De d.[n] Juan Garcia Silva.

CORPUS JURIS CIVILIS ROMANI.

TOMUS PRIMUS.

CORPUS
JURIS CIVILIS ROMANI,

IN QUO

INSTITUTIONES, DIGESTA

AD CODICEM FLORENTINUM EMENDATA,

CODEX ITEM ET NOVELLÆ,

NEC NON

JUSTINIANI EDICTA, LEONIS ET ALIORUM
IMPERATORUM NOVELLÆ, CANONES APOSTOLORUM,
FEUDORUM LIBRI, LEGES XII. TABB. ET ALIA AD JURISPRUDEN-
TIAM ANTE-JUSTINIANEAM PERTINENTIA SCRIPTA,

CUM OPTIMIS QUIBUSQUE EDITIONIBUS COLLATA, EXHIBENTUR.

CUM NOTIS INTEGRIS

DIONYSII GOTHOFREDI,

QUIBUS ACCESSERUNT

FRANCISCI MODII

ET ALIÆ ALIORUM JCTORUM CELEBERRIMORUM, QUAS INSERUIT EDITIONI SUÆ

SIMON VAN LEEUWEN.

ADDITI QUOQUE LOCIS CONVENIENTIBUS

INDICES TITULORUM AC LEGUM EMENDATISSIMI.

PRÆMISSA EST

HISTORIA ET CHRONOLOGIA JURIS
CIVILIS ROMANI,

QUÆ SINGULARI METHODO LEGUM LATARUM TEMPUS DESIGNAT.

EDITIO NOVA,

Omni, qua licuit, cura, atque labore indefesso, à quamplurimis, in Notis præcipuè, mendis falsisque allegationibus repurgata & correcta.

TOMUS PRIMUS.

COLONIÆ MUNATIANÆ.

Sumptibus FRATRUM CRAMER.

MDCCLVI.

PRÆFATIO.

LECTORI BENEVOLO S.

PRrodit denuo D. JUSTINIANI immortale opus, in quo excudendo duobus abhinc ſeculis celeberrimæ ſudarunt Typographorum officinæ, quæ non ultimam ſuæ artis gloriam in nitida legum Romanarum impreſſione quæſiverunt. Poſt inconditas multas editiones dignum tanto operi ſplendorem afferre primus ſtuduit GREGORIUS HALOANDER, quem excepit JOHANNES HERVAGIUS Typographus Baſileenſis, qui ſecutus Noricam Haloandri editionem, ALCIATI aliorumque doctorum Virorum opera ſe adjutum fuiſſe gloriatur. Poſt hunc ANTONIUS SYPHRIANUS *Pandectas manuales* in minori forma Lugduni apud *Guilielmum Rovillum* anno 1551. ſtudio ac opera BERNARDI ROLLANDI Caſtrenſis excudi fecerat. HUGONIS a PORTA editio A. D. MDLII. inſecuta eſt, quæ Græcas ſanctiones cum Latina FRANCISCI HOTOMANNI verſione exhibuit. Interea Florentiis LÆLIUS TAURELLIUS & filius FRANCISCUS TAURELLIUS venerandum illum Digeſtorum Codicem, quem ſeculorum antecedentium barbaries abſorbere ſingulari fato non potuerat, per decennium tractabant & auſpiciis magni Principis COSMI MEDICEI accuratam ad illud exemplar editionem parabant, utentes opera PETRI VICTORII, ut Græce tradita, quæ frequentia in iſto Codice erant, emendatiſſime prodirent. Doctiſſimorum Triumvirorum labores non poterant non in elegantioris jurisprudentiæ inſigne incrementum vergere, cum ex ſola collatione, quæ ANGELI POLITIANI induſtria cum Pandectis Florentinis inſtituta, quæque Haloandri manus inciderant, Juriſconſulti tantum profeciſſent. Utilitatem ex Codice illo hauriendam luculentiſſime docuit Epiſcopus Ilerdenſis doctiſſimus ANTONIUS AUGUSTINUS, cui quantum bonæ literæ & omnis jurisprudentia debeat, neminem latere poterit. Is enim una cum JOHANNE METELLO per aliquot menſes nobiliſſimis illis libris uſus, *Emendationum & Opinionum Libros IV.* Venetiis apud Juntas A. MDXLIII. cum elegantioris jurisprudentiæ amatoribus communicavit, eos Digeſtorum, in quorum editionem Taurellii incumbebant, quæque A. MDLIII. ex officina LAURENTII TORRENTINI Ducalis Typographi prodibant, præmiſſurus. Noſtro quoque ævo reverendiſſimi hujus viri veſtigia LAURENTIUS THEODORUS GRONOVIUS, nimis mature Orbi litterato ereptus, preſſit, qui A. MDCLXXXV. *Lugd. Batav.* Emendationes Pandectarum juxta Florentinum exemplar examinatas edidit, unde patet diligentiæ & doctrinæ poſteriorum Juriconſultorum multa adhuc relicta eſſe, quæ tam ad correctionem textus, quam illuſtrationem legum Romanarum inſervire poſſint, in quo inſtituto laudabiliter verſari ſæpius audivimus HENRICUM BRENCMANNUM *JCtum Belgam & Academicum Florentinum*, cujus doctiſſima epiſtola de Conſulibus, quorum in Pandectis fit mentio, *Viro Clariſſimo* HADRIANO RELANDO transmiſſa, & editioni Faſtorum Conſularium, quos JCtus doctiſſimus PETRUS RELANDUS, congeſſerat, adjecta mirum in modum ſitim noſtram accendit & moræ nos impatientes pene effecit. Taurellianos interim labores in ſuos uſus convertit ſequens JCtorum ætas. Percelebre eſt LUDOVICI RUSSARDI nomen, qui jus civile manuſcriptorum librorum ope emendavit, notisque illuſtravit. Promovit inſtitutum FRANCISCUS DUARENUS, qui Summaria in Pandectas præſcripſit. Accedebant huic editioni Novellæ Conſtitutiones, quæ ad optimum Græcum HENRICI SCRIMGERI, (qui anno MDLVIII apud Henricum Stephanum ex Beſſarionis Cardinalis manuſcripto editionem accuraverat; exemplar collatæ & ſuæ integritati reſtitutæ erant. Inſtitutionum libri ex manuſcriptorum inſpectione & Digeſtorum evolutione caſtigatæ & Ruſſardi perpetuis notis ornatæ erant, ita ut integrum opus Lugduni primum anno MDLXI in folio ederetur, repetitum poſtea in 8. *Antvverpiæ* apud *Chriſtophor. Plantinum* anno MDLXVII. Singularem impenderat Ruſſardus operam emendando Codici, quem diligentiſſime cum XV. exemplaribus contulit, quorum ipſe præter cetera hæc enumerat: unum, quod ſuppeditaverat illi JOHANNES LUCIUS Catharinæ Reginæ Procurator, duo, quæ acceperat a GUILIELMO ABATO Senatore Pariſienſi, tria a JOANNE GRÆNETIO Conſiliario Regio apud Carnutenſes, tum ea, quibus beneficio ADRIANI PULVÆI Advocati Pariſienſis ſe uſum fatetur. Poſt Ruſſardum manum Juris Corpori admovit ANTONIUS CONTIUS, cujus nitidiſſima editio anno MDLX Pariſiis apud GUILIELMUM MERLINUM excuſa proſtat. Hic anno MDLXI. Juſtiniani Inſtitutiones, in quibus HALOANDER non pauca contra vetuſtatis fidem immutaverat, ex antiquiſſimis exemplaribus iterum reſtituit. Sequenti anno MDLXII. dabat Digeſtorum libros ex *Pandectis Florentinis* emendatos, magna quoque adhibita cura in repurgandis Juſtinianei Codicis mendis. In illo duas lacunas ſub *tit. de bonis damnatorum* & ſub *tit. de interdictis & relegatis* Baſilicorum ope replevit, nec non multas Conſtitutiones Græcas earumve epitomas plus quam CL. ex CUJACII theſauris, & ANTONII AUGUSTINI collectione, quam Ilerdæ emiſerat, addidit. Novellas denique HALOANDRO interprete ad SCRIMGERIANAM editionem excuſſit, & aliquas Novellas in decimam collationem adjecit, quas olim JACOBUS DE BELLOVISO collegiſſe dicitur. Habemus quoque opera Contii Indices omnium legum Digeſtorum & Codicis, nec non Indicem rerum & verborum, quæ in Pandectis tractantur, a RENATO AUBERTO in ſuprema Curia Pariſienſi Advocato conſcriptum. Hæc etiam editio anno MDLXXI. a GUILIELMO ROUILLIO

Lugdunensi typographo in 16. repetita est. Accedimus ad perelegantem LUDOVICI CHARONDÆ editionem, quam officina CHRISTOPHORI PLANTINI typographi Manutiis aliisque præstantibus typographis rerum cognitione & diligentia comparandi anno MDLXXV. divulgavit. Sequitur hæc in plurimis Ruffardi editionem, cui accesserunt breves CHARONDÆ & aliorum Jurisconsultorum notæ & in his ANTONII CONTII & JACOBI CUJACII eruditæ observationes ac emendationes. Codici multæ constitutiones, quæ antea desiderabantur, restitutæ sunt, adjectis novis argumentis sive summariis. Inspexerat quoque diversos Codices, quos STEPHANUS AURELIANUS Venetus, Vir admiranda linguarum & veteris juris scientia præditus, communicaverat. Codici additi sunt Canones Chronici nec non Fasti consulares ab ANTONIO CONTIO emendati, ad cujus mentem novellæ quoque constitutiones sunt impressæ, retenta Latina veteris interpretis translatione & adjecta seorsum GREGORII HALOANDRI interpretatione, quam LUDOVICUS RUSSARDUS emendatione FRANCISCI DUARENI recognitam ediderat. Cæterum ex P. PITHOEO tres constitutiones restituit, & cum CONTIUS, JUSTINI TIBERII ac LEONIS constitutiones novissimas adjecisset, alias aliorum Imperatorum addidit, & eas quidem, quas ENIMUNDUS BONEFIDIUS in lucem emiserat. Non omittenda est JULII PACII editio, quæ anno MDLXXX. Lugduni prodiit, & inter meliores referenda est. Tandem legum voluminibus se totum quasi addixit DIONYSIUS GOTHOFREDUS, Vir inexhaustæ & stupendæ industriæ, qui cum videret ACCURSIUM magno cum successu priscorum Juris Interpretum, IRNERII nempe, MARTINI, HUGOLINI, BULGARI, ROFREDI, ALRICI, AZONIS aliorumque notas collegisse, sibi & Neotericos BUDÆOS, ALCIATOS, ZASIOS, AUGUSTINOS, DUARENOS, BRISSONIOS, CUJACIOS, CONNANOS & alios ex omni pene literatura scriptores adhibendos censuit, quo operæ utique pretium fecit, cum unus ex JCtis posterioribus majorem legibus attulerit lucem, quam rudis illa Glossatorum turba. Prodiit hoc marginalibus notis illustratum corpus primum Genevæ anno MDLXXXIII. quam editionem secunda, tertia & quarta repetitæ prælectionis secuta est, in postrema vero annis XXVI. publicæ rei literariæ scribendo se serviviſſe scribit. Neque defraudandus est promerita laude GOTHOFREDUS, quamvis ad Junioris JAC. GOTHOFREDI eruditionis gloriam non pervenerit, ejusque notæ ex Autorum, quorum ex scriptis excerptæ sunt, dignitate æstimari debeant. Hæc tamen GOTHOFREDI editio plurium manibus terebatur & in foris ac scholis multo cum applausu excipiebatur. Sæpius postea recusa, quæ librariorum est incuria, identidem magis corrupta, medicas anxie expectabat manus. Neque defuerunt, qui in recentioribus editionibus majori cura impressionem observarent; hinc etiam editio Francofurtana de anno MDCLXIII. præ aliis commendatur. Omnes autem post se reliquit SIMON VAN LEEUWEN JCtus Lugdunensis, qui pro auctiore atque emendatiore editione ab Amstelodamensi & Lugduno-Batavina societate facienda omnem adhibuit operam. Et quidem, quod ad Digesta attinet præter Florentini textus editionem HALOANDRI, RUSSARDI, CONTII, HOTOMANNI, CHARONDÆ & PACII editiones, retenta vulgari numerandi ratione, omnem in juris Interpretum libris confusionem evitaturus, consuluit: textum Græcum quarundam constitutionum inseruit: Novellarum epitomen, quæ Authenticarum appellatione venire solet, singulis Codicis legibus diverso charactere interposuit, notato titulo atque numero, unde & ex quibus Novellis sint desumptæ: Novellas Græcas ex HENRICI SCRIMGERI & ANTONII CONTII editione cum veteri & recepta interpretatione eruit, quibus Justini Junioris, Tiberii aliorumque post Justinianum Imperatorum Constitutiones, nec non Canones sanctorum Apostolorum subjunxit, ut & Feudorum jura consueto loco intexuit: tandem ad calcem reliquias jurisprudentiæ Ante-Justinianeæ, XII. TAB. LL. CAJI, ULPIANI, PAULI & PAPIANI fragmenta adjecit. Coronidem FASTI CONSULARES & MARQ. FREHERI CHRONOLOGIA UTRIUSQUE TAM ORIENTIS QUAM OCCIDENTIS IMPERII imponunt. Notæ marginales a Dionysio Gothofredo appositæ valde defatigarunt Leeuwenium: multis enim millibus allegationum mendis scatebant, a quibus tam vastum opus liberare, diuturnus & tædiosus labor fuit. His correctis, ANTONII ANSELMI JCti Antwerpiensis, qui quinquaginta & quod excedit in exercendo & volvendo jure contriverat annos, novas notas continentes inter cætera novas remissiones legum similium aut contrariarum ad genuinam cujusque legis interpretationem facientes, tum etiam ANTONII AUGUSTINI, GOVEANI, VACCONII, BELLONII, CONTII, RÆVARDI, ROBERTI, ALCIATI, HOTOMANNI, CHARONDÆ, CUJACII, LEONINI, SALMASII & GROTII observationes addidit, ita, ut hæc editio magno in pretio hactenus fuerit habita & omnes antecedentes sua elegantia ac emendata puritate vicerit.

Sed effugerunt non pauca ipsius LEEUWENII curam, aut Typographi attentionem. Hic quidem in præfatione ad lectorem spondet, » in correctione nihil quod ad summam perfectionem » pertineret, esse prætermissum, nullaque, vel in juris textu, vel in legum allegationibus superesse menda, aut si quæ forte humanam effugerint industriam, tam pauca fore, ut optimo jure » gloriari nihilo minus possit, nunquam antea emendatius Juris Corpus in lucem prodiisse. « Aliud tamen docuit experientia, cum accuratius in laudatæ editionis conditionem inquirentium oculos innumeri errores & multæ legum falsæ citationes incurrant.

BIBLIOPOLÆ

BIBLIOPOLÆ
LECTORI.

PRodiit anno 1740. *Lipſiæ* nova CORPORIS JURIS CIVILIS editio, cum notis DIONYSII GOTHOFREDI & aliorum illuſtrium Juriſconſultorum in titulo enumeratorum, quæ editio, omnium editionum CORPORIS JURIS CIVILIS quæ huc uſque prodierunt noviſſima eſt.

Cum verò hujuſce editionis exemplaria ferè omnia jam fuerint diſtracta, & magna ſit eorum penuria, novam hanc editionem prælo ſubjicere ſuſcepimus, quod conſilium eo lubentius cepimus, quod prima omnium editionum CORPORIS JURIS CIVILIS cum notis GOTHOFREDI *Genevæ* prodierit, & majorum noſtrorum ſumptibus in lucem fuerit prolata, quos inter majores ipſum etiam Illuſtrem DIONYSIUM GOTHOFREDUM memorare poſſumus.

Si vero præſentem editionem cum Lipſienſi conferre velis, meridiana luce clarius tibi patebit, noſtram longe præſtare, ſive ad characteres ſive ad formam & chartæ qualitatem attendas.

In Lipſienſi, characteres ita ſunt minuti, ut aciem oculorum ferè fugiant: in noſtrâ verò tales ſunt, ut litteræ non tam impreſſæ quam potiùs inſculptæ eſſe videantur, &, abſit animus gloriandi, in hâc editione, notarum characteres, characteribus textûs editionis Lipſienſis, pares eſſe nullus eſt cui in oculos non incurrat.

Quoad formam & chartæ qualitatem, quantum inter eas diſcriminis intercedat, nullus eſt, niſi qui in Sole caligat, qui non primo intuitu videat.

Sed aliud eſt in quo editio noſtra Lipſienſi præcellit, & quod Lectori majoris momenti videbitur, nempè accuratiſſima emendatio & repurgatio plurium mendorum quæ tum in textum tum in notas prioris editionis irrepſerant. Cujus emendationis auctor eſt celeberrimus Juriſconſultus qui in ſe hoc opus ſuſcipere non eſt dedignatus. Quamvis vero editio noſtra Lipſienſi, horum omnium ratione habitâ, longè præcellat, attamen, quod mireris, æquali ferè, vel ſaltem non multo majori pretio conſtabit. Jam verò ſi prior editio tam facilè & intra ſat breve tempus, in totum ferè in vulgus fuerit emiſſa, quid de noſtra augurari liceat dubium non eſt. Vale.

Genevæ Kal. Oct. MDCCLVI.

FRATRES CRAMER.

INDEX

INDEX

OMNIUM RERUM IN PRÆSENS CORPUS CONJECTARUM.

INTRODUCTIONIS INSTAR PRÆMISSA EST

I. *Hiſtoria Juris Romano-Juſtinianei* chronologica, quæ legum Romanarum origines, Juriſque Romani mutationes & harum cauſas ac modum in compendio enarrat, atque ultra D. Juſtiniani tempora ad proximam nobis ætatem progreditur, & quænam fuerint tam in occidente quam oriente juris Juſtinianei fata, repræſentat.

II. *Chronologia Legum & Juris*, in qua, tempora legum, Senatusconſultorum, conſtitutionum imperialium, Jureconſultorum ſucceſſiones, nomina, ſcripta & leges excerptæ, tam Digeſtorum, quam Codicis legibus nec non Novellis Conſtitutionibus ad ſuæ originis annos relatis, faſtisque conſularibus emendatis recenſentur, cum præmonitione de utilitate ex ſubſequenti chronologia juris capienda.

Hæc ad præſentem editionem acceſſerunt, omiſſis aliis, quæ in prioribus editionibus inveniebantur, quibuſve facile carere poſſumus. *DIONYSIUS GOTHOFREDUS* hiſtoriam juris a Juſtiniano compoſiti exhibiturus, Conſtitutiones illas, quas Imperator circa compilationem hujus voluminis dederat, ſub uno conſpectu excudi fecit: cum autem facili opera inveniri poſſint, ſufficiat hic illarum ſedem indicaſſe:

Occurrunt quoque in aliis editionibus *ANTONII CONTII Chronici Canones, Faſtique Conſulares*: Illos ad legum Romanarum ſtudium proprie non referri & majori commodo in ea, quæ de temporum ſerie agit, diſciplina perluſtrari ac examinari poſſe credidimus. Propius juriſprudentiam Romanam concernunt Faſti Conſulares, qui eruendis legum latarum temporibus inſerviunt, & quos non tam ex Contii recenſione, quam collatione cum doctiſſimorum ſcriptorum ſententiis exhibuimus, Onuphrium, Pighium, Sigonium, Pagium, Basnagium, Noriſium, Relandum aliosque conſulentes. *MARQUARDI FREHERI Chronologiam Imperii utriusque Orientis & Occidentis* in hac editione repetere operæ pretium nobis non viſum eſt. Addiderat illam Freherus Juri Græco-Romano, quod *JOHANNES LEUNCLAVIUS* multo ſtudio ex variis Europæ Aſiæque Bibliothecis eruerat: ſed cum noſtris temporibus, quæ ad hiſtoriam & chronologiam referuntur, in multo luculentiori loco ſint poſita, harum rerum ſtudioſos ad illas diſciplinas earumque ſcriptores remittimus. *NOTITIAM* quoque *JURIS ante & poſt Juſtinianum reliquiarum*, partim a Jacobo Gothofredo, partim a Joſepho Maria Suareſio Vaſionenſi Epiſcopo conſcriptam, omiſimus, cum ſcripta, quibus illa continentur, ſatis obvia ſint, & facile haberi poſſint. Igitur contenti fuimus elaboratione *Chronologiæ Legum & Juris*, quæ in legum interpretatione mirum in modum inſtar maximi arcani, ſi cum *JAC. GOTHOFREDO* loqui licet, prodeſſe poterit.

POST HÆC SEQUITUR IPSUM JURIS CIVILIS CORPUS ET QUIDEM

Tomo I.

I. INSTITUTIONUM JURIS LIBRI QUATUOR.

II. DIGESTORUM S. PANDECTARUM LIBRI L.

Tomo II.

I. CODICIS REPETITÆ PRÆLECTIONIS LIBRI XII.

II. AUTHENTICÆ S. NOVELLÆ CONSTITUTIONES. 489

III. CONSUETUDINES FEUDORUM. 705

IV. FRAGMENTA JURISPRUDENTIÆ ANTEJUSTINIANEÆ. 749

HISTORIA
JURIS ROMANO-
JUSTINIANEI CHRONOLOGICA

QUÆ

LEGUM ROMANARUM ORIGINES JURISQUE
ROMANI MUTATIONES ET HARUM CAUSAS AC
MODUM IN COMPENDIO ENARRAT,

ATQUE

ULTRA D. JUSTINIANI TEMPORA AD PROXIMAM
NOBIS ÆTATEM PROGREDITUR.

EAM EXCIPIT

CHRONOLOGIA LEGUM ET JURIS

IN QUA

TEMPORA LEGUM, SENATUSCONSULTORUM, CONSTITUTIONUM IMPERIALIUM, JURECONSULTORUM SUCCESSIONES, NOMINA, SCRIPTA ET LEGES EXCERPTÆ, TAM DIGESTORUM, QUAM CODICIS LEGIBUS NEC NON NOVELLIS CONSTITUTIONIBUS AD SUÆ ORIGINIS ANNOS RELATIS, FASTISQUE CONSULARIBUS EMENDATIS RECENSENTUR

ITA

UT AD LEGUM JUSTINIANEARUM INTERPRETATIONEM
EGREGIE INSERVIRE POSSIT.

PRÆMONITIO
DE UTILITATE EX SUBSEQUENTI CHRONOLOGIA JURIS CAPIENDA.

Leges romanas intelligere, easque rite interpretari non leve negotium est, sed magnum ingenii acumen, & ingentem litterarum ac inprimis historicæ notitiæ apparatum requirit. Quam misere lapsi sint, & in quæ devia aberraverint, qui his luminibus destituti legum romanarum pelagum ingressi sunt, docent vasta Jureconsultorum scripta, qui primi in Italia & aliis occidentalis plagæ regionibus surgentis juris romani codices exceperunt, quorumque ferream diligentiam, ingeniique subtilitatem admirantes, jejunas & a veritate abludentes interpretationes ridere solemus. Ea tamen seculi istius erat infelicitas, ut fontes adhuc laterent, omnia densissimis tenebris immersa essent, & ita gravissimus mediorum, quæ ad interpretanda jura romana faciebant, esset defectus. De hoc querendi nulla seculo nostro relicta est causa: protracta sunt omnis antiquitatis monumenta & in illustri loco posita, ut leviori opera eorum notitia haberi possit. Non excusanda igitur hodie illorum est negligentia, qui ad legum sacra illotis adhuc manibus accedunt, & crassissima rei romanæ ignorantia laborantes, legum sensus excutere deque illis magna cum fiducia disserere audent. Sunt tamen proletaria sua scientia ita inflati & turgidi, ut antiquitatum & historiæ solidiorem cognitionem, tanquam rem otiosam intuiti, ex solo ingenio sapere & legum sensus ex illo effingere, imo aliquando dictatoria quadam autoritate aliis obtrudere non erubescant. Hos suo sensu abundare permittimus, cum non desint alii, qui saniora principia amplexi, æstimare noverint media, quæ historia nobis ad genuinam legum interpretationem suppeditat. Quis enim non intelligit, quantum in indaganda sententia alterius prodesse possit notitia conditionis & ut loqui solemus circumstantiarum, in quibus loquens fuit constitutus. An res se aliter in legum explicatione haberet, ubi primaria interpretationis pars est, scire, quis legis fuerit autor, ad quem directa, qua de causa lata, quæ si dicere possis, omnem lapidem movisti. Unde autem hanc scientiam haurire possumus, quam ex historia juris & legum, quæ legislatoris conditionem, intentionem, legis originem, scopum mutationemque, detegere & clarissime exhibere solet. Sed non est, cur multa hic congeram & prolixe historiæ juris utilitatem commendem, cum Virorum doctissimorum admonitiones in publicum prostent, & eorum scripta sufficienter eam loquantur. Id dicam, quid in præsenti Codicis juris editione, respectu historiæ juris fuerit præstitum. Mens fuit legum studiosos, quorum plerumque prima cura esse solet, ut Corpus Juris Civilis sibi comparent, statim ab istius fronte monere, ut ab historia legum studium ordiantur, cum historia continuent & ex illa optimum bonæ interpretationis præsidium petant. In eorum igitur favorem JURIS HISTORIAM CHRONOLOGICAM ex diversis iisque optimis autoribus collectam præmisimus. Fundamenti loco fuit, doctissimi Jurisconsulti Bituricensis FRANCISCI BROEI brevis chronologica juris historia, quam expositionibus in Imp. Justiniani Institutionum Libros IV. addidit. Ea enim, cum se sua brevitate, elegantia & animadversionum doctarum copia commendet, digna nobis visa, ut plurium commodis inserviret: hinc huc translata, & ex junioribus JCtorum observationibus emendata, auctaque, nec non ad sublevandam memoriæ imbecillitatem in periodos distincta est. Certi sumus, illos, qui breviorem hanc historiam sibi familiarem reddiderint, prolixiora legum volumina non absque insigni facilitate tractaturos esse. Hanc excipit CHRONOLOGIA LEGUM ET JURIS i. e. omnis historiæ juris & legum compendium, quod ex Labitti, Antonii Augustini, Freymonii, Contii, Giphanii, Freheri aliorumque scriptis compilatum & in eum ordinem redactum est, ut tempus legum latarum, magistratuum introductorum, Jureconsultorum, quo vixerunt, nec non Legislatorum ævum, primo quasi intuitu in oculos incurrant. Fasti consulares, quos Onuphrius Panvinius, Pighius, Sigonius, Norisius, Baronius, Pagius, Relandus, aliique Viri in antiquitatibus versatissimi exhibuerunt, ex illorum observationibus emendati sunt. Rem forte non inutilem fecimus &, ut speramus, iis gratam, qui ex sententia summorum Virorum in explicandis legibus, plerumque ad statum reipublicæ & ad specialia quandoque facta absque historiæ lumine interpreti incognita, se referentibus, hoc filo ariadneo uti volunt. Patet ex his tabulis jurium & legum progressus, earum mutatio & ab antiquissimis institutis ad recentissimas constitutiones profectio. Multas enim jurisprudentia romana æque ac respublica passa est vicissitudines. Jacta legum sunt fundamenta sub regibus, qui dominorum & parentum potestatem in præjudicium imperantium nimis extendentes posterioribus legislatoribus materiam sanciendarum legum, quibus effrenæ plane potestates continerentur, amplissimam dederunt. Ejectis regibus, non exoleverunt regia instituta, quæ quoad maximam partem totius populi consensu introducta erant & quasi in ejus naturam abierant. Premebant incommoda juris consuetudinarii hoc tempore Romanos, qui republica in partes divisa, potestateque legislatoria admodum dubia, legum curam non quidem neglexerunt, magna tamen bonarum legum ferendarum impotentia laborabant. Leges, quæ rogabantur, magis ad jus publicum, quam privatum pertinebant, cujus fons erant Leges XII. Tabb. de quarum justitia & prudentia ipsi Romani, teste Gellio, diversissimas fovebant sententias. Jus privatum jureconsultorum sententiis & Magistratuum edictis acquiescebat, quorum illi submiti & modesto interpretationis, hi jurisdictionis titulo sensim legislatoriam autoritatem occupabant & negotia privatorum innumeris subtilitatibus involuebant. Ruente tandem republica sub Imperatorum potestatem, leges privatæ mirum in modum mutatæ sunt: terrebant primi Imperatores statuendo graviores pœnas in crimina, quæ in rebuspublicis liberis leviter puniri solent: terminos potestatum, quas cives romani in liberos & servos exercebant, angustiores reddebant: magistratuum jurisdictionem circumscribebant, & Jureconsultorum autoritatem enervabant. Hæc pedetentim fiebant, retenta primis temporibus antiqui status specie aliqua. Hadrianus apertius loqui incipiebat, qui quoque Prætorum edictis & antiquo juri prope fatalis fuit. Præiverat suo exemplo successoribus, qui imperatorii tituli memores, novas constitutiones quotidie effundebant. Insignem juri romano mutationem attulit christiana religio, quæ non solum abolitionem juris, quod paganismo infectum erat, urgebat, verum etiam aliquanto mitius efficiebat: aderant quoque Clerici, qui ædificium judicii ecclesiastici ex ruinis jurisdictionis veteris excitare laborabant. Theodosius Junior aliam plane faciem, Codicem suum compilando, induit jurisprudentiæ, qui quoque primus pene de minuendis testamentorum, contractuum atque judiciorum solennitatibus, quæ dimidiam juris romani partem conficiebant, serio meditatus est. Sed expectabant adhuc jura & leges romanæ JUSTINIANUM, Principem gloriæ cupidissimum, alterum Romanorum Numam, cujus circa jurisprudentiam romanam suscepti conatus ex vastissimis voluminibus, quæ ad nostram ætatem non sine maxima Justinianei nominis gloria pervenerunt, abunde constant. Hic tribus libris vagam & incertam romanorum jurisprudentiam inclusit. Parturiverant tot secula, quæ Justinianeum ævum præcesserant, hoc opus, quod innumeras leges, innumera volumina, innumeras constitutiones in aliquot libros redegit, quo ordine, quo successu jam dicere locus non est. Exercuerunt hi libri aliquot abhinc seculis viros ingenii perspicacissimi & stupendæ eruditionis, qui tamen non raro in egregio litterarum apparatu, quo instructi fuerunt, de magnis difficultatibus conquesti sunt. Confluxit in hoc corpore omne jus romanum, quod ea confusione coaluit, ut antiqua novis, nova antiquis fuerint mixta, respiciente adhuc jurisprudentia novissima ad antiquiora juris principia. Operæ igitur pretium est, ut hæ romanorum sanctiones ad sua tempora reducantur, quo illarum natales, autores & finem contemplari, ab hac autem consideratione bonæ interpretationis subsidia acquirere possimus. Et ita non inutilis præsens esse poterit juris chronologia. Docet illa, quando in republica insignis aliqua mutatio acciderit, quando & quo autore lex, plebiscitum, senatusconsultum fuerit latum, quando novum jus constitutum, celebriores prudentes vixerint, quorum sententiæ vel in Digestis recensentur, vel ex eorum scriptis a juris collectoribus excerptæ sunt. JACOBI LABITTI legum indice usi sumus, quem in quibusdam locis correximus, quædam supplevimus. Usum ipsius Labitti verbis describamus. Primus, inquit, in his illius usus erit, quod ex singulorum ejusdem inscriptionis capitum diligenti & accurata comparatione singulorum librorum comprehensio & summa quædam colligi, & eorum quæstio in universum velut oculis subjici, tum ex iis multarum legum genuina interpretatio peti poterit. Secundus hic erit, quod propter inscriptionum & quæstionum similitudinem, quæ divisa, & in varios titulos digesta sunt, legum capita pleraque recte & commode rursus conjungentur, & ita continuata quæstionis quædam tractatio percipietur. Nonnunquam vero & si commode conjungi non poterunt, id tamen inscriptionum similitudo præstabit, ut alia ex aliis propemodum pendere dignoscantur, & locum atque interpretationem capiant. His & hunc tertium addimus, quod non parum quandoque juvabit, omnia singulorum Jurisconsultorum fragmenta, in unum collecta cernere, quæ, qui seorsim legat, qua singuli juris tractandi ratione usi fuerint, quem in edictis, legibus, Senatusconsultis interpretandis, quem in respondendo de jure ordinem ac methodum servaverint, quam loquendi rationem sibi propriam atque familiarem usurparint, quam perpetuo sibi constiterint, quam sæpe in eadem quæstione tractanda, cum aliis consenserint, quam sæpe etiam & in quibus dissenserint facile intelliget. Ad eum vero usum & loci omnes, quibus alii aliorum sententias adferunt, sunt revocandi, quos accuratissime, ne dicam fastidiose, nullo, quantum fieri potuit, omisso notamus. Quanquam & horum locorum præcipuus atque adeo Indicis nostri quartus hic usus erit, ut, quod ab uno Jurisconsulto aliquo legis capite scriptum est, idem ab alio vel iisdem omnino, vel diversis verbis nonnunquam clarioribus & apertioribus aut notato loco, aut autore tantum laudato, relatum esse deprehendatur, ut ita loca quam plurima inter se conferri possint, & obscura illustrari & depravata emendari. Nec vero vel ejusdem autoris verba eadem repetita legere, vel sententiam eandem varie explicatam plerumque videre aut inutile erit aut injucundum. Ea porro omnia, quæ diximus, legum, quæ cum aliis pugnare videntur, vera atque facilis conciliatio sæpe consequetur. Hactenus Labittus. Eadem ratione Codicis leges ex Principum constitutionibus decerptas exhibuimus, easque ad tempora cujusvis Imperatoris indicantibus illud in- & sub-scriptionibus legis retulimus, quem laborem Freymonius in Symphonia juris, Jac. Gothofredus in immortali opere ad Codicem Theodosianum, & Hadrianus Relandus in nitidissima Fastorum Consularium editione juverunt. Finivimus cum Imperatoris Justiniani morte: hic enim jurisprudentia romana, quæ in oriente ab Imperatoribus usque ad excidium urbis constantinopolitanæ perpetuis mutationibus vexata fuit, in occidente substitit.

HISTORIA
JURIS ROMANI CHRONOLOGICA.

§. 1. Romuli gesta: ejus instituta. jura populi circa leges. Leges curiatæ. §. 2 Servii Tullii gesta. Leges centuriatæ. §. 3. Collectio LL Regiarum. Sext. Papirius. Jus civile Papirianum. §. 4. Fragmenta LL. Regiarum. Figmentum Fr. Balduini. Numa legum autor. Ejus leges. Servius Tullius. L. Tarquinius Superbus §. 5. Consularis potestas. Leges regiæ non abrogatæ. comitia centuriata. leges consulares. §. 6. Historia comitiorum. §. 7. Legum & Plebiscitorum differentia. Tribunitia potestas. Voluntas populi lex erat. §. 8. Sententia JCtorum circa voc. legis. §. 9. Rogatio legum. §. 10. Historia LL. XII. Tabb. quamdiu hæ leges superstites fuerint. fragmenta. §. 11. Conditio LL. XII. Tabb §. 12. Historia JCtorum. Differentia responsorum & legum. Origo juris civilis §. 13. Classes JCtorum. §. 14. JCti stante republica. §. 15. Divisio specialior JCtorum. §. 16. JCti sub Imperatoribus. §. 17. Imperii initium. Dissimulatio priorum Imperatorum. Historia legis regiæ. Comitia sub Imperatoribus. Leges Juliæ §. 18 Sublata comitia. JCti consiliarii principum. §. 19. Sectæ JCtorum. §. 20. JCti Principum autoritate respondent. Horum differentia §. 21 Sub Hadriano valde mutata jurisprudentia romana. Collectio edictorum. Perpetui edicti historia. §. 22. JCtorum commentarii in edictum perpetuum JCti qui sub Severo vixerunt. §. 23. Silentium JCtorum circa Gordiani tempora. §. 24. Constantini M. gesta. Multitudo constitutionum; earum distinctio. §. 25. Collectio Constitutionum. Codex Gregorianus & Hermogenianus. §. 26. De Codice Theodosiano. §. 27. Autor collationis Mosaicarum & romanarum legum. §. 28. Justiniani studium circa leges. §. 29. Justinianeæ collectionis ordo chronicus. §. 30. Compositio Pandectarum. §. 31. Confectio Institutionum. §. 32. Publicatio Digestorum. §. 33. An Laurentius aliud legum corpus ediderit. §. 34. Codex repetitæ prælectionis. §. 35. Novellarum origo. §. 36. Edicta Justiniani. §. 37. Juliani Epitome novellarum earumque versio. Tempus collectarum novellarum. §. 38. Unde Novellæ Authenticæ fuerint dictæ. §. 39 Versio Haloandrina novellarum Henrici Scrimgeri. §. 40. Autoritas librorum juris tempore Justiniani. Modus jura docendi. §. 41. Exiguus usus juris romani in Italia. §. 42. Origo librorum Βασιλικῶν. §. 43. Photii Nomocanon. Operis Basilici editiones. §. 44. Ecloga. Autoritas juris græci in Græcia magna. §. 45. Synopsis Attaliatæ. §. 46. Diversa genera scriptorum juridicorum græcorum. Theophili paraphrasis institutionum. §. 47. Harmenopuli promptuarium. Quando jurisprudentia fuerit græca lingua proposita. §. 48. Reductio juris Justinianei in Italia. Inventio Pandectarum. §. 49. Distinctio Pandectarum, in vetus, infortiatum & novum. §. 50. Origo modi citandi §. 51 Conditio Pandectarum. Origo notarum in citationibus usitatarum. §. 52. Restauratio reliquarum literarum. §. 53. Successores Irnerii. Duæ factiones oriuntur. §. 54 Accursii Glossæ. Viviani hypotheses. §. 55. Glossarum autoritas. §. 56. De Glossographia. Differentia glossarum & Lexicorum. §. 57. Commentatores in libros juris. §. 58. Recentior jura tractandi methodus. Critica juris, ejus utilitas §. 59 Libertas juridica §. 60. Merita Gregorii Haloandri, Antonii Augustini, Lælii Taurelli, Jacobi Cujacii. Finis

I. JURISPRUDENTIA ROMANA ANTE JUSTINIANUM.

I. PER. COMPLECTENS TEMPORA REGUM.

Legum origo a ROMULO est, qui urbis juxta ac civitatis conditor est; urbs ait *Nonius* constat ædificiis, civitas legibus & incolis. Is vero non tantum pomœrium constituit, & mœnia urbis construxit, sed præclaris institutis Reipublicæ primordia stabilivit, primo solus, post Ilium captum anno CCCCXXXII. Olymp. VII. Octavo vero ab urbe condita *Titus Tatius* Sabinorum rex inito fœdere in consortium & regni societatem admissus est a Romulo, quorum uterque in hac societate (quæ quinquennis fuit) leges rogavit. *Romulus* non omnem reipubl. administrationem retinuit, sed majorem & quæ majoris ponderis erat, quæque tribus capitibus versabatur, populo communicavit, Dion. Halicar. *lib.* 2. *antiquit. Roman.* τῷ δὲ δημοτικῷ πλήθει τρία ταῦτα ἐπέτρεψεν ἀρχαιρεσιάζειν τε καὶ νόμους ἐπικυροῦν καὶ περὶ πολέμου διαγινώσκειν. Populo tria commisit 1) *magistratus creare*, 2) *legem sancire*, 3) *de bello decernere*. Primus legem rogavit, cæterique reges rogarunt, populus scivit quæ a Pomponio *Curiatæ* dictæ sunt *l.* 2. *in pr. ff de orig. juris.* quia populus in curias primum divisus, & in eum ordinem convocatus leges ferebat. §. 2. Postea *Servius Tullius* pro cujusque censu populum in classes & centurias distribuit, & ab eo per eosdem ordines convocato plerasque *leges* rogavit, quæ etiam *Centuriatæ* dictæ sunt, atque de iis comitiis breviter statim quædam capita attingam, quantum ad legum originem & progressum spectant. §. 3. Leges tum Romuli & Titi Tatii cæterorumque regum collegerat *Sextus Papirius*, qui vixit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius ex principalibus viris fuit. Eæque conscriptæ extabant in libro Papirii tempore Pomponii, quæ *jus civile Papirianum* appellabantur, non quia Papirius de suo quidquam ibi adjecit, sed quod leges latas in unum composuit. *d. l.* 2. *in pr. de or. jur.*

§. 4. Harum verba ipsa & fragmenta pauca reperiuntur. Romuli quidem unica cum Festi Pompeji cæteris pariter fragmentis periculum effugit & ad nos pervenit. *Sei nurus plorassit sacer diveis parentum esto*, & hoc quidem unicum fragmentum magna ex parte mancum laxatumque est. Sententiæ quidem ipsæ legum quas aliquando rogatas a Romulo & a populo scitas esse constat, apud historicos occurrunt, & passim reperiuntur: ex quibus *Lipsius* post *Balduinum* regia & decemvirali potestate absumpta veterem verborum flexum imitatus, verbis ad nutum effictis instar decemvirorum quasi redivivas & ab interitu excitatas expressit. Quæ si Balduino credimus in libro, quem de legibus Romuli scripsit, ex columna quadam ænea in Capitolio erecta, & ex illorum temporum (si diis placet) archaismo scripta reperiuntur: sit fides penes autorem. Supersunt legum *Numæ* fragmenta quædam fide & diligentia Fulvii Ursini collecta, ad quem vel ad Festum & Plinium te remitto propter varias lectiones, variasque emendationes. Is quidem a quibusdam Romanarum legum autor circumfertur. *Virgilius* ejus est sententiæ *lib.* 6. *Æn.*

> *Quis procul ille autem ramis insignis olivæ*
> *Sacra ferens? nosco crines incanaque menta*
> *Regis Romanis primus qui legibus urbem*
> *Fundavit.*

Unde *Suidas* Numam ἀπὸ τῶν νόμων dictum putat. Verum utrique legum origo adscribitur, Romulo rerum humanarum, Numæ divinarum. Numa sacra & ceremonias, omnemque cultum Deorum docuit, & ex his magnam famam retulit. *Dio Chrysostomus oratione* 25. leges, Deos & Rempubl. constituit & omnis autor fuit ejus quæ postea consecuta est felicitatis. Cui (omisso Tullo Hostilio, Anco Martio, & Prisco Tarquinio, qui nullas pene leges rogarunt aut ipsi sanxerunt) successit *Servius Tullius* insignis studio & consilio, non tantum urbis fundamenta prima, seu vetus pomœrium retulit, sed etiam civitatis, id est Reipublicæ instituta a retro regibus feliciter inchoata ampliavit. Cessit tandem sub *L. Tarquinio superbo* ejus successore regia potestas consulari & hæc fuit prima ætas P. R. & quasi infantia, quam habuit sub regibus septem CCXLIV. annis.

II. PERIOD. SUB REPUBLICA LIBERA.

§. 5. Regibus urbe exactis anno V. C. CCXLIV. consularis potestas Rempublicam tenuit libertate *Junio Bruto* vindice & duce comparata, & ut ait Livius *lib.* 2. *imperia legum potentiora quam hominum esse cæperunt.* Respublica populum convocandi morem per curias & centurias a regibus institutum retinuit & statim a Junio Bruto usurpatus, Dionys. *lib.* 4. *in f.* ταύτην εἰ βουλομένοις ὑμῖν ἐστὶ τὴν γνώμην εἶναι κυρίαν διαστάντες κατὰ φρήτρας ψῆφον ἐπενέγκατε. *Hanc sententiam si ratam esse vultis, per curias ferte suffragia.* Populum etiam per Centurias, quas Tullius instituerat, convocavit, hinc *centuriata* comitia quæ Arnob. *lib.* 2. *adversus Gentes* militaria vocat, quod populus more militari & romana gloria incensus eo ordine res gravissimi ponderis tractaret. Cic. *in orat. post reditum.* ut consensum populi extollat, quo revocatus est ab exilio, ait, se centuriatis comitiis revocatum, *quo die nos comitiis centuriatis &c.* Leges, quæ his comitiis latæ sunt, *centuriatæ* dictæ: & a Livio *lib.* 3. & a Cicerone ubique consulares, quia consules tantum hæc convocabant. Iisdem *leges Valeriæ* a P. Valerio Publicola de provocatione (libertatis insigni nota) latæ sunt. Valerius Maximus *lib.* 4. *c.* 1. Iisdem latæ leges XII. Tabb. Livius *lib.* 3.

§. 6. His comitiis hoc peculiare erat, quod antequam populi suffragiis quid committeretur, id prius in senatu agitaretur & patres autores fierent. Dion. *lib.* 9. differentiam hanc statuit inter curiata & centuriata comitia. Primis quidem temporibus, habitis comitiis centuriatis, patres autores fiebant, hoc est, ea quæ populus suis suffragiis jussisset, confirmabant. Qua in re insignis senatus potestas eminebat, sed id jus senatui ereptum & lege a *P. Philone* dictatore lata anno CCXV. cautum fuit, ut legum, quæ comitiis centuriatis ferendæ erant, patres autores fierent, ut scribit Livius *lib.* 8. & antequam comitia haberentur, patres autoritatem adhiberent futuro comitiorum decreto. Curiatis & Centuriatis comitiis plebe tumultuante *tributa* addita sunt C. Sempronio & Q. Mutio Conss. anno CCLXIII. Tum demum curiata sensim evanuerunt, & auspiciorum tantum causa remanserunt, ita ut curiatis non crearentur, sed confirmarentur magistratus qui aliis comitiis creati fuerant, teste Cicerone *orat.* 2. *in Rullum* & Livio *lib.* 9. de L. Papirio quem consul dictatorem dixerat, atque ei legem curiatam de imperio &c. Leges, quæ tributis comitiis ferebantur, *Tribunitiæ* dictæ sunt, quas Tribuni pl. rogabant, plebs sciscebat, aliquando tamen etiam Tribunitiæ dictæ, quod potestatis tribunitiæ stabiliendæ causa latæ fuissent. Ita *Liv.* usurpat *l.* 5. Priori sensu tribunitiæ quod tributis comitiis a plebe latæ essent: secundo quod in centuriatis ab omni populo de Tribunorum potestate editæ essent. Illæ a magistratu, qui rogabat, hæ de magistratu, qui confirmabatur, Tribunitiæ appellabantur, illæ plebiscita, hæ proprie leges dicuntur.

§. 7. Hac in re observanda est religio Justiniani, qui sejunxit plebiscita a legibus §. 1. *I. de jur. natur.* quamvis Capito utrumque commiscuisset apud Gellium *lib.* 10. *c.* 20. & hac definitione comprehendisset: Lex est generale jussum populi ac plebis. Capito movebatur, quod consulentibus ipsum, tam ex mente legum quam plebiscitorum respondebat, cum non minus plebiscita quam leges, omnes tenerent, eisque omnes cives obnoxii essent; Qua in re magna inter legem & plebiscitum similitudo, inde factum ut *lex Aquilia*, quæ a Gallo Aquilio Tribuno plebis rogata est, ex sententia Capitonis collegæ ejus, sic dicta sit. Econtrario Justinianus variis de causis utrumque distinxit, alius est enim autor legis, alius plebisciti. Alibi lex, alibi plebiscitum constituebatur; autor legis populus, autor plebisciti plebs. Lex in centuriatis comitiis, plebiscitum in tributis, in quibus cum plebe tantum agebant Tribuni plebis teste Gellio *l.* 15. *c.* 26. Tribuni plebis neque advocant patricios, neque ad eos referre de ulla re possunt. Non poterant convocare patricios, neque in quibuscunque comitiis de ulla re referre, nisi permittente majore magistratu. Ideo Livius *lib.* 6. autor est tribunum plebis accusasse T. Manlium apud populum centuriatis convocatum, ubi recte Sigonius ait, *permittente consule*, ut idem ex Livio *lib.* 26. colligit. Cum enim apud populum Tribuni plebis erant aliquid rogaturi, petendus erat dies centuriatis comitiis a majore magistratu, absente Consule a prætore urbano. Livius *lib.* 23. & 43. ait, Tribunum plebis Sempronium & Rutilium, postquam perduellionis judicium reis pronunciaverunt, diem comitiis a Prætore Urbano petiisse, hoc sensu puto Gellium *lib.* 13. *c.* 14. dicere, aliud esse cum populo agere, aliud ad populum loqui. Ad populum Tribuni loquebantur, cum populo majores tantum magistratus agebant. Tribuni ergo, ait Gellius *lib.* 13. *c.* 24. *Neque advocant patricios, neque ad eos referre de ulla re possunt.* Ita nec leges proprie sed plebiscita appellantur. Stante republ. quicquid a populo decernebatur legis nomine dicebatur, quia legis vigorem habebat, ut de quolibet principis placito dicitur. Livius *l.* 5. decretum, quo Camillus ab exilio revocatus est, legem curiatam vocat, & arrogatio, quæ in comitiis a populo fiebat, teste Gellio *l.* 5. *c.* 19. *lege fieri* dicitur. Adoptio hac ratione a Cicerone *pro domo sua P. Clodii* facta dicitur, per quam plebejus factus est. Livius *lib.* 1. judicium Horatii perduellionis accusati lege curiata factum ait, & bellum a populo lege decernebatur, lege fieri dicebatur, quia populi potestas æqualis erat in rebus specialibus & generalibus, eaque spectata, quicquid populus decernebat, lex erat.

§. 8. Jurisconsulti vero (qui commune præceptum, quo jus cuique restitui præscribitur, spectant) strictius legis nomen usurpant eoque comprehendunt, quæ generaliter de rebus omnibus vel personis constituta sunt, ideo lex definitur, *commune præceptum l.* 1. *ff. de lege.* Eodem sensu Aristoteles *lib.* 1. *Rhet. c.* 1. Legislatoris officium esse ait non de rebus singularibus aut præsentibus, sed de futuris aut universalibus statuere, ὅτι ἡ μὲν τοῦ νομοθέτου κρίσις οὐ κατὰ μέρος οὔτε περὶ τῶν παρόντων, ἀλλὰ περὶ μελλόντων τε καὶ καθόλου ἐστί. Gellius *lib.* 10. *c.* 20. ea quæ juris consultorum sunt tractans a legis usurpatione rejicit ea, quæ de re aut persona speciali cauta sunt. Ut quod de Imperio Cn. Pompeji, de reditu Marci Ciceronis, de cæde P. Clodii. Polybius etiam & Dion. Halicarn. propriam legis usurpationem compre-

prehenderunt, cum hæc tria diſtinguunt, magiſtratus creare, leges condere, bellum indicere. Aliud eſt legem condere, aliud *lege aliquid facere;* lege magiſtratus creabantur; lege bellum indicebatur. Lex vero fiebat, cum aliquid generaliter in privatorum utilitatem conſtituebatur, id unum juriſconſulti, qui extincta republica floruerunt, interpretandum ſuſceperunt, omiſſis quæ ad reipublicæ adminiſtrationem ſpectant, cum hæc arbitrio principis relicta ſint.

§. 9. Generale vero & commune verbum erat *rogatio*, quo de decreto ſive generali, ſive ſpeciali conſtituendo populus rogabatur, & quicunque magiſtratus quacunque de re Comitia habebat, rogabat, id eſt populum aut plebem conſulebat. Feſtus *in verbo rogat*, rogat id eſt conſulit populum & petit ab eo, ut ſciſcat quod ferat, unde nos quoque in conſuetudine habemus pro petere, & orare. Cato in diſſuaſione, ne lex Rabia rogaretur, ait: *Hoc potius agam, quod hic rogat;* & populus, qui per curias aut centurias reſpondebat, aut plebs per tribus, ſi legi ferendæ annuebat clara voce, poſtquam lex Gabinia tabellaria lata, *uti rogas* conclamabat. Sed & Calpurnio Piſone & M. Popilio Lenate Coſſ. anno DCCII. tabulæ dari cœperunt, in quarum una ſcriptum erat, *uti rogas*, in altera, *antiquo*. Illam dabat, qui annuebat legi ferendæ, hanc vero qui intercedebat & legislationem impediebat, ideo rogatio generaliter ſumitur apud Juriſconſultos. Apud alios vero pro privilegio, ut apud Feſtum, *rogatio eſt, cum populus conſulitur de uno pluribusve hominibus, quod non ad omnes pertineat*, & de una pluribusve rebus de quibus non de omnibus ſanciatur. Nam quod *in omnes homines resve ſcivit populus, lex appellatur.*

HISTORIA LEGUM XII. TABULARUM.

§. 10. Cum breviter quædam capita de legibus populi romani & earum rogandarum ritu, quantum locus patitur, attigerim, nunc occurrunt leges duodecim tabularum, quæ cæteris legibus autoritate & ſplendore præſtant. Ideo a variis autoribus *legis* nomine κατ' ἐξοχὴν appellantur, appellativo proprii nominis officium explente, atque harum peculiaris eſſe debet conſideratio tum propter inſignem reipublicæ ſtatus mutationem, quæ iis legibus ferendis contigit, tum propter earum in duodecim tabulis expreſſionem, quæ ideo *Jurisprudentiæ Romanæ initium* dederunt & ejus fundamentum conſtituerunt. Anno ab V. C. CCC. coſſ. Spurio Tarp. & Autternio miſſi ſunt legati Athenas juſſique inclytas leges Solonis deſcribere, & aliarum Græciæ civitatum inſtituta, mores juraque noſcere: deinde anno CCCII. cum rediiſſent legati cum Atticis Legibus, de decemviris creandis populus conſulitur, & anno ab V. C. CCCIII. creantur decemviri, datumque eſt eis jus eo anno ſummum in civitate, uti leges conſcriberent, ſi opus eſſet, & interpretarentur. Extabant integræ Diodori Siculi temporibus ἡ δὲ γραφεῖσα νομοθεσία βραχέως καὶ ἀπερίττως συγκειμένη διέμεινε θαυμαζομένη μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς καιρῶν. *Hæc legum deſcriptio brevis & omnis apparatus expers ad hæc tempora durat.* Imo *D. Cypriani* tempore lectitabantur & adhuc ſuperſtites per omnium manus volitabant, ut ſcribit ad Donatum *lib. 2. Epiſt. 2.* Integras etiam Gellius habuit, ut colligere eſt ex *lib. 20. c. 1.* Sed eodem caſu perierunt quo deſideranda varia opera: fragmenta vero aliquot ſuperſunt, quia ab omnibus, qui literas Romæ amplectebantur & libros ſcribebant, frequenter uſurpabantur & memoriæ mandabantur, ut Cicero *lib. de legibus.* Diſcebamus pueri duodecim tabulas ut carmen neceſſarium, quas jam nemo diſcit. Et ex iis tanquam ex communi penu multa eliciebantur, atque integris bibliothecis præponebantur, ut Craſſus apud Ciceronem in Oratore, qui tanti operis nobis augeat deſiderium his verbis: *Fremant omnes licet, dicam quod ſentio, bibliothecas omnium mehercule Philoſophorum unus mihi videtur 12. Tabularum libellus, ſi quis legum fontes & capita viderit & autoritatis pondere & utilitatis ubertate ſuperare.* Hæc vero fragmenta, quæ apud Varronem, Plinium, Gellium, Feſtum & Juriſconſultos noſtros reperiuntur, nec inſtituti nec loci referre. Exhibet illa præſens juris civilis Romani volumen, cui in fine adjecta ſunt. Reſtituit illa ordini ſuo, una cum eorum Hiſtoria, Probationibus, Notis & Gloſſario Jureconſultus immortalis nominis Jacobus Gothofredus in Fontibus Quatuor Juris Civilis.

§. 11. In his legibus jacta ſunt prima Juriſprudentiæ fundamenta, & in his principiis omnium interpretationum cardo vertebatur, eoque majori ſtudio expendebantur, quo paucis exceptis, quæ ad jus ſacrum & publicum ſpectant, omnes pene ſingulorum tranquillitati & utilitati providerent: Primæ enim obligationibus neceſſitatem, juri patrio & connubiis pondus & autoritatem, hereditatibus & tutelis certas & ſtatutas regulas conſtituerunt, dominiis, & poſſeſſionibus ſecuritatem, delictis pœnas certas & legitimas, judiciis denique ordinem præſcripſerunt, ut vel ex ipſorum fragmentis multorum diligentia collectis conjicere eſt, ex quibus non tantum quid ſtatuatur, ſed quæ ſtatuenda ſint, poſſunt elici, cum omnia comprehendi non potuerint legibus *l. 7. ff. de leg.*

HISTORIA JURISCONSULTORUM.

§. 12. Præmiſſa breviter legum origine & earum ferendarum ratione, ſequitur dicere de *Juriſconſultis*, de ipſorum reſponſis & interpretationibus, quæ ſolent legibus latis deſiderari & *Prudentum autoritate indigere, d. l. 2. §. iis legibus.* Et ante omnia reſponſa Juriſconſultorum a legibus diſtinguenda ſunt. Leges ſunt fontes & capita juris civilis, ex quibus deinde propagata eſt jurisprudentia. Reſponſa Juriſconſultorum *ſunt regulæ & principia juris, quæ juriſconſulti conſtituerunt, cum legislatorum mentem attingere conati ſunt & genuinum legum ſenſum elicere:* atque multiplici regularum collectione facta & præceptorum delectu habito *jus civile* fundarunt *l. 2. §. poſt hos.* Leges per ſe juris civilis ſcientiam conſtituere non poterunt, & potius fontes & capita juris quam partes ejus dicendæ ſunt. Ut enim nemo recte Solonem, Lycurgum, Numam Juriſconſultos dixerit, ſed legislatores, ita nemo proprie dixerit leges eſſe ſimpliciter artem boni & æqui, ideo Ariſtoteles *lib. 5. Nicomacheorum 6.* Jus lege conſiſtere ait, id eſt, ex legibus elici & & colligi κατὰ νόμον γὰρ ἦν (δίκαιον τὸ πολιτικὸν) καὶ ἐν οἷς ἐπεφύκει εἶναι νόμος. *Jus lege conſtare in iisque locum habere apud quos legem eſſe communem patitur natura.* Eodem recidere videtur illud Gratiani reſcriptum in *l. 1. C. ne fidejuſſ. dot. dentur.* ſi ita id emandaveris, ut vere emendandum eſt, *ſive ex lege, ſive ex conſuetudine jus proficiſcitur.* Nam jus ut ex lege ita ex conſuetudine proficiſcitur. *l. 32. ff. de legib.* & Cic. *lib. 1. de orat.* his verbis leges a jure diſtinguit: *Neque legum aut juris civilis ſcientia negligenda eſt,* & alibi paſſim, Juriſconſulti cum ſingulas juris partes enumerant, propriis nominibus deſignant leges, Senatusconſulta, plebiſcita, edicta Prætorum, conſtitutiones principum, at reſponſa ſeu interpretationes Prudentum non peculiari, ſed communi nomine jus civile nominant *d. l. 2. §. his legibus. verſic. hæc diſputatio.* A Juriſconſultis omnes ſuperiores partes interpretationibus excultæ & exornatæ ſunt, & ex iis velut lapidibus & cæmentis Juriſprudentia compoſita, quam Juſtinianus Templum vocat *l. 1. §. ne autem C. de vet. jur. enucl.*

§. 13. Juriſconſultorum ætas, reſpondendi ratio & autoritas non eadem & æqualis fuit, ideo *generales* atque etiam ſpeciales *diſtinctiones* obſervandæ. *Generalis* ſumenda ab inſigni reipubl. mutatione, quæ contigit, cum populi poteſtas Imperatoribus ceſſa eſt, qua præcipua leges ferendi forma mutata eſt, atque in locum legum, quas populus ſciſcebat, conſtitutiones principum ſuffectæ ſunt & impoſterum Juriſconſulti non verbo, ſed ſcripto, non propria, ſed principali autoritate reſponderunt.

§. 14. *Primi* ſtante republica varia forma jus tractarunt, & omnes Juriſconſulti habiti, at eos proprie Juriſconſultos intelligo, qui jus profiteri & reſponſa dare cœperunt, qui fiducia ſtudiorum ſuorum freti, proprio arbitrio propriaque autoritate juris diſciplinam excoluerunt, & perſpectis Romanorum legibus & moribus & rerum judicatarum rationibus perpenſis ex cognitione juris & tritura forenſi comparata reſponſa dederunt. Neque reſponſa ſignata dabant, ſed plerumque judicibus ipſis ſcribebant aut teſtabantur, qui illos conſulebant *d. l. 2. §. poſt hunc. verſic. Maſſurius.* Cumque verbo tenus fierent & ſingula ſingulis controverſiis adhiberentur atque iis deciſis evaneſcerent, juri ſcripto non adnumerantur *d. l. 2. §. his legibus*, ſed moribus tribuuntur, qui ſi moribus populi romani congruebant, admittebantur, ſi populo diſplicebant rejiciebantur: ut enim leges ex populi ſuffragio & ejus acclamationibus ferebantur; ita & conſuetudo tacita ex ejus voluntate ſenſim confirmabatur.

§. 15. Præpoſita generali Juriſconſultorum diviſione, nunc diſtinguendi ſunt ſpecialiter primi, qui a cunabulis tum reipublicæ tum jurisprudentiæ fuerunt, qui in *quatuor* partes dividi poſſunt. *Prima pars* eſt eorum, qui non tam jus interpretati ſunt, quam vel leges regias collegerunt, vel actiones ediderunt, aut eas in vulgus promulgarunt, quales ſunt *ſeptem* illi qui a Pomponio numerantur *d. l. 2. §. juris ſcientiam. Sext. Papirius ſive P. Papirius, A. Claudius Craſſinus Decemvir, A. Claudius Cæcus, C. Flavius, P. Sempronius Sophus, C. Scipio Naſica, Q. Mutius:* hi ſeptem potius Nomographi, quam Juriſconſulti, cum a nemine de jure conſulti fuerint, multo minus publice ſunt profeſſi. Poſtea ſequuntur hi, qui publice juris ſcientiam profiteri cœperunt, quos in tres reliquas partes diſtinguo. *Prima* eſt eorum, quorum ſimpliciter mentionem faciunt ſequentes autores. *Secunda* eſt eorum, quorum & mentionem faciunt & verba aut ſcientiam referunt. *Tertia* eorum, qui vel referuntur, vel eorum ſcripta ſelecta, & in hos libros digeſtorum ſparſa ſunt ſub eorum nomine. *Primo* hi ſimpliciter referuntur: *Tiberius Coruncanius, qui primus jus publice profiteri cœpit, S. Ælius Catus, P. Ælius Pætus, P. Atilius, M. Porcius Cato Pater, M. Cato Filius, P. Mutius Scævola, M. Junius Brutus, M. Manilius, P. Rutilius Rufus, Virginius Paulus, Q. Ælius Tubero Stoicus, S. Pompejus, L. Cælius Antipater, L. Licinius Craſſus, Mucianus.* *Secundo* ſequuntur hi, quorum verba ab aliis Juriſconſultis referuntur, *C. Aquilius Gallus, Lucilius Balbus, Sext. Papirius Juventius, Serv. Sulpitius Rufus, C. Aulus Ofilius, Titus Cæſius, Aufidius Tucca, Aufidius Namuſa, Flavius Priſcus, Accius Pacuvius, Antiſtius Labeo pater, Cinna, Pub. Gellius, Cornelius Maximus, C. Trebatius Teſta, Q. Mucius Voluſius, A. Caſellius, Q. Ælius Tubero, Attejus Capito.* *Tertio* loco ii ſunt quorum ſcripta extant in digeſtis. Primo *Q. Mutius Scævola*, quem veteres Q. Moucium P. F. Scævolam Pont. Max. dixerunt; *Ælius Gallus* a Marc. Varrone laudatus, *Alfenus Varus* Servii Sulpitii Rufi diſcipulus; *Q. Antiſtius Labeo* C. Trebatii Teſtæ diſcipulus.

§. 16. Secunda Claſſis Juriſconſultorum eſt eorum, qui ſub imperatoribus fuerunt, quæ incipit a *Maſſurio Sabino* ad poſtremos uſque, qui ad inclinantis & ſeneſcentis imperii tempora pervenerunt. Horum autem vel nomina vel ſententiæ ſimpliciter referuntur, vel propria ipſorum ſcripta in digeſtis extant: hi & illi non propria autoritate, ſed annuente principe de jure reſponderunt, idcirco Juſtinianus horum ſcripta juri ſcripto annumerat *§. conſtat I. de jure nat.* Cum hæc reſponſorum diverſitas & Juriſconſultorum diſtinctio ex reipublicæ mutatione orta ſit, quæ ſub Julii Cæſaris dictatura contigit, eam prætereundam non putavi, ſed antequam ad Juriſconſultos poſteriores accedam, erit inter eos & illos quod dextræ ſiniſtræque tibiæ inter unum alterumque actum.

PER. III. JURISPRUDENTIA ROMANA SUB IMPERATORIBUS.

SECT. I. AB AUGUSTO USQUE AD HADRIANUM.

§. 17. Reipubl. liberæ ſtatus extinctus eſt *Julii Cæſaris dict.* victoria parta contra Cn. Pompejum, a qua dictaturam non ſemeſtrem more majorum ſed continuam ſuſcepit. Diei pugnæ Pharſalicæ nemo hiſtoricorum (quod mirum eſt) meminit. Propterea initium *a die prima ſecundi Conſulatus* computamus, a quo uſque ad diem cædis, nempe ad Idus Martias, ſummam poteſtatem & re ipſa regiam uſurpavit eamque nominibus reipublicæ liberæ *Dictatoris* ſcil. *Imperatoris Conſulis Tribuni* adumbravit; atque eo velamento tacito ſenatus & populi Romani conſenſu retinuit. Eandem ſecuti Imperatores per vim & metum conſervarunt, ut Dio ſcribit lib. 53. ὥστε τὰ τῶν βασιλέων πλὴν τοῦ φορτικοῦ τῆς προσηγορίας αὐτῶν ἔχειν, *regiam poteſtatem uſurpant niſi quod invidiam nominis vitant.* Ideo Julius paſſus eſt teſte eodem *lib.* 42. ſtatuam juxta Reges, qui quondam Romæ imperarunt, collocari, & apud eundem Auguſtus *Romulum* ſe dici cupiebat, ſed ne eo nomine in regni affectati ſuſpicionem incideret, Auguſtus dictus eſt, quo prætextu reliqui uſque ad Veſpaſiani tempora remp. tenuerunt. Veſpaſianus *lege regia* recentata palam poteſtatem regiam uſurpavit, hujus legis pars ultima in æde ſancti Johannis Lateranenſis legitur, quam refert Onufrius *in faſtis.* Hæc autem tabula ænea ex dicto templo Gregorii XIII. juſſu in capitolium vel *palazzo dei conſervatori* tranſlata eſt. Legis regiæ tribus temporibus meminere hiſtoriæ aut inſcriptiones indicant. *Primo* cum Romulo reliquisque regibus poteſtas regni data eſt, ejusque rogationis & promulgationis multa capita fuerunt, unius meminit *l. 2. ff. de mort. infer.* *Secundo* eadem renovata

novata est a L. Val. Flacco, qua cautum, ut quicquid egisset Sylla dictator, id ratum esset, de qua Cic. *lib.* 1. *de legibus.* *Tertio* & postremo renovata sub Vespasiani temporibus, cujus vi summam potestatem attribuit, aliter quam ii, qui eam præcesserunt, qui ea palam usi non sunt, sed tacite potestate a populo in eos translata neque omni statim recepta. Nam comitia, quæ erant præcipua reipubl. liberæ insignia, sub Julio habita sunt, a quo & a cæteris magistratibus leges variæ veteri ritu rogatæ sunt & ab ejus nomine quædam *Juliæ* dictæ, ut variæ inscriptiones in Digestis & Codice testantur. Suet. *in Julio c.* 41. ait, *Ad creandos magistratus comitia cum populo partitum fuisse*, sed idem *in Augusto c.* 40. autor est, *ab ejus filio Augusto comitiorum jus pristinum reductum fuisse.* Denique sub illis duobus primis mutabat popularis potestas, & comitiorum usus incertus erat, at sub Tiberio penitus extincta sunt. Cornel. Tacit. *lib.* 1. *annal.* *Tum primum e campo Martio comitia ad patres translata sunt &c.*

§. 18. Sublatis vero comitiis desierunt leges a populo fieri & in earum locum successerunt primo *Senatusconsulta*, deinde principum constitutiones, quas imposterum Jurisconsulti interpretandas susceperunt, quæ legibus antiquis non cedunt, sive æquitatem naturalem, sive subtiles juris rationes, quæ in eis elucent, spectaveris, quæ non ex mero principum arbitrio, sed ex juris consultorum consilio quibus examinandis adhibebantur editæ sunt. Suetonius *in Aug. c.* 35. ait Augustum consiliarios adhibuisse *ad res examinandas quæ ad senatum referendæ erant.* Severus apud Lamprid. *Negotia & causas prius a scriniorum principibus & doctissimis jurisperitis & sibi fidelibus, quorum tunc primus Ulpianus fuit, tractari ordinarique atque ita referri ad se præcepit, leges de jure populi & fisci moderatas & infinitas sanxit, neque ullam constitutionem sancivit sine viginti jurisperitis &c.* Ad juris consultos Magistratus gerentes condendi juris causa rescribebant principes. Rescripsit Antoninus Caracalla ad Clodium, Tripho. in *l.* 1. *C. de Judæis*, Severus & Antoninus ad eundem *l.* 4. *C. de neg. gest.* Idem Caracalla ad Venulejum Saturninum *l.* 1. *C. de excusat. vet.* Alexander in *l.* 1. *C. quibus non objic.* Et alii qui Jurisconsultos consulebant vel Jurisconsulti principes, qui mutua & amice conjuranti in jure constituendo opera non tantum jurisprudentiam veterem illustrarunt, sed etiam variis principiis & regulis exornarunt.

§. 19. Jurisconsulti ipsi orta æmulatione sectisque constitutis, & in diem crescentibus studiis omnia, quæ responsuri erant, ex regulis juris exacte examinabant & perpensa ad amussim ratione expendebant. Ita ut veteres, qui ante Augustum floruerunt, jus fundasse dictum sit *d. l.* 2. §. *post hos*; recentiores vero præsidia stabilitatis & ornamenta dignitatis huic disciplinæ adjecerunt, Jus in artem boni & æqui redegerunt. Sic definit Celsus *in l.* 1. *ff. de just. & jur.* Nondum ars tempore Ciceronis poterat dici. Gellius *lib.* 1. *c.* 20. citat librum Ciceronis de jure Civili in artem redigendo. Interim dissensiones inter JCtos in dies crescentes non poterant non perturbare jurisprudentiam. Primi diversarum factionum principes fuerunt **ATTEJUS CAPITO** & **ANTISTIUS LABEO.** De his Pomponius: *Capito*, inquit, *in his, quæ ei tradita erant, perseverabat, Labeo ingenii qualitate & doctrinæ fiducia, quia & cæteris operis sapientiæ operam dederat, plurima innovare instituit.* Erant dissimillimi ingenii. *Labeo* vitæ severæ & ad Stoicam austeritatem compositæ, *Capito* Principum auræ velificatus plus quam vernili adulatione famam suam nomenque defœdavit. *Labeo* Stoicis addictus immodica libertate in principes utebatur. Hinc ejus successores Stoicæ Philosophiæ amatores extiterunt. *Labeo* oblatos honores repudiabat: *Capito* affectabat. Componit eorum ingenia Tacit. *Annal. lib.* 3. *c.* 75. Quilibet sectatores habuit, quos sequenti schemate exhibemus.

ATTEJUS CAPITO		ANTISTIUS LABEO
|	Sub Tiberio.	|
MASSURIUS SABINUS, unde SABINIANI		NERVA PATER
|	Sub Claudio Nerone	|
C. CASSIUS LONGINUS l. 19. ff. de recept. qui arbitr. a quo CASSIANI		PROCULUS a quo PROCULEJANI
		NERVA FIL.
|	Sub Vespasiano	PEGASUS a quo PEGASIANI
CÆLIUS SABINUS		
|	Sub Traj. Adr. & Ant. Pio	|
PRISCUS JAVOLENUS		CELSUS P.
ALBURNIUS VALENS		CELSUS F.
TUSCIANUS V. rectius VOLUS:		PRISCUS NERATIUS
MÆCIANUS		APILICINIUS
SALVIUS JULIANUS		ARISTO
Q. CERVIDIUS SCÆVOLA		ULPIUS MARCELLUS
S. CÆCILIUS AFRICANUS		TITUS CAJUS
TERENTIUS CLEMENS		URSEJUS FEROX
MINICIUS NATALIS		
VINDIUS		

Durasse videntur hæ sectæ usque ad Antonini Pii tempora, ortumque novum JCtorum genus, quod relicta utriusque dissentientis familiæ opinione media incessit via, unde **ERCISCUNDI** fuerunt dicti.

§. 20. Cæterum hæc mutatio reipublicæ sub Imperatoribus facta JCtis aliam de jure respondendi legem præscripsit. Nam imposterum de jure respondendi autoritas a principe impetrata est. Primus D. Augustus, ut major juris autoritas haberetur, id constituit. Primus *Masurius Sabinus* a Tiberio venia impetrata publice respondit *d. l.* 2. §. *Massurius.* Eos autem qui ab Augusto ad Adrianum floruerunt, quique a Pomponio postremo loco referuntur, in duas partes divido. *Primo* referuntur, quorum simpliciter JCti faciunt mentionem. *Masurius Sabinus* Capitonis Attei discipulus 2) *C. Cassius Longinus* Tuberonis Nepos, Servii Pronepos 3) *Cassius Longinus* major 4) *Cœlius Sabinus* 5) *Tuscianus* Javoleni discipulus 7) *Coccej.* Nervæ filius 8) *Pegasus* Proculi discipulus 9) *P. Juventius* Pater. Hi vero quorum scripta relata extant in digestis sunt *Sempronius, Proculus* 2. *P. Juventius Celsus Filius* 3. *Neratius Priscus* 4. *Javolenus Priscus* 5. *Alburneus Valens* 6. *Julius Aquila* Gallus.

SECT. II. AB HADRIANO USQUE AD CONSTANTINUM MAGNUM. EDICTUM PERPETUUM.

§. 21. A *Juliano*, qui sub Adriano vixit anno Christi cxx. altera periodus jurisprudentiæ Romanæ constituenda est, sub quo jus civile quodam temporis interstitio parum exercitatum majori quam antea studio florere & a multis Jurisconsultis celebrari & exornari cœpit. *Salvius Julianus* Jurisconsultus Mediolanensis edicta omnium prætorum, quæ erant annua, perpetuæ jurisdictionis facturus, collegit, & ab eo *perpetuum edictum* denominatum est. Eutropius *l.* 8. *in Salvio Juliano*, quod Adriani & Senatus imperio comprobatum est, ut ex eo jus imposterum diceretur. Justinianus ipse *edicti perpetui ordinatorem* eum prædicat. *l. pen. C. de condict. causa dat.* Quamvis idem epistola latina ad Senatum & omnes populos compositionem tribuat Adriano, cujus scilicet imperio collectum & ejus autoritate comprobatum fuit.

§. 22. Ad hanc edicti collectionem, ut majorem & potiorem jurisprudentiæ Romanæ partem, illustrandam sequentes Jurisconsulti omne suum studium & laborem converterunt exemplo *Servii Sulpitii*, Q. Mucii discipuli, qui in edicta commentarios scripserat. *Paulus* libros octoginta, *Ulpianus* libros 83. in eam peculiariter scripserunt, cessitque tantum sub his, & aliis Jurisconsultis jurisprudentiæ postrema ætas. Eaque contigit sub Alexandro Severo anno Christi ccxxiv. qui & jus civile & Jurisconsultos majori quam ullus retro principum studio complexus est. Lampridius in Severo Jurisconsultos enumerat. *Ut scias*, inquit, *qui Viri in ejus consilio fuerint. Fabius Sabinus Sabini insignis viri filius Cato temporis sui, Domitius Ulpianus jurisprudentissimus, Ælius Gordianus Gordiani Imp. Pater & ipse revera vir insignis, Julius Paulus jurisprudentissimus, Claudius Venatus Imperator amplissimus, Pomponius legum peritissimus, Alphenus, Africanus, Florentinus, Martianus, Calistratus, Hermogenes, Venulejus, Triphoninus, Metianus, Celsus, Proculus, Modestinus, hi omnes juris professores, qui discipuli fuerunt splendidissimi Papiniani, & Alexandri consiliarios nominat.* Sed ex veteribus Membranis regiæ bibliothecæ, quas diligenter ad hunc locum examinavit Casaubonus, cæteros post Pomponium expungendos putat. Idem Cujac. observavit *lib.* 7. *observ. c.* 2. Reliquos diligenter collegit Labittus, eorum fragmenta relegit & in propriam sedem & propriam autorum seriem retexuit in indicibus juris, qui de re adeundus est. Rem operæ pretium nos facturos esse credidimus exhibentes in subsequentibus paginis, sub titulo chronologiæ juris, JCtorum nomina & ex illorum scriptis excerptas leges sub loco, tempore, quo vixerunt, annotato.

§. 23. Inclinante imperio & ad mutationem præcipiti Gothis Italiam incursionibus & assiduis bellis vastantibus, atque Imperatorum sensim resecta & diminuta ditione, Jurisconsulti desierunt, & responsa, quæ instar oraculorum erant, obmutuerunt. Quod circa *Gordiani* tempora contigit anno Christi 242. ad quem pervenit *Modestinus arg. l.* 6. *C. ad exhib.* qui pene Jurisconsultorum postremus fuit, ab eodem tempore disciplinæ pene emortuæ jacuerunt, ingruente in dies barbarie & latini sermonis sedem occupante.

SECT. III. A CONSTANTINO M. USQUE AD THEODOSIUM JUNIOREM.

§. 24. Tandem *Flavius Constantinus* anno Christi 329. Byzantium delegit, ubi veteri Romæ æmulam excitaret, quam suo nomine Constantinopolim dixit, ad quam jura & arma imperii orientis migrarunt, ad quam posteriores Imperatores, excurrentibus quotidie ferocissimis nationibus & Italiam vastare perseverantibus, se receperunt, quia ab iis remoti erant. Ubi non minus pacem quam bellum meditantes & utriusque gloriam copulantes, deficientibus aliis partibus juris, constitutiones retro principum collegerunt. Constitutiones vero cum imposterum frequentiores factæ atque adeo eæ tantum editæ sint & solæ vim legis habuerint, distinguendæ sunt & in duas partes distribuendæ, in eas quæ *ab Augusti temporibus ad Constantinum* editæ sunt, & quæ a *Constantino ad Justinianum.* Earum, quæ ab Augusti temporibus factæ sunt, antiquiores non reperiuntur, quam Adriani: vel quod ante Adrianum leges antiquæ observabantur, vel si jura de novo condebantur Senatus Consultis, quorum pleraque hujus ætatis in jure occurrunt, præmissa principis oratione constituebantur, postea sub Antoninis jurisprudentia in dies crescente (ut crescere dicitur *l.* 11. §. *ergo. de leg.* 3.) variæ constitutiones cum variis Jurisconsultorum responsis editæ sunt, quibus controversiæ, quæ inter Jurisconsultos movebantur, decisæ sunt.

§. 25. Quædam a Constantino ad Justinianum partim in Italia partim in Thracia editæ sunt, pleræque omnes latinæ, priores ab Hermogeniano & Gregoriano Jurisconsultis collectæ sunt, nulla, ut opinor, principis autoritate, sed animi gratia. Horum Codicum reliquiæ quædam hodie supersunt, manu Aniani mutilatæ. Hinc illorum historia valde anceps. De collectoribus parum constat. Gregorium sub Constantino M. an. 336. vixisse & Præfectum Prætorio fuisse, quidam autumant. Hermogeniani ætatem ad Diocletiani tempora refert Guilielmus Grotius *in vit. JCtor.* Gothofredus eum sub Constantini M. liberis vixisse asserit. Quorumnam Imperatorum constitutiones his codicibus fuerint contentæ, iterum disputatur. Verosimile est, constitutiones ab Hadriani ævo exhibuisse. In Valeriano & Gallieno desiisse, opinatur Cujacius. Sed vel ipsa fragmenta & Diocletiani & Maximiani constitutiones in iis fuisse quærendas, evincunt. An uterque Codex unam, eandemque epocham sibi proposuerit, quæritur. Affirmat Gothofredus, tradens, alterum alterius operæ aliquid adjecisse, velut æmuli viderentur. Negat doctissimis argumentis politissimus Jureconsultus Anton. Schultingius *in Jurispr. Antejust. p.* 684. Publicam hos codices autoritatem habuisse, asserunt pene omnes. Justinianus cum Theodosiano Codice contulit, & ex illis leges hoc anteriores hausit.

SECT. IV. A THEODOSIO JUNIORE USQUE AD JUSTINIANUM.

§. 26. Theodosius Imperator an. Christi ccccxxxv. die 15. Kal. Martii Imperatorum Christianorum constitutiones collegit & in Codicem redegit, qui ab ejus nomine *Theodosianus* dictus est, mandavitque Valentiniano filio, ut jubeat promulgari *Novell.* 1. *ad Valentinian.* Hujus Codicis fragmenta, quæ plerisque locis sparsa erant, non simul eodem tempore; sed successive per partes ad nos pervenerunt virorum eruditorum cura & solicitudine. Primo V. C. Charpinus *l.* 7. & 8. Constitutionum, Loisellus novellas Majoriani exhibuit, *Johannes Tilius & Johannes Sichardus* reliquos octo libros protulerunt: Postremo *Jac. Cujacius* libros 16. quos hodie habemus cum novellis Valentiniani & Majoriani edi curavit. Omnium tamen operam circa

 hunc

hunc Codicem superavit JCtus excellens *Jacobus Gothofredus*, qui per triginta annos immortali suo operi insudans morte præventus editionis curam *Antonio Marvilio* Antecessori Primicerio in universitate Valentina reliquit, qui illud post decennium ferme a morte Autoris Lugduni An. M DC LXV. in publicam lucem ire jussit. Collectus fuit hic Codex A. D. 438. ab octo viris nobilibus, quorum in sua constitutione de Codicis autoritate meminit Theodosius. Erat Imperatoris mens, ut Antecessorum leges ab oblivione vindicaret, a mendis purgaret, & qua fieri posset brevitate in unum corpus colligeret. Mutandi licentiam collectoribus dedit. Hi ordinem Gregoriani Codicis sunt secuti, qui ipse ad ordinem edicti perpetui compositus fuisse videtur. In XVI. Libros divisus est, qui manus Aniani Referendarii in aula regis Alarici non effugerunt. Post Theodosium multæ constitutiones ab ejus successoribus sancitæ sunt, quarum accuratiorem & auctiorem editionem ex vetustissimo MSto Ottoboniano pollicitus est Leonhardus Adamus Volsiniensis.

§. 27. Codici Theodosiano adjectus est incertus, qui cum Mosis legibus Romanas contulit. Quidam Licinium Rufinum fuisse conjiciunt. Quisquis sit, is Theodosii Junioris temporibus vixisse creditur & post consulatum ipsius XV. quo demum codex editus legitur. Ex quo hic unam retulit constitutionem de *impudicis*. Sed ex Theodosiano pleniorem recitat quam hodie in corpore ipso extet *in l. 6. C. Theod. de adult.* Inde aliisque locis conjicere est, non superesse codicem hunc, quem Theodosius edi curavit, sed fragmenta quædam ab *Aniano* collecta. Aniano enim Alaricus Gothorum rex, qui Italiæ imperabat, mandavit, ut partim ex codice Theodosiano, Caji institutionibus, Pauli sententiarum libris 5. aliisque codicem constitutionum conficeret, quas usus fori aut ratio temporis aut mores gentis exigebant, ut ex ejus subscriptione colligere est.

II. JURISPRUDENTIA ROMANA SUB JUSTINIANO.

§. 28. Tandem Justinianus jurisprudentiam Romanam Roma & pene tota Italia exclusam in Græciam revocavit, ut ea quasi Palladio & felici fortunatoque simulachro jus imperii occidentis conservaret. Cum autem & leges, plebiscita & constitutiones Imperatorum innumeræ essent, & imprimis Jurisconsultorum responsa per varios autores fusa & dispersa, quibus præcipue ars juris constat, in immensam molem assurgerent: Corpus justum & membris congruentibus constans conficere tentavit utiliorum delectu habito & superfluis detractis atque ex hoc veluti juris antiqui latifundio divite & amplo messem auream manu plena collegit. Plerique ante idem consilium iniverant. Julius Cæsar *apud Sueton. c. 44.* Jus civile ad certum modum redigere cogitaverat atque ex immensa diffusaque legum *copia in paucissimos conferre libros constituerat*, ut ante eum Crassus, Tullius, Pomponius eandem cogitationem susceperant. M. Tullius librum peculiarem scripserat *de jure civili in artem redigendo*, teste Gellio *lib. 1. c. 22.* at Justinianus non tentavit, sed peregit & feliciter colophonem imposuit atque instar sanctissimæ justitiæ templum extruxit, ut ipsemet ait in *l. 2. §. ne autem. C. de jur. vet. enucl.* Hujus autem laboris hic est ordo chronicus.

§. 29. Anno salut. DXXIX. Imperii Justiniani secundo Decio consule Indictione 7. 16. Kal. Maji *novus Codex* a Justiniano editus est, ex tribus aliis ejusdem argumenti codicibus compositus Gregoriano, Hermogeniano, Theodosiano, qui tres postea perierunt, demptis ex Theodosio fragmentis, quæ supersunt ex illo codice, quem Anianus selegerat & ex Theodosiani constitutionibus composuerat. Qui quod iis tantum constaret, non Theodoricianus a Theodorico Gothorum rege, sed Theodosianus dictus est a Theodosio juniore. Datum id negotii fuerat anno superiori delectis ad hoc viris clarissimis, ut ejusdem Imperatoris constitutio edita *Idibus Februarii ad Senatum Constantinopolitanum* anno superiori sub consulatu ejusdem Imperatoris secundo declarat. Absoluto vero opere hoc anno septimo Idus Febr. ad Mennam Præfectum prætorio de confirmando eodem Codice constitutionem edidit sub consulatu Basilii; ad hoc curandum opus decemviratus constitutus est, & ab eodem Imperatore delecti Joannes Patricius vir consularis & exquæstor, Leontinus magister militum expræfecto prætorio, Phocus magister militum & Patricius, Basilides expræfecto prætorio orientis, Thomas exquæstor sacri Palatii, Tribonianus magister officiorum, Constantinus Comes sacrarum largitionum, Theophilus comes sacri Consistorii, Dioscorus & Præsentinus togati judices sacri Prætoriani.

§. 30. Sequenti vero anno Christi DXXX. Lampadio & Oreste Coss. Indictione 8. 18. Kal. Junii exiit mandatum ad Tribonianum de componendis *pandectis*, ut patet ex inscriptione *l. 1. in f. C. de vet. jur. enucl.* Tertio anno & post Lampadii & Orestis primo Indict. 9. Tribonianus sibi imposito operi operam dat. Hoc autem anno tam oriens quam occidens sine Coss. fuerat. *Quarto* post Lampadii & Orestis consulatum (hic quoque annus sine Consulibus fuit) Indictione 10. præfati antecessores Theophilus, Dorotheus & Tribonianus, persequuntur compositionem pandectarum ad exitum perducere. Jus autem civile collegerunt dispersum per tot volumina, quot Jurisconsultorum opera extabant, quorum singuli peculiari methodo & propria inscriptione, singulari sententia de jure scripserant. Duæ tamen præcipuæ Sabinianorum & Proculianorum sectæ vigebant, quæ in quibusdam capitibus sibi invicem adversabantur & propriæ sententiæ laude gloriabantur; hinc varia inter eos dissidia & perpetuæ quasi hereditario & societatis jure opinionum dissensiones. Ex his vero pandectæ compositæ suppressis reliquiis autorum, quæ in delectu posthabitæ & neglectæ tanquam λείψανα evanuerunt.

§. 31. Quinto deinde anno Justiniano tertium consule Indictione 12. primum in lucem exierunt hi quatuor *Institut. libri* 2. Kal. Decembr. ut patet ex subscriptione sequentis constitutionis.

§. 32. Eodem anno, sequenti vero mense 15. *Kal. Januar.* emissæ sunt pandectæ, ut ex duabus constitutionibus eodem die scriptis & ex earum subscriptione discitur, quarum prior Græce extat in limine pandectarum.

§. 33. Aliud quidem corpus legum Laurentius edidit teste Athenæo *lib. 1.* Dipnos. ἔτι δὲ νόμων συναγωγὴν, addit ὥς ἔτι διδάσκουσι. Quæ verba Casaubono suspecta sunt propter particulam ἔτι. Non enim sic locutus fuisset Athenæus de opere non olim facto. Tribuit ergo abbreviatori, qui putavit paulo post Justinianum hoc corpus legum, de quo hic agimus, a Laurentio compositum fuisse, sed si quod Laurentius edidit, in quibusdam bibliothecis delituit & periit non sine magno damno juris civilis.

§. 34. Novissime 6. anno Justiniani 4. & Theodoro Paulo Coss. Indictione 13. 4. Kal. Jun. prodiit posterior *codicis* editio *ex repetita prælectione veteris codicis*, & hic est ordo hujus triplicis operis Justinianei, quod vivus ex Jure Civili Romanorum edi & servari voluit ab omnibus populis.

§. 35. Has tres juris partes secutæ sunt *constitutiones* ab eodem Imperatore editæ quæ *Novellæ* dictæ sunt. De ratione hujus nominis non satis constat. Cedrenus putavit Novellas dictas quod nova atque a veteribus, diffidentia jura constituantur, ut innuere videtur his verbis: τοὺς παλαιοὺς νόμους πάντας ἀνενίωσε, ποιήσας νομοβιβλίον ὃ καὶ νεαρὰς διατάξεις ἐκάλεσε. Quinimo sic dictæ sunt quod novissime sint promulgatæ post Codicem repetitæ prælectionis. Nam & sæpissime a Græcis interpretibus appellantur νεαραὶ μετὰ τὸν κώδικα *Novellæ post Codicem.* Et ab ipso Justiniano *Novella 67. & in constitutione de novo codice faciendo* & pariter Theodosii, Valentiniani, Martiani, Leonis, Majoriani, Severi, constitutiones non aliam ob causam, Novellæ appellatæ sunt, quam quod post codicem Theodosii editæ fuissent, & aliæ quædam Leonis Philosophi, Nicephori, Michaelis Romani, Alexii quod post βασιλικῶν libros promulgatæ essent, quin & Justiniani constitutiones *quæ in l. 1. §. sed cum novellæ. C. de emend. cod. & l. si quis filium in f. C. de inoff. test.* vocantur novellæ. Nondum enim retractato codice hanc appellationem meruerant, editæ cum essent post primam codicis editionem. Retractata vero repetitave jam codicis editione eam appellationem amiserunt. Nec enim novellæ sunt, quæ in corpus unum codicis repetitæ prælectionis justum constitutionum corpus referri meruerant, sed quæ post codicem illum emerserunt.

§. 36. His adjacent formæ præfectorum Præt. quædam sive ἐπάρχικα & novellæ, Justin. Tiberii easque sequuntur etiam edicta tredecim, quæ a novellis non sunt separanda, cum inter novellas repeririantur edicta & inter edicta novellæ, & ex illis tredecim quæ ad Armeniam, Phœnicem Libani, Ponticam, Hellespontum, Ægyptum, Alexandriam, edicta proprie non sunt. Edicta enim sunt generales leges, quæ omnes populos & provincias tenent *l. 3. C. de leg.*

§. 37. Novellas græce scriptas *Julianus* Antecessor Constantinopolitanus latinas fecit, prooemiis & perorationibus sublatis singulorum capitum sententiam paucis & dilucide explicuit. De hoc autem Novellarum Epitomatore satis non constat, quia eadem ætate plures Juliani fuerunt. *Alciatus* in Parergis & consularem, & patricium appellat. Putavit enim illum esse cui Priscianus opus sic inscripsit *Juliano Consuli & Patricio;* sed huic conjecturæ refragatur, quod Prisciani libri descripti ab ejus discipulis extant anno 527. ultimo imperii Justini Mavortio Consule, cujus consulis annus præcedit collectionem novellarum quinquaginta pene annis. Nam novellæ Justinianeæ collectæ sunt post ejus mortem. Et ita inter hunc Julianum & Novellarum collectionem totum Justiniani imperium & quod excurrit intercedit. *Alius* ejusdem nominis fuit præfectus prætorio, ad quem aliquot Græcæ constitutiones Lampadio & Oreste Coss. scriptæ extant; sed nec is noster est tum propter rationem temporum, tum quod hunc nec Patricium nec consulem fuisse advertimus. Nam in antiquo exemplari talis inscriptio est *Juliani Antecessoris.* Neque audiendi sunt qui putant a temporibus Irnerii scripsisse, quos refellunt libri veteres & plurima antiquorum scriptorum testimonia præsertim *Ivonis Carnotensis*, qui ejus pleraque verba refert. Certum exploratumque est usum fuisse hoc libro Irnerium, Bulgarum, Azonem, Joannem, Accursium & cæteros interpretes. Fuit ergo juris professor, qui statim post Justinianum vixit.

§. 38. Cur autem novellarum constitutionum volumen *Authentici* nomine appellarint interpretes, ratio videtur esse, quod *Irnerius* & etiam ante illum diversi JCti constitutionibus codicis Justinianei capita quædam adjecerint non ex Juliani epitome, sed ex barbarica translatione κατὰ πόδα prompta, quæ fusior prolixiorque erat. Irnerium secuti sunt cæteri & Accursius has glossis illustravit & ad discrimen cæterarum versionum, quæ ab iis Interpretibus electa fuit, dicta Authentica seu Authenticæ constitutiones. Authenticum, quod est verum & approbatum, hoc verbum est recentiorum Græcorum. Nam αὐθέντης apud veteres Græcos qui se manu conficit ac necat. Thucyd. *schol. lib. 3.* τοὺς δὲ νῦν αὐθέντας καὶ δεσπότας. Nunc autores dominos vocant & potestatem habentes.

§. 39. Primus superiori ætate *Gregorius Haloander* nova illa laudatissima editione Græce & Latine hunc Novellarum librum restituendum putavit; postea *Henricus Scrimgerus* multis constitutionibus auctum Græce edidit, exemplum secutus Veneti lib. Bessarionis Cardinalis. Novissime *Joh. Frid. Homberg zu Vach Jur. in Acad. Marburg. Prof.* ex græco in latinam novellas convertit & notis illustravit.

§. 40. His novellis non minor autoritas quam Pandectis, Codici & Institutionibus Justinianeis tribuitur. Hoc tamen triplex opus, quod ex latinis autoribus haustum, latine se vivo edi curavit, præcepit ubique doceri, sed imprimis in scholis Constantinopolitana & Berytensi, & ex iis pensum singulis annis tum ab antecessoribus docendum, tum ab auditoribus juris discendum præscripsit, ut colligere est ex *epist. quam ad Antecessores misit.* Et ut opus latine scriptum extabat, ita latina non vernacula in Græciæ Asiæque scholis exponebatur, atque hoc tempore tota pene Græcia Latine loquebatur. Neque abrogatum illud quod antea obtinebat, ut edicta, rescripta, decreta nonnisi latine etiam in provinciis proponi possent *l. decreta ff. de re jud.* quod profectum erat ab illa lege P. R. ut Magistratus Græcis, cæterisque nonnisi latine responderent. Justinianus vocat πατρῴαν φωνὴν *linguam patriam*, adeo ut cum permisit jus græce verti, id ea lege permisit, ut κατὰ πόδα verbum verbo redderetur, eoque consilio latina utebatur, ut omnes populi, qui quondam imperio Romano parebant, uterentur.

§. 41. Sed consilio exitus defuit. Nam nec Romam, nec in integram Italiam latinæ quidem linguæ propriam sedem, verosque penates, nec vivo Justiniano nec multo post Pandectæ pervenerunt. Sed dum jurisprudentia Justinianea, aut postea Basilii Imperatoris in Græcia aliisque regionibus imperii orientis in scholis docebatur, & in foro observabatur: Romæ & in Italia partim Gothorum leges, partim quædam jurisprudentiæ Romanæ fragmenta in controversiis disceptandis servabantur.

III.

III. JURISPRUDENTIA ROMANA POST JUSTINIANUM.

Huic primæ parti Chronologicæ hiſtoriæ terminum ſtatuit opus Juſtinianeum ſuis omnibus partibus abſolutum, quod ex jurisprudentiæ Romanæ fragmentis conflatum, fundum & fundamentum ejus continet. Nunc gradum facio ad alteram partem, in qua agitur de interpretibus & eorum commentariis tam latinis quam græcis, quibus Conſtitutiones Græcas annumero, quod ad Juſtinianei operis interpretationem adhibeantur, cum ex eo ſint excerptæ.

FATA JURIS JUSTINIANEI IN ORIENTE.

§. 42. Anno Chriſti DCCCLXVII. trecentis circiter annis poſt Juſtinianum *Baſilius Macedo*, qui captivus inter venales Conſtantinopolim adductus Imperator factus eſt, atque filii ejus Conſtantinus & Leo Philoſophus vel Juſtinianeæ gloriæ æmuli vel nominis comparandi cauſa Juſtiniani opus ſupprimere conati ſunt, eoque conſilio Baſilius pater edidit epitomen quandam juris i. e. textum Codicis & Digeſtorum compendioſiorem, multis ſcil. detractis, quæ inutilia eſſe putavit, eamque πρόχειρον vocavit. Baſilio patri *Leo* filius ſuccedens promulgavit hos libros *Baſilικων ſexaginta* qui primo βασιλικαὶ διατάξεις, deinde a latinis in ſubſtantivo Baſilicon libri dicti ſunt. Solent enim latini ex quibusdam nominibus græcis adjectivis ſubſtantiva facere, quale eſt Epitaphium græce ἐπιτάφιος λόγος *ſermo funebris*.

§. 43. Eodem tempore *Photius* epiſcopus Conſtantinopolitanus, qui etiam Bibliothecam conſignavit, ex iis conſtitutionibus quasdam collegit, iisque Canones Eccleſiaſticos admiſcuit, ideo ejus collectio utroque jure conſtans dicta eſt *Nomocanon*, & in quatuordecim libros diſtributa, quam poſtea *Theodorus Balſamon* Scholiis illuſtravit anno Chriſti MCXLIII. At ipſe Balſamon in ſua præfatione ſecum pugnare videtur, dum Leonem Conſtantinum porphyrogenetam quaſi auctorem Baſilicon laudat. Verum obſervare eſt, non compoſitionem ſed ἀνακάθαρσιν i. e. emendationem ſeu repetitionem non tantum Leoni, ſed etiam Conſtantino tribuere, & modo ſub Leonis Imperatoris tantum, modo ſub Leonis & Conſtantini ſimul nomine extare in Bibliotheca Palatina & in jure Græco-Romano. Ut autem JCtis latinis mos fuit opera, quæ ſibi prolixiora videbantur, in compendium redigere, & ut vulgariter loquar *epitomare*, ut colligitur ex variis librorum inſcriptionibus, quæ in Digeſtis aliisque locis occurrunt, qualis eſt illa *de Alfeni reſponſis a Paulo Epitomatis*. Ita Græcis familiare fuit excerpere ex antiquioribus conſtitutionibus, eas quæ uſui forenſi utiliores & aptiores eſſe videbantur & ex his codicem efficere, adeo ut ex libris Juſtinianeis *epitomes* tres compoſitæ ſint: *Prima* eſt illa, quæ *Baſilio Macedoni* tribuitur, quia tamen in ea latam legum comprehenſionem inſtituit, eam τὸ πλάτος τῶν νόμων & nonnunquam τὸ πλάτος τῶν βασιλικῶν appellari adverto, eosque libros vulgo ἑξηκοντάβιβλον nuncuparunt, quod ſint LX. iique diviſi in τεύχη ἕξ i. e. *ſex Volumina*, quorum ſingula decem libros continent: ex his quidam tantum editi ſunt opera *Gentiani Herveti*, qui ad eum pervenerunt beneficio *Antonii Auguſtini* de jurisprudentia bene meriti, quos quidem latinos *Hervetus* fecit, reliquos omnes penes *Jacobum Cujacium* fuiſſe fama eſt, quorum ipſe ſexageſimum latine vertit, eoque mortuo ad *Petrum Fabrum* Saniorianum præſidem Tholoſanum perveniſſe creditur. Exiſtimarunt quidam, Cujacium contra bonam fidem in libris βασιλικῶν fuiſſe verſatum, eosque corrupiſſe, ut furta ſua laterent. Abſterſit magno Cujacio hanc maculam Fabrotus. Cæterum libri βασιλικῶν non integri ad nos pervenerunt, ſed libri tantum XLI. perierunt libri XIX. & XXXI. uſque ad XXXVIII. & XLIII. XLIV. & a XLIX. usque ad LX. Pleniſſimam hujus operis editionem CAROLUS ANNIBAL FABROTUS *Anteceſſorum Aquiſextienſium Decanus* ex Bibliotheca regis Chriſtianiſſimi nobis a. MDCXLVII. dedit.

§. 44. Altera ex libris compendioſior facta eſt, quæ reſpectu prioris dicitur *Ecloga* ſive *Synopſis*, quod ex priori ea, quæ magis uſui videbantur, excerpta ſint, ἐκλέγειν nihil eſt aliud quam excerpere, & eclogarii homines dicti ſunt apud Ciceronem *ad Attic.* II. olim, qui quicquid fere legebant excerpere ſolebant & in breviarium conferre; ſic eclogæ reperiuntur e Diodoro, e Polybio, e Cteſia, e Theophraſto, e Strabone. Hinc & poemata imitata eclogæ dicuntur, ut Bucolica Maronis e Theocrito. Apollinaris Horatii poemata eclogas nominat. Sic Synopſis Baſilικων ecloga dicitur, quod a Baſilicis excerpta ſit, ut & Harmenopuli promptuarium (a quibus etiam hauſtum eſt) eodem nomine appellare poſſis: hæc autem Synopſis, quam hodie habemus, debetur *Joanni Sambuco Pannonio*, eo nomine de jurisprudentia bene merito, qui eam *Tarenti* apud Calabros, dum per eam regionem peregrinaretur, reperit. Nemini vero mirum eſſe debet, quod in hac regione talia Græcorum monumenta reperiantur. nam hæc quæ magna olim Græcia dicebatur una cum Sicilia, quæ ei vicina eſt, ſub ditione Conſtantinopolitana diu duravit, etiam poſtquam exarchatus Ravennat. a Longobardis & Francis ex ditione orientis ſublatus eſt, ea poſtremo a Normannis uſurpata. Præterea in eadem regione pandectæ antea inventæ fuerant, ut poſtea dicemus. Synopſim vero hanc latine vertit & edi curavit Joannes Leunclajus Tomo II. Juris Græco-Romani.

§. 45. Eſt & alia *Synopſis Attaliatæ*, quæ juſſu Michaelis Ducæ Imperatoris, qui anno Chriſti 1077. imperabat, facta eſt, quæque ſuperiori brevior. Ideo autor ipſe in præfatione vocat compendium compendii σύνοψιν ὡσανεὶ συνόψεως, καὶ συντομίας ἀκριβεστάτης ὑπόθεσιν quæ *in tomum 2. juris Græco-Romani* relata eſt.

§. 46. Superiores conſtitutiones ſive integræ ſive epitomatæ Conſtantinopoli & in totius imperii orientalis ditione obſervabantur, ſuppreſſis Juſtinianeis operibus, quod linguæ vernaculæ uſu tandem obtinuiſſe videtur. Ut enim Juſtiniani latina opera ab Italia ultro ſuſcepta, ut poſtea dicemus, quod tum linguæ quamvis corruptæ, tum moribus, a quibus profecta erant, congruerent, ita conſtitutiones hæ a Græcis, neglectis Juſtinianeis, ultro admiſſæ. Et ut in Italia plerique ſtudium & operam converterant ad exponendum & illuſtrandum Juſtiniani opus: ſic in Græcia ſuperioribus conſtitutionibus illuſtrandis varii ſeſe accinxerunt, quos ne omittam, in duas Claſſes divido. *Alii* ſcholia & gloſſas ad ſuperiores libros Baſilικων ſcripſerunt, quæ ut gloſſæ Accurſii juris corpori, ita græcæ oræ & margini horum librorum adjectæ nec ſejunctæ reperiuntur. *Alii* ſed pauci reperiuntur, qui promptuaria aliaque ex his libris hauſerunt. Primo referam nomina illorum: deinde paucis de eorum docendi & ſcribendi ratione agam. Nomina ſunt *Stephanus, Nicæus, Thalelæus, Iſidorus, Euſtathius, Eudoxius, Calocyrus, Sextus, Caliſtratus, Leo, Phocas, Modeſtinus, Domninus, Gobidas, Chumnus, Joannes, Hagio Theodoretus, Doxapater, Gregorius, Patzus, Garidas, Beſtes, Baphius, Theophilus*. His non annumero Anonymum, Baſilicum, Enantiophanem, quibus tamen quaſi autoribus hæc nomina ut propria dantur, ſed Anonymus ſic dictus, quod Interpres incertus ſit, Baſilicus vero eſt contextus ipſe Baſilικων, Enantiophanes locorum, qui inter ſe pugnare videntur, collatio & deciſio, cujus forſitan autor Photius, qui in nomocanone ſe περὶ ἐναντιοφανῶν libellum ſcripſiſſe refert. Superioribus adjectus eſt νομοφύλαξ & καθολικὸς δικαστής & Romani πεῖρα vulgo praxis. Horum alii latam & amplam juris comprehenſionem inſtituerunt, quam τὸ πλάτος τῶν νόμων vocarunt, diffuſum legum indicem, ut Dorotheus & Cyrillus, ſed Dorothei uſitatior eſt. *Alii* breves quasdam velut periochas ad libros & capita adjecerunt, *alii* μεταφραστικῶς aut παραφραστικῶς ſcripſerunt, *alii* ſecuti eam rationem, quam Juſtinianus κατὰ πόδα vocavit, qui verbis autorum religioſe hæſerunt. Anxia interpretatio quaſi calculatrix verborum. *Alii* κατὰ τὸ παλαιὸν antiquioris latini contextus veſtigia ſubtiliter perſecuti ſunt. *Alii* παρὰ πόμπας adjecerunt, i. e. locorum ſimilium & diſſimilium indicationes vel ut ita dicam remiſſiones, quas alii male annotationes dici putarunt, alias ἔσωθεν i. e. *intrinſecas & interlineares*, alias ἔξωθεν κειμένας *extrinſecas* ad marginem & oram Codicis ſcriptas. Horum alii a Baſilικων libris diſtincti & ex iis quidam editi, ut Theophilus Harmenopulus. Sed a ſuperioribus omnibus *Theophilus*, harum inſtitutionum paraphraſtes eruditiſſimus, eſt diſtinguendus, quod hic non libris Baſilικων, ſed Juſtinianeis operibus hæſerit, unde colligere eſt, ante Baſilium fuiſſe eumque Juſtiniano coætaneum vel non longe poſt ipſum vixiſſe. Neque aſſentior iis, qui putant, ab Accurſii gloſſis, quædam ſumpſiſſe. Ut enim nec Theophilus Accurſium vidit, cum eo antiquior ſit, ita nec Accurſius Theophilum, quem nullum ex Græcis vidiſſe aut intellexiſſe puto.

§. 47. *Harmenopulus* vero judex Theſſalonicenſis, isque non Juſtinianeis, cum poſt promulgationem βασιλικῶν in oriente non obtinerent, ſed Baſilicis conſtitutionibus hæſit, ex quibus *promptuarium* ſuum compilavit & ad *Emanuelis Comneni Porphyrogenetæ* imperatoris ætatem pervenit, qui imperavit anno Chriſti MCXLV. Nam ipſe novellas principum, qui ad hæc usque tempora imperarunt, allegavit. Non omittam tres paratitulorum libros, qui a *Joanne Leunclajo* latini facti ſunt, quos ex ſuperioribus libris excerptos puto, in quibus non oratione perpetua explicantur quæ ad ſingulos libros pertinent, ſed in ſingulis adnotantur, quæ in aliis titulis & gloſſis ad illum titulum pertinentibus reperiuntur. Atque ita jurisprudentia, quæ imprimis a *Baſilii* temporibus græca lingua uſurpari & doceri cœpit, ad *Conſtantinum decimum tertium palæologum*, ultimum Græcorum imperatorem, producta eſt, capta Conſtantinopoli anno Domini 1445. a Mahomete Othomano, & Corintho in ſuam ditionem redacta, hoc omne jus cum imperio extinctum eſt. Hactenus de jurisprudentia Græco-Romana. De qua ſi plura ſcire velis, adeas Epiſcopi Vaſionenſis JOSEPHI MARIÆ SUARESII Notitiam Baſilicorum ad Urbanum IIX. Pontif. Max. directam, quam Cardinalis Barberini Fabroto Baſilicorum editori communicavit.

FATA JURIS JUSTINIANEI IN OCCIDENTE.

§. 48. Redeamus ad Occidentem barbaris gentibus repletum, inter quas Franci caput extulerunt. Nondum extincta hic juris Romani memoria, quam ipſe Alaricus Rex Gothorum conſervare tenebatur. Cæſo Alarico Clodovæus victor, jus Romanum illibatum reliquit. Carolus M. Codicem Theodoſianum reſtituit, ut docent poſtrema verba, quæ adjecta ſunt Commonitorio Alarici, præfixo Codici Theodoſiano: *Et iterum anno 20. regnante Carolo Rege Franc. & Longobard. & Patritio Romano.* A Carolo Calvo obſolevit lex Theodoſiana & Juſtinianea ſucceſſit. Hincmarus Rhemenſis *Ep. 7. Et ſacri*, inquit, *Africæ Provinciæ Canones &* LEX JUSTINIANA *decernunt, ut clerici de judicii ſui cognitione, cum cogantur in publico dicere teſtimonium.* vid. Alteſerr. *rer. Aquitanic. lib. 3. p. 212.* In Italia Theodoricus Romani expugnator imperii legi Romanæ pepercit. Idem fecerunt Longobardi: permiſit quoque Carolus M. ut Romani ſua lege viverent. Tandem langueſcente imperio rurſumque tyrannis laborante Italia, jus Romanum barbarie obſitum & pene inauditum jacuit, donec imperante Lothario Saxone, reſtitutum. Rem varie narrant. Vulgaris fabula hæc eſt, Sexcentis annis a Juſtinianei operis promulgatione expulſis Longobardis a Lothario anno 1136. (quos demum Fridericus fugavit anno 1158.) ab eodem ductu Innocentii ſecundi, Melphi ſeu ut alii volunt Amalphi civitate Apuliæ expugnata, repertum pandectarum antiquiſſimum illud exemplum, quod ut Palladium ex alto lapſum eſſe videtur, e ſitu & pulvere, in quo poſt omnem memoriam jacebat blattis tineisque depugnans, revocatum eſt, & luci reſtitutum. Idque Piſanis a Lothario & Innocentio Papa donatum, quod utrumque adverſus Normannorum Rogerum juviſſent diuque Piſis aſſervatum eſt, donec per *Guinum Coponium* anno 1406. Piſis in poteſtatem redactis Florentini in ditionis Symbolum ad ſe tranſtulerunt, ut poſt Volaterranum, Taurellus in *præfatione harum pandectarum* affirmat. Quod quidem exemplar antiquiſſimum eſt, ipſius non quidem Triboniani prototypus in ipſa Græcia ſcriptus & in eam Italiæ partem, ut quidam volunt, delatus ab aliquo hanc regionem Juſtinianeo nomine adminiſtrante. Id certum, ea enim Italiæ pars diu poſt cæteras in poteſtate Græcorum Imp. duravit, in qua etiam Synopſis Baſilicon reperta aliaque Græcorum Magiſtratuum veſtigia occurrunt. Hæc ergo Juſtinianea opera e tenebris excitata Lothario Imperatori deberi olim credebantur, qui præterea Irnerii ejus ætatis viri celeberrimi conſilio juſſiſſe in Gymnaſ. doceri & in foro obſervari commotus, referente Abbate Urſpergenſi, precibus Matildis Comitiſſæ fingitur. Comitiſſam Tuſciæ intelligo quæ ſua omnia bona Eccleſiæ Romanæ donavit, cum plures fuerint ejusdem nominis ejusdemque ætatis illuſtres fœminæ, ut obſervavit Baronius an. 1072. Ab eo tempore jus idem paulo poſt aliis Gymnaſiis atque etiam extra Italiam conſtitutis communicatum eſt.

§. 49. *Pandectarum* vero obſervanda eſt vetus & nova diſtinctio & uſus notarum in iis aliisque libris allegandis a Jurisconſultis introductus. Pandectæ cum repertæ ſunt duobus voluminibus comprehendebantur, quorum *primum* a Tit. *de juſt. & jure* ad Tit. *qui teſt. fac. poſſunt* porrigitur. Secundum *ab hoc tit. ad finem.* Sed cum ab Irnerio Pyleo, Dino, Cypriano aliisque primis interpretibus gloſſæ & ſcholia in ora & margine addita ſunt, utraque pars non potuit commode duobus voluminibus comprehendi & ex duobus tria facta ſunt, ſic dicta *vetus, infortiatum & novum*, Nomina non longe accerſita, ſed ex ordine nullo labore petita, cum vetus novo antiquius non ſit. Infortiati etymologiam aliqui in barbariei luto ſe volutantes, inquirunt, quod partim ex primo

& poſtre-

& poſtremo compoſitum, aliisque quæ deerant auctum *infortiatum* ſit, ſed puræ locutionis amans ſtatim ab hac & ſimili inepta deductione avertitur, eaque vocabula ut meras notas ſpectat, ut apud Dialecticos *barbara celarent &c.*

§. 50. Ne autem crebra & frequens repetitio in allegandis Pandectis aliisque libris ſcribentibus tædio eſſet, notarum uſus ab interpretibus græcis & latinis inductus eſt, neglecto edicto Juſtinianeo. Juſtinianus *in l. 1. in fin. C. de vet. jure enucl.* notarum & ſiglorum uſum vetat. *Ne autem per ſcripturam aliqua fiat impoſterum dubitatio: jubemus non per ſiglorum captiones & compendioſa ænigmata ejusdem codicis textum conſcribi, etiamſi numerus librorum ſignificatur aut aliud quidquam.* Prævaluit tamen uſus, atque digeſta per D. majuſculum, veru curvo confixum vel linea recta, ut in nummis viſuntur, Pandectæ per literam π deſignabantur, poſtea imperitia Librariorum pro litera π quæ accentu circumflexo notata erat, hæc nota ff. quæ hodie ſervatur formata eſt.

§. 51. Vetus exemplar pandectarum libris quidem, titulis, capitibus diſtinctum erat. Capita generali verbo *legis* appellantur. Lex enim generaliter Senatusconſulta, edicta Prætorum, reſponſa Jurisconſultorum comprehendit, quia hæ omnes juris ſcripti partes ab imperatore, qui eas ſimul conjunxit, ejusdem autoritatis & poteſtatis factæ ſunt, & omnes pariter dicuntur νόμοι ἔγγραφοι ad differentiam conſuetudinis, quæ neque juri ſcripto neque legis verbo comprehenditur. In his vero allegandis conſuetudo quædam, quæ ab Hebræis vel ab ipſis Romanis profecta eſt, fuit uſurpata. Quemadmodum enim Hebræi a primo vocabulo librum Geneſeos nominant *In principio*, librum Exodi *nomina*, Levitici *vocavit*, Numerorum *locutus eſt*, Devteronomii *verba*; & apud Romanos quædam lex regia autore Feſto a primo verbo nominata *parens* & lex 12. tab. a M. Tullio lib. 2. de leg. *Si in jus vocat atque eat:* Sic ſingula capita legum ab initiali verbo deſignata ut *l. lecta l. frater l. pacta.* Et autores noſtri librum vel edictum a primis verbis indicant: *ſi certum petatur. Uti poſſidetis.* Præterea in veteri exemplari hæc capita uno tenore continuoque ſpiritu ſcripta quamvis longiſſima, nulla nota interciſa erant, propter magnitudinem ab iisdem interpretibus diſtincta ſunt ſectionibus, ut inquirentibus facilius occurrerent. Sectionum autem notæ *paragraphi* dictæ. *Paragraphus*, ait Iſidorus *l. 1. c. 20. ponitur ad ſeparandas res a rebus, quæ in connexu occurrunt.* Nota autem capitis eſt litera L. quæ ante Irnerium & alios duplici litera pingebatur hoc modo lg. ut refert *Magno* in libello, quem de hoc argumento conſcripſit & Carolo Magno inſcripſit his verſibus.

> *Hæc juris σημεῖα lubens rex accipe Carle,*
> *Offert devotus quæ tibi Magne tuus.*

Græci vero ſingula legum capita *digeſta* vocabant, ſic interpretes in Baſilicis hæc laudant. Balſamon in Photii canones κεφάλαια, ſectiones vero ſeu paragraphos θέματα ſeu θεματεῖα, utrumque exprimere ſolebant per ſigla hujusmodi, ſeu ſingularias literas δ & θ. Unde Anonymus quidam interpres Joannis a Porta in libellum de occultis literarum notis, non ex π ſed ex θ confictam eſſe neotericam illam notam ff, quod tamen vel ex eo refellitur, quod latini interpretes alias Græcorum notas non uſurparunt, quia vel libros non viderunt, aut nihil ex iis collegerunt, quod commercium linguæ græcæ eis eſſet infrequens.

§. 52. Eodem tempore, quo jus reſtitutum, cæteræ etiam ſcientiæ jacentes & pene extinctæ exſuſcitatæ ſunt. Petrus Lombardus cognomento Magiſter ſententiarum Epiſcopus Pariſienſis anno Chriſti 1160. primus Latinorum Theologiam per antiquorum libros ſparſam in certam methodum artemque redegit, æmulatione Joannis Damaſceni, qui ante quingentos annos idem Græcis Syris præſtiterat. *Gratianus* Bononienſis Monachus eodem tempore Rapſodiam Decretorum, quam ipſe abſolverat, ſummo Pontifici confirmandam obtulit & ſtatim Joannes Semeca Teutonicus gloſſas in ea edidit. Petrus Trecenſis cognomento Comeſtor autor hiſtoriæ Scholaſticæ extitit, iique tres Gratianus, Lombardus, Comeſtor, ſi quibusdam credimus, fratres naturales ex concubina nati.

§. 53. Jure civili tandem primo Italiæ reſtituto, deinde aliis Europæis nationibus communicato ejusque exercitatione ab Irnerio inchoata, ab ejus Schola prodierunt diſcipuli, qui exemplo ejus id docuerunt & novas interpretationes & cogitationes adjecerunt. *Joannes Boſianus, Martinus Ceſias*, aut *Geſias*, ambo Cremonenſes, eodem tempore Bononiæ floruerunt & duas opinionum ſectas ſeu duas, ut *Volaterranus* ait, *factiones* ſtatim conſtituerunt. Item *Bulgarus, Piſanus, Hugolinus & Placentinus*, hic quidem primus in Gallia in Monſpelienſi Academia jus docere cœpit & teſtimonio *Baldi* maximum lumen legibus attulit, atque Placentino in eadem Academia jus profitenti ſucceſſit. Ex quorum omnium diſciplina & doctrina *Odofredus* & Accurſius multum profecerunt, ita ut partim ex Odofredi commentariis & Azonis lecturis, gloſſæ ab Accurſio excerptæ ſint.

§. 54. Accurſius, cum jam pene quadragenarius eſſet, cœpit Bononiæ huic ſcientiæ operam dare, in qua adeo profecit, ut Odofredum inſignis eruditionis autorem longe ſuperaverit. Deinde relictis publicis prælectionibus in ſolitudinem ſe recepit, ubi libros juris gloſſematis annotavit. Septennium conſumpſit in elaborandis gloſſis Pandectarum & Avthenticorum, ut ipſemet profitetur *in avth. ut proponatur*, in verbo *Indictionis:* Deinde Codici operam dedit circa annum Chriſti 1227. imperante Friderico II, ut ipſe teſtatur *in l. 2. C. de accuſ.* Deceſſit vero anno vitæ 78. ſalutis ut quidam putant 1229. relicto Franciſco Accurſio, qui etiam Doctor inſignis fuit & quædam ſcriptis patris addidit. Poſtremo *Vivianus* ſingulis pene legibus hypotheſes addidit, quibus velut vivis rerum imaginibus eorum ſententias oculis ſubjicit.

§. 55. Quanto autem in pretio ejus gloſſæ habitæ ſint, ex eo colligere licet, quod perpetuo oræ & margini librorum juris ſint adjectæ, adeo ut contextui coaluiſſe & unitatem feciſſe videantur. In his intima jurisprudentiæ doctrina elucet, & mirabilis collatio omnium pene locorum ſibi invicem congruentium atque brevis perſpicuaque diſſidentium conciliatio, ita ut nihil deſiderandum videatur in eo, quam ut feliciori vixiſſet ætate, in qua cultior puriorque latinus ſermo fuiſſet; ſed exterarum gentium inundatio & velut generale effluvium totam Europam occupaverat & commixtione linguarum facta ſua barbarie infecerat, verumque literarum cultum extinxerat. Eademque barbarie ſequentibus ſeculis graſſante multa jurisprudentiæ aliisque diſciplinis Gothicam & peregrinam gentem redolentia ſparſa ſunt, quæ potius ætati, in qua vivebat, quam ſibi imputanda videntur. Propterea ei condonanda ſunt aut compenſanda cum recta & exacta juris doctrina, in qua inſignis labor & obfirmatum in jure judicium obſervatur.

§. 56. Et ne aliquid intactum reliquiſſe videatur eorum quæ ad inſtitutionem novi Juſtinianei ſpectant (cujus cauſa hanc prælufionem conſignaſſe ab initio profeſſus ſum) quædam generaliter de *gloſſographia* delibabo, ne hoc verbum, cujus crebra & frequens recurrit allegatio, ſuſpenſum teneat adoleſcentem. Gloſſa pro lingua, pro dictione, pro dictionis interpretatione ſumitur: hæc poſtrema uſurpatio ei, de qua agamus, convenit. Gloſſa eſt ſcribendi & docendi ratio antiqua non jurisprudentiæ peculiaris, ſed omni ſcientiæ & arti communis, & quæ non olim etiam Ariſtoteli interpretando adhibita. Varii in variis ſcientiis antiqui gloſſographi obſervantur, qui a *Suida, Heſychio, Athenæo* citantur & ab iis ſuas gloſſas hauſerunt. *Primi* illi mihi proprie gloſſographi dicendi videntur, quorum ſinguli ſcientiæ vel arti incubuerunt & interpretandæ ſtuduerunt, ſequentes vero lexicographi dicendi, qui indiſtincte, & ſine delectu omnes omnino cujusque ſcientiæ & artis voces collegerunt. Gloſſæ plerumque ad oram libri ſcribuntur, λέξικα κατὰ στοιχεῖον ſecundum dictionum alphabeticum ordinem. Gloſſæ etiam ſecundum quosdam peregrina & obſoleta verba continent. Quint. *lib. 1. Inſt. c. 2. & 14.* gloſſemata voces minus uſitatas, λέξεις proprias voces eſſe ait. Denique gloſſographi alicujus ſcientiæ vel artis obſcuriores & ſecretiores voces exponunt. At non ita vocibus addicti ſunt, quin fuſiores interpretationes adjiciant, cum res exigit: Ut antiquorum illorum Clidemi & Anticlidis gloſſis mores priſci, inſtituta & ritus admixti reperiuntur. Primi interpretes, *Irnerius, Pileus, Cyprianus, Rogerius* & alii antiquiores Accurſio annotationes breves ſcripſerunt, in quibus voces, quas obſcuriores putabant, explicuerunt, additis locorum ſimilium & diſſimilium indicationibus & plerumque diſſidentium conciliationibus adjectis. Neque ſunt auſi initio Juſtinianea opera longis commentariis onerare propter ſanctionem illam, *Nullis juris peritis impoſterum audentibus commentarios illi applicare d. l. 1. §. noſtram C. de vet. jur. enucl.* Ante Accurſium *Odofredus* & *Azo* tractatus ediderunt, quos *lecturas* dicunt, ſed illos ſecutus eſt, ex quorum gloſſematis ita profecit quibusdam additis vel detractis, ut viam ſequentibus præcluſerit gloſſas ſcribendi, qui exhauſta occupataque hac ſcribendi methodo, ſibi interpretandi operam relictam tantum putarant.

§. 57. Ideo qui poſt eum jus profeſſi ſunt aliam ſcribendi viam aggreſſi ſunt, neglectoque edicto Juſtinianeo commentarios fuſos Juſtinianeis operibus applicuerunt, ut ex magna ſcriptorum turba videre eſt & ingenti commentariorum mole. In iis non tantum verba legum examinant & poteſtatem earum expendunt, in qua juris ſcientia conſiſtit *l. ſcire 17. ff. de leg.* ſed gloſſam ipſam quam pari pene pretio, quo textum habent, excutiunt. Ideo in partes quasdam concepta arte dividunt & diviſam per ſuas partes ita religioſe aſſumunt, ut flagitio ſit particulam intactam relinquere.

§. 58. Sed hæc docendi ratio a recentioribus jurisperitis non omnino probata & a florentioribus Galliæ Academiis mutata, quod præ ſtudio gloſſæ & antiquorum interpretum fide, textus negligeretur, ſpuria multa pro veris intruderentur & ſenſim per librariorum, mox typographorum culpam & aliorum imperitiam, ita verba autorum mutarentur, ut ſi longius depravatio progreſſura fuiſſet, non magis Papinianus, Ulpianus, & reliqui Jurisconſulti ſe in ea agnoviſſent quam Euphorbus apud Pythagoram. Nam hæc erat ſuperioris ætatis calamitas & Philologiæ contemptus, ut limpida quælibet turbarentur cœno, & barbarie inficerentur, omni puræ veræque lectionis cura poſthabita, atque adeo nullo pene doctrinæ interpretum examine habito. Tantaque erat autoritas eorum, ut ſententiæ non expenderentur, ſed numerarentur. Haloander *in præf. in Codicem* ſua ætate obſervavit, plerosque omnes eorum, qui juri operam navabant, adeo textum neglexiſſe, ut comparata ingenti commentariorum ſupellectili, Juris corpus non haberent, cum per ſummam inſcitiam putarent abolitos eſſe libros Juſtinianeos, qui præ interpretibus nugæ, eoque conſilio plerique omnem laborem impenderunt in inveſtiganda interpretum ſerie & ætate, qui ea de re adeundi, & poſt eos, Valentinianus Foſterus.

§. 59. Felicior eluxit dies ceſſitque ætas, qua libertas literis & literatis reſtituta, delectus antiquæ hujus doctrinæ habitus eſt, qua ſuppreſſa numerandi ſententias conſuetudine, licuit ſubtiles & quæ æquitati congruebant quæ multæ occurrunt, eligere, ineptas rejicere, tandem graviſſimorum virorum autoritate, faſcini illud genus quod ingenia obligata tenebat, & interpretibus addicebat, depugnatum eſt, variique literaturæ purioris ſtudioſi rivulis impuris corruptisque neglectis ad fontes redierunt & ex iis limpidam jurisprudentiam haurire cœperunt. Nec non aggreſſi ſunt multa, quæ in juris textu depravata erant, emendare, *Politianus, Beroaldus, Sabellicus, Bartholinus Nebricenſis, Pius Egnatius, Budæus, Alciatus, Zaſius, Viglius & cæteri*, qui viam ſecutis recentioribus præiverunt, qui innumera ærosa & adulterina Lydio lapide damnata ex juris corpore, quæ omnem ſenſum evertebant aut abſurdum inducebant, rejecerunt.

§. 60. Imprimis *Gregorio Haloandro* bene de jurisprudentia merito laus magna debetur, qui vetuſtis exemplaribus undique conquiſitis juris textum integrum multis maculis ſublatis in lucem edidit circa annum MDXLI. Et poſt eum *Antonius Auguſtinus* vir ad miraculum eruditus, ſed imprimis Critices gloria præſtans, Pandectis Florentinis adjutus aliisque exemplaribus collatis multos nævos & maculas fœdiſſimas ex jure ſuſtulit, & Pandectas imprimis expurgavit & quaſi pumice exornavit. Poſtea *Lælius Taurellus* & *Franciſcus* ejus filius ipſas Pandectas ſumma cura Florentiæ adſervatas in publicum evulgari & elegantibus typis cudi obtinuit anno MDLIII. Cujacium nominaſſe ſat eſt. Squalidam ille & ſordidam Themidi laneam togam ademit, & auream impoſuit. Multis otium fecit, qui ex ejus ſcriptis ſæpiſſime ſapiunt: ſuperiorem nondum invenit, cultores autem multos & clariſſimos JCtos, qui forte non fuiſſent, niſi fuiſſet Cujacius. Hic ut ſemper habeat ſuos admiratores, qui ejus ſcriptis delectentur, ejusque veſtigia premant, e re jurisprudentiæ romanæ eſſe, arbitramur & in legitimæ ſcientiæ emolumentum vovemus.

CHRONOLOGIA
LEGUM ROMANARUM
ET TOTIUS JURIS ROMANI,
IMMIXTI SUNT FASTI CONSULARES.
A PRIMIS ROMÆ INITIIS USQUE AD JUSTINIANI IMPERATORIS MORTEM.

Olymp. 7. *ann.* I. *P. R.* *C. A.* I. ROMULUS Romanorum Rex Urbis conditor omnia manu sua gubernavit, *leges curiatas* tulit, populum distribuit, Senatum equitum ac plebis ordines legit, tribus & curias constituit, & Parilia XI. Kal. Maj. qui est dies natalis urbis primus celebravit.

39. NUMA POMPILIUS Pontificem Maximum, Flamines, Feciales, Vestales, Augures, Rubigalia & pleraque sacra primus instituit.

82. TULLUS HOSTILIUS Quæstores Parricidii sive rerum capitalium instituit: disciplinam militarem formavit,

110. al. 114. ANCUS MARCIUS Numæ leges tabulis inscriptas in foro omnibus cognoscendas proposuit, & multa de jure fecialium disposuit.

138. L. TARQUINIUS PRISCUS imperii insignia & ornamenta triumphalia invenit.

175. SERV. TULLIUS primus Rex injussu populi, censum instituit, populum agrumque per tribus divisit, leges varias dedit, inter quas 50. de contractibus & delictis: æs primus signavit.

219. TARQUINIUS SUPERBUS omnia sua manu rexit, libertati gentis insidias struens urbe exactus est.

SEXT. PAPYRIUS JCtus, qui leges regias in unum librum congessit, sub hoc Rege vixisse creditur.

244. Regia dominatione sublata duo Consules [1] L. JUNIUS [2] BRUTUS & L. TARQUINIUS COLLATINUS [3] creati.

Leges regiæ, quæ regni erant propriæ, lege Tribunicia abrogatæ, salvo usu reliquarum.

245 P. Valerius Poplicola II. — L. Lucretius Tricipitinus
246 P. Valerius Poplicola III. — M. Horatius Pulvillus II. [4]
247 Sp. Lartius Flavus [5] — T. Herminius Aquilinus
248 M. Valerius — P. Postumius Tubertus II.
249 P. Valerius Poplicola IV. — T. Lucretius Tricipitinus II.
250 P. Postumius Tubertus II. — Agrippa Menenius Lanatus
251 Opiter Virginius Tricostus — Sp. Cassius Viscellinus
252 [6] Postumus Cominius Aurunculus — T. Lartius Flavus [7]
253 [8] Serv. Sulpitius Camerinus — M. Tullius Longus [9]

Origo Dictaturæ, quam primus gessit T. Lartius.

254 T. Æbutius Helva — P. Vetusius Geminus
255 L. Lartius Flavus II. — Q. Clœlius Siculus
256 [10] A. Sempronius Atratinus — M. Minucius Augurinus [11]
257 A. Postumius Albus [12] Regillensis — T. Virginius Tricostus
258 [13] Appius Claudius — P. Servilius Priscus

Magna seditio plebis ob nexos.

259 A. Virginius Cœlimontanus — T. Veturius Geminus [14]
260 Postumius Cominius Auruncus II. — Sp. Cassius Viscellinus II.

Prima secessio plebis in montem sacrum autore L. Sicinio.

Tribuni plebis creati duo, in quorum favorem *lex sacrata* ferebatur. Eodem tempore duo *Ædiles Plebis* constituti.

261 T. Greganius Macerinus [15] — P. Minucius Augurinus [16]

Icilia lex de concionibus plebis.

262 M. Minucius Augurinus II. — A. Sempronius Atratinus II.

Mænia lex de ludis.

263 Q. Sulpitius Camerinus Cornutus — Sp. Lartius Flavus
264 C. Julius Julus — P. Pinarius Mamercinus
265 Sp. Nautius Rutilus — Sex. Furius Fusus
266 C. Aquilius Tuscus — T. Tricinius Sabinus
267 Proculus Virginius Tricostus — Sp. Cassius Viscellinus III.

Consul primam legem Agrariam tulit, nunquam deinde sine magnis rerum motibus agitatam.

268 [17] Q. Fabius Vibulanus — Ser. Cornel. Maluginensis
269 R. Fabius Vibulanus — L. Aimilius Mamercus
270 M. Fabius Vibulanus — L. Valerius Potitus Volusus
271 Q. Fabius Vibulanus II. — C. Julius Julus.
272 [18] R. Fabius Vibulanus II. — Sp. Furius Fusus
273 M. Fabius Vibulanus II. — Cn. Manlius Cincinnatus [19]
274 R. Fabius Vibulanus III. — T. Virginius Tricostus Rutilus
275 L. Aimilius Mamercus II. — C. Servilius Structus Ahala.

Imperia ac provinciæ extra ordinem primum.

276 C. [20] Oratius Pulvillus — T. Menenius Lanatus [21]
277 A. Virgilius Rutilus — Sp. Servilius Structus
278 C. [22] Nautius Rutilus — P. Valerius Poplicola
279 L. Furius Medullinus — A. Manlius Vulso
280 L. Aimilius Mamercus III. — Vopiscus Julius Julus
281 L. Pinarius Mamercinus — P. Furius Fusus
282 App. Claud. Sabinus — T. Quinctius Capitolinus

Lex Publilia de Tribunorum potestate primo anno rogata sed impedita, altero fertur.

283 [23] L. Valerius Potitus II. — T. Aimilius Mamercinus
284 T. Numicius Priscus — H. Virginius Cœlimontanus
285 T. Quinctius Capitolinus II. — Q. Servilius Priscus
286 T. Aimilius Mamercinus II. — Q. Fabius Vibulanus
287 Q. Servilius Priscus II. — Sp. Postumius Albus Regillensis
288 T. Quinct. Capitolinus III. — Q. Fabius Vibulanus II.
289 A. Postumius Regillensis — Sp. Furius Medullinus Fusus

Senatusconsultum ultimæ necessitatis primum, quod absolvebatur formula: VIDERENT. NE. QUID. RES. PUBLICA. DETRIMENTI. CAPERET. A. Postumio Cos. latum.

290 P. Servilius Priscus — L. Æbutius Helva
291 T. Lucretius Tricipitinus — Sp. Veturius Crassus

Lex Terentia de potestate consulari circumscribenda primum proposita,

292 P. Volumnius Amintinus Gall. — Ser. Sulpitius Camerinus
293 P. Valerius Poplicola II. — C. Claudius Sabinus
294 Q. Fabius Vibulanus III. — L. Cornelius Maluginensis
295 L. Minutius Augurinus — C. Nautius Rutilus [24]

Lex Virginia de decem Tribunis creandis, bini ex singulis classibus.

296 C. Oratius Pulvillus II. — Q. Minutius Augurinus [25]
297 M. Valerius Maximus — Sp. Virginius Cœlimontanus

Primum celebrati sunt Ludi seculares.

298 Tit. Romulus Vaticanus — C. Veturius Cicurinus
299 Sp. Tarpejus Capitolinus — A. Atterius Fontinalis

Lex Tarpeja Æternia de multis vel æquando jure magistratuum lata. Sp. Postumius, Ser. Sulpicius, A. Manlius in Græciam ad describendas leges missi.

300 [26] P. Tergeminus Curiatius — Sex. Quinctilius Varus
301 [27] T. Menenius Lanatus — P. Sextius Capitolinus.

302 [28] App. Claudius Crassinus. T. Genutius Augurinus [29] Conss. ejurarunt Consulatum, creatis Decemviris consulari potestate sine provocatione legum ferendarum causa: fuerunt autem: App. Claudius, T. Genutius, P. Sextius, Sp. Veturius, C. Julius Julus, A. Manlius, Ser. Sulpitius Camerinus, Sp. Postumius, Alb. P. Oratius, [30] T. Romilius Vaticanus.

Decem Tabulas Legum condunt.

303 Decemviri: App. Claudius II. L. Minucius Augurinus, M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Pætilius, T. Antoninus Merenda, Cæso Duillius, Sp. Oppius Cornicen, M. Rabulejus.

Duas addunt tabulas: inde origo Legum XII. Tabb.

304 Decemviri propria autoritate continuant Magistratum: sed ob Appii Claudii facinora abdicantur. Rursus ad Consules recidit respublica, electique M. Oratius Barbatus — L. Valerius Potitus.

Secessio plebis secunda in Aventinum, Lex Horatia patricios etiam plebiscitis subjicit. Lex Duilia.

305 Lar. Herminius Exquilinus — T. Virginius Cœlimontanus Tricostus

Lex Trebonia de comitiis tribunitiis.

1 *Fœdus* I. *cum Pœnis.* 2 *Kal. Junii iniit: hinc mensis Junius ab eo dictus.* 3 Eusebius *manuscript. Chron. Romanorum Reges septem imperaverunt annis* 240. *sive, ut quibusdam placet* 244. *& pulsis Regibus vix usque ad quintumdecimum lapidem Romani imperium tenebant. Anno autem ab urbe condita* 244. *primos Romæ Consules creatos probat* Sigonius *ex Capitolinis tabulis, Messala, Orosio, Rufo, Eutropio, Jornande, Solino.* 4 *Hi duo vitio librariorum apud Livium omissi sunt.* 5 *Al.* Rufius. 6 *Nono anno post Reges exactos,* DICTATOR, *T. Lartius, magister equitum, Sp. Cassius. Euseb. Alii autem anno* 12. *factum ajunt.* 7 *Al.* Rufus frater Sp. Lartius, *de quo supra.* 8 *Poplicola adeo hoc anno pauper moritur; ut sumptu publico sepeliatur* Euseb. 9 *Meminit* Cicero *in Bruto, & ait eum anno* 10. *post Reges exactos fuisse consulem.* 10 *Bellum Latinum.* 11 *Censa sunt* 120. *millia hominum. Euseb. manuscript.* 12 Idem DICTATOR. 13 *Al.* Appius. 14 M. Valerius DICTATOR. 15 *Oros.* Gessonium *vocat.* 16 *Pestilentia, & fames.* Oros. 17 *Latini anno* 268. *rebellant.* Euseb. 18 *Trecenti nobiles Fabiæ familiæ a Vejentibus cæsi* Euseb. Oros. 19 *Onufr.* Vulsionem *vocat.* 20 *Al.* M. 21 *Trecenti Fabii cæsi.* Onufr. 22 *Pompilia virgo Vestalis ob stuprum viva defossa.* Euseb. Oros. *ait id factum anno* 275. 23 *Suma Vestalis ob stuprum viva defossa.* Euseb. 24 *Decem Tribuni plebis primi.* Onufr. 25 L. Quinctius Cincinnatus DICTATOR, & L. Tarquitius Flaccus, magister equitum. *Sigon. sed Eusebius multo ante etiam collocavit.* 26 *Onufr.* 27 *Al.* L. 28 *Trecentesimo secundo anno ab urbe condita,* DECEMVIRI *creati composuerunt leges in decem tabulis, & sequenti anno duas alias tabulas addiderunt, atque ita leges duodecim tabularum appellatæ. Eas leges editas esse anno urbis* 304 *scribit* Euseb. 29 *Hi abdicarunt, ut designarentur legum ferendarum causa Decemviri Consulares, qui per duos annos præfuerunt reip.* 30 *Pro* Oratius, *Onufr. edit.* Curiatius.

P. R. C.

306 M. Geganius Macerinus — Claud. [1] Julius Julus
307 T. Quinctius Barb. Capitolinus — Agrippa Furius Fusus

Quæstores primum populi suffragio creati.

308 M. Genutius Augurinus — C. Curtius Philo

Canulea lex de connubiis plebejorum cum Patriciis. Lex de communicando plebi consulatu moveri cœpta est.

309 Primi *Tribuni Militum* consulari potestate numero tres eliguntur L. Atilius Longus, T. Clœlius Siculus, A. Sempronius Atratinus.

Sed his abdicare jussis denuo Consules creati.

L. Papyrius Mugillanus — L. Sempronius Atratinus
310 M. Geganius Macerinus II. — T. Quinctius Capitolinus V.

Censura novus Magistratus instituitur.

311 M. Fabius Vibulanus — P. Æbutius Helva Cornicen.
312 C. Furius Pacillus — M. Papyrius Crassus
313 Proculus Geganius Macerinus — L. Menenius Lanatus II.
314 [2] T. Quinctius Capitolinus VI. — Agrippa Menenius Lanatus [3]
315 TRIB. MIL. M. Aimilius Mamercinus — L. Quinctius Cincinnatus, L. Julius Julus (appellatus [4] L. Sergius in hoc honore Fidenas
316 M. Geganius Macerinus III. — L. Papyrius Crassus
317 M. Cornelius Maluginensis — L. Papyrius Crassus
318 C. Julius Julus II. — L. Virginius Tricostus [5]
319 C. Julius Julus III. — L. Virginius Tricostus II [6]

Æmilia lex de censuræ tempore contrahendo.

320 TRIB. MIL. Fabius Vibulanus — M. Fossius Flaccinator, L. Sergius Fidenas
321 TRIB. MIL. L. Pinarius Mamercinus — L. Furius Medullinus, Sp. Postumius Albus

Lex prima de ambitu contra togas candidas lata.

322 T. Quinctius Pennus Cincinnatus — C. Julius Mento [7]
323 Papyrius Crassus II. — L. Julius Julus

Lex de multarum æstimatione a consulibus lata.

324 L. Sergius Fidenas II. — Hostus Lucretius Tricipitinus
325 T. Quinct. Pennus Cincinnatus II. — A. Cornelius Cossus

Leges de peregrina religione rejicienda comprobatæ.

326 L. Papyrius Mugillanus II. — C. Servilius Axilla [8] Structus
327 TRIB. MIL. T. Quinctius Pennus Cincinnatus [9] — C. Furius Pacillus
M Postumius — A. Cornelius Cossus
328 TR. MIL. A. Sempronius Atratinus — L. Furius Medullinus
L. Quinctius Cincinnatus II. — L. Oratius Barbatus
329 TR. MIL. Appius Claudius Crassus [10] — L. Sergius Fidenas
Sp. Nautius Rutilus — Sex. Julius Julus
330 C. Sempronius Atratinus — Q. Fabius Vibulanus
331 TRIB. MIL. L. Manlius Capitolinus — L. Papyrius Mugillanus
Q. Antonius Merenda — L. Servilius Structus
332 N. Fabius Vibulanus — T. Quinctius Capitolinus Barbatus
333 TR. M. T. Quinctius Cincinnatus II. — L. Furius Medullinus III.
M. Manlius Capitolinus — A. Sempronius Atratinus II.
334 TR. MIL. Agrippa Menenius Lanatus — Sp. Nautius Rutilus II.
P. Lucretius Tricipitinus — C. Servilius Axilla
335 TRIB. MIL. — C. Servilius Axilla II.
L. Sergius Fidenas II. — M. Papyrius Mugillanus
336 TR M. P. Lucretius Tricipitinus [11] — L. Servilius Structus II.
Agrippa Menenius Lanatus II. — Sp. Veturius Crassus
337 TR. MIL. A. Sempron. Atratinus III. — M. Papyrius Mugillanus
Q. Fabius Vibulanus — Sp. Nautius Rutilus II.
338 TR. MIL. P. Cornelius Cossus — Quinctius Cincinnatus
C. Valerius Potitus — N. Fabius Vibulanus
339 TR. MIL. Q. Fabius Vibulanus II. — L. Valerius Potitus
Cn. Cornelius Cossus — P. Postumius Regillensis
340 L. Furius Medullinus — M. Cornelius Cossus
341 Q. Fabius Ambustus — C. Furius Pacillus
342 M. Papyrius Mugillanus — C. Nautius Rutilus
343 M. Æmilius Mamercinus — C. Valerius Potitus Volusus
344 Cn. Cornel. Cossus — L. Furius Medullinus II.

SC. de tribunis militum creandis ad plebejos quoque extensum.

345 TR. MIL. C. Julius Julus — P. Corn. Cossus, C. Servilius Ahala [12]
346 TR. MIL. C. Valerius Potitus II. — C. Servilius Ahala II.
L. Furius Medullinus II. — N. Fabius Vibulanus II.
347 TR. MIL. P. Cornelius Cossus — L. Valerius Potitus II.
Cn. Cornelius Cossus — N. Fabius Ambustus
348 TR. MIL. C. Julius Julus II. — L. Furius Medullinus II.
M. Æmilius Mamercinus — Q. Quinctius Cincinnatus
T. Quinctius Capitolinus — A. Manlius Vulso
349 TR. MIL. P. Cornel. Maluginensis — C. Valerius Potitus III.
Sp. Nautius Rutilus III. — K. Fabius Ambustus II.
Cn. Cornelius Cossus II. — M. Sergius Fidenas

350 TR. MIL. Aimilius Mamercin. III. — L. Julius Julus
M. Furius Fusus — M. Quinctilius
App. [13] Claudius Varus — L. Valerius Potitus III.

Stipendia militibus ex publico decreta.
Ad matrimonia censorio edicto primum coactus populus Romanus.

351 C. Servilius Ahala III. — Q. Sulpitius Cornutus
Q. Servilius Fidenas — L. Virginius Tricostus
A. Manlius II. — M. Sergius Fidenas II. TR. M.
352 M. Furius Camillus II. — L. Julius Julus
L. Valerius Potitus IV. — M. Aimilius Mamercinus III.
Cn. Cornelius Cossus — K. Fabius Ambustus II. TR. M.
353 L. Publius Volscus — P. Mælius Capitolinus
L. Titinius — P. Mælius
Sp. Furius Medullinus — P. Licinius Calvus primus ex plebe TRIB. MIL.
354 M. Pomponius — L. Atinius Longus
C. Duillius — N. Veturius Cicurinus
Volero Publilius Philo — Cn. Genutius Aventinensis TR. MIL.
355 L. Valerius Potitus V. — L. Furius Medullinus III.
M. Valerius Maximus — M. Furius Camillus II.
Q. Servilius Fidenas II. — Q. Sulp. Camer. Cornutus II. TR. MIL.
356 L. Julius Julus II. — L. Sergius Fidenas [14]
L. Furius Medullinus IV. — A. Postumius Regillensis
P. Cornel. Maluginensis — A. Manlius Capitolinus TR. MIL.
357 Cn. Genutius Aventinensis II. — P. Mælius Capitolinus II.
L. Titinius II. — P. Licinius Calvus
P. Menius II. — L. Atinius Longus TR. MIL.
358 P. Cornelius Cossus — L. Furius Medullinus V.
P. Cornelius Scipio — M. Valerius Maximus II.
K. Fabius Ambustus III. — Q. Servil. Fidenas III. TR. MIL.
359 M. Furius Camillus III. — L. Valerius Poplicola
L. Furius Medullinus VI. — C. Aimilius Mamercinus
Sp. Postumius Albinus — P. Cornelius Scipio II. TR. M.
360 [15] L. Lucretius Flavus — Ser. Sulpitius Camerinus
361 L. Valerius Potitus — M. Manlius Capitolinus
362 L. Lucretius Flavus — M. Aimilius Mamercinus
Ser. Sulpit. Camerinus — L. Furius Medullinus VII.
Agrippa Furius Fusus — C. Aimilius Mamercinus TR. MIL.
363 [16] Q. Sulpit. Longus — Q. Fabius Ambustus
K. Fabius Ambustus — C. Fabius [17] Ambustus
Q. Servilius Fidenas IV. — Ser. Cornelius Maluginensis TR. MIL.
364 [18] M. Furius Camillus per annum Dictator, & L. Valerius Magister equitum reipublicæ constituendæ & seditionis impediundæ causa Magistratum continuarunt.
365 [19] L. Virginius Tricostus — L. Postumius Albinus
L. Valerius Poplicola II. — P. Cornelius Cossus
A. Manlius Capitolinus — L. Aimilius Mamercinus TR. MIL.

Hi Tribuni fœderum ac legum regiarum & decemviralium tabulas, quæ urbis clade perierant, conquiri & reparari jusserunt. De diebus etiam religiosis vel atris Senatum consuluerunt, notatique ex autoritate collegii pontificum dies cladibus Romanis infames, quibus quidquam divinæ vel humanæ rei constituere nefas postea fuit habitum.

366 T. Q. Cincinnatus — L. Aquilius Corvus
Q. Servilius Fidenas V. — L. Julius Julus
L. Lucretius Tricipitinus II. — Ser. Sulpitius Rufus TR. MIL.
367 L. Papyrius Cursor — L. Menenius Lanatus
C. Sergius Fidenas — L. Aimilius Mamercinus II.
L. Valerius Poplicola III. — C. Cornelius Cossus TR. MIL.
368 Ser. Cornelius Maluginensis II. — T. Quinctius Cincinnatus
M. Furius Camillus IV. — Q. Servilius Fidenas VI.
L. Oratius Pulvillus — P. Valerius Potitus Poplicola TR. MIL.
369 [20] A. Manlius Capitolinus — T. Quinctius Capitolinus
L. Quinctius Capitolinus — L. Papyrius Cursor II.
P. Cornelius Cossus — C. Sergius Fidenas TRIB. MIL.
370 M. Furius Camillus V. — Ser. Sulpitius Rufus II.
Ser. Cornelius Maluginensis III. — P. Valerius Potitus Poplicola II.
C. Papyrius Crassus — T. Quinctius Cincinnatus TR. MIL.
371 L. Valerius Poplicola IV. — M. Trebonius Flavus
L. Aimilius Mamercinus III. — A. Manlius Capitolinus III.
Ser. Sulpitius Rufus III. — L. Lucretius Tricipitinus II. TR. MIL.
372 Q. Servilius Priscus Fidenas — Sp. Papyrius Crassus
L. Papyrius Crassus — L. Aimilius Mamercinus IV.
Ser. Sulpitius prætextatus — Ser. Cornel. Maluginensis IV. TR. M.
373 L. Lucretius Tricipitinus III.
L. Furius Medullinus — M. Furius Camillus VI.
M. Fabius Ambustus TR. MIL. — A. & L. Postumii Regillenses
374 L. Valerius Poplicola V. — P. Valerius Potitus Poplicola III.
C. Sergius Fidenas III. — L. Menenius Lanatus II.
Sp. Papyrius Cursor — Ser. Cornel. Maluginensis V. TR. MIL.
375 P. Manlius Capitolinus — M. Albinus
C. Manlius Capitolinus — L. Julius Julus II.
L. Antistius — C. Sextilius TRIB. MIL.
376 Q. Servilius Fidenas II. — P. Clœlius Siculus
Sp. Furius Medullinus — C. Licinius Calvus
M. Oratius Pulvillus — L. Geganius Macerinus TR. MIL.

1 *Al.* Cajus C. 2 *Sp. Mælius regnum affectans, occisus.* 3 L. Quinctius Cincinnatus iterum DICTATOR. 4 Aimilius Mamercinus DICTATOR. 5 Q. Servilius Priscus DICTATOR. 6 M. Aimilius II. DICTATOR. 7 A. Postumius Tubertus DICTATOR. 8. Ahala. *Onufr.* 9 M. Aimilius Mamercinus III. DICTATOR. 10 *Pro* Crassus *Onufr. edit* Crassinus. 11 Q. Servilius Priscus Fidenas DICTATOR II. 12 P. Cornelius Rutilus Cossus DICTATOR. 13 *Onufr.* P. Claudius Crassinus, *edit.* 14 Camillus DICTATOR *vide Symmachum in epistolis.* 15 CONSULES. 16 *Bellum Gallicum Senonicum.* 17 Camillus II. DICTATOR. *quo anno de Gallis triumphavit.* 18 *Urbs a Gallis capta.* 19 *Anno* 365 Camillus III. DICTATOR, *de Volscis triumphat.* 20 *Anno* 369. A. Cornelius Cossus DICTATOR.

377 L.

P. R. C.

377 L. Aimilius Mamercinus V. — L. Quinctius Cincinnatus II.
C. Quinctius Cincinnatus — P. Valerius Potitus Poplicola IV.
Ser. Sulpitius prætextatus II. — C. Veturius Crassus Cicurinus TR. M.

L. Sextius & C. Licinius Tribuni plebis multas leges, de ære alieno minuendo, de modo agrorum, de consularibus comitiis &c. tulerunt, continuantes tribunatum per decem annos. Hæ leges Sextiæ Liciniæ sunt appellatæ.

378 L. Sextio. Sextio. f. N. n. Sextino. Laterano & C. Licinio C. f. P. n. Calvo
379 tribunis plebis comitia per intercessiones tollentibus quadriennio
380 magistratuum curulium solitudo fuit in urbe. Nec ante inter nobi-
381 litatem & plebem dissensiones sublatæ sunt, quam IX. inde anno, quo M. Furius Camillus Dict. FACTUS EST. Qui reconciliatis demum ordinibus Concordiæ ædem ex SC. posuit & dedicavit.

382 L. Furius Medullinus II. — P. Valerius Potitus Poplicola V.
C. Valerius Potitus — Ser. Cornelius Maluginensis VI.
A. Manlius Capitolinus IV. — Ser. Sulpitius prætextatus III. TR. M.

383 Q. Servilius Fidenas III. — M. Cornelius Maluginensis
A. Cornelius Cossus — C. Veturius Crassus Cicurinus
Q. Quinctius Cincinnatus — M. Fabius Ambustus II. TR. MIL.

Lata fuit lex Sextia Licinia de Decemviris sacrorum.

384 [1] L. Quinctius Capitolinus — Sp. Servilius Structus
Ser. Cornelius Maluginensis VII. — L. Papirius Crassus
Ser. Sulpitius prætextatus IV. — L. Veturius Crassus Cicurinus TR. M.

385 Hoc anno Dictatores & Magistri equitum fuerunt
M. Furius Camillus IV. Dict. — L. Æmilius Mamercinus Mag. Eq.
Post illorum abdicationem
P. Manlius Capitolinus Dict. — C. Licinius Calvus primus e plebe Mag. Equitum seditionis sedandæ & rei gerundæ causa.

386 [2] A. Cornelius Cossus II. — L. Veturius Crassus Cicurinus II.
M. Cornel. Maluginensis II. — P. Valerius Potitus Poplicola VI.
P. Manlius Capitolinus II. — M. Geganius Macerinus TR. MIL.

Leges tribunitiæ Sextii & Licinii de decemviris sacrorum partim de plebe creandis, de plebejo consulatu, fœnore & agrorum modo perlatæ.

Consules e plebe post multas turbas primum creari cœpti.

387 [3] L. Aimilius Mamercinus — L. Sextius Lateran. primus e plebe cos.

Hoc anno duo novi magistratus instituti Prætura & Ædilitas Curulis, unde lex Pletoria de jure & officio novi Prætoris.

388 L. Genutius Aventinensis — Q. Servilius Ahala [4]

Ædilitas curulis plebi primum communicari cœpit.

389 C. Sulpitius [5] Peticus — C. Licinius Calvus
390 L. Aimil. Mamercinus — Cn. Genutius Aventinensis
391 Q. Servilius Ahala II. — L. Genutius Aventinensis II.
392 C. Sulpitius Peticus II. — C. Licinius Calvus II.
393 M. Fabius Ambustus — C. Pœtelius Libo Visolus
394 M. Popilius Lænas — Cn. Manlius Capitolinus Imperiosus
395 C. Fabius Ambustus — C. Plautius Proculus

C. Pætillius Tribunus plebis legem Petilliam de ambitu tulit, qua novorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire soliti erant, compressit.

396 Cn. Manlius Capitolinus Imperiosus II. — C. Martius Rutilus

Lex Manlia de vicesima manumissorum. Lex tribunitia de non sevocando populo. Duilia Mænia de unciario tantum fœnore accipiendo.

397 M. Fabius Ambustus II. — M. Popilius Lænas II.
398 C. Sulpitius Peticus III. — M. Valerius Poplicola
399 M. Fabius Ambustus III. — T. Quinctius Barbatus [6] Capitolinus Crispinus
400 C. Sulpitius Peticus IV. — M. Valerius Poplicola II. [7]
401 P. Valerius Poplicola — C. Marcius Rutilus II.

Quinque viri mensarii rem fœnebrem moderantur.

402 C. Sulpitius Peticus V. — T. Quinctius Cincinnatus

C. Marcius Rutilus primus e plebe censor. Lex Ovintiæ de Senatu curiatim legendo per Censores.

403 M. Popilius Lænas III. — L. Cornelius Scipio
404 L. Furius Camillus — P. [8] Claudius Crassus
405 [9] M. Popilius Lænas IV. — M. Valerius Corvus
406 T. Manlius Torquatus — C. Plautius Venno Hypsæus
407 M. Valerius Corvus II. — C. Pœtilius Balbus Libo Visolus II.
408 M. Fabius Dorso — Ser. Sulpitius Camerinus
409 C. Marcius Rutilus III. — T. Manlius Torquatus II.
410 [10] M. Valer. Corvus III. — A. Cornelius Cossus Arvina
411 M. Marcius Rutilus IV. — Q. Servilius Ahala II.

L. Genucius TRIB. PL. legem tulit, ne fœnerare liceret. Lata quoque lex de magistratibus non repetendis intra decennium.

412 C. Plautius Hypseus II. — L. Aimilius Mamercinus, Privernas postea dictus
413 T. Manlius Torquatus III. — P. Decius Mus, qui se devovit
414 T. Aimilius Mamercinus — Q. Publius Philo. Idem post eodem anno Dictator

Q. Publiliæ leges, duæ de plebiscitis, tertia de plebeja censura.

415 L. Furius Camillus — C. Mænius Nepos
416 C. Sulpitius Longus — P. Ailius Pætus
417 L. Papirius Crassus — K. Duillius Nepos

Q. Publilius Philo primus de plebe Prætor.

418 M. Valerius Corvus IV. — M. Atilius Regulus
419 T. [11] Veturius Calvinus — Sp. Postumius Regillensis Albinus
420 Annus sine COSS.

Pighius tamen nominat L. Papirium Cursorem & C. Pætelium Libonem Visolum.

421 Cn. Domitius Calvinus — A. Cornelius Cossus Arvina II.
422 L. [12] Valerius Potitus Flaccus — M. Claudius Marcellus
423 L. Papirius Crassus II. — L. Plautius Venno
424 L. Aimilius Mamercinus Privernas II. — C. Plautius Decianus
425 P. Plautius Proculus — P. Cornelius Scipio Scapula
426 L. Cornelius Lentulus — Q. Publius Philo II.
427 C. Pœtelius Libo Visolus II. — L. Papirius Cursor primus Procos.

Pætelia Papiria lex de nexu.

428 L. Furius Camillus II. — D. Junius Brutus Scæva [13]
429 L. Papirius Cursor Dictator, sine COSS.
430 C. Sulpitius Longus — Q. Aulius Cerretanus
431 [14] Q. Fabius Maximus Rullian. — L. Fulvius Curvus
432 T. Veturius Calvinus II. — Sp. Postumius Albinus II.
433 L. Papirius Cursor II. — Q. Publius Philo III.
434 L. Papirius Cursor III. — Q. Aulius Cerretanus II.
435 L. Plautius Venno — M. Fossius Flaccinator
436 Q. Aimilius Barbula — C. Jun. Brutus Bubulcus
437 Sp. Nautius Rutilus — M. Popilius Lænas
438 L. Papirius Cursor IV. — Q. Publius Philo IV.
439 M. Pœtilius Libo — C. Sulpitius Longus III.
440 L. Papirius Cursor V. — C. Jun. Brutus Bubulcus II.

Ap. Claudius ædilis curulis funebres sumptus coarctavit.

441 M. Valerius Maximus — P. Decius Mus

Lex Attilia Marcia de tribunis militum comitiatis. Lex Decia de duumviris navalibus.

442 Cn. Jun. Brutus Bubulcus III. — Q. Aimilius Barbula II.
443 [15] Q. Fab. Max. Rullianus II. — C. Martius Rutilus, Censorinus postea dictus [16]
444 Hoc anno DICTATOR & Magister equitum sine COSS. fuerunt.
L. Papirius Cursor II. Dict. — C. Jun. Bubulcus Brutus II. MAG. EQ.
445 Q. Fab. Max. Rullianus III. — P. Decius Mus II.
446 App. Claudius Cæcus — L. Volumnius Flamma Violensis

Viæ per agros impensis publicis primum factæ.

447 [17] P. Cornelius Arvina — Q. Martius Tremulus
448 L. Postumius Megellus — T. Minutius Augurinus

Minutius in prælio occisus est, in ejus locum suffectus est
M. Fulvius Curvus Pætinus

449 P. Sempronius Sophus — P. Sulpitius Saverrio

Cn. Flavius cum ingenti Senatus nobiliumque indignatione publicat fastos.

Papiria lex de locis publice consecrandis.

450 L. Genutius Aventinensis — Ser. Cornelius Lentulus
451 M. Livius Denter — M. Aimilius Paulus
452 Q. Fabius Maximus Dictator — M. Aimilius Paulus Mag. eq. M. Valerius Corvus II. Dict. & P. Sempronius Sophus Mag. eq.
453 M. Valerius Corvus V. — Q. Apuleius Pansa

Valeria lex de provocatione tertium renovata. Ogulnia lex de sacerdotiis

454 M. Fulvius Pætinus — T. Manlius Torquatus

Mortuo Manlio successit
M. Valerius Corvus VI.

455 L. Cornel. Scipio — C. Fulvius Centumalus

Curia lex de Magistratuum Comitiis.

456 Q. Fab. Max. Rullianus IV. — P. Dec. Mus III. qui postea se devovit
457 App. Claudius Cæcus II. — L. Volumnius Flamma Violensis
458 Q. Fab. Max. Rullianus V. — P. Decius Mus IV. qui se devovit
459 L. Postumius Megellus II. — M. Atilius Regulus
460 L. Papirius Cursor — Sp. Carvilius Maximus

Lex Atilia de Tutelis a M. Atilio hujus anni Prætore lata videtur. T. Coruncanius JCtus primum jus Romæ profiteri cœpit.

461 Q. Fab. Max. Gurges — D. Jun. Brutus Scæva
462 L. Postumius Megellus III. — C. Junius Brutus Bubulcus
463 M. Curius Dentatus — P. Cornelius Rufinus
464 M. Valerius Corvinus VI. — Q. Cæditius Noctua

L. Papirius TR. PL. legem de treviris capitalibus quotannis a Prætore creandis tulit.

465 Q. Martius Tremulus II. — P. Cornelius Arvina

1 *Anno* 385. M. Furius Camillus IV. DICTATOR. 2 *An.* 386. Camillus V. DICTATOR. 3 *Hoc anno duo novi magistratus instituti sunt: Prætura & Ædilitas. Liv.* 4 *Mors Camilli.* 5 Pythicus *corrupte legitur in Fabio Quintiliano lib.* I. 6 *Pro* Barbatus, *Onufr. habet* Pennus. 7 C. Julius Julus DICTATOR. 8 *Onufr.* App. Claud. Crassinus Regill. 9 *Fœdus* II. *cum Pœnis.* 10 *Bellum Samniticum.* 11 *Al.* Ti. 12 C. *Onufr.* 13 L. Papirius Cursor DICTATOR. 14 *Caudina pax.* 15 *Bellum Etruscum & Samniticum.* 16 *Anno* 443. *lata est lex Attilia de dandis tutoribus.* 17 *Fœdus* III. *cum Pœnis.*

P. R. C.		
466	M. Claudius Marcellus	C. Nautius Rutilus

Seceſſio plebis a patribus tertia

Leges Hortenſii Dictatoris de p'ebiſcitis & de nundinis. Leges tribunitiæ de fænore ac ære alieno. Lex Mænia de patrum autoritate in comitiis approbandis.

467	M. Valerius Maximus	C. Ailius Pætus
468	C. Claudius Canina	M. Aimilius Barbula
469	C. Servilius Tucca	L. Cæcilius Metellus
470	P. Cornel. Dolabella	Cn. Domitius Calvinus
471	Q. Aimilius Papus	C. Fabricius Luſcinus
472	[1] L. Aimilius Barbula	Q. Martius Philippus
473	P. Valerius Lævinus	Tib. Coruncan. Nepos
474	P. Sulpitius Saverrio	P. Decius Mus
475	[2] Q. Aimilius Papus II.	C. Fabricius Luſcinus II.
476	P. Cornel. Rufinus II.	C. Jun. Brut. Bubulcus II.
477	Q. Fabius Gurges II.	C. Genutius Clepſina
478	M. Curius Dentatus II.	L. Cornelius Lentulus
479	M. Curius Dentatus III.	Ser. Cornelius Merenda
480	C. Fabricius Luſcinus	C. Claudius Canina
481	L. Papirius Curſor II.	S. Carvilius Maximus II.
482	C. Quintius Claudus	L. Genutius Clepſina
483	C. Genutius Clepſina II.	Cn. Cornelius Blaſio
484	L. Quinctius [3] Gulo	C. Fabius Pictor [4]
485	P. Sempronius Sophus	App. Claudius Craſſus
486	M. Attilius Regulus	L. Julius Libo
487	D. Junius Pera	M. Fabius Pictor
488	M. Valerius Maximus	Q. Mamilius Vitulus

Titia lex de provinciis quæſtoriis.

489	[5] App. Claudius Caudex	M. Fulvius Flaccus
490	M. Valerius Maximus II.	M. Otacilius Craſſus
491	L. Poſtumius Megellus	Q. Mamilius Vitulus II.
492	L. Valerius Flaccus	T. Otacilius Craſſus
493	Cn. Cornel. Scipio Aſina	C. Duellius
494	L. Cornelius Scipio	C. Aquilius Florus
495	A. Atilius Calatinus	C. Sulpitius Paterculus
496	C. Atilius Regulus	Cn. Cornelius Blaſio
497	Q. Cæditius	L. Manlius Vulſo Longus
498	Ser. Fulvius Nobilior	M. Æmilius Paulus
499	Cn. Corn. Scipio Aſina II.	A. Atilius Calatinus II.
500	Cn. Servilius Cæpio	C. Sempronius Blæſus
501	C. Aurelius Cotta	P. Servilius Geminus
502	L. Cæcilius Metellus	C. Furius Pacilus
503	C. Atilius Regulus II.	L. Manlius Vulſon.
504	P. Claudius Pulcher	L. Junius Pullus

Lex Papia de virgine Veſtali ſortienda.

505	C. Aurelius Cotta II.	P. Servilius Geminus II.
506	L. Cæcilius Metellus II.	M. Fabius Buteo
507	M. Otacilius Craſſus II.	M. Fabius Licinus
508	M. Fabius Buteo II.	C. Atilius Bulbus
509	A. Manlius Atticus	C. Sempronius Blæſus II.
510	C. Fundanius Fundulus	C. Sulpitius Gallus
511	C. Luctatius Catulus	A. Poſtumius Albinus

Q. Valerius Falto primus prætor peregrinus fuit creatus.

512	Q. Luctatius Cereo	A. Manlius Atticus II. [6]
513	C. Claudius Centho	M. Sempronius Tuditanus
514	C. Mamilius Turinus	Q. Valerius Falto
515	T. Sempronius Gracchus	P. Cornelius Falto
516	L. Cornelius Lentulus Caudinus	Q. Fulvius Flaccus [7]
517	P. Cornelius Lentulus Caudinus	C. Licinius Varus
518	[8] C. Atilius Bulbus II.	T. Manlius Torquatus
519	L. Poſtumius Albinus	Sp. Carvilius Maximus
520	Q. Fabius Verrucoſus	M. Pomponius Matho

Hoc tempore lex Æbutia de legis actionibus centumviralium cauſarum lata fuiſſe videtur.

Centumviri ac Decemviri litibus judicandis hoc tempore primum creari cœpti.

521	M. Aimilius Lepidus	M. Poplicius Malleolus

C. Flaminius TR. PL. legem agrariam de Picente Gallicoque plebi viritim dividundo tulere.

522	M. Pomponius Matho II.	C. Papirius Maſo
523	M. Aimilius Barbula	M. Junius Pera
524	L. Poſtumius Albinus II.	Cn. Fulv. Centumalus [9]
525	Sp. Servilius Maximus II.	Q. Fabius Verrucoſſus II.
526	P. Valerius Flaccus [10]	M. Atilius Regulus
527	L. Apuſtius Fullo	M. Valerius Meſſala
528	L. Æmilius Papus	C. Atilius Regulus

Prætores quatuor primum creati.

529	Q. Fulvius Flaccus II.	T. Manlius Torquatus II.

Lex Pupia de legitimis Senatus diebus.

530	C. Flaminius Nepos	P. Furius Philus
531	M. Claudius Marcellus	Cn. Cornelius Scipio Calvus
532	P. Cornelius Aſina	M. Minutius Rufus

Vitio facti abdicarunt : in eorum locum facti ſunt

	M. Æmilius Lepidus II.	M. Valerius Lævinus

Lex Metilia de Fullonibus, de poliendarum ſcilicet veſtium ratione.

533	L. Veturius Philo	C. Luctatius Catulus
534	L. Æmilius Paulus	M. Livius Salinator
535	[11] P. Cornelius Scipio	T. Sempronius Longus

Lex Claudia de quæſtu, ac navium Senatoriarum modo.

536	C. Flaminius II.	Cn. Servilius Geminus

Lex Metilia de æquando magiſtri equitum & Dictatoris imperio.

537	L. Aimilius Paulus II.	C. Terentius Varro [12]

Minutia lex nummaria de Triumviris menſariis creandis, qui pecuniam publicam curarent.

538	T. Sempronius Gracchus	L. Poſtumius Albinus III.

Ab aliis deſignantur L. Poſtumius Albinus III. qui in Gallia antequam conſulatum iniret, occiſus eſt, in ejus locum factus M. Claudius Marcellus II. ſed vitio fact. abd. in ejus loc. fact. eſt Q. Fabius Maxim. Verrucoſſ. III.

Lex Oppia de mundo ac ſumptu muliebri ſuperfluo.

539	Q. Fabius Maxim. Verrucoſus IV.	M. Claudius Marcellus III.
540	Q. Fabius Max.	T. Sempronius Gracchus III.

Edictum Atilianum ex SC. de religione peregrina ex urbe pellenda. Improborum librorum inquiſitio.

541	App. Claudius Pulcher	Q. Fulvius Flaccus III.
542	P. Sulpitius Galba Maximus	Cn. Fulvius Centumalus II.
543	M. Claudius Marcellus IV.	M. Valerius Lævinus II.
544	Q. Cæcilius Metellus [13]	Q. Fulvius Flaccus
545	M. Claudius Marcellus V.	T. Quintius Criſpinus
546	M. Livius Salinator II.	C. Claudius Nero
547	Q. Cæcilius Metellus	L. Veturius Philo
548	P. Cornel. Scipio Africanus	P. Licinius Craſſus Dives
549	M. Cornelius Cethegus	P. Sempronius Tuditanus

M. Cincius Alimentus TR. PL. tulit legem de donis & muneribus, ne quis ea ob cauſam orandam acciperet.

550	C. Servilius Cæpio	C. Servilius Nepos
551	[14] T. Claudius Nero	M. Servilius Pulex Geminus
552	Cn. Cornelius Lentulus	P. Ælius Pætus
553	[15] P. Sulpitius Galba Maxim. II.	C. Aurelius Cotta
554	C. Cornelius Lentulus	P. Villius Tapulus
555	T. Quinctius Flaminius	Sext. Ælius Pætus Catus
556	C. Cornelius Cethegus	Q. Minutius Rufus

Sex jam Prætores facti. Lex Atinia de uſucapionibus furtorum. Portia lex de provocatione & libertate civium.

557	L. Furius Purpureo	M. Claudius Marcellus
558	L. Valerius Flaccus	M. Portius Cato
559	P. Cornelius Scipio Africanus II.	T. Sempronius Longus
560	L. Cornelius Merula	Q. Minutius Thermus

Lex Sempronia fænebris contra fraudem.

561	L. Quinctius Flaminius	Cn. Domitius Ænobarbus
562	M. Attilius Glabrio	M. Cornel. Scipio Naſica
563	L. Cornel. Scipio Aſiaticus	C. Lælius Nepos
564	Cn. Manlius Vulſo	M. Fulvius Nobilior

Lex Terentia de civitate Romana.

565	C. Livius Salinator	M. Valerius Meſſala
566	M. Æmilius Lepidus	C. Flaminius Nepos
567	Sp. Poſtumius Albinus	Q. M. Philippus
568	App. Claudius Pulcher	M. Sempronius Tuditanus
569	P. Claudius Pulcher	L. Portius Licinus
570	P. Q. Fabius Labeo	M. Claudius Marcellus
571	L. Æmilius Paulus	Cn. Bæbius Tamphilus
572	P. Cornelius Cethegus	M. Bæbius Tamphilus

Lex Orcia ſumptuaria de numero convivarum. Lex Aquilia de danno injuria dato.

573	A. Poſtumius Albinus	C. Calphurnius Piſo

Piſo in Magiſtratu mortuus eſt, in ejus locum factus eſt Q. Fulvius Flaccus. Villia lex annalis, quot annos nati, quemque magiſtratuum peterent caperentque. Prætores quatuor ex lege Bæbia creati ſunt.

574	Q. Fulvius Flaccus	L. Manlius Accidinus Fulvian.
575	M. Junius Brutus	A. Manlius Vulſo

Lex Papiria Nummaria.

576	C. Claudius Pulcher	T. Sempronius Gracchus
577	Q. Pætilius Spurinus	Cn. Cornelius Lævinus
578	Q. Mutius Scævola	M. Æmilius Lepidus II.
579	Sp. Poſtumius Paullulus	Q. Mucius Scævola
580	L. Poſtumius Albinus	M. Popilius Lænas
581	C. Popilius Lænas	P. Ælius Ligus

Lex Marcia de Statelleis Liguribus in libertatem reſtituendis.

582	P. Licinius Craſſus	C. Caſſius Longinus
583	[16] C. Hoſtilius Mancinus	C. Atilius Serranus
584	Q. Martius Philippus II.	Cn. Servilius Cæpio

Lex Voconia de coercendis mulierum hereditatibus.

585	L. Æmilius Paulus II.	C. Licinius Craſſus

1 *Bellum Tarentinum.* 2 *Fœdus 4. cum Pœnis.* 3 *Onufr.* Q. Ogulvius Gallus. 4 *Hoc primum anno* 484. *quinque annis ante primum bellum Punicum argentum Romæ ſignatum eſt. Plin. lib.* 33. *c.* 3. 5 *Bellum Punicum primum.* 6 *Pax cum Pœnis facta.* 7 *Bellum Liguſticum.* 8 *Pace populo Romano terra marique parta, iterum Janus clauſus eſt.* 9 *Bellum Illyricum.* 10 *Bellum Gallicum Ciſalpinum.* 11 *Bellum Punicum ſecundum.* 12 *Cannenſis pugna.* 13 *Alii :* Q. Fabius Max. Verrucoſſ. 14 *Pax, iterum cum Pœnis.* 15 *Bellum Philippicum.* 16 *Bellum Perſicum.*

586 Q. Ælius

P. R. C.

586 Q. Ælius Pætus — M. Junius Pennus
587 C. Sulpitius Gallus — M. Claudius Marcellus
588 T. Manlius Torquatus — Cn. Octavius Nepos

Lex Mamilia de Limitibus.

589 A. Manlius Torquatus — Q. Cassius Longinus
590 T. Sempronius Gracchus II. — M. Juventius Thalna
591 P. Scipio Nasica — C. Martius Figulus
592 M. Valerius Messala — C. Fannius Strabo

Lex Fannia sumptuaria de ludis.

593 L. Anicius Gallus — M. Cornelius Cethegus
594 Cn. Cornelius Dolabella — M. Fulvius Nobilior
595 M. Æmilius Lepidus — C. Popilius Lænas II.
596 Sext. Julius Cæsar — L. Aurelius Orestes
597 L. Cornelius Lentulus — C. Martius Figulus II.

Ælia & Fusia leges de Comitiis.

598 P. Cornelius Nasica II. — M. Claudius Marcellus II.
599 Q. Opimius Nepos — L. Postumius Albinus

Albino in Magistratu mortuo in ejus locum suffectus est M. Acilius Glabrio.

600 Q. Fulvius Nobilior — T. Annius Luscus [1]
601 M. Claudius Marcellus III. — L. Valerius Flaccus

Lex Scatinia de illicita contra naturam Venere.

602 L. Licinius Lucullus — A. Postumius Albinus
603 [2] T. Quinctius Flaminius — M. Acilius Balbus
604 L. Marius Censorinus — M. Manilius Nepos

Calpurnia lex de repetundis prima.

605 Sp. Postumius Magnus — L. Calphurnius Piso Cæsonius
606 P. Scipio Africanus Æmilianus — C. Livius Drusus
607 Cn. Cornelius Lentulus — L. Mummius, qui post Achaicus dictus est [3]
608 Q. Fab. Maximus Æmilius — L. Hostilius Mancinus
609 Ser. Sulpitius Galba — L. Aurelius Cotta
610 App. Claudius Pulcher — Q. Cæcilius Metellus Macedonicus

Tidia lex sumptuaria.

611 L. Metellus Calvus — Q. Fabius Maximus Servilianus
612 Cn. Servilius Cæpio — Q. Pompejus Nepos
613 C. Lælius Sapiens — Q. Servilius Cæpio [4]

Memmia lex de accusatione, reis faciundis, calumniæque pœna.

614 Cn. Calphurnius Piso — M. Popilius Lænas

Gabinia tabellaria lex prima discordiarum fomes.

615 P. Scipio Nasica Serapio — Decius Junius Brutus

Q. Ælius Tubero magnus Philosophus & JCtus.

616 [5] M. Æmilius Lepidus Porcina — C. Hostilius Mancinus

Cassia Lex tabellaria secunda de judiciis. L. Cæcilius historicus & Jurisconsultus insignis.

617 P. Furius Philus — Sext. Atilius Serranus
618 S. Fulvius Flaccus — C. Calphurnius Piso
619 P. Scipio Africanus — C. Fulvius Flaccus
620 [6] P. Mutius Scævola — L. Calphurnius Piso Frugi

T. Sempron. Gracchus TR. PL. legem agrariam tulit.

621 P. Popilius Lænas — P. Rupilius
622 P. Licinius Crassus Mutianus — L. Valerius Flaccus [7]

Papiria lex tabellaria tertia in jubendis vel vetandis legibus observanda. Pinnaria lex annalis.

623 C. Claudius Pulcher — M. Perpenna Nepos

C. Atinii lex de Tribunorum plebis jure Senatorio.

624 C. Sempronius Tuditanus — M. Aquilius Nepos
625 Cn. Octavius — T. Annius Luscus
626 L. Cassius Longinus — L. Cornelius Cinna
627 M. Aimilius Lepidus — L. Orelius Orestes

Lex Junia de peregrinis urbe prohibendis.

628 [8] M. Plautius Hypsæus — M. Fulvius Flaccus
629 C. Cassius Longinus — Cajus Sextius Calvinus
630 Q. Cæcilius Metellus, Balearicus postea dictus — T. Quintius Flaminius [9]

C. Sempron. Gracchus autor legum Sempronianarum, quæ erant agrariæ, viariæ, frumentariæ, horreæ, de militum commodis, de libertate civium, de comitiis & ordine suffragiorum.

631 Cn. Domitius Ænobarbus — C. Fannius Strabo

Leges novæ C. Sempronii Gracchi imprimis judiciariæ: alia M. Livii Mamiliani Drusi TR. PL. Q. Rubrii Varronis. M. Bæbii Tamphili.

632 L. Opimius — Q. Fabius Maximus, Allobrogicus postea dictus

Lex Minucia de non restauranda colonia & abrogandis Gracchi legibus.

633 P. Manilius — C. Papirius Balbus

Lex Octavia frumentaria.

634 L. Cæcilius Metellus — L. Aurelius Cotta

Lex Maria de suffragiis: lex Tribunitia frumentaria. P. Virginius Rutilus Jurisconsultus celebris.

635 M. Porcius Cato Nepos — Q. Martius Rex

Cato in magistratu mortuus est, in ejus locum factus est Q. Ælius Tubero. C. Annius Bellienus Jurisconsultus.

636 L. Cæcil. Metell. Dalmaticus — Q. Mutius Scævola
637 C. Licinius Geta — Q. Fabius Maximus
638 M. Aimilius Scaurus — M. Cæcilius Metellus

Æmiliæ leges sumptuariæ & de libertinorum suffragiis.

639 M. Acilius Balbus — C. Portius Cato [10]

Lex Aufidia contra SC. de feris Africanis.

640 [11] C. Cæcil. Metellus Caprarius — Cn. Papirius Carbo
641 M. Livius Drusus — L. Piso Cæsonianus
642 [12] P. Scipio Nasica — L. Calphurnius Bestia

Q. Mucius Scævola Jurisconsultus eximius, de quo in Digestis citantur leges & quidem ex libro singulari ΟΡΩΝ.

l. 64. de acquir. rer. dom.
l. 8. de aqua cott. & æstiv.
Citatur
l. 3. de pen. leg.
l. 27. de aur. arg. mund. leg.
l. 55. de legat. lib. 3.
l. 30. pro soc.
l. 2. de orig. Jur.
l. 4. de usu & habit.
l. 1. si quadr. paup.
l. 31. ad l. Aquil.
l. 5 commod.
l. 48. mand.
l. 11. pro soc.
l. 59. 66. de contr. empt.
l. 13. de in diem addict.
l. 75. de evict.
l. 3. de tutel.
l. 35. de hered. instit.
l. 29. de legat. lib. 3.
l. 7. de ann. leg.
l. 9. de opt. leg.
l. 19. 33. 34. de aur. arg. mund. leg.
l. 1. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 29. 39. de statulib.
l. 23. de liber cauf.
l. 3. de acq. vel amitt. poss.
l. 1. 5. quod vi aut clam.
l. 115. de verb. oblig.
l. 76. de furt.
l. 17. de legation.
l. 25. 98. de verb. sign.

643 M. Minutius Rufus — Sp. Postumius Albinus

Lex Licinia sumptuaria.

644 Q. Cæcilius Metellus — M. Junius Silanus
645 Ser. Sulpitius Galba — M. Æmilius Scaurus
646 L. Cassius Longinus — C. Marius

Cassius in prælio occisus est, in ejus locum succedit M. Æmilius Scaurus II. Cælia lex tabellaria quarta. Thoria lex agraria.

647 C. Atilius Serranus — Q. Servilius Cæpio
648 P. Rutilius Rufus — C. Manilius Maximus
649 C. Marius II. — C. Flavius Fimbria

Cassiæ leges ad minuendam nobilitatis potentiam. Domitii TR. PL. leges de sacerdotiis. Servilia lex de judiciis & de repetundis. Marcia lex agraria.

650 C. Marius III. — L. Aurelius Orestes
651 C. Marius IV. — Q. Luctatius Catulus

Apuleja lex de majestate.

652 C. Marius V. — M. Aquilius

Lex de parricidio novam hujus delicti pœnam continens. Acilia lex de pecuniis repetundis.

653 [13] C. Marius VI. — L. Valerius Flaccus [14]

L. Appulejus Saturninus II. TRIB. PL. multas leges violenter tulit.

654 M. Antonius — A. Postumius Albinus
655 Q. Cæcilius Metellus — T. Didius Vivius

Lex Cæcilia Didia de legumlatione trinundinum. Valeria lex de civitate sacerdotis Cereris. Lex Plautia vel Plotia agraria.

656 Cn. Cornelius Lentulus Clodianus — P. Licinius Crassus
657 C. Domitianus Ænobarbus — C. Cassius Longinus
658 L. Licinius Crassus — Q. Mutius Scævola

Lex celeberrima Licinia & Mucia lata.

659 C. Cælius Caldus — L. Domitius Ænobarbus [15]
660 C. Valerius Flaccus — M. Herennius
661 C. Claudius Pulcher — M. Perpenna Nepos
662 [16] L. Martius Philippus — Sex. Julius Cæsar

Livia lex judiciaria, nummaria, de coloniis, seditioni occasionem præbent.

663 L. Julius Cæsar — P. Rutilius Lupus
664 [17] Cn. Pompejus Strabo — L. Porcius Cato

L. Jul. Cæsar Censor legem de civitate sociorum tulit. Lex Plotia de judiciis, de vi.

665 [18] Cornelius Sulla, qui postea Felix appellatus est — Q. Pompeius Rufus in mag. occisus est [19]
666 Cn. Octavius — L. Cornelius Cinna

Cinnæ abdicare coacti locum occupavit L. Cornelius Merula Flamen.

667 C. Marius VII. — L. Cornelius Cinna II.

Marius in Magistratu mortuus est: in ejus locum factus est L. Valerius Flaccus. Lex Valeria de ære alieno. Maria lex nummaria.

668 L. Cornelius Cinna III. — Cn. Papirius Carbo
669 L. Cornelius Cinna IV. — Cn. Papirius Carbo II.
670 L. Corn. Scipio Asiaticus — C. Junius Norbanus

1 *Bellum Celtibericum.* 2 *Bellum Punicum tertium.* 3 *Bellum Viratinum.* 4 *Bellum Numantinum.* 5 *Bellum servile primum.* 6 *Seditio Gracchana prior.* 7 *Bellum Asiaticum.* 8 *Bellum Allobrogicum.* 9 *Bellum Balearicum.* 10 *Bellum Thracicum.* 11 *Bellum Cymbricum & Teutonicum.* 12 *Bellum Jugurthinum.* 13 *Seditio Appulejana.* 14 *Bellum servile secundum.* 15 *Fœdus primum cum Parthis ictum.* 16 *Seditio Drusiana.* 17 *Bellum Marsicum.* 18 *Bellum civile Marianum.* 19 *Bellum Mithridaticum.*

P. R. C.		
671	[1] Cn. Papirius Carbo III. occisus	C. Marius in mag. occisus est.
672	M. Tullius Decula	Cn. Cornelius Dolabella

L. Sulla Dictator reipublicæ statum constituit ex arbitrio suo, legesque tulit Cornelias dictas de proscriptione, de sacerdotiis, de magistratibus, de judiciis, de falsis ponderibus, de sicariis & veneficis, de injuriis, de repetundis, sumptuarias, de provinciis, agrariam, & de Tribunorum plebis potestate imminuenda.

673	L. Cornelius Sulla Felix II.	Q. Cæcilius Metellus Pius
674	[2] P. Servilius Varia Isauricus	App. Claudius Pulcher
675	M. Æmilius Lepidus	Q. Luctatius Catulus
676	M. Æmilius Mamercus	D. Junius Brutus
677	Cn. Octavius	C. Scribonius Curio
678	C. Aurelius Cotta	L. Octavius
679	L. Licinius Lucullus	M. Aurelius Cotta
680	[3] C. Cassius Longinus	M. Terentius Varro Lucul.
681	L. Gellius Poplicola	Cn. Cornelius Lentulus
682	P. Cornelius Lentulus Sura	Cn. Aufidius Orestes
683	Cn. Pompejus Magnus	M. Licinius Crassus
684	Q. Hortensius	Q. Cæcilius Metellus Creticus
685	[4] L. Cæcilius Metellus Creticus in mag. mortuus	Q. Martius Rex
686	C. Calpurnius Piso	M. Acilius Glabrio

Calpurnia lex de ambitu renovata. Gabinia lex. Roscia lex. Lex Cornelia de ambitu. Lex Cornelia, ut Prætores ex edictis perpetuis jus dicerent: alia, de Testamentis eorum, qui postea ab hostibus caperentur, ut rata manerent. Lex Manilia de Libertinis.

687	[5] M. Aimilius Lepidus	L. Volcatius Tullus
688	P. Cornelius Sulla	P. Antonius Pætus [6]

Lex Papia de peregrinis urbe pellendis.

689 L. Julius Cæsar — C. Martius Figulus

Lex Servilia agraria.

690	M. Tullius Cicero	C. Antonius
691	D. Junius Silanus	L. Licinius Muræna
692	M. Pupius Piso	M. Valerius Messalla Niger

Lex de ambitu ab Aufidio TR. PL. lata.

693 L. Afranius — Q. Cæcilius Metellus Celer [7]

Lex Cæcilia de portoriis. Lex agraria L. Flavii.

694 C. Julius Cæsar — M. Calpurnius Bibulus

Leges Juliæ de majestate, de provincialibus Magistratuum sumptibus &c. Vatinii lex judiciaria.

695 [8] Calpurnius Piso Cæsoninus — A. Galbinius Nepos

P. Clodius Pulcher Tribunus Plebis multarum legum autor fuit, quæ ab eo Clodiæ appellantur.

696	P. Cornel. Lentulus Spinther	Q. Cæcilius Metellus Nepos
697	Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus	L. Martius Philippus
698	Cn. Pompejus Magnus II.	M. Licinius Crassus II.
699	[9] L. Domitius Ænobarbus	App. Claudius Pulcher
700	C. Domitius Calvinus	M. Valerius Messala
701	Cn. Pompejus Magnus III. & solus	Q. Cæcilius quinque mensibus extremis solus

Pompejæ leges a Cn. Pompejo III. Cos. latæ, egerunt de provinciis, de vi, ambitu, & forte illa de parricidiis. Q. Metellus Scipio legem Censoriam tulit, qua Clodium abrogavit.

702	Ser. Sulpitius Rufus	M. Claudius Marcellus
703	L. Aimilius Paulus	C. Claudius Marcellus
704	[10] C. Claudius Marcellus	Cn. Cornelius Lentulus

Eodem anno C. Jul. Cæsar DICTATOR Magist. equit.

Julius Cæsar varias hoc anno leges tulit, de fœnore atque pecuniis creditis.

An. C.

705 | 1 [11] C. Julius Cæsar II. [12] — P. Servilius Varia Isauricus [13]

Leges a M. Cælio Rufo Prætore promulgatæ de usuris & mercede habitationum.

706	2 C. Fusius Calenus	P. Vatinius [14]
707	3 C. Julius Cæsar III. [15]	M. Aimilius Lepidus.

Novæ leges Juliæ, Judiciaria, de provinciis, de annona. l. 2. D. ad l. Jul. de ann. de libertatibus. l. 14. D. de manumiss. de terminis motis. l. 3. D. de term. mot.

Jurisconsulti, qui paulo ante vel sub Julio Cæsare vixerunt.

I. *Aquilius Gallus* citatur in

l. 2. de orig. jur.
l. 6. si servit. vind.
l. 17. de act. empt.
l. 29. de liber. & posth.
l. 74. de hered. instit.
l. 33. de vulg.
l. 30. de leg. lib. 1.
l. 32. de aur. arg. mund. leg.
l. 39. de statulib.
l. 7. quod vi aut clam.
l. 18. de acceptil.
l. 77. de verb. signif.
§. 2. I. quib. mod. toll. obl.

II. *Servius Sulpitius* citatur

l. 2. de or. jur.
l. 21. de negot. gest.
l. 1. de dolo
l. 26. ex quibus caus. maj.
l. 40. de recept.
l. 80. de judic.
l. 6. si servit. vindic.
l. 17. quemadm. serv. am.
l. 1. si quadr. paup. fec.
l. 5. de his, qui effud. vel dej.
l. 3. de condict. tritic.
l. 2. de lege Rhodia.
l. 9. 17. de pecul.
l. 52. 65. pro socio.
l. 80. de contrah. empt.
l. 15. 19. 35. loc.
l. 69. de evict.
l. 8. de naut. fœn.
l. 79. de jure dot.
l. 66. solut. matrim.
l. 3. de tutel.
l. 4. de fidejuss. & nom. tut.
l. 25. qui testam. fac. poss.
l. 17. 45. de hered. instit.
l. 28. de cond. & dem.
l. 30. 57. 62. de leg. 3.
l. 6. de dot. præleg.
l. 12. 15. 16. de instr. vel instr. legat.
l. 3. de pen. leg.
l. 7. de sup. leg.
l. 4. 19. 27. 39. de aur. arg. mund. leg.
l. 40. de cond. & demonstr.
l. 1. de ventr. in poss. mitt.
l. 1. de bon. libert.
l. 8. de grad. affin.
l. 24. de damn. infect.
l. 35. 48. de manum. testam.
l. 3. 39. de statulib.
l. 24. de liber. caus.
l. 26. de acq. rer. dom.
l. 2. pro empt.
l. 2. pro hered.
l. 3. uti possid.
l. 3. de rivis.
l. 4. 5. 7. 13. quod vi aut clam.
l. 23. de act. & oblig.
l. 67. de solut.
l. 76. de furt.
l. 11. de capt. & postlim.
l. 25. 30. 77. 237. de verborum significat.
l. 5. de inst. act.
l. 8. de cond. caus. dat.
l. 2. 30. pro soc.
l. 3. de pen. legat.
l. 1. de aqua & aquæ pluv. arc.
§. 1. I. de tut.
§. 2. I. de societ.

III. *A. Ofilius* cit.

l. 55. de legat. 3.
l. 3. de pen. leg.
l. 234. de verb. sign.
l. 2. de or. jur.
l. 11. de jurisd.
l. 1. ne quis eum, qui in jus voc.
l. 1. si ex nox. caus. agat.
l. 2. de eo per quem fac. er.
l. 6. de minor.
l. 21. de recept.
l. 9. ad L. Aquil.
l. 16. famil. herc.
l. 1. de exerc. act.
l. 2. de lege Rhod.
l. 17. de pecul.
l. 22. de mand.
l. 8. 10. 17. 38. de ædil. edict.
l. 65. de furt.
l. 19. solut. matrim.
l. 3. de act. rer. amot.
l. 4. de autor. tut.
l. 39. de vulg. & pupill.
l. 30. 45. de leg. lib. 1.
l. 29. 100. de leg. 3.
l. 6. de dote præl.
l. 7. de trit. vin. ol. leg.
l. 25. 26. de fundo instr.
l. 10. de supell. leg.
l. 39. de aur. arg. mundo leg.
l. 40. de condit. & dem.
l. 1. ut leg. s. fideic. serv.
l. 1. 2. 3. 11. de aqua & aquæ pluv. arc.
l. 40. de manum. testam.
l. 39. de statuliber.
l. 1. de acq. vel amitt. poss.
l. 2. ne quid in loc. publ.
l. 1. de aq. quot. & æstiv.
l. 1. 7. de rivis.
l. 2. de cloac.
l. 4. de doli mali except.
l. 6. de stipul. serv.
l. 21. de furt.
l. 5. 23. de injur.
l. 27. de capt. & postl. rev.
l. 180. de verb. signif.

IV. *Aufidius Namusa* cit.

l. 2. de or. jur.
l. 5. de commod.
l. 52. pro soc.
l. 20. de opt. leg.
l. 40. de condit. & dem.
l. 2. de aqua & aquæ pluv. arc.

V. *Publicius Cæcilius* cit.

l. 2. de or. jur.
l. 50. de leg. 1.
l. 51. de condit. & dem.
l. 2. ad SC. Tertyll.

VI. *Cinna* cit.

l. 2. de or. jur.
l. 6. de ritu nupt.
conf. l. 15. de condit. & demonstr. l. 30. de nuptiis.
l. 40. de condit. & demonstr.

VII. *C. Trebatius Testa* cit.

l. 2. de or. jur.
l. 1. de off. quæst.
l. 10. de pact.
l. 21. de recept.
l. 33. de rei vind.
l. 9. de usufr.
l. 5. de his, qui effud. vel dejec.
l. 6. comm. divid.
l. 14. de relig. & sumpt.
l. 1. 21. depos.
l. 22. mand.
l. 15. 79. de contrah. empt.
l. 1. de peric. & comm. rei vend.
l. 13. 17. 21. de act. empt.
l. 6. 12. 14. de ædil. ed.
l. 56. de evict.
l. 64. de donat. inter vir. & ux.
l. 66. solut. matr.
l. 33. de test. tut.
l. 13. 59. 69. de hered. inst.
l. 39. de vulg. & pup.
l. 11. de jur. del.
l. 5. 30. de leg. 1.
l. 49. de leg. 2.
l. 29. 30. 100. de leg. 3.
l. 17. de ann. leg.
l. 31. de usu & usufr. leg.
l. 7. 15. 16. de trit. vin. & ol. leg.
l. 4. 12. 25. 26. de instr. vel instrum. legat.
l. 22. de pecul. leg.
l. 3. de pen. leg.
l. 11. de supell. leg.
l. 14. de reb. dub.
l. 8. 40. de cond. & dem.
l. 10. de grad. affin.
l. 9. 24. 25. de damn. inf.
l. 1. 3. 11. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 3. 39. de statulib.
l. 5. 16. 41. de acq. rer. dom.
l. 3. de acquir. vel amitt. poss.
l. 2. pro empt.
l. 3. pro don.
l. 4. pro suo.
l. 1. de aq. quot. & æst.
l. 2. de cloac.
l. 1. 22. quod vi aut clam.
l. 4. de hom. lib. exhib.
l. 20. de except. rei jud.
l. 21. de furt.
l. 1. arb. furt. cæsar.
l. 17. de injur.
l. 27. de capt. & postlim.
§. 1. I. de codicill.

VIII. *Aulus Cascellius* cit.

l. 2. de or. jur.
l. 39. de vulg. & pupill.
l. 29. 100. de leg. 3.
l. 6. de dote præleg.
l. 7. de trit. vin. & ol. leg.
l. 4. 26. de instr. vel instr. leg.
l. 10. de supell. leg.
l. 39. de aur. arg. mund. leg.
l. 40. de condit. & dem.
l. 1. de aq. pluv. arc.
l. 1. quod vi aut clam.
l. 158. de verb. sign.

IX. *Q. Ælius Tubero* cit.

l. 2. de or. jur.
l. 2. de usu & habit.
l. 5. 6. 7. de pecul.
l. 77. de contr. empt.
l. 13. de act. empt.
l. 29. l. 43. de leg. 3.
l. 7. de trit. vin. & ol. leg.
l. 25. de instr. vel instr. leg.
l. 7. de sup. leg.
l. 32. de aur. arg. mund. leg.
l. 1. de aq. & aqu. pluv. arc.
l. 72. de verb. obligat.

X. *Ælius Gallus.*

Ex lib. I. de verbor. signif. cit. l. 157. de V. S. l. 19. de usur.

XI. *T. Cæsius.* XII. *Aufidius Tucca.* XIII. *Flavius Priscus.* XIV. *Visellius Varro.* XV. *Lucullus.* XVI. *Q. Corn. Maximus.* XVII. *Lucilius Balbus.* XVIII. *Sext. Pompej.* XIX. *C. Juventius.* XX. *A. Ofilius.* XXI. *Pacuvius Labeo.* XXII. *Fabius Mela.* XXIII. *M. Tullius Cicero.*

1 *Decem Prætores facti.* 2 *Bellum Sertorianum.* 3 *Bellum contra Sparthacum servile.* 4 *Bellum Creticum.* 5 *Bellum Piraticum.* 6 *Hi posteaquam designati sunt, ambitu damnati non inierunt: in eorum locum facti sunt L. Aurelius Cotta, L. Manlius Torquatus.* 7 *Ad hunc annum pertinet lib. 2. Jul. Cæsar. de bello Gallico.*

8 *Bellum Gallicum C. Cæsaris.* 9 *Bellum Parthicum.* 10 *Bellum civile Cæsaris & Pompeji.* 11 *Imperium Cæsaris ab hoc anno incœpit, & durat annos 4. mens. 11. dies 15.* 12 Idem DICTATOR. 13 Cæsar II. DICTATOR, cum Antonio Magistr. equit. 14 Cæsar III. DICTATOR. 15 *Ex hoc anno honorarii Consules creari cœpti.*

708 C. Julius

P. R. C: A. J.

708	4 [1] C. Julius Cæsar sine Collega IV. abdicavit, & sibi suffecit Q. Fabium Maximum, C. Trebonium. Maximus extremo anni die moritur, cui Caninius Rebil. sufficitur [2]	
709	5 [3] Julius Cæsar V. COS.	M. Antonius COS. & Magister equitum & pro eo M. Aimilius Lepidus II. Magister equitum, & pro eo C. Octavius Mag. equitum, & pro eo Cn. Domitius Calvinus Mag. equit.
710	In Julii Cæsaris Idibus Martiis XXIII. vulneribus in curia Pompeji occisi locum P. Cornelius Dolabella COS. suffectus est.	

An. *Cæsar Prætores instituit. Ædiles primum sex creati.*

Aug. OCTAVIANUS AUGUSTUS.

711	1 A. Hirtius in prælio occisus.	C. Vibius Pansa.

His COSS. [4] ad Mutinam occisis, occupato omni exercitu, ante legitimam ætatem per vim adacto Senatu, C. Cæsar Octavianus [5] se cum Q. Pedio herede Cæsaris ex quadrante, COS. & ad x. diem Kalendas Octobris constituit [6].

TRIUMVIRATUS.

712	2 M. Æmilius Lepidus II.	L. Munatius Plancus [7]
713	3 P. Servilius Isauricus II.	L. Antonius Pictus
714	4 [8] C. Domitius Calvinus II.	C. Asinius Pollio.

Abdicarunt consulatum. In eorum locum facti sunt. L. Cornelius Balbus, P. Canidius Crassus. P. Falcidius TR. PL. legem de testamentis tulit, qua defalcat legata.

715	5 L. Portius [9] Censorinus	C. Calvisius Sabinus
716	6 App. Claudius Pulcher	C. Norbanus Flaccus
717	7 M. Vipsanius Agrippa	L. Caninius Gallus

Caninius abd. in ejus locum factus est T. Statilius Taurus.

718	8 Gellius Poplicola.	M. Coccejus Nerva.

Abdic. in eorum locum facti sunt: L. Munatius Plancus II. P. Sulpicius Quirinus.

719	9 [10] L. Cornificius	Sext. Pompeius
720	10 [11] L. Scribonius Libo	M. Anton. abdicatus. in ejus locum [12] L. Sempronius Atratinus [13] Ex Kal. Jul. Paul. Æmilius Lepidus. Ex Kal. Nov. M. Herennius
721	11 C. Cæsar Octavianus II. K. Jun. abdic. in ejus loc. factus est P. Autronius Pætus Ex Kal. Maj. L. Flavius nepos Ex Kal. Jul. C. Fontejus Capito Ex Kal. Sept. L. Vinucius nepos Ex Kal. Oct. L. Laronius nepos	L. Volcatius Tullus M. Acilius Aviola.
722	12 Cn. Domitius Ænobarbus	C. Sosius Nepos Ex Kal. Jul. L. Cornelius Ex Kal. Nov. N. Valerius.
723	13 C. Cæsar Octavianus III.	M. Valerius Messala Corvinus [14] Ex Kal. Maj. M. Titius Ex Kal. Oct. Cn. Pompejus.

Prælium Actiacum, principatus Augusti initium.

724	14 C. Cæsar Octavianus IV.	M. Licinius Crassus Ex Kal. Jul. C Antistius Vetus Ex eid. Sept. M. Tullius Cicero Ex Kal. Nov. L. Sænius Nepos.
725	15 [15] C. Cæsar Octavianus V.	Sext. Appulejus Ex Kal. Jul. Potit. Valerius Messala

Imperatoris perpetui nec non Augusti nomen Octaviano datum.

726	16 C. Cæsar Octavianus VI. [16]	M. Vipsanius Agrippa II. [17]
727	17 C. Cæsar Octavianus VII.	M. Vipsanius Agrippa III.
728	18 C. Cæsar Octavian. A. VIII.	T. Statilius Taurus II.
729	19 [18] C. Cæsar Octavian. A. IX.	M. Junius Silanus
730	20 C Cæsar Octavianus Augusti. X.	C. Norbanus Flaccus
731	21 C. Cæsar Octavian. Augustus XI. abd. in ejus loc. factus est L. Sestius VIBI nepos	Terentius Varro Murena in Mag. mortuus est. in E. L. F. E. Cn. Calpurnius Piso [19]

Dictaturam recusat Augustus tribunitia dignitate usurus.

732	22 M. Claudius Marcellus	L. Arruntiaus Nepos

Ædilibus curulibus incendiorum extinguendorum curam demandavit Augustus, sexaginta servis, quorum ad hoc uterentur opera, assignatis.

733	23 M. Lollius nepos	Q. Aimilius Lepidus
734	24 M. Apuleius	P. Silius Nerva [20]
735	25 [21] C. Sentius Saturninus	Q. Lucret. Vispillo
736	26 Cornelius Lentulus	P. Cornelius Lentulus Marcellin.
737	27 C. Furnius	P. Junius Silanus [22]
738	28 L. Domitius Ænobarbus	P. Cornelius Scipio
739	29 M. Livius Drusus Libo	L. Calpurnius Piso
740	30 M. P. Licinius Crassus	Cn. Cornelius Lentulus Augur.
741	31 Claudius Tiberius Nero	P. Quintilius Varus

Augustus Pontificatum maximum suscepit.

742	32 P. M. Valerius Messala II.	P. Sulpitius Quirinus
743	33 Q. Ælius Tubero	Paulus Fabius Maximus
744	34 Julius Antoninus	Q. Fabius Maximus
745	35 Nero Claud. Drusus	T. Quinctius Crispinus
746	36 C. Martius Censorinus	C. Asinius Gallus
747	37 Claud. Tiberius Nero II.	Cn. Calpurnius Piso II.
748	38 D. Lælius Balbus	C. Antistius Vetus
749	39 C. Cæsar Octavianus A. XII.	L. Cornelius Sulla
750	40 Calvisius Sabinus II.	L. Passienus Rufus
751	41 L. Cornelius Lentulus	M. Valerius Messalinus

SCtum Calvisianum de nuptiis quinquagenariæ Ulp. tit. 16.

752	42 [23] C. Cæsar Octavianus Augustus XIII.	M. Plautius Silvanus

Lex Furia Caninia de manumissionibus lata a Furio Camillo & Caninio Coss. suffectis.

753	43 Cossus Cornelius Lentulus: postea Isauricus	L. Calpurnius Piso Augur.
754	44 Cajus Cæsar	Æmilius Paulus

Anni Christi.

1 [24] HIS COSS. DEI FILIUS JESUS CHRISTUS NASCITUR.

755	45	2 P. Vinutius	P. Alfinius Varus.

Alfenus non incelebris JCtus, cujus nomen in Digestis sæpius occurrit. Citatur

Ex Alfeni libr. XL. Digest.

Ex lib. II. l. 25. qui test. fac. poss.
l. 17. si servitus vind.
l. 5. si quadr. paup. fec.
l. 52. ad L. Aquil.
l. 26. comm. divid.
l. 16. de servo corr.
l. 16. de in rem vers.
l. 11. de peric. & comm. rei vend.
l. 26 de act. empti.
l. 27. locat
l. 43. de dam. inf.
l. 14. de except.
l. 20. de obl. & act.
l. 202. de verb. sign.
Ex lib. IV. l. 6. de manumiss.
l. 14. de statuliber.
Ex lib. V. l. 42. ex quib. caus. maj.
l. 44. de hered. instit.
l. 14. de pec. leg.
l. 2. de his, quæ pro non script.
l. 27. de cond. & demonstr.
Ex lib. VI. l. 76. de judic.
l. 57. de rei vind.
Ex lib. VII. l. 50. de recept.
l. 29. locat.
l. 18. de aur. arg. mund. leg.
l. 26. de oper. libert.
l. 15. de publican.
l. 7. de manumiss.
l. 203. de verb. signif.
cit. ex lib. XXXIX. l. 21. de negot. gest.
l. 45. de her. inst.
l. 106. de leg. 1.
l. 60. de leg. 3.
l. 22. de ann. leg.
l. 12. de usu & usufr. leg.
l. 16. de instr. vel instr. leg.
l. 15. de pec. leg.
l. 35. de solut.
Ex lib. III. l. 30. loc.
l. 23 de præscript. verb.
l. 19. de pact dot.
l. 8. de fundo dot.
l. 38. de donat. inter vir.
l. 6. de fur. leg.
Ex lib. IV. l. 45. de evict.
l. 24. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 38. de acq. rer. dom.
l. 57. de furt.
Ex lib. V. l. 31. loc.
Ex lib. VI. l. 62. de re jud.
Ex lib. VIII. l. 61. de leg. 3.
l. 40. de usu & usufr. leg.

Ex Alfeni Digestorum a Paulo epitomatorum libris sumptæ leges.

Ex lib. 1. l. 34. de usurp. & usuc.
l. 3. de interd. & releg.
Ex lib. II. l. 44. de evict.

Citatur Alfenus non notato nomine librorum.

l. 2. de orig. jur.
l. 5. de rei vind.
l. 8. si servit. vind.
l. 20. ad l. Aquil.
l. 65. pro socio.
l. 18. de contrah. empt.
l. 74. de leg. 2.
l. 29. de leg. 3.
l. 60. de dote præleg.
l. 12. de instr. vel instr. leg.
l. 9. de damn. infect.
l. 2. de aqua & aquæ pluv. arc.
l. 10. de liber. caus.
l. 67. de solut.
l. 77. 87. 239. de verb. signif.

756	46	3 L. Ailius Lamia	M. Servilius Geminus
757	47	4 [25] Sext. Ailius Catus	C. Sentius Sarturninus

Lex Ælia Sentia de manumissionibus lata ab his Coss. de qua Pand. lib. 40. tit. 9.

758	48	5 Cn. Cornel. Cinna Magnus	L. Valerius Messala Voluſus
759	49	6 M. Aimilius Lepidus	L. Arruntius Nepos
760	50	7 Q. Cæcilius Metellus	A. Licinius Nerva Silanus
761	51	8 M. Furius Camillus	Sex. Nonius Quinctilianus
762	52	9 Q. Sulpitius Camerinus	C. Popæus Sabinus
763	53	10 P. Cornelius Dolabella	C. Junius Silanus
764	54	11 M. Aimilius Lepidus	T. Statilius Taurus II.

Lex celeberrima Papia Poppæa a Papio Mutilo & Q. Poppæo qui suffecti Coss. lata autore Octaviano.

765	55	12 T. Julius Germanicus Cæs.	C. Fonteius Capito
766	56	13 L. Munatius Plancus II.	C. Silius Nepos
767	57	14 Sextus Pompeius Nepos	Sextus Apuleius [26]

Mors Augusti XIV. *Kal. Sept. hora diei nona* LXXVI. *ætatis anno.*

1 *Anno 708. duodecim Prætores facti.* 2 DICTATOR IV. 3 *Bellum civile Mutinense.* 4 *Augustus post lustra decem sex prorogat annos.* 5 *Cum M. Antonio & M. Lepido, qui eum fugientem, in Gallia receptaverat, reconciliatus.* 6 *Hoc eodem anno Cæsar, Lepidus, Antonius, Triumviratum ineunt reip. constituendæ causa v. Kalend. Decemb. ut pridie Kalend. Januarias v. post anno abdicarent.* 7 *Anno 711. Imp. Octaviani Cæsaris Augusti imperium initium sumit apud Eusebium. Olympiadis* CLXXXIV. *primum annum eo anno numerat.* 8 Triumviri. 9 *Onufr. Marcius.* 10 *Sallustius diem obit.* 11 *Bellum Illyricum.* 12 *Bellum Marsicum.* 13 *Varus Poëta, quem Virgilius in Bucolicis notat, in Cappadocia moritur.* 14 *Ab hoc anno, id est, post victum hoc anno ad Actium Antonium, quidam Augusti imperium computant annorum 48.* 15 *Pace terra marique parta Ianus tertio clausus.*

16 *Quidam ab hoc anno primum annum Augusti Monarchiæ supputant, quo & Augustus ipse, & mensis quoque Sextilis dicti sunt, quamvis hanc appellationem cum 7. Consulatu adeptum alii dicant.* 17 *725. Augustus plurimas Romæ leges statuit Euseb.* 18 *Hoc anno nova dignitas & magistratus, id est, præfectura urbis creata. & Messala Corvinus primus præfectus urbi, sexta die se abdicavit, incivilem potestatem contestans* 19 *Hunc suffectum ait Onufr. ordinarium autem adscribit A. Terentium Varronem Murenam.* 20 *Pax cum Parthis signis receptis.* 21 *Bellum Pannonicum.* 22 *Ludi seculares Quinctii ex senatusconsulto facti.* 23 *42. Anno Augusti.* 24 *751. Nascitur Christus. Eusebius.* 25 *Ab his, Lex Ælia Sentia, hoc anno videtur lata ex Dione, lib. 55.* 26 *Moritur Augustus 14. Kal. Septemb.*

LEGES

P. R. C: A. J: P. C. N.

LEGES ab AUGUSTO LATÆ.

De maritandis ordinibus. *v. l. 6. C. de operis lib. l. 6. §. 4. ff. de jur. patron. Ulp. tit. ib. de ritu nupt. l. 19. de ritu nupt.* De testamentis. *Paul. sent. l. 4. l. 6. l. 4 ff. de fideic. libert. l. 96. §. 1. de leg. 1.* De judiciis *l. 3. de accus. l. 12. eod. l. 4. de test. l. 2. §. 1. de judic. l. 9. de arbit. l. 41. eod.* De sumptibus. De manumissionibus, de cessionibus honorum *l. 4. C. qui bon. ced. poss.* De prædio dotali, *tit. Inst. quib. alien. lic.* De delictis, & quidem de adulterio & stupro *Lib. ff. 48. tit. 5. C. 9. tit. 9. de ambitu l. un. ff. ad L. Jul. de amb. l. 9. tit. 26. de vi publica ff. 48. tit. 6. Cod. 9. tit. 12. privata. ff. 48. tit. 7.* Peculatus & de sacrilegiis & residuis. *ff. 48. tit. 13.* De crimine Majestatis *ff. 48. tit. 4. C. 9. tit. 8.* Mentio quoque fit Augusti *l. 9. ad L. Rhod. l. 2. ad SC. Vell. l. 14. de manumiss. l. 21. de manumiss. vind. l. 23. de lib. caus. l. 8. de quæst. l. 1. de cadav. pun. l. 12. de re mil. §. 1. I. quib. non est perm. fac. test. §. 1. fin. de fideicom. hered. §. 1. I. de Cod. §. antep. de adopt.*

Jurisconsulti, qui sub Augusto vixerunt.

I. *Q. Ælius Tubero.*

Varii memorantur Tuberones. Familiæ caput fuit Q. Ælius Tubero, cuius supra ad annum 615. facta est mentio. Vir optimus & magnæ in republica autoritatis, sed tenui patrimonio. Gracchianæ factionis infensissimus hostis. Pervenit Tubero noster usque ad Augusti ætatem.

II. *Attejus Capito cit.*

l. 2. de or. jur.
l. 13. de servitut. præd. urb.
l. 29. de ritu nupt.
l. 79. de jure dot.
l. 30. de leg. 3.
l. 39. de auro, arg. mund. leg.
l. 2. de aqua & aqu. pluv. arc.

III. *Antistius Labeo.*

Ex Libris VIII. Pithanon.

Lib. I. l. 53. de act. empt.
l. 62. loc.
l. 29. de instr. vel instr. leg.
Ex lib. II l. 34. depos.
l. 25. de hered. vel act. vend.
l. 54. de act. empt.
Ex lib. III. l. 42. de statulib.
Ex lib. V. l. 42. de auct. tutor.
cit. l. 246. de verb. sign.

Ex Labeonis lib. X. posteriorum sumptæ.

l. 42. de liber. caus.
cit. l. 13. 17. de hered. instit.
cit. l. 3. de pen. legat.
cit. l. 37. in l. 9. de dol.
cit. & lib. 38. in l. 9. ad leg. Jul. pecul.
citatur libris posteriorum. l. 2. de usu & habit.
l. 6. de cond. indeb.
l. 65. pro soc.
l. 45. de contr. empt.
l. 47. de damn. inf.
l. 21. de statulib.

Ex libris Pithanon Labeonis a Paulo epitomatorum hæ sumptæ sunt.

Ex lib. I. l. 21. si servit. vind.
l. 10. de leg. Rhod.
l. 35. de pignor.
l. 31. de legat. lib. 3.
l. 13. de dot. præl.
l. 5. de instr. vel instr. leg.
l. 51. de bon. libert.
l. 41. de statulib.
Ex lib. II. l. 67. de donat. int. vir. & ux.
l. 91. de furt.
Ex lib. III. l. 20. de vi & vi arm.
Ex lib. IV. l. 78. de rei vind.
l. 12. de supell. leg.
l. 28. de capt. & de postlim.
l. 244. de verb. sign.
Ex lib. V. l. 9. de naut. fœn.
l. 49. de usurp. & usucap.
l. 29. de acceptil.
Ex lib. VI. l. 79. de rei vind.
l. 84. de jur. dot.
l. 65. de acq. rer. dom.
l. 23. de exception.
l. 91. de solut.
l. 29. de capt. & de postlim.
Ex lib. VII. l. 28. de probation.
Ex lib. VIII. l. 30. de capt. & de postl.

Ex libris posteriorum Labeonis a Javoleno epitomatis hæ sumptæ sunt.

Ex lib. I. l. 2. qui testam. fac. poss.
l. 9. de vulg. & pup. subst.
Ex lib. II. l. 20. de cond. instit.
l. 29. 30. de legat. lib. 3.
l. 17. de ann. legat.
l. 31. de usu & usufr. legat.
l. 6. de dot. præleg.
l. 20. de opt. legat.
l. 22. de pecul. legat.
l. 31. de aur. arg. mund. legat.
l. 14. ut in poss. legat.
Ex lib. III. l. 30. quand. dies leg. ced.
Ex lib. IV. l. 19. de servitut.
l. 78. de contr. empt.
l. 24. de hered. vel act. vend.
l. 50. de act. empt.
l. 28. 58. locat.
Ex lib. V. l. 80. de contr. empt.
l. 51. de act. empt.

l. 60. locat.
l. 14. quib. mod. pig. vel hyp. sol.
Ex lib. VI. l. 43. de negot. gest.
l. 33. depos.
l. 84. pro soc.
l. 79. de jur. dot.
l. 65. de donationibus inter vir. & uxor.
Citatur Labeo libro 1. Prætoris urbani in l. 19. de verb. sign.
Cit. lib. 30. Prætoris peregrini in l. 9. de dol.
cit. lib. 1. ad edictum in l. 1. de fugit.
cit. libris epistolarum in l. 30. de usurp. & usucap.
cit. lib. 2. sine nomine libri, in l. 7. de recept.
citatur Labeo his locis non notato nomine librorum. l. 2. de orig. Jur.
l. 34. de adoption.
l. 7. de senator.
l. 6. de jurisd.
l. 1. si quis jus dic. non obtem.
l. 4. 11. de in jus voc.
l. 1. si ex nox. caus. agat.
l. 2. 9. si quis caut.
l. 1. 4. 6. de edend.
l. 2. 7. 25. 27. de pact.
l. 1. de postuland.
l. 1. 4. 8. de his qui not. infam.
l. 33. 43. de procur.
l. 3. 6. 10. 19. de negot. gest.
l. 9. 14. quod met. caus.
l. 1. 7. 11. 13. 20. 21. de dolo.
l. 13. 14. 16. 45. de minor.
l. 9. 13. 17. 22. 26. 28. ex quib. caus. maj.
l. 3. 15. 17. 19. 25. 27. de recept.
l. 1. 3. naut. caupon.
l. 19 de judic.
l. 18. de hered. pet.
l. 1. si pars hered. pet.
l. 13. 15. 19. de rei vind.
l. 7. 12. 13. 15. 21. de usufr.
l. 13. quib. mod. usufr. amitt.
l. 1. si usufr pet.
l. 10. 12. 13. de usu & habit.
l. 10. 24. de servit. præd. rust.
l. 2. 4. 6. si servit. vind.
l. 17. quemad. servit. amitt.
l. 2. 5. 7. 9. 23. 27. 29. ad l. Aquil.
l. 5. 6. de his qui effud.
l. 24. 26. de noxal. act.
l. 4. 22. fam. erc.
l. 4. 6. 19. com. divid.
l. 7. 11. 15. ad exhib.
l. 8. 14. 32. de relig. & sumpt.
l. 42. de reb. cred.
l. 41. de jurejur.
l. 15. de cond. caus. dat.
l. 4. de cond. ob turp. caus.
l. 2. de eo quod cert. loc.
l. 3. 27. de constit. pecun.
l. 1. 5. 17. commod.
l. 3. de pigner. act.
l. 2. de leg. Rhod.
l. 5. de institor. act.
l. 5. 7. 9. de tributor. act.
l. 3. 6. 7. 43. de pecul.
l. 1. quand. de pecul.
l. 1. 3. 7. de in rem vers.
l. 1. quod jussu.
l. 13. de compensat.
l. 1. depos.
l. 8. 10. 22. mand.
l. 60. 65. pro soc.
l. 21. 34. 50. 77. 79. de contr. empt.
l. 13. 14. de in diem addict.
l. 2. de hered. vel act. vend.
l. 1. 17. 42. de peric. & com. rei vend.
l. 11. 13. 19. 57. locat.
l. 30. 17. 19. 20. de præscr. verb.
l. 1. 17. 47. 64. de ædil. edict.
l. 5. 51. de evict.
l. 2. de naut. fœn.
l. 9. de jur. & fac. ign.
l. 9. de sponsal.
l. 18. 41. 80. de jure dot.
l. 29. 32. 64. de don. int. vir. & uxor.
l. 18. 22. 64. 66. sol. matr.
l. 1. de imp. in res dot. fac.
l. 13. 19. de act. rer. amot.
l. 23. de testam. tutel.
l. [illegible] de legit. tutor.
l. 1. de tut. & ration. distr.
l. 3. de contr. tut. & util. act.
l. 2. 9. quod fal. tutor.
l. 25. qui testam. fac. poss.
l. 6. de lib. & post.
l. 9. 13. 17. 20. 21. 29. 59. 64. de hered. inst.
l. 39. de vulg.
l. 7. 11. de jur. delib.
l. 28. 60. 62. 73. de acquir. vel omitt. hered.

l. 1. si quis omiss. caus.
l. 1. de SC. Silanian.
l. 5. 12. 30. 36. 47. de leg. lib. 1.
l. 11. 49. de legat. lib. 2.
l. 29. 43. 52. 65. 85. 86. 100. de legat. lib. 3.
l. 17. de ann. legat.
l. 30. 41. de usu & usufr. leg.
l. 7. 16. de trit. vin. ol. leg.
l. 4. 12. 25. 26. de instr. vel instrum. legat.
l. 8. de pecul. legat.
l. 3. 4. de pen. legat.
l. 7. 10. 11. de supellect. legat.
l. 32. 39. de aur. arg. mund. legat.
l. 6. 8. 39. 40. 69. de cond. & dem.
l. 12. 22. quand. dies leg. ced.
l. 3. de bonor. poss.
l. 8. de bonor. poss. contr. tab.
l. 1. de ventr. in poss. mitten.
l. 9. de Carbon. edicto.
l. 10. de jur. patron.
l. 8. 36. de oper. libert.
l. 1. und. cogn.
l. 6. de grad. & affin.
l. 3. 20. 21. de oper. nov. nunciat.
l. 9. 13. 15. 24. 30. 47. de dam. inf.
l. 1. 2. 3. 4. 5. 10. 19. de aqu. & aq. pluv. arc.
l. 4. de publican.
l. 18. 19. 35. de donation.
l. 26. de manumission.
l. 41. de manum. testam.
l. 3. 8. 29. 39. de statulib.
l. 22. de lib. caus.
l. 19. 26. 28. de acq. rer. dom.
l. 1. 3. 6. 30. 51. de acq. poss.
l. 4. 8. 32. de usurp. & usuc.
l. 4. de re judic.
l. 7. quib. ex caus. in poss. eat.
l. 12. 15. de reb. auct. jud. poss.
l. 6. 10. 25. quæ in fraud. cred.

l. 3. de tab. exhib.
l. 2. ne quis in loc. pub.
l. 1. de fluminib.
l. 1. ne quid in flum. publ.
l. 1. ut in flum. pub. navig.
l. 1. de vi & vi arm.
l. 3. uti possid.
l. 3. de itin. act. priv.
l. 1. de aq. cottid. & æstiv.
l. 2. 3. de rivis.
l. 1. 2. de cloac.
l. 1. 5. 7. 11. 13. 15. 22. quod vi aut clam.
l. 8. 22. de precar.
l. 1. de arb. cædend.
l. 3. de hom. lib. exhib.
l. 1. de migrand.
l. 15. de divers. temp. præscript.
l. 4. de dol. mal. except.
l. 67. 137. de verb. obl.
l. 20. de stip. servor.
l. 19. 95. de solution.
l. 8. de acceptil.
l. 8. 15. rat. rem hab.
l. 1. 23. 25. 31. 50. 52. 53. 90. de furt.
l. 1. 3. si is qui testam. lib. ess.
l. 6. si fam. furt. fec. dic.
l. 1. 3. arb. fur. cæs.
l. 2. 3. 4. vi bon. rapt.
l. 3. de incend. ruin. nauf.
l. 1. 5. 7. 13. 15. 17. 27. 44. de injur.
l. 3. de sepul. viol.
l. 1. de prævaric.
l. 23. ad l. Jul. de adult.
l. 4. ad l. Jul. de vi priv.
l. 1. de jur fisc.
l. 27. de capt. & de postlim.
l. 5. ad municip.
l. 5. 14. 29. 38. 43. 45. 53. 60. 116. 194. 245. 246. de verb. sign.
§. 1. I. de codicill.

An. Chr.	An. Tib.		
		[1] Hucusque historia Livii ab urbe condita: hinc Annales Cornelii Taciti sumunt exordium [2].	
767		[3] Eodem anno CLAUDIUS [4] TIBERIUS CÆSAR.	
768	1	15 Drusus Cæsar	C. Norbanus Flaccus
769	2	16 Sisenna Statilius Taurus	L. Scribonius Libo
		Usus Græcæ linguæ in Senatu vetitus. SC. Libonianum, ne quis sibi legatum adscribat in testamento alieno scribendo l. 1. 10. 14. 17. 22. §. 1. D. Ad l. Corn. de falsis. idem SCtum a Principe dicitur Claudianum.	
770	3	17 L. Pomponius Flaccus	C. Cælius Rufus
771	4	18 Claud. Tiber. Nero Cæs. III.	Germanicus Cæsar II.
772	5	19 M. Junius Silanus	L. Norbanus Balbus
		Lex Junia Norbana de libertinis lata his Coss. 2. Ulpian. in frag. Nov. 78. §. 4. I. de succ. libert. Gravibus Senatus decretis libido fœminarum coercita, & occasione Vistillæ *cautum, ne quæstum corpore faceret, cui avus, aut pater, aut maritus eques Rom. fuisset.*	
773	6	20 M. Valerius Messala	M. Aurelius Cotta
774	7	21 Claud. Tiberius Nero Cæsar IV.	Drusus Cæsar II.
775	8	22 D. Haterius Agrippa	C. Sulpitius Galba
776	9	23 C. Asinius Pollio	C. Antistius Verus
		Histriones urbe exturbavit, atque ut illa arte nunquam uterentur interdixit Tiberius. Dio. l. 57. 617.	
777	10	24 Sext. Cornelius Cethegus	L. Visellius Varro
		Lex Visellia de Libertinis v. tit. C. ad l. Visell.	
778	11	25 M. Asinius Agrippa	Cossus Cornelius Lentulus
779	12	26 Cn. Lentulus Getulicus	C. Calvisius Sabinus
780	13	27 M. Licinius Crassus	L. Calpurnius Piso
781	14	28 App. Junius Silanus	P. Silius Nerva.
782	15	29 C. Rubellus Geminus	C. Fufius Geminus
783	16	30 M. Vinutius Quartinus	C. Cassius Longinus Jurisconf.
784	17	31 Claudius Cæsar V. & solus, licet postmodum collegam adsumpserit L. Ælium Sejanum.	
785	18	32 Fur. Camil. Aruntius Scribonianus	Cn. Domitius Ænobarbus [5]
786	19	33 Ser. Sulpitius Galba	L. Cornelius Sulla
787	20	34 L. Vitellius Nepos	P. Fabius Persicus
788	21	35 C. Cestius Gallus	M. Servilius Rufus Nonianus
789	22	36 Sextus Papinius Gallienus	Quin. Plautius Plautianus
790	23	37 Cn. Acerronius Proculus	C. Pontius Nigrinus.

[6] XVII. Kalend. April. moritur Tiberius

JCTI, QUI SUB TIBERIO VIXERUNT, SUNT

I. *Atejus Capito*, quem Tacitus Ann. 3. A. P. R. C. 774. mortuum dicit. II. *Antistius Labeo*, ex quibus duæ sectæ ortæ, quæ nomina sua acceperunt a discipulis. *Masurius Sabinus* Capitonis Sectator, *Coccejus Nerva* Labeonis discipulus fuit.

III. *Masurius Sabinus.*

Ex lib. III. Juris civil.
Lib. II. Resp. in l. 4. de l. Rhod.
Lib. V. ad edict. Præt. l. 18. de oper. lib.
L. Memorialium. l. 144. de V. S.
lib. ad Vitellium in l. 45. de leg. lib. 3.
l. 8. 12. de instr. vel instr. leg.
l. 3. de pen. legat.

1 *Olympiadis* CXCVIII. *anno primo.* Euseb. 2 Auson. *Versus, addidit Augustum divis matris [illegible]* 3 *Et ter septenis geminos, Nero Claudius addit, id est, regnat 23. annis.* 4 *Al.* Tiberius Julius Cæsar Germanic. *regnat annis* 23. 5 784. *Anno Tiberii 18. Christus secundum prophetias ad passionem venit. Nam in Evangelio Joannis scribitur post quintum decimum annum Tiberii, tribus annis Dominum prædicasse.* Euseb. 6 *Sera senex Capreis, exul Nero fata peregit.*

l. 19. de aur. arg. mund. leg.
l. 22. de his quæ ut ind.
citatur non notato nomine librorum l. 2. de orig. jur.
l. 8. de divis. rer.
l. 11. de jurisd.
l. 4. si ex nox. caus.
l. 2. de eo per quem fac. er.
l. 10. 17. de pact.
l. 4. de his qui not. inf.
l. 45. de procur.
l. 19. de negot. gest.
l. 29. 39. de dol.
l. 19. 29. de recept.
l. 28. de judic.
l. 13. 36. de hered. petit.
l. 9. 23. 35. 68. de usufr.
l. 10. quib. mod. ususfr. am.
l. 5. de usufr. ear. rer.
l. 6. 12. de usu & habit.
l. 4. 9. de servit.
l. 19. de servit. urban.
l. 19. si servit. vind.
l. 2. 12. quemad. servit. am.
l. 27. 36. ad leg. Aquil.
l. 15. 21. 31. de nox. act.
l. 12. fam. erc.
l. 6. 25. com. divid.
l. 9. ad exhib.
l. 14. de serv. corrupt.
l. 22. 31. de reb. cred.
l. 4. 6. de cond. ob turp. caus.
l. 2. de cond. trit.
l. 36. de pign. act.
l. 3. 42. 47. de pecul.
l. 11. 14. depos.
l. 9. 29. 38. 47. 52. 63. pro soc.
l. 1. 20. 27. 35. 57. de contr. empt.
l. 4. 9. 11. 13. de in diem addic.
l. 6. de resc. vend.
l. 6. de serv. export.
l. 6. 11. 24. de act. empt.
l. 13. 19. 59. locat.
l. 17. de præsc. verb.
l. 1. 9. 14. 20. de ædil. edict.
l. 9. 75. de evict.
l. 38. de usur.
l. 3. de jur. & fac. ign.
l. 33. de jur. dot.
l. 7. de don. int. vir. & ux.
l. 2. 17. 22. 25. 59. sol. matr.
l. 11. de impens. in res dot. fac.
l. 1. 8. de act. rer. amot.
l. 3. de tutel.
l. 37. de adm. & per. tutor.
l. 3. quand. ex fac. tut.
l. 1. de contr. tut. & util. ac.
l. 8. quod fals. tut. auc.
l. 3. de lib. & post.
l. 9. 17. de hered. instit.
l. 71. de acq. hered.
l. 1. de SC. Silanian.
l. 14. de jur. codic.
l. 26. 50. 80. 104. 122. de legat. lib. 1.
l. 50. 52. 6[illegible] 70. de legat. 3.
l. 4. de annuis legat.
l. 9. 13. de trit. vin. & ol. leg.
l. 18. de instr. vel instr. leg.
l. 8. de pecul. legat.
l. 4. de pen. leg.
l. 6. 14. 71. de cond. & dem.
l. 1. 49. ad leg. Falcid.
l. 12. quand. dies leg. ced.
l. 10. ut leg. nom. cav.
l. 18. de op. liber.
l. 10. de grad. & aff.

l. 13. 15. 18. 37. 40. de dam. inf.
l. 1. 6. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 18. 57. de manum. test.
l. 34. de fideic. libert.
l. 20. de statulib.
l. 30. de liber. caus.
l. 7. 28. de acq. rer. dom.
l. 1. 3. de acq. poss.
l. 4. 10. 35. de usurp. & usuc.
l. 2. pro empt.
l. 4. de cess. bon.
l. 9. quæ in fraud. cred.
l. 4. de interdict.
l. 1. ut in flum. publ. navig.
l. 1. de vi & vi arm.
l. 3. 19. quod vi aut clam.
l. 8. de precar.
l. 1. 8. 83. 105. 115. 137. 138. de verb. obl.
l. 17. de duob. reis.
l. 14. 32. de stipul. serv.
l. 93. de solut.
l. 8. rat. rem hab.
l. 1. 17. 21. 36. 42. 43. 53. de furt.
l. 7. arb. furt. cæs.
l. 5. de injur.
l. 12. de capt. & de postlim.
l. 13. 14. 215. de verb. sign.
l. 1. de div. reg. jur.

In Codice citatur.

l. 10. C. de impub. & al. subst.

In Institutionibus.

§. 2. de Empt. & vend.
§. 8. de Mandato.

IV. *Coccejus Nerva, Pater.*

l. 2. de orig. jur.
l. 5. de rei vind.
l. 3. de usufr. ear. rer.
l. 1. si ususfr. pet.
l. 12. de usu & habitat.
l. 6. comm. divid.
l. 9. 11. de reb. cred.
l. 7. de cond. caus. dat.
l. 11. de pecul.
l. 32. depos.
l. 45. mandat.
l. 1. 57. de contrah. empt.
l. 14. de in diem add.
l. 9. in quibus caus. pig. vel hypoth.
l. 13. qui potiores in pign.
l. 29. de evict.
l. 56. de jure dot.
l. 36. de donat. inter vir. & ux.
l. 44. sol. matr.
l. 1. de act. rer. amot.
l. 26. de leg. 1.
l. 19. 52. de leg. 3.
l. 14. de ann. leg.
l. 16. de pec. leg.
l. 16. de liberat. leg.
l. 49. ad L. Falcid.
l. 7. de acq. rer. dom.
l. 2. ne quid in loco publ.
l. 3. quod vi aut clam.
l. 4. de doli mali except.

V. *Coccejus Nerva fil.*

l. 2. de orig. jur.
l. 1. de postul.
l. 2. de his, qui not. infam.
l. 13. de usufr.
l. 3. de pecul.
l. 25. de manum. vind.
l. 1. 3. de acquir. poss.
l. 21. de acceptil.
l. 47. de acq. poss.

C. CÆSAR CALIGULA.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
791	1	38 M. Aquilius Julianus	P. Nonius Asprenas Torquat.
792	2	39 C. Cæsar Caligula II.	L. Apronias Cælianus
793	3	40 C. Cæsar Caligula III. & solus.	
794	4	41 C. Cæsar Caligula IV. [1]	Cn. Sentius Saturninus [2]

TIB. CLAUDIUS CÆSAR V. P. R. IMP.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
	1		
795	2	42 Tiber. Claudius [3] Cæsar II.	C. Licinius Cæcinna Largus

SC. Largianum de bonis libertorum §. ult. de successionib. libert.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
796	3	43 Tiberius Claudius Cæsar III.	L. Vitellius II.
797	4	44 Quinctius Crispinus II.	T. Statius Taurus II.
798	5	45 M. Vinutius Quartinus II.	M. Statilius Corvinus
799	6	46 C. Valerius Asiaticus II.	M. Junius Messala

SC. de Adsignatione libertorum l. 1. D. de adsign. lib.
SC. Claudianum de navium & negotiorum præmiis. l. 3. D. de inc. ruin. nauf.
SC. Macedonianum hoc quoque Principe factum videtur. Tacitus Annal. 11.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
800	7	47 Tib. Claudius Cæsar IV.	L. Vitellius III.
801	8	48 A. Vitellius Nepos	L. Vipsanius Poplicola
802	9	49 Q. Verannius	C. Pompejus Gallus
803	10	50 C. Antistius Vetus	M. Suillius Rufus Servillianus
804	11	51 Tib. Claudius Cæsar V.	Ser. Cornel. Scipio Orphitus
805	12	52 Faustus Sylla	L. Salvius Otho

De Mathematicis Italia pellendis factum Senatusconsultum atrox. Oratio ad Patres de pœna fœminarum, quæ servis conjungerentur.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
806	13	53 D. Junius Silanus	Q. Haterius Antoninus
807	14	54 Asinius Marcellus	M. Acilius Aviola.

Mors Claudii. Hujus Imperatoris in Digestorum libris fit mentio l. 3. de minor. xxv. ann. l. 5. de jure patron. l. 2. qui sine manumiss. ad libert. perv. l. fin. ne de statu defunctor. l. 15. ad l. Corn. de fals.

E JCtis in hanc ætatem incidit

C. Cassius Longinus.

l. 2. de or. jur.
l. 25. §. 5. de acq. hered.
l. 2. de collat. *cit. lib. VII. Jur. civ.*
Cit. lib. VIII. l. 7. 9. 23. 70. de usufr.
cit. lib. X. l. 70. de usufr.
cit. apud Ulp. in l. 12. §. 11. de instr. vel instr. leg.
cit. ap. Ursej. l. 10. quibus modis ususfr. amitt. l. 3. de tutel.
cit. absque nomine librorum.
l. 8. de rer. divis.
l. 2. de Senat.
l. 11. de jurisdict.
l. 4. 10. de in jus vocando.
l. 4. de his, qui not. inf.
l. 19. 40. de recept. qui arb.
l. 24. 28. de judiciis.
l. 13. 31. 40. de hered. petit.
l. 23. de rei vind.
l. 12. 17. 60. 70. de usufr.
l. 3. de usufr. ear. rer.
l. 12. de usu & habit.
l. 3. de servitut.
l. 4. de servitut. præd. urb.
l. 2. quemadm. servit. amitt.
l. 15. l. 31. de noxal. act.
l. 44. famil. ercisc.
l. 31. de reb. cred.
l. 26. 28. de jurejur.
l. 2. de cond. sine caus.
l. 4. de condict. tritic.
l. 1. commod.
l. 18. 29. de pignor. act.
l. 5. de instit. act.
l. 3. 42. de pecul.
l. 16. ad SC. Vellej.
l. 11. 14. depos.
l. 29. 52. 6. depos.
l. 1. 35. 37. de contr. empt.
l. 11. 24. de act. empt.
l. 19. 32. loc.
l. 17. 65. de ædil. edict.
l. 38. de usur.
l. 3. de juris & facti ign.
l. 22. sol. matr.

l. 1. de act. rer. amot.
l. 37. de admin. & per. tut.
l. 3. 6. de liber. & posthum.
l. 21. de adquir. hered.
l. 14. de jure Codicill.
l. 5. 26. 37. 104. de leg. 1.
l. 52. 65. de leg. 3.
l. 18. de instr. vel instr. leg.
l. 5. de pen. leg.
l. 8. 19. 21. de aur. arg. mundo leg.
l. 18. de liberat. leg.
l. 6. 43. 72. de cond. & dem.
l. 1. 31. 49. ad Leg. Falcid.
l. 12. quando dies leg. ced.
l. 1. de suis & leg.
l. 10. 15. 24. 28. de damn. infect.
l. 1. 2. 11. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 57. de manum. test.
l. 35. de fideic. libert.
l. 3. 4. 28. de statuliber.
l. 30. de liber. caus.
l. 7. 27. de acquir. rer. dom.
l. 1. 3. de acqu. poss.
l. 4. 10. de usurp. & usuc.
l. 1. pro donato.
l. 1. pro dote.
l. 4. de cess. bon.
l. 2. de curat. bon. dand.
l. 11. quæ in fraud. cred.
l. 1. de flumin.
l. 1. de vi & vi armata.
l. 3. uti possid.
l. 3. 11. quod vi aut clam.
l. 4. de doli mal. except.
l. 1. quar. rer. act. non dat.
l. 35. de oblig. & act.
l. 17. de duob. reis.
l. 6. 9. 25. 28. de stipul. serv.
l. 17. de solut.
l. 5. 43. de furt.
l. 215. de verb. signif.
§. 2. I. de empt. & vend.
§. 4. I. de locat. cond.
§. 8. I. de mandato.

[4] CL. DOMITIUS NERO CÆSAR.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
808	1	55 Claudius Nero Cæsar	L. Antistius Vetus
809	2	56 Q. Volusius Saturninus	P. Cornelius Scipio
810	3	57 Claudius Nero Cæsar II.	L. Calpurnius Piso
811	4	58 Claudius Nero Cæsar III.	M. Valerius Messala
812	5	59 Vipsanius Apronianus	L. Fontejus Capito
813	6	60 Claudius Nero Cæsar IV.	Cossus Cornelius Lentulus

SCtum Neronianum apud Paul. lib. 3. tit. 5. Sentent. *dicitur etiam Pisonianum.*

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
814	7	61 Cæsonius Pætus	Petr. Sabinus Turpilianus

Lex Junia Petronia de servis v. l. 2. ff. de manumiss.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
815	8	62 P. Marius Celsus	L. Asinius Gallus

Suffecti sunt hoc anno L. Ann. Seneca & Trebellius Maximus, quorum consulatu SC. Trebellianicum factum est 8. Cal. Sept. v. §. 4. I. de fideicom. hered.

1 *Tertia finit hiems grassantia tempora Caji.* 2 *Terdecies periit, repetito vulnere Cajus.* 3 *Claudius hoc demum duplicem trahit; & Nero dirus Tantundem: summæ Consul, sed defuit unus.* 4 *Claudius ambiguo conclusit fata veneno.*

P. R. C:	A. J:	P C. N.[1]		
816	9	63	Memmius Regulus	Paulus Virginius Rufus
817	10	64	C. Lecanius Bassus	M. Licinius Crassus Frugi
818	11	65	Silius Nerva	Atticus Vestinus
819	12	66	C. Suetonius Paulinus	L. Pontius Telesinus
820	13	67	C. Fonteius Capito	C. Julius Rufus
821	14	68 [1]	M. Galerius Trachalus Turpillianus	Silius Italicus Poëta [2]

SC. Turpillianum de accusationibus desertis. v. tot. tit. ff. *Ad SC. Turpillianum.*

SER. SULPICIUS GALBA CÆS. imperavit menses VII. dies VII. atque in medio urbis Romanæ foro capite truncatus est.

822		69 [3]	Ser. Galba Augustus II.	T. Junius Rufinus

Trucidato Galba [4] novæ tempestates & cædes in republ. extiterunt, donec rerum potiretur Flavius Vespasianus pater, qui reipubl. statum pristinum, & orbi pacem restituit, nam neque M. Sylvius Otho [5] ultra menses III. dies V. neque A. Vitell. [6] ultra menses VIII. dies V. imperavit.

FLAVIUS VESPASIANUS PATER.

	1			
823	2	70	Fl. Vespasianus Augustus II.	Titus Cæs. [7]
824	3	71 [8]	Fl. Vespasianus Aug. III.	Coccejus Nerva
825	4	72	Fl. Vespasianus Aug. IV.	T. Vespasianus filius Cæs. II.
826	5	73	Fl. Domitianus II.	Valerius Messalinus

Suffecti sunt his Consulibus Pegasus & Pusio, a quibus SCtum Pegasianum factum. §. 5. I. de fideic. hered.

827	6	74	Fl. Vespasianus Aug. V.	Tit. Vespasianus Cæsar III.
828	7	75	Fl. Vespasianus August. VI.	Tit. Vespasianus Cæsar IV.
829	8	76	Vespasianus Aug. VII.	Tit. Vespasianus Cæsar V.
830	9	77	Fl. Vespasianus Aug. VIII.	Fl. Domitianus VI. [9]
831	10	78	Commodus Verus	C. Cornelius Priscus
832	11	79	Fl. Vespasianus Aug. IX.	T. Vespasianus Cæsar VII. [10]

Decretum Vespasiani refertur in l. 7. de jure patron. l. 18. ff. de mun. & hon.

JCTI QUI A TIBERII ÆTATE USQUE AD VESPASIANI TEMPORA FLORUERUNT.

I. *Licinius Proculus.*

Ex libris VIII. Epist. Proculi sumptæ sunt.
Ex lib. I. l. 16. quemad. serv. amitt.
Ex lib. II. l. 31. de dol.
l. 13. de servit. præd. urb.
l. 69. de hered. instit.
l. 15. de trit. vin. ol. leg.
l. 55. de acq. rer. dom.
l. 113. de verb. obl.
l. 124. de verb. sign.
Ex lib. IV. l. 12. de off. præs.
Ex lib. V. l. 36. de pact.
l. 13. si servit. vind.
l. 76. 78. 80. pro soc.
l. 82. de jur. dot.
l. 60. sol. matr.
l. 46. de leg. 2.
l. 86. de leg. 3.
l. 6. de trit. vin. ol. leg.
l. 11. de aur. arg. mund. leg.
l. 27. de acq. poss.
l. 82. de solution.
l. 125. de verb. sign.
Ex lib. VI. l. 68. de contr. empt.
l. 47. de leg. 2.
l. 126. de verb. sign.
Ex lib. VII. l. 53. de cond. indeb.
l. 67. de jur. dot.
l. 84. de solution.
Ex lib. VIII. l. 44. de adoption.
l. 48. de leg. 2.
l. 56. de acq. rer. dom.
l. 7. de capt. & de postlim.
Ex libro XI. Epistol.
l. 69. de contr. empt.
l. 12. de præscr. verb.
l. 17. de pact. dotal.
Ex libro III. ex posterioribus Labeonis.
l. 16. de trit. vin. ol. legat.
Citatur Proculus non notato nomine librorum.
l. 2. de orig. jur.
l. 7. de senator.
l. 11. de jurisd.
l. 21. 27. de pact.
l. 11. 18. de neg. gest.
l. 35. ex quib. caus. maj.
l. 21. 23. de recept.
l. 11. 36. 40. de hered. pet.
l. 27. de rei vind.
l. 19. de usufr.
l. 3. de usufr. ear. rer.
l. 4. 12. de usu & habit.
l. 7. usufr. quem. cav.
l. 10. de servit.
l. 19. de servit. præd. urb.
l. 5. 24. de servit. præd. rust.
l. 7. 11. 27. 29. ad leg. Aquil.
l. 52. fam. erc.
l. 5. com. divid.
l. 18. de interrog. in jur. fac.
l. 14. de relig. & sumpt.
l. 9. 11. de reb. cred.
l. 3. 15. de cond. caus. dat.
l. 5. de cond. ob turp. caus.
l. 17. de instit. act.
l. 4. quod cum eo.
l. 17. 30. 47. de pecul.
l. 32. depos.
l. 4. 22. mand.
l. 38. 65. 67. pro soc.
l. 1. de contr. empt.
l. 6. 8. de per. & com. rei vend.
l. 38. de act. empt.
l. 3. 15. locat.
l. 13. qui pot. in pig.
l. 17. de ædil. edict.
l. 13. 16. de evict.
l. 19. de usur.
l. 48. de jur. dot.
l. 31. 64. de don. inter vir. & uxor.
l. 10. 17. sol. matr.
l. 1. 3. de act. rer. am.
l. 10. 33. de testam. tutel.
l. 6. de lib. & post.
l. 9. 11. 59. de hered. inst.
l. 60. 62. de acq. hered.
l. 14. de jur. codic.
l. 12. 15. 26. de legat. 1.
l. 20. 49. de legat. 2.
l. 49. 79. 100. de legat. 3.
l. 3. de pen. legat.
l. 3. 19. 32. de aur. arg. mund. leg.
l. 14. 40. 43. 58. de cond. & dem.
l. 1. 45. ad leg. Falc.
l. 10. 17. de jur. patr.
l. 20. de oper. libert.
l. 26. de dam. inf.
l. 11. de aq. & aqu. pluv. arc.
l. 7. qui & a quib.
l. 7. 21. 26. 27. 28. de acq. rer. dom.
l. 3. de acq. poss.
l. 4. 31. de usurp. & usuc.
l. 2. pro derelict.
l. 6. 7. 25. quæ in fraud. cred.
l. 1. de vi & vi arm.
l. 8. 21. 112. 138. de verb. obl.
l. 28. de stipul. serv.
l. 93. de solution.
l. 11. de injur.
l. 4. 116. de verb. sign.
Citatur in notis apud Labeonem, in
l. 10. de negot. gest.
l. 69. de cond. & dem.
§. 2. I. de emptione & vend.

II. *Cælius Sabinus.*

Cit. l. 2. de orig. jur.
l. 14. 17. 20. 38. 65. 72. de ædilitio edicto.

III. *Pegasus.*

Cit. l. 2. de or. jur.
l. 7. de Senator.
l. 11. de jurisd.
l. 2. de his, qui not. inf.
l. 18. de neg. gest.
l. 21. de recept.
l. 1. si pars hered. pet.
l. 9. de rei vind.
l. 9. 12. 15. de usufr.
l. 5. 7. ad L. Aquil.
l. 4. de cond. ob turp. caus.
l. 1. de exerc. act.
l. 30. de pecul.
l. 1. quando de pec. actio ann.
l. 19. de hered. instit.
l. 43. de leg. 2.
l. 12. de leg. 3.
l. 12. de instr. vel instr. leg.
l. 6. 8. 18. de pecul. leg.
l. 19. de donat.
l. 27. 41. de acquir. rer. dom.
l. 115. de verb. oblig.
l. 95. de solution.

IV. *Sextus Pedius.*

Cit. lib. 1. *de stipul.* l. 6. de reb. cred.
l. 6. de bon. poss.
l. 6. de neg. gest.
l. 7. quod metus causa.
l. 1. de dolo.
l. 4. de al. jud. mut. caus.
l. 7. 13. de recept.
l. 1. de tribut. act.
l. 7. de pec.
l. 13. de legibus.
l. 10. de in jus voc.
l. 3. ne quis eum, qui in jus voc.
l. 8. qui satisd. cog.
l. 1. 7. de pact.
l. 32. de recept.
l. 7. de rei vind.
l. 33. ad L. Aquil.
l. 30. de jurejur.
l. 3. de constit. pec.
l. 1. de exercit. act.
l. 7. de tribut. act.
l. 3. 9. de pecul.
l. 1. de rer. permut.
l. 12. 14. 19. 23. 25. 30. 31. 44. de ædil. edict.
l. 36. de donat. inter vir. & ux.
l. 63. ad L. Falcid.
l. 3. si cui plus quam per L. Falcid.
l. 1. de ventr. in poss. mitt.
l. 5. de op. novi nunc.
l. 8. de usurp. & usuc.
l. 1. 3. uti poss.
l. 1. quod vi aut clam.
l. 5. de doli mali except.
l. 83. de verb. oblig.
l. 50. de furt.
l. 7. arbor. furt. cæs.
l. 16. de injur.
l. 13. de verb. signif.

V. *Octavenus* JCtus Sabinianus.

l. 12. ff. de usu & habit.
l. 16. ff. de hered. petit.

VI. *Campanus.*

l. 47. de op. libert.

VII. *Vivianus.*

l. 33. f. ff. ex quibus caus. maj.
l. 21. §. 10. ff. de recept. qui arbitr.
l. 17. §. 2. ff. de ædil. edict.
l. 14. ff. de jure codic.

VIII. *Atilicinus.*

l. 17. ff. de pact. dot.

IX. *Ursejus Ferox.*

l. 27. §. 1. ff. ad L. Aquil.
l. 11. ff. de aqua & aqua pluv.
l. 10. ff. quib. mod. ususf. amit.
l. 1. Quarum rerum actio non det.

TITUS VESPASIANUS FILIUS [11].

	1			
833	2	80	T. Vespasianus August. VIII.	Flavius Domitianus VII.
834	3	81	Sex. Annius Silvanus	T. Verus Pollio [12]

Ex Idib. Septemb. FL. DOMITIANUS imperat ANN. XIV. dies VI.

835	1	82	Fl. Domitianus Aug. VIII.	T. Flavius Sabinus [13]
836	2	83	Fl. Domitianus Aug. IX.	Q. Petilius Rufus II.

Imp. Domitiani lex, qua vetuit, ne quis aliquem in orbe Romano libidinis vel promercii causa castret.

837	3	84	Fl. Domitianus Aug. X.	App. Junius Sabinus

SC. Junianum de collusione detegenda. l. 1. ff. de collus. detegenda.

838	4	85	Fl. Domitianus Aug. XI.	T. Aurelius Fulvus
839	5	86	Fl. Domitianus Aug. XII.	Ser. Cornelius Dolabella
840	6	87	Fl. Domitianus Aug. XIII.	A. Volusius Saturninus
841	7	88	Domitianus Aug. XIV.	L. Minucius Rufus
842	8	89	T. Aurelius Fulvus II.	A. Sempronius Atratinus
843	9	90	Fl. Domitianus A. XV.	Coccejus Nerva II.
844	10	91	M. Acilius Glabrio, in mag. occisus	M. Ulpianus Trajan. Crinitus
845	11	92	Fl. Domitianus Aug. XVI.	A. Volusius Saturninus II.
846	12	93	Pompeius Conlega	Cornelius Priscus
847	13	94	Nonius Asprenas	M. Arricinius Clemens
848	14	95	Fl. Domitianus Aug. XVII.	T. Flavius Clemens
849	15	96	C. Antistius Vetus	C. Fulvius Valens

Variæ leges a Domitiano latæ memorantur, de morum correctione, de licentia theatrali coercenda, contra scripta famosa &c.

Imp. COCC. NERVA imperat annum I. mens. IV. dies IX.

1 *Matrique cæda Nero proprio se perculit ense.* 2 *Nero semet interficit.* 3 *Galba senex periit sævo prostratus Othone: Mox Otho famosus, clara, sed morte potitus.* *Prodiga succedunt perimendi sceptra Vitelli.* 4 *Galba senex, Otho lascive, & famose Vitelli, Tertia vos Latio regnantes nescit ætas: Interitus dignos vita properante probrosa.* 5 *Otho propria manu occubuit.* 6 *Vitellius a Vespasiani ducibus occisus, in Tiberim projicitur.*

7 *Implet fatalem decadem sibi Vespasianus.* 8 *Secundo anno imperii Vespasiani Titus filius Vesp. Aug. Ierosolyma subvertit sexcentis millibus virorum interfectis.* 9 *Hic suffectus fuit, ordinarius autem Tit. Vesp. Cæs. VI.* 10 *Laudatum imperium, mors levis Vespasiano.* 11 *Ostensus terris Titus est brevitate biennî.* 12 *At Titus orbis amor rapitur florentibus annis.* 13 *Sera gravem perimunt, sed justa piacula fratrem.*

P. R. C:	A. J:	P.C.N.		
850	1	97 [1]	Imp. Nerva Auguſtus III.	T. Virginius Rufus II. in magiſtratu mortuus eſt.
851	2	98	Imp. Nerva Auguſtus IV.	Nerva Trajanus Cæſar II. [2].
			Edictum Nerva conſcripſit, quo conceſſa a Cæſaribus beneficia poſſeſſoribus ſervabat. Refertur quoque lex Agraria Nervæ l. 3. *ff.* de term. moto. *Et edictum in* l. fin. ff. de ſtatu defunct. *ejus mentio quoque fit* §. 1. I. quib. non eſt perm. fac. teſtam.	
	1		TRAJANUS OPTIMUS A. imperat an. XIX. menſ. VI. dies XV.	
852	2	99	A. Cornelius Palma.	C. Soſſius Senecio II.
853	3	100	Ulp. Trajanus Auguſt. III.	M. Cornelius Fronto III.
854	4	101	Ulp. Trajanus A. IV.	Sex. Articulejus Pætus
			SCtum Articulejanum factum de fideicommiſſ. libertatibus l. 51. §. 5. *ff.* de fideicomm. libert. *Eodem anno ſuffectis Coſſ. Rubrio Gallo & Cælio Hiſpione SC. Rubrianum de fideicommiſſariis libertatibus* l. 26. 33. l. 36. *ff.* de fid. lib.	
855	5	102	C. Soſſius Senecio III.	L. Licinius Sura II.
856	6	103	Ulp. Trajanus A. V.	Q. Maximus II.
857	7	104	Surranus II.	P. Neratius Marcellus II.
858	8	105	C. Julius Candidus II.	T. Numidius Quadratus II.
859	9	106	L. Cejon. Commodus Verus	L. Tutius Cerealis
860	10	107	C. Soſſius Senecio IV.	L. Licinus Sura III.
861	11	108	App. Ann. Trebon. Gallus	M. Atilius Metilius Bradua
862	12	109	Cornelius Palma II.	C. Calviſius Tullus II.
863	13	110	Clodius Criſpinus	Solenus Orfitus
864	14	111	L. Calpurnius Piſo	Vetrius Ruſticus Bolanus
865	15	112	Ulp. Trajanus A. VI.	C. Jul. Africanus
866	16	113	L. Publius Celſus	C. Clodius Criſpinus
867	17	114	Manlius Vopiſcus	Q. Ninnius Haſta
868	18	115	Valerius Meſſala	C. Popilius Carus Pedo
869	19	116	Æmilius Ælianus	L. Antiſtius Vetus
870	20	117	Quinctius Niger	T. Vipſanius Apronianus.

Citantur in Digeſtis variæ conſtitutiones Trajani *l.* 9. *de feriis l.* 12. *de admin. & peric. tut. l.* 17. *de excuſ. tut. l.* 5. §. 20. *de his, quibus ut indign. l.* 130. §. *fin. ad SC. Trebell. l.* 5. *ſi a parente quis man. l.* 4. *ad l. Jul. pecul. l. ult. de requ. reis. l.* 1. *de quæſt. l.* 5. *de pœn. l.* 1. *de interdict. & rel. l.* 13. *de jure fiſci l.* 16. *eod. l.* 4. *in pr. de re milit. l.* 14. *de pollicit. l.* 1. *de cenſ.* §. 1. *I. quib. non eſt perm. fac. teſt.* §. *fin. I. de ſucceſſ. libert.*

JCTI, QUI TRAJANI ÆVO VIXERUNT.

I. *Neratius Priſcus.*

Ex XV. Libr. Regul.
Ex lib. III. l. 18. de tutel.
l. 2. de confirm. tutor.
Ex lib. IV. l. 2. de ſervit. præd. ruſt.
Ex lib. V. l. 15. de acq. rer. dom.
l. 40. de uſurp. & uſuc.
Ex lib. VI. l. 13. de acq. rer. dom.
Ex lib. X. l. 118. de legat. 1.
Ex Membranarum libris.
Ex lib. X. l. 53. ad leg. Aquil.
l. 4. in quib. cauſ. pig. vel hyp.
l. 9. de cur. fur.
l. 54. de hered. inſtit.
l. 64. de furt.
l. 4. de vac. & excuſ. mun.
Ex lib. II. l. 14. ſi quis caution.
l. 8. de cond. cauſ. dat.
l. 18. depoſ.
l. 15. de imp. in res dot. fact.
l. 59. de acq. hered.
l. 3. de ſervit. præd. ruſt.
Ex lib. III. l. 58. de pact.
l. 17. de Publ. in rem act.
l. 44. de uſufr.
l. 54. fam. erciſc.
l. 31. de act. empt.
l. 53. de jur. dot.
l. 17. de ſtatulib.
l. 6. de aq. cottid. & æſt.
l. 15. judic. ſol.
l. 9. ad municip.
l. 3. de ſervit. præd. ruſtic.
Ex lib. IV. l. 21. de exception.
l. 11. de doli mal. except.
l. 11. rem pupil. ſal. for.
l. 7. de uſufr.
l. 12. quemad. ſervit. amit.
Ex lib. V. l. 35. mandat.
l. 5. de leg. com.
l. 2. de jur. & fac. ignor.
l. 44. de don. int. vir. & ux.
l. 124. de legat. lib. 1.
l. 14. de acq. rer. dom.
l. 5. pro ſuo.
l. 41. de injur.
Ex lib. VI. l. 21. de legib.
l. 41. de condict. indeb.
l. 48. de evict.
l. 16. de imp. in res dot. fac.
l. 9. de Carbon. edic.
l. 47. de dam. infect.
l. 13. de hered. petit.
Ex lib. VII. l. 57. de hered. petit.
l. 18. de in rem ver.
l. 39. mandat.
l. 13. ut legat. ſeu fideic. ſer. cauſ.
l. 41. de uſurp. & uſucap.
l. 27. de except. rei jud.
cit. *libris Membranarum* in l. 3. de cond. cauſ. dat.
l. 12. de cond. furt.
l. 17. ſolut. matr.
l. 49. de oper. libert.
Ex III. lib. Reſponſ.
Ex lib. I. l. 55. de pecul.
l. 50. depoſ.
l. 6. de præſc. verb.
l. 52. de admin. & per. tutor.
l. 5. de oper. libert.
l. 43. de mort. cauſ. don.
l. 83. de furt.
cit. l. 3. de uſufr. accreſc.
l. 7. de SC. Macedon.
l. 43. de cond. & dem.
l. 22. ad SC. Treb.
Ex lib. II. l. 61. de uſufr.
l. 24. de legat. lib. 3.
l. 23. de inſtr. vel inſtr. legat.
l. 22. 24. de ſtipul. ſer.
l. 8. de incend. ruin. nauf.
cit. l. 7. de SC. Maced.
l. 9. de pecul.
l. 11. de act. empt.
cit. l. 19. de in rem verſ.
cit. *libris ex Plautio*, in l. 5. de ſervit. præd. ruſtic.
cit. *ejusd. lib.* 4. *Epiſt.* in l. 12. de inſtr. vel inſtr. leg.
Citatur Neratius non notato nomine librorum.
l. 2. de orig. Jur.
l. 4. de adoption.
l. 27. de pact.
l. 11. de his qui not. infam.
l. 27. de procur.
l. 18. de negot. geſt.
l. 19. de dol.
l. 15. ex quib. cauſ. maj.
l. 9. de Publ. in rem act.
l. 33. de uſufr.
l. 3. de uſufr. accreſc.
l. 23. de uſu & habit.
l. 19. de ſervit. præd. urb.
l. 2. ſi ſervit. vind.
l. 9. 23. 27. ad L. Aquil.
l. 21. de noxal. act.
l. 18. 20. fam. erciſc.
l. 7. com. divid.
l. 3. 5. 9. ad exhib.
l. 9. 11. de ſer. corrupt.
l. 20. de relig. & ſumpt.
l. 63. de cond. indeb.
l. 11. 32. de pecul.
l. 4. de compenſat.
l. 1. depoſ.
l. 12. 22. 26. mand.
l. 52. 62. pro ſoc.
l. 57. de contr. empt.
l. 4. de leg. commiſſor.
l. 6. 11. 13. de act. empt.
l. 19. locat.
l. 3. in quib. cauſ. pig. vel hypoth.
l. 25. de ædil. edict.
l. 27. de evict.
l. 5. 20. de jur. dot.
l. 5. 13. 26. de donat. int. vir. & uxor.
l. 9. de tutel. & rat. diſtr.
l. 9. 55. de hered. inſtit.
l. 13. 45. de legat. 1.
l. 67. de legat. 2.
l. 18. de opt. legat. (leg.
l. 12. 13. 18. de inſtr. vel inſtr.
l. 32. de aur. arg. mund. leg.
l. 8. de liberat. legat.
l. 6. 7. 37. de cond. & dem.
l. 82. ad leg. Falc.
l. 5. ſi a par. quis manum.
l. 9. de damn. infect.
l. 1. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 7. de manum. teſt.
l. 5. de ſtatulib.
l. 3. 7. de acq. poſſeſſ.
l. 8. de uſurp. & uſuc.
l. 1. pro ſuo.
l. 21. de re judic.
l. 7. ex quib. cauſ. in poſſ. eat.
l. 7. quod vi aut clam.
l. 9. 11. de except. rei jud.
l. 4. de dol. mal. except.
l. 43. de furt.
l. 1. 7. de injur.
l. 85. de verb. ſign.
l. 191. de diverſ. reg. jur.

II. *Javolenus Priſcus.*

Ex Libr. XV. ex Caſſio.
Ex lib. I. l. 5. de lib. & poſt.
l. 14. 63. de hered. inſtit.
l. 37. de legat. 2.
Ex lib. II. l. 38. de legat. 2.
l. 84. de legat. 3.
l. 14. de opt. legat.
l. 11. de inſtr. vel inſtr. leg.
l. 17. de pecul. legat.
l. 6. de alim. vel cib. legat.
l. 54. 68. de cond. & dem.
Ex lib. III. l. 48. de heredit. pet.
l. 39. de legat. 2.
l. 34. de bon. libert.
Ex lib. IV. l. 64. de jur. dot.
l. 1. de pact. dotal.
Ex lib. V. l. 24. de teſtam. tutel.
l. 22. de reb. dub.
Ex lib. VI. l. 16. de adoption.
l. 2. de jurisd.
l. 21. 23. de oper. lib.
l. 28. de ſtatulib.
l. 12. de muner.
l. 111. de verb. ſign.
Ex lib. VII. l. 36. mand.
l. 63. de contr. empt.
l. 16. de per. & com. rei vend.
l. 18. de act. empt.
l. 21. de acq. poſſ.
l. 5. 7. pro legat.
Ex lib. VIII. l. 28. de neg. geſt.
l. 37. locat.
Ex lib. IX. l. 14. de interrog. in jur. fac.
l. 51. mand. (urb.
Ex lib. X. l. 12. de ſervit. præd.
l. 13. de ſervit. præd. ruſt.
l. 4. com. præd.
l. 14. quemadm. ſervit. am.
l. 18. de aqu. & aq. pluv. arc.
l. 2. de via publ. & itin. ref.
Ex lib. XI. l. 39. de recept.
l. 58. de acq. rer. dom.
l. 104. de verb. obl.
l. 78. de ſolution.
l. 112. de verb. ſign.
Ex lib. XII. l. 33. 35. de pecul.
l. 2. 9. de in rem verſ.
Ex lib. XIII. l. 22. de acq. poſſ.
l. 5. de tab. exhib.
l. 198. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XIV. l. 37. ad leg. Aquil.
l. 60. ad leg. Falc.
l. 24. de donation.
l. 113. de verb. ſign.
Ex lib. XV. l. 8. quod cujuscunque univerſ. nom.
l. 34. ex quib. cauſ. major.
l. 34. de judic.
l. 9. de in lit. jur.
l. 14. de compenſat.
l. 71. 73. de furt.
l. 12. arb. furt. cæſ.
l. 13. de muner. & honor.
l. 114. de verb. ſign.
Ex Epiſt. lib.
Ex lib. I. l. 36. de reb. cred.
l. 52. mand.
l. 40. de legat. lib. 2.
l. 23. de acq. poſſ.
l. 19. de uſurp. & uſucap.
l. 28. de reb. auct. jud. poſſ.
Ex lib. II. l. 53. de uſufr.
l. 5. com. præd.
l. 12. ſi ſervit. vind.
l. 15. quemad. ſerv. amit.
l. 18. com. divid.
l. 15. de compenſat.
l. 64. de contr. empt.
l. 15. de opt. legat.
l. 105. de verb. obl.
Ex lib. III. l. 54. de uſufr.
l. 35. de bon. libert.
l. 12. ſi quid in fraud. patr.
Ex lib. IV. l. 12. de ſervit.
l. 15. de injuſt. rupt.
l. 76. de acq. hered.
l. 61. ad leg. Falc.
l. 20. de uſurp. & uſuc.
l. 74. de furt.
l. 115. de verb. ſign. (tor.
Ex lib. V. l. 3. de eo qui pro tu-
Ex lib. VI. l. 6. de liber. legat.
l. 25. de donation.
l. 21. de uſurp. & uſuc.
l. 106. de verb. obl.
l. 199. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. VII. l. 11. 64. de hered. inſtit.
l. 11. ſi quis omiſſ. cauſ.
l. 41. de legat. 2.
l. 23. de oper. nov. nunc.
l. 22. de uſurp. & uſuc.
l. 14. de diverſ. temp. præſcr.
l. 116. de verb. ſign.
l. 200. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. VIII. l. 36. de bon. libert.
l. 107. de verb. obl.
Ex lib. IX. l. 38. ad leg. Aquil.
l. 4. de ſervit. leg.
l. 23. de uſurp. & uſuc.
l. 21. de injur.
l. 11. de jur. fiſc.
l. 117. de verb. ſignif.
Ex lib. X. l. 35. de judic.
l. 101. de verb. obl.
l. 42. de fidejuſſor.
l. 79. de ſolution.

1 *A Nerva ſequentium temporum hiſtoriam exorſus erat Ammianus Marcellinus, ut ipſe ait lib.* 31. 2 *Nerva moritur* VI. *Kal. Febr.*

c 2 l. 201.

P. R. C: A. J: P. C. N.

l. 201. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XI. l. 65. de contr. empt.
l. 21. 51. locat.
l. 20. de don. int. vir. & ux.
l. 42. de legat. 2.
l. 67. de cond. & dem.
l. 46. ad SC. Trebell.
l. 44. de fidejuſſor.
l. 202. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XII. l. 65. de hered. inſtit.
l. 55. de obl. & act. (princ.
Ex lib. XIII. l. 3. de conſtit.
l. 10. de præſcr. verb.
l. 50. de don. int. vir. & ux.
l. 55. de cond. & dem.
l. 20. de fidejuſſor. (dem.
Ex lib. XIV. l. 56. de cond. &
l. 24. de acq. poſſ.
l. 36. de ſtipul. ſerv.
Ex libris V. ad Plautium.
Ex lib. I. l. 44. de heredit. petit.
l. 10. de cond. cauſ. dat.
l. 58. de evict.
l. 57. de jur. dot.
l. 10. de legat. 2.
l. 77. de legat. 3.
Ex lib. II. l. 45. de cond. indeb.
l. 19. de in diem addict.
l. 8. 10. de hered. vel act. vend.
l. 60. de evict.
l. 4. pro empt.
l. 34. de ſtip. ſerv. (amitt.
Ex lib. III. l. 9. quemad. ſerv.
l. 2. de duob. reis.
Ex lib. IV. l. 46. de cond. indeb.
l. 16. de uſurp. & uſuc.
Ex lib. V. l. 83. de verb. ſign.
Ex libris ex poſterioribus Labeonis.
Ex lib. I. l. 53. de ædil. edict.
l. 39. de vulg. & pup. ſub.
l. 60. 62. de acq. hered.
l. 39. de cond. & dem.
l. 217. de verb. ſign.
Ex lib. II. l. 64. de acq. hered.
l. 100. de legat. 3.
l. 30. 41. de uſu & uſufr. leg.
l. 7. de trit. vin. ol. leg.
l. 4. 25. de inſtr. vel inſtr. leg.
l. 39. de aur. arg. mund. leg.
l. 17. de liberat. leg.
l. 40. de cond. & dem.
l. 242. de verb. ſign. (amitt.
Ex lib. III. l. 24. quib. mod. uſusf.
l. 49. de uſur.
l. 10. de ſupell. leg.
l. 28. de reb. dub.
l. 72. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. IV. l. 77. de contr. empt.
l. 11. de jur. delib.
l. 26. de manumiſſion.
l. 39. de ſtatulib.
Ex lib. V. l. 20. de ſervit.
l. 79. de contr. empt.
l. 59. locat.
l. 25. qui teſtam. fac. poſſ.
l. 42. de uſu & uſufr. leg.
l. 26. de inſtr. vel inſtr. leg.
l. 51. de acq. poſſ.
Ex lib. VI. l. 57. ad leg. Aquil.
l. 80. 83. de jur. dot.
l. 32. de pact. dot.
l. 18. de fund. dot.
l. 64. de don. int. vir. & ux.
l. 66. ſol. matr.
Ex lib. VIII. l. 33. de teſtam. tut.
Ex lib. IX. l. 57. locat.
l. 90. de furt.

l. 44. de injur.
l. 27. de capt. & de poſtlim.
Ex lib. X. l. 11. de ſupellect. leg.
l. 46. de fidejuſſor.
Cit. non notato numero librorum.
l. 2. de or. jur.
l. 20. de interr. in jure fac.
l. 2. de hered. vel act. vend.
l. 46. de ritu nupt.
l. 6. de lib. & poſth.
l. 19. de hered. inſt.
l. 15. de ann. leg.
l. 15. de aur. arg. mund. leg.
l. 5. de manum. vind.
l. 42. de liberal. cauſ.
III. *T. Ariſto.*
l. 99. de acq. hered.
l. 10. de rer. diviſ.
l. 7. 58. de pact.
l. 16. de minor.
l. 7. 17. de uſufr.
l. 40. de recept.
l. 3. de uſufr. accreſ.
l. 6. 14. de uſu & hab.
l. 8. ſi ſervit. vind.
l. 2. de relig. & ſumpt. fun.
l. 9. de reb. cred.
l. 12. de condict. furt.
l. 39. mand.
l. 29. 62. pro ſoc.
l. 5. de lege comm.
l. 1. de reſcind. vend.
l. 19. loc.
l. 2. de rer. permut.
l. 14. 16. de præſcr. verb.
l. 3. quæ res pign. vel hyp.
l. 30. de ædil. edict.
l. 40. de ritu nupt.
l. 20. de jure dot.
l. 44. ſolut. matr.
l. 11. de imp. in rem dot. fac.
l. 6. de act. rer. am.
l. 1. de ventr. inſp.
l. 61. de adm. & per. tut.
l. 1. quando ex fac. tut.
l. 9. 17. 19. de hered. inſtit.
l. 5. de jure delib.
l. 28. de acq. hered.
l. 9. de jure Codicill.
l. 14. 28. 45. 88. de leg. 1.
l. 95. de leg. 3.
l. 22. de uſu & uſufr. leg.
l. 17. de fund. inſtr. vel inſtr. leg.
l. 3. de pen. leg.
l. 25. de aur. arg. mund. leg.
l. 7. de cond. & dem.
l. 1. ad L. Falcid. (bell.
l. 1. 3. 19. 21. 27. ad SC. Tre-
l. 13. ut leg. ſ. fideic. ſerv. cauſ.
l. 5. ſi a par. quis manum.
l. 4. de oper. libert.
l. 18. 28. de damn. inf.
l. 18. de donat.
l. 2. 46. de manum. teſt.
l. 20. de fideicomm. libert.
l. 5. 11. 29. de ſtatuliber.
l. 16. qui & a quib. man.
l. 19. de acq. rer. dom.
l. 2. ne quid in loc. publ.
l. 1. de aq. quot. & æſtiv.
l. 3. de rivis.
l. 1. 3. 5. 11. quod vi aut clam.
l. 83. de verb. oblig.
l. 16. de ſolut.
IV. *Servilius.*
l. 10. ff. de jure patr.

Ex III. Id. Auguſt. TRAJANUS HADRIANUS imperat an. xx, menſ. x. dies xxix.

P. R. C.	A. J.	P. C. N.		
871	1	118	Imp. Hadrianus A. II.	Fuſcus Salinator
872	2	119	Imp. Hadrianus A. III.	Q. Junius Ruſticus
873	3	120	Catilius Severus II.	T. Aurel. Fulvus
874	4	121	M. Annius Verus II.	L. Augur.
875	5	122	M. Acilius Aviola	C. Cornelius Pauſa

His Coſſ. latum eſt SCtum, quo negotiandi cauſa ædificia demoliri & marmora detrahere vetitum eſt. l. 2. C. de ædif. priv. & l. 41. ff. de leg. 1.

P. R. C.	A. J.	P. C. N.		
876	6	123	Q. Arrius Petinus	C. Ventidius Apronianus
877	7	124	M. Acilius Glabrio	C. Bellicius Torquatus
878	8	125	P. Cornel. Scipio Aſiatic. II.	Qu. Vettius Aquilinus
879	9	126	Veſpronius Candidus Verus III.	Varius Ambibulus
880	10	127	Cælius Titianus	Gallicanus
881	11	128	Aſprenas Torquatus	M. Annius Libo
882	12	129	Juventius Celſus II.	Q. Julius Balbus

SC. de pretiis rerum hereditariarum & uſuris a poſſeſſore diſtractarum. l. 20. ff. de petit. hered.

P. R. C.	A. J.	P. C. N.		
883	13	130	Q. Fabius Catulinus	M. Flavius Aper
884	14	131	Ser. Octavius Lenas Pontianus	M. Antonius Rufinus
885	15	132	Sentius Augurinus	Arrius Severianus

Salvius Julianus EDICTUM PERPETUUM *compoſuit.* l. ult. C. de condict. indeb.

P. R. C.	A. J.	P. C. N.		
886	16	133	Hiberus	Junius Silanus Siſenna
887	17	134	Julius Servianus III.	L. Vibius Varus
888	18	135	Pompejanus Lupercus	Atticus Acilianus
889	19	136	L. Cejonius Commodus	Sex. Vetulenus Livica Pompejanus
890	20	137	Ælius Cæſar II.	P. Cælius Balbin. Vibull. Pius
891	21	138	Niger	Q. Sulpitius Camerinus

CONSTITUTIONES HADRIANI.

l. 1. C. de teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinentur.
l. 18. de ſtatu homin.
l. 10. §. 2. de offic. proconſ.
l. 8. de poſtul.
l. 37. 48. de judiciis.
l. 5. §. fin. l. 20. 22. de petit. hered.
l. 3. ſi pars hered. pet.
l. 22. de uſu & habit.
l. 4. de condic. indeb.
l. 3. §. 2. de teſtibus.
l. 7. §. 2. in f. de don. int. vir. & ux.
l. 8. de divort. & rep.
l. 12. §. 2. de admin. & per. tut.
l. fin. §. 2. de ſuſp. tut.
l. 6. §. fin. l. 15. §. fin. de excuſ. tut.
l. 1. §. 2. de magiſt. conven.
l. 6. §. 7. de inj. rupto & irr. teſt.
l. 12. eod. tit.
l. 83. de hered. inſtit.
l. 1. ad SC. Silan.
l. 1. §. 1. ſi quis aliq. teſt. prohib.
l. 14. de aliment. & cib. leg.
l. 8. 10. de reb. dub.
l. 30. §. fin. ad SC. Treb.
l. 50. 74. ad SC. Treb.
l. 8. de ventr. in poſſ. mitt.
l. 8. 23. de jure patron.
l. 7. de oper. lib.
l. 5. de fideic. libert.
l. 20. de ſtatuliberis.
l. 23. de liber. cauſ.
l. 2. ſi libert. ingen. eſſe dic.
l. 1. ne de ſtatu defunct.
l. 33. de re judic.

l. 7. quib. ex cauſ. in poſſ. eat.
l. 27. de fidejuſſ.
l. 19. in fin. de accuſ.
l. 6. 12. de cuſt. & exhib. reor.
l. 6. ad L. Jul. de adult.
l. 1. 4. 14. ad L. Cornel. de Sicar.
l. 5. & 9. ad l. Pompej. de parricid.
l. 21. ad l. Cornel. de falſ.
l. 4. in f. ad L. Jul. pecul.
l. 6. ad l. Flav. de plag.
l. 14. ad SC. Turpill.
l. 1. 12. 17. 21. de quæſt.
l. 5. 15. 35. de pœn.
l. 2. 6. 7. de bon. damnat.
l. 3. de bon. eor. qui ante ſent.
l. 1. a quib. appell. non lic.
l. 2. §. 1. l. 3. 13. 15. de jure fiſci.
l. 5. & 6. de re mil.
l. 13. 19. de pecul. caſtr.
l. 37. ad municipal.
l. 14. fin. de muner. & honor.
l. 5. de jure immunit.
l. 4. de leg.
l. 5. de decreto ab ord. fac.
l. 14. de pollicitat.
l. 1. de cenſib.
In Inſtitutionibus mentio ejus fit
§. 39. I. de rer. div.
§. 7 I. de teſtam.
pr. I. quibus non eſt perm. fac. teſt.
§. 5. I. de hered. qual. & diff.
§. 25. I. de Legatis.
§. 2. I. de SC. Tertyll.
§. 4. I. de fidejuſſ.

JURISCONSULTI, QUI SUB HADRIANO FLORUERUNT.

I. Salvius Julianus.
Ex libris XC. Digeſtorum.
Ex lib. I. l. 8. de off. præſ.
l. 5. de juriſdict.
l. 25. 27. de judic.
l. 19. commod.
cit. l. 2. de judic.
Ex lib. II. l. 3. de eo per quem fact. erit.
l. 200. de verbor. ſignif.
Ex lib. III. l. 75. de procur. & defenſ.
l. 6. 30. de neg. geſt.
cit. l. 35. de procur. & defenſ.
l. 9. quod met. cauſ.
l. 3. de except. rei jud.
Ex lib. IV. l. 47. 49. de recept.
l. 15. de obl. & act.
cit. l. 9. 11. quod met. cauſ.
l. 11. de minor.
l. 26. ex quib. cauſ. major.
l. 17. 19. 21. 27. de recept.
l. 25. de hered. petit.
l. 2. de except. rei judic.
Ex lib. V. l. 3. de off. ejus cui mand.
l. 74. de judic.

l. 79. de legat. 1.
l. 60. de re jud.
Ex lib. VI. l. 54. de hered. petit.
l. 62. de diverſ. reg. jur.
cit. l. 16. 20. 31. de hered. petit.
l. 17. de rei vind.
l. 2. de hered. vel act. vend.
Ex lib. VII. l. 34. de rei vind.
l. 3. ſi uſusfr. pet.
l. 32. 37. de ſerv. præd. urb.
l. 27. de ſerv. præd. ruſt.
l. 16. ſi ſervit. vind.
l. 22. de act. empt.
l. 25. de uſur.
l. 12. de ſtatulib.
cit. l. 7. 9. de Publ. in rem act.
l. 5. ſi uſusfr. pet.
l. 10. de per. & com. rei vend.
Ex lib. VIII. l. 7. ſi pars hered. pet.
l. 9. fin. reg.
l. 51. fam. erciſc.
l. 24. com. divid.
l. 3. de cond. ſin. cauſ.
cit. l. 37. de rei vind.
l. 4. de reſcind. vend.

Ex lib. IX.

P. R. C: A. J: P. C. N.

Ex lib. IX. l. 39. de nox. act.
l. 8. ad exhib.
l. 12. de jurejur.
l. 42. de except. rei jud.
cit. l. 9. de ser. corrupt.
Ex lib. X. l. 18. de relig. & sumpt.
l. 19. de reb. cred.
l. 39. de jurejur.
l. 11. de cond. caus. dat.
l. 20. 32. de cond. indeb.
l. 6. de sepulchr. viol.
cit. l. 18. 34. de jurejur.
l. 26. de cond. indeb.
Ex lib. XI. l. 2. 23. de const. pecun.
l. 28. de pign. act.
l. 12. de instit. act.
l. 8. de trib. act, (XII.
l. 28. de pecul. *al.* est ex lib.
cit. l. 3. de cond. caus. dat.
l. 5. de const. pecun.
l. 5. commod.
l. 14. de in rem vers.
l. 11. de præscr. verb.
l. 7. de distr. pign
lib. XII. l. 25. com. divid.
l. 12. de trib. act.
l. 14. de SC. Maced.
l. 12. 14. 16. de pecul.
l. 28. 37. eod. *al.* est ex lib. XI.
l. 14. ad SC. Velleian.
l. 83. ad leg. Falc.
l. 11. de fidejuss.
cit. l. 39. de rei vind.
l. 3. de trib. act.
l. 7. de SC. Maced.
l. 3. 9. 11. de pecul.
l. 8. ad SC. Velleian.
l. 5. de oper. nov. nunc.
Ex lib. XIII. l. 40. de jurejur.
l. 15. depos.
l. 30. mand.
l. 10. de in diem addict.
l. 23. de act. empt.
l. 7. de evict.
l. 84. ad leg. Falc.
l. 36. de acq. rer. dom.
l. 36. de acq. poss.
l. 18. de precar.
l. 16. de obl. & act.
l. 15. de novat.
l. 32. de solution.
cit. l. 1. depos.
l. 6. mand.
Ex lib. XIV. l. 31. mand.
l. 3. de præscr. verb.
l. 2. de obseq. par. & patr.
l. 13. de fidejuss.
cit. l. 58. 63. pro soc.
Ex lib. XV. l. 12. de legib.
l. 39. de contr. empt.
l. 17. de in diem addict.
l. 18. de hered. vel act. vend.
l. 5. de resc. vend.
l. 24. de act. empt.
l. 16. 18. locat.
l. 8. de evict.
l. 5. de trit. vin. ol. leg.
cit. l. 11. de in diem addict.
l. 11. de act. empt.
l. 9. 15. locat.
l. 32. de evict. (dat.
Ex lib. XVI. l. 7. de cond. caus.
l. 11. de sponsal.
l. 18. de rit. nupt.
l. 44. 46. de jur. dot.
l. 7. de fund. dot.
l. 30. solut. matr.
l. 53. de verb. oblig.
cit. l. 33. de jur. dot.
l. 5. de fund. dot.
l. 3. de statulib.
Ex lib. XVII. l. 13. 21. de pact. dot.
l. 4. 37. de donat. int. vir. & ux.
l. 1. 14. de donation.
l. 13. de mort. caus. don.
l. 63. de divers. reg. jur.
cit. l. 5. de jur. dot.
l. 3. 5. 11. de don. int. vir. & ux.

l. 2. de mort. caus. donat.
Ex lib. XVIII. l. 20. de reb. cred.
l. 47. de jur. dot.
l. 18. de pact. dot.
l. 31. sol. matr.
l. 85. ad leg. Falc.
l. 14. de mort. caus. don.
cit. l. 4. de divort. (am.
Ex lib. XIX. l. 22. de act. rer.
l. 2. de agn. & al. lib.
cit. l. 5. de jur. dot.
l. 1. 3. de agn. & al. lib.
l. 1. si mul. ventr. nom.
Ex lib. XX. l. 20. de excusat.
Ex lib. XXI. l. 3. de confirm. tutor.
l. 18. de adm. & per. tut.
l. 12. 13. de auct. tut.
l. 4. ubi pupill. educ.
l. 2. 4. de cont. tut. & util. act.
l. 3. 5. de magistr. conven.
l. 7. de cur. fur.
cit. l. 6. de tutel.
l. 5. de adm. & per. tut.
l. 1. de tut. & rat. distr.
l. 11. quod fals. tutor. (act.
Ex lib. XXII. l. 16. 40. de nox.
l. 14. de cond. furt.
l. 11. 23. de oper. libert.
l. 54. de verb. obl.
l. 5. de duob. reis.
l. 56. de furt.
l. 4. si fam. furt. fec. dic.
cit. l. 54. de pact.
l. 7. de Publ. in rem act.
l. 38. de nox. act.
l. 10. de cond. furt.
l. 14. 23. 52. de furt.
Ex lib. XXIII. l. 13. de bon. poss. contr. tab.
l. 2. 4. 6. de legat. præst.
l. 3. de collat.
l. 7. de bon. poss. sec. tab.
l. 2. si fam. furt. fec. dic.
l. 3. de collation.
cit. l. 3. de bon. poss. contr. tab.
l. 14. de furt.
Ex lib. XXIV. l. 2. de insp. vent.
l. 25. de vulg. & pupill. sub.
l. 5. de bon. poss. contr. tab.
l. 4. 7. de Carb. edic.
l. 8. de bon. poss. sec. tab.
cit. l. 3. 5. de Carb. edic. (vend.
Ex lib. XXV. l. 19. de her. vel act.
l. 106. de cond. & dem.
l. 20. de bon. libert.
Ex lib. XXVI. l. 41. de acq. hered.
l. 11. 13. 21. de bon. libert.
l. 6. 8. si quid in fraud. patr.
cit. l. 40. 42. de acq. hered.
l. 1. si quid in fraud. patr.
Ex lib. XXVII. l. 15. de legib.
l. 2. de testam. mil.
l. 21. si quis om. caus. test.
l. 23. de bon. libert.
l. 2. si tab. testam. null. ext.
l. 1. 4. und. legit.
l. 3. und. cogn.
l. 15. de mort. caus. don.
cit. l. 20. de cond. & dem.
l. 1. de ventr. in poss. mitt.
l. 22. de bon. libert.
Ex lib. XXVIII. l. 1. quib. non comp. bon. poss.
l. 4. quis ord. in poss. serv.
Ex lib. XXIX. l. 13. de lib. & post.
l. 37. de hered. instit.
l. 26. de vulg. & pup.
l. 11. de cond. instit.
l. 16. de mort. caus. don.
l. 64. de divers. reg. jur.
cit. l. 5. de hered. instit.
Ex lib. XXX. l. 7. 16. 22. 38. 40. de hered. instit.
l. 19. 27. de vulg. & pup. sub.
l. 13. de cond. instit.
l. 43. de acq. hered.
cit. l. 8. de usufr. accr.
l. 39. de hered. instit.

l. 10. 18. de vulg. & pup. sub.
Ex lib. XXXI. l. 14. de auct. tut.
l. 22. si quis om. caus.
l. 18. de legat. 1.
l. 21. de cond. & dem.
cit. l. 6. de acq. hered.
l. 6. si quis omiss. caus.
l. 12. de manum. testam.
Ex lib. XXXII. l. 81. de legat. 1.
l. 9. de opt. leg.
l. 8. de adim. vel transf. leg.
l. 15. de manum. testam.
cit. l. 44. 80. de legat. 1.
l. 3. de liber. legat. (leg. 1.
Ex lib. XXXIII. l. 6. 82. 84. de
l. 10. de liber. legat.
l. 17. de obl. & act.
cit. l. 75. de legat. 1.
l. 7. de liber. legat. (præd. rust.
Ex lib. XXXIV. l. 28. de servit.
l. 76. 86. de legat. 1.
l. 59. de legat. 3.
l. 3. de dot. præleg.
l. 10. de opt. legat.
Ex lib. XXXV. l. 55. de pact.
l. 41. ex quib. caus. maj.
l. 34. de usufr.
l. 4. de usufr. accr. (us. amit.
l. 7. 17. quib. mod. ususfr. vel
l. 6. de usufr. ear. rer.
l. 4. si ususfr. pet.
l. 22. de cond. & dem.
l. 16. quand. dies leg. ced.
cit. l. 12. 25. 70. de usufr.
l. 1. de usufr. accr.
Ex lib. XXXVI. l. 75. de judic.
l. 89. 91. de legat. 1.
l. 11. de opt. legat.
l. 11. de liber. legat.
l. 11. de reb. dub.
l. 17. quand. dies leg. ced.
l. 17. de legat. præst.
l. 16. de manum. testam.
l. 55. de verb. obl. (codic.
Ex lib. XXXVII. l. 2. de jur.
l. 12. de pecul. legat.
l. 10. de adim. vel transf. leg.
l. 11. 18. quand. dies leg. ced.
Ex lib. XXXVIII. l. 6. ut in poss. leg.
cit. l. 13. de usufr.
l. 71. de legat. 1.
l. 52. de furt. (indeb.
Ex lib. XXXIX. l. 33. de cond.
l. 3. de jur. codic.
l. 60. 92. 94. 96. de legat. 1.
l. 12. de liber. legat.
l. 23. 25. ad SC. Trebellian.
cit. l. 49. de legat. 1.
l. 1. de pen. legat.
Ex lib. XL. l. 34. de cond. indeb.
l. 86. ad leg. Falc.
l. 27. ad SC. Trebellian.
cit. l. 3. de liberat. leg.
l. 75. ad leg. Falc.
l. 17. ad SC. Treb.
l. 1. quand. appel. sit.
Ex lib. XLI. l. 14. commun. præd.
l. 6. 13. de oper. nov. nunc.
l. 4. de aq. cottid. & æst.
Ex lib. XLII. l. 12. qui testam. fac. poss.
l. 97. de legat. 1.
l. 4. 5. de manum. vind.
l. 17. de manum. testam.
l. 47. de fideicom. libert.
cit. l. 34. ad leg. Falc.
Ex lib. XLIII. l. 20. de probat.
l. 23. de cond. & dem.
l. 13. de statulib.
l. 6. ne quid in loc. pub.
l. 12. de fidejussor. (act.
Ex lib. XLIV. l. 29. de pigner.
l. 37. de acq. rer. dom.
l. 38. de acquir. poss.
l. 33. de usurp. & usucap.
l. 7. de pro empt.
l. 2. pro hered.
Ex lib. XLV. l. 41. de minor.
l. 35. de cond. indeb.

l. 61. de re judic.
l. 36. de injur.
Ex lib. XLVI. l. 6. de separat.
Ex lib. XLVII. l. 44. de acq. hered.
l. 17. de mort. caus. don.
l. 5. de cur. bon. dand.
l. 14. de fidejuss. (red.
Ex lib. XLVIII. l. 8. si pars he-
l. 42. ad leg. Aquil.
l. 21. de reb. cred.
l. 7. ne quid in loc. pub.
l. 17. de vi & vi arm.
cit. l. 2. si servit. vind.
l. 6. 4. de in diem addic. *al.* lib. LXXXVIII.
l. 2. sol. matr.
Ex lib. XLIX. l. 16. de servit.
l. 2. 14. de oper. nov. nunc.
l. 15. 17. quæ in fraud. cred.
l. 19. de precar.
l. 1. de Salvian. interd.
cit. l. 5. de oper. nov. nunc.
Ex lib. L. l. 12. de reb. dub.
l. 13. de exception.
cit. l. 40. de procur.
Ex lib. LI. l. 10. fin. regund.
l. 15. ad SC. Velleian.
l. 8. 10. 16. 25. de except. rei jud.
l. 15. de fidejussor.
Ex lib. LII. l. 98. de legat. 1.
l. 24. de oper. libert.
l. 56. de verb. obl.
l. 6. de duob. reis.
l. 1. 10. de stip. servor.
l. 33. de solution.
cit. l. 38. de verb. obl.
Ex lib. LIII. l. 57. de verb. obl.
l. 7. 16. de fidejuss.
Ex lib. LIV. l. 25. de act. empt.
l. 11. de adim. vel transf. leg.
l. 18. de obl. & act.
l. 58. de verb. obl.
l. 13. 34. de solution.
l. 17. de acceptil.
l. 65. de divers. reg. jur.
cit. l. 13. de acceptil.
Ex lib. LV. l. 20. de legib.
l. 13. si quis caution.
l. 52. 55. de rei vind.
l. 24. de cond. & dem.
l. 4. 14. jud. sol.
Ex lib. LVI. l. 22. rat. rem hab.
Ex lib. LVII. l. 39. de evict
Ex lib. LVIII. l. 40. 43. de evict.
l. 42. de dam. inf.
Ex lib. LIX. l. 10. de legib.
l. 6. 8. de suis & legit.
cit. l. 2. ad SC. Tertyl.
Ex lib. LX. l. 55. de hered. petit.
l. 2. de donat.
l. 18. de mort. caus. don.
l. 66. de divers. reg. jur.
Ex lib. LXI. l. 87. ad leg. Falc.
Ex lib. LXII. l. 11. de rit. nupt.
l. 6. de divort.
l. 28. de vulg. & pup. sub.
l. 48. de fideicom. libert.
l. 22. de capt. & de postlim.
Ex lib. LXIII. l. 4. de jur. cod.
Ex lib. LXIV. l. 18. quod met. caus.
l. 42. de hered. instit.
l. 9. si quid in fraud. patr.
l. 5. qui & a quib. man.
Ex lib. LXV. l. 25. de oper. libert.
l. 24. de bon. libert.
Ex lib. LXVIII. l. 14. quod vi aut clam.
Ex lib. LXIX. l. 26. de stat. hom.
l. 25. de cond. & dem.
l. 23. de capt. & de postlim.
Ex lib. LXX. l. 26. de adoption.
l. 99. de legat. 1.
l. 19. quand. dies leg. ced.
Ex lib. LXXIII. l. 19. de oblig. & act.
Ex lib. LXXVII. l. 100. de legat. 1.
Ex lib. LXXVIII. l. 56. de rei vind.
l. 30. de vulg & pup. sub.
l. 101 de leg. 1
l. 10. de usu & usufr. leg.
l. 1. de his quæ pro non script.
Ex lib. LXXX. l. 19. de mort. caus. don.
l. 201. de verb. sign.
Ex lib. LXXXI. l. 102. de leg. 1.
l. 13. de liberat. legat
l. 201. de verb. sign.
Ex lib. LXXXII. l. 26. de cond. & dem.
Ex lib. LXXXIII. l. 103. de leg. 1.
Ex lib. LXXXV. l. 27. de adopt.
Ex lib. LXXXVI. l. 47. 51. ad leg. Aquil.
l. 6. de leg. Rhod.
l. 5. ad leg. Jul. de adult.
l. 5. ad leg. Corn. de fals.
cit. l. 2. de nox. act.
l. 13. locat. (reg jur.
Ex lib. LXXXVII. l. 67. de divers.
Ex lib. LXXXIX. l. 50. de verb. obl.
cit. l. 4. de in diem addict. *al.* est ex l. XL.

P. R. C: A. J: P. C. N.

Ex lib. LXXXIX. l. 17. de fidejuff.
Ex lib. XC. l. 11. de legib.
l. 2. de compenfat.
l. 18. de fidejuff.
l. 32. de legib.
Ex libris VI. ad Minicium Natalem.
Ex lib. I. l. 67. de ufufr.
l. 105. de legat. 1.
l. 11. de ufu & ufufr. leg.
l. 1. de fervit. legat.
l. 12. de opt. legat.
l. 30. de cond. & dem.
l. 27. de oper. libert.
Ex lib. II. l. 22. 34. de ferv. præd urb.
l. 31. de fervit. præd. ruft.
l. 8. de leg. Rhod.
l. 10. depof.
l. 39. de acq. poff.
l. 8. 10. pro empt.
l. 7. pro derelict.
l. 62. de verb. obl. (dom.
Ex lib. III. l. 39. de acq. rer.
l. 21. de obl. & act.
l. 59. de furt.
l. 10. arb. furt. cæf.
Ex lib. IV. l. 22. de reb. cred.
l. 33. mand.
l. 29. de act. empt.
l. 32. locat.
l. 50. de ædil. edict.
l. 5. de aq. cottid. & æft.
l. 19. de fidejuff. (defenf.
Ex lib. V. l. 76. de procur. &
l. 49. de jur. dot.
l. 39. de don. int. vir. & ux.
l. 25. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 30. de liber. cauf.
l. 23. rat. rem hab.
Ex lib. VI. l. 56. de pact.
l. 59. 61. de rei vind.
l. 18. fi fervit. vind.
l. 26. de ufur.
l. 206. de verb. fign.
cit. l. 11. de act. empt.
Ex libris IV. ad Urfeium Ferocem.
Ex lib. I. l. 35. de ufufr.
l. 32. de vulg. & pupil. fub.
l. 45. de acq. hered.
l. 104. de legat. 1.
l. 63. de legat. 3.
l. 29. de cond. & dem.
l. 25. de bon. libert.
l. 20. de mort. cauf. don.
l. 36. de folution.
Ex lib. II. l. 41. de nox. act.
l. 52. fam. erc.
l. 5. comm. divid.
l. 48. de jur. dot.
l. 32. de pact. dot.
l. 32. 59. fol. matr.
l. 8. de hered. inftit.
l. 21. de mort. cauf. don.
l. 6. de manum. vind.
l. 18. de manum. teft.
l. 7. qui & a quib. man.
l. 61. de verb. obl.
l. 37. de folution.
Ex lib. III. l. 5. de cond. ob turp. cauf.
l. 37. de cond. indeb.
l. 20. commod.
l. 32. mand.
l. 41. de contr. empt.
l. 13. de peric. & comm. rei vend.
l. 28. de act. empt.
l. 19. de manum. teftam.
l. 35. de ufurp. & ufuc.
l. 9. pro empt.
l. 14. de ftip. fervor. (fenf.
Ex lib. IV. l. 47. de procur. & de-
l. 34. de nox. act.
l. 18. de interrog. in jur. fac.
l. 16. ad SC. Velleian.
l. 15. de exception.
l. 58. de furt.
l. 10. locat.
Ex Juliani libro fingulari de ambiguitatibus.
l. 31. de vulg. & pup. fub.

l. 62. de legat. 3.
l. 13. de reb. dub.
Ex libris ad edictum.
l. 1. de his qui not. infam.
cit. *lib.* III. in l. 8. de neg. geft.
lib. IV. in l. 7. de dol.
l. 17. ex quib. cauf. major.
lib. VII. in l. 17. de rei vind.
lib. X. in l. 9. de reb. cred.
lib. XI. in l. 3. commod.
lib. XII. in l. 3. 9. de SC. Maced.
l. 13. de pecul.
lib. XIII. in l. 24. mand. (dict.
lib. XV. in l. 4. de in diem ad-
l. 13. de act. empt.
l. 14. ad SC. Trebellian.
lib. XVI. in l. 25. de ufufr.
lib. XX. in l. 8. de teftam. tutel.
lib. XXX. in l. 23. de ufufr.
l. 15. de hered. inftit.
lib. XXXV. in l. 12. 23. de ufufr.
lib. XXXVII. in l. 1. de dot. præleg.
lib. XXXIX. in l. 22. de furt.
lib. XLIII. in l. 21. de evict.
lib. XLVI. in l. 11. de minor.
lib. LXI. in l. 29. de ufufr.
lib. LXXV. in l. 1. 5. de affign. libert.
lib. LXXXVI. in l. 2. de nox. act.
Citatur Julianus, non notato nomine librorum.
l. 2. de orig. jur.
l. 6. de his qui fui vel al. jur.
l. 15. de jurisdict.
l. 3. quod quisque jur.
l. 8. de in jus voc.
l. 11. qui fatisd. cog.
l. 2. fi ex nox. cauf.
l. 4. 10. fi quis caut.
l. 4. 7. 10. 15. 21. 25. 28. 30. 34. de pact.
l. 8. 27. 31. 37. 39. 40. 45. 76. de procur.
l. 10. 13. de neg. geft.
l. 12. 14. quod met. cauf.
l. 19. 20. de dol.
l. 33. de minor.
l. 9. 11. 27. 32. 35. de recept.
l. 16. 17. 18. 24. 36. de judic.
l. 13. 30. 31. 33. 34. 35. 36. 41. de hered. pet.
l. 21. 33. 62. de rei vind.
l. 11. de Publ. in rem act.
l. 15. 33. de ufufr.
l. 5. de ufufr. accr.
l. 1. quand. dies ufusfr. leg. ced.
l. 5. 13. quib. mod. ufusfr. amitt.
l. 5. de ufufr. ear. rer.
l. 5. de oper. fervor.
l. 9. fi fervit. vind.
l. 5. 11. 15. 21. 23. 27. ad l. Aquil.
l. 2. 24. 31. de nox. act.
l. 16. 44. fam. erc.
l. 4. 6. 7. com. divid.
l. 3. 5. 9. 12. ad exhib.
l. 9. de interrog. in jur. fac.
l. 9. 11. de ferv. corrupt.
l. 24. de relig. & fumpt. fun.
l. 9. 12. 18. 23. 29. 31. de reb. cred.
l. 13. 28. 42. de jurejur.
l. 14. de cond. cauf. dat.
l. 2. de cond. ob turp. cauf.
l. 6. 38. de cond. indeb.
l. 19. de cond. furt.
l. 2. de eo quod cert. loc.
l. 5. 7. de conftit. pecun.
l. 13. 31. de pigner. act.
l. 1. de exerc. act.
l. 13. de inftit. act.
l. 7. 9. 13. 18. 19. de SC. Maced.
l. 7. 27. 32. 47. 50. 57. de pecul.
l. 1. quand. de pecul.
l. 1. 13. de in rem ver.
l. 16. 19. ad SC. Velleian.
l. 10. de compenfation.
l. 19. depof.
l. 8. 10. 22. 29. 33. 47. mand.
l. 47. 52. 63. 65. pro foc.
l. 45. de contr. empt.
l. 2. de in diem addict.
l. 3. de refcind. vend.
l. 8. de peric. & comm. rei vend.
l. 11. 43. 45. de act. empt.

l. 19. 41. locat.
l. 5. de præfcr. verb.
l. 14. 21. de pignor.
l. 23. 29. 31. de ædil. edict.
l. 51. de evict.
l. 2. de except. rei vend.
l. 18. de probation.
l. 7. 9. de fponfal.
l. 12. 45. 51. de ritu nupt.
l. 5. 20. 41. 78. de jur. dot.
l. 11. 17. 19. 21. 28. 32. de don. int. vir. & ux.
l. 11. de divort.
l. 22. fol. matr.
l. 17. de act. rer. amot.
l. 1. 3. de agnofc. & alend. lib.
l. 1. fi mul. vent. nom.
l. 3. de tutel.
l. 9. 23. de adm. & per. tut.
l. 6. quod falf. tut.
l. 1. de magiftr. conven.
l. 10. de cur. fur.
l. 3. 6. 9. 29. de lib. & pofth.
l. 5. de injuft. rupt.
l. 1. 3. 4. 6. 20. 72. 76. de her. inft.
l. 2. 6. 48. de vulg.
l. 4. 16. de cond. inftit.
l. 17. de teftam. mil.
l. 20. 21. 26. 30. 74. de acq. hered.
l. 26. fi quis omiff. cauf.
l. 20. de jur. codic.
l. 10. 11. 34. 39. 68. 75. de legat. 1.
l. 11. 53. 60. 61. 66. de legat. 2.
l. 5. 6. 94. de legat. 3.
l. 2. de dot. præleg.
l. 6. 8. 21. de pecul. legat.
l. 1. 5. de liberat. legat.
l. 3. de adim. vel transfer. leg.
l. 5. de reb. dub. (dem.
l. 7. 45. 62. 64. 86. de cond. &
l. 1. 30. 32. ad leg. Falc.
l. 1. fi cui plus quam per leg. Falc. (Trebel.
l. 1. 3. 6. 9. 11. 16. 63. ad SC.
l. 6. 12. 14. quand. dies leg. ced.
l. 5. ut in poff. legat.
l. 5. de legat. præftand.
l. 1. 2. de collation.
l. 1. 3. de conjung. cum em. lib.
l. 1. 3. 6. de Carbon. edict.
l. 2. 5. 11. de bonor. poff. fec. tab.
l. 1. fi a parent. quis man.
l. 6. 16. 17. de jur. patron.
l. 22. 37. de oper. libert.
l. 10. 16. 37. 43. 47. de bon. libert.
l. 8. de affig. libert.
l. 1. de fucceff. edict.
l. 1. de fuis & legit.
l. 1. ad SC. Tertyllian.
l. 7. 9. 10. 13. 15. 18. 40. de damn. inf.
l. 4. 11. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 8. 12. 31. 37. de mort. cauf. don.
l. 13. 40. 57. 61. de manum. teftam.
l. 20. de fideicom. libert.
l. 2. 4. 20. 22. 27. 31. de ftatulib.
l. 6. 15. 21. 24. 30. 31. qui & a quib.
l. 10. de liberal. cauf.
l. 23. 33. 57. de acq. rer. dom.
l. 1. 43. de acq. poffeff.
l. 8. 15. 31. de ufurp. & ufuc.
l. 2. pro empt.
l. 1. pro don.
l. 2. pro derelict.
l. 1. pro dot.
l. 38. de re judic.
l. 3. de confeff.
l. 3. quib. ex cauf. in poff. eat.
l. 6. de reb. auct. jud. poff.
l. 6. 10. quæ in fraud. cred.
l. 1. ne vis fiat ei qui in poff. miff.
l. 1. 3. 19. de vi & vi arm.
l. 1. 3. de itin. act. priv.
l. 7. 11. 13. quod vi aut clam.
l. 1. de remiff.
l. 6. de precar.
l. 1. de liber. exhib.
l. 7. 9. 11. de except. rei jud.
l. 4. 7. de dol. mal. except.
l. 5. de obl. & act.
l. 2. 91. 131. de verb. obl.

l. 12. 15. de duob. reis.
l. 7. 9. 11. 18. 21. 28. de ftip. ferv.
l. 5. 8. 34. 37. de fidejuff.
l. 38. 58. 59. 98. 103. de folution.
l. 2. de prætor. ftipul.
l. 7. judic. fol.
l. 12. 14. 17. 19. 24. 53. 66. 68. rat. rem hab.
l. 1. 5. 17. de injur.
l. 43. ad l. Jul. de adult.
l. 14. 22. ad l. Corn. de falf.
l. 3. 35. de jure fifci.
l. 12. de captiv. & poftl.
l. 7. de admin. rer. ad civit. pert.
l. 9. 25. 77. 142. de verb. fignif.
In Codice citatur.
l. 1. de vet. jure enucl.
l. 24. de neg. geft. act.
l. 15. de ufufr.
l. 10. de cond. ind.
l. 5. de bon. quæ lib.
l. 1. de comm. ferv. manum.
In Inftit.
§. 6. de Nupt.
§. 5. de fufp. tut. vel cur.
§. 9. 16. 18. 20. de legatis.
§. 2. de affign. libert.
§. 3. de obligat. quæ quafi ex del. nafc.
In Novell.
Novell. 87. in princ.
II. *Plautius.*
l. 61. de procurat.
l. 44. de cond. & demonftr.
l. 22. de damn. infect.
III. *P. Juventius Celfus.*
Ex Libr. XXXIX. Digeft.
Ex lib. I. l. 33. de pact.
l. 9. de probation.
l. 47. de don. int. vir. & ux.
l. 25. de novation.
Cit. l. 27. ad municip.
Ex lib. II. l. 28. de minor.
l. 37. de recept.
l. 51. de acq. rer. dom.
Cit. l. 3. de minor.
l. 26. ex quib. cauf. maj.
l. 17. 21. de recept.
Ex lib. III. l. 17. de off. præfid.
l. 12. de transact.
l. 38. de rei vind.
l. 16. de cond. cauf. dat.
l. 39. de re judic.
l. 51. de oblig. & act.
l. 26. de novation.
Ex lib. IV. l. 45. de hered. petit.
l. 13. 18. de hered. petit.
Ex lib. V. l. 4. de legib.
l. 9. de fervit.
l. 6. quemad. fervit. am.
l. 32. de reb. cred.
l. 11. de re judic.
l. 86. de verb. fign.
l. 9. de interrog. in jur. fac.
l. 3. de don. int. vir. & ux.
Ex lib. VI. l. 42. de reb. cred.
l. 47. 48. de cond. indeb.
l. 6. de pecul.
l. 17. de probation.
l. 15. de legat. 2.
l. 13. de re jud.
Cit. l. 26. de cond. indeb.
l. 5. commod.
l. 5. de pecul.
l. 67. de verb. obl.
Ex lib. VII. l. 48. mand.
l. 11. de precar.
l. 184. de diverf. reg. jur.
Cit. l. 6. 16. mand.
l. 52. 58. pro foc.
Ex lib. VIII. l. 59. de contr. empt.
l. 38. de act. empt.
l. 2. de præfcr. verb.
l. 185. de diverf. reg. jur.
Cit. l. 13. de in diem addic.
l. 13. de act. empt.
l. 9. locat.
Ex lib. IX. l. 24. de legib.
l. 48. de donat. int. vir. & ux.
l. 79. de legat. lib. 3.
Cit. l. 4. de hered. vel act. vend.
Ex lib. X. l. 6. de collation.

cit.

P. R. C: A. J: P. C. N.

cit. l. 7. de jur. dot.
l. 5. de donat. int. vir. & ux.
Ex lib. XI. l. 32. depos.
l. 11. de probation.
l. 60. de jur. dot.
l. 11. de tutor. & cur. dat.
l. 7. de magistr. conven.
cit. l. 9. de hered. instit.
Ex lib. XII. l. 15. de cond. furt.
l. 30. de oper. libert.
l. 67. de furt.
l. 186. de divers. reg. jur.
cit. l. 1. de oper. nov. nunc.
l. 1. qui & a quib. man.
l. 14. 43. de furt.
Ex lib. XIII. l. 7. de collation.
l. 189. de divers. reg. jur.
Ex lib. XIV. l. 50. ad leg. Falc.
Ex lib. XV. l. 75. pro soc.
l. 22. de rit. nupt.
l. 27. qui testam. fac. poss.
l. 43. de legat. 3.
l. 6. de censib.
cit. l. 3. de donat. int. vir. & uxor.
l. 51. de hered. instit.
l. 6. de acq. hered.
Ex lib. XVI. l. 24. 26. 59. de hered. instit.
l. 21. de cond. instit.
l. 25. si quis omiss. caus.
l. 16. de legat. 2.
l. 187. de divers. reg. jur.
cit. l. 2. 17. de hered. instit.
l. 6. si quis omiss. caus.
Ex lib. XVII. l. 5. de legib.
l. 12. de probation.
l. 63. de legat. 1.
l. 18. de legat. 2.
l. 53. ad leg. Falc.
l. 188. de divers. reg. jur.
Ex lib. XVIII. l. 49. de rei vind.
l. 2. de usufr.
l. 10. de servit.
l. 19. de legat. 2.
l. 14. de usu & usufr. leg.
l. 88. de verb. sign.
cit. l. 7. 9. de usufr.
l. 1. de usufruct. accr.
l. 5. de usufr. ear. rer.
l. 3. 11. de usu & habit.
Ex lib. XIX. l. 58. de jur. dot.
l. 20. de legat. 2.
l. 13. 25. de pecul. legat.
l. 7. de supell. legat.
l. 3. de aur. arg. mund. leg.
l. 93. de verb. sign.
cit. l. 12. de instr vel instr. leg.
l. 19. de aur. arg. mund. leg.
Ex lib. XX. l. 18. de jur. codic.
l. 21. de legat. 2.
l. 32. ad SC. Trebellian.
l. 87. de solution.
l. 94. de verb. sign.
cit. l. 13. de usufr.
l. 1. 2. de dot. præl.
l. 33. ad SC. Trebellian.
Ex lib. XXI. l. 22. de legat. 2.
l. 2. ad SC. Trebellian.
Ex lib. XXII. l. 17. de adim. vel transfer. leg.
l. 25. de reb. dub.
l. 49. de cond. & dem.
l. 23. de statulib.
Ex lib. XXIII. l. 39. de legib.
l. 12. quemadm. serv. amitt.
l. 18. de acq. poss.
cit. l. 24. de fideicom. libert.
Ex lib. XXIV. l. 3. de cur. bon. dand.
l. 69. de solution.
l. 190. de divers. reg. jur.
Ex lib. XXV. l. 2. de eo qui pro tutor.
l. 13. de re judic.
l. 7. de itin. act. priv.
l. 18. quod vi aut clam.
l. 12. de precar.
l. 6. de censib. al. est ex lib. XV.
l. 96. 158. de verb. signif.

Ex lib. XXVI. l. 17. de legib.
l. 26. de reb. dub.
l. 97. de verb. obl.
l. 70. de solution.
Ex lib. XXVII. l. 31. de judic.
l. 11. de servit. præd. rust.
l. 12. de act. empt.
l. 10. 62. de evict.
l. 71. de solution.
Ex lib. XXVIII. l. 5. de adoption.
l. 7. de suis & legit.
l. 21. de donation.
Ex lib. XXIX. l. 18. de legib.
l. 19. de stat. hom.
l. 60. de hered. instit.
l. 19. de manum. vind.
Ex lib. XXX. l. 13. de probation.
l. 23. de rit. nupt.
Ex lib. XXXII. l. 97. de verb. signif.
cit. l. 29. de usufr.
Ex lib. XXXIII. l. 19. de legib.
l. 191. de divers. reg. jur.
Ex lib. XXXIV. l. 27. de legat. 2.
Ex lib. XXXV. l. 80. de legat. 3.
l. 1. de Regul. Catonian.
Ex lib. XXXVI. l. 29. de leg. 2.
Ex lib. XXXVII. l. 30. de legat. 2.
l. 11. de custod. & exhib. reor.
l. 21. de pœn.
Ex lib. XXXVIII. l. 50. mand.
l. 99. de verb. obl.
l. 193. de divers. reg. jur.
cit. l. 72. de verb. oblig.
Ex lib. XXXIX. l. 7. de adoption.
l. 3. ne quid in loc. publ.
l. 98. de verb. sign.
cit. l. de minor.
Cit. libro XII. Quæst. l. 9. de hered. instit.
Lib. XIX. in l. 19. de aur. arg. mund. leg.
Cit. libr. VII. comment. in l. 19. de aur. arg. mund. leg.
Celsus citatur notato tantum numero librorum.
Lib. 4. l. 7. de SC. Maced.
Lib. 6. l. 3. de pecul.
Lib. 12. l. 15. de oper. libert.
Lib. 15. l. 2. de statulib.
Lib. 18. l. 3. de usufr. accresc.
Lib. 20. l. 51. de pact.
Lib. 34. l. 27. de usurp. & usuc.
Citatur Celsus non notato nomine librorum.
l. 1. de justit. & jur.
l. 2. de orig. jur.
l. 8. de in jus voc.
l. 3. si quis in jus voc. non ier.
l. 29. de pact.
l. 4. de his qui not. infam.
l. 10. de negot. gest.
l. 23. de recept.
l. 2. 61. de judic.
l. 16. de hered. petit.
l. 19. si servit. vind.
l. 7. 11. 13. 19. 21. 27. 49. ad leg. Aquil.
l. 2. de noxal. act.
l. 18. fam. erc.
l. 5. ad exhib.
l. 11. de interr. in jur. fac.
l. 20. 22. de relig. & sumpt.
l. 1. de reb. cred.
l. 3. de cond. caus. dat.
l. 4. 6. de cond. ob turp. caus.
l. 6. 17. 19. de cond. indeb.
l. 2. 3. de cond. tritic.
l. 18. de constit. pecun.
l. 7. 13. commod.
l. 4. quod cum eo.
l. 7. de pecul.
l. 1. deposit.
l. 47. pro soc.

l. 6. de contr. empt.
l. 14. de pignor.
l. 29. de eviction.
l. 1. de except. rei vend.
l. 10. de pact. dotal.
l. 28. de don. int. vir. & uxor.
l. 21. sol. matr.
l. 3. de tutel.
l. 12. de tutor. & curat. dat.
l. 27. de hered. instit.
l. 2. de cond. instit.
l. 14. de legat. 1.
l. 30. de legat. 2.
l. 65. de legat. 3.
l. 3. de trit. vin. vel ol. legat.
l. 12. de instr. vel instr. legat.
l. 6. de pecul. legat.
l. 19. de aur. arg. mund. leg.
l. 2. de liberat. legat.
l. 30. ad leg. Falc.
l. 12. quand. dies legat. ced.
l. 7. de oper. libert.
l. 9. 15. de damn. infect.
l. 6. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 29. de statulib.

l. 30. de acq. rer. dom.
l. 34. de acq. possess.
l. 2. pro empt.
l. 4. de re judic.
l. 7. quib. ex caus. in poss. eat.
l. 2. de curat. bon. dand.
l. 1. de fluminib.
l. 7. quod vi aut clam.
l. 8. de precar.
l. 11. de except. rei jud.
l. 4. de dol. mal. except.
l. 14. 81. 91. de verb. obl.
l. 38. de stipul. servor.
l. 8. de novation.
l. 98. de solution.
l. 7. 14. 25. 50. de furt.
l. 3. de incend. ruin. nauf.
l. 2. de sepulc. viol.
l. 1. ad municip.
l. 13. de divers. reg. jur.

In Codice citatur.

l. 10. de cond. ind.
l. 10. qui test. fac. poss.

In Institut.

§. 12. I. de legat.

T. AUREL. ANTONINUS PIUS imperat ann. XXII. mens. VII. dies XXVI.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.		
892	1	139	T. Antoninus Pius A. II.	Brutius Præsens
893	2	140	T. Antoninus Pius A. III.	M. Ælius Aurelius Cæsar
894	3	141	M. Peducæus Syloga Priscinus	T. Hœnius Severus
895	4	142	Cuspius Rufinus	L. Statius Quadratus
896	5	143	Torquatus	T. Claud. Atticus Herodes
897	6	144	Lollianus Avitus	C. Gavius Maximus
898	7	145	T. Antoninus Pius A. IV.	Ælius Aurelius Cæsar II.
899	8	146	Sextus Erucius Clarus II.	Cn. Claudius Severus
			l. 1. C. de impub. & al. substitut.	
900	9	147	Largus	Messalinus
			l. 1. C. si adversus cred.	
901	10	148	Lucius Torquatus III.	C. Julianus Vetus
902	11	149	Serg. Scipio Orfitus	Q. Nonius Priscus
903	12	150	Gallicanus	Vetus
			l. 1. C. de procuratoribus.	
904	13	151	Quintilius Condianus	Quintilius Maximus
905	14	152	M. V. Acilius Glabrio	M. Valerius Homullus
906	15	153	C. Bruttius Præsens	A. Junius Rufinus
907	16	154	L. Ælius Aurelius Commodus	T. Sextius Lateranus
908	17	155	C. Julius Severus	M. Rufinus Sabinianus
			l. 1. C. de edendo.	
909	18	156	M. Cejonius Silvanus	C. Serius Augurinus
910	19	157	Barbarus	Regulus
911	20	158	Tertullus	Claudius Sacerdos

His Consulibus factum est SCtum Tertullianum. Non contrariatur §. 2. I. de SCto Tertull. qui illud D. Hadriani temporibus factum esse asserit. Antoninus Pius enim adoptionis jure Hadrianus dictus est.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.		
912	21	159	Plautus Quintillus	Statius Priscus

His Coss. de Adulteriis lex renovatur, ne maritus adulterii accusare posset uxorem, si impudicam ipse vitam ageret.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.		
913	22	160	T. Clodius Vibius Varus	App. Annius Atilius Bradua
914	23	161	M. Aurelius Cæsar III.	Lucius Aurelius Commodus.

Mors Pii Antonini. Inducta ab hoc Imperatore quarta bonorum arrogatoris danda arrogato, quæ idcirco Quarta sive quadrans D. Pii dicitur.

Constitutiones Codici insertæ ex subscriptione dubiæ.

l. 1. C. de usur.
l. 1. C. de hered. instituend.
l. 1. C. de impub. & al. substit. conf. §. 2. I. de vulg. substit.
l. 1. C. de legatis.
l. 54. C. ut in possess. legat.
l. 1. C. de pœnis.

In Digestis autem hujus Imperatoris mentio fit.

l. 8. de statu hom.
l. 13. de officio præsid.
l. 3. de offic. proc. Cæs.
l. 10. de pact.
l. 8. de postul.
l. 3. §. 1. de negot. gest.
l. 2. de judic.
l. 5. 7. de petit. hered.
l. 12. de Publ. in rem act.
l. 16. de servit. præd. urb.
l. 2. fam. ercisc.
l. 3. 5. de servis fugit.

l. 5. de jurejur.
l. 3. de condict. ind.
l. 2. 4. ad SC. Vellej.
l. 32. de usur.
l. 59. de ritu nupt.
l. 1. de legit. tutor.
l. 2. 12. de tutor. & curat. datis ab his.
l. 2. de admin. & per. tut.
l. 6. §. 1. §. 3. de excus. tut.
l. 4. de vulg. & pupill.
l. 85. de acq. hered.
l. 77. de leg. 1.
l. 11. de leg. 3.
l. 3. de aliment. & cib. leg.
l. 17. de reb. dub.
l. 3. de reg. Cat.
l. 3. de his, quibus ut indignis.
l. 5. §. 1. eod.
l. 47. 49. de cond. & demonst.
l. 2. ad SCt. Trebell.
l. 31. 35. 55. §. 2. eod.
l. 7. de leg. præst.

l. 3. de Carbon. ed.
l. 16. §. 9. de public. & vectigal.
l. 26. de manum. test.
l. 30. 42. 51. de fideicomm. libert.
l. 15. de re jud.
l. 7. §. 19. quib. ex cauf. in poff. eatur.
l. 1. de feparat.
l. 4. de incend. ruin. naufr.
l. 3. de cuft. & exhib. reor.
l. 38. ad l. Jul. de adult.
l. 6. ad l. Jul. de vi priv.
l. 1. ad l. Cornel. de ficar.
l. 31. ad l. Cornel. de falf.
l. 1. 9. 10. 15. de quæftion.
l. 7. de bon. damn.
l. 3. de bon. eor. qui ante fent.
l. 2. de interdict. & releg.
l. 1. 5. 14. de appellat.
l. 1. §. 2. l. 2. §. 15. l. 3. §. 4. l. 13. §. 7. l. 22. §. 2. de jure fifci.
l. 13. de re milit.
l. 11. ad l. municip.
l. 11. de muner. & honor.
l. 5. de jure imm.
l. 4. de legat.
l. 15. de pollicitat.
l. 4. de var. & extraord. cognit.
l. 5. de cenfib.
l. 240. de verb. fignif.
l. 29. de reg. jur.
§. 2. I. de vulg. fubft.

JCTI QUI SUB HOC IMPERATORE FLORUERUNT.

I. *Vindius Verus.*
l. 2. fi ex nox. cauf. ag.
l. 7. de pact.
l. 5. de judic.
l. 32. ad L. Falcid.

II. *Ulpius Marcellus.*
l. 10. de cond. indeb.
l. 1. comm. ferv. manum.
§. 5. I. de ufu & habitat.

III. *Arrianus.*
l. 11. de hered. petit.
l. 19. de hered. inftituend.
l. 5. de grad. affin.
l. 1. quor. legat.
l. 47. de oblig. & act.

IV. *Tertullianus.*
l. 7. de curat. furiof.

P. R. C:	A. J:	P. C. N.	
914	1	161 Imperatores CC. M. AURELIUS ANTONINUS PHILOSOPHUS & L. ÆLIUS AURELIUS VERUS ANTONINUS DIVI FRATRES. AA. fimul imperarunt.	
		l. 2. C. de alend. lib. ac parent.	
		l. 2. C. de procurat.	
915	2	162 Junius Rufticus	C. Vettius Aquilinus
		l. 3. C. de alend. lib. ac parent.	
916	3	163 L. Ælianus	Paftor.
917	4	164 M. Pompejus Macrinus	P. Juventius Celfus
		l. 3. ff. de his quæ in teft. delent.	
918	5	165 L. Arrius Pudens	M. Gavius Orfitus
919	6	166 Q. Servilius Pudens	L. Fufidius Pollio
920	7	167 Imp. Lucius Aurel. Verus III.	Quadratus
921	8	168 T. Junius Montanus	L. Vettius Paullus
		Factum eft hoc tempore SCtum Apronianum, cujus mentio fit in l. 26. ff. ad SC. Trebell.	
922	9	169 Q. Sofius Prifcus	P. Cælius Apollinaris
		l. 1. C. de neceff. ferv. hered. inft.	
		Moritur Verus Antoninus. Solus DIVUS MARCUS.	
923	10	170 M. Cornelius Cethegus	C. Erucius Clarus.
		l. 1. C. de petit. hereditat. *Infcriptio hujus legis vitiofa notetur. Legendum Imp. M. Aurelius Antoninus.*	
924	11	171 Septimius Severus II.	L. Alfidius Herennianus
925	12	172 Maximus	Orfitus
926	13	173 M. Aurelius Severus II.	T. Claudius Pompejanus
927	14	174 Gallus	Flaccus
928	15	175 Calpurnius Pifo	M. Salvius Julianus
929	16	176 T. Vitrafius Pollio II.	M. Flavius Aper II.
930	17	177 L. Aurelius Commodus	Quintillus
		M. AURELIUS Pater Aurelium *Commodum* filium creat Auguftum & in imperii confortium affumit.	
931	18	178 Julianus Rufus	Gavius Orfitus
		His Confulibus factum eft Senatusconfultum Orfitianum.	
932	19	179 L. Aurelius Commodus Aug. II.	T. Annius Aurelius Verus II.
933	20	180 L. Fulvius Bruttius Præfens II.	Sex. Quint. Condianus.
		Moritur Marcus.	

CONSTITUTIONES DIVORUM FRATRUM IN PANDECTIS.

l. 13. 14. de offic. præfid.
l. 18. de inoffic. teft.
l. 39. de relig. & fumpt. fun.
l. 8. Mandati
l. 9. Locati
l. 29. de probat.
l. 58. de ritu nupt.
l. 24. de tut. & curat. dat.
l. 6. §. 4. de excuf. tut.
l. 7. eod.
l. 29. de milit. teft.
l. 11. de leg. 3.
l. 17. de jure patron.
l. 1. de fuis & legit. hered.
l. 16. de public. & vect.
l. 26. de manum. teftam.
l. 30. de fideicomm. libert.
l. 27. de liber. cauf.
l. 15. de privileg. cred.
l. 4. de curat. bon. dand.
l. 19. de accufat.
l. 9. ad l. Pomp. de parr.
l. 31. ad l. Cornel. de falf.
l. 1. 16. de quæft.
l. 27. 33. de pœn.
l. 7. de interdict. & releg.
l. 1. 14. §. 2. de appellat.
l. 1. An per al. cauf. appell.
l. 1. eum, qui appell. in prov. def.
l. 2. 3. 13. de jure fifci.
l. 3. §. 2. de decur.
l. 6. de muner. & honor.

l. 5. de jure immun.
l. 4. de legat.
l. 8. de pollicitat.

CONSTITUTIONES MARCI ANTONINI.

l. 2. de off. jur.
l. 1. 2. 7. de feriis.
l. 10. 46. de pact.
l. 8. de transact.
l. 7. 13. de eo quod metus caufa
l. 11. de minor.
l. 25. de petit. hered.
l. 52. pro focio.
l. 17. de ufufr.
l. 16. de ritu nupt.
l. 3. §. fin. de legit. tut.
l. 29. de tutor. & cur. datis ab his.
l. 1. §. 1. de adm. & per. tut.
l. 8. 13. de excuf. tut.
l. 14. l. 44. eod. tit.
l. 51. 84. de hered. inftituend.
l. 3. in fin. de mil. teft.
l. 11. de leg. 3.

ORATIONUM hujus Imperatoris fit mentio

l. 60. de ritu nupt.
l. 16. de ritu nupt.
l. 16. de fponfal.
l. pen. ad SC. Tertull. & Orfit.
l. 22. §. 3. de inoff. teft.
l. 8. de transact.
l. 7. de feriis.
l. 1. §. 1. ne de ftat. def.

CONSTITUTIONES in quibus MARCI ANTONINI & AURELII COMMODI mentio fit.

l. 21. de reb. dub.
l. 5. de his quib. ut indign.
l. 11. ad L. Falcid.
l. 54. 74. ad SC. Trebell.
l. 9. de collat. dot.
l. 3. de fuis & legit. hered.
l. 20. de manum. vind.
l. 1. de manum. quæ ferv. ad univerf. pertin.
l. 50. de man. teft.
l. 4. de fideicommiff. libert.
l. 30. §. 17. eod.
l. 1. l. 6. qui fine manum. ad libert. perv.
l. 17. qui & a quib. man.
l. 38. de liber. cauf.
l. 1. §. 3. ne de ftatu defunct.
l. 2. de colluf. deteg.
l. 10. quæ in fraud. cred.
l. 4. ad L. Cornel. de falf.
l. 17. de quæftion.
l. 1. quando appell. fit.
l. 7. de jure fifci.
l. 11. de muner. & honor.
l. 6. de oper. publ.
l. 226. de verb. fignif.
§. 1. §. 6. I. de excufat. tut.
§. fin. I. de ufucap.
§. 1. I. de eo cui libert. cauf.

JCTI QUI HOC ÆVO FLORUERUNT.

I. *Papirius Fronto.*
l. 220. de V. S.
l. 114. §. 5. ff. de leg. 2.

II. *Paconius.*
l. 3. fi a par. quis man.

III. *Puteolanus.*
l. 12. ff. de pactis.

IV. *T. Cajus.*
Ex Caji libr. XXXII. ad Edict. prov.
Ex lib. I. l. 8. 11. de jurisd.
l. 4. quod quisq. jur. in al.
l. 3. 5. qui fatisd. cog.
l. 1. fi quis caution.
l. 10. de edend.
l. 18. 20. 28. 30. de pact.
l. 2. de poftuland.
l. 3. de his qui not. inf.
l. 4. de judic.
l. 6. de damn. inf.
l. 3. de exception.
l. 29. ad municip.
l. 11. de verb. fign.
l. 107. de diverf. reg. jur.
Ex lib. II. l. 8. de judic.
l. 1. de nox. act.
l. 111. de diverf. reg. jur.
Ex lib. III. l. 7. de poftul.
l. 18. de his qui not. inf.
l. 9. 12. 21. 34. 46. 48. de procur.
l. 1. quod cujuscunq. univerf.
l. 2. 22. de neg. geft.
l. 5. de interr. in jur. fac.
l. 41. mand.
l. 13. de curat. furiof.
l. 39. de obl. & act.
l. 16. de verb. fign.
l. 113. de diverf. reg. jur.
Ex lib. IV. l. 4. 6. de calumniat.
l. 6. 10. 19. quod met. cauf.
l. 6. 8. 23. 26. 28. de dol. mal.
l. 12. 15. 25. 27. de minor.
l. 1. 8. de cap. minut.
l. 25. ex quib. cauf. major.
l. 1. 3. 7. de alien. jud. mut. cauf.
l. 28. de conftit. pecun.
l. 26. de act. rer. amot.
l. 10. quod falf. tutor. auct.
l. 9. de ufurp. & ufuc.
l. 22. de verb. fignif.
Ex lib. V. l. 1. 9. qui fatisd. cog.
l. 6. 20. 35. de recept.
l. 2. 5. naut. caup. ftab.
l. 1. 21. 27. de jurejur.
l. 40. locat.
l. 30. de fidejuffor.
l. 53. de folution.
l. 122. 125. de diverf. reg. jur.
Ex lib. VI. l. 4. fi ex nox. cauf. ag.
l. 1. 3. 10. 15. 17. 21. 35. 39. 41. de hered. petit.
l. 2. fi pars hered. pet.
l. 2. de poffeffor. hered. pet.
l. 2. 7. de his qui effud. vel dejec.
l. 15. 23. 25. 27. 29. de nox. act.
l. 15. de ferv. corrupt.
l. 1. pro empt.
l. 24. de verb. fign.
Ex lib. VII. l. 13. de judic.
l. 18. 20. 24. 28. 30. 36. 40. 76. de rei vind.
l. 8. 13. de Publ. in rem act.
l. 6. 39. 45. 74. de ufufr.
l. 5. de ufufr. accrefc. (fr. am.
l. 19. 30. quib. mod. ufus vel ufus-
l. 2. 7. de ufufr. ear. rer.
l. 3. de oper. fervor.
l. 1. 13. de ufu & habit.
l. 5. de fervit.
l. 2. 6. 8. de fervit. præd. urb.
l. 8. de fervit. præd. ruft.
l. 3. com. præd.
l. 1. 3. quemadm. ferv. amitt.
l. 3. fi quadr. paup. fec.
l. 2. 4. 8. 32. ad l. Aquil.
l. 20. de noxal. act.
l. 3. fin. regund.
l. 1. 3. 5. 17. 19. 26. 28. fam. ercifc.
l. 2. 11. com. dividund.
l. 49. de evict.
l. 7. teftam. quemad. aper.
l. 43. 45. de acq. rer. dom.
l. 30. de verb. fign.
l. 132. de diverf. reg. jur. (affin.
Ex lib. VIII. l. 1. 3. de grad. &
l. 31. de mort. cauf. don.
l. 74. de verb. obl.
l. 26. de fidejuffor.
l. 133. de diverf. reg. jur.
Ex lib. IX. l. 4. de cond. tritic.
l. 1. 3. de eo quod cert. loc.
l. 18. commod.
l. 10. 12. de pigner. act.
l. 2. de exercit. act.

l. 2. 8. 10. de inſtit. act.
l. 11. de tribut. act.
l. 1. quod c. m eo.
l. 13. de SC. Maced.
l. 10. 27. 29. de pecul.
l. 4. 12. de in rem verſ.
l. 5. 13. ad SC. Velleian.
l. 5. 8. de compenſat.
l. 14. depoſ.
l. 27. mand.
l. 9. de pignor.
l. 2. quib. mod. pig. vel hyp. ſol.
l. 5. de curat. fur.
l. 42. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. X. l. 13. mand.
l. 2. 22. 24. 66. 68. pro ſoc.
l. 35. de contr. empt.
l. 12. 15. de hered. vel act. vend.
l. 9 de per. & com. rei vend.
l. 6. 25. 34. loc.
l. 22. de præſcr. verb.
l. 6. de evict.
l. 49. de furt.
l. 46. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XI. l. 8. de ſponſal.
l. 17. 53. 55. de ritu nupt.
l. 42. de jur. dot.
l. 15. de pact. dot.
l. 4. de fund dot.
l. 6. 8 10. 30. 42. 61. de don. int. vir & ux.
l. 2 de divort.
l. 27. ſol. matr.
l. 32. de acq. rer. dom.
Ex libr. XII. l. 16. de tutel.
l. 1. de teſtam. tutel.
l. 9. de legit. tutor.
l. 5. de tutor & cur. dat.
l. 13. de adm. & per. tut.
l. 9. de auct. & conſen. tut.
l. 14. de tutel. & rat. diſtr.
Ex libr. XIII. l. 13 de nox. act.
l. 11. ut leg. ſeu fideic. ſer. cauſ. cav.
l. 13. de publican. & vect.
l. 2. 8. 51. 54. de furt.
l. 2. ſi is qui teſtam. lib. eſſe juſſ.
l. 9. arb. fur. cæſ.
l. 34. de injur.
Ex libr. XIV. l. 11. de bon. poſſeſſ.
l 7. 9. 12. de bon. poſſ. contr. tab.
l. 2. de dot. collat.
l. 5. de vent. in poſſ. mit.
l. 19. 22. de oper. libert.
Ex lib. XV. l. 11. de auct. & conſenſ. tut.
l. 22. de vulg. & pup. ſub.
l. 2. 17. de teſtam. mil.
l. 64. de legat. 1.
l. 2. ſi a par. quis manu.
l. 5. 7. de bon. libert.
l. 51. de diver. reg. jur.
Ex lib. XVI. l. 2. unde cogn.
l. 196. de verb. ſign.
Ex lib. XVII. l. 6. de transact.
l. 56. de uſufr.
l. 6 8. qui teſtam. fac. poſſ.
l. 30. de lib & poſt
l. 31. de hered. inſtit.
l 1. 3. teſtam. quemad. aper.
l. 13. 15. 17. 19. ſi quis om. cauſa teſt.
l 9. 25. de SC. Silanian.
Ex lib. XVIII. l 22. de cond. inſtit.
l. 66. 68. 70. de legat. 1.
l. 2. 4. de pecul. legat.
l. 18. de cond. & dem.
l. 73. 77. 79. 81. ad leg. Falc.
l 57. de diverſ reg jur.
Ex lib. XIX. l. 5. 7. 9. 13. 29. de relig. & ſump. fun.
l. 20. de dam. inf.
Ex lib. XX. l. 26. de liberali cauſ.
Ex lib. XXI. l. 28. de reb. cred.
l. 20. de act. empt.
l. 2. de publ & vectig.
l. 1. 5 de uſurp. & uſuc.
l. 5. vi bonor. rapt.
l. 2. 5. de incend ruin. naufr.
l 41. de verb. ſig.
Ex lib. XXII. l. 50. de procurat.
l. 26. qui teſtam. fac. poſſ.
l. 12. 19. de injur.
l. 4. de leg. Fabia de plag.
l 44. de verb. ſign.
Ex lib. XXIII. l. 6. de jur. delib.
l. 57. de acq. hered.
l. 1. 3 7. 13 de reb. auct. jud. poſſ.
l 51. de verb. ſig.
Ex lib. XXIV. l. 16. 21. de reb. auct. jud. poſſ.
l. 58. de verb. ſign.
l. 147. de diverſ. reg. jur.
Ex lib XXV l. 9. de acq. poſſ.
l. 2. de ſuperficieb.
l 3. de precar.
Ex lib. XXVI. l. 15. de acq poſſ.
l. 5. quæ in fraud. cred.
l. 9. de precar.
l. 2. de migrand.
l. 62. de verb. ſig.
l. 158. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXVII l. 39. de dol. mal.
l. 16. ut leg. ſeu fideic. ſer. cauſ. cav.
l. 6. rem pup. ſal. for.
l. 7. jud. ſol.
Ex lib. XXVIII. l. 53. de contr. empt.
l. 54. de evict.
l 2. 29. 32. de dam. inf.
Ex lib. XXIX. l. 8. ſi quis caution.
l. 44. de rei vind.
Ex lib. XXX. l. 31. de jurejur.
l. 15. 17. de except. rei jud.
l. 6. de dol. mal. except.

Ex libris XV. al. ad leg. Jul. & Papiam.

Ex lib. I. l. 17. de ſponſal.
l. 29. de pœn.
Ex lib. II. l. 30. de rit. nupt.
Ex lib. III. l. 5. de vulg. & pup. ſub.
l. 63. de cond. & demonſt.
Ex lib. IV. l. 5. de teſtib.
Ex lib. V. l. 8. de ann. legat.
l. 23. de reb. dub.
Ex lib. VI. l. 7. de cenſib.
Ex lib. VIII. l. 46. de rit. nupt.
l. 4. de bonor. poſſ.
l. 148. de verb. ſig.
Ex lib. IX. l. 150. de verb. ſig.
Ex lib. X. l. 13. de ſuis & legit. hered.
l. 55. de legat. lib. 2. al. ex lib. 12.
l. 149. 152 de verb. ſign.
Ex lib. XI. l. 11. teſtam. quemadm. aper.
l. 14 de jur fiſc.
Ex lib. XII. l. 73. de hered. inſtit
l. 55 de legat. 2
l. 18. de manumiſſio.
Ex lib. XIII. l. 73. de hered. inſtit.
l. 69. de cond & demonſt.
l. 14. de ſuis & legit. hered.
l. 31. de ſtatulib.
Ex lib. XIV. l. 53. de acq. hered.
l. 56. 58. de legat. 2.
Ex lib. XV. l. 10. de his quæ ut ind.

Lib. 10. ad Edict. Urb.

l. 5. de adim. vel transfer. leg.

Libr. VII. Aureorum.

Ex lib. I. l. 4. de mort. cauſ. don.
l. 7. de manu. vind.
l. 24. de manu. teſtam.
l. 10. qui & a quib. manu.
Ex lib. II. l. 5. de diviſ. rer.
l. 3. de uſufr.
l. 11. de uſu & habit.
l. 16. com. præd.
l. 2. 4. mand.
l. 72. pro ſoc.
l. 2. 15. de per. & com. rei vend.
l. 2. locat.
l. 28. de uſur.
l. 1. 3. 5. 7. 9. de acq. rer. dom.
l 36. 38. de uſurp. & uſuc.
l. 1. de oblig. & action.
Ex lib. III. l. 4. 5. de oblig. & act.
l. 6. de extraord. cog.

Ex VI. ad L. XII. Tabb.

Ex lib. I. l. 1. de orig. jur.
l. 18. 20. 22. de in jus voc.
l. 6. ſi quis caution.
l. 2. arb fur. cæſ.
l. 233. de verb. ſig.
Ex lib. II. l. 234. de verb. ſig.
Ex lib. III. l. 48. de pact.
l. 43. ad leg. Jul. de adult.
l. 235. de verb. ſig.
Ex lib. IV l 13. fin. reg.
l. 9. de inc. ruin. naufr.
l. 4. de colleg. & corpor.
l. 236. de verb. ſig
Ex lib. V l 237. de verb. ſig.
Ex lib. VI l 19. de uſur.
l. 3. de litigioſ.
l. 238. de verb. ſig.
l. 4. arb. fur. cæſ.

Ex Libr. IV. Inſtitut.

Ex libr. I. l. 9. de juſt. & jur.
l. 1. 3. 6. de ſtat. hom.
l. 1 3. de his qui ſui vel alien. jur.
l. 2. 28. de adoption.
l. 7. de legit. tutor.
Ex lib. II. l. 1. de diviſ. rer.
l. 4 qui teſtam. fac. poſſ.
l. 13. de injuſt. rupt.
l. 10. de acq. rer. dom.
l. 37. de uſurp. & uſuc.
Ex lib. III. l. 2. de obl. & act.

Lib. III. de Verb. Obligat.

Ex lib. I. l. 4. commod.
l. 70. de fidejuſſor.
l. 232. de verb. ſig.
Ex lib. II. l. 141. de verb. oblig.
l. 15. de duob. reis conſt.
l. 106. de ſolution.
Ex lib. III. l. 39. de neg. geſt.
l. 16. de duob. reis conſt.
l. 28 de ſtip ſer.
l. 72. de fidejuſſor.
l 34. de novation.
l. 22. de acceptil.

Lib. III. de manumiſſ.

Ex lib. I. l. 17. de curator. furioſ.
l. 25. de manumiſſion.
l. 25. de manum. vind.
l 29. qui & a quib. manum.
Ex lib. III. l. 57. de manum. teſtam.

Lib. II. fideicomm.

Ex lib. I. l. 2. 14. de legat. 3.
l 29 de uſu & uſufr. leg.
l. 5. 7 de reb. dub.
l 88. 90. de cond & dem.
Ex lib. II. l. 40. fam. erciſc.
l. 96. de legat. 3.
l. 10. 41. 63. ad SC. Trebellian

Ex Libro de caſibus.

l. 63. de cond. indeb.
l. 88. de hered. inſtit.
l. 107 de cond. & dem.
l. 22. de jur. patron.
l. 49. de oper. libert.
l. 37. de ſtatulib.
l. 8. de ſtipul. ſervor.

Ex Libro Regularum.

l. 21. de adoption.

Ex Libro de formula hypothecaria.

l. 4. 15. de pignor.
l. 2. quæ res pign. vel hypoth.
l. 11. qui potior. in pign.
l. 7. quib. mod. pign. vel hypoth. ſol.
l. 4. de fid. inſtr.

Ex Libr. ad edictum ædilium curulium.

Ex lib. I. l. 3. 13. 18. 20. 22. 24. 26. 28. 45. de ædil. edict.
Ex lib. II. l. 32. de ædilit. edict.
l. 57. de evict.

Ex libr. ad edict. præt. urbani tit. de prædiatoribus.

l. 54. de jur. dot.

Ad tit. de publicanis.

l. 19. de act. empt.
l. 5. de publican. & vectig.

Ad tit. de liberali cauſa.

l. 13. ad exhib.
l. 2. 4. 9. 11. 13. 25. de liberal. cauſ.

Ex lib. II. ad tit. de liberali cauſ.

l. 30. de bon. libert.
l. 1. de colluſion. deteg.
l. 10. de vi & vi armat.

Ad tit. de aquæ pluviæ arcendæ.

l. 13. de aq. & aq. pluv. arcend.

Ad tit. de damno infecto.

l. 30. de noxal. act.
l. 8. 19. de dam. inf.

Ad tit. de re judicata.

l. 2. de act rer. amot.
l. 7. de re judic.

Ad tit. de operis novi nunciatione.

l. 9. de oper. nov. nunc.

Ad tit. qui neque ſequantur neque ducantur.

l. 48. de verb. ſignif.

Ad tit. de teſtamentis.

Ex lib. I. l. 32 de hered. inſtit.
l. 16. de cond. & dem
Ex lib. II. l. 33 de hered inſtit.
l. 14. 16. 18. ſi quis omiſſ. cauſ.
l. 55. de diverſ. reg jur.

Ad tit. de legatis.

Ex lib. I l. 65. 67. de legat. 1.
Ex lib. II. l. 69. de legat. 1.
l. 15. de dot. præleg.
l. 17. de cond. & dem.
l. 3. qui & a quib.
Ex lib. III. l. 73. de legat. 1.
l 8. de uſu & uſufr. leg
l. 72. 74 76. 78. 80. ad leg. Falc.
l. 11. de donation.
l. 56. de diverſ. reg. jur.

Ad Ed. Prætor. urbani.

l. 6. de liberal. cauſ
l. 139. de diverſ. reg. jur.

Ex lib. de tacitis fideicommiſſis.

l. 23. de his quæ ut indig.

Ex libro ad SC. Tertyllianum.

l. 8. ad SC. Tertyllian.

Ex libr. ad SC. Orficianum.

l. 9. ad SC. Tertyllian.

Ex libr. ad legem Glitiam.

l. 4. de inoff. teſt.

Ex libris regularum.

Ex lib. I. l. 100. de diverſ. regul. jur.
Ex lib. III. l. 43. de injur.
cit. l. 54. de cond. & demonſt.
l. 59. ſolut. matr.
l. 39. de ſtip. ſervor.
l. 78. de ſolution.

V. Cervidius Scævola.

Ex libris LX. Digeſtorum.

Ex lib. I. l. 47. de pact.
l. 3. de transact.
l. 12. de legation.
l. 6. de decret. ab ord. fac.
Ex lib. II. l. 32. de dol.
l. 39. de minor.
l. 44. de recept.
l. 24. ad munic.
Ex lib. III. l. 58. de hered. pet.
Ex lib. IV. l. 20. ſi ſervit. vind.
l. 22. de interrog. in jur. fac.
l. 9. de reſc. vend.
l 56. de adm. & per. tut.
Ex lib. V. l. 67. de cond. indeb.
l 31. de conſtit. pecun.
l. 43. de pigner. act.
l. 20. de inſtitor. act.
l. 58. de pecul.
l. 21. de in rem verſ.
l. 80. ad SC. Trebellian.
l 88. de ſolution.
Ex lib. VI. l. 62. mand.
l. 10. in quib. cauſ. pig. vel hyp.
l. 14. de diſtr. pig.
l 15. quib. mod. pig. vel hyp. ſol.
l. 27 de inſtr. vel inſtrum. leg.
l. 45. de fidejuſſor
Ex lib. VII. l. 81. de contr. empt.
l. 8. de leg. commiſſor.
l. 10. de reſcind. vend.
l. 10. de ſerv. export.
l. 52. de act. empt.
l. 61. locat.
Ex lib. VIII. l. 85. de jur. dot.
Ex lib. IX. l. 47. de uſurp.
l. 29. de probat.
l. 66. de donat. int. vir. & ux.
Ex lib. X. l. 34. de teſtam tutel.
l. 57. de adm. & per. tutor.
l. 20. de auct. & conſenſ. tutor.
Ex lib. XI. l. 58. de adm. & per. tutor
Ex lib. XIII. l. 20 de injuſt. rupt.
Ex lib. XIV. l. 32. de legat. 3.
l. 18. de annu. legat.
l. 31. de adim. vel transfer. leg.
l. 31. quand. dies leg. ced.
Ex lib. XV. l. 33. de legat. 3.
l. 32. de uſu & uſufr. leg.
l. 14. de dot. præleg.
l. 23. de pecul. legat.
l. 13. 15. de aur. arg. mund. leg.
Ex lib. XVI. l. 34. 101. de legat. 3.
l. 6. de inſtr. vel inſtrum. leg.
l. 28. de liberat. legat.
Ex lib. XVII. l. 85. 102. de legat. 3.
l. 19. de ann. legat.
l. 33. de uſu & uſufr. leg.
l. 22. de option. leg.
l. 15. de alim. vel cib. leg.
l. 40. de aur. arg. mund. leg.
Ex lib. XVIII. l. 37. de legat. 3.
l. 20. de ann. legat.
l. 34. de uſu & uſufr. leg.
l. 16. de alim. vel cib. leg.
l. 16. de aur. arg. mund. leg.
l. 29. de reb. dub.
l. 75. ad SC. Trebellian.
l. 243. de verb ſign.
cit. l. 36. de legat. 3.
Ex lib. XIX. l. 38. de legat. 3.
l. 17. de alim. vel cib. leg.
l. 108. de cond. & dem.
l. 76 ad SC. Trebell.
Ex lib. XX. l. 4. de inſp. vent.
l. 11. de confirm. tutor.
l. 39 de legat. 3.
l. 18. de alim. vel cib. leg
l. 30. de adim. vel transfer. leg.
l. 109. de cond. & dem
l. 77. ad SC. Trebellian.
l. 17. de dol. mal. except. al ex lib. 27.
l. 20. judic. ſol.
Ex lib. XXI. l. 40. de legat. 3.
l. 94. 95. ad leg Falc.
l. 78 ad SC. Trebellian.
cit. l. 17 de fideic. libert
Ex lib. XXII. l. 48. de uſur.
l 41. de legat. 3.
l. 21. de ann leg.
l 35. de uſu & uſufr. leg.
l 21. de option. legat
l. 47. de inſtr. vel inſtrum leg.
l. 19 de alim. vel. cib leg.
l 18. de aur. arg. mund leg.
l. 24 ad l. Corn de falſ.
Ex lib XXIII. l 28 de inſtr. vel inſtrum. leg.
l. 29. 59. de manum teſtam.
l. 18. de fideic. libert.
Ex lib. XXIV. l. 60. de manum. teſt.
l. 19. de fideicom. libert.
l. 40. de ſtatulib.
Ex lib. XXV. l. 36. de uſu & uſufr. leg.
l. 14. pro empt.
l. 3. pro dot.
l. 64. de re judic.
l. 28. de appellat.
Ex lib XXVI. l. 59. de peric. & com. rei vend.
l. 21 de auct tutor.
l. 98. de acqu hered.
l. 90. de ſolution.
Ex lib. XXVII. l. 34 de pignor
l 21 qui potior. in pign
l. 17. de dol mal. except.
Ex lib. XXVIII. l. 61. de obl & act.
l. 122. de verb. obl.
Ex lib. XXIX l. 18. ut leg. ſeu fid. ſerv. cauſ. cav.
l. 89 de ſolution.
Lib. XXX tit. l. 25. de his quæ ut ind.
Ex lib. XXXI. l 35. de donation.
Ex lib. XXXII. l. 23. quæ in fraud. cred
Ex lib. XXXIII. l. 27. de probat.
l. 42 de legat. 3.
l. 37. de uſu & uſufr. leg.
Ex lib. XXXIV. l. 26. de SC. Silanian.

Ex lib. XX. Quæstion.

Ex lib. I. l. 9. 35. de neg. geft.
l. 38. de reb. cred.
l. 19. ad municipal.
cit l. 1. quæ res pign. vel hyp.
Ex lib. II. l. 20. de inoff. teft.
l. 46. de relig. & fumpt. fun.
l. 4. 6. de SC. Maced.
l. 51. de pecul.
l. 22. de compenf.
l. 69. de evict.
l. 43. fol. matr.
cit. l. 25. de ufufr.
l. 23. de acq. rer. dom.
Ex lib. III. l. 31. de pactis dotal.
l. 56. de don. int. vir. & ux.
l. 16. ad leg. Falc.
Ex lib. IV. l. 18. de condict. furt.
l. 31. de teftam. tutel.
l. 44. de oper. libert.
l. 69. de furt.
l. 6. fi fam. furt. fec. dic.
Ex lib. V. l. 18. de injufto, rupt.
l. 10. de collation.
l. 6. de conjung. cum eman. lib.
l. 7. fi quid in fraud. patr.
l. 127. de verb. obl.
l. 88. de diverf. reg. jur.
Ex lib. VI. l. 29. de lib. & poft.
l. 19. de injuft. rupt.
l. 17 ad leg. Falc.
Ex lib. VIII. l. 14. de jur. codic.
l. 10. de dot. præleg.
l. 21. de pecul. leg.
l. 80. de cond. & dem.
l. 19. ad leg. Falc.
Ex lib. IX. l. 20. ad leg. Falc.
cit. l. 10. de vulg. & pup. fubft.
cit. l. 10. de ufurp. & ufuc.
l 26. de verb. fign.
Ex lib. XII. l. 37. famil. ercifc.
l. 45. de dam. inf.
l. 129. de verb. obl.
Ex lib. XIII. l. 7. quando ex fact. tutor.
l. 89. de acq. hered.
l. 18. de option. legat.
l. 131. 133. de verb. oblig.
l. 19. de ftipul. fervor.
l. 4. rat. rem haberi.
cit. l. 11. de minor.
Ex lib. XV. l. 82. de hered. inftit.
l. 29. de vulg. & pup. fubft.
l. 23. de pecul. legat.
l. 23. ad leg. Falc.
cit. l. 2. de eo quod cert. loc.
Ex lib. XVI. l. 7. qui & a quib. man.
Ex lib. XVIII. l. 83. de hered. inft.
l. 57. de fidejuffor.
Ex lib. XIX. l. 47. fol. matr.

Ex Libr. VI. Refponf.

Ex lib. I. l. 70. de procurat.
l. 47. de minor.
l. 43. de recept.
l. 67. de rei vind.
l. 41. de fervit. præd. urb.
l. 39. fam. ercifc.
l. 30. com. dividund.
l. 26. de conftit. pecun.
l. 7. quod cum eo.
l. 54. de pecul
l. 20. de in rem verf.
l. 28. ad SC. Vellejan.
l. 28. depof.
l. 60. mand.
l. 31. de pignor.
l. 18. qui potior. in pig.
l. 11. de diftr. pign.
l. 13. de ufur.
l. 30. de probation.
l. 27. de ufu & ufufr. leg.
l. 80. de acq. rer. dom.
l. 21. quæ in fraud. cred.
l. 30. de obl. & act.
l. 60. de fidejuffor.
Ex lib. II. l. 14. de transact.
l. 6. de leg. commiffor.
l. 22. de hered. vel act. vend.
l. 8. de refc. vend.
l. 48. de act. empt.
l. 12. de eviction.
l. 6. 31. de probation.
l. 29. de pact. dotal.
l. 58. de don. int. vir. & ux.
l. 50. fol. matr.
l. 26. de tutor. vel cur. dat.
l. 47. de adm. & per. tut.
l. 37. de excufat.
l. 85. de hered. inftit.
l. 47. de vulgari & pupillari fubftit.
l. 14. de Carb. edict.
l. 45. de oper. libert.
l. 48. de bon. libert.
l. 10. und. cogn.
Ex lib. III. l. 13. de inoff. teftam.
l. 58. de ufufr.
l. 88. de legat. 2.
l. 93. de legat. 3.
l. 17. 38. de ufu & ufufr. leg.
l. 12. 17. de dot. præleg.
l. 20. de inftr. vel inftrum. leg.
l. 26. de pecul. legat.
l. 7. de pen. legat.
l. 20. de alim. vel cib. leg.
l. 36. 38. de auro, argento, mund. leg.
l. 31. de liberat. legat.
l. 85. de cond. & demonft.
l. 27. quand. dies leg. ced.
Ex lib. IV. l. 89. de legat. 2.
l. 13. de ann. legat.
l. 13. de alim. vel cib. legat.
l. 26. de liber. legat.
l. 25. ad leg. Falc.
l. 62. ad SC. Trebellian.
l. 28. quand. dies leg. ced.
l. 18. de jur. patron.
l. 26. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 54. de manum. teftam.
l. 41. de fideic. libert.
l. 26. qui & a quib. manum.
Ex lib. V. l. 44. de pact.
l. 61. de cond. indeb.
l. 32. de pignor.
l. 19. qui potior. in pig.
l. 8. quand. ex fact. tutor.
l. 26. ad leg. Falc.
l. 32. de donation.
l. 13. pro empt.
l. 5. pro donat.
l. 44. de re judic.
l. 22. quæ in fraud. cred.
l. 4. ne quid in loc. publ.
l. 4. de fluminib.
l. 15. de dol. mal. except.
l. 135. de verb. obl.
l. 62. de fidejuffor.
l. 102. de folution.
l. 5. rat. rem hab.
l. 24. de appellat.
l. 92. de diverf. reg. jur.
Ex lib. VI. l. 5. de naut. fœn.
l. 39. de ufu & ufufr. leg.
l. 27. ad leg. Falc.
l. 3. de natal. reftit.
l. 63. de fidejuffor.

Ex Libr. IV. Reg.

Ex lib. I. l. 45. ex quib. cauf. major.
l. 20. 22. 24. quemad. ferv. amitt.
l. 54. de rit. nupt.
l. 22. de excufat.
l. 5. de muner. & honor.
l. 5. de legation.
Ex lib. II. l. 7. de affign. libert.
Ex lib. III. l. 3. de vacat. & excuf. mun.
Ex lib. IV. l. 8. de teftib.
l. 7. de grad. & affin.
l. 38. de injur.
l. 4. ad leg. Jul. majeft.
l. 14. ad leg. Jul. de adult.
l. 2. ad leg. Jul. de vi publ.
l. 2. ad leg. Jul. de vi priv.
l. 2. de leg. Pompon. de par.
l. 2. de leg. Jul. repet.
l. 2. de appellat. recip.

Ex libro fingulari quæftionum publice tractatarum hæ fumptæ funt.

l. 65. fol. matr.
l. 48. de vulg. & pup. fubft.
l. 103. de legat. 3.
l. 96. ad leg. Falc.
l. 79. ad SC. Trebellian.
l. 24. quæ in fraud. cred.
l. 14. de diverf. temp. præfc.
l. 93. de folution.
l. 21. judic. folv.

Ex Not. ad Libr. XXII. Dig. Juliani.

l. 54. de pact.

Cit in notis ad lib. VII. Dig. Jul.

l. 10. de per. & com. rei vend.

Cit. in not. apud Marcellum.

l. 11. de donat. int. vir. & ux.
l. 56. ad leg. Falc.

Citatur non notato nomine librorum.

l. 2. de his qui fui vel al. jur.
l. 27. de pact.
l. 19. de negot. geft.
l. 24. de minor.
l. 49. de judic.
l. 50. de ufufr.
l. 1. quand. dies ufusfr. leg. ced.
l. 17. de reb. cred.
l. 1. quand. de pecul.
l. 12. de diftr. pign.
l. 12. 43. 56. de jur. dot.
l. 13. de fund. dot.
l. 11. de donat. int. vir. & ux.
l. 7. folut. matrim.
l. 13. 32. de excufat.
l. 3. 19. de lib. & poft.
l. 38. de vulg. & pup. fubft.
l. 1. 3. ad SC. Silanian.
l. 114. de legat. 1.
l. 16. de dot. prælegat.
l. 18. de inftr. vel inftr. leg.
l. 32. 56. de aur. arg. mund. leg.
l. 35. ad leg. Falc.
l. 22. ad SC. Trebellian.
l. 1. de conjung. cum em. lib.
l. 10. de bon. poff. fec. tab.
l. 18. de jur. patron.
l. 59. de fideic. libert.
l. 33. de acq. rer. dom.
l. 6. de reb. auct. jud. poff.
l. 47. de folution.
l. 1. fi is qui teftam. lib. effe.
l. 6. fi fam. furt. fec. dic.
l. 4. de capt. & de poftlim.
l. 19. de caftr. pecul.

VI. Sextus Pomponius.

Ex libr. XXXIX. Lection. ad Quint. Mucium.

Ex lib. I. l. 66. de hered. inftit.
l. 20. de adim. vel transfer. leg.
Ex lib. II. l. 21. de lib. & poft.
l. 16. de injuft. rupt.
l. 67. de hered. inftit.
l. 26. de cond. inftit.
l. 85. de legat. 2.
l. 118. de verb. fign.
Ex lib. III. l. 9. de teftam. tutel.
l. 43. de legat. 2.
l. 1. de cond. & dem.
l. 4. de dot. coll.
l. 109. de verb. obl.
l. 37. de ftipul. fervor.
l. 119. de verb. fign.
Ex lib. IV. l. 31. quib. mod. ufusfr. vel uf. am.
l. 49. de pecul.
l. 3. quand. de pecul. act.
l. 44. de legat. 2.
l. 33. de aur. arg. mund. leg.
l. 26. de donation.
l. 110. de verb. obl.
l. 80. de folution.
Ex lib. V. l. 22. de ufu & habit.
l. 50. de cond. indeb.
l. 65. de jur. dot.
l. 51. de donat. int. vir. & ux.
l. 10. de aur. arg. mund. leg.
l. 22. quand. dies leg. feu fid. ced.
l. 111. de verb. obl.
l. 38. de ftipul. ferv.
l. 120. de verb. fign.
Ex lib. VI. l. 22. quib. mod. ufusfr. vel uf. am.
l. 51. de cond. indeb.
l. 81. de folution.
l. 121. de verb. fign.
Lib. VII. l. 68. de hered. inftit.
Ex lib. VIII. l. 66. de jur. dot.
l. 77. de acq. hered.
l. 45. de legat. 2.
l. 7. de ann. legat.
l. 20. de ufu & ufufr. leg.
l. 122. de verb. fign.
l. 203. de diverf. reg. jur.
Ex lib. IX. l. 34. de aur. arg. mund. leg.
l. 57. de cond. & dem.
Ex lib. X. l. 13. de off. proconf.
l. 11. de fuis & legit. hered.
Ex lib. XI. l. 14. de recept.
Ex lib. XII. l. 28. de liberal. cauf.
Ex lib. XIII. l. 4. de folution.
Ex lib. XIV. l. 13. de fervit.
l. 19. de aq. & aq. pluv. arc.
Ex lib. XV. l. 112. de verb. obl.
Ex lib. XVI. l. 9. de his qui fui vel alien. jur.
l. 4. de eo qui pro tutor.
Ex lib. XVII. l. 39. ad leg. Aquil.
Ex lib. XVIII. l. 29. de ftatulib.
Ex lib. XX. l. 43. de adoption.
l. 56. de obl. & act.
Ex lib. XXI. l. 11. de negot. geft.
l. 29. de rei vind.
l. 23. commod.
l. 22. de re judic.
l. 75. de furt.
Ex lib. XXII. l. 45. de ufurp.
l. 34. de oper. libert.
l. 39. de ftipul. fervor.
Ex lib. XXIII. l. 25. de acq. poff.
l. 3. pro hered.
l. 12. ex quib. cauf. in poff. eat.
Ex lib. XXIV. l. 24. de ufurp. & ufuc.
l. 3. pro donat.
Ex lib. XXV. l. 22. qui & a quib. man.
Ex lib. XXVI. l. 55. de ufufr.
l. 23. quib. mod. ufusfr. vel uf. amitt.
l. 7. de fervit. præd. urb.
l. 36. de religiof. & fumt. fun.
l. 26. de acqu. poff.
l. 123. de verb. fign.
Ex lib. XXVII. l. 52. de cond. indeb.
Ex lib. XXVIII. l. 204. de div. reg. jur.
Ex lib. XXX. l. 12. de fuis & legit.
l. 19. de duob. reis al. eft ex lib. 37.
Ex lib. XXXI. l. 15. de fervit. præd. ruft.
l. 12. 19. 66. de contr. empt.
l. 17. de peric. & com. rei vend.
l. 14. 16. 40. de act. empt.
l. 52. locat.
Ex lib. XXXII. l. 29. de fervit. præd. urb.
l. 14. de fervit. præd. ruft.
l. 21. de aq. & aq. pluv. arc.
Ex l. XXXIII. l. 13. de precar.
l. 40. de ftip. fervor.
Ex lib. XXXV. l. 78. de acqu. hered.
Ex lib. XXXVI. l. 57. de obl. & act.
Ex lib. XXXVII. l. 19. de duob. reis.
l. 3. 5. de capt. & de poftlim.
l. 17. de legation.
Ex lib. XXXVIII. l. 16. de cond. furt.
l. 76. de furt.
Ex lib. XXXIX. l. 67. de contr. empt.
l. 11. de præfcr. verb.
l. 205. de diverf. reg. jur.

Ex XXXV. Libr. ad Sabinum.

Ex lib. I. l. 10. de teftib.
l. 8. 10. de lib. & poft.
l. 21. 23. de hered. inftit.
l. 13. de vulg. & pup. fubft.
l. 1. de manum. vind.
l. 3. de manum. teft.
l. 3. de novation.
l. 1. de accufat.
Ex lib. II. l. 80. de judic.
l. 14. de vulg. & pup. fubft.
l. 8. de legat. 1.
l. 44. de legat. 3.
l. 9. de bonor. poffeff. fecund. tab.
l. 4. de manum. teftam.
l. 9. de verb. obl.
l. 162. de verb. fign.
Ex lib. III. l. 15. de publ. in rem act.
l. 18. quib. mod. ufusfr. vel uf. am.
l. 3. de jur. & fact. ign.
l. 4. de rit. nupt.
l. 2. de tutel.
l. 27. de hered. inftit.
l. 16. de vulg. & pup. fubft.
l. 11. 23. 27. 29. 36. de acq. hered.
l. 3. fi quis omiff. cauf.
l. 9. 12. de legat. 1.
l. 4. 6. de cond. & dem.
l. 9. de bon. poff.
l. 5. de manum. teftam.
l. 19. de acq. rer. dom.
l. 10. de verb. obl.
l. 14. de capt. & de poftlim.
l. 7. de diverf. reg. jur.
Ex lib. IV. l. 5. de rit. nupt.
l. 17. de vulg. & pup. fubft.
l. 13. de legat. 1.
l. 16. de bonor. poff. contr. tab.
l. 4. de oper. libert.
l. 2. de bon. libert.
l. 5. fi tab. teftam. nul. ext.
l. 5. und. cogn.
l. 4. de fuis & legit. hered.
l. 1. de interd. & releg.
l. 8. de diverf. reg. jur.
Ex lib. V. l. 14. de adoption.
l. 10. 19. 28. 69. 73. de ufufr.
l. 6. 14. quib. mod. ufusfr. vel uf. amitt.
l. 2. fi ufusfr. pet.
l. 7. 16. de ufu & habit.
l. 15. de relig. & fumpt. fun.
l. 6. 8. commod.
l. 2. de pecul.
l. 8. de rit. nupt.
l. 3. de tutel. & rat. diftr.
l. 29. de hered. inftit.
l. 7. de cond. inftit.
l. 37. de acq. hered.
l. 16 20. 22. 24. 26. de legat. 1.
l. 1. de ann. legat
l. 14 de aur. arg mund. leg.
l. 2. de adim. vel transfer. leg.
l. 8. de cond. & dem.
l. 69. ad leg. Falc.
l. 8. de manum. teftam.
l. 12. 14. de verb. obl.
l. 165. de verb. fign.
l. 11. 14. de diverf. reg. jur.
cit. l. 12. de ufufr.
l. 14. de ufu & habit.
l. 19. de aur. arg. mund. leg.
Ex lib. VI. l. 42. fam. ercifc.
l. 4. ad exhib.
l. 2. de pigner. act.
l. 36. 38. 45. 48. de legat. 1
l. 74. de legat. 3.
l. 2. de ann. legat.
l. 6 8. de opt. leg.
l. 2. 14. de trit. vin. ol. leg.
l. 15 de inftr. vel inftrum. leg.
l. 1. de fuppellect. leg.
l. 1. 21. de aur arg. mund. leg.
l. 2. 8. de liberat. leg.
l. 13. quand. dies leg. ced.
l. 3. de oper. libert.
l. 16. de verb. obl.
l. 9. de furt.
l. 89 166 de verb fign.
l. 18. de diverf. reg jur.
cit l. 52. de legat. 3.
l. 4. de pen. leg.
Ex lib. VII. l. 4. 22. de pecul.
l. 54. de legat. 3.
l. 7. 10. de pecul. leg.
l. 11. de manum. teftam.
l. 44. de fideicom. libert.
l. 20. de diverf. reg. jur.
Ex lib. VIII. l. 8. com. præd.
l. 54. de legat. 1.
l. 14. de cond. & dem.
l. 8. de oper. libert.
l. 5. 8. de ftatulib.
l. 11. de folution.
cit. l. 6. com. præd.
l. 6. de ftatulib.
l. 21. de furt.
Ex lib. IX. l. 61. de pact.
l. 3. de mort. infer.
l. 7. de cond. indeb.
l. 23. de pecul.
l. 6. pro foc.
l. 4. 6. 8. 13. 16. 18. 20. de contr. empt.
l. 5. 12 15. de in diem addict
l. 1. de hered. vel act. vend
l. 6. de peric. & com. rei vend.
l. 3. 6. de act. empt
l. 3. locat.
l. 16. de evict.
l. 55. de legat. 1.
l. 23. de verb. oblig.
l. 17. de ftip. ferv.
l. 4. de acceptil.
cit l. 4 de in diem addict.
Ex lib. X. l. 18. de fervit. præd. urb.
l. 9. com. præd.

l. 7. de act. empt.
l. 20. de evict.
l. 18. de verb. obl.
cit. l. 14. de furt.
Ex lib. XI. l. 13. commod.
l. 27. 29. de evict.
l. 21. de acq. rer. dom.
l. 25. de diversf. reg. jur.
Ex lib. XII. l. 59. pro soc.
Ex lib. XIII. l. 9. quod cujuscunq. universf. nom.
l. 45. fam. ercisc.
l. 20. com. divid.
l. 1. de quib. reb. ad eund. jud. eatur.
l. 15. 18. 37. 39. 54. 60. 62. pro soc.
l. 4. de jur. & fact. ign.
Ex lib. XIV. l. 33. de nox. action.
l. 14. ad exhib.
l. 6. 15. 18. de jur. dot.
l. 29. 31. de don. int. vir. & uxor.
l. 9. sol. matr.
l. 56. de legat. 1.
l. 11. de statulib.
Ex lib. XV. l. 26. 28. 30. de relig. & sumpt.
l. 16. de cond. indeb.
l. 1. de rescind. vend.
l. 24. de jur. dot.
l. 7. de pact. dot.
l. 1. 4. 10. sol. matr.
l. 6. de usu & usufr. leg.
l. 10. 12. de oper. libert.
l. 7. de obl & act.
l. 19. 21. de verb. obl.
l. 16. de solution.
l. 9. rem pupil. sal. for.
cit. l. 14. sol. matr.
Ex lib. XVI. l. 51. de rei vind.
l. 2. de cond. furt.
l. 4. locat.
l. 5. de sponsal.
l. 32. de jur. dot.
l. 9. de pact. dot.
l. 11. 16. 18. sol. matr.
l. 4. 8. 10. de act. rer. amot.
l. 20. de except. rei jud.
l. 8. de oblig. & act.
l. 171. de verb. sign.
l. 27. de diversf. reg. jur.
cit. l. 3. de tutel.
l. 10. de testam. tutel.
Ex lib. XVII. l. 40. pro soc.
l. 26. de contr. empt.
l. 5. de tutel
l. 13. de testam. tutel.
l. 17. de adm. & per. tutor.
l. 4. 6. de auct. tutor.
l. 1. de fidejussor. & nominat. tutor.
l. 4 de donation. al. est Pauli.
l. 28. de usurp. & usucap.
cit. l. 14. de præscr. verb.
l. 17. de furt.
Ex lib. XVIII. l. 18. de nox. action.
l. 15. ad exhib.
l. 15. de interrog in jur. fac.
l. 3 de pigner. act.
l. 46. de ædil. edict.
Ex lib. XIX. l. 43. ad leg. Aquil.
l. 5. de pigner. act.
l. 30. de evict.
l. 17. de solution
l. 35. 37. 44. de furt.
cit. l. 7. de furt.
l. 3. arb. furt. cæs.
Ex lib. XX. l. 9. de act. empt.
l. 16. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 25. de verb. obl.
l. 6. arb. furt. cæs.
Ex lib. XXI. l. 47. fam. ercisc.
l. 14. de cond. indeb.
l. 26. de præscr. verb.
l. 39. 41. de damn. infect.
l. 19. de solution.
Ex lib. XXII. l. 5. de reb. cred.
l. 15. de cond. causa data.
l. 7. de cond. ob turp. causam.
l. 19. 22. de cond. indeb.
l. 6. de eo quod cert. loc.
l 12. depos.
l. 31. de contr. empt.
l. 16. de præscr. verb.
l. 21. ad SC. Trebellian.
l. 29. de usurp. & usucap.
l. 3. pro suo.
l. 27. de verb. obl.
l. 2. de fidejussor.
l. 20. de solution.
l 175. de verb. sign.
l 33. de diversf. reg. jur.
cit. l. 25. de aur. arg. mund. leg.
Ex lib. XXIII. l. 25. de pecul.
l. 16. 36. 48. de ædil. edict.
l. 17. de precar.
Ex lib. XXIV. l. 2. de resc. vend.
l. 31. de verb. obl.
l. 4. de duob. reis.
l. 7. de novation.
l. 23. de solution.
Ex lib. XXV. l. 3. de legib.
l. 3. de compensat.
l. 33. de verb. obl.
Ex lib. XXVI. l. 16. de pact. dot.
l. 10. ut leg. seu fideic. ser. caus. cav.
l. 5. de verb. obl.
l. 6. de stipul. serv.
l. 9. de fidejussor.

l. 10. 12. de acceptil.
l. 12. judic. sol.
l. 18. rat. rem hab.
Ex lib. XXVII. l. 3. de reb. cred.
l. 3. de hered. vel act. vend.
l. 34. de evict.
l. 15. 40. 42. de verb. obl.
l. 5. de acceptil.
l. 36. de diversf. reg. jur.
Ex lib. XXIX. l. 60. 70. de rei vindic.
l. 1. quand. ex fact. tutor.
l. 14. de vi & vi arm.
l. 21. quod vi aut clam.
l. 5. 15. de precar.
l. 12. de obl. & act.
l. 38. de diversf. reg. jur.
Ex lib. XXX. l. 57. de legat. 3.
l. 27. de acq. rer. dom.
l. 30. de usurp. & usuc.
l 1. de loc. & itin. publ.
l. 180. de verb. sign.
Ex lib. XXXI. l. 53. de rei vind.
l. 21. de except. rei jud.
l. 25. de solution.
Ex lib. XXXII. l. 19. quem. servit. amitt.
l. 31. 33. de acq. poss.
l. 32. de usurp. & usuc.
l. 6. pro empt.
l. 1. pro hered.
l. 4. pro don.
l. 5. pro derel.
l. 6. pro legat.
l. 4. pro suo.
l. 2. de aq. cottid. & æstiv.
l. 16. de precar.
l. 39. de diversf. reg. jur.
Ex lib. XXXIII. l. 32. de usufr.
l. 15. de servit.
l. 21. 23. 25. 27. de servit. præd. urb.
l. 20. 22. 24. de serv. præd. rust.
l. 11. com. præd.
l. 14. si servit. vind.
l. 22. com. divid.
l. 33. de contr. empt.
l. 11. de testib.
l. 9. de donation.
l. 28. de acq. rer. dom.
Ex lib. XXXIV. l. 25. de servit. præd. rust.
l. 20. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 30. de acq. rer. dom.
l. 2. de fluminib.
l. 3. de aq. cottid. & æstiv.
l. 2. de arb. cædend.
l. 40. de diversf. reg. jur.
Ex lib XXXV. l. 6. 8. de pigner. action.
l. 2. de leg. commiss.
l. 4. qui potior. in pig.
l. 26. de solution.
l. 181. de verb. sign.

Ex lib. XXXVI. ad Sabinum :

l. 20. de capt. & de postlim.

Ex Libr. XX. Epist.

cit. l. 124. de diversf. reg. jur.
Ex lib. V. l. 105. de cond. & dem.
Ex lib. VI. l. 8. de trit. vin. ol. leg.
l. 14. de pollicit.
Ex lib. VII. l. 20. de fideic. libert.
cit. l. 29. de instr. vel instrum. legat.
Ex lib VIII. l. 43. de nox. act.
l. 60. de adm. & peric. tutor.
cit. l. 18. de cond. furt.
l. 3. de trib. act.
l. 21. de pecul.
Ex lib. IX. l. 50. de minor.
l. 46. de legat. 1.
l. 110. de cond. & demon.
l. 62. de solution.
Ex lib. X. l. 55. de act. empt.
l. 245. de verb. sign.
Ex lib. XI. l. 111. de cond. & dem.
l. 61. de manum. testam.
l. 3. quib. ad libertat. procl. non lic.
l. 35. de jur. fisc.
Ex lib. XII. l. 112. de cond. & dem.
l. 12. de assign. libert.
cit. l 32. de usur.
Ex lib. XVI. l. 246. de verb. sign.
Ex lib. XVII. l. 18. de recept.
l. 64. de ædil. edict.
Ex lib. XVIII. l. 42. de jurejur.
Ex lib. XX. l. 67. sol. matr.
l. 61. de admin. & peric. tutor.
Cit. lib. *Epist.* l. 7. qui satisd. cog.
l. 19. de aur. arg. mund. leg.

Ex Libr. XV. Lection. Variar.

Ex lib. I. l. 47. ad SC. Trebellian.
l. 6. de capt. & de postlim.
Ex lib. II. l. 11. de divis. rer.
cit. l. 9. de distr. pign.
Ex lib. IV. l. 18. de donat. int. vir. & uxor.
l. 23. qui & a quib.
cit. l. 7. de donat. int. vir. & ux.
cit. l. 43. de acq poss.
Ex lib. VI l. 14. de pollicitat.
Ex lib. VII. l. 19. de SC. Maced.
l. 46. de manum. testam.
l. 30. de statulib.
l. 30. de re judic.
l. 43. de fidejussor.
Ex lib. IX. l. 50. de minor.

l. 206. de diversf. reg. jur.
Ex lib. X. l. 58. de cond & dem.
l. 22. de aq. & aq pluv. arc.
Ex lib. XI. l. 40. de recept.
l. 1. quib. mod. usus vel ususfruct. amitt.
l. 17. quemadm. servit. amitt.
l. 3. quib. ad libert. procl. non lic.
Ex lib. XII. l. 4. de senator.
l. 34. de pecul.
l. 41. de hered. instit.
Ex lib. XIII. l. 7. in quib. caus. pig. vel hyp. tac.
l. 77. de furt.
cit. l. 5. in quib. caus. pig. vel hyp. tac.
Ex lib. XIV. l. 83. de solution.

Ex libr. XVII. epistol. & variarum lectionum.

l. 18. de recept.
Cit. lib XXV. *lect.* l. 1. de rei vind.
cit. lib. XXXIV. *lect.* l. 21. de rei vind.
cit. lib. XLI. *lection.* l. 8. si servit. vind.
cit. *libris lectionum* in l. 7. de pact.

Ex libris VII. ad Plautium.

Ex lib. I. l. 22. de eviction.
l. 13. de manumission.
l. 21. de novation.
l. 65. de solution.
Ex lib. II. l. 62. de procur.
l. 59. de eviction.
l. 2. de except. rei vend.
Ex lib. III. l. 11. 47. mand.
l. 2. de naut. fœn.
l. 90. de verb. obl.
l. 23. de novation.
l. 16. rat. rem hab.
Ex lib. IV. l. 40. de rit. nupt.
l. 24. de re judic.
Ex lib. V. l. 47. 65. de usufr.
l. 40. de manum. testam.
l. 9. de re judic.
l. 10. de precar.
l. 18. de duob. reis const.
l. 24. de novation.
Ex lib. VI. l. 10. de divis. rer.
l. 8. 12. de reb. cred.
l. 50. de acq. rer. dom.
l. 11. de vi & vi arm.
l. 66. de solution.
l. 5. de sepulchr. viol.
Ex lib. VII. l. 49. de usufr.
l. 11. 13. de legat. 2.
l. 4. de liberat. legata.
l. 41. de manum. testam.
l. 8. de fideicom. libert.
l. 21. de statulib.
l. 50. de obl. & act.

Ex V. libr. fideicommiss.

Ex lib. I. l. 16. 18. de legat. 3.
l. 21. de instruct. vel instr. leg.
Ex lib. II. l. 31. ad leg. Falcid.
l. 70. ad SC. Trebellian.
Ex lib. III. l. 34. de fideicom. lib.
Ex lib. IV. l. 72. ad SC. Trebell.

Ex libr. V. JCtorum.

Ex lib. I. l. 32. ad SC. Vellejan.
l. 99. de acq hered.
Ex lib. II. l. 10. ad SC. Tertyllian.
Ex lib. III. l. 43. de liberal. causa.
Ex lib. IV. l. 2. 4. 13. de assig. libert.
Ex lib. V. l. 20. de SC. Maced.
l. 3. si ingen. ess. dic.

Ex Libro Regularum.

l. 17. de servit.
l. 41. de jurejur.
l. 16. qui testam. fac. poss.
l. 35. de cond. & dem.
l. 24. de obl. & act.
l. 10. de castr. pecul.
cit. l. 63. de acq. vel om. hered.

Ex Libr. II. Enchirid.

Ex lib. I. l. 8. de grad. & affin.
Ex lib. II. l. 13. de tutel.
l. 107. de solution.

Ex libr. sing. Enchir.

l. 2. de just. & jur.
l. 2. de orig. jur.
l. 239 de verb. sign.
Cit. libris ad edictum lib. VI. in l. 7. de pact.
Lib. VII. in l. 13. de pignor.
Lib. XXV. in l. 39. de pignor.
Lib. XXXIII. in l. 11. de recept.
Lib. XXXIX. in l. 21. de rei vind.
Lib. LXIII. in l. 11. locat.
Lib. LXIIX. in l. 3. de adm. & peric. tut.
Lib. LXIX. in l. 1. de tutel.
Lib. LXXIX. in l. 1. de collation.
l. 1. de Carbon. edict.
Cit. lib. V. Digestorum in l. 44. solut. matr.

Libr. VIII. de stipulat.

l. 5. de usufr. ear. rer.

Cit. his locis notato numero lib.

Lib. V. in l. 12. de usufr.
l. 1. si ususfr. pet.
l. 4. 8. de usu & habit.
l. 73. de legat. 3.
Lib. VIII. in l. 5. de constit. pecun.
Lib. IX. in l. 8. de peric. & com. rei vend.
Lib. X. in l. 9. de jurisdict.

l. 49. de contr. empt.
Lib. XI. in l. 9. de pecul.
Lib. XXIV. in l. 1. 39. de procurator.
Lib. XXVI. in l. 6. 15. de neg. gest.
Lib. XXVII. in l. 9. de dolo.
Lib. XXVIII. in l. 7. 9. 12. quod met. caus.
l. 1. de dolo.
l. 7. 11. 13. 16. de minor.
Lib. XXX in l. 1. 7. quod fal. tutor. auct.
Lib. XXXI. in l. 17. ex quib. caus. man.
l. 9. quod fals. tutor. auct.
Lib. XXXIII. in l. 7. 9. 11. 17. 21. de recept.
Lib. XXXIV. in l. 1. 3. naut. caup.
l. 27. de constit. pec.
Lib. XXXVI. in l. 8. de rei vindic.
Lib. XXXVII. in l. 1. de rei vind.
l. 36. de re jud.
Lib. XL. in l. 11. de Publ. in rem action
l. 5. si ususfr. pet.
l. 5. de servit. præd. urb.
Lib. XLI. in l. 4. si servit. vind.
Lib. LX. in l. 5. 9. de tribut. act.
l. 3. de in rem vers. al. lib. 61.
Lib. LXI. in l. 1. quand. de pecul.
l. 1. de in rem vers.
l. 3. eod. al. lib. 60.
Lib. LXXXIII. in l. 1. si quid in fraud. patr.

Citatur non notato nomine librorum.

l. 3. de off. prætor.
l. 7. de jurisd.
l. 3. quod quisq. jur. in alt.
l. 4. 10. de in jus voc.
l. 1. 4. ne quis eum qui in jus.
l. 2. 7. qui satisd. cog.
l. 2. si ex nox. caus. ag.
l. 10. si quis caution.
l. 9. de edend.
l. 7. 17. de pact.
l. 1. 3. de postul.
l. 2. 4. 11. de his qui not. inf.
l. 37. 39. 40. de procurator.
l. 5. quod cujuscunque univers. nom.
l. 6. 9. de negot. gest.
l. 1. de calumniat.
l. 3. 14. 21. quod met. caus.
l. 7. 21. de dolo.
l. 3. 11. 14. de minor.
l. 26. 28. ex quib. caus. maj.
l. 11. 13. 21. 25. de recept.
l. 1. 6. naut. caupon. stab.
l. 5. de judic
l. 16. 36. de heredit. petit.
l. 3. 5. 33. de rei vind.
l. 7. de Publ. in rem act.
l. 3. 8. de usufr. accresc.
l. 29. quib. mod. usus vel ususfr. am.
l. 9. usufr. quemadm. cav.
l. 2. 4. si servit. vind.
l. 41. ad leg. Aquil.
l. 7. 31. de nox. action.
l. 4. fin. regund.
l. 6. 8. 16. 18. 22. 25. 35. fam. ercisc.
l. 19. 29. com. dividund.
l. 3. 7. 9. ad exhibend.
l. 1. de aleator.
l. 3. 5. 7. si mens. fals. mod.
l. 3. 14. de religios.
l. 9. 28. de jurejur.
l. 9. de cond. ob turp. caus.
l. 13. 23. de cond. indeb.
l. 3. 11. 14. 18. 19. de const. pecun
l. 17 commod.
l. 36. de pigner. act.
l. 1. de exercit. act.
l. 17. de instit. act.
l. 5. de tribut. act.
l. 7. 19. 36. de pecul.
l. 1. 3. 5. 8. 10. de in rem vers.
l. 4. quod jussu.
l. 22. ad SC. Vellejan.
l. 4. de compensat.
l. 1. 5. 11. depos.
l. 19. 40. mand.
l. 14. 23. 47. 57. 63. pro soc.
l. 15. 45. de contr. empt.
l. 4. 6. de in diem addict.
l. 5. 32. de act. empt.
l. 9. locat.
l. 17. de præscr. verb.
l. 12. de pignor.
l. 6. in quib. caus. pig. vel hyp. tac. cont.
l. 4. 6. 21. 23. 31. 33. 38. de ædil edict.
l. 3. 44. de rit. nupt.
l. 20. de jur. dot.
l. 6. de pact. dotal.
l. 5. 28. de don. int. vir. & ux.
l. 7. sol. matr.
l. 5. de imp. in res dot. fact.
l. 6. de tutel.
l. 10. 16. de testam. tutel.
l 17. de tutor. & cur. dat.
l. 15. de auctor. tutor.
l. 9. de lib. & post.
l. 1. de his quæ in testam. del.
l. 19. 41. de hered. instit.
l. 3. de testam. mil.
l. 22. 26. 30. de acq. hered.
l. 4. 32. de legat. 1.
l. 13. de option. leg.
l. 34. de aur. arg. mund. leg.
l. 1. 3. si cui plus quam per leg. Falc.
l. 3. ad SC. Trebellian.
l. 12. 21. quand. dies leg.

l. 1. de

l. 1. de bon. poff. contr. tab.
l. 1. de collation.
l. 1. de bonor. poff. fec. tab.
l. 37. de oper libert.
l. 3. de affig. libert.
l. 2. quis ord. in poff. fer.
l. 4. 18. 40. de dam. inf.
l. 1. de publ. & vectig.
l. 18. de donation.
l. 3. 4. de ftatulib.
l. 44. 48. 49. de acq. rer. dom.
l. 6. 10. 13. de acq. poff.
l. 4. de ufurp. & ufuc.
l. 2. pro empt.
l. 7. quib. ex cauf. in poffeffion. eatur.
l. 1. 4. 5. 6. de l. vi & vi arm.
l. 3 4. uti poffid.
l. 2. de rivis.
l. 1. de cloac.
l. 1. 20. quod vi aut clam.
l. 4. de dol. mal. except.
l. 37. de oblig. & act.
l. 2. 91. de verb. obl.
l. 27. 56. de fidejuffor.
l. 7. 8. de folution.
l. 13 rat. rem hab.
l. 2. de priv. delict.
l. 12. 15. 21. 36. 41. 46. de furt.
l. 3. arb. furt. cæf.
l. 9. 13. 18. de injur.
l. 15. 23. ad leg. Jul. de adult.
l. 27. de verb. fignific.

VII. Volufius Mæcianus.

Ex Lib. XVI. fideicommiffforum.

Ex lib. I. l. 9. de legat. 3.
l. 28. ad leg. Falc
l. 18. de caftr. pecul.
l. 93. de diverf. reg. jur.
Ex lib. II. l. 13. 15. 95. de legat. 3.
l. 91. de cond. & dem.
l. 55. de manum. teftam.
l. 31. de obl. & act.
l. [illegible]. de folution.
Ex lib. III. l. 6. de reb. dub.
l. 86. de cond. & dem.
l. 58. de manum. teftam.
cit. l. 72. de ufufr.
Ex lib. IV. l. 62. de cond. indeb.
l. 14. de teftam. mil.
l. 18. fi quis omiff. cauf.
l. 7. 64. ad SC. Trebellian.
Ex lib. V. l. 65. ad SC. Trebellian.
Ex lib. VI. l. 5. ad SC. Trebellian.
cit. l. 16. ad SC. Trebellian.
Ex lib. VII. l. 86. de heredib. inftit.
l. 42. de fideicom. libert.
cit. l. 16. ad SC. Trebellian.
Ex lib. VIII. l. 45. de relig. & fumpt. fun.
l 30. ad leg. Falc.
l. 69. ad SC. Trebellian.
l. 104. de folution.
Ex lib. IX. l. 32. ad leg. Falc.
Ex lib. X. l. 8. fi cui plus quam per leg. Falc.
l. 71. ad SC. Trebellian.
Ex lib XII. l. 9. fi cui plus quam per leg. Falc
l. 12. ut in poff. legat.
l. 90. de diverf. reg. jur.
Ex lib. XIII. l. 23. de SC. Silanian.
l. 73. ad SC. Trebellian.
Ex lib. XV. l. 32. 35. de fideic. libert.
Ex lib. XVI. l. 36. 54. de fideicom. libert.

Ex XIV. Libris Publicorum.

Ex lib. V. l. 8. ad L. Jul. de vi publ
Ex lib. X. l. 11. de public. judic
Ex lib. XI. l. 14. de SC. Silanian.
Ex lege Rhodia, l. 9. de leg. Rhod.

citatur non notato nomine librorum.

l. 86. de acq. hered.
l. 3. quib. mod. ufus vel ufusfr. am.
l. 6. de fervit. præd. ruftic.
l. 44. de vulg. & pupill. fubftitutione.
l. 11. de legat. lib. 3.
l. 20. ad leg. Falc.
l. 1. 16. ad SC. Trebellian.
l. 17. de jur. patron.
l. 6. de L. Pompej. de parricid.

VIII. Junius Mauricianus.

Ex Libris VI. ad Leges.

Ex lib. II. l. 57. de legat. 2.
l. 23 de ufu & ufufr leg
Ex lib. III. l. 15. de jur. fifc.

Ex Lib. II. de pœnis.

l. 3. de edendo.

citatur non notato nomine librorum.

l. 7. de pact.
l. 25. de ufufr.
l. 36. de hered. petit.
l. 35. de rei vind.
l. 3. de lib. & poft.
l. 1. pro fuo.

IX. Terentius Clemens.

Ex Libr. XX. ad Leges.

Ex lib. II. l. 5. de jur. & fact. ign.
l. 146. de verb. fign.
Ex lib. III. l. 16. de probation.
l. 21. de rit. nupt.
l. 61. de jur. dot.
l. 52. de legat. 2.
l. 147. de verb. fign.
Ex lib. IV. l. 72. de heredib. inftit.
l. 6. de vulg. & pup. fubft.
l. 53. de legat. 2.
l. 62. de cond. & dem.
l. 67. ad leg. Falc.
Ex lib. V. l. 25. de don. int. vir. & uxor.
l. 64. de cond. & dem.
l. 31. qui & a quib. man.
l. 151. de verb. fign.
Ex lib. VIII. l. 48. de ritu nuptiarum.
l. 14. de oper. libert.
l. 32. qui & a quib. man.
Ex lib. IX. l. 10. de jur. patron.
l. 38. de bon. libert.
l. 24. qui & a quib.
Ex lib. X. l. 39. de bonis libert.
Ex lib. XI. l. 153. de verb. fign.
Ex lib. XII. l. 21. de liberat. legat.
l. 40. de bon. libert.
l. 10. de affig. libert.
Ex lib. XIII. l. 54. de legatis 2.
Ex lib. XV. l. 59. de legatis 2.
l. 16. de option. leg.
Ex lib. XVI. l. 82. de acq. hered.
Ex lib. XVII. l. 22. de lib. & poft
l. 17. de option. leg.
Ex lib. XVIII. l. 5. de oper. ferv.
l. 1. de adempt. liber.
cit. l. 21. de ftatulib.

X. Africanus.

Ex Libr. IX. Quæft.

Ex lib. I. l. 46. de acq. hered.
l. 10. fi quid in fraud. patr.
l. 22. de mort. cauf. don.
l. 20. de manum. teftam.
Ex lib II. l. 23. de reb. cred.
l. 46. de hered. inftit.
l. 33. de vulg. & pup. fubft.
l. 15. de jur. codic.
l. 107. de legat 1.
l. 2. 5. de auro, argento, mundo legat.
l. 31. 42. de cond. & dem.
l. 26. de bon. liber.
l. 23. de mort. caufa. don.
Ex lib. III. l. 77. de judic.
l. 8. de eo quod cert. loc.
l. 18. de in diem addict.
l. 8. qui & a quib. man.
l. 22. de obl. & act.
l 10. rem pup. fal. for.
l 6. ad L. Cornel. de falf.
l. 3. de legation.
l. 207. de verb. fign.
Ex lib. IV. l. 56. de hered. petit.
l. 17. 19. ad SC. Vellejan.
l. 14. 16 de lib. & poft.
l. 47. de hered. inftit.
l. 34. de vulgari & pupillari fubftitut.
l. 21. de teftam. mil.
l. 47. 49. 51. de acq. hered.
l. 14. de bonor. poffeff. cont. tab.
l. 18. de legat. præft.
l. 4. de collation.
l. 8. de Carb. edict.
l. 27. de bon. libert.
l. 21. de manum. teftam.
l. 4. de liber. exhib.
l. 208. de verb. fign.
Ex lib. V. l. 36. de ufufr.
l. 2. 9. de ufufr. accrefc.
l. 17. de ufu & habit.
l. 35. de vulg. & pup. fubft.
l. 108. de legat. 1.
l. 4. de dot. præleg.
l. 5. de option. leg.
l. 16. de pecul. leg.
l. 88. ad leg. Falc.
l. 13. de bonor. poff.
l. 19. de legat. præft.
l. 7. de confeff.
l. 24. rat. rem hab.
Ex lib. VI. l. 78. de procurat.
l. 32. de fervit. præd. ruft.
l. 28. de noxal. act.
l. 34. de ædil. edict.
l 24. 46. de evict.
l. 109. de legat. 1.
l. 64. de legat. 3.
l. 28. ad SC. Trebellian.
l. 63. de verb. obl.
l. 15. judic. fol.
l. 25. rat. rem hab.
Ex lib. VII. l. 18. de jurisdictione.
l. 46. de negot. geft.
l. 4. de minor.
l. 29. 43. ex quibus caufis maj.
l. 37. de ufufr.
l. 9 com. dividund.
l. 16. depof.
l. 20. de hered. vel act. vend.
l. 23. de pact. dotal.
l. 33. fol. matr.
l. 40. de acq. rer. dom.
l. 40. de acq. poff.
l. 11. pro. empt.
l. 23. de obl. & act.
l 64. de verb. obl.
l. 21. de fidejuffor.
l. 38. de folution.
l. 60. de furt.
Ex lib. VIII. l. 48. de negot. geft.
l. 41. de reb. cred.
l. 4. de cond. fine cauf.
l. 21. commod.
l. 31. de pigner. act.
l. 7. de exercit. act.
l. 38. de pecul.
l. 17. de in rem verf.
l. 20. ad SC. Vellejan.
l. 34. 37. mand.
l. 30. 44. de act. empt.
l. 33. 35. locati.
l. 24. de præfcr. verb.
l. 9. qui potior. in pig.
l. 51. de ædil. edict.
l. 47. de eviction.
l. 27. de ufur.
l. 50. de jur. dot.
l. 9. 11. de fund. dot.
l. 34. fol. matr.
l. 23. de act. rer. am.
l. 23. de teftam. tutel.
l. 110. de legat. 1.
l. 39. de folution.
l. 61. de furt.
Ex lib. IX. l. 33. de ferv. præd. ruft.
l 38. de cond. indeb.
l 32 de cond & demon.
l. 15. de oper. nov. nunc.
l. 44. de damn. inf.
l. 24. de mort cauf. don.
l. 22. de manum teftam.
l. 49. de fideicom libert.
l. 15. de ftatulib
l. 16. 18 de exception.
l. 26. de except. rei jud.
l. 6. de diverf. temporal. præfcriptionib.

Ex Libro Quæftionum.

l. 1. de his quæ pœnæ caufa relinqu.
Cit. Lib. XX. *Epift.* in l. 39. de legat. 1.
Cit. his locis, l. 45. de act. empt.
l. 2. ad SC. Tertyllian.

XI. Marcellus.

Ex Libr. XXXI. Digeft.

Ex lib. I. l. 30. de judic.
l. 12. de cur. fur.
l. 15. de appellat.
l. 31. ad municip.
l 85. de verb. fign.
Ex lib. II. l. 10. de re jud.
cit. l. 7. §. 16. de pact.
l. 3. de negot. geft.
l. 3 11. de minor.
l. 4. quod cum eo.
Ex lib. III. l. 2. de fenator.
l. 7. de in integr. reftit.
l. 3. 5. 10. de inoff teft.
l. 10. de probation.
l. 37. de re judic.
l. 9. de exception.
l. 94. de verb. obl.
l. 183. de diverf reg. jur.
cit. l. 7. qui fatisd. cog.
l. 11. de judic.
Ex lib. IV. l. 10. de fervit. prædior. urb.
l. 11. quemadm. fervitut. amittantur.
l. 12. de re judic.
cit. l. 13. 25. de hereditat. petitione
l. 3. de re vindic.
l. 1. quand. dies ufusfruct. leg. ced.
Ex lib. V. l. 35. de religiof. & fumpt. fun.
l. 16. commod.
l. 22. depof.
l. 27. de pignor.
l. 95. de verb. obl.
cit. l. 25. de heredit. petit.
l. 41. ad L. Aquil.
l. 13. de cond. caufa dat.
l. 10. de in rem verf.
l. 4. de in diem addict.
l. 3. quib. mod. pig. vel hyp. fol.
Ex lib. VI. l. 11. fi fervit. vind.
l. 49. mand.
l. 60. de contr. empt.
l. 47. locati.
l. 2. de diverf. temp. præfcr.
cit. l. 10. de in jus voc.
l. 6. com. prædior.
l. 16. de pigner. act.
l. 1. depof.
l. 23. 26. pro foc.
l. 9. de contr. empt.
l. 2. de hered. vel act. vend.
l. 9. locat.
l. 5. de jur. dot.
Ex lib. VII. l. 59. de jur. dot.
l. 49. de don. int. vir. & ux.
l. 57. fol. matr.
l. 20. de act. rer. amot.
l. 10. de Carb. edict.
l. 1. fi ingen. effe dic.
cit. l. 63. pro foc.
l. 5. 7. 45. de donat. int. vir. & uxor.
l. 1. 3. de agn. & alend. lib.
l. 3. de concubin.
l. 18. de jur. fifc.
Ex lib. VIII. l. 8. de in lit. jur.
l. 48. locati.
l. 61. de evict.
l. 28. 29. de adm. & per. tutor.
l. 68. 70. de furt.
l. 5. fi fam. furt. fec. dic.
cit. l. 21. de dolo.
l. 4. de pact. dotal.
l. 11. de act. rer. amot.
l. 9. de adm. & per. tutor.
l. 1. de tut. & rat. diftr.
Ex lib. IX. l. 75. de acq. hered.
l. 9. de jur. codic.
l. 52. ad leg. Falcid.
l. 25. de legat. præft.
l. 3. de conjung. cum emancip. lib.
l. 4. fi a par. quis man.
l. 31. de bon. libert.
l. 5. quis ord. in poffeff. fer.
cit. l. 20. de vulg. & pup. fubft.
l. 8. de bon. poff. contr. tab.
l. 6. de bon. libert.
Ex lib. X. l. 8. 29. de teftam. mil.
l. 17. de legat. 2.
l. 32. de bon. libert.
cit l 20. qui teftam. facere poff.
l. 13. de teftament. mil. al. lib. 11.
Ex lib. XI. l. 24. de rebus dub.
cit. l. 13. de teft. mil. al. lib. 10.
Ex lib. XII. l. 23. de cond. inftit.
l. 5. 7. fi quis omiff. caufa teft.
l. 16. de SC. Silanian.
l. 96. de verb. obl.
l. 87. de verb. fign.
cit l. 1. de SC. Silanian.
l. 114. de legat. 1.
l. 3. de his quæ ut indig.
Ex lib. XIII. l. 20. de ufu & habit.
l. 31. de teftam. milit.
l. 83. de legat. 1.
l. 23 de legat. 2
l. 15. de ufu & ufufr. leg.
l. 2. de fervit. leg.
l. 67. de folution.
Ex lib. XIV. l. 19. de jur. codic.
l. 47. de cond. & demon.
l. 95. de verb. fign.
Ex lib XV. l. 25. de legat. 2.
l. 48. de cond. & demon.
l. 54. ad leg Falc.
l. 44. ad SC. Trebellian.
l. 22. de oper. nov. nunc.
l. 9. de fideicom. liber.
cit. l. 24. de fideicommiff. libert.
Ex lib. XVI. l. 26. de legat. 2.
l. 42. de manum. teftam.
l. 10. de fideicom. libert.
l. 24. de ftatulib.
l. 68. de folution.
cit. l. 55. de fideicom. libert.

Ex lib. XVII. l. 71. de usufr.
l. 13. quemadm. servit. amitt.
l. 19. de acq. poss.
l. 17. de usurp. & usuc.
cit. l. 7. de Public. in rem action.
Ex lib. XVIII. l. 12. quæ in fraud. cred.
cit. l. 7. de pact.
Ex lib. XIX. l. 20. de acq. poss.
l. 12. de vi & vi arm.
l. 19. de except. rei jud.
Ex lib. XX. l. 61. de contr. empt.
l. 55. ad leg. Falc.
l. 98. de verb. obl.
l. 38. de fidejussor.
l. 72. de solution.
cit. l. 26. de cond. indeb.
l. 5. de solution.
Ex lib. XXI. l. 34. 36. ad leg. Aquil.
l. 30. de admin. & per. tut.
l. 5. si cui plus quam per L. Falc.
l. 17. rat. rem hab.
citatur l. 2. de adm. & per. tut.
Ex lib. XXII. l. 6. de his quæ ut indig.
l. 2. 56. ad leg. Falc.
l. 20. de donation.
l. 2. pro donat.
l. 1. de captivis, & de postlim.
Ex lib. XXIII. l. 15. de manumission.
Ex lib. XXIV. l. 4. de servis export.
l. 2. quib. ad libert. procl. non lic.
Ex lib. XXV. l. 12. ad L. Jul. pecul.
Ex lib. XXVI. l. 18. 20. 38. de adopt.
l. 41. de rit. nupt.
l. 57. ad leg. Falc.
Ex lib. XXVIII. l. 2. de mort. infer.
l. 10. de jur. delib.
l. 50. de legat. 2.
l. 34. de mort. caus. don.
Ex lib. XXIX. l. 3. de his quæ in testam. del.
l. 28. de legat. 2.
l. 3. de servit. legata.
l. 192. de divers. reg. jur.
Ex lib. XXX. l. 73. de solution. al. ex lib. 31.
l. 26. ad legem. Cornel. de fals.
Ex lib. XXXI. l. 73. de solution al. ex lib. 30.
Ex lib. XXXIX. l. 2. de capt. & de postlim.

Ex Lib. VI. ad leges.

Ex lib. I. l. 32. 49. de ritu nupt.
l. 8. de agn. & alend. lib.
l. 38. de mort. causa don.
Ex lib III. l. 33. 50. de rit. nupt.

Ex Libr. Respons.

l. 24. de constit. pec.
l. 34. de pigner. act.
l. 38. mand.
l. 38. sol. matr.
l. 21. de admin. & per. tutor.
l. 53. de hered. instit.
l. 25. de testam. mil.
l. 123. de legat. 1.
l. 69. de legat. 3.
l. 6. de aur. argento, mundo legat.
l. 36. de cond. & demon.
l. 3. de obseq par. & patr.
l. 28. de mort. causa don.
l. 56. de fideic. libertat.
l. 24. de fidejussor.
l. 48. de solution.

Ex Lib. II. Public.

l. 22. de his qui not. infam.

Ex Lib. I. de offic. Præsid.

l. 43. de minor.

Ex Lib. V. de off. Cons.

l. 2. ne de stat. defunct. post quinq.

Ex Not. ad Dig. Juliani.

ad lib. XI. l. 14. de in rem vers.
ad lib. XXVII. l. 20. de cond. & demon.
ad lib. XXIX. l. 5. de hered. instit.
ad. lib. XXXII. l. 80. de legat. 1.
ad lib. XL. l. 75. ad legem Falc.
ad lib. XLII. l. 34. ad legem Falc.

Ex not. ad Pomp. lib. sing. reg.

l. 63. de acq. hered.

Citatur in notis apud Julianum.

l. 9. quod met. causa.
l. 11. de minor.
l. 41. ex quib. caus. major.
l. 75. de judic.
l. 13. de heredit. pet.
l. 25. de usufr.
l. 1. si ususfr. petet. lib. 8.
l. 4. si servit. vind.
l. 2. de eo quod cert. loc.
l. 7. 16. de pecul.
l. 8. ad SC. Vellejan.
l. 1. depos.
l. 23. de act. empt.
l. 44. de jur. dot.
l. 12. de auct. tutor.
l. 35. 39. de hered. instit.
l. 42. de acq. hered.
l. 53. 82. de legat. 1.
l. 1. de pen. leg.
l. 3. 5. de liberat. leg.
l. 3. 25. 27. ad SC. Trebellian.
l. 13. 15. de mort. caus. don.
l. 3. ex quib. caus. in possess. eat.
l. 8. de fidejussor.
l. 22. rat rem hab.
l. 9. de verb. sign.
l. 66. de divers. reg. jur.

Citatur in notis ad Pomponium, in

l. 29. quib. mod. usus vel ususfr. amitt.
l. 16. qui test. fac. poss.

Citatur non notato nomine librorum.

l. 7. de pact.
l. 27. 39. de procurator.
l. 8. de neg. gest.
l. 23. de minor.
l. 2. de judic.
l. 25. de rei vind
l. 12. 30. de usufr.
l. 11. 27 ad leg Aquil.
l. 2. de nox act.
l. 20. 22 fam. ercisc.
l. 9. ad exhib.
l. 27. de relig. & sumpt.
l. 9. 14. de reb. cred.
l. 3. 13. 34. de jurejur
l. 6. de cond. causa dat.
l. 4. de cond. ob turp. caus.
l. 18. de constit. pecun.
l. 1. de instit. act.
l. 6. quod cum eo.
l. 3. 9. 19. de pecul.
l. 1. quand. de pec.
l. 1. quod jussu.
l. 1. 19. 31. depos.
l. 6. 12. 14. 41. mand.
l. 7. qui potior. in pig.
l. 31. 66. de ædil. edict.
l. 1. de except. rei vend.
l. 11. de usur.
l. 12. de jur. dot.
l. 11. 19. de don. int. vir. & ux.
l. 5. de imp. in res dot. fac.
l. 5. de agn. & alend. lib.
l. 18. de testam. tutel.
l. 1. 3. de legit. tutor
l. 16. de admin. & per. tut.
l. 9. de lib. & post.
l. 6. de injust. rupt.
l. 1. 2. 9. 39. de heredib. instit.
l. 4. de cond. instit.
l. 26. 40. 56. de acq. hered.
l. 10. si quis omiss. causa.
l. 14. 39. 43. 49. 53. 82. 92. 113. 114. de legat. 1.
l. 24. de legat. 2.
l. 7. 11. de legat. 3.
l. 9. de pecul. leg.
l. 1. 3. ad leg. Falc.
l. 1. si cui plus quam per leg. Falc.
l. 1. ut leg. seu fideic. ser. caus. cav.
l. 5. ut in poss. legat.
l. 17. de bon. poss. cont. tab.
l. 1. de ventr. in poss. mit.
l. 1. 8. de adsig. liber.
l. 1. si tab. testam. nul. ext.
l. 11. 13. de dam. inf.
l. 1. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 20. de manum. vind.
l. 28. de fideicom. libert.
l. 34 de acq. poss.
l. 10. 15. de usurp. & usuc.
l. 10. quæ in fraud. cred.
l. 1. de itin. act. priv.
l. 1. de aq. cottid. & æst.
l. 6. de precar.
l. 4. 5. de dol. mal. except.
l. 4. 8. 28. 38. 25. de verb. obl.
l. 8. 14. de novation.
l. 20. de acceptil.
l. 7. 11. de injur.
l. 14. ad leg. Cornel. de Fals.
l. 4. de bon. damnat.
l. 21. de jur. fisc.
l. 12. de capt. & de postlim.
l. 9. 10. de castrens. pecul.
l. 27. ad municip.
l. 160. de verb. sign.

Citatur notato tantum librorum numero.

lib. VII. in l. 12. de condict. furt.
lib. X. in l. 1. de suis & legit.
lib. XIII. in l. 7. de usufr.
lib. XX. in l. 3. de cond. tritic.
l. 4. de leg. commissor.
l. 33. de acq. rer. dom.
lib. XXVIII. in l. 28. de legat. 1.

XII. Florentinus.

Ex Lib. XII. Instit.

Ex lib. I. l. 3. de just. & jur.
l. 14. de adim. vel transf. legat. al. ex lib. 11.
Ex lib. III. l. 1. 3. de sponsal.
l. 24. de pact. dot.
Ex lib. VI. l. 3. de divis. rer.
l. 2. 4. 6. 16. de acq. rer. dom.
l. 26. de capt. & de postlim.
Ex lib. VII. l. 42. de relig. & sumpt.
l. 17. depos.
l. 36. locati.
Ex lib. VIII. l. 57. de pact.
l. 35. de pigner. act.
l. 43. de contr. empt.
l. 54. de acq. hered.
l. 65. de verb. obl.
l. 7. de duob. reis.
l. 15. de stip. serv.
l. 22. de fidejussor.
l. 16. de novation.
l. 2. de solution.
l. 18. de acceptil.
l. 211. de verb. sign.
Ex lib. IX. l. 4. de stat. hom.
Ex lib. X. l. 24. qui testam. fac. poss.
l. 17. de lib. & post.
l. 49. de hered. instit.
l. 37. de vulg. & pup. sub.
l. 17. de cond. instit.
l. 24. de testam. mil.
l. 28. de bon. libert.
l. 209. de verb. sign.
Ex lib. XI. l. 42. de usufr.
l. 39. de pecul.
l. 116. de legat. 1.
l. 2. de supell. leg.
l. 29. de aur. arg. mund. leg.
l. 14. de adim. vel transfer. leg.
l. 34. de cond. & demonstr.
l. 90. ad leg. Falcid.

XIII. Aburnius Valens.

Ex Libr. VII. fideicommiss.

Ex lib. I. l. 12. de legat. 3.
l. 22. de alim. vel cib. leg.
l. 87. 89. de cond. & dem.
l. 29. quand. dies leg. ced.
Ex lib. II. l. 10. 94. de leg. 3.
l. 25. de annuis leg
l. 4. de admin. rer. ad civit. pert.
Ex lib. III. l. 67. ad SC. Trebellian.
Ex lib. IV. l. 68. ad SC. Trebellian.
Ex lib. V. l. 19. de legat. 3.
l. 28. de adim. vel transfer. leg.
l. 46. de oper. libert.
l. 43. de jur. fisc.
Ex lib. VI. l. 33. de minor.
l. 37. ad leg. Falc.
l. 47. de oper. libert.
Ex lib. VII. l. 15. de ann. legat.

Ex lib. VII. action.

l. 15. ut in possess. legat.

Citatur sine nomine librorum.

l. 2. de orig. jur.
l. 82. de legat. 2.
l. 78. de legat. 3.
l. 25. de fideicom. libert.

COMMODUS A. SOLUS.

P. R. C.	A. J.	P. N. C.		
934	1	181	Imp. Aurelius Commodus A. III.	L. Antistius Burrus.
935	2	182	C. Petronius Mamertinus.	Cornelius Rufus.

His Coss. factum est SCtum cujus sit mentio l. 28. §. 4. ff. de fideicommiss. libert. Juncianum dicitur in l. 51. §. 8. ff. eod. *ab Hottomanno Æmilianum.*

P. R. C.	A. J.	P. N. C.		
936	3	183	Imp. L. Aurelius Commodus Aug. IV.	Victorinus II.
937	4	184	L. Eggius Marullus.	Cn. Papirius Ælianus.
938	5	185	Maternus.	Bradua.
939	6	186	Imp. Aur. Commodus Aug. V.	Glabrio II.
940	7	187	Crispinus.	Ælianus.
941	8	188	C. Allius Fuscianus II.	Duillius Silanus II.
942	9	189	Junius Silanus.	Q. Servilius Silanus.
943	10	190	Imp. L. Aurelius Commodus Aug. VI.	M. Petronius Septimianus.
944	11	191	Cassius Apronianus.	Bradua.

Ab hoc Aproniano SCtum Apronianum nomen sumpsisse quibusdam videtur, Confer. a. 168. supra. Ad hunc forte annum quoque respicit l. 16. de susp. tut.

P. R. C.	A. J.	P. N. C.		
945	12	192	Imp. L. Aurelius Commodus Aug. VII.	P. Helvius Pertinax.

Vitiosa inscriptio l. 1. C. ad SC. Maced. quæ habet Imp. Ælius Pertinax. A. Atilio. pro Imp. Helvius Pertinax. A. Atilio.

Occiditur Commodus. Ab hoc Imperatore nullæ in Codice constitutiones, in Digestis autem sequentes leguntur.

l. 3. de jure annul.
l. 31. de jure fisci.
l. 16. de sponsalib.
l. 14. de offic. præsid.
l. 2. ad SC. Vellej.
l. 16. §. 6. de publican. & vectig.
l. 32. §. 1. l. 38. ad L. Jul. de adulter.

JCti, qui sub Commodo vixerunt.

I. *Papirius Justus.*

Ex libr. XX. Constitut.

Ex lib. I. l. 14. de servit. præd. urb.
l. 17. de servit. præd. rust.
l. 71. de contr. empt.
l. 30. de reb. aut. jud. poss.
l. 4. de curat. bon. dando.
l. 3. de leg. Jul. de annon.
l. 18. ad SC. Turpill.
l. 21. de appellat.

Ex lib. II. l. 37. de pact.

l. 7. de public. & vect.
l. 35. de re judic.
l. 38. ad municip.
l. 13. de decurion.
l. 9. de adm. rer. ad civit. pert.
l. 13. de pollicitat.

Ex lib. VIII. l. 60. de pact.

II. *Tarruntenus Paternus.*

Ex lib. IV. de re milit.

Ex lib. I. l. 6. de jure immunit.
Ex lib. II. l. 7. de re milit.
citatur l. 12. de re milit.

III. *Hermogenianus.*

Ex Lib. VI. Epitom.

Ex lib. I. l. 5. de just. & jure.
l. 35. de legib.
l. 2. 13. de stat. hom.
l. 16. de transact.
l. 8. 17. 35. de minor.
l. 53. de judic.
l. 48. de adm. & per. tutor.
l. 94. de cond. & dem.
l. 38. ad leg. Falc.
l. 24. de manumission.
l. 23. de manum. vind.
l. 27. qui & a quib. man.
l. 53. de re judic.
l. 6. rat. rem hab.
l. 36. 42. de pœn.
l. 16. 23. ad municip.
l. 8. de decurion.
l. 1. 17. de muner. & honor.
l. 11. de vacat. & excus. mun.
Ex lib. II. l. 10. de off. præsid.
l. 45. de pact.
l. 52. de hered. petit.
l. 2. de cond. caus. dat.
l. 5. de leg. Rhod.
l. 23. 25. mand.
l. 75. de contr. empt.
l. 7. de leg. commissor.
l. 23. hered. vel act. vend.
l. 19. de peric. & com. rei vend.
l. 49. de act. empt.
l. 12. 23. locati.
l. 74. de evict.
l. 60. 62. de don. int. vir. & ux.
l. 51. sol. matr.
l. 16. de act. rer. amot.

l. 7. de confir. tutor.
l. 10. de legit. tutor.
l. 27. de tutor. & cur. dat.
l. 50. de adm. & peric. tutor.
l. 41. 43. de excusat.
l. 10. de trit. vin. vel ol. legat.
l. 48. de oper. libert.
l. 6. pro donat.
l. 42. de re judic.
l. 32. de oblig. & act.
l. 64. de fidejussor.
l. 5. expilat. hered.
l. 26. de appellat.
l. 222. de verb. sign.
Ex lib. III. l. 87. de heredibus instit.
l. 12. de cond. instit.
l. 94. 96. de acq. hered.
l. 30. si quis omiss. caus. test.
l. 20. de his quæ ut indig.
l. 2. 18. de bonor. poss. contr. tab.
l. 23. de legat. præst.
l. 3. de ventr. in poss. mitt.
l. 15. de Carb. edict.
l. 21. de jur. patron.
l. 6. und. legit.
l. 2. ne quid in loc. sac.
l. 97. de divers. reg. jur.
Ex lib. IV. l. 22. de legat. 3.
l. 95. de cond. & demonst.
l. 40. ad leg. Falc.
l. 14. ad SC. Trebellian.
l. 11. ut in possess. legat.
l. 98. de divers. reg. jur.
Ex lib. V. l. 74. de jur. dot.
l. 25. de tutel. & ration. distr.
l. 10. de publican. & vectigal.
l. 40. de liberal. caus.
l. 5. de collusion. deteg.
l. 50. de acq. possess.
l. 46. de usurp. & usucap.
l. 9. pro legat.
l. 45. de injur.
l. 9. ad leg. Jul. majest.
l. 27. de appellat.
l. 2. si tutor vel curat. magistrat. creat. appell.
Ex lib. VI. l. 3. de except. rei vend.
l. 33. de donation.
l. 3. ne de stat. defunct.
l. 61. de acq. rer. dom.
l. 2. de liber. exhib.
l. 24. de exception.
l. 13. de divers. temp. præscr.
l. 16. de dol. mal. except.
l. 65. de fidejussor.
l. 11. rat. rem hab.
l. 10. de accusat.
l. 10. ad leg. Jul. majest.
l. 20. ad leg. Corn. de fals.
l. 7. de leg. Fab. de plagiar.
l. 46. de jur. fisc.

Lib. IV. fideicommiss.

l. 14. ad SC. Trebellian.

P. HELVIUS PERTINAX post alterum mensem occiditur.

946 — 193 Q. Sosius Falco. C. Julius Erucius Clarus.

l. 1. C. de inofficioso testam.
l. 1. C. ad SC. Macedon.
l. 2. C. de necess. serv. hered. institut. In Digestis fit mentio Pertinacis l. 12. §. 2. de fideicom. libert. Legem quoque tulit Pertinax, ut testamenta priora non prius essent irrita, quam alia perfecta essent; neve ob hoc fiscus aliquando succederet. *Lampr.*

Inter suffectos Consules fuit Fabius Cilo, cujus frequens in jure mentio *l. 1. ff. de offic. Præf. urb. l. 4. ff. de off. Præf. vigil. l. 8. §. 5. ff. de pœnis.*

DIDIUS JULIANUS per II. menses & V. dies imperium tenuit.

PESCENNIUS NIGER annum imperavit, qui non numeratur in fastis.

L. SEPTIMIUS SEVERUS.

947 — 1 — 194 Imp. L. Septimius Severus II. D. Clodius Albinus Cæs. II.

l. 1. C. de pign. & hypoth.
l. 1. C. si alien. res pign. dat. sit.
l. 1. C. de edendo.
l. 2. C. de fidejuss. minor.
l. 1. C. de furt. & serv. corrupt.

948 — 2 — 195 Scapula Tertullus. Tinejus Clemens.

l. 1. C. de his qui accus. non poss.
l. 1. §. 1. ff. de reb. eor. qui sub tut. v. cura sunt, horum consulum meminit, & Orationis Severi sive SC. de prædiis rusticis pupilli &c. non alienandis.

949 — 3 — 196 Hoc anno CARACALLA a SEVERO in Imperii consortium assumptus.

C. Domitius Dexter II. L. Valerius Messala Priscus.

l. 1. C. an serv. pro suo fact.
l. 1. C. de probation.
l. 1. & 2. C. quod cum eo, qui in alien. pot.

l. 1. Cod. Gregor.
l. 1. C. de negot. gest.
l. 1. C. ub. de crimin. ag.
l. 2. C. de inoffic. test.

l. 1. C. de edicto D. Hadriani toll.
l. 3. C. ut in possess. leg.
l. 1. C. de quæstion.

l. 1. C. si omiss. caus. testam.
l. 1. C. de acquir. & ret. poss.

950 — 4 — 197 App. Claud. Lateranus. Rufinus.

l. 2. & 3. C. ex quib. caus. infam. irrog.
l. 2. C. de negot. gest.
l. 1. C. si advers. libert.
-- de restitut. milit.
-- ub. caus. fiscal.
l. 3. C. de inoffic. test.
l. 1. C. fam. ercisc.
-- quand. fisc. vel priv.
-- de non numer. pec.
-- solut. matrim.
l. 4. C. de alend. liber.

l. un. C. si contr. matr. volunt.
l. 1. C. de hered. tutor.
l. 2. C. de legat.
l. 1. C. de condition. insert.
-- ad SC. Trebell.
l. 1. & 2. C. ad L. Falc.
l. 1. C. de fideicommiss. libert.
-- quor. bonor.
-- quæ res pign. obl.
-- qui pot. in pign.
-- si pignor. convent.
-- ad L. Jul. de adult.

951 — 5 — 198 Ti. Saturninus. C. Gallus.

l. 4. & 5. C. ex quib. caus. inf. irrog.
l. 1. C. si minor ab hered. se abst.

l. 2. & 3. C. ad SC. Macedon.
l. 1. C. quando dies legator.

952 — 6 — 199 P. Cornel. Anulinus. II. M. Aufidius Fronto.

l. 3. C. de negot. gest.
l. 1. C. de usufr. & habitat.

l. 1. C. de instit. & substit.
l. 2. C. ad L. Jul. de adult.

953 — 7 — 200 Ti. Claudius Severus. C. Aufidius Victorinus.

l. 1. C. de pactis.
l. 1. C. si advers. delict.
l. 1. C. si advers. fisc.
l. 2. C. de petit. hered.

l. 1. C. de contrah. & comm. stipul.
l. 1. C. de evictionibus.
-- de fidejussoribus.

Vitiosæ harum legum subscriptiones, cum Severum faciant Augustum.

954 — 8 — 201 L. Annius Fabianus. M. Nonius Mucianus.

l. 4. C. de negot. gest.
-- ad SC. Maced.

l. 1. C. de contrar. judic. tut.
l. 1. C. de jure dot.

955 — 9 — 202 Imp. L. Septimius Severus Aug. III. Imp. M. Aur. Antoninus Aug.

l. 3. C. de edendo.
l. 2. & 3. C. de pact.

l. 1. C. de litis contest.
l. 1. C. si advers. transact.

956 — 10 — 203 P. Septimius Geta. L. Fulvius Plautianus II.

l. 2. §. 47. ff. ad SC. Tertull.
l. 6. C. ex quib. caus. infam. irrog.
l. 5. C. de negot. gest.
l. 1. C. de ordin. judicior.

l. 3. C. de petit. hered.
l. 1. C. de dolo malo.
l. 2. C. q. admitt. ad bonor. poss.

957 — 11 — 204 L. Fabius Septimius Cilo II. Flavius Libo.

l. 3. C. de procurat.
l. 1. C. si sæp. in integr. rest. pet.
l. un. C. ub. fideicomm. pet.
l. 1. C. si cert. petat.
l. 1. C. de dot. caut. non numer.
l. 1. & 2. C. de excusat. tut.
l. un. C. qui ætat. se exc.
l. 2. C. de furt. & serv. corrupt.

l. 1. C. de oper. libert.
l. 2. C. de impuber. & al. subst.
l. 1. C. de liber. præter.
-- de his quib. ut indign.
l. 2. & 3. C. quand. dies legat.
l. 2. C. de pignor.
-- de quæstion.

958 — 12 — 205 Imp. M. Aurelius Antoninus Aug. II. P. Septimius Geta.

l. 1. C. de mod. multar.
l. 7. & 8. C. ex quib. caus. inf. irrog.
l. 1. C. de judic.
l. 4. C. de inofficios. testam.
l. 2. C. de usufr. & habit.
l. 1. C. de in lit. jurand.
l. un. C. q. numer. tutelar.
l. 2. C. de oper. libert.
l. 2. C. de condit. insert.
l. 2. C. ne de statu defunct.
l. 3. C. de pignor. & hypoth.

l. 2. C. si alien. res pign. dat. sit.
l. 1. C. de remiss. pign.
l. 2. C. de eviction.
l. 1. C. ad L. Jul. de vi publ.
l. 1. C. de crim. expil. hered.
l. 1. C. de suis & legitim. liber.
l. 1. Cod. Greg. si deb. persolv. instr. ap. cred.
l. 1. C. quando decret. opus non est.
l. 2. C. de his qui accus. non poss.

959 — 13 — 206 Nummius Albinus. Fulvius Æmilianus.

l. 32. ff. de donat. int. vir. & ux.
l. 4. C. de pactis.
l. 1. C. de admin. tutor.
l. 3. C. de oper. libert.

l. 1. C. de execut. rei jud.
l. 1. C. de luition. pign.
l. 3. de excusat. tutor.

960 — 14 — 207 Aper. Maximus.

l. 4. C. de procurat.
l. 6. C. de negot. gest.
l. 2. C. ubi caus. fisc.
l. 1. C. de pignorat. act.
l. 2. C. solut. matrim.
l. 1. C. de testam. tut.
l. 2. C. de administ. tut.

l. 2. C. quæ res pignor. oblig. poss.
l. 1. C. debitor. vendit. pignor. imped. non poss.
l. 1. C. de litigiosis.
l. 2. C. de fidejuss. & mandator.

961 — 15 — 208 Imp. M. Aurelius Antoninus Aug. III. P. Septimius Geta Cæsar II.

l. 9. & 10. C. ex quib. caus. inf. irrog.
l. 4. C. quand. dies legat.
-- de pignorib. & hypoth.
l. 2. C. de remiss. pignor.

l. 3. C. de fidejuss. & mandator.
l. 2. C. de his quib. ut indign.
l. 1. C. de sentent. & interlocut. omn. judic.

962 — 16 — 209 Civica Pompejanus. Lollianus Avitus.

l. un. C. de privil. dot.

l. 1. C. de his, qui in prior. cred. loc. succ.

963 — 17 — 210 MV. Acilius Faustinus. Triarius Rufinus.

l. 1. C. de bonis libert.
l. 2. C. de contrah. & comm. stipul.
l. 3. C. de evictionibus.

l. 1. C. de donation.
l. 2. C. de judiciis.
l. 1. C. de rei vindicat.

964 — 18 — 211 Q. Epidius Rufus Lollianus Gentianus. Pomponius Bassus.

l. 4. C. Gregor. tit. incerti.
l. 1. C. de transact.
l. 2. C. de dol. mal.
l. 5. C. de inoff. test.
l. 1. C. de servitut. & aqua.
l. 1. C. comm. utr. judic.

l. 1. C. ad SC. Vellej.
l. 3. C. de legat.
l. 1. C. de his, quæ sub mod. leg.
l. un. C. de confess.
l. 1. C. de requir. reis.

965 — 19 — 212 M. Pompejus Asper II. C. Julius Asper.

l. 1. C. de jur. & fact. ignor.
l. 1. C. quib. ex caus. maj.

l. 6. C. de inoffic. test.
l. 1. C. de instit. & exercit. act.

P. R. C: A. J: P. C. N.

l. 1. & 4. C. de donat. inter vir. & ux.
l. 2. C. de testament. tut.
l. 3. de administrat. tut.
l. 1. C. de suspect. tutor.
l. 1. C. de arbitr. tutel.
l. 2. C. de in lit. jurand.
l. 2. C. de contrar. judic. tut.
l. 1. C. de præd. & al. reb. min.
l. 1. C. de magistrat. conven.
l. 4. & 5. C. de oper. libert.
l. 1. C. de testam. milit.
l. 2. C. de hered. instituend.
l. 1. C. de fideicommiss.
l. 2. C. de usur. & fruct. legat.
l. 1. C. de pœn. judic. qui mal. judic.
-- C. de liber. exhibend.
l. 5. C. de pignoribus & hypoth.

l. 2. C. qui potior. in pign.
l. 1. C. de except. s. præscript.
l. 1. C. de solut. & liberat
l. 1. C. Gregor. de petit. hered.
l. 5. C. de procurator.
l. 3. C. si alien. res pign. data sit.
l. 1. C. de acceptilat
l. 4. & 5. C. de eviction.
l. 1. C. ad L. Cornel. de falsis.
l. 1. C. de his, qui sibi adscrib.
l. 1. C. de bon. eor. qui mort. sibi consciv.
l. un. C. de sentent. advers. fisc. lat.
l. 4. C. de edendo.

967

Moritur SEVERUS.

Constitutiones, quarum subscriptiones incertæ.

l. 1. C. si adversus transact. vel divis.
l. 4. C. de fundo dotali.
l. 1. C. quando decreto opus non est.
l. 2. C. qui admitti ad bon. possess. poss.
l. 1. C. si omissa sit causa test.
l. 4. C. de testament. manumiss.
l. 1. C. de acquir. & ret. poss.
l. 3. & 4. C. de execut. rei jud.
l. 2. C. de his qui accus. non poss.
l. 2. C. ad L. Jul. de adulter.
l. 1. C. de quæstionibus.
l. 1. C. de contrar. judic. tutelæ.

l. 1. 2. C. vectig. nov. inst. non posse.
l. 1. C. de donat. ante nupt. vel propt.
l. 1. 2. 3. C. de nuptiis.
l. 1. C. de interd. matrim.
l. 1. C. qui admitt. ad bon. poss.
l. 1. C. de hered. instit.
l. 1. & 2. C. de testament. manumiss.
l. 1. 2. 3. C. de servo pign. dato manum
l. 1. C. qui non poss. ad libert. perv.
l. 1. C. ne de statu defunct.
l. 1. C. de præscript. longi temp.
l. 1. C. de sententia, quæ sine certa.
l. 2. C. de execut. rei judic.
l. 1. C. si ex falsis instr. vel test. judic.
l. 1. C. de ædif. priv.
l. 1. C. de postlim. revers.
l. 1. C. de mun. & honor. non contin.
l. 1. C. de filiisfamil. quemadm. pro his pater ten.
l. 1. C. qui militare poss. vel non poss.

968

Constitutiones sine Consule.

l. 1. C. ex quib. caus. inf. irrog.
l. 2. 3. 4. 5. C. de usuris.
l. 1. 2. 3. mand. vel contra.
l. 1. C. de hered. vel act. vend.
l. 1. C. rem alien. gerent. non interdici.
l. 1. 2. C. si serv. export. ven.
l. 1. 2. 3. C. de vectigal. & comm.

Constitutionum horum Principum mentio fit in Digestis.

969

l. 6. de offic. proconf. & leg.
l. 3. de offic. procur. Cæs.
l. 11. de jurisdict. omn. judic.
l. 37. de pact.
l. 3 de transact.
l. 13. de servit. urb. præd.
l. 17. de servitut. rustic. præd.
l. 29. ad L. Aquil.
l. 17. de pignor. act.
l. 2. ad SC. Vellejan.
l. 46. de contrah. empt.
l. 16. de in diem addict.
l. 19. 20. de ritu nupt.
l. 1. 17. de suspect. tut.
l. 2. de excusat. tut.
l. 4. §. 1. 2. l. 6. l. 8. 10. 13. 15. de excusat. tut.
l. 13. de reb. eor. qui sub tut. sunt.
l. 2. §. fin. ad SC. Trebell.
l. 6. 16. de publican. & vectig.
l. 15. de donat.
l. 52. de manum. test.
l. 35. de re judic.
l. 1. de separat.
l. 5. de solution.
l. 4. de extraord. crim.
l. 3. de crim. expil. hered.
l. 20. de accusat.
l. 5. ad L. Jul. majest.
l. 13. ad L. Jul. de adulter.
l. 3. ad L. Jul. repet.
l. 5. 11. ad L. Jul. pecul.
l. 3. ad L. Fabiam.
l. ult. ad SC. Turpill.
l. 1. & ult. de req. reis.
l. 2. de bon. eor. qui ante sent.
l. 2. de cadav. punitor.
l. unic. si pendente appell. mors interv.
l. 18. 22. 30. 34. de jure fisci.
l. 9. 26. de captiv. & postlimin.
l. 1. §. 1. & l. 9. 13. de re milit.
l. 18. l. 21. §. 6. l. 24. 38. ad municip.
l. penult. de decur.

l. 11. de muner. & honor.
l. 4. de legat.
l. 8. de legat.
l. ult. de admin. rer. ad civit. pertin.
l. 9. 13. de pollicitat.
l. fin. de censib.

970

In Institutionibus.

§. fin. de excusat.
§. 3. & §. 9. de susp. tut.
§. 7. de testam.
§. 1. de hered. instit.
§. 3. de vulg. & pupill.
§. 3. §. fin. quib. mod. test. infirm.
§. 12. & §. 5. de legat.

Severi Patris tantum meminit

l. 24. de his, qui not. infamia.
l. 2. l. 3. §. 1. l. 11. de minor.
l. 20. de petit. hered.
l. 12. mand.
l. 16. de in diem addict.
l. 40. de jure dot.
l. 2. §. 1. qui pet. tut.
l. 1. 2. 6. §. 4. 9. 10. de excus. tut.
l. 10. de reb. eor. qui sub tut.
l. 12. de acquir. vel omitt. hered
l. 78. de leg 2.
l. 37. §. 2. ad SC. Trebell.
l. 40. de injur. & famos. libell.
l. 2. ad L. Jul. de adult.
l. 1. de quæstionibus.
l. 6. de interd. & releg.
l. 2. 25. 27. de jure fisci.
l. 9. de decur.
l. 7. de mun. & honor.
l. 8. de vacat. & excus. mun.
l. 7. de pollicitat.
l. 1. de variis & extraord. cognit.
l. 1. de censibus.
l. 17. de quæstionibus.

ANTONINUS CARACALLA Aug.
P. SEPTIMIUS GETA imperarunt simul.

966 2 **213** Imp. M. Antoninus Aug. IV. D. Cælius Balbinus II. Suff. ex Kal. Mart.

M. Antonius Gordianus.

l. 1. C. Gregor. de pact. & transact.
--- de Judæis & cœlic.
l. 5. 6. & 7. C. de pactis.
l. 2. C. de transaction.
l. 1. C. de advocat. fisci.
--- de recept. arbitr.
l. 4. & 5. C. de petit. hered.
l. 2. C. de rei vindicat.
l. 3. C. de usufr. & habit.
l. 1. C. comm. divid.
--- de relig. & sumpt. fun.
--- de reb. credit.
l. 1. & 2. C. de condict. indeb.
l. 1. C. de fide instrument.
l. 2. & 3. C. ad SCt. Vellej.
l. 2. C. de jure dot.
l. 2. C. de pact. conv.
l. 2. & 3. C. de donat. inter vir. & ux.
l. 1. C. de fund. dot.
--- in quib. caus. tut. vel cur hab. tut. vel cur. det.

l. 4. C. de administ. tut.
l. 1. C. quando ex fact. tut.
l. un. C. ne tut. v. curat. vectig. conduc.
l. 2. C. arbitr. tutel.
l. 2. & 3. de heredib tutor. v. curat.
l. 1. C. de usur. pupillaribus.
--- quando tutor v. curator esse desin.
l. 2. & 3. C. de testam. milit.
l. 2. C. de instit. & substitut.
l. 1. C. de posth hered.
l. 4. & 5. C. de legatis.
l. 10. C. de usuris.
l. 1. C. de verb. & rer. signif.
--- de fals. caus. adject.
--- de usucap. pro emptor.
--- de re judicat.
--- comminat. epistol. programm.
--- quor. appellat. non recip.
l. 2. & 3. de privileg. fisci.
l. 1. C. de revoc. his, quæ in fraud. cred.

l. 6. C. de pignor. & hypoth.
l. 1. C. in quib. caus. pign. v. hyp. tac. contral.
l. 4. C. qui potior. in pignore.
l. 1. C. si in caus. judicat. pign. capt. sit.
l. 2 C. de except seu præscript.
l. 4 C. de fidejuss. & mandatorib.
l. 3 C. ad L. Jul. de adult.
l 2. C. ad L. Jul. de vi publ. v. priv.
l. 1. & 2. C. ad L. Fab. de plag

l. 2. C de his qui sibi adscrib.
l. 1. C de fide & jur. hast fiscal.
l. 1. C. de advocat. diversi judic.
l. 2. C. de ordin. judic.
l. 1. C. de in lit. dand. tut. v. curat.
l. 1. C. de his qui a non domin. manumitt.
l. 2. C. Gregor.
l. 1. C. de excusat. veteranor.
l. 2. C. qui numer. liber. se excus.

967 3 **214** Silius Messala. Sabinus.

l. 1. C. de jurisdict. omn. judic.
l. 2. C. si cert. pet.
l. 4. C. quod cum eo q. in alien. pot.
l. 1. & 2. C. qui petant tut.
--- de curator. furios.
--- de libert. & eor liber.
l. 1. C. de jure delib.
--- de repud. vel abstin. hered.

l. 2. C. de liberali causa.
l. 3. C. de execut. rei judic.
l. 2. C. in quib. caus. pign. vel hyp. tac. contrah.
l. un. C. si commun. res pign. data. sit.
l. 5. & 6. C. de fidejuss. & mandator.
l. 6. C. de pœnis.

968 4 **215** Lætus II. Cerealis.

l. 3 C. Greg. tit. incerti.
l. 1. C. de condict. ob caus. dator.
l. 2. C. de condict. ob turp caus.
l. 3. & 4. C. qui pet. tut. v. curat.
l. un. C. ub. petant. tut. v. curat
l. 5. C. de administr. tut.
l. 2. C. de suspect. tut.
l. 1. C. de aliment. pupill. præst.
l. 3. C. arbitr. tutel.
l. 3. C. de in lit. jurand.
--- de furt. & serv. corrupt.
l. 2. C. de repud. v. abstin. hered.
l. 6. & 7. C. de legatis.
l. 2 & 3. C. de fideicommissis.
l. 3. C. de condition. insert.
l. 4. C. ut in possess. legator.
--- de testament. manumiss.
--- de privileg. fisci.
l. 3. C. quæ res pignori obligari poss.
--- qui potior. in pignore.

l. 1. C. de inutil. stipulat.
l. 7. C. de fidejussor. & mandator
l. 2. C. de patria potest.
--- si reus v. accus. mort. fuer.
l. 1. C. ad L. Corn de sicar.
l. 2. C. de crimin. expil. hered.
l. 1 C. de generali abolit.
l. 2. C an serv pro suo fact.
--- de probationibus.
l. 3. C. quod cum eo, qui in al. pot.
--- solut. matrimon.
l. 1. C. de usucap. pro hered
l. 2. C de re judic.
l. 1. C. si tut. v. cur. interven.
--- ubi & ap. quem cognit. in integr
l. 2. C. ex quib. caus. major.
l. 3. C. ub caus. fiscal.
l. 7. C. de inofficios. testam.
l. 2. C. de servitut. & aqua.

969 5 **216** C. Atius Sabinus II. Cornelius Anulinus.

l. 1. C. de postulando.
l. 8. C. de legatis.
l. 2. C. de his, qui in prior. credit. loc.
l. 7. C. de negot. gest.

l. 3. C. de institut. & substit.
l. 3. C. si reus v accus. mort fuer.
l. 3. C de crimin. expil. her.
l. 3. & 4. C de quæstion.
l. 1. C. de fiscalib. usur.

970 6 **217** M. Bruttius Præsens. T. Messius Extricatus II.

l. 9. C. de negot. gest.
l. 3. C. de contrah. & committ. stipulat.

CARACALLA occiditur.

Constitutiones Anton. Caracallæ quarum inscriptiones & subscriptiones incertæ.

l. 8. C. de pactis, ad Alexandri tempora spectat.
l. 4. C. de excusat. tutor. & curator. suspectam subscriptionem habett
l. 1. de necess. hered. instit. Ex subscriptione videtur M. Antonini Philosophi esse.

Constitutiones, quæ nullum habent vel diem vel Consulem.

l. 1. C. de reputat. quæ fiunt.
l. 2. & 3. C. famil. erciscundæ.
l. 2. C. quando fiscus vel priv. deb.
l. 2. 3. 4. C. de non numer. pec.
l. 1. & 2. C. de compensation.
l. 6. 7. 8. 9. 10. 11. C. de usuris.
l. 1. & 2. C. de hered. vel act. vend.
l. 1. C. si propter publ. pensitat.
l. 1. C. si quis alteri v. sibi sub alt.
l. 1. C. de pact. int. empt.
l. 1. C. de ædilit. act.
l. 1. 2. 3. de loc. & cond.
l. 1. C. de liber. caus.
l. 2. C. de sentent. & interloc.

l. 3. C. de re judic.
l. 1. C. de usur. rei judic.
l. 1. C. de privil. fisci.
l. 2. 3. C. de exception. s. præscription.
l. 1. C de Malef. & Mathemat.
l. 1. C. ad SCt. Turpillianum.
l. 2. 3. 4. 5. C de pœnis.
l. 1. C de bon. proscript. s. damn.
l. 1. & 2 C de sentent. pass. & rest.
l. 1. C de incol. & ubi quis domicil. hab. vid
l. 1. & 2. C. de muner. patrimon.
l. 1. C. de his qui spont. publ. mun.
l. 1. C. de his q. num. lib. vel paup.
l. 2 C. de Professor & Medic.
l. 1 C. de his, qui non impl. stip.
l. 8. C. de infamibus.
l. 1. C. de his, qui in exil. dat.
l. 1 2. C. de finistam. quemadm. pro his pat.
l. 1 C. de potior. ad mun. nomin.
l. 1. & 2. C. de jure reipubl.
l. 1. C. de vend. reb. civit.
l. 1. C. de debit. civit.
l. 1. C. de per. eor. q. pro Magist. interv.
l. 1. C. quo quisque ord. conven.
l. 1. C. de his, qui ex offic. qu. admin. conv.

JURISCONSULTI QUI SUB HIS IMPER. FLORUERUNT.

I. Æmilius Papinianus.

Ex Libr. XXXVII. Quæst.

Ex lib. I. l. 5. de off. proconf.
l. 1. de off. ejus cui mand. est.
l. 33. de recept.
l. 74. de divers. reg. jur.
Ex lib. II. l. 15. si quis caution.
l. 38. de pact.
l. 17. de transact.
l. 8. de postul.
l. 25. de his qui not. infam.
l. 2. de quib. reb. ad eund. Jud.
l. 54. de cond. indeb.
l. 7. de præscr. verb.
l 1. de usur.
l. 35. de adm. & per. tutor.
l. 33. de statulib.
l. 115. de verb. obl.
l 33. de pœn.
l. 11. 13. ad municip.
l. 5 de decurion.
l. 6. de vacat. & excus. mun.
Ex lib. III. l. 8. de stat. hom.

l. 48. de neg. gest.
l. 30. de minor.
l. 19. ex quib. caus. maj.
l. 39. de judic.
l. 49. de hered. petit.
l. 16. de compens.
l. 1. de probation.
l. 36. de adm. & per. tutor.
l. 12. de vulg. & pup. subst.
l. 49. ad SC. Trebellian.
l. 8. de collation.
l. 18 de oper. nov. nunc.
l. 42 de usurp. & usuc.
l. 12. de dol mal. except.
l. 36. ad L. Jul. de adult.
l. 75. de divers. reg. jur.
cit. l. 7. qui satisd. cog.
l. 5. de petit. hered.
l. 21. §. 5. de recept.
l. 20. §. 14. de hered. petit.
l. 6. §. 4. si servit. vind.
l. 28. mand.
Ex lib. IV. l. 40. de judic.
l. 51. de legat. 1.
l. 116. de verb. obl.
Ex lib. V. l. 39. de pact.
l. 14. de inoff. test.
l. 8. de stip. prætor.

l. 37. ad l. Jul. de adult.
cit. l. 8. de inoff. teft.
l. 3. de his quæ ut ind.
Ex lib. VI. l. 50. de hered. petit.
l. 10. fi pars hered. pet.
l. 62. de rei vind.
l. 55. de cond. indeb.
l. 2. de ufur.
l. 8. ut in poff. legat.
l. 47. de manum. teftam.
cit. l. 14. de publ. in rem act.
Ex lib. VII. l. 5. de ufufr.
l. 4. de fervit.
l. 36. de fervit. præd. urb.
l. 34. de fervit. præd. ruft.
l. 17. com. præd.
l. 13. 31. fam. erciff.
l. 28. com. divid.
l. 64. de evict.
l. 7. ad l. Falc.
Ex lib. VIII. l. 19. de interrog. in jur. fac.
l. 43. de relig. & fumpt. fun.
l. 56. 66. de cond. indeb.
l. 9. 25. de conftit. pecu.
l. 1. de præfcr. verb.
l. 1. qui potior. in pign.
l. 65. de evict.
l. 81. de jur. dot.
l. 94. de folution.
l. 78. de furt.
l. 10. de fepul. viol.
cit. l. 13. §. 1. 2. de reb. cred.
l. 17. de præfcr. verb.
Ex lib. IX. l. 66. de procur.
l. 50. de pecul.
l. 7. ad SC. Vellejan.
l. 8. 24. depof.
l. 186. de V. S.
l. 53. mand.
l. 81. pro foc.
l. 11. de legat. 1.
l. 47. de fidejuff.
l. 79. de furt. conf. l. feq.
cit. l. 22. de pigner. act.
l. 4. quod cum eo.
l. 3. de pecul.
l. 10. de in rem ver.
l. 6. 8. ad SC. Vellejan.
Ex lib. X. l. 17. de cond. furt.
l. 58. 72. de contr. emp.
l. 5. 7. de fer. export.
l. 68. de jur. dot.
l. 52. de donat. int. vir. & ux.
l. 48. de manum. teftam.
l. 48. de fidejuff.
cit. l. 5. de jur. dot.
l. 32. §. 27. de don. int. vir. & ux.
Ex lib. XI. l. 41. de judic.
l. 5. de cond. fin. caufa.
l. 39. 61. fol. matr.
l. 5. 30. de act. rer. am.
l. 5. de confir. tutor.
l. 13. de tutor. & cur. dat.
l. 37. de admin. & per. tutor.
l. 24. de excufat.
l. 50. ad SC. Trebellian.
l. 5. fi a par. quis man.
cit. l. 7. fol. matr.
Ex lib. XII. l. 63. de rei vind.
l. 14. de tutor. & cur. dat.
l. 36. de adm. & per. tut.
l. 10. de fufp. tutor.
l. 23. de lib. & poft.
l. 75. de hered. inftit.
l. 41. de bon. libert.
l. 117. de verb. obl.
l. 12. rem pup. fal. for.
l. 80. de furt.
cit. l. 7. §. pen. de adm. & per. tut.
l. 8. §. 7. de bon. poff. cont. tab.
l. 12. de furt.
Ex lib. XIII. l. 20. ex quib. cauf. maj.
l. 28. de cond. inftit.
l. 14. de bon. poff.
l. 21. de legat. præft.
l. 11. de Carb. edict.
l. 11. de bon. poff. fec. tab.
l. 42. de bon. libert.
cit. l. 1. de collation.
Ex lib. XIV. l. 15. de inoff. teft.
l. 3. qui teft. fac. poff.
l. 34. de teftam. mil. al. eft Pauli.
l. 8. ad leg. Falc.
l. 12. de Carb. edict.
l. 43. de bon. libert.
l. 12. de caftr. pecul.
cit. l. 15. §. fin. de teftam. mil.
l. 1. §. pen. l. 3. pr. fi quid in fraud. patr.
Ex lib. XV. l. 76. de hered. inftit.
l. 10. de jur. codic.
l. 64. de legat. 2.
l. 3. de reg. Caton.
l. 11. de his quæ ut indig.
l. 24. ad SC. Trebell.
l. 1. de bonor. poff. fur. inf.
l. 14. ad municip.
Ex lib. XVI. l. 15. de cond. inftit.
l. 84. de acq. hered.
l. 26. fi quis omiff. cauf. teft.
l. 65. de legat. 2.
l. 8. de fervit. legat.
l. 12. de his quæ ut indig.
l. 30. de cond. & dem.
l. 4. ad leg. Falc.
l. 13. de caftr. pecul.
cit. l. 1. §. 6. ad SC. Tertyllian.
Ex lib. XVII. l. 33. de ufuf. l. 66. §. 6. de leg.
l. 2. quib. mod. ufusfr. am.
l. 8. de ufufr. ear. rer.
l. 77. de hered. inftit.
l. 66. de legat. 2.

l. 2. de ufu & ufufr. legat.
l. 12. de aur. arg. mund. leg.
l. 71. de cond. & dem.
l. 51. ad SC. Trebellian.
cit. l. 3. quib. mod. ufusfr. am.
l. 3. §. 9. de adim. vel transf. leg.
Ex lib. XVIII. l. 87. 90. de legat. 1.
l. 7. de dot. præleg.
l. 24. de his quæ ut ind.
l. 72. 99. de cond. & dem.
l. 25. quand. dies leg. ced.
cit. l. 10. de ufu & habit.
Ex lib. XIX. l. 7. de jur. & fac. ign.
l. 35. de teftam. mil. al. eft Pauli.
l. 11. 13. de jur. codic.
l. 67. 69. de legat. 2.
l. 22. de liber. leg.
l. 73. de cond. & dem.
l. 9. ad leg. Falc.
l. 52. 54. ad SC. Trebellian.
l. 9. ut in poff. legat.
l. 21. de fideic. libert.
cit. l. 4. de ufu & habit.
l. 14. de legat. 1.
Ex lib. XX. l. 64. de rei vind.
l. 3. de pignor.
l. 3. de ufur.
l. 26. de probation.
l. 3. quand. ex fac. tut.
l. 70. 72. de legat. 2.
l. 10. 93. ad leg. Falc.
l. 12. 53. 55. ad SC. Trebellian.
l. 40. de oper. libert.
l. 118. de verb. obl. al. eft ex lib. 27.
l. 218. de verb. fig. al. eft ex lib. 27.
Ex lib. XXI. l. 34. de ftatulib.
Ex lib. XXII. l. 12. de jur. codic.
l. 22. de fideic. libert.
l. 4. fi ingen. eff. dicet.
l. 43. de ufurp. & ufuc.
Ex lib. XXIII. l. 73. de legat. 2.
l. 44. 46. de acq. poff.
l. 44. de ufurp. & ufuc.
l. 3. 8. pro legat.
Ex lib. XXIV. l. 42. de judic.
l. 76. de diver. reg. jur.
Ex lib. XXV. l. 18. de tutel. & rat. diftr.
l. 2. de feparation.
Ex lib. XXVI. l. 1. de diftr. pign.
l. 47. de acq. poffeff.
l. 18. quæ in fraud. cred.
l. 18. de vi & vi arm.
Ex lib. XXVII. l. 43. de judic.
l. 54. mand.
l. 6. 8. de fer. export.
l. 8. de præfc. verb.
l. 4. de ufur.
l. 74. de legat. 2.
l. 3. de feparation.
l. 28. de excep. rei judic.
l. 27. de oblig. & act.
l. 118. de verb. obl. al. eft ex lib. 20.
l. 9. de duob. reis.
l. 18. de ftipul. fervor.
l. 49. de fidejuff.
l. 14. de caftr. pec.
l. 218. de verb. fig.
Ex lib. XXVIII. l. 3. de cond. indeb.
l. 66. de evict.
l. 5. de ufur.
l. 40. fol. matr.
l. 8. de tutel. & rat. diftr.
l. 2. 5. ut leg. feu fid. fervand. cauf. cav.
l. 4. ut in poffeff. legat.
l. 95. de folut.
l. 1. rat. rem hab.
l. 77. de diver. reg. jur.
Ex lib. XXIX. l. 6. de ufur.
l. 40. de vulg. & pup. fub.
l. 11. ad leg. Falc.
l. 7. fi tab. teft. nul. ext.
l. 15. de fuis & legit. hered.
l. 27. de donat.
l. 40. de mor. caufa don.
l. 10. de capt. & de poftlim.
Ex lib. XXX. l. 85. de acq. hered.
l. 12. ad leg. Falc.
l. 19. de manumiffion.
l. 78. de diver. reg. jur. al. eft ex lib. 31.
Ex lib. XXXI. l. 9. de ftat. hom.
l. 32. de adoption.
l. 11. de capt. & de poftlim.
l. 78. de diver. reg. jur.
cit. l. 18. de fervit.
Ex lib. XXXII. l. 61. de rit. nup.
l. 13. de his quæ ut indig.
l. 74. de cond. & dem.
l. 79. de diver. reg. jur.
Ex lib. XXXIII. l. 14. de his quæ ut indig.
l. 80. de diver. reg. jur.
Ex lib. XXXIV. l. 75. de cond. & demon.
Ex lib. XXXV. l. 15. de caftr. pecul.
Ex lib. XXXVI. l. 13. de adoption.
l. 119. de verb. oblig.
l. 38. ad l. Jul. de adult.
l. 14. ad l. Jul. pecul.
l. 7. de vacat. & excuf. mun.
Ex lib. XXXVII. l. 19. de dol.
l. 54. ad leg. Aquil.

l. 41. fol. matr.
l. 13. ad leg. Falc.
l. 120. de verb. obl.
l. 10. de duob. reis.
l. 50. de fidejuff.
cit. l. 19. de legat. 1.

Ex Lib. XIX. Refponfor.

Ex lib. I. l. 20. de off. præf.
l. 6. de off. adfeff.
l. 14. de in jus voc.
l. 40. de pact.
l. 9. de poftul.
l. 20. de his qui notant. infam.
l. 17. de compenfat.
l. 55. mand.
l. 1. de jur. aur. annul.
l. 81. de furt.
l. 1. de crim. ftellion.
l. 12. 15. 17. ad municip.
l. 6. de decurion.
l. 8. de vacat. & excuf. mun.
l. 7. 13. de legation.
l. 3. de adm. rer. ad civit. pertin.
Ex lib. II. l. 67. de procur.
l. 31. de neg. geft.
l. 42. de recept.
l. 44. de judic.
l. 16. de inoff. teft.
l. 51. de hered. petit.
l. 48. 65. de rei vind.
l. 4. de fervit. præd. ruftic.
l. 11. fin. regund.
l. 32. 57. fam. ercif.
l. 2. de diftr. pig.
l. 7. de ufur.
l. 20. de tutel. & rat. diftr.
l. 6. de fidejuff. & nominat. tut.
l. 20. de SC. Silanian.
l. 41. de mort. caufa don.
l. 22. de appellat.
l. 21. de verb. fign.
cit. l. 7. 20. de minor.
l. 8. de inoff. teft.
l. 25. de adm. & per. tut.
Ex lib. III. l. 68. de procurat.
l. 32. de neg. geft.
l. 45. de judic.
l. 17. de relig. & fump. fun.
l. 57. de cond. indeb.
l. 40. 42. de pigner. act.
l. 19. de inftit. act.
l. 27. ad SC. Vellejan.
l. 18. de compenfat.
l. 25. depof.
l. 7. 56. mand.
l. 82. pro foc.
l. 73. de contr. emp.
l. 20. de in diem addic.
l. 18. de peric. & com. rei vend.
l. 41. de act. emp.
l. 2. de pignor.
l. 2. qui potior. in pign.
l. 3. de diftr. pign.
l. 4. de naut. fœn.
l. 15. de fund. dot.
l. 7. de fidejuff. & nominat. tut.
l. 28. de donation.
l. 51. de fidejuffor.
l. 27. de novation.
l. 36. de jur. fifc.
l. 81. de diverf. reg. jur.
cit. l. 10. mand.
l. 52. pro foc.
l. 4. de leg. commiff.
l. 1. de fer. expor.
l. 13. de act. emp.
l. 12. qui potior. in pig.
l. 4. de evict.
l. 113. de legat. 1.
Ex lib. IV. l. 9. de fenator.
l. 4. de off. adfeffor.
l. 54. de ædil. edict.
l. 15. 34. 62. de rit. nup.
l. 31. 69. de jur. dot.
l. 26. de pact. dot.
l. 53. de donat. int. vir. & ux.
l. 42. fol. matr.
l. 27. de act. rer. am.
l. 26. 28. de teftam. tutel.
l. 44. ad L. Jul. de adult.
cit. l. 15. 19. locat.
l. 21. 32. de don. int. vir. & ux.
Ex lib. V. l. 6. de confir. tutor.
l. 39. de admin. & per. tutor.
l. 5. quand. ex fact. tut.
l. 11. de fufp. tutor.
l. 28. 30. de excufat.
l. 14. de cur. fur.
l. 17. de injuft. rup.
l. 22. de legat. præft.
l. 9. de collation.
l. 5. de dot. collat.
l. 41. de oper. libert.
l. 25. qui & a quib.
l. 15. de muner.
cit. l. 60. de rit. nup.
l. 5. de admin. & per. tut.
l. 13. de reb. eor.
l. 16. quæ in fraud. cred.
Ex lib. VI. l. 10. de jur. & fac. ign.
l. 35. de rit. nup.
l. 40. de adm. & per. tut.
l. 4. de his quæ in teft. del.
l. 70. 78. 80. de hered. inftit.
l. 7. 15. 23. 41. de vulg. & pup. fub.
l. 24. de cond. inftit.

l. 12. 27. de teftam. mil.
l. 36. 43. eod. al. eft Pauli.
l. 86. de acq. hered.
l. 27. fi quis om. caufa teft.
l. 4. 21. de SC. Silanian.
l. 75. de legat. 2.
l. 22. de adim. vel transfer. leg.
l. 15. de his quæ ut ind.
l. 76. de cond. & dem.
l. 6. de dot. collat.
l. 8. fi tab. teft. nul. ext.
l. 9. und. cogn.
l. 2. de fucceff. edict.
l. 49. de manum. teftam.
cit. l. 18. de jur. fifc.
Ex lib. VII. l. 57. de ufufr.
l. 11. ufufr. quem. cav.
l. 33. fam. erc.
l. 8. de ufur.
l. 41. de admin. & per. tut.
l. 5. de jur. codic.
l. 76. de legat. 2.
l. 91. de legat. 3.
l. 9. de ann. legat.
l. 24. de ufu & ufufr. leg.
l. 6. de fervit. legat.
l. 8. de dot. prælegat.
l. 2. de inftr. vel inftrum. leg.
l. 19. de pecul. legat.
l. 9. de fupellec. legat.
l. 8. de alim. vel cib. leg.
l. 23. de liberat. leg.
l. 23. de adim. vel transf. leg.
l. 1. de reb. dub.
l. 77. 100. de cond. & demon.
l. 56. ad SC. Trebellian.
cit. l. 10. de ufu & habit.
l. 12. de inftr. vel inftrum. leg.
Ex lib. VIII. l. 34. fam. erc.
l. 54. de don. int. vir. & ux.
l. 71. 77. de legat. 2.
l. 10. de ann. legat.
l. 25. de ufu & ufufr. leg.
l. 9. de dot. præleg.
l. 3. de inftr. vel inftrum. leg.
l. 9. de alim. vel cib. legat.
l. 24. de liberat. legat.
l. 24. de adim. vel transf. leg.
l. 16. de his quæ ut ind.
l. 93. 101. de cond. & dem.
l. 5. ad leg. Falc.
l. 57. ad SC. Trebellian.
cit. l. 17. ad SC. Trebellian.
Ex lib. IX. l. 31. de minor.
l. 58. de cond. indeb.
l. 3. de probation.
l. 58. 61. de legat. 1.
l. 78. de legat. 2.
l. 10. de alim. vel cib. leg.
l. 25. de adim. vel transfer. leg.
l. 2. de reb. dub.
l. 78. 102. de cond. & dem.
l. 14. ad leg. Falc.
l. 58. ad SC. Trebellian.
l. 26. quand dies leg. ced.
l. 42. de oper. libert.
l. 50. de manumiff. teft.
l. 23. de fideicom. libert.
l. 35. de ftatulib.
l. 8. qui fin. manum. ad lib.
l. 35. de liberali caufa.
l. 82. de diver. reg. jur.
cit. lib. in l. 92. de cond. & dem.
Ex lib. X. l. 8. de pact.
l. 33. de neg. geft.
l. 57. mand.
l. 1. in quib. cauf. tac. pig. contr.
l. 67. de evict.
l. 87. de acq. hered.
l. 29. de donat. al. eft ex lib. 12.
l. 20. de manumiffion.
l. 5. fi ingen. effe dic.
l. 48. de acq. poff.
l. 45. de ufurp. & ufuc.
l. 12. pro emp.
l. 40. de re judic.
l. 37. de reb. auct. jud. poff.
l. 19. 37. de jur. fifc.
Ex lib. XI. l. 41. de pact.
l. 19. de compenf.
l. 53. locat.
l. 9. de præf. ver.
l. 1. de pignor.
l. 3. qui potior. in pig.
l. 4. de diftr. pign.
l. 1. quib. mod. pign. vel hyp. fol.
l. 68. de evict.
l. 9. de ufur.
l. 79. de legat. 2.
l. 8. de dot. collat.
l. 19. quæ in fraud. cred.
l. 29. de except. rei jud.
l. 121. de verb. obl.
l. 11. de duob. reis conft.
l. 52. de fidejuffor.
l. 96. de folution.
l. 2. rat. rem hab.
l. 20. de jur. fifc.
cit. l. 11. de pignor.
l. 12. qui potior. in pign.
l. 41. de legat. 1.
l. 18. de jur. fifc.
Ex lib. XII. l. 35. fam. erc.
l. 55. de ædil. edict.
l. 16. de fuis & legit. hered.
l. 29. 31. de donat. al. eft ex lib. 10.
l. 36. de liberal. cauf.
l. 4. de feparation.
l. 3. rat. rem hab.
Ex lib. XIII. l. 20. de compenf.
l. 17. de his quæ ut ind.

l. 15. ad leg. Falc.
l. 11. de obseq. par. & patr.
l. 8. de publican.
l. 42. de mort. cauf. don.
l. 21. de manumiff.
l. 10. de diverf. temp. præfcr.
l. 8. ad leg. Jul. majeft.
l. 12. ad leg. Cornel. de falf.
l. 38. de jur. fifc.
Ex lib. XIV. l. 25. de his quæ ut ind.
l. 11. de affign. libert.
l. 3. de manum. quæ fer. ad univer.
l. 51. de manum. teftam.
l. 2. ne de ftat. defunct.
l. 13. ex quib. cauf. in poff. eat.
Ex lib. XV. l. 29. de teftam. tutel.
l. 3. fi quis aliqu. teftar. prohib.
l. 18. de his quæ ut indign.
l. 23. de manumiffion.
l. 2. de jur. aur. annul.
l. 53. de fidejuffor.
l. 13. de publ. jud.
l. 21. de accufat.
l. 39. ad leg. Jul. de adult.
l. 13. ad leg. Corn. de falf.
l. 9. de leg. Jul. repet.
l. 4. ad SC. Turpillian.
Ex lib. XVI. l. 2. de veteran. & milit. fucceff.
l. 14. de publ. jud.
l. 22. de accufat.
l. 17. de quæftion.
l. 34. de pœn.
l. 3. de fent. paff.
l. 39. de jur. fifc.
cit. l. 1. de req. vel abf. damn.
l. 3. de bon. eor. qui ant. fent.
Ex lib. XVII. l. 42. de pact.
Ex lib. XIX. l. 3. de leg. Rhod.
l. 43. de oper. libert.
l. 23. de appellat.
l. 15. de re milit.
l. 16. de caftr. pecul.
l. 5. de cenfib.

Ex Libr. II. Definit.

Ex lib. I. l. 1. de legib.
l. 5. de transact.
l. 37. 39. de reb. cred.
l. 74. de contr. empt.
l. 8. de jur. & fact. ign.
l. 63. de rit. nupt.
l. 27. de pact. dotal.
l. 42. de admin. & pericul. tut.
l. 21. de tutel. & ration. diftr.
l. 1. de injuft. rupt.
l. 34. 79. de hered. inftit.
l. 42. de vulg. & pup. fubft.
l. 80. de legat. 2.
l. 79. de cond. & dem.
l. 28. de oblig. & act.
l. 123. de verb. obl.
Ex lib. II. l. 7. de juft. & jur.
l. 11. de ufufr. accr.
l. 59. de cond. indeb.
l. 6. quand. ex fact. tutor.
l. 22. de manumiffion.
l. 36. de ftatulib.
l. 45. 49. de acq. poff.
l. 11. de diverf. temp. præfcr.
l. 124. de verb. obl.
l. 28. de novat.
l. 97. de folution.
l. 10. de publ. jud.
l. 41. de pœn.
l. 17. de caftr. pec.
l. 83. de diverf. reg. jur.

Ex Libr. II. de Adulter.

Ex lib. I. l. 13. de teftib.
l. 12. de fund. dot.
l. 7. de divort.
l. 41. de folution
l. 2. de accufat.
l. 2. de cuftod. & exhib. reor.
l. 6. 20. 22. ad L. Jul. de adult.
Ex lib. II. l. 9. de calumniat.
l. 8. de divort
l. 8. 10. ad L. Jul. de adult.
l. 8. 10. ad SC. Turpillian.
l. 6. de quæftion.
l. 4. de bon. damn.
cit. l. 7. ad leg. Jul. de adult.

Ex Libr. fing. de adulter.

l. 14. de teftib.
l. 11. ad leg. Jul. de adult.
l. 11. ad SC. Turpillian.

Ex τῦ Αςυνομικῦ μονοβίβλυ τῦ Παπινιανῦ l. 1. de via publ. & fi quid in ea.

Citatur absque nomine librorum.

l. 7. de pact.
l. 9. de minor.
l. 23. ex quib. cauf. maj.
l. 6. de inoff. teft.
l. 13. de hered. petit.
l. 3. quib. mod. ufusfr. amitt.
l. 18. 20. 22. 24. fam. erc.
l. 6. com. divid.
l. 6. de relig. & fumpt.
l. 40. de reb. cred.
l. 7. de in lit. jur.
l. 19. de pecul.
l. 10. 12. mand.
l. 12. de diftr. pign.
l. 9. de fponfal.
l. 2. de pact. dot.
l. 7. 23. de don. int. vir. & ux.
l. 4. de fufp. tut.
l. 1. de tutel. & rat. diftr.
l. 35. de hered. inftit.
l. 18. de cond. inftit.
l. 20. 97. de acq. hered.
l. 15. de SC. Silanian.
l. 34. de legat. 1.
l. 43. ad SC. Trebellian.
l. 15. de oper. libert.
l. 1. de libert. univerf.
l. 14. de furt.
l. 15. de injur.
l. 1. ad SC. Turpillian.
l. 4. de quæftion.
l. 10. de appellat.
l. 28. 50. de jur. fifc.
l. 2. de decur.

In Codice cit.

l. 10. de condict. indeb.
l. 22. §. 3. de furt. & ferv. corr.
l. 6. 9. de inftitut. & fubftit.
l. 10. pr. de acquit.
l. 13. de fententiam paffis.
l. 14. de fententiis & interlocut.
l. 35. §. 1. C. de inoffic. teft.
l. 8. C. de inftitut. & fubftit.
l. 16. 30. de fideicommiffis.
l. 3. de acquir. poffeffione.
l. 12. de legatis.
l. 14. de prædiis & aliis rebus.

In Inftitution.

§. 2. de excufat. tutor.
§. 7. de fufpect. tut.
§. 8. de rerum divifione.
§. 4. de ufucapion.
§. 5. de teftam. ord.
§. 14. de legatis.
§. 7. de fideicom. hered.
§. 1. de Codicillis.

II. *Claudius Tryphoninus.*

Ex Lib. XXI. Difputat.

Ex lib. I. l. 5. de fugitiv.
l. 6. de in rem verf.
l. 225. de verb. fign.
Ex lib. II. l. 46. de pact.
l. 38. de negot. geft.
l. 54. de adm. & peric. tutor.
l. 44. de excuf.
l. 11. de SC. Silanian.
l. 13. de legat. præft.
l. 48. de re jud.
l. 42. ad leg. Jul. de adult.
Ex lib. III. l. 37. de minor.
Ex lib. IV. l. 19. de quæftion.
l. 12. de capt. & de poftlim.
Ex lib. V. l. 11. de poftul.
l. 22. de his quæ ut ind.
Ex lib. VI. l. 29. de jurejur.
l. 75. de jur. dot.
l. 9. de dot. collat.
Ex lib. VII. l. 62. de ufufr.
l. 64. de cond. indeb.
l. 52. folut. matr.
l. 63. de acq. rer. dom.
l. 33. de novation.
Ex lib. VIII. l. 23. de pigner. act.
l. 57. de pecul.
l. 33. de pignor.
l. 20. qui potior. in pign.
l. 12. de diftr. pign.
l. 13. quib. mod. pign. vel hyp. fol.
l. 45. de jur. dot.
l. 27. de liberat. legat.
Ex lib. IX. l. 31. depof.
l. 8. locat.
l. 67. de rit. nupt.
l. 76. de jur. dot.
l. 69. de fidejuffor.
l. 86. de furt.
Ex lib. X. l. 15. de ftat. hom.
l. 77. de jur. dot.
l. 30. de pact. dot.
l. 16. de don. int. vir. & ux.
l. 39. de pœn.
Ex lib. XI. l. 78. de jur. dot.
l. 16. de fund. dot.
l. 29. de act. rer. amot.
Ex lib. XII. l. 53. fol. matr.
l. 50. 52. de re jud. (cur.
Ex lib. XIII. l. 4. qui pet. tut. vel
l. 39. 45. de excufat.
l. 16. de cur. fur.
Ex lib. XIV. l. 27. de teftam. tutel.
l. 8. 10. de confirm. tutor.
l. 55. de adm. & per. tutor.
l. 6. ubi pupil. educ. vel mor. deb.
Ex lib. XV. l. 37. de noxal. act.
l. 20. de cond. furt.
l. 19. de bon. poff. contr. tab.
l. 23. de jur. patron.
l. 19. de vi & vi arm. (præft.
Ex lib. XVI. l. 7. 24. de legat.
l. 7. de conjung. cum emanc. lib.
Ex lib. XVII. l. 22. de inoff. teftam.
l. 10. de obfeq. parent. & patr.
l. 15. 50. de bon. libert. (mil.
Ex lib. XVIII. l. 18. 41. de teftam.
l. 19. de caftr. pecul.
Ex lib. XIX. l. 20. de bon. poff. cont. tab.
Ex lib. XX. l. 28. de lib. & poft.
Ex lib. XXI. l. 90 de hered. inft.
l. 9. de reb. dub.

Ex notis apud Scævolam Lib. XVIII. Digeft.

l. 36. de legat. 3. (bert.
Ex lib. XXI. l. 17. de fideic. li-
cit. l. 10. de ferv. export.
l. 58. de adm. & peric. tutor.
l. 88. de legat. 2.
l. 37. 38. 41. de legat. 3.
l. 32. de ufu & ufufr. legat.
l. 15. 16. de alim. vel cib. legat.
l. 16. de aur. arg. mund. leg.
l. 28. de liberat. legat.
l. 25. de his quæ ut indig.
l. 109. de cond. & dem.
l. 77. 78. 80. ad SC. Trebell.
l. 59. de manum. teftam.
l. 88. de folut.
l. 20. judic. folv.
cit. l. 50. de jur. fifc.

III. *Calliftratus.*

Ex Libr. VI. de cognit.

Ex lib. I. l. 9. 19. de off. præfid.
l. 3. de in jus voc.
l. 36. de judic.
l. 26. de pœn.
l. 37. ad municip.
l. 11. de decurion.
l. 14. de muner. & honor.
l. 5. de jur. immunit.
l. 5. de extraord. cogn.
Ex lib. II. l. 34. de re judic.
l. 5. de decret. ab ord. fac.
l. 7. de operib. publ. (ruft.
Ex lib. III. l. 16. de ferv. præd.
l. 14. de fupellect. legat.
l. 3. qui fin. manum. ad libert.
l. 32. de re judic.
l. 2. de term. mot.
l. 31. ad leg. Corn. de falf.
l. 2. de nundin.
Ex lib. IV. l. 3. de teftib.
l. 33. de adm. & per. tutor.
l. 6. de fufp. tutor.
l. 17. de excufation.
l. 6. fi cui plus quam per leg.
l. 3. de colluf. deteg.
l. 127. de verb. fign. (cauf.
Ex lib. V. l. 13. quod met.
l. 37. de judic.
l. 2. de SC. Silanian.
l. 33. de re judic.
l. 3. de term. mot.
l. 19. de accufat.
l. 12. de cuftod. & exhib. reor.
l. 7. ad leg. Jul. de vi priv.
l. 15. de quæftion.
l. 27. de pœn. (Cæf.
Ex lib. VI. l. 3. de off. procur.
l. 2. de fugitiv.
l. 3. de abig.
l. 13. de cuftod. & exhib. reor.
l. 14. ad leg. Corn. de ficar.
l. 6. de lege Fab. de plagiar.
l. 7. 28. de pœn.
l. 2. de bon. damnat.
l. 12. de jur. fifc.
l. 12. de decurion.

Libr. VI. Edict. Monitor.

Ex lib. I. l. 2. in jus vocat. ut eant.
l. 12. de edend.
l. 4. de in integ. reftit.
l. 45. de minor.
l. 41. de recept.
l. 58. de obl. & act.
l. 85. de folut.
l. 6. de incend. ruin. naufr.
Ex lib. II. l. 2. 4. 9. 11. 14. ex quib. cauf. major.
l. 50. de rei vindic.
l. 32. de noxal. act.
l. 1. de inter. in jur. fac.
Ex lib. III. l. 29. de neg. geft.
l. 18. de teftam. tutel.
l. 13. ut in poff. legat.
l. 38. de oper. libert.
Ex lib. IV. l. 63. de legat. 2.

Ex Libr. IV. de jure fifci.

Ex lib. I. l. 27. de SC. Silan.
l. 4. ne de ftat. defunct.
l. 1. de bon. damnat.
l. 1. de jur. fifc.
Ex lib. II. l. 2. 23. de jur. fifc.
Ex lib. III. l. 3. de jur. fifc.

Ex Lib. III. Inftit.

Ex lib. II. l. 29. de adoption.
l. 41. de relig. & fumpt. fun.
l. 12. 25. de acq. rer. dom.
Ex lib. III. l. 21. ad SC. Vellejan.

Ex Libr. II. Quæftion.

Ex lib. I. l. 38. de legib.
l. 47. de judic.
l. 10. de in lit. jur.
l. 64. pro foc.
l. 15. ad leg. Corn. de falf.
l. 35. de pœn.
Ex lib. II. l. 4. de leg. Rhod.
l. 72. de evict.
l. 5. de fid. inftrum.
l. 64. de rit. nupt.
l. 8. de jur. dot.
l. 48. folut. matr.
l. 82. de cond. & dem.
l. 37. de liberal. cauf.
l. 59. de acq. rer. dom.
l. 20. quæ in fraud. cred.
l. 7. de incend. ruin. naufr.
l. 220. de verb. fign.

IV. *Arrius Menander.*

Ex Lib. IV. Militar.

Ex lib. I. l. 29. de liberal. cauf.
l. 2. 4. de re milit.
Ex lib. II. l. 5. de re milit.
Ex lib. III. l. 6. de re milit.
l. 1. de veteran.
cit. l. 1. de veter. & milit. fucceff.
l. 14. de pœn.
l. 13. de re milit.

M. OPILIUS MACRINUS imperat ann. 1. menf. 1. dies XXIII.

971	1	218 Imp. Antoninus Elagabalus Aug.	Q. M. Coclatinus Adventus II.
		l. un. C. Greg. de patria poteft.	l. 8. C. de negot. geft.
		M. ANTONINUS ELAGABALUS *feu* Heliogabalus Imper.	
972	2	219 Imp. Antoninus Elagabalus Aug. II.	Sacerdos II.
973	3	220 Imp. Antoninus Elagabalus Aug. III.	Eutychianus II.
974	4	221 Gratus Sabinianus.	Claudius Seleucus.
975	5	222 Imp. Antoninus Elagabalus Aug. IV.	M. Aurel. Sev. Alexander Cæfar.

l. 2. & 3. C. de pignorat. action.
l. 3. C. de jur. dot.
l. 6. C. Gregor. tit. in c.
l. 1. & 2. ad exhibend.
l. 3. C. an ferv. pro fuo fact.
l. 1. C. qui dar. tut. v. cur. poff.
l. 4. C. arbitr. tutel.
--- de furt. & ferv. corrupt.
l. 10. C. de oper. libert.
l. 4. C. de teftam. mil.
l. 1. C. fi quis aliquem proh. vel coeg.
l. 3. C. de his quib. ut indign.
l. 2. C. de falf. cauf. adj.
l. 3. & 4. C. ad L. Falcid.
l. 4. C. de ferv. pign. dat.
l. 1. C. quib. res judic. non noc.
l. 1. C. quand. prov. non eft neceff.
l. 1. & 2. C. fi pend. appell. mors interven.
l. 2. C. de ædific. priv.
l. 4. C. de hered. v. act. vend.
l. 1. & 2. C. fi vendit. pignor. agat.
l. 6. 7. 8. 9. C. de eviction.
l. 3. 4. 5. C. de his qui accuf. non poff.
l. 1. & 2. C. de accufat.
l. 1. C. de injuriis.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
		Mors HELIOGABALI.	
		M. AURELIUS SEVERUS ALEXANDER. I.	
976	2	223 L. Marius Maximus II.	L. Roſcius Ælianus.
		l. 5. C. de edendo.	l. 2. C. de jure deliber.
		l. 3. C. de transaction. (rog.	l. 1. C. quemadm. teſt. aperiant.
		l. 11. C. ex quib. cauſ. infam. ir-	l. 2. C. de edict. D. Hadr. toll.
		l. 6. 7. 8. C. de procurator.	l. 4. C. de his quib. ut indign.
		l. 1. C. de his quæ vi metusv. cauſ.	l. 9. C. de legatis.
		--- de in integr. reſtit. minor.	l. 4. C. de fideicommiſſ.
		l. 2. C. ſi tut. vel curat. interv.	l. 3. C. de falſ. cauſ. adj.
		l. 3. C. de reſtit. milit.	l. 5. & 6. C. ad L. Falcid.
		l. 8. 9. 10. C. de inoff. teſtam.	l. 1. C. de legitim. hered.
		l. 3. & 4. C. de ſervitut. & aqua.	l. 1. C. de ordine cognit.
		l. 1. C. de noxal. action.	l. 3. C. de ſentent. & interlocut.
		l. 3. C. ad exhibend.	omn. jud.
		l. 3. & 4. C. de religioſ. &	l. 1. C. ſi a non competent. jud.
		ſumpt. fun.	judic. eſſe dic.
		l. 2. C. de reb. cred.	l. 2. C. commin. epiſt. progr.
		l. 2. C. de teſtib.	l. 1. C. qui bonis ced. poſſ.
		l. 2. & 3. C. de fide inſtrument.	l. 3. C. in quib. cauſ. pign. vel
		l. 4. C. de pignerat. act.	hypoth. tac. contr.
		l. 5. C. quod cum eo qui in	l. 4. C. ſi alien. res pign. dat.
		al. poteſt.	l. 2. C. ſi in cauſ. judic. pign.
		l. 4. C. ad SC. Vellejan.	capt. ſ.
		l. 3. C. de hered. vel act. vend.	l. 1. 2. 3. C. de diſtract. pign.
		l. 4. C. de jure dot.	l. 3. C. ſi vendit pign. agat.
		l. 3. C. de teſtam. tutel.	l. 4. C. de exception. ſ. præjudic.
		l. 5. C. qui petant tut. vel curat.	l. 2. C. de inutil. ſtipulat.
		l. 6. & 7. C. de adminiſtr. tut.	l. 8. & 9. C. de fidej. & man-
		l. 1. C. ub. pupill. educ. deb.	dator.
		l. 2. C. de alim. pupill. præſt.	l. 1. C. de novat. & delegat.
		l. 1. C. ſi tutor vel curat. non geſſ.	l. 10. C. de eviction.
		l. 1. C ſi tutor vel curat. falſ.	l. 1. C. creditorem evict. pign.
		alleg. excuſ. ſit.	non debere.
		l. 5. C. de furt. & ſerv. corrupt.	l. 1. C. de donat. mort. cauſa.
		l. 1. & 2. C. de obſeq. patron.	l. 3. C. de accuſat. & inſcript.
		præſt.	l. 5. 6. 7. C. ad L. Jul. de adult.
		l. 1. C. de bonor. poſſ. ſec. tab.	l. 2. C. ad L. Corn. de falſis.
		l. 1. C. de bonor. poſſ. contra	l. 3. C. de his, qui ſib. adſcrib.
		tab. quam Pr.	l. 1. C. de delatoribus.
		l. 1. C. de ſucceſſorio edicto.	l. un. C. de reis poſtulat.
		l. 3. C. de hered. inſtituend.	l. 1. & 2. C. Greg. de inoff. teſtam.
		l. 3. C. de impuber. & al.	l. 1. C. ad L. Jul. majeſtat.
		ſubſtit.	l. 2. C. de ordin. cognition.
977	3	224 Julianus II.	Criſpinus.
		l. 11. C. de inoffic. teſt.	l. 6. & 7. C. de excuſ. tut. vel
		l. 3. C. commun. divid.	curat.
		l. 5. & 6. C. de religioſ. &	l. 4. C. de obſeq. patron. præſt.
		ſumpt. fun.	l. 2. C. de bonor. poſſ. contra
		l. un. C. pœn. fiſcal. credit.	tab. quam Pr. lib. pollic.
		præferr.	l. 1. C. unde legitimi.
		l. 2. C. de fiſcal. uſur.	l. 1. & 2. C. de collationib.
		l. 1. C. quib. non objic. long.	l. 4. C. de inſtitut. & ſubſtitut.
		temp. præſcript.	l. 5. C. de his quib. ut indign.
		l. 2. C. de calumniat.	l. 5. & 6. C. de fideicommiſſ.
		l. 2. C. de poſtul.	l. 3. C. de uſur. & fruct. leg.
		l. 12. C. ex quib. cauſ. infam.	l. 5. C. ut in poſſeſſ. legat.
		irrog.	l. 2. C. de uſucap. pro emptor.
		l. 3. C. de judic.	l. 2. C. ſi ex falſ. inſtrum. vel
		l. 6. C. de petit. hered.	teſt. judic. ſit.
		l. 5. C. de pignerat. act.	l. 1. C. de interdictis.
		l. 5. C. ad SC. Vellej.	l. 3. C. de ædific. privat.
		l. 4. C. de teſtam. tut.	l. 3. C. de his qui in prior. credit.
		l. 1. C. de confirm. tut.	loc. ſucc.
		l. 6. C. qui pet. tut. vel curat.	l. 1. C. de infant. expoſit.
		l. 1. C. quand. mul. tut. offic.	l. 6. C. de his qui accuſ. non poſſ.
		fung.	l. 2. C. ad L. Jul. majeſtat.
		l. 2. C. de in lit. dand. tutor.	l. 8. & 9. C. ad L. Jul. de adult.
		l. 2. C. ſi tut. vel curat. non geſſ.	l. 3. C. de L. Fab. de plagiariis.
		l. 2. C. de uſur. pupillar.	l. 1. C. quæ ſit long. conſuet.
		l. 1. C. de fidejuſſ. tutor.	l. 5. C. de quæſtionib.
978	4	225 Fuſcus II.	Dexter.
		l. 2. C. qui dare tutor. v. curat.	l. un. C. ub. conv. qui cert. loc.
		poſſ.	dar. promiſ.
		l. 2. C. de fidejuſſ. tutor.	l. 6. C. de pigneratit. action.
		l. 6. C. de teſtam. milit.	l. 4. C. ſolut. matrimon.
		l. 2. C. de teſtamentis.	l. 8. C. de excuſat. tut.
		l. 4. C. de impub. & al. ſubſti-	l. 8. & 9. C. de oper. libert.
		tut.	l. 7. C. de fideicommiſſ. libertat.
		l. 2. C. de liberis præterit.	l. 3. C. de liber. cauſa.
		l. 7. & 8. C. de fideicommiſſ.	l. 5. C. de privil. fiſci.
		l. 6. & 7. C. ut in poſſeſſ. legat.	l. 4. C. de diſtract. pignor.
		l. 1. C. ad SCt. Orfitianum.	l. 10. C. ad L. Jul. de adult.
		l. 4. C. quæ res pign. obl. poſſ.	l. un. C. de vendit. rer. fiſcal.
		l. 4. & 5. C. de his qui ſib. adſcrib.	l. 1. C. ſi omiſſa ſit cauſ. teſt.
		l. 1. C. de quæſtion. rectius ad	l. 1. C. de acquir. & retin. poſ-
		A. 196. refertur.	ſeſſ.
		l. 7. & 8. C. de edendo.	l. 7. C. Gregor. tit. incert.
979	5	226 Imp. M. Aurelius Severus	C. Marcius Quintilianus II.
		Alexander Aug. II.	
		l. 1. C. de diverſ. reſcript.	l. 8. & 9. C. de pactis.
		l. 4. C. de transaction.	l. 5. C. de jure dot.
		l. 10. C. de negot. geſtis.	l. 2. C. de confirm. tutor.
		l. 2. C. de his, quæ vi metusve	l. 1. & 2. de pericul. tut.
		cauſ.	l. 7. C. de teſtam. mil.
		--- ſi adverſ. fiſc.	l. 4. C. de condit. inſert.
		--- ſi ſæp. in integr. reſtit. po-	l. 7. C. ad L. Falcid.
		ſtul.	l. 5. C. quand. dies leg. v. fi-
		--- de reſtitut. milit.	deic. ced.
		l. 1. C. de uxorib. mil.	l. 1. C. commun. de uſucap.
		l. 3. C. de rei vindicat.	l. 11. C. ad leg. Juliam de ad-
		l. 4. & 5. C. de uſufr. & habit.	ult.
		l. 1. C. ad L. Aquil.	l. 3. C. de bon. proſcriptor.
		l. 2. C. commun. divid.	l. 2. C. de bon. eor. qui mort.
		l. 2. C. de inſtitor. & exercit.	ſibi conſciv.
		action.	
980	6	227 L. Albinus.	Max. Æmilius Æmilianus.
		l. 8. C. Gregor. tit. inc.	l. 1. C. de patr. pot.
		l. 10. C. de pact.	l. 3. & 4. C. ad L. Cornel. de
		l. 1. C. de error. advocat.	falſis.
		l. 10. C. de procurator.	l. 5. C. de transaction.
		l. 10. C. de legatis.	l. 4. C. ſi reus v. accuſ. mort.
		l. 3. Cod. commin. epiſt. pro-	fuer.
		gramm. &c.	l. 1. C. de pact. conv.
		--- de remiſſion. pignor.	
981	7	228 Ti. Manilius Modeſtus.	Sergius Calpurnius Probus.
		l. 2. C. de modo multar.	l. 7. C. de furt. & ſerv. corrupt.
		l. 4. C. de judic.	l. 4. C. ne de ſtatu defunct.
		l. 6. C. ad SCt. Vellejan.	l. 3. C. ſi pendent. appell. mors
		l. 3. C. de confirm. tutor.	interv.
		l. 2. C. in quib. cauſ. tut. v. cur.	l. 1. C. ne fiſc. rem quam vend.
		hab.	evinc.
		l. 9. C. de excuſat. tutor.	l. 1. §. 2. ff. de fugitiv.
982	8	229 Imp. M. Aurelius Severus	Caſſius Dio II.
		Alexander Aug. III.	
		Suff. M. Anton. Gordian. II.	
		l. 11. C. de procurator.	l. 8. C. de adminiſtr. tut.
		l. 1. C. in quib. cauſ. in integr.	l. 3. C. de ſuſpect. tutor.
		reſt.	l. 4. C. de hered. tutor. v.
		l. 12. C. de inoff. teſtam.	curator.
		l. 4. C. de probation.	l. 10. C. de excuſat. tutor.
		l. 6. C. de compenſationib.	l. 6. C. de his quib. ut indign.
		l. 1. C. ſine cenſ. v. reliq.	l. 1. C. de jur. domin. impetr.
		l. 3. C. de compenſat.	l. 11. C. de fidejuſſor. & man-
		l. 2. C. de dot. caut. non numer.	dator.
		l. 6. C. de donat. inter vir. & ux.	l. 11. C. de pactis.
		l. 1. C. de repud. & judic. de	l. 4. C. de ſentent. & interlocut.
		mor.	omn. judic.
		--- rer. amotar.	l. 13. C. ex quib. cauſ. infam. ir-
			rog.
983	9	230 L. Virius Agricola.	Sex. Catius Clementinus.
		l. 1. C. Greg. quod cum eo, qui	l. 1. C. ſi antiq. credit. pign.
		in al. pot.	vendider.
		l. 1. C. de officio præfect. præ-	l. 1. C. de part. pignor. & omn.
		tor. orient.	cauſa.
		l. 1. C. de in jus vocando.	l. 12. C. de pactis.
		l. 12. C. de negot. geſt.	l. 6. C. de transaction.
		l. 6. C. de uſufr. & habitat.	l. 3. C. de his, qui a non domi-
		l. 4. C. ad exhibend.	no manum.
		l. 3. C. de inſtit. & exercit. act.	l. 12. C. de fidejuſſor. & man-
		l. 5. C. ad SC. Macedon	dator.
		l. 9. & 10. C. de adminiſtrat.	l. 7. C. de his, qui accuſ. non poſſ.
		tut.	l. 5. C. ad L. Corn. de falſis.
		l. 3. C. de collationib.	l. 2. C. de injuriis.
984	10	231 Civica Pompejanus.	Pelignianus.
		l. 1. C. ſi adverſ. rem judicat.	l. 11. C. de excuſat. tutor.
		l. un. C. etiam per procurat.	l. 8. C. de furt. & ſervo cor-
		cauſ. in integr. reſt.	rupto.
		l. 1. C. ubi cauſ. ſtat. agi deb.	l. 11. C. de legatis.
		l. 3. C. de probation.	l. 5. C. de diſtract. pignor.
		l. 1. C. de dotis promiſſion.	l. 11. C. de evictionibus.
		l. 3. C. in quib. caſ. tut. v. cur.	l. 1. Cod. de crimine ſtellio-
		hab.	nat.
985	11	232 Lupus.	Maximus.
		l. 1. C. ut lit. pend. v. poſt pro-	l. 3. C. de teſtament.
		vocat.	l. 7. C. de his quib. ut indign.
		--- qui & adv. quos in integr.	l. 2. C. de ſolution. & liberat.
		reſt. non poſſ.	l. 2. C. de revocand. his quæ
		l. 7. C. de donat. int. vir. & ux.	in fraud. credit.
986	12	233 Maximus.	Paternus.
		l. 4. C. de ſuſp. tut.	l. un. C. ſi adverſ. dot.
		l. 8. C. ad L. Falcid.	l. 1. C. ſi minor ſe major. dix.
		l. 5. C. quæ res pign. oblig. poſſ.	l. 4. C. ubi cauſ. fiſc.
		l. 5. C. qui potior. in pignor.	l. 8. C. de donat. inter vir. &
		l. 1. C. de codicillis.	uxor.
987	13	234 Maximus II.	C. Cælius Urbanus.
		l. 14. C. de negot. geſt.	l. 1. Cod. de officio rector.
		l. 1. C. ſi mat. indemn. promi-	provinc.
		ſit.	

235 Severus

P.R.C.A.J.P.C.N.

988 | 14 | 235 Severus. Quintianus.

l. 2. C. de offic. præf. præt. orient.

Mendoſam hujus legis ſubſcriptionem notat Pagius in Critica ad Baron. ad ann. 987.

Mors ALEXANDRI SEVERI IMPERATORIS.

Conſtitutiones, quarum ætas dubia,

Sequentes XXXV. Alexandrum autorem inſcriptum habent: collata autem ſubſcriptione cum inſcriptione Antonino Heliogabalo adſcribendæ videntur. Reperiuntur autem hæ conſtitutiones

Lib. 9. tit. 1. l. 3. lib. 8. tit. 45. l. 6. lib. 7. tit. 64. l. 1. lib. 8. tit. 38. l. 4. lib. 8. tit. 45. l. 7. lib. 6. t. 35. l. 3. lib. 5. t. 51. l. 4. lib. 3. t. 42. l. 1. lib. 7. tit. 56. l. 1. lib. 7. t. 8. l. 4. lib. 9. t. 1. l. 4. lib. 9. t. 2. l. 1. lib. 8. t. 30. l. 1. lib. 4. t. 14. l. 3. lib. 6. t. 2. l. 4. lib. 4. t. 24. l. 1. lib. 9. tit. 1. l. 5. lib. 6. t. 49. l. 3. lib. 8. tit. 16. l. 4. lib. 5. t. 34. l. 1. lib. 6. t. 3. l. 6. lib. 6. t. 44. l. 2. lib. 6. t. 21. l. 4. lib. 3. tit. 42. l. 2. lib. 9. t. 92. l. 2. lib. 9. t. 35. l. 1. lib. 7. t. 66. l. 2. lib. 8. tit. 45. l. 8. lib. 4. t. 24. l. 2. lib. 5. t. 12. l. 3. lib. 6. t. 34. l. 1. lib. 8. t. 10. l. 2. lib. 8. t. 45. l. 4. lib. 9. t. 30. l. 2. Reliquæ conſtitutiones dubiæ. Lib. 1. t. 26. l. 2. lib. 2. t. 4. l. 5. lib. 2. t. 25. l. 2. tit. 28. l. 1. lib. 7. t. 27. l. 1. tit. 58. l. 3. tit. 66. l. 1. t. 68. l. 1. lib. 8. t. 28. l. 5. lib. 9. tit. 6. l. 3. tit. 9. l. 12. & l. 13.

Conſtitutiones ſine die & Conſule.

Lib. II. tit. 13. l. 9. L. III. t. 36. l. 4. & 5. L. IV. t. 30. l. 5. 6. 7. 8. tit. 31. l. 3. 4. 5. 6. 7. t. 32. l. 12. 13. 14. t. 34. l. 1. tit. 35. l. 4. & 5. tit. 39. l. 3. 4. 5. 6. t. 44. l. 1. tit. 48. l. 1. 2. 3. t. 50. l. 2. 3. t. 51. l. 1. tit. 54. l. 2. 3. 4. t. 55. l. 3. 4. 5. t. 56. l. 1. 2. 3. t. 57. l. 1. 2. 3. tit. 65. l. 4. 5. 6. 7. 8. 9. Lib. V. tit. 3. l. 2. 3. t. 4. l. 4. 5. t. 5. l. 1. tit. 6. l. 2. 3. t. 39. l. 2. t. 62. l. 5. Lib. VI. t. 6. l. 3. L. VII. t. 2. l. 5. t. 4. l. 3. 4. 5. 6. 8. 9. t. 8. l. 5. 6. t. 10. l. 2. t. 11. l. 2. 3. 4. 5. t. 14. l. 1. t. 16. l. 4. 5. t. 19. l. 3. t. 21. l. 3. t. 26. l. 3. 4. t. 28. l. 1. t. 32. l. 2. t. 35. l. 1. t. 46. l. 2. t. 55. l. 1. t. 62. l. 2. t. 64. l. 2. t. 68. l. 2. Lib. IX. t. 1. l. 1. l. 10. L. X. t. 3. l. 1. t. 4. l. 5. t. 5. l. 1. t. 8. l. 2. t. 9. l. un. t. 11. l. 11. t. 38. l. 1. t. 39. l. 2. t. 41. l. 3. t. 43. l. 2. t. 53. l. 1. t. 58. l. 1. t. 61. l. 1. t. 66. l. 1. t. 68. l. 1. t. 69. l. 1. Lib. XI. t. 29. l. 3. tit. 39. l. 1. Lib. XII. t. 1. l. 2. tit. 34. l. 2. tit. 36. l. 4. tit. 37. l. 1. 2. 3.

JURISCONSULTI QUI SUB HOC IMPERATORE FLORUERUNT.

I. *Martianus.*

Ex Libr. XVI. Inſtitut.

Ex lib. I. l. 8. 12. de juſt. & jur.
l. 2. de legib.
l. 5. de ſtat. hom.
l. 2. de off. proconſ.
l. 42. de contr. empt.
l. 22. de bon. libert.
l. 23. de manum. teſtam.
l. 9. qui & a quib. manum.
l. 3. de jur. aur. annul.
l. 2. de natal. reſtit.
l. 17. de pœn.
Ex lib. II. l. 57. de rit. nupt.
l. 14. de teſtam. tutel.
l. 21. 29. de excuſat.
l. 111. 128. de legat. 1.
l. 3. de jur. patron.
l. 5. de manumiſſion.
l. 7. ad leg. Corn. de falſ.
l. 1. de leg. Jul. de annon.
l. 5. de quæſtion.
l. 4. de interd. & releg.
Ex lib. III. l. 2. 4. 6. de diviſ. rer.
l. 11. de off. præſid.
l. 23. de in jus voc.
l. 38. 40. de uſufr.
l. 4. quib. mod. uſusfr. vel uſ. am.
l. 39. de religioſ. & ſumpt. fun.
l. 9. de tutel.
l. 15. de donation.
l. 8. 11. de acq. rer. dom.
l. 39. de uſurp. & uſuc.
l. 7. de diverſ. temp. præſcr.
l. 40. de ſolution.
l. 7. de ſepul. viol.
l. 1. expilat. hered.
l. 1. de colleg. & corpor.
l. 30. de jur. fiſc.
l. 9. de re milit.
l. 4. de pollicitat.
Ex lib. IV. l. 2. 30. de inoff. teſtam.
l. 13. qui teſtam. fac. poſſ.
l. 48. de hered. inſtit.
l. 36. de vulg. & pup. ſubſt.
l. 14. 16. de cond. inſtit.
l. 22. de teſtam. milit.
l. 52. de acq. hered.
l. 29. ad SC. Trebellian.
l. 31. de jur. fiſc.
Ex lib. V. l. 4. de jur. patron.
l. 9. de ſuis & legit. hered.
Ex lib. VI. l. 21. de probat.
l. 88. 112. de legat. 1.
l. 23. de ann. legat.
l. 18. de pecul. legat.
l. 13. de adim. vel transf. leg.
l. 14. de reb. dub.
l. 2. de his quæ pœn. cauſ.
l. 1. de his quæ ut indign.
l. 33. de cond. & dem.
l. 20. quand. dies legat. ced.
Ex lib. VII. l. 41. de uſufr.
l. 12. de uſufr. ear. rer.
l. 18. de cond. inſtit.
l. 6. de jur. codic.
l. 113. de legat. 1.
l. 65. 67. de legat. 3.
l. 17. de inſtr. vel inſtr. leg.
l. 20. de pecul. legat.
l. 89. ad leg. Falc.
l. 12. ut leg. ſeu fideic. ſer. cauſ.
l. 6. de aſſig. libert.
l. 50. de fideicom. libert.
l. 210. de verb. ſign.
Ex lib. VIII. l. 51. de judic.
l. 39. de cond. indeb.
l. 19. de cond. inſtit.
l. 114. de legat. 1.
l. 24. de ann. legat.
l. 2. de alim. vel cibar. legat.
l. 30. 33. ad SC. Trebellian.
Ex lib. IX. l. 9. de tutor. & curat. dat.
l. 31. ad SC. Trebellian.
l. 29. de bon. libert.
l. 1. 25. de mort. cauſ. don.
l. 51. de fideic. libert.
Ex lib. X. l. 28. de rit. nupt.
l. 35. ſol. matr.
l. 7. ad leg. Jul. de adult. (non ſcr.
Ex lib. XI. l. 3. de his quæ pro
l. 2. de his quæ ut indign.
Ex lib. XII. l. 3. de concubin.
l. 4. de legation.
Ex lib. XIII. l. 117. de legat. 1.
l. 91. ad leg. Falc.
l. 5. de jur. patron.
l. 8. de manumiſſion.
l. 9. de manum. vind.
l. 11. qui & a quib. man.
l. 19. de exception.
l. 4. de pœn.
l. 2. de interd. & releg. (cauſ.
Ex lib. XIV. l. 12. de alien. jud. mut.
l. 15. de SC. Maced.
l. 29. de uſur.
l. 2. de Carb. edict.
l. 11. de incend. ruin. naufr.
l. 37. de injur.
l. 6. de publ. jud.
l. 3. ad leg. Jul. majeſt.
l. 1. 3. 5. ad leg. Jul. de vi publ.
l. 1. ad leg. Jul. de vi priv.
l. 1. 3. ad leg. Corn. de ſicar.
l. 1. 3. 5. de leg. Pomp. de parricid.
l. 1. ad leg. Cornel. de falſ.
l. 1. de leg. Jul. repetund.
l. 4. ad leg. Jul. pecul.
l. 32. de jur. fiſc.
l. 25. de capt. & de poſtlim.
Ex lib. XV. l. 9. de ceſſion. bonor.
Ex lib. XVI. l. 19. de rit. nupt.

Ex Libr. V. Regul.

Ex lib. I. l. 119. de legat. 1.
l. 26. de manum. teſtam.
l. 4. de extraord. crim.
l. 5. de interd. & releg.
Ex lib. II. l. 36. de dol. mal.
l. 46. ex quib. cauſ. major.
l. 51. de recept.
l. 15. de auct. & conſenſ. tut.
l. 32. de liber. & poſth.
l. 39. de hered. inſtit.
l. 55. de acq. hered.
l. 7. de jur. cod.
l. 15. de reb. dub.
l. 34. ad SC. Trebellian.
l. 26. de mort. cauſ. donat.
l. 7. de ſeparation.
l. 44. de ſolution.
l. 11. de re milit.
l. 3. de veteran.
Ex lib. III. l. 1. de ſervit.
l. 35. de ſervit. præd. urb.
l. 13. de cond. cauſ. dat.
l. 40. de cond. indeb.
l. 44. de contr. empt.
l. 25. de præſcr. verb.
l. 52. de jur. dot.
l. 25. de act. rer. am.
l. 51. de heredib. inſtit.
l. 121. de legat. 1.
l. 5. de dot. præleg.
l. 2. de pen. legat.
l. 16. 18. de reb. dub.
l. 7. ut in poſſ. legat. al. eſt Modeſtini.
l. 2. ſi quid in fraud. patr.
l. 10. de manum. vind.
l. 43. de acq. poſſ.
l. 10. de dol. mal. except.
l. 46. de ſolution.
Ex lib. IV. l. 8. de diviſ. rer.
l. 52. de recept.
l. 16. ad leg. Aquil.
l. 17. de ſervo corrupt.
l. 5. de in lit. jur.
l. 32. de pigner. act.
l. 45. de contr. empt.
l. 52. de ædil. edict.
l. 32. de uſur.
l. 58. de rit. nupt.
l. 20. de legat. præſt.
l. 14. de manum. vind.
l. 53. 55. de fideicom. libert.
l. 23. de fidejuſſor.
l. 47. de ſolution.
l. 62. de furt.
Ex lib. V. l. 31. 33. de adoption.
l. 19. ſi ſervit. vind.
l. 3. de aleator.
l. 40. de pecul.
l. 10. de tutor. & cur. dat.
l. 27. de excuſat.
l. 3. de his quæ ut indign.
l. 15. de bon. poſſ. cont. tab.
l. 27. de mort. cauſ. don.
l. 5. qui ſin. manu. ad liber. per.
l. 34. de reb. auct. jud. poſſid.
l. 9. de diverſ. temp. præſcr.
l. 4. ad L. Jul. majeſt.
l. 5. ad L. Jul. pecul.

Ex Libr. II. de Appellat.

Ex lib. I. l. 5. 7. de appellat.
Ex lib. II. l. 1. de libel. dimiſſor.
l. 2. eum qui appel. in provinc. defend.

Ex Libr. II. Publ.

Ex lib. I. l. 15. de off. præſid.
l. 2. de off. adſeſſor.
l. 9. de publ. judic.
l. 13. de accuſat.
l. 28. 33. ad L. Jul. de adulter.
l. 4. de L. Pomp. de parricid.
l. 11. ad L. Corn. de falſ.
l. 10. ad L. Jul. pecul.
l. 3. de L. Fab. de plagiar.
l. 8. ad municip.
l. 4. de decurion.
l. 2. de decret. ab ord. fac.
l. 214. de verb. ſign.
Ex lib. II. l. 2. de ſerv. export.
l. 4. de obſeq. parent. & patr.

l. 1. de receptator.
l. 1. de furib. balnear.
l. 3. expilat. heredit.
l. 3. de colleg. & corpor.
l. 6. de cuſtod. & exhib. reor.
l. 1. 3. de requir. vel abſent. damn.
l. 9. de quæſtion.
l. 11. de pœn.
l. 8. de interd. & releg.
l. 2. de cadaver. punit.
l. 7. de muner. & honor.

Ex libr. ſingul.

Ex lib. de delatorib. l. 46. de contr. empt.
l. 15. de SC. Silanian.
l. 48. de damn. infect.
l. 16. de public. & vectig.
l. 30. de donation.
l. 1. ne de ſtat. defunct.
l. 3. de bonis eor. qui ant. ſentent.
l. 18. 22. 24. de jur. fiſc.
l. 10. ad municip.

Ex libr. ad hypothecariam formulam.

l. 17. 19. 33. de pigner. act.
l. 5. 11. 13. 16. de pignor.
l. 2. 5. in quib. cauſ. pign. vel hypoth.
l. 1. quæ res pig. vel hyp.
l. 12. qui potior. in pign.
l. 5. 7. de diſtract. pign. (ſolv.
l. 5. 8. quib. mod. pign. vel hyp.
l. 23. de probat.
l. 12. de reb. eor. qui ſub tutel.
l. 6. qui ſin. manu. ad lib. perv.
l. 37. de acq. poſſ.
l. 35. de reb. auct. jud. poſſ.
l. 49. de ſolution.

Ex Lib. ad SC. Turpill.

l. 1. ad SC. Turpillian.

Ex Lib. VII. Digeſt.

l. 17. de fund. dot.
cit. l. 57. de rit. nupt.
l. 7. ad L. Jul. de adult.
l. 8. uſufruct. quemadm. cav.
l. 5. qui teſtam. fac. poſſ.
l. 7. ad L. Jul. de vi privat.

II. *Julius Gallus Aquila.*

Libr. Reſponſor.

l. 34. de adm. & per. tut.
l. 12. de ſuſp. tutor.

III. *Æmilius Macer.*

Ex Libr. II. de re militari.

Ex lib. I. l. 12. de re milit. (mil.
Ex lib. II. l. 26. de teſtament.
l. 92. ad L. Falc.
l. 1. de veter. & milit. ſucceſſ.
l. 14. de pœn.
l. 13. de re milit.
l. 11. de caſtr. pecul.

Ex Libr. II. de judic.

Ex lib. I. l. 8. de ſepul. viol.
l. 2. de concuſſion.
l. 2. de abig.
l. 3. de prævaric.
l. 1. de publ. judic.
l. 18. 24. 32. ad L. Jul. de adult.
l. 3. ad L. Jul. de vi priv.
l. 10. ad L. Corn. de falſ.
l. 3. 5. 7. de L. Jul. repetund.
Ex lib. II. l. 14. de off. præſid.
l. 63. de furt.
l. 40. de injur.
l. 9. de ſepulchr. viol.
l. 4. de prævaricat.
l. 7. de publ. jud.
l. 8. 11. de accuſat.
l. 9. 15. ad SC. Turpillian.
l. 2. 4. de requir. vel abſent. damn.
l. 10. de pœn. (ſentent.
l. 2. de bonis eor. qui ant.
l. 34. de jur. fiſc.

Ex Lib. II. de Off. Præſid.

Ex lib. I. l. 1. 16. de off. præſid.
l. 4. de off. ejus cui mand.
l. 3. de off. adſeſſor.
l. 61. de acq. hered. (reor.
Ex lib. II. de cuſtod. & exhib.

l. 12. de pœn.
l. 5. de vacat. & excuſ. muner.
l. 3. de oper. publ.
Ex Lib. II. ad leg. vic. hered.
Ex lib. I. l. 13. de transact.
l. 37. de religioſ. & ſumpt.
l. 7. qui teſtam. fac. poſſ.
l. 154. de verb. ſign.
Ex lib. II. l. 68. ad L. Falc.
Ex Lib. II. de appellat.
Ex lib. I. l. 15. qui ſatisd. cog.
l. 2. 4. de appellation.
l. 2. quand. appell. ſit.
l. 4. de appell. recip. (reſtit.
Ex lib. II. l. 8. de in integr.
l. 63. de re judic.
l. 9. de appellat.
l. 3. quand. appell. ſit.
l. 6. de appell. recip.
l. 1. quæ ſent. ſin. appell.
l. 2. an per al. cauſ. appell.
l. 1. ſi pendent. appell.
IV. *Venulejus Saturninus.*
Ex XIX. Stipul. Libr.
Ex lib. I. l. 137. de verb. obl.
l. 21. de ſtip. ſervor.
l. 9. de ſtipulat. prætor.
Ex lib. II. l. 18. de SC. Maced.
l. 12. de duob. reis conſt.
Ex lib. III. l. 13. de duob. reis c.
l. 31. de novation.
Ex lib. IV. l. 138. de verb. obl.
Ex lib. VI. l. 51. de adm. & per. tutor.
l. 139. de verb. obl.
l. 17. judic. ſolvi.
Ex lib. VII. l. 7. fam. erciſc.
l. 224. de verb. ſign.
Ex lib. IX. l. 19. judic. ſol.
Ex lib. XI. l. 21. de acceptil.
Ex lib. XII. l. 4. uſufr. quem-adm. cav.
l. 25. de ſtip. ſervor.
l. 99. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XIII. l. 6. ad L. Falc.
Ex lib. XV. l. 8. rat. rem hab.
Ex lib. XVI. l. 75. de evict.
Ex lib. XVII. l. 76. de evict.
l. 6. vi bonor. rapt.
Ex Libr. X. action.
Ex lib. IV. l. 21. de precar.
Ex lib. V. l. 65. de ædilit. edict.
Ex lib. VII. l. 44. de liber. cauſ.
Ex lib. VIII. l. 11. de ſtipul. prætor. (leg.
Ex lib. X. l. 43. de uſu & uſufr.
l. 32. de adim. vel transfer. leg.
Ex lib. IV. de Offic. Proconſ.
Ex lib. I. l. 2. ſi ingen. eſſe dicet.
l. 9. de cuſtod. & exhib. reor.
l. 6. ad L. Corn. de ſicar.
l. 15. de pœn.
Ex lib. II. l. 11. de off. proconſ.
l. 12. de teſtib.
l. 20. de cuſt. & exhib. reor.
l. 2. quis & a quo appell.
Ex lib. III. de publ. jud.
Ex lib. I. l. 23. de teſtib.
Ex lib. II. l. 20. de teſtib.
l. 13. de SC. Silanian.
l. 39. de injur.
l. 5. de prævaric.
l. 12. de accuſation.
l. 5. de cuſtod. & exhib. reor.
l. 6. ad L. Jul. majeſt.
l. 7. ad L. Jul. pecul. (repet.
Ex lib. III. l. 4. 6. de L. Jul.
l. 8. ad L. Jul. pecul.
Ex libr. VI. interd.
Ex lib. I. l. 52. de acq. poſſ.
l. 4. de itin. act. priv.
l. 4. de rivis.
l. 2. de cloac.
Ex lib. II. l. 2. 4. 8. 10. 12. 22. quod vi aut clam.
Ex lib. III. l. 7. 22. de precar.
Ex lib. IV. l. 2. 4. de hom. lib. exh.
l. 5. de lib. exhib.
Ex lib. V. l. 53. de acq. poſſ.
l. 15. de diverſ. temp. præſc.
Ex lib. VI. l. 66. de acq. rer. dom.
l. 8. 11. 25. quæ in fraud. cred.

Ex Lib. VII. Diſputat.
l. 18. judic. ſol.
cit. l. 1. de ſenator.
l. 1. de abig.
l. 1. de effractor.
l. 14. de cuſtod. & exhib. reor.
V. *Domitius Ulpianus.*
Ex LXXXIII. lib. ad Edict.
Ex lib. I. l. 4. de jurisdict.
l. 1. ſi quis jus dic. non obtemp.
l. 1. ſi quis in jus voc. non ier.
l. 1. de fugitiv.
l. 6. de magiſtrat. conveniend.
l. 1, 4. de damn. inf.
l. 22. de injur.
l. 3. 8. de popul. act.
l. 25. ad municip.
l. 6. de adm. rer. ad civit. pert.
l. 1. de verb. ſign.
l. 102. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. II. l. 3. de off. præf. urb.
l. 13. de off. proconſ.
l. 3. de feriis.
l. 1. de judic.
l. 55. fam. erc.
l. 10. de reb. cred.
l. 17. de cond. indeb.
l. 9. commod.
l. 32. pro ſoc.
l. 39. loc.
l. 10. de tutel.
l. 76. de legat. 3.
l. 1. de except. rei jud.
l. 36. de obl. & act.
l. 67. de verb. obl.
l. 8. rem pup. ſalv. for.
l. 1. de ſepulchr. viol.
l. 1. 27. ad municip.
l. 3. de verb. ſig.
l. 104. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. III. l. 7. 10. de jurisd.
l. 1. 3. quod quisq. jur. in alt.
l. 2. de judic.
l. 3. 5. 7. de nox. act.
l. 18. de pœn.
l. 6. de verb. ſig.
Ex lib. IV. l. 30. de legib.
l. 1. 4. 6. 8. 13. de edend.
l. 1. 5. 7. 10. 12. 14. 16. 22. 26. 29. de pact.
l. 11. de transact.
l. 2. de recept.
l. 3. de judic.
l. 6. de pact. dot.
l. 1. de except.
l. 37. de oblig. & act.
Ex lib. V. l. 2. 4. 10. 24. de in jus voc.
l. 1. 3. 5. ne quis eum qui in jus voc.
l. 2. qui ſatisd. cog.
l. 2. de feriis.
l. 5, 16. de judic.
l. 1. ſi pars hered. pet.
l. 41. locat.
l. 8. de manum. vind.
l. 2. ex quib. cauſ. in poſſ.
l. 9. de verb. ſig.
Ex lib. VI. l. 1. 3. 6. de poſtul.
l. 2. 4. 6. 8. 11. 13. 24. de his qui not. infam.
l. 6. de judic.
l. 18. de ſponſal.
l. 2. de re judic.
l. 69. de verb. obl. al. ex lib. 7.
l. 1. de prævaric.
l. 32. de pœn.
l. 4. de jur. fiſc.
l. 1. de re milit.
l. 10. 12. de verb. ſign.
Ex lib. VII. l. 1. 3. ſi ex nox. cauſ. ag.
l. 1. de eo per quem fact. er.
l. 5. 7. de procur.
l. 7. de judic.
l. 11. de noxal. act.
l. 44. locat.
l. 69. de verb. obl. al. ex lib. 6.
l. 25. ad L. Corn. de falſ.
l. 13. de verb. ſign.
Ex lib. VIII. l. 15. 17. 19. 23. de his qui not. infam.
l. 8. 10. 13. 15. de procur.

l. 2. 5. quod cujuscunq. univerſ.
l. 7. de in lit. jur.
l. 17. de novation.
Ex lib. IX. l. 5. de poſtuland.
l. 1. 3. 17. 19. 23. 25. 27. 29. 31. 33. 35. 37. 39. 40. de procur.
l. 3. quod cujuscunq. univerſ.
l. 9. de judic.
l. 17. de tutor. & cur. datis.
l. 2. 4. 23. de adm. & per. tutor.
l. 41. de acq. rer. dom.
l. 9. rat. rem hab. (univ.
Ex lib. X. l. 7. quod cujusc.
l. 1. 3. 5. 8. 10. 12. 14. 20. de neg. geſt.
l. 1. 3. 5. de calumniat.
l. 6. 21. de minor.
l. 10. de judic.
l. 1. de relig. & ſumpt.
l. 27. de reb. cred.
l. 16. de jurejur.
l. 4. quod juſſu.
l. 37. de uſur.
l. 5. de eo qui pro tutor.
l. 5. 7. de obſeq. par. & patr.
l. 17. de re judic.
l. 4. de vi & vi arm.
l. 15. 17. de verb. ſign.
Ex lib. XI. l. 1. de in integr. reſtit.
l. 1. 3. 5. 7. 9. 12. 14. 16. 20. quod met. cauſ.
l. 1. 3. 5. 7. 9. 11. 13. 15. 17. 21. 24. 30. de dol.
l. 1. 3. 5. 7. 9. 11. 13. 16. 18. 20. 22. de minor.
l. 36. de pigner. act.
l. 42. mandat.
l. 50. de contr. empt.
l. 32. de act. empt.
l. 6. de uſurp. & uſuc.
l. 5. de vi & vi arm.
l. 70. de verb. obl.
l. 25. de fidejuſſor.
l. 8. de munerib. & honor.
l. 19. de verb. ſign.
l. 116. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XII. l. 2. de cap. minut.
l. 1. 3. 5. 7. 10. 12. 15. 17. 21. 23. 26. 28. ex quib. cauſ. major.
l. 10. de alien. judic. mut. cauſ.
l. 11. de judic.
l. 42. de pecul.
l. 1. 3. 5. 7. 9. quod falſ. tut. auct.
l. 15. qui teſtam. fac. poſſ.
l. 1. pro derelict.
l. 1. quib. ex cauſ. in poſſ. eat.
l. 20. de verb. ſign.
l. 118. de diverſ. reg. jur. (ſtit.
Ex lib. XIII. l. 6. de in integ. re-
l. 19. de minor.
l. 2. 4. 6. de alien. jud. mut. cauſ.
l. 3. 5. 7. 9. 11. 13. 15. 17. 21. 23. 25. 27. 29. 31. de recept.
l. 25. de adm. & per. tutor.
l. 16. de oper. nov. nunc.
l. 2. de except. rei jud.
l. 71. de verb. obl.
l. 3. ſi is qui teſtam. lib.
l. 119. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XIV. l. 7. qui ſatisd. cog.
l. 1. 3. naut. caup.
l. 1. 6. 8. de inoff. teſtam.
l. 5. 7. de hered. petit.
l. 1. ſi ſerv. vindic.
l. 27. de conſtit. pecun.
l. 28. mandat.
l. 4. de his quæ ut indig.
l. 42. ad L. Falc.
l. 2. de bonor. poſſ.
l. 1. de fideicom. libert.
l. 19. de ſtatulib.
l. 52. de ſolution.
l. 7. de ſtipul. prætor.
l. 9. judic. ſol.
l. 14. de appellat.
l. 1. de caſtr. pecul.
l. 23. de verb. ſign.
l. 123. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XV. l. 1. de off. præfect. Auguſt.
l. 2. 9. 11. 13. 16. 18. 20. 23. 25. 27. 29. 31. 33. 37. de heredit. petit.

l. 4. ſi pars hered. pet.
l. 1. de poſſeſſor. hered. pet.
l. 17. de pignor.
l. 34. de uſur.
l. 4. ut leg. ſeu fideic. ſerv. cauſ.
l. 1. pro ſuo.
l. 3. de except. rei jud
l. 24. de injur.
l. 126. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XVI. l. 9. de legib.
l. 1. de off. procur. Cæſ.
l. 1. 3. de fideicom. hered. petit.
l. 1. 3. 5. 9. 11. 13. 15. 17. 19. 22. 72. 75. de rei vind.
l. 1. 3. 5. 7. 9. 11. 14. de Publ. in rem act.
l. 10. de curat. furioſ.
l. 37. 39. ad SC. Trebellian.
l. 10. de uſurp. & uſuc.
l. 5. de jur. fiſc.
l. 26. de verb. ſign.
Ex lib. XVII. l. 37. 39. 41. 73. 77. de rei vind.
l. 10. de uſufr. accreſc.
l. 5. ſi uſusfr. pet.
l. 2. de oper. ſerv.
l. 2. de ſervit.
l. 5. de ſervit. præd. urb.
l. 3. 5. de ſervit. præd. ruſt.
l. 2. com. præd.
l. 2. 4. 6. 8. ſi ſervit. vind.
l. 19. depoſ.
l. 45. de don. inter vir. & ux.
l. 29. de mort. cauſ. don.
l. 1. de ceſſion. bonor.
l. 60. de obl. & act.
l. 27. de verb. ſign.
Ex lib. XVIII. l. 12. de jurisd.
l. 7. naut. caup.
l. 1. ſi quadr. pauper.
l. 1. 3. 5. 7. 9. 11. 13. 15. 17. 19. 21. 23. 25. 27. 29. 35. ad L. Aquil.
l. 2. 6. 14. de noxal. act.
l. 7. de interrog. in jur. fac.
l. 34. de act. empt.
l. 14. de evict.
l. 25. de injur.
l. 2. de ſepulchr. viol.
l. 10. ad L. Cornel. de ſicar.
l. 31. de verb. ſign.
l. 130. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XIX. l. 2. fin. regund.
l. 2. 4. 6. 8. 10. 12. 14. 16. 18, 20. 22. 24. fam. erc.
l. 4. 6. com. divid.
l. 43. ad L. Falc.
l. 30. de manum. teſtam.
l. 44. de acq. rer. dom.
Ex lib. XX. l. 7. com. divid.
l. 41. pro ſoc.
l. 5. de itin. act. priv.
l. 60. 72. de verb. obl.
l. 3. de ſepul. viol. al. ex lib. 25.
l. 7. de L. Pomp. de parricid. al. ex lib. 29.
l. 137. de diver. reg. jur. al. ex lib. 25.
Ex lib. XXI. l. 15. de judic.
l. 19. de pignor.
l. 30. de hered. inſtit.
l. 44. ad L. Falc.
l. 30. de mort. cauſ. don.
l. 2. de ceſſion. bonor.
l. 42. de obl. & act.
l. 33. de verb. ſign.
l. 134. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXII. l. 17. de ſtat. hom.
l. 17. de judic.
l. 2. 4. 6. 9. 11. 21. de interrog. in jur. fac.
l. 3. 5. 7. 9. 11. 13. de jurejur.
l. 43. ad SC. Trebellian.
l. 75. de verb. obl.
l. 27. de fidejuſſor.
Ex lib. XXIII. l. 18. de judic.
l. 1. 3. 5. de his qui effud. vel dejec.
l. 21. de nox. act. (rupt.
l. 1. 3. 5. 7. 9. 11. 13. de ſer. cor-
l. 1. de aleator.
l. 43. mand.
l. 33. de act. empt.

l. 8. de

l. 8. de adm. & peric. tutor.
l. 31. de fidejuſſor.
l. 13. de vacat.&excuſ.muner.
l. 36. de verb. ſign.
l. 135. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXIV. l. 1.3.5.7.9.11. ad exhib.
l.1.3.5.7. ſi menſ.falſ.mod.dix.
l. 1. de inſpic. ventr.
l. 16. de acq. hered.
Ex lib. XXV. l. 7. de diviſ.rer.
l. 2. 4.6.8.10.12.14.16.20.22. 24.27.31. de relig.& ſumpt.
l. 50. de evict.
l. 9. de tutel. & rat. diſtr.
l. 3. de ſepulch. viol.
l. 6. de popular. act.
l. 38. de verb. ſign.
l. 137. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXVI. l. 51. de pact.
l. 61. de judic.
l. 1. 7. 9. 11. 13. de reb. cred.
l. 18. 19.23.25. 34. de jurejur.
l. 1. 3. de cond. cauſ. dat.
l. 2. 4. de cond. ob turp.cauſ.
l. 1. 26. de cond. indeb.
l. 7. de uſu & uſufr. leg.
l. 48. de verb. obl.
l. 41. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXVII. l. 36. de jurejur.
l. 8. de cond. furt.
l. 1. 3. de cond. tritic.
l. 2. 4. de eo quod cert. loc.
l. 1.3.5.7.11.14.16.18. de conſtit. pecun.
l. 56. de re judic.
l. 5. de confeſſ.
l. 11. de novation.
l. 182. de verb. ſign.
Ex lib. XXIIX. l. 1.3.5.7. commod.
l. 9. 11. 15. de pigner. act.
l. 1. de exercit. act.
l. 1. 3. 5. 7.9.11.13.15. de inſtit. act.
l. 7. de compenſat.
l. 43. pro ſoc.
l. 5. locat.
l. 17. de præſcr. verb.
l. 27. de ſolution.
l. 183. 185. de verb. ſign.
l. 43. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXIX. l. 14. de reb.cred.
l. 4. de exerc. act.
l. 1. 3. 5. 7. 9. de tribut. act.
l. 2. 4. quod cum eo.
l. 1. 3. 7. 9. 11. de SC. Maced.
l. 1. 3. 5. 7. 9. 11. 13.15.17.19. 21. 30. de pecul.
l. 1. quand. de pecul.
l. 1.3.5.7.10.13. de in rem verſ.
l. 1. quod juſſu.
l. 2.4.6.8.10. ad SC. Vellejan.
l. 11. de pecul. leg.
l. 16. de vi & vi arm.
l. 7. de L. Pomp. de parricid.
l. 1. de appellation. recip.
l. 44. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXX. l. 35. de dol.
l. 3. de in lit. jur.
l. 9. de cond. furt.
l. 22. 24. de pigner. act.
l. 1. 5. 7. depoſ.
l. 3. de leg. commiſſor.
l. 18. de præſcr. verb.
l. 17. de act. rer. am.
l. 3. de bon.damn. al.ex lib. 33.
l. 2. de proxenetic. al.ex lib. 31.
l. 186. de verb. ſign.
l. 45. 47. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXXI. l. 15. de reb.cred.
l. 25. de pigner. act.
l. 3. depoſ.
l. 6. 8. 10. 12. 14. 16. mand.
l. 5. 20. 24. 26. 33. 44. 49. 52. 58. 61. 63. pro ſoc.
l. 19. de præſcr. verb.
l. 6. de tutel. & rat. diſtr.
l. 2. de proxenetic. al.ex lib. 30.
Ex lib. XXXII. l. 23. com. divid.
l. 2. de cond. ſin. cauſ.
l. 11. de compenſat.
l. 69. pro ſoc.

l. 30. de contr. empt.
l. 6. de in diem addict.
l. 4. de leg. commiſſor.
l. 4. 11. de hered. vel act. vend.
l. 1. de ſerv. export.
l. 11.13.15.17. de act. empt.
l. 9. 11. 13. 15. 17. 19. locat.
l. 1. de æſtim. act.
l. 20. de præſcr. verb.
l. 4. 37. de evict.
l. 187. de verb. ſign.
Ex lib. XXXIII. l. 37. de jurejur.
l. 39. de jur. dot.
l. 22. 24. 62. ſolut. matr.
l. 11. 13. de act. rer. amot.
l. 11. de adm. & per. tutor.
l. 59. de legat. 1.
l. 8. ad L. Corn. de ſic. (30.
l. 3. 5. de bon. damn. al. ex lib.
l. 7. de caſtr. pecul.
Ex lib. XXXIV. l. 10. de ſenator.
l. 65. de judic.
l. 21. 23. de uſur.
l. 14. 40. de jur. dot.
l. 11. de pact. dot.
l. 35. de donat. int. vir. & ux.
l. 5. de divort.
l. 15. 19. de act. rer. amot.
l. 1. 3. de agn. & alend. lib.
l. 1. ſi mul. vent. nom. in poſſeſſ.
l. 1. ubi pupil. educ. vel mor. deb.
l. 41. de cond. & demonſtr.
l. 27. de jur. fiſc.
l. 190. de verb. ſign.
Ex lib. XXXV. l. 22. de legib.
l. 6. ne quis eum qui in jus voc.
l. 17. de neg. geſt.
l. 49. de minor.
l. 9. de ſponſal.
l. 3. 17. 19. de teſtam. tutel.
l. 5. de legit. tutor.
l. 2. de tutor. & curat. dat.
l. 1. 3.5.7. de adm.& peric.tut.
l. 1. 3. de ſuſpect. tutor.
l. 19. de excuſation.
l. 7. 11. 13. de tutel.& rat.diſtr.
l. 11. quod falſ. tutor.
l. 3. de fidejuſſor.& nomin.tutor.
l. 1. 3. 5. 7. de reb. eor. qui ſub tutel.
l. 3. rem pupil. ſalv. for.
l. 49. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXXVI. l. 4. de in lit. jur.
l. 3. de tutor. & curat. dat.
l. 6. 9. de adm. & per. tutor.
l. 2. ubi pupil. educ. vel mor. deb.
l. 1. de tutel. & rat. diſtr.
l. 1. 3. de contr. tut. & util. act.
l. 1. de eo qui pro tutor. (tor.
l. 4. de fidejuſſor. & nomin. tu-
l. 1. de magiſtr. conveniend.
Ex lib. XXXVII. l. 8. 36. 38. 42. de noxal. act.
l. 16. de interr. in jur. fac.
l. 26. ad SC. Vellejan.
l. 12. de teſtib.
l. 50. 52. de furt.
l. 1. de tign. junct.
l. 9. ad L. Cornel. de ſicar.
l. 192. de verb. ſign.
Ex lib. XXXVIII. l. 17. de interr. in jur. fac.
l. 6. 10. 12. de cond. furt.
l. 13. de pigner. act.
l. 2. 13. 15. de oper. libert.
l. 12. de publican. & vectig.
l. 6. ſi ingen. eſſe dic.
l. 12. de exception.
l. 13. de novation.
l. 29. de ſolution.
l. 92. de furt.
l. 1. ſi is qui teſtam. lib. eſſe.
l. 1. furt. adverſ. naut. caup ſtab.
l. 1. 3. ſi fam. furt. fec. dic.
l. 7. arb. furt. cæſar.
l. 1. de ſentent. paſſ.
l. 193. de verb. ſign. (proc.
Ex lib. XXXIX. l. 8. de off.
l. 4. de off. præſid.
l. 14. de juriſd.
l. 62. de judic.
l. 4. de cond. cauſ. dat.
l. 22. qui teſtam. fac. poſſ.

l. 1. 3. 5. de bonor. poſſeſſion.
l. 2. de bonor. poſſ. furioſ. inf.
l. 1. 3. de bon. poſſ. contr. tab.
l. 1. de bon. poſſ. ſecund. tab.
l. 6. ſi tab. teſtam. nul. ext.
l. 2. de quæſtion.
l. 4. ad municipal.
Ex lib. XL. l. 38. de procur.
l. 8. de uſufr. (tab.
l. 8. 10. de bon. poſſ. contr.
l. 1. 3. 5. 8. 10. 12. 14. de legat. præſt.
l. 1. de collation. bonor.
l. 1. de dot. collation.
l. 1. de conjung. cum emanc. lib.
Ex lib. XLI. l. 21. de vulg. & pup. ſubſt. (tend.
l. 1. 6. de ventr. in poſſ. mit-
l. 1. 3. 5. de Carbon. edict.
l. 2. de bonor. poſſ. ſec. tab.
l. 3. de bon. libert.
Ex lib. XLII. l. 4. de bonor. poſſ. ſec. tab.
l. 1. de bon. libert. (empt.
Ex lib. XLIII. l. 36. de contr.
l. 17. de hered. vel act. vend.
l. 38. de acq. hered.
l. 6. 8. de bon. libert.
l. 4. ſi quid in fraud. patr.
l. 194. de verb. ſign.
Ex lib. XLIV. l. 10. 12. de bon. libert.
l. 1. 3. ſi quid in fraud. patr.
l. 1. ſi tab. teſtam. nul. ext.
l. 52. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XLV. l. 22. de teſt. tutel.
l. 9. qui teſtam. fac. poſſ.
l. 1.11.13.15.42.44. de teſtam. milit.
l. 1. ſi a parent. quis manum.
l. 1. de bonor. poſſ. ex teſtament. mil.
l. 14. 16. de bon. libert.
l. 6. und. cognat.
l. 8. de caſtr. pecul. (rupt.
Ex lib. XLVI. l. 11. de injuſt.
l. 39. de acq. hered.
l. 23. ſi quis omiſſ. cauſ.
l. 2. und. legit.
l. 1. und. cognat.
l. 2. de gradib. & affin.
l. 5. de ſuis & legit.
l. 195. de verb. ſign.
l. 54. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XLVII. l. 7. de ventr. in poſſ. mitt.
l. 17. de bon. libert.
l. 1. und. vir & ux.
Ex lib. XLVIII. l. 1. ſi quis aliq. teſt. prohib.
l. 12. de bonor. poſſeſſ.
l. 2. de pœn.
Ex lib. XLIX. l. 63. de judic.
l. 10. de adm. & per. tutor.
l. 1. de libert. univerſ.
l. 1. de ſucceſſor. edict.
l. 1. ut ex legib. ſenatusve conſ. bonor. poſſ. det.
l. 2. quis ord. in poſſ. ſerv.
Ex lib. L. l. 1. de transact.
l. 6. de fid. inſtrum.
l. 8. de cond. inſtit.
l. 2. 4. 6. 8. teſtam. quemadm. aper. (cauſ.
l. 1. 4. 6. 8. 10. 12. ſi quis om.
l. 1. 3. 5. 24. de SC. Silanian.
l. 12. de manum teſtam.
l. 50. de verb. obl.
l. 3. de quæſtion.
l. 45. de verb. ſign. al. ex lib. 58.
Ex lib. LI. l. 68. de rei vind.
l. 64. de uſufr.
l. 9. uſufr. quemadm. cav.
l. 71. de legat. 1.
l. 51. de verb. obl.
l. 30. de ſolution.
Ex lib. LII. l. 1. 3. 5. ut in poſſ. legat.
l. 1. 3. 5. 7. de oper. nov. nunc.
Ex lib. LIII. l. 9. de ſervit. præd. urb.
l. 10. ſi ſervit. vind.

l. 7. 9. 11. 13.15.17. de damn. infect.
l. 1. 3. 4. 6. 8. 10. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 165. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LIV. l. 1. 3. 5. 7. de liberal. cauſ.
l. 12. de quæſtion.
l. 7. de jur. fiſc.
Ex lib. LV. l. 6. de oper. ſerv.
l. 1. 3. de public. & vectig.
l. 8. 10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. de liber. cauſ.
l. 163. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LVI. l. 2. 4. vi bon. rapt.
l. 1. 3. de incend. ruin. nauf.
l. 1. 3. 5. de injur.
l. 15. de accuſat.
l. 40. de verb. ſign.
l. 140. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LVII. l. 12. de in jus vocand.
l. 18. de liber. & poſt.
l. 56. de acq. hered.
l. 19. quod vi aut clam.
l. 7. 9. 11. 13. 17. de injur.
l. 19. de pœn.
l. 42. de verb. ſign.
Ex lib. LVIII. l. 4. in jus voc. ut eant.
l. 17. de donation.
l. 4. de re judic.
l. 2. de confeſſ.
l. 3. de ceſſion. bonor.
l. 43. 45. de verb. ſign.
Ex lib. LIX. l. 5. de re judic.
l. 4. de ceſſion. bonor.
l. 3. 5. 7. ex quib. cauſ. in poſſ. eat.
l. 4. ad L. Jul. de vi publ.
l. 46. 49. de verb. ſign.
Ex lib. LX. l. 51. 53. de procur.
l. 19. de judic.
l. 1. 3. 7. de jur. delib.
l. 69. de acq. hered.
l. 2. 4. de fideicom. libert.
l. 8. quib. ex cauſ. in poſſ. eat.
l. 5. de reb. auct. jud. poſſ.
l. 1. de vi & vi arm. al. ex lib. 69.
Ex lib. LXI. l. 36. de uſur.
l. 18. de tutor. & curat. dat.
l. 8. de ſuſp. tutor.
l. 4. 8. de jur. delib.
l. 20. 66. 71. de acq. hered.
l. 8. de reb. auct. jud. poſſ.
l. 55. de ſolution.
l. 30. ad municip.
l. 50. 52. de verb. ſign.
Ex lib. LXII. l. 1. de ſenator.
l. 5. de feriis.
l. 44. mand.
l. 46. de uſur.
l. 9.11.15. de reb. auct. jud. poſſ.
l. 54. 56. de verb. ſign.
l. 143. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LXIII. l. 44. de pecul.
l. 10. de compenſat.
l. 20. de pignor.
l. 3. de jur. dot.
l. 23. de damn. inf.
l. 7. de fideicom. libert.
l. 16. de re judic. (poſſ.
l. 17. 19.22.24. de reb. auct. jud.
l. 6. de jur. fiſc.
Ex lib. LXIV. l. 2. de SC. Maced.
l. 12. de compenſat.
l. 4. quand. ex fact. tut.
l. 15. de liber. legat.
l. 29. de oper. libert.
l. 6. de ceſſ. bon.
l. 25. de reb. auct. jud. poſſ.
l. 1. de ſeparation.
Ex lib. LXV. l. 55. de procur.
l. 32. de manum. teſtam.
l. 3. de fideicom. libert.
l. 46. de acq. rer. dom.
l. 2. de curat. bon. dand.
Ex lib. LXVI. l. 56. de procur.
l. 9. de cond. indeb.
l. 13. de compenſat.
l. 9. de obſeq. parent. & patr.
l. 6. 18. de re judic.

l. 1. 3. 6. quæ in fraud. cred.
l. 145. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LXVII. l. 12. 41. de hered. petit.
l. 1. de legat. 1.
l. 4. de acq. poſſeſſ.
l. 1. de interdict.
l. 1. quor. bonor.
l. 1. quod legator.
l. 2. de caſtr. pecul.
l. 149. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LXVIII. l. 9. de diviſ. rer.
l. 45. de rei vind.
l. 33. de relig. & ſumpt. fun.
l. 1. de mort. infer.
l. 42. de cond. indeb.
l. 3. ne vis fiat ei qui in poſſ.
l. 1. 3. de tab. exhib.
l. 1. ne quid in loc. ſacr.
l. 2. ne quid in loc. publ.
l. 1. de loc. publ. fruend.
l. 1. de via pub. & itin. pub. ref.
l. 1. de fluminib. ne quid in flum.
l. 1. ne quid in flum. publ. fiat.
l. 1. ut in flum publ. navig. lic.
l. 1. de rip. muniend.
l. 10. ad leg. Jul. de vi publ.
l. 11. ad leg. Jul. pecul.
l. 59. de verb. ſign.
l. 150. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LXIX. l. 46. locat.
l. 10. de acq. poſſ.
l. 3. de interd.
l. 4. ne vis fiat ei qui in poſſ.
l. 2. 3. de vi & vi arm. al. ex lib. 60.
l. 1. 3. uti poſſid.
l. 5. ad leg. Jul. de vi priv.
l. 60. de verb. ſign.
l. 152. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LXX. l. 21. de judic.
l. 25. de rei vind.
l. 3. ſi ſervit. vind.
l. 35. de act. empt.
l. 5. de jur. delib.
l. 2. 6. 12. de acq. poſſ.
l. 4. uti poſſid.
l. 1. de ſuperfic.
l. 1. 3. de itin. act. priv.
l. 1. de aq. cottid. & æſtiv.
l. 1. 3. de rivis.
l. 1. de font.
l. 5. quod vi aut clam.
l. 2. de Salvian. interd.
l. 79. de verb. obl.
l. 1. de ſtipul. prætor.
l. 154. 156. de diverſ. reg. jur.
l. 157. eod. al. ex lib. 71.
Ex lib. LXXI. l. 12. com. divid.
l. 14. locat.
l. 20. de oper. nov. nunc.
l. 18. de donation.
l. 1. de cloac.
l. 1. 3. 7. 9. 11. 13. 15. quod vi aut clam.
l. 1. de remiſſion.
l. 2. 4. 6. 8. de precar.
l. 1. de arb. cædend.
l. 1. de gland. legend.
l. 1. 3. de lib. hom. exhib.
l. 1. 3. de liber. exhibend.
l. 63. de verb. ſign. (lib. 70.
l. 157. de diverſ. reg. jur. al. ex
Ex lib. LXXII. l. 46. de donat. int. vir. & ux.
l. 13. de acq. poſſ.
l. 1. ne vis fiat ei qui in poſſ.
l. 1. utrubi.
l. 4. de except. rei jud.
l. 65. de verb. ſign.
Ex lib. LXXIII. l. 6. 8. 10. 14. 21. de pignor.
l. 3. 6. in quib. cauſ. pign. vel hyp. tac.
l. 6. qui potior. in pig.
l. 4. 6. quib. mod. pig. vel hyp. ſolv.
l. 16. de acq. poſſ.
l. 2. 10. quæ in fraud. cred.
l. 1. de migrand.

Ex lib. LXXIV. l. 2. 4. ſi quis caution. in judic. ſiſtend.
l. 2. de tranſact.
l. 57. de procur.
l. 59. de ædil. edict.
l. 16. de tutel. & rat. diſtr.
l. 2. de exception.
l. 5. de except. rei jud.
l. 1. de diverſ. temp. præſcr.
l. 80. de verb. obl.
l. 14. de legation.
l. 66. de verb. ſign. (cog.
Ex lib. LXXV. l. 11. qui ſatisd.
l. 6. de heredit. petit.
l. 13. com. divid.
l. 3. pro empt.
l. 7. 9. 11. 13. de except. rei jud.
Ex lib. LXXVI. l. 1. de except. rei vend.
l. 46. ad leg. Falc.
l. 3. 19. de donation.
l. 32. de mort. cauſ. don.
l. 17. de acq. poſſ.
l. 2. 4. 7. de dol. mal. & met. except.
l. 1. quar. rer. act. non dat.
l. 1. de litigioſ.
l. 32. de fidejuſſor.
l. 67. de verb. ſig.
l. 160. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LXXVII. l. 12. qui ſatisdar. cog. (ſiſtend.
l. 9. ſi quis caution. in jud.
l. 6. de feriis.
l. 36. de recept.
l. 8. de naut. fœn.
l. 26. de re judic.
l. 81. de verb. obl.
l. 33. de fidejuſſor.
l. 57. de ſolution.
l. 20. de acceptil.
l. 3. 5. judic. ſolvi.
l. 25. de injur.
l. 68. de verb. ſign.
l. 161. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LXXVIII. l. 82. de verb. obl.
l. 6. judic. ſolv.
l. 69. de verb. ſign.
Ex lib. LXXIX. l. 10. de uſufr. ear. rer.
l. 1. 3. 5. 7. uſufructuar. quemadm. cav.
l. 47. ad leg. Falc.
l. 1. 3. ſi cui plus quam per leg. Falc.
l. 1. 3. 14. ut leg. ſeu fideicom. ſerv. cauſ. cav.
l. 2. ut in poſſ. legat.
l. 5. de collation. bonor.
l. 86. de verb. obl.
l. 3. de ſtipulat. prætor.
l. 2. 4. rem pupil. ſalv. for.
l. 71. de verb. ſign.
Ex lib. LXXX. l. 61. de ædil. edict.
l. 28. 51. de evict.
l. 21. de oper. nov. nunc.
l. 18. de except. rei jud.
l. 58. de ſolution.
l. 10. 12. rat. rem hab.
l. 73. de verb. ſign.
Ex lib. LXXXI. l. 52. de evict.
l. 24. 26. 28. 30. de damn. inf.
l. 10. quib. ex cauſ. in poſſ. eat.

Ex LI. Lib. ad Sabinum.

Ex lib. I. l. 10. de ſtat. hom.
l. 9. de adoption.
l. 2. de contr. empt.
l. 1. de auct. tutor.
l. 1. de curat. furioſ.
l. 18. 20. qui teſtam. fac. poſſ.
l. 1. 3. 15. de liber. & poſth.
l. 1. de hered. inſtit.
l. 4. de teſtam. mil.
l. 5. de acq. hered.
l. 7. de bonor. poſſ.
l. 1. qui & a quib. manum.
l. 17. de acq. rer. dom.
l. 6. de verb. obl.
l. 159. de verb. ſign.
l. 2. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. II. l. 2. de teſtam. tutel.

l. 21. qui teſtam. fac. poſſ.
l. 2. de injuſt. rupt.
l. 2. de hered. inſtit.
l. 3. de teſtam. mil.
l. 1. de option. leg.
l. 160. de verb. ſign.
Ex lib. III. l. 8. de legib.
l. 22. de don. int. vir. & ux.
l. 4. 6. de lib. & poſt.
l. 3. 5. de injuſt. rupt.
l. 3. de hered. inſtit.
l. 4. de acq. hered.
l. 4. qui ſin. manu. ad liber. perv.
l. 2. qui & a quib. manum.
l. 3. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. IV. l. 4. 6. de hered. inſtit.
l. 8. 10. de vulg. & pup. ſubſt.
l. 5. de teſtam. mil.
l. 2. de acq. vel om. hered.
l. 3. de legat. 1.
l. 1. de manum. teſtam.
l. 2. de ſtatulib.
l. 18. de acq. rer. dom.
l. 2. de ſtipul. ſervor.
Ex lib. V. l. 9. 28. de hered. inſtit.
l. 1. de cond. inſtit.
l. 6. de teſtam. mil.
l. 4. de legat. 1.
l. 2. de cond. & dem.
l. 1. de manum. quæ ſer. ad univerſ. pert. impon.
l. 2. de manum. teſtam.
l. 3. de ſtipul. ſervor.
l. 4. de novat.
Ex lib. VI. l. 33. de jur. dot.
l. 23. de donat. inter vir. & ux.
l. 5. qui teſtam. fac. poſſ.
l. 2. de vulg. & pup. ſubſt.
l. 2. de cond. inſtit.
l. 3. 6. de acq. hered.
l. 3. de cond. & dem.
l. 1. de manumiſſion.
l. 7. de verb. obl.
l. 5. de caſtr. pecul.
l. 4. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. VII l. 13. 15. 17. 19. de hered. inſtit.
l. 8. 10. 13. 15. 17. 21. 24. de acq. her.
l. 2. ſi quis omiſſ. cauſ.
l. 8. de mort. cauſ. don.
l. 161. de verb ſign.
l. 6. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. VIII. l. 4 de cond inſtit.
l. 25. 28. 30 32. 34. de acq. hered.
l. 3. ſi tab. teſtam. nul. ext.
l. 13 de vi & vi arm.
l. 2. ſtellionat.
l. 1. de legation.
Ex lib. IX. l. 6. de his qui ſui vel alien. jur.
l. 12. de liber. & poſt.
l. 6. de cond. inſtit.
l. 7. 9. de teſtam mil.
l. 35. de acq. hered.
l. 1. de legat. 2.
l. 30. de furt.
Ex lib. X. l. 10. com. præd.
l. 11. qui teſtam. fac. poſſ.
l. 6. 7. de injuſt. rupt.
l. 4. de reg. Caton.
Ex lib. XI. l. 8. de injuſt. rupt.
l. 10. de teſtam. mil.
Ex lib. XII. l. 1. de ſuis & legit. hered.
l. 1. ad SC. Tertyllian.
l. 11. de obl. & act. al. eſt Pauli.
l. 15. de capt. & de poſtlim.
Ex lib. XIII. l. 2. de ſuis & legit. hered.
l. 2. ad SC. Tertyllian.
l. 16. de capt. & de poſtlim.
Ex lib XIV. l. 12. de adoption.
l. 18. de ſervit. præd. ruſt.
l. 1. de legit. tutor.
l. 1. de aſſign. libert.
l. 3. 5. eod. al. ex lib. 15.
l. 3. de ſuis & legit. hered.
l. 2. de manum. quæ ſer. ad univerſ.
l. 3. de pœn.
Ex lib. XV. l. 19. de relig. & ſumpt. fun.
l. 5. de teſtam. tutel.
l. 1. de his quæ in teſt. del.
l. 14. 17. 19. 21. de legat. 1.
l. 18. ad SC. Trebellian.
l. 2. quand. dies leg. ced.
l. 9. de ventr. in poſſ. mitt.
l. 5. de oper. libert.
l. 3. de aſſig. libert. al. ex lib. 14.
l. 164. de verb. ſign.
l. 9. de diverſ. reg jur.
Ex lib. XVI. l. 2. 5 de cond. indeb.
l. 18. 20. de vulg. & pup. ſubſt.
l. 70. ad leg. Falc. (emph.
Ex lib. XVII. l. 2. ſi ager vect. id eſt
l. 7. 9. 12. 21. 23. 68. 70. 72. de uſufr.
l. 1. 3. 6. 8. 12. de uſufr. accr.
l. 1. quand. dies uſusfr. leg. ced.
l. 1. 3. 5. 8. 10. 12. 29. quib. mod. uſusfr. vel uſus am.

l. 2. 4. 6. 8. 10. 12. 14. de uſu & habit.
l. 2. de manumiſſion.
l. 114. de verb. obl.
Ex lib. XVIII. l. 13. 15. 17. 20. 22. 25. 27. 29 de uſufr.
l. 15. quib. mod uſusfr. vel uſus am.
l. 1. 3. 5. 11 de uſufr. ear. rer.
l. 1. ſi uſusfr. pet.
l. 12. uſufruct. quemad. cav.
l. 6. de cond. ob turp. cauſ.
l. 1. de cond. furt.
l. 2. de cond. tritic.
l. 4. de uſu & uſufr. leg.
l. 7. de cond. & demon.
l. 2. de manum. vind
l. 6. de manum. teſtam.
Ex lib. XIX. l. 2. de pact. dotal.
l. 28. 30. de legat. 1.
l. 1. de dot. præleg
l. 20. ad SC. Trebellian.
l. 4. quand. dies leg. ced.
l. 7 de manum. teſtam.
l. 13. de verb. obl.
l. 25. de jur. fiſc.
l. 13. de diverſ. reg jur.
Ex lib. XX. l. 32 de legat. 1.
l. 71. 73. 75 de legat. 3.
l. 2. de option. leg.
l. 1. de trit. vin. vel ol legat.
l. 8. 10. 12 de inſtr. vel inſtr. legat.
l. 19. de aur. arg mund. leg.
l. 9. de cond & dem.
l. 5. 7. quand. dies leg. ced. (leg. 1.
Ex lib. XXI. l. 34. 37. 39. 41. 43. de
l. 17. de aur. arg. mund. leg.
l. 1. de liberat. legat.
l. 9. quand. dies leg. ced.
l. 4. de ſtipul. ſerv.
l. 2. de muner. & honor.
l. 16. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXII. l. 44. 47. de legat. 1.
l. 45. 47. 49. 70. de legat. 3.
l. 3. de pen. legat.
l. 22. de aur. arg. mund. leg.
l. 5. de regul. Caton.
Ex lib. XXIII. l. 49. de legat. 1.
l. 50. de legat. 3.
l. 3. de option. leg.
l. 3. 9. 11. 13. de trit. vin. vel ol. legat.
l. 3. 5. 7. de liberat. legat.
l. 10. de cond. & demonſtr.
l. 10. 12. quand. dies legat. ced.
l. 17. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXIV. l. 8. de teſtam. tutel.
l. 2. de auct. tutor.
l. 50. de legat. 1.
l. 52. de legat. 3.
l. 3. de ann. legat.
l. 1. de pen. legat.
l. 9. de liber. legat.
l. 3. 7. de adim. vel transfer. leg
l. 12. de cond. & demonſtr.
l. 8. 14. quand. dies leg. ced.
l. 10. de mort. cauſ. don.
l. 9. de manum. teſtam.
l. 9. de ſolution.
l. 2. de acceptil.
l. 19. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXV. l. 7. de his qui ſui vel alien jur.
l. 53. de legat. 1.
l. 55. de legat 3.
l. 6. 8. de pecul. legat.
l. 19. de reb. dub.
l. 3. ad municip.
l. 167. de verb. ſign. (alien. jur.
Ex lib. XXVI. l. 8. de his qui ſui vel
l. 15. 17. 19. 22. de adoption.
l. 1. de off. prætor.
l. 3. de off. proconſ.
l. 2. de off. præſid.
l. 1. de offic. juridic.
l. 24. de pecul.
l. 9. 12. de rit. nupt.
l. 4. de divort.
l. 6. de oper libert.
Ex lib. XXVII. l. 18. 24. de ſtat. hom.
l. 3. 6. de ſtatulib.
l. 7. de uſurp. & uſuc.
l. 90. de verb. ſign.
l. 21. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXVIII. l. 45. de recept.
l. 6. com. præd.
l. 3. 7. 9. 11. 14. 22. 24. de contr. empt.
l. 2. 4. 6. 9. 11. 13. de in diem addict.
l. 1. de leg. commiſſor.
l. 1. 4. de peric. & com. rei vend.
l. 1. de act. empt.
l. 1. de evict.
l. 7. de oper. libert.
l. 9. de ſtatulib.
l. 17. de verb. obl.
l. 2. de cenſib.
l. 22. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXIX. l. 3. 15. 17. de ſervit. præd. urb.
l. 10. 12. commod.
l. 47. 49. de contr. empt.
l. 17. 19. 21. 23. 25. de evict.
l. 20. de acq. rer. dom.
l. 26. de uſurp. & uſuc.
l. 10. 12. 14. de furt.
l. 23. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXX. l. 56. de judic.
l. 43. fam. erc.
l. 3. 21. com divid.
l. 6. de compenſ.
l. 7. 9. 11. 14. 16. 19. 21. 23. 29. 31. 35. 45. 47. 51. 53. 55. 57. pro ſoc.
l. 4. 13. de præſcr. verb.
l. 5. ſol. matr.
l. 29. de acq. vel amitt. poſſ.
l. 12. 14. de ſolution.
l. 173. de verb. ſign. al. ex lib. 29.
l. 26. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXXI. l. 5. 7. 9. de jur. dot.
l. 4. de pact. dot.
l. 7. de don. int. vir. & ux.
l. 7. ſol. matr.
l. 3. de curat. furioſ.
l. 27. de uſurp. & uſuc.

P.R.C.A.J.P.C.N.

l. 1. pro dot.
l. 26. de jur. fiſc.
Ex lib. XXXII. l. 1. 3. 5. 9. 11. 13. 15. 17. 19. 21. de don. int. vir. & ux.
l. 5. de donation.
l. 2. 7. de mort. cauſ. don.
l. 6. de caſtr. pecul.
Ex lib. XXXIII. l. 34. de jur. dot.
l. 32. de don. int. vir. & ux.
l. 57. de legat. 1.
l. 4. de adim. vel transfer. leg.
l. 11. de mort. cauſ. don.
l. 3. de loc. & itin. publ.
l. 170. de verb. ſign.
Ex lib. XXXIV. l. 4. de reb. cred.
l. 25. de contr. empt.
l. 13. de rit. nupt.
l. 10. 12. 16. 19. de jur. dot.
l. 9. de oper. libert.
l. 20. de verb. obl.
l. 5. de novation.
l. 5. de acceptil.
l. 28. de injur.
l. 27. de jur. fiſc.
Ex lib. XXXV. l. 11. de cond. indeb.
l. 4. de ſponſalib.
l. 6. de rit. nupt.
l. 21. 23. de jur. dot.
l. 2. ſolut. matr.
l. 15. de cond. & dem.
l. 17. de bonor. poſſ. contr. tab.
l. 3. de publ. judic.
l. 18. de capt. & de poſtlim.
Ex lib. XXXVI. l. 5. de his qui ſui vel alien. jur.
l. 49. de pact.
l. 6. de ſponſal.
l. 27. 29. de jur. dot.
l. 33. de donat. int. vir. & ux.
l. 12. 14. 19. ſolut. matr.
l. 1. 3. 5. 7. 9. 11. de impenſ. in res dot. fact.
l. 7. de act. rer. am.
l. 10. de teſtam. tutel.
l. 28. de teſtam. mil.
l. 28. 30. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXXVII. l. 3. 14. de tutel.
l. 11. de teſtam. tutel.
l. 2. de legit. tutor.
Ex lib. XXXVIII. l. 20. de ſtat. hom.
l. 3. de off. prætor.
l. 6. 15. de tutel.
l. 12. 15. de teſtam. tutel.
l. 3. de legit. tutor.
l. 4. de curat. furioſ.
l. 172. de verb. ſign.
Ex lib. XXXIX. l. 2. de off. juridic.
l. 6. 16. de teſtam. tutel.
l. 1. de tutor. & curat. dat.
l. 2. de fidejuſſ. & nomin. tutor.
l. 1. de fidejuſſor.
l. 17. de furt. (lib. 30.
l. 173. de verb. ſign. al. ex
Ex lib. XL. l. 1. de pigner. act.
l. 18. mand.
l. 5. 7. de auct. & conſenſ. tutor.
l. 22. de acq. rer. dom.
l. 19. 21. de furt.
l. 15. eod. al. ex lib. 41.
Ex lib. XLI. l. 57. de judic.
l. 41. ad leg. Aquil.
l. 35. de nox. act.
l. 4. de cond. furt.
l. 4. de pigner. act.
l. 11. depoſ.
l. 28. de contr. empt.
l. 14. de præſcr. verb.
l. 18. de ſolution.
l. 1. 3. 5. 7. 23. 25. 27. 29. 31. 33. 36. 39. 41. 43. 45. de privat. del.
Ex lib. XLII. l. 50. de pact.
l. 34. de dol.
l. 20. 44. ad leg. Aquil.
l. 7. de cond. furt.
l. 15. de præſcr. verb.

l. 31. de eviction.
l. 33. 35. 37. de damn. infect.
l. 6. de donation.
l. 26. de verb. oblig.
l. 46. 48. de furt.
l. 2. de tign. junct.
l. 3. arb. furt. cæſar.
l. 30. 32. de injur.
l. 1. de proxenet.
l. 174. de verb. ſign.
l. 31. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XLIII. l. 23. de cond. indeb.
l. 1. de cond. ſine cauſ.
l. 41. de pecul.
l. 19. mand.
l. 29. de contr. empt.
l. 34. de donat. inter vir. & uxor.
l. 5. de tutel. & rat. diſtr.
l. 24. de pecul. legat.
l. 40. de damn. inf.
l. 23. de acq. rer. dom.
l. 3. de fidejuſſor.
l. 1. 3. 5. 7. de ſolut.
l. 2. de privat. delict.
l. 32. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XLIV. l. 37. de dol.
l. 32. de contr. empt.
l. 9. de ædil. edict.
l. 23. 25. 27. de aur. arg. mund. leg.
l. 7. de donation.
l. 12. de mort. cauſ. donat.
l. 1. ad leg. Jul. pecul.
Ex lib. XLV. l. 42. de negot. geſt.
l. 42. pro ſoc.
l. 10. de oper. nov. nunc.
l. 36. de reb. auct. jud. poſſ.
l. 4. de fidejuſſor.
l. 22. de ſolution.
l. 176. de verb. ſign.
l. 34. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XLVI. l. 4. de transact.
l. 24. de cond. indeb.
l. 10. de act. empt.
l. 32. de evict.
l. 29. de verb. obl.
l. 5. de fidejuſſor.
l. 1. 6. 8. de novation.
Ex lib. XLVII. l. 3. ſi quis in jus voc. non ier.
l. 5. ſi ex noxal. cauſ. ag.
l. 11. ſi quis caution.
l. 18. 25. de cond. indeb.
l. 9. 21. de eo quod cert. loc.
l. 35. de jur. dot.
l. 10. de oblig. & act. al. eſt Pauli.
l. 30. 32. de verb. obl.
l. 3. de duob. reis.
l. 6. 8. de fidejuſſor.
l. 9. de novation.
l. 24. de ſolution.
l. 6. de acceptil.
l. 177. de verb. ſign.
Ex lib. XLVIII. l. 24. de inoff.
l. 14. commod.
l. 36. 38. de jur. dot.
l. 8. de auctor. & conſenſ. tutor.
l. 8. ut leg. ſeu fideic. ſer. cauſ. cav.
l. 1. 34. 36. de verb. obl.
l. 5. 7. 9. 11. 13. de ſtipul. ſerv.
l. 2. de novation.
l. 8. de acceptil.
l. 35. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XLIX. l. 2. de hered. vel act. vend.
l. 3. 38. de verb. oblig.
l. 178. de verb. ſign.
Ex lib. L. l. 47. ad leg. Aquil.
l. 12. de adim. vel transf. leg.
l. 41. 43. 45. 47. de verb. obl.
l. 7. 13. de acceptil.
Ex lib. LI. l. 13. de juriſd.
l. 6. de cap. minut.
l. 59. de judic.
l. 1. de in lit. jur.
l. 33. de evict.
l. 55. de re judic.

l. 179. de verb. ſign.
l. 37. de diverſ. reg. jur.

Ex Libr. XX. ad Leges.

Ex lib. I. l. 25. de ſtat. hom.
l. 5. 7. de ſenator.
l. 43. de rit. nupt.
l. 62. ad leg. Falc.
l. 6. de jur. aur. annul.
l. 4. de colluſ. deteg.
l. 128. de verb. ſign.
l. 207. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. II. l. 1. de concubin.
l. 79. de acq. hered.
l. 130. de verb. ſign.
Ex lib. III. l. 16. de ſponſal.
l. 27. 29. 45. de rit. nupt.
l. 11. de divort.
l. 4. de jur. aur. annul.
l. 131. de verb. ſign.
Ex lib. IV. l. 10. de his qui ſui vel alien. jur.
l. 46. de adoption.
l. 23. quand. dies leg. ced.
l. 9. de capt. & de poſtlim.
l. 133. 135. de verb. ſign.
l. 209. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. V. l. 14. de jur. patron.
l. 6. de grad. & affin.
l. 136. de verb. ſign.
Ex lib. VI. l. 36. 38. ex quib. cauſ. major.
l. 31. de rit. nupt.
Ex lib. VII. l. 64. ſol. matr.
l. 139. de verb. ſign.
Ex lib. VIII. l. 51. de legat. 2.
l. 61. de cond. & demonſtr.
l. 36. de mort. cauſ. don.
l. 15. ad leg. Corn. de ſicar.
l. 3. de caſtr. pecul.
l. 141. de verb. ſign.
Ex lib. IX. l. 4. de tutor. & curat. dat.
l. 143. de verb. ſign.
Ex lib. X. l. 11. 16. de jur. patron.
l. 145. de verb. ſign.
Ex lib. XI. l. 17. de jur. patron.
l. 36. de oper. libert.
l. 37. de bon. libert.
Ex lib. XIII. l. 31. de legib.
l. 7. de ſervitut.
l. 81. de acq. hered.
l. 10. 12. teſtam. quemadm. aper.
l. 4. de his quæ pro non ſcript.
l. 59. de cond. & dem.
l. 64. ad leg. Falc.
Ex lib. XIV. l. 9. de his quæ ut indig.
Ex lib. XV. l. 22. de uſu & uſufr. legat.
l. 37. de mort. cauſ. don.
Ex lib. XVI. l. 60. de legat. 2.
Ex lib. XVIII. l. 6. de jur. & fact. ign.
l. 83. de acq. hered.
l. 61. de legat. 2.
l. 66. ad leg. Falc.
l. 16. de jur. fiſc.
Ex lib. XIX. l. 2. de minor.
Ex lib. XX. l. 14. de offic. proconſ.
l. 18. de excuſation.

Ex Libr. X. Diſput.

Ex lib. I. l. 24. de adoption.
l. 1. de off. proconſ.
l. 28. de procur.
l. 64. de judic.
l. 17. de reb. cred.
l. 15. de tutel. & ration. diſtr.
l. 18. de obl. & act.

l. 20. rat. rem hab.
l. 2. ad municip.
l. 2. de decurion.
l. 2. de pollicitation.
Ex lib. II. l. 14. 66. de judic.
l. 25. de inoff. teſt.
l. 49. fam. erc.
l. 5. de cond. cauſ. dat.
l. 29. de cond. indeb.
l. 6. quod cum eo.
l. 32. 36. de pecul.
l. 15. 26. de in rem verſ.
l. 21. de præſcr. verb.
l. 38. de evict.
l. 7. de tutel.
l. 57. de re jud.
l. 58. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. III. l. 6. de cond. cauſ. dat.
l. 26. de pigner. act.
l. 3. quod cum eo.
l. 37. de contr. empt.
l. 5. 7. qui potior. in pign.
l. 10. de ſponſal.
l. 56. de rit. nupt.
l. 43. de jur. dot.
l. 21. 29. ſol. matr.
l. 5. de ſuſp. tutor.
l. 2. 4. de magiſtratib. conveniend.
l. 12. de donation.
l. 4. qui & a quib.
l. 23. de except. rei jud.
l. 5. de diverſ. temp. præſcr.
l. 55. de furt.
l. 26. ad leg. Jul. de adult.
l. 4. de quæſtion.
l. 28. de jur. fiſc.
l. 59. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. IV. l. 23. qui teſtam. fac. poſſ.
l. 4. 12. de injuſt. rupt.
l. 2. de his quæ in teſtam. del.
l. 35. de hered. inſtit.
l. 24. de vulg. & pup. ſubſt.
l. 19. de teſtam. mil.
l. 40. 42. de acq. hered.
l. 20. ſi quis omiſſ. cauſ.
l. 1. de jur. codic.
l. 74. de legat. 1.
l. 58. de legat. 3.
l. 16. de legat. præſtand.
l. 3. de dot. collat.
l. 5. de bonor. poſſ. ſec. tab.
l. 19. de bon. libert.
l. 3. de manum. vind.
l. 33. de acq. rer. dom.
l. 3. ad leg. Cornel. de falſ.
l. 9. de caſtrenſ. pecul.
l. 3. de pollicitation.
Ex lib. V. l. 16. quib. mod. uſusfr. vel uſus am.
l. 75. 77. de legat. 1.
l. 2. de dot. præleg.
l. 9. de adim. vel transf. leg.
l. 19. de cond. & dem.
l. 22. ad SC. Trebellian.
l. 3. 15. quand. dies leg. ced.
l. 13. de manum. teſtam.
l. 45. de fideic. libert.
Ex lib. VI. l. 16. de ſtatu hom.
l. 44. de neg. geſt.
l. 67. de judic.
l. 18. de probation.
l. 10. de reb. dub.
l. 35. ad leg. Falc.
l. 4. de manumiſſion.
l. 46. de fideicom. libert.
l. 1. pro legat.
l. 14. quæ in fraud. cred.
Ex lib. VII. l. 7. de transact.
l. 44. de procur.
l. 18. de reb. cred.
l. 29. mand.
l. 38. de contr. empt.
l. 8. qui potior. in pig.
l. 19. de probat.

l. 13.

l. 13. de donation.
l. 35. de acq. rer. dom.
l. 34. de acq. poſſ.
l. 58. de re judic.
l. 14. de obl. & act.
l. 52. de verb. obl.
l. 10. de fidejuſſor.
l. 14. de novation.
l. 31. de ſolution.
l. 16. de acceptil.
l. 13. judic ſolv.
Ex lib. VIII. l. 68. 70. 72. de judic.
l. 26. de inoff. teſtam.
l. 10. de per. & com. rei vend.
l. 3. quib. mod. pign. vel hypoth. ſolv.
l. 49. de ædil. edict.
l. 36. de hered. inſtit.
l. 10. de cond. inſtit.
l. 78. de legat. 1.
l. 9. de uſu & uſufr. leg.
l. 82. ad leg. Falc.
l. 6. de bonor. poſſ. ſec. tab.
l. 14. de publican. & vectig.
l. 14. de manum. teſtam.
l. 5. de publ. judic.
l. 2. 11. ad leg. Jul. majeſt.
l. 2. 4. ad leg. Jul. de adult.
l. 8. de leg. Pompej. de parricid.
l. 4. ad leg. Corn. de falſ.
l. 7. ad SC. Turpillian.
l. 1. de pœn.
l. 1. de bon. cor. qui ant. ſent.
l. 10. de appellation.
l. 29. de jur. fiſc.
l. 8. de re milit.
Ex lib. IX. l. 49. ad leg. Aquil.
Ex lib. X. l. 30. de condict. indeb.
l. 1. de admin. rer. ad civit. pert.
l. 60. de diverſ. reg. jur.

Ex Libr. X. Protribunal.

Ex lib. I. l. 4. de offic. prætor.
l. 5. de offic. præf.
l. 7. de tutor. & cur. dat.
l. 2. 4. 7. de ſuſp. tutor.
l. 3. ubi pupil. educ. vel mor. deb.
l. 6. de curat. fur.
Ex lib. II. l. 15. de juriſd.
l. 5. de fund. dot.
l. 6. 8. de reb. eor.
l. 31. de reb. auct. jud. poſſ.
l. 198. de verb. ſign.
Ex lib. III. l. 2. de off. ejus cui mand.
l. 16. de juriſd.
l. 35. de injur.
l. 11. de appellation.
Ex lib. IV. l. 1. de fer. & dilat.
l. 69. 71. 73. de judic.
l. 59. de re jud.
Ex lib. V. l. 8. de transact.
l. 1. de alim. vel cib. leg.
l. 35. de acq. poſſ.
l. 6. de confeſſ.
Ex lib. VIII. l. 6. 8. de tutor. & curat. dat.
l. 1. de extraord. cogn.
l. 3. de proxenetic.
l. 199. de verb. ſign.
Ex lib. IX. l. 17. ad exhib.
l. 38. de relig. & ſumpt.

Ex Lib. X. de Offic. Proconſ.

Ex lib. I. l. 33. de legib.
l. 4. 6. 9. de off. proconſ.
l. 70. de diverſ. reg jur.
Ex lib. II. l. 7. de off. proconſ.
l. 42. de minor.
l. 25. de excuſation.
l. 1. quib. ad lib. procl. non lic.
l. 3. de priv. delict.
l. 6. de accuſat.
l. 1. de cuſtod. reor.
l. 71. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. III. l. 12. de tutor. & curat. dat.
l. 5. ubi pupil. educ. vel mor. deb.
l. 11. de reb. eor.
l. 3. de decurion.
l. 1. de alb. ſcrib.
Ex lib. IV. l. 34. de legib.
l. 4. de veteran.
l. 6. de muner. & honor.
l. 2. de jur. immun.
l. 6. de legation.
cit. l. 6. de excuſation.
Ex lib. V. l. 79. de judic.
l. 20. de adm. & per. tutor.
l. 5. de extraord. crimin.
l. 7. ad municip.
l. 3. de jur. immunit.
l. 6. de pollicitat.
Ex lib. VI. l. 8. de cur. fur.
l. 35. ad SC. Trebellian.
l. 11. 13. de manum. vind.
l. 2. de colleg. & corpor.
Ex lib. VII. l. 13. de off. præf.
l. 9. de fer. & dilat.
l. 3. de fugitiv.
l. 7. de accuſat.
l. 3. de cuſtod. & exhib. reor.
l. 1. ad leg. Jul. majeſt.
l. 6. ad leg. Jul. de vi publ.
l. 4. ad leg. Cornel. de ſic.
l. 8. ad leg. Cornel. de falſ.
l. 6. ad leg. Jul. pecul.
l. 14. ad SC. Turpillian.
l. 5. de pœn.
Ex lib. VIII. l. 2. de his qui ſui vel alien. jur.
l. 19. de teſtib.
l. 12. de incend. ruin. nauf.
l. 5. de extraord. crim.
l. 1. de abig.
l. 1. de furib. balnear.
l. 1. de effractor.
l. 3. de ſtellionat.
l. 7. ad leg. Jul. de vi publ.
l. 6. ad leg. Pomp. de parricid.
l. 9. ad leg. Corn. de falſ.
l. 1. de quæſtion.
Ex lib. IX. l. 1. de jur. patron.
l. 7. 8. 9. 10. de extraordinar. crimin.
l. 2. de prævar.
l. 2. expilat. hered.
l. 4. de cuſtod. & exhib. reor.
l. 2. de leg. Jul. de annon.
l. 2. de plagiar.
l. 6. 8. de pœn.
l. 6. de interd. & releg.
l. 1. de cadaver. punitor.
Ex lib. X. l. 10. de officio proconſ.
l. 9. de pœn.
l. 6. de bon. damn.
l. 7. 9. de interd. & releg.

Ex Libr. VII. Regul.

Ex lib. I. l. 10. de juſt. & jur.
l. 1. de juriſd.
l. 67. de acq. hered.
l. 8. de diverſ. temp. præſcr.
l. 1. de leg. Fab. de plagiar.
l. 213. de verb. ſign.
Ex lib. II. l. 20. ad exhib.
l. 43. de ſolution.
l. 19. de acceptil.
Ex lib. III. l. 33. de reb. auct. jud. poſſ.
Ex lib. IV. l. 25. de manum. teſt.
l. 16. de ſtatulib.
l. 42. de acq. poſſ.
Ex lib. V. l. 14. de imp. in res dot. fac.
l. 24. de act. rer. am.
Ex lib. VI. l. 2. de liber. & poſt.
l. 25. 50. de hered. inſtit.
l. 4. und. cogn.
Ex lib. VII. l. 43. de uſufr.

Ex Fideicommiſſ. Lib. VI.

Ex lib. I. l. 2. 93. 95. de legat. 1.
l. 1. 3. 5. 7. de legat. 3.
l. 14. de liberat. leg.
Ex lib. II. l. 40. 42. de legat. 1.
l. 24. de legat. 2.
l. 11. de legat. 3.
l. 14. de ann. leg.
l. 14. 21. de alim. vel cib. legat.
l. 17. ad SC. Trebellian.
l. 94. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. III. l. 1. 3. ad SC. Trebellian.
Ex lib. IV. l. 2. de conſtitut. princip.
l. 4. 6. 9. 11. 13. 16. ad SC. Trebellian.
Ex lib. V. l. 29. ſi quis omiſſ. cauſ.
l. 92. de cond. & dem.
l. 24. 26. 28. 30. de fideicom. libert.
Ex lib. VI. l. 8. de ſenator.
l. 19. de juriſd.
l. 50. 52. de judic.
l. 20. de legat. 3.
l. 6. ut leg. ſeu fideic. ſer. cauſ.
l. 37. de fideicom. libert.
l. 15. quib. ex cauſ. in poſſ. eat.
l. 2. de litigioſ.
l. 43. de jur. fiſc.
l. 95. de diverſ. reg. jur.

Ex opinion. Libr. VI.

Ex lib. I. l. 6. de off. præſid.
l. 17. de juriſd.
l. 2. de pact.
l. 9. de transact.
l. 5. de mort. infer.
l. 31. de cond. indeb.
l. 8. de tutel.
l. 2. quand. ex fact. tutor.
l. 2. de jur. patron.
l. 1. de obſeq. par. & patron.
l. 21. rat. rem hab.
l. 10. de incend. ruin. naufr.
l. 2. de extraord. cogn.
Ex lib. II. l. 12. de appellation.
l. 6. ad municipal.
l. 1. de decurion.
l. 2. de alb. ſcribend.
l. 3. de muner. & honor.
l. 1. de vac. & excuſ. mun.
l. 2. de legation.
l. 1. de oper. publ.
Ex lib. III. l. 7. de off. præſid.
l. 2. de veteran.
l. 4. de muner. & honor.
l. 2. de vac. mun.
l. 1. de jur. immunit.
l. 2. de adm. rer. ad civit. pert.
l. 1. de decret. ab ord. fac.
l. 2. de oper. publ.
l. 61. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. IV. l. 53. de pact.
l. 74. de procur.
l. 45. de negot. geſt.
l. 8. de calumniat.
l. 33. de dol.
l. 2. de extraord. crim.
Ex lib. V. l. 27. de ſtat. hom.
l. 25. de adoption.
l. 23. quod met. cauſ.
l. 38. de dol.
l. 40. 44. de minor.
l. 40. ex quib. cauſ. major.
l. 11. de alien. judic. mut. cauſ.
l. 81. de judic.
l. 29. de inoff. teſtam.
l. 26. de reb. cred.
l. 9. de reb. eor. qui ſub tut.
l. 1. de concuſſion.
l. 2. de ſentent. paſſ.
l. 21. de capt. & poſtlim.
l. 3. de extraord. cogn.
Ex lib. VI. l. 27. de inoff. teſt.
l. 6. ſi pars hered. pet.
l. 54. de rei vind.
l. 13. com. præd.
l. 15. ſi ſervit. vind.
l. 50. ad leg. Aquil.
l. 8. fin. regund.
l. 50. fam. erciſc.
l. 18. ad exhib.
l. 27. de pigner. act.
l. 10. de reb. eor. qui ſub tut.

Ex Libr. V. de adulteriis.

Ex lib. I. l. 1. 12. 16. 21. 23. ad leg. Jul. de adult.
l. 2. ad leg. Cornel. de ſicar.
l. 3. ad leg. Jul. pecul.
l. 112. de verb. ſign.
Ex lib. II. l. 4. de accuſat.
l. 3. 13. 15. 17. 19. 25. ad leg. Jul. de adult.
l. 12. ad SC. Turpillian.
Ex lib. III. l. 3. de extraord. crim.
l. 5. de accuſat.
l. 27. ad leg. Jul. de adult.
l. 7. de quæſtion.
Ex lib. IV. l. 12. 14. qui & a quib. al. ex lib. 5.
l. 9. 29. ad leg. Jul. de adult.
Ex lib. V. l. 2. 6. 13. de fund. dot.
l. 12. qui & a quib. al. ex lib. 4.

Ex Libr. IV. de appellat.

Ex lib. I. l. 13. de pœn.
l. 1. 3. de appellat.
l. 1. a quib. appellar. non lic.
l. 1. quis & a quo appellet.
l. 1. quand. appelland. ſit.
Ex lib. II. l. 6. de appellat.
Ex lib. III. l. 3. de decr. ab ord. fac.
Ex lib. IV. l. 8. de appellat.
l. 5. de appellat. recip.
l. 1. nihil innov. appellat. interp.
l. 1. an per al. cauſ. appellat.
l. 1. eum qui appell.
l. 1. apud eum a quo appellat.

Ex Libr. III. de Offic. Conſul.

Ex lib. I. l. 7. de fer. & dilat.
l. 32. 82. de judic.
l. 11. de ſervit. præd. urb.
l. 50. de cond. & demonſtr.
l. 27. de reb. auct. jud. poſſ.
l. 99. de verb. ſign.
Ex lib. II. l. 1. de off. conſ.
l. 14. de probat.
l. 5. de agn. & alend. lib.
l. 3. de alim. vel cib. legat.
l. 20. de manum. vind.
l. 27. de liberal. cauſ.
l. 2. de colluſ. deteg.
l. 16. de accuſat.
l. 100. de verb. ſign.
Ex lib. III. l. 39. de adoption.
l. 17. de tutel. & ration. diſtr.
l. 15. de re judic.
l. 1. ſi tut. vel cur. mag.
l. 9. de muner. & honor.
l. 8. de pollicitat. al. eſt Pauli.

Ex Libr. II. Inſtitut.

Ex lib. I. l. 1. 4. 6. de juſt. & jur.
l. 1. de conſtit. princip.
l. 4. de his qui ſui vel alien. jur.
l. 28. ſol. matr.
l. 1. de precar.
l. 24. de capt. & de poſtlim.
Ex lib. II. l. 41. de legib.
l. 1. de ſerv. præd. ruſtic.
l. 1. com. præd.
l. 115. de legat. 1.
l. 5. de mort. cauſ. donat.

Ex Libr. Regul.

l. 17. de teſtib.
l. 25. de obl. & act.

Ex Libr. VI. de cenſibus.

Ex lib. I. l. 1. de cenſib.
Ex lib. II. l. 12. de ſenator.
l. 3. de cenſib.
Ex lib. III. l. 4. de cenſib.
Ex lib. IV. l. 34. de acq. rer. dom.
l. 7. de prævar.

l. 52. de

Ex lib. V. l. 26. de oblig. & act.
Ex Libr. II. Respons.
Ex libr. I. l. 10. de transact.
l. 73. pro soc.
l. 10. qui pot. in pig.
l. 31. de usur.
l. 22. de probat.
l. 25. de pact. dotal.
l. 19. de adm. & per. tutor.
l. 19. de tutel. & ration. distr.
l. 5. de contr. tut. & util. act.
l. 12. quod fals. tutor.
l. 68. de legat. 3.
l. 52. de fideicom. libert.
l. 31. de liberal. caus.
l. 8. de duob. reis.
l. 45. de solution.
l. 10. de stipul. prætor.
l. 33. de jur. fisc.
l. 5. de pollicit.
Ex lib. II. l. 53. fam. erc.
l. 4. de mort. infer.
l. 1. quod jussu.
l. 51. de jur. dot.
l. 40. de donat. int. vir. & uxor.
l. 37. sol. matr.
l. 23. de excusation.
l. 120. de legat. 1.
l. 16. de donation.
l. 1. de natal. restit.
l. 20. de precar.
l. 13. de appellat.
Ex libro de sponsal.
l. 2. 12. de sponsal.
Ex libro de officio præfecti urbi.
l. 1. de off. præf. urb.
l. 4. de off. præf. vig.
Ex lib. de officio præfecti vigil.
l. 2. de off. præf. vig.
Ex lib. sing. de officio curat. Reipublicæ.
l. 33. de usur.
l. 4. de decr. ab ord. fac.
l. 5. de oper. publ.
l. 1. 15. de pollicitat.
Ex lib. sing. de officio prætor tutel.
l. 3. 5. 9. de excusation.
cit. l. 6. de excusation.
Ex lib. sing. de officio quæstoris.
l. 1. de off. quæstor.
Ex Libr. II. ad Ed. Ædil. Curul.
Ex lib. I. l. 13. de legib.
l. 31. de pact.
l. 1. 4. 6. 8. 10. 12. 14. 17. 19. 21. 23. 25. 27. 29. 31. 33. 35. 37. 63. 65. de ædil. edict.
Ex lib. II. l. 38. 40. 42. de ædil. edict.
l. 55. de eviction.
Ex Libr. ad leg. Æliam Sentiam.
Ex lib. I. l. 216. de verb. sign.
Ex lib. II. l. 12. 16. de manum. vind.
Ex lib. IV. l. 30. qui & a quib. man.
Ex libro de officio consularium.
l. 25. de reb. cred.
Ex libr. II. de officio quæstoris.
l. 3. de jurisd.
Ex Pandect. lib. sing. l. 24. de reb. cred.
l. 34. de liber. caus.
Ex libro sing. excusation. l. 7. de excusation.
cit. l. 15. de excusation.
Ex Lib. XLVIII. Digest. l. 2. de loc. & itin. publ.
Ex lib. XXVI. l. 8. de cession. bonor.
Cit. Ulpianus non notato nomine librorum.
l. 15. qui satisd. cogant.
l. 43. de act. empt.
l. 2. qui pet. tutor.
l. 2. 6. 8. 10. 12. 13. de excusation.
l. 68. ad L. Falc.

l. 5. de vacat. & excus. muner.
l. 3. de admin. rer. ad civit. pert.
Cit. in notis ad Papinianum
l. 31. de negot. gest.
l. 5. de admin. rer. ad civit. pert.
Cit. in notis ad Aristonem in l. 9. de jur. codic.
Cit. in notis ad Marcellum.
l. 27. de pignor.
l. 28. de admin. & per. tutor.
In Codice citatur
l. 36. de inofficios.
l. 10. de cond. indeb.
l. 25. 28. de nupt.
l. 9. de institut. v. substitut. sub cond. fact.
l. 11. de impub. & aliis substit.
l. 6. de cond. insert.
l. 7. ad SCt. Trebell.
l. 15. de testam. manum.
l. 4. de liber. præter. v. exhered.
l. 1. de emend. Cod.
l. 14. de hered. institut.
l. 3. de indict. vid. & L. Jul. misc. toll.
l. 11. de quæstion.
l. 1. de commun. serv. manum.
l. 4. de contrah. stipul.
l. 13. de sentent. pass. & restit.
Nov. 97. in fine.

VI. *Julius Paulus.*

Ex Lib. XXC. ad Edictum.
Ex lib. I. l. 20. de jurisd.
l. 19. 21. de in jus voc.
l. 2. si quis in jus voc. non ier.
l. 1. in jus voc. ut eant.
l. 4. de fer. & dilat.
l. 4. de heredit. petit.
l. 5. de damn. inf.
l. 35. de obl. & act.
l. 2. de popular. act.
l. 26. 28. ad municip.
l. 7. de admin. rer. ad civitat. pert.
l. 2. 4. de verb. sign.
l. 103. 105. de divers. reg. jur.
Ex lib. II. l. 12. de off. proconf.
l. 6. de jurisd.
l. 1. de recept.
l. 4. de usufr.
l. 1. de oper. servor.
l. 6. depos.
l. 6. de rescind. vend.
l. 15. de tutor. & cur. dat.
l. 68. de verb. obl.
l. 5. 7. de verb. sign.
l. 106. de divers. reg. jur.
Ex lib. III. l. 9. de jurisd.
l. 2. quod quisq. jur. in alt.
l. 2. 5. 7. 9. de edend.
l. 2. 4. 6. 11. 13. 15. 17. 19. 21. 23. 25. 27. de pact.
l. 40. ad L. Aquil.
l. 4. de nox. act.
l. 14. de jurejur.
l. 7. de naut. fœn.
l. 22. de adm. & per. tutor.
l. 38. de oblig. & act.
l. 4. de popular. act.
l. 8. de verb. sign.
Ex lib. IV. l. 1. 5. 7. 9. 11. de in jus voc.
l. 3. in jus voc. ut eant.
l. 2. 4. ne quis eum qui in jus voc.
l. 4. qui satisdar. cog.
l. 23. de injur.
l. 108. de divers. reg. jur.
Ex lib. V. l. 4. de postuland.
l. 5. 7. 9. 12. 14. de his qui not. infam.
l. 13. de sponsal.
l. 109. de divers. reg. jur.
Ex lib. VI. l. 16. qui satisdar. cog.
l. 2. si ex nox. caus. ag.
l. 2. de eo per quem fact. erit.
l. 6. de procur.
l. 6. de rei vind.
l. 12. de noxal. act.
l. 15. de jurejur.
l. 17. de auct. & consens. tutor.
l. 110. de divers. reg. jur.

Ex lib. VII. l. 5. de in integ. restit.
l. 9. ad L. Jul. de vi publ.
l. 14. de verb. sign.
Ex lib. VIII. l. 10. 16. de his qui not. infam.
l. 2. 4. 11. 14. 16. 20. 22. 24. 26. 32. 36. 42. de procur.
l. 86. de solution.
l. 1. 5. de popul. act.
l. 112. de divers. reg. jur.
Ex lib. IX. l. 41. 43. 45. de procurat.
l. 4. 6. quod cujuscunq. univers.
l. 7. 13. 15. 18. 21. de negot. gest.
l. 40. mandat.
l. 24. de adm. & peric. tutor.
l. 41. ad leg. Falc.
l. 51. de solution.
l. 18. de verb. sign.
l. 114. de divers. reg. jur.
Ex lib. X. l. 2. 7. de calumniat.
l. 8. de obseq. parent. & patr.
l. 115. de divers. reg. jur.
Ex lib. XI. l. 4. 8. 15. 21. quod met. caus.
l. 2. 4. 10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 25. 27. 29. de dol.
l. 10. 14. 23. 26. de minor.
l. 3. 5. 7. 9. de cap. min.
l. 5. de alien. jud. mut. caus. fact.
l. 7. de rei vind.
l. 6. de obseq. par. & patr.
l. 42. de acq. rer. dom.
l. 40. de oblig. & act.
l. 21. de verb. sign.
l. 117. de divers. reg. jur.
Ex lib. XII. l. 6. qui satisd. cog.
l. 6. 13. 16. 18. 22. 24. 27. 30. ex quib. caus. major.
l. 8. de alien. judic. mut. caus.
l. 8. de rei vind.
l. 2. 4. 6. 8. quod fals. tutor.
l. 8. de usurp. & usuc.
l. 120. de divers. reg. jur.
Ex lib. XIII. l. 4. 8. 10. 12. 16. 19. 22. 24. 26. 28. 30. 32. 34. de recept.
l. 4. naut. caup. stab.
l. 12. de constit. pecun.
l. 42. locat.
l. 36. ad SC. Trebellian.
l. 121. de divers. reg. jur.
Ex lib. XIV. l. 8. qui satisd. cog.
Ex lib. XV. l. 2. de publ. jud.
Ex lib. XVI. l. 8. de heredit. petit.
l. 124. de divers. reg. jur.
Ex lib. XVII. l. 12. de re judic.
l. 3. 12. de interr. in jur. fac.
l. 9. depos.
l. 3. 36. 38. de judic.
l. 6. de vi & vi arm.
l. 35. de verb. sign.
Ex lib. XVIII. l. 22. 24. 26. de nox. act.
l. 2. 4. 8. 10. 17. 20. 22. 26. 28. 30. de jurejur.
l. 20. depos.
l. 14. de act. rer. am.
l. 7. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 5. de exception.
l. 76. de verb. obl.
l. 29. de fidejussor.
l. 136. de divers. reg. jur.
Ex lib. XIX. l. 2. 4. 6. 10. 12. de Publ. in rem act.
l. 4. 6. de his qui eff. vel dejec.
l. 2. 4. 6. 8. 10. 12. 14. de serv. corrupt.
l. 2. 4. de aleator.
l. 6. de jurejur.
l. 18. de pignor.
l. 11. de usurp. & usuc.
l. 26. de injur.
l. 128. de divers. reg. jur.
Ex lib. XX. l. 23. de neg. gest.
l. 14. 19. 22. 24. 26. 28. 30. 32. 34. 36. 38. 40. de hered. petit.
l. 2. de fideicom. hered. pet.
l. 38. 40. 42. ad SC. Trebellian.
l. 2. quor. bonor.
l. 4. de exception.
l. 1. vi bonor. raptor. al. ex lib. 22.
l. 127. de divers. reg. jur.
Ex lib. XXI. l. 2. 4. 10. 12. 14. 16. 21. 23. 27. 31. 33. 35. 74. de rei vindic.
l. 1. 3. si ager vectig. id est emphyt.
l. 6. si usufr. pet.
l. 3. 6. de servitut.
l. 1. de servit. præd. urb.
l. 7. de servit. præd. rustic.
l. 5. 7. 9. si servit. vind.
l. 2. quemadm. servit. am.
l. 2. ad exhib.
l. 51. de contr. empt.
l. 43. locat.
l. 12. de usurp. & usuc.
l. 25. 28. de verb. sign.
l. 129. de divers. reg. jur.
Ex lib. XXII. l. 6. naut. caup.
l. 2. 4. si quadr. pauper.
l. 6. 10. 14. 22. 24. 26. 30. ad L. Aquil.
l. 10. 17. 19. de noxal. act.
l. 8. de inter. in jur. fac.
l. 22. commod.
l. 45. locat.
l. 41. de obl. & act.
l. 11. arb. furt. cæs.
l. 1. vi bonor. rapt. al. ex lib. 20.
l. 131. de divers. reg. jur.
Ex lib. XXIII. l. 1. 4. 6. fin. regund.
l. 9. 11. 15. 21. 23. 25. 27. 29. 56. fam. erc.
l. 1. 8. 10. com. divid.
Ex lib. XXIV. l. 24. de neg. gest.
l. 6. si mens. fals. mod. dix.
l. 29. de constit. pecun.
l. 26. de adm. & per. tutor.
l. 10. de auctor. & consens. tutor.
l. 7. de vi & vi arm.
l. 73. de verb. obl.
l. 1. rem pup. salv. for.
l. 1. judic. sol.
l. 32. 34. de verb. sign.
Ex lib. XXV. l. 2. 4. si mens. fals. mod. dix.
l. 28. de fidejussor.
Ex lib. XXVI. l. 42. de rei vind.
l. 10. 12. ad exhib.
l. 6. de in lit. jur.
l. 31. de manum. testam.
l. 37. de verb. sign.
Ex lib. XXVII. l. 25. de neg. gest.
l. 45. de rei vind.
l. 4. quemadm. servit. am.
l. 3. 11. 21. 23. 25. 32. de relig. & sumpt. fun.
l. 27. de injur.
l. 4. de sepulchr. viol.
l. 138. de divers. reg. jur.
Ex lib. XXVIII. l. 2. 6. de reb. cred.
l. 24. 35. de jurejur.
l. 27. de cond. indeb.
l. 5. 7. de eo quod cert. loc.
Ex lib. XXIX. l. 4. 8. 10. 13. 15. 17. 19. 21. de constit. pecun.
l. 2. 15. 17. commod.
l. 14. 16. 18. 20. de pigner. act.
l. 3. 5. de exercit. act.
l. 16. de instit. act.
l. 36. de evict.
Ex lib. XXX. l. 41. de negot. gest.
l. 4. 6. 17. de instit. act.
l. 2. 4. 6. 10. de tribut. act.
l. 5. quod cum eo.
l. 8. 10. 12. de SC. Maced.
l. 20. 26. 31. 45. de pecul.
l. 2. quand. de pecul. act. anal.

l. 8. 11. de in rem verſ.
l. 2. quod juſſu.
l. 1.3.11. ad SC. Vellejan.
l. 2. de æſtim. act.
l. 22. de except. rei jud. al. ex lib. 31.
l. 184. de verb. ſign.
Ex lib. XXXI. l. 2.13. depoſ.
l. 31. de acq. rer. dom.
l. 22. de except. rei jud. al. ex lib. 30.
l. 12. de novation.
Ex lib. XXXII. l. 42. de negot. geſt.
l. 16. de reb. cred.
l. 28. de cond. indeb.
l. 9. de compenſat.
l. 1.3.5.9.22.26. mand.
l. 1.3.13.65.67. pro ſoc.
l. 7. locat.
l. 1. de rer. permut.
l. 71. ad leg. Falc.
l. 9. de dol. mal. except.
Ex lib. XXXIII. l. 70. pro ſoc.
l. 1.17.34. de contr. empt.
l. 8. de in diem addict.
l. 5.9.14.16. de hered. vel act. vend.
l. 3. de reſc. vendit.
l. 8. de pericul. & commod. rei vend.
l. 21. de act. empt.
l. 5. de evict.
l. 188. de verb. ſign.
Ex lib. XXXIV. l. 2. de leg. Rhod.
l. 1.20.22.24. locat.
l. 189. de verb. ſign.
Ex lib. XXXV. l. 6.23. de adoption.
l. 7. de ſponſal.
l. 2.10.14.16. de rit. nupt.
l. 41. de jur. dot.
l. 12. 14 16.20. de pact. dot.
l. 1.3. de divort.
l. 191. de verb. ſign.
l. 48. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XXXVI. l. 1.3. de fund. dot.
l. 36. de donat. int. vir. & ux.
l. 23. 25. ſol. matr.
l. 4.10. de imp. in res dot. fact.
Ex lib. XXXVII. l. 38. de jurejur.
l. 22. 24. de uſur.
l. 26. ſol. matr.
l. 9. 21. de act. rer. amot.
l. 2. ſi ventr. nom. mul.
l. 49. de verb. obl.
l. 4. de publ. jud.
Ex lib. XXXVIII. l. 1. de tutel.
l. 20. de teſtam. tut.
l. 6. 8. de legit. tutor.
l. 12. de admin. & peric. tutor.
l. 5. de fidejuſſ. & nomin. tut.
l. 28. de ſolution.
Ex lib. XXXIX. l. 48. ad leg. Aquil.
l. 9. de nox. act.
l. 11.13. de cond. furt.
l. 3. de manumiſſion.
l. 1. 53. de furt.
l. 8. arb. furt. cæſar.
l. 50. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XL. l. 10. uſufructuar. quemadm. cav.
l. 16.18.20. de oper. libert.
Ex lib. XLI. l. 11. de ſenator.
l. 62. de legat. 1.
l. 6. de bonor. poſſ.
l. 4.6.11. de bon. poſſ. cont. tab.
l. 9.11.15. de legat. præſt.
l. 2.12. de collation. bonor.
l. 2. de conjung. cum emanc. lib.
l. 2. 4. de ventr. in poſſ. mittend.
l. 6.16. de Carbon. edict.
l. 3. de bonor. poſſ. ſec. tab.
l. 7. de popul. action.
Ex lib. XLII. l. 4.9. de bon. libert.
l. 5. ſi quid in fraud. patr.
l. 53. de diverſ. reg. jur.

Ex lib. XLIII. l. 16. de teſtament. milit.
l. 18. de bon. libert.
l. 3. und. legit.
Ex lib. XLIV. l. 1. de jur. & fact. ign.
l. 2. ſi quis aliq. teſt. prohib.
l. 3. quis ord. in poſſ. ſervet.
Ex lib. XLV. l. 9. de cond. inſtit.
l. 9. teſtam. quemadm. aper.
l. 9. ſi quis omiſſ. cauſ. teſt.
l. 16. de injur.
l. 5. ad municip.
Ex lib. XLVI. l. 6.8. de SC. Silanian.
Ex lib. XLVII. l. 66. de uſufr.
l. 26. de ſervit. præd. ruſt.
l. 3. de dam. infect.
Ex lib. XLVIII. l. 31. de ſervit. præd. urb.
l. 10. de interr. in jur. fac.
l. 72. de legat. 1.
l. 17. ut legat. ſeu fideic. ſerv. cauſ. cav.
l. 4. 8. de oper. nov. nunc.
l. 10.12.14.16. al. ex lib. 60. 18. de damn. inf.
l. 5. de ſtipul. prætor.
l. 166. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XLIX. l. 10. de ſerv. præd. ruſt.
l. 2. 7. 9. 11. 14. de aq. & aquæ pluv. arc.
l. 77. de verb. ſign.
l. 167. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. L. l. 54. de procur.
l. 56. de contrah. empt.
l. 3. de ſerv. export.
l. 12. de manumiſſion.
l. 17. de manum. vind.
l. 35. de manum. teſtam.
l. 23. de liberal. cauſ.
l. 47. de acq. rer. dom.
l. 6. quib. ex cauſ. in poſſ. eat. al. ex lib. 57.
l. 2. 4. de injur.
l. 75. de verb. ſign.
Ex lib. LI. l. 15. 17. 19. 24. de liberal. cauſ.
l. 76. de verb. ſign.
l. 164. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LII. l. 4. de publican. & vectigal.
Ex lib. LIII. l. 31. ex quib. cauſ. major.
l. 42. de eviction.
l. 39. de verb. ſign.
Ex lib. LIV. l. 14. de legib.
l. 49. de procur.
l. 52. de contr. empt.
l. 4. de aur. arg. mund. leg.
l. 1.3.7. de acq. vel amitt. poſſ.
l. 2. 4. de uſurp. & uſuc.
l. 2. pro empt.
l. 1. pro donat.
l. 2. pro derelict.
l. 2. 4. pro legat.
l. 2. pro dot.
l. 2. pro ſuo.
l. 2. de reb. auct. jud. poſſ.
l. 8. de vi & vi arm.
l. 3. vi bonor. rapt.
l. 4. de incend. ruin. naufr.
l. 8. de L. Jul. repetund.
l. 141. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LV. l. 6. 8. 10. 18. de injur.
l. 4. ad L. Jul. de vi priv.
Ex lib. LVI. l. 1. de confeſſ.
l. 5. de ceſſion. bonor.
l. 54. de ſolution.
l. 47. de verb. ſign.
l. 142. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LVII. l. 52. 77. de procurat.
l. 35. de uſur.
l. 57. de hered. inſtit.
l. 2. de jur. delib.
l. 70. de acq. hered.
l. 17. de oper. nov. nunc.
l. 5. de fideic. libert.
l. 6.9. quib. ex cauſ. in poſſ. eat. al. ex lib. 50.
l. 4. de reb. auct. jud. poſſid.

l. 1. de cur. bon. dand.
l. 18. de novation.
Ex lib. LVIII. l. 26. de judic.
l. 9. de jur. delib.
l. 4. quib. ex cauſ. in poſſ. eat.
l. 6. de reb. auct. jud. poſſ.
l. 77. de verb. obl.
Ex lib. LIX. l. 19. de acq. hered.
l. 10. 12. 14. de reb. auct. jud. poſſ.
l. 2. ne vis fiat ei qui in poſſ.
l. 53. 57. de verb. ſign.
Ex lib. LX. l. 46. de pecul.
l. 21. depoſ.
l. 28. pro ſoc.
l. 2. de jur. dot.
l. 24. ſi quis omiſſ. cauſ.
l. 45. ad leg. Falc.
l. 16. de damn. inf. al. ex lib. 48.
l. 6. de fideicom. libert.
l. 25. de re judic.
l. 18. 20. 23. de reb. auct. jud. poſſ.
l. 6. quod vi aut clam. al. ex (lib. 67.
l. 56. de ſolution. al. ex lib. 62.
Ex lib. LXI. l. 45. de pecul.
Ex lib. LXII. l. 9. de pact.
l. 74. pro ſoc.
l. 4. de ann. legat.
l. 65. de cond. & dem.
l. 7. 9. quæ in fraud. cred.
l. 78. de verb. obl.
l. 56. de ſolution. al. ex lib. 60.
l. 144. 146. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LXIII. l. 5. de acq. poſſ.
l. 2. de interd.
l. 2. quod legat.
Ex lib. LXIV. l. 34. de relig. & ſumpt. fun.
l. 11. de manumiſſion.
l. 2. de tab. exhib.
l. 1. ne quid in loc. publ.
l. 151. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LXV. l. 8. 11. de acq. poſſ.
l. 2. 9. de vi & vi armat.
l. 2. uti poſſid.
l. 61. de verb. ſign.
l. 153. 155. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LXVI. l. 5. quemad. ſerv. amitt.
l. 2. 6. de itin. act. priv.
l. 2. de rivis.
l. 29. de verb. ſign.
Ex lib. LXVII. l. 4. de interdict.
l. 6. 16. quod vi aut clam.
l. 64. de verb. ſign. (gnorib.
Ex lib. LXVIII. l. 7. 12. de pi-
l. 15. qui potior. in pignor.
l. 14. de acq. poſſ.
l. 4. 13. quæ in fraud. cred.
Ex lib. LXIX. l. 3. 5. 7. ſi quis caution.
l. 60. de ædil. edict.
l. 2. de probat.
l. 4. de tab. exhibend.
l. 17. quod vi aut clam.
l. 19. de novation.
l. 211. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LXX. l. 17. de exception.
l. 6. 12. 14. de except. rei judic.
l. 3. de dol. mal. excep. al. ex lib. 71.
l. 159. 162. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. LXXI. l. 58. de procur.
l. 14. de don. int. vir. & ux.
l. 6. de exception.
l. 1. de dol. mal. except.
l. 3.5. eod. al. ex lib. 70.
l. 2. quar. rer. act. non det.
l. 2. judic. ſolv. (& act.
Ex lib. LXXII. l. 43. de obl.
l. 83. de verb. obl.
l. 29. de ſtipul. ſervor.
l. 34. de fidejuſſor.
l. 20. de novation.
Ex lib. LXXIII. l. 16. de tut. & cur. dat.
l. 2. de ſtipul. præt.
l. 70. de verb. ſign.
Ex lib. LXXIV. l. 46. mand.
l. 34. de manum. teſtam.
l. 44. de obl. & act.
l. 84. de verb. obl.
l. 8.11. judic. ſolv.

Ex lib. LXXV. l. 10.13. qui ſatisdar. cog.
l. 2.6.8. uſufr. quemadm. cav.
l. 2. de legat. 2.
l. 2. 4. ſi cui plus quam per leg. Falc. (cauſ. cav.
l. 15. ut leg. ſeu fideic. ſerv.
l. 85. 87. de verb. obl.
l. 4. de ſtipul. prætor.
Ex lib. LXXVI. l. 9. de evict.
l. 73. de fidejuſſor.
l. 5. rem pup. ſalv. for.
l. 13. rat. rem hab.
l. 72. de verb. ſign.
Ex lib. LXXVII. l. 53. de evict.
Ex lib. LXXVIII. l. 25. 27. 31. de damn. inf.

Ex Libr. XXVI. Quæſtion.

Ex lib. I. l. 37. de legib.
l. 15. de in jus voc.
l. 34. de negot. geſt.
l. 17. quod met. cauſ.
l. 32. de minor.
l. 21. de compenſat.
l. 56. de ædil. edict.
l. 88. de acq. hered.
l. 18. ad municip.
l. 14. de decurion.
Ex lib. II. l. 46. de judic.
l. 17. 19. de inoff. teſtam.
l. 66. de rei vind.
l. 38. de ſervit. præd. urb.
l. 36. fam. erciſc.
l. 29. com. divid.
l. 20. de interrog. in jur. fac.
l. 42. de act. empt.
l. 10. de uſur.
l. 14. ex quib. cauſ. in poſſ. eat.
l. 125. de verb. obl.
Ex lib. III. l. 40.44. de relig. & ſumpt. fun.
l. 40. de reb. cred.
l. 8. de cond. ob turp. cauſ.
l. 21. 60. de cond. indeb.
l. 41. de pigner. act.
l. 5. de SC. Maced.
l. 28. de pignor.
l. 3. quæ res pig. vel hyp.
l. 16. qui potior. in pign.
l. 9. de diſtr. pign.
l. 10. quib. mod. pig. vel hypoth. ſolv.
l. 25. de probat.
l. 126. de verb. obl.
l. 54. de fidejuſſor.
l. 21. de jur. fiſc.
l. 84. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. IV. l. 26. de legib.
l. 36. de negot. geſt.
l. 10. de eo quod cert. loc.
l. 18. 52. de pecul.
l. 19. de in rem verſ.
l. 58. mand.
l. 77. 79. pro ſoc.
l. 59. ad SC. Trebellian.
l. 71. de fidejuſſor.
Ex lib. V. l. 43. de pact.
l. 6. de hered. vel act. vend.
l. 7. de reſcind. vend.
l. 9. de ſerv. export.
l. 43. 45. de act. empt.
l. 5. de præſcr. verb.
l. 57. de ædil. edict.
l. 70. de evict.
l. 36. de rit. nupt.
l. 28. de pact. dot.
l. 10. de fund. dot.
l. 44. ſol. matr.
l. 44. de bon. libert.
l. 9. qui ſine manum. ad lib.
Ex lib. VI. l. 70. de jur. dot.
l. 55. de don. int. vir. & ux.
l. 45. ſoluto matr.
l. 18. 28. de act. rer. am.
l. 30. de teſtam. tut.
l. 31. de excuſation.
l. 85. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. VII. l. 43. de adm. & per. tut.
l. 32. 34. de excuſation.
l. 30. 37. de teſtam. mil.
l. 5. de legat. 2.
l. 10. de ventr. in poſſ. mitt.
l. 12. de bon. poſſ. ſec. tab.
l. 92. de verb. ſign.

l. 86.

l. 86. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. VIII. l. 38. de teſtam. mil.
Ex lib. IX. l. 46. ſol. matr. al. ex lib. 19.
l. 24. de lib. & poſt.
l. 81. de hered. inſtit.
l. 43. de vulg. & pup. ſubſt.
l. 39. de teſtam. mil.
l. 81. de legat. 2.
l. 26. de adim. vel transfer. leg.
l. 45. de bon. libert.
Ex lib. X. l. 44. de vulg. & pup. ſubſt.
l. 42. de legat. 2.
l. 26. de uſu & uſufr. leg.
l. 7. de opt. legat.
l. 11. de alim. vel cib. legat.
l. 25. 30. de liberat. legat.
l. 128. de verb. obl.
l. 12. de ſtipul. ſervor.
l. 89. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XI. l. 34. de adoption.
l. 53. de pecul.
l. 68. 83. de legat. 2.
l. 18. ad leg. Falc.
l. 60. ad SC. Trebellian.
l. 55. de fidejuſſor.
Ex lib. XII. l. 5. de his quæ pro non ſcript.
l. 21. ad L. Falc.
l. 22. de manum. vind.
l. 33. 52. de manum. teſtam.
l. 4. quib. ad lib. procl. non lic.
Ex lib. XIII. l. 71. de jur. dot.
l. 44. de adm. & per. tutor.
l. 22. de tutel. & rat. diſtr.
l. 5. de ſeparation.
l. 87. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XIV. l. 45. de adm. & per. tut.
l. 34. de teſt. mil. al. eſt Papin.
l. 3. de reb. dub.
l. 103. de cond. & dem.
l. 41. de re judic.
l. 30. de except. rei judic.
l. 13. de dol. mal. except.
Ex lib. XV. l. 130. 132. de verb. obl.
l. 20. de ſtipul. ſervor.
l. 56. de fidejuſſor.
l. 98. de ſolution.
l. 90. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XVI. l. 21. de hered. vel act. vend.
l. 71. de evict.
Ex lib. XVII. l. 22. ad L. Falc.
l. 4. de ſentent. paſſ.
l. 91. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. XIX. l. 46. ſolut. matr. al. ex lib. 9.
l. 35. de teſtam. mil. al. eſt Papiniani. (dic.
Ex lib. XXI. l. 16. de jur. co-
l. 84. de legat. 2.
l. 11. de ann. legat.
l. 7. de ſervit. legat.
l. 27. de adim. vel transf. leg.
l. 81. de cond. & demonſt.
l. 40. de jur. fiſc.
Ex lib. XXII. l. 55. ad L. Aquil.
l. 58. de fidejuſſor.
l. 14. ad L. Cornel. de falſ.
Ex lib. XXIII. l. 33. 35. de excuſat.
l. 84. de hered. inſtit.
Ex lib. XXIV. l. 46. de act. empt.
l. 29. de novation.
l. 20. ad municip.
Ex lib. XXV. l. 11. de uſur.
l. 6. de naut. fœnor.

Ex Lib. Quæſt.

l. 19. de oper. nov. nunc.

Ex Lib. XXIII. Reſponſor.

Ex lib. I. l. 35. de adoption.
l. 43. de pœn.
l. 21. ad municipal.
l. 9. de vacat. muner.
l. 8. de legation.
Ex lib. II. l. 16. de in jus voc.
l. 14. qui ſatisd. cog.
l. 21. de his qui not. infam.
l. 46. de minor.
l. 48. de judic.

l. 36. de ſervit. præd. ruſt.
l. 5. ad SC. Turpillian.
Ex lib. III. l. 69. de procur.
l. 49. de judic.
l. 21. de inoff. teſtam.
l. 40. de ſervit. præd. urb.
l. 37. de ſervit. præd. ruſtic.
l. 12. fin. regund.
l. 38. fam. erc.
l. 11. de in lit. jur.
l. 18. de uſur.
l. 3. de fid. inſtrum.
l. 46. de bon. libert.
l. 42. de re judic.
l. 31. de except. rei judic.
l. 14. de dol. mal. except.
l. 4. expil. hered.
l. 16. ad L. Corn. de falſ.
l. 2. quæ ſent. ſine appellat. reſc.
l. 9. de legation.
Ex lib. IV. l. 60. de procur.
l. 16. de SC. Maced.
l. 26. depoſ.
l. 59. mandat.
l. 11. quib. mod. pig. ſol.
l. 12. de uſur.
l. 85. de legat. 2.
l. 29. de obl. & act.
l. 59. de fidejuſſor.
l. 99. de ſolution.
Ex lib. V. l. 54. locat.
l. 29. de pignor.
l. 4. quæ res pign. vel hypoth.
l. 12. quib. mod. pig. vel hyp. ſol.
l. 58. de evict.
l. 30. de novation.
Ex lib. VI. l. 26. de contr. empt.
l. 47. de act. empt.
l. 30. de pignor.
l. 17. qui pot. in pig.
l. 10. de diſtr. pignor.
l. 11. de evict.
l. 4. de probation.
l. 36. de teſtam. mil. al. eſt Papin.
Ex lib. VII. l. 27. depoſ.
l. 73. de evict.
l. 37. 65. de rit. nupt.
l. 57. de don. int. vir. & ux.
l. 49. ſol. matr.
l. 11. de dot. præleg.
Ex lib. VIII. l. 72. de jur. dot.
Ex lib. IX. l. 23. de compenſat.
l. 5. de probation.
l. 32. de teſtam. tutel.
l. 24. de tutor. & curat. dat.
l. 46. de adm. & per. tut.
l. 19. de auct. tutor.
l. 36. de excuſation.
l. 23. de tutel. & rat. diſtr.
l. 8. de fidej. & nomin. tutor.
l. 14. de reb. eor.
cit. l. 2. qui pet. tutor. vel cur.
Ex lib. X. l. 12. de tutel.
l. 25. de tutor. & curat. dat.
l. 3. qui pet. tutor. vel curat.
l. 100. de ſolution.
l. 221. de verb. ſign.
Ex lib. XI. l. 40. de teſtam. mil.
l. 15. de bonor. poſſ.
l. 11. de collation.
l. 7. de dot. collation.
l. 13. de Carbon. edict.
l. 47. de bon. libert.
l. 9. ſi tab. teſt. nul. extab.
Ex lib. XII. l. 25. de liber. & poſt.
l. 45. de vulg. & pup. ſubſt.
l. 90. de acq. hered.
l. 83. de cond. & dem.
Ex lib. XIII. l. 46. de vulg. & pup. ſubſt.
l. 86. de legat. 2.
l. 92. de legat. 3.
l. 12. de ann. legat.
l. 28. de uſu & uſufr. leg.
l. 19. de inſtruct. vel inſtr. legat.
l. 39. de fideic. libertat.
Ex lib. XIV. l. 14. de uſur.
l. 29. qui teſtam. fac. poſſ.
l. 87. de legat. 2.
l. 7. 12. de alim. vel cibar. legat.
l. 35. de aur. arg. mund. leg.
l. 84. 104. de cond. & dem.

l. 24. ad leg. Falc.
l. 48. 61. ad SC. Trebellian.
Ex lib. XV. l. 31. commun. divid.
l. 91. de acq. hered.
l. 53. de manum. teſtam.
l. 40. de fideic. libert.
l. 38. de liberal. cauſ.
l. 134. de verb. oblig.
l. 61. de fidejuſſor.
l. 101. de ſolution. (jan.
Ex lib. XVI. l. 29. ad SC. Velle-
l. 15. de uſur.
l. 22. de SC. Silan.
l. 19. de his quæ ut indig.
l. 43. de re judic.
l. 12. de diverſ. temp. præſcr.
l. 3. quæ ſent. ſin. appell. reſc.
Ex lib. XVII. l. 92. de acq. hered.
Ex lib. XVIII. l. 11. de ſtat. hom.
l. 36. de adoption.
l. 8. pro derelict.
Ex lib. XIX. l. 12. de ſtat. hom.
l. 4. de concubin.
l. 4. de reb. dub.
l. 40. ad L. Jul. de adult.
Ex lib. XX. l. 25. de appellation.
Ex lib. XXI. l. 37. de aur. arg. mund. leg.
l. 41. de jur. fiſc.

Ex lib. XXIII. Brevium.

Ex lib. III. l. 8. ex quib. cauſ. major. (conſtit.
Ex lib. VI. l. 22. de pecun.
l. 21. de pigner. act.
l. 6. de exercit. act.
l. 12. ad SC. Vellejan.
Ex lib. VII. l. 13. de impenſ. in res dot. fact.
l. 12. de act. rer. amot.
Ex lib. VIII. l. 21. de teſtam. tutel.
l. 14. de adm. & per. tutor.
l. 10. 12. de tutel. & rat. diſtr.
Ex lib. XVI. l. 26. de reb. auct. jud. poſſ.
l. 55. de verb. ſign.
l. 148. de diverſ. reg. jur.

Ex lib. XVIII. ad Plautium.

Ex lib. I. l. 10. ſi quis caution.
l. 61. de procurat.
l. 55. de jur. dot.
l. 18. de auct. & conſenſ. tutor.
l. 72. de acq. hered.
l. 30. de ſtipul. ſervor.
l. 168. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. II. l. 43. de hered. pet.
l. 26. de rei vind.
l. 33. ad leg. Aquil.
l. 13. de interrog. in jur. fac.
l. 1. de cond. ex leg.
l. 35. de fidejuſſor.
l. 59. de ſolution.
l. 169. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. III. l. 24. 32. de pact.
l. 22. de judic.
l. 14. com. divid.
l. 43. de cond. indeb.
l. 7. de exception.
l. 14. rat. rem hab.
l. 78. de verb. ſign.
l. 170. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. IV. l. 23. de legib.
l. 22. de reb. cred.
l. 20. de pecun. conſtit.
l. 14. de inſtit. act.
l. 47. de pecul.
l. 5. quod juſſu.
l. 3. de legat. 2.
l. 2. de reg. Caton.
l. 33. de mort. cauſ. don.
l. 6. 60. de ſolution.
l. 4. de extraord. cognit.
l. 171. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. V. l. 15. com. divid.
l. 30. de reb. cred.
l. 9. de cond. ob turp. cauſ.
l. 37. de pigner. act.
l. 4. depoſ.
l. 45. mandat.
l. 57. de contr. empt.
l. 2. de rer. permut.
l. 13. qui potior. in pig.
l. 55. ſol. matr.

l. 6. de contrat. tut. & util. act.
l. 1. qui ſine manum. ad lib. perv.
l. 13. de uſurp. & uſuc.
l. 8. de re judic.
l. 45. de oblig. & act.
l. 61. de ſolution.
l. 172. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. VI. l. 16. com. dividund.
l. 38. de uſur.
l. 39. de rit. nupt.
l. 56. de jur. dot.
l. 56. ſolut. matr.
l. 5. de grad. & affin.
l. 57. de acq. rer. dom.
l. 19. 21. 23. de re judic.
l. 8. de dol. mal. except.
l. 88. de verb. oblig.
l. 79. de verb. ſign.
l. 173. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. VII. l. 16. de neg. geſt.
l. 23. de judic.
l. 31. de noxal. act.
l. 36. de act. empt.
l. 27. de adm. & per. tut.
l. 11. de curat. furioſ.
l. 73. de acq. hered.
l. 39. de oper. libert.
l. 36. de manum. teſtam.
l. 48. de acq. rer. dom.
l. 46. de obl. & act.
l. 66. de furt.
Ex lib. VIII. l. 29. de judic.
l. 18. ad SC. Vellejan.
l. 5. teſtam. quemadm. aper.
l. 4. 7. de legat. 2.
l. 13. de option. legat.
l. 7. de aur. arg. mund. legat.
l. 43. de cond. & dem.
l. 8. de bonor. poſſ.
l. 10. de bonor. poſſ. ſec. tab.
l. 3. ſi a par. quis manum.
l. 21. de dam. infect.
l. 11. ex quib. cauſ. in poſſ. eat.
l. 17. de duob. reis conſtit.
l. 31. de ſtipul. ſervor.
l. 62. de ſolution.
l. 174. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. IX. l. 46. 48. de uſufr.
l. 18. de uſu & habit.
l. 27. de legat. 1.
l. 8. de legat. 2.
l. 8. de aur. arg. mund. leg.
l. 16. 18. de liberat. legat.
l. 44. de cond. & dem.
l. 37. de manum. teſtam.
l. 49. de acq. rer. dom.
l. 3. de confeſſ.
l. 89. de verb. obl.
l. 23. 32. de ſtipul. ſervor.
l. 63. de ſolution.
l. 80. de verb. ſign.
Ex lib. X. l. 59. de procurat.
l. 22. de damn. infect.
l. 81. de verb. ſign.
Ex lib. XI. l. 85. de legat. 1.
l. 175. de diverſ. reg. jur. (red.
Ex lib. XII. l. 33. 74. de acq. he-
l. 17. 20. de reb. dub.
l. 49. ad L. Falc.
l. 38. de manum. teſtam.
Ex lib. XIII. l. 28. quib. mod. uſusfr. vel uſus am.
l. 7. quemadm. ſervit. amit.
l. 13. de uſu & uſufr. legat.
l. 14. de uſurp. & uſuc.
l. 14. de injur.
l. 176. de diverſ. reg. jur. (deb.
Ex lib. XIV. l. 44. de cond. in-
l. 7. 13. de hered. vel act. vend.
l. 37. de act. empt.
l. 14. qui potior. in pign.
l. 3. de inſpic. ventr.
l. 21. de reb. dub.
l. 8. de exception.
l. 47. de obl. & action.
l. 33. de ſtipul. ſervor.
l. 36. de fidejuſſor.
l. 22. de novation.
l. 64. de ſolution.
l. 6. de ſtipul. prætor.
l. 15. rat. rem hab.
l. 82. de verb. ſign.

l. 177. de diverf. reg. jur.
Ex lib. XV. l. 20. quib. mod. ufusfr. vel ufus am.
l. 8. de fervit.
l. 6.35. de fervit. præd. ruftic.
l. 8.10. quemadm. fervit. amit.
l. 17. de aq. & aqu. pluv. arc.
l. 15. de ufurp. & ufuc.
l. 4. de confeff.
l. 178. de diverf. reg. jur.
Ex lib. XVI. l. 78. de judic.
l. 11. de legit. tutor.
l. 19. de tutor. & curat. dat.
l. 45. de cond. & dem.
l. 14. de manumiffion.
l. 18. de manum. vind.
l. 39. de manum. teftam.
l. 20. de ftatulib.
l. 18. qui & a quib.
l. 48. de obl. & act.
l. 1.179. de diverf. reg. jur.
Ex lib. XVII. l. 6. de legib.
l. 24.26.28. de judic.
l. 3.5. fi pars hered. pet.
l. 47. de rei vind.
l. 31. de reb. cred.
l. 9. de cond. cauf. dat.
l. 65. de cond. indeb.
l. 48. de pecul.
l. 39. de mort. cauf. donat.
l. 91. de verb. obl.
l. 37. de fidejuffor.
l. 180. de diverf. reg. jur.
Ex lib. XVIII. l. 5. de off. ejus cui mand. eft jur.
l. 8. de probation.
l. 49. de oblig. & act.
l. 92. de verb. oblig.
l. 20. de pœn.
cit. l. 28. de don. int. vir. & ux.

Ex Lib. XVI. ad Sabinum.

Ex lib. I. l. 9. de teftib.
l. 3. de rit. nupt.
l. 7. 9. de lib. & pofth.
l. 10. de hered. inftit.
l. 11. de vulg. & pup. fubft.
l. 3. de cond. inftit.
l. 7. de acq. hered.
l. 5. de legat. 1.
Ex lib. II. l. 10. de adoption.
l. 11. de capit. minut.
l. 44. ex quib. cauf. major.
l. 15. mand.
l. 11.31. de liber. & poft.
l. 9. de injuft. rupt.
l. 12. 20. de hered. inftit.
l. 5. de cond. inftit.
l. 1.9.14.18.22.26.31.65. de acq. vel om. hered.
l. 7.10. de legat. 1.
l. 5. de cond. & demonft.
l. 1. quand. dies leg. ced.
l. 10. de bonor. poff.
l. 4. fi tabul. teftam. nul. ext.
l. 8.11. de verb. obl.
l. 13.17. de capt. & de poftlim.
l. 163. de verb. fign.
l. 5. de diverf. reg. jur.
Ex lib. III. l. 14.16.18.26.30. de ufufr.
l. 7. de ufufr. accrefc.
l. 9.11.13. quib. mod. ufusfr. vel uf. am.
l. 5.9.15. de ufu & habit.
l. 14. de cond. cauf. dat.
l. 4.6. de cond. indeb.
l. 4. de compenfat.
l. 5. de act. empt.
l. 3. de pact. dotal.
l. 7. de teftam. tutel.
l. 15.23.25.31.35. de legat. 1.
l. 1.3.5. de ufu & ufufr. legat.
l. 4. de option. legat.
l. 20. de aur. arg. mund. leg.
l. 1. de adim. vel transfer. leg.
l. 19. ad SC. Trebellian.
l. 6. quand. dies legat. ced.
l. 1. fi tab. teftam. extab.
l. 9. de mort. cauf. donat.
l. 16. de diverf. temp. præfc.
l. 2. ad L. Corn. de falf.
l. 10. 12. de diverf. reg. jur.
Ex lib. IV. l. 3. 11. de adoption.

l. 2. de off. prætor.
l. 8. de pecul.
l. 52. de legat. 1.
l. 48.51.53.56.72. de legat. 3.
l. 4.12. de trit. vin. vel ol. leg.
l. 1.9.13. de inftr. vel inftr. leg.
l. 1.3.5.9. de pecul. legat.
l. 4.5. de pen. leg.
l. 3.5. de fupellect. leg.
l. 11. de cond. & dem.
l. 10. de manum. teftam.
l. 43. de fideic. libert.
l. 8. de confeff.
l. 6. de obl. & act.
l. 10. de folution.
l. 3. de acceptil.
l. 168. de verb. fign.
l. 15. de diverf. reg. jur.
Ex lib. V. l. 7. com. præd.
l. 11. commod.
l. 5.10.15.21. 23. 48. de contr. empt.
l. 1.3.7.14. de in diem addict.
l. 3.5.7. de peric. & comm. rei vend.
l. 2.4.8. de act. empt.
l. 2.13.15.18.26. de evict.
l. 13. de cond. & demonftr.
l. 1. 4. 7. 10. de ftatulib.
l. 13.15. de furt.
l. 169. de verb. fign.
l. 24. de diverf. reg. jur.
Ex lib. VI. l. 19. de ferv. præd. urb.
l. 19. de fervit. præd. ruft.
l. 44. fam. ercifc.
l. 19. com. divid.
l. 8. de cond. indeb.
l. 8.10.12.17.25. 27. 30. 36. 38. 46.48.50.56. pro foc.
l. 52. de rit. nupt.
l. 4. de jur. dot.
l. 16. de admin. & peric. tut.
l. 15. de folution.
Ex lib. VII. l. 36. de legib.
l. 46. fam. ercifc.
l. 10. 12. de cond. indeb.
l. 17. mand.
l. 11.17.20.22.25.28.30. de jur. dot.
l. 5.8. de pact. dot.
l. 2.12.24.26.28. de donat. int. vir. & uxor.
l. 3.6.8.13.15.17.20. folut. matr.
l. 2.6. 8. 12. de imp. in res dot. fac.
l. 1.3.6. de act. rer. am.
l. 3.6. de mort. cauf. donat.
l. 16. de furt. (empt.
Ex lib. VIII. l. 27. de contrah.
l. 4.17. de tutel.
l. 3. de auct. & confenf. tut.
l. 2. 4. de tutel. & rat. diftr.
l. 29. de diverf. reg. jur.
Ex lib. IX. l. 3.5. de cond. furt.
l. 9. de obl. & act.
l. 22. 24. de verb. obl.
l. 4. 6. 11. 18. 20.22.24.26.28. 32.34.38.40.42.47. de furt.
l. 1.5. arb. furt. cæf.
Ex lib. X. l. 40. de negot. geft.
l. 53. de hered. petit.
l. 46. de rei vind.
l. 24.31. de ufufr.
l. 12.18.28.31.45. ad leg. Aquil.
l. 16. ad exhib.
l. 1. 3. de cond. ob turp. cauf. al. ex lib. 20.
l. 13.15. de cond. indeb.
l. 3. de evict.
l. 6. de pen. legat.
l. 34. 36. 38. de damn. infect.
l. 28. de verb. obl.
l. 8. 21. 50. de folution.
l. 29. 31. 33. de injur.
Ex lib. XI. l. 6. fi ex noxal. cauf. ag.
l. 12. fi quis caution.
l. 20. mandat.
l. 5. 7.11.15.47. de ædil. edict.
l. 24. 26. de aur. arg. mund. leg.
l. 11. de oper. nov. nunc.
l. 10. de novation.

l. 2. ad leg. Jul. pecul.
Ex lib. XII. l. 46. de recept.
l. 48. fam. ercifc.
l. 20. de ufur.
l. 37. de jur. dot. (cav.
l. 9. ut leg. feu fideic. ferv. cauf.
l. 11. de obl. & act. al. eft Ulpian.
l. 2.4.35.37.39.44.46. de verb. obl.
l. 9.11.14. de acceptil.
Ex lib. XIII. l. 3. de off. præf.
l. 8. de fer. & dilat.
l. 58. de judic.
l. 69.71. de rei vind.
l. 2. de in lit. jur.
l. 12. de oper. nov. nunc.
l. 5. de interd.
l. 15. de vi & vi arm.
l. 20. quod vi aut clam.
l. 14. de precar.
l. 19. rat. rem hab.
Ex lib. XIV. l. 11. de juftit. & jur.
l. 60. de judic.
l. 6. ad exhib.
l. 1. de jur. dot.
l. 24.26. de acq. rer. dom.
Ex lib. XV. l. 14. de fervit.
l. 20.24.26.28.30. de ferv. præd. urb.
l. 21.23. de fervit. præd. ruft.
l. 12. com. præd.
l. 18. quemadm. fervit. amitt.
l. 5. fin. regund.
l. 8.10. de donation.
l. 30.32. de acq. poff.
l. 4. pro derelict.
Ex lib. XVI. l. 12.15.23. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 29. de acq. rer. dom.
l. 5. ne quid in loc. publ.
l. 3. de fluminib.
l. 19. de capt. & de poftlim.
Ex lib. XVII. l. 4. de donat. al. eft Pomponii.
Ex lib. XX. l. 1. de cond. ob turp. cauf.
Ex lib. XXXII. l. 31. de ufurp. & ufucap.
Ex lib. XLVII. l. 10. de obl. & act. al. eft Ulpiani.

Ex Libr. X. ad Leges.

Ex lib. I. l. 44. de rit. nupt.
l. 129. de verb. fign.
Ex lib. II. l. 6. de fenator.
l. 4. de teftib.
l. 47. de rit. nupt.
l. 63. folut. matr.
l. 63. ad leg. Falc.
l. 35. 37. de oper. libert.
l. 134. 137. de verb fign.
Ex lib III. l. 45. de adoption.
l. 35. 37. ex quib. cauf. major.
l. 8. de capt. & de poftlim.
l. 132 de verb. fign.
l. 208. de diverf. reg. jur.
Ex lib. IV. l. 87. de legat. 3.
l. 138. de verb. fign.
Ex lib. V. l. 28. de legib.
l. 71. de hered. inftit.
l. 68. 80. de acq. hered.
l. 20. de jur. codic.
l. 49. de legat. 2.
l. 88. de legat. 3.
l. 6. de adim. vel transfer. legat.
l. 4. pro hered.
l. 29. de reb. auct. jud. poff.
Ex lib. VI. l. 12. de cond. cauf. dat.
l. 29. de legat. 1.
l. 89. de legat. 3.
l. 29. de liberat. legat.
l. 65. ad leg. Falc.
l. 24. quand. dies leg. ced.
l. 35. de mort. cauf. donat.
l. 140. 142. de verb. fign.
Ex lib VII. l. 90. de legat. 3.
l. 21. de ufu & ufufr. leg.
l. 60. de cond. & dem.
l. 7. fi cui plus quam per leg.
l. 13. de jur. fifc.
Ex lib. VIII. l. 15. de jur. patron.
Ex lib. IX. l. 5. de jur. aureor. anul.
Ex lib. X. l. 13 fi quid in fraud. patron.
l. 144. de verb. fign.
Ex lib. XII. l. 2. de concubin.

Ex Libr. VII. Regul.

Ex lib. I. l. 30 de adoption.
Ex lib. II. l. 14. qui teftam fac. poff.
l. 52. de heredib. inftit.
l. 58. de acq. heredit.
Ex lib. III. l. 59. de pact.
l. 33. 122. de legat. 1.
Ex lib IV. l. 16. de ftipul. fervor.
Ex lib. VI l. 9. 22. ad SC. Vellejan.
l. 32. de liberal. cauf.

Ex Libr. Regular.

l. 10. de poftul.
l. 38. locat.
l. 30. de ufur.
l. 43. de don. int. vir. & ux.
l. 9. de manumiffion.

l. 32. de reb. auct. jud. poff.
l. 3. de appellat. recip.
l. 10. de re milit.

Ex Libr. V. Sentent.

Ex lib. I. l. 5. de offic. adfeffor.
l. 6. 17. de in jus voc.
l. 15. de transact.
l. 30. 71. de procurat.
l. 37. 47. de neg. geft.
l. 2 de in integr. reftit.
l. 2. 22. quod met. cauf.
l. 24. 34. 48. de minor.
l. 39. ex quib. cauf. maj.
l. 54. de judic.
l. 9. de fervit. præd. ruft.
l. 4. de fugitiv.
l. 19. de jur. patron.
l. 46. de dam. infect.
l. 45. 54. de re judic.
l. 38 de reb auct jud. poff.
l. 3. de via publ. & itin. publ. ref.
l. 11. de extraord. crim.
l. 41. ad leg. Jul. de adult.
l. 3. 6. ad SC. Turpillian.
l. 22. de quæftion.
l. 37. de pœn.
l. 3. de cadaver. punit.
l. 44 de jur. fifc.
l. 22. ad municipal.
l. 7. de decurion.
l. 16. de muner. & honor.
l. 10. 12. de vacat. & excuf. mun.
l. 10. de legation.
l. 5. de adm. rer. ad civitat. pert.
Ex lib. II. l. 37. de adoption.
l. 56. ad leg. Aquil.
l. 34. de reb. cred.
l. 6. 30. de pecun. conftit.
l. 7. de pigner. act.
l. 1. de leg. Rhod.
l. 17. de SC. Maced.
l. 30. ad SC. Vellejan.
l. 29. depof.
l. 24. mand.
l. 55. locat.
l. 8. in quib. cauf. pig. vel hypoth. tac. cont.
l. 7. de probat.
l. 1. de fid. inftrum.
l. 38 66. de rit. nupt.
l. 73. de jur. dot.
l. 59. de don. int. vir. & ux.
l. 4. de agnofc. & alend. lib.
l. 5. de concubin.
l. 15. 49. de adm. & per. tutor.
l. 38. 40. de excufation.
l. 24. de tutel. & ration. diftr.
l. 8. de reb. dub.
l. 82. de furt.
l. 223. de verb. fign.
Ex lib. III. l. 59. de ufufr.
l. 15. de teftib.
l. 15. de curat. fur.
l. 10. 17 30. qui teftam. fac. poff.
l. 26. de liber. & poft.
l. 93. de acq. hered.
l. 17. de jur. codic.
l. 66. de legat 3.
l. 19 de option. legat.
l. 22. de inftruct. vel inftr. legat.
l. 29. de adim. vel transfer. leg.
l. 39. ad leg. Falc.
l. 10. ut in poff. legat.
l. 16. de bonor. poff.
l. 20. de jur. patron.
l 49. de bon. libert.
l. 28. qui & a quib. man.
l. 7 rat. rem hab.
l. 18. ad leg. Corn. de falf.
Ex lib. IV. l 14. de ftat. hom.
l. 95. de acq hered.
l. 4. 21. de legat. 3.
l. 9. de grad. & affin.
l. 4. de natal. reftit.
Ex lib. V l. 2. de off. proc. Cæfar.
l. 10. de fer. & dilation.
l. 36. de minor.
l. 60 de ufufr.
l. 21. 23 25. quemadm. fervit. amitt.
l. 5. quæ res pig. vel hypoth.
l. 2. de fid. inftrum.
l. 16. 24. de teftib.
l. 31. qui teftam. fac. poff.
l. 91. de hered. inftit.
l. 23 de legat. 3.
l. 21. de his quæ ut ind.
l. 9. 11. de public. & veftig.
l. 34. de donation.
l. 39. de liberal. cauf.
l. 47. de re judic.
l. 39. de reb. auct. jud. poff.
l. 3. ne quid in loc. fac.
l. 2 de loc. publ fruend.
l. 7. de aq. cottid. & æftiv.
l. 136. de verb. obl.
l. 42 de injur.
l. 1. de extraord. crim.
l. 11. de fepulchr. viol.
l. 9. de accufation.
l. 11. ad leg. Jul. de vi publ.
l. 17. ad leg. Corn. de ficar.
l. 19 ad leg. Corn. de falf.
l. 18. de quæftion.
l. 38. de pœn.
l 45. de jur. fifc.
l. 16. de re milit.

Ex Libr. IV. ad Vitell. Sabin.

Ex lib. I. l. 19. de lib. & poft.
l. 10. de injuft. rupt.
l. 18 de hered inftit.
l. 181. de diverf. reg. jur.
Ex lib. II. l. 12 de legat. 2.
l. 45. 78. de legat. 3.
l. 16. de dot. præleg.
l. 14. 18. de inftructo vel inftrum. leg.
l 32. de aur. arg. mund. leg.
l. 21. quand dies leg. ced.
l. 84. de verb. fign.
Ex lib. III. l. 1. 50. de ufufr.
l. 3. 59. de ufu & habit.

l. 11. de tutel.
l. 46. de cond. & dem.
l. 22. de ſtatulib.
l. 93. de verb. obl.
l. 182. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. IV. l. 58. de hered. inſtit.
l. 14. de legat. 2.

Ex Libr. IV. ad Nerat.

Ex lib. I. l. 26. quib. mod. uſusfr. vel uſ. am.
l. 4. 9. de uſufr. ear. rer.
l. 23. de uſu & habit.
l. 31. ad SC. Vellejan.
l. 25. de legat. 3.
l. 96. de cond. & demonſt.
l. 38. de ſtatulib.
l. 66. de fidejuſſor.
l. 32. de novation.
l. 6. expilat. hered.
Ex lib. II. l. 19. de negot. geſt.
l. 56. de pecul.
l. 61. mand.
l. 26. de legat. 3.
l. 97. de cond. & dem.
l. 24. de manum. vind.
l. 84. de furt.
Ex lib. III. l. 19. de cond. furt.
l. 63. de don. int. vir. & ux.
l. 27. de lib. & poſt.
l. 16. de ann. leg.
l. 24. de inſtruct. vel inſtr. leg.
l. 98. de cond. & dem.
l. 47. de uſurp. & uſuc.
l. 140. de verb. obl.
l. 67. de fidejuſſor.
Ex lib. IV. l. 23. de alim. vel cib. legat.

Ex Libr. III. fideicommiſſ.

Ex lib. I. l. 6. 8. de legat. 3.
l. 56. de manum. teſtam.
Ex lib. II. l. 29. ad leg. Falc.
l. 8. 15. 66. ad SC. Trebellian.
l. 91. de verb. ſign.
Ex lib. III. l. 33. 36. ad leg. Falc.
l. 25. 27. 29. 31. 33. de fideic. libert.
l. 17. ad leg. Corn. de falſ.

Ex Libr. Decret. v. Imperial. Sentent.

Ex lib. I. l. 38. de minor.
l. 41. fam. erciſc.
l. 8. quod cum eo.
l. 13. de diſtr. pign.
l. 16. de uſur.
l. 92. de hered. inſt.
l. 81. ad SC. Trebellian.
l. 24. de jur. patr.
l. 87. de furt.
l. 47. de jur. fiſc.
l. 9. de decurion.
l. 240. de verb. ſign.
Ex lib. II. l. 28. de tutor. & cur. dat.
l. 53. de adm. & peric. tutor.
l. 27. 97. de legat. 3.
l. 113. de cond. & dem.
l. 74. ad SC. Trebellian.
l. 10. de manumiſſion.
l. 48. de jur. fiſc.
Ex lib. III. l. 24. de compenſat.
l. 97. de acq. hered.
l. 38. de fideicom. libert.
l. 33. de obl. & act.
l. 68. de fidejuſſor.
l. 20. de quæſtion.
l. 40. de pœn.
l. 50. de jur. fiſc.

Ex III. Libr. de adulter.

Ex lib. I. l. 8. de ventr. in poſſ. mitt.
l. 30. ad leg. Jul. de adult.
Ex lib. II. l. 18. de teſtib.
l. 9. de divort.
l. 36. ſolut. matr.
l. 31. ad leg. Jul. de adult.
l. 8. de quæſtion.
Ex lib. III. l. 14. de fund. dot.
l. 13. qui & a quib. manum.
l. 42. de ſolution.
l. 3. de accuſat.
l. 13. ad SC. Turpillian.

Ex Lib. III. Manual.

Ex lib. I. l. 72. de procur.
l. 10. quod cujuscunq. univerſ.
l. 27. quib. mod. uſusfr. vel uſ. [illegible]
l. 39. de ſervit. præd. urb.
l. 38. de ſervit. præd. ruſtic.
l. 18. com. præd.
l. 83. pro ſoc.
l. 48. de acq. hered.
l. 44. de mort. cauſ. donat.
l. 26. de ſtip. ſervor.
l. 226. de verb. ſign.
Ex lib. II. l. 89. de hered. inſtit.
l. 7. ut leg. ſeu fideic. ſerv. cauſ. cav.
l. 51. de oper. libert.
l. 62. de acq. rer. dom.
l. 48. de uſur. & uſuc.
l. 49. 51. de re judic.
l. 14. de duobus reis con.
l. 27. de ſtip. ſervor.
l. 168. de ſolution.
l. 85. de furt.
l. 227. de verb. ſign.

Ex Libr. II. Inſtitut.

Ex lib. I. l. 41. de acq. poſſ.
Ex lib. II. l. 4. de ſervit. præd. urb.
l. 3. de obl. & act.

Ex Libr. II. de offic. Proconſ.

Ex lib. I. l. 2. de curat. fur.
l. 7. de pollicitat.
Ex lib. II. l. 14. de accuſation.
l. 5. ad leg. Corn. de ſicar.
l. 11. de quæſtion.

Ex Libr. III. ad leg. Æl. Sentiam.

Ex lib. I. l. 16. de auct. & conſ. tutor.
l. 43. 55. de hered. inſtit.
l. 15. de manum. vind.
l. 27. de manum. teſtam.
Ex lib. II. l. 6. de jur. patron.
Ex lib. III. l. 11. ſi quid in fraud. patron.
l. 16. qui & a quib.
l. 66. de verb. obl.

Ex Libr. II. ad leg. Juniam.

Ex lib. I. l. 15. qui & a quib. manum.

Ex Libr. II. de jure fiſci.

Ex lib. I. l. 5. de his quæ ut indig.

Ex Libr. II. de cenſibus.

Ex lib. II. l. 8. de cenſib.
Ex lib. ſingul. de pœnis paganorum. l. 89. de furt.
l. 2. de receptator.
l. 23. ad leg. Corn. de falſ.
l. 21. de quæſtion.
Ex lib. ſingul. de pœnis milit. l. 3. de furib. balnear.
l. 8. de cuſtod. & exhib. reor.
l. 14. de re milit.
Ex lib. ſingul. de pœnis omn. leg. l. 10. de leg. Pomp. de parricid.
l. 2. ad SC. Turpillian.
Ex lib. ſing. de uſuris. l. 17. de uſur.
Ex lib. ſing. de grad. & adfin. l. 10. de grad. & adfinib.
Ex lib. ſingul. de jure codicillorum. l. 8. de jur. codic.
l. 127. de legat. 1.
l. 16. de adim. vel transfer. legat.
l. 38. de cond. & dem.
l. 28. de manum. teſtam.
Ex lib. ſing. de excuſation. tutel. l. 4. de confirm. tutor.
l. 11. 26. de excuſation.
Ex lib. ſing. ad reg. Caton. l. 20. de caſtr. pecul.
Ex lib. ſing. ad SC. Orfitian. l. 6. 7. ad SC. Tertyllian. & Orphit.
l. 230. de verb. ſign.
Ex lib. ſingul. ad SC. Tertyllianum. l. 28. de legat. 3.
l. 5. 7. ad SC. Tertyllian.
l. 231. de verb. ſign.
Ex lib. ſing. ad SC. Silanianum. l. 7. 10. 12. de SC. Silanian.
Ex lib. ſing. ad SC. Vellejan. l. 23. ad SC. Vellejan.
Ex lib. ſing. ad SC. Libonian. ſeu Claudian. l. 5. quib. ad liber. procl. non lic.
l. 22. ad leg. Corn. de falſ.
Ex libr. ſingul. de officio præfecti vigil. l. 1. 3. de off. præfect. vig.
l. 56. locat.
l. 9. in quib. cauſ. pign. vel hyp. tac.
l. 2. de effractor.
Ex lib. ſingul. de officio præf. urbi. l. 2. de off. præfect. urb.
Ex lib. ſing. de public. judic. l. 6. de prævaric.
l. 8. de publ. judic.
l. 7. ad leg. Corn. de ſicar.
l. 9. ad leg. Jul. pecul.
Ex lib. ſing. de inoffic. teſtam. l. 18. 23. 32. de inoff. teſtam.

Ex lib. ſing. VIIviral. judic.

l. 7. 28. 31. de inoff. teſtam.
Ex lib. ſingul. de jure ſing. l. 16. de legib.
l. 63. de uſufr.
l. 54. ſolut. matr.
Ex lib. ſing. de ſecund. tab. l. 56. de heredib. inſtit.
l. 38. de vulg. & pup. ſubſt.
l. 126. de legat. 1.
Ex lib. ſing. ad oration. Divi Severi. l. 2. 4. 13. de reb. eor. qui ſub cur.
Ex lib. ſingul. ad orat. Divi Severi & Commodi. l. 20. de rit. nupt.
Ex lib. ſing. ad orat. Divi Antonini & Commodi. l. 60. de rit. nupt.
Ex lib. ad leg. Cinciam. l. 29. de legib.
Ex lib. ad leg. Falcid. l. 7. de rit. nupt.
l. 6. de legat. 2.
l. 1. 3. ad leg. Falcid.
l. 105. de ſolution.
Ex lib. de tacito fideicomm. l. 49. de jur. fiſc.
l. 229. de verb. ſign.
Ex lib. ſing. de portion. quæ liberis damnat. conced. l. 7. de ſtat. hom.
l. 7. de bon. damnat.
Ex lib. ſing. de juris & facti ignor. l. 9. de jur. & fact. ign.
Ex lib. ſing. de adult. l. 16. ad SC. Turpillian.
Ex lib. ſing. de inſtructo & inſtrum. l. 99. de legat. 3.
l. 4. de ſupellect. legat.
Ex lib. ſingul. de appellat. l. 2. a quib. appell. non lic.
l. 7. de appellat. recip.
Ex lib. de jure libell. l. 11. de legation.
Ex lib. ſingul. de jure patron. l. 9. de agnoſc. & alend. lib.
l. 17. 28. de oper. libert.
Ex lib. de concurrent. action. l. 34. de obl. & act.
l. 88. de furt.
Ex lib. de interceſſ. fœm. l. 24. ad SC. Vellejan.
Ex lib. de libert. dand. l. 18. de ſtatulib.
l. 7. qui ſin. manum. ad libert. perv.
l. 17. qui & a quib.
Ex lib. de Senatusconſultis. l. 26. ad SC. Trebellian.

Ex Libr. ad Edict. Ædil.

Ex lib. I. l. 9. de alien. jud. mut. cau. fac.
l. 54. de contr. empt.
l. 2. 30. 39. 43. de ædil. edict.
Ex lib. 2. l. 55. de contr. empt.
l. 41. 44. de ædil. edict.
l. 35. 41. 56. de evict.
l. 48. ad leg. Falc.
l. 74. de verb. ſign.
Ex lib. ad SCtum Turpill. l. 68. de rit. nuptiar.
l. 12. ad leg. Jul. de vi publ.
l. 21. ad leg. Cornel. de falſ.
Ex lib. de aſſign. libert. l. 59. de rit. nupt.
l. 14. de injuſt. rupt.
l. 30. de aur. arg. mund. legat.
l. 15. de adim. legat.
l. 69. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. de offic. adſeſſ. l. 21. de off. præſid.
l. 1. de off. adſeſſor.
l. 73. de procur.

l. 55. de judic.
Ex libr. de var. lect. l. 18. de inſtit. act.
l. 1. de oper. libert.
l. 22. de exception.
Ex Pauli lib. ſing. de cogn. l. 9. de confirm. tutor.
l. 29. de tutor. & curat. dat.
l. 42. 46. de excuſat.
l. 5. de veteran.
l. 228. de verb. ſign.
l. 101. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. de forma teſtam. l. 98. de legat. 3.
Ex libr. de conception. formul. l. 20. de exception.
Ex libro de dotis repetitione. l. 68. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. ad leg. Fuſ. Canin. l. 37. de cond. & dem.
l. 215. de verb. ſign.
Ex libr. de liberali cauſa. l. 33. de liberal. cauſ.
Ex lib. de artic. liber. cauſa. l. 41. de liberal. cauſ.

Ex Epitomar.

Ex lib. I. l. 15. commun. præd.
Ex lib. II. l. 11. de uſufr.
l. 16. de ſervit. præd. urb.
l. 20. de ſervit. præd. ruſt.
l. 28. de cond. & dem.
l. 204. de verb. ſign.
Ex lib. III. l. 9. ſi pars hered. petat.
l. 58. de rei vind.
l. 27. commun. divid.
l. 7. de leg. Rhod.
l. 71. pro ſoc. (vend.
l. 12. 14. de per. & com. rei
l. 27. de act. empt. (ruſt.
Ex lib. IV. l. 30. de ſerv. præd.
l. 19. ad exhib.
l. 40. de contr. empt.
l. 205. de verb. ſign. (urb.
Ex lib. V. l. 33. de ſervit. præd.
l. 36. de condict. indeb.
l. 30. de pigner. act.
Ex lib. 3. de offic. Conſ. l. 8. de pollicitat.
Ex not. ad lib. X. quæſtion. l. 16. de Publ. in rem act.
Ad lib. 31. quæſtionum. l. 18. de ſervit.
Ex notis ad lib. V. Reſponſ. Papinian. l. 16. quæ in fraud. cred.
cit. l. 1. de off. ejus cui mand. eſt.
l. 72. de contr. empt.
l. 1. de uſur.
l. 4. de iis quæ in teſt. del.
l. 9. de annuis legat.
l. 42. de bon. libert.
l. 116. de verb. obl.
l. 8. de prætor. ſtip.
Ex notis ad lib. 4. Digeſt. Julian. l. 11. quod met. cauſ.
Ex notis ad lib. 8. Digeſt. Julian. l. 4. de reſcind. vend.
Cit. in not. Julian. l. 75. de judic.
l. 3. de collat.
l. 15. de mort. cauſ. don.
l. 4. de manum. vind.
Cit. in notis ad Scævolam. l. 13. de inoff. teſt.
l. 26. qui & a quib. man.
Citatur Paulus his locis non notato nomine librorum, l. 9. de inoff. teſtam.
l. 14. de in rem verſ.
l. 6. 13. de excuſation.
l. 60. de acq. hered.
l. 18. de SC. Silanian.
l. 13. de option. leg.
l. 5. de inſtr. vel inſtr. leg.
l. 3. de collation.
l. 42. 51. de bon. libert.
l. 1. de veter. & milit. ſucceſſ.
l. 15. de mort. cauſ. don.
l. 23. de manumiſſion.
l. 4. de manum. vind.
l. 26. qui & a quib.
l. 65. de acq. rer. dom.
l. 49. de uſurp. & uſuc.
l. 116. de verb. obl.
l. 23. de acceptil.
l. 91. de furt.
l. 2. quand. appelland. ſit.
l. 28. 29. 30. de captiv. & de poſtlim.
l. 13. de re milit.
l. 244. de verb. ſign.

In Codice citatur.

l. 5. de recept.
l. 10. de adoption.
l. 29. de jure deliber.
l. 6. de nupt.
l. 14. de præd. & al. reb. minor.
l. 1. de comm. ſerv. man.
l. 14. de legit. heredit.
l. 6. ad L. Jul. majeſtatis.
l. 13. de ſentent. paſſ. & reſtit.

In Inſtitutionibus.

§. 1. de hered. inſtitut.

VII. *Aurelius Arcadius.*

Lib. ſing. de teſtibus.

l. 1. 21. 25. de teſtib.
l. 10. de quæſtion.

Ex lib. ſing. de off. præf. præt.

l. 1. de off. præf. præt.

Ex libr. ſing. de munerib. civilib.

l. 18. de muner. & honor.

VIII. *Licinius Rufinus.*

Libr. XII. Regul.

Ex lib. I. l. 51. de rit. nupt.
l. 32. de ſtatulib.
l. 25. de uſurp. & uſucap.
Ex lib. II. l. 6. de teſtib.
l. 74. de hered. inſtit.
l. 210. de diverſ. reg. jur.
Ex lib. III. l. 15. de off. proconſ.
Ex lib. IV. l. 38. de judic.
l. 62. de legat. 2.
l. 21. de adim. vel transfer. legat.
Ex lib. V. l. 16. de fideic. libert.
Ex lib. VI. l. 41. de donat. int. vir. & ux.
Ex lib. VII. l. 155. de verb. ſign.
Ex lib. VIII. l. 70. de contr. empt.
l. 59. de obl. & act.
Ex lib. X. l. 156. de verb. ſign.
Ex lib. XIII. regul.
l. 34. de re judic.
cit. l. 4. quib. ad lib. procl. non lic.

IX. *Anthus ſeu, Furius Anthianus.*

Lib. V. ad Edict.

Ex lib. I. l. 62. de pact.
l. 40. de dol.
l. 80. de rei vindic.

X. *Ex Rutilio Maximo ad legem Falcidiam.*

l. 125. de leg. 1.

XI. *Herennius Modeſtinus.*

Ex lib. XIX. Reſponſ.

Ex lib. I. l. 26. de negot. geſt.
l. 12. de jur. patron.
l. 27. de re judic.
l. 36. ad municip.
l. 10. de decurion.
l. 10. de pollicitation.
Ex lib. II. l. 35. de pact.
l. 27. de neg. geſt.
l. 29. de minor.
l. 16. de excuſation.
Ex lib. III. l. 11. de inoffic.
l. 35. de reb. cred.
l. 41. de uſur.
Ex lib. IV. l. 39. de pigner. act.
l. 26. de pignor.
l. 9. quib. mod. pig. vel hyp. ſol.
l. 28. ad leg. Corn. de falſ.
Ex lib. V. l. 39. de act. empt.
l. 63. de eviction.
l. 26. de rit. nupt.
l. 62. de jur. dot.
l. 7. de agnoſc. & alend. lib.
l. 102. de verb. obl.
Ex lib. VI. l. 30. fam. erc.
l. 32. de adm. & per. tutor.
l. 8. de magiſtr. conven.
l. 76. de ſolution.
Ex lib. VII. l. 72. de furt.
Ex lib. VIII. l. 25. de legib.
l. 47. de heredit. petit.
l. 61. de hered. inſtit.
l. 27. de condit. inſtit.

Ex lib. IX. l. 33. de legat. 2.
l. 16. 18. de usu & usufr. legat.
l. 8. 13. de supell. legat.
Ex lib. X. l. 34. de legat. 2.
l. 83. de legat. 3.
l. 5. de ann. legat.
l. 4. de alim. vel cib. leg.
l. 20. de liberat. legat.
l. 66. de cond. & dem.
l. 44. de manum. testam.
l. 14. de fideic. libert.
Ex lib. XI. l. 42. de usur.
l. 6. de ann. legat.
l. 5. de alim. vel cib. legat.
l. 19. de adim. vel transfer. leg.
l. 105. de verb. sign.
Ex lib. XII. l. 22. de stat. hom.
l. 15. de probation.
l. 28. de re judic.
l. 10. de exception.
l. 20. de injur
Ex lib. XIII. l. 11. de exception.
l. 41. de fidejussor.
Ex lib. XIV. l. 8. und. cogn.
Ex lib. XV. l. 23. de donation.
Ex lib. XVI. l. 35. de legat. 2.
Ex lib. XVII. l. 18. de accusat.
l. 5. de leg. Fab. de plagiar.
l. 17. ad SC. Turpillian.
l. 18. de appellation.
l. 9. de jur. fisc.
Ex lib. XVIII. l. 43. de usur.

Ex lib. XII. Digest.

Ex lib. I. l. 23. de stat. hom.
l. 11. de his qui sui vel alien. jur.
l. 42. de adoption.
l. 4. de capit. minut.
l. 13. de jur. patron.
l. 21. de manum. vind.
l. 27. de statulib.
l. 21. qui & a quib. man.
Ex lib. II. l. 1. qui testam. fac. poss.
l. 20. de liber. & post.
l. 62. de hered. instit.
l. 1. de vulg. & pup. subst.
l. 7. de cension. bonor.
Ex lib. III. l. 36. de legat. 2.
l. 5. und. legit.
l. 15. de fideic. libert.
l. 107. de verb. sign.
Ex lib. IV. l. 25. de testam. tutel.
l. 23. de tutor. & curat. dat.
l. 9. de magistr. conveniend.
l. 10. judic. sol.
l. 108. de verb. sign.
Ex lib. V. l. 19. qui testam. fac. poss.
l. 3 de usurp. & usucap.
l. 103. de verb. obl.
l. 109. de verb. sign.
Ex lib. VI. l. 1. de compensat.
l. 21 de bonor. poss. contr. tab.
l. 4. de conjung. cum emancip. lib.
l. 32. de oper. libert.
l. 1. quis ord. in poss. servet.
l. 110 de verb. sign.
Ex lib. VII. l. 1. 29. de re judic.
l. 77. de solution.
Ex lib. VIII. l. 3. de in integr. restit.
l. 19. de SC. Silanian.
Ex lib. IX. l. 59. ad leg. Falc.
l. 9. de assign. libert.
l. 11. de pollicitat.
Ex lib. X. l. 3. de in jus vocand.
l. 18. de procurat.
l. 7. fin. regund.
l. 33. de reb. cred.
l. 50. locat.
l. 44. de usur.
l. 1. de naut. fœnor.
l. 5. pro empt.
Ex lib. XI. l. 24. de pœn.
l. 11. de muner. & honor.
l. 4. 6. de operib. publ.
l. 12. de pollicitat.
Ex lib. XII. l. 4. de grad. & affin.
l. 7. ad leg. Jul. majest.
l. 13. ad leg. Corn. de sicar.
l. 9. de leg. Pomp. de parricid.
l. 30. ad leg. Cornel. de fals.
l. 5. de requir. vel absent. damn.
l. 25. de pœn.

Ex libr. Digest.

l. 45. de manum. test.

Ex libr. X. Regul.

Ex lib. I. l. 7. 40. de legib.
l. 1. 24. de rit. nupt.
l. 26. de jur. dot.
l. 10. de divort.
l. 31. de legat. 2.
l. 27. de reb. dub.
l. 31. de oper. libert.
l. 16. de manumission.
l. 19. qui & a quib. man.
l. 34. ad leg. Jul. de adult.
Ex lib. II. l. 1. 4. 8. 41. de adoption.
l. 21. de usu & habitat.
l. 25. de rit. nupt.
l. 52. de obl. & act.
l. 1. de duobus reis.
l. 39. de fidejussor.
l. 1. de acceptil.
Ex lib. III. l. 11. de edend.
l. 8. de pact.
l. 64. de procur.
l. 33. de judic.
l. 49. de cond. indeb.
l. 4. pro soc.
l. 23. de pignor.
l. 7. de testib.
l. 7 ut in poss. legat. al. est Marciani.
l. 53. de obl. & act.
l. 40. de fidejussor.
l. 74. de solution.
l. 4. de capt. & de postlim.
l. 34. ad municipal.
l. 1. de nundin.
Ex lib. IV. l. 48. de recept.
l. 8. de distr. pign.
l. 40. de usur.
l. 3. de naut. fœnor.
l. 24. de probation.
Ex lib. V. l. 18. de off. præsid.

l. 34. de pact.
l. 62. de contr. empt.
l. 24. de pignor.
l. 18. de usurp. & usuc.
l. 54. de obl. & act.
l. 13. de quæstion.
l. 8. de jur. fisc.
Ex lib. VI. l. 3. de senator.
l. 38. de recept.
l. 8. de jure patron.
l. 7. und. cog.
l. 17. de manumission.
l. 2. qui sin. manu. ad libert. perv.
l. 7. rem pupil. salv. for.
l. 11. ad leg. Corn. de sicar.
l. 4. de jur. immunit.
Ex lib. VII. l. 21. de stat. hom.
l. 27. de donat. int. vir. & ux.
l. 5. de natal. restit.
l. 52. de acq. rer. dom.
l. 35. de stip. servor.
l. 14. de vacat. & excus. muner.
l. 15. de legation.
l. 102. de verb. sign.
Ex lib. VIII. l. 25. de pignor.
l. 6. de distr. pig.
l. 2. de testib.
l. 17. de SC. Silanian.
l. 3. ad SC. Tertyllian.
l. 100 de verb obl.
l. 75. de solution.
l. 1. de term. mot.
l. 35. ad leg. Jul. de adult.
l. 6. ad leg. Jul. de vi privat.
l. 12. ad leg. Corn. de sicar.
l. 27. ad leg. Corn. de fals.
l. 14. de quæstion.
l. 23. de pœn.
l. 17. de appell.
l. 3. quis & a quo appell.
l. 16. de legation.
l. 8. de adm. rer. ad civit. pert.
l. 103. de verb. sign.
l. 196. de divers. reg. jur.
Ex lib. IX. l. 32. ex quib. caus. major.
l. 52. de usufr.
l. 17. commun. divid.
l. 28. qui testam. facere poss.
l. 25. de cond. instit.
l. 32. de testam milit.
l. 18. de SC. Silanian.
l. 9. 32. de legat. 2.
l. 82. de legat. 3.
l. 9. de aur. arg. mund. leg.
l. 19. de liberat. legat.
l. 8. de his quæ ut indig.
l. 58. ad leg. Falc.
l. 9. de jur. patron.
l. 4 ad SC. Tertyllian.
l. 13. de fideic libert.
l. 26. de statulib.

Ex lib. IX. Different.

Ex lib. I. l. 40. de adoption.
l. 38. de pigner. act.
l. 3. de vulgar. & pup. subst.
l. 11. de fideic. libert.
l. 22. de pœn
Ex lib. II. l. 23. depos.
l. 20. de re judic.
Ex lib. III. l. 21. quib. mod. ususfr. vel us. am.
l. 32. de jurejur.
Ex lib. IV. l. 14. de sponsal.
l. 4. de legitim. tutor.
l. 32. ad municip.
l. 9. de pollicitat.
Ex lib. V. l. 51. de cond. & demonstr.
l. 10. de muner. & honor.
Ex lib. VI. l. 63. de procur.
l. 46. de hered. petit.
l. 11. de servitut.
l. 7. de his quæ ut indig.
l. 5. de conjung. cum emancipat. lib.
l. 10. de suis & legit. hered.
l. 3. pro derelict.
l. 3. de divers. temp. præscr.
l. 17. de accusat.
l. 16 de appellation.
l. 194. de divers. reg. jur.
Ex lib. VII. l. 22. de pignor.
l. 4. de testam. tutel.
l. 20. de tutor & curat. dat.
l. 1. qui pet. tutor. vel cur.
l. 52. de cond. & dem.
l. 8. de assig. liber.
l. 195. de divers. reg. jur.
Ex lib. VIII. l. 10. de capit. minut.
l. 32. de rei vindic.
l. 62. de ædilit. edict.
l. 18 de adim. vel transfer. leg.
l. 22 de donation.
Ex lib. IX. l. 51. de usufr.
l. 12. de servit. rustic.
l. 39. de usur.
l. 81. de legat. 3.
l. 25. de statulib.
l. 101. de verb. sign.

Ex Libr. VI. Excusat.

Ex lib. I. l. 21. de tutor. & cur. dat.
l. 2. qui pet. tutor. vel cur.
l. 31. de adm. & peric. tutor.
l. 1. de excusation.
l. 35. ad municip.
Ex lib. II. l. 4. de constit. princ.
l. 2. 4. 6. de excusation.
l. 104. de verb. sign.
Ex lib. III. l. 8. 10. 12. de excusation.
Ex lib. IV. l. 13. de excusation.
Ex lib. V. l. 22. de tutor. & curator. dat.
l. 14. de excusation.
Ex lib. VI. l. 49. locat.
l. 1. de confirm. tutor.
l. 15. de excusation.

Ex libr. IV. de pœn.

Ex lib. I. l. 25. de in jus voc.
l. 21. de liberal. caus.
l. 32. ad leg. Corn. de fals.
l. 30. de pœn.
Ex lib. II. l. 6. de publ. & vectig.
l. 20. de accusat.
l. 8. ad leg. Jul. de vi privat.
l. 13. ad leg. Jul. pecul.

l. 1. de leg. Jul. ambit.
l. 17. de jur. fisc.
Ex lib. III. l. 4. stellionat.
l. 12. de publ. judic.
l. 16. ad leg. Corn. de sicar.
l. 33. ad leg. Corn. de fals.
l. 16. de quæstion.
l. 31. de pœn.
Ex libr. IV. l. 14. de custod. & exhib. reor.
l. 3. de re milit.

Ex libr. de præscript.

l. 12. de inoff. testam.
l. 20. de appellat.
l. 10. de jur. fisc.
l. 106. de verb. sign.

Ex lib. de inoffic. testam.

l. 9. de inoff. testam.

Ex lib. de manumiss.

l. 6. de agnosc. & alend. lib.
l. 7. de jur. patron.
l. 33. de bon. libert.
l. 43. de manum. testam.
l. 12. de fideicom. libertat.
l. 33. ad municip.

Ex lib. de euremat.

l. 65. de procurat.
l. 25. ad SC. Vellejan.
l. 63. de jur. dot.
l. 58. sol. matr.
l. 9. de suspect. tutor.
l. 4. de vulg. & pup. subst.

l. 50 de acq. hered.
l. 19 de usu & usufr. leg.
l. 53. de cond & dem.
l. 45. ad SC. Trebellian

Ex lib. de enucleatis casibus.

l. 33. ex quib. caus. major.
l. 15. de sponsal.
l. 20. qui & a quib. man.
l. 29. ad leg. Corn. de fals.
l. 19. de appellation.

Ex lib. de differ. dotis.

l. 13. de jur. dot.

Ex lib. de ritu nupt.

l. 42. de rit. nupt.
l. 197. de divers. reg. jur.

Ex libr. IV. de præscript.

l. 101. de verb. obl.

Ex lib. XIV. ad Q. Mucium.

l. 53. de acq. rer. dom.

Ex lib. XXXI. ad Q. Mucium.

l. 54. de acq. rer. dom.
cit. l. 52. de furt.
l. 18. de muner. & honor.

In Codice citatur

l. 36. de inoffic.
l. 5. ad exhib.

JCTI QUORUM NOMINA IN DIGESTIS ALLEGANTUR, QUI AD CERTAM ÆTATEM REFERRI NON POTUERUNT.

Antæus l. 14. de aq. & aq. pluv. arc.
Aulus l. 17. de hered. institut.
Balbus Lucilius l. 2. de or. jur.
Blæsus l. 31. de usu & usufr. leg.
Brutus l. 2. de orig. jur.
Cajus Scipio Nasica l. 2. de orig. jur.
Campanus l. 47. de oper. libert.
l. 34. de fideicommiss. libertat.
Cartilius l. 5. commod. §. 13. l. 69. de her. institut.
Cato l. 2. de orig. jur.
l. 10. de ædilit. edict.
l. 44. solut. matr.
l. 44. de verb. obl.
l. 98. de verb. sign.
Cornelius Maximus l. 2. de orig. jur.
l. 16. de instr. vel instr. leg.
Drusus l. 38. de act. empt.
Flavius Priscus l. 2. de orig. jur.
Fufidius lib. II. Quæst. l. 5. de aur. arg. mund. legat.
cit. l. 25. de manum. vind.
l. 29. de reb. auct. jud. poss.
Gracchanus Junius lib. 7. de potest. tit. l. 1. de off. quæstor.
Gran. Flacc. libr. de jure Papir. l. 144. de verb. sign.
Junius l. 1. de off. quæst.
Juventius l. 12. de usu & habit.
Lælius l. 43. de hered. petit.
l. 3. si pars hered. pet.
Longinus l. 2. de origin. jur.
Lucius Crassus Mucianus l. 2. de orig. jur.
Manilius l. 2. de orig. jur.
l. 3. de acq. poss.
Marcus Porcius Cato l. 2. de orig. jur.
Mela l. 2. de judic.
l. 6. de oper. servor.
l. 11. 27. ad leg. Aquil.
l. 4. comm. divid.
l. 14. de religios. & sumpt.
l. 5. commod.
l. 21. de pecul.
l. 7. de in rem vers.
l. 22. 26. mandat.
l. 52. pro soc.
l. 17. de act. empt.
l. 13. 19. locat.
l. 20. de præscr. verb.
l. 12. de pact. dotal.
l. 24. solut. matr.
l. 3. de act. rer. am.
l. 1. de tutel. & rat. distr.
l. 14. de ann. legat.
l. 1. de dot. præleg.
l. 14. de alim. vel cib. leg.
l. 24. de liberal. caus.
l. 25. quæ in fraud. cred.
l. 1. ut in flum. publ. navig. lic.
l. 1. de cloac.
l. 39. de solution.
l. 52. de furt.
l. 15. 17. de injur.
l. 207. de verb. sign.
Messius l. 50. de jur. fisc.
Minicius l. 6. de act. empt.
Paconius l. 3. si a par. quis manum.
Papirius Fronto l. 220. de verb. sign.
l. 4. de leg. Rhod.
l. 40. de pecul.
l. 114. de legat. 1.
Paulus Verginius l. 2. de orig. jur.
Plautius l. 61. de procur.
l. 44. de cond. & demonstr.
l. 22. de damn. inf.
Priscus l. 10. de usu & habit.
l. 112. de cond. & demon.
l. 21. de mort. caus. donat.
l. 1. de acq. poss.
l. 2. pro empt.
Priscus Fulcinius l. 29. de relig. & sumpt.
l. 13. de cond. furt.
l. 29. de don. inter vir. & ux.
l. 1. de imp. in res dot. fac.
l. 3. 6. de act. rer. am.
l. 49. de legat. 2.
l. 43. de mort. caus. donat.
l. 8. de vi & vi arm.
l. 79. de verb. sign.
Publicius l. 50. de legat. 1.
l. 51. de cond. & dem.
l. 2. ad SC. Tertyllian.
Publicius Gellius l. 2. de orig. jur.
Publius Ælius l. 2. de orig. jur.
Publius Atilius l. 2. de orig. jur.
Publius Mucius l. 2. de orig. jur.
l. 17. de legation.
Publius Rutilius Rufus l. 2. de orig. jur.
l. 10. de usu & habit.
l. 3. de pen. legat.
l. 1. de arb. cæd.
Puteolanus cit. *lib. I. adsessor.* l. 12. de pact.
Quintus Mucius qui ad Carthaginenses missus legatus fuit, l. 2. de origin. jur.
Quintus Mucius Volusii auditor, l. 2. de orig. jur.
Quintus Saturninus lib. X. ad edictum l. 19. de aur. arg. mund. leg.
l. 13. de jurejur.
Sempronius Σοφὸς l. 2. de orig. jur.
Sextus l. 1. de SC. Silanian.

l. 32. de legat. 1.	*Salvius Julianus* l. 1. de veter. jur. enucl.
Sextus Ælius l. 2. de orig. jur.	l. 24. de neg. gest. act.
l. 38. de act. empt.	l. 15. de usufr.
Sextus Cæcilius l. 1. quand. de pecul. act. annal. est.	l. 10. de condict. indeb.
l. 14. de ædil. edict.	l. 5. de bon. quæ liber.
l. 2. 64. de donat. int. vir. & uxor.	l. 1. de commun. serv. manum.
l. 3. de pen. legat.	*Æmilius Papinianus* l. 10. de cond. indeb.
l. 71. de cond. & dem.	l. 22. de furt. & serv. corrupt.
l. 36. ad leg. Falc.	l. 9. de instit. vel substit. sub cond. fact.
l. 12. qui & a quib. man.	l. 10. de adoption.
l. 13. 27. ad leg. Jul. de adult.	l. 13. de sentent. pass. & rest.
Valerius Severus l. 4. de in jus voc.	*Ejusd. resp. cit.* l. 35. de inoff.
l. 8. de procur.	l. 8. de instit. vel substit. sub cond. fact.
l. 30. de negot. gest.	l. 16. 30. de fideicom.
l. 1. de aq. cottid. & æstiv.	l. 3. de acq. poss.
Varius Lucullus l. 19. de acq. rer. dom.	*Sabinus* l. 10. de impub. & al. substit.
Vindius l. 2. si ex nox. caus. ag.	*Sabiniani libri* l. 17. de usufr.
l. 7. de pact.	l. 14. de servit. & aq.
l. 5. de judic.	l. 3. de posth. hered. instit.
l. 32. ad leg. Falc.	*Juventius Celsus* l. 10. de cond. indeb.
Vitellius l. 34. de acq. poss.	l. 10. qui testam. fac. poss.
Citantur hi Jurisconsulti & Jurisconsultorum libri in Codice Justinianeo.	*Marcellus* l. 10. de cond. indeb.
	Idem cit. in notis ad libros Digestorum Juliani l. 1. de com. serv. manum.

JUL. MAXIMUS cum Filio MAXIMO.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
	1		
989	2	236 Imp. C. Julius Maximus Aug.	Julius Africanus.

Subdiaconi & Notarii a Fabiano Pontifice instituti.

l. 13. C. de pactis.	l. 6. C. de jur. dot.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
990	3	237 Perpetuus.	Cornelianus.

Gordianus creatur Imperator. Imperium abrogatur Maximino. Maximus & Balbinus dicuntur Imperatores. Imperarunt unum annum. Anno enim CCXXXVIII. dum ludi Capitolini celebrabantur, a Prætorianis interficiuntur. *Vide Capitolinum.*

Erronea igitur videtur esse subscriptio l. 2. C. de in jus voc.

P.R.C.	A. Gord.	P.C.N.	
991	1	238 An. Pius.	Pontianus Proculus.

l. 2. C. de in integr. restitut. minor.	l. 9. C. de donation. int. vir. & uxor.
l. 2. C. de filiofamilias minor.	l. 6. C. de susp. tutor.
l. 2. C. si advers. rem judicat.	l. 5. C. de arbitr. tut.
l. 1. C. si ut omiss. hered. v. bonor. poss.	l. 4. C. de in lit. jurando.
l. 5. C. de judiciis.	l. 12. C. de excusat. tutor.
--- si reus v. accusat. mort. fuer.	l. 2. C. de curator. furiosi.
l. 2. C. de delatorib.	l. 1. C. si quis ignor. rem minor. esse.
l. 2. *C. Gregor.* de postulando.	l. 1. & 2. C. si maj. fact. alien. fact. sin. decr.
- - - de pact. & transaction.	l. 3. C. de magistrat. conven.
l. 8. C. de transaction.	l. 11. C. de oper. libert.
	l. 8. & 9. C. de testam. milit.
Hæc lex Gordiani ita signata est P. P. X. Kal. Jan.	l. 4. C. de heredib. instituend.
	l. 9. C. de fideicommiss.
	--- ad leg. Falcidiam.
	l. 1. C. de precar. & Salv. interd.
l. 14. C. ex quib. caus. infam. irrog.	l. 2. C. de bonis aut. jud. poss.
l. 3. C. de his quæ vi metusve caus.	l. 7. C. de pignor. & hypoth.
l. 1. 2. 3. C. de tempor. in integr. restit.	l. 1. C. si pign. pignor. dat. sit.
	l. 6. & 7. C. de distract. pignor.
l. 4. C. de rei vindicat.	l. 2. C. de jur. domin. impetr.
l. 1. C. ne filius pro patre.	--- de novat. & delegat.
l. 4. C. an serv. pro suo fact. post man. ten.	l. 3. 4. 5. C. de solution. & liberation.
l. 7. & 8. C. ad SCt. Vellejan.	l. 8. C. de his qui accus. non poss.
l. 3. C. de dotis promiss.	l. 2. C. quomodo & quand. jud. sent. prof.
l. 7. C. de jure dot.	

GORDIANUS Junior.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
992	2	239 Imp. M. Anton. Gordianus Aug.	M. Acilius Aviola.

l. 3. C. de mod. multar.	l. 4. C. de usur. & fructib. legator.
l. 2. C. de in jus voc.	l. 2. C. de legitim. heredit.
l. 7. C. de transaction.	l. 1. C. quib. ad libert. proclam. non lic.
l. 15. C. ex quib. caus. infam. irrog.	
l. 13. C. de procuratorib.	l. 4. C. de ordin. cognition.
l. 15. C. de negotiis gest.	l. 3. C. quom. & quand. jud. sentent. prof. deb.
l. 4. & 5. C. de his quæ vi metusve causa.	l. 8. & 9. C. de pignorib. & hypothec.
l. un. C. in integr. restit. postul.	
l. 4. C. de restitut. milit.	l. 3. C. si in caus. judicat. pign. capt. sit.
l. 6. C. de judiciis.	
l. 1. C. qui legit. person. stand. in judic.	l. 4. C. de remiss. pignor.
	l. un. C. etiam ob chirogr. pecun. pign. ten. poss.
l. 13. & 14. C. de inoffic. testam.	
l. 5. & 6. C. de rei vindicat.	l. 8. C. de distract. pignor.
l. 2. C. de leg. Aquil.	l. 2. C. debitor. vendit. pignor. imp. non posse.
--- de noxal. action.	
l. 5. C. ad exhibend.	l. 14. C. de fidejussor. & mandatorib.
l. 3. C. si cert. pet.	
l. 4. C. de fide instrument.	l. 3. & 4. C. de novat. & delegat.
l. 9. C. ad SCt. Vellejan.	l. 6. C. de solut. & liberat.
l. 8. C. de nuptiis.	l. 12. 13. 14. C. de eviction.
l. 3. C. de pact. conv.	l. 1. C. de adoptionib.
l. 7. C. qui pet. tut. vel curat.	l. 2. C. de donat. mort. caus.
l. 11. C. de administr. tut.	l. 9. & 10. C. de his, qui accus. non poss.
l. 3. C. quand. ex fact. tutor.	
l. 13. & 14. C. de excusat. tutor.	l. 6. C. si reos v. accus. mort. fuerit.
l. 1. C. si tut. v. curat. reip. caus. aber.	
	l. 14. C. ad leg. Jul. de adulter.
l. 2. C. de excusat. veteranor.	l. 4. C. ad leg. Fab. de plagiar.
l. 3. C. de curator. furios. v. prodig.	l. 2. C. de crim. stellion.
	l. 3. C. de injuriis.
l. 2. C. de præd. & al. reb. minor.	l. 2. & 3. C. de fid. & jur. hast. fiscal.
l. 1. C. de bonor. possess. c. tab. libert. q. patron.	subscrib. *Gordiano A. & Aviola Conss.*
l. 4. & 5. C. de collation.	
l. 4. C. de testament.	
l. 8. C. de his quib. ut indign.	l. 15. C. de fidejussor. & mandatorib.
l. 10. C. de fideicommiss.	

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
993	3	240 Sabinus II.	Venustus.

l. 2. *C. Gregor.* si amiss. v. debitor. reddit. instr.	l. 12. C. de legatis.
	l. 4. C. de fals. caus. adject.
l. 1. C. de offic. ej. qui vic. alic. jud. v. præs. obt.	l. 2. C. de his quæ sub mod. legat.
l. 3. C. de postulando.	--- de ingen. manumiss.
--- de dolo malo.	l. 4. C. si vendit. pignor. agat.
l. 5. C. de fide instrumentor.	l. 2. C. creditor. eviction. pign. non deb.
l. 7. C. de suspect. tutorib.	
l. 5. C. de obseq. Patron. præstand.	l. 12. C. ad leg. Jul. de adulter.
l. 1. C. de sepulchr. violat.	l. 3. C. de dot. promission.
Sabino & Venusto Conss.	l. 8. C. de jur. dot.
l. 4. *C. Gregor.* de pactis.	l. 4. C. de pact. convent.
l. 16. C. ex quib. caus. infam. irrog.	l. 6. C. de privileg. fisc.
l. 5. C. de restitut. milit.	l. 2. C. de luition. pignor.
l. 3. C. quand. fisc. v. privat.	l. 6. C. de quæstionib.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
994	4	241 Imp. M. Anton. Gordianus Aug. II.	Civica Pompejanus.

l. 3. *C. Gregor.* de pactis.	l. 5. C. de heredib. instituend.
l. 14. C. de pactis.	l. 3. C. de jur. deliberand.
l. 9. C. de transactionib.	l. 1. C. de indict. v. ditat.
l. 14. C. de procuratorib.	l. 11. C. de hæc commiss.
l. 1. C. ne fisc. v. resp. procur. alic.	l. 10. C. ad leg. Falcid.
--- de filiofam. minor.	l. 5. C. de rem. pignor.
l. 2. C. si advers. libertat.	l. 16. C. de fidejussorib. & mandatorib.
--- si min. ab hered. se abstin.	l. 2. C. de posthum. revers.
l. 3. C. de leg. Aquil.	--- de donationib.
l. 7. C. de religios. & sumpt. funer.	l. 4. & 5. de accusationib.
l. 1. de hereditar. actionib.	*Gordiano A. II. & Pompejano conss.*
l. 7. C. de pignerat. action.	l. 5. C. comminat. epist. progr. &c.
l. 11. C. de donat. int. vir. & uxor.	*Gordiano A. V. & Pompejano conss.*
l. 2. C. de fund. dotal.	
l. 12. C. de administr. tutor.	l. 3. C. de delatorib.
l. 1. C. de divid. tutel.	
l. 2. C. si tut. v. curat. reip. caus. aber.	*Gordiano A. II. & Pontiano conss.*
--- si quis ignor. rem minor. ess. sin. decr.	l. 2. C. si advers. creditor.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
995	5	242 C. Vettius Atticus.	C. Asinius Prætextatus.

l. 1. *C. Gregor.* de rei vindicat.	l. 5. C. de execut. rei judicat.
l. 17. C. ex quib. caus. infam. irrog.	l. 17. C. de fidejussorib. & mandatorib.
l. 1. C. de pedan. judicib.	
--- de obligat. & actionib.	l. 13. & 15. C. ad leg. Jul. de adulter.
l. 4. C. de magistratib. conveniend.	l. 4. C. de crimin. expilat. hered.
l. 6. C. de obseq. patron. præstand.	l. 1. C. de vi bonor. raptor.
l. 2. C. de bonor. possess. secund. tabul.	l. 3. C. de crimin. stellionat.

Constitutiones Gordiani, quæ nullum subscriptum habent vel diem vel consulem, reperiuntur Libr. III. tit. 36. l. 6. 7. 8. 9. 10. Libr. IV. tit. 31. l. 8. & 9. tit. 32. l. 15. 16. tit. 34. l. 2. 3. 4. tit. 35. l. 6. 7. tit. 45. l. 1. tit. 48. l. 4. tit. 51. l. 2. t. 54. l. 5. tit. 57. l. 4. & 5. tit. 58. l. 2. tit. 64. l. 1. tit. 65. l. 10. Lib. V. t. 3. l. 4. tit. 4. l. 6. 7. 8. Libr. VII. tit. 2. l. 6. 7. tit. 8. l. 7. tit. 9. l. 1. 2. tit. 21. l. 5. tit. 26. l. 5. tit. 36. l. 1. t. 46. l. 3. & 4. tit. 48. l. 2. tit. 55. l. 2. tit. 56. l. 2. tit. 57. l. 4. tit. 64. l. 3. tit. 66. l. 4. & 5. tit. 72. l. 2. & 3. Libr. VIII. tit. 41. l. 13. Libr. IX. tit. 16. l. 3. tit. 45. l. 2. tit. 47. l. 11. tit. 49. l. 4. tit. 51. l. 6. Libr. X. t. 1. l. 2. 3. tit. 2. l. 1. tit. 3. l. 2. 3. tit. 11. l. 2. 3. tit. 38. l. 2. tit. 40. l. 2. tit. 45. l. 1. tit. 50. l. 1. tit. 52. l. 2. tit. 59. l. 2. tit. 67. l. 1. tit. 69. l. 2. Libr. XI. tit. 30. l. 1. tit. 33. l. 1. tit. 35. l. 2. & 3. Libr. XII. tit. 1. l. 3. tit. 36. l. 5. 6. 7. tit. 63. l. 1.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
996	6	243 Arianus.	Papus.

l. 1. *C. Gregor.* de famil. hercisc.	l. 13. C. de administr. tutor.
Ariano & Papo conss.	l. 15. C. de excusat. tutor.
l. 2. C. de jur. & fact. ignor.	l. 1. C. qui testam. fac. poss.
l. 7. C. de usufr. & habitat.	l. 6. C. de accusat. & inscript.
Ariano & Pappo conss.	l. 2. 8. C. ad leg. Cornel. de sicar.
l. 5. C. an serv. pro suo fact.	*Arriano & Pappo conss.*
l. 10. & 12. C. de donat. int. vir. & ux.	l. 11. C. ad leg. Falcid.

P.R.C.	A. Phil.	P.C.N.	
997	1	244 Marcus Julius PHILIPPUS Imper.	Peregrinus Æmilianus.

l. un. C. quand. non petent. part.	l. 7. C. de accusat. & inscript.
l. 6. C. de collationib.	

Hæ leges sunt Imp. Gordiani: quæ vero sequuntur Philippi sunt.

l. 3. C. de jur. & fact. ignor.	l. 3. C. si sæp. in integr. restit. postul.
l. 10. C. de transactionib.	l. 6. C. ad exhibend. *

* *Hæc lex data a Philippo 2. Id. Mart. uti & l. 10. C. de transact. prid. Kal. April. Sed ex eo non inferri potest Gordianum jam eo tempore fuisse occisum. Philippus quidem cum Gordiano regnavit, sed cum inter illos non conveniret, quilibet in particulari leges emittebat.* Reland.

l. 8. C. de religios. & sumpt. funer.	l. 18. C. de fidejussorib. & mandatorib.
l. 10. & 11. C. ad SCt. Vellejan.	l. 7. C. de solutionib. & liberationib.
l. 3. & 4. C. qui dar. tutor. v. curat. poss.	l. 11. C. de his qui accusar. non poss.
l. 8. C. de suspect. tutorib.	l. 4. C. de crimin. stellionat.
l. 16. C. de excusat. tutor.	*Peregrino & Æmiliano Conss.*
l. 2. C. de codicillis.	l. 4. C. quomod. & quand. jud.
l. 12. C. de fideicommiss.	
l. 2. C. ad SCt. Trebellian.	*Peregrino & Æliano Conss.*

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
998	2	245 Imp. M. Julius Philippus Aug.	Junius Titianus.

l. un. *C. Gregor.* si maj. fuer. probat.	l. 2. C. si omiss. sit caus. testam.
l. 3. *C. Gregor.* de rei vindic.	l. 4. C. de ædific. privat.
--- si advers. rem judicat.	l. 8. C. de solutionib. & liberat.
l. 15. C. de inofficios. testam.	l. 6. C. ad leg. Cornel. de fals.
l. 1. C. de inofficios. donationib.	l. 5. C. de crimin. expilat. heredit.
l. 7. C. de rei vindicat.	*Philippo A. & Titiano Conss.*
l. 9. C. de religios. & sumpt. funer.	l. 14. C. de administr. tutor.
l. 5. & 6. C. de probationib.	
l. 6. C. ad SCt. Macedonian.	*Philippo A. II. & Titiano Conss.*
l. 3. & 4. C. de pericul. tutor.	
l. un. C. ut caus. post pubert. adf. tut.	l. 2. C. qui bon. ceder. poss.
l. 2. C. si tut. v. curat. fals. alleg. excus.	*Philippo A. & Retiano Conss.*

P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
999	3	246 Præsens.	Albinus.

l. 8. C. de rei vindicat.	l. un. C. qui morb. se excus.
l. 5. C. de servitut. & aqua.	l. 7. C. de collationib.
l. 4. C. si cert. petat.	l. 10. 11. 12. C. de testament. milit.
l. 8. C. de pignerat. action.	l. 6. C. de heredib. instituend.
l. 2. C. si mater indemn. promis.	l. 13. C. de fideicommiss.

Constitutiones Philippi Patris, quæ carent *die & consule.* Libr. IV. tit. 32. l. 17. usque ad 25. tit. 65. l. 11. & 12. Libr. V. tit. 6. l. 4. Lib. VII. tit. 14. l. 3. tit. 26. l. 6. tit. 30. l. 3. Lib. IX. tit. 49. l. 5. tit. 51. l. 7. Libr. X. tit. 11. l. 4. tit. 38. l. 3. tit. 32. l. 3. tit. 62. l. 1. Libr. XI. tit. 1. l. 4. tit. 36. l. 8.

Philippus Imp. IV. & Philippus Jun.

247 Imp.

P.R.C: A.J: P.C.N.

1000 4 — 247 Imp. M. Julius Philippus Aug. II. — M. Julius Philippus Cæſar.
Filium ſuum Cæſarem dicit. Leges de meritoriis extinguendis ſancit.
l. 2. C. *Gregor.* de rei vindicat.
Conſtitutiones Philippi Patris & Philippi Cæſ. filii, quæ carent *die & conſule.*
Libr. III. tit. 36. l. 11. Libr. V. tit. 6. l. 5. tit. 63. l. 3. Libr. VII. tit. 2. l. 8. tit. 26. l. 7. 8. 9. tit. 45. l. 5. tit. 53. l. 6. tit. 57. l. 6. tit. 62. l. 4. Libr. X. tit. 51. l. 2. 3. Libr. XI. tit. 33. l. 2.

1001 5 — 248 Imp. M. Julius Philippus Aug. III. — Imp. M. Julius Philippus Auguſt. II.

A. Dec. — Occiſo Philippo DECIUS Imperat.

1002 1 — 249 M. Æmilianus II. — Junius Aquilinus.
l. 1. C. de revocand. donationib. l. 6. C. de crimin. expil. heredit.
Hæ duæ leges ſunt Philippi; quæ vero ſequitur a Decio lata eſt: nam eodem hoc anno Philippi imperarunt, & poſtquam perierunt, Decius ſucceſſit. Hæc lex XIV. Kal. Novembr. a Decio data eſt, aliæ Philipporum ſunt, datæ X. Kal. Mart. & XV. Kal. Jul. adeoque menſe Octobr. Imperator jam fuit Decius.
l. 2. C. de hereditar. actionib. — l. 3. C. de annon. & tribut. *hujus loci non eſt: pertinet enim ad annum 286. ubi vide.*
Æmiliano & Aquilino Conſſ.

1003 2 — 250 Imp. C. Meſſius Quintus Trajanus Decius Aug. II. — Annius Gratus.
Conſules hoc anno ſuffectos nominant Gallum & Ulpianum.
l. 2. C. ub. cauſ. ſtat. ag. deb. — l. 4. C. de jur. deliber.
l. 3. C. de acq. & retin. poſſeſſ. — l. 3. C. de legitim. heredib.
l. 9. C. de jur. dot. — l. 3. C. de donationib.

1004 3 — 251 Imp. C. Meſſius Quintus Trajan. Decius Aug. III. — Q. Herennius Etruſcus Meſſius Decius Cæſar.
Mors Decii funeſta, Valerianus ex SCto ſit Cenſor, quod cenſuræ veteris ultimum fuit exemplum.

GALLUS, HOSTILIANUS, VOLUSIANUS.

1005 1 — 252 Imp. C. Vibius Trebonianus Gallus Aug. II. — Imp. C. Vibius Voluſianus Cæſar.
l. 16. de negot. geſt.

A. Val. & Gall. — VALERIANI & GALLIENI IMPP.

1006 1 — 253 Imp. C. Vibius Voluſianus Aug. II. — M. Valerius Maximus.

1007 2 — 254 Imp. P. Licinius Valerianus Aug. II. — Imp. P. Licinius Gallienus Aug.
l. 2. C. de advocat. fiſci. — l. 6. C. de reſtitut. milit.

1008 3 — 255 Imp. P. Licinius Valerianus Aug. III. — Imperat. P. Licinius Gallienus Aug. II.
l. 3. C. de teſtibus. — l. 14. C. de fideicommiſſis.
l. 13. C. de teſtam. milit. — l. 11. C. de transaction.
l. 5. C. de teſtamentis.

1009 4 — 256 Valerius Maximus II. — Glabrio.
l. 2. C. de inoff. donation. — l. 15. C. de fideicommiſſ.
--- quemadm. teſtam. aperiant. — l. 16. C. ad leg. Jul. de adulter.

1010 5 — 257 Imp. P. Licinius Valerianus Aug. IV. — Imp. P. Licinius Gallienus Aug. III.
l. 3. C. de inoff. donat. — l. 1. C. ſi un. ex plurib. hered. credit. & deb.
--- de condict. ob cauſ. dator.
l. 5. C. de inſtit. & ſubſtit. — l. 17. C. ad leg. Jul. de adulter.
--- de jure deliber.

1011 6 — 258 Memmius Tuſcus. — Baſſus.
l. 2. C. in quib. cauſ. in integr. reſt. nec. n. eſt. — l. 18. C. ad L. Jul. de adulter.
l. 7. C. ad L. Cornel. de falſ.
l. 16. C. de inoffic. teſtam. — l. 3. C. ad SC. Turpill.
l. 12. C. ad SC. Vellejan. — l. 1. C. de requirend. reis.
l. 3. C. de præd. & al. reb. min. — *Referenda* videtur ad annum 211. & Conſulatum Gentiani & Baſſi.
l. 1. C. de donation. quæ ſub mod.

1012 7 — 259 Æmilianus. — Baſſus.
Valerianus a Perſis captus.
l. 15. C. de pactis. — l. 8. ad leg. Cornel. de falſis.
l. 12. de transaction. — l. 4. C. de injuriis.
l. 4. de condict. ob cauſ. dator. — l. 1. *C. Gregor.* ſi adverſ. donat. ſponſ. fact.
l. 6. quod cum eo, qui in aliena poteſt. — --- ſi ſub alter. nom. res empt. ſit.
l. 2. de repudiis.
l. 5. ſolut. matrimon. — l. 5. *C. Gregor.* de pactis.
l. 1. de tutor. vel curator. qui ſat. non ded. — l. 4. C. de patria poteſtat.
l. 7. de privileg. fiſci. — *Æmiliano & Baſſo II. Conſſ.*
l. 5. ad leg. Fab. de plagiar. — l. 1. C. de decurion. & fil. eor.
Conſtitutiones Valeriani & Gallieni, quæ omni carent die & conſule.
Lib. IV. tit. 22. l. 1. tit. 34. l. 5. tit. 38. l. 1. tit. 62. l. 3. Lib. V. tit. 6. l. 6. Lib. VII. tit. 4. l. 9. & 10. t. 10. l. 4. t. 12. l. 2. t. 43. l. 6. tit. 44. l. 1. tit. 71. l. 3. Lib. IX. tit. 51. l. 8. Lib. X. tit. 16. l. 1. tit. 31. l. 1. t. 41. l. 4. t. 63. l. 1. Lib. XI. t. 31. l. 2. tit. 36. l. 1. Lib. XII. t. 1. l. 5.

A. Gall. — GALLIENUS IMPERATOR ſolus.

1013 8 — 260 Cornelius Secularis II. — Junius Donatus.
l. 6. C. ne de ſtat. defunctor. — l. 5. C. de teſtament. tutel.
l. 2. C. de interdictis. — l. 4. C. in quib. cauſ. tut. vel curat. hab. t. v. c.
-- vi bonor raptor.
l. 4. C. ad SCt. Turpill. — l. 2. C. de tutor. vel curat. qui ſat. non ded.
l. 2. C. de annon. & tribut.
l. un. C. ub. de heredit. agat. — l. 6. C. qui potior. in pignor.
l. 2. C. de obligat. & actionib.
l. 18. C. ex quib. cauſ. infam. irrog. — *Seculare II. & Donat. Conſſ.*
l. 3. C. ſi adverſ. libertat. — l. 2. *C. Gregor.* de famil. herciſcund.

Quamvis nonnullæ leges Valeriani nomen adhuc ferant, falſæ tamen inſcriptiones, cum Valerianus fuerit captus.

1014 9 — 261 Imp. P. Licinius Gallienus Aug. IV. — L. Petronius Taurus Voluſianus.

1015 10 — 262 Imp. P. Licinius Gallienus Aug. V. — Fauſtinus.
l. 3. C. de ordin. judicior. — l. 2. *C. Gregor.* ſi debit. perſol. inſtr. ap. cred.
Gallieno A. V. & Fauſtino Conſſ.

1016 11 — 263 Albinus II. — Maximus Dexter.

1017 12 — 264 Imp. P. Licin. Gallienus Aug. VI. — Saturninus.

1018 13 — 265 P. Licinius Valerianus II. — L. Cæſonius Mater Lucillus Rufinianus.
l. 17. C. de excuſat. tutor.
Valeriano II. & Luciano Conſſ. — *Valeriano & Luciano Conſſ.*
l. 3. C. de in lit. dand. tutor. — l. 4. C. ad leg. Corn. de ſicar.

1019 14 — 266 Imper. P. Licinius Gallienus VII. — Sabinillus.
l. 7. C. de probationibus.

1020 15 — 267 Paternus. — Arceſilaus.
l. 4. C. de in lit. dand. tutor. vel curat.
Conſtitutiones Valeriani & Gallieni Augg. & Valeriani junioris carent *tum die tum conſule.*
Lib. IV. tit. 35. l. 8. tit. 49. l. 2. t. 50. l. 4. t. 65. l. 13. 14. 15. 16. Lib. VII. tit. 16. l. 6. tit. 64. l. 4. Lib. X. tit. 63. l. 2.

Cl. — Gallieno interfecto CLAUDIUS creatur Auguſtus.

1021 1 — 268 Paternus II. — Marinianus.

1022 2 — 269 Imp. M. Aurelius Claudius Aug. II. — Paternus.
l. 6. C. de ſervitut. & aqua.
Mors Claudii. Quintillus frater ſuccedit, quo extincto

A. Aur. — VALERIUS AURELIANUS.

1023 1 — 270 Antiochianus. — Orfitus.
l. 2. C. de diverſ. reſcript.

1024 2 — 271 Imper. Valerius Aurelianus Aug. II. — Cejonius Virius Baſſus II.

1025 3 — 272 Quietus. — Voldumianus.

1026 4 — 273 M. Claudius Tacitus. — Placidianus.

1027 5 — 274 Imper. Valerius Aurelianus Aug. III. — C. Julius Capitolinus.
l. 1. C. de his, qui ven. ætat. impetrav.
Interficitur Aurelianus. AURELIANUS TACITUS ſuccedit.

A. Tac.

1028 1 — 275 Imp. Valer. Aurel. A. IV. — T. Nonius Marcellinus.
Interfic. Tacitus. Elig. AURELIUS PROBUS.

A. Prob.

1029 1 — 276 Imp. M. Claudius Tacitus Aug. II. — Æmilianus.

1030 2 — 277 Imp. Aurel. Valer. Probus Aug. — M. Aurel. Paullinus.
l. 2. C. de revoc. donation.

1031 3 — 278 Imp. Aurel. Valer. Probus Aug. II. — Lupus.
l. 1. C. ut nem. lic. ſin. jud. auct. ſign. reb.

1032 4 — 279 Imp. M. Aurel. Valer. Probus Aug. III. — Paternus.

1033 5 — 280 Meſſala. — Gratus.
l. 4. C. de donation.
Interfic. Probus. Succedit M. AUR. CARUS.

1034 6 — 281 Imp. M. Aurel. Valer. Probus Aug. IV. — Tiberianus.

Car.

1035 1 — 282 Imp. M. Aurel. Valer. Probus Aug. V. — Victorinus.

CARUS. CARINUS. NUMERIANUS.

1036 2 — 283 Imper. M. Aurelius Carus Aug. II. — M. Aurelius Carinus Cæſar.
Caro adſcribit Baronius l. 8. C. de SS. Eccl. ſed rectius ad Theodoſium Juniorem refertur.
l. 9. C. de rei vindicat. — l. 4. C. de calumniatoribus.
l. 4. C. de teſtibus. (nor. — l. 9. *C. Gregor.* tit. incert.
l. 6. & 7. de præd. & al. reb. mi- — l. 2. C. de recept. arbitr.
l. 16. de fideicommiſſ. — l. 6. C. de ſentent. aut interlocut. omn. judic. (neceſſ.
l. 4. C. in quibus cauſ. pign. vel hypoth. tac. contr. — l. 5. C. quand. provocar. non eſt

Numeriano occiſo VALERIUS DIOCLETIANUS fit AUGUST. Maximianus fit Cæſar.

A. Dioc.

1037 1 — 284 Imp. M. Aurel. Carinus II. — M. Aurelius Numerianus II.
Suffecti ad hunc annum. Diocletianus, Annius Baſſus. M. Aurel. Val. Maximianus & M. Junius Maximus.
l. 19. C. ex quib. cauſ. infam. irrog. — l. 5. C. de donationib.
l. 3. C de revocand. donationib.
l. 17. C. de inofficioſ. teſtam. — l. 9. C. ad leg. Cornel. de falſ.
l. 2. C. de dividend. tutel.

Hæ leges ſunt Carini & Numeriani: quæ vero ſequitur, Diocletianum auctorem agnoſcit.
l. un. C. ut nem. invit. ager. vel acc. cog.
Ex hujus legis ſubſcriptione diſcimus die XV. Octobr. jam imperaſſe Diocletianum. Errarunt igitur Scaliger & Contius.
l. 4. C. de delatorib.
Carino & Numeriano AA. Conſſ.

Inſcriptio

P.R.C: A.J:P.C.N

Inscriptio hujus legis mendosa videtur, quæ Imp. Carum memorat. Hic enim anno præterito circa finem, vel saltem in initio præsentis anni, decessit. Certe diem 3. Kal. Sept. quo hæc lex data est, non attigit. Rescribe itaque, Imp. Carinus & Numerianus AA. idque argumento omnium legum hoc anno latarum.

1038 | 2 | **285** Imp. C. Aurelius Valerius Diocletianus II. — Aristobulus.

Mors JULIANI & CARINI.

l. 7. C. de heredib. instituend.
l. 2. si quis aliq testar. prohib. vel coeg.
l. 10. C. ad leg. Corn. de fals.
l. 3. & 4. de decurionib. & fil. eor.
add. l. 2. C. eod. arg. ordinis.
l. 1. C. si advers. donat.
l. 3. & 4. C. quib. ex caus. major.
l. 8. & 9. C. de præd. & al. reb. minor.
l. 6. C. de testament.

Diocletiano A. II. & Aristobulo Conss. — *Diocletiano A. & Aristobulo Conss.*

1039 | A. D. 3 Max. 1 | **286** M. Junius Maximus II. — Vettius Aquilinus.

MAXIMIANUS Augustus creatur.

l. 2. C. Gregor. si sub alter. nom. res empt. sit.
l. 18. C. de inoffic. testam.
l. 4. 5. 6. 7. C. de inoffic. donat.
l. 7. C. servitut. & aqua.
- - ad exhibend.
l. 3. C. de reb. credit.
- - de obligat. & actionib.
l. 2. C. ne filius pro patr.
l. 5. C. de testib.
l. 6. 7. C. de fid. instrum.
l. 10. C. de jur. dot.
l. 13. C. de donat. int. vir. & uxor.
l. 1 C de serv. fugitiv.
l. 7. C. de obsequ. patron. præstand.
l. 3 C. qui admitt. ad bonor. possess. poss.
l. 1. C. unde liberi.
l. 13. & 14. C. de legatis.
l. 17. C. de fideicommissis.
l. 8. C. de liberal. caus.
l. 2. C. de præscript. long. temp. 10. vel 20. annor.
- - quibus non objic. long. temp. præscr.
l. 5. C. si alien. res pign. data sit.
l. 4. C. de his qui in prior. cred. loc. succ.
l. 6. C. de remission. pignor.
l. 1. C. de duob. reis stipul. & promitt.
l. 9. C. de solut. & liberationib.
l. 2. & 3. C. de adoptionib.
l. 6. de donationibus.
l. 2. de donat. quæ sub mod.
- - - de general. abolit.
l. 5. C. de decurionib.
l. 4. C. Gregor. de rei vindicat.
l. 3. C. si tut. vel curat. intervener.
l. 4. C. si advers. rem judicat.
l. 7. C. de quæstionib.
l. 16. & 17. C. de pact.
l. 3. C. de annon. & tribut.
l. 12. C. Gregor. tit. incert.

1040 | Dioc. 4 Max. 2 | **287** Imp. C. Aurelius Valerius Diocletianus Aug. III. — Imp. M. Aur. Valer. Maximianus Aug.

l. 5. C. Gregor. de rei vindicat.
l. un. C. Gregor. quib. res judic. non noc.
l. 18. C. de pact.
l. 1. & 2. C. ne uxor pro marit.
l. 8. C. de fid. instrument.
l. 15. C. de administr. tutor.
l. 3. C. de tutor. v. curat. qui sat. non ded.
l. 7. C. de remission. pignor.
l. 9. C. de distraction. pignor.
l. 2. C. de duobus reis stipul. & promitt.
l. 5. C. de patr. potest.
l. 3. C. de postlimin. revers.
l. 7. C. ad leg. Fab. de plagiar.
l. 11. C. ad leg. Cornel. de fals.
l. 3. C. de in jus vocand.
l. 2. C. de fidejussorio. minor.
- - - si minor se major. dixer.
l. 6. C. ad SCt. Turpill.
l. 1. C. ne lic. potent. patrocin. litig.

Rescriptum, quod Baronius ex libro VII. Codicis Gregoriani citat, quo Manichæi proscribuntur, subditum est. Basnage in Annal. Eccles. Tom. II. p. 452.

1041 | Dioc. 5 Max. 3 | **288** Imp. M. Aur. Val. Maximianus Aug. II. — Pompon. Januarius.

l. 6. C. de patria potestat.

Hanc legem Samuel Petitus Comm. in leges Atticas mendum in consulis nomine habere scribit, & rescribendum censet P. P. XVII. Kal. Dec. Maximo II. & Januar. Conss. refutatus a Pagio.

1042 | Dioc. 6 Max. 4 | **289** Bassus II. — Quinctianus.

l. 9. C. de accusat. & inscript.
l. 8. C. de probationib.

1043 | Dioc. 7 Max. 5 | **290** Imp. C. Aur. Valer. Diocletianus Aug. IV. — Imp. M. Aur. Valer. Maximianus Aug. III.

l. 4. C. de jur. & fact. ignor.
l. 1. C. si contra jus v. utilit. publ.
l. 10. Cod. de religios. & sumptib. funer.
l. 1. C. de collusion. detegend.
l. 13. 14. 15. C. de transactionib.
l. 10. C. de rei vindication.
l. 4. C. commun. utriusque judic.
l. 11 12. C. de religios. & sumpt. funer.
l. 4. 5. C. de reb. credit.
l. 5. C. de condiction. ob caus. dator.
l. 3. C. de condiction. ob turp. caus.
l. 1. C. de legitim. tutel.
l. 5. C. de pericul. tutor.
l. 6. C. arbitr. tutel.
l. 7. 8. 9. C. de testament.
l. 8. C. de hered. instituend.
l. 5. C. de impuber. & al. substit.
l. 6. C. de jur. deliberand.
l. 3. C. de Codicillis.
l. 15. C. de legatis.
l. 18. 19. 20. C. de fideicommiss.
l. 12. C. ad leg. Falcid.
l. 2. C. de suis & legitim. liber.
l. 4. C. de legitim. hered.
- - - de acquir. & retin. possess.
l. 3. C. quib. non objicit. long. temp. præscr.
l. 9. C. quomod. & quand. jud. sent. prof.
l. 3. C. de revocand. his quæ in fraud.
l. 1. C. unde vi.
l. 5. C. de ædific. privat.
l. 10. C. de pignorib. & hypothec.
l. 2. C si pignus pignor. dat. sit.
l. 8. & 9. C. de remission. pignor.
l. 10. C. de distract. pignor.
l. 3. C. de inutilib. stipulat.
l. 16. & 17. C. de evictionib.
l. 4. C. de adoptionib.
l. 1. C. de emancipat. liberor.
l. 4. & 5. C. de postlimin. revers. &c.
l. 7. & 8. C. de donationib.
l. 3. C. de donationib. quæ sub mod.
l. 10. C. de accusat. & inscriptionib.
l. 20. 21. 22. 23. C. ad leg. Jul. de adult.
l. 5. C. ad leg. Cornel. de sicar.
l. 8. C. ad leg. Fab. de plagiar.
l. 6. de his qui sib adscrib.
l. 5. & 6. C. de injuriis.
l. 9. 10. 11. C. de quæstionib.
l. 4. C. de fid. & jur. hast. fiscal.
l. 19. C. de pactis.
l. 1. C. de precib. imper. offer.
l. 8. C. de donationib.
l. 10. C. Gregor. tit. incert.

1044 | Dioc. 8 Max. 6 | **291** Tiberianus. — Cassius Dio.

l. 6. C. de reb. credit.
l. 8. C. qui petant tutor. v. curat.
l. 1. C. ad SCt. Tertullian.
l. 10. C. quom. & quand. jud. sent. prof.
l. 5. C. de adoptionib.
l. 2. C. de emancipat. liberor.
l. 6. 7. 8. C. de postlim. revers.
l. 4. C. de donationib. quæ sub mod.
l. 25. C ad leg. Jul. de adulter.
l. 12. C. de quæstionib.
l. 15. & 16. C. de donation. int. vir. & ux.
l. 9. C. de his quib. ut indign.
l. 1. C. de assessorib.
l. 4. C. de pedan. judicib.

1045 | Dioc. 9 Max. 7 | **292** Hannibalianus. — Asclepiodotus.

Constantius & Galerius creati Cæsares.

l. 3. C. de divers. rescript.
l. 3. C. ub. de ratiocin. tam publ. quam priv. ag.
l. 4. C. quib. non objicit. long. temp. præscr.
l. 11. C. de accusat. & inscript.
l. 1. C. de bon. vacant.

1046 | Dioc 10 Max. 8 | **293** Imp. C. Aur. Valer. Diocletianus Aug. V. — Imp. M. Aur. Valer. Maximianus Aug. IV.

l. 5 C. de jur. & fact. ignorant.

Inscribe hanc legem hoc modo: Iidem AA. & Constantius & Maximianus Nobilissimi Cæs. Martiali.

l. un. C. ut quæ desf. part. advoc. jud. supp.
l. 20. C. de pactis.
l. 16. & 17. C. de transactionib.
l. 4. C. si advers. libertat.
l. 7. C. quomod. & quand. jud. sent. prof.
l. un. C. Hermog. de instrument.
l. 17. C. de procuratorib.

1047 | Dioc. 11 Max. 9 | **294** Fl. Valerius Constantius Chlorus Cæsar. — C. Galerius Valerius Maximianus Cæsar.

l. 6. C. de jur. & fact. ignor.
l. 1. C. Hermog. de calumniatorib.

1048 | Dioc. 12 Max. 10 | **295** Tuscus. — Anulinus.

l. 25. C. famil. ercisc.
l. 17. C. de nuptiis.
l. 23. C. de excusat. tutor.
l. 15. C. de collationib.
l. 28. C. ad leg. Jul. de adulter.

Tusco & Anulino Conss.

l. 2. C. Hermog. de calumniatorib.

1049 | Dioc. 13 Max. 11 | **296** Imp. C. Aur. Valerius Diocletianus Aug. VI. — Fl. Valer. Constantius Chlorus Cæsar II.

l. 11. C. Gregor. tit. incert.

add. l. 3. C. commun. utr. judic. quæ desumpta est ex d. l. 11.

1050 | Dioc. 14 Max. 12 | **297** Imp. M. Aurel. Valer. Maximianus Aug. V. — C. Galerius Val. Maximianus Cæsar II.

l. 3. C. si a non compet. judic.

1051 | Dioc. 15 M. 13 | **298** Anicius Faustus II. — Severus Gallus.

l. 21. C. de pactis.

1052 | Dioc. 16 M. 14 | **299** Imp. C. Aur. Valerius Diocletianus Aug. VII. — Imp. M. Aurel. Val. Maximianus Aug. VI.

l. 22. & 23. C. de pactis.

1053 | Dioc. 17 M. 15 | **300** Fl. Valerius Constantius Chlorus Cæsar III. — C. Galerius Valerius Maximianus Cæsar III.

l. 7. C. de jur. & fact. ignor.
l. 24. & 25. C. de pactis.

1054 | Dioc. 18 M. 16 | **301** Titianus II. — Nepotianus.

l. 25. C. de inoffic. testam.
l. 4. C. ne uxor pro marit.

1055 | Dioc. 19 Max. 17 | **302** Fl. Valer. Constantius Cæsar IV. — C. Galerius Val. Maximianus Cæsar IV.

l. 8. C. de jur. & fact. ignor.
l. 2. C. de long. temp. præscript. quæ pro libert.

1056 | Dioc. 20 Max. 18 | **303** Imp. C. Aur. Valerius Diocletianus Aug. VIII. — Imp. M. Aur. Valer. Maximianus Aug. VII.

l. 28. C. de pactis.

1057 | Dioc. 21 Max. 19 | **304** Imp. C. Aur. Valerius Diocletianus Aug. IX. — Imp. M. Aur. Valer. Maximianus Aug. VIII.

l. 24. C. donationib.
l. 18. C. de his qui accus. non poss.

Constitutiones DIOCLETIANI & MAXIMIANI, quæ carent die & Consule.

Lib. IV. Tit 30. l. 9. 10. 11. 12. Tit. 31. l. 10. 11. 12. 13. Tit. 33. l. 1. 2. 3. 4. Tit. 34. l. 6. 7. 8. 9. 10. Tit. 35 a l. 9. usque ad 21. Tit. 37. l. 1. 2. 3. 4. 5. Tit. 38. l. 2. usque ad 14. Tit. 39. l. 7. 8. Tit. 43. l. 1. Tit. 44. l. 2. usque ad 15. Tit. 45. l. 2. Tit. 46. l. 2. Tit. 48. l. 5. & 6. Tit. 49. l. 3. usque ad 17. Tit. 50. l. 5. 6. 7. 8. 9. Tit. 51. l. 3. 4. 5. 6. Tit. 52. l. 7. & 8. Tit. 54. l. 6. Tit. 57. l. 3. & 4. Tit. 58. l. 2. usque ad 8. Tit. 64. l. 17. Tit. 65. l. 30. Lib. V. Tit. 1. l. 1. T. 3. l. 8. usque ad 15. T. 4. l. 10. usque ad 18. T. 5. l. 2. Lib. X. Tit. 1. l. 4. 5. T. 2. l. 3. Tit. 3. l. 4. Tit. 10. l. 1. Tit. 16. l. 2. Tit. 31. l. 2. usque ad 13. Tit. 32. l. 1. Tit. 38. l. 4. Tit. 39. l. 3. usque ad 7. Tit. 40. l. 3. Tit. 41. l. 6. 7. Tit. 42. l. 6. 7. Tit. 46. l. 3. Tit. 47. l. 1. usque ad 7. Tit. 49. l. 1. 2. 3. Tit. 50. l. 2. 3. 4. Tit. 51. l. 4. 5. Tit. 52. l. 4. 5. Tit. 54. l. 2. 3. Tit. 55. l. 1. Tit. 56. l. 1. Tit. 60. l. 3. 4. Tit. 63. l. 3. Lib. XI. Tit. 29. l. 4. Tit. 30. l. 2. Tit. 35. l. 4. Tit. 36. l. 2. Tit 41. l 1. Tit 54. l. 1. Lib. XII. Tit. 1. l. 6. 7. 8. 9. 10. Tit. 34. l. 3. Tit. 37. l. 5. Tit. 63. l. 2. 3. 4.

1058 | A. Const. & Gal. 1 | **305** Fl. Valer. Constantius Cæsar V. — C. Galer. Valer. Maximianus Cæsar V.

Diocletianus & Maximianus abdicant imperium, CONSTANTIUS & GALERIUS AA. Orbem Romanum dividunt. Hinc alii fuere consules in Italia, ubi Maxentius imperabat, alii in reliquo orbe Romano.

l. 9. C. de jur. & fact. ignor.

Suspecta inscriptio. Hæc lex forsitan referenda ad ann. 302.

l. 5. C. de tutor. vel curat. qui sat. non ded.
l. 7. C. qui admitt. ad bonor. possess. poss.

Mors Constantii. CONSTANTINUS Imperio potitur. Maxentius creatur Augustus.

1059 | G. C. 2 1 | **306** Imp. Fl. Valer. Constantius Aug. VI. — Imp. C. Galer. Val. Maximianus Aug. VI.

Suffecti ad hunc annum P. Corn. Anulinus, Maximinus & Severus.

l. 10. C. de jur. & fact. ignor.
l. 7. C. comminat. epist. progr. &c.

Est hæc lex Constantii non Constantini, licet ita in titulo appelletur: & lex præcedens inscripta est iidem AA. & CC. ii sunt Impp. Diocletianus & Maximianus AA. & Constantinus & Maximianus Nobilissimi Cæsares. *Sed liquet ex dictis ad ann. 305. hoc anno non fuisse Diocletianum & Maximianum Augustos. Nec Cæsares erant Constantius & Maximianus hoc anno quando VI. Coss. erant. Ergo vel subscriptio vel superscriptio falsa est.*

LICINIUS creatur Augustus & etiam MAXIMINUS.

1060 | G. 3 C. 2 Max. & Lic. 1 | **307** M. Aurel. Valer. Maximianus IX. — Fl. Valerius Constantinus.

A Licinio nullæ leges latæ inveniuntur.

P.R.C.A.J.P.C.N.

1061 | G. 4 C. 3 M. L. 2 | 308 M. Aurel. Valer. Maximianus X. — Imp. C. Galer. Val. Maximianus Aug. VII.

Poſt conſulatum

1062 | G. 5 C. 4 M. L. 3 | 309 M. Aur. Val. Maximiani X. — C. Galer. Val. Maximiani VII.

II. Poſt conſulatum

1063 | G. 6 C. 5 L. M. 4 | 310 M. Aur. Val. Maximiani X. — C. Galerii Val. Maximiani VII.

Maxentius III. ſolus in Italia Conſul, in aliis orbis Romani partibus ea formula adhibebatur, anno II. poſt conſulatum decimum & ſeptimum Maximiani ſcilicet & Galerii.

1064 | C. 6 L. M. 5 | 311 Imp. C. Galerius Valerius Maximianus Aug. VIII.

Mors Galerii.

ΙΝΔΙΚΤΙΟΝΩΝ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΝΩΝ ΕΝΘΕΥΘΕΝ ΑΡΧΗ. Sic Faſti Græci ad hunc annum annotant.

Ind. P.R.C. C.L. P.C.N.

1 | 1065 | 7. 6. | 312 Imp. Fl. Val. Conſtantinus Aug. II. — Imp. P. Valer. Licinianus Licinius Aug. II.

Reſcriptum Conſtantini pro Chriſtianis.

Hoc anno indictiones inſtitutæ. Conſtantinus enim debellato Maxentio novas Italiæ indictiones impoſuit. Prima harum mentio reperitur in Epiphanii Anchorato p. 64.

l. 21. C. de procurator. *Hic ſcribitur Licinius II. conſul, quia primus conſulatus ſuffectus omittitur.*
l. 3. C. ſentent. reſcind. non poſſe.

2 | 1066 | 8. 7. | 313 Imp. Fl. Valer. Conſtantinus Aug. III. — Imp. P. Valer. Licinianus Licinius Aug. III.

Mors MAXIMINI. Reſcriptum Conſtantini & Licinii pro Chriſtianis apud Euſebium & Lactantium. Clericis variæ immunitates conceſſæ.

l. 3. C. ſi contr. jus vel utilitat. publ.

Ex Codice Theodoſiano.

l. 1. de teſtimon. ex tribun.
-- de petition. & ultr. dat.
-- de relation.
-- de appellat. & pœn. ear.
-- de decurionib.
l. 2. de cenſ. ſive adſcript. *Hanc legem Gothofredus ad a. 314. refert. Noriſius idem agerit. Pagius autem nihil mutat, quem vide ad h. a.*
l. 1. de epiſcop. eccleſ. & cler.
l. 1. de cenſ. civ. adſcript. *add. l. 1. C. de cenſ. & cenſitor.*
l. 1. de actor. & procurat.
l. 1. de bonis vacantibus.

Ex Codice Juſtinianeo.

l. 14. de decurion. & fil. eor.
l. 2. de bonis vacant.

3 | 1067 | 9. 8. | 314 C. Cejonius Rufus Voluſianus II. — Annianus.

Ex Codice Theodoſiano.

l. 1. de dilationibus.
l. un. de ingen. qui temp. tyr. ſerv.
l. 1. de privileg. eor. q. in S. Palat.
l. un. ad leg. Jul. Majeſt.
l. 1. de pœnis.
l. 2. de appellat. & pœn. ear.
l. 1. quor. appellat. non recip.
l. 1. de curatorib. Kalend. & fidej.
l. 1. de naviculariis.
l. 1. de adminiſtrat. & peric. tut.
l. 1. ad SC Claudian.

Ex Codice Juſtinianeo.

l. 8. de judiciis.
l. 2. de dilation.
l. 20. de adminiſtr. tut.
l. 3. de long. temp. præſc. quæ pro lib.
l. 10. de acquir. & ret. poſſ.
l. 12. de appellat. & conſult.
l. 3. ad leg. Jul. Maj.
l. 16. de pœnis.
l. 3. de debitor. civitat.
l. 1. de privileg. eor. qui in S. pal. mil.

4 | 1068 | 10. 9. | 315 Imp. Fl. Val. Conſtantinus Aug. IV. — Imp. P. Valer. Licinianus Licinius Aug. IV.

Ex Codice Theodoſiano.

l. 1. de diverſis reſcript.
l. 1. de pignoribus *add. l. 7. C. J. quæ res pignor. oblig. poſſ. Eſt enim eadem lex.*
l. 1. & 2. de cohortalib. princ. cornic.
l. 1. de curſ. public. angar.
l. 1. de diverſ. offic. & apparitor.
l. 1. de concuſſ. advocat.
l. un. ad leg. Fabiam.
l. 2. de pœnis.
l. 1. de jure fiſci. Inſcriptio legis eſt *Imp. Conſtantinus A. & Cæſar ad populum. Cæſaris nomine intelligitur Licinius.*
l. 1. ſi petition. ſoc. ſin. hered. detec.
l. 1. de advocatis fiſci.
l. 1. de theſauris.
l. 1. & 2. de annon. tribut.
l. 1. de exactionib.
l. 1. de alim. quæ inop. parent.
l. 3. & 4. de appellat. & pœn. ear.
l. 2. quor. appell. non recip.
l. 2. de decurionib.
l. 2. de naviculariis.
l. 1. de centonar. & dendrofor.
l. un. de frument. Carthagin.
l. 1. de Judæis, cœlic. & Samarit.
l. 2. de privileg. eor. qui in S. palat.

Ex Codice Juſtinianeo.

l. 3. de Judæis & cœlicol.
l. 17. de pœnis. *adde l. un. C. de offic. procoſ. & legat. argumento inſcriptionis, junct. l. 1. C. de exactorib. tribut. l. 1. C. de lucr. advocat. l. 2. C. Theod. de annon. & tribut. niſi referre malis ad annum 326. arg. l. 3. C. Theod. quor. appellat. non recip.*
l. un. ſi liberal. imper. ſoc. ſine hered. deceſſ.
l. 4. de annon. & tribut.
l. 1. de exactorib. tribut.
l. 1. de cohortalib. princip. cornicul.
l. 1. de lucris advocat.
l. 3. de advoc. fiſci.
l. 1. de fund. patrimonialib.
l. 1. ad leg. Fab. de plagiar.

5 | 1069 | 11. 10. | 316 Sabinus. — Rufinus.

Ex Cod. Theodoſiano.

l. 1. de tempor. curſ. & reparat.
l. 1. de pact. & tranſact.
l. 2. de adminiſtr. & peric. tut.
l. 1. de long. temp. præſcript.
l. 2. de curſ. publ. angar. &c.
l. 1. 2. 3. de donationib.
l. 1. ad leg. Cornel. de falſ.
l. 5. & 6. de appell. & pœn. ear.
l. 3. de decurionib.
l. 1. de offic. jud. comm.

Ex Cod. Juſtinianeo.

l. 1. de his, qui in eccleſ. manum.
l. 1. de legibus & conſtit. princ.
l. 21. de adminiſtr. tutor. vel curator. (gener.
l. 1. de bon. matern. & matern.
l. 13. de appellation.
l. 26. de donation.
l. 21. ad leg. Cornel. de falſis.
l. 15. de decurionibus. (ang
l. 1. de curſ. publ. & ang. & par-
l. 2. ut lit. pend. vel poſt provocat.
l. 1. de offic. diverſor. judic.

6 | 1070 | 12. 11 | 317 Ovinius Gallicanus. — Baſſus.

Suffecti Coſſ. Adrianus Sabinus & Rufinus.

Ex Codice Theodoſiano.

l. 2. ad SC Claudian.
l. 3. de cohortal. princip. cornicul.
l. 1. de accuſat. & inſcript.
l. 1. & 2. ad l. Jul. de vi publ. vel priv.
l. un. ſi quis ſolid. circul. extincid.
l. 1. de Cæſarianis.
l. un. de his qui ſe defer.
l. 1. de muriſegul. & gynæciar.
l. 7. de appellat. & pœn. ear.
l. 4. & 5. de decurion.

Ex Codice Juſtinianeo.

l. 1. C. ubi ſenator. vel clariſſ.
l. 15. de fide inſtrument.
l. 4. de ſerv. fugitiv.
l. 14. de appellat. & conſult.
l. 6. ad l. Jul. de vi publ. vel priv.
l. un. de his qui ſe defer.
l. 1. de muriſegul. & gynæciar.

Lex dura contra Donatiſtas lata teſte Auguſtino.

7 | 1071 | C. 13 L. 12 | 318 Imp. P. Valer. Licinianus Licinius Aug. V. — Fl. Julius Criſpus Cæſar.

l. 1. C. Theod. de veteranis. vid. *Petav. in doctr. temp. libr. 11. c. 43.*
l. un. C. Theod. de parricidiis.
l. 9. C. de judiciis.
l. 4. C. Theod. de dilationibus.
l. un. C. de his qui par. vel liber. occid.
l. 3. C. de dilationib.

8 | 1072 | C. 14 L. 13 | 319 Imp. Fl. Val. Conſtantinus Aug. V. — Licinius Cæſar.

Ex Codice Theodoſiano.

l. 2. de diverſ. reſcript.
l. un. de dolo malo.
l. 2. de ſponſal. & ante nupt. don
l. un. de his qui a non dom. man.
l. un. de bon. decurion.
l. 3. de privileg. eor. qui in S. pal.
l. 1. de filiis militar. appar. &c.
l. 1. de numerar. actuar. &c.
l. 4. de donationib.
l. 1. & 2. de matern. bon. & mat. gen.
l. 3. ad l. Jul. de vi publ. vel priv.
l. 1. de malef. & mathemat.
l. 1. de falſ. monet.
l. 1. de famoſ. libell.
l. 1. de abolitionib.
l. 2. & 3. de jur. fiſci.
l. 2. de bonis vacant.
l. 2. de petit. & ultr. dat.
l. 1. ſine cenſ. vel reliq. fund. *Gothofredus h. l. putat transferendam ad annum 312. Pagius autem ad ann. 313. refert.*
l. 2. de relationib.
l. 8. & 9. de appellationib.
l. 6. de decurionib.
l. 3. de naviculariis.
l. 1. de itiner. muniend.
l. 2. de epiſcop. eccleſ. & cler.
l. 2. de accuſat. & inſcript.
l. 1. de denuncian. vel edit. reſcript.
l. 2. de tempor. curſ. & reparat.
l. 1. de contrah. empt.
l. 1. de tutor. & curat. creand. add. l. 11. C. *qui dare tut. vel curat. poſſ. quæ ex hac lege ſumpta eſt.*
l. 1. de re judicat.
l. 1. de emendat. ſervor.
l. 2. de malefic. & mathemat.
l. 3. de pœnis.
l. 1. de extraord. ſive ſord. mun.
l. 1. de inoffic. teſtament.
l. 1. de ſponſalib. *Gothofredus ad ann. 352. refert hanc legem.*
l. 2. de exaction.
l. 1. de piſtorib. & catabolenſ.

Ex Codice Juſtinianeo.

l. 8. de dolo malo.
l. 27. de inoffícioſ. teſtam. *add. l. 1. C. Theod. de inoffic. teſtam.*
l. 2. ſin. cenſ. vel reliq. fund. comp. non p.
l. 2. ſi ex plurib. tut. v. curat. omn.
l. 5. de ſerv. fugitiv.
l. 2. de pœn. judic qu. mal. judic.
l. 2. de privil. eor. qui in S. pal. milit.
l. 7. de his qui a non dom. manum.
l. un. de his qui parent. v. lib. occid.
l. 2. de requirend. reis.
l. 2. quæ ſit long. conſuetud.
l. 15. de appellat. & conſultat.
l. 15. de donation. ante nupt.
l. 1. de relationib.
l. 7. ad leg. Jul. de vi publ. vel priv.
l. 3. de malefic. & mathemat.
l. 2. de abolitionib.
l. 2. de collation. fund. patrimon.
l. 22. de procurator.
l. 1. de bon. matern. & matern. gen.

9 | 1073 | C. 15 L. 14 | 320 Imp. Fl. Valerius Conſtantinus Aug. VI. — Fl. Val. Conſtantinus Cæſar.

Ex Codice Theodoſiano.

l. un. de commiſſ. reſcind. *add. l. 3. C. de pact. pignorat.*
l. 1. de prætorib. & quæſtorib.
l. 15. de privileg. eor. qui in S. palat.
l. 2. & 3. de veteranis.
l. un. de infirm. pœn. cœlibat.
l. 1. de cuſtodia reor.
l. 1. de rapt. virgin.
l. 2. & 3. de famoſ. libell.
l. 3. de exactionib.
l. 10. de appellationib.
l. 8. de decurionib.
l. 3. de epiſc. eccleſ. & cleric.
l. un. de error. advocat.
l. 1. de metall. & metallar.
l. 4. de jure fiſci.
l. 1. de operib. public.

Ex Codice Juſtinianeo.

l. 2. de adſeſſorib. & domeſtic.
l. un. de concubinis.
l. 1. de tempor. & reparationib.
l. 3. pro quib. cauſ. ſerv. pro præm. lib.
l. 2. de exactorib. tributor.
l. 1. de caſtrenſ. omn. palatinor. pecul.
l. 1. de veteranis.
l. 1. de infirm. pœn. cœlib. *Hac lege, Papia in cœlibes nimis dura fuit abrogata.*

10 | 1074 | C. 16 L. 15 | 321 Fl. Jul. Criſpus Cæſar II. — Fl. Val. Conſtantinus Cæſar II.

Ex Codice Theodoſiano.

l. 1. de honorar. codicill.
l. 1. de privileg. eor. qui in S. (Palat.
l. 2. de falſ. monet.
l. 1. de bonis proſcript.
l. un. de ſentent. paſſ. & reſtit. (ſerv.
l. 11. de appellationib.
l. un. ſi pendent. appell. mors in-
l. 3. de Jud. cœlic. & Samar.
l. 1. de pagan. ſacrif. & templ. *Hæc lex Conſtantini Paganiſmi ſuſpectam facit cum illa poteſtatem aruſpices conſulendi conceſſerit. In cujus excuſationem facit l. 1. de maleficiis.*
l. 1. de feriis.
l. 1. de judiciis.
l. 1. de famil. herciſcund.
l. un. de manumiſſ. in eccleſ.
l. 1. de collat. fund. patrimon.
l. 2. de operib. publ.
l. 1. de legit. hered.
l. 4. de epiſcop. eccleſ. & cleric.
l. 1. de suſcept. præpoſ. & arcar.
l. un. de vectig. & commiſſ.
l. 3. de tempor. curſu.
l. 1. de medicis & profeſſor.
l. un. de his qui ven. ætat. impetr.
l. 2. de inoffic. teſtam.
l. 3. de malefic. & mathemat.

Ex Codice Juſtinianeo.

l. 2. pro quib. cauſ. ſerv. pro præm. libert.
l. 6. ſi pendent. appellat. mors interven.
l. 1. de falſ. monet.
l. 13. de ſentent. paſſ. & reſtituend.
l. 1. de SS. eccleſ. *Hac lege licentia data capiendi legata.*
l. 2. de his qui in eccleſ. manum.
l. 3. de feriis. *Prima hæc eſt lex de die dominica.*
l. 16. de appellat.
l. 6. de ædific. privat.
l. 2. de his qui ven. ætat. impetr.
l. 28. de inoffic. teſtam.
l. 26. famil. herciſcund.
l. 6. de profeſſorib. & medic.
l. 24. de donation. int. vir & uxor
l. 4. de malefic. & mathemat.

11 | 1075 | C. 17 L. 16 | 322 Petronius Probianus. — Anicius Julianus.

Ex Codice Theodoſiano.

l. 1. de conſtit. princip.
l. 2. de denuntiat. vel edit. reſcript.
l. 1. de liberal. cauſa
l. 3. de accuſationib.
l. 1. de indulgent. crimin.
l. 2. de alim. quæ inop. parent.

Ind.	P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
			Ex Codice Juſtinianeo.	
			l. 4 de diverſ. reſcript.	l. 5. de dilationib. (decr.
			l. 2. de offic. rector. provinc.	l. 18. de præd. & al. reb. min. ſin.
12	1076	C. 18 L. 17	323 Acilius Severus.	Vettius Rufinus.
			Ex Codice Theodoſiano.	
			l. 2. de liberal. cauſ.	l. 2. de extraord. ſive ſord. mun.
			l. 1. de re milit.	l. 12. de appellationib.
			l. 11. de commeatu.	l. 8. de decurionib.
			l. 1. de diſtr. pignor. quæ trib. cauſ.	l. 5. de epiſc. eccleſ. & cleric.
				l. 2. de adminiſtr. & per. tut.
			Ex Codice Juſtinianeo.	
			l. 1. de magiſtratib. municip.	l. 25. de donation.
			l. 3. quib. ad libert. procl. non lic.	l. 9. de re militar.
			l. 10. de patr. poteſt.	l. 1. de commeatu.
			Licinio ejecto CONSTANTINUS ſolus imperat.	
13	1077	C. 19	324 Fl. Julius Criſpus Cæſar III.	Fl. Valer. Conſtantinus Cæſar III.
			l. 1. *C. Theod.* de infirmand. his quæ ſub.	l. 3. -- de extraord. ſiv. ſord. mun.
				l. 2. -- de his qui numer. liberor.
			l. 9. -- de decurionib.	l. 16. C. de decurion.
			l. 4. -- de navicular.	l. 6. C. de his, qui numer. lib.
14	1078	C. 20	325 Paulinus.	Julianus.
			l. 3. *C. Th.* de diverſ. reſcript.	l. 2. -- de infirmand. his quæ ſub tyr.
			l. 1. -- de uſuris.	
			l. 1. -- de erogation. milit. annon.	l. 2. C. de precibus imperat. offerend.
			l. 4. -- de veteranis.	l. 5. C. de poſtuland.
			l. 4. -- de accuſationib.	l. 10. C. de judiciis.
			l. 1. -- de fid. teſt. & inſtrum.	l. 5. C. de municip. & originar.
			l. 10. 11. 12. -- de decurionib.	l. 1. C. de ſuſceptorib. præpoſ. & arcar.
			l. 2. -- de ſuſcept. præpoſ. & arcar.	
			l. 1. -- de ponderatorib. & aur. illat.	l. 1. C. de ponderatorib. & aur. illat.
				l. 1. C. de his quæ ex public. collat. illat. ſ.
			l. 1. -- de his quæ ex publ. coll. ill. ſ.	l. 1. C. de gladiatorib. penit. tollend.
			l. 1. -- de gladiatorib.	l. 2. *C. Theod.* de judiciis.
15	1079	21	326 Imp. Fl. Valer. Conſtantinus Aug. VII.	Fl. Julius Conſtantius Cæſar.
			l. 2. *C. Th.* de fil. militar.	l. 3. -- de falſ. monet.
			l. 3. 4. 5. 6. -- de curſ. publ.	l. 5. -- de jur. fiſci
			l. 2. -- de diverſ. offic.	l. 3. -- de bonis vacantib.
			l. 5. -- de accuſationib.	l. 3. -- quor. appellat. non recip.
			l. 2. -- de cuſtod. reor.	l. 13. & 14. -- de decurionib.
			l. 1. & 2. -- ad leg. Jul. de adulter.	l. 2. -- de medic. & profeſſorib.
				l. 5. -- de navicular.
			l. un. -- ſi quis eam cuj. tut. fuer. corrup.	l. 2. -- de ſuar. pecuar. & ſuſcept.
				l. 3. -- de operib. public.
			l. un. -- de mulierib. quæ ſe propr. ſerv.	l. 3. 4. -- de infirm. his quæ ſub tyr.
			l. 2. -- ad leg. Cornel. de falſ.	l. 3. C. -- de pact. pignor.
			Codex Theodoſ. in l. un. de commiſſ. reſcind. hanc refert ad ann. 320.	
			l. un. C. de mulier. quæ ſe propr. ſerv. junx.	l. un. C. ſi quis eam cuj. tut. fuer. corrup.
			l. 22. C. ad leg. Cornel. de falſ.	l. 7. C. de jur. fiſc.
			l. 17. C. de decurionib.	l. 18. 19. C. de decurionib.
			l. 2. C. de curſ. publ.	l. 13. *C. Theod.* de appellationib.
			l. 29. C. ad leg. Jul. de adulter.	l. 17. C. de appellationib.
			l. un. *C. Theod.* de hereditat. petition.	l. 22. C. de adminiſtrat. tutor.
				l. 1. *C. Theod.* de in integr. reſtitut.
			l. 2. -- de tutorib. & curat. creand.	l. 1. -- de teſtament.
			l. 3. -- ad SC. Claudian.	l. 2. -- de emendat. ſervor.
			l. 1. -- unde vi.	l. 1. -- quemadm. muner. civil. indic.
			l. 1. & 2. -- de hæreticis.	
			l. 1. C. de hæreticis.	l. 6. -- de epiſcop. eccl. & cleric.
			l. 4. C. quando decret. opus non eſt.	l. 1. C. ſi per vim v. al. mod. abſent. perturb.
			l. 30. C. ad leg. Jul. de adulter.	l. 2. C. de falſ. monet.
1	1080	22	327 Fl. Val. Conſtantinus.	Maximus.
			l. 18. C. de appellationib.	l. 2. *C. Theod.* de prætorib. & quæſtor.
			l. 6. C. de tempor. in integr. reſtit.	l. 2. -- ſin. cenſ. v. reliq. fund. comp.
			l. 2. *C. Th.* de dilationib.	
			l. 1. C. de capiend. & diſtrah. pign. tribut. cauſ.	l. 4. -- de exactionib.
				l. 14. -- de appellationib.
			l. 2. *C. Theod.* de famil. herciſc.	l. 11. -- de decurionib.
2	1081	23	328 Januarius.	Juſtus.
			l. 5. *C. Theod.* de privileg. eor. qui in S. Palat.	l. 4. *C. Th.* de extraord. ſiv. ſord. muner.
			l. 5. -- de veteranis.	l. un. -- de menſ. olear.
			l. 6. -- de accuſationib.	l. 2. -- de veteranis.
			l. 4. -- de famoſ. libell.	l. 1. C. de agricol. & cenſit.
3	1082	24	329 Imp. Fl. Valer. Conſtantinus Aug. VIII.	Fl. Valer. Conſtantinus Cæſar IV.
			l. 15. *C. Theod.* de appellationib.	l. 16. *C. Th.* de decurionib. *add. l. 18. C. de decurionib.*
			l. 4. -- de falſ. monet.	
			l. 17. & 18. -- de decurionib. *add. l. 19. C. de decurionib.*	l. 2. -- de in integr. reſtitut. *add. l. 5. C. de temp. in integr. reſt.*
			l. 1. -- de his qui ſanguinolent.	l. 31. C. ad leg. Jul. de adulter.
			Subſcripta Conſtantino VIII. & Conſtantio Cæſar. IV. coſſ. videtur pertinere ad annum 339. *v. l. 3. C. Theod. ad leg. Jul. de adult. ubi eadem lex at diverſimode ſubſcripta.*	
4	1083	25	330 Gallicanus.	Symmachus.
			l. 1. & 2. *C. Th.* fin. regundor.	l. 12. C. de jur. & fact. ignor.
			l. 3. -- de ſponſal.	l. 3. 4. C. fin. regundor.
			l. 1. -- de aquæduct.	l. 5. C. unde vi.
			l. 7. -- de epiſc. eccleſ. & cleric.	l. 2. C. de aquæductu.
			l. 2. -- de Judæis, cœlicol. & Samar.	
5	1084	26	331 Annius Baſſus.	Ablavius.
			l. un. *C. Theod.* de offic. præf. prætor.	l. 1. -- de his qui per met. judic.
				l. 19. & 20. -- de decurionib.
			l. 1. -- de offic. rector. provinc.	l. 4. -- de Jud. cœlic. & Samar.
			l. 3. -- fin. regundor.	l. 3. C. de offic. rector. provinc.
			l. 1. -- de repudiis.	l. 19. C. de appellationib.
			l. un. -- de litigioſis.	l. 3. C. ut lit. pendent. v. poſt provoc.
			l. 3. -- de liberal. cauſ.	
			l. 1. -- de expoſit.	l. 4. C. de juriſdict. omn. judic.
			l. 3. -- de fil. militar. appar. &c.	l. 2. C. ubi in rem act. exerc. deb.
				l. 2. C. de litigioſis.
			l. 2. -- de numerar. actuar. &c.	l. 1. C. de filiis official. milit. &c.
			l. 16. & 17. -- de appellationib.	
6	1085	27	332 Pacatianus.	Hilarianus.
			l. 3. *C. Theod.* de inoffic. teſtam.	l. 4. *C. Theod.* de fil. militar. apparitor. &c.
			l. 4. -- de ſponſalib.	
			l. 4. -- de liberali cauſa.	l. 2. C. de ſponſalib.
			l. 1. -- de libert. & eor. liber.	l. 6. C. de ſerv. fugitiv.
			l. 1. -- de fugit. colon. & inquil.	l. 7. C. de codicillis.
7	1086	28	333 Fl. Dalmatius.	Zenophilus.
			l. 4. *C. Theod.* de diverſ. reſcript.	l. 27. C. de donationib.
			l. 3. -- de adminiſtr. & peric. tutor.	l. 5. *C. Theod.* de fil. militar. apparit. &c.
			l. 3. -- de medicis & profeſſoribus.	l. 3. -- de numerar. actuar.
				l. 5. -- de donationib.
			l. 4. C. ſi contr. jus v. utilit. public.	l. 2. -- de fid. teſt. & inſtrum.
8	1087	C. 29	334 L. Acontius Optatus.	Anicius Paullinus.
			l. 2. *C. Th.* de offic. judic. omn.	l. 1. -- de ſuariis, pecuar. & ſuſcept.
			l. 4. -- de numerar. actuar. ſcriniar.	l. un. C. quand. imper. inter pupill. v. vid.
			l. 2. -- de his qui adminiſt. v. off. publ.	l. 9. C. de teſtibus
			l. 3. -- de matern. bon.	l. 15. C. de teſtament. milit.
			l. 2. -- de Advocat. fiſc.	l. 1. C. de numerar. actuar. ſcriniar.
			l. 3. -- de fid. teſt. & inſtrum.	l. 1. *C. Th.* commun. dividund.
			l. 1. -- de excuſat. artific.	l. 11. C. commun. utriusque judic.
			l. 6. & 7. *C. Th.* de navicularis.	
9	1088	30	335 Julius Conſtantius.	Cejonius Rufius Albinus.
			l. 1. *C. Th.* de lucris officior.	l. 4. C. de offic. rector. provinc.
			l. 3. -- de petit. & ultro dat.	l. 5. C. de delatorib.
			l. 21. -- de decurionib.	
10	1089	31	336 Fl. Popilius Nepotianus.	Facundus.
			l. 5. *C. Theod.* de ſponſalibus.	l. 1. *C. Th.* ne Chriſtian. mancip. Jud. hab.
			l. 3. -- de annon. & tribut.	
			l. 22. -- de decurionib.	l. 4. C. de ordin. judicior.
			l. 8. -- de navicular.	l. 1. C. de naturalib. liber.
			l. 5. -- de Judæis, cœlic. & Samarit.	l. 16. C. de donationib. ant. nupt.
			Conſtitutiones Conſtantini magni quæ omni ſubſcriptione carent.	
			Lib. I. tit. 3. l. 1. 2. 3. 4. t. 10. l. 1. t. 18. l. 11. t. 22. l. 34. t. 23. l. 4. t. 35. l. 1. t. 40. l. 1. Lib. III. t. 12. l. 4. t. 26. l. 6. 7. Lib. IV. t. 32. l. 25. t. 35. l. 21. t. 42. l. 1. t. 43. l. 2. Lib. V. t. 16. l. 24. t. 71. l. 18. Lib. VI. t. 21. l. 15. Lib. VII. t. 16. l. 42. t. 18. l. 3. t. 19. l. 7. t. 32. l. 10. t. 37. l. 1. t. 57. l. 7. t. 65. l. 2. Lib. VIII. t. 54. l. 26. 27. Lib. X. t. 1. l. 6. 7. t. 14. l. 1. t. 31. l. 19. 20. 21. t. 36. l. 1. t. 37. l. 1. t. 39. l. 8. t. 41. l. 8. t. 47. l. 8. 9. t. 52. l. 6. t. 63. l. 4. t. 71. l. 1. t. 76. l. 1. Lib. XI. t. 5. l. 1. t. 7. l. 1. 2. t. 9. l. 1. 2. t. 10. l. 1. 2. t. 16. l. 1. 2. t. 32. l. 2. t. 40. l. 1. t. 42. l. 1. t. 47. l. 1. 2. t. 49. l. 1. t. 61. l. 12. t. 65. l. 1. t. 67. l. 1. 2. t. 74. l. 1. t. 76. l. 1. Lib. XII. t. 31. l. 1. t. 36. l. 9. 10. t. 37. l. 6. t. 38. l. 1. t. 42. l. 1. t. 47. l. 1. 2. 3. t. 48. l. 1. t. 50. l. 1. t. 51. l. 2. t. 52. l. 1. t. 56. l. 1. t. 58. l. 1. t. 59. l. 2. t. 60. l. 1. 2. t. 62. l. 12.	
			Conſtantinus M. in fata conceſſit XI. Kal. Jul. Interregnum usque ad IX. Sept. quo durante omnia edicta Conſtantini nomine inſcribebantur. Filii ejus CONSTANTINUS, CONSTANTIUS & CONSTANS *nuncupantur Auguſti.*	
11	1090	CCC 1	337 Felicianus.	Ti. Fabius Titianus.
			l. 2. *C. Th.* de contrah. empt.	l. 7. C. de repud. & judic. de morib. ſublat.
			l. 4. -- de annon. & tribut.	l. 1. C. de excuſationib. artific.
			l. 2. -- de diſtrah. pignor. q. trib.	l. 2. C. de omn. agr. deſert.
			l. 2. -- de excuſat. artific.	l. 5. C. ubi cauſ. fiſcal.
			l. 3. Cod. ſi propt. public. penſitat.	l. 2. *C. Th.* quemad. muner.
12	1091	2	338 Urſus.	Polemius.
			l. 4. *C. Theod.* de tempor. curſ. *Lex eſt Conſtantini & Conſtantis.*	l. 4. *C. Theod.* de petit. & ultr. dat.
			l. 26. -- de decurionib.	l. 23. 24. 25. -- de decurionib. *ſunt Conſtantii.*
			l. 5. -- de oper. publ. *ſunt Conſtantii & Conſtantis.*	l. 1. C. de operib. public. *eſt Conſtantii & Conſtantis.*
			l. 2. -- de honorar. codicill.	l. 7. *C. Theod.* de accuſationib. *eſt Conſtantii.*
			l. 5. -- de famoſ. libell.	
13	1092	3	339 Imp. Fl. Conſtantius Aug. II.	Imp. Fl. Conſtans Aug.
			l. 3. *C. Th.* de prætor. & quæſt. *eſt Conſtantii.*	l. 4. *C. Theod.* quor. appellat. n. rec. *eſt Conſtantii & Conſtantis.*
			l. 27. & 28. -- de decurionib. *falſa harum legum inſcriptio* [illegible]	l. 8. -- qui admitt. ad bon. poſſ. *eſt Conſtantii.*
			l. 1. C. de infirm. pœn. cœlib. *eſt Conſtantini, Conſtantii & Conſtantis vide ſupra ſub a.* 329.	l. 21. C. de legatis. *eſt Conſtantini, Conſtantii & Conſtantis*
			l. 4. *C. Th.* de prætor. & quæſt.	l. 6. *C. Theod.* de Judæis &c. *eſt Conſtantii.*
			l. 4. -- de matern. bon.	l. 2. C. ſi adverſ. vendit. *eſt Conſtantini, Conſtantii & Conſtantis*
			l. 5. -- de annon. & tribut.	
			l. 18. & 19. de appellationib.	
			l. 5. C. de annon. & tribut. *ſunt Conſtantii.*	l. 3. *C. Theod.* ad L. Jul. de adulter.
			l. 15. C. de teſtamentis. *eſt Conſtantini.*	l. 31. C. ad L. Jul. de adulter.
			CONSTANTIUS ET CONSTANS.	
14	1093	4	340 Acindinus.	L. Aradius Valerius Proculus.
			Conſtantinus Junior occiditur menſe Aprili, hinc vitium ineſt legibus, quæ ejus nomen præferunt.	
			l. 6. C. de dilationib. *eſt Conſtantini, Conſtantii & Conſtantis.*	l. 3. *C. Th.* de honor. codic.
				l. 3. -- de cuſtod. reor.
				l. 1. -- de ſepulchr. viol.
			l. 3. *C. Theod.* de dilationib. *eſt Conſtantini & Conſtantis.*	l. 5. -- de petit. & ultr. dat.
				l. 3. -- de advoc. fiſc.
			l. 1. -- de immun. conc.	l. 2. C. de ſepulchr. violat. *ſunt Conſtantii.*
			l. 3. C. de cuſtod. reorum. *ſunt Conſtantini.*	l. 1. *C. Th.* de ſalgam. hoſp. n. pr. *Inſcriptio falſa. lege. Impp. Conſtantius & Conſtans A. A.*
			l. 21. *C. Theod.* de appellat.	
			l. 29. & 30. -- de decurionibus.	
			l. 20. & 21. C. de decurionibus. *ſunt Conſtantii & Conſtantis.*	l. 5. & 6. *C. Th.* de prætorib. & quæſt.
				l. 20. -- de appellationibus.
15	1094	5	341 Marcellinus.	Probinus.
			l. 20. C. de appellationib.	l. 1. *C. Theod.* de tabular. &c.
			l. 6. *C. Th.* de donationib.	
			l. 5. -- quor. appell. n. recip.	l. 2. -- de pagan. ſacrif.
				l. 1. C. de tabular. ſcrib.
			l. 31. & 32. -- de decurion.	

Ind. P.R.C: A.J: P.C.N.

1 | 1095 | 6 — 342 Imp. Fl. Constantius A. III. — Imp. Fl. Constans Aug. II.

l. 33. & 34. *C. Th.* de decurionib. *est Constantis & Constantis.*
l. 1. C. de formul. & impetr. act. subl. *est Constantii.*

l. 6. *C. Theod.* de petit. & ultr. dat. *est Constantis.*
l. 6. - - quor. appell. n. recip. *est Constantis & Constantini. Huc referri debet l. 3. C. Theod.*

2 | 1096 | 7 — 343 M. Mœcius Memmius Romulus. — Furius Placidus.

l. 1. *C. Theod.* de lenonib.
l. 1. C. de episcop. & cleric.
l. 1. de privileg. dom. Aug. *vide de his supra ad ann.* 340.
l. 22. *C. Theod.* de appellat. *est Constantis & Constantis.*
l. 2. - - de fals. monet.
l. 5. - - de extraord. s. ford. muner.

l. 8. *C. Theod.* de episc. eccles. & cleric. *sunt Constantii.*
l. 35. & 36. - - de decurionib.
l. 4. C. de legationib. *sunt Constantis & Constantis. Ad hunc annum refert Gothofredus l. 6. C. ub. caus. fisc.*

1097 | 8 — 344 Leontius. — Sallustius.

l. 7. *C. Theod.* quor. appell. n. recip.
l. 3. - - de excusat. artific.
l. 2. C. quor. appell. n. recip.
l. 2. C. de excusat. artific. *sunt Constantis & Constantis.*

l. 2. *C. Theod.* de concuss. advoc. *est Constantii.*
l. 37. - - de decurionib. *est Constantis & Constantini.*
l. 2. C. de lucr. advocat. *est hæc lex Constantii non Constantini.*

3 | 1098 | 9 — 345 Amantius. — Albinus.

l. 7. *C. Theod.* de petit. & ultr. dat.
l. 5. - - de exactionib.

l. 3. C. de exactor. tributor. *sunt Constantii.*
l. 23. *C. Theod.* de appellat.

4 | 1099 | 10 — 346 Imp. Fl. Constantius Aug. IV. — Imp. Fl. Constans Aug. III.

l. 6. *C. Theod.* de extraord. s. ford. mun.
l. 4. - - de fid. test.
l. 38. - - de decurionib.
l. 1. C. de Palatin. S. largit. *sunt Constantis & Constantis.*

l. 3. *C. Th.* de pagan. sacrif. &c. *est Constantis.*
l. 4. - - de bonis vacantib.
l. 18. C. de pœnis. *est Constantii.*
l. 4. *C. Th.* de pagan. sacrif. &c. *est Constantis.*

Hæc lex directa est ad Taurum P. P. & data Constantio IV. & Constante II. A. A. Coss. sed quum Taurus a. 353. præfectus prætorio tantum esse cœperit, referenda est ad a. 353. & legendum Constantio VI. & Constante Coss.

l. 1. C. de pagan. sacrif. & templ.
l. 1. *C. Th.* ne conlat. translat. *est Constantii & Constantis.*

5 | 1100 | 11 — 347 Rufinus. — Eusebius.

l. un. *C. Theod.* de bonis milit.
l. 2. C. de hereditat. decurion.

l. 8. *C. Theod.* quor. appell. n. recip.

6 | 1101 | 12 — 348 Fl. Philippus. — Fl. Salia.

l. 24. *C. Theod.* de appellat.
l. 6. - - de jur. fisc.

l. 2. *C. Theod.* si petit. soc. fin. hered.

7 | 1102 | 13 — 349 Limenius. — Aco Catullinus.

l. 2. & 3. *C. Theod.* de re milit.
l. un. - - de præb. salar.
l. 1. & 2. - - de revoc. donat. *sunt Constantis & Constantis.*
l. 3. - - de suscept. præpos.
l. 6. - - de filiis militar.
l. 4. - - de cohort. princip.
l. 3. - - de divers. offic.
l. 5. - - de matern. bon.
l. 2. - - de sepulchr. viol.
l. 6. - - de fals. monet.
l. 2. - - de rapt. virgin.
l. 6. - - de exactionib.
l. 9. - - de episcop. eccles.
l. 4. C. de exactorib. tributor. *sunt Constantii.*

l. 39. *C. Theod.* de decurion.
l. 11. *C. Theod.* de jurisdict.
l. un C. de præbend. salar.
l. 10. C. de re militar.
l. 7. C. de revocand donat.
l. 2. *C. Theod.* de long. temp. pr.
l. 6. - - de operibus public. *sunt Constantis & Constantis.*
l. 2. C. de operib. public.
l. 3. C. unde liberi.
l. 15. C. de jur. deliber.
l. 3. C. de heredit. decur.
l. 3. C. de sepulchr. violat. *sunt Constantii.*
l. 1. *C. Theod.* de dotib.

8 | 1103 | 14 — 350 Sergius. — Nigrinianus.

Constans occiditur, CONSTANTIUS solus.

l. 4. *C. Theod.* de re militar.

9 | 1104 | 15 — 351 Post consulatum Sergii. — Nigriniani.

10 | 1105 | 16 — 352 Imp. Fl. Constant. Aug. V. — Fl. Constantius Gallus Cæsar.

l. 5. C. qui testam. facer. poss.
l. 2. C. de libert. & eor. liber.

l. 5. *C. Theod.* de infirm. his quæ sub.
l. 6. *C. Theod.* de veteran.

In aliis editionibus legitur Constante II.

l. 2. C. de capiend. & distr. pignor.

11 | 1106 | 17 — 353 Imper. Fl. Constantius Aug. VI. — Fl. Constantius Gallus Cæsar II.

l. 7. *C. Theod.* de veteran.
l. 2. - - de testim. ex trib.
l. 3. C. de veteran.
l. 5. *C. Theod.* de pagan. sacrif.

l. 40. - - de decurionib.
l. 7. - - de exactionib.
l. 10. - - de episcop. eccl. & cleric.
l. 8. - - de petit. & ultro dat.

Gothofredus putat huic legi datæ Sinnio male subscribi Constantio A. VI. eo quippe anno in Italia erat Constantius, & illam refert ad annum 352. uti & l. 3. C. Theodos. de privil. eor. qui in sacr. palat. & l. 1. C. Theod. de sponsalib. *ad hunc annum refert.*

l. 9. *C. Th.* quor. appell. n. recip.
l. 1. - - de tironib.

l. 7. *C. Th.* de prætor. & quæstor.
l. 41. *C. Th.* de decurionibus.

Gothofredus hanc legem collocat inter leges datas anno 353. sed adjicit, malim hanc referre ad annum sequentem. Notetur: Constantium Gallum Cæsarem a quibusdam Constantem dici, & propterea hunc annum non confundendum esse cum a. 320. qui in subscriptionibus legum dici solet Constantio A. VI. & Constantino Cæs. Coss.

12 | 1107 | 18 — 354 Imper. Fl. Constantius Aug. VII. — Fl. Constantius Gallus Cæsar III.

Gallus occiditur. Constantius iterum solus.

l. 1. C. de hereditat. decurion.

In quibusdam editionibus τὸ III. abest.

l. 6. *C. Theod.* de annon. & tribut.

Tollendum est AA. Cæsar enim erat, non Augustus, consul posterior & Augustus nunquam fuit, nam hoc anno occisus est.

l. 42. *C. Theod.* de decurionib.
l. 4 - - de divers. offic.
l. 6. - - de divers. offic.

l. 1. *C. Theod.* de agentib. in reb.
l. 2. - - de indulgent. crimin.

Hanc Gothofredus refert ad ann. 353.

l. 10. *C. Th.* quor. appell. n. recip.
l. 1. - - de rapt. v. matrim. sanctim.

l. 11. *C. Th.* de episcop. eccles. & cleric.
l. 3. C. ad SC. Tertullian.

A Gothofredo refertur ad ann. 353.

l. 5. *C. Th.* de divers. offic.
l. 7. - - de curs. public.

l. 1. *C. Theod.* de præd. navicul.

13 | 1108 | 19 — 355 Arbetio. — Mavortius Lollianus.

Julianus Cæsar creatur.

l. 2. *C. Theod.* de jurisdict.

Gothofr. in Cod. Theod. ad hanc legem observavit, Juliano emendandum esse in Lolliano.

l. 2. *C. Theod.* de incest. nupt.
l. 1. - - de curiosis.
l. 2. - - de erogat. milit. annon.
l. 7. - - de donationib.
l. 3. - - de revocand. donationib.
l. 6. - - de famos. libell.
l. 8. - - de exactionibus.
l. 25. & 26. - - de appellationib.

l. 2. *C. Th.* de his q. per met. judic.
l. 11. & 12. *C. Theod.* quor. appellat. n. rec.
l. 43. - - de decurionib.
l. 1. - - de legat. & decret. legat.
l. 2. - - de pistorib. & catabolens.
l. 13. - - de episcop. eccl. & cleric.
l. 8. C. ubi caus. fiscal.

Male inscribitur Constantinus pro Constantius, quæ nomina sæpissime confunduntur.

l. 21. & 22. C. de appellationib.
l. 8. C. de revocand. donat. *

** Huic male inscribitur Constantinus & Constantius, vel iidem, quod ad illos refertur.*

l. 1. C. de curios. & station.

Hæc inscribitur Imp. Constantinus perperam.

l. 6. C. qui testam. facer. poss.

14 | 1109 | 20 — 356 Imp. Fl. Constantius Aug. VIII. — Fl. Claudius Julianus Cæsar.

l. 3. *C. Th.* de sepulchr. violat.

Gothofredus hanc legem collocat a. 356.

l. 1. *C. Th.* si quis pecun. contrav.
l. 2. - - de bonis proscriptor.
l. 7. - - de extraord. siv. sord. mun.
l. 2. - - de legat. & decret. legation.
l. 6. - - de pagan. sacrif. & templ.

l. 8. & 10. *C. Theod.* de prætorib. & quæstor.
l. 9. *C. Theod.* de prætor. & quæstorib.
l. 5. *C. Theod.* de divers. rescript.

15 | 1110 | 21 — 357 Imp. Fl. Constantius Aug. IX. — Fl. Claudius Julianus Cæsar II.

l. 11. *C. Th.* de prætor. & quæstor.
l. 2. - - de curiosis.
l. 5. - - de numerar. actuar.
l. 8. & 9. - - de curs. public.
l. 4. - - de malefic. & mathemat.
l. 8 - - de extraord. siv. sord. mun.

l. 27. *C. Theod.* de appellat.
l. 1. - - de lustral. conlat.
l. 9. - - de navicular.
l. 3. - - de censu siv. adscript.
l. 2. - - de gladiatorib.
l. 13 & 14 *C. Th.* de episc. eccl. & cler.

Gothofredus ait ad a. 356. legem esse referendam.

l. 7. *C. Theod.* de Judæis, cœlic. & Samar.
l. 2. *C. Theod.* de episcop. & cler.
l. 1. C. de apostatis.

l. 2. C. de agricol. & censit.
l. 2. C. de curiosis.
l. 6. C. de malefic. & mathem.
l. 1. *C. Th.* de decur. urb. Rom.

Hanc ad a. 360. refert Gothofredus.

l. 3. *C. Th.* de bonis proscriptor.
l. 3. *C. Th.* de erogat. milit. annon.
l. 7. - - de jur. fisc.
l. 5. C. de malefic. & mathemat.
l. 8. C. de excusat. muner.
l. 5. *C. Th.* de malefic. & mathem.

l. 4. C. de sepulchr. violat.
l. 3. C. de curs. public.
l. 3. *C. Theod.* de jurisdict.
l. 2. - - qui petant &c.
l. 4. - - de sepulchr. violat.
l. 3. C. de navicular.

1 | 1111 | 22 — 358 Post consulatum Constantii A. IX. — & Juliani Cæs. II.

l. 10. *C. Theod.* de curs. public.

Ti. Fabius Datianus. — Neratius Cerealis.

l. 4. *C. Theod.* de erogat. milit annon.
l. 6. - - de cohortal. princip.
l. 7. - - de divers. offic.

l. 4. *C. Theod.* de revocand. donation.
l. 6. *C. Theod.* de malefic. & mathemat.

Hujus legis subscriptionem sollicitat A. Valesius ad Ammian. Marcell. l. 19. p. 173.

l. 4. *C. Theod.* de bonis proscriptor.
l. 2. - - de murilegul.
l. 13. - - quor. appell. n. recip.
l. 44. 45. 46. de decurionibus.

l. 2. C. de cohortalibus princip. &c.
l. 1. *C. Th.* de inoffic. dotib.
l. 1. C. de inofficios. dotib.
l. 7. C. de malefic. & mathem.

2 | 1112 | 23 — 359 Flavius Eusebius. — Fl. Hypatius.

l. 14. 15. 16. *C. Theod.* de prætorib. & quæstoribus.
l. 3. 4. 5. *C. Theod.* de curiosis.
l. 5. - - de erogat. milit. annon.
l. 9. - - de extraordin. siv. sord. munerib.

l. 28. *C. Theod.* de appellationib.
l. 47. - - de decurionib.
l. 1. *C. Theod.* de [illegible] coctor. urb. Rom.
l. 1. C. de offic. prætor.
l. 3. C. de curiosis.

3 | 1113 | 24 — 360 Imper. Flav. Constantius Aug. X. — Flav. Claudius Julianus Cæsar III.

l. 1. *C. Theod.* de patrocin. vicor.
l. 2. - - de lustral. conlat.
l. 11. - - de episcop. eccles. &c.
l. 3. C. de episcop. & cleric.

l. 1. C. de erogat. militar. annon.
l. 2. *C. Theod.* de inoffic. dotib.
l. 6. *C. Theod.* de erogat. milit. annon.

4 | 1114 | 25 — 361 Flavius Taurus. — Flavius Florentinus.

l. 4. *C. Theod.* de inoffic. testam.
l. un. - - de inoffic. donation.
l. 12. & 13. *C. Theod.* de prætorib. & quæstoribus.
l. 1. *C. Theod.* de metatis.
l. 7. - - de cohortalib. princ.
l. 7. - - de annon. & tribut.
l. 1. - - de public. comparat.
l. 1. - - de protostasia.

l. 14. *C. Theod.* quor. appellat. non recip.
l. 48. & 49. *C. Th.* de decurionib.
l. 3. *C. Th.* de lustral. conlat.
l. 7. - - de operib. public.
l. 16. - - de episcop. eccles. & cler.
l. 14 C. de episcop. & cleric.
l. 9. C. de inofficios. donationib.
l. 7. C. de dignitatib.

Constantius morbo corripitur, JULIANUS solus.

5 | 1115 | *Jul.* 1 — 362 Mamertinus. — Nevitta.

l. 1. *C. Th.* de domin. rei quæ posc.
l. 14. - - ad SCt. Claudian.
l. 1. - - de domestic. & protector.
l. 7. - - de erog. milit. annon.
l. 6. & 7. *Cod. Th.* de numerar. actuar. &c.

l. 12. 13. 14. *C. Th.* de curs. public.
l. 1. *C. Theod.* de exhibend. v. transmitt. reis.
l. 5. *C. Theod.* de bon. proscriptor.
l. 1. - - de locat. fundor. jur. emphyt.

l. 2. *C. Th.* de immunit. concess. l. 50. 51. 52. 53. 54. *C. Theod.* de decurionib.
l. 10. -- de extraord. siv. sord. munerib. l. 1. *C. Theod.* de auro coronar.
l. 2. -- de conlat. fundor. patrim. l. 4. *C. Theod.* de lustral. conlat.
l. 2. -- de protostasia. l. 4. & 5. *C. Th.* de medic. & profess.
l. 29 & 30 -- de appellation. l. 9. & 10. *C. Th.* de operib. public.
l. 5. *C. Th.* de fid. test. & instrum. l. 4. C. de oper. publ. *

* *Male inscribitur Constantius & Constans AA. inscribenda est Julianus A.*

l. 22. & 23. de decurionib. l. 1. *C. Th.* si cert. petat. de suffrag.
l. 7. C. de professorib. & medic. l. 3. -- de contrah. empt.
l. 8. C. de dignitatib. l. 5. C. de pedan. judicib.
l. 4. C. de curs. public. l. 1. de consortib. ejusd. lit.
l. 8. *C. Th.* de erogat. milit. annon. l. 2. C. de his qui per met. judic. non appell.
l. 1. *Cod. Th.* de proxim. comit. disposit. l. 3. C. de collat. fundor. patrim.

Mors Juliani. JOVIANUS Imperator.

6 | 1116 | *Jov.* 1 | 363 Imp. Fl. Claudius Julianus Aug. IV. Secundus Salustius.

l. 2. *C. Theod.* de cognitor. & procur.

Apud Gothofr. legitur Juliano A. III.

l. 2. *C. Theod.* de dotibus. l. 15. & 16. *C. Theod.* de curs. public.
l. un. -- de long. consuetud. l. 5. *C. Theod.* de sepulchr. violat.
l. 2. -- de agentib. in reb. l. 2. -- de metall. & metallar.
l. 8. -- de numerar. actuar. &c.

Hæc lex falso tribuitur Juliano, qui jamjam VI. Kal. Jul. ex vulnere obierat. Quare Joviano adscribenda, cujus nomen cum Juliani solet confundi.

l. 3. & 4. *C. Theod.* sin. cens. v. reliq. fund. l. 1. *C. Theod.* de indulgent. debitor.
l. 1. *C. Theod.* de conlat. donatar. l. 31. -- de appellationib.
l. 55. & 56. *C. Th.* de decurionib.

l. 56. data XII. Kal. Jun. & inscripta Julianus peccat in uno vel altero.

l. 2. *C. Theod.* de ponderatorib. & aur. illat. l. 3. C. sin. cens. vel reliqu. fund. comp.
l. 3. -- de suar. pecuar. &c. l. 5. C. de sepulchr. violat.
l. 2. -- de itiner. muniend. l. 24. C. de decurionib.
l. 23. C. de procuratorib. l. 7. C. de ædific. privat. *

* *Hæc lex a Juliano jamjam mortuo non potuit dari VI. Kal. Nov.*

l. 12. C. de except. seu præscript. l. 2. C. de ponderator. & aur. illat. *

* *Hæc data legitur Salone a Juliano VIII. Kal. Maj. Sed Julianus ibi esse non potuit.*

Obitus Joviani. VALENTINIANUS Imper. qui assumit socium fratrem VALENTEM.

7 | 1117 | *Val.* 1 | 364 Imp. Fl. Jovianus Aug. Fl. Varronianus N. P.

N. P. id est Nobilissimus Puer : *erat enim, teste Ammiano, admodum parvulus, usque adeo, ut vagitu suo pertinaciter reluctaret, ne in curuli sella veheretur ex more.*

l. 2. C. de consortib. ejusd. lit.

Jovianus mortuus erat, ideo additur Divo.

l. 2. *C. Theod.* de rapt. v. matrimon. sanctim. l. 1. *C. Theod.* de condit. in public. horr.
Add. l. 5. C. de episc. & cleric. l. 3. *C. Th.* de conlat. fund. patrim.
l. 2. *C. Theod.* de offic. rector. provinc. l. 2. -- de conlat. donat. v. relev.
l. 32. 33. 34. *C. Theod.* de appellat.
l. 4. -- de jurisdict. l. 1. *C. Theod.* de reparat. appell.
l. 7. -- de pact. & transact. l. 15. 16. *C. Theod.* quor appell. non recip.
l. 2. -- de cognitorib. & procur.
l. 2. 3. -- de domestic. & protector. l. 57. 58. 59. 60. 61. 62. *C. Th.* de decurionib.
l. 6. -- de privileg. eor. qui in S. palat. l. 3. 4. 5. *C. Theod.* de legat. & decret. legation.
l. un. *C. Th.* de equestr. dignitat.
l. 5. -- de re militar. l. 5. 6. *C. Theod.* de lustral. conlat.
l. 10. 11. 12. *C. Theod.* de erogat. militar. annon. l. 6. *C. Th.* de medic. & Professor.
l. 10. -- de navicular.
l. 8. *C. Theod.* de veteranis. l. 1. -- de privileg. corporator.
l. un. -- de privileg. apparit. &c. l. 3. 4. 5. 6. 7. *C. Theod.* de pistorib. & Catabolens.
l. 8. -- de cohortalib. princip.
l. 17. 18. 19. 20. 21. *C. Th.* de curs. public. l. 2. *C. Theod.* de calc. coctorib. urb. Rom.
l. 1. *C. Theod.* ne quid public. lætit. nunt. l. 1. *C. Theod.* de canon. frum. urb. Rom.
l. 3. *C. Theod.* de iis quæ administrant, v. offic. l. 1. 2. *C. Theod.* de annon. civic.
l. un. -- de naut. Tiberin.
l. 7. *C. Th.* de malefic. & mathem. l. un. -- de saccar. urb. Rom.
l. 1. & 2. -- quib. equor. us. l. 11. 12. 13. *C. Theod.* de operibus public.
l. 5. 6. 7. -- de pœnis.
l. 6 -- de bonis proscriptor. l. un. -- quor. us. interd. est.
l. 8. -- de jur. fisci. l. 17. -- de episcop. eccles. & cleric.
l. 2. -- de Cæsarianis.
l. 9. -- de petitionib. & ultr. dat. l. 1. C. de commerc. & mercator.
l. 8. -- de annon. & tribut. l. 24. C. de appellat. *
l. 9. -- de exactionib.

* *Hæc lex legitur data prid. non. Febr. ab Impp. Valentiniano & Valente AA. Sed Jovianus adhuc illo tempore vivebat.*

l. 5. C. de operib. public. l. 3. C. de erogat. mil. annon.
l. 1. C. de condit. in public. horr. l. 1. C. de apparitorib. magist. militar. &c.
l. 25. C. de decurionib. l. 9. *C. Theod.* de erogat. milit. annon.
l. un. C. de naut. Tiberin.
l. un. C. ut armor. us. insc. princip. interd. l. 2. C. de cond. in publ. hor.
l. 2. C. de erogat. milit. annon. *

**Inscriptio hujus legis falsa est. Jovianus enim mense Februario jamjam erat mortuus.*

l. 2. *C. Th.* de auro coronar. l. un. C. de equestr. dignitat.

8 | 1118 | 2 | 365 Imp. Fl. Valentinianus Aug. Imp. Fl. Valens Aug.

l. 2. *C. Theod.* de metatis.
l. 5. *C. Theod.* de jurisdict. l. 2. -- de tironib.
l. un. -- de nupt. gentil. l. 1. -- de desertorib. & occult.
l. un. -- ne colon. insc. dom. s. alien. l. 7. -- de filiis militar.
l. 28. -- de prætorib. & quæstoribus. l. 9. 10. 11. de numerar. actuar. &c.
l. un. -- de stratorib. l. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. *C. Theod.* de curs. public.
l. 6. 7. 8. *C. Theod.* de re militar.
l. 13. 14. de erogat. milit. annon. l. 1. *C. Theod.* de tractor. & station.
l. 1. -- de militar. vest. l. 8. -- de divers. offic. & apparitor.
l. 1. 2. *C. Theod.* de pascuis.

l. 1. -- de executorib. & exactionib. l. 3. 4. -- quib. equor. us. concess. est.
l. 2. -- ne quid publ. lætit. nunt. l. 7. & 8. -- de famos. libell.
l. 8. & 9. -- de pœnis.
l. 4. & 5. -- de iis quæ administr. v. offic. l. 9 & 10. -- de jur. fisc.
l. 2. -- de exhib. v. transmitt. reis. l. 2. & 3. -- de actorib. & procurator.
l. 4. -- de custod. reor. l. 10. -- de petitionib. & ultro dat.

Forte referenda est ad ann. 370. In quibusdam codicibus nulli Consules sunt subscripti, & inscriptio Impp. Valent. Theod & Arcad. A. A. A. ostendit ad hunc annum eam non pertinere.

l. 1. & 2. *C. Theod.* si vag. petat. mancip. l. 9. 10. 11. 12. *C. Theod.* de annon. & tribut.
l. 1. -- de fisc. debitorib. l. 1. 2. *C. Theod.* tribut. in ips. specieb. infer.
l. 3. -- de metall. & metallar.
l. 3. & 4. -- de murilegul. & gynæc. l. 10. 11. -- de exactionib.
l. 1. -- de his qui compensator. l. un. *C. Theod.* ne dam. provinc. infig.

Gothofredus hanc legem ad ann. 368. vel 370. refert & numerum II. vel III. addit.

l. 3. *C. Th.* de immunitat. concess. l. 2. 3. -- de reparat. appellat.
l. 11. -- de extraord. siv. sordid. munerib. l. un. -- de secund. lapsu.
l. 17. 18. -- quor. appell. n. recip.
l. 3. -- de relationib. l. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. *C. Theod.* de decurionib.
l. 35. -- de appellationib.

Vide Gothofredum, qui numeros Consulatibus adscribendos putat. Legem 63. & 64. refert ad ann. 373. 65. ad 365. 66. ad 368. 67. & 68. & 69. & 70. ad 365.

l. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. *C. Theod.* de susceptor. l. 11. *C. Theod.* de navicular.
l. 4. -- de cens. siv. adscript.
l. 3. -- de aur. coronat.

Quia data est ad Viventium P. P. Galliarum, quum hoc anno esset Germinianus, referenda est ad an. 368. vel 370.

l. 8. 9. 10. 11. 12. *C. Theod.* de pistorib. & Catabolens. l. 5. C. de precib. Imper. offer.
l. 1. & 2. C. de defensor. Civitat.
l. 3. *C. Theod.* de calc. coctorib. urb. Rom. l. 9. C. ubi caus. fiscal.
l. 6. C. de vectigalib. & commiss.
l. un. -- de jur. Ital. urb. Constantinopol. l. 2. C. de præscript. 30. & 40. annor.
l. 2. C. de relationib.
l. 3. & 4. *C. Theod.* de annon. civ. l. 3. C. quor. appellat. n. recip.
Referenda ad an. 368. l. 1. C. de exhibend. & transm. reis.
l. 15. 16. *C. Th.* de operib. publ. l. un. C. de emendat. propinq.
l. 1. -- de fid. Catholic. l. 8. C. de malefic. & mathemat.
l. 18. & 19. -- de episcop. eccles. & cleric. l. un. C. de famos. libell.
l. 19. C. de pœnis.
l. 1. C. de episcop. audient. l. 8. C. de jur. fisc.
l. 4. C. de Judæis & cœlicol. l. 6. C. de fid. & jur. hast. fiscal. *

* *Hujus legis inscriptio vel subscriptio falsa est. Hæc enim memorat Gratianum Augustum, qui hoc anno Augustus nondum erat.*

l. 1. C. de his qui ex publ. rationib. mut. pecun. l. 1. C. de metallar. & metall.
l. 3. & 4. C. de murilegul.
l. 6. C. de annon. & tribut. l. 3. C. de agricol. & censit.
l. 26. & 27. de decurionib. l. 2. C. ne rustican. ad ull. obseq.
l. 9. C. de excusat. muner. l. 1. C. de pasc. public. & privat.
l. 2. 3. de susceptor. præposit. &c. l. 3. C. de fund. patrimonialib.

Huic etiam legi in Codd. quibusdam consules adscripti non sunt.

l. un. C. de stratorib. l. 3. C. de curs. publ.
l. 1. C. de militar. vest. l. 1. C. de apparitorib. præf. prætor.
l. 2. 3. C. de numerar. actuar. &c. l. 3. C. de cohortalib. princip. *

* *Ex inscriptione hujus legis tolli debet nomen Gratiani, qui hoc anno Augustus nondum erat.*

l. 3. 4. 5. 6. de pact. & transact. l. 2. -- de militari veste.
l. 2. *C. Theod.* de postuland. l. un. -- de emendat propinquor.
l. 5. -- ad SC. Claudian. l. un. -- de mancip. thermar. urb.
l. 17. -- de postuland.
l. 3. -- de offic. rector. provinc. l. 14. & 17. -- de operib. publ.

Ad hunc annum Gothofredus refert etiam l. 2. C. Theod. de pact. & transact. licet nulla consulum nomina sint adscripta.

Ad hunc annum referendæ quoque sunt

l. 16. *C. Theod.* de erogat. militar. annon. l. 8. -- de annon. civ.
l. 7. -- de metall. & metallar. l. 5. C. de erogat. militar. annon.
l. 2. -- de fid. & jur. hast.

Sunt enim datæ ad Probum P. P. (Illyrici ; l. un. Cod. Theod. ne damn. provinc. infig. l. 2. C. ne rustican. ad ull. obseq.) cujus præfectura in hunc annum incidit, secundum l. 9. Cod. Theod. de cohortal. princip. &c. l. 28. Cod. Theod. de curs. publ. l. 5. Cod. Theod. de iis q. administr. l. 1. 2. C. Theod. si vag. petat. manc. l. 1. Cod. Theod. de his q. c. dispens. l. 3. Cod. Theod. de aur. coronar. l. 2. C. de defensorib. civit. l. 1. C. de his qui ex publ. ration. Gothofredus & præfecturam Probi & consequenter leges ei inscriptas ad ann. 368. refert, quem vide.

9 | 1119 | 3 | 366 Post consulatum Valentiniani & Valentis AA.

l. 13. *C. Theod.* de annon. & tribut.

Fl. Gratianus N. P. Fl. Dagalaiphus.

l. 6. *C. Th.* ad SC. Claudian. l. 11. & 12. -- de susceptor. præpos. &c.
l. 9. -- de veteranis.

l. 12. habet Degalaifo, uti editum est in Gothofredo.

l. 2. C. de magistrat. municipal. l. un. C. ubi de possess. agi oport.
l. 9. *C. Theod* de divers. offic. l. 1. *C. Theod* de postlim.
l. 15. -- de annon. & tribut. l. 10. -- de pœnis.

Pagius inscriptionem legendam vult. ad Viventium P. V.

l. 14. *C. Theod.* de annon. & tribut.

Gothof. hanc legem ad an. 371. referendam credit.

l. 2. *C. Theod.* de canon. frument. urb. Rom. l. 1. C. de canon. frument. urb. Rom. *

* *Inscriptio hujus legis mendosa est. Gratianus hoc anno nondum erat Augustus.*

l. 4. C. de agricol. & censit. l. 19. C. de postlim. revers. &c. *

* *Hæc lex inscripta habet nomina* IMP. GRATIANI, VALENTINIANI, THEODOSII AUGG. *quum tamen Augusti hoc anno fuerint Valentinianus & Valens.*

l. 8. *C. Th.* de accusat. & inscript. l. 9. *C. Th.* de accus. & inscripta :

Constitutiones VALENTINIANI & VALENTIS, quæ nullum habent diem vel consulem.

Lib. I. tit. 28. l. 1. & 2. Lib. IV. tit. 60. l. 1. Lib. VII. tit. 38. l. 1. Lib. X. tit. 1. l. 8. tit. 31. l. 25. 28. 29. 30. tit. 41. l. 9. tit. 70. l. 1. 2. 3. 4. 5. Lib. XI. tit. 12. l. 1. tit. 47. l. 5. 18. tit. 50. l. 1. tit. 58. l. 3. tit. 61. l. 3. 4. tit. 64. l. 4. tit. 65. l. 2. tit. 69. l. 5. Lib. XII. tit. 17. l. 1. tit. 38. l. 1. 2. 3. 4. 5. tit. 51. l. 5. 6.

10 | 1120 | Val. 4 Gr. 1

367 Post consulatum Gratiani NP. & Dagalaiphi.

GRATIANUS *creatur Augustus IX. Kal. Sept.*

l. 3. *C. Th.* de ponderat. & aur. illat. l. 16. *C. Theod.* de annon. & tribut.

Fl. Lupicinus. Fl. Valens Jovinus.

l. 7. *C. Theod.* de privileg. eor. q. in S. palat.
l. 9. 10. -- de re militar.
l. 3. & 4. -- de tironib.
l. un. -- de ingrat. liber.
l. 3. -- ad leg. Cornel. de fals.
l. 4. -- de advocat. fisc.
l. 1. -- de equor. conlat.

l. 13. & 14. -- de susceptorib. præposit. &c.
l. 1. -- si curial. relict. civit.
l. 4. & 5. -- de præd. navicular.
l. 5. -- de cens. siv. adscript.
l. 4. -- de furt. pecuar. &c.
l. 2. C. de bonis libertor.
l. un. C. de ingrat. liber.

Hæc lex data legitur XII. Kal. Sept. & inscriptionem habet Valentiniani, Valentis & Gratiani A. A. sed mendosa est, quia Gratianus demum IX. Kal. Sept. Augustus factus est.

l. 5. C. de susceptorib. præpos. & arcar.
l. 1. C. de præd. & omn. reb. navicul.
l. 2. C. de mancip. & colon. patrim.

In quibusdam codd. consules subscripti non sunt huic legi. Hanc legem illustrat Petitus in Comm. ad leges AA. & ostendit Gratianum nondum dici potuisse Augustum: hocque rescriptum non fuisse datum Romæ, Valentiniano in Galliis morante.

l. 3. *C. Th.* de indulgent. crimin.
l. 11. -- de pœnis.
l. 11. -- de iur. fisc.

l. 4. -- de metall. & metallar.
l. 2. C. de metallar. & metall.

11 | 1121 | V. G. 5. 2.

368 Post Consulatum Luciani & Joviani.

l. 29. *C. Theod.* de curs. public.

Imp. Fl. Valentinianus Aug. II. Imp. Fl. Valens Aug. II.

l. 30. *C. Theod.* de curs. publ.
l. 4. -- de indulgent. crimin.
l. 19. quor. appell. n. recip.
l. 1. C. de offic. comit. rer. privat.
l. 3. C. de defensorib. civit.

l. 6. C. de postuland.
l. 4. C. quor. appell. non recip.
l. 28. & 29. C. de decurionib.
l. 4. C. de fund. patrimonialib.
l. 5. *C. Theod.* de tironib.

Ita etiam describitur l. un. C. Theod. ne damn. provincial. infllig.

12 | 1122 | V. G. 6. 3.

369 Valentinianus N.P. Victor.

l. 4. & 5. *C. Theod.* de offic. rector. provinc.
l. 1. *C. Theod.* de fructib. & lit. expens.
l. 2. -- de legitim. heredib.
l. 8. -- de privil. eor. q. in S. Palat.
l. 15. -- de erogat. milit. annon.
l. 10. -- de veteranis.
l. un. -- de obligat. equor.
l. 10. -- de divers. offic. & apparit.
l. 3. -- ne quid publ. lætit. nunt.
l. 7. -- de fals. monet.
l. 1. -- de quæstionib.
l. 2. -- de abolitionib.
l. 7. -- de bon. proscriptor.
l. 1. -- de incorporat.
l. 11. -- de petition. & ultr. dat.
l. 2. -- de fisc. debitorib.
add. l. 7. C. de vectigal. & commiss.
l. 1. *C. Theod.* de fid. & jur. hast.
l. 5. & 6. -- de metall. & metallar.
l. 1. -- de vestib. olober. & aurat.
l. 1. -- ne oper. a conlat. exig.
l. 1. -- de discussorib.
l. 4. -- de reparat. appellat.
l. 20. -- quor. appellat. n. recip.

l. 6. -- de fid. test. & instrumentor.
l. 15. -- de susceptorib. præpos. &c.
l. 7. -- de lustral. conlat.
l. 7. -- de medic. & professor.
l. 12. & 13. -- de navicular.
l. 13. -- de pistorib. & catabolensib.
l. 2. -- de centonar. & dendrofor.
l. 5. -- de annon. civic. & pan. gradil.
l. 2. -- de aquæductu.
l. 2. C. de episcop. audient.
l. 2. C. de fructib. & lit. expens.
l. 3. C. de relationib.
l. 4. C. ad leg. Jul. majestat.
l. 3. C. de abolitionib.
l. 7. C. de bon. proscriptor.
l. 4. C. de convenienð. fisc. debit.
l. 5. C. de fid. & jur. hast. fiscal.
l. 3. C. de bon. vacantib.
l. un. C. ne oper. a collatorib. exig.
l. 1. C. de discussorib.
l. 8. de professorib. & medic.
l. 1. C. de vestib. holober. & aurat.
l. 4. C. de erogat. milit. annon.
l. 5. C. de feriis.
l. un. *C. Theod.* de classic.

Add. l. 2. C. Theod. de legitim. heredib. l. 15. C. Theod. de erogat. milit. annon. quæ hoc anno latæ eandem habent inscriptionem.

13 | 1123 | V. G. 7. 4.

370 Imp. Fl. Valentinianus Aug. III. Imp. Fl. Valens III. Aug.

l. 6. *C. Theod.* de tironib.
l. 2. -- de tabular. logograph. & censual.
l. 31. -- de curs. public.
l. 2. -- ne oper. a conlator. exig.
-- de patrocin. vicor.
l. 71. & 72. -- de decurionib.
l. 8. -- de lustral. conlat.
l. 8. 9. 10. -- de medic. & professorib.
l. 6. -- de cens. sive adscript.

l. 1. -- de stud. liberal. urb. Rom.
l. 20. -- de episcop. eccles. & cler.
l. 7. C. de postulando.
l. 9. & 10. C. de prof. & med.
l. 1. C. de tironib.
l. 73. *C. Th.* de decurionib.
l. 16. *C. Theod.* de erogat. militar. annon.

Confer annum 365. ad quem hæ leges relatæ.

l. 2. -- de fid. & jur. hast.
l. 7. -- de metall. & metallar.
l. 6. -- de annon. civic. & pan. gradil.

l. 5. C. de erogation. militat. annon.
l. 6. C. de fid. & jur. hast. fiscal.

Pagius l. 63. C. Th. de decurion. ad hunc annum refert, Gothofredus autem ad ann. 373.

14 | 1124 | V. G. 8. 5.

371 Imp. Fl. Gratianus. Aug. II. Sept. Anicius Petronius Probus.

l. 3. *C. Th.* de denuntiat. v. edit. rescript.
l. 1. -- de nuptiis.
l. 1. -- de natur. fil. & matr. eor.
l. 32. -- de curs. public.

l. 11. -- de divers. offic. & apparit.
l. 9. & 10. -- de malefic. & mathemat.
l. 5. -- de indulgent. crimin.

v. Pagi dissert. hypat. h. l. & Gothof. Chronolog. Cod. Theod. ad a. 371.

l. 5. -- de murilegul.
l. 17. -- de annon. & tribut.
l. 1. -- de conlat. æris.
l. 74. 75. 76. -- de decurion.

l. 14. -- de naviculariis.
l. 7. -- de cens. siv. adscript.
l. 1. & 2. -- de scenicis.
l. 1. -- de equis curulib.

l. 21. -- de episcop. eccles. & cleric.
l. 18. C. de nuptiis.
l. 13. C. de oper. libertor.
l. 7. C. qui testam. fac. poss.
l. 3. C. de general. abolit.
l. 31. C. de decurionib.
l. un. C. de colon. Illyrican.

l. 4. C. de omn. agr. desert.
l. 6. C. de curs. public.
l. 1. C. de divers. offic.
l. 7. C. de serv. fugitiv.
l. 5. *C. Th.* de custod. reor.
l. 4. C. de custod. reor.
l. 2. C. de sentent. ex peric. recitand.

15 | 1125 | V. G. 9. 6.

372 Domitius Modestus. Arintheus.

l. 19. 20. 21. *C. Th.* de prætorib. & quæstorib.
l. 1. *C. Theod.* de præfect. prætor. s. urb.
l. 1. -- de quæstor. magistr. officior.
l. un. -- de magistr. scrinior.
l. 1. -- de comitib. rei milit.
l. 4. -- de honorar. codicill.
l. 11. -- de re militar.
l. 8. -- de filiis militar. apparitor.
l. 12. -- de cohortalib. princip. cornic.
l. 12. 13. -- de divers. offic.
l. 2. -- de locat. fundor. jur. emphyt.

l. 6. 7. -- de murilegul.
l. un. -- ne conlocat. per logogr.
l. 77. 78. -- de decurionib.
l. 9. -- de lustral. conlat.
l. 6. -- de præd. navicular.
l. 1. -- de naufrag.
l. 14. -- de pistorib. & catabolensib.
l. 2. -- de stud. liberal. urb. Rom.
l. 7. -- de annon. civic. & pan. gradil.
l. 1. -- de spectaculis.
l. 22. -- de episcop. eccles. & cler.
l. 3. *C. Theod.* de hæreticis.

Hæc lex tribuitur Impp. Valentiniano & Valenti data Coss. Modesto & Arintheo id est Anno Christi 372. at quia Gratianus anno U. C. 1120. Ch. 367. a patre Valent. Augustus fuit appellatus ante diem XIII. Kal. Sept. Ambianis, hujus nomen in fronte legis non fuit omittendum.

l. 2. C. de naufragiis.
l. 5. C. de murilegulis.
l. 1. C. de præf. præt. s. urb.
l. 1. C. de comitib. rei milit.

l. 4. C. de cohortal. princip. & cornicul.
l. 5. C. de offic. rector. provinc.

1 | 1126 | V. G. 10. 7.

373 Imp. Fl. Valentinianus Aug. V. Imp. Fl. Valens Aug. IV.

l. 22. & 23. *C. Th.* de prætorib. & quæstor.
l. 11. *C. Th.* de veteranis.

Gothofredus mallet hanc legem referre ad a. 368. v. 370. licet, ut scribit, consulatus hic diserte huic legi subnotatus sit.

l. 10. & 11. *C. Th.* de accusat. & inscript.
l. 5. & 6. *C. Th.* de reparat. appell.
l. un. *C. Th.* ne præfect. exactor. v. curios.
l. 1. *C. Th.* ne S. Bapt. iteret. *Hanc etiam l. Gothofred. mallet ad a. 370. referre.*
l. 2. C. de apparitor. præfect. prætor.

l. 73. *C. Th.* de decurionib. *referenda videtur ad annum 370. arg. ordinis.*
l. 63. *C. Th.* de decurionib. *subscripta Valentiniano & Valente A. A. Coss. licet annis 365. 368. 370. & 373. simul consulatum &c. gesserint, ad hunc annum refertur a Gothofredo.*

2 | 1127 | V. G. 11. 8.

374 Imp. Fl. Grat. Aug. III. C. Æquitius Valens.

l. 1. *C. Theod.* de sentent. ex peric. recit.
l. 33. -- de curs. public.
l. 12. -- de accusationib.
l. 1. -- ad L. Cornel. de sicar.
l. 8. *C. Th.* de falsa moneta. *referrem huc l. 2. Cod. de commerc. & mercatorib. nisi obstaret legislator Theodosius.*

l. 1. -- de his qui latron. v. al. crim.
l. 8. -- de murilegul.
l. 1. -- de fabricensib.
l. 5. -- de relationibus.
l. 36. -- de appellationib.
l. 21. & 22. -- quor. appellat. n. recip.
l. 10. -- de lustral. conlat.
l. 4. -- de excusat. artific.

l. 3. *C. Th.* de rapt. virgin.

Chilo vicarius Africæ dicitur in hac lege: sed mendosa est inscriptio, ut innumeris in locis Cod. Theod. scribendumque est Chiloni proconsuli Africæ, ut patet ex inscriptione legis 7. Cod. Theod. de præd. navicul. Valesius ad Ammianum XXVIII. 1.

l. 18. *C. Theod.* de operib. publ.
l. 3. C. de sentent. ex peric. recitand.
l. 2. C. de infantib. exposit.

l. 19. C. de his qui accus. n. poss.
l. 8. C. ad leg. Corn. de sicar.
l. 1. C. de his qui latr. v. al. crim. r. occult.

Constitutiones VALENTINIANI, VALENTIS & GRATIANI, quæ carent die & consule.

Lib. I. tit. 39. l. 1. & 2. Lib. VI. t. 61. l. 7. Lib. X. tit. 2. l. 5. tit. 3. l. 6. tit. 26. l. 2. tit. 41. l. 10. tit. 70. l. 6. Lib. XI. tit. 2. l. 2. tit. 5. l. 2. tit. 7. l. 5. tit. 8. l. 1. tit. 47. l. 6. 7. 8. 9. 10. Lib. XII. tit. 4. l. 1. tit. 17. l. 2. 3. tit. 38. l. 3. 4. tit. 51. l. 8. tit. 55. l. 1. tit. 56. l. 2.

Moritur Valentinianus. VALENTINIANUS Junior creatur Imperator.

VALENS, GRATIANUS, VALENTINIANUS.

3 | 1128 | V. G. 12. 9.

375 Post consulatum Gratiani Aug. III. & Æquitii.

l. 7. *C. Theod.* de tironib.
l. 79. -- de decurionib.
l. 7. -- de præd. navicular.
l. 6. C. de susceptorib. præpos. &c.

l. 2. C. de præd. & omnib. reb. navicul.
l. 5. C. de cohort. princ. & cornic.
l. 16. *C. Theod.* de suscept. præpos. &c.

Ind. P.R.C: A.J: P.C N.

Ind.	P.R.C.	A.J.	P.C. N.	
4	1129	Val. 13 Grat 10 Val. 1	376 Imp. Fl. Valens Aug. V.	Imp. Fl. Valentinian. (Junior.) Aug.
			l. un. C. *Theod.* ne in sua causa quis jud.	l. 23. - - de episcop. eccles. & cleric.
			l. 1. C. h. t. hanc legem refert ad ann. 378.	l. 23. C. ad leg. Corn. de fals.
			l. 13. - - de accus. & inscript.	l. 16. C. de quæstionib.
			l. 1. & 2. - - de præt. crim. maj. serv.	l. 1. C. de spectaculis.
			l. 2. - - de quæstionib.	l. 24. C. *Theod.* de prætorib. & quæstorib.
			l. 8. - - de metall. & metallar.	l. 3. C. de offic. præf. urb.
			l. 11. - - de medic. & professor.	l. 24. C. de probationib.
			l. 19. - - de operib. public.	l. 10. C. de testib.
			l. 3. - - de scenicis.	l. 4. C. *Theod.* ad l. Corn. de fals.
				l. 4. C. *Theod.* de hæreticis.
5	1130	Val 14 Grat 11 Val. 2	377 Imp. Fl. Gratianus Aug. IV.	Merobaudes.
			l. 6. C. *Theod.* de offic. rector. provinc.	l. 2. - - ne S. baptism. iteret.
			l. 1. - - lib. VI. tit. 2.	l. 1. C. ne S. baptism. iteret.
			l. 17. - - de erogat. milit. annon.	l. 5. C. de conveniend. fisc. debitor.
			l. 3. - - de militar. vest.	l. 5. C. de fund. patrimonialib.
			l. 34. - - de curs. public.	l. 10. & 11. C. de dignitatib.
			l. 14. - - de divers. offic. & apparit.	l. 2. C. de Palatin. S. largition.
			l. 3. - - de quæstionib.	l. 2. C. de militar. vest.
			l. 3. - - de fisc. debitorib.	l. 7. C. de curs. public.
			l. 3. - - tribut. in ips. specieb. inferr.	l. 8. C. de ædific. privat.
			l. 15. - - de pistorib. & catabol.	l. 6. C. de erogat. militar. annon. (&c.
				l. 24. *C. Th.* de episcop. eccl.
				l. 5. & 6. C. de episcop. & cleric. *
			* *Pertinet hæc lex ad annum 364, ubi vide. Est eadem, quæ extat in l. 2. C. Theod. de rapt. v. matrim. sanctimon. Perperam hunc subscribitur in Codice Justinianeo Gratiano A. III. imo IV. & Merobaude coss. quum debeat subscribi, uti in C. Theodos. Joviano & Varroniano Coss.*	
			Mors Valentis. GRATIANUS & VALENTINIANUS.	
6	1131	Grat. 12 Val. 3 & 4	378 Imp. Fl. Valens Aug. VI.	Imp. Fl. Valent. Aug. II.
			l. 35. *C. Th.* de curs. publ.	l. 37. - - de appellat. & pœn. ear.
			l. un. - - vict. civilit. crimin. ag. poss.	l. 23. 24. 25. quor. appellat. n. recip.
			l. 12. - - de pœnis.	l. 7. - - de fid. test. & instrum.
			l. 1. - - de domib. ad rem priv. pertin.	l. 1. C. ne quis in sua caus. judic.
			l. 9. - - de metall. & metallar.	
			l. un. C. Th. eod. hanc legem ad annum 376. refert. Quum dies V. Id. Aug. ultimus fuerit, quo Valens Aug. apparuit, male in inscriptione hujus legis dat. Kal. Dec. legitur adhuc nomen Valentis, uti & in seq. data prid. Kal. Jan.	
			l. un. C. quand. civil. act. crimin. præjud.	l. 2. C. de advocat. diversor. judicior. *
			* *Hæc lex XV. Kal. Sept. data legitur, adeoque male habet inscriptum nomen Valentis, qui mense Augusto jam obierat, aut alias anterioris mensis Kalendæ deberent substitui.*	
			l. 5. C. quor. appellat. n. recip.	
			Gratianus collegam sibi adsciscit THEODOSIUM.	
7	1132	Grat. 13 Val. 4 & 5 Th. 1.	379 Decimus Magnus Ausonius.	Q. Clodius Hermogenianus Olybrius.
			l. 1. & 2. C. *Theod.* de Palatin. S. largit.	l. 3. & 4. - - de Palatin. S. largit.
			l. 12. C. *Theod.* de jur. fisc.	l. 2. - - de desertorib. & occultat. eor.
			l. 5. C. *Theod.* de hæretic.	l. 2. - - de executorib. & exactionib.
			l. 2. C. de hæretic.	l. 6. - - de matern. bon.
			l. 1. C. de sportul. & sumptib.	l. 7. - - de reparat. appellat.
			l. 4. C. quemadm. testam. aperiant.	l. 26. - - quor. appellat. n. recip.
			l. 6. C. quor. appellat. n. recip.	l. 4. - - de aur. coronar.
			l. 5. C. de divers. præd. urban. (in textu.)	l. 11. - - de lustral. conlat.
			l. 3. & 4. C. de Palat. S. largit.	l. 12. - - de medic. & profess.
			l. 2. C. *Theod.* de re judicat.	l. 15. - - de navicular.
			l. 1. - - qui bon. ex l. Jul. ced. poss. (in reb.	l. 4. C. si a non compet. judic.
			l. 1. *C. Th.* de princ. agent.	l. 2. C. de commeatu.
8	1133	Grat. 14 Val 6 Th. 2	380 Imp. Fl. Gratianus Aug. V.	Imp. Fl. Theod. Aug.
			l. 6. C. *Theod.* de sponsalib.	l. 3. - - de desertorib. & occult. eor
			l. un. - - si provinc. rect. v. ad eum pert.	l. 9. 10. 11. - - de filiis militar. apparitor.
			l. un. - - si quacunque prædit. potest.	l. 3. - - de tabular. logogr. &c.
			l. un. - - de usur. rei judicat.	l. 6. - - de iis quæ admin. v. off.
			l. 2. - - de præfect. prætor. s. urb	l. 3. - - de exhibend. v. transmitt. reis.
			l. 2. C. *Theod.* de quæstor. magistr. offic. br	l. 6. - - de custod. reor.
			l. 1. - - de primicer. & notar.	l. 1. 2. - - ad l. Jul. repetund.
			l. 3. - - de agentib. in reb.	l. 8. - - de bonis proscriptor.
			l. 9. & 10. - - de privileg. eor. qui in S. Palat.	l. 3. - - de locat. fundor. jur. emphyt.
			l. 8. & 9. - - de tironib.	l. 12 - 15. - - de petit. & ultr. dat.
			l. 2. - - de thesauris.	l. 3. C. de litigios.
			l. 12. - - de extraord. s. sord. muner.	l. 2. C. de exhibend. v. transmitt. reis.
			l. 38. - - de appellationib.	l. 5. C. de custod. reor.
			l. 80. 81. 82. - - de decurionib.	l. 1. C. de crimin. sacrileg.
			l. 7. - - de legatis & decret. legation.	l. 8. C. de bon. proscriptor.
			l. 16. - - de naviculariis.	l. 1. C. de bonor. sublat.
			l. 16. & 17. - - de pistorib. & catabolens.	l. 32. C. de decurionib.
			l. 8. - - de annon. civic.	l. 12. C. de dignitatib.
			l. 20. & 21. - - de operib. public.	l. 2. C. de præfect. prætor. s. urb.
			l. 5. - - de scenicis.	l. un. C. de quæstorib. & magist. offic.
			l. 2. - - de fid. catholic.	l. 3. C. *Theod.* de naufrag.
			l. 25. - - de episcop. eccles. & cleric.	l. 3. C. de naufrag.
			l. 1. de summ. Trinitat.	l. 2. C. *Theod.* de princip. agent. in reb.
			l. 4. C. de mod. multar.	l. 9. - - de bonis proscriptor.
			l. 3. C. de sponsalib.	l. 4. - - de desertor. & occultat. eor.
			l. un. C. si rect. provinc. v. ad eum pert.	l. 4. - - de quæstionib.
			l. un. C. si quacunque prædit. potest.	l. 1. C. de desertorib. & occultat. eor.
			l. 1. C. de secund. nupt.	l. 1. C. *Theod.* de scenicis.
			l. 16. C. de testamentis.	l. 83. - - de decurionib.
			l. 4. ad SC. Tertullian.	l. 9. & 10. - - de murilegul.
			l. 25. de appellationib. & consultat.	l. 6. & 7. C. de murileg.
9	1134	Grat. 15 V. 7 Th. 3	381 Flavius Syagrius.	Flavius Eucherius.
			l. 2. & 3. C. *Theod.* de primicer. & notar.	l. 11. - - de privileg. eor. qui in S. Palat.
			l. 5. 6. - - de honorar. codicill.	l. 10. - - de tironib.
			l. 2. - - de proxim. comitib. dispos.	l. 5. - - de desertorib. & occult. eor.
			l. 36. - - de curs. public.	l. 6. - - de sepulchr. violat.
			l. 15. - - de divers. offic. & apparit.	l. 2. & 3. - - de his qui cum dispens. contrax.
			l. 6. - - de indulgent. crim.	l. 85. 86. 87. - - de decurionib.
			l. 18. - - de annon. & tribut.	l. 1. - - de censitorib. peræquatorib. &c.
			l. 39. - - de appellationib.	l. 6. 7. 9. - - de scenicis.
			l. 8. - - de fid. testium & instrum.	l. 3. - - de fide catholic.
			l. 84. - - de decurionib.	l. 26. - - de episcop. eccles. & cler.
			l. 8. - - de scenicis.	l. 6. 7. 8. - - de hæreticis.
			l. 2. - - de equis curulib.	l. 7. - - de pagan. sacrif. & templ.
			l. 1. - - de apostat.	l. 40. C. de transactionib.
			l. 7. C de episcop. & cleric.	l. 1. C. ne fidejussor. v. mandat. dot. dent
			l. 2. C. de secund. nupt.	
			l. 1. *Cod. Theod.* de secund. nupt.	
			l. 6. - - de curiosis.	
			Hæc lex vel Cynegio PP. perperam inscribitur, ut qui nonnisi anno 384. factus fuerit P. P. vel annus emendandus ibi est. Gothofred. in Chronologia C. Theod. ad ann. 381.	
			l. 12. C. qui dar. tutor. vel curator. poss.	l. 2. C. de cens. & censitorib.
			l. 2. C. de his qui ex publ. rat. mut. pecun.	l. 3. C. de privileg. eor. qui in S. Palat. milit.
			l. 33. C. de decurionib.	l. 2. C. *Theod.* unde vi.
			l. 2. & 3. de spectacul.	l. 2. C. de summ. Trinit.
				l. 2. C. de SS. eccles.
10	1135	G. V. 16. 8 Th. 4	382 Antonius.	Afranidus Syagrius.
			l. 6. C. *Theod.* de divers. rescript.	l. 6. - - de desertorib. & occult. eor.
			l. 3. - - de cognitor. & procurator.	l. 12. & 13. - - de numerar. & actuar.
			l. 2. - - de secund. nupt.	l. 13. - - de cohortal. princip.
			l. 3. - - de sentent. ex peric. recit.	l. 37. - 42. - - de curs. publ.
			l. un. - - de consulib. præf. mag. milit.	l. 2. - - de lucr. officior.
			l. 3. - - de proxim. comit. disp.	l. 2. - - de iis quæ admin. v. off. publ.
			l. 4. - - de agentib. in reb.	l. 3. & 4. - - ad leg. Jul. repetund.
			l. 11. - - de tironib.	l. 3. & 4. - - de abolitionib.
				l. 13. - - de pœnis.
			De hac lege disputatur, an fuerit eadem cum lege a Theodosio lata occasione cædis Thessalonicensis facta anno 390. Affirmat Gothofredus, qui ex titulo legis nomen Gratiani expungit & consules male subscriptos esse scribit; sed Pagius in Critica annal. ad an. 390. refutat Gothofredum.	
			l. 16. & 17. *Cod. Theod.* de petitionib. & ultr. dat.	l. 14. & 15. - - de extraord. s. sordid. munerib
			l. 10. - - de metall. & metallar.	l. 90. 91. 92. 93. - - de decurionib.
			l. 2. - - de vestibus holober. & aurat.	l. 2. - - de his qui ex publ. collat.
			l. un. - - de superindict.	l. 9. - - de legat. & decret. leg.

l. 4. de

Ind. P.R.C. A.J. P.C.N.

l. 4. -- de calc. coctorib. urb. Rom.	l. 2. C. de tyronib.
l. 1. -- de habit. quo ut. oport. intr.	l. 4. C. de numer. actuar. &c.
l. un. -- de mendic. n. invalid.	l. 9. & 10. C. de curf. public.
l. 3. -- de aquæduct.	l. 2. *C. Theod.* de fentent. ex peric. recit.
l. 9. -- de hæreticis.	l. 3. C. de fecund. nupt.
l. 8. -- de pagan. facrif. & templ.	l. 24. C. de procuratorib.
l. 4. C. de precib. imper. offerend.	l. 6. C unde vi.
l. 1. & 4. C. ad l. Jul. repetund.	l. 34. C. de decurionib.
l. 9. C. de calumniatorib.	l. 2. C. de his quæ ex publ. collat.
l. 20. C. de pœnis.	l. 2. C. de veftib. holober.
l. 6. C. de delatorib.	l. 13. *C. Theod.* de extraordinar. f. ford. munerib.
l. un. C. de fuperindict.	l. 88. 89. -- de decurionib.
l. 11. & 12. C. de excufat. muner.	l. 8. -- de legatis & decret. legat.
l. 3. C. de metallar. & metall.	l. 10. C. de excuf. mun.
l. un. C. de mendicantib. valid.	

Conftitutiones GRATIANI, VALENTINIANI & THEODOSII, quæ omni fubfcriptione carent.

Lib. I. tit. 4. l. 2. t. 32. l. 1. t. 44. l. 6. Lib. IV. t. 40. l. 1. 2. t. 61. l. 8. 9. t. 63. l. 2. Lib. V. t. 1. l. 3. Lib. VII. t. 13. l. 4. Lib. X. t. 16. l. 6. tit. 23. l. 1. tit. 31. l. 39. tit. 47. l. 10. tit. 70. l. 8. Lib. XI. tit. 6. l. 4. tit. 7. l. 6. 7. 8. 9. tit. 8. l. 2. t. 10. l. 3. tit. 15. l. 1. tit. 19. l. 1. tit. 25. l. 1. tit. 40. l. 2. 3. tit. 57. l. 2. 3. tit. 61. l. 6. 7. 8. tit. 62. l. 3. 4. tit. 63. l. 5. 6. t. 67. l. 4. Lib. XII. tit. 10. l. 1. tit. 19. l. 1. tit. 24. l. 3. 4. 5. 6. 7. 8. tit. 29. l. 3. 4. tit. 36. l. 11. tit. 46. l. 1. tit. 50. l. 2. 3. tit. 54. l. 1. tit. 64. l. 1.

Gratianus occiditur, ARCADIUS fit Imperator nec non MAXIMUS.

11 | 1136 | Val. 9 Th. 5 Arc. 1

383 Fl. Merobaudes.	Fl. Saturninus.
l. un. *C. Theod.* de mandat. princ.	l. 40. & 41. -- de appellationib.
l. 3. -- de offic. judic. omn.	l. 27. & 28. -- quor. appellat. n. recip.
l. 1. -- de inoffic. teftam.	l. 94. - 104. -- de decurion.
l. 4. -- de contrah. empt.	l. 18. & 19. -- de fufceptor. præpof. &c.
l. 3. -- de legitim. hered.	l. 8. -- de cenfu fiv. adfcript.
l. 2. -- lib. 6. tit. 2.	l. 22. -- de operib. public.
l. 1. -- ut dignit. ord. fervet.	l. 10. 11. 12. -- de hæreticis.
l. 7. -- de honorar. codicill.	l. 3. -- de apoftatis.
l. 5. -- de palatin. S. largit.	l. 2. C. de apoftatis.
l. 12. -- de privileg. eor. qui in S. pal.	l. 5. C. de Judæis & cœlicol.
l. 1. -- quid prob. deb. ad quamc. milit.	l. 1. C. de mandat. princip.
l. 7. 8. -- de defertorib. & occult. eor.	l. 4. C. de advocat. fifc.
l. 14. -- de cohortalib. princip. &c.	l. 15. C. de refcind. vendit.
l. 4. -- ne quid publ. lætit. nunt.	l. 4. C. ad SC. Orfitian.
l. 14. -- de accufat. & infcript.	l. 6. C. de operib. public.
l. 5. -- ad L. Jul. repetund.	l. 13. C. de accufat. & infcript.
l. 2. -- de his qui latron. v. al. crim.	l. 3. C. ad L. Jul. repetund.
l. 1. -- de calumniatorib.	l. 1. C. de canon. largition. titul.
l. 10. -- de bonis profcriptor.	l. 1. C. de immunit. nemin. conced.
l. 4. -- de locat. fundor. jur. emphyt.	l. 35. 36. 37. C. de decurionib.
l. 18. -- de petitionib. & ultr. dat.	l. 2. C. de agricol. & cenfit.
l. 12. -- de exactionib.	l. 6. C. de omn. agr. defert.
l. un. -- fi per obrept. fuer. impetr.	l. 5. C. de palatin. S. largition.
	l. 1. C. publ. lætit. v. conful. nuntiat.
	l. 2. *C. Theod.* de apoftatis.
	l. 17. *C. Theod.* de fufceptorib. &c.
	l. 7. C. de fufceptorib.

Nota leges hoc anno datas poft diem VIII. Kal. Septemb. quarum multæ Gratiani nomen præferunt, mendofas effe, quia Gratianus tunc defiit effe in vivis.

12 | 1137 | Val. 10 Th. 6 Arc. 2

384 Fl. Ricimer.	Fl. Clearchus.
l. 3. *C. Theod.* lib. VI. tit. 3.	l. 2. -- de public. comparat.
l. 25. -- de prætorib. & quæftorib.	l. 42. 43. 44. -- de appellation.
l. 2. -- ut dignitat. ord. fervet.	l. 9. -- de fid. teft. & inftrumentor.
l. 7. -- de palatin. S. largit.	l. 105. 106. 107. 108. -- de decur.
l. 12. -- de re militar.	l. 5. -- de aur. coronar.
l. 3. -- de metatis.	l. 12. & 13. -- de luftral. conlat.
l. 4. -- de tabular. logogr. &c.	l. 23. -- de operib. publ.
l. un. -- de his q. pleb. aud. cont.	l. 1. -- de expenf. ludor.
l. 7. -- de indulgent. crimin	l. 13. -- de hæretic.
l. 11. -- de metall. & metallar.	l. un. C. de SCtis.
--- de murilegul.	l. 2. C. de offic. diverfor. judic.
l. 19. -- de annon. & tribut.	l. 5. C. de mod. multar.
l. 4. - tribut. in ipf. fpec. inferr.	l. 7. C. de operib. public
l. 3. C. de crimin. facrileg.	l. 1. C. ut dignitat. ord. fervet.
l. 1. C. de feditiofis.	l. 7. C. de palatin. S. largit.
l. 35. C. de decurionibus.	l. 11. C. de re militar.
l. 2. C. de tabulariis.	--- de curf. public.
l. un. C. de aur. coronar.	l. 44. & 45. *C. Theod.* de curf. publ.
l. 8. C. de murilegulis.	l. 4. -- de fentent. ex peric. recit. *
l. 6. C. de fund. patrimonialib.	

** Hæc lex data eft Mediolani Kal. Dec. & l. 44. de appellat. data pariter Mediolani fub confulibus Clearcho & Ricimere anno* 384. *quanquam non repugnat miffam effe ad L. Aurelium Avianum Symmachum urbis etiam præfectum.*

l. 5. *C. Theod.* de contrah. empt	l. 6. -- de palatin. S. largit.
l. 48. -- de curf. public.	l. 6. C. de palatin. S. largition.

13 | 1138 | Val. 11 Th. 7 Arc. 3

385 Imp. Fl. Arcadius Aug.	Bauto.
l. 6. *C. Theod.* de diverf. refcript.	l. 9. -- de pagan. facrific. &c.
l. 6. -- de jurisdict.	l. 3. C. de epifcopal. audient.
l. 4. -- de denunt. v. edit. refcr.	l. 5. C. de diverf. refcript.
l. 4. -- fin. regundor.	l. 26. C. de appellationib.
l. 8. 9. -- de palatin. S. largition.	l. 7. C. quor. appellat. n. recip.
l. 2. -- quid probar. deb. ad quamc.	l. 8. C. de operib. public.
l. 15. -- de cohortalib. princip.	l. 32. C. ad leg. Jul. de adulter.
l. 46. & 47. -- de curf. public.	l. 4. C. de crimin. facrileg
l. 16. 17. -- de diverf. offic. & apparitorib.	l. 1. Cod. ut intr. cert. temp. crimin. quæft. term.
l. 15. -- de accufationib.	l. 8. C. de calumniatorib.
l. 4. -- ad leg. Jul. de adulter.	l. 21. C. de pœnis.
l. 1. -- ut intr. ann. crim. quæft.	l. 7. & 8. C. de annon. & tribut.
l. 8. -- de indulgent. crimin.	l. 13. C. de excufat. muner
l. 2. -- de calumniatorib.	l. 9. C. de murilegulis.
l. 14. -- de pœnis.	l. 1. C. de fund. limitroph. &c.
l. 13. -- de jur. fifc.	l. 8. C. de palatin. S. largit.
l. 4. -- de fifc. debitorib.	l. 5. C. de numerar. actuar. & chartul.
l. 12. -- de murilegulis.	l. 12. C. de curf. public. &c.
l. 20. & 21. -- de annon. & tribut.	l. 6. C. de cohortalib. princip. corsic.
l. 16. & 17. -- de extraord. f. fordid. munerib.	l. 2. C. de pagan. & facrif. & templ.
l. 2. -- ne conlat. translat. poft.	l. 3. C. de offic. præt. prætor orient.
l. 45. 46. -- de appellationib.	l. 4. C. de defenforib. civit.
l. 29. 30. -- quor. appell. n. recip.	l. 3. C. ubi in rem act. exerc. deb.
l. 10. -- de fid. teft. & inftrum.	l. 10. C. ubi cauf. fifcal. v. divin. dom.
l. 109. & 110. -- de decurionib.	l. 14. C. de accufationib.
l. 10. -- de legat. & decret. legat.	l. 8. C. de epifcop. & cleric.
l. 14. -- de luftral. conlation.	l. 1. C. de apparitor. præf. urb.
l. 24. -- de operib. public.	l. 10. *C. Theod.* de palatin. S. largit.
l. 10. -- de fcenicis.	l. 3. -- de religion.

Nota omnes leges Codicis Theodofiani & Juftinianei, quæ hoc anno Gratiani nomen habent infcriptum, effe mendofas, quia Gratianus jam obierat.

14 | 1139 | Val. 12 Th. 8 Arc. 4

386 Fl. Honorius N. P.	Evodius.
l. 2. *C. Theod.* qui bon. ex leg. Jul. ced. poff.	l. un. -- de honorator. vehicul.
l. 2. -- de fugitiv. colon. &c.	l. 2. -- de fpectaculis.
l. 4. -- de proxim. comit. difpof.	l. 4. -- de fide catholica.
l. 5. -- de agentib. in reb.	l. 1. -- de his qui relig. contend.
l. 3. -- de princip. agent. in reb.	l. 3. C. de S. S. ecclefiis.
l. 11. -- de palatin. S. largit.	l. un. C. de his qui ad ftat. confug.
l. 13. -- de privileg. eor. qui in S. pal.	l. 7. & 8. C. de offic. rector. provinc.
l. 48. -- de curf. publ.	l. 14. C. de religiof. & fumptib. funer.
l. 18. -- de diverf. offic.	l. un. C. fi de moment. poffeff. fuer. app.
l. 3. 4. -- de exfecutorib. & exact.	l. 6. C. qui bonis ced. poff.
l. 16. -- de accufationib.	l. 4. C. ad leg. Jul. repetundar.
l. 6. -- de fepulchr. violat.	l. 9. C. de annon. & tribut.
l. 6. -- ad leg. Jul. repetundar.	l. 39. C. de decurionib.
l. 9. -- de famof. libell.	l. 1. C. de prædiis decurion.
l. un. -- de his qui ad ftat. confug.	l. 4. 8. 9. de fufceptorib.
l. un. -- de petitorib. & delift.	l. un. C. de honorator. vehicul.
l. 22. -- de annon. & tribut.	l. 3. C. de cenfib. & cenfitorib.
l. 13. -- de exactionib.	l. 7. & 8. C. de fund. patrimonialib.
l. 47. -- de appellationib.	l. 2. C. de fugitiv. colon. patrimon.
l. un. -- fi de moment. fuer. appell.	l. 1. C. de proxim. facr. fcrinior.
l. 111. - 115. -- de decurion.	l. 1. C. de principib. agent. in reb.
l. 1. -- de præd. & mancip. curial.	l. 2. & 3. C. de diverf. offic. & apparitor. judic.
l. 20. 21. 22. -- de fufceptorib. præpofit. &c.	l. 1. *C. Theod.* de defenforib. civitat.
l. 2. -- de curatorib. Kalendar.	l. 5. C. de ædilit. actionib.
l. 11. -- de legat. & decret. legation.	l. 2. *C. Theod.* de ufuris.
l. 15. -- de luftral. conlat.	l. un. -- de ædilit. actionib.
l. 17. -- de navicular.	l. 5. *C. Theod.* de fentent. ex peric. recit.
l. 2. -- de cenforib. peræquator.	l. 4. C. de privileg. eor. q. in S. palat. milit.
--- de decur. urb. Rom.	
l. 18. -- de paftorib. & catabolenfib.	

15 | 1140 | Val. 13 Th. 9 Arc. 5

387 Imp. Fl. Valentinianus Aug. III.	Eutropius.
l. 3. *C. Th.* de domeftic. & protect.	l. 13. & 14. *C. Theod.* de medic. & profeffor.
l. 4. -- de princip. agent. in reb.	l. 3. -- de itiner. muniend.
l. 19. -- de petit. & ultr. dat.	l. 1. C. de domeftic. & protectorib.
l. 3. -- ne conlat. translat. poftul.	l. 2. C. ne rei domin. v. templ. vindic.
l. 48. -- de appellationib.	l. 40. 41. C. de decurionib.
l. 116. 117. 118. -- de decurion.	
l. 6. -- de aur. coronar.	

1 | 1141 | Val. 14 Th. 10 Arc. 6

388 Imp. Fl. Theodofius Aug. II.	Cynegius.
l. 5. *C. Theod.* ad leg. Jul. de adulter.	l. 14. 15. 16. *C. Theod.* de hæreticis.
l. 2. -- de fabricenfib.	l. 6. C. de Judæis & cœlicol.
l. 119. -- de decurionib.	l. 1. C. de fabricenfib.
l. 6. & 7. -- de infirm. his quæ fub tyr.	l. un. *C. Theod.* de privat. carcer.
l. 2. -- de his qui relig. contend.	l. 2. -- de nuptiis
	l. 6. C. de mod. multar.

2 | 1142 | Val. 15 Th. 11 Arc. 7

389 Fl. Timafius.	Fl. Promotus.
l. 5. *C. Theod.* de denunt. v. edict. refcr.	l. 3. *C. Theod.* de decur. urb. Rom.
l. 2. -- de feriis.	l. 5. & 6. -- de fuar. pecuar. &c
l. 3. -- de tutorib. & curat. creand.	l. 9. -- de annon. civic.
l. 2. -- de teftam. & codicill.	l. 25. -- de operib. public.
l. 4. -- de legitim. hered.	l. 4. & 5. -- de aquæductu.
l. 5. -- de proxim. comit. difpof.	l. 8. -- de infirm. his quæ fub tyr.
l. 16. & 17. -- de cohortal. princip.	l. 17. 18. 19. -- de hæreticis.
l. 49. -- de curf. publ.	l. 3. C. de offic. diverfor. judic.
l. 5. -- ne quid publ. lætit. nunt.	l. 7. C. de feriis.
l. 11. -- de malefic. & mathemat.	l. 1. C. de tutorib. v. curator. illuftr. v. clar. perf.
l. 9. -- de falf. monet.	l. 8. C. de ferv. fugitiv.
l. 5. -- de quæftionib.	l. 9. C. de fuis & legit. liber.
--- tribut. in ipf. fpecieb. inf.	l. 7. C. unde vi
l. 49. -- de appellationib.	l. 9. C. de malefic. & mathemat.
l. 120. -- de decurionibus.	l. 24. ad leg. Corn. de falf.
l. 23. -- de fufceptor. præpof. &c.	l. 10. C. de fufceptor. præpof. & arcar.
l. un. -- de mancip.	

l. 1. C.

l. 1. C. de curialib. urb. Rom.
l. 1. C. de suar. & suscept. vin.
l. 2. & 3. C. de aquæductu.

l. 2. C. de proxim. S. scrinior.
l. 7. C. de cohortal. princ. cornicul.
l. 3. *C. Theod.* unde vi.

3 | 1143 | *Val.* 16 *Th.* 12 *Arc.* 8

390 Imp. Fl. Valentinianus Aug. IV. — Neoterius.

l. 4. *C. Th.* de exhibend. v. transmitt. reis.
l. 6. -- ad L. Jul. de adulter.
In legis hujus subscriptione Gothofredus edidit Neotherico.
l. 4. *C. Th.* ad L. Jul. de vi publ. v. priv.
l. 7. -- ad L. Jul. repetundar.
l. 3. -- de thesauris.
l. 3. -- de fabricensib.
l. 18. -- de extraord. s. sord muner.
l. 121. 122. -- de decurionib.
l. 18. & 19. -- de navicular.
l. 26. & 27. -- de operib. publ
l. 27. & 28. -- de episcop. eccles. & cler.
l. 1. -- de monachis.
l. 9. C. de episcop. & cleric.

l. 2. C. quand. mulier tut. offic.
l. 8. C. ad L. Jul. de vi publ.
l. 5. C. ad L. Jul. repetundar.
l. 2. C. de fabr. cens.
l. 4. *C. Theod.* de tutorib. & curat. creand.
l. 6. -- de agentib. in reb.
l. 7. -- de curiosis.
l. 12. -- de Palat. S. largit.
l. 15. -- de curs. publ.
l. 28. -- de operib. public.
l. 3. C. de exhibend. & transm. reis.
l. 17. *C. Th.* de accusat. & inscript.
l. 15. C. de accusat. & inscript.
l. 13. C. de curs. publ.
l. 2. C. ubi senator. v. clariss.
l. 8. C de incol. & ubi quis domicil.
l. 9. C. de offic. rector. provinc.

4 | 1144 | *Val.* 17 *Th.* 13 *Arc.* 9

391 Tatianus. — Qu. Aurelius Symmachus.

l. 2. *C. Theod.* de constitut. princ. & edict.
l. un. -- de patrib. qui fil. distrax.
l. 13. -- de re militar.
l. 2. -- ad L. Cornel. de sicar.
l. 5. -- fin. cens. v. reliq. fund.
l. 19. -- de extraord. s. sordid. mun.
l. un. -- de possess. ab eo qui bis provoc.
l. 11. -- de fid. test. & instrum.
l. 123. -- de decurionib.
l. 2 -- de privil. corpor. urb. Rom.
l. 20. -- de hæreticis.
l. 4. & 5. -- de apostatis.

l. 10. & 11. *C. Th.* de pagan. sacrif. & templ.
l. 3. C. de apostatis.
l. 12. C. de jur. & fac. ignor.
l. 1. C. quand. lic. unicuique sin. judic. s. vind.
l. 14. C. de contrah. emption.
l. 14. C. de excusationib. muner.
l. 4. C. de naufragiis.
l. un. C. de privileg. corporat. urb. Rom.
l. 6. *C. Th.* de contrah. empt.
l. 4. -- de naufrag.

Constitutiones VALENTINIANI II. THEODOSII & ARCADII die & consule carentes.

Lib. I. tit. 28. l. 4. tit. 31. l. 2. tit. 38. l. 1. Lib. V. tit. 5. l. 4. 5. Lib. X. tit. 16. l. 7. Lib. XI. tit. 52. l. 1. tit. 58. l. 8. tit. 59. l. 9. tit. 60. l. 1. tit. 63. l. 1. 2. t. 66. l. 1. t. 67. l. 5. Lib. XII. t. 24. l. 9.

Hujus Constitutionis referuntur interdum autores Theodosius pater, Arcadius & Honorius Filius AAA.

Tit. 38. l. 6.

Hic Gratianus pro Valentiniano aliquando legitur.

Tit. 40. l. 1. tit. 50. l. 4. 5. tit. 58. l. 7.

5 | 1145 | *Th.* 14 *Arc.* 10

392 Imp. Fl. Arcad. Aug. II. — Fl. Rufinus.

Valentinianus periit Id. Maj. & Eugenius imperat occidenti ann. II. mens. IV. dies XIII.

l. 2. 3. *C. Th.* de defensorib. civitat.
l. un. -- de fidejussorib. dot.
l. 51. -- de curs. public.
l. 2. -- de tractor. & statio.
l. 7. -- ad L. Jul. de adulter.
l. 1. -- de crimin. peculat.
l. 15. -- de pœnis.
l. 20. -- de petition. & ultr. dat.
l. 12. -- de metall. & metallar.
l. 8. -- de reparat. appellat.
l. 31. -- quor. appellat. n. recip.
l. 124 - 129. *C. Th.* de decurion.
l. 12. & 13. *C. Th.* de legat. & decret. legation.
l. 20 & 21. *C. Th.* de naviculariis.
l. 10. *C. Theod.* de annon. civic.
l. 2. -- de monachis.
l. 3. -- de his qui relig. contend.
l. 8. -- de Judæis, cœlicol. & Samarit.
l. 12. -- de pagan. sacrif. & templ.

l. 5. & 6. C. de defensorib. civit.
l. 25. C. de procuratorib.
l. 8. C. de feriis.
l. 5. & 6. C. fin. regundor.
l. un. C. si secund. nupser. mul.
l. 33 C. ad L. Jul. de adulter.
l. 42. C. de decurionib.
l. 5. C. de legationib.
l. 5. C. de metallar. & metall.
l. 1. C. de annon. civilib.
l. 13. C. de dignitatib.
l. 14. C. de curs. public.
l. un. C. de tractator. & stat.
l. 7. *C. Theod* de jurisdict.
l. 5. -- fin. regundor.
l. 2. C. de incol. & ub. quis domicil.
l. 125. *C. Th.* de decurionib.
l. 21. -- de hæreticis.
l. 3. *C. Th.* de fid. & jur. hast. fiscal.
l. 16. C. de rescind. vendit.

HONORIUS creatur Augustus. THEODOSIUS, ARCADIUS, HONORIUS.

6 | 1146 | *Th.* 15 *Arc.* 11 *Hon.* 1

393 Imp. Fl. Theodos. Aug. III. — Abundantius.

l. 3. *C. Theod.* de constit. princip. & edict.
l. un. -- de offic. judic. militar.
l. 4. -- de cognitor. & procurat.
l. un. -- de Carbon. edict.
l. 5. -- de liberal. caus.
l. 4. -- lib. VI. tit. 2.
l. 1. -- de prædiis senator.
l. 26. -- de prætorib. & quæstorib.
l. 5 -- de domestic. & protectorib.
l. 1. -- quis in grad. præfer.
l. 18. 19. 20 *C. Th.* de erogat. milit. annon.
l. 4. *C. Theod.* de metatis.
l. 3. -- de salg hosp. non præbend.
l. 52. -- de curs. public.
l. 5. -- de revocand. donat.
l. un. -- si quis imperat. maledic.
l. 8. 9. -- ad L. Jul. de adulter.
l. 10. -- de fals. monet.
l. 11. 12. 13. *C. Theod.* de bonis proscriptor.
l. 13. & 14. *C. Th.* de metall. & metallar.
l. 14. *C. Theod.* de exactionib.
l. un. -- de quadrimestr. brevib.
l. 50. 51. 52. *C. Th.* de appellation.
l. 130 -- 138. *C. Th.* de decurion.

l. 15. *C. Th.* de medic. & professor.
l. 22. & 23. *C. Th.* de navicular.
l. 3. & 4. *C. Th.* de censitor. peræquator. &c.
l. 11. & 12. -- de annon. civic.
l. 29. & 30. -- de operib. publ.
l. 11. -- de scenicis.
l. 19. -- de Jud. cœlic. & Samar.
l. 4. C. de offic. præf. prætor. orient.
l. 2. C. de tutor. v. curat. illustr.
l. 9. C de operib. public.
l. un. C. si quis imperat. maledix.
l. 34. C. ad L. Jul. de adulter.
l. 3. C. de fals. monet
l. 43 & 44. C. de decurionib.
l. 6. C. de metallar. & metall.
l. 4. & 5. C. de censib. & censitor.
l. 1. C de metat. & epidemetic.
l. 7 C. de Judæis & cœlicol.
l. 1. C. de offic. militar. judic.
l. 2. C. de Carbonian. edict.
l. 23. *C. Th.* de annon. & tribut.
l. 5. C. de exactorib. tribut.
l. 7. C de erogation. milit. annon.
l. 1. C. de his qui a princ. vacat. acc.
l. 4. *C. Th.* de constit. princip.
l. 5. -- de cognitor. & procurat.

7 | 1147 | *Th.* 16 *Arc.* 12 *Hon.* 2

394 Imp. Fl. Arcad. Aug. III. — Imp. Fl. Honorius Aug. II.

l. 2. *C. Th.* si cert petat. de suffrag.
l. 14. -- de re militar.
l. 18. -- de cohort. princ. corn. &c.
l. 139. -- de decurionib.
l. 31. -- de operib. public.
l. 12. -- de scenicis.

l. 22. 23. 24. *C. Th.* de hæreticis.
l. un. C. de suffragio.
l. 10. C. de operib. public.
l. 4. C. de spectacul.
l. 9. C. de omni agro deserto.
l. 8. C. de erogat. milit. annon.

Cod. Theodos. hanc legem refert ad annum 396. vid. l. 23. Cod. Theodos. de erogat. milit. annon.

Obitus Theodosii. ARCADIUS & HONORIUS, quorum ille Orienti, hic Occidenti præfuit.

8 | 1148 | *Arc.* 13 & 1 *Hon.* 3 & 1

395 Anicius Hermogenianus Olybrius. — Anicius Probinus.

l. 6. *C. Th.* de cognitor. & procur.
l. 5. -- lib. VI. tit. 2.
l. 5. -- de princip. agent. in reb.
l. 8. -- de curiosis.
l. 13. -- de Palatin. S. largit.
l. 3. -- de commeatu.
l. un. -- de obligat. votor.
l. 53. & 54 *C. Th.* de curs. public.
l. 5. 6. 7. *C. Th.* de executorib. & exactionib.
l. 7. *C. Theod.* de matern. bon.
l. un. -- de greg. dominic.

l. 6. -- de domestic. & protector.
l. 7. -- de agentib. in reb.
l. 2. -- de incorporat.
l. 24. -- de annon. & tribut.
l. 20. -- de extraord. s. sordid. muneribus.
l. 3. -- de patrocin. vicor.
l. 2. -- de indulgent. debitor.
l. 53. & 54. -- de appellationib.
l. 140 -- 150. *C. Theod.* de decurionib.

Lex 140. subscripta est Olybrio Probino Coss.

l. 24. & 25. *C. Th.* de navicular.
l. un. -- ne quid oner. publ. impon.
l. 32. & 33 *C. Th.* de operib. publ.
l. 6. -- de aquæductu.
l. 9. 10. 11. 12. *C. Th.* de infirm. his quæ sub tyr.
l. 29. *C. Theod.* de episc. eccles. & cleric.
l. 25 26. 27. 28. 29. *C. Theod.* de hæreticis.
l. 41. C. de transactionib.
l. 16. C. de jur. deliberand.
l. 2 C. de bon. matern.
l. 27. C. de appellation.
l. 3. C. quor. bonor.

l. 8. C. unde vi.
l. 11. C. de operib. publ.
l. 45. 46. 47. de decurionib.
l. 15. C. de excusat. muner.
l. un. C. ne quid oner. publ. impon.
l. 3. C. de aquæduct.
l. 3. C. de divers. præd. urban.
l. un. C. de greg. dominic.
l. 2. C. de princip. agent. in reb.
l. 4. C. de curios. & stationar.
l. un. C. de oblat. votor.
l. 15. C. de curs. public.
l. 1. & 2. C de executorib. & exactoribus
l. 8. *C. Theod.* de jurisdict. *

* *Hæc lex Arcadii & Honorii data esse scribitur VIII. Id. Jan. Mediol. Olybrio & Probino Coss. At cum Theodosius ante XVII. Kal. Febr. iisdem Coss. obierit: nomen Theodosii eidem legi simul præfigendum est: vel certe in subscriptione τὸ Januarii mutandum in Junii, quorum mensium nomina sæpissime permutari a notariis observavi. Reines. epist. 27. ad Rupert. p. 116.*

l. 8. *C. Th.* de pact. & transact.
l. un. -- quor. bonor.
l. 27. -- de prætor. & quæstor.

l. 13. -- de pagan. sacrif. & templ.
l. 2. -- si quis pecun. conflav.
l. un. C. de aurgeis.

9 | 1149 | *Arc.* 14 & 2 *Hon.* 4 & 2

396 Imp. Fl. Arcadius Aug. IV. — Imp. Fl. Honorius Aug. III.

l. 8. *C. Th.* de div. rescript.
l. 7. -- de contrah. empt.
l. 3. -- de incest. nupt.
l. 4. -- de administ. & peric. tut.
l. un. -- unde liberi.
l. 3. -- de testament. & codicill.
l. 5. -- de legitim. heredib.
l. 2. & 3. -- de prædiis senator.
l. 28. 29. 30. -- de prætorib. & quæstorib.
l. 6. 7. 8. -- de proxim. comitib. disposit.
l. 9. & 10. -- de agent. in reb.
l. 14. -- de palatin. S. largit.
l. 15. -- de re militar.
Add. l. 8. C. de erog. militar. annon.
l. 4. -- de militar. vest.
l. 9. -- de desertorib. & occult. eor. (&c.
l. 3. -- de testim. extribun.
l. 19. -- de cohortal. princip. &c.
l. 55. & 56. -- de curs. publ.
l. 1. -- de jur. liberor.
l. 18. -- de accusationib.
l. 9. -- de indulgent. crim.
l. 14. 15. -- de bon. proscript.
l. 15. -- de jur. fisci.
l. 21. -- de petition. & ultr. dat.
l. 2. -- de collation. æris.
l. 3. 4. -- de prototasia.
l. 55. & 56. -- de appellat.
l. un. -- de dilationib. ex consens. (recip.
l. 32. -- quor. appellat. non
l. 151. & 152. -- de decurion.
l. 2. -- si curial. relict. civit. rus hab.
l. 5. & 6. -- de censitorib. peræquat.
Legem 5. Gothofredus refert ad a. 394.
l. 19. *C. Theod.* de pistor. & catabolens.
l. 13. -- de annon. civic. & pan. gradil.
l. 1. -- de Alex. pleb. primat.

l. 34. & 35. -- de operib. public.
l. 1. -- de majuma.
l. un. -- de usu sellar.
l. 30. 31. 32. -- de hæreticis.
l. 6. -- de apostatis.
l. 10. 11. -- de Judæis, cœlicol. &c.
l. 5. C. de episcopal. audient.
l. 3. C. de hæreticis.
l. 9. C. de Judæis & cœlicol.
l. 1. C. quand. libell. princ. dat.
l. 3. C. de advocat. divers. judicior.
l. 11. C. de petition. heredit.
l. 24. C. de administr. tutor.
l. 28. C. de appellationib.
l. 8. C. quor. appellat. non recip.
l. 12. C. de operib. public.
l. 9. C. de bonis proscriptor.
l. un. C. de collat. æris.
l. un. C. si curial. relict. civit. rus habit. mal.
l. un. C. de majuma.
l. 2. C. de fund. & saltib. rei domin.
l. 3. C. de proxim. S. scrinior.
l. 3. C. de militar. vest.
l. 8. C. de cohortalib. princ.
l. 17. C. de testamentis.
l. 6. C. de incest. & inutilib. nupt.
l. 14. *C. Th.* de pagan. sacrif. & templ.
l. 8. -- de agentib. in reb.
l. 4. -- unde vi.
l. 3. C. ne rei domin. v. templ. vind.
l. 12. *C. Th.* de fid. test. & instrum.
l. 7. -- de censitor. peræquatorib.
l. 6. C. de cens. & censitor.
l. 24. C. de excusat. tutor. v. curator.
l. 2. *C. Theod.* de condit. in publ. horr.
l. 26. -- de navicular.
l. 4. C. de naviculariis.

10 | 1150 | *Arc.* 15 & 3 *Hon.* 5 & 3

397 Clodius Hermogen. Cæs. — Atticus.

l. 9. *C. Theod.* de jurisdict.
l. 3. -- de usuris.
l. 4. -- de testam. & codicill.
l. 5. -- unde vi.
l. 6. 7. 8. 9. -- lib. VI. tit. 2.
l. 4. -- de prædiis senator.
l. 31. 32. -- de prætorib. & quæstor.
l. 2. -- de comit. rei militar.
l. 9. 10. 11. -- de proxim. comitib. disposit.

l. 12. 13. 14. -- de tyronib.
l. 57. -- de curs. public.
l. 19. -- de divers. offic. & apparit.
l. 8. -- de iis quæ administ. v. offic. publ.
l. 3. -- ne præter crim. majest. serv.
l. 3. -- ad L. Cornel. de sicar.
l. 1. -- ad L. Jul. de ambitu.
l. 2. -- de his q. ad eccles. confug.
l. 14. -- de jur. fisc.

Lex 14. Cod. Theodos. de jur. fisci Impp. Grat. Valent. & Theodosio tribuitur & data tamen est 16. Kal. Jan. Cæsario & Attico Coss. anno Christi 397. atqui Gratianus ante anno IV. Theodos. ante biennium obierat, & Impp. tum Arcadius & Honorius,

quorum tituli præfigendi propterea ſunt. Reineſius epiſt. 27. ad Rupert.

l. 1. *C. Th.* de ſuperexactionibus.
l. 3. -- de condit. in publ. horr.
l. 21. & 22. *C. Th.* de extraordinar. ſ. ſord. munerib.
l. 153. 154. 155. *C. Th.* de decurionibus.
l. 3. -- quemadm. muner. civil. indic.
l. 24. -- de ſuſceptorib. præpoſ. &c.
l. un. -- de argent. pret. quod theſaur. inf.
l. 27. -- de navicular.
l. 6. -- de naufragiis.
l. 3. -- de privileg. corporat. urb. Rom.
l. 7. -- de ſuariis, pecuar. &c.
l. 1. -- de collegiatis.
l. 2. -- de habit. quo uti oport. int. urb.
l. un. -- quib. militant. ad urb. n. lic.
l. un. -- de camp. Martio urb. Rom.
l. 36. -- de operib. public.
l. 7. -- de aquæductu.
l. 3. -- de gladiatorib.
l. 30. -- de epiſcop. eccleſ. & cler.
l. 33. *C. Th.* de hæreticis.
l. 12. & 13. *C. Th.* de Judæis, cœlicol. & Samar.
l. 1. C. de his qui ad eccleſ. confug.
l. 1. C. de offic. Comit. S. Palat.
l. 5. C. de juriſdict. omn. judic.
l. 1. C. ubi quis decurial. v. cohort.
l. 18. C. de teſtament.
l. 11. C. de adquir. & retin. poſſeſſ.
l. 13. C. de ſentent. & interlocut.
l. 2. C. ſi per vim v. al. mod.
l. 20. C. de his qui accuſar. n. poſſ.
l. 5. C. ad L. Jul. majeſtat.
l. 3. C. de condit. in public. horr.
l. 48. & 52. C. de decurionib.
l. un. C. de arg. pret. quod theſaur. infert.
l. 2. C. de canon. frum. urb. Rom.
l. 4. C. de aquæductu.
l. 156. *C. Th.* de decurion.

11 | 1151 | *Arc.* 16 & 4 *Hon.* 6 & 4

398 Imp. Fl. Honor. A.IV. — Fl. Eutychianus.

l. 19. *C. Th.* de diverſ. reſcript.

Nomen Theodoſii in titulo hujus legis inducendum, quia Theodoſius junior eo anno natus nondum erat & Honorius cum Arcadio imperabat.

l. 10. *C. Theod.* lib. VI. tit. 2.
l. 16. 17. -- de re militar.
l. 24. & 25. -- de erog. mil. annon.
l. 3. -- de paſcuis.
l. un. -- de burgariis.
l. 12. -- de filiis mil. apparitor. &c.
l. 14. -- de numerar. actuar. &c.
l. 58. -- de curſ. public.
l. 3. -- de calumniatorib.
l. 16. -- de pœnis.
l. 3. -- de his qui ad eccleſ. confug.
l. 2. -- de dom. ad rem priv. pertin.
l. un. -- q. conduct. rei priv. fidei exig.
l. 22. -- de petitionib. & ultr. dat.
l. 4. -- de fabricenſib.
l. 25. -- de annon. & tribut.
l. 4. -- de conlation. fundor. patrim.
l. 57. -- de appellationib.
l. 157. - 160. -- de decurionib.
l. 8. -- de cenſor. & peræquator. &c.
l. 20. -- de piſtorib. & catabolenſ.
l. 4. -- de canon. frument. urb. Rom.
l. un. -- de pretio panis Oſtienſ.
l. 37. 39. 40. -- de operib. publ.
l. 32. -- de epiſcop. eccleſ. & cler.
l. 34. -- de hæreticis.
l. 11. & 12. C. de epiſcop. & cleric.
l. 6. & 7. C. de epiſcop. audient.
l. 8. C. de Judæis & cœlicol.
l. 1. C. de ſtat. & imaginib.
l. 29. C. de appellationib.
l. 14. & 15. C. de operib. publ.
l. 10. C. de annon. & tribut.
l. 6. C. de exactorib. tributor.
l. 49. & 50. C. de decurion. & fil. eor.
l. 3. C. de fabricenſ.
l. 10. C. de omn. agr. deſert.
l. 2. C. de paſcuis publicis.
l. 9. C. de fund. patrimonialib.
l. 13. C. de re militari.
l. 9. C. de erogat. militar. annon.
l. 6. C. de numerar. actuar. &c.
l. 17. C. de curſ. public.
l. 5. *C. Theod.* de metatis.
l. 13. C. de operib. public.
l. 4. C. de metat. & epidemetic.
l. 10. & 11. *C. Theod.* de juriſdict.
l. un. -- ſi ſecund. nupſer. mul.
l. 7. -- ad SCt. Claudian.
l. 10. C. de erogat. milit. annon.
l. 38. *C. Th.* de operib. public.
l. 31. -- de epiſc. eccleſ. & cler.
l. 10. C. de epiſcop. & cleric.

Subſcriptio hæc conſulatus tertii Honorii nunc legitur in notatis legibus: ſed olim ibi legebatur Honorio IV. uti & eſſe debet. Hoc apparet, quod ita citentur in Gregorii I. Papæ epiſtolis.

l. 33. *C. Theod.* de epiſcop. eccl. & cleric.

12 | 1152 | *Arc.* 17 & 5 *Hon.* 7 & 5

399 Eutropius. — Fl. Manlius Theodorus.

Eutropii nomen ex faſtis eraſum ipſeque in magiſtratu occiſus eſt. Quæ cauſa, quod ejus nomen in plurimis legibus non appareat.

l. 7. C. de dilationib.
l. 22. C. de pœnis.
l. 4. *C. Theod.* de dilationib.
l. 8. -- de contrah. empt.
l. un. -- de comitib. conſiſtor.
l. 11. & 12. -- de agentib. in reb.
l. 6. -- de princip. agent. in reb.
l. 15. 16. 17. -- de palatin. S. largit.
l. 1. -- de excoct. & transl. annon.
l. un. -- de ſaturian. & ſubafrenſ.
l. 5. -- quib. equor. uſus conceſſ.
l. 6. -- de quæſtionib.
l. 17. & 18. -- de pœnis.
l. 16. -- de bon. proſcriptor.
l. 16. -- de jur. fiſc.
l. 26. -- de annon. & tribut.
l. 15. -- de exactionib.
l. 4. & 5. -- de patrocin. vicor.
l. 58. -- de appellationib.
l. 161. 164. 165. -- de decurionib.
l. 25. -- de ſuſceptorib. præpoſ. &c.
l. 16 & 17. -- de luſtral. conlation.
l. 28. -- de navicular.
l. 8. -- de prædiis navicular.
l. 1. -- de navib. n. excuſand.
l. 9. -- de cenſitor. peræquator. &c.
l. 3. -- de habit. quo uti oport.
l. 5. & 6. -- de canon. frument. urb. Rom.
l. 8. -- de aquæductu.
l. 4. -- de itiner. muniend.
l. 2. -- de majuma.
l. 34. de epiſcop. eccleſ. & cler.
l. 35. & 36. -- de hæreticis.
l. 14. -- de Judæis, cœlicol. &c.
l. 15. 16. 17. 18. -- de pagan. ſacrif. & templ.
l. 1. -- de religione.
l. 13. C. de epiſcop. & cleric.
l. 4. & 3. C. de pagan. & ſacrif. & templ.
l. 17. C. de reſcind. vendit.
l. 30. C. de appellationib.
l. 17. C. de quæſtionib.
l. 51. C. de decurionib. & fil. eor.
l. 3. C. de præd. & omnib. reb. navic.
l. 3. C. de canon. frument. urb. Rom.
l. 1. C. de comitib. conſiſtorian.
l. 1. C. de excoct. & translat. milit. annon.
l. 162. & 163. *C. Th.* de decurion.
l. 3. -- de his q. ex publ. conlat. ill.
l. un. -- de centurionib.
l. 3. C. de his q. ex publ. collat. ill.
l. 10. C. de fund. patrimonialib.
l. 5. C. de collat. fundor. patrimonial.
l. 59. *C. Th.* de appellationibus.

13 | 1153 | *Arc.* 18 & 6 *Hon.* 8 & 6

400 Fl. Stilicho. — Aurelianus.

l. 8. *C. Theod.* de metatis.
l. 59. 60. 61. -- de curſ. publ.
l. 10. -- de indulgent. crim.
l. 5. -- de locat. fund. jur. emphyt.
l. 27. & 28. -- de annon. & tribut.
l. 2. -- de ſuperexactionib.
l. 3. -- de conlat. donatar. v. relev. poſſ.
l. 2. -- de diſcuſſorib.
l. 60. & 61. -- de appellationib.
l. 166. -- de decurionib.
l. 26. & 27. -- de ſuſceptor. præpoſ. & arcar.
l. 1. 2. 3. -- de his qui condit. propr. reliq.
l. 18. -- de luſtral. conlation.
l. 29. & 30. -- de navicular.
l. 11. -- de patron. horreor. portuenſ.
l. 9. -- de aquæduct.
l. 35. -- de epiſcop. eccl. & cler.
l. 37. -- de hæretic.
l. 14. C. de epiſcop. & cleric.
l. un. C. de his qui potent. nom. tit. præd.
l. un. C. ad L. Jul. de ambitu.
l. un. C. de ſuperexactionib.
l. 2. C. de diſcuſſorib.
l. 11. & 12. de ſuſceptorib. præpoſ. & arcar.
l. 5. C. de navicularis.
l. 13. C. de agricol. & cenſit.
l. 11. C. de omni agro deſerto.
l. 6. C. de fund. rei privat.
l. 14. C. de re militari.
l. 3. & 4. C. de metatis & epidemet.
l. 18. C. de curſ. publ.
l. 3. C. de lucris advocator.
l. 18. *C. Theod.* de re militar.
l. 6. & 7. -- de metatis.
l. 10. -- de deſertor. & occult. eor.
l. 12. -- de veteran.
l. 3. -- de concuſſionib. advocat.
l. 1. -- de aſſeſſorib. domeſt.
l. 2. -- ad l. Jul. de ambit.
l. un. -- de conſularib.
l. un. -- utrum vi.
l. un. -- de his qui potentior. nom.

14 | 1154 | *Arc.* 19 & 7 *Hon.* 9 & 7

401 Vincentius. — Fl. Fravitta.

l. 12. *C. Theod.* de proxim. comitib. diſpoſit.
l. 26. -- de erogat. milit. ann.
l. 63. *C. Th.* de curſ. publ.
l. 17. 18. *C. Theod.* de bonis proſcriptor.
l. 28. -- de petitionib. & ultr. dat.
l. 1. -- de indictionib.
l. 16. -- de exactionib.
l. 2. 3. -- de equor. conlat.
l. 3. -- de indulgent. debitor.
l. 41. -- de operib. public.
l. 11. C. de annon. & tribut.
l. 7. C. de exaction. tributor.
l. 3. C. de tabul. ſcrib. logograph. &c.
l. un. C. quib. ad conduct. prædior. fiſcal.
l. 11. C. de erogat. militar. ann.
l. 6. *C. Th.* de locat. fundor. jur. emphyteut.
l. 5. *C. Theod.* de tabular. logograph. &c.
l. 62. -- de curſ. public.
l. 29. -- de annon. & tribut.
l. 11. *C. Theod.* de ſenator. & de glebal. &c
l. 28. *C. Th.* de ſuſceptoribus præpoſit. & arcar.
l. 36. *C. Theod.* de epiſcop. & cleric.

15 | 1155 | *Arc.* 20 & 8 *Hon.* 10 & 8

402 Imp. Fl. Arcadius Aug. V. — Imp. Fl. Honorius Aug. V.

l. 15. *C. Theod.* de tironib.
l. 15. -- de annon. civic. & pan. gradil.

1 | 1156 | *Arc.* 21 & 9 *Hon.* 11 & 9

403 Imp. Fl. Theodo. Aug. — Fl. Rumoridus.

l. 13. *C. Th.* de agentib. in reb.
l. 11 - 14. -- de deſertor. & occultat. eor.
l. 64. -- de curſ. publ.
l. 3. -- ad L. Jul. de ambit.
l. 29. -- de ſuſcept. præpoſ. &c.
l. 19. -- de luſtral. conlat.
l. 21. -- de piſtorib. & catabolenſ.
l. 2. C. de deſertorib. & occult. eor.
l. 19. C. de curſ. publ.
l. 10. C. de Judæis & cœlicol.
l. 2. C. quand. lic. unicuique ſin. judic.

2 | 1157 | *Arc.* 22 & 10 *Hon.* 12 & 10

404 Imp. Fl. Honorius Aug. VI. — Ariſtænetus.

l. 14. *C. Th.* de agentib. in reb.
l. 2. -- de excoct. & transl. annon.
l. 65. -- de curſ. public.
l. 5. -- de fabricenſib.
l. 4. -- de decur. urb. Rom.
l. 42. -- de operib. public.
l. 4. 5. 6. -- de his q. relig. contend.
l. 15. 17. -- de Judæis, cœlicol. &c.
l. 4. C. de aſſeſſorib. & domeſtic.
l. 15. C. de epiſcop. & cleric.
l. 2. C. de decurial. urb. Rom.
l. 1. C. de agentib. in reb.
l. 2. C. de excoct. & transl. mil. annon.
l. 31. *C. Theod.* de navicular.
l. 37. -- de epiſcop. eccleſ. & cler.
l. 16. -- de Judæis & cœlicol.

3 | 1158 | *Arc.* 23 & 11 *Hon.* 13 & 11

405 Fl. Stilicho II. — Anthemius.

l. 18. *C. Th.* de Palat. S. largit.
l. 1. -- ne quis in Palat. man.
l. 19. -- de bon. proſcript.
l. 24. -- de petit. & ultr. dat.
l. 62. 63. -- de appellat.
l. 43. -- de operib. publ.
l. 38. 39. -- de hæretic.
l. 2. C. de naturalib. liber.
l. 9. C. de Palatin. S. largition.
l. 5. C. de offic. præf. prætor. orient.
l. 7. C. de defenſorib. civitat.
l. 19. C. de nuptiis. *

* *De hac lege extat Sirmondi diſquiſitio in libro cui titulum dedit quæſtio triplex. ibi examinat Contii & Briſſonii opiniones de illa, & obſervat dici his Coſſ. datam illam ad Eutychianum præfectum prætorio, quum tamen eo anno Anthemius ipſe eſſet præf. prætorio, & in antiqq. codd. eam legem non extare, ſed videri a Triboniano fabricatam, qui alia tam multa in legibus omnium conſenſu interpolarit, nec eſſe relatam illam in Codicem Theodoſianum, in quem relatæ ſunt leges Arcadii & Honorii, atque ita relatæ, ut quæ in eo non ſint, falſitatis nota damnentur ex novella prima Theodoſii.*

l. un. *C. Theod.* de menſorib.
l. 3. 4. -- ne S. baptiſm. iteret.
l. 2. -- de religion.
l. 2. de epiſcopal. judic.
l. 4. *C. Theod.* de uſuris.
l. 24. C. de agricol. & cenſit.
l. un. C. de menſorib.
l. 5. *C. Th.* ne S. baptiſm. iteret.

4 | 1159 | *Arc.* 24 & 12 *Hon.* 14 & 12

406 Imp. Fl. Arcadius Aug. VI. — Anicius Probus.

l. 6. *C. Theod.* de nuntiat. vel edit. reſcr.
l. 27. 28. de erogat. militar. annon.
l. 1. -- ne comit. & trib. lavacr. pr.
l. 16. & 17. -- de tyronib.
l. 15. -- de deſertor. & occultat. eor.
l. 10. -- de famoſ. libell.
l. 13. -- de murilegulis.
l. un. -- de privileg. dom. Aug.
l. 30. -- de annon. & tribut.
l. 33. -- quor. appell. non recip.
l. 167. -- de decurionib.
l. 10. -- de cenſitorib. peræquatorib.
l. 44. 45. 46. -- de operib. publ.
l. un. C. ne rei milit. comit. vel trib.
l. 4. C. de interdict.
l. 9. C. de ædific. privat.
l. 10. C. de murilegulis.
l. 12. C. de erogat. militar. annon.
l. 16. C. de operib. publ.
l. 1. C. de navib. non excuſ.
l. 2. *C. Th.* de navib. non excuſ.
l. 3. C. de deſertor. & occultator. eor.

5 | 1160 | *Arc.* 25 & 13 *Hon.* 15 & 13

407 Imp. Fl. Honorius Aug. VII. — Imp. Fl. Theod. junior Aug. II.

l. 13. 14. *C. Th.* de proxim. comit. diſpoſit.
l. 29. -- de erogat. milit. annon.
l. 2. -- ne quis in palat. man.
l. 20. -- de cohortalib. princip. &c.
l. 66. -- de curſ. public.
l. 8. -- de bon. matern.
l. 4. -- de immunit. conceſſ.
l. 5. -- de decur. urb. Rom.
l. 38. -- de epiſcop. eccleſ. & cleric.
l. 40. 41. -- de hæreticis.
l. 4. C. de hæreticis.
l. un. C. de offic. com. S. largition.
l. 2. C. ne lic. potentiorib. patroc. litig.
l. 4. C. de proxim. S. ſcrinior.
l. 20. C. de curſ. public.
l. 10. C. de cohortalib. princip. &c.
l. 1. -- de terr. limitan.
l. 18. -- de tyronib.
l. 17. de jur. delib.

Conſtitutiones ARCADII & HONORII, quæ die & conſule carent.

Lib. IV. tit. 40. l. 3. tit. 61. l. 10. 11. Lib. X. tit. 16. l. 9. 10. tit. 19. l. 6. tit. 31. l. 49. 50. 51 tit. 47. l. 16. tit. 70. l. 13. Lib. XI. tit. 3. l. 1. tit. 13. l. 2. tit. 16. l. 2. tit. 22. l. 2. tit. 47. l. 11. 12. 13. tit. 49. l. 2. tit. 51. l. 1. t. 58. l. 11. t. 60. l. 2. tit. 61. l. 9. 10. tit. 64. l. 5. tit. 69. l. 4. tit. 73. l. 1. 2. 3. tit. 74. l. 2. tit. 77. l. 1. Lib. XII. tit. 2. l. 1. 2. tit. 5. l. 1. tit. 19. l. 4. tit. 22. l. 2. tit. 24. l. 11. tit. 25. l. 1. tit. 61. l. 1.

Moritur

Moritur Arcadius 1. Kal. Maj. HONORIUS & THEODOSIUS JUNIOR.

6 | 1161 | *Hon.* 16 & 14 *Th.* 7 & 1

408 Annicius Bassus. Fl. Philippus.

l. 7. *C. Th.* de off. rector. provinc.
l. 1. -- de off. judic. civil.
l. 19 -- de palatin. s. largit.
l. 19. -- de tyronibus.
l. 1. -- de litor. & itiner. custod
l. 4. -- de testimon. ex tribun. &c.
l. 7 de quæstionib.
l. 19. 20. -- de pœnis.
l. 20 21. 22 -- de bon. proscript.
l. 25 -- de petit. & ultr. dat.
l. 17. -- de exactionib.
l. 4. -- de equor. conlat.
l. 4. -- de indulgent. debitor.

l. 30. -- de susceptor. præpos. &c.
l. 14. -- de legat. & decret. legat.
l. 3 -- de suar. pecuar. &c
l. 15 -- de annon civic. & pan grad.
l. 39. -- de episc. eccles. & cleric.
l. 42. 43. 44. 45. -- de hæretic.
l. 18. -- de Judæis, cœlicol. &c.
l. 19. -- de pagan. sacrif. & templ.
l. 8 C de episcopal audient.
l. 11. C. de Judæis & cœlicol.
l. 11. C. de offic. rector. prov.
l. 1. C. de offic. civil. judic.
l. 1. C. ut nemo privat. titul.

* *Rubenius pag. 87. in vit. Theod. hanc legem refert ad annum 431. arg. inscriptionis & l. 36. C. Theod. de annon. Gothofredus etiam in chronologia legum Codicis Theodosiani hanc legem ad hunc annum refert.*

l. 10. C. de feriis. Confer. *Petitus in comment. ad leges Atticas p.* 53.
l. 16. C. si cert. pet.
l. 2 C. de canon. largition. titulor.

l. 1. C. de quib. muner. v. præst. nem. lic. se excus.
l. 13. C. de susceptorib. præpos. &c.
l. 2. C. de suar. suscept. vin. &c.
l. 3 C. de tyronib.

7 | 1162 | *Hon.* 17 & 15 *Th.* 8 & 2

409 Imp. Fl. Honor. Aug. VIII. Imp. Fl. Theod. jun. Aug. III.

l. 7. *C. Theod.* de denunciat.
l. 3. -- de feriis.
l. un. -- si nupt. ex rescript. pet.
l. 2. -- de postlim.
l. 2 -- quis in grad. præferat.
l. 30. 31. -- de erogat. mil. annon.
l. 9 -- de metatis
l. 13. -- de veteranis.
l. 8. -- de executorib. & exactorib.
l. 5. -- de exhib. v. transmitt. reis
l. 12. -- de maleficis & mathemat.
l. un. -- ne past. dent. fil. nutr.
l. un. -- de Nil. agger. n. corrump.
l. 2. -- ut intr. ann. crim. q. term
l. 4. -- de abolitionib.
l. 18. -- de exactionib.
l. 5 -- de superexactionib.
l. un. -- q. a præb. tiron. & equor. exc.
l. 4. -- ne conlat. translat. postulet.
l. 5. -- de indulgent. debitor.
l. 168. 169. 170. 171. *C. Theod.* de decurionib.
l. un. *C. Th.* de aur. publ. prosec.
l. un. -- de hirenarchis.
l. 32. 33. -- de navicularis.
l. 11. -- de censitor. peræquat. &c.
l. 6 -- de frument. urb. Constant.
l. 47. -- de operib. publ.
l. 3. -- de spectacul.
l. 2. -- de expens. ludor.
l. 47. -- de hæreticis.
l. 19. -- de Judæis, cœlicol. &c.

l. 16. C. de episcop. & cleric.
l. 9. 10 11. de episcop. audient.
l. 12 C. de Jud. cœlic. &c.
l. 2. C. de offic. civil judic.
l. 8. 9 C. de defens. civitat.
l. 1. C. si nupt. ex rescr. pet.
l. 11. C. solut. matrim.
l. un. C. si dos constant. matrim. solut. fuer.
l. 13. C. q. dar. tutor. v. cur. poss.
l. 17. C. de operib. public.
l. 20. C de postlim. revers
l. 1 C de Nili aggerib. non rump.
l. 2. C. ut intr. cert. temp. crimin. quæst. term.
l. un. C. de aur. publ. persecut.
l. un. C. de Irenarch.
l. 6 7. de navicular.
l. 6. C. de naufragiis.
l. 5. C. de spectacul.
l. 11. C. de fund. patrimonialib.
l. 13. C de erogat. milit. annon.
l. 12. C de his q. vi metusv. caus.
l. 13. C. de Judæis & cœlicol.
l. 13. *C. Theod.* de fid. testament. & instrum.
l. 11. C. de testibus.
l. 7. *C. Th.* de custod. reor.
l. 46. -- de hæreticis.
l. 4. C. de SS. ecclesiis.
l. 6. *C. Theod.* de exhibend. v. transmitt. reis.

8 | 1163 | *Hon.* 18 & 16 *Th.* 9 & 3

410 Fl. Varana. Tertullus.

l. 11. 12. *C. Th.* de indulg. crimin.

Videatur de his legibus Pagius in Crit. annal. Baron. ad hunc annum, ubi Gothofredum refutat, ostenditque, Romam anno præcedenti prædæ datam.

l. 5. *C. Th.* ne conl transl. postul.
l. 6. -- de indulgent. debitor.
l. 172. 173. -- de decurionib.
l. 34. -- de navicularis.
l. 2 C. de infirmand. pœn. cœlibat.
l. 1. C. de jur lib.
l. 1. C. de apoch. public.
l. 8. C. de navicul
l. 3. C. de princip. agent. in reb.

l. 7. *C. Th.* de princ agent. in reb.
l. 20. -- de tyronib.
l. 2 -- de litor & itiner. custod.
l. 21. -- de cohortal princip. &c.
l. 2. 3. -- de jur. liberor.
l. 20. -- de lustral. conlat.
l. 48. 49. 50. 51. *C. Th.* de hæret.
l. 15. *C. Th.* de proxim. comit. dispos.

9 | 1164 | *Hon.* 19 & 17 *Th.* 10 & 4

411 Imp. Theodosius junior Aug. IV.

l. 48. *C. Th.* de operib. public.

Gothofredus ad hunc annum etiam l. un. de lusoriis Danuvii (de qua vide ad ann. 412. & l. ult. de decurion. ab a. 401) huc retrahit.

10 | 1165 | *Hon.* 20 & 18 *Th.* 11 & 5

412 Imp. Fl. Honorius Aug. IX. Imp. Fl. Theodosius Junior Aug. V.

l. 10. *C. Th.* de divers. rescript.
l. 2. -- de exposit. (tib.
l. un. -- de comitib. vacan-
l. 9. 10. -- de curiosis.
l. 17. -- de desertorib. & occultat. eor.
l. 22. 23. 24. 25. *C. Th.* de cohortalib. princ. cornicul.
l. 4. -- de concussionib. advocator.
l. 4. -- de jur. liberor.
l. 21. *C Th.* de pœnis. *Hanc legem Gothofredus recte refert ad ann. 413. & mutat subscriptionem.*
l. 6. *C. Th.* de fabricensib
l. 32. -- de annon. & tribut.
l. 19. 20. 21. de exactionib.
l. 23. -- de extraord. siv. sord. munerib.
l. 64. -- de appellat.
l. 174. 175. -- de decurionib.
l. 31. -- de susceptorib. præpos. &c.
l. 35. 36. 37. de navicularis.
l. 6. -- de naufragiis.

l. 12. -- de censitorib. peræquat. &c.
l. 2. -- de collegiat.
l. 1. -- de frument. Alexandr.
l. 49. 50. -- de operib. public.
l. 5. -- de itiner. muniend.
l. 13. -- de infirmand. his quæ sub tyr.
l. 40. 41. -- de episcop. eccles. & cler.
l. 52. 53. -- de hæreticis.
l. 20. 21. -- de Judæis &c.
l. 5. C. de SS. eccles.
l. 14. C. de Judæis.
l. 12. C. de offic. rector. provinc.
l. 53. C. de decurionib.
l. 16. C. de excusat. muner.
l. 24. C. de susc. præpos. & arcar.
l. 5. C. de naufrag.
l. 4. C. de fabricensib.
l. 1. C. de frument. Alexandrin.
l. 3. *C. Th.* de secund. nupt.
l. 1. -- de annon. & tribut.

l. 2. C. de immunit. nemin. conced.
l. 12. C. de omn. agr. desert.
l. 15. *C. Theod.* de agent. in reb.

l. 32. -- de erog. milit. ann.
l. 4. *C. Th.* de privileg. corporat. Urb. Rom.
l. 1. *C. Theod.* de lusoriis Danuvii.

11 | 1166 | *Hon.* 21 & 19 *Th.* 12 & 6

413 Lucius. Heraclianus.

Heracliani nomen postea ex fastis erasum est. l. 13. C. Theod. de infirmand. his quæ sub tyrann.

l. un. *C. Theod.* de comitib. & tribun. Scholar.
l. 3. *C. Theod.* de comit. rei militar.
l. un. -- de comit. qui in lustr. agent. adsid.
l. un. -- de comit. & arch. S. Palat.
l. un. -- de comit. qui provinc. reg.
l. un. -- de comit. ord. prim. art. divers.
l. 16. -- de proxim. comitib. disposit.
l. 16. -- de agentib. in reb.
l. 7. -- de indulgent. debitor.
l. 177. -- de decurionib.
l. un. -- de pretio piscis.
l. 51. -- de operibus publ.
l. 6. 7. -- ne sanct. baptism. iter.
l. 2. C. ne sanct. baptism. iteret.

l. 6. C. de jurisdict. omn. judic.
l. 18. C. de operib. public.
l. un. C. de comitib. & tribun. scholar.
l. 2. C. de comitib. rei militar.
l. un. C. de comitib. & archiatr S. Palat.
l. un. C. de comitib. qu. provinc. reg.
l. 5. C. de proxim. S. scrinior.
l. 20. *C. Theod.* de palat. sacr. largit
l. 10. -- de metatis.
l. 16. -- de desertorib. & occult. eor.
l. 176. -- de decurionib.
l. 13. -- de scenicis.
l. 5. C. de metatis &c.
l. 6. *C. Th.* de inoff. testam.
l. 19. C. de testament.
l. 10. C. de palatin. S. largit.
l. 3. de commeatu.

12 | 1167 | *Hon.* 22 & 20 *Th.* 13 & 7

414 Fl. Constantius. Fl. Constans.

l. 6. *C. Theod.* unde vi.
l. 12. -- lib. VI. tit. 2.
l. 11. -- de curiosis
l. 33. 34. -- de erogat. milit. annon.
l. 11. 12. -- de metatis.
l. 22. -- de pœnis.
l. 8. 9. -- de indulgent. debitor.
l. 16. 17. -- de medic. & professorib.
l. 38. *C. Theod.* de navicularis.
l. 1. -- de venation. ferar.
l. 54. 55. -- de hæreticis.

l. 6. C. de re judicat.
l. 23. C. de pœnis.
l. 11. C. de profess. & medic.
l. un. C. de venation. ferar.
l. 14. C. de erogat. militar. ann.
l. 6. C. de metatis.
l. 8. C. quæ res pignor. obl. poss.
l. 13. C. de omn. agr. desert.
l. 2. C. de offic. Comit. S. pal.
l. 3. C. q. legitim. pers. stand. in judic.
l. 2. C. de his q. ad eccles. confug.
l. 8. C. de in integr. rest. min.

13 | 1168 | *Hon* 23 & 21 *Th.* 14 & 8

415 Imp. Fl. Honorius Aug. X. Imp. Fl. Theodos. junior Aug. VI.

l. 9. *C. Th.* de contr. empt.
l. 4. -- de incest. nupt.
l. 17. -- de agentib. in reb.
l. 12. -- de curiosis.
l. 4. 5. -- de pascuis.
l. 15. -- de numerar. actuar. scriniar.
l. 26. -- de cohortalib. princip. &c.
l. 20. -- de divers. offic. & apparitor.
l. 8. -- de donationib.
l. 2. -- de crimin. peculat.
l. 26. 27. -- de petit. & ultr. dat.
l. 6. -- de patrocin. vicor.
l. 10. -- de indulgent. debit.
l. 65. -- de appellationib.
l. 178. 179. -- de decurionib.
l. 56 57. 58. -- de hæreticis.
l. 22. -- de Judæis &c.

l. 3. -- ne Christ. mancip. Jud. hab.
l. 20. -- de pagan. sacrif. &c.
l. 5. C. de paganis.
l. 13. C. quod cum eo q. in al. potest.
l. 13. C. de exceptionib. s. præscript.
l. 9. C. ad l. Jul. de vi public.
l. un. C. de crimin. peculat.
l. 14. C. de omn. agr. desert.
l. 3. C. de pascuis public.
l. 1. C. de silentiariis &c.
l. 2. C. de agentib. in reb.
l. 11. C. de cohortalib. princip. &c.
l. 5. C. de divers. offic. & apparitorib.
l. 5. C. de assessorib. & domest.
l. 1. *C. Th.* de decurionib. & silentiar.

14 | 1169 | *Hon.* 24 & 22 *Th.* 15 & 9

416 Imp. Fl. Theodosius junior Aug. VII. Junius Quartus Palladius.

l. 8. 9. *C. Th.* de domestic. & protect.
l. un. *C. Th.* de præposit. lab.
l. 17. -- de proxim. comit. disposit.
l. 18. -- de agentib. in reb.
l. 21. -- de Palatin. S. largit.
l. un. -- de decanis.
l. 4. -- de salgam. hospit. n. præb.
l. 21. -- de tironib.
l. 9. -- de execut. & exact.
l. 4. -- ad l. Jul. de ambit.
l. 23. -- de pœnis.
l. 2. -- de indictionib.
l. 11. -- de indulgent. debit.
l. 6. -- de relationib.
l. 147. 180. 181. 182. *C. Th.* de decurionib.

l. 15. -- de legat. & decret. legation.
l. 13. -- de censitor. peræquator.
l. 4. -- de habit. quo ut. oport. intr. urb.
l. 14. -- de infirmand. his quæ sub tyrann.
l. 42. -- de episc. eccl. & cler.
l. 23. -- de Judæis.
l. 21. -- de paganis.
l. 17. C. de episcop. & cleric.
l. 6. C. de precib. imperat. offerend.
l. 2. C. de offic. militar. judic.
l. 20. C. de testament.
l. 24. C. de pœnis.
l. 1. C. de indictionib.
l. 6. C. de legationib.

Ind.	P.R.C.	A.J.	P.C.N.		
				l. 1. C. de frument. urb. Constantinop.	l. 54. C. de decurionib.
				l. un. C. de præposit. labor.	l. 1. *C. Theod.* de castrensian.
				l. 6. C. de proxim. S. scrinior.	l. 1. C. de castrensian. & ministerian.
				l. 11. C. de palatin. S. largition.	l. 5. *C. Th.* de testament. & codicill.
				l. 1. C. de decanis.	
				l. 3. C. de executorib. & exactorib.	l. 2. *C. Theod.* de frum. urb. Constantinop.
15	1170	*Hon.* 25 & 23 *Th.* 16 & 10	417	Imp. Fl. Honorius Aug. XI.	Fl. Constantius II.
				l. 13. *C. Th.* lib. VI. tit. 2.	l. 9. -- de suar. pecuar. &c.
				l. 19. -- de agentib. in reb.	l. 2. -- de venation. ferar.
				l. 2. -- ne comit. & trib. lavacr. præst.	l. 4. -- ne Christian. mancip. Jud. hab.
				l. 16. -- de numerariis, actuar. &c.	l. 6. C. de assessorib. & domestic.
				l. 9. -- de donationib.	l. 28. C. de donationib.
				l. 7. -- de locat. fundor. jur. emphyt.	l. un. C. de venation. ferar.
					l. 15. C. de omn. agr. desert.
				l. 9. -- de præd. naviculario r.	l. 7. C. de censib. & censitor. &c.
				l. 14. 15. 16. -- de censitorib peræquator. &c.	l. 1. C. ne Christian. mancip. Jud. v. hæretic. &c.
				l. 22. -- de pistorib. & catabolensi.	l. 2. C. de apparitor. præf. urb.
1	1171	*Hon.* 26 & 24 *Th.* 17 & 11	418	Imp. Fl. Honorius Aug. XII.	Imp. Fl. Theodosius junior Aug. VIII.
				l. 3. *C. Th.* de incorporat.	l. 24. -- de Judæis.
				l. 28. -- de petitionib. & ultr. dat.	l. 15. C. de Judæis.
					l. 6. *C. Theod.* de testament. & codicill.
				l. 12. -- de indulgent. debitor.	l. 18. C. de Episcop. & cleric.
				l. 183. -- de decurionib.	
				l. 21. -- de lustral. conlation.	l. 43. *C. Theod.* de episcop. eccles. & cler.
2	1172	*Hon.* 27 & 25 *Th.* 18 & 12	419	Monaxius.	Plinta.
				l. 22. *C. Theod.* de Palatin. S. largit.	l. 5. *C. Theod.* de calc. coctorib. urb. Rom.
				l. 24. -- de pœnis.	l. 16. C. de agricol. & censit.
				l. 66. -- de appellationib.	l. un. *C. Theod.* de inquilin. & colon.
				l. 10. -- de suar. pecuar. &c.	
				l. 25. C. de pœnis.	
3	1173	*Hon.* 28 & 26 *Th.* 19 & 13	420	Imp. Fl. Theodosius jun. Aug. IX.	Fl. Constantius III.
					l. 9. C. de jur. fisc.
				l. 3. *C. Theod.* de litor. & itin. custod.	l. 44. *C. Theod.* de episcop. eccles. & cleric.
				l. un. C. de litor. & itiner. custod.	l. 19. C. de episcop. & cleric.
				l. 3. *C. Theod.* de rapt. v. matrimon. sanctim.	l. 6. *C. Theod.* de legitim. hered.
				l. 17. *C. Th.* de jur. fisc.	l. 10. C. de ædific. privat.
4	1174	*Hon* 29 & 27 *Th.* 20 & 14	421	Eustachius.	Agricola.
				l. 23. *C. Theod.* de bon. proscriptor.	l. 29. *C. Theod.* de petit. & ultro dat.
				l. 30. -- de petit. & ultr. dat.	l. un. *C. Theod.* si cert. petat. de chirog.
				l. 45. -- de episc. eccles. &c.	
				l. 6. C. de SS. ecclesiis.	l. 2. *C. Theod.* de repudiis.
				l. 10. C. de jur. fisc.	l. 1. *C. Theod.* de quinquenn. præscript.
				l. 4. C. de bonis vacantib.	
				l. 1. C. de privileg. urb. Constantinopol.	l. 35. C. ad l. Jul. de adulter.
					l. 3. C. de requirend. reis.
5	1175	*Hon.* 30 & 28 *Th.* 21 & 15	422	Imp. Honorius Aug. XIII.	Imp. Fl. Theodosius junior Aug. X.
				l. 2. *C. Theod.* de assessorib. domest. &c.	l. 31. -- de petitionib. & ultr. dat.
				l. 3. -- de postuland.	l. 13. -- de indulgent. debitor.
				l. un. -- de actionib. ad potent. translat.	l. 7. C. de assess. & domestic.
					l. 4. C. de advocat. divers. judicior.
				l. un. -- de pecun. sequestr. prohib.	l. un. C. de prohibit. sequestr. pecun.
				l. 2. -- de pignorib.	
				l. un. -- de jussu.	l. 4. C. de sponsalib.
				l. un. -- de peculio.	l. 4. C. de secund. nupt.
				l. 7. -- de sponsalib.	l. 8. C. si alien. res pignor. dat. sit.
				l. un. -- de præposit. S. cubicul.	l. 17. C. de agricol. & censit.
				l. 23. -- de Palatin. S. largit.	l. 1. C. de præposit. S. cubicul.
				l. 2. -- de castrensianis.	l. 2. C. de castrensian. & ministerian.
				l. 13. -- de metatis.	
				l. 27. -- de cohortalib. princip. &c.	l. 7. C. de metatis &c.
				l. 10. -- de executorib. & exactorib.	l. 4. C. de executorib. & exactorib.
					l. 3. *C. Theod.* de dotib.
6	1176	*Hon.* 31 & 29 *Th* 22 & 16	423	Asclepiodotus.	Fl. Avitus Marinianus.
				Moritur die XVIII. Kal. Sept. Honor.	
				l. 3. *C Theod.* de assessorib. domest. &c.	l. 14. -- de privileg. eor. q. in S palat.
				l. 12. -- de jurisdict.	l. 35. -- de erogat. militar. annon.
				l. un. -- de rei vindicat.	
				l. 2. -- de fructib. & lit. expens.	l. 5. -- de militar vest.
					l. 2. -- de terr. limitan.
				l. 2. -- de decurion. & silentiar.	l. 28. -- de cohortalib. princ.
				l. 19. -- de accusationib.	l. 7. C. de SS. eccles.
				l. 4. -- ne præt. crim. majestat. serv.	l. 6. C. de pagan. & sacrif.
					l. 8. C. de adsessorib. & domest.
				l. 4. -- de conlation. donat.	
				l. 14. -- de indulgent. debitor.	l. 3. C. de fructib. & lit. expens.
				l. 67. -- de appellationib.	l. 11. C. de ædific. privat.
				l. 9. -- de reparationibus appellat.	l. 10. C. de calumniatorib.
					l. 4. C. de privileg. dom. Aug.
				l. 184. -- de decurionib.	l. 15. C de erogat. mil. annon.
				l. 2. -- de præd. & mancip. curial.	l. 4. C. de militar. vest.
					l. 12. C. de testib.
				l. 10. -- de præd. navicular.	l. 3. C. de libert. & eor. liber.
					l. 2. C. de his q. latron. &c. occultav.
				l. 6. -- de itiner. muniend.	
				l. 59. 60. 61. -- de hæreticis.	l. 2. *C. Theod.* de libert. & eor. liber.
				l. 25. 26. 27. -- de Judæis.	l. 31. C. de appellationib.
				l. 5. -- ne Christ. mancip. Judæus hab.	l. 17. C. de accusationib.
					l. 2. C. de fund. limitroph.
				l. 22. 23. 24. -- de pagan. sacrific. & templ.	l. 21. C. de his q. accus. n. poss.

Constitutiones HONORII & THEODOSII, quæ die & Consule destituuntur.

Lib. I. tit. 3. l. 16 usque ad 20. tit. 29. l. 2. tit. 36. l. 1. Lib. IV. tit. 40. l. 4. tit. 61. l. 12. tit. 63. l. 3. 4. 5. 6. Lib. V. tit. 4. l. 20. tit. 9. l. 4. Lib. VIII. t. 12. l. 18. Lib. X. tit. 5. l. 2. tit 22. l. 1. tit. 25. l. 2. Lib. XI. tit. 5. l. 6. tit. 20. l. 1. tit. 47. l 15. 16. 17. tit. 58. l. 13. 14. 15. 16. tit. 59. l. 2. tit. 60. l. 3. tit. 61. l. 11. tit. 63. l. 3. tit. 70. l. 3. & 4. tit. 74. l. 3. & 4. Lib. XII. tit. 1. l. 17. tit. 11. l. 1. tit. 15. l. 1. tit. 16. l. 1. 2. tit. 19. l. 5. tit. 30. l. 2. tit. 40. l. 4. tit. 41. l. 5. tit. 45. l. 1. tit. 47. l. 4. tit. 51. l. 4. tit. 58. l. 6. tit. 60. l. 5.

THEODOSIUS solus.

Ind.	P.R.C.	A.J.	P.C.N.		
7	1177	*Th.* 23 & 17	424	Castinus.	Victor.
				l. 1. & 2. C. de offic. quæst.	l. 52. *C. Theod.* de operib. public.
				l. 7. *C. Theod.* de cognitorib. & procurat.	l. 4. -- de spectaculis.
				l. 7. -- de inoff. testam.	l. 8. C. de SS. ecclesiis.
				l. 7. -- de testam. & codicill.	l. 8. C. de codicillis.
				l. 36. -- de erogat. militar. annon.	l. 19. C. de operib. public.
				l. 15. -- de metall. & metallar.	l. 7. C. de metallar. & metallis.
					l. 11. C. de murilegulis.
				l. 14. -- de murilegulis.	l. 4. C. de vestib. holober. & aurat.
				l. 3. -- de vestibus holoberis.	l. 12. C. de annon. & tribut.
				l. 33. -- de annon. & tribut.	l. un. *C. Theod.* de actionib. cert. temp. finiend.
				l. 5. -- de conlation. donat.	
				l. 3. -- de conlation. æris.	l. 3. C. de præscript. 30. v. 40. annor.
				l. 4. -- de relationib.	

THEODOSIUS & VALENTINIANUS.

Ind.	P.R.C.	A.J.	P.C.N.		
8	1178	*Th.* 24 & 18 *Val.* 1	425	Imp. Fl. Theodosius Junior Aug. XI.	Fl. Placidius Valentinianus Cæsar.
				l. 4. *C. Theod.* de primicer. & notar.	l. 5. -- de spectaculis.
				l. un. -- de professorib. q. in urb. Constant.	l. 46. 47. -- de episcop. eccles. & cler.
				l. 8. -- de honorar. codicill.	l. 62. 63. 64. -- de hæreticis.
				l. 24. -- de palatin. S. largit.	l. 2. C. de legib. & constit. princ.
				l. un. -- ne sin. juss princ. cert. jud. lic. conf.	l. 2. C de statuis & imaginib.
				l. 32. -- de petit. & ultr. dat.	l. un. C. ne sin. juss. princip. cert. jud. lic. conf.
				l. 15. -- de murilegulis &c.	l. 12. C. de murilegulis &c.
				l. 3. -- de stud. liberal. urb. Rom.	l. 1. C. de stud. liberal. urb. Rom.
				l. 53. -- de operib. public.	l. 1. C. de professorib. q. in urb. Constant. doc.
				l. un. -- de imaginib. imperial.	l. 4. C. de libert. & eor. liber.
					l. 5. C. *de commerc. & mercatorib. omni subscriptione caret, quam tamen huc referendam esse suadet ipsa legis inscriptio arg. l. 2. C. de stat. & imaginib. & l. 1. Cod. Theod. de statuis imperialib.*
9	1179	*T.* 25 & 19 *V.* 2	426	Imp. Fl. Theodosius Junior Aug. XII.	Imp. Fl. Placidius Valentinianus II. Aug.
				l. un. *C. Theod.* de cretion. v. bonor. poss.	l. 1. 2. -- de conductorib. & hom dom. Aug.
				l. 3. -- de libert & eor. liber.	l. 16. *C. Theod.* de legat. & decret. legation.
				l. 7. -- de legitim. heredib.	
				l. 14. -- lib. VI. tit. 2.	l. 7. C. de apostatis.
				l. 18. de proxim. comitib. dispos.	l. 3. C. de legib.
					l. 5. C. de advocat. diversor. judicior.
				l. 20. 21. de agentib. in reb.	
				l. 21. 22. 23. - de divers. offic. & apparitor.	l. 18. C. de jur. deliberand.
					l. 5. C. ad SC. Tertullian.
				l. 6. -- de revocan. donation.	l. 1. C. de bonis quæ liber.
				l. 9. 10. -- de matern. bon. & matern. gen.	l. 10. C. de bonis proscriptor.
					l. 13. C. de murilegulis.
				l. un. -- de bon. q. fil. ex matrim. acq.	l. un. C. de conductor. & procur. s. act. præd.
				l. 24. -- de bon. proscriptor.	l. 7. C. de numerar. actuar. &c.
				l. 33. -- de petit. & ultr. dat.	l. 6. C. de divers. off. & apparit
				l. 16. -- de murilegulis.	

l. 5. C. si

pnd.P.R.C:A.J:P.C.N.

Ind.	A.	Imp.		
			l. 5. C. ſi contr. jus v. utilit. publ.	l. 8. *C. Theod.* de legitim. heredib.
			l. 25. *C. Theod.* de paganis.	l. 28. -- de Judæis.
			l. 4. C. de apoſtatis. (offer.	l. un. -- de reſponſ. prudent.
			l. 7. C. de precib. imperat.	
10	1180	*Th.* 26 & 20 *Val.* 2 & 3	427 Hierius.	Ardaburius.
			l. un. C. nemin. licer. ſign. ſalvat.	l. 17. -- de murilegul.
			l. 2. C. de offic. ej. q. vic. alicuj. judic.	l. 18. -- de medic. & profeſſorib.
				l. 8. C. de metatis &c.
			l. un. C. und. vir & uxor.	l. 14. *C. Theod.* de metatis &c.
			l. 15. C. de murilegulis.	
			l. 10 *C. Theod.* de domeſtic. & protectorib.	Nov. Theod. tit. 2.
11	1181	*Th.* 27 & 21 *Val.* 3 & 4	428. Fl. Felix.	Taurus.
			l. un. *C. Theod.* de omiſſ. action. impetr.	l. 22. C. de nuptiis.
				l. 6. C. de dot. promiſſion.
			l. 3. -- de nuptiis.	l. 11. C. de heredib. inſtituend.
			l. 4. -- de dotibus.	
			l. 15. -- lib. VI. tit. 2.	l. 2. C. de bonis q. liber. in poteſt. patr. conſtit.
			l. 22. -- de tironibus.	
			l. 29. -- de cohortalib. princip. cornicul.	l. 29. C. de donationib.
				l. 2. C. de præd. decurion.
			l. un. -- de imponend. lucrat. deſcript.	l. 1. C. quand. & quib. quart. pars deb. ex bon.
			l. 19. -- de medic. & profeſſ.	l. 6. de ſpectaculis.
			l. 2. -- de lenonibus.	l. 8. *C. Theod.* de ſponſalib.
			l. 65. -- de hæreticis.	l. 2. -- de naturalib. fil.
			l. 12. C. de epiſcop. audient.	l. 9. -- de legitim. heredib.
			l. 5. C. de hæreticis.	l. 22. -- de agentib. in rebus.
			l. 3. C. ne S. baptiſm. iteret.	l. 17. C. de donationibus ante nupt.
			l. 2. C. de formul. & impetrat. act. ſublat.	
12	1182	*Th.* 28 & 22 *Val.* 4 & 5	429 Florentinus.	Dionyſius.
			l. 29. *C. Theod.* de Judæis, cœlicol. &c.	l. 68. *C. Theod.* de appellationib.
			l. 17. C. de Judæis.	l. 185. 186. -- de decurionib.
			l. 4. C. de legibus.	
			l. 8. C. de precib. Imp. offerend.	l. 32. -- de ſuſceptorib. præpoſ. &c.
			l. 4. C. de hereditat. decurion.	l. 2. C. de apoch. public.
				l. 15. C. de ſuſceptorib. præpoſ. & arcar.
			l. 34. 35. *C. Theod.* de annon. & tribut.	l. 17. C. de omn. agr. deſerto.
13	1183	*Th.* 29 & 23 *Val* 5 & 6	430. Imp. Fl. Theodoſius Junior Aug. XIII.	Imp. Fl. Placidius Valentinianus Aug. III.
			l. 6. *C. Th.* de conlat. donat.	l. 15. C. de metatis.
			l. 10. C. de ſuis & legitim. liber.	l. 34. *C. Theod.* de petit. & ultr. dat.
			l. 3. C. de bonis matern. &c.	l. 38. -- de ſuſceptorib. præpoſ. &c.
			l. 9. C. de revocand. donat.	
			l. 23. *C. Th.* de agent. in reb.	
14	1184	*Th.* 30 & 24 *Val.* 6 & 7	431 Baſſus.	Fl. Antiochus.
			l. 36. *C. Theod.* de annon. & tribut.	l. 4. 5. *C. Theod.* de his q. ad eccleſ. confug.
			l. 5. C. de privileg. dom. Auguſt.	l. 3. C. de his q. ad eccleſ. confug.
15	1185	*Th.* 31 & 25 *Val.* 7 & 8	432 Aetius.	Valerius.
			l. 3. *C. Theod.* de decurion. & ſilentiar.	l. 11. *C. Theod.* de domeſtic. & protector.
			l. 3. C. de ſilentiariis &c.	l. 4. C. de his q. ad eccl. conf.
			l. 2. C. de domeſtic. & protectorib.	l. 6. *C. Theod.* de his q. ad eccleſ. confug.
1	1186	*Th* 32 & 26 *Val.* 8 & 9	433 Imp. Fl. Theodoſius Junior Aug. XIV.	Petronius Maximus.
			l. 17. *C. Theod.* de numerar. actuar.	l. 16. -- de indulgent. debit.
				l. 9. C. de aſſeſſ. & domeſtic.
2	1187	*Th.* 33 & 27 *Val.* 9 & 10	434 Ariovindus.	Aſper.
			l. 20. C. de epiſc. & cleric. *Vide Gothofr. ibid. in not.*	l. 3. *C. Theod.* de frument. urb. Conſtantin.
			l. un. *C. Theod.* de bonis cleric. &c.	l. 15. -- de indulgent. debitor.
3	1188	*Th.* 34 & 28 *V.* 10 & 11	435. Imp. Fl. Theodoſius Junior Aug. XV.	Imp. Fl. Placidius Valentinianus Aug. IV.
			l. 6. C. de hæreticis &c.	l. 5. *C. Theod.* de bonis vacantib.
			l. 5. C. de apoſtatis.	
			l. 11. C. de ſuis & legitim. liber.	l. 66. -- de hæreticis.
				Novell. Theodoſ. tit. 1.
			l. 8. *C. Theod.* de princip. agent. in reb.	l. 5. C. de bonis vacantib.
				l. 4. C. de princ agent. in reb.
			l. 10. -- de metatis.	Novell. Theod. tit. 4.
4	1189	*T.* 35 & 29 *V.* 11 & 12	436 Fl. Anthemius Iſidorus.	Senator.
			l. 30. *C. Theod.* de cohortalib. princip. &c.	l. 2. -- de frument. Alexandr.
			l. 18. -- de murilegulis.	l. 2. -- de Alexand. pleb. primat.
			l. 37. -- de annon. & tribut.	l. 21. C. de epiſcop. & cleric.
			l. 3. 4. de indictionib.	
			l. 17. -- de indulgent. debitor.	l. 2. C. de indictionib.
				l. 55. 56. 57. 58. 59. C. de decurionib. &c.
			l. 187-192. -- de decurionib.	l. 5. C. de veſtib. holober.
			l. 2. C. de Frument. Alex.	l. 12. C. de cohortalib. princip. &c.
			l. un. C. de Alex. primatib.	
5	1190	*T.* 36 & 30 *V.* 12 & 13	437 Aetius II.	Sigisbuldus.
			l. 1. C. ut nem. ad ſuum patrocin. &c.	l. 4. *C. Theod.* de decurionib. & ſilentiar.
6	1191	*T.* 37 & 31 *V.* 13 & 14	438 Imp. Fl. Theodoſius Junior Aug. XVI.	Fauſtus.
			Codex Theodoſianus conditur ex Reſcriptis Principum ab anno Conſtantini M. VII. ad usque Theodoſii Junioris XXXI. hoc eſt ab anno Domini CCCXII. ad usque CCCCXXXVIII. De Novellis poſt Codicem Theodoſianum a Theodoſio, Valentiniano & Majoriano latis vide, quæ habet Henr. Brencmannus *in epiſt. de Conſulibus, quorum in Pandectis fit mentio ap.* Reland. *in faſt. Conſul. p.* 859.	
			l. 7. C. de hæreticis.	l. 5. C. de fabricenſib.
7	1192	*T.* 38 & 32 *V.* 14 & 15	439 Imp. Fl. Theodoſius Junior Aug. XVII.	Feſtus.
			l. 10. C. de SS. eccleſ.	præd. ſ. v. alien.
			l. 22. C. de epiſc. & cleric.	l. un. C. in quib. cauſ. milit. for. præſcr.
			l. 19. C. de Judæis.	
			l. 5. 6. C. de legibus &c.	l. 8. C. de teſtament. tutel.
			l. 3. C. de ſtatuis & imaginib.	l. 21. C. de teſtamentis &c.
				l. 10. C. de legitim. heredib.
			l. 6. & 7. C. de advocat. diverſor. judicior.	l. 3. C. de bonis quæ liber.
				l. un. C. de ſentent. præf. præt.
			l. 2. C. ut nem. privat. tit.	
			Huic legi præponuntur nomina Imp. Diocletiani & Maximiani AA. quum tamen hic annus ſit 134. poſt abdicatum ab iis imperium.	
			l. 20. C. de operib. public.	l. un. C. de annon. & capitat. adminiſtr.
			l. 6. C. in quib. cauſ. pign. v. hyp. tacit. contrah.	l. 2. C. de navib. non excuſand.
			l. 6. C. ad l. Jul. repetundar.	
			l. 13. C. de fund. patrimon.	l. un. C. de collegiat. & chartoprat.
			Nov. Theod. t. 6. 7. 8. 9. 12.	
			l. 9. C. de SS. eccleſiis.	l. 6. C. ad SC. Tertullian.
			l. 16. C. de Judæis.	Novell. Theodoſ. tit. 5.
			l. 10. C. de adſeſſorib. & domeſt.	l. 5. C. de ſecund. nupt.
				Novell. Theodoſ. tit. 3.
8	1193	*T.* 39 & 33 *V.* 15 & 16	440 Imp. Fl. Placidius Valentinianus Aug. V.	Anatolius.
			l. 11. C. de SS. eccleſ.	appellat.
			l. 7. C. de legibus.	l. 2. C. de operib. public.
			l. 8. C. de advocat. diverſor. judicior.	Novell. Theodoſ. tit. 10.
				l. un. C. q. pro ſua juriſd. jud. dar.
			l. 3. C. de alluvionib.	
			l. 2. C. de tempor. & repar.	l. 7. C. de fund. rei priv. &c.
9	1194	*T.* 40 & 34 *V.* 16 & 17	441 Cyrus.	
			l. 10. C. de defenſ. civitat.	l. 1. C. de privileg. ſcholar.
			l. 2. C. ubi quis decurial. v. cohortal. &c. (&c.	l. 3. 5. C. de apparitorib. magiſtr. milit.
			l. 1. C. ut nem. ad ſ. patroc.	
10	1195	*T.* 41 & 35 *V.* 17 & 18	442 Eudoxius.	Dioſcorus.
			l. 9. C. de advocat. diverſ. judicior.	l. 2. C. quando & quib. quart. pars debet.
			l. 3. C. de naturalib. liber.	l. un. C. de imponend. lucrativ. deſcript.
			l. 3. C. de diſcuſſorib.	
				Novell. Theod. tit. 11. l. 2.
11	1196	*T.* 42 & 36 *V.* 18 & 19	443 Petronius Maxim. II.	Paternus.
			l. 4. C. de offic. magiſtr. officior.	l. 3. C. de offic. militar. judic.
				l. 3. C. de fund. limitroph.
12	1197	*T.* 43 & 37 *V.* 19 & 20	444 Imp. Fl. Theodoſius Junior Aug. XIIX.	Albinus.
			l. 4. C. de ſtatuis & imaginib.	l. 16. C. de omn. agro deſert.
			l. 11. C. de adſeſſor. & domeſt.	l. 1. C. de magiſtr. S. ſcrinior.
			l. 2. C. de petitionib. bonor. ſublat.	Novell. Theodoſ. tit. 17.
				Novell. Valentin. tit. 1.
			l. un. C. de collat. donator.	
13	1198	*T.* 44 & 38 *V.* 20 & 21	445 Imp. Fl. Placidius Valentinianus Aug. VI.	Nonius.
			Novell. Valentin. tit. 3.	l. 2. C. de quib. muner. v. præſtat. nem. lic. ſ. excuſ.
			Novell. Valentin. tit. 2.	
14	1199	*T.* 45 & 39 *V.* 21 & 22	446 Aëtius III.	Q. Aurelius Symmachus.
			l. 8. C. de legibus &c.	Nov. Valentin. tit. 4. l. 2.
			Nov. Valentin. tit. 4. l. 1.	
15	1200	*T.* 46 & 40 *V.* 22 & 23	447 Callypius.	Ardaburius.
			Novell. Valentin. tit. 6.	Novell. Valentin. tit. 5.
			Hoc anno editus eſt liber Novellarum D. Theodoſii, ut indicat præfatio Theodoſii in eum librum.	
1	1201	*T.* 47 & 41 *V.* 23 & 24	448 Rufius Prætextatus Poſtumianus.	Fl. Zeno.
			Novell. Valentin. tit. 13.	
2	1202	*T.* 48 & 42 *V.* 24 & 25	449 Protogenes.	Aſterius.
			l. 8. C. de repudiis &c.	Novell. Valentin. tit. 8.
				- - - - tit. 14.
			Conſtitutiones THEODOSII JUNIORIS ET VALENTINIANI III. ſine die & conſule.	
			Lib. X. tit. 12. l. 2. tit. 17. l. 2. tit. 19. l 8. tit. 22. l. 2. tit. 48. l. 1. tit. 30. l. 3. tit. 31. l. 59. tit. 33. l. 2. tit. 34. l. 1. tit. 18. l. 2. tit. 49. l. 4. Lib. XI. tit. 3. l. 2. tit. 7.	

l. 14. t. 9. l. 5. t. 17. l. 1. tit. 18. l. 1. tit. 21. l. 1. tit. 42. l. 5. 6. 7. tit. 47. l. 18. tit. 58. l. 5. 6. 7. tit. 59. l. 3. tit. 61. l. 12. 13. tit. 65. l. 7. tit. 67. l. 6. tit. 70. l. 5. tit. 77. l. 2. Lib. XII. tit. 1. l. 14. & 15. t. 3. l. 1. tit. 5. l. 2. tit. 8. l. 2. tit. 9. l. 1. tit. 19. l. 6. tit. 20. l. 1. 2. tit. 22. l. 4. 5. 6. tit. 24. l. 12. 13. 14. tit. 27. l. 2. tit. 39. l. 2. tit. 41. l. 6. 7. 9. tit. 43. l. 2. tit. 51. l. 7. tit. 55. l. 2. tit. 60. l. 9. 10. tit. 61. l. 3.

Mortuo Theodoſio MARCIANUS fil. Imperator.

3 | 1203 | V. 25 & 26 Mar. 1 | 450 Imp. Fl. Placidius Valentinianus Aug. VII. — Gennadius Avienus.
Novell. Martian. tit. 1. — l. 6. C. de apoſtatis.
- - - tit. 2. — l. 1. C. de prætorib. & honor. prætur.
l. 2. C. de offic. prætor. — l. un. C. de his qui ſant. apert. tabul. hered. transmitt.
l. 4. C de fructib. & lit. expenſ.
Novell. Valentin. tit. 7.

4 | 1204 | V. 26 & 27 Mar 1 & 2 | 451 Imp. Fl. Marcianus Aug. — Adelphius.
l. 7. C. de paganis &c. — l. 5. C. de diverſ. præd. urban.
l. 5. C. de his q. ad eccl. confug. — Novell. Martian. tit. 3.
l. 2. C. ne fiſc. rem quam vend. evinc. — Valentin. Novell. tit. 9. 10. 11.

5 | 1205 | V. 27 & 28 Mar. 2 & 3 | 452 Aſporacius. — Fl. Herculanus.
l. 2. C. de conſulib. & n. ſpargend. ab his pecun. — l. 23. C. de epiſcop. & cler.
l. 10. C. de advocat. diverſor judicior. — Novell. Valentin. tit. 12.
- - - tit. 13.

6 | 1206 | V. 28 & 29 Mar. 3 & 4 | 453 Vincomalus. — Opilio.
7 | 1207 | V. 29 & 30 Mar. 4 & 5 | 454 Aëtius. — Audius.
l. 12. C. de SS. eccleſ. — l. 7. C. de inceſt. & inutilibus nupt.
Novell. Martian. tit. 4.

Occiſo Valentiniano 16. Kal. April. MARCIANUS SOLUS.

8 | 1208 | Mar 5 & 6 | 455 Imp. Fl. Placidius Valentinianus Aug. IIX. — L. Anthemius.
Iterum hoc anno caput imperii, Roma, in prædam & direptionem fuit expoſita, ſed Vandalis, qui præter id, quod urbem poſt homines natos potiſſimam ſpoliarunt, imperialia etiam ornamenta & inſignia duce Genſerico ſecum in Africam tranſtulerunt, ſcribente id Juſtiniano C. de off. P. P. Africæ.
l. 13. C. de SS. eccleſiis. — *vide Cujac. obſ. XII. 31.*
l. 9. C. de legib. — Novell. Martian. tit. 5.

9 | 1209 | Mar. 6 & 7 | 456 Varanes. — Johannes.
l. 25. C. de epiſc. & cleric. — l. 3. C. de apochis public.
l. 13. C. de epiſc. audient.

Marcianus moritur *pridie Kalendas Februarias.* Succedit LEO in Occidente MAJORIANUS.

10 | 1210 | Leon. 1 | 457 Fl. Conſtantinus. — Rufus.
l. 8. 9. C. de hæreticis.

11 | 1211 | Leon. 1 & 2 Maj. 1 & 2 | 458 Imp. Fl. Leo Aug. Imp. — Fl. Julius Majorianus Aug.
Novell. Majorian. tit. 1. — l. 15. C. de re militar.
- - - tit. 8. — Novell. Majorian. tit. 3.
- - - tit. 6. — - - - tit. 5.
- - - tit. 7. — - - - tit. 4.

12 | 1212 | L. 2. 3 Maj. 2 & 3 | 459 Patricius. — Fl. Ricimer.
l. 4. C. de ſumm. Trinit. — l. 30. C. de donationib.

13 | 1213 | Leon. 3 & 4 Maj. 3 & 4 | 460 Magnus. — Apollonius.
l. 11. C. de advocat. diverſor. judicior. — Novell. Majorian. tit. 2.

14 | 1214 | Leon. 4 & 5 | 461 Severinus. — Dagalaiphus.

A Richomero Majorianus occiditur.

LEO ET SEVERUS.

15 | 1215 | Leon. 5 & 6 | 462 Imp. Fl. Leo, Aug. II. — Imp. Fl. Libius Severus Aug.
1 | 1216 | Sev. 1 & 2 Leon. 6 & 7 | 463 Fl. Cæcina Baſilius. — Vivianus.
l. 12. C. de advoc. diverſor. judicior.
Novell. Sever. tit. 1.

2 | 1217 | S. 2. 3 | 464 Ruſticus. — Fl. Anicius Olybrius.
3 | 1218 | Leon. 7 & 8 S. 3 4 | 465 Herminericus. — Fl. Baſiliſcus.

Moritur Severus Imperator.

L. 8. 9 | Novell. Sever. tit. 2. — l. 3. C. de his q. ſpont. public. muner. ſub.

4 | 1219 | Leo 9 & 10 | 466 Imp. Fl. Leo Aug III. — Tatianus.
l. 6. C. de his q. ad eccleſ. confug.

1220 | L. 10 & 11 | 467 Puſæus. — Joannes.
l. 17. C. de collationib.

LEO ET ANTHEMIUS.

6 | 1221 | L. 11 & 12 Ant. 1 | 468 Imp. Fl. Anthem. A. II.
l. 15. C. de epiſcop. audient. — l. 8. C. de exactorib tributor.
l. 10. C. de legibus. — l. 3. 4. C. de canon. largitional. titulor.
l. 9 C. de pact. convent. — l. 1. C. ut nem. ad ſuum patroc.
l. 4 C. de bon. matern. — l. un. C. non lic. habitat. metrocom.
l. 10 C. ad l. Jul. de vi publ. v. privat.

7 | 1222 | L. 12 & 13 Ant. 2 & 3 | 469 Fl. Marcianus. — Zeno.
l. 31. C. de epiſcop. & cleric. — l. 4. C. de bonis q. liberis.
l. 16. C. de epiſcopal. audient. — l. 22. C. de operibus public.
l. 13. C. de jur. & fact. ignorant. — l. 11. C. q. potior. in pignor.
l. 42 C. de tranſactionib. — l. 10. C. de contrahend. & committ. ſtipulat.
l. 5. C. de ſponſalib. — l. 3. C. quæ ſit long. conſuetud.
l. 6. C. de ſecund. nupt. — l. 14. C. de advoc. diverſ. jud.
l. 3. C. de legitim. tutel. — l. 11. C. de feriis.
l. 12. C. de heredib. inſtituend.

8 | 1223 | L. 13 & 14 Ant 3 & 4 | 470 Jordanes. — Severus.
l. 14. C. de SS. eccleſ. — l. 4. C. de naturalib. liber.
l. 6. C. de diverſ. reſcript. &c.

9 | 1224 | L. 14 & 15 Ant. 4 & 5 | 471 Imp. Fl. Leo Aug. IV. — Anicius Probianus.
l. 13. C. de offic. rector. provinc. — l. 29. C. de epiſcop. & cleric.

10 | 1225 | L. 15 & 16 | 472 Feſtus. — Marcianus.

Anthemius a Richomere extinguitur.

l. 15. C. de Advocat. diverſor. judicior.

Conſtitutiones LEONIS & ANTHEMII quæ ſine die & conſule reperiuntur.

Lib. I. tit 2. l. 14. & 15. tit. 11 l. 8. t. 55. l. 1. Lib II tit 7. l. 13. Lib. V. tit. 6. l. 8. Lib XI. tit 9 l. 6. Lib. XII. t. 51. l. 9. 10. 11.

11 | 1226 | L. 16 & 17 | 473 Imp. Fl. Leo Aug. V.

Leo junior coronatur.

l. 5. C. de bonis quæ liber. &c

Conſtitutiones LEONIS omni ſubſcriptione carentes.

Lib. I. tit 3. l. 26. 27. Lib IV. tit 42 l 2 tit 65. l. 31 Lib X. tit. 15. l. 1. tit 23. l. 3. 4 tit 31 l. 61. 62. 63 t 43 l 3 t. 48. l. 3. Lib. XI. tit. 23. l. 7. tit 29 l. 3. tit 47. l 1 Lib XII. tit. 3. l. 2. tit 4. l 2. tit. 5. l. 4. tit. 7. l. 1. tit 12. l 1 t. 19 l. 9. & 10. tit 22. l. 7. tit. 34. l 4 tit 36. l. 15. 16. tit. 38. l. 15. tit. 41. l 11. tit. 46. l 2. & 3. tit. 50. l. 7. & 8. tit. 51. l. 12. 13. 14. tit. 53. l. 1. 2. tit. 58. l. 13.

Moritur Leo. LEO JUNIOR & ZENO ISAURICUS.

12 | 1227 | Zen. 1 | 474 Imp. Fl. Leo jun. Aug.
l. 11. C. de legib. — l. un. C. de theſauris.
l. 16 C. de advoc. diverſ. judicior. — l. 2. C. de ſeditioſis.

13 | 1228 | 1 & 2 | 475 Imp. Fl. Zeno Aug. II.
l. un. C. ut omn. judic. tam civ. quam militar. &c. — l. 29. C. de inoffic. teſtam.

14 | 1229 | 2 & 3 | 476 Fl. Baſiliſcus II. — Armatus.
l. 28. C. de jur. dot. — l. 16. C. de SS. eccleſ.
l. 5. C. de naturalib. liber.

15 | 1230 | 3 & 4 | 477 Poſt Conſulatum Baſiliſci II. & Armati.
l. 9 C. unde vi. — l. 7. C. de diverſ. reſcript.

1 | 1231 | 4 & 5 | 478 Illus.
l. 11. C. de injur. — l. 31. C. de donat.
l. 7. C. de ſecund. nupt.

2 | 1232 | 5 & 6 | 479 Imp. Fl. Zeno Aug. III.
l. 11. C. qui petant tutor.

3 | 1233 | 6 & 7 | 480 Baſilius junior.
l. 9. C. de in integr. reſtit. minor. — l. 22. C. de teſtament.
l. 6. C. de magiſtratib. conveniend.

4 | 1234 | 7 & 8 | 481 Placidius.
5 | 1235 | 8 & 9 | 482 Severinus junior. — Trocondus.
6 | 1236 | 9 & 10 | 483 Fauſtus ſolus.
7 | 1237 | 10 & 11 | 484 Theodoricus. — Venantius.
l. 10. C. unde vi.

8 | 1238 | 11 & 12 | 485 Q. Aurel. Symmachus.
9 | 1239 | 12 & 13 | 486 Decius. — Longinus.
l. 17. C. de advocat. diverſor. judicior. — l. 14. C. de teſtib.
l. 1. C. de privat. carcerib.

10 | 1240 | 13 & 14 | 487 Fl. Boëthius.
Non confundendus hic Conſul cum Anicio Manlio Severino Boëtio.
l. 5. C. de fructib. & lit. expenſ.

11 | 1241 | 14 & 15 | 488 Claudius Dynamius. — Sifidius.
12 | 1242 | 15 & 16 | 489 Annicius Probinus. — Euſebius.
l. 6. C. ad SCt. Trebellian.

13 | 1243 | 16 & 17 | 490 Fl Fauſtus junior. — Longinus II.

Conſtitutiones Zenonis omni ſubſcriptione carentes.

Lib. I. tit. 29. l. 3. Lib. III. tit. 24. l. 3. Lib. IV. tit. 59. l. 1. tit. 65. l. 32. tit. 66. l. 1. Lib. V. tit. 3. l. 18. tit. 5. l. 8. t. 8. l. 2. Lib. VII. t. 37. l. 2. Lib. VIII. t. 13. l. 1. Lib. X. tit. 31. l. 64. Lib. XI. tit 42. l. 8. 9. 10. t. 50. l. 1. tit. 68. l. 1. tit. 69. l. 6. Lib. XII. tit. 3. l. 3. 4. tit. 13. l. 1. tit 14. l. 1. tit. 16. l. 4. tit. 21. l. 1. tit. 22. l. 1. tit. 26. l. 4. tit. 28. l. 1. tit. 36. l. 17. tit. 43. l. 3. tit. 50. l. 10. & 11. t. 51. l. 15. 16. 17. 18. 19. t. 55. l. 5. tit. 57. l. 1. tit. 58. l. 12. 13. tit. 61. l. 4.

Moritur Zeno. ſuccedit ANASTASIUS.

14 | 1244 | Ana. 1 & 2 | 491 Olybrius junior.
l. 4. C. de præſcript. 30. v. 40. annor. — empt. ſpecier. ſe excuſ.
l. 1. C. ut nem. lic. in — l. 14. C. de fund. patrimonial.

15 | 1245 | 1 & 2 | 492 Imp. Fl. Anaſtaſ. Aug. — Rufus.
l. 3. C. de offic. quæſtor.

1 | 1246 | 2 & 3 | 493 Euſebius II. — Albinus.
2 | 1247 | 3 & 4 | 494 Turcius Rufus Apronianus Aſterius. — Præſidius.
3 | 1248 | 4 & 5 | 495 Fl. Viator. — Æmilianus.
l. 2. C. de bonor. poſſ. contr. tab. libert.

4 | 1249 | 5 & 6 | 496 Paulus.
l. 16. C. de teſtam. milit. — l. 13. C. de annon. & tribut.
l. 32. C. de donationib. — l. 9. C. de exactorib. tribut.

5 | 1250 | 6 & 7 | 497 Imp. Fl. Anaſt. Aug. II.
l. 1. C. de advoc. div. judic. — l. 9. C. de repudiis &c.

6 | 1251 | 7 & 8 | 498 Johannes Scytha. — Paulinus.
l. 4. C. de legitim. tutel.

7 | 1252 | 8 & 9 | 499 Johannes Gibbus. — Aſclepio.
l. 25. C. de excuſat. tutor. — l. 5. C. de ſilentiar.

8 | 1253 | 9 & 10 | 500 Patricius. — Hypatius.

Theodericus Rex Romam ingreditur.

l. 43. C. de tranſactionib. — l. 2. C. de advocat. diverſ. judic.

9 | 1254 | 10 & 11 | 501 Pompejus. — Rufius Magn. Fauſtus Avien.
10 | 1255 | 11 & 12 | 502 Probus. — Rufius Magnus Fauſtus Avienus junior.
l. 18. C. de collationib. — l. 5. C. de emancipat. liberor.
l. 11. C. de legitim. heredib.

503 Dexi-

Ind.	P.R.C.	A.J.	P.C.N.	
11	1256	Anaſt. 12&13	503 Dexicrates.	Voluſianus.
12	1257	13&14	504 Cethegus.	
13	1258	14&15	505 Sabinianus.	Manlius Theodorus.
			l. 19. C. de epiſcop. audient.	l. 3. C. de advoc. diverſ. judicum.
14	1259	15&16	506 Areobindus.	Ennodius Meſſala.
			l. 4. C. de advocat. diverſ. judicum.	
15	1260	16&17	507 Imp. Fl. Anaſtaſius Aug. III.	Venantius.
1	1261	17&18	508 Venantius.	Celer.
2	1262	18&19	509 Importunus.	
3	1263	19&20	510 Anicius Manlius Severinus Boethius.	Eutharius.
			l. 10. C. de hæreticis.	
4	1264	20&21	511 Secundinus.	Fl. Felix.
5	1265	21&22	512 Muſchianus.	Paulus.
6	1266	22&23	513 Clementinus.	Anicius Probus.
			l. 14. C. de offic. rector. provinc.	
7	1267	23&24	514 Aurelius Caſſiodorus Senator.	
8	1268	24&25	515 Anthemius.	Florentinus.
9	1269	25&26	516 Petrus.	
10	1270	26&27	517 Imp. Fl. Anaſtaſius Aug. IV.	Flavius Agapetus.
			l. 6. C. de naturalib. liber.	l. 5. C. de advoc. diverſ. judicum.
				l. 21. C. ad SCt. Vellejan.
			Conſtitutiones ANASTASII ſubſcriptione diei & conſulis carentes.	
			Lib. I. tit. 29. l. 4. Lib. III. tit. 13. l. 7. Lib. IV. tit. 35. l. 22. Lib. V. tit. 5. l. 9. tit. 70. l. 5. Lib. VII. tit. 39. l. 5. 6. tit. 51. l. 5. Lib. X. tit. 27. l. 1. tit. 31. l. 65. Lib. XI. tit. 9. l. 7. tit. 61. l. 14. Lib. XII. tit. 5. l. 5. tit. 9. l. 1. tit. 12. l. 2. tit. 17. l. 4. tit. 21. l. 2. tit. 22. l. 2. 8. tit. 30. l. 3. tit. 36. l. 18. tit. 38. l. 16. tit. 44. l. 3. tit. 50. l. 12. tit. 51. l. 21. tit. 53. l. 3. tit. 58. l. 14. tit. 61. l. 5.	
11	1271	Juſtin. 1	518 Magnus.	
			Alii addunt Agapetum II. alii Florentinum.	
			Moritur Anaſtaſius: ſuccedit JUSTINUS.	
12	1272	2	519 Imp. Fl. Anicius Juſtinus Auguſtus.	Eutharius Amalus.
			l. 7. C. de naturalib. liber.	l. 6. C. de Adv. div. judicum.
13	1273	3	520 Vitalius.	Ruſticus.
14	1274	4	521 Fl. Anicius Juſtinian.	Valerius.
			l. 8. C. qui teſtam. fac. poſſ.	
15	1275	5	522 Q. Aurelius Anicius Symmachus.	Anicius Manlius Severinus Boethius.
1	1276	6	523 Fl. Anicius Maximus.	
2	1277	7	524 Imp. Fl. Anic. Juſt. Aug. II.	Opilio.
			l. 7. 8. C. de Advocat. diverſ. judicum.	
			Conſtitutiones hæ falſo nomen Juſtiniani habent: nam Juſtinus tunc imperabat. Sed frequenter nomen Juſtini & Juſtiniani confunditur, unde etiam factum eſt, quod Juſtinianus dicatur ἀναλφάβητος fuiſſe, quod de Juſtino Procopius tradidit & Suidas. Cauſa confuſionis eſt, quod Juſtinus ſenior uſus fuerit monogrammate conſtante ſolis quatuor literis JUST.	
			l. 23. C. de teſtament.	l. 41. C. de epiſc. & cleric.
3	1278	8	525 Fl. Theodor. Philoxenius.	Fl. Anicius Probus junior.
			l. 7. C. de præſcript. 30. v. 40. annor.	
4	1279	9	526 Flavius Anicius Olybrius junior.	
			l. 6. C. de ſepulch. violat.	
5	1280	Juſtin. 1	527 Vettius Agorius Baſilius Mavortius.	
			Juſtinianus Juſtini Collega fit Kal. April. menſe Auguſto moritur Juſtinus. Theodora Auguſta Thathio Lazorum Regi fert ſuppetias. Epiſcopi ab urbe regia arcentur.	
			l. 5. C. de offic. magiſtr. officior.	
			FLAVIUS ANICIUS JUSTINIANUS.	
6	1281	2	528 Imp. Fl. Anicius Juſtinianus Aug. II.	
			Idib. Febr. datum X. viris mandatum de Codice componendo. Kal. Juniis editæ leges aliquot, & abrogata Lex Fuſia Caninia.	
			Præfat. Codic. conſtit. 1.	l. 12. C. de ſuis & legitim. liber.
			l. 42. 43. C. de epiſcop. & cler.	l. 27. C. de pignorib. & hypothec.
			l. 21. C. de epiſcopal. audient.	l. 9. C. quæ res pign. oblig. poſſ.
			l. un. C. de contractib. judic.	l. 11. C. de contr. & committ. ſtip.
			l. 30. 31. C. de inoffic. teſtam.	l. 33. C. de donationib.
			l. 17. C. ſi cert. petat.	l. un. C. de rapt. Virgin.
			l. 17. 18. C. de teſtib.	l. 4. C. de apochis public.
			l. 17. C. de fid. inſtrumentor.	l. 3. C. quand. & quib. quart. pars deb.
			l. 14. C. de numerat. pecun.	l. 2. C. de jur. liberor.
			l. 8. C. de ſecund. nupt.	l. 23. C. de SS. eccleſiis &c.
			l. 3. C. de dot. caut. non numer.	l. un. C. de his q. pœn. nomin.
			l. 25. C. de donation. int. vir. & uxor.	l. 7. ad SCt. Tertullian.
			l. 10. 11. C. de repudiis.	
			l. 8. 9. C. de naturalib. liber.	l. 11. C. de præſcr. long. tempor.
			l. 19. C. de collationib.	l. un. C. de l. Fuſ. Canin. toll.
			l. 24. 25. 26. C. de teſtament.	l. 26. C. de uſuris.
			l. 9. C. de impuber. & al. ſubſtit.	l. 1. C. de offic. præf. præt. Afr.
			l. 22. C. de legat.	l. 8. C. de præſcr. 30. v. 40. annor.
7	1282	3	529 Decius junior.	
			Codicem decem viri Imperatori offerunt, qui referente Chronico Alexandrino, Decio Conſule abſolutus publica autoritate promulgatur XVI. Kalend. April. Error igitur Chronologicus in Marcellino, qui ad ann. Dom. DXXXI. hæc habet: Poſt Conſulatum Lampadii & Oreſtis Codex Juſtinianus orbi promulgatus eſt.	
			Præfat. Codic. conſtit. 2.	l. 3. C. de bonis libertor.
			l. 44. de epiſcop. & cler.	l. 20. C. de collationibus.
			l. 22. 23. 25. C de epiſcop. audient.	l. 13. C. de teſtam. milit.
			l. 12. C. de legib.	l. 13. C. de heredib. inſtituend.
			l. 2. C. quand. libell. princip. dat.	l. 19. C. de jur. delib.
			l. 14. C. de adſeſſor. & domeſt. &c.	l. 30. C. de fideicommiſſ.
			l. 3. C. de his q. ven. ætat.	l. 1. C. commun. de legat.
			l. 8. C. de reſtitut. milit.	l. 5. C. ad SCt. Orfitian.
			l. 4. C. de recept. arbitr.	l. 11. C. commun. de ſucceſſionib.
			l. 1. C de jurejur. propt. calumn.	l. 6. C. de bonis q. liber.
			l. 32. 33. C. de inoffic. teſtament.	l. 8. C. quib. non objic. long. temp. præſcr.
			l. 11. 12. C. de reb. cred.	
			l. 18. 19. de fid. inſtrumentor.	l. 2. C. de uſur. rei judic.
			l. 9. 10. C. de ſecund. nupt.	l. 5. C. de tempor. & reparat appell.
			l. 30. C. de jur. dot.	l. 10. C. quand. provoc. non eſt neceſſ.
			l. 10. C. de pact. convent. (uxor.	
			l. 26. C. de donationib. int. vir. &	l. 1. C. de prætor. pignor.
			l. 10. C. de natural. liber.	l. 12. C. de contr. & committ. ſtip.
			l. 5. C. de legit. tutel.	l. 3. C. de infantib. expoſit.
			l. 3. C. quand. tutor. & curator. eſſ. deſin.	l. 34. C. de donationibus.
				l. 18. C. de quæſtionib.
			l. 3. C. ſi major fact. alienat. fact. ſin. decr. rat. hab.	l. 3. C. de fide jub. uſur.
				l. 20. C. de agricol. & cenſit.
8	1283	4	530 Poſtumus Lampadius.	Oreſtes.
			Romani Perſas delent. fruſtranea de pace conſilia. Juſtinianus jubet eccleſias reſtaurari & noſocomia & Deiparæ eccleſiam. Perſequitur Hæreticos, Samaritas & Gentiles.	
			XVIII. Kal. Januar. editum mandatum de Pandectis componendis ac datum Triboniano & Collegis XV.	
			l. 26. C. de SS. eccleſ.	l. 11. C. de pact. convent.
			l. 45. 46. 47. de epiſc. & cler.	l. 27. C. de donation. int. vir. & uxor.
			l. 24. 27. C. de epiſcop. aud.	
			l. 19. C. de hæretic.	l. 2. C. ne fidejuſſor. v. mandat. dot. dent.
			l. 1. C. de vet. jur. enucleand.	
			l. 24. C. de negot. geſt.	l. 11. 12. C. de natural. liber.
			l. 4. C. de his qui ven. ætat.	l. 4. C. de confirmand. tutor.
			l. 5. 6. C. de recept. arbitr.	l. 3. C. quand. mulier tutel. off. fung. pot.
			l. 13 - - 18. de judiciis.	
			l. 3. C. de ſportul. & ſumpt.	l. 13. C. arbitr. tutel.
			l. 3. C. de plus petitionib.	l. 6. 7. C. de curator. furioſ. v. prodig.
			l. 34. 35. C. de inoffic. teſt.	
			l. 12. C. de petition. heredit.	l. 20. 21. 22. C. de furt. & ſerv. corrupt.
			l. 12-16. C. de uſufr. & habit.	
			l. 12. C. commun. utr. judic.	l. 21. C. de collationib.
			l. 10. 11. C. de condict. indeb.	l. 9. C. qui teſtam. facer. poſſ.
			l. 19. 20. C. de teſtibus.	l. 27. 28. C. de teſtament.
			l. 20. 21. C. de fid. inſtrumentor.	l. 6. C. de inſtitut. & ſubſtit.
				l. 4. C. de neceſſ. ſerv. her. inſt.
			l. 2. 3. C. per quas perſon. cuiqu. acquir.	
				l. 3. 4. C. de poſthum. heredib. inſtit.
			l. 7. C. ad SCt. Macedon.	
			l. 7. C. de dotis promiſſion.	l. 23. C. de legatis.
			l. 31. C. de jur. dot.	l. 3. C. de verbor. & rerum ſignif.
			l. un. C. de rei uxor. action.	
			Mirum eſt eodem die Kal. Mart. (niſi mendum ſit) extare reſcripta ad Julianum & Johannem P. P. l. 3. C. de verb. ſign. l. 29. C. de teſtam. Alemannus in not. ad Procopii anecdota p. 160.	
			l. 7. C. ad SCt. Trebell.	l. 3. C. de jur. domin. impetr.
			l. 6. C. ad SCt. Orfitian.	l. 13. C. de contrah. & committ. ſtipulat.
			l. 7. C. de bon. q. liber.	
			l. 14. 16. C. de fideicomm. libert.	l. 26. C. de fidejuſſorib.
			l. 1. C. de commun. ſerv. manum.	l. 8. C. de novationib.
			l. 1. C. commun. de manumiſſ.	l. 10. 11. C. de adoptionib.
			l. 1. C. de annal. exception.	l. 35. C. de donationib.
			l. 14. C. de ſentent. & interloc. omn. judic.	l. 10. C. de revocand. donat.
				l. 4. C. de donation. cauſ. mort.
			l. 39. C. de appellat.	l. 26. 29. C. de epiſcopal. audient.
			l. 2. C. de prætor. pignor.	
9	1284	5	531 Poſt Conſulatum Lampadii & Oreſtis.	
			Componuntur Pandectæ. Actio receptitia ſublata.	
			l. 2. C. de conſt. pec.	
			Differentia legati & fideicommiſſi ſingul. ſublata.	
			l. 2. C. comm. de leg.	
			Lex Julia Miſcella ſublata.	
			l. 2. C. de indict. vid. toll.	
			Edictum D. Hadriani ob viceſimam hereditatum ſublatum.	
			l. 3. C. de Ed. D. Hadr. toll.	
			Differentia ſexus in exheredatione ſublata.	
			l. 48. C. de epiſcop. & cleric.	l. 5. 6. C. de neceſſar. ſerv. her. inſt.
			l. 31. C. de epiſcop. audient.	l. 3. 4. C. de liberis præterit.
			l. 21. C. de hæretic.	l. 20. 21. 22. C. de jur. deliberand.
			l. 29. 30. C. de pactis.	l. 3. C. de edicto D. Hadrian. toll.
			l. 5. C. in quib. cauſ. in integr. reſt. nec. n. eſt.	l. 11. C. de his quib. ut indign.
				l. 24. 25. C. de legatis.
			l. 2. C. qui & adverſ. quos in int. reſt. n. poſſ.	l. 4. C. de verbor. & rer. ſignif.
				l. 2. 3. C. de indict. viduit.
			l. 3. C. ub. & apud quem cognit. in int. reſt.	l. 31. C. de fideicommiſſ.
				l. 2. 3. C. commun. de legatis.
			l. 7. C. de tempor. in integr. reſt.	l. 3. C. de conditionib. inſert.
			l. 36. C. de inoffic. teſtam.	l. 18. C. ad L. Falcid.
			l. 11. 17. C. de uſufr. & habitat.	l. 14. C. de legitim. heredib.
			l. 13. 14. C. de ſervitut. & aqua.	l. 3. C. commun. de manumiſſionib.
			l. 13. C. de reb. credit.	l. un. C. de uſucap. transformand.
			l. un. C. ut action. & ab hered. & contr. hered. incip.	l. 3. C. de quadrienn. præſcript.
				l. 3. C. de annal. exception.
			l. 2. 3. C. de conſtitut. pecun.	l. un. C. de ſentent. q. pro eo quod intereſt.
			l. 7. C. pro ſocio.	
			l. 25. 26. 27. 28. C de admin. tutor.	l. 7. C. q. bonis ceder. poſſ.
			l. 4. 5. C. de auctorit. præſtand.	l. 13. C. de ædific. privat.
			l. 10. 11. 12. C. q. teſtam. facer. poſſ.	l. 12. C. qui potior. in pignor.
			l. 29. 30. C. de teſtamentis &c.	l. 14. C. de contrah. & committ. ſtip.
			l. 14. C. de heredib. inſtituend.	
			l. 7. 8. 9. C. de inſtitut. & ſubſtit.	l. 5. C. de duob. reis ſtipuland. & promitt.
			l. 10. 11. C. de impub. & al. ſubſtit.	

l. 27. 28.

Ind.	P.R.C:	A.J:	P.C.N.
			l. 27. 28. C. de fidejuſſorib. l. 22. C. de agricol. & cenſit. l. 9. C. de emancip. liberor. l. 30. C. de epiſcop. audient. l. 36. C. de donationib.
10	1285	6	532 Poſt Conſulatum Lampadii & Oreſtis. *Graviſſima ſeditio in urbe, ob quam & Tribonianus quæſtura, Johannes Cappadox Præfectura Prætorii juſſi abdicarunt.* l. 50. 53. C. de epiſcop. & cleric. l. 12. 13. C. de legitim. hered. l. 22. C. de hæreticis. l. 10. C. de bonis auctorit. judic. poſſ. l. 37. de inoffic. teſtam. l. 11. C. unde vi. l. 18. C. de teſtam. milit. l. un. C. de nov. oper. nunt. l. 6. C. de repud. v. abſtin. heredit. l. 7. C. in quib. cauſ. pign. & hypoth. tacit. contr. l. 12. C. de his quib. ut indign. l. 11. C. de remiſſion. pignor. l. 26. C. de legatis. l. 4. C. de litigioſ. l. 5. C. de verbor. & rer. ſignific. l. 15. C. de contrah. & committ. ſtipulat. l. 7. C. de condition. inſert. l. 36. C. ad L. Jul. de adulter. l. 8. C. de SCt. Trebellian. l. 19. C. ad L. Falcid.
11	1286	7	533 Imp. Fl. Anicius Juſtinianus Aug. III. INSTITUTIONES Juris editæ XI. Kal. Decembr. DIGESTA ſ. PANDECTÆ editæ XVII. Kalend. Januar. l. 6. C. de ſumm. Trinit. l. 2. C. ubi & apud quem cognit. in integr. reſt. &c. hujus loci non eſt, cum ſit lata a Diocletiano & Maximiano. l. 54. C. de epiſcop. & cleric. l. 2. 3. C. de veter. jur. enucleand. l. 4. C. de ſportulis & ſumptib. &c. Proœm. Inſtitut.
12	1287	8	534 Imp. Fl. Anicius Juſtinianus Aug. IV. Fl. Theodorus Paulinus Junior. *Hic Paulinus fuit ultimus Conſulum veteris Romæ, nam poſt hunc nulli creati ſunt obſtante ſcilicet bello Gothico.* Codex Juſtiniani iterum editus XVII. Kal. Decembr. Præfat. Cod. Conſtit. 3. l. 15. C. de legitim. heredib. l. 8. C. de ſumm. Trinit. l. 2. §. 22. C. de offic. præf. prætor. Afric. l. 57. C. de epiſc. & cleric. l. 34. C. de epiſc. audient. l. 33. C. de epiſcop. audient. l. 2. C. de jurejur. propt. calumn. dand. l. 29. C. de nuptiis. l. un. C. de caduc. tollend. l. 31. C. de teſtament. l. 1. C. de latin. libertat. toll.
13	1288	9	535 Fl. Beliſarius. Juſtinian. Nov. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 17. 32. 35. 102. 110. 121. 135. 157. Juſtinian. Novell. 5. Juſtinian. Novell. 39. Juſtinian. Novell. 155.
14	1289	10	536 Poſt Conſulatum Beliſarii V. C. Juſtinian. Novell. 16. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 40. 41. 42. 45. 49. 50. 58. 105. 122. Juſtinian. edict. 6.
15	1290	11	537 Poſt Conſulatum Beliſarii V. C. Anno II. Juſtin. Novell. 44. 46. 47. 48. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 60. 62.
1	1291	12	538 Fl. Joannes. Juſtinian. Novell. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 76. *Joanne V. C. Conſ.* Juſtinian. Novell. 57. Poſt Conſulatum Beliſarii V. C. Anno III.
2	1292	13	539 Fl. Appion. Juſtinian. Novell. 89. 90. 91. 94. 95. 96. *Appione V. C. Conſ.* Juſtinian. Novell. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 97. 99. 100. 101. 133. 162. *Arione V. C. Conſ.*
3	1293	14	540 Juſtinianus Junior. Juſtinian. Novell. 98. Juſt. Sanct. Pragm.
4	1294	15	541 Fl. Baſilius Junior. Juſtinian. Novell. 107. 108. 109. 111. 112. 113. 115. 117. 119. 120. 123. 124. 125. 128. 129. 131. 132. 134. 136. 137. 142.
5	1295	16	542 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno I. *Poſt hunc Baſilium nemo privatus conſul fuit.*
6	1296	17	543 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno II.
7	1297	18	544 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno III. Juſtinian. Novell. 118. 147. 149.
8	1298	19	545 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno IV. Juſtinian. Novell. 130. 148.
9	1299	20	546 Poſt Conſulatum Baſil. V. C. Anno V. Novell. 115.
10	1300	21	547 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno VI. Juſtinian. edict. 8.
11	1301	22	548 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno VII. Juſtiniani Novell. 38. 127. *Theodora Juſtiniani uxor moritur VI. Id. Jul. cum annos unum & viginti menſemque tertium in Imperio peregiſſet.*
12	1302	23	549 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno VIII. *Romam Totilas ab Iſauris militibus proditam capit & inſtaurat.*
13	1303	24	550 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno IX.
14	1304	25	551 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno X.
15	1305	26	552 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno XI.
1	1306	27	553 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno XII. Juſtiniani Novell. 145. 146.
2	1307	28	554 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno XIII.
3	1308	29	555 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno XIV.
4	1309	30	556 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno XV.
5	1310	31	557 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno XVI.
6	1311	32	558 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno XVII.
7	1312	33	559 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno XVIII.
	1313	–	Juſtiniani Novell. 141. - - - edict. XI.
8	1314	34	560 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno XIX.
9	1315	35	561 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno XX.
10	1316	36	562 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno XXI.
11	1317	37	563 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno XXII.
12	1318	38	564 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno XXIII.

Conſtitutiones Juſtiniani, quibus in plerisque exemplaribus nec conſul nec dies ſubſcriptus eſt.

Lib. I. tit. 2. l. 16. 17. 18. 19. t. 3. l. 37. 38. 39. 40. 41. 42. t. 4. l. 21. t. 26. l. 1. 2. Lib. II. t. 7. l. 26. t. 55. l. fin. Lib. III. t. 22. l. fin. t. 43. l. fin. Lib. IV. t. 29. l. 22. 23. 24. 25. t. 30. l. 14. 15. 16. t. 31. l. fin. t. 32. l. 26. 27. 28. t. 34. l. 11. & 12. t. 35. l. fin. t. 37. l. penult. & fin. t. 38. l. fin. t. 39. l. fin. t. 51. l. fin. t. 54. l. fin. t. 65. l. fin. t. 66. l. 2. & fin. Lib. V. t. 3. l. fin. t. 4. l. 23. 24. 25. 26. 27. Lib. VI. t. 42. l. fin. t. 60. l. fin. Lib. VII. t. 2. l. fin. t. 3. l. fin. t. 4. l. 15. 16. & fin. t. 5. l. 1. t. 6. l. 1. t. 7. l. 1. & fin. t. 15. l. 1. & fin. t. 17. l. 1. & fin. t. 24. l. 1. t. 25. l. 1. t. 31. l. 1. t. 32. l. fin. t. 33. l. fin. t. 35. l. fin. t. 37. *ſine die.* t. 39. l. 8. & fin. t. 40. l. 1. 2. & fin. t. 45. l. 13. 14. & fin. t. 47. l. 1. t. 54. l. 4. & fin. t. 62. l. 34. 35. & 36. t. 63. l. 3. & 4. & fin. tit. 64. l. fin. t. 67. l. fin. t. 70. l. 1. t. 71. l. 7. & fin. t. 72. l. 10. Lib. VIII. t. 54. l. fin. Lib. IX. t. 44. l. fin. Lib. X. t. 8. l. 3. t. 22. l. 4. t. 31. l. 66. t. 34. l. 3. t. 43. l. 4. t. 71. l. 2. Lib. XI. t. 11. l. 1. t. 42. l. 11. t. 47. l. 19. 20. 21. 22. & 23. t. 53. l. 2. t. 68. l. 2. Lib. XII. t. 1. l. 18. t. 3. l. 5. t. 7. l. 2. t. 10. l. 2. t. 16. l. 5. t. 19. l. 13. 14. 15. t. 32. l. 1. t. 33. l. 1. t. 34. l. 5. 6. 7. t. 35. l. 1. t. 51. l. 23. t. 61. l. 6.

Novellæ Juſtiniani ſine die & Conſule.

Nov. 126.	Nov. 149.	Nov. 158.
- - 130.	- - 150.	Prid. Id. Jul.
- - 137.	- - 151.	Nov. 159.
- - 138.	- - 152.	- - 160.
- - 139.	Cal. Jun.	- - 161.
- - 140.	Nov. 154.	- - 163.
- - 143.	- - 155.	- - 164.
- - 144.	Cal. Febr.	- - 165.
- - 148.	Nov. 156.	

13	1319		565 Poſt Conſulatum Baſilii V. C. Anno XXIV.

Annus hic Juſtiniano ſupremus fuit. Victor quidem Tununenſis & Johannes Biclarienſis mortem ejus ad annum DLXVI. referunt. Sed oſtendit Noriſius ex inſcriptione, quam Romæ legit, hoc anno Juſtinianum eſſe mortuum. Corruit cum hoc Imperatore juris romani autoritas, occidente a barbaris gentibus occupata, in oriente novis indies ſurgentibus legislatoribus, qui tamen ad gloriam Juſtiniani non acceſſerunt. Superſunt hodie hujus juris orientalis fragmenta a Bonefidio, Cujacio, Haloandro, Leunclavio, Frehero, Fabrotto aliiſque luci publicæ expoſita, quæ quoque in interpretandis legibus Juſtiniani multum inſervire poſſunt, quod ſummus JCtus Jacobus Cujacius multis exemplis teſtatur. De his hic dicendi locus non eſt, cum præſens Chronologia ſaltem ad jurisprudentiam romano-juſtinianeam reſpiciat.

D. JUSTINIANI

D. JUSTINIANI
SACRATISSIMI PRINCIPIS
INSTITUTIONUM
JURIS
LIBRI QUATUOR
COMPOSITI
PER TRIBONIANUM
VIR. MAGN. ET EXQUÆSTOREM SACR. PALAT.
NEC NON
THEOPHILUM ET DOROTHEUM
V. V. ILLUSTRES ET ANTECESSORES.

INSTITUTIONUM RUBRICÆ SEU TITULI ET EORUM INDEX.

I. SECUNDUM LIBROS ET MATERIAM.

Proœmium de Confirmatione Institutionum.

II. SECUNDUM ORDINEM ALPHABETI.

Prior numerus librum, alter titulum significat.

INDEX PARAGRAPHORUM

QUATUOR LIBRORUM INSTITUTIONUM,

In quo prior numerus ipsum Paragraphum, alter Titulum, postremus vero Librum significat.

A.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

L.

M.

DE RATIONE ORDINIS

IN

LIBRIS INSTITUTIONUM

A

JURIS-CONSULTO SERVATI.

Proœmium, sive constitutio, has Institutiones confirmans.

LIBER PRIMUS.

De justitia & jure, 1. Quid Justitia & Jurisprudentia, 2. de methodo Juris discendi & docendi, item 3. de præceptis & 4. objectis juris seu de publico & privato.

Species,

De jure naturali, gentium, & civili, 2. jus naturale est omnium animalium 2. gentium, omnium hominum: civile non omnium sed Romanorum vel alicujus civitatis 3. quod est vel scriptum vel non scriptum 4. scripti species sunt lex, quæ ab universo populo; Plebiscitum quod a plebe 5. Senatusconsultum quod a Senatu 6. Constitutiones Principum quæ a Principe 7. Edicta quæ vel a Prætore vel ab Ædilibus curulibus constituuntur 8. Responsa prudentum 9. non scriptum ex longo usu venit 10. 11. naturalia omnium gentium non mutantur: civilia jura aut tacito aut expresso consensu mutari possunt.

Objecta

Personæ. §. *fin.*

Servæ,

De jure personarum 3. hic agit de servis: omnes liberi sunt vel servi, quid libertas 1. quid servitus 2. ἔτυμον servi 3. causæ servitutis 4. servorum idem status. 5.

Liberæ.

De ingenuis 4. Ingenuus est, qui ut natus est liber est 1. nec officit igitur ei in servitute & manumissum fuisse. 1.

De libertinis 5. Libertini sunt, qui ex justa servitute manumissi 1. multis modis acquiritur 2. quolibet loco vel tempore 3. hodie omnes libertate donati cives fiunt Romani, & eadem, qua qui manumittunt, fruuntur libertate, sublata Dedititiorum, & Latinorum conditione, de quibus dicitur Lib. 7. Cod. t. 5. & 6.

Qui & ex quibus causis manumittere non possunt 6. alii legunt *non licet.* Non licet autem in fraudem creditorum manumittere 1. ei licet, qui solvendo non est, servum heredem instituere, ut ejus potius quam defuncti nomine creditoribus satisfiat, distractis scil. ejus servi bonis non defuncti 2. nec requiritur ad hoc ut sit liber, heri libertatis mentionem 3. in fraudem manumittit, qui animum fraudandi habuit 4. item minori annis viginti non licet inter vivos manumittere servos, nisi apud Consilium ex justis causis 5. 6. 7. Testamento vero ei, qui 18. ætatis annum attigerit, *fin.*

De leg. Fusia Caninia tollenda 7. morientibus licet integram familiam manumittere.

De his, personis *quæ sui vel alieni juris sunt* 8. Hic tractat de servis, & his, qui sunt alieno & dominorum juri subjecti. hodie sublata est vis ac potestas vitæ & necis dominorum in servos, etiam atrox in eos injuria.

De personis, quæ alieno juri, parentum scil. subjecti sunt, ut liberi.

De patria potestate 9. Jus patriæ potestatis ac parentum in filios, Romanis in quibusdam casibus peculiare erat. Fit autem quis pater in caussis, quæ sequuntur.

De nuptiis 10. hic explicat inter quas personas prohibitæ sunt nuptiæ, & 13. quomodo oblatione curiæ & legitimatione jus patriæ potestatis consequamur.

De adoptionibus 11. Ejus species Arrogatio & Adoptio 1. 2. 3. Hic tractat de effectibus adoptionum 10. 13. quando arrogatio fieri debeat, qua ætate quis adoptare possit 4. in cujus locum 7. 8. cujus consensus requiratur 9. qui adoptare 11. 12. & adoptari possint, *fin.*

Quibus modis jus patriæ potestatis solvitur 12. morte patris, deportatione, relegatione non item: servitute pœnæ, dignitate, captivitate non amittitur, sed est in suspenso propter jus postliminii: emancipatione, quæ ut fiat hic explicatur: adoptione.

De pupillis & eorum tutoribus, & curatoribus.

Species

Testamentaria.

De tutelis 13. Hic explicatur definitio 1. & etymon Tutelæ & Tutoris 2. Cæterum testamento pater tutores dare solet liberis in potestate, & impuberibus 3. posthumis 4. & emancipatis 5.

Qui testamento tutores dari possunt 14. pater vel filiusfamilias 1. servus proprius 2. furiosus & minor viginti quinque annis & quomodo 3. quousque, pure, conditionaliter, & quando 4. Dantur autem non causæ & rei, sed personæ 5. Tutor autem filiabus vel filiis datus posthumis: liberis vero, nepotibus etiam: posteris, omnibus descendentibus censetur datus.

Legitima.

De legitima agnatorum tutela 15. Agnati sunt cognati per virilis sexus personas nobis conjuncti.

De capitis diminutione 16. Hic explicatur quid sit capitis diminutio, id est, mutatio. Caput hic libertatem, jus civitatis & familiæ, significat non membrum ac partem corporis 1. Maxima, & civitatem & libertatem 2. Media civitatem tantum 3. Minima neutrum, sed statum solum tollit 4. Caput autem non minuitur manumissione 5. dignitatis mutatione 6. Cæterum ad proximioris gradus agnatos tutela pertinet 7.

De legitima patronorum tutela 17. patroni & eorum liberi consequuntur suorum libertorum tutelam.

De legitima parentum tutela 18. parentes filiorum emancipatorum tutelam consequuntur.

De fiduciaria tutela 19. fratrum emancipatorum & impuberum fratres majores natu tutelam consequuntur, qui fiduciarii Tutores appellantur 1.

Dativa.

De Atiliano tutore & eo qui ex leg. Julia & Titia dabatur 20. his scilic. quibus nullus tutor erat 1. aut erat quidem sed conditionis & diei eventus, quo datus erat, pendebat: vel quia nondum hereditas fuisset adita 2. aut tutor datus captus erat ab hostibus 3. dari tamen tutores vel curatores solent ex inquisitione, interdum cautione exacta rem salvam pupillis fore, alias periculo suo magistratus eos dederit 4. 5. 6. Finita vero tutela tutor rationem reddere cogetur 7.

De autoritate tutorum 21. sine tutore obligari pupillus non potest: etsi obligare alios sibi potest 1. non tamen hereditatem, bonorum possessionem, fideicommissum quamvis lucrosum adire & suscipere potest 2. tutorque in ea interponenda præsens esse debet 3. hujus tamen autoritas non requiritur in judicio quod habiturus est cum pupillo.

Contraria.

Quibus modis tutela finitur 22. pubertate pupilli 1. capitis diminutione 2. eventu conditionis 3. morte 4. maxima capitis diminutione tutoris 5. tempore finito, ad quod datus est tutor 6. quoties tutor ab ea vel remotus est vel excusatus.

Affinia.

De curatoribus 23. dantur puberibus minoribus 3. furiosis & prodigis majoribus 4. mente captis, surdis, mutis, & perpetuo morbo laborantibus 5. pupillis si eorum legitimus tutor non sit idoneus.

De satisdatione tutorum vel curatorum 24. satisdare de indemnitate pupilli coguntur omnes præter testamentarios & datos ex inquisitione, 1. inter testamentarios tamen, & datos ex inquisitione qui satisdationem offeret, cæteris præferetur ad administrandum: si nullus eorum satisdationem offerat, quem major pars tutorum elegerit, is geret: si dissentiunt in electione, Prætor eliget 2. & in tutores & in eos qui satisdationem accipiunt, pupillis datur actio, id est, in magistratus 4. excepto Præfecto urbi, Prætore & Præside 3. nisi vero caverint tutores, pignus dare tenentur.

De excusationibus tutorum vel curatorum 25. aliquis *excusatur* a tutela gerenda numero trium vel quatuor liberorum, naturalium tamen & superstitum, nisi in bello ceciderint 1. si res fisci administrat 2. si Reip. causa abest 3. potestate seu imperio vel munere publico 4. si litem cum pupillo habeat 5. tribus oneribus tutelæ vel curæ 6. propter paupertatem 7. & adversam valetudinem 8. imperitiam literarum pingendarum vel legendarum 9. si a testatore tutelæ periculosæ per inimicitias datus sit 11. item si testatori nondum reconciliatus 12. si ab eodem status controversiam passus fuerit 13. si major septuaginta vel minor vigintiquinque annis 14. si miles 15. si Grammaticus, Rhetor & Medicus in patria 18. si tutelam pupilli gesserit, a cura ejusdem excusari potest 19. ut maritus ab uxoris cura 20. *non excusabitur*, etsi is asserat patri pupilli se ignotum 10. & pollicitum tutelæ administrationem 16. intra quinquaginta dies si intra centesimum lapidem fuerint & sciverint se tutores datos excusationem proponent, si ultra, vide §. 16. Falsa allegatione excusatus non liberatur a tutela 20. & datus, universo patrimonio datus esse creditur 17.

De suspectis tutoribus vel curatoribus 26. Suspecti crimen ex leg. XII. tabul. descendit 1. de quo Prætor, Præses, Legatus & Proconsul cognoscunt 2. omnesque fieri suspecti possunt 3. & ab omnibus suspecti postulari, etiam mulieribus, & quidem externis si modo propensæ pietatis cognoscantur 4. non tamen a suis impuberibus tutores possunt postulari 5. & suspectus is est qui non ex fide tutelam gerit 6. ob solum dolum remotus sit famosus 7. suspecti postulatus, non administrabit 8. quod crimen morte finitur 9. si tutor absit, quominus pupillo alimenta decernantur, pupillus in possessionem bonorum ejus mittetur, quæ & distrahi poterunt, eoque nomine etiam removebitur a tutela 10. punitur etiam si falso dicat alimenta deesse & si pecunia ministerium tutelæ acquisivit 11. ut libertus fraudulenter tutelam administrans 12. hi omnes etiam si satis offerant removendi: paupertas vero non facit suspectum.

LIB. II.

Res.

De rerum divisione, & acquirendo, jure gentium, *ipsarum dominio* 1. res aliæ sunt in nostro patrimonio, aliæ extra 1. ut ea quæ naturali jure communia sunt; veluti aër, mare &c. 2. ut ea quæ publica, qualia sunt flumina, &c. 3. 5. & litus 4. & ripæ 6. ut, quæ universitatum sunt communia 7. ut, quæ nullius sunt, veluti res divini juris 8. quæ vel sacræ 9. vel religiosæ 10. vel sanctæ sunt 11. singulorum autem fiunt & nostri patrimonii, jure gentium vel civili 12. gentium, feræ bestiæ, volucres, pisces, quæ nullius sunt, & fiunt primi occupantis 13. nec sufficit feram fuisse vulneratam 14. apes etsi feræ, nostræ non sunt priusquam alveo includantur, & si examen ex nostro evolaverit, si tamen in conspectu non sit, fiet occupantis 15. pavones, columbæ, cervi, & animalia quæ ex consuetudine abire & redire solent, si revertendi consuetudinem deseruerint, fiunt occupantium 16. aliud in gallinis & anseribus: qui enim lucrandi animo ea animalia detinebit furtum committet 17. item jure gentium sunt in nostro patrimonio, ea quæ ex hostibus capimus 18. quæ in litore invenimus 19. quæ ex nostris animalibus nascuntur 20. quod agro nostro per alluvionem adjectum 21. non quod vi fluminis ex alterius prædio allatum, nisi radices in nostro egerit 22. Primi quoque occupantis erit insula in mari nata: fluvialis vero si in medio fuerit confinium communis pro rata erit: sin citra, proximiorum erit, nisi flumen agrum ipsum insulam effecerit 23. Idem jus est in alveo fluminis exsiccato, quod in insula diximus 24. ager autem alicujus a flumine in alveum mutatus, publicus est, recessu fluminis confinium: meus tamen manebit ager, qui tantum erit inun latus 25. Qui ex aliena materia & sua, speciem novam fecerit, si species ad priorem materiam reduci potest, ad suum dominum materia revertetur: sin minus, ejus qui fecit, erit 26. Purpura quoque vestimento cedit, cui intexta est: furto tamen & condictione tenebitur qui hoc fecit 27. Materiæ similes aut diversæ dominorum voluntate aut fortuito confusæ, ut liquida & metalla, eorum sunt communes 28. idem jus est si consensu mutuo res commixtæ sint, ut aridæ: si casu, non item 29. quod de purpura diximus, locum habet in eo, qui ex aliena materia in suo solo ædificavit 30. vel ex sua in alio sciens, seu bona fide, sumtus enim repetet 31. Quod & locum habet si aliena planta in meo, vel mea in alieno posita radices egerit: cedit enim solo 32. In satis idem dici oportet 33. Et in iis, quæ in aliena charta & membrana scripta sunt 34. aliud omnino erit in tabula, quæ etsi alienæ picturæ & ei qui pinxit cedit: pictor tamen domino tabulæ tenebitur 35. si emptor vel possessor bonæ fidei, fructus perceptos lucratur: malæ fidei non item 36. sed usufructuarius tantum perceptos fructus lucratur 37. Partus autem ancillæ fructuum appellatione non continebitur 38. fructuarius vero ad instar boni patrisfamilias in locum demortuæ, ovis, vineæ, arboris aliam substituet 39. Thesaurus cedit ei qui in suo vel sacro & religioso fortuito tamen invenit, si in alieno qualicunque & fortuito, dimidium tantum ejus consequetur 40. Traditione quoque a domino facta animo transferendi res nobis acquiruntur 41. & seqq. quod si ante ex alia causa translata, ut puta deponendi animo, sine traditione & nuda voluntate, ut puta si quis donare velit, res acquiretur 45. sic traditione clavium transfertur proprietas mercium in horreo repositarum 46. acquirimus quoque missilia, etsi domini in incertam personam collata sit voluntas 47. & rem pro derelicto habitam, id est, ea mente abjectam a domino, ut in numero rerum suarum non esset: 48. pro derelicto autem non censetur quod in tempestate levandæ navis causa ejicitur, aut de rheda currente non intelligentibus dominis cadit.

De rebus corporalibus, quæ sui natura tangi possunt, *& incorporalibus* 2. quæ tangi non possunt ut jura & servitutes.

De servitutibus rusticorum & urbanorum prædiorum 3. Jus rustici prædii consistit in itinere, actu seu facultate agendi jumentum vel vehiculum, via & aquæ ductu 2. & quorundam opinione, aquæ haustu, pecoris ad aquam appulsu, jure pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ 1. Jus vero urbani prædii ædificiis inhæret, sive urbanis, sive villaticis, ut Tigni in parietem vicini immittendi, &c. 3. Prædio-

rum

rum jura vocantur quia sine prædiis constitui non possunt 4. & pactione, stipulatione vel testamento constituuntur.

De usufructu 4. qui jus est rebus alienis utendi fruendi salva earum substantia, quibus sublatis perit 1. a proprietate differt. pacto & stipulatione acquiri 2. & rerum omnium esse potest, etiam earum, quæ usu consumuntur, & pecuniæ, quibus duobus casibus usufructuarius cavere tenetur de iis restituendis 3. finitur morte usufructuarii, maxima & media capitis diminutione, si per modum eo quis non utatur, si tempus sub quo relictus est, finitum: si acquiratur proprietas, aut si proprietario cedatur: interitu rei 4. & finito usufructu res ad proprietarium redibit.

De usu & habitatione 5. Usus, ut ususfructus acquiritur & finitur 1. minus tamen juris in usu quam in usufructu fundi 2. ædium 3. servi & jumenti 4. & pecorum 5. habitatio vero nec usus est, nec ususfructus, sed quasi proprium aliquod jus.

Quibus modis legitimo & civili jure res acquiruntur. §. *fin.* servitutes reales & personales, de quibus diximus, vel teste Justiniano, pactis vel testamento & stipulationibus acquiruntur, quæ ratione formæ juris sunt civilis. Potuissent igitur vel commode in hunc tractatum rejici. Acquiruntur igitur

Res singulæ his modis,

De usucapionibus & longi temporis præscriptionibus 6. res mobiles per triennium, immobiles decennio inter præsentes, viginti annis inter absentes, ubique usucapiuntur, & earum dominium juste acquiritur 1. nisi res fuerit extra commercium, ut res divini juris, & servus fugitivus, 2. nisi res furto vel vi possideatur, & ab hujusmodi possessore, sciente tamen transferatur, quod locum non habet in eo, qui loci vacantis possessionem sciens propter absentiam aut negligentiam domini aut defectum heredis sine vi nactus est, & alteri tradidit &c.

De donationibus 7. quæ sunt vel mortis causa vel non 1. illæ fiunt propter mortis suspicionem, legatis per omnia comparatæ 2. Donatio vero quæ non mortis causa fit & quæ inter vivos appellatur, si perfecta sit, id est, si donator scripto aut sine, voluntatem suam manifestaverit, temere revocari non potest, immo tradendi necessitas incumbit donatori, nisi ob vitium ingrati. Cæterum donatio non excedens quingentos solidos sine insinuatione valebit 3. genus quoque inter vivos donationis est ea quæ olim ante nuptias, hodie propter nuptias vocatur, quæ etiam constante matrimonio augeri & minui potest.

De Jure accrescendi, quo communis servus ab uno dominorum manumissus alterius domini fiebat, nec libertatem consequebatur, hoc jus sublatum est, si tamen alteri domino pretium servi secundum partem dominii datum sit servus liberatur. *fin.* §.

Quibus alienare licet vel non licet 8. maritus res soli uxoris alienare neque obligare potest etiam uxore consentiente 1. 2. Sed voluntate debitoris creditor pignus alienare poterit 3. pupillo nec alienare nec mutuum dare, nec solvere licet, sine tutoris autoritate, at si ei solutum erit pecuniamque salvam apud se habuerit, aut ex ea locupletior factus, si debitum petierit, doli exceptione submovebitur.

Per quas personas cuique acquiritur 9. Si filius in potestate quid ex re patris acquisiverit, totum, si ex alia causa filius ususfructus patri acquiritur 1. 2. si vero emancipatus, pater, pro tertia parte dominii in rebus acquirendis ab emancipato, quam olim retinere poterat, dimidiam non dominii rerum, sed ususfructus retinebit 3. per servos quoque nostros ex qualibet causa etiam insciis nobis acquiritur 4. per usufructuarios vero id tantum quod vel suis operis, vel ex re nostra acquisiverint 5. & per servum alienum aut liberam personam bona fide a nobis possessam 6. & per procuratorem.

Hic dicendum erat de legatis & fideicommissis quibus res singulæ nobis acquiruntur, quorum tractationem in tit. 20. & 23. rejicit §. ult.

Per universitatem.

De testamentis ordinandis, id est, quæ observari oporteat ut valeat testamentum 10. Testamentum mentis testatio est 1. olim quædam fiebant Calatis comitiis in pace: in procinctu vero, cum in prælium exituri essent; & per æs & libram, imaginaria quadam venditione & emancipatione 2. Postea jure Prætorio septem testium signa suffecerunt ad testamenti probationem: 3. hodie uno contextu testamentum fieri debet & subscribi a testatore & septem testibus 4. nomen quoque heredis manu vel testatoris vel testium exprimi: 5. uno autem etiam alieno annulo omnes testes signare possunt 6. & testes adhiberi quibus testamentum facere licet 7. sufficitque tempore testamenti pro libero habitum qui servus erat 6. & plures ex eadem domo testes licet adhiberi 9. si modo non sint in potestate testatoris 8. vel heredes vel heredis pater, filius, vel frater 10. legatariis tamen & fideicommissariis testibus esse licebit 12. nec interest qua ex materia testamentum fiat 13. pluribusne Codicibus an uno 14. in testamento non scripto, sed nuncupativo septem testes tantum requiruntur.

De militari testamento 11. de cujus jure & solennitatibus hic agitur.

Quibus non est permissum facere testamentum 12. filiofamilias, nisi militi & veterano, & de castrensi peculio 1. impuberi, capto ab hostibus, furioso, nisi tempore lucidi intervalli, aut ante furorem, 5. aut ante captivitatem 2. prodigo & in fin. ei, cui bonis interdictum est 3. omnino muto & surdo & 4. cæco, nisi eo quem Justinianus præscripsit modo.

De exheredatione liberorum 13. Omnes hodie sive sui sive emancipati sint vel heredes institui vel nominatim exheredari debent, alias præteriti testamentum patris infirmabunt 1. 2. 3. 4. 5. 6. silentium tamen militis pro exheredatione habetur 7. ut matris, vel avi materni, & cæterorum per matrem ascendentium; querendi tamen de inofficioso potestatem habebit præteritus.

De heredibus instituendis 14. possunt institui heredes liberi vel servi, servus proprius hodie sine libertatis mentione instituitur, eo excepto quem domina adultera instituerit 1. 2. alienus vero jussu domini sui adibit 3. plurium vero unicuique dominorum pro portione dominii acquiret 4. Cæterum plures heredes facere licet 5. hereditas vero vel in XII. vel in plures uncias dividi potest 8. & in dupondium 9. heres pure & sub conditione institui potest: ex certo tempore aut ad certum tempus non æque 10. quod si conditio sit impossibilis, pro non scripta habetur 11. si sub pluribus conditionibus conjunctim, utrisque parendum est, si separatim alterutri 12. is quem nunquam testator vidit institui potest.

De vulgari substitutione 15. potest quis in testamento suo plures gradus heredum facere, & alios aliis sufficere, ut uno herede non existente alius hereditatem consequatur.

De pupillari substitutione 16. pater non solum liberis suis impuberibus quos habet in potestate, substituere potest, ut si heredes filii non extiterint alius sit heres: sed eo amplius ut si heredes ei extiterint & adhuc impuberes mortui fuerint, sit ei aliquis heres.

Quibus modis testamenta infirmantur 17. rumpitur testamentum adoptione filii quasi agnatione sui heredis 1. 2. posteriore testamento 5. capitis diminutione.

De inofficioso testamento 18. datur hæc querela liberis & parentibus sine causa exheredatis vel omissis, fratri vero & sorori, turpibus personis scriptis heredibus.

De heredum qualitate & differentia 19. heres necessarius dicitur qui sive velit sive nolit heres esse tenetur, ut servus a domino est institutus, qui facultates suas suspectas habet 1. 2. suus & necessarius is est, qui in potestate morientis fuit, ut liberi in infinitum: quibus tamen prætor volentibus permittit abstinere ab hereditate 3. 4. extraneus qui testatoris juri subjectus non est 5. cui licet adire hereditatem facto prius inventario ut in tantum teneatur quantum valent bona hereditatis, ut ex hac causa jus deliberandi ut olim non sit ei necessarium 6. 7. fitque heres si pro herede se gerat, id est, si rebus hereditariis tanquam heres utatur vel si nuda voluntate hereditatem suscipiat, & iisdem modis hereditatem repudiare potest.

Hereditatis diminutio.

De legatis 20. Legatum est donatio a defuncto relicta ab herede præstanda 1. 2. si testator his verbis utebatur, HABE VENDICA, Vendicationis seu per vendicationem legatum erat: sin his verbis HERES MEUS DAMNAS ESTO DARE, per damnationem: sin ita, HERES SINAT LUCIUM SUMERE ILLAM REM, sinendi modo: sin his verbis LUCIUS ILLAM REM PRAECIPITO, per præceptionem legatum erat: hodie his omnibus explosis legatario competit actio personalis, in rem & hypothecaria 3. ut & legata fideicommissis exæquata 4. Cæterum legari potest res aliena 5. & pignorata 7. & quæ in rerum natura non est si modo futura est 8. & eadem res duobus 10. res legatarii 13. liberatio 14. & debitum creditori interdum 15. & dos uxori 18. grex 19. domus 20. peculium 21. res corporalis & incorporalis 22. aliquid in genere 23. & optio 24. Legari autem non potest his quibus testamenti factio non est 25. ut olim incertis personis 26. 28. & alieno posthumo, 27. quæ duo postrema hodie correcta sunt 29. Error in nomine si de persona constet 30. falsa demonstratio 31. falsa causa, nisi conditionaliter enunciata sit, legatum non vitiabit 34. ante heredis institutionem legari potest 35. & post mortem heredis vel legatarii 36. & pœnæ nomine.

De ademptione legatorum & translatione 21. quæ sc. eodem testamento fieri potest, vel codicillis.

De leg. Falcidia 22. qua modus legatis impositus est & licentia universi patrimonii legatis erogandi coarctata per legem Falcidiam qua cavetur, ne plus legare liceat quam dodrantem totorum bonorum 1. &c.

De fideicommissariis hereditatibus, & ad SC. Trebellianum 23. fideicommissum est cum aliquis recto jure testamento heres institutus, rogatus est, ut alii hereditatem restituat 1. 2. 3. 4. Senatusconsulto vero Trebelliano cautum erat, ut omnes actiones ei & in eum darentur cui ex fideicommisso restituta esset hereditas 5. SCto vero Pegasiano cautum fuit, ut ei, qui rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam retinere atque ex legatis Falcidiam retinere conceditur 7. quorum SC. vis hodie conjuncta est.

De singulis rebus per fideicommissum relictis 24. quas per fideicommissum relinquere licet 1. & proprias aut heredis aut legatarii aut fideicommissarii, aut cujuslibet alterius 2. libertatem quoque per fideicommissum relinquere concessum est 3. cujus verba hæc solennia erant, PETO, ROGO, MANDO, FIDEI TUAE COMMITTO.

De Codicillis 25. de quorum origine 1. efficiente 2. materia 3. numero & solennitate hic agit.

De hereditatibus quæ ab intestato deferuntur 26. nam superius dixit de hereditatibus, quæ testamento deferebantur. Intestatorum autem hereditates primum ad suos heredes pertinent 1. 2. Sui autem heredes existimantur liberi qui in defuncti potestate fuerunt 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. nam emancipatis datur a Prætore bonorum possessio unde liberi 10. &c.

De legitima agnatorum successione 27. quæ locum habet si nemo suus heres vel eorum quos inter suos heredes Prætor, vel constitutiones vocat, existat 1. ad 7. in quibus successionibus servatur id quod diximus 6. Cod. 16. de successorio edicto 8. &c.

De SC. Tertylliano 28. quo mater ingenua vel libertina succedit filiis, cæterisque personis legitimis anteponitur excepta fratris & sororis persona 1. &c.

De SC. Orficiano 29. quo liberi ad bona matrum intestatarum admittuntur 1. 2. 3. etiam vulgo quæsiti 4.

De successione cognatorum 30. quos prætor post suos & agnatos vel quasi ad successionem vocat. 1. &c.

De gradibus cognationum 31.

De servili cognatione 32. Justiniani lege, nati ex servis si manumissis parentibus superstites sunt, jus cognationis consequuntur, ut scil. succedant patri vel matri jure patronatus in hac parte sopito.

De successione libertorum 33. id est, ut succedunt patroni suis libertis.

De assignatione libertorum 34. si defunctus uni ex liberis libertum assignaverit, is solus patronus liberti habebitur, cæteris nihil juris in eo habentibus.

De bonorum possessionibus 35. de quibus satis diximus in Pandectis. lib. 37. & Cod. lib. 6. tit. 11. &c.

De eo cui libertatis causa bona defuncti domini scilicet *addicuntur* 36. qui libertatem acceperunt a domino in testamento ex quo non aditur hereditas vel volunt bona sibi addici, libertatum conservandarum causa audiuntur.

De successionibus, quæ fiebant per bonorum debitoris scil. *venditiones sublatis*, nam hodie explosis ambagibus hujusmodi venditionum tantummodo creditoribus datur bona debitoris officio Judicis possidere, ut non sit necessaria eorum emptio ex jure veteri, *& ex SC. Claudiano* 37. quo scil. libera mulier servi amore bacchata ipsam libertatem, & cum libertate substantiam amittebat.

LIB.

LIB. III.

Secuti sumus hanc librorum partitionem, quæ in multis Codicibus ita habet, ut liber 3. incipiat a tit. proximo.

De obligationibus 1. Obligatio ab obligando, hinc juris vinculum dicitur, quo quis astringitur alicujus rei solvendæ 1. Estque vel civilis, quæ a legibus aut constituta aut comprobata est: vel prætoria seu honoraria, quam prætor ex sua Jurisdictione instituit 2. estque vel

Ex contractu. §. *fin.* qui constat vel

Re.

Quibus modis re contrahitur obligatio 2. mutuo 1. indebiti solutione 2. commodato 3. deposito 4. pignore 5. de quibus diximus in Pandectis libro 12. 13. 14. 15. 16. & Cod. libro 4. titul. 1. 23. 24. 34.

Verbis, quibus constare dicitur hæc obligatio propter certam eorum formulam & solennitatem, qua hic contrahentes utuntur, interrogatione scil. & responsione.

De verborum obligationibus 3. de quibus diximus in Pandectis lib. 45. tit. 1.

De duobus reis stipulandi & promittendi 4. Vide 45. *ff.* 2.

De stipulatione servorum 5. Vide 45. *ff.* 3.

De divisione stipulationum 6. Vide 46. *ff.* 5.

De inutilibus stipulationibus 7 in stipulationem deduci possunt res omnes dominio nostro subjectæ 1. Inutilis autem erit, si quis stipuletur rem quæ in rerum natura non est, aut esse non potest 2. rem divini juris, publicam, & suam, liberum hominem 3. alterum daturum vel facturum 4. alteri, quam ei, cujus juri subjectus sit, dari, non tamen solvi 5. item si quis ad ea, quæ interrogatus fuerit, non respondeat 6. vel ab eo stipuletur qui suo juri subjectus est 7. mutus quoque & surdus qui omnino non audit, nec stipulari nec promittere potest 8. nec furiosus 9. nec infans, infantiæ autem proximus & impubes si in potestate parentis sit, ne autore quidem patre obligabitur: si autem pupillus fuerit, tutoris autoritas necessaria erit ut possit obligari 10. sed & impossibilis conditio, cui natura impedimento est, stipulationi adjecta inutilem reddit stipulationem 11. & absentia: nam inter præsentes stipulatio fieri debet, de qua per scripturam si constiterit, credendum erit partes præsto fuisse: licebit tamen reo probare toto eo die quo conficiebatur instrumentum, sese vel adversarium suum in aliis locis fuisse 12. item si quis stipuletur sibi dari post mortem vel suam vel ejus qui promittit, stipulatio inutilis erit 13. &c.

De fidejussoribus 8. Qui solent obligari pro eo qui promittit, dum curant homines, ut diligentius sibi cautum sit 1. in omnibus obligationibus assumi possunt 2. heredem suum relinquunt obligatum 3. nec interest, quis fidejusserit ante vel post obligationem 4. si plures obligati sint, creditor a singulis qui solvendo sunt litis contestatæ tempore partes petere tenetur, idque ex epistola Divi Adriani, ante quam creditori liberum erat a quocumque is voluisset solidum petere 5. non possunt autem fidejussores obligari, ut plus debeant quam principalis, ut minus tamen debeant, possunt 6. datur autem fidejussori qui pro reo solvit, adversus reum mandati actio.

Literis.

De literarum obligationibus 9. Intra biennium non numeratæ pecuniæ adversus syngrapham exceptio opponi potest.

Consensu, *De obligationibus ex consensu* 10.

De emptione & venditione 11. vid. 18. *ff.* 4. *C.* 38. *tit. ad fin.* 63.

De locatione & conductione 12. Utraque emptioni & venditioni proxima est & iisdem regulis juris consistit, & contrahi intelligitur, si merces constituta sit, competitque locatori actio locati, conductori conducti 1. sed si merces alieno arbitrio permissa fuerit, neutra actio dabitur, sed præscriptis verbis. Quemadmodum si rem aliquam utendam tibi aliquis dederit & invicem a te fruendam aliam acceperit 3. locationi & conductioni, immo emptioni & venditioni proxima est emphyteusis, quæ contractus proprii habet naturam. Fit autem emphyteusis, cum prædia perpetuo fruenda quibusdam dantur ea lege, ut quamdiu pensio sive reditus pro his domino præstabitur, emphyteuticario prædia auferre non liceat 5. Conductor autem secundum legem conductionis omnia facere tenetur & si quid in ea prætermissum fuerit, id ex æquo & bono præstare 6. eo mortuo intra tempora conductionis heres in conductione succedet.

De societate 13. Societas aut omnium aut quorundam bonorum esse potest 1. 2. 3. si lucri partes expressæ sint, hæ servabuntur: si non expressæ, socii æquales & in lucro & in damno erunt 4. solvitur societas si ei renuntietur 5. socii morte 6. si finis negotio impositus 7. si universa bona socii publicentur, seu distrahantur 8. si socius bonis suis cesserit 9. Cæterum alter alteri tenetur de dolo & culpa, quæ non ad exactissimam diligentiam dirigenda est: sufficit enim talem diligentiam a socio in communibus rebus adhiberi, qualem in suis rebus adhibere solet.

De mandato 14. Mandatum contrahitur vel mandantis tantum gratia & utilitate 1. 2. vel mandantis & mandatarii 3 vel alterius tantum 4. vel mandantis & alterius 5. vel mandatarii & alterius 6. vel mandatarii tantum, quod potius consilium est quam mandatum & ob id non est obligatorium 7. quemadmodum etiam si contra bonos mores erit 8. mandatarius vero non debet excedere fines mandati 9. quod si re integra revocatum erit, evanescet 10. morte tamen mandantis non semper solvitur 11. ad mandatum autem suscipiendum nemo tenetur: susceptum vero consummandum est aut quamprimum renuntiandum, nisi justa causa intercesserit, aut non renuntiandi, aut intempestive renuntiandi.

Ex quasi contractu, *De obligationibus, quæ quasi ex contractu nascuntur* 15. ita appellantur, quia neque ex contractu, neque ex maleficio vel quasi, suam substantiam capiunt; sequitur ergo ut sint ex quasi contractu 1. ut est negotiorum absentis gestio 2. tutela 3. hereditatis communio 4. ejusdem aditio 5. nam heres legatorum solvendorum nomine legatariis ex quasi contractu tenetur 5. & solutio indebiti 6.

Per quas personas nobis obligatio acquiritur 16 per nosmetipsos & per eas personas quæ in nostra potestate sunt, de quibus etiam diximus S. lib. 2. tit. 9.

Quibus modis tollitur obligatio 17. solutione ejus quod debetur aut alterius rei, ex consensu creditoris 1. 2. acceptatione 3. novatione 4. contrario consensu.

Ex delicto, *De obligationibus quæ ex delicto nascuntur* 18. in quibusdam Codicibus ab hoc titulo liber 4. incipit: sed hic obligationum tractatus videtur quam optime contineri libro 3. ut eo integra obligationum natura finiatur. Cæterum hic agit

De furto 19.

De vi bonorum raptorum 20. hæc actio locum habet non solum in mobilibus, quæ rapi possunt, sed etiam in invasionibus, quæ circa res soli fiunt.

De lege Aquilia 21.

De injuriis 22. Injuria committitur facto, vel convitio & scripto 1. 2. eamque patimur non solum per nosmetipsos, sed etiam per liberos & uxorem 3. 4. 5. 6. & per servos 7 pœna injuriæ crescit aut minuitur secundum gradum dignitatis & vitæ honestatem 8. item si domum suam quis vi introitam esse dicat 9. atrox autem æstimatur injuria, vel ex facto vel ex loco in quo vel in quem illata erit, vel ex persona 10. De injuria agi potest criminaliter, vel civiliter 11. Et de injuria is tenebitur etiam, qui procuravit ut fieret 12. tollitur autem dissimulatione, cum quis injuriæ ultionem dereliquit.

Ex quasi delicto, *De obligationibus, quæ ex quasi delicto nascuntur* 23. ex quasi delicto tenetur Judex qui litem suam fecit 1. 2. is ex cujus cœnaculo dejectum effusumve aliquid est, ita ut alicui noceret 3. & exercitor navis aut cauponæ aut stabuli de dolo aut furto quod in navi aut caupona aut stabulo factum erit.

LIB. IV.

Actiones.

Actor.

De actionibus 1. Actio est jus persequendi in judicio, quod sibi debetur 1. Actionum I divisio est, ut aliæ sint *in rem* civiles, ut vindicatio rei corporalis 2. & incorporalis, quæ vel confessoria vel negatoria dicitur 3. Prætoriæ vero ex causa usucapionis 4. quæ prosunt ei, qui ex justa causa rem aliquam per traditionem accepit, cujus rei si possessionem amiserit, ad rem repetendam Publiciana utetur 5. prosunt quoque ei qui vel hostium captivus vel apud eos Reip. causa erat, adversus eum, qui rem ejus eo tempore usucepit rescissa hujusmodi usucapione 6. & creditori cui Pauliana actio datur ad rescindendam venditionem & traditionem rei a debitore suo factam 7. & domino fundi, qui Serviana experitur ad res coloni revocandas, quæ pignoris jure pro mercede fundi ei tenentur: & creditori, cui quasi Serviana datur ad rem pignori vel hypothecæ sibi datam persequendam 8. In personam vero Civiles dantur adversus eum, qui nobis est obligatus vel ex contractu vel ex maleficio. Prætoriæ autem sunt *in personam* hæ, quæ sequuntur: de constituta pecunia, qua adversus eum, qui pro se vel alio soluturum se constituit, experimur 9. de peculio, qua actione pater vel dominus ex contractu filii vel servi peculio tenus condemnatur 10. in factum ex jurejurando, quæ datur ei, qui postulante adversario juravit deberi sibi pecuniam quam petebat, non tamen ei solvitur 11. & pœnales 12 præjudiciales vero in rem sunt 14. 15. Actiones in rem, vocantur vindicationes in personam condictiones. II. Divisio actionum. aliæ rei persecutoriæ sunt 16. 17. aliæ pœnæ persecutoriæ 18. aliæ mixtæ ex utrisque 19. 20. III. Divisio. Aliæ sunt in simplum 21. 22. in duplum 23. in triplum 24. in quadruplum 25. 26. 27. IV. Divisio. Aliæ bonæ fidei, aliæ stricti juris 28. quatuordecim illis actionibus quæ in præcedenti §. numeratæ sunt, additur ea quæ olim rei uxoriæ, hodie ex stipulatu actio dicitur 29. in quibus bonæ fidei judiciis libera potestas judici permittitur, ut ex bono & æquo æstimet, quantum actori restitui debeat 30. quibus arbitrariæ actiones affines sunt, quæ scilicet ex arbitrio Judicis pendent 31. V. Divisio. In aliis vel plus vel minus petitur: plus petitur quatuor modis. re, tempore, loco & causa 32. 33. 34. 35. VI. Divisio. In aliis solidum interdum persequimur, interdum minus: nam si non minus in peculio sit, quam petimus, in solidum dominus paterve condemnabitur: si vero minus inveniatur, eatenus condemnat Judex quatenus in peculio sit 36. sic in Judicio de dote, maritus uxori condemnabitur, quatenus facere possit seu quatenus ejus facultates patiantur 37. idem erit si quis cum parente vel patrono vel socio agat, vel si quis ex donatione sua conveniatur 38. Item petitioni solidi juste opponitur compensatio 39. quemadmodum is qui bonis cessit & aliquid postea acquisivit, non in solidum sed in id quod facere potest condemnandus est. *fin.* §.

De actionibus quæ nobis competunt ex facto eorum, qui sunt in alterius potestate.

Quod, id est, si aliquod *cum eo qui in aliena potestate est*, ut filius & servus, *negotium gestum esse dicatur* 2. & patris vel domini jussu contractum erit: dabitur in eos Quod jussu actio in solidum 1. 2. ut in exercitorem, qui magistrum navi, & in eum qui institorem tabernæ præposuit 3. & in patrem vel dominum si eorum servus & filius in peculiari merce negotiatus fuerit, dabitur Tributoria actio, ut quicquid in his mercibus erit, id inter creditores & ipsum dominum vel patrem si quid eis debebitur, pro rata portione distribuatur 4. quod si neutrius voluntate cum hujusmodi personis aliquid contractum erit, si in rem patris vel domini aliquid versum erit, id totum præstare tenebitur actione de in rem verso: si nihil in rem eorum versum, id eatenus præstare tenebuntur, quatenus peculium patitur, actione de peculio 5. 6. quod si filiofam. mutua pecunia

data

data ſit, SC. Macedoniano denegabitur creditori actio 7. &c.

De noxalibus actionibus 3. Noxa eſt ipſum corpus quod nocuit, id eſt, ſervus, hinc noxalis actio ea eſt quæ nobis competit ob maleficium aliquod a ſervo alterius factum, qua actione dominus litis æſtimationem ſufferre cogitur, aut ipſum ſervum noxæ, id eſt, pro maleficio dedere, id eſt, &c. hæ actiones ex ſolis ſervorum maleficiis proponuntur §. *fin.*

Si quadrupes, 4. contra naturam ſcil. ſuam non ex genitali feritate, *pauperiem*, pauperies eſt damnum ſine injuria facientis datum, nec enim poteſt animal injuriam feciſſe dici, quod ſenſu caret, *feciſſe dicatur* 4. per laſciviam, pavorem aut feritatem. ſi dominus eam noxæ dederit, illi proficiet ad liberationem 1. Cæterum Ædilitio edicto prohibemur feras illic habere, qua iter ſit §. *fin.*

De iis, per quos agere poſſumus 5. per procuratorem, tutorem, curatorem 1. 2. &c.

De ſatisdationibus 6. quas præſtant, qui alieno nomine agunt aut conveniuntur. Satisdatio autem eſt cautio pro eo quod a nobis petitur.

De perpetuis & temporalibus actionibus & quæ ad heredes & in heredes tranſeunt 7.

Reus. *De exceptionibus* 8. quæ ſunt comparatæ eorum gratia cum quibus agitur 1. cauſæ exceptionum hæ ſunt ſi de metu & dolo excipiamus 2. non numeratam item pecuniam 3. pactum 4. jusjurandum 5. rem judicatam 6. & cæt. hujusmodi 7. Exceptionum aliæ ſunt legitimæ, aliæ Prætoriæ 8. & aliæ perpetuæ & peremptoriæ 9. 10. aliæ temporales & dilatoriæ 11. 12.

Actor & Reus. *De replicationibus* 9. Replicatio dicitur, quia per eam replicatur atque reſolvitur jus exceptionis 1. quæ replicatio ſi iniqua fuerit, duplicatione quæ rei adjuvandi gratia comparata eſt, eliditur 2. quæ ſi iniqua quoque reperiatur, actori conſulitur triplicatione, qua actor adjuvatur 3. &c.

De interdictis 10. ſeu actionibus, quæ eorum loco exercentur. Interdicta erant formæ atque conceptiones verborum, quibus Prætor aut jubebat aliquid fieri aut fieri prohibebat. tunc maxime cum de poſſeſſione aut quaſi poſſeſſione inter aliquos contendebatur. quorum prima diviſio eſt, ut alia ſint prohibitoria, quibus Prætor vetat aliquid fieri: reſtitutoria, quibus reſtitui aliquid jubet; exhibitoria, per quæ jubet exhiberi 1. Secunda diviſio eſt, ut alia ſint 2. adipiſcendæ 3. 4. retinendæ 5. recuperandæ poſſeſſionis 6. Tertia diviſio interdictorum, alia ſunt ſimplicia, in quibus ſcil. alter Actor, alter Reus eſt: alia duplicia, quia par utriusque litigatoris in his conditio eſt, nec quisquam præcipue reus vel actor intelligitur 7. hodie interdictis non agitur, nam extra ordinem jus dicitur, judicaturque ſine interdictis ac ſi utilis actio ex cauſa interdicti reddita fuiſſet.

De pœna temere litigantium 11. qui interdum pecunia, modo jurisjurandi religione, modo infamiæ metu coercentur 1. 2. is autem qui litigare temere non cupit, adverſarium in jus vocare, id eſt, ad eum qui jus dicturus ſit, debet: 3. item ſcire quas perſonas non poſſit in jus vocare ſine Prætoris permiſſione, quales ſunt parentes & patroni. *fin.*

Judex. *De officio judicis* 12. Judex illud imprimis obſervare debet ne aliter judicet, quam legibus, aut conſtitutionibus aut moribus proditum eſt 1. Non igitur ignorabit, quæ ſint partes judicantis in Judicio noxali 2. actione reali 3. ad exhibendum 4. familiæ erciſcundæ 5. communi dividundo 6. Finium regundorum 7. & adjudicationibus.

De publicis Judiciis 13. quæ neque per actiones ordinantur (de quibus ſuprà) neque omnino quicquam ſimile habent cum cæteris judiciis, de quibus locuti ſumus: magnaque diverſitas eorum eſt & in inſtituendo & in exercendo 1. Publica autem dicta ſunt quod cuivis ex populo executio ſeu accuſatio plerumque datur 2. quorum alia ſunt capitalia alia non capitalia, quæ vel infamiam irrogant, aut damnum pecuniarum inferunt 3. Publica ea ſunt: crimen læſæ majeſtatis 4. adulterii 5. homicidii 6. parricidii 7. falſi 8. vis publicæ & privatæ 9. peculatus, & concuſſionis 10. plagii 11. ambitus, repetundarum, annonæ, & de reſiduis 12. Cætera latius exponuntur 48. *ff.* & 9. *Cod.*

INSTITU-

INSTITUTIONUM
SEU
ELEMENTORUM D. JUSTINIANI
SACRATISSIMI PRINCIPIS,
PROOEMIUM [1].

De uſu armorum, & legum. 1. *De bellis & legibus Juſtiniani.* 2. *De compoſitione Codicis & Pandectarum.* 3. *De tempore, auctoribus, fine & utilitate compoſitionis Inſtitutionum.* 4. *Diviſio Inſtitutionum.* 5. *Quid in Inſtitutionibus contineatur.* 6. *Ex quibus libris compoſitæ ſint Inſtitutiones, earumque recognitio & confirmatio.* 7. *Adhortatio ad ſtudium Juris.*

[[2] IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI. [3]]

Imperator Cæſar, Flavius, JUSTINIANUS, Alamanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor, ac triumphator, ſemper Auguſtus, cupidæ legum juventuti. [S. D.]

IMPERATORIAM majeſtatem non ſolum armis [4] decoratam [5], ſed [6] etiam legibus oportet eſſe armatam [7]: ut utrumque tempus, & bellorum, & pacis, recte poſſit gubernari: & princeps Romanus non ſolum in hoſtilibus prælüs victor exiſtat, ſed etiam per legitimos tramites [8] calumniantium [9] iniquitates expellat [10]: & fiat [11] tam juris religioſiſſimus [12], quam victis hoſtibus triumphator [magnificus]. §. 1. Quorum utramque viam cum ſummis vigiliis, ſummaque providentia, annuente Deo, perfecimus. † Et bellicos quidem ſudores noſtros Barbaricæ gentes ſub juga noſtra redactæ cognoſcunt: & tam Africa, quam aliæ innumeræ provinciæ, poſt [13] tanta temporum ſpatia, noſtris victoriis a cœleſti numine præſtitis, iterum ditioni Romanæ, noſtroque additæ imperio, proteſtantur. † Omnes vero populi legibus tam a nobis promulgatis, quam compoſitis, reguntur. §. 2. Et cum ſacratiſſimas [14] conſtitutiones, antea confuſas, in luculentam ereximus conſonantiam: tunc noſtram extendimus curam ad immenſa [15] veteris prudentiæ volumina: & opus deſperatum, [quaſi per medium profundum euntes, cœleſti favore jam adimplevimus. §. 3. Cumque hoc, Deo propitio, peractum eſt: Triboniano viro magnifico, Magiſtro [16], & Exquæſtore ſacri palatii noſtri, [& Exconſule [17]], necnon Theophilo, & Dorotheo, viris illuſtribus, Antecefforibus [18], (quorum omnium ſolertiam, & legum ſcientiam, & circa noſtras juſſiones fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis, mandavimus ſpecialiter, ut ipſi noſtra auctoritate, noſtriſque ſuaſionibus *Inſtitutiones* componerent: ut liceat vobis prima legum [19] cunabula [20] non ab [21] antiquis fabulis [22] diſcere, ſed ab imperiali ſplendore appetere: & tam aures, quam animi veſtri, nihil inutile, nihilque perperam poſitum, ſed quod in ipſis [23] rerum obtinet argumentis accipiant: & quod priore tempore [24] vix poſt quadriennium [prioribus] contingebat [ut tunc *Conſtitutiones* imperatorias legerent], hoc vos a primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque [25] reperti felicitate, ut & initium vobis & finis legum eruditionis a voce principali procedat. §. 4. Igitur poſt libros [26] quinquaginta Digeſtorum, ſeu Pandectarum (in quibus omne jus antiquum collectum [27] eſt, quod per eundem virum excelſum, Tribonianum, nec non cæteros viros illuſtres, & facundiſſimos confecimus) in quatuor libros eaſdem Inſtitutiones partiri juſſimus, ut ſint totius legitimæ ſcientiæ prima elementa. §. 5. In quibus breviter expoſitum eſt, & quod antea obtinebat, & quod [28] poſtea deſuetudine inumbratum, imperiali remedio illuminatum eſt. §. 6. Quas ex omnibus antiquorum Inſtitutionibus, & præcipue ex commentariis Caji noſtri, tam Inſtitutionum, quam rerum quotidianarum, aliiſque multis commentariis, compoſitas, cum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus, & recognovimus, & pleniſſimum noſtrarum conſtitutionum robur eis accommodavimus [29]. §. 7. Summa [30] itaque ope, & alacri ſtudio has leges noſtras accipite: & voſmetipſos ſic eruditos oſtendite, ut ſpes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto, poſſe etiam noſtram Rempublicam in partibus ejus vobis credendis gubernari. D. CP. XI. Kal. Decemb. D. JUSTINIANO P. P. A. III. CONS. 533.

1 ἡ διάταξις ἡ βεβαιῦσα τὰ Ἰνςιτῦτα, conſtitutio Inſtitutiones confirmans, *Theoph.* 2 Perpetuo hic notandum; quod in textu his [ ] notis incluſum eſt, additum eſſe ultra quam in pandectis Florentinis, aut aliis manuſcriptis legebatur. 3 Deeſt hæc inſcriptio apud *Theoph.* Quamvis exſtet in pandect. Florent. & omnibus manuſcript. Vide Cujacium *lib.* 14 *obſervat* 24. S. L. Invocatio nominis divini non eſt de ſubſtantia Inſtrumenti, niſi conſuetudine aliter ſit receptum. Idem eſt de ſigno Crucis. eſt enim levis ſolennitas, cujus omiſſio non vitiat actum *arg. l.* 1. §. *fin. ff. de ventr. inſpi. tend.* Bart. *ad l.* 2. §. *prius* 4 *ff. de vulg. & pupill ſubſtit.* Alciat. *lib.* 9. *parerg cap.* 6. Idem *ad rubric. de nov. oper nunciat.* Schneidwin *ib., num.* 1. Covarr. *pract. quæſt* 20. *num* 1 Non obſt. *l.* 22. §. 2. *C. de Jure delib. Novell.* 90. Quia ibi ſic moris fuiſſe, conſtat apud Conſtantinopolitanos Vaſq. *de Succeſſ lib.* 1 §. 9. *n.* 12. *circa fin.* Anſ. 4 Χιασμὸς eſt. Nam armis decor, legibus arma hic tribuuntur. 5 Adde *Novell.* 24. *c.* 2. & Ariſtotelem 2. *Politic. l.* 3 & 5. & *lib.* 7. *c.* 9. 6 Legibus non minus, quam armis reſpublica defenditur *l.* 14. *C. de advoc. diverſ. jud* 1. 7 Tacitus *de claris orator.* Quid tutius eſt, quam exercere artem, qua ſemper armatus præſidium amicis, opem alienis feras! Sic Cicero *pro domo*, magiſtratus Deorum religione armari ſcribit. Jure etiam noſtro, Advocati patrocinio ſuo velut armis Rempublicam defendunt *l.* 14. *C. de advoc. diverſ. jud.* 1. iidem militare & quaſi caſtrenſe peculium habere dicuntur 8 *Tramer* Gloſſis, vel tramis, δίοδος. 9 Calumniantur, qui ſcientes volentes delinquunt *l.* 19. *ff. ad exhibend.* qui leges ipſas calumnioſe interpretantur. *l.* 5. *C. de legib.* 10 Docendo, *l.* 8. *l.* 9. *C. de legib.* & puniendo, *l.* 13. *ff. de pœnis.* 11 *Expellens: fiat, Vet.* 12 *l.* 67. *in fin. ff. de legat.* 2. 13 Africa poſt 95. annos. *l.* 1. *C. de off. præf. præt. Afric. Procop.* Italia poſt 60. *Goth.* Hotoman. & Weſenb. *hic.* Diſſ Mynſinger. qui numerat annos 150. *Anſ.* 14 Priorem Codicem, qui hodie non extat, intelligit. *Goth.* qui ex tribus libris conſtabat, puta *C. Gregoriano, Hermogeniano & Theodoſiano*, quem poſtea vocavit *C. Juſtinianeum*, edit. Ann. 529. Imp. ſui 2. *Anſ.* 15 2000 librorum, 3000000 verſuum, vide *Conſt. ad magnum Senatum.* 16 Alibi dicitur magiſter officiorum. *l.* 2. *C. de vet. jur. enucl.* Ruſſard. 17 Abeſt ab omnibus, & *Theoph.* tametſi exſtet *l.* 2. *C. de vet. jure enucl.* 18 *Anteceſſores* Græcis πρωηγηταὶ καὶ προηγύμενοι. Quæ vox Tertulliano doctoris ac magiſtri loco eſt: hic præceſſorem ſignificat. Huc referri poſſunt variæ juriſprudentum appellationes Interdum enim Juriſprudentes, Conditores juris, Legumlatores, Juriſconſulti, νομοδεῖκται, & Juris ſtudioſi dicuntur. *Goth.* Al. Anteſeſſoribus. An ſit legendum *Aſſeſſoribus*, vide Cujac. 12. *obſerv.* 40. Alciat. 3. *diſp.* 12. Anſ. 19 *Cunabula juris* appellat Inſtitutiones; haud nove. Sextum enim Ælium legimus librum Tripartita juris compoſuiſſe, quo veluti cunabula juris continebantur. *l.* 2. §. 38. *ff. de origine juris.* Theophilus cunabula juris vertit, τὰ πρῶτα τῶν νόμων προοίμια. Imperator *in l. un. C. de nudo jure Quiritum*, cunabula juris appellat, & primam legum audientiam. 20 Alibi totius legitimæ ſcientiæ prima elementa. §. 4. *infra eod.* alibi leges. §. *ultim. infra eod.* alibi inſtitutiones. § 3. *eod.* Theoph. Ἰνςιτῦτα ἤτοι εἰσαγωγὰς τῶν νόμων vocat. 21 *v. l. unic C de nudo jure Quiritum.* & quæ ſcripſi ad Theophilum *hoc loco.* 22 Jure ab uſu rejecto. *Theoph.* Intelligit Inſtitut. Caji & Ulpiani, in quibus multa antiqua & obſoleta explicantur. *Hot.* hic. Aliter explicat Rævard. *Conjectan. lib.* 3. *cap.* 2. Anſ. 23 Quod in uſu verſatur. *Theoph.* 24 Vide *Conſtit. ad anteceſſ.* 25 Al. repleti. 26 Confectos, nondum tamen editos. *Anſ.* 27 Πανδέκται enim dicuntur, ἐκ τῦ τὸ πᾶν εἰς ἓν ἀθροισθὲν ὑποδέξαι quod omne jus in unum velut corpus collectum contineant. 28 Huc referri poteſt titulus *de lege Fuſia Caninia tollenda.* J. & *tit. de ſucc. ſublatu.* J. *eod.* Anſ. 29 Ann. 534. 30 Ita Craſſus, *lib.* 1. *de orat.* Pergite, ut facitis adoleſcentes, atque in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & Reip. emolumento eſſe poſſitis.

LIBER PRIMUS.

TIT. I.
DE JUSTITIA ET JURE.

Definitio Juſtitiæ. 1. *Juriſprudentiæ.* 2. *Methodus juris tradendi, & principia.* 3. *Præcepta.* 4. *Objecta.*

JUSTITIA eſt [1] conſtans & perpetua [2] voluntas jus ſuum cuique [3] tribuendi [4]. §. 1. Juriſprudentia, eſt divinarum atque [5] humanarum rerum notitia, juſti atque injuſti ſcientia. §. 2. His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere jura populi Romani: ita videntur poſſe tradi commodiſſime, ſi primo levi ac ſimplici [6] via [7], poſt deinde diligentiſſima atque exactiſſima interpretatione ſingula tradantur: alioqui, ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & infirmum [8] animum ſtudioſi, multitudine ac varietate rerum oneraverimus, duorum alterum, aut deſertorem ſtudiorum efficiemus, aut cum magno labore [9], ſæpe etiam cum diffidentia (quæ plerumque juvenes avertit) ſerius ad id perducemus, ad quod leviore via ductus, ſine magno labore, & ſine ulla diffidentia, maturius perduci potuiſſet.

§. 3. Juris præcepta ſunt hæc: *honeſte vivere, alterum* [10] *non lædere, ſuum* [11] *cuique tribuere.* §. 4. Hujus ſtudii [12] duæ ſunt [13] poſitiones, publicum [14] & privatum. Publicum [15] jus eſt, quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat. Privatum, quod ad ſingulorum utilitatem. Dicendum eſt igitur de jure privato, quod [16] tripartitum eſt: collectum eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.

TIT. II.
DE JURE NATURALI, GENTIUM, ET CIVILI.

De jure naturali. 1. *Diſtinctio juris gentium & civilis, & definitione & etymologia.* 2. *Ab appellatione & effectibus.* 3. *Diviſio juris in ſcriptum, & non ſcriptum. Subdiviſio juris ſcripti.* 4. *De lege & plebiſcito.* 5. *De Senatuſconſulto.* 6. *De conſtitutionibus.* 7. *De jure honorario.* 8. *De reſponſis prudentum.* 9. *De jure non ſcripto.* 10. *Ratio dictæ diviſionis in jus ſcriptum, & non ſcriptum.* 11. *Alia juris diviſio in immutabile & mutabile.* 12. *De objectis juris.*

JUs naturæ eſt, quod [17] natura omnia animalia docuit: nam jus iſtud non humani generis proprium eſt, ſed omnium [18] animalium, [quæ in cœlo [19],] quæ in terra, quæ in mari naſcuntur. Hinc deſcendit maris atque fœminæ conjunctio [20], quam nos matrimonium [21] appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc [22] educatio: videmus etenim, cætera quoque animalia iſtius juris

1 Ut in ſe eſt; nam ut in homine, conſideratur juſtitia non niſi cum quodam temperamento. vide *l.* 18. §. 1 *ff. de adil. edicto.* 2 Βύλησις *Theoph* ἕξις *Ariſt.* 3 Deo, *l.* 2. *ff eod.* proximo, *l.* 31. *D. depoſiti. l.* 14. *D. de condict. indeb.* Imo & ſibi. *l.* 3. *ff. de bon. eor qui mortem ſibi conſciverunt.* 4 Duplici id Juſtitia perhibitur: vel commutativa, vel diſtributiva. prior in contractibus; altera in pœnis & præmiis & honoribus verſatur. 5 Jus enim aliud divinum, aliud humanum: utrumque Pontificibus olim commiſſum. *l.* 2. §. *deinde. ff. de orig. jur.* 6 *Simplex via* non eſt indiligens aut incurioſa; ſed quæ ad hæc juris elementa adcommodata eſt, & diſcreta plane ab operoſiore illa, qua non tyrones, ſed milites ipſi juris exercentur. Huic enim ἁπλῷ τρόπῳ Juſtinianus opponit ἀκριβεςάτην καὶ λεπτοτάτην ἐξήγησιν. 7 Τρόπον dixit Theophilus: qui nihil aliud quam μέθοδος de qua plenius aliquando dicemus. 8 Al. *Infirmum & adhuc rudem.* 9 Al. *labore ejus.* 10 *v. l.* 2. §. *merito. ff. ne quid in loco publ.* 11 *v. l.* 31. §. 1. *ff. depoſiti.* Goth. vide Cujac. *lib.* 26. *obſerv.* 40. & 5. *feud.* 14.

12 Tertium tamen objectum, nempe jus ſacrum; addit Auſonius *Eidyl.* 15. 13 Θέσεις *Theoph.* Objecta, ἀντήματα, *Cont.* & male. 14 Τὸ ἑνὶ καὶ πόλει ἀγαθὸν. Ariſt. 1. *Ethic.* 2. *in fin.* Goth. 15 Τὸ πόλει ἢ ἔθνει ἀγαθὸν, Ariſtoteles *illo loco* τὸ κοινῇ συμφέρον. 3. *Politic.* 8. 16 Τριμερὲς *Theoph.* & quibuſdam manuſcript. *tripartite collectum.* 17 Τὸ κατὰ πάντων ζώων ἐπεκτεινόμενον. *Theoph.* 18 Saltem inclinatione, idque citra jus & injuriam, *l.* 1. §. 3. *D. ſi quadrupes pauperiem.* 19 i. e. aëre. unde ἐναέρια dicuntur *Theoph.* Lucretius: Cœli, quod dicitur aër. 13. Iſid. 4 Cicer. 3. *de natura deor.* apud Nonium *cap.* 4. Ut crasso cœlo atque concreto 20 Al. *conjug. l. o.* 21 Hinc collige, concubinatum de jure Civili eſſe prohibitum. vid. *not. in cap unic l.* 2. *feud. tit.* 29. Anſ. 22 *v. Tit. C. de alendis liberis ac parentibus.* Goth. Expoſitio infantium eſt igitur contra naturam. Hot. *hic. l.* 4. *ff. de agnoſc. lib*

peritia [1] censeri. §. 1. Jus autem civile [2] a jure gentium distinguitur: quod omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio; partim communi omnium hominum jure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est, vocaturque jus civile, quasi jus proprium ipsius civitatis: quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes [3] peræque custoditur, vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ singula qualia sint, suis locis proponemus. §. 2. Sed jus quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniensium: nam si quis velit Solonis, vel Draconis leges appellare jus civile Atheniensium, non erraverit: sic enim & jus, quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus; vel jus Quiritum, quo Quirites utuntur. Romani enim [a Romulo [4],] Quirites a Quirino [5] appellantur. Sed quotiens non addimus nomen, cujus sit civitatis, nostrum jus significamus [6]: sicuti cum Poëtam dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud Græcos egregius [7] Homerus, apud nos Virgilius. † Jus autem gentium omni humano generi commune est. nam usu exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ [jura] quædam sibi constituerunt: Bella etenim orta sunt, & captivitates sequutæ, & servitutes, quæ sunt naturali juri contrariæ [8]. Jure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc jure gentium omnes [9] pene contractus introducti sunt, ut emptio [&] venditio, locatio [&] conductio, societas, depositum, mutuum, & alii innumerabiles.

§. 3. Constat autem jus nostrum quo utimur, aut scripto, aut sine scripto [10]: ut apud Græcos τῶν νόμων [11] οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι, id est, *legum aliæ (sunt) scriptæ, aliæ non scriptæ.* Scriptum autem jus est lex, plebiscitum, Senatusconsultum [12], Principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentum. §. 4. Lex est, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante (veluti Consule) constituebat [13]. † Plebiscitum [14] est, quod plebs plebejo magistratu interrogante (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autem a populo eo differt [15], quo species [16] a genere: nam appellatione populi, universi cives significantur, connumeratis etiam patriciis & senatoribus: plebis [17] autem appellatione sine patriciis & senatoribus cæteri cives significantur. Sed & plebiscita, lege Hortensia [18] lata, non minus valere, quam leges cœperunt. §. 5. Senatusconsultum est, quod Senatus jubet, atque constituit. Nam cum auctus esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari legis sanciendæ causa: æquum visum est, Senatum vice populi consuli.

§. 6. Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem: quum lege [19] Regia, quæ de ejus imperio lata est, populus [20] ei & [21] in eum omne imperium suum & potestatem concedat. Quodcunque ergo Imperator per epistolam constituit, vel cognoscens decrevit, vel edicto præcepit, legem esse constat. hæc sunt, quæ *Constitutiones* appellantur. Plane ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum [22] trahuntur: [quoniam non hoc Princeps vult.] Nam quod alicui ob meritum indulsit, vel si quam pœnam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non [23] transgreditur. Aliæ autem, quum generales sint, omnes proculdubio tenent. §. 7. Prætorum quoque edicta non modicam obtinent juris auctoritatem. Hoc etiam jus honorarium [24] solemus appellare: quod qui honores gerunt, id est, magistratus, auctoritatem huic juri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictum de quibusdam causis, quod & ipsum juris honorarii portio est.

§. 8. Responsa [25] *prudentium* sunt *sententiæ* [26] *&* *opiniones* eorum, quibus permissum erat de jure respondere [27]. Nam antiquitus constitutum erat, ut essent, qui jura publice interpretarentur, quibus a Cæsare jus respondendi datum est, qui Jurisconsulti appellabantur: quorum omnium sententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judici recedere a responsis eorum non liceret, ut est constitutum. §. 9. Sine scripto [28] jus venit, quod usus approbavit: nam diuturni mores consensu utentium comprobati, legem [29] imitantur. §. 10. Et non ineleganter in duas species jus civile distributum esse videtur: nam origo ejus ab institutis duarum civitatum, Athenarum scilicet, & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur: In his enim civitatibus ita agi solitum erat, ut Lacedæmonii quidem magis [30] ea, quæ pro legibus observabant, memoriæ mandarent: Athenienses vero ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent. §. 11. Sed naturalia [31] quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque observantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent: ea vero, quæ ipsa sibi quæque civitas constituit, sæpe [32] mutari solent [33], vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata. §. 12. Omne autem jus [34] quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res [35], vel ad actiones. Et prius de personis videamus: nam parum est jus nosse, si personæ, quarum causa constitutum est, ignorentur.

TIT. III.

DE JURE [36] PERSONARUM.

Personarum divisio prior. 1. *Definitio libertatis,* 2. *& servitutis.* 3. *Etymologia servi & mancipii.* 4. *Quibus modis servi constituuntur.* 5. *Subdivisio.*

SUmma itaque divisio de jure personarum hæc est: quod omnes homines, aut liberi sunt, aut servi [37]. §. 1. Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi [38], si quid vi [39] aut jure prohibetur.

§. 2. Servitus autem est constitutio [40] juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur. §. 3. Servi autem ex eo appellati sunt, quod Imperatores captivos vendere [41], ac per hoc servare [42], nec occidere [43] solent: qui etiam mancipia dicti sunt, [eo] quod ab hostibus manu capiuntur. §. 4. Servi autem [44] aut nascuntur, aut fiunt: nascuntur ex ancillis nostris: fiunt aut jure gentium, id est, ex captivitate; aut jure [45] civili, cum liber homo major XX annis ad [46] pretium participandum [47] sese venundari passus est [48].

§. 5. In servorum conditione nulla est differentia: in liberis autem multæ: aut enim sunt ingenui, aut libertini.

TIT. IV.

DE INGENUIS.

Definitio ingenui. 1. *De servitute & manumissione facti.*

INgenuus est is, qui statim [49] ut natus est, liber est: sive ex duobus ingenuis matrimonio editus est, sive ex libertinis duobus, sive ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre vero servo, ingenuus nihilominus nascitur: quemadmodum qui ex matre libera [50] & incerto patre natus est, quoniam vulgo conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et e contrario [51], si libera [52] conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit, eum qui nascitur, liberum nasci: quia non debet [53] calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta pepererit: liberum, an servum pariat? Et Martianus probat, liberum nasci: sufficit enim ei, qui in utero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, [ut liber nascatur:] Quod & verum est. §. 1. Cum [54] autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in servitute [55] fuisse, & postea manumissum esse: sæpissime enim constitutum est: natalibus [56] non officere manumissionem.

TIT. V.

DE LIBERTINIS.

Definitio & origo libertinorum, & manumissionis. 1. *Quibus modis,* 2. *ubi & quando manumitti potest.* 3. *De libertinorum differentia sublata.*

LIbertini sunt, qui ex [57] justa servitute manumissi sunt. Manumissio autem est de manu [58] datio. nam quamdiu aliquis in servitute est, manui & potestati suppositus est: & manumissus, liberatur potestate [59]. Quæ res a jure gentium originem sumpsit: utpote cum jure naturali [60] omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum servitus esset incognita. Sed postquam jure gentium servitus invasit, sequutum est beneficium manumissionis. & cum uno communi nomine omnes *homines* appellarentur [61], jure gentium tria [hominum] genera esse cœperunt: liberi, & his contrarium servi, & tertium genus libertini, qui desierant esse servi. §. 1. Multis autem modis manumissio procedit: aut enim [62] ex sacris constitutionibus in sacrosanctis [63] ecclesiis, aut vindicta [64], aut inter amicos, aut per epistolam [65], aut per testamentum [66], aut per aliam quamlibet [67] ultimam voluntatem.

1 Ἐν τοῖς τιμᾶσι τοῦτον τὸν νόμον ἀναγεγραμμένα. *Theoph.* Pro *peritia*, mavult Cujac. *perita.* 2 In quibusdam est: *vel gentium ita dividitur,* Cont. 3 Exempla: pœnæ in delictis, fides in contractibus, honor erga superiores. *Theoph.* 4 Desunt in omnibus & Theoph. Recte, quia rationem reddere voluit, non cur Romani appellarentur, sed *Quirites*: quam lectionem sequitur *Cont.* 5 Id est Romulo, qui se Marte progenitum jactabat: Mars autem *Quirinus* appellatur. Theoph. & Dionys. ex Varrone *lib.* 2. Livius a *Curibus* Sabinorum urbe dictos mavult. *Cont.* 6 Sic urbs absolute, pro Roma. *l.* 1. *ff. de offic. præf. urbi.* 7 Ita Cicero in Topicis. vide *l.* 16. §. 8. *ff. de pœnis.* 8 §. 2. *Instit. de jure person. & pr. Inst. de libertin.* Ans. 9 i. e. exceptis legitimis. *l.* 6. *ff. de pact.* Goth. Ita explicatur *l.* 5. *ff. de just. & jure.* Pac. 10 Ita *l.* 6. *ff. de just. & jure.* tametsi in omnibus legitur: *ex non scripto.* ut & infra §. 9. *Pac.* 11 Plato 8. *de Rep.* 12 In omnibus & Th. & *l.* 7. *ff eod. plebiscita, senatusconsulta.* 13 Sic & hodie statuta condita a populo, seu consilio aliquo populum repræsentante, re ipsa jus civile sunt & pro lege servantur. Vivius *decis* 221. Ans. 14 *V.* Festum *in* scita plebis. 15 Sic creditum a mutuo differt, ut species a genere, *l.* 2. §. 3. *ff. de reb. credit.* 16 Melius dixisset, quo pars a toto: plebs enim pars populi est, non species. 17 *v. l.* 238. *D. de verb. sign.* 18 Post Horatium 2. Gell. 25. & 16. Plin. 10. Vid. etiam Augustin. *lib.* 3. *de Civit. Dei. cap.* 17. Liv. 3. Epitome Flori *lib.* 11. 19 *v. l.* 1. §. 7. *C. de veter. jur. enucl.* 20 De Principe sic loquitur Th. Οὐ μόνον τῆς ἡμετέρας περιουσίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν σωμάτων ἐστὶ Κύριος. non solum nostrorum bonorum, sed & nostrorum corporum dominus est. 21 *v.* §. 4. & §. 6. *ver sed si recusabat. J. de fideicommiss. heredit.* & *l.* 1. §. 2. *ff. ad SC. Trebell. in eum,* id est, *in se.* Duaren. *lib.* 1. *disput. cap.* 19. Reciprocum pro demonstrativo. Ut in *l.* 41. *ff. ex quib. caus. major.* §. *ult. Inst. de empt. vend. l.* 2. §. *solet. de hered. vel act. vend.* Th. *hic.* Sed probabilior interpretatio est: si accipiamus *in eum,* id est, ut populus nullam habeat in eum potestatem, quam ante eam legem habebat. *Charond.* 22 *V. l.* 28. *D. de legat.* 2. & ibi Notat. 23 *l.* 2. *C. de legib.* Quando privilegia personam egrediantur, vide Zas. *Resp. lib.* 2. *cap.* 4. Ans. 24 *v. l.* 52. §. 6. *ff. de obligat. & act.* 25 Quorum extant elegantes formulæ *l.* 12. *ff. de servit. urb. l.* 27. *D. qui testam.* 26 *v. l.* 4. §. 14. *in fin. D. de doli mali & metus except.* Goth. Ad hunc §. vid. Marium Salomonium, *pag.* 55. *vers.* 56. Anton. Merend. *contr. lib.* 2. *c.* 4. Ans. 27 Al. *Jura condere.* 28 Al. *ex non scripto.* 29 εἰς μίμησιν τοῦ ἀγράφου νόμου. *Th.* 30 Recte hæc particula addita est, nam & scriptæ quædam leges Lacedæmoniis fuere. *Plutarchus* in Lycurgo, *Pausanias*, *Xenophon*, *Justinus*: ut & Atheniensibus, jus non scriptum, Hermogenes, 3. περὶ εὑρέσεως, *cap.* περὶ ἐπιχειρημάτων. Vixerunt vero Lycii solis moribus, ut refert Heraclides libro de Politiis: quod etiam de Scythis videtur referre Justinus *lib.* 2. 31 Al. *Gentium.* Theoph. Haloand. 2. Russard. Cont. Ut & sanguinis, *v. l.* 8. *ff. de reg. jur.* Livius 31: Naturæ, quæ semper durat, hostes sunt, at homines mutantur & intereunt. Sic Dionysius matri iniqua petenti respondit, jus civitatis mutare eum quidem posse, naturæ non posse. Plut. *in apoph.* Jus naturæ immutabile esse, tradit quoque Aristoteles, 5. *Ethic. & lib.* 1. *Rhetor. ad Theodectem.* Cicer. *lib.* 2. *de inventione.* Horat. 1. *epist.* 10. Senec. 2. *de ira.* 20. *in fine.* Atqui illo loco Aristoteli jus naturæ quoddam mutabile est! Sic sane, si non naturam, sed homines ipsos spectes, ut illo loco explicat Eustathius. Idem Acron monet ad illum versum Horatii, *Mobilibusque decor naturis dandus & annis.* 32 Ut Spartanorum ξενηλασία ab ara misericordiæ Atheniensium, ut vectigalia frumentaria Alexandriæ, solo fertili ab immunitate Attica, solo sterili. *Th.* 33 Jus civile mutabile esse testatur Q. Rhemnius Fannius libro de ponderibus & mensuris: cuncta non fœdere certo Naturæ, sed lege valent. Adde quæ narrat *L. Valerius apud Livium* 34. Arist. 2. *Politic.* 60. Plaut. *in Trinummo.* 34 Ex *l.* 1. *ff. de Statu hom.* Haloander & Theoph. transferunt hunc § ad tit. seq. 35 Atqui rei appellatione omnia continentur. *l.* 23. *ff. de Verb. Signif.* Dic quod hic in angustiori significatu sumatur pro eo quod in judicio petimus, quæ sunt res nostræ, vel nobis debitæ. § 1. *Instit. de Act. l.* 25. *ff. de Obl. & Act.* Ans.

36 i. e. statu & conditione. *au.* 1. *ff.* 5. 37 Sunt & statuliberi, *ff. de statuliberis*: sunt & alia personarum genera hodie in usu. de quibus dixi plenius meis in Pandectis Practicis civilibus *l.* 1. *tit. de st. t. hominum.* 38 5. *Feudorum* 14. 39 Potentioris, & quidem si libertatis actum spectes, non si jus. *l.* 22. *ff. de adq. vel amitt. poss.* 40 *l.* 64. *ff. de condict. indeb. Nov.* 74. *c.* 1. *Nov.* 89. *c.* 1. 41 Alii, *vendere jubent.* 42 *l.* 239. §. 1. *ff. de verb. signif.* 43 Imo sæpe occidere solebant, vel ipsos hostium duces & Imperatores. Cic. 5. *Verrina, seu de suppliciis.* Qui triumphant, inquit, diutius vivos hostium duces servant, ut his per triumphum ductis, pulcherrimum spectaculum, fructumque victoriæ P. Romanus percipere posset: tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem jubent: idemque dies & victoribus imperii, & victis vitæ finem facit. *Hæc Cicero.* Quid, quod jus vitæ & necis in servos dominis competit? de quo, ut sacris comperto, plura nunc non dicenda. 44 Conter *l.* 5. *ff. de stat. hom.* 45 Senatusc. Claudiano. *l.* 3. *ff. quibus ad libert.* 46 *v. l.* 6. §. *irritum. ff. de injust. rupt.* idque solo momento, *arg. l.* 77. *ff. de adq. vel omitt. heredit.* 47 Id abrogatum Constit. Leonis 59. 48 Plures sunt libertatis amittendæ modi. §. 1. *Instit. de capit. diminut. l.* 4. *ff. de Re Milit.* Ans.

49 *v. l.* 8. *C. eod.* 50 *l.* 3. *C. sol. matr.* 51 Contra in §. *pen. Inst. quib. mod. jus patr. pot. solv.* Ubi tempus conceptionis & intermedium consideratur. *Ans.* 52 *v. l.* 4. *C. de pœn.* 53 Imo nocet, §. 28. *Instit. de legat.* Ans. 54 Paul 5. *sent.* 1. §. 2. 55 Aliud est servum esse, quam in servitute esse, qui potest dici servus putativus vel injustus. *Vult.* hic. Ans. 56 τῇ εὐγενείᾳ, *Th.* Natales, status, quem quisque sortitur nascendi.

57 Non justa est, quoties quis ignarus suæ conditionis servit. *Th. l.* 6. *ff. de statu homin.* 58 *v. Nov.* 81. *in pr.* 59 Al. *a domini potestate.* 60 *v. l.* 32. *ff. de re jud.* 61 in Dionys. & al. est, *appellaremur.* 62 Haloander expunxit, *enim,* sed male. 63 In locum census. *v. l.* 1. & 2. *C. de his, qui in eccl. manumitt.* Goth. De quo manumissionis modo vide Cujac. *lib.* 17. *observ.* 20. 64 Vindicta manumittebantur apud magistratum, velut Prætorem, Consulem, Proconsulem. Ulp. 1. §. 7. 65 Quotiens absenti epistolâ missa, jubebat eum dominus ut liberum vivere, Theoph. *hic.* 66 Ulp. 1. §. 9. §. 10. 67 legatum, fideicommissum, *v. l.* 24. *ff. de man. test.*

Sed & [1] aliis [2] multis modis libertas servo competere potest, qui tam ex veteribus, quam ex nostris constitutionibus introducti sunt.

§. 2. Servi [vero] a dominis [3] semper manumitti solent: adeo, ut vel in [4] transitu manumittantur, veluti cum prætor, aut præses, aut proconsul [5] in balneum, vel in theatrum eant. §. 3. Libertinorum autem status tripertius [6] antea fuerat. Nam qui manumittebantur, modo majorem & justam libertatem consequebantur, & fiebant *cives* [7] *Romani*: modo minorem, & *Latini* [8] ex lege Junia [9] Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Ælia [10] Sentia *dedititii* [11]. Sed quoniam dedititiorum quidem [12] pessima [13] conditio jam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum vero nomen non frequentabatur: ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus [14] constitutionibus hoc emendavit, & in pristinum statum reduxit: quia & a primis urbis Romæ cunabulis una atque simplex libertas competebat, id est, eadem, quam habebat manumissor; nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios [15] quidem per constitutionem [16] nostram expulimus, quam promulgavimus inter nostras decisiones: per quas, suggerente nobis Triboniano viro excelso, quæstore [nostro], antiqui juris altercationes placavimus. Latinos autem Junianos, & omnem quæ circa eos fuerat [17] observantiam [18], alia constitutione [19] per ejusdem quæstoris suggestionem correximus, quæ inter imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ætatis manumissi, nec domini [20] manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito (sicut jam antea observabatur), civitate Romana decoravimus: multis modis additis, per quos possit libertas servis cum civitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari.

TIT. VI.

QUIBUS [21] EX CAUSIS MANUMITTERE NON LICET.

Prius caput legis Æliæ Sentiæ. Regula de manumittente in fraudem creditorum. 1. *Exceptio de servo instituto cum libertate,* 2. *vel sine libertate.* 3. *Quid sit in fraudem creditorum manumittere.* 4. *Alterum caput legis Æliæ Sentiæ, de minore viginti annis.* 5. *Quæ sint justæ causæ manumittendi.* 6. *De causa semel probata.* 7. *Abrogatio.*

NOn tamen cuicunque volenti manumittere licet. Nam is, qui in [22] fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia [23] lex Ælia Sentia impedit libertatem. §. 1. Licet [24] autem domino, qui solvendo non est, [in testamento] servum suum cum libertate heredem [25] instituere, ut liber fiat, heresque ei [26] solus & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamento heres extiterit: aut quia nemo heres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa heres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia provisum est: & recte. Valde enim prospiciendum erat, ut egentes homines, quibus [27] alius heres extiturus non esset, vel servum suum necessarium heredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias servi [28] nomine vendant, ne injuria [29] defunctus afficiatur. §. 2. Idemque juris est, & si sine libertate servus heres institutus est. Quod nostra constitutio non solum in domino, qui solvendo non est, sed generaliter constituit, nova humanitatis ratione: ut ex ipsa scriptura institutionis etiam libertas ei competere videatur: quum non sit verisimile [30], eum, quem heredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, servum remanere voluisse, & neminem sibi heredem fore [31]. §. 3. In fraudem [32] autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore quo manumittit, solvendo non est: vel qui datis libertatibus, desiturus est solvendo esse. Prævaluisse tamen videtur (nisi [33] animum quoque fraudandi manumissor habuerit) non impediri libertatem, quamvis bona [ejus] creditoribus non sufficiant: sæpe [34] enim de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroque modo fraudantur creditores, id est, & consilio [35] manumittentis, & ipsa re, eo quod ejus bona non sunt suffectura creditoribus. §. 4. Eadem [36] lege Ælia Sentia domino [37] minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta apud consilium, justa [38] causa manumissionis adprobata, fuerint manumissi. §. 5. Justæ [39] autem manumissionis causæ hæ sunt: veluti si quis patrem aut matrem, filium filiamve, aut fratres sororesve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum alumnamve, aut collactaneum manumittat: aut servum, procuratoris habendi gratia: aut ancillam [40], matrimonii [habendi] causa: dum tamen intra sex menses in uxorem ducatur: nisi justa causa impediat, & [servus,] qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis [41] manumittatur. §. 6. Semel [42] autem causa adprobata, sive vera [43] sit, sive falsa, non retractetur [44]. §. 7. Cum ergo certus [45] modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam constitutus esset: eveniebat, ut qui quatuordecim annos expleverat, licet testamentum facere [46], & in eo sibi heredem instituere, legataque relinquere posset: tamen si adhuc minor esset viginti annis, libertatem servo dare non posset. Quod non erat ferendum: nam cui totorum suorum bonorum in testamento dispositio data erat [47]: quare non [48] similiter ei, quemadmodum alias res, ita de servis suis in ultima voluntate disponere [49], quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis possit præstare? Sed cum libertas [50] inæstimabilis [51] res sit, & propter hoc ante XX ætatis annum antiquitas libertatem servo dare prohibebat [52]: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare servo suo concedimus [53], nisi decimum septimum annum impleverit, & decimum octavum attigerit. Quum enim antiquitas hujusmodi ætati, & pro aliis postulare [54] concesserit: cur non etiam sui judicii stabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam servis suis possint pervenire?

TIT. VII.

DE LEGE [55] FUSIA CANINIA TOLLENDA.

LEge Fusia Caninia certus [56] modus constitutus erat in servis testamento manumittendis: quam, quasi libertates impedientem, & quodammodo invidam, tollendam esse censuimus: cum satis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem: morientibus [57] autem hujusmodi licentiam adimere.

TIT. VIII.

DE [58] HIS, QUI SUI, VEL ALIENI JURIS SUNT.

Personarum divisio posterior. 1. 2. *De jure gentium & civium Romanorum in servos.*

SEquitur de jure personarum alia divisio. Nam quædam personæ sui juris sunt, quædam alieno juri [59] subjectæ. Rursus earum, quæ alieno juri subjectæ sunt, aliæ sunt in potestate parentum, aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno juri subjectæ sunt. nam, si cognoverimus, quæ istæ personæ sunt: simul [60] intelligemus, quæ sui juris sunt. ac prius inspiciamus de his, quæ in [61] potestate dominorum sunt. §. 1. In potestate itaque dominorum sunt servi, quæ quidem potestas, juris gentium est, nam apud [62] omnes peræque gentes animadvertere possumus, dominis in servos [63] vitæ necisque potestatem fuisse: & quodcunque per servum adquiritur, id [64] domino adquiri. §. 2. Sed [65] hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet sine [66] causa legibus cognita, in servos suos [supra modum] sævire. Nam ex constitutione divi Antonini, *qui sine causa servum suum occiderit, non minus puniri jubetur, quam si alienum servum occiderit.* Sed & major asperitas dominorum ejusdem principis constitutione coërcetur: nam [Antoninus] consultus a quibusdam præsidibus provinciarum de his servis, qui ad ædem sacram, vel ad statuam principum confugiunt [67], præcepit, *ut si* [68] *intolerabilis videatur sævitia dominorum, cogantur servos suos bonis* [69] *conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur.* & recte: expedit [70] enim reipublicæ, ne sua re quis male utatur [71]. Cujus rescripti ad Ælium Martianum emissi verba sunt hæc: *Dominorum quidem potestatem in servos suos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum jus suum detrahi* [72]: *sed dominorum* [73] *interest, ne auxilium contra sævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juste deprecantur. Ideoque* [74] *cognosce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad statuam confugerunt, & si vel durius habitos, quam æquum est, vel infami* [75] *injuria adfectos esse cognoveris: venire jube, ita ut in potestatem domini non revertantur. Quod si meæ constitutioni fraudem fecerit, sciat hoc me admissum severius executurum.*

1 Censu quoque manumittebantur: qui lustrali censu Romæ jussu dominorum inter cives Romanos censum profitebantur, Ulp 1. §. 8. Th. *h. t.* 2 v. *l.* 4. *C. de præp. sac. cub.* 3 *Semper*, id est, quovis tempore, & loco, *l.* 7. *l.* 8. *ff. de man. vind.* omni die. vid *l. fin. C. de feriis.* 4 Procedente magistratu, citra tribunal. Th. *l.* 7. *ff. de manum. vind.* 5 *l.* 7. *ff. de man. vind.* 6 Libertinorum alii cives, alii Latini, alii Dedititii. 1. Caj. 1. §. 1. 7 *Cives* fiebant, qui vindicta, censu, aut testamento manumittebantur, Ulp. 1 §. 6. vel (ut Caji epitome 1. *Ist.* 1. §. 2. continet) qui aut testamento, aut in ecclesia, aut ante consulem manumittebantur. Hi testamenta facere, & ex testamento succedere poterant. Cajus *ibid.* §. 5. 8 *Latini* fiebant, si aut per epistolam, aut inter amicos, aut convivii adhibitione manumittebantur. Cajus *eo loco.* §. 3. Hi neque testamentum facere, neque ex testamento succedere poterant. secunda tamen manumissione cives fieri poterant. Caj §. 5. 9 *Nov.* 78 *in pr.* Ulp. 1. § 10. 10 Non Augusti, ut velle videtur Suetonius, Brisson. 1. *select.* 9. 11 *Dedititii* fiebant, qui post admissa crimina suppliciis subditi, & publice pro criminibus cæsi, aut in quorum facie, vel corpore quæcunque indicia igne, vel ferro ita erant impressa, ut deleri non possent 1. *Cajus* 1 §. 4. qui pœnæ causa vincti a domino, quibus vestigia scripta, qui propter noxam forte, nocentesque inventi, quive traditi erant, ut ferro, aut cum bestiis depugnarent, vel in custodiam conjecti fuissent, Ulpianus 1. §. 11. adde *l.* 43. *ff. de fideic. lib.* Paul. 4. *sent.* 12 § 4 5. 6. 7. 8. 12 *De conditione dedititiorum* v. *l. un. C. de dedit. lib. toll* 13 Hi neque testamentum facere, neque ex testamento capere, neque cives fieri poterant. Cajus § 5. *ibid.* 14 *l. un. C. de dedit. libert. toll. l. unic C. de Lat. libert. toll.* 15 Dedititios exemplo peregrinorum vectigalium, qui rebelles victi a Romanis turpiter se dediderant, nominatos refert Theophilus *hoc tit.* 16 *l. unic. C. de dedit. libert. tollend.* ubi plura dixi de dedititiis, adde *l.* 7. §. 7. *ff. de dolo.* 17 de qua v. *l. unic.* §. *sancimus. C. de Latin. libertat.* 18 De *Junianorum* statu, & quemadmodum liberi vivebant, servi moriebantur, & illis succedebant patronorum liberi, & de lege Junia, Senatusc. Largiano, & edicto D. Trajani circa Junianos, v. Theophilum J. *titul. de successione libertorum.* 19 *l. unic. C. de Latin. libert. tollend.* 20 ὅτε περὶ δεσποτείας *Th.* alias obstat §. 4. J. *tit. prox.* Theophili sententiam juvat Anton. Augustin. qui existimat *domini* positum, pro *dominii*, ut sæpe in istis genitivis alterum i omittitur. *Russard.* Idem probat Grot. *Flor. Spars.* hic: quod olim alii plene essent domini servorum, alii eos tantum in bonis habuerint. *S. L.* 21 40. *ff.* 9. & *Lib.* 7. *C.* 11. & 12. 22 *l.* 10. *l.* 16. §. 2. *ff. qui, & a quibus.* 23 Non tam auctoritas in disputando, quam rationum momenta quærenda. Cic *de natur.* Argumentandi vero hoc genus ductum est a lege. 24 Ulp. 1. §. 14. 25 *l.* 6. *C. de necess. serv.* 26 Ex lege Ælia, quæ μέχρι ἑνὸς τὴν οἰκείαν αὐτοῦ χαρίζεται παρασιώπησιν, Theoph. *l.* 42. *ff. de her. inst.* 27 Injuriæ *ut J. eod.* inopiæque species est, heredem non habere, *l.* 26. *ff. de fidej.* 28 Cui, licet ignominioso, jucunda est libertas. *Theoph.* 29 Ejus cineribus, & ossibus inurenda. *Th.* olim juris, *arg. l.* 28. *ff. de rel. ... sumpt.* hodie facti, *l.* 11. *C. ex quib. causis. in fin.* 30 Verisimilitudo in argumentis attenditur. 31 *l.* 5. *in pr. vers. cum igitur. C. de necessar. serv.* text. *in* §. 1. *Instit. qui test. tut. dar. poss. l.* 32. §. 2 *ff. de test. tut.* Ans. 32 1. Cajus 1. § 6. Ulpian. 1. §. 15. 33 *V. l.* 23. *ff. qui, & a quibus.* 34 Imo quilibet præsumitur rerum suarum justum scire pretium, *l.* 15. *C. de rescind. vend.* 35 *l.* 1 *C. ... non poss.* Ans. 36 Ulp. 1. §. 13. 37 *V. Nov.* 119. *c.* 2. *l.* 9. § 1. *ff. de ... tutor.* 38 *V. l.* 1. *ff. de man. vind.* 39 *V. l.* 11. & *seqq D. de man. vind.* 1 Cajus 1. § 8. 40 *V. l.* 21. *D. qui, & a quib.* 41 Major 17 annis procurator esse potest, *hic*. Nec distinguit text. an ad lites, an ad negotia constitutus sit. At jure canonico distinguitur inter negotia & judicia, ut ad illa possit deputari procurator major 17 annis, ad hæc non possit. *cap. qui generaliter* 5. §. *ut. de procurator. in* 6. Ans 42 *l.* 9. §. 1. *ff. de man. vind.* 43 i. e justa, idonea, sufficiens. 44 Vide *l.* 17. *C de testib.* Ant. Imo retractatur *l.* 26. §. 8. *D de fideicom. lib* v. quæ ibidem diximus. Goth. 45 Ulp. 1. §. 24. 1. Cajus 2 *titul. de numero servorum testam. manum.* 46 *l.* 5. *ff. qui testam. fac. poss.* Ans. 47 Al. hunc locum ita legunt *Quod non erat ferendum si is cui totorum bonorum in testamento dispositio data erat, uni servo libertatem dare non permittebatur*, in omn. & Theoph. 48 In al. *quare nos.* 49 Imo quibusdam tantum *l.* 5. *C de fid lib.* 50 *l.* 106. *l.* 176 §. 1. *ff. de reg jur. l.* 7. *C. de relig & sump. fun.* 51 Imo libertas est æstimabilis, potest enim liber homo vendi *l* 70. *D. de contrah. empt.* & æstimari, *l. ult. D. de his, qui effuderint.* 52 Al *prohibebat.* 53 Hodie potest, qua ætate testari ei permittitur, *Nov.* 119. *c* 2. 54 *l.* 1. §. 3. *D. de postul.* 55 7. *C.* 3 Furia Ulp. 1 *cap* Φούριος Κανίνιος. 5. *Th.* 1. Fussia *Contio.* In Pand. Flor. ad *l.* 37. *ff. de Cond. & Demonstrat.* & *l.* 215. *ff. de Verb. Signif.* legitur *Fusia.* sive *Fussia* S. L. 56 *De quo* v. Ulp. 1. *Inst.* & Caj. 1 *Inst.* 2. 4. Paul. *sen.* 14. §. *ultimo* & *l.* 1. *... C ... Jud.* 57 Vid. Nicol. Everhard. *a contract. ad ult. volunt. loco.* 36 quod quidem procedit, quando ratio est similis in utroque, *l. fin. C. de legat.* secus, quando est dissimilis. *l.* 37. *ff. de legat.* 1. Ans. 58 Ulp. 4. 1. *D.* 6. 59 Hujusmodi subjectio ὑπεξουσιότης *Theoph.* 60 ... *C. de religiosis & sumpt.* 61 Quæ ἀνεξουσία. *Theoph.* 62 *Gen.* 16. *Exod* 21. 63 *l.* 1. §. 1. *ff. eod.* 64 Cur ita? *v. l.* 1. §. 6. *in fin. ff. de adquir. vel amitt. possess.* 65 *l.* 1. §. 2. *ff. ad L. Corn. de sicar.* 66 *V. l.* 96. *ff. de verb. oblig.* 67 *l.* 1 § 2 *ff. de quæst.* adde casum in *l. ult. ff. si quis a parent. manumiss.* De jure Canonico dominus tenetur de servi impunitate cavere, priusquam ex ecclesia extrahi possit. *c.* 6 *extr. de immunitat. Eccles.* Ans. 68 *V. l.* 11. §. *servo. ff. ad L. Corn. de sicar.* 69 Ne, si servo quascunque conditiones domino liceat imponere, servus nunquam distrahatur *Theoph.* 70 V. Guid. Papæ *quæst.* 91. 71 Imo licet alicui re sua abuti ... 25. 9. 11. ubi Goth ... *de petit. heredit.* Ans. 72 *Lib.* 5. *feud. tit* 14. imo detrahitur, *l.* 12. §. 1. *ff ... a quib. manumiss.* Ans. 73 Quippe vel aufugere, vel se ipsos interficere possunt *Th.* & sæpius læsa patientia fit furor 74 Nec enim servis temere credendum, nam servus natura domini hostis est. *Th.* Totidem hostes, quot servi. Senec. 6. *epist.* 47 Arist. 2. *Pol.* 9. Fest. Quot servi, tot hostes. 75 *V. l.* 12. *C. de episc. aud.*

TIT. IX.

DE PATRIA POTESTATE?

Summa tituli. 1. *Definitio nuptiarum.* 2. *Cui competat?*

IN poteſtate noſtra ſunt liberi [1] noſtri, quos ex [2] juſtis nuptiis procreavimus. §. 1. Nuptiæ autem, ſive matrimonium, eſt viri & mulieris [3] conjunctio, individuam [4] vitæ conſuetudinem continens. §. 2. Jus autem poteſtatis, quod in liberos habemus, proprium [5] eſt [6] civium Romanorum: nulli [7] enim alii ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem, qualem nos habemus. §. 3. Qui igitur ex te & uxore tua naſcitur, in tua poteſtate eſt. Item qui ex filio tuo & uxore ejus naſcitur, id eſt, nepos tuus & neptis [8], æque in tua ſunt poteſtate [9], & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua naſcuntur, in poteſtate tua non ſunt, ſed in patris eorum [10].

TIT. X.

DE NUPTIIS [11].

Qui poſſunt nuptias contrahere. 1. *Quæ uxores duci poſſunt vel non. De parentibus & liberis.* 2. *De transverſalibus. De fratre & ſorore.* 3. *De fratris vel ſororis filia vel nepte.* 4. *De conſobrinis.* 5. *De amita, matertera, amita magna, matertera magna.* 6. *De affinibus. De privigna vel nuru.* 7. *De ſocru vel noverca.* 8. *De comprivignis.* 9. *De quaſi privigna, quaſi nuru, quaſi noverca.* 10. *De ſervili cognatione.* 11 *De reliquis prohibitionibus.* 12. *De pœnis injuſtarum nuptiarum.* 13. *De legitimatione.*

JUſtas autem nuptias inter ſe [12] cives Romani contrahunt, qui ſecundum præcepta legum coëunt, maſculi quidem puberes [13], fœminæ autem [14] viripotentes, ſive patresfamiliarum ſint, ſive filiifamiliarum: dum tamen ſi filiifamiliarum ſint [15], conſenſum [16] habeant parentum, quorum in poteſtate ſunt. Nam hoc fieri debere, & [17] civilis & [18] naturalis ratio ſuadet: in tantum, ut juſſus parentis præcedere debeat [19]. Unde quæſitum eſt, an furioſi filia nubere, aut furioſi filius uxorem ducere poſſit. Cumque ſuper filio variabatur, noſtra proceſſit [20] deciſio, qua permiſſum eſt ad exemplum filiæ furioſi, filium quoque [furioſi] poſſe & ſine patris interventu [21] matrimonium ſibi copulare, ſecundum datum ex noſtra conſtitutione modum. §. 1. Ergo non omnes nobis uxores ducere licet. nam a quarundum nuptiis abſtinendum eſt. Inter eas enim perſonas, quæ parentum liberorumve locum inter ſe obtinent, contrahi nuptiæ non poſſunt: veluti inter patrem & filiam, vel avum & neptem, vel matrem & filium, vel aviam & nepotem, & usque in [22] infinitum. Et ſi tales perſonæ inter ſe coierint: nefarias atque inceſtas nuptias contraxiſſe dicuntur. Et hæc adeo vera ſunt, ut quamvis per [23] adoptionem parentum liberorumve loco ſibi eſſe cœperint, non poſſint inter ſe matrimonio jungi: in tantum, ut etiam diſſoluta adoptione, idem juris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia vel neptis eſſe cœperit, non [24] poteris uxorem ducere, quamvis eam [25] emancipaveris.

§. 2. Inter eas quoque perſonas, quæ ex transverſo gradu cognationis junguntur, eſt quædam ſimilis obſervatio, ſed non tanta. Sane enim inter [26] fratrem ſororemque nuptiæ prohibitæ ſunt, ſive ab eodem patre eademque matre nati fuerint, ſive ex altero [27] eorum. Sed ſi qua [28] per adoptionem ſoror tibi eſſe cœperit: quamdiu [29] quidem conſtat adoptio, ſane inter te & eam nuptiæ conſiſtere non poſſunt: cum vero per emancipationem adoptio ſit diſſoluta, poteris eam uxorem ducere [30]. Sed & ſi tu emancipatus fueris, nihil eſt impedimento nuptiis. Et ideo conſtat, ſi quis [31] generum adoptare velit, debere eum antea filiam ſuam emancipare: & ſi quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium ſuum emancipare. §. 3. Fratris vero vel [32] ſororis filiam uxorem ducere non licet: ſed nec neptem fratris vel ſororis quis ducere poteſt, quamvis quarto gradu ſint: cujus enim filiam uxorem ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus vero mulieris, quam pater tuus adoptavit [33], filiam non videris impediri uxorem ducere: quia neque naturali neque civili jure tibi conjungitur.

§. 4. Duorum autem fratrum vel ſororum [34] liberi, vel fratris & ſororis, conjungi [35] poſſunt [36]. §. 5. Item amitam [37], licet adoptivam, ducere uxorem non licet, item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum eſt, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere.

§. 6. Adfinitatis quoque veneratione a quarundam nuptiis abſtinere neceſſe eſt [38]: ut ecce privignam [39] aut nurum [40] uxorem ducere non licet: quia utræque filiæ loco ſunt. Quod ita ſcilicet accipi debet, ſi fuit nurus aut privigna tua. Nam ſi adhuc nurus tua eſt, id eſt, ſi adhuc nupta eſt filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem [41] duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc privigna tua eſt, id eſt, ſi mater ejus tibi nupta eſt, ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet.

§. 7. Socrum quoque & novercam [42] prohibitum eſt uxorem ducere: quia matris [43] loco ſunt. Quod & ipſum diſſolura demum adfinitate procedit: alioquin ſi adhuc noverca eſt, id eſt, ſi adhuc patri tuo nupta eſt: communi jure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc ſocrus eſt, id eſt, ſi adhuc filia ejus tibi nupta eſt, ideo impediuntur tibi nuptiæ, quia duas uxores habere non potes. §. 8. Mariti tamen filius ex alia uxore [44], & uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt: licet habeant fratrem ſororemve ex matrimonio poſtea contracto natos. §. 9. Si uxor [45] tua poſt divortium ex alio filiam procreaverit: hæc non eſt quidem privigna tua: ſed Julianus ab hujusmodi nuptiis abſtineri debere ait. nam conſtat, nec ſponſam filii [46] nurum eſſe, nec patris ſponſam novercam eſſe: rectius tamen & jure facturos eos, qui ab hujusmodi nuptiis abſtinuerint [47].

§. 10. Illud [48] certum eſt, ſerviles [49] quoque cognationes impedimento nuptiis eſſe: ſi forte pater & filia, aut frater & ſoror [50] manumiſſi fuerint. §. 11. Sunt & aliæ perſonæ, quæ propter diverſas rationes nuptias contrahere prohibentur: quas in libris [51] Digeſtorum, ſeu Pandectarum, ex veteri jure collectarum, enumerari permiſimus. §. 12. Si [52] adverſus ea, quæ diximus, aliqui coierint: nec [53] vir, nec uxor, nec nuptiæ [54], nec [55] matrimonium, nec [56] dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coitu naſcuntur, in poteſtate patris non ſunt: ſed tales ſunt (quantum ad patriam poteſtatem pertinet) quales ſunt ii, quos mater vulgo concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incertus ſit. unde ſolent ſpurii appellari [57] παρὰ τὴν σποράν, id eſt *a ſatione*, & ἀπάτορες, quaſi ſine patre filii. Sequitur ergo, ut diſſoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus ſit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ ſacris conſtitutionibus continentur. §. 13. Aliquando autem evenit, ut liberi, qui ſtatim, ut nati ſunt, in poteſtate parentum non ſunt, poſtea redigantur in poteſtatem patris: qualis eſt is, qui dum naturalis fuerat, poſtea [58] curiæ datus, poteſtati patris ſubjicitur: nec non is, qui a muliere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat, ſed ad quam pater conſuetudinem habuerat, poſtea ex noſtra conſtitutione dotalibus [59] inſtrumentis compoſitis [60], in poteſtate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio poſtea fuerint procreati, ſimiliter noſtra conſtitutio præbuit.

TIT. XI.

DE [61] ADOPTIONIBUS.

Scopus & nexus. 1. *Diviſio adoptionis.* 2. *Qui poſſunt adoptare filiumfamilias vel non.* 3. *De impuberibus.* 4. *De ætate adoptantis & adoptati.* 5. *De adoptione in locum nepotis, vel neptis, vel deinceps.* 6. *De adoptione filii alieni in locum nepotis, vel nepotis in locum filii.* 7. *De adoptione in locum nepotis, & de nepote in adoptionem dando.* 8. *Qui dari poſſunt in adoptionem.* 9. *De his, qui generare non poſſunt.* 10. *De fœminis.* 11. *De liberis adrogati.* 12. *De ſervo adoptato vel filio nominato a domino.*

NOn ſolum autem naturales liberi, ſecundum ea, quæ diximus, in poteſtate noſtra ſunt: verum etiam [62] ii, quos adoptamus. §. 1. Adoptio autem duobus [63] modis fit, aut principali reſcripto, aut imperio magiſtratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis poteſt eos easve, qui quæve ſui juris ſunt. quæ ſpecies adoptionis dicitur [64] adrogatio. Imperio magiſtratus adoptamus eos easve, qui quæve in poteſtate parentum ſunt: ſive primum gradum liberorum obtineant: qualis eſt filius, filia: ſive inferiorem, qualis eſt nepos, neptis, pronepos, proneptis. §. 2. Sed hodie ex noſtra [65] conſtitutione, cum filiusfamilias a patre naturali extraneæ perſonæ in adoptionem datur, jura patris [66] naturalis minime diſſolvuntur [67], nec quicquam ad patrem adoptivum tranſit, nec in poteſtate ejus eſt: licet ab inteſtato jura ſucceſſionis ei a nobis tributa ſint. Si vero pater naturalis non extraneo, ſed avo filii ſui materno, vel ſi ipſe pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo vel proavo ſimili modo paterno vel materno filium ſuum dederit in adoptionem: in hoc caſu, quia concurrunt in unam perſonam & naturalia, & adoptionis jura, manet ſtabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo conſtitutum [68]: ut & in familia, & in poteſtate hujusmodi patris adoptivi ſit.

§. 3. Cum autem impubes per principale reſcriptum [69] adrogatur, cauſa cognita adrogatio fieri permittitur, & exquiritur cauſa adrogationis an honeſta ſit, expediatque pupillo. Et cum quibusdam conditionibus adrogatio fit, id eſt, ut caveat adrogator [70] perſonæ publi-

1 Quibus βασιλικῶς, καὶ πολιτικῶς, non δεσποτικῶς, imperamus. 2 Secus in injuſtis. §. *pen. J. tit. prox.* 3 *v. l.* 1. *ff. de ritu nupt.* 4 Secus in concubina. adde 27. *q.* 2. *c. beata, & ſeqq.* 5 Inde a Romuli temporibus. *Halic.* 2. quo ἀπόλιδες, & peregrini privantur, §. *cum autem.* 3. *J. de adopt.* 6 *l.* 3. *ff. de his qui ſui vel alien. jur.* S. L. Proprium hoc, ſecundo modo proprium eſt: convenit enim ſoli ſpeciei, non tamen omnibus. Goth. 7 Imo Judæi. *Gen.* 38. 24. & 42. 37. *Job.* 1. *Num.* 11. 12. 15, & omnes ex jure divino eam poteſtatem habere videntur. *l.* 10. §. 1. *C. de adopt.* Vide *not. ad d. l.* 3. *ff. de his qui ſui vel alien. jur.* & plura alibi de patria poteſtate, & an communis ſit, an propria Romanorum. 8 Sed quum hodie patria poteſtas matrimonio ſolvatur, nepos ex filio natus in avi ſui poteſtate non eſt. Grœneweg. *hic. & ibi DD.* S. L. 9 Quia in avi familia naſcuntur. *Anſ.* 10 Vid. omnino Hottomann. *hic.* & *pr. Inſtit. de nupt.* filia enim non patri, ſed marito filium parit. *l. familiæ.* 196. §. 1. *ff. de V. Sign.* Anſ.

11 23. *D.* 1 & 2. 5. *C.* 4. *Nov.* 22. 12 Ulp. 5. §. 1. 13 i. e. duodecim aut quatuordecim annorum, *pr. Inſtit. Quib. mod. tut. fin. circa fin. l. fin. C. quand. tut. vel curat. eſſe deſin.* Anſ. 14 *v. l.* 10. *verſ. ſed enim. D. de condit. & demonſt.* 15 Vel tacitum. *v. l.* 5. *ff. de ſponſ.* 16 In contrahendo, & redintegrando matrimonio. *v. l.* 18. *ff. de ritu nupt.* 17 Quiritum propria poteſtas. Hotom. *illuſt.* 9. 18 Pietas parentibus debita. Con. 1. *lect.* 4. ita ut ortum a natura ſumpſerit poteſtas patria, incrementum vero a jure civili, Hotom. h. t. *Anſ.* 19 Concordat *Carol. V. edict.* 4. *Octob.* 1540. Vide Peck. *de Teſtam. conjug. lib.* 1. *cap.* 5. Joan. a Sande. *lib.* 2. *tit.* 1. *defin.* 2. Vinn. *hic.* S. L. 20 *l.* 25. *C. eod.* 21 Curatore tamen furioſi, & judicis interventu. *l.* 25. *C. de nupt.* 22 *v. l.* 53. *D. de rit. nupt.* Goth. etiam inter cognatos. *l.* 56. *ff. eod.* Anſ. 23 *v. l.* 55. *ff. de ritu nupt. l.* 14. §. 1. *D. eod.* 24 Quamvis emancipatione ceſſent reliqua adoptionum jura. *v. l. penult.* §. *fin autem.* 2. *C. de adopt.* 25 Propter honeſtatem in nuptiis requiſitam. *l.* 4. *C. eod.* Vide tamen *l.* 55. §. 1. *ff. de nupt.* Anſ. 26 *v. l.* 17. *C. eod.* 27 Alii, *ſive ab alterutro.* 28 *v. l.* 17. *in pr. ff. de ritu nupt.* 29 Secus ea diſſoluta. *v. l.* 35. §. 1. *D. de verb. obl.* 30 *l.* 9. §. *fin ff. de lib. & poſthum.* Anſ. 31 *l.* 67. §. 3 *D. eod.* 32 *v. l* 39. *ff. de ritu nupt.* 33 Ut & ſororem patris adoptivi. *l.* 12. *in fin. ff. de ritu nupt.* & novercæ filiam. 34 i. e. conſobrini. *v. l.* 19. *C. eod.* 35 Οὐ δύνανται, non poſſunt. *Th.* v. Con. 2. *Lect.* 1. & 1. Cap. 4. Tacit. 12. 36 *v. l.* 3. *ff. de ritu nupt.* Jure Canonico non poſſunt. *cap. non debet. extr. de conſanguin. & affin.* S. L. 37 *l.* 17. §. 2. *D. de ritu nupt. l.* 17. *C. de nupt.* 38 Quod ad eosdem affinitatis gradus, in cognatione prohibitos, extendi, nec tantum in linea recta (ſed & in transverſali obtinere, communis eſt doctrina. per *l.* 5. *pen. & ult. C. de inceſt. nupt.* facit *Levit. cap.* 18. *v.* 16. Vide Carpzov. *defin. Conſiſt. lib.* 2. *tit.* 6. *defin.* 92. S. L. 39 *l.* 17. *C. eod.* Imo licet, *Exod.* 6. *v.* 19. 40 Etiamſi maritum ejus emancipavero. *l.* 14. §. 1. *D. de ritu nupt.* 41 *v. l.* 18. *in pr. C. ad Leg. Jul. de adult.* 42 Etiam apud gentes. 1. *Cor.* 5. *l.* 4. §. *hos itaque.* 7. *D. de gradib. & affin.* 43 Etiam in pœnalibus. §. 6. *infr. de publ. jud.* 44 *l* 34. §. *inter compriv. D. de rit. nupt.* 45 *l.* 12. §. *ſi uxor. ff. de ritu nupt. l.* 134. *ff. de verb. oblig.* 46 Imo nurus eſt. *l.* 6. §. 1. *l.* 8. *D. de grad. & affin. l* 4 *ff. ad L. Pomp. de parricid.* 47 *l.* 42. *ff h. t.* Anſ 48 Hic omiſit prohibitionem nuptiarum in affinitate collaterali. *v. l.* 5. *C. de inceſt. & inutil. nupt.* 49 *v. l.* 14. §. 2. *D. de ritu nupt.* 50 Puta cognationes in ſervitute quæſitas. Hæc enim verba ſignificare videntur ante manumiſſionem impedimento non eſſe. *l. ult.* §. 5. *ff. de gradib.* Sed quum natura refragetur, ut pater filiam &c. uxorem ducat. *l.* 14. *ff. h. t.* videtur quoque regulam *l.* 42. *eod.* hic eſſe ſervandam, ſi ſint in ſervitute. *Anſ.* 51 Præſertim *d. l.* 14. 52 *v. l.* 6. *in pr. C. de inceſt. & inutil. nupt.* 53 *l.* 52. *D. de ritu nuptiarum.* 54 Nuptiæ magis ad ſolennitatem quam ad conjugium ipſum pertinent. Vide *can.* 8. *nec illud. c.* 30. *q.* 5. *Et tit. ff. de Ritu nupt.* id eſt, *Solennitate Nuptiarum* Anſ. 55 Videtur abrogari ſententia, quæ apud Paulum extat. 2. *ſent.* 19. §. 2. ubi dicitur, eos, qui in poteſtate patris ſunt, ſine voluntate ejus matrimonium jure non contrahere, & contractum tamen non diſſolvi. Contemplationem enim publicæ utilitatis (hoc eſt, nuptiarum) privatorum commodis præferri. *adde c.* 30. *q.* 5. *can. nec illud can. ſi quis.* 56 *l.* 1. *ff. unde vir. & uxor.* 57 *l.* 23. *D. de ſtatu hom.* 58 1. *Nov.* 89. *c.* 2. 59 *v. Nov.* 12. *c.* 4. *Nov.* 74. *Nov.* 89. *c.* 8. adde & eum, qui legitimatur principis reſcripto. *Nov.* 89. *c.* 9. 60 Imo & ſine dotalibus inſtrumentis conſiſtunt hæ nuptiæ. vide quæ notavi *ad l.* 4. §. 4. *Cod. de advoc. diverſ. jud.* 2.

61 1. *D.* 7. *Lib.* 8. *C.* 48. 62 Adde *l.* 13. & *l.* 14. *C. de probat.* 63 Adde tertium ex teſtamento. 7. *Valer.* 9. *Dion.* 55. 64 Cujus ſolennitates notavi *l. pen. in fin. C. eod.* 65 *l.* 10. *C. eod.* 66 Alii legunt: *jura poteſtatis patris.* quod confirmat *Th.* 67 Propter incommodum, quod eſt in §. 14. *Inſt. de hered. quæ ab inteſt. defer. pr. Inſt. ne excuſat. tut.* Anſ. 68 Al. *conſtrictum:* ita in lib. Dionyſ. *Charond.* 69 D. Pii. Ulp. *tit.* 8. §. 2. *tit. eod.* olim niſi *Veſticeps*, id eſt, is, cui prima veſtis, ſeu lanugo erat, adrogari non poterat. 5. Gell. 19. v. Forner. 1 *ſelect.* 19. 70 Ταβελλαρίῳ, *Theop.*

ςκ-

tæ [1], ſi intra pubertatem pupillus deceſſerit, reſtituturum ſe bona illis, qui, ſi adoptio facta non eſſet, ad ſucceſſionem ejus venturi eſſent. Item non aliter emancipare eum poteſt adrogator, niſi cauſa cognita dignus emancipatione fuerit, & tunc ſua bona ei reddat. Sed & ſi decedens pater [2] eum exheredaverit, vel vivus ſine juſta cauſa emancipaverit: jubetur [3] quartam partem ei bonorum ſuorum [4] relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptivum tranſtulit, & quorum commodum ei poſtea acquiſivit.

§. 4. Minorem natu, majorem [5] non poſſe adoptare placet. adoptio enim naturam imitatur: & pro [6] monſtro eſt, ut major ſit filius, quam pater. Debet itaque is, qui ſibi filium per adoptionem vel adrogationem facit, plena [7] pubertate, id eſt, decem & octo annis præcedere. §. 5. Licet [8] autem & in locum nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamvis [9] filium quis non habeat. §. 6. Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare poteſt, quam nepotem in locum filii.

§. 7. Sed ſi quis nepotis loco adoptet, vel quaſi ex filio, quem habet jam adoptatum; vel quaſi ex illo, quem naturalem in ſua poteſtate habet: eo [10] caſu & filius conſentire debet, ne ei invito ſuus heres adgnaſcatur. Sed ex contrario, ſi avus ex filio nepotem det in adoptionem, non eſt neceſſe filium conſentire [11].

§. 8. In plurimis autem cauſis adſimilatur [12] is, qui adoptatus vel adrogatus eſt, ei, qui ex legitimo matrimonio [13] natus eſt: & ideo ſi quis per Imperatorem, vel apud prætorem, vel præſidem provinciæ non extraneum adoptaverit [14], poteſt eundem in adoptionem alii dare. §. 9. Sed [15] & illud utriusque adoptionis commune eſt, quod & ii, qui generare non poſſunt (quales ſunt ſpadones [16]), adoptare poſſunt: [caſtrati [17] autem non poſſunt.]

§. 10. Fœminæ [18] quoque adoptare non poſſunt, quia nec naturales liberos in ſua poteſtate habent: ſed ex indulgentia [19] principis ad ſolatium liberorum amiſſorum adoptare poſſunt.

§. 11. Illud proprium eſt adoptionis illius, quæ per ſacrum oraculum fit, quod is, qui liberos in poteſtate habet, ſi ſe adrogandum dederit, non ſolum ipſe poteſtati adrogatoris ſubjicitur, ſed etiam liberi ejus in ejusdem fiunt poteſtate tanquam nepotes. Sic [20] etenim divus Auguſtus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptaſſet: ut protinus, adoptione facta, inciperet Germanicus Auguſti nepos eſſe. §. 12. Apud [21] Catonem bene ſcriptum refert antiquitas, ſervos, ſi a domino adoptati ſint, ex hoc ipſo poſſe liberari. Unde & nos eruditi, in noſtra [22] conſtitutione etiam eum ſervum, quem dominus actis intervenientibus filium ſuum nominaverat [23], liberum eſſe conſtituimus: licet hoc ad jus filii accipiendum non ſufficiat [24].

TIT. XII.
QUIBUS [25] MODIS [26] JUS PATRIÆ POTESTATIS SOLVITUR [27].

Scopus & nexus. De morte. 1. *De deportatione.* 2. *De relegatione.* 3. *De ſervitute pœnæ.* 4. *De dignitate.* 5. *De captivitate, & poſtliminio.* 6. & 7. *De emancipatione.* 8. *De adoptione.* 9. *De nepote nato poſt filium emancipatum vel in adoptionem datum.* 10. *An parentes cogantur liberos ſuos de poteſtate dimittere.*

Videamus nunc, quibus modis ii, qui alieno juri ſunt ſubjecti, eo jure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur ſervi a poteſtate dominorum, ex iis [28] intelligere poſſumus, quæ de ſervis manumittendis ſuperius expoſuimus. Hi vero qui in poteſtate parentis ſunt, mortuo eo [29] ſui juris fiunt. Sed hoc diſtinctionem recipit. Nam mortuo patre, ſane omni modo filii filiæve ſui juris efficiuntur. Mortuo vero avo, non omnino nepotes neptesque ſui juris fiunt: ſed ita [30], ſi poſt mortem avi in poteſtatem patris [31] ſui recaſuri non ſunt. Itaque ſi moriente avo pater eorum vivit, & in poteſtate patris ſui eſt, tunc poſt obitum avi in poteſtate patris ſui fiunt. Si vero is, quo tempore avus moritur, aut jam mortuus eſt, aut [per [32] emancipationem] exiit de poteſtate patris: tunc ii, qui in poteſtatem ejus cadere non poſſunt, ſui juris fiunt.

§. 1. Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in inſulam deportatur [33], civitatem amittit: ſequitur, ut [34] qui eo modo ex numero civium Romanorum tollitur, perinde [35] ac ſi [36] eo mortuo, deſinant liberi in poteſtate ejus eſſe. Pari ratione & ſi is, qui in poteſtate parentis ſit, in inſulam deportatus fuerit, deſinit [37] eſſe in poteſtate parentis. Sed ſi ex indulgentia principis [38] reſtituti fuerint, per omnia priſtinum ſtatum recipiunt. §. 2. Relegati [39] autem patres in inſulam, in poteſtate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati, in poteſtate parentum [40] remanent. §. 3. Pœnæ ſervus [41] effectus, filios in poteſtate habere [42] deſinit. Servi autem pœnæ [43] efficiuntur, qui in [44] metallum damnantur, & qui beſtiis [45] ſubjiciuntur.

§. 4. Filiusfamilias [46] ſi militaverit, vel ſi ſenator, vel conſul factus fuerit, remanet in poteſtate patris: militia enim, vel conſularis dignitas de patris poteſtate filium [47] non liberat. Sed ex conſtitutione noſtra ſumma [48] Patriciatus dignitas illico, imperialibus codicillis præſtitis, filium a patria poteſtate liberat. Quis enim patiatur, patrem quidem poſſe per emancipationis modum poteſtatis ſuæ nexibus filium liberare: imperatoriam autem celſitudinem non valere eum, quem ſibi patrem elegit, ab aliena eximere poteſtate? §. 5. Si [49] ab hoſtibus captus fuerit parens, quamvis ſervus hoſtium fiat, tamen [50] pendet jus liberorum propter jus poſtliminii [51]: quia hi, qui ab hoſtibus capti ſunt, ſi reverſi fuerint, omnia priſtina jura recipiunt. idcirco reverſus etiam liberos habebit in poteſtate: quia poſtliminium fingit [52], eum, qui captus eſt, in civitate ſemper fuiſſe. Si vero ibi deceſſerit, exinde, ex quo captus eſt pater, filius ſui juris fuiſſe videtur. Ipſe quoque filius, nepoſve, ſi ab hoſtibus captus fuerit, ſimiliter dicimus, propter jus poſtliminii jus quoque poteſtatis parentis in ſuſpenſo eſſe. Dictum [53] eſt autem poſtliminium a limine, & poſt. Unde eum, qui ab hoſtibus [captus eſt, &] in fines noſtros poſtea pervenit, poſtliminio reverſum, recte dicimus. Nam limina ſicut in domo finem quendam faciunt: ſic [54] & imperii finem eſſe limen, veteres voluerunt. Hinc & limen dictum eſt, quaſi finis quidam & terminus. ab eo poſtliminium dictum eſt, quia ad idem limen revertebatur, quod amiſerat. Sed & qui captus victis hoſtibus recuperatur, poſtliminio rediiſſe exiſtimatur. §. 6. Præterea emancipatione [55] quoque deſinunt liberi in poteſtate parentum eſſe. ſed emancipatio antea quidem vel per antiquam [56] legis [57] obſervationem procedebat, quæ per imaginarias [58] venditiones, & intercedentes manumiſſiones celebrabatur, vel ex imperiali [59] reſcripto. Noſtra autem providentia etiam hoc in melius per conſtitutionem [60] reformavit: ut fictione priſtina exploſa, recta via ad competentes judices, vel magiſtratus parentes intrent: & filios ſuos, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, a ſua manu dimittant. Et tunc ex edicto prætoris in bonis hujusmodi filii, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui quæve a parente manumiſſus, vel manumiſſa fuerit, eadem jura præſtantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti [61]. Et præterea ſi impubes ſit filius, vel filia, vel cæteri: ipſe parens ex manumiſſione [62] tutelam ejus nanciſcitur. §. 7. Admonendi [63] autem ſumus, liberum arbitrium eſſe ei, qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in poteſtate habebit: filium quidem de poteſtate dimittere, nepotem vero vel neptem retinere. & e converſo filium quidem in poteſtate retinere, nepotem vero vel neptem manumittere, vel omnes ſui juris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta eſſe intelligantur. §. 8. Sed & ſi pater filium, quem in poteſtate habet, avo vel proavo naturali ſecundum noſtras conſtitutiones ſuper his habitas, in adoptionem dederit: id eſt, ſi hoc ipſum actis [64] intervenientibus apud competentem judicem manifeſtaverit, præſente eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo [præſente], qui adoptat: ſolvitur quidem jus poteſtatis patris naturalis: tranſit [65] autem in hujusmodi parentem adoptivum, in cujus perſona & adoptionem eſſe pleniſſimam antea diximus [66]. §. 9. Illud autem ſcire oportet, quod ſi nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium poſtea emancipaveris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru [67] tua; nihilominus quod ex ea naſcitur, in poteſtate tua naſcitur. Quod ſi poſt emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit: patris ſui emancipati, vel avi adoptivi poteſtati ſubjicitur.

§. 10. Et quidem neque naturales liberi [68] neque adoptivi ullo pene [69] modo poſſunt cogere parentes, de poteſtate ſua eos dimittere.

TIT. XIII.
DE TUTELIS [70].

De perſonis ſui juris. 1. *Definitio tutelæ.* 2. *Definitio & Etymologia tutoris.* 3. *Quibus teſtamento tutor datur. De liberis in poteſtate.* 4. *De poſthumis.* 5. *De emancipatis.*

Tranſeamus nunc ad aliam diviſionem perſonarum. Nam ex his perſonis, quæ in poteſtate non ſunt, quædam vel in tutela ſunt, vel in curatione, quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela vel in curatione ſunt. Ita enim intelligemus cæteras perſonas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius diſpiciamus de his, quæ in tutela ſunt. §. 1. Eſt autem tutela (ut Servius definivit) vis ac [71] poteſtas in capite [72] libero ad tuendum [73] eum, qui propter ætatem ſe defendere nequit, jure civili data ac permiſſa [74]. §. 2. Tutores autem ſunt, qui eam vim ac poteſtatem habent, exque ipſa re nomen acceperunt. Itaque appellantur tutores, quaſi tuitores atque defenſores: ſicut æditui [75] dicuntur, qui ædes tuentur. §. 3. Permiſſum [76] eſt itaque parentibus, liberis impuberibus, quos in [77] poteſtate habent, teſtamento tutores [78] dare. Et hoc in filios filiasque procedit omnimodo; nepotibus vero neptibusque ita demum parentes poſſunt teſtamento tutores dare, ſi poſt mortem eorum in poteſtatem patris ſui non ſunt recaſuri. Itaque ſi filius tuus mortis tuæ tempore in poteſtate tua ſit, nepotes [ex] eo non poterunt ex teſtamento tuo tutores habere, quamvis in poteſtate tua fuerint: ſcilicet quia mortuo te, in poteſtatem patris ſui recaſuri ſunt. §. 4. Cum autem in compluribus aliis cauſis poſthumi [79] pro jam natis habeantur, & in hac cauſa placuit non minus poſthumis [80], quam jam natis teſtamento tutores dari poſſe: ſi modo in ea cauſa ſint, ut ſi vivis parentibus naſcerentur, ſui [heredes,] & in poteſtate eorum fierent. §. 5. Sed & ſi emancipato filio tutor a patre [81] datus fuerit teſtamento, confirmandus eſt ex ſententia præſidis omni modo, id eſt, ſine [82] inquiſitione.

1 Id eſt, magiſtratui. §. 5. *Inſt. de Atil. tut.* Anſ. 2 Scilicet adrogator. *Anſ.* 3 Quæ D. Pii appellatur. Ulp. *l. 1. §. 21. ff. de collat.* 4 Scil. omnium bonorum. *l. fin. ff. ſi quid in fraud. patron. l. 2. C. de adopt.* Anſ. 5 *l. 15 in fin. l. 16. l. 40. ff. eod.* Rationem hujus arg. vid. apud Rainal. Corſ. *indagat. jur. l. 2. c. 15.* Anſ. 6 Filius patre major ætate fingi non poteſt. 7 *Plena pubertas* octodecim annis finitur. 8 *l. 43. ff. eod.* 9 *l. 37. D. eod.* 10 *l. 6. l. 11. ff. eod.* 11 Quia nepos ex filio in avi ſui poteſtate eſt. §. 3. *Inſt. de patr. pot.* Anſ. 12 Similitudo adoptati filii, & ex legitimis nuptiis ſuſcepti. 13 §. 4. *J. de exhered. lib. & ibi not.* Anſ. 14 *l. 8. C. eod.* 15 *l. 2. §. 1. ff. eod.* 16 V. hic Theophil. *de ſpadonibus.* 17 Qui nec pro conjugibus, nec parentes ulla ſpe eſſe poſſunt. *l. 39. §. 1. ff. de lib. & poſth.* Idcirco abrogatur Leonis Nov. 26. *Goth.* An Hermaphroditus poſſit, vid. *l. 10. ff. de patr. poteſt.* Anſ. 18 *l. 5. C. eod.* 19 *Nov. Leonis* 27. ſine indulgentia. 20 Suet. *in Tib.* Tacit. 12. 21 De quo *l. 4. §. Cato. ff. de verbor. obligat.* 22 *l. unica. §. ſimilique. C. de Lat. libert. toll.* 23 Nominare ſervum filium, & eum adoptare, paria. vide quæ ſcripſi ad *Novell.* 89. *c.* 11. *in fin.* Goth. Confer *Nov.* 117. *cap.* 2. *l. 1. §. 3. ff. de quæſt.* Anſ. 24 Adoptioni ſervorum interdictum eſt. *l. 15. §. fin. ff. de adopt.* Anſ.

25 Paul. 2. *ſent.* 25. *tit. Quemadmodum filii ſui juris efficiuntur.* 26 Certis modis patria poteſtas hic diſſolvi dicitur: ſane Nuptiis non diſſolvitur. *l. 2. J. ad SC. Tert. l. 7. C. de nuptiis. l. 5. C. de condit. inſertis. l. 12. C. de coll.* ut nec militia, *l. 7. C. de patria poteſtate. l. 3. C. de caſtrenſi peculio.* 27 Vide *Nov.* 81. 8. *C.* 49. 28 Contrariorum eadem eſt ratio. 29 *l. 15. ff. quando dies legat. l. 239. ff. de verb. ſignif.* Ulp. 10. §. 2. 30 *l. 5. ff. de his, qui ſunt ſui.* 31 *v. l. 56. §. 2. ff. de jure totum.* 32 *l. 41. ff. de adopt.* 33 *l. 1. C. de her. inſt.* 34 Quæ de toto, eadem & de parte intelligenda ſunt, *l. 76. ff. de rei vind.* 35 *l. 63. in fin. ff. pro ſocio.* 36 Alii: quaſi. 37 *l. 17. §. 1. ff. de pœn.* 38 *Toto tit. ff. & C. de ſent. paſſ.* 39 Hodie banniti dicuntur. *Contius.* olim, aqua & igni interdicti. 10. *Ulp.* 3. *l. 2. ff. de pœn.* 40 *l. 4. l. 7. ff. de interdictis, & releg.* 41 Quando fiat, vide §. 1. *Inſt. de cap. diminut.* Anſ. 42 *l. 2 . ff. de pœn.*

43 Hodie nemo ſervus pœnæ. v. *Novell.* 22. *c.* 8. 44 His hodie comparari poſſunt, qui ad remos, & opus publicum damnantur. 45 *l. 3. §. pen. ff. ad L. Corn. de ſicar.* 46 Idem in ſervo, per *Not. J. de libert. & Nov.* 81. *pr. cir. fin.* 47 *l. 3. ff. de adopt.* 48 Non gradu, (Conſulatus enim major eſt,) ſed duratione, quia perpetua. *Contius.* vide *l. ult. C. de Coſſ.* Goth. vid. Rævard. *conjectan. l. 3. cap. 7.* Anſ. 49 10. *Ulpian.* 4. 50 Ut ita captivitas non tam ſolvat, quam ſuſpendat poteſtatem, *l. penult. ff. de ſuis & leg. hered.* jus illud ſuſpenſivum, primum caput legis Corneliæ eſt. 51 Quid ſit, vid. *l. 19. ff. de captiv. & poſtlim.* Anſ. 52 Jus illud fictitium alterum eſt caput legis Corneliæ. 53 Etymon poſtliminii, vid. Ciceronem *in Topicis in loco ex notatis.* 54 Vide Feſtum *in limites.* 55 *l. 5. Cod. de dolo.* 10. *Ulp.* 1. 56 De qua vide Ulp. *d.* §. 1. 57 Quæ extabat in quarta 12. Tab. *Hal.* 2. Ulp. *tit.* 10. adde *tit. de teſtam. infra.* Ulp. 3. §. 3. 58 Vide *l. ult. C. de adopt.* 59 Anaſtaſii *l. 5. C. de emanc. lib.* 60 *l. ult. C. de emancip.* ut Juſtinianea emancipatio a legitima, & Anaſtaſii differat. 61 *l. 1. ff. ſi a par. quis manum.* 62 *J. de leg. par. tut.* 63 *l. 28. ff. de adopt.* 64 *l. ult. C. de adopt. l. 11. C. de fide inſtrum.* Anſ. 65 *l. pen. in princ. verſ. ſi vero. C. de adopt.* 66 §. 2. *J. de adopt.* Anſ. 67 Vid. *ſupra de ingen. & l. fin. ff. de acq. rer. domin.* Ubi tempus conceptionis non conſideratur. *Anſ.* 68 Vide *l. 4. C. de emancip.* 69 Vide *l. 6. C. de ſpectac. l. 11.* adde *l. 16. in fin. ff. de curatore furioſ. &c.* Goth. Vide etiam *l. 32. ff. de adopt. l. 12. C. de epiſc. aud. l. 3. §. ſi quis minor. ff. de minor. l. 5. ff. ſi a par. quis man. l. 92. ff. de cond. & demonſtrat.* Anſ.

70 26. *D.* 1. 71 *δίκαιόν τι*, i. e. jus quoddam. *Theoph.* 72 id eſt, homine. Ulp. 11. & 5. Gell. 19. 73 Vide *l. 4. §. ult. ff. rem pupill.* 74 Hæc definitio non competit tutelæ dativæ. non enim eſt ex jure civili, id eſt, ex l. 12. tabul. *l. fin. ff. de bon. damnator.* ſed ex l. Atilia. *Anſ.* 75 *l. 77. §. 26. ff. de leg. 2.* 76 *l. 1. ff. de teſt. tutela.* 77 *l. 73. §. 1. ff. de reg. jur.* 78 An & ſubſtituere? vide *l. pen. ff. de teſt. tut. l. 120. ff. de verb. ſign.* 79 *l. 231. ff. de verb. ſignif.* 80 *l. 1. §. 1. ff. de teſt. tutela.* 81 ſecus ſi a matre. *l. 2. ff. de confirm. tut.* 82 *l. 6. ff. de confir. tut.* Formam inquiſitionis vide *d. tit. l. 7. in fin.*

TIT. XIV.
QUI TESTAMENTO TUTORES DARI POSSUNT [1].

Qui tutores dari possunt. De patre vel filiosfamilias. 1. *De servo.* 2. *De furioso vel minore viginti quinque annis.* 3. *Quibus modis.* 4. *Et cui dantur tutores.* 5. *De filiorum, filiarum, liberorum, nepotum appellatione.*

DAri autem tutor potest testamento non solum paterfamilias, sed [2] etiam filiusfamilias. §. 1. Sed & servus proprius testamento [3] cum libertate recte tutor dari potest. Sed sciendum est, eum & sine libertate tutorem datum, tacite [4] libertatem directam [5] accepisse videri, & per hoc recte tutorem esse. Plane si per [6] errorem, quasi liber, tutor datus sit, aliud dicendum est. Servus autem alienus pure inutiliter [7] testamento datur tutor: sed [8] ita, *cum liber erit*, utiliter datur: proprius autem servus inutiliter [9] eo modo tutor datur. §. 2. Furiosus vel minor viginti quinque annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cum [10] compos mentis, aut major [11] vigintiquinque annis fuerit factus. §. 3. Ad certum tempus [12], vel ex certo tempore, vel sub conditione, vel ante heredis institutionem [13] posse [14] dari tutorem, non dubitatur. §. 4. Certæ autem [15] rei vel causæ tutor dari non potest: quia personæ, non causæ, vel rei [tutor] datur. §. 5. Si quis *filiabus suis* vel *filiis* tutores [16] dederit, etiam [17] posthumæ [vel posthumo] dedisse videtur: quia filii vel filiæ appellatione [18] & posthumus & posthuma continentur: Quod si nepotes sint, an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint [19]? Dicendum est, ut & ipsis quoque dati videantur: si modo *liberos* dixerit: Cæterum si *filios*: non [20] continebuntur: aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane si *posteris* [21] dederit, tam filii posthumi, quam cæteri liberi continebuntur [22].

TIT. XV.
DE LEGITIMA ADGNATORUM TUTELA [23].

Summa. 1. *Qui sunt adgnati.* 2. *Quis dicatur intestatus.* 3. *Quibus modis adgnatio & cognatio finitur.*

QUibus autem testamento tutor datus non est: his ex lege duodecim tabularum adgnati sunt tutores [24], qui vocantur legitimi [25]. §. 1. Sunt [26] autem adgnati [cognati] per virilis sexus cognationem conjuncti, quasi [27] a patre cognati: veluti frater [ex] eodem patre natus, fratris filius, neposve ex eo: item patruus, & patrui filius neposve ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione junguntur, adgnati non sunt: sed alias naturali jure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non est tibi adgnatus, sed cognatus: & invicem tu illi eodem jure conjungeris: quia qui [ex ea] nascuntur, patris [28], non matris familiam sequuntur. §. 2. Quod autem [*lex duodecim tabularum*] *ab intestato vocat ad tutelam adgnatos*: non [29] hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare, sed [30] si quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit: quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus est tutor, vivo testatore decesserit [31]. §. 3. Sed adgnationis quidem jus omnibus modis capitis deminutione plerumque [32] perimitur: nam adgnatio juris [civilis] nomen est: cognationis vero jus non omnibus modis commutatur: quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere potest, naturalia vero non [33] utique.

TIT. XVI.
DE [34] CAPITIS DEMINUTIONE.

Definitio & divisio. 1. *De maxima.* 2. *De media.* 3. *De minima.* 4 *De manumissione.* 5. *De mutatione dignitatis.* 6. *Interpretatio §. ult. sup. tit. proximo.* 7. *Ad quos adgnatos tutela pertineat.*

EST autem capitis deminutio, status mutatio. Eaque [35] tribus modis accidit [36]. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor, (quam quidam mediam vocant) aut minima.

§. 1. Maxima capitis deminutio est, cum aliquis simul & civitatem & libertatem amittit. quod accidit in his, qui servi [37] pœnæ efficiuntur atrocitate sententiæ: vel libertis, ut ingratis erga [38] patronos condemnatis: [vel his] qui se ad pretium participandum [39] venundari passi sunt. §. 2. Minor, sive media capitis deminutio est, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur [40]. quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit: vel ei, qui in insulam deportatus est.

§. 3. Minima capitis deminutio est, cum civitas retinetur & libertas, sed status hominis commutatur. quod accidit in his, qui cum sui juris fuerint, cœperunt alieno juri subjecti esse, vel contra [veluti si filiusfamilias a patre emancipatus fuerit, est capite deminutus [41].]

§. 4. Servus autem manumissus, capite non minuitur: quia nullum caput [42] habuit. §. 5. Quibus autem dignitas magis, quam status permutatur, capite non minuuntur: & ideo, a senatu motos capite non minui [43] constat. §. 6. Quod autem dictum est, manere cognationis jus etiam post capitis deminutionem: hoc ita est, si minima capitis deminutio interveniat. manet enim cognatio. nam si maxima capitis deminutio interveniat: jus quoque cognationis perit, ut puta servitute alicujus cognati: & [44] ne quidem si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed & si in insulam quis deportatus sit, cognatio solvitur.

§. 7. Quum autem ad adgnatos tutela pertineat, non simul ad omnes pertinet; sed ad eos tantum, qui [45] proximiores gradu sunt: vel si plures ejusdem gradus sunt, ad [46] omnes [pertinet: veluti si plures fratres sunt, qui unum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur].

TIT. XVII.
DE LEGITIMA PATRONORUM TUTELA.

EX eadem lege duodecim tabularum libertorum & libertarum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet, quæ & ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim [in] ea lege de hac tutela caveatur: sed quia perinde accepta est per interpretationem [47], ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso, quod hereditates libertorum libertarumque, si intestati decessissent, jusserat lex ad patronos liberosve eorum pertinere: crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum & adgnatos, quos ad hereditatem [lex] vocat, eosdem & tutores esse jusserit: quia plerumque ubi [48] successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. Ideo autem diximus *plerumque*: quia si a fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hereditatem vocatur, quum alius sit [49] tutor.

TIT. XVIII.
DE LEGITIMA PARENTUM TUTELA.

EXemplo [50] patronorum recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur. nam si quis filium aut filiam, nepotem, aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipaverit: legitimus eorum tutor erit.

TIT. XIX.
DE FIDUCIARIA [51] TUTELA.

EST & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur: nam [52] si pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps, impuberes manumiserit: legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo [53] defuncto, si liberi [ejus] virilis sexus existant, fiduciarii [54] tutores [55] vel fratris vel sororis [56] efficiuntur. Atqui [57] patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset a vivo patre emancipatus, post obitum ejus sui juris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret, ideoque nec in tutelam: Libertus autem si servus mansisset, utique eodem jure apud liberos domini post mortem ejus futurus esset. † Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectæ sint ætatis [58]: quod nostra constitutio in omnibus tutelis, & curationibus observari generaliter præcepit.

TIT. XX.
DE ATILIANO TUTORE [59] ET EO QUI EX LEGE JULIA ET TITIA DABATUR.

Jus antiquum, si nullus sit tutor. 1. *Si spes sit futuri tutoris testamentarii.* 2. *Si tutor ab hostibus captus sit.* 3. *Quando & cur desierint ex dictis legibus tutores dari.* 4. *Jus novum.* 5. *Jus novissimum.* 6. *Ratio tutelæ.* 7. *De tutelæ ratione reddenda.*

SI [60] cui nullus omnino tutor fuerat: ei dabatur in urbe quidem, a prætore urbano, & majore [61] parte tribunorum plebis, tutor ex lege [62] Atilia: in provinciis vero a præsidibus provinciarum ex lege Julia & Titia. §. 1. Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu [63] conditio aut dies pendebat, ex eisdem legibus tutor dari poterat [64]. Item si pure datus fuerat: quamdiu ex testamento nemo heres existebat, tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut heres extiterat. §. 2. Ab [65] hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in civitatem reversus fuerat. nam reversus recipiebat tutelam jure [66] postliminii. §. 3. Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, posteaquam primo consules [67] pupillis utriusque sexus tutores ex inquisitione [68] dare cœperunt, deinde prætores ex constitutionibus. Nam supradictis legibus neque de cautione a tutoribus exigenda, rem salvam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem, quidquam cavebatur. §. 4. Sed hoc jure utimur, ut [69] Romæ quidem præfectus urbi, vel prætor secundum [70] suam jurisdictionem: in provinciis autem præsides [71] ex inquisitione tutores crearent, vel magistratus jussu [72] præsidum, si non

1 26. *D.* 2. *Lib.* 5. *C.* 28. 2 *l.* 67. §. 2. *ff. de ritu nupt.* an & quatenus pro gestione ejus teneatur, vid. *l.* 7. *ff. de tut.* Ans. 3 Aliud in codicillis, & alia ultima voluntate: & ita cessat antinomia *l.* 9. *C. de fideicommiss. libert.* 4 Vide *l.* 5. *C. de necessariis serv. hered.* imo non tacite. vide *l.* 28. §. 1. *D. eod.* 5 Non, ut olim, fideicommissariam. vide *l.* 9. *in pr. C. de fid. lib. l.* 10. *in fin. ff. eod.* Goth. Concordat *l.* 32. §. 2. *ff. de test. tut.* Vide Donell. 3. *comm.* 5. Ant. Fab. 6. *conject.* 16. Ans. 6 Vide *l.* 22 *ff. de test. tut* 7 Non inutiliter. *l.* 10. §. 4. *D. eod.* 8 *l.* 10. §. 4. *ff. eod.* 9 Cur ita? vide *l.* 21. *ff. de cond. inst.* 10 *l.* 32. *in fin. D. eod. l.* 12. *D. de excusat. tut* 11 *l.* 32. *in fin. D. eod.* 12 *l.* 11. *D. de tutel.* Goth. §. 2. & §. 5. *Inst. quib. mod. tutel. finit.* Ans. 13 Mox tamen facienda. *l.* 9. *D. eod.* 14 §. 1. *infr. de Atiliano tut. l.* 8. §. 1. §. 2. *ff. de testam. tut.* Imo non potest. *l.* 6. §. 1. *ff. de tutelis. l.* 77. *ff. de reg. jur.* Solve, potest a testatore; a magistratu non potest. Id autem ex ipsis titulorum inscriptionibus, hoc scilicet titulo, & *de tutelis*, evincitur. adde *l.* 16. *ff. de in diem addict.* 15 *l.* 12. 13. 14. *ff. eod. l.* 164. *ff. de V. Sign.* Ans. 16 Filiorum recte meminit propter *l.* 45. *ff. de leg.* 1. & *l.* 81. *ff. de leg.* 3. Ans. 17 *l.* 5. 6. 16. *ff. eod.* 18 vide *l.* 164. *D. de verb. sign.* 19 Vid. *l.* 84. *ff. de verb. sign.* 20 Adde *l.* 220. *ff. de verb. sign. l.* 16. *ff. hoc titul.* 21 Posthumis. 22 Regulariter: secus *in l.* 1. *in fin. ff. de jure immunit.*

23 26. *D.* 4. *Lib.* 5. *Cod.* 30. 24 Cur ita? vide *l.* 11. *in pr. ff. de test. tut.* 25 Hodie etiam proximi cognati tutelam obtinent. *Nov.* 118. *c.* 5. 26 *l.* 7. *ff. de leg. tut.* 27 *d. l.* 7. 28 *l.* 196. *in fin. ff. de verb. sign.* 29 *l.* 6. *ff. de leg tut.* 30 *l.* 6. *ff. de leg. tut.* 31 Hic §. *ult.* Tituli sequentis commodiss. inseri potest. *Hot.* 32 Propter §. 1. *Instit. de successione cognat.* Ans. 33 *v. l.* 8. *ff. de cap. minut.* Goth. Utique, id est, *omnimodo* Charond.

34 4. *D.* 5. 35 In al. est, *status prioris mutatio*, in al. *status permutatio.* 36 Et definitur, libertate, civitate, familia. 37 Hodie id abrogatum. *Nov.* 22. *c.* 8. 38 v. *l.* 2. *C. de liberti & eor. lib.* 39 Hodie id abrogatum per *Novell. Leon.* 59. 40 Imo non retinetur, sed amittitur. *l.* 5. §. *ult. ff. de extraord. cogn. l.* 1. §. 8. *ff. ad SC. Tertull.* vide Duarenum 1. *disp.* 10. 41 In al. est *capitis deminutio.* 42 Juris, non corporis. Wes. *l.* 3. *in fin. ff. eod.* 43 *l.* 3. *ff. de senator.* 44 *l.* 7. *ff. unde cognati.* 45 *Nov.* 118. *c.* 5. 46 *l.* 9. *ff. de legit. tut.*

47 *l.* 6 *in fin ff. de verb. sign.* 48 v. *l.* 65. *in fin. ff. pro socio.* 49 v. *l. ult. ff. de tutelis. Nov.* 118. *c.* 5.

50 v. *l.* 1. §. 1. & 2. *ff. si a parente quis. l.* 5. *C. de dolo.* huc pertinet *l.* 3. §. *ult. ff. de legitim. tutor.*

51 *Fiduciaria* tutela, quæ πεπιστευμένη dicitur Theophilo *hic.* Goth. Vid. Donel. 3. *Comment. c.* 6 *circa med.* sic dicta, propter fiduciam diligentiæ & fidei fraternæ. *l.* 31. §. *pen. ff. de Negot. gest.* Ans. 52 Legitimus est tutor liberis emancipatis pater: quoniam manumissor liberi capitis, exemplo ejus, qui ex vera servitute manumisit, hoc est, patroni manumissoris, ad tutelam emancipati vocatur. *Theoph.* 53 Frater fratris a patre emancipati impuberis, patre mortuo, non legitimus sed fiduciarius est tutor. 54 *l.* 4. *ff. de legit. tut.* 55 In al. est, *tutores filiorum suorum*: quam lectionem communiter probant. *S. L.* 56 Al. *sororis & cæterorum.* 57 Objectio: Patronorum liberi, libertorum impuberum patroni legitimi sunt tutores: Igitur fratres a patre emancipatorum impuberum fratrum legitimi tutores dicendi, non fiduciarii. 58 *Nov* 118 *c.* 5.

59 26. *D.* 5. *Lib.* 5. *C.* 34. & 36. 60 Vide *l.* 27. *ff. de testamentaria tutela.* vide Ulpianum *tit.* 11. §. 18. 61 i. e. Lex, *Cujacius.* 62 a L. Atilio Tribuno plebis, anno urbis 443. *Goth.* Sensus est: Non jure magistratus, sed speciali legis concessione *Ans.* 63 *l.* 11. *ff. de testam. tut.* 64 Quidam curatorem pendente tutela dari putant Vid. Treutl. *de tutel. tit.* 3. *lit. b.* Ans. 65 *l.* 15. *ff. de tutelis.* 66 *l.* 8. *ff. de tut. & rat.* 67 Facit *l.* 1. §. 1. *ff. de confirmando tutore.* 68 Al. *jurisdictione*. Charond. ex Th. 69 *l. pen.* §. *Romæ. ff. de exc. tut. Nov.* 118. *c.* 5. 70 Adde *l. ult. ff. de jurisd.* 71 *l.* 1. *ff. de tutorib. & cur. datis ab his.* 72 Jussus non pro delegatione, sed excitatione & monitione capitur. *l.* 1. §. 6. *ff. de magistr. conv. l.* 46. §. 6. *ff. de administr. tutor.* Ans.

sint

ſint magnæ pupilli facultates. §. 5. Nos autem per conſtitutionem [1] noſtram hujusmodi difficultates hominum reſecantes, nec exſpectata juſſione præſidum diſpoſuimus: ſi facultates pupilli vel adulti usque ad quingentos ſolidos valeant, defenſores [2] civitatum una cum ejusdem civitatis religioſiſſimo antiſtite, vel alias publicas perſonas, id eſt, magiſtratus, vel juridicum Alexandrinæ [3] civitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela [4] ſecundum ejusdem conſtitutionis normam præſtanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt. §. 6. Impuberes autem in tutela eſſe, naturali [5] juri conveniens eſt: ut is, qui perfectæ ætatis non ſit, alterius tutela regatur.

§. 7. Quum ergo pupillorum pupillarumque tutores negotia gerant: poſt pubertatem tutelæ judicio [6] rationem reddunt.

TIT. XXI.
DE AUCTORITATE [7] TUTORUM.

In quibus cauſis ſit neceſſaria. 2. Quomodo interponi debeat. 3. Quo caſu interponi non poſſit.

AUctoritas autem tutoris in quibusdam cauſis neceſſaria pupillis eſt, in quibusdam non eſt neceſſaria. ut ecce, ſi quid dari ſibi ſtipulentur [8]: non eſt neceſſaria tutoris auctoritas. quod ſi aliis promittant pupilli, neceſſaria eſt tutoris auctoritas. Namque placuit meliorem quidem conditionem licere eis facere, etiam ſine tutoris auctoritate: deteriorem vero non aliter, quam [cum] tutoris auctoritate [9]. unde in his cauſis, ex quibus obligationes mutuæ naſcuntur, ut in emptionibus, venditionibus [10], locationibus, conductionibus, mandatis, depoſitis: ſi tutoris auctoritas non interveniat: ipſi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at invicem pupilli non obligantur. §. 1. Neque tamen [11] hereditatem adire, neque bonorum poſſeſſionem [12] petere, neque hereditatem ex fideicommiſſo [13] ſuſcipere aliter poſſunt, niſi tutoris auctoritate (quamvis [illis] lucroſa [14] ſit), ne [15] ullum damnum habeant. §. 2. Tutor autem ſtatim in ipſo negotio [16] præſens debet auctor fieri, ſi hoc pupillo prodeſſe exiſtimaverit: poſt tempus vero, vel per epiſtolam interpoſita auctoritas nihil agit [17]. §. 3. Si inter tutorem pupillumque judicium agendum ſit; quia ipſe tutor in [18] rem ſuam auctor eſſe non poteſt: non prætorius tutor (ut olim) conſtituitur, ſed curator [19] in locum ejus datur: quo [curatore] interveniente, judicium peragitur, & eo peracto, curator eſſe deſinit.

TIT. XXII.
QUIBUS [20] MODIS TUTELA FINITUR.

De pubertate. 1. De capitis deminutione. 2. De eventu conditionis. 3. De morte. 4. De capitis deminutione. 5. De tempore. 6. De remotione & excuſatione.

PUpilli pupillæque, cum puberes eſſe cœperint, [a] tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non ſolum ex annis, ſed etiam [21] ex habitu corporis in maſculis æſtimari volebant [22]. Noſtra autem majeſtas dignum eſſe caſtitate noſtrorum temporum [exiſtimans,] bene putavit: quod in fœminis etiam antiquis impudicum eſſe viſum eſt, id eſt, inſpectionem habitudinis corporis, hoc etiam in maſculos extendere. Et ideo [noſtra] [23] ſancta conſtitutione promulgata, pubertatem in maſculis poſt decimum quartum annum completum illico initium accipere diſpoſuimus: antiquitatis normam in fœminis bene poſitam, [in] ſuo ordine relinquentes, ut poſt duodecim annos completos viripotentes eſſe credantur. §. 1. Item finitur tutela, ſi [24] adrogati ſint adhuc impuberes, vel [25] deportati: item ſi in ſervitutem pupillus redigatur, vel [ſi] ab hoſtibus captus fuerit. §. 2. Sed & ſi usque ad certam conditionem [26] datus ſit [tutor] teſtamento: æque evenit, ut deſinat eſſe tutor exiſtente conditione. §. 3. Simili modo finitur tutela morte [27] vel pupillorum, vel tutorum. §. 4. Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel civitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione [28] tutoris, veluti ſi ſe in adoptionem dederit, legitima tantum [29] tutela perit, cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio licet minima ſit, omnes tutelas tollit.

§. 5. Præterea qui ad certum tempus teſtamento dantur tutores [30], finito eo, deponunt tutelam. §. 6. Deſinunt etiam tutores eſſe, qui vel removentur a tutela ob id quod [31] ſuſpecti viſi ſunt: vel qui ex juſta cauſa ſeſe excuſant, & onus adminiſtrandæ tutelæ deponunt, ſecundum ea, quæ inferius proponemus.

TIT. XXIII.
DE [32] CURATORIBUS [33].

De adultis. 3. De furioſis, prodigis. 4. Mente captis, ſurdis, perpetuo morbo laborantibus. 5. De pupillis. 6. De impedim. tutor.

MAſculi quidem puberes, & fœminæ viripotentes, usque ad viceſimum quintum annum [34] completum curatores accipiunt: quia [35] licet puberes ſint, adhuc tamen ejus ætatis ſunt, ut ſua negotia tueri non poſſint. §. 1. Dantur autem curatores ab [36] eisdem magiſtratibus, a quibus & tutores. Sed curator teſtamento non [37] datur: datus tamen confirmatur [38] decreto prætoris vel præſidis. §. 2. Item inviti [39] adoleſcentes, curatores non accipiunt, præterquam in litem [40]. curator enim & ad certam cauſam dari poteſt. §. 3. Furioſi quoque & prodigi, licet [41] majores vigintiquinque annis ſint: tamen in curatione ſunt agnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed ſolent Romæ præfectus urbi vel prætores, & in provinciis præſides ex inquiſitione [42] eis curatores dare. §. 4. Sed & mente captis, & ſurdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia [43] rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt,) curatores dandi ſunt. §. 5. Interdum autem & pupilli curatores accipiunt: ut puta, ſi legitimus tutor [44] non ſit idoneus: quoniam habenti [45] tutorem, tutor dari non poteſt. Item ſi teſtamento datus tutor, vel a prætore, aut præſide, idoneus non ſit ad adminiſtrationem, nec tamen fraudulenter negotia adminiſtret, ſolet ei curator adjungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, ſed [46] ad tempus a tutela excuſantur, ſolent curatores dari. §. 6. Quod ſi tutor adverſa valetudine, vel alia neceſſitate impediatur, quo minus negotia pupilli adminiſtrare poſſit: & pupillus vel abſit, vel infans ſit, quem velit actorem [47], periculo ipſius tutoris, prætor, vel qui provinciæ præerit, decreto conſtituet [48].

TIT. XXIV.
DE [49] SATISDATIONE TUTORUM VEL CURATORUM.

Qui ſatisdare coguntur. 1. Quatenus ſatisdatio in iis, qui ſatisdare non coguntur, locum habeat. 2. Qui tenentur ex adminiſtratione tutelæ, vel curationis. 3. Si tutor vel curator cavere nolit. 4. Qui dicta actione non tenentur.

NE tamen pupillorum pupillarumve, & eorum qui quæve in curatione ſunt, negotia a curatoribus, tutoribusque conſumantur, vel deminuantur: curet prætor, ut & tutores, & curatores eo nomine [50] ſatisdent. Sed hoc non eſt perpetuum. nam tutores teſtamento dati [51] ſatisdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipſo teſtatore approbata eſt. item ex inquiſitione tutores vel curatores dati, ſatisdatione non [52] onerantor: quia idonei electi ſunt.

§. 1. Sed ſi ex teſtamento vel inquiſitione duo pluresve dati fuerint: poteſt [53] unus offerre ſatisdationem [54] de indemnitate pupilli vel adoleſcentis, & contutori ſuo vel concuratori præferri, ut ſolus adminiſtret: vel [55] ut contutor [aut concurator] ſatis offerens præponatur ei, ut & ipſe ſolus adminiſtret. Itaque per ſe non poteſt petere ſatisdationem a contutore ſuo vel concuratore: ſed offerre debet, ut electionem det concuratori [56] vel contutori ſuo, utrum velit, ſatis accipere, an ſatisdare. Quod ſi nemo eorum ſatis offerat: ſi quidem adſcriptum fuerit a teſtatore, quis [57] gerat [58]: ille gerere debet. Quod ſi non fuerit adſcriptum, quem [59] major pars elegerit, ipſe gerere debet, ut edicto prætoris cavetur. Sin autem ipſi tutores diſſenſerint circa eligendum eum, vel eos, qui gerere debent: prætor partes [60] ſuas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquiſitione datis comprobandum eſt: id eſt, ut major pars eligere poſſit, per quem adminiſtratio fiat. §. 2. Sciendum autem eſt, non ſolum tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cæterisque perſonis ex adminiſtratione rerum teneri: ſed etiam [61] in eos, qui ſatisdationem accipiunt, ſubſidiariam actionem eſſe: quæ ultimum eis præſidium poſſit adferre. Subſidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino a tutoribus vel curatoribus ſatisdari non curaverunt [62], aut non idonee paſſi ſunt caveri. Quæ quidem tam ex prudentium reſponſis, quam ex conſtitutionibus imperialibus etiam [63] in heredes eorum extenditur. §. 3. Quibus conſtitutionibus & illud exprimitur, ut niſi caveant tutores & curatores [64], pignoribus captis coërceantur. §. 4. Neque autem [65] præfectus urbi, neque prætor, neque præſes provinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi jus eſt, hac actione tenebitur: ſed hi tantummodo, qui ſatisdationem exigere ſolent.

TIT. XXV.
DE EXCUSATIONIBUS TUTORUM [66] VEL CURATORUM.

De polypædia. 1. De adminiſtratione rei fiſcalis. 2. De abſentia reip. cauſa. 3. De poteſtate. 4. De lite. 5. De tribus oneribus tutelæ vel curæ. 6. De paupertate. 7. De adverſa valetudine. 8. De literarum imperitia. 9. De datione propter inimicitias: & de tutore qui teſtatori conſenſit. 10. De ignorantia teſtatoris. 11. De inimicitiis capitalibus. 12. De ſtatus controverſiam paſſo. 13. De ætate. 14. De militia. 15. De grammaticis, rhetoribus & medicis. 16. De tempore & modo proponendi excuſationes. 17. De excuſatione pro parte patrimonii. 18. De excuſationibus propriis curatorum. De tutelæ geſtione. 19. De marito. 20. De falſis allegationibus.

EXcuſantur autem tutores & curatores variis ex cauſis [67]: plerumque tamen [68] propter liberos, ſive in poteſtate ſint, ſive emancipati. Si enim tres liberos ſuperſtites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in provinciis quinque: a tutela vel cura poteſt excuſari, exemplo cæterorum munerum. nam & tutelam & curam placuit publicum [69] munus eſſe. Sed adoptivi liberi non proſunt.

1 *l. 30. C. de epiſc. aud.* 2 Donationes. *l. 19. ff. de tutoribus datis.* Goth. Veram ſolidi æſtimationem vide *J. de donat. §. 2. in not.* 3 *l. 2. ff. de officio jurid.* 4 *l. 2. 3. ff. de magiſtr. conveni.* 5 *l. 1. ff. de minor.* 6 *l. 1. §. 3. ff. de tut. & ration.*
7 *Lib. 26. D. 8. Lib. 5. C. 59.* 8 Vide *l. 1. C. eod.* 9 *l. 28. in pr. ff. de pact.* 10 *l. 5. §. 1. ff. eod.* 11 Vide *l. 9. §. 3. ff. eod.* 12 *l. 11. ff. eod.* 13 *l. 9. §. 4. ff. eod.* 14 Propter *l. 189. ff. de R. J. & l. 9. ff. de acq. hered.* Anſ. 15 Quæri poteſt, quemadmodum quis damnum habere poſſit, lucroſam hereditatem adeundo? Fruſtra Accurſius hoc loco laborat: legendum eſt ex Theophilo, *nec ullum damnum habeat*, & ita Cajus *in l. obl. g. 9. ff. eod.* unde hic locus deſumptus eſt. 16 *l. 9. §. pen. ff. eod.* 17 Vide Notata ad *l. 9. §. pen. ff. eod.* 18 Vide *l. 1. ff. eod.* 19 Vide *l. 1. C. de in litem dando tut.*
20 *Lib. 5. C. 60.* 21 Al. *ex habitudine.* Vide *l. 32. ff. de minor. l. 3. C. ſi minor ſe majorem.* 22 Al. *ſolebant.* 23 *l. ult. C. eod.* 24 *l. 5. in fin. C. de auctor. præſtand.* 25 *l. 14. ff. de tutel.* 26 Vide *l. 14. §. 3. & 5. in fin. ff. de tutelis.* 27 Vide *l. 4. ff. de leg. tut.* vide Sebaſtianum Medicem *tractatu, Mors omnia ſolvit.* Ratio eſt, quia ſublato jure ſucceſſionis, ſolvitur quoque tutela. arg. verſ. *quia plerumque Inſt. de legit. patr. tutel.* Anſ. 28 Vide *l. 7. in pr. D. de cap. min.* 29 Abrogatum *Novell.* 118. *c. 4.* Anſ. adde Vinn. *ad §. ult. Inſt. de legit. agnator. ſucc.* S. L. 30 *l. 14. §. 3. D. de tutel. §. 3. ſupr. qui teſtam. tut. dari poſſ.* 31 *l. 14. §. 4. D. de tutelis.*
32 *Lib. 27. D. 10. L. 5. C. 70.* 33 Tutelæ & Curæ nomina & jura moribus plane ſunt confuſa, unaque in alteram tranſiit. vid. Montan. *de Tutel. c. 37.* Gail. 2. 96. *num. 1.* Chriſtin. 3. *Deciſ.* 149. *num.* 14. S. L. 34 *l. 3. §. minorem. D. de minor.* 35 Vide *Nov. Leon.* 28. 36 De quibus *l. 3. D. de tut. & curat.* 37 Vide *l. 1. in fin. l. 2. §. 1. D. de confirm. tut.* 38 Vide *l. 1. in fin. D. de confirm. tut. l. 6. C. de negotiis. l. 7. C. de teſtam. tut.* 39 Imo inviti. *arg. l. 7. §. 2. D. de minor. l. 2. §. 4. D. qui petant tutores. l. 3. §. 2. D. de tutel.* Goth. Quod & mores ubique probant. *Vinn. Baro, Fonſ. & Groeneweg. hic.* S. L. 40 Et ſolutionem. *l. 7. §. 2. D. de minorib.* 41 *l. 16. D. de curator. furioſ. &c.* 42 Vide *Lib. 27. D. 10. & 5. C. 70.* 43 *l. 2. ff. eod.* 44 *l. 13. D. de tutelis.* 45 Vide *l. 27. D. de teſtam. tut. & ibi Not.* 46 Ut *§. 3. J. de excuſ. l. 10. §. qui primipilum. D. de excuſ.* 47 Vide *l. 24. ff. de adm. tut.* 48 Datur etiam matri. *l. 8. ff. de curat. furioſ.* Ventri & bonis. *titul. de curatore bonis dando.*
49 *5. C. 42.* 50 *l. 1. D. qui ſatisdare. l. 7. D. rem pupilli.* Goth. Loquitur de dativis ſine inquiſitione. *in fin. h. t. l. 4. C. in quib. cauſ. in integr. l. 3. C. de poſtlim. reverſ. l. 27. verſ. ita ut. C. de epiſc. aud. l. fin. §. 6. verſ. ſin autem. C. de curat. fur.* Anſ. 51 Vide *l. 17. ff. de teſt. tut.* 52 Vide *l. 8. ff. de cur. fur.* 53 Vide *l. 17. in pr. ff. de teſtam. tut.* 54 Al. offerre ſatis. Ut in *§. ult. Inſtit. & l. 5. ff. de ſuſpect. tutor.* & paſſim. Ruſſard. & Duaren. 55 *l. 38. §. 20. ff. de verb. obl.* 56 Velut reo. *l. 10. in fin. ff. de jure dotium.* 57 Vide *l. 14. §. 1. ff. de ſolutionib.* 58 Vide *l. 3. §. 1. ff. de adm. tut.* 59 *l. 14. §. 1. ff. de ſolution. l. 3. §. 5. ff. judicatum ſolvi.* 60 Ut *l. 17. in fin. ff. de teſt. tut.* adde *l. 1. §. 3. ff. de inſpic. ventre. l. 3. §. 5. ff. judicatum ſolvi.* 61 Vide *l. 1. ff. de magiſtratib. conven. & ibi notat.* 62 *l. 1. §. 11. ff. de magiſt. conveniendis.* 63 Vide *l. 2. C. de magiſt. conven.* 64 *l. 3. in princ. C. de ſuſpect. l. 4. §. 2. ff. de dam. infect. l. 9. in fin. ff. ad l. Jul. pec.* 65 *l. 1. §. 1. D. de magiſtr. conven.*
66 *27. D. 1. & 5. C. 62. ad 70.* 67 Excuſationes tutorum hodie arbitrariæ ſunt, & magiſtratus prudentiæ committuntur. S. L. 68 Vide *l. 1. C. qui num. lib.* Adde *l. 7. §. 3. ff. de bon. damnatorum.* Anſ. 69 Imo reipublicæ munus non eſt. *l. 6. §. tutela. 15. ff. eod.*

in

in adoptionem autem dati, naturali patri prosunt. Item nepotes ex filio prosunt ut in locum patris sui succedant: ex filia non prosunt. Filii autem superstites tantum ad tutelæ vel curæ muneris excusationem prosunt: defuncti autem non prosunt. Sed si [1] in bello amissi sunt: quæsitum est, an prosint? Et constat eos [2] solos prodesse, qui in acie amittuntur: *hi enim, qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere* [3] *intelliguntur*. §. 1. Item Divus Marcus in Semestribus [4] rescripsit, eum [5] qui res fisci administrat, a tutela vel cura, quamdiu administrat, excusari posse. §. 2. Item qui [6] Reipublicæ causa absunt, a tutela vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores vel curatores [dati], deinde reipublicæ causa abesse cœperint, a tutela vel cura excusantur, quatenus reipublicæ causa absunt: & interea curator [7] loco eorum datur: qui si reversi fuerint, recipiunt onus tutelæ. nam nec anni [8] habent [9] vacationem, ut Papinianus libro quinto Responsorum scripsit. nam hoc spatium habent ad novas tutelas vocati. §. 3. Et qui [10] potestatem aliquam habent, se excusare possunt, ut divus Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam deferere non possunt. §. 4. Item propter [11] litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excusari non potest: nisi forte de omnibus bonis, vel hereditate [12] controversia sit. §. 5. Item [13] tria onera tutelæ non adfectatæ [14], vel curæ, præstant vacationem, quamdiu administrantur: ut tamen plurium pupillorum tutela vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro una computetur. §. 6. Sed [15] & propter paupertatem excusationem tribui, tam divi fratres, quam per se divus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri injuncto possit docere. §. 7. Item propter [16] adversam valetudinem, propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet. §. 8. Similiter eos, qui literas [17] nesciunt, esse excusandos, divus Pius rescripsit: quamvis [18] & imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere. §. 9. Item si propter [19] inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit, hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum [20] promiserant. §. 10. Non esse autem admittendam excusationem ejus, qui hoc solo utitur, quod [21] ignotus patri pupillorum sit, divi fratres rescripserunt. §. 11. Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit, si capitales [22] fuerunt, nec reconciliatio intervenit, a tutela vel cura solent excusare. §. 12. Item is, qui status controversiam [23] a pupillorum patre passus est, excusatur a tutela. §. 13. Item major [24] septuaginta annis a tutela & cura se potest excusare. minores autem viginti quinque annis, olim quidem excusabantur: nostra [25] autem constitutione prohibentur ad tutelam vel curam adspirare: adeo, ut nec excusatione opus sit. Qua constitutione cavetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: cum sit incivile, eos [26] qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab aliis regantur, aliorum tutelam vel curam subire.

§. 14. Idem & [27] in milite observandum est, ut nec volens ad tutelæ onus admittatur. §. 15. Item Romæ [28] grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria sua has artes exercent, & intra numerum sunt, a tutela & cura habent vacationem.

§. 16. Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probaverit, aliis [29] uti intra tempora [constituta], non prohibetur. Qui autem excusare se volunt, non [30] appellant: sed intra quinquaginta [31] dies continuos [32], ex quo cognoverint se esse tutores vel curatores datos, se excusare debent, cujuscunque generis [33] sint, id est, qualitercunque dati fuerint tutores: si [34] intra centesimum [35] lapidem sunt ab eo loco, ubi tutores dati sunt. Si vero ultra centesimum lapidem habitant, dinumeratione facta viginti millium diurnorum, & amplius triginta dierum: qui tamen (ut Scævola dicebat) sic debent computari, ne minus sint, quam quinquaginta dies. §. 17. Datus autem tutor, ad [36] universum patrimonium datus esse creditur. §. 18. Qui tutelam alicujus gessit [37], invitus curator ejusdem fieri non compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adjecerit, se eundem curatorem dare, tamen invitum eum curam suscipere non cogendum, divi Severus [38] & Antoninus rescripserunt. §. 19. Iidem rescripserunt, maritum [39] uxori suæ curatorem datum, excusare se posse, licet [40] se immisceat.

§. 20. Si quis autem falsis [41] allegationibus excusationem tutelæ meruerit, non est liberatus onere tutelæ.

TITULUS XXVI.

DE SUSPECTIS [42] TUTORIBUS, VEL CURATORIBUS.

Unde suspecti crimen descendat. 1. *Qui de hoc crimine cognoscunt.* 2. *Qui suspecti fieri possunt.* 3. *Qui possunt suspectos postulare.* 5. *Quis dicatur suspectus.* 6. *De effectu remotionis.* 7. *De effectu accusationis.* 8. *De morte accusati.* 9. *Si tutor copiam sui non faciat* 10. *Si neget alimenta decerni posse. Si tutelam redemerit.* 11. *De liberto fraudulenter administrante.* 12. *Si suspectus satis offerat.* 13. *Quis dicatur suspectus.*

Sciendum est, suspecti crimen ex [43] lege duodecim tabularum descendere. §. 1. Datum [44] est autem jus removendi tutores suspectos Romæ prætori, & in provinciis præsidibus earum, & legato [45] proconsulis. §. 2. Ostendimus [46], qui possint de suspecto cognoscere: nunc videamus, qui suspecti fieri possint. Et possunt quidem omnes tutores fieri suspecti, sive sint [47] testamentarii, sive non sint, sed alterius generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid, si patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus [48], famæ patroni parcendum esse, licet ut suspectus remotus fuerit. §. 3. Consequens [49] est, ut videamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi [50] publicam esse hanc accusationem, hoc est, omnibus patere [51]. Quinimo & mulieres [admittuntur ex rescripto divorum Severi & Antonini:] sed eæ solæ, quæ pietatis necessitudine [52] ductæ, ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix quoque, & avia. potest & soror. sed & si qua alia mulier fuerit, quam prætor propensa [53] pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem, sed pietate productam, non sustinere injuriam pupillorum, admittet eam ad accusationem. §. 4. Impuberes [54] non possunt tutores suos suspectos postulare. puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere: & ita divi Severus & Antoninus rescripserunt. §. 5. *Suspectus* autem est, qui [55] non ex fide tutelam gerit, licet [56] solvendo sit, ut Julianus quoque scripsit. Sed & ante [57] quam incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum removeri, idem Julianus scripsit: & secundum eum constitutum est.

§. 6. Suspectus autem remotus, si quidem [58] ob dolum, famosus est: si ob culpam, non æque [59]. §. 7. Si quis autem suspectus postulatur; quoad cognitio finiatur [60], interdicitur ei administratio, ut Papiniano visum est. §. 8. Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit: posteaquam tutor vel curator [61] decesserit, extinguitur suspecti cognitio. §. 9. Si quis tutor copiam sui non faciat; ut alimenta pupillo decernantur, cavetur epistola divorum Severi & Antonini, ut in [62] possessionem bonorum ejus pupillus mittatur: & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi jubentur. Ergo ut suspectus removeri poterit, qui [63] non præstat alimenta. §. 10. Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni: si hoc per mendacium dicat: remittendum eum esse ad præfectum urbi puniendum placuit: sicut ille remittitur, qui data [64] pecunia ministerium tutelæ [65] adquisierit, vel redemerit. §. 11. Libertus [66] quoque si fraudulenter tutelam filiorum vel nepotum patroni gessisse probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus. §. 12. Novissime autem sciendum est, eos, qui fraudulenter tutelam administrant, etiamsi satis offerant, removendos esse a tutela: quia [67] satisdatio tutoris propositum malevolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat. §. 13. Suspectum etiam [68] eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimvero tutor vel curator, quamvis pauper est, fidelis tamen & diligens, removendus non est quasi [69] suspectus.

1 *l. 18. ff. eod.* vide *l. ult. ff. de vacat. munerum.* 2 Vide *l. ult. in pr. D. de vacat. muner.* 3 Et omnium beatissimi. Cicero *in somnio* 1. *& Tusculan.* 1. Herodotus, *l. 1. ubi de Tello loquitur.* Ammian. *lib.* 23. 31. honore digni, ut alimenta liberis eorum constituenda sint ex publico. *Solon apud Laërt.* Athenis publice sepulti & quotannis laudati. Plato. *in Menex. Epitaphium Demosthenis.* Pericles *apud Thucydid.* 2. Plutarch. *in Isocrate:* Polyb. 6. Cic. *de oratore* Quinimo & matronæ post mortem decreto senatus laudatæ, quæ aurum in belli usum contulissent. *Livius* 5. Hujusmodi mors dulcis, decora ac præclara. Horat. 3. *carm.* Cic. *Tuscul.* 1. Valer. Max. Porro quæ & quibus ex causis patriæ nos & nostra debeamus, ostendit Theosophistes & Hierocles in exemplis τῶν προγυμνασμάτων, Goth. In tantum ut filius mortui præferatur in successione majoratus suo patruo. Georg. Cabed. *decis.* 147. Val. *cons.* 148. *num.* 37. quem vide, & adde Georg. Acac. *de privil. milit. lib. 2. cap.* 3. Ans. 4 Semestria quæ dicantur, dixi ad Theophilum *hoc loco.* 5 Vide *l. 10. C. eod.* 6 *Lib. 5. C. 64. & l. 41. §. 2. ff. eod.* 7 Imo tutor. *l. 12. ff. de tutelis. l. 3. §. 10. ff. de suspectu. l. 9. ff. de tut. & rationibus distrahend.* 8 De quo *l. 10. §. 1. ff. eod.* 9 Imo habent. *l. 10. in princ. & §. 1. D. eod.* 10 Id est, imperium. *l. 215. ff. de verb. sign. l. 3. ff. de jurisd.* secus in minoribus magistratibus. *l. 17. §. is qui. 4. ff. eod.* 11 *l. 16. C. eod. & l. 21. ff. eod.* 12 Al. *aut plurima parte eorum.* Russ. 13 Vide *lib. 5. C. 69 & l. 2 §. ult. l. 3. §. 4. 5. 6. ff. eod.* Goth. Item una, si sit tam magna, ut pro pluribus cedat. *l. 31. §. 4. ff. h. t.* Ans. 14 Vide *l. 21. §. semper. 6. ff. de tutorib. datis.* De affectandi verbo dixi ad *l. 8. in fin. ff. ad l. Aqu.* 15 *l. 7. ff. eod.* 16 Vide *lib. 5. C. 67.* 17 Pingere sc. *l. 6. in fin. ff. eodem.* Cur autem? vide *l. 8. D. de adm. tut.* 18 Hic non confirmat præcedentia, sed restringit: & idem est ac si dixisset, Nisi; quomodo significationem ejus particulæ non uno in loco inveni, ut in *l. 7. §. si quis. ff. ad exhib. l. 2. §. si certum pet. ff. de præt. stip. l. 75. § 6. ff. de Verb. Oblig.* Ans. 19 Vide *Lib. 10. C. 66.* 20 Adde *l. 29. ff. de test. tut.* 21 Ignotus ita potest heres institui. *l. 11. C. de hered. inst.* Ignotus poteritne esse testis? vide *Nov. 90. c. 1.* 22 *l. 6. §. 17. ff. eod.* 23 Adde *d. l. 6. §. pen.* 24 Vide *Lib. 5. C. 68.* 25 *l. fin. C. de legit. tut.* 26 *Nov.* 118. *c.* 5. 27 *l. 4. C. qui dare tut. l. 8. 9. 10. ff. h. t.* 28 *l. 6. § 1 ff. eod.* 29 *l. 21. §. 1. ff. eod.* Cur? vide *l. 8. D. de except.* 30 *l. 2. C. de decurion.* Imo appellant *arg. l. 60 §. fin. ff. de ritu nupt.* vide *l. 4. ff. qui pot. tut.* 31 *l. 13. §. 1 D. eod.* 32 *l. 13. §. 9. D. eod.* 33 *l. 1 4. C. de legit. tut.* Hot. Schneid. *hic. l. 13. ubi Gloss. ff. h. t. verb. necess. l. 6. C. de testam. tut.* Ans. 34 Vide *l. 13. ff. eod.* 35 Dixi ad *l. 21. §. 3 ff. de excusat. tut.* 36 *l. 21. §. 2. ff. eod.* 37 *l. 20. C. eod.* 38 Hoc rescriptum hodie non extat. *Goth.* simile tamen est Diocl. & Max. in *l. curator. C. eod* Russ. 39 Vide *l. 1. in fin. ff. eod. l. 4. C. eod. l. 14. ff. de curat. furios. l. 2. C. qui dare tutores.* adde 17. *Gell.* 6. 40 *l. 2. C. qui dar. tut. vel cur.* Ans. 41 Vide *Lib. 5. C. 63*

42 *Lib. 26. D. 10. & Lib. 5. C. 43.* 43 *l. 1. §. 2. D. eod.* Cic. 3. *offic.* 44 *d. l. 1. §. 3.* 45 *d. l. 1 §. 4.* 46 *d. l. 1. §. 5.* 47 Vide *l. 4. C. eod.* 48 *l. 11. ff. de dolo mal.* 49 *l. 1. §. 6. D. eod.* 50 *l. 1. §. 6. D. eod. l. 6. C. eod. l. 1. §. suspecti. D. ad SC. Turpill.* 51 *l. 1. §. 6. ff. & l. 6. C. h. t.* Ans. 52 Adde *l. 5. §. 1. ff. quibus ex causis in possessionem. l. 1. § 7 ff. de suspectis.* 53 In Florentin. est *perpensa.* 54 *l. 6. in fin. C. eod. l. 7. ff. eod.* 55 *l. 3. §. 5. ff. eod.* 56 *Arg. l. 5. in pr. ff. eod.* licet etiam fatisdederit. *l. 5. l. 6. ff. eod.* 57 *l. 3. §. 5. vers. quod si quid admisit. ff. eod.* 58 Vid. *l. ult. C. eod.* 59 Vid. *l. 3. §. ult. l. 4. ff. eod.* Alii & Th. *nequaquam.* al. *non adeo, non similiter* Cont. legit, *nullo modo.* Charond. 60 Vide *l. 7. C. eod. l. 14. §. 1. in fin. ff. de solut.* 61 Vel esse desierit. *l. pen. ff. eod.* 62 *l. 7. §. 2. D. eod.* 63 *l. 3. §. tutor. ff. eod.* 64 *l. 3. §. 15. D. eod. l. 1. §. solent. ff. de offic. præf. urb.* 65 Cujac. legit, *ministeriis tutelam.* 66 *l. 2. ff. eod.* 67 Vid. *l. 5. §. ff. eod.* 68 Al. enim. *Ans.* 69 *l. 17. §. 4. ff. de adopt.* Goth Ergo boni mores præferuntur divitiis. Adde *l. 21. §. 5. ff. de tut. & cur. dat. l. 17. §. 4. ff. de adopt.* Lauterb. *tr. de Arm. & lib. num.* 88. Ans.

INSTITUTIONUM, SEU ELEMENTORUM D. JUSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS,

LIBER SECUNDUS.

TIT. I.

DE [1] RERUM DIVISIONE, [ET [2] ADQUIRENDO IPSARUM [3] DOMINIO.]

Continuatio, duplex rerum divisio. 1. De aëre, aqua profluente, mari, littore & ædificiis in littore positis. 2. De fluminibus & portubus. 3. Definitio littoris. 4. De usu & proprietate riparum. 5. Littorum. 6. De rebus universitatis. 7. De Nullius. 8. Sacris. 9. Religiosis. 10. Sanctis. 11. Et Singulorum. 12. De occupatione ferarum. 13. De vulneratione. 14. De apibus. 15. De pavonibus & columbis, & cæteris animalibus mansuefactis. 16. De gallinis & anseribus. 17. De captis ab hostibus. 18. De inventis in littore. 19. De fœtu animalium. 20. De his, quæ ad flumen vel mare pertinent. De alluvione. 21. De vi fluminis. 22. De insulis. 23. De alveo. 24. De inundatione. 25. De specificatione. 27. De confusione. 28. De commixtione. 29. De his, quæ solo cedunt. De ædificatione in suo solo, ex aliena materia. 30. Vel in alieno solo, ex sua materia. 31. De plantatione. 32. De satione. 33. De his, quæ quasi solo cedunt. De scriptura. 34. De pictura. 35. De fructuum perceptione. 36. De fructibus a solo separatis. 37. In pecudum fructu quænam? 38. De fœtibus in locum demortuorum submittendis. 39. De thesauris. 40. De traditione. 44. De quasi traditione. De traditione præcedente ex alia causa. 45. De traditione clavium. 46. De missilibus. 47. De habitis pro derelicto. 48. De jactis in mare levandæ navis causa. De his, quæ de rheda currente cadunt.

SUperiore libro de jure personarum exposuimus: modo videamus de rebus: quæ vel in nostro patrimonio, vel extra patrimonium [4] nostrum habentur. Quædam [5] enim naturali jure communia sunt omnium, quædam publica, quædam universitatis, quædam nullius, pleraque singulorum, quæ ex variis causis cuique adquiruntur, sicut ex subjectis apparebit.

§. 1. Et quidem naturali jure communia sunt omnium hæc: aër [6], aqua profluens, & mare [7], & per hoc littora maris [8]. Nemo [9] igitur ad littus maris accedere prohibetur [10]: dum tamen a villis, & monumentis, & ædificiis [11] abstineat. quia non sunt juris gentium, sicut est mare. §. 2. Flumina autem omnia [12], & portus publica [13] sunt. ideoque jus piscandi [14] omnibus commune est in portu fluminibusque.

§. 3. Est autem littus [15] maris, quatenus hybernus [16] fluctus maximus excurrit. §. 4. Riparum quoque usus [17] publicus est jure gentium, sicut ipsius fluminis. itaque [18] naves ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen navigare. sed proprietas earum illorum est [19], quorum prædiis hærent. qua de causa arbores quoque in iisdem natæ, eorundem sunt. §. 5. Littorum quoque usus publicus est, & [20] juris gentium, sicut & ipsius maris, & ob id cuilibet liberum est casam [21] ibi ponere, in quam se recipiat: sicut retia siccare, & ex [22] mari deducere. Proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse: sed ejusdem juris esse, cujus & mare, & quæ subjacet mari terra vel arena. §. 6. Universitatis sunt, non singulorum, quæ in civitatibus sunt, theatra, stadia, & si qua alia sunt [23] communia civitatum. §. 7. Nullius [24] autem sunt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ. quod enim divini juris est, id [25] nullius in bonis est.

§. 8. Sacræ res sunt [26], quæ rite per pontifices Deo consecratæ sunt: veluti ædes sacræ, & donaria, quæ rite ad ministerium Dei dedicata sunt: quæ etiam per nostram [27] constitutionem alienari & obligari prohibuimus: excepta [28] causa redemptionis captivorum. Si quis autem auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est, sed profanum. Locus autem, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto [29] ædificio sacer adhuc [30] manet, ut & Papinianus scripsit.

§. 9. Religiosum [31] locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum [32] infert in locum [33] suum. [In communem autem locum purum invito [34] socio inferre non licet.] in commune vero sepulcrum etiam invitis cæteris [35] licet [inferre.] Item si alienus usufructus est, proprietarium placet, nisi consentiente [36] usufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locum consentiente domino licet inferre: & licet postea ratum [non] habuerit [37], quam illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit. §. 10. Sanctæ quoque res, veluti muri & [38] portæ [civitatis,] quodammodo divini juris sunt: & ideo nullius in bonis sunt. Ideo [39] autem muros sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta est in eos [40], qui aliquid in muros deliquerint. Ideo [41] & legum eas partes, quibus pœnas constituimus adversus eos [42], qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus. §. 11. Singulorum autem hominum multis [43] modis [44] res fiunt. quarundam enim rerum dominium nanciscimur jure naturali, quod (sicut diximus) appellatur jus gentium: quarundam [vero] jure civili [45]. Commodius est itaque a vetustiore jure [46] incipere: palam est autem, vetustius esse jus naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. Civilia autem jura tunc esse cœperunt, cum & civitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt. §. 12. Feræ igitur bestiæ, & volucres, & pisces, & [omnia] animalia, quæ mari, cœlo [47] & terra nascuntur: simulatque ab aliquo capta fuerint, jure gentium statim illius esse incipiunt. quod enim [48] ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur. nec interest [49], feras bestias & volucres, utrum in suo fundo quis capiat, an [50] in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia, potest [51] a domino, si is præviderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis, eousque tuum esse intelligitur, donec [52] tua custodia coercetur. Cum vero tuam evaserit custodiam, & in libertatem naturalem sese receperit, tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, ut difficilis sit ejus [53] persequutio. §. 13. Illud quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, ut capi possit, statim tua esse intelligatur? [Et] quibusdam placuit, statim esse tuam: & eousque tuam videri, donec eam persequaris. quod si desieris persequi: desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alii vero putaverunt, non aliter tuam esse, quam si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quod multa accidere soleant, ut eam non [54] capias. §. 14. Apium quoque fera natura est. Itaque [apes,] quæ in arbore tua consederint, antequam a te alveo [55] includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quam volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. ideoque si alius eas incluserit: is earum dominus erit. Favos quoque, si quos effecerint, eximere quilibet potest. Plane integra re, si [56] prævideris ingredientem fundum tuum, poteris eum jure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, eousque intelligitur esse tuum [57], donec in conspectu tuo est, nec difficilis persequutio ejus est, alioquin occupantis fit.

§. 15. Pavonum [58] quoque & columbarum fera [59] natura est: nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine evolare & revolare solent. nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. † Cervos quoque quidam ita mansuetos habent, ut in sylvam ire, & redire soleant; quorum & ipsorum feram esse naturam, nemo negat. † In iis autem animalibus quæ ex consuetudine abire & redire [60] solent, talis regula comprobata est, ut eousque tua esse intelligantur, donec animum [61] revertendi habeant: nam si revertendi animum habere desierint, etiam tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur desinere habere tum, cum revertendi consuetudinem [62] deseruerint. §. 16. Gallinarum [63] autem & anserum non est fera natura. idque ex eo possumus intelligere, quod aliæ sunt gallinæ, quas feras vocamus: item alii sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoque si anseres tui, aut gallinæ tuæ, aliquo modo turbati turbatæve evolaverint: licet conspectum tuum effugerint, quocunque tamen loco sint, tui tuæve esse intelliguntur: & qui lucrandi animo [64] ea animalia detinet, furtum [65] committere [66] intelligitur. §. 17. Item ea [67], quæ ex hostibus capimus, jure gentium statim nostra fiunt: adeo quidem,

1 *L. 1. D. 8.* 2 *L. 41. D. 1.* 3 Vid. Ulp. *tit.* de dominiis & adquisitionibus rerum 19. ubi varias species adquirendi dominii refert ex antiquo & veteri Romanorum jure. Adde Cajum *l. 2. tit. de reb.* 1. 4 Δεσποτείαν καὶ περιουσίαν *vertit Th.* Datur tertium ex *l. 1. ff. de Usufr. legat.* sed loquitur de servitute nondum constituta. per *l. 4. ff. de Usufruct.* Ans. 5 *l. 2. ff. eod.* 6 §. τὸ ὕδωρ τὸ ἀέναον *Theoph.* 7 *l. 13. in fin. D. de injur.* 8 Tanquam accessorium. *l. 2. §. 1. ff. h. t.* Ans. 9 *l. 4. D. eod.* 10 Al. addunt, *piscandi causa.* 11 Imo ædificare potest. *l. 1. §. antepen. ff. de novi oper. l. 14. l. 50. ff. de adq. rer. dom.* 12 In aliis, *flumina pene omnia.* 13 *l. 4. l. 5. ff. eod. l. 3. ff. de fluminib.* 14 Vide *l. 1. §. si quis. ff. ne quid in loco publ.* 15 *l. 96. l. 112. D. de verb. sign.* 16 2. Harmenop. 2. 17 Vide *l. 30. §. 1. ff. de adq. rer.* 18 Vide *l. un. §. 1. ff. ut in flumine.* 19 *l. 1. §. 6. ff. ne quid in flum. publ.* Ans. 20 *l. 4. D. ne quid in loco publ.* 21 *l. 5. l. 6. D. eod. l. 14. D. de adq. rer. dom.* Quid casa, vide *l. pen. D. de usufruct.* 22 *l. 5. D. eod.* 23 Vide *l. 122. in pr. ff. de legat.* 1. 24 ἀδέσποτα *Theoph.* sunt autem hujusmodi vel destinatione, vel natura, vel eventu, vel tempore, vel facto. *Mynsing.* 25 Vide *l. 83. §. sacram. ff. de verb. obl. l. 1 52. D. de reg. jur.* 26 His etiam continentur res sanctæ. *l. 2. ff. Ne quid in loc. sac.* Ans. 27 *l. 21. C. de sacros. eccl.* 28 *l. 21. C. de sacros. eccl.* 29 [illegible] *ff. de contr. empt.* 30 Nisi sit hostium *l. 36. D. de relig. & sumpt.* 31 Imo sacrum facit & quidem ex leg. 12 Tab. unde mortuos *sacros* appellat Plutarchus *in Numa.* Plin. *lib.* 2 unde etiam factum, ut in sepulchris thesauri conderentur. Plaut. *Pseud.* Apul. *Metamorph.* 4. Ex sepulchris initium templa sumpsisse refert Euseb. Lact. Clemens Alexand. *l. 9. Protreptic.* Plura de sepulturis v. in titulo *de relig. & sumpt.* ubi dixi. 32 Non ad tempus *l. 4. ff. de rel. & sumpt. fun.* Ans. 33 Id est, non alienum *l. 1. §. 2. ff. de rel. & sumpt.* 34 *l. 2. C. de relig. & sumpt.* 35 Quoniam sepulchro ad hoc utimur *l. 2. §. 2. l. 6. in pr. ff. de relig. & sumpt.* 36 Quia alias tollere mortuum debet, aut loci pretium præstare *l. 7. ff. de relig. & sumpt.* Ans. 37 Ita omnes mscript. & *Haloand.* Sed Pand. Florent. *l.* [illegible] 6. 9. 4. *ff. eod.* unde hæc desumpta sunt, hic negativam non admittunt. Quæ lectio magis probatur; ut sit sensus, ratihabitionem æquari mandato. *l. 152. §. 2. ff. de Reg. Jur. l. ult. C. ad SC. Macedon. l. 12. in fin. ff. de solut.* Anton. Cont. Rulard. Charond. & Pac. Vid. Ant. Augustin. *Emendat. l. 1. c. 2.* S. L. 38 Imo portæ non sunt sanctæ. vide Plutarch. *in Romanis quæst. & in Romulo.* Quin in *l. sanctum* [illegible] *sacra* 9. *l. ult. ff. de rer. divis.* portarum non fit mentio, tametsi *in l. 2. ff. ne quid in loco sacro.* Pandectæ Florentinæ portas faciunt sanctas: ubi tamen vulgata editio sacras facit. 39 Aliam rationem v. hic apud Theoph. 40 *v. l. 2. ff. ne quid in loco sacro. l. 3. §. 17. ff. de re milit.* 41 Adde Festum in *verb.* [illegible] 42 *l. 41. ff. de pœn.* 43 Octodecim [illegible] tres referre solet. [illegible] 44 Id est multis ex causis, & titulis, seu formis possidendi dominii. [illegible] 45 ἀκριβεῖ καὶ πολιτικῷ λόγῳ, τουτέστι τῶν ῥωμαίων. *Th.* 46 Quod antiquius est, præfertur. fac. *l. Semper. ff. de Jur. Immun.* Ans. 47 Id est, aere 48 *l. 3. ff. de adq. rer. dom.* 49 Al. Nec interest, quod feras; [illegible] *ff. de adq. rer. dom.* unde hæc desumpta sunt. *S. L.* 50 Hinc venationis, aucupii, & piscationis jus ad jus gentium referri colligitur. 51 [illegible] *l. 16. ff. de servit. rustic.* 52 [illegible] *l. 3. in fin. ff. de adq. rer. dom.* 53 *l. 5. in pr. l. 44. ff. de adq. rer. dom.* 54 Atque ita conatus ab actu perfecto distinguitur, & aliud persecutio, quam ipsa occupatio erit. 55 Σύμβλοις, id est, receptaculo & vase apum, Græci κυψέλην vocant. *Th.* vid. *l. 26. ff. de furt.* Ans. 56 *v. l. 13. in fin. ff. de injuriis.* 57 Quia licet evolaverit, tamen possidemus adhuc. *l. 3. §. 16. ff. de acq. vel amitt. poss.* Idem de Columbis dicitur, *d. l. & l. 8. §. 1. ff. famil. ercisc.* Ans. 58 *v. l. 37. ff. de furt.* 59 Imo pavonum fera non est natura: nam Varro 3. *de re rust.* 5. rem tanquam miram refert, pavonum greges agrestes esse in Samo, & Planasia insula; & Q. Curtius refert, fuisse juxta flumen Hyarotem nemus agrestium pavonum: unde colligas, pavones natura feros non esse, quod quidem agrestes dicuntur. Nam & ita argumentatur Justinianus §. 16. *eod.* gallinas esse mansuetas, ex quo sunt aliæ feræ: & Sigebertus Gemblacensis, anno 1086. scribit, domesticas aves, pavones & anseres e domibus evolantes, feros evasisse. 60 *l. 8. §. 1. ff. fam. erc.* 61 Λογισμὸν *Th.* Et qui eas dum pastum volant, occidunt, furti tenentur. *l. 37. ff. de furt. l. 8. §. 1. ff. famil. erciscund.* Ans. 62 Ut ita ex consuetudine intermissionis, non redeundi, Judex id arbitretur. 63 Rerum vilissimarum apud veteres, quarum actiones quoque in jure admissæ, puta de ave, pisce, gallina, glande, & quinque pedibus, & similibus. *l. 5. C. finium reg.* adde *N. 69. §. 1.* ubi *gallinæ* fit mentio. Ex rebus tamen minimis non est captanda litigandi occasio *N. 73. c. 8. in fin.* 64 Veluti propter pennas vel ova. *Ans.* 65 Utcunque res minimi momenti sit, *l. 1. §. med. ff. de conj. cum emancip. l. 22. in fin. pr. ff. de dam. inf.* 66 At in de dolo actio ob rem modicam non datur. *l. 9. 10. 11. ff. de dolo.* 67 Mobilia scil. *l. 20. §. 1. ff. de captiv.* [illegible] Vid. Bus. *ad l. 5. ff. de acq. rer. dom.* Grot. *de Jure belli lib. 3. cap. 9. num. 13.* Ant. Merend. *lib. 2. controvers. cap. 22.* Imo nec mobilia omnia; sed ea tantum quæ quis in dominatu [illegible]

ut & liberi homines in servitutem nostram [1] deducantur. qui tamen, si evaserint nostram potestatem & ad suos reversi fuerint: pristinum statum [2] recipiunt. §. 18. Item lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inveniuntur [3], jure naturali statim inventoris fiunt.

§. 19. Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo subjectis nata sunt, eodem jure tibi adquiruntur. §. 20. Præterea quod per [4] alluvionem agro tuo flumen adjecit, jure gentium tibi adquiritur. Est autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento [5] adjiciatur. §. 21. Quod si vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit, palam est eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini tui hæserit, arboresque, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videntur vicini fundo adquisitæ [6] esse. §. 22. Insula, quæ in mari nata est, (quod raro [7] accidit) occupantis fit. nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata, (quod frequenter accidit) siquidem mediam partem fluminis tenet, communis [8] est eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo [scilicet] latitudinis cujusque fundi, quæ prope ripam sit. Quod si alteri parti proximior sit, eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quod si aliqua parte divisum sit flumen, deinde infra unitum, agrum alicujus in formam insulæ redegerit, ejusdem permanet is ager, cujus & fuerat. §. 23. Quod si naturali alveo in universum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit: prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam ejus prædia possident: pro modo scilicet latitudinis cujusque agri, quæ prope ripam sit: novus autem alveus ejus juris esse incipit, cujus & ipsum flumen est, id est, [9] publicus. Quod si post aliquod tempus ad priorem alveum reversum fuerit flumen, rursus novus alveus eorum esse incipit, qui prope ripam ejus prædia possident.

§. 24. Alia sane causa est, si cujus totus ager inundatus fuerit: neque enim [10] inundatio fundi speciem commutat: & ob id, si recesserit aqua, palam est eum fundum ejus manere, cujus & fuit. §. 25. Quum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo, quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: utrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiæ dominus fuerit? ut ecce, si quis ex alienis uvis, aut olivis, aut spicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle mulsum [11] miscuerit: vel ex medicamentis alienis emplastrum aut collyrium composuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit: vel ex alienis tabulis [12] navem, vel armarium, vel subsellia fabricaverit. Et post multam Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatem, placuit media [13] sententia existimantium, si ea species ad priorem & rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiæ dominus fuerit: si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit [14]: ut ecce, vas conflatum potest ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci. Vinum autem, vel oleum, aut frumentum, ad uvas, vel olivas, vel spicas reverti non potest. at ne mulsum quidem ad vinum & mel resolvi potest. Quod si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino & alieno melle mulsum miscuerit, aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium, aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit: dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum, qui fecerit: cum non solum operam suam dederit, sed & partem ejusdem materiæ præstiterit. §. 26. Si [tamen] alienam purpuram vestimento suo quis intexuerit: licet pretiosior sit purpura, tamen accessionis [15] vice cedit vestimento: & qui dominus fuit purpuræ, adversus eum, qui subripuit, habet furti actionem, & condictionem: sive ipse sit, qui vestimentum fecit, sive alius: nam extinctæ [16] res, licet vindicari non possint, condici [17] tamen a furibus, & quibusque [18] aliis possessoribus possunt. §. 27. Si duorum materiæ ex [19] voluntate dominorum confusæ sint, totum id corpus, quod ex confusione fit, utriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflaverint [20]. Sed & si diversæ materiæ sint, & ob id propria species facta sit: forte ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento electrum [21], idem juris est [22]: nam & hoc casu communem [23] esse speciem non dubitatur. Quod si fortuitu, & non voluntate dominorum, confusæ fuerint, vel ejusdem generis materiæ, vel diversæ: idem juris esse placuit. §. 28. Quod si frumentum Titii frumento tuo mistum fuerit: si quidem ex voluntate vestra, commune est: quia singula corpora, id est, singula grana, quæ cujusque propria fuerunt, ex consensu vestro communicata sunt. Quod si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur [24] commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecora [25] Titii tuis pecoribus mista fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur: in rem [26] quidem actio pro modo frumenti cujusque competit: arbitrio autem judicis [27] continetur, ut ipse æstimet, quale cujusque frumentum fuerit.

§. 29. Cum in suo solo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipse intelligitur dominus ædificii: quia omne, [28] quod solo inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus ejus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest [29], neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem [30] duodecim tabularum, qua cavetur, *ne quis tignum alienum ædibus suis junctum, eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet per actionem, quæ vocatur de tigno juncto.* Appellatione [31] autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo provisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutum [32] sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum jam consequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere. §. 30. Ex diverso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificaverit, illius fit domus, cujus & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem ejus amittit [33]: quia voluntate ejus intelligitur esse alienata, utique si non ignorabat se in alieno solo ædificare. & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non [34] potest. Certe illud constat, si in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec solvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum: posse eum per [35] exceptionem doli mali repelli [36]: utique si bonæ fidei [37] possessor fuerit, qui ædificavit. Nam scienti alienum solum esse, potest objici culpa, quod ædificaverit temere in eo solo, quod intelligebat alienum esse [38]. §. 31. Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diverso si Titius suam plantam in Mævii solo posuerit, Mævii planta erit: si modo utroque casu radices egerit. ante enim quam radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas ejus commutatur: ut si vicini arbor ita terram Titii presserit, ut in ejus fundum radices egerit, Titii effici arborem dicamus: ratio enim [39] non permittit, ut alterius arbor esse intelligatur, quam cujus in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit [40], communis fit. §. 32. Qua ratione autem plantæ quæ terræ coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Cæterum sicut is, qui in alieno solo ædificavit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali secundum ea, quæ diximus: ita ejusdem [41] exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa [bona fide] consevit. §. 33. Literæ quoque, licet aureæ sint, perinde chartis membranisve [42] cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ inædificantur, aut inseruntur. ideoque si in chartis membranisve tuis carmen, vel historiam vel orationem Titius scripserit: hujus corporis non Titius, sed tu dominus esse videris. Sed si a Titio petas [43] tuos libros tuasve [44] membranas, nec impensas scripturæ solvere paratus sis: poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, utique si earum chartarum membranarumve possessionem bona fide nactus est.

§. 34. Si quis in aliena tabula [45] pinxerit, quidam [46] putant tabulam picturæ cedere: aliis [47] videtur, picturam, qualiscunque sit, tabulæ cedere: sed nobis videtur melius [48] esse, tabulam picturæ cedere [49]. Ridiculum est enim picturam Apellis [50], vel Parrhasii [51], in accessionem [52] vilissimæ tabulæ cedere. Unde si a domino tabulæ imaginem possidente, is, qui pinxit, eam petat, nec solvat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali submoveri. At si is qui pinxit, [eam] possideat, consequens est, ut utilis actio domino tabulæ adversus eum detur: quo casu si non solvat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli, utique [53] si bona fide possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod sive is, qui pinxit, subripuit tabulas, sive alius: competit domino tabularum furti actio.

§. 35. Si quis a non domino, quem dominum esse crediderit [54], bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliave qualibet justa causa æque bona fide acceperit: naturali ratione placuit fructus, quos percepit, ejus esse pro cultura & cura [55]. Et ideo si postea dominus supervenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. Ei vero, qui alienum fundum sciens [56] possederit, non idem concessum est: itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere. §. 36. Is vero, ad quem ususfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam [57] si ipse eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit, ad heredes ejus non pertinent, sed domino proprietatis

singulari, & liberis excursionibus capit: quæ in actu bellico & ministerio publico capiunt milites, fisco & toti Reipub. cedunt. *arg. l. pen. ff. ad leg. Jul. pecul.* quorum quædam tantum inter eos, qui in comitatu & periculo fuerunt, pro præmio distribuuntur; nisi iis, ut tanto alacriores reddantur, omnis præda fuerit promissa, ut quandoque accidit. *Vide* Eguin. r. Baro. & Vinn. *hic.* Georg. Tholosan. *Syntagm. lib. 10. cap.* 415. Grot. *de jure belli lib.* 3. *cap. 6. num.* 12. *& seqq.* S. L.

1 Hoc inter Christianos fieri negat Alciatus, *l.* 118. *ff. de verb. signif.* 2 Alii libertatem. 3 Et apprehenduntur, *l.* 1. §. 1. *ff. de acq. vel amitt. poss.* alias nudus conspectus nihil facit. Ambar in littore maris inventum, Regis est. Georg. de Cabedo *part.* 2. *decis.* 48. Ans. 4 *v. l.* 1. *C. de aluv.* 5 Momentum hic sumitur pro atomo. *l. placet. ff. de acq. vel omitt. hered.* alias pro hora. *l.* 3. *ff. de minorib. l. In Usucapion. ff. de Usucap.* Ans. 6 Adde *l.* 9. §. 1. *&* 2. *ff. de damno infect.* 7 *v. l.* 64. *ff. de reg. jur.* 8 Imo est publica. *l. pen. in fin. ff. de adq. rer. dom.* 9 Cur ita? collige ex *l.* 30. §. 3. *ff. de adq. rer. dom. l.* 30. §. 3. *ff. de adq. vel amitt. possess.* 10 *l.* 23. *l.* 24. *ff. quib. mod. ususfruct. amitt.* 11 Οἰνόμελι, de quo [illegible] *ff. de tritic. vino.* 12 *l.* 61. *ff. de rei vindic.* 13 V. *Edict. Just.* 7. *c.* 2. §. 1. Quibusdam *media* sententia hic videtur, quæ gravioribus & melioribus rationibus nititur. Sic inter diversas sententias, media sententia dicitur. Liv. 26. 31. 36. Diod. 13. Huc referendum, quod apud [illegible] est *l.* 26. Media similia veri esse. 14 Suo nomine sc. *l.* 7. §. *cum quis. ff. de adq. rer. dom.* & bona fide: alioquin nostrum erit, quod ex re nostra constat. *l.* 49. §. 1. *ff. de rei vind. l.* 12. §. 3. *ff. ad exhib.* Goth. Ratio est, quia quod factum est, antea nullius erat. *d. l.* 7. §. *cum quis. ff. de acq. rerum dom.* Ans. 15 *l.* 19. §. *pervenianius. ff. de auro & argent. l.* 23. §. 5. *ff. de rei vind.* An. 16 Mutatione formæ. *v. l.* 13. §. 1. *ff. de verb. sign.* 17 *l. pen. ff. de cond. triticaria. l.* 1. §. 34. *ff. de vi, & vi armat. l.* 11. §. *ult. l.* 32. *ff. de reb. cred.* 18 *Ant. Cont.* legit, *quibusdam*, quem sequitur *Pacius* in Analysi. Sed a vulgata lectione, quæ etiam *Theoph.* [illegible] probat, [illegible] Vinn. hic. S. L. 19 [illegible] 20 Si separari non possunt. *l.* 5. §. 1. *ff. de rei vindicat.* Ans. 21 [illegible] autem est, in quo quinta est argenti portio, 33. *Plin.* 4. vel tres auri, una argenti [illegible] 22 Hot[illegible] legit *non idem juris* quo nihil ab hujus loci [illegible] [illegible] sequentiaque satis indicant, cum primus vox [illegible] Goth. [illegible] error ex eo esse videtur, quod apud *Theoph.* legatur ὃ τὸ αὐτὸ γενήσεται, [illegible] non idem erit. Ubi tamen librariorum incuria T omissum communiter putant, & rectius legendum, τοῦτο αὐτό. Sic ut non Theophili, sed librarii lapsus sit. *Cont.* quem sequuntur *Russard. Char. & Pac.* S. L. 23 Non pro dimidia parte, proportione arithmetica: sed pro rata ejus, quod quisque contulit; proportione geometrica. *Wesemb.* 24 Imo est *l.* 78. *ff. de solut.* Sed hoc in creditore cui suum debitum solvitur. *Ans.* 25 *v. l.* 30. *in fin. ff. de usucap.* 26 *l.* 23. *in pr. ff. de rei vind.* 27 *v.* §. 2. *J. de off. judic.* 28 Immobile, *l.* 7. §. *cum in suo. ff. de adqu. rer. dom.* secus in mobili. *l.* 60. *d. t.* 29 *l.* 23. §. *pen. ff. de rei vind.* 30 *l.* 1. *ff. de tigno junct.* 31 *v. l.* 7. *in princ. ff. ad exhib.* 32 *v. l.* 2. *C. de rei vind.* 33 *l.* 7. §. *pen. ff. de adq. rer. dom.* vide quæ notavi ad *l.* 38. *ff. de pet. her.* Sed quamvis ædificium fundo cedat, fundi tamen dominus condemnari solet ut eum duntaxat recipiat, reddito sumptu quo pretiosior factus est, aut super fundo atque ædificio pensio imponatur ex meliorationis æstimatione, si maluerit. Bugnon. *de legib. abrogat. l.* 1. *Sat.* 202. Ans. Adde *Groenew.* hic, & ibi *DD.* eoque jure utimur in prædiis locatis, ut ædificium a conductore prædii impositum finita locatione, refuso tantum justæ æstimationis pretio, domino locatori cedat. *S. L.* 34 Maxime, si donandi animo ædificaverit, *l.* 2. *in fin. C. de rei vind.* 35 *v. l.* 14. *ff. de except. doli.* 36 Arg. *l.* 14. *ff. de condict. indeb.* Ans. 37 Quod malæ fidei possessor non possit impensas imputare, ex stricto & summo jure est: secus erit, si jus benignum inspiciamus. *l.* 38. *ff. de petit. hered.* Ans. 38 Omnes tamen expensas non amittit. *v. l.* 37. *ff. de rei vind.* In Institutionibus regulæ juris proponuntur, quæ omnes sunt ex summo jure, ut & rudimenta: in Digestis vero juris incrementa, & ad æquitatem res exactæ diligentius. Hic ergo suadet aliud æquitas. Cujacius 8. *ad Afric. & initio decimi observationum.* 39 Quæ jus soli dicitur, *l.* 25. *ff. de usuris.* 40 Et eo alatur, *l.* 6. *in fin. ff. arb. furt. cæsar.* 41 *v. l.* 48. *ff. de rei vind.* 42 *v. l.* 23. §. *sed & id.* 3. *ff. de rei vind.* 43 Rei vindicatione, aut ad exhibendum, *l.* 3. §. *pen. ff. ad exhib.* 44 *v. l.* 52. *ff. de legat.* 3. 45 Quid, si in marmore? si solæ litteræ, cedunt marmori; si forma hominis insculpta, marmor cedit formæ. 46 Cajus *l.* 9. §. 2. *ff. de adq. rer. dom.* 47 Paulo *in d. l.* 23. §. 3. *ff. de rei vind.* & Cajo junior. 2. *Inst.* 1. 48 Et ita abrogantur *dd. ll.* 49 An quia tabula reduci ad pristinam formam potest, charta nequaquam, ut Raynerius putat? An quia tota charta non occupatur sicut tabula, ut Jac. Raven. & Bart.? An quia olim scriptura vilior charta, ut Accurs.? An quia in scriptura pretium non spectatur, quod difficulter a charta segregari potest, ut Albericus? An quia qualitas paulo pretiosior non cedit substantiæ, ut Jo. Plat.? An potius, quod qualitas multo pretiosior superat substantiam, ut censet Angelus? 50 Hic non Judæus, ut censet Jo. Faber: sed Græcus, ex Coo insula: unde *Cous* Ovid. 4. *de Ponto.* 51 Hic Ephesius fuit. de quo v. Plin. 35. *c.* 10. 52 Plerumque enim pluris est cultus, atque forma manu addita, quam ipsa natura: vide quæ [illegible] ad *l.* 13. §. 1. *ff. de verb. sign.* 53 *l.* 38. *ff. de pet. hered.* 54 Bonæ fidei duas causas observa, Errorem, & justum titulum. v. *Wes.* 55 Cui cedant fructus, *v. l.* 22. *C. de rei vind.* Quid? fructus cedunt ne hic ad modum tantum, & finem culturæ? vide quæ notavi ad *l.* 48. *ff. de adq. rer. dom.* 56 Ab initio, non ex post facto, *l.* 25. *in fin. ff. de usuris.* 57 *v. l.* 8. *ff. de annuu. l.* 61. §. 8. *in fin. ff. de furt.*

adqui-

adquiruntur. Eadem fere [1] & de colono dicuntur. §. 37. In pecudum [2] fructu etiam fœtus est, sicuti lac, pilus, & lana. itaque agni, hœdi, & vituli, & equuli [3] & suculi statim naturali jure dominii fructuarii sunt. Partus vero ancillæ in fructu non [4] est: Itaque ad dominum proprietatis pertinet. absurdum enim videbatur [5], hominem in fructu esse: cum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaverit.

§. 38. Sed si gregis usumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius summittere debet (ut & Juliano visum est): & in vinearum demortuarum [6] vel arborum locum alias [7] debet substituere. recte enim colere, & quasi bonus paterfamilias uti debet.

§. 39. Thesauros, quos quis in loco suo [8] invenerit, divus Hadrianus, naturalem æquitatem [9] sequutus, ei concessit, qui[eos] invenerit. Idemque statuit, si quis in sacro [10], aut religioso loco fortuito casu invenerit [11]. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera, sed fortuito invenerit: dimidium domino soli concessit, & dimidium inventori. Et convenienter, si quis in Cæsaris loco [12] invenerit, dimidium inventoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conveniens est, [ut] si quis in fiscali loco, vel publico, vel [civitatis] invenerit, dimidium ipsius esse [debeat,] & dimidium fisci vel civitatis. §. 40. Per traditionem [13] quoque jure naturali res nobis adquiruntur: nihil enim tam conveniens est naturali æquitati, quam voluntatem [14] domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi, & ideo cujuscunque generis sit corporalis res, tradi potest, & a domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem stipendiaria & tributaria prædia, quæ in provinciis sunt, inter quæ, nec non & Italica prædia, ex nostra constitutione [15] nulla est differentia. sed si quidem ex causa donationis aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur. §. 41. Venditæ vero res & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quam [16] si is venditori pretium solverit, vel [17] alio modo ei satisfecerit: veluti expromissore aut pignore [18] dato. Quod quanquam cavetur ex lege XII. tabularum, tamen recte dicitur, & jure gentium, id est jure naturali, id effici. sed si is, qui vendidit, fidem emptoris sequutus fuerit, dicendum est, statim rem emptoris fieri. §. 42. Nihil autem interest, utrum ipse dominus tradat alicui rem suam, an voluntate ejus alius, [cui ejus rei possessio permissa sit.] §. 43. Qua ratione, si cui [19] libera universorum negotiorum administratio permissa fuerit a domino, isque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit: faciet eam accipientis. §. 44. Interdum etiam sine traditione [20] nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis commodaverit, aut locaverit, aut apud te deposuerit, [postea aut vendiderit [21] tibi] aut donaverit, [aut dotis nomine dederit.] Quamvis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit: eo tamen ipso, quod patitur tuam esse, statim tibi adquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset. §. 45. Item si quis merces in horreo depositas vendiderit, simul atque [22] claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

§. 46. Hoc amplius, interdum & in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, prætores & consules, cum missilia [23] jactant in [24] vulgus, ignorant [25] quod eorum quisque sit excepturus: & tamen quia volunt quod quisque acceperit, ejus esse, statim eum dominum efficiunt. §. 47. Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto a domino habitam occupaverit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id [in numero] rerum suarum esse nolit: ideoque statim dominus ejus esse desinit [26]. §. 48. Alia sane causa est earum rerum, quæ in tempestate [27] levandæ navis [28] causa ejiciuntur. hæ enim dominorum permanent [29]; quia palam est eas non [30] eo animo ejici, quod quis eas habere nolit, sed quo [31] magis cum ipsa navi maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit. Nec longe videntur discedere ab his, quæ de rheda [32] currente non intelligentibus dominis [33] cadunt.

TIT. II.
DE REBUS CORPORALIBUS ET INCORPORALIBUS.

QUædam præterea res corporales sunt, quædam incorporales.

§. 1. Corporales hæ sunt, quæ tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.

§. 2. Incorporales autem sunt, quæ tangi [34] non possunt: qualia sunt ea, quæ in jure [35] consistunt: sicut hereditas [36], usufructus, usus [&] obligationes quoquomodo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur: nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerunque corporale est, veluti fundus, homo, pecunia. nam ipsum jus hereditatis, & ipsum jus utendi fruendi, & ipsum jus obligationis incorporale est. §. 3. Eodem numero sunt jura prædiorum urbanorum, & rusticorum, quæ etiam servitutes vocantur.

TIT. III.
DE SERVITUTIBUS [37] PRÆDIORUM.

De servitutibus rusticis. 1. *De servitutibus urbanis.* 2. *De reliquis servitutibus rusticis.* 3. *Qui servitutem debere vel acquirere possunt.* 4. *Quibus modis servitus constituitur.*

RUsticorum [38] prædiorum jura sunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. Iter est jus eundi, ambulandi [39] hominis [40], non etiam jumentum [41] agendi [vel vehiculum]. Actus [42] est jus agendi vel jumentum, vel vehiculum. Ita qui habet iter, actum non habet: qui actum habet, & iter habet, [eoque uti potest] etiam sine jumento. Via est jus eundi [43] & agendi & ambulandi: nam & iter & actum via [44] in se continet. Aquæductus est jus aquæ ducendæ per fundum alienum.

§. 1. Prædiorum urbanorum servitutes sunt hæ, quæ ædificiis inhærent [45]: ideo urbanorum prædiorum dictæ, quoniam [46] ædificia omnia, urbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata sint. Item urbanorum prædiorum servitutes sunt, ut vicinus onera vicini sustineat: ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere: ut stillicidium vel flumen recipiat quis in ædes suas, vel in aream, vel in cloacam [47]: ne altius quis tollat ædes suas [48], ne luminibus vicini officiat. §. 2. Inter rusticorum prædiorum servitutes quidam computari recte putant aquæ haustum [49], pecoris ad aquam adpulsum [50], jus pascendi [51], calcis coquendæ, arenæ fodiendæ. §. 3. Ideo autem hæ servitutes prædiorum appellantur, quoniam [52] sine prædiis constitui non possunt. nemo enim potest servitutem adquirere urbani vel rustici prædii [53], nisi qui habet prædium, nec quisquam [54] debere, nisi qui prædium habet. §. 4. Si quis velit vicino aliquod jus constituere, pactionibus atque stipulationibus [55] id efficere debet. Potest [56] etiam testamento quis heredem suum damnare, ne altius tollat ædes suas: ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem suum immittere, stillicidiumve adversus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

TIT. IV.
DE USUFRUCTU [57].

Definitio. 1. *Quibus modis*; 2. *Et quibus in rebus constituitur.* 3. *Quibus modis finitur.* 4. *Si finitus sit.*

USusfructus est jus [58] alienis rebus utendi salva rerum substantia. Est autem jus in [59] corpore: quo sublato [60], & ipsum tolli necesse est. §. 1. Ususfructus a proprietate separationem recipit, idque pluribus modis accidit: ut ecce, si quis usumfructum alicui legaverit; nam heres nudam habet proprietatem, legatarius vero usumfructum: & contra, si fundum legaverit deducto [61] usufructu, legatarius nudam habet proprietatem, heres vero [62] usumfructum: item alii usumfructum, alii deducto eo fundum legare potest. Sine [63] testamento [vero] si quis velit usumfructum alii constituere, pactionibus & stipulationibus id efficere debet. Ne [64] tamen in universum inutiles essent proprietates, semper abscedente usufructu: placuit certis modis extingui usumfructum, & ad proprietatem reverti. §. 2. Constituitur autem ususfructus non tantum in fundo & ædibus, verum etiam in servis, & jumentis, & cæteris [65] rebus: [exceptis iis, quæ ipso usu consumuntur;] nam hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt usumfructum; quo [in] numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta [66]: quibus proxima est pecunia numerata, namque ipso usu assidua permutatione [67] quodammodo extinguitur. Sed utilitatis causa senatus [68] censuit, posse etiam earum rerum usumfructum constitui: ut tamen eo nomine heredi utiliter caveatur [69]. Itaque si pecuniæ ususfructus legatus sit, ita datur legatario, ut ejus fiat, & legatarius satisdet heredi de [70] tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuetur. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: sed æstimatis his, satisdatur [71], ut si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint [æstimatæ.] Ergo senatus non fecit quidem earum rerum usumfructum (nec enim poterat), sed per cautionem [72] quasi [73] usumfructum constituit. §. 3. Finitur [74] autem ususfructus morte [75] usufructuarii, & duabus [76] capitis diminutionibus, maxima & media,

1 Num per omnia, & cur? v. *l.* 10 *C. locati* Theoph. hic putat τὸ fere παρέλκειν· falso: Nec enim eadem omnino ratio coloni & usufructuarii 2 *l.* 28 *ff. de usur.* 3 *l.* 14. §. 15. *ff. de furt.* 4 vide *l.* 27 *ff. de petit hered. l.* 48. § 6. *ff. de furt.* 5 *l.* 68. *ff. de usufr.* 6 Non vento eversarum, *l.* 59. *ff. de usufr.* 7 *l.* 7. *in fin. l.* 18 *ff. de usufr.* 8 Sine magica arte, *l. unic. C. de thesauris.* Ans. Vide Grot. *de jure belli.* 2. 8. *num* 7. Christin *Vol* 5 *decis* 16. 17. Eguinar. Bar. *hic.* & Tholosan. *Syntagm* 3. 11. *num.* 6. Arnold Vinn. & Grœneweg. *hic* Schultz *ibid* & Carpzov. *defin. forens. part.* 2. *Constit.* 53 *defin* 4 5. S L. 9 Quæ ex Dei beneficium, *l unic. C. de thesauris.* 10 Vide *l.* 3. §. *pen. ff. de jure fisci Cap unic. Quæ sint Regal.* 11 Ac si quis, Forner. 2. *select.* 26. 12 Nov. Leonis 51. *Ans.* 13 Vide *l.* 20. *C. de pact.* 14 Vide *l.* 5. *ff. pro derelicto.* 15 *l. un. C. de usucap. transformanda* 16 *l.* 5. 6. 18. *ff. de tributor. act.* 17 *l.* 19. *l.* 53. *ff. de cont. empt.* 18 Vide *l.* 7. *ff. de stip. prat.* 19 *l.* 58. *l* 59 *ff. de procur.* 20 Atqui non pactis, sed traditionibus dominium transferri, dicitur, *l.* 20. *C. de pactis.* 21 Vide *l.* 62. *in pr. ff. de evictionibus.* 22 *l.* 1. §. *pen. ff. de adq. vel amitt. possess.* 23 Vide *Nov.* 105. *c.* 2. §. 1. 24 *l.* 1. *l.* 2. *C. de Consulib.* 25 Al. quid eorum, & rectius *Russard. Charond. Pac.* S. L. vide *l.* 8. *ff. de contrah. empt.* Goth. 26 *vid. l.* 2. *in fin. ff. pro derelicto.* Ans. 27 *v. l.* 5. *ff. pro derel.* 28 *vid. l.* 7. *ff pro derelict.* Ans. 29 Ut & alia bona naufraga, *l.* 1. *C. de naufrag. l. ult. ff. de incend. ruin. & naufrag Auth Navigia. C. de furt.* Vide Argentr. *ad consuetud. Brit.* 36. *gloss* 1. *num.* 45 Rebuff. *ad constit. Reg. proœm gloss* 5. *n.* 74 Selden. *Mare claus. lib.* 1. *cap* 7. Grot. *de jure belli* 2 7. *num.* 1 Gail. 1. 18. *num.* 6 Constit. Criminal. Carol. V. *art.* 218 S L. 30 Imo eo animo. *l.* 43. §. 11. *ff. de furt.* 31 *l.* 2 *in fin l.* 8. *ff. ad l. Rhodiam. l.* 9 §. *alia. ff. hoc tit. l.* 21. §. 1. *ff. de adqu. vel amitt poss.* 32 *l.* 3. *ff. de incend ruin. & naufrag.* 33 & jacent, *l.* 43 §. *qui alienum ff. de furt.*

34 An tradi possunt? vide quæ notavi ad *l.* 43 § 1. *ff de adqu. rer. dom.* 35 Hujus distinctionis beneficio una res, & eadem corpore, uni: juris vero interventu, alteri utilis esse potest. de quo vide Oldend. *Classe* 3. *actione* 6. *in pr.* 36 *l.* 119. *l.* 178. §. 1 *ff. de verb. signif.* Ulp. 19. §. 15.

37 8. *D.* 1. *Lib.* 3. *C.* 34. 38 Quomodo ab *urbano* differat *rusticum*, vide *l.* 16. *C. de prædiis & aliis rebus.* 39 Et equitandi, *l.* 12. *ff. de servit. rusticor. præd.* 40 *l.* 1. *l.* 7. *l.* 8. *ff. de servit. rust.* 41 Vide *l.* 157. *in fin. ff. de verb. sign.* 42 Quid sit, *v. l.* 38. §. 4. 5. *ff. de ædilit. Edict.* Ans. 43 Donell. 11. *Comm.* 6. legit, *vehendi.* Ans. 44 Quomodo differant actus & via, vid. *l.* 7. *ff. de Servit rustic. præd.* Ans. 45 *l.* 1. *ff. comm. præd.* 46 *l.* 198. *ff. de verb. signif.* 47 Vel non recipiat, & ne quis altius, &c. Robert. 2. *recept. lect.* 23. 48 Alias sine servitute utrumque licet. *l.* 8. *l.* 9. *C. de Servit. & Aq.* 49 In fluvio ejus qui confinem fundum habet. *Ans.* 50 Omnes quadrupedes continet, *l.* 2 *in fin. ff. ad leg. Aquil.* Ans. 51 Hodie ubique licet pecus pascere prope viam *t. unic.* §. *fin. Feud. de pace tenend.* Ans. Nisi ubi hoc expresse est prohibitum, ut passim apud nos. *S. L.* 52 *l.* 1. *ff. commun. præd* Goth Obj *l* 23. §. 1 *ff. de servit. urban prædior. l* 10. *ff. de servit. præd. rusticor. l.* 25. §. 10. *ff. famil. erciscund l* 46. § *si per ff. de evict* Resp. Bronchorst. *centur.* 1. *assert.* 96. Ans. 53 In aliis & Theoph. *Nec quisquam debet nisi qui habet* S. L. 54 Quæ sequuntur delent, ut *Duarenus* & vetusta exempl. certe ea ut adulterina rejecerunt. *Æm. Ferr. & Franc. Balduinus* · Habent tamen Theoph. & alia Exempl 55 Et consuetudine, seu loci statuto, *l* 1. §. *ult ff. de aqua & aquæ pluviæ* & usucapione, *l.* 10 *ff si serv. vind* quod olim non erat, *l.* 4. *in fin. ff. de usucap.* 56 *l.* 16. *ff. comm. præd.*

57 7. *D.* 1. *Lib.* 3. *C.* 33. 58 *l.* 5. *in pr. D. si usufr. pet.* 59 i. e. Corpori inhæret, & rei, *l.* 5. §. 2. *D. quibus mod. usufr.* 60 §. 3. *J. h. t. in fine.* Ans. 61 *l.* 14. *C. de usufr.* 62 Qui formalis ab interpretibus dicitur. sui enim ipsius forma est, non alterius accessio. 63 *l.* 3. *D. de usufr. & quemadmodum quis utatur fruatur.* 64 *d. l.* 3. §. 2. 65 Mobilibus, *l.* 93. *D. de verb. sign. l.* 28. *l.* 41. *D. de usufr.* 66 Vestimentorum videtur esse verus ususfructus, quia perpetuo durant, *l.* 25. *ff. de pecul.* Tessaur. *decis.* 8. Ubi vide, quomodo legato usufructu, heredi caveatur, & alia quædam ad hanc materiam. *Ans.* 67 Permutatio cum pecunia signata esse potest, ut hic, *l. ult. D. de condict. causa data. l.* 8. §. *si cui.* 24. *ff. de transf. l.* 26. *D. de jure dotium. l.* 21. *D. de pact. dotal.* 31. Plin. 8. sic olim emptio sine nummo fuit. 68 *l.* 24. *D. de usufr. legato.* 69 *v. l.* 7. *D. de usufr. earum.* 70 Ejusdem qualitatis, *d. l.* 7. 71 Datis fidejussoribus, *l.* 1. *D. qui satisdare.* 72 Ad quam implicatis in rebus recurritur, *l.* 5. 57. *D. soluto matrim.* 73 *v. l.* 2. *in fin. D. de usufr ear. rer.* 74 Ususfructus quinque modis amittitur, capitis minutione, rei mutatione, non utendo, in jure cessione, dominii comparatione. Paul. 3. *sent.* 6. §. 28. *in fin.* finitur & apud eundem autorem, §. 33. tempore, quoties ad certum tempus datus est, puta ad tempus biennii aut triennii. 75 *l.* 3. *in fin. D. quib. mod. usufr. vel usus amitt.* Paul. *ibid.* & §. 33. 76 Deportatione, pœna metalli, adrogatione, adoptione, Paul. 3. *sent.* 6. §. 29.

dia, & non [1] utendo per modum & tempus [2]: quæ omnia nostra [3] statuit constitutio. Item finitur ususfructus, si domino proprietatis ab usufructuario cedatur: [nam cedendo extraneo nihil [4] agitur] vel ex contrario, si usufructuarius proprietatem rei adquisierit: quæ [5] res consolidatio appellatur. † Eo amplius constat, si [6] ædes incendio consumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio suo corruerint: extingui usumfructum [7], & ne areæ [8] quidem usumfructum deberi.

§. 4. Cum [9] autem finitus fuerit totus ususfructus: revertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

TIT. V.

DE USU, ET [10] HABITATIONE.

Communia de usufructu, & usu. 1. *Quid intersit inter usumfructum & usum fundi.* 2. *Vel ædium.* 3. *Vel servi vel jumenti.* 4. *Vel pecorum.* 5. *De habitatione.* 6. *Transitio.*

Isdem [11] illis modis, quibus ususfructus constituitur, etiam nudus usus constitui solet: iisdemque illis modis finitur, quibus & ususfructus desinit. §. 1. Minus autem juris est in usu, quam in usufructu. nam is, qui fundi nudum habet usum, nihil ulterius habere intelligitur, quam ut oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis, & lignis ad usum quotidianum utatur [12]: in eoque fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit [13], neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento: nec ulli alii jus, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis [14] concedere potest, [quum [15] is, qui usumfructum habet, possit hæc omnia facere.] §. 2. Item is, qui ædium usum habet, hactenus jus habere intelligitur, ut ipse tantum inhabitet, nec hoc jus ad alium transferre potest, & vix receptum esse videtur, ut hospitem ei recipere liceat: & cum uxore, liberisque suis, item libertis, nec non personis aliis liberis, quibus non minus, quam servis utitur, habitandi jus habeat. Et convenienter, si ad mulierem usus ædium pertineat, cum marito ei habitare [16] liceat.

§. 3. Item is, ad quem servi usus pertinet, ipse tantum opera atque ministerio ejus uti potest: ad alium vero nullo modo jus suum transferre ei concessum est. Idem scilicet juris est & in jumento.

§. 4. Sed & si pecorum, vel ovium usus legatus sit: neque lacte, neque agnis, neque lana utetur usuarius: quia ea in fructu sunt. Plane ad stercorandum agrum suum pecoribus uti potest. §. 5. Sed si cui habitatio legata, sive aliquo modo constituta sit, neque usus videtur [17], neque ususfructus, sed quasi [18] proprium aliquod jus: quamquam habitationem habentibus, propter rerum utilitatem, secundum Marcelli sententiam nostra [19] decisione promulgata permisimus non solum in ea degere, sed etiam aliis [20] locare. §. 6. Hæc de servitutibus, & usufructu, & usu, & habitatione dixisse sufficiat. De hereditatibus autem & obligationibus, suis locis proponemus. Exposuimus summatim, quibus modis jure gentium res adquiruntur: modo videamus, quibus modis legitimo & [21] civili jure adquiruntur.

TIT. VI.

DE USUCAPIONIBUS [22] ET [23] LONGI TEMPORIS PRÆSCRIPTIONIBUS.

Summa. 1. *Quæ usucapi possunt, vel non. De his, quæ sunt extra commercium, & de servo fugitivo.* 2. *De rebus furtivis, & vi possessis.* 8. *De vitio purgato.* 9. *De re fiscali. De bonis vacantibus.* 10. *Regula generalis.* 11. *De errore falsæ causæ.* 12. *De accessione possessionis.* 14. *De his qui a fisco, aut ab Imperatoris Augustæve domo aliquid acceperunt.*

Jure civili constitutum fuerat, ut qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliave quavis justa causa acceperit, is eam rem, si mobilis erat, anno ubique uno: si immobilis, biennio tantum in Italico solo usucaperet: ne [24] rerum dominia in incerto essent. Et cum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora: nobis melior sententia resedit, ne domini maturius suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur. & ideo constitutionem [25] super hoc promulgavimus, qua cautum est, ut res quidem mobiles per triennium: immobiles vero per longi temporis possessionem, [id est inter [26] præsentes decennio, inter absentes viginti annis] usucapiantur: & his modis non solum in Italia, sed etiam in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum, justa causa possessionis præcedente, adquirantur.

§. 1. Sed aliquando etiam si maxime quis bona fide rem possederit: non tamen illi usucapio ullo tempore procedit: veluti si quis liberum [27] hominem, vel rem sacram [28], vel religiosam, vel servum [29] fugitivum possideat. §. 2. Furtivæ quoque res, & quæ vi [30] possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona [31] fide possessæ fuerint, usucapi possunt: nam furtivarum rerum lex duodecim tabularum, & lex [32] Atilia [33] inhibent usucapionem: vi possessarum, lex Julia & Plautia [34].

§. 3. Quod autem dictum est, furtivarum & vi possessarum rerum usucapionem per leges prohibitam esse: non eo pertinet, ut ne ipse fur, quive per vim possidet, usucapere possit; [nam his alia ratione usucapio non competit, quia scilicet mala fide possident;] sed ne ullus alius, quamvis ab [35] eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, usucapiendi jus habeat [36]. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonæ fidei possessoribus usucapio competat. Nam qui [sciens] [37] alienam rem vendiderit, vel ex alia causa tradiderit, furtum ejus committit. §. 4. Sed tamen id aliquando aliter se habet: nam si heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hereditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit: quin is, qui acceperit, usucapere possit, dubium non est: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: quum utique heres [38], qui bona fide tanquam suam alienaverit, furtum non committat. §. 5. Item si is, ad quem ancillæ ususfructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut donaverit, furtum non committit. furtum enim sine affectu furandi [39] non [40] committitur. §. 6. Aliis quoque modis accidere potest, ut quis sine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut a possessore usucapiatur. §. 7. Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expedit [41], jus ita procedit, ut si quis loci vacantis [42] possessionem propter absentiam aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur: quamvis ipse mala fide possideat [quia [43] intelligit se alienum fundum occupasse]: tamen [44] si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res adquiri: quia neque furtivum, neque vi possessum acceperit. Abolita est enim quorundam [45] veterum sententia, existimantium etiam fundi locive furtum fieri, & eorum utilitati, qui res soli possident, principalibus constitutionibus [46] prospicitur, ne cui longa & indubitata possessio debeat auferri. §. 8. Aliquando etiam furtiva, vel vi possessa res usucapi potest: veluti si [47] in domini potestatem reversa fuerit. tunc enim vitio rei purgato, procedit ejus usucapio. §. 9. Res fisci nostri usucapi non potest [48]. Sed Papinianus scripsit [49] bonis vacantibus fisco nondum nunciatis, bonæ fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis usucapere posse, & ita divus Pius, & divi Severus & Antoninus rescripserunt. §. 10. Novissime sciendum est, rem talem esse debere, ut in se non habeat vitium [50], ut a bonæ fidei emptore usucapi possit, vel qui ex alia justa causa possidet. §. 11. Error autem falsæ causæ usucapionem [51] non parit: veluti si quis cum non emerit, emisse se existimans, possideat: vel cum ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat. §. 12. Diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & heredi [52] & bonorum possessori continuatur, licet ipse sciat prædium [53] alienum esse. quod si ille initium justum non habuit: heredi & bonorum possessori licet [54] ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra constitutio [55] similiter & in usucapionibus observari constituit, ut tempora continuentur. §. 13. Inter [56] venditorem quoque & emptorem conjungi tempora, divi Severus & Antoninus rescripserunt. §. 14. Edicto divi Marci cavetur, eum qui a fisco rem alienam emit, si post venditionem quinquennium præterierit, posse dominum [57] rei exceptione repellere. Constitutio autem divæ memoriæ Zenonis [58] bene prospexit iis, qui a fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: ut ipsi quidem securi [59] statim fiant, & victores existant, sive experiantur, sive conveniantur. Adversus autem sacratissimum ærarium usque ad quadriennium liceat iis intendere, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ sunt, putaverint sibi quasdam competere actiones. Nostra [60] autem divina constitutio, quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui a nostra, vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ constitutionis continentur.

TIT. VII.

DE [61] DONATIONIBUS.

De donatione. 1. *mortis causa.* 2. *vel simplici inter vivos.* 3. *vel propter nuptias.* 4. *De jure accrescendi.*

Est & aliud genus adquisitionis [62], donatio. Donationum autem duo sunt genera: mortis causa & non mortis causa.

§. 1. *Mortis* [63] *causa donatio* est, quæ propter mortis fit suspicionem: cum quis ita donat, *ut si quid humanitus* [64] *ei contigisset, haberet is, qui accepit. sin autem supervixisset: is, qui donavit, reciperet, vel* [65] *si eum donationis pœnituisset: aut prior decesserit is, cui donatum sit.* Hæ mortis causa donationes ad [66] exemplum legatorum redactæ sunt per omnia: nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis an legati instar eam obtinere oporteret, & utriusque

1 *l.* 16. *C. de usufr. l.* 13. *C. de servitutib.* Non utendo autem ususfructus amittebatur jure antiquo, si possessione fundi biennio fructuarius non utebatur: rei mobilis, anno. Paul. *ibid.* §. 30. 2 *l.* 10. *ff. Quemadmod. servit. amitt.* Ans. 3 *l.* 16 *C. d. usufr. l. ult. C. de servit.* 4 *l.* 66. *D. de jure dotium.* Imo aliquid agitur potest enim fructus cedi, *l.* 63. *D. de usufr. l.* 11. §. 2. *D. de pignorib* 5 Σύγχυσις. v. *l.* 3. *D. de usufr. accresc.* 6 *l.* 5. §. 2. *D. quib. mod. ususfr vel usus amitt.* Rei mutatione amittitur ususfructus, rei incendio aut ruina, etiamsi postea restituatur. Paul 3 *sent.* 6 §. 31. 7 Quia est jus in corpore, quo sublato & ipsum tolli necesse est, *pr. h. t.* Confer §. 17. *Instit. de legat.* Ans. 8 Quæ est locus sine ædificio. *l.* 211. *D. de verb. signif.* 9 Ususfructus amissus ad proprietatem recurrit. Paul 3. *sent.* 6 §. 28.

10 7. *D.* 8. *Lib.* 3. *C.* 33. 11 *l.* 1. *D. eod.* 12 Sed & horto, aqua, foliis, oleo, frumento, frugibus, ad victum sibi, suisque, id est, convivis & hospitibus, etiam in oppido. *l.* 12. §. 1. *D. eod* 13 *l.* 11 *D. eod.* 14 *d l* 11. *in fin. l* 8. *D. eod.* 15 *v. l.* 67. *D. de usufruct.* 16 Quia viri & uxoris una domus est. *l.* 1. §. *si vir. D. ad SC. Sil.* vide *l.* 4. 5. 6. 7. *D. hoc tit.* 17 Quia usus in jure, habitatio in facto consistit *l. pen. ff. de cap. minut.* Usus commodari non potest, habitatio potest, *l.* 1. § 1. *in fin. ff. commod.* Usus non utendo amittitur, habitatio secus *l.* 10. *ff. de usu & habit.* Ubi dicit Ulpian. Effectu tamen eadem esse. *Ans.* 18 Imo idem jus, *l.* 32. *ff. de usufruct.* 19 *l.* 13. *C. eod.* vide Hotom 3. *obs.* 23. 20 In eo differt igitur ab usu. *l.* 8. *in pr. ff. hoc tit.* 21 *Et*; pro, id est.

22 41. *D.* 3. *Lib.* 7. *C.* 31. 33. Et Paul. 5. *Sent.* 2. 23 Usucapere, & diuturno usu adquirere, differunt, dixi ad *l.* 10. *ff. si servit. vindicetur.* a præscriptione uti differat, dixi ad *C. de usuc. transformanda.* Differt etiam a consuetudine, Consuetudo consensu populi, præscriptio sine consensu adversarii perficitur. Ex consuetudine jus *publico* oritur: ex præscriptione, privatis personis. In consuetudine contra jus non requiritur titulus, in præscriptione requiritur. Mala fide potest induci consuetudo, at non præscriptio. In præscriptione probanda est scientia & patientia adversarii, in consuetudine id non requiritur. Consuetudo extendenda ut favorabilis, præscriptio restringenda velut odiosa. Consuetudo ad mores & usum, præscriptio rerum est, & ad res pertinet. Præscriptio comparata est ad tollendum dominium, consuetudo ad id de novo inducendum: vide Bald. *tractat. de præscr.* 1. *quæst. ult.* 24 *l.* 1. *D. eod.* 25 *l.* 13. *C. de servit. & aqua.* 26 Longi temporis præscriptio inter præsentes continuo decennii spatio, inter absentes vicennii spatio comprehenditur, Paul 5. *sent.* 2. § 3. atque ita in omni fere jure longum tempus accipitur Paul. 5. *sent* 5. §. 7. adde *l.* 13. *C. de servitutibus.* 27 Vide *l.* 9. *ff. eod. l. ult C. de long. temp. præscr. quæ pro lib.* 28 *l.* 83 § *sacram.* 5. *D. de verb. oblig.* 29 Vide *l* 1 *C de serv fug.* 30 *l. ult. D. vi bonorum raptorum.* 31 *l* 24. *ff eod.* 32 *l.* 33. *in pr. & §. si dominus.* 2. *D. de usurpat. & usucap.* 33 Atinia. *l.* 33. *ff. de usurp. &* 17. Gell. 7. 34 *l.* 33. §. 2. *D. de usurpat.* 35 Secus si a bonæ fidei possessore, *d. l.* 33. §. *si dominus.* 36 Nisi post 30 vel 40 annos, *arg. l.* 3. & 4. *C. de præsc.* 30. *vel* 40. *annor.* Mynsing. 37 Vide *l.* 6. *C. de furt.* 38 *l.* 36. *D. eod.* 39 Vide *l.* 37. *ff. eod.* 40 Imo committitur. *l.* 77. *ff. de furt.* 41 alias: *expeditius, ita:* Sic Cujacius. 42 *l.* 37. §. 1. *ff. eod.* 43 *l. ult. C. unde vi.* 44 *l.* 38. *ff. eod.* 45 Sabin, apud Gell 11. c. 18. vide *l.* 38. *ff. eod.* 46 *d. l. ult. in fin.* 47 *l.* 4. §. 6. *D. eod.* 48 Vide *l.* 2. *C. com. de Usucap.* 49 Et Modestinus, *ad l.* 18. *ff. eod.* 50 Vide *l.* 11. *C. de adq. & retin poss.* 51 Vide *l.* 1. *in pr. D. pro donat.* Goth. Nisi sit probabilis ignorantia *l.* 11. *ff pro emptore.* Ans. 52 Vide *l.* 14. §. 1. *ff. de diversis temp præscript.* 53 Pertinet enim ad immobilia. v. *l.* 4. *D. de div. temp. præscript.* 54 *l.* 4. §. *hered. ff eod.* 55 *l un C. de usuc. transf.* 56 *l.* 2. § 20. *ff. pro empt.* 57 Non minorem certo casu. *l. ult. C. si advers. fiscum.* 58 *l.* 2. *C. de quadr. præscr.* 59 19. *Ecl.* 8. *c.* 74. *l.* 2. *C. de commun. rer. alienat.* 60 *l.* 3. *d. t. C. de quadr. præscript.* adde *l.* 5. *C. de restit. maj.*

61 39. *D.* 5. 6. *Lib.* 3. *C.* 29. 5. *C.* 3. 8. *C.* 54. 55. 56. 57. 62 Civile, respectu suæ formæ. *Mynf.* 63 Mortis causa donat, qui cum ad bellum proficiscitur, & cum navigaturus est, donat, ea conditione, ut si reversus fuerit, sibi restituatur; si perierit, penes eum remaneat, cui donavit. Paul. 3. *sent.* 7. §. 1. Idem, 2. *sent.* 23. §. 1. Mortis causa donatio est, quæ impendente metu mortis fit, ut valetudinis, peregrinationis, navigationis, vel belli, Goth. Vide *l.* 2. *ff. de mort. caus. donat.* Ubi triplicem statuit mortis causa donationem. *Ans.* 64 Hoc verbo mors intelligitur, *l.* 26. *in pr. D. depositi. l.* 30. §. *ult. ff. de adim. vel transf. legat. l.* 162. §. 1. *ff. de Verb. Signific.* 65 Donatio mortis causa, cessante valetudine & secuta sanitate pœnitentiaque, revocatur. Morte enim tantummodo convalescit. Paul. 3. *sent.* 7. §. 2. 66 *l.* 15. *in fin. ff. de mortis causa donat.*

cauſæ quædam habebat inſignia, & alii ad aliud genus eam retrahebant: a nobis conſtitutum eſt [1], ut per omnia fere [2] legatis connumeretur, & ſic procedat, quemadmodum noſtra conſtitutio eam formavit. † Et in ſumma, mortis cauſa donatio eſt, cum [3] magis ſe quis velit habere quam eum, cui donat: magiſque eum, cui donat, quam heredem ſuum. ſic & apud Homerum [4] Telemachus donat Piræo.

Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδ' ἔργα,
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βύλομ', ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶν δέ.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τύτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

id eſt:

Piræe, incertus quoniam rerum exitus harum eſt,
Si tacita incautum ſtolidi me forte necare
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:
Hæc ego te ma'o, quam illorum quempiam habere.
Sin ego eos juſta meritos affecero clade,
Tum mihi tu læto reddas illa omnia lætus.

§. 2. Aliæ autem donationes ſunt, quæ ſine ulla mortis cogitatione fiunt, quas *inter vivos* appellamus [5]: quæ non omnino [6] comparantur legatis. quæ ſi fuerint perfectæ, temere [7] revocari non poſſunt. Perficiuntur autem, cum donator ſuam voluntatem ſcriptis, aut ſine ſcriptis manifeſtaverit. Et ad exemplum venditionis noſtra conſtitutio [8] eas etiam in ſe habere neceſſitatem traditionis voluit: ut [9] etiamſi non tradantur, habeant pleniſſimum & perfectum robur, & traditionis neceſſitas incumbat donatori. Et cum retro principum diſpoſitiones inſinuari [10] eas actis intervenientibus volebant, ſi majores fuerant ducentorum ſolidorum, conſtitutio [11] noſtra eam quantitatem uſque [12] ad quingentos ſolidos [13] ampliavit [14], quam ſtare etiam ſine inſinuatione ſtatuit: ſed & quaſdam [15] donationes invenit, quæ penitus inſinuationem fieri minime deſiderant, ſed in ſe pleniſſimam habent firmitatem. † Alia inſuper multa ad uberiorem exitum donationum invenimus: quæ omnia ex noſtris [16] conſtitutionibus quas ſuper his expoſuimus, colligenda ſunt. Sciendum eſt tamen, quod etſi pleniſſimæ ſint donationes, ſi tamen ingrati [17] exiſtant homines, in quos beneficium collatum eſt, donatoribus per noſtram conſtitutionem licentiam præſtitimus certis ex cauſis [18] eas revocare: ne illi, qui ſuas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur injuriam vel jacturam, ſecundum enumeratos in conſtitutione noſtra modos. §. 3. Eſt & aliud genus inter vivos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, poſtea autem a junioribus divis Principibus [19] introductum eſt, quod ante nuptias vocabatur: & tacitam in ſe conditionem habebat, ut tunc ratum eſſet, cum matrimonium eſſet inſequutum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & nunquam poſt nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem D. Juſtinus [20] pater noſter, cum augeri dotes & poſt nuptias fuerat permiſſum, ſi quid tale eveniret, & ante nuptias augeri donationem, & [21] conſtante matrimonio, ſua conſtitutione permiſit: ſed tamen nomen inconveniens remanebat; cum ante nuptias quidem vocabatur, poſt nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos pleniſſimo fini tradere ſanctiones cupientes, & conſequentia nomina rebus eſſe ſtudentes conſtituimus [22], ut tales donationes non augeantur tantum, ſed etiam conſtante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, ſed propter [23] nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur, ut quemadmodum dotes conſtante matrimonio non ſolum augentur, ſed etiam fiunt, ita & iſtæ donationes, quæ propter nuptias introductæ ſunt, non ſolum antecedant matrimonium, ſed eo etiam contracto augeantur, & conſtituantur.

§. 4. Erat olim & alius modus civilis adquiſitionis per jus adcreſcendi [24], quod eſt tale: Si communem ſervum habens aliquis cum Titio, ſolus libertatem ei impoſuerit vel vindicta, vel teſtamento, eo caſu pars ejus amittebatur [25], & ſocio [26] adcreſcebat. Sed cum peſſimum fuerat exemplo, & libertate ſervum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, ſævioribus autem dominis lucrum accedere, hoc quaſi invidia plenum, pio remedio per noſtram [27] conſtitutionem mederi neceſſarium duximus: Et invenimus viam, per quam & manumiſſor, & ſocius ejus, & qui libertatem accepit, noſtro beneficio fruantur, libertate cum effectu procedente, (cujus favore antiquos legumlatores multa etiam contra [28] communes regulas ſtatuiſſe manifeſtum eſt,) & eo, qui eam libertatem impoſuit, ſuæ liberalitatis ſtabilitate gaudente: & ſocio indemni conſervato, pretiumque [29] ſervi ſecundum [30] partem dominii, quod nos definivimus, accipiente.

TIT. VIII.
QUIBUS ALIENARE LICET, VEL NON.

Summa tituli. de Marito. 1. De Creditore. 2. De Pupillo.

Accidit aliquando, ut qui dominus ſit, alienare non poſſit: & contra, qui dominus non ſit, alienandæ rei poteſtatem habeat. † Nam dotale prædium maritus [31] invita muliere per Legem Juliam [32] prohibetur alienare [33], quamvis ipſius ſit, dotis cauſa ei datum: quod nos, Legem Juliam corrigentes, in meliorem ſtatum deduximus. Cum enim Lex in ſolis tantummodo rebus locum habeat [34], quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhibebat, quæ invita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea: utrique remedium impoſuimus, ut etiam in eas res [35], quæ in provinciali ſolo poſitæ ſunt, interdicta ſit alienatio [36] vel obligatio: ut neutrum eorum neque conſentientibus [37] mulieribus procedat, ne ſexus muliebris fragilitas in perniciem ſubſtantiæ earum convertatur.

§. 1. Contra autem creditor pignus ex pactione, quamvis [38] ejus ea res non ſit, alienare [39] poteſt. Sed hoc forſitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, quia ab initio contractus pactus eſt, ut [40] liceret creditori pignus vendere, ſi pecunia non ſolvatur. Sed ne creditores jus ſuum perſequi impedirentur, neque debitores temere ſuarum rerum dominium amittere viderentur: noſtra [41] conſtitutione conſultum eſt, & certus modus impoſitus; per quem pignorum diſtractio poſſit procedere: cujus tenore utrique parti, creditorum & debitorum ſatis abunde proviſum eſt. §. 2. Nunc admonendi ſumus, neque pupillum, neque pupillam ullam rem ſine tutoris auctoritate alienare poſſe [42]. Ideoque ſi mutuam [43] pecuniam ſine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit [44] accipientis: ideoque vindicari nummi poſſunt, ſicubi extant. Sed ſi nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo qui accepit, bona fide conſumpti ſunt, condici [45] poſſunt; ſi mala fide, ad exhibendum de his agi poteſt. At ex contrario, omnes res pupillo, & pupillæ ſine tutoris auctoritate recte dari [46] poſſunt [47]. Ideoque ſi debitor pupillo ſolvat [48], neceſſaria eſt debitori tutoris auctoritas, alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam evidentiſſima ratione ſtatutum eſt in conſtitutione, quam ad Cæſarienſes advocatos [49] ex ſuggeſtione Triboniani viri eminentiſſimi, quæſtoris ſacri palatii noſtri, promulgavimus: qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem ſolvere, ut prius judicialis ſententia ſine omni damno celebrata, hoc permittat [50]: quo ſubſequuto, ſi & judex pronunciaverit, & debitor ſolverit, ſequatur hujuſmodi ſolutionem pleniſſima ſecuritas. Sin autem aliter quam diſpoſuimus, ſolutio facta fuerit; pecuniam autem ſalvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior [51] ſit, & adhuc eandem pecuniæ ſummam petat: per exceptionem [52] doli mali poterit ſubmoveri. Quod ſi male conſumpſerit, aut furto, [aut vi] amiſerit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, ſed nihilominus condemnabitur: quia temere ſine tutoris auctoritate, & non ſecundum noſtram diſpoſitionem ſolverit. Sed ex diverſo, pupilli vel pupillæ ſolvere ſine tutoris auctoritate non poſſunt: quia id, quod ſolvunt, non fit [53] accipientis: cum ſcil. nullius rei alienatio eis ſine tutoris auctoritate conceſſa ſit.

TIT. IX.
PER QUAS [54] PERSONAS CUIQUE [55] ADQUIRITUR.

Summa. 1. De liberis in poteſtate. 2. De emancipatione liberorum. 3. De ſervis noſtris. 4. De fructuariis & bona fide poſſeſſis. 5. De reliquis perſonis. 6. Tranſitio.

Adquiritur [56] vobis non ſolum per voſmetipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habetis: [item per ſervos, in quibus uſumfructum habetis:] item per homines liberos, & per ſervos alienos quos bona [57] fide poſſidetis, de quibus ſingulis diligentius diſpiciamus.

§. 1. Igitur liberi [58] veſtri utriuſque ſexus, quos in poteſtate habetis, olim [59] quidem, quicquid ad eos pervenerat (exceptis videlicet caſtrenſibus peculiis) hoc parentibus ſuis adquirebant ſine ulla diſtinctione: & hoc ita parentum fiebat, ut etiam eſſet eis licentia, quod per unum vel unam eorum adquiſitum eſſet, alii filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocumque modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum viſum eſt: & generali conſtitutione [60] emiſſa, & liberis pepercimus & patribus [61] honorem debitum reſervavimus. Sancitum etenim a nobis eſt, ut ſi quid ex [62] re patris ei obveniat, hoc ſecundum antiquam obſervationem totum parenti adquiratur. Quæ enim invidia eſt, quod ex patris occaſione profectum eſt, hoc ad eum reverti? Quod [63] autem

1 Vid. *l. ult. in fin. C. de mortis cauſa donat.* 2 Differunt in multis. Vid. *Hotomann.* hic. 3 *l. 1. ff. de mortis cauſa donat.* 4 *Od. 17. in princ.* 5 Et directas, *l. 25. C. eod.* 6 Omnino non comparantur. *Cont.* neque natura & propriis, neque forma & effectu. *Weſenb.* 7 Nam ex juſtis cauſis poſſunt. *l. 9. C. de mortis cauſa donat.* 8 *l. 35. in princ. C. eod.* 9 *Nov. 162. c. 1.* 10 Quis poſſit vel debeat facere inſinuationem, donans vel donatarius, diſcutit Sarmient. *Select. lib. 6. cap. 17.* Anſ. 11 *l. 34. l. 36. in fin. C. eod.* 12 Vide *Nov. Leonis 50.* 13 Hungaricos. Weſenbec. *ff. de donat. num. 6.* Goed. ad *l. 23. ff. de verb. ſignif.* Andr. Gail. *lib. 2. obſ. 39. num. 2.* Anſ. Quæ quamvis communior videatur opinio; quanti tamen valuerint, aut quantam ſummam eorum quingenti noſtro ære conficerent, inter DD. non convenit: Quos ad concordiam vocari poſſe putem, ſi Conſtitutionum tempora bene diſtinguantur. Hi quidem ante Conſtantini Magni tempora pauciores erant & pondere graviores, quorum 4, unciam; 48, auri libram faciebant. Qui primum eorum pondus imminuit, numerumque adauxit, in tantum ut eorum 84, libram effecerint, quorum ſeptem, ſcrupulorum quatuor, ſingulas uncias conficiebant. vid. *l. 1. Cod. Theodoſ. de ponderat.* Unde deſumpta eſt *l. 1. C. eod.* Quod deinde a Valentiniano Seniore mutatum, qui, augeſcente auri pretio, ipſum libræ pondus imminuit, & extrinſecam aureæ monetæ æſtimationem in tantum adauxit, ut eorum ſeptuaginta duo, ejuſdem ponderis, auri libram conficerent, eorumque ſex in unciam accepto ferri voluit. *l. 13. Cod. Theodoſ. de Suſceptor.* Unde deſumpta eſt *l. 5. Cod. eod.* quo ſenſu interpretanda eſt *l. 2. Cod. de Vet. Numiſm. poteſt.* Quæ ſi bene diſtinguantur, facilis erit computatio quid valeat ære noſtro aureus Romanus. Qui ſi Juſtinianeum ſpectemus, non erit Aureus Anglicus, ut Bodin. *lib. 3. cap. 6. de Republ.* æſtimat. Neque Hungaricus, ut vulgo eſt receptum, ſed coincideret cum æſtimatione duorum Franciæ Scutatorum, ſive Coronatorum, ut recte notat Grot. *flor. ſparſ.* hic. & poſt Mornac. Grœneweg. *ad l. 5. Cod. de Suſceptor.* Sed quum ejuſmodi nummus nuſquam in ſpecie exſtet, & ipſo Jure Romano ex currentibus nummis aureis, pro temporum ratione ſubinde auctis, & diminutis, fuerit æſtimatus, tandem pro eo, ut communiori & receptiori nummorum aureorum ſpecie, ducatum aureum, ſive Hungaricum ſupponi receptum eſt, quorum quingenti ſecundum valorem modernum efficiunt mille Thaleros Imperiales ſive bis mille & quingentos florenos Carolinos. Ut in Friſia judicatum. Joann. a Sand. *lib. 5. tit. 1. defin. 3.* & in Germania receptum teſtatur Carpzov. *Reſponſ. Jure Elect. tit. 7. Reſp. 56.* S. L. 14 Cum id piis tantum in cauſis eſſet. *l. 34. §. alias. 1. C. eod.* 15 De quibus vide *d. l. 36. §. 1.* Nov. 52. c. 2. *l. 34. C. eod.* 16 *l. 33. 34. 35. 36. C. eod.* 17 Ingratitudinis cauſa revocatur donatio. 18 Quinque ſc. *l. ult. C. de revoc. don.* 19 Aurel. Diocl. Max. *Ferreto.* Conſtantinus & ſequentes, *Contio.* 20 *l. 19. C. de don. ante nupt.* 21 Hæc particula Cujacio abundat. 22 *l. 20. C. de don. ante nupt. Nov. 97. c. 1. cap. 2. & Nov. 119.* 23 Rectius *propter dotem* vocaſſet, quomodo & a Græcis ἀντίφερνα dicitur. 24 Ulp. *tit. 1.* Paul. *4. ſ. 12. §. 1.* 25 Et ita abrogatur ſententia, quæ extat apud Ulpianum, *tit. 1. §. 18. &* Paul. *4. ſent. 12. §. 1.* 26 Paul. *3. ſent. 6. §. 4.* 27 *l. 1. C. de communi ſervo.* 28 *l. 24. §. ſi quis ſervo. ff. de fid. libert.* 29 Quod 20 ſolidorum fuiſſe videtur. *l. ult. Cod. de com. ſerv. man.* 30 Adde *l. 16. D. ad SC. Silan.*

31 Et ſponſus *l. 4. ff. de fundo dotali.* Goth. Confer *tit. de fundo dotal* ubi Weſenb. Anſ. 32 De qua *l. un. §. pen. C. de rei uxor.* 33 His addit Ant. Cont. (*Obligare vero, ne illa quidem volente*) ut plena fiat l. Juliæ recitatio; quod tamen ad hunc locum non pertinet. Ut rectius notat *Ant. Ruſſard.* hic. *S. L.* 34 *In aliis Edit.* habebat. 35 Inæſtimatas, ſecus eſt in æſtimatis, vide *l. ult. in pr. ff. de pact. dot. l. unic. §. pen. verſ. licet. C. de rei uxor.* & mobilibus. vide *Nov. 61. in fin.* 36 *l. 2. C. de fundo dot.* Goth. *Nov. 61. cap. 1.* Niſi poſt biennium conſenſerit *d. Novell. c. 1. §. 1. & 3.* Anſ. 37 Aliud eſſe traditur ſi juraverint. *cap. 28. ext. de jurejur. c. 2. de jurejur. in 6.* aliud etiam ſi ſecundum conſenſum præſtiterint. vide *Nov. 61.* 38 Vide *l. 9. C. de pignorat. act. l. ſi convenerit. 4. in fin. ff. de pign. act.* 39 Vide *l. 46. ff. de adq. rer. dom.* 40 Hæc conventio in pignoribus uſitata. *l. 4. C. de pignorat. act.* 41 Vide *l. ult. C. de jure dominii impetr.* 42 *l. 5. §. 1. l. 9. §. 1. ff. de aut. tutor.* Nec jurare, *l. 17. §. 1. ff. de jurejur.* 43 Adde *l. 9. in pr. ff. de autor. tut.* 44 *l. 14. in fin. ff. de ſolut.* 45 *l. 19. §. 1. ff. de reb. creditis.* 46 Immo non poſſunt, *l. 15. ff. de ſolut.* 47 Non tamen obligatur: atque ita recte hic adjicitur particula, *Ideoque.* 48 *l. 15. D. de ſolutionibus.* 49 Et Joannem PP. *l. 25. C. de admin. tut.* 50 Interdum ſine decreto poteſt, *l. 27. C. de admin. tut.* 51 *l. 4. §. 4. ff. de doli except.* 52 *l. 15. D. de ſolut.* 53 *l. 14. in fin. ff. de ſolut.*

54 *4. C. 27.* 55 Dominium aut poſſeſſio ſc. *§. 5. in fin. Inſt. de Tutor.* nam de obligatione acquirenda agitur *J. per quas perſon. nobis oblig.* 56 *l. 10. ff. de adqu. rer. dom. & 2.* Cajus 1. *§. 9. in pr.* 57 *v. l. 1. C. de rei vind.* 58 adde 2. Caj. 1. *§. 9. in pr.* 59 Nam poſtea Conſtantinus excepit bona materna, *l. 1. C. de bonis mater.* Arcadius bona materni generis, *l. 2. d. tit.* Theodoſius ex matrimonio obvenientia, *l. 1.* Leo ex ſponſalibus, *l. 5. in fin.* Juſtinianus omnia adventitia. *l. 6. C. de bonis, quæ liber.* 60 *d. l. 6.* 61 Et ſic utrique parti conſulit, ut in ſimili fecit *§. fin. J. de donat. in fin. & in 9. 2.* [illegible] Anſ. 62 Peculium id profectitium. 63 Peculium id adventitium.

ex alia causa sibi filiusfamilias adquisivit; hujus usumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei suis laboribus vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perveniens, luctuosum ei procedat. §. 2. Hoc quoque a nobis dispositum est & in ea specie, ubi parens emancipando (liberos suos) ex rebus, quæ [1] adquisitionem effugiebant, sibi tertiam partem retinere (si voluerat) licentiam ex anterioribus [2] constitutionibus habebat, quasi [3] pro [4] pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte [tertia] defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod sui juris effectus esset, hoc per rerum diminutionem decresceret. Ideoque statuimus [5], ut parens pro tertia parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum, sed ususfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia dimidia potiturus. §. 3. Item [6] vobis adquiritur [7], quod servi vestri ex traditione nanciscuntur: sive quid stipulentur, sive ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia causa [8] adquirant. Hoc enim vobis ignorantibus & invitis [9] obvenit. Ipse enim servus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere [10] potest. Sed si heres institutus sit, non alias nisi [11] vestro jussu hereditatem adire potest. Et si vobis jubentibus adierit: vobis hereditas adquiritur, perinde ac si vos ipsi heredes instituti essetis. Et convenienter scilicet vobis legatum per eos adquiritur. † Non [12] solum autem proprietas per eos quos in potestate habetis, vobis adquiritur, sed etiam possessio. Cujuscunque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Unde etiam per eos usucapio, vel longi temporis possessio vobis accidit. §. 4. De [13] iis autem servis in quibus tantummodo usumfructum habetis, ita placuit, ut quicquid ex re vestra, vel ex operis suis adquirant [14], id vobis adjiciatur: quod vero extra eas causas consequuti sunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque si is servus heres institutus sit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit: non usufructuario, sed [15] domino proprietatis adquiritur. † Idem [16] placet & de eo qui a vobis bona fide possidetur, sive is liber sit, sive alienus servus. Quod enim placuit de usufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas adquiritur: id vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum, si servus est. † Sed [17] bonæ fidei possessor cum usuceperit servum (quia eo modo dominus fit) ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest. Fructuarius vero usucapere [18] non potest: primum quia non possidet, sed habet jus utendi fruendi: deinde, quia scit servum alienum esse. Non solum [19] autem proprietas per eos servos, in quibus usumfructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quæ bona fide vobis servit, vobis adquiritur: sed etiam [20] possessio. Loquimur autem in utriusque persona secundum distinctionem, quam proxime exposuimus: id est, si quam possessionem ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint. §. 5. Ex his itaque apparet, per [21] liberos homines, quos neque vestro juri subjectos habetis, neque bona fide possidetis: item per alienos servos, in quibus neque usumfructum habetis, neque [22] possessionem justam: nulla ex causa vobis adquiri posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personam [23] nihil adquiri posse: excepto eo, quod per liberam personam, veluti [24] per procuratorem, placet, non solum scientibus, sed & [25] ignorantibus vobis adquiri possessionem, secundum divi Severi [26] constitutionem: & per [27] hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuerit, qui tradidit: vel usucapionem, aut longi temporis præscriptionem, si dominus non sit. §. 6. Hactenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodum singulæ res vobis adquirantur: nam legatorum jus, quo & ipso singulæ res vobis adquiruntur: item fideicommissorum, ubi singulæ res vobis relinquuntur: opportunius inferiore loco [28] referemus. † Videamus itaque nunc, quibus modis per universitatem res vobis adquirantur. Si cui ergo heredes facti sitis, sive cujus bonorum possessionem petieritis, vel si quem adrogaveritis, vel si cujus bona libertatum conservandarum causa vobis addicta fuerint; ejus res omnes ad vos transeunt. Ac prius de hereditatibus dispiciamus, quarum duplex conditio est: nam vel ex testamento, vel ab intestato ad vos pertinent. Et prius est ut de his dispiciamus, quæ ex testamento vobis obveniunt, qua in re necessarium est initium de ordinandis testamentis exponere.

TIT. X.

DE [29] TESTAMENTIS ORDINANDIS [30].

Testamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis sit [31].

§. 1. Sed ut nihil antiquitatis [32] penitus ignoretur, sciendum est, olim quidem duo [33] genera testamentorum in usu fuisse: quorum altero in pace & otio utebantur, quod calatis [34] comitiis appellabant; altero, cum in prælium exituri essent, quod procinctum dicebatur [35]. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs [36] & libram: scilicet quod per emancipationem [37], id est [38], imaginariam [39] quandam venditionem agebatur, quinque testibus & libripende [40] civibus Romanis puberibus præsentibus, & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt: quod vero per æs & libram fiebat, licet diutius permanserit, attamen partim [41] & hoc in usu esse desiit. §. 2. Sed prædicta quidem nomina testamentorum ad jus civile referebantur: postea vero ex edicto prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Jure enim honorario nulla emancipatio desiderabatur: sed septem testium [42] signa sufficiebant, cum jure civili signa testium non essent necessaria. §. 3. Sed cum paulatim tam ex usu hominum, quam ex constitutionum emendationibus cœpit in unam consonantiam jus civile & prætorium jungi, constitutum est [43], ut uno eodemque tempore, (quod jus civile quodammodo exigebat) septem testibus [44] adhibitis, & subscriptione testium (quod ex constitutionibus inventum est, & ex edicto prætoris) signacula testamentis imponerentur: Ita, ut hoc jus tripertitum esse videatur: & testes [45] quidem & eorum præsentia, uno [46] contextu testamenti celebrandi [47] gratia, a jure civili descendant: subscriptiones [48] autem testatoris & testium, ex sacrarum constitutionum observatione adhibeantur: signacula autem, & testium numerus ex edicto prætoris. §. 4. Sed his omnibus a nostra constitutione [49] propter testamentorum sinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum est, ut per manus testatoris vel testium [50] nomen heredis exprimatur, & omnia secundum illius constitutionis tenorem procedant. §. 5. Possunt autem omnes testes & uno annulo [51] signare testamentum: quid enim si septem annuli una sculptura fuerint, secundum quod Papiniano visum est? Sed & alieno [52] quoque annulo licet signare [testamentum [53]]. §. 6. Testes autem adhiberi possunt ii, cum quibus testamenti factio [54] est. Sed neque mulier [55], neque impubes, neque servus [56], neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is cui bonis interdictum est, neque ii, quos leges jubent improbos intestabilesque esse, possunt in numerum testium adhiberi [57].

§. 7. Sed cum aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea autem servus apparuit, tam divus Hadrianus Catoni [58], quam postea divi Severus & Antoninus [59] rescripserunt, subvenire se ex sua liberalite [60] testamento: ut sic habeatur [firmum], ac si ut oportebat factum esset: cum eo tempore [61] quo testamentum signaretur, omnium consensu [62] hic testis liberi loco fuerit: neque quisquam esset qui status ei quæstionem moveret. §. 8. Pater, necnon is qui in potestate ejus est, item duo fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, utique testes in uno testamento fieri possunt [63]: quia nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio [64] adhiberi. §. 9. In testibus autem non debet esse is, qui in potestate testatoris est. † Sed si filiusfamilias de castrensi peculio post missionem faciat testamentum: nec pater ejus recte adhibetur testis, nec is, qui in potestate ejusdem patris est: reprobatum est enim in ea re [65] domesticum testimonium.

§. 10. Sed neque heres scriptus [66], neque is, qui in potestate ejus est, neque pater ejus, qui eum habet in potestate, neque fratres qui in ejusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt; quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie [67] inter testatorem & heredem agi. † Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat: & veteres quidem familiæ emptorem, & eos qui per potestatem ei conjuncti fuerant, a testamentariis testimoniis repellebant; heredi [autem], & iis qui per potestatem ei conjuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis præstare, licet ii, qui id permittebant, hoc jure minime abuti eos debere suadebant; tamen nos eandem observationem corrigentes, & quod ab illis suasum est,

1 Ut bona materna & lucra nuptialia. 2 Id est, lege Constantiniana. *l. 6. §. 3. C. de bonis, quæ liberis.* 3 Nec enim æstimari potest emancipatio: unde hic quasi pretium, non autem simpliciter pretium dicitur. *l. 6. §. 3. C. de bonis, quæ lib.* 4 Vel præmio, *l. 3. C. de bon. mater.* 5 *d. l. 6. §. 3.* 6 *l. 10. §. 1. ff. de adq. rer. dom.* 7 Jure civili. Nam hoc titulo agitur de causis adquirendi jure civili. *l. 6. §. 2. in fin. ff. de usufr.* 8 *l. 86. §. 2. ff. de leg. 1. & l. 32. D. de adq. rer. dom.* 9 *d. l. 32. in pr.* & vetantibus, *l. 62. ff. de verb. obl.* 10 *l. 79. ff. de adq. hered.* ne quidem peculium, cum illud pendeat ex nutu domini. 11 *l. 6. ff. de adq. her.* 12 *l. 10. §. 2. ff. de adq. rer. dom.* 13 *l. 10. §. 3. l. 19. ff. de adq. rer. dominio. & 2.* Caius 1. *§. ult. vers. Hi vero servi.* 14 *l. 21. ff. de usufr. & l. 49. D. de adq. vel amitt. poss. eff.* 15 *l. 10. §. 3. in fin. ff. de adqu. rer. dom.* 16 *l. 10. §. 4. l. 19. D. de adq. rer. dom.* 17 *d. l. 10. in fin. D. de adq. rer. dom.* 18 *d. l. 10. in fin. l. 8. C. de usufr.* 19 *d. l. 10. §. 2.* 20 *l. 1. C. eod. l. 10. §. 2. D. de adq. rer. dom.* 21 Paul. 5. *sent. 2. §. 2.* 22 Imo potest *l. 14. in fin. D. de furtis.* 23 V. *l. 11. §. pen. D. de pign. act.* 24 Paulus *d. §. 2.* Per procuratorem nobis adquiri possessionem, utilitatis causa receptum est. 25 *l. 47. D. de usuc.* 26 *l. 1. C. de adq. & retin. poss.* 27 Dominium seu usucapiendi conditio per possessionem adquiritur. *l. 1. l. per procuratorem. 8. C. de adq. & retin. poss. l. 1. C. per quas personas.* 28 *tit. 20. 21. 22. 23. 24. J.*

29 V. *Valerium.* 30 & eorum solennitate 28. *D. 1. Lib. 6. C. 23.* 31 Et sic allusione quadam, 6. *Gell.* 12. quam Grammatici παρονομασίαν Rhetores πάρισον appellant, in quo sola nominum conformitas spectatur, quæ non ad vocis originem, sed ad soni similitudinem refertur, Quintiliano teste *l. 9. c. 3.* Hoc autem melior est allusio, quo propius veritatem rei notat. Nam in testamentis mens potissimum spectatur & dominatur. Proinde Valla frustra ridet Jurisconsultum: quasi mens nihilo plus operetur in testamento, quam in calceamento, vestimento, & similibus. Porro testamenti definitio est *in l. 1. D. eod.* 32 De qua v. Theophilum *hic*, ad quem dixi. 33 Imo tria. *inf. hoc §. vers. accessit.* Ulp. 20. §. 1. Fuit & quartum genus, prætorium; sed & quintum, civili jure. *Goth.* Vide Vacon. 1. *Declar.* 16. *per tot.* Aul. Gell. *lib.* 15. *cap.* 27. & Arnold. Vinn. hic. *S. L.* 34 Id est, in concione populi per cornicinem convocati, 15. *Gell.* 27. 35 Et in procinctu Gell. *d. loco.* Ulp. *tit.* 20. *dixi ad* Theoph. *hic & l. 43. D. de militari test. & ad* Festum *in procinctam classem.* 36 Quod & *raudus* dicebatur, quo emptor libram feriebat. *de quo scripsi ad leges XII. tab. lib. 2. tit. 13. §. 3.* 37 Vel mancipationem: quæ species erat alienationis, dixi ad *l. 77. D. de reg. jur.* Ulp. 19. §. 3. *& l. ult. C. de adopt.* 38 *v. l. ult. C. de adopt. l. 36. 38. D. de contr. empt. §. 6. Instit. quib. mod. jus patr. potestatis:* Ulp. 19. §. 3. 39 *De qua scripsi ad l. 6. C. de emancip. &* Ulp. 19. §. 3. 40 *Libripens* erat is qui stateram tenebat. Idem antestatus dicebatur. 1. Cajus 6. §. 4. Porro libræ adhibendæ solennitas ex eo profecta, quod veteres infectum argentum solebant appendere, non numerare. Nam P. Romanus argento signato non usus est ante Pyrrhum regem devictum, *v. Plin. 3.* Inde libralis (unde libella) & dupondius appellatur assis. Inde quoque impensæ & expensæ, dependere in rationibus, libripendia & libripendes. Eadem pendendi consuetudine utebantur in rerum mancipi venditionibus: cujus rei vestigia ad sua usque tempora mansisse in æde Saturni, refert Varro 4. *de lingua sub fin.* in qua trutina propter pensationem posita extabat. 41 Manent enim testes ficta emptione sublata. *Vigl.* 42 De quibus *l. 12. C. eod.* 43 Formam scripti Testamenti observa. 44 Jure Canonico, coram parocho & duobus testibus. *cap. 10. Extr. de Testam.* Quod mores ubique fere ad Notarium sive actuarium publicum & duos testes masculos, majores & fide dignos, extendunt. vide Grœneweg. *hic.* S. L. 45 *l. 14. D. de reb. dub.* iique septem, *ut hic:* pauciores *ex Novell. 41. Leonis. & c. 10. & 11. extr. eod.* 46 *l. 21. in fin. D. eod.* 47 Ad hoc rogati *d. l. 21. §. pen.* 48 *v. Nov. Leon. 42.* 49 *l. 29. in pr. C. eod.* 50 Hodie cujuslibet. *Nov. 119. c. 9.* 51 Non alio signo. Ulp. *in l. 22. §. signum. ff. eod.* a quo dissentit Accurs. Bart. Fab. & alii. 52 Alienus est etiam qui ab ipso testatore testi datur *l. 22. §. 2. ff. eod.* 53 Modo subscriptione alienum constet. Spec. *§. videndum. tit. de probat.* 54 Active, vel passive *Th.* 55 *l. 20. §. 6. & seq. ff. eod.* 56 Et peregrinus: arcentur enim a solennibus. aliud ergo erit in Testamento non solenni, militari, ad pias causas, inter liberos, *Novell.* 107. donatione causa mortis, & Codicillis. *Vigl.* 57 *l. 26. ff. eod.* dixi *ad leges XII. tab. tit. de test.* 58 *l. 1. C. eod.* 59 Quorum rescriptum non exstat. 60 De jure itaque testamentum est injustum, *l. 1. C. de Testam.* sed benignitate Imperatorum confirmatum, nec ex hoc §. recte colligitur communem errorem jus facere. De quo vide Morla, Emp. Jur. *p. v. tit. 2. quæst. 26.* Zichard. *ad l. 1. C. de Test. num. 5. 6.* Non enim error, sed imperium potestasque Cæsarum hoc jus peperit, quum alioqui testamentum injustum esset. *Ans.* 61 *l. 22. §. 1. ff. & d. l. 1. C. eod.* eo exemplo dici potest, morte testis tabulas testamenti non decidere. *v. l. 4. C. quemadm. testamenta aper.* 62 Huc quidam referunt casum testis impuberis, qui testamenti faciendi tempore pubes habebatur, postea impubes fuisse compertus est; quasi communis error & testamentorum favor etiam, hoc vitium suppleat: eoque adducunt text. *l. Barbarius Philippus. ff. de officio prætor.* Quod, quum hodie testamentorum solennitas ad ordinariam facti (duorum sc. testium) probationem sit redacta, cui, ut de eo constet, nihil amplius demi potest, & impuberem ipsius naturæ & judicii defectus a dicendo testimonio repellat, ad exemplum trahi minime potest. *S. L.* 63 *l. 22. in pr. ff. eod.* 64 Secus in suo, *l. 10. ff. de testib.* 65 Et aliis. *l. 2. C. de testib.* 66 *l. 20. in pr. ff. eod.* 67 Et olim. *l. 20. in pr. ff. eod.* Ulp. 20. §. 3. sed innuit hodie abolitum testamentum per æs & libram: in quo, quia negotium peragebatur inter testatorem & emptorem, heres testis esse poterat. Ulp. *tit.* 20.

in

in legis neceſſitatem transferentes, ad imitationem priſtini familiæ emptoris, merito nec heredi (qui imaginem vetuſtiſſimi familiæ emptoris obtinet), neque aliis perſonis, quæ ei (ut dictum eſt) conjunctæ ſunt, licentiam concedimus, ſibi quodammodo teſtimonia præſtare. Ideoque nec ejusmodi veteres conſtitutiones noſtro Codici inſeri permiſimus. §. 11. Legatariis autem & fideicommiſſariis, quia non juris [1] ſucceſſores ſunt, & aliis perſonis eis conjunctis teſtimonium non denegamus [2]: imo in quadam noſtra conſtitutione [3] & hoc ſpecialiter eis conceſſimus [4]. Et multo magis iis, qui in eorum poteſtate ſunt, vel qui eos habent in poteſtate, hujusmodi licentiam damus. §. 12. Nihil autem intereſt, teſtamentum in tabulis [5], an in chartis, membranisve, vel in alia materia fiat. §. 13. Sed [6] & unum teſtamentum pluribus codicibus [7] conficere quis poteſt, ſecundum obtinentem tamen obſervationem omnibus factis: quod interdum etiam neceſſarium eſt, veluti ſi quis navigaturus & ſecum ferre, & [domi] relinquere judiciorum ſuorum conteſtationem velit, vel propter alias innumerabiles cauſas, quæ humanis neceſſitatibus imminent. §. 14. Sed hæc quidem de teſtamentis, quæ ſcriptis conficiuntur [ſufficiunt]: ſi quis autem ſine [8] ſcriptis voluerit ordinare jure civili teſtamentum, ſeptem teſtibus adhibitis, & ſua voluntate coram eis nuncupata, ſciat hoc perfectiſſimum teſtamentum jure civili, firmumque conſtitutum.

TIT. XI.
DE [9] MILITARI TESTAMENTO.

Supra dicta diligens obſervatio in ordinandis teſtamentis, militibus propter nimiam imperitiam [10] eorum, conſtitutionibus [principalibus [11]] remiſſa eſt. Nam quamvis ii neque legitimum numerum teſtium adhibuerint, neque aliam teſtamentorum ſolennitatem obſervaverint; recte [12] nihilominus teſtantur, videlicet cum in expeditionibus occupati ſunt: quod merito noſtra [13] conſtitutio introduxit. Quoquo [14] enim modo voluntas ejus ſuprema inveniatur, ſive ſcripta ſive ſine ſcriptura; valet teſtamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum neceſſitatem in aliis locis vel ſuis ædibus [15] degunt, minime ad vendicandum tale privilegium adjuvantur: ſed teſtari quidem, etſi filii familiarum ſint, propter militiam conceduntur: jure tamen communi eadem obſervatione & in eorum teſtamentis adhibenda, quam in teſtamentis paganorum proxime expoſuimus. §. 1. Plane de teſtamentis militum divus Trajanus Catilio [16] Severo ita reſcripſit: Id privilegium quod militantibus datum eſt, ut quoquo modo facta ab his teſtamenta rata ſint, ſic intelligi debet, ut utique prius conſtare debeat, teſtamentum factum eſſe; quod & ſine ſcriptura, & a non militantibus quoque fieri poteſt. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, convocatis ad hoc [17] hominibus, ut voluntatem ſuam teſtaretur, ita loquutus eſt, ut declararet, quem vellet ſibi heredem eſſe, & cui libertatem tribueret; poteſt videri ſine ſcripto hoc modo eſſe teſtatus, & voluntas ejus rata habenda eſt. Cæterum ſi (ut plerumque ſermonibus fieri ſolet) dixit alicui, ego te heredem facio, aut bona mea tibi relinquo; non oportet hoc pro teſtamento obſervari. Nec [18] ullorum magis intereſt, quam ipſorum, quibus id privilegium datum eſt, ejusmodi exemplum non admitti. Alioqui non difficulter poſt mortem alicujus militis teſtes exiſterent, qui affirmarent ſe audiſſe dicentem aliquem, relinquere ſe bona cui viſum ſit, & per hoc vera judicia ſubverterentur. §. 2. Quinimo & mutus & ſurdus [19] miles teſtamentum facere poteſt [20]. §. 3. Sed hactenus hoc illis a principalibus conſtitutionibus conceditur, quatenus militant, & in caſtris degunt. Poſt miſſionem vero veterani, vel extra caſtra, [alii] ſi faciant adhuc militantes teſtamentum; communi omnium civium Romanorum jure id facere debent. Et quod in caſtris fecerint teſtamentum non communi jure, ſed quomodo voluerint, poſt miſſionem intra annum tantum valebit. Quid ergo ſi intra annum quis deceſſerit: conditio autem heredi adſcripta, poſt annum extiterit? an quaſi militis teſtamentum valeat? Et placet valere, quaſi militis. §. 4. Sed & ſi quis ante [21] militiam non jure fecit teſtamentum, & miles factus & in expeditione degens reſignavit illud, & quædam adjecit, ſive detraxit; vel alias manifeſta eſt militis voluntas hoc valere volentis: dicendum eſt valere hoc teſtamentum, quaſi ex nova militis voluntate. §. 5. Denique & ſi in [22] adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus eſt, teſtamentum ejus quaſi ex nova militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri. §. 6. Sciendum tamen eſt, quod cum ad exemplum caſtrenſis peculii, tam anteriores [23] leges, quam principales conſtitutiones [24] quibusdam [25] quaſi caſtrenſia dederant peculia, & horum quibusdam permiſſum fuerat, etiam in poteſtate degentibus teſtari: noſtra [id] conſtitutio [26] latius extendens, permiſerit omnibus in hujusmodi peculiis teſtari quidem, ſed jure communi [27]. Cujus conſtitutionis tenore perſpecto licentia eſt, nihil eorum, quæ ad præfatum jus pertinent, ignorare.

TIT. XII.
QUIBUS [28] NON EST PERMISSUM FACERE TESTAMENTUM.

Non tamen omnibus licet facere teſtamentum. Statim enim ii, qui [29] alieno juri ſubjecti ſunt, teſtamenti faciendi jus non habent: adeo quidem, ut quamvis parentes eis permiſerint, nihilo magis jure teſtari poſſint [30]: exceptis iis, quos antea enumeravimus, & præcipue militibus, qui in poteſtate parentum ſunt; quibus de eo quod in caſtris adquiſierunt, permiſſum eſt ex conſtitutionibus [31] principum teſtamentum facere. Quod quidem jus ab initio tantum militantibus datum eſt, tam ex auctoritate D. Auguſti, quam Nervæ, nec non optimi Imperatoris Trajani: poſtea vero ſubſcriptione D. Hadriani, etiam dimiſſis a militia, id eſt, veteranis conceſſum eſt. Itaque ſiquidem fecerint de caſtrenſi peculio teſtamentum, pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerunt: ſi vero inteſtati deceſſerint, nullis liberis vel fratribus ſuperſtitibus, ad parentes eorum jure communi [32] pertinebit. Ex hoc intelligere poſſumus: quod in caſtris adquiſierit miles, qui in poteſtate patris eſt, neque ipſum patrem adimere poſſe, neque patris creditores id vendere [33], vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune [34] eſſe: ſed ſcilicet proprium ejus eſſe, quod id in caſtris adquiſierit, quanquam jure civili omnium, qui in poteſtate parentum ſunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac ſervorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex ſacris conſtitutionibus & præcipue noſtris propter diverſas cauſas non adquiruntur. Præter hos igitur, qui caſtrenſe peculium vel quaſi caſtrenſe habent, ſi quis alius filiusfamilias teſtamentum fecerit, inutile eſt, licet ſuæ poteſtatis [35] factus deceſſerit. §. 1. Præterea [36] teſtamentum facere non poſſunt [37] impuberes [38]: quia nullum eorum animi judicium eſt. † Item furioſi [39]: quia mente carent. Nec ad rem pertinet, ſi impubes, poſtea pubes: aut furioſus, poſtea compos mentis factus fuerit, & deceſſerit. Furioſi autem, ſi per id tempus fecerint teſtamentum, quo furor eorum intermiſſus [40] eſt, jure teſtati eſſe videntur [41]: certe eo, quod ante furorem fecerint, teſtamento valente: Nam neque teſtamentum recte factum, neque ullum aliud negotium recte geſtum, poſtea furor interveniens perimit. §. 2. Item prodigus [42], cui bonorum ſuorum adminiſtratio interdicta [43] eſt, teſtamentum facere non poteſt [44]: ſed id, quod ante fecerit, quam interdictio bonorum ſuorum ei fiat, ratum eſt. §. 3. Item ſurdus [45] & mutus non ſemper teſtamentum facere poſſunt. Utique autem de eo ſurdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit: nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil poteſt, non qui tarde loquitur. ſæpe enim etiam literati & eruditi homines variis caſibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Unde noſtra [46] conſtitutio etiam his ſubvenit, ut certis caſibus & modis ſecundum normam ejus poſſint teſtari, aliaque facere, quæ eis permiſſa ſunt. Sed ſi quis poſt teſtamentum factum, adverſa valetudine, aut quolibet alio caſu mutus aut ſurdus eſſe cœperit; ratum nihilo minus manet ejus teſtamentum. §. 4. Cæcus autem non [47] poteſt [48] facere teſtamentum, niſi per obſervationem quam lex [49] D. Juſtini patris noſtri introduxit. §. 5. Ejus, qui apud hoſtes eſt [50], teſtamentum, quod ibi fecit, non [51] valet, quamvis redierit: ſed quod dum in civitate fuerat, fecit: ſive redierit, valet jure poſtliminii: ſive illic deceſſerit, valet ex lege Cornelia.

TIT. XIII.
DE EXHEREDATIONE [52] LIBERORUM.

Non tamen ut omnino valeat teſtamentum, ſufficit hæc obſervatio, quam ſupra expoſuimus: ſed qui filium in poteſtate habet, curare debet, ut eum heredem inſtituat [53], vel exheredem eum nominatim faciat [54]: alioqui ſi eum ſilentio præterierit, inutiliter teſtabitur [55]: adeo quidem, ut ſi vivo patre filius mortuus ſit, nemo heres ex eo teſtamento exiſtere poſſit: quia ſc. ab [56] initio non conſtiterit teſtamentum. † Sed non ita de filiabus & aliis per virilem ſexum deſcendentibus liberis utriusque ſexus antiquitati fuerat obſervatum: ſed ſi non fuerant ſcripti heredes ſcriptæve, vel exheredati exheredatæve: teſtamentum quidem non infirmabatur, jus tamen adcreſcendi eis ad certam portionem præſtabatur: ſed nec nominatim eas perſonas exheredare parentibus neceſſe erat, ſed licebat inter cæteros hoc facere.

§. 1. Nominatim autem quis exheredari videtur, ſive ita exheredetur, *Titius filius meus exheres eſto*: ſive ita, *filius meus exheres eſto*; non adje-

1 Univerſi, ſed particularis tantum. Non ſunt etiam principaliter ſucceſſores, ſed ex conſequentia & per alium tantum, id eſt, per heredem. Mercede quoque nonnulla legatarii fuerunt provocandi, ne alioquin paſſim tabulæ teſtibus deſtituerentur. Vigl. *in l. 14. ff. de reb. dub.* 2 Loquitur de teſtamento ſcripto. §. 5. 10. & 14. *h. t.* Anſ. Etiam in Nuncupativo. *Vigl.* Moribus tamen indiſtincte eorundem teſtimonia reprobari recte notat *Grœneweg.* hic. S. L. 3 Quæ fuit in priori Codice. 4 Confirmata *l. 20. in pr. ff. eod. l. 22. C. eod.* forte ob interpretum calumnias idem ſæpius inculcari oportuit. *Vigl.* 5 *v. l. 15. in fin. C. eod.* an & notis? v. *Nov.* 107. *c.* 1. 6 *l. 24. ff. eod.* 7 *l. 47. ff. de leg.* 2. 8 Per nuncupationem: de quo v. *l. 21. §. per nuncupationem. C. de teſtam.*

9 *Lib. 29. D. 1. Lib. 6. C. 21.* 10 Tacit. *in Agricola.* 11 Julii, Titi, Domitiani, Nervæ, Trajani, *l. 1. ff. eod.* 12 Rite *Cujac.* 13 *l. pen. C. eod.* 14 *v. l. 1. in pr. ff. eod.* 15 Sedibus vel ſedetis. *v. l. 18. C. de Epiſc. aud.* 16 *l. 24. ff. eod.* 17 Duobus ſaltem. *l. 12. ff. de teſtib.* [illegible] *l. 1. §. 2. ff. eod.* An hoc neceſſitatis eſt? negat contra communem Viglius, niſi conſtet militem convocatis hominibus teſtari voluiſſe, *ut hic*: alioquin ſufficere, ſi teſtetur vel uno teſte præſente. Th. *hic in pr.* 18 *l. 24. in fin. ff. eod.* 19 Simul: non autem natura, ut Accurſ. putat (ob id enim dimittebatur, *l. 4. ff. eod.* ut ſacramenti præſtandi, imperii, claſſici audiendi, atque petendæ factionis teſtamenti a principe incapax:) ſed ex accidenti, & quidem ſcribendi ignarus. 20 Nutu vel ſignis miles teſtari ex hac conſtitutione poteſt: reliqui non milites hoc beneficium ſpecialiter a Principe tenentur petere. *l. 7. D. qui teſt.* 21 *l. 9. in fin. l. 25. D. eod.* 22 *v. l. 22. D. eod.* 23 *v. l. 1. §. 6. D. ad SC. Treb.* 24 *v. l. 7. C. de adſeſſ.* 25 De quib. v. *l. ult. C. de inoffic. teſtam.* 26 *d. l. ult. C. de inoffic. teſtam.* 27 Intelligit eos qui non ſunt in expeditione ſed in hybernis vel aliis locis. §. 1. 2. 3. 4. *&c.* [illegible] ſi enim ſunt in expeditionibus, poſſunt teſtari quomodo velint. *l. 1. in fin. ff. h. t.* Anſ.

28 *Lib.* 28. *D. 1. Lib. 6. C. 22.* 29 *l. 6. l. 16. D. eod. l. 3. §. 1. C. eod.* 30 Cur magis donare poſſunt? *l. 25. §. 1. D. de mortis cauſa donat.* An quod teſtamentum magis ſolenne, ac publici juris eſt, & ideo ex alieno arbitrio pendere non debet? An quod filiifamilias nullam hereditatem nullamve familiam habeant, quam transferant? aut potius quod hereditatem pacto transferri ſit incivile, donare patris juſſu non æque?

31 Filiusfamilias jure civili nulla de re teſtari poteſt, ſed conſtitutionibus. 32 Olim quaſi peculium, *l. 2. ff. de caſtrenſ.* hodie jure ſucceſſionis, *Nov.* 118. *c.* 2. 33 *C. ne filius pro patre.* 34 *v. l. 1. §. nec caſtrenſe. ff. de collat. bon.* 35 Si tamen ſuæ poteſtatis factus, illud teſtamentum, quod de aliis rebus quam de caſtrenſibus vel quaſi, fecit, approbaverit, valebit. §. 4. *ſ. de militari teſtam. l. 20. §. 1. ff. h. t.* Anſ. 36 Teſtamentum facere impuberes ſeu pupilli non poſſunt, *ut hic. & l. 5. ff. eod.* quod olim remiſſum pupillis Tribunis militum, *l. ult. C. de teſtam. milit.* & pupillis cœlibatum profitentibus, *teſte Sozomeno & Niceph.* 37 *v. l. 5. ff. eod.* 38 Impuberes autem hic eſſe deſinunt maſculi poſt completum 14, fœminæ poſt 12 annum completum. *l. 5. ff. eod.* ubi dixi. 39 *v. l. 16. §. 1. ff. eod.* 2. Cajus 2. §. 4. Paul. 3. *ſent.* 4. §. 5. Goth. Quia hic tempus teſtamenti facti, non mortis teſtatoris, inſpicitur. *l. 18. ff. de teſtam.* contra quam in §. 4. *Inſtit. de hered. qual. & differ.* Anſ. 40 *v.* quæ ſcripſi *ad l. 1. §. 10. ff. ſi quadruper.* 41 In teſtamento Tuditani inſani Centumviri, magis quid ſcriptum eſſet, quam quis ſcripſiſſet, ſpectarunt. 7. *Valer.* 8. 42 *v. l. 18. ff. eod.* 43 Interdictionis formam v. *apud* Paul. 3. *ſent.* 4. §. 6. 44 Hoc jus quodammodo mutatum eſt conſtitutione *Leon.* 39. 45 *l. 6. §. 1. l. 7. ff. eod.* 46 *l. 10. C. eod.* 47 Ut olim. 3. Paul. 4. §. 4. v. *quæ not. ad Nov. Leon.* 69. 48 Poteſt autem: quia accire poteſt adhibitos teſtes, & audire ſibi teſtimonium perhibentes. Paul. *illo loco.* 49 *l. 8. C. eod.* 50 Obſidis, vel captivi, non legati. *l. 8 l. 11. l. 13. §. 1. ff. eod.* Paul. 3. *ſent.* 4. §. 8. 51 Valet ex *Novell. Leon.* 40.

52 *Lib. 28. D. 2. Lib. 6. C. 28. 29. Et ejus cauſis. Nov. 115. cap.* 3. 2. Caj 3. 53 Quamvis ex minima parte. *Cont.* 54 Ea exheredatio differt ab abdicatione. *l. 6. C. de patr. poteſt.* 55 Etiam quoad legata & fideicommiſſa, & reliqua omnia. *l. 1. ff. de injuſt. rupt. l. 7. l. 30. ff. de lib. & poſthum. l. 30. §. 1. ff. de inoff. teſt. l. ult. in fin. C. de lib. præter.* Sed matris præteritio pro exheredatione eſt, quæ non niſi per inofficioſi querelam reſcinditur, manentibus legatis, & reliquis præter inſtitutionem articulis. *§. ult. Inſt. h. t. l. 1. ff. de legat. præſtand. contra tab. bon. poſſ. petita. Nov.* 115. *cap.* 3. S. L. Atqui ſuus præteritus petens bonorum poſſeſſionem contra tabulas, illud reſcindit? Non reſcindit: vel ideo, quod qui non petit, tacite parentis teſtamentum probat: & de parente modeſtius ſentit, quam ſi ejus teſtamentum nullum affirmaret. *Bart. Vigl.* Goth. 56 *v. l. 29. & 201. ff. de reg. juris.*

cto pro-

cto proprio nomine, scilicet, si alius filius non exstet [1]. † Posthumi quoque liberi, vel heredes institui debent, vel [2] exheredari [3]. Et in eo par omnium conditio est, quod & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberis, sive fœminini sexus sive masculini, præterito, valet quidem testamentum, sed postea adgnatione [4] posthumi sive posthumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideoque si mulier, ex qua posthumus aut posthuma sperabatur, arbortum fecerit: nihil impedimento est scriptis heredibus ad hereditatem adeundam. Sed fœminini quidem sexus personæ, vel nominatim, vel inter [5] cæteros exheredari solebant: dum tamen, si inter cæteros exheredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ esse per oblivionem. Masculos vero posthumos, id est, filios & deinceps, placuit non aliter recte exheredari, nisi nominatim exheredarentur: hoc scil. modo, *quicunque mihi filius genitus fuerit, exheres esto.* §. 2. Posthumorum [6] autem loco sunt & hi, qui in sui heredis locum succedendo, quasi agnascendo fiunt parentibus sui heredes: ut ecce, si quis filium, & ex eo nepotem neptemve in potestate habeat, quia filius gradu præcedit, is solus jura sui heredis habet, quamvis nepos quoque & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius ejus vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate ejus: incipit nepos neptisve in ejus locum succedere: & eo modo jura suorum heredum quasi adgnatione nanciscitur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus testamentum: sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel nominatim exheredare debet testator, ne non jure faciat testamentum: ita & nepotem neptemve ex filio necesse est ei vel heredem instituere, vel exheredare: ne forte eo vivo, filio mortuo succedendo in locum ejus nepos neptisve quasi adgnatione rumpat testamentum. Idque lege Julia Velleja [7] provisum est, in qua similis exheredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur. §. 3. Emancipatos liberos jure civili neque heredes instituere, neque exheredare necesse est: quia non sunt sui heredes. Sed Prætor omnes, tam fœminini sexus, quam masculini, si heredes non instituantur, exheredari jubet: virilis sexus nominatim, fœminini [8] vero inter cæteros: quia si neque heredes instituti fuerint, neque ita (ut diximus) exheredati, permittit eis Prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem. §. 4. Adoptivi liberi, quamdiu sunt in potestate patris adoptivi, ejusdem juris habentur, cujus sunt justis nuptiis quæsiti [9]: itaque heredes instituendi, vel exheredandi sunt, secundum ea, quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati vero a patre adoptivo, neque jure civili, neque [eo] jure quod ad edictum Prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverso (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem sunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur: ut eos neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit: cum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre, tunc incipiant in ea causa esse; in qua futuri essent, si a naturali patre emancipati fuissent. §. 5. Sed hæc quidem vetustas introducebat. Nostra [10] vero constitutio inter masculos & fœminas in hoc jure nihil interesse existimans: quia utraque persona in hominum procreatione simili naturæ officio fungitur, & lege antiqua [XII. tabularum] omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur, quod & Prætores postea secuti esse videntur: ideo simplex ac simile jus, & in filiis, & in filiabus & in cæteris descendentibus per virilem sexum personis, non solum jam natis, sed etiam posthumis introduxit: ut omnes sive sui, sive emancipati [11] sint, vel heredes instituantur, vel nominatim exheredentur: & eundem habeant effectum circa testamenta parentum suorum infirmanda, & hereditatem auferendam, quem filii sui vel emancipati habent, sive jam nati sint, sive adhuc in utero constituti, postea nati sint. Circa adoptivos autem [filios] certam induximus divisionem, quæ in nostra constitutione [12] quam super adoptivis tulimus, continetur. §. 6. Sed si in expeditione occupatus miles testamentum faciat, & liberos suos jam natos, vel posthumos, nominatim non exheredaverit, sed [silentio] præterierit, non ignorans, an habeat liberos: silentium ejus pro exheredatione nominatim facta valere, constitutionibus [13] Principum cautum est. §. 7. Mater, vel avus maternus, necesse non habent liberos suos aut heredes instituere, aut exheredare [14]: sed possunt eos silentio omittere [15]. nam silentium matris, aut avi materni, & cæterorum per matrem ascendentium, tantum facit, quantum exheredatio patris. Neque enim matri filium filiamve, neque avo materno nepotem neptemve ex filia, si eum eamve heredem non instituat, exheredare necesse est: sive de jure civili quæramus, sive de edicto Prætoris, quo [Prætor] præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem promittit: sed aliud eis adminiculum [16] servatur: quod paulo post vobis manifestum fiet.

TIT. XIV.

DE HEREDIBUS [17] INSTITUENDIS [18].

Heredes instituere permissum est tam liberos homines, quam servos [19]: & tam proprios, quam alienos. Proprios autem olim quidem secundum plurium sententias non aliter, quam cum libertate recte instituere licebat: hodie vero etiam sine libertate, ex nostra [20] constitutione heredes eos instituere permissum est. Quod non per innovationem induximus, sed quoniam æquius erat, & Attilicino placuisse Paulus suis libris, quos tam ad Masurium Sabinum, quam ad Plautium scripsit, refert. Proprius autem servus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem testator habet, alio usumfructum habente. † Est tamen casus, in quo nec cum libertate utiliter servus a domina heres instituitur, ut constitutione divorum Severi & Antonini cavetur, cujus verba hæc sunt: Servum adulterio maculatum [21] non jure testamento manumissum ante sententiam [22] ab ea muliere videri, quæ rea fuerat ejusdem criminis postulata, rationis est [23]. Quare sequitur, ut in eundem a domina collata heredis institutio, nullius momenti habeatur [24]. † Alienus servus etiam is intelligitur, in quo usumfructum testator habet. §. 1. Servus autem a domino suo heres institutus, si quidem in eadem causa manserit, fit ex testamento liber heresque ei necessarius. Si vero a vivo testatore manumissus fuerit; suo arbitrio adire hereditatem potest; quia non fit heres necessarius, cum utrumque ex domini testamento non consequatur. Quod si alienatus fuerit; jussu novi domini adire hereditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit heres: nam ipse alienatus, neque liber, neque heres esse potest, etiamsi cum libertate heres institutus fuerit: destitisse enim a libertatis datione videtur dominus, qui eum alienavit [25]. Alienus quoque servus heres institutus, si in eadem causa duraverit, jussu [26] ejus domini adire hereditatem debet. Si vero alienatus fuerit ab eo, aut vivo testatore, aut post mortem ejus, antequam adeat; debet [27] jussu novi domini adire. At si manumissus est vivo testatore, vel mortuo antequam adeat, suo arbitrio adire potest hereditatem. §. 2. Servus etiam alienus post domini mortem recte heres instituitur: quia & cum hereditariis servis est testamenti factio. Nondum [28] enim adita hereditas personæ vicem sustinet, non heredis futuri, sed defuncti [29]: cum etiam ejus, qui in [30] utero est, servus recte heres instituatur. §. 3. Servus [autem [31]] plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus heres, unicuique dominorum, cujus jussu adierit, pro portione dominii adquirit hereditatem.

§. 4. Et unum hominem, & plures usque in [32] infinitum, quot quis heredes velit, facere licet. §. 5. Hereditas [33] plerumque dividitur in duodecim uncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usque ad assem, ut puta hæc: sescunx [34], sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx. Non autem utique [semper] duodecim uncias esse oportet. nam tot unciæ assem efficiunt, quot testator [35] voluerit: & si unum tantum quis ex semisse (verbi gratia) heredem scripserit, totus as in semisse erit. Neque enim idem [36], ex parte testatus & ex parte intestatus decedere potest: nisi sit [37] miles, cujus sola voluntas in testando spectatur. Et e contrario potest quis in quotcunque voluerit plurimas uncias suam hereditatem dividere [38]. §. 6. Si plures instituantur heredes: ita demum in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus heredes esse: satis enim constat, nullis partibus nominatis ex æquis [39] partibus eos heredes esse [40]. Partibus autem in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit: si quidem aliqua pars assi deerit: ex [41] ea parte heres fit. Et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eandem partem concurrunt [42]. Si vero totus as completus sit: ii, qui nominatim expressas partes habent, in dimidiam partem vocantur: & ille, vel illi omnes in alteram dimidiam [43]. Nec interest [44], primus, an medius, an novissimus sine parte heres scriptus sit: ea enim pars data intelligitur [45], quæ vacat. §. 7. Videamus, si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit heres institutus, quid juris sit: veluti si tres ex quartis partibus heredes scripti sunt. Et constat, vacantem partem singulis tacite pro hereditaria parte accedere [46], & perinde haberi, ac si ex tertiis partibus heredes scripti essent. Et ex diverso, si plures heredes scripti in portionibus sint, tacite [47] singulis decrescere [48]: ut si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus heredes scripti sint, perinde habeantur, ac si unusquisque ex quarta parte heres scriptus fuisset [49]. §. 8. Et si plures unciæ quam duodecim distributæ sint: is, qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idemque erit [50], si dupondius expletus sit. Quæ omnes partes ad assem postea revocantur, quamvis sint plurium unciarum. §. 9. Heres & pure & sub [51] conditione institui potest: ex certo tempore, aut ad certum tempus non potest [52]: veluti, *post quinquennium quam moriar*: vel *ex calendis illis*, vel *usque ad calendas illas heres esto.* Denique diem adjectum haberi pro supervacuo [53] placet: & perinde esse, ac si pure heres institutus esset. §. 10. Impossibilis [54] conditio in institutionibus & legatis, nec non in fideicommissis & libertatibus pro non scripta habetur [55]. §. 11. Si plures conditiones in institutionibus adscriptæ sunt, si quidem conjunctim, ut puta *si illud & illud factum fuerit*, omnibus parendum est; si separatim, veluti *si illud aut illud factum erit*, cuilibet [56] [conditioni] obtemperare satis est.

§. 12. Ii, quos nunquam [57] testator vidit, heredes institui possunt: veluti si fratris filios peregrinantes [58], ignorans qui essent, heredes instituerit: ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.

1 *l. 2. D. de liberis & posthumis* vel aliter, ut *l. 24. D. de manum. testam.* 2 Hodie liberi non possunt exheredari sine causa, quæ in posthumo nulla esse potest. *arg. Nov. 118. c. 1. & Nov. 115. c. 3.* 3 Aloqui testamentum nullum est ipso jure, non ex æquo & bono, *l. 17. ff. de injusto rupt. & irrit.* v. quæ scripsi ad *l. ult. C. de bon. possess. cont. tab.* 4 *l. 3. §. 6. ff. de injusto rupt. & irrit.* Cic. *pro Cæcina.* 5 Non nominatim & ἀορίστως. *Theoph.* Veluti si quibusdam institutis ita subjungat testator, *cæteri exheredes sunto. l. 25. in pr. ff. de lib. & posthum.* 6 *l. 13. ff. de injusto rupt. & irrit.* 7 Hic §. ita accipiendus est: Lege 12. tab. posthumi alieni heredes institui non poterant; Præteriti ergo [illegible] les rumpebant ipso jure testamentum avi. Quod ne fieret, dedit Prætor posthumis bonorum possessionem [illegible], & secundum tabulas. Ne eo nomine Prætor semper esset adeundus, Gallus Aquilius vel lege, vel interpretatione induxit, nepotem post mortem avi ex filio præmortuo nasciturum instituendum: postea Julius Vellejus, ut idem esset si vivo avo nasceretur, constituit, eamque legem Scævola postea interpretatus est. *l. 29. ff. de lib. & posth.* 8 In nepotibus exheredandis alia sunt jura civilia, alia prætoria. v. *l. ult. C. de liberis præterit.* 9 *l. 15. l. 27. l. 45. ff. de adopt. l. 13. C. de probat. l. 1. ff. de bonor. poss. contra tab. §. 8. [illegible] de adopt.* Quod verum est, si pater adoptivus decedat antequam filium emancipet; alioquin civilis adoptionis actus contraria emancipatione solvitur. *l. 14. ff. de adopt.* Ans. 10 *l. 4. C. de lib. præt.* 11 Et extraneo in adoptionem adsciti. *l. 10. vers. omnia igitur. C. de adopt.* Ans. 12 *l. pen. C. de adopt.* 13 *l. 9. cum seq. C. de testam. milit.* 14 Ut nec liberi parentes. *l. 17. C. de inoffic. testam.* 15 Ut ita *l. 4. C. de lib. præt.* ad paterna tantum testamenta pertineat. 16 Inofficiosi querela. *l. 15. C. de inoffic. testam.* Ans.

17 *Lib. 28. D. 5. Lib. 6. C. 24.* & seqq. 18 Id est, qui & qualiter heredes fieri possint. 19 *l. 3. l. 31. ff. eod.* 20 *l. pen. C. de necessar. serv. hered.* 21 ἔνοχον ὄντα τῇ μοιχείᾳ. sed alibi accusatum. *l. 48. §. 2. ff. eod.* Goth. Vid. *l. 12. §. 1. ff. Qui & a quib. manum.* Et sic detrahitur alicui jus quæsitum. *§. fin. [illegible] ff. de his qui sunt sui vel alien. jur.* Ans. 22 Id est, cognitionem finitam, *l. 12. §. [illegible] ff. qui & a quibus* 23 An aliud, si absolutus sit? hoc putat Viglius *arg. l. 77. §. 4. ff. de leg. 2.* 24 Pœna capitalis in utrumque constituta est hodie. *l. unic. C. de mulier. quæ se prop. serv. junx.* 25 *Novell. 162. cap. 1. §. 12. Instit. de legat.* Ans. 26 Ne onerosæ hereditati invitum dominum obliget. *Vig.* 27 *l. 62. in fin. ff. de adq. her.* 28 *v. l. 31. in fin. ff. eod.* 29 Id enim utilius est: quid enim si non possit futurus heres institui? *Vigl.* 30 *l. 64. ff. eod.* 31 *l. 67. ff. de adq. her.* 32 Modo non vagetur voluntas sub incerta dinumeratione, v. *l. 1. §. si autem. D. ad SC. Treb.* & præsertim [illegible] *Instit. de leg.* 33 *v. l. 13. §. 1. & [illegible] in fin. D. eod.* 34 [illegible] sescunx, [illegible] uncia. *Goth.* De hisce Veterum computandi formulis vide Anton. August. [illegible] *Emend. cap. 8.* & Duaren. *lib. 2. disp. c. 36.* Sed præterea hereditas in partes naturales dividitur, vel ut in duas dimidias, tres tertias, & quatuor quartas, & [illegible] sextas *l. 2. §. 7. ff. de [illegible]. §. 7. [illegible] l. 76. ff. de acq. vel omitt. hered.* Quod & moribus fere convenit, quibus rarior in testamentis assis aut unciarum distributio. *S. L.* 35 *v. l. 2. §. 2. D. de bon. poss. secund. tab. l. 13. §. 1. D. [illegible]* Adde *l. 17. & l. 58. §. 1. ff. eod.* 36 Paganus, *l. 7. D. de reg. jur.* Goth. Hodie quilibet paganus pro parte testatus & pro parte intestatus decedit, adeoque si quis ex certa re institutus sit, nullo dato coherede, tota hereditas ei accrescit. Grœneweg. hic. & ibi alleg. *S. L.* 37 *l. 6. in fin. ff. de test. milit.* Imo alius quam miles, *l. 15. D. de inofficioso testam.* 38 *l. 9. §. 12. ff. eod.* 39 *v. l. 17. ff. eod.* 40 [illegible] *hered. 12. D. eod.* & gravatos, *l. 124. D. de leg. 1.* 41 *l. 17. in pr. D. eod.* 42 Æqualiter. 43 Videtur enim testator ad dupondium descendisse. *d. l. 17. §. 5. ff. eod.* 44 *v. l. 20. D. eod.* 45 *l. 78. §. 2. D. eod.* 46 *l. 13. §. 2. D. eod.* 47 *d. l. 13. §. 3.* 48 *l. 13. §. 4. D. eod.* 49 Nisi expleto asse testator ipse scripserit *ex reliqua parte Sejus heres esto.* tunc enim nihil capiet, quia nihil superest *l. 17. §. 3. ff. eod.* Ans. 50 *v. l. 17. in fin. D. eod.* 51 *Tot. Tit. [illegible] cond. [illegible].* 52 Sed vitio temporis sublato, manet institutio *l. 34. D. eod.* 53 Ut utile per inutile non vitietur. 54 Paul. 3. *sent.* 4. §. 14. 55 Id est, non vitiat sed vitiatur, quia non præsumitur testator intestatus decedere voluisse. *[illegible]* aliud in stipulatione & contractibus [illegible] *ff. de [illegible] §. 11. [illegible]* 56 Id est, alterutri. *v. l. 13. D. de reb. dub.* 57 *l. 11. C. eod.* 58 Sic vertit Theoph. οἷον εἰ ἔχει τις ἀδελφὸν ἐπὶ ξένης διάγοντα ἐπαιδοποίησεν οὗτος. aliud in peregrinis. *l. 1. C. eod.*

TIT. XV.
DE VULGARI [1] SUBSTITUTIONE.

POteſt autem quis in teſtamento ſuo plures [2] gradus heredum facere: ut puta: *Si ille heres non erit, ille heres eſto*: & deinceps, in quantum velit teſtator, ſubſtituere [3] poteſt; ut noviſſimo loco in ſubſidium vel ſervum neceſſarium heredem inſtituere [poſſit.] §. 1. Et plures in unius locum poſſunt ſubſtitui, vel unus in plurium, vel ſinguli in ſingulorum, vel invicem ipſi, qui heredes inſtituti ſunt. §. 2. Et ſi [4] ex diſparibus partibus heredes ſcriptos invicem ſubſtituerit, & nullam mentionem in ſubſtitutione partium habuerit: eas videtur [5] in ſubſtitutione partes dediſſe, quas in inſtitutione expreſſit. (& ita D. Pius reſcripſit.) §. 3. Sed [6] ſi inſtituto heredi, coherede ſubſtituto dato, alius ei ſubſtitutus fuerit; divi Severus & Antoninus ſine diſtinctione [7] reſcripſerunt, ad utramque partem ſubſtitutum admitti. §. 4. Si [8] ſervum alienum quis patremfamilias arbitratus, heredem ſcripſerit; & ſi heres non eſſet, Mævium [9] ei ſubſtituerit; iſque ſervus juſſu domini adierit hereditatem: [Mævius] ſubſtitutus, in partem admittitur. Illa enim verba, *ſi heres non erit*, in eo quidem, quem alieno juri ſubjectum eſſe teſtator ſcit, ſic accipiuntur, Si neque ipſe heres erit, neque alium heredem effecerit: in eo vero, quem patremfamilias eſſe arbitratur, illud ſignificant, Si hereditatem ſibi, vel ei, cujus juri poſtea ſubjectus eſſe cœperit, non adquiſierit [10]. Idque Tiberius [11] Cæſar in perſona Parthenii [12] ſervi ſui conſtituit.

TIT. XVI.
DE PUPILLARI [13] SUBSTITUTIONE.

LIberis ſuis impuberibus [14] quos in poteſtate quis habet [15], non ſolum ita, ut ſupra diximus, ſubſtituere poteſt, id eſt, ut ſi heredes ei non exſtiterint, alius ſit ei heres; ſed eo amplius, ut ſi heredes ei exſtiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit eis aliquis heres: veluti ſi quis dicat hoc [16] modo, *Titius filius meus heres mihi eſto. Et, ſi filius meus heres mihi non erit* [17]*: ſive heres erit, & prius moriatur quam in ſuam* [18] *tutelam venerit: tunc Seius heres eſto*: quo caſu, ſi quidem non exſtiterit heres filius; tunc ſubſtitutus patri ſit heres, ſi vero exſtiterit heres filius, & ante pubertatem deceſſerit, ipſi filio ſit heres ſubſtitutus: nam moribus [19] inſtitutum eſt, ut quum ejus ætatis filii ſint, in qua ipſi ſibi teſtamentum facere non poſſunt, parentes eis faciant. §. 1. Qua ratione excitati etiam conſtitutionem [20] poſuimus in noſtro Codice, qua proſpectum eſt, ut ſi qui mente captos [21] habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cujuscunque ſexus vel gradus, liceat eis, & ſi puberes ſint, ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, certas perſonas ſubſtituere [22]: ſin autem reſipuerint, eandem ſubſtitutionem infirmari [23]; & hoc ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, quæ, poſtquam pupillus adoleverit, infirmatur. §. 2. Igitur in pupillari ſubſtitutione ſecundum præfatum modum ordinata, duo [24] quodammodo ſunt teſtamenta: alterum patris, alterum filii, tanquam ſi ipſe filius ſibi heredem inſtituiſſet: aut certe unum teſtamentum eſt duarum cauſarum, id eſt, duarum hereditatum. §. 3. Sin [25] autem quis ita formidoloſus ſit, ut timeat, ne filius ſuus pupillus adhuc, ex eo, quod palam ſubſtitutum acceperit, poſt obitum ejus periculo inſidiarum ſubjaceat: vulgarem quidem ſubſtitutionem palam facere, & in primis teſtamenti partibus [ordinare] debet: illam autem ſubſtitutionem, per quam, ſi heres exſtiterit pupillus & intra pubertatem deceſſerit, ſubſtitutus vocatur; ſeparatim in inferioribus partibus [26] ſcribere debet, eamque partem proprio lino [27], propriaque cera conſignare: & in priore parte teſtamenti cavere, ne inferiores tabulæ vivo filio & adhuc impubere aperiantur [28]. Illud palam eſt, non ideo minus valere ſubſtitutionem impuberis filii, quod in eisdem tabulis ſcripta ſit, quibus ſibi quisque heredem inſtituiſſet: quamvis pupillo hoc periculoſum ſit. §. 4. Non ſolum autem heredibus inſtitutis impuberibus liberis ita ſubſtituere parentes poſſunt, ut ſi heredes eis exſtiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, ſit eis heres is, quem ipſi voluerint: ſed etiam exheredatis [29]. Itaque eo caſu, ſi quid [exheredato] pupillo ex hereditatibus, legatisve, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquiſitum fuerit: id [30] omne ad ſubſtitutum pertinebit.

† Quæcunque diximus de ſubſtitutione impuberum liberorum vel heredum inſtitutorum, vel exheredatorum, eadem etiam de poſthumis [31] intelligimus. §. 5. Liberis autem ſuis teſtamentum nemo facere poteſt, niſi & [32] ſibi faciat: nam pupillare teſtamentum, pars [33] & ſequela eſt paterni teſtamenti; adeo ut ſi patris teſtamentum non valeat, nec filii quidem valebit. §. 6. Vel [34] ſingulis liberis, vel ei, qui eorum noviſſimus impubes morietur, ſubſtitui poteſt: ſingulis quidem, ſi neminem eorum inteſtatum decedere voluerit; noviſſimo, ſi jus legitimarum hereditatum integrum inter eos cuſtodiri velit. §. 7. Subſtituitur autem impuberi aut nominatim, veluti *Titius*: aut generaliter, ut [35], *quisquis heres mihi erit*. Quibus verbis vocantur ex ſubſtitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & ſcripti ſunt heredes, & exſtiterunt, & pro qua parte heredes facti ſunt [36]. §. 8. Maſculo igitur uſque ad quatuordecim [37] annos ſubſtitui poteſt: fœminæ uſque ad duodecim annos: & ſi hoc tempus exceſſerint, ſubſtitutio evaneſcit [38]. §. 9. Extraneo [39] vero, vel filio puberi heredi inſtituto, ita [40] ſubſtituere nemo [41] poteſt, ut ſi heres exſtiterit, & intra aliquod tempus deceſſerit, alius ei ſit heres: ſed hoc ſolum permiſſum eſt, ut eum per fideicommiſſum teſtator obliget, alii hereditatem ejus, vel totam, vel pro parte reſtituere; quod jus quale ſit, ſuo loco [42] trademus.

TIT. XVII.
QUIBUS [43] MODIS TESTAMENTA INFIRMENTUR.

TEſtamentum jure [44] factum uſque eo valet, donec rumpatur, irritumve fiat. §. 1. Rumpitur autem teſtamentum, cum in eodem ſtatu manente teſtatore, ipſius teſtamenti jus vitiatur. Si quis enim poſt factum teſtamentum [45] adoptaverit ſibi filium per Imperatorem, eum, qui eſt ſui juris; aut per Prætorem ſecundum noſtram conſtitutionem, eum, qui in poteſtate parentis fuerit: teſtamentum ejus rumpitur, quaſi adgnatione ſui heredis. §. 2. Poſteriore quoque teſtamento quod [46] jure perfectum eſt, ſuperius [47] rumpitur [48]: nec intereſt, exſtiterit aliquis heres ex eo, an non: hoc enim ſolum ſpectatur, an aliquo caſu exiſtere potuerit. Ideoque ſi quis aut noluerit heres eſſe; aut vivo teſtatore, aut poſt mortem ejus, antequam hereditatem adiret, deceſſerit; aut conditione, ſub qua heres inſtitutus eſt, defectus ſit: in his caſibus paterfamilias inteſtatus moritur. Nam & prius teſtamentum non valet, ruptum a poſteriore: & poſterius æque nullas habet vires, cum ex eo nemo heres exſtiterit. §. 3. Sed & ſi [49] quis priore teſtamento jure perfecto, poſterius æque jure fecerit: etiamſi ex certis [50] rebus in eo heredem inſtituerit, ſuperius tamen teſtamentum ſublatum eſſe, divi Severus & Antoninus reſcripſerunt: cujus conſtitutionis verba [& hic] inſeri juſſimus, quum aliud quoque præterea in ea conſtitutione expreſſum ſit. Imperatores Severus & Antoninus Cocceio Campano: Teſtamentum ſecundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres ſcriptus ſit, perinde jure valere [51], ac ſi rerum mentio facta non eſſet: ſed teneri heredem ſcriptum, ut contentus rebus ſibi datis, aut ſuppleta quarta ex lege Falcidia [52], hereditatem reſtituat his, qui in priore teſtamento ſcripti fuerant, propter inſerta fideicommiſſi verba, quibus ut valeret prius teſtamentum, expreſſum eſt, dubitari non oportet. Et ruptum quidem teſtamentum hoc modo efficitur. §. 4. Alio autem modo teſtamenta jure facta infirmantur: veluti cum is, qui fecit teſtamentum, capite [53] deminutus ſit; quod quibus modis accidat, primo libro retulimus. §. 5. Hoc autem caſu irrita fieri teſtamenta dicuntur: quum alioqui & quæ rumpuntur, irrita fiant; & ea, quæ ſtatim ab initio non jure ſiunt, irrita ſint: ſed & ea, quæ jure facta ſunt, & poſtea per capitis diminutionem irrita ſiunt, poſſumus nihilominus rupta dicere. Sed quia ſane commodius erat, ſingulas cauſas ſingulis appellationibus diſtingui [54]: ideo quædam non jure facta dicuntur, quædam jure facta rumpi, vel irrita fieri. §. 6. Non tamen per omnia inutilia ſunt ea teſtamenta, quæ ab initio jure facta, per capitis deminutionem irrita facta ſunt: nam ſi ſeptem teſtium ſignis ſignata ſunt, poteſt ſcriptus heres [55] ſecundum tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem agnoſcere: ſi modo defunctus & civis Romanus & ſuæ poteſtatis mortis tempore fuerit. Nam ſi ideo irritum factum ſit teſtamentum, quia civitatem, vel etiam libertatem teſtator amiſit; aut quia in adoptionem ſe dedit, & mortis tempore in adoptivi patris poteſtate ſit: non poteſt ſcriptus heres ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem petere [56]. §. 7. Ex eo autem ſolo non [57] poteſt infirmari teſtamentum, quod poſtea teſtator id noluerit valere: uſque adeo, ut & ſi quis poſt factum prius teſtamentum poſterius facere cœperit, & aut mortalitate præventus, aut quia eum ejus rei pœnituit, id non perfecerit, divi Pertinacis Oratione [58] cautum ſit, ne alias tabulæ priores jure factæ, irritæ fiant, niſi ſequentes jure ordinatæ & perfectæ fuerint: nam imperfectum [59] teſtamentum ſine dubio nullum eſt. §. 8. Eadem oratione expreſſit, non admiſſurum ſe hereditatem ejus, qui litis [60] cauſa Principem reliquerit heredem: neque tabulas non legitime factas, in quibus ipſe ob eam cauſam heres inſtitutus erat, probaturum: neque ex nuda voce heredis nomen admiſſurum: neque ex ulla ſcriptura, cui juris auctoritas deſit, aliquid adepturum. Secundum hoc divi Severus & Antoninus ſæpiſſime reſcripſerunt. Licet enim (inquiunt) legibus ſoluti ſimus, attamen [61] legibus vivimus.

TIT. XVIII.
DE [62] INOFFICIOSO TESTAMENTO.

QUia plerumque parentes ſine cauſa [63] liberos ſuos exheredant, vel omittunt: inductum eſt, ut de inofficioſo teſtamento agere poſſint liberi, qui queruntur, aut inique ſe exheredatos, aut inique præteritos; hoc [64] colore, quaſi non ſanæ mentis fuerint, cum teſtamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quaſi vere furioſus ſit, ſed recte quidem fecerit teſtamentum, non autem ex officio pietatis. Nam ſi vere furioſus ſit [65], nullum teſtamentum eſt. §. 1. Non autem liberis tantum permiſſum eſt teſtamentum parentum inofficioſum accuſare: verum etiam liberorum parentibus [66]. Soror autem

---

1 *L. 28. D. 6. L. 6. C. 25. 26.* Vulgaris ſubſtitutio dicitur ὅτι ἐπὶ παντὸς ἁρμόζει τοῦτο μὲν ἐξωτικοῦ, τοῦτο δὲ παιδὸς. Theoph. *J. tit. prox.* vel quod a quocunque, de quocunque, in quemcunque caſum concipi poſſit, nihil ſpeciale habens. *Bart.* 2 *l. 36. D. h. t. in pr.* 3 *abundant:* ſubſtituere poteſt. 4 *l. 24. ff. eod.* 5 Præſumptionis hoc genus obſerva. 6 *l. 27. ff. eod.* 7 Hujus diſtinctionis mentio fit in *l. 41. ff. h. t.* Anſ. 8 *l. 40. ff. de hered. inſt.* 9 Mævium coheredem, *Cantiuncula hic.* 10 *l. 40. ff. de heredib. inſtituend.* 11 Al. *Tit. Veſpaſ.* Alc. 2. *diſpunct.* 2. adde *Sueton. Dionem, Martialem.* 12 Hujus meminit Martialis variis locis

13 Quæ fit liberis a patre, cujusque vis confertur in id tempus, quo pupill. futuri ſunt, id eſt, poſt mortem patris. *L. 28. D. 6. & 6. C. 26.* 14 Id eſt, ſi intra pubertatem deceſſerint. *l. 7. C. de impub. & aliis ſubſtit.* 15 His verbis excluduntur emancipati, ſpurii, & naturales (niſi ſub conditione legitimationis,) & matres. *Vigl* 16 Adde aliam formulam ex 2. Caji 4. §. 3. 17 Hanc formam ſubſtituendi, Βουλγαροπουπιλλαρίαν vocat Theophilus. 18 Id eſt, ſi moriatur durante tutela. *l. 9. §. 1. ff. de admin. tut.* atque ita impubes. 19 *l. 2. ff. eod.* nam vulgaris eſt ex *lege* 12. *tab. l. 162. ff. de verb. ſign.* 20 *l. 9. C. eod.* 21 ἤγουν παραφρονοῦντας. Theoph. 22 Exemplaris hæc ſubſtitutio eſt, de qua hic & duobus locis in jure. *l. ex facto.* 43. *ff. de vulgari. l. 9. C. de impub.* 23 alii adduut: *ſancimus.* 24 Principale & pupillare ſcilicet, *dixi ad l. pen. ff. teſt. quemad.* & tamen unum. *l. 20. ff. eod.* 25 2. Cajus 4. §. 3. 26 Id eſt, ima cera, Sueton. *in Julio c.* 15. in extrema pagina, 2. Cajus 4. §. 3. 27 *v.* Paul. 5. *ſent.* 25. §. 5. 28 Sed cum pubes obierit. Talis eſt cautio *in l. ult. ff. ad SC. Treb.* 29 *l. 1. §. 2. ff. h. t.* Ulp. 23. §. 8. Theoph. *hic.* 30 Imo id ſolum quod a teſtatore profectum eſt. *l. 41. §. pen. ff. de milit. teſt.* 31 *l. 2. §. 4. in fin. ff. h. t.* 32 *l. 1. in fin. & l. 2. §. prius. 4. ff. eod.* non tamen converſa ſcriptura nocebit: ſi modo ſubſtitutioni conjunctum hæreat inſtitutio: quippe inter conjuncta ὁμότως pene nihil præcedere vel ſequi videtur. *Vigl.* 33 *l. 38. in fin. ff. eod. l. pen. ff. teſtam. quemad. aper.* 34 *l. 37. ff. h. t.* 35 *l. 3. l. 5. l. 8. §. 1. l. 10. in pr. ff. eod.* 36 *l. 24. ff. eod.* 37 *v. l. 7. J. eod* 38 Non poteſt enim liberam teſtandi facultatem filio eripere. *tot. tit. C. ſi qui adq. teſt. proh.* ac ne princeps quidem id facere poteſt *l. 43. ff. h. t.* Anſ. 39 Extraneus non erit, ſi eum adoptet. *l. 2. ff. eod.* 40 Id eſt, poſt pubertatem. 41 Niſi miles. *l. 15. ff. eod.* 42 *l. 41. §. 3. ff. h. t.* Anſ.

43 *L. 28. D. 3.* 44 Id eſt, rite. *l. 6. in pr. ff. ad leg. Corn. de falſ.* 45. *l. 8. D. eod.* 46 Non alias. *§. pen. J. eod.* Goth. Vid. *l. 2. ff. de injuſt. rupt.* Quando teſtamentum poſterius, etiam imperfectum, tollat prius, *l. 21. §. 3. C. de Teſtam. & ibi* Sichard. *Anſ.* 47 Cur ita? v. *l. 1. §. 1. ff. de bon. poſſeſſ. ſecund. tab.* 48 Ipſo jure ut ſuperflua ſit Notariorum cautio, qui prioris teſtamenti revocationem ſecundo ingerunt. *Vigl. hic num.* 1. & 2. *Goth.* Sichard. *l. 21. §. 3. verſ. Unde ſi quis C. de Teſtam.* Anſ. 49 *l. 29. D. ad SC. Treb.* 50 In quibus teſtatorem tantum derogaſſe priori teſtamento, quis arbitrari poſſet. *Vigl.* 51 *l. 1. §. 4. l. 10. D. de her. inſt.* 52 Lex Falcidia ad fideicommiſſa ex Pegaſiano, ad donationes cauſa mortis, ex conſt. D. Severi, ad Codicillos, & inteſtati cauſam, ex conſtit. Antonini producitur, *Cujac.* 53 *l. 6. §. irritum. D. de inj. rupt. teſt.* 54 *vid. §. 29. J. de leg.* Anſ. 55 *l. 12. D. de inj. rupt.* 56 Quæ negatur ei, qui jus teſtandi non habet. *l. 1. §. 8. D. de bon. poſſeſſ. ſecund. tab.* 57 Imo poſſe videtur, *l. 29. D. de teſtam.* 58 Hujus orationis meminit Capitolinus *in Pertinace.* 59 Imperfectus actus nihil operatur. Imperfecta jure pro nullis habentur. *l. 6. ff. de his qui ſatisd. cog.* 60 *l. ult. D. qui teſtam. facere. l. 91. D. de hered. inſt.* 61 *l. 3. C. de teſtam.*

62 5. *D. 2. Lib. 3. C. 28.* 63 Id eſt, ex injuſta, cui non aſſentiendum. *l. 4. D. h. t.* 64 *l. 2. D. eod.* quia nulla impugnandi ejus teſtamenti cauſa commodior: ceſſat enim injuriarum poſt mortem. 65 *l. 16. in fin. D. qui teſtam. facere.* 66 *l. 1. l. 15. ff. h. t.*

& frater [1] turpibus perſonis ſcriptis heredibus ex ſacris conſtitutionibus prælati ſunt. Non ergo contra omnes heredes agere poſſunt. Ultra [2] fratres igitur & ſorores cognati nullo modo aut agere poſſunt, aut agentes vincere. §. 2. Tam autem naturales [3] liberi, quam ſecundum noſtræ conſtitutionis [4] diviſionem adoptati, ita demum de inofficioſo teſtamento agere poſſunt, ſi [5] nullo alio jure ad defuncti bona venire poſſint. Nam qui ad hereditatem totam vel partem ejus alio jure veniunt, de inofficioſo agere non poſſunt. Poſthumi quoque, qui nullo alio jure venire poſſunt, de inofficioſo agere [6] poſſunt.

§. 3. Sed hæc ita accipienda ſunt, ſi nihil eis penitus a teſtatoribus teſtamento relictum eſt, quod noſtra [7] conſtitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin vero quantacunque pars hereditatis vel res eis fuerit relicta: de inofficioſo querela quieſcente, id, quod eis deeſt, usque ad quartam legitimæ partis [8] repleatur [9]: licet non fuerit adjectum, boni viri [10] arbitratu debere eam compleri [11]. §. 4. Si tutor nomine pupilli, cujus tutelam gerebat, ex teſtamento patris ſui legatum acceperit, cum nihil erat ipſi tutori relictum a patre ſuo: nihilominus poterit nomine ſuo de inofficioſo patris teſtamento agere [12]. §. 5. Sed ſi e contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioſo egerit, & ſuperatus eſt: ipſe [tutor,] quod ſibi in teſtamento eodem legatum relictum eſt, non [13] amittit. §. 6. Igitur quartam [14] quis debet habere, ut de inofficioſo agere non poſſit: ſive jure hereditario, ſive [15] jure legati, vel fideicommiſſi, vel ſi mortis cauſa ei quarta donata fuerit, vel inter vivos: in iis tantummodo caſibus, quorum mentionem facit noſtra conſtitutio; vel aliis modis, qui [in noſtris] conſtitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum eſt: ut ſive unus fuerit, ſive plures, quibus agere de inofficioſo teſtamento permittitur, una quarta eis dari poſſit, ut ea pro rata eis diſtribuatur [16].

TIT. XIX.
DE HEREDUM QUALITATE, ET DIFFERENTIA.

Diviſio heredum. 1. *De heredibus neceſſariis.* 2. *De ſuis heredibus.* 3. *De extraneis. Qui ſunt heredes extranei.* 4. *De teſtamenti factione.* 5. *De jure deliberandi, & beneficio inventarii.* 6. *De acquirenda vel amittenda hereditate.*

Heredes autem aut neceſſarii dicuntur, aut ſui & neceſſarii, aut extranei. §. 1. Neceſſarius heres eſt ſervus heres inſtitutus. Ideoque ſic appellatur, quia ſive velit [17], ſive nolit, omnino poſt mortem teſtatoris protinus liber & neceſſarius heres fit. Unde qui facultates ſuas ſuſpectas habent, ſolent ſervum ſuum primo, aut ſecundo, aut etiam ulteriore gradu heredem inſtituere; ut ſi creditoribus ſatis non fiat, potius ejus heredis bona, quam ipſius teſtatoris a creditoribus poſſideantur, vel diſtrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo illud ei commodum præſtatur, ut ea, quæ poſt mortem patroni ſui ſibi adquiſierit, ipſi reſerventur. Et quamvis bona defuncti non ſufficiant creditoribus: [iterum] tamen ex ea cauſa res ejus, quas ſibi adquiſierit, non veneunt. §. 2. Sui [18] autem & neceſſarii heredes ſunt, veluti filius, filia, nepos, neptisve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in poteſtate [19] morientis modo fuerint. Sed ut nepos neptisve ſui heredes ſint, non ſufficit eum eamve in poteſtate avi mortis tempore fuiſſe: ſed opus eſt, ut pater ejus vivo patre ſuo deſierit ſuus heres eſſe, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus a patris poteſtate: tunc enim nepos neptisve in locum patris ſui ſuccedit. Sed ſui quidem heredes ideo appellantur, quia domeſtici heredes ſunt, & vivo quoque patre quodammodo [20] domini exiſtimantur. Unde etiam ſi quis inteſtatus moriatur, prima [21] cauſa eſt in ſucceſſione liberorum [22]. Neceſſarii vero ideo dicuntur, quia omnino, ſive [23] velint, ſive nolint, tam ab inteſtato, quam ex teſtamento [ex lege duodecim tab.] heredes fiunt: ſed his Prætor [24] permittit [25] volentibus abſtinere hereditate, ut potius parentis, quam ipſorum bona ſimiliter a creditoribus poſſideantur. §. 3. Cæteri, qui teſtatoris juri ſubjecti non ſunt, extranei [26] heredes appellantur. Itaque liberi quoque noſtri, qui in poteſtate noſtra non ſunt, heredes a nobis inſtituti, extranei heredes nobis videntur. Qua de cauſa, & qui heredes a matre inſtituuntur, eodem numero ſunt: quia fœminæ in poteſtate liberos non habent [27]. Servus quoque heres a domino inſtitutus, & poſt teſtamentum factum ab eo manumiſſus, eodem numero habetur. §. 4. In extraneis heredibus illud obſervatur [28], ut ſit cum eis teſtamenti factio, ſive heredes ipſi inſtituantur, ſive hi, qui in poteſtate eorum ſunt: & id duobus [29] temporibus inſpicitur; teſtamenti quidem [facti] tempore, ut conſtiterit inſtitutio; mortis vero teſtatoris, ut effectum habeat. Hoc amplius, & cum adit hereditatem, eſſe debet cum eo teſtamenti factio, ſive pure, ſive ſub conditione heres inſtitutus ſit: nam jus heredis eo [30] maxime tempore inſpiciendum eſt, quo adquirit hereditatem. Medio autem tempore inter factum teſtamentum, & mortem teſtatoris, vel conditionem inſtitutionis exiſtentem, mutatio juris non [31] nocet heredi: quia (ut diximus) tria tempora inſpici debent. Teſtamenti autem factionem non ſolum is habere videtur, qui teſtamentum facere poteſt: ſed etiam qui ex alieno teſtamento vel ipſe capere poteſt, vel alii adquirere, licet non poſſit facere teſtamentum [32]. Et ideo furioſus & mutus [33], & poſthumus [34], & infans, & filiusfamilias, & ſervus alienus teſtamenti factionem habere dicuntur. Licet enim teſtamentum facere non poſſint, attamen ex teſtamento vel ſibi vel alii acquirere poſſunt. §. 5. Extraneis [35] autem heredibus deliberandi poteſtas eſt [36] de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed ſive is, cui abſtinendi poteſtas eſt, immiſcuerit [37] ſe bonis hereditatis; ſive extraneus, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit: poſtea relinquendæ hereditatis facultatem non [38] habet, niſi minor [39] ſit XXV. annis. Nam hujus ætatis hominibus, ſicut in cæteris omnibus cauſis deceptis, ita & ſi temere damnoſam hereditatem ſuſceperint, prætor ſuccurrit. §. 6. Sciendum eſt tamen, D. Hadrianum etiam majori XXV. annis veniam dediſſe, cum poſt aditam hereditatem grande æs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, emerſiſſet. Sed hoc quidem D. Hadrianus cuidam ſpeciali beneficio præſtitit [40]: divus autem Gordianus poſtea militibus tantummodo hoc conceſſit. Sed noſtra benevolentia commune omnibus ſubjectis imperio noſtro hoc beneficium præſtitit: & conſtitutionem [41] tam æquiſſimam, quam nobiliſſimam ſcripſit: cujus tenorem ſi obſervaverint homines, licet eis adire hereditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hereditatis contingit: ut ex hac cauſa neque deliberationis auxilium ſit eis neceſſarium, niſi omiſſa obſervatione noſtræ conſtitutionis, & deliberandum exiſtimaverint, & ſeſe veteri gravamini aditionis ſupponere maluerint. §. 7. Item extraneus heres teſtamento inſtitutus, aut ab inteſtato ad legitimam hereditatem vocatus, poteſt aut pro herede gerendo, aut etiam nuda voluntate ſuſcipiendæ hereditatis heres fieri. † Pro herede autem gerere quis videtur [42], ſi rebus hereditariis tanquam heres utatur, vel vendendo res hereditarias, vel prædia colendo locandove, & quoquo modo voluntatem ſuam declaret vel re, vel verbo de adeunda hereditate: dummodo ſciat eum, cujus in bonis pro herede gerit, teſtatum inteſtatumve obiiſſe [43], & ſe ei heredem eſſe. Pro [44] herede enim gerere, eſt pro domino gerere: veteres enim heredes pro dominis appellabant. † Sicut autem nuda voluntate extraneus heres fit: ita contraria [45] deſtinatione ſtatim ab hereditate repellitur [46]. Eum [47], qui ſurdus vel mutus natus, vel poſtea factus eſt, nihil prohibet pro herede gerere, & adquirere ſibi hereditatem: ſi tamen intelligit, quod agit [48].

TIT. XX.
DE [49] LEGATIS.

Continuatio. 1. *Definitio.* 2. *De antiquis generibus legatorum ſublatis.* 3. *Collatio legatorum & fideicommiſſorum.* 4. *De re legata, de re teſtatoris, heredis, aliena, cujus non eſt commercium.* 5. *De re pignerata.* 6. *De re aliena poſt teſtamentum a legatario acquiſita.* 7. *De his, quæ non ſunt in rerum natura.* 8. *De eadem re duobus legata.* 9. *Si legatarius proprietatem fundi alieni ſibi legati emerit & uſusfructus ad eum pervenerit.* 10. *De re legatarii.* 11. *Si quis rem ſuam quaſi non ſuam legaverit.* 12. *De alienatione vel oppigneratione rei legatæ.* 13. *De liberatione legata.* 14. *De debito legato creditori.* 15. *De dote uxori legata.* 16. *De interitu & mutatione rei legatæ.* 17. *De interitu quarundam ex pluribus legatis.* 18. *De grege.* 19. *De ædibus.* 20. *De peculio.* 21. *De rebus corporalibus, & incorporalibus.* 22. *De legato generali.* 23. *De optione legata.* 24. *Quibus legari poteſt.* 25. *Jus antiquum de perſonis incertis.* 26. *& de poſthumo alieno.* 27. *Jus novum de perſonis incertis, & poſthumo alieno.* 28. *De poſthumo alieno herede inſtituto.* 29. *De errore in nomine legatarii.* 30. *De falſa demonſtratione.* 31. *De falſa cauſa.* 32. *De ſervo heredis.* 33. *De domino heredis.* 34. *De modo & ratione legandi. De ordine Scripturæ.* 35. *De legato poſt mortem heredis, vel legatarii.* 36. *Si pœnæ nomine relinquatur, adimatur, vel transferatur.*

Poſt hæc videamus de legatis, quæ pars juris extra propoſitam quidem materiam videtur: (nam loquimur de iis juris figuris [50], quibus per univerſitatem [51] res nobis adquiruntur) ſed cum omnino de teſtamentis, & de heredibus qui in teſtamento inſtituuntur, loquuti ſimus: non ſine cauſa ſequenti loco poteſt hæc juris materia tractari. §. 1. Legatum itaque eſt [52] donatio quædam a defuncto relicta, ab herede præſtanda. §. 2. Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor [53]: per vindicationem [54], per damnationem,

1 Utrinque conjunctus, non uterinus, *l. 27. C. h. t.* 2 *l. 21. C. eod.* 3 Legitimi tamen. v. quæ not. ad *Nov. 89. c. ult.* 4 *l. pen. C. de adopt.* 5 Eſt enim ſubſidiaria. *l. 4. §. ſcimus. C. de lib. præt.* 6 Poſthumi præteriti agnatione rumpunt teſtamentum, exheredari non poſſunt, cum nulla ſit in eis ingratitudinis ſuſpicio, v. §. 1. *S. de exhered.* 7 *l. 30. C. h. t.* 8 Singulis ſua portio in quadrante vel triente vel ſemiſſe legitimæ partis relinquenda eſt. 9 Condictione ex *d. l. 30. & l. 36. C. eod.* quæ vulgo actio ad ſupplementum legitimæ vocatur. 10 Quod olim adjici, vel intelligi neceſſarium erat, *l. 36. in pr. C. eod.* 11 Nec enim prohiberi aut gravari poteſt. *l. 35. 36. C. eod.* 12 *v. l. 22. ff. de his, quæ ut indign. v. l. 30. §. 1. ff. h. t.* 13 *d. l. 22. ff. de his, quæ ut indignis.* 14 Quæ hodie ut aucta ſit, *v. Nov. 18. c. 1. 22. c. 48. 39. c. 1.* 15 Hodie jure inſtitutionis quarta relinquenda eſt. *Nov. 115. c. 3. in pr. & c. 5.* 16 Addendum hanc condictionem ad ſupplementum non quinquennio (inſtar querelæ) ſed 30 annis præſcribi. Jaſ. *l. 34. C. h. t.* Dec. *conſ.* 303. Vigl. Mynſ. *contra Bar.* addendum etiam quoad inſtitutionem heredis (filio injuſte præterito vel exheredato) irritum eſſe teſtamentum, legata vero & cætera firma manere. *Auth. Ex cauſa. C. de liber. præt. Nov. 115. c. 3. §. ſi autem. §. ſi vero.*

17 *l. 12. ff. qui teſtam.* quod in aliis non eſt. *l. 16. C. de jur. delib. l. 85. ff. de acq. vel omitt. her.* 18 *l. 1. §. ſuos ff. de ſuis.* 19 *l. 12. in fin. ff. qui teſtam.* 20 *l. 11. ff. de liber. & poſth. v. l. 6. §. 5. ff. de adq. vel omitt. her.* Hereditas (ut recte ſcribit Caſſiodorus *in l. 5. ... 2. 15. 77.*) ab hero dicta, id eſt a domino, quod eam jure legitimo dominus poſſideat. Nec quis interea miretur, quod quæ in heres ſyllaba producitur, in hero corripiatur, *v. Gell. 12. c. 3.* adde Cuj. 5. *obſ. 10. in fin.* 21 *v. l. 1. §. 1. & 5. ff. ſi tabulæ teſtam. nullæ extabunt unde liberi* 22 §. 1. *J. de hered. quæ ab inteſt. l. 1. §. 1. ff. ſi tabulæ teſtam. nullæ.* 23 *v. l. 12. ff. qui teſt.* 24 Jus abſtinendi, legibus 12. tabb. introductum non fuiſſe, hinc colligitur, quia jure 12. Tabb. liberi erant neceſſarii. *§. eod.* ſed jure prætorio, *ut hic.* quod & confirmatum eſt jure civili Digeſtorum *l. 12. ff. de vulgari & pupil.* & noviſſimo C. *& Nov. l. ult. C. de jure delib.* & ita communiter tenetur, licet aliı in *l. unica C. quando non petentium partes.* putent, jus abſtinendi juris eſſe civilis præciſe, v. Pyrrhum *diſputat. 10. ſub finem Comment. in conſuet. Aurelianenſ.* 25 *l. 57. in pr. ff. de acq. vel omitt. her.* 26 *l. 12. ff. qui teſtam.* 27 Et per conſequens nec ſuos, *l. 4. §. 2. ff. de bon. poſſ. contra tab.* 28 *l. 49. §. 1. ff. de hered. inſtit.* 29 *d. l. 49. §. 1. ff. de hered. inſt.* 30 *l. 62. in princ. ff. de hered. inſt. l. 52. ff. de leg. 2.* 31 *l. 6. §. ſolemus. ff. de hered. inſt.* 32 Ut ſit duplex teſtamenti factio, una ejus faciendi: altera ex eo capiendi. *l. 16. ff. qui teſt.* 33 *l. 1. §. 2. ff. de hered. inſt.* 34 *l. 4. ff. de liberis & poſth.* 35 Et ſuis, *Cantiuncula.* Goth. *l. 7. ff. & l. ult. §. 2. 12. 13. C. de jure delib.* Anſ. 36 Deliberandi poteſtas data a Prætore: olim pro arbitrio. *l. 1. ff. de jure delib.* hodie intra certum tempus. *l. ult. §. ſed quia. C. de jur. delib.* 37 Immiſcere ſe hereditati ſui & neceſſarii dicuntur: quemadmodum extranei adire. *l. 3. § ſcio. l. 7. §. 5. verſ. non ſolum ff. de minor. l. 14. § plerique. ff. de religioſ. l. 1. § qui ſunt. ff ſi quis omiſſa. l. 57. ff. de adq. vel omitt. hered. l. 5. in fin. ff. quod cum eo. l. 6. §. ſed &. ff. ad SC. Treb. l. pen. ff de ſepul. l. 8. l. 10. C. de jure delib. l. 1. C. ſi minor ſe ab hered.* Ideoque immiſcere, & abſtinere ſeparantur. *l. 7. §. reſtitutus. ff. de minor. l. 6. §. ſi filius. ff. de bon. libert.* Porro quod ad jus ſe immiſcendi attinet, notandum eſt, ſemper non eſſe perpetuum, ut Jaſon putat, ſed tamen perpetuum dici, ut annis triginta finiatur, *Tit. Inſtit. de perpetuis & temporalib. act. J. & l. ult. C. de præſcr. 30. annor.* & ita intelligenda eſt Gloſſa *in l. un. C. quando non petentium.* v. Pyrrhum *ſuperiore loco.* Baldum 4. *de præſ. 4. q. 19.* 38 Paul. 3. *ſent. 4. §. ult. l. 3. §. 2. ff. de lib. & poſthum.* 39 Cui impuberi, abſtentionis; puberi vero, reſtitutionis in integrum beneficium datur, *v. l. ult. C. de repud. her.* 40 Ex generali clauſula, *Si qua mihi juſta cauſa, l. 1. ff. ex quib. cauſ. major.* 41 *v. l. fin. C. de jure delib.* quæ de inventario conficiendo & ejus utilitate tractat, & quæ ibidem notavi. 42 *l. 20. in princ. ff. de adq. vel omitt. hered. v. l. 1. C. de repud. vel ad.* 43 *v. l. 1. ff. pro her.* 44 *v. l. 20. ff. de adqu. vel omitt. hered.* 45 *v. l. 6. in princ. ff. ad SC. Treb. l. 13. ff. de adq. hered.* 46 Omnino ſi extraneus: ſecus ſi ſuus. *l. ult. C. de repud. hered.* 47 *v. l. 5. D. de adq. vel omitt. hered.* 48 Secundum diſtinctionem §. 3. *Inſt. Quib. non eſt permiſſum facere teſtam.*

49 *L. 30. 31. 32. 33. 34. D. 6. C. 37.* 50 Cauſis, ſpeciebus, formis & modis. *l. 31. in pr. D. de mortis cauſa.* 51 *v. l. 37. D. de adq. vel omitt. her.* 52 *l. 36. D. de leg. 2.* adde *l. 116. in pr. D. de legat. 1. & Ulp. tit. 24. §. 1.* 53 Vid. Ant. Fabr. 6. *Conj. 5.* qui duo tantum legatorum genera fuiſſe putat: damnationis, & vindicationis: cætera autem differentias potius quam diſtincta genera. Arum. *Exerc. Juſtin. 9. th. 2.* Anſ. 54 Paul. 3. *ſent. 6. §. 7.* Per vindicationem ita legatur: Do, lego, capito, ſumito ſive habeto, Ulp. 24. §. 3. ubi §. 7. vide quæ res per vindicationem legari poterant: ibidem quoque §. 12. differentiam facit res per vindicationem disjunctim, an conjunctim legetur.

nem [1], finendi [2] modo, per præceptionem [3]: & certa quædam verba cuique generi legatorum adſignata erant, per quæ ſingula genera legatorum ſignificabantur. Sed ex conſtitutionibus divorum Principum [4] ſolennitas hujusmodi verborum penitus ſublata eſt. Noſtra autem conſtitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores eſſe cupientes, & non verbis, ſed voluntatibus eorum faventes, diſpoſuit, ut omnibus legatis una ſit natura, & quibuscunque [5] verbis aliquid relictum ſit, liceat legatariis id perſequi, non ſolum per actiones perſonales [6], ſed etiam per in rem, & per hypothecariam [7]. Cujus conſtitutionis perpenſum modum ex ipſius tenore perfectiſſime accipere poſſibile eſt. §. 3. Sed non usque ad eam conſtitutionem ſtandum eſſe exiſtimavimus. Cum enim antiquitatem invenimus legata quidem ſtricte concludentem; fideicommiſſis autem, quæ ex voluntate magis deſcendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: neceſſarium eſſe duximus, omnia legata fideicommiſſis exæquare [8], ut nulla ſit inter ea differentia; ſed quod deeſt legatis, hoc repleatur ex natura fideicommiſſorum; & ſi quid amplius eſt in legatis, per hoc creſcat fideicommiſſorum natura. Sed ne, in primis legum cunabulis permiſtim de his exponendo, ſtudioſis adoleſcentibus quandam introducamus difficultatem: operæ pretium eſſe duximus, interim ſeparatim prius de legatis, & poſtea de fideicommiſſis tractare, ut natura utriusque juris cognita facile poſſint permiſtionem eorum eruditi ſubtilioribus auribus accipere. §. 4. Non ſolum autem [9] teſtatoris vel heredis [10] res, ſed etiam aliena [11] legari poteſt: ita, ut heres cogatur redimere eam, & præſtare: vel ſi eam [12] non poteſt redimere, æſtimationem ejus dare. Sed ſi talis ſit res, cujus commercium non eſt, [vel adipiſci non poteſt:] nec æſtimatio ejus debetur: veluti ſi campum [13] Martium, vel baſilicas, vel templa, vel quæ publico [14] uſui deſtinata ſunt, legaverit: nam nullius momenti [tale] legatum eſt. † Quod autem diximus, alienam rem poſſe legari: ita intelligendum eſt [15], ſi defunctus ſciebat alienam rem eſſe, non ſi ignorabat [16]. Forſitan enim, ſi ſciviſſet alienam rem eſſe, non legaſſet. & ita D. Pius reſcripſit. Et verius [17] eſt, ipſum qui agit, id eſt, legatarium probare oportere, ſciviſſe alienam rem legare defunctum; non heredem probare oportere, ignoraſſe alienam: quia ſemper neceſſitas probandi incumbit illi [18], qui agit. §. 5. Sed & ſi rem obligatam creditori aliquis legaverit, neceſſe habet heres [eam] [19] luere [20]. Et [in] hoc quoque caſu idem placet, quod in re aliena: ut ita demum luere neceſſe habeat heres, ſi ſciebat defunctus rem obligatam eſſe. & ita D. Severus & Antoninus reſcripſerunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expreſſerit, non debet heres eam luere. §. 6. Si res aliena legata fuerit, & ejus rei vivo teſtatore legatarius dominus factus fuerit: ſiquidem ex cauſa emptionis [21], ex teſtamento actione pretium conſequi poteſt. Si vero ex cauſa lucrativa [22], veluti ex donatione, vel ex alia ſimili cauſa, agere non poteſt. nam traditum eſt, duas lucrativas cauſas in eundem [23] hominem, & eandem rem concurrere non poſſe. Hac ratione, ſi ex duobus teſtamentis eadem res eidem debeatur, intereſt [24], utrum rem, an æſtimationem ex teſtamento conſequutus ſit: nam ſi rem habet, agere non poteſt, quia habet eam ex cauſa lucrativa [25]; ſi æſtimationem, agere poteſt. §. 7. Ea quoque res, quæ in rerum natura non eſt, ſi modo futura [26] eſt [27], recte legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit. §. 8. Si eadem res duobus legata ſit, ſive conjunctim, ſive disjunctim: ſi ambo perveniant ad legatum, ſcinditur [28] inter eos legatum: ſi alter deficiat (quia aut ſpreverit lagatum, aut vivo teſtatore deceſſerit, vel alio quoquo modo defecerit [29]) totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, veluti ſi quis dicat, *Titio & Seio hominem Stichum do, lego* [30]*:* Disjunctim ita, *Titio hominem Stichum do, lego: Seio hominem Stichum do, lego.* Sed & ſi expreſſerit eundem hominem Stichum, æque disjunctim legatum intelligitur. §. 9. Si cui fundus alienus legatus ſit, & [31] emerit proprietatem deducto uſufructu, & uſusfructus ad eum pervenerit, & poſtea ex teſtamento agat: recte eum agere, & fundum petere, Julianus ait: quia uſusfructus in petitione, ſervitutis locum obtinet [32]. Sed officio judicis continetur, ut deducto uſufructu, jubeat æſtimationem præſtari [33]. §. 10. Sed ſi rem legatarii quis ei legaverit, inutile eſt legatum [34]: quia quod proprium eſt ipſius, amplius ejus fieri non poteſt: & licet alienaverit eam, non debetur [35] nec ipſa res, nec æſtimatio ejus. §. 11. Si quis rem ſuam quaſi alienam legaverit, valet legatum: nam plus [36] valet quod in veritate [37] eſt, quam quod in opinione [38]. Sed & ſi legatarii eſſe [39] putavit, valere conſtat: quia exitum voluntas defuncti habere poteſt.

§. 12. Si rem ſuam legaverit teſtator, poſteaque eam alienaverit [40]: Celſus putat, ſi non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemque divi Severus & Antoninus reſcripſerunt. † Iidem reſcripſerunt [41] eum, qui poſt teſtamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademiſſe legatum non videri: & ideo legatarium cum herede [ejus] agere poſſe, ut prædia a creditore luantur.

† Si vero quis partem rei legatæ alienaverit, pars, quæ non eſt alienata, omnino debetur: pars autem alienata ita debetur, ſi non adimendi animo alienata ſit [42]. §. 13. Si quis debitori ſuo liberationem legaverit, legatum utile eſt: & neque ab ipſo debitore, neque ab herede ejus poteſt heres petere, neque ab alio, qui heredis loco ſit. Sed & poteſt a debitore conveniri, ut liberet [43] eum. Poteſt etiam quis vel [44] ad tempus jubere, ne heres petat. §. 14. Ex contrario, ſi debitor creditori ſuo quod debet, legaverit: inutile eſt legatum, ſi [45] nihil plus eſt in legato, quam in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod ſi in diem [46], vel ſub conditione debitum ei pure legaverit: utile [47] eſt legatum, propter repræſentationem [48]: Quod ſi [49] vivo teſtatore dies venerit, vel conditio extiterit: Papinianus ſcripſit, utile eſſe nihilominus legatum, quia ſemel conſtitit. quod & verum eſt. Non enim placuit ſententia exiſtimantium [50], extinctum eſſe legatum, quia in eam cauſam pervenerit, a qua incipere non poteſt. §. 15. Sed ſi uxori maritus dotem legaverit, valet legatum: quia plenius [51] eſt legatum, quam de dote actio. Sed ſi [52] quam non accepit dotem legaverit: divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, ſiquidem ſimpliciter legaverit [53], inutile eſſe legatum: ſi vero certa pecunia, vel certum corpus, aut [54] inſtrumenta dotis in prælegando demonſtrata ſunt, valere legatum. §. 16. Si res legata ſine [55] facto heredis perierit [56], legatario decedit. Et ſi ſervus alienus legatus ſine facto heredis [57] manumiſſus fuerit: non tenetur heres. Si vero heredis ſervus legatus ſit [58], & ipſe eum manumiſerit: teneri ipſum Julianus ſcripſit: nec intereſt, ſciverit [59], an ignoraverit a ſe eum legatum eſſe. Sed & ſi alii donaverit ſervum, & is, cui donatus eſt, eum manumiſerit: tenetur heres, quamvis ignoraverit, a ſe eum legatum eſſe. §. 17. Si quis ancillas [60] cum ſuis natis legaverit, etiamſi ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. † Idem eſt, & ſi ordinarii ſervi [61] cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui ſint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. † Sed ſi ſervus fuerit cum peculio legatus: mortuo ſervo, vel manumiſſo, vel alienato, peculii legatum extinguitur [62]. † Idem eſt, ſi fundus inſtructus, vel cum inſtrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & inſtrumenti legatum extinguitur [63]. §. 18. Si grex legatus fuerit, & poſtea [64] ad unam ovem pervenerit: quod ſuperfuerit, vindicari poteſt. Grege autem legato, etiam [65] eas oves, quæ poſt teſtamentum factum gregi adjiciuntur, legato cedere, Julianus ait. Eſt autem gregis unum [66] corpus ex diſtantibus capitibus, ſicut ædium unum corpus eſt, ex cohærentibus lapidibus. §. 19. Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quæ [67] poſt teſtamentum factum adjecta ſunt, legato [dicimus] cedere.

§. 20. Si peculium legatum fuerit: ſine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit vivo teſtatore, legatarii lucro vel damno eſt [68]. Quod ſi poſt mortem teſtatoris ante aditam hereditatem [aliquid] ſervus adquiſierit: Julianus ait [69], ſi quidem ipſi manumiſſo peculium legatum fuerit, omne quod ante aditam hereditatem adquiſitum eſt, legatario cedere: quia hujusmodi legati dies ab adita hereditate cedit: ſed ſi extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, niſi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. † Peculium autem, niſi legatum fuerit, manumiſſo non debetur [70]. quamvis ſi vivus manumiſerit, ſufficit, ſi non adimatur: & ita divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

† Iidem reſcripſerunt, peculio legato, non videri id relictum [71], ut petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit [72].

† Iidem reſcripſerunt, peculium videri legatum, cum rationibus redditis liber eſſe juſſus eſt, & ex eo reliqua inferre. §. 21. Tam [73] autem corporales [74] res legari poſſunt, quam incorporales: & ideo quod defuncto debetur, poteſt alicui legari [75], ut actiones ſuas heres legatario præſtet: niſi exegerit [76] vivus teſtator pecuniam. nam hoc caſu legatum extinguitur. † Sed [77] & tale legatum valet, *damnas eſto heres meus domum illius reficere* [78]*:* vel *illum ære alieno liberare.*

§. 22. Si generaliter ſervus vel res alia legetur: electio legatarii eſt [79], niſi aliud teſtator dixerit. §. 23. Optionis legatum, [id eſt], ubi teſtator ex ſervis ſuis, vel aliis rebus optare legatarium juſſerat, habebat olim in ſe conditionem: & ideo, niſi ipſe legatarius vivus optaſſet, ad heredem legatum non transmittebat [80]: ſed ex conſtitutione [81] noſtra & hoc in meliorem ſtatum reformatum eſt: & data eſt [82] licentia heredi legatarii optare [ſervum], licet vivus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in noſtra conſtitutione additum eſt: ſive plures legatarii extiterint, quibus optio relicta eſt, & diſſentiant in corpore eligendo:

1 V. Paul. *ibi.* §. 6. Per damnationem his verbis legatur: Heres meus damnas eſto dare, dato, facito. Heredem meum dare jubeo. Ulp. 24. §. 4. ubi §. 8. & 9. v. res, quæ legari poterant per damnationem: ibidem quoque §. 13. differentiam facit, res per damnationem legetur pluribus conjunctim, an disjunctim. 2 Paul. *ibi.* §. 11. Sinendi modo ita legatur: heres meus damnas eſto ſinere Lucium Titium ſumere illam rem, ſibique habere. Ulp. 24. §. 5. ubi §. 10. refert quæ poterant legari ſinendi modo. 3 Per præceptionem ita legabatur: Lucius Titius illam rem præcipito. Ulp. 24. §. 6. ubi §. 11. recenſet quæ res legari poterant per præceptionem. 4 Conſtantini, Conſtantis, & Conſtantii, *l.* 21. *C. de legat.* 5 *l.* 2. *C. comm. de leg.* 6 *l.* 1. *C. comm. de legat.*
7 Duæ priores ſimul non poſſunt proponi. *l.* 1. *C. de furt.* ſed altera alteram elidit. *l.* 76. §. [illegible] *ff. de legat.* 2. 8 *l.* 1. *ff. de leg.* 1. 9 §. 11. *Inſtit. h. t. l.* 67. § *ſi rem. ff. de leg.* 2. 10 [illegible] *l.* 25. *C. de fideic.* 11 v. *l.* 10. *C. de fideic.* 12 v. *l.* 40. *ff. de leg.* 1. *l.* 11. § 16. *ff. de leg.* 3. Goth. Quia dominus forte aut omnino nolit, aut immodico pretio vendere velit. *l.* 14. §. *ult. ff. de leg.* 3. Anſ. 13 *l.* 39. § 9. *ff. de legat.* 1. 14 v. *l.* 34. §. 1. *ff. de contr. empt.* 15 v. *l.* 10. *C. de legat.* 16 Fallit in cognatis, *l.* 10. *C. de legat.* & in uxore, *d. l.* 10. *C. h. t. l.* 38. §. 1. *ff. de donat. inter vir. & uxor.* ubi licet ſciverit defunctus, rem eſſe alienam, valet legatum. Anſ. 17 *l.* 21. *ff. de prob.* 18 *l.* 4. *C. de edend.*
19 v. *l.* 6. *C. de fideic.* Adde *l.* 57. *ff. de legat.* 1. 20 Paul. 3. *ſent.* 6. §. 8. 21 Id eſt, ex cauſa non lucrativa. *l.* 108. § 4. *ff. de leg.* 1. Goth. Idem eſt ſi cui res propria legata ſit ſub conditione, qua exiſtente legatarius eam habere deſierat. *l.* 31. *ff. de V. O.* Anſ.
22 v. *l.* 21. §. 1. *ff. de leg.* 3. 23 v. *l.* 34. §. 1. *ff. de leg.* 1. *l.* 17. & 19 *in fin. ff. de oblig. & act.* 24 v. *l.* 48. *in fin. ff. de furtis.* 25 Nec enim poteſt amplius noſtrum fieri, quod jam noſtrum eſt. §. 14. *Inſtit. de act. l.* 7. *l.* 10. *ff. de hered. vel act. vendita.*
26 Futura recte legamus. *l.* 24. *ff. de leg.* 1. 27 Certo, Paul. 3. *ſent.* 6. §. 13.
28 *l.* 55. *ff. de leg.* 1. Goth. Et quidem ex æquis partibus. §. 6. *Inſt. de hered. inſtit.* Anſ.
29 *l.* 1. §. *pen. ff. de [illegible]* 30 v. *l.* 142. *ff. de verb. ſign.* 31 *l.* 82. §. 2. *ff. de leg.* 1. 32 Id eſt, qui hic petitur, uſusfructus eſt formalis, non cauſalis: vel legati tempore a proprietatis cauſa ſeparatus erat. 33 Ejus, quod legatario abeſt: abeſt autem ſolius proprietatis pretium. *d. l.* 82. § 2. *ff. de leg.* 1. 34 v. *l.* 13. *C. eod. l.* 1. *ff. de Reg. Caton. l.* 29. *ff. de R. J.* 35 Imo debetur, *l.* 1. *in fin. ff. de Reg. Caton.* 36 Imo plus non valet. v. [illegible] *de adq. vel omitt. hered.* 37 v. *l.* 9. §. 4. *ff. de juris & facti ignor.* 38 Imo aliud, *l.* 15. *ff. de adq. vel omitt. her.* 39 Al. *rem teſtator putavit.*
40 Puta neceſſitate, *l.* 11. §. 12. *ff. de leg.* 3. nam ſi voluntarie alienavit, perimit legatum. *Gothof.* ibid. Confer §. 1. *Inſt. de hered. inſtit. Novell.* 162. c. 1. Anſ. Idem, ſi pignori, vel fiduciæ dederit. Ex eo enim voluntatem mutaſſe non præſumitur. Paul. 3. *ſent.* 6. §. 16. *l.* 3. *C. de legatis.* Goth. 41 *l.* 3. *C. eod.* 42 Confer *l.* 43. *ff. de fid. libert.* Anſ.
43 Pacto, vel acceptilatione, vel redditione inſtrumenti, reus multo magis exceptione tutus erit, *l.* 3. §. 3. *ff. de lib. leg.* 44 *l.* 8. §. 1. *ff. de lib. leg.* 45 v. *l.* 28. *in fin. l.* 29. *ff. de leg.* 1. 46 v. *l.* 13. 14. *ff. de lib. leg.* 47 Imo inutile, *l.* 82. *ff. de leg.* 2. *l.* 5. *D. ad l. Falc. ubi dixi.* 48 Id eſt, quia debitor vult de præſenti ſolvi. 49 *l.* 5. *in fin. ff. ad l. Falcid.* 50 Pauli, *l.* 82. *ff. de legat.* 2. & *l.* 140. § 2. *ff. de verb. oblig.* Marcelli, *l.* 98. *ff. de verb. oblig.* 51 *l.* 1. §. 2. *ff. de dote præleg.* Goth. Actione dotis non plus quam maritus facere poteſt exigitur, ne alias egeat. *l.* 18. [illegible] *ſol. matrimon.* at legatum hoc ſola lege Falcidia minuitur. *l.* 2. *ff. de dote præleg.* 2. dos ſoluto matrimonio annua, bima, trima die debetur, legatum ſtatim ab adita hereditate. v. *l. un.* §. 7. *verſ. exactio. C. de Rei Uxor. act.* Anſ. 52 v. *l.* 21. *in fin. ff. de novat. oblig.* 53 Poteſt enim vel minimus nummus dos eſſe, *l.* 69. §. 4. *ff. de jure dot.* Goth. Simpliciter, id eſt, non expreſſa quantitate. *Anſ.* 54 *l.* 3. *C. de falſa cauſa.* Goth. Quia tunc non tam dotem, quam pecuniam legavit. *l.* 6. *ff. de dote præleg.* Anſ. 55 v. *l.* 26. §. 1. *ff. de leg.* 1. 56 Legato fataliter ſine culpa heredis interempto, legatarii damnum eſt. Paul. 3. *ſent.* 6. §. 9. 57 *l.* 35. *ff. de leg.* 1. 58 *l.* 112. §. 1. *ff. de leg.* 1.
59 v. *l.* 91. §. 2. *ff. de verb. oblig.* 60 v. *l.* 62. *ff. de leg.* 1. 61 *l.* 4. *ff. de pecul. leg.* 62 *l.* 1. *ff. de pecul. leg.* Goth. Confer § 3. *Inſtit. de uſufr.* arg. *l. cum principalis ff. de Reg. Jur.* Anſ. 63 *l.* 1. *l.* 5. *ff. de inſtructo vel inſtrum.* Imo non extinguitur, *l.* 5. *ff. de inſtructo vel inſtrumento.* 64 *l.* 22. *ff. de leg.* 1. 65 *l.* 21. *ff. de leg.* 1. 66 v. *l.* 30. *ff. de uſuc.* 67 *l.* 41. §. *pen. l.* 44. §. *ſi area. ff. de leg.* 1. 68 Ut ita augeatur & minuatur. *l.* 65. *in princ. ff. de leg.* 2. 69 Tempus, quo dies legati cedit, ſpectari: ſi extraneo, mortis tempus. *l.* 8. *in fin. ff. de pec. leg.* 70 v. *l. un. C. de peculio ejus, qui libert. meruit.* 71 v. *l.* 6. §. *pen. ff. de pec. leg.* 72 Atque ita videtur abrogari *l.* 23. § 1. *ff. de pec. leg.* 73 Paul. 3. *ſent.* 6. §. 11. 74 v. *l.* 41. *in pr. ff. de leg.* 1. 75 *l.* 39. §. 3. *ff. de leg.* 1. 76 *l.* 75. § 2. *ff. de leg.* 1. §. 12. *Inſt. h. t.* 77 Paul. 3. *ſent.* 6. § 10. 78 v. *l.* 105. *ff. de leg.* 1. *l.* 49. *in fin. ff. de leg.* 2. 79 v. *l.* 2. §. 1. *ff. de opt. l.* 25. §. 17. *ff. familiæ.* Goth. *l.* 108. §. 2. *ff. de leg.* 1. ubi rationem vide. Adde quod favore ultimarum voluntatum inductum videatur. *arg. l.* 12. *ff. de R. J.* Teſtator enim ad legatarium verba dirigens, hanc electionem illi dare videtur. Secus in contractibus, ubi in obligatione generali, debitoris electio eſt. *l. pleruraque. in fin. ff. de jure dot.* Anſ. 80 Hinc apparet, a Triboniano detractam negationem, *l.* 19. *ff. de opt.*
81 v. *l.* 3. *C. comm. de leg.* 82 *l. ult. C. comm. de leg.*

five unius legatarii plures heredes [fint], & inter fe circa optandum diffentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant) fortunam [1] effe hujus optionis judicem, & forte [2] hoc effe dirimendum, ut ad quem fors pervenerit, illius fententia in optione præcellat.

§. 24. Legari autem illis folum poteft, cum quibus [3] teftamenti factio eft. §. 25. Incertis vero perfonis neque legata, neque fideicommiffa olim [4] relinqui conceffum erat. Nam ne miles quidem incertæ perfonæ poterat relinquere, ut D. Hadrianus refcripfit. Incerta autem perfona videbatur, quam incerta opinione animo fuo teftator fubjiciebat: veluti fi quis ita dicat: *Quicunque [5] filio meo filiam fuam in matrimonium dederit, ei heres meus illum fundum dato.* Illud quoque quod iis relinquebatur, *qui poft teftamentum fcriptum primi confules defignati effent* [6], æque incertæ perfonæ legari videbatur: & denique multæ aliæ hujusmodi fpecies funt [7]. Libertas [8] quoque incertæ perfonæ non videbatur poffe dari: quia placebat nominatim [9] fervos liberari. Sub certa vero demonftratione, [10] id eft, ex certis perfonis incertæ perfonæ recte legabatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc funt, fi [11] quis filiam meam uxorem duxerit, ei heres meus illam rem dato.* Incertis autem perfonis legata vel fideicommiffa relicta, & per errorem foluta [12], repeti non poffe, facris conftitutionibus cautum erat.

§. 26. Pofthumo quoque alieno inutiliter [13] [antea] legabatur. Eft autem alienus pofthumus, qui natus inter fuos, heres teftatori futurus non eft. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat pofthumus avo. §. 27. Sed nec hujusmodi fpecies penitus eft fine jufta emendatione relicta: quum in noftro Codice [14] conftitutio pofita fit, per quam & huic parti medemur, non folum in hereditatibus, fed etiam in legatis & fideicommiffis: quod evidenter ex ipfius conftitutionis lectione clarefcit. Tutor autem nec per noftram conftitutionem incertus [15] dari debet: quia certo judicio debet quis pro tutela fuæ pofteritati cavere. §. 28. Pofthumus autem [16] alienus heres inftitui & ante poterat [17], & nunc poteft: nifi in utero ejus fit, quæ jure noftro uxor effe non poteft. §. 29. Si quidem [18] in nomine, cognomine, prænomine, [agnomine] legatarii teftator erraverit: cum de perfona conftat, nihilominus valet legatum. Idemque in heredibus fervatur: & recte. Nomina enim fignificandorum hominum gratia reperta funt: qui fi alio quolibet modo intelligantur, nihil intereft. §. 30. Huic proxima eft illa juris regula, falfa [19] demonftratione legatum non perimi: veluti fi quis ita legaverit, *Stichum fervum meum vernam do, lego:* licet enim non verna, fed emptus fit: fi tamen de fervo conftat, utile eft legatum. Et convenienter, fi ita demonftraverit, *Stichum fervum, quem a Seio emi:* fitque ab alio emptus: utile eft legatum, fi de fervo conftat. §. 31. Longe magis legato falfa [20] caufa [adjecta] non nocet: veluti cum quis ita dixerit, *Titio, quia me abfente negotia mea curavit, Stichum do, lego.* vel ita: *Titio, quia patrocinio ejus capitali crimine liberatus fum, Stichum do, lego.* Licet enim neque negotia teftatoris unquam gefferit Titius, neque patrocinio ejus liberatus fit, legatum tamen valet. Sed fi [21] conditionaliter enunciata fuerit caufa, aliud juris eft, veluti hoc modo: *Titio, fi negotia mea curaverit, fundum meum do, lego.* §. 32. An [22] fervo heredis recte legemus, quæritur: & conftat, pure inutiliter legari, nec quicquam proficere, fi vivo teftatore de poteftate heredis exierit: quia quod [23] inutile foret legatum, fi ftatim poft factum teftamentum deceffiffet teftator, hoc non debet ideo valere, quia diutius teftator vixerit. Sub [24] conditione vero recte legatur [fervo], ut requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in poteftate heredis non fit. §. 33. Ex diverfo: herede inftituto fervo, quin domino recte etiam fine conditione legetur, non dubitatur [25]. Nam etfi ftatim poft factum teftamentum deceflerit teftator: non tamen apud eum, qui heres fit, dies legati cedere intelligitur: cum hereditas a legato feparata fit: & poffit per eum fervum alius heres effici, fi prius, quam juffu domini adeat, in alterius poteftatem translatus fit: vel manumiffus ipfe heres efficitur; quibus cafibus utile eft legatum. Quod fi in eadem caufa permanferit, & juffu legatarii adierit: evanefcit legatum. §. 34. Ante [26] heredis inftitutionem inutiliter antea legabatur: fcil. [27] quia teftamenta vim ex inftitutione heredis accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius teftamenti heredis inftitutio. Pari ratione nec libertas ante heredis inftitutionem dari poterat [28]. Sed quia incivile effe putavimus [29] fcripturæ ordinem quidem fequi (quod & ipfi antiquitati vituperandum fuerat vifum) fperni autem teftatoris voluntatem: per noftram conftitutionem [30] & hoc vitium emendavimus: ut liceat & ante heredis inftitutionem, & inter [31] medias heredum inftitutiones legatum relinquere, & multo magis libertatem, cujus ufus favorabilior eft. §. 35. Poft mortem quoque heredis aut legatarii fimili modo inutiliter legabatur [32]: veluti fi quis ita dicat, *cum heres meus mortuus fuerit, do, lego.* Item: *Pridie [33] quam heres aut legatarius morietur.* Sed fimili modo & hoc correximus [34], firmitatem hujusmodi legatis ad fideicommifforum fimilitudinem præftantes: ne in hoc cafu deterior caufa legatorum, quam fideicommifforum inveniatur.

§. 36. Pœnæ quoque nomine inutiliter [antea] legabatur [35], & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur [36], quod coërcendi heredis caufa relinquitur, quo magis aliquid faciat: veluti fi quis ita fcripferit: *Heres meus fi filiam fuam in matrimonium Titio collocaverit:* vel ex diverfo, *fi non collocaverit, dato decem aureos Seio:* aut fi ita fcripferit, *Heres meus fi fervum Stichum alienaverit:* vel ex diverfo, *fi non alienaverit, Titio decem aureos dato.* Et in tantum hæc regula obfervabatur, ut quam [37] plurimis principalibus conftitutionibus fignificaretur, nec Principem agnofcere, quod ei pœnæ nomine legatum fit. nec ex militis quidem teftamento talia legata valebant, quamvis aliæ militum voluntates in ordinandis teftamentis valde obfervabantur: quinetiam nec libertates pœnæ nomine dari poffe placebat. eo amplius nec heredem pœnæ nomine adjici poffe, Sabinus exiftimabat: veluti fi quis ita dicat, *Titius heres efto. Si Titius filiam fuam in matrimonium Seio collocaverit, Seius quoque heres efto.* Nihil enim intererat, qua ratione Titius coërceretur, utrum legati datione, an coheredis adjectione. Sed hujusmodi fcrupulofitas nobis non placuit: & generaliter ea quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata: nihil diftare a cæteris legatis conftituimus [38], vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impoffibilia funt, vel legibus interdicta, aut alias probrofa [39]. Hujusmodi enim teftamentorum difpofitiones valere, fecta meorum temporum non patitur.

TIT. XXI.

DE ADEMPTIONE [40] LEGATORUM [41].

De ademptione. 1. *De translatione.*

Ademptio legatorum (five [42] eodem teftamento adimantur, five [43] codicillis) firma eft: fed & five contrariis verbis [44] fiat ademptio; veluti fi quis ita quid legaverit, *do, lego,* ita adimatur, *non do, non lego:* five non contrariis, fed [45] aliis quibuscunque verbis. §. 1. Transferri [46] quoque legatum ab alio ad alium poteft: veluti fi quis ita dixerit: *Hominem Stichum, quem Titio legavi, Seio do, lego:* five in eodem teftamento five in codicillis hoc fecerit: quo cafu fimul [&] Titio adimi videtur, & Seio dari.

TIT. XXII.

DE LEGE [47] FALCIDIA.

Scopus & nexus, ratio hujus legis. 1. *De pluribus heredibus.* 2. *Quo tempore fpectatur quantitas patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur.* 3. *Quæ detrahuntur ante Falcidiam.*

Supereft, ut de lege Falcidia [48] difpiciamus, qua modus noviffime legatis impofitus eft. Cum enim olim lege [49] duodecim tabularum libera erat legandi poteftas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe [cum] ea lege ita cautum effet: *uti quisque [50] legaffet fuæ rei, ita jus efto*) vifum eft hanc legandi licentiam coarctare: idque ipforum teftatorum gratia provifum eft, ob id quod plerumque inteftati moriebantur, recufantibus fcriptis heredibus pro nullo aut minimo [51] lucro hereditates adire. Et cum fuper hoc tam lex Furia [52], quam lex Voconia [53] latæ funt, quarum neutra fufficiens ad rei confummationem videbatur, noviffime [54] lata eft lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum: id eft, ut five unus heres inftitutus fit, five plures, apud eum eosve pars [55] quarta remaneat. §. 1. Et cum quæfitum effet: duobus heredibus inftitutis (veluti Titio & Seio) fi Titii pars aut tota exhaufta fit legatis, quæ nominatim ab eo data funt, aut fupra modum onerata; a Seio vero aut nulla relicta fint legata, aut quæ partem ejus dumtaxat in partem dimidiam minuant: an, quia is quartam partem totius hereditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta funt, retinere liceat, ut quartam partem fuæ partis falvam habeat? Placuit, poffe retinere: etenim [56] in fingulis heredibus ratio legis Falcidiæ ponenda eft. §. 2. Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis [57] tempore fpectatur [58]. Itaque (verbi gratia) fi is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legaverit: nihil legatariis prodeft [59], fi ante aditam hereditatem per fervos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum acceflerit hereditati, ut centum [aureis] legatorum nomine erogatis, heres quartam partem hereditatis habiturus fit: fed neceffe eft, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diverfo, fi feptuagintaquinque legaverit, & ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona (incendiis forte [60], aut naufragiis, aut morte fervorum) ut non amplius, quam feptuagintaquinque [aureorum fubftantia,] vel etiam minus relinquatur, folida legata debentur [61]. Nec ea res damnofa eft heredi, cui liberum eft non adire hereditatem: quæ res efficit, ut fit neceffe legatariis, ne deftituto teftamento nihil confequantur, cum herede in portione pacifci. §. 3. Cum autem ratio

1 Id eft, fortem. 2 *d. l. ult. in pr.* Theophilus hic κλήρῳ ἤτοι λαχμῷ, id eft, forte & micatione. Eft enim Gloffis λαχμὸς *micatio:* ut hunc locum referas ad digitorum micationem. 3 *l. 101. in fin. ff. de leg.* 1. 4 Ulp. *tit.* 24. §. *incerta.* Paul. 3. *fent.* 6. §. *legat.* 13. *l.* 69. §. 4. *ff. de jure dot.* hodie aliud eft, *l.* 1. *C. de incertis perfonis.* 5 Aliud eft in legato pauperum, *v. l.* 24. *C. de epifc.* 6 Al. *erunt.* 7 Incertus dicitur, quem ignoramus, *l.* 39. *in fin. ff. de verb. fign.* 8 Libertas nominatim teftamento relinquenda, dixi *ad* Ulp. 1. §. *ult.* 9 *l.* 24. *ff. de manum. teft.* 10 Hæc duo verba, *id eft*, defunt apud Theoph. 11 Adde cafum, *l.* 5. *ff. de reb. dub.* 12 Utque debita naturaliter, *v. l.* 9. *C. ad l. Falc.* 13 Imo utiliter, *l. pen. ff. de leg.* 1. 14 Id eft, veteri: confentaneum eft, ea Conftitutione fuiffe inductum, ut & incertæ perfonæ & alieno pofthumo legari poffit. *Goth.* Hic Codex hodie non exftat. Wefenb. Mynfing. & al. [illegible] Codex enim qui Inftitutionum tempore extabat, juffu Juftiniani abolitus eft, & novus compofitus: ut conftat *tit. C. de emendat. C. incipit:* Cordi nobis eft. Donell. *l.* 5. *ff. de reb. dub.* Cujac. [illegible] *Afric. l.* 108. §. [illegible] *ff. de leg.* 1. Anf. 15 *l.* 20. *l.* 30. *ff. de teft. tut.* 16 *Non alienus* Alciat. 1. *par.* 9. reprehenfus a Rob. 1. *recepta.* 1. 17 Jure Prætorio, non civili, Cujac. 18 *v. l.* 4. *C. de teftam.* 19 *v. l.* 33. *ff. de cond. & dem.* 20 *v. l.* 72. §. *falfam. ff. de cond. & dem.* 21 *v. l.* 17. §. *pen. ff. de cond. & dem.* 22 *l.* 20. *ff. ad leg. Falc.* 23 *l.* 1. *ff. de regul. Caton.* 24 *l.* 86. *ff. de cond. & demon.* 25 Adde *l.* 25. *ff. de leg.* 1. 26 Paul. 3. *fent.* 6. §. 2. 27 *l.* 1. *in fin. ff. de vulg. & pup. [illegible] de jure cod.* 28 Ulp. 1. §. 20. 29 *v. l.* 6. *ff. de fol. utionibus.* 30 *l.* 24. *C. de teftamentis.* 31 Et ita abrogatur quod apud Ulp. 1. §. 2. 32 Id eft, [illegible] heredis legari videatur. Ulp. 24. §. *poft mortem.* Paul. 3. *fent.* 6. §. 6. *Poft mortem.* 33 Paul. 3. *fent.* 6. §. 6. 34 *l.* 11. *C. de contr. ftip. l. un. C. ut ab hered.* 35 Ulp. *tit.* 24. §. [illegible] 17. fic enim libertas alterius videbatur minui. [illegible] *l.* 71. §. 2. *ff. de cond. & dem.* fed & legata heredis odio dari, minime confentaneum, fed nec ab eo pendere. *Theoph.* Vide Vigl. §. *impoffibilis. Inftit. de hered. inftit. n.* 3. Anf. 36 Hujus legati extat exemplum apud Horat. 2. *ferm.* 3. 37 Quæ non extant. 38 Vide *l. un. C. de his, quæ pœnæ.* 39 Quale eft in virgine, ne nubat, & in vidua, ne unquam nubat. *vid. Auth. Cui relictum. C. de indicta vidui.*

40 Adde, & translatione legatorum. Agitur enim hoc titulo de utrisque, hoc eft, ademptione & translatione, §. 1. *J. h. t.* & ita quoque apud autorem Eclogæ titulus conceptus eft 64 *tit.* 17. 41 *Lib.* 34. *D.* 4. 42 Ulp. 24. §. 29. 43 *l. pen.* §. 1. *ff. h. t.* 44 Et nuda voluntate, *l.* 3. *in fin. ff. eod.* 45 Olim eodem modo adimenda erant legata, Ulp. *illo loco.* 46 *l.* 5. *ff. eod.*

47 *Lib.* 35. *D.* 2. *Lib.* 6. *C.* 50. Ulpian. 24. §. 32. Paul. 3. *fent.* 8. & 2. Cajus 6. 48 Lata a Falcidio Trib. pleb. fub Augufto adhuc Triumviro. *App. Dion, Eufeb.* 49 Lege 12. Tabularum liberrima erat legandi facultas. Poft lege Furia cautum fuit, ut ne quis plus 100 aureis legaret. Dein lege Voconia, ut ne plus legatario relinqueretur, quam heredi. Poftremo lege Falcidia conftitutum, ut ne legatario ultra novem uncias relinqui poffet. Theoph. *hic.* 50 Uti quisque paterfamilias, *Cornificius.* v. *l.* 120. *ff. de verb. fign.* 51 Minimum feu exiguum lucrum pro nihilo eft. Minima enim non curat prætor. *l.* 4. *ff. de reftit. in integr. & ibi notat.* Verum ad quantam fummam, menfuram, valorem, aut numerum exiguitatis æftimatio redigenda fit, ut nihilo æquiparetur, aut ejus non admodum ratio habeatur! Verius eft, modicam rem pro quæftionis cujusque ratione & circumftantiis, arbitrio judicis æftimandam effe. Gloff. & Bart. *in l. omnino. verb. modicas. de impenf. in res dotal.* Pin. *l.* 1. *part.* 2. *n.* 72. *C. de bon. matern.* Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *Cent.* 2. *caf.* 145. Anf. 52 Ulpian. *tit.* 1. § 6. *tit.* 28. §. 7. 53 Cicer. *Verr.* 3. 54 Anno urb. 714. Calvino & Pollione Cofs. 55 *v. l.* 73. *in fin. ff. h. t.* 56 *l.* 77. *ff. eod.* 57 *l.* 56. *in princ. l.* 73. *in princ. ff. eod.* 58 Præterquam in conditionali & rei alienæ legato. *Myn*[illegible] 59 Nifi teftator jufferit fructus in Falcidiam imputari, vel nifi fructus fati vel maturi erant mortis tempore. *Schneidw.* 60 Res perit domino, *l.* 9. *C. de pigneratitia* 61 Nifi fpecialia, id eft, fpeciei legata fuerint.

legis

legis Falcidiæ ponitur, ante [1] deducitur [2] æs alienum [3], item funeris [4] impensa, & [5] pretia [6] servorum manumissorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur [7], ut ex eo quarta pars apud heredem remaneat [8], tres vero partes inter legatarios distribuantur, pro rata scil. portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus, quadringentos aureos legatos esse, & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse; quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus; octava debet detrahi. Quod si [9] quingentos legaverit; initio quinta, deinde quarta detrahi debet [10]. Ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis [11] apud heredem remanere oportet.

TIT. XXIII.

DE FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBUS,

[ET AD SENATUS CONSULTUM [12] TREBELLIANUM.]

Continuatio. 1. *Origo fideicommissorum.* 2. *De fideicommisso heredis scripti.* 3. *De effectu restitutionis.* 4. *De SC. Trebelliano.* 5. *De SC. Pegasiano.* 6. *Quibus casibus locus est SC. Trebelliano, vel Pegasiano.* 7. *Pegasiani in Trebellianum transfusio.* 8. *In quibus heredibus, & in quibus fideicommissariis supradicta locum habeant.* 10. *De fideicommisso heredis ab intestato.* 11. *De fideicommisso relicto a fideicommissario.* 12. *De probatione fideicommissi.*

NUnc transeamus ad fideicommissa: sed prius est, ut de hereditatibus fideicommissariis videamus. §. 1. Sciendum itaque est, omnia fideicommissa primis [13] temporibus infirma fuisse: quia nemo invitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus [14] enim non poterant hereditatem, vel legata relinquere [15], si relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex testamento poterant [hereditatem]. Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo juris, sed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea divus Augustus primus, semel iterumque gratia personarum motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, jussit Consulibus auctoritatem suam interponere. Quod quia justum videbatur, & populare erat: paulatim conversum est in assiduam jurisdictionem: tantusque eorum favor factus est, ut paulatim etiam [16] Prætor proprius crearetur, qui de fideicommissis jus diceret, quem fideicommissarium appellabant. §. 2. In primis igitur sciendum est, opus esse, ut aliquis recto jure testamento heres instituatur; ejusque fidei committatur, ut eam hereditatem alii restituat [17]: alioqui inutile est testamentum, in quo nemo heres instituitur [18]. Cum igitur aliquis scripserit, *Lucius Titius heres esto*: potest adjicere, *rogo te Luci Titi, ut, cum primum poteris hereditatem meam adire, eam Caio Seio reddas, restituas.* † Potest autem quisque & de [19] parte restituenda heredem rogare. † Et liberum est, vel pure [20] vel sub [21] conditione relinquere fideicommissum, vel ex certo die [22]. §. 3. Restituta autem hereditate, is quidem, qui restituit, nihilominus heres permanet [23]: is vero, qui recipit hereditatem, aliquando heredis, aliquando legatarii loco habetur [24]. §. 4. Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo & Annæo Seneca Consulibus [25], SC. factum est [26]: quo cautum est, ut si hereditas ex fideicommissi causa restituta sit, omnes actiones, quæ jure civili heredi, & in heredem competerent, ei & in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hereditas [27]. Post quod SC. Prætor utiles actiones ei, & in eum, qui recepit hereditatem, quasi heredi, & in heredem dare cœpit. §. 5. Sed quia heredes scripti, cum aut totam hereditatem, aut pene totam plerumque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus, Pegaso & Pusione Consulibus [28], Senatus censuit: ut ei, qui rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est. † Post quod SC. ipse heres onera hereditaria sustinebat: Ille autem, qui ex fideicommisso recipiebat partem hereditatis, legatarii partiarii loco erat, id [29] est ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur: quæ species legati, partitio [30] vocabatur: quia cum herede legatarius partiebatur hereditatem. Unde quæ solebant stipulationes inter [31] heredem & partiarium [legatarium] interponi [32], eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hereditatem, & heredem, id est [33], ut lucrum & damnum hereditarium pro [34] rata parte inter eos commune esset.

§. 6. Ergo si quidem non plus, quam dodrantem hereditatis scriptus heres rogatus sit restituere: tunc ex Trebelliano SC. restituebatur hereditas, & in utrumque actiones hereditariæ pro rata parte dabantur: in heredem quidem jure civili; in eum vero, qui recipiebat hereditatem, ex SC. Trebelliano tanquam in heredem. At si plus, quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus esset: locus erat Pegasiano SC. & heres, qui semel adierat hereditatem (si modo [35] sua voluntate adierat) sive retinuerat quartam partem, sive retinere noluerat: ipse universa onera hereditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & [36] pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium & heredem: si vero totam hereditatem restitueret, emptæ & venditæ hereditatis stipulationes interponebantur. Sed si recusabat scriptus heres adire hereditatem ob id, quod diceret eam sibi suspectam esse, quasi damnosam: cavebatur Pegasiano SC. ut desiderante eo, cui restituere rogatus esset, jussu Prætoris adiret [37], & restitueret hereditatem, perindeque ei & in eum, qui reciperet hereditatem, actiones darentur, ac juris est ex Trebelliano SC. quo casu nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic, qui restituit, securitas datur, & actiones hereditariæ ei & [38] in eum transferuntur, qui recepit hereditatem, utroque SC. in hac specie concurrente. §. 7. Sed quia stipulationes ex SC. Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus captiosas [39] eas homo excelsi ingenii Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas [40], quam difficultas placet: ideo omnibus nobis suggestis tam similitudinibus, quam differentiis utriusque SC. placuit exploso SC. Pegasiano, quod postea supervenit, omnem auctoritatem Trebelliano SC. præstare, ut ex eo fideicommissariæ hereditates restituantur: sive habeat heres ex voluntate testatoris quartam [41], sive plus, sive minus, sive nihil penitus: ut tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deest, ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solutum [42], quasi ex Trebelliano SC.: pro rata portione actionibus, tam in heredem, quam in fideicommissarium competentibus [43]: si vero totam hereditatem sponte restituerit, omnes hereditariæ actiones fideicommissario, & adversus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegasiani SC. fuerat, ut quando recusaret heres scriptus sibi datam hereditatem adire, necessitas [44] ei imponeretur, totam hereditatem volenti fideicommissario restituere, & omnes ad eum & contra eum transferre actiones: & hoc transposuimus ad SC. Trebellianum, ut ex hoc solo necessitas heredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicommissarius [45] desideret restitui sibi hereditatem, nullo nec damno nec commodo apud heredem remanente. §. 8. Nihil autem interest, utrum aliquis ex asse heres institutus, aut totam [46] hereditatem, aut pro parte restituere rogatur: an ex parte heres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem observari præcipimus, quæ in totius hereditatis restitutione diximus. §. 9. Si quis una [47] aliqua re deducta, sive præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus sit restituere hereditatem: simili modo ex Trebelliano SC. restitutio fiet, perinde ac si quarta parte retenta, rogatus esset reliquam hereditatem restituere [48]. Sed illud [49] interest, quod altero casu, id est, cum deducta sive præcepta aliqua re restituitur hereditas, in solidum ex eo SC. actiones transferuntur; & res, quæ remanet apud heredem, sine ullo onere hereditario apud eum remanet, quasi ex legato ei adquisita: altero vero casu, id est, cum quarta parte retenta rogatus est heres restituere hereditatem & restituit, scinduntur [50] actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud heredem. Quinetiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hereditatem rogatus sit, in qua maxima pars hereditatis contineatur: æque in solidum transferuntur actiones: & secum deliberare debet is, cui restituitur hereditas, an expediat sibi restitui. Eadem sc. interveniunt, & si duabus pluribusve deductis præceptisve rebus, restituere hereditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta præceptave, quæ quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus sit aliquis hereditatem restituere: idem juris est. Quæ [autem] diximus de eo, qui ex asse institutus est, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte heres scriptus est. §. 10. Præterea intestatus [51] quoque moriturus, potest rogare eum, ad quem bona sua, vel legitimo jure vel honorario, pertinere intelligit: ut hereditatem suam totam, partemve ejus, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam,) alicui restituat: cum alioqui legata, nisi ex testamento, non valeant. §. 11. Eum quoque cui aliquid restituitur, potest rogare, ut id rursum alii aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat. §. 12. Et quia prima fideicommissorum cunabula a fide heredum pendent & tam nomen, quam substantiam acceperint: ideo D. Augustus ad necessitatem juris ea retraxit. Nuper & nos eundem Principem superare contendentes, ex facto, quod Tribonianus vir excellentissimus [52] Exquæstore sacri palatii suggessit, constitutionem [53] fecimus: per quam disposuimus, si testator fidei heredis sui commisit, ut vel hereditatem, vel speciale fideicommissum, restituat, & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicommissis legitimus esse noscitur) possit res manifestari, sed

1 In hereditate defuncti nihil esse dicitur, nisi deducto ære alieno & funeris impensa. 2 Creditor præfertur legatario, *l. 6. C. ad L. Falc. l. 39. §. 1. ff. de verb. sign.* 3 Creditores præferuntur omnibus legatariis defuncti. 4 *l. pen. ff. de relig. & sumpt.* doti uxoris præferenda. Bart. *l. 1. ff. so. m.* 5 *l. 33. ff. h. t.* 6 Libertatis datio minuit patrimonium defuncti: unde a simili colligunt, Falcidiam non detrahi ex piis legatis. 7 Quoties de modo quartæ retinendæ quæritur; propter periculum plus petendi, officio judicis omnibus æstimatis, quarta facienda est, quæ apud heredem remaneat: aut certe exigenda est cautio a legatario, ut quod plus dodrante perceperit, restituatur. Paul. 3. *sent.* 8. §. 2. 8 Et legata ad pias causas *Novell.* 131. *c.* 12. 9 Legata, quæ excedunt summam bonorum, non fiunt nulla, sed pro rata minuuntur. 10 Falcidia tamen non detrahitur ex legato ad pias causas, ut & ex dotis prælegato: & rursus ex legato vetito alienari a legatario ejusve successoribus: si miles testatus, si testator prohibuit detrahi: si heres defuncto id pollicitus: si sciens integra legata solvit: si inventario non confecto hereditatem adiit. 11 Etiam ex fideicommisso particulari, *l. 2.* legato principis, *l. 4.* donatione causa mortis, *l. 5.* inter vir. & uxor. *l. 12.* mortis capione, *l. pen. C. ad L. Falc.*

12 *L. 36. D.* 1. *L. 6. C.* 49. Ad intellectum hujus Rubr. vide Bellon. *supput. l. 3. cap.* 19. Ans. 13 Id est, ante Augustum, *v. t. 25. J. h. lib.* 14 Per fideicommissa legib. illudebant, Hieronymus *ad Nepotianum.* 15 Puta incapacibus. 16 *v. l. 2. §.* [illegible] 32. *ff. de orig. jur.* 17 Secus, si tantum codicillos facere voluit testator, §. 10. [illegible] 18 v. *l. 14. C. de testam.* 19 [illegible] 16 § 4 *ff. ad SC. Treb.* 20 *l. 19. ff. ad SC.* [illegible] 21 *l. 13. ff. ad SC. Treb.* 22 Heres autem ex certo die institui non potest. §. 9. *Instit. de hered. instit.* Ans. 23 Cur ita? vid. *l. 88. in fin. ff. de hered. instit.* 24 Siquidem universale sit fideicommissum, rogatusque heres totum assem restituere, heredis locum obtinebit; sin particulare, legatarii. *Ans.* 25 Suffectis ex Kal. Juliis anno [illegible] Nec enim Seneca ordinarius consul, Ausonius *in Panegyr.* 26 *l. 1. §. 1. ff. ad SC. Treb.* 27 Ne restituenti fides sua damnosa fieret. Paul. 4. *sent.* 2. 28 Quos suffectos esse constat, cum non reperiantur in fastis. 29 Partiarius legatarius dicebatur is, cui pars bonorum legabatur. 30 v. Ulp. 25. §. 15. de partitionis legato, vide *l. 164. §. 1. ff. de V. S.* 31 v. Ulp. *illo loco.* 32 Alioquin is, qui heres non est mero jure, ad onera hereditatis non tenebatur. 33 Partis & pro parte stipulationes hæ dicebantur, quæ de lucro & damno communicando solebant interponi inter heredem & legatarium, Ulp. *illo loco.* quod postea extensum est ad heredes & fideicommissarios, *ut hic.* Paul. 4. *sent.* 3. §. 1. id ita exprimit: inter heredem, inquit, & fideicommissarium, cui ex Pegasiano hereditas restituitur, partis & pro parte stipulatio interponitur: ut heredi instituto pro quarta actiones, pro cæteris vero portionibus, fideicommissario competant. 34 Paul. 4. *c.* 3. §. 1. *l. 2. C. ad SC. Treb.* 35 Id est, sponte, *l. 45. ff. eod.* 36 Id est, quæ de damno & lucro communicando interponebantur. 37 *l. 4. in princ. ff. eod. l. 17. ff. si quis omissa.* 38 *l. 27. §. qui ex Treb. ff. ad SC. Treb.* 39 Creditoribus scil. sed heredi præsertim, qui post stipulationes interpositas inter eum & fideicommissarium a creditoribus & legatariis conveniebatur, *l. 2. l. debitor. C. de pactis. l. 2. C. de hereditat. & act. vendita.* adde *Nov.* 1. *c.* 1. & 39. *in pr.* 40 § 3. *J. de legit. adgnat. success.* 41 Variæ sunt quartæ: ut legitima, Falcidiana, Trebellianica, filii arrogati, concubinæ (de qua *Novell.* 74. *c.* 5.) Uxoris pauperis, in bonis mariti locupletis. *Nov.* 117. *c.* 5. 42 Ignorantia facti. *l. 68. in fin. ff. ad SC. Treb. l. 9. C. ad l. Falcid.* Qui totam hereditatem restituit, cum quartam retinere ex Pegasiano debuisset, repetere eam non potest. Nec enim indebitum solvisse videtur, qui plenam fidem defuncto præstare maluit. Paul. 4. *sent.* 3. § *ult.* 43 Post hereditatem restitutam retenta quarta, nondum ære alieno soluto. 44 *l. 11. §. 3. ff. de leg.* 3. 45 Capax fideicommissi & quidem universalis, qui cavet heredi de farciendo ei damno aditæ hereditatis. 46 Ulp. 25. § 11. 47 v. *l. 13. l. 14. ff. si quis omissa.* 48 v. *l. 30. §. multum interest. ff. ad SC. Treb.* 49 *l. 3. C. de sent. passis. l. pen. C. de heredib. inst. l. si legatus* 30. *§. multum.* 3. *ff. ad SC. Treb.* 50 Interdum tamen in solum fideicommissarium datur actio. *l. 13. § idem erit. ff. de petit. her.* 51 Etiam ab intestato fideicommissa relinqui possunt. *l. 1. §. hoc autem. l. 76. in pr. ff. ad SC. Treb. l. 3. C. eod.* Ulp. 25. §. 4. *l. 13. D. de inoffic. l. 114. §. 2. ff. de leg. 1. l. 69. §. Lucius. ff. de leg. 2. l. 4. C. de codicill. §. 1. in pr. J. de codicillis.* 52 Al. Excellus. 53 *l. ult. C. de fideicomm.*

vel pauciores quam quinque, vel nemo penitus testis intervenerit [1]: tunc sive pater heredis, sive alius quicunque sit, qui fidem heredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit: si heres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsecutam, si fideicommissarius jusjurandum ei detulerit [2], cum prius ipse de calumnia juraverit: necesse eum habere vel jusjurandum subire, quod nihil tale a testatore audiverit, vel recusantem ad fideicommissi vel universalis, vel specialis solutionem coarctari, ne depereat ultima voluntas testatoris fidei heredis commissa. Eadem observari censuimus, & si a legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quod si is a quo relictum dicitur, [postquam negaverit,] confiteatur quidem aliquid a se relictum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat, omnino solvere cogendus est.

TIT. XXIV.
DE SINGULIS REBUS PER FIDEICOMMISSUM RELICTIS.

Summa. 1. quæ relinqui possunt. 2. De libertate. 3. De verbis fideicommissorum.

Potest tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, vestem, [&] pecuniam numeratam: & vel ipsum heredem rogare, ut alicui restituat, vel legatarium [3], quamvis a legatario legari non possit [4].

§. 1. Potest autem non [5] solum proprias res testator per fideicommissum relinquere: sed & heredis, aut legatarii, aut fideicommissarii, aut cujuslibet alterius. Itaque & legatarius [6] & fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat, quæ ei relicta sit: sed etiam de alia sit, sive ipsius, sive aliena sit. † Hoc solum observandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere [7], quam ipse ex testamento ceperit: nam quod amplius est, inutiliter relinquitur.

† Cum [8] autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est ei [9] qui rogatus est, aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationem [10] ejus solvere. §. 2. Libertas quoque servo per fideicommissum dari potest: ut heres eum rogetur manumittere [11], vel legatarius, vel fideicommissarius. Nec [12] interest, utrum de suo proprio servo testator roget, an de eo, qui ipsius heredis, aut legatarii, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus servus redimi & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat, si modo [13] nihil ex judicio ejus, qui reliquit libertatem, perceperit [14]: non statim extinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur, quia possit, tempore procedente, ubicunque occasio servi redimendi fuerit, præstari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiamsi testatoris servus sit, sed [15] ejus qui manumittit. At is qui directo ex testamento liber esse jubetur, ipsius testatoris libertus fit; qui etiam Orcinus [16] appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui [17] utroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio servum manumitti rogat; sed [18] velut ex suo testamento libertatem ei competere vult.

§. 3. Verba autem fideicommissorum hæc maxime in usu habentur: *Peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo* [19]: quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in unum congesta essent.

TIT. XXV.
DE [20] CODICILLIS.

Origo. 1. efficiens. 2. materia. 3. numerus & solennitas.

Ante Augusti tempora constat Codicillorum [21] jus in usu non fuisse: sed primus Lucius Lentulus (ex cujus persona etiam fideicommissa [esse] cœperunt) Codicillos introduxit. Nam cum decederet, in Africa scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, ut faceret aliquid. Et cum D. Augustus voluntatem ejus implesset: deinceps reliqui ejus auctoritatem secuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata, quæ jure non debebat, solvit. Dicitur autem Augustus convocasse sapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc auctoritas maxima erat, & quæsisse, an posset recipi hoc, nec absonans a juris ratione Codicillorum usus esset: & Trebatium suasisse Augusto, quod diceret utilissimum & necessarium [22] hoc civibus esse, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent, ubi si quis testamentum facere non posset, tamen Codicillos posset. Post quæ tempora, cum & Labeo Codicillos fecisset: jam nemini dubium erat, quin Codicilli jure optimo admitterentur. §. 1. Non tantum autem testamento facto potest quis Codicillos facere [23], sed [&] intestatus quis decedens fideicommittere Codicillis potest. Sed cum ante testamentum factum Codicilli facti erant, Papinianus ait, non aliter vires habere, quam si speciali postea voluntate confirmentur. Sed Divi Severus & Antoninus rescripserunt: ex iis Codicillis [24], qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti: si appareat, eum qui testamentum fecit, a voluntate quam in Codicillis expresserat, non recessisse [25]. §. 2. Codicillis autem hereditas neque dari, neque adimi potest: ne confundatur jus testamentorum & Codicillorum: & ideo nec exheredatio scribi. Directo [26] autem hereditas Codicillis neque dari, neque adimi potest: nam per fideicommissum hereditas Codicillis jure relinquitur. Nec conditionem heredi instituto Codicillis adjicere, neque substituere [27] directo [quis] potest. §. 3. Codicillos autem etiam plures [28] quis facere potest, & nullam [29] solennitatem ordinationis desiderant.

1 His verbis omnibus ultimarum voluntatum juribus derogare videtur, quæ requirunt quam minimum quinque testes *l. ult. in fin. C. de codicill.* 2 Jusjurandum qui defert, prius jurare debet de calumnia. *l.* 34. §. 4. *ff. de jurejur.*
3 *l.* 5. §. 1. *ff. de leg.* 3. 4 Jure veteri: hodie secus, *v. l.* 2. *in fin. C. comm. de legat.* 5 Tam nostras res quam alienas per fideicommissum relinquere possumus. Paul. 4. *sent.* 1. §. 7. Alienas, id est, ipsius heredis, legatarii, extranei. 2. Caj. 8. §. 5. 6 *l.* 50. *ff. de leg.* 2. 7 Vide *l.* 1. §. *si is, qui. ff. ad SC. Treb.* 8 2. Cajus 7. §. 7. Res nostræ per fideicommissum relictæ, statim: alienæ, æstimatæ aut redemptæ præstantur. Paul. 4. *sent.* 1. §. 7. 9 Hoc est, ei vel legatario. Cajus *d.* §. 7. 10 Id est, pretium ejusdem rei, quantum æstimata fuerit. *d.* §. 7. 11 Vide *l.* 12. §. 1. *ff. de fideic. libert.* 12 Vide *l.* 16. *ff. de fideic. libert.* 13 Vide *l.* 5. §. 4. *ff. de his quæ ut indig.* 14 aliis *recepit.* 15 Manumissus ex fideicommisso, fit libertus manumittentis. Ulp. 2. §. 8. 16 Id est, orci seu defuncti, 1. *Gel.* 24. χαρωνιτανός. Theoph. Ulp. *illo loco.* 17 *l.* 35. *ff. de manum. testam.* 18 *l.* 19. *ff. de manum. testam.* 19 *l.* 2. *C. comm. de legat.* Ulp. 24. §. 2. adde Deprecor, Injungo. Paul 4. *sent.* 1. §. 6. Opto des, Credo te daturum, *l.* 115. *D. de leg.* 1. Cupio des. *d. l.* 115. *d.* §. 6. Desidero uti des. §. 6. *l.* 118. *D. de legat.* 1. Exoro uti des. Volo hereditatem meam Titii esse. Scio hereditatem meam restituturum te Titio, *l. & eo modo.* 118. *D. de leg.* 1. An Relinquo? negat Paul. *illo loco*: quod tamen non videtur, ex *l.* 78. *ff. ad SC. Treb.* Quid Jubeo? videtur directum. *l.* 2. *C. comm. de leg.* sed verius est precarium esse. *l.* 28. §. *pen. D. de liber. legat.* Quid Commendo? non est precarium, Paul. *illo loco*; *l.* 11. §. 2. *D. de leg.* 3. *l.* 12. *C. de fideic. libert.*
20 *Lib.* 29. *D.* 7. *Lib.* 6. *C.* 36. 21 Codicilli ex tabulis cera illitis fiebant, breviores codicibus: unde sinu gestari poterant. Testamenta vero tabulis grandioribus scribebantur. 22 Propter civium Romanorum (qui in Testamentis testes requiruntur) penuriam. 23 *l.* 8. 16. *D. de jure Codicill. l.* 4. *C. h. t.* 24 De quo *l.* 22. §. 6. *ff. ad L. Corn. de falsis.* 25 Vide *l.* 5. *D. de jure Codicill.* 26 *l. pen.* §. 1. *ff. de cond. instit.* 27 *l.* 6. *in fin. pr. D. de jure Codicill.* 28 Etiam diversos: secus si sint contrarii, tunc enim prius, per posterius rumpitur *l.* 3. *C. eod.* Ans. 29 Differunt in eo Codicilli a Testamentis: tanquam non solenne a solenni. *Goth.* Et quod Codicillis hereditas adimi non possit, nec dari. §. 2. §. *h. t.* Ans. *Nullam solennitatem*, talem scilicet, qualis in testamento requiritur, non comparative. S. L. Subsignatio sc. testatoris non requiritur, *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* & sufficit testes etiam non rogatos adesse. *l. fin. in fin. Cod. eod.* Qui tamen uno tempore adesse debent & subscribere. *d. l. fin. in fin.* Ans.

INSTITUTIONUM, SEU ELEMENTORUM D. JUSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS, LIBER TERTIUS.

TIT. I.
DE HEREDITATIBUS [1] QUÆ AB INTESTATO DEFERUNTUR.

Definitio intestati. 1. primus ordo succedentium ab intestato. 2. qui sint sui heredes. 3. Quomodo sui heredes fiant. 4. De filio, post mortem patris ab hostibus reverso. 5. De memoria patris damnata ob crimen perduellionis. 6. De divisione hereditatis inter suos heredes. 7. Quo tempore suitas spectatur. 8. De nato post mortem avi, vel adoptato a filio emancipato. 9. De liberis emancipatis. 10. Si emancipatus se dederit in adoptionem. 11. Collatio filiorum naturalium & adoptivorum. 12. De bonorum possessione contra tabulas. 13. Unde cognati. 14. Emendatio juris antiqui de adoptivis. 15. & descendentibus ex feminis.

Intestatus decedit [2], qui aut omnino testamentum non fecit: aut non jure fecit: aut id quod fecerat, ruptum [3] irritumve [4] factum est: aut si ex eo nemo heres extiterit [5]. §. 1. Intestatorum autem hereditates ex lege duodecim tabularum, primum ad suos heredes pertinent [6]. §. 2. Sui autem heredes existimantur (ut supra diximus) qui in potestate morientis fuerint; veluti filius filiave, nepos neptisve ex filio, pronepos proneptisve ex nepote, ex filio nato prognatus, prognatave. Nec interest, utrum naturales sint liberi, an adoptivi. Quibus connumerari necesse est etiam eos, qui ex legitimis quidem [nuptiis vel] matrimoniis non sunt progeniti, Curiis [7] tamen Civitatum dati secundum Divalium constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem, [heredum] suorum jura nanciscuntur: necnon eos, quos nostræ amplexæ sunt constitutiones [8]: per quas jussimus, [ut] si quis mulierem in suo contubernio [9] copulaverit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere conjugium, & ex ea liberos sustulerit; postea vero affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit, non solum eos liberos, qui post dotem editi sunt, justos & in potestate patris esse; sed [10] etiam anteriores, qui & iis qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis præstiterunt. Quod obtinere censuimus, & si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtracti. Ita demum tamen nepos neptisve, pronepos proneptisve suorum heredum numero sunt, si [11] præcedens persona desierit in potestate parentis esse: sive morte id acciderit: sive alia ratione, velut emancipatione [12]. Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate ejus sit: nepos ex eo suus heres esse non potest [13]. Idque & in cæteris deinceps liberorum personis dictum [esse] intelligimus. Posthumi [14] quoque, qui si vivo parente nati essent, in potestate [ejus]

1 *Lib.* 38. *D.* 16. & 6. *C.* 55. *Nov.* 118. & 2. Cajus 8. Ulp. 26. Paul. 4. *sent.* 8. 2 Quatuor modis, ut hic. 3 Agnatione posthumi, & altero testamento, §. 1. 2. 3. ℑ. *quibus modis test.* 4 Capitis diminutione. §. 4. 5. ℑ. *quibus modis testam.* querela inofficiosi probata. *Auth. ex causa, C. de lib. præterit.* 5 Sed & qui tutores non dedit, *l.* 6. *ff. de leg. tutor.* 6 Æqualiter, ut succedant in capita, si eodem gradu sunt. §. 3. *in fin.* ℑ. *de success. libert.* & ℑ. *de adsignat. libert. in princ.* adde *l.* 3. *l.* 4. *C. de naturalibus liberis.* & *tit. de decurionibus.* 7 Vide §. *ult.* ℑ. *de nuptiis.* 8 *l.* 10. *l.* 11. *C. de natur. liber.* 9 Vide *l.* 1. *C. de incestis.* 10 Legitimatio interdum ad anteriores liberos retrotrahitur. *l.* 57. *in fin. D. de rit. nupt.* 11 Vide *l.* 5. *in pr. D. si tabulæ test. nulla.* 12 Vide ℑ. *quib. mod. jus patr.* 13 Adde §. 7. *in fin.* ℑ. *h. t.* 14 Vide *l.* 3. §. *utrque. D. de suis.*

futuri

futuri forent, sui heredes sunt. §. 3. Sui autem heredes fiunt etiam ignorantes; & licet furiosi sint, heredes possunt existere: quia quibus [1] ex causis ignorantibus nobis acquiritur, ex his causis & furiosis acquiri potest. Et statim morte parentis quasi [2] continuatur dominium: & ideo nec tutoris auctoritate opus est pupillis; cum etiam ignorantibus acquiratur suis heredibus hereditas; nec curatoris assensu acquiritur furioso, sed ipso jure [3]. §. 4. Interdum autem, licet in potestate [4] [parentis] mortis tempore suus heres non fuerit, tamen suus heres parenti efficitur: veluti [si] ab hostibus quis reversus fuerit post mortem patris [sui:] jus enim postliminii hoc facit. §. 5. Per contrarium [autem hoc] evenit, ut licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus heres non fiat: veluti si post mortem suam pater judicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnata fuerit: suum enim heredem habere non potest, cum fiscus ei succedat [5], sed potest dici ipso [quidem] jure suum heredem esse, sed desinere.

§. 6. Cum filius filiave, & ex altero filio nepos neptisve existunt, pariter ad hereditatem [avi] vocantur: nec qui gradu proximior est, ulteriorem excludit. Æquum enim esse videtur, nepotes neptesve in patris sui locum succedere [6]. Pari ratione & si nepos neptisve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptisve, simul vocantur [7]. Et quia placuit nepotes neptesve, item pronepotes proneptesve in parentis sui locum succedere: conveniens esse visum est, non in capita [8], sed in stirpes hereditatem dividi, ut filius partem dimidiam hereditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filiis nepotes neptesve existant, ex altero unus forte aut duo, ex altero tres aut quatuor: ad unum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia. §. 7. Cum autem quæritur, an quis suus heres existere possit: eo tempore quærendum est, quo certum est aliquem sine testamento decessisse; quod accidit, & [9] destituto testamento. Hac ratione [10], si filius exheredatus fuerit, & extraneus heres institutus, & filio mortuo postea certum fuerit heredem institutum ex testamento non fieri heredem, aut quia noluit esse heres, aut quia non potuit: nepos avo suus heres existet: quia, quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamilias, solus invenitur nepos [11]. & hoc certum est. §. 8. Et licet post mortem avi natus sit: tamen [12] avo vivo conceptus, mortuo patre ejus, posteaque deserto avi testamento, suus heres efficitur. Plane si & conceptus & natus fuerit post mortem avi, mortuo patre suo, desertoque postea avi testamento, suus heres avo non existet: quia nullo jure cognationis patrem sui patris attigit. Sed nec [13] ille est inter liberos avi, quem filius emancipatus adoptavit. Hi autem, cum non sint sui (quantum ad hereditatem) liberi: neque bonorum possessionem petere possunt quasi proximi cognati. Hæc de suis heredibus. §. 9. Emancipati autem liberi, jure civili nihil juris habent, (neque enim sui heredes sunt, qui in potestate parentis esse desierunt) neque ullo alio jure per legem XII. tabularum vocantur: sed [14] Prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum possessionem Unde liberi: perinde ac si in potestate parentis tempore mortis fuissent: sive soli sint, sive cum suis heredibus concurrant. Itaque duobus liberis existentibus, emancipato uno, & eo qui tempore mortis in potestate fuerit, sane quidem is, qui in potestate fuit, solus jure civili heres est, & solus suus heres: sed cum emancipatus beneficio [15] Prætoris in partem admittitur, evenit, ut suus heres pro parte heres fiat. §. 10. At hi [16], qui emancipati a parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi: si modo, cum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiva familia fuissent. Et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem vero naturalis patris emancipati [17] ab adoptivo patre, & quantum ad hunc adoptivum patrem pertinet, æque extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilomagis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptivi [18], ad quos bona naturalis patris pertineant, utrum ad liberos ejus, an ad agnatos. §. 11. Minus ergo juris habent adoptivi [filii] quam naturales: namque naturales emancipati, beneficio [19] Prætoris gradum liberorum retinent [20], licet jure civili perdant; adoptivi vero emancipati, & jure civili perdunt gradum liberorum, & a Prætore non admittuntur: & recte. Naturalia [21] enim jura civilis ratio perimere non potest. nec, quia desinunt sui heredes esse, possunt desinere filii filiæve, aut nepotes neptesve esse: adoptivi vero emancipati, extraneorum loco incipiunt esse; quia jus nomenque filii filiæve, quod per adoptionem consequuti sunt, alia civili ratione [22], id est, emancipatione perdunt. §. 12. Eadem hæc observantur, & in ea bonorum possessione, quam [23] contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est, neque heredibus institutis, neque ut oportet exheredatis, Prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in potestate mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat Prætor ad eandem bonorum possessionem: eos vero, qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus [24], quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre, sicut ab intestato, ita longe minus contra tabulas testamenti ad bona ejus [non] admittit, quia desinunt [in] numero liberorum [ejus] esse [25]. §. 13. Admonendi tamen sumus, eos qui in adoptiva familia sunt, quive post mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint, intestato parente naturali mortuo, licet ea parte Edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur [26], alia tamen parte vocari, scilicet qua cognati defuncti vocantur [27]. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui heredes liberi, neque emancipati obstent, neque adgnatus quidem ullus interveniat [28]. Ante enim Prætor liberos vocat, tam suos heredes, quam emancipatos; deinde legitimos heredes; deinde proximos cognatos.

§. 14. Sed ea omnia antiquitati [quidem] placuerunt: aliquam autem emendationem a nostra constitutione [29] acceperunt, quam super iis personis composuimus, quæ a patribus suis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Invenimus etenim nonnullos casus, in quibus filii & naturalium parentum successionem propter adoptionem amittebant, & adoptione facile per emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito more corrigentes, constitutionem scripsimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium suum adoptandum alii dederit, integra omnia jura ita servari, atque si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus adoptio fuisset subsequuta: nisi in hoc tantummodo casu, ut [30] possit ab intestato ad patris adoptivi venire successionem. Testamento autem ab eo facto, neque jure civili, neque prætorio, ex hereditate ejus aliquid persequi potest, neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta: cum nec necessitas patri adoptivo imponatur, vel heredem eum instituere, vel exheredatum eum facere, utpote nullo vinculo naturali copulatum, neque si ex Sabiniano Senatusconsulto ex [31] tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in ejusmodi casu, neque quarta ei servatur, neque ulla actio ad ejus persequutionem ei competit. Nostra autem constitutione exceptus est is, quem parens naturalis adoptandum susceperit. Utroque enim jure tam naturali, quam legitimo in hanc personam concurrente, pristina jura tali adoptioni servamus, quemadmodum si paterfamilias sese dederit adrogandum: quæ specialiter & singulatim ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi.

§. 15. Item vetustas [32] ex masculis progenitos plus diligens, solos nepotes vel neptes, qui [quæve] ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem, & jure [33] adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus [34] nati sunt, & pronepotes ex neptibus cognatorum loco connumerans, post adgnatorum lineam eos vocabat tam in avi vel proavi materni, quam in aviæ vel proaviæ, sive paternæ, sive maternæ successionem. Divi autem Principes [35] non passi sunt talem contra naturam injuriam sine competenti emendatione relinquere: sed cum nepotis & pronepotis nomen commune sit utrisque, tam qui ex masculis, quam qui ex fœminis descendunt: ideo eundem gradum & ordinem successionis eis donaverunt. Sed ut amplius aliquid sit eis, qui non solum naturæ, sed etiam veteris juris suffragiis muniuntur: portionem nepotum vel neptum, vel deinceps (de quibus supra diximus) paulo minuendam esse existimaverunt: ut minus tertia parte acciperent, quam mater eorum, vel avia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel avus paternus, sive maternus, quando fœmina mortua sit, cujus de hereditate agitur: iisque (licet soli sint) adeuntibus adgnatos minime vocabant. Et quemadmodum lex [36] XII. tabularum filio mortuo nepotes, vel neptes, pronepotes, vel proneptes in locum patris sui [37] ad successionem avi sui vocat: ita & principalis dispositio in locum matris suæ vel aviæ, eos cum jam designata partis tertiæ deminutione vocat. §. 16. Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem substantiæ defuncti adgnatis sibi vindicantibus ex cujusdam constitutionis auctoritate: memoratam quidem constitutionem a nostro Codice segregavimus, neque inseri eam ex Theodosiano Codice in eo concessimus. Nostra [38] autem constitutione promulgata, toti juri ejus derogatum est: & sanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps superstitibus adgnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicare: ne hi, qui ex transversa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto jure descendunt. Quam constitutionem nostram obtinere secundum sui vigorem & tempora, & nunc sancimus: ita tamen, ut quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas statuit [39], non in capita, sed in stirpes dividi hereditatem: similiter nos inter filios & nepotes ex filia, distributionem fieri jubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes & alias deinceps personas: ut utraque progenies, matris vel patris, aviæ vel avi portionem sine ulla deminutione consequatur: ut si forte unus vel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor extent, unus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hereditatis habeant.

TIT. II.

DE LEGITIMA [40] ADGNATORUM [41] SUCCESSIONE.

Secundus ordo heredum legitimorum. 1. *De adgnatis naturalibus.* 2. *De adoptivis.* 3. *De masculis & fœminis.* 4. *De filiis sororum.* 5. *De proximis vel remotis.* 6. *quo tempore proximitas spectatur.* 7. *De successorio Edicto.* 8. *De legitima parentum successione.*

SI nemo suus heres, vel eorum, quos inter suos heredes Prætor, vel Constitutiones vocant, existat, qui successionem quoquomodo amplectatur: tunc ex Lege [42] XII. tab. ad [43] adgnatum proximum pertinet hereditas. §. 1. Sunt autem [44] adgnati [45] (ut primo quoque libro tradidimus) [cognati] per virilis sexus personas cognatione conjuncti, quasi a patre cognati: itaque [ex] eodem patre nati fratres, agnati sibi sunt, qui & consanguinei vocantur [46]: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is illi adgnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est,

1 *l.* 24. *in princ. ff. de obl. & act.* 2 Vide *l.* 11. *ff. de lib. & posth. l.* 8 *C. de jur. delib.* 3 Secus in hereditate extranei. *l.* 9. §. 3 *ff. de aut. tutor.* §. 1. *Instit. eod* secus in possessione, *l.* 1 §. 3. *ff. de acq. vel amitt. poss.* præsertim feudali. Zal. *consil.* 20. *num* 8. 9. 13. 4 *l.* 31. *l.* 34. *D de vulg.* 5 In solidum in eo crimine *l. ult ff ad l Jul. majest l.* 5. *C. ad l. Jul. majest* in aliis pro dimidia, jure veteri, *l. ult. C. de bon. proscr.* jure novo, in nulla. *Novell* 17. *cap.* 12. 6 Vide *l.* 2. 3. *C. de suis.* 7 Hinc colligunt, jus repræsentationis in linea recta non habere locum in infinitum, sed tantum ad pronepotes, per *l.* § & *l* 23 § 1. *ff. de bon. lib.* Sed contra vide Arum. *exerc. Justin.* 11. *th.* 5. ex *l.* 7. §. 1. *ff. tab. test. null.* ibi: *liberos.* ergo & eos qui sunt post nepotes, *l.* 220. *ff. de verb. signif.* Item ex *l. unic. C. de his qui ante apert. tab.* Ubi pronepos transmittit hereditatem a suo proavo relictam in liberos suos: Ergo multo magis eum repræsentabunt: quum repræsentatio facilius indicatur, quam transmissio. *l.* 3. *ff. de suis & legitim.* vide Forster. *de success. lib.* 4. *c.* 20. Treutl. *de hered. ab intest. th.* 1. *litt. n.* Ans. 8 §. *ult. J. eod. Nov.* 118 *c.* 1. *in fin.* adde *l.* 2. §. 7. *D. de excus. tut.* 9 *l. ult. in fin. ff. de cond. instit.* 10 *l.* 1. §. *sciendum. D. de suis.* 11 Al. *Nepos suus heres esse.* S. L. 12 *l.* 6. *l.* 7. *D. eod.* 13 *l.* 26. *ff. de adopt.* 14 Quis enim patiatur jura filii naturalis, nexu divino copulata, ludibrio defraudari? *l.* 10. *in princ. C. de adopt.* adde §. 11. *J. eod.* vide *l.* 15. §. *cum igitur prætorem.* 1. *C. de leg. her.* 15 *l.* 5. *C. de cond. indeb.* 16 *l.* 4. *ff. unde lib.* 17 *l. pen.* §. 2. *C. de adopt.* 18 Ex arbitrio alieno; huc facit *l.* 32. *l.* 70. *D. de her. instit.* 19 *l.* 3. *C. de legit. her.* 20 *Novell.* 118. *c.* 1. *in fin.* 21 §. *ult. J. de legit. agn. l.* 8. *ff. de reg. jur.* 22 Id est, alio civili actu, *l.* 77. *ff. de reg. jur.* 23 *l.* 1. §. 1. *ff. de bon. poss. contra tab.* 24 *l. pen. in pr.* ibi, *si enim post patris obitum.* *l. ne adopt.* 25 Ut autem quis admitti possit, ex liberis eum esse oportet, *l.* 1. §. & *sat.* 6. *l.* 3. §. 2. *ff de bonor. possess. contra tab.* 26 *l.* 4. *ff. unde liberi.* 27 *l.* 1. § *cognationem. ff. unde cognati.* 28 *l.* 1. *D. quis ordo in bon. poss.* 29 *l. pen. C de adopt.* 30 § 2. *J. de adopt.* 31 Vide *l. ult. in fin. C. de decur.* 32 Et jus divinum, *Num.* 25. hoc tamen jus succedendi Justinianus barbarum vocat *Nov.* 21. *in princ.* 33 Al. *Jure agnatorum.* S. L. 34 Quæ familiæ suæ & caput & finis sunt. *l.* 195. *in fin. ff. de verb. sign.* 35 Valent. Theod. Arcad *l.* 9. *C. de suis.* 36 *l.* 17. *C. de collat.* Ans. 37 *l.* 3. *C. de suis.* 38 *l. ult. C. eod.* 39 Vide §. 6. *J. eod.* 40 *L.* 38. *D.* 16. *L.* 6. *C.* 58. *Nov.* 118. *cap.* 3. Ulp. *tit.* 26. 41 Hodie adgnati non differunt jure a cognatis, vide *Nov.* 118. *c.* 4. & *quæ ibidem notavi.* 42 Quam vide *apud* Ulp. *tit.* 25. § 1. 43 *l.* 1. 2 *D. eod.* 44 Vide *l.* 5. *D. unde legit.* 45 Agnatis cognati continentur. Patruus & agnatus est & cognatus: Avunculus, cognatus tantummodo. Paul. 4. *sent.* 8. §. 1. 46 Vide *l.* 1. §. *pen. D. eod.*

qui

qui ex duobus fratribus procreati ſunt [1], qui etiam conſobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis pervenire poterimus. † Ii [2] etiam, qui poſt mortem patris naſcuntur, jura conſanguinitatis nanciſcuntur. † Non tamen omnibus ſimul adgnatis dat lex hereditatem: ſed iis, qui tunc proximiores [3] gradu ſunt, cum certum eſſe cœperit aliquem inteſtatum deceſſiſſe. §. 2. Per adoptionem [4] quoque adgnationis jus conſiſtit: veluti inter filios naturales, & eos quos pater eorum adoptavit. Nec dubium eſt, quin improprie conſanguinei appellentur. Item ſi quis ex cæteris adgnatis [tuis,] veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu eſt, adoptaverit aliquem: adgnatus inter ſuos [5] heredes eſſe non dubitatur.

§. 3. Cæterum inter maſculos quidem adgnationis jure hereditas etiamſi longiſſimo gradu [6] ſint, ultro citroque capitur. † Quod ad fœminas vero attinet, ita placebat, ut ipſæ [7] conſanguinitatis jure, tantum capiant hereditatem, ſi ſorores ſint: ulterius non capiant. Maſculi autem ad earum hereditates, etiamſi longiſſimo gradu ſint, admittantur. Qua de cauſa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hereditas ad te pertinebat: tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita conſtitutum erat, quia commodius videbatur ita jura conſtitui, ut plerumque hereditates ad maſculos confluerent. † Sed quia ſane iniquum erat, in univerſum eas quaſi extraneas repelli: Prætor eas ad bonorum poſſeſſionem admittit, ea parte, qua [8] proximitatis nomine bonorum poſſeſſionem pollicetur: ex qua parte ita ſc. admittuntur, ſi neque adgnatus ullus, neque proximior cognatus interveniat. † Et hæc quidem Lex XII. tabularum nullo modo introduxit: ſed ſimplicitatem [9] legibus amicam amplexa, ſimili [10] modo omnes adgnatos, ſive fœminas [11], cujuscunque gradus, ad [12] ſimilitudinem ſuorum invicem ad ſucceſſionem vocabat. Media autem juriſprudentia [13], quæ erat quidem Lege XII. tabularum junior, imperiali autem diſpoſitione anterior: ſubtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas a ſucceſſione adgnatorum repellebat: omni alia ſucceſſione incognita, donec Prætores paulatim aſperitatem juris civilis corrigentes, ſive quod deerat implentes, humano propoſito, alium ordinem ſuis Edictis addiderunt: & cognationis linea, proximitatis nomine introducta, per bonorum poſſeſſionem eas adjuvabant, & pollicebantur his bonorum poſſeſſionem, quæ *unde cognati* appellantur.

† Nos vero Legem XII. tab. ſequentes, & ejus veſtigia in hac parte conſervantes: laudamus quidem Prætores ſuæ humanitatis, non tamen eos in plenum [huic] cauſæ mederi invenimus. Quare etenim uno eodemque gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis, tam in maſculis, quam in fœminis æqua lance conſtitutis, maſculis quidem dabatur ad ſucceſſionem venire omnium adgnatorum, ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, niſi ſoli ſorori ad adgnatorum ſucceſſionem patebat aditus. Ideo [nos] in plenum omnia reducentes, & ad jus XII. tab. eandem diſpoſitionem exæquantes, noſtra conſtitutione [14] ſancimus, omnes legitimas perſonas, id eſt, per virilem ſexum deſcendentes, ſive maſculini generis, ſive [15] fœminini ſint, ſimili modo ad jura ſucceſſionis legitimæ ab inteſtato vocari ſecundum [16] ſui gradus prærogativam: nec ideo excludendas, quia conſanguinitatis jura, ſicut germanæ, non habent. §. 4. Hoc etiam addendum noſtræ conſtitutioni exiſtimavimus, ut transferatur unus tantummodo gradus a jure cognationis in legitimam ſucceſſionem: ut non ſolum fratris filius & filia (ſecundum quod jam definivimus) ad ſucceſſionem patris [17] ſui vocentur: ſed etiam germanæ conſanguineæ, vel ſororis uterinæ filius & filia ſoli, & non deinceps perſonæ una cum his ad jura avunculi ſui perveniant: & mortuo eo, qui patruus quidem eſt ſui fratris filiis, avunculus autem ſororis ſuæ ſoboli: ſimili modo ab utroque latere ſuccedant, tanquam ſi omnes ex maſculis deſcendentes, legitimo [18] jure veniant, ſc. ubi frater & ſoror ſuperſtites non ſunt. His etenim perſonis præcedentibus & ſucceſſionem admittentibus: cæteri gradus remanent penitus ſemoti [19], videlicet hereditate non in ſtirpes, ſed in capita dividenda. §. 5. Si plures ſint gradus adgnatorum: aperte Lex XII. tab. [20] *Proximum* vocat. Itaque ſi (verbi gratia) ſint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus, frater potior habetur. Et quamvis ſingulari numero uſa Lex [XII. tabular.] *proximum* vocet, tamen dubium non eſt, quin ſi plures ſint ejuſdem gradus, omnes [21] admittantur [22]. Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium eſt, quin licet unus ſit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hereditas. §. 6. Proximus autem, ſiquidem nullo teſtamento facto quiſquam deceſſerit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus eſt is, cujus de hereditate quæritur [23]. † Quod ſi facto teſtamento quiſquam deceſſerit: per hoc tempus requiritur, quo certum eſſe cœperit, nullum ex teſtamento heredem extiturum, tunc enim proprie quiſque inteſtatus deceſſiſſe intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo ſpatio temporis ſæpe accidit, ut proximiore mortuo, proximus eſſe incipiat, qui moriente teſtatore non erat proximus. §. 7. Placebat [24] autem, in eo genere percipiendarum hereditatum ſucceſſionem non eſſe: id eſt, ut quamvis proximus, qui ſecundum ea quæ diximus, vocatur ad hereditatem, aut ſpreverit hereditatem, aut antequam adeat, deceſſerit: nihilo magis legitimo jure ſequentes admittantur. Quod iterum Prætores imperfecto jure corrigentes, non in totum ſine adminiculo relinquebant: ſed ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote adgnationis jure eis recluſo. Sed nos nihil perfectiſſimo juri deeſſe cupientes, noſtra conſtitutione [25], quam de jure patronatus, humanitate ſuggerente protulimus, [ſancimus] ſucceſſionem in adgnatorum hereditatibus non eſſe eis [26] denegandam: cum ſatis abſurdum erat, quod cognatis a Prætore apertum eſt, hoc adgnatis eſſe recluſum: maxime cum in onere quidem tutelarum & primo gradu deficiente ſequens ſuccedit, & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permiſſum. §. 8. Ad legitimam ſucceſſionem nihilominus vocatur [27] etiam parens, qui contracta [28] fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat: quod ex noſtra conſtitutione [29] omnino inducitur, ut emancipationes liberorum ſemper videantur quaſi contracta fiducia fieri: cum apud veteres non aliter hoc obtinebat, niſi ſpecialiter contracta fiducia parens manumiſiſſet.

TIT. III.

DE SENATUSCONSULTO TERTYLLIANO [30].

De lege XII. *Tabb. & jure Prætorio.* 1. *De conſtitutione Divi Claudii.* 2. *Ad SC. Tertull. de jure liberorum.* 3. *Qui præferuntur matri vel cum ea admittuntur.* 4. *Jus novum. De jure liberorum ſublato.* 5. *Quibus mater præponitur, & quibuscum admittitur.* 6. *De tutore liberis petendo.* 7. *De vulgo quæſitis.*

LEx XII. tabularum ita ſtricto jure utebatur, & præponebat maſculorum progeniem: & eos qui per fœminini ſexus neceſſitudinem ſibi junguntur, adeo [31] expellebat, ut ne quidem inter matrem & filium filiamve ultro citroque hereditatis capiendæ jus daret: niſi quod Prætores ex proximitate cognatorum eas perſonas ad ſucceſſionem bonorum poſſeſſione, *unde cognati*, accommodata, vocabant.

§. 1. Sed hæ juris anguſtiæ poſtea emendatæ ſunt. Et primus quidem Divus Claudius [32] matri ad ſolatium liberorum amiſſorum, legitimam eorum detulit hereditatem. §. 2. Poſtea autem SC. Tertylliano, quod D. Hadriani [33] temporibus factum eſt, pleniſſime de triſti [34] ſucceſſione matri [35], non etiam aviæ, deferenda cautum eſt: ut ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor ad bona filiorum filiarumve admittatur inteſtato mortuorum, licet in poteſtate parentis ſit [36]: ut ſcil. cum alieno juri ſubjecta eſt, juſſu ejus adeat [hereditatem] cujus juri ſubjecta eſt. §. 3. Præferuntur [37] autem matri liberi defuncti, qui ſui ſunt, quive ſuorum loco ſunt, ſive primi gradus, ſive ulterioris. Sed & filiæ ſuæ mortuæ filius, vel filia præponitur ex conſtitutionibus matri defunctæ, id eſt, aviæ ſuæ. Pater vero utriusque, non etiam avus & proavus matri [38] anteponitur [39], ſcil. cum inter eos ſolos de hereditate agitur. Frater autem conſanguineus tam filii quam filiæ excludebat [40] matrem [41]: ſoror autem conſanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed ſi fuerant frater & ſoror conſanguinei, & mater liberis onerata: frater quidem matrem excludebat; communis autem erat hereditas ex æquis partibus [42] fratribus & ſororibus. §. 4. Sed nos conſtitutione, quam in Codice noſtro nomine decorato poſuimus, matri ſubveniendum eſſe exiſtimavimus: reſpicientes ad [43] naturam, & puerperium [44], & periculum, & ſæpe mortem ex hoc caſu matribus illatam. Ideoque impium eſſe credidimus, caſum fortuitum in ejus admitti detrimentum: ſi enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito [45] defraudabatur ſucceſſione ſuorum liberorum: quid enim peccavit, ſi non plures ſed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus (ſive ingenuis ſive libertinis), & ſi non ter enixæ fuerint vel quater, ſed eum tantum vel eam qui quæve morte intercepti ſunt, ut ſic vocentur in liberorum ſuorum legitimam ſucceſſionem. §. 5. Sed cum antea conſtitutiones [46] jura legitimæ ſucceſſionis perſcrutantes, partim matrem adjuvabant, partim eam prægravabant, nec in ſolidum eam vocabant, ſed in quibusdam caſibus tertiam ei partem abſtrahentes, certis legitimis dabant perſonis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis viſum [47] eſt recta & ſimplici via matrem omnibus perſonis legitimis [48] anteponi, & ſine ulla deminutione filiorum ſuorum ſucceſſionem accipere: excepta fratris & ſororis perſona, ſive conſanguinei ſint, ſive ſola cognationis jura habentes: ut quemadmodum eam toti alii ordini legitimo præpoſuimus, ita omnes fratres, & ſorores, ſive legitimi ſint, ſive non, ad capiendas hereditates ſimul vocemus: ita tamen, ut ſi quidem ſolæ ſorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ ſuperſint [49]: dimidiam quidem mater [50], alteram vero dimidiam partem omnes ſorores habeant. Si vero matre ſuperſtite & fratre, vel fratribus ſolis, vel etiam cum ſororibus, ſive legitimis, ſive ſola cognationis jura habentibus, inteſtatus quis vel inteſtata moriatur: in capita diſtribuatur ejus hereditas. §. 6. Sed quemadmodum nos matribus proſpeximus, ita eas oportet ſuæ ſoboli conſulere: ſcituris eis, quod ſi tutores [51] liberis non petierint, vel in locum remoti vel excuſati, intra annum petere neglexerint; ab eorum impuberum morientium ſucceſſione merito repellentur. §. 7. Licet autem vulgo quæſitus [52] ſit filius filiave: poteſt tamen ad bona ejus mater ex Tertylliano Senatusconſulto admitti.

1 *l. ult. §. quarto gradu.* 15. *ff. de gradibus.* 2 *l. ult. D. unde legitimi l.* 1. §. 10. *in fin. D. de ſuis & legit.* 3 *l.* 2. §. 2. 4. *D. de ſuis & legit.* 4 *l.* 2. §. 3. *D. de ſuis & legit.* 5 Hottomann & Pac. leg. *Inter ſuos* deleta voce, *heredes* Al. *inter tuos.* S. L. 6 Pu[illegible] decimo §. *fin. infra de ſucceſſ. cognat.* an & ultra decimum? negat ibidem *Minſ.* ait itaque agnatis præferri vel virum vel uxorem vel F[illegible]deliam vel fiſcum: ab eo tamen diſſentit *[illegible].* 7 Fœminæ ad hereditatem legitimam ultra conſanguineam vel ultra conſanguinearum gradum ad ſucceſſiones: item ad legitimam hereditatem non admittebantur, jure civili Voconiana rogatione Paul. 4. *ſent.* 1. §. 3. Ulp. 26. §. 6. 8 De qua *J. prox. tit. in princ. & J. in pr. de ſervili cognat. l.* 3. *l.* 4. *ff. unde cognati.* 9 §. 7. *J. de fideic. heredit.* 10 Paul. 4. *ſent.* 8. §. 5. *Nov.* 118. 11 Ulp. 26. §. 1. 12 Hoc falſum eſſe videtur. *J. ad SC. Tertull.* 13 Intelligit legem Voconiam (de qua Paul. *d. loco. &* Ulp. *tit.* 26. §. 6.) per quam fœminæ, ultra conſanguinearum gradum, ab hereditatibus legitimis arcebantur. 14 *l. pen. & ult. C. de legit. hered.* 15 *Novell.* 21. *in pr. &* 118. *c.* 4. 16 Ut priore loco conſanguinei, id eſt, fratres & ſorores ex eodem patre: poſt reliqui, adgnati proximi, & ex iis deſcendentes etiam fœminæ, ſervato ſemper gradu ſuo. 17 Patrui ſui, *l. pen.* §. 1. *C. de leg. her.* 18 Et ſuccedant inter ſe in capita. *J. eod. d. l. pen.* Zaſ. 1. *reſponſ.* 7. Minſ. 3. *obſ.* 94. idem Carolus V ſtatuit Cajus 2. *Inſtit.* 8. 19 Hodie non ſunt ſemoti ob introductum jus repræſentationis. *Novell.* 127. quo liberi defuncti fratris cum patruo ſuccedunt in ſtirpes. *[illegible] C. de leg. her.* 20 *l.* 195. §. 1. *ff. de verb. ſign.* 21 Singulari numero continetur pluralis. *l.* 17. §. 1. *ff. de leg.* 1. 22 Non in ſtirpes, ſed in capita, *l.* 2. §. 2. *ff. de ſuis.* 23 Defuncto proximus quis cenſetur ab inteſtato mortis tempore: ex teſtamento, eo deſtituto, vide *l.* 2. §. 6. *ff. eod.* 24 In hereditate legitima olim non erat ſucceſſio. Nam fratre decedente antequam adiret, aut repudiaret hereditatem, fratris filius admitti non poterat: quia omnis ſucceſſio proximiori deferebatur. Paul. 4. *ſent.* 8. §. 4. 25 Quæ non extat. 26 Proximis ſcil. adgnatis: ſiquidem olim proximo moriente aut ſpernente ante aditam hereditatem, ſequentes non admittebantur. *l.* 2. *in pr. ff. eod.* 27 *Nov.* 118. *c.* 2. 28 1. Cajus 6. & ita pater heres erat filii emancipati ex contracta fiducia. Atqui patri adquiri hereditatem non poſſe, dicitur *l.* 4. *C. de inutilib. ſtipul. l.* 61. *ff. de verb. oblig. l.* 34. *C. de tranſact. l.* 25. *C. de pact.* 29 *l. ult. C. de emancip.*

30 *L.* 38. *D.* 17. *L.* 6. *C.* 56. Ulp. *tit.* 26. §. *ult.* Paul. 4. *ſent.* 9. Tertulliano Senatusconſulto cavetur, quemadmodum liberis matres ſuccedant. 31 Imo idem in maſculis & fœminis eadem lex ſtatuebat, *l.* 14. *in pr. C. de legit. her.* 32 Suet. *in Claudio. c.* 19. 33 Id eſt, D. Pii (eam enim appellationem ſortitus eſt adoptionis jure) Tertullo & Sacerdote Coſſ. *Cujac.* 34 Vide *l. ult. C. de inſt. & ſubſt.* 35 Hodie etiam avia ſuccedet ſuo gradu. *Nov.* 118. *c.* 2. *in princ.* 36 Vide *l.* 12. *in pr. C. de collat.* 37 Vide *l.* 2. § *liberi.* 6. *ff. l.* 2. *C. h. t.* 38 *l.* 2. *C. eod. l.* 2. §. *objicitur.* 15. *D. eod.* 39 Hodie non anteponitur pater matri, *l. ult.* §. 1. *C. eod.* 40 *l.* 4. *C. eod.* 41 Hodie frater defuncti, ejus matrem non excludit. 42 *l. ult. C. de jure liberorum.* 43 Liberorum ſucceſſiones matribus delatæ quatuor potiſſimum de cauſis. 44 Vide *l. ult. C. qui potiores.* 45 *l.* 2. *C. de jure liberorum.* 46 Conſtantini, *l.* 1. *l.* 2. *C. Theod. de legit. hered.* 47 *l. ult. C. eod.* 48 Id eſt, agnatis. *pr. Inſtit. de ſucceſſ. cognator.* 49 *l. ult. in fin. C. eod.* 50 Hodie mater cum fratribus & ſororibus defuncti ſuccedit in virilem portionem, *Nov.* 22. *cap.* 47. *in fin.* Vide *Nov.* 118. *cap.* 2. 51 Vide *l.* 2. §. 1. *ff. qui petant tut.* 52 *l.* 1. *in pr. ff. unde cognati.*

TIT. IV.
DE SENATUSCONSULTO ORPHITIANO [1].

Origo & summa Senatusconsulti. 1. *De nepote & nepte.* 2. *De capitis deminutione.* 3. *De vulgo quæsitis.* 4. *De jure accrescendi inter legitimos heredes.*

PEr contrarium autem liberi [2] ad bona matrum intestatarum admittuntur ex Senatusconsulto Orphitiano [3], quod Orphitio & Rufo Consulibus effectum est divi Marci temporibus: & data est tam filio, quam filiæ legitima hereditas, etiamsi [4] alieno juri subjecti sint: & præferuntur consanguineis & adgnatis defunctæ matris. §. 1. Sed cum ex hoc SC. nepotes [& neptes] ad aviæ successionem legitimo jure non vocarentur, postea hoc constitutionibus principalibus [5] emendatum est, ut ad similitudinem filiorum filiarumque & nepotes & neptes vocentur. §. 2. Sciendum autem est, hujusmodi successiones, quæ ex Tertylliano & Orphitiano Senatusconsultis deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua novæ hereditates legitimæ capitis [6] deminutione non pereunt, sed illæ solæ, quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur. §. 3. Novissime sciendum est, etiam illos liberos qui vulgo quæsiti sunt [7], ad matris hereditatem ex hoc Senatusconsulto admitti. §. 4. Si [8] ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint hereditatem, vel morte, vel alia causa impediti fuerint, quominus adeant: reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio: & licet ante decesserint, ad heredes tamen eorum pertinet.

TIT. V.
DE SUCCESSIONE COGNATORUM.

Tertius ordo succedentium ab intestato. 1. *Qui vocantur in hoc ordine. De adgnatis capite minutis.* 2. *De conjunctis per fœminas.* 3. *De liberis datis in adoptionem.* 4. *De vulgo quæsitis.* 5. *Ex quoto gradu adgnati, vel cognati succedunt.*

POst suos heredes, eosque quos inter suos heredes Prætor & constitutiones vocant, & post legitimos (quo numero sunt adgnati, & hi, quos in locum adgnatorum tam supradicta Senatusconsulta, quam nostra erexit [9] constitutio) proximos cognatos Prætor vocat. §. 1. Qua parte naturalis cognatio spectatur: nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti sunt, ex lege XII. tabularum inter legitimos non habentur, sed a Prætore tertio ordine vocantur: exceptis solis tantummodo fratre & sorore emancipatis (non etiam liberis eorum) quos lex Anastasiana [10] cum fratribus integri [11] juris constitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem sive sororis: non æquis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione, quam facile est ex ipsius constitutionis verbis colligere. Aliis vero adgnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem passi non sunt, tamen anteponit eos, & procul dubio cognatis. §. 2. Eos etiam qui per fœminini sexus personas ex transverso cognatione junguntur: tertio gradu proximitatis nomine Prætor ad successionem vocat. §. 3. Liberi quoque [12], qui in adoptiva familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu [13] vocantur.
§. 4. Vulgo quæsitos [14], nullos habere adgnatos, manifestum est: cum adgnatio a patre sit, cognatio a matre: hi autem nullum patrem habere intelliguntur. Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse: quia consanguinitatis [15] jus species est adgnationis. Tantum ergo cognati sunt sibi, sicut & matri cognati sunt. Itaque omnibus [istis ex] ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur. §. 5. Hoc loco & illud necessario admonendi sumus: adgnationis quidem jure [16] admitti aliquem ad hereditatem [17], etsi decimo [18] gradu sit: sive de lege XII. tabularum quæramus, sive de edicto, quo Prætor legitimis heredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. † Proximitatis [19] vero nomine iis solis Prætor promittit bonorum possessionem, qui usque ad [20] sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo sobrino sobrinaque nati natæve.

TIT. VI.
DE GRADIBUS COGNATIONUM [21].

Continuatio, divisio cognationis. 1. *Gradus Primus.* 2. *Secundus.* 3. *Tertius.* 4. *Quartus.* 5. *Quintus.* 6. *Sextus.* 7. *Septimus, & reliqui.* 8. *De gradibus adgnationis.* 9. *De graduum descriptione.*

HOc loco necessarium [22] est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem [23] aliam supra numerari, aliam infra, aliam ex transverso, quæ etiam a latere dicitur. Superior cognatio est parentum: inferior liberorum: ex transverso fratrum sororumve, & eorum, qui quæve ex his generantur, & convenienter patrui, amitæ, avunculi, materteræ. Et superior quidem & inferior cognatio, a primo gradu incipit: at ea, quæ ex transverso numeratur, a secundo. §. 1. Primo gradu est supra, pater, mater: infra filius, filia [24]. §. 2. Secundo [gradu] supra avus, avia: infra nepos, neptis: ex transverso frater, soror [25]. §. 3. Tertio [gradu] supra proavus, proavia: infra pronepos, proneptis: ex transverso fratris sororisque filius, filia, & convenienter patruus, amita, avunculus & matertera [26]. Patruus est frater patris, qui Græce πατράδελφος appellatur; Avunculus est frater matris, qui Græce μητράδελφος dicitur: & uterque promiscue θεῖος appellatur. Amita est patris soror, [quæ Græce πατραδέλφη appellatur] Matertera vero matris soror, [quæ Græce μητραδέλφη dicitur]: & utraque promiscue θεία appellatur. §. 4. Quarto [27] gradu supra abavus, abavia: infra abnepos, abneptis: ex transverso fratris sororisque nepos, neptisve, & convenienter patruus magnus, amita magna, id est, avi frater & soror: consobrinus, consobrina, id est, qui quæve ex sororibus aut fratribus procreantur. Sed quidam recte consobrinos eos proprie dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos: eos vero, qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ nascuntur, sorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre & sorore progenerantur, amitinos proprie dici [putant]. Amitæ tuæ filii consobrinum te appellant, tu illos amitinos. §. 5. Quinto [28] gradu supra atavus, atavia: infra adnepos, adneptis: ex transverso fratris sororisque pronepos, proneptis, & convenienter, propatruus, proamita, id est, proavi frater & soror, [& proavunculus & promatertera, id est, proaviæ frater & soror]. Item fratris patruelis, vel sororis patruelis, consobrini & consobrinæ, amitini & amitinæ filius, filia: propius sobrino, propius sobrina. Hi sunt patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ filius, filia. §. 6. Sexto [29] gradu supra tritavus, tritavia: infra trinepos, trineptis: ex transverso fratris sororisque abnepos, abneptis, & convenienter abpatruus, abamita, id est, abavi frater & soror: abavunculus, abmatertera, id est, abaviæ frater & soror. [item propatrui, proamitæ, proavunculi, promaterteræ filius, filia. item propius sobrino sobrinave, filius filia]: item sobrini, sobrinæ, id est, qui quæve ex fratribus vel sororibus patruelibus, vel consobrinis, vel amitinis progenerantur [30]. §. 7. Hactenus ostendisse sufficiat quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam est intelligere, quemadmodum ulteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe semper generata persona gradum adjicit [31], ut longe facilius sit respondere, quoto quisque gradu sit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare.
§. 8. Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur.
§. 9. Sed cum [32] magis [33] veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigatur [34]: ideo necessarium duximus post narrationem graduum, eos etiam præsenti libro inscribi, quatenus possint & auribus & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

TIT. VII.
DE SERVILI COGNATIONE.

De servili cognatione. 1. *Collatio ordinum & graduum.*

ILlud certum est, ad serviles cognationes illam partem Edicti, qua [35] proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere: nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur [36]. Sed nostra [37] constitutione, quam pro jure patronatus fecimus (quod jus usque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum & undique confusum fuerat), & hoc humanitate suggerente concessimus, ut si quis in servili constitutus consortio liberum, vel liberos habuerit, sive ex libera, sive ex servilis conditionis muliere: vel contra serva mulier ex libero, vel servo habuerit liberos cujuscunque sexus: & ad libertatem his pervenientibus, ii, qui ex servili ventre nati sunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberæ erant ipsi in servitute eos habuerint, & postea ad libertatem pervenerint: ut hi omnes ad successionem patris vel matris veniant [38], patronatus jure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solum in suorum parentum successionem, sed etiam alterum in alterius successionem mutuam vocavimus, ex illa lege specialiter eos vocantes: sive soli inveniantur, qui in servitute nati & postea manumissi sunt: sive una cum aliis, qui post libertatem parentum concepti sunt: sive ex eodem patre, sive ex eadem matre, sive ex aliis [39] nuptiis ad similitudinem eorum, qui ex justis nuptiis procreati sunt [40]. §. 1. Repetitis itaque omnibus, quæ jam tradidimus, apparet non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari, eoque

1 *L.* 38. D. 17. *L.* 6. *C.* 57. Ulp. tit. 26. §. 7. Paul. 4. tit. 10. 2 *l.* 1. *in pr. ff h. t.* 1. *C. eod.* 3 Non ex lege 12. Tabb. quia fœminæ suos heredes non habent. Ulp. *tit.* 26. §. 7. 4 *l.* 9. *D. eod.* 5 Theodosii & Arcadii, *l.* 4. *C. Theodos. de legitimis heredibus.* 6 *l.* 1. §. *capitis. D. h. t.* 7 Paul. 4. *sent.* 10. §. 1. *l.* 1. §. 2. *D. eod.* 8 *l.* 9. *D. de suis & legit.*

9 *l. pen. C. de legit. hered.* 10 Ejus fit mentio *l.* 4. *C. de legit. tut. l. ult. C. de leg. hered.* 11 Id est, capitis diminutionem vivo parente non passis. 12 *l.* 1. §. *cognationem. D. unde cognati.* 13 Scilicet cognatorum. *l.* 1. §. 3. *ff. unde cognat.* Ans. 14 *l.* 4. *D. unde cognati. l.* 4. §. *sciendum. ff. de gradib. & affin.* 15 Consanguinitatis jus species adgnationis, nihil aliud est quam fraternitas, distincta autem a cognatione naturali, vide Cujac. 11. *observ.* 26. & quæ scripsi *ad l.* 1. *D. de tut. dat. & in notis ad Accursium ad d. l.* 1. 16 Forte quia adgnati, quia familiam conservabant, digniores erant cognatis. *Ans.* 17 Ut & ad feudum, 2. *feud.* 50. 18 Qui longuimus dicitur. *l.* §. 3. *in pr. ff. de legit agn. succes.* multo magis octavo, *l.* 9. *ff unde cognati.* Goth. Sumitur hic numerus certus pro incerto, eo quod admodum rarus sit gradus decimus; hinc communis pragmaticorum error, qui hunc locum strictius & secundum literam exclusive inte[ll]igendo, putarunt fiscum propter decimi gradus defectum, tanquam in bona vacantia, ad successionem admitti. Qui eo solo casu succedit, quo sublata agnationis & cognationis differentia), nemo, vel remotissimus superest, text. est in *l. un. C. unde vir & uxor. junct.* §. 3. *Instit. de legit. agnat. succ.* §. *ult. Instit. de servil. cognat. & l.* 2. §. 1. *ff. de suis & legitimis.* Junct. *Novell.* 118. *cap.* 3. *in fin.* Vide *Arn. Vinn.* hic. Quod & mores ubique probant. Vide *Eguin. Baron.* hic. Choppin *de doman.* Franc. *lib.* 1. *tit.* 13. *num.* 7. *in fin.* Carpzov. *Jurisp. Forens. part.* 3. *constit.* 18 *defin.* 31. Gudelin. *de jure Noviss. l.* 1 *cap.* 15. *vers. sciendum* Zyp. *Not. jur. Belg. tabr. unde liberi* contra Grot. *Introd. Jurispr. Batav. lib.* 1. *cap.* 30. & eum ex putativa juris recepti relatione secutos *Vinn. & Groenweg.* hic. S. L. 19 Id est, ut cognatus, nemo admittebatur decimo gradu, Theoph. *inc.* 20 Hodie jus cognatorum agnationis juri exæquatum est, atque ita cognati eodem gradu succedunt. *Novell.* 118.

21 *L.* 38. *D.* 10. Paul. 4. *sent.* 11. 22 Id est, utile propter matrimonia, hereditates, tutelas, testimonia, bonorum possessiones. *l.* 10. *in pr. D. h. t.* 23 *l.* 1. *D. eod.*

24 Et ita quatuor personæ. *l.* 10. §. *primo gradu.* 12. *D. eod.* 25 Hæ personæ dupliciter intelligendæ, ut sint duodecim. *d. l.* 10. §. *secundo gradu.* 13. 26 Paul. *in d. l* 10. §. *tertio gradu.* 14. enumerat 32. personas. 27 Et in *d. l.* 10. Paulus §. *quarto gradu.* 15. enumerat 80. personas. 28 Idem Paulus *in* §. *quinto gradu.* 16. enumerat 184 personas. 29 Idem scil. tradit, hoc gradu contineri 448 personas in *d. l.* 10. §. *sexto gradu.* 17. 30 Idem Paulus notat in septimo gradu contineri 1024 personas, *d. l.* 10. §. *septimo gradu* 18. quæ omnes simul conjunctæ efficiunt 1784 personas. Ultra septimum gradum cognatorum nomina non reperiuntur, & vix ultra septimum gradum cognatorum vita subsistit, *l.* 4. *in pr. D. eod.* in hoc gradu continetur sobrino & sobrina natus. *l.* 1. §. 3. *D. unde cognat.* 31 Si quidem gradus nihil aliud est, quam generatio, ut quavis quæstione proposita, quot inter utramque personam generationes extiterint, totidem gradus sint constituendi. 32 Horat. *in arte: Segnius irritant animos demissa per aurem, Quam quæ sunt oculis subjecta fidelibus, & quæ Ipse sibi tradit spectator.* & apud Herodotum 1. & Lucianum *libello de saltatione: Aures hominibus persuadent minus quam oculi:* sic Plautus *Truculento, Pluris est oculatus testis unus, quam auriti decem.* & Horatius, *Certior aure est oculus.* Inde a quibusdam receptum, ut testi de auditu non credatur. *Demosthen.* Orat. πρὸς Εὐβουλίδην. Est & alioqui acutissimus sensus, & qui ad stellas usque protenditur, cum nullus sensus id, quod mille passibus distet, sentire possit. Varro 2. *de lingua.* Huc addendum, oculis portam corneam (ut qui duriores sint in sensibus & frigori non obnoxii) ori eburneam a poëtis attribui: ut indicarent, vera nos oculis haurire; falsa loqui posse. Servius 6. *Æneid.* Cicero *de Natura.* 33 Imo minus in disciplinis: plus enim ibi in auribus, quam oculis situm est. Lactant. 3. *Instit.* 34 ὄψις καθ' αὐτὴν, inquit Arist. *Lib.* περὶ αἰσθήσεως· ἀκοὴ δὲ κατὰ συμβεβηκός visus per se est, auditus per accidens.
35 De qua vide §. 3. *I. de legit. agnat. succ.* 36 Servilis tamen cognatio impedimento nuptiis esse dicitur, §. 10. *I. de nupt.* adde *l.* 1. §. 2. *ff. unde cognati. l. ult.* §. *non parcimus.* 5. *ff. de gradib.* 37 Quæ non extat: extant tamen fragmenta in *l.* 4. *C. de bon. libert.* 38 Et ita recipiant cognationem abrogata *l.* 7. *ff. unde cognati l.* 6. *C. de suis, & legit. hered.* 39 Sive ex aliis, qualicunque copulatione, nati sint ad similitudinem, &c. *Cujac. Hotom.* 40 Jure civili servi non dicuntur contrahere matrimonium, sed contubernium. *l.* 3. *C. de incestis & inutil.* jure Pontificio secus. *c.* 1. *extr. de conjug. servor.*

amplius, ne eum quidem qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cum enim prima causa sit suorum heredum, & eorum, quos inter suos heredes enumeravimus: apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem esse, quam fratrem aut patrem matremque defuncti; cum alioqui pater quidem & mater (ut supra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero secundum, pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit, an non, quod vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex fœmineo sexu propagatus est. Amotis quoque suis heredibus, & quos inter suos heredes vocari diximus: adgnatus, qui integrum jus habet adgnationis, etiamsi longissimo gradu sit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos avunculo vel materteræ præfertur. Totiens igitur dicimus aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati sunt: quotiens neque suorum heredum, quique inter suos heredes sunt, neque adgnationis [jure], aliquis præferri debeat, secundum ea quæ tradidimus: exceptis fratre & sorore, emancipatis, qui ad successionem fratrum vel sororum vocantur: qui etsi capite deminuti sunt, tamen præferuntur cæteris ulterioris gradus adgnatis.

TIT. VIII.
DE SUCCESSIONE LIBERTORUM [1].

Qui succedunt ex XII. *Tabb.* 1. *Jure Prætorio.* 2. *Ex lege Papia.* 3. *Ex constitutione Justiniani.* 4. *Quibus libertinis succeditur.*

NUnc de libertorum bonis videamus. Olim [2] itaque licebat liberto patronum suum impune testamento præterire: nam ita demum Lex XII. Tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum [3], si intestatus mortuus esset libertus, herede suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto, si is suum heredem reliquisset; patrono nihil in bonis ejus juris erat. Et si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum heredem reliquisset, nulla videbatur querela: si vero adoptivus filius fuisset, aperte iniquum erat, nihil juris patrono superesse. §. 1. Qua de causa postea Prætoris edicto hæc juris iniquitas emendata est: sive enim faciebat testamentum libertus, jubebatur ita testari, ut patrono partem [4] dimidiam bonorum suorum relinqueret; & si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiæ bonorum possessio: sive intestatus moriebatur, suo herede relicto filio adoptivo, dabatur æque patrono contra hunc suum heredem, partis dimidiæ bonorum possessio. † Prodesse autem liberto solebant ad excludendum patronum [5] naturales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati, & in adoptionem dati: si modo ex aliqua parte scripti heredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum possessionem ex edicto [Prætorio] petierant: nam exheredati nullo modo repellebant patronum.

§. 2. Postea [vero] lege [6] Papia adaucta sunt jura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim, *ut ex bonis ejus qui sestertium centum millium patrimonium* [7] *reliquerat, & pauciores, quam tres liberos habebat, sive is testamento facto, sive intestatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur.* Itaque cum unum [quidem] filium filiamve heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine ullo filio filiave intestatus [8] decessisset: cum [vero] duos duasve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellebatur patronus. §. 3. Sed nostra [9] constitutio, quam pro omni natione Græca lingua compendioso tractatu habito composuimus, ita hujusmodi causam definivit, ut siquidem libertus vel liberta minores centenariis [10] sint, id est, minus [11] centum aureis habeant substantiam (sic enim legis Papiæ summam interpretati sumus, ut pro [12] mille sestertiis unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione: si tamen testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus jus (quod erat ex lege XII. Tabularum) integrum reservavit. Cum vero majores centenariis sint, si heredes vel bonorum possessores liberos habeant, sive unum sive plures cujuscunque sexus vel gradus: ad eos successiones parentum deduximus, patronis omnibus modis una cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint, siquidem intestati, ad omnem hereditatem patronos patronasque vocavimus: si vero testamentum quidem fecerint, patronos autem aut patronas præterierint, (cum nullos liberos haberent, vel habentes, eos exheredaverint, vel mater sive avus maternus eos præterierint, ita quod non possint argui inofficiosa eorum testamenta), tunc ex nostra constitutione per bonorum possessionem contra tabulas non dimidiam (ut antea) sed tertiam partem bonorum liberti consequantur; vel quod deest, eis ex constitutione nostra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus, vel liberta eis reliquerit: ita sine onere, ut nec liberis liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommissa præstentur, sed ad coheredes eorum hoc onus redundet: multis aliis casibus a nobis in præfata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad hujusmodi dispositionem juris perspeximus, ut tam patroni patronæque, quam liberi eorum, necnon qui ex transverso latere veniunt, usque ad quintum gradum ad successionem libertorum libertarumve vocentur, sicut ex ea constitutione intelligendum est: & si ejusdem patroni vel patronæ, vel duorum duarumque pluriumve liberi sint, qui proximior est, ad liberti vel libertæ vocetur successionem, & in capita [13] non in stirpes dividatur successio: eodem modo & in iis, qui ex transverso latere veniunt, servando. Pene enim consonantia jura ingenuitatis & libertinitatis in successionibus [14] fecimus. §. 4. Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda sunt, qui in civitatem Romanam pervenerunt: cum nec sint alii liberti, simul & Dedititiis [15] & Latinis sublatis; cum Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant, quia licet ut liberi vitam suam peragebant [16], attamen ipso ultimo spiritu simul animam atque libertatem amittebant, & quasi servorum, ita bona eorum jure quodammodo peculii ex lege [17] Junia [Norbana] manumissores detinebant. Postea vero SC. Largiano [18] cautum fuerat, *ut liberi manumissoris non nominatim exheredati facti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur.* Quibus etiam supervenit divi [19] Trajani Edictum, quod eundem hominem, si invito vel ignorante patrono ad civitatem Romanam venire ex beneficio Principis festinarat, faciebat quidem vivum civem Romanum, Latinum vero morientem. Sed nostra constitutione propter hujusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam legem Juniam, & SC. Largianum [20], & Edictum divi Trajani in perpetuum deleri censuimus: ut omnes liberti civitate Romana fruantur: & mirabili modo quibusdam adjectionibus [21] ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad civitatem Romanam capiendam transposuimus.

TIT. IX.
DE ADSIGNATIONE [22] LIBERTORUM.

IN summa (quod ad bona libertorum [attinet]) admonendi sumus, censuisse Senatum [23], ut quamvis ad omnes patroni liberos, qui ejusdem gradus sunt [24], æqualiter bona libertorum pertineant: tamen licere parenti, uni ex liberis adsignare [25] libertum, ut post mortem ejus solus [26] is patronus habeatur, cui adsignatus est; & cæteri liberi, qui ipsi quoque ad eadem bona nulla adsignatione interveniente pariter admitterentur, nihil juris in his bonis habeant, sed ita demum pristinum jus recipiant, si is cui adsignatus est, decesserit nullis liberis relictis. §. 1. Nec tantum libertum, sed etiam libertam, & non tantum filio, nepotive, sed etiam filiæ neptive adsignare permittitur. §. 2. Datur autem hæc adsignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in potestate habebit, ut eis quos in potestate habet, adsignare libertum libertamve liceat. Unde quærebatur, si eum cui adsignavit, postea emancipaverit: num evanescere adsignatio? Sed placuit evanescere [27], quod & Juliano & aliis plerisque visum est. §. 3. Nec [28] interest, [an] testamento quis adsignet, an sine testamento: sed etiam quibuscunque verbis patronis hoc permittitur facere, ex SC. quod Claudianis temporibus factum est, Sabellio [29] Rufo & Asterio Scapula consulibus.

TIT. X.
DE BONORUM [30] POSSESSIONIBUS [31].

Ratio & effectus. 1. *De speciebus ordinariis. Jus vetus.* 2. *Jus novum.* 3. *Species extraordinaria.* 4. *De petenda bonorum possessione. De tempore.* 5. *De jure accrescendi & successorio edicto.* 6. *Explicatio dicti temporis.* 7. *Quomodo peti debet.*

JUs bonorum possessionis introductum est a Prætore emendandi veteris juris gratia. Nec solum in intestatorum hereditatibus vetus jus eo modo Prætor emendavit, sicut supra dictum est: sed in eorum quoque qui testamento facto decesserint. Nam si alienus posthumus heres fuerit institutus: quamvis hereditatem jure civili adire non poterat, cum institutio non valebat: honorario tamen jure bonorum possessor efficiebatur, videlicet cum a Prætore adjuvabatur. Sed & is a nostra constitutione hodie recte heres instituitur, quasi & jure civili non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris juris, sed magis confirmandi gratia [Prætor] pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque, qui recte testamento facto heredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos heredes, & adgnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hereditas jure civili. † Quos autem solus vocat Prætor ad hereditatem, heredes quidem ipso jure non fiunt [32]; nam Prætor heredem facere non potest [33], per legem enim tantum, vel similem juris constitutionem heredes fiunt, veluti per SC. & Constitutiones principales: sed cum eis Prætor dat bonorum possessionem, loco heredum constituuntur, & vocantur bonorum possessores. Adhuc autem & alios complures gradus Prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nam angustissimis [34] finibus constitutum per Legem XII. Tabularum jus percipiendarum hereditatum, Prætor ex bono & æquo [35] dilatavit. §. 1. Sunt autem [36] bonorum possessiones ex testamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis liberis datur, vocaturque contra tabulas. Secunda, quam omnibus jure scriptis heredibus Prætor pollicetur, ideoque vocatur secundum tabulas. Et cum de testatis [37] prius

1 Id est, ut patroni succedant libertis. Huc refer *L.* 38. *D.* 2. *Lib.* 6. *Cod.* 4. Ulp. 27. 29. 2 Libertorum intestatorum hereditas primum ad suos heredes pertinet, deinde ad eos quorum liberti sunt, veluti patronum, patronam, liberosve patroni. Ulp. 27. §. 1. 3 *v. l.* 17. *ff. de bonis libert.* 4 *l.* 1. *in fin. D. de bonis libert.* 5 *l.* 3. *in princ. ff. de suis* 6 De qua Ulp. 29. § 3. 5. 6. *l.* 1. §. *pen. D. si cui plus quam per legem Falc.* 7 Sic pauperiores dicuntur qui minus 50 aureorum in bonis habent. *l.* 10. *de accus.* Ans. 8 *Testatus decessisset.* Cujac. *hic.* 6. 3. *obs.* 13. *Contius.* (cui Græca *Theophili* paraphrasis consentit ibi ἐπὶ διαθήκῃ) reprehensus a Roberto 2. *recept. lect.* 24. 9 Quæ non extat, vide tamen ejus fragmentum *in l.* 4. *C. de bonis libertorum.* Cuj. 20. *obs.* 34. 10 *l.* 16. *D. de jur. patr. l.* 26. *D. de bon. libert.* 11 Minus mille aureis. *Hotom.* 12 Pro centum sestertiis *Hotom.* movetur Hotomannus, quod Suetonius in Othone, unius aurei mentionem faciat, & eundem aureum Tacitus (idem commemorans) centenis sestertiis exæquet. Contius vero hic non recte solidum æstimat mille sestertiis, quia in *l.* 49. *soluto matrimonio.* decem solidi, qui post vocantur decem millia: utut sit, pauperes vocantur, qui minus quam 50 habeant *l.* 10. *de accus.* non igitur male locupletiores liberti hic dicentur, qui centum millium sestertium, id est, centum aureos patrimonium reliquerint. Erat autem hæc summa pœna popularis actionis *l.* 25. *in fin. ad SC. Silan.* & ambitus, *l. un.* §. 1. *& ult. ff. ad l. Juliam de ambitu.* Cæterum de aurei æstimatione vide Cujac. 19. *obs.* 31. 13 Libertorum hereditas in capita non in stirpes dividitur: & ideo si unius patroni duo sint liberi, alterius quatuor, singuli viriles, id est, æquales portiones habebunt. Paul. 3. *sent.* 2. §. 3. dixi ad Th. *hoc loco.* Ulp. 27. §. 4. 14 Et aliis, puta matrimoniis. *Nov.* 78. *c.* 3. 15 *C. de latina & dedititia libertate.* 16 *v. ad hunc locum Timotheum* 3. *ad Ecclesiam.* 17 *l.* 3. *tit. de libert.* § 3. 18 *Nov.* 78. 19 *l. un. C. de latina libertate.* 20 *d. Nov.* 78. 21 Id est, modis, *Accursius:* Alciatus vero hanc vocem ad familiarium adjectiones refert: sed Cujacius ad modos manumittendi per Epistolam, & inter amicos, quibus olim tantum latini, hodie cives fiunt manumissi, 18. *obs.* 21. qua de re dicemus plenius ad *l. un. C. de latina libertate.* 22 *Lib.* 38. *D.* 4. 23 De quo *l.* 1. *ff. h. t.* 24 §. 3. *in fin.* 5. *tit. prox.* 25 *l.* 107. *ff. de verb. sign.* 26 *l.* 30. §. *ult. ff. qui & a quibus.* 27 Imo non evanescit, sed tenet *l.* 9. *ff. h. t.* 28 *l.* 1. §. 3. *l.* 7. *l.* 13. *ff. h. t.* 29 Vellejo Rufo & Hosterio Scapula Coss. 30 *L.* 37. *D.* 1. Ulp. 28. Bonorum possessio hic non significat nudam rei possessionem a dominio abstractam: sed ipsum quasi rerum dominium, quod successione Prætoria per universitatem adjicitur, ex quo oritur bonorum possessoria hereditatis petitio, quæ datur ei cui jure Prætorio patrimonium defuncti defertur. *l.* 1. *l.* 2. *ff. de possessor. hered. petit.* 31 An hodie bonorum possessiones abrogatæ aut non necessariæ sint, v. §. *ult. J. eod.* 32 Ad intellect. hujus § vid. Bellon. *supput. lib.* 1. *cap.* 10. Ans. 33 Hinc etiam in dominio pignoris addicendo, autoritate principis opus est. *l.* 24. *ff. de pignor. act. l. devitor. ff. ad Sent. Trevel.* Et in acquirendo ejus rei dominio quam prætor possidere jussit, usucapione opus est, *l. prætoris l. hes qui. l. si finita.* §. *Julianus. &* §. *si de vectigal. D. de damn. infect.* Ans. 34 Excludebat enim emancipatos natos, & filias, & matres. *Hotom.* 35 *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* Lex 12. Tabb. gentis & familiæ: Prætor sanguinis & naturæ rationem habuit *Hot.* 36 Vide Vigl. *de inoffic. testam.* §. *quia plerumque.* num 5. Ans. 37 Al. habent *de testamentis.*

loquutus

loquutus eft, ad inteftatos tranfitum fecit. Et primo loco fuis heredibus, & iis, qui ex edicto Prætoris inter fuos heredes connumerantur, dat bonorum poffeffionem, quæ vocatur unde liberi. Secundo legitimis heredibus. Tertio, decem perfonis, quas extraneo manumiffori præferebat. Sunt autem decem perfonæ hæ: Pater, mater, avus, avia tam paterni, quam materni; item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia: frater, fororve, confanguinei vel uterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, tanquam ex familia. Sexto, patrono patronæque liberifque eorum & parentibus. Septimo, viro & uxori. Octavo, cognatis manumifforis. §. 2. Sed eas quidem Prætoria introduxit jurisdictio: a nobis tamen [1] nihil incuriofum prætermiffum eft, fed noftris conftitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidem & fecundum tabulas bonorum poffeffiones admifimus, utpote neceffarias conftitutas: necnon ab inteftato unde liberi & unde legitimi bonorum poffeffiones. Quæ autem in Prætoris edicto quinto loco pofita fuerat, id eft, unde decem perfonæ: eam pio propofito, & compendiofo fermone fupervacuam oftendimus. Cum enim præfata bonorum poffeffio decem perfonas præponebat extraneo manumiffori: noftra conftitutio [2], quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eifdemque manumifforibus contracta fiducia manumiffionem facere dedit: ut ipfa manumiffio eorum hoc in fe habeat privilegium, & fupervacua fiat fupradicta bonorum poffeffio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum poffeffione, in gradum ejus fextam antea bonorum poffeffionem induximus: & quintam fecimus, quam Prætor proximis cognatis pollicetur. Cumque antea fuerat feptimo loco bonorum poffeffio, tanquam ex familia, & octavo, unde patroni patronæque & liberi ac parentes eorum: utramque per conftitutionem noftram, quam de jure patronatus fecimus, penitus evacuavimus. Cum enim ad fimilitudinem fucceffionis ingenuorum, libertinorum fucceffiones pofuimus [3], quas usque ad quintum gradum tantummodo coarctavimus (ut fit aliqua inter ingenuos & libertinos differentia), fufficit eis tam contra tabulas bonorum poffeffio, quam unde legitimi, & unde cognati; ex quibus poffunt fua jura vindicare, omni fcrupulofitate, & inextricabili errore iftarum duarum bonorum poffeffionum refoluta. Aliam vero bonorum poffeffionem, quæ unde vir & uxor appellatur, & nono loco inter veteres bonorum poffeffiones pofita fuerat, & in fuo vigore fervavimus & altiore loco, id eft, fexto eam pofuimus: decima quoque bonorum poffeffione, quæ erat, unde cognati manumifforis, propter caufas enumeratas merito fublata: ut fex tantummodo bonorum poffeffiones ordinariæ permaneant, fuo vigore pollentes. §. 3. Septima [4] eas fecuta, quam optima ratione Prætores introduxerunt. Noviffime enim promittitur Edicto iis etiam bonorum poffeffio, quibus ut detur [5] Lege, vel SC. vel Conftitutione comprehenfum eft: quam neque bonorum poffeffionibus, quæ ab inteftato veniunt, neque iis, quæ ex teftamento funt, Prætor ftabili jure connumeravit: fed quafi ultimum & extraordinarium auxilium (prout res exegit) accommodavit, fcil. iis qui ex legibus, SC. Conftitutionibusve Principum, ex novo jure, (vel ex teftamento, vel ab inteftato) veniunt. §. 4. Cum igitur plures fpecies fucceffionum Prætor introduxiffet, easque per ordinem difpofuiffet: & in unaquaque fpecie fucceffionis fæpe plures extent difpari gradu perfonæ: ne [6] actiones creditorum differrentur, fed haberent, quos convenirent, & ne facile in poffeffionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo fibi confulerent: ideo petendæ bonorum poffeffioni [7] certum tempus præfinivit. Liberis itaque & parentibus, tam naturalibus, quam adoptivis in petenda bonorum poffeffione anni [8] fpatium, cæteris [autem adgnatis, vel cognatis,] centum dierum dedit. §. 5. Et fi intra hoc tempus aliquis bonorum poffeffionem non petierit: ejusdem gradus perfonis adcrefcit [9]; vel fi nullus fit, deinceps cæteris bonorum poffeffionem perinde ex fucceffório edicto pollicetur, ac fi is, qui præcedebat, ex eo numero non effet. Si quis itaque delatam fibi bonorum poffeffionem repudiaverit [10], non quo usque tempus bonorum poffeffioni præfinitum excefferit, expectatur [11]: fed ftatim cæteri ex eodem edicto admittuntur. §. 6. In petenda autem bonorum poffeffione dies utiles [12] finguli confiderantur. §. 7. Sed bene [13] anteriores [14] Principes & huic caufæ providerunt, ne quis pro petenda bonorum poffeffione curet [15]: fed quocunque modo admittentes eam [16] judicium (intra ftatuta tamen tempora) oftenderit: plenum habeat earum beneficium.

TIT. XI.
DE ADQUISITIONE [17] PER ADROGATIONEM.

EST & alterius generis per univerfitatem fucceffio, quæ neque lege XII. Tabularum neque Prætoris edicto, fed eo jure, quod confenfu [18] receptum eft, introducta eft. §. 1. Ecce enim cum paterfamilias fefe in adrogationem dat, omnes res ejus corporales & incorporales, quæque ei debitæ funt, adrogatori antea quidem pleno jure adquirebantur: exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales funt operarum obligationes, & jus adgnationis: ufus etenim & ufusfructus licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit noftra conftitutio [19]. §. 2. Nunc autem nos eandem adquifitionem, quæ per adrogationem fiebat, coarctavimus ad fimilitudinem naturalium parentum: nihil enim aliud, nifi [20] tantummodo ufusfructus tam naturalibus parentibus, quam adoptivis per filiosfamiliarum adquiritur in iis rebus, quæ extrinfecus filiis obveniunt, dominio eis integro fervato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiva familia, etiam dominium [rerum] ejus ad adrogatorem pertranfit: nifi fuperfint aliæ perfonæ, quæ ex conftitutione noftra patrem, in iis quæ adquiri non poffunt, antecedant. §. 3. Sed ex diverfo, pro eo quod is debuit, qui fe in adoptionem dedit, ipfo quidem jure adrogator non tenetur, fed nomine [21] filii convenitur: & fi noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes noftros magiftratus, bona, quæ ejus cum ufufructu futura fuiffent, fi fe alieno juri non fubjeciffet, poffidere, & legitimo modo ea difponere.

TIT. XII.
DE EO CUI LIBERTATIS CAUSA BONA ADDICUNTUR.

Continuatio. Summa. 1. *Refcriptum divi Marci.* 2. *Ejusdem utilitas.* 3. *In quibus cafibus locum habeat. De libertate in teftamento vel in codicillis relicta.* 4. *Si certum fit, vel incertum, an fucceffor exiftet.* 5. *De in integrum reftitutione.* 6. *Si libertates datæ non funt.* 7. *De fpeciebus additis a Juftiniano.*

ACceffit novus cafus fucceffionis ex Conftitutione [22] divi Marci. Nam fi ii, qui libertatem acceperunt a domino in teftamento, ex quo non aditur hereditas, velint bona fibi addici libertatum [23] confervandarum caufa: audiuntur. §. 1. Et ita divi Marci refcripto [24] ad Pompilium Rufum continetur. Verba refcripti ita fe habent: Si Verginio Valenti, qui teftamento fuo libertatem quibusdam adfcripfit, nemine fucceffore ab inteftato exiftente, in ea caufa bona [ejus] effe cœperunt, ut venire debeant: is cujus de ea re notio eft, aditus rationem defiderii tui habebit, ut libertatum tam earum, quæ directo, quam earum, quæ per fpeciem fideicommiffi, relictæ funt, tuendarum gratia addicantur tibi: fi idonee [25] creditoribus caveris de folido, quod cuique debetur, folvendo. Et ii quidem, quibus [26] directa libertas data eft, perinde liberi erunt, ac fi hereditas adita effet. Ii autem, quos heres manumittere rogatus eft, a te libertatem confequentur: ita autem ut fi non alia conditione velis tibi bona addici, quam ut [ii] etiam, qui directo libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, fi ii, quorum de ftatu agitur, confentiant, auctoritatem noftram accommodamus. Et ne hujus refcriptionis noftræ emolumentum alia ratione irritum fiat: fi [27] fifcus bona agnofcere voluerit: & ii, qui rebus noftris attendunt, fciant [28], commodo pecuniario præferendam effe libertatis caufam: & ita bona cogenda, ut libertas iis falva fit, qui eam adipifci potuerunt, ac fi hereditas ex teftamento adita effet. §. 2. Hoc refcripto fubventum eft & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum a creditoribus poffideantur & veneant [29]. Certe fi fuerint hac de caufa bona addicta: ceffat bonorum venditio: exiftit enim defuncti defenfor, & quidem idoneus, qui de folido [30] creditoribus cavet. §. 3. In primis hoc refcriptum totiens locum habet, quotiens teftamento libertates datæ funt. Quid ergo fi quis inteftatus [31] decedens, codicillis libertates dederit, neque adita fit ab inteftato hereditas? [an] favor conftitutionis debebit locum habere? Certe fi inteftatus decefferit, & codicillis dederit libertatem: competere eam, nemini dubium eft. §. 4. Tunc [enim] conftitutioni locum effe verba oftendunt, cum nemo fucceffor ab inteftato exiftat. Ergo quamdiu [32] incertum erit, utrum exiftat, an non: ceffabit conftitutio. Si vero certum effe cœperit, neminem exiftere, tunc erit conftitutioni locus. §. 5. Si [33] is, qui in integrum reftitui poteft, abftinuerit hereditate: an quamvis poteft in integrum reftitui, poffit admitti conftitutio, & bonorum addictio fieri? Quid [34] ergo fi poft addictionem libertatum confervandarum caufa factam, in integrum fit reftitutus? Utique non erit dicendum revocari libertates: quia [35] femel competierunt. §. 6. Hæc conftitutio libertatum tuendarum caufa introducta eft. Ergo fi libertates nullæ funt datæ: ceffat [hæc] conftitutio [36]. Quid ergo fi vivus dederit libertates, vel mortis caufa: & ne de hoc quæratur, utrum in fraudem creditorum, an non, factum fit, idcirco velint fibi addici bona: an audiendi fint? Et magis eft, ut audiri debeant, etfi deficiant verba conftitutionis. §. 7. Sed cum multas divifiones ejusmodi conftitutioni deeffe perfpeximus: lata eft a nobis pleniffima conftitutio [37], in qua multæ fpecies collatæ funt, quibus jus hujusmodi fucceffionis pleniffimum eft effectum, quas ex ipfius lectione conftitutionis poteft quis cognofcere.

TIT. XIII.
DE SUCCESSIONIBUS [38] SUBLATIS, QUÆ FIEBANT PER BONORUM [39] VENDITIONES, ET EX SENATUS CONSULTO [40] CLAUDIANO [41].

ERant ante prædictam [42] fucceffionem olim & aliæ per univerfitatem fucceffiones, qualis fuerat bonorum emptio [43], quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages [44] fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando judicia ordinaria [45] in ufu fuerant. Sed cum

1 Obfervandum ex his quæ fequuntur, lege Juftiniani tantum has feptem bonorum poffeffiones hoc ordine ex undecim Prætoriis receptas: nempe contra tabulas, fecundum tabulas, unde liberi, unde legitimi, unde vir & uxor, & ex legibus ex jure prætorio: fublatis quinta, unde decem perfonæ; feptima, tanquam ex familia; [illegible], unde patroni, &c. decima, unde cognati manumifforis. 2 *l. ult. C. de emancip. liberorum.* 3 *§. 3. in fin. Ȝ. de fucceff. libert.* 4 Vide Bellon. *lib.* 1. *fupput. tat.* 15. Anf. 5 *l. 3. in fin. ff. de pet. hered. l. un. in pr. ff. ut ex legib.* 6 *v. l. 1. in pr. ff. de fucceffor. edicto.* 7 *v. l. 69. in fin. ff. de adq. vel omitt. hered.* 8 [illegible] 9. *l. un. C. Quando non pet. part. pet. accrefc.* Anf. 10 Id enim poteft, *l. 13. ff. de adq. vel omitt. hereditate.* 11 *v. l. 13.* [illegible] *ff. de adq. vel omitt. hered.* 12 *l. 2. ff. quis ordo in bonor. poff.* 13 Vide [illegible] Anf. 14 *l. ult. C. qui admitti ad bon. poff.* 15. Ho[illegible] adftringitur ad petendam bonorum poffeffionem ab ipfo prætore ex prifcis [illegible] reftringendum [illegible] *C. de curat. furiof.* quæ [illegible] generalius tradit [illegible] a Conftantino bonorum poffeffiones, *l. 17. C. de jure* [illegible] videatur, fi non amplectendæ hereditatis voluntatem apud aliquem judicem conteftari. [illegible] *C. qui admitt.* utut fit, unde vir & uxor hic a Juftiniano [illegible] Cujac. 17. *obf.* 19. 16 Indicium, *Cujac. & Cont.* 17 [illegible] 18 Id eft, quod primum fine fcripto, dein longius per ufum productum, poftremo a prudentibus confirmatum. *Theop.* 19 *l. 16. C. de ufufr.* 20 *v. l. 6. §. 1. C. de bonis, quæ liber.* 21 *l. 42. ff. de peculio.*

22 Hereditas enim jure civili: Bonorum poffeffio prætorio: per adrogationem vero fucceffio moribus & confuetudine adquiritur. 23 *v. l. 6. 15. C. de teftam. manum. l. 2. in fin. ff. de fideic. libert.* 24 *l. 2. ff. de fideicomm. libert. l. ult. C. de teft. manum.* 25 Fidejuffore vel pignore, vel fi ei fides habita, *l. 4. §. ad [illegible] ff. de fideic. libertat.* 26 *l. 4. §. 12. ff. de fideic. libert.* 27 *l. 4. §. eadem. 17. ff. de fideic. libert.* 28 Hinc fit, ut fervos in fucceffionibus fifco prælatos videamus. *Nov.* 1. *c.* 1. 29 Id enim turpe. *§. 1. Ȝ. quib. ex cauf. man.* 30 *l. 4. §. de folido. 11. ff. de fideic. libert.* 31 *l. 2. ff. de fideic. libert.* 32 *l. 4. in princ. ff. de fideic. libert.* 33 *l. 4. §. 1. ff. de fideic. libert.* 34 *d. l. 4. §. 2.* 35 Libertas femel data, non revocatur. *l. 1. C. fi adverfus libertatem.* 36 Caufa finali ceffante, difpofitio ceffat. *c. cum ceffante. de appell.* vid. Tiraquellum, *tractatu, Ceffante caufa ceffat effectus.* 37 *l. ult. C. de teft. manum.*

38 Duabus nimirum. 39 *Subaudi*, debitoris: & quidem per creditores. vid. *hic* Theoph. 40 7. *C.* 24. 41 Quo libera mulier fe fervo conjungens libertatem & fubftantiam amittebat. 42 De qua *Ȝ. tit. prox.* 43 Infamis, quæ & in locum fectionis creditorum in partes, Lege 12. Tabb. introductæ, fucceffferat Tertull. *in Apolog. c. 4. de qua l. 60. de pact. l. 9. §. 5. de* [illegible] *l. 29.* [illegible] *jud.* Interea quidam hic notant, emptionem fumi pro venditione: atque ideo unum vocabulum pro altero fumi. *l. 19. ff. de act. empt.* quod tamen fallit. *l. 2. C.* [illegible] 44 An quia creditor proponens actionem, & in fyllaba errans, caufa cadebat? 45 Ufitata ante Conftantinum, *l. 1. C. de formul. fubl.*

extraordinariis [1] judiciis posteritas usa est: ideo cum ipsis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones exspiraverunt, & tantummodo creditoribus datur officio judicis bona possidere [2], & prout utile eis visum est ea disponere, quod ex latioribus Digestorum libris [3] perfectius apparebit. §. 1. Erat & ex Senatusconsulto Claudiano miserabilis per universitatem adquisitio [4]: cum libera mulier servili amore bacchata [5], ipsam libertatem per Senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam: quod indignum nostris [6] temporibus esse existimantes, & a nostra civitate deleri, & non inseri nostris Digestis concessimus.

TIT. XIV. DE OBLIGATIONIBUS [7].

NUnc [8] transeamus ad obligationes [9]. Obligatio [10] est juris vinculum [11] quo necessitate [12] adstringimur alicujus rei [13] solvendæ secundum [14] nostræ civitatis jura. §. 1. Omnium autem obligationum summa divisio in duo genera deducitur: namque aut Civiles sunt, aut Prætoriæ. Civiles [15] sunt, quæ aut legibus constitutæ, aut certo jure civili comprobatæ sunt. Prætoriæ sunt, quas Prætor ex sua jurisdictione [16] constituit, quæ etiam honorariæ vocantur. §. 2. Sequens divisio in quatuor species dividitur. Aut enim ex [17] contractu sunt, aut quasi [18] ex contractu: aut ex maleficio, aut quasi ex maleficio. Prius est, ut de iis, quæ ex contractu sunt, dispiciamus. Harum æque quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu [19]. De quibus singulis dispiciamus.

TIT. XV. QUIBUS MODIS RE CONTRAHITUR OBLIGATIO.

De mutuo. 1. *De indebito soluto.* 2. *De commodato.* 3. *De deposito.* 4. *De pignore.*

RE contrahitur obligatio [20], [veluti] mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus consistit, quæ pondere, numero, mensura constant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, ut accipientium fiant. Et quoniam nobis non eædem res, sed aliæ ejusdem naturæ & qualitatis redduntur [21], inde etiam mutuum appellatum est, quia ita a me tibi datur, ut ex meo tuum fiat: & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur condictio. §. 1. Is quoque [22] qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem solvit, re [23] obligatur: daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici potest [24], si apparet eum dare oportere, ac si mutuum accepisset. Unde pupillus, si [25] ei sine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione: non magis, quam mutui [26] datione. Sed [27] hæc species obligationis non videtur ex contractu consistere: cum is, qui solvendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere [28], quam contrahere. §. 2. Item is, cui res aliqua utenda datur, id est, commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione [29]. † Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longe distat: namque non [30] ita res datur, ut ejus fiat: & ob id de ea re ipsa restituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, si quolibet [31] fortuito casu amiserit, quod accepit: veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiumve incursu, nihilominus obligatus remanet. At is, qui utendum accepit, sane quidem exactam [32] diligentiam custodiendæ rei præstare jubetur: nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam suis rebus adhibere solitus est, si modo alius diligentior poterat eam rem custodire. Sed propter majorem vim majoresve casus non tenetur, si [33] modo non ipsius culpa is casus intervenit: alioqui si id, quod tibi commodatum est domi, peregre [34] tecum ferre malueris, & vel incursu hostium prædonumve, vel naufragio amiseris: dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. † Commodata autem res tunc proprie intelligitur, si nulla mercede accepta vel constituta, [res] tibi utenda data est: alioqui mercede interveniente, locatus tibi usus rei videtur. † Gratuitum enim debet esse commodatum. §. 3. Præterea & is, apud quem res aliqua [35] deponitur, re obligatur, (teneturque actione [36] depositi:) quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur [37]. † Sed is ex eo solo tenetur [38], si quid dolo commiserit: culpæ autem nomine, id est, desidiæ ac negligentiæ, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit: quia qui negligenti [39] amico rem custodiendam tradit, [non ei,] sed suæ facilitati id imputare debet. §. 4. Creditor quoque qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipse de ea re quam accepit, restituenda tenetur actione pignoratitia [40]. Sed quia pignus utriusque [41] gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei creditur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere, si ad eam rem custodiendam exactam diligentiam adhibeat: quam si præstiterit, & aliquo [42] fortuito casu rem amiserit, securum esse, nec impediri creditum petere [43].

TIT. XVI. DE VERBORUM [44] OBLIGATIONIBUS.

Summa. 1. *De verbis stipulationum.* 2. *De puritate.* 3. *De die.* 4. *De conditione.* 5. *De loco.* 6. *De conditione ad tempus præsens vel præteritum relata.* 7. *Quæ in stipulatum deducuntur.*

VErbis [45] obligatio contrahitur [46] ex interrogatione & responsione, cum quid dari fierive nobis stipulamur, ex qua duæ proficiscuntur actiones, tam condictio (certi [47]) si certa sit stipulatio, quam ex stipulatu [48], si incerta sit: quæ hoc nomine inde utitur, quod stipulum apud veteres [49] firmum appellabatur, forte [50] a stipite descendens. §. 1. In hac re olim talia verba tradita fuerunt, *Spondes? spondeo. Promittis? promitto. [Fide promittis? fide promitto.] Fidejubes? fidejubeo. Dabis? dabo. Facies? faciam.* Utrum autem Latina, an Græca [51], vel qualibet alia lingua [52] stipulatio concipiatur, nihil interest: scil. si uterque stipulantium intellectum ejus linguæ habeat: nec necesse est eadem lingua utrumque uti: sed sufficit congruenter ad interrogata respondere. Quinetiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere possunt. Sed hæc solennia verba olim quidem in usu fuerunt: postea autem Leoniana [53] constitutio lata est, quæ solennitate verborum sublata, sensum & consonantem intellectum ab utraque parte solum desiderat, quibuscunque [54] tandem verbis expressum est. §. 2. Omnis stipulatio aut pure, aut in diem, aut sub conditione fit. Pure, veluti, *quinque aureos dare spondes?* Idque [55] confestim peti potest. In diem: cum adjecto die, quo pecunia solvatur, stipulatio fit: veluti, *decem aureos primis Kalendis Martiis dare spondes?* Id autem quod in diem stipulamur, statim quidem debetur [56]: sed peti prius quam dies venerit, non potest. At [57] ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio solventis tribui debet. Neque enim certum est eo die, in quem promissum est, datum non esse, prius quam is præterierit. §. 3. At si ita stipuleris, *decem aureos annuos, quoad [58] vivam, dare spondes?* & pure facta obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia [illegible] tempus non potest deberi: sed [59] heres petendo, pacti exceptione summovebitur. §. 4. Sub conditione stipulatio fit, cum in aliquem casum differtur [60] obligatio: ut si aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur stipulatio: veluti, *Si Titius Consul fuerit [61] factus, quinque aureos dare spondes?* Si quis ita stipuletur, *Si [62] in Capitolium non [63] ascendero, dare*

1. V. quæ scripsi ad [illegible] §. 3. *ff. quod metus causa* Alii notant, ordinarium judicium dici dupliciter, respectu materiæ, in judice: & formæ, in judiciis requisitæ. 2. Olim universalia [illegible] hodie pro mensura debiti. *Nov.* 53. *c.* 4. *in fin.* 3 [illegible] 42. D. [illegible] *in poss. & tit. 5. de reb. autor. judicis poss. & lib. 7. C.* 72 4 [illegible] *Claud.* Ulp. *tit.* 11. §. 11. Tacit. 12. *annal.* 5 Huc referri potest, quod [illegible] dicitur, furore amoris nihil esse vehementius, *Novella, quibus modis* [illegible] 6 Hodie [illegible] libera mulier potest nubere impune homini servo, *l. ult. C. de* [illegible] ita ut hujusmodi nuptiis libertatem non amittat, sed ejus conditionem plane liberi sequantur.

7 *l.* 44. *D.* [illegible] *l.* 4. *C.* [illegible] 8 De personis & rebus dixit. Dicturus consequenter de actionibus præmittit tractatum de obligationibus. Est enim obligatio actionis mater. *l.* 42. [illegible] *ff. de proc* [illegible] Hic Hotomannus initium facit *lib.* 3. *Instit.* qui jure reprehenditur [illegible] Cont. 1. *Subcesiv.* [illegible] Ans. 9 Ex quibus personalis: ut ex dominio realis actio nascitur. 10 Naturalis & Civilis simul, seu mixta, ex qua actio jusque exigendi oritur. Quippe Naturalis tantum obligatio (cujus causa est vel contractus, vel delictum factum, [illegible] civili approbatione, exceptionem quidem habet, sed actionem (veluti inter patrem & [illegible] in potestate, dominum & servum, creditorem & pupillum mutuum sine tutoris [illegible] accipientem) non parit: *l.* 7. §. 4. *l.* 27. §. 2. *ff. de pactis.* Habet & alios effectus [illegible] impedit enim soluti repetitionem. *l.* 16. §. 4. *ff de fidejuss.* Accedere [illegible] potest pignus & fidejussor qui naturaliter & civiliter obligatur. *J. de fidejussor. in pr.* compensationem admittit *l.* 6. *ff. de* [illegible] Civilis tantum, actionem quidem parit, sed vim [illegible] non habet quia civiliter tantum obligatus, tutus est exceptione, puta, vel nudi pacti, vel [illegible] vel pecuniæ sibi non numeratæ [illegible] *contractib.* [illegible] Potest [illegible] pignus & fidejussor accedere *l.* 16. §. 3 *ff. de fidejuss.* Neutra vero obligatio [illegible] quando lex nominatim factum improbat: veluti contractum inter tutorem & pupillum, donationem inter conjuges, & similia. 11 Unde adstringere dicitur [illegible] 12 [illegible] *l.* 108 *ff. de verb. sign.* ut hinc colligas, hic [illegible] quæ exceptione eliditur [illegible] 13. *ff de reg. jur. l.* 42. *in fin. ff. de obl* [illegible] 13 Vel tantum [illegible] *l.* 3 [illegible] *ff. de oblig.* 14 An hæc verba referenda ad [illegible] ut hic de obligatione civili agatur: an ad verbum [illegible] an potius ad verbum [illegible] quæ scripsi ad [illegible] *l.* 3. §. 1. *ff. commodati.* 15 Civiles obligationes vim habent, sive quia usu [illegible] jure quodam civili comprobatæ. 16 Per jurisdictionem intellige totum prætoris officium, cujus pars est edictum, [illegible] enim ex jurisdictione prætoris non [illegible] *l.* 27 *ff. de Oblig. & Act.* Jurisdictio autem est edicti executio. Ans. 17 [illegible] facti. *l. consti* [illegible] §. *ult. ff. de curat. furios.* ex eo obligatio [illegible] *l.* 2 [illegible] Ex obligatione [illegible] *l.* 42. §. 2. *ff. de procurat.* 18 Contractus proprie est, qui utrumque contrahentes obligat. Improprie, in quo [illegible] proprie, distractus. 19. *ff. de verb. sign.* 19 Addi potest, contractuum [illegible] nominatos vel innominatos [illegible] alios bonæ fidei vel stricti juris, & in iis quædam [illegible] & forma [illegible] veluti in venditione pretium) quædam ut solennia (puta ut minor rem cum decreto vendat) quædam ut naturalia & adminicula ac tacite intellecta (ut est in venditione evictio), quædam ut accidentalia ac minime necessaria (veluti ut mihi venditori fundum ad certum tempus loces) spectari. v. Hotom. *qu.* 35.

20 Re dicitur contrahi obligatio, quoties præter consensum rem actu ipso intervenire necesse est. *l.* 52. [illegible] *& act.* [illegible] utcunque inter nos conveniat de mutuo dando, obligatio tamen ex mutuo non nascitur. Cur? Aliud est contractus, aliud de contrahendo facta promissio. 21 In eodem ac non diverso genere: eodem, inquam, & similitudine & utilitate: vel alteri non eædem res in individuo, sed in specie, redduntur: sed tamen res aliæ solvi possunt volenti. Quod si ab initio convenit, ut res aliæ solvantur, alius erit contractus, quam mutui. 22 Solvens id quod civiliter tantum vel naturaliter & civiliter debuit (quod petitum tamen poterat elidere dubii eventus, vel perpetua eademque favorabili exceptione, puta Vellejani) is solutum repetit. At qui debitum vel naturaliter tantum, vel naturaliter & civiliter (quod tamen elidere potuisset exceptione perpetua favorabili, ut Macedoniani), item qui indebitum vel ratione diei vel conditionis [illegible] veluti cum potuisset uti Epistola D. Hadriani) solvit, is solutum non repetit. Cessat quoque [illegible] condictio, quoties quis vel sciens, vel rei judicatæ, aut pietatis intuitu, aut transactionis, aut jurisjurandi auctoritate solvit. Idem si alienum debitum, si ex ea causa, unde lis inficiando crescit, solverit. Mins. 23. *l.* 5. §. 3. *ff. de obl. & act.* 24 Imo tenetur ex quasi contractu. §. 6. *Instit. de oblig. quæ quasi ex contr.* Declarationem hujus verbi vide apud Rainald. Cors. *indagat. jur. lib.* 1 *cap.* 32. Ans. 25 Pupillus non obligatur indebitum accipiendo. 26 Pupillus non obligatur mutuum accipiendo. 27 Indebitum qui accipit, non proprie ex contractu, sed quasi ex contractu obligatur. 28 Solutio distractus est magis, quam contractus. Nam qui solvit, magis distrahit, quam contrahit. 29 *v. l.* 1. §. 3. *ff. de O. & A.* 30 *v. l.* 8. *l.* 9. *ff. commodati.* 31 *v. l.* 11. *C. si cert. petatur.* 32 Hotomannus legit *exactissimam*: ad Instit. hic, quem omnino vide. ex *l.* 1. §. 4. *ff. de oblig. & act. l. contractus. ff. de Reg. Jur.* §. 16. *Inst. de furt.* Ans. 33 *v. l.* 1. *C. de commod.* 34 *v. l.* 1. §. 4. *ff. de obligat. & action.* 35 Simpliciter & custodiæ causa, ut hic; vel debita. *l.* 19. *C. de usur.* vel ligitiosa. *l.* 6. *ff. depositi.* 36 *v. l.* 1. §. 5 *ff. de obl. & act.* 37 Etiam latroni, *l.* 31. *ff. depositi.* nec petere potest compensationem, [illegible] *C. de* [illegible] non potest etiam opponere exceptionem dominii [illegible] 38 *v. l.* 20 *ff. depos.* 39 *v. l.* 1 §. 5. *de oblig. & act.* 40 [illegible] *ult. C. de* [illegible] 41 *l.* [illegible] 2 *in fin. ff. commodati* 42 [illegible] 6 *C. de pignorat. act.* 43 Obiter hic observandum, pignorari non posse res quæ sunt extra commercium, [illegible] 3. liberos homines, *l.* 6 [illegible] ad culturam agrorum deputata, [illegible] res pupillares sine decreto, [illegible] *in pr.* litigiosas, *d. l.* 1. §. 2 [illegible] *ff.* [illegible] §. 1. [illegible] servitutes urbanas, *l.* 11. §. 3. *ff. de pignor.* [illegible]

44 45 *D.* 1. *Inst.* 8. *C.* 38. 45 Quæ verbis est obligatio, verbis omnimodo contrahitur. Potest tamen, & quæ [illegible] est, at & [illegible] verbis [illegible] *l.* 7. §. 12. [illegible] *l.* 1 §. 6. *ff.* [illegible] 46 [illegible] 52. §. 2 [illegible] *ff. de oblig. & act.* 47 *l.* 9 *in princ.* [illegible] *reb. cred. l.* 24 [illegible] 48. *l.* 75. [illegible] *princ. ff.* [illegible] Cur non actio ex stipulatu dicitur quæ ex certa stipulatione, cum [illegible] competat pro dote (quæ ut sæpius certa est) [illegible] *uxoriæ act.* & [illegible] promissa certa. *l.* 1. §. *si reus. D. de eo, per quem factum. l.* 21. *in fin. ff. de* [illegible] 23 *ff. de act. empt. l.* 68. *D. de verb. obl.* Ad hæc, certi condictio ex incerto contractu competit. *l.* 9. *D. de reb. cred.* & incerti pro re certa. *l.* 3. *D. de cond.* [illegible] verum dici potest Tribonianum has actiones distinxisse, ut & Ulpianum *in l.* 24. *ff. de reb. cred.* 49 Paul. 5. *sent.* 7. §. 1. 50 Stipulatio a stipite seu fuste in terram defixo. *l. gromatic.* [illegible] *ff. de* [illegible] *empt.* Festus [illegible] *stipes,* qualis figebatur in confinibus ad finium custodiam firmandam. Ovid. 2. *Fastor. ubi de Termino.* [illegible] at paulo ante a stipulo, quod firmum significat, dicitur. Varro, 4. *de L.* [illegible] stipando, id est, componendo. Festus in *stipem*, stipulatorem eum ait qui [illegible] est, æs stipuletur. Idem *in stipatores*, stipam, idem quod firmum interpretatur. Isidor. 5. *c.* 24. stipulationem a stipula deducit [illegible] quod veteres, quando sibi aliquid promittebatur, stipulam tenentes frangebant, quam iterum jungentes, stipulationes suas agnoscebant. Alciat. 1. *parerg.* 39. a συφω, quod est adstringere. 51 *l.* 1. §. 6 *D.* [illegible] 52 Ut & hodie sententiæ *l.* 12 *C. de* [illegible] 53 *l.* 10. *C. de* [illegible] *obl. adde notat.* [illegible] 1. §. 2 *ff. eod.* 54 [illegible] 1. §. 2 *D. eod.* *l.* 10 [illegible] *de cont. & committ. stip.* 55 *v. l.* 41. *in fin. D.* [illegible] 56 *v. l.* 46 [illegible] *D. eod.* 57 Imo eo ipso die *l.* 118 §. *pen. D. eod.* 58 *v. l.* 56 §. 4 [illegible] 59 *l.* 52 *in fin. D. de pact.* 60 Incertum & futurum, [illegible] 54. *D. de* [illegible] Conditionem nihil aliud dici quam dilationem debiti in aliquem casum, hinc [illegible] 61 Conditio casualis. 62 Conditio potestativa. *v. l.* 115. §. 1. & 2. [illegible] 63. *l.* 115. §. 1. *D. de verb. obl.*

spondes?

ſpondes? perinde erit ac ſi ſtipulatus eſſet, cum moreretur ſibi dari. Ex conditionali ſtipulatione tantum ſpes [1] eſt debitum iri: eamque ipſam ſpem in heredem transmittimus [2], ſi prius quam conditio extet, mors nobis contigerit. §. 5. Loca etiam inſeri ſtipulationi ſolent: veluti *Carthagini dare ſpondes*? Quæ ſtipulatio licet pure fieri videtur: tamen re ipſa habet tempus adjectum, quo promiſſor utatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo, ſi quis Romæ ita ſtipuletur [3], *hodie Carthagini dare ſpondes*? inutilis [4] erit ſtipulatio: cum impoſſibilis ſit repromiſſio. §. 6. Conditiones, quæ [5] ad præſens vel præteritum tempus referuntur, aut ſtatim infirmant obligationem, aut omnino non differunt, veluti, *Si Titius conſul fuit*, vel ſi *Mævius vivit*, *dare ſpondes*? Nam ſi ea ita non ſunt, nihil valet ſtipulatio: ſin autem ita ſe habent, ſtatim valet. Quæ enim per rerum naturam ſunt certa: non morantur obligationem, licet apud nos incerta ſint. §. 7. Non ſolum res in ſtipulatum deduci poſſunt, ſed etiam [6] facta: ut ſi ſtipulemur aliquid fieri vel non fieri, & in hujuſmodi ſtipulationibus optimum [7] erit pœnam ſubjicere, ne quantitas ſtipulationis in incerto [8] ſit, ac neceſſe ſit actori probare, quid ejus interſit. Itaque ſi quis, ut fiat aliquid, ſtipuletur: ita [9] adjici pœna debet, *Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes*? Sed ſi quædam fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione ſtipuletur quis: clauſula hujuſmodi erit adjicienda, *Si adverſus ea factum erit, ſive quid ita factum non fuerit: tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes*?

TIT. XVII.
DE DUOBUS [10] REIS STIPULANDI ET PROMITTENDI.

Quibus modis duo rei fieri poſſunt. 1. *De effectu hujuſmodi ſtipulationum.* 2. *De puritate, die, conditione.*

ET ſtipulandi & promittendi [11] duo, pluresve rei fieri poſſunt. Stipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, *ſpondeo:* utputa, cum duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpondeat, *Utrique veſtrum dare ſpondeo.* Nam ſi prius Titio ſpoponderit, deinde alio interroganti ſpondeat, alia [12] atque alia erit obligatio, nec credentur duo rei ſtipulandi eſſe. Duo pluresve rei promittendi ita fiunt, *Mævi decem aureos dare ſpondes*? *& Sei eoſdem decem aureos dare ſpondes*? [ſi] reſpondeant [13] ſinguli ſeparatim, *ſpondeo.* §. 1. Ex hujuſmodi obligationibus, & ſtipulationibus ſolidum ſingulis debetur, & promittentes [14] ſingulis in ſolidum [15] tenentur. In utraque tamen obligatione una res vertitur: vel alter debitum accipiendo, vel alter ſolvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat. §. 2. Ex [16] duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt: nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus eſt, petatur.

TIT. XVIII.
DE STIPULATIONE [17] SERVORUM.

An ſervus ſtipulari poſſit. 1. *Cui acquirat: De perſona, cui ſtipulatur: & de ſtipulatione impersonali.* 2. *De ſtipulatione facti.* 3. *De ſervo communi.*

SErvus ex perſona domini jus ſtipulandi habet. Sed & hereditas in pleriſque perſonæ defuncti [18] vicem ſuſtinet: ideoque quod ſervus hereditarius ante aditam hereditatem ſtipulatur, adquirit [19] hereditati, ac per hoc etiam heredi poſtea facto adquiritur. §. 1. Sive autem domino, ſive ſibi, ſive [20] conſervo ſuo, ſive [21] imperſonaliter ſervus ſtipuletur: domino adquirit. Idem juris eſt & in liberis, qui in poteſtate patris ſunt, ex quibus cauſis adquirere poſſunt. §. 2. Sed cum factum in ſtipulatione continebitur, omnimodo perſona ſtipulantis continetur: veluti ſi ſervus ſtipuletur, ut [22] ſibi ire agere liceat: ipſe enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus ejus. §. 3. Servus communis ſtipulando, unicuique dominorum pro [23] portione domini adquirit: niſi [24] juſſu unius eorum, aut nominatim alicui eorum ſtipulatus eſt: tunc enim ſoli ei adquiritur. Quod ſervus communis ſtipulatur [25], ſi alteri ex dominis adquiri non poteſt: ſolidum alteri adquiritur, veluti ſi res, quam dari ſtipulatus eſt, unius domini ſit.

TIT. XIX.
DE DIVISIONE STIPULATIONUM.

Diviſio. 1. *De ſtipulationibus judicialibus.* 2. *De prætoriis.* 3. *De conventionalibus.* 4. *De communibus.*

STipulationum [26] aliæ [ſunt] judiciales [27], aliæ prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes tam prætoriæ, quam judiciales. §. 1. Judiciales ſunt duntaxat, quæ a mero [28] judicis [29] officio proficiſcuntur [30]: veluti de dolo cautio, [vel de [31] perſequendo ſervo, qui in fuga eſt: reſtituendove pretio]. §. 2. Prætoriæ [32] [ſunt], quæ a mero Prætoris officio proficiſcuntur [33], veluti damni infecti, [vel legatorum]. † Prætorias autem ſtipulationes ſic exaudiri oportet, ut in his etiam contineantur ædilitiæ [34]: nam & hæ a juriſdictione [Prætoris] [35] veniunt. §. 3. Conventionales ſunt, quæ ex conventione (utriusque partis [36]) concipiuntur, [hoc eſt, neque juſſu judicis, neque juſſu Prætoris, ſed ex conventione contrahentium,] quarum totidem genera ſunt, quot (pene dixerim) rerum contrahendarum. §. 4. Communes ſunt [37]: velut rem ſalvam fore pupillo: Nam [38] & Prætor jubet [39] rem ſalvam fore pupillo, caveri, & interdum judex, ſi aliter hæc res expediri non poteſt: vel de rato ſtipulatio.

TIT. XX.
DE [40] INUTILIBUS STIPULATIONIBUS.

De his quæ ſunt in commercio. 1. *De his quæ non ſunt in rerum natura.* 2. *De his quæ non ſunt in commercio.* 3. *De facto vel datione alterius.* 4. *De eo in quem confertur obligatio, vel ſolutio.* 5. *De interrogatione & reſponſione.* 6. *De his qui ſunt vel habent in poteſtate.* 7. *De muto vel ſurdo.* 8. *De furioſo.* 9. *De impubere.* 11. *De conditione.* 12. *De abſentia.* 13. *De tempore in quod confertur ſtipulatio.* 14. *De præpoſteratione.* 15. *De ſtipulatione collata in tempus mortis.* 16. *De ſtipulatione poſt mortem alterius.* 17. *De promiſſione ſcripta in inſtrumento.* 18. *De pluribus rebus.* 19. *De pœna adjecta ſtipulationi alii dari.* 20. *Si interſit ejus, qui aliis ſtipulatur.* 21. *De pœna adjecta promiſſioni facti alieni.* 22. *De re ſtipulantis futura.* 23. *De diſſenſu.* 24. *De turpi cauſa.* 25. *De morte contrahentium.* 26. *Quando agi poteſt ex ſtipulatione.*

OMnis res, quæ dominio noſtro ſubjicitur, in ſtipulationem deduci poteſt: ſive mobilis ſit, ſive ſoli. §. 1. At ſi quis rem, quæ in rerum natura non eſt, aut [41] eſſe non poteſt, dari ſtipulatus fuerit: veluti Stichum [42], qui mortuus ſit, quem vivere credebat; aut hippocentaurum [43], qui eſſe non poſſit [44]: inutilis erit ſtipulatio. §. 2. Idem juris eſt [45], ſi rem ſacram aut religioſam, quam humani juris eſſe credebat: vel rem publicam, quæ uſibus populi perpetuo expoſita ſit, ut forum, vel theatrum vel [46] liberum hominem, quem ſervum eſſe credebat, vel cujus commercium non habuerit: vel rem [47] ſuam dari quis ſtipuletur. Nec in pendenti erit ſtipulatio ob id, quod publica res in privatum deduci, & ex libero ſervus fieri poteſt [48], & commercium adipiſci ſtipulator poteſt, & res [ſua] ſtipulatoris eſſe deſinere poteſt: ſed protinus [49] inutilis eſt [50]. Item contra, licet initio utiliter res in ſtipulatum deducta ſit: ſi [tamen] poſtea [51] in aliquam eorum cauſam, de quibus ſupra dictum eſt, ſine facto promiſſoris devenerit, extinguitur ſtipulatio [52]. At nec ſtatim ab initio talis ſtipulatio valebit, *Lucium Titium* [53], *cum ſervus erit*, *dare ſpondes*? & ſimilia: quæ enim natura ſui dominio noſtro exempta ſunt, in obligationem deduci nullo modo poſſunt [54]. §. 3. Si quis [55] alium daturum, facturumve [56] quid promiſerit, non obligabitur [57]: veluti ſi ſpondeat Titium quinque aureos daturum. Quod ſi effecturum ſe, ut Titius daret, ſpoponderit, obligatur. §. 4. Si quis alii, quam [58] ei, cujus juri ſubjectus ſit, ſtipuletur: nihil agit [59]. Plane ſolutio etiam in extraneam perſonam conferri poteſt: veluti ſi quis ita ſtipuletur, *Mihi aut Seio dare ſpondes*? ut obligatio quidem ſtipulatori adquiratur, ſolvi [60] tamen Seio, etiam invito eo, recte poſſit, ut liberatio ipſo jure contingat: ſed ille adverſus Seium habeat [61] mandati actionem. † Quod ſi [62] quis ſibi & alii, cujus juri ſubjectus non ſit, dari decem aureos ſtipulatus eſt: valet quidem ſtipulatio: ſed utrum totum debeatur [ſtipulatori] quod in ſtipulationem deductum eſt, an vero pars dimidia, dubitatum eſt: ſed placuit, non plus quam dimidiam partem ei adquiri. † Ei [vero], qui juri tuo ſubjectus eſt, ſi ſtipulatus ſis, tibi adquiris: quia vox [63] tua, tanquam filii ſit: ſicuti & filii vox, tanquam tua intelligitur in [64] iis rebus, quæ tibi adquiri poſſunt. §. 5. Præterea inutilis [65] eſt ſtipulatio, ſi [quis] ad ea quæ interrogatus fuerit, non reſpondeat [66]: veluti [67] ſi quis decem aureos a te dari ſtipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut ſi ille pure ſtipuletur, tu [68] ſub conditione promittas, vel contra: ſi modo ſcil. id exprimas, id eſt, ſi cui ſub conditione, vel in diem ſtipulanti, tu reſpondeas, *præſenti* [69] *die ſpondeo.* Nam ſi hoc ſolum reſpondeas, *promitto:* breviter videris in eandem diem vel conditionem ſpopondiſſe. Neque enim neceſſe eſt, in reſpondendo eadem omnia [70] repeti, quæ ſtipulator expreſſerit. §. 6. Item inutilis eſt ſtipulatio, ſi vel ab eo ſtipuleris, qui tuo juri ſubjectus eſt [71], vel ſi is a te ſtipuletur. Sed ſervus quidem non ſolum domino ſuo obligari non poteſt, ſed ne [72] quidem ulli alii: filii vero familiarum aliis [73] obligari poſſunt. §. 7. Mutum [74] neque ſtipulari, neque promittere poſſe, palam eſt [75]: quod & in ſurdo receptum eſt: quia & is qui ſtipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba ſtipulantis audire debet: unde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit [76]: ſed de eo, qui omnino non audit. §. 8. Furioſus nullum negotium gerere poteſt: quia non intelligit quod

1 *l. 54. in fin. ff. de verb. ſignif.* 2 *l. 57. ff. h. t.* 3 *l. 2. § qui ita 6. ff. de eo quod certo loco* 4 Non tamen ſemper. *v. l. 141. §. 4. ff. h. t.* 5 *v. l. 37. ff. de reb. cred.* 6 *l. 2. in princ. ff. h. t.* 7 *l. ult. ff. de præt. ſtipul.* 8 *l. ff. 68. l. 80. ff. h. t.* 9 *l. 71. l. 137. §. pen. eod.* 10 *lib. 45. D. 2. lib. 8. C. 40. Nov. 99.* 11 *l. 1. ff. de duob. reis conſt.* 12 Imo alia non erit. *l. 3. ff. eod.* 13 *l. 4. ff. eod.* 14 *v. l. 2. ff. eod.* 15 Hodie neceſſaria eſt diſcuſſio. *Nov. 99. c. 1.* 16. *l. 7. ff. eod.* 17 *lib. 45. D. 3.* 18 *v. l. 31. in fin. ff. de her. inſt.* 19 *l. 16. ff. de obl. & act.* 20 *v. l. 3. [illegible]* 21 *v. l. 15. ff. eod.* 22 *l. 38. §. 1. quæ ſunt. 6. ff. de [illegible] obl.* 23 *l. 7. § 1. l. 27. ff. h. t.* 24 *l. 33. ff. eod.* 25. *l. 25. 9. quæſtum. ff. de uſufructu.* 25 *l. 5. ff. de verb. obl.* ſive dividuæ, ſive individuæ: ſive dandi, ſive faciendi ſint. *l. 5. ff. de verb. obl.* 27 Judicialium ſtipulationum auctor eſt judex, a Prætore datus: Prætoriarum ipſe Prætor. 28 Merum judicis officium appellat, quod interponitur ſine juſſu prætoris, ſine conventione partium. 29 Subaudi, a Prætore ſpecialiter dati inter litigantes. 30 Judiciales ſtipulationes ſunt, quæ nunquam apud Prætorem, ſed tantum apud judicem interponuntur. *l. 4. §. 1. ff. de [illegible].* 31 Hæc verba [illegible] Prætoriæ. hic abundant: deſunt in *l. 5. ff. de verb. obl.* 32 *v. tit. D. de ſtip. prætor. & l. 5. D. de verb. obl.* 33 Prætoriæ ſtipulationes ſunt quæ nunquam niſi apud Prætorem aut eos qui loco Prætorum ſunt, puta Ædiles & Præſides, interponuntur; & quidem certa formula. *l. 52. ff. de verb. obl.* 34 Ædilitiæ ſtipulationes, ſunt cautiones de morbis & vitiis venalium rerum. 35 Hoc verbum deeſt Theophilo: deeſt etiam *d. l. 5.* & alioquin Jus ædilitium honorarium eſt, prætorium nunquam. Et hæ veniunt non ab edicto Prætoris, ſed Ædilium. 36 Vel utriusque contrahentium. [Contrahentes dicuntur *in l. 3. in fin. ff. de obl. l. 52. l. 115. §. 2. ff. de verb. obl.* 37 Et ita communis dicitur, quia apud Prætorem. *l. 2. ff. rem pupill.* & apud judicem. 38 Communes ſunt quæ jubente Prætore (vel Ædili,) & interdum officio judicis interponuntur. 39 Hæc prætoria dicitur *[illegible] l. 1. ff. de ſtipul. præt.* & tamen interdum judicis officio interponitur. Theoph. *hic.* 40 *l. 8. C. 39.* 41 *v. l. 31. ff. de obl. & act. l. 35. ff. de verb. obl.* 42 *v. l. 69. ff. de V. O.* 43 Vid. *l. 97. ff. de verb. oblig.* 44 Hippocentaurum in Theſſalia natum, eodem die interiiſſe, Plin. 7. c. 3. refert. 45 *l. 83. §. ſacram. ff. de verb. obl.* 46 *v. l. 103. ff. de V. O.* 47 *v. l. 82. ff. de [illegible]* idque dominio, non poſſeſſione. 48 Quia id ſpectari neque civile, neque naturale eſt. *d. l. 83. § ſacram. in fin.* 49 ἐξ ἀρχῆς. Theoph. *hic.* id eſt, ab initio. Poteſt & hoc dici, cum τὸ protinus ei opponatur, quod ſuperius dixit *in pendenti*, eo verbo initans tempus notari, ut apud Senec. illo loco, Omnia in incerto jacent, protinus vive, id eſt, fruere inſtanti. 50 Quia de his recte ſtipulamur, quæ dominio noſtro ſubjici ſtatim poſſunt. *d. §. ſacram.* 51 *v. l. 98. pr. l. 140. §. ult. ff. de verb. obl.* 52 An ad æſtimationem teneatur, *v. §. 4. 6. Inſtit. de legat. S. L.* 53 *d. §. ſacram.* verb. *ſed nec* 54 & e contra *l. 34. §. 1. ff. de contr. empt.* 55 *v. l. 38. in princ. ff. de verb. oblig.* 56 Vid. *§. 21. J. h. t.* 57 Niſi habere licere, niſi factum heredis, niſi ſub pœna vel cum juramento promiſerit. 58 *v. l. 38. §. alteri. 17. ff. de verb. obl.* 59 Niſi mea interſit, niſi juraveris, niſi ſub pœna promiſeris, niſi conſuetudo contraria ſit, niſi piis locis vel procuratori ſtipulatus ſim. 60 *l. 10. l. 12 §. pen. ff. de ſolut.* 61 *l. 95. §. qui ſtipulatus. 5. ff. de ſolut.* 62 *l. 110. ff. de verb. obl.* 63 Adde *l. 42. ff. de damno infect.* 64 *l. 130. ff. de verb. obl.* 65 Imo in decem erit contracta. *l. 1. §. ſi ſtipulanti. 4. ff. de verb. obl.* 66 *§. 1. J. de verb. obl.* Vide Arum. *Exercit. Juſtin.* 13. *th.* 5. Anſ. 67 Imo hoc caſu utilis eſt ſtipulatio in quinque. *l. 1. §. 4. ff. de verb. oblig.* Imo non eſt utilis. *l. 58. ff. de verb. oblig.* 68 *l. 1. §. 3. ff. de verb. obl.* 69 Ei quod majus eſt, & minus ineſt. 70 *l. 65. l. 134. § 1. ff. de verb. obl.* 71 *l. 2. ff. de contrah. empt.* Anſ. 72 *v. l. 14. ff. de obl. & act.* 73 *v. l. 39. ff. de obl. & act.* 74 *l. 1. ff. de verb. obl.* 75 Poteſt tamen muta voce, ſeu literis obligari. *arg. l. 38. ff. de obl. & act.* 76 *§. 3. J. Quibus non eſt permiſſum fac. teſtam.*

agit [1]. §. 9. Pupillus omne negotium recte gerit: ita tamen, ut ubi tutoris auctoritas neceſſaria ſit, adhibeatur tutor: veluti ſi ipſe obligetur: nam alium ſibi obligare [2] etiam ſine tutoris auctoritate poteſt.

§. 10. Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum eſt, qui jam habent aliquem intellectum: nam [3] infans, & qui infantiæ proximus eſt [4], non multum a furioſo diſtant: quia hujuſmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiæ, propter utilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta eſt: ut idem juris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in poteſtate parentis eſt impubes [5], ne auctore quidem patre obligatur.

§. 11. Si impoſſibilis conditio [6] obligationibus adjiciatur; nihil valet ſtipulatio [7]. Impoſſibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento eſt, quo minus exiſtat: veluti ſi quis ita dixerit: *Si* [8] *digito cælum attigero, dare ſpondes?* At ſi ita ſtipuletur: *Si digito cælum non attigero, dare ſpondes?* pure facta obligatio intelligitur, ideoque ſtatim peti poteſt. §. 12. Item verborum obligatio inter [9] abſentes concepta, inutilis eſt. Sed cum hoc materiam litium contentioſis hominibus præſtabat, forte poſt tempus tales allegationes opponentibus, & non præſentes fuiſſe vel ſe vel adverſarios ſuos contendentibus: ideo noſtra conſtitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta eſt, quam ad Cæſarienſes advocatos ſcripſimus: per [10] quam diſpoſuimus, tales ſcripturas, quæ præſto eſſe partes indicant, omnino eſſe credendas [11]: niſi is qui talibus utitur improbis allegationibus, manifeſtiſſimis probationibus vel per ſcripturam [12], vel per teſtes idoneos adprobaverit, toto eo die, quo conficiebatur inſtrumentum, ſeſe vel adverſarium ſuum in aliis locis fuiſſe. §. 13. Poſt mortem ſuam dari ſibi nemo ſtipulari poterat: non magis, quam poſt ejus mortem, a quo ſtipulabatur. Ac nec is, qui in alicujus poteſtate eſt, poſt mortem ejus ſtipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed & ſi quis ita ſtipuletur, *pridie quam moriar*, vel *pridie quam morieris*, *dare ſpondes?* inutilis erit ſtipulatio. Sed cum (ut jam dictum eſt) ex conſenſu contrahentium ſtipulationes valeant, placuit nobis etiam in hunc juris articulum neceſſariam inducere emendationem [13], ut ſive poſt mortem, ſive pridie quam moriatur ſtipulator, ſive promiſſor, ſtipulatio concepta ſit, ſtipulatio valeat. §. 14. Item ſi quis ita ſtipulatus erat, *ſi navis* [*cras*] *ex Aſia venerit* [14] *hodie dare ſpondes?* inutilis erat ſtipulatio, quia præpoſtere concepta eſt. Sed quum Leo inclytæ recordationis [15] in dotibus eandem ſtipulationem, quæ præpoſtera nuncupatur, non [16] eſſe rejiciendam exiſtimaverit: nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare, ut non ſolum in dotibus, ſed etiam in omnibus valeat hujuſmodi conceptio ſtipulationis [17]. §. 15. Ita autem ſtipulatio concepta, veluti ſi Titius dicat, *cum* [18] *moriar, dare ſpondes?* vel *cum morieris?* & apud veteres utilis erat, & nunc [19] valet. §. 16. Item poſt [20] mortem alterius recte ſtipulamur. §. 17. Si [21] ſcriptum in inſtrumento fuerit, promiſiſſe aliquem: perinde habetur [22] atque ſi interrogatione præcedente reſponſum ſit. §. 18. Quotiens plures res una ſtipulatione comprehenduntur, ſiquidem promiſſor ſimpliciter reſpondeat, *dare ſpondeo*, propter omnes tenetur [23]. Si vero unam ex his, vel quaſdam daturum ſe ſpoponderit: obligatio [24] in iis, pro quibus ſpoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim ſtipulationibus una, vel quædam videntur eſſe perfectæ: ſingulas enim res ſtipulari, & ad ſingulas reſpondere debemus. §. 19. Alteri [25] ſtipulari (ut ſupra dictum eſt) nemo poteſt. Inventæ enim ſunt hujuſmodi [ſtipulationes vel] obligationes ad hoc, ut unuſquiſque adquirat ſibi, quod ſua intereſt. Cæterum ſi alii detur, nihil intereſt ſtipulatoris. Plane ſi quis velit hoc facere, pœnam ſtipulari conveniet: ut niſi ita factum ſit, ut eſt comprehenſum, committatur pœnæ ſtipulatio etiam ei, cujus nihil intereſt. Pœnam enim cum ſtipulatur quis, non illud inſpicitur, quod interſit ejus, ſed quæ ſit quantitas in conditione ſtipulationis. Ergo ſi quis [ita] ſtipuletur, *Titio dari*, nihil agit: ſed ſi adjecerit pœnam, *niſi dederis, tot aureos dare ſpondes?* tunc committitur ſtipulatio. §. 20. Sed [&] ſi quis ſtipuletur alii, cum [26] ejus intereſſet, placuit ſtipulationem valere. Nam ſi is, qui pupilli tutelam adminiſtrare cœperat, ceſſerit adminiſtrationem contutori [27] ſuo, & ſtipuletur rem pupilli ſalvam fore: quoniam intereſt ſtipulatoris fieri, quod ſtipulatus eſt (cum obligatus futurus ſit pupillo, ſi male res geſſerit) tenet obligatio. Ergo & ſi quis *procuratori* [28] *ſuo dari* ſtipulatus ſit: habebit vires ſtipulatio. Et ſi *creditori ſuo* [quis ſtipulatus ſit], quod ſua intereſt, ne forte vel pœna committatur, vel prædia diſtrahantur, quæ pignori data erant, valet ſtipulatio. §. 21. Verſa vice, qui [29] *alium facturum* promiſit, videtur in ea eſſe cauſa, ut non teneatur, niſi pœnam ipſe promiſerit. §. 22. Item nemo rem ſuam futuram [30], in eum caſum, quo ſua ſit, utiliter ſtipulatur. §. 23. Si de alia re ſtipulator ſenſerit, de alia promiſſor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac ſi ad interrogatum reſponſum non eſſet: veluti ſi hominem Stichum a te quis ſtipulatus fuerit [31], tu de Pamphilo ſenſeris, quem Stichum vocari credideris. §. 24. Quod turpi [32] ex cauſa promiſſum eſt; veluti ſi quis homicidium vel ſacrilegium ſe facturum promittat: non valet. §. 25. Cum quis ſub aliqua conditione ſtipulatus fuerit, licet ante conditionem deceſſerit: poſtea exiſtente conditione heres ejus agere poteſt [33]. † Idem eſt & ex promiſſoris parte. §. 26. Qui hoc anno [34], aut hoc menſe dari ſtipulatus eſt: niſi [35] omnibus partibus anni vel menſis præteritis, non recte petet. §. 27. Si fundum dari ſtipuleris vel hominem: non poteris continuo agere, niſi [36] tantum ſpatium præterierit, quo [37] traditio fieri poſſit.

TIT. XXI.
DE FIDEJUSSORIBUS [38].

Cur accipiuntur. 1. *Et in quibus obligationibus.* 2. *De herede.* 3. *Si fidejuſſor præcedat, vel ſequatur obligationem.* 4. *De pluribus fidejuſſoribus.* 5. *In quam ſummam obligatur fidejuſſor.* 6. *De actione fidejuſſoris adverſus reum.* 7. *Si fidejuſſor Græce accipiatur.* 8. *Si ſcriptum ſit, aliquem fidejuſſiſſe.*

PRo [39] eo, qui [40] promittit, ſolent alii obligari, qui fidejuſſores appellantur: quos homines accipere ſolent, dum curant, ut diligentius ſibi cautum ſit. §. 1. In [41] omnibus autem obligationibus adſumi poſſunt; id eſt, ſive [42] re, ſive verbis, ſive literis, ſive conſenſu contractæ fuerint. At nec illud quidem intereſt, utrum civilis [43], an naturalis ſit obligatio, cui adjicitur fidejuſſor: adeo quidem, ut pro ſervo quoque obligetur, ſive extraneus ſit, qui fidejuſſorem a ſervo accipiat, ſive ipſe dominus in id, quod ſibi naturaliter debetur. §. 2. Fidejuſſor non tantum ipſe obligatur, ſed etiam [44] heredem relinquit obligatum. §. 3. Fidejuſſor & [45] præcedere obligationem, & ſequi poteſt. §. 4. Si plures ſint fidejuſſores: quotquot erunt numero, ſinguli in ſolidum tenentur [46]. Itaque liberum eſt [47] creditori, a quo velit, ſolidum petere. Sed ex epiſtola [48] divi Hadriani compellitur creditor a ſingulis, qui [49] modo ſolvendo ſunt, litis conteſtatæ tempore, partes petere [50]. Ideoque ſi quis ex fidejuſſoribus eo tempore ſolvendo non ſit; hoc cæteros onerat. Sed ſi ab uno fidejuſſore creditor totum conſequutus fuerit: hujus ſolius detrimentum erit, ſi is, pro quo fidejuſſit, ſolvendo non ſit [51]: & ſibi imputare debet, cum potuerit juvari ex epiſtola divi Hadriani, & deſiderare, ut pro parte in ſe detur actio. §. 5. Fidejuſſores ita obligari non poſſunt [52], ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, acceſſio eſt principalis obligationis: nec plus in acceſſione poteſt eſſe, quam in principali re. At ex diverſo, ut minus debeant, obligari poſſunt: itaque ſi reus decem aureos promiſerit, fidejuſſor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non poteſt. Item ſi ille pure [53] promiſerit, fidejuſſor ſub conditione promittere poteſt: contra vero non poteſt. Non ſolum autem in quantitate, ſed etiam in tempore minus aut plus [54] intelligitur. Plus eſt enim ſtatim aliquid dare: minus eſt, poſt tempus dare [55]. §. 6. Si quid autem fidejuſſor pro reo ſolverit [56]: ejus recuperandi cauſa habet cum eo mandati judicium [57]. §. 7. Græce [58] etiam fidejuſſor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ. id eſt, *mea fide jubeo ego*: [ſed & ſi dixerit] θέλω ſive βούλομαι. id eſt, volo, ſed & φημὶ, id eſt, *affirmo*. pro eo erit, ac ſi dixerit λέγω, id eſt, *dico* [59]. §. 8. In ſtipulationibus fidejuſſorum ſciendum eſt, hoc generaliter accipi: ut quodcunque ſcriptum ſit quaſi actum, videatur etiam actum. Ideoque conſtat, ſi quis ſcripſerit ſe fidejuſſiſſe: videri [60] omnia ſolemniter acta.

TIT. XXII.
DE LITERARUM OBLIGATIONIBUS [61].

OLim ſcriptura [62] fiebat obligatio, quæ nominibus [63] fieri dicebatur, quæ nomina [64] hodie non ſunt in uſu. Plane ſi quis debere ſe ſcripſerit [65], quod ſibi numeratum non eſt [66]: de pecunia minime numerata [67] poſt multum temporis exceptionem opponere non poteſt: hoc enim ſæpiſſime conſtitutum eſt. Sic fit, ut & hodie, dum quæri non poteſt, ſcriptura obligetur: & ex ea naſcatur condictio, ceſſante ſcil. verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus conſtitutionibus usque ad quinquennium procedebat: ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecuniis forſitan defraudari, per conſtitutionem [68]

1 *l.* 70. §. *ſi a furioſo. ff. de fidejuſſ. & mandat. l.* 5. *l.* 40. *ff. de reg. jur.* 2 *v. l.* 7. *C. de contr. ſtip.* 3 *d. l.* 70. *ff. de verb. obl.* 4 Id eſt, ſeptennis: hucque referenda eſt *l.* 70 *ff. de verb. obl.* ſeptennio major poteſt, quo referenda eſt *l.* 6. *ff. rem pupil.* Goth. Quis ſit infantiæ aut pubertati proximus, docet Hotoman. *hic*, quem vide. *Anſ.* 5 Quid pubes? *v. l.* 7. *C. de contr. ſtip.* 6 *l.* 7. *ff. de verb. oblig.* natura & jure affirmative concepta. [illegible] 31. *ff. de oblig. & act.* negative concepta non ſuſpendit, nec contractum vitiat, ſed pro non appoſita habetur: quia eſt certa & neceſſaria & jam exiſtit, *ut hic.* 7 Secus in ultima voluntate §. 10. *Inſt. de her. inſt.* & matrimoniis *c. fin. ext. de cond. appoſ.* 8 Cicero: Noſtri principes digito ſe cœlum putant attingere. Ovid. Tanquam vertice cœlum. Horat. Sublimi feriam ſidera vertice. Symmachus, Nec ego, ut ajunt, ſupra convexa tetigiſſem. 9 Verborum obligatio inter præſentes, non inter abſentes contrahitur [illegible] 5. *ſent.* 7. §. 2. *in pr. l.* 8. *ff. de duob. reis.* 10 *l.* 14. *C. de contrah. ſtip.* 11 Præſumitur enim pro inſtrumento. 12 Ut ita contra præſentiam ſcriptura conteſtatam, admittatur probatio abſentiæ, & negativa, quæ directo probari nequit, *l.* 23. *C. de probat.* per obliquum probari poſſit. 13 *l.* 11. *l. ult. C. de contr. ſtip.* 14 Adde *l.* 64. *ff. de verb. obl.* 15 *l.* 25. *C. de teſtamentis.* 16 Præpoſteri vitium non nocet ſtipulationi, *l. præpoſter.* 25. *C. de teſtam.* hoc eſt, nihil officit ſtipulationi, quod contractui [illegible] vel poſt, ut *l. petens* 27. *C. de pact.* Non officit idem quoque, quod quis hodie ſtipuletur dari, ſi navis ex Aſia venerit, *ut hic.* officeret tamen præpoſteratio reſponſionis & interrogationis. Ideoque ſi promiſſio præcedit, interrogatio ſequitur, nudum pactum eſt, non ſtipulatio. 17 *l.* 24. *C. de teſtamentis.* Anſ. 18 *l.* 45. §. 1. *ff. de verb. oblig.* 19 Adde *l. ult. C. de contr. ſtipul.* 20 *d. l.* 45. §. 2. 21 Paul. 5. *ſent.* 7. §. 2. *in fin.* 22 [illegible] *ult. J. tit. prox.* [illegible] *l.* 134. § 2 *ff. de verb. obl.* 23 Cur ita? *v. l.* 29. *l.* 86. *ff. de verb. obl.* [illegible] 32. & 72. *ff. de* [illegible] 24 *l.* 85. §. 4. *ff. de verb. obligat.* 25 *v. l.* 38 §. *alteri.* 17 *ff. de verb. obl.* 26 [illegible] *Cod. h. t.* 27 *l.* 30. § 20. *ff. de verb. obl.* 28 *d. l.* 38. § 23. 29 *d. l.* 38 *in pr.* 30 *l.* 87. *ff. de verb. oblig.* 31 *l.* 137. § 1. *ff. de verb. obl.* 32 *l.* 123. *ff. de verb. obl. l.* 5 *in fin.* [illegible] *de cond. ob. turp.* 33 Conditionali in legato, morte heredis ante conditionis eventum legatum non extinguitur [illegible] 65. *de cond. & demonſt.* morte legatarii extinguitur, nec ad ejus heredem tranſmittitur. *l.* 57. *ff. de verb. obl. l. unic.* §. *ſin autem. C. de* [illegible] In ſtipulationibus vero neque morte promiſſoris, aut ſtipulatoris, ſtipulatio extinguitur, ut hic & *l.* 57. *ff. de verb. obl. l. unic. C. ut action. & ab her.* §. 4. *verſ. ex conditionali. Inſt. de verb. obl.* 34 § 2. *Inſt. de verb. obl.* §. 33. *verſ. tempore. J. de Action.* Anſ. 35 *l.* 42. *ff. de verb. obl.* 36 *l.* 73. *in princ. ff. de verb. obl.* 37 *v. l.* 73. *ff. de verb. obl. l.* 105. *ff. de ſolution.*

38 46. *D.* 1. *I.* 8. *C.* 41. *Nov.* 4. 39 Fidejuſſio hac parte differt a conſtituto. §. 9. *J. de act.* 40 *l.* 1. §. 8. *ff. de obl. & action.* 41 *l.* 1. *l.* 2. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* 42 *l.* 8 § 1. *ff. eod.* 43 *l.* 6 *in fin. l.* 16 § 3. *ff. eod.* 44 *v. l.* 4. §. 1. *ff. eod.* 45 *v. l.* 50. *in fin ff. de pecul. l.* 4. *l.* 6. §. 2 *ff. h. t.* 46 *v. Nov.* 99. 47 *v. l.* 3 *l.* 5. *C. h. t.* 48 De qua dixi ad *l.* 26. *ff. eod.* 49 *v. l.* 28. *ff. eod.* 50 Compellitur quoque creditor principalem præſentem prius convenire, aut eo abſente, præſtituere fidejuſſori certum tempus, intra quod principalem ſiſtat, *Nov.* 4. *c.* 1. 51 Niſi ceſſas habeat actiones a creditore, *v. l.* 11 *C. h. t.* 52 *l.* 8. §. *illud commune l.* 16. § *qui certo l.* 38 *l.* 42 *in pr. ff. eod. v. l.* 8. *C. de non num. pec.* 53 *l.* 6. § 1 *l.* 8 § 7. *ff. h. t.* 54 §. *ſi quis agens* 33. *verſ. plus. J. de act. l.* 58 *ff. de ſolut. l.* 12. *ff. de* [illegible] 55 Dies enim pars eſt ſtipulationis. *l.* 1. §. *editiones. ff. de edendo.* 56 Etiamſi non ſolverit, interdum agere poteſt, puta, ſi principalis debitor bona ſua [illegible] ac profundit: ſi profectionem longinquam parat: ſi liberam fidejuſſori agendi poteſtatem fecit: ſi diu in obligatione ſtetit, (quod arbitrio judicis finitur) ſi tempus ſolutionis inſtat: ſi ipſe fidejuſſor ad ſolutionem condemnatus eſt. 57 Quomodo? *v. l.* 10 *in fin ff. mand.* Niſi pro invito, aut pro eo qui mandare non potuit; niſi donandi & [illegible] agendi animo fidejuſſit. 58 *l.* 8. *ff. h. t.* vide quæ notavi ad *l.* 11. *ff. de leg.* 3. 59 Adde *l.* 12. *C. h. t. l.* 8. *ff. eod.* 60 §. 16. *Inſt. tit. prox. l.* 30. *l.* 134. §. *pen. ff. de verb. oblig. l.* 1. *C. de contrah. ſtip.*

61 Et earum ſpeciebus & effectu vide quæ notavi ad *Nov.* 73. *in pr.* 62 Scriptura hic, ſcriptura eſt menſæ argentariæ, *l.* 4. *ff. de pign. l.* 38. *ff. de oblig. l.* 27 *ff. de furt.* & in fin. *princ. tit. J.* de *empt. l.* 35. *in fin. ff. de verb. obl.* 63 Hoc fieri dicitur, quum pecunia præſens non numeratur, ſed tantummodo in tabulas refertur quod nobis debetur. Hotom. *hic.* Anſ. Vid. Ciceron. *pro Roſc. Comœd.* Salmaſ. *de uſur. cap* 6. & *ad jus Attic. cap* 29 Goth. *Idem, ad l.* 1. *ff. de ann. legat.* S. L. 64 *l.* 9. *ff. de pact. l.* 1. *ff. de ann. legatis. l.* 1. *ff. de SC. Maced.* 65 Privatim vel publice, ſi modo in hujuſmodi publica cautione numerationis non ſit facta mentio [illegible] auctoritas inſtrumenti publici, onus probandi in negantem transferret, [illegible] 12. *in fin. Inſt.* de inutil. *ſtip. Nov.* 73. *cap.* 2. 3. 4. 5. 66 Hanc exceptionem Juſtinianus vocat ἀναργυρίαν, adde 2. Harm. 2. §. 1. 56. *Ecl.* 8. §. 30. 67 An hæc exceptio locum habeat in ſolo mutuo, *v. l.* 5. *C. de non num. pec.* 68 Adde §. 2. [illegible]

noſtram

noſtram tempus coarctatum eſt, ut ultra [1] biennii metas hujuſmodi exceptio [2] minime [3] extendatur [4].

TIT. XXIII.
DE OBLIGATIONIBUS EX CONSENSU.

Conſenſu [5] fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatibus, mandatis.

§. 1. Ideo autem iſtis modis obligatio dicitur conſenſu [6] contrahi: quia neque ſcriptura, neque præſentia omnimodo opus eſt: at nec dare quicquam neceſſe eſt, ut ſubſtantiam capiat obligatio: ſed ſufficit eos, qui negotia gerunt, conſentire. §. 2. Unde inter abſentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epiſtolam, vel per nuncium. §. 3. Item [7] in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo præſtare oportet [8], [cum alioqui in verborum obligationibus alius ſtipuletur, alius promittat [9]].

TIT. XXIV.
DE EMPTIONE ET [10] VENDITIONE.

De emptione pura. De pretio, conventione, arrhis, & ſcriptura. 1. *De pretio certo, vel incerto, vel in arbitrium alienum collato.* 2. *In quibus pretium conſiſtat. Differentia emptionis & permutationis.* 3. *De periculo & commodo rei venditæ.* 4. *De emptione conditionali.* 5. *De emptione rei, quæ non eſt in commercio.*

Emptio & venditio contrahitur [11] ſimulatque de pretio convenerit: quamvis nondum pretium numeratum ſit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum [12] eſt emptionis & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de emptionibus & venditionibus quæ [13] ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet: nam nihil a nobis in hujuſmodi emptionibus & venditionibus innovatum eſt: in [14] iis autem, quæ ſcriptura conficiuntur, non aliter perfectam eſſe venditionem conſtituimus, niſi & inſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem ſcripta, a contrahentibus autem ſubſcripta [15]; & ſi per tabellionem fiunt, niſi & completiones acceperint, & fuerint partibus abſoluta. Donec enim aliquid deeſt ex his [16], & pœnitentiæ locus eſt, & poteſt emptor vel venditor ſine pœna recedere ab emptione [& venditione]. Ita tamen impune [eis recedere] concedimus [17], niſi jam arrharum nomine aliquid fuerit datum: hoc enim ſubſecuto, ſive in ſcriptis, ſive ſine ſcriptis, venditio celebrata eſt: is, qui recuſat adimplere contractum [18], ſi quidem eſt emptor, perdit quod dedit: ſi vero venditor, duplum reſtituere compellitur, licet ſuper arrhis nihil expreſſum eſt. §. 1. Pretium autem conſtitui oportet: nam nulla emptio ſine [19] pretio eſſe poteſt [20]. † Sed & [21] certum eſſe pretium debet: alioqui ſi inter aliquos ita convenerit, ut quanti Titius rem æſtimaverit, tanti ſit empta: inter veteres ſatis abundeque hoc dubitabatur (conſtaretne venditio, an non). Sed noſtra [22] deciſio ita hoc conſtituit, ut quoties ſic compoſita ſit venditio, *quanti ille æſtimaverit*, ſub hac conditione ſtaret contractus: ut ſi quidem ille, qui nominatus eſt, pretium definierit: [tunc] omnimodo ſecundum ejus æſtimationem, & pretium perſolvatur, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex [23] empto actione, venditore ex [24] vendito agente. Sin autem ille, qui nominatus eſt, vel noluerit, vel non potuerit [25] pretium definire: tunc pro nihilo eſſe venditionem, quaſi nullo pretio ſtatuto. Quod jus cum in venditionibus nobis placuit: non eſt abſurdum, & [26] in locationibus, & [in] conductionibus trahere. §. 2. Item pretium in [27] numerata pecunia conſiſtere debet. Nam in cæteris rebus, an pretium eſſe poſſet, valde quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium eſſe poſſet? [Et] Sabinus & Caſſius etiam in alia re putabant [28] pretium poſſe conſiſtere: unde illud eſt, quod vulgo dicebatur, permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi: eamque ſpeciem emptionis vetuſtiſſimam eſſe: argumentoque utebantur Græco poëta Homero, qui aliquam partem exercitus Achivorum vinum ſibi comparaſſe ait, permutatis quibuſdam rebus, his verbis:

> Ἔνθεν ἄρ᾽ οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
> Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ᾽ αἴθωνι σιδήρῳ,
> Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ᾽ αὐτοῖσι βόεσσιν,
> Ἄλλοι δ᾽ ἀνδραπόδεσσι.

Id eſt:

> *Hinc ſibi certatim gentis de more comati*
> *Vina parant Graii ære dato, fulgenteque ferro,*
> *Tergoribusque, bobus ſed & ipſis, mancipiisque.*

Diverſæ ſcholæ auctores [29] contra ſentiebant: aliudque eſſe exiſtimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem: alioqui non poſſe rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res veniſſe, & quæ pretii nomine data eſſe: nam utramque videri & veniſſe, & pretii nomine datam eſſe, rationem non pati. Sed Proculi ſententia, dicentis permutationem propriam eſſe ſpeciem contractus a venditione ſeparatam, merito prævaluit: cum & ipſe aliis [30] Homericis verſibus adjuvabatur, & validioribus rationibus argumentabatur: quod & anteriores divi Principes admiſerunt, & in noſtris Digeſtis latius ſignificatur. §. 3. Quum autem emptio & venditio contracta ſit (quod effici diximus [31], ſimul atque de pretio convenerit), cum ſine ſcriptura res agitur, periculum rei venditæ ſtatim [32] ad emptorem pertinet, tametſi [33] adhuc ea res emptori tradita non ſit. Itaque [34] ſi homo mortuus ſit, vel aliqua parte corporis læſus fuerit, aut ædes totæ vel aliqua ex parte incendio [35] conſumptæ fuerint: aut fundus vi fluminis [36] totus vel aliqua ex parte ablatus ſit, ſive etiam inundatione [37] aquæ aut arboribus turbine [38] dejectis longe minor [39] aut deterior eſſe cœperit: emptoris damnum eſt, cui neceſſe [40] eſt, licet rem non fuerit nactus, pretium ſolvere. Quidquid enim [41] ſine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor ſecurus eſt. Sed & ſi poſt emptionem fundo aliquid [42] per alluvionem acceſſerit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum ejus eſſe debet, cujus periculum eſt. Quod ſi fugerit homo, qui veniit, aut ſubreptus fuerit, ita ut neque dolus, neque culpa venditoris intervenerit: animadvertendum [43] erit, an cuſtodiam ejus uſque ad traditionem venditor ſuſceperit. Sane enim ſi ſuſceperit, ad ipſius periculum is caſus pertinet: ſi non ſuſceperit, ſecurus eſt. Idem & in cæteris animalibus, cæteriſque rebus intelligimus. Utique tamen vindicationem rei & condictionem exhibere [44] debebit emptori: quia ſane, qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt. Idem etiam eſt de furti & damni injuriæ actione [45]. §. 4. Emptio [46] tam ſub conditione [47], quam pure contrahi poteſt [48]: ſub conditione, veluti, *Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot* [49]. §. 5. Loca ſacra vel religioſa, item publica (veluti forum, baſilicam) fruſtra quis [50] ſciens emit: quæ tamen ſi pro profanis vel privatis, deceptus a venditore quis emerit, habebit actionem ex empto, quod [51] non habere ei liceat, ut conſequatur [52], quod ſua intereſt eum deceptum non eſſe. Idem juris eſt, ſi [53] hominem liberum pro ſervo emerit.

TIT. XXV.
DE LOCATIONE ET CONDUCTIONE [54].

Collatio emptionis & locationis. De mercedis conventione. 1. *De mercede collata in arbitrium alienum.* 2. *In quibus rebus conſiſtit.* 3. *De emphyteuſi.* 4. *De forma alicui facienda ab artifice.* 5. *Quid præſtare debet conductor.* 6. *De morte conductoris.*

Locatio & conductio proxima [55] eſt emptioni & venditioni, iiſdemque juris regulis conſiſtit. Nam ut emptio & venditio ita contrahitur, ſi de pretio convenerit: ſic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, ſi merces conſtituta ſit: & competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti. §. 1. Et quæ ſupra diximus, ſi alieno arbitrio pretium promiſſum fuerit: eadem & de locatione & conductione dicta eſſe intelligimus, ſi [57] alieno arbitrio merces promiſſa fuerit. Qua de cauſa ſi fulloni polienda curandave, aut ſarcinatori ſarcienda veſtimenta quis dederit, nulla ſtatim mercede conſtituta, ſed poſtea tantum daturus, quantum inter eos convenerit: non proprie locatio & conductio contrahi intelligitur, ſed eo nomine actio præſcriptis [58] verbis datur. §. 2. Præterea ſicut vulgo quærebatur, an permutatis [59] rebus emptio & venditio contraheretur? ita quæri ſolebat de locatione & conductione: ſi forte rem aliquam utendam ſive fruendam tibi aliquis dederit [60]: & invicem a te utendam ſive fruendam aliam [rem] acceperit. Et placuit, non eſſe locationem & conductionem: ſed proprium genus contractus: veluti [61] ſi cum unum bovem quis haberet, & vicinus ejus unum, placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent, & apud alterum [alterius] bos perierit: neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum [62]: verum præſcriptis verbis agendum eſt. §. 3. Adeo autem aliquam familiaritatem [63] inter ſe videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio: ut in quibuſdam cauſis quæri ſoleat, utrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio? ut ecce, de prædiis, quæ perpetuo [64] quibuſdam fruenda traduntur: id eſt, ut quamdiu [65] penſio ſive reditus pro his domino

1 *l.* 14. *C. de non num.* 2 Et condictio. *l.* 7. *C. de non num.* 3 Niſi a minore. *l. ult. C. in quib. cauſ. in integ. reſt. neceſſ.* An & intra biennium major interdum eam non opponet? Sic ſane, puta ſi eam ſummam vel teſtamento vel inter vivos ſemel atque iterum, vel poſt dotalia inſtrumenta confecta confeſſus eſt, ſi partem debiti ſolvere cœpit, ſi de vectigalis illatione agatur. *Mynſ.* Quid ſi juramento huic exceptioni renunciatum fuerit? *v. l. ult. C. de non num.* Quid ſi hypotheca præter ſyngrapham data? Ne his quidem juvabitur creditor. *l.* 4. *d. t.* 4 Quid ſi debitor ea falſo uſus eſt? dupli pœna punietur. *1. Nov.* 19. *cap.* 4.

5 Sumptus hic integer titulus eſt ex *l.* 2. *ff. de obl. & action. l.* 35. *in fin. ff. de verb. obl.* 6 Nudo [illegible] at non tacito; licet interdum tacito convaleſcat, ut in relocatione diximus, *l.* 13. *in fin. l.* 14. *ff. locati*, & ex una tantum parte tacito conſenſu poſſint conſtare. *l.* 35. *in fin. ff. de verb. obl.* 7 *d. l.* 2 §. *fin. ff. de oblig. & act.* 8 Etiamſi lingua non ſit nuncupatum. v. *l.* 6. §. 1. *in fin. ff. de cont. empt.* 9 Id eſt, cum in ſtipulationibus obligatio eatenus naſcatur & ſententia feratur, quatenus lingua nuncupatum eſt. *l.* 99. *in pr. ff. de verb. obl.*

10 *L.* 18. *D.* 1. & 19. *D.* 1. & 4. *C.* 38. adde 2. Paul. *ſent.* 17. & 3. *Conſt. Harm.* 3. 11 *v. l.* 9 *C. de cont. empt.* 12 *l.* 35. *ff. de cont. empt.* 13 Poſſunt enim ita fieri, *v. l.* 12 *C. de cont. empt.* 14 *v. l.* 17. *C. de fide inſtr.* 15 Vid. *l.* 20. *C. de donat.* Subſcribens, totam cenſetur facere ſcripturam. *l.* 6. §. 1. *ff. de Edendo.* Anſ. 16. *l.* 6. *in fin. ff. de cont. empt.* 17 *d. l.* 17. *in fin.* 18 Vide *l. contractus* 17. *C. de fide inſtrumentorum. l.* 2. *C. Quando liceat ab empt. reced.* Vide omnino Weſenb. *ff. de contr. empt. num.* 9. *per tot* & Anton. Fab. *ad C. tit. de fid. inſtrument. defin.* 14. Anſ. 19 *v. l.* 2. *in fin. ff. de cont empt.* 20 Olim ſine pretio emptio eſſe potuit, nummis nondum priſco ſeculo inventis, quæ dixi *ad l.* 1. §. 1. *ff. de cont. empt* 21 *l.* 7. *in fin d. t.* 22 *l. ult C. de contr empt.* 23 *l.* 2. *pr. l.* 11. *pr. ff & C. tit. de act. empt.* 24 *l.* 13. §. *ex vendito.* 19. *ff. de act. empt* 25 *v. l.* 75. *ff. pro ſocio.* 26 *l. ult. in fin. C. de cont. empt.* 27 *v. l. pen. C. de permutat.* 28 Et male, *l.* 1. §. 1. *ff. de contr. em. empt.* 29 Nerva & Proculus. *d.* §. 1 & *l.* 5. §. *& ſi quidem. ff. de præſc. verb.* 30 Orator & Juriſconſultus inſtructus eſſe debet exemplorum etiam a Poëtis petitorum varietate & copia, adde 2 *Quintil.* 4. Sic Athenienſes Homero teſte uſi ſunt, de Salamina contendentes: & Tenedii adverſus Sygeos: & Leophron contra Critiam Solonis uſurpavit elegias. Ariſt. 1. *Rhetor.* 15. Laërt. Ita Philomelus verſibus Homeri perſuaſit Phocenſibus, ne Amphictyonum judicio ſtarent, quod antiquitus Delphicum oraculum in eorum poteſtate fuiſſet. Diod. *lib.* 6. 31 *in pr.* §. *eod.* 32 *v. l.* 1. *C. de peric. & comm.* 33 *l.* 62. *in fin. C. de cont. empt. l.* 36. *ff. de act. empt. l.* 8. 12. 13. 14. *ff de peric. & comm. l.* 14. *in princ. ff. de furt. l.* 4 *C. de peric. & comm.* 34 *v. l.* 18. *ff de peric. & comm.* 35 *l.* 11. *ff & l.* 5. *C. de peric. & comm* 36 *l.* 7 *l.* 10 *in fin. ff. de per. & comm.* 37 *d. l.* 10. 38 *l.* 9 *ff. de peric. & comm.* 39 *v. l.* 70. *ff de evict.* 40 Imo non eſt neceſſe. *l.* 33. *ff. loc.* cum ei competat liberatio: imo & ſi det repetitio. adde *l.* 14. *ff. de per. & comm. l. ult. ff de condict. cauſa data. l.* 78. *ff de ſolut.* Dic, in his inſtitutionibus regulas juris breves, & ſtricti juris contineri, in Digeſtis æquiores. Sic his Inſtitutionibus, §. 30. *verſ. certe* §. *de rer. div.* malæ fidei poſſeſſor non repetit ſumptus, quos Digeſtorum jura ei concedunt. 41 *l.* 5. 16. *ff. de per. & comm.* 42 *l.* 7. *in pr. d. tit.* 43 *l.* 35. §. *ſi res vend. ff. de cont. empt* 44 Cedere, *l.* 80 *ff. de furt.* 45 *v. l.* 40. *ff. de act. empt.* 46 At non mancipatio. *l.* 77. *ff de reg. jur.* 47 *l.* 20. *ff. locati.* 48 Et in diem. *l.* 80. §. *ſtera cedua ff. de contr. empt* 49 Adde tit *de l. commiſſoria. &, de in diem addictione.* 50 *l.* 4 §. 62. §. 1. *l.* 70. *ff de cont. empt. l.* 33. *ff de liberali. l. ult ff. quibus ad libertatem.* 51 Formula actionis ex empto. 52 Adde caſus elegantes *l.* 39 *ff de act. empt. & l. penult. ff. ad leg. Corn. de falſis.* 53 *l.* 4. *ff. quib. ad libert. proclamare.*

54 *L.* 19. *D.* 2. *Lib.* 4. *C.* 65. & 11. 70. 2. Paul. *ſent* 18. & 3. Harm. 8. 55 *l.* 2. *ff. h. t.* 56 *l.* 15. *in pr. ff. eod.* 57 *l.* 25. *in pr. ff. eod.* 58 *l.* 22. *in fin. ff. de præſ. verb.* Goth. Dicitur præſcriptis verbis eo quod prætor hanc formulam non ex edicto ſuo ſumebat; ſed litigatores verba ei præſcribebant, ſecundum quæ judicium dabatur, quæ etiam vocatur actio in factum, quod ex facto concipiatur. *Anſ.* 59 Permutatis rebus ſine pecunia olim conſiſtebat emptio & venditio, *at nunc* per contrarium permutatio, cum pecunia eſſe poteſt, *l.* 25. *ff. de jur dot.* dixi ad *l ult. ff. de condict. cauſa data.* 60 *v. l.* 1 §. *ff. de præſ. verb.* 61 *l.* 17. §. *ſi cum unum* 3. *ff. de præſc. verb.* 62 §. 2. §. *quib. mod. re cont. oblig* Anſ. 63 *l.* 19. *&* 20. *ff. de act. empt. v. l.* 2 §. 1. *ff. h. t.* 64 Quod tempore Juſtinian. in Gothicis & Vandalicis bellis crebro uſu venire neceſſe fuit, unde perpetua conductio, *l.* 10. *C. eod.* & jus perpetuarium appellatum, *l.* 1. *C. de off. Com. ſac. pal. l.* 1. 2. 3. *C. de loc et præd.* ad longum tamen tempus fieri poteſt, *l.* 1. *ff. ſi ager vectig. l.* 1. §. *quia autem. ff. de ſuperficieb. l.* 1. *ff. ſi ager vectigal.* 65 In rebus eccleſiaſticis biennio, *c. potuit. ext. de loc.* in privatis triennio, *l.* 3. *C. de jure emphyt.* Quid ſi eo tempore elapſo dominus penſionem recepit, poteritne emphyteutam dejicere? non poterit, niſi jus id ſibi exceperit: vel niſi Emphyteuta rem deteriorem reddidit vel alienavit. *Schneid.*

præſtetur,

præstetur, neque ipsi conductori, neque heredi ejus, cuive conductor heresve ejus id prædium vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, aliove quocunque modo alienaverit, auferre liceat? Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & a quibusdam locatio, a quibusdam venditio existimabatur: lex Zenoniana [1] lata est, quæ emphyteuseos contractus propriam statuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, sed suis [2] pactionibus fulciendam: & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si naturalis esset contractus: sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominum super hoc redundare periculum; sin autem particularis, ad emphyteuticarium hujusmodi damnum venire. Quo jure utimur [3]. §. 4. Item quæritur, si cum [4] aurifice Titius convenerit, ut is ex auro suo certi ponderis certæque formæ annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos: utrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur? Cassius ait, materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi: operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantum emptionem & venditionem contrahi. Quod si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin locatio & conductio sit. §. 5. Conductor [autem] omnia secundum [5] legem conductionis facere debet [6], & si quid in lege prætermissum fuerit, id ex bono & æquo præstare [7]. Qui pro usu aut vestimentorum, aut argenti, aut jumenti, mercedem aut dedit, aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus [8] paterfamilias suis rebus adhibet: quam si præstiterit, & aliquo casu [fortuito [9] eam] rem amiserit, de restituenda ea non tenebitur. §. 6. Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres ejus eodem [10] jure in conductione [11] succedit [12].

TIT. XXVI.
DE SOCIETATE [13].

Divisio a materia. 1. *De partibus lucri & damni.* 2. *De partibus inæqualibus.* 3. *De partibus expressis in una causa.* 4. *Quibus modis societas solvitur. De renunciatione.* 5. *De morte.* 6. *De fine negotii.* 7. *De publicatione.* 8. *De cessione bonorum.* 9. *De dolo & culpa a socio præstandis.*

Societatem coire solemus aut [14] totorum [15] bonorum, quam Græci specialiter κοινωνίαν [16] appellant: aut unius [17] alicujus negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendique.

§. 1. Et quidem si nihil de partibus lucri & damni nominatim convenerit: æquales [18] sc. partes & in lucro & in damno spectantur. Quod si expressæ fuerint [partes]: hæ servari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin valeat conventio, si duo inter se pacti sint, ut ad unum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia. §. 2. De illa sane conventione quæsitum est, si Titius & Seius inter se pacti sint, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant [19], damni tertia: ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conventio? Quintus Mutius contra naturam societatis [20] talem pactionem esse existimavit, & ob id non esse ratam habendam. Servius Sulpitius (cujus sententia prævaluit) contra sensit [21]: quia sæpe quorundam ita pretiosa est opera in societate, ut eos justum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita [22] coiri posse societatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat [23], alter non conferat: & tamen lucrum inter eos commune sit: quia sæpe opera alicujus pro [24] pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mutii sententiam obtinuit, ut illud quoque constiterit, posse convenire, ut quis lucri partem ferat, de damno [25] non teneatur: quod & ipsum Servius convenienter [sibi] fieri existimavit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: compensatione facta, solum, quod superest, intelligatur lucro esse. §. 3. Illud expeditum est, si [26] in una causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro vel in solo damno: in altera vero omissa; in eo quoque, quod prætermissum est, eandem partem servari. §. 4. Manet autem societas eo usque, donec [27] in eodem consensu [28] perseveraverint. At cum aliquis renunciaverit societati, solvitur societas. Sed plane si quis callide in hoc renunciaverit societati, ut obveniens aliquod lucrum solus habeat, veluti si totorum bonorum socius, cum ab aliquo heres esset relictus, in hoc renunciaverit societati, ut hereditatem solus lucrifaceret: cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrifaciat, quod non captaverit: ad ipsum solum pertinet. Ei vero, cui renunciatum est, quidquid omnino post renunciatam societatem adquiritur, soli [29] conceditur.

§. 5. Solvitur adhuc societas etiam morte [30] socii [31]: quia qui societatem contrahit, certam personam sibi eligit: sed & si consensu plurium societas contracta sit, morte unius socii solvitur, etsi plures supersint, nisi in coeunda societate aliter convenerit.

§. 6. Item si alicujus rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est; finitur societas. §. 7. Publicatione [32] quoque distrahi societatem manifestum est: scilicet si universa bona publicentur. Nam cum in ejus locum alius succedat, pro mortuo habetur.

§. 8. Item si quis ex sociis mole debiti prægravatus, bonis suis cesserit [33], & ideo propter publica aut privata debita substantia ejus veneat [34], solvitur societas: sed hoc casu, si adhuc consentiant in societatem, nova videtur incipere societas. §. 9. Socius socio utrum eo nomine tantum teneatur pro socio actione [35], si quid dolo commiserit, sicut is, qui deponi [36] apud se passus est: an etiam culpæ, id est, desidiæ atque negligentiæ nomine, quæsitum est? Prævaluit tamen etiam [37] culpæ [38] nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere [socium] qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui parum diligentem socium sibi adsumit; de se queri, sibique hoc imputare debet.

TIT. XXVII.
DE MANDATO [39].

Divisio a fine. 1. *Si mandantis gratia mandetur.* 2. *Si mandantis & mandatarii.* 3. *Si aliena.* 4. *Si mandantis & aliena.* 5. *Si mandatarii & aliena.* 6. *Si mandatarii.* 7. *De mandato contra bonos mores.* 8. *De executione mandati.* 9. *Quibus modis mandatum solvitur. De revocatione.* 10. *De morte.* 11. *De renunciatione.* 12. *De die & conditione.* 13. *De mercede.*

Mandatum contrahitur quinque [40] modis: sive sua tantum gratia aliquis tibi mandet, sive sua & tua, sive aliena tantum, sive sua & aliena, sive tua & aliena. At si tua tantum gratia mandatum sit, supervacuum est mandatum: & ob id [41] nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio nascitur. §. 1. Mandantis [[42] tantum] gratia intervenit mandatum: veluti si quis tibi mandet [43], ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ei emeres, vel ut pro eo sponderes. §. 2. Tua gratia & mandantis: veluti si mandet tibi, ut pecuniam sub usuris crederes ei, qui in rem ipsius mutuaretur, aut si volente te agere cum eo ex fidejussoria causa, mandet tibi [44], ut cum reo agas, periculo mandantis, vel ut ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

§. 3. Aliena autem [tantum] causa intervenit mandatum: veluti si tibi aliquis mandet, ut Titii negotia gereres, vel ut Titio fundum emeres [45], vel ut pro Titio sponderes. §. 4. Sua & aliena: veluti si de communibus suis & Titii negotiis gerendis tibi mandet, vel ut sibi & Titio fundum emeres, vel ut pro eo & Titio sponderes.

§. 5. Tua & aliena: veluti si tibi mandet, ut Titio sub usuris crederes: quia si sine usuris pecuniam crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum. §. 6. Tua [46] tantum gratia intervenit mandatum: veluti si tibi mandet, ut pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quam fœneres: vel ex diverso, ut pecunias tuas fœneres potius, quam in emptiones prædiorum colloces. Cujus generis mandatum, magis consilium, quam mandatum est [47]: & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio mandati obligatur [48], etiamsi non expediat ei, cui mandabatur: cum liberum cuique sit apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamvis non expediat eam tibi emisse vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur [49]. Et adeo hæc ita sunt, ut quæsitum sit, an mandati teneatur, qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio fœnerares? sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia [50] non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset. §. 7. Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod [51] contra bonos mores est: veluti si Titius de furto, aut [de] damno faciendo, aut de injuria facienda mandet tibi: licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris, non tamen ullam habes adversus Titium actionem [52]. §. 8. Is, qui exequitur mandatum, non [53] debet excedere fines mandati [54]. Ut ecce, si quis usque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeres, vel ut pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque [55] in ampliorem pecuniam fidejubere: alioqui non habebis cum eo mandati actionem: adeo quidem, ut Sabino & Cassio placuerit, etiamsi usque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum. [Sed] diversæ scholæ auctores recte usque ad centum aureos te acturum existimant, quæ sententia sane benignior est [56]. Quod si minoris emeris, habebis sc. cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, ut sibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandasse intelligitur, ut minoris (si possit) emeretur. §. 9. Recte quoque mandatum contractum, si dum [57] adhuc integra res sit, revocatum fuerit, evanescit.

§. 10. Item si adhuc integro mandato, mors [58] alterutrius interveniat, id est, vel ejus qui mandaverit, vel illius, qui mandatum susceperit, solvitur [59] mandatum. Sed utilitatis causa receptum est, si eo mortuo, qui tibi mandaverat, tu [60] ignorans [61] eum decessisse, executus fueris mandatum: posse te agere mandati actione. Alioqui justa & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic simile est, quod placuit, si

1 *l.* 1. *C. de jure Emphyt.* 2 *l.* 2. *d. t.* 3 *l.* 2. *C. de jure Emphyt.* Ans. 4 *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* & *l.* 20. 65 *de cont. empt.* 5 *l.* 25. §. *conductor. ff. h. t. l.* 19. *C. eod.* Goth. adde *l.* 9. §. 2. *l.* 11. §. 4. *ff. locat.* Ans. 6 Potest autem rem alteri locare. *l.* 6. *C. h. t.* 7 *l.* 17. *C. h. t.* Ans. 8 *l.* 25. §. *pen. ff. locat.* §. 16. *Instit. de oblig. quæ ex delict.* Quod singulare est & contra *l. contractus.* 23. *ff. de reg. jur.* & *l.* 3. §. 1. *ff. naut. caupon. stab.* Ans. 9 *l.* 28. *C. h. t.* 10 Quamvis conductor non sit. *l.* 60. §. 1. *D. locati.* 11 *l.* 10. *C. eod.* 12 An, quando, quibus ex causis, & a quibus conductor ante finitum tempus locationis expelli possit, *v. l.* 3. *C. eod.* An invito locatore impune migrare, *v. l.* 27. *in fin. ff. eod.* An & quomodo ob causam sterilitatis, pestis, belli & similium, remissionem pensionis petere possit, *v. l.* 15. §. 2. *vers. Labeo.* §. *l.* 25. §. 6. *ff. eod.*

13 *Lib.* 17. *D.* 2. *Lib.* 4. *C.* 37. Paul. 2. *sent.* 16. & 3. Harmen. 10. 11. 14 *l.* 5. *ff. h. t.* 15 Hæc societas jus fraternitatis inducit. *l.* 63. *in princ. D. eod.* 2. Cajus 9. §. 17. 16 Al. κοινοπραξίαν. 17 Hanc venaliciarii ineunt. *l.* 65. *in fin. princ. D. pro socio. l.* 44. §. 1. *D. de ædil. edict.* 18 *l.* 29. *in pr. ff. h. t.* 19 Et ita inæquales, *l.* 30. *D. eod.* 20 Quæ jus quoddam fraternitatis in se habet. *l.* 63. *in pr. D. eod.* 21 Imo idem, *d. l.* 30. sic igitur restituo: *Et ob id non esse ratam habendam Serv. Sulpitius sensit, cujus sententia contraria* [illegible] *qui sæpe, &c.* Wesenb. tamen sic interpretatur: *contra sensit*, inquit, non in genere & quoad regulam: sed in specie, quoad exceptionem. 22 Non est captiosa aut iniqua societas, ubi alter corpus, alter disciplinam in societatem confert. Cicero *pro Roscio Amerino.* 23 *l.* 1. *C. eod.* 24 *l.* 1. *C. eod. l.* 5. §. 1. *l.* 52. §. *utrum.* 2. *ff. eod.* 25 Pecuniæ sc. a socio collatæ, cum [illegible] operas suas perdere: quod locum non habebit in eo, qui [illegible] 26 Quæ pars in lucro damnove definita est, eadem & in altero [illegible] esse intelligitur, *Hotom.* 27 *l.* 4. *l.* 63. §. *societas. l.* 65. §. *diximus.* 3. *D. eod. l.* 5. *C. eod.* 28 Societas solvitur voluntate, nimirum quoties socii renunciant, aut separatim sibi quisque negotiari incipit. 3. Harm. 11. §. 4. adde 2. Cajum. 9. §. 18. 29 *l.* 65. §. *item qui societatem.* 6. *ff. eod.* 30 Societas solvitur personis intereuntibus, veluti uno sociorum mortuo vel damnato, vel relegato, vel publicato. Harm. *d. loco.* 31 *l.* 4. 59. 60. 63. §. *ult. l.* 65. §. *morte. D. eod.* 32 Societas solvitur rebus intereuntibus, hoc est, aut nullis relictis, aut conditione earum mutata, utpote consecratis vel publicatis, Harm. *ibi. l.* 63. *in fin. l.* 65. §. *publicatione.* 12. *ff. eod. l.* 1. *in pr. D. de bonis damnat.* 33 *l.* 4. §. 1. *in verb. egestate. l.* 65. §. 1. *ff. h. t.* Item si quis fuit insolvendo. Vid. Benven. Strach. *de Decoctorib.* §. *Circa tertiam. num.* 47. 48. Ans. 34 *l.* 65. §. 1. *D. eod.* 35 De qua *l.* 31. 34. 72. *D. eod.* 36 §. 3. *I. Quib. mod. re contrah. obl.* Ans. 37 *l.* 52. §. *utrum.* 2. *l.* 72. *D. h. t.* 38 Non tantum doli & furti. *l.* 45. *l.* 51. *ff. eod.*

39 *Lib.* 17. *D.* 1. *Lib.* 4. *C.* 35. & Paul. 5. *sent.* 15. 40 *l.* 2. *ff. h. t.* 41 *l.* 47. *D. de reg. jur.* 42 *l.* 2. §. 1. *D. h. t.* 43 *l.* 42. §. *ea. D. de proc.* 44 *v. l.* 22. §. 2. *ff. h. t.* 45 *l.* 6. §. 4. *ff. eod.* 46 *l.* 2. *in fin. D. eod.* 47 Mandatum pars quædam imperii est: consilium rem arbitrio consultoris permittit. *Hotom.* 48 §. 11. *Instit. de oblig. quæ ex delict.* Ans. 49 Ut qui id faciat, cum stultitia sua potius lædatur, quam alieno consilio, sibi non alii id imputare debeat. §. *ult. I. de societate.* 50 *l.* 6. §. *plane. l.* 32. *ff. h. t.* 51 *l.* 6. §. *rei turpis. l.* 22. §. *qui ædem. ff. eod. l.* 35. §. *veneni mali.* 2. *D. de contr. empt.* 2. Cajus 9. §. 19. ibi: *dummodo honestum. Nam si contra bonos mores. l.* 12. §. 11. *ff. h. t.* 52 *l.* 22. §. 6. *ff. eod.* Ans. 53 *l.* 5. *in pr. D. eod.* 54 Ut & formæ in mandato. 2. Cajus 9. §. *ult.* 55 *l.* 3. 4. *D. eod.* 56 Quippe majori summæ minor inest. §. 5. *I. de inutil. stipul. l.* 1. §. 4. *ff. de verb. oblig.* 57 *l.* 12. §. *si mandavero. l.* 15. *D. h. t.* 58 *v. l.* 26. *in pr. ff. eod.* 59 Fallit, si mandatum fuit alicui, ut dotem solveret. *arg. l.* 9. §. 1. *D. de jur. dot.* aut aliquid ad piam causam pertinens. Bald. *in l. mandatum.* 15. *C. mandati.* v. Franciscum Cremensem, *singul.* 143. idem, si mandator necessitate cogebatur mandatum exequi. Marul. *singular.* 44. 60 *v. l.* 58. *in pr. ff. h. t.* 61 *v. l.* 12. §. 2. *D. de solutionib.*

debitores manumisso dispensatore Titii, per [1] ignorantiam liberto solverint, liberari eos, cum alioqui stricta juris ratione non possent liberari, quia alii solvissent, quam cui solvere debuerint. §. 11. Mandatum non suscipere, cuilibet liberum est; susceptum autem [2] consummandum est, aut quamprimum renunciandum, ut per semetipsum aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuncietur, ut integra causa mandatori reservetur eandem rem explicandi, nihilominus mandati actio [3] locum habet; nisi justa causa [4] intercesserit, aut non renunciandi, aut intempestive renunciandi. §. 12. Mandatum & in diem [5] differri, & sub conditione fieri potest. §. 13. In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et (ut generaliter dicamus) quibus casibus sine [6] mercede suscepto officio, mandati sive depositi contrahitur negotium; iis casibus interveniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideo si fulloni polienda curandave quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neque promissa, mandati competit actio.

TIT. XXVIII.
DE OBLIGATIONIBUS, [QUÆ QUASI EX CONTRACTU NASCUNTUR].

Continuatio. 1. *De negotiorum gestione.* 2. *De tutela.* 3. *De rei communione.* 4. *De hereditatis communione.* 5. *De aditione hereditatis.* 6. *De solutione indebiti.*

POst genera contractuum enumerata, dispiciamus etiam de iis obligationibus, quæ quidem non proprie nasci ex contractu intelliguntur, sed tamen, quia non ex maleficio substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur. §. 1. Igitur cum quis [7] negotia absentis gesserit: ultro citroque inter eos nascuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorum: sed domino quidem rei gestæ adversus eum, qui gessit, directa [8] competit actio: negotiorum autem gestori contraria. Quas ex nullo contractu proprie nasci, manifestum est: quippe ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit. Ex qua causa ii, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque utilitatis [9] causa receptum est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregre profecti essent, desererentur negotia, quæ sane nemo curaturus esset: si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is, qui utiliter gessit negotia, dominum habet obligatum negotiorum gestorum: ita & contra iste quoque tenetur, ut administrationis reddat rationem. Quo casu ad exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem, nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modo alius diligentior [eo] commodius administraturus esset negotia. §. 2. Tutores quoque, qui tutelæ judicio tenentur, non [10] proprie ex contractu obligati [esse] intelliguntur (nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur) sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutuæ sunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: sed & contra tutor cum pupillo habet contrariam [11] tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro [12] eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus ejus obligaverit. §. 3. Item si inter aliquos communis res sit sine [13] societate: veluti quod pariter eis legata donatave esset, & alter eorum alteri ideo teneatur communi dividundo judicio, quod solus fructus ex ea re perceperit, aut quod socius ejus solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur ex contractu proprie obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt: sed quia ex maleficio non tenetur: quasi ex contractu teneri videtur. §. 4. Idem juris est de eo, qui [14] coheredi familiæ erciscundæ judicio ex his causis obligatus est. §. 5. Heres [15] quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelligitur: (neque [16] enim cum herede, neque cum defuncto ullum negotium legatarius gessisse proprie dici potest) & tamen quia ex maleficio non est obligatus, quasi ex [17] contractu debere intelligitur.

§. 6. Item [18] is, cui quis per errorem non debitum solvit, [quasi ex contractu debere videtur]. Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus [esse], ut si certiorem rationem sequamur, magis (ut supra diximus) ex distractu, quam ex contractu possit dici obligatus esse: nam qui solvendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, ut distrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accepit, obligatur, ac si mutuum ei daretur: & ideo condictione tenetur. §. 7. Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit: sic namque definierunt veteres, ex quibus causis inficiando lis crescit, ex his causis non debitum solutum repeti non [19] posse: veluti [20] ex lege Aquilia, item ex legato [21]. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa constituta, per damnationem cuique legata fuerant: nostra autem constitutio [22], cum unam naturam omnibus legatis & fideicommissis indulsit [23], hujusmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommissis extendi voluit: sed non omnibus legatariis hoc præbuit, sed tantummodo in iis legatis & fideicommissis, quæ sacrosanctis Ecclesiis & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis vel pietatis intuitu honorantur, relicta sunt: quæ, si indebita solvantur, non repetuntur.

TIT. XXIX.
PER QUAS PERSONAS [24] NOBIS OBLIGATIO [25] ADQUIRITUR [26].

De his, qui sunt in potestate. 1. *De bona fide possessis.* 2. *De servo fructuario, [vel usuario.]* 3. *De servo communi.*

EXpositis generibus obligationum, quæ ex contractu vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus, adquiri nobis non solum per [27] nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quæ in nostra potestate sunt: veluti per servos, & filios nostros: ut tamen, quod per servos [nostros] nobis adquiritur [28], totum nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit adquisitum, hoc dividatur secundum imaginem rerum proprietatis, & ususfructus, quam nostra decrevit constitutio [29]: ut, quod ab actione commodum perveniat, hujus usumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio servetur, scilicet patre actionem movente secundum Novellæ nostræ [30] constitutionis divisionem [31]. §. 1. Item per liberos homines, & alienos servos, quos bona fide possidemus, adquiritur nobis: sed tantum ex duabus causis: id est, si quid ex operis [32] suis, vel ex re nostra adquirant. §. 2. Per eum quoque servum, in quo usumfructum [vel usum] habemus, similiter ex duabus istis causis nobis adquiritur. §. 3. Communem servum pro [33] dominica parte dominis adquirere, certum est: excepto eo, quod nominatim uni stipulando, aut per traditionem accipiendo illi soli adquirit: veluti cum ita stipulatur, *Titio domino meo dare spondes?* Sed si domini unius jussu servus fuerit stipulatus: licet antea dubitabatur, tamen post nostram decisionem [34] res expedita est, ut illi tantum adquirat, qui hoc ei facere jussit, ut supra dictum est.

TIT. XXX.
QUIBUS MODIS TOLLITUR [35] OBLIGATIO.

De solutione. 1. *De acceptilatione.* 2. *De Aquiliana stipulatione & acceptilatione.* 3. *De novatione.* 4. *De contrario consensu.*

TOllitur autem omnis obligatio [36] solutione ejus, quod debetur: vel si quis consentiente creditore, aliud pro alio [37] solverit. Nec interest, quis [38] solvat: utrum ipse, qui debet, an [39] alius pro eo: liberatur enim & alio solvente; sive sciente, sive ignorante debitore, vel [40] invito [eo] solutio fiat. Item si [41] reus solverit: etiam ii, qui pro eo intervenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fidejussor solverit: non enim ipse solus liberatur [42], sed etiam reus.

§. 1. Item per [43] acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio, imaginaria [44] solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, si id velit Titius remittere, poterit [45] sic fieri, ut patiatur hæc verba debitorem dicere: *Quod ego tibi promisi, habesne acceptum?* & Titius respondeat, *habeo.* † Sed & Græce [46] potest acceptilatio fieri: dummodo sic fiat, ut Latinis verbis solet [exigi], ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών, id est, *tot denarios acceptos habes? acceptos habeo.* Quo genere (ut diximus) tantum eæ solvuntur obligationes, quæ ex verbis consistunt, non etiam cæteræ. Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolvi. Sed & id, quod alia ex causa debetur [47], potest in stipulationem deduci, & per acceptilationem dissolvi. Sicut autem quod debetur, pro parte recte solvitur [48]: ita in [49] parte debiti acceptilatio fieri potest. §. 2. Est [autem] prodita stipulatio, quæ vulgo Aquiliana appellatur [50], per quam contingit, ut omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renovat omnes obligationes, & a Gallo Aquilio ita composita est: *Quidquid te mihi ex quacumque causa dare facere oportet, oportebitve, præsens, in diemve: quarumcumque rerum mihi tecum actio est: quæque adversus te petitio, vel adversus te persecutio est, eritve* [51] *: quodve tu meum habes, tenes, possides* [52], *[dolove malo fecisti, quo minus possideas], quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spopondit Numerius Nigidius: Quod Numerius Nigidius Aulo Agerio spopondit, id haberetne a se acceptum, Numerius Nigidius Aulum Agerium rogavit, Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.* §. 3. Præterea novatione tollitur obligatio, veluti si id, quod tibi Seius debebat, a Titio dari stipulatus sis. Nam interventu novæ [53] personæ nova [54] nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in posteriorem: adeo, ut interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima novationis jure tollatur: veluti si id, quod tu Titio debes, a pupillo [55] sine tutoris autoritate stipulatus fuerit: quo casu res amittitur: nam & prior debitor [56] liberatur, & posterior obligatio nulla est. Non [57] idem juris est, si a servo quis fuerit stipulatus: nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus fuisset. Sed si eadem persona sit, a qua postea stipuleris: ita demum novatio fit, si quid in posteriore stipulatione novi sit; forte si [58] conditio aut dies, aut fidejussor adjiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, si conditio adjiciatur, novationem fieri: sic intelligi oportet, ut ita dicamus factam novationem [59], si conditio extiterit: alioqui si defecerit, durat prior obligatio. Sed cum hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri novationem [60], cum novandi animo in secundam obligationem itum fuerat; per hoc autem dubium erat, quando novandi animo videretur hoc fieri, & quasdam de hoc præsumptiones alii in aliis casi-

1 *l.* 11. *in fin. ff. depos.* 2 *l.* 5. 22. §. *ult. l.* 27. §. *qui suscepit. ff. h. t. l.* 17. §. *sicut. D. commodati.* 3 Directa: de qua *l.* 22. *in fin. D. h. t.* de contraria, *l.* 10. §. *idem Labeo. l.* 12. *in fin. D. eod.* 4 *Ut in l.* 23. 24. 25. *ff. eod.* Ans. 5. *l.* 1. §. 3 *D. eod.* 6 *l.* 22. *D. de præscriptis verb.* Goth. Imo licet mandatum non sit gratuitum, non idcirco desinit esse mandatum. *l.* 24. *l.* 26. §. 1. *ff. depositi. l.* 6. *ff. h. t.* Possunt unius hujus rei plures esse fines, sed subordinati. Wesenb. *ff. de pact. num.* 8. Ans.
7 *l.* 5. *in pr. ff. de oblig. & act.* 8 *l.* 2. *ff. de negot. gest.* 9 *l.* 1. *ff. de neg. gest. l.* 5. *in princ. vers. ideo autem. D. de oblig. & act.* 10 *l.* 5. §. *tutelæ. ff. de oblig. & act.* 11. *l.* 1. § *præterea. l.* 6. *ff. de cont. tut. l.* 2. *C. de in litem dando.* 12 *l. ult. ff. de contraria tutela.* 13 Ut quos conjunxit ad societatem non consensus, sed res. *l.* 25. §. *non tantum.* 16. *in fin. ff. famil. ercisc. l.* 15. *in pr. ff. de peculio.* 14 Cum coherede non contrahimus, sed in eum incidimus. *l.* 25. §. 16. *ff familiæ ercisc.* 15 *l.* 5. §. *heres. ff. de obl. & act.* 16 *l.* 5. §. 2 *ff de oblegat. & action.* 17 Quia adiit, *l.* 20. *ff. de adqu. vel omitt. hered. l.* 3. *in fin. ff. quib. ex causis in possess. l.* 6 *in fin. ff. de separat.* 18 *d. l.* 5. §. *is quoque. ff. de oblig & action* 19 *l.* 4. *C. de condict. indebiti.* 20 *l.* 4. *C. de lege Aquilia.* 21 Ad pias causas, & deposito. §. *sed sunt.* 26. *J. de act.* 22 Quæ extat *l.* 2. *C. comm. de legat.* 23 *l.* 1. 2 *C comm. de legat. l.* 1. *ff. de leg.* 1.
24 Universum non specie, ut *lib* 3. *tit.* 18. *I.* 25 Non dominium, ut *lib.* 2. *tit.* 9. *I.* 26 *Lib.* 4. *C.* 27. 27 *v.* §. 1. *I. per quas personas.* 28 *v. l.* 41. *ff. de peculio.*
29 *l.* 6. *C. de bonis, quæ lib.* 30 *l. ult. C. de bonis, quæ liber.* quæ ideo sic dicitur, quod lata fuit priore Codice edito; postea vero inserta fuit posteriori Codici. 31 *v. l.* 1. *C. de rei vindicat.* 32 Ulp. *tit.* 19. §. 20. 33 *v. l.* 45. *ff. de adquir. rer. dom.* 34 *l. ult. C. per quas personas.*
35 *Lib.* 46. *D.* 3. 4. *Lib.* 8. *C.* 43. 44. 36 *l.* 107. *ff. de solution.* Goth. Quibus modis tollatur obligatio, vide apud Joan. Modinam. *tract. de reb. restit. quæst.* 3. Ans. 37 Puta pecora, res, operas, *v. l.* 17. *C. de solut.* alias non est cogendus creditor alia forma nummos accipere. *l.* 99. *ff. de solut.* 38 *l.* 104. *ff. de verb. obl.* 39 *l.* 56. 64. 66. *ff. de sol. l.* 5. *l.* 17. *C. de solut.* 40 *v. l.* 23. *ff. de solut.* 41 *l.* 38. §. *de peculio. ff. de solut.* 42 *l.* 36. *ff. de fidejussor.* 43 *l.* 1. *ff. de acceptil.* 44 *l.* 5. *ff. de accept.* 45 *v. l.* 8. §. *acceptum.* & §. *ult. ff. de acceptil.* 46 *l.* 8. *in fin. ff. de acceptilat.* 47 *v. l. ult. C. de acceptilat.* 48 *v. l.* 9. *ff. de acceptilat.* Vide Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 2. *n.* 15. 49 *d. l.* 9. & *l.* 10. *ff. de acceptilat.* 50 *v. l.* 18. §. 1. *ff. de acceptilat.* 51 In diem vel sub conditione, *l.* 16. *ff. de solut. l.* 12. *ff de acceptilat.* 52 Habere generale verbum est: Tenere facti: *Possidere* juris *l.* 38. *in pr. ff. de verb. obl.* 53 *l.* 1. *ff. de novat.* 54 Id est, delegatione, v. *l.* 2. *C. de novat.* 55 *l.* 20. *in fine. ff. de novat.* 56 *v. l.* 19. *ff. de reg. jur.* 57 *l.* 30. §. *pen. ff. de pactis.* 58 *v. l.* 14. *ff. de novationibus.* 59 *v. l.* 14. *in pr. ff. de novat.* 60 *v. l.* 8. §. 1. *ff. de novat.*

bus introducebant: ideo nostra [1] processit constitutio, quæ apertissime definivit, tunc solum novationem prioris obligationis fieri [2], quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quod propter novationem prioris obligationis convenerunt: alioqui & manere pristinam obligationem, & secundam ei accedere, ut maneat ex utraque causa obligatio secundum nostræ constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere. §. 4. Hoc amplius, eæ obligationes, quæ consensu contrahuntur [3], contraria [4] voluntate dissolvuntur. Nam si Titius & Seius inter se consenserint, ut fundum Tusculanum emptum Seius haberet centum aureis: deinde re nondum secuta [5], id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos ut discederetur ab ea emptione & venditione: invicem liberantur. † Idem [6] est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt, sicut jam dictum est [7].

[Lib. III]

1 *l. 8. seu ult. C. de novat.* 2 Hodie igitur stipulatæ usuræ pacto simplici non differentur: quod tamen extat in *l. 40. in fin. ff. de reb. cred.* 3 *v. l. 3. ff. de rescind. vendit.* & *l. 80. ff. de solution.* excipe matrimonium. 4 *v. l. 35. ff. de reg. jur.* 5 *l. 2. ff. de rescindenda vendit.* 6 *v. l. 80. in fin. ff. de solut.*

7 Adde ultra superiores quinque modos tollendæ obligationis ipso jure, compensationem, *§. in bonæ fid. 30. J. de act.* confusionem hereditatis, *l. 50. ff. de fidejuss.* oblationem, depositionem, & consignationem pecuniæ, *l. 19. C. de usur.* depr[ec]ationem, *l. 47. ff. de pac.* & Chirographi redditionem, *l. 7. ff. de pactis.*

INSTITUTIONUM,

SEU

ELEMENTORUM D. JUSTINIANI

SACRATISSIMI PRINCIPIS,

LIBER QUARTUS.

TIT. I.

DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ EX DELICTO [1] NASCUNTUR.

Continuatio & divisio obligationum ex delicto. 1. *De furto. Ejus definitio.* 2. *Etymologia.* 3. *Divisio.* 4. *De furto concepto, oblato, probibito, & non exhibito.* 5. *Pœna.* 6. *Quomodo furtum fit. De contrectatione.* 7. *De affectu furandi.* 8. *De voluntate domini.* 9. *Quarum rerum furtum fit. De liberis hominibus.* 10. *De re propria.* 11. *Qui tenentur furti. De eo cujus ope, consilio furtum factum est.* 12. *De his qui sunt in potestate: & ope, ac consilio extranei.* 13. *Quibus datur actio furti.* 14. *De pignore subrepto creditori.* 15. *De re fulloni, vel sarcinatori, vel bonæ fidei emptori subrepta.* 16. *De re commodata.* 17. *De re deposita.* 18. *An impubes furti teneatur.* 19. *Quid veniat in hanc actionem, & de affinibus actionibus.*

QUum sit expositum superiore [2] libro de obligationibus ex contractu, [& quasi ex contractu]: sequitur, ut de obligationibus ex maleficio, [& quasi ex maleficio] dispiciamus. Sed illæ quidem (ut suo loco tradidimus) in quatuor genera dividuntur: hæ vero unius generis sunt: nam omnes ex re nascuntur [3], id est, ex ipso maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, injuria. §. 1. Furtum est contrectatio [4] fraudulosa [5], lucri [6] faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam usus ejus, possessionisve, quod lege naturali [7] prohibitum est admittere. §. 2. Furtum autem vel a furvo, id est, nigro [8] dictum est, quod clam & obscure fiat, & plerumque nocte: vel a fraude: vel a ferendo, id est, auferendo: vel a Græco sermone, quod φῶρας appellant fures. Imo & Græci a ferendo φῶρας dixerunt. §. 3. Furtorum autem duo sunt [9] genera, manifestum & nec manifestum. Nam conceptum & oblatum, species potius actionis sunt furto cohærentes, quam genera furtorum, sicut inferius apparebit. † Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ [10] appellant: nec [11] solum is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo [furtum] fit: veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egressus januam deprehensus fuerit; & qui in oliveto olivarum, aut in vineto uvarum furtum fecit, quamdiu in eo oliveto aut vineto deprehensus fuerit. Imo ulterius furtum manifestum est extendendum, quamdiu eam rem fur tenens visus vel deprehensus fuerit: sive in publico, sive in privato: vel a domino vel ab alio, antequam [12] eo pervenerit, quo deferre [13] vel deponere destinasset. Sed si pertulit, quo destinavit, tametsi deprehendatur cum re furtiva, non est manifestus fur. † Nec manifestum furtum quid sit, ex iis quæ diximus intelligitur [14]: nam quod manifestum non est, id scil. nec manifestum est. §. 4. Conceptum [15] furtum dicitur, cum apud aliquem testibus præsentibus furtiva res quæsita [16] & inventa sit: nam in eum propria actio constituta est, quamvis fur non sit, quæ appellatur concepti. † Oblatum [17] furtum dicitur, cum res furtiva ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit: utique si ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius, quam apud eum qui dedit, conciperetur [18]: nam tibi apud quem concepta sit, propria adversus eum qui obtulit, quamvis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur oblati. † Est etiam prohibiti furti actio adversus eum, qui furtum quærere testibus præsentibus volentem prohibuerit [19]. † Præterea pœna constituitur Edicto Prætoris per actionem furti non exhibiti adversus eum, qui furtivam rem apud se quæsitam & inventam non exhibuit. † Sed hæ actiones, scilicet concepti & oblati, & furti prohibiti, necnon furti non exhibiti in desuetudinem abierunt. Cum enim requisitio [20] rei furtivæ hodie secundum veterem [21] observationem non fiat: merito ex consequentia etiam præfatæ actiones ab usu communi recesserunt: quum manifestum sit, quod omnes, qui scientes rem furtivam susceperint [22], & celaverint, furti nec manifesti obnoxii sunt. §. 5. Pœna manifesti furti, quadrupli [23] est, tam ex servi, quam ex liberi persona: nec manifesti, dupli. §. 6. Furtum autem fit, non solum cum quis intercipiendi causa rem alienam amovet: sed generaliter cum quis alienam rem invito domino contrectat. Itaque sive creditor [24] pignore, sive is, apud quem res deposita est, ea re utatur: sive is, qui rem utendam accepit, in alium usum eam transferat, quam cujus gratia ei data est, furtum committit: veluti si quis argentum utendum acceperit, quasi amicos ad cœnam invitaturus, & id peregre secum tulerit: aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi longius [25] aliquo duxerit: quod veteres [26] scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset. §. 7. Placuit tamen, eos qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum committere: si [27] se intelligant id invito domino facere, eumque, si intellexisset, non permissurum: at si permissurum credant, extra crimen videri, optima sane distinctione: quia furtum sine [28] affectu furandi non committatur. §. 8. Sed & si credat aliquis invito domino se rem commodatam sibi contrectare [29], domino autem volente id fiat, dicitur furtum non fieri. † Unde illud quæsitum est, cum Titius servum Mævii solicitaverit, ut quasdam res domino subriperet, & ad eum perferret, & servus eas ad Mævium pertulerit: Mævius [autem] dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit servo quasdam res ad eum perferre: utrum furti, an servi corrupti judicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti, neque servi corrupti actionem præstantibus, quibusdam furti tantummodo: nos hujusmodi calliditati obviam euntes, per nostram decisionem [30] sancimus, non solum furti actionem, sed & servi corrupti contra eum dari. Licet enim [is] servus deterior [a solicitatore] minime factus est, & ideo non [31] concurrant regulæ quæ servi corrupti actionem introducunt: tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis servi introductum est, ut sit ei pœnalis actio imposita, tanquam [si] re ipsa fuisset servus corruptus: ne ex hujusmodi impunitate & in alium servum, qui facile posset corrumpi, tale facinus a quibusdam perpetretur. §. 9. Interdum [32] etiam liberorum hominum furtum fit: veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit. §. 10. Aliquando autem etiam suæ rei furtum quis committit: veluti si debitor rem [33] quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit.

§. 11. Interdum [quoque] furti tenetur qui ipse furtum non fecit; qualis est is, cujus [34] ope & consilio furtum factum est. In quo numero est, qui [35] tibi nummos excussit, ut alius eos raperet: aut tibi obstiterit, ut alius rem tuam exciperet, aut oves tuas, vel boves fugaverit, ut alius eas acciperet: & hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugavit [36] armentum. Sed si quid eorum per lasciviam [37], & non data opera, ut furtum admitteretur, factum est: in [38] factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit: ambo furti tenentur. Ope [39], & consilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui scalas forte fenestris supponit:

1 Hic de furtis agit, 47. *D.* 2. *L.* 6. *C.* 2. Paul. 2. *sent.* 31. 2 Ex his verbis constat, initium quarti libri Institutionum hic inchoari. 3 Seu peccato, *l. 4. & l. 25. §. 1. ff. de oblig. & act.* Goth. Excipe injuriam quæ verbis fit *l. [?] facta ff. de pœnis.* Ans. 4 *l. 1. in fin. D. de furt.* Goth. Et quidem corporalis, *l. 75. ff. de furt.* & mobilis, *§. 7. Instit. de usucap.* Ans. 5 Mente & facto, *l. 41. in fin. ff. ad leg. Aquil. l. 50. §. recte. 2. l. 53. ff. de furt. princ. l. 5. C. de injur.* 6 Invito domino. *l. 46. §. 2. D. de furt.* 7 *l. 1. in fin. ff. de furt. l. 42. D. de verb. signif.* 8 Vide *l. 1. in pr. D. de furtis.* 9 *v. l. 2. D. de furt.* Immo quatuor: manifestum, nec manifestum, conceptum, oblatum. Paul. 2. *sent.* 31. §. 2. 10 *l. 3. in pr. ff. eod.* 11 Manifestus fur est, qui in ipso furto deprehensus, vel qui non quidem in ipso furto, seu intra terminos ejus loci unde rem subripuit, vel qui deprehensus est, antequam ad eum locum, quem destinaverat, perveniret. 12 *l. 3. in fin. l. 4. & 5. D. eod.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 2. 13 Id est, quo destinavit eo die manere cum furto, *d. l. 4.* 14 Paul. 2. *sent.* 31. §. 2. *in fin.* ita definit: Nec manifestus fur est, qui in faciendo quidem deprehensus non est, sed eum furtum fecisse negari non potest. 15 Concepti furti actione is tenetur, apud quem furtum quæsitum & inventum. Is vero concepti agit, qui rem concepit & invenit. Paul. 2. *sent.* 31. §. 3. & 5. 16 Id est, concepta seu quærendo apprehensa, licet fur non sit. 17 Oblati furti actione tenebatur qui rem furtivam alii obtulerat, ne apud se inveniretur. Is vero agebat per quem res concepta & inventa. Paul. *d.* §. 3. & 5. ejus pœna tripli erat & ipsius rei repetitio, Paul. *illo loco,* §. 13. 11. Gell. 18. adde *l. 3. ff. qui [satisdare] cogant.* 18 Id est, inveniretur. 19 *l. 1. §. 2. D. de fugitivis.* 20 *v. l. 1. §. 2. ff. de fugitiv.* Ans. 21 Id est, per lancem & licium, 11. Gell. *ult.* qua qui furtum quærebat in domo aliena, licio cinctus (quod ex Platone 12. *de legib.* sumptum videtur: & vero lictores, qui magistratibus apparebant, licio seu lino cinctos fuisse, constat ex 12 *Gellii* 13.) intrabat, lancemque ante oculos tenebat, propter matrumfam & virginum pudorem *Festus.* Alii quod sacerdotes licio cincti panem aetite lapide (qui κλεπτέλεγχος & fures deprehendit, *teste Dioscoride*) conditum, in lance ceremoniæ causa deferentes, ei qui furti suspectus [h]aberetur offerre solitii essent. Alii, quod is ritus esset furti quærendi, sicuti in emptionibus æs & libra solenniter adhibebatur. Alii (*[Marcianus?]*, *[?]mus & Balduinus*), furto per lancem & licium significari putant furtum rerum ad sacrificia collectarum, quod eum in finem ministri sacrorum licio cincti, lancem ad eas comportandas gestarent. 22 Vide *l. 14. C. de furt.* 23 *l. 1. §. 3. D. de publican. & vectig.* Goth. Et est totum quadruplum pœna, non rei persecutorium. *§. fin. hic pr. Instit. tit. seq.* §. 14. *vers. plane odio & §. 18. J. de action.* 24 *l. 54. in princ. ff. de furt.* 25 *l. 48. ff. eod.* Goth. *l. 40. l. 76. ff. de furt. l. 5. §. 8. ff. commod.* Ans. 26 Scævola & Brutus apud *[A.] Gell.* 15. & 8. *Valer.* 2. 27 Vide *l. 46. §. recte. D. de furt.* 28 Vide *l. 53. in pr. D. de furtis.* 29 *d. l. 46. §. pen.* 30 *l. 21. C. eod.* 31 Non concurrunt, quia servus non fuit revera corruptus. *l. 1. D. de serv. corrupto.* 32 Nec enim mater filii subrepti actionem habet, sed pater: vide *l. 37. 38. D. de furt.* ut pater [?] 14. §. 13. *D. de furtis.* 33 *v. l. 66. in pr. D. eod.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 16. 34 *l. 50. §. [?]. D. eod.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 10. 35 Vide *l. 52. §. si quis de manu.* 13. *D. eod.* 36 *l. 50. in fin. D. de furtis.* Taurum color rubicundus excitat. Seneca 2. *de Ira,* 30. & 2. *de Ira,* 11. Theophylact. *in epistol.* Plutarchus *de Alexandri fortuna;* Cicero 2. *de divinatione.* 37 Vel lusum perniciosum, qui impunitus esse non debet, vide *l. 10. ff. ad l. Aquil.* 38 Vide *l. 52. §. 20. [?] de furtis.* 39 *l. 50. §. 1. ff. de furtis.*

ſupponit: aut ipſas feneſtras vel oſtium [1] effringit, [2] ut alius furtum faceret: quive ferramenta ad effringendum, aut ſcalas, ut feneſtris ſupponerentur, commodaverit, ſciens cujus rei gratia commodaverit. Certe qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, ſed tantum [3] conſilium dedit, atque hortatus eſt ad furtum faciendum, non tenetur furti.

§. 12. Ii qui in parentum vel dominorum poteſtate ſunt, ſi rem eis ſubripiunt, furtum quidem faciunt, & res in furtivam cauſam cadit (nec ob id ab ullo uſucapi poteſt [4], antequam in domini poteſtatem revertatur) ſed furti actio [5] non naſcitur: quia nec ex [6] alia ulla cauſa poteſt inter eos actio naſci. Si vero ope & conſilio alterius, furtum factum fuerit: quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur: quia verum eſt, ope [7] & conſilio ejus furtum factum eſſe. §. 13. Furti autem actio ei competit, cujus [8] intereſt rem ſalvam eſſe, licet dominus non ſit. Itaque nec domino aliter competit, quam ſi ejus interſit rem non perire. §. 14. Unde conſtat, creditorem [9] de pignore ſubrepto furti [actione] agere poſſe, etiamſi idoneum debitorem habeat: quia expedit [10] ei pignori potius incumbere, quam in perſonam agere: adeo quidem, ut quamvis [11] ipſe debitor eam rem ſubripuerit, nihilominus creditori competat actio furti. §. 15. Item ſi fullo [12] polienda curandave, aut ſarcinator ſarcienda veſtimenta mercede certa [conſtituta] acceperit, eaque furto amiſerit: ipſe furti habet actionem, non dominus: quia domini nihil intereſt [13] eam rem non perire, cum judicio locati a fullone aut ſarcinatore rem ſuam perſequi poſſit. Sed & bonæ [14] fidei emptori ſubrepta re, quam emerit, quamvis dominus non ſit [15], omnino competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni vero & ſarcinatori non aliter furti actionem competere, placuit, quam ſi ſolvendo fuerint: hoc eſt, ſi domino rei æſtimationem ſolvere poſſint. Nam ſi ſolvendo non ſint: tunc quia ab eis ſuum dominus conſequi non poſſit: ipſi domino furti competit actio: quia hoc caſu ipſius intereſt rem ſalvam eſſe. Idem eſt, & ſi in parte ſolvendo fuerit fullo, aut ſarcinator. §. 16. Quæ de fullone & ſarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui [16] commodata res eſt, transferenda veteres exiſtimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo, cuſtodiam præſtat: ita is quoque, qui commodatum utendi cauſa accepit, ſimiliter neceſſe habet cuſtodiam præſtare. Sed noſtra providentia etiam hoc in noſtris deciſionibus [17] emendavit: ut in domini voluntate ſit: ſive commodati actionem adverſus eum, qui rem commodatam accepit, movere deſiderat: ſive furti adverſus eum qui rem ſubripuit: & alterutra earum electa, dominum [18] non poſſe ex pœnitentia ad alteram venire actionem. Sed ſi quidem furem elegerit, illum qui rem utendam accepit, penitus liberari: ſin autem commodator veniat adverſus eum qui rem utendam accepit, ipſi quidem nullo modo competere poſſe adverſus furem furti actionem: eum autem, qui pro re commodata convenitur, poſſe adverſus furem furti habere actionem: ita tamen, ſi dominus ſciens rem eſſe [19] ſubreptam adverſus eum, cui res commodata fuerit, pervenit: ſin autem neſcius & dubitans rem eſſe ſubreptam, apud eum commodati actionem inſtituerit, poſtea autem re comperta, voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem pervenire; tunc licentia ei conceditur & adverſus furem venire, obſtaculo nullo ei opponendo: quoniam incertus conſtitutus movit adverſus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem: niſi domino ab eo ſatisfactum fuerit: tunc enim omnino furem a domino quidem furti actione liberari: ſuppoſitum autem eſſe ei, qui pro re ſibi commodata domino ſatisfecit: cum manifeſtiſſimum ſit, etiamſi ab initio dominus actionem commodati inſtituerit, ignarus rem eſſe ſubreptam, poſtea autem hoc ei cognito, adverſus furem tranſierit; omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quemcumque cauſæ exitum dominus adverſus furem habuerit: eadem definitione obtinente, ſive in parte, ſive in ſolidum ſolvendo ſit is, qui rem commodatam acceperit. §. 17. Sed is [20], apud quem res depoſita eſt, cuſtodiam non præſtat: ſed tantum in eo obnoxius eſt, ſi quid ipſe dolo [21] malo fecerit. Qua de cauſa ſi res ei ſubrepta fuerit: quia reſtituendæ ejus rei nomine depoſiti non tenetur, nec ob id ejus intereſt rem ſalvam eſſe, furti agere non poteſt; ſed furti actio domino competit. §. 18. In ſumma ſciendum eſt, quæſitum eſſe, an impubes [22] rem alienam amovendo, furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu [furandi] conſiſtit [23], ita demum obligari eo crimine impuberem, ſi proximus pubertati ſit, & ob id intelligat ſe delinquere. §. 19. Furti [24] actio, ſive dupli ſive quadrupli, tantum ad pœnæ perſecutionem pertinet. Nam ipſius rei perſecutionem extrinſecus habet dominus, quam aut vindicando [25] aut condicendo poteſt auferre. Sed rei vindicatio quidem adverſus poſſeſſorem eſt; ſive fur ipſe poſſidet, ſive alius quilibet: condictio autem adverſus furem ipſum heredemve ejus, licet non poſſideat, competit.

TIT. II.
DE VI BONORUM RAPTORUM [26].

Origo hujus actionis, & quid in eam veniat. 1. *adverſus quos.* 2. *& quibus datur.*

Qui res alienas rapit, tenetur [27] quidem etiam furti (quis enim magis alienam rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit? ideoque recte dictum eſt, eum [28] improbum furem eſſe): ſed tamen propriam actionem ejus delicti nomine Prætor introduxit, quæ appellatur Vi bonorum raptorum: & eſt intra annum quadrupli [29], poſt annum ſimpli: quæ actio utilis eſt, etiamſi quis unam [30] rem, licet minimam [31], rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna eſt [32], ſicut in actione furti manifeſti diximus, ſed in quadruplo ineſt & rei perſecutio: ut pœna tripli ſit, ſive comprehendatur raptor in ipſo delicto, ſive non. Ridiculum enim [33] eſſet, levioris conditionis eſſe eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet. §. 1. Ita tamen competit hæc actio, [34] ſi dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem [35] ſuam eſſe exiſtimans, & imprudens juris, eo animo rapuerit, quaſi [36] domino liceat etiam per vim rem ſuam auferre a poſſeſſoribus, abſolvi [37] debet. Cui ſcilicet conveniens eſt, nec furti teneri eum qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inveniatur via, per quam raptores impune ſuam exerceant avaritiam: melius Divalibus [38] conſtitutionibus pro hac parte proſpectum eſt, ut nemini liceat vi rapere vel rem mobilem vel ſe moventem, licet ſuam eandem rem exiſtimet: ſed ſi quis contra ſtatuta Principum fecerit, rei quidem ſuæ dominio cadere: ſin autem aliena [res] ſit, poſt reſtitutionem ejus, etiam æſtimationem ejuſdem rei præſtare. Quod non ſolum in mobilibus rebus, quæ rapi poſſunt, conſtitutiones obtinere cenſuerunt: ſed etiam [in] invaſionibus quæ circa res ſoli fiunt, ut ex hac cauſa ab omni rapina homines abſtineant. §. 2. Sane in [39] hac actione non utique expectatur, rem in bonis actoris eſſe: nam ſive in bonis ſit [40], ſive non: ſi tamen ex bonis ſit, locum hæc actio habebit. Quare ſive [41] locata, ſive commodata, ſive etiam pignorata, ſive depoſita ſit [res] apud Titium, ſic ut interſit ejus eam rem [per vim] non auferri (veluti ſi in depoſita re culpam quoque promiſit), ſive bona fide poſſideat, ſive uſumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud juris, ut interſit ejus non rapi: dicendum eſt, ei competere hanc actionem, non ut dominium accipiat, ſed illud ſolum [quod] ex bonis ejus, qui rapinam paſſus eſt, id eſt, quod ex ſubſtantia ejus ablatum eſſe proponatur. Et [42] generaliter dicendum eſt, ex quibus cauſis furti actio competit in re clam facta, ex eiſdem cauſis omnes habere hanc actionem.

TIT. III.
DE LEGE [43] AQUILIA.

Summa. Caput primum. 1. *De quadrupede quæ pecudum numero eſt.* 2. *De injuria.* 3. *De caſu, dolo, culpa.* 4. *De jaculatione.* 5. *De putatione.* 6. *De curatione relicta.* 7. *De imperitia medici.* 8. *De imperitia aut infirmitate mulionis aut equo vecti.* 9. *Quanti damnum æſtimatur, & de heredibus.* 10. *Quid æſtimatur.* 11. *De concurſu hujus actionis, & capitalis.* 12. *Caput ſecundum.* 13. *Caput tertium. Quod damnum vindicatur.* 14. *De dolo, & culpa.* 15. *Quanti damnum æſtimatur.* 16. *De actione directa, utili, & in factum.*

Damni injuriæ actio [44] conſtituitur per legem Aquiliam [45], cujus primo capite cautum eſt, *ut ſi quis alienum hominem* [46] *alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero ſit, injuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.*

§. 1. Quod autem non præciſe de quadrupede, ſed de ea tantum, quæ pecudum numero eſt, cavetur: eo pertinet, ut neque de feris beſtiis, neque de canibus cautum eſſe intelligamus: ſed de iis tantum, quæ [gregatim] proprie paſci dicuntur: quales ſunt equi, muli, aſini, oves, boves, capræ. † De ſuibus [47] quoque idem placuit. Nam & ſues [48] pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim paſcuntur. Sic denique & Homerus in Odyſſea [49] ait (ſicut Ælius Martianus in ſuis inſtitutionibus refert.)

> Δήεις τόν γε σύεσσι παρήμενον, αἱ δὲ νέμονται
> Πὰρ Κόρακος πέτρῃ ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ. id eſt,
>
> *Sectantem videas, qui errant per paſcua porcos*
> *Ad Coracis ſaxum, juxta fontemque Arethuſam.*

§. 2. Injuria autem occidere intelligitur [50], qui nullo jure occidit. Itaque qui [51] latronem [inſidiatorem] occiderit: non tenetur, utique ſi aliter periculum [52] effugere non poteſt. §. 3. Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui [53] caſu occidit, ſi modo culpa ejus nulla inveniatur: nam alioqui non minus ex dolo quam ex culpa quiſque hac lege tenetur. §. 4. Itaque ſi quis dum [54] jaculis ludit, vel exercitatur, tranſeuntem ſervum tuum trajecerit, diſtinguitur. Nam ſi id a milite in eo campo, ubi ſolitum eſt exercitari, admiſſum eſt, nulla culpa ejus intelligitur: ſi alius tale quid admiſerit, culpæ reus eſt. Idem juris eſt de milite, ſi in alio loco quam qui ad exercitandum militibus deſtinatus eſt, id admiſerit. §. 5. Item ſi putator ex arbore dejecto [55] ramo ſervum tuum tranſeuntem occiderit, ſi prope viam publicam [56] aut vicinalem [57] id factum eſt, neque proclamavit [58], ut caſus evitari poſſet, culpæ

---

1 Imo non tenetur furti, præſertim ſi meretricis oſtium libidinis cauſa effregit, *l.* 39. Utcunque injuriæ cauſa effregerit, & alius res amoverit, *l.* 53. *in princ.* Utcunque ferramenta ſciens commodaverit ad effringendum, vel ſcalas ad aſcendendum, *l.* 54. §. *pen. D. h. t.* 2 *l.* 54. §. 4. *ff. de furtis.* 3 *l.* 36. *l.* 67. *D. de furtis.* Conſilium enim non obligat. §. 7. *Inſt. mandat.* Anſ. Niſi fuerit fraudulentum, *l.* 47. *ff. de reg. jur. juncta l.* 12. *ff. ad l. Jul. de adult. l.* 36. *l.* 52. *ff. de furt. l.* 3. §. 1. & §. 4. *ff. ad l. Corn. de ſicar.* Vid. And. Math. *de criminib. cap.* 1. *n.* 7. *& ſeqq.* S. L. 4 *v. l.* 84. *D. h. t.* 5 *l.* 16. *D. eod.* 6 Vide *l.* 4. *D. de judiciis.* 7 *v. l.* 36. §. 1. *D. de furtis.* 8 *l.* 10. *l.* 11. *l.* 12. *D. eod. l. ult. in princ. C. eod.* 9 *d. l.* 12. §. *ſed ſi res.* 10 *l.* 25. *ff. de reg. jur.* 11 Vide *l.* 66. *in pr. D. h. t.* 12 Vide *l.* 48. §. *ſi ego. ff. eod.* 13 Niſi fullo ſolvendo non ſit, *l.* 12. *ff. eod.* 14 *l.* 20. §. 1. *l.* 52. §. 10. *l.* 74. *ff. eod. l.* 5. *C. eod.* 15 Et dum ſit in rem actione uti non poſſit, §. 4. *J. de act.* 16 *v. l.* 68. *in fin. ff. h. t.* 17 *v. l. ult. in pr. C. de furt.* 18 Quoties duæ competunt ejuſdem rei actiones; unius electio alteram conſumit, *l.* 9. §. 1. *D. de tributoria act.* nisi quis ſibi unicam competere per errorem fuerit arbitratus, *l.* 4. *in fin. D. quod cum eo.* 19 In aliis eſt, *non eſſe*, ſic & *l. ult. C. de furt.* Hotom. Et Cujac. qui ita legit: *rem ſurreptam non eſſe apud eum, commodati actionem inſtituit: poſtea autem re comperta voluit remittere.* S. L. 20 *l.* 14. §. *is autem apud quem.* 3. *D. eod.* 21 §. *pen.* *J. quib. modis re.* & lata culpa quæ dolo fraudeve non caret: quam ob id Bartolus dolum præſumptum vocat: vide *l.* 223. *l.* 226. *D. de verb. ſignif.* 22 *v. l.* 23. *ff. h. t.* 23. Ut non factum quæratur, ſed cauſa faciendi, *l.* 3. *ff. eod.* 24 Furti manifeſti actio, præter pœnam quadrupli ipſius rei perſecutionem genere vindicationis & condictionis continet, Paul. 2. *ſent.* 31. §. 12. h. e. extra pœnam eſt rei perſecutio, quam aut vindicando aut condicendo dominus poteſt auferre. 25 *v. l.* 54. §. 3. *ff. eod.* 26 *Lib.* 47. *D.* 8. *Lib.* 9. *C.* 33.

27 *l.* 2. §. *pen. ff. h. t.* 28 *l.* 2. §. *cæterum.* 10. *ff. eod.* 29 *v. l.* 3. *C. eod.* 30 *l.* 2. §. 11. *ff. eod.* 31 *l.* 2. §. 24. *ff. eod. Nov.* 63. *c.* 1. 32 In hac prætoria actione ſil. nihilominus tamen etiam furti in eum agi poteſt, §. *eod.* & contra aliter, *l.* 6. *in fin. C. ad l. Jul. de vi publ.* furti vero pecuniaria pœna eſt. 33 Hæc vox refertur ad illa ſuperiora *ſive comprehendatur raptor in ipſo delicto, ſive non.* non ad illa: *non totum pœna eſt, ſicut in actione furti*, ac ſi diceret, cum non diſtinguatur in hoc delicto, ſicut in furto, ſitne manifeſtum necne, raptorem gravius fure puniri conſtat. *v. hic* Theoph. 34 *l.* 2. §. 2. §. 8. *ff. h. t.* 35 *l.* 2. §. 18. *ff. eod. l.* 21. §. 3. *D. de furt.* 36 *v. l. ſi quis in tantam.* 7. *C. unde vi.* 37 Vide quæ notavi ad *l.* 1. *in fin. D. de furtis.* 38 *l.* 7. 10. *C. unde vi. l.* 13. *D. quod metus cauſa.* 39 *l.* 2. §. *in hac actione* 22. *ff. h. t.* 40 Hoc quid ſit, *v. l.* 52. *ff. de acquir. rer. dom.* 41 De cauſa bonorum, *v. l.* 1. §. 10. *ff. ſi is, qui teſtam.* 42 *l.* 2. §. *& generaliter* 23. *ff. h. t.*

43 *L.* 9. *D.* 2. *L.* 3. *C.* 35. 44 Id eſt, actio damni culpa aliqua dati, quo alteri injuria infertur. 45 Seu plebiſcitum Aquilianum, *l.* 1. *ff. h. t.* 46 Id eſt, ſervum aut ancillam, *l.* 2. *l.* 3. *ff. eod.* 47 Vide *l.* 65. §. 4. *ff. de leg.* 3. 48 *l.* 65. §. 4. *ff. de leg.* 3. 49 *l.* 13. 50 *l.* 5. *l.* 49. §. *quod dicitur. ff. h. t. l.* 1. *in pr. D. de injuriis.* 51 *l.* 4. *l.* 5. *l.* 45. §. *pen. ff. eod.* 52 Hodie nemo tenetur ad fugam. *l.* 1. *C. Quando cuique ſine judice. In vero. reſiſtendi* Anſ. Chriſtiano tamen, ad arcendam alapam, contumeliam magnam, aut ne fugiatur, interfectionem licitam non eſſe, recte defendit Grot. *de Jure belli, lib.* 2. *cap.* 1. *num.* 10. Vide porro DD. *ad l. ut vim.* 3. *ff. de Juſt. & Jure* S. L. 53 Adde *l.* 52. *ff. h. t.* 54 *l.* 9. §. *ult. ff. h. t.* 55 *l.* 31. *D. eod. l.* 7. *D. ad l. Corn. de ſicar.* 56 Quæ & militaris & βασιλική. Theoph. 57 Vide *l.* 3. *D. de locis & itineribus.* ἡ ἐπὶ κώμας ἄγουσα, Vicus γὰρ ἡ κώμη. Theoph. 58 Ergo clamandum, ut omnes ſibi ca-

reus est: sed si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est putator. Æque extra culpam esse intelligitur, si seorsum a via forte, vel in medio fundo cædebat: licet non proclamavit: quia [in] eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi. §. 6. Præterea si [1] medicus qui servum tuum secuit [2], dereliquerit curationem [ejus], & ob id mortuus fuerit servus, culpæ reus erit. §. 7. Imperitia quoque [3] culpæ adnumeratur: veluti si medicus [ideo] servum tuum occiderit, quia male eum secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit. §. 8. Impetu quoque mularum, quas mulio propter [4] imperitiam retinere non potuit, si servus tuus oppressus fuerit, culpæ reus est mulio: Sed & si propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cum alius firmior retinere eas potuisset, æque culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cum equo veheretur, impetum ejus aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non potuerit. §. 9. His autem verbis legis, *quanti* [5] *id eo in anno plurimi fuerit*, illa sententia exprimitur, ut si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit, non tanti teneatur, quanti [6] hodie erit: sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum est pœnalem esse hujus [7] legis actionem: quia non solum tanti quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longe pluris. Ideoque constat in heredem eam actionem non transire [8], quæ transitura fuisset, si ultra damnum nunquam lis æstimaretur. §. 10. Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit: non solum perempti corporis æstimationem habendam esse, secundum ea quæ diximus: sed eo amplius quicquid præterea perempto eo corpore, damni vobis illatum fuerit: veluti si [9] servum tuum heredem ab aliquo institutum, ante [10] quis occiderit, quam is, jussu tuo hereditatem adierit: nam hereditatis quoque amissæ rationem esse habendam constat. Item si ex pari mularum unam, vel ex quadrigis equorum unum quis occiderit, vel [11] ex comœdis unus servus occisus fuerit: non solum occisi fit æstimatio, sed eo amplius, id quoque computatur, quanti depretiati sunt qui supersunt. §. 11. Liberum autem est ei cujus servus occisus fuerit, & ex judicio privato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis criminis [12] [eum reum facere]. §. 12. Caput secundum legis Aquiliæ in usu non est [13]. §. 13. Capite tertio de omni cætero damno cavetur. † Itaque, si quis servum vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulneraverit: sive eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem aut feram bestiam [14] vulneraverit, aut occiderit; hoc capite actio constituitur. † In cæteris [15] quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus [16], quæ anima carent, damnum per injuriam datum hac parte vindicatur. Si quid enim ustum aut ruptum aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituitur, quanquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. † Ruptum enim intelligitur [17], quod quoquo modo corruptum est. Unde non solum fracta, aut usta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. † Denique responsum est, si [18] quis in alienum vinum aut oleum, id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis [Aquiliæ] eum teneri. §. 14. Illud palam est, sicut ex primo capite ita demum quisque tenetur, si dolo aut culpa ejus homo aut quadrupes occisus occisave fuerit: ita ex hoc capite [19], de dolo aut culpa, [&] de cætero damno quemque teneri. † [Ex] hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed [20] quanti in diebus XXX proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit. §. 15. At nec [21] plurimi quidem verbum adjicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte plurimi verbum adjectum fuisset. nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuisse, [22] quod prima parte eo verbo usa esset.

§. 16. Cæterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem esse, si quis præcipue [23] corpore suo damnum dederit. † Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles [24] actiones dari solent: veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, ut [25] fame necaretur: aut jumentum ita vehementer egerit [26], ut rumperetur: aut pecus in tantum exagitaverit, ut præcipitaretur [27]: aut si quis alieno servo persuaserit, ut in [28] arborem ascenderet, vel in puteum [29] descenderet, & is ascendendo, vel descendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læsus fuerit: utilis actio in eum datur. † Sed si quis alienum servum [aut] de [30] ponte aut de ripa in flumen dejecerit, & is suffocatus fuerit: eo quod projecit, corpore suo damnum dedisse, non difficulter intelligi potest: ideoque ipsa lege Aquilia tenetur.

† Sed si [31] non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læsum fuerit: sed alio modo alicui damnum contigerit: quum non sufficiat, neque directa, neque utilis [32] legis Aquiliæ actio, placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti si quis misericordia [33] ductus, alienum servum compeditum [34] solverit, ut fugeret [35].

TIT. IV.
DE INJURIIS [36].

Verbum injuria quot modis accipitur. 1. *Quibus modis fit injuria.* 2. *Qui & per quos injuriam patiuntur. De parente & liberis, viro, uxore, socero & nuru.* 3. *De servo.* 4. *De servo communi.* 5. *De servo fructuario.* 6. *De eo qui bona fide servit.* 7. *Pœna injuriarum ex L.* XII. *Tab. & ex jure Prætorio.* 8. *ex L. Cornelia.* 9. *De æstimatione atrocis injuriæ.* 10. *De judicio civili & criminali.* 11. *Qui tenentur injuriarum.* 12. *Quomodo tollitur hæc actio.*

GEneraliter injuria dicitur [37] omne, quod non jure fit: specialiter, alias [38] contumelia, quæ a contemnendo dicta est, quam Græci ὕβριν appellant: alias culpa, quam Græci ἔγκλημα [39] dicunt, sicut in lege Aquilia damnum injuria datum accipitur, alias iniquitas & injustitia, quam Græci [ἀνομίαν καὶ] ἀδικίαν vocant: cum enim Prætor vel Judex non [40] jure [41] contra quem pronunciat, injuriam accepisse dicitur. §. 1. Injuria [42] autem committitur, non solum cum quis [43] pugno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel etiam verberatus erit: sed & si [44] cui convicium factum fuerit, sive cujus bona [45] quasi debitoris, qui nihil deberet [46], possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere: vel si quis ad infamiam alicujus libellum [47] aut carmen, [aut historiam] scripserit, composuerit, ediderit, dolove malo fecerit quo quid eorum fieret [48]: sive quis matremfamilias aut prætextatum [49], prætextatamve [50] adsectatus [51] fuerit: sive cujus pudicitia attentata [52] esse dicetur, & denique aliis plurimis modis admitti injuriam manifestum est. §. 2. Patitur autem quis injuriam non solum per semetipsum, sed [53] [etiam] per liberos suos [54], quos in potestate habet: itemque per [55] uxorem suam, id enim magis prævaluit. Itaque si filiæ alicujus, quæ Titio nupta est, injuriam feceris: non solum filiæ nomine tecum injuriarum agi potest, sed etiam patris quoque & mariti nomine. Contra autem, si viro injuria facta sit: uxor [56] injuriarum agere non potest. Defendi [57] enim uxores a viris, non viros ab uxoribus, æquum est. Sed & socer nurus nomine, cujus vir in [ejus] potestate est, injuriarum agere potest. §. 3. Servis autem ipsis quidem nulla injuria fieri intelligitur [58], sed domino per eos fieri videtur: non tamen iisdem modis quibus etiam per liberos & uxores: sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit [59], & quod aperte ad contumeliam domini respicit: veluti si quis alienum servum [atrociter] verberaverit: & in hunc casum actio proponitur. At si quis servo convicium fecerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit. §. 4. Si communi [60] servo injuria facta sit: æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem injuriæ fieri: sed ex dominorum persona [61]: quia ipsis fit injuria. §. 5. Quod si usufructus in servo Titii est, proprietas Mævii, magis Mævio [62] injuria fieri intelligitur. §. 6. Sed [63] si libero [homini], qui tibi bona fide servit, injuria facta sit; nulla tibi actio dabitur: sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit: tunc enim competit & tibi injuriarum actio. Idem ergo est & in servo alieno bona fide tibi serviente: ut totiens admittatur injuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam injuria ei [64] facta sit. §. 7. Pœna autem injuriarum ex Lege [65] XII. Tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os vero fractum nummariæ [66] pœnæ erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate. Sed [67] postea Prætores permittebant ipsis, qui injuriam passi sunt, eam æstimare: ut judex vel tanti [reum] condemnet, quanti injuriam passus æstimaverit, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed pœna quidem injuriæ, quæ ex Lege XII. Tabul. introducta est [68], in desuetudinem abiit: quam [69] autem Prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in judiciis [70] frequentatur. Nam secundum [71] gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio injuriæ, qui gradus condemnationis & in servili persona non immerito servatur: ut aliud in servo actore [72], aliud in medii actus homine, aliud in vilissimo vel compedito [73] jus æstimationis constituatur. §. 8. Sed & lex [74] Cornelia de injuriis loquitur, & injuriarum actionem introduxit, quæ competit ob [75] eam rem, quod se pulsatum quis, verberatumve, vel domum suam [76] vi introitam [77] esse dicat. Domum autem accipimus, sive in propria domo quis habitet, sive [78] in conducta, sive gratis, sive hospitio receptus sit [79]. §. 9. Atrox [80] injuria æstima-

---

[illegible] veant. Vide Wames. [illegible] 2. *consil. civil.* 51. *n.* 5. Ans. 1 *l.* 6. [illegible] *D. de off. præsid.* 2 *l.* 8. *in pr. ff.* [illegible] φλεβοτομήσας. *Theoph.* ut ad venæ sectionem huc locum referas. 3 [illegible] *eod.* vide *l.* 7. *in fin. ff. eod. l.* 13. §. 5. [illegible] Goth. Vide Rittersh. [illegible] 24. Ans. 4 Infirmitas culpæ adnumeratur, *l.* 8. [illegible] Goth. [illegible] Ans. 5 [illegible] 21. [illegible] 23. [illegible] *Julianus* [illegible] *D.* [illegible] 6 Al. [illegible] S. I. Intell. tum hujus §. vide apud Hartmann. [illegible] 27. *n.* 6. Ans. [illegible] 23. [illegible] 8 Qua ex maleficiis pœnales actiones [illegible] heredem non [illegible] cum defuncto contestata, & herede locupletiore facto, vide §. 1. *J. de perpetuis & tempor.* 9 *l.* 23. §. 1. *D. h. t.* 10 *l.* 23. *D. eod. l.* 8. *D. de evictiom.* Imo si ante occiderit, non tenetur, *l.* 63. *D. ad l. Falcid.* 11 *l.* 22. §. 1. *D. h. t.* 12 *l.* 23. §. *si dolo.* 9. *D. eod. l.* 3. [illegible] 13 *l.* 27. §. *hujus legis.* 4. *D. eod.* fuisse autem videtur non de damno rei nostræ, sed de quovis alio damno, veluti intercepta nobis utilitate quadam: quemadmodum apud [illegible] est casus singularis. [illegible] 14 Aprum, leonem. *l.* 29. [illegible] *D. eod.* 15 [illegible], *d.* §. *ex loc.* 6. 16 Fune, retus, nave, tecto, aqua, & similibus, *d. l.* 29. [illegible] *ff. & l.* 2. *C. eod.* 17 *l.* 27. §. *inquit lex.* 13. §. *rupisse.* 17. *D. eod.* 18 *d. l.* 27. [illegible] 15. *eod.* 19 *l.* 30. §. *in hac.* 3. *D. eod.* 20 *d. l.* 27. [illegible] 21 *l.* 29. [illegible] *eod.*

22 *v. l.* 134. *in fin. ff. de verb. obl.* 23 *l.* 52. [illegible] *h. t.* 24 *l.* 4. *D.* [illegible] 25 *l.* 9. §. *si quis hominem.* *l.* 29. §. *pen.* *D. h. t.* [illegible] 26 *l.* 39. 53. *D. eod.* 51. *D. de furt.* 27 *l.* 53. *ff. de furt.* 28 *l.* 3. *D.* [illegible] 29 [illegible] *amat.* 35 *O.* Cujac. 15. *obs.* 26. *in fin.* 30 *l.* 7. §. *sed si quis de ponte.* *ff. h. t.* 31 Si corpore, directa. si alio modo quam corpore corpori damnum datum sit, utilis Aquiliana datur: si vero neque corpore, neque corpori, damnum datum sit, in factum actio datur. *hoc* §. 32 Quia nec a corpore, nec in corpus damnum datum est. 33 *l.* 7. §. *idem Labeo.* *ff. de dolo* [illegible] *l.* 14. §. 2. *ff. de cust. reor.* 34 Solebant enim servi ut sæpius in villis & possessionibus compediti esse, uti ostendi *ad l.* 7. §. 7. *ff. de dolo.* 35 Adde casum *l.* 27. §. 21. *ff. h. t.* de eo qui de manu nummos excussit.

36 *L.* 47. *D.* 10. & 9. *C.* 35. 36. Paul. 5. *sent.* 4. 37 *l.* 1. *in pr. ff. h. t.* 38 *l.* 5. §. 1. *ff. ad l. Aquil.* 39 Al. ἀδίκημα. S. L. Arist. 5. *Ethic.* 40 Secus si ad vindictam magistratus. *l.* 32. & 33. *D. h. t.* 41 Imo & jus dicit, etiam cum inique decernit. [illegible] 42 Injuriam patimur aut in corpus, aut extra corpus. In corpus verberibus & [illegible] Extra corpus convitiis & famosis libellis: quod ex affectu uniuscujusque patientis & facientis æstimatur. Paul. 5. *sent.* 4. §. 1. 43 *l.* 5. *in pr. ff. h. t.* 44 [illegible] *l.* 15. §. *convicium* [illegible] *eod.* 45 [illegible] 20. *D. eod.* 46 In Vet. manuscr. [illegible] quod magis probat Cujac. 47 [illegible] *de* [illegible] 48 Aut cantaretur. Paul. 5. *sent.* 4. §. 15. 49 Vide [illegible] *l.* 3. [illegible] *ff. de his* [illegible] 50 Puellæ quoque prætexta utebantur. [illegible] at non peregrin. 1. *Macr.* 6. 51 *v. l.* 15. §. *aliud.* *D. h. t.* 52 *d.* §. *aliud.* [illegible] 10. *D. eod.* 53 Patimur injuriam per liberos, uxores & liberorum uxores: [illegible] nomine injuriarum agemus, si modo is qui fecit, in injuriam nostram id fecisse [illegible]. Paul. 5. *sent.* 4. §. 3. 54 Idque per consequentias. *l.* 1. §. *item aut.* *l.* 41. *D. eod.* 55 [illegible] 56 *l.* 2. [illegible] multo minus [illegible] quod tamen de causis tantum civilibus non criminalibus intelligendum est. 57 [illegible] 58 Facta tamen punitur. *l.* 1. *C. eod.* *l.* 2. [illegible] 59 [illegible] & [illegible] domini. *l.* 15. [illegible] *Prætor.* *D. h. t.* 60 *l.* 15. *in pr.* *l.* 16. *D.* [illegible] 61 [illegible] te & conditione [illegible] æstimetur [illegible] 62 Proprietario [illegible] *l.* 15. [illegible] *D. eod.* 63 [illegible] 64 Servo sal. [illegible] in contumeliam [illegible] 65 In [illegible] lege, aut more, aut mixto jure [illegible] est lege XII [illegible] tibus, membri rupti, & ossium fractis. Paul. 5. *sent.* 4. [illegible] 66 Id est [illegible] asses librales, 20. Gell. 1. [illegible] 67 [illegible] honoraria [illegible] & [illegible] Paul. [illegible] 4. §. 7. [illegible] factum pro qualitate [illegible] arbitrio judicis æstimatur. & [illegible] tur. 68 Id est, talionis: 20. Gell. 1. [illegible] *l.* 21. 69 Hanc [illegible] paulo post vocat, & §. a prætoribus introductam, quam [illegible] appellat, ut ante diximus. 70 Extra ordinem. [illegible] 71 *l.* 17. §. 3. *D. eod.* 72 Actor servus erat, qui [illegible] 24. [illegible] *D. de* [illegible] 73 Solebant enim domini servos [illegible] de quo plenius di[illegible] *ad l.* 7. §. 7. *D. de dolo.* 74 Hæc [illegible] mixto jure ex lege Cornelia [illegible] dicitur, a Paulo 5. *sent.* 4. §. 8. 75 [illegible] est [illegible] tribus de causis. *l.* 5. *in princ.* [illegible] 76 Vide *l.* 23. *D.* [illegible] 77 [illegible] qui [illegible] appellantur, [illegible] extra ordinem [illegible] Paul. [illegible] 78 *l.* 5. §. *domum.* 2. *D. h. t.* 79 Non momentaneo, sed ad longum aliquod tempus, puta domicilio. Vide *l.* 1. §. 2. *vers. domum.* *D. de* [illegible] 80 Paul. 5. *sent.* 4. §. [illegible] [illegible] æstimatur loco, ut si in publico; tempore, ut si interdiu; persona, ut si senatori,

tur

tur [1] vel ex facto: veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus. Vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel in foro [2] vel in conspectu Prætoris, injuria facta sit. Vel ex persona: veluti si Magistratus [3] injuriam passus fuerit, vel si Senatori ab humili persona injuria facta sit, aut parenti [4] patronove fiat a liberis vel libertis. Aliter enim Senatoris & parentis patronique, aliter extranei & humilis personæ injuria æstimatur. † Nonnunquam & locus vulneris atrocem injuriam facit: veluti si [5] in oculo quis percussus fuerit. Parvi autem refert, utrum patrifamilias an filiofamilias talis injuria facta sit; nam & hæc atrox injuria æstimabitur. §. 10. In summa sciendum est, de omni injuria eum, qui passus est, posse vel criminaliter [6] agere, vel civiliter [7]. Et si quidem civiliter [8] agitur: æstimatione [9] facta secundum quod dictum est, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter: officio judicis extraordinaria pœna reo irrogatur. † Hoc videlicet observando, quod Zenoniana [10] constitutio introduxit, ut viri illustres, quique super eos sunt, & per [11] procuratores possint actionem injuriarum criminaliter persequi vel suscipere, secundum ejus tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet. §. 11. Non solum autem [illegible] injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, id est, qui percussit: verum [12] ille quoque tenetur, qui [13] dolo fecit [injuriam], vel qui procuravit, ut cui [14] mala pugno percuteretur. §. 12. Hæc actio dissimulatione [15] abolетur, & ideo si quis injuriam dereliquerit, hoc est, statim [16] passus ad animum suum non revocaverit: postea ex pœnitentia remissam injuriam non poterit recolere.

TIT. V.
DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ QUASI EX DELICTO NASCUNTUR [17].

Si judex litem suam fecerit. 1. De dejectis, vel effusis, & positis, vel suspensis. 2. De filiofam. habitante seorsim a patre. 3. De damno aut furto, quod in nave, aut caupona, aut stabulo factum est.

SI judex [18] litem suam fecerit: non proprie ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, & utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri; & in quantum de ea re æquum religioni judicantis videbitur, pœnam sustinebit. §. 1. Item is [19], ex cujus cœnaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis [20] habitat, dejectum effusumve aliquid est, ita ut alicui noceret, quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut servi, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter [21] fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest (si ceciderit) alicui nocere: quo casu pœna decem aureorum constituta est. De eo vero, quod dejectum effusumve est, dupli, quantum damni datum sit, constituta est actio. Ob hominem vero liberum occisum, quinquaginta [22] aureorum pœna constituitur. Si vero vivat, nocitumque ei esse dicatur: quanti ob eam rem æquum judici videtur, actio datur. Judex enim computare debet mercedes medicis [23] præstitas, cæteraque impendia, quæ in curatione facta sunt: præterea operas quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est. §. 2. Si filiusfamil. seorsim a patre habitaverit, & quid ex cœnaculo ejus dejectum effusumve fuerit, sive quid positum suspensumve habuerit, cujus casus periculosus est: Juliano placuit in patrem nullam [24] [esse] actionem, sed cum ipso filio [25] agendum esse. Quod & in filiofamilias judice observandum est, qui litem suam fecerit. §. 3. Item exercitor [26] navis, aut cauponæ, aut stabuli, de dolo aut furto, quod in navi aut caupona aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur, si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicujus eorum [27], quorum opera navem aut cauponam, aut stabulum exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit adversus eum constituta hic actio, & aliquatenus [28] culpæ reus est, quod opera malorum hominum uteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur. † In his autem casibus in factum actio competit: quæ heredi quidem datur, adversus [29] heredem autem non competit.

TIT. VI.
DE ACTIONIBUS [30].

Continuatio & definitio. 1. Divisio prima in actiones reales & personales. 2. De actione confessoria, & negatoria. 3. De actionibus prætoriis realibus. 4. De Publiciana. 5. De rescissoria. 6. De Pauliana. 7. De Serviana & quasi Serviana seu hypothecaria. 8. De actionibus prætoriis personalibus. 9. De constituta pecunia. 10. De peculio. 11. De actionibus in facto & jurejurando. 12. De actionibus pœnalibus. 13. De præjudiciis. 14. An res sua condici possit. 15. De nominibus actionum. 16. Divisio secunda. 17. De rei persecutoriis. 18. De pœnæ persecutoriis. 19. De mixtis, hoc est, rei & pœnæ persecutoriis. 20. De mixtis, id est, tam in rem quam in personam. 21. Divisio tertia. 22. De actionibus in simplum. 23. in duplum. 24. in triplum. 25. in quadruplum. 26. Subdivisio actionum in duplum. 27. Subdivisio actionum in quadruplum. 28. Divisio quarta de actionibus bonæ fidei. 29. De rei uxoriæ actione in ex stipulatu actionem transfusa. 30. De potestate judicis in judicio bonæ fidei: & de compensationibus. 31. De actionibus arbitrariis. 32. De incertæ quantitatis petitione. 33. De pluris petitione. Quinta divisio. 34. De minoris summæ petitione. 35. Si aliud pro alio petatur. 36. Divisio sexta de peculio. 37. De repetitione dotis. 38. De actione adversus parentem, patronum, socium, donatorem. 39. De compensationibus. 40. De eo qui bonis cessit.

SUperest, ut de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est, quam jus [31] persequendi [32] in judicio, quod sibi debetur [33]. §. 1. Omnium autem actionum quibus inter aliquos apud judices [34] arbitrosve de quacunque re quæritur, summa divisio in duo genera deducitur: aut enim in rem sunt [35] aut in personam [36]. † Namque agit unusquisque aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas intendit adversarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibusdam modis [37]. Aut cum eo agit, qui nullo [38] jure ei obligatus est, movet tamen alicui de aliqua re controversiam: quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam esse affirmet, possessor autem dominum ejus se esse dicat [39]; nam si Titius suam esse intendat, in rem actio est. §. 2. Æque si agat [quis], jus sibi esse fundo forte vel ædibus utendi fruendi, vel per fundum vicini eundi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio est. † Ejusdem generis est actio de jure prædiorum urbanorum, veluti [40] si [quis] agat jus sibi esse altius ædes suas tollendi prospiciendive, vel projiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. † Contra quoque de usufructu, & de servitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum urbanorum, invicem quoque proditæ sunt actiones: ut [41] si quis intendat jus non esse adversario utendi fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi, item altius tollendi prospiciendive, vel projiciendi, immittendive: istæ quoque actiones in rem sunt, sed negativæ. † Quod [42] genus actionis in controversiis rerum corporalium proditum non est. Nam in his is agit, qui non possidet [43]: ei vero, qui possidet [44], non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse. Sane uno [45] casu qui possidet, nihilominus [is] actoris partes obtinet, sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit. §. 3. Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & si quæ sunt similes, ex legitimis & civilibus causis descendunt. Aliæ autem sunt, quas Prætor [46] ex sua jurisdictione comparatas habet tam in rem, quam in personam, quas & ipsas necessarium est exemplis ostendere: [ut] ecce, plerumque ita permittit [Prætor] in rem agere, ut vel [47] actor dicat se quasi usucepisse, quod non usuceperit: vel ex diverso possessor [48] dicat adversarium non usucepisse quod usuceperit. §. 4. Namque si cui ex justa causa res aliqua tradita fuerit (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) & necdum ejus rei dominus effectus est: si ejus rei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam [49] actionem ad eam persequendam: quippe ita proditæ sunt jure civili actiones [50], ut quis dominium suum vindicet. Sed quia sane durum erat, eo casu deficere actionem: inventa est a Prætore actio, in qua dicit is, qui possessionem amisit, eam rem se usucepisse, quam usu non cepit, & ita vindicat suam esse: quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum a [51] Publicio Prætore in Edicto proposita est. §. 5. Rursus ex diverso, si quis [52] cum Reip. causa abesset, vel [53] in hostium potestate esset, rem ejus, qui in civitate esset, usuceperit: permittitur domino, si possessor Reip. causa abesse desierit, tunc intra annum rescissa usucapione eam petere: id est, ita petere, ut dicat possessorem usu non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam & aliis simili æquitate motus Prætor accommodat, sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet. §. 6. Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit, bonis ejus a creditoribus possessis ex sententia Præsidis: permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione eam rem petere [54], id est, dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse. §. 7. Item Serviana & quasi Serviana (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipsius Prætoris jurisdictione substantiam capiunt. Serviana [55] autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris jure [56] pro mercedibus fundi ei tenentur. † Quasi Serviana autem est, qua [57] creditores pignora hypothecasve persequuntur [58]. † Inter pignus autem & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil interest: nam de qua re inter creditorem & debitorem convenerit, ut sit pro debito obligata: utraque hac appellatione continetur: sed in aliis differentia est. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis [59] sit. At [60] eam, quæ sine traditione, nuda conventione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus. §. 8. In personam quoque actiones ex sua jurisdictione propositas habet Prætor: veluti [61] de pecunia constituta: cui similis vide-

equiti, decurioni, vel alias spectatæ autoritatis viro illata sit. 1 l. 7. § [illegible] 8. l. 9. ff [illegible] 4. §. 10. 2 Sic injuria augetur ratione loci [illegible] 16. §. 4. ff. de [illegible] 3 Huc pertinet oratio Demosth. [illegible] curatoris ludorum [illegible] in mala in Midia. 4 l. [illegible] omnia. D. de pœnis. 5 [illegible] 6 Ex [illegible] hic: seu privato judicio. [illegible] C. eod. 7 l. 37. [illegible] D. [illegible] 8 [illegible] civiliter damnatus, [illegible] 4 §. 9. [illegible] 10 [illegible] 11 vide l. 11. §. 2. l. 17. §. 19. D. [illegible] 12 l. 37. [illegible] 13 Id est, cujus ope, consiliove factum dicitur. Paul. 5. sent. 4. § 19. 14 [illegible] 15 Unius anni lapsu, l. 5. C. eod. pacto, transacti[illegible] jurejurando, vide l. 11. §. 1. ff. eod. morte, vide l. 10. §. 2. ff si quis cautionib. 16 [illegible] colligunt, Dom. [illegible] canonem post triennium recipientem, remisisse injuriam [illegible] suo videri [illegible]

17 L. 9. D. 3. & 4. l. 4. D. 9. & 47. D. 5. 18 v. l. ult. [illegible] & extr. rogat. 19 l. 5. §. [illegible] quoque. ff. de obl. & act. & toto tit. D. de his [illegible] 20 l. 5. § 2. ff. [illegible] 21 [illegible] §. 2. l. 5. §. 9. D. de his, [illegible] 22 l. [illegible] 23 l. [illegible] D. de his, [illegible] 24 Cur [illegible] 25 [illegible] Ant. [illegible] 27 l. 1. § 5. & [illegible] D. [illegible] adversf. naut. [illegible] D. de obl. & act. 29 l. 16. D. de [illegible] jud. l. 5. §. hac actione [illegible]

30 L. 44. D. 7. 31 Id est, formula apud pedaneos judices agendi: nam in jure actione non utimur. Cujac. v. l. 51. D. de oblig. & actionib. 32 An & excipiendi, v. l. 1. ff. de except. 33 Hæc definitio tam personali, quam reali actioni competit, vide Hotom. lib. 3. obs. 17. Ant. 34 l. 15. in pr. D. de re jud. 35 v. l. 25. in pr. ff. h. t. 36 l. 25. ff. h. t. Ant. 37 Puta, ne quid fiat (quo pertinent quædam interdicta) vel ut fiat, vel ne fiat, l. 5. C. de ingen. manu. 38 Forte legendum, [illegible] 39 Id est, contra vindicet (id enim olim erat usitatum, teste Boetio in Topic.), saltem verbo tenus, Cont. 1. disp. 12. 40 l. 2. D. si serv. vind. 41 l. 5. D. si ususf. pet. 42 Sensus hujus versiculi [illegible] fundi possessor, qui [illegible] ab eo servitutem [illegible] negatoria actione [illegible] obtinere potest. [illegible] controversia [illegible] possessor [illegible] juvatur: ut cui necesse [illegible] alterius progredi, ac fundum [illegible] quem non possidet, vindicare. 43 Charond. verisim. lib. 3. cap. 2. Ant. 44 [illegible] non ultro datur actio possessori, l. 1. §. 6. D. uti possid. 45 Baro legit, in hoc casu [illegible], actionibus negatoriis servitutum. Ferretus vero, non in uno casu: qui ob id a Roberto reprehenditur, 1. recept. 18. Ad tria judicia mixta Accursius refert illum unum casum. Faber, ad l. 14. ff [illegible] Corrasius [illegible], cui favet l. 1. §. 6. ff. uti possidetis. Contius [illegible] Mynsinger. hic, ad præjudiciales in rem actiones. Charondas [illegible] Hotomannus hic ait [illegible] illud esse, non docere [illegible] Imperat[illegible] sibi videri ait legendum, [illegible] ut superior [illegible] 46 [illegible] 47 Hi duo [illegible] exponuntur [illegible] 48 Ex [illegible] possessorem dicat Bald. hic. [illegible] 49 [illegible] dominus non est [illegible] 50 l. 23 [illegible] 51 [illegible] D. de Publ. [illegible] 52 [illegible] ff. ex quib. caus. major. 53 [illegible] 54 Pauliana vel in factum actio [illegible] 2. & l. 14 [illegible] ut & [illegible] utrique Calvisiana [illegible] in casu l. 96. in princ. D. de [illegible] 55 [illegible] prætoria dicitur, quod a prætore [illegible] 56 v. l. 4. ff. in quibus caus. pign. [illegible] Interim nota, pignus prætorium ob contumaciam ante sententiam; judiciale, [illegible] sententiæ; legale, vi legis, & quidem tacite; conventionale, pacto [illegible] contrahi. Goth. Vide Moz. de pignor. cap. 2. n. 24. Ant. 57 Vide [illegible] 3. l. 17. ff. de pign. & hypoth. dicitur etiam hypothecaria. 58 [illegible] pignorat. 59 l. 238. §. 2. ff. de verb. signif. 60 Differunt ea ratione tituli de pignoribus & de pignoratitia actione. 61 Est igitur de constituto actio prætoria. l. [illegible]

batur receptitia. Sed ex nostra constitutione (cum [&] si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est) [&] ea quasi supervacua, jussa est cum sua auctoritate a nostris legibus recedere. † Item prætor proposuit actionem de peculio servorum, filiorumque familiarum: & eam, ex qua quæritur, an actor juraverit? & alias complures. §. 9. De constituta autem pecunia cum omnibus agitur [1] quicunque pro se vel pro alio soluturos se constituerint: nulla scil. stipulatione interposita: nam alioqui si stipulanti promiserint, jure [2] civili tenentur. §. 10. Actiones autem de peculio ideo adversus patrem [3] dominumve [4] comparavit Prætor: quia licet ex contractu filiorum servorumve ipso jure non teneantur [5]: æquum tamen est peculio tenus (quod veluti patrimonium est filiorum filiarumque, item servorum) condemnari eos. §. 11. Item si quis postulante adversario juraverit, deberi sibi pecuniam quam peteret, neque ei solvatur: justissime accommodat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur [6], sed an juraverit. §. 12. Pœnales quoque actiones Prætor multas ex sua jurisdictione introduxit: velut adversus eum, qui quid ex albo ejus [7] corrupisset: & in eum, qui patronum, vel parentem [8] in jus vocasset, cum id non impetrasset: item adversus eum [9], qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cujusve dolo alius exemerit, & alias innumerabiles. §. 13. Præjudiciales actiones [10] in rem esse videntur: quales sunt per quas quæritur, an aliquis liber [11] an libertus [12] sit, vel de partu agnoscendo [13]. Ex quibus fere una illa legitimam causam habet, per quam quæritur, an aliquis liber sit: cæteræ ex ipsius Prætoris jurisdictione substantiam capiunt. §. 14. Sic itaque discretis actionibus, certum est, non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, Si apparet eum dare oportere [14]. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet quia [15] dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, ut ejus fiat. Nec res quæ [jam] actoris est [16], magis ejus fieri potest. Plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, ut extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam hac actione [17] teneantur, Si appareat eos dare oportere: quamvis sit adversus eos etiam [hæc] in rem actio, per quam rem suam quis esse petit. §. 15. Appellamus autem, in rem quidem actiones, vindicationes [18]: in personam vero actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere [19] enim est denunciare prisca lingua: nunc vero abusive dicimus condictionem actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit. §. 16. Sequens illa divisio est, quod quædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mixtæ sunt. §. 17. Rei persequendæ causa comparatæ sunt omnes in rem actiones. † Earum vero actionum, quæ in personam sunt, eæ quidem quæ ex contractu nascuntur, fere [20] omnes rei persequendæ causa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor: item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. † Plane si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum sit: in duplum actionem Prætor reddit: si modo cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum herede ejus de dolo ipsius agitur, quo casu mista est actio. §. 18. Ex maleficiis vero proditæ actiones, aliæ tantum pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt: aliæ tam pœnæ, quam rei persequendæ, & ob id mistæ sunt. Pœnam tantum persequitur quis actione furti [21]: sive enim manifesti agatur, quadrupli: sive non manifesti, dupli: de sola pœna agitur. nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam esse petens: sive fur ipse eam rem possideat, sive alius quilibet. † Eo amplius adversus furem etiam condictio est [rei] [22]. §. 19. Vi autem bonorum raptorum actio mista est: quia in quadruplo rei persecutio continetur: pœna autem tripli est. † Sed & legis Aquiliæ actio de damno injuria [dato], mista est, non solum si adversus inficiantem in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisque agat: veluti si quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretii fuerit: tanti enim damnatur, quanti [23] is homo eo in anno plurimi fuerit, secundum jam traditam divisionem. † Item mista est actio [24] contra eos, qui relicta sacrosanctis Ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis, legati vel fideicommissi nomine, dare distulerint, usque adeo, ut etiam in judicium vocarentur. tunc enim & ipsam rem vel pecuniam, quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna, & ideo in duplum ejus fit condemnatio. §. 20. Quædam actiones mistam [25] causam obtinere videntur, tam in rem quam in personam: qualis est familiæ ercifcundæ actio, quæ competit coheredibus de dividenda hereditate [26]. † Item communi dividundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune [27] est, ut id dividatur. † Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent [28]. In quibus tribus judiciis permittitur [29] judici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adjudicare: & si unius pars prægravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare. §. 21. Omnes autem actiones, vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum; ulterius autem nulla actio extenditur [30].

§. 22. In simplum agitur, veluti ex stipulatione, & mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato: & denique ex aliis quamplurimis [31] causis. §. 23. In duplum agimus, veluti furti nec manifesti, damni injuriæ ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis [32]. Item servi corrupti [33]: quæ competit in eum, cujus hortatu consiliove servus alienus fugerit, aut contumax adversus dominum factus est, aut luxuriose vivere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo servus abstulerit, æstimatio deducitur. Item ex legato quod [34] venerabilibus locis relictum est, secundum ea quæ supra diximus. §. 24. Tripli vero [agimus], cum quidam majorem vera æstimatione quantitatem in libello conventionis inserunt, ut ex hac causa viatores [35], id est executores litium [36], ampliorem summam sportularum nomine exigerent. tunc enim id quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, [in] triplum ab actore consequetur: ut in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum [37] passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice [38] fulget, quam [39] proculdubio certum est ex lege condictitia emanare. §. 25. Quadrupli autem agitur, veluti furti [40] manifesti. Item de [41] eo quod metus causa factum sit, deque ea pecunia quæ in hoc data sit, ut is cui datur, calumniæ [42] causa negotium alicui faceret, vel non faceret. † Item [43], ex lege condictitia nostra constitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis normam a reis quicquam exegerint. §. 26. Sed furti quidem nec manifesti actio, & servi corrupti, a cæteris, de quibus simul [44] locuti sumus, eo differunt, quod hæ actiones omnimodo dupli sunt: at illæ, id est, damni injuriæ ex lege Aquilia, & interdum depositi, inficiatione duplicantur, in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa quæ de his competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solum inficiatione duplicatur [45], sed etiam si distulerit relicti solutionem usque quo jussu magistratuum nostrorum conveniatur. In confitentem vero, ante quam jussu magistratuum conveniatur solventem, simpli redditur. §. 27. Item actio de eo quod metus causa factum sit, a cæteris de quibus simul locuti sumus, eo differt, quod ejus natura tacite continetur, ut qui judicis jussu ipsam rem actori restituat [46], absolvatur: quod cæteris casibus non est ita: sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur, quod est & in furti manifesti actione. §. 28. Actionum autem quædam [47] bonæ fidei sunt, quædam stricti juris. Bonæ fidei [48] sunt hæ: ex empto, vendito [49], locato, conducto [50], negotiorum gestorum [51], mandati [52], depositi [53], pro socio [54], tutelæ [55], commodati [56], pignoratitia [57], familiæ ercifcundæ [58], communi [59] dividundo, præscriptis verbis, quæ de æstimato [60] proponitur, & ea quæ ex permutatione [61] competit, & hereditatis [62] petitio. Quamvis enim usque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei judicia connumeranda hereditatis petitio esset, an non, nostra tamen constitutio [63] aperte eam esse bonæ fidei disposuit. §. 29. Fuerat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei judiciis: sed cum pleniorem esse ex stipulatu actionem invenientes, omne jus quod res uxoria antea habebat, cum multis divisionibus in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, transtulerimus: merito rei uxoriæ actione sublata, ex stipulatu [actio] quæ pro ea introducta est, naturam bonæ fidei judicii tantum in exactione dotis meruit, ut bonæ fidei sit. [Sed] & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus [64] in hypothecis tunc censuimus, cum ipsa mulier de dote sua experiatur: cujus solius providentia hoc induximus. §. 30. In bonæ fidei judiciis libera potestas permitti videtur judici ex bono & æquo æstimandi quantum actori restitui debeat. In quo & illud continetur, ut si quid invicem præstare actorem oporteat, eo compensato, in reliquum is cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & in stricti juris judiciis ex rescripto D. Marci opposita doli mali exceptione, compensatio inducebatur. Sed nostra constitutio [65] easdem compensationes, quæ jure aperto [66] nituntur, latius introduxit, ut actiones ipso jure minuant, sive in rem, sive in personam, sive alias quascunque: excepta [67] sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, sane iniquum esse credimus: ne sub prætextu compensationis, depositarum rerum quis exactione defraudetur. §. 31. Præterea quasdam actiones arbitrarias, id est, ex arbitrio judicis pendentes, appellamus, in quibus, nisi arbitrio judicis is cum quo agitur, actori satisfaciat: veluti rem restituat, vel exhibeat, vel solvat, vel ex noxali causa servum dedat: condemnari debeat. Sed istæ actiones, tam in rem, quam in personam inveniuntur: In rem, veluti Publiciana, Serviana de rebus coloni, quasi Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam, veluti quibus de eo agitur quod [68] [vi] aut metus causa, aut [69] dolo malo factum est. Item cum id [70], quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio, ex arbitrio judicis pendet [71]. In his enim actionibus & cæteris similibus permittitur judici ex bono & æquo secundum cujusque rei, de qua actum est, naturam æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat [72].

§. 32. Curare [73] autem debet judex, ut omnino quantum possibile ei

cunia const. alias jure civili, non est actio ex nudo pacto. *l.* 7. *D. de pact.* 1 Constitutoria actione, *l.* 5. §. 2. *l.* 21. *ff. l.* 2. *C. de constit. pecun* 2 *v. l.* 8. *in fin. ff. de acceptil.* 3 *v. l.* [illegible] *pro patre.* 4 [illegible] 12. *C. quod cum eo.* 5 Vide tamen *l.* 39 *cum not. ff.* [illegible] *A. F.* Ans. 6 *v. l.* 5. §. *dato. ff. de jurejurando.* 7 Quod [illegible] perpetuum continebatur. *l.* 7. *in princ. ff. de jurisd.* 8 *v. l.* 4. *ff. de in jus vocando.* 9 [illegible] *tot. tit. ff. ne quis eum, qui in jus.* 10 De natura actionum præjudicialium vide Vultei [illegible] 3. Ans. 11 Hæc datur domino in servum, *l.* 26. & contra. *l.* 24. *ff. de liberali caus.* 12 Hæc datur patrono in libertum, & e contra *l.* 14. *ff. de prob.* 13 Hac quæritur, an ex marito mulier prægnans sit, *l.* 1. *in fin. ff. de lib. agnosc.* adde interdictum de liberis exhibendis, vindicationem liberorum jure Quiritum adversus tertios, *l.* 1. §. 2. *ff. de rei vind.* actionem pro rebus piis, *l.* 9. *l. pen. ff. de obseq. parent. & patron.* & alimentis parenti exhibendis, *l.* 5. *in pr. ff. de lib. agnosc.* & contra. 14 Formula actionis personalis. 15 *v. l.* 167. *ff. de reg. jur.* 16 *v.* §. 6. & 10. *J. de legatis.* 17 Id est, condictione furtiva, quoties rem non possident. *l.* 1. & *tot. tit. de condict. furtiva.* 18 *v. l.* 25. *ff. de ob. & act.* 19 Vide Festum *in Condicere.* 20 Nam depositi, tumultus causa, actio mista est, *ut hic J. eod.* & legati ad pias causas, §. 19. *J. eod.* ex quasi contractu. 21 *l.* 54. §. *cum furti. ff. de furtis.* aliud vero persequitur [illegible] actionibus 22 Furtiva, sed & ad exhibendum, & vindicatio *l.* 7. §. 1. *ff. de condict. furt.* 23 *l.* 23. §. 3. *ff. ad l. Aquil.* 24 §. 23. *in fin. J. eod.* 25 *l.* 37. §. 1. *ff. de obl. & act.* 26 *l.* 22. §. *pen. ff. fam. ercisc.* 27 Citra hereditatis causam. *l.* 4. §. 3. *ff. comm. divid.* 28 *l.* 1. 2. 3. 4. *ff. fin. regund.* 29 *l.* 2. §. 1. *ff. fin. reg. l.* 52. §. 2. *ff. fam. ercisc. l.* 1. *comm. divid.* 30 Lege tamen Mosis furtum bovis quintuplo puniebatur. *Exod.* 22. 31 Id est, realibus. 32 Puta incendii & naufragii. *l.* 1. §. 1. *ff. depositi.* 33 *l.* 10. *l.* 14. *ff. de serv. corrupt.*

34 *l.* 46. §. 7. *C. de episc. & cler.* 35 Quibus interdum magistratus arbitrium committit. *l. ult. ff. de judic.* 37 Ac sententiarum. *v. l.* 12. *C. de prox. sacr. scrin. lib.* 12. 37 *v. Nov.* 53. *cap.* 3. *in fin.* 38 Priori scil. 39 Ex qua proculdubio est ex lege condictitiam emanare. Cujac. *ita legit.* 40 §. 3. *de bon. rapt.* 41 *l.* 14. §. 10. *ff. quod met. caus.* 42 *l.* 1. *ff. de calumniatorib.* 43 Item lex condictitia extra constitutionem oritur. 44 Supra locuti. 45 Id est, hæc actio duplatur & inficiatione & mora. v. §. 1. *J. de pœna temere.* 46 *v. l.* 14. §. 1. *D. quod met. caus.* 47 Quarum aliæ generales, aliæ speciales. *l.* 38. *D. pro socio.* 48 Cur ita dicantur, v. §. 30. *J. eod.* 49 *l.* 1. *l.* 11. *ff. de act. empt.* 50 *l.* 17. *C. de loc. & cond.* 51 *l.* 5. *D. de ob. & act. l.* 7. *D. de negotiis gest.* 52 *l.* 2. §. *ult. & l.* 5. *D. de obl. & act. l.* 3. *in fin. l.* 10. §. 3. *l.* 35. *ff. mandati.* 53 *l.* 1. §. 19. *D. depositi: l.* 7. *ff. de eo, quod certo loco.* 54 *l.* 52. §. 1. *ff. pro socio.* 55 *l.* 1. §. 2. *ff. de tutela & rationib. distr.* 56 *l.* 3. §. 2. *ff. commodati.* 57 *l.* 7. *D. & l.* 6. *C. de pignorat. act.* 58 *l.* 9. *C. fam. ercisc.* 59 *l.* 4. §. 2. *l.* 14. §. 1. *D. comm. divid.* 60 *l.* 1. *D. de æstimatoria.* 61 *l.* 2. *D. de rer. permut. l.* 2. *C. eod.* 62 *l. ult. in fin. C. de her. petit.* 63 *l. ult. C. de her. petit.* 64 An anteriorem & expressam habentibus? vide *Nov.* 109. *c.* 1. *l. assiduis.* 12. *C. qui potiores.* an & creditoribus posterioribus quorum pecunia empta militia, empta aut reparata fuerit navis aut domus? v. *Novell.* 97. *c.* 3. 4. 65 *l. ult. C. de compens.* 66 Id est, liquidi ad liquidum. 67 *v. l. ult. C. depos.* 68 *l.* 14. §. 1. *ff. quod met. caus.* 69 *l.* 18. *ff. de dolo.* 70 *l.* 2. *ff. de eo quod cer. loc.* 71 *l.* 3. §. 2. *D. ad exhib.* 72 Quid? arbitrariæ actiones num bonæ fidei erunt ex ratione §. 30. *J. eod.*? Wesenb. tradit, natura sua stricti juris esse: ex accidenti vero (quia incerta quantitas & æstimatio vel jurejurando in litem vel arbitrio judicis petita postea certa taxatur. §. 32. *J. eod.*) arbitrarias esse. 73 Sententia certam summam continere debet. v. *C. de sent. quæ sine certa quantitate profer.*

fit,

ſit, certæ pecuniæ vel rei ſententiam ferat: etiamſi de incerta quantitate apud eum actum eſt. §. 33. Si quis agens, [in] intentione ſua plus [1] complexus fuerit quam ad eum pertineat, a cauſa cadebat [2], id eſt, rem amittebat: nec facile in integrum reſtituebatur a Prætore, niſi minor erat XXV. annis. Huic enim ſicut in aliis cauſis, cauſa [3] cognita, ſuccurrebatur, ſi lapſus juventute fuerat: ita & in hac cauſa ſuccurri ſolitum erat. Sane [4] ſi tam magna cauſa juſti [5] erroris interveniebat, ut etiam conſtantiſſimus quiſque labi poſſet [6], etiam majori XXV. annis ſuccurrebatur; veluti ſi quis totum legatum petierit: poſt deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta ſit, aut quibusdam aliis legata data ſint, quæ efficiebant, ut plus petiiſſe videretur petitor, quam dodrantem, atque ideo lege Falcidia legata minuebantur [7]. † Plus autem quatuor [8] modis petitur: re, tempore, loco, [&] cauſa. † Re: veluti ſi quis pro decem aureis qui ei debebantur, viginti petierit: aut ſi is cujus ex parte res eſt, totam eam, vel majorem partem ſuam eſſe intenderit. † Tempore: veluti ſi quis [9] ante diem vel ante conditionem [10] petierit. Qua enim ratione qui tardius [11] ſolvit, quam ſolvere deberet, minus ſolvere intelligitur, eadem ratione qui præmature petit, plus petere videtur. † Loco plus petitur: veluti cum quis id quod certo loco ſibi [dari] ſtipulatus eſt, alio loco petit, ſine commemoratione illius loci, in quo ſibi dari ſtipulatus eſt: verbi gratia, ſi is, qui ita ſtipulatus fuerit, *Epheſi dare ſpondes?* Romæ pure intendat ſibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur: quia utilitatem, quam haberet promiſſor, ſi Epheſi ſolveret, adimit ei pura intentione. Propter quam cauſam, alio loco petenti arbitraria actio proponitur [12]: in qua ſcil. ratio habetur utilitatis, quæ promiſſori competitura fuiſſet, ſi illo loco ſolveret (quo ſe ſoluturum ſpopondit). Quæ utilitas plerumque in mercibus [13] maxima invenitur: veluti vino, oleo, frumento, quæ per ſingulas regiones diverſa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non [14] in omnibus regionibus ſub eiſdem uſuris fœnerantur. Si quis tamen Epheſi petat, id eſt, eo loco petat, quo ut ſibi detur ſtipulatus eſt: pura [15] actione recte agit: idque etiam Prætor monſtrat: ſcil. quia utilitas ſolvendi ſalva eſt promiſſori. † Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus eſt is qui cauſa plus petit: ut ecce, ſi quis ita a te ſtipulatur, *hominem Stichum, aut decem aureos dare ſpondes?* deinde alterum petat, veluti hominem tantum aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur: quia in eo genere ſtipulationis promiſſoris [16] eſt electio, utrum pecuniam [17], an hominem ſolvere malit. Qui igitur pecuniam tantum vel hominem tantum ſibi dari oportere intendit, eripit electionem adverſario: & eo modo ſuam quidem conditionem meliorem facit, adverſarii vero [ſui] deteriorem. Qua de cauſa talis in ea re prodita eſt actio, ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem ſibi dari oportere: id eſt, ut eodem modo peteret, quo ſtipulatus eſt. Præterea, ſi quis generaliter hominem ſtipulatus ſit, & ſpecialiter Stichum petat: aut generaliter vinum ſtipulatus ſit, & ſpecialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram ſtipulatus ſit, deinde ſpecialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionem adverſario tollit, cui ſtipulationis [18] jure liberum fuit, aliud ſolvere, quam quod peteretur. Quin etiam licet viliſſimum ſit: quod quis petat: nihilominus plus petere intelligitur: quia ſæpe accidit, ut promiſſori facilius ſit illud ſolvere, quod majoris pretii eſt [19]. Sed hæc quidem antea in uſu fuerant; poſtea vero lex Zenoniana [20] & noſtra [21] rem coarctavit. Et, ſiquidem tempore [22] plus fuerit petitum: quid ſtatui oporteat, Zenonis divæ memoriæ loquitur conſtitutio: ſin autem quantitate [23] vel alio modo plus fuerit petitum: [in] omne, ſi quod forte damnum ex hac cauſa acciderit ei contra quem plus petitum fuerit, commiſſa tripli condemnatione (ſicuti ſupra diximus) puniatur [24]. §. 34. Si minus [25] in intentione ſua complexus fuerit actor, quam ad eum pertineat: veluti ſi cum ei decem [aurei] deberentur, quinque ſibi dari oportere intenderit: aut [ſi] cum totus fundus ejus eſſet, partem dimidiam ſuam eſſe petierit: ſine [26] periculo agit: in reliquum enim nihilominus judex adverſarium in eodem judicio [27] ei condemnat ex conſtitutione divæ memoriæ Zenonis.

§. 35. Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet, ſed in eodem judicio, cognita veritate, errorem ſuum corrigere [28] [ei] permittitur: veluti ſi is qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut ſi quis ex teſtamento dari ſibi oportere intenderit, quod ex ſtipulatu debetur. §. 36. Sunt præterea quædam actiones quibus non [ſemper] ſolidum, quod nobis debetur, perſequimur: ſed modo ſolidum perſequimur, modo minus: ut ecce, ſi in peculium filii ſervive agimus. Nam ſi non minus in peculio ſit, quam perſequimur: in ſolidum dominus paterve condemnatur: ſi vero minus invenitur: eatenus [29] condemnat judex, quatenus in peculio ſit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, ſuo ordine proponemus [30]. §. 37. Item ſi de dote [in] judicio mulier agat: placet eatenus maritum [31] condemnari debere, quatenus facere poſſit, id eſt, quatenus facultates ejus patiuntur. Itaque ſi dotis quantitati concurrant facultates ejus, in ſolidum damnatur: ſi minus, in tantum, quantum facere poteſt. Propter retentionem [32] quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impenſas in res dotales factas, marito [quaſi] retentio conceſſa eſt: quia ipſo jure [33] neceſſariis ſumptibus dos minuitur, ſicut ex latioribus Digeſtorum libris cognoſcere licet.

§. 38. Sed & ſi quis cum parente ſuo [34] patronove agat [35]: item ſi ſocius [36] cum ſocio, judicio ſocietatis agat: non plus actor conſequitur, quam adverſarius ejus facere poteſt. † Idem eſt, ſi quis ex [37] donatione ſua conveniatur. §. 39. Compenſationes quoque oppoſitæ plerumque efficiunt [38], ut minus quiſque conſequatur, quam ei debeatur. Nam [39] ex bono & æquo habita ratione ejus, quod invicem actorem ex eadem cauſa præſtare oportet, in reliquum eum cum quo actum eſt, [condemnat] [40]: ſicut jam dictum eſt.

§. 40. Cum eo quoque qui creditoribus ſuis bonis ceſſit, ſi poſtea aliquid acquiſierit, quod idoneum emolumentum habeat: ex integro in id quod facere poteſt, creditores [41] experiuntur: inhumanum enim erat, ſpoliatum fortunis ſuis in ſolidum damnari.

TIT. VII.

QUOD CUM EO [42], QUI IN ALIENA POTESTATE EST, NEGOTIUM GESTUM ESSE DICITUR.

Scopus & nexus. 1. *De ſervis quod juſſu.* 2. *De exercitoria & inſtitoria actione.* 3. *De tributoria.* 4. *De peculio & in rem verſo.* 5. *De concurſu dictarum actionum.* 6. *De filiisfamilias.* 7. *De SC. Macedoniano.* 8. *De actione directa in patrem vel dominum.*

Quia [tamen] ſuperius [43] mentionem habuimus de actione qua in peculium filiorum familiarum ſervorumque agitur: opus eſt, ut de hac actione & de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes dominosve dari ſolent, diligentius admoneamus. Et quia ſive cum ſervis negotium geſtum ſit, ſive cum his, qui in poteſtate parentum ſunt, eadem fere jura ſervantur: ne verboſa fiat diſputatio, dirigamus ſermonem in perſonam ſervi dominique, idem [44] intellecturi de liberis quoque & parentibus quorum in poteſtate ſunt. Nam ſi quid in his proprie ſervetur, ſeparatim oſtendemus. §. 1. Si igitur juſſu domini cum ſervo negotium geſtum erit: in ſolidum [45] Prætor adverſus dominum actionem pollicetur: ſc. quia is qui ita contrahit, fidem domini ſequi videtur. §. 2. Eadem ratione Prætor duas alias in ſolidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria [46], altera inſtitoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis ſervum [47] ſuum magiſtrum navi præpoſuerit, & quid cum eo ejus rei gratia, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus navis quæſtus pertinet [48]. Inſtitoria tunc locum habet [49], cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi ſervum ſuum præpoſuerit, & quid cum eo ejus rei cauſa, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo autem inſtitoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, inſtitores vocantur [50]. Iſtas tamen duas actiones Prætor reddit, & ſi liberum quis hominem, aut alienum ſervum navi aut tabernæ aut cuilibet negotiationi præpoſuerit: ſc. quia eadem æquitatis ratio etiam eo caſu interveniat. §. 3. Introduxit & aliam actionem [51] Prætor, quæ tributoria vocatur. Namque ſi ſervus in peculiari merce, ſciente [52] domino, negotietur, & quid cum eo ejus rei cauſa contractum erit: ita Prætor jus dicit, ut [53] quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, ſi quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro [54] rata protione diſtribuatur: & [ideo tributoria vocatur,] quia ipſi domino diſtributionem Prætor permittit. Nam ſi quis ex creditoribus queratur, quaſi minus ei tributum ſit, quam oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur.

§. 4. Præterea introducta eſt actio de peculio, deque eo quod in rem domini verſum erit: ut quamvis ſine voluntate [55] domini negotium geſtum erit, tamen ſive [56] quid in rem ejus verſum fuerit, id totum præſtare debeat: ſive [57] quid non ſit in rem ejus verſum, id eatenus præſtare debeat: quatenus peculium patitur. In rem autem domini verſum intelligitur, quicquid neceſſario in rem ejus impenderit ſervus; veluti ſi mutuatus pecuniam creditoribus ejus ſolverit, aut ædificia ruentia fulſerit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem neceſſariam mercatus erit. Itaque ſi ex decem puta aureis, quos ſervus tuus a Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos ſolverit, reliquos vero quinque quolibet modo conſumpſerit: pro quinque [quidem] in ſolidum damnari debes: pro cæteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio ſit. Ex quo ſc. apparet ſi toti decem aurei in rem tuam verſi fuerint: totos decem aureos Titium conſequi poſſe. Licet enim una eſt actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum ſit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque judex, apud quem de ea actione agitur, ante diſpicere ſolet, an in rem domini verſum ſit: nec aliter ad peculii æſtimationem tranſit, quam aut nihil in rem domini verſum intelligatur, aut non totum. Cum autem quæritur, quantum in peculio ſit? Ante [58] deducitur, quicquid ſervus domino, eive qui in poteſtate ejus ſit, debet: & quod ſupereſt, id ſolum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet ſervus, qui in poteſtate domini ſit, non deducitur ex peculio: veluti ſi is in ipſius peculio ſit: quod

---

1 v. [illegible] 2 Plus debito petens in quam pœnam incidat, vid. Teſſaur. [illegible] plus petens [illegible] quatuor, qua vide apud Capyc. [illegible] Ita [illegible] Joſeph [illegible] Warner [illegible] Conſtin. [illegible] 10 S. L [illegible] 27 & Not [illegible] reſtitutio. 5 Error juſtus eſſe debet. 6 Conſtantiſſimus quisque la[illegible] 7 l. 1. D. quod [illegible] 8 Plus petitur modis [illegible] 9 l. [illegible] in pr. D. [illegible] l. 1. ff. de edend. [illegible] inter l. 41. l. 137 §. 2 ff. de verb. ob. 10 [illegible] 11 l. 12. in pr. D. [illegible] 12 [illegible] tem de loco reſtitui [illegible] non petitur [illegible] 13 Et earum pret. [illegible] 14 l. 1. in pr. D. [illegible] l. 4 [illegible] 15 [illegible] 16 [illegible] l. 34 §. [illegible] D. de contr. empt. [illegible] l. 95 in pr. ff. de [illegible] 17 Id eſt, in alternatione, [illegible] qualis ſtipulatio. l. 75 [illegible] 19 [illegible] Generalis, & [illegible] alternativæ, l. 32. in fin. ff. de condict. [illegible] ad rem, [illegible] referenda eſt: [illegible] non poteſt [illegible] l. ult. [illegible] 20 De qua §. 10. J. [illegible] 21 Quæ [illegible] 22 l. 2. in pr. C. de plus petit. 23 d. l. 2. §. ult. 24 Excipe legem 1. C. de condict. ex lege. 25 d. l. 2. §. 1.

26 Et ita libellum emendare poteſt l. 3. C. de edend. 27 Si [illegible] petitum ſit, v. l. [illegible] 28 [illegible] porro quando emendare & mutare libellum quis poſſit, v. Doctores [illegible] 29 [illegible] 47. §. 2. [illegible] 30 J. [illegible] tit. prox. 31 Et e contra [illegible] l. 17 l. 20. ff. [illegible] 32 Imp[illegible] nomine l. 5. [illegible] tit. de impenſ. [illegible] 33 [illegible] l. 5. d. t. l. 56. §. 2. [illegible] de jure dot. 34 Idem eſt, [illegible] 16. in fin. ff. de re jud. 35 l. 17. [illegible] de re judic. 36 [illegible] l. 16. 37 l. 12 [illegible] 38 l. ult. C. de compenſ. 39 [illegible] 5 C. de compenſ. 40 Nov. l. 135. [illegible] D. [illegible] 41 Vid. exceptiones apud [illegible] 47.

42 [illegible] 14 D. 5. & lib. 4 C. 25 26 43 §. 36. [illegible] tit. prox. 44 §. 6. J. eod. 45 [illegible] 1. in pr. D. quod juſſu 46 [illegible] D. [illegible] 4 C. 25 47 Et alium quemvis, J. eod. 48 l. 1. §. exercitorem. ff. de exercitor. [illegible] 49 l. 3. 4. 5 [illegible] D. de inſtit. 50 Qui certæ rei aut facto inſtitores, l. 5. §. idem ait. D. eod. 51 Qua actione de peculio contentus dominus vel pater [illegible] omnes creditores ſuum debitum [illegible] l. 9. §. 2 ff. de pecul. 52 Id eſt, non [illegible] ut non [illegible] eſſe dominum [illegible] ſufficiat autem nolle. [illegible] 6. [illegible] ff. de tributor. 53 [illegible] 54 [illegible] ff. de tributor. 55 De in rem verſo actio non nititur domini [illegible], ſed utilitate. 56 [illegible] 1. D. [illegible] verſo. 57 Ex ſuperioribus collige, [illegible] domini generali dari actionem quod juſſu, ex ſpeciali, exercitoriam, ſi navi, Inſtitoriam, ſi tabernæ, Quaſi inſtitoriam, ſi certæ rei ſervum aut quemvis præpoſuit: ex geſto ſervi patiente domino, Tributoriam: eo ignorante, actionem de in rem verſo, ſi quid verſum eſt, vel ſi ratum dominus habuit: de peculio, ſi nihil verſum eſt; adverſus parentem aut dominum actionem tribui. Et hæc de contractibus hujusmodi perſonarum, ſiquidem prox. tit. de illarum delictis, ut & tit. 9. de pauperie facta ab animali [illegible]. 58 Idque privilegio parentum & dominorum ſingulari. l. 9. §. 2. D. de pecul.

eo

eo pertinet, ut si [1] quid vicario suo servus debeat, id ex peculio ejus non deducatur. §. 5. Cæterum dubium non est, quin is quoque qui jussu domini contraxerit, cuique institoria vel exercitoria actio competit, de peculio, deque eo quod in rem domini versum est, agere possit. Sed erit stultissimus, si omissa actione, qua facillime solidum ex contractu consequi possit: se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse, vel habere servum peculium, & tantum habere ut solidum sibi solvi possit. Is quoque cui tributoria actio competit, æque de peculio & de in rem verso agere potest. Sed sane huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua [2] non est, id est, quod domino debetur, non deducitur: sed ejusdem juris est dominus, cujus & cæteri creditores. At in actione de peculio ante [3] deducitur, quod domino debetur: & in id quod reliquum est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo [4] expedit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habetur: at in tributoria ejus tantum, quo negotiatur. Et potest quisque tertia forte parte peculii, aut quarta, vel etiam minima negotiari: majorem autem partem in prædiis, vel mancipiis, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem, vel illam eligere debet. Certe qui potest probare, in rem domini versum esse: de in rem verso agere debet [5]. §. 6. Quæ diximus de servo & domino, eadem [6] intelligimus & de filio & filia, & nepote & nepte, & patre avove, cujus in potestate sunt.

§. 7. Illud proprie servatur in eorum persona, quod SC. Macedonianum [7] prohibuit mutuas pecunias dare eis qui in potestate parentis sunt: & ei qui crediderit, denegatur actio tam adversus ipsum filium filiamve, nepotem neptemve (sive adhuc in potestate sint, sive morte parentis, vel emancipatione suæ potestatis esse cœperint) quam adversus patrem avumve: sive eos habeat adhuc in potestate, sive emancipaverit. Quæ ideo Senatus prospexit, quia sæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabantur [8]. §. 8. Illud in summa admonendi sumus, id quod jussu patris, dominive contractum fuerit, quodque in rem ejus versum erit: directo [9] quoque posse a patre dominove condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoque qui exercitoria vel institoria actione tenetur, directo posse condici placet: quia hujus quoque jussu contractum intelligitur.

TIT. VIII.
DE NOXALIBUS [10] ACTIONIBUS.

De servis. Summa. 1. Quid sit noxa & noxia. 2. Ratio harum actionum. 3. Effectus noxæ deditionis. 4. De origine harum actionum. 5. Qui conveniuntur noxali actione. 6. Si servus domino noxiam commiserit: vel contra. 7. De filiisfam.

EX maleficiis servorum [11], veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam commiserint: noxales actiones proditæ sunt, quibus [12] domino damnato permittitur [13], aut litis æstimationem sufferre, aut ipsum hominem noxæ dedere. §. 1. Noxa [14] autem est [ipsum] [15] corpus quod nocuit, id est servus: noxia [16] ipsum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, injuria. §. 2. Summa autem ratione permissum est, noxæ deditione fungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum ultra [17] ipsorum corpora dominis damnosam esse.

§. 3. Dominus noxali judicio servi sui nomine conventus, servum actori noxæ dedendo liberatur [18]: nec minus in perpetuum ejus servi dominium a domino transfertur. Sin autem damnum ei cui deditus est [servus] resarcierit quæsita pecunia: auxilio Prætoris invito domino manumittetur [19]. §. 4. Sunt autem constitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto Prætoris. Legibus: veluti furti [20] ex Lege XII tabularum, damni injuriæ ex lege Aquilia. Edicto Prætoris: veluti injuriarum [21], & vi bonorum raptorum. §. 5. Omnis [22] autem noxalis actio caput [23] sequitur. Nam si servus tuus noxiam commiserit: quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem pervenerit: cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit: directo ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diverso quoque directa actio noxalis esse incipit [24]. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is servus tuus esse cœperit (quod quibusdam casibus effici, primo [25] libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ ante directa fuisset. §. 6. Si servus domino noxiam commiserit: actio nulla nascitur. Namque inter [26] dominum & eum qui in potestate ejus est, nulla obligatio nasci potest. Ideoque & si [27] in alienam potestatem servus pervenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso, neque cum eo cujus nunc in potestate sit, agi potest. Unde si alienus servus noxiam tibi commiserit, & is [28] postea in potestate tua esse cœperit, interdicitur [29] actio: quia [30] in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Ideoque licet exierit de tua potestate, agere non potes: quemadmodum si dominus in servum suum aliquid commiserit: nec si manumissus aut alienatus fuerit servus, ullam actionem contra dominum habere potest.

§. 7. Sed veteres quidem hoc in filiisfamiliarum masculis & fœminis admisere: nova autem hominum conversatio hujusmodi asperitatem [31] recte respuendam esse existimavit, & ab usu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur filium suum, & maxime filiam, in noxam alii dare: ut pene per [filii] corpus pater magis [32] quam filius periclitetur: cum in filiabus etiam pudicitiæ favor hoc bene excludat? Et ideo placuit, in servos tantummodo noxales actiones esse proponendas: cum apud veteres legum commentatores invenerimus sæpius dictum, ipsos [33] filiosfamiliarum pro [34] suis delictis posse conveniri.

TIT. IX.
SI QUADRUPES [35] PAUPERIEM FECISSE DICATUR.

De actione si quadrupes, ex leg. XII. *tab. 1. De actione ædilitia concurrente cum actione de pauperie.*

ANimalium nomine, quæ ratione carent [36], si [37] qua lascivia, aut pavore, aut feritate pauperiem [38] fecerint: noxalis actio Lege XII. tab. prodita est. (Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita Lex XII. tabularum scripta est), ut puta, Si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus, [cornu] petierit. Hæc autem actio in iis quæ contra naturam [39] moventur, locum habet. Cæterum si genitalis [40] sit feritas; cessat actio. Denique si ursus fugerit a domino, & sic nocuerit; non potest quondam dominus conveniri: quia desiit dominus esse, ubi fera evasit. Pauperies autem est damnum sine injuria facientis datum. Nec enim potest animal injuriam fecisse dici, quod [41] sensu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinent actionem.

§. 1. Cæterum sciendum est, ædilitio edicto [42] prohiberi nos canem, verrem, aprum, ursum, leonem ibi habere, qua vulgo iter fit, & si adversus ea factum erit, & nocitum libero homini esse dicatur: quod bonum & æquum judici videtur, tanti dominus condemnetur, cæterarum [vero] rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones & de pauperie locum habebit. Nunquam enim actiones, præsertim pœnales de eadem re concurrentes, alia [43] aliam consumit.

TIT. X.
DE IIS PER QUOS AGERE POSSUMUS.

Per quos agere licet. 1. Quibus modis Procurator constituitur. 2. Quibus modis tutores vel curatores constituuntur.

NUnc [44] admonendi sumus agere posse quemlibet hominem aut suo nomine, aut alieno. Alieno: veluti procuratorio, tutorio, curatorio; cum olim in usu fuisset, alterius nomine agere non [45] posse, nisi pro populo, pro libertate [46], pro tutela [47]. Præterea lege Hostilia permissum [48] erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa abessent, quive in eorum cujus tutela essent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine, neque agere, neque excipere actionem licebat: cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus [49], & ætas, & necessaria peregrinatio, itemque aliæ multæ causæ sæpe hominibus impedimento sunt quo minus rem suam ipsi exequi possint. §. 1. Procurator neque certis verbis, neque præsente [semper] adversario, imo plerumque eo ignorante [50] constituitur. Cuicumque enim permiseris rem tuam agere aut defendere: is tuus procurator intelligitur. §. 2. Tutores & curatores quemadmodum constituantur, primo libro expositum est.

TIT. XI.
DE SATISDATIONIBUS [51].

Jus antiquum de judicio reali. 1. De judicio personali. 2. Jus novum de reo. 3. De procuratore actoris. 4. De procuratore rei præsentis. 5. vel absentis. 6. Unde hæc forma discenda. 7. Unde hæc forma observanda.

SAtisdationum modus alius antiquitati placuit, alium novitas per usum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor [52] compellebatur: ut si victus [esset], nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem: potestas esset petitori, aut cum eo agendi, aut cum fidejussoribus ejus, quæ satisdatio appellatur, judicatum solvi. Unde autem sic appelletur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, ut solveretur sibi, quod fuisset judicatum. Multo magis is qui in rem actione conveniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine judicium accipiebat [53]. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator vero si in rem agebat, satisdare jubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores [vero] & curatores eodem modo quo & procuratores satisdare debere, verba [54] Edicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisdatio remittebatur. Hæc ita [erant] si in rem agebatur.

§. 1. Si vero in personam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur. Ab ejus vero parte cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interveniret, omnimodo satisdaret: quia nemo defensor in aliena re

1 *v. l. 17. ff. de pecul.* 2 *l. 1. ff. de tributoria.* 3 *v. §. 4. in fin. Ʒ. eod.* 4 *v. l. 11. D. de tributoria.* 5 *l. 5. §. 2. ff. de in rem vers.* 6 *Ʒ. eod. in pr.* 7 *l. 1. ff. ad SC. Maced. & C. eod. tit.* 8 *l. 1. l. 3. §. 3. vers. nam pecuniæ. ff. ad SC. Maced.* 9 Id est, suo nomine. *l. 1. de in rem verso. l. 1. quod jussu.* 10 *Lib. 9. D. 4. & 3. C. 41.* 11 Dictum est enim superiori tit. de eorum contractibus. 12 Servus qui furtum fecerit, damnumve dederit, nisi id pro sui quantitate dominus sarcire sit paratus, noxæ dedi potest. Paul. 2. *sent.* 31. §. 7. 13 Ad sententiæ executionem usque *l. 20. §. 5. ff. de petit. her.* & sic intelligenda est *lex 1. ff. de noxal.* 14 Noxam a noxia hic distinguit Tribonianus, quod Grammatici notant: & male. Noxa enim a nocendo. Noxiam vero pro maleficio usurpat Plautus Bacchidibus, Careo noxia. sic noxa pro noxia apud Virgil. 15 Noxa caput sequitur. *l. 20. ff. de noxalib. act. l. 1. § 2. ff. de priv. delict.* S.L. 16 *l. 238. in fin. ff. de verb. sign.* 17 *l. 7. §. 1. D. de damn. infect. l. 1. §. 15. ff. de vi & vi.* 18 *l. 2. C. h. t.* 19 Quia actor non plenum jus potestatis adeptus erat. *arg. l. 2. in fin. D. si ex noxali causa.* 20 Accurtius subaudit, non manifesti, ut eo sensu constituat furti manifesti actionem prætoriam: verum hæc vox de furto quoque manifesto intelligenda est, quia generalis est. Deinde ex ipsis legib. 12. Tab. constat furti manifesti quoque actionem descendere. Neque pugnat quod Ʒ. *in princ. de perpetuis & temporalibus actionibus* actio furti manifesti dicitur esse Prætoria. Pœnam enim pecuniariam Tribonianus illo loco spectavit, quæ a Prætore est inventa, & ita quoque Theophilus ibidem scriptum reliquit. 21 *v. l. 17. §. 4. ff. de injur.* 22 Servus si furtum fecerit, deinde manumissus fuerit aut alienatus, cum ipso manumisso vel emptore agi potest. Noxa enim caput sequitur, Paul. 2. *sent.* 31. §. 8. 23 *l. 1. in fin. ff. de privat. delict.* 24 Quoties scil. qui liber deliquit, servus factus est. 25 *v. §. servi autem. 4. Ʒ. de jure person.* 26 *l. 1. in fin. C. h. t.* 27 *l. 11. in princ. vers. sed & . ff. de minorib.* 28 *l. 37. D. h. t.* 29 *l. 37. D. eod.* alias intercidit, ἀποσβέννυται. *Theoph.* 30 *v. l. 16. D. ad l. Aquil.* 31 Ut noxæ dedantur sc. *l. 33. 34. 35. D. h. t.* 32 *l. 8. in fin. D. quod met. caus.* 33 Furti directa actio hodie in ipsos filiosfam. datur, a patre non defensos, *ut hic. & l. 33. l. 34. D. de noxalib. act.* Olim in eos tantum emancipatos directa erat. Paul. 2. *sent.* 31. §. 9. 34 *l. 57. D. de judiciis. & l. 39. D. de oblig. & act.*

35 *Lib. 9. D. 1.* 36 Nam rerum inanimatarum nomine alia actione agitur. 37 *l. 1. ff. h. t.* 38 Olim de pastu dabatur. Paul. 1. *sent.* 15. 39 Id est, contra suam qualitatem naturalem, v. quæ scripsi *ad l. 1. §. 7. ff. eod.* 40 Naturalis, *d. l. 1. §. 10.* 41 *v. l. 33. in fin. C. de inoff. testam.* 42 *l. 40. 41. 42. ff. de ædil. edict.* 43 *l. 60. D. de obl. & act. l. 130. D. de reg. jur.*

44 Forte hoc addidit, ut intelligeremus priscis temporibus suo tantum nomine agere licuisse, idque mero jure, ut dixi *ad l. 123. D. de regul. jur.* Nunc vero utilitatis causa necesse esse, lege agere, etiam alieno nomine. 45 Adeo ut senibus non daretur etiam excusatio 1. *Gell.* 20. 46. Ne servus egisse cognosceretur; assertores & vindices constituti erant. *Hot.* 47 Quia minor per ætatem se defendere nequit. 48 Permissum fuerat agere. *Hot.* 49 *l. 1. §. usus. D. de procur.* 50 Et absente. *l. 1. l. 65. D. de procur.*

51 *Lib. 2. D. 8. Lib. 2. C. 57.* 52 *l. 33. in pr. ff. de fidejuss. l. 8. ff. jud. solvi. l. un. C. uti possid.* 53 Nam & de rato cavebat. *l. 40. §. sed & si. D. de proc.* 54 Quæ extant *l. 33. §. 3. D.*

fine

ſine [1] ſatisdatione idoneus eſſe creditur. Quod ſi proprio nomine aliquis judicium accipiebat in perſonam: judicatum ſolvi, ſatisdare non cogebatur. §. 2. Sed hodie hæc aliter obſervantur. Sive enim quis in rem actione convenitur, ſive perſonali ſuo nomine: nullam ſatisdationem pro litis æſtimatione dare compellitur: ſed pro ſua tantum perſona, quod in judicio permaneat [2] uſque ad terminum litis, vel committitur [3] ſuæ promiſſioni cum [4] jurejurando (quam juratoriam cautionem vocant) vel nudam promiſſionem [5], vel ſatisdationem pro qualitate perſonæ ſuæ dare compellitur. §. 3. Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel ſuſcipitur: in actoris quidem perſona ſi non mandatum actis inſinuatum eſt, vel præſens dominus litis in judicio procuratoris ſui perſonam confirmaverit [6], ratam [7] rem dominum habiturum ſatisdationem procurator dare compellitur: eodem obſervando, & ſi tutor, vel curator [8], vel aliæ tales perſonæ quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium inferunt. §. 4. Si vero aliquis convenitur: ſiquidem præſens procuratorem dare paratus eſt: poteſt vel ipſe in judicium venire, & ſui procuratoris perſonam per judicatum ſolvi (ſatisdationem [9] ſolenni ſtipulatione) firmare, vel extra judicium ſatisdationem exponere, per quam ipſe ſui procuratoris fidejuſſor exiſtat pro omnibus judicatum [10] ſolvi ſatisdationis clauſulis. Ubi & de hypotheca ſuarum rerum convenire compellitur: ſive in judicio promiſerit, ſive extra judicium caverit: ut tam ipſe quam heredes [11] ejus obligentur. Alia inſuper cautela, vel ſatisdatione propter perſonam ipſius exponenda, quod tempore ſententiæ recitandæ (in judicium) veniet: vel ſi non venerit, omnia dabit fidejuſſor, quæ in condemnatione continentur, niſi fuerit provocatum. §. 5. Si vero reus præſto ex quacunque cauſa non fuerit, & alius velit defenſionem ejus ſubire: nulla differentia inter actiones in rem vel perſonales introducenda, poteſt hoc facere: ita tamen, ut ſatisdationem judicatum ſolvi pro litis æſtimatione præſtet. Nemo enim ſecundum veterem regulam (ut jam dictum eſt) alienæ rei ſine [12] ſatisdatione defenſor idoneus intelligitur. §. 6. Quæ omnia apertius & perfectius a quotidiano judiciorum uſu in ipſis rerum documentis apparent. §. 7. Quam formam non ſolum in hac regia Urbe, ſed [etiam] in omnibus noſtris Provinciis (etſi propter imperitiam forte aliter celebratur) obtinere cenſemus: quum neceſſe ſit, omnes Provincias, caput omnium noſtrarum civitatum, id eſt, hanc regiam Urbem, ejuſque obſervantiam ſequi.

TIT. XII.

DE PERPETUIS ET [13] TEMPORALIBUS ACTIONIBUS, ET QUÆ AD HEREDES ET IN HEREDES TRANSEUNT.

De perpetuis & temporalibus actionibus. **1.** *De actionibus quæ in heredes tranſeunt, vel non.* **2.** *Si pendente judicio reus actori ſatisfecerit.*

HOc loco admonendi ſumus, eas quidem actiones, quæ ex lege, Senatusve conſulto, ſive ex ſacris Conſtitutionibus [14] proficiſcuntur, perpetuo ſolere antiquitus competere, donec ſacræ conſtitutiones, tam in rem, quam in perſonam actionibus certos fines dederunt [15]: eas vero quæ ex propria Prætoris juriſdictione pendent, plerumque [16] intra annum vivere: nam & ipſius Prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, id eſt, uſque ad finem ex conſtitutionibus introductum: quales ſunt eæ, quas bonorum poſſeſſori, cæteriſque qui heredis loco ſunt, accommodat [17]. Furti quoque manifeſti actio, quamvis ex ipſius Prætoris juriſdictione proficiſcatur: tamen perpetuo datur: abſurdum enim eſſe exiſtimavit, anno eam terminari. §. 1. Non autem omnes actiones quæ in aliquem aut ipſo jure [18] competunt, aut a Prætore dantur: & in heredem æque competunt, aut dari ſolent. Eſt enim certiſſima [19] juris regula, ex maleficiis [20] pœnales actiones in heredem [rei] non competere: [veluti] furti [21], vi bonorum raptorum, injuriarum, damni injuriæ. Sed heredibus hujuſmodi actiones competunt [22], nec denegantur: excepta injuriarum actione, & ſi qua alia ſimilis inveniatur. Aliquando [23] tamen etiam ex contractu actio contra heredem non competit: veluti [24] cum teſtator doloſe verſatus ſit, & ad heredem ejus nihil ex eo dolo pervenit. † Pœnales autem actiones quas ſupra diximus, ſi ab ipſis principalibus perſonis fuerint conteſtatæ [25], & heredibus dantur, & contra heredes tranſeunt [26]. §. 2. Supereſt, ut admoneamus, quod ſi ante rem judicatam, is cum quo actum eſt, ſatisfaciat actori: officio judicis convenit eum abſolvere, licet in ea cauſa fuiſſet judicii accipiendi tempore, ut damnari deberet: & hoc eſt quod antea vulgo dicebatur, omnia judicia abſolutoria eſſe.

TIT. XIII.

DE EXCEPTIONIBUS [27].

Continuatio. Ratio exceptionum. **1.** *Exempla, quod metus cauſa, de dolo, in factum.* **2.** *De non numerata pecunia.* **3.** *De pacto.* **4.** *De jurejurando.* **5.** *De re judicata.* **6.** *De cæteris exceptionibus.* **7.** *Diviſio prima.* **8.** *Diviſio ſecunda.* **9.** *De peremptoriis.* **10.** *De dilatoriis.* **11.** *De dilatoriis ex perſona.*

SEquitur ut de exceptionibus diſpiciamus. Comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum [28] eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, ut licet ipſa perſecutio, qua actor experitur, juſta ſit; tamen iniqua ſit adverſus eum cum quo agitur. §. 1. Verbi gratia, ſi metu coactus [29], aut dolo inductus [30], aut errore [31] lapſus, ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueras [promittere]; palam eſt, jure civili te obligatum eſſe: & actio qua intenditur, dare te oportere, efficax eſt: ſed iniquum eſt te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio, quod metus cauſa, aut doli mali, aut in factum [32], compoſita ad impugnandam actionem. §. 2. Idem juris eſt, ſi quis [quaſi [33]] credendi cauſa pecuniam a te ſtipulatus fuerit, neque numeravit. Nam eam pecuniam a te petere poſſe eum, certum eſt: dare enim te oportet: quum ex ſtipulatione tenearis. Sed quia iniquum eſt, eo nomine te condemnari: placet exceptione [34] pecuniæ non numeratæ te defendi debere: cujus tempora [35] nos (ſecundum quod jam ſuperioribus [36] libris ſcriptum eſt) conſtitutione noſtra coarctavimus. §. 3. Præterea debitor ſi pactus fuerit cum creditore, ne [37] a ſe pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto convento obligationes non omnino [38] diſſolvuntur: qua de cauſa efficax eſt adverſus eum actio quam actor intendit, Si apparet eum dare oportere. ſed quia iniquum eſt, contra pactionem eum condemnari; defenditur per exceptionem pacti conventi [39]. §. 4. Æque ſi debitor creditore deferente juraverit, nihil ſe dare oportere: adhuc obligatus permanet [40]: ſed quia iniquum eſt de perjurio quæri; defenditur [41] per exceptionem jurisjurandi. † In his quoque actionibus, quibus in [42] rem agitur, æque neceſſariæ ſunt exceptiones, veluti ſi petitore deferente poſſeſſor juraverit eam rem ſuam eſſe, nihilominus petitor eandem rem vindicet: licet enim verum ſit, quod intendit, id eſt, rem ejus eſſe: iniquum tamen eſt poſſeſſorem condemnari. §. 5. Item ſi in judicio tecum actum fuerit, ſive in rem, ſive in perſonam: nihilominus obligatio durat: & ideo ipſo jure de eadem re poſtea adverſus te agi poteſt: ſed debes per exceptionem [43] rei judicatæ adjuvari. §. 6. Hæc exempli cauſa retuliſſe ſufficiat. Alioqui, quam ex multis variiſque cauſis exceptiones neceſſariæ ſint, ex latioribus Digeſtorum ſeu Pandectarum libris intelligi poteſt. §. 7. Quarum quædam ex legibus vel ex iis [44] quæ legis vicem obtinent, vel ex ipſius Prætoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt. §. 8. Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. §. 9. Perpetuæ & peremptoriæ ſunt, quæ ſemper agentibus obſtant, & ſemper rem de qua agitur, perimunt: qualis eſt exceptio doli mali, & quod metus cauſa factum eſt, & pacti conventi, cum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur. §. 10. Temporales atque dilatoriæ ſunt [45], quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis eſt pacti conventi: cum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium: nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus objicitur exceptio aut pacti conventi, aut alia ſimilis; differre debent actionem, & poſt tempus agere: ideo enim & dilatoriæ iſtæ exceptiones appellantur. Alioqui ſi intra tempus egerint, objectaque ſit exceptio: neque eo judicio quicquam conſequebantur, propter exceptionem, neque poſt tempus olim agere poterant: cum temere rem in judicium deducebant, & conſumebant: qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita ſtricte hoc procedere volumus: ſed eum qui ante tempus [46] pactionis vel obligationis litem inferre auſus ſit, Zenonianæ [47] conſtitutioni ſubjacere cenſemus: quam ſacratiſſimus Legislator de iis qui tempore plus petierint, protulit: ut & inducias quas ipſe actor ſponte indulſerit, vel quas natura actionis continet, ſi contempſerit: in duplum habeant ii qui talem injuriam paſſi ſunt: & poſt eas finitas non aliter litem ſuſcipiant, niſi omnes expenſas litis antea acceperint: ut actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur obſervare. §. 11. Præterea etiam ex perſona ſunt dilatoriæ [48] exceptiones, quales ſunt procuratoriæ. Veluti ſi per militem aut mulierem [49] agere quis velit. Nam militibus [50] nec pro patre, vel matre, vel uxore, nec ex ſacro Reſcripto procuratorio nomine experiri conceditur: ſuis vero negotiis ſupereſſe ſine offenſa [militaris] diſciplinæ poſſunt. † Eas vero exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam [51] vel dantis [52] vel ipſius [53] procuratoris opponebantur, cum in judiciis frequentari nullo modo perſpeximus, conquieſcere ſancimus: ne dum de iis altercatur, ipſius negotii diſceptatio proteletur.

TIT. XIV.

DE REPLICATIONIBUS.

De replicatione. **1.** *De duplicatione.* **2.** *De triplicatione.* **3.** *De cæteris exceptionibus.* **4.** *Quæ exceptiones fidejuſſoribus proſunt, vel non.*

INterdum evenit, ut exceptio, quæ prima facie juſta videtur, [tamen] inique noceat: quod cum accidit, alia allegatione opus eſt, adjuvandi actoris gratia: quæ [54] replicatio vocatur: quia [55] per eam replicatur, atque reſolvitur jus exceptionis. Veluti cum pactus eſt aliquis cum debitore ſuo, ne ab eo pecuniam petat [56]: deinde poſtea in contrarium pacti ſunt, id eſt, ut creditori petere liceat: ſi creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnetur, ſi non convenerit, ne eam pecuniam creditor petat, nocet ei exceptio. Convenit enim ita: namque nihilominus hoc verum manet, licet poſtea in contrarium pacti ſunt: ſed quia iniquum eſt creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex poſteriore pacto convento. §. 1. Rurſus interdum evenit, ut replicatio quæ prima facie juſta eſt, inique noceat. Quod cum accidit, alia allegatione opus eſt, adjuvandi rei gratia quæ [57] duplicatio vocatur. §. 2. Et ſi rurſus ea prima facie

1 v. l. 46. §. 2. l. 53. D. de procur. 2 v. Nov. 112. c. 2. Hodie non eſt id in uſu apud Gallos. v. Rebuff. in proœm. conſtit. reg. gloſſ. 5. n. 3. 3 v. Nov. 112. cap. 2. 4 v. l. 12. C. de prox. ſac. ſcrin. lib. 12. 5 v. l. 6. in fin. D. ut legator. ſ. fideicomm. ſervand. 6 v. Nov. 113. c. 3. vel literas adverſario direxerit de rato. v. l. 65. D. de procur. 7 Vid. tit. Digeſtorum, Ratam rem haberi. 8 l. 2. §. 2. C. de juſtiur. 9 l. 2. §. 2. C. de conſortibus ejuſdem litis. 10 Vide titulum Digeſtorum, Judicatum ſolvi. Hujuſmodi ſtipulatio hodie apud Gallos non eſt in uſu. 11 l. 5. in pr. ff. qui ſatiſdare cog. 12 §. 1. I. eod. l. 110. §. 1. ff. de reg. jur. 13 L. 44. D. 3. 14 l. 3. l. 4. C. de præſcr. 30. ann. 15 Ut & rerum uſucapionibus. Cur? boni publici cauſa. l. 1. ff. de uſurpationibus. 16 Cur ita? v. l. 35. ff. de obl. & action. 17 l. 2. ff. de poſſeſſ. her. pet. 18 Ex legibus. 19 Civilis conſtitutio. l. 1. ff. de privatis delictis. adde l. 111. §. 1. ff. de reg. jur. l. 2. in fin. ff. vi bon. rapt. 20 adde §. 9. I. de l. Aquil. 21 Furti manifeſti, concepti, & oblati actio heredi competit. Sed in heredem non datur. Paul. 2. ſent. 31. §. 6. 22 l. 1. §. 44. ff. de vi & vi arm. 23 Regulariter contra. l. 12. l. 49. ff. de obl. & action. 24 Hæc particula delenda. v. Cujac. ad l. 121. in fin. ff. de verb. oblig. 25 v. l. 26. ff. de obl. & action. 26 Idem dicendum, ſi heres factus eſt locupletior, tunc enim actio tranſit, quantum ad ipſum pervenit, l. 23. §. hanc actionem. ff. ad l. Aquil. l. un. C. ex delict. defunct. 27 L. 44. D. 1. L. 8. C. 36. 28 v. l. 2. in pr. ff. h. t. 29 v. l. 9. C. de contr. ſtip. & l. 4. §. pen. ff. de doli mali except. 30 v. l. 5. C. de inutil. ſtip. 31 v. l. 57. ff. de obl. & action. 32 l. 2. §. & generaliter. l. 4. §. adverſus. ff. de doli mali except.

33 l. 2. §. 3. ff. de doli mali. 34 v. I. de literar. obl. 35 Biennium. 36 Tit. I. de literar. oblig. 37 l. 2. § 4. ff. de doli mali & metus except. 38 Id eſt, ipſo jure. l. 27. §. pactus. 2. ff. de pact. 39 l. 7. §. ſed cum nulla. ff. de pact. 40 An quia jusjurandum non eſt modus tollendæ obligationis jure civili? an ex alia cauſa? 41 v. l. 40. ff. de jurejur. 42 l. 3. §. 1. ff. de jurejur. 43 v. l. 7. §. & generaliter. ff. de except. rei jud. 44 l. 3. in pr. ff. eod. 45 l. 27. §. pactum [illegible] ff. de pact. v. l. 19. C. de proc. l. 12. C. de except. 46 Poteſt tamen creditor ante tempus cautionem exigere, caſu quo animadvertit debitorem ſua dilapidare, ne poſtea inanis fiat actio. l. 41. ff. de judic. [illegible] ff. qui ſatiſd. cog. [illegible] ff. de petit. hered. l. 2. ff. [illegible] Adde l. 14. ff. de pignor. & [illegible] Coſtal. Caccialup. in tract. de debitore ſuſpecto. Moll. de contract. Ruin. de pignorib. [illegible] qua actio num. 12. 13. Menoch. [illegible] lib. 1. cent. 1. ca. 87. S. L. 47 De qua §. 33. in fin. I. de act. 48 l. 2. in fin. ff. h. t. 49 l. 41. ff. de procuratoribus. 50 l. 7. l. 9. C. de procur. l. 31. C. de locato. l. 8. §. 2. ff. de procurat. 51 Eorum ſcilicet, & utilitate [illegible] 52 Eſt enim honor, per procuratorem litigare. l. ult. C. de injuriis. l. 19. §. 2. ff. de procurat. 53 l. 19. §. 2. ff. de procurat. [illegible] Goth. Infamis procurator eſſe poteſt, hoc §. ſecus Jure Canonico, can. 1. [illegible] ibi Gloſſ. qu. 7. cauſ. 3. quod tanquam honeſtius hodie ſervatur. Andr. Gail. vid. l. 21. ff. de actionibus [illegible] C. de procurat. [illegible] 54 l. 10. C. de except. 55 l. 2. §. 2. & 3. l. 22. ff. de except. d. l. 10. C. de except. 56 l. 27. § pactus, ne peteres. ff. de pact. 57 l. 2. §. ſed & contra. ff. de except.

justa videatur, sed propter aliquam causam actori inique noceat; rursus alia allegatione opus est, qua actor adjuvetur: quæ dicitur triplicatio. §. 3. Quarum omnium exceptionum usum interdum ulterius, quam diximus, varietas negotiorum introducit, quas omnes apertius ex Digestorum latiore volumine facile est agnoscere. §. 4. Exceptiones autem quibus debitor defenditur, plerumque adcommodari solent, etiam [1] fidejussoribus ejus, & recte: quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur: quia mandati judicio redditurus est eis quod [ii] pro eo solverint. Qua ratione,& si de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit; placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conventi illis quoque, qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non solent his accommodari. Ecce [2] enim debitor [3], si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, si [4] bonis cesserit. Sed hæc exceptio fidejussoribus non datur: ideo scilicet quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime prospicit, ut cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligavit, suum consequi.

TIT. XV.
DE INTERDICTIS [5].

Continuatio & definitio. 1. *Divisio prima.* 2. *Divisio secunda.* 3. *De interdictis adipiscendæ.* 4. *De interdictis retinendæ.* 5. *De retinenda vel acquirenda possessione.* 6. *De interdicto recuperandæ, & affinibus remediis.* 7. *Divisio tertia.* 8. *De ordine, & vetere exitu seu ritu.*

Sequitur, ut dispiciamus de interdictis, seu actionibus quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atque conceptiones verborum, quibus Prætor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat: quod tunc maxime fiebat, cum de possessione, aut quasi possessione inter aliquos contendebatur. §. 1. Summa autem divisio interdictorum hæc est [6]: quod aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. † Prohibitoria sunt, quibus Prætor vetat aliquid fieri, veluti vim sine vitio possidenti vel mortuum inferenti [7], quo ei jus erat inferendi, vel in sacro loco ædificari, vel in flumine publico ripave ejus aliquid fieri, quo pejus navigetur. † Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid jubet, veluti bonorum possessori possessionem eorum quæ quis pro herede aut pro possessore possidet [ex ea hereditate]: aut cum jubet ei, qui vi de possessione fundi dejectus sit, restitui possessionem. † Exhibitoria sunt, per quæ jubet exhiberi: veluti eum cujus de libertate agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere velit: aut parenti liberos, qui in potestate ejus sunt. † Sunt tamen, qui putent proprie interdicta ea vocari quæ prohibitoria sunt, quia interdicere sit denunciare & prohibere: restitutoria autem & exhibitoria, proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur. §. 2. Sequens divisio [8] interdictorum hæc est, quod quædam adipiscendæ possessionis causa comparata sunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ. §. 3. Adipiscendæ possessionis causa interdictum accommodatur bonorum possessori, quod appellatur, *Quorum bonorum* [9], ejusque vis & potestas hæc est: ut quod ex his bonis quisque, quorum possessio alicui data est, pro herede aut pro possessore possideat: id ei cui bonorum possessio data est, restituere debeat. † *Pro herede* autem possidere videtur, qui [10] putat se heredem esse. *Pro possessore* [11] is possidet qui nullo jure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem, sciens ad se non pertinere, possidet. † Ideo autem adipiscendæ possessionis vocatur interdictum: quia ei tantum utile est, qui nunc primum conatur adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessionem, amiserit eam: hoc interdictum ei inutile est. † Interdictum quoque quod appellatur *Salvianum* [12], adipiscendæ possessionis causa comparatum est: eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset. §. 4. Retinendæ possessionis causa comparata sunt interdicta *uti possidetis* & *utrubi*: cum [13] ab utraque parte de proprietate alicujus rei controversia sit: & [14] ante quæratur, uter ex litigatoribus possidere, & uter petere debeat? Namque nisi ante exploratum fuerit, utrius eorum possessio sit, non potest petitoria actio institui: quia & civilis, & naturalis ratio facit, ut alius possideat, & alius a possidente petat [15]. Et quia longe [16] commodius est [& potius] possidere, quam petere: ideo plerumque & fere semper ingens existit contentio de ipsa possessione. Commodum [17] autem possidendi in eo est, quod etiamsi ejus res non sit, qui possidet: si modo actor non potuerit suam esse probare, remanet [in] suo loco possessio: propter quam causam cum obscura sunt utriusque jura, contra petitorem judicari solet. † Sed [18] interdicto quidem *uti possidetis*, de fundi vel ædium possessione contenditur: *utrubi* vero interdicto de rerum mobilium possessione. Quorum vis ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam *uti possidetis* interdicto is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab adversario possessionem: etiam [19] si alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem, aut precario rogaverat aliquem, ut sibi possidere liceret: *utrubi* vero interdicto is vincebat, qui [20] majore parte ejus anni, nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidebat. Hodie tamen aliter observatur. Nam utriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exæquata [21] est: ut ille vincat [&] in re soli, & in re mobili, qui [22] possessionem nec vi, nec clam, nec precario ab adversario litis contestatæ tempore detinet. §. 5. Possidere autem videtur quisque, non solum si ipse possideat, sed [23] & si ejus nomine aliquis in possessione sit, licet is ejus juri subjectus non sit, qualis est colonus & inquilinus. Per eos quoque apud quos deposuerit quis, aut quibus commodaverit, ipse possidere videtur. Et hoc est, quod dicitur retinere possessionem posse aliquem per quemlibet, qui ejus nomine sit in possessione. † Quin etiam animo quoque solo [24] retineri possessionem placet: id est, ut quamvis neque ipse sit in possessione, neque ejus nomine alius: tamen si non relinquendæ possessionis animo, sed postea reversurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. † Adipisci vero possessionem per quos aliquis potest, secundo libro [25] exposuimus. Nec ulla dubitatio est, quin animo solo [26] adipisci possessionem nemo possit. §. 6. Recuperandæ [27] possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi vel ædium vi dejectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum *unde vi*, per quod is qui dejecit, cogitur ei restituere possessionem: licet is ab eo qui vi dejecit, vi, vel clam, vel precario possideat [28]. Sed ex Constitutionibus sacris (ut supra diximus), si quis rem per vim occupaverit, siquidem in bonis ejus est [29], dominio ejus privatur: si aliena, post ejus restitutionem, etiam æstimationem [rei] dare vim passo compellitur. Qui autem aliquem de possessione per vim dejecerit: tenetur lege Julia de vi privata [30], aut de vi publica: sed de vi privata, si sine armis vim fecerit: sin autem cum armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica [tenetur.] Armorum [31] autem appellatione non solum scuta, & gladios, & galeas: sed & fustes, & lapides significari intelligimus. §. 7. Tertia divisio interdictorum hæc est, quod aut simplicia sunt [32], aut duplicia.

† Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus [est [33]]: qualia sunt omnia restitutoria aut exhibitoria. Nam actor [34] is est qui desiderat aut exhiberi, aut restitui. Reus autem is est a quo desideratur, ut restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti cum Prætor prohibet in loco sacro, vel in flumine publico, ripave ejus aliquid fieri [35]. Nam actor est qui desiderat ne quid fiat: reus est qui aliquid facere conatur. † Duplicia [36] sunt, veluti *uti possidetis* interdictum, & *utrubi*. Ideo autem duplicia vocantur, quia par utriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquam præcipue reus vel actor intelligitur: sed unusquisque tam rei quam actoris partes sustinet. §. 8. De ordine & vetere exitu interdictorum supervacuum est hodie dicere. Nam quotiens extra ordinem jus dicitur (qualia sunt [37] hodie omnia judicia) non [38] est necesse reddi interdictum: sed perinde judicatur sine interdictis, ac si utilis actio [39] ex causa interdicti reddita fuisset.

TIT. XVI.
DE POENA TEMERE LITIGANTIUM.

De pœnis in genere. 1. *De jurejurando, & pœna pecuniaria.* 2. *De infamia.* 3. *De in jus vocando.*

Nunc admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui jura sustinebant [40], ne facile homines ad litigandum procederent: quod & nobis studio est. Idque eo maxime fieri potest, quod temeritas tam agentium quam eorum cum quibus agitur, modo pecuniaria [41] pœna [42], modo jurisjurandi religione [43], modo infamiæ [44] metu coërcetur. §. 1. Ecce enim jusjurandum omnibus qui conveniuntur, ex Constitutione [45] nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus utitur, nisi prius juraverit, quod putans se bona instantia uti, ad contradicendum pervenit. At adversus inficiantes ex quibusdam causis dupli [vel tripli] actio constituitur: veluti [46] si damni injuriæ, aut [47] legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur [48]. Statim autem ab initio pluris quam simpli est actio: veluti furti manifesti, quadrupli: nec manifesti, dupli. Nam ex his & aliis quibusdam causis (sive quis neget, sive fateatur) pluris quam simpli est actio. † Item actoris quoque calumnia coërcetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur ex nostra Constitutione [49]. † Utriusque etiam partis Advocati jusjurandum subeunt, quod alia [50] nostra constitutione comprehensum est. † Hæc autem omnia pro veteri calumniæ actione introducta sunt, quæ in desuetudinem abiit: quia in [51] partem decimam litis actores multabat, quod nusquam factum esse invenimus: sed pro his introductum est [&] præfatum jusjurandum, & ut improbus litigator [&] damnum, & [52] impensas litis inferre adversario suo cogatur. §. 2. Ex quibusdam judiciis damnati, ignominiosi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo [53], item tutelæ, mandati, depositi, directis, non contrariis actionibus [54]. Item pro socio, quæ ab utraque parte directa est: & ob id quilibet ex sociis eo judicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo, non solum damnati notantur ignominia, sed [55] & pacti: & recte. Plurimum enim interest [56], utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit. §. 3. Omnium autem actionum instituendarum principium [57], ab ea parte Edicti proficiscitur, qua Prætor edicit de in jus vocando. Utique enim in primis adversarius in jus vocandus est: id est, ad eum vocandus qui jus dicturus sit [58]. Qua parte Prætor parentibus [59] & patronis [60], item parentibus liberisque [61] patronorum & patronarum hunc præstat honorem: ut non aliter liceat liberis libertisque eos in jus vocare, quam si id ab ipso Prætore postulaverint, & impetraverint. Et si quis aliter vocaverit: in eum pœnam solidorum quinquaginta [62] constituit.

1 *l. 7. l. 19. ff. l. 11. C. de except. l. 16. l. 49. ff. de fidejuss. & mandat.* 2 De quo prædicatur species, de eodem & genus prædicatur. 3 *l. 3. C. de bonis autoritat.* [illegible] *l. 17. in pr. D. de recept. qui arbitr.* 4 *Al. nisi &* Basilica. *ad l. 3. C. de bon. autor.* ἀλλ' εἰ μὴ ἔξεστιν. & ita legendum apud Theophilum, non ἔξεστι.

5 *L. 43. D. 1. L. 8. C. 1.* 6 Summa dicitur ab officio interdictorum. *l. 1. §. interdictor. ff. h. t.* 7 *l. 1. §. prætor. D. de mortuo infer.* 8 Hæc divisio ab interdictorum fine sumitur. *l. 2. §. hæc autem. D. h. t.* 9 *D. & C. quorum bonorum.* 10 *l. 11. in pr. ff. de petit. her. l. 33. §. 1. ff. de usucapion.* 11 *v. l. 11. §. 1. l. 12. 13. §. 2. ff. de pet. her.* 12 *l. 2. §.* [illegible] *D. h. t.* [illegible] *D. de Salviano interdicto.* 13 [illegible] *in fin. D. de oblig.* [illegible] 14 [illegible] 15 *l. 62. ff. de* [illegible] Sarment. [illegible] Ansl. 16 *l. 1.* [illegible] *de superficiebus.* 17 [illegible] 18 *l. 1. §.* [illegible] *uti possidetis.* 19 [illegible] *ff. uti possidetis.* 20 *l. 1. ff. utrubi.* [illegible] 21 [illegible] 22 [illegible] Goth. Qui hodie antiquiorem possessionem edocet tanquam justiorem habens causam, prævalet. *cap.* [illegible] *de probat.* Ansl. 23 [illegible] 24 [illegible] 25 [illegible] 26 [illegible] *D. de acquir. vel amitt. poss.* 27 [illegible] 28 [illegible] 29 [illegible] *C. unde vi.* 30 [illegible] 31 [illegible] 32 *l. 2. in princ. ff. h. t.* Sumpta est autem hæc divisio ab interdicendi forma. 33 Id est, in quibus prætor non utrumque litigatorem (*ut in Uti possidetis*) sed alterum tantum alloquitur, [illegible] 34 *l. 13. ff. de judiciis.* 35 Cum unum tantum alloquitur prætor. *l. 2. in pr. ff. ne quid in loco publico. l. 1. in pr. ff. de fluminib.* 36 *v. l. 3. §. 1. ff. uti possidetis.* 37 *§. 1. J. de success. sublat.* 38 *v. l. 3. C.* [illegible] 39 *l. 49. ff. de negotiis gest.* 40 Id est, Jurisconsultos, Prætores, Principes. *v. l. 2. C. de jurejur. propter calum.* 41 Decima litis in libello comprehensæ. *§. 1. J. eod. & Nov. 112. c. 2.* 42 In inficiantes sc. *§. 1. J. eod.* 43 *l. 44. §. 4. ff. famil. erc.* Porro sacramentum pecunia erat litis causa ab utroque deposita, sic ut victi consecraretur, victori sua restitueretur. Varro 5. *de lingua*: Pithœus 1. *subcesivarum* 18. 44 *§. 1. J. eod.* 45 *l. 14. §. 1. C. de judiciis. l. 2. C. de jurejurando propter calumn.* 46 *v. l. 4. C. ad leg. Aquil.* 47 *§. 26. J. de act.* 48 Altera pecuniaria pœna est causæ amissio, *l. 1. C. de pœna jud.* & ad expensas condemnatio. *l. 79. ff. de judiciis.* 49 *l. 2. C. de jurejur. propter cal.* Goth. Al. addunt (*quod non calumniandi animo litem movisset, sed existimando, se bonam causam habere.*) Ut explicetur formula qua actor de calumnia jurat. S. L. 50 *l. 2. C. de jurejur. propter.* 51 Hoc quemadmodum sublatum sit, aut ignoratum a Justiniano, prudens lector dijudicabit, *ex Nov. 112. c. 2. in princ. v. Edictum 7. Justinians. c. 5.* 52 *v. l. 4. C. de fructib. & lit. exp.* 53 *v. l. 4. in fin. ff. de his, qui notantur.* 54 Cur non contrariis? *v. l. 6. in fin. ff. de his, qui notantur.* 55 *l. 6. §. pactusve. d. t.* 56 *l. 7. d. t.* 57 *l. 1. ff. de in jus vocando. l. 13. in fin. ff. de judiciis.* 58 De forma vocationis v. quæ notavi *ad d. l. 1.* 59 *l. 3. C. de in jus.* 60 *l. 4. ff. de in jus.* 61 *l. 2. C. de in jus.* 62 Al. as 500. *l. 12. 24. 25. ff. de in jus.* v. Pith. 1. *subcesivarum* 18.

TIT. XVII.
DE OFFICIO JUDICIS.

De officio Judicis in genere. 1. *De judicio noxali.* 2. *De actionibus realibus.* 3. *De actione ad exhibendum.* 4. *Familiæ erciscundæ.* 5. *Communi dividundo.* 6. *Finium regundorum.* 7. *De adjudicatione.*

Superest, ut de Officio Judicis dispiciamus. Et quidem in primis illud observare debet Judex, ne aliter judicet [1], quam legibus aut constitutionibus, aut moribus proditum est. §. 1. Ideoque si noxali judicio aditus est, observare debet, ut si condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Mævium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere.*

§. 2. Et si in rem actum sit [coram Judice]: sive contra petitorem judicaverit, absolvere debet possessorem: sive contra possessorem, jubere ei debet, ut rem ipsam restituat [2] cum fructibus. Sed si possessor neget in præsenti se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum [3] est ei: ut tamen de litis æstimatione caveat [4] cum fidejussore, si intra tempus quod ei datum est, non restituerit. Et si hereditas petita sit: eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos [5] culpa sua possessor non perceperit: [sive illorum] quos perceperit: in utraque actione eadem ratio pene habetur, si prædo fuerit [6]. Si vero bonæ fidei possessor fuerit; non habetur ratio [neque] consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem, etiam illorum [fructuum] ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt [7]. §. 3. Si ad exhibendum actum fuerit: non sufficit, si exhibeat rem is cum quo actum est; sed opus est, ut etiam rei causam debeat exhibere, id est, ut eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si, cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset [8]. Ideoque si inter moras [exhibendi] usucapta sit res a possessore: nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medii temporis, id est, ejus quod post acceptum ad exhibendum judicium, ante rem judicatam intercesserit, rationem habere debet Judex. Quod si neget reus cum quo ad exhibendum actum est, in præsenti se exhibere posse, & tempus [9] exhibendi causa petat, idque sine frustratione postulare videatur: dare ei debet, ut tamen caveat se restituturum: quod si neque statim jussu Judicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caveat, condemnandus sit in id quod actoris interest, si ab initio res exhibita esset. §. 4. Si familiæ erciscundæ [judicio] actum sit; singulas res singulis [10] heredibus adjudicare debet: & si in alterius persona prægravare videatur adjudicatio; debet hunc invicem coheredi certa pecunia (sicut jam dictum est) condemnare. Eo quoque nomine coheredi [11] quisque suo condemnandus est, quod solus fructus hereditarii fundi percepit, aut rem hereditariam corruperit [12], aut consumpserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque, quam duos coheredes, subsequuntur. §. 5. Eadem interveniunt, & si communi dividundo de pluribus rebus actum sit. Quod si de una re, veluti de fundo; siquidem iste fundus commode regionibus divisionem recipiat: partes [13] ejus singulis adjudicare debet: & si unius pars prægravare videbitur, is invicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quod si [14] commode dividi non possit, veluti si homo forte, aut mulus erit, de quo actum sit: tunc totus [15] uni adjudicandus est, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus est. §. 6. Si finium regundorum actum fuerit, dispicere debet judex, an necessaria sit adjudicatio: quæ sane uno casu necessaria est, si evidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quam olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est, ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari: quo casu conveniens est, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. † Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc judicio, quod forte circa fines aliquid malitiose commisit: verbi gratia, quia lapides finales [16] furatus est, vel arbores finales excidit. † Contumaciæ quoque nomine quisque eo judicio condemnatur: veluti si quis jubente Judice metiri agros passus non fuerit. §. 7. Quod autem istis judiciis alicui adjudicatum fuerit: id statim ejus fit, cui adjudicatum est [17].

TIT. XVIII.
DE PUBLICIS JUDICIIS [18].

Differentia a privatis. 1. *Etymologia.* 2. *Divisio.* 3. *Exempla de læsa majestate.* 4. *De adulteriis.* 5. *De sicariis.* 6. *De parricidiis.* 7. *De falsis.* 8. *De vi.* 9. *De peculatu.* 10. *De plagiariis.* 11. *De ambitu, Repetundis, Annona, Residuis.* 12. *Excusatio.*

Publica judicia neque per actiones ordinantur [19], neque omnino quicquam simile habent [cum] cæteris judiciis [20], de quibus locuti sumus: magnaque diversitas eorum est & in instituendo [21], & in exercendo [22]. §. 1. Publica autem dicta sunt, quod cuivis ex populo executio [23] eorum plerumque [24] datur.

§. 2. Publicorum judiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia [25] dicimus, quæ ultimo supplicio afficiunt [homines], vel [etiam] aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cætera, si quam infamiam irrogant cum damno pecuniario: hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia. §. 3. Publica autem judicia hæc sunt: lex Julia [26] majestatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel Rempublicam aliquid moliti sunt, suum vigorem extendit. Cujus pœna animæ amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur. §. 4. Item lex Julia de adulteriis coërcendis, quæ non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio [27] punit, sed & eos [28] qui cum [29] masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Julia etiam stupri flagitium punitur, cum quis sine vi [30] vel virginem, vel viduam honeste viventem stupraverit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus [31], si honesti sunt, publicationem partis [32] dimidiæ bonorum: si humiles, corporis coërcitionem cum relegatione. §. 5. Item lex Cornelia [33] de sicariis [34] quæ homicidas ultore ferro persequitur, vel eos qui hominis occidendi causa cum [35] telo ambulant. Telum [36] autem (ut Caius noster ex interpretatione legum XII. Tab. scriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur: sed & omne significat quod manu cujusque jacitur: sequitur ergo, ut lignum & lapis, & ferrum hoc nomine contineatur; dictum ab eo quod in longinquum mittitur, [a] Græca voce τηλοῦ [37] figuratum. Et [sic] hanc significationem invenire possumus & in Græco nomine. Nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. Admonent [38] nos epigrammata in Xerolopho urbis faustissimæ scripta, καὶ τὰ βέλη ὁμῶς ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖσοι δὲ καὶ λίθοι, id est, *Et hujusmodi tela simul ab eis ferebantur, lanceæ, spicula, fundæ, plurimi autem & lapides.* Sicarii autem appellantur a sica [39], quod significat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici [40] capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint.

§. 6. Alia deinde lex asperrimum crimen nova pœna persequitur, quæ Pompeia de parricidiis [41] vocatur: qua cavetur, ut si quis parentis aut filii, aut omnino affinitatis ejus quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparaverit [42] (sive clam, sive palam id ausus fuerit) [necnon is cujus dolo malo id factum est, vel conscius [43] criminis existit, licet extraneus sit,] pœna parricidii puniatur, & neque gladio neque ignibus, neque ulli alii solenni pœnæ subjiciatur [44], sed insutus culleo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales angustias comprehensus (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur, ut omnium elementorum usu vivus carere incipiat, & ei cœlum superstiti, [&] terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione [45] vel affinitate personas conjunctas necaverit: pœnam legis Corneliæ de sicariis sustinebit. §. 7. Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui testamentum [46], vel aliud instrumentum falsum scripserit [47], signaverit, recitaverit, subjecerit: vel signum [48] adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit, sciens dolo malo. Ejusque legis pœna in servos, ultimum supplicium est (quod etiam in lege de sicariis & veneficis servatur): in liberos vero deportatio [49]. §. 8. Item lex Julia de vi publica seu privata, adversus [50] eos exoritur qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed siquidem armata vis arguatur; deportatio [51] ei ex lege Julia de vi publica irrogatur: si vero sine armis, in tertiam [52] partem bonorum [suorum] publicatio imponitur. Sin autem per vim raptus [53] virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ii qui opem [huic] flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius possibile est scire. §. 9. Item lex Julia [54] peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem sacram [55], vel religiosam furati fuerint. Sed siquidem ipsi judices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint; capitali [56] animadversione puniuntur: & non solum hi, sed etiam [57] qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alii vero, qui in hanc legem inciderint: pœnæ deportationis subjugentur. §. 10. Est & inter publica judicia lex Fabia de plagiariis [58], quæ interdum [59] capitis pœnam ex sacris Constitutionibus irrogat, interdum leviorem. §. 11. Sunt præterea publica judicia, lex Julia de ambitu [60], lex Julia repetundarum [61], & lex Julia de annona [62], & lex Julia de residuis [63], quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amissionem non irrogant: aliis autem pœnis eos subjiciunt, qui præcepta earum neglexerint.

§. 12. Sed de publicis judiciis hæc exposuimus, ut vobis possibile sit summo [64] digito, & [65] quasi per indicem [66] ea tetigisse; alioqui diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris Deo [67] propitio adventura est.

1 l. 40. §. 1. ff. de judiciis. l. 1. §. 3. ff. ad Leg. Cornel. de falsis. l. 2. C. de pœna judicis [illegible]. Novell. 24. c. 2. Novell. 82. cap. 13. Nov. 149. c. 1. No. [illegible] 1. [illegible] 2 l. 17. §. 1. vers. idem Julianus ait ff. de rei vind. [illegible] 3 l. 21. ff. de judiciis. 4 l. 11. ff. de rei vind. [illegible] 6 De prædo fructus restituat, v. quæ not. ad l. 22. C. de rei vind. [illegible] fructus restituat, v. quæ scripsi ad d. l. 22. [illegible] 8 [illegible] 9 l. 5. §. fin. l. 12. §. si justa. ff. ad exhib. 10 l. 22. [illegible] 1. in fin. l. 51. ff. famil. erc. 11 l. 19. d. t. 12 [illegible] 13 l. 54. [illegible] 14 l. 55. ff. fam. erc. 15 [illegible] l. 2. [illegible] 55 ff. fam. erc. l. 3. [illegible] 16 [illegible] l. 4. [illegible] ff. finium. 17 Hanc adjudicatio[illegible] 16 Porro an judex per tum [illegible] ff. de damn. infect. [illegible] 19 [illegible] per accusationes, & inquisitiones. 20 Sive ex contra[illegible] 21 Privata [illegible] apud judices datos, publica apud [illegible] 22 Hæc [illegible] aut tribus recuperatoribus in co[illegible] vero in foro, [illegible] ab ipsis prætoribus, sex lictori[illegible] pro tribunali, in sella curuli [illegible] in subselliis sedentes 59 vel 60 exercebantur. Vide [illegible] de [illegible] l. 8. D. de accusat. formam accusatio[illegible] 23 Id est, persecutio, l. 11. in pr. D. de accus. l. 1. §. 1. ff. de [illegible] 24 l. 43. §. 10. ff. de ritu nupt. & C. qui accusare. [illegible] 25 l. 2. ff. h. t. 26 l. 1. 3. ff. & tot. tit. C. ad l. Jul. majest. 27 [illegible] l. 5. [illegible] 28 Vide Novell. 143. 29 v. Nov. 141. 30 [illegible] & tot. tit. ff. [illegible] de serv. corrupto. Ans. 31 v. l. 6. §. [illegible] ad l. Jul. de adult. 32 Imo capitaliter puniuntur. l. 1. in fin. ff. de extraord. crimin. 33 Lata a L. Cornelio Sylla dictatore. 34 l. 1. ff. ad L. Corn. de sicar. 35 l. 7. C. ad L. Corn. de sicar. 36 Vid. l. 11. §. telorum. D. ad L. Jul. de vi publ. l. 233. §. 2. ff. de verb. sign. 37 V. Festum in *Arma & Tela.* 38 Admonet nos Xenophon, nam ita scribit, 5 ἀναβάσεως scil. Ant. Aug. 4. Emend. 5. 39 Sica a secando: est autem brevissimus culter recurvus & inflexus, Persici acinacis longitudine, teste Josepho, 20 *antiquit.* 1. Ideo Suidas appellari sicas τὰ ἐγχειρίδια [illegible] ait. Tranquillus apud Isidorum 18. c. 16. etiam ostendit levissimum cultrum fuisse. Nam cum gladiatoris in ludum emissi recurvus factus fuisset gladius & ad eum corrigendum alius venisset, respondit gladiator, sica pugnabo. Brevissimam quoque sicam fuisse [illegible] est, quod vel a pueris (ut Cicero refert [illegible]: ac proinde cædibus media in turba perpetrandis sica aptissima erat, ut etiam veste occultaretur. His adjungendus est Josephus, 2. *de bello Judaico* 12. & 20. *antiq.* 2. Hac autem lege improprie tenentur, qui cædem alio telo admiserunt 10. *Quint.* 1. Adde superioribus Brissonium 2. *Select.* [illegible] 11. 40 v. l. 3. [illegible] ff. ad L. Corn. de sicar. 41 v. l. un. C. de his qui parentes vel liberos occiderunt. 42 [illegible] properaverit. Vopiscus *in Probo*, Fatalem properavit necessitatem. Seneca *in Herc.* [illegible], Qu[illegible] durum properare fatum? [illegible], Ultimum hoc gaudium fatis properantibus [illegible] Cujac. *hic.* 43 l. 2. ff. ad leg. Pomp. de parricidiis. 44 l. 9. in princ. ff. ad l. Pompeiam de parr. 45 d. l. 9. §. 2. 46 l. 14. C. ad l. Corn. de fals. 47 Scriptor falsi punitur, v. l. 5. §. 9. ff. de injur. 48 l. 30. ff. ad l. Corn. de fals. 49 l. 3. §. pen. ff. ad L. Corn. de sic. 50 l. 152. ff. de reg. jur. 51 Quæ successit in locum interdictionis aquæ & ignis. l. 10. in fin. ff. ad L. Jul. de vi publ. 52 l. 1. in pr. l. [illegible] ff. ad l. Jul. de vi privata. 53 v. l. un. C. de rapt. virg. 54 l. 1. ff. ad l. Jul. pec. Goth. Al. legunt, [illegible]. Vide Menoch. de Arbitr. Jud. [illegible] 2. cent. 3. cas. 258. num. 10. 11. Ans. 55 l. 1. ff. eod. 56 Deportatione. [illegible] 3. 10. ff. ad l. Jul. pecul. 57 v. l. un. C. de crim. pecul. 58 l. 13. C. ad l. Fabiam de plagiariis. 59 Fit enim extraordinaria. l. ult. ff. ad l. Fabiam de plag. 60 v. ff. & C. ad l. Jul. de ambitu. 61 v. ff. & C. ad l. Jul. repet. 62 v. ff. de annona. 63 v. l. 2. ff. ad l. Jul. pecul. 64 Summo digito attingere non est longiori aut medio digito attingere, ut hic somniat Accursius. Theophil. ἄκρῳ γεύσασθαι τῷ δακτύλῳ dixit, ut metaphora sumpta videatur a coquis, summo digito condimenta sua & intinctum attingentibus, ac post degustantibus: sic Cicero *pro M. Cælio* dixit, primoribus labris gustare, & extremis digitis attingere. 65 Hæc desunt Theophilo. 66 Per indicem attingere, metaphorice, nihil aliud quam summatim. 67 Deo propitio dixit, more loquendi satis usitato. Quibus enim prosperum successum, iisdem & Deos propitios & faciles precabantur. Livius 39. Seneca 1. *epist.* 17. & 15. *epist.* 111. Terentius *Phormione, act.* 4. *scena* 3. ut & contrariis, iratos, Plaut. *Amphitr. act.* 4. *scena* 2. Quæ duo cum mihi occurrunt, meos ad jus civile commentarios, cæteros denique ad alios autores, quos ad hunc usque 39. ætatis scripsi, spectanti, moveor ipse, ut quæ in illis errata mihi exciderint, irato mihi juste numini, quæ secus, Deo plane propitio & facili, lingua, pariter, & manu menteque tribuam, cui laus in perpetuum sit & gloria.

E P I T O M E
INSTITUTIONUM.
DE JURE.

JUstinianus Imperator superatis multis hostibus [1], priore Codice, qui non extat, Digestis seu Pandectis editis [2], composuit per Tribonianum, Theophilum, & Dorotheum has Institutiones [3], easque libris quatuor partitus est: in quibus totius legitimæ scientiæ prima elementa breviter explicat [4], quibus desumptis ex veterum Institutionibus, maxime Caii [5], robur legum atque constitutionum tribuit [6].

JUstitia est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi [7]. Quæ justitiam docet scientia, Jurisprudentia est [8]. Ea primo levi ac simplici via, post diligentissima interpretatione tradenda est [9]. Docet autem honeste vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere [10]. Refertur ad publicam utilitatem, vel singulorum seu privatam [11]. Collecta est vel ex naturali, vel gentium, vel civili jure [12]. † Jus narurale omnium animalium [13]: Civile cujusque civitatis proprium est [14]: Gentium, omni humano generi commune est, eoque omnes pene contractus introducti [15]. † Civile, aut scriptum est aut non scriptum [16]. Scripti species, Lex quæ ab universo populo: Plebiscitum, quod a plebe [17]: Senatusconsultum quod a Senatu [18]: Principum placita quæ a Principe vel per epistolam, vel per decretum, vel edictum, personaliter vel generaliter sunt constituta [19]; Edicta quæ vel a Prætoribus vel Ædilibus curulibus [20]: Responsa prudentum, sunt opiniones eorum quibus permissum erat de jure respondere [21]. Non scriptum jus est, quod usus approbavit [22]: hoc Lacedæmonii, illo Athenienses utebantur [23]. Civilia jura tacite, vel expresse mutari possunt, naturalia non item [24]. Civilis juris objecta personæ, res, actiones [25].

De personis.

Personarum prima divisio est in liberas & servas [26]: Libertas a natura [27]: Servitus a jure gentium procedit [28]. Servi dicuntur quod captivi servari, nec occidi solent [29]. Nascuntur ex ancillis, fiunt jure gentium, si capiuntur: civili, si liber seipsum vendit [30]. Liberi sunt ingenui aut libertini [31]. Ingenuus est, qui statim ut natus est, liber est [32], cui non officit in servitute fuisse, & postea manumissum esse [33]. † Libertini, qui ex justa servitute manumissi [34]. Manumissio fit aut in Ecclesiis, aut vindicta apud Prætorem, aut inter amicos, aut Epistola, aut ultima voluntate, aut aliis modis [35]: quocunque tempore & loco [36]. Manumissi hodie cives fiunt Romani [37]. † In fraudem creditorum non licet manumittere [38]. In fraudem non manumittit, qui licet solvendo non sit, servum suum cum libertate in testamento heredem instituit [39] vel sine libertate [40]. In fraudem manumittit: qui non tantum cum solvendo non est, manumittit, sed qui animo fraudandi [41]. Non licet quoque minori XXV annis, nisi causa cognita [42]: qui tamen XVII annum implevit, & XVIII attigit, manumittere potest [43]. † Potest & is, ut & quivis alius, omnes servos testamento manumittere [44]. Secunda personarum divisio: Personarum quædam alieni juris sunt, vel sui [45]: alieni ut servi, ut filii. Servi dominis acquirunt, quicquid acquirunt [46]. Non tamen in eos jus vitæ & necis habent domini, nisi causa cognita: quin eos durius tractare non licet [47]. † Liberi vero variis modis patri adquiruntur. Primo si ex justis nuptiis procreati sunt, in potestate sunt parentum [48]. † Nuptiæ, sunt viri & mulieris conjunctio, cum individua vitæ consuetudine [49]. Talis potestas Romanorum est propria [50]. Liberos hic intellige, qui ex te & uxore, filio ejusve uxore, non qui ex filia tua nascuntur [51]. † Justæ nuptiæ dicuntur quas cives puberes, filiifamilias cum consensu parentum [52], & omnes, intra gradus a lege definitos, contraxerunt. Huc pertinet quod dicitur, ratione consanguinitatis vel honestatis inter parentes & liberos, etiam servos [53], etiam adoptivos (quantumvis dissoluta sit adoptio [54]) nuptias non posse contrahi: item inter fratres & sorores, etiam adoptivos, (nisi dissoluta sit adoptio [55]). Non possumus quoque ducere fratris vel sororis filiam vel neptem (neptis non est quæ nata est ex sorore tua adoptiva [56]) amitam, materteram, etiam magnam, etiam adoptivam [57], (non idem est in duorum fratrum vel sororum liberis [58]); affinitatis ratione privignam, nurum [59], socrum, novercam [60] (non idem est in comprivignis [61]). Privignæ loco habetur, quam uxor tua post divortium ex alio procreavit. Nurus loco habentur filii sponsa, socrus, sponsa patris [62]. Alia impedimenta nuptiarum vide in Digestis [63]. Si a quoquam adversus ea præcepta contractæ sunt nuptiæ, vir, uxor, nuptiæ, matrimonium, dos, potestas patria, dotis, donationisque exactio nulla est, & alias etiam pœnas patitur [64]: & hoc quidem primo modo liberi parentibus adquiruntur. Secundo per oblationem Curiæ. Tertio, legitimatione in parentum suorum liberi potestatem rediguntur [65]. † Quarto adoptione [66]. Quoties adoptamus eos qui sui juris sunt, Principis autoritate, Adrogatio: quoties imperio Magistratus, eos easve qui quæve in potestate parentum sunt, Adoptio dicitur: Hic titulus plura capita continet, sed quod hodie parum sit in usu, prætermittetur. † Nunc videndum est quibus modis jure patriæ potestatis quis solvatur. Solvitur patria potestas morte patris [67], deportatione ejusdem [68] (non relegatione [69]) servitute pœnæ [70] (hic tamen casus hodie est abrogatus Nov. 22. cap. 8. Patriciatus (non tamen militia, non senatoria vel consulari) dignitate [71], captivitate patris jus patris suspenditur [72], emancipatione patria potestas solvitur. Fit autem emancipatio recta via apud competentem Judicem [73], non invito patre [74]. Reliqua non sunt ita magni momenti in hoc titulo [75]: & hæc de personis alieni juris. † Quæ sui juris sunt, vel in tutela, vel in curatione sunt [76]. † Tutela est potestas in caput liberum, ad tuendum eum qui se defendere nequit, jure civili data & permissa [77]. Tutor est qui eam potestatem habet [78]. Tutelæ variæ sunt species. † Prima Testamentaria: est enim permissum parentibus, liberis impuberibus quos in potestate habent, ac non in alterius potestatem recasuris, testamento tutores dare [79], ut & posthumis [80], & emancipatis: sed hoc casu tutor confirmandus est sententia Præsidis sine inquisitione [81]. † Dari tutor testamento potest paterfamilias, filiusfamilias [82], servus proprius, etiam sine libertate: servus alienus, cum liber erit [83]: furiosus, cum compos mentis: minor, cum major XXV annis factus fuerit [84]: ad certum tempus, ex certo tempore, sub conditione, ante heredis institutionem [85], non certæ rei vel causæ [86]. Filiabus vel filiis tutor datus, posthumo vel posthumæ, non tamen nepotibus, liberis, posteris & posthumis & natis [87] datus intelligitur. † Secunda tutelæ species est Legitima ab intestato, eaque multiplex, veluti adgnatorum proximorum [88], id est, cognatorum per virilem sexum: adgnatio autem omnibus modis capitis minutione plerumque perimitur [89]. † Item patronorum, per quam libertorum & libertarum tutela ad patronos eorumque liberos pertinet [90]. † Item parentum, per quam parentes filiorum suorum ac deinceps emancipatorum tutelam habent [91]. † Item fratrum, quæ & Fiduciaria dicitur [92]. † Tertia species [93], Dativa quæ deficiente Testamentaria, & Legitima locum habet. Dantur tutores Romæ a Præfecto urbi, vel Prætore: in provinciis a Præside: vel si facultates pupilli quingentos solidos non excedant, vel a defensoribus civitatum una cum Antistite civitatis, vel a Magistratibus, vel Juridico Alexandrino exacta cautione [94]. † Porro post pubertatem, tutelæ judicio tutores rationem reddere coguntur [95]: constante vero tutela, autoritatem pupillis interponent præsentes: statim, non post tempus, aut per epistolam [96]. Nec enim sine tutore pupilli obligari possunt (quamvis alios possint obligare), vel mutuo aliquo contractu [97], vel hereditatem adeundo, vel bonorum possessionem, vel fideicommissum petendo [98]. Quod si inter tutorem pupillumque judicium agendum sit, ipse quidem tutor in rem suam actor esse non potest: ideoque curator pupillo dabitur ad judicium peragendum: eoque peracto, curator esse desinet [99]. † Tutela finitur pubertate in masculis post XIV annum completum: in fœminis post XII. [100] si pupilli adrogati, vel deportati, vel in servitutem redacti, vel ab hostibus capti [101], conditione sub qua datus erit [102], vel tempore ad quod tutor datus erit, existentibus [103], morte vel pupillorum vel tutorum [104], maxima & media tutorum capitis minutione, omni vero pupillorum [105], si tutores remoti vel excusati [106]. † Interea sciendum est, utcumque tutela finiatur pubertate, puberes tamen usque ad XXV annum curatores accipere [107], ab iisdem magistratibus a quibus & tutores accipiunt: testamento non accipiunt, datus tamen confirmatur decreto Prætoris [108]. Non accipiunt etiam inviti, præterquam in litem [109]. Nec tantum eis solis curator datur, sed & furiosis & prodigis, licet majoribus XXV annis [110]: sed & mente captis, surdis & mutis, & perpetuo morbo laborantibus [111]. Quin etiam ipsi impuberes interdum curatorem accipiunt, si tutore idoneo careant [112]. † Ad tutores & curatores pertinet tutelæ nomine satisdare de indemnitate pupilli, adeo, ut nisi caveant, pignoribus captis coërceri possint [113], nisi testamento, vel ex inquisitione dati sint [114]: eo tamen casu pluribus datis, potest unus contutori vel curatori offerre, vel ab eo exigere satisdationem, ut ab uno tantum tutela administretur: quod si nemo eorum satis offerat, is gerat quem testator adscripserit: si nullus adscriptus sit, quem major pars elegerit: si dissensio circa eligendum sit, Prætor partes suas interponet [115]. Quod si indemnes pupilli vel puberes esse non possunt, puta, quia tutores non sunt solvendo, subsidiaria eis dabitur actio in eos eorumve heredes (excipe Prætorem, Præsidem provinciæ & alios quibus tutores dandi jus est [116]) qui (cum satisdationem exigere debeant) aut omnino non, aut non idonee a tutoribus vel curatoribus satisdari curaverunt [117]. † Antea diximus tutores curatores esse desinere, quoties vel removentur, vel excusantur: de utroque videndum est. Excusantur ergo Romæ propter tres liberos superstites (tales sunt etiam in bello mortui) in Italia propter quatuor, in provinciis propter quinque. Liberos intellige etiam nepotes ex filio & adoptatos a patre naturali [118]. Excusatur pariter quis quamdiu res fisci administrat [119], quamdiu reipublicæ causa abest [120], qui potestatem aliquam habet [121], qui litem de omnibus bonis vel hereditate cum pupillo vel adulto habet [122], quamdiu quis tria onera tutelæ non affectatæ, vel curæ habet [123], propter paupertatem [124], adversam admodum valetudinem [125], si literas pingere vel legere nesciat [126], si propter inimicitias testamento tutor datus sit [127] (inimicitias intellige capitales, non reconciliatas [128]) si status controversiam a pupillorum patre passus est [129], major LXX annis, minor XXV [130], miles, adeo ut nec volens ad tutelæ onus admittatur [131], qui Grammaticam vel Medicinam vel Rhetoricam Romæ, vel in patria sua exercet [132]. Intra quod tempus tutores dati excusare se debeant, vide §. 16. Non justa excusatio est in eo qui hoc solo utitur, quod patri pupilli fuerit ignotus [133]. Datus tutor, ad universum patrimonium datus intelligitur [134]: invitus curator esse non compellitur [135], quemadmodum & maritus uxoris [136], falsa allegatione excusatus, non plene liberatur onere tutelæ [137]. Et hæc de excusationibus. † Removentur autem tutores suspecti [138], a judicibus ordinariis [139],

1 *Proœmio Instit. in pr.* §. 1. 2 §. 2. 3 §. 3. 4 §. 4. 5 §. 5. 6 §. 6. 7 *Lib. I. Tit. 1. De justitia & jure.* 8 §. 1. 9 §. 2. 10 §. 3. 11 §. 4. 12 *d.* §. 4. 13 *Tit. 2. De jure naturali, gentium & civili.* 14 §. 1. 15 §. 2. 16 §. 3. 17 §. 4. 18 §. 5. 19 §. 6. 20 §. 7. 21 §. 8. 22 §. 9. 23 §. 10. 24 §. 11. 25 §. *ult.* 26 *Tit. 3. De jure personarum.* 27 §. 1. 28 §. 2. 29 §. 3. 30 §. 4. 31 §. *ult.* 32 *Tit. 4. De ingenuis* 33 §. 1. 34 *Tit. 5. De libertinis.* 35 §. 1. 36 §. 2. 37 §. *ult.* 38 *Tit. 6. Quibus ex causis manumittere non licet.* 39 §. 1. 40 §. 2. 41 §. 3. 42 §. 4. 5. 6. 43 §. *ult.* 44 *Tit. 7. De lege Fusia Caninia tollenda.* 45 *Tit. 8. De his qui sui vel alieni juris sunt.* 46 §. 1. 47 §. *ult.* 48 *Tit. 9. De patria potestate.* 49 §. 1. 50 § 2. 51 §. *ult.* 52 *Tit. 10. De nuptiis.* 53 §. 10. 54 §. 1. 55 §. 2. 56 §. 3. 57 §. 5. 58 §. 4. 59 §. 6. 60 §. 7. 61 §. 8. 62 §. 9. 63 §. 11 64 § 12. 65 §. *ult.* 66 *Tit 11. De adoptionibus.* 67 *Tit. 12. Quibus modis jus patriæ potestatis solvitur.* 68 §. 1. 69 §. 2. 70 §. 3. 71 §. 4. 72 §. 5. 73 §. 6. 74 §. *ult.* 75 §. 7. 8. 9. 76 *Tit 13. De tutelis.* 77 §. 1. 78 §. 2. 79 §. 3. 80 §. 4. 81 §. *ult.* 82 *Tit. 14. Qui testamento tutores dari possunt.* 83 §. 1. 84 §. 2. 85 §. 3. 86 §. 4. 87 §. *ult.* 88 *Tit. 15. De legit. agnatorum tut.* 89 §. 1. 2. & §. *ult.* adde *de capitis diminutione, & Tit. 16. ubi agitur de speciebus capitis minutionis.* 90 *Tit. 17. De legitima patronorum tutela.* 91 *Tit. 18. De legitima parentum tutela.* 92 *Tit. 19. De fiduciaria tutela.* 93 *Tit. 20.* §. 1. 2. 3. 4. *De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Julia & Titia dabatur.* 94 §. 5. 95 §. 7. 96 *Tit. 21.* §. 2. *De autoritate tutorum.* 97 *d. Tit. 21. in pr.* 98 §. 1. 99 §. *ult.* 100 *Tit. 22. Quibus modis tutela finitur.* 101 §. 1. 102 §. 2. 103 §. 5. 104 §. 3. 105 §. 4. 106 §. *ult.* 107 *Tit. 23. De curatoribus.* 108 §. 1. 109 §. 2. 110 §. 3. 111 §. 4. 112 §. 5. & *ult.* 113 *Tit. 24.* §. 3. *De satisdatione tutorum vel curatorum.* 114 *d. tit. 24. in pr.* 115 §. 1. 116 §. 4. *seu ult.* 117 §. 2. & *ult.* 118 *Tit. 25. De excusationibus tutorum vel curatorum.* 119 §. 1. 120 § 2. 121 §. 3. 122 §. 4. 123 §. 5. 124 §. 6. 125 §. 7. 126 §. 8. 127 §. 9. 128 §. 11. 129 §. 12. 130 §. 13. 131 §. 14. 132 §. 15. 133 §. 16. 134 §. 17. 135 §. 18. 136 §. 19. 137 §. *ult.* 138 *Tit. 26. De suspectis tutoribus vel curatoribus.* 139 § 1

suspecti,

ſuſpecti, inquam, tutores ſive teſtamentarii, ſive alterius generis, ſive patroni, dum tamen eorum famæ ignoſcatur [1]. Poſtulantur ſuſpecti etiam a quavis muliere, verecunda tamen & pietate producta [2], ab ipſis puberibus conſilio neceſſariorum [3]. Porro ſuſpectus eſt, qui non ex fide tutelam gerit, vel gerere poteſt, licet ſit ſolvendo [4]: qui moribus talibus eſt, ut ſuſpectus ſit [5]: qui ſui copiam non facit, & abſens non præſtat alimenta: tunc enim in bonorum poſſeſſionem ejus pupillus mittitur [6]: ſi præſens mendaciter id dicit, punitur a judice, quemadmodum & is qui data pecunia miniſterium tutelæ adquiſivit vel redemit [7], ut libertus fraudulenter tutelam filiorum patroni adminiſtrans [8]: remotus ob dolum famoſus eſt [9]: quoad cognitio ſuſpecti finiatur, interdicitur tutori adminiſtratio [10]: ſuſpecti cognitio extinguitur morte tutoris [11], fraudulenter tutelam adminiſtrans etiamſi ſatis offerat, removendus eſt [12]. De perſonis dictum eſt.

De rebus & earum adquirendarum modis.

Sequitur ut de rebus, earum diviſione & adquiſitione videamus. Quarum aliæ in noſtro patrimonio, aliæ extra ſunt [13]. Et hæ quidem ſunt, vel naturali jure communes (ut aër, mare, maris littora [14]) vel publicæ (ut flumina, portus [15], & ripæ, uſu tamen: nam proprietas riparum illorum eſt quorum prædiis hærent [16]) vel nullius, ut littora, quæ uſu publica ſunt, proprietate nullius [17], (ut res ſacræ quæ per Pontifices Deo conſecratæ [18]: religioſæ, veluti locus in quem mortuus eſt illatus [19], ſanctæ, ut muri, portæ civitatis, leges [20]) vel univerſitatis, ut theatra, ſtadia, communia civitatum [21]. † Singulorum vero res fiunt multis modis. Primum jure naturali ſeu gentium [22], idque multifariam. Siquidem feræ beſtiæ, ut volucres, & piſces, & alia fera animalia quoties capiuntur, & noſtra cuſtodia coërcentur, noſtra fiunt [23]: capta non ſunt, quæ tantum vulnerata [24], quæ in arbore noſtra tantum nidum fecerunt, quæ ex alveo noſtro evolarunt apes [25], quæ revertendi animum ſeu conſuetudinem non habent [26]. Aliud eſt in cicuribus animantibus, puta gallinis & anſeribus; licet enim ea animalia conſpectum noſtrum effugerint, noſtra tamen manent: & qui ea animo lucrandi detinet, furtum committit [27]: Eodem jure gentium, quæcunque ex hoſtibus capimus, noſtra fiunt [28]: ut & ea quæ in littore invenimus [29], quæ ex animalibus noſtris naſcuntur [30], quæ per alluvionem ſeu incrementum latens, agris noſtris flumen adjecit [31]: quæ vi fluminis prædiis noſtris adjecta longiore tempore hæſerunt, & radices egerunt [32]. De Inſula hoc tenendum: in mari natam fieri occupantis: in medio flumine, confinium, pro modo latitudinis agri ſui citimam ejus qui ab ea parte prædia poſſidet: naſci non dicitur inſula, ſi ager meus in formam inſulæ redactus eſt [33]. Idem eſt jus in alveo fluminis derelicto, niſi quod ager meus, alveus factus, fit publicus [34]. Quod ſi meus ager inundatus fuerit, meus manebit: inundatio namque fundi ſpeciem non commutat [35]. Ad hæc eodem jure gentium, quam ex aliena materia ſpeciem feci, mea eſt, ſi ad priorem materiam reduci non poteſt: multo magis ſi ex mea & aliena ſpeciem fecero [36]. Eodem modo quam purpuram meo veſtimento intexui, mea fit [37]. Res aliena meæ confuſa, vel fortuito, vel mea voluntate, fit communis [38]: mixta fortuito, mea manet: voluntate, fit communis [39]. Quæ (etiam alterius) in meo fundo (quamvis a me ædificata fuerit) mea fit [40]: ex contrario, rem meam amitto quam in alieno fundo ædificavi [41], vel plantavi [42], vel ſevi [43], vel in aliena charta ſcripſi. Non idem eſt in pictura: picturæ namque tabula cedit [44]. Eodem jure gentium, bonæ fidei poſſeſſor fructus ſuos facit, malæ fidei poſſeſſor nullos [45]. Bonæ fidei poſſeſſori adſimilis eſt uſufructuarius & colonus [46]. Fœtus pecudum ſunt in fructu: ancillæ non ſunt [47]. Uſufructuarii officio incumbit in locum demortuorum animalium alia ſubmittere: demortuarum vinearum vel arborum, alias ſubſtituere [48]. Eodem quoque jure gentium, quem in meo (etiam ſciens) vel ſacro, vel religioſo (fortuito tamen) theſaurum inveni, fit meus: quem in alieno, etiam Cæſaris, fiſci, publico, vel civitatis, (fortuito tamen,) dimidio tenus [49]. Eodem etiam jure res noſtræ fiunt, quoties nobis traduntur a domino [50] vel ejus procuratore, ſeu alio ejus voluntate [51]. Nuda etiam voluntate, ſine traditione, res noſtræ fiunt, puta patientia [52], clavium traditione [53]. Noſtræ etiam res fiunt quæ cum in vulgus miſſæ eſſent [54], vel pro derelicto habitæ, a nobis occupatæ ſunt [55]. Derelictæ non cenſentur quæ in tempeſtate, levandæ navis cauſa, ſunt ejectæ, vel quæ de rheda currente, non intelligentibus dominis, ceciderunt [56]. † Hic dicendum erat de modis rerum acquirendarum jure civili: ſed quia Tribonianus hic interſeruit alteram rerum diviſionem præter eam de qua ſuperius dictum eſt, ea nobis conſideranda eſt. Sit igitur hæc alia rerum diviſio, Rerum alias eſſe corporales, alias incorporales [57]. Illæ innumerabiles, tangi poſſunt [58]: hæ non poſſunt, & in jure conſiſtunt: ſicut hereditas, uſus, uſusfructus, obligationes [59], jura ſeu ſervitutes prædiorum urbanorum & ruſticorum [60]. Ruſticorum prædiorum jura ſunt, iter, actus, via, aquæductus [61] & ſecundum quoſdam, aquæ hauſtus, pecoris ad aquam adpulſus, jus paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ [62]: urbanorum vero jura ædificiis inhærent, ſuntque plurima, veluti ſervitus oneris ſuſtinendi, tigni immittendi, ſtillicidii vel fluminis recipiendi, altius non tollendi, luminibus non officiendi [63], acquiruntur autem hujuſmodi ſervitutes pactionibus, ſtipulationibus, teſtamento [64]. † Sic uſusfructus adquiritur [65]. Hoc jure poſſumus alienis rebus uti ſalva earum ſubſtantia [66]: non tamen in æternum: ſi quidem certis modis extinguitur & ad proprietatem revertitur [67]: conſtituitur vero in omnibus rebus etiam iis quæ uſu conſumuntur, ut tamen earum nomine caveatur [68]. † Uſus iiſdem modis conſtituitur & finitur, quibus & uſusfructus [69]: & minus juris eſt in uſu, quam in uſufructu [70]: habitatio, neque uſus eſt, neque uſusfructus, ſed proprium aliquod jus [71]. † Hic dicendum erat de hereditatibus & obligationibus: Tribonianus tamen tranſire ad modos rerum acquirendarum jure civili maluit [72]. Hoc interim varie res acquirimus, puta uſucapione [73], donatione [74], & quodam ſpeciali jure adcreſcendi, teſtamento [75], ab inteſtato, jure civili [76] vel Prætorio [77], per adrogationem [78], bonorum addictionem [79], & olim per bonorum poſſeſſionem & ex SC. Claudiano [80]; olim vero & hodie obligationibus [81]. † De Uſucapionibus primo loco videndum eſt, de quibus hoc conſtitutum eſt: Res mobiles per triennium; immobiles inter præſentes decennio, inter abſentes viginti annis uſucapi, & noſtras fieri ubicunque ſitæ ſint [82]: qualeſcumque ſint: libero homine, re ſacra, religioſa, ſervo fugitivo [83], rebus fiſci [84], furtivis, vi poſſeſſis, exceptis: quæ neque a fure, neque ab alio (niſi ipſo domino, idque quantum ad res furtivas & vi poſſeſſas attinet [85]) quamvis bonæ fidei poſſeſſore, uſucapi poſſunt [86]: res tamen alienas mobiles, ſi bona fide eas noſtras exiſtimemus, alienare poſſumus [87]. Fiſcus & Imperator in eadem cauſa ſunt: quas res enim alienas vendit, vel donat, vel quocunque titulo transfert, ſtatim facit accipientis: quo caſu adverſus fiſcum vel Imperatorem intra quadriennium dominis ipſis vel hypothecariis competit actio [88]. Immobiles vacantes propter abſentiam vel negligentiam domini, alii bona fide accipienti tradere poſſumus: etiam in præjudicium fiſci (ſi modo ſequatur uſucapio [89]) ut eas longæva poſſeſſione adquirere poſſit. Nec enim earum, utpote immobilium, furtum fit: cum furtum ſine affectu furandi non committatur: idque utilitas eorum qui longa & indubitata poſſeſſione muniti ſunt, expoſcit [90]. Ad hæc, ut res a bonæ fidei poſſeſſore uſucapi poſſit, res vitio carere debet [91]: qui uſucapit, errore falſæ cauſæ carere [92]. Diutina bonæ fidei poſſeſſoris vel uſucapio, vel poſſeſſio, ad heredem qualemcunque continuatur [93], veluti emptorem [94]. † Sequitur Donatio, ſecundus acquirendi jure civili modus: eſt autem vel mortis cauſa, vel inter vivos [95]. illa fere per omnia legatis connumeratur [96]: hæc non item, perfectaque temere revocari non poteſt; perficitur ſcripto, vel non ſcripto: nec requiritur in ea traditio. Quæ ſi 500 ſolidos non excedit, inſinuatione non indiget [97]: quemadmodum & quæ fit vel pro redemptione captivorum, vel a magiſtris militum ipſis militibus, vel a quovis iis quorum domus incendio vel ruina corruptæ ſunt [98]. Revocari poſſunt donationes ob ingratitudinem donatarii & aliis ex cauſis [99]. Tertium genus donationis olim ante nuptias, hodie propter nuptias vocatur, dotibus exæquatum. Poteſt enim ante vel poſt matrimonium fieri [100]. † Tertius acquirendi modus olim jure civili fuit jus accreſcendi, de quo vide paragraphum ultimum [101]. † Hic dicendum erat de teſtamentis: ſed Tribonianus hic interſeruit tractatum de perſonis alienantibus & acquirentibus. Quod ad perſonas alienantes attinet, hoc tenendum, Maritum res dotales, etiam conſentiente uxore, alienare non poſſe, quamvis ſit earum dominus [102]: Creditorem pignus ex pactione alienare poſſe: quamvis non ſit ejus dominus [103]: Pupillos nullam rem ſine tutoris autoritate alienare, mutuum dare, in ſolutum (niſi de judicis mandato) accipere, ac ſolvere poſſe [104]. Quod ad perſonas vero adquirentes attinet: Acquiritur nobis per noſmetipſos [105], per liberos noſtros, utriuſque ſexus, quos in poteſtate habemus: totum, ſi ex re noſtra: uſufructu tenus, ſi aliunde quæſierint [106], adquirimus per emancipatos dimidiam uſusfructus tantum, non dominii [107]. Per ſervos quos in poteſtate habemus etiam ignorantes & inviti (niſi forte heredes inſtituti ſint: tunc enim niſi noſtro juſſu, hereditatem adire non poſſunt) adquirimus dominia, poſſeſſiones, uſucapiones, præſcriptiones: quodcumque denique traditione, ſtipulatione, donatione, legato, teſtamento, vel ex alia cauſa ab iis acceptum fuerit [108]. Per ſervos uſufructuarios & bona fide poſſeſſos, quod ex re noſtra vel operis ſuis acquiſiverint [109]: Per alienos ſervos, & per liberos homines (excepto tamen procuratore) nobis nil acquiritur [110]. † Nunc dicendum eſt de quarto acquirendi modo, jure civili: Tale eſt Teſtamentum quod hic definitur eſſe mentis teſtatio [111]: hujus olim diverſæ formæ ac genera (quæ nunc deſueta ſunt) fuerunt. Unum pacis, quod calatis comitiis: alterum belli, quod procinctum: tertium per æs & libram vocabatur [112]. Hodie in teſtamentis paganorum qui milites non ſunt, ſcriptis [113], quæ ſequuntur, neceſſaria ſunt. Uno & eodem tempore ac contextu fieri debent, ſeptem teſtibus adhibitis, ſubſcribere teſtes oportet, eorum ſignacula teſtamento imponenda [114], per manus teſtatoris vel teſtium nomen heredis exprimendum eſt [115]: poſſunt omnes teſtes uno etiam alieno annulo ſignare [116]. Teſtes in teſtamento eſſe non poſſunt mulier, impubes, ſervus, furioſus, mutus, ſurdus, bonis interdictus, infamis, & is cum quo teſtamenti factio non eſt [117]: ſervus (niſi eo tempore quo teſtamentum ſignabatur omnium conſenſu, liberi loco habebatur [118].) Pater, ac ejus liberi [119] (niſi in alieno negotio [120]) heres defuncti ejuſdemque heredis pater, liberi, & fratres qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, teſtes eſſe non poſſunt [121]. Legatarii & fideicommiſſarii, & perſonæ illis conjunctæ teſtes eſſe poſſunt [122]. Et hæc de teſtibus. Teſtamentum in quacunque materia fieri poteſt [123] & pluribus codicibus [124]. & hæc de forma ſcripti teſtamenti dicta ſint. In eo quod ſine ſcriptis fit, ſeu nuncupativo, ſufficit ſeptem teſtibus adhibitis noſtram voluntatem coram eis nuncupare [125]. Et hæc teſtandi forma hodie paſſim apud omnes gentes uſitata eſt. † Supra dicta diligens obſervatio teſtium & ſolennitatum in ordinandis teſtamentis paganorum, in teſtamento militis, dum in expeditione occupatus eſt, quatenus militat & in caſtris degit, (non poſt miſſionem [126]: niſi, quod ad veteranos attinet, intra annum teſtati ſint,) non obſervatur [127]. Teſtamentum feciſſe dicitur, non ſi ſimpliciter dixit, Te heredem facio, ſed tunc demum, cum id dixerit in præſentia teſtium ad id convocatorum [128]. E contrario teſtamentum militis cenſetur, cui ante expeditionem facto, poſteave conſtante militia reſignato, aliquid detractum vel adjectum eſt [129]. Singularia & hæc ſunt, quod filiusfamilias miles teſtari poſſit [130], mutus & ſurdus [131], quod milite adrogato, vel emancipato, teſtamentum ejus irritum non fiat tanquam capitis minutione [132]. Quod dictum eſt de militari teſtamento, ad eos quoque qui quaſi militant, extenditur ratione

1 §. 2. 2 §. 3. 3 §. 4. 4 §. 5. 5 §. ult. 6 §. 9. 7 §. 10. 8 §. 11. 9 §. 6. 10 §. 7. 11 §. 8. 12 §. ult. 13 *Lib. II. Tit. 1. De rerum diviſione, & acquirendo ipſarum dominio.* 14 §. 1. & 3. 15 §. 2. 16 §. 4. 17 §. 3. 5. 18 §. 8. 19 §. 7. 9. 20 §. 10. 21 §. 6. 22 §. 11. 23 §. 12. 24 §. 13. 25 §. 14. 26 §. 15. 27 §. 16. 28 §. 17. 29 §. 18. 30 §. 19. 31 §. 20. 32 §. 21. 33 §. 22. 34 §. 23. 35 §. 24. 36 §. 25. 37 §. 26. 38 §. 27. 39 §. 28. 40 §. 29. 41 §. 30. 42 §. 31. 43 §. 33. 44 §. 34. 45 §. 35. 46 §. 36. 47 §. 37. 48 §. 38. 49 §. 39. 50 §. 40. 41. 51 §. 42. 43. 52 §. 44. 53 §. 45. 54 §. 46. 55 §. 47. 56 §. ult. 57 *Tit. 2. De rebus corporalibus & incorporalibus.* 58 §. 1. 59 §. 2. 60 §. ult. 61 *Tit. 3. in princ. & §. 3. De ſervitutibus ruſticorum & urbanorum prædiorum.* 62 §. 2. 63 §. 1. 64 §. ult. 65 *Tit. 4. De uſufructu.* 66 *d. Tit. 4. in princ.* 67 §. 1. *in fin.* §. 3. & *ult.* 68 §. 2. 69 *Tit. 5. De uſu & habitatione.* 70 §. 1. 2. 3. & 4. 71 §. 5. 72 §. *ult.* 73 *Tit. 6. De uſucapionibus & longi temporis præſcriptionibus.* 74 *Tit. 7.* 75 *Tit. 10. & ſeq.* 76 *lib. 3. tit. 1. & ſeq.* 77 *lib. 3. tit. 10.* 78 *lib. 3. tit. 11.* 79 *lib. 3. tit. 12.* 80 *lib. 3. tit. 13.* 81 *lib. 3. tit. 14. usque ad tit. de act.* 82 *d. tit. 6.* 83 §. 1. 84 §. 9. 85 §. 3. 86 §. 4. 87 §. 4. *verſ. ſed tamen.* §. 5. *verſ. item ſi is, & ſeq.* 88 §. ult. 89 §. 4. 90 *d.* §. 7. *verſ. quod autem. & ſequentibus.* 91 §. 5. 92 §. 6. 93 §. 7. 94 §. 8. 95 *Tit. 7. De donationibus.* 96 §. 1. 97 §. 2. *in pr.* 98 §. 2. *verſ. ſed & quaſdam donationes juncta l. 36. C. de donat.* 99 §. 2. *verſ. ſciendum.* 100 §. 3. 101. §. *ult* 102 *Tit. 8. Quibus alienare licet vel non licet.* 103 §. 1. 104 §. *ult.* 105 *Tit. 9. Per quas perſonas cuique acquiritur.* 106 §. 1. 107 §. 2. 108 §. 3. 109 §. 4. 110 §. 5. 111 *Tit. 10. De teſtamentis ordinandis.* 112 *pr.* 113 §. ult. 114 §. 3. 4. 115 *d.* §. 4. 116 §. 5. 117 §. 6. 118 §. 7. 119 §. 8. 120 §. 9. 121 §. 10. 122 §. 11. 123 §. 12. 124 §. 13. 125 §. *ult* 126 *Tit. 11* §. 3. *De militari teſtamento.* 127 *d. tit. 11. in pr.* 128 §. 1. 129 §. 4. 130 *d. tit. 11. in pr.* 131 §. 2. 132 §. [illegible]

peculii quaſi caſtrenſis [1]. † Longe ab hujusmodi privilegio abſunt filiifamilias, quibus etiam permittente patre, teſtari non licet, (niſi, ut antea diximus, de caſtrenſi vel quaſi peculio [2]) ut & impuberibus & furioſis conſtante furore [3]: ſed & interdictis bonis, & prodigis [4], ſurdis & mutis (niſi beneficio principali [5]), cæcis (niſi ſecundum obſervationem D. Juſtini [6]), captis ab hoſte [7]. Eſt & hæc obſervatio, præter ſuperiores, in teſtamentis obſervanda, ut pater (aliud eſt in matre & avo materno [8], aliud in milite patre quod ad poſthumos [9]) liberos, cujuscunque ſexus ſint, natos & poſthumos, de quibus v. §. 1. 2. 6. [10] tam ſuos quam emancipatos, heredes inſtituat, vel nominatim exheredet. Alioquin, ſi eos ſilentio præterierit, inutiliter teſtabitur, adeo quidem, ut ſi vivo patre filius ita præteritus mortuus ſit, nemo heres ex eo teſtamento poſſit exiſtere: quia ſcilicet ab initio teſtamentum non conſtitit [11]. De adoptivis vide paragraphum quartum & quintum in fine [12]. De emancipatis paragraphum tertium, & quartum in verſ. emancipati [13]. † Porro de extraneis heredibus inſtituendis, hoc tenendum eſt, nobis permiſſum eſſe inſtituere tam liberos homines quam ſervos, & tam proprios quam alienos [14]: & unum hominem & plures uſque in infinitum [15], quinetiam eos quos nunquam vidimus [16], & hereditatem dividere in plures uncias quam duodecim [17], quin vel in nullas, vel partim in quasdam, partim in nullas. Quod cum accidit, quid juris ſit, vide §. 6. 7. 8. [18] Heredem pure & ſub conditione (non tamen impoſſibili, talis enim pro non ſcripta habetur [19]) quin & ſub diverſis conditionibus (quæ ſi conjunctæ, omnibus: ſi ſeparatæ, cuilibet obtemperandum erit) inſtituere poſſumus [20]. Ex certo tempore, aut ad certum tempus non poſſumus: quo caſu dies habetur pro ſupervacuo: & perinde eſt ac ſi pure heres ſcriptus fuerit [21]. † Poſſumus quoque in teſtamento plures gradus heredum facere [22], & plures in unius, vel unum in plurium, vel ſingulos in ſingulorum locum, vel invicem ſubſtituere [23]. Poſſumus & ex diſparibus partibus heredes ſcriptos invicem ſubſtituere, & nullam mentionem in ſubſtitutione partium facere, quo caſu videmur eas in ſubſtitutione partes dediſſe, quas in inſtitutione expreſſimus [24]. Poſſumus quoque & inſtituto heredi coheredem ſubſtitutum dare, & alium ei ſubſtituere: quo caſu ad utramque partem ſubſtitutus admittitur [25]. Item poſſumus heredi ſub hac conditione, Si heres non erit, ſcripto, alium ſubſtituere, de quo quid juris ſit, vide §. ult. [26]. † Poſſumus præterea liberis impuberibus & furioſis (quo caſu ad exemplum pupillorum eis ſubſtituimus [27]) quos in poteſtate habemus, non ſolum ita, Si heredes nobis non extiterint, alius ſit eis heres, ſed eo amplius, Si (inſtituti vel exheredati liberi etiam) poſthumi [28] heredes nobis extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, alius (puta Seius) ſit eis heres [29]. Talis ſubſtitutio vocatur pupillaris: eaque & ſibi & filio pater teſtamentum facit [30]: hocque illius eſt ſequela: illud ſi non valet, hoc etiam non valebit [31]. Poſſumus etiam ſingulis liberis, vel ei qui ultimus impubes morietur, ſubſtituere [32], ſpecialiter, id eſt nomine expreſſo, vel generaliter [33]: maſculo ad decimum quartum, fœminæ ad duodecimum annum [34]. Extraneo vel puberi filio ita non poſſumus ſubſtituere: eos tamen gravare per fideicommiſſum poſſumus, ut hereditatem alii totam, vel pro parte reſtituant [35]. Quomodo parens ſubſtitutione pupillari vitæ filii periculum creare non poſſit, vide §. 3. [36]. † Valent ergo ſuperioribus modis teſtamenta: quæ interdum accidit infirmari, rumpi vel irrita fieri [37]. Rumpitur adgnatione ſui heredis [38], poſteriore teſtamento [39]. Prius teſtamentum non valide revocatur, ſi ſimpliciter dixerimus nolle nos id valere: item, ſi poſterius facere tantum cœpimus [40]: & ita quidem, ut his duobus caſibus Princeps non capiat [41]. Fit irritum capitis minutione [42]. Utcunque autem tanta nobis teſtantibus competat poteſtas, non poſſumus tamen inique liberos vel parentes exheredare aut inique præterire [43]: ſed nec fratres & ſorores, turpibus perſonis ſcriptis heredibus poſtponere: Et univerſum teſtamentum reſcindere poſſunt: nam ſi quid eis relictum fuerit, quarta eis ſupplenda fuerit: alias hujuſmodi perſonæ de inofficioſo defuncti teſtamento agere poſſunt [44]. Quod ſi hujuſmodi perſonæ quartam, vel jure legati, vel fideicommiſſi, vel mortis cauſa, vel inter vivos, vel aliis modis habuerint, de inofficioſo agere non poterunt. Nam ſi quid eis relictum fuerit, quarta eis ſupplenda fuerit [45]. Quartam ita intellige, ut ſive unus fuerit, ſive plures, quibus agere de inofficioſo permittitur, una quarta eis detur, quæ pro rata eis diſtribuatur [46]. † Cæterum hic notandum eſt, noſtrorum heredum eſſe differentiam, eorumque alios eſſe nobis neceſſarios (ut ſervos [47]) alios ſuos & neceſſarios (veluti filios [48]) alios extraneos [49]. Extraneis deliberandi de adeunda hereditate, vel non adeunda, ſuis & neceſſariis abſtinendi poteſtas datur [50]. Extraneus heres hereditatem adit vel nuda voluntate vel pro herede gerendo. Pro herede gerit, qui rebus hereditariis tanquam heres utitur: Utitur, qui vendit, qui colit, qui locat [51]. † Et hæc omnia non tantum poſſumus, ſed etiam legandi nobis poteſtas data eſt [52]. Legatum eſt donatio a defuncto relicta, ab herede præſtanda [53]. Olim variis generibus legabatur, veluti per vindicationem, damnationem, ſinendi modum & præceptionem. Sed hodie omnium iſtorum legatorum una eſt natura, & quibusvis verbis legare licet, actione perſonali, in rem, & hypothecaria legatariis data [54]. Olim etiam legata fideicommiſſis ſtrictiora erant, hodie exæquata [55]. Videndum eſt de rebus quas legare poſſumus. Legare poſſumus res noſtras, heredis, rem alienam (ſcientes tamen, & in commercio poſitam; hoc ultimo caſu cogitur heres eam rem redimere, vel æſtimationem dare [56], niſi legatarius ex cauſa non oneroſa, ſed lucrativa, puta donationis, eam rem vivo teſtatore fuerit conſecutus [57]) rem obligatam creditori [58], quod futurum eſſe poteſt [59]: rem noſtram quaſi alienam [60], rem noſtram eamque poſtea alienare (totam ſcil. vel in parte) ac pignori dare (quo caſu non videmur legatum adimere [61]: aliud erit ſi res legata ſine facto heredis perierit: tunc enim res legatario decedit [62]): debitori noſtro liberationem [63]; creditori vero pure legare poſſumus, quod in diem & ſub conditione ei debemus (alias ſi nihil eſt plus in legato quam in debito, legatum erit inutile [64]): dotem uxori (plenius enim eſt legatum, quam de dote actio [65]) ancillas cum ſuis natis, ordinarium ſervum cum vicariis, ſervum cum peculio, fundum cum inſtrumento: ſed hoc caſu, mortua ancilla, & ordinario partus & vicarius debetur: mortuo ſervo, fundo alienato peculium & inſtrumentum non debetur [66]. Gregem quoque legare poſſumus, cujus quod ſuperfuerit, etiam minimum, puta una ovis a legatario vindicari poterit [67]. Ædibus legatis, quæcunque poſt teſtamentum teſtator eis adjecerit, ædibus cedunt [68]. Legare etiam poſſumus peculia ſervorum [69], res corporales & incorporales [70], optionis facultatem [71]. Rem legatarii ei legare non poſſumus [72]: & hæc de rebus. Illis ſolum legare poſſumus cum quibus teſtamenti factio eſt [73], incertis perſonis [74], alieno poſthumo (poſthumus alienus dicitur, qui natus inter ſuos heres teſtatori futurus non eſt [75], qui & olim & hodie heres inſtitui poteſt, niſi in utero ejus mulieris ſit, quæ jure noſtro uxor eſſe non poteſt [76]. Non idem eſt in tutore, qui incertus dari non debet [77]). & hæc de perſonis. Videndum eſt, qua forma legare poſſumus. Poſſumus vero legare conjunctim vel disjunctim [78], & generaliter, puta ſervum, ut eo caſu electio ſit legatarii [79]. Poſſumus in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarii errare, (ſufficit enim ſi de perſona ejus conſtet [80]): poſſumus eundem falſo demonſtrare [81], eique falſa cauſa legare [82], ſub conditione, ſervo heredis [83], ante heredis inſtitutionem, & inter medias heredum inſtitutiones [84], poſt mortem heredis aut legatarii [85], pœnæ nomine [86]. † Poſſumus quoque adimere legata (ſive eodem teſtamento, ſive codicillis, ſive contrariis verbis, ſive aliis quibuscunque [87]) transferre ab alio ad alium [88]. † Poſſumus quoque univerſa bona legatis erogare: ſed tamen ea poteſtas primum per legem Furiam, dein per legem Voconiam, tandem per Falcidiam eſt reſtricta, qua cavetur ne plus legare, quam drodrantem totorum bonorum liceat, id eſt, ut ſive unus heres inſtitutus ſit, ſive plures, apud eum eosve pars quarta remaneat [89]. Ea lex in ſingulis heredibus locum habet, tam iis quorum pars legatis onerata eſt, quam illis quorum pars non eſt onerata [90]. Quantitas patrimonii mortis tempore ſpectatur: ideoque, quæ mortuo teſtatore hereditati ante aditam hereditatem adjunguntur vel adimuntur, ad lucrum vel damnum heredum pertinent [91]. Falcidiæ ratio ponitur, ære alieno, funeris impenſa, & pretiis ſervorum manumiſſorum deductis [92]. † Nunc tranſeamus ad fideicommiſſa, ſeu fideicommiſſarias hereditates [93]. Fideicommiſſa primum eo fini reperta fuerunt, ut quibus hereditas vel legatum relinqui non poſſet, ii per alium utrumque caperent. Ea D. Auguſtus, iſtis rationibus motus, confirmavit: confirmata paulatim in aſſiduam jurisdictionem verſa ſunt, Prætore ad id peculiariter creato, qui fideicommiſſarius dicebatur [94]. Eſt autem fideicommiſſum, quoties heredem inſtitutum rogamus, ut hereditatem alii reſtituat [95]: eaque reſtituta nihilominus eſt heres [96]: quamquam olim ei & in eum [97] darentur omnes actiones, cui ita erat reſtituta hereditas. Poſtea permiſſum fuit SC. Pegaſiano, heredi perinde quartam retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur: quo ſubſecuto, ipſe heres onera hereditaria pro rata parte ſuſtinebat: alter, legatarii partiarii loco erat, id eſt, ejus cui pars bonorum legata eſt, eaque ſpecies legati Partitio vocabatur: qua cum herede Partiarius partiebatur hereditatem [98]: atque ita in heredem, jure civili; in eum qui recipiebat hereditatem, ex SC. Trebelliano actiones pro rata parte dabantur [99]. Hodie heres in ſolidum vel pro parte [100], teſtamentarius vel legitimus vel honorarius [101], quin & is cui aliquid reſtitui mandavimus, & a nobis rogatus ut id, aut totum, aut parte tenus, alii reſtituat [102], hereditatem reſtituere debet, quartamque vel quod quartæ deeſt, retinere & repetere poteſt pro rata portione, actionibus tam in eum, quam in fideicommiſſarios, competentibus, niſi hujuſmodi perſonæ volentes ſcientes totam reſtituerint, vel noluerint adire: tunc enim ſoli fideicommiſſarii tenentur [103]. Fideicommiſſa coram quinque teſtibus relinquere poſſumus: quin coram ſolo herede: quo caſu fideicommiſſarius heredi jusjurandum deferre poteſt, heresque cogitur vel jurare, ſe nihil tale a teſtatore audiviſſe, aut, ſi recuſat jurare, fideicommiſſum præſtare [104]. † Nec tantum autem univerſam hereditatem per fideicommiſſum relinquere poſſumus [105], ſed & res ſingulas, propriam heredis, legatarii, fideicommiſſarii, aut cujuslibet alterius [106], libertatem [107]: iis verbis potiſſimum; peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo; quæ perinde ſingula firma ſunt, ac ſi in unum congeſta ſint [108]. † Poſſumus quoque non tantum per teſtamentum ſolenne, de quo antea diximus, ſed & codicillis vel uno vel pluribus (qui minorem ſolennitatem requirunt [109]) relinquere [110] fideicommiſſum vel quid aliud: non tamen hereditatem directo, licet per obliquum. Per obliquum relinquimus, quoties fideicommittimus [111]. Ante vel poſt teſtamentum fieri poſſunt fideicommiſſa: adeo ut ex iis fideicommiſſum peti poſſit, ſi appareat, teſtatorem a voluntate, quam in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe [112]. Et hæc de teſtamentis. † Sequitur quintus acquirendi modus jure civili, nempe ab inteſtato. Inteſtatus decedit, qui aut omnino teſtamentum non fecit, aut non jure, cujus teſtamentum ruptum, irritumve, aut ex quo nemo heres extitit [113]. Inteſtati hereditas primum ad ſuos heredes pertinet [114]. Sui heredes ſunt jure civili liberi, qui in poteſtate poſiti defuncti cum moritur, (cum iis etiam ſuccedunt filii emancipati jure Prætorio [115]: emancipati, inquam, licet ab aliis ſint adoptati, idque Conſtitutione Juſtiniani [116], exploſo ea parte veteri jure [117]) ſive legitimi, ſive naturales, ſive legitimati, ſive adoptivi, ſive nati, ſive poſthumi ſint [118]: Ii heredes fiunt, etiam ignorantes: & in eos, morte parentis, continuatur dominium ipſo jure [119]. Suorum numero continetur & is, qui ab hoſtibus revertitur poſt mortem patris [120]. Suus eſt etiam cujus pater perduellionis damnatus, ac memoria damnata: ſed ſuus eſſe deſiit, quia bona parentis ad fiſcum deferuntur [121]. Filii & filiæ æqualiter parentibus ſuccedunt. Cum iis nepotes ex altero filio mortuo concur-

1 §. ult. 2 Tit. 12. Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum. 3 §. 1. 4 §. 2. 5 §. 3. 6 §. 4. 7 §. ult. 8 Tit. 13. §. 1. 2. 6. De exheredatione liberorum. 9 §. ult. 10 §. 6. 11 d. Tit. 13. in pr. & §. 5. 12 §. 4. & 5. in fin. l. pen. C. de ad. ...t. 13 § 3 & 4. verſ. emancipati. 14 Tit. 14. in princ. §. 1. 2. 3. De heredibus inſtituendis. 15 §. 4. 16 §. 12. 17 §. 5. 18 §. 6. 7. 8. 19 §. 10. 20 §. 11. 21 §. 9. 22 Tit. 15. De vulgari ſubſtitutione. 23 §. 1. 24 §. 2. 25 §. 3. 26 §. ult. 27 Tit. 16. § 1. De pupillari ſubſtitutione. 28 §. 4. 29 d. Tit. 16 in pr. 30 §. 2. 31 §. 5. 32 §. 6. 33 §. 7. 34 §. 8. 35 §. ult. 36 §. 3. 37 Tit. 17. Quibus modis teſtamenta infirmentur. 38 §. 2. 39 §. 2. 3. 40 §. 7. 41 §. ult. 42 §. 4. 5. 6. 43 Tit. 18. De inofficioſo teſtamento. 44 § 1. & 2. 45 §. 3. 46 §. ult. adde & caſus §. 4. 5. 47 Tit. 19. in pr. & §. 1. de heredum qualitate & differentia. 48 §. 2. 49 §. 3. 4. 50 §. 5. 51 §. ult. 52 Tit. 20. De legatis. 53 §. 1. 54 §. 2. 55 §. 3.

56 §. 4. 57 §. 6. & 9. 58 §. 5. 59 §. 7. 60 §. 11. 61 §. 12. 62 §. 16. 63 § 13 & §. 21. in fin. 64 § 14. 65 §. 15. 66 §. 17. 67 §. 18. 68 §. 19. 69 §. 20. 70 §. 21. in pr. 71 §. 23. 72 §. 10. 73 §. 24. 74 §. 25. 75 § 26. 76 §. 25 77 §. 27. 78 §. 8. 79 §. 22. 80 §. 29. 81 §. 30. 82 §. 31. 83 §. 32. 33 84 §. 34. 85 §. 35. 86. §. ult. 87 Tit. 21. De ademptione legatorum, & translatione. 88 §. ult. 89. Tit. 22. De lege Falcidia. 90 §. 1. 91 §. 2. 92 §. ult. 93 Tit. 23. De fideicommiſſariis hereditatibus & ad SC. Trebellianum. 94 §. 1. 95 §. 2. 96 §. 3. 97 §. 4. 98 §. 5. 99 § 6. 100. §. 7. 101 §. 8. 102 §. 8. & 9. 103 §. 7. 104 §. ult. 105 Tit. 24. De ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis. 106 §. 1 107 §. 2 108 §. ult. 109 Tit. 25 in pr. & §. ult. De codicillis. 110 § 1. 111 §. 2. 112 §. 1. 113 Lib. III. Tit. 1. De hereditatibus quæ ab inteſtato deferuntur. 114 §. 1. 115 §. 9. 116 §. 14. 117 §. 10. 11. 12. 13. 118 §. 2. 7. 8. 119 §. 3. 120 §. 4. 121 § 5.

rentes

rentes ſuccedunt, non in capita, ſed in ſtirpes : nec eo caſu qui gradu proximior eſt, poſteriorem excludit [1]. Nepotes vero & deinceps liberi ex filia concurrentes cum ſuperius enumeratis perſonis, minus tertia parte accipiunt, quam mater eorum vel avia acceptura fuerat [2]. Concurrentes cum agnatis transverſalibus eos excludunt [3]. Ubi vero nulli ſui ſunt, vel quaſi ſui, hereditas ab inteſtato ad proximum adgnatum olim pertinebat [4] : ſed hodie agnatis cognati, quoad ſucceſſiones, ſunt exæquati [5]. Agnati ſunt cognati per viriles perſonas conjuncti [6]. Succedunt ſibi invicem agnati, etiamſi gradu (de gradibus vide Tit. 6.) longiſſimo ſint [7], puta decimo [8]. Sed hodie ſoror cum fratre fratri ſuccedit, veteri jure exploſo [9] : hereditate, non in ſtirpes, ſed in capita dividenda [10]. † Olim frater & ſoror defuncti, filios & filias alterius defuncti excludebant [11] : ſed hodie non ſunt ſemoti, propter eis conceſſum jus repræſentationis [12], quo caſu cum patruo ſuo ſuccedunt in ſtirpes, non in capita [13]. Olim etiam cum fratribus defuncti mater non ſuccedebat, ſed cum ſolis ſororibus [14] : eo etiam caſu pater defuncti matrem ejus excludebat [15] : ſed hodie ex SC. Tertylliano etiam cum maſculis fratribus utroque etiam parente conjunctis defuncti pater ac mater concurrit æqualiter [16], ut tantum percipiat, quantum unusquiſque fratrum defuncti [17]. Cum iis etiam concurrunt filii fratris defuncti : fratris, inquam, qui defuncto fratri ex utroque parente jungebatur. Nov. 127. c. 1. Ubi vero agitur de ſucceſſione agnati vel cognati ſine liberis, vel parentibus vel fratribus aut ſororibus mortui. ſoli fratrum vel ſororum liberi, ac deinceps cognati relicti, patruo ſuo ab inteſtato ſuccedunt, non in ſtirpes, ſed in capita [18]. Hinc conſtat, magnum judicium adhibendum eſſe in legendo tit. 2, 3. 4. 5. hujus libri [19]. Et quidem quarto oſtenditur quemadmodum filii, filiæ, nepotes, neptes matri & aviæ ſuccedant ex SC. Orphitiano : item de jure adcreſcendi. Quinto cognatus cognato ut ſuccedat. Sexto de gradibus cognationum. † De ſervili cognatione, vide tit. 7. [20] de ſucceſſione libertorum tit. 8. & 9. [21]. † Quod ad bonorum poſſeſſiones attinet, quæ jure Prætorio conceduntur, notandus eſt ordo qui ſequitur, eas ſcil. dari vel ex teſtamento, vel ab inteſtato. Ex teſtamento dupliciter : contra tabulas liberis præteritis : ſecundum tabulas ſcriptis heredibus. Ab inteſtato, hoc ordine : unde liberi, unde legitimi, unde cognati, unde vir & uxor, & ex legibus, exploſo veteri ordine [22]. † De ſexto adquirendi modo jure civili per adrogationem, vide tit. 11. [23]. † De ſeptimo per bonorum addictionem, vide tit. 12. [24]. † De aliis modis, qui fiebant per bonorum venditiones, & ex SC. Claudiano ſublatis, vide tit. 13. [25]. † Qui nunc ſequitur adquirendi modus utiliſſimus eſt : conſtat autem obligatione [26] : Obligatio vero nihil aliud eſt, quam juris vinculum quo neceſſitate adſtringimur, alicujus rei ſolvendæ cauſa, ſecundum civitatis Romanæ jura [27]. Obligationum prima diviſio hæc eſt : obligationum aliæ Civiles ſunt, aliæ Prætoriæ, ſeu honorariæ. Hæ ex Prætoris juriſdictione : illæ, aut legibus conſtitutæ, aut certo jure civili comprobatæ [28]. Altera diviſio in quatuor ſpecies deducitur. Aliæ enim ſunt ex contractu vel quaſi : aliæ ex delicto vel quaſi. Quæ ſunt ex contractu : aut re, aut verbis, aut literis, aut conſenſu contrahuntur [29]. † Re, veluti mutui [30], indebiti [31], commodati [32], depoſiti [33], pignoris acceptione [34]. Harum obligationum nomine competit nobis condictio mutui, indebiti, commodati, depoſiti, pignoris [35]. In mutuo ſemper dominium transfertur : in commodato, depoſito, & pignore nunquam [36] : in indebito interdum. In mutuo ab accipiente caſus fortuiti præſtantur : in commodato, & pignore, exacta diligentia, ac conſueta obſervari a bono patrefamilias [37] : in depoſito ſolus dolus præſtatur [38]. Hinc colligere poſſis, quid juris ſit in indebito. † Verbis contrahitur obligatio ex interrogatione & reſponſione, quoties aliquid dari fierive (in hujuſmodi ſtipulationibus quæ factum continent, optimum eſt pœnam ſubjicere, ne quantitas ſtipulationis in incerto ſit : ac neceſſe ſit actori probare quid ejus interſit [39]) ſtipulamur : certum, unde condictio certi : vel incertum, unde ex ſtipulatu actio deſcendit. Stipulatio a ſtipulo, id eſt, firmo, vel a ſtipite dicitur [40]. Et hæc de definitione, effectu & etymo ſtipulationis. Olim ſolennia ſtipulationum verba hæc fuerunt, Spondes ? promittis ? fideipromittis ? fidejubes ? dabis ? facies ? reſponſionis vero verba ſuperioribus reſpondentia. Hodie quibuscunque verbis fit. Fit ſtipulatio omni lingua : ſufficit congruenter ad interrogata reſpondere [41]. Fit etiam pure, aut in diem, aut ſub conditione. Priori modo, confeſtim peti poteſt res promiſſa [42]. Duobus poſtremis, poſtquam dies venerit, vel conditione impleta [43]. Qui ſtipulatur annua quoad vivet, heredem ſuum non juvat [44]. Quoties ſub conditione ſtipulamur, in caſum ſeu factum differtur obligatio : ex ea ſpes eſt, debitum iri, eamque ipſam ſpem ad heredem transmittimus, ſi prius quam conditio extet, mors nobis contigerit : ſi ita ſtipulamur, Dabis ſi non fecero ? perinde eſt ac ſi ſtipulati eſſemus, Cum moriemur [45]. Conditiones ad præſens, vel ad præteritum tempus relatæ, aut ſtatim infirmant obligationem, puta ſi falſæ ſint ; aut omnino non differunt, puta ſi veræ ſint. Nam quæ per rerum naturam certa ſunt, non morantur obligationem, licet apud nos incerta ſint [46]. Loca interdum inſeruntur ſtipulationibus, veluti Carthagini dabis ? talis ſtipulatio re ipſa, ſeu tacite habet tempus adjectum, quo promiſſor Carthaginem ire poterit : ideoque qui Romæ ita ſtipulatur, Hodie Carthagini dabis ? nil agit : eſt enim inutilis repromiſſio [47] : & hæc de forma ſtipulationis dicta ſint. † Stipulandi & promittendi duo pluresve rei fieri poſſunt [48]. Rei ſimul quoties vel plures ſtipulantur, vel promittunt [49] : utrovis modo ſolidum debetur, a quovis eorum ſolidum præſtatur & accipitur [50]. Eorum unus pure, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt. Nec impedimento erit dies aut conditio quo minus ab eo, qui pure obligatus eſt, petatur [51]. † Quod liberi in poteſtate poſiti [52], & ſervi etiam hereditarii, quovis modo ſtipulantur, domino acquirunt [53] : niſi factum in ſtipulatione contineatur [54]. Communis ſervus unicuique dominorum pro portione dominii acquirit : niſi aut uni nominatim, aut unius juſſu ſtipulatus ſit : aut alter dominus adquirendi capax non ſit : tunc enim ei ſoli adquiritur [55], & hæc de perſonis. † Stipulationum diviſiones hæ ſunt. Aliæ Judiciales, quæ a mero judicis officio proficiſcuntur : Prætoriæ & Ædilitiæ, quæ a mero Prætoris officio deſcendunt [56] : Communes, id eſt, partim Prætoriæ, partim judiciales [57] : Conventionales, quæ ex conventione utriusque partis concipiuntur [58]. Aliæ inutiles vel utiles, de quibus hoc primum tenendum eſt. Res omnes mobiles, vel ſoli, dominio noſtro ſubjectas in ſtipulationem deduci poſſe [59]. Contra non poſſumus ſtipulari utiliter rem, quæ in rerum natura non eſt, aut eſſe non poteſt [60], rem ſacram, religioſam, publicam, liberum hominem, rem noſtram [61], etiam eo caſu quo noſtra erit [62], factum turpe, vel ob turpem cauſam [63], factum alienum ſeu alium facturum vel daturum [64], alii, cui dari noſtra non intereſt (niſi pœnam ſtipulemur, quo caſu ita factum non erit [65] : vel citra ſtipulationem pœnalem, niſi ei cujus juri ſubjecti ſumus, ſtipulemur : niſi in extraneam perſonam ſolutionem conferamus : niſi eis qui juri noſtro ſubjecti ſunt ſtipulemur ; hoc enim ultimo caſu nobis acquirimus [66] : niſi pupillo vel procuratori ; tunc enim noſtra intereſt eis dari [67]) vel ab eo qui noſtro juri ſubjectus eſt, vel ab eo cujus juri ſubjecti ſumus [68]. Inutilis eſt etiam ſtipulatio, ſi ad interrogata non fuerit reſponſum [69]. Exemplo ſit is qui de una re interrogatus, de alia reſpondit [70]. Mutus [71], furioſus, neque ſtipulari, neque promittere poſſunt [72]. Pupillus, ſine tutore ſtipulari poteſt : at non promittere [73]. Pupillum intelligimus, qui proximus eſt infantiæ, non infantem [74]. Sub conditione impoſſibili (qualis eſt, cui natura impedimento eſt, quo minus exiſtat) ſi ſtipulati fuerimus, perinde eſt, ac ſi pure ſtipulatio facta eſſet : ideoque ſtatim peti poteſt [75]. Inter abſentes concepta ſtipulatio inutilis eſt. Abſens fuiſſe non intelligitur, quem præſentem fuiſſe ſcriptura ſeu inſtrumentum teſtatur (hoc enim caſu ſcripturæ creditur & præſumitur pro inſtrumento) : ſed tamen reus poteſt manifeſtiſſimis probationibus vel per ſcripturam, vel per teſtes idoneos probare, toto eo die quo conficiebatur inſtrumentum, ſe vel adverſarium ſuum in aliis locis fuiſſe [76]. Poſt mortem, ſive pridie quam moriamur, dari, ſtipulari, vel promittere poſſumus [77] : ſed & ita, cum moriar, vel ita cum morieris [78], poſt mortem alterius [79]. Poſſumus etiam præpoſtere ſtipulationem concipere, puta hoc modo, Si navis ex Aſia venerit, hodie dabis [80] ? Item plures res una ſtipulatione comprehendere : quo caſu ſi ad omnes promiſſor reſponderit, ad omnes tenebitur [81]. Præterea ſub conditione, cujus ſpem ad heredes noſtros, & in heredes promiſſoris transmittimus [82]. Poſtremo, hoc anno, hoc menſe : tunc autem, niſi omnibus anni vel menſis partibus præteritis, non recte petitur [83]. Si fundum dari ſtipulatus fueris, vel hominem, non poteris continuo agere, niſi tantum ſpatium præterierit, quo traditio fieri poſſit [84]. † Stipulationum promiſſionibus ſolent, fidejuſſores adjici [85], in omni contractu [86] : heredem relinquunt obligatum [87]. Obligationem præcedere poſſunt & ſubſequi [88]. Quovis idiomate obligari poſſunt [89]. Si plures ſint, epiſtolæ D. Hadriani ſeu diviſionis beneficium habent, de qua vide §. 4. [90]. Non poſſunt obligari, ut plus debeant, quam principalis : ut minus debeant, poſſunt. Minus intelligimus re vel tempore [91]. Si quid rei principalis nomine ſolverint, pro eo recuperando mandati habent judicium [92]. Quem fidejuſſiſſe conſtat, eum ſolenniter & maturo conſilio fidejuſſiſſe præſumimus [93]. Et hæc de obligatione, quæ verbis perficitur. † Literis ſive ſcriptura quæ conſtat obligatio, promiſſorem obligat : ſed tamen intra biennium exceptionem pecuniæ non numeratæ objicere poteſt [94]. Et hæc de literarum obligationibus. † Reſtant quæ fiunt conſenſu : in quibus neque ſcriptura, neque præſentia, neque rei traditione opus eſt. Sufficit ut qui contrahunt, conſentiant, etiam abſentes per epiſtolam vel nuncium. In his etiam alter alteri ex æquo & bono obligatur [95]. † Ejus generis eſt emptio & venditio, quæ ſimulatque de pretio conventum eſt, contrahitur : quamvis nondum pretium numeratum ſit : ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum eſt emptionis contractæ, non ipſa emptio. Pretium igitur in venditione conſtitui oportet : nam ſine pretio nulla emptio eſſe poteſt [96]. Certum pretium eſſe debet (certum illud etiam exiſtimamus, quod tertius exiſtimaverit [97]) & in numerata pecunia (qua in re emptio a permutatione differt) [98]. Venditione ita contracta, periculum & commodum rei venditæ ſtatim ad emptorem pertinet : tametſi res emptori tradita non ſit [99]. Emptio ſub conditione, & pure contrahi poteſt [100]. Rem ſacram, religioſam, publicam, fruſtra quis ſciens emit : ignarus ſi emerit, habet actionem ex empto adverſus venditorem, ut conſequatur quod ſua intereſt non fuiſſe deceptum [101]. Præter ſuperius genus emptionis, aliud eſt quod ſcriptura perficitur, quod tunc demum perfectum intelligitur, cum inſtrumenta venditionis fuerint conſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio ſcripta, & a contrahentibus ſubſcripta, vel a tabellione completa & abſoluta. Donec aliquid ex his deeſt, pœnitentiæ locus eſt. Poteſt alteruter contrahentium ſine pœna recedere a contractu, niſi arrha data ſit : tunc enim pœnitens emptor, arrham : venditor, duplum arrhæ reſtituere compellitur [102]. † Et hæc de venditione & emptione : cui proxima eſt, locatio & conductio. Utraque contracta intelligitur ſi merces conſtituta eſt [103], etiam alieno arbitrio. Merces in pecunia eſſe debet. Nam ſi invicem rem utendam accipimus : non ex locato & conducto, ſed præſcriptis verbis agimus [104]. Si aurum meum dedi aurifici, ut annulos conficeret, mera locatio : ſi is & aurum, & operas præſtitit, auri ratione emptio & venditio : operarum vero, locatio & conductio intelligitur [105]. † Locare poſſumus alteri prædia perpetuo fruenda, ea lege, ut quamdiu penſio pro his præſtabitur, conductor ejusve heres, aut qui ab eo cauſam habet quocunque modo, expelli non poſſit : quod genus contractus Emphyteuſim vocamus. Particularia hujuſmodi prædii damna colonus patitur : univerſalia, ipſe prædii dominus [106]. Cæterum con-

1 §. 6. 2 §. 15. 3 §. ult. 4 *Tit. 2. de legitima agnatorum ſucceſſione.* 5 *Nov. 117. cap. 4 5.* 6 §. 1. 2. 7 §. 3. 8 *Tit. 5. §. ult.* 9 *d. §. 3.* 10 §. 4. *in fin.* 11 *d. §. 4. in fin.* 12 *Nov. 127.* 13 *Auth. Ceſſante. C. de legit. hered.* 14 *Tit. 3. De Senatusconſulto Tertyllian.* 15 *C.t. 3. §. 3.* 16 *Nov. 127. in fin. princ.* 17 *Nov. 42. c. 47. in fin. Nov. 117. cap. 2.* 18 *Caius lib. 2 inſtit. c. 8.* eamque opinionem, uti æquiorem, defendit Zaſius, 1. *Reſp.* 7. Mi[illegible] 94. Carolus V. quoque Imperator idem ſtatuit. 19 *Tit. 2. 3. 4. 5. 6* unde agitur de gradibus cognationum, *De Senatusconſ. Orphitiano De ſucceſſione cognatorum. De gradibus cognationum.* 20 *Tit. 7. De ſervili cognatione.* 21 *Tit. 8. 9 De ſucceſſione libertorum.* 22 *Tit. 10. De bonorum poſſeſſionib.* 23 *Tit. 11. De adquiſitione per adrogationem.* 24 *Tit. 12. De eo, cui libertatis cauſa bona addicuntur.* 25. *Tit 13. De ſucceſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatusconſulto Claudiano.* 26 *Tit. 14. De obligationibus.* 27 *d. tit. 14.* 28 §. 1. 29 §. ult. 30 *Tit. 15. Quibus modis re contrahitur obligatio.* 31 §. 1. 32 §. 2. 33 §. 3.

34 §. *ult.* 35 *Toto titulo.* 36 §. 2. 37 §. 2. *& ult.* 38 §. 3. 39 *Tit. 16. De verborum obligationibus. §. ult.* 40 *Tit. 16. in pr.* 41 §. 1. 42 §. 2. 43 §. 2. *&* §. 4. 44 §. 3. 45 §. 4. 46 §. 6. 47 §. 5. 48 *Tit 17. De duobus reis ſtipulandi & promittendi.* 49 *d. Tit. 17.* 50 §. 1. 51 §. *ult.* 52 *Tit. 18. §. 1 De ſtipulatione ſervorum.* 53 *Tit. 18 in pr. & d. §. 1.* 54 §. 2. 55 §. *ult.* 56 *Tit. 19. in pr & §. 1. 2. De diviſione ſtipulationum.* 57 §. 4. *in pr. &* §. 1. 58 §. 3. 59 *Tit. 20. De inutilibus ſtipulationibus.* 60 §. 1. 61 §. 2. 62 §. 22. 63 §. 24 64 §. 3. 65 §. 19 21. 66 §. 4. 67 §. 20. 68 §. 6. 69 §. 5. 70 §. 23 71 §. 7. 72 §. 8 73 §. 9. 74 §. 10. 75 §. 11. 76 §. 12. 77 §. 13. 78 §. 15. 79 §. 16. 80 §. 14. 81 §. 18. 82 §. 25. 83 §. 26. 84 §. *ult.* 85 *Tit. 21. De fidejuſſoribus* 86 §. 1. 87 §. 2. 88 §. 3. 89 §. 7 90 §. 4. 91 §. 5. 92 §. 6. 93 §. *ult.* 94 *Tit 22. De literarum obligationibus.* 95 *Tit 23. De obligationibus ex conſenſu.* 96 *Tit. 24. in pr. De emptione & venditione.* 97 §. 1. 98 §. 2. 99 §. 3. 100 §. 4. 101 §. *ult.* 102 *In pr. hu[illegible] tit.* 103 *Tit. 25. De locatione & conductione.* 104 §. 1. 105 §. 4. 106 §. 3

ductor

ductor legem conductionis servare debet, eamque ex æquo & bono supplere. Qui accepta pecunia, rem custodire promisit: custodiam diligentissimi patrisfamilias debet, de casu fortuito non tenetur [1]. Mortuo conductore intra tempus conductionis, heres ejus eodem jure in conductionem succedit [2]. Locatori, locati: conductori, conducti actio datur [3]. † Sequitur societas, quæ aut totorum bonorum: aut unius alicujus negotiationis est [4]. Partes lucri & damni expressæ, servandæ sunt: si non expressæ, æquales erunt [5]. Coire ita societatem possumus, ut ego lucri duas partes, damni tertiam feram: tu duas damni, lucri tertiam habeas: quia mea opera ita pretiosa esse potest in societate, ut justum sit me in societatem conditione meliore admitti. Potest etiam conveniri, ut ego pecuniam conferam, tu non conferas, & tamen lucrum sit commune, si modo opera tua pro pecunia valet: ut lucri partem feras, de damno non tenearis, si modo in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit [6]: ut compensatione facta quod superest solum intelligatur in lucro esse. Si in una causa (puta lucro) pars expressa est, in altera (puta damno) omissa: in eo quod omissum est, eadem pars servabitur [7]. Solvitur societas dissensu legitimo, non fraudulento [8]: morte unius socii, nisi in coeunda societate aliter convenerit [9]: finito rei negotio [10]: publicatione omnium bonorum unius socii [11]; vel cessione [12]. Socius socio culpæ tenetur & diligentiæ; diligentiam intellige non exactissimam, sed qualem socius in rebus suis adhibere solet [13]. † Sequitur mandatum [14] quod fit, vel ut mea tantum [15], vel ut mea & tua [16], vel ut alterius [17], vel ut mea & socii [18], vel ut tua & alterius [19], vel ut tua tantum geras negotia: cujus generis mandatum magis consilium est quam mandatum: ob id non est obligatorium, ut & illud quod contra bonos mores est omnimodo [20]. Qui mandatum accepit, non debet excedere fines mandati [21]. Mandatum revocari potest re integra [22]. Intelligitur revocatum morte mandantis, si modo mandatarius mortem ejus intellexit [23]. Mandatum non suscipere liberum est: susceptum consummandum est, aut renunciandum [24]. In diem differri, & sub conditione fieri potest [25]: gratuitum esse debet. Et hæc de obligationibus quæ ex contractu fiunt, dicta sint. † Sequitur ut videamus quæ obligationes ex quasi contractu nascuntur [26]. Inter negotiorum gestorem & eum cujus negotia gesta sunt [27], inter tutorem & pupillum [28], inter eos qui communem rem habent [29], inter heredem & legatarios [30], inter eum qui per errorem non debitum solvit, accepit, ultro citroque nascuntur obligationes ex quasi contractu [31]. † Hic dicendum erat de obligationibus ex delicto vel quasi: sed quia Tribonianus interserit tractatum de personis obligationem acquirentibus, & de contrariis obligationis, utrumque caput considerandum nobis erit. Acquirimus obligationem per nos, per servos, per filios in potestate [32], per liberos homines, & per alienos servos quos bona fide possidemus [33], per servum usufructuarium & usuarium [34] & communem [35]. Tollitur vero obligatio solutione ejus quod debetur [36], acceptilatione seu imaginaria solutione [37], novatione seu interventu novæ personæ [38], contraria voluntate [39]. † Sequuntur obligationes ex delicto, vel quasi: illæ nascuntur ex re, id est, ex ipso maleficio, veluti furto, rapina, damno, injuria [40]. † Furtum est contrectatio fraudulosa rei alienæ lucri faciendi causa [41]. Dicitur a furvo, id est, nigro (fit enim clam) vel a ferendo [42]. Manifestus fur est, qui in ipso furto deprehenditur, vel in eo loco quo furtum fit: quique ibi furtivam rem tenet: Non manifestus est ei contrarius [43] (de concepti, oblati, prohibiti furti antiquis actionibus v. §. 4. [44]) manifestus quadrupli, non manifestus dupli tenetur [45]. Qui pignore, aut deposito utitur, furtum committit: ut & commodatarius rem utendam acceptam in alium usum transferens [46]: modo intelligat id se invito domino facere [47], nisi domino volente id faciat. Si servum meum, a te de furto mihi faciendo solicitatum, permisi quasdam res mihi surripere ut te in ipso delicto deprehenderem, furti & servi corrupti nomine mihi teneris: utcunque me volente, eo casu videaris rem meam contrectasse [48]. Furtum committit, qui liberum hominum surripit [49]: qui creditori suo pignus datum subtrahit [50]: sed & is cujus ope & consilio furtum factum est, veluti qui tibi nummos excussit, ut alius eos raperet: qui tibi obstitit, quominus furem adprehenderes: qui boves tuos fugavit, ut alius eos acciperet: qui scalas fenestris supponit, aut sciens commodat ferramenta ad effringendum: vel qui ostium effringit, ut alius furtum faciat. Qui tantum consilium dedit, furti non tenetur [51]. Servi dominis, liberi parentibus furti non tenentur [52]. Furti actio competit ei, cujus interest rem salvam esse [53]: ideoque & creditori, ob pignus subreptum [54]: & fulloni, ob vestimenta subrepta: & bonæ fidei emptori [55]: & certis casibus ei, qui rem commodatam accepit [56]: non idem est in depositario [57]. Impubes proximus pubertati furti teneri potest [58]. Rem nobis subreptam a quovis possessore vindicare possumus: eam vero ipsi furi condicimus, & præterea dupli, vel quadrupli pœnam exigimus [59]: & hæ de furto. † Rapina, furto deterior: cujus nomine intra annum, quadrupli; post annum, simpli actio nobis competit [60] adversus eum qui non errore ductus, sed dolo malo rapuit. Sed tamen qui rem suam ab ejus possessore per vim rapit, ejus dominio privatur: qui suam existimans, alienam tamen rapit, eam cogitur restituere: præterea ejus æstimationem præstare: quod & in immobilium invasionibus locum habet [61]: & hæc de vi & rapina. † Damni injuriæ actio constituitur per legem Aquiliam: cujus primo capite de servo & quadrupede (quæ pecudum numero sit, quæque gregatim pasci dicitur [62]) alterius occisis agebatur [63]. Non injuria occidit qui insidiatorem [64], vel qui casu occidit. Contra, hic injuria occidit, qui culpa [65], vel imperitia [66]. Reus eo casu tenetur de occiso, quanti eo anno plurimi fuit [67]: & in id quod præterea perempto illo corpore damni illatum fuit [68]. Idem etiam teneri potest lege Cornelia [69]. Cap. 2. leg. Aquil. non est in usu. Forte in eo agebatur de intercepta nobis utilitate per injuriam ab alio [70]. Tertio capite agebatur de servo & quadrupede vulneratis, de feris occisis, de damno dato rebus inanimatis: ut si quid in eis ustum, ruptum, fractum, corruptum, scissum, collisum, effusum, mixtum fuerit [71]. Reus tenebatur eo nomine, non quanti eo anno res plurimi fuisset: sed quanti in diebus triginta proximis [72]. Porro ex lege Aquilia directa actio datur in eum qui corpore suo damnum dedit. Utilis in eum qui non corpore, sed tamen in corpus aliquod damnum dedit: veluti si hominem, vel pecus inclusit, ut fame necarentur: jumentum egit, ut præcipitaretur: servo persuasit, ut in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, ut læderetur. In factum, si neque corpore, neque in corpus damnum datum est ab aliquo; veluti si quis misericordia ductus alienum servum compeditum solvit, ut fugeret [73]. Et hæc de damno. † Injuria generaliter dicitur, quod non jure fit: specialiter, ut contumelia [74]. Injuriam facit, qui pugno pulsat, fustibus cædit, aut qui verberat. Convicium quis facit, vel voce, vel scripto [75]: item is qui procurat injuriam fieri [76]. Nihil interest nobis, an liberis, aut uxori fiat injuria [77]. Si servis nostris in nostri contumeliam injuria facta est, injuriæ actio nobis competit: non si eis simpliciter convicium factum, aut pugno tantum sint percussi [78]. Servum nostrum intelligimus, & quem cum alio habemus communem [79], cujus sumus proprietarii [80], qui bona fide nobis servit (si modo in nostri contumeliam ei injuria facta sit [81].) Qui injuriam intulit, arbitrio judicis punitur pro circumstantiis personarum [82], & rei, & facti atrocitate [83]. Civiliter, quanti injuriam passus æstimaverit: vel minoris, prout judici visum erit. Criminaliter, pœna extraordinaria [84]. Hæc actio dissimulatione aboletur [85]: & hæc de obligationibus ex delicto. † Quasi ex delicto obligatur judex, cum litem suam facit [86]: is ex cujus cœnaculo dejectum effusumve aliquid est, ita ut alicui noceretur [87]: exercitor navis, aut cauponæ, aut stabuli, de damno, aut furto, quod in navi aut caupona, aut stabulo factum erit [88]: & hæc de personis & rebus dicta sint.

De Actionibus privatis & publicis.

Sequuntur actiones, tertium juris objectum. † Actio nihil aliud est, quam jus persequendi in judicio quod sibi debetur [89]. Actionum aliæ in personam sunt (quæ & condictiones:) aliæ in rem (quæ vindicationes dicuntur) corporalem, vel incorporalem ut servitutes [90]. Et hæ quidem legitimæ sunt & civiles. Prætoriæ vero in rem & personam sunt variæ. In rem, veluti Publiciana, qua experitur is, cui ex justa aliqua causa res aliena tradita fuit, cujusque possessionem amisit, antequam eam usucaperet: perinde enim eam rem vindicat, ac si usucepisset [91]. Rescissoria datur captivo, aut absenti Reip. causa, ad usucapionem suorum bonorum factam rescindendam [92]. Pauliana est, qua creditores rescindunt in sui fraudem alienationem factam a suis debitoribus [93]. Serviana vero, qua locator de rebus coloni experitur. Quasi Serviana qua creditores pignora, & hypothecas persequuntur [94]. † Præjudiciales sunt per quas quæritur, An aliquis liber, An libertus, vel De partu agnoscendo [95]. In personam, veluti de pecunia constituta [96]: constituit autem quicunque pro se, vel pro alio citra stipulationem se soluturum promittit [97]. De peculio adversus patrem & dominum [98]. Ex jurejurando [99]. Pœnales, in albi corruptorem & alios [100]. Secunda actionum divisio. Actionum aliæ sunt rei persequendæ [101]. (ut omnes in rem, & fere omnes in personam [102]) aliæ pœnæ persequendæ seu pœnales (puta ex maleficiis [103], aliæ mixtæ. Mixtæ sunt quibus vel rem & pœnam persequimur [104], vel quas in rem & personam dirigimus [105]. Tertia divisio. Actionum aliæ in simplum [106] (veluti ex stipulatione, mutuo, empto, locato, & similibus [107]) in duplum [108], in triplum [109], in quadruplum sunt [110]. Quarta divisio. Actionum aliæ bonæ fidei sunt, quædam stricti juris [111], quædam arbitrariæ [112]. Quinta divisio. Quibusdam actionibus solidum persequimur, quibusdam minus solido [113]. De sexta divisione infra dicemus tit. 12. In actionibus danda est opera, ne plus quam oportet, petatur. Plus petitur quatuor modis, re, tempore, loco & causa [114]. † Non tantum actione utimur in eum qui ipsemet contraxit, vel deliquit: quod ipse vel contraxerit, vel deliquerit: sed qua ejus servus filiusve nobis vel ex contractu, vel delicto obligatus est. Ex contractu [115], puta si jussu patris vel domini cum filio vel servo contraxero, pater & dominus tenetur etiam directo [116] in solidum [117]. Uterque jussisse intelligitur, si navi (hinc exercitoria) vel tabernæ (hinc institoria [118]) vel peculio seu peculiari merci) hinc tributoria [119] personas sibi subjectas quocunque modo præposuerit [120]. Interdum etiam hujusmodi personæ tenentur, licet filios vel servos non præposuerint: puta si filii vel servi rem quam nobiscum gesserunt, in rem, & utilitatem patris vel domini necessario, vel utiliter, verterint: tunc enim datur nobis de in rem verso actio [121]. Nunquam vero in patrem ignorantem datur actio, ob mutuum filio ejus datum, propter Senatusconsulti Macedoniani autoritatem [122]. Ex delicto vero servi datur in dominum actio noxalis, per quam ipse dominus servum dedere tenetur, aut litis æstimationem sufferre [123]. Ex delicto liberorum pater filium filiamve noxæ dedere non potest. Id enim naturalis amor & pudicitia filiarum non admittit. Conveniuntur ergo ipsimet liberi, si deliquerint [124]. Ex delicto seu pauperie animalium, ipsi domini etiam tenentur, si quid lascivia, aut pavore, aut feritate damni dederint: sed tamen liberabitur dominus si ea animalia noxæ dederit [125], nisi canem, verrem, aprum, leonem, ursum [illegible] habeat, qua vulgo iter fit: tunc enim tanti dominus condemnatur, quanti [illegible] fuerit [126]. Et hæc de dominis & parentibus. † Possumus quoque per procuratorem, tutorem, curatorem legitimum agere, quia morbus, ætas, & hujusmodi causæ id requirunt [127]. Procurator dicitur, cui rem nostram agere permissum is [128]. † Rei præsentis onus est (hic omittimus observationes juris veteris) ut vel juret, vel promittat, vel etiam satisdet (si id qualitas ejus personæ exigat) quod in judicio permanebit usque ad terminum litis [129]. Absentis vero, satisdare nomine sui procuratoris, judicatum [illegible], & tempore recitandæ sententiæ, se in judicium venturum [130]. Quod si absens est omnino, & nesciat litem sibi moveri, quivis potest ejus defensionem [illegible] satisdatione prius, judicatum solvi, præstita [131]: & hæc de reo. Procurator vero actoris, carens mandato domini expresso, vel insinuato, cavere debet rem ratam dominum habiturum [132]. Sequitur sexta actionum divisio superioribus annectenda. Actionum aliæ temporales, aliæ perpetuæ ac in heredes dantur [133]. † Et his quidem actionibus actores utuntur. Exceptionibus vero rei [134]. Excipiunt autem de metu, dolo, errore [135], de pecunia non numerata [136], de pacto convento ne petatur [137], de re jurata [illegible] [138], de judicata [139], & similibus [140]. Earum exceptionum quædam ex legibus, quædam ex iis quæ legis vicem obtinent, quædam ex ipsius Prætoris jurisdictione [illegible] [141]. Aliæ perpetuæ, quæ semper [illegible] [142]. Aliæ temporales, quæ ad tempus [illegible], & temporis [143] vel personæ dilationem tribuunt [144]. † Exceptionibus opponuntur replicationes, quibus replicatur atque resolvitur jus exceptionis [145]. Ipsas replicationes elidit duplicatio [146]: duplicationem, triplicatio [147]: de quibus latius in Digestis tractatur [148]. Quæ debitoribus principalibus exceptiones prosunt, plerumque accommodari solent etiam fidejussoribus: quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur: ut qui mandati judicio redditurus est iis, quod ii pro eo solverint [149]. Actiones, de quibus supra diximus, [illegible] definiunt. † Interdicta vero proponuntur maxime, quoties de possessione, aut quasi, agitur [150]. Sunt [illegible] prohibitoria, restitutoria, exhibitoria [151], possessionis adipiscendæ [152], retinendæ [153], recuperandæ [154], simplicia in quibus alter actor, alter reus: duplicia in quibus unusquisque tam rei quam actoris partes sustinet [155]. Possidere dicimur, si ipsi possidemus, vel alii nostro nomine [156]. Interdicta hodie non sunt ita in magno usu [157]. Actorum temeritas olim vel pecuniaria pœna, vel jurisjurandi religione, vel infamiæ metu coërcebatur [158]. Siquidem actor jurare solebat se non calumniandi animo actionem intendere: Reus se bona instantia uti. Advocati etiam jurabant [159]. Ex quibusdam judiciis damnati ignominiosi fiunt [160]. Omnium actionum instituendarum principium, ab in jus vocatione sumitur [161]. † In iis omnibus, puta noxalibus [162], in rem [163], ad exhibendum [164], familiæ erciscundæ [165], communi dividundo [166], finium regundorum [167], judiciis & actionibus, judicis officium late patet [168]. † Sequuntur publica judicia [169], ita dicta, quod cuivis ex populo executio eorum plerumque [illegible] [170]. Horum quædam mortem inferunt, quædam infamiam cum damno pecuniario [171]. Publica judicia sunt crimen majestatis [172], adulterii [173], homicidii [174], parricidii [175], falsi [176], de vi publica, privata, & de raptu [177], peculatus quo tenentur qui pecuniam publicam, rem sacram, vel religiosam, furati sunt [178], plagii [illegible] quod incidunt, qui liberos homines surripiunt [179], ambitus, repetundarum, de annona, de residuis [180]. Et hæc de jure in his Institutionibus comprehenso paucis dicta sint [181].

1 §. 5. 2 §. ult. 3 in pr. hoc tit. 4 Tit. 26. De societate. 5 §. 1. 6 §. 2. 7 §. 3. 8 §. 4. 9 §. 5. 10 §. 6. 11 §. 7. 12 §. 8. 13 §. ult. 14 Tit. 27. De mandato. 15 §. 1. 16 §. 2. 17 §. 3. 18 §. 4. 19 §. 5. 20 §. 6. 7. 21 §. 8. 22 §. 9. 23 §. 10. 24 §. 11. 25 §. 12. 26 Tit. 28. De obligationibus quæ quasi ex contractu nascuntur. 27 §. 1. 28 §. 2. 29 §. 3. & 4. 30 §. 5. 31 §. 6. & ult. 32 Tit. 29. Per quas personas nobis obligatio acquiritur. 33 §. 1. 34 §. 2. 35 §. ult. 36 Tit. 30. Quibus modis tollitur obligatio. 37 §. 1. 2. 38 §. 3. 39 §. ult. 40 Lib. IV. Tit. 1. De obligationibus quæ ex delicto nascuntur. 41 §. 1. 42 §. 2. 43 §. 3. 44 §. 4. 45 §. 5. 46 §. 6. 47 §. 7. 48 §. 8. 49 §. 9. 50 §. 10. 51 §. 11. 52 §. 12. 53 §. 13. 54 §. 14. 55 §. 15. 56 §. 16. 57 §. 17. 58 §. 18. 59 §. ult. 60 Tit. 2. De vi bonorum raptorum. 61 §. 1. 2. 62 Tit. 3. §. 1. De lege Aquilia. 63 d. Tit. 3. in pr. 64 §. 2. 65 §. 3. 4. 5. 6. 66 §. 7. 8. 67 §. 9. 68 §. 10. 69 §. 11. 70 §. 12. 71 §. 13. 72 §. 14. 15. 73 §. ult. 74 Tit. 4. De injuriis. 75 §. 1. 76 §. 11. 77 §. 2. 78 §. 3. 79 §. 4. 80 §. 5. 81 §. 6. 82 §. 7. 83 §. 8. 9. 84 §. 10. 85 §. ult. 86 Tit. 5. De obligationibus quæ ex quasi delicto nascuntur. 87 §. 1. 2. 88 §. ult. 89 Tit. 6. De actionibus. 90 §. 1. 2. 14. 16. 91 §. 3. 4. 92 §. 5. 93 §. 6. 94 §. 7. 95 §. 13. 96 §. 8. 97 §. 9. 98 §. 10. 99 §. 11. 100 §. 12. 101 §. 16. 102 §. 17. 103 §. 18. 104 §. 19. 105 §. 20. 106 §. 21. 107 §. 22. 108 §. 23. 109 §. 24. 110 §. 25. 26. 27. 111 §. 28. 29. 30. 112 §. 31. 32. 113 §. 36. 37. 38. 39. 40. seu ult. 114 §. 33. 34. 115 Tit. 7. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur. 116 §. ult. 117 §. 1. 118 §. 2. 119 §. 3. 5. 120 §. 6. 121 §. 4. 122 §. 7. 123 Tit. 8. in pr. §. 1. §. 2. §. 3. §. 4. §. 5. §. 6. De noxalibus actionibus. 124 §. ult. 125 Tit. 9. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. 126 §. 1. 127 Tit. 10. De iis, per quos agere possumus. 128 §. 1. & ult. 129 Tit. 11. in pr. §. 1. 2. 6. & ult. de satisdationibus. 130 §. 4. 131 §. 5. 132 §. 3. 133 Tit. 12. De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes & in heredes transeunt. 134 Tit. 13. De exceptionibus. 135 §. 1. 136 §. 2. 137 §. 3. 138 §. 4. 139 §. 5. 140 §. 6. 141 §. 7. 142 §. 8. 9. 143 §. 10. 144 §. ult. 145 Tit. 14. De replicationibus. 146 §. 1. 147 §. 2. 148 §. 3. 149 §. ult. 150 Tit. 15. De interdictis. 151 §. 1. 152 §. 2. 3. 153 §. 4. 154 §. 6. 155 §. 7. 156 §. 5. 157 §. ult. 158 Tit. 16. De pœna temere litigantium. 159 §. 1. 160 §. 2. 161 §. ult. 162 Tit. 17. §. 1. De officio judicis. 163 §. 2. 164 §. 3. 165 §. 4. 166 §. 5. 167 §. 6. 7. 168 In pr. hoc tit. 169 Tit. ult. De publicis judiciis. 170 §. 1. 171 §. 2. 172 §. 3. 173 §. 4. 174 §. 5. 175 §. 6. 176 §. 7. 177 §. 8. 178 §. 9. 179 §. 10. 180 §. 11. 181 §. ult.

DIGESTORUM
SEU
PANDECTARUM
DOMINI NOSTRI SACRATISSIMI
PRINCIPIS JUSTINIANI
JURIS ENUCLEATI,
EX OMNI VETERE JURE COLLECTI
LIBRI L.
AD PANDECTAS FLORENTINAS FIDELITER EXPRESSI.
CUM NOTIS
DIONYSII GOTHOFREDI JC.
REPLETIS, EMENDATIS, AUCTIORIBUS.

ΕΞ ΟΣΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΠ ΑΥΤΩΝ ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΣΥΓΚΕΙΤΑΙ ΤΩΝ ΠΑΡΟΝΤΩΝ ΔΙΓΕΣΤΩΝ ΗΤΟΙ ΤΟΥ ΠΑΝΔΕΚΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑ.

Id eſt,

Ex quot antiquis Auctoribus [1] & Libris ab his factis compoſitum eſt Digeſtorum ſeu Pandectarum piiſſimi Imperatoris opus.

[1] Budæus & Politianus in *l.* 1. *de juſt.* & *jur.* enumerant triginta & ſeptem juriſconſultos, ex quorum libris hæ Pandectæ contextæ ſunt. Sed plures fuerunt: enumerantur enim hic triginta quatuor; deſunt autem Terentius Clemens, de quo in *l.* 16. *ff. de probat.* Cerbidius Scævola, *l.* 13. *ff. de uſuris.* P. Furius Anthianus, *l. ult. ff. de pact.* Ælius Gallus, *l.* 157. *ff. de verb. ſignif.* Claudius Triphoninus, *l.* 67. *ff. de rit. nupt.* *l.* 29. *ff. de action. rer. amotar.* *l.* 39. *ff. de pœn.* & Ariſtot. de quo in *l.* 20. *ff. de jure dot.* Anſ.

Ιȣλιανȣ

Digeſton βιβλια ενενηκοντα
Ad Minicium βιβλια εξ
Ad Urſeium βιβλια τεσσαρα
De Ambiguitatibus βιβλιον εν

Papinianu

Quæſtionon βιβλια τριακοντα επτα
Reſponſon βιβλια δεκαεννεα
Definitionon βιβλια δυο
De adulteriis βιβλια δυο
De adulteriis βιβλιον εν
Αςυνομικων βιβλιον εν

Quintu Muciu Scævolu

Ορων βιβλιον εν

Αλφηνȣ

Digeſton βιβλια τεσσαρακοντα

Sabinu

Juris civilis βιβλια τρια

Προκȣλȣ

Επιςολων βιβλια οκτω

Λαβεωνος

Πιθανων βιβλια οκτω
Poſteriorum βιβλια δεκα

Νερατιȣ

Regularion βιβλια δεκαπεντε
Μεμβρανων βιβλια επτα
Reſponſon βιβλια τρια

Javolenu

Ex Caſſio βιβλια δεκαπεντε
Epiſtolon βιβλια δεκατεσσαρα
Ad Plautium βιβλια πεντε

Celſu

Digeſton βιβλια τριακοντα εννεα

Πομπονιȣ

Ad Quintum Mucium lectionum βιβλια τριακοντα εννεα
Ad Sabinum βιβλια τριακοντα πεντε
Επιςολων βιβλια εικοσι
Variarum lectionum βιβλια δεκαπεντε
Ad Plautium βιβλια επτα
Fideicommiſſon βιβλια πεντε
Senatusconſultum βιβλια πεντε
Regularion βιβλιον εν
Εγχειριδιȣ βιβλια δυο

Βαλεντος

Fideicommiſſon βιβλια επτα

Μαικιανȣ

Fideicommiſſon βιβλια δεκα εξ
Publicon βιβλια δεκατεσσαρα

Μαυρικιανȣ

Ad leges βιβλια εξ

Τερεντιȣ Κλημεντος

Ad leges βιβλια εικοσι

Αφρικανȣ

Quæſtionon βιβλια εννεα

Μαρκελλȣ

Digeſton βιβλια τριακοντα
Ad leges βιβλια εξ
Reſponſon βιβλιον εν

Κερβιδιȣ Σκαιβολȣ

Digeſton βιβλια τεσσαρακοντα
Quæſtionon βιβλια εικοσι
Reſponſon βιβλια εξ
Regularion βιβλια τεσσαρα
De quæſtione familiæ βιβλιον εν
Quæſtionum publice tractatarum βιβλιον εν

Φλωρεντινȣ

Inſtituton βιβλια δεκα δυο

Γαιȣ

Ad Edictum provinciale βιβλια λβ
Ad leges βιβλια δεκαπεντε
Ad Edictum urbicum τα μονα ευρεθεντα βιβλια δεκα
Aureon βιβλια επτα
Δωδεκαδελτȣ βιβλια εξ
Inſtituton βιβλια τεσσαρα
De verb. obligationibus βιβλια γ
De manumiſſionibus βιβλια τρια
Fideicommiſſon βιβλια δυο
De caſibus βιβλιον εν
Regularion βιβλιον εν
Dotalicion βιβλιον εν
Υποθηκαριας βιβλιον εν
Ad edictum de publicanis

Βενȣλειȣ

Stipulationon βιβλια δεκαεννεα
Actionon βιβλια δεκα
De officio Proconſulis βιβλια τεσσαρα
De pœnis paganorum βιβλιον εν
Publicon βιβλια τρια
De interdictis βιβλια εξ

Τερτυλλιανȣ

Quæſtionon βιβλια οκτω
De caſtrenſi peculio βιβλιον εν

Ιȣςȣ

Conſtitutionon βιβλια εικοσι

Ουλπιανȣ

Ad Edictum βιβλια ογδοηκοντα τρια
Ad Sabinum βιβλια πεντηκοντα εν
Ad leges βιβλια εικοσι
Diſputationon βιβλια δεκα
Protribunalion βιβλια δεκα
De officio Proconſulis βιβλια δεκα
Πανδεκτȣ βιβλια δεκα
Regularion βιβλια επτα
Fideicommiſſon βιβλια εξ
Opinionon βιβλια εξ
De adulteriis βιβλια πεντε
De appellationibus βιβλια τεσσαρα
De officio conſulis βιβλια τρια
Inſtituton βιβλια δυο
Regularion βιβλιον εν
De cenſibus βιβλια εξ
Reſponſon βιβλια δυο

Τȣ αυτȣ μονοβιβλια

De ſponſalibus
De officio Præfecti urbi
De officio Præfecti vigilum
De officio Curatoris reipublicæ
De officio Prætoris tutelaris
De officio Quæſtoris

Παυλȣ

Ad Edictum βιβλια ογδοηκοντα
Quæſtionum βιβλια εικοσι εξ
Reſponſon βιβλια εικοσιτρια
Brevion βιβλια εικοσιτρια
Ad Plautium βιβλια δεκα οκτω
Ad Sabinum βιβλια δεκα εξ
Ad leges βιβλια δεκα
Regularion βιβλια επτα
Regularion βιβλιον εν
Sentention ητοι factom βιβλια εξ
Sentention βιβλια πεντε
Ad Vitellium βιβλια τεσσαρα
Ad Neratium βιβλια τεσσαρα
Fideicommiſſon βιβλια τρια
Decreton βιβλια τρια
De adulteriis βιβλια τρια
Manualium βιβλια τρια
Inſtituton βιβλια δυο
De officio Proconſulis βιβλια δυο
Ad legem Æliam Sentiam βιβλια τρια
Ad legem Juliam βιβλια δυο
Regularion βιβλιον εν
De cenſibus βιβλια δυο

Τȣ αυτȣ μονοβιβλια

De pœnis paganorum
De pœnis militum
De pœnis omnium legum
De uſuris
De gradibus & adfinibus
De jure codicillorum
De excuſationibus tutelarum
Ad regulam Catonianam
Ad Senatusconſultum Orficianum
Ad Senatusconſultum Tertyllianum
Ad Senatusconſultum Silanianum
Ad Senatusconſultum Velleianum
Ad Senatusconſultum Libonianum ſeu Claudianum
De officio præfecti vigilum
De officio præfecti urbi
De officio prætoris tutelaris
De extraordinariis criminibus
Υποθηκαρια
Ad Municipalem
De publicis judiciis
De inofficioſo teſtamento
De ſeptemviralibus judiciis
De jure ſingulari
De ſecundis tabulis
Ad orationem Divi Severi
Ad orationem Divi Marci
Ad legem Velleiam
Ad legem Cinciam
Ad legem Falcidiam
De tacito fideicommiſſo
De portionibus quæ liberis damnatorum conceduntur
De juris & facti ignorantia
De adulteriis
De inſtructo & inſtrumento
De appellationibus
De jure libellorum
De teſtamentis
De jure patronatus
De jure patronatus quod ex lege Julia & Papia venit
De actionibus
De concurrentibus actionibus
De interceſſionibus fœminarum
De donationibus inter virum & uxorem
De legibus
De legitimis hereditatibus
De libertatibus dandis
De Senatusconſultis

Triphoninu

Diſputationum βιβλια εικοσι

Καλλιςρατȣ

De cognitionibus βιβλια εξ
Edicton monitorion βιβλια εξ
De jure fiſci βιβλια τεσσαρα
Inſtituton βιβλια τρια
Quæſtionon βιβλια δυο

Μενανδρȣ

Militarion βιβλια τεσσαρα

Μαρκιανȣ

Inſtituton βιβλια δεκα εξ
Regularion βιβλια πεντε
De appellationibus βιβλια δυο
Publicon βιβλια δυο

Τȣ αυτȣ μονοβιβλια

De delatoribus μονοβιβλον
Υποθηκαριας μονοβιβλον
Ad Senatusconſultum Turpillianum μονοβιβλον

Γαλλȣ Ακυλα

Reſponſa

Μοδεςινȣ

Reſponſon βιβλια δεκαεννεα
Πανδεκτȣ βιβλια δεκα δυο
Regularion βιβλια δεκα
Differention βιβλια εννεα
Excuſationum βιβλια εξ
De pœnis βιβλια τεσσαρα

Τȣ αυτȣ μονοβιβλια

De præſcriptionibus
De inofficioſo teſtamento
De manumiſſionibus
De legatis & fideicommiſſis
De teſtamentis
De eurematicis
De enucleatis caſibus
De differentia dotis
De ritu nuptiarum

Ταρρȣντινȣ Πατερνȣ

Militarion βιβλια τεσσαρα

Μακρȣ

Militarion βιβλια δυο
Publicon βιβλια δυο
De officio præſidis βιβλια δυο
Εικοςων βιβλια δυο
De appellationibus βιβλια δυο

Αρκαδιȣ

De teſtibus βιβλιον εν
De officio præfecti prætorio βιβλιον εν
De muneribus civilibus βιβλιον εν

Ρȣφινȣ

Regularion βιβλια δεκα δυο

Ανθȣ ητοι Φȣρȣ Ανθιανȣ

Μερος ηδικτȣ βιβλια πεντε

Μαξιμȣ

Ad legem Falcidiam

Ερμογενιανȣ

Επιτομων βιβλια εξ

Εχȣσι ςιχ σλ

EDICTUM PERPETUUM
A
SALVIO JULIANO JURISCONSULTO
COMPOSITUM,
AD ORDINEM DIGESTORUM RESTITUTUM.

(De edicti perpetui autoritate vid. Epistolam Justiniani Imperatoris de confirmatione Digestorum ad Senatum & populum. §. 18. vers. Et hoc non. *S. L.*)

EX LIBRO II. DIGESTORUM.

De Jurisdictione. *Tit.* 1.

IN eum, eamve, qui quæve id quod Jurisdictionis perpetuæ causa in albo propositum erit, dolo malo corruperit, quinquaginta aureorum judicium dabo. *l.* 7.

II. Si servus aut filius corrupisse dicantur, de eadem re in solidum adversus singulos actionem dabo. *l.* 9.

III. Si is, qui jurisdictioni præest, extra territorium jus dixerit, aut de pecunia, nomine, opere, locato conducto, aut alia re, quæ jurisdictionis suæ modum excedat, impune non parebitur. *l.* 1. *l.* 11. *& ult. h. t. l.* 4. 5. 6. *ff. de V. S.*

IV. Si jurisdictionem suam mandaverit, ea mandata censebuntur, quæ ei jure magistratus competunt: non vero quæ legibus, senatusconsultis, aut Principum constitutionibus specialiter delata fuerunt. *l.* 6. *h. t. l.* 1. *ff. de offic. ejus, cui mandat. l.* 6. *ff. de V. S.*

Quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur. *Tit.* 2.

I. Quod juris in aliquem statuerit *is, qui jurisdictioni præest*, quodque novi juris quis ab eo obtinuerit, eodem jure utatur quandoque adversario postulante: *præterquam, si quis eorum contra eum fecerit, qui ipse eorum quid fecisset. l.* 1. 3. *&* 4.

Si quis jus dicenti non obtemperaverit. *Tit.* 3.

I. Si quis jus dicenti non obtemperaverit, quanti ea res erit, intra annum adversus eum judicium dabitur. *ex inscript. & l. unic.*

De in jus vocando. *Tit.* 4.

I. *Parentem, patronum, patronam, liberos, parentesque patroni & patronæ, in jus sine meo permissu ne quis vocet. l.* 4. §. 1.

II. Si quis adversus ea fecerit, in eum quinquaginta aureorum judicium intra annum dabo. *l.* 11. 12. 24. 25.

Si quis in jus vocatus non ierit, sive quis eum vocaverit, quem ex Edicto non debuerit. *Tit.* 5.

I. Ex quacunque causa ad eum, qui jurisdictioni præest, in jus vocatus venire debet. *l.* 2.

II. Si quis in jus vocatus non ierit, causa cognita, multa eum coercebo. *l.* 2. §. 1.

III. Si quis eum vocaverit, quem ex Edicto non debuerit, qui vocatus erit, neque sequatur, neque ducatur. *ex inscript. h. t. & l.* 48. *ff. de V. S.*

In jus vocati, ut eant aut satis vel cautum dent. *Tit.* 6.

I. In jus vocati aut eant, aut satis vel cautum dent. Fidejussor judicio sistendi causa pro rei qualitate, locuples detur. *ex inscript. & l.* 1.

Ne quis eum, qui in jus vocabitur, vi eximat. *Tit.* 7.

I. Ne quis eum qui in jus vocabitur, vi eximat, neve faciat dolo malo, quo magis eximatur. *ex inscript. & l.* 4. §. 2.

II. Si quid adversus ea factum fuerit, in factum judicium dabo. *l.* 5. §. 1.

Qui satisdare cogantur, &c. *Tit.* 8.

I. *Si quis parentem, patronum, patronam, liberos, aut parentes patronæ, liberosve suos, eumve quem in potestate habebit, vel uxorem vel nurum, in judicium vocabit, qualiscunque fidejussor accipiatur, judicio sistendi causa. l.* 2. §. 2. *h. t. l.* 1. *&* 2. *ff. in jus vocati ut eant.*

II. In eum qui sciens non acceperit, quinquaginta aureorum judicium dabo. *l.* 2. §. 2. *ff. in jus vocati ut eant.*

III. In fidejussorem qui aliquem judicio sisti promiserit, quanti ea res erit, actionem dabo. *l.* 2. §. *final. h. t.*

IV. Possessores immobilium rerum satisdare non cogam: sed vel jurato promittere jubebo, vel suæ promissioni committam. *l. penult.*

V. Si quis cum Romæ satisdare non posset, in municipium ejus rei causa evocaverit; causa cognita ad Magistratus municipales eum remittam, ut apud eos caveat, si prius juraverit, non calumniæ, aut vexandi adversarii causa se id postulare. *l.* 8. §. 5.

Si ex noxali causa agatur, &c. *Tit.* 9.

I. *Si quis eum de quo noxalis actio est, judicio sisti promiserit, in eadem causa in qua tunc est, eum exhiberi, donec judicium accipiatur, jubebo. l.* 1. *princ.*

De eo, per quem factum erit, quo minus quis in judicio sistat. *Tit.* 10.

I. Adversus eum qui dolo malo fecit, quo minus in judicium vocatus sistat: Quanti actoris interfuerit, in factum judicium dabo. *l.* 1. *&* 3.

Si quis cautionibus in judicio sistendi causa factis non obtemperaverit. *Tit.* 11.

I. Ei qui cautionibus in urbe se judicio sisti promiserit, si de die non fuerit conventum, itineri faciundo vicena millia passuum in singulos dies dinumerari jubebo, præter eum diem quo cautum promittitur, & in quem sistere in judicium oportet. *l.* 1. *h. t. l.* 2. *&* 3. *ff. de V. S.*

II. *In bona ejus, qui judicio sistendi causa fidejussorem dedit, si neque potestatem sui faciat, neque defendatur, iri jubebo*, Eaque a creditoribus possideri permittam. *l.* 2. *ff. quib. ex caus. in possess. eat. l.* 10. 11. *&* 12. *ff. de V. S.*

III. Si valetudine, vel tempestate, vel vi fluminis, aut quo alio justo impedimento prohibitus, sine dolo malo, se sistere non potuerit, eo nomine causa cognita exceptionem ei dabo. *l.* 2. §. 2. *seqq. & l.* 4.

DIGESTA

De edendo. *Tit.* 13.

I. Actionem, qua quisque agere volet, itemque instrumenta, quibus in judicio uti oportebit, adversario edere cogam sine die & Consule. *l.* 1. *h. t. l.* 7. *ff. de V. S.*

II. *Argentariæ mensæ exercitores rationes, quæ ad se pertinent, edere debent adjecto die & consule iis omnibus, qui id postulabunt, si prius juraverint, non calumniæ causa petere. l.* 4. *&* 9. §. 3. *h. t.*

III. *Argentario, eive, qui iterum edi postulaverit, causa cognita edi jubebo. l.* 6. §. 8.

IV. Si quis dolo malo non ediderit, quanti agentis intersit non edidisse, causa cognita in eum actionem dabo. *l.* 6. §. 4. *l.* 8. *&* 10. §. 2.

De Pactis. *Tit.* 14.

I. *Pacta conventa, quæ neque dolo malo, neque adversus leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta principum, neque quo fraus eorum cuiquam fiat, facta erunt servabo. l.* 7. §. 7.

EX LIBRO III.

De postulando. *Tit.* 1.

I. Minorem annis decem & septem, qui eos non in totum complevit: surdum quoque qui prorsus non audit: in totum postulare veto. *Si non habebunt advocatum, ego dabo. l.* 1. §. 3. *&* 4.

II. Mulier, cæcus, corpore suo muliebria passus, capitali crimine damnatus, is etiam, qui operas suas, ut cum bestiis depugnaret, locavit, pro aliis in jure apud me non postulent. *l.* 1. §. 5. *seqq.*

III. *Qui lege, plebiscito, senatusconsulto, edicto, decreto, principum placito, nisi pro certis personis postulare prohibentur, hi pro alio quam pro quo licebit in jure apud me ne postulent. l.* 1. §. 8.

IV. *Qui ex his omnibus, qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit, pro alio ne postulet: præterquam pro parente, patrono, patrona, liberis, parentibusque patroni & patronæ, liberis suis, fratre, sorore, uxore, socero, socru, genero, nuru, vitrico, noverca, privigno, privigna, pupillo, pupilla, furioso, furiosa, fatuo, fatua, cui eorum a parente aut de majoris partis tutorum sententia, aut ab eo, cujus de ea re jurisdictio fuit, ea tutela curatiove data erit. l.* 1. §. 9.

De his, qui notantur infamia. *Tit.* 2.

I. *Infamia notatur qui ab exercitu causa ignominiæ ab Imperatore, eove cui potestas de ea re statuendi fuerit, dimissus erit: qui artis ludicræ, pronunciandive causa in scena prodierit: qui in publico judicio calumniæ aut prævaricationis causa quid fecisse judicatus fuerit: qui furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo malo, & fraude suo nomine damnatus erit aut pactus fuerit: qui pro socio, tutelæ, mandati, depositi, suo nomine non contrario judicio damnatus erit: qui eam quæ in potestate ejus esset mortuo genero (cum eum mortuum esse sciret) intra id tempus, quo elugeri virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocaverit, eamve sciens quis uxorem duxerit, non jussu ejus, in cujus potestate est, eamve de qua supra comprehensum est, uxorem ducere passus fuerit: quive suo nomine non jussu ejus in cujus potestate esset, ejusve nomine quem quamve in potestate haberet, bina sponsalia, binasve nuptias eodem tempore constitutas habuerit. l.* 1.

De procuratoribus. *Tit.* 3.

I. *Procuratorem ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente judicatum dominus solvi exposuit, causa cognita judicium accipere cogam. l.* 8. §. 3.

II. Ante litem contestatam domino libera potestas erit, vel mutandi procuratoris, vel sibi judicium accipiendi: post litem contestatam id causa cognita permittam. *l.* 16. 17. 24.

III. *Cujus nomine quis actionem dari sibi postulaverit, is eum boni viri arbitratu defendat: & ei quo nomine aget, id ratum habere eum ad quem res ea pertinet, boni viri arbitratu satisdet. l.* 33. §. 3.

Quod cujusque universitatis nomine vel contra eam agatur. *Tit.* 4.

I. Quæ communiter agi fierique oportebit universitatis nomine, Actori sive Syndico, cui lex agere permittit, aut qui ab ordine electus erit, de iis rebus actionem dabo. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. *&* 6.

II. Non tamen judicati, nisi in rem suam procurator datus fuerit. *l.* 6. §. *ult.*

III. Eundem actorem, si agat, defendere cogam, ubi adversus universitatem agetur. *l.* 6. §. *ult.*

IV. Si nemo universitatem defendat, quod ejus commune erit possideri: etsi admoniti non excitentur ad sui defensionem, venire jubebo. *l.* 1. §. 2.

V. Si extraneus universitatem defendere velit, id ei permittam. *l.* 1. §. *ult.*

De negotiis gestis. *Tit.* 5.

I. *Si quis negotia alterius, sive quis negotia, quæ cujusque cum is moritur, fuerint, gesserit, actionem eo nomine dabo. l.* 3.

De calumniatoribus. *Tit.* 6.

I. In eum qui ut calumniæ causa negotium faceret vel non faceret, pecuniam accepisse depectusve esse dicetur, intra annum in quadruplum ejus pecuniæ quam accepisse depectusve esse dicetur, post annum simpli in factum actionem dabo. *l.* 1. *in prin. & l.* 3.

EX LIBRO IV.

De eo quod metus causa gestum erit. *Tit.* 2.

I. *Quod metus causa gestum erit, ratum non habebo. l.* 1.

II. Si

II. Si per metum aliquid ablatum eſſe dicatur, *Neque ea res arbitrio judicis reſtituatur*, intra annum quo primum de ea re experiundi poteſtas erit, in quadruplum: poſt annum vero in ſimplum cauſa cognita actionem dabo. *l.* 14. *princ.* & §. 11.

De dolo malo. Tit. 3.

I. *Quæ dolo malo facta eſſe dicentur, ſi de his rebus alia actio non erit, & juſta cauſa eſſe videbitur, judicium dabo. l.* 1. §. 1. & 4. *l.* 7. *princ.*

II. Qui de dolo aget, certum dicat, quid & cujus dolo factum ſit. *l.* 15. & 16.

III. Quæ dolo malo ablata eſſe dicentur, ea niſi arbitrio judicis reſtituantur, quanti unaquæque res erit, in eum qui abſtuliſſe dicetur intra annum, quo primum de ea re experiundi poteſtas erit, actionem dabo. *l.* 18. *h. t.* & *l.* 3. *Cod, eod.*

IV. In heredem eatenus actionem dabo, quatenus ad eum perveniſſe dicetur, dolove malo factum erit, quo minus perveniret. *l.* 26. & 27.

De minoribus 25. *annis. Tit.* 4.

I. *Quod cum minore quam vigintiquinque annis natu geſtum eſſe dicetur, uti quæque res erit, animadvertam:* Et ſi juſta cauſa eſſe videbitur, intra annum, quo primum experiundi poteſtas erit, poſtquam is major factus eſſe dicetur, in integrum reſtituam. *l.* 1. §. 1. *l.* 11. §. 3. *l.* 13. & 16.

De capitis diminutione. Tit. 5.

I. *Qui quæve, poſteaquam quid cum his actum contractumve ſit, capite diminuti vel diminutæ eſſe dicentur, in eos easve perinde quaſi id factum non ſit, judicium dabo. l.* 2. §. 1.

II. Jura quoque atque actiones, quæ ad eos easve pertinebunt, eis ſervabo. *l.* 8. & 10.

Ex quibus cauſis majores vigintiquinque annis in integrum reſtituantur. Tit. 6.

I. *Si cujus quid de bonis diminutum erit, cum is metu, aut ſine dolo malo reipublicæ cauſa abeſſet, inve vinculis, ſervitute, hoſtiumque poteſtate eſſet: ſive cujus actionis eorum cui dies exiſſe dicetur: Item ſi quis quid uſu ſuum feciſſet, aut quod non utendo amiſſum eſt conſecutus, actionive qua ſolutus ob id quod dies ejus exierit cum abſens non defenderetur, inve vinculis eſſet, ſecumve agendi poteſtatem non faceret: aut cum eum invitum in jus vocare non liceret, neque defenderetur cum magiſtratus de ea re appellatus eſſet: ſive cui per magiſtratum ſine dolo ipſius actio exempta eſſe diceretur, earum rerum actionem intra annum quo primum de ea re experiundi poteſtas erit: item ſi qua alia mihi juſta cauſa eſſe videbitur, in integrum reſtituam, quod ejus per leges, plebiſcita, ſenatusconſulta, edicta, decreta principum licebit. l.* 1. §. 1.

De alienatione judicii mutandi cauſa facta. Tit. 7.

I. Ne qua alienatio judicii mutandi cauſa fiat. *l.* 8. §. 1. *l.* 4. §. 1. & 3.

II. Si dolo malo lis in alium translata, quæve alienatio judicii mutandi cauſa facta erit, neque arbitrio judicis priſtina judicii cauſa reſtituatur intra annum, quo primum experiundi poteſtas erit, in integrum reſtituam, ut tantum officio judicis conſequatur actor, quanti ejus interſit alium adverſarium non habuiſſe. *l.* 1. *princ. l.* 3. §. 4. *l.* 6. *l.* 8.

III. Heredi integrum etiam poſt annum cauſa cognita in integrum reſtitutionem dabo. *l.* 4. §. *ult. h. t. l.* 19. *ff. de minor.* 25. *ann.*

De receptis, qui arbitrium receperunt, ut ſententiam dicant. Tit. 8.

I. *Qui arbitrium pecunia compromiſſa recepit*, ſententiam eum dicere cogam. *l.* 3. §. 1. & *l.* 15.

II. Eumque, ſi ita conventum ſit, *Diem compromiſſi proferre* jubebo. *l.* 25.

Nautæ, caupones, ſtabularii ut recepta reſtituant. Tit. 9.

I. *Nautæ, caupones, ſtabularii, quod cujuſque ſalvum fore receperint, niſi reſtituant, in eos judicium dabo. l.* 1. *l.* 3. §. 1. & *l.* 5.

EX LIBRO V.

De judiciis, & ubi quiſque agere vel conveniri debeat. Tit. 1.

I. Si ſe ſubjiciant aliqui jurisdictioni & conſentiant facta hac de re ſponſione, inter conſentientes judicium dabo. *l.* 1. & 2. *h. t. l.* 7. *ff. de V. S.*

II. Legatis in eo quod ante legationem contraxerunt, item his, qui teſtimonii cauſa evocati ſunt, vel ſi qui judicandi cauſa arceſſiti, aut in provinciam deſtinati, revocandi domum ſuam jus dabo. *l.* 2. §. 3.

III. Si judex datus ab iis, qui dandi jus habent, judicium protelaverit, ſententiam ferre cogam. *l.* 12.

IV. Si longius ſpatium interceſſurum erit, quominus judex datus operam dare poſſit, eum mutari jubebo. *l.* 18.

De inofficioſo teſtamento. Tit. 2.

I. Si quis teſtamentum inofficioſum dicere velit, eo quod injuſte ſe exheredatum aut præteritum eſſe queratur, neque ei quarta pars debitæ portionis ab inteſtato relicta fuerit, inofficioſi teſtamenti intra quinquennium ei actionem dabo. *l.* 3. *l.* 5. *l.* 8. §. 8. 9. & 17. *l.* 9.

De hereditatis petitione. Tit. 3.

I. Si hereditas petatur, adverſus eum, qui jus vel rem aliquam hereditariam pro herede aut pro poſſeſſore poſſidebit, aut dolo malo fecerit, quominus poſſideat, heredi legitimo aut teſtamentario, ad quem ea hereditas pertinere dicetur, actionem dabo. *l.* 9. 10. 11. 13. 16. 18. *h. t. l.* 1. *ff. ſi pars heredit. pet.*

II. Si rei hereditariæ alienatio poſtuletur, & poſſeſſor hereditatis, aut pro tota hereditate ſatisdare, aut etiam ejus rei nomine cavere paratus ſit, cauſa cognita diminutionem concedam. *l.* 5.

Si pars hereditatis petatur. Tit. 4.

I. Si pars hereditatis petatur, adverſus eum, qui aliquid ex ea hereditate poſſidebit, dolove malo fecerit, quo minus poſſideat, legitimo aut teſtamentario heredi poſtulanti actionem dabo. *l.* 1.

II. Si pro parte heres, quam partem vindicare debeat, incertus ſit, ſi mihi juſta cauſa eſſe videbitur, incertæ partis petitionem dabo. *l.* 1. §. *ult.*

De poſſeſſoria hereditatis petitione. Tit. 5.

I. Quibus ex edicto bonorum poſſeſſio data eſt, hi ſi hereditatem partemve ejus petant, non minus atque iis ipſis heredibus eo nomine actionem dabo. *l.* 1.

De fideicommiſſaria hereditatis petitione. Tit. 6.

I. Qui reſtitutam ſuſcepit hereditatem ex Senatusconſulto, ex quo actiones tranſeunt, ſi hereditatem partemve ejus petat, ei tanquam heredi ex ea re actionem dabo, non tamen adverſus eum, qui ei hereditatem reſtituit. *l.* 1.

EX LIBRO VI.

De rei vindicatione. Tit. 1.

I. Si dominus ſuæ rei poſſeſſionem amiſerit, cum eam non alienaſſe dicatur: neque ea arbitrio judicis ei reſtituatur, adverſus eum, qui eam poſſidere aut tenere dicetur, rei vindicationem dabo. *l.* 1. *l.* 68. *h. t. l.* 28. *ff. de V. S.*

II. Superficiario cauſa cognita idem judicium dabo. *l.* 73. 74. 75. *h. t.*

De Publiciana in rem actione. Tit. 2.

I. *Si quis id quod traditur ex juſta cauſa a non domino, & nondum uſucaptum petet, judicium dabo. l.* 1.

II. *Qui bona fide emit*, cui res empta eo nomine tradita eſt, quam poſtea amiſerit, *ſi ea res poſſeſſoris non ſit*, neque arbitrio judicis emptori reſtituatur, niſi res talis ſit, ut eam lex, vel conſtitutio alienari prohibeat, eo nomine actionem dabo. *l.* 7. §. 6. & 8. *l.* 11. *l. ult. h. t.* §. 31. *Inſt. tit. de actionibus.*

Si ager vectigalis vel emphyteuticarius petatur. Tit. 3.

I. Si ager vectigalis petatur, cauſa cognita judicium dabo. *Ex inſcriptione.*

EX LIBRO VII.

De uſufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur. Tit. 1.

I. Si de uſufructu agatur: judicis, qui de ea re datus erit, arbitrio æſtimabitur, quo modo antea uſusfruitus ſit is, cui uſusfructus relictus eſt, & quemadmodum in poſterum utifrui debeat. *l.* 13. §. 1. & 2.

Si uſusfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur. Tit. 6.

I. Si uſusfructus petatur vel ad alium pertinere negetur, uſufructuario confeſſoriam, neganti negatoriam in eum actionem dabo. *l.* 5. *h. t.* & *l.* 2. *ff. ſi ſervit. vindicet.*

Uſufructuarius quemadmodum caveat. Tit. 9.

I. Si cujus rei uſusfructus legatus eſſe dicatur, uſufructuarium ſe uſurum boni viri arbitratu: & cum uſusfructus ad eum pertinere deſierit, ſe ei reſtituturum ad quem ea res pertinebit, ſatisdare jubebo. *l.* 1.

EX LIBRO VIII.

Si ſervitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur. Tit. 5.

I. Si ſervitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur, vindicanti confeſſoriam, neganti negatoriam in rem actionem dabo. *Ex inſcript.* & *l.* 2.

EX LIBRO IX.

Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. Tit. 1.

I. Si quadrupes *pauperiem feciſſe* dicatur, ex lege XII. Tabularum, aut noxam ſarcire, aut noxiam dare jubebo. *Ex inſcriptione,* & *l.* 1. *h. t. Ex collat. legis Moſaicæ cum Rom. Tit. de furib.* & *pœn. eor.*

De his, qui effuderint, vel dejecerint. Tit. 3.

I. *Unde in eum locum quo volgo iter fiet, vel in quo conſiſtetur, dejectum vel effuſum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit, in eum, qui ibi habitaverit, in duplum judicium dabo. Si eo ictu homo liber periiſſe dicetur, quinquaginta aureorum judicium dabo. Si vivet, nocitumque ei eſſe dicetur, quantum ob eam rem æquum judici videbitur, eum cum quo agetur condemnari, tanti judicium dabo. Si ſervus inſciente domino feciſſe dicetur in judicio adjiciam, aut noxam dedere. l.* 1.

II. *Ne quis in ſuggrunda, protectove ſupra eum locum quo volgo iter fiet, inve quo conſiſtetur, id poſitum habeat, cujus caſus nocere cui poſſit, qui adverſus ea fecerit, in eum ſolidorum decem in factum judicium dabo. Si ſervus inſciente domino feciſſe dicetur, aut noxæ dedi jubebo. l.* 5. §. 6.

De noxalibus actionibus. Tit. 4.

I. Si ſervus deliquiſſe dicatur: Quantum ob eam rem æquum judici videbitur, eum in cujus poteſtate eſt condemnari, tanti judicium dabo. *l.* 1. & 2. *h. t.* §. 31. *Inſt. tit. de actionibus.*

II. Si ſervus inſciente domino feciſſe dicetur, noxæ dedi jubebo.

III. *Si is in cujus poteſtate eſſe dicetur negavit ſe in poteſtate ſervum habere, utrum actor volet, vel dejerare jubebo, In poteſtate ſua non eſſe, neque ſe dolo malo feciſſe quo minus eſſet: vel judicium dabo ſine noxæ deditione. l.* 21. §. 2.

EX LIBRO X.

Finium regundorum. Tit. 1.

I. Finium regundorum ſi controverſia fuerit inter vicinos, judicium dabo: Ita ut judex, qui de ea re datus erit, ex æquo & bono controverſiam dirimat, ejus habita ratione quod cujuſque interſit: eique jus ſit rem uni adjudicare, eum invicem certa pecunia alteri condemnando. *l.* 2. & 4. *h. t.* §. 20. *Inſt. tit. de action.*

Familiæ erciſcundæ. Tit. 2.

I. Familiæ erciſcundæ judicium inter coheredes dabo: Ita ut judex, qui de ea re datus erit, ſi commode diviſio fieri nequeat, uni rem adjudicare, eumque alteri certa pecunia condemnare. Atque præſtationum ratione habita, quanto æquius melius ei videbitur, cætera dirimere poſſit. *l.* 1. & 2. & 22. §. *ult. h. t.* §. 20. *Inſt. de actionib.*

Communi dividundo. Tit. 3.

I. Communi dividundo judicium inter eos, quibus res communes erunt, dabo. *l.* 2. 3. & 4. *h. t.* §. 20. *Inſt. de actionib.*

II. Judicem qui de ea re datus erit, ſi commode diviſio fieri nequeat, uni rem adjudicare certa pecunia alteri eum condemnando, atque præſtationum ratione habita, quanto æquius melius ei videbitur, cætera dijudicare jubebo.

Ad exhibendum. Tit. 4.

I. Si quis rem quam judicio petiturus erit, ſibi exhiberi poſtulet ab eo qui eam poſſidet, aut dolo malo fecerit quominus poſſideret, eam arbitrio judicis exhiberi jubebo. *l.* 3. *l.* 8. *h. t.* §. 31. *Inſtit. tit. de actionib.*

EX LIBRO XI.

De interrogationibus in jure faciendis, & interrogatoriis actionibus. Tit. 1.

I. *Qui in jure interrogatus responderit*, qua ex parte sit heres aut bonorum possessor: ex sua responsione actionem dabo. *l.* 2. 3. 4.

II. Adversus eum qui *omnino non respondisse* dicetur, in solidum actionem dabo. *l.* 11. §. 4.

De servo corrupto. Tit. 3.

I. *Qui servum, servam, alienum, alienam recepisse persuasisseve quid ei dicetur dolo malo, quo eum, eam deteriorem faceret: in eum quanti ea res erit, in duplum judicium dabo. l.* 1.

De aleatoribus. Tit. 5.

I. *Si quis eum apud quem alea lusum esse dicetur, verberaverit, damnumve ei dederit, sive quid eo tempore domo ejus subtractum est, judicium non dabo. l.* 1.

II. *In eum, qui aleæ ludendæ causa vim intulerit, uti quæque res erit animadvertam. l.* 1. §. 4.

Si mensor falsum modum dixerit. Tit. 6.

I. Si mensor falsum modum dixisse dolo malo: aut cujus alterius rei mensuram falsam renunciasse dicetur: eo nomine adversus eum in factum actionem dabo. *l.* 1. *in princ.* & §. 1. & 2. *l.* 5. *in pr.* & §. 2.

De religiosis & sumptibus funerum, & ut funus ducere liceat. Tit. 7.

I. *Sive homo mortuus, ossave hominis mortui in locum purum alterius, aut in id sepulchrum, in quo jus non fuerit, illata esse dicentur, qui hoc fecit, in factum actione tenebitur, & pœnæ pecuniariæ subjicitur. l.* 2. §. 2.

II. Si locus religiosus pro puro venisse dicetur, adversus venditorem rei ad quem ea res pertinebit, in factum actionem dabo, *l.* 8. §. 1.

III. Si in locum publicis usibus destinatum dolo malo quis mortuum intulerit, in eum judicium dabo, ut extra ordinem plectatur. *l.* 8. §. 2.

IV. Ei, qui mortuum inferre prohibitus est, ossave mortui in eum locum quo ei jus esset inferendi, quique ob eam causam alio inferre coactus est, adversus eum qui prohibuit, quanti interfuit prohibitum non esse, in factum actionem dabo. *l.* 8. §. *ult.* & *l. seq.*

V. *Quod funeris causa sumptus factus erit, hujus recuperandi nomine in eum ad quem ea res pertinet, judicium dabo. l.* 12. §. 2.

De mortuo inferendo, & sepulchro ædificando. Tit. 8.

I. *Quo, quave illi mortuum inferre invito te ei jus est, quominus illi, eo, eave mortuum inferre, & ibi sepelire liceat, vim fieri veto. l.* 1. *princ.*

II. *Quo illi jus est invito te mortuum inferre, quominus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo ædificare liceat, vim fieri veto. l.* 1. §. 5.

EX LIBRO XII.

De rebus creditis, si certum petatur, & de condictione. Tit. 1.

I. Si certum petatur ex mutui datione, condictionem dabo. *ex inscriptione* & *l.* 6. & 8. *h. t.* & *l.* 1. *ff. de condict. tritic.*

De jurejurando sive voluntario, sive necessario, sive judiciali. Tit. 2.

I. *Si is, cum quo agetur, conditione delata juraverit, ejus rei de qua jusjurandum delatum fuerit, neque in ipsum, neque in eum, ad quem ea res pertinet, actionem dabo. l.* 3. *in princ. l.* 7.

II. Quod si actor deferente, aut etiam referente adversario juraverit, vel cum jurare paratus esset, ei jusjurandum remissum fuerit, ex ea re in factum ei actionem dabo. *l.* 9.

III. *Eum a quo jusjurandum petetur, solvere aut jurare cogam*, nisi ei qui aget, jusjurandum referre maluerit: quo casu si jurisjurandi conditione non utatur, ei actionem denegabo. *l.* 34. §. 6. & 7.

De condictione causa data, causa non secuta. Tit. 4.

I. Si cui aliquid ex aliqua causa datum fuisse dicatur, causa non secuta, ad id repetendum quod datum erit, adversus eum, qui acceperit, condictionem dabo.

De condictione ob turpem vel injustam causam. Tit. 5.

I. Si quid ob turpem vel injustam rem datum fuisse dicetur, ad id repetendum quod datum erit, adversus eum cui datum fuerit, condictionem dabo. *l.* 1.

De condictione indebiti. Tit. 6.

I. Si ab ignorante indebitum solutum esse dicetur, ad id quod solutum erit repetendum, actionem dabo. *l.* 1. *l.* 26. §. 3.

De condictione sine causa. Tit. 7.

I. Si quid sine causa promissum aut solutum fuisse dicatur, ejus rei nomine condictionem dabo. *l.* 1. *princ.*

EX LIBRO XIII.

De condictione furtiva. Tit. 1.

I. Si qua res furto ablata esse dicatur: ejus persequendæ causa domino adversus furem, heredemve ejus furtivam condictionem dabo. *l.* 1. & 7.

De condictione ex lege. Tit. 2.

I. Si obligatio lege nova introducta sit, nec cautum eadem lege, quo genere actionis experiamur, ex lege condictionem dabo. *l. unic.*

De condictione triticiaria. Tit. 3.

I. Si quis triticum, vinum, oleum, aliasve res præter pecuniam numeratam petat, earum rerum nomine condictionem ei dabo. *l.* 1.

De eo quod certo loco dari oportet. Tit. 4.

I. Si pecunia quæ certo loco dari debet, alio loco petatur, utilem actionem dabo, ut per eam arbitrio judicis satisfiat. *l.* 1. *h. t.* §. 33. *vers. plus autem. Instit. de actionib.*

De pecunia constituta. Tit. 5.

I. *Qui pecuniam debitam constituerit: adveniente die solvere debet. l.* 1.

II. *Si appareat eum, qui constituit, neque solvere, neque fecisse, neque per actorem stetisse quominus fieret quod constitutum est: eamque pecuniam cum constituebatur, debitam fuisse*, adversus eum de constituto actionem dabo. *l.* 16. §. 2. & 4. *l.* 18. §. 1.

Commodati vel contra. Tit. 6.

I. *Quod quisque commodasse dicetur, de eo judicium dabo. l.* 1.

De pignoratitia actione, vel contra. Tit. 7.

I. Si ob creditam pecuniam pignus datum sit, idque soluta demum pecunia aut cum eo nomine satisfactum sit, repetatur, adversus eum a quo petetur, actionem dabo. *l.* 4. & 11. §. 4.

EX LIBRO XIV.

De exercitoria actione. Tit. 1.

I. Quod cum magistro navis gestum esse dicetur: ejus rei cujus causa ibi præpositus fuerit, adversus eum, aut exercitorem actionem dabo. *l.* 1. *in pr.* §. 5. 7. & 8.

II. Si is, qui navem exercuerit, in alia potestate erit, ejusve voluntate navem exercuerit: quod cum magistro ejus gestum erit in eum, in cujus potestate erit, qui navem exercuerit, in solidum judicium dabo. *l.* 1. §. 19.

De institoria actione. Tit. 3.

I. Quod cum institore gestum esse dicetur, ejus rei cui præpositus fuerit, adversus eum, qui præposuit, actionem dabo. *l.* 1. & 5. §. 4.

De tributoria actione. Tit. 4.

I. Si in peculiari merce quis negotiatus fuerit, sciente eo in cujus est potestate, pro ea merce is qui eum habet in potestate, cui aliquid debetur, cum aliis creditoribus in tributum vocabitur. *l.* 1. & 5. §. 2.

II. Si cujus dolo malo factum sit, quo minus tribueretur, quanto minus tributum erit, quam debuerit, eum præstare cogam. *l.* 7. §. 1.

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur. Tit. 5.

I. *In eum, qui emancipatus aut exheredatus erit, quive abstinuerit se ab hereditate ejus, cujus in potestate, cum is moritur, fuerit, ejus rei nomine, quæ contracta cum eo fuerit, cum is in potestate esset, sive sua voluntate sive jussu ejus, in cujus potestate erit, contraxerit, sive in ipsius peculium, sive in patrimonium ejus, in cujus potestate erit, ea res redacta fuerit, actionem causa cognita, dabo in id quod facere potest. l.* 2.

EX LIBRO XV.

De peculio. Tit. 1.

I. *Quod cum eo, qui in alterius potestate esset, negotium gestum erit*, de eo eatenus adversus eum, in cujus potestate esse dicetur, judicium dabo, quatenus erit in peculio. *l.* 1. §. 2.

Quando de peculio actio est annalis. Tit. 2.

I. *Post mortem ejus, qui in alterius potestate fuerit, posteave quam is emancipatus, manumissus, alienatusve fuerit, duntaxat de peculio, & si quid dolo malo ejus in cujus potestate est, factum erit, quominus actio peculii esset, in anno quo primum de re experiundi potestas erit, judicium dabo. l.* 1.

De in rem verso. Tit. 3.

I. Si quid in rem alicujus versum esse dicetur, ex eo, quod is accepit, qui in ejus est potestate, quatenus versum erit, eatenus actionem dabo. *l.* 1.

Quod jussu. Tit. 4.

I. Quod jussu domini, vel patris gestum esse dicetur, de ea re adversus eos in solidum judicium dabo. *l.* 1.

EX LIBRO XVI.

Depositi vel contra. Tit. 3.

I. *Quod neque tumultus, neque incendii, neque ruinæ, neque naufragii causa depositum sit, in simplum: Earum autem rerum, quæ supra sunt comprehensæ, in ipsum in duplum: In heredem ejus, quod dolo malo ejus factum esse dicetur, qui sit mortuus, in simplum: Quod ipsius, in duplum judicium dabo. l.* 1. §. 1.

EX LIBRO XVII.

Mandati. Tit. 1.

I. Qui mandatum alterius suscepisse dicetur, in eum judicium dabo.

Pro socio. Tit. 2.

I. Si societas inter aliquos coita esse dicetur, de ea re judicium dabo.

EX LIBRO XVIII.

De contrahenda emptione. Tit. 1.

I. Si emptio & venditio contracta esse dicetur, de ea re judicium dabo.

De hereditate vel actione vendita. Tit. 4.

I. Si hereditas aut actio venisse dicetur, quidquid pecuniæ ex ea hereditate aut actione, ad venditorem, ejusve heredem pervenisse dicetur, aut dolo malo factum erit, quominus perveniret: item quæcumque actio, petitio, persecutio, inde dari debuit, ea omnia emptori præstari ac restitui jubebo. *l.* 2. *h. t. l.* 178. *ff. de verb. signif.*

EX LIBRO XIX.

Locati & conducti. Tit. 2.

I. Si locatio & conductio contracta esse dicetur, ex eo contractu actionem dabo.

De æstimatoria. Tit. 3.

I. Si res æstimata vendenda data fuerit, de æstimato actionem dabo. *l.* 1.

De rerum permutatione. Tit. 4.

I. Si permutatio facta esse dicetur, in factum actionem dabo. *l.* 1.

De præscriptis verbis. Tit. 5.

I. Si propria actio prodita non erit, quæ negotio, quo de agitur, accommodari possit: uti quæque res gesta esse dicetur, præscriptis verbis in factum actionem dabo. *l.* 20. & 22.

EX LIBRO XXI.

De Ædilitio edicto. Tit. 1.

I. *Qui mancipia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi vitiive cuique sit, quis fugitivus, errove sit, noxave solutus non sit: eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuncianto.* l. 1.

II. *Quod si mancipium adversus ea venisset, sive adversus quod dictum, promissumve fuerit, cum veniret, fuisset, quod ejus præstari oportere dicetur, emptori, omnibusque, ad quos ea res pertinet, judicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur.*

III. *Si quid autem post venditionem traditionemque deterius, opera emptoris, familiæ, procuratorisve ejus factum erit: Sive quid ex eo post venditionem natum, aut acquisitum fuerit, & si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem, ut ea omnia restituat.*

IV. *Item si quas accessiones ipse præstiterit, ut recipiat.*

V. *Item si quod mancipium fraudem capitalem admiserit, mortisve consciscendæ sibi causa quid fecerit, vel in arenam depugnandi causa ad bestias fuerit intromissum, ea omnia in venditione pronuncianto: ex his enim causis judicium dabimus.*

VI. *Hoc amplius, si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicetur, judicium dabimus.*

VII. Nationem præterea cujusque mancipii in venditione pronuncianto. *l.* 31. §. 21.

IIX. Si ita factum non erit, quod ejus præstari oportere dicetur, emptori, omnibusque, ad quos ea res pertinebit: judicium dabimus, ut & mancipium redhibeatur.

IX. Ne veterator pro novitio veneat prohibemus: si quid ignorante emptore ita venierit, judicium dabimus. l. 37.

X. A Venditore mancipii nomine duplam promitti, jubebimus. *l.* 37. *ff. de eviction.*

XI. Mancipiis autem redhibendis in diebus sexaginta, quibus primum agendi potestas erit, vel quanto minoris essent, venierint in anno, judicium dabimus. *l.* 19. §. 6. *ff. de ædil. edicto.*

XII. Si quid ita venierit, ut nisi placuerit, intra præfinitum tempus redhiberetur, conventionem ratam habebimus. *l.* 31. §. 22. *h. t.*

XIII. Si de tempore nihil convenerit, in sexaginta diebus, quibus primum experiundi potestas erit, in factum actionem dabimus.

XIV. Si intra illud tempus redhibitio facta non erit, causa cognita ei subveniemus.

XV. Si servus fuerit redhibitus, & *quanta pecunia pro eo nomine soluta accessionisve nomine data erit, non tradetur: cujusve pecuniæ quis eo nomine obligatus erit, non liberabitur:* in factum actionem dabimus. *l.* 25. §. 9. *l.* 31. §. 17. & *seq.*

XVI. *Qui jumenta vendunt, palam recte dicunto, quid in quoque eorum morbi, vitiive sit, uti quæ optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradantur: si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis jumentisve ornamentorum nomine redhibendis in diebus sexaginta, morbi autem vitiive causa inemptis faciendis in sex mensibus, vel quanto minoris cum venirent, fuerint, in anno judicium dabimus.* l. 38.

XVII. *Si jumenta paria simul venierint, & alterum in ea causa fuerit, ut redhiberi debeat, judicium dabimus, quo utrumque redhibeatur: quæ de jumentorum sanitate diximus, de cætero quoque pecore omni venditores faciant.* l. 38. *pr.* & §. 5.

EX LIBRO XXV.

De actione rerum amotarum. Tit. 2.

I. Si uxor constante matrimonio res mariti amovisse dicatur, in eam actionem dabo, vel jusjurandum deferre permittam. *l.* 1. *l.* 11. §. 1. & *ult. l.* 13.

De inspiciendo ventre custodiendoque partu. Tit. 4.

I. *Si mulier mortuo marito prægnantem se esse dicet, his, ad quos ea res pertinebit, procuratorive eorum bis in mense denunciandum curet, ut mittant, si velint, quæ ventrem inspicient. Mittantur autem mulieres liberæ duntaxat quinque: hæque simul omnes inspiciant: dum ne qua earum, dum inspicit, invita muliere ventrem tangat. Mulier in domu honestissimæ fœminæ pariat, quam ego constituam. Mulier ante dies triginta, quam parituram se putat, denunciet iis, ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, ut mittant, si velint, qui ventrem custodiant. In quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint, quam unus. Si erunt, ex utraque parte tabulis præfigantur. Ante ostium ejus conclavis liberi tres, & tres liberæ cum binis comitibus custodiant. Quotiescumque ea mulier in id conclave, aliudve quod, sive in balineum ibit: custodes si volent, id ante prospiciant, & eos, qui introierint, excutiant. Custodes, qui ante conclave positi erunt, si volunt, omnes, qui conclave aut domum introierint, excutiant. Mulier cum parturire incipiat, his, ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum denunciet, ut mittant, quibus præsentibus pariat. Mittantur mulieres liberæ duntaxat quinque: ita ut præter obstetrices duas in eo conclavi ne plures mulieres liberæ sint, quam decem: ancillæ, quam sex. Hæ, quæ intus futuræ erunt, excutiantur omnes in eo conclavi, ne qua prægnans sit. Tria lumina, ne minus, ibi sint: scilicet quia tenebræ ad subjiciendum aptiores sunt. Quod natum erit, his, ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. Apud eum educetur, apud quem parens jusserit, si autem nihil parens jusserit, aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet: apud quem educetur, causa cognita constituam. Is, apud quem educabitur, quod natum erit, quoad trium mensium sit, bis in mense: ex eo tempore quoad sex mensium sit, semel in mense: a sex mensibus quoad anniculus fiat, alternis mensibus: ab anniculo, quoad fari possit, semel in sex mensibus, ubi volet, ostendat. Si cui ventrem inspici, custodirive, adesse partui licitum non erit, factumve quid erit, quo minus ea ita fiant, uti supra comprehensum est; ei, quod natum erit, possessionem causa cognita non dabo. Sive quod natum erit, ut supra cautum est, inspici non licuerit. Quas utique actiones me daturum polliceor his, quibus ex edicto meo bonorum possessio data sit: eas, si mihi justa causa videbitur esse, ei non dabo.* l. 1. §. 10.

Si ventris nomine muliere in possessionem missa, &c. Tit. 5.

I. Si ventris nomine muliere in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicetur: tam adversus mulierem, quam adversus eum, in cujus potestate ea fuerit, quanti actoris interfuerit, in tantum actionem dabo. *ex inscript.* & *l.* 1.

II. Eum quoque, qui per dolum in possessionem venerit, ab ea decedere cogam. *l.* 1. §. 2.

Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicetur. Tit. 6.

I. Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicetur, quanti agentis interfuerit, intra annum, quo agendi potestas erit, actionem dabo, etiam adversus parentem, si per eum factum sit, ut in possessionem per calumniam iretur. *ex inscript.* & *l. un.*

EX LIBRO XXVI.

De testamentaria tutela. Tit. 2.

I. Si quis ex pluribus tutoribus satisdationem obtulerit, ut solus administret, an ille audiri, cæterisque nihilominus eadem conditio deferri debeat, causa cognita constituam. *l.* 17. *l.* 19.

De tutoribus & curatoribus datis ab his, qui jus dandi habent. Tit. 5.

I. Si mulier prægnans esse dicetur, ventri curatorem constituam. *l.* 20.

De administratione & periculo tutorum. Tit. 7.

I. Si plures tutores testamento dati fuerint, ei potissimum tutelæ administrationem committam, quem parens testamento destinaverit. *l.* 3. §. 1.

II. Quod si nullus a testatore electus fuerit, aut qui electus est, gerere nolit, tum eum gerere cogam, cui major pars tutorum tutelam decreverit. *l.* 3. §. 7.

EX LIBRO XXVII.

Ubi pupillus educari vel morari debeat. Tit. 2.

I. Si quis pupillum apud se educare recusaverit, eum non cogam. *l.* 1. §. 2.

De tutelæ & rationibus distrahendis. Tit. 3.

I. Si quid ex bonis pupilli abesse dicetur, adversus eum qui in administranda tutela aliquid abstulerit, in duplum judicium dabo. *l.* 1, §. *penult.* & *l.* 2.

II. Eum, qui tutelam gessit, rationem eo nomine reddere cogam. *l.* 1. *pr.*

De contraria tutelæ actione. Tit. 4.

I. Si quid ex administratione bonorum pupilli debeatur, eo nomine in eum contrariam actionem dabo. *l.* 1.

De eo qui pro tutore, prove curatore negotia gessit. Tit. 5.

I. Sive tutor aut curator negotia gesserit: sive quis pro tutore aut pro curatore, ad ea gerenda accesserit, adversus eum qui gessisse dicetur actionem dabo. *l.* 1.

Quod falso tutore autore gestum esse dicatur. Tit. 6.

I. *Quod eo autore, qui tutor non fuerit, gestum esse dicetur, si id actor ignoravit, dabo in integrum restitutionem.* l. 1. §. 1. & 6.

II. *In eum qui cum tutor non esset, dolo malo autor factus esse dicetur, judicium dabo, ut quanti res ea erit, in tantam pecuniam condemnetur.* l. 7.

EX LIBRO XXVIII.

De conditionibus institutionum. Tit. 7.

I. Eum cui sub jurisjurandi conditione quid relictum est, ita capere sinam, ut capiunt hi quibus nulla talis jurisjurandi conditio inseritur. *l.* 8. *in pr.*

De jure deliberandi. Tit. 8.

I. Heredem institutum intra certum tempus hereditatem adire jubebo. *Si tempus ad deliberandum petet, dabo. l.* 23. *ff. de hered. inst.* & *l.* 1. §. 1. *h. t.*

II. Creditoribus instrumentorum inspiciendorum copiam faciam. *l.* 5.

III. Si major sit hereditas, & in ea hereditate res quæ ex tractu temporis deteriores fiant, aut ea quæ nimium sumptuosa sint: aut quæ mora fiant deteriora: ei qui deliberat causa cognita hujusmodi res sine præjudicio justis pretiis distrahere permittam. *l.* 5. §. 1.

IV. *Si pupilli pupillæve nomine postulabitur tempus ad deliberandum an expediat eum hereditatem retinere, & hoc datum sit, si justa causa esse videbitur, bona interea diminui nisi causa cognita, boni viri arbitratu vetabo.* l. 7. *pr.*

EX LIBRO XXIX.

De acquirenda vel omittenda hereditate. Tit. 2.

I. *Proximus a filio posthumo heres, dum mulier prægnans est, aut putatur esse, adire hereditatem non potest: sed si scit non esse prægnantem, potest.* l. 30.

II. Suo & necessario heredi tam masculo quam fœminæ abstinendi se ab hereditate potestatem faciam: impuberi, etiamsi se immiscuerit hereditati: puberi, si se non immiscuerit. *l.* 57. *h. t.* Ulp. *in lib. reg. tit. qui hered. inst. poss.* 22.

III. *Si per eum eamve factum erit quo quid ex ea hereditate amoveretur,* abstinendi beneficium non dabo. *l.* 71. §. 17.

Testamenta quemadmodum aperiantur. Tit. 3.

I. Quod ad causam supremi alicujus judicii pertinere dicetur inspicere ac describere desideranti, suo vel alieno nomine: si prius de calumnia juraverit, præter eam partem supremarum tabularum quam aperiri defunctus vetuit, vel ad ignominiam alicujus pertinere dicetur, inspiciendi describendique præter diem & consulem potestatem faciam. *l.* 1. 2. & 8. *h. t. l.* 3. *C. eod. l.* 163. *ff. de verb. signif.*

Si quis omissa causa testamenti, &c. Tit. 4.

I. Si quis causam testamenti prætermisisse dicatur, ut ab intestato vel alio modo hereditatem partemve ejus possideat quo eos circumveniat, quibus ex judicio defuncti aliquid deberi potuit, in eum causa cognita actionem dabo. *l.* 1. *l.* 6. §. 2. *l.* 13. 26. 27.

De Senatusconsulto Syllaniano. Tit. 5.

I. Quod ad causam testamenti pertinens relictum erit ab eo, qui occisus esse dicetur, id ne quis sciens dolo malo aperiendum, recitandum, describendumve curet, priusquam de ea familia quæstio ex Senatusconsulto habita, suppliciumque de noxiis sumptum fuerit, vetabo. *l.* 3. §. 18.

II. Bonorum quoque possessionem petere non permittam. *l.* 5. §. 1.

III. Quod

III. Quod ſi quis aperuiſſe, aut quid aliud eorum quæ ſupra dicta ſunt, feciſſe dicetur, in centum aureos eum condemnabo: quorum dimidiam partem ei cujus opera convictus erit, dabo: alteram in publicum cogam. *l.* 25. §. 2.

EX LIBRO XXXV.

Si cui plus quam per legem Falcidiam liceat &c. Tit. 3.

I. Si cui plus quam per legem Falcidiam liceat, legatum eſſe dicetur, & dubitari juſte poſſit, utrum lex Falcidia locum habitura ſit, necne, cauſa cognita ſubveniam heredi: ut ei legatarius ſatisdet, ſi apparuerit eum amplius legatorum nomine cepiſſe quam e lege Falcidia capere licebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam daturum, dolumque malum ab eo abſuturum. *l. 1. in pr. l. 4. h. t. l. 71. ff. de verb. ſignif.*

EX LIBRO XXXVI.

Ut legatorum ſeu fideicommiſſorum ſervandorum cauſa caveatur. Tit. 3.

I. Legatorum & fideicommiſſorum nomine ſatisdare jubebo, ut quibus teſtator diebus dari fierive voluit, iiſdem detur vel fiat, dolumque malum abeſſe abſuturumque eſſe inter ſe ſtipulari cogam. *l. 1. in pr.*

Ut in poſſeſſionem legatorum &c. Tit. 4.

I. Si per legatarium vel fideicommiſſarium non ſtet quominus ei caveatur, eum in poſſeſſionem ire jubebo. *l.* 1. §. 1.

EX LIBRO XXXVII.

De bonorum poſſeſſionibus. Tit. 1.

I. Iis, qui rei capitalis damnati ſunt, neque in integrum reſtituti ſunt, bonorum poſſeſſionem non dabo. *l.* 13.

Si tabulæ teſtamenti extabunt. Tit. 2.

I. Si tabulæ teſtamenti extabunt, in quibus heredis nomen ita deletum ſit, ut penitus legi nequeat, bonorum poſſeſſionem non dabo. *l. un.*

II. Si tamen poſt prolatas tabulas deletum fuerit teſtamentum, aut tabulæ deinde interierint, ſecundum eas nihilominus bonorum poſſeſſionem dabo.

De bonorum poſſeſſione, furioſo &c. Tit. 3.

I. Furioſo, infanti, muto, ſurdo & cæco, ſi quid agatur intelligant, bonorum poſſeſſionem dabo. *ex inſcript. tit. & l. 2.*

De bonorum poſſeſſione contra tabulas. Tit. 4.

I. Si ſui liberi heredes non fuerint inſtituti aut nominatim exheredati: neque etiam emancipati qui maſculi ſunt, nec fœminæ vel inter cæteros: iis contra tabulas bonorum poſſeſſionem dabo: exceptis iis qui jure *heredes inſtitui non poſſunt. l. 1. l. 3. §. 9. l. 8. h. t. Inſtit. de exhered. liber.* §. 3. Ulp. *lib. regular. tit. qui hered. inſtit. poſſunt.* 22.

II. Liberos in adoptionem datos, modo heredes inſtituti ſint, a bonorum petitione non ſubmovebo. *l.* 8. §. 11.

De legatis præſtandis contra tabulas &c. Tit. 5.

I. Qui judicia patris reſcindunt per contra tabulas bonorum poſſeſſionem, ex judicio ejus legata & fideicommiſſa liberis, parentibus, uxori, nurui quoque dotis nomine relicta, eos præſtare cogam: non tamen iis liberis, quibus ex ſuperioribus cauſis bonorum poſſeſſionem polliceor, ſi eam petierint, aut ſi quid aliud ex defuncti voluntate obtinuerint. *l. 1. l. 2. 3. & 4.*

De collatione. Tit. 6.

I. Filios emancipatos, quibus bonorum poſſeſſio dabitur, ſua bona in medium conferre filiis in poteſtate exiſtentibus boni viri arbitratu jubebo: ita ut collatio fieri cenſeatur, ſi recte eo nomine cautum fuerit. *l. 1. in pr. §. 1. & 9. l. 3. in pr. §. 3. l. 5. §. 1. l. 8. h. t.* Ulp. *in lib. reg. tit. de poſſeſſ. dand.* 28. Paul. *rec. ſent. lib. 5. tit. 9. §. ult. l. 20. §. 1. ff. de bonor. poſſeſſ. cont. tab.*

De dotis collatione. Tit. 7.

I. Filiam, quæ bonorum poſſeſſionem petet, dotem conferre cogam. *l. 1. in pr.*

De conjungendis cum emancipato liberis. Tit. 8.

I. Si quis ex his, quibus bonorum poſſeſſio datur, in poteſtate parentis, cum moritur, non fuerit, ei liberisque quos in ejuſdem parentis familia habet (ſi ad eos hereditas proprio nomine pertineat, neque notam exheredationis meruerint) bonorum poſſeſſionem ejus partis dabo, quæ ad eum pertineret, ſi in poteſtate permanſiſſet, ita ut ex parte dimidiam ipſe: reliquam liberi habeant, hisque duntaxat bona ſua conferat. *l. 1. in pr. §. 7. & 13.*

De ventre in poſſeſſionem mittendo. Tit. 9.

I. Si mulier prægnans eſſe dicetur mortis tempore, & non ſit exheredatus, qui in utero erit, ſitque inter ſuos heredes futurus, cum iis quibus poſſeſſio data erit, cauſa cognita ventrem in poſſeſſionem mittam. *l. 1. §. 1. 2. & 7. l. 7. verſ. fin.*

De Carboniano Edicto. Tit. 10.

I. Si cui controverſia fiat an inter liberos ſit, isque impubes eſſe dicatur, cauſa cognita intra annum perinde ei bonorum poſſeſſionem dabo, ac ſi nulla de ea re controverſia eſſet: eumque eo nomine ſatisdare jubebo: Judicium vero cauſa cognita in tempus pubertatis differam. *l. 1. in pr. l. 3. §. 4. & 13. l. 4. l. 5. & penult.*

De bonorum poſſeſſionibus ſecundum tabulas. Tit. 11.

I. Si de hereditate ambigitur, & tabulæ teſtamenti ſeptem teſtium ſignis obſignatæ ad me proferantur, ſecundum tabulas teſtamenti potiſſimum hereditatem dabo: Si teſtator civis Romanus & ſuæ poteſtatis cum moritur, fuerit. *l. 1. C. Herm. de ſucc.* Cicer. *lib. 1. in Verr. Inſtit. de teſt. §. 1. l. 1. in princ. §. 2. 3. & 5. h t.* Ulp. *in lib. reg. tit. quemad. teſt. rump. 23. & tit. de poſſ. dand. 28.*

II. Si alienus poſthumus heres inſtitutus fuerit, ei ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem dabo. *l. 3. h. t. & Inſtit. de bon. poſſ. in pr.*

Si a parente quis manumiſſus ſit. Tit. 12.

I. *In eo qui a patre avove paterno proavoque paterni avi patre* manumiſſus erit, idem jus conſtituam, eandemque contra tabulas bonorum poſſeſſionem dabo, quam patrono in liberti bonis. *l.* 1.

De bonorum poſſeſſione ex teſtamento militis. Tit. 13.

I. Si miles teſtamentum feciſſe dicatur: quocunque modo teſtatus fuerit & qualemcunque hereditatis partem aut legatum cuicunque reliquerit, in ſcriptis aut ſine ſcriptis, eo in militia defuncto, aut intra annum poſt miſſionem, ex Principum conſtitutionibus juxta eorum voluntatem bonorum poſſeſſionem dabo. *l.* 1. 2. 14. 15. 17. 19. 38. *& 40. ff. de teſtam. milit.*

II. Si qui in hoſtico ſuprema ſua judicia jure militari ordinaſſe, ibidemque ſupremum diem functi eſſe dicantur, etiamſi milites non fuerint, ſecundum eorum voluntatem bonorum poſſeſſionem dabo. *l. un.*

EX LIBRO XXXVIII.

De operis libertorum. Tit. 1.

I. Si operæ a patrono, patrona, liberisque eorum petantur adverſus libertos & libertas, de ea re judicium dabo. *l. 2. & 7.*

De bonis libertorum. Tit. 2.

I. Libertus qui teſtamentum faciet, ita teſtari debet, ut partem dimidiam bonorum ſuorum patrono relinquat: Si nihil aut minus parte dimidia reliquerit, patrono contra tabulas teſtamenti, heredi ſcripto ſecundum tabulas partis dimidiæ bonorum poſſeſſionem dabo. *Inſtit. tit. de ſucc. libert. §. 1. l. 6. ff. de bonor. poſſeſſ.*

II. Scripto herede non petente, alterius quoque partis patrono bonorum poſſeſſionem dabo.

III. Si libertus inteſtatus mortuus eſſe dicetur ſuo herede relicto filio adoptivo, patrono itidem partis dimidiæ bonorum poſſeſſionem dabo.

IV. Si naturales liberos reliquerit, ſive ii in poteſtate mortis tempore fuerint, ſive emancipati, ſive etiam in adoptionem dati, modo ex aliqua parte ſcripti heredes fuerint, patrono bonorum poſſeſſionem non dabo.

V. *Si donum, munus, operas redemerit* libertus, contra tabulas teſtamenti patrono cui nihil relictum erit, bonorum poſſeſſionem non dabo. *l. 37. h. t. l. 53. ff. de verb. ſignif.* vide *Juris notas a Magnone collectas.*

De libertis univerſitatis. Tit. 3.

I. Quod jus patrono in libertorum & libertarum bonis tributum eſt, idem municipibus acquiſitum eſto. *l. un.*

Si quid in fraudem patroni factum ſit. Tit. 5.

I. Si quid dolo malo liberti factum eſſe dicetur: ſive teſtamento facto, ſive inteſtatus deceſſerit libertus, quominus pars debita bonorum ad eorum quem perveniat, quibus contra tabulas bonorum poſſeſſio competit, de ea re cognoſcam, operamque dabo ne ea res cuiquam fraudi ſit. *l. 1. in pr.*

Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt, unde liberi. Tit. 6.

I. Si tabulæ teſtamenti nullæ exſtabunt, unde liberi bonorum poſſeſſionem petent: ſive ſui ſint, ſive emancipati, aut capite minuti: itemque civitate donati: eis ab inteſtato bonorum poſſeſſionem dabo. *l. 1. §. 5. l. 4. h. t. Collat. legis Moſaic. cum Rom. tit. ult. verſ. fin.*

II. Si quis ex iis in poteſtate parentis cum is moritur non fuerit, ei liberisque quos in ejuſdem familia habebit, ſi ad eos hereditas ſuo nomine pertinebit, neque nominatim exheredes ſcripti erunt, bonorum poſſeſſionem ejus partis dabo, quæ ad eum pertineret, ſi in poteſtate manſiſſet, ita ut ex ea parte dimidium ipſe habeat, reliquum liberi ejus: hisque duntaxat bona ſua conferat. *l.* 5.

Unde legitimi. Tit. 7.

I. Unde legitimi bonorum poſſeſſionem petent, ſi nullæ inde teſtamenti tabulæ proferantur: tum quem ei heredem eſſe oporteret, ſi inteſtatus mortuus eſſet, eum bonorum poſſeſſorem faciam: ita ut conſanguinei cæteris præferantur. *l. 1. & 4. h. t. Collat. legis Moſaic. cum Rom. tit. ult. §. 9. ſu. fin. l. un. ff. ut ex legib. Senat.*

Unde X. perſonæ.

I. Unde X. perſonæ bonorum poſſeſſionem petent, pater, inquam, mater, avus avia paterni: avus avia materni: filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia, frater, ſoror, ſive conſanguinei ſive uterini, ſi nullæ inde tabulæ teſtamenti proferantur: & non contracta fiducia emancipatio peracta eſſe dicatur, has decem perſonas extraneo manumiſſori anteponam, iisque ab inteſtato bonorum poſſeſſionem dabo. *Inſtit. tit. de bon. poſſeſſ. §. 3. 4. & Collat. leg. Moſaic. cap. ult. verſ. fin.*

Unde cognati. Tit. 8.

I. Unde cognati bonorum poſſeſſionem petent, ſi nullæ inde teſtamenti tabulæ proferantur, eis, qui defuncto mortis tempore cognati fuerunt, proximitatis nomine uſque ad ſextum gradum cognationis, bonorum poſſeſſionem dabo, & ſeptimo, ſobrino ſobrinaque nato natæve. *l. 1. §. 2. & ſeqq. h. t. l. 8. ff. de ſuis & legitim. hered.*

II. Agnatis capite minutis, exceptis fratre & ſorore emancipatis, niſi ſint in adoptiva familia, itemque liberis naturalibus, ex hac parte eandem bonorum poſſeſſionem dabo. *Inſtit. tit. de ſucceſſ. cognat. l. 1. §. 2. & ſeq. h. t.*

Tum quem ex familia.

I. Si libertus inteſtato mortuus eſſe dicetur, tum quem ex familia ejus heredem eſſe oporteret, ad bonorum poſſeſſionem vocabo. *Juſtin. & Theoph. Inſt. tit. de bonor. poſſeſſ.*

Unde liberi patroni.

I. Unde liberi patroni patronæque & parentes eorum bonorum poſſeſſionem petent, ſi nullæ inde teſtamenti tabulæ proferantur, ab inteſtato bonorum poſſeſſionem dabo. *Juſtin. cum Theoph. Inſt. tit. de bon. poſſ.*

De ſucceſſorio Edicto. Tit. 9.

I. Qui ad bonorum poſſeſſionem ex ſuperioribus capitibus vocantur, eam petant liberi & parentes intra annum, cæteri intra centeſimum diem. *l. 1. in pr. h. t. Inſt. tit. de bonor. poſſeſſ. §. 2. verſ. adhuc autem. §. 4. & §. fin.*

II. Si quis eorum eam bonorum poſſeſſionem dari ſibi noluerit, aut diebus

diebus statutis non admiserit, tunc cæteris bonorum possessionem ita dabo, ac si prior ex eo numero non fuisset. *l.* 1. §. 10.

Unde vir & uxor. Tit. 11.

I. Unde vir & uxor bonorum possessionem petent: Si nullæ inde testamenti tabulæ proferantur, ei qui petet, ab intestato bonorum possessionem dabo. *l.* 1. *h. t.* §. 4. *Inst. tit. de bonor. possess.*

Unde cognati manumissoris.

I. Unde cognati manumissoris petent bonorum possessionem, si nullæ inde testamenti tabulæ proferantur, eis qui petent, ab intestato bonorum possessionem dabo. *Instit. d. loco.*

De veteranorum & militum successione. Tit. 12.

I. Si miles aut veteranus intestatus mortuus esse dicatur, cui sint castrensia bona: legitimo heredi, aut si is non erit, proximo cognato usque ad quintum gradum bonorum possessionem dabo: post eum gradum fisco vindicabuntur. *l.* 2.

Unde ex legibus Senatusve consultis &c. Tit. 14.

I. *Uti me quaqua lege senatusve consulto, bonorum possessionem dare oportebit, ita dabo. l. un. pr.*

EX LIBRO XXXIX.

De operis novi nunciatione. Tit. 1.

I. Si novum opus nunciatum fuerit ab eo, qui juraverit se non calumniæ causa id facere: ne quidquam novi operis fiat, vetabo, antequam nunciatio missa facta fuerit, vel vice nunciationis missæ de opere restituendo satisdatum sit. *l.* 5. §. 14. *h. t. l.* 7. *in pr. ff. de damn. infect.*

II. Si quis rivos, vel cloacas velit reficere aut purgare, aut aliud ejusmodi opus facere, cujus mora periculum aliquod allatura sit, operis novi nunciationem ei fieri non permittam. *l.* 5. §. 11. & 12.

III. *Quem in locum nunciatum est, ne quid novi operis fieret, qua de re agitur, quod in eo loco, antequam nunciatio fuerit remissa, aut in ea causa esset ut remitti deberet, factum est, id restituas. l.* 20. *in pr. h. t. l.* 81. *ff. de verb. sign.*

IV. *Quem in locum nunciatum est ne quid novi operis fieret, qua de re agitur, si de ea re satisdatum est, quod ejus cautum sit, vel per te stat quominus satisdetur, quominus illi in eo loco opus facere liceat, vim fieri veto. l.* 20. §. 9.

De damno infecto. Tit. 2.

I. Si damni infecti nomine agatur, magistratibus municipalibus remittam ut apud eos caveatur damni infecti nomine fidejussoribus datis aut sponsione facta, intra eum diem qui a me constitutus erit. *l.* 1. & 4. *h. t l.* 7. *ff. de verb. sign.*

II. Si intra illum diem non caveatur: ei cui non cavebitur, in possessionem *ejus rei* mitti jubebo, *dum ei qui aberit prius domum denunciari jubeam. l.* 4.

III. In eum magistratum qui non curaverit quæ supra scripta sunt, si ab eo id postulatum fuerit, quanti ea res erit cujus damni infecti nomine cautum non erit, judicium dabo. *l.* 4. §. 7.

IV. *Damni infecti suo nomine promitti, alieno satisdari jubebo ei qui juraverit, non calumniæ causa id se postulare, eumve cujus nomine aget postulaturum fuisse in eam diem quam causa cognita statuero: si controversia erit, dominus sit necne qui cavebit, sub exceptione satisdari jubebo. l.* 7.

V. *De eo opere, quod in flumine publico, ripave ejus fiet, in annos decem satisdare jubebo: eum cui ita non cavebitur, in possessionem ejus rei, cujus nomine ut caveatur postulabitur, ire, & cum justa causa esse videbitur, etiam possidere jubebo.*

VI. *In eum, qui neque caverit, neque in possessione esse, neque possidere passus erit, judicium dabo: ut tantum præstet, quantum præstare eum oporteret, si de ea re ex decreto meo, ejusve cujus de ea re jurisdictio fuit, quæ mea est, cautum fuisset.*

VII. *Ejus rei nomine, in cujus possessionem misero, si ab eo qui in possessione erit, damni infecti nomine non satisdabitur, eum cui non satisdabitur, simul in possessione esse jubebo.*

De aqua, & aquæ pluviæ arcendæ. Tit. 3.

I. Si cui aqua pluvia damnum dabit opere manu facto, aquæ pluviæ arcendæ ei actionem dabo. *l.* 1. *in princ.* §. 1. & 12.

II. In concedendo jure aquæ ducendæ, tam eorum in quorum loco aqua oritur, quam eorum ad quos ejus aquæ usus pertinet, voluntas exquiratur. *l. in concedendo.* 8. & *l. seq.*

III. Quod si ii consentiant, secundum eorum voluntatem ductionem fieri jubebo.

De publicanis & vectigalibus, & commissis. Tit. 4.

I. *Quod publicanus, aut quis publicani nomine vi ademerit, quodque familia publicanorum, si id restitutum non erit, in duplum, aut si post annum agetur, in simplum judicium dabo. Item si damnum, injuria, furtumve factum esse dicetur, judicium dabo. Si id ad quos ea res pertinebit, non exhibebitur, in dominos sine noxæ deditione judicium dabo. l.* 1. & 12.

EX LIBRO XL.

De liberali causa. Tit. 12.

I. In liberali causa parentibus & liberis aliisque necessariis personis, invito eo qui in servitutem asseritur, causa cognita litigare permittam. *l.* 1.

II. Si qui cum se liberos scirent, dolo malo passi sunt se pro servis venundari, in duplum adversus eos intra annum judicium dabo. *l.* 14. *l.* 16. *l.* 18. *l.* 20. *l.* 21. & *seq.*

EX LIBRO XLII.

De re judicata. Tit. 1.

I. *Condemnatus ut pecuniam solvat, ab eo cujus de ea re jurisdictio est:* Si neque solvat intra legitimum tempus, *neque eo nomine satisfaciat*, in eum judicati actionem dabo. *l.* 4. §. 1. & 3. *l.* 7.

II. Si victum vel stratum inferri quis judicato non patiatur, in eum uti ea res erit, animadvertam. *l.* 34. *h. t. l.* 43. & *duab. seq. ff. de verb. sign.*

De confessis. Tit. 2.

I. Confessus si intra legitimum tempus pecuniam non solvat, neque eo nomine satisfaciat, in eum ut in condemnatum actionem dabo. *l.* 1. & 3.

Quibus ex causis in possessionem eatur. Tit. 4.

I. *In bona ejus, qui judicio sistendi causa fidejussores dederit, si neque potestatem sui faciat, neque defendatur, iri jubebo. l.* 2.

II. Si adversus pupillum ex contractu cum eo inito agatur, isque non defendatur, bona ejus quandiu impubes erit, rei servandæ causa possideri jubebo. *l.* 3. & 5.

III. *Si pupillus in suam tutelam venerit, vel pupilla viripotens fuerit, & recte defendantur, eos qui bona possident, de possessione decedere jubebo. l.* 5. §. 2.

IV. *Et ejus cujus bona possessa sunt a creditoribus, veneant, præterquam pupilli & ejus qui reipublicæ causa sine dolo malo abfuit. l.* 6.

V. *Qui fraudationis causa latitavit, si boni viri arbitratu non defendatur, ejus bona possideri, vendique jubebo. l.* 7. §. 1.

De rebus autoritate judicis possidendis, seu vendundis. Tit. 5.

I. Si qui fructus ex prædio debitoris capi poterunt, eos creditor qui in possessionem bonorum missus est, vendere aut locare necesse habeat. *l.* 8. §. 1.

II. Si tamen a debitore ante venditi aut locati fuérint, venditionem aut locationem a debitore factam, etsi minoris distractum est vel locatum, tuebor. *l.* 8. §. 1.

III. Nisi in fraudem creditorum venditio aut locatio facta esse dicatur, quo casu arbitrium creditoribus dabo, ut ex integro venditionem aut locationem faciant. *l.* 8. §. 1.

IV. *Si quis cum in bonorum possessione esset, quod eo nomine fructus ceperit, ei ad quem ea res pertinet, non restituat: sive quod impensæ sine dolo malo fecerit, ei non præstabitur, sive dolo malo ejus deterior causa possessionis facta esse dicetur, de ea re in factum judicium dabo. l.* 9. *pr.*

V. *Quod postea contractum erit quam is cujus bona venierint, consilium receperit fraudare sciente eo qui contraxerit, ne actio eo nomine detur. l.* 25. *h. t. in vulgatis codicibus est lex* 9. *ff. de privilegiis creditorum.*

Quæ in fraudem creditorum gesta sunt, ut in integrum restituantur. Tit. 8.

I. *Quæ fraudationis causa gesta erunt cum eo qui fraudem non ignoraverit, de his curatori bonorum, vel ei cui de ea re actionem dare oportebit, intra annum quo experiundi potestas fuerit, actionem dabo: idque etiam adversus ipsum qui fraudem fecit, servabo. l.* 1. *pr.*

II. *Quæ Lucius Titius fraudandi causa, sciente te in bonis quibus de agitur, fecit, ea illi, si eo nomine quo de agitur, actionem ex edicto meo competere, esseve oportet, & si non plus quam annus est, cum de ea re qua de agitur, experiundi potestas est, restituas*, atque etiam *fructus qui fundo cohæsisse* dicentur: *Interdum causa cognita etsi scientia non sit, in factum actionem permittam. l.* 10. & *l. ult.* §. 4.

EX LIBRO XLIII.

Quorum bonorum. Tit. 2.

I. *Quorum bonorum ex edicto meo illi possessio data est quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides, possideresve, si nihil usucaptum esset, quod quidem dolo malo fecisti, uti desineres possidere, id illi restituas. l.* 1. *pr. h. t. l.* 68. *ff. pro soc.*

Quod legatorum. Tit. 3.

I. Quod legatorum nomine possides, *aut dolo desiisti possidere*, non ex *voluntate ejus ad quem ea res pertinet, si per bonorum possessorem non stat, ut satisdetur*, id illi restituas. *l.* 1. §. 2.

Ne vis fiat ei, qui in possessionem missus est. Tit. 4.

I. *Si quis dolo malo fecerit quo minus quis permissu meo, ejusve cujus de ea re jurisdictio fuerit, in bonorum possessione sit, in eum in factum judicium quanti res ea fuerit, ob quam in possessionem missus erit, dabo. l.* 1.

De tabulis exhibendis. Tit. 5.

I. *Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti pertinentes reliquisse dicetur, sive hæ penes te sunt, aut dolo malo tuo factum est, ut esse desinerent, ita eas illi exhibeas. Item si libellus aliudve quid relictum esse dicetur, decreto comprehendam. l.* 1. *h. t. l.* 63. *de verb. sign.* Paul. *lib.* 4. *recept. sent. tit.* 7.

Ne quid in loco sacro fiat. Tit. 6.

I. *In loco sacro facere, inve eum immittere quid veto. l.* 1. *pr.*

Ne quid in loco publico vel itinere fiat. Tit. 8.

I. *Ne quid in loco publico facias, inve eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur, præterquam quod lege, senatusconsulto, edicto, decretove principum, tibi concessum est: de eo quod erit factum, interdictum dabo. l.* 2. *in pr.*

II. *In via publica, vel itinere publico facere, immittereve quid, quo ea via iterve deterius sit, veto fiat. d. l.* 2. §. 20.

III. *Quod in via publica itinereve publico factum immissumve habes, quo ea via idve iter deterius sit, fiat, restituas.* §. 35.

IV. *Quominus illi via publica itinereve publico ire agere liceat, vim fieri veto.* §. *ult.*

De loco publico fruendo. Tit. 9.

I. *Quominus loco publico, quem is cui locandi jus fuerit, fruendum alicui locavit, ei qui conduxit, sociove ejus, e lege locationis frui liceat, vim fieri veto. l.* 1. *pr.*

De via publica & itinere publico reficiendo. Tit. 11.

I. *Quominus illi viam publicam, iterve publicum, aperire, reficere, liceat, dum ne ea idve iter deterius fiat, vim fieri veto. l.* 1. *princ.*

De fluminibus, ne quid in flumine publico, ripave ejus fiat, quo pejus navigetur. Tit. 12.

I. *Ne quid in flumine publico, ripave ejus facias, ne quid in flumine publico, neve in ripa ejus immittas, quo statio iterve navigio deterius sit, fiat. d. l.* 1. *in pr.*

II. *Ne quid in mari inve litore quo portus, statio, iterve navigio deterius sit, fiat. d. l.* 1. §. 17.

III. *Quod in flumine publico, ripave ejus fiat. Si quid in flumen*

ripamve

ripamve ejus factum habes, vel immissum habes, quo statio iterve navigii deterius sit, fiat; restituas. §. 19.

Ne quid in flumine publico ripave ejus fiat, quo aliter aqua fluat, quam priore æstate fluxit. Tit. 13.

I. *In flumine publico, inve ripa ejus facere, aut in id flumen ripamve ejus immittere, quo aliter aqua fluat, quam priore æstate fluxit, veto.* l. 1. pr.

II. *Quod in flumine publico, ripave ejus factum; sive quid in flumen publicum, ripamve ejus immissum habes: si ob id aliter aqua fluat, atque priore æstate fluxit, restituas.* d. l. 1. §. 11.

Ut in flumine publico navigare liceat. Tit. 14.

I. *Quominus illi in flumine publico navem, ratem agere, quove minus per ripam onerare, exonerare liceat: vim fieri veto.* l. 1. pr.

II. *Item ut per lacum, fossam, stagnum publicum, navigare liceat, interdicam.*

De ripa munienda. Tit. 15.

I. *Quominus illi in flumine publico ripave ejus opus facere; ripæ agrive qui circa ripam est tuendi causa liceat, dum ne ob id navigatio deterior fiat: si tibi damni infecti in annos decem boni viri arbitratu caveatur, vel satisdetur, vim fieri veto.* l. 1. pr.

De vi & vi armata. Tit. 16.

I. *Unde tu illum vi dejecisti, aut familia tua dejecit: de eo quæque ille tunc ibi habuit, tantummodo intra annum: post annum de eo quod ad eum qui vi dejecit, pervenerit, judicium dabo.* l. 1. pr.

II. *Unde tu aut familia tua, aut procurator tuus hominibus coactis armatisque eum dejecisti, eo restituas.* Cicer. *in Orat. pro Cæcin.* Ulp. *in l. 3. h.*

Uti possidetis. Tit. 17.

I. *Uti eas ædes, quibus de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero possidetis, quominus ita possideatis, vim fieri veto. De cloacis hoc interdictum non dabo, neque pluris quam quanti res erit, intra annum quo primum experiundi potestas fuerit, agere permittam.* l. 1. in pr. Festus *in verb. Possessio.*

De superficiebus. Tit. 18.

I. *Uti ex lege locationis, sive conductionis superficie, qua de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero fruemini: Quominus ita fruamini, vim fieri veto; si qua alia actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo.* l. 1.

De itinere actuque privato. Tit. 19.

I. *Quo itinere actuque privato quo de agitur vel via, hoc anno, nec vi, nec clam, nec precario ab illo usus es: quominus ita utaris vim fieri veto.* l. 1.

II. *Qua itinere actuque hoc anno non vi, non clam, non precario ab alio usus es: quominus [id] iter actumque, ut tibi jus esset, reficias, vim fieri veto.* l. 3. §. 11.

III. *Qui hoc interdicto uti volet, is adversario damni infecti quod per ejus vitium datum sit, caveat.* l. 5. §. 4.

De aqua quotidiana & æstiva. Tit. 20.

I. *Uti hoc anno aquam qua de agitur, nec vi, nec clam, nec precario ab illo duxisti: Quominus ita ducas, vim fieri veto.* l. 1. pr.

II. *Uti priore æstate aquam qua de agitur, nec vi, nec clam, nec precario ab illo duxisti: quominus ita ducas, vim fieri veto.* d. l. 1. §. 29.

III. *Inter heredes, emptores, & bonorum possessores interdicam.* §. 37.

IV. *Quo ex castello illi aquam ducere ab eo, cui ejus rei jus fuit, permissum est: quominus ita uti permissum est, ducat, vim fieri veto.* §. 38.

V. *Quandoque de opere faciendo erit interdictum, damni infecti caveri jubebo.*

De Rivis. Tit. 21.

I. *Rivos, specus, septa reficere, purgare, aquæ ducendæ causa, quominus liceat illi: dum ne aliter aquam ducat, quam uti priore æstate, non vi, non clam, non precario, a te duxit, vim fieri veto.* l. 1.

De fonte. Tit. 22.

I. *Uti de eo fonte, quo de agitur, hoc anno aqua, nec vi, nec clam, nec precario ab illo usus es; quominus ita ea utaris, vim fieri veto, de lacu, piscina, puteo, item interdicam.* l. 1. pr.

II. *Quominus fontem quo de agitur, purges, reficias, ut aquam coercere utique ea possis: dum ne aliter utaris, atque uti hoc anno non vi, non clam, non precario ab illo usus es; vim fieri veto.* l. 1. §. 6.

De cloacis. Tit. 23.

I. *Quominus illi cloacam quæ ex ædibus ejus in tuas pertinet, qua de agitur, purgare, reficere liceat, vim fieri veto: damni infecti quod operis vitio sit factum, caveri jubebo.* l. 1. in pr.

II. *Quod in cloaca publica factum sive immissum habes, quo usus ejus deterior sit, fiat, restituas.* d. l. 1. §. 15.

III. *Item ne quid fiat immittaturve, interdicam.*

Quod vi aut clam. Tit. 24.

I. *Quod vi aut clam factum est: qua de re agitur, id, cum experiundi potestas est, restituas.* l. 1.

De remissionibus. Tit. 25.

I. *Quod jus sit illi prohibere, ne se invito fiat, in eo nunciatio teneat, Cæterum nunciationem missam facio.* l. 1.

De precario. Tit. 26.

I. *Quod precario ab illo habes, aut dolo malo fecisti, ut desineres habere, qua de re agitur, id illi restituas.* l. 2.

De arboribus cædendis. Tit. 27.

I. *Quæ arbor ex ædibus tuis in ædes illius impendet, si per te stat, quominus eam adimas, tunc quo minus eam illi arborem adimere, sibique habere liceat, vim fieri veto.* l. 1. pr. & §. 6.

II. *Quæ arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, si per te stat, quominus pedes quindecim a terra eam altius coerceas, tunc quo minus illi ita coercere, lignaque sibi habere liceat, vim fieri veto.* l. 1. §. 7.

De glande legenda. Tit. 28.

I. *Glandem quæ ex illius agro in tuum cadat, quominus illi tertio quoque die legere, auferre liceat, vim fieri veto.* l. un.

De homine libero exhibendo. Tit. 29.

I. *Quem liberum dolo malo retines, exhibeas.* l. 1.

De liberis exhibendis, item deducendis. Tit. 30.

I. *Qui quæve in potestate Lucii Titii est, si is eave apud te est, dolove malo tuo factum est, quominus apud te esset, ita eum eamve exhibeas.* l. 1. pr. h. t. l. 63. ff. de V. S.

II. *Si Lucius Titius in potestate Lucii Titii est: quominus eum Lucio Titio deducere liceat, vim fieri veto.* l. 3. pr.

Utrubi. Tit. 31.

I. *Utrubi hic homo quo de agitur, majore parte hujusce anni fuit quominus is eum ducat, vim fieri veto.* l. 1.

De migrando. Tit. 32.

I. *Si is homo quo de agitur, non est ex his rebus, de quibus inter te & actorem convenit, ut quæ in eam habitationem, qua de agitur, introducta, importata, ibi nata factave essent, ea pignori tibi pro mercede ejus habitationis essent: sive ex his rebus esset ea merces tibi soluta, eove nomine satisfactum est, aut per te stat quominus solvatur, ita quominus ei qui pignoris nomine eum induxit, inde abducere liceat, vim fieri veto.* l. 1. pr.

De Salviano interdicto. Tit. 33.

I. Quod de his rebus possides, de quibus inter dominum & colonum convenit, ut quæ in fundum quo de agitur, invecta, ibi nata factave essent, ea pignori domino pro mercede ejus fundi essent, id domino restituas. *l. 1. & 2. h. t. l. 2. §. ult. ff. de interdict. sive extraord. act.*

EX LIBRO XLVI.

De solutionibus & liberationibus. Tit. 3.

I. Si debitor offerat pecuniam, quæ petetur, creditor nolit accipere: ei creditori actiones denegabo. *l.* 30.

Rem pupilli vel adulescentis salvam fore. Tit. 6.

I. Rem pupilli vel adulescentis salvam fore, tutorem vel curatorem satisdare jubebo. *Ex tituli hujus inscriptione. & ex l. 5. §. 1. ff. de legit. tut. & ex §. 4. Instit. de divis. stipul. Instit. Tit. de satisd. l. 5. ff. de legit. tut.*

Judicatum solvi. Tit. 7.

I. Judicatum solvi procuratorem, tutorem, & curatorem causa cognita satisdare jubebo

Ratam rem haberi. Tit. 8.

I. Ratam rem haberi ab eo, ad quem ea res pertinet, si quis stipulanti promiserit, isque postea ratum non habuerit, in eum qui promiserit, ex ea stipulatione actionem dabo. *Ex inscript. h. t.*

EX LIBRO XLVII.

De furtis. Tit. 2.

I. Qui furtum fecisse, aut cujus ope consilio furtum factum esse dicetur: *Quanti eam rem paret esse*, quæ furto ablata esse dicitur, ejus in quadruplum si furtum manifestum fuerit, aut si nec manifestum, in duplum adversus eum judicium dabo. *l. 50. & l. 52. h. t. l. 179. & 193. ff. de V. S.*

II. Si apud aliquem testibus præsentibus furtiva res quæsita & concepta sit: adversus eum in triplum actionem dabo. *Inst. Tit. de obligat. quæ ex delict.* §. 4. Gellius *lib. 11. cap.* 18.

III. Si quis rem furtivam alteri obtulerit ea mente, ut apud illum potius quam apud se conciperetur: eaque res apud eum cui oblata est concepta fuerit: ei cui oblata est adversus eum qui obtulisse dicetur, in triplum actionem dabo. *Inst. Tit. de obligat. quæ ex del.* §. 4.

IV. Si quis furtum testibus præsentibus quærere volentem prohibuerit, in eum actionem dabo. *Inst. tit. de obligat. quæ ex del.* §. 4.

Si is, qui testamento liber esse jussus erit. Tit. 4.

I. Si is, qui testamento liber esse jussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicetur dolo malo, quominus ex his bonis ad heredem aliquid perveniret: adversus eum intra annum, quo primum agendi potestas erit, in duplum actionem dabo. *Ex inscript. & l. 1. in princ. & §. 5. §. 8.*

Furti adversus nautas. Tit. 5.

I. In eos qui naves, cauponas, stabula exercebunt, si quid a quoquo eorum, quosve ibi habebunt, furtum factum esse dicetur, sive furtum ope, consilio exercitoris factum fuerit, sive eorum cujus qui navis navigandæ, cauponæ aut stabuli exercendi causa ibidem erunt, in duplum judicium dabo. *l. 1. pr. h. t. l. ult. & pen. ff. naut. caupon.*

Si familia furtum fecisse dicatur. Tit. 6.

I. Si familia furtum fecisse dicetur ignorante domino, ei arbitrium dabo, aut omnes noxios servos noxæ dedere, aut tantum præstare, quantum si unus liber furtum fecisset. *Ex inscript. & l. 1. & 3.*

Arborum furtim cæsarum. Tit. 7.

I. Si quis arborem furtim cædere, cingere, subsecare ausus fuerit, in duplum adversus eum judicium dabo: facta præterea æstimatione, quanti domini interfit non lædi. l. 5. 7. 8.

Vi bonorum raptorum. Tit. 8.

I. *Si cui dolo malo hominibus coactis damni quid factum esse dicetur, sive cujus bona rapta esse dicentur: in eum qui id fecisse dicetur de vi bonorum raptorum intra annum quo primum de ea re experiundi potestas erit, in quadruplum; post annum in simplum judicium dabo. Item si servus fecisse dicetur, in dominum judicium noxale dabo.* l. 2. pr.

II. *Cujus dolo malo in turba damnum quid factum esse dicetur: in eum in anno quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum; post annum in simplum judicium dabo.* l. 4. pr.

De incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata. Tit. 9.

I. *In eum qui ex incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata, quid rapuisse, recepisse dolo malo, damnive quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum in anno quo primum de ea re experiundi potestas fuerit; post annum, in simplum judicium dabo. Item in servum & in familiam judicium dabo.* l. 1. pr.

De injuriis & famosis libellis. *Tit.* 10.

I. *Qui injuriarum aget, certum dicat, quid injuriæ factum sit; & taxationem ponat non minorem, quam quanti vadimonium fuerit. l. 7. h. t. Collat. legis Mosaic. cum Rom. Tit. de atroc. injur. & §. 7. Instit. Tit. eod.*

II. Adversus eum qui injuriam fecisse dicetur aut cujus dolo malo factum erit, ut cui injuria fieret, si is cui facta esse dicetur, eam statim in animum revocaverit, judicium dabo. *l.* 11.

III. *Qui adversus bonos mores convicium cui fecisse, cujusve opera factum esse dicetur, quo adversus bonos mores convicium fieret, in eum judicium dabo. l.* 15. §. 2.

IV. Si quis contra bonos mores fœminam appellaverit, affectatusve fuerit, vel ejus comitem abduxerit, in eum judicium dabo. *l.* 15. §. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18.

V. *Ne quid infamandi causa fiat. Si quis adversus ea fecerit, prout quæque res erit, animadvertam. l.* 15. §. 25.

VI. *Qui servum alienum adversus bonos mores verberasse, deve eo injussu domini, quæstionem habuisse dicetur: in eum judicium dabo. Item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita judicium dabo. l.* 15. §. 34.

VII. Si servus injuriam fecisse dicetur, adversus dominum noxalem actionem dabo, ita ut domino facultas præstetur, servum *arbitratu judicis* verberandum dare: Aut si de eo verberibus satis non fiat, noxæ dedere aut litis æstimationem sufferre. *l.* 17. §. 4. *& seq.*

VIII. *Si ei qui in alterius potestate erit, injuria facta esse dicetur: & neque is, cujus in potestate est, præsens erit, neque procurator quisquam existat, qui eo nomine agat, causa cognita, ipsi qui injuriam accepisse dicetur, judicium dabo. l.* 17. §. 10.

De sepulchro violato. *Tit.* 12.

I. *Cujus dolo malo sepulchrum violatum esse dicetur, in eum in factum judicium dabo: ut ei ad quem pertineat, quanti ob eam rem æquum videbitur, condemnetur. Si nemo erit, ad quem pertineat, sive agere nolet: quicumque agere volet, ei centum aureorum actionem dabo. Si plures agere volent, cujus justissima causa esse videbitur, ei agendi potestatem faciam. l. 3. pr.*

II. *Si quis in sepulchro dolo malo habitaverit, ædificiumve aliud, quam quod sepulchri causa factum sit, habuerit: in eum (si quis eo nomine agere volet) ducentorum aureorum judicium dabo. l. 3. pr.*

De Concussione. *Tit.* 13.

I. Si simulato Prætoris aut Præsidis jussu concussio facta esse dicetur, ablata ejusmodi terrore restitui jubebo. Et in eum qui abstulisse dicetur, ut ea res erit, animadvertam. *l.* 1.

EX LIBRO XLIX.

De jure fisci. *Tit.* 14.

I. Bona quæ solvendo non sunt, ita demum venire jubebo, si ex his fisco adquiri nihil possit. *l.* 1. §. 1.

EX LIBRO L.

Ad municipalem, & de incolis. *Tit.* 1.

I. Ubi municipes domicilium habere dicentur, ibi unumquemque eorum conveniri ac publicis muneribus fungi jubebo. *l.* 1. *l.* 27.

II. Incolam & his magistratibus parere apud quos incola est, & illis apud quos civis esse dicetur, atque in utroque loco publicis muneribus defungi jubebo. *l.* 29.

De muneribus & honoribus. *Tit.* 4.

I. Honores gradatim deferri, certoque ordine jubebo. *l.* 11. *l.* 14. §. 4.

VETERUM EDICTORUM TAM URBANORUM QUAM PROVINCIALIUM FRAGMENTA, QUÆ APUD ALIOS AUTORES LEGUNTUR.

De jure dicundo.

Si perperam judicarit senatus, cognoscam; & ubi cognovero, animadvertam. Cicer. *lib.* 2. *in Verr.*

De feriis.

Die noni Populo Romano, Quiritibus compitalia erunt: quando concepta fuerint, nefas. Gellius *lib.* 10. *c.* 24. Macrob. *lib.* 1. *c.* 4. *& c.* 16. Varr. *lib.* 5. *de ling. Lat.*

Ex quibus causis majores in integrum restituantur.

Si feriæ extra ordinem sint indictæ, ob res puta prospere gestas, vel in honorem Principis, & propterea magistratus jus non dixerit, Cajus Cassius nominatim edicebat restituturum se: quia per Prætorem videbatur factum. Ulpian. *in l. sed etsi* 26. §. *si feriæ* 7. *ff. ex quibus caus. major. in int. restit.*

De jurejurando.

Sacerdotem vestalem, & flaminem dialem in omni mea jurisdictione jurare non cogam. Gellius *lib.* 10. *c.* 15.

Caput Ædilitii Edicti.

Titulus servorum singulorum ut ei scriptus sit, curato. Ita ut ei intelligi recte possit, quid morbi vitiive quoique sit, quis fugitivus errove sit, noxave solutus non sit. Gellius *lib.* 4. *c.* 2.

De acquirenda vel omittenda hereditate.

Aristo in decretis Frontonianis ita refert: cum duæ filiæ patri necessariæ heredes extitissent, altera se paterna abstinuerat hereditate, altera bona paterna vindicarat, totumque onus suscipere parata erat; Sanctum Cassium Prætorem causa cognita actiones hereditarias utiles daturum recte pollicitum ei, quæ ad hereditatem patris accesserat, denegaturumque ei, quæ se abstinuerat. Pompon. *in l. ult. de acquir. vel omitt. hered. l.* 26. §. *si feriæ. ff. ex quibus caus. major.*

De legitimis hereditatibus.

Cum intelligam legem Voconiam:
Cupiditati hominum me obviam ire.

Qui ab Aulo Postumio, Q. Fulvio censoribus postve ea fecit, fecerit. Cic. *l.* 2. *in Verr.*

Si quis heredem fecit, fecerit: nec petitionem nec possessionem dabo.

De bonorum possessionibus.

Si de hereditate ambigitur, & tabulæ testamenti obsignatæ, non minus multis signis quam lege oporteat, ad me proferentur: secundum tabulas testamenti potissimum hereditatem dabo. Cicer. *lib.* 3. *in Verr.*

Si tabulæ testamenti non proferentur, ei, qui se heredem esse dicet, hereditatem dabo. Cicer. *lib.* 3. *in Verr.*

Si tabulæ testamenti non proferentur, tum uti proximum quemque potissimum heredem esse oporteret, si is intestato mortuus esset, ita secundum eum bonorum possessionem dabo. Cicer. *lib.* 3. *in Verr.*

Si de hereditate ambigitur, & possessor sponsionem non faciet. Cicer. *lib.* 2. *in Verr.*

Sic mulier *in edicto quod de alterutro est*; cum suam explanaverit optionem, ne pœnitentia possit ad aliud transire: etiam satisdatione cogetur præcavere, nisi si ætatis juvetur exilio. *Imperat.* Theodosius, *in l. si quis agere.* 7. C. Theod. *de testam. & codicill.*

Sciendum itaque est, *edictum prætoris, quod de alterutro* introductum est, in ex stipulatu actione cessare, ita ut uxor & a marito relicta recipiat, & dotem consequatur. Justinian. *l. unic.* §. *sciendum. C. de rei uxor. actione.*

Quibus ex causis in possessionem eatur.

Qui fraudationis causa latitarit. Cic. *in orat. pro Cæcin.*
Cui hæres non extabit.
Qui exilii causa solum verterit.

Qui ex edicto meo in possessionem venerint, eos ita videtur in possessione esse oportere. Quod ibidem recte custodire poterunt, id ibidem custodiant. Quod non poterunt, id auferre & abducere licebit. Dominum invitum detrudere non placet.

De fluminibus.

Qui flumina retanda publice redempta habent, si quis eorum ad me eductus fuerit, qui dicatur, quod eum ex lege locationis facere oportuerit, non fecisse, judicium dabo. Gellius *lib.* 11. *cap.* 17.

EX VARIIS ET INCERTIS TITULIS.

Interea dies advenit quo die sese ex instituto & lege Rupilia dicas sortiturum Syracusis edixerat. Idem Tullius *lib.* 4. *in Verr.*

De Bibuli Edicto nihil novi præter illam exceptionem de qua tu ad me scripseras, minus gravi præjudicio in ordinem nostrum. Ego tamen habeo ἰσοδυναμοῦσαν sed tectiorem ex Q. Mucii P. F. Edicto Asiatico, *extra quam si ita negotium gestum est, ut eo stari non oporteat, ex fide bona.* Multaque sum secutus Scævolæ: in iis illud, in quo sibi libertatem censent Græci datam, *ut Græci inter se disceptent suis legibus.* Breve autem Edictum est propter hanc meam διαίρεσιν quod duobus generibus edicendum putavi; quorum unum est provinciale, in quo est de rationibus civitatum, de ære alieno, de usura, de Syngraphis, in eodem omnia de Publicanis: alterum, quod sine Edicto satis commode transigi non potest, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, Magistris faciundis, vendendis, Quæ ex Edicto & postulari & fieri solent; tertium de reliquo jure dicundo ἄγραφον reliqui. Dixi, *me de eo genere mea decreta ad edicta urbana accommodaturum. Mox sequitur.* Diem statui satis laxam, quam ante si solverint, dico *me centesimas ducturum, si non solverint ex pactione.* Idem *lib.* 6. *epistol. ad Attic. epist.* 1. *de edicto Proconsulari Ciliciensi.*

Interim cum ego in Edicto tralatitio, *centesimas me observaturum,* haberem cum anatocismi anniversario. Cicer. *epistol. ult. lib.* 5. *ad Attic.*

Quid enim reprehendi potest, nisi quod addis visum esse quibusdam edictum meum, quasi consulto ad istas legationes impediendas esse accommodatum? Jam non tam mihi videntur injuriam facere ii, qui hæc disputant, quam si cujus aures ad hanc disputationem patent. Romæ composui Edictum, nihil addidi, nisi quod publicani me rogarent, cum Samon ad me venissent, ut de tuo Edicto totidem verbis transferrem in meum. Diligentissime scriptum caput est quod pertinet ad minuendos sumptus civitatum. Quo in capite sunt quædam nova, salutaria civitatibus, quibus ego magnopere delector: hoc vero, ex quo suspicio nata est, me exquisivisse aliquid in quo te offenderem, tralatitium est. Neque enim tam eram desipiens, ut privatæ rei causa legari putarem, qui & tibi non privato & pro re non privata, sed publica, non in privato, sed publico orbis terræ consilio, id est, in Senatu gratias agerent, mittebantur. Neque cum edixi, *ne quis injussu meo proficisceretur*, exclusi eos, qui me in castra & qui trans Taurum persequi non possent. Cicer. *epistol.* 8. *lib.* 3. *ad famil.*

Juris quædam notæ apud Probum & Magnonem quæ ex edictis esse videntur.

Hereditatis bonorumve possessio.
Quod ejus rei factum esse dicetur.
Veteri possessori reditum.
Arbitrium liti æstimandæ.
Convictus esse dicetur.
Juris dicundi causa.
Non calumniæ causa.
Dolo malo fraudisve causa.
Fraudationis causa latitare.
Operæ, donum, munus.
Qua de re.
Causa cognita.
Quod recte factum esse videbitur.

ORDO
EDICTI PERPETUI,
UNA CUM SERIE LIBRORUM,
QUOS JURISCONSULTI VETERES AD ID SCRIPSERE.

FURII ANTHIANI ad Edictum Liber.	POMPONII ad Edictum Liber.	CALLISTRATI ad Edictum monitorium Liber.	PAULI ad Edictum Liber.		ULPIANI ad Edictum Liber.	CAII ad Edictum Provinciale Liber.	JULIANI Digestorum Liber.	HERMOGENIANI Epitomarum Juris Liber.
				Præfatio Edicti adversus eos qui quid adversus Edictum fecerint.				
			1	De actione danda vel deneganda a Prætore.	1			
				De Magistratibus Municipalibus, eorum potestate & officio.		1		
				De modo Jurisdictionis eorum.			1	
				De Vadimonio.	[illegible]			
			2	De Vindicus secundum possessorem interim dandis.				
				De Mandata Jurisdictione & Judice dando.				
	10		3	De Formula Jurisdictionis, deque Albo Prætoris corrupto.	3			
	11			De Edendo.	4	2		
				De Pactis.				
				De in Jus Vocando.				
			4	Qui neque sequantur, neque ducantur.	5			
		1	5	De Postulando.			2	
				De his, qui notantur infamia.	6			
			6	De Forma agendi.				
				De plus petendo.				
				De Cautione Judicio sisti, & Vadimonio deserto.	7			
				De dote, de muliere, abesse, amisisse.		3		
			7		8			
1				De Cognitoribus.				
			8	De Procuratoribus.	9		3	
				De universitatis cujusque causis.				1
	24		9	De Negotiis gestis.	10			
			10	De Calumniatoribus.				
	26							
				De in Integrum Restitutionibus.				
				De Dolo malo.	11			
	27		11	De Metu.				
	28			De Minoribus 25 annis.				
				De Capitis diminutione.	12	4		
				De eo quod falso tutore gestum.				
	30			Ex quibus causis majores.			4	
	31		12 & Brevium 3	De Alienatione Judicii mutandi causa.	13			
				De Temporibus in integrum restitutionis.				
				De Receptu qui arbitrium.				
	33		13	Nautæ, Caupones, Stabularii, ut recepta restituant.				
	34		14	De Satisdando.	14	5		
				De Judiciis.			5	
			15. 16. 17. 18. 19. 20.	De Inofficiosi querela.		6	6	
	36			De hereditatis petitionibus.	15			
				De Rei Vindicatione.	16			
	37		21	De Publiciana.			7	
	39			Si ager vectigalis.				
				De usufructu, usu, habitatione.	17			
Hactenus ex Furio Anthiano.	40			De servitutibus.		7		
				De Damno dato. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.	18		8	
			22	Ad L. Aquiliam.				
				De Noxalibus actionibus.				
				Finium regundorum.	19			
			23	Familiæ erciscundæ.	&		9	
				Communi dividundo.	20			
				De Judice litem suam faciente & mutando.	21			
				De Fraudatoriis actionibus.				
				De Interrogationibus in jure faciendis.	22			
			24	De Jurejurando.				
				De his qui effuderunt vel dejecerunt.				
				De servo corrupto.	23	8		
				De aleatoribus.				
			25	Si mensor falsum modum dixerit.	24			
			26	Ad exhibendum, & de ventre inspiciendo.				
			27	De religiosis.	25		10	
			Paulus ad Edictum l. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. Brevium lib. 6. 7.	*De Rebus creditis, & certi Condictione.*				
				De Jurejurando.				
				De Condictionibus, indebiti, & aliis.	26			
				De Condictione furtiva.				
				De Condictione triticiaria.			11	
				De eo quod certo loco.	27			
			28	De pecunia constituta.				
				ommodati.				
				De Pignoratitia actione.	28			
			29	De Præscriptis verbis & in factum actionibus.		9		
				De Exercitoria.				
				De Institoria.				
				De Tributoria.			12	
				Quod cum eo qui in aliena potestate.				
				De SC. Macedoniano.				
				Quod jussu — Hic ordo fuit, ut docet lex 1.				
			30	De in rem verso — *Quod cum eo qui &c.* & lex 1. *de peculio.*	29			
				De peculio				
				Ad SC. Vellejanum.			13	
				De compensationibus.			14	
			31	De deposito.	30			
				De mandato.				
			32	Pro socio.				
			33	De emptione, seu Actionibus Empti venditi.	31			
	63			De locatione, de L. Rhodia de jactu.		10	15	[illegible]
				De Æstimatoria.				
			34	De pignoribus.	32			
				De evictionibus.				

I 3   De Spon-

POMPONII.	CALLISTRATI.	PAULI.		ULPIANI.	CAII.	JULIANI.	HERMOGENIANI.
			De Sponsalibus.				
		Paulus ad Edictum lib. 35. 36 37 Brevium 7.	De nuptiis.				
			De Jure Dotium.			16	
			De Pactis Dotalibus.				
			De Fundo Dotali.				
	3	35	De Divortiis, soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.	33	11		
			De Retentionibus ex dote, ob res donatas, ob impensas.			17 18	
		36	De Donatione inter virum & uxorem.				
			De Mora in dote danda, ac reddenda.				
			De Actione rerum amotarum.			19	
		37	Si Ventris nomine.	34			
			De agnoscendis liberis.				
69			*De Tutelis.*				
			De satisdatione tutorum.				
			De Excusationibus.	35		20	
			De Administratione tutorum.				
		38 Ad Edictum &Brevium 8.	De rebus eorum qui sub tutela.		12		
			De suspectis Tutoribus.				
			De Tutelæ Actionibus.			21	
			De Magistratibus conveniendis.	36			
			De Curatore furiosi.				
		39	*De Noxali Furti actione, & in genere*	37	13		
		40	De Furto a servo qui testamento liber esse jussus est.		Cajus ad Edictum Prætoris. tit. de Publicanis.	22	
			De Publicanis & furto a familia eorum facto.	38			
			De Operis Libertorum.				
			De Bonorum Possessionibus.	39		23	
			De bonorum possess. contra tabulas.				
			De legatis præstandis.	40	14		
		41	De collatione bonorum.				
79			De dotis collatione.				
			De conjungendis cum emancipato liberis.			24	
			De ventre in possess. mittendo.	41			
			De Carboniano Edicto.				
		42	De bonorum possess. secundum tabulas.	42	15	25	
83 Hactenus Pomponius.			De bonis libertorum.	43		26	
			Si tabulæ testamenti nullæ extabunt.	44	16		
			Si quid in fraudem patroni.				
		43					
			De Testamento militis.				
			De testamentis.	45	Caii libri duo *de Testamentis* ad E[dictum] Prætoris Urbani.		
			De legitimis seu ab intestato successionibus.			27	3
			Unde liberi.				
			Unde legitimi.	46			
			Unde cognati.				
			Unde vir & uxor.	47			
			De Fisco, & sic de vacantibus, caducis, ereptitiis.	48	17	28	
		44	Si quis aliquem testari prohibuerit.				
		45	Ut ex Legib. Senatusconsultis bon. poss. detur.				
			Quis ordo in bonorum possessione servetur.	49		29 30	
			De successorio Edicto.				
			De heredibus instituendis.				
			De substitutionibus.				
			De conditionibus institutionum.	50		31	
			Testamenta quemadmodum aperiantur.				
			Si quis omissa causa testamenti.				
		46	De SC. Syllaniano.				
					18	a lib.	
		47	*De Legatis & Fideicommissis.*			32 ad 40 incluf.	4
			Ut in possessione Legatorum.	51	CAII libri 3 de Legatis ad Edictum Prætoris Urb.		
		48	De novi operis nunciatione.	52	Cajus ad Edictum tit. de operis novi nunc.	41	
			De damno infecto.			42	
		49	De aquæ pluviæ arcendæ.	53			
					19		
		50	De Causis *Status.*		Item ejus liber ad Edictum Prætoris Urbani 1. de damno infecto 2. de aq. pl. arc.	43	
			De liberali causa.	54			
		51	De statuliberis.	55			
			De publicanis.				
			De adquirenda possess. de usucapionibus.		20		
		52		56	Item libri Caii de Liberali.	44 45	5
			Vi bonorum raptorum.				
			De incendio &c.				
			De injuriis.	57	21		
		53	*De Re Judicata* & Executionibus.				
		54	De confessis.		22		
		55	De cessione bonorum.	58	Caius lib. ad Edictum Prætoris. t. *de re judicata.*		
		56	Quibus ex causis in poss. eatur vel differatur.				
		Brevium 16	De rebus auctoritate Judicis possid.				
		57	De creditoribus in possess. mittendis.	62			
		58	De privilegiariis creditoribus.	63	23		
		59	De bonorum venditione.				
		60	De separationibus.	64			
		61	De curatore bonis dando.	65	24		
		62	De his qui in quantum facere poss. cond.	66			
			De his quæ in fraudem creditorum.				
						47	
			De interdictis.				
		63	Quorum bonorum.	67			
			Quod legatorum.				
		64	De Interdictis, de divinis rebus, deque publicis, de vi publica, de mortuo inferendo, de tabulis exhibendis.	68			
		65	De Interdictis super re privata, retinenda, recuper. possess.	69	25	48	
			De superficiebus.				
		66	De itinere actuque privato.	70			
			De aqua quotidiana.				
			De rivis.				
			De fonte.				
			De novi operis nunciatione.				
			De cloacis.				
			Quod vi aut clam.	71			
			De remissionibus.				
			De precario.				
		67	De arboribus.		26	49	
			De glande.				
			De libero homine exhibendo.				
			De liberis exhibendis.	72			
			Utrubi.				
		68	Ne vis fiat ei.	73			
			De Salviano.				
			De migrando. *De Ex-*				

CALLISTRATI.	PAULI.		ULPIANI.	CAII.	JULIANI.	HERMOGENIANI.
	69	*De Exceptionibus.*				
		De exceptionibus adv vadimonium desertum.	74		50	
	70	De exceptione rei judicatæ.	75			
		De doli mali exceptione.				
		De exceptione rei venditæ		30		
		De litigiosis.			51	
	71	Quarum rerum actio non detur.	76			
		De exceptione Jurisjurandi.				
		De his quæ onerandæ libertatis.				
	72	*De Stipulationibus, Cautionibus, Satisdationibus.*				
		De stipulationibus conventionalibus.				
	73	De stipulationibus Prætoriis.			52	6
		De satisdatione heredis pendente conditione.			53	
		Judicio sisti.	77		54	
		Judicatum solvi.	78			
	74	De re defendenda.				
		De dolo malo.		27		
		Tutelæ & Testamenti.		28		
		Legatorum nomine veluti usufr.		29		
	75	Si cui plus quam per L. Falcid.			55	
		Legatorum conservandorum.	79			
		Rem pupilli salvam fore.				
	76	Ratam rem haberi.	80		56	
		Stipulatio de operis novi nunciatione.				
	77	De * Duplæ stipulatione.			57	
	*78	De stipulatione ob novum opus & de damno infecto.	81		58	

* Vide de hujus tit. hic situ *Constitutionem ad Antecessores* §. 3. & *ad Senatum & omnes populos.* §. *quartus locus.*

T I T U L I

D I G E S T O R U M

S E U

P A N D E C T A R U M

JURIS ENUCLEATI,

EX JURE VETERI COLLECTI, AUTORITATE DOMINI NOSTRI SACRATISSIMI JUSTINIANI AUGUSTI.

Feliciter incipit.

LIB. I.

De Jure.

DE justitia & jure, 1. De origine juris & omnium magistratuum & successione prudentium, 2. De legibus Senatusque consultis, & longa consuetudine, 3. De constitutionibus Principum, 4.

De Personis.

De statu hominum, 5. De his qui sui vel alieni juris sunt, 6. De adoptionibus & emancipationibus, & aliis modis quibus potestas solvitur, 7.

De Rebus.

De divisione rerum & qualitate, 8.

De Actionibus, ac primum de ipsorum Judicantium officio, autoritate atque imperio.

De Senatoribus, 9. De officio Consulis, 10. De officio Præfecti prætorio, 11. De officio Præfecti urbi, 12. De officio Quæstoris, 13. De officio Prætorum, 14. De officio Præfecti vigilum, 15. De officio Proconsulis & Legati, 16. De officio Præfecti Augustalis, 17. De officio Præsidis, 18. De officio Procuratoris Cæsaris vel Rationalis, 19. De officio Juridici, 20. De officio ejus cui mandata est jurisdictio, 21. De officio Adsessorum, 22.

LIB. II.

DE jurisdictione, 1. Quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur, 2. Si quis jus dicenti non obtemperaverit, 3.

De in jus vocatione.

De in jus vocando, 4. Si quis in jus vocatus non ierit: sive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit, 5. In jus vocati ut eant, aut satis vel cautum dent, 6. Ne quis eum, qui in jus vocabitur, vi eximat, 7. Qui satisdare cogantur, vel jurato promittant, vel suæ promissioni committantur, 8. Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur, 9. De eo per quem factum erit, quo minus quis in judicio sistat, 10. Si quis cautionibus in judicio sistendi causa factis non obtemperaverit, 11. De feriis & dilationibus, & diversis temporibus, 12.

De Actionis editione, & quemadmodum pacto vel transactione nitatur, aut elidatur.

De edendo, 13. De pactis, 14. De transactionibus, 15.

LIB. III.

Qui pro reo aut actore agere aut excipere in judicio soleant.

DE postulando, 1. De his, qui notantur infamia, 2. De procuratoribus & defensoribus, 3. Quod cujuscunque universitatis nomine vel contra eam agatur, 4. De negotiis gestis, 5. De calumniatoribus, 6.

LIB. IV.

Quibus ex causis amissæ actiones restitui a judice possint.

DE in integrum restitutionibus, 1. Quod metus causa gestum erit, 2. De dolo malo, 3. De minoribus vigintiquinque annis, 4. De capite minutis, 5 Ex quibus causis majores vigintiquinque annis in integrum restituuntur, 6. De alienatione judicii mutandi causa facta, 7.

De foro competente, & quemadmodum apud arbitros aut judices agatur.

De receptis, qui arbitrium receperunt, ut sententiam dicant, 8. Nautæ, caupones, stabularii ut recepta restituant, 9.

LIB. V. *ex ordine: De judiciis lib.* 1.

DE judiciis: & ubi quisque agere vel conveniri debeat, 1.

De actionibus in rem seu vindicationibus rerum universalium, singularium, sive corporales, sive incorporales sint, personarum, sive prædiorum.

De inofficioso testamento, 2. De petitione hereditatis, 3. Si pars hereditatis petatur, 4 De possessoria hereditatis petitione, 5. De fideicommissaria hereditatis petitione, 6.

LIB. VI. *ex ordine: De judiciis lib.* 2.

DE rei vindicatione, 1. De Publiciana in rem actione, 2. Si ager vectigalis, id est, emphyteuticarius petatur, 3.

LIB. VII. *ex ordine: De judiciis lib.* 3.

DE usufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur, 1. De usufructu adcrescendo, 2. Quando dies ususfructus legati cedat, 3. Quibus modis ususfructus vel usus amittatur, 4. De usufructu earum rerum, quæ usu consumuntur, vel minuuntur, 5. Si ususfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur, 6. De operis servorum, 7. De usu & habitatione, 8. Usufructuarius quemadmodum caveat, 9.

LIB. VIII. *ex ordine: De judiciis lib.* 4.

DE servitutibus, 1. De servitutibus prædiorum urbanorum, 2. De servitutibus prædiorum rusticorum, 3. Communia prædiorum, tam urbanorum, quam rusticorum, 4. Si servitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur, 5. Quemadmodum servitutes amittantur, 6.

LIB. IX. *ex ordine: De judiciis lib.* 5.

De pauperie, damno, effusis, dejectis, & noxa.

SI quadrupes pauperiem fecisse dicatur, 1. Ad legem Aquiliam, 2. De his, qui effuderint vel dejecerint, 3. De noxalibus actionibus, 4.

LIB. X. *ex ordine: De judiciis lib.* 6.

De mistis in rem & personam actionibus.

FInium regundorum, 1. Familiæ herciscundæ, 2. Communi dividundo, 3.

De præparatoriis judiciorum.

Ad exhibendum, 4.

LIB. XI. *ex ordine: De judiciis lib.* 7.

DE interrogationibus in jure faciendis, & interrogatoriis actionibus, 1. De quibus rebus ad eundem judicem eatur, 2.

De miscellis.

De servo corrupto, 3. De fugitivis, 4. De aleatoribus, 5. Si mensor falsum modum dixerit, 6. De religiosis & sumptibus funerum, & ut funus ducere liceat, 7. De mortuo inferendo, & sepulchro inædificando, 8

LIB. XII. *ex ordine: De rebus lib.* 1.

De Condictionibus.

DE rebus creditis, si certum petetur, & de condictione, 1. De jurejurando, sive voluntario, sive necessario, sive judiciali, 2. De in litem jurando, 3. De condictione causa data, causa non secuta, 4. De condictione ob turpem, vel injustam causam, 5. De condictione indebiti, 6. De condictione sine causa, 7.

LIB. XIII. *ex ordine: De rebus lib.* 2.

DE condictione furtiva, 1. De condictione ex lege, 2. De condictione triticiaria, 3. De eo, quod certo loco dari oportet, 4. De pecunia constituta, 5. Commodati vel contra, 6. De pignoratitia actione, vel contra, 7.

LIB. XIV. *ex ordine: De rebus lib.* 3.

Si quid cum institore navis, mensæ, taberna aut negotiationis alicujus, cum servo, filio, aut uxore alterius gestum erit, an & quæ actio competat.

DE exercitoria actione, 1. De lege Rhodia de jactu, 2. De institoria actione, 3. De tributoria actione, 4. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur, 5. De SC. Macedoniano, 6.

LIB. XV. *ex ordine: De rebus lib.* 4.

DE peculio, 1. Quando de peculio actio annalis est, 2. De in rem verso, 3. Quod jussu, 4.

LIB. XVI. *ex ordine: De rebus lib.* 5.

AD SC. Vellejanum, 1. De compensationibus, 2. Depositi vel contra, 3.

LIB. XVII. *ex ordine: De rebus lib.* 6.

De obligationibus ex consensu.

MAndati vel contra, 1. Pro socio, 2.

LIB. XVIII. *ex ordine: De rebus lib.* 7.

DE contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt, 1. De in diem addictione, 2. De lege commissoria, 3. De hereditate vel actione vendita, 4. De rescindenda venditione, & quando licet ab emptione discedere, 5. De periculo & commodo rei venditæ, 6. De servis exportandis, vel si ita mancipium venierit, ut manumittatur, vel contra, 7.

L I B. XIX. *ex ordine : De rebus lib.* 8.

DE actionibus empti & venditi, 1. Locati conducti, 2. De æſtimatoria actione, 3. De rerum permutatione, 4. De præſcriptis verbis, & in factum actionibus, 5.

L I B. XX. *ſingularium* 1.

De pignoribus.

DE pignoribus & hypothecis : [&] qualiter ea contrahantur : & de pactis eorum, 1. In quibus cauſis pignus vel hypotheca tacite contrahitur, 2. Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non poſſunt, 3. Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his, qui in priorum creditorum locum ſuccedunt, 4. De diſtractione pignorum & hypothecarum, 5. Quibus modis pignus vel hypotheca ſolvitur, vel non, 6.

L I B. XXI. *ſingul.* 2.

De emptionum conſequentiis.

DE ædilitio edicto, & redhibitione, & quanti minoris, 1. De evictionibus, & duplæ ſtipulatione, 2. De exceptione rei venditæ, [& traditæ,] 3.

L I B. XXII. *ſingul.* 3.

De uſuris.

DE uſuris & fructibus & cauſis, & omnibus acceſſionibus, & mora, 1. De nautico fœnore, 2.

De probationibus.

De probationibus & præſumptionibus, 3. De fide inſtrumentorum & amiſſione eorum, 4. De teſtibus, 5. De juris & facti ignorantia, 6.

L I B. XXIII. *ſingul.* 4.

De nuptiis.

DE ſponſalibus, 1. De ritu nuptiarum, 2. De jure dotium, 3. De pactis dotalibus, 4. De fundo dotali, 5.

L I B. XXIV. *ſingul.* 5.

DE donationibus inter virum & uxorem, 1. De divortiis & repudiis, 2. Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur, 3.

L I B. XXV. *ſingul.* 6.

DE impenſis in res dotales factis, 1. De [actione] rerum amotarum, 2. De agnoſcendis & alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis, 3. De inſpiciendo ventre, cuſtodiendoque partu, 4. Si ventris nomine muliere in poſſeſſionem miſſa, eadem poſſeſſio dolo malo ad alium translata eſſe dicatur, 5. Si mulier ventris nomine in poſſeſſione calumniæ cauſa eſſe dicatur, 6. De concubinis, 7.

L I B. XXVI. *ſing.* 7.

De tutela.

DE tutelis, 1. De teſtamentaria tutela, 2. De confirmando tutore vel curatore, 3. De legitimis tutoribus, 4. De tutoribus & curatoribus datis ab his qui jus dandi habent, [& qui] & [in] quibus cauſis ſpecialiter dari poſſunt, 5. Qui petant tutores vel curatores, & ubi petantur, 6. De adminiſtratione & periculo tutorum & curatorum, qui geſſerunt, vel non : & de agentibus vel conveniendis uno vel pluribus, 7. De auctoritate & conſenſu tutorum & curatorum, 8. Quando ex facto tutoris vel curatoris [minores] agere vel conveniri poſſunt, 9. De ſuſpectis tutoribus & curatoribus, 10.

L I B. XXVII. *ſingul.* 8.

DE excuſationibus, 1. Ubi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei præſtandis, 2. De tutelæ, & rationibus diſtrahendis, & utili curationis cauſa actione, 3. De contraria tutelæ, & utili actione, 4. De eo, qui pro tutore prove curatore negotia geſſit, 5. Quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicatur, 6. De fidejuſſoribus & nominatoribus, & heredibus tutorum & curatorum, 7. De magiſtratibus conveniendis, [& heredibus eorum,] 8. De rebus eorum, qui ſub tutela vel cura ſunt, ſine decreto non alienandis vel ſupponendis, 9. De curatoribus furioſo & aliis extra minores dandis, 10.

L I B. XXVIII. *ſing.* 9.

De teſtamentis vel quaſi.

QUi teſtamenta facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant, 1. De liberis & poſthumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis, vel præteritis, 2. De injuſto, rupto, irrito facto teſtamento, 3. De his, quæ in teſtamento delentur, inducuntur vel inſcribuntur, 4. De heredibus inſtituendis, 5. De vulgari & pupillari ſubſtitutione, 6. De conditionibus inſtitutionum, 7. De jure deliberandi, 8.

L I B. XXIX. *ſing.* 10.

DE teſtamento militis, 1. De adquirenda vel omittenda hereditate, 2. Teſtamenta quemadmodum aperiantur, inſpiciantur, & deſcribantur, 3. Si quis omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato, vel alio modo poſſideat hereditatem, 4. De SC. Silaniano & Claudiano, quorum teſtamenta ne aperiantur, 5. Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coëgerit, 6. De jure codicillorum, 7.

L I B. XXX.

De legatis.

DE legatis & fideicommiſſis, Lib. 1.

L I B. XXXI.

DE legatis & fideicommiſſis, Lib. 2.

L I B. XXXII.

DE legatis & fideicommiſſis, Lib. 3.

L I B. XXXIII.

DE annuis & menſtruis legatis & fideicommiſſis, 1. De uſu, & uſufructu, [& reditu] & habitatione, & operis per legatum vel fideicommiſſum datis, 2. De ſervitute legata, 3. De dote prælegata, 4. De optione vel electione legata, 5. De tritico, vino, vel oleo legato, 6. De inſtructo vel inſtrumento legato, 7. De peculio legato, 8. De penu legata, 9. De ſupellectile legata, 10.

L I B. XXXIV.

DE alimentis vel cibariis legatis, 1. De auro, argento, mundo, ornamentis, [unguentis, veſte, vel veſtimentis,] & ſtatuis legatis, 2. De liberatione legata, 3.

De legatorum ademptione, translatione, deminutione, cautione, poſſeſſione.

De adimendis vel transferendis legatis, vel fideicommiſſis, 4. De rebus dubiis, 5. De his, quæ pœnæ cauſa relinquuntur, 6. De regula Catoniana, 7. De his, quæ pro non ſcripto habentur, 8. De his, quæ ut indignis auferuntur, 9.

L I B. XXXV.

DE conditionibus & demonſtrationibus, & cauſis, & modis eorum, quæ in teſtamento ſcribuntur, 1. Ad legem Falcidiam, 2. Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit, legatum eſſe dicetur, 3.

L I B. XXXVI.

AD Senatusconſultum Trebellianum & Pegaſianum, 1. Quando dies legatorum vel fideicommiſſorum cedat, 2. Ut legatorum ſeu fideicommiſſorum ſervandorum cauſa caveatur, 3. Ut in poſſeſſionem legatorum vel fideicommiſſorum cauſa eſſe liceat, 4.

L I B. XXXVII. *ex ordine : De bon. poſſ. lib.* 1.

De bonorum poſſeſſionibus ex teſtamento. quibus competant, & quemadmodum deſcendentibus, ex teſtamento militis & patronis, competant.

DE bonorum poſſeſſionibus, 1. Si tabulæ teſtamenti extabunt, 2. De bonorum poſſeſſione furioſo, infanti, muto, ſurdo, cæco competenti, 3. De bonorum poſſeſſione contra tabulas, 4. De legatis præſtandis contra tabulas bonorum poſſeſſione petita, 5. De collatione bonorum, 6. De dotis collatione, 7. De conjungendis cum emancipato liberis [ejus,] 8. De ventre in poſſeſſionem mittendo, & curatore ejus, 9. De Carboniano edicto, 10. De bonorum poſſeſſionibus ſecundum tabulas, 11. Si a parente quis manumiſſus ſit, 12. De bonorum poſſeſſione ex teſtamento militis, 13. De jure patronatus, 14. De obſequiis parentibus & patronis præſtandis, 15.

L I B. XXXVIII. *De bon. poſſ. lib.* 2.

DE operis libertorum, 1. De bonis libertorum, 2. De libertis municipum & aliarum univerſitatum, 3. De adſignandis libertis, 4. Si quid in fraudem patroni factum ſit, 5.

De bonorum poſſeſſionibus ab inteſtato.

Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt, unde liberi, 6. Unde legitimi, 7. Unde cognati, 8. De ſucceſſorio Edicto, 9. De gradibus & adfinibus & nominibus eorum, 10. Unde vir & uxor, 11. De veteranorum & militum ſucceſſione, 12. Quibus non competit bonorum poſſeſſio, 13. Ut ex legibus ſenatusve conſultis bonorum poſſeſſio detur, 14. Quis ordo in bonorum poſſeſſionibus ſervetur, 15.

De hereditatibus ab inteſtato.

De ſuis & legitimis heredibus, 16. Ad Senatusconſultum Tertyllianum & Orphitianum, 17.

L I B. XXXIX.

De damnis, & ſi opus novum, ſi aqua pluvia, ſi publicanus alicui noceat.

DE operis novi nunciatione, 1. De damno infecto, & de ſuggrundis, & protectis, 2. De aqua, & aquæ pluviæ arcendæ, 3. De publicanis, & vectigalibus, & commiſſis, 4.

De donationibus.

De donationibus, 5. De mortis cauſa donationibus [& capionibus,] 6.

L I B. XL.

De præjudicialibus cauſis.

DE manumiſſionibus, 1. De manumiſſis vindicta, 2. De manumiſſionibus, quæ ſervis ad univerſitatem pertinentibus imponuntur, 3. De manumiſſis teſtamento, 4. De fideicommiſſariis libertatibus, 5. De ademptione libertatis, 6. De ſtatuliberis, 7. Qui ſine manumiſſione ad libertatem perveniunt, 8. Qui & a quibus manumiſſi liberi non fiunt, [&] ad legem Æliam Sentiam, 9. De jure aureorum annulorum, 10. De natalibus reſtituendis, 11. De liberali cauſa, 12. Quibus ad libertatem proclamare non licet, 13. Si ingenuus eſſe dicatur, 14. Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur, 15. De colluſione detegenda, 16.

L I B. XLI.

De dominio & poſſeſſione.

DE adquirendo rerum dominio, 1. De acquirenda vel amittenda poſſeſſione, 2. De uſurpationibus & uſucapionibus, 3. Pro ſoluto, 4. Pro emptore, 5. Pro herede vel pro poſſeſſore, 6. Pro donato, 7. Pro derelicto, 8. Pro legato, 9. Pro dote, 10. Pro ſuo, 11.

L I B. XLII.

De ſententiis.

DE re judicata, & de effectu ſententiarum, & de interlocutionibus, 1. De confeſſis, 2. De ceſſione bonorum, 3. Quibus ex cauſis in poſſeſſionem eatur, 4. De rebus auctoritate judicis poſſidendis, [ſeu vendundis,] 5. De ſeparationibus, 6. De curatore bonis dando, 7. Quæ in fraudem creditorum facta ſunt, ut reſtituantur, 8.

L I B. XLIII.

De interdictis, univerſalium & ſingularum rerum : ſive ſacri, ſive publici, ſive privati juris ſint.

DE interdictis, ſive extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt, 1 Quorum bonorum, 2. Quod legatorum, 3. Ne vis fiat ei, qui in poſſeſſionem miſſus erit, 4. De tabulis exhibendis, 5. Ne quid in loco ſacro [vel itinere] fiat, 6. De locis & itineribus publicis, 7. Ne quid in loco publico vel itinere fiat, 8. De loco publico fruendo, 9. De via publica, & ſi quid in ea factum eſſe dicatur, 10. De via publica, & itinere publico reficiendo, 11. De fluminibus, ne quid in flumine [publico] ripave ejus fiat, quo pejus navigetur, 12. Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque uti priore æſtate fluxit, 13. Ut in flumine publico navigare liceat, 14. De ripa munienda, 15. De vi, & vi armata, 16. Uti poſſidetis, 17. De ſuperficiebus, 18. De itinere actuque privato, 19. De aqua quotidiana & æſtiva, 20. De rivis, 21. De fonte, 22. De cloacis, 23. Quod vi aut clam, 24. De remiſſionibus, 25. De precario, 26. De arboribus cædendis, 27. De glande legenda, 28. De homine libero exhibendo, 29. De liberis exhibendis, item ducendis, 30. Utrubi, 31. De migrando, 32. De Salviano interdicto, 33.

L I B. XLIV.

De exceptionibus.

DE exceptionibus, præſcriptionibus, & præjudiciis, 1. De exceptione rei judicatæ, 2. De diverſis temporalibus præſcriptionibus, & [de] acceſſionibus poſſeſſionum, 3. De doli mali, & metus exceptione, 4. Quarum rerum actio non datur, 5. De litigioſis, 6.

De obligationibus & actionibus.

De obligationibus & actionibus, 7.

L I B. XLV.

De ſtipulationibus.

DE verborum obligationibus, 1. De duobus reis conſtituendis, 2. De ſtipulatione ſervorum, 3.

L I B. XLVI.

DE fidejuſſoribus & mandatoribus, 1. De novationibus & delegationibus, 2. De ſolutionibus & liberationibus, 3. De acceptilatione, 4. De ſtipulationibus prætoriis, 5. Rem pupilli vel adoleſcentis ſalvam fore, 6. Judicatum ſolvi, 7. Ratam rem haberi, & de ratihabitione, 8.

L I B. XLVII.

De privatis delictis.

DE privatis delictis, 1. De furtis, 2. De tigno juncto, 3. Si is, qui teſtamento liber eſſe juſſus fuerit, poſt mortem domini ante aditam hereditatem ſubripuiſſe aut corrupiſſe quid dicetur, 4. Furti adverſus nautas, caupones, ſtabularios, 5. Si familia furtum feciſſe dicetur, 6. Arborum furtim cæſarum, 7. Vi bonorum raptorum, & de turba, 8. De incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata, 9. De injuriis & famoſis libellis, 10. De extraordinariis criminibus, 11. De ſepulchro violato, 12. De concuſſione, 13. De abigeis, 14. De prævaricatione, 15. De receptatoribus, 16. De furibus balneariis, 17. De effractoribus & expilatoribus, 18. Expilatæ hereditatis, 19. De ſtellionatu, 20. De termino moto, 21. De collegiis illicitis & corporibus, 22. De popularibus actionibus, 23.

L I B. XLVIII.

De judiciis publicis.

DE judiciis publicis, 1. De accuſationibus & inſcriptionibus, 2. De cuſtodia & exhibitione reorum, 3. Ad legem Juliam majeſtatis, 4. Ad legem Juliam de adulteriis coercendis, 5. Ad legem Juliam de vi publica, 6. Ad legem Juliam de vi privata, 7. Ad legem Corneliam de ſicariis & veneficiis, 8. Ad legem Pompeiam de parricidiis, 9. De lege Cornelia de falſis, [& de Senatusconſulto Liboniano,] 10. Ad legem Juliam repetundarum, 11. De lege Julia de annona, 12. Ad legem Juliam peculatus, & de ſacrilegiis, [&] reſiduis, 13. Ad legem Juliam ambitus, 14. De lege Fabia de plagiariis, 15. Ad Senatusconſultum Turpillianum, & de abolitionibus criminum, 16. De requirendis & abſentibus damnandis, 17. De

quæſtio-

LIB. XLIX.

De appellationibus.

De fisco.

De militia.

LIB. L.

De municipiis.

De miscellis.

TITULI DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

SECUNDUM ORDINEM ALPHABETI.

A.

B.

C.

D

E.

F.

G.

H.

I.

L.

Magistratibus

EPIGRAMMA PANDECTIS

FLORENTINIS PRÆPOSITUM.

Βίβλον Ἰουστινιανὸς ἄναξ τεχνήσατο, τὴν δὲ
Ἣν ῥα Τριβωνιανὸς μεγάλῳ κάμε παμβασιλῆϊ
Οἷά τις Ἡρακλῆϊ παναίολον ἀσπίδα τεύξας,
Ἧς ἐπὶ μαρμαίρουσιν ἀγάλματα πάντα θεμίστων.
Ἄνθρωποι δ' Ἀσίης τε δρυκτήτου τε Λιβύσσης
Εὐρώπης τε πίθονται ὅλου σημάντορι κόσμου.

Ita vertit Alciatus:

Justinianus opus hoc princeps edidit, omnis
Quod Tribonianus rectori condidit orbis.
Tanquam aliquis varium componens aspida magno
Alcidæ: namque hic fulgent mira omnia legum.
Ast Europæ, Asiæque homines, Libycique subacti,
Cuncta gubernantis domini præcepta sequuntur.

INDEX OMNIUM LEGUM
PANDECTARUM,
SEU
DIGESTORUM,
ORDINE ALPHABETICO DIGESTUS.

A

Cum

Et

Inter

Non

Quæſitum

R.

Si domus

T.

V.

DE RATIONE ORDINIS A JURISCONSULTO IN PANDECTIS OBSERVATI.

PRIMA PARS, τὰ πρῶτα,

Continens Judiciorum præparatoria.

Proœmium est Constitutio ad antecessores juris de docendi juris methodo.

LIBER PRIMUS.

De Justitia & Jure 1. l. 12.
De origine Juris Civilis, omnium Magistratuum, & successione Jurisprudentium 2. l. 2.
De Legibus, de Senatusque Consultis & longa consuetudine 3. l. 41. id est, jure scripto, & non scripto. Quid Lex & Senatusconsultum, effectus legum: contraria.
De Constitutionibus Principum 4. l. 4.

De statu hominum 5. l. 27 id est, jure, qualitate, conditione. Hic autem de liberis, servis, mancipiis, ingenuis, & libertinis agitur.
De his qui sui vel alieni Juris sunt 6. l. 11. Hic de patribusfamilias, & filiisfamilias.
De Adoptionibus, Emancipationibus, & aliis modis quibus Jus patriæ potestatis solvitur 7. l. 46. Adoptantur qui non sunt sui Juris, Arrogantur qui sunt sui. Emancipatio est quasi manumissio, quæ contigit morte patris naturali, & civili, item adeptione dignitatis magnæ.

De rerum divisione & qualitate 8. l. 11. Sunt autem res vel privatæ, publicæ, singulorum, universitatis, corporales, incorporales, Juris divini, humani, sacræ, sanctæ, religiosæ.

De Judiciis, in quibus considerandus est Judex, Actor, & Reus.

Judex. De Officio eorum, qui præsunt Judiciis, in specie, præsunt autem vel

- In Urbe.
  - Ordinarii.
    - *De Senatoribus* 9. l. 12.
    - *De Officio Consulis* 10. l. 1.
    - *De Officio Præfecti Prætorio* 11. l. 1.
    - *De Officio Præfecti Urbi* 12. l. 3.
    - *De Officio Quæstoris* 13. l. 1.
    - *De Officio Prætorum* 14. l. 4.
  - Extraordinarii
    - *De Officio Præfecti Vigilum* 15. l. 4.
- Extra Urbem.
  - *De Officio proconsulis, & legati* 16. l. 16. In provincia septem dabantur legati.
  - *De Officio præfecti Augustalis* 17. l. 1. in Ægypto
  - *De Officio Præsidis* 18. l. 21.
  - *De Officio Procuratoris Cæs. vel rationalis* 19. l. 3.
  - *De Officio Juridici* Alexandriæ 20. l. 2.
  - *De Officio ejus cui est mandata jurisdictio* 21. l. 5
- Tam in urbe quam extra.
  - *De Officio Assessorum* 22. l. 6. Non erant Magistratus, sed Consiliarii.

LIB. II.

De Jurisdictione, id est officio in genere vel communiter omnium Judicum 1. l. 20. Hic de mero & mixto, & simplici Jurisdictione agitur.
- *Quod quisque Juris* in alium *statuerit* vel obtinuerit, *eodem jure utatur* 2. l. 4.
- *Si quis Jus dicenti non obtemperaverit* 3. l. 1.

Actor. *De in Jus* (id est, ad ipsum prætorem) *vocando*, (adversario scilicet interdum sine ullo apparitore, & vi deducendo si nolit sequi) & differt a Tit. *de Edendo* J. 4. l. 25.

Reus.

Pœna non comparentis.
- *Si quis injus vocatus non ierit* (ut si causa sit liberalis famosa, ideo ad alium Judicem eundum sit, vel locus sit inhonestus, vel tempus feriatum) *sive eum vocaverit quem ex edicto non debuerit* 5. l. 3.

Satisdatio.
- *In Jus vocati ut eant aut satis vel cautum dent* 6. l. 4. sisti scilicet se Judicio.
- *Ne quis eum qui in jus vocatus est* (alias vocabitur) *vi eximat* 7. l. 6. Eximere quocumque modo, eripere per vim: hic tantum Actori consulitur, & hic agitur quanti in litem juratum. Habet locum ante vocationem & satisdationes receptas
- *Qui satisdare cogantur, vel jurato promittunt* (ob dignitatem, vel quia fidejussores invenire idoneos non possunt) *vel suæ promissioni committuntur* 8. l. 16.
- *Si ex noxali causa agatur, quomodo caveatur* 9. l. 6. Id est pro servis.
- *De eo, per quem factum erit* (vi vel sine vi,) *quominus quis in judicio sistat* 10. l. 3. Hic consulitur reo & vocanti, & agitur ad interesse. Habet locum post vocationes & satisdationes receptas.

Excusatio.
- *Si quis cautionibus in Judicio sistendi causa factis non obtemperaverit* 11. l. 15. ob casum fortuitum vel absentiam longiorem
- *De Feriis & dilationibus & diversis earum temporibus, & ex quibus causis feriæ non impediuntur* 12. l. 10.

Actor. *De Edendo* 13. l. 13. De actionis, Instrumenti & rationum editione.

Uterque.
- *De Pactis* 14. l. 62. Pacta sunt rei non litigiosæ sed certæ.
- *De transactionibus* 15. l. 17. rei litigiosæ, incertæ.

LIB. III.

De Postulando 1. l. 11. Postulare prohibentur vel Edicto, vel lege. Edicto pro se & aliis minores 17 annis: surdi, quia Magistratum exaudire non possunt. Pro aliis fœminæ, cæci, infames pro certis personis, veluti pro parente, fratre, sorore, uxore, socero, patrono, patrona, eorumque liberis. Vel lege, Judices, arbitri, & alii sententia Judicis suspensi ab officio.
De his, qui notantur infamia 2. l. 25. Qui scilicet vetantur postulare.
De procuratoribus (actoris scilicet ad Judicia, non ad negotia, de quibus infra mandati) *& defensoribus reorum* 3. l. 78.
Quod cujusque universitatis nomine vel contra eam agatur 4. l. 10. id est, de Syndicis collegiorum, communitatum
De negotiis gestis (absentis sine mandato, idque bona fide 5. l. 49.
De Calumniatoribus 6. l. 9. id est, de iniquis & malitiosis actoribus, vel quia nullam habent actionem, vel quia desistunt vel arguuntur accepisse pecuniam, aut depecti ut per calumniam raperent aliquem in Jus, ejus vexandi causa, vel ab eo aliquid extorquendi.

LIB. IV.

De Restitutionibus in integrum 1. l. 8. Competunt autem vel

- Jure Actionis.
  - *Quod metus causa gestum erit* 2. l. 23.
  - *De dolo malo* 3. l. 40. non de actione doli mali, in qua dolus actione in factum vindicatur, non restitutione in integrum, ut hic Tit. differat a Titulo de doli mali & metus exceptione.
- Officio Judicis.
  - *De minoribus 25. annis* 4. l. 50. ratione ætatis datur hæc restitutio.
  - *De Capite minutis* 5. l. 11. (ob status mutationem scilicet) Consistit caput sive status in libertate, civitate, & familia. Capite minuitur, qui in hujusmodi statu non manet: datur hæc restitutio iis qui propter minimam capitis diminutionem debitoris actiones suas amiserunt rescissa capitis diminutione.
  - *Ex quibus causis majores [25. annis] in integrum restituuntur* 6. l. 46. ob militiam scilicet, absentiam Reipublicæ causa, Justum metum.
- Ex Edicto.
  - *De alienatione Judicii mutandi* (quo ad se) vel suscipiendi (quo ad ementem) *causa facta* 7. l. 12. qua alienatione adversarius nobis objici potest, vel potentior, vel alienæ provinciæ.

Judices compromissarii.
- *De receptis, qui arbitrium receperunt, ut sententiam dicant* 8. l. 52.
- *Nautæ, caupones, stabularii, ut recepta restituant* 9. l. 7. Homonymia vocabuli recepti in priori titulo fecit, ut hic titulus subderetur alieno & quasi deserto loco.

SECUNDA, DE JUDICIIS.

Quibus scilicet res nostras petimus, & quidem civilibus & realibus: in iis enim propter rem movemus controversiam adversus eum, qui nullo nobis contractu est obligatus, sic dicta quia a mero Judicis officio proveniunt.

LIB. V.

De Judiciis: & ubi quisque agere vel conveniri debeat 1. l. 82. id est, de foro competenti & ordinario.
Actiones quibus Judices addicuntur, sunt vel
Vindicationes quibus res nostras petimus, suntque vel

1. Universales seu universitatis, vel
   - Civiles.
     - *De inofficioso testamento* 2. l. 32. Hac petitione ex l. Glicia rescinduntur testamenta, in quibus vel pater a filio, vel filius a patre exheredatus: in iis enim utrique videntur esse sui officii obliti, eaque rescissio postulatur a Judice.
     - *De Hereditatis petitione* 3. l. 58. Est generalis & assis vindicatio, qua petimus nos heredes declarari & hereditatem nobis restitui ab eo qui pro herede vel possessore eam possidet.
     - *Si pars hereditatis petatur* 4. l. 10.
   - Prætoriæ quæ dantur iis, qui sunt similes heredibus.
     - *De possessoria hereditatis petitione* 5. l. 2. Qua bonorum possessor tantum consequitur, quantum heres per superiores: datur autem a Prætore.
     - *De fideicommissaria hereditatis petitione* 6. l. 3. quæ datur iis quibus ex SC. Trebelliano restituitur hereditas: nam ii imitantur heredes.

LIB. VI.

- Rei singularis.
  - Corporalis, dantur dominis aut quasi, non tamen possidentibus.
    - *De rei vindicatione* 1. l. 80. id est, proprietatis assertione, quæ datur proprietario civiliter & directo.
    - *De Publiciana*, id est, Prætoria, *in rem actione* 2. l. 17. Datur bonæ fidei possessori, qui proprietario similis est, qui amisit possessionem.
    - *Si ager vectigalis*, (id est,) *Emphyteuticarius petatur* 3. l. 3. ab Emphyteuticario qui proprietarium imitatur, cui etiam datur vindicatio in rem utilis.

LIB. VII.

  - Incorporalis, ut servitutum, quæ dantur possessori & domino, suntque.
    - Personarum, ita dictæ, quod res personis serviant.
      - *De usufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur* 1. l. 74. est autem dividuus.
        - *De usufructu accrescendo*, id est, jure nanciscendæ partis ejus, qui non concurrit in usufructu, vel concurrere desiit 2. l. 12
        - *Quando dies usufructus legati cedat* 3. l. 1. Ab adita scilicet hereditate, proprietatis vero dies a morte testatoris: ut jure veteri diem legati cedere cum dicimus, significamus post eum diem moriente legatario legatum transmitti in heredem ejus.
        - *Quibus modis usufructus vel usus amittatur* 4. l. 31. Capitis deminutione, morte, rei mutatione, non utendo, in jure cessione, dominii acquisitione
        - *De usufructu earum rerum, quæ usu consumuntur vel minuuntur* 5. l. 12. legatario adjudicando scilicet & tradendo, si prius tamen cautionem ex SC. dederit.
        - *Si ususfructus petatur*, confessoria actione scilicet, *vel ad alium pertinere negetur*, negatoria 6. l. 6.
      - *De operis servorum* 7. l. 6. quæ imitantur usumfructum, distant tamen: non enim eodem modo amittuntur, sunt individuæ, cedunt ex die petitionis, ad usum accedunt. Idem dicendum de operis animalium, vecturis jumentorum
      - *De usu & habitatione* 8. l. 23. individua est.
        - *Usufructuarius* & usuarius *quemadmodum caveat* 9. l. 12. se usurum scilicet boni viri arbitratu & domino se restituturum possessionem amisso aut finito jure suo.

LIB. VIII.

Prædiorum: suntque jura, quibus prædia prædiis serviunt.

De servitutibus (prædiorum scilicet) *& quomodo constituantur* 1. l. 2.
De servitutibus urbanorum 2. l. 41. quæ usu, non loco distinguuntur.
De servitutibus rusticorum 3. l. 38.
Communia prædiorum, tam urbanorum, quam rusticorum 4. l. 18.
Si servitus vindicetur confessoria scilicet, *vel ad alium pertinere negetur*, negatoria scilicet actione 5. l. 21.
Quemadmodum servitus amittatur 6. l. 25. confusione, acquisitione dominii & prædii, non utendo, usucapione, cessione.

LIB. IX.

2 Actiones noxales personales, quæ naturam realium induunt, nec ex contractu nec ex maleficio dantur, occasione scilicet rerum citra ullam conventionem, ex aliquo facto seu delicto leviore, quod criminale judicium nequaquam constituat, ideo non ex contractu sicut aliæ actiones, sed facto & culpa aliqua gignuntur, dantur nominis jure, directo adversus dominos & damnum datum persequuntur.
Si quadrupes (est vetustissimum nomen actionis) *pauperiem* (id est, damnum sine injuria: brutum enim quia ratione caret, injuriam facere non potest) *fecisse dicetur* 1. l. 5.
Ad l. Aquiliam (id est, de damno dato, ut puta occiso homine, servo vel pecude, vel usto, fractove, rupto, vel alio damno mihi dato cum injuria tamen, vel si intercepta nobis utilitas) 2. l. 57.
De his, qui effuderint vel dejecerint 3. l. 7.
De actionibus noxalibus 4. l. 43. in genere scilicet, fuisset enim immensum omnes enumerare.

LIB. X.

3 Actiones mixtæ in rem & personam, quibus rerum fieri divisionem petimus.
Finium regundorum (Judicio scilicet & inter affines quod datur pro finibus regundis seu terminandis) 1. l. 13.
Familiæ erciscundæ 2. l. 57. judicio scilicet inter coheredes vel similes personas.
Communi dividundo 3. l. 31. judicio scilicet inter eos, cum quibus rem habemus communem; vel ex societate vel sine societate.

4 Actiones præparatoriæ ad rem vindicandam.
Ad exhibendum 4. l. 20. qua actione rem ipsam non quidem vindicamus, sed ad ejus vindicationem nobis viam facimus & præparamus.

LIB. XI.

De interrogationibus in jure, (ἐν δικαστῇ) faciendis & interrogatoriis actionibus, quæ dantur ex responso, sicut ex confessoria: neutra tamen proprie actio 1. l. 22. hodie non est in usu: nam ante judicium nemo cogitur de jure suo respondere.
De quibus rebus ad eundem judicem eatur 2. l. 2. de iis scilicet quas cum aliis habemus dividendas.
De servo corrupto 3. l. 17. id est, de damno servorum animis & moribus dato: nam §. tit. ad l. Aquiliam de damno eorum corporibus dato diximus, persequntur autem JC. Judicia, quæ neque ex vero contractu, neque ex ullo insigni maleficio exsistunt.
De servis fugitivis 4. l. 5. fugitivus servus dicitur, qui animo non redeundi fugit, erro qui animo redeundi.
De Aleæ lusu & aleatoribus 5. l. 4. quo vitio servi potissimum laborant.
Si mensor, id est, finitor, *agrorum falsum modum dixerit* 6. l. 7.

5 Edicta, quæ ad res religiosas & divini juris tectas sartasque conservandas pertinent.
De religiosis, scilicet rebus, *& sumptibus funerum, & ut funus ducere liceat* 7. l. 46. qua actione etiam is tenetur, qui in alienum locum mortuum intulit.
De mortuo inferendo & sepulchro ædificando 8. l. 5. estque interdictum prohibitorium, quod veluti causam proprietatis continet.

TERTIA DE REBUS,

Quæ nobis ex contractu debentur, & actionibus quibus petimus & condicimus res nobis debitas quæque nobis competunt ad eas exigendas. Variæ sunt autem causæ, ex quibus nobis quid debetur ex contractu.

LIB. XII.

Contractus autem constant vel
Rei interventu, suntque ii contractus vel
Stricti juris,
De rebus creditis, Id est, *Si certum petatur & de condictione*, mutui &c. 1. l. 42.
De Jurejurando sive Voluntario, sive Necessario, sive Judiciali 2. l. 42. Jusjurandum teste Laberio est remedium & emplastrum æris alieni. Voluntarium illud est quod pars parti in Judicio defert. Necessarium quod refertur, ita dictum, quod necessario est præstandum. Judiciale quod a Judice defertur.
De in litem Jurando, Id est, Juramento præstando, quoties aut necessarium aut a Judice delatum est, quo is qui jurat, rem in judicium deductam juxta affectionem æstimat, per quam æstimationem Reus punitur qui contumaciter non restituit 3. l. 11.
De Condictione causa data, Id est, Rei datæ *causa non sequuta* 4. l. 16.
De Condictione ob turpem causam vel injustam 5. l. 9.
De Condictione indebiti, soluti scilicet 6. l. 67. Is autem qui indebitum solvit, distrahendi potius quam contrahendi animo solvit.
De Condictione sine causa 7. l. 5. Id est, ejus quod sine ulla causa datum est.

LIB. XIII.

De Condictione furtiva 1. l. 20. quæ ad rem furto sublatam repetendam datur: furti enim actione pœnali, & ad exhibendum vendicatione cum iis agi potest.
De Condictione ex lege 2. l. 1. qua utimur cum lege nova introducitur aliqua obligatio vel actio, nec cautum est, quo genere actionis utamur.
De Condictione triticiaria 3. l. 4. alii triticariam legunt: per eam petuntur res omnes certæ, vel incertæ, & incorporales: & in ea Judex servit scripturæ contractus. Dicitur arbitraria, quia pro suo arbitrio Judex æstimat rem petitam ratione loci & temporis, eamque æstimationem recipiunt res omnes præter pecuniam, quæ cæteras res æstimat: sic dicta, quia in antiqua formula hujus condictionis tritici fiebat mentio, propterea quod qui hanc actionem sibi dari primus postulavit, forte ei res erat de æstimando tritico: ut hic notavit Cujacius.
De eo, quod certo loco dari oportet, condicendo scilicet 4. l. 10. qua condictione id petitur quod alio vel loco vel die dari debuit, facta commemoratione ejus diei & loci quo dari debuit, atque ita plus loco vel tempore non petitur, idque introductum, ne creditori illuderet debitor.
De pecunia constituta, 5. l. 31. condicenda scilicet, quoties quis constituit se mihi soluturum id quod alius debebat.

Bonæ fidei.
Nominati, quibus utimur quoties species dari, præstari, restitui, reddi, & alio modo intenditur, utpote non alienato ejus dominio sicut in superioribus. Procedunt autem ex contractibus.
Nostris.
Commodati, Id est, rei commodo utendi datæ, *vel contra*, actione 6. l. 23. Commodatum est quasi mutuum ad usum, ut mutuum est commodatum ad abusum. Hac actione utimur, quoties in re commodata aliquid dolo admissum est aut non redditur.
De Pignoratitia actione, & contra 7. l. 43. qua utimur cum dolus admissus in pignore dicitur. Pignus est proprie mobilium, quia pignus a pugno, quod traditur, dictum est, suntque ejus duæ actiones, directa quæ datur vero domino seu debitori, contraria creditori.

LIB. XIV.

Aliorum, Id est, de condictionibus & actionibus nobis competentibus ob aliquid datum, gestumve cum eo, qui alteri subjectus est, vel quasi.
De exercitoria, adversus scilicet exercitorem vel nauclerum, *actione*, qua tenetur ex contractu magistri, quem navi præposuit, vel ejus, qui a magistro præpositus est 1. l. 7.
Ad l. Rhodiam de Jactu 2. l. 10. quæ lex vult jacturam factam nave laborante in mari sarciri omnium (quorum interfuit jacturam fieri) contributione, ideoque vectores ex eo agere possunt adversus magistrum navis & exercitorem.
De institoria actione 3. l. 20. adversus eum, qui instituit aliquem mensæ, tabernæ aut negotiationi, qui enim cum Institore contrahit, fidem ejus a quo Institor præpositus est, sequi videtur. Ideoque ut is, qui instituit, commodum sentire cupit ejus ministerio, quem instituit, & incommodum ex eodem sentire debet. Datur heredi & in heredes.
De tributoria actione 4. l. 12. si domino sciente cum ejus servo, cui peculium commiserat, contraxi, eique pecuniam credidi, concurram cum eo domino, creditore in peculium ejus servi, quod quidem inter nos pro rata debiti distribuetur, nec dominus integrum debitum ex eo consequetur, sed ab eo petam pro rata inter nos distribui. unde tributoria actio dicitur.
Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur 5. l. 8. sive is liber sive servus fuerit, datur in dominum vel patrem, actio de peculio: & in rem verso, ut intra dicetur, & quod jussu.
Ad SC. Macedonianum 6. l. 20. quo mutuum filiofam. & ei qui est in potestate patris datum, a creditore condici non potest.

LIB. XV.

De peculio 1. l. 58. & ejus actione, quæ mihi competit contrahenti cum tuo servo vel filio peculium habentibus te patre vel domino nolente vel invito, qua actione non teneris mihi ultra vires peculii, quas supra nihil possum condicere.
Quando de peculio actio annalis est 2. l. 3.
De in rem verso 3. l. 21. si id, quod vel servo tuo vel filio credidi, appareat in rem tuam & emolumentum versum esse, possum condicere, etsi uterque nihil in peculio reliquerit.
Quod jussu 4. l. 5. quæ actio datur contrahentibus cum filio vel servo voluntate patris aut domini præcedente vel sequente.

LIB. XVI.

Ad SC. Vellejanum 1. l. 32. quo mihi negatur condictio adversus mulierem, quæ quoquo modo in se recepit alienam obligationem

Hic erat dicendum de Innominatis: sed quia ordinem Titulorum mutare nolumus, lector animadvertet Jurisconsultum contractus innominatos retulisse in librum XIX.
De compensationibus 2. l. 24. Compensatio est crediti condicti exceptio.
De rebus creditis ad custodiam.
Depositi vel contra 3. l. 34. Duæ depositi actiones competunt, directa ei, qui deposuit, contraria, qua is, apud quem res deposita est, agit ad repetendas expensas utiles, quas in re deposita fecit. affine est deposito sequestrum.

LIB. XVII.

Consensu: qui contractus rei interventum non desiderant ut superiores.
Mandati vel contra 1. l. 62.
Pro socio 2. l. 84.

LIB. XVIII.

De contrahenda emptione & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt 1. l. 81.
De in diem addictione 2. l. 20. qua res in auctione fit emptoris, nisi quis intra certum diem supra adjecerit ad pretium.
De lege commissoria 3. l. 8. qua intra certum tempus non soluto pretio res inempta esse debet: sic dicta, quod qui in eam legem committit, in universam venditionem committat.
De hereditate vel actione vendita 4. l. 25.
De rescindenda venditione, & quando liceat ab emptione discedere 5. l. 10.
De periculo & commodo rei venditæ 6. l. 19.
De servis exportandis, vel si ita mancipium venierit, ut manumittatur vel contra 7. l. 10.

LIB.

LIB. XIX.

De actionibus empti vel venditi 1. l. 55.
Locati & conducti 2. l. 62.
Innominati. Hic tractatus pars altera est divisionis superius positæ, qua diximus contractus, qui rei interventu constabant, esse vel stricti juris vel bonæ fidei. Bonæ fidei vero alios esse nominatos, de quibus jam diximus, alios innominatos, quorum hic fit mentio.

De æstimatoria actione 3. l. 2. quæ ei competit, qui rem suam æstimatam vendendam alteri dedit, non autem empti: etsi in ea fit mentio pretii, non locati: etsi rem vendendam locasse videatur, non mandati: ad has actiones defectu verborum, quæ præscriptis in factum verbis dicuntur, decurrendum est, cum negotium tam ambiguum est, ut nesciamus ad quam speciem contractus sit referendum.
De rerum permutatione 4. l. 2.
De præscriptis verbis, actione scilicet, *& in factum actionibus* 5. l. 26. Est actio civilis in factum ex contractibus innominatis, descendens. ad hanc veniendum est, quum apparet quidem quale sit factum, sed redigi in ordinem contractuum nominatorum nequit, quia plures sunt res quam vocabula.

QUARTA,

In qua agitur de accessoriis contractuum & actionibus ex causa nuptiarum & tutelæ.

LIB. XX.

De accessoriis contractuum quæ pertinent ad eorum securitatem.

De pignoribus & hypothecis: [&] qualiter contrahantur & de pactis eorum 1. l. 35.
In quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur 2. l. 10. Bona ejus qui dotem promittit, marito: mariti vero uxori ad restituendam illi dotem, & coloni fructus locatori, & invecta illo sciente tacite obligantur.
Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non possunt 3. l. 5. sacræ &c.
Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his, qui in priorum creditorum locum succedunt 4. l. 21.
De distractione pignorum & hypothecarum 5. l. 14.
Quibus modis pignus vel hypotheca solvitur, vel non 6. l. 15.

LIB. XXI.

Complementum ceu ipsos contractus bonæ fidei implendos.

De Ædilitio edicto, quo in totum rescindimus venditionem re venditori reddita, & pretio recepto, *& redhibitione & quanti minoris* 1. l. 65. seu æstimatoria, quæ in partem rescindit emptionem pretio emptori reddito, eo quo minoris rem emisset si rei vitium scivisset.
De evictionibus, evictionem præstare emptori venditor tenetur, *& duplæ stipulatione* 2. l. 76. quam olim stipulari moris erat, eo casu, quo res evinceretur.
De exceptione rei venditæ [& traditæ] 3. l. 3. opponenda venditori scilicet, aut ejus heredibus rem venditam evincentibus.

LIB. XXII.

De usuris & fructibus & causis & omnibus accessionibus & mora 1. l. 49. id est, de mediterraneis usuris.
De nautico fœnore 2. l. 9. id est, de maritimis usuris.

Probationem, qua deficiente inutilis esset contractuum disquisitio.

De probationibus & præsumptionibus 3. l. 31.
De fide instrumentorum & amissione eorum 4. l. 6. Instrumenta dicta sunt ab instruendo, quod instrumentis lis instruatur.
De testibus 5. l. 25.
De Juris & facti ignorantia 6. l. 10. quæ ab onere probandi relevat donec probetur contrarium.

LIB. XXIII.

Actiones inter maritum & uxorem cum omnibus earum antecedentibus, & consequentibus.

De sponsalibus 1. l. 18.
De ritu nuptiarum 2. l. 68.
De Jure dotium 3. l. 85.
De pactis dotalibus 4. l. 32.
De fundo dotali 5. l. 18.

LIB. XXIV.

De donationibus inter virum & uxorem 1. l. 67. constante scilicet matrimonio prohibitis.
De divortiis & repudiis 2. l. 11.
Hic titulus finem facit Digesti veteris.
Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur 3. l. 67. Causæ reputationis in judicio, seu actione de dote a marito faciendæ sunt impensæ in res dotales factæ quæ actionem dotis minuunt.

LIB. XXV.

De impensis in res dotales factis 1. l. 16.
[De actione] rerum amotarum 2. l. 30. earum scilicet rerum, quæ celatæ, absconditæ, asportatæ, consumptæ dolo malo, & cogitatione divortii interversæ, qua maritus ob eas causas in uxorem dotem repetentem, utitur.
De liberis, natis scilicet facto divortio, *agnoscendis* a parentibus, idque ex senatusconsulto Plautiano, *& alendis vel parentibus vel patronis vel libertis* 3. l. 9. quoties egestate laborant.
De ventre inspiciendo custodiendoque partu 4. l. 4.
Si ventris nomine, (ventrem appellat eum, qui nondum est editus) *muliere in possessionem missa* a Prætore, *eadem possessio ad alium dolo malo translata esse dicatur* 5. l. 2.
Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa, utpote si sciens prudensque se non esse prægnantem, vel se quidem esse, sed ex alio, *esse dicatur* 6. l. 1.
De concubinis 7. l. 5. Concubinatus matrimonium imitatur & legitimam uxorem: est enim legitima conjunctio & vice conjux etiam appellatur, liberi ex ea suscepti non spurii, sed naturales: pater autem fit contubernio & concubinatu naturaliter, nuptiis & adoptione justus, stupro nullo modo.

LIB. XXVI.

Actiones inter pupillum, tutorem & curatorem cum earum antecedentibus & consequentibus.

Definitio.
De tutelis 1. l. 18.
Species.
De testamentaria tutela 2. l. 34.
De confirmando tutore, vel curatore, qui scil. vel ab extraneo vel a patre naturali vel a matre, vel codicillis testamento non confirmatis datus est 3. leg. 11.

De legitimis tutoribus 4. l. 11. quibus locus est deficientibus testamentariis suntque ipso jure tutores.
De tutoribus & curatoribus datis ab iis, qui jus dandi habent, qui tutores honorarii dicuntur, quia a Magistratibus dati, *& qui & in quibus causis specialiter dari possunt* 5. l. 29.
Qui petant a magistratu scilicet *tutores & curatores & ubi petantur* 6. l. 4.
Administratio & ejus effectus, & qui ab ea vel removentur, vel se excusare possunt.
De administratione & periculo tutorum vel curatorum qui gesserunt vel non, & de agentibus vel conveniendis uno vel pluribus 7. l. 61.
De autoritate & consensu tutorum & curatorum 8. l. 22. Id est, iis quæ a pupillo fiunt, interponendo.
Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conveniri possunt 9. l. 8.
De suspectis tutoribus & curatoribus 10. l. 12.

LIB. XXVII.

De Excusationibus tutorum, *& temporibus earum* excusationum scilicet 1. l. 46.
Ubi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei præstandis 2. l. 6.
Actiones nomine tutelæ competentes & in quos dentur.
De tutela actione scilicet *& rationibus distrahendis*, id est, de accusanda culpa vel fraude tutoris qui rem pupilli abstulit nec in rationes retulit, *& utili curationis causa actione* 3. l. 25. quæ actio pupillis competit, & tutelæ directa dicitur.
De contraria tutela & utili actione 4. l. 6. quæ tutoribus & curatoribus competit.
De eo, qui pro tutore prove curatore negotia gessit 5. l. 5.
Quod falso tutore autore gestum esse dicatur, a pupillo scilicet 6. l. 12. Hæc actio competit ei, qui cum pupillo contraxit eo autore, qui tutor falsus erat.
De fidejussoribus & nominatoribus, Id est, laudatoribus & affirmatoribus, *& heredibus tutorum vel curatorum* 7. l. 8. conveniendis a pupillo scilicet.
De Magistratibus a pupillo *conveniendis & eorum heredibus* 8. l. 9.
De rebus eorum, qui sub tutela & cura sunt, sine decreto non alienandis vel supponendis, id est, obligandis 9. l. 14. Ejusmodi venditio & obligatio jure nulla est, ex qua causa pupillo competit actio adversus earum rerum emptores, vel in eas jus pignoris acquirentes.
Affinia.
De curatoribus furioso & aliis extra minores dandis 10. l. 17.

QUINTA DE TESTAMENTIS,

In qua agitur de Testamentis, codicillis, institutionibus, substitutionibus, legatis, fideicommissis, eorum speciebus, conditionibus &c.

LIB. XXVIII.

Actiones successoribus vel quasi, ex jure civili heredibus, fideicommissariis, legatariis ex testamento solenni vel minus solenni competentes.

1 Quæ requiruntur ad hoc ut sit ultima testatoris voluntas justa & legitima.
De testamentis & qui testamenta facere possunt, & quemadmodum, id est, quibus solennitatibus *fiant* 1. l. 31.
De liberis & posthumis heredibus instituendis vel exheredandis, in testamento scilicet, *vel præteritis* 2. l. 32. alias liberorum præteritio statim injustum testamentum faciet, vel testamentum posthumi nativitate rumpetur.
De injusto, injustum est, in quo desunt solennia, *rupto*, agnatione posthumi præteriti & per alios modos, qui in hoc titulo comprehenduntur, *irrito*, capitis diminutione testatoris vel deserta hereditate, *facto testamento* 3. l. 20. Imperfectum vero dicitur, si non subscriptum vel subsignatum a testibus. Desertum, ex quo nemo adit hereditatem.
De his, quæ in testamento delentur, qualia sunt quæ lituris corrupta sunt, *inducuntur*, quod fit cancellatione, *inscribuntur* 4. l. 4. id est, quæ aliis literis: superscripta enim sunt, quæ in deletorum locum veniunt. his omnibus fit irritum testamentum.
De heredibus instituendis 5. l. 92. extraneis scilicet.
De vulgari, quæ cuilibet & a quolibet, *& pupillari substitutione* 6. l. 48. quæ a patre filio minori 14. annis fit: potest enim filio pater ea ætate substituere.
De conditionibus, quæ suspendunt id, de quo agitur, *institutionum* 7. l. 28. Conditio impossibilis est lege vel natura, quoties a neutra admittitur, ideoque habetur pro non adjecta, possibilis confertur vel in heredis potestatem vel in casum vel in utrumque. Extranei possunt sub his institui, deficiente conditione deficit institutio, existente valet.
De jure, id est, spatio temporis, *deliberandi* 8. l. 11. id est, ad deliberandum & cernendum heredi a testatore dato, ut vel hereditatem adeat vel repudiet.

LIB. XXIX.

De testamento militis 1. l. 44. in quo regulæ juris civilis communes non ita observantur, ut in testamento pagani.
De acquirenda, ubi deliberavero, *vel omittenda hereditate* 2. l. 99. Adire & repudiare extraneorum, immiscere se & abstinere suorum.
Quemadmodum testamenta aperiantur, inspiciantur & describantur 3. l. 12. Id fieri necessarium est deliberationis & aditionis gratia. Cæterum lege vicesimaria & remedio extraordinario utimur adversus confitentem penes se tabulas esse: nullam tamen causam allegantem, ob quam non exhibeat. Item interdicto de tabulis exhibendis si inficiatur vel litigat. idque jure petitur, quia testamenta publicum instrumentum sunt.
Si quis omissa causa testamenti, Id est, si quis proximus vel agnatus omissa hereditate ex testamento sibi delata, quo gravari se perspiciebat ad quædam legatariis restituenda, *ab intestato, vel ut alio modo possideat*, Id est, possidere malit *hereditatem* 4. l. 30. ut ita evitet onera legatorum, legatario adversus eum datur utilis actio, perinde ac si ex testamento adiisset.
2 Totius hereditatis ablatio, vel quando integra hereditas alicui auferri possit.
De SC. Sillaniano, tempore Augusti facto, *& Claudiano*, quo scilicet Sillanianum confirmatum est temporibus Neronis, unde Neronianum & Pisonianum quoque dictum est, *seu quorum testamenta ne aperiantur* 5. l. 27. Id est, ejus, qui in familia interfectus est: ejus enim testamentum ante habitam de servis quæstionem, qui sub eodem tecto fuerunt, & ante sumptum de interfectore supplicium non aperitur: alias ut indigno heredi hereditas auferetur, idque introductum, ne heres propter suum compendium familiæ facinus occultaret.
Si quis aliquem testari prohibuerit vel coëgerit 6. l. 3. illi ut indigno hereditas auferetur.
De jure Codicillorum 7. l. 20. id est, de testamento minus solenni.

LIB. XXX.

3 Quomodo pars hereditatis possit adimi, & de hereditatis ablatione.
1 De legatis in genere, quibus pars hereditatis detrahitur. Est enim legatum hereditatis delibatio.
De legatis & fideicommissis 1. l. 128. Hic tractatur quid & quantum legari possit.

LIB. XXXI.

De legatis & fideicommissis 2. l. 89. Hic l. 9. tractatur quis, quibus, a quo, quibus verbis legare & legari potest, seu de personis legantis & legatariorum.

LIB. XXXII.

De legatis & fideicommissis 3. l. 103. Hic de verborum significatione tam ad personas quam ad res legatas pertinentium agitur.

LIB. XXXIII.

De specialibus legatis.
De annuis & menstruis legatis & fideicommissis 1. l. 25.
De usu, usufructu, [& reditu], & habitatione & operis per legatum, vel fideicommissum datis 2. l. 43.
De servitute legata urbana & rustica 3. l. 7.
De dote prælegata 4. l. 17. sic dicta est quod cum uxori res sua legatur, redditur verius quam legatur.
De optione, quæ publice fieri debet, *vel electione*, quæ erat arbitraria, *legata* 5. l. 22. Cogimur adita hereditate optare, quo subsecuto locus non est pœnitentiæ.
De tritico, vino, vel oleo legato 6. l. 16.
De instructo fundo, vel instrumento legato 7. l. 29.
De peculio legato 8. l. 26. id est, quid peculii legati nomine veniat.
De penu legata 9. l. 7. Penus nomine intelliguntur, quæ ad potum & cibum congregata sunt.
De supellectile legata 10. l. 14.

LIB. XXXIV.

De alimentis, quorum legatum est plenius, *vel cibariis legatis* 1. l. 23.
De auro, argento, mundo, ornamentis, [unguentis, veste vel vestimentis], & statuis legatis 2. l. 40.
De liberatione legata, debitori scilicet 3. l. 31.
Legatorum particularium & universalium diminutio, vel amissio.
De adimendis, vel transferendis legatis vel fideicommissis 4. l. 32.
De rebus dubiis 5. l. 29. scripturæ dubietas legatum nullum reddit. Hic de ambiguo sermone legatorum & cum incertis personis legatum est, agitur.
De his, quæ pœnæ causa relinquuntur 6. l. 2. Hujusmodi legata hodie valent, nisi probrosis & illicitis conditionibus adjecta sint.
De regula Catoniana 7. l. 5. qua non ex apertis tabulis, ut volebant leges caducæ Julia & Papia, sed a morte testatoris cedunt legata.
De his, quæ pro non scriptis habentur 8. l. 5.
De his, quæ ut indignis auferuntur 9. l. 25. quæ vocantur ereptitia.

LIB. XXXV.

De conditionibus & demonstrationibus & causis & modis eorum, quæ in testamentis scribuntur 1. l. 113. deficiunt etiam legata deficiente conditione, sub qua relicta sunt.
Ad leg. Falcidiam 2. l. 96. quæ legatis civilem modum dodrantem videlicet præscripsit, a quibus heres quartam detrahit, quæ Falcidiana dicitur.
Si cui plus quam per leg. Falcidiam licuerit, legatum esse dicetur 3. l. 9. Satisdabit scilicet, tantam pecuniam daturum, quanta ea res erit.

LIB. XXXVI.

Ad SC. Trebellianum 1. l. 81. quo heres fideicommissario hereditatem testamento restituere jussus quartam suam retinebit. hoc senatusconsulto minuitur legatum universale, *ut l. Falcidia particularia.*
Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat 2. l. 31. id est, utrumque deberi incipit a morte testatoris.
Ut legatorum, seu fideicommissorum servandorum causa caveatur 3. l. 18. ubi scilicet propter adjectam conditionem vel diem mora solvendi legati injicitur, quod introductum est, ut tutiore loco legatariis res esset.
Ut in possessione legatorum vel fideicommissorum servandorum causa esse liceat 4. l. 15. alias scilicet edicta Prætorum, quæ jus legatorum tuentur, ridicula essent, si non munirentur executione, quare Prætor voluit vel satisdari legatariis, vel, si satis non detur, in possessionem iri.

SEXTA DE BONORUM POSSESSIONIBUS.

Hic etiam agitur de Præjudicialibus causis, quibus quæritur quis servus an liber, ingenuus vel libertinus: & de possessionibus & earum causis & interdictis seu judiciis possessionum.

LIB. XXXVII.

Actiones successoribus prætoriis competentes: hos enim Prætor facit bonorum possessores, qui heredes non possunt: & bonorum possessio a Prætore defertur, ut hereditas a lege.

De bonorum possessionibus 1. l. 16. quas Judicis officio persequimur, ut actione civili hereditatem. Hoc tit. agit de bonorum possessionibus in genere.
Datur bonorum possessio vel
Testamento: datur autem
Descendentibus.
Si tabulæ testamenti extabunt 2. l. 1. olim dicebatur, proferentur, estque generalis ad successiones testamentarias. Dabatur autem a Prætore bonorum possessio ex testamento ei, qui scriptus erat heres.
De bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cæco competente 3. l. 2. Quæ personæ antiquitus admittebantur ad bonorum possessionem petendam finito anno propter earum commiserationem.
Contra tabulas.
De bonorum possessione contra tabulas 4. l. 21. quæ datur liberis a patre in testamento præteritis & emancipatis, qui jure civili præteriri poterant, quorum nulla in testamento facta fuit mentio. pertinet quoque ad posthumos. Exheredatis autem non datur, sed actio de inofficioso.
De legatis præstandis 5. l. 25. iis scilicet, quibus est legatum aliquid, *contra tabulas bonorum possessione petita*, a liberis scilicet præteritis.
De collatione (bonorum) 6. l. 12. facienda, ab iis liberis, qui petunt possessionem contra tabulas, quales sunt emancipati præteriti, cum iis, qui erant in potestate.
De dotis collatione 7. l. 9. facienda a suis sive præterita, sive aucta eorum portio, sive miscuerint se bonis paternis.
De conjungendis cum emancipato liberis ejus 8. l. 7.
De ventre in possessionem mittendo & curatore ejus 9. l. 10. Hoc tit. Prætor nondum natis prospicit.
De Carboniano edicto 10. l. 16. quo consulitur impuberibus liberis quibus fit & status, id est, an sit inter liberos defuncti, & bonorum paternorum controversia, data illis bonorum possessione quasi liberis, quadam scilicet præsumptione, quæstione status in aliud tempus dilata, quæ causa summatim cognoscitur.
Secundum tabulas.
De bonorum possessione secundum tabulas 11. l. 12. supremas scilicet septem testibus signatas, quæ datur scriptis heredibus secundum voluntatem testatoris in tabulis scriptam.
Ascendentibus.
Si a parente quis manumissus sit 12. l. 5. Id est, emancipatus, tunc parentibus præteritis datur bonorum possessio contra tabulas filii.
Ex testamento militis.
De bonorum possessione ex testamento militis 13. l. 1. cujuscunque scilicet, ut ejus, qui in hostili agro moratur, sola secundum tabulas ejus datur, non contra: eorum enim testamenta quomodocunque facta rata esse debent.
Patronis.
De jure patronatus 14. l. 24. id est, bonorum possessione, quæ competit patronis præteritis contra tabulas liberti.
De obsequiis parentibus & patronis præstandis 15. l. 11. Hæc enim debentur a liberto patronis etiam præter successionem.

LIB. XXXVIII.

De operis libertorum 1. l. 51.
De bonis libertorum 2. l. 51.
De libertis municipum & aliarum civitatum 3. l. 1.
De assignandis libertis 4. l. 13. Uni filiorum a patrono libertus assignari potest, ut is unus & solus jus patronatus in eum consequatur, quod alias æqualiter in liberos transiret.
Si quid in fraudem patroni factum sit 5. l. 13. a liberto scilicet, idque vel testamento vel ab intestato, quo scilicet minus quam pars bonorum possessionis debita ad patronum perveniret. Dat igitur operam Prætor, ne ea res patrono fraudi sit.

Ab intestato: *Si tabulæ testamenti nullæ extabunt.*
Unde liberi 6. l. 9.
Unde legitimi, id est, unde agnati 7. l. 6.
Unde cognati 8. l. 10.
De successorio edicto 9. l. 2. quo edicto si parentes vel liberi intra annum, cæteri intra centum dies bonorum possessionem non petierint, vel moriantur, ejusdem gradus personis petentibus, pars eorum accrescit: Si vero nullus in eo gradu sit, cæteris in proximo gradu accrescet. Quod edictum appellatur successorium, quia ordinem ordini, gradum gradui, personam personæ quasi per successionem substituti, ut uno repudiante alter admittatur. Introducta est autem, ne bona hereditaria vacua & sine domino diutius jacerent & ita creditoribus longior mora fieret.
De gradibus & affinibus, & nominibus eorum 10. l. 10. hæc nosse oportet, ut intelligamus, quis cuique præferatur, ac proximior sit.
Unde vir & uxor 11. l. 1.
De veteranorum & militum successione 12. l. 2. ab intestato scilicet.

Quibus non competat bonorum possessio 13. l. 1.
Ut ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur 14. l. 5. Hæc bonorum possessio datur iis, quibus ut detur, lege, vel senatusconsulto comprehensum est.
Quis ordo in bonorum possessione servetur 15. l. 5.
Affinia.
De suis, id est, liberis, parentibus, *& legitimis*, id est, agnatis, patronis, *heredibus* 16. l. 16. ab intestato scilicet succedentibus. Sui non adeunt, ipso enim jure heredes sunt: reliqui adire & bonorum possessionem petere coguntur.
Ad senatusconsultum Tertyllianum, quo matres liberis, *& Orphitianum*, quo filii matri & aviæ succedunt 17. l. 10.

Finis Infortiati.

LIB. XXXIX.

Edicta & interdicta ad conservanda possessionum jura ex variis causarum figuris.

De novi operis nuntiatione 1. l. 23. Novum opus facere videtur is, qui aut ædificando aut destruendo pristinam faciem operis immutat sive intra oppida sive extra, vel in villis aut agris. Nuntiat autem opus novum, qui inhibet ne tale opus fiat, sive per Prætorem, sive per jactum lapilli aut aliam solennitatem consuetam, sive solis verbis. Expedit tamen ut duobus prioribus utamur. Qui enim verbo tenus nunciat, possessorem eum facit, cui nunciat. Quoties enim alius possessionem ingreditur, nec ullo externo actu testamur jus nostrum, videmur animo possessionem amittere. De remissione nuntiationis ꝟ. dicetur lib. 43. tit. 25.
De damno infecto 2. l. 48. Infectum est quod futurum timetur, de cujus cautione hic agitur, *suggrundis*, id est, tabulis circum ædificia a summo extensis ad arcendam pluviam, ita appellantur, quod suggrediantur foras, *protectionibus*, id est, tectis projectis.
De aqua & aquæ pluviæ arcendæ 3. l. 26. actione scilicet etiamsi ex publico derivetur.
De publicanis & vectigalibus, & commissis 4. l. 16. id est, vindicatis fisco. Hic titulus agit de damno, quod a publicis conductoribus inferri potest.

De donationibus 5. l. 35. has Prætor ut beneficio constantes tuetur.
De mortis causa donationibus & capionibus 6. l. 44. quæ ut differunt a legatis vide hic Cujacium.

LIB. XL.

Præjudiciales actiones in quibus quæritur, an quis liber vel ingenuus & libertinus.

De manumissionibus 1. l. 26. quæ ut jura libertatum, a Prætore cognoscuntur.
De manumissis vindicta 2. l. 25. Vindicta erat virgula qua lictor Prætoris solennibus verbis præmissis servum tangebat, quem servum mox dominus vertebat, atque ita civitatem ac libertatem consequebatur.
De manumissionibus, quæ servis ad civitatem pertinentibus imponuntur 3. l. 3. Universitas enim & collegium cui jus coëundi competit, ad instar privati manumittere potest.
De manumissis testamento 4. l. 61. ita manumissus Orcinus, id est, ipsius defuncti libertus, dicebatur.
De fideicommissariis libertatibus 5. l. 56. cum jussus est heres a defuncto servum manumittere, ita manumissus heredis libertus erat.
De ademptione libertatis 6. l. 1. quæ ut testamento dari potest, ita adimi.
De statuliberis 7. l. 42. id est, de iis, qui non sunt statim liberi, sed ex certa die & conditione.
Qui sine manumissione ad libertatem perveniunt 8. l. 9.
Qui & a quibus manumissi liberi non fiunt, [&] *ad leg. Æliam Sentiam* 9. l. 32. quæ revocat libertates datas a minore 20. annis & a debitore in fraudem creditorum.
De jure aureorum annulorum 10. l. 6. id est, equestri dignitate quam si servus a principe impetraverit, fit ingenuus non libertinus.
De natalibus restituendis 11. l. 5. libertinis scilicet idque a principe, quo facto fiunt perinde ingenui ac si ingenui nati essent jure patronatus extincto.
De liberali causa 12. l. 44. quæ præjudicialis dicitur, in qua de statu & libertate personæ controvertitur.
Quibus ad libertatem proclamare non licet 13. l. 5. majori 20. annis, qui seipsum vendidit &c.
Si ingenuus esse dicetur 14. l. 6. ei licebit se ingenuum dicere, idque proponere intra quinquennium tamen manumissionis.

Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur 15. l. 4.
De collusione detegenda 16. l. 5. per consultum Ninianum, quoties cum servo dominus colludit ut habeatur ingenuus, hujusmodi servus fit ejus, qui collusionem detexit.

LIB. XLI.

De possessionibus, effectu, & causis earum.

Causæ possessionis adquirendæ generales & speciales.

De adquirendo rerum dominio 1. l. 66. quod ut plurimum possessione acquiritur. Hoc tit. modi acquirendi jure gentium & civili explicantur.
De adquirenda vel amittenda possessione 2. l. 53. Possessio est jus retinendi & insistendi rei.
De usurpationibus & usucapionibus 3. l. 49. Usurpatio est usucapionis interruptio. Usucapio est dominii per usum continuum acquisitio. his duabus civili jure acquirimus.
Pro soluto 4. l. 4. Sequuntur causæ justæ usucapionum, quæ sine titulo non valent, pro soluto usucapit, cui res debiti causa tradita est.
Pro emptore, qui revera emit 5. l. 14.
Pro herede vel pro possessore 6. l. 4. qui ex causa hereditatis vel bonorum possessionis rei incumbit.
Pro donato 7. l. 6. qui ex donatione habet.
Pro derelicto 8. l. 8. qui rem derelictam occupavit.
Pro legato 9. l. 9. a quo res legati nomine tenetur.
Pro dote 10. l. 3. cui ex causa dotis.
Pro suo 11. l. 5. qui putat rem se possidere ut suam, cuique nullus alius titulus est.

LIB. XLII.

Quomodo possessionum controversiæ Judicis autoritate explicantur. Hæc autem Judicia sunt vel

Ordinaria, quoties creditores in bonorum debitoris possessionem mitti petunt, ubi æs debitoris declaratum est ex aliqua earum causarum quæ sequuntur.

De re judicata & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus 1. l. 64.
De confessis 2. l. 8.
De cessione bonorum 3. l. 9. ad quam faciendam debitor paratus est.
Quibus ex causis in possessionem eatur 4. l. 15. rei servandæ scilicet, ut debiti, legatorum, & ventris nomine.
De [*rebus*] debitoris scilicet, *autoritate Judicis possidendis* a creditore, *seu vendundis* 5. l. 39. & de priwilegiis creditorum.
De Separationibus 6. l. 7. id fit quoties creditores hereditarii, & legatarii postulant bona defuncti a bonis heredis separari.
De curatore bonis dando 7. l. 5. qui bona tueatur, & distrahat & ex redacto creditoribus solvat.
Quæ in fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur 8. l. 25.

LIB. XLIII.

Extraordinaria.

De interdictis sive extraordinariis actionibus, quæ hodie pro his, id est, loco interdictorum, *competunt* 1. l. 5. Interdicta sunt formulæ, quibus Prætor vel jubet vel vetat aliquid. Dantur interdicta ei, qui cum alio de possessione contendit. Hodie vero formulæ & impetrationes illæ Prætoriæ sublatæ sunt.

Universalium rerum interdicta.

Quorum bonorum 2. l. 2. Est adipiscendæ possessionis, & accommodatur bonorum possessori, qui jus & dominium hereditatis tanquam heres adeptus est, & ejus possessionem corporalem non habet.
Quod legatorum 3. l. 2. datur heredi adversus eum, qui aliquid legatorum nomine non ex voluntate heredis occupavit, ut id, quod alius occupat, ipse heres adipiscatur.
Ne vis fiat ei qui in possessionem missus erit 4. l. 4.
De tabulis exhibendis 5. l. 5. datur hoc interdictum omnibus, quibus aliquid ex testamento libello vel codicillo adscriptum est, quorum interest tabulas exhiberi, eoque tenetur is, qui tabulas testamenti supprimit iis, qui aliquid in his adscriptum habent.

Singularium rerum, quæ sunt vel juris

Sacri. *Ne quid in loco sacro fiat* 6. l. 3.

Publici. *De locis & itineribus publicis* 7. l. 3. in quibus vetat Prætor quid fieri ad impediendum loci publici usum.

Ne quid in loco publico vel itinere fiat 8. l. 7.
De loco publico fruendo 9. l. 2. ab eo, qui eum conduxit. Hoc introductum est ad conservanda vectigalia conductoribus locorum publicorum.
De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur 10. l. 1. Hoc interdictum agit de via urbica & munere ædilium, ut civibus hoc interdictum non competat, quemadmodum interdictum, *Ne quid in loco publico.*
De via publica, & itinere publico reficiendo 11. l. 3. adversus eum competit, qui specie refectionis viam fecit deteriorem, & immutavit.
De Fluminibus, ne quid in flumine [*publico*] *ripave ejus fiat, quo pejus navigetur* 12. l. 4.
Ne quid in flumine [*publico*] *fiat quo aliter aqua fluat atque priore æstate fluxit* 13. l. 1.
Ut in flumine publico navigare liceat 14. l. 1.
De ripa munienda 15. l. 1. id est, ne vis fiat munienti ripam fluminis agrumve, qui circa ripam est.

Privati. Ea interdicta proponuntur vel

Rei nostræ conservandæ causa.

De vi & vi armata 16. l. 20. alias *unde vi* dicitur. Hoc interdicto is, qui dejecit, cogitur possessionem restituere. Est igitur interdictum comparatum recuperandæ possessionis causa.
Uti possidetis 17. l. 4. est retinendæ possessionis interdictum: competit, cum ab utraque parte de proprietate alicujus rei controversia est, & in eo de ædium aut fundi possessione contenditur.
De superficiebus 18. l. 2. vel *de superficiis.* Hoc interdictum competit superficiario, qui in alieno solo ædificavit, quod a domino conduxit ea lege, ut in eo ædificaret, & sibi haberet ædificium in perpetuum vel in plures annos sub annuo solario.

Juris nostri conservandi causa.

De itinere actuque privato 19. l. 7.
De aqua cottidiana & æstiva 20. l. 8
De rivis 21. l. 4.
De fonte 22. l. 1.
De cloacis 23. l. 2.
Quod vi aut clam 24. l. 22. factum erit, scilicet clam facit, qui non denuntiavit se facturum: vi, qui contra denuntiationem. Competit omnibus, quorum interest factum non fuisse adversus eum, qui fecit aut jussit fieri.
De remissionibus 25. l. 1. quibus impetratis a Prætore post nuntiationem operis nobis factam (de qua supra diximus lib. 39. tit. 1.) si quid fecerimus ut factum fuisse dicendum non erit. Remissio est nuntiationis abolitio.
De precario 26. l. 22. datur ei, qui precario, id est, rogatus concessit adversus eum, qui ex ea causa detinet.
De arboribus, scilicet vicini, *cædendis* 27. l. 2. & conlucandis, sublucandis, adimendis, coërcendis, si in meum agrum aut meam domum emineant.
De glande, quæ scilicet in alienum fundum cadit, *legenda* 28. l. 1. a domino arboris, cui legenti Prætor vetat impedimentum fieri.

Officii causa.

De libero homine exhibendo 29. l. 4. Hoc interdictum cuivis favore libertatis competit. Datur adversus eum, qui liberum detinet, ut eum exhibeat & in publicum producat.
De liberis exhibendis item ducendis 30. l. 5. quod interdictum datur ei, qui eum habet in potestate, ut illi filius exhibeatur, & eum possit deducere.
Utrubi 31. l. 1. competit pro retinenda possessione rei mobilis, ut *Uti possidetis* pro immobili, cui titulo hic subjungendus erat.
De migrando 32. l. 2. id est, ne conductor ex ædibus migrare volens, soluta pensione, impediatur a locatore.
De Salviano interdicto 33. l. 2. creditori datur ad adipiscendam possessionem rerum coloni in agro conducto enatarum vel nominatim pignori obligatarum.

LIB. XLIV.

Exceptiones.

De exceptionibus, præscriptionibus, & præjudiciis 1. l. 24.
De exceptione rei judicatæ 2. l. 31.
De diversis temporalibus præscriptionibus & accessionibus possessionum 3. l. 16. id est, temporum, in quibus quæritur, an accedere tuum tempus meo possit; qui tibi in rem vel in jus successi.
De doli mali & metus exceptione 4. l. 17.
Quarum rerum actio non datur 5. l. 2. post rem jurejurando decisam &c.
De litigiosis 6. l. 3. rebus scilicet qui sciens rem emit litigiosam, huic petenti possessionem obstat rei litigiosæ exceptio, quam emere non debuit.

De obligationibus & actionibus 7. l. 61. in genere scilicet; hic enim proponuntur multa, quæ sunt communia actionibus vel quasi, de quibus superius dictum est a *tit. 2. lib. 5.* Obligatio autem ab obligando seu vinciendo dicta est, ut sit vinculum, quo astringimur ad aliquid solvendum. Actio autem est jus in Judicio persequendi, quod nobis debetur.

SEPTIMA.

LIB. XLV.

Actiones ex stipulationibus & verborum obligationibus in genere descendentes, quæ vel contrahuntur

Proprio nomine: supra enim vidimus de actionibus, quæ veniunt ex iis contractibus, qui vel re vel consensu perficiebantur.

De verborum obligationibus 1. l. 141. id est, stipulationibus Stipulatio vel a stipulo (quod firmum est) vel a stipe, id est, pecunia, quam stipulari solemus, dicta est. Stipulationes sunt vel prætoriæ, judiciales: dandi, faciendi, certi, incerti: puræ, conditionales. Constant autem interrogatione & responsione: earum effectus est certi condictio & actio ex stipulatu, quas error, dissensus, res turpis stipulata, forma non observata, vitiat.
De duobus reis constituendis 2. l. 19. stipulandi scilicet vel promittendi. Reus dictus est, cujus res agitur. Rei stipulandi dicuntur, qui eandem rem sibi dari stipulantur. Rei debendi, qui eandem promittunt.
De stipulatione servorum 3. l. 40. quibus licet stipulari domini sui consideratione, cujus respectu caput habent.

Alieno nomine: *supra* enim dictum est de iis, quæ proprio nomine contrahuntur.

LIB. XLVI.

De fidejussoribus & mandatoribus 1. l. 73. Fidejussor dictus, qui alieno nomine obligatur & alterius obligationem suscipit, & fide sua alteri credi quasi jubet. Mandator is est, qui fidejussorem fidejubere, vel creditorem alteri credere rogat. Exiguntur fidejussores a debitore, ut si creditor a debitore consequi non possit, a fidejussore debitum consequatur.

Quomodo dissolvuntur, nam *supra* dictum est, quomodo actiones ex stipulatione contraherentur.

De novationibus & delegationibus 2. l. 34. Novare est prius debitum in aliam obligationem transfundere. Delegare est vice sua alium debitorem creditori vel cui creditor jusserit dare.
De solutionibus & liberationibus 3. l. 108.
De acceptilationibus 4. l. 23. Acceptilatio dicta est ab acceptum ferendo. Acceptum ferre nihil aliud est, quam fateri se ab aliquo accepisse.

Actiones ex stipulationibus prætoriis descendentes: nam de stipulationibus in genere diximus.

De prætoriis stipulationibus 5. l. 11. Prætoriæ sunt quæ a mero Prætoris officio, ut damni infecti, legatorum, & ædilitiæ proficiscuntur.
Rem pupilli, vel adolescentis salvam fore 6. l. 12. quam ita fore tutores vel curatores, antequam administrent, satisdare tenentur, exceptis testamentariis.
Judicatum solvi 7. l. 21. alieno nomine conventus tenebatur satisdare de re judicata, de re defendenda, & dolum malum abesse, & absuturum.
Ratam rem haberi & de ratihabitione 8. l. 25. quam procuratores actoris & rei mutuo a se petunt.

LIB. XLVII.

Actiones, seu obligationes ex maleficio, seu Judicia criminalia: nam superius a nobis expositæ sunt actiones, quæ ex contractu descenderent, ea sunt vel privata vel publica.

- Privata.
- *De privatis delictis* 1. l. 3. agunt, quibus injuria in privatum illata vindicatur. Ea sunt
- Ordinaria.
  - *De furtis* 2. l. 92.
    - *De tigno*, per furtum sublato scilicet, *juncto* 3. l. 2. ædibus, ut ita eludatur actio domini tignum repetentis. Tigni nomine tegulas & lapides etiam intelligimus.
    - *Si is qui testamento liber esse jussus fuerit post mortem domini ante aditam hereditatem surripuisse aut corrupisse quid dicetur* 4. l. 3. intra annum utilem dupli scilicet judicium dabitur.
    - *Furti adversus nautas, caupones, stabularios* 5. l. 1. nobis competit actio adversus eas personas, si quid in eorum navi, caupona, aut stabulo nobis surreptum.
    - *Si familia furtum fecisse dicatur* 6. l. 6. dominus illos aut noxæ dedere tenetur, aut pro singulis litis æstimationem offerre.
    - *Arborum furtim*, id est, clam & ignorante domino, *cæsarum* 7. l. 12. Hac actione etiam agemus, si arbores vel succisæ, vel cinctæ sint.
    - *Vi bonorum raptorum, & de turba* 8. l. 6.
    - *De incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata* 9. l. 12. id est, de his, qui ex hujusmodi causis aliquid rapuisse dicuntur.
  - *De injuriis & famosis libellis* 10. l. 45.
- Extraordinaria.
  - *De extraordinariis criminibus* 11. l. 11. quibus scilicet nullæ pœnæ certæ constitutæ sunt, sed quæ arbitrio judicis commissæ.
  - *De sepulchro violato* 12. l. 11.
  - *De concussione* 13. l. 2. Concussio dicitur, cum quis quid judicii magistratus aut potestatis, quam habet, metu aut alio terrore pecuniam alicui extorquet.
  - *De abigeis* 14. l. 3. id est, iis qui pecora ex pascuis vel armentis subtrahunt, qui hominem surripit, plagium committere dicitur.
  - *De prævaricatione* 15. l. 7. ejus scilicet, qui partem adversam adjuvat prodita ejus quem defendit causa.
  - *De receptatoribus* 16. l. 2. quales sunt ii, qui maleficum receptant in suo vel alieno, & præstant ei causam occultandi: pari cum latronibus pœna puniuntur.
  - *De furibus balneariis* 17. l. 3. qui scilicet vestes in balneis lavantium surripiunt.
  - *De effractoribus*, qui carcere effracto evadunt, *& expilatoribus* 18. l. 2. ædium scilicet aut villarum. Sub hoc titulo comprehenduntur ii, qui domos vel parietes ædium alienarum perfodiunt.
  - *Expilatæ hereditatis* 19. l. 6. crimine scilicet vindicando ab iis quorum interest non esse expilatam hereditatem.
  - *Stellionatus* 20. l. 4. quo vocabulo utimur ad crimen definiendum, quod speciali alio nomine definitum non est.
  - *De termino moto* 21. l. 3. hoc crimen punitur relegatione aut verberibus.
  - *De collegiis & corporibus illicitis* 22. l. 4. sine autoritate Senatus vel principis celebratis scilicet.
  - *De popularibus actionibus* 23. l. 8. sic dictæ, quod cuilibet de populo competant, quales sunt fere extraordinariæ, de quibus 3, quibus jura publica tuentur.

LIB. XLVIII.

Publica.

De publicis Judiciis 1. l. 14. in quibus de crimine publico, quod omnes tangit, agitur.

Præparatoria hujusmodi judiciorum.

- *De accusationibus & inscriptionibus* 2. l. 22. quibus profitemur scripto, quod crimen intendamus.
- *De custodia reorum* qui sunt accusati scilicet, *& exhibitione* 3. l. 14. eorum scilicet a Commentariensibus facienda. Commentariensis, si ejus delicto reus aufugit, eadem pœna afficietur, qua is qui aufugit.

Capitalia.

- *Ad leg. Juliam majestatis* 4. l. 11.
- *Ad leg. Juliam de adulteriis coërcendis* 5. l. 44.
- *Ad leg. Juliam de vi publica* 6. l. 12. quæ cum armis scilicet committitur, qua lege tenetur, qui arma præter necessarium usum cogit, qui turbæ & seditionis consilium init, aut eam committit.
- *Ad leg. Juliam de vi privata* 7. l. 8. Id est, sine armis, qua tenetur, qui alium pulsavit; pignus abstulit; obstitit, ne in judicium iretur &c.
- *Ad leg. Corneliam de sicariis & veneficiis* 8. l. 17. Sicarii sunt, qui quocunque telo interficiunt: sica a secando dicta.
- *Ad leg. Pompejam de parricidiis* 9. l. 10. hac etiam tenetur parens, qui filium interfecit.
- *Ad leg. Corneliam de falsis* [*& de SC. Liboniano*] 10. l. 33. quo puniuntur subornatores testium, qui donis promissis, aut pecunia ad id faciendum perducti sunt.

Pecuniaria.

- *Ad leg. Juliam repetundarum* 11. l. 9. Id est, repetundarum pecuniarum, quas quis in magistratu accepit, quo minus ex officio faceret, vel cum gratis facere debuit.
- *Ad leg. Juliam de annona* 12. l. 3. per monopolia scilicet cariore reddita.
- *Ad leg. Juliam peculatus.* Peculatus est publicæ pecuniæ vel alterius publicæ rei interceptio, *& de sacrilegis & [de] residuis* 13. l. 14. qua tenentur scilicet, qui pecuniam in usum publicum destinatam retinent.
- *Ad leg. Juliam de ambitu* 14. l. 1. qua tenetur qui in petitione magistratus suffragia, & multitudinem mercede conduxit.
- *Ad leg. Fabiam de plagiariis* 15. l. 7. qua tenetur is, qui liberum hominem vel servum alienum suppressit: differt a furto. Cujac. hic.
- Abolitio. *Ad SC. Turpillianum*, quo puniuntur accusatores, qui calumniantur, prævaricantur, aut desistunt ab accusatione, *& de abolitionibus criminum* 16. l. 18. Abolitione reus numero reorum eximitur.

De requirendis vel absentibus damnandis 17. l. 5. quales sunt contumaces.

De quæstionibus 18. l. 22. sive tormentis, quibus veritas exquiritur.

De pœnis 19. l. 43. capitalibus.

- *De bonis damnatorum* 20. l. 11. in fiscum scilicet publicandis; *De portionibus, quæ liberis damnatorum conceduntur* lex 7. tit. 20.
- *De bonis eorum, qui ante sententiam [vel] mortem sibi consciverunt, [vel accusatorem corruperunt]* 21. l. 3.

De interdictis, relegatis & deportatis 22. l. 19. Exilium dicitur ab ex & solum, ut exul sit is, qui extra finium solum suamque patriam pulsus sit: horum tria erant genera: interdicti, quibus certi loci aditus, commercioque interdictum erat. Relegati proprie, qui in locum aliquem ab amicis & notis remotum amandabantur. Improprie, qui certo quodam loco veluti concludebantur, ut ii, qui domo, urbe, patria, vicis aliquot egredi vetabantur, vel qui omnibus locis præter certum locum interdicuntur. Deportati, qui civitate sua mulctati, vincti nervo aut compedibus (ut verisimile est) in insulam transferebantur. hos inter & relegatos differentia erat: deportati civitatem & bona amittebant, Relegati neutrum: illi vincti navi in insulam deportabantur, hi exire jubebantur: illi in perpetuum, hi sæpissime ad tempus: interdum tamen hæc duo vocabula confunduntur. Hæc studiosi debeant Hotomano, qui ut alios prætermittam, accuratissime & diligentissime hæc omnia annotavit.

- *De sententiam passis & restitutis* a principe scil. 23. l. 4.
- *De cadaveribus punitorum* 24. l. 3.

LIB. XLIX.

De appellationibus, quæ sententiam sequuntur & damnationem, seu civilem vel criminalem, quæ aut iniquitatem aut imperitiam litigantis detegit.

- *De appellationibus*, ad Principem vel majorem judicem *& relationibus* Judicum ad Principem, ut princeps æstimet quam velit ex pluribus opinionibus sequendam 1. l. 28.
- *A quibus appellari non licet*, a Principe scil. nec a Senatu 2. l. 2.
- *Quis, a quo appelletur* 3. l. 3.
- *Quando appellandum sit, & intra quæ tempora* 4. l. 3.
- *De appellationibus recipiendis, vel non* 5. l. 7. Id est, quorum appellationes non recipiantur.
- *De libellis dimissoriis*, [*qui Apostoli dicuntur*] 6. l. 1. Dimissorii dicti, quod per eos causa ad eum, qui appellatus est, dimittatur. Apostoli dicti ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν, quod mittere significat.
- *Nihil innovari appellatione interposita* 7. l. 1. Id est, attentari & ad executionem perduci nihil, post appellationem interpositam debet.
- *Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur* 8. l. 3. earum septem sunt species, quæ ipso jure nullæ sunt, quas hic Wesenbecius notat.
- *An per alium causæ appellationum reddi possunt* 9. l. 2. in civilibus per alium appellare possumus, in criminalibus & capitalibus non æque.
- *Si tutor vel curator vel magistratus creatus appellaverit* 10. l. 2. id est, si quis appellaverit a suffragio vel sententia, quo tutela, cura vel magistratus illi delatus est.
- *Eum, qui appellaverit in provincia defendi* 11. l. 2. æquum est scil. si reipub. causa extra provinciam absit, si extra eam causam abfuerit, in provincia conveniri & defendi potest.
- *Apud eum, a quo appellatur*, id est, a quo appellatum est; *aliam causam agere compellendum* 12. l. 1. is, qui appellavit si aliam causam apud illum tanquam iratum, quod ab eo prius appellaverit, agere nolit, non audietur.
- *Si pendente appellatione mors intervenerit* 13. l. 1. an appellatio extincta erit vel continuabitur?

De jure singulari & privilegiis, & causis privilegiatis, quales sunt eæ, quæ sunt contra formam juris communis.

- *De jure fisci* 14. l. 50. Fiscus est Principis ærarium & principis patrimonium.
- *De captivis*, ab hostibus scil. qua captivitate a limine suæ patriæ videntur quasi egressi, *& [de] postliminio*, id est, reditu ab hostibus ad suæ patriæ limen *& redemptis ab hostibus* 15. l. 30. quid scil. de illis ac illorum bonis & statu dici oporteat.
- *De re militari* 16. l. 16.
  - *De castrensi peculio* 17. l. 20. & ejus privilegio scil.
  - *De privilegiis veteranorum* 18. l. 5. Veterani dicuntur, qui exacto militiæ tempore honeste dimissi & sacramento soluti sunt.

LIB. L.

Ad legem municipalem, quæ scilicet lata est de municipibus. Municipes autem sunt cives Romani, aliorum locorum, quam Romanæ urbis, qui suo jure & legibus utebantur: ita dicti, quod muneris tantum honorarii cum populo Rom. participes essent: fiuntque aut nativitate & origine, aut manumissione & adoptione, *& de incolis* 1. l. 38. qui scilicet in hujusmodi locum vel fines ejus domicilium suum contulerunt.

- *De decurionibus*, Decuriones sunt Senatores municipiorum, ita dicti, quod initio cum Coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui deducebantur, concilii publici gratia conscribi solita sit, *& filiis eorum* 2. l. 14. Horum privilegia erant, ne torquerentur & damnarentur in metallum & pauperes alerentur: quæ privilegia in eorum liberos transmittebantur.
- *De albo scribendo* 3. l. 2. Album nihil aliud est, quam tabula publica, in qua nomina decurionum describebantur.
- *De muneribus*, munus hic onus significat vel administrationem, quam quis necessario in municipiis subire cogitur, vel lege vel more vel imperio Principis, estque vel patrimonii vel personarum vel utriusque, *& honoribus* 4. l. 18.
- *De vacatione & excusatione munerum* 5. l. 14. Id est, quibus causis quis ab hujusmodi oneribus excusetur.
- *De jure*, id est, duratione, conditione, forma *immunitatis* 6. l. 6. quatenus duret scilicet & in heredes, liberos vel libertos extendatur.

De legationibus 7. l. 17. quarum causa vacationem a muneribus quis obtinet etiam biennio post legationem.

De administratione rerum ad civitatem pertinentium 8. l. 19.

- *De decretis ab ordine*, decurionum scilicet, de quibus dictum est tit. 2. hujus lib. *faciendis* 9. l. 6.
- *De operibus publicis* 10. l. 7. quæ quis suo sumptu sine Principis autoritate facere potest, dum tamen seditioni materiam non præbeat.
- *De nundinis* 11. l. 2. dictæ sunt a novo quoque die, quo agricolæ suis rebus vendendis & aliis ducendis in urbem confluebant quasi Novendinæ.
- *De pollicitationibus* 12. l. 15. Pollicitatio est nuda & spontanea offerentis promissio, ex qua etiam quis reip. tenetur.
- *De variis & extraordinariis cognitionibus*, prætoriis videlicet & summariis: nam Prætor non solebat judicare, sed pedanei ejus Judices, unde extraordinaria cognitio dicitur, quoties non ipsi pedanei, ex more, sed ipse prætor cognoscit; *& si Judex litem suam fecisse diceretur* 13. l. 6. litem suam facere dicitur Judex, quoties ejus, quem injuria absolvit, partes suscipere tenetur.
- *De proxeneticis* 14. l. 3. Proxenetica sunt præmia interpretibus vel conciliatoribus nuptiarum & amicitiæ debita. ἀπὸ τοῦ προξενεῖν, quod est hospitem conciliare.
- *De censibus* 15. l. 8. Id est, tributis & præstationibus, quæ fisco imperatoris debentur, suntque vel personales, ut Capitatio: vel reales, ut Jugatio, quæ a modo Jugerum dicitur.

De verborum significatione 16. l. 246.

De regulis juris antiqui 17. l. 211.

PRÆFATIONES

PRÆFATIONES DIGESTORUM IPSIUS JUSTINIANI TRES.

PRIMA,

DE CONCEPTIONE DIGESTORUM[1] AD TRIBONIANUM.

Imperator Cæsar, Flavius JUSTINIANUS, *pius, felix, inclytus, victor ac triumphator, semper Augustus, Triboniano Quæstori suo, Salutem:*

DEo [2] auctore nostrum gubernante Imperium, quod nobis a cœlesti majestate traditum est, & bella feliciter peragimus, & pacem decoramus, & statum Reipublicæ sustentamus: & ita nostros animos ad Dei Omnipotentis erigimus adjutorium; ut neque armis confidamus, neque nostris militibus, neque bellorum ducibus, vel nostro ingenio, sed omnem spem ad solam referamus summæ providentiam Trinitatis, unde & mundi totius elementa processerunt, & eorum dispositio in orbem terrarum producta est. §. 1. Cum itaque nihil tam studiosum [3] in omnibus rebus invenitur, quam [4] legum auctoritas, quæ & divinas & [5] humanas res bene disponit, & omnem iniquitatem expellit: reperimus autem omnem legum tramitem, qui ab Urbe Roma condita & Romuleis descendit temporibus, ita esse confusum, ut [in] infinitum extendatur, & nullius humanæ naturæ capacitate concludatur: primum nobis fuit studium, a sacratissimis retro Principibus initium sumere, & eorum Constitutiones emendare, & viæ dilucidæ tradere: quatenus in unum Codicem congregatæ, & omni supervacua similitudine, & iniquissima discordia absolutæ, universis hominibus promptum suæ sinceritatis præbeant præsidium.

§. 2. Hocque opere consummato, in uno volumine, nostro nomine præfulgente, coadunato: cum ex paucis & tenuioribus relevati ad summam & plenissimam juris emendationem pervenire properaremus, & omnem Romanam sanctionem & colligere, & emendare, & tot auctorum dispersa volumina uno Codice indita ostendere, quod nemo [alius] neque sperare, neque optare ausus est: res quidem nobis difficillima, imo magis impossibilis videbatur, sed manibus ad cœlum erectis, & æterno auxilio invocato, eam quoque curam nostris reposuimus animis, Deo freti, qui & res penitus desperatas donare, & consummare suæ virtutis magnitudine potest. §. 3. Et ad tuæ sinceritatis optimum respeximus ministerium: tibique primo & hoc opus commisimus, ingenii tui documentis, ex nostri Codicis ordinatione acceptis: & jussimus, quos probaveris tam ex facundissimis antecessoribus, quam ex viris disertissimis togatis fori Amplissimæ sedis, ad sociandum loborem eligere. His itaque collectis, & in nostrum palatium introductis, nobisque tuo testimonio placitis, totam rem faciendam permisimus: ita tamen, ut tui vigilantissimi animi gubernatione res omnis celebretur. §. 4. Jubemus igitur vobis antiquorum prudentium [6], quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumque legum sacratissimi Principes præbuerunt, libros ad jus Romanum pertinentes & legere, & elimare: ut ex his omnibus materia colligatur, nulla, secundum quod possibile est, neque similitudine, neque discordia derelicta: sed ex his hoc colligi, quod unum pro omnibus sufficiat. Quia autem & alii libros ad jus pertinentes scripserunt: quorum scripturæ nullis auctoribus receptæ, nec usitatæ sunt, neque nos eorum volumina nostram inquietare dignamur sanctionem.

§. 5. Cumque hæc materia summa nostri numinis liberalitate collecta fuerit, oportet eam pulcherrimo opere extruere, & quasi proprium & sanctissimum templum justitiæ consecrare: & in libros quinquaginta, & certos titulos totum [jus] digerere, tam secundum nostri constitutionem Codicis, quam Edicti perpetui imitationem, prout hoc vobis commodius esse patuerit: ut nihil extra memoratam consummationem possit esse derelictum: sed his quinquaginta libris totum jus antiquum per millesimum & [7] quadringentesimum pene annum confusum, & a nobis purgatum quasi quodam muro vallatum nihil extra se habeat: omnibus auctoribus juris æqua [8] dignitate pollentibus, & nemini quadam prærogativa servanda: quia non omnes in omnia, sed certi per certa vel meliores, vel deteriores inveniuntur.

§. 6. Sed neque ex multitudine auctorum [9], quod melius & æquius est judicatote: cum possit [unius] forsitan & deterioris sententia & multas & majores in aliqua parte superare. Et ideo ea quæ antea in notis Æmilii Papiniani ex Ulpiano & Paulo, necnon Marciano adscripta sunt, quæ antea nullam vim obtinebant propter honorem splendidissimi Papiniani, non statim respuere: sed si quid ex his ad repletionem summi ingenii Papiniani laborum, vel interpretationem necessarium esse perspexeritis, & hoc ponere legis vicem obtinens non moremini: ut omnes qui relati fuerint in hunc codicem prudentissimi viri habeant auctoritatem, tanquam si eorum studia ex principalibus Constitutionibus perfecta, & nostro divino fuerant ore profusa: omnia enim merito nostra facimus, quia ex nobis omnis eis impertietur auctoritas: nam qui [non] subtiliter factum emendat, laudabilior est eo qui primus invenit.

§. 7. Sed & hoc studiosum vobis esse volumus: ut si quid in veteribus non bene positum libris inveniatis, vel aliquod superfluum, vel minus perfectum: [supervacua] longitudine semota, & quod imperfectum est, repleatis, & omne opus moderatum & quam pulcherrimum ostendatis. Hoc etiam nihilo minus observando: ut, si aliquid in veteribus legibus vel Constitutionibus, quas antiqui in suis libris imposuerunt, non recte scriptum inveniatis, & hoc [10] reformetis, & ordini moderato tradatis: ut hoc videatur esse verum, & optimum, & quasi ab initio scriptum, quod a vobis electum, & ibi positum fuerit. Et nemo ex comparatione veteris voluminis quasi vitiosam scripturam arguere audeat. Cum enim lege antiqua, quæ Regia [11] nuncupabatur, omne jus omnisque potestas populi Romani [12] in imperatoriam translata sunt potestatem: nos vero sanctionem omnem non dividimus in alias & alias conditorum partes, sed totam nostram esse volumus: quid possit antiquitas nostris legibus abrogare? Et in tantum volumus eadem omnia, cum reposita sunt, obtinere: ut etsi [13] aliter fuerant apud Veteres conscripta, in contrarium autem in positione inveniantur, nullum crimen scripturæ imputetur, sed nostræ electioni hoc adscribatur. §. 8. Nulla [14] itaque in omnibus prædicti Codicis membris antinomia (sic enim a vetustate Græco vocabulo nuncupatur) aliquem sibi vindicet locum, sed sit una concordia, una consequentia, adversario nemine constituto.

§. 9. Sed & similitudinem, secundum quod dictum est, ab hujusmodi consummatione volumus exulare, & ea quæ sacratissimis constitutionibus, quas in Codicem nostrum redegimus, cauta sunt, iterum poni ex veteri jure non concedimus: cum Divalium constitutionum sanctio sufficit ad eorum auctoritatem; nisi forte vel propter divisionem, vel propter repletionem, vel propter pleniorem indaginem hoc contigerit, & hoc tamen perraro, ne ex continuatione hujusmodi lapsus oriatur aliquid in tali prato spinosum.

§. 10. Sed & si quæ Leges in veteribus libris positæ, jam in desuetudinem abierunt: nullo modo vobis easdem ponere permittimus: cum hæc tantummodo obtinere volumus, quæ vel judiciorum frequentissimus ordo exercuit [15], vel longa consuetudo hujus almæ urbis comprobavit, secundum Salvii Juliani scripturam, quæ indicat debere omnes civitates consuetudinem Romæ sequi, quæ caput est orbis terrarum, non ipsam alias civitates. Romam autem intelligendum est non solum veterem, sed etiam regiam [16] nostram, quæ Deo propitio cum melioribus condita est [17] auguriis. §. 11. Ideo jubemus, duobus istis Codicibus omnia gubernari: uno constitutionum, altero juris enucleati, & in futurum Codicem compositi: vel si quid aliud a nobis fuerit promulgatum Institutionum vicem obtinens, ut [18] rudis animus studiosi simplicibus enutritus, facilius ad altioris prudentiæ redigatur scientiam. §. 12. Nostram autem consummationem, quæ vobis Deo adnuente componetur, Digestorum vel Pandectarum nomen habere sancimus: nullis juris peritis in posterum audentibus commentarios illi applicare, & verbositate sua supradicti Codicis compendium confundere; quemadmodum in antiquioribus factum est, cum per contrarias interpretantium sententias, totum jus pene conturbatum est: sed sufficit per indices [19] tantummodo & titulorum subtilitatem [quæ παράτιτλα nuncupantur,] quædam admonitoria ejus facere, nullo ex interpretatione eorum vitio oriundo. §. 13. Ne autem per scripturam aliqua fiat in posterum dubitatio: jubemus non per siglorum [20] captiones, & compendiosa ænigmata, quæ multas per se & per suum vitium [21] antinomias [22] induxerunt, ejusdem Codicis textum conscribi, etiam si numerus librorum significatur, aut aliud quidquam: nec enim per specialia sigla numerorum manifestari, sed per litterarum consequentiam explanari concedimus. §. 14. Hæc igitur omnia Deo placido facere tua prudentia una cum aliis facundissimis viris studeat, & tam subtili quam celerrimo fini tradere: ut Codex consummatus, & in quinquaginta libros digestus offeratur in maximam & æternam rei memoriam, Deique omnipotentis prudentiæ argumentum, nostrique imperii vestrique ministerii gloriam. Data octavodecimo Kal. Jan. Lampadio & Oreste viris clarissimis Conss. 530. FELICITER.

DE RATIONE ET METHODO JURIS DOCENDI AD ANTECESSORES.

Imperator Cæsar [23], *Flavius* JUSTINIANUS, *Alemanicus, Gothicus,*

1 Digesta sic dicuntur, ut Græcis πράγματα vel ut ipsemet Justinianus ait, διαιρέσεις καὶ διατυπώσεις. Digesta etiam dicuntur quæ œconomiam habent. Cur digesta in hunc modum ff. veteres pinxerint, frustra quæritur ab Alciato 3. *dispunct.* 16. notariorum enim inventum est, quod plerunque nullam habet rationem. Cujac. 12. *obs. ult.* 2 *l.* 1. *C. de veteri jure enucl.* 3 Id est, expetendum. 4 Adde *l.* 1. *l.* 2. *ff. de leg. Nov.* 164. *in pr. & Leonis* 36. 5 *l.* 10. *in fin. ff. de Just. & jur.* olim legum interpretandarum scientia ad collegium Pontificum pertinebat. *l.* 2. §. 6. *in fin. ff. de orig. jur.* ad eos enim de omnibus divinis & humanis etiam referebatur. Cic. 3. *de Orat.* 6 *l.* 2. §. 47. *vers. & ut obiter. D. de orig. jur.* 7 Atqui Justiniani Imperium incipit ann. 1280. Urbis vide *Const. ad senatum in pr.* 8 Et sic abrogata *l.* 1. *C. Theod. de respons. prudentum* Cujac. 9 Communis DD. opinio non semper prævalet. Autoritas enim DD. quamvis olim fuerit necessaria, hodie tantum probabilis est, ut recte notat Vigl. *method. jur. controvers. cap.* 3. §. *De Opinion. Doctor.* vid. Jul. Clar. §. *testamentum quæst.* 77. *vers. contra tam.* Pet. *ad reg.* 33. *in* 6. *num.* 7. Andr. Gail. *l.* 1. *observ.* 153. *num.* 6. S. L. 10 Livor Græculus gloriæ Romanæ ac juri plus detrimenti attulit, quam Gothorum incendia & vastationes; [illegible]. 11 Lex Regia, §. 6. *Instit. de jure naturali* *l.* 1. *ff. de constitut. princip.* 12 Vide *l.* 1. §. *sed & hoc studios.* 7. *vers. & nemo. C. de veteri jure.* 13 Sic crucis nomen, de quo apud Paulum, 5. *sent.* 17. §. 2. & *tit.* 22. §. 1. Tribonian. in furcæ vocabulum ita commutavit. *l.* 28. §. 19. *l.* 38. §. 2. *ff. de pœn.* 14 Post Molinæum Cujacius, 8. *ad Afric. fol.* 176. notat, *l.* 11. & 15. *ff. de reb. cred.* nulla ratione conciliari posse cum *l.* 34. *ff. mandati.* Idem refert 5. *obs.* 38. *in fin.* errore Triboniani conflatum esse ἐναντίωμα inexplicabile inter *l.* 58. *in fin. ff. de ædilitio Edict.* & *l.* 7. *D. de probat.* 15 Adde *l.* 34. *l.* 35. & *seq. D. de legib.* 16 Constantinopolim, quæ alibi urbs Æterna appellatur, *l.* 5. *in pr. C. de divers. præd. urb. l.* 11. *t.* 69. 17 Remi necem subinnuit. quod si Zosimo credimus, Constantinus Romulo non erit probior ob uxoris & filii necem. 18 Institutionum scopus. 19 Per indicem, §. *ult. Inst. de publ. judic.* διὰ συντόμων Theophil. *ibid.* vid. Cujac. 5. *obs.* 25. 20 De Siglis vid. *const. ad antecess.* §. *illud autem* 8. 21 Ex eo fonte vitium *l.* 57. *in fin. ff. de judiciis.* promanare tradidit Petrus Faber 1. *Semest.* 13. *in fin.* 22 Et obscuritates in contractibus & testamentis, vid. quæ not. *ad Nov.* 47. *c.* 2. *in fin.* 23 Justinianus: Apud omnes terræ populos nominatissimum *Cæsaris* nomen est, & nos præter alias Imperatoriæ majestatis notas eo gloriamur. *Nov.* 30.

Francicus [1], *Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triumphator, semper Augustus; Theophilo, Dorotheo, Theodoro, Isidoro, Anatolio, Thalleleo, & Gratino viris illustribus antecessoribus* [2]. *Item & Salaminio viro disertissimo antecessori. Salutem:*

OMnem reipublicæ nostræ sanctionem jam esse purgatam & compositam tam in quatuor libris Institutionum seu elementorum, quam in quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, necnon in [3] duodecim Imperialium constitutionum, quis amplius quam vos cognoscit? Et omnia quidem quæ oportuerat & ab initio mandare, & post omnium consummationem, factum libenter admittentes, definire, jam per nostras orationes tam Græca lingua quam Romanorum, quas æternas fieri optamus, explicita [sunt.] Sed cum vos [& omnes postea] professores legitimæ scientiæ constitutos etiam hoc oportuerat scire, quid & in quibus temporibus tradi necessarium studiosis credimus, ut ex hoc optimi atque eruditissimi efficiantur: ideo præsentem divinam orationem ad vos præcipue faciendam existimamus, quatenus tam prudentia vestra quam cæteri antecessores [4], qui eandem artem in omne ævum exercere maluerint, nostris regulis observatis, inclytam viam eruditionis legitimæ possint ambulare. Itaque dubio procul quidem est, necesse esse Institutiones in omnibus studiis primum sibi vindicare locum, utpote prima vestigia ejus scientiæ mediocriter tradentes: ex libris autem quinquaginta nostrorum Digestorum sex [5] & triginta tantummodo sufficere [tam] ad vestram expositionem, quam ad juventutis eruditionem judicamus. sed ordinem eorum, & tramites per quos ambulandum est, manifestare, tempestivum nobis esse videtur: & vos in memoriam quidem eorum quæ antea tradebatis, redigere: ostendere autem Novellæ nostræ compositionis tam utilitatem quam tempora, ut nihil hujusmodi artis relinquatur incognitum. §. 1. Et antea [6] quidem (quemadmodum & vestra scit prudentia) ex tanta legum multitudine, quæ in librorum quidem duo millia, versuum autem tricies [7] centena extendebatur, nihil aliud nisi sex tantummodo libros & ipsos confusos, & jura utilia in se perraro habentes, a voce magistra studiosi accipiebant, cæteris jam desuetis, jam omnibus inviis. In his autem sex libris Gaii nostri [8] Institutiones, & libri singulares quatuor, primus de illa vetere re uxoria, secundus de tutelis, & tertius necnon quartus de testamentis & de legatis connumerabantur: quos nec totos per sequentias [9] accipiebant, sed multas partes eorum quasi supervacuas præteribant. Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur non secundum edicti [10] perpetui ordinationem, sed passim, & quasi per [11] saturam collectum, utile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata. † In secundo autem anno præpostera [12] ordinatione habita, [prima] pars legum eis tradebatur, quibusdam certis titulis ab ea exceptis: cum erat enorme post Institutiones aliquod legere, quam quod in legibus & primum positum est, & istam nuncupationem meruerit. Post eorum vero lectionem, neque illam continuam, sed particularem, & ex magna parte inutilem constitutam, tituli alii eis tradebantur tam ex illa parte legum quæ de judiciis nuncupatur, & ipsis [non] continuam, sed raram utilium recitationem præbentibus, quasi cætero toto volumine inutili constituto: quam ex illa quæ de rebus appellatur, septem libris semotis, & in his multis partibus legentibus inviis, utpote non idoneis, neque aptissimis ad eruditionem constitutis. † In tertio autem anno quod ex utroque volumine, id est, de rebus vel de judiciis, in secundo anno non erat traditum, accipiebant secundum vicissitudinem utriusque voluminis: & ad sublimissimum Papinianum, ejusque responsa iter [eis] aperiebatur. Et ex prædicta responsorum consummatione, quæ decimo & nono libro concludebatur, octo tantummodo libros accipiebant: nec eorum totum corpus eis tradebatur, sed pauca ex multis, ea brevissima ex amplissimis: ut adhuc sitientes ab eis recederent. † His igitur solis a professoribus traditis, Pauliana responsa per semetipsos recitabant: neque hæc in solidum, sed per imperfectum, & jam quodammodo male consuetum inconsequentiæ cursum. Et hinc erat in quartum annum omnis antiquæ prudentiæ finis [13]: ut (si) quis ea quæ recitabant, enumerare malit, computatione habita inveniat ex tam immensa legum multitudine vix versuum sexaginta millia eos suæ notionis perlegere: omnibus aliis deviis & incognitis: & tunc tantummodo ex aliqua minima parte recitandis, quotiens vel judiciorum usus hoc fieri coëgerit, vel ipsi magistri legum aliquid ex his perlegere festinabatis, ut sit vobis aliquid amplius discipulorum peritia. Et hæc quidem fuerant antiquæ eruditionis monumenta, secundum quod & vestro testimonio confirmatur. §. 2. Nos vero tantam penuriam legum invenientes, & hoc miserrimum judicantes, legitimos thesauros volentibus aperimus, quibus per vestram prudentiam quodammodo erogatis, ditissimi legum oratores efficiantur discipuli. Et [14] primo [15] quidem anno nostras hauriant Institutiones, ex omni pene veterum Institutionum corpore elimatas, & ab omnibus turbidis fontibus in unum liquidum stagnum conrivatas, tam per Tribonianum virum magnificum magistrum & exquæstorem sacri palatii nostri & exconsulem, quam duos e vobis, id est, Theophilum & Dorotheum facundissimos antecessores. In reliquam vero anni partem secundum optimam consequentiam primam legum partem eis tradi sancimus, quæ Græco vocabulo πρῶτα nuncupatur, qua nihil est anterius: quia quod primum [16] est, aliud ante se habere non potest. & hæc eis exordium & finem eruditionis primi anni esse decernimus. Cujus auditores non volumus vetere tam frivolo quam ridiculo cognomine Dupondios [17] appellari, sed Justinianos novos nuncupari, & hoc in omne futurum ævum obtinere censemus: ut hi qui rudes adhuc legitimæ scientiæ adspirent, & scita prioris anni accipere maluerint, nostrum nomen mereant: quia illico tradendum eis est primum volumen quod nobis emanavit autoribus: antea enim dignum antiqua confusione legum cognomen habebant; cum autem leges jam clare & dilucide animis eorum tradendæ erant, necesse erat eos & cognomine mutato fulgere. §. 3. In secundo [18] autem anno, per quem ex edicto eis nomen antea positum, & a nobis probatur, vel de judiciis [19] libros septem, vel de rebus octo [20] accipere eos sancimus, secundum quod temporis vicissitudo indulserit, quam intactam observari præcipimus. Sed eosdem libros de judiciis vel de rebus totos, & per suam consequentiam accipiant, nullo penitus ex his derelicto: quia omnia nova pulchritudine sunt decorata, nullo inutili, nullo desueto in his penitus inveniendo. Alterutri autem eorumdem volumini, id est, de judiciis vel de rebus adjungi in secundi anni audientiam volumus quatuor libros singulares, quos ex omni compositione 14. librorum excerpsimus: ex collectione quidem tripartiti voluminis, quod pro dotibus composuimus [21], uno libro excerpto; ex [22] duobus autem de tutelis & curationibus uno; ut ex gemino volumine de [23] testamentis, uno; & ex septem libris de legatis & fideicommissis, & quæ circa ea sunt, simili modo [24] uno tantum libro. Hos igitur quatuor libros, qui in primordiis singularum memoratarum compositionum positi sunt, tantummodo a vobis eis tradi sancimus, cæteris decem opportuno tempore conservandis: quia neque possibile est, neque anni secundi tempus sufficit ad istorum 14. librorum magistra voce eis tradendorum recitationem.

§. 4. Tertii [25] insuper anni doctrina talem ordinem sortiatur, ut sive libros de judiciis, sive de rebus secundum vices legere eis sors tulerit, concurrat eis tripartita legum singularium dispositio: & in primis liber [26] singularis ad hypothecariam formulam, quem opportuno loco, in quo de hypothecis loquimur, posuimus: ut cum æmula sit pignoratitiis actionibus quæ in libris de rebus positæ sunt, non abhorreat eorum vicinitatem: cum circa easdem res ambabus pene idem studium est. Et post eundem librum singularem alius [27] liber similiter eis aperiatur, quem ad edictum ædilium, & de redhibitoria actione, & de evictionibus, necnon duplæ stipulatione composuimus: cum enim quæ pro emptionibus & venditionibus legibus cauta sunt, in libris de rebus præfulgent; hæ autem omnes quas diximus definitiones in ultima parte prioris edicti fuerant positæ: necessario eas in anteriorem [28] locum transtulimus, ne a venditionibus, quarum quasi ministræ sunt, vicinitate ulterius devagentur. Et hos tres libros cum acutissimi Papiniani lectione tradendos posuimus, quorum volumina in tertio anno studiosi recitabant, non ex omni eorum corpore, sed sparsim pauca ex multis & in hac parte accipientes. Vobis autem pulcherrimus Papinianus non solum ex responsis, quæ in decem & novem libros composita fuerant, sed etiam ex libris septem & triginta quæstionum, & gemino volumine definitionum, nec non de adulteriis, & pene omni ejus expositione in omni nostrorum Digestorum ordinatione præfulgens propriis partibus præclarus sui recitationem præbebit. Ne autem tertii anni auditores, quos Papinianistas [29] vocant, nomen & festivitatem ejus amittere videantur, ipse iterum in tertium annum per bellissimam machinationem introductus est: librum enim hypothecariæ ex primordiis plenum ejusdem maximi Papiniani fecimus lectione, ut & nomen ex eo habeant, & Papinianistæ vocentur, & [ejus reminiscentes, &] lætificentur, & festum diem, quem cum primum leges ejus accipiebant, celebrare solebant, peragant: & maneat viri sublimissimi præfectorii Papiniani & per hoc in æternum memoria, hocque termino tertii anni doctrina concludatur. §. 5. Sed quia solitum, anni quarti [30] studiosos Græco & consueto quodam vocabulo [31] λύτας appellari; habeant quidem si maluerint hoc cognomen: pro responsis autem prudentissimi Pauli, quæ antea ex libris viginti tribus vix in decem & octo recitabant, per jam expositam confusionem eos legentes, decem libros singulares, qui ex quatuordecim, quos antea enumeravimus, supersunt [32], studeant lectitare: multo majoris & amplioris prudentiæ ex eis thesaurum consecuturi, quam quem ex Paulianis habebant responsis. Et ita omnis ordo librorum singularium a nobis compositus, & in decem & septem libros partitus eorum animis imponetur: quem in duabus Digestorum partibus posuimus, id est, quarta & quinta secundum septem partium distributionem; & quod jam primis verbis orationis nostræ posuimus, verum inveniatur, ut ex triginta sex librorum [33] recitatione fiant juvenes perfecti, & ad omne opus legitimum instructi, & nostro tempore non indigni, duabus aliis partibus, id est, sexta & septima nostrorum Digestorum, quæ in quatuordecim libros compositæ sunt, eisdem positis, ut possint postea eos & legere, & in judiciis ostendere. † Quibus si bene sese imbuerint, & in quinti [34] anni, quo [35] prolytæ nuncupantur, metas, constitutionum Codicem tam legere, quam subtiliter intelligere studeant: nihil eis legitimæ scientiæ deerit, sed omnem ab initio usque ad finem suis animis amplectantur; &, quod pene in alia nulla evenit arte, cum etsi vilissimæ sint, omnes tamen infinitæ sint, hæc sola scientia habeat finem mirabilem, in præsenti tempore a nobis sortita. §. 6. Discipuli igitur, omnibus eis legitimis arcanis reseratis, nihil habeant absconditum: sed omnibus perlectis, quæ nobis per Triboniani viri excelsi ministerium, cæterorumque composita sunt, & oratores maximi, & justitiæ satellites inveniantur, & judiciorum optimi tam athletæ quam gubernatores in omni loco ævoque felices. §. 7. Hæc autem tria volumina a nobis composita tradi eis, tam in [36] regiis [37] urbibus, quam in Berytiensium pulcherrima civitate, quam & [38] legum nutricem bene quis appellet, tantummodo

1 Gallis tamen & Francis non imperabat Justinianus, *arg. l.* 2. §. 2. *C. de off. præf. Afr. Agat.* 1. 2 Qui sint, v. §. 9. *J. eod.* 3 Ad instar legum 12. Tabul. *Cujac.* 4 Antecessores vocat Apostolos Tertullianus, 5. *adversus Marcionem.* unde constat, Antecessores in quolibet genere docentes appellari. In hisce constitutionibus dicuntur professores Juris & legum Doctores, vid. Cujac. 12. *obs.* 40. adde rursus Cujacium 7. *observ.* 26. de Jurisconsultorum appellationibus variis. 5 Ad Titulum usque de bonorum possess. 6 Antiqua juris docendi ratio. 7 v. *&* *passim* v. 1. J. *constit. ad magnum senatum.* 8 Quarum quæ fragmenta hodie extant, nihil aliud sunt quam earum Epitome, autore Aniano Alarici consiliario. *Cujac.* 9 Consequenter. 10 De quo in l. 2. *ff. de statu hom.* 11 v. *l. un. in pr. C. de Latina libert. toll.* 12 Præpostera docendi ratio. 13 Hinc constat, juridico studio [illegible] olim statutum fuisse, hodie quinquennium, §. 5. *vers. quibus si bene.* J. *eod. l.* quod ante tempus consortio advocatorum nemo potest sociari, *l.* 3. §. 4. *l.* 5. §. 4. *C. de advoc. divers. jud.* 2. Pauci id hodie observant parentum vitio, qui, ut Petronius ait, eam ad forum properant, cruda adhuc studia in forum impellunt. adde Cujac. 12. *obs.* [illegible] 14 Justinianea nova docendi juris ratio. 15 Primus annus. 16 *l.* 34. *ff. de vulgari & pupillar. l.* 92. *ff. de verb. sign.* 17 Dupondium duæ drachmæ: vid. Cujac. 12. *obs.* Dupondii ergo duarum quasi drachmarum studiosi, id est, vilissimi ac nullius pretii, eodem sensu apud Fulgentium in expositione sermonum antiquorum, diobolare prostibulum, diobolæ & diobolares meretrices, vilissimæ dicuntur. 18 Secundus ann. 19 a lib. 5. ad 11. 20 a lib. 12. ad 19. 21 Puta, vel 23. vel 24. vel 25. ffor. 22 Id est, vel 26. vel 27. fforum. 23 Id est, 28. vel 29. fforum. 24 Id est, vel 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 25 Tertius ann. 26 Liber 20. fforum. 27 Liber 21. fforum. 28 Atqui testatur se velle ordinem perpetui edicti servare, *l.* 2. *ff. de statu hom.* 29 Papinianistæ. 30 Quartus ann. 31 Id est, in solvendis quæstionibus Juris idoneos: sed λύτας male, cum λύτοι dici debeant. *Turneb.* 32 Utpote non explicati anno secundo. v §. *in secundo.* 3. *vers. alterutri* J. *eod.* 33 Non tamen citra satyram, quod fugere Tribonianum oportuit. §. 1. J. *eod.* 34 Quintus annus. 35 Πρόλυται, id est, λύταις doctiores. Hesychius προλυτὰς interpretatur παραλελυμένους, quod dicitur a præfinita lege studiorum solutos. vel sunt prolytæ qui juris nodos & legum ænigmata possunt solvere, ut verbis Juvenalis hic utamur *satyra* 8. 36 Academias juris observa. 37 Regiæ urbes, Roma & Constantinopolis. 38 ἣ τοῖς τοιούτοις μήτηρ ὑπονοεῖται παιδεύμασι. Eunapius in Juliano, *Cujac.*

volu-

volumus: quod jam & a retrò principibus conſtitutum eſt, & non [1] in aliis locis quæ [a] majoribus tale non meruerint privilegium: quia audivimus etiam in Alexandrina [2] ſplendidiſſima civitate, & in Cæſarienſium, & in aliis, quosdam imperitos homines devagare, & doctrinam diſcipulis adulterinam tradere, quos ſub hac interminatione ab hoc conamine repellimus, ut ſi auſi fuerint in poſterum in hoc perpetrare, & extra urbes regias, & Berytienſium metropolim hoc facere, denarum librarum auri pœna plectentur, & rejiciantur ab ea civitate, in qua non leges docent, ſed in leges committunt.

§. 8. Illud autem quod jam tum ab initio hoc opus mandantes in noſtra oratione, & poſt completum in alia noſtri numinis conſtitutione ſcripſimus, & nunc utiliter ponimus: ut nemo audeat eorum, qui libros conſcribunt, ſigla [3] in his ponere, & per compendium ipſi legum interpretationi vel compoſitioni maximum adferre diſcrimen: ſcituris omnibus librariis, qui hoc in poſterum commiſerint, quod poſt criminalem pœnam æſtimationem libri in duplum domino ejus, ſi neſcienti dederint, inferre compellentur: cum & ipſe qui talem librum comparaverit, pro nihilo eum habebit, nemine judice ex tali libro fieri recitationem concedente, ſed pro non (pro) ſcripto eum haberi diſponente. §. 9. Illud vero ſatis neceſſarium conſtitutum cum ſumma interminatione edicimus, ut nemo audeat neque in hac ſplendidiſſima civitate, neque in Berytienſium pulcherrimo oppido, ex his qui legitima peragunt ſtudia, indignos & peſſimos, immo magis ſerviles, & quorum effectus injuria eſt, ludos [4] exercere, & alia crimina vel in ipſos profeſſores, vel in ſocios ſuos & maxime in eos qui rudes ad recitationem legum perveniunt, perpetrare: quis enim [5] ludos appellet eos ex quibus crimina oriuntur? hoc etenim fieri nullo patimur modo, ſed optimo ordini in noſtris temporibus & hanc partem tradimus, & toto poſtero transmittimus ſæculo: cum oportet prius animas, & poſtea linguas fieri eruditas.

§. 10. Et hæc omnia in hac quidem florentiſſima civitate vir excelſus præfectus hujus almæ urbis tam obſervare quam [6] vindicare, prout delicti tam juvenum quam ſcriptorum qualitas exegerit, curæ habebit. In Berytienſium autem civitate tam vir clariſſimus præſes Phœniciæ maritimæ, quam beatiſſimus ejusdem civitatis Epiſcopus, & legum profeſſores. §. 11. Incipite igitur legum doctrinam eis Dei gubernatione tradere, & viam aperire quam nos invenimus; quatenus fiant optimi juſtitiæ & reipublicæ miniſtri, & vos maximum decus in omne ſæculum ſequatur, quia veſtris temporibus talis legum inventa eſt permutatio, qualem & apud Homerum patrem [7] omnis virtutis Glaucus & Diomedes inter ſe faciunt, diſſimilia permutantes.

Χρύσεα [8] χαλκείων ἑκατόμβοια ἐννεαβοίων.

Hoc eſt,

Aurea æreis, centena novenariis.

Quæ omnia obtinere ſancimus in omne ævum ab omnibus tam profeſſoribus, quam legum auditoribus, & librariis, & ipſis judicibus obſervanda. Data 17. Kal. Januarias Conſtantinopoli, Domino noſtro Juſtiniano perpetuo Auguſto ter Conſule 533. [9]

1 Notant tamen interpretes Jus Academiæ tempore præſcribi. 2 Alexandriæ ſtudium etiam medicinæ florebat, hinc Ammianus 22: Pro omni experimento ſufficit medico ad commendandum artis autoritatem, ſi Alexandriæ ſe dixerit eruditum. 3 Sigla ſimpla dicuntur. *conſt. ad Tribonianum.* §. §. *pen.* §. *eandem.* 22. *J. conſt. ad Senatum.* §. *eadem.* 22. *J. conſt. ad magnum Senatum.* de ſiglis vide Cujac. 12. *obſ. ult.* vide quæ ſcripſi ad *Nov.* 47. *c.* 2. 4 De ludis inhoneſtis ſtudioſorum abrogatis. 5 Ludus noxius in culpa eſt. vide *l.* 10. *ff. ad l. Aquil.* ludos autem intelligit quos exerceri mos erat in antceſſores & condiſcipulos, præſertim novitios. vide Cujac. 6. *obſ.* 13. *l.* 1. *C. Th.* de ſtudius liberal. urbis Romæ. 6 Vide quæ ſcripſi ad *Auth. habita. C. ne filius pro patre.* 7 Laus Homeri. vide *l.* 236. *ff. de verb. ſign.* 8 *Iliad.* 6. 9 Dicendum eſt, *tertium Conſule*, non *tertio* vel *ter Conſule.* 10. Gell. 1.

SECUNDA PRÆFATIO DIGESTORUM

DE CONFIRMATIONE DIGESTORUM

AD SENATUM ET OMNES POPULOS.

IN NOMINE DOMINI ET DEI NOSTRI JESU CHRISTI.

Imperator Cæſar, Flavius Juſtinianus, Alemanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triumphator, ſemper Auguſtus, ad Senatum & omnes populos.

Tanta [2] circa nos divinæ humanitatis eſt providentia, ut ſemper æternis liberalitatibus nos ſuſtentare dignetur. Poſt bella enim Parthica æterna pace ſopita, poſtque Vandalicam gentem ereptam, & Carthaginem, immo magis omnem Libyam Romano imperio iterum ſociatam: & leges antiquas jam ſenio prægravatas, per noſtram vigilantiam præbuit in novam pulchritudinem & moderatum pervenire compendium: quod nemo ante noſtrum imperium unquam ſperavit, neque humano ingenio poſſibile eſſe penitus exiſtimavit. Erat enim mirabile, Romanam ſanctionem ab urbe condita usque ad noſtri imperii tempora, quæ pene in mille & quadringentos [3] annos concurrunt, inteſtinis præliis vacillantem, hocque & in Imperiales conſtitutiones extendentem, in unam reducere conſonantiam: ut nihil neque contrarium, neque idem, neque ſimile in ea inveniatur, & ne geminæ leges pro rebus ſingulis poſitæ usquam appareant: namque hoc cœleſtis quidem providentiæ peculiare fuit: humanæ vero imbecillitati nullo modo poſſibile. Nos itaque more ſolito ad immortalitatis reſpexinus præſidium, & ſummo numine invocato, Deum autorem & totius operis præſulem fieri optavimus: & omne ſtudium Triboniano, viro excelſo, Magiſtro officiorum, & Exquæſtore [4] ſacri noſtri palatii & Exconſule credidimus, eique omne miniſterium hujuscemodi ordinationis impoſuimus, ut ipſe una cum aliis (viris) illuſtribus & prudentiſſimis viris noſtrum deſiderium adimpleret: noſtra quoque majeſtas ſemper inveſtigando & perſcrutando ea, quæ ab his componebantur, quicquid dubium & incertum inveniebatur, hoc numine cœleſti erecta emendabat, & in competentem formam redigebat [5].

§. 1. Omnia igitur confecta ſunt, Domino & Deo noſtro Jeſu Chriſto poſſibilitatem tam nobis quam noſtris in hoc ſatellitibus præſtante. Et principales quidem Conſtitutiones duodecim libris digeſtas, jam ante in Codicem [6] noſtro nomine præfulgentem contulimus. Poſtea vero maximum opus adgredientes, ipſa vetuſtatis [7] ſtudioſiſſima opera jam pene confuſa & diſſoluta, eidem viro excelſo permiſimus tam colligere quam certo moderamine tradere. Sed cum omnia percontabamur, a præfato viro excelſo ſuggeſtum eſt duo pene millia librorum eſſe conſcripta, & plus quam trecenties decem [8] millia verſuum a veteribus effuſa, quæ neceſſe [eſſet] omnia & legere & perſcrutari, & ex his ſi quid optimum fuiſſet, eligere. † Quod cœleſti fulgore & ſummæ Trinitatis favore confectum eſt ſecundum noſtra mandata, quæ ab initio ad memoratum virum excelſum fecimus: & in quinquaginta libros omne quod utiliſſimum erat, collectum eſt: & omnes ambiguitates deciſæ, nullo ſeditioſo relicto [9], nomenque libris impoſuimus Digeſtorum ſeu Pandectarum, qui omnes diſputationes & deciſiones in ſe habent legitimas, & quod undique fuit collectum, hoc in ſinus receperunt: in centum quinquaginta pene millia [10] verſuum totum opus conſummantes: & in ſeptem [11] partes eos digeſſimus non perperam, neque ſine ratione; ſed in numerorum naturam [12] & artem reſpicientes, & conſentaneam eis diviſionem partium conficientes. §. 2. Igitur prima quidem pars totius contextus, quæ Græco vocabulo πρῶτα [13] nuncupatur, in quatuor libros ſepoſita eſt. §. 3. Secundus autem articulus [14] ſeptem libros habet, qui de judiciis appellantur. §. 4. In tertia vero congregatione omnia, quæ de rebus nominantur, contulimus [15], octo libris eis deputatis.

§. 5. Quartus autem locus qui & totius compoſitionis quaſi quoddam invenitur umbilicum [16], octo libros ſuſcepit: in quibus omnia, quæ ad hypothecam [17] pertinent, repoſita ſunt, ut non pignoratitia actione in libris de rebus poſita multum diſtarent. Alio libro [18] eodem inſerto volumine, qui ædilitium edictum, & redhibitoriam actionem & duplæ ſtipulationem, quæ de evictionibus propoſita eſt, continet: quia hæc omnia titulis emptionum & venditionum conſentanea ſunt: & prædictæ actiones, quaſi pediſſequæ illarum ab initio proceſſerunt, in vetuſtioris quidem edicti ordinatione in loca devia & multo diſtantia devagantes: per noſtram autem providentiam his congregatæ: cum oportuerat ea quæ de eodem pene loquuntur, in confinio ponere.

† Alius itaque [19] liber poſt duo [20] primos nobis excogitatus eſt de uſuris, & trajectitiis pecuniis, & de inſtrumentis & teſtibus, & probationibus, [necnon præſumptionibus], & memorati tres ſingulares libri juxta compoſitionem de rebus poſiti ſunt. Poſt hos ſi qua de ſponſalibus vel nuptiis vel dotibus legibus dicta ſunt, repoſuimus, tribus [21] librorum voluminibus ea concludentes. De tutelis autem & curationibus geminos [22] libros conſcripſimus. Et memoratam ordinationem octo librorum mediam totius operis repoſuimus, omnia undique tam utiliſſima quam pulcherrima jura continentem.

§. 6. Quintus autem exoritur nobis Digeſtorum articulus, in quem de teſtamentis & [23] codicillis tam privatorum quam militum, omne quidquid antiquis dictum inveniat quis depoſitum: qui de teſtamentis appellatur. De legatis autem & fideicommiſſis quinque [24] librorum numerus adgregatus eſt. Cumque nihil tam peculiare fuerat, quam (ut) legatis [25] quidem legis Falcidiæ narratio, fideicommiſſis autem Senatusconſulti Trebelliani, ſingulis libris [26] utrique eorum applicatis tota pars quinta in novem libros coadunata eſt. Solum autem Senatusconſultum Trebellianum ponendum eſſe exiſtimavimus; captioſas etenim & ipſis veteribus odioſas Pegaſiani Senatusconſulti ambages, & utriusque Senatusconſulti ad ſe tam ſupervacuas quam ſcrupuloſas [27] diverſitates reſpuentes, totum jus ſuper his poſitum

1 Digeſta, ut fuerint collecta, Juſtinianus hic tradit & confirmat: ſeptem in partes eas dividit, & ſingularum partium argumenta recenſet. 2. *l.* 2. *C. de veter. jur. enucleand.* 3 Lege mille & trecentos. Nam Juſtinianus ſolus imperare cœpit anno urbis 1280. Niſi ita legeris, erit error calculi plus quam 100. annorum. Sed fortaſſis Juſtinianus ſecutus eſt Græcas Chronologias. Sic Harmenopulus in Chronico annum Conſtantini facit 411. Chr. cum tamen Latinis ſit 311. vel 313. vid. *Conſtit. ad Tribonian.* §. 5. 4 Græcis ἀπὸ κοαιστόρων quæſtura functus: quæſtorius eadem forma dicitur: Exantiſtes. *C. Theod. quorum appellat. recip.* Exrex. v. Amm. Marcel. exarchiatros. *C. de Profeſſ.* Exquæſtore nomen indeclinabile eſt S. Auguſtin. *libr. de Grammat.* 5 Ad ſimilitudinem LL. 12. Tabul. ut putat Harmenop. *lib.* 1. *in pr.* 6 Codex Juſtinianus vel Juſtinianeus. 7 Pandectæ. 8 Τριακοσίων μυριάδων trecies centena millia. vid. §. 1. *J. Conſtit. ad magn. Senat.* vid. Anton. Aug. 2. *Emendationum* 6. qui tamen ait hunc Græcismum ferendum eſſe. 9 Contrario, vitioſo: nulla antinomia relicta. 10 Hic locus oſtendit verſuum vocabulo leges & paragraphos intelligi non poſſe, ſed potius lineas. vid. Contium 1. *lect.* 8. Duar. 2. *diſput.* 6. 11 Septenarius numerus, de quo vide 3. Gell. 10. Philonem *de officio Dei.* Nazianz. *in Orat. de paſchate ait.* Numerum eſſe mundo congenitum & coëlementatem. addе Alciat. 11. *parerg.* 11. 12 Numeris naturam & artem tribuit Juſtinianus, *ut hic.* 13 Primordia. 14 A 5. ad finem 11. 15 Qui 12. incipientes, 19. finiunt. 16 Umbilicus Latinis dicitur. Sed Tribonianismus eſt, Græcis enim dicitur ὄμφαλος καὶ ὀμφάλιον. 17 De qua *lib.* 20. 18 Nempe 21. 19 lib. ſc. 22. qui ἀντιπαπινιανὸς Græcis dicitur. 20 Duo dixit non duos, ut Virgil. illo loco: *Si duo præterea tales Idea tuliſſet Terra viros.* 21 Nempe 23. 24. 25. 22 Nempe 26. 27. 23 Continens *lib.* 28. & 29. 24 Nempe 30. 31. 32. 33. 34. 25 Et fideicommiſſis: ita Græci legunt, quod quamvis Anton. Auguſt. non probet, ad ſingularia tamen fideicommiſſa referri poteſt. 26 35. ſc. & 36. quanquam trigeſimus quintus initium ducat non a tractatu legis, ſed a tit. *de condition. & demonſtrat.* 27 i. e. ſtipulationes ex SC. Pegaſiano deſcendentes.

Tre-

Trebelliano Senatuſconſulto adjudicavimus. Sed in [1] his nihil de caducis a nobis memoratum eſt: ne cauſa quæ in rebus non proſpere geſtis, & triſtibus temporibus Romanis increbuit calamitatibus, bello coaleſcens civili, noſtris maneat temporibus, quæ favor cœleſtis & pacis vigor firmavit, & [ſuper] omnes gentes in bellicis [victori [2]] periculis ſuperpoſuit: ne luctuoſum monumentum læta ſæcula inumbrare concedatur. §. 7. Sexta deinde pars Digeſtorum exoritur, in quibus omnes bonorum poſſeſſiones poſitæ ſunt, quæ ad ingenuos, quæ ad libertinos reſpiciunt: ut & jus omne quod de gradibus & adfinitatibus deſcendit, legitimæque hereditates, & omnis ab inteſtato ſucceſſio, & Tertullianum & Orphitianum Senatusconſultum, ex quibus mater & filii invicem ſibi heredes exiſtunt, in geminos [3] libros contulimus, bonorum poſſeſſionum multitudinem in compendioſum & manifeſtiſſimum ordinem concludentes. Poſt hæc ea, quæ de operis novi nunciationibus, damnique infecti, & pro ædificiis dirutis, & eorum inſidiis [4], & quæ de aqua pluvia arcenda veteribus auctoribus placita ſunt: necnon de publicanis, & donationibus tam inter vivos, quam mortis cauſa conficiendis cauta legibus invenimus; in librum ſingularem [5] deduximus. De manumiſſionibus autem & de liberali cauſa alius [6] liber reſpondit: quemadmodum & de adquiſitione tam dominii quam poſſeſſionis, & titulis qui eam inducunt, multæ & variæ lectiones uni [7] ſunt inſertæ volumini, alio [8] libro deputato his qui judicati vel in jure confeſſi ſunt, & de bonorum detentionibus & [venditionibus], & ut ne quid in fraudem creditorum fiat. Poſtque hæc omnia interdicta glomerata [9] ſunt: & deinceps exceptiones & de temporum prolixitatibus: & de obligationibus & actionibus liber [10] iterum ſingularis extenditur: ut præfata ſexta pars totius Digeſtorum voluminis octo libris definiatur.

§. 8. Septimus autem & noviſſimus articulus Digeſtorum ſex libris formatus eſt, quos de ſtipulationibus [ſeu verborum obligationibus], & fidejuſſoribus & mandatoribus, necnon novationibus & ſolutionibus, & acceptilationibus, & de Prætoriis ſtipulationibus, omne quod jus invenitur [11], gemino volumine inſcriptum eſt, quod in libris antiquis nec [12] numerari poſſibile fuit. Et poſt hoc duo [13] terribiles libri poſiti ſunt pro delictis privatis, & extraordinariis, necnon publicis criminibus, qui omnem continent ſeveritatem pœnarumque atrocitatem. Quibus permixta ſunt & ea quæ de audacibus hominibus cauta ſunt, qui ſe celare conantur, & contumaces exiſtunt: & de pœnis quæ condemnatis infliguntur, vel conceduntur: necnon de eorum ſubſtantiis. Liber autem [14] ſingularis pro appellationibus nobis excogitatus eſt contra ſententias, tam civiles quam criminales cauſas finientes. Cætera autem omnia, quæ ad municipales [15], vel de decurionibus, & muneribus vel publicis operibus vel nundinis; & pollicitationibus & diverſis cognitionibus [& cenſibus], vel ſignificatione verborum veteribus inventa ſunt, quæque regulariter definita, in ſeſe recepit [16] quinquageſimus totius conſummationis perfectus. §. 9. Quæ omnia confecta ſunt per [17] virum excelſum, necnon prudentiſſimum Magiſtrum, Exquæſtore & Exconſule Tribonianum qui ſimiliter eloquentiæ & legitimæ ſcientiæ artibus decoratus, & in ipſis rerum experimentis emicuit, nihilque majus nec carius noſtris unquam juſſionibus duxit: nec non per alios viros magnificos & ſtudioſiſſimos perfecta ſunt, id eſt, Conſtantinum virum illuſtrem, Comitem ſacrarum largitionum, & magiſtrum ſcrinii libellorum, ſacrarumque cognitionum, qui ſemper nobis ex bona opinione & gloria ſeſe commendavit: necnon Theophilum virum illuſtrem, magiſtrum jurisque peritum in hac ſplendidiſſima civitate [18] laudabiliter optimam legum gubernationem extendentem: & Dorotheum [virum] illuſtrem & facundiſſimum quæſtorium, quem in Berutienſium ſplendidiſſima civitate leges diſcipulis [19] tradentem propter ejus optimam opinionem & gloriam ad nos deduximus, participemque hujus operis fecimus: ſed & Anatolium virum illuſtrem magiſtrum, qui & ipſe apud Berutienſes juris interpres conſtitutus ad hoc opus allectus eſt, vir ab antiqua ſtirpe legitima procedens, cum & pater ejus Leontius & avus Eudoxius [qui poſt Patricium inclytæ recordationis quæſtorium & anteceſſorem, & Leontium virum glorioſiſſimum præfectorium [20] conſularem, atque Patricium filium ejus] optimam ſui memoriam in legibus reliquerunt: necnon Cratinum virum illuſtrem & comitem ſacrarum largitionum, & optimum anteceſſorem hujus almæ urbis conſtitutum: qui omnes ad prædictum opus electi ſunt una cum Stephano, Menna, Proſdocio, Eutolmio, Timotheo, Leonide, Leontio, Platone, Jacobo, Conſtantino, Johanne, viris prudentiſſimis, qui patroni quidem ſunt cauſarum apud maximam ſedem præfecturæ quæ Orientalibus prætoriis præſidet. Omne autem ſuæ virtutis teſtimonium undique accipientes, & a nobis ad tanti operis conſummationem electi ſunt: & cum omnes in unum convenerunt gubernatione Triboniani viri excelſi, ut tantum opus nobis auctoribus poſſint conficere, Deo propitio in prædictos quinquaginta libros opus conſummatum eſt. §. 10. Tanta autem [a] nobis antiquitati habita eſt reverentia, ut [21] nomina prudentium taciturnitati [22] tradere nullo patiamur modo: ſed unusquisque eorum qui auctor legis fuit, noſtris Digeſtis inſcriptus eſt: hoc tantummodo a nobis effecto, ut ſi quid in legibus eorum vel ſupervacuum vel imperfectum vel minus idoneum viſum eſt: vel adjectionem, vel deminutionem neceſſariam accipiat, & rectiſſimis tradatur regulis, & in multis ſimilibus vel contrariis quod rectius habere apparebat, hoc pro aliis omnibus poſitum eſt, unaque omnibus auctoritate indulta: ut quidquid ibi ſcriptum eſt, hoc noſtrum appareat, & ex noſtra voluntate compoſitum: nemine audente comparare ea quæ antiquitas habebat, & quæ noſtra auctoritas introduxit: quia multa & maxima ſunt quæ propter utilitatem rerum transformata ſunt, adeo ut etſi principalis Conſtitutio fuerat in veteribus libris relata, neque ei pepercimus, ſed & hoc corrigendum eſſe putavimus, & in melius reſtaurandum: nominibus etenim veteribus relictis, quidquid legum veritati decorum & neceſſarium fuerat, hoc noſtris emendationibus ſervavimus: & propter hanc cauſam & ſi quid inter eos dubitabatur, hoc jam in tutiſſimam pervenit quietem, nullo titubante relicto. §. 11. Sed cum proſpeximus quod ad portandam tantæ ſapientiæ molem non ſunt idonei homines rudes, & qui in primis [23] legum veſtibulis ſtantes intrare ad arcana eorum properant: & aliam [24] mediocrem emendationem præparandam eſſe cenſuimus, ut ſub ea colorati, & quaſi primitiis omnium imbuti, poſſint ad penetralia eorum intrare, & formam legum pulcherrimam non conniventibus oculis accipere. Et ideo Triboniano viro excelſo, qui ad totius operis gubernationem electus eſt, necnon Theophilo, & Dorotheo, viris illuſtribus & facundiſſimis anteceſſoribus accerſitis, mandavimus, quatenus libris quos veteres compoſuerunt, qui prima legum argumenta continebant, & Inſtitutiones vocabantur, ſeparatim collectis, quidquid ex his utile & aptiſſimum & undique ſit elimatum, & rebus quæ in præſenti ævo in uſu vertuntur, conſentaneum invenitur, hoc & capere ſtudeant, & quatuor libris reponere, & totius [25] eruditionis prima fundamenta atque elementa ponere: quibus juvenes ſuffulti poſſint graviora & perfectiora legum ſcita ſuſtentare. Admonuimus autem eos, ut memores etiam noſtrarum fiant Conſtitutionum, quas pro emendatione juris promulgavimus: & in confectione Inſtitutionum etiam eadem emendatione ponere non morentur: ut ſit manifeſtum & quid antea vacillabat, & quid poſtea in ſtabilitatem redactum eſt. Quod opus ab his perfectum, ut nobis oblatum & relectum eſt, & prono ſuſcepimus animo & noſtris ſenſibus non indignum eſſe judicavimus, & prædictos libros Conſtitutionum vicem habere juſſimus: quod & in oratione noſtra, quam eisdem libris præpoſuimus, apertius declaratur.

§. 12. Omni [26] igitur Romani juris diſpoſitione compoſita, & in tribus voluminibus (id eſt, Inſtitutionum, & Digeſtorum ſeu Pandectarum, necnon Conſtitutionum) perfecta & [27] in tribus annis conſummata, quæ ut primum ſeparari [28] cœpit; neque in totum decennium compleri ſperabatur: omnipotenti Deo & hanc operam ad hominum ſuſtentationem piis obtulimus animis, uberesque gratias maximæ Deitati reddidimus, quæ nobis præſtitit & bella feliciter agere, & honeſta pace perpotiri, & non tantum noſtro, ſed etiam omni ævo tam inſtanti quam poſteriori leges optimas ponere. §. 13. Omnibus itaque hominibus eandem Sanctionem manifeſtam facere, neceſſarium [eſſe] perſpeximus: ut ſit eis cognitum, quanta confuſione & infinitate abſoluti, in quam moderationem & legitimam veritatem pervenerunt: legesque in poſterum habeant tam directas quam compendioſas, omnibusque in promptu poſitas, & ad poſſidendi libros earum facilitatem idoneas; ut non mole divitiarum expenſa poſſint homines ſupervacuæ legum multitudinis adipiſci volumina [29], ſed viliſſima pecunia facilis eorum comparatio pateat tam ditioribus quam tenuioribus, minimo pretio magna prudentia reparanda.

§. 14. Si [30] quid autem in tanta legum compoſitione, quæ ab immenſo librorum numero collecta eſt, ſimile forſitan raro inveniatur, nemo hoc vituperandum exiſtimet: ſed primum quidem imbecillitati humanæ, quæ naturaliter ineſt, hoc inſcribat: quia omnium habere memoriam, & penitus in nullo peccare, divinitatis magis quam mortalitatis eſt: quod & a majoribus dictum eſt: deinde ſciat quod ſimilitudo in quibusdam & his breviſſimis adſumpta non inutilis eſt, & nec citra noſtrum propoſitum hoc ſubſequutum: aut enim ita lex neceſſaria erat, ut diverſis titulis propter rerum cognationem applicari eam oporteat: aut cum fuerat aliis diverſis permixta, impoſſibile erat [eam] per partes detrahi, ne totum confundatur, & in his partibus in quibus perfectiſſimæ viſiones [31] expoſitæ veterum fuerant, quod particulatim in eas fuerat ſparſum, hoc dividere ac ſeparare, penitus erat incivile: ne tam ſenſus quam aures legentium ex hoc perturbentur. Similique modo ſi quid principalibus Conſtitutionibus cautum eſt, hoc in Digeſtorum volumine poni nullo conceſſimus modo: quaſi Conſtitutionum recitatione ſufficiente: niſi & hoc raro ex iiſdem cauſis quibus ſimilitudo adſumpta eſt. §. 15. Contrarium [32] autem aliquid in hoc Codice poſitum nullum [33] ſibi locum vendicabit, nec invenitur, ſi quis ſubtili animo diverſitatis rationes excutiet, ſed eſt aliquid novum inventum [34], vel occulte poſitum, quod diſſonantiæ querelam diſſolvit, & aliam naturam inducit diſcordiæ fines effugientem. §. 16. Sed & ſi quid forſitan prætermiſſum [35] eſt, quod in tantis millibus quaſi in profundo poſitum latitabat, & cum idoneum fuerat poni, obſcuritate involutum neceſſario derelictum eſt: quis hoc adprehendere recto animo poſſit? primo quidem propter ingenii mortalis exiguitatem: deinde propter ipſius rei vitium, quod multis inutilibus permixtum nullam ſui ad eruendum præbuit copiam: deinde quod multo utilius eſt pauca idonea effugere, quam multis inutilibus homines prægravare. §. 17. Mirabile autem aliquid ex his libris emerſit, quod multitudo antiqua præſente brevitate paucior invenitur: homines etenim qui antea lites agebant, licet multæ leges fuerant poſitæ, tamen ex paucis lites perferebant [36], vel propter inopiam librorum quos comparare eis impoſſibile erat, vel propter ipſam inſcientiam, & [37] voluntate judicum magis, quam legitima auctoritate lites dirimebantur. In præſenti autem conſummatione noſtrorum Digeſtorum e tantis leges collectæ ſunt voluminibus, quorum & nomina antiquiores homines non dicimus neſciebant, ſed nec unquam audiebant, quæ omnia collecta ſunt ſubſtantia ampliſſima congregata: ut egena quidem antiqua multitudo inveniatur, opulentiſſima autem brevitas noſtra efficiatur. Antiquæ autem ſapientiæ librorum copiam maxime *Tribonianus* vir excellentiſſimus præbuit, in quibus multi fuerant & ipſis eruditiſſimis hominibus [38] incogniti: quibus omnibus perlectis, quidquid ex his pulcherrimum erat, hoc ſe-

1 Contra quam in Codice, qui hodie extat. 2 *Lege* victorem *aut* victores: *alii legunt*, in bellicis victoriis: alii, in bellicis victoriæ periculis. 3 37. & 38.
4 Καὶ τῶν ἐν τούτοις κακουργιῶν, i. e. hominum fraudulentis machinationibus adverſus ædificia. *vid. l.* 13. *C. de operib. publ.* Olim dicebant cinnum & cinnulum. Græci forte id verbi corruperunt, & ejus loco *inſidias* hic poſuerunt. 5 39. 6 40. 7 41. 8 42. 9 *lib.* 43. *&* 44. a tit. 1. ad finem 6. 10 Imo non liber, ſed titul. 7. lib. 44. 11 45. 46. 12 De ſtipulationibus infinita librorum multitudo. 13 47. 48. 14 49. 15 vid. Cujac. 9. *obſ. lib.* 37. 16 50. 17 Nota de ſeptemdecim viris, electis ad compoſitionem Digeſtorum. Quidem tamen ſedecim tantum numerant. 18 Conſtantinopoli. 19 Eundem anteceſſorem vocavit Ꞩ. *conſtit. ad anteceſſ. circ. princ.* ut & Theophilum, LL. doctorem. §. 1. Ꞩ. *conſtit. ad Senatum.* 20 Præfectorem. 21 Quæ ubique prætendit, & ea quidem nonnunquam ſola, licet ex eorum mente ſermoneve ſubſequatur nihil, *Cujac.* & contraria his, quæ aliquando ſcripſerunt poſteritati tradat. vide Contium 1. *lect.* 9. 22 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 5. §. 2. *ff. de præſcript. verb.* 23 De Inſtitutionibus compoſitis a Juſtiniano. 24 Inſtitutionum uſus.
25 Inſtitutionum definitio. 26 Lætitia & gratiarum actio pro tribus juris voluminibus & eorum emendatione. 27 Tam breve temporis hoc ſpatium ſuſpectum hoc Triboniani opus merito nobis reddit. vid. *Weſenb.* 28 Lege, *ſperari.* 29 Flavius eodem modo laudem meretur, quod cum myſteria juris a Pontificibus, tanquam dies a Chaldæis, peti oporteret, jus in penetralibus Pontificum abditum evulgavit. Cicer. *pro Murena.* Liv. 9. Valer. 2. Plin. 21. 30 Excuſatio ſimilium & contrariorum, quæ per humanam imbecillitatem Triboniani & ejus collegarum in hoc opere ſunt relicta. 31 Theoriæ §. 13. Ꞩ. *Conſtit. ad magn. Senat. vid. l.* 25. §. 15. *ff. de petit. heredit.* Contius tamen legit *diviſiones.* 32 De Antinomiis. 33 *vid.* §. 8. Ꞩ. *Conſtit. ad Tribonianum.* 34 Cujacius tradit, leges permultas in concordiam redigi poſſe, ſi aliæ ad jus conſtitutionum benignum, aliæ ad leges veteres & jus ſeverum referantur, 7. *obſerv.* 15. eaque diſſolvendi lege, idem 8. *obſerv.* 5. utitur. His eſt affine, quod extat in *l.* 26. *ff. de LL. l. ult. ff. de Conſtitut. PP.* *&* §. 10. Ꞩ. *ad magn. Senat.* 35 De Prætermiſſis. 36 Allegabant, proferebant. 37 Adde *l.* 2. §. 3. *&* 6. *ff. de orig. jur.* 38 Huc facere poteſt, quod Ammianus *lib.* 30. de advocatis loquens ſcribit. Hi, inquit, ut altius jura callere videantur,

motum

motum in nostram compositionem pervenit. Sed hujus operis conditores non solum ea volumina perlegerunt, ex quibus leges positæ sunt; sed etiam alia multa, quæ, nihil vel utile, vel novum eis invenientes, quod exceptum nostris Digestis applicarent, optimo animo respuerunt.

§. 18. Sed quia divinæ quidem res perfectissimæ sunt, humani vero juris conditio semper infinitum [1] decurrit, & nihil est in ea, quod stare perpetuo possit; multas etenim formas [2] edere natura novas deproperat: non desperamus quædam postea emergi negotia, quæ adhuc legum laqueis non sunt innodata [3]. Si quid igitur tale contigerit, augustum imploretur remedium: quia ideo Imperialem fortunam rebus humanis Deus præposuit, ut possit omnia quæ noviter contingunt, & emendare, & componere, & modis, & regulis competentibus tradere. Et hoc non primum a nobis dictum est: sed ab antiqua descendit prosapia: cum & ipse *Julianus*, legum & edicti perpetui subtilissimus conditor, in suis libris hoc retulit, ut si quid imperfectum inveniatur, ab Imperiali sanctione hoc repleatur; & non ipse solus, sed & Divus *Hadrianus* in compositione edicti, & SC. quod eam secutum est, hoc apertissime definivit, ut si quid in edicto positum non invenitur [4], hoc ad ejus regulas, ejusque conjecturas & imitationes possit nova instruere autoritas. §. 19. Hæc igitur omnia scientes patres conscripti, & omnes orbis terrarum homines, gratias quidem amplissimas agite summæ Divinitati, quæ vestris temporibus tam saluberrimum opus servavit: quo enim antiquitas digna divino non est visa judicio, hoc vestris temporibus indultum est. Hasce itaque leges, & adorate [5], & observate, omnibus antiquioribus quiescentibus: nemoque vestrum audeat, vel comparare eas prioribus, vel si quid dissonans in utroque est, requirere: quia omne quod hic positum est, hoc unicum & solum observari censemus. Nec in judicio, nec in alio certamine, ubi leges necessariæ sunt, ex aliis libris, nisi ab iisdem Institutionibus, nostrisque Digestis & Constitutionibus a nobis compositis, vel promulgatis, aliquid vel recitare, vel ostendere conetur: nisi temerator velit falsitatis [6] crimini subjectus, una cum judice, qui eorum audientiam patiatur, pœnis gravissimis laborare. §. 20. Ne autem incognitum vobis fiat, ex quibus veterum libris [7] hæc consummatio ordinata [8] est, jussimus & hoc in primordiis [9] Digestorum nostrorum inscribi [10]: ut manifestissimum sit, ex quibus legislatoribus, quibusque libris eorum, & quot millibus hoc justitiæ Romanæ templum [11] ædificatum est. Legislatores [12] autem, vel commentatores eos elegimus, qui digni tanto opere erant, & quos anteriores piissimi Principes admittere non sunt indignati, omnibus uno dignitatis apice impertito, nec sibi cuidam aliquam [13] prærogativam vindicante: cum enim constitutionum vicem, & has leges obtinere censuimus, quasi ex nobis promulgatas: quid amplius, aut minus in quibusdam esse intelligatur: cum una dignitas, una potestas omnibus est indulta? §. 21. Hoc autem, quod & ab initio nobis visum est, cum hoc opus fieri Deo adjuvante mandabamus, tempestivum nobis videtur, & in præsenti sancire: ut nemo neque eorum qui in præsenti juris peritiam habent, neque (qui) postea fierent, audeat commentarios [14] iisdem legibus adnectere: nisi tantum si velit eas in Græcam vocem transformare sub eodem ordine, eademque consequentia, sub qua, & voce Romana positæ sunt; hoc quod Græci [15] κατὰ πόδα dicunt: & si qui forsitan per titulorum [16] subtilitatem adnotare maluerint, & ea quæ paratitla nuncupantur, componere. Alias autem legum interpretationes, immo magis perversiones, eos jactare non concedimus: ne verbositas eorum aliquod legibus nostris adferat ex confusione dedecus: quod & in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum est, qui opus moderate confectum huc atque illuc in diversas sententias producentes (contrahentes), in infinitum detraxerunt, ut pene omnis Romana sanctio esset confusa. Quos si passi non sumus, quemadmodum posteritatis admittatur vana discordia? Si quid autem tale facere ausi fuerint, ipsi quidem falsitatis rei constituantur, volumina autem eorum omnimodo [17] corrumpentur. Si quid vero, ut supra dictum est, ambiguum fuerit visum, hoc ad imperiale culmen per judices referatur, & ex autoritate Augusta manifestetur, cui [18] soli [19] concessum est leges condere, & interpretari.

§. 22. Eandem autem pœnam falsitatis constituimus & adversus eos, qui in posterum leges nostras per siglorum [20] obscuritates ausi fuerint conscribere: omnia enim, id est, & nomina prudentium, & titulos, & librorum numeros per consequentias literarum volumus, non per [21] sigla manifestari: ita ut, qui talem librum sibi paraverit, in quo sigla posita sunt, in qualemcunque locum libri, vel voluminis, sciat inutilis se esse codicis dominum; neque enim licentiam aperimus ex tali codice in judicium aliquid recitare, qui in quacunque sua [22] parte siglorum habet malitias. Ipse autem librarius, qui eas inscribere ausus fuerit, non solum criminali [23] pœna secundum quod dictum est, plectetur: sed etiam libri æstimationem in duplum domino reddat, si & ipse dominus ignorans talem librum vel comparaverit, vel confici curaverit: quod & antea a nobis dispositum est, & in Latina constitutione, & in Græca [24], quam ad legum professores dimisimus.

§. 23. Leges autem nostras, quæ [25] in his codicibus, id est, Institutionum, seu Elementorum, & Digestorum, vel Pandectarum posuimus, suum obtinere robur ex [26] tertio nostro felicissimo sancimus consulatu præsentis duodecimæ indictionis, tertio Kalendas Januarias, in omne ævum valituras, & una cum nostris Constitutionibus pollentes, & suum vigorem in judiciis ostendentes in omnibus causis, sive [27] quæ postea emerserint, sive quæ in judiciis adhuc pendent, nec eas judicialis, vel amicalis forma compescuit: quæ enim jam vel judiciali sententia finita sunt, vel amicali pacto [28] sopita, hæc [29] resuscitari nullo volumus modo. Bene autem properavimus in tertium nostrum consulatum & has leges edere: quia maximi Dei, & Domini nostri Jesu Christi auxilium felicissimum eum nostræ Reipublicæ donavit: cum in hunc & bella Parthica [30] abolita sunt [31], & quieti perpetuæ tradita, & tertia pars mundi nobis adcrevit. Post Europam enim & Asia & tota Libya nostro imperio adjuncta est, & tanto operi legum caput impositum est: omnia cœlestia dona nostro tertio consulatui indulta. §. 24. Omnes itaque judices nostri pro sua jurisdictione easdem leges suscipiant [32], & tam in suis judiciis, quam in hac regia urbe habeant, & proponant, & præcipue vir excelsus hujus almæ urbis præfectus: curæ autem erit tribus [33] excelsis [34] Præfectis prætoriis, tam Orientalibus, quam Illyricis, necnon Libycis, per suas autoritates omnibus, qui [35] suæ jurisdictioni suppositi sunt, eas manifestare [36]. Data septimo decimo Kalendis [37] Januariis, Justiniano domino nostro ter [38] consule 533. FELICITER.

Trebatium loquuntur & Cæsellium, & Alfenum, & Auruncanorum, Sicanorumque jamdiu leges ignotas, cum Evandri matre abhinc seculis obrutas multis. 1 *Al. in infinitum* ut sit sensus, res humanæ perpetuo stare non possunt. 2 De his formis vide *Novellam* 2. 49. *vel* 50. 60. 66. 74. 84. 93. 101. 111. 127. *Constit. de emendat. Cod.* 3 *Al.* Innovata. 4 Novis negotiis emergentibus Augustum implorandum est remedium. adde *l.* 12. *ff. de LL. l.* 7. §. 2. *in fin. ff. de Jurisdict.* vide *l.* 11. *ff. de P. V.* interim nota non alibi extare hanc Hadriani definitionem. 5 Adorandæ leges, ad laudem scientiæ Juris facit *l.* 1. §. 5. *ff. de extraord. cognit.* 6 Falsitatis reus est, qui jus abrogatum in causis decidendis allegat. §. 19. J. *Const. ad magn. Senatum.* 7 Quibus ex libris Pandectæ excerptæ sunt. 8 Hoc syntagma. 9 Primordia hic appellat præfationes. 10 Indicem librorum, ex quibus sumptæ sunt Pandectæ, promittit, quem vult in primordiis Digestorum inscriptum esse, scilicet post sequentem metaphrasin. 11 Templum Justitiæ Romanæ Pandectæ. 12 Νομοθέτας καὶ ἑρμηνευτάς. 13 Adde *Constit. ad Tribon.* J. §. 5. 14 Commentarii verbosi legibus non adplicandi, scriptores, falsi libri, corrumpendi, §. 21. J. *Constitut. ad magn. Senatum.* 15 Κατὰ πόδα interpretationes sunt, quæ servant eadem vestigia, quæ iisdem vestigiis insistunt & pedetentim subsequuntur leges. vid. Alciat. 11. *Parerg.* 6. vulgus appellat *Tourner d'une langue en une autre: une Translation.* 16 Paratitlon, Tituli subtilitas. Hinc interim serva παράτιτλα & τὰ κατὰ πόδα, hæc inquam duo interpretandi tantum genera permittit: inde videmus Græcos in libb. βασιλικῶν, his duobus tantum interpretandi generibus usos fuisse. 17 Adde *l.* 4. §. 2. *ff. famil. ercisc.* 18 Vid. quæ notavi ad *l.* 1. *C. de LL.* 19 Vid. *Novell. Leonis* 94. Atqui Senatus jus facere potest. *l.* 9. *ff. de LL.* 20 Siglis leges non scribendæ: scriptores falsi tenentur. Sigla porro sive singlæ sunt singulares literæ. 21 Vid. *Constit. ad Antecess.* J. §. *illud autem* 8. 22 *Al.* sui. 23 Falsi duplique pœna tenentur, qui libros legum siglis scribunt §. 22. J. *Constit. ad magn. Senat. argum. l. ult. ff. ad leg. Corn. de falsis.* An ex eo colliges, ratione partis totum fore falsum, ut Accursius censuit? Minime. 24 Non extat Græca. 25 *Quas*, & ita quidem in Archetypo scriptum fuerat. Sed hic librarii error fuit. 26 Digestorum & Institutionum jus ex quo tempore & quibus in causis valere debeat. Cur autem ex eo tempore valere debeat, vid. *in vers. bene autem.* J. *eod.* 27 adde *l.* 7. *C. de LL.* 28 Transactio pactum amicabile. 29 *l.* 16. *C. de Transact.* 30 Parthica bella, Persica. 31 Pace cum Parthis facta, *Græci.* 32 Suspiciant. 33 Tres excelsi præfecti Prætorio: Orientis sc., Illyrici, Africæ. 34 Gloriosissimis, *Græci.* 35 Præfecti fuerunt, Romæ, Constantinopolis, Italiæ, Galliæ. 36 *Ad omnem nostrorum subditorum inexcusabilem notitiam.* Græci hoc addunt. 37 *Calendas Januarias*, ita legitur in Græca. 38 Tertium consule, ita scribendum est. v. 10. Gell. 1.

TERTIA PRÆFATIO DIGESTORUM
DE CONFIRMATIONE DIGESTORUM,
AD MAGNUM SENATUM.

IN [1] NOMINE DOMINI ET DEI NOSTRI JESU CHRISTI.

Imperator Cæsar FLAV. JUSTINIANUS, *Alemanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor, triumphator, semper colendus Augustus, ad magnum Senatum, & populum, & omnes orbis nostri civitates.*

DEdit nobis Deus post pacem cum [2] Persis initam, post Vandalica trophæa, & totam Libyæ adquisitionem, postque nominatissimam Carthaginem nostro iterum Imperio [3] sociatam, ut veterum legum renovationis opus ad optatum finem perduceremus: quod nemo principum ante nostrum imperium aut in mentem induci posse, aut humano ingenio possibile esse existimavit. Erat enim mirabile, omnem Romanam sanctionem a condita vetere Roma usque ad nostri imperii tempora, quæ [4] pene in mille, & trecentos annos concurrunt, non solum secum in variis suis partibus, sed in Imperialibus quoque præsertim sanctionibus inter omnem nutare consonantiam pariter, ac discordiam: non tamen id solum, quod secum pugnabat, tollere: sed etiam, quod idem, aut simile reperiebatur, expellere, variamque ipsius pulchritudinis ideam tribuere, ita ut pro singulis rebus singulæ leges constitutæ viderentur. Quod proculdubio superioris numinis, & fluentis inde benignitatis fuit, non humanæ cogitationis, aut incepti, aut potestatis. Nos itaque, more solito manibus ad Deum erectis, eoque, ut nos complecti dignaretur, invocato, & rem aggressi sumus, & omnia tandem confecimus, Triboniano gloriosissimo magistro, & exquæstore sacri nostri palatii, & exconsule, ad omne ministerium usi, necnon aliis quibusdam illustribus & prudentibus viris, inquirentes semper ea, quæ ab eis componebantur: & id, quod erat dubium, perscrutantes; omnibus quoque secundum datam nobis a Domino Deo, & Salvatore nostro Jesu Christo scientiam, & intellectus vigorem, imponentes competentem formam. §. 1. Et piissimas igitur constitutiones jam ante in duodecim libris comprehensas, Codicem nostræ pietatis cognomine fulgentem composuimus: nunc vero omnium veterum juris conditorum sententias ex multitudine, quæ ad duo millia pene librorum, & trecentas [5] myriadas versuum pertingebat, in moderatum & perspicuum collegimus compendium. Quinquaginta igitur libris omnia complexi nunc sumus cœlesti favore, colligentes omne id, quod erat utile, & omnes ambiguitates decidentes, nullo seditioso relicto. Quos libros Digesta, seu Pandectas appellavimus ex [6] eo, quod legum habeant divisiones [7], & decisiones, itemque ex eo, quod omne in unum congregatum receperint, hanc eis appellationem imponentes: nec ultra quindecim myriadum versuum numerum eis dantes: & in septem eos disponentes tractatus: idque non perperam, neque sine ratione, sed ad numerorum naturam, & harmoniam respicientes. §. 2. Ea igitur, quæ apud omnes πρῶτα, id est, primordia [8] nuncupantur, in [9] quatuor libros seposuimus.

§. 3. Deinceps [10] ea, quæ de judiciis tractant, in alios septem [11] libros.

§. 4. Item ea, quæ de [12] rebus, non in plures, quam [13] octo libros.

§. 5. Sequentem vero operis partem, quæ quarta [14] & media μέσον ἐστὶ τοῦ παντὸς est totius operis, in aliis [15] octo libris deposuimus: in quibus est quidem [16] hypothecaria, non longe admodum a pignoratitia actione distans: est & Ædilitium [17] edictum, & de evictionibus stipulatio; quæ duo accessoria, & consequentia constituta venditionum [18], longe tamen admodum in veteri juris ordinatione ab his devagantia, congregavimus propius propter mutuam inter se cognationem, ne, quæ de eodem pene loquuntur, longe a se distarent. Post hæc introduximus post duos illos libros ea, quæ sunt scripta de usuris, tam terrestribus, quam trajectitiis, seu maritimis, & de probationibus, atque præsumptionibus in unum librum [19], his autem tribus monobiblis (singularibus libris) post tractatum de rebus sibi invicem proximis depositis; & rursum ea, quæ de sponsalibus, & nuptiis, & de dote legibus dicta sunt, congregantes, his etiam [20] tria habere in hac ordinatione volumina concessimus. De tutoribus autem minoris ætatis [21] geminos libros, eos, inquam, qui de tutelis apud omnes nominantur, & hic etiam in compendium concidimus, memoratam octo librorum ordinationem, & mediam (ut dictum est) hanc partem totius operis confecimus, pulcherrima, & utilissima jura in his describentes.

§. 6. De testamentis [22] autem, & legatis, & fideicommissis omnia congregavimus in novem librorum numerum: quorum principatum obtinent ea, quæ sunt de testamentis, & codicillis, cum omnium, tum etiam militum, qui ea, ut volunt, faciunt [23], duobus libris ordinata, & de testamentis inscripta: quinque [24] autem sequentibus continentur ea, quæ de legatis, & fideicommissis, & omni eorum ambiguitate disputata sunt. Et quoniam Falcidiæ narratio continens, & consentanea erat legatorum, & fideicommissorum proprio tractatui: propterea & ipsam continuo legatorum supposuimus tractationi, libro [25] integro rei applicato, cum brevi quadam adjectione. Et rursum quia ad Falcidiæ imitationem [introductum] erat Trebellianum Senatusconsultum in fideicommissis: & huic ultimum hujus [26] ordinationis tribuimus locum, totum jus super his positum, Trebelliano Senatusconsulto attribuentes, & supervacuam esse Pegasiani Senatusconsulti positionem invenientes, & absurdas horum Senatusconsultorum inter se differentias, & communiones: quas sane & veteres perosi, captiosas, & damnosas appellarunt: simpliciore quadam narratione omne hoc schema congregantes, & ad unius Senatusconsulti Trebelliani ordinationem applicantes, & hanc quintam partem totius ordinationis novem his perfecimus libris. In quibus novem libris nihil de quondam [27] caducis dictum a nobis est: quia propter usum quendam non prosperum cum increbuissent in republica, & luctuosum monumentum bellorum civilium essent, non oportebat in his manere temporibus, in quibus & Deus dedit pacem nobis agere domi, & foris, &, cum oportuit bellum gerere, facile cum ipsius favore hostes superare, & capere. §. 7. Sequitur deinde, & exoritur nobis & sexta [28] pars totius compositionis, octo conclusa libris. Pulchre autem incipit ab his, quæ possessiones nominantur, quas nos similiter, ut cætera diligenter considerantes, tam eas, quæ ad ingenuos, quam quæ ad libertinos pertinent, ex multa anteriorum temporum confusione & obscuritate in purum deduximus compendium, geminorum [29] illis librorum numerum sufficere arbitrantes. Applicavimus autem ipsis & omnes ab intestato appellatas successiones, & ipsos generum ordines, eorum gradibus etiam libro inscriptis, & circa omnium finem Tertullianum & Orficianum composuimus Senatusconsultum, ex quibus matres & liberi invicem successores fiunt. Procedit autem post hæc alius liber [30], qui de ædificiorum operibus, & de ea, quæ ob ruinosa & diruta ædificia (datur) satisdatione, & his, qui in his aliquid insidiarum, aut fraudis admiserint, & de his, qui ex aquarum impetu vicinos læserint, & de publicorum vectigalium coactoribus, atque insuper de donationibus, tam indefinitis (seu simplicibus) quam in cogitationem mortis relatis, leges ac jura ordinat. Rursum autem quicquid de quacunque manumissione extat, vel de his, quæ super ipsa agitantur, causis, & hoc uni [31] traditum est libro. Amplius autem & ea, quæ de possessione, & per ipsam adquisitione, & de causis eam introducentibus sunt, in [32] unum seposuimus tractatum (seu librum). Et quidquid etiam de judiciariis extat sententiis, & his, qui in his aliqua contra seipsos confessi sunt, & de bonorum cessione, & creditorum detentione, & venditione, & de bonorum separatione, & curatione, & ne quid patiantur creditores fraudis, & id in unum [33] similiter collatum est librum. Sed & interdictorum modum non pluribus, quam [34] uni dedimus libro. Inde [35] autem & ad præscriptiones seu (exceptiones) & in his ordinata tempora venimus. Et obligationum quidem & actionum seposuimus modos, & coëgimus omnem hanc partem, cui præsunt possessiones, ut dictum est, octo librorum numero descriptam, sextam hanc partem totius voluminis seponentes.

§. 8. Totius autem extrema pars, quæ & septima [36] est totius tractationis, sex librorum numero demandata est, incipiens quidem [37] a stipulationibus, procedens vero ad ea quæ scripta sunt de fidejussione, & debitorum numeratione, solutione, & liberatione ipsorum, & de introductis ex Prætorum jurisdictione stipulationibus: quæ omnia duobus a nobis contracta sunt libris: cum apud veteres nec dici posset, quot essent libri ea de re. Procedit & deinceps [38] ad delictorum narrationem: & omnia recenset, quæ ad minora delicta pertinent, quæ vocant privata: & item quæ ad ea, quæ necdum ordinaria appellant, sed ipsis extraordinariorum appellationem imponunt: descendit etiam & ad publica crimina, quæ atrocissima sunt, & magnam sibi advocant pœnam. Duo [39] autem & hic sunt libri, qui illa quidem, quæ ad delicta & crimina pertinent, complectuntur: quibus permixta sunt & ea, quæ de reis criminum, qui se celare tamen conantur, scripta sunt, & de eorum bonis, & de ea, quæ infligitur condemnatis, pœna, vel indulgentia. Initium autem nobis alterius rursum [40] libri fit narratio de appellationibus, quæ communis est profecto ad rescindendas, tam pecuniarias (seu civiles) sententias, quam criminales. Quæcunque autem [41] de civibus (seu municipibus), & de decurionibus, & muneribus, & publicis operibus, & nundinis & redituum pollicitationibus, & variis cognitionibus (seu interrogationibus), & publica descriptione, veteribus inventa sunt; & quæcunque de verborum extant significatione, & de his, quæ pro regulis apud veteres dicta sunt: hæc omnia in sese recipit ultimus liber. Hujus igitur compositionis, cujus initium est a stipulationibus, hic liber est sextus quidem, si ad proprium principium comparetur: sed est quinquagesimus, si conferatur ad totam consummationis perfectionem (seu harmoniam).

§. 9. Quæ omnia composita sunt, & elaborata peroptime, & ut nostra jussione dignum fuit, per [42] *Tribonianum* [43] illustrissimum, necnon prudentissimum magistrum, & exquæstore nostrorum Palatiorum, & exconsule, virum, & in ipsis rerum experimentis, & in eloquentia, & in legibus scribendis satis spectatum, & qui nihil unquam nostrarum jussionum contempsit: necnon per alios [viros], qui sub ipso nobis hoc opus elaborarunt, id est, *Constantinum* [44] magnificentissimum comitem sacrarum largitionum, & antigrapharium [seu magistrum] sacri scrinii, & sacrorum libellorum, & cognitionum imperialium,

1 Hæc constitutio Latina facta est ab Antonio Contio. 2 Vide Procop. *de bello Persico*, adde & [illegible] *eod.* 3 Calendis Decembribus mensis superioris. Procopius *de bell. V*[illegible], C[illegible]enus, Paul Aquilegiensis. 4 Hic numerus auctori m emendatur 6. §. [illegible] 5 Tr[illegible]es centena, §. & a[illegible] §. *Constit. ad* [illegible] Trecenties [illegible] milli[illegible] versuum, [illegible] *verf. sed cum omnes* §. *Const. ad Senatum.* 6 Pandectarum [illegible] ἔτυμον. 7 Διαιρέσεις, καὶ διατάξεις. 8 Prima pars Pandectarum. 9 *Lib.* 4. 10 Pars secunda, de judiciis. 11 A *L.* 5 ad finem 11. 12 Pars tertia, de rebus. 13 A *L.* 12. ad finem 19. 14 Pars quarta, quæ & hypothecaria. 15 A *L.* 20. ad finem 27. 16 Libro 20 17 Libro 21.
18 Proposuerat tamen hunc ordinem sequi, *l.* 2. *in fin. ff. de statu hominum.* 19 *Lib.* 22. 20 *Lib.* 23. 24. 25. 21 *Lib.* 26. 27. 22 Pars quinta de testamentis. 23 *Lib.* 28. 29 24 *Lib.* 30. 31. 32. 33. 34. 25 Trigesimus quintus tamen liber initium non ducit a tractatu legis Falcidiæ, sed a Titulo de condit. & demonstr. 26 Id est *Lib.* 36 27 Cur in Codice potius quam in Digestis Caducorum mentionem fecit? 28 Pars sexta. 29 *Lib.* 37. 38. 30 *Lib.* 39. 31 *Lib.* 40. 32 *Lib.* 41. 33 *Lib.* 42. 34 *Lib.* 43. 35 *Lib.* 44 36 Pars septima. 37 *Lib.* 45. 46. 38 *Lib.* 47. 39 D. *Lib.* 47. 48. 40 *Lib.* 49. 41 *Lib.* 50. 42 Pandectarum compositores. 43 Tribonianus. 44 Constantinus.

perialium,

perialium, qui nobis bonam de se opinionem in omnibus præbuit: nec non *Theophilum* [1] magnificentissimum magistrum, & leges [seu jura] in regia hac urbe laudabiliter [2], & cum summis vigiliis, & ut magisteria sedulitate dignum est, docentem: & *Dorotheum* [3] magnificentissimum quæstorem, & doctorem in legum civitate designatum; dicimus autem verendam, & splendidam Berytiensium metropolin; quem de ipso optima opinio, & gloria, & ad nos deduxit ipsum, &, ut hujus operis participem faceremus, hortata est: sed & *Anatolium* [4] magnificentissimum magistrum, qui & ipse apud Berytienses ea, quæ ex legibus proficiscuntur, pulchre docet, vir ex tertia stirpe laudabili juris apud Phœnices interpretum descendens (refert enim genus ad Leontium, & Eudoxium, homines in legibus optimæ memoriæ, post Patricium inclytæ recordationis, Quæstorium, & Anticensorem, & Leontium gloriosissimum, expræfecto, & exconsule, atque Patricium ejus filios, summæ admirationis viros): & *Cratinum* [5] magnificentissimum atque prudentissimum comitem sacrarum largitionum (& optimus quoque est is legum enarrator in regia hac urbe): & præter hos etiam *Stephanum*, *Mennam*, *Prosdocum*, *Eutolmium*, *Timotheum*, *Leonidem*, *Leontium*, *Platonem*, *Jacobum*, *Constantinum*, *Joannem*, viros prudentissimos, qui universi Rhetores [6] quidem sunt gloriosissimorum præfectorum sacrorum nostrorum Prætoriorum, gloriam autem seu laudem apud omnes prudentiæ juste habent, & a nobis merito judicati sunt digni, ut eligerentur tanti certaminis participes. Hæc igitur nobis circa Digestorum elaborata sunt conscriptionem per jam dictos gloriosissimos viros. §. 10. Tanta autem nobis reverentia antiquitatis fuit, ut neque mutari nomina veterum Jurisconsultorum sustinuerimus, sed uniuscujusque illorum appellationem legibus inscripsimus: mutantes quidem, si quid jam habere visum est non recte, partes vero illas nunc tollentes, has nunc addentes, ex multis denique optimum eligentes, & unam [7], atque parem [8] omnibus præbentes potestatis vim, seu robur: ita ut quicquid scriptum est in eo libro, id nostra sit sententia: nemine audente comparare ea, quæ nunc facta sunt, his, quæ prius erant: quia multa, & numeratu non facilia transposuimus in melius, etiam si quid imperiali aliqua antiquorum imperatorum constitutione in aliam dictum fuerit formam. Nam nomina quidem veteribus servavimus, legum autem veritatem nostram fecimus: itaque si quid erat in illis seditiosum, (multa autem talia erant ibi reposita,) hoc decisum est, & definitum, & in perspicuum finem deducta est quæque lex.

§. 11. Sed cum oportebat & aliquam [9] mediocrem [10] Isagogen facere in eorum gratiam, qui recenter leges attingunt, nec majorem doctrinam portare possunt: neque hoc extra nostram providentiam reliquimus, scilicet Triboniano gloriosissimo, qui & ad totius operis legitimi gubernationem electus est, necnon Theophilo & Dorotheo magnificentissimis & prudentissimis anticensoribus accersitis mandavimus: ut seligerent ex his quæ apud veteres erant Isagogarum modo composita, ea quæ essent aptissima, & in ipsis rerum argumentis obtinentia, utque colligerent, & nobis offerrent, & ut mentionem etiam facerent nostrarum Constitutionum, quas pro emendatione veteris juris promulgavimus; & ita componerent libros quatuor futuros prima elementa totius isagoges, quas vocari Instituta visum est, quam sane legitimi operis partem compositam nobis obtulerunt, & nos eam totam consideratam a nobis, & perpensam, recteque habere visam nostris sensibus non indignam esse judicavimus, & pro nostris [11] haberi Constitutionibus, & nostrarum Constitutionum robur habere jussimus: quod & ex his, quæ in procemiis ejusdem voluminis disseruimus, omnibus manifestum fecimus. §. 12. Sic itaque omni Romani juris dispositione ordinata, & in tribus integris & voluminibus, & annis, tanto opere prefecto: (quod a nobis ab initio omnem spem excedere: circa finem autem, cum jam penetrabilem esse rem docuimus, ne in decem quidem annis totum absolvi posse videbatur:) tanta ergo trium [12] annorum celeritate consummato opere, & hac opera Domino Deo oblata, qui dedit, & pacem agere, & bella feliciter dirigere, & leges ponere præterito, præsenti, & futuro tempori, justum esse putavimus, omnibus hominibus facere manifestum nostrum in his rebus studium simul, & providentiam: quomodo nempe priore soluti perturbatione, & confusione, & nullum finem habente juris positione, usuri sint posthac legibus rectis, compendiosis, & omnibus ad manum promptis, & litium compendium adferentibus, & paratis atque expositis omnibus (volentibus) ad [13] facilem adquisitionem, nec amplius egentibus multis pecuniis, ut illorum inutilium librorum congerant multitudinem: sed vilissima pecúnia tam ditioribus, quam ex tenuiore profectis patrimonio, copiam sui comparandi præbentibus. §. 13. Si quid autem ex multitudine ea, quæ nunc congesta est, & ex tantis myriadibus collecta, videbitur esse simile [& geminatum [14]] (hoc autem putamus rarum esse) attamen humanæ naturæ [imbecillitatem] considerantibus, non extra justam apologiam ne hoc quidem videbitur esse: in nullo enim aberrare, [seu in omni irreprehensibilem, seu inemendabilem esse,] divinæ utique solius non autem mortalis est constantiæ, [seu roboris,] quemadmodum & a majoribus dictum est. deinde est ubi & similium adsumpsimus positionem: vel rebus subjectis id exigentibus, ut oporteret idem pluribus applicari titulis: vel quia cum extraneo loco esset commixtum id, quod simile superiori videbatur, impossibile fuit eam similitudinem detrahi: vel etiam quia sæpe custodienda fuit integra totius theoriæ [15] [seu visionis] continentia, nec [separanda aut] divellenda mens & intellectus [legentium] per eorum, quæ jam scripta fuerant, ademptionem. quin & hoc sicubi adsumptum est propter rei necessitatem: tamen id breve est, nec ullum fere sui sensum præbens.

§. 14. Hoc etiam ipsum, & in constitutionibus jam inter Imperiales constitutiones relatis, & jure quod ex his resultat, observavimus: nam quæ in illis jam cauta erant, ea nec in hoc volumine poni concessimus, nisi ob aliquam interdum circumstantiam similitudinis aliqua causa relicta est.

§. 15. Contrariam [16] autem aliis legibus legem ex his, quæ in hoc volumine positæ sunt, non facile quis repererit, si modo ad omnes contrarietatis fines animum intendere festinet. sed [17] inest aliquid diversum: quod adsumptum alterius generis forte hanc, & illam legis positionem apparere faciet.

§. 16. Sed & si quid forte prætermissum [18] est eorum, quæ poni debebant (forte enim & aliquid tale contigit propter humanæ imbecillitatem naturæ,) multo sane melius est nostris subditis multis inutilibus liberari (legibus), dum privantur forte paucis quibusdam, quæ videbantur idonea, myriadibus prope infinitis defossa, & deposita, & nemini forte mortalium animadversa.

§. 17. Hanc enim ob causam tot libris [19] (quos antea scribi oportebat) destituti judices facilius ex paucissimis juris autoribus, & libris ad finem litium perveniebant, & judicia decidebant vel propter inopiam librorum, vel quia non sufficiebant multis laboribus ad invenienda multa utilia necessariis, & viribus erant impares. In præsenti autem consummatione maximus legum obtinentium congestus est numerus ex libris raris, & qui vix inveniri potuerint, & quorum nec nomina nec eruditissimi quidem in legibus complures homines noverant. Quorum sane copiam (seu materiam) nobis uberrimam dictus gloriosissimus Tribonianus præbuit, multorum librorum, & qui vix numerari possunt, suppeditata multitudine, quibus omnibus perfecte lectis, congesta sunt hæc volumina, sed ex horum multis, & variis hi, qui a nobis ad hoc congregati erant, cum nihil invenissent idoneum, aut novum ab his, quæ jam congregata erant, illationem ex his in hoc opere faciendam optimo animo respuerunt.

§. 18. Si vero postea aliquid novi [20] controvertetur, quod non apparebit legibus his inscriptum: (multa [21] enim novare novit natura) sed Imperium Deus propter hoc imposuit hominibus, ut emergentia, & legis egentia lege definiat, & humanæ naturæ incertum repleat, & certis concludat legibus, ac regulis, neque hoc nostrum nunc dicimus: sed jam omnium juris conditorum, qui olim claruerunt, prudentissimus Julianus hoc ipsum videtur dixisse, qui & ab Imperiali autoritate implorat fieri legum repletionem in emergentibus ambiguitatibus, & quæstionibus: sed & divus Adrianus piæ memoriæ, quando ea, quæ a Prætoribus quotannis edicta fuerant, brevi complexus est libello, adsumpto ad id optimo Juliano, in oratione, quam in commune habuit in seniore Roma, hoc ipsum quoque ait: ut si quid præter id quod jam ordinatum est, emerserit, conveniens est, eos, qui in magistratu sunt, illud conari decidere, & remedium imponere secundum eorum, quæ jam ordinata sunt, consequentiam [imitationem.]

§. 19. Hæc igitur omnes (dicimus autem vos, magne Senatus, & omnes nostræ reipublicæ homines,) cognoscentes, gratiam quidem confitemini Deo, qui nostris temporibus tantum bonum servavit: utimini vero nostris legibus, nulli [22] earum, quæ veteribus libris inscriptæ sunt, attendentes: neque ad ea, quæ nunc posita sunt, illas comparantes: quia etsi videantur quædam invicem non consonare, tamen prius [23] illud, & vetustius nobis, ut imperfectum displicuit, nunc autem hoc visum est debere obtinere. Nam prohibemus illis in posterum uti, hæc autem sola observari in republica, & obtinere concedimus, & sancimus, ita ut qui conatus fuerit ex prioribus libris, & non ex his duobus solis, & constitutionum [libro] a nobis compositis, vel factis, uti quibusdam legibus, vel eas in judiciis legere, vel si quis judicaverit ex his, apud se recitari eas passus: falsi [24] reus erit, & publicorum criminum judicatus, & pœnæ addictus: quod etsi non diceremus, vel ex hoc ipso manifestum esset.

§. 20. Sed & hoc optimum fore judicavimus, præponere Digestorum volumini & veteres juris conditores & illorum volumina [25], & unde collectio facta sit legum nunc a nobis congestarum, quod & fieri jussimus, & factum est: & simul ea, quæ de his rebus conscripta sunt, supponi huic divinæ nostræ Constitutioni præcepimus, ut omnibus fiat manifestum, & quid prioris inexperientiæ simul, & incertitudinis esset, & quid a nobis sit adinventum. Legislatores autem, seu legum interpretes illos congessimus, qui apud omnes probati & recepti erant, & prioribus Imperatoribus placuerant, & qui ab his nominari meruerunt. Si enim aliquis nondum veteribus Legislatoribus cognitus est: nos & huic interdiximus hujus voluminis communicationem. Omnibus sane his positis unum ordinem, & dignitatem parem dedimus: nulli cuipiam majore, quam cæteris, data prærogativa. Si enim his, quæ ab illis scripta sunt, omnibus imperialium Constitutionum [26] dedimus robur: quid est, quod in his amplius, quodque minus haberi debeat?

§. 21. Illud autem, quod statim, cum hanc compositionem legum congregari mandaremus, jussimus: iterum & nunc sancimus illud confirmando: omnibus similiter interdicimus, ne quis audeat hominum, qui sunt nunc, aut in posterum erunt, commentarios [27] scribere harum legum, præterquam si velit quis in Græcam linguam hæc transferre, quem etiam volumus sola secundum pedem, seu κατὰ [28] πόδα nuncupata uti legum interpretatione: & si quid secundum nominatorum paratitlorum (ut conveniens est) adscribere voluerint usum: aliud autem nihil omnino, ne tantillum quidem circa ea facere, nec rursum dare seditionis, & dubitationis, aut infinitæ multitudinis legibus occasionem, id [29], quod antea in antiqui Edicti factum est ordinatione:

1 Theophilus. 2 Antecessoris munus. 3 Dorotheus. 4 Anatolius. 5 Cratinus. 6 Ῥήτορες hic sunt advocati, nam apud Præfectum Præt. Illyrici advocatos 50 fuisse constat, *l.* 17. *C. de advoc. diverf. jud.* ut & apud Præfectum Orientis 150. *l.* 8. *l.* 11. *C. eod.* ut & apud Præsidem Syriæ 30. *l.* 5. *C. de advoc. diverf. jud.* 2. apud Præfectum urbi 80. *l.* 7. *C. eod.* 8 *v.* §. *cumque* 5. Ꞩ. *Conft. ad Trib.* 8 De autoritate jurisprudentum. 9 De institutionibus compositis. 10 Institutionum usus. Institutiones *μετρία εἰσαγωγή*, *ut hic.* prima elementa legitimæ scientiæ Ꞩ. *de confirmat. Inft.* §. 4. prima legum argumenta, prima fundamenta atque elementa. Ꞩ. *conft. ad Senatum.* §. 11. 11 Paulo aliter Theoph. §. *penult.* Procem. *Inft. serenitas ejus.* ἐπίγνω δεῖν αὐταῖς διατάξεσι τὴν ἰσχὺν φιλοτιμήσασθαι. 12 De Triennio felici Justiniani. 13 §. 13. Ꞩ. *conft. ad Senatum & omnes populos.* 14 De similibus. 15 Visiones §. 14. Ꞩ. *conftit. prox.* 16 De Antinomiis. 17 *v.* §. 15. *Conft. ad Senatum.* Sed Goveanus legem 9. *in princ. ff. de Jurisdict.* cum lege 32. *in princ. ff. ad l. Aquil.* non potest aliter conciliare, quam si dicat *in d. l.* 9. vel auter, vel male scriptum fuisse. 18 De prætermissis. 19 De libris veterum Jurisconsultorum. 20 De novis, ac futuris quæstionibus, & constitutionibus. 21 *Novell.* 7. *c.* 2. 22 De abrogatis veterum Imperatorum legibus. 23 *v.* § 15. Ꞩ. *Conftit. ad Senat.* 24 *Argum. l. ult. ff. de falsis.* 25 Quæ jam volumina a veteribus Jurisperitis composita. 26 *v.* §. 12. Ꞩ. *eod.* 27 Quales legum commentarios esse oporteat. §. 21. Ꞩ. *conft. prox.* 28 Κατὰ πόδα videtur idem significare hoc loco, quod περιφραστικῶς. 29 Quod vitium videtur Caius summo studio fugere velle, *l.* 1. *ff. de orig. jur.*

ita ut illud breviffimum conftitutum ex differentium commentariorum differentia, feu diverfitate in infinitam extenderetur multitudinem. Si quid enim forte ambiguum fuerit vifum vel litium certatoribus, vel his, qui rebus judicandis præfunt, hoc Imperator interpretabitur recte: nam hæc facultas illi foli [1] a legibus permiffa eft. Itaque quisquis aufus fuerit ad hanc noftram legum compofitionem commentarium aliquod adjicere, aliter atque noftræ hujus juffionis forma præfcribit: is fciat, quod & ipfi falfi reo legibus futuro, & quod compofuerit, eripietur, & modis omnibus corrumpetur.

§. 22. Eadem pœna impofita & adverfus eos, qui notis [2] [feu fignis] quibusdam in fcriptura utentur (quæ figna finglas [3] vocant,) & qui per ea conturbare fcripturam tentaverint, nec per totam confequentiam literarum numeros, & nomina veterum prudentum, & totam legum pofitionem fcripferint. Sciant etiam librorum ita fcriptorum comparatores fe inutilis fore libri dominos: neque enim damus licentiam talibus libris in judiciis uti, & aliquid agere, etiamfi contingat librum in ea ipfa parte, quæ recitatur, nullum habere tale fignum, [aut notam] fed in alia quacunque fui parte, quamvis femel tantum id admiffum fit. Itaque ipfe quidem eum librum pro non fcripto prorfus habebit. Is autem, qui eum fcripferit, & ignoranti emptori dederit: duplum folvet ejus æftimationis ei, qui ita in quantitate damnum paffus fuerit, nihilominus infligenda criminali [4] pœna. Hoc etenim & in aliis conftitutionibus ea de re pofitis fcripfimus, tam his, quæ Latina processerunt voce, quam ea, quæ Græcorum lingua, quam quidem ad legum Profeffores refcripfimus.

§. 23. Hæc igitur volumina (Inftitutorum, & Digeftorum dicimus) ex fine tertii noftri feliciffimi confulatus fuum robur obtinere fancimus, id eft, ex ante tertium Kalend. Januariarum præfentis duodecimæ indictionis, in omne ævum valitura, & una cum imperialibus conftitutionibus vigorem & locum habitura tam in his, quæ poftea [5] emerferint, quam in his, quæ in judiciis adhuc pendent, necdum amicalibus tradita funt transactionibus: quodcunque enim hactenus vel judicatum, vel transactum eft, retractari non fuftinemus. Quem quidem confulatum tertium nobis nominatiffimum dedit Deus, quando & fub ipfo pax [6] cum Perfis confirmata eft, & hoc tantum legum volumen repofitum eft: quod a nemine majorum unquam excogitatum fuit, atque ad hæc tertia pars mundi (dicimus autem totam [7] Libyam) noftris adjuncta eft fceptris: omnia hæc a fummo Deo, & Servatore noftro Jefu Chrifto dona tertio noftro confulatu indulta.

§. 24. Omnes itaque laudatiffimi noftræ Reipublicæ magiftratus, hanc divinam noftram fufcipientes conftitutionem, ut utantur prædictis noftris legibus, unusquisque in fuo procurabit judicio. Præponet autem eam in maxima & regia hac urbe & ejus gloriofiffimus Præfectus. Curæ autem erit excellentiffimo & laudatiffimo noftro Magiftro, & gloriofiffimis atque beatiffimis Præfectis facrorum noftrorum prætoriorum, tam his, quæ ad folem orientem, quam his, quæ in Illyride: necnon his etiam, quæ in Libya funt, per fua Edicta his, qui fub ipfis ordinati funt, ifta facere manifefta, ad omnium noftrorum fubditorum inexcufabilem notitiam. Data 17. Kalendas Januarias, Domino noftro Juftiniano perpetuo Augufto III. Confule 533.

1 Imo & Senatui, *l. 9. ff. de legib.* & fubditis, atque judicibus, *l. 12. l. 13. l. 37. l. 38. ff. de legib.* & Epifcopis, *l. 6. C. de facrof. Eccle.* & populo *l. 9. circa princ. ff. de juft. & jure.*
2 Libros legum notis non effe defcribendos.
3 Vide §. 8. *conftit. ad antecess.*
4 Falfi. §. 22. *conftit. ad Senat.*
5 Vide *l. 7. C. de legib.*
6 Procopius *de bello Perfico.*
7 Procopius *de bello Vandalico.*

DOMINI

DOMINI NOSTRI SACRATISSIMI
PRINCIPIS JUSTINIANI,
JURIS ENUCLEATI
EX OMNI VETERE JURE COLLECTI
DIGESTORUM [1] SEU PANDECTARUM [2]
LIBER PRIMUS.

TIT. I.
DE JUSTITIA, ET JURE.

Initium, denominatio & definitio juris. 1. *De officio Jurisconsultorum.* 2. *Principia seu species juris.* 3. *De jure naturali.* 4. *Juris gentium definitio.*

1. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

JUri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen *juris* descendat. Est autem a justitia [3] appellatum: nam (ut eleganter Celsus definit) Jus est ars boni & æqui [4]. §. 1. Cujus merito quis nos Sacerdotes appellet: Justitiam namque [5] colimus: & boni & æqui notitiam [6] profitemur: æquum ab iniquo separantes: licitum ab illicito discernentes: bonos non solum metu pœnarum, verum etiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes: veram (nisi fallor) philosophiam, non [7] simulatam affectantes [8]. §. 2. Hujus studii duæ sunt positiones; publicum, & privatum. † Publicum jus est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Privatum, quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quædam publice utilia, quædam privatim. Publicum jus in sacris [9], in Sacerdotibus, in magistratibus [10] consistit. Privatum jus tripertitum est: collectum etenim est ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus. §. 3. Jus naturale est [11], quod natura omnia animalia docuit [12]. nam jus istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quæ in terra, quæ in mari nascuntur; avium [13] quoque commune est. Hinc descendit maris [14] atque fœminæ conjunctio, quam nos *matrimonium* appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio [15]: videmus etenim cætera quoque animalia, feras etiam, istius juris peritia [16] censeri [17]. §. 4. Jus gentium est [18], quo gentes humanæ utuntur: quod a naturali recedere, facile intelligere licet: quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit.

Effectus juris gentium primævi.

2. POMPONIUS lib. singulari Enchiridii.

VEluti [19] erga Deum religio [20]: ut parentibus & patriæ [21] pareamus.

Effectus juris gentium secundarii.

3. FLORENTINUS lib. 1. Institutionum.

UT vim, atque injuriam propulsemus [22]. Nam jure hoc [23] evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit [24], jure fecisse existimetur, &, cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

4. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

MAnumissiones quoque juris gentium sunt. † Est autem manumissio, de manu missio [25], id est, datio libertatis [26]: nam, quamdiu quis in servitute est, manui & potestati suppositus est: manumissus, liberatur potestate. † Quæ res a jure gentium originem [27] sumpsit: utpote cum jure naturali omnes liberi [28] nascerentur, nec esset nota manumissio, cum servitus esset incognita: sed posteaquam jure gentium servitus invasit, sequutum est beneficium manumissionis: & cum uno naturali nomine *homines* appellaremur, jure gentium tria [29] genera esse cœperunt [30], liberi, & his contrarium servi, & tertium genus liberti, id est, hi qui desierant esse servi.

5. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

EX hoc jure gentium introducta bella: discretæ gentes: regna condita: dominia [31] distincta [32]: agris termini positi: ædificia collocata [33]: commercium [34], emptiones [35], venditiones, locationes [36], conductiones, obligationes institutæ: exceptis quibusdam [37], quæ [a] jure civili introductæ sunt.

Juris civilis definitio. 1. *Romani divisio.*

6. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

JUs [38] civile est, quod neque [39] in totum [40] a naturali [41], vel gentium recedit, nec per omnia ei servit: itaque cum aliquid addimus, vel detrahimus juri communi, jus proprium, id est civile, efficimus. §. 1. Hoc igitur jus nostrum constat aut ex scripto, aut sine scripto: ut apud Græcos [42] τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι, id est, *legum aliæ quidem scriptæ, aliæ vero non scriptæ.*

Species juris civilis. 1. *Juris Prætorii definitio, & honorarii etymologia.*

7. PAPINIANUS lib. 2. Definitionum.

JUs autem civile est, quod ex legibus [43], plebiscitis, senatusconsultis, decretis Principum, autoritate Prudentium venit. §. 1. Jus prætorium est [44], quod Prætores introduxerunt [45], adjuvandi [46], vel supplendi, vel [47] corrigendi juris civilis gratia, propter utilitatem publicam: quod & *honorarium* dicitur, ad honorem Prætorum sic nominatum.

Juris honorarii proprium.

8. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

NAm & ipsum jus honorarium viva [48] vox est juris civilis.

Juris divisio.

9. GAJUS lib. 1. Institutionum.

OMnes populi, qui legibus & moribus [49] reguntur, partim suo proprio [50], partim communi omnium hominum jure utuntur. † Nam

---

1 *Digesta* sic dicuntur, ut Græcis τὰ γράμματα. Digestorum porro libri cur duplici ff. scribantur, dixi § *in notis pr[illegible]ationum* 2 *Pandectarum* nomen, an masculinum, ut notat Antonius Augustinus, *in [illegible] de nominibus Pandectæ Florentinæ*, alias quoque dixi. 3 Hoc ἔτυμον e Philosophia, non e Grammatica petitum est. Cont. 2. *lect.* 6. sic Cicero, 3. *de Republica* apud Augustinum 12. *de civitat.* 21. Jus esse dicunt quod de Justitiæ fonte manavit, non a jussu vel utilitate Tyranni, quæ publicæ cedit. *v. Novell.* 69. *in princ.* Alii a jussu seu jubendo deducunt, ut Hieronymus Magius 4. *Miscellaneorum.* Alii, a juvando, ut Galeotus Martius *lib. de promiscua doctr. c.* 28. Collectio porro Ulpiani talis est: Ars omnis a subjecto quod tractat denominanda: Jus est ars boni & æqui, & consequenter ju[illegible] Est igitur jus a justitia appellandum vel appellatum. vid. Menag. *A. I. C. c.* 39. 4 Vide *l.* 90. ff. *de reg. jur.* & quæ scripsi *ad l.* 8. *C. de judiciis. l.* 24. §. 1. ff. *de minorib.* [illegible] *Et ac.* 10. Goth. Coras. *lib.* 2 *miscell. cap.* 18. *n.* 4. Conan. *comment. lib.* 1. *cap.* 3. § [illegible] Cæterum quid bonum, quid æquum sit, & in quatenusque differant, vide [illegible] Bu[illegible], & ad legem hanc totam Goveanum *lect. variar. lib.* 1 *cap.* 18 *&* 19. Mod. 5 Qui justitiam colit, sacris Dei vacare dici potest. vide *l.* 32. §. 4. ff. *de rec. qui arb. l.* 2. ff. *de in jus voc. l.* 13. ff. *de vacat. & excus. mun. l.* 30. ff. *de excus. tutor. princ. l.* 18. ff. *de procur. l.* 36 ff. *de fideicommiss. libert. l.* 2. ff. *de in jus vocand.* Est hæc altera Ulpiani collectio: Omnis Jurisconsultus est justitiæ sacerdos, & quidem verus & non simulatus: Justitiam enim colit, dum boni & æqui notitiam profitetur, æquumque ab iniquo, licitum ab illicito separat; dum bonos efficere studet præmiis & pœnarum metu. Hoc vere est Justitiam colere & sacris temploque ejus ministrare [illegible] *[illegible] habita. C. ne filius pro patre* 6 Exemplum *l.* 31. ff. *deposit. l.* 91. §. 3. ff. *de V. O.* §. 1. *Inst. de except.* 7 Qualem multi Philosophi habitu ipso, pallio, barba ad pubem usque porrecta, crine, vultu, sonituque vocis objurgatorio, futilem, inanem & argutiarum plenam, & nihil ad vitam tuendam & ordinandam promoventem, mentiebantur: in quibus barbam & pallium tantum quis intueri poterat, non philosophum ἄνευ τοῦ πράττειν μέχρι τοῦ λέγειν. Gell. 5. c. 10. 9. c. 2. 10. c. 22. 17. c. 19. 8 Sed sanctissimam. *l.* 1. §. 5. ff. *de variis & extr. cognit.* 9 τὰ *in sacris* abesse a libris Βασιλικῶν monet opportune eruditissimus Pacius. *Mod.* 10 Qua voce nonnulli Principem, leges, judicia, res civitatis, & dignitates intelligunt. 11 Vide Demosthenem *adversus Aristogitonem*, & Ciceronem *in Miloniana*, ac rursum *lib.* 1. *de off.* itemque de recentioribus Forcatulum *Dialog.* 37. & Aviani *cap.* 2 Mod. 12 Inclinatione tenus, non ratiocinatione. 13 Et ita eorum, quæ in cœlo seu aëre. 14 *v. l.* 1. ff. *de ritu nupt.* 15 *v. l.* 3. *l.* 4. *C. de alend. & agnosc. liber* 16 *Al. perita.* 17 *Censeri* hic, estne æstimationem mereri, ut vult Budæus? an vero regi & gubernari, ut Ferrandus 1. *Explicationum* 3? An potius numerari, ut censet Corasius? ad quem modum Juvenal. *sat.* 8 dixit, *sanguine censeri.* Quod mihi verius videtur. Nam & apud Theophil. *Inst. de jure natur.* legitur, ἀναγεγραμμένα. 18 Adde *l.* 9. ff. *eod.* 19 Sic Plotinus *Ennead. l.* 9 *c.* 9. ἐρᾷ κατὰ φύσιν ἔχουσα ψυχὴ θεοῦ. Animus in naturali habitu constitutus amat Deum. 20 Non superstitiosa, *l.* 30. ff. *de pœnis* 21 *v. l.* 1 §. 15. ff. *de ventre in poss.* 22 An adversus magistratum? regulariter non licet. Vide tamen exceptiones apud Socinum, *regula* 442 *&* 443. & Aristotelem *in Ethicis & Politicis.* adde quæ a me relata sunt in Pandectas Practicæ civilis, *hoc tit.* 23 *v. l.* 45. §. 4. ff. *ad l. Aquil.* 24 *v. in hanc l.* Cujac. 5. *obs.* 18. Goth. Item quod quis pudicitiæ servandæ causa fecerit *arg. l.* 8. ff. *Quod met. caus.* Ans. De moderamine inculpatæ tutelæ, & justa corporis sui defensione, vid. Jacob. Ayrer *tr. de triplici genere homicidior.* Anton. Rosc. *lib.* 2. *memorabil. c.* 7. Rainald. Cors. *lib.* 2. *indagat.* 2 Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 277. *& seqq.* Jul. Clar. § *homicidium. n.* 24. & novissime Grammat. *decis. Neapol.* 5. Christin. *decis. Belgic. vol.* 2. *decis.* 168. Carpzov. *prax. criminal. part.* 1. *qu.* 28. S. L. 25 Malunt alii, *Est autem manumissio de manu datio.* Vide porro ad hanc legem Ant. Roscium *memorabilium lib.* 2. *cap.* 8. Mod. 26 Non alienæ, sed suæ. Duplex est enim in hero seu domino libertas: una propria; altera, quam habet in servum. Hanc servo suo communicare potest [illegible] sine ulla diminutione suæ libertatis: scientiam alteri ita communicamus, *arg.* [illegible] §. 3. ff. *de legat.* 3. ut & lumen, Cic. 1. *offic.* atque ita hunc locum accipit Guilelmus vetus Glossator juris. Aliis, datio libertatis est detectio libertatis illius in servo, quam omnes homines natura habuere ab initio. Aliis vero, detectio libertinitatis: est enim servus manumissione libertinus. Collectio Ulpiani hæc mihi videtur esse: manumitti, est manu & potestate domini sui liberari: ergo manumissio est datio libertatis 27 Primum: deinde a jure civili. *l.* 5. §. 1. ff. *de statu hom. l. un. C. de senat. Si an. & Claud.* 28 Sine missione (id est, manumissione) nascimur. Sen. 5. *epist.* 57. 29 *Nov.* 89. *cap.* 1. 30 Imo liberi sunt a naturali jure. ff. *eod.* 31 *l.* 1. *in pr.* ff. *de adquir. rer. dom.* Jus gentium a naturali tanquam suo antecedente, hanc consequentiam trahit. Jure naturæ, communicatio hominum inter se mandatur: igitur humanæ communicationis modi quærendi sunt, ejusque contraria tollenda. Modi quæruntur, si contractus admittuntur. Erunt contractus, si dominia distinguentur. Contraria vero tollentur, si sontes punientur. Puniuntur sontes judiciis & [illegible]. Judicia expediuntur, citatione, actione, libello, exceptione, replicatione, duplicatione, &c. litis contestatione, probationibus, testibus, juramento, sententia, appellatione, & executione. Ex bello vero captivitas & servitus nascitur, juri naturæ contraria: non ut tollatur jus naturæ, quod immutabile est; sed, ut societatis humanæ lex superior conservaretur, inferior negligenda fuit. Quin etiam hinc constat, inferioris legis severitatem manumissione, & postliminio temperari. 32 Dominia distincta jure gentium, *ut hic.* ergo non naturæ bona omnia communia. Quod si ita sit, quærendum quo sensu furtum lege naturali interdictum esse dicatur *in l.* 1. *in fin.* ff. *de furtis.* Goth. De Origine & distinctione dominii, & de communione omnium rerum, quæ inter primos homines fuisse dicitur, vid. Ant. Merend. *controv. jur. lib.* 2. *cap.* 15. Ans. 33 *Vulgat.* collata 34 Commercia *Haloand.* Commercium est permutatio *l.* 15. ff. *de interd.* Ulp. 19. §. 5. Goth. *Commercium* definit Ulpianus, *emendi vendendique invicem jus*; neque aliter utitur hac voce JC. *in l. statuliberi.* ff. *de stat. lib.* apparet ergo hic pro quavis alienatione poni, non pro permutatione tantum, ut minus recte hic censuit Accursius. *Mod.* 35 *l.* 1 [illegible] ff. *de contr. empt.* 36 *l.* 1. ff. *locati.* 37 Puta novatione & emphyteusi. 2 *Ecl.* 1. *c.* 14. 38 De juris civilis definitione, adde Ciceron. *in Topicis.* 39 Jus civile desciscere a jure naturali potest, etsi non in totum. 40 τελείως 2. *Ecl.* 1. *c.* 14. 41 Atqui naturalia jura mutari non possunt. §. *sed nat. Inst. de jure nat.* 42 Plat. 8. *de Rep. p.* 593. Budæus legit, τὸ μὲν ἄγραφον, τὸ δὲ νομικόν. 43 Idem Cic. *in Top.* 44 Definitio accidentalis. 45 *l.* 22. ff. *de ventre inspic.* 46 Aristot. 5. *Ethic.* 47 Lege Lætoria Prætori id juris datum esse, idque reperiri apud Censorinum, negat Cujacius, 18. *obs.* 38. 48 Viva vox juris civilis jus honorarium, sive prætorium. *l.* 2. §. 13. ff. *de orig. juris.* Judex, δίκαιον ἔμψυχον Arist. 5. *Ethic.* 4. Lex, mutus magistratus: magistratus lex loquens. Cicer. 3. *de legib.* 49 De moribus v. quæ scripsi *l.* 11. *in fin.* ff. *hoc eod. tit.* Goth. Vide Costal. & Vacc. *hic* & Anton. Rosc. *memorabilium. c.* 8. Jacob. Rævard. *lib.* 3. *conject. c.* 9. Ans. Marius Salomonius reponit, *legibus aut moribus*: quod etiam propter relationis ambages quibusdam probavit. *Mod.* 50 Jus est aut proprium cujusdam populi, aut commune

quod quiſque populus ipſe [1] ſibi jus conſtituit, id ipſius proprium civitatis eſt: vocaturque *jus civile*, quaſi jus proprium ipſius civitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, id apud omnes peræque cuſtoditur, vocaturque *jus gentium*, quaſi quo jure omnes gentes utuntur.

Juſtitiæ definitio. 1. *Juris præcepta.* 2. *Jurisprudentiæ definitio.*

10. ULPIANUS lib. 1. Regularum.

JUſtitia [2] eſt [3] conſtans [4] & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi [5]. §. 1. Juris præcepta [6] ſunt hæc: honeſte [7] vivere [8], alterum non lædere [9], ſuum cuique tribuere [10]. §. 2. Jurisprudentia eſt divinarum [11], atque humanarum [12] rerum notitia: juſti atque injuſti ſcientia.

Jus ſex modis dicitur.

11. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

JUs pluribus modis dicitur. † Uno modo, cum id quod ſemper æquum [13] ac bonum eſt, *jus* dicitur: ut eſt jus naturale. † Altero modo, quod omnibus aut pluribus [14] in quaque civitate utile eſt: ut eſt jus civile. † Nec minus *jus* recte appellatur in civitate noſtra jus honorarium. † Prætor [15] quoque *jus reddere* dicitur [16], etiam [17] cum inique [18] decernit: relatione ſcilicet facta, non ad id, quod ita Prætor fecit, ſed ad illud, quod Prætorem facere convenit [19]. † Alia ſignificatione *jus* dicitur locus, in quo jus redditur: appellatione collata ab eo, quod fit, in eo, ubi fit: quem locum determinare hoc modo poſſumus: Ubicunque Prætor [20] ſalva majeſtate imperii ſui, ſalvoque more [21] majorum, jus dicere conſtituit, is locus recte jus appellatur.

12. MARCIANUS lib. 1. Inſtitutionum.

NOnnunquam *jus* etiam pro neceſſitudine dicimus: veluti, Eſt mihi jus [22] cognationis, vel adfinitatis.

TIT. II.

DE ORIGINE [23] JURIS, ET OMNIUM MAGISTRATUUM, ET SUCCESSIONE PRUDENTIUM [24].

Scopus & nexus hujus tituli.

1. Gajus lib. 1. ad legem XII. Tabularum.

FActurus legum vetuſtarum interpretationem, neceſſario prius ab Urbis initiis repetendum exiſtimavi: non quia velim verboſos [25] commentarios facere, ſed quod in omnibus rebus animadverto id perfectum [26] eſſe, quod ex omnibus ſuis partibus [27] conſtaret. Et certe cujusque [28] rei potiſſima pars principium eſt. Deinde, ſi in foro cauſas dicentibus nefas, ut ita dixerim, videtur eſſe, nulla præfatione facta, judici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus inconveniens erit, omiſſis initiis, atque origine non repetita, atque illotis [29], ut ita dixerim, manibus, protinus materiam interpretationis tractare? namque niſi fallor, iſtæ præfationes [30] & libentius nos ad lectionem propoſitæ materiæ producunt: & cum ibi venerimus, evidentiorem præſtant intellectum.

De Origine *& progreſſu juris.* 1. *De manu regia.* 2. *De legibus regiis.* 3. *De jure incerto & conſuetudine.* 4. *De legibus duodecim tabularum.* 5. *De diſputatione fori.* 6. *De legis actionibus.* 7. *De jure civili Flaviano.* 8. *De plebiſcitis.* 9. *De Senatusconſultis.* 10. *De jure honorario.* 11. *De conſtitutionibus.* 12. *Epilogus.* 13. *Tranſitio ad ſecundam partem tituli & ſic*, 14. *De Regibus.* 15. *De Tribunis celerum.* 16. *De Conſulibus.* 17. *De Cenſoribus.* 18. *De Dictatoribus.* 19. *De Magiſtris equitum.* 20. *De Tribunis plebis.* 21. *De Ædilibus plebis.* 22. *De Quæſtoribus ærarii.* 23. *De Quæſtoribus parricidii.* 24. *De Decemviris.* 25. *De Tribunis militum.* 26. *De Ædilibus curulibus.* 27. *De Prætore urbano.* 28. *De Prætore peregrino.* 29. *De Decemviris in litibus judicandis.* 30. *De Quatuorviris, Triumviris monetalibus, Triumviris capitalibus.* 31. *De Quinqueviris.* 32. *De variis Prætoribus, & Ædilibus cerealibus.* 33. *De Præfecto urbi.* *De Præfecto annonæ.* *De Præfecto vigilum.* 34. *Epilogus.* 35. *Tranſitio ad tertiam partem tituli: & ſic* De Juriſconſultis.

2. POMPONIUS lib. ſingulari Enchiridii.

NEceſſarium [31] itaque nobis videtur ipſius *Juris originem*, atque proceſſum demonſtrare. §. 1. Et quidem initio civitatis noſtræ populus ſine lege certa, ſine jure certo primum agere inſtituit [32]: omniaque manu [33] a Regibus [34] gubernabantur. §. 2. Poſtea aucta ad aliquem modum civitate, ipſum Romulum traditur populum in triginta partes diviſiſſe, quas partes *Curias* [35] appellavit: propterea quod tunc reipublicæ [36] curam per ſententias partium earum expediebat. Et ita *Leges* quaſdam & ipſe *Curiatas* ad populum [37] tulit. † Tulerunt & ſequentes Reges [38]: quæ omnes conſcriptæ exſtant in libro Sexti Papirii: qui fuit illis temporibus, quibus Superbus [39] Demarati Corinthii [40] filius [41], ex principalibus viris. Is liber, ut diximus, appellatur *jus civile Papirianum*: non quia Papirius de ſuo quicquam ibi adjecit, ſed quod leges ſine ordine latas in unum compoſuit

§. 3. Exactis deinde Regibus *lege* [42] *Tribunicia*, omnes leges hæ exoleverunt: iterumque cœpit populus Romanus incerto magis jure, & conſuetudine ali [43], quam per latam legem: idque prope viginti annis paſſus eſt [44]. §. 4. Poſtea ne diutius hoc fieret: placuit publica autoritate *Decem* conſtitui *viros*, per quos peterentur leges a Græcis civitatibus [45], & civitas fundaretur legibus: quas [46] in tabulas eboreas [47] perſcriptas pro [48] Roſtris compoſuerunt, ut poſſent leges apertius percipi: datumque eſt eis jus eo anno in civitate ſummum, uti leges & corrigerent, ſi opus eſſet & interpretarentur: neque provocatio ab eis, ſicut a reliquis magiſtratibus fieret. Qui ipſi animadverterunt aliquid deeſſe iſtis primis legibus: ideoque ſequenti anno alias duas ad eaſdem tabulas adjecerunt: & ita ex [49] accidentia appellatæ ſunt *leges duodecim tabularum*. quarum ferendarum autorem fuiſſe decemviris Hermodorum quendam Epheſium, exulantem [50] in Italia, quidam retulerunt. §. 5. His legibus latis, cœpit, ut [51] naturaliter evenire ſolet [52], ut interpretatio deſideraret prudentium [53] autoritate neceſſariam eſſe *diſputationem* [54] *fori*. Hæc diſputatio, & hoc jus, quod ſine ſcripto venit, compoſitum a prudentibus, propria parte aliqua non appellatur, ut cæteræ partes juris ſuis nominibus deſignantur, [datis propriis nominibus cæteris partibus] ſed communi nomine appellatur *jus civile*. §. 6. Deinde ex his legibus [55], eodem tempore fere, actiones compoſitæ ſunt, quibus inter ſe homines diſceptarent: quas actiones ne populus prout vellet inſtitueret, certas ſolenneſque eſſe voluerunt: & appellatur hæc pars juris, legis [56] actiones, id eſt legitimæ actiones [57]. Et ita eodem pene tempore tria hæc jura nata ſunt: leges duodecim tabularum: ex his fluere cœpit jus civile: ex iiſdem *legis actiones* compoſitæ ſunt. † Omnium tamen [58] harum & interpretandi ſcientia [59], & actiones, apud collegium Pontificum [60] erat: ex quibus conſtituebatur, quis quoquo anno præeſſet [61] pri-

omnium populorum. 1 Proprium jus eſt quod quiſque populus ſibi conſtituit. Atqui ſoli Imperatori leges condere licet: *v. l. ult. circ. fin. C. de leg.* 2 Non modo divina, ſed & virtus ipſa humana: ſeu, quæ homini a Deo propoſita. *Goth.* De Juſtitiæ & Jurisprudentiæ definitione, & diviſione, vid. Mar. Salomon. Alciat. *lib. 1. parerg. cap.* 30. & 31. Cont. *ſucceſſ. lib. 2. cap.* 7. Turneb. *adverſ. lib. 8. cap.* 5. S. L. 3 Proprium hoc juſtitiæ eſt quarto modo: convenit enim omni Juſtitiæ, ſoli, & ſemper. 4 Judicis officium innuit. *de quo v. l.* 15. *in fine.* ff. *de jud. v. Inſt. eod. in princ.* 5 Agit enim quæ alteri conducunt aut Principi, aut Reipubl. & ſola ex virtutibus alienum bonum ſpectat. Ariſt. 5. *Ethic.* 1. *& ſeqq.* Goth. Alii; *jus ſuum cuique tribuens:* ſed vide *tit.* 1. *lib.* 1. *Inſtitut.* ſtatim in principio, & Alciatum *lib.* 1. *parerg. cap.* 49. Jo. Mercerium *lib.* 1. *opinio. cap.* 4. & Pratejum *dicæologiæ cap.* 5. Mod. 6 Seneca 11. *Epiſtol.* 82. Hoc juſtitiæ convenit, ſuum cuique reddere: beneficio gratiam, injuriæ talionem, aut certe malam gratiam. 7 *Honeſte vivit* non modo qui alterum non lædit, aut qui ſuum cuique tribuit, ſed & qui etiamſi ſolus ſit, virtutis præſcripto ac lege vivit. 8 v. Rob. 3 *ſent.* 12 9 v. *l.* 3 [illegible] *pen.* ff. *de incend.* 10 v. *l.* 24. §. *pen.* ff. *de min.* hoc ultimum præceptum ſæpe ne[illegible]tur, ut ſecundum impleatur, ut cum furioſus enſem depoſuit, & repetit, nec redditur, ne lædatur, argumento *l.* 31. ff. *depoſiti*, & e contrario, ad hoc enim pœnæ repertæ ſunt, ut ſuum cuique tribuatur. 11 Recte *divinarum rerum ſcientiam* jurisprudentiæ tribuit: Conjuncta enim fuit olim juris divini & humani ſcientia. Ita Scævola 8. *l. mr.* 8. dicitur, bene ac diu jura civium & ceremonias ordinaſſe, & *lib.* 5. *cap.* 8. T. Manlius Torquatus juris civilis & ſacrorum Pontificalium peritus. Sic apud Tacitum, *lib.* 3. Ateius Capito, humani, divinique juris ſciens, & a Macrobio 7. *cap.* 13. Pontificii juris inter primos peritus, (cui rei & hoc quoque argumento eſt, quod libros juris Pontificii reliquerit) 4. *Gell.* 6. *Feſtus.* Extant etiam Labeonis de Jure Pontificio commentarii, *teſte Feſto, Chariſio & Soſipatro.* & Nerva a Tacito, *lib.* 5. dicitur fuiſſe omnis divini humanique juris ſciens. Unde Gellius *lib.* 10. *cap.* 15. in explicandis Flaminum ceremoniis, Maſſurii Sabini autoritate utitur. Sed nullum apertius teſtimonium eſt Ciceroniano, 2 *de legib.* Pontificem neminem bonum eſſe, niſi qui jus civile cognoſſet. Inde factum, ut juris noſtri autores juris civilis alteram ſpeciem in ſacris & Sacerdotibus collocarent. *l.* 1. § 2. ff. *eod.* ut hinc perſpici poſſit, nullum pene in pretio habitum Juriſconſultum, qui non omnia jura & humana & divina, cognitione fuiſſet complexus. Docebant itaque iidem noſtri, quibus hoſtiis, quibus diebus, quo ritu, ad quæ templa ſacra facienda eſſent, quæ ſepulchrorum & monumentorum jura, quæ juſtorum funebrium ſolennia. vide ff. *tit. de religioſis & de mortuo inferendo.* Sed & prior Codicis liber ſatis oſtendit, quam peritum in jure pontificio ac divino Juriſconſultum eſſe oporteat. adde Briſſon. 4. *ſelect.* 6. 12 *v.* §. 1. ff. *conſtit. ad Tribonianum. De concept. Digeſt.* 13 Hoc καλὸν, ſequens δίκαιον. 2. *Ecl.* 1. *c.* 11. 14 Atqui jura non in ſingulas perſonas conſtitui oportet. *l.* 8. ff. *de legib.* 15 ἄρχοντες ψῆφος judicis quoque ſententia. 2. *Eclog* 1. *c.* 11. 16 *l.* 65. §. *cum Prætor.* ff. *ad Treb.* 17 Immo ne tunc reddit, *l.* 1. §. 1. ff. *de feriis.* 18 Hoc eſt, contra æquitatem, non contra jus ſcriptum. *v. l.* 2. *C. quando provocare.* 19 Ut *in l.* 12. ff. *de offic. præfect.* Anſ. 20 Et alii judices. *l.* 4 *in fin* ff *de interrog. in jure.* 21 Formula uſitata & frequens juri noſtro. *l.* 5. ff *de juriſdict. l.* 11. §. 1. ff. *de his qui not. inf. infam. l.* 1. §. 1. ff. *de off. ejus, cui mandata eſt juriſd.* 22 *v. l.* 34. ff. *de pact.*

23 Id eſt, quo progreſſu jus in eam formam, quæ hodie extat, ad Romanos pervenit: in hac prima parte hujus tituli explicanda occupatur initium *l.* 2. *ad* §. 12. ff. *hoc tit.* Goth. Vide hic Mar. Salomon. & Ant. Govean. *lect. lib.* 1 *c.* 21. Anſ. 24 Qui & juriſperiti, & autores *l.* 2. § 13. ff. *eod.* tertiam porro hujus tituli partem hanc explicat lex 2 § 35 *& ſeq.* ff. *eod.* Goth. In Archetypo Florentino perſcriptum extat, *ſucceſſione eorum*, unde faciebat ille JC. Jacobus Cujacius, *ſucceſſione auctorum*, vide ejus *lib.* 7. *obſervat. cap.* 26. & *l.* 2. §. 2. *infr. eod.* Mod. 25 Veritas verborum adminicula non deſiderat. *l.* 1. *C. ſi minor ab hered. ſe abſtinuit.* 26 *Totum* dicitur, quod ex omnibus partibus ſuis conſtat: ut ædes, ſolo & ſuperficie, *l.* 23. ff. *de r. e. ç.* hereditas 12. unciis, §. *hereditas* [illegible] fundus, ipſo ſolo & fructibus, vel ædibus, *l.* 44 *l.* 49. ff. *de rei vindic.* uſusfructus, uſu & fructu. *l.* 14. §. 1. ff. *de uſu & uſufr.* 27 Immo ſatis eſt, ut uſui eſſe poſſit, *l.* 139. *in fin.* ff. *de verb. ſignif.* & ſit inceptum. *v. l.* 15. *in princ.* ff. *de diverſis temp. præſc.* 28 Μέγιστον ἀρχὴ παντός. Ariſtot. *Elenchis.* Principium, pars maxima eſt totius. Dimidium facti, qui bene cœpit, habet. 29 Proverbii ſpecies. de qua vide Eraſmum 1 *Chiliad. ſeu Adag.* 9. *adag.* 155. 30 Præfationum utilitas. 31 Hanc legem quidam exiſtimant a Triboniano aut compoſitam aut certe in multis interpolatam & auctam, quod & ego ex lectionis ejus incertitudine & varietate facile crediderim. *Mod.* 32 Hoc eſt, ſine certo jure egit: ſic Paulus 3. *ſent.* 2. § 2. *libertus duos patronos habere inſtituit*, id eſt, habuit. ſic apud Catullum: *Quem tu diligere inciperes*, hoc eſt diligeres, & apud eundem: *Accipiunt pretium quæ facere inſtituunt*, hoc eſt, quæ faciunt: quod & Joſephus Scaliger obſervavit. 33 Non violenta, ſed quæ inſtar arbitri eſſet Juſtinus *lib.* 1. *cap.* 1. 34 Alii: *manu regis.* Mod. 35 Vide Hotomannum 4. *obſ.* 33. & 2. *Antiquitatum* 3 & 12. 36 Et eligendorum magiſtratuum. *arg. l. un. in pr.* ff. *de off. Quæſtor.* 37 Id eſt, non ſimpliciter promulgavit, ſed rogavit ſi placerent. *Solom.* Fuit etiam a regibus ad populum provocatio. Cic. 1. *de Repub.* apud Senecam 19. *Epiſt.* 38 Alibi vox *reges* abeſt, alibi mutata eſt in *leges.* Mod. 39 Id eſt, Priſcus Tarquinius: qui & *Superbus* quoque appellatus eſt, teſte Caſſio Hemina apud Servium, Livio, Victore, & Plinio *lib.* 36. ultimus enim Tarquinius Superbus non Demarati Corinthii, ſed Tarquinii Priſci filius vel nepos, ut & conſtat ex oratione Claudii inciſa Lugduni; quod addendum Feſto, *in voce Tarquinius Priſcus.* 40 Ob ſeditiones domo profugi. v *Livium* 1 41 Ita vetus liber Taurelli. alii tamen legunt, *Corinthii filius* [illegible] voce confidenter addita: eſtque etiam repertus qui non minore audacia [illegible] pro *Superbus* ſupponeret, ſed in hac varietate Charondæ aſſentio reponenti ex membranis, *Superbus L. Demarathi Corinthii* [illegible] id eſt, *filii nepos*, ſed de his ne hiſtoricis quidem ipſis convenit vide Livium & Halicarnaſſeum. *Mod.* 42 v. Govean. 1. *var.* 21. 43 Id eſt, uti. *ac* agi. 44 Variant hic alii, qui partim *quadraginta*, partim *ſexaginta* pro *viginti* reponunt. *Mod.* 45 Athenienſibus maxime: quorum legiſlatores Draco & Solon. *Diodor.* *Livius*, 1. *Harmenopul.* 1. §. 3. 46 Ut & olim Minos. Plato *in Minoe.* & Athenienſes, apud quos hujuſmodi Tabulæ κύρβεις & ἄξονες vocabantur. Plut. *in Solon* adde *Novell* 9. *cap* 15 *in fin. edict.* 13. *cap.* 15. 47 Roboreas primum, deinde æreas. *Halicarn.* 10. *Livius* 3. Quintilianus, *lib.* 4. *in Triumpho Cæſaris* Eborea oppida fuiſſe tranſlata ait. adde *l.* 52. ff. *de legat.* 3. 48 Id eſt, in roſtris. v. Feſtum, *in Pro ſententia.* 49 Id eſt, accidenti. 50 Bannitum ex una civitate, in alia recte frugi dignitate poſſe, cum in ea bannitus non ſit, hinc colligunt: ſed nec operam exulis interdum repudiandam. 51 Hinc collige: Cum natura pugnare ſtatuta, quæ interpretationes legum vetant. 52 Argumentum a ſolitis. 53 Non Grammaticorum tantum. 54 Sic reſtituit Goveanus 1. *var.* 24. *cœpit* (*u. n. e. ſ. u. t. deſideret p. autoritatem*) *neceſſaria eſſe diſputatio fori.* ſed malo hunc in modum: *neceſſariam diſputationem fori.* hoc ſenſu. His legibus latis cœpit ut interpretatio deſideraret, prudentium auctoritate, neceſſariam diſputationem fori: dixit, *prudentium autoritate*, id eſt, adhibitis in eam rem non quibuscunque, ſed peritis juris. 55 Subaudi 12 Tabularum. 56 Legis actiones dicuntur, quæ ſolennes & ex legis actu deſcendunt. Eſt enim horum verborum, *lege agere*, latiſſima ſignificatio, *l.* 3. ff *de offic. Prætoris l.* 123. ff *de regulis juris* Cicer. 1. *de orat.* 1, *pro Cæcina* 1, & 3. & 4. *Verrina.* 7. Valer. 7 7. Plinius 5 20. Gell. 9. Ovid. *in Faſtis* Macrob 1. *Saturn.* 16. Varro 4 *de lingua Lat.* Ulpian. *Inſtit. de tutelis.* Hinc legis actio, *l.* 1 ff. *de offic. Jurid. Alex l.* 2. *in fin. l.* 3. ff. *de offic. Proconſul. l.* 4. ff. *de adopt. l.* 1. *C. de adopt.* Paul 2. *ſenten.* 26. *Novel.* 81. *pr.* Vopiſcus *in Aurelian. l.* 123. ff. *de regulis juris.* ubi dixit, *qui ſit lege agere:* adde Briſſonium 4. *ſelect.* 20. 57 Hæc verba ut adulterina alii hinc ejiciunt, alii ut legitima & germana mordicus retinent. Vide civem meum Revard. *de auct. Prudent. c.* 2 & *Protrib. c.* 4. item B. Briſſ. *lib.* 4. *ſel. c.* 20. Mod. 58 Sic reſtituit Cuj. 18. *obſ.* 11. *O. t.* 12. *Tabu.* & *interpretandi ſcientia* 59 Hæc poſtea tranſlata ad Prætores. *l.* 15. §. *ceſſante.* 28. *in fin* ff *de damno infecto.* 60 Reſpondendi juris & explicandarum religionum munus Pontificum fuit. Cic. 2. *de legib.* [illegible] *Muræna:* & 2. Valer. 1. 61 *Præeſſe* hic eſt actiones & judicia dare, a qua [illegible] diverſi eſt nec, *adeſſe litigatoribus.* Aderant enim litigatoribus Juriſconſulti, non præerant Cicer. 1 *de orat.* & *in Topicis* Aſconius. Hinc illa: judicare, juriſdictioni præeſſe. *l.* 1 §. 2. ff *de ſ. ſtituendo. l.* 81. ff. *de judiciis. l. ult.* ff. *de aqua & aquæ pluviæ.* adde Briſſonium *ſelect.* [illegible]

vatis

vatis [1]: & fere populus annis prope centum hac consuetudine usus est.

§. 7. Postea cum Appius Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has actiones: Gnæus Flavius scriba [2] ejus, libertini filius, subreptum librum populo tradidit: & adeo gratum fuit id munus populo, ut tribunus plebis fieret, & senator, & ædilis curulis: hinc liber, qui actiones continet, appellatur *jus civile Flavianum*: sicut ille, jus civile Papirianum: nam nec Gnæus Flavius de suo quicquam adjecit libro. † Augescente civitate, quia [3] deerant quædam genera agendi, non post multum temporis spatium Sextus Ælius alias actiones composuit, & librum populo dedit, qui appellatur *jus Ælianum*.

§. 8. Deinde cum esset in civitate lex duodecim tabularum, & jus civile: essent & legis actiones: evenit, ut plebs in discordiam cum patribus perveniret, & secederet, sibique jura constitueret, quæ jura *plebiscita* vocantur. Mox cum revocata est plebs: quia multæ discordiæ nascebantur de his plebiscitis, pro legibus placuit & ea observari, *lege Hortensia* [4]: & ita factum est [5], ut inter plebiscita & legem species constituendi interesset: potestas [autem] eadem esset. §. 9. Deinde, quia difficile plebs convenire cœpit, populus [certe] multo difficilius in tanta turba hominum: necessitas ipsa curam reipublicæ ad Senatum deduxit. Ita cœpit Senatus se interponere: & quidquid constituisset, observabatur: idque jus appellabatur *senatusconsultum*. §. 10. Eodem tempore & magistratus jura reddebant: & ut scirent cives, quod jus de quaque re quisque dicturus esset, seque præmuniret; *edicta* proponebant: quæ edicta Prætorum, *jus honorarium* constituerunt. † *Honorarium* dicitur, quod ab honore Prætoris venerat. §. 11. Novissime, sicut ad [6] pauciores juris constituendi via transisse ipsis rebus dictantibus videbatur: per [7] partes evenit, ut necesse esset reipublicæ per unum consuli: nam Senatus non perinde omnes provincias probe gerere poterat. Igitur constituto Principe, datum [8] est ei jus, ut quod constituisset, ratum esset. §. 12. Ita in civitate nostra, aut jure, id est, lege constituitur: aut est proprium jus civile, quod [9] sine scripto in sola prudentium [10] interpretatione consistit: aut sunt legis actiones, quæ formam agendi continent: aut plebiscitum, quod sine autoritate Patrum est constitutum: aut est magistratuum edictum, unde jus honorarium nascitur: aut senatusconsultum, quod solum Senatu constituente inducitur sine lege [11]: aut est principalis constitutio, id est, ut quod ipse Princeps constituit, pro lege servetur. §. 13. Post [12] originem juris, & processum cognitum, consequens est, ut de magistratuum nominibus & origine cognoscamus: quia, ut exposuimus, per eos, qui juri dicundo præsunt, effectus rei accipitur: quantum [13] est enim jus in civitate esse, nisi sint, qui jura [14] regere possint? Post hoc deinde de autorum successione dicemus: quod constare non potest jus, nisi sit aliquis [15] jurisperitus, per quem possit quotidie in melius produci.

§. 14. Quod ad magistratus attinet, initio civitatis hujus constat, *Reges* omnem potestatem habuisse. §. 15. Iisdem temporibus & *Tribunum celerum* fuisse constat. Is autem erat qui equitibus præerat, & veluti secundum locum a regibus obtinebat: quo in numero fuit Junius Brutus, qui autor fuit Reges ejiciendi. §. 16. Exactis deinde regibus, *Consules* constituti sunt duo [16], penes quos summum jus uti esset, lege rogatum est. † Dicti sunt ab eo, quod plurimum reipublicæ consulerent: qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum est, ut ab eis provocatio [17] esset, neve possent in caput civis Romani animadvertere injussu populi: solum relictum est iis ut coërcere possent, & in vincula publica duci [18] juberent.

§. 17. Post deinde cum census jam majori tempore agendus esset, & Consules non sufficerent, huic quoque officio *Censores* [19] constitui sunt. §. 18. Populo deinde aucto, cum crebra [20] orirentur bella, & quædam acriora a finitimis inferrentur, interdum re exigente, placuit majoris potestatis magistratum constitui: itaque *Dictatores* proditi sunt, a quibus nec provocandi jus fuit: & quibus etiam capitis animadversio data est. † Hunc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat fas ultra [21] sextum mensem retinere.

§. 19. Et his Dictatoribus *Magistri equitum* injungebantur: sic quomodo regibus Tribuni Celerum: quod officium [22] fere tale erat, quale hodie Præfectorum prætorio: magistratus tamen habebantur [legitimi]. §. 20. Iisdem temporibus cum plebs a Patribus secessisset [23], anno fere septimodecimo post reges exactos: *Tribunos* sibi in monte Sacro creavit, qui essent plebeji magistratus: dicti Tribuni, quod olim in tres partes populus divisus erat, & ex singulis singuli creabantur: vel quia tribuum suffragio creabantur. §. 21. Itemque ut essent, qui [24] ædibus præessent, in quibus omnia scita [sua] plebs deferebat: duos ex plebe constituerunt: qui etiam *Ædiles* appellati sunt.

§. 22. Deinde cum ærarium populi auctius esse cœpisset [25]: ut essent qui illi præessent, constituti sunt *Quæstores* [*qui pecuniæ præessent*]: dicti ab eo, quod inquirendæ [26], & conservandæ pecuniæ causa creati erant. §. 23. Et quia, ut diximus [27], de capite civis Romani injussu populi, non erat lege permissum Consulibus, jus dicere: propterea Quæstores constituebantur a populo, qui capitalibus rebus præessent: hi appellabantur *Quæstores* [28] *parricidii*: quorum etiam meminit lex XII. tabularum. §. 24. Et cum placuisset leges quoque ferri: latum est ad populum, uti omnes magistratu se abdicarent, quo *Decemviri* constituti anno uno, cum magistratum prorogarent sibi, & cum injuriose tractarent, neque vellent deinceps sufficere magistratibus, ut ipsi & factio sua perpetuo rempublicam occupatam retinerent: nimia, atque aspera dominatione eo rem perduxerant, ut exercitus a republica secederet. Initium fuisse secessionis dicitur Verginius quidam, qui (cum animadvertisset, Appium Claudium, contra [29] jus, quod ipse ex vetere jure in duodecim tabulas transtulerat, vindicias [30] filiæ suæ [31] a se abdixisse: & secundum eum, qui in servitutem ab eo suppositus petierat, dixisse: captumque amore virginis omne fas ac nefas miscuisse) indignatus, quod vetustissima juris observantia in persona filiæ suæ defecisset (utpote cum Brutus, qui primus Romæ Consul fuit, vindicias secundum libertatem dixisset in persona Vindicis Vitelliorum servi, qui proditionis conjurationem indicio suo detexerat) & castitatem filiæ vitæ quoque ejus præferendam putaret, arrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit; in hoc scilicet, ut morte virginis contumeliam stupri arceret, ac protinus recens a cæde, madenteque adhuc filiæ cruore, ad commilitones confugit: qui universi de Algido [32] (ubi tunc belli gerendi causa legiones erant) relictis ducibus pristinis, signa in Aventinum transtulerunt: omnisque plebs urbana mox eodem se contulit (populique consensu partim in carcere necati [33]). Ita rursus respublica suum statum recepit. §. 25. Deinde, cum [34] post aliquot annos, quam XII. tabulæ latæ sunt, & plebs contenderet cum patribus & vellet ex suo quoque corpore consules creare, & patres recusarent, factum est, ut *Tribuni militum* crearentur, partim ex plebe, partim ex patribus consulari potestate. Hique constituti sunt vario numero: interdum enim viginti fuerunt [35], interdum plures, nonnunquam pauciores. §. 26. Deinde cum placuisset creari etiam ex plebe consules: cœperunt ex utroque corpore constitui. Tunc ut aliquo pluris patres haberent, placuit duos ex numero patrum constitui: ita facti sunt *Ædiles* [36] *curules*. §. 27. Cumque consules avocarentur bellis finitimis: neque esset, qui in civitate jus reddere posset: factum est, *ut Prætor* [37] quoque crearetur; qui *Urbanus* appellatus est, quod in urbe jus redderet. §. 28. Post aliquot deinde annos, non sufficiente eo Prætore, quod multa turba etiam peregrinorum in civitatem veniret, creatus est & alius *Prætor*, qui *Peregrinus* [38] appellatus est, ab eo, quod plerumque inter peregrinos jus dicebat.

§. 29. Deinde cum esset necessarius magistratus, qui hastæ præesset: *Decemviri in litibus* [39] *judicandis* sunt constituti. §. 30. Eodem tempore & *Quatuor viri*, qui *curam* [40] *viarum gererent*: & *Triumviri* [41] *monetales*, æris, argenti, auri flatores: & *Triumviri* [42] *capitales*, qui carceris [43] custodiam haberent: ut, cum animadverti oporteret, interventu eorum fieret. §. 31. Et quia magistratibus, vespertinis temporibus [44], in publicum esse inconveniens erat, *Quinque viri* constituti sunt *cis Tiberim* & *ultis* [45] *Tiberim*, qui possint pro magistratibus fungi. §. 32. Capta deinde Sardinia, mox Sicilia [46], item Hispania, deinde Narbonensi provincia, totidem *Prætores*, quot provinciæ in ditionem venerant, creati sunt: partim qui urbanis rebus, partim qui provincialibus præessent. † Deinde Cornelius Sylla quæstiones publicas constituit: veluti de falso, de parricidio, de [47] sicariis [48]: & Prætores quatuor adjecit. † Deinde Gajus Julius Cæsar duos Prætores, & duos Ædiles, qui frumento præessent, & a Cerere Cereales constituit. Ita duodecim Prætores, sex Ædiles sunt creati.

† Divus deinde Augustus sedecim Prætores constituit. † Post deinde divus Claudius [49] duos Prætores adjecit, qui de fideicommisso [50] jus dicerent: ex quibus unum divus Titus detraxit: & adjecit divus Nerva, qui [51] inter fiscum & privatos [52] jus diceret. Ita decem & octo Prætores in civitate jus dicunt. §. 33. Et hæc omnia, quotiens in republica sunt magistratus, observantur: quotiens autem proficiscuntur, unus relinquitur, qui jus dicat: is vocatur *Præfectus urbi*: qui Præfectus olim constituebatur [53], postea fere Latinarum fe-

1 Negotiis [illegible] ad differentiam forte criminalium. 6. & *quia*. 23 ff. *eod*. de notione Pontificum, vide *l. ult*. ff. *de mortuo infer*. [illegible] hinc etiam collige, antiquum [illegible] vestigium sed & hic not[illegible] apud [illegible] 2 Vid. Liv. 9. *in fin*. 2. Valer. [illegible] 6. *ad Attic*. 1. Diodorum 20. 3. Plin 1. 6. Gell. 9. 3 *Et qui præerant*: ita legitur in N[illegible] editione: de cujus verbi *præesse* significatione paulo ante dixi. 4 *Al*. Ortensia *Noric. edit* Goth. Connanus *lib*. 1 *cap*. 1 omnibus modis probare nobis conatus est, hic *Horatia* pro *Hortensia* reponendum, sed quam [illegible] fuerit, facile convincit doctissimus Contius in notis *ad* [illegible] Mod. 5 Vel potius tandem evenit. 15. Gell 27. 16. Plin. 10. [illegible] Liv [illegible] vide Gov. 1. *var*. 22 6 *Nov*. 47. & 143. 7 Succedaneas mutationes, vel per factiones. Zas. *hic*. Govean 1. *var* 24 8 [illegible] post superbas efferatarum gentium cervices oppressas, latasque leges, fundamenta [illegible] tatis & retinacula sempiterna, velut frugi parens & prudens & dives, Cæsar [illegible] liberis suis, [illegible] patrimonii jura permisit. 9 Utpote in tela disputationis positum. *arg*. [illegible] 5. ff. *eod*. 10 Immo & in potestate inducendæ formulæ ac legis. [illegible] 29 [illegible] *& seq*. 11 Quid si legas *sine plebe*? Nam ut plebiscita sine Senatu, ita [illegible] consulta sine plebe [illegible] emendationem adjuvant antecedentia [illegible] 12 Secunda pars tituli 13 Nullum [illegible] *& Nov*. 161. [illegible] Nov 26 [illegible] & 133 [illegible] 14 Id est, accommodare ad usum societatis humanæ. [illegible] 15 S[illegible] advocationis officiam [illegible] hominum necessarium, *l*. 4. [illegible] *C. de advoc*. [illegible] recte additur Jurisperitus Juris enim [illegible] in Advocato, *l*. 1. ff. [illegible] Advocato requiritur. *l*. 7. *in princ. C. de advoc. divers. judicior*. An in Judice [illegible] Magistratu)? v. Hotom. 26. *Illust*. 16 Non semper duo fuere Consules: aliquando tres, *l*. 1. §. 2. ff. *de offic. quæst*. aliquando quatuor, *l*. 25. §. 6. ff. *de petit. here l*. aliquando [illegible] tantum fuit Consul, ut liquet ex *l*. 44 *in fin. C. de Episc. & Cler*. Ans. 17 Appellare licuit civi, a Consule ad populum 18 De Consulibus vide *l. un*. ff. *de offic. Cons*. Goth. Hanc leg. tulit Valerius Publicola Liv *l*. 2 Dionys. *l*. 5 Plutarch *in vit. Public*. idque factum, ne per omnia regium imperium Consules sibi vindicarent. *Ans*. 19 Vid. *l*. 111. ff. *de verb. signif*. 20 Dixi *ad leges* 12. *tabul*. Cic. 2. *de orat* 21 *l. un. in pr*. ff. *de off. Præf. prat*. 22 Quoniam fuit PP. plenior potestas. Molin. 1. *feud*. 20. *n*. 2. *magistratus* [illegible] *gistratuum*. Goth. Qui fuerint Magistri equitum, qui celeres, & qui Tribuni celerum, vid. Forster. *histor. jur. civil. c*. 18. Ans. 23 Vide Ciceronem *in bruto*: ubi dixi. 24 [illegible] 6. *Liv*. 3. adde § 26 § 32. *in fin*. [illegible] *eod*. [illegible] 1. ff. *de adil. edict*. [illegible] *pr*. ff [illegible] & *si quid*. ariud etymon vide apud Festum in *Ædiles*. 25 Taurel legit, *auctum esse cœpisset*, sed mihi magis placet, ut elegantius longe, quod in veteri codice exstare idem fatetur, *cum ærarium populi auctum esse cœpisset* 26 *l. un*. ff. *de off. Quæst*. 27 §. 16. ff. *eod*. 28 Vide Festum [illegible] & *Quæstores*. 29 Quo cavebatur, ut qui de suo statu litigaret, in possessione libertatis constitueretur. Cic [illegible] 23. 30 Nov. 142 [illegible] Goth [illegible] est postulare, ut quis interim libertate potiatur [illegible] dare vindicias secundum libertatem, vel a servitute, est decernere, ut interim dum quæstio agitatur, quis in possessione sive libertatis sit [illegible] cujus contrarium est, dare vindicias secundum servitutem, vel a libertate. *Ans*. Vide plura de Vindiciis apud Turneb [illegible] 13. *advers. cap*. 27 & *l*. 30. *cap*. 35. Revard. Conj *l*. 2 *indagat. cap*. 7. & Rævard *ad* [illegible] 12. [illegible] 26. S L. 31 Adde [illegible] ff. *de rei vind* 32 Monte scilicet, & post, *in Aventinum*, montem intellige, more Græco Ant. Aug. 2. *Emend*. 1 33 Magni viri, Budæus, Zasius, & Haloander addunt, *partim in exilium acti*, quod admittit Cotta, non admittit Delryo, ampliant alii, ego vero mihi N. L. ut est in vetere formula pronuntio, & jubeo consulere lectorem Hieronymum Magium *M[illegible]* *l*. 1. *c*. 7. & magis necessario etiam Alciatum *l*. 7. *c*. 20. παρεργ. ubi confidentia quadam Herculea legit, [illegible] *partim decemviris in carcere necatis, partim* [illegible] Mod. 34 *Halic*. 2. *Liv*. 4. 35 Quærant [illegible] lectionis: ego interim Budæo potius crediderim reponenti, [illegible] sic enim Livius passim sex memorat creatos, semel [illegible] vulgatam lectionem tuetur. [illegible] 36 De [illegible] *pr*. ff. *de ædil*. & Liv. 6. Cic 6. *ad Att*. 37 De origine & potestate Prætorum vide Tholosan. [illegible] *lib. cap* 30. Ans. 38 [illegible] Labeone compositus citatur *l* 9. § 4. ff *de dolo*. [illegible] & quæ de peregrino [illegible] apud Fest *in Peregr*. [illegible] 39 Olim dicebatur [illegible] ut ex Sexto Pomp. & Valer. Probo not[illegible] Cujac. [illegible] 32. [illegible] & Govean *l*. 1 *c*. 25. [illegible] Budæo, Zasio, & Haloandro, [illegible] sed coerceri & cogi soliti a decemviris. *Mod* 40 Vid [illegible] scripsi de Viocuris *ad l*. 1. ff. *de via publ*. 41 [illegible] Cicer. [illegible] 13. 42 Dixi ad Varronem, 4. *de lingua*. adde Flo[illegible] 43 Vid *l*. 52. §. 12. ff. *de furtis*. 44 Noctu latam [illegible] hinc colligas. *arg. Nov*. 82. *c* 3. 45 Varro 5. *de lingua*. dixi ad Festum *in Citeriis*. 46 *Not ed*. 24. 47 Vid. Suet. [illegible] Pitiseus [illegible] *Mosaicar*. 48 Quidam adducunt [illegible] 49 [illegible] *Inst. de fideicom. hæred*. 50 25 Ulp 12. 51 Verisimile est, hunc pr[illegible] fuisse [illegible] vide quæ scripsi *ad l*. 42. ff. *de jure fisc*. 52 Existimat Brisso[illegible] appellatum fuisse ærarii præfectum, vide *l*. 3. *sel. c*. 19. Mod. 53 Cl. V. [illegible] legit ex Tacito, *Qui profectis olim constituebatur*. Charondas vero ope libri manuscripti

riarum

riarum [1] cauſa introductus eſt, & quotannis obſervatur: nam *Præfectus* [2] *annonæ*, & [3] *vigilum* non ſunt magiſtratus: ſed extra ordinem, utilitatis cauſa, conſtituti ſunt: & tamen hi, quos *Ciſtiberes* diximus, poſtea Ædiles ſenatusconſulto creabantur. §. 34. Ergo ex his omnibus decem Tribuni plebis [4], Conſules duo, decem & octo Prætores, ſex Ædiles, in civitate jura reddebant. §. 35. Juris [5] civilis ſcientiam plurimi & maximi viri profeſſi ſunt: ſed qui eorum maximæ dignationis apud populum Romanum fuerunt,(eorum) in præſentia mentio habenda eſt, ut appareat, a quibus & qualibus hæc jura orta & tradita ſunt. † Et quidem ex omnibus, qui ſcientiam nacti ſunt, ante *Tiberium* [6] *Coruncanium* [7] publice profeſſum neminem traditur: cæteri autem ad hunc vel in latenti jus civile retinere cogitabant, ſolumque conſultatoribus [vacare], potius quam diſcere volentibus ſe præſtabant. §. 36. Fuit autem in primis peritus *Publius Papirius*, qui leges [8] regias in unum contulit. † Ab hoc *Appius Claudius*, unus ex Decemviris, cujus maximum conſilium in XII. tabulis ſcribendis fuit. † Poſt hunc *Appius Claudius* ejuſdem generis maximam ſcientiam habuit: hic *Centemmanus* [9] appellatus eſt. Appiam viam ſtravit, & aquam Claudiam induxit, & de Pyrrho [10] in urbe non recipiendo ſententiam tulit: hunc etiam actiones ſcripſiſſe traditum eſt; primum de uſurpationibus, qui liber non extat. Idem Appius Claudius, qui videtur ab hoc proceſſiſſe, *R* [11] literam invenit: ut pro Valeſii Valerii eſſent, & pro Fuſiis Furiis [12]. §. 37. Fuit poſt eos maximæ ſcientiæ *Sempronius*: quem [13] populus Romanus σοφὸν [14], id eſt, *ſapientem* appellavit: nec quiſquam ante hunc, aut poſt hunc, hoc nomine cognominatus eſt. *Gajus* [15] *Scipio Naſica*, qui *optimus* a ſenatu appellatus eſt: cui etiam publice domus in ſacra via data eſt, quo facilius conſuli poſſet. Deinde *Quintus Mucius* [16]: qui ad Carthaginienſes miſſus legatus, cum eſſent duæ teſſeræ poſitæ, una pacis, altera belli, arbitrio ſibi dato, utram vellet referret Romam, utramque ſuſtulit, & ait, *Carthaginienſes petere debere, utram mallent accipere.*

§. 38. Poſt hos fuit *Tiberius Coruncanius*, ut [17] dixi, qui primus profiteri cœpit: cujus tamen ſcriptum nullum exſtat, ſed reſponſa complura & memorabilia ejus fuerunt. Deinde *Sextus* [18] *Ælius*, & frater ejus *Publius Ælius* & *Publius Atilius*, maximam ſcientiam in profitendo habuerunt: ut duo Ælii etiam conſules fuerint. Atilius autem primus a populo [19] *ſapiens* appellatus eſt. Sextum Ælium etiam Ennius laudavit, & extat illius liber, qui inſcribitur *Tripertita*, qui liber veluti cunabula juris continet. Tripertita autem dicitur, quoniam lege duodecim tabularum præpoſita, jungitur interpretatio, dein ſubtexitur legis actio. Ejuſdem [20] eſſe tres alii libri referuntur: quos tamen quidam negant ejuſdem eſſe. Hos ſectatus ad aliquid eſt [Cato. Deinde] *Marcus Cato* [21] princeps Porciæ familiæ, cujus & libri exſtant [22]: ſed plurimi filii ejus, ex quibus cæteri oriuntur. §. 39. Poſt hos fuerunt *Publius Mucius*, & *Brutus*, & *Manilius*: qui fundaverunt jus civile. Ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit: Brutus, ſeptem: Manilius, tres: & exſtant volumina ſcripta, Manilii monumenta. Illi duo conſulares fuerunt: Brutus, prætorius: Publius autem [23] Mutius, etiam Pontifex maximus. §. 40. Ab his profecti ſunt *Publius Rutilius* [24] *Rufus*, qui Romæ Conſul, & Aſiæ Proconſul fuit: *Paulus Verginius*: & *Quintus Tubero*, ille Stoicus, Panſæ [25] auditor, qui & ipſe Conſul. Etiam *Sextus Pompejus* Gnæi Pompeji patruus fuit eodem tempore: & *Cœlius Antipater*, qui hiſtorias conſcripſit: ſed plus eloquentiæ, quam ſcientiæ juris operam dedit: etiam *Lucius Craſſus*, frater Publii Mucii, qui *Mucianus* dictus eſt: hunc [26] Cicero ait juriſconſultorum [27] diſertiſſimum. §. 41. Poſt hos *Quintus Mucius* Publii filius, Pontifex [28] maximus jus civile primus conſtituit, generatim in libros decem & octo redigendo. §. 42. Mucii auditores fuerunt complures: ſed præcipuæ autoritatis *Aquilius Gallus*, *Balbus* [29] *Lucilius*, *Sextus Papirius*, *Gajus Juventius*: ex quibus Gallum maximæ autoritatis apud populum fuiſſe, Servius dicit: omnes tamen hi a Servio Sulpicio nominantur, alioquin per ſe eorum ſcripta non talia exſtant, ut ea omnes [30] adpetant: denique nec verſantur omnino ſcripta eorum inter manus hominum, ſed Servius libros ſuos complevit: pro cujus ſcriptura ipſorum quoque memoria habetur.

§. 43. *Servius* [31] cum in cauſis orandis primum locum, aut pro certo poſt Marcum Tullium obtineret, traditur ad conſulendum Quintum Mucium de re amici ſui perveniſſe, cumque eum ſibi reſpondiſſe de jure Servius parum intellexiſſet, iterum Quintum interrogaſſe, & a Quinto Mucio reſponſum eſſe, nec tamen percepiſſe: & ita objurgatum eſſe a Quinto Mucio: namque eum dixiſſe, *turpe* [32] *eſſe patricio, & nobili, & cauſas oranti, jus, in quo verſaretur, ignorare*, ea velut contumelia Servius tactus, operam dedit juri civili: & plurimum eos, de quibus locuti ſumus, audiit: inſtitutus a Balbo [33] Lucilio: inſtructus autem maxime a Gallo [34] Aquilio, qui fuit Cercinæ [35]. Itaque libri complures ejus [36] exſtant Cercinæ confecti. Hic [37] cum in legatione periſſet, ſtatuam ei populus Romanus pro Roſtris poſuit; & hodieque exſtat pro Roſtris Auguſti. Hujus volumina complura exſtant; reliquit autem prope centum & octoginta libros. §. 44. Ab hoc plurimi profecerunt: *Alfenus Varus*, *Cajus* [38], *Aulus Ofilius*, *Titus Cæſius*, *Aufidius Tucca*, *Aufidius Namuſa*, *Flavius Priſcus*, *Gajus Atejus*, *Pacuvius*, *Labeo* [39] *Antiſtius*, Labeonis Antiſtii pater, *Cinna*, *Publicius* [40] *Gellius*. Ex his decem, libros octo conſcripſerunt, quorum omnes qui fuerunt, libri digeſti ſunt ab Aufidio Namuſa in centum quadraginta libros. † Ex his auditoribus plurimum autoritatis habuit Alfenus Varus, & Aulus Ofilius, ex quibus Varus & Conſul fuit: Ofilius in equeſtri ordine perſeveravit. Is fuit Cæſari familiariſſimus: & libros de jure civili plurimos, & qui omnem partem operis fundarent, reliquit: nam *de legibus Vicenſimæ* [41] primus conſcripſit, de [42] juriſdictione: idem edictum Prætoris primus diligenter compoſuit. nam ante eum Servius duos libros ad Brutum perquam breviſſimos ad edictum ſubſcriptos reliquit. §. 45. Fuit eodem tempore & *Trebatius*, qui idem Cornelii [43] Maximi auditor: fuit *Aulus Caſcellius*, *Quintus* [44] *Mucius* Voluſii auditor: denique in illius honorem teſtamento Publium Mucium nepotem ejus reliquit heredem: fuit autem quæſtorius, nec ultra proficere voluit, cum illi etiam Auguſtus conſulatum offerret. Ex his Trebatius [45] peritior Caſcellio, Caſcellius Trebatio eloquentior fuiſſe dicitur, Ofilius utroque doctior. Caſcellii ſcripta non exſtant, niſi unus liber *Benedictorum*: Trebatii complures, ſed minus frequentantur. §. 46. Poſt hos quoque *Tubero* [46] fuit, qui Ofilio operam dedit: fuit autem patricius, & tranſiit a cauſis agendis ad jus civile; maxime poſtquam Quintum Ligarium accuſavit, nec obtinuit apud Cajum Cæſarem. Is eſt Quintus Ligarius, qui cum Africæ oram teneret, infirmum Tuberonem applicare non permiſit, nec aquam haurire, quo nomine eum accuſavit, & [47] Cicero defendit. Exſtat ejus oratio [ſatis] pulcherrima, quæ inſcribitur, *pro Quinto Ligario*. Tubero doctiſſimus quidem habitus eſt juris publici, & privati: & complures utriuſque operis libros reliquit. Sermone etiam antiquo uſus affectavit ſcribere: & ideo parum libri ejus grati habentur.

§. 47. Poſt hunc maximæ auctoritatis fuerunt *Atejus* [48] *Capito*, qui Ofilium ſecutus eſt: & *Antiſtius Labeo*, qui omnes hos audivit: inſtitutus eſt autem a Trebatio. † Ex his Atejus, [49] Conſul fuit: Labeo noluit, cum offerretur ei ab Auguſto conſulatus, quo ſuffectus fieret, [&] honorem ſuſcipere: ſed plurimum ſtudiis operam dedit: & totum annum ita diviſerat, ut Romæ ſex menſibus cum ſtudioſis eſſet [50], ſex menſibus ſecederet, & conſcribendis libris operam daret. Itaque reliquit quadringenta volumina: ex quibus plurima inter manus verſantur. † Hi duo primum veluti diverſas ſectas [51] fecerunt: nam Atejus [52] Capito in his, quæ ei tradita fuerant, perſeverabat: Labeo ingenii qualitate, & fiducia doctrinæ, qui & cæteris operis ſapientiæ operam dederat, plurima innovare inſtituit [53], & ita Atejo Capitoni *Maſſurius Sabinus* ſucceſſit, Labeoni Nerva: adhuc eas diſſenſiones auxerunt. [Hic etiam] Nerva Cæſari [54] familiariſſimus fuit. Maſſurius Sabinus in equeſtri ordine fuit, & publice primus ſcripſit, poſteaque hoc cœpit beneficium [dari]. a Tiberio Cæſare,

ſic emendandum arbitratur: *qui profectu alia olim conſtituebatur fere Latinarum feriarum cauſa, poſtea introductus eſt quotannis, & obſervatur.* Mod. 1 In quibus, Latinis, carnis diſtributio dabatur *Hotoman.* 4. *Varr. l. r.* 32 Serv. 1. *Æneid.* eo magiſtratu M. Antoninus Imperator functus eſt, teſte Capitolino. 2 Vide veſtigium ſententiæ hujus Præfecti, *l. ult. ff. quod cum eo, qui in.* 3 *v. Novell.* 13. *c.* 1. 4 Ait Charondas in ſuo manuſcripto legi, *decem Trib. mil.* ſed mihi juxta atque Delryo illud perſuadet recipiendum eſſe, quid enim iſthoc vanius? *Mod.* 5 Tertia pars tituli. 6 *Al.* Tit. *Flor. Epitome* 18. 7 *Al.* Tit. Oratorem. *Cicer. in Bruto.* & Pontificem 3. *de oratore*: adde §. *poſt hos.* 38. *ff. eod.* 8 Codex ergo hic (ut ita loquar) regius, fuit a Papirio compoſitus, in quo leges regiæ. v. §. 2. *ff. eod.* 9 Aut potius *Cæcus*: *Faſti conſulares*, *Verrius*, *Appiani fragmenta de hiſtoria Samnitium.* Craſſus primum, deinde Cœcus appellatus. Frontin. 1. *de aquaeductibus*, & alias *Centemmani* aut *Centemali* cognomen Cn. & M. Fabiis tribuitur a Livio, ut & Tito Claudio, a Cicerone & Valerio. *Goth.* Haloander & Oroſcius pro *Centemmanus* reponunt *Cæcus* immenſum a lectione omnium librorum antiquorum recedentes, eiſque credit Delryo occaſione inſcriptionis hujus veteris: *Appius Cl[illegible] C. F. Cæcus cenſor. cos bis dicit. interrex. III. Pr. II. Æd. Cur. II. Q. Tr. Mil. III. [illegible] oppida de Samnitibus cepit, Sabinorum & Tuſcorum exercitum fudit, pacem fieri cum Pyrrho rege prohibuit, in cenſura viam Appiam ſtravit, & aquam in urbem adduxit, ædem Bellonæ fecit.* Ego vero, ut libere loquar, adduci non poſſum, ut hanc tantam libertate [illegible] probem; quare codicum auctoritatem pone ſequens, legerim aut ita ut vulgo quoque, & in ipſis legere eſt, *Centemmanus* ſive *Centummanus*, aut certe, *Centimanus*, quod Cic. 3. *de off.* T. Claudii Centimali meminerit. ſed hæc fortaſſe non ſunt tanti. *Mod.* 10 Adde *l.* 1. §. 5. *verſ. quamvis autem. ff. de poſt.* Flor. *epit.* 13. 11 *l.* 1. *Quint.* 5. vide Feſtum *in litera R.* 12 *Al.* Furii. 13 Ut & Atilium *ſapientem.* §. 38. *ff. eod.* 14 An propter magiam, ut putat Forcatulus 1. *Necyoman.* 38. an potius ob civilem ſapientiam, cujuſmodi ſcientia σοφία; ait Plutarchus *in Themiſt.* 15 *Al.* P. id eſt, Publius, & ita apud Ciceronem, *in Bruto*: Liv. 49. 16 10. Gell. 27. Polyb. 3. Livius 21. Appian. 1. *de bello Hiſpanico.* Flor. *Epitome* 18. 17 §. *juris.* 35. *ff. eod.* 18 De hoc Cicero *in Bruto* ita ſcribit: Sext. Ælius juris quidem civilis omnium peritiſſimus, ſed etiam ad dicendum paratus. & 1. *Tuſc.* ex Ennio hic verſus etiam refertur, *Egregie cordatus homo, catus Ælius Sextus.* 19 Ut Sempronius σοφὸς. §. *fuit. ff. eod.* adde Cicer. *in Lælio*, *Catone*, & 2. *de offic.* Ergo hic Latina dictione *ſapiens*: ille vero Græca σοφὸς, appellatus fuit. 20 De Sexto Ælio vid. Cicer. 1. *de orat.* 1. *Tuſc.* 1. Varro 6. *de lingua* 22. Plin. 2. 21 Cicer. 1. *de orat.* Livius 33. 34. 39. Plutarch. *in Catone* Goth. Duo fuerunt Catones Juriſconſulti, pater & filius: horum eſt *tit. de Regul. Caton. D. l.* 34. *tit.* 7. Eorum fit mentio §. *apud Catonem Inſtit. de adopt. l.* 44. *ff. ſolut. matrimon. l.* 10. §. 1. *ff. de Ædilit. Edict. l.* 18. *ff. de verb. ſignif.* & *l.* 86. *ff. de cond. & demonſtrat.* Anſ. 22 Vide Feſtum *in verbo placidus.* 3. Gell. 18. *l.* 4. §. 1. *ff. de verb. oblig.* 23 Extat ejus reſponſum *l. ult. in fin. ff. de legationib.* 24 Ambitus accuſatus noluit ſuam cauſam ornatius dici Cic. 1. *ad Brut.* 3. *de natura.* 2. *de finib.* 4. *Tuſc.* 2. *Offic.* Valer. 2. 25 *Al.* Panætii: ſed hoc κατὰ διαστολὴν, ut referatur ad alium Q. Ælium Tuberonem, de quo *ſ.* 26 Hæc verba ad Q. Mucium Scævolam referenda, de quo proximo §. in cujus fine, quæ hic leguntur, adjungenda ſunt. 27 Juriſperitorum eloquentiſſimum vocat Cicero, *in Bruto*, & *de oratore.* 28 Cic. 2. *de legib.* & augur & ædilis, Cic. *in Lælio.* juſſu Marii in Tiberim projectus, App. 1. *belli civil.* Lucan. 2. 29 Frater eſt Balbi, qui in libris de natura deorum diſputat. 30 In al. & pand. Florent. eſt *ad omnes.* S. L. 31 Orator, Cic. *in Brut.* Quæſtor, Prætor, Cicer. *pro Murena.* Interrex, *Aſcon.* Conſul. Athenis reverſus in legatione apud M. Antonium periit, Cic. 2. *Philip.* 2. Gell. 10. & 6. *c.* 8. 32 Idem Cic. *de Orat.* Hi peregrinari in aliena civitate, non in ſua magiſtratum gerere videntur. Cic. *pro G. Rabirio in fin.* adde *l.* 2. *ff. de juris & facti ignorantia.* 12. Quint. 3. *Novell. Leonis* 17. Goth. Minori Juriſconſulto læſo, per in integrum reſtitutionem non ſuccurritur. hic, & *l.* 6. *C. de munerib. patrimon. l.* 9. §. 3. *ff. de jur. & fact. ignor.* Sfort. Odd. *de reſtit. in integr. part.* 1. *quaſt.* 23. *art.* 7. *n.* 32. & *ſeq.* S. L. Adde Sarmient. *ſelect. l.* 3. *cap.* 12. Et hinc collige in judice omnino requiri juris ſcientiam. *Anſ.* 33 De quo vide Cic. *de Nat. deor. l.* 2. 34 Qui doli, Cic. 3. *de Nat.* 3. *off.* & *pro Cecinna*, liberationis §. *eſt autem.* 2. *Inſtit. quib. mod. tollitur oblig.* & nepotis (poſthumi) inſtituendi formulas inſtituit, *l.* 29. *ff. de liber. & poſthum.* 35 Inſula Siciliæ vicina. 36 Galli Aquilii ſcilicet. 37 Servius Sulpitius. 38 Delendum hoc nomen, alioquin 11. eſſent, non 10. 39 Ob Syllanam factionem a Marianis interfectus. *App.* 4. 40 *Publicola Gellius.* Hoto. Cic. *in Bruto.* Cenſor fuit. 5. Valer. 9. 41 Iis qui manumittebantur indictæ lege Manlia: & remiſſæ a Nerone. Cic. 2. *ad Albinum* 16. Liv. 7. Tacit. 13. *Annalium.* inde aurum viceſimarium in ſanctiore ærario ſervatum, *Livius* 37. qui has Viceſimas exigebat, Viceſimarius ſeu εἰκοστώνης gloſſis & Arriano 3. *diſſertationum Epicteti* 26. & 2. *cap.* 1. Fuit & 25. aut potius 50 id eſt, quinquageſima venalium mancipiorum, inſtituta ab Auguſto ad nocturnos vigiles, & bellum, quam quinquageſimam emptor mancipii præſtabat. Dion. 55. & ita legendum apud Tacitum 13 videtur. Huc pertinet quod apud Feſtum in verbo *Manumitti* legitur. Manumitti dicebatur ſervus ſacrorum cauſa, cum dominus ejus tenens modo caput, modo membrum aliud ejuſdem ſervi, ita edicit: *hunc hominem liberum eſſe volo, ac pro eo auri 20. puri, probi, profani mei ſolvo, ut priuſquam digrediar, efficiatur juris ſui.* Adde Feſtum in *Puri.* Inde a Tertulliano dicitur nullam manumiſſionem non fuiſſe vectigalem. Zaſius tamen Viceſimam intelligit ob hereditatem extraneo delatam, fiſco inferendam, *ex Dione* 55. & a Trajano ſublatam Plinius *in Panegyr.* adde Capitolinum in Antonino Philoſopho, Paulum 4. *ſent. tit.* 6. *l. ult. C. de edicto D. Hadriani tollendo.* De viceſimæ legibus ſcripſit primus Ofilius, de quo hic: & poſt eum Æmilius Macer. In lapidibus reperitur, *Procurator 20. hereditatium.* & *Promagiſter 20. hereditatium.* Colligebatur hoc vectigal a publicanis, quorum Magiſtri & Promagiſtri. His addendum quæ de Viceſima portoriorum apud veteres exſtant, de qua vid. Cic. 2. *Verrina.* 42 *Al.* Conſcripſit & de juriſdictione. 43 *Goveanus* Quint. Cornelii: idque ex Cicerone 7. *Famil.* 8. 44 *Anton. Aug.* Quint. Mucii. 45 Hujus conſilio Codicillorum uſus eſt receptus. *princ. Inſt. de codicill.* 46 Cic. 1. *de orat.* Cæſar 1. *de bello civili.* 47 Etſi Cicero hic inter veteres juriſperitos non enumeratur, ejus tamen autoritas affertur *l.* 7. §. 4. *ff. quibus ex cauſis in poſſ. l.* 39. *in pr. ff. de pœnis.* 48 2. *Familiar.* Cic. 29. 49 Tac. 3. 4. Gell. 14. 10. *c.* 20. 13. *c.* 12. 7. Macrob. 13. 50 De Labeone vide Tac. 3. 13. Gell. 10. & 12, *c.* 20. Suet. *in Aug.* 51 *Secta* a ſequendo: quo verbo utitur Cic. *pro L. Flacco in fin.* 13. *famil.* 4. & *ad Qu. fratr.* 3. *in fin.* familiam ſeu familias vocat 1. & 3. *de orat.* nationes, 2. *de Nat. deor.* & 2. *ad Attic.* 16. quæ Ariſtot. περὶ ἐλέγχων vocat γένη. 52 *Tacit.* 3. 53 Hinc colligit *Zaſ.* communem opinionem non eſſe ſequendam, eſſe enim inſtar gregis ovium: nam quo una ovis ſe confert, ſtatim reliquæ ſequuntur. *Anſ.* Vide *not. ad l. unic.* §. 7. *ff. de concept. Digeſt.* S. L. 54 *Tacit.* 5. & Conſul. *Tacit.* 4. hujus filius anno 18. poſtulavit. *l.* 1. §. 3. *verſ. qua ætate. ff. de poſtul.*

hoc tamen illi concessum erat. † Et, ut obiter sciamus, ante tempora Augusti publice respondendi jus non a principibus dabatur: sed qui fiduciam studiorum suorum habebant, consulentibus respondebant [1]. Neque responsa utique signata dabant: sed, plerumque judicibus ipsi scribebant [2], aut testabantur, qui illos consulebant. Primus divus Augustus, ut major juris auctoritas haberetur, constituit [3], ut ex auctoritate ejus responderent, & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit: & ideo optimus Princeps Hadrianus, cum ab eo Viri prætorii peterent, ut sibi liceret respondere, rescripsit eis, *hoc non peti, sed præstari* [4] *solere: & ideo si quis fiduciam sui haberet, delectari se; populo ad respondendum se præpararet.* † Ergo Sabino concessum est a Tiberio Cæsare, ut *populo* responderet; qui in equestri ordine jam grandis natu, & fere annorum *quinquaginta* receptus est: huic nec amplæ facultates fuerunt, sed plurimum a suis auditoribus sustentatus est. † Huic successit *Gajus Cassius* [5] *Longinus*, natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Servii Sulpitii: & ideo proavum suum Servium Sulpitium appellat. Hic consul fuit cum Quartino, temporibus Tiberii; sed plurimum in civitate auctoritatis habuit, eousque donec eum Cæsar civitate pelleret: expulsus ab eo in Sardiniam, revocatus a Vespasiano, diem suum obiit. † Nervæ successit [6] *Proculus* [7]. Fuit eodem tempore & *Nerva Filius*: fuit & alius *Longinus* ex equestri quidem ordine; qui postea ad Præturam usque pervenit. Sed Proculi auctoritas major fuit. nam etiam [8] plurimum potuit, appellatique sunt partim *Cassiani*, partim *Proculejani*: quæ origo a Capitone, & Labeone cœperat. † Cassio *Cælius* [9] *Sabinus* successit, qui plurimum temporibus Vespasiani potuit: Proculo *Pegasus*, qui temporibus Vespasiani Præfectus [10] Urbi fuit: Cælio Sabino *Priscus Javolenus*: Pegaso, *Celsus*, patri Celso, *Celsus filius*, & *Priscus Neratius*: qui utrique consules fuerunt: Celsus quidem, & iterum: Javoleno Prisco *Aburnus* [11] *Valens*, & *Tuscianus*, item *Salvius Julianus*.

TIT. III.

DE LEGIBUS [12], SENATUSQUE CONSULTIS [13], ET LONGA [14] CONSUETUDINE.

Quid sit lex.

1. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

LEx est [15] commune [16] præceptum, virorum prudentium consultum: delictorum quæ sponte vel [17] ignorantia contrahuntur, coërcitio: communis reipublicæ sponsio [18].

2. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

NAm & Demosthenes [19] orator sic definit: Τοῦτό ἐστι νόμος, ᾧ πάντας ἀνθρώπους προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλὰ, καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ἐστι νόμος εὕρημα [20] μὲν καὶ δῶρον Θεοῦ, δόγμα δὲ ἀνθρώπων φρονίμων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων [21] καὶ [22] ἀκουσίων [23] ἁμαρτημάτων. πόλεως δὲ συνθήκη κοινὴ, καθ᾽ ἣν ἅπασι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει. id est, *Lex est, cui omnes obtemperare convenit; tum ob alia multa: tum vel maxime eo, quod omnis lex inventum* [20] *ac munus Dei est: decretum vero prudentum hominum, coercitio eorum, quæ sponte* [21], *vel involuntarie* [22] *delinquuntur* [23]: *communis sponsio civitatis, ad cujus præscriptum omnes, qui in ea republica sunt, vitam instituere debent.*

Sed & Philosophus summæ [24] Stoicæ [25] sapientiæ Chrysippus sic incipit libro, quem fecit περὶ νόμου· ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θείων τε, καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων [26] δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην τε εἶναι τῶν καλῶν καὶ τῶν αἰσχρῶν καὶ ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα τε εἶναι δικαίων καὶ ἀδίκων καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζώων, προστατικὸν μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον, id est, *de lege: Lex est omnium divinarum, &* [27] *humanarum rerum regina. Oportet autem eam esse præsidem & bonis & malis, & principem & ducem esse: & secundum hoc, regulam esse justorum, & injustorum, & eorum, quæ natura civilia sunt, animantium, præceptricem quidem faciendorum, prohibitricem autem non faciendorum.*

Quibus de rebus leges constituuntur.

3. POMPONIUS lib. 25. ad Sabinum.

JUra constitui oportet, ut dixit Theophrastus, in his quæ ἐπὶ [28] τὸ πλεῖστον, id est, *ut plurimum*, accidunt, non quæ ἐκ παραλόγου [29], id est, *ex inopinato*.

4. CELSUS lib. 5. Digestorum.

EX his, quæ forte uno aliquo casu accidere possunt, jura non constituuntur.

5. IDEM lib. 17. Digestorum.

NAm ad ea potius [30] debet aptari jus, quæ & frequenter, & facile, quam quæ perraro eveniunt.

6. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

TO [31] γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς, id est, *Quod enim semel aut bis existit*, ut ait Theophrastus, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται, id est, *prætereunt legislatores.*

Virtus legis.

7. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

LEgis *virtus* [hæc] est: imperare [32], vetare, permittere [33], punire [34].

In quas personas jura constituuntur.

8. ULPIANUS lib. 3. ad Sabinum.

JUra non in singulas personas, sed generaliter [35] constituuntur [36].

De Senatus autoritate.

9. IDEM lib. 16. ad Edictum.

NOn [37] ambigitur, Senatum [38] jus [39] facere posse.

De imperfectione legum, & ratione eas supplendi.

10. JULIANUS lib. 59. Digestorum.

NEque leges, neque senatusconsulta ita scribi possunt, ut omnes casus [40], qui quandoque inciderint, comprehendantur: sed sufficit [&] ea, quæ plerumque accidunt, contineri.

11. IDEM lib. 90. Digestorum.

ET ideo de his, quæ primo [41] constituuntur, aut [42] interpretatione, aut constitutione optimi Principis [43] certius statuendum est.

12. IDEM lib. 15. Digestorum.

NOn [44] possunt omnes articuli [45] singillatim aut legibus, aut senatusconsultis comprehendi: sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is, qui jurisdictioni præest, ad similia [46] procedere, atque ita jus dicere debet.

13. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

NAm, ut ait Pedius, quotiens lege aliquid, unum vel alterum introductum est, bona occasio est, cætera, quæ tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione, vel certe jurisdictione suppleri.

De singularis juris interpretatione.

14. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

QUod vero contra [47] rationem juris [48] receptum est, non est producendum ad consequentias [49].

In quibus non sequimur regulam juris.

15. JULIANUS lib. 27. Digestorum.

IN his quæ [50] contra rationem juris constituta sunt, non possumus sequi regulam juris.

Definitio juris singularis.

16. PAULUS lib. singulari de jure singulari.

JUs *singulare* [51] est, quod contra tenorem rationis [52] propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est.

Scire leges, Quid sit.

17. CELSUS lib. 26. Digestorum.

SCire leges non [hoc] est, verba earum tenere, sed vim ac potestatem.

1 Adde *l.* 14. §. *ult. C. de assess.* 2 Inter cætera Jurisconsulti munia, scribere & cavere, ut hinc colligitur: adde Ciceronem *pro Muren & 2. de orat. & 7 fam.* 14. 3 Adde *l.* 11. *C. de advocat. divers. jud.* 1. *l.* 7. *C. de profes. & medicis.* 4 Meritis scil. non cuivis petenti. *Zas.* 5 Syriæ præfuit sub Claudio. Tacit. 12. 14. 16. *Suet. in Nerone.* 6 Suffectus consul videtur fuisse. 7 Non levis juris auctor, de quo vide *l.* 17. *in pr.* ℊ. *de jure patronat.* 8 Vide *l.* 1. ℊ. *de contrah. emptione.* 9 Cui Otho bimestrem consulatum designavit. *Tacit.* 17. 10 A quo SC. Pegasianum dici existimatur. §. *sed quia. Inst. de fideicomm. heredit.* 11 De quo *l.* 78. §. *pen.* ℊ. *de legat.* 3.

12 *L.* 1. *C.* 14. 13 *L.* 1. *C.* 16. adde *l.* 9. *l.* 10. ℊ. *eod.* 14 *L.* 8. *C.* 53. adde *l.* 32. *& seq.* ℊ. *h. t.* 15 Definitio hæc, causalis est: constat enim causa efficiente, materia & fine. 16 Id est, notitia æqui & boni, a natura omnibus indita. vel ita, generale jussum, non pertinens ad privatos. *Atteius Capito*, apud Gell. *l.* 10. *c.* 20 adde Aristotelem 5. *Ethicor.* 1. 17 Vide *l.* 11. ℊ. *de incendio. l.* 2. *in fin.* ℊ. *de termino.* 18 Συνθήκη dicitur *l.* 2. ℊ. *eod.* hinc legibus obligari dicimur. *l.* 52 §. 5. ℊ. *de oblig.* sic qui delinquit, eo genere pœnæ obligare se dicitur, quod indictum est eo loco, in quo habitat. 19 *Oratione* 1. *adversus Aristogiton.* 20 Adde Platonem *initio* 1. *de legibus.* Diodorum 1. *c.* 5. inde factum, ut veteres legislatores legum suarum originem ad Deos referrent. Plato *illo loco, & in Minoe.* Diodorus *illo loco*, 1. Valer. 2. Herodot. 1. Suidas *in Galeno.* Cicero 2. *de legibus.* Ælian. 2 *de varia histor.* Halicarnasseus 2. *Antiquit.* Livius 1. Plutarchus *in Numa.* Lactantius 1. *c.* 22. quod nec Mahumetes omisit. *v. librum de doctrina Mahumetis.* adde *Glossam ultim.* in verbo *divino. C. de longi temporis præscript.* Tiraquell. *in præfat. tractatus de retract.* 11. 21 Περὶ ἀκουσίου καὶ ἑκουσίου vide Aristotelem 3. *Ethic.* 1. & 5. *Ethic.* 8. Plotinum 6. *Enneade* 8. Ciceronem *in Topicis.* sane Cicero illo loco, voluntaria ea esse definit quæ fiunt consilio: involuntaria quæ fortuna, ignorantia & necessario: ut & Plotinus superiore loco, τὸ εἰς ἡμῶν, id quod nostræ potestatis est, seu voluntarium, describit, quod nos facimus μὴ δουλεύοντες τύχαις, ἀνάγκαις, πάθεσιν ἰσχυροῖς. Aristoteles vero ἑκούσιον facit eorum, quæ in nostra potestate sunt, quod qui facit εἰδὼς καὶ μὴ ἀγνοῶν μήτε ὃν ἢ τίνα τύπτει ᾧ ἢ τίνι οὗ ἕνεκα, ἢ τίνος ἕνεκα· quod denique facit, qui μὴ κατὰ συμβεβηκὸς μηδὲ βίᾳ, sed προελόμενος, consilio capto. Involuntarium vero seu ἀκούσιον appellat τὸ ἀγνοούμενον, quod ignorantia facimus: aut sane non ignoranter, sed ita tamen ut ejus principium penes facientem seu agentem non sit: & vi impediatur. Quin & *d. c.* 1. ut utrumque recte distinguatur, considerat has circumstantias, τίς, τί, περὶ τί, ἢ ἐν τίνι, τίνι, οἷον ὀργάνῳ, ἕνεκα τίνος, πῶς. Quibus distinctis facile intelligimus, quid ἄδικον, ἀδίκημα, ἁμάρτημα, ἀτύχημα. Prius admittit quisque ἐκ προαιρέσεως· Secundum εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δὲ· Tertium μὴ παραλόγως, sed tamen ἄνευ κακίας· ultimum παραλόγως· Quæ summopere nostris distinguenda censeo. 22 Vid. *l.* 30. *l.* 31. ℊ *ad l. Aquil.* in brutis, *Genes.* 9. *v.* 15. *seq. Lev.* 20. Plin 8. *cap.* 18. *c. mulier.* 4. *caus.* 15. *q.* 1. vide Guidonem Papæ *quæst.* 228. & inanimatis, ut in statua. Demosth. *contra Aristoc.* Suidas *in Nicone*, Pausanias *in Eliacis.* vide Cujac. 16 *observ.* 10. Forner. 1. *select.* 10. Quid si furore? vid. *l.* 13. ℊ. *de offic. præsid.* ira? vid. *l.* 3. ℊ. *de divortiis*: ebrietate aut vino? vid. *l. unic. C. si quis imperatori* imperitia? vid. *l.* 9. §. *pen.* ℊ. *locati.* rusticitate? vid. *l.* 3. §. 22. ℊ. *ad SC. Silanianum.* aut jussu alterius? vide *l.* 157 *l.* 167. ℊ. *de reg. jur.* 23 Immo involuntaria non puniuntur. *arg. l.* 16 §. *si propter.* ℊ. *de publicanis.* 24 *Al.* summus, vel dic *summa*, quia inter sectas Philosophorum est præcipua. 25 Stoicos philosophos vel ipsi Jurisconsulti laudant: nam & ipsi sectis Philosophorum dediti. Sic citatus a Callistrato parens Academiæ Plato *in lege ultim.* ℊ. *de nundinis.* & Academicus quoque Cicero a Tryphonino *in l. Cicero.* 39. ℊ. *de pæn* ut & Peripateticæ sectæ princeps Aristoteles a Juliano *in l.* 36. ℊ. *de solutionibus.* Epicurei vero ab Alfeno *in l. proponebatur.* 76. ℊ. *de judiciis.* Quin & medicus Hippocrates a Paulo *in l.* 12. ℊ. *de statu hom.* & alioquin *in l.* 2. §. 40. ℥. *de origine juris*, discimus Q. Tuberonem, Panætii Philosophi auditorem. Apud Ciceronem *in libris de Natura* tres jurisconsulti in tres sectas divisi. Velleius Epicureus negat deos & deorum providentiam: Lucilius Balbus Stoicus eandem asserit. Cotta Academicus nutat in utramque partem. Trebatium eadem opera apud Ciceronem 3 *fam.* 9. & 7. *fam.* 12. Epicureum fuisse reperio, ut & apud eundem *in oratione pro L. Murena*, Catonem Stoicum & Stoicos oratorio more irrideri. Fuerunt ita Jurisperiti omnes nostri, a Philosophis instituti aut philosophiæ studio aliquo imbuti, & juris divini quoque peritissimi, ut dixi *ad l.* 10. §. 2. ℥. *de Justitia.* 26 Male hæc ab Alciato accepta confirmat Forcatulus; quem vide *Dialogo* 1. *num.* 23. & rursum in *sphæra legali.* & adi Ulpianum *in l.* 1. *de interdictis & relegat.* Mod. 27 *Nov.* 163. *in princ.* 28 *l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *l.* 10. *in fin.* ℊ. *eod. l.* 64. ℊ. *de regulis juris. Nov.* 44. *c.* 1. § 3. & *Nov.* 94. *c.* 2. 29 1. Harmenop. 1. §. 28. Bartolinus legit αὐτόματα. 30 Non tamen semper. *l.* 12. *C. de leg. hered.* 31 *l.* 3. *in fin.* ℊ. *si pars hereditatis*: vide *l.* 3. ℥. *eod. Novell.* 105. *c.* 1. *in fin.* Goth. Ad legem hanc præter leges a Gothofredo allegatas adjunge l. *sed & restituatur.* de judiciis. *Mod.* 32 *Leon. Novell. in proœm.* 33 Quædam sunt quæ leges nec vetant, nec jubent facere, Seneca 3. *de benefic.* 21. Aristot. 2. *Ethic.* 3. 34 Κοινῇ, omnibus scil. *l.* 10. *in princ. C. eodem.* vide Cujacium 15. *observ.* 8. 35 Κοινῶς, id est, communiter. 2. *Eclog.* 1. *c.* 15. in omnes homines & res. Festus, *in Rogatio.* Atque ita quæ de imperio Cn. Pompeii, de reditu Ciceronis, de cæde Clodii lata sunt, lex non fuere, sed privilegium. 10. *Gell.* 20. 36 Imo interdum uni civitati. *l.* 11. ℥. *de justitia.* interdum singulis jus constituitur *l.* 16. ℊ. *eod.* 37 Hodie *ex Leonis Novell.* 78. senatus jus non facit. 38 Immo soli Principi id licet. *l. ult. C. eod.* 39 Formulam senatusconsulti *vide in l.* 2. ℊ. *ad SC. Vell. & aliis locis: Tit. ad Macedonianum, Trebellianum.* 40 Θέματα Græci appellant 21. *Eclog.* 1. *c.* 15. 41 Ἐν πρώτοις.

42 *l. ult.* §. *fin. C. eod.* etiam prudentum. *l.* 2. §. 47. ℥. *de orig. jur.* 43 Laudat hanc Juliani JC. sententiam Justinianus etiam *in l.* 2. §. *sed quia.* 18. *Cod. de vet. jur. enucl.* Mod. 44 Aristotel. 5. *Ethic.* 10. *l.* 1. §. 2. ℊ. *quod falso tutore*: *l.* 29. §. 5. ℊ. *de liberis & posth.* 45 Casus *l.* 4. *l.* 10. ℥. *eod. l.* 37. ℊ. *eod.* Θέματα, 2. *Ecloga* 1. *c.* 15. 1. Harmenopulus 1. *in fine.* 46 *l.* 13. ℊ. *eod. l.* 7. §. 2. ℊ. *de jurisdict. vid. l.* 30. *in fin.* ℊ. *de negot. l.* 11. ℊ. *de præscr. verb. l.* 26. §. *fin.* ℊ. *ex quibus caus. majores.* 47 Παρὰ κανόνας *Eclog. d. c.* 15. contra regulas. adde *l.* 12. *in fin* ℊ. *de usufructu. l.* 8. §. 1. ℊ. *de rebus eorum, qui sub tutel.* 48 Generalis. *l.* 15. *l.* 16. *l.* 39. ℊ. *eod. l.* 141. ℊ. *de R. J.* 49 Vide *l.* 14. ℊ. *solut. matrim.* 50 Conjungatur *l.* 20. *de milit. testam* ut inde exemplum regulæ colligatur. *Mod.* 51 Ἰδικὸς νόμος, seu jus singulare, non est lex in singulas personas constituta, *ut in l.* 8. ℥. *eod.* sed quæ paululum aberrat a regulis juris: atque ita non pugnat hæc lex cum *dict. l.* 8. *Goth.* Petere exemplum jubet Duarenus ex *l. quod nostrum. de usufr.* & ex *l. Maritum. Solut. matr.* quas videsis cum hac conjungas. *Mod.* 52 Generalis. *l.* 68. *l.* 80. ℊ. *de reg. jur.*

De interpretatione benigna.

18. IDEM lib. 29. Digestorum.

BEnignius [1] leges interpretandæ sunt, quo voluntas earum conservetur.

De legibus Ambiguis.

19. IDEM lib. 33. Digestorum.

IN [2] ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quæ vitio caret: præsertim cum etiam voluntas [3] legis ex hoc colligi possit.

De Ratione legis non inquirenda.

20. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

NOn [4] omnium, quæ a majoribus constituta sunt, ratio [5] reddi potest.

21. NERATIUS lib. 6. Membranarum.

ET ideo rationes eorum, quæ constituuntur, inquiri non oportet: alioquin multa ex his, quæ certa sunt, subvertuntur.

Interpretatio legis in præteritum indulgentis.

22. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

CUm [6] lex in præteritum quid indulget, in futurum vetat [7].

Quæ mutari non debent.

23. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

MInime sunt [8] mutanda, quæ interpretationem certam semper habuerunt.

De tota lege inspicienda.

24. CELSUS lib. 9. Digestorum.

INcivile est, nisi tota lege [9] perspecta, una aliqua particula ejus proposita judicare, vel respondere.

De interpretatione legis favorabilis.

25. MODESTINUS lib. 8. Responsorum.

NUlla juris ratio, aut æquitatis benignitas patitur, ut quæ salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione [10] contra ipsorum commodum producamus ad severitatem.

De priorum & posteriorum legum interpretatione.

26. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

NOn est novum, ut priores leges [11] ad posteriores trahantur.

27. TERTULLIANUS lib. 1. Quæstionum.

IDeo, quia antiquiores leges ad posteriores trahi usitatum est: & semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas, & ad eas res pertinerent, quæ quandoque similes [12] erunt.

28. PAULUS lib. 5. ad legem Juliam & Papiam.

SEd & posteriores leges ad priores pertinent [13]: nisi contrariæ sint: idque multis argumentis probatur.

De duabus legibus contrariis.

29. IDEM lib. singul. ad legem Cinciam [14].

COntra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem [15] vero, qui salvis verbis legis, sententiam ejus circumvenit.

30. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

FRaus enim legi [16] fit, ubi [17], quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit: & quod distat ῥητὸν ἀπὸ διανοίας. id est, *dictum a sententia*; hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit.

Qui legibus soluti sunt.

31. IDEM lib. 13. ad legem Juliam & Papiam.

PRinceps legibus [18] solutus est: Augusta autem, licet legibus soluta non est, Principes tamen eadem illi [19] privilegia tribuunt, quæ ipsi habent.

In quibus causis consuetudo vel aliud jus observatur. 1. *De auctoritate consuetudinis.*

32. JULIANUS lib. 94. Digestorum.

DE [20] quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus & [21] consuetudine inductum est: & si qua in re hoc deficeret [22], tunc quod proximum & consequens ei est [23]: si nec id quidem appareat, tunc jus, quo [24] urbs Roma utitur, servari oportet. §. 1. Inveterata consuetudo pro lege non immerito custoditur, (& [25] hoc est jus, quod dicitur *moribus constitutum.*) Nam cum ipsæ leges nulla alia ex causa nos teneant, quam [26] quod judicio populi receptæ sunt: merito & ea, quæ sine ullo scripto populus probavit, tenebunt omnes: nam quid [27] interest, suffragio populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis & factis? Quare rectissime etiam illud [28] receptum est, ut leges non solum suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem [29] abrogentur.

In quibus causis consuetudo observatur.

33. ULPIANUS lib. 1. de officio Proconsulis.

DIuturna [30] *consuetudo* pro [31] jure & lege in [32] his, quæ non ex scripto descendunt, observari solet.

Quomodo probatur consuetudo.

34. IDEM lib. 4. de officio Proconsulis.

CUm de consuetudine civitatis, vel provinciæ confidere quis videtur, primum illud explorandum arbitror [33], an etiam contradicto [34] aliquando judicio consuetudo firmata sit.

De auctoritate consuetudinis.

35. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

SEd & ea, quæ longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos observata, velut tacita civium conventio, non [35] minus, quam ea, quæ scripta sunt jura, servantur.

36. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

IMo magnæ [36] auctoritatis hoc jus habetur: quod in tantum probatum est, ut non fuerit necesse scripto id comprehendere.

De lege per consuetudinem interpretando.

37. CALLISTRATUS lib. 1. Quæstionum.

SI de interpretatione legis quæratur; in primis inspiciendum est [37], quo jure civitas retro in ejusmodi casibus usa fuisset: optima [38] enim est legum interpres consuetudo.

38. CALLISTRATUS lib. 1. Quæstionum.

NAm Imperator noster Severus rescripsit, in ambiguitatibus, quæ ex legibus proficiscuntur, consuetudinem, aut rerum perpetuo [39] similiter judicatarum auctoritatem, vim legis obtinere debere.

Quæ consuetudo in similibus non obtinet.

39. CELSUS lib. 23. Digestorum.

QUod [40] non ratione introductum, sed errore [41] primum, deinde consuetudine obtentum est: in aliis similibus non obtinet.

Quæ jus faciunt.

40. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

ERgo [42] omne jus aut consensus [43] fecit, aut necessitas [44] constituit, aut firmavit consuetudo.

Jus in quo consistit.

41. ULPIANUS lib. 2. Institutionum.

TOtum autem jus consistit aut in adquirendo [45], aut in conservando, aut in minuendo: aut enim hoc agitur, quemadmodum quid cujusque fiat, aut quemadmodum quis rem vel jus suum conservet, aut quomodo alienet, aut amittat.

1 Φιλαγάθως. 2. *Eclog.* 1. *c.* 18. adde *l.* 56. ff. *de regulis juris.* 2 *v. l.* 3. *l.* 11. ff. *de rebus dubiis.* Goth. Hæc lex varie discutitur apud Tessaur. *decis.* 89. vid. Mar. Salomon *pag.* 39. Ans. 3 Voluntas legis, ut pars legis præcipua, spectanda, conservanda. *l.* 18 ff. *eod.* 4 Exemplum, *l.* 9. ff. *de relig.* Cuj. 8. *obs.* 12. Cur autem? Vide *l.* 51. §. *penult.* ff. *ad leg. Aquil. l.* 3. *C. de crim. sacril.* Goth. Vid. *in repetit. hujus leg.* Menoch *de arbitr. judic. l.* 2. *cap.* 82 loquitur lex de habente potestatem condendæ legis, non de Jurisconsultis. *arg. verbi majoribus.* S. L. Necessarias rationes a Jurisconsulto exigere non debemus, ut a Mathematico, sed probabilibus, & civilibus nos contentos esse oportet, vid. Costal. *hic.* Ans. 5 Quemadmodum sacerdotes victimarii, qui & θύται 1. *Artemidor.* 13. ambigua signa non negant esse vera, sed qualia sunt ex victimis deprehendere se posse negant: sic Jurisconsultus, non protinus iniqua esse ait, quorum ignoratur ratio. Adde Aristotelem 1. *Ethicorum* 7. *l.* 27. §. 1. ff. *ad legem Aquiliam.* junct. *l.* 21. *C. de furtis.* Cujacium 17. *obs.* 15. 6 *vide l.* 7. *C. eod.* 7 *Nov.* 129. *c.* 4 & *Nov.* 154. *c.* 1. 8 *l.* 1 *in princ.* ff. *de const. pec. l.* 183. ff. *de reg. jur.* 9 Æschines *in oratione contra Ctesiphontem* Demosthenem accusat, quod non integram legem, sed ejus duntaxat partem proponat. *Mod.* 10 *vid. l.* 3. §. 5. *in fin.* ff. *de Carb. edicto.* 11 *l.* 27. ff. *eod. l. ult.* ff. *Tit. prox.* 12 *vide l.* 12. ff. *eod.* 13 Ubi de interpretatione non de correctione agitur. 14 Lex Cincia de donis quæ & *Muneralis*, de qua *Ulp.* 1. dixi ad Festum in *Muneralis.* 15 *l.* 5. *C. eod.* 16 Hæc sumpta sunt ex rhetorum scholis qui ῥητὸν καὶ διάνοιαν, id est, scriptum & voluntatem inter quæstiones legales ponunt. Vide Alc. *in parerg. c.* 7. Corasium *l.* 2. *Miscell. cap.* 25. Menochium *de arbitr. Jud. l.* 1. *q.* 7 *num.* 70. alios. *Mod.* 17 Exemplum, *l.* 3. §. *pen.* ff. *de Macedon. l.* 43. §. *ult.* ff. *de vulgar. l.* 64. ff. *de cond. & dem.* 18 Pœnariis, vide Cujacium 26. *obser.* 38 quia non punitur si deliquerit. Harmenop. 1. *tit.* 1. *l.* 23. ff. *de leg.* 3. v. ad hanc l. Cujac. 15. *observ.* 30. Adde quæ de Principis imperio & potestate notavi *ad Nov.* 105. *cap.* 2. adde Aristot. 3. *Polit.* 9. Goth. Adde Coras. *l.* 2. *miscell. c.* 25. & *l.* 4. *c.* 4 Menoch. *de arbitr. judic. l.* 1. *quæst.* 7. *num.* 70. Cravett. *de antiquit. temp. part.* 1. *num.* 46. 47. Vasqu. *illustr. quæst. l.* 1. *c.* 1. *Syntagma Tholosan. l.* 9. *c.* 4. *n.* 10. S. L. 19 *vide l.* 6. *in fine* ff. *de jure fisci.* 20 Consuetudo etiam in civilibus rebus pro lege suscipitur, cum deficit lex. Tertull. *lib. de corona militis.* 21 Adde *l.* 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. ff. *eod.* vid. Cujac. 20. *obs.* 1. Goth. Ad hanc materiam vide Bart. & Albericum, Alciat. & Zasium *hic.* Menoch. 2. *de arbitr. jud. cas.* 83. 84. & Rævard. *de auctoritate prudentum*, *c.* 16 S. L. 22 *Al.* defecerit. 23 Sicut enim non omnia legibus comprehendi possunt, ita nec consuetudine. ut late & eleganter Vasq. *de Success. tom.* 1. *l.* 1. §. 5. *n.* 9. *per tot.* Ans. 24 Videtur tamen illud jus non semper observandum. *l.* 12. ff. *de off. præsidis.* 25 Consuetudo, jus est moribus constitutum. *ut hic.* moribus inductum. *in pr. hujus legis*: quod sine ullo scripto: quod rebus ipsis & factis, quod tacito consensu probavit populus, *ut hic*: quod per annos plurimos observatum, veluti tacita civium conventio *l.* 35. ff. *eod.* 26 Novella Leonis 1. *in princip.* 27 *l.* 5. ff. *ratam rem.* nihil differt, scriptura an ratione jus consistat, quando & legem ratio commendat. Tertullianus *illo loco.* 28 Vide horum conciliationem *cum l.* 2. *Cod. quæ sit long. consuet.* apud Duarenum *Disput.* 2. *cap.* 32. & libro Martini Aut. Delrys, cui titulum fecit ψευδαντινομιῶν, consuleque præterea Rævardum *de auctoritate prudentum c.* 16. & Menochium *de arbit. Jud. l.* 2. *c.* 83. & 84. Mod. 29 Desuetudo, i. e. consuetudo vincit legem, *ut hinc colligi videtur.* Imo non vincit, dixi *ad l.* 1. *C. quæ sit longa consuetudo.* 30 Inveterata, *l.* 32. §. 1. ff. longa, *l.* 35. ff. *eod.* hoc arbitrio judicis relinquendum. 31 Vid. *l.* 2. *C. quæ sit longa consuet.* 32 *l.* 1. *in fin.* ff. *de vent. inspic. l.* 11. *in fin.* ff. *de decur. l.* 5. §. *legem.* ff. *de jur. immunitatis. l.* 20. *C. de agric. & cens.* 33 Atqui exemplis non est judicandum. *l.* 13. *C. de sententiis & interloc.* 34 Id est, contentiose contestato. *Olden.* Intellige de consuetudine juri contraria, ut *decis. Ultraject.* 13 *in fin.* aut, *contradicto judicio*, id est, judicio contrario non obstante, observata. vid. Christin *decis. Belg. vol.* 4 *decis.* 212. *num.* 156. Ans. 35 *l.* 3 *in fin. C. quæ sit long. cons.* 36 Non ejus tamen, ut vincat rationem & legem. *l.* 2. *C. quæ sit long. cons.* Imo fortior est scriptis omnibus. Seneca 1. *Declamat.* 1. 37 *l.* 34. ff. *de regul. jur.* 38 Sed non sola. *l.* 1. *C. quæ sit long. cons.* 39 Immo & si aliquando ita judicatum sit, videtur sufficere *l.* 34. ff. *eod.* 40 *v. l.* 14. ff. *eod.* 41 Immo error jus facit. *l.* 3. §. *ult.* ff. *de supell. leg.* 42 Ad hanc l. vid. Cujac. 14. *observ.* 16. 43 *Subaudi* expressus. 44 Necessitatis voce Hotomannus, 5. *observ.* 25. intelligit rationem legis ad similes casus ratiocinatione productam: quod admittendum non est. Hac voce potius intelligendus est Senatus. Primum *argum. l.* 2. §. *deinde, quia difficile* 9. ff. *de origine juris.* secundo, quod hæc lex conclusio totius hujusce tituli videtur: quod & satis innuit hoc verbum *Ergo.* Est vero titulus hic *de legibus, senatusconsultis & consuetudine.* ut & superior *de prudentum responsis*: sequens vero *de constitutionibus Principum.* Quanquam nihil vetat etiam hac voce intelligi jura alia necessitate inducta: cujus generis sunt quoque Principum constitutiones. *l.* 2. §. *novissime.* ff. *de origine juris.* jus gentium, §. *jus autem. ibi: humanis necessitatibus. Inst. de jure naturali.* Porro hanc juris partitionem videtur ex Menandro Jurisconsultus hausisse: τρία γάρ ἐστι δεσπότα δι' ὧν ἅπαντα γίγνεται, ἢ κατὰ νόμους, ἢ ταῖς ἀνάγκαις, ἤγε τρίτον ἔθει τινί. adde Cujacium 14. *obs.* 16. 45 Adde §. 2. 3. 4 *Institutis de interdictis*

TIT.

TIT. IV.
DE CONSTITUTIONIBUS PRINCIPUM [1].

De auctoritate. 1. *Speciebus & nomine communi constitutionum.* 2. *De constitutionibus personalibus.*

1. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

QUod Principi placuit [2], legis habet vigorem: utpote cum *lege* [3] *regia*, quæ de imperio ejus lata est, populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem conferat. §. 1. Quodcunque igitur Imperator per epistolam [4] & subscriptionem statuit, vel cognoscens decrevit, vel de plano [5] interlocutus [6] est, vel Edicto præcepit: legem esse constat: hæc sunt, quas vulgo *Constitutiones* appellamus. §. 2. Plane ex his quædam sunt personales [7], nec ad exemplum trahuntur: nam quod Princeps alicui ob merita indulsit [8], vel si quam pœnam irrogavit [9], vel si cui sine exemplo subvenit [10]: personam non egreditur [11].

De novo jure constituendo.

2. ULPIANUS lib. 4. Fideicommissorum.

IN rebus novis constituendis evidens esse utilitas debet, ut [12] recedatur ab eo jure, quod diu æquum visum est.

De interpretatione beneficii imperialis.

3. JAVOLENUS lib. 13. Epistolarum.

BEneficium [13] Imperatoris, quod a divina scilicet ejus indulgentia proficiscitur, quam plenissime [14] interpretari debemus.

De vi priorum & posteriorum constitutionum.

4. MODESTINUS lib. 2. Excusationum.

AΙ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσίν, id est, *Constitutiones tempore posteriores, potiores sunt his* [15], *quæ ipsas præcesserunt.*

TIT. V.
DE STATU HOMINUM [16].

Objecta juris.

1. GAJUS lib. 1. Institutionum.

OMne jus, quo utimur, vel [17] ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones.

Ordo in hoc opere servandus.

2. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

CUm igitur hominum causa omne jus constitutum sit: primo [18] de personarum statu, ac post de cæteris, ordinem Edicti Perpetui [19] secuti, & his proximos atque conjunctos applicantes titulos, ut [20] res patitur, dicemus.

Divisio personarum.

3. GAJUS lib. 1. Institutionum.

SUmma [21] itaque de jure personarum divisio hæc est: quod omnes homines aut liberi sunt, aut servi.

Definitio libertatis. 1. *Servitutis.* 2. *& etymologia servi.* 3. *ac mancipii.*

4. FLORENTINUS lib. 9. Institutionum.

L*Ibertas* est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi si quid vi, aut jure [22] prohibetur. §. 1. *Servitus* est constitutio juris gentium [23], qua quis dominio alieno [24] contra naturam subjicitur. §. 2. *Servi* ex eo appellati sunt, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc servare [25], nec occidere solent. §. 3. *Mancipia* vero dicta, quod ab hostibus manu capiantur.

Divisio liberorum. 1. *Quibus modis servi fiunt.* 2. *Definitio ingenui, & definitionis expositio.*

5. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

ET servorum quidem una est conditio [26]: liberorum autem hominum quidam ingenui sunt, quidam libertini. §. 1. Servi autem in dominium nostrum rediguntur, aut jure civili, aut gentium. Jure civili, si quis se [27] major viginti annis ad pretium participandum venire [28] passus est. Jure gentium servi nostri sunt, qui ab hostibus capiuntur, aut qui ex ancillis nostris nascuntur. §. 2. Ingenui sunt, qui ex matre libera nati sunt [29]; sufficit enim liberam fuisse eo tempore, quo nascitur, licet [30] ancilla concepit: & e contrario si libera [31] conceperit, deinde ancilla pariat, placuit eum, qui nascitur, liberum nasci. Nec interest justis nuptiis concepit, an vulgo: quia non debet calamitas matris nocere ei, qui in ventre est [32]. §. 3. Ex hoc quæsitum est: si ancilla prægnans, manumissa sit, deinde ancilla postea facta, aut expulsa civitate pepererit: liberum, an servum pariat? & tamen rectius probatum est, liberum nasci: & sufficere ei, qui in ventre est, liberam matrem vel [33] medio tempore habuisse.

Definitio libertinorum.

6. GAJUS lib. 1. Institutionum.

L*Ibertini* [34] sunt, qui ex justa [35] servitute manumissi sunt.

De his, qui sunt in utero.

7. PAULUS lib. singulari de portionibus, quæ liberis [36] damnatorum conceduntur.

QUi [37] in utero est, perinde [38] ac si in rebus humanis esset, custoditur, quotiens de commodis ipsius partus quæritur: quamquam alii, antequam nascatur, nequaquam [39] prosit.

Utrum instrumentum male conceptum liberis officiat.

8. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

IMperator Titus Antoninus rescripsit, non lædi statum liberorum ob tenorem instrumenti male [40] concepti.

De sexu.

9. IDEM lib. 31. Quæstionum.

IN [41] multis juris nostri articulis deterior [42] est conditio *fœminarum*, quam masculorum.

De Hermaphrodito.

10. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

QUæritur [43] *Hermaphroditum* cui [44] comparamus? & magis puto ejus sexus æstimandum, qui in eo prævalet [45].

Si filia patre ignorante conceperit, eoque mortuo pepererit.

11. PAULUS lib. 18. Responsorum.

PAulus respondit, eum, qui vivente patre & [46] ignorante [47] de conjunctione [48] filiæ [49] conceptus est, licet [50] post mortem avi natus sit, justum filium ei, ex quo conceptus est, [esse] non [51] videri.

De septimestri partu.

12. IDEM lib. 19. Responsorum.

SEptimo [52] mense [53] nasci perfectum partum, jam receptum est propter auctoritatem doctissimi viri Hippocratis [54]: & ideo credendum est,

1 *L.* 1. *C.* 14. *Nov.* 66. 2 In id ut sit lex generalis. Harm. 1. *tit.* 1. Goth. Ad pleniorem intellectum lege, quæ scribit Alciat. ad *L. bona Civitatis. ff. de V. S.* Corras. *lib.* 6. *miscell. c.* 8. Duaren. *lib.* 2. *disput. cap.* 19. Eman. Zoares. *lib.* 1. *obs. cap.* 37. Charond. *lib.* 1. *verisimil. c.* 2. *Mod. S. L.* 3 De lege regia *adde Instit. de jure natur.* §. *sed & quod Princip. l.* 1. §. 7. *vers. cum enim. C. de veteri jure.* Fragmentum ejus Romæ in Lateranensium æde servari notat Ant. August. *de legibus.* 4 Δι ἐπιστολῆς ὑπογραφῆς Græci, id est, per epistolam a se subscriptam. 5 *v. l.* 97. *ff. de legat.* 3. 6 Immo interlocutiones Principum vim legis non obtinent. *l.* 3. *C. de legibus.* 7 Quæ ad indulgentiam vel ad pœnam fiunt. Harmen. *d. loco* 8 Puta, immunitatem a tributis. Theophil. *Inst. de jure naturali.* 9 Puta, majorem delicto vel lege. Theoph. *ibid.* 10 Puta, pœnæ gratiam faciens. Theoph. *ibid.* 11 Immo egreditur. *l. ult. circa pr. C. de fruct. & litium expens.* 12 *l.* 23. *ff. tit. prox.* 13 Ut & donationem. *l.* 2. *C. de bon. vac.* Goth. Elegans & idoneum exemplum regulæ, quæ hac lege traditur, apud Herodotum habes de Alcmæone & Crœso. *Mod.* 14 *l.* 2. *C. de bon. vac. l.* 43. *ff. de vulg. & pupill. c.* 15. *de reg. in* 6. modo non in detrimentum alterius, tunc enim stricte interpretabimur. *v. l.* 2. §. *si quis a principe* 16. *ff. ne quid in loco publ.* Goth. Vid. Pecc. *ad reg. jur. c. m* 28. *num.* 9. Ans. 15 *l.* 26. *ff. tit. prox. l.* 1. *ff. ad l. Aquil. l.* 1. *in pr. ff. ad l. Falcid. l.* 1. §. *si serv.* 19. *ff. de quæst.*

16 *L.* 1. *Inst.* 3. 46. *Basil.* 1. *Harm.* 1. *Tit.* 18. 17 Quid? hæc partitio juris estne hic allata a Jurisconsulto, ut ostendat, nullam esse juris docendi aut discendi aut tractandi commodiorem rationem, quam si de his tribus separatim tractetur? An potius, quod nulla pars juris sit, nullus contractus, nullum negotium, nulla actio, nullum judicium, in quo tractando hi loci simul non incurrant? ut putat Duaren. 1. *Disp.* 5. 18 Dignioribus prior debetur locus. 19 Non tamen eum ordinem semper servavit. §. *Tertii.* 4. *ff. constit. ad Antecess.* 20 Titulorum continuatam inter se seriem non ita scrupulose & anxie inquirendam esse, colligas recte ex hoc loco: quod tamen multi persæpe faciunt frustra. Nam si jus summum spectemus, quæro quæ ratio fuerit, ut ante titulum *de testamentis* tituli *de inofficioso testamento*, & *de testamentaria tutela* ponerentur? Sexcenta talia proferre exempli gratia possumus. Quid, quod una & eadem Pandectarum, Codicis & Institutionum methodus non est? Mihi, si quid judicii est, placet, aut sane apud me satis justa ratione recipitur methodus hisce Pandectis observata a Justiniano: ad quam quoque practicorum omnium quæstiones in meas Pandectas practicas referre visum fuit: ut eodem nexu ac tenore, qui jus tractant, jus quod nobis hodie in usu est, una Titulorum consequentia, utiliter legere possint. 21 Alia est in *l.* 9. *ff. eod.* alia *in l.* 4. *ff. de justit. & jur.* 22 Pœnarum comminatione. *Harmenop.* 23 Et juris civilis *l.* 5. §. 1. *vers. jure civili. ff. eod.* 24 Atqui interdum nullius esse potest servus, vide *l.* 3. *in pr. ff. de peculio.* 25 Vide *l.* 239. §. 1. *ff. de verb. sign.* 26 Ut unus alio non sit magis servus, variæ sunt tamen functiones. *l.* 15. §. 1. *ff. de usufr. l. ult.* §. *fin. ff. de ædil. edicto.* 27 Leonis constitut. 59. vetat hujusmodi venditionem. 28 Miror, veteres restitutionem in integrum saltem non indulsisse hujusmodi venditoribus, puta minoribus 25. annis, cum in aliis rebus restitutionem facile illis concedant. *ff. de minoribus.* eo magis quod infinita sit libertatis æstimatio, & infamia ordini plerumque vel genti, generi familiæque inuratur. *l.* 1. *l.* 2. *ff. de liberali causa.* Sed contemptus libertatis id fecit. 29 Qui servitutis jugum non gustarunt. Harmen. *ib.* 30 Si conceptus ex concubinatu vel in concubinatu, natus in matrimonio, legitimus est, nec legitimatione alia indiget. vide quæ scripsi ad *Novell.* 74. 31 Vide *l. ult. ff. de sententiam passis.* 32 Hoc responsum defectuosum esse, putat Rævard. *var. lib.* 4. *cap.* 13. Ans. & Goveanus *lib.* 2. *variar. lect. cap.* 11. qui cum aliis hunc textum interpolant, emendant & explicant. *Mod.* 33 Vide *l.* 2. §. *si ad tempus.* 5. *ff. de decurion.* 34 Quod sit inter libertos & libertinos discrimen, docent inter alios Ant. Aug. *ad l.* 1. *de excusationibus tutorum*, Mercerus *lib.* 1. *opinio. cap.* 10. Vacca *hoc titulo*, Ferrandus *lib.* 2. *explicat. cap.* 18. Mod. 35 *v. l.* 34. *ff. de stipul. servor.* Theophil. *Inst. de libertinis.* 36 Vel iis qui in utero matris suæ sunt. Cujac. *in l.* 2. *ff. de excus.* 37 Conjunge cum *l. ult. de bonis damnat.* veluti conjunctæ inter se quondam fuere; & plenius sensum hujus legis assequeris. *Mod.* 38 *l.* 2. §. 6. *ff. de excusat. tut. l.* 9. *in fin. ff. ad leg. Falcid.* 39 Matri tamen prodest. vide *l.* 3. *ff. de pœnis.* 40 *v. l.* 16. *C. de liberali causa. l. ult. C. de ingenuis manumiss.* ut si servi, si spurii appellati sint. vide *l.* 13. *l.* 29. *ff. de probat. l.* 2. *C. de test.* 41 *v. l.* 1. *ff. de Senat.* 42 v. quæ notavi *C. de mulier. tit.* 62. *l.* 10. 43 Adde *l.* 15. *in fin. ff. de test. l.* 6. *in fin. ff. de lib. & posth.* 44 An fœminæ, an masculo, an monstro? veteribus non in monstris fuisse, id argumento est, quod in deliciis plerumque habiti. *Plen.* adde *l.* 135. *ff. de verb. signif.* Goth. In dubio pro masculis habentur, & feudorum capaces sunt. Bald. *l. quoties.* 12. *num.* 10. *& seq. C. de suis & legit. hered.* Ans. 45 Rationem hujus decisionis invenies apud Forcatulum *Dialogo* 68. *in fine.* præter quem vide Aulum Gellium, sive Agellium mavis, *lib.* 9. *c.* 4. & Menoch. *de recuper. possess. remed.* 9. *num.* 15. Mod. 46 *l.* 5. *C. de nupt.* 47 Aliud est si furente. *l.* 25. *in princ. C. de nupt.* 48 *Hal.* conditione. 49 Alii quidam, inter quos Aldobrandinus, *de conditione filiæ* legendum putant: non ego. *Mod.* 50 Ratio dubitandi sumitur ex *l.* 11. *C. de natural. lib.* est vero sensus, licet patre sui juris editus sit. alias qui ita nascitur, liber est. 51 Quia justæ non erant nuptiæ: in injustis igitur nuptiis, liberi non sunt in potestate parentum. 52 i. e. 182. die a nuptiis contractis. *l.* 3. *in fin. ff. de suis & legit. heredib.* 53 Subaudi, *pleno.* Paul. 4. *sent.* 9. §. 5. 54 Septemmestrem seu septimenstrem vel septimestrem partum defendit hic jurisconsultus autoritate magni medici: quæ ratio probandi verisimilis. Idem auctor alibi 4. *sent.* 9. §. 5. eandem nascendi legem defendit ex ratione Pythagorei numeri. Censorinus, c. 10. de die natali, refert Pythagoram duos partus instituere, unum minorem eumque septemmestrem: alium majorem eumque decemmestrem, quorum ille 210. hic 274. a die conceptionis editur. Conceptus vero formationem his numerorum distantiis perfici: sex primis diebus semen, humorem lacteum fieri: octo sequentibus, sanguineum: novem consequentibus, carnem: duodecim ultimis corpus formari. Proportionem autem sex ad 8. esse Diatessaron seu duorum tonorum & semitonii. Eorundem sex ad novem, Diapente, seu trium tonorum & semitonii. Eorundem sex ad 12. esse Diapason, hoc est, sex vel quinque & duorum semitoniorum. Ex his constare, omnes numeros musicos seu proportiones omnes musicas concurrere ad primam partus formationem. Hæc sane obscure, neque plane dicuntur. Chaldæis alia ratio visa est: nempe, partus & homines regi a sole. Eatenus quemque partum vitalem esse, quatenus potens & ex opposito solis est aspectus ad eum locum, eamque sedem, in qua sol fuit, cum is vel ille conciperetur. Primo mense seu signo, solis conspectum ad illam sedem (concepti puta Titii) nullum esse: secundo mense, imbecillum: tertio κατὰ ἑξάγωνον obliquum, ut qui sextam: quarto κατὰ τετράγωνον, ut qui quartam: quinto, κατὰ τρίγωνον, ut qui tertiam partem sedis illius, in qua fuit cum Titius conciperetur, irradiet. Sexto in signo, destitui aspectu solis. In septimo, esse illi sedi ex opposito ac plene, & sic κατὰ διάμετρον. Octavo, inefficacem ejus aspectum. Nono, κατὰ τρίγωνον, rursum. In decimo, κατὰ τετράγωνον. In undecimo κατὰ ἑξάγωνον. Ex his constare, ἑπτάμηνον fieri κατὰ διάμετρον· ἐννεάμηνον fieri κατὰ τρίγωνον· δεκάμηνον fieri κατὰ τετράγωνον. Plutarch. 5. *de Placitis* 18 aliam rationem Mathematicis tribuit octo menses genituræ, ἀσυνδέτους, dissociabiles esse: septem vero, συνδετικούς, sociabiles & fœderales, ἀσύνδετα ζώδια, id est, signa mensium dissociata dici quæ stellas οἰκοδεσπότας, (hoc est domicilii dominas) maleficas habeant: ὀκτάμηνον partum, signum ἀσύνδετον nancisci; ἑπτάμηνον καὶ δεκάμηνον, ἀσύνδετον & vitalem. Empedocles apud eundem Plut. *ibid.* ridiculam hanc causam adfert, Diem nati primi hominis ex terra, decem mensium fuisse, idque propter segnitiem solis: procedente tempore, septemmestrem factum: naturam deinde ita consuesse. Et hæc medici, Pythagorei, Chaldæi, mathematici, & Empedocles. In Theologis Philo, *lib.* 1. *legis allegoriarum.* Tertull. *c.* 19. *de anima.* Ambros. *ep.* 39. *ad Horontianum*, septimenstris partus causam referunt ad primam rerum omnium creatarum hebdomadam: id etiam ut aliquo velut colore vestiant, septenarii numeri rationem & vim in omni pene rerum natura observant. quod & facit Varro *lib.* 1. *Hebdomados seu de imaginibus*, apud Gell. 3. *cap.* 10. cui adde Macrobium 1. *somnii* 6. & quæ scripsi ad *l.* 3. §. 12. *ff. de suis & legit. ubi sit Hippocratis pariter mentio.* Goth. Quoto mense quis nascatur legitimus, tractant Menoch. *de arbitrar. jud. lib.* 2. *cap.* 89. *num.* 37. *& seqq.* Greg. Tholosan. *Syntagm. jur. lib.* 9. *cap.* 26. *num.* 22. Minsinger. *cent.* 6. *observ.* 40. Afflict. *decis.* 236. *num.* 4. Boër. *decis.* 220. *in* 2. *part.* Mascard *de probat. vol.* 3. *conclus.* 1169. & novissime Coler. *part.* 1. *decis.* 99. Gudelin. *de jure Novissimo lib.* 1. *cap.* 12. Joan. Sande *decis. Frisic. lib.* 4. *tit.* 8. *defin.* 10. Carpzov. *defin. forens. part.* 4. *const.* 28. *defin.* 13. 15. S. L.

est, eum, qui ex justis nuptiis septimo [1] mense natus est, justum filium esse.

Si dominus servum in judicio capitali non defenderit.

13. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

SErvus in causa capitali, fortunæ [2] judicio a domino commissus, etsi fuerit absolutus, non fit liber.

De ostentis.

14. PAULUS lib. 4. sententiarum.

NOn [3] sunt [4] liberi [5], qui contra formam humani generis converso more procreantur: veluti si mulier monstrosum [6] aliquid, aut prodigiosum [7] enixa sit [8]. Partus autem, qui membrorum humanorum officia [9] ampliavit, aliquatenus videtur effectus: & ideo inter liberos connumerabitur.

De partuum dinumeratione.

15. TRYPHONINUS lib. 10. Disputationum.

ARescusa, *si* [10] *tres pepererit*, libera esse testamento jussa, primo partu unum, secundo tres peperit. quæsitum est, an, & quis eorum liber esset? hæc [11] conditio libertati adposita jam [12] implenda mulieri est: sed non dubitari debet, quin ultimus liber nascatur. nec [13] enim natura permisit simul uno impetu duos infantes de utero matris excedere: ut ordine incerto nascentium [14] non appareat, uter in servitute, libertateve nascatur. Incipiente igitur partu existens conditio efficit, ut ex libera edatur, quod postea nascitur: veluti si quælibet alia conditio libertati mulieris adposita, parturiente [15] ea, exsistat: vel manumissa sub hac conditione, *si decem millia heredi Titiove dederit*, eo [16] momento, quo parit, per [17] alium impleverit conditionem: jam libera peperisse credenda est.

16. ULPIANUS lib. 6. Disputationum.

IDem erit, si eadem Arescusa primo duos pepererat [18], postea geminos ediderat [19]: dicendum est enim, non posse dici utrumque ingenuum nasci, sed eum, qui posterior nascitur. quæstio ergo facti potius est [20], non juris.

Qui sunt cives Romani.

17. IDEM lib. 22. ad Edictum.

IN [21] orbe [22] Romano qui sunt, ex constitutione Imperatoris Antonini cives Romani effecti [23] sunt.

Si prægnans capitali judicio damnetur.

18. IDEM lib. 27. ad Sabinum.

IMperator Hadrianus Publicio Marcello rescripsit, liberam, quæ prægnans ultimo supplicio damnata est, liberum parere. Sed solitum esse servari [24] eam, dum partum ederet. † Sed si ei, quæ ex justis nuptiis concepit, aqua [25] & igni interdictum est, civem Romanum parit, & in potestate patris.

Quem parentem liberi sequuntur.

19. CELSUS lib. 29. Digestorum.

CUm legitimæ nuptiæ factæ sint, patrem liberi sequuntur: vulgo quæsitus, matrem [26] sequitur.

Quæ furore non tolluntur.

20. ULPIANUS lib. 38. ad Sabinum.

QUi furere cœpit; & statum, & [27] dignitatem, in qua fuit, & magistratum [28], & potestatem [29] videtur retinere, sicut rei suæ dominium retinet [30].

Si liber homo, qui se vendidit, manumittatur.

21. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

HOmo liber, qui se vendidit, manumissus non ad suum statum revertitur [31], quo se abdicavit: sed efficitur libertinæ conditionis.

Si quo tempore manumissa esse debuit ancilla, peperit.

22. IDEM lib. 12. Responsorum.

HErennius Modestinus respondit; si eo [32] tempore enixa est ancilla, quo secundum legem donationis manumissa esse debuit: cum ex constitutione libera fuerit, ingenuum ex ea natum.

De vulgo conceptis seu spuriis.

23. IDEM lib. 1. Pandectarum.

VUlgo concepti dicuntur, qui patrem demonstrare [33] non possunt, vel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet: qui & *spurii* appellantur παρὰ τὴν σπορὰν [34]. id est, *a satione*.

Quem parentem liberi sequuntur.

24. ULPIANUS lib. 27. ad Sabinum.

LEx [35] naturæ hæc est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur [36], nisi lex specialis [37] aliud inducit [38].

Si quis judicetur ingenuus.

25. IDEM lib. 1. ad legem Juliam [39] & Papiam.

INgenuum [40] accipere debemus etiam eum, de quo sententia lata est, quamvis fuerit libertinus, quia res judicata pro veritate [41] accipitur [42].

De his qui sunt in utero.

26. JULIANUS lib. 69. Digestorum.

QUi [43] in [44] utero sunt, in toto pene jure civili intelliguntur in [45] rerum natura esse. † Nam & legitimæ hereditates his restituuntur: & si prægnans mulier ab hostibus capta sit; id, quod natum erit, postliminium habet; item patris, vel matris conditionem sequitur. Præterea si ancilla prægnans surrepta fuerit; quamvis apud bonæ fidei emptorem pepererit, id quod natum erit, tanquam furtivum, usu non capitur. His consequens est, ut libertus quoque, quamdiu patroni filius nasci possit, eo jure sit, quo sunt, qui patronos habent.

Si libertinus a patrono adoptetur.

27. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

EUm, qui se libertinum esse fatetur, nec adoptando patronus ingenuum facere [46] potuit [47].

TIT. VI.

DE HIS [48] QUI SUI [49], VEL ALIENI JURIS SUNT.

Divisio personarum. 1 *De potestate dominorum in servos.*

1. GAJUS lib. 1. Institutionum [50].

DE jure personarum alia divisio sequitur: quod [quædam] personæ sui juris sunt, quædam alieno juri subjectæ sunt. † Videamus itaque de his, quæ alieno juri subjectæ sunt: nam si [51] cognoverimus, quæ istæ personæ sunt, simul intelligemus, quæ sui juris sunt: dispiciamus itaque de his, quæ in aliena potestate sunt. §. 1. Igitur [52] in potestate sunt servi dominorum. Quæ quidem potestas juris gentium est: nam apud omnes peræque gentes animadvertere possumus, dominis in servos [53] vitæ [54] necisque potestatem fuisse, & quodcumque per servum adquiritur [55], id domino adquiritur. §. 2. Sed hoc [56] tempore nullis hominibus, qui sub imperio Romano sunt, licet supra modum & sine causa legibus cognita in servos suos sævire. Nam ex constitutione Divi Antonini, qui sine [57] causa servum suum occiderit, non minus puniri jubetur, quam qui alienum servum occiderit. † Sed & major asperitas dominorum ejusdem Principis constitutione coërcetur.

2. ULPIANUS lib. 8. de officio Proconsulis.

SI dominus in servos [58] sævierit [59], vel ad impudicitiam, turpemque violationem compellat; quæ sint partes Præsidis, ex rescripto Divi Pii ad Ælium Marcianum Proconsulem Bæticæ manifestabitur. Cujus rescripti verba hæc sunt: *Dominorum quidem potestatem in suos servos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum jus* [60] *suum detrahi: sed dominorum interest, ne auxilium contra sævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur his, qui juste deprecantur. Ideoque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad statuam confugerunt: & si vel durius habitos, quam æquum est, vel* [61] *infami injuria affectos cognoveris,*

1 Sed & eum qui decimo mense post mortem patris. *l.* 29. *in pr.* ʃ. *de lib. & posthum.* Nov. 39. 2 Adde *l.* 9. §. 1. *in fin.* ʃ. *qui & a quib. m...* *l.* 9. *ff. de p...* vid Nov. 153. *c.* 1. 3 Vid. Paul. 4. *sentent.* 9. §. 3. ideoque testamentum non rumpunt. v. *l.* 3. *in fin. C. de posthum.* Non sunt autem liberi seu non censentur liberi, ut eorum causa ex senatusconsulto Tertulliano succedatur. Paul. *d. l.* licet prosint in lege Papia, qua odiosa, ut quæ orbas semisse relictorum seu legatorum multet. *l.* 135. ʃ. *de verb. signif.* Nicephorus 47. Ambros. *in c.* 3. 4 Interpolata hic esse verba Pauli a Triboniano monet Pacius; ex cujus consilio vide quæ extant adhuc 4. *sentent. ejus.* §. *mulier.* & adi præterea Vaccam *hoc titulo*, non tantum ad hujus legis, sed ad sequentium quoque intelligentiam facem tibi prælucebit. *Mod.* 5 Prosunt tamen parentibus. *l.* 135 ʃ. *de verb. sign.* 6 Vid. *dictam l.* 135. ʃ. *de verb. sign.* 7 Vid. *l.* 38 ʃ. *de verb. signif.* 8 Nec tamen propterea negabitur peperisse, enixave esse, ac conditionem, si pariat, implevisse. *l. quæret aliquis.* ʃ. *de verb. signif.* non enim pugnat inter se, quod quibusdam forte videri poterat peperisse, & liberorum numero partum non haberi. *Mod* 9 *l.* 10. §. *sed si quis.* ʃ. *de ædil. edicto.* Paul. 4. *sent.* 9. §. 4. 10 Sub hac conditione legare veteres soliti. *Goth.* Quæ possibilis est: tres enim uno partu nasci possunt, ut in *l.* 3. §. 16. ʃ. *de statulib.* imo quinque nasci possunt. *l.* 36. ʃ. *de solut.* Ans. 11. *Coras.* Nam hæc conditio libertati adposita, jam impleta mulieri est. 12 *l.* 5. ʃ. *de condit. & demonst.* 13 Dimensionum penetratio natura fieri non potest. adde *l.* 3. §. 5. ʃ. *de adquir. vel amitt. possess.* 14 Paria sunt non apparere, & non esse. 15 *Al.* pariente. Hot. 5. *observ.* 19. 16 Vel extremo. *l.* 28. *circa pr.* ʃ. *de cond. inst.* 17 *l. ult.* ʃ. *de cond. inst.* 18 *Al.* Peperit. 19 *Al.* Edidit. 20 Illa prior & ut incerta, & plena circumstantiarum excusat. hæc secus. vide Hotomanum *illustrium q.* 1. 21 Vide quæ scripsi ad Ciceronem, *Philipp.* 2. 22 Humanum quid passos eos, qui hic *urbe* pro *orbe* substituerunt, docet clariss. Alciatus *l.* 2. *dispunct. cap.* 22. Mod 23 Ergo quilibet ingenuus cujuscunque provinciæ, vere Romano & Italico exæquatur. vide *Novell.* 78. *c.* 5. 24 Ut nec humari. *l.* 2. ʃ. *de mortuo infer.* 25 Vide quæ scripsi *ad l.* 1. ʃ. *de legat.* 3. & de aqua & igni, *ad l.* 66. §. 1. ʃ. *de donat. inter virum & uxorem.* 26 Id est, patrem quod ad honores, matrem, quod ad ingenuitatem. *Goth.* Nisi privilegium maternæ originis obsit. *l.* 1. §. 2. ʃ. *ad municipal.* *l.* 24. ʃ. *eod.* Ans. 27 Adde *l.* 8. *in princ.* ʃ. *Tit. prox.* 28 Adde *l.* 8. §. 1. ʃ. *de tutoribus datis.* 29 *Potestatem*, patriam puta: quæ furore non tollitur. Theophilus *tit. de nuptiis.* Mod. 30 Non tamen contrahit. *l.* 5. ʃ. *de regul. jur.* 31 Atqui nemini officit in servitute fuisse. §. *ult. Inst. de ingenuis.* 32 Vide *l.* 53. *in princ.* ʃ. *de fideicommiss. libertat.* 33 Atqui nemo certo patrem demonstrare potest. *l.* 83. ʃ. *de cond. & demonstr.* Goth. Hujus legis materiam vide apud Palæot. *tract. de nothis & spuriis.* Hottoman. *var. disput. l.* 1. *c.* 4. Raevard. *conject. l.* 2. *c.* 5. S. L. 34 Vel παρὰ τὸ σπείρειν, ἢ παρὰ τὴν σποράδην. Theophil. 35 1. Gajus 4. §. 11. 36 Quod ad libertatem attinet, non ad civitatem. 37 Ut Mensia, de qua vide Ulpianum *in fragmentis. Tit.* 5. §. 8. quod Balduino displicet, hac ratione, quod hic agatur non de jure civitatis, sed naturæ. 38 Ut materna origine quis censeatur, etiam natus in legitimo matrimonio. vide *l.* 1. §. 2. ʃ. *ad municip.* 39 Lex Julia hæc & Papia vetabat senatorem ducere libertinam. *l. lege Pap.* 23. ʃ. *de ritu nupt.* Item ut quæ equestri ordine esset, senatori ne nuberet. *Dion.* 44. 40 Exemplum legis hujus sumatur ex *l. res judicata.* ʃ. *de regul. jur.* & videatur Covarruvias *pract. quæst. cap.* 13. Mod. 41 Vid. *l.* 207. ʃ. *de regulis jur.* v. *l.* 1. *C. de his, qui propter metum.* 42 v. quæ notavi *ad l.* 14. ʃ. *de probat.* & Socinum *reg.* 365. 43 Conjunge monitore Duareno *l.* 25. *de condit. & demonstr.* & *l.* 23. ʃ. *de captiv. & postlim. rever.* Mod. 44. Vide *l.* 7. ʃ. *eod.* adde *l.* 2. §. 6. ʃ. *de excusat. tutor.* 45 Sic alibi, in natura esse dicuntur. *l.* 6. *in fin. C. soluto matrimon.* 46 Ideoque dominus jus suum non amittit. vide *l.* 49. ʃ. *de bon. libert.* 47 Quia jus civitatis temere cuiquam non competit. *l. ult.* ʃ. *de adopt.* Imo fit ingenuus, *l.* 32. ʃ. *de ritu nuptiar.* 48 *L.* 1. *Inst.* 8. *id est*, de servis. *l.* 1. 2. ʃ. *eod.* & de filiisfamilias. *l.* 3. *& seqq.* 49 *Sui juris esse* dicuntur, qui sunt in nullius vel domini vel parentis potestate: cujusmodi homines dicuntur Latinis *sui juris, & patresfamilias.* *l.* 4. ʃ. Græcis αὐτεξούσιοι· αὐτεξουσία vero eorum status, qui & dominatio. Festus in *regula.* 50 Extat hic locus in fragmentis Gaii *l.* 1. *t.* 2. §. 1. 51 Finiti cognitione proposita, ultro sequitur infiniti cognitio. 52 Id est, Gajus 2. §. 2. 53 Ut & in liberos: tametsi altera potestas ab altera distinguatur: liberi obsequuntur, non serviunt. *l. ult. C. de patr. potest.* liberorum vitam sua cariorem habent parentes. *l.* 8. *in fin.* ʃ. *quod metus causa.* unde Aristoteles 8. *Eth.* refert, amorem descendere potius, quam ascendere. Item, a patre filius non possidetur, ut servus. *l.* 1. ʃ. *de rei vindic.* *l.* 3. §. 13. ʃ. *de adquir. vel amitten. possess.* *l.* 39. ʃ. *de obligat.* adde *Artemidorum.* 54 Seneca 3. *de benef.* 23. 55 Vide *l.* 24. ʃ. *de adquir. vel amittend. possess.* 56 *l.* 1. §. 2. ʃ. *ad L. Corn. de sicariis.* 57 Aliud erit in jure: puta si servum in facinore deprehenderit, in quo repertum etiam liberum hominem occidere fas est. v. *l.* 96. ʃ. *de verb. obl.* *l.* 24. ʃ. *ad L. Jul. de adult.* 58 Adde *l. unic. C. de emend. serv.* 59 Quædam tamen permitti emendatio videtur. v. *l.* 24. §. *si maritus.* ʃ. *soluto matr.* 60 Vide *l.* 8. *C. de Judæis.* 61 Vide *l.* 11. §. *fin.* ʃ. *ad L. Corn. de sicariis.* *l.* 6. *C. de spectac.*

veniri [1] *jube; ita ut in potestatem domini non revertantur: qui si meæ constitutioni fraudem fecerit, sciet me admissum severius executurum.* † Divus etiam Hadrianus Umbriciam quandam matronam in quinquennium relegavit, quod ex levissimis causis ancillas suas atrocissime [2] tractasset.

De patria potestate.

3. GAJUS lib. 1. Institutionum [3].

ITem [4] in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex justis nuptiis procreaverimus: quod jus proprium [5] civium Romanorum [6] est [7].

Civium Romanorum divisio.

4. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

NAm civium Romanorum quidam sunt patresfamiliarum: alii filiifamiliarum: quædam matresfamiliarum: quædam filiæfamiliarum. *Patresfamiliarum* [8] sunt, qui sunt suæ potestatis; sive puberes, sive impuberes: simili modo matresfamiliarum [9]. *Filiifamiliarum, & filiæ*, quæ sunt in aliena potestate. Nam qui [10] ex me & uxore mea nascitur, in mea potestate est: item qui ex filio meo & uxore ejus nascitur, id est, nepos meus & neptis, æque in mea sunt potestate: & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri.

De liberis, post mortem parentis in alterius potestatem recidentibus.

5. IDEM lib. 36. ad Sabinum.

NEpotes ex filio, mortuo avo [11], recidere solent in filii potestatem, [hoc est patris sui]: simili modo & pronepotes, & deinceps, vel in filii potestatem, si vivit & in familia mansit, vel in ejus parentis, qui [12] ante eos in potestate est. Et hoc, non tantum in naturalibus [13], verum in adoptivis quoque juris est.

Qui sit filius vel pro filio habeatur.

6. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

F*Ilium* eum definimus [14], qui ex viro & uxore [15] ejus nascitur. † Sed si fingamus abfuisse maritum, verbi gratia per decennium, reversum anniculum [16] invenisse in domo sua: placet nobis Juliani sententia, hunc non [17] esse mariti filium. † Non tamen ferendum Julianus ait, eum, qui cum uxore sua assidue moratus nolit filium adgnoscere, quasi non suum. Sed mihi videtur, quod & Scævola probat, si constet maritum aliquandiu cum uxore non concubuisse infirmitate interveniente, vel alia causa; vel [18] si ea valetudine paterfamilias fuit, ut generare non possit: hunc qui in domo natus est, licet [19] vicinis scientibus, filium non esse.

Quibus casibus nepos loco filii succedat.

7. IDEM lib. 25. ad Sabinum.

SI qua [20] pœna pater [21] fuerit affectus, ut vel civitatem amittat, vel servus pœnæ efficiatur: sine dubio nepos filii loco succedit.

An furor parentum obstet patriæ potestati.

8. IDEM lib. 26. ad Sabinum.

PAtre furioso liberi nihilominus in patris sui potestate sunt [22]. † Idem & in omnibus est parentibus, qui habent liberos in potestate: nam cum jus potestatis moribus [23] sit receptum, nec possit desinere quis habere in potestate, nisi exierint liberi, quibus casibus solent: nequaquam dubitandum est, remanere eos in potestate. Quare non solum eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem genuit, verum & si qui ante furorem concepti in furore editi sunt, sed & si in furore agente eo, uxor concipiat: videndum, an in potestate ejus nascatur filius: nam furiosus licet [24] uxorem ducere non possit, retinere [25] tamen matrimonium potest. Quod cum ita se habeat, in potestate filium habebit. † Proinde & *si furiosa sit uxor*, ex ea ante conceptus in potestate nascetur; sed & in furore ejus conceptus ab eo, qui non furebat, sine dubio in potestate nascetur: quia retinetur matrimonium. † Sed & si ambo in furore agant, & uxor & maritus, & tunc concipiat, partus in potestate patris nascetur, quasi voluntatis reliquiis in furiosis manentibus: nam cum consistat matrimonium altero furente, consistet & utroque. §. 1. Adeo autem retinet jus potestatis pater furiosus, ut & adquiratur illi commodum ejus quod filius adquisivit [26].

Quibus casibus filius pro patrefam. habetur.

9. POMPONIUS lib. 16. ad Quintum Mucium.

FIliusfamilias in publicis [27] causis loco patrisfamilias habetur [28], veluti si vel magistratum gerat, vel tutor detur.

Utrum pro filio habetur, quem ali oportere pronunciatum est.

10. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

SI judex [29] nutriri vel ali oportere pronunciaverit: dicendum est, de veritate quærendum, filius sit, an non: neque enim alimentorum causa [30] veritati facit præjudicium.

De filiis in potestatem redigendis.

11. MODESTINUS lib. 1. Pandectarum.

INviti [31] filii naturales, vel emancipati, non rediguntur [32] in patriam potestatem.

TIT. VII.

DE [33] ADOPTIONIBUS [34], ET EMANCIPATIONIBUS [35] ET ALIIS MODIS, QUIBUS POTESTAS SOLVITUR.

Continuatio ab effectu adoptionis. 1. *Species adoptionis.*

1. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

FIliosfamilias [36] non solum natura [37], verum & adoptiones faciunt. §. 1. Quod adoptionis nomen est quidem generale: in duas autem species dividitur: quarum altera *adoptio* similiter dicitur: altera, *adrogatio*. Adoptantur filiifamilias: adrogantur qui sui juris sunt.

1. *De spadone adoptante.* 2. *De liberis adrogati.*

2. GAJUS lib. 1. Institutionum.

GEneralis enim adoptio duobus [38] modis fit: aut Principis [39] autoritate, aut magistratus imperio [40]. † Principis autoritate adoptamus eos, qui sui juris sunt: quæ species adoptionis dicitur *adrogatio*, quia & is, qui adoptat, rogatur [41], id est, interrogatur, *an velit eum, quem adoptaturus sit, justum sibi filium esse*: & is qui adoptatur, rogatur, *an id fieri patiatur*. † Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentis sunt: sive primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. §. 1. Illud utriusque adoptionis commune est: quod & hi, qui generare non [42] possunt, quales sunt spadones [43], adoptare possunt. §. 2. Hoc vero proprium est ejus adoptionis, quæ per Principem fit: quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit; non solum ipse potestati adrogatoris subjicitur [44], sed & liberi ejus in ejusdem fiunt potestate tanquam nepotes.

3. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

SI Consul [45] vel Præses, filiusfamilias sit: posse eum apud semetipsum [46] vel emancipari, vel in adoptionem dari, constat.

De Magistratu.

4. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

MAgistratum [47], apud quem legis [48] actio est [49], & emancipare filios suos, & in adoptionem dare apud se [50] posse [51], Neratii sententia est.

Quorum consensus in adoptionibus requiratur.

5. CELSUS lib. 28. Digestorum.

IN adoptionibus, eorum duntaxat qui suæ potestatis sunt, voluntas [52] exploratur: sin autem a patre dantur in adoptionem, in his utriusque [53] arbitrium spectandum est, vel consentiendo, vel non contradicendo.

6. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

CUm nepos adoptatur, quasi ex filio natus; consensus filii exigitur. Idque etiam Julianus scribit.

7. CELSUS lib. 39. Digestorum.

CUm adoptio fit, non est necessaria in eam rem autoritas eorum, inter [54] quos jura adgnationis consequuntur.

8. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

QUod, ne curatoris autoritas intercederet in adrogatione, ante tenuerat, sub divo Claudio [55] recte mutatum est.

De Cæco.

9. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

ETiam cæcus adoptare vel adoptari potest [56].

Effectus adoptionis in locum nepotis ex filio.

10. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

SI quis nepotem, quasi ex filio natum [57], quem in potestate habet, consentiente filio adoptaverit; non adgnascitur avo suus heres: quippe cum post mortem avi quasi in patris sui recidit potestatem.

1 Vide *l.* 1. §. *ultimo.* ff. *de quæstionibus.* 2 Cum alioqui nulla servis fiat injuria. §. *servus.* 3. *Inst. de injuriis.* 3 1. Gaius. 2. §. 3. 4 Præter servos, de quibus dixit *l.* 1. §. 1. *l.* 2. ff. *eod.* 5 *l.* 8. *in princ.* ff. *eod.* 6 Etsi enim parentibus liberi ubivis gentium pareant; apud solos tamen Romanos eis acquirunt. *l.* 2. ff. *de just. & jure: & Instit. tit. de patr. potest.* Vide Vaccam *hoc tit.* hic & *ad l. seq.* Mod. 7 Imo & gentium proprium fuit. Fuit enim apud Persas. Aristotel. 8. *Ethic.* 20. Ægyptios. *Diodorus* 2. Hebræos. *Genes.* 21. *Genes.* 43. *vers.* 27. *Judicum* 11. adde *Deuteron.* 21. *vers.* 18. Græcos (quod & jus abdicandi satis ostendit. *Harcar.* 2.) Gallos. Cæsar 6. *de bello Gallico.* ut & hodie apud Moscovitas, Sigismundus Liber baro a Herberst. *in Commentariis rerum Moscoviticarum.* 8 Patresfamilias, qui nulli subjecti: matresfamil. quæ in manum viri convenerunt. Cicero *in Topicis.* 9 *l.* 46. §. 1. ff. *de verb. signif.* 10 *l.* 6. *in pr.* ff. *eod.* 11 *In pr. Inst. quibus mod. jus patr. potestatis.* 12 Ulpian. *in fragment.* 8. §. 2. 1. Gaius 6. §. 2. 13 Et legitimis. *l. causa.* 40. ff. *de min. & pupill.* 14 Imo definiri non potest, cum non possit demonstrari. *l.* 83. ff. *de condit. & demonstrat.* 15 Legitima, *l.* 4. ff. *eod. l.* 5. ff. *de in jus voc.* 16 Proculus is dicebatur. Festus *in Proculum* τηλέγονος. 17 Imo erit, & quidem suus, *l.* 1. §. *idem Jul.* 14. ff. *de liber. agnosc. & alend.* 18 Præsumitur quisque habilis ad generandum, nisi probetur inhabilis. vide Alciatum 1. *præsumption.* 41. 19 *l.* 9. *C. de nuptiis.* 20 §. *cum autem.* § *pœnæ. Instit. quib. mod. jus patr.* adde *l.* 4. §. 2. ff. *de bonis libertorum.* 21 *Al.* paterfamilias. *Vulgata, & male.* 22 Sine parente suo tamen licet ei, matrimonium contrahere. *l.* 25. *C. de nuptiis.* 23 v. *l.* 3. ff. *eod.* 24 *l.* 16. *in fin.* ff. *de ritu nupt.* 25 *l.* 22. §. *si maritus.* ff. *solut. matr. & l.* 4. ff. *de divortiis. & arg. Novel.* 117. *c.* 12. *in fin. Caus.* 32 *quæst.* 7. *can. hi qui & can. neque furiosus.* vide tamen *Novellam Leonis* 111. & 112. 26 Alias ipse nec stipulatur nec contrahit. §. *furiosus* 8. *Inst. de inutil. stipul. l.* 5. ff. *de regul. jur.* v. *l.* 13. ff. *de offic. præsid.* 27 Jus familiæ cedit publico. 28 Ergo filiusfamilias invito patre nuptias contrahere potest. Nuptiarum enim publica causa est. *l.* 1. ff. *de ritu nupt. l.* 1. ff. *solut. matr.* Minime: licet Nuptiarum publica causa sit, non tamen ita publica est, ut consensum patris necessarium in nuptiis filii excludat. 29 *l.* 5. §. *meminisse.* ff. *de agnoscend. & alend. liberis.* 30 Vide *Nov.* 153. & *C. de infantib. exposit.* 31 *Novell.* 89. *c.* 11. *in pr.* vide Cujac. 10. *observ.* 23. 32 Connanus contendit *l.* 2. *Comment. cap.* 14. reponendum; *semel emancipati.* cui adversatur merito Cujacius *observ.* 10. *cap.* 23. & Pacius *hic.* vide & Mercerium *l.* 2. *opinio. c.* 7. quod autem ait iterum in potestatem non redigi emancipatos, verum est: nisi sint ingrati. *l. un. C. de ingr. lib.* Mod.

33 An adoptivi liberi legitimis & naturalibus præferendi, vide apud Plinium *in Panegyrico*: & apud Dionem *in Hadriano*: Spartianum, *in Severo*: adde etiam huic titulo ea quæ extant 5. *Gell.* 19. 34 *L.* 8. *C.* 48 & 49 *L.* 1. *Inst.* 11. *Nov. Leon.* 26. & 27. Har. 2. *tit.* 8 35 *L.* 8. *C.* 49 *L.* 1. *Inst.* 12. *Nov.* 81 facit *Novell. Leonis* 25. 28. 36 *Al.* Filios. 37 *In pr. Inst. eod.* 38 *l.* 2. *in fin. C. eod.* 39 Olim per populum. Ulp. 8. §. 1. *l.* 2. *in fin. C. eod.* 40 *l.* 2. *in fin. C. eod.* 41 Hanc rogationem negat Cujac. esse stipulationem 9. *obs.* 37. 42 *Al.* nondum possunt. ita legendum videtur ex *l.* 128. ff. *de verb. sign.* 43 Vid. *l.* 40. *in fin.* ff. *eod.* 44 *l.* 40. *in pr.* ff. *eod.* Tiberium Augustus sic adrogavit. 45 Vid. *Nov.* 81. 46 Atqui vix est, ut unus duorum vicem sustineat, *l.* 9. ff. *de pact.* Goth. Imo potest, ut in *l.* 59. *in fin.* ff. *ad SC. Trebell.* Quando in una persona concurrunt duæ qualitates, quarum una non tollit alteram, de illa persona judicatur, uti de duabus. Roman. *consil.* 422. Ans. 47 *l.* 1. *C. eod.* 48 Legis actio erat formula, qua quod debebatur, in judicio petebatur. Coram populo fiebat cessio a patre, vindicatio ab eo cui cedebatur: addictio a magistratu. Hinc lege agere, *l. ult. C. de his, qui a non domino.* & apud Vopiscum *in Aurelio*: Jube ut lege agatur. adde *l.* 2. §. *deinde.* ff. *de orig. juris. l.* 1. ff. *de offic. juridic.* Plura de legis actionibus, vide apud Rævardum *cap.* 2. *de autoritate prudentum.* 49 De legis actione vide Alciatum *l.* 3. *parerg. cap.* 2 Brissonium *l.* 4. *Select. cap.* 29. Guevarram *ad l.* 2 *num.* 5. ff. *de officio præf.* Mod. 50 Utpote dominum, etiam detracto magistratu. Cujac. 7. *obs.* 18. 51 Et ita trium personarum vicem sustinere: vendentis, vendicantis, addicentis. 52 Vid. *l.* 24. ff. *eod.* 53 *l.* 10. *C. eod.* 54 De quibus vid. *l.* 23. *in princ.* ff. *eod.* 55 Vid. *l. ult. in fin. C. de autoritate præst.* 56 Vide quæ notavi ad *Nov. Leonis* 60. 57 Vid. *l.* 23. *in fin.* ff. *de*

11. IDEM

11. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

SI is, qui filium haberet, in nepotis locum adoptasset, perinde atque si ex [eo] filius natus esset: & [is] filius auctor factus non esset: mortuo avo, non esse nepotem in potestate filii.

De filiis in potestatem revertentibus.

12. ULPIANUS lib. 14. ad Sabinum.

QUi liberatus [1] est patria potestate, is postea in potestatem honeste [2] reverti non potest, nisi [3] adoptione.

Effectus emancipationis adoptionem dissolventis.

13. PAPINIANUS lib. 36. Quæstionum.

IN omni fere [4] jure, finita patris adoptivi potestate, nullum ex pristino retinetur [5] vestigium: denique & patria dignitas quæsita per adoptionem, finita ea, deponitur.

14. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SEd etiam nepos ex filio apud adoptatum patrem conceptus, & natus, per emancipationem jura omnia perdit.

De bonis & liberis arrogati. 1. *De adoptione nepotis ex filio, in locum nepotis ex altero filio.* 2. *De ætate arrogantis.* 3. *De numero eorum qui arrogantur &c.*

15. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

SI paterfamilias adoptatus sit: omnia [6], quæ ejus fuerunt, & adquiri possunt, tacito jure ad eum transeunt [7], qui adoptavit: hoc amplius, liberi ejus, qui in potestate sunt, eum sequuntur: sed & hi, qui postliminio redeunt: vel qui in utero fuerunt, cum adrogaretur, simili modo in potestatem adrogatoris rediguntur. §. 1. Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habet: si vult nepotem quasi ex altero natum sic adoptare; potest hoc efficere, si eum emancipaverit, & sic adoptaverit, quasi ex altero natum: facit enim hoc [8] quasi quilibet, non quasi avus, & qua ratione quasi ex quolibet natum potest adoptare, ita potest & quasi ex altero filio. §. 2. In adrogationibus cognitio vertitur [9], num [10] forte minor sexaginta annis sit, qui adrogat; quia magis liberorum creationi studere debeat: nisi forte morbus, aut valetudo in causa sit, aut alia justa causa adrogandi: veluti si conjunctam sibi personam velit adoptare. §. 3. Item non debet quis plures adrogare, nisi ex justa causa. † Sed *nec* [11] *libertum alienum:* nec majorem minor [12].

16. JAVOLENUS lib. 6. ex Cassio.

ADoptio enim in his personis locum habet, in quibus etiam natura potest habere [13].

Si majorem 25. annis arrogare velit, qui ejus tutelam vel curam gessit. 1. *De causæ cognitione, cum pupillus arrogatur.* 5. *De satisdatione a pupilli arrogatore præstanda.*

17. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

NEc [14] ei permittitur [15] adrogare, qui tutelam, vel curam alicujus administravit: si minor viginti quinque annis sit, qui adrogatur: ne forte eum ideo adroget, ne [16] rationes reddat. † Item inquirendum est, ne forte *turpis* [17] *causa* adrogandi subsit.

§. 1. Eorum duntaxat pupillorum adrogatio permittenda est [his], qui [18] vel naturali cognatione, *vel sanctissima affectione* ducti adoptarent: cæterorum prohibenda, ne [19] esset in potestate tutorum & finire tutelam, & substitutionem a parente factam extinguere.

§. 2. Et primum quidem excutiendum erit, quæ [20] facultates pupilli sint, & quæ ejus, qui adoptare eum velit [21]: ut æstimetur, ex comparatione earum, an salubris [22] adoptio possit pupillo intelligi. † Deinde cujus vitæ sit is, qui velit pupillum redigere in familiam suam. † Tertio, cujus [23] idem ætatis sit: ut æstimetur, an melius sit de liberis procreandis cogitare eum, quam ex aliena familia quemquam redigere in potestatem suam. §. 3. Præterea videndum est, an non debeat permitti ei, qui vel unum habebit, vel plures liberos, adoptare alium: ne aut illorum, quos justis nuptiis procreavit, deminuatur spes, quam unusquisque liberorum obsequio parat sibi: aut, qui adoptatus fuit, minus percipiat, quam dignum erit eum consequi. §. 4. Interdum & ditiorem permittetur adoptare pauperiori [24], si vitæ ejus sobrietas [25] clara sit, vel affectio honesta, nec incognita. §. 5. Satisdatio [26] autem in his casibus dari solet.

18. MARCELLUS lib. 26. Digestorum.

NOn aliter enim voluntati ejus, qui adrogare pupillum volet, si causam ejus ob alia probabit, subscribendum [27] erit, quam si caverit servo [28] publico [29], *se restituturum [ea,] quæ ex bonis ejus consecutus fuerit, illis, ad quos res perventura esset, si adrogatus permansisset in suo statu.*

19. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

HIs verbis satisdationis, quæ ab adrogatore præstari debet, *Ad* [30] *quos ea res pertinet*, & libertatibus prospectum esse, quæ secundis tabulis datæ sunt, & multo magis substituto servo, item legatariis, nemo dubitat. §. 1. Quæ satisdatio si omissa fuerit, utilis actio in adrogatorem datur.

20. MARCELLUS lib. 26. Digestorum.

HÆc autem satisdatio locum habet, si impubes decessit. † Sed & si de pupillo loquitur, tamen hoc & [31] in pupilla observandum est.

De fœminæ adrogatione.

21. GAJUS lib. singul. Regularum.

NAm & fœminæ ex rescripto Principis adrogari [32] possunt [33].

Utrum mortuo impubere post adrogatorem, heredes adrogatoris teneantur. 1. *Utrum adrogator impuberi substituere possit.* 2. *Hypotheoria.*

22. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

SI [34] adrogator decesserit, impubere relicto filio adoptivo, & mox impubes decedat, an heredes adrogatoris teneantur? Et dicendum est, heredes quoque restituturos & bona adrogati, & præterea quartam [35] partem. §. 1. Sed, an impuberi adrogator substituere possit, quæritur? Et puto non admitti substitutionem: nisi forte ad quartam solam [36], quam ex bonis ejus consequitur: & hactenus, ut ei usque ad pubertatem substituat. Cæterum [37] si fidei ejus committat, *ut quandoque restituat:* non oportet admitti fideicommissum: quia hoc non judicio ejus ad eum pervenit, sed Principali providentia.

§. 2. Hæc omnia dicenda sunt, sive in locum filii, sive in locum nepotis aliquis impuberem adrogaverit.

Datus in adoptionem, quibus fiat agnatus, vel cognatus.

23. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

QUi [38] in adoptionem datur, his quibus adgnascitur, [&] cognatus fit: quibus vero non adgnascitur, nec cognatus fit: adoptio enim, non jus sanguinis, sed jus adgnationis [39] adfert [40]: & ideo si filium adoptaverim, uxor mea illi matris loco non est: neque enim adgnascitur ei, propter quod nec cognata ejus fit. Item nec mater mea aviæ loco illi est: quoniam his, qui extra familiam meam sunt, non adgnascitur: sed filiæ meæ is, quem adoptavi, frater fit, quoniam in familia mea est filia: nuptiis [41] tamen etiam eorum prohibitis.

De absente vel dissentiente non adrogando.

24. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

NEque [42] absens, neque dissentiens adrogari potest.

Utrum absens vel per alium adrogare quis possit.

25. IDEM lib. 5. Opinionum.

POst mortem filiæ suæ; quæ, ut materfamilias, quasi jure emancipata, vixerat, & testamento scriptis heredibus decessit, adversus factum suum, quasi non jure eam nec præsentibus testibus emancipasset, pater movere controversiam prohibetur [43]. §. 1. Neque adoptare, neque adrogare quis [44] absens, nec [45] per alium ejusmodi solennitatem peragere potest.

De adoptato a filio emancipato.

26. JULIANUS lib. 70. Digestorum.

QUem [46] filius meus emancipatus adoptaverit, is nepos meus non erit.

De nato ex filio adoptivo.

27. IDEM lib. 85. Digestorum.

EX adoptivo natus, adoptivi [47] locum obtinet [in] jure civili.

Qui emancipari, vel in potestate retineri possunt.

28. GAJUS lib. 1. Institutionum.

LIberum arbitrium est ei, qui filium, & ex eo nepotem in potestate habebit, filium quidem potestate demittere, nepotem vero in potestate retinere: vel ex diverso, filium quidem in potestate retinere, nepotem vero manumittere: vel [48] omnes sui juris efficere. † Eadem & de pronepote dicta esse intelligemus.

De muto in adoptionem dante.

29. CALLISTRATUS lib. 2. Institutionum.

SI pater naturalis loqui quidem non possit, alio tamen modo, quam sermone, manifestum facere possit, velle se filium suum in adoptionem dare, perinde confirmatur [49] adoptio, ac si jure facta esset.

liberis & post. 1 Ad finem hujus legis adjicitur alibi versus integer in hæc verba: *sed si semel fuerit adoptatus, amplius adoptari non potest.* quem cum alii viri docti recte a Florentino archetypo abesse judicent, glossam censentes, qua conciliaretur hoc responsum cum *l. adoptare.* ȷ. *eod.* non est, quod judicium aliud hic ulterius interponam. *Mod.* 2 Inhoneste potest, quomodo intellige *l.* 37. ȷ. *eod.* & *l. un. C. de ingrat. lib.* Ans. 3 Nam ob ingratitudinem, citra adoptionem in patriam potestatem revertitur, *l. un. C. de ingrat. liber.* 4 Hoc ideo addidit, propter nuptiarum inter hasce personas prohibitionem, *l.* 55. ȷ. *de ritu nupt.* 5 Vid. *l.* 55. *in fin.* ȷ. *de ritu nupt.* 6 Olim pleno jure, hodie usufructu tenus, idque non præcise. v. § 2. *Inst. de acquis. per arrog.* 7 2. Gaius 2 §. 1. 8 Adde *l.* 6. *in princ.* ȷ. *quod cujusque univers.* Goth. Facit *l.* 43. ȷ. *eod.* vid. Cont. *subcesiv. lect.* 6. & 7. Donell. *comm.* 2. *c.* 22. Ans. 9 Vid. Cujac. 6. *obs.* 20. & *l.* 17. §. 3. 4. ȷ. *eod.* 105. Gell. 19. dixi ad Ulp. 16. §. *ult.* Ciceronem *pro domo.* vid. Mercerium *l.* 1. *opin. c.* 8. 11 Liberti non tantum proprii (de quo §. *ult. Inst. eod.* & *l.* 3. *C. eod.*) verum & alieni ab ingenuis adoptari non poterant. *l.* 3. *C. de adopt.* 5. *Gell.* 19. 12 Cur ita? v. *l. prox.* 16. *l.* 40. §. 1. ȷ. *eod.* §. *minorem. Inst. eod.* 13 Castratis tamen Leo *Nov.* 26. permisit jus adoptandi. *Goth.* Fictio imitatur rei veritatem, *l.* 23. ȷ. *de lib. & posthum.* Ita fratris loco nemo adoptari potest, quia natura fratrem non gignit. vid. *l.* 7. *C. de hered. instit.* §. 4. *Instit. h. t.* Cont. 1. *subcesiv. lect. cap.* 6. Ans. 14 5. Harm. 11. §. 36. 15 Imo permittitur. *l.* 32. §. 1. ȷ. *eod.* vid. Cujac. 2. *obs.* 38. 16 Adrogandi bona considerabantur, ne insidiose appeterentur, 5. *Gell.* 19. 17 Turpis est, ob turpem amorem, Theoph. § 2. *Inst. eod.* aut, si Scenicus adoptare velit, *Schol.* 33. *Ecl.* 1. *cap.* 17. aut non idoneus, *l.* 3. *C. eod.* 18 Ulpian. 8. § 5. *Schol.* 33. *Ecl. c.* 17 19 *l. ult. C. de autoritate præstanda.* 20 Ἵνα μὴ ἄσωτος ᾖ, ut ne prodigus sit. *Schol* 33. *Eclog.* 1. *c.* 17. 21 Hæc enim animum circumveniendi indicant, *l.* 8. §. 11. ȷ. *de transact.* 22 Σύμφορος, *Græci ib.* hoc est, utilis. 23 Vid. *l.* 15. §. *pen.* ȷ. *eod.* 24 Pauper enim fidelis esse potest. §. *ult. Inst. de suspect.* 25 Id est, ut ne sit prodigus, ut ȷ. 26 *l.* 2. *C. eod.* v. *l.* 2. *in fin.* ȷ. *rem pupilli salv.* 27 Id est, consentiendum. Eadem vox reperitur *in l.* 11. ȷ. *de exceptionib.* 28 Notarius alteri potest stipulari. v. *l.* 2. ȷ. *rem pupilli salv.* 29 Ταβουλαρίῳ Theophil. §. 3. *Inst. eod.* 30 Vide *l.* 70. *in fin.* ȷ. *de verb. signif.* 31 Adde *l.* 81. *in princ.* ȷ. *de legatis.* 3. 32 Fœminæ adoptari poterant, ut loco filiarum haberentur, 1. Gajus 5 §. 3. 33 Dubitandi ratio hæc est: quod per populum olim fœminæ non adrogabantur. Ulpian. 8. §. 5. 5. Gell. 19. Proinde jure populi in Principem translato, videbatur dicendum, eas nec per Principem posse adrogari. Ex eo apparet, Principis majorem fuisse potestatem, quam populi. vide *l.* 3. *in fin.* ȷ. *de offic. Prætor.* 34 5. Harmenop. 8. §. 7 35 §. 3. *Inst. eod. l.* 8. §. 15. ȷ. *de inoff.* 36 Vide *l.* 10 §. *in adrogato.* ȷ. *de vulgar. & pupill.* 37 Hinc collige, substitutionem non æque minori onerosam ac fideicommissum. 38. Theophil. §. 1 *Inst. de nupt.* 39 An & nobilitatis? Videri ita posset, *arg. l.* 35. *l.* 44. *l. t. l.* 5. *l.* 10. ȷ. *de Senatorib. l.* 55. ȷ. *de ritu nupt l.* 11 §. 2 ȷ. *de bon. possess. secund. tab. l.* 28 *C. de nupt.* Naturam enim imitatur adoptio. *l.* 16. ȷ. *eod.* absurdum præterea esset, patrem nobilem esse, filium ignobilem: res ea ad infamiam adoptantis pertineret maxime. vid. *l.* 2. ȷ. *de liberali caus.* Fit & quis præterea adoptione filius, heres, & successor Principis. §. 11. *Inst. eod.* ejusque nominis, id est, nomen adoptantis adsumit. Seneca 15. *de vita beata. l.* 63. § 10. ȷ. *ad SC. Trebell. Insitivus* inde *heres* dicitur. Seneca 2. *controv.* 1. & proinde ejusdem naturæ & conditionis cum adoptivo, ducta ab arboribus insitis metaphora. Dicitur etiam *commodatus filius.* Seneca *ad Martian.* 13. *Paulus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo victum ante currum egit Perseum, duos filios in adoptionem dedit. quos sibi servaverat, extulit. Quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuisset?* His accedat, onera adoptati ad adoptantem transire. *l.* 45. ȷ. *eod.* Ergo & jura privilegiaque adoptantis in adoptatum transferri naturale est. 40 Imo cognationis jus adfert, *l.* 1. §. *cognationem.* ȷ. *unde cognati.* 41 Vid. *l.* 14. *in pr.* ȷ. *de ritu nupt.* 42 Vide *l.* 25. *in fin.* ȷ. *eod.* 43 Non ipsa filia. *l.* 2. *C. si advers. rem judic.* 44 *l.* 24. ȷ. *eod.* 45 Vid. *l.* 123. ȷ. *de regulis juris.* 46 §. 2. & *ibi* Theophil. *Inst. de hered. ab intest.* 47 Imo patris naturalis manet. *l.* 40. *in pr.* ȷ. *eod.* 48 §. *admonendi.* 7. *Inst. quibus modis jus patr.* 49 Cur? Ubi sermo non est necessarius, ibi solus sufficit consensus. *l.* 48.

De

De cælibe adoptante.

30. PAULUS lib. 1. Regularum.

ET [1] qui uxores non habent, filios adoptare possunt.

Utrum pater emancipare compellatur.

31. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

NOn [2] potest filius, qui est in potestate patris [3] ullo modo [4] compellere eum, ne sit in potestate: sive naturalis, sive adoptivus.

1. *Utrum tutor privignum adoptare possit.*

32. PAPINIANUS lib. 31. Quæstionum.

NOnnunquam autem impubes, qui adoptatus est [5], audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret. Idque causa cognita per judicem statuendum erit. §. 1. Imperator Titus Antoninus rescripsit, privignum suum tutori [6] adoptare [7] permittendum [8].

33. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

ET, si pubes factus non expedire sibi in potestatem ejus redigi probaverit, æquum esse emancipari eum a patre adoptivo: atque ita pristinum jus recuperare [9].

De adoptione ad tempus.

34. PAULUS lib. 11. Quæstionum.

QUæsitum est], si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus, *ut post triennium* (puta) *eundem mihi in adoptionem des*, an actio ulla sit? Et Labeo putat nullam esse actionem [10]: nec [11] enim moribus nostris convenit filium temporalem habere.

De dignitate filii adoptivi.

35. IDEM lib. 1. Responsorum.

PEr adoptionem dignitas non minuitur, sed augetur [12]: unde Senator [13], & si a plebejo adoptatus est, manet Senator: similiter manet & Senatoris filius.

Ubi emancipari, 1. *Vel manumitti, vel in adoptionem dari possit.*

36. IDEM lib. 18. Responsorum.

EMancipari filium a patre quocunque loco posse constat, ut exeat de patria potestate. §. 1. Apud Proconsulem [14] etiam in ea provincia, quam sortitus non est, & manumitti, & [in] adoptionem dari posse placet.

Si filium non habens nepotis loco adoptet. 1. *De Redadoptione.*

37. IDEM lib. 2. Sententiarum.

ADoptare [15] quis nepotis loco potest, etiamsi filium non habet. §. 1. Eum, quem quis adoptavit, emancipatum, vel in adoptionem datum, iterum non potest adoptare [16].

De adoptione confirmanda.

38. MARCELLUS lib. 16. Digestorum.

ADoptio non jure facta, a [17] Principe confirmari potest.

39. ULPIANUS lib. 3. de officio Consulis.

NAm ita Divus Marcus Eutychiano rescripsit: *Quod desideras, an impetrare debeas, æstimabunt judices* [18], *adhibitis* [19] *etiam his, qui contradicent*: id est, qui læderentur confirmatione adoptionis.

De liberis adoptati. 1. *De ætate adoptantis, & adoptati.* 2. *De spadone adoptante.*

40. MODESTINUS lib. 1. Differentiarum.

ADrogato [20] patrefamilias, liberi, qui in ejus erant potestate, nepotes apud adrogatorem efficiuntur: simulque cum [suo] patre in ejus recidunt potestatem: quod non similiter in adoptione contingit: nam nepotes ex eo in avi naturalis retinentur potestate. §. 1. Non tantum cum quis adoptat, sed & cum adrogat [21], major esse debet eo, quem sibi per adrogationem, vel per adoptionem filium facit: & utique plenæ pubertatis: id [22] est decem & octo annis [eum] præcedere debet. §. 2. Spado [23] adrogando, suum heredem sibi adsciscere potest: nec ei corporale vitium impedimento est.

Quibus casibus nepos mortuo avo in potestatem patris non recidit.

41. IDEM lib. 2. Regularum.

SI pater filium, ex quo nepos illi est in potestate, emancipaverit, & postea eum adoptaverit, mortuo eo, nepos in patris non [24] revertitur potestatem. Nec is nepos in patris revertitur potestatem, quem avus retinuerit filio dato in adoptionem, quem denuo redadoptavit.

De infantis adoptione.

42. IDEM lib. 1. Pandectarum.

ETiam infantem in adoptionem dare possumus.

De gradu in quem fit adoptio.

43. POMPONIUS lib. 20. ad Quintum Mucium.

ADoptiones non solum filiorum, sed & [25] quasi nepotum fiunt: ut aliquis nepos noster esse videatur, perinde quasi ex filio, vel incerto natus sit.

Utrum nepotes naturalis & adoptivus inter se consanguinei sint.

44. PROCULUS lib. 8. Epistolarum.

SI is, qui nepotem ex filio habet, in nepotis loco aliquem adoptavit: non puto, mortuo avo, jura consanguinitatis inter nepotes futura esse: sed si sic adoptavit, *ut etiam jure legis* [26] *nepos suus esset* [27], *quasi ex Lucio* (puta) *filio suo, & ex matrefamilias ejus natus esset*, contra puto.

De oneribus adoptati.

45. PAULUS lib. 3. ad leg. Juliam & Papiam.

ONera [28] ejus, qui in adoptionem datus est, ad patrem adoptivum transferuntur.

De adoptione liberti.

46. ULPIANUS lib. 4. ad legem Juliam & Papiam.

IN servitute mea quæsitus mihi filius, in potestatem meam redigi beneficio [29] Principis potest [30]: libertinum tamen eum manere, non dubitatur.

TIT. VIII.
DE DIVISIONE [31] RERUM, ET QUALITATE.

Prima, 1. *& secunda divisio.*

1. GAJUS lib. 2. Institutionum.

SUmma rerum divisio in duos articulos [32] deducitur: nam aliæ [33] sunt divini juris, aliæ humani. † Divini juris sunt, [veluti] res sacræ, & religiosæ. Sanctæ quoque res, veluti muri [34], & portæ quodammodo divini juris sunt. † Quod autem divini juris est, *id nullius* [35] *in bonis est*: id vero, quod humani juris est, plerumque *alicujus in bonis* est: potest autem & nullius in bonis esse: nam res hereditariæ antequam aliquis heres existat, nullius [36] in bonis sunt. † Hæ autem res, quæ humani juris sunt, aut publicæ sunt aut privatæ; quæ publicæ sunt, nullius in bonis esse creduntur: ipsius enim universitatis esse creduntur. Privatæ autem sunt, quæ singulorum sunt. §. 1. Quædam præterea [37] res corporales sunt, quædam incorporales sunt. † Corporales hæ sunt, quæ tangi possunt, veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum [38], & denique aliæ res innumerabiles. Incorporales sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ in jure consistunt: sicut hereditas [39], ususfructus [40], obligationes quoquo modo contractæ [41]. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur: [nam] & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerunque corporale est: veluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum jus successionis, & ipsum jus utendi fruendi, & ipsum jus obligationis incorporale est. Eodem [42] numero sunt [&] jura prædiorum urbanorum, & rusticorum: quæ etiam [43] servitutes vocantur.

Tertia divisio. 1. *De rebus communibus.*

2. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

QUædam naturali [44] jure communia sunt omnium, quædam universitatis [45], quædam nullius [46], pleraque singulorum [47]: quæ variis ex causis cuique adquiruntur. §. 1. Et quidem *naturali jure omnium communia* sunt illa: aër, aqua profluens [48], & mare: & per hoc littora maris.

De inventis in littore.

3. FLORENTINUS lib. 6. Institutionum.

ITem [49] lapilli, gemmæ, cæteraque, quæ in littore invenimus [50], jure naturali nostra statim fiunt.

De accessu ad littus. 1. *De rebus publicis.*

4. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

NEmo igitur ad littus maris accedere prohibetur piscãdi [51] causa: dum [52] tamen villis, & ædificiis [53], & monumentis abstineatur: quia [54] non sunt juris gentiũ, sicut & mare: idque & Divus Pius piscatoribus Formianis,

Ĵ. *de oblig. & act.* 1 Ulp. 8. §. 6. 2 Vide Socinum ad hanc legem; *reg.* 286. 3 Ullo pene modo. §. *ult. Inst. quibus modis jus.* 4 Vide *l.* 12. *C. de Episc. audientia.* 5 *l.* 3. § *si quis minor.* Ĵ. *de minorib.* 6 Tutor privigni vitricus adoptare eum potest. vide *l. ult. C. de contr. judic. tutelæ.* 7 Scitum est tutori pupillum adoptare non licere nisi subsit causa. *l. nec ei.* Ĵ. *eodem.* sed hic subest ea, scil. ut conjugalis concordia retineatur: nihil itaque responsa hæc inter se pugnant. *Mod.* 8 *l.* 5. *C. eod.* Imo non permittendum. *l.* 17. *in pr.* Ĵ. *eod.* vide Cujac. 2. *obs.* 38. adde *l.* 1. *C. ubi pupilli educari debeant.* 9 Vide *l.* 3. §. *si quis minor.* 6. Ĵ. *de minoribus.* 10 Cur ita? vide *l.* 77. Ĵ. *de reg. jur.* 11 Imo convenire videtur: fragilis enim res est adoptio: ut possit & ipso die filius fieri, & emancipatione extraneus reddi. *l.* 10. *in pr. vers. cum enim. C. eod.* 12 *l.* 7. *C. eod.* adde quæ scripsi *ad l.* 23 Ĵ. *eod.* 13 Vide *l.* 6. Ĵ. *de Senat.* 14 *l.* 15. *in fin. l.* 17. Ĵ. *de manumiss. vind.* 15 Adoptare in locum nepotis etiam is potest, qui filium non habet. Ulpianus 8. §. 7. & §. 7. *Inst. eod.* 16 Imo potest, *l.* 12. Ĵ. *eod.* 17 Adde *l.* 31. Ĵ. *de ritu nupt.* 18 Id est, Consules *l.* 8. Ĵ. *de pollicit.* 19 Semper citandus est is, qui lædi potest. *l.* 29. §. *fin.* Ĵ. *de minor. l.* 47. *in pr.* Ĵ. *de re judic.* Goth. Vid. *l.* 2. *C. eod.* Cujac. *l.* 13. *obs.* 4. Ans. 20 Ulp. 8. §. 8. 21 Vide *l.* 15. *in fin.* Ĵ. *eod.* 22 Plena pubertas ἐφηβότης παντελὴς, 2. Harm. 8. §. 5. octodecim anni, adde *l.* 14. §. 1. Ĵ. *de alimentis & cibar.* 23 *l.* 2. §. 1. Ĵ. *eod.* Spado, ut & is qui generare non potest, utroque modo adoptare poterat. Utroque modo, id est, vel per populum, vel per Prætorem aut Præsidem: quod & in cœlibe erat. Ulp. 8. §. 6. & 1. Gaius 5. §. 4. 24 Imo revertitur: si enim filius meus dignitate sui juris factus fuerit, me mortuo, filius ejus in ejus recidet potestatem. *Novell.* 81. *c.* 2. *Authent. sed Episcopalis. C. de Episcopis & clericis.* An hanc legem abrogatam esse putabimus? An potius dicemus, emancipationem quæ dignitate aliqua fit, differre a voluntaria, de qua Modestinus hic agit? 25 *l.* 15. §. 1. Ĵ. *eod.* 26 Jure, legeque. Duaren. *ex* 5. *Gellii* 19. adde Senecam *de brevitate vitæ. c.* 15. Suetonium *in Julio c.* 83. adde quæ scripsi ad *l.* 13. & 35. Ĵ. *eod.* 27 Probat mihi, probavit aliis ante me Duarenus *l.* 2. *disp. cap.* 14. lectionem in aliis libris repertam; *ut tam jure legeque nepos*, &c. confirmatur enim formula rogationis, cujus mentionem habes apud Gellium *lib.* 5. *cap.* 19. Vide etiam Contium *lect. sub. l.* 1. *c.* 6. Corasium *Epistol. quæst. cap.* 3. & Vaccam *h. t.* Mod. 28 Vide *l.* 42. Ĵ. *de pecul.* 29 Nam invitus non potest. *l. ult.* Ĵ. *de statu hom.* 30 Omnino, nisi sit libertus alienus. *l. si paterfam.* 15. *in fin.* Ĵ. *h. t.* Vide etiam hic Vaccam. *Mod.*

31 *L.* 2. *Inst.* 1. 32 Articulos, Stephanus Græcus interpres vocat duo principia: 46. *Basil.* 3. possis etiam species appellare. 33 2. Gaius 1. § 2. 34 *l.* 8. *in fin.* Ĵ. *eod.* Cicero 3. *de natura deorum in fin.* 35 *l.* 6. §. *ult.* Ĵ. *eod.* 36 *l.* 13. §. 5. Ĵ. *quod vi aut clam.* v. tamen quæ notavi *l.* 31. *in fin* Ĵ. *de heredib. instituend.* 37 2. Gaius 1. §. 3. § 4. 38 Infectum scilicet, signatum enim potius ad res incorporales spectat. *l.* 46. Ĵ. *de condict. indeb.* [illegible] *Inst. quib. mod. re contr. obligat.* Ans. 39 *l.* 50. Ĵ. *de petit. hered.* 40 *l.* 1 *l.* 2. Ĵ. *de usufruct.* 41 Imo contractus facti sunt, non juris. *l.* 2. §. *fin.* Ĵ. *de curat. furios.* 42 2. Gaius 1 §. 5. 43 De quibus Ĵ. *lib.* 8. 44 §. 1. *Inst. eod.* §. 1. Ĵ. *h. l.* & *l.* 3. *l.* 4. Ĵ. *h. t.* 45 *l.* 6. §. 1. Ĵ. *eod.* vel publicæ. *l.* 4. §. 1. *l.* 5. *l.* 6. Ĵ. *eod.* 46 *l.* 6. §. 2. *l.* 7. *l.* 8. *l.* 9. *l.* 10. *l.* 11. Ĵ. *eod.* 47 Vide Ĵ. *de adquir. rerum dom.* & hæ quidem res nobis sunt vel propriæ, vel aliis nobiscum communes, vel omnino alienæ. In illis dominium: in his possessio, servitus, hypotheca competit. 48 Τὸ ὕδωρ τὸ κέτικον. *Goth.* Aqua profluens, id est, fluminis. Vacon. 1. *declar.* 11. *num.* 3. 4. Ejusque usus communis est; ideoque contra prohibentem injuriarum actio. *l.* 2. §. 9. Ĵ. *ne quid in loco publ. l.* 13. §. *fin.* Ĵ. *de injur.* Hinc pilæ in mari factæ jacientis, & ædificium in littore positum ædificantis est. *l.* 2. 3. §. 1. *l.* 4. Ĵ. *ne quid in loco publ. l.* 14. Ĵ. *de acq. rer. dom.* Ans. 49 Vide *l.* 1. §. 1. Ĵ. *de adquir. vel amitt. possess.* 50 Subjungunt hic viri docti, aut potius inserant; & [illegible] ut invenire inquiunt, hic cum effectu accipiatur, ut *l.* 1. *in princ. de acquir. vel amitt. possess.* Mod. 51 Sed & ambulandi & navis religandæ causa. Theoph. *Inst. de rerum divis.* 52 Imo quæ in littore ædificamus, nostra fiunt. *v. l.* 50. Ĵ. *de acquir. rerum domin.* 53 Ab alio ibi positis. *l. pen.* §. 4. Ĵ. *de acquir. rer. dom. l.* 6. Ĵ. *eod.* 54 Mare & ejus littora non sunt ejusdem juris. Illud juris gentium est, & plus in eo licet privatis, quam in littoribus.

&

& Capenatis rescripsit. §. 1. Sed & flumina pene [1] omnia, & portus publica sunt.

De casa in littore ponenda vel collapsa.

5. GAJUS lib. 2. rerum cottidianarum sive aureorum.

RIparum [2] usus publicus est jure gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque navem ad eas appellere, funes ex arboribus ibi natis religare [3], retia siccare, & ex mari reducere [4], onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicuti per ipsum flumen navigare. Sed proprietas illorum est [5], quorum prædiis hærent: qua de causa arbores [6] quoque in his natæ eorundem sunt. §. 1. In mare piscantibus liberum est casam in [7] littore ponere, qua se recipiant.

1. De rebus universitatis. 2. Nullius. 3. Sacris. 4. De loco religioso. 5. De cenotaphio.

6. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

IN tantum [8], ut & soli domini constituantur [9], qui ibi ædificant: sed quandiu ædificium manet: alioquin, ædificio dilapso, quasi [10] jure postliminii revertitur locus in pristinam causam: & si alius in eodem loco ædificaverit, ejus fiet. §. 1. Universitatis [11] sunt, non singulorum, veluti quæ in civitatibus sunt theatra, & stadia [12], & similia, & si qua alia sunt communia civitatum. † Ideoque nec servus [13] communis civitatis, singulorum [14] pro parte intelligitur, sed universitatis. Et ideo tam contra civem, quam pro eo posse servum civitatis torqueri [15] Divi Fratres [16] rescripserunt. Ideo & libertus civitatis non habet necesse veniam edicti petere, si vocet in jus aliquem ex civibus [17]. §. 2. Sacræ [18] res, & religiosæ, & sanctæ, in [19] nullius bonis sunt. §. 3. Sacræ autem res sunt hæ, quæ publice consecratæ sunt, non privatæ: si quis ergo privatim sibi sacrum constituerit, sacrum non est, sed profanum. Semel [20] autem æde sacra facta, etiam diruto ædificio, locus sacer manet [21]. §. 4. Religiosum autem locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum [22] infert in locum suum [23]. † In commune autem sepulchrum, etiam invitis [24] cæteris, licet inferre. Sed & in alienum locum, concedente domino, licet inferre: & licet postea ratum habuerit, quam illatus est mortuus, religiosus locus fit. §. 5. Cenotaphium [25] quoque magis placet locum esse religiosum: sicut testis [26] in ea re est Vergilius [27].

7. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SEd [28] Divi Fratres contra rescripserunt.

Sancti definitio. 1. Et etymologia. 2. De muris municipalibus.

8. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

SAnctum [29] est, quod ab injuria hominum defensum atque munitum est. §. 1. Sanctum autem dictum est a sagminibus. Sunt autem *sagmina* [30] quædam herbæ, quas legati populi Romani ferre solent, ne quis eos violaret: sicuti legati [31] Græcorum ferunt ea, quæ vocantur *cerycia*. §. 2. In [32] municipiis quoque muros [33] esse sanctos, Sabinum recte respondisse, Cassius refert: prohiberique oportere, ne quid [34] in his immitteretur.

Sacri loci definitio. 1. De loco publico consecrando. 2. Quid intersit inter locum sacrum & sacrarium. 3. Quæ proprie dicuntur sancta. 4. De muris municipalibus. 5. De rei sacræ æstimatione.

9. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

SAcra loca ea sunt quæ [35] publice [36] sunt dedicata: sive in civitate sint, sive in agro. §. 1. Sciendum est, locum publicum tunc sacrum fieri posse, cum [37] Princeps eum dedicavit, vel dedicandi [38] dedit potestatem. §. 2. Illud notandum est, aliud esse sacrum locum, aliud sacrarium: *sacer* [39] *locus*, est locus consecratus: *sacrarium* [40] est locus, in quo sacra reponuntur: quod etiam in ædificio privato esse potest: & solent, qui liberare eum locum religione volunt, sacra inde evocare [41]. §. 3. Proprie dicimus [42] *sancta*, quæ neque sacra, neque profana sunt, sed sanctione [43] quadam confirmata: ut leges sanctæ sunt: sanctione [44] enim quadam sunt subnixæ: quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, etsi Deo non sit consecratum: & interdum in sanctionibus [45] adjicitur, *ut qui ibi aliquid commisit, capite puniatur*. §. 4. Muros autem municipales nec [46] reficere licet sine Principis, vel Præsidis autoritate: nec aliquid eis conjungere [47], vel superponere. §. 5. Res sacra [48] non recipit æstimationem.

De ædificato in mari vel occupato a mari.

10. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

ARisto [49] ait: sicut id, quod in [50] mare ædificatum sit, fieret privatum, ita quod mari occupatum sit, fieri publicum.

Si quis muros violaverit.

11. POMPONIUS lib. 2. ex variis lectionibus.

SI [51] quis [52] violaverit muros [53], capite [54] punitur: sicuti si quis transcendet scalis [55] admotis, vel alia qualibet ratione: nam cives Romanos alia, quam per portas, egredi non licet: cum illud hostile & abominandum sit: nam & Romuli frater Remus occisus traditur ob id, quod murum [56] transcendere [57] voluerit [58].

TIT. IX.

DE [59] SENATORIBUS [60].

Collatio viri & feminæ consularium: item viri Præfectorii, & feminæ Consularis. 1. Quæ sint Consulares feminæ.

1. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

COnsulari [61] feminæ utique Consularem virum præferendum nemo ambigit. † Sed vir Præfectorius an Consulari feminæ [62] præferatur, videndum. Putem præferri: quia *major* [63] *dignitas* [*est*] *in sexu virili*. §. 1. Consulares autem feminas dicimus Consularium [64] uxores: adjicit Saturninus [65], etiam matres, quod nec usquam relatum est, nec unquam receptum [66].

De Senatu motis.

2. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

CAssius Longinus non putat ei permittendum, qui propter turpitudinem Senatu [67] motus [68] nec restitutus est, judicare, vel testimonium dicere: quia lex Julia repetundarum hoc fieri vetat.

3. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

SEnatorem remotum Senatu capite [69] non minui, sed Romæ morari, Divus Severus & Antoninus permiserunt.

De indignis aliquo ordine.

4. POMPONIUS lib. 12. ex variis lectionibus.

QUi [70] indignus est inferiore ordine, indignior [71] est superiore.

1 Cur dixit *pene?* vide quæ notavi *ad l. 1. §. 3. ff. de fluminibus.* 2 *l. 3. ff. de fluminib.* 3 Rectius putat *Cujac.* hæc quæ sequuntur ad littora referri. 2. *Inst.* §. 1. 4 Hæc est Florentina lectio, præ qua malunt aliam alii; *& ex mari deducere onus aliquod, & [illegible]*, in quo hactenus ipsis assentio, ut hic quoque veterem ablativum *mare* retinendum putem, [illegible] §. seq. cum ipsis quoque fatentibus Varro d[illegible]erit; *[illegible] mare aquam frigidam oriri.* reliqua legantur [illegible] ut ipsis placet [illegible] & videatur Forcatulus *Dialog.* 86. Mod. 5 Adde *l. 15. ff. de adq. rerum domin.* 6 *l. 30. §. 1. ff. de adquir. rerum domin.* 7 Adde *l. 14. in princ. ff. de adquir. rerum dom.* adde *l. 4. ff. ne quid in loco publ.* 8 Conjunge, si [illegible] audis, *[illegible] de divers. temp. præscript.* quod ex hac quæstione difficilis dependeat antinomia. [illegible] 9 Atqui [illegible] solo cedit. *l. 7. §. cum in suo. ff. de adquir. rerum domin.* 10 *l. 14. ff. de adquir. rerum domin.* 11 Τῆς ἐμάδος, Theoph. §. 6 *Inst. de rerum divis.* 12 Vide Cicer. 3. *de fin.* 13 Vel Curialis, vide Fest. *in Curiales.* 14 Vide *l. 7. §. 1. ff. quod cujusque univ. nomine.* adde *l. [illegible] ff. ad SC. [illegible]* 15 *l. 1. §. 7. ff. de [illegible]* 16 [illegible] & Lucius Verus fratres adoptivi. *Ans.* 17 *l. 10. §. 4. ff. de in jus voc.* 18 Vid. Paul. 3. [illegible] 3. 19 *l. 1. in pr. ff. eod.* Goth. §. 7. [illegible] nequeant *l. 6. in pr. ff. de contrah. empt. l. 83. §. 5. ff. de verb. oblig.* Nisi certis casibus [illegible] *l. 21. C. de SS. Eccl. Nov.* 120. *c.* 10. *cap. aurum.* 70. *c.* 12. *q.* 2. Ans. 20 Vide [illegible] *de regul. in 6.* 21 Ratio diversitatis inter locum sacrum & publicum est, quod in sacro nihil interveniat, quod [illegible] mutet, diruto vero ædificio in littore posito, intervenit nova causa, quæ jus mutet; quia mare [illegible] occupat, *ut hic in princ. & l. penult. infr. eod.* Mod. 22 Vide Festum *in Religiosum.* 23 Cujus ipse solus est dominus *suum loc. [illegible] a communi & alieno* prorsus [illegible] Marcianus hic separat 24 An id ita sit, *v. l. 28. in pr. ff. comm. divid.* 25 De Cenotaphio vide Alciat. 10. *parerg.* 12. Briss. *Select. Antiq. lib.* 2. *cap.* 15. Forcatulum *Dial.* 1. *num.* 28. Vaccam *hoc tit.* quod autem statim præcedit; *Et licet postea ratum habuerit;* eo loci male Haloander negativam inculcabat: ratihabitio enim mandato comparatur. *l. semper. infr. de reg. jur. l. ult. C. ad SC. Macedon.* Mod. 26 Poetarum testimonia probare, hoc ex loco & similibus colligunt. 27 *lib.* 3. *Æneid. versu* 304 [illegible], Hectoreum ad tumulum viridi quem cespite inanem, ubi Servius, *tumulum inanem* interpretatur *Cenotaphium.* 28 *l. 6. in fin. ff. de religios.* 29 *l. 9. §. 3. ff. eod.* 30 Vide Festum *in Sagmina.* 31 Vide Festum *in Caduceatores.* 32 Muri municipiorum violatione & alienatione sancti: proprietate, civium sunt. Capicius *in decisionibus Neapol.* 27. *n.* 47. ubi notat, executionem ob debitum civitatis in muris fieri non posse, quoniam sint sancti & extra commercium. 33 *l. 1. in pr. ff. eod.* adde Festum *in Religiosum.* 34 2. *Gajus* 1. §. 2 Goth. Sanctarum rerum usus qui civitatis est, ne impediatur, nihil in iis immittere, facere, jungere licet. *hic.* & *l. 9. §. 4. ff. eod.* nec sine permissu inhabitare *l. 3. ff. ne quid in loco publico.* Ans. 35 Permissione Imperatoris. *l. ut. ff. ut in possess. legat.* 36 A publica persona, puta Pontifice. *l. 6. §. 3. ff. eod.* publicum bellum ita nuncupatur, quod per feciales indictum. *l. 118. ff. de verb. signif.* vel principe, §. 1. *hujus legis.* 37 Amortizandi jus, conforme seu consentaneum esse juri communi, hinc colligunt: quod tamen verum esse negat Peckius, *cap.* 5. *de Amortizatione bonorum n.* 2. Movetur autem *l. 1. C. de sacrosanct. Eccles.* 38 Principes olim dedicandi jus habuere: recte. *l. ult. ff. ut in poss. legat.* Nam & iidem plerumque Pontifices. *Tacit. Suet.* 39 *l. 1. ff. ne quid in loco publ.* cujus diminutivum *sacellum* 5. *Cod.* 12. 40 Sacrarium Glossa ἱερὸν, θυσιαστήριον, ἱεροθήκη, ναισκάριον. 41 Et transferre. Mos autem Romanis fuit in oppugnationibus urbium, deum in cujus tutela oppidum erat, conceptis carminibus evocare, & inde Romam conferre. Iidem a peregrinis deos plerumque postulabant: sic magna Mater, a Phrygibus, Æsculapius, ab Epidauriis petitus Festus *in peregrina sacra: & in Nova [illegible]* Livius 5. *ubi de Urbe capta a Camillo.* Macrob. 3. *saturnal.* 9. 28. Plin. 2. Servius [illegible] 2. *Æneid.* Excessere omnes, adytis, arisque relictis. 42 *l. 8. ff. eod.* 43 [illegible], verbis conceptis. 44 Sanctio legum, pars legis erat ultima, qua certa pœna irrogabatur iis, qui præceptis legis non obtemperarent. *l. sanctio legum.* 41. *ff. de [illegible]* De sanctione legum adde Ciceronem 3. [illegible] *& in fine Verrina de signis: & in orat. pro Cornelio Balbo:* Festum, *in Saturnalibus.* 45 *v. l. 41. ff. de pœnis.* 46 Bald. & Zas. id trahunt ad furcas picasque jurisdictionum. 47 Neque in iis habitare. *l. 3. ff. ne quid in loco publico.* 48 Ut nec libertas & necessitudo. *l. 176. in fin. ff. de reg. jur.* 49 Confer cum *l. 50. ff. de acquir. rer. dom.* Mod. 50 *Al.* in mari. adde quæ notavi *ad l. 14. ff. de acq. rerum dom.* 51 Lex ea Romuli. 52 Adde *l. 1. in pr. [illegible] 8. in fin. ff. eod. l. 11. ff. ad l. Juliam pecul.* 53 Muros civitatis Romanæ transcendens, capite punitur, ut *hic.* adde *l. 3. § in bello.* 15 *ff. de re milit.* Quid si alterius civitatis quam Romanæ? pœna arbitraria punitur Bocrius *n* 232. & communem refert Rolandus a Valle, 2. *cons.* 8. *num* 25 Clarus *in pr.* §. *ult. quæst.* 68. *vers. muros.* Menochius 2. *de arbitrar. cas.* 283 54 Ideo muri sacrosancti. adde Festum *in Sacrosanct.* 55 De scala, adde *l. 54. §. 4. ff. de furt.* 56 ὡς ἄβατον καὶ ἱερὸν τόπον Plutarchus *in Problemat.* 57 *l. 18. ff. de pœn.* id est, transcenderit. 58 Notandum, primæ rerum divisioni, de qua *in l. 1. in pr. h. t.* secundæ, de qua *d. l. 1. §. 1.* tertiæ, de qua *in l. 2. & seq.* tractatur, addi posse quartam rerum divisionem, ut aliæ sint mobiles, aliæ immobiles: quæ divisio utilis est, quoties agitur de satisdatione, venditione rerum debitoris & pupilli, de communione inter conjuges, hypotheca, præscriptione, retractu, laudemiis & similibus, de quibus v. quæ notavi *in l. 22. C. de adm. tut.*

59 Transit ad Magistratus, vivam vocem legis, *l. 8. ff. de justitia.* & animatam *Nov.* 105. *c.* 2. *in fin.* Quinimo a personarum & rerum tractatu ad actiones, quæ coram Senatu & aliis magistratibus vel judicibus institui solent. De Senatoribus & senatusconsultis, adde Gell. 14. *cap.* 7. & 4. *cap.* 10. 60 *Senatores* dici non ab assentiendo, ut putat ipse Hugolinus, Bartolus; sed a senili ætate. Eutrop. 2. Cicero *de senectut.* 1. Flor. 1. Festus. (Ita supremum Lacedæmoniorum consilium γερουσία. Domosthen. *advers. Leptinem.* Ulpian. *ibid.* Pausan. *in Lacon.* in quod consilium cooptari virtutis fuit præmium. Aristotel. 2. *Politic.*) vel a virtute. senes enim olim apud Romanos viri optimi appellati. *Halicarn.* 2. uno vocabulo γερουσίας usi 70 interpretes, *Exod.* 3. *Levit.* 8. 1. *Machab.* 11. pro summo Hebræorum consilio. Inde locus Senatus *Gerusia*, 35. Plin. 14. *Vitruvius* ut & senatus Cicer. 1. *Catil. Philip.* 13. 7. *ad Attic.* & senaculum. Fest. *in senacula.* ubi tria Romæ fuisse scribit: Unum, in æde Concordiæ inter capitolium & forum, in quo solebant magistratus cum senioribus deliberare: alterum, ad portam Capenam: Tertium, circa ædem Bellonæ, in quo exterarum nationum legatis, quos in urbem admittere nolebant, Senatus dabatur. Cæterum, quod ad Senatorum & Senatus jura attinet, notandum est, Novella Leonis 78. senatusconsulti faciendi jus abolitum: jure nimirum populi & Senatus in Principem translato. Hodie senatuum. Arresta circumferuntur, ex queis vix jus certum quisquam hauriri censuerit, licet rationis vice & æquitatis loco in foris & consultationibus utiliter laudari possint. *Goth.* Senatusconsulta enim hodie pro legibus non sunt. Vide Bus. ad *l. 2. ff. de origin. jur.* Christin. *decis. Belg. vol.* 1. *decis.* 1. 2. *vol.* 2. *decis.* 51. & *decis.* 65 Zyp. *Notit. jur. Belg. tit. de legib.* S. L. Ad hunc tit. vid. Mar. Salomon. Vaccam. & Ferrand. *lib.* 1. *explic. cap.* 7. Brisson. *lib.* 3. *select. cap.* 16. Ans. 61 4. Gell. 10. Cassiodorus *in formula patriciatus l. 3. ff. eod. l. 2. ff. de reg. jur. l. 8. ff. eod* Goth. Sumptum hoc totum est *ex titul. ff. de rebus auct. jud. poss.* ubi quærebatur de dignitate creditorum, ut colligere est *ex l. 9. & l. 10. ff. de pact.* vide Vaccam *nec;* Ferrandum *lib.* 1. *Explicat. cap.* 7. Brissonium. *lib.* 3. *select. Antiq. cap.* 16. Mod. 62 An etiam Consuli? negat Petr. Faber. 1. *Semest.* 2. quia Consulatus tanquam illustrior Præfecto prætorio deferebatur. adde Cujac. *Novell.* 62. 63 V. Aristot. 1. *Polit.* 8. 64 *Novell.* 105. *cap.* 2. 65 Ab hoc Saturnino, quem Ulpianus hic notat, Baldus *in l. 1. C. de sacrosanct. Eccles.* Saturninos in scholis vocari notat, qui absurdas & improbabiles opiniones defendunt. 66 Nisi filii voluntate. *Nov.* 105. *c.* 2. *in princ.* 67 De quo *l. 12. §. 2. ff. de judiciis.* 68 Senatu moti judices, testes esse non possunt. 69 §. *quibus.* 5. *Inst. de cap. dim.* 70 *v. l. 5. in fin. ff. de serv. export.* 71 Argumentum a minori ad majus.

Quis

Quis dicatur Senatoris filius vel nepos.

5. ULPIANUS lib. 1. ad legem Juliam & Papiam.

SEnatoris filium accipere debemus, non tantum eum, qui naturalis est, verum adoptivum [1] quoque: neque intererit, a quo, vel qualiter adoptatus fuerit: nec [2] interest, jam in Senatoria dignitate constitutus eum susceperit, an ante [3] dignitatem Senatoriam.

6. PAULUS lib. 2. ad legem Juliam & Papiam.

SEnatoris filius est & is, quem in adoptionem accepit: quamdiu tamen in familia ejus manet: emancipatus vero nomen filii emancipatione amittit. §. 1. A Senatore in adoptionem filius datus ei, qui inferioris [4] dignitatis est, quasi Senatoris filius videtur: quia non amittitur Senatoria dignitas adoptione [5] inferioris dignitatis: non magis quam, ut Consularis desinat esse.

7. ULPIANUS lib. 1. ad legem Juliam & Papiam.

EMancipatum a patre Senatore, quasi [6] Senatoris filium haberi placet [7]. §. 1. Item Labeo scribit, etiam eum, qui post mortem patris Senatoris natus sit, quasi Senatoris filium esse. † Sed eum, qui, posteaquam pater ejus de Senatu motus est, concipitur & nascitur, Proculus & Pegasus opinantur non [8] esse quasi Senatoris filium. Quorum sententia vera est: nec enim proprie Senatoris filius dicetur is, cujus pater Senatu motus est, antequam iste nasceretur. Si quis conceptus quidem sit, antequam pater ejus Senatu moveatur, natus antem post patris amissam dignitatem: magis est, ut quasi Senatoris filius intelligatur: tempus enim conceptionis spectandum, plerisque placuit. §. 2. Si quis & patrem, & avum habuerit Senatorem: & quasi filius & quasi nepos Senatoris intelligitur. † Sed [9] si pater amiserit dignitatem ante conceptionem hujus; quæri poterit, an quamvis quasi Senatoris filius non intelligatur, quasi nepos tamen intelligi debeat? Et magis est, ut debeat [10]: ut avi potius ei dignitas prosit, quam obsit casus patris.

Quæ sint clarissimæ feminæ.

8. IDEM lib. 6. Fideicommissorum.

FEminæ [11] nuptæ [12] clarissimis [13] personis, clarissimarum personarum appellatione [14] continentur. † Clarissimarum feminarum nomine, Senatorum filiæ, nisi quæ viros clarissimos sortitæ sunt, non habentur. Feminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt: parentes vero donec plebeji nuptiis fuerint copulatæ. Tandiu igitur clarissima femina erit, quandiu Senatori nupta est, vel clarissimo: aut separata ab eo, alii inferioris [15] dignitatis non nupsit.

Si pater ejus, quæ libertino nupsit, Senatu moveatur.

9. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

FIliam [16] Senatoris nuptias [17] liberti secutam, patris casus non [18] facit uxorem: nam quæsita dignitas liberis, propter casum patris remoti a Senatu, auferenda non est.

Qui sint liberi Senatorum.

10. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

LIberos Senatorum accipere debemus, non tantum Senatorum filios, verum omnes, qui geniti ex ipsis, exve liberis eorum dicantur: sive naturales, sive adoptivi [19] sint liberi Senatorum, ex quibus nati dicuntur. † Sed si ex filia Senatoris natus sit, spectare debemus patris ejus conditionem.

De Senatorum domicilio.

11. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

SEnatores, licet in [20] urbe domicilium habere videantur, tamen & ibi [21] unde oriundi sunt, habere domicilium intelliguntur: quia dignitas, domicilii adjectionem potius dedisse, quam permutasse videtur.

De dignitate ejus quæ secundo nupsit. • *1. Qui sunt Senatores.*

12. ULPIANUS lib. 2. de Censibus.

NUptæ prius Consulari viro impetrare [22] solent a Principe, quamvis perraro, ut nuptæ iterum minoris dignitatis viro [23], nihilominus in Consulari maneant dignitate: ut scio Antoninum Augustum Juliæ Mamææ consobrinæ suæ indulsisse. §. 1. Senatores autem accipiendum est eos, qui a Patriciis [24], & Consulibus, usque ad omnes illustres viros descendunt: quia [&] hi [25] soli in Senatu sententiam dicere possunt.

TIT. X. DE OFFICIO [26] CONSULIS.

De consilio manumissuris præbendo. 1. Apud quem consulem manumitti possit.

1. ULPIANUS lib. 2. de officio Consulis.

OFficium Consulis est, consilium [27] præbere manumittere volentibus. §. 1. Consules [28] & seorsum singuli manumittunt. † Sed non potest is, qui apud alterum nomina [29] ediderit, apud alterum manumittere: separatæ enim sunt manumissiones. Sane si qua ex causa collega manumittere non poterit, infirmitate, vel aliqua justa causa impeditus, collegam posse manumissionem expedire, Senatus censuit. §. 2. Consules apud se servos suos manumittere posse, nulla dubitatio est. † Sed si evenerit, ut minor [30] viginti annis Consul sit, apud se manumittere non poterit [31], cum ipse sit, qui ex senatusconsulto consilii causam examinat: apud collegam [32] vero, causa probata, potest [33].

TIT. XI. DE OFFICIO PRÆFECTI PRÆTORIO [34].

De origine & autoritate Præf. præt. 1. De appellationibus. 2. De restitutione in integrum.

AURELIUS Arcadius Charisius, Magister libellorum, lib. singul. de officio Præfecti prætorio.

BReviter commemorare necesse est, unde constituendi Præfectorum [35] prætorio officii origo manaverit. † Ad vicem Magistri equitum [36] præfectos prætorio antiquitus institutos esse, a quibusdam scriptoribus traditum est. Nam cum apud veteres Dictatoribus [37] ad tempus summa potestas crederetur, & Magistros equitum sibi eligerent, qui adsociati participales curæ [admilitiæ [38] gratia] secundam post eos potestatem gererent: regimentis [39] reipublicæ ad Imperatores perpetuos translatis, ad similitudinem Magistrorum equitum Præfecti prætorio a Principibus electi sunt, data est plenior licentia ad disciplinæ publicæ emendationem. §. 1. His cunabulis Præfectorum autoritas initiata in tantum meruit augeri [40], ut appellari a Præfectis prætorio non possit. Nam cum ante quæsitum fuisset, an liceret a Præfectis prætorio appellare, & jure liceret, & extarent exempla eorum, qui provocaverint: postea publice sententia Principali lecta, appellandi facultas interdicta est: credidit enim Princeps, eos, qui ob singularem industriam, explorata eorum fide, & gravitate, ad hujus officii magnitudinem adhibentur, non aliter judicaturos esse pro sapientia ac luce dignitatis suæ, quam ipse foret judicaturus.

§. 2. Subnixi sunt etiam alio privilegio [Præfecti prætorio]: ne a sententiis eorum [41] minores ætate ab aliis magistratibus, nisi ab ipsis Præfectis prætorio, restitui possint.

TIT. XII. DE OFFICIO [42] PRÆFECTI [43] URBI.

De quibus criminibus & quo loco admissis cognoscit. 1. Si servus de domino. 2. Vel patronus de liberto queratur. 3. De jure deportandi, vel relegandi. 4. De quibus criminibus & quo loco admissis cognoscit. 5. Si servus in dominam adulterium commisisse dicatur. 6. De interdictis, Quod vi aut clam, aut Unde vi. 7. Si quis male in tutela vel cura versatus esse dicatur. 8. Si servus de domino queratur. 9. De numulariis. 10. Si patronus de liberto queratur. 11. De carnis venditione. 12. De quiete popularium, disciplina spectaculorum, & militibus stationariis. 13. Quibus interdicere potest. 14. De collegiis illicitis.

1. ULPIANUS lib. singul. de officio Præfecti Urbi.

OMnia [44] omnino crimina [45] Præfectura Urbis sibi vindicavit: nec tantum ea, quæ intra Urbem admittuntur: verum ea quoque, quæ extra Urbem (*intra* [46] *Italiam*), Epistola [47] divi *Severi* ad Fabium Cilonem [48] Præfectum Urbi missa declaratur. §. 1. Servos, qui ad statuas confugerint, vel sua [49] pecunia emptos, *ut manumittantur*, de dominis [50] querentes audiet. §. 2. Sed & patronos *egentes* de suis libertis querentes audiet: maxime [51] si ægros se esse dicant, desiderentque a libertis exhiberi [52]. §. 3. Relegandi, deportandique in insulam, quam [53] Imperator adsignaverit, licentiam habet. §. 4. Initio ejusdem *Epistolæ* [54] ita scriptum est: *Cum Urbem nostram fidei tuæ* [55] *commiserimus* [56]. Quidquid igitur intra Urbem admittitur, ad Præfectum Urbi videtur pertinere: sed & si quid intra cen-

1 Adoptatus a Senatore, Senatoris æque filius habetur, ut a Senatore, ex matrimonio susceptus. adde *l.* 10. ℥. *eod.* Goth. Vide Duaren. *lib.* 2. *disput.* 29. Hottomann. *illustr. quæst.* 42. Tholosan. *de republica lib.* 7. *c.* 9. Ans. 2 Imo interest: nam qui ante nati sunt, privati videntur. *l.* 11. *C. de dignit.* v. in hunc locum elegantem tractatum Hott. *quæst. illustr.* 2. 3 Natus ante Senatoriam patris dignitatem, Senatoris est filius: quod quidam extendunt ad filios natos Principe ante regnum ab eo adeptum. *Goth.* Obst. *l.* 11. *C. de dignitat.* quam conciliat Gloss. per *l.* 23. §. 5. *C. de Nupt.* Ans. 4 Ab inferioris ordinis patre adoptatus Senatoris filius, vel consularis, Senatoris filius aut consularis esse non desinit, *ut hic.* licet inferioris ordinis marito nubens mulier, privilegia a priore marito quæsita amittat, *l.* 13. *C. de dignitatibus.* nisi forte principis permissu ac speciali privilegio inferiori nubat, salvis privilegiis prioris mariti. *arg. l.* 12. ℥. *eod.* 5 *Al.* adeptione. 6 Quasi Senatoris filius est, qui emancipatur a patre Senatore. *ut hic:* ut & qui Senatore natus, ab inferioris ordinis patre adoptatus. *l.* 6. *in fin.* ℥. *eod.* 7 Atqui is in familia non est. *l.* 6. *in princ.* ℥. *eod.* 8 Imo est; Senatu enim motus, quandiu vivit, privilegiis & immunitatibus Senatoriis fruitur. *l. unic. C. de Comit. qui provincias regunt. l. major. C. de dignit.* Guido Papæ *qu.* 377. 9 Nobilitatem, gentem, patriam, originem, jus togæ, civitatis, & similia jura nepotes per avos suos retinere, hinc possis colligere: licet patribus ignobilibus atque exteris factis nati atque concepti. 10 Imo sine aliquo intermedio gradu ea dignitas ad nepotem non transit. *l.* 11. *C. de quæst.* 11 Sumptum ex *l.* 12. ℥. *de judiciis*, ubi clarissimorum est mentio. *Mod.* 12 Uxores maritorum dignitate & privilegiis fruuntur. *l.* 13. *C. de dign.* 13 v. *l.* 5. ℥. *de curat. furios. l.* 100. ℥. *de verb. signif.* 14 v. *l.* 13. *C. de dignit.* 15 v. *l.* 1. *C. de dign.* 16 *l.* 34. §. 3. ℥. *de ritu nupt.* 17 Cur Senatoris filia libertino nubere non possit, colligi potest ex *l.* 8. *C. de dignit.* 18 Hodie id immutatum. *Novell.* 78. *cap.* 3. 19 *l.* 5. ℥. *eod.* 20 v. *l.* 2. *C. ubi Senatores.* 21 Imo domicilium mutant. *l.* 23. *in princ.* ℥. *ad municipal.* 22 v. quæ scripsi ad *l.* 6. §. 1. ℥. *eod.* 23 *Nov.* 22. *cap.* 36. 24 Patricii Justiniani ætate dicebantur patres reipub. auctore Suida, & toto titulo *de consul. & patriciis lib.* 12. *Cod.* vide autem ad alia hujus legis Bellonum *lib.* 4. *supput. cap.* 10. Hotomanum *lib.* 1. *observat. cap.* 15. Mod. 25 Adde *l.* 15. §. 2. ℥. *de excus. tut.*
26 *Lib.* 12. *C.* 3. *Novell.* 105. 27 *l.* 4. *C. de vindicta.* 28 Duo simul. 29 Id est, causas manumittendi §. *eadem.* 4. *Inst. quib. ex causis manumittere.* 30 Consulatus adipiscendi annus olim 43. dixi ad Ciceronis *Philipp.* 5. ubi de annariis & annalibus legibus notatum a me quoque est. 31 Imo potest, *l.* 20. *in fin.* ℥. *de manumiss. vind.* 32 *Apud se præsente collega*, Robert. reprehensus a Cujac. 18. *Obs.* 38. 33 Imo non potest apud collegam. *l.* 18. §. 1. ℥. *de manumiss. vind.*

34 *Lib.* 1. *C.* 26. 27. *Novell.* 70. vide in hunc locum Petr. Fab. 1. *semestr.* 1. 2. 3. 35 Quia interdum duo, interdum tres. Petr. Fab. 1. *semestr.* 1. 36 Et Tribuni Celerum. *l.* 2. §. 15. ℥. *de orig. jur.* 37 *d. l.* 2. §. 18. 38 Notæ Contii & Cujacii manuscriptæ quas habeo, ita legunt: *comitiorum habendorum gratia:* vel, *reipublicæ constituendæ gratia:* vel *reipublicæ gerendæ gratia.* Posset & meo judicio ita legi: *qui adsociati participales, curæ militaris gratia &c.* curæ autem militaris verbo intelligit inter cætera, emendationem disciplinæ publicæ. ℥. *eod.* vel ita quoque possis legere: *curæ ac militiæ gratia*, id est, curæ cujuscunque sed militiæ tamen maxime gratia. 39 v. Fest. *in regimen.* 40 v. *l.* 19. *l.* 20. *C. de appell.* 41 *l.* 16. *in fin. l.* 17. ℥. *de minor.* 25. *annis.*

42 Cognovit autem de servis adversus dominos conquerentibus, *l.* 1. §. 1. ℥. *eod.* de patronis agentibus adversus libertos, *l.* 1. §. 2. & 10. relegatione, deportatione, §. 3. de his quæ intra centesimum milliarium, §. 4. de adulterio, §. 5. de interdictis & causis possessionis, §. 6. de tutela & cura, §. 7. de mancipiis non prostituendis, §. 8. de nummulariis, §. 9. de carne & esculentis, §. 11. quiete popularium & spectaculorum, §. 12. interdicendis, §. 13 collegiis illicitis, §. 14. argentariis, *l.* 2. ℥. *eod.* cognovit & de plagio, *l.* 7. ℥. *ad l. Fabiam de plagiariis*, ut ex Paul. 5. *sent.* & Ulp. 9. *de off. proconf.* refert Rufinus *c.* 14. *collationis legum Mosaic.* adde Cassiod. *in formula P. Urbi.* 43 *L.* 1. *C.* 28. v. Cuj. 13. *obs.* 1. Goth. Sueton *in Augusto cap.* 37. Gell. *lib.* 15. *cap.* 8. Tacit. *ann. lib.* 5. S. L. 44 Militaria excipe. *l.* 1. *C. de off. magist. mil.* 45 De falsis v. *l.* 24. *in fin.* ℥. *ad leg. Corn. de fals.* v. *l.* 3. ℥. *expilatæ hered.* 46 Et 100. milliariam §. 4. ℥. *eod.* 47 §. 4. ℥. *eod.* 48 v. *l. ultim.* ℥. *de offic. præf. vigilum.* 49 Servis sua pecunia quoque fuit, sed conniventibus oculis dominorum. 50 Non manumittentibus, a quibus moram in manumissione patiuntur. 51 Ægroti & alimentorum causa favorabilis. 52 Id est, alimenta præstari *l.* 5. *in pr.* ℥. *de agnos. & alend. lib.* 53 Insulas Principes assignabant, in adsignatas hujusmodi insulas Præfecti relegabant & deportabant. *Goth.* Quibus nunc jus relegandi competat, vid. Pontan. *ad Consuetudin. Blesens. art.* 17. *tit.* 3. Peregrin. *de jure fisci lib.* 3. *tit.* 5. *num.* 13. Ans. 54 Cujus fit mentio initio hujus legis. 55 Adde *l.* 3. ℥. *expil. her. l.* 8. ℥. *de extr. crim.* 56 Præfecti igitur Urbi summa Romæ auctoritas fuit a Principibus. Latinis feriis primo præfuit, dein servitia coercuit, ut vice Principis jus in urbe redderet & in argentarios, nummularios, tutores ei jus esset. Tacit. 5. Suet. *in Nerone.* Dion. 25. Ex hac temporis divisione servata, conciliare oportet legem *ult.* ℥. *de in jus voc. l.* 7. ℥. *de jurisd. l. item.* 15. §. *idem.* 30. *l.* 35. ℥. *de injuriis.*

tesimum milliarium [1] admissum sit, ad Præfectum Urbi pertinet: si ultra [2] ipsum lapidem [3], egressum [4] est Præfecti Urbi notionem. §. 5. Si quis servum suum adulterium [5] commisisse dicat in uxorem suam, apud Præfectum Urbi erit audiendus. §. 6. Sed & ex interdictis *Quod vi aut clam*, aut interdicto *Unde vi* audire potest. §. 7. Solent ad Præfecturam Urbis remitti etiam tutores, sive curatores [6], qui [7] male in tutela, sive cura versati, graviore animadversione indigent, quam ut sufficiat eis suspectorum [8] infamia: quos probari poterit, vel nummis [9] datis tutelam occupasse; vel præmio accepto operam dedisse, ut non idoneus tutor alicui daretur; vel consulto circa edendum patrimonium quantitatem minuisse; vel evidenti fraude pupilli bona alienasse.

§. 8. Quod autem dictum est, *ut servos de dominis querentes Præfectus audiat*, sic accipiemus: non [10] accusantes dominos (hoc enim nequaquam servo permittendum est, nisi ex causis receptis) sed si verecunde expostulent: si sævitiam, si duritiam, si famem, qua eos premant; si obscœnitatem [11], in qua eos compulerint, vel compellant, apud Præfectum Urbi exponant. † Hoc quoque officium Præfecto Urbi a Divo Severo datum est, ut mancipia tueatur, ne [12] prostituantur. §. 9. Præterea curare debebit Præfectus Urbi, ut nummularii [13] probe se agant circa omne negotium suum: & temperent his, quæ sunt prohibita. §. 10. Cum patronus contemni [14] se a liberto dixerit, vel contumeliosum sibi libertum queratur; vel convicium se ab eo passum, liberosque suos, vel uxorem, vel quid huic simile objicit, Præfectus Urbi adiri solet, & pro modo [15] querelæ corrigere eum, aut comminari, aut fustibus castigare, aut ulterius procedere in pœna ejus solet; nam & puniendi plerumque sunt liberti. Certe si se delatum a liberto, vel conspirasse eum contra se cum [16] inimicis doceat, etiam metalli pœna in eum statui debet. §. 11. Cura [17] carnis omnis, ut [18] justo pretio præbeatur, ad curam Præfecturæ pertinet: & ideo & forum suarium sub [19] ipsius cura est: sed & cæterorum pecorum, sive armentorum, quæ ad hujusmodi præbitionem spectant, ad ipsius curam pertinent. §. 12. Quies quoque popularium [20], & disciplina spectaculorum ad Præfecti Urbi curam pertinere videtur: & sane, debet etiam dispositos milites stationarios [21] habere ad tuendam popularium [22] quietem, & ad referendum sibi, quid in Urbe [23] agatur. §. 13. Et urbe interdicere Præfectus Urbi, & qua alia [24] solitarum regionum potest, & negotiatione [25], & professione, & [26] advocationibus, & foro, & ad tempus, & in perpetuum [27]. Interdicere poterit & spectaculis: & si quem releget ab Italia, summovere eum etiam a provincia sua. §. 14. Divus Severus rescripsit, eos etiam, qui illicitum collegium coisse dicuntur, apud Præfectum Urbi accusandos.

De argentariis.

2. PAULUS lib. singul. de officio Præfecti Urbi.

ADiri etiam ab argentariis, vel adversus eos, ex epistola D. Hadriani, & in pecuniariis causis potest.

Si terminos Urbis exierit.

3. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

PRæfectus Urbi, cum [28] terminos [Urbis] exierit, potestatem non habet: extra [29] Urbem, potest jubere judicare.

TIT. XIII.
DE OFFICIO [30] QUÆSTORIS.

Origo. 1. *Etymologia.* 2. *De sortitione provinciarum.* 3. *Qui Quæstores creari possint.* 4. *De Candidatis Principis.*

1. ULPIANUS lib. singul. de Officio Quæstoris.

ORigo Quæstoribus creandis antiquissima est; & pene ante omnes magistratus. Grachanus [31] denique Junius, *libro* [32] *septimo de potestatibus*, etiam ipsum Romulum & Numam Pompilium binos Quæstores habuisse, quos ipsi non sua voce, sed populi suffragio crearent, refert [33]. † Sed sicuti dubium est, an Romulo, & Numa regnantibus Quæstor fuerit: ita Tullo Hostilio rege Quæstores fuisse certum est. Sane crebrior apud veteres opinio est, Tullum Hostilium primum in Rempublicam induxisse Quæstores. §. 1. Et a genere quærendi [34] *Quæstores* initio dictos, & Junius [35], & Trebatius, & Fenestella scribunt. §. 2. Ex Quæstoribus quidam solebant provincias sortiri ex senatusconsulto, quod factum est Decimo Druso & Porcina Consulibus. Sane non omnes Quæstores provincias sortiebantur, verum excepti erant Candidati [36] Principis: hi etenim solis libris Principalibus in Senatu legendis vacant. §. 3. Hodieque obtinuit, indifferenter Quæstores creari [37], tam patricios quam plebejos: ingressus est enim & quasi [38] primordium gerendorum honorum, sententiæque in Senatu dicendæ. §. 4. Ex his, sicuti diximus, quidam sunt, qui Candidati Principis [39] dicebantur, quique epistolas [40] ejus in Senatu legunt.

TIT. XIV.
DE OFFICIO [41] PRÆTORUM [42].

Si Prætoris pater manumittat.

1. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

APud filiumfamilias Prætorem [43] potest pater ejus manumittere.

Si Prætor emancipetur, aut in adoptionem detur.

2. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

SEd etiam ipsum apud se emancipari, vel in adoptionem dari placet.

Si servus fuerit creatus Prætor.

3. ULPIANUS lib. 38. ad Sabinum.

BArbarius [44] Philippus, cum servus fugitivus esset, Romæ præturam petiit, & Prætor designatus est: sed nihil ei servitutem obstetisse, ait Pomponius, quasi Prætor non fuerit [45]. Atquin verum est, prætura eum functum, & tamen videamus si servus, quamdiu [46] latuit [in] dignitate prætoria, functus sit: quid dicemus? quæ edixit, quæ decrevit, nullius fore momenti? an fore, propter [47] utilitatem [48] eorum [49], qui apud eum egerunt vel lege [50], vel quo alio jure? Et verum puto, nihil eorum [51] reprobari. Hoc enim humanius est: cum [52] etiam potuit populus Romanus servo decernere hanc potestatem: sed & si [53] scisset servum esse, liberum effecisset. Quod jus multo magis in Imperatore observandum est [54].

De Prætore se tutorem vel judicem dante.

4. IDEM lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

PRætor neque tutorem [55], neque specialem Judicem ipse se dare potest.

TIT. XV.
DE OFFICIO PRÆFECTI VIGILUM [56].

Origo.

1. PAULUS lib. singul. de officio Præfecti vigilum.

APud vetustiores, incendiis arcendis Triumviri [57] præerant, qui ab eo, quod excubias agebant, *nocturni* [58] dicti sunt. † Interveniebant nonnunquam & Ædiles [59], & Tribuni plebis. Erat autem familia publica circa portam & muros disposita, unde, si opus esset, evocabatur. † Fuerant & privatæ familiæ, quæ incendia vel mercede vel gratia extinguerent. † Deinde, Divus Augustus [60] maluit per se huic rei consuli.

2. ULPIANUS lib. sing. de officio Præfecti vigilum.

PLuribus uno die incendiis exortis.

1. *De incendiariis.* 2. *Effractoribus, furibus, raptoribus, receptatoribus.* 3. *De urbe noctu peragranda.* 4. *De inquilinis admonendis.* 5. *De capsariis.*

---

1 De veteri more dimetiendi itinerum spatia per milliaria & lapides, dixi *ad l.* 21. §. 3. ℨ. *de excus. tut.* Porro hic servandum est, *milliarium & lapidem* pro eodem sumi. ℨ. *eod.* 2 [illegible] 3 De lapide paulo ante dixi. 4 Jurisdictionum limites ac fines diligenter custodiendi: facit *l. ult.* ℨ. *de jurisdict.* 5 v. *l.* 5. ℨ. *de* [illegible] 6 Horum etiam Præfectorum munus erat, furiosis curatores constituere. §. 3. *Inst. de curat.* 7 Tutorum hæc admissa graviora sunt: male in tutela seu cura versari; nummis datis tutelas occupare, aut effecisse ut non idoneus occuparet; in edendo patrimonio pupilli quantitatem minuisse, evidenti fraude pupilli bona alienasse, [illegible] Adde: falso, quasi per inopiam, pupillis alimenta negare. §. 10. *Inst. de suspectis tutor.* 8 *d.* §. 10. *l.* 1. §. 8. ℨ. *de suspect. tut.* 9 v. *l.* 9. ℨ. *de tutelis.* 10 v. *l.* 20. *C. de his, qui accus.* 11 v. *l.* 12. *C. de episc.* [illegible] 12 Vide *tit. C. si mancipium ita venierit ne prostitueretur.* adde *l.* 24. *in fin.* ℨ. *de pigno*[illegible] *act. l.* 9. ℨ. *de manumissionibus.* 13 Et argentarii *l.* 2. ℨ. *eod.* 14 Libertos ad ἀντίδωρα patronis obligari, hinc colligunt. 15 *l.* 1. *in pr.* ℨ. *de jur. patr.* 16 Vide *l.* 47. *in fin.* ℨ. *de leg.* [illegible] 17 Formam curæ carnis vide apud Ammianum 26. ubi de Turio Aproniano. Porro carnes ad pondus vendi [illegible] apud Romanos, & Græcos, ostend. ad *l.* 18. ℨ. *de* [illegible] *vel instrum.* 18 Adde *l.* 3. §. 1. ℨ. *ad leg. Jul. de annon.* 19 Adde *l. ult.* §. 2. ℨ. *ad leg. Jul. de annona.* 20 Popularium *Nov.* 24. *cap.* 2. [illegible] confessus theatralis: dixi *ad l.* 28. §. 3. ℨ. *de pœnis.* adde Cujac. 8. *obs.* 29. factio [illegible] torum. quorum alii Venetæ, alii Prasinæ, alii Albulæ, alii Russatæ factionis. Græci δήμους appellant. adde Tacitum *Annalium* 13. Suet. Lips. 3. *epist.* 18. 21 Ita eos appellat, qui in stationibus dispositi erant, vide Plin. *lib.* 10. *Epist.* Suet. *in Tiberio cap.* 37. *l.* 3. ℨ. *de re milit.* Mod. 22 Huc refer *l.* 2. *C. de seditiosis.* 23 *Al.* ibi: al. *ubicunque.* 24 Non urbicaria, sed Italiæ. Cujac. 2. *obs.* 14. 25 *l.* 9. §. 9. ℨ. *de pœnis.* 26 *l.* 9. *in pr.* ℨ. *de pœnis.* 27 Imo ultra administrationis suæ tempus non potest. [illegible] *in pr.* ℨ. *de pœnis.* 28 *l.* 1. §. 4. ℨ. *eod.* 29 *Al.* nec extra: & ita reperi in [illegible] scripto Germani Colladonii Jurisconsulti clarissimi. Est qui emendet, *intra* [illegible] Hot. [illegible] 13.

30 [illegible] 30. *l.* 12. *C.* 6. *Nov.* 35. 41. 80. Vide Ant. Rosc. *lib.* 3. *memoral. cap.* 7. Brisson. [illegible] 1. *elect. cap.* 17. A. Gellium, *l.* 13. *c.* 13. Tacit. *lib.* 2. *Annal.* Ant. 31 Grachanus citatur [illegible] §. 1. ℨ. *eod.* & a Varrone 5. *de lingua.* 32 Annales probare [illegible] de quo dixi *ad l.* 10. ℨ. *de prob.* 33 Hinc constat, lege Regia populum non omnem omnino potestatem in Regem transtulisse: facit *l.* 2. §. 1. & §. 12. ℨ. *de orig. jur.* 34 *l.* 2. §. 22. ℨ. *de orig. jur.* 35 Gracchanus, de quo ℨ. 36 [illegible] 37 Ant. Augustinus *lib.* 2. *Emend. cap.* 1. ait Florentiæ legi; [illegible] phrasi Græca [illegible] librarii Florentini errarint, docti viri dubitant. *Mod.* 38 P[illegible] em [illegible] honorum fuisse videtur Ædilitas, ut ex legibus 12. tabularum colligi [illegible] 39 Candidati Cæsaris: eo sensu Vellejus Paterculus usurpat. 40 Vide Dion. *lib.* 54. Suet. *in Tito* 6. Tacitum, *lib.* 16. & cætera omnia quæ vel absentes vel [illegible] dentes Principes, cum laborem recitandi fugiebant, Senatum facere jubebant. Suet. [illegible]

41 [illegible] 39. adde *Novell.* 13. 25. 26. 29. 104. 42 *Prætorum* dixit, potius quam *Prætoris.* [illegible] Unus enim *Urbanus*, qui major inter cives jus dicebat: Alter *peregrinus*, qui vel inter peregrinos, vel peregrinum & civem jus dicebat, & hoc significat *l.* 7. *C. de appell.* Fuerunt & alii minores, de quibus *l.* 2. ℨ. *de orig. jur.* Porro, quanta majorum Prætorum fuerit autoritas, eorum edicta demonstrant, quæ omnes actiones complectuntur, & quod ex eorum edictis jura addiscere plerique cœperunt, non ex antiquis legibus. De criminibus horum Prætorum notio non fuit, licet Præsidum & similium fuerit. *l.* 8. *C. Theod. de jurisdictione.* 43 Cur ita? v. *l.* 77. ℨ. *de judic. l.* 14. ℨ. *ad SC. Treb.* secus *in l.* 10. ℨ. *de jurisd.* 44 Βαρβάριος Φιλιππικὸς. Suidas. Vixit sub M. Antonio, tempore Triumviratus. *Got.* Pomponius hunc, [illegible] non obstante, Prætorem fuisse putat: rectius tamen [illegible] neque enim videtur Populus aut Princeps concessisse [illegible] conditionem ignorabat, [illegible] *per errorem.* ℨ. *de jurisdict.* Aliud autem est esse [illegible] & esse in servitute, [illegible] possidere, & esse in possessione. [illegible] In hac igitur specie, inquit Pacius, Barbarius Philippus non fuit prætor, sed prætura tantum functus est. *Mod.* 45 v. Cujac. 18. *obs.* 33. Hot. 17. [illegible] Cont. 1. *lect.* 21. Rob. 1. *Recept.* [illegible] 1. *animadvers.* [illegible] 18. Ant. Merc. 1. *Notato.* 18. 46 An gesta ab occulte excommunicato, aut qui excommunicatus lateat, valeant, vide apud Socin. *reg.* 160. 47 A. [illegible] errantes jurisdictionem prorogare non intelliguntur: vide tamen Socin. *reg.* 212. 227. 48 Hinc Hortatus, [illegible] 49 Adde quid simile ex *l.* 3. ℨ. *de senatuscons. Macedon.* 50 [illegible] quid esset, dixi ad *l.* 2. §. 6. ℨ. *de orig. jur.* 51 Est igitur Prætura functus, non tamen fuit liber. vide *l.* 11. *C. de* [illegible] facit *l.* 2. ℨ. *de fugitivis.* Sic manumissus a Prætore die nefasto fiebat liber, [illegible] Varro. 5. *de lingua.* Goth. Gesta per inhabilem personam valent propter utilitatem publicam. [illegible] 2. *C. de* [illegible] *Inst. de testam. ordin.* [illegible] 3. §. 7. [illegible] *prætor.* ℨ. *de J*[illegible] Govean. [illegible] *lect. c.* 6. Adde *l.* 1. ℨ. *de de*[illegible] Ant. Quod an in testibus testamentariis impuberibus [illegible] communi judicio reputat [illegible] obtineat, videndum: Affirmat Minsing. ad *d.* §. 7. *Instit. de testam. ordin.* Sed male: ipsius enim judicii per naturam defectus est; præsertim moribus, quibus testium solennitas ad eum numerum redacta est, extra quem aut habilitatis, ætatis aut alterius requisitæ qualitatis defectu, nulla fiat probatio admittatur. facit *l.* 9. *C. de testament.* [illegible] *l.* 3. [illegible] Cæterum ad hunc text. vid. Govean. [illegible] 1. *lect. cap.* 6. Cont. *lib.* 1. *diss. cap.* 20. Joann. Robert. [illegible] 1. *recept. lect. cap.* 38. Brisson. [illegible] *cap.* 20. Turneb. *lib.* 7. *adv.* [illegible] 52 Decreta Barbarii firma esse [illegible] argumento ostendit. Populi interest, eique utile est, decreta Barbarii valuisse: Et populum itaque decreta Barbarii (tametsi servi hominis) confirmasse verisimile est. Quidni vero decreta a servo homine lata confirmaverit populus, cum si servum esse [illegible], liberum efficere potuisset: imo liberum effecisset? Quod si populus id potuit, æque imo & multo magis Princeps liberum facere ita potuit. 53 v. *l.* 7. *C. qui admitti ad* [illegible] *non possunt.* 54 Utpote qui potestatem omnem populi consecutus, ad hoc etiam legibus solutus sit. *l.* 1. ℨ. *de constit. princ.* & *l.* [illegible] *princeps.* ℨ. *de leg.* Mod. 55 v. *l.* 4. ℨ. *de tutoribus & curat. datis.*

56 *L.* 1. *C.* 43. & *Novell.* 13. 57 Marcus Mulvius, Cn. Lollius, L. Sextilius, Triumviri, quod ad incendium in sacra via ortum extinguendum tardius venerant, a Trib. pleb. die dicta ad populum damnati sunt. 8. *Valer.* 1. Ibidem fit mentio P. Villii Triumviri nocturni, a P. Trib. pleb. accusati, quod vigilias negligentius circumierat.
58 Νυκτὸς στρατηγοί. *l. ult.* §. *legati.* ℨ. *de munerib. & honor. d. Novell.* 13.
59 Vid. Dionem 35. Vellejum Paterculum 2. 60 Dion. 55. Suet. *in Aug. c.* 39.

3. PAU-

3. PAULUS lib. singulari de officio Præfecti vigilum.

NAm salutem Reipublicæ tueri, nulli magis credidit convenire, nec alium sufficere ei rei quam Cæsarem. Itaque septem cohortes [1] opportunis locis constituit, ut binas [2] regiones Urbis unaquæque cohors tueatur: præpositis eis Tribunis, & super omnes Spectabili Viro, qui *Præfectus vigilum* appellatur. §. 1. Cognoscit Præfectus vigilum de incendiariis, effractoribus [3], furibus [4], raptoribus: nisi si qua tam atrox, tamque famosa persona sit, ut Præfecto urbi remittatur. Et quia plerumque [5] incendia culpa [6] fiunt inhabitantium: aut fustibus castigat eos, qui negligentius ignem habuerunt, aut severa [7] interlocutione comminatus, fustium castigationem remittit. §. 2. Effracturæ [8] fiunt plerumque in insulis [9], in horreisque ubi homines pretiosissimam partem fortunarum suarum reponunt: cum vel cella [10] effringitur, vel armarium [11], vel arca: & custodes plerumque puniuntur: & D. Antoninus Erycio Claro rescripsit: ait enim, *Posse eum, horreis effractis, quæstionem habere de servis custodibus; licet in illis ipsius Imperatoris portio esset.* §. 3. Sciendum est autem, Præfectum vigilum per totam noctem vigilare debere: & coërrare [12] calceatum [13], cum hamis [14], & dolabris [15]. §. 4. Ut curam adhibeant omnes inquilinos admonere, ne negligentia aliqua incendii casus oriatur: præterea, ut aquam unusquisque [inquilinus] in cœnaculo habeat, jubetur admonere.

§. 5. Adversus capsarios [16] quoque, qui mercede servanda in balineis vestimenta suscipiunt, judex est constitutus: ut si quid in servandis vestimentis fraudulenter admiserint, ipse cognoscat.

De insulariis, incendiariis, fugitivis.

4. ULPIANUS lib. singulari de officio Præfecti Urbi.

IMperatores Severus & Antoninus Junio Rufino Præfecto vigilum ita rescripserunt: *Insularios* [17], *& eos, qui negligenter ignes apud se habuerint, potes fustibus vel flagellis cædi jubere: eos autem, qui dolo fecisse incendium convincentur, ad Fabium Cilonem* [18], *Præfectum urbi, Amicum nostrum remittes: fugitivos* [19] *conquirere, eosque dominis reddere debes.*

TIT. XVI.
DE OFFICIO PROCONSULIS [20] ET LEGATI [21].

Si Proconsul Urbem egressus est. De ejus insignibus & autoritate.

1. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

PRoconsul ubique quidem proconsularia insignia [22] habet, statim atque Urbem egressus est: potestatem [23] autem non exercet, nisi in ea provincia sola, quæ ei decreta est.

De autoritate Legati.

2. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

OMnes Proconsules statim, quam Urbem egressi fuerint, habent jurisdictionem: sed [24] non contentiosam [25], sed voluntariam: ut ecce [26], manumitti apud [27] eos possunt tam liberi, quam servi; & adoptiones fieri. §. 1. Apud Legatum vero Proconsulis nemo manumittere potest [28], quia [29] non habet jurisdictionem [30] talem.

3. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

NEc adoptare potest: omnino enim non est apud eum legis [31] actio [32].

Si iter facit in provinciam. De hospitiis præbendis. 1. De stratoribus. 2. De uxore Proconsulis. 3. De edicto ad provinciales. 4. Et ad decessorem. 5. Si provinciam ingreditur. 6. Si ingressus est. De mandanda jurisdictione, vel adimenda.

4. IDEM lib. 1. de officio Proconsulis.

OBservare autem Proconsulem oportet, ne in hospitiis [33] præbendis oneret provinciam: ut Imperator noster cum Patre Aufidio Severiano rescripsit. §. 1. Nemo Proconsulum stratores [34] suos [35] habere potest: sed vice eorum milites ministerio in provinciis funguntur. §. 2. Proficisci autem Proconsulem melius quidem est sine uxore: sed & cum uxore potest; dummodo sciat Senatum, Cotta [36] & Messala Consulibus, censuisse *futurum, ut si quid* [37] *uxores eorum, qui ad officia proficiscuntur* [38], *deliquerint, ab* [39] *ipsis ratio, & vindicta exigatur.* §. 3. Antequam vero fines provinciæ decretæ sibi Proconsul ingressus sit: edictum debet [40] de adventu suo mittere, continens commendationem aliquam sui: si qua ei familiaritas sit cum provincialibus, vel conjunctio, & maxime excusantis, ne publice, vel privatim occurrant [41] ei: esse enim congruens, ut unusquisque in sua patria eum exciperet [42]. §. 4. Recte [43] autem & ordine faciet, si edictum decessori [44] suo miserit: significetque, qua die fines sit ingressurus: plerumque enim incerta [hæc], & inopinata turbant provinciales, & actus impediunt.

§. 5. Ingressum [45] etiam hoc eum observare oportet, ut [46] per eam partem provinciam ingrediatur, per quam ingredi moris est, & (quas Græcia ἐπιδημίας, id est, *accessus ad urbem*, appellat, sive κατάπλουν [47], id est, *adnavigationem* [48]) observare, in quam primum civitatem veniat vel applicet: magni enim facient provinciales, servari sibi consuetudinem istam, & hujusmodi prærogativas. Quædam provinciæ etiam hoc habent, ut per mare in eam provinciam Proconsul veniat: ut Asia scilicet usque adeo, ut Imperator [noster] Antoninus Augustus ad desideria Asianorum rescripsit, *Proconsuli necessitatem impositam per mare Asiam applicare*, καὶ τῶν μητροπόλεων [49] Ἐφέσον, id est, & *inter matrices* [50] *urbes Ephesum primam attingere.*

§. 6. Post hæc ingressus provinciam, mandare [51] jurisdictionem Legato suo debet: nec hoc ante facere, quam fuerit provinciam ingressus. Est enim perquam absurdum, antequam ipse jurisdictionem nanciscatur (nec enim prius ei competit, quam in eam provinciam venerit) alii eam mandare, quam non habet: sed si & ante fecerit, & ingressus provinciam in eadem voluntate fuerit; credendum est, videri Legatum habere jurisdictionem, non exinde, ex quo mandata est, sed ex quo provinciam Proconsul ingressus est.

5. PAPINIANUS lib. 1. Quæstionum.

ALiquando mandare jurisdictionem [52] Proconsul potest, etsi nondum in provinciam pervenerit: Quid enim si necessariam moram in itinere patiatur, maturissime autem Legatus in provinciam perventurus sit?

2. Quem legati consulere debent. 3. De xeniis & muneribus.

6. ULPIANUS lib. 1. de officio Proconsulis.

SOlent etiam custodiarum [53] cognitionem mandare Legatis: scilicet ut præauditas custodias [54] ad se remittant [55], ut innocentem ipse liberet: sed hoc genus mandati extraordinarium est: nec [56] enim potest quis gladii potestatem sibi datam, vel cujus alterius coërcitionis ad alium transferre; nec [57] liberandi igitur reos jus, cum accusari apud eum non possint. §. 1. Sicut [58] autem mandare jurisdictionem vel non mandare, est [59] in

1 Ex libertinis conscriptas, dato ex equestri ordine præfecto. *Dion.* 55. *Strabo.* 5. Hujusmodi tamen militia urbana, etiam libertinis gravis visa, verum ad eos alliciendos, lege Visellia jus Quiritum Latinis datum eis, qui sex annis in cohorte vigilum militassent: quod tempus postea ad triennium redactum. *Ulpian.* 3. 2 Binas regiones unaquæque ex septem cohortibus tuebatur: igitur quatuordecim urbis regiones fuerunt: Totidem erant Constantinopoli. *Novell.* 44. *cap.* 1. 3 *vid. l.* 48. ff. *de bonis libertorum. l.* 4. *in fin. C. de locat.* 4 *vid. l.* 15. *in princ.* ff. *de cond. causa data.* 5 Non semper, præsertim si paterfamilias diligens semper fuisse probetur. *l.* 11. ff. *de per. & commodo.* 6 Levissima: quam conductor præstare non tenetur. *Goth.* Quod incendium præsumatur culpa inhabitantium, adde *l.* 11. ff. *de peric. & commod. rei vend. l.* 30. §. *ult.* ff. *locati.* Vid. Gram. *decis.* 3. Afflict. *decis.* 57. Socin. *Reg.* 178. & novissime Arnold. Vinn. *Sel. quæst. lib.* 1. *cap.* 33. S. L. 7 *l.* 59. ff. *de legat.* 1. 8 De effracturis dixi *l.* 53. ff. *de furt.* 9 De insulis dixi ad *l.* 58. ff. *locati.* 10 De cella dixi ad *Festum in Cella.* 11 *vid. l.* 54. §. 4. ff. *de furtis.* 12 Conjiciunt alii an si forte legendum sit *coërrare caligatum*, ut ducatur a caliga militari indumento, quod cognomentum indidit Caligulæ Imp. *Mod.* 13 Calcei ad paraturam militis (& quidem, ut opinor, vigilis) pertinebant. Paulus *Ephes.* 6. *vers.* 15. *State lumbis circumcincti veritate, induti thoracem justitiæ, calceati pedibus præparatione evangelii pacis.* Tertull. *libro de corona militis in pr.* Et nunc russatus sanguine suo, *spe calceatus*, de evangeli paratura succinctius acutiore verbo Dei, totus de Apostolo armatus, & de martyrii candida laurea meliore coronatus donativum Christi in carcere expectat. 14 Hamæ, vel amæ, hic & *l.* 12. §. 18. ff. *de instruct. vel instrum.* & apud Plinium *in Epistola ad Trajanum*, instrumenta hamata disturbandis ædificiis: aliis, vas. quod minus huic loco convenit. Plura vide ex Æschine *contra Ctesiphontem*, Harmenop. 2. *Titul.* 30. §. 30. Polluce 1. *Onomastici.* Catone *de re Rustica cap.* 135. Suida. Dispositis prædives hamis vigilare cohortem Servorum noctu Licinus jubet. Juvenal. *sat.* 14. *vers.* 304. ubi vetus Scholiastes hos vigiles *Sparteolos* appellat. 15 Et Matricariis, quos ξυλεργοὺς vocat Juliani interpres. *Nov.* 13. Cujac. 5. *obs.* 8. 16 Ἱματοφύλακας, καψαριοὺς ex Epiphan. Cujac. 5. *obs.* 8. 17 *vid. l.* 16. §. 1. ff. *de usu & habit.* 18 *vid. l.* 1. ff. *de off. Præf. Urb.* sic Græci Κειλώνα. Aliis *Chilo*, & male. Cilo, angusto capite, προκέφαλος, Glossis. Chilo vero Labeo. dixi ad Festum *in Chilo.* vid. Cujac. 10. *obs.* 26. 19 *l.* 1. §. *ult.* ff. *de fugitivis.*

20 Proconsul consulari imperio in provinciam missus, in qua fungebatur vice & officio omnium Magistratuum urbanorum. *Lib.* 1. *C.* 35. *Nov.* 30. 103. quid a Præside differat, v. Cujac. 20. *obs.* 37. 21 Legati interdum plures Proconsuli dabantur, *l. pen.* ff. *de offic. ejus, cui mandat. l.* 2. ff. *quis a quo appelletur.* neque enim legatos deligebant sibi. Eo autem fine dabantur, ut Proconsules eis mandarent jurisdictionem suam. 22 Τῆς ἀρχῆς ἐπίσημα ἡγεμονίας κοσμήματα. *Dion.* 23 Contentiosam. nam voluntariam potest exercere extra territorium, de quo tamen vide Socinum *reg.* 211. 24 Jurisdictio alia contentiosa, alia voluntaria. 25 Quia hæc de plano: illa de tribunali redditur. Cujac. *Novell.* 95. 26 Jurisdictionis voluntariæ est manumissio, emancipatio, & adoptio. 27 Vide *Ulpian.* 1. 28 Imo potest, *l.* 17. ff. *de man. vind.* Goth. Atqui habemus legem diserte contrariam sub *tit. de manumiss. vind* 17. ff in hæc verba: *Apud Proconsulem, postquam urbem egressus est, vindicta manumittere possumus: sed & apud legatum ejus manumittere possumus.* quid igitur dicendum? fateor, torsit me diu hic locus, nam quod alii hic subaudiendum putant, antequam provinciam ingressus sit, ut sit hæc differentia inter Proconsulem & legatum ejus, quod ille statim urbe egressus auctoritatem manumittentibus det, hic non antequam provinciam ingressus sit, id vero auctoritate plane caret, ut nec illud solidioribus fulcitur rationibus, mandata legato generali jurisdictione hanc potestatem manumittendi in legatum non transferri, secus si specialiter mandetur: omnino enim caret legis actione legatus Proconsulis, ut lege sequenti docet Ulpianus, & is demum potest manumittere, qui legis actionem habet, ut traditur in *l.* 4. ff. *de adopt. l. ult. C. de vind. lib.* & a Paulo *l.* 2. *sentent. tit. quemadmodum plus sui jur. effic.* Ad aliud igitur confugiendum est, & reperio omnino duos, qui hunc nodum aut scindunt aut solvant, ex quibus vir incomparabilis Jacobus Cujacius 1. *obs.* 1. addita negativa, quam duorum veterum librorum auctoritate niti ait, *sed & apud legatum ejus manumittere non possumus* legit, alter vero novitius & nuperus musteusque scriptor Petrus Burgius in illa *l. Apud Proconsulem* reponit pro *Sed & apud legatum ejus; Sed & apud legatum Cæsaris.* quod inquit τὸ *Cæsaris* antiquitus compendiose *caes.* scribi soleat, unde ejus rei imperiti, cum quid eo facerent aliud non haberent, illud *ejus* interpolarint, maxime quod initio proconsulis mentio tacta esset. tu lector judicabis, neque enim nostrum tantas componere lites, nisi quod apud legatum Cæsaris quoque manumitti potuisse docet *l. non est.* 7. ff *de manumiss. vind.* Mod. 29 Manumitti non potest, nisi apud eum, qui jurisdictionem habeat. 30 *vid. l.* 1. *C. de adoptionib.* 31 De legis actionibus dixi ad *l.* 2. §. 6. ff. *de orig. jur.* 32 Suo nomine, alieno non item. Rob. 1. *anim.* 21. Cui contradicit Cujac. 18. *obs.* 38. 33 *l.* 6. §. 5. ff. *de offic. præsid.* Autor Synopseos seu Eclogæ 6. *tit.* 2. *cap.* 6. ita hunc locum exponit Proconsul provinciam μιτάτοις, id est, metatis onerare non debet. 34 Id est, servi, domino suo Proconsuli stratores esse non possint. v. Cujac. 11. *obs.* 1. 35 Goveanus *l.* 1. *lect. cap.* 42. pro *suos* reponit *servos*: perindeque in *l.* 11. *loc.* ubi est: *Quod tales habuerint, vel suos vel hospites*; reponunt alii, *vel servos vel hospites*: quorum neutrum viris doctis placet, qui per *suos* ajunt proprios & domesticos, & si ita vis, servos significari suosque. illud in Florentino archetypo utrobique repertum confirmant posterius Basilica, in quibus est ὁ μισθωτὸς τὴν ἀφέλειαν τῶν ἰδίων καὶ τῶν ξένων ἐπιγινώσκει. Vide Cujacium *observ. l.* 11. *cap.* 1. Mod. 36 Cottam Messalino consulente censuisse, Cuj. 6. *obs.* 30. consulere enim Consules dicuntur Senatum. *l.* 2. ff. *ad SC. Velleianum.* 37 Atqui maritus pro uxore non tenetur. *l.* 3. *C. ne uxor.* adde Tacit. 3. *annal.* 38 Ad officia proficisci est ad honores sibi delatos, eosque gerendos proficisci. 39 Vid. quæ scripsi *ad l.* 2. *C. ne uxor pro marito.* 40 Hoc hodie abrogatum. *Novell.* 95. *cap.* 1. §. 2. 41 Excepta tamen cohorte. *Nov.* 95. *cap.* 1. §. *illud.* 42 *Al.* excipiat. 43 Eadem formula reperitur apud Ulpian. *l.* 2. *de offic. Consulis, in l.* 27. §. 1. ff. *de liberali causa.* 44 Vid. Ciceronem 3. *epist. fam.* 5. *Decessor* autem est is cui succeditur in officio: *antecessor*, qui officio decedit adveniente successore, & ita accipitur ab Ulpiano *l.* 2. *de offic. Proconsul. in l.* 42 ff. *de minorib.* 25. *annis.* & a Spartiano *in Pescennio.* 45 *Forte* ingressurum. 46 Vide Ciceronem *illo loco.* 47 Κατάπλους non est classis simpliciter, sed appulsus classis ad portum, *la venuë & arrivée de la flotte.* Martialis 12. *Epigr.* 75. *Cum tibi Niliacus portet crystalla Cataplus.* 48 De adventu seu ingressu Proconsulis & Præsidis in provinciam dixi *in orat. Cicer. pro Rabirio Posthumo.* 49 *Forte* καὶ τὴν μητρόπολιν Ἔφεσον. *Metropolis*, est caput provinciæ. *l.* 7. ff. *eod.* Ammiano *mater urbium.* qualis metrocomia inter vicos, talis metropolis inter urbes. Cujac. *ad l.* 8. *C. de exact. tribut. l.* 10. *tit.* 19. Metropoles ff. matrices: Sallustio, origines: Curtio, major patria. 50 *Matrices urbes* ea forma dictæ, qua & matrices aquarum, *l. eos.* 3. *C. de aquæductu. l.* 11. *tit.* 42. matrices libelli, unde matricula, & matricularii, *l.* 3. *C. de agentibus in rebus. l.* 12. *tit.* 20. matrix Ecclesia. *c. venerabili.* 22. *extr. de verb. sign.* matrix cothurnix ortygometra: matrix cicadarum tettigometra apud Plinium. 51 Ποιείτω τοὺς λεγάτους, id est, legatos faciat. 6. *Eclog.* 7. *cap.* 7. 52 Ergo eam suo jure habet. *l.* 5. ff. *de jurisdictione.* 53 *Custodiæ* hic, rei qui in custodiis servantur. Perperam enim Accursius putat *custodias* esse custodes. 54 Criminis reos de quibus cognoscunt, *l.* 1. *C. h. t.* adde *l.* 10. ff. *de custodia reorum.* 55 Cum catenis, ad quod alludit Seneca, *in epistolis*, cum ait, Catena eadem milites vinciri. Hinc illud Suetonii *in Domitiano*: nec nisi secreto atque solus plerumque custodias, receptis quidem in manus catenis, audiebat. unde *liberæ custodiæ*, qui non in carcere, sed in aliqua domo asservantur. Græci vocant liberam custodiam ἀδεσμον φυλακήν. 56 *l.* 70. ff. *de reg. jur.* Goth. Contra de Jure Canonico. *cap. fin. extr. ne clerici vel monach.* Ans. In hanc legem scripsit Bellon. *l.* 3. *supput. cap.* 17. Joan. Robert. *l.* 4. *sent. cap.* 22. Menoch. *l.* 1. *de arbitr. jud. quæst.* 43. & 54. S. L. 57 Vide *l.* 37. ff. *de reg. jur.* ut sit argumentum a facultate coërcendi, ad liberationem & pœnam remittendam. 58 Adimere potest, qui dare vel non dare potest. 59 *Arbitrium* id dicitur, quo quid possumus, vel non possumus. Est enim arbitrium duorum pluriumve, non unius.

arbitrio Proconſulis: ita adimere mandatam jurisdictionem licet quidem Proconſuli; non autem debet inconſulto [1] Principe hoc facere. §. 2. Legatos non oportet Principem conſulere, ſed Proconſulem ſuum: & is ad conſultationes Legatorum debebit reſpondere.

§. 3. Non vero in totum xeniis [2] abſtinere debebit Proconſul, ſed modum adjicere, ut neque moroſe [3] in totum abſtineat, neque avare modum xeniorum excedat: quam rem Divus Severus & Imperator Antoninus elegantiſſime epiſtola ſunt moderati: cujus epiſtolæ verba hæc ſunt: *Quantum ad xenia pertinet, audi, quid ſentimus. Vetus proverbium* [4] *eſt*, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων, id eſt, *neque* [5] *omnia, neque quovis tempore, neque ab omnibus: nam valde inhumanum* [6] *eſt, a nemine accipere; ſed paſſim, viliſſimum eſt; & omnia, avariſſimum.* † Et quod Mandatis [7] continetur, *Ne donum vel munus ipſe Proconſul, vel qui in alio officio erit, accipiat, ematve quid, niſi victus cottidiani cauſa*, ad xeniola [8] non pertinet: ſed [9] ad ea, quæ edulium excedant uſum. Sed [10] nec xenia producenda ſunt ad munerum qualitatem.

De commendatione civitatum, & laudibus ſuis audiendis. De feriis. 1. De ædibus ſacris, & operibus publicis reficiendis. 2. De jurisdictione Proconſulis.

7. IDEM lib. 2. de officio Proconſulis.

SI in aliam quam celebrem civitatem, vel provinciæ caput [11] advenerit: pati debet commendari [12] ſibi civitatem, laudesque ſuas non gravate audire: cum honori ſuo provinciales id vindicent, & ferias ſecundum [13] mores & conſuetudinem [14], quæ retro obtinuit, dare. §. 1. Ædes [15] ſacras, & opera publica circumire inſpiciendi gratia, an ſarta [16] tectaque ſint, vel an aliqua refectione indigeant: & ſi qua cœpta ſunt, ut conſummentur, prout vires ejus Reipublicæ permittunt, curare debet: curatoresque operum [17] diligentes ſolenniter præponere: miniſteria quoque militaria [18], ſi opus fuerit, ad curatores adjuvandos dare. §. 2. Cum pleniſſimam [19] autem jurisdictionem Proconſul habeat, omnium [20] partes, qui Romæ, vel quaſi Magiſtratus, vel [21] extra ordinem jus dicunt, ad ipſum pertinent.

8. IDEM lib. 39. ad Edictum.

ET ideo majus imperium [22] in ea provincia habet omnibus, poſt Principem.

1. Quæ per decretum vel per libellum expediantur. 2. De Advocatis audiendis, & in officio continendis. 3. Quæ de plano expediri poſſunt. 4. De ordine in poſtulationibus obſervando. 5. De Advocatis dandis. 6. Communia omnium Præſidum.

9. IDEM lib. 1. [23] de officio Proconſulis.

NEc quicquam eſt [24] in provincia, quod non per ipſum expediatur. Sane, ſi fiſcalis pecuniaria cauſa ſit, quæ ad Procuratorem [25] Principis reſpicit, melius fecerit, ſi abſtineat. §. 1. Ubi decretum neceſſarium eſt, per libellum [26] id expedire Proconſul non poterit: Omnia enim, quæcumque cauſæ cognitionem deſiderant, per [27] libellum non poſſunt expediri [28]. §. 2. Circa Advocatos patientem eſſe Proconſulem oportet: ſed cum ingenio, ne contemptibilis videatur: nec adeo diſſimulare, ſi [29] quos cauſarum concinnatores [30], vel redemptores deprehendat: eosque ſolos pati poſtulare, quibus per Edictum ejus poſtulare permittitur.

§. 3. De plano [31] autem Proconſul poteſt expedire hæc, ut obſequium parentibus [32], & patronis [33], liberisque patronorum exhiberi jubeat: comminari etiam, & terrere filium a patre oblatum, qui non, ut oportet, converſari dicatur. † Poterit de plano ſimiliter & libertum non obſequentem emendare [34] aut verbis, aut fuſtium caſtigatione. §. 4. Obſervare itaque eum oportet, ut [35] ſit ordo aliquis poſtulationum; ſcilicet ut omnium deſideria audiantur: ne forte, dum honori poſtulantium datur, vel improbitati ceditur, mediocres [36] deſideria ſua non proferant: qui aut omnino non adhibuerunt, aut minus frequentes, neque in aliqua dignitate poſitos Advocatos ſibi proſpexerunt. §. 5. Advocatos quoque petentibus [37] debebit indulgere, plerumque feminis, vel pupillis, vel alias debilibus; vel his, qui ſuæ mentis non ſunt, ſi quis eis petat: vel ſi nemo [38] ſit qui petat, ultro eis dare debebit. † Sed ſi qui per potentiam adverſarii non invenire ſe Advocatum dicat, æque oportebit ei Advocatum dare. Cæterum opprimi aliquem per adverſarii ſui potentiam non oportet: hoc enim etiam ad invidiam ejus qui provinciæ præeſt, ſpectat: ſi quis tam impotenter ſe gerat, ut omnes metuant adverſus eum advocationem ſuſcipere.

§. 6. Quæ etiam omnium Præſidum communia ſunt: & debent ab his obſervari.

Ut in adventum ſucceſſoris Proconſul jus dicat. 1. Ne legatum ante ſe dimittat.

10. IDEM lib. 10. de officio Proconſulis.

MEminiſſe oportebit, usque ad adventum [39] ſucceſſoris omnia debere Proconſulem agere, cum ſit unus proconſulatus, & utilitas provinciæ exigat eſſe aliquem, per quem negotia ſua provinciales explicent: ergo in adventum ſucceſſoris debet jus dicere. §. 1. Legatum ſuum ne ante ſe de provincia dimittat, & lege Julia repetundarum, & Reſcripto Divi Hadriani ad Calpurnium Rufum Proconſulem Achaiæ admonetur.

De autoritate Legati.

11. VENULEJUS Saturninus lib. 2. de officio Proconſulis.

SI [40] quid erit, quod majorem animadverſionem exigat: rejicere [41] Legatus apud Proconſulem debet: neque enim animadvertendi, coercendi, vel atrociter [42] verberandi jus habet [43].

12. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

LEgatus mandata ſibi jurisdictione, judicis dandi [44] jus habet.

13. POMPONIUS lib. 10. ad Quintum Mucium.

LEgati Proconſulis nihil [45] proprium habent, niſi [46] a Proconſule eis mandata fuerit jurisdictio.

De faſcibus Proconſulis.

14. ULPIANUS lib. 20. ad Legem Juliam & Papiam.

PRoconſules non amplius, quam ſex [47] faſcibus utuntur.

De tutore a Legatis dando.

15. LICINIUS Rufinus lib. 3. Regularum.

ET Legati Proconſulum tutores [48] dare [49] poſſunt.

Si Proconſul Romam reverſus eſt.

16. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

PRoconſul portam Romæ ingreſſus, deponit imperium [50].

TIT. XVII.

DE OFFICIO PRÆFECTI [51] AUGUSTALIS [52].

ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

PRæfectus Ægypti non prius deponit præfecturam & imperium, quod ad ſimilitudinem Proconſulis [53], lege ſub Auguſto ei datum eſt, quam Alexandriam ingreſſus ſit ſucceſſor ejus: licet in provinciam venerit, & ita mandatis ejus continetur.

TIT. XVIII.

DE [54] OFFICIO PRÆSIDIS [55].

Præſidis appellatione qui contineantur.

1. MACER lib. 1. de officio Præſidis.

PRæſidis nomen generale [56] eſt: eoque & Proconſules, & Legati Cæſaris, & omnes provincias regentes, licet Senatores ſint [57], *Præſides* appellantur: *Proconſulis* appellatio ſpecialis eſt.

Utrum Præſes apud ſe lege agere poſſit.

2. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

PRæſes apud ſe adoptare poteſt, quemadmodum & emancipare filium, & manumittere [58] ſervum poteſt.

Ubi, & in quos imperium habet.

3. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

PRæſes [provinciæ] in ſuæ [59] provinciæ homines tantum imperium habet: & hoc, dum in provincia eſt: nam ſi exceſſerit, privatus eſt. Habet interdum imperium & adverſus extraneos [60] homines, ſi quid manu commiſerint: nam & in Mandatis Principum [61] eſt, *Ut curet is qui provinciæ præeſt, malis hominibus provinciam purgare*: Nec [62] diſtinguitur, unde ſint.

1 Principe inconſulto, Proconſul mandatam jurisdictionem adimere non poteſt. 2 *Xenia* proprie dona ſunt, quæ hoſpitibus dantur. Plin. 5. *epiſt.* 14. Suidas, Pollux, Appianus *in Libycis.* 2. *Reg.* 8. *Machab.* 11. (unde Jupiter ξένιος hoſpitalis Platoni 8. *de legibus.* Homero 1. *Odyſſ.* ξ. ξενηλάσια peregrinorum ſeu exterorum fuga & ejectio. Theoph. *Inſt. de jure naturali. in princ.* ubi dixi.) Sed & legativa, quæ dantur legatis. Demoſth. *orat.* περὶ παραπρεσβείας. His adde quæ de Xenoparochis ſcripſi ad *l.* 18. §. 10. ff. *de munerib. & hon.* 3 Moroſe abſtinens hic opponitur avaro. Medium ſervandum, quod eſt inter duo extrema. *l.* 33. ff. *de uſuris.* 4 Proverbia an probent, vide quæ notavi *ad l.* 79. §. 1. ff. *de legat.* 3. 5 Dii aliter: nec enim conſiderant, ὅθεν καὶ ἀφ᾽ οὗ καὶ ὁποῖα, unde, a quo & qualia, ſed animum. Lucian. *in Phalari.* 2. 6 Imo non eſt inhumanum. Nam & munera excæcant oculos ſapientum, ac pervertunt verba juſtorum: *Deut.* 16. 1. *Reg.* 8. 2. *Paral.* 19. Iſidor. 2. Ælianus 11. *de varia hiſtoria*: quæ vel Deos movere, creditum antiquis: Euripides *Medea*: Ovid. 3. *de arte*: & ἀδεκάστους judices creari oportere legimus *Exod.* 18 apud Harmenop. *in proœmio* §. 1. Lucianum *in Amoribus.* Verum hic agitur de muneribus, quæ dantur Proconſuli, ut hoſpiti, non ut judici. Et hic aperte xenia, & ut appellat quoque hic Juriſconſultus, xeniola, diſtinguuntur a dono & munere ſeu munerum qualitate. 7 Alibi plebiſcitis. *l.* 18. ff. *de offic. Præſid.* v *Nov.* 17. *c.* 1. 8 *Xenioli* verbo uſus eſt quoque Apuleius. 9 Hoc eſt, non licet judici a quoquam accipere, quod eduliorum excedat uſum. hoc eſt, non licet etiam eduliorum quidquam accipere, niſi id intra paucos dies poſſit prodigere ſeu conſumere: non licet accipere, ut revendat: quod tamen fit paſſim hodie. huic interpretationi favent Græci, apud quos prohibentur Proconſules munera accipere, aut quid emere πλὴν τῆς ἐφημέρου τροφῆς, præter victum quotidianum. 6. *Ecl.* 2. *c.* 8. 10 Id eſt, non eadem eſt qualitas xenii aut xenioli, quæ eſt muneris. Aliud enim eſt munus, aliud xenion & xeniolon. 11 *Caput Provinciæ*, eſt metropolis. *l.* 4. §. 5. ff. *eod.* 12 *Quid ſi legas*, commendari ſe a civitate? Sed nihil mutandum eſt: ut ſit ſenſus, Proconſul pati debet civitates quasque obvias laudes ſuas commendare: nec putare debet Proconſul quidquam detrahi laudi Romanæ aut Imperio Romano, ſi in hujusmodi commendationibus civitas nonnunquam retulerit, a ſe devictos aut ſuperatos Romanorum exercitus, aut adjutam populi Romani fortunam. 13 Hæ ſunt ſtatæ feriæ. 14 Nam autoritate ſua dare non poteſt. *l.* 4. *C. de feriis.* 15 *Nov.* 24. *cap.* 3. *Nov.* 25 *cap.* 4. §. 1. *Nov.* 30. *cap.* 8. v. Theophilum *tit. de libertinis & ſervis.* 16 De ſartis & tectis vide *l.* 7. §. 2. ff. *de uſufructu.* Ciceronem *l.* 1. *in Verrem*, ubi dixi. 17 Adde *Nov.* 17. *c.* 4. *in fin.* 18 Militari manu judices ac ſimiles placidi juſtitiæ miniſtri adjuvandi. adde *l.* 68. ff. *de rei vindicat.* 19 Jurisdictionem pleniſſimam Proconſules habuere 20 *l.* 10. *l.* 11. ff. *de officio Præſidis.* 21 Magiſtratus alii ordinario jure, alii extra ordinem jus dicunt, ut hinc poteſt colligi. 22 Imo hoc præſidi competit. *l.* 4. ff. *de offic. Præſid.* vide Alciat. 2. *Paradox.* 2. 23 *Al. lib.* 2. & ita emendat Cuj. *ad l.* 13. ff. *de excuſ. tut.* 24 In hanc legem vide Alciat. *l.* 2. *par. c.* 3. Alex. ab Alexandr *l.* 4. *genial. dier. c.* 19. Coraſ. *l.* 1. *miſcell. c.* 4. Briſſon. *l.* 2. *ſelect. c.* 18. Cujac. *l.* 4. *obſ.* 40. S. L. 25 Vide ff. *de offic. Procurat. Cæſaris.* ubi dixi. 26 *l.* 71. *l.* 105. ff. *de reg. jur.* 27 Per libellum expedire quid eſſet, alias dixi. 28 *Ut in l.* 25. ff. *de excuſ. tut. l.* 1. §. *abolitio.* ff. *ad SC. Turpill. l.* 6. *C. de prædiis minor.* & *l.* 2. & 3. *C. de præd. decur.* 29 Advocato non licet cauſam concinnare vel redimere. 30 Vide Feſtum *in Concinnare.* Alex. ab Alex. 4. *Genial.* 11. 31 Χαμόθεν. *l.* 13. §. 10. ff. *de excuſat. tut.* hæc tribunal non requirunt, ut cauſæ graviores. 32 *l.* 1. ff. *de obſ. par.* 33 Adde *l.* 1. ff. *de jure patronatus.* 34 Emendatio fit aut verbis, aut fuſte, *ut hic. l.* 1. §. 10. ff. *de off. præf. urbi*: ut & admonitio. *l.* 7. ff. *de pœnis.* 35 Vide Ciceronem *pro Fonteio.* 36 Mediocres, id eſt, mediocrium facultatum, pauperes, inopes. 37 *l.* 1. §. *ait Prætor.* ff. *de poſtulando. l.* 5. §. 11. ff. *de rebus eorum, qui ſub tutela.* 38 Eadem ratione procuratores abſentibus conſtituuntur a Prætore. *l.* 7. §. 2. ff. *de minorib.* 25. *ann.* 39 Poſt adventum etiam 50. diebus manere illum in provincia oportet. vide *Nov.* 95. *in pr.* 40 Adde 6. *Harmenop.* 14. 41 Hoc eſt, remittere cauſam. 42 Atrociter verberat, quum flagris cædit. dixi ad *l.* 12. ff. *de jure fiſci.* 43 *Al.* non habet: atque ita a quibusdam legi Zaſius notat, *ad l.* 4. *n.* 17. *C. de jud.* legerunt quoque ita veteres, teſte Accur. & Bart. 44 *l.* 12. §. 1. ff. *de judiciis.* 45 Imo propriam jurisdictionem habere videntur. *l. pen.* ff. *de offic. ejus, cui mandata.* vide Cujacium 7. *obſ.* 22. 46 *Al.* nec ſi: Anton. Vacca *hic.* verum 6. *Eclog.* 2. *cap.* 13. legitur εἰ μή. 47 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 1. §. 5. ff. *de poſtulando.* adde *Vopiſcum.* 48 *l.* 1. §. 1. ff. *de tutorib. & curat. datis ab his.* 49 Poſſunt & apud eosdem tutores ſuſpecti poſtulari. *l.* 1. §. 4. ff. *de ſuſpectis tutorib.* 50 Id eſt, inſignia magiſtratus. *l.* 1. ff. *eod. l.* 1. §. 5. ff. *de poſtul.* alii voluntariam jurisdictionem. Cujac. *Nov.* 95.

51 *Lib.* 1. *C.* 37. vid. *Edict.* 3. *Juſtin.* 52 Ab Auguſto conſtituti victa Cleopatra. *Strabo* 71. Cauſam conſtituendi vide apud Tacitum, *l.* 2. 53 De Præf. Ægypti adde *l.* 35. §. 2. ff. *ex quib. cauſ. major. l.* 1. *C. de poſtul. l.* 1. ff. *de tut. & curat. datis. l.* 1. §. *quæ in rationib.* ff. *ad L. Corn. de falſis. l.* 21. ff. *de manum. vind.*

54 Adde quædam ad officium præſidis, *ex l.* 102. ff. *de ſolut. l.* 1. ff. *de collegiis & corpor.* 55 *Lib.* 1. *C.* 40. vid. Zaſium 2. *Comment. Nov.* 24. 25. 29. 104. 161. 56 Quid differat a Proconſule v. Cujac. 20. *obſ.* 37. 57 Non ſint. *Hotom.* 58 v. *l.* 5. ff. *de manum. vind.* 59 *l.* 1. *in fin.* ff. *de tutor. & curat. datis.* 60 vide *l.* 11. ff. *de cuſtod. reor.* 61 *Nov.* 17. *c.* 2. 62 *Nov.* 8. *cap.* 12. *l.* 7. *in fin.* ff. *de captivis & poſtlim. reverſ.*

Quale imperium habet.

4. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

PRæses provinciæ [1] majus imperium in ea provincia habet omnibus post Principem.

Si tutorem aut judicem se dare velit.

5. IDEM lib. 1. de omnibus tribunalibus.

PRæses provinciæ non magis tutorem [2], quam specialem judicem, ipse se dare potest.

De illicitis exactionibus, & contractibus. 1. De probationibus recipiendis. 2. De humilioribus protegendis. 3. De illicitis ministeriis, & exactionibus. 4. De licitis vel illicitis negotiationibus, & innocentibus non puniendis. 5. Ne pauperes sub prætextu adventus officiorum, vel militum vexentur. 6. Ne quid sub nomine militum committatur. 7. Utrum medicus ægro mortuo puniendus sit. 8. De imperio Præsidis. 9. De multis remittendis.

6. IDEM lib. 1. Opinionum.

ILlicitas exactiones, & violentia factas, & extortas metu venditiones [3], & cautiones, vel sine pretii numeratione prohibeat Præses provinciæ. Item ne quis iniquum lucrum aut damnum sentiat, Præses provinciæ provideat. §. 1. Veritas rerum erroribus [4] gestarum [5] non vitiatur [6]: & ideo Præses provinciæ id sequatur, quod convenit [7] eum ex fide eorum, quæ probabuntur, [sequi [8]].

§. 2. Ne potentiores viri humiliores injuriis adficiant, neve Defensores eorum calumniosis criminibus insectentur innocentes, ad religionem Præsidis provinciæ pertinet. §. 3. Illicita [9] ministeria sub prætextu adjuvantium militares viros ad concutiendos homines procedentia prohibere, & deprehensa coërcere Præses provinciæ curet: & sub specie tributorum illicitas exactiones fieri prohibeat.

§. 4. Neque licita [10] negotiatione aliquos prohiberi, neque prohibita exerceri, neque innocentibus pœnas irrogari, ad sollicitudinem suam Præses provinciæ revocet. §. 5. Ne tenuis [11] vitæ homines sub prætextu adventus [12] officiorum, vel militum, lumine unico [13], vel brevi supellectili ad aliorum usus translatis, injuriis vexentur, Præses provinciæ providebit. §. 6. Ne quid sub nomine militum, quod ad utilitates eorum in commune non pertinet, a quibusdam propria sibi commoda inique vindicantibus committatur, Præses provinciæ provideat. §. 7. Sicuti Medico [14] imputari eventus mortalitatis non debet, ita quod per [15] imperitiam [16] commisit [17], imputari ei debet: prætextu humanæ fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse non debet. §. 8. Qui universas [18] provincias regunt, jus gladii habent: & in metallum dandi potestas eis permissa est. §. 9. Præses provinciæ, si multam [19], quam irrogavit, ex præsentibus facultatibus eorum, quibus eam dixit, redigi non posse deprehenderit: necessitatem solutionis moderetur [20], reprehensa [21] exactorum illicita avaritia. † Remissa propter inopiam multa a provincias Regentibus, exigi non [22] debet.

De ædificiis reficiendis.

7. IDEM lib. 3. Opinionum.

PRæses provinciæ, inspectis ædificiis, dominos eorum, causa cognita [23], reficere ea compellat: & adversus detrectantem, competenti remedio deformitati auxilium ferat.

De rescripto, Præsidem adire potes.

8. JULIANUS lib. 1. Digestorum.

SÆpe audivi [24] Cæsarem nostrum dicentem, hac rescriptione, *Eum, qui provinciæ præest, adire potes* [25], non imponi necessitatem [26] Proconsuli, vel Legato ejus, vel Præsidi provinciæ, suscipiendæ cognitionis: sed eum æstimare debere, ipse cognoscere an judicem dare debeat.

9. CALLISTRATUS lib. 1. de Cognitionibus.

GEneraliter, quotiens Princeps ad Præsides provinciarum remittit [27] negotia per rescriptiones: veluti, *eum, qui provinciæ præest, adire poteris*: vel, cum hac adjectione, *is æstimabit, quid sit partium suarum*: non imponitur [28] necessitas Proconsuli, vel Legato suscipiendæ cognitionis, quamvis [non] sit adjectum, *is æstimabit, quid sit partium suarum*: sed is æstimare debet, utrum ipse cognoscat, an [29] judicem dare debeat.

De quibus Præses cognoscit.

10. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris epitomarum.

EX omnibus causis, de quibus vel Præfectus Urbi, vel Præfectus prætorio, itemque Consules, & Prætores, cæterique Romæ cognoscunt, Correctorum [30] & Præsidum provinciarum est notio.

11. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

OMnia enim provincialia desideria, quæ Romæ varios judices habent [31], ad officium Præsidum pertinent.

Quid spectare debet in jure dicendo.

12. PROCULUS lib. 4. Epistolarum.

SEd licet is qui provinciæ præest, omnium Romæ magistratuum vice & officio fungi debeat, non [32] tamen spectandum est, quid Romæ factum est, quam quid [33] fieri debeat.

De quiete provinciæ, & malis puniendis. 1. De furiosis aut furorem simulantibus.

13. ULPIANUS lib. 7. de officio Proconsulis.

COngruit bono & gravi Præsidi curare, ut pacata atque quieta provincia sit, quam regit: quod non difficile obtinebit, si sollicite agat, ut malis hominibus provincia careat, eosque conquirat [34]: nam & sacrilegos [35], latrones, plagiarios, fures [36] conquirere debet: & prout quisque deliquerit, in eum animadvertere: receptoresque [37] eorum coërcere, sine quibus latro diutius latere non potest. §. 1. Furiosis [38], si non possint per necessarios [39] contineri, eo remedio per Præsidem obviam eundum est, scilicet, ut carcere contineantur: & ita D. Pius rescripsit. † Sane excutiendum Divi Fratres putaverunt in persona ejus, qui parricidium admiserat, utrum simulato [40] furore facinus admisisset, an vero revera compos mentis non esset: ut si simulasset, plecteretur: si fureret, in carcere contineretur.

14. MACER lib. 2. de Judiciis Publicis.

DIvus Marcus & Commodus [41] Scapulæ Tertyllo rescripserunt in hæc verba: *Si tibi liquido compertum est, Ælium Priscum in eo furore esse, ut continua [42] mentis alienatione omni intellectu careat; nec subest ulla suspicio, matrem ab eo simulatione [43] dementiæ occisam: potes de modo pœnæ ejus dissimulare, cum satis furore ipso puniatur, & tamen diligentius custodiendus erit: ac, si putabis, etiam vinculo coercendus: quoniam tam ad pœnam, quam ad tutelam ejus, & securitatem [44] proximorum pertinebit. Si vero, ut plerumque adsolet, intervallis [45] quibusdam sensu saniore, non forte eo momento scelus admiserit, [nec morbo ejus danda est venia,] diligenter explorabis: & si quid tale compereris, consules nos, ut æstimemus, an per immanitatem facinoris, si cum posset videri sentire, commiserit, supplicio adficiendus sit. Cum autem ex litteris tuis cognoverimus, tali eum loco atque ordine esse, ut a suis, vel etiam in propria villa custodiatur: recte facturus nobis videris, si eos, a quibus illo tempore observatus esset, vocaveris, & causam tantæ negligentiæ excusseris: & [in] unumquemque eorum, prout tibi levari vel onerari culpa ejus videbitur, constitueris: nam custodes furiosis non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint: quod si committatur, non immerito culpæ eorum adscribendum est, qui negligentiores in officio [46] suo fuerint.*

Ne Præses extra provinciam agat.

15. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis Publicis.

ILlud observandum est, ne [47] qui provinciam regit, fines ejus excedat [48], nisi voti [49] solvendi causa: dum tamen abnoctare [50] ei non [51] liceat.

De quibus Præses jus dicere potest.

16. MACER lib. 1. de officio Præsidis.

SEnatusconsulto cavetur, *Ut de his, quæ provincias [52] Regentes, Comites [53], aut libertini eorum, antequam in provinciam venerint, contraxerunt, parcissime [54] jus dicatur: ita ut actiones, quæ ob eam causam institutæ non essent, postea quam quis eorum ea provincia excesserit, restituantur. Si quid tamen invito accidit, veluti si injuriam aut furtum passus est, hactenus [ei] jus dicendum est, ut litem contestetur, resque ablata exhibeatur [55] & deponatur [56], aut sisti, exhiberive satisdato promittatur.*

1 Ut Proconsul, *l. 8. ff. de off. Proconf.* 2 *l. ult. ff. de offic. Præt. l. 4. ff. de tutorib. & curat. datis.* 3 *l. ult. §. si justo metu. ff. quod met. caus.* 4 Vide *l. 57. ff. de obl. & act.* 5 *Al.* gestorum Hot. 25. *Illustr.* 6 Ita plane est; præsumitur tamen verum, quod quasi vere gestum scribitur; nisi veritas alia probetur. *l. ab ea parte. ff. de probat.* vide Pileum *quæst.* 108. & Vaccam *loc.* Mod. 7 Id est, quod convenire existimat. Si deprehenderit fidem inesse probationibus, probationes sequatur: sin falsas eas repererit, aliud ejus fides & rerum veritas expostulat, quam ut allegata & probata sequatur. 8 Hinc colligi solet, Judicem debere judicare secundum probata. vide tamen Cujac. 12. *obs.* 19. vid. *l. 3. §. ejusdem in fin. ff. de testib.* 14. Gellium 2. vid. Hotom. *qu. illustr.* 25. Plane aliud velle videtur Ulpianus. cum enim ait, veritatem erroribus gestorum non vitiari, id innuit: Non esse judicandum secundum allegata & probata, si allegatis veritas rei contraria judici visa fuerit. *Goth.* Vide Coras. 4. *miscell.* 20. Pinell. *de rescind. vend. part.* 3. *c.* 3. *n.* 32. Ans. 9 2. *Feudor.* 53. §. 3. *in fin.* 10 Vide quæ scripsi *ad l.* 11. §. 3. *ff. de publicanis & vectig.* 11 Tenuis vitæ homo, pauper. Cicero *pro Roscio Amerino.* 12 Vide *l. ult. §. 19. ff. de munerib. & honor.* 13 Tiraquell. *connub. leg.* 10. *num.* 28. & Zoannettus *restitut. ad ff. c.* 21. legunt *limine unico*, id est, domuncula: hoc sensu *limen* sumi videtur *in oratione Ciceronis pro Milone.* αὐθεντικὰς οἰκήσεις appellat *Novell.* 130. *cap.* 9 adde *Novell.* 17. *c.* 8. 9. 10. 14 §. 7. *Inst. ad l. Aquil.* 15 Vide Paul. 5. *sent.* 23. §. *ult.* 16 Vide *l. 132. ff. de reg. jur.* Goth. An & quando Medicus de imperitia & negligentia teneatur, vid Petr. Heig. *part.* 2. *qu.* 26. Ans. 17 Vide *l. 9. §. Celsus. ff. locati* vid. *l. 8. ff. ad leg. Aquil.* 18 Id est, integras. *Zoannet.* 19 Vide *l. ult. in fin. C. de mod. multarum.* & eodem titulo *Cujacium.* 20 Aliud in pœna. vide *l. 45. §. 1. ff. de re judicata.* 21 Repressa *Bulgar.* minus est reprehendere quam reprimere, id est, punire, *l. 7. §. ad tempus. ff. de interdictis & rel.* & condemnare, Cicer. *pro Flacco.* 22 Imo exigi posse videtur, *l. 49. ff. de administ. & pericul. tutorum.* 23 *l. 46. in pr. ff. de damno infect. l. 8. in fin. C. de ædif. priv. l. 4. C. de jure Reip. lib.* 11. *t.* 29. *Nov.* 17. *c.* 4. 24 Testimonium de auditu valere hinc colligitur. 25 *Potes*, hæc dictio necessitatem non imponit, *ut hic.* Sic verbum *Oportet*, & *Debet*, non necessitatem sed honestatem quandoque innuit, *l. 1. ff. de justit. & jur.* 26 Cur ita? v. *l. 40. in pr. ff. de jud. & l. 1. C. quomodo & quando judex.* 27 Remitti negotia ad Præsides rescripto Principis solita. 28 Judex imperium suum ad utilitatem litigantium referre debet. adde *Nov.* 60. *c.* 2. 29 Præses aut ipse cognoscit, aut judicem dat. 30 Quibus aliqua pars provinciæ mandata est. *l. un. circ. pr. C. ut omnes judices.* 31 Sunt quibus placet, *varios indices habent*: de quo cum aliis placere videam, ego sane ἐπέχω. Mod. 32 Vid. *l. 13. in fin. C. de sent. & interloc.* 33 Vid. *l. 3. in fin. ff. eod. Nov.* 18. *c.* 2. 34 Huc ergo non pertinet *l. 6. §. si quis accusatorem. ff. de munerib. & honor* quæ negat ibi judicem esse, ubi nullus sit accusator. *Goth.* Hinc colligunt, damnatum ad supplicium capitale non liberari per puellam eum in matrimonium petentem. De quo vide Schneid. *ad tit. Inst. de furt. n.* 4. Vasq. *illustr. controv. parte* 1. *l.* 1. *cap.* 48. *num.* 15. Ans. Adde Nicol. vander Hooch. *Singular.* 59. S. L. 35 *l. 4. §. 2. ff. ad l. Jul. pec.* 36 *l. 56. §. 1. ff. de furt.* 37 Vid. *l. 1. ff. de receptatoribus.* 38 Ex hac lege cum sequenti collige, vere furiosos (non tempore intervalli, non simulatos) non teneri parricidii, *l. penult. in fin. ff. ad L. Pompej. de parricidiis.* homicidii, *l. 12. ff. ad L. Corn. de sicariis.* tutelæ male administratæ, *l. ult. in fin. ff. de administ. & peric. tut.* injuriæ, *l. 3. §. 1. ff. de injuriis.* etiam erga Principem, *l. un. C. si quis imperatori maledixerit*, non facere testamentum, *l. 9. C. qui testamenta.* etiam ad pias causas, Bart. *in l. 1. C. de sacrosanct. Eccl.* nec codicillos, *l. 2. §. 3. ff. de jure codicill.* nec sponsalia, *l. 8. ff. de sponsal.* nec matrimonium, *l. 16. in fin. ff. de ritu nupt.* nec stipulationem, § 8. *Inst. de inut. stip.* nec locationem, *l. 14. ff. locati.* nec quid aliud contrahere, *l. 40. ff. de reg. jur.* vel agere: cum nec velle possint, *l. 2. ff. de jure codicill. l. 40. ff. de reg. jur.* cum absentium & quiescentium loco habeantur, *l. 124. ff. de reg. jur. in fin.* (nisi ubi eorum negotia gesta sunt, *l. 3. §. 5. ff. de negotiis.*) & curator eis detur, *ff. de curat. fur.* Præterea furiosi testes esse non possunt, *l. 20. § 4. ff. qui testam. facere.* nec judices, *l. 39. ff. de judiciis.* nec tutores, *l. 11. ff. de tutelis.* retinent tamen statum, dignitatem, magistratum, potestatem, dominium rei suæ, *l. 20. ff. de statu homin.* uxorem & matrimonium, & jus patriæ potestatis, *l. 8. ff. de his, qui sunt sui.* quanquam sine eorum consensu liberi contrahere nuptias possunt, *l. 25. C. de nupt.* & dotari moderate a parentum curatoribus. *l. 28. C. de Episc. audient.* Observandum tamen, Leonem, *Novell.* 111. & 112. & Nicephorum Botoniatem, his quæ de matrimonio furiosorum diximus, quodammodo derogare. 39 *Necessariis*, seu *necessariæ personæ*, agnati. 40 Simulatus furor pœna dignus. *l. 6. ff. de curat. furios.* Cic. 2. *de Invent.* 41 Pro *Commodo* alii *Verum* reponunt, ut sint hæc verba rescripti divorum fratrum, de quo *ff. l. prox. §. 1.* vide & Aurpachum *l. 2. allegat. cap.* 41. Mod. 42 Furor continuata mentis alienatio, qua quis omni intellectu caret. 43 *l. 13. in fin. ff. eod* 44 Vid *l. 7. ff. de curator. furios.* 45 Intervalla hæc furoris, *confinia furoris & sanitatis* dicuntur, *l. 6. C. de curatore furiosi. l. 9. C. qui testamenta.* 46 Diligentiam quisque in officio suo præstare tenetur. *l. 3. C. de off. Præf. Prætor. Orient.* 47 Idem in Tribuno plebis, 3. *Gell.* 2. & Flamine Diali. Livius *l.* 5. 48 *Nov.* 24. *c.* 2. 49 Voti solvendi causa privilegiata. 50 *l. 166. in fin. ff. de verb. sign.* adde 3. Gell. 2. Dion. 39. v. quæ scripsi ad *l. 2. §. 1. ff. de verb. sign.* Eodem sensu Tertullianus *ad uxorem*: ejus uxorem solennibus Paschæ diebus abnoctantem servus sustinebit. Nam erant illis diebus pervigilia. 51 Quid si abnoctavit? majestatis fit reus, *Nov.* 95. *c.* 1. novissimam pœnam sustinet, id est, ultimo supplicio punitur. *Julianus Patritius, d. Novella.* 52 Vid. *l. 48. ff. de judiciis.* 53 De Comitibus Præsidum, adde *l. 4. ff. de off. Adsess.* 54 Interdum ergo potest. vid *l. 6. §. pen. ff. de pœnis.* 55 Cur ita? vid. *l. 7. in fin. ff. qui satisdare.* 56 Atqui a sequestratione non incipiendum. *l. 1. C. de prohib. sequestr.*

Si Præses ignorans successorem advenisse, voluntariam jurisdictionem exerceat.

17. CELSUS lib. 3. Digestorum.

SI forte Præses provinciæ manumiserit, vel tutorem dederit, priusquam cognoverit [1] successorem advenisse, erunt hæc rata.

De donis & muneribus.

18. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

PLebiscito [2] continetur, [*Ut*] *ne quis Præsidum munus, donum* [3] *caperet: nisi* [4] *esculentum, potulentumve, quod intra dies proximos prodigatur* [5].

Qualem in adeundo & in cognoscendo se præbere debeat.

19. CALLISTRATUS lib. 1. de Cognitionibus.

OBservandum est jus reddenti, ut in adeundo quidem facilem se præbeat, sed contemni [6] non patiatur: unde mandatis adjicitur, *Ne Præsides provinciarum in ulteriorem* [7] *familiaritatem provinciales admittant:* nam ex conversatione æquali contemptio dignitatis nascitur. §. 1. Sed [8] & in cognoscendo neque excandescere [9] adversus eos, quos malos putat, neque precibus calamitosorum inlacrymari oportet: id enim non est constantis & recti Judicis [10], cujus animi [11] motum vultus detegit. Et summatim ita jus reddi debet, ut autoritatem dignitatis ingenio suo augeat.

De abdicatione magistratus.

20. PAPINIANUS lib. 1. Responsorum.

LEgatus Cæsaris, id est Præses, vel Corrector provinciæ, abdicando [12] se, non amittit imperium.

Si quis servum aut servam vitiaverit.

21. PAULUS lib. singulari de officio Adsessorum.

PRæses cum cognoscat [13] de servo corrupto, vel ancilla devirginata [14], vel servo stuprato: si actor [15] rerum agentis corruptus esse dicetur, vel ejusmodi homo, ut non [16] solam jacturam adversus substantiam, sed ad totius domus [17] eversionem pertineat, severissime debet animadvertere.

TIT. XIX.
DE OFFICIO PROCURATORIS [18] CÆSARIS, VEL [19] RATIONALIS.

De his quæ Procurator Cæsaris egit gessitque. 1. De alienatione rei Cæsaris. 2. De acquirenda hereditate.

1. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

QUæ acta [20] [gestaque] sunt a Procuratore Cæsaris, sic ab eo comprobantur, atque [21] si a Cæsare gesta sunt. §. 1. Si rem Cæsaris Procurator ejus, quasi rem propriam, tradat, non puto eum dominium transferre: tunc enim transfert, cum negotium Cæsaris gerens, consensu ipsius tradit: denique si venditionis, vel donationis, vel transactionis [22] causa quid agat, nihil agit: non [23] enim alienare ei rem Cæsaris, sed diligenter gerere commissum est. §. 2. Est hoc præcipuum in Procuratore Cæsaris, quod & ejus jussu [24] servus Cæsaris adire hereditatem potest: & si Cæsar heres instituatur, miscendo se opulentæ hereditati [25] Procurator heredem Cæsarem facit.

2. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

QUod si ea bona, ex quibus Imperator heres institutus est, solvendo non sint: re perspecta [26], consulitur Imperator: heredis enim instituti, in adeundis, vel repudiandis hujusmodi hereditatibus, voluntas exploranda est.

De jure deportandi. 1. Interdicendi. 2. Restituendi.

3. CALLISTRATUS lib. 6. de Cognitionibus.

CUratores Cæsaris jus deportandi non habent: quia hujus [27] pœnæ constituendæ jus non habent [28]. §. 1. Si tamen, quasi tumultuosum, vel injuriosum adversus colonos Cæsaris, prohibuerint in prædia Cæsariana accedere, abstinere debebit [29]: idque Divus Pius Julio rescripsit. §. 2. Deinde, neque redire cuiquam permittere possunt: idque Imperatores [nostri] Severus & Antoninus ad libellum Hermiæ rescripserunt.

TIT. XX.
DE OFFICIO [30] JURIDICI.

De adoptione & legis actione.

1. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

ADoptare quis apud Juridicum potest: quia data est ei legis [31] actio [32].

De tutoribus dandis.

2. IDEM lib. 39. ad Sabinum.

JUridico [33], qui Alexandriæ agit, datio [34] tutoris Constitutione Divi Marci concessa est.

TIT. XXI.
DE OFFICIO EJUS, CUI MANDATA EST JURISDICTIO [35].

Quæ mandari possunt. 1. Quæ transferuntur mandata jurisdictione.

1. PAPINIANUS lib. 1. Quæstionum.

QUæcunque specialiter [36] lege vel senatusconsulto, vel constitutione Principum tribuuntur, mandata jurisdictione non transferuntur: quæ vero jure Magistratus competunt, mandari possunt. Et ideo videntur errare Magistratus, qui cum publici judicii habeant exercitionem lege vel senatusconsulto delegatam, (veluti legis Juliæ de adulteriis, & si quæ sunt aliæ similes,) jurisdictionem suam mandant. † Hujus rei fortissimum [37] argumentum [38], quod lege [39] Julia de vi nominatim cavetur, *Ut is cui obtigerit exercitio, possit eam si proficiscatur mandare.* Non aliter itaque mandare poterit, quam [40] si abesse cœperit: cum alias jurisdictio etiam a præsente mandetur. Et, si a familia dominus occisus esse dicetur, cognitionem Prætor, quam ex senatusconsulto [41] habet, mandare non poterit. §. 1. Qui mandatam jurisdictionem suscepit, proprium nihil habet [42]: sed [&] ejus, qui mandavit, jurisdictione utitur. Verius est enim, more majorum jurisdictionem quidem transferri, sed merum imperium [43], quod lege [44] datur, non posse transire: Quare nemo dicit, animadversionem Legatum Proconsulis habere mandata jurisdictione. *Paulus notat:* & Imperium [45], quod jurisdictioni cohæret, mandata jurisdictione transire verius est.

De consilio exercendo. 1. De prædiis pupillorum aut minorum vendendis.

2. ULPIANUS lib. 3. de omnibus tribunalibus.

MAndata jurisdictione a Præside, consilium non potest exercere is, cui mandatur. §. 1. Si tutores vel curatores velint prædia vendere, causa cognita [46] id Prætor vel Præses permittat: quod si mandaverit Jurisdictionem, nequaquam poterit mandata jurisdictione eam quæstionem transferre.

Si prætori jurisdictio mandetur.

3. JULIANUS lib. 5. Digestorum.

ETsi Prætor sit is, qui alienam jurisdictionem exsequitur, non tamen pro suo imperio agit [47], sed pro eo cujus mandatu jus dicit, quotiens partibus ejus fungitur.

De suspecti cognitione. 1. & aliis causis, quæ mandari possint.

4. MACER lib. 1. de officio Præsidis.

COgnitio de suspectis [48] tutoribus mandari potest [49]: imo etiam ex mandata generali jurisdictione, propter utilitatem pupillorum, eam contingere constitutum est, in hæc verba: *Imperatores Severus & Antoninus, Braduæ Proconsuli Africæ. Cum propriam* [50] *jurisdictionem Legatis* [51] *tuis dederis, consequens est, ut etiam de suspectis tutoribus possint cognoscere.* §. 1. Ut possessio bonorum detur: vel, si cui damni infecti non caveatur, ut is possidere jubeatur: aut ventris nomine in possessionem mulier, vel is, cui legatum est, legatorum servandorum causa in possessionem mittatur, mandari potest [52].

1 Vid. *l.* 12. §. 2. ff. *de solution. & liberat.* 2 Conjunge *l. qui offici.* 62. ff. *de contr. empt.* Mod. 3 *Al.* Donumve. 4 Continentior fuit Cicero; qui 5. *ad Atticum.* 20. scribit, se in provincia sua non modo fuisse ἀδωροδέκητον, sed ἀπρόσιτον. 5 *Prodigere*, est consumere. Fest. in *prodigere.* Inde prodigus. 6 Adde *l.* 1. *in pr.* ff. *de postulando.* 7 *Al.* interiorem. Hot. 2. *obs.* 13. 8 Justitiæ ac judicis imaginem Chrysippeam ex libro ejus περὶ καλοῦ καὶ ἡδονῆς huc refert ex 14. *Gell.* 4. Facit (inquit) Chrysippus imaginem justitiæ, fierique solitam esse dicit a pictoribus & Rhetoribus antiquioribus ad hunc modum. Forma atque filo Virginali: aspectu vehementi & formidabili: luminibus oculorum acribus: neque humilis neque atrocis, sed reverendæ cujusdam tristitiæ dignitate. Ex imaginis autem istius significatione intelligi voluit, judicem, qui justitiæ antistes est, oportere esse gravem, sanctum, severum, incorruptum, inadulabilem, contra improbos nocentesque immisericordem atque inexorabilem, erectumque & arduum ac potentem, vi & majestate æquitatis veritatisque terrificum. 9 *Novell.* 17. *c.* 1. *in fin. c.* 5. §. 3. *Nov.* 24. *c.* 2. Senec. *lib. de ira c.* 16. Judicis tum maxime placidus vultus esse debet, cum magna pronunciat. 10 Sed ejus qui eam, qua usurus est, regulam prius inflectit, Arist. 1. *Rhet. in pr.* 11 Animi motum vultus detegit: Animus vultu probatur. 12 Vide *l. ult. C. de Defens. civit.* Obiter notandum ex hoc loco veteres colligere, donare Constantinum urbem Romam non potuisse, hoc est, abdicare a se jurisdictionem Urbis non potuisse. 13 *Al.* cognoscit. 14 Vid. *l.* 6. ff. *ad L. Jul. de adult.* 15 De quo in *l.* 16. *in pr.* ff. *de publican. & vectig.* 16 *Ita legendum videtur:* ut non ad solam jacturam. 17 Εἰς οἴκου ἀνατροπήν, *Cujac.*

18 Qui & Curator Cæsaris, *l.* 3. ff. *eod.* Dion. *lib.* 53. sub Severo primum introductum scribit Spartianus. 19 Παραμηλιστμός. Idem namque est *Procurator Cæsaris & Rationalis.* 20 Formulam actorum apud Procuratorem Cæsaris, vid. *in l. pen.* ff. *de autor. & consf. tutor.* 21 Formulam hanc procuratoriam quidam ex hoc loco eruunt, ut possit procurator facere ea, quæ dominus faceret. 22 *l.* 13. ff. *de transact.* 23 Cur non alienare potest, cum generalem administrationem habeat? *l.* 58. *l.* 59. ff. *de procur.* 24 *l.* 46. §. 8. ff. *de jure fisci.* 25 Vid. *l.* 90. ff. *de adquir. vel omitt. hered.* 26 Veluti, si fidem habuerit de pretio. vid. *l.* 5. ff. *de jure fisci.* 27 Et criminalis cognitionis, nisi cum funguntur vice Præsidum, ut Pontius Pilatus. vid. Cujac. 19. *observ.* 13. Rober. 1. *anima.* 21. *in fin.* & Ant. Merc. *at. responsorum* 1. *cap.* 1. 28 Hæc est lectio Florentina, quam defendit jure Russardus: etsi enim deportare non poterant, alias pœnas infligere poterant, quod negant diserte Norici, dum inducto τῷ *hujus* scribunt, *Quia pœnæ constituendæ jus non habeat* & tamen hujus quoque vitiosæ & falsi manifestæ lectionis assertorem habent Aldobrandinum *ad lib.* 1. *Inst. pag.* 79. *col.* 4. Mod. 29 Quilibet officialis prohibere potest, ne quis accedat ad alienum fundum, si timeatur tumultus *ut hic.* Vid. Gail. *l.* 1. *observ. c.* 5. *c.* 7. Minsing. *cent.* 2. *obs.* 96. Ans.
30 *Lib.* 1. *C. ult.* 31 De legis actionibus, vide *l.* 4. ff. *de adoptionibus. l.* 3. ff. *de offic. proconf. l.* 1. *C. de adoptionib.* 32 *l.* 3. ff. *de offic. proconf.* 33 Juridici fit mentio in *l.* 41. §. *Lucia Titia.* 5. ff. *de fideic. libert.* & §. *nos autem. Inst. de Atil. tutor.* 34 Ut & Præfecto Augustali. *l.* 1. ff. *de tutoribus datis ab his.*

35 Subaudi omnis, vel pars ejus. *l.* 16. ff. *de jurisdict.* Priori mandato omnis jurisdictio, quæ Magistratus jure competebat, deferebatur, at non Magistratus, neque jurisdictio speciali jure legeque competens. 36 Adde *l.* 8. §. *sed nec mandare.* 18. ff. *de transf. l.* 2. *in fin. C. de pedan. jud.* Goth. Ita merum imperium, ut quid speciale, mandata jurisdictione non transfertur. Cujac. 21. *obs.* 30. Charond. *de jurisdict. c.* 1. Ans. 37 *Argumentum fortissimum* hic appellat per auxesin argumentum a contrario sensu, quod tamen plerumque subvertitur. Sic quandoque dicitur *evidentissimum*, quod solis conjecturis constat. *l.* 24. ff. *solut. matrimon.* Goth. Idem arg. est in *l.* 18. ff. *de testit. l.* 20. §. 6. ff. *de testam. l.* 22. ff. *de legib. l.* 7. §. 7. & §. 8. ff. *de pact. l.* 12. ff. *de jud.* Vide Fachin. *l.* 13. *c.* 3. Ans. 38 A contrario sensu hoc argumentum sumptum est, quod an jure valeat, vide apud Soc. *reg.* 28. Everard. *in Topicis loc.* 82. 39 A contrario sc. sensu, quod tamen non valet, si contradictio, aut aliud absurdum sequatur: ut declarant doctores hic & *in l. conventicula. C. de episc & cleric.* Cæterum vide Alciatum *l.* 2. *paradox. c.* 1. & 6. *lib.* 3. *dispunct. cap.* 4. Cujacium *lib.* 15. *observ. cap.* 39. Jo. Robertum *l.* 4. *recept. sentent. c.* 22. Charondam *de jurisdict. lib. singular. pag.* 47. & 54. Mod. 40 Delegari causæ meri & mixti imperii non possunt generaliter. *l. imperium.* ff. *de jurisdict.* Sed tamen fallit: si qui ea imperia habet, justa de causa abfuturus sit, *ut hic.* alias exceptiones vide apud Socinum *reg. Delegari.* 84. 41 *l.* 1. *in princ.* ff. *de SC. Silan.* 42 *l.* 3. ff. *eod.* 43 *l. ult.* §. 1. ff. *eod.* 44 Vel senatusconsulto. ff. *initio legis.* 45 De quo *l. ult. in fin.* ff. *eod.* Goth. Paulus intelligens verbum *animadversionis* ambigue dici, nunc de qualibet coercitione, nunc de majore, *l. si quid erit.* 11. ff. *de off. Proconf.* notat mistum imperium transire: frustra enim ei mandaretur jurisdictio sine aliqua coërcitione. *l. ult.* ff. *eod.* merum enim imperium, sive major animadversio mandari non potest. *l. solent.* 6. ff. *de off. Proconf.* Mod. 46 *l.* 2. *C. de officio ejus, qui vicem alic. jud.* 47 *l.* 1. §. *qui mandatam.* 1. ff. *eod. l.* 16. ff. *de jurisdict.* 48 *l.* 1. §. 4. ff. *de suspect. tutor. l.* 4. §. 3. ff. *de dam. infect. l.* 26. ff. *ad municipalem.* & *l.* 31. ff. *de reb. aut jud.* 49 Quæ si mandata non fuerit, solus Præses de ea pronunciabit, *l.* 1. §. *suspecti.* 11. ff. *ad SC. Turpill.* quæ quidem lex, si hoc sensu accipiatur, non tam vehementer pugnabit cum hac nostra, ac vulgo putatur. Vid. autem hic etiam Jo. Robertum *lib. recept. lect.* 4. *c.* 22. & Vaconium *lib.* 6. *declarat.* 80. Mod. 50 *Propriam jurisdictionem* hic vocat, qua jure quasi proprio uti possit, vide quæ notavi ad *l.* 5. *C. de judiciis.* vide *l.* 13. ff. *de offic. Proconsulis.* 51 Plures interdum legati Proconsulibus a Principe attributi, ut hic & *l.* 2. ff. *quis a quo appelletur.* Sic Quintus frater Ciceronis in Asiam Proconsul proficiscens, Tuberonem, Halienum & Gratidium habuit. Suum etiam Quæstorem Proconsules habuere. 52 Vide *l.* 1. ff. *quib. ex cauf. in possess.* Imo non potest. Jubere enim cavere, & in possessionem mittere, magis imperii est quam jurisdictionis. *l.* 4. ff. *de jurisdict.* At enim quæ sunt ejusmodi, magistratus municipalis facere non potest, *l.* 26. ff. *ad municip.* adde, quæ scripsi ad *l.* 4. §. 3. ff. *de damn. infect.*

Qui jurisdictionem mandare possunt vel non. 1. *Effectus jurisdictionis privato mandatæ.*

5. PAULUS lib. 18. ad Plautium.

MAndatam [1] sibi jurisdictionem mandare alteri non [2] posse manifestum est [3]. §. 1. Mandata jurisdictione privato, etiam imperium, quod [4] non est merum, videtur mandari: quia jurisdictio sine modica coërcitione nulla est.

TIT. XXII.

DE OFFICIO [5] ADSESSORUM [6].

In quibus causis consistit.

1. PAULUS libro singulari de Officio Adsessorum.

OMne officium Adsessoris, quo juris [7] studiosi partibus suis funguntur, in his fere causis constat: in cognitionibus, postulationibus, libellis, edictis, decretis, epistolis.

Qui possunt assidere vel non.

2. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis Publicis.

LIberti adsidere possunt [8]. † *Infames* autem licet non prohibeantur legibus adsidere: attamen arbitror, ut aliquo [quoque] decreto Principali refertur constitutum [9], non posse officio adsessoris fungi [10].

3. MACER lib. 1. de officio Præsidis.

SI eadem provincia, postea [11] divisa, sub duobus Præsidibus constituta est, velut Germania, Mysia: ex altera [ortus, in altera [12]] adsidebit: nec videtur in sua provincia adsedisse.

De salario Comitum Legati Cæsaris.

4. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

DIem [13] functo Legato Cæsaris [14], salarium Comitibus [15] residui temporis [16], quod [a] Legatis [17] præstitutum est [18], debetur: modo si non postea Comites cum aliis eodem tempore fuerunt. Diversum in eo servatur, qui successorem ante tempus accepit.

De Consiliarii negotiis tractandis.

5. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

COnsiliario eo tempore quo adsidet, negotia tractare in suum quidem auditorium nullo modo concessum est: in alienum autem, non [19] prohibetur.

De adsessore Curatoris Reipub.

6. PAPINIANUS libro primo Responsorum.

IN consilium Curatoris [20] Reipublicæ vir ejusdem civitatis adsidere non prohibetur [21], quia publico salario non fruitur.

1 Mandabant jurisdictionem Magistratus, etiam privatis, *ut hic.* Apud Livium 24. Prætor Peregrinus mandat Urbano. In provinciis vero, Præsides & Proconsules mandabant uni ex Legatis, vel omnibus. 2 Cur igitur Legati & Delegati? cur Legatus judicem dare posse dicitur? *l.* 12. ℨ. *de officio Proconsulis.* 3 Imo non est manifestum. *l.* 12. *l.* 13. ℨ. *de offic. Proconsulis.* 4 Hæc verba, *quod non est merum*, ex glossis in contextum irrepsisse quidam suspicantur. 5 Vide *l.* 1. *in fin. h. t.* 6 *L.* 1. *C.* 51. Hic, consessor Ciceroni 2. *de finib.* & πάρεδρος, & portio quædam Magistratus, *l. omnis. C. Theodos. de his, qui admin.* certo numero fuere adsessores. *l.* 41. §. 2. ℨ. *de excus. tut.* 7 Quo ut juris studiosi. Hi sunt interpretes juris. vide Cujac. *Novell.* 44. *l.* 1. *C. eod. l.* 2. ℨ. *quod quisque juris Novell.* 82. *cap.* 11. §. 1. 8 Et postulare, *l.* 2. *C. de postulando.* 9 Vide *l.* 2. *C. de dignitatib.* 10 Arbitri tamen esse possunt *l.* 7. *in pr.* ℨ. *de recept. qui arbitr.* 11 Princeps potest provincias dividere, & singulis ita divisis singulos Præsides constituere. 12 Adsessor Præsidi in sua provincia nemo esse potest, *ut hic.* Ita in ea provincia ex qua quis originem ducit, officium tale (hoc est, provinciale aut advocati fisci) administrare prohibebatur, ne aut gratiosus aut calumniosus apud suos esse videretur. Paul. 5. *sent.* 12. §. 5. sed nec provinciæ suæ Præfectus existere: vid. *constitutionem Græcam Anastasii. l. ult. C. de crimine sacrileg.* Verum speciali beneficio id interdum a Principe indulgebatur. *l.* 37. *l.* 38. ℨ. *quibus ex causis majores.* Huc refer legem *ult.* ℨ. *eod.* qua dicitur, *Consilio Curatoris Reipublicæ vir ejusdem civitatis adsidere posse, vel hac ratione, quod publico salario non fruitur.* 13 Ad legem hanc vide Alciatum *l.* 4. *dispunct. cap.* 20. & contra eum strenue rem agentem Forcatulum *Dial.* 62. præterea Charondam *l.* 1. *verisim. cap.* 3. & Menochium *de arbitr. jud. quæst. cas.* 254. Mod. 14 i. e. præside, inquit Contius: quam interpretationem habet ex *l. pen.* ℨ. *de off. Præsid.* Mod. 15 Comites Legatorum ac Præfectorum, cohors Prætoria, medici, accensi, aruspices, præcones. Cic. 2. *Ver.* de his comitibus accipe *l.* 16. ℨ. *de off. Præsidis.* 16 Hæc verba *quod a l. p. e.* desunt *l.* 19 *in fin* ℨ *locati.* 17 Atqui soli Principi id licet. *l. un. C. de præbend. salario. lib.* 10. *t.* 36. 18 Multo minus præstitum jam & solutum condici poterit (nam ita Alciatus 4. *dispunct.* 20. legit, & Salomonius) vid. *l.* 1. §. *sed etsi.* ℨ. *de extraord. cognit.* Sed *præstitutum* hic nihil aliud est quam præfinitum. 19 Atqui duobus magistratibus fungi non licet. *l. ult. C. eod.* 20 De Curatore Reipubl. adde *l.* 11. ℨ. *de pignor. & hypothec. l.* 3. §. 4. ℨ. *quod vi. qui* & λογιστής. *l.* 3. *C. de modo mulctarum.* 21. Vid. *l.* 10. *C. eod. l.* 37. *l.* 38. ℨ. *quib ex caus. major.* Brisson. 1. *select.* 12.

LIBER SECUNDUS.

TIT. I.

DE JURISDICTIONE [1].

Quam late pateat jus dicentis officium.

1. ULPIANUS lib. 1. Regularum.

JUs [2] dicentis [3] officium [4] latissimum est [5]: nam & bonorum possessionem dare potest, & in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, judices litigantibus dare [6].

Effectus mandatæ jurisdictionis.

2. JAVOLENUS lib. 6. ex Cassio.

CUi jurisdictio data est, ea [7] quoque concessa esse videntur [8], sine quibus jurisdictio explicari non potuit.

De mero & mixto imperio, & jurisdictione.

3. ULPIANUS lib. 2. de Officio Quæstoris.

IMperium aut merum [est] aut mixtum est. † Merum est imperium, habere gladii [9] potestatem ad animadvertendum facinorosos [10] homines, quod etiam *Potestas* appellatur. † Mixtum est imperium, cui etiam jurisdictio inest, quod in *danda bonorum possessione* consistit. † Jurisdictio [11] est etiam judicis [12] dandi licentia.

Quæ sunt imperii magis quam jurisdictionis.

4. IDEM lib. 1. ad Edictum.

JUbere caveri Prætoria stipulatione [13], & in possessionem mittere, imperii magis [14] est, quam jurisdictionis.

Qui jurisdictionem mandare possunt.

5. JULIANUS lib. 1. Digestorum.

MOre [15] majorum ita comparatum est, ut is demum jurisdictionem mandare possit, qui [16] eam suo [17] jure, non alieno [18] beneficio haberet.

De morte mandantis jurisdictionem.

6. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

ET [19] quia nec principaliter ei jurisdictio data est, nec ipsa lex [20] defert, sed [21] confirmat mandatam jurisdictionem: ideoque si is, qui mandavit jurisdictionem, decesserit [22], antequam res ab eo, cui mandata est jurisdictio, geri cœperit; solvi mandatum Labeo ait [23], sicut in reliquis causis.

De albo [24] corrupto.

7. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

SI *quis id, quod jurisdictionis perpetuæ [25] causa [26], non quod, prout res incidit, in albo [27], vel in charta, vel in alia materia propositum erat, dolo malo corruperit; datur in eum quingentorum [28] aureorum judicium, quod populare est.* §. 1. Servi quoque, & filiifamilias verbis Edicti continentur. Sed & utrumque sexum [29] Prætor complexus est. §. 2. Quod si dum proponitur, vel ante propositionem quis corruperit, Edicti quidem verba cessabunt, Pomponius autem ait sententiam Edicti porrigendam esse ad hæc. §. 3. In servos autem, si non defenduntur a dominis, & eos, qui inopia laborant, corpus torquendum [30] est. §. 4. *Doli mali* autem ideo in verbis Edicti fit mentio, quod si per imperitiam vel rusticitatem [31], vel ab ipso Prætore jussus, vel casu aliquis fecerit, non tenetur. §. 5. Hoc vero Edicto tenetur & qui tollit, quamvis non corruperit: item qui suis manibus facit; & qui alii mandat [32]: sed si alius sine dolo malo fecit, alius dolo malo mandavit; qui mandavit, tenebitur: si uterque dolo malo fecerit, ambo tenebuntur: nam & si plures fecerint, vel corruperint, vel mandaverint, omnes [33] tenebuntur.

8. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

ADeo quidem, ut non sufficiat [34], unum eorum pœnam luere.

9. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

SI familia alicujus album corruperit: non [35] similiter hic edicitur, ut in furto, ne in reliquos actio detur, si tantum dominus, cum defendere voluit,

1 Fallitur Accursius *h. t.* dum notat a *ditione* Jurisdictionem esse, cum sit a *jure dicundo.* Goth. Scripserunt de Jurisdictione præter, & post alios, Longovallius, Gillotus, Loriotus, Baro, Goveanus, Duarenus & Charondas, qui dum inter se altercantur, verum illud verbum fecerunt; nimium litigando veritatem amitti. *Mod.* 2 Ad legem hanc & sequentem vide Corrasii *Miscellanea l.* 3. *cap.* 19. & rursum *epist. quæst. c.* 2. & *c.* 9. Duarenum *l.* 1. *disput. cap.* 53 Jo. Robertum *recept lect. l.* 4. *c.* 22. alios alii. *Mod.* 3 Id est, Magistratus, non delegati. Est vero aliud *jus dicere*, aliud *judicare.* Jus dicebat Magistratus: judex judicabat: & jus dicens, nihil aliud est quam Prætor, *l.* 12. ℨ. *de vulgar. & pupill.* judicem dat hac lege, & judicare jubet. *l.* 13. ℨ. *eod.* Govean. 4 Officium jus dicentis est, quod facere quis debet, ea causa qua Magistratus est, & cujus causa instituitur. Hic autem officium potestatem significat, ut *l.* 1. §. 4. ℨ. *de suspect. tutor. l.* 3. §. 2. ℨ. *de administ. rerum ad civit. pert.* 5 Subaudi, non tantum cum jus dicit, aut edicit. *l.* 3. ℨ. *de offic. Prat.* sed & cum bonorum possessionem dat &c. 6 Potest & interdum officium non petitum impertiri, de quo v. quæ notavi ad *l* 4. §. *antepenult. l.* 5. ℨ. *de damn. infect. & l.* 9. §. 5. ℨ. *de off. Proc.* 7 Puta, lictores, viatores, sententiarum executores: alias, solis magistratibus licuit præsidere & in jus ducere. 8 *l.* 5. *in fin.* ℨ. *de off. ejus, cui.* vide quæ scripsi *ad l.* 6. ℨ. *de aliment. vel cib.* 9 Allegoria, nec enim de materiali gladio, sed ἀλληγορικῶς de jure facinorosos puniendi, hoc intelligendum, adde *l.* 6. §. 8. ℨ. *de off. Præsidis.* 10 *Al.* in facinorosos: verum ita locutus est Varro: repudiandum omnem artem, injiciendum frena. 11 Varias lectiones hujus loci vide apud Gov. *hic.* & Robert. 4. *sent.* 22. 12 Juris dicendi licentia *Quidam ita legunt*, in judicis dandi licentia. *Corrasius ita legit*, consistit, jurisdictio est. Etiam &c. *Curtius Longovalius*, consistit, jurisdictio est. Jurisdictio est etiam, *Govean.* 13 *l.* 1. & *l.* 4. §. *duas.* ℨ. *de damn. infect. l.* 26. *in pr.* ℨ. *ad Municipal.* 14 Imo magis non est. dixi ad *l.* 4. ℨ. *de officio ejus, cui mandata est jurisdictio. l.* 4. §. 3. ℨ. *de damn. infect.* 15 *v. l. pen. in fin.* ℨ. *de justit. & jur.* 16 Jurisdictio ea proprie est, quæ jure Magistratus competit. Nam quæ mandata a Magistratu, aut a lege ac specialiter ei Magistratui delegata, non jure suo competit: officio quidem Magistratus continetur, sed jurisdictione non continetur. Cujac. *hic.* 17 Hinc colligitur, falli Lotharium & Alciatum 2 *paradox.* 6. dum negant, Præsidibus ac Magistratibus merum imperium competiisse: contra Azonem facit *l.* 4. ℨ. *de off. ejus, cui mandata est jurisd.* Ideoque solum Principem merum imperium non habere. *Goth.* Azonis sententiam contra Lotharium & Alciatum defendit Bronchorst. *miscell. centur.* 1. *assert.* 15. S. L. 18 Vide *l.* 5. *C. de judic.* 19 Legendum puto, *Ut quia* · hoc sensu, Qui non suo, sed alieno jure jurisdictionem habet, eam alteri mandare non potest. *l.* 5. ℨ. *eod.* Cur ita? quia alieno beneficio habet. Unde colligis jurisdictionem beneficio alieno haberi, vel ex eo ipso, quod principaliter ei jurisdictio data non sit, sed per mediam personam: quod lex ei non defert, sed Proconsul ac Magistratus [illegible], [illegible], [illegible] confirmat tantum. Unde ex hac & superiore lege duo colligimus. [illegible], eum qui alieno beneficio jurisdictionem habeat, eam alteri mandare non posse. Alterum, eo mortuo qui jurisdictionem mandavit, antequam res geri cœperit ab eo, cui jurisdictio mandata sit, solvi mandatum. 20 An quæ temporibus Cæsarum lata, potestatem fecit Proconsulibus, Legatos sibi eligendi, cum antea a populo Legati darentur? An lex alia? 21 Aliud est deferre principaliter jurisdictionem: aliud jurisdictionem ab alio concessam confirmare. Qui confirmat, dat quidem, sed non principaliter, cum non sit prima & immediata causa: minor est igitur jurisdictio lege confirmata, quam principaliter a lege delata. 22 Mandatum regulariter morte mandatoris revocatur. vide Socinum *in regul.* 254. 23 Personalis actio morte solvitur. 24 *Subint.* Prætoris. Nam [illegible] Album, de quo hac lege agitur, refert Anianus ad album Curiæ, apud Paul. [illegible] 13. §. 3. 25 Forte, edicti perpetui. 26 Erant jurisdictionis perpetuæ, cum Prætor generaliter edicebat, quibus de rebus, aut quomodo in omnibus causis & omnibus personis jus esset dicturus, quamdiu magistratu fungeretur. *l.* 2. ℨ. *de orig. jur.* vide Duarenum *l.* 1. *disput. cap.* 45. Cujac. *observ. l.* 10. *c.* 10. Corasium *l.* 4. *Miscell. c.* 6. Mod. 27 Album quid sit vid. ℨ. *de [illegible]* 28 Alias 50. [illegible] ℨ. *ad [illegible] & l.* 10. ℨ. *de accus.* extra ordinem primum apud Paul. 1. *sent.* 13. §. 3. 29 [illegible] 195 [illegible] ℨ. *de verb. sign.* 30 *vide l.* 1 [illegible] ℨ. *de pœn. l.* 6 [illegible] *C. de* [illegible] 31 Vid. quæ notavi ad *l.* 2. ℨ. *de [illegible]* 32 *l.* [illegible] §. 1. ℨ. *[illegible] fact.* 33 *vid. l.* 21. §. 9. ℨ. *ad [illegible]* 34 *l.* 5. §. 3. ℨ. *ne quis eum qui in jus.* 35 Imo idem in damno observandum. *l.* 32. *in pr.* ℨ. *ad l. Aquil.*

unius nomine præstiterit, quantum liber [1] præstaret: fortasse, quia hic & contempta majestas [2] Prætoris vindicatur, & plura facta intelliguntur: quemadmodum cum plures servi injuriam fecerunt, vel damnum dederunt [3], quia plura facta sunt, non, ut in furto, unum. Octavenus hic quoque domino succurrendum ait: Sed hoc potest dici, si dolo malo curaverint, ut ab alio album corrumperetur, quia tunc unum consilium sit, non plura facta, idem Pomponius libro decimo notat.

Ne quis sibi, vel suis jus dicat.

10. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

QUi jurisdictioni præest [4], neque [5] sibi jus [6] dicere [7] debet [8], neque uxori, vel liberis suis [9], neque libertis, vel cæteris, quos secum habet.

Quantitas ad jurisdictionem pertinens quomodo accipitur.

11. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

SI [10] idem cum eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas [11] intra jurisdictionem judicantis sit, coacervatio [12] vero omnium excedat [13] modum jurisdictionis ejus, apud eum agi posse Sabino [14], Cassio, Proculo placuit: quæ sententia rescripto Imperatoris Antonini confirmata est. §. 1. Sed & si mutuæ [15] sunt actiones, & alter minorem quantitatem, alter majorem petat: apud eundem [16] judicem agendum est ei, qui quantitatem minorem petit: ne in potestate calumniosa adversarii mei sit, an apud eundem litigare possim. §. 2. Si una actio communis [17] sit plurium personarum, veluti familiæ herciscundæ, communi dividundo, finium regundorum: utrum singulæ partes spectandæ sunt circa jurisdictionem ejus, qui cognoscit? quod Ofilio, & Proculo placet: quia unusquisque de parte sua litigat; an potius tota res; quia & tota res in judicium venit, & vel uni adjudicari potest? quod & Cassio & Pegaso placet: & sane eorum [18] sententia probabilis est.

De magistratibus municipalibus.

12. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

MAgistratibus municipalibus supplicium a servo sumere non licet: modica autem castigatio [19] eis non est deneganda.

Qui judicare jubere, 1. & in quem diem id conferre possunt.

13. IDEM lib. 51. ad Sabinum.

EUm, qui judicare jubet, Magistratum [20] esse oportet. §. 1. Magistratus autem, vel is, qui in potestate aliqua sit (ut puta Proconsul, vel Prætor vel alii qui provincias regunt), judicare jubere eo die, quo privati futuri essent, non possunt [21].

De majore vel æquali.

14. IDEM lib. 39. ad Edictum.

EST receptum, eoque jure utimur, ut si quis major, vel æqualis [22] subjiciat se jurisdictioni alterius [23]: possit ei, & adversus eum jus dici.

De Prætore per errorem adito.

15. IDEM lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

SI per errorem [24] alius pro alio Prætor fuerit aditus, nihil valebit, quod actum est: nec enim ferendus est, qui dicat, consensisse eos in Præsidem [25]: cum (ut Julianus scribit), non consentiant [26], qui errent. Quid enim tam contrarium consensui est, quam error, qui imperitiam detegit?

De jurisdictione mandanda, & mandatæ effectu.

16. IDEM lib. 3. de omnibus Tribunalibus.

SOlet Prætor jurisdictionem mandare: & aut omnem mandat, aut speciem unam: & is, cui mandata jurisdictio est, fungetur [27] vice ejus qui mandavit, non sua.

17. IDEM lib. 1. Opinionum.

PRætor, sicut universam jurisdictionem mandare alii potest, ita & in personas certas, vel de una specie potest: maxime, cum justam causam [28] susceptæ ante Magistratum advocationis alterius partis habuerat.

De incompetenti Prætore.

18. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

SI [29] convenerit, ut alius Prætor, quam cujus jurisdictio esset, jus diceret; & priusquam adiretur, mutata voluntas fuerit: procuIdubio nemo [30] compelletur ejusmodi conventioni stare [31].

De mutatione fori. 1. Quantitas ad jurisdictionem pertinens, quomodo accipitur.

19. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissor.

CUm quædam puella apud competentem judicem litem suscepe-rat, deinde condemnata erat, postea que ad viri [32] matrimonium alii jurisdictioni subjecti pervenerat: quærebatur, an prioris judicis sententia exsequi possit? Dixi posse [33], quia ante fuerat sententia dicta. Sed & si post susceptam cognitionem, ante sententiam, hoc eveniet, idem putarem: sententiaque a priore judice recte fertur. Quod generaliter & in omnibus hujuscemodi casibus observandum est. §. 1. Quotiens (de) quantitate ad jurisdictionem pertinente quæritur, semper, quantum petatur [34] quærendum est, non quantum debeatur [35].

Quibus casibus jus dicenti parere non cogimur.

20. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

EXtra territorium [36] jus dicenti [37] impune non paretur. † Idem est, & si supra jurisdictionem suam velit jus dicere.

TIT. II.

QUOD [38] QUISQUE JURIS IN ALTERUM STATUERIT [39], UT IPSE EODEM JURE UTATUR.

Edicti commendatio. 1. & verba. 2. Si decretum non habuit effectum.

1. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

HOc [40] Edictum [41] summam habet æquitatem; & sine cujusquam indignatione justa. Quis [42] enim aspernabitur idem jus sibi dici, quod ipse aliis dixit, vel dici effecit? §. 1. *Qui magistratum potestatemve habebit, si [43] quid in aliquem novi juris statuerit: ipse, quandoque adversario postulante eodem jure uti debet.* † *Si quis apud eum qui magistratum potestatemque ha-*

1 Quantum liber, si furtum fecisset, præstaret. *l. 1. in fin. ff. si fam. furt. fec.*
2 Majestas Prætori tribuitur, ut & *l. pen. ff. de justit. & jur.* 3 Conjunge *l. 32 ff. ad l. Aquil. & l. 1. §. pen. ff. si fam. furt. fec. dicat.* Mod. 4 Vide quæ scripsi *ad l. 2. §. 6. ff. de orig. jur.* 5 Vide *C. lib. 3. tit. ne quis in sua causa judicet.* & Socinum *reg.* 203. 6 Jus dicitur in invitum. 7 Judex datus non poterat judicando & cognoscendo recedere ab ea formula, quam ei Prætor præscripserat, qui eum judicem dederat, sed ei parere cogebatur. itaque non erat iniquum nec periculosum, judicem dari patrem filio, aut contra *l. in privatis. ff. de jud.* cum autem is, qui jurisdictioni præest, possit pro sua potestate, quidvis statuere, nec adstringatur certæ formulæ, merito jus dicere prohibetur sibi. *toto tit. C. Ne quis in sua caus. jud. vel jus sibi dic.* vide Duarenum *l. 1. disput. cap.* 31. Loriotum *de consanguinitate axiomate* 33. Vaccam *hic.* Mod. 8 Vid. *l. ult. §. pen. C. ubi Senatores vel clariss.* Goth. Differunt jus dicere, & judicare, hoc judicis dati, illud magistratus est: atque ita intelligenda est *l. 77. ff. de judic.* A. Guibert. *quæst. memorab. c.* 9. Ans. 9 Imo liberis potest. *l. 77. ff. de judic.* 10 *l. 49. C. Th. de appell.* 11 Adde *l. 19. in fin. ff. eod. l. 1. C. de defensor. civit. Nov.* 15. *c. 3. in fin.* 12 Idem est, si consensus litigantium interveniat, *l. 74 §. Judex.* 1. *ff. de judiciis. l. inter.* 28. *ff. ad municip.* vel reconventio fiat. §. 1. *ff. eod.* apud eundem enim litigatur. 13 Ut cum variis temporibus conceptis obligationibus (idem dicendum in insinuatione donationum. *l. 34. §. si quis autem. 4. C. de donat.*) sors petita, cum ejus fructibus, cum expensis litis, cum pœna & multa cumulatur. 14 Etsi diversæ alioquin sententiæ hoc casu conveniunt, *ut & in l. 1. ff. de act. rerum amotar.* 15 Vid. quæ scripsi ad *l. 1. C. rerum amot.* 16 Cur ita? vid. *l. 22. ff. de judiciis. & tit. ff. de quib. reb. ad eundem judicem eatur.* Senec. *de benefic.* 5. *in fin.* 17 Quia uterque actor, & reus. vide *l. 2. §. in familiæ. 3. ff. famil. ercisc.* 18 Superiorum, *arg. l. pen. in fin. ff. eod.* contra Loth. Joh. Accurs. Bart. Zasius proximiores intelligit. 19 *v. l. 15. §. adjuvat.* 38. *ff. de injuriis.* 20 Vel delegatum a Magistratu. *l. 1. C. qui pro sua jurisd.* 21 Imo in tempus successorum durant. *l. 49. §. 1. ff. de judic.* 22 Vide *l. 13. §. temporis tum. ff. ad SC. Treb.* 23 Hoc de jurisdictione contentiosa accipiendum est, non de voluntaria *l. apud filiumfam. ff. de manum. vind.* vide Pacium & Zasium *l. 2. sing. respons.* 19. Mod. 24 Vide *l. 80. ff. de jud.* 25 *In præsi* item Cujac. 1. *obs.* 32. *in Prætorem.* Hotom. 4. *obs.* 9. Goth. Charondas vero ait se reperisse in MS Cod. quo præcipue usus sit grandioribus litteris *P. R.* unde *prætorem* facere liceat. *Mod.* 26 Imo quis nanciscitur possessionem voluntate heredis errantis. *l. 1 §. si legatarius.* 11. *ff. ad l. Falc.* 27 De jurisdictione delegati vide Hotom. 3. *obs.* 4. 28 Advocatus in causa adversarii qui fuit, in eadem suspectus est judex. vide *l. 6. in princ. C. de postulando.* 29 *l. 2. §. 1. l. 74. §. 1. ff. de judiciis.* 30 Imo, qui fori præscriptioni renunciavit, renunciationi stare cogitur, vide *l. 29. in pr. C. de pactis.* Goth. Solve quod hic de modo, illic de pacto contractui adjecto agatur. Fachin. *lib. 1. controv. cap.* 61. Adde Zanger. *de except. part. 1. c. 2. num* 212. Ans. 31 Imo compelli notat Gothofredus ex *l. 29. in princ. C. de pact.* quam antinomiam quidam sic solvunt *in l. 29. C. de pact.* consensum enim est in alienum judicem in contractu faciendo: itaque iniquum fuisset, eum judicem recusare, maxime cum adversarius alter contracturus non fuisset. Hic autem nihil est ejusmodi. hoc igitur discrimen docet has leges diversas esse, non pugnantes. Vide Cujacium *ad hanc legem*, & Covarruviam ad *cap. quamvis parte.* 1. §. 4. *num.* 7. *de pact. lib.* 6. Mod. 32 Cujus domicilium assumit. *l. 32. ff. ad municip.* 33 Atqui ibi quisque conveniendus, ubi contraxit, ut *l. 2. C. h. t.* 34 Sigillatim, & deberi post. 35 Conjunctim, ut *l. 11. §. ult. ff. eod.* 36 *l. 11. ff. eod.* 37. Vide *l. 1. C. si a non competente. l. 53. C. de decurionib.* Et citanti. Sed tamen interpretes citationem extra territorium fieri posse docent, si vel nuncius, vel epistola, aut ab actore ad reum: aut a judice rei controversæ, ad rei conventi judicem mittatur, vel si edicto publico vel præconis voce citetur absens, quod ut fieri possit, vide quæ notavi *in l. 4. §. 5. 6. ff. de damn. infect. Novell.* 134. *cap.* 5. Idem, si superior vel Princeps jubeat aliquem ex suis prælidibus exequi, quod alter judex pronunciaverit. *l. 15. §. 1. ff. de re judicata* illa ex lege originem trahit mandatum illud in foris usitatum, *Pareatis*, & præcipienti & exequenti sententiam factum. Ideoque Jason. & Zas. *ibi.* & *in l. 15. ff. de re judicat.* ibidem Bart. Specul. *tract. execut. sent.* notant literis remissoriis, seu requisitoriis ac mutui compassus (ita enim eas appellant) judicem condemnati a judice condemnante rogari oportere, ut latam sententiam exequatur, *arg. l. 12. §. pen. l. 15. ff. de reb. auct. jud. possid. l. 13. §. 3. C. de judic. l. 7. ff. de testam. quemad. aperiantur. l. 3. in fin. ff. de testib. l. 30. §. 1. ff. de excusat. l. 5. §. 12. ff. de reb. eorum qui sub tutela.* omissa hujusmodi rogatione, executionem (quæcunque tandem illa sit) nullam censeri. Rogatione facta & postea omissa, vel neglecta executione adversus judicem negligentem aut ejus subditos jus repressaliarum concedi posse. hæc illi. An & exequenti contractum in alieno territorio conceptum, impune resisti potest? eo casu literas requisitorias non exigi, major pars interpretum docet. Quid? num Lutetiæ, moram & usuras pro consuetudine Romanæ urbis (demus Romæ contractum esse) a judice Parisiensi actori æstimari oportebit? Id videtur. Contractus enim istius initium vitio caret. *l. 22. in fin. ff. de reb. cred. l. ult. in fin. ff. de triticiaria. l. 1. ff. de usuris.* An idem futurum est, si maximas usuras Capuæ permissas Lutetiæ (ubi minime tolerantur) stipuler? non idem, odio usurarum, dixeris: Talis enim stipulatio neque Lutetiæ valebit, quia ab initio: neque Capuæ, quia ex post facto non convalescit. *l. 1. ff. de reg. Caton. l. 29. 201. 210. ff. de reg. jur.* An vero Testamentum in municipio ruri, aut suis tempore, solennitate talium vellocorum, vel temporum factum in Urbe validum erit? non dubito, quin valeat. *l. 31. C. de testam.* Quid si municipum lege, non Urbis, universa bona testamento aut contractu, vel extraneo, vel uxori dare liceat: num hujusmodi actus in Urbe omnino valebit, vel omnino inutilis erit, an potius partim valebit: partim corruet? ac si miles sit, qui pro parte testatus, pro parte intestatus mori potest. *l. 6. 19. 37. ff. de mil. test.*? Placet ultima sententia, ut saltem alteruter actus valeat, quo loci valere poterit: exemplo tutorum, qui pro diversarum provinciarum ratione, diversi dari solent, *l. 27. princ. ff. de tut. & cur.* ita Bart. *in l. 1. C. de summa Trinit. num.* 41. ait Romæ legitimatum testamenti, hereditatis & honorum Romæ capacem esse, alibi non esse. Quid? superioribus locis factum testamentum non illorum locorum solennitate, sed patriæ, num in patria valebit? Id videtur. Jus enim patriæ in testamentorum solennitatibus spectari oportet. *l. si non speciali. C. de testam. l. 2. ff. test. quem. aper.* arg. *l. 1. §. 2. ff. de legat.* 3. Cujac. *consult.* 25. *in fin.* Quid si quis in provincia Romana, more apud Gallos satis usitato, uxorem omnium suorum adquisitorum & conquisitorum sociam fecerit: num Præses Romanus ex ea conventione Romæ jus dicet? Dicere poterit: cum ea conventio jure Romano nec directe nec oblique vetita sit, & ad jus privatorum referatur: cum etiam non insubtiliter dici possit, Prætorem eo casu, non ut Gallici, sed ut minime improbati, aut potius juris gentium conventionem sequi, *arg. l. 1. ff. de ritu nupt. l. 4. C. de crimin. expilat. hered.* Hoc addendum, cuivis alieni territorii homini Lutetiæ delinquenti, Lutetiæ jus dici posse. *l. 3. in fin. ff. de off. Præsid. l. 1. C. ubi de crim.* An testes ex alieno territorio vocari possunt? Possunt vocari, si talis sit consuetudo. *v. l. 3. in fin. ff. de testibus.* An privata scriptura & ἰδιόχειρον, vel etiam instrumentum publicum, Romæ factum, quo Titius omnia sua bona pignoravit Sempronio, Lutetiæ jus pignoris, & πρωτοπραξίας seu prioritatis tribuet, æque ac si vel in regno Galliæ, vel Lutetiæ conceptum, factumve fuisset? Quidam negant, jus tale conferri, nisi a die recogniti judicialiter in Gallia instrumenti. Quod si ita fuerit, servanda summa hæc cautio erit peregrinis cum Gallo, aut alio, qui in Gallia bona habeat, in peregrino loco contrahentibus. His adde Senatusconsultum Spirense, cujus meminit Mynsing. 5. *obs.* 19. quo cautum est, ut ne statuta contra jus extra territorium disponentis extendantur.

38 Ad hanc sententiam facit 2. *feud.* 33. §. 1. *l. ult. C. de fruct. & litium expensis. l. 3. in fin. ff. mandati. l. 7. C. de rescindenda vendit. l. 13. C. de Judæis. l. 6. C. de [illegible]* ut & illud, Patere legem, quam ipse tuleris, &, Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Alexander Severus *apud Lampridium.* Talionis æquitas inde quoque manat, de qua vide Aristotelem *in Ethic. &* 20. *Gell.* 1. 39 Subaudi *vel dici fecerit. l. 1. §. 1. l. 3. §. 1. ff. eod.* 1. Harmenopul. 2. §. 3. 34. statuit vero judex, vel adsessor. *l. 2. ff. eod.* dici facit, qui litigat procurator, tutor, omnis denique qui experitur. *l. 3. §. 1. l. 2. ff. eod.* Imo & heres. *d. l. 3. §. 5.* 40 Hujus edicti explicationem pete a Duareno *disput. lib.* 1. *cap.* 49. Cujacio in *paratitlis*, Lorioto *axiom.* 44. & Vacca *hic.* Mod. 41 Exempla vid. *l. 44. in fin. ff. de pact. l. 59. ff. de admin. & peric. tut. l. ult. C. de sportul.*
42 Idem Demosthenes *in 1. contra Aristogitonem.* & Gylippus *apud Diodorum* 13. Justinus 3. *ubi de Lycurgo.* adde locum insignem Alexandri Severi apud Lampridium.
43 Magistratibus jus novum statuere licuisse, hoc ex loco colligitur, neque coactos semper fuisse sequi perpetui Edicti regulas aut potius Edictum perpetuum.

bebit,

bebit, aliquid novi juris obtinuerit, quandoque postea adversario ejus postulante, eodem jure adversus eum decernetur: scilicet, ut quod ipse [quis] in alterius persona æquum esse credidisset, id in ipsius quoque persona valere patiatur [1]. §. 2. Hæc autem verba, *quod statuerit,* [*qui jurisdictioni præest*], cum effectu [2] accipimus, non verbotenus: & ideo, si quum vellet statuere, prohibitus sit, nec effectum decretum habuit, cessat Edictum. Nam *statuit* verbum rem perfectam significat, & consummatam injuriam, non cœptam. Et ideo si inter eos quis dixerit jus, inter quos jurisdictionem non habuit, quoniam pro nullo habetur, nec est ulla sententia, cessare Edictum putamus: Quid enim offuit [3] conatus, cum injuria nullum habuerit effectum?

De dolo jus dicentis, & imperitia Assessoris.

2. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

HOc Edicto dolus debet jus dicentis puniri: nam si Adsessoris [4] imprudentia jus aliter dictum sit quam oportuit: non [5] debet hoc Magistratui officere, sed ipsi Adsessori.

De novi juris postulatione, & usu. 1. De procuratore, tutore, curatore postulantibus. 2. Cui tenetur qui incidit in hoc Edictum. 3. De reo & fidejussore. 4. An pater ex persona filii teneatur. 5. De herede. 6. De actionibus præsentibus, & futuris. 7. De repetitione soluti.

3. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

SI quis iniquum [ad Edictum] jus adversus aliquem impetravit: eo jure utatur ita demum, si per postulationem ejus hoc venerit: cæterum si ipso non postulante, non coërcetur: sed & si impetravit, sive usus est jure aliquo, sive impetravit, ut uteretur, licet [6] usus non sit, hoc Edicto punitur. §. 1. Si procurator meus postulavit: quæritur, quis eodem jure utatur: & putat Pomponius, me solum: utique, si hoc ei specialiter mandavi, vel ratum habui. † Si tamen tutor, vel curator furiosi postulaverit, vel adolescentis, ipse hoc Edicto coërcetur. Item adversus procuratorem id observandum est, si in rem suam fuerit datus. §. 2. Hæc pœna adversus omnem statuitur, qui in Edictum incidit; non solum eo postulante, qui ab eo læsus est, sed omni qui quandoque experitur. §. 3. Si is pro quo spopondisti, impetraverit, ne aliquis debitor ipsius adversus eum exceptione [7] utatur: deinde tu in negotio, in quo spopondisti, velis exceptione uti: nec te, nec ipsum oportet hoc impetrare: etsi interdum patiaris [8] injuriam, si solvendo debitor non sit. † Sed si tu incidisti in Edictum: reus quidem utetur exceptione, tu non uteris, nec pœna tua ad reum promittendi pertinebit: & ideo mandati actionem non habebis. §. 4. Si filius meus in Magistratu in hoc Edictum incidit: an in his actionibus quas ex persona ejus intendo, huic Edicto locus sit? Et non puto: ne mea conditio deterior fiat. §. 5. Quod autem ait Prætor, *ut is eodem jure utatur*, an etiam ad heredem hæc pœna transmittatur? Et scribit Julianus, non solum ipsi denegari actionem, sed etiam [9] heredi ejus. §. 6. Illud quoque non sine ratione scribit, non solum in his actionibus pati eum pœnam Edicti, quas tunc habuit, cum incideret in Edictum, verum si quæ postea ei adquirentur. §. 7. Ex hac causa solutum repeti non posse Julianus putat: superesse enim naturalem [10] causam, quæ inhibet repetitionem.

Alia verba edicti de his, qui hujus edicti beneficio utuntur.

4. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

ILlud eleganter Prætor excepit, *Præterquam si quis eorum contra eum fecerit, qui ipse eorum quid fecisset:* & recte: ne scilicet vel Magistratus, dum studet hoc Edictum defendere, vel litigator, dum [11] vult beneficio hujus Edicti uti, ipse in pœnam ipsius Edicti committat.

TIT. III.
SI QUIS JUS DICENTI NON OBTEMPERAVERIT.

Qui jurisdictionem suam pœnali judicio defendunt. 1. Quid sit, jus dicenti non obtemperare. 2. De procuratore, tutore, vel curatore. 3. De reo, vel petitore non obtemperantibus. 4. Quid in hoc judicium veniat. De ejus tempore. De herede.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

OMnibus Magistratibus, non tamen [12] Duumviris, secundum [13] jus potestatis suæ concessum est jurisdictionem suam defendere pœnali judicio. §. 1. Is [14] videtur *jus dicenti non obtemperasse*, qui quod extremum [15] in jurisdictione est, non fecit: veluti, si quis rem mobilem vindicari a se passus non est, sed duci eam, vel ferri passus est: cæterum, si & sequentia recusavit, tunc non obtemperasse videtur. §. 2. Si procurator tuus, vel tutor, vel vel curator jus dicenti non obtemperavit: ipse [16] punitur, non dominus, vel pupillus. §. 3. Non solum autem reum, qui non obtemperavit, hoc Edicto teneri Labeo ait: verum etiam petitorem. §. 4. Hoc judicium, non ad id quod interest [17], sed quanti ea res est, concluditur: & cum meram [18] pœnam contineat, neque post annum, neque in heredem datur.

TIT. IV.
DE IN [19] JUS VOCANDO.

Quid sit in jus vocare.

1. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

IN *jus* [20] *vocare*, est juris experiundi [21] causa vocare.

Qui non possunt in jus vocari.

2. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

IN jus vocari non [22] oportet, neque [23] Consulem, neque Præfectum, neque Prætorem, neque Proconsulem, neque cæteros Magistratus, qui imperium habent, qui & coërcere aliquem possunt, & jubere in carcerem duci: nec Pontificem, dum sacra facit [24]: nec eos, qui propter loci religionem inde se movere [25] non possunt. † Sed nec eum qui equo publico in [26] causa publica [27] transvehatur [28]. † Præterea in jus vocari non debet, qui uxorem ducat: [aut eam, quæ nubat: nec judicem, dum de re cognoscat: nec [eum], dum [29] quis apud Prætorem causam agit: neque [30] funus ducentem familiare, justave [31] mortuo [32] facientem.]

3. CALLISTRATUS lib. 1. Cognitionum.

VEl qui [33] cadaver prosequuntur: quod etiam videtur [ex] rescripto Divorum [34] Fratrum comprobatum esse.

1. Edictum de his qui sine venia vocari non possunt.
2. De parentibus.

4. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

QUique litigandi [35] causa necesse habet in jure vel certo loco sisti: nec furiosos [36] vel infantes [37]. §. 1. Prætor ait: *Parentem* [38], *Patronum* [39], *Patronam* [40], *Liberos*, *Parentes Patroni*, *Patronæ in jus sine permissu meo ne quis vocet.* §. 2. *Parentem* hic utriusque sexus accipe. Sed an in infinitum, quæritur? Quidam [41], parentem [42] usque ad tritavum appellari aiunt: superiores, *majores* dici. Hoc veteres existimasse Pomponius refert: sed Gaius Cassius omnes [43] in infinitum [44] parentes dicit: quod & honestius [45] est, & merito obtinuit. §. 3. Parentes etiam eos accipi Labeo existimat, qui in servitute susceperunt: nec tamen, ut Severus [46] dicebat, ad solos justos liberos, sed & si vulgo quæsitus sit filius, matrem in jus non vocabit.

5. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

QUia [semper] certa est, etiamsi vulgo conceperit: Pater vero is est, quem nuptiæ demonstrant [47].

De parentibus naturalibus.

6. IDEM lib. 1. Sententiarum.

1 Excipe casus, §. 2. *hæc autem. l. 2. l. 3. in princ. l. 4. ff. eod.* 2 *l. 5. §. 2. in fin. ff. ne quis eum qui in jus.* 3 Imo sola voluntas sine effectu obest interdum & nocet. *v. l. 14. ff. ad leg. Corn. de sicariis. & l. 3. in fin. pr. ff. eod.* 4 Pedanei judices & assessores scientiam legis & morum præstare debent, non magistratus. *v. Nov. 82. c. 11.* 5 Cur non debet? Adsessor pro Jurisperito agit & scientiam juris præstare debet: Prætor vel Præses non item. Et plerumque nec jurisperitus est sed vir militaris ex nobiliori quadam familia, qui arma potius callet quam leges, quod & interpretes Græci hic notant apud Cujacium 23. *obs.* 40. idem dic in Ballivis Galliæ, Adsessor consilium ipsum, imo & ipsa verba suggerebat sententiæ Præsidi. *v.* Senecam 1. *de tranquillitate* 3. & quæ scripsi ad *Novell.* 82. 6 Et hic affectus punitur sine effectu. *l. 1. §. 6. vers. bestias. ff. de postul. l. 3. §. 1. ff. de calumn. v. l. 14. ff. ad l. Corn. de sicar.* 7 Dilatoria. Oldend. *l. 2. C. de precibus Imp. offerend.* peremptoria. *Accurs.* 8 *v. l. 88. in pr. ff. de verb. oblig.* 9 Adde *l. 33. ff. de oblig. & act.* 10 Solutum repeti non potest, ubi subest causa naturalis obligationis *l. 13. l. 64. ff. de condict. indebiti. l. 17. ff. de solutionib. & liberat.* 11 Qui facit aliquid lege permittente, is non incidit in pœnam edicti. *l. 14. C. ad l. Jul. de adulter.*

12 *Al.* tantum. *Goth.* Sunt qui legant, *non tantum duumviris*, verum cum hi magistratus municipales sint, *l. dies §. si forte. ff. de damn. infect.* neque judicationem habeant, multam indicere non possunt. *l. 2. in fin. ff. de jud. .. aliud. ff. de verb. sign.* Vide Augustinum *Emend. lib. 3. cap. 7.* Duarenum *disput. lib. 1. cap. 50.* Jo. Robertum *recept. lect. lib. 2. cap. 8. lib. 4. cap. 21. & 22.* Mod. 13 Vide Socinum, *regula* 301. 14 Is non videtur, *Hug. a Porta.* 15 Id est, qui non paruit addictioni & executioni sententiæ. vid. Zas. 1. *intell.* 2. Duar. 1. *disp.* 50. Oldend. 1. *Class.* 2. Rob. 4. *sentent.* 21. Cujac. 24. *obs.* 25. 16 Vide quæ scripsi ad *l. 1. C. quando fiscus.* 17 In veritate, *l. 5. §. 1. ff. ne quis eum, qui in jus.* id est, non ad id quod litigantium interest, sed ad contemptum ipsum. 18 *l. 7. §. 2. ff. quod falso tutore. l. 5. ff. ne quis eum, qui in jus.*

19 *Lib. 2. Cod. 2.* 20 Citatio est principium judicii, §. *ult. Instit. de pœna temere litig.* probationes, medium: sententia vero, finis. Olim fiebat hæc vocatio sine apparitore. vid. Duar. 1. *disp.* 1. interdum cum apparitore, ut notat Rob. 3. *sentent.* 1. postea edebatur libellus & actio. *ff. de edendo.* Hodie jure actionis jam competentis certis de causis sisti corporaliter reus potest: de quo vide quæ notavi in *l. 34. C. de decurionibus.* Præsens autem ut ab apparitore, scripto in jus vocari soleat, vide quæ notavi in *l. 2. ff. si quis cautionib.* ut citra scripturam, vide Oldend. *tractatu de formul. avelli* extra territorium, *vide l. 2. ff. si quis in jus vocat.* & ut absentibus citatio fieri possit & debeat etiam edictalis, & voce præconis, vide quæ notavi in *l. 4. §. 6. ff. de damn. infect.* Quid si nondum actionis dies competat & periculum ingruat ob agendi moram? vide quæ notavi in *l. 5. §. 10. ff. de operis novi nunciatione.* Quid si nulla competat actio, nisi a Principe aut Magistratu restituta? vide *ff. tit. de in integrum restit.* 21 Ut experiatur & sciat actor an jus sibi competat. *Accurs. Bart.* aut potius, ut jus suum consequatur & jure vincat adversarium, ut eum cogat respondere, testimonium ferre, aliquid indicare vel exhibere, aliquid facere, vel dare, vel suscipere vel restituere. *Goth.* Quid sit in jus vocare, & quomodo id olim fiebat, vide Duaren. *lib. 1. disput. cap.* 1. Govean *lib. 1. disput. c.* 47. Joann. Robert. *lib. 3. sent. jur. cap.* 1. Petr. Nann. *miscell. lib. 10. cap.* 1. Cujac. *lib. 10. observ. c.* 10. S. L. 22 Id est, nullo modo oportet, etiam cum Prætoris venia. 23 7. *Eclog. 8. c. 2.* 24 *v. l. 18. ff. de procurat.* 25 *Semoveri:* ut ad sacra loca & asyla hic locus referatur. Verum hanc lectionem Cujacius non probat, 13. *obs.* 29. Nam alibi a munere judicandi excusantur, qui sacerdotium nacti sunt, ut discedere ab eo sine religione non possint. *l. pen. ff. de vacat. munerum.* & in *l. 36. ff. de fideicommiss. libert.* Senatusconsulto Rubriano non continentur, quos religio moratur. Præterea si hanc sententiam ad asylum vel locum sacrum retulisset Ulpianus, addidisset forte, nec de domo sua: sed neque hac lege tractat, e quo loco non possit quis in jus vocari, sed quæ personæ, quove tempore non possint in jus vocari. Postremo non *semovendi* verbo fuisset usus, sed abducendi, vel aliquo meliore. Alii, hunc locum non ad sacerdotium referunt, sed ad servos sepulchris adstrictos. *l. 71. §. 2. ff. de condit. & demonstr. l. 44. ff. de manumiss. test.* alii, ad eos qui a militibus, statoribusque, vel a municipalibus ministeriis asservantur, ut *l. 10. ff. ex quibus causis majores.* male: his enim ... qui propter loci religionem se movere non possunt, quorum conditio differt ..., qui propter sua facinora vel a militibus vel in lautumiis asservantur. Græci lectionem eusam tuentur. Verum in ora marginis Scholiastes 6. *Eclog.* 28. *cap.* 2. loca, de quibus ... ita mirifice interpretatur: τόπους οἷς τισὶν ἑαυτοὺς περικλείουσιν οἱ λεγόμενοι στυλῖται, id est, *quibus se includunt qui Columnarii dicuntur*, de quibus vix somniavit quidquam ethnicus Ulpianus. Porro de Simeone Stylita, principe & autore hujus vitæ, ac sectæ, vide Evagrium 1. *cap.* 13. & 2. *cap. 9. in fin.* Cedrenum, *in Theodosio.* Apud eundem Cedrenum, ibidem quidam Daniel in Anaplo (transitus est vel suburbium Constantinopoli), Simeonem imitatur: apud eundem *in Stauratio*, Nicolaus quidam ἐν ἐξωκιονίῳ ψευδερημίτης notatur. Ut res sit, huic loco jungi possunt, quibus testimonii dicendi causa venire non licet, de quibus *l. 8. ff. de testibus.* sed & milites qui discedere a signis sine periculo non possunt. *l. 45. ff. ex quibus causis majores.* signis enim militaribus inest sua religio, id est, publica devotio. 26 Cujac. 13. *observ.* 29. legit, *in Capitolium* vel *in Castoris Pollucis.* Nam apud Dionysium hæc transvectio appellatur, πόμπη τῶν ἐχόντων δημόσιον ἵππον. Verum Hotom. 3. *observat.* 21. legit, *in censu publico.* 27 Accipi hoc potest vel de recognitione, quam Fabius Max. instituit, cum videlicet equites recensentur: vel de his, qui in causa publica, dispositis equis cum diplomate (cujus rei Plinius meminit & Venulejus *in l. continuus. ff. de verb. obligat.*) proficiscuntur. Equi autem publici meminit etiam Ulpianus *in fragmentis tit.* 7. porro de vera hujus legis lectione vide civem meum Rævardum *lib. 1. varior. cap. 6. & 2. cap.* 15. itemque *Pretribun. cap.* 9. ac præter hunc, Cujacium *observat. l. 13. c.* 29. Mod. 28 De transvectionibus equitum vide Livium 9. *in fin.* Valer. 2. *in fin.* Diodorum 20. Plurtarchum in Pompeio. 7. *Eclog. 8. cap.* 2. Hotom. 3. *observ.* 21. 29 *vide l. 54. in fin. ff. de re judicata.* 30 Οὐδὲ τὸν θάπτοντα τὸν ἴδιον. Græci *d. cap.* 2. 31 *Al.* basta. Sed nihil mutandum: ut in *l. 20. §. 1. ff. de acquirend. vel omitt. hereditat.* Græci *d. cap.* 2. οὐδὲ τὰ συνήθη ποιοῦντα τῷ τελευτήσαντι. *Justorum* autem appellatione intelligit denicales ferias seu operationes quibus mortui familia purgabatur. *Festus*, *Denicales*, quæ inter causas militis, qui condicto die non adesset, excusandi censentur. Cicero apud Gellium 16. *cap.* 4. ubi perperam legitur *Vindemiales.* 32 Vide *Nov.* 60. *c. 1. §. si vero.* 33 7. *Eclog. 7. c. 1. l. 4. §. 2. ff. si quis cautionib. l. 1. § 6. ff. de ...* 34 M. Antonini & Ælii Veri. Spart. *in Ælio Vero.* 35 *l. 2. §. 2. ff. si quis cautionibus.* 36 *d. l. 2. §.* 3. 37 Septennes 7. *Eclog. 7. c. 1. in fin.* 38 *l. penult. C. eod.* 39 *l. 2. C. eod.* 40 *l. 1. & 2. C. eod.* 41 Et male *f. eod.* 42 *l. 10. §. 9. ff. eod.* 43 Ut in *l. 1. §. generaliter ff. de legat. præst.* 44 Imo ad tritavum tantum. *l. 10. §. parentes. 7. ff. de gradib. & affin.* 45 Honestatis ratione verborum significationem extendimus, de honestate adde *l. 10. §. 2. ff. de ... l. 12. ff. de ritu nupt. l. 15. ff. eod.* 46 *Forte*, Servius. 47 *l. 6. ff. de his, qui sunt sui.*

PArentes naturales [1] in jus vocare nemo poteſt [2]: una [3] eſt enim omnibus parentibus ſervanda reverentia.

De parentibus patris adoptivi.

7. IDEM lib. 4. ad Edictum.

PAtris [4] adoptivi parentes impune vocabit: quoniam hi ejus parentes non ſunt: cum his tantum cognatus fiat, quibus & adgnatus.

De patronis.

8. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

ADoptivum [5] patrem, quamdiu in poteſtate eſt, in jus vocare non poteſt, jure [6] magis poteſtatis, quam præcepto Prætoris: niſi ſit filius, qui caſtrenſe habuit peculium: tunc enim cauſa cognita permittitur: ſed naturalem parentem, ne quidem dum eſt in adoptiva familia, in jus vocari. §. 1. *Patronum*, inquit, *Patronam. Patroni* hic accipiendi ſunt, qui ex ſervitute manumiſerunt: vel ſi colluſionem detexit, vel ſi qui præjudicio pronuntietur eſſe libertus, cum alioquin non fuerit: aut ſi juravi [7] eum libertum meum eſſe: quemadmodum per contrarium pro patrono non habebor, ſi contra me judicatum eſt: aut ſi, me deferente, juraverit *ſe libertum non eſſe.* §. 2. Sed ſi [8] ad jusjurandum adegi, *ne uxorem ducat, ne nubat;* impune in jus vocabor: & Celſus quidem ait in tali liberto jus ad filium meum, me vivo, non tranſire. Sed Julianus contra ſcribit. Plerique Juliani ſententiam probant [9]: ſecundum quod eveniet, ut patronus quidem in jus vocetur, filius, quaſi innocens, non vocetur [10].

De eo qui manumittit ex cauſa fideicommiſſi.

9. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

IS quoque, qui ex cauſa fideicommiſſi manumittit, non debet in jus vocari: quamvis ut manumittat, in jus vocetur.

5. *De liberis parentibusque patroni vel patronæ.* 6. *De deportatione & reſtitutione patroni.* 7. *De adoptione patroni.* 8. *Vel ejus filii. de nepote patroni.* 9. *De liberis patroni.* 10. *De liberta enixa ex patrono.* 11. *De liberto capitis accuſato, vel in ſervitutem petito.* 12. *De cauſæ cognitione.* 13. *Si patronus nomine alterius, vel alius nomine patroni interveniat.*

10. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

SEd ſi hac lege emi, *ut manumittam*, & ex conſtitutione [11] Divi Marci venit ad libertatem: cum ſim patronus, in jus vocari non potero: ſed ſi ſuis [12] nummis emi, & fidem fregi, pro patrono non habebor [13]. §. 1. Proſtituta contra legem venditionis, venditorem [14] habebit [15] patronum, ſi hac lege venierat, *Ut, ſi proſtituta eſſet, fieret libera.* At ſi venditor, qui manus injectionem excepit [16], ipſe proſtituit: quoniam & hæc pervenit ad libertatem, ſub illo quidem, qui vendidit, libertatem conſequitur, ſed honorem haberi ei æquum non eſt: ut & Marcellus libro ſexto Digeſtorum exiſtimabat. §. 2. Patronum autem accipimus, etiamſi capite minutus ſit, vel ſi libertus capite minutus, dum adrogetur per [17] obreptionem: cum enim hoc ipſo, quo adrogatur, celat conditionem: non [18] id actum videtur, ut fieret ingenuus. §. 3. Sed ſi jus annulorum accepit, puto eum reverentiam patrono exhibere debere, quamvis omnia ingenuitatis munia habet. Aliud, ſi [19] natalibus ſit reſtitutus: nam Princeps [20] ingenuum facit. §. 4. Qui [21] manumittitur a corpore aliquo, vel collegio, vel civitate, ſingulos in jus [22] vocabit: nam non eſt illorum libertus; ſed Reipublicæ honorem habere debet: & ſi adverſus Rempublicam, vel univerſitatem velit experiri, veniam Edicti petere debet, quamvis actorem eorum conſtitutum in jus vocaturus. §. 5. *Liberos, parentes [que], patroni, patronæque*, utriusque ſexus accipere debemus. §. 6. [Sed] ſi per pœnam deportationis ad peregrinitatem [23] redactus ſit [24] patronus, putat Pomponius eum amiſiſſe honorem: ſed ſi fuerit [25] reſtitutus, erit ei etiam hujus Edicti commodum ſalvum. §. 7. *Parentes patroni* etiam adoptivi excipiuntur [26]: ſed tamdiu quamdiu, adoptio durat. §. 8. Si filius meus in adoptionem datus ſit, vocari a liberto meo in jus non poterit: ſed nec nepos in adoptiva familia ſuſceptus. Sed ſi filius meus emancipatus adoptaverit filium: hic nepos in jus vocari poterit: nam mihi alienus eſt. §. 9. *Liberos* [27] autem ſecundum Caſſium [28], ut in parentibus, & ultra trinepotem accipimus. §. 10. Si liberta ex patrono fuerit enixa, mutuo ſe ipſa, & filius ejus, in jus non vocabunt. §. 11. Sin autem liberi patroni capitis accuſaverunt libertum paternum, vel in ſervitutem petierunt, nullus [29] eis honor debetur. §. 12. Prætor ait, *in jus niſi permiſſu meo ne quis vocet;* permiſſurus enim eſt, ſi famoſa actio non ſit, vel pudorem non ſugillat, qua patronus convenitur, vel parentes: Et totum hoc, cauſa cognita, debet facere: nam interdum etiam ex cauſa famoſa, ut Pedius putat, permittere debet patronum in jus vocari a liberto: ſi eum graviſſima [30] injuria adfecit [31], flagellis forte cæcidit. §. 13. Semper autem hunc honorem patrono habendum, etſi quaſi tutor, vel curator, vel defenſor, vel actor interveniat patronus. Sed ſi [32] patroni tutor, vel curator interveniat: impune poſſe eos in jus vocari, Pomponius ſcribit: & verius eſt.

De pœna edicti moderanda ex bono & æquo.

11. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

QUamvis non adjiciat Prætor, *Cauſa cognita ſe pœnale judicium daturum:* tamen Labeo ait, [33] moderandam jurisdictionem: [veluti] ſi pœniteat [34] libertum, & actionem remittat, vel ſi patronus vocatus non venerit, aut [ſi] non invitus [35] vocatus ſit: licet Edicti verba non patiantur.

Si patroni filius patre abſente in jus vocetur.

12. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

SI libertus in jus vocaverit contra Prætoris Edictum filium patroni ſui, quem ipſe patronus in poteſtate habet: probandum eſt, abſente patre [36] ſubveniendum eſſe filio, qui in poteſtate eſt: & ei pœnalem in factum actionem, id eſt, quinquaginta [37] aureorum adverſus libertum competere.

De his quibus reverentia præſtanda eſt.

13. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

GEneraliter [38] eas [39] perſonas, quibus [40] reverentia præſtanda eſt, ſine juſſu Prætoris in jus vocare non poſſumus.

Si magiſtratus interpelletur.

14. PAPINIANUS lib. 1. Reſponſorum.

LIbertus a patrono reus conſtitutus, qui ſe defendere paratus, pro tribunali Præſidem provinciæ frequenter interpellat: patronum accuſatorem in jus non videtur [41] vocare.

De libelli oblatione.

15. PAULUS lib. 1. Quæſtionum.

LIbertus adverſus patronum dedit libellum [42], non diſſimulato ſe libertum eſſe ejus: an ſi ad deſiderium ejus reſcribatur, etiam Edicti pœna remiſſa [43] eſſe videtur? *Reſpondi*, non puto ad hunc caſum Edictum Prætoris pertinere: neque [44] enim qui libellum Principi, vel Præſidi dat, in jus vocare patronum videtur.

Si tutor pupilli nomine patronam ſuam in jus vocet.

16. IDEM lib. 2. Reſponſorum.

QUæſitum eſt, an tutor pupilli nomine patronam ſuam ſine permiſſu Prætoris vocare poſſit? *Reſpondi* eum de quo quæritur, pupilli nomine [45] etiam in jus vocare patronam ſuam potuiſſe, ſine permiſſu Prætoris.

Si quis ſe exhibiturum caverit.

17. IDEM lib. 1. Sententiarum.

EUm [46], pro quo quis apud [47] officium cavit, exhibere cogitur. † Item [eum] qui apud [48] acta exhibiturum ſe eſſe quem promiſit, & ſi officio non caveat, ad exhibendum tamen cogitur.

Utrum de domo ſua, vinea, balneo, theatro, in jus vocari quis poſſit.

18. GAJUS lib. 1. ad legem XII. Tabularum [49].

PLerique [50] putaverunt [51], nullum de [52] domo [53] ſua in jus vocari licere: quia [54] domus tutiſſimum cuique refugium atque receptaculum ſit: eumque, qui inde in jus vocaret, vim inferre videri.

19. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

SAtisque pœnæ ſubire, eum ſi non defendatur, & latitet, certum eſt: quod mittitur [55] adverſarius in poſſeſſionem bonorum ejus. † Sed ſi aditum ad ſe præſtet, aut ex [56] publico conſpiciatur: recte in jus vocari eum Julianus ait.

20. GAJUS lib. 1. ad legem XII. Tabularum.

SEd etiam a vinea [57], & Balneo [58], & Theatro [59] nemo [60] dubitat in jus vocari licere.

1 Vide quæ notavi *ad l.* 44. §. 3. *ff. de ritu nuptiar.* 2 Suſceptus ex concubina patrem novit, & naturalis vocatur pater. *§. pen. & ult. Inſt. de nupt.* Hunc igitur parentem filius in jus vocare non poteſt. *Mod.* 3 Imo diverſa. *l.* 3. *C. ad l. Jul. de adulter.* 4 7. *Eclog.* 8. *c.* 2. 5 *Parentis* itaque hic nomine venit adoptivus: aliter quam *l.* 51. *in fin. ff. de legat.* 2. 6 *vid. l.* 16 *in princ. ff. de furtis.* 7 Imo hic non eſt patronus. *l.* 45. §. 1. *ff. de ritu nupt. l.* 14. *ff. de jure patronat.* 8 Vide tamen *l.* 6. §. 3. *ff. de jure patron. l.* 31. *ff. qui & a quibus manum.* 9 Alii addita conjunctiva *Et plerique I. ſ. p.* vide autem *l. qui contra legem. ff. de jur. patr.* Mod. 10 Imo & hoc caſu liberi nullum jus habent in libertum. *l.* 15. *ff. de jure patr.* 11 *l.* 2. *l.* 3. *C. ſi mancip. ita fuer. alien.* 12 *l.* 45. §. 2. *ff. de ritu nupt.* 13 Imo habebor. *l.* 7. *C. de operis libert.* 14 *v. l.* 7. *in pr. ff. de jure patr.* 15 Imo emptorem. *l.* 34. *in pr. ff. de evict.* 16 i. e. vendicatione, nulla exſpectata judicis auctoritate, ſic *l. pen. ff. de ſer. export. & l. ſi ut manus. C. ſi ſer. export. ven.* Mod. 17 *v. l.* 49. *ff. de bon. libert.* 18 Nunquam etiam fit ingenuus, *l. ult. ff. de ſtatu hom.* 19 *l.* 3. *C. de bon. libert. l.* 2. *l.* 3. *ff. de natalib. reſtit.* 20 Princeps ingenuum facere poteſt, *ut hic.* poteſt & nobilem facere, & ut Galli loquuntur, *Il peut faire d'un vilain un chevalier.* Huc referendum illud Dionyſii ſophiſtæ de Heliodoro magiſtro epiſtolarum facto ab Hadriano: poteſt, inquit, Cæſar pecunias & honorem tribuere, rhetorem facere non poteſt. Dion. *in Hadriano.* 21 Idem, *cauſ.* 12. *qu.* 2. *can. Epiſcopus.* 58. *§. qui manumittitur.* 22 Adde *l.* 6. §. 1. *ff. de rer. diviſ.* 23 Suetonius *in Claudio* 16. *non modo albo judicum eraſit, ſed etiam in peregrinitatem redegit.* adde quæ de peregrino ſcripſi *ad l.* 1. *C. de hered. inſt.* 24 Id eſt, ad id juris quod advenis Romæ conceſſum eſt, Rob. 3. *ſent.* 9. 25 Si princeps generaliter in integrum reſtituerit, priſtinum ſtatum condemnatus recipit. *hic & l.* 1. *C. de ſent. paſſ. l.* 1. *§. pen. ff. de poſtul.* Quod ſi cui tantum indulſerit, pœnam tantum remiſit: non etiam in priſtinum reſtituit. *l. tutor. l. in Inſulam. l. generales. C. de ſent. paſſ. l. ult. C. de gen. abol.* Vide porro ad hunc §. Jo. Rober. *lib.* 3. *recept. ſent. c.* 9. Et Briſſ. *lib.* 1. *ſelect. Antiq. cap.* 13. Mod. 26 Imo non excipiuntur. *l.* 7. *ff. eod.* 27 *l.* 4. §. 2. *ff. eod.* 28 Adde *l.* 220. *in princ. ff. de verb. ſignif.* 29 Nulla etiam bonorum poſſeſſio *vide l.* 1. *ff. de jure patron.* 30 Graviſſima injuria eſt, flagellis cædi, *ut hic.* adde quæ ſcripſi ad *l.* 12. *ff. de jure fiſci. & ad l.* 7. *ff. de pœnis.* 31 *vide l.* 7. *§. præterea.* 2. *ff. de injuriis.* 32 *vide l.* 7. *in fin. ff. de obſequiis parent. vel.* 33 *vide l.* 2. *ff. de re judic. l.* 15. *ff. eod. l.* 2. §. 1. *ff. tit. prox.* 34 *vide l.* 65. *in fin. ff. de furtis.* 35 Volenti non fit injuria. 36 *l.* 18. *§. ſi filius. ff. de judic.* 37 *l.* 24. *ff. eod.* 38 Ne hæc lex ſupervacua videatur, accipi eam convenit de iis perſonis, quæ parentum loco habentur, ut ſocero, ſocru, noverca, *arg. §. affines. Inſtit. de nupt.* vide Eguin. Baronem. *Mod.* 39 *l.* 32. *in fin. ff. de injuriis.* 40 Pone exemplum in redemptore & ſervatore. Senec. 3. *controv.* 4. 41 Cur ita? *vid. l.* 14. *§. ſi libertus. in fin. ff. de bonis libert.* 42 Principi. vide quæ ſcripſi ad *titulum* 20. *lib.* 1. *C. quando libellus principi datus litis conteſtationem faciat.* 43 Commiſſa. Hotom. 5. *obſ.* 19. admiſſa. 44 In jus non vocat, qui libellum Principi aut Præſidi dat. vide *d. tit. C. quando libellus.* 45 An etiam actionem famoſam intendere? *vide l.* 1. *C. ſi tutor vel curat. non geſſerit. l.* 1. *C. de obſequiis parent. vel.* 46 Hoc reſponſum ideo collocatum eſt ſub hoc tit. quia qui in jus vocabatur non ibat, ſed cavebat. *ff. in jus voc. ut eant, vel ſat. vel caut. dent.* docet igitur, quomodo agatur cum eo, qui cavit nomine in judicio vocati. vide Loriotum *de Pact. axiom.* 56 Mod. 47 Vide *l.* 27. *C. de fidejuſſoribus.* 48 Apud acta vel Officium, cautio judicio ſiſti fit. *l.* 56. *ff. de reg. jur.* Goth. Officium, id eſt, officiales, ex quorum pacto ipſi parti utilis acquiritur actio *l.* 2. *in fin. junct. l.* 4. *in fin. ff. rem pupilli ſalvam fore.* S. L. 49 Hæ leges (teſte Cornificio ſeu autore ad Herennium, Plauto & Terentio) jubebant vocatum in jus ſequi. de hac lege ſcripſi in meis fragmentis ad leges 12. Tabul. 50 Vide in hunc locum Jaſonem *hic.* Duenaſium *regula* 288. Minſinger. 4. *obſ.* 69. *l.* 4. §. 5. *ff. de damn. infect. l.* 103. *ff. de regul. jur.* Ciceronem *pro domo & in Vatinium* 8. Quint. 9. Xenophontem 7. παιδ. 7. *Eclog.* 8. *c.* 18. 51 Hæc lex non ſervatur in Gallia. 52 Adde *l.* 19. *l.* 21. *ff. eod.* 53 Excipe *l.* 19. *in fin. l.* 20. *ff. eod.* 54 Id ſumptum videtur ex notiſſima teſtudinis fabula: οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος, de qua vide Eraſmum 3. *Adagior.* 3. *adagio* 38. vim ideo & injuriam facit, qui invitum domo ſua extrahit. *Goth.* Loquitur de extractione violenta, quæ fiebat obtorto collo. *l.* 21. *ff. eod. v.* Gabriel. *de malefic. lib.* 7. *concluſ.* 10. Minſing. *cent.* 4. *obſ.* 69. Anſ. Adde Pecc. *de jure ſiſtend. c.* 6. *n.* 3. S. L. 55 *v. l.* 7. *§. Prætor. ff. quib. ex cauſ. in poſſeſſ.* 56 ἢ ἐκ τῆς ἀγορᾶς, ex foro. Autor *Eclog. illo loco.* 57 ἀπὸ πυλῶνος, *Baſil.* id eſt, a janua ſive janea, ut veteres loquuntur. Cur enim hoc de vinea potius dicatur, quam de alio agrorum genere, non video. Deinde nec vinea nec alius qualiscunque ager ad domum facere videtur. Cujac. 21. *obſ.* 38. niſi dicas hic agi de vinea (ut ſæpe accidit) domo alicui adhærente, aut niſi legas, *caupona.* 58 In jus quis vocari poteſt ex medio cœtu plurium una lavantium vel ſpectantium, puta e balneo publico vel theatro. 59 Cur a theatro? eſt enim univerſitatis locus. §. 6. *Inſt. de rer. diviſ.* At a theatro hic eſt, ab illa ædium parte, ex qua prætereuntes ſpectare commodiſſime vel cum aliquo voluptatis genere ſolent, puta ex pergula aliqua, in qua pictores ſuas picturas prætereuntibus ſpectandas proponere ſolebant. *l.* 5. §. 12. *ff. de his, qui effuder. vel dejecer.* vel etiam ex taberna, horreo, armario, officina vel ſimili loco, *v. l.* 19. *§.* 2. *ff. de judiciis.* vel ex feneſtra, ex qua Nerva ſervos oſtendens deriſus eſt. *l. penult. ff. in quib. cauſ. pign.* 60 Cur? quia ſi licet in jus vocare eum qui ad ſe aditum præſtat, aut ex publico conſpicitur, multo magis licebit eum in jus vocare qui in vinea, balneo aut theatro conſpicitur. Eſt enim hujusmodi in locis major hominum frequentia, & quidem in balneo plus quam in vinea: & in theatro, plus quam in balneo.

21. PAU-

21. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

SEd etsi is, qui domi est, interdum vocari in jus potest; tamen de [1] domo sua nemo [2] extrahi debet.

De impuberibus puellis in jus non vocandis. 1. *quibus casibus vocatus dimitti debet.*

22. GAJUS lib. 1. ad leg. XII. Tabularum.

NEque [3] impuberes puellas, quæ alieno juri subjectæ essent, in jus vocare permissum est. §. 1. Qui in jus vocatus est, duobus casibus dimittendus est: si quis ejus personam [4] defendet: & si, dum in jus venitur, de [5] re transactum fuerit.

De communi liberto.

23. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

COmmunis libertus, licet plurium sit, debet [6] a Prætore petere, ut ei liceat vel quendam ex patronis [in jus] vocare, ne in pœnam incidat ex Edicto Prætoris.

De pœna hujus judicii. De herede, de tempore.

24. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

IN [7] eum, qui adversus ea fecerit, quinquaginta [8] aureorum judicium datur: quod nec heredi, nec in heredem, nec ultra annum datur.

25. MODESTINUS lib. 1. de Pœnis.

SI [9] sine venia Edicti impetrata libertus [10] patronum in jus vocaverit: ex querela [11] patroni, vel supra dictam pœnam, id est, quinquaginta aureos dat: vel a *Præfecto* urbi, quasi inofficiosus castigatur [12], si inopia dignoscitur laborare.

TIT. V.

SI QUIS IN JUS VOCATUS NON IERIT: SIVE QUIS EUM VOCAVERIT, QUEM EX EDICTO NON DEBUERIT.

De fidejussore non subjecto jurisdictioni illius, ad quem vocatur.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

SI quis in jus vocatus fidejussorem dederit [in] judicio sistendi causa, non [13] suppositum jurisdictioni illius ad quem vocatur, pro [14] non dato fidejussor habetur: nisi [15] suo privilegio specialiter renunciaverit.

Ex qua causa in jus venire oportet. 1. *De eo qui non venit, puniendo vel excusando.*

2. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

EX [16] quacunque causa ad Prætorem, vel alios qui jurisdictioni præsunt [17], in jus vocatus venire debet [18]; ut hoc ipsum sciatur, an jurisdictio ejus sit. §. 1. Si quis in jus vocatus non ierit [19]: ex causa a competenti Judice multa [20] pro jurisdictione Judicis [21] damnabitur: rusticitati enim hominis parcendum erit. † Item [22], si nihil intersit actoris, eo tempore in jus adversarium venisse, remittit [23] Prætor pœnam: puta, quia feriatus dies fuit.

De actione in eum qui judicio non stitit.

3. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

CUm quis in judicio sisti promiserit, neque adjecerit pœnam, *si status non esset*: incerti [24] cum eo agendum esse in id quod interest, verissimum est: & ita Celsus quoque scribit.

TIT. VI.

IN [25] JUS VOCATI UT EANT, AUT SATIS, VEL CAUTUM DENT [26].

Qualis fidejussor judicio sistendi causa dandus, & accipiendus est.

1. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

EDicto cavetur, *Ut fidejussor judicio sistendi causa datus, pro* [27] *rei qualitate locuples detur: exceptis necessariis personis: ibi enim qualemcunque* [28] *accipi jubet*: veluti, pro parente, patrono.

2. CALLISTRATUS lib. 1. ad Edictum Monitorium.

ITem pro patrona, liberisve [29] suis, vel uxore, nuruve: tunc enim [30] qualiscunque [31] fidejussor accipi jubetur: & in eum qui non acceperit, cum sciret eam necessitudinem [32] personarum, quinquaginta aureorum judicium competit.

3. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

QUoniam pro locuplete [33] accipitur [34] fidejussor in necessariis [35] personis.

Si quis duos sisti promiserit, & unum exhibeat.

4. ULPIANUS lib. 58. ad Edictum.

QUi duos [36] homines in judicio sisti promisit, si alterum exhibet, alterum non: ex promissione non videtur eos stitisse [37], cum alter eorum non sit exhibitus.

TIT. VII.

NE [38] QUIS EUM QUI [39] IN JUS VOCABITUR, VI EXIMAT.

Ratio edicti. 1. *Si servus exemerit.* 2. *Si is qui vocari non potuit, aut ab alio vocari debuit, exemptus sit.*

1. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

HOc [40] Edictum Prætor proposuit, ut metu pœnæ compesceret eos, qui in jus vocatos vi eripiunt [41]. §. 1. Denique Pomponius scribit, servi quoque nomine noxale judicium reddendum: nisi sciente domino id fecit: tunc enim sine noxæ deditione judicium suscipiet. §. 2. Ofilius putat, locum huic Edicto non esse, si persona, quæ in jus vocari non potuit, exempta est: veluti parens, & patronus, cæteræque personæ: quæ sententia mihi videtur verior: & sane si deliquit qui vocat, non [42] deliquit qui exemit.

2. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

NAm cum uterque contra [43] Edictum faciat, & libertus, qui patronum vocat, & is, qui patronum vi eximat: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili [44] delicto petitoris partes sustinet. Eadem æquitas est in eo, qui alio quam quo debuerat, in jus vocabatur. Sed & fortius dicendum est, non [45] videri vi eximi eum, cui sit jus ibi non conveniri.

De servo exempto. 1. *De vocato ad judicem pedaneum.* 2. *De vi & dolo eximentis.*

3. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

QUod si servum quis exemit in jus vocatum, Pedius putat cessare Edictum: quoniam non [46] fuit persona, quæ in jus vocari potuit. Quid ergo? ad exhibendum erit agendum. §. 1. Si quis ad [47] pedaneum [48] judicem vocatum [quem] eximat, pœna ejus Edicti cessabit. §. 2. Quod Prætor præcepit, *vi eximat*: [vi] an & dolo malo? sufficit vi, quamvis dolus malus cesset [49].

Quid sit eximere. 1. *De eo, qui per calumniam vocabatur, exempto.* 2. *Si quis per alium exemerit.*

4. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

SEd *eximendi* verbum generale est, ut Pomponius ait: *eripere* enim est de manibus auferre per raptum: *eximere*, quoquo modo auferre: ut puta, si quis non rapuerit quem, sed moram fecerit, quo minus in jus veniret, ut actionis dies exiret, vel res tempore amitteretur: videbitur exemisse, quamvis corpus non exemerit. Sed & si eo loci retinuerit, non [50] abduxit; his verbis [51] tenetur. §. 1. Item, si quis eum qui per calumniam vocabatur, exemerit: constat eum hoc Edicto teneri. §. 2. Prætor ait, *Neve faciat dolo malo, quo magis eximeretur*: nam potest sine dolo malo id fieri: veluti cum justa causa est exemptionis.

1. *Quale sit hoc judicium, & quid in ipsum veniat.* 2. *Ex qua causa datur.* 3. *Quale sit de pluribus delinquentibus.* 4. *De successoribus. De tempore hujus judicii.*

5. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

SI per [52] alium quis exemerit, hac clausula tenetur: sive præsens fuit, sive absens [53]. §. 1. In eum autem, qui vi exemit, in factum judicium datur: quo non id continetur quod in veritate est; sed quanti ea res est ab actore æstimata, de qua controversia est: hoc enim additum est, ut appareat, etiamsi calumniator quis sit, tamen hanc pœnam eum persequi. §. 2. Docere [54] autem debet quis, per hanc exemptionem factum, quo minus in jus produceretur: cæterum, si nihilominus productus est, cessat pœna: quoniam verba cum [55] effectu sunt accipienda. §. 3. Hoc judicium in factum est: & si plures deliquerint, in singulos dabitur [56]: & nihilominus manet qui exemptus est, obligatus. §. 4. Heredibus autem ita dabitur, si [57] eorum intersit. Neque autem in heredem, neque post annum dabitur.

1 V. quæ scripsi *ad l.* 48. ℔. *de V. S.* 2 *v. l.* 4. §. *Prætor.* §. *toties.* ℔. *de damn. infect. l.* 103. ℔. *de R. J.* v. in hanc l. Minsing. 4. *obs.* 69. 3 *Autor Eclog. illo loco. c.* 22. 4 *v. l.* 5. *in pr.* ℔. *ex quib. caus. in possess.* 5 *l.* 2. *in pr.* ℔. *si quis caution.* 6 Imo non cogitur, *arg. l.* 10. §. *qui manumittitur.* 4. ℔. *eod.* 7 7. *Eclog.* 7. *c.* 24. 8 *l.* 12. ℔. *eod. l. ult.* ℔. *eod.* §. *omnis in fin. Inst. de pœna temere litig.* 9 Idem caus. 12. *qu.* 2. *can.* 58. *episcopus.* §. *libertus.* adde *l.* 1. ℔. *de off. Præf. urb.* 10 Non idem in vasallo. v Everard *in loco a liberto ad vasallum.* 11 Actio in factum hæc querela dicitur *in l.* 25. §. 1. *in fin.* ℔. *de obligat. & act.* 12 *vide l.* 1. *in fin.* ℔. *de pœnis.* μαστίζεται, *Eclog. d. c.* 24. Goth. Abrogat. per *l.* 1. *C. de cession. bonor.* Ans.

13 Adde *l.* 2. §. 1. *in fin.* ℔. *qui satisdare.* 14 Paria sunt, nullum dare fidejussorem, judicio sisti, & eum dare, qui jurisdictioni jus dicentis non sit suppositus. 15 Renunciare fori præscriptioni & privilegio fidejussor judicio sisti, potest, *ut hic. & l.* 7. ℔. *qui satisd. l.* 51. *C. de Episcopis & cler. l.* 29. *C. de pactis.* Renunciare juri suo quisque potest. *Nov.* 136. *cap.* 1. *Nov. Tiberii cap.* 5. 16 7 *Eclog.* 8. *ex tit.* 12. *c.* 2. 17 Horum enim nomen libello apparitoris inseri debet: sed & nomen & cognomen rei & actoris, causa actionis propositæ, locus judicii, dies & terminus citationis, de quibus (ut & de relatione apparitoris & ejus executione facta vel impedita) vide And. Gailium 1. *obs.* 48. *ad fin.* 55. 18 *vide l.* 5. ℔. *de judiciis.* 19 Modo ex numero eorum sit, quos in jus vocari oportet, alioqui si non debuit omnino vocari, ut magistratus, aut certe sine permissu Prætoris, ut patronus & cæteri, de quib. *l.* 2. 3. *&* 4. ℔. *prox. tit.* venire non debet; ac si ducatur, injuriarum vel in factum agere potest. Vide Baronem & Benedictum Capram *in reg. concl.* 19. Mod. 20 Atqui is tantum videtur multandus, qui quod extremum est in jurisdictione non fecit. *l. un.* §. 2. ℔. *si quis jus dicenti l.* 27. *in fin.* ℔. *de recept. qui arbitr.* 21 *vide l.* 2. *in fin.* ℔. *de judic. l. ult. C. de modo multar.* unde colligitur, Prætoribus & Magistratibus jus multæ indicendæ competiisse. *l.* 1. §. 3. ℔. *de ventre inspic. l.* 131. § 1. ℔. *de verb. sign.* 22 *l.* 5. *in fin.* ℔. *ne quis eum qui in jus &c. l.* 8. ℔ *si quis cautionibus* 23 Imo non remittit. *l.* 11. §. 6. ℔. *ad leg. Jul. de adulteriis.* Goth. Citatio facta in diem feriatum Jure Canonico valet, & obligat citatum, ut proximo die juridico compareat, *cap. cum. dilecti. extr. de dolo & contumac.* & ibi Panormit. *num.* 4. Felin. *ad cap. quoad consultationem num.* 3. 4. *extr. de accusat.* Ans. Quod in praxi servatur. Vide DD. ad *l.* 1. *C. de offic. civ. jud.* Perez. *ad tit. C. de feriis. num.* 9. Christin. *vol.* 2. *decis.* 158. *n.* 11. S. L. 24 Hodie pœnam compromitti oportet. *Novel.* 82. *c.* 11. §. *& quia.*

25 Cicero, seu autor ad Herennium, lib. 2. cap. 13. lege jus est, ut eas in jus cum voceris; &, Si in jus vocet atque eat. Cicer. 2. *de legib.* de quo dixi *ad leges* 12. *tabularum. tit. de judiciis.* 26 Judicio sisti, id diem locumque certum, vide *Nov. Leon.* 108. 27 *l.* 5. §. 1. ℔. *qui satisdare.* 28 *l.* 2. §. 2. *qui* ℔. *satisdare.* 29 Filiis & nepotibus. Hi omnes contenti esse debent qualicunque fidejussore. 30 *l.* 2. §. *Prætor ait.* ℔. *qui satisdare.* 31 Etiam non locuples. *l.* 2. §. 4. ℔. *qui satisdare.* 32 Conjunctionem. *l.* 3. ℔. *eod.* 33 Qui veteribus *assiduus* dicebatur. 16. Gell. 10. 34 Cur? inhoneste a tam necessariis personis locuples fidejussor exigitur. 35 Id est, in hujusmodi personis tam necessariis, & conjunctis: secus in aliis. *l.* 166. ℔. *de regulis juris.* 36 Duos qui debet sistere, unius præstatione non liberatur. *l.* 9. ℔. *si quis cautionibus.* 37 Itaque pœna integra committitur: sed qui pro rata unius pœnam offert, defenditur per doli exceptionem. *l.* 9. ℔. *si quis caut.* porro vide hic A. Gellium *l.* 2. *c.* 14. Mod.

38 Facit *Nov.* 30. *c.* 1. 2. *Edict.* 13. *c.* 10. ℔. §. 12. *Inst. de act.* ubi vide Theoph. 39 Differt hic tit. a 10. *de eo, per quem factum,* quod *hoc tit.* is coërcetur, qui fecit, quo minus is, qui in jus vocatus erat, sequeretur; decimo autem is, qui fecit, quo minus is, qui caverat judicio sisti, ad diem sua sponte veniret. Vide Cujacium *Mod.* 40 Cujus fragmentum extat in Epigraphe hujus Tituli. *& l.* 4. *in fin.* ℔. *eod.* 41 Differt hoc edictum ab eo quod est *tit.* 10. quod hic vis, ibi dolus. *l.* 1. §. 3. *eod. tit.* De pœna eorum, qui captum e manibus judicum liberant: vid. Thoming. *decis.* 15. Ans. Adde Alexandr. *consil.* 35. *vol.* 2. Roman. *consil.* 30. Boss. *prax. criminal. tit. de captura. num.* 7. S. L. 42 Quia in pari delicto potior est causa defendentis. *arg. l.* 2. ℔. *eod.* 43 *vide l.* 102. ℔. *de reg. jur.* 44 Pari in causa deterior est causa petitoris. 45 Adde *l.* 5. *in pr.* ℔. *de judiciis.* 46 Servus in jus vocari non poterat. *ut hic.* Imo poterat. *l.* 1. §. 1. ℔. *eod.* 47 Ad quem pertinet titulus ℔. *de eo per quem fact.* 48 Pedaneum ad judicem qui vocatum eximit, pœnis non tenetur, quibus tenetur qui in jus ad Magistratum scilicet vocatum eximit: dixi in *l.* 1. ℔. *de in jus vocando.* Pedaneus autem judex plano pede jus dicebat, neque jurisdictionem, neque tribunal habebat. Quin non potest locus in quo judicat, *jus* appellari nisi improprie. 49 Atqui qui vi facit, dolo malo facit. *l.* 2. §. *doli.* ℔. *vi bonor. rapt.* 50 Nec *Hal.* 51 Qui alium detinet, is dolum committit. *l.* 1. §. 2. ℔. *de eo per quem fact.* 52 *l.* 1. §. 1. ℔. *de eo per quem fact.* 53 *vide l.* 15. § 7. ℔. *de injuriis.* 54 Vide quæ scripsi ad *l.* 19. §. 1. ℔. *de probationibus.* 55 *l.* 1. § *hæc autem.* 2. ℔. *quod quisque juris.* 56 Singuli enim ex suo delicto in solidum obligantur. *l.* 7. *in fin. l.* 8. ℔. *de jurisdict.* Ans. 57 *l.* 2. *in fin.* ℔. *si quis in jus.*

Si eximens solverit.

6. IDEM lib. 35. ad Edictum.

IS, qui debitorem vi exemit, si solverit, reum non liberat: quia [1] pœnam suam solvit.

TIT. VIII.

QUI [2] SATISDARE [3] COGANTUR [4], VEL [5] JURATO [6] PROMITTANT [7], VEL SUÆ [8] PROMISSIONI COMMITTANTUR.

Etymologia & definitio satisfactionis.

1. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

SAtisdatio eodem modo appellata est, quo [9] satisfactio. Nam [10] ut *satisfacere* dicimur ei, cujus desiderium implemus: ita *satisdare* dicimur adversario nostro, qui [11] pro eo, quod a nobis petiit, ita cavit, ut eum hoc nomine securum faciamus datis [12] fidejussoribus.

Quis dicatur locuples fidejussor. 1. De personis quæ agere non possunt. 2. Edictum de fidejussore in necessariis personis accipiendo. 3. & 4. Ejus interpretatio. 5. Quanti tenetur fidejussor, qui judicio sisti promisit.

2. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

FIdejussor in judicio sistendi causa locuples videtur dari, non tantum ex facultatibus, sed [13] etiam ex conveniendi facilitate.

§. 1. Si quis his personis [14], quæ agere non potuerunt, fidejussorem judicio sistendi causa dederit, frustra erit datio. §. 2. Prætor ait [15]: *Si quis parentem, patronum, patronam, liberos, aut parentes patroni, patronæ, liberosve suos, eumve quem in potestate habebit, vel uxorem, vel nurum in judicium vocabit* [16], *qualiscunque fidejussor judicio sistendi causa accipiatur.* §. 3. Quod ait Prætor, *liberosve suos*: accipiemus & ex [17] feminino sexu descendentes liberos: parentique dabimus hoc beneficium, non solum sui juris, sed etiam si in potestate sit alicujus: hoc enim Pomponius scribit. † Et filius [18] fidejussor pro patre fieri potest, etiamsi in alterius potestate sit. † *Nurum* [19], etiam pronurum, & deinceps accipere debemus. §. 4. Quod ait Prætor: *Qualiscunque fidejussor accipiatur*: hoc quantum ad facultates, id est, etiam [20] non locuples. §. 5. *In fidejussorem, qui aliquem judicio sisti promiserit, tanti, quanti* [21] *ea res erit, actionem dat* Prætor. Quod utrum veritatem [22] contineat, an vero quantitatem [23], videamus? & melius est, ut in veram [24] quantitatem fidejussor teneatur; nisi [25] pro certa [26] quantitate accessit.

3. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

SIve in duplum est actio, sive tripli, aut quadrupli: tanti eundem fidejussorem omnimodo tenere dicemus, quia tanti res esse intelligitur.

Si decesserit is, qui fidejussorem judicio sistendi causa dedit.

4. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

SI [27] decesserit, qui fidejussorem dederit judicio sistendi causa: non debebit Prætor jubere exhibere eum [28]. Quod si ignorans jusserit exhiberi, vel post decretum ejus ante diem exhibitionis decesserit: deneganda erit actio. Si autem post diem exhibitionis decesserit, aut amiserit civitatem, utiliter agi potest.

Si quis pro condemnato fidejusserit. 1. Si quis locupletem, vel approbatum fidejussorem non acceperit.

5. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

SI [29] vero pro condemnato fidejusserit [30], [&] condemnatus decesserit, aut civitatem Romanam amiserit: recte nihilominus cum fidejussore ejus agetur. §. 1. Qui pro [31] rei qualitate evidentissime locupletem, vel, si dubitetur, adprobatum fidejussorem judicio sistendi causa non acceperit: injuriarum actio adversus eum esse potest: quia sane non quælibet injuria est, duci in jus eum qui [32] satis idoneum fidejussorem det. Sed & ipse fidejussor, qui non sit acceptus, tanquam de injuria sibi facta queri poterit.

Si vitiose cautum sit.

6. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

QUotiens vitiose [33] cautum [34] vel satisdatum est, non [35] videtur cautum.

Si fidejussor dicatur habere fori præscriptionem. 1. Ubi satisdandum. 2. Si satisdatio pro re mobili a persona suspecta desideretur.

7. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

SI [36] fidejussor non negetur idoneus, sed dicatur [37] habere fori præscriptionem: [&] metuat petitor, ne jure fori utatur, videndum, quid juris sit? & Divus Pius (ut & Pomponius libro epistolarum refert, & Marcellus lib. 3. Digestorum, & Papinianus lib. 3. Quæstionum) Cornelio Proculo rescripsit, merito petitorem recusare talem fidejussorem: sed, si alias caveri non possit, prædicendum ei [38], *non usurum eum privilegio, si conveniatur.* §. 1. Si necessaria satisdatio fuerit, & non facile possit reus ibi eam præstare, ubi convenitur, potest audiri, si in alia ejusdem provinciæ civitate satisdationem præstare paratus sit: si autem satisdatio voluntaria est, non in alium locum remittitur: neque enim [39] meretur, qui ipse sibi necessitatem satisdationis imposuit. §. 2. Si [40] satisdatum pro re mobili non sit, & persona suspecta [41] sit, ex qua satis desideratur: apud Officium [42] deponi [43] debebit, si hoc Judici sederit [44], donec vel satisdatio [45] detur, vel lis finem accipiat.

De die ponenda in stipulatione judicio sisti. 1. Qui fidejubere possunt, vel non. 3. Si fidejussor stipulatori successerit vel contra. 4. Qui mittuntur in municipium ut ibi satisdent. 5. De jurejurando calumniæ ab eis præstando. Et 6. de causæ cognitione.

8. PAULUS lib. 14. ad Edictum.

DE die ponenda in stipulatione [46] solet inter [47] litigatores convenire [48]: si non conveniat [49], Pedius putat in potestate [50] stipulatoris esse: moderato spatio de hoc a judice statuendo.

§. 1. Qui mulierem adhibet ad satisdandum, non videtur cavere: sed nec miles [51], nec minor vigintiquinque annis probandi sunt: nisi hæ personæ in rem suam fidejubeant, ut pro suo procuratore. † Quidam etiam, si a marito fundus dotalis petatur [52], in rem suam fidejussuram mulierem. §. 2. Si servus [53] inveniatur, qui antequam judicium accipiatur, fidejussit judicatum solvi, succurrendum est actori, ut ex integro caveatur. Minori quoque vigintiquinque annis succurrendum est: Fortasse & mulieri, propter imperitiam.

§. 3. Si fidejussor judicatum solvi, stipulatori heres extiterit, aut stipulator fidejussori, ex [54] integro cavendum erit. §. 4. Tutor, & curator, ut rem salvam fore pupillo caveant, mittendi sunt in municipio: quia necessaria est satisdatio. † Item de re restituenda domino proprietatis, cujus ususfructus datus est. † Item legatarius, ut caveat, *evicta hereditate, legata reddi, & quod amplius per legem Falcidiam ceperit.* † Heres quoque [55], *ut legatorum satisdet*, audiendus est, ut in municipium mittatur. Plane, si misso jam legatario in possessionem, cum per heredem staret, quo minus caveret, heres postulet, uti de possessione decedat, paratumque se dicat in municipio cavere, impetrare non [56] debebit: diversum, si sine culpa aut dolo heredis missus sit in possessionem. §. 5. Jubetur jurare *de calumnia*, ne [57] quis vexandi magis adversarii causa forsitan, cum Romæ possit satisdare, in municipium evocet. † Sed quibusdam hoc jusjurandum de calumnia remittitur: veluti parentibus & patronis. Sic autem jurare debet, qui in municipium remittitur: *Romæ se satisdare non posse, & ibi posse quo postulat remitti: idque se non calumniæ causa* [58] *facere*: nam sic non est compellendus jurare, *alibi se, quam eo loco satisdare non posse*: quia si Romæ non potest, pluribus autem locis possit, cogeretur pejerare. §. 6. Hoc autem [tunc] impetrabitur, cum justa causa esse videbitur: Quid enim, si cum erat in municipio, noluit cavere? hoc casu non debet impetrare: cum per eum steterit, quominus ibi, ubi [ire] desiderat, satisdaret.

De fidejussoribus ab arbitro, 10. Vel a litigatore probatis.

9. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

ARbitro ad fidejussores probandos constituto; si in alterutram partem iniquum arbitrium videatur, perinde ab eo atque ab Judicibus [59] appellare licet [60].

10. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

SI [ab] arbitro probati sunt fidejussores, pro locupletibus habendi sunt: cum potuerit querela ad competentem judicem deferri.

§. 1. Qui ex causa improbat ab arbitro probatos, alias improbatos probat: multoque magis, si sua voluntate accepit fidejussores, contentus [61] his esse debet. Quod [62] si medio tempore calamitas fidejussoribus insignis, vel magna inopia accidit: causa cognita ex integro satisdandum erit.

Si quis post satis acceptionem mandatu domini agere instituerit.

11. ULPIANUS lib. 75. ad Edictum.

JUlianus ait, si antequam mandarem [63] tibi, *ut fundum peteres*, satis acceperis [64] petiturus fundum, & postea mandatu [65] meo agere institueris: fidejussores teneri [66].

---

1 Quod quis propter suum delictum solvit, alii non prodest.

2 Rei scilicet. 3 Judicio sisti vel stari, *l.* 2. ʃ. *eod.* & exhiberi litis contestatæ tempore: *satisdare* autem, est idoneum fidejussorem dare. 4 Satisdare coguntur omnes, quorum juramento vel nudæ promissioni non creditur. 5 Satisdatio judicio sisti, est varia: interdum enim simplex satisdatio est, interdum ἐξωμοσία & juratoria, interdum nuda promissio. 6 Jurato promittunt illustres, *l.* 17. *C. de dignit.* & Respublicæ. *l.* 6. *in fin.* ʃ. *ut legatorum nomine caveatur.* 7 Repromittunt immobilium possessores vel respublicæ. 8 Suæ promissioni committuntur necessariæ personæ vel dant qualemcunque fidejussorem. 9 *l.* 5. §. *satis acceptio.* ʃ. *de verb. oblig.* 10 Argumentum a connexis. 11 *Forte legendum* quum pro eo quod a nobis petiit, ita cavemus, ut eum &c. 12 Adde *l.* 1. §. *jubet.* ʃ. *de collat.* 13 *l.* 7. *in princ.* ʃ. *eod. l.* 1. ʃ. *si quis in jus vocatus.* 7. *Eclog.* 14. *c.* 1. *l.* 3. ʃ. *de fidejussoribus.* 14 Vide Gœdd. *de contrah. & committ. stipul. cap.* 7. *n.* 60. 61. *& seq.* Ans. 15 Ad hunc §. & §. *ult.* vide Corasium *Miscell. lib.* 2. *cap.* 2. *& l.* 5. *c.* 10. Cujacium *l.* 7. *observ. c.* 11. & Loriotum *de eo quod interest. axiomat.* 10. Mod. 16 *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. ʃ. *in jus vocati ut eant.* 17 *l.* 10. §. *liberos.* 5. ʃ. *de in jus.* 18 *vide l.* 8 *C. de fidejussorib.* 19 *vide l.* 50. ʃ. *de verb. signif.* 20 *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. ʃ. *in jus vocati.* 21 Quanti res est, interdum accipitur pro eo quod reipsa interest: interdum pro pœna conventa. 22 *Veritas* est, quod reapse interest, *l.* 4. §. 7. ʃ. *de damn. infect.* seu vera quantitas. ʃ. *eod.* cui opponitur hic quantitas vel certa quantitas. 23 *Subaudi* certam; & quidem conventam, & pacto promissam. 24 Superius appellavit *veritatem.* 25 Majore vel minore, quam revera interfit. 26 *l.* 4. *in fin.* ʃ. *si quis cautionib.* 27 *l.* 26. *vers. sin autem & secundum. C. de fidejuss. vide l.* 69. ʃ. *de verb. oblig.* vide Cujac. 19. *obs.* 19. 28 Plane si dolus malus fidejussoris abest. *l. si eum.* §. *homo.* ʃ. *si quis caut.* Vide Pacium *hic.* & Loriotum *de morte axiom.* 9. Mod. 29 Quod exhibiturum se aliquem judicio caverit, mortuo eo pro quo caverat, periculo cautionis liberatur. Paul. 1. *sent.* 13. §. 1. 30 Cautio hæc fiebat apud acta. 31 Πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, pro causæ ratione. 8. *Eclog.* 7. *ex tit.* 14. *c.* 5. hoc sensu qui fidejussorem citra controversiam pro causæ ratione locupletem & adprobatum ut locupletem, judicio sistendi causa non accipit, in eum tam ipse fidejussor, quam reus, injuriarum actionem habent. Ita Græci hanc legem referunt *illo loco.* 32 *l.* 19 ʃ. *de injuriis. l.* 31. ʃ. *de reb. autor. judic.* 33 Vitiosa cautio ἐπιλήψιμος. *Eclog. illo loco.* hoc est, captiosa. Goth. *l.* 1. ʃ. *si quis in jus voc.* & ibi Goth. Zanger. *de except. part.* 2. *cap.* 21. *num.* 42. Ans. 34 Cautio ἀσφάλεια' satisdatio ἐγγύη. *Eclog. illo loco.* 35 *l.* 3. ʃ. *de fidejussoribus.* adde *l.* 25. ʃ. *de pignoribus. l.* 2. ʃ. *de aut. tutor.* 36 Sumpta est hæc lex ex tit. *de pet. her.* ubi de satisdatione agitur & fidejussione. *l. Divus.* Mod. 37 *l.* 2. *in pr.* ʃ. *eod.* 38 *l.* 1. *in fin.* ʃ. *si quis in jus vocatus.* 39 *vide l.* 2. §. 8. ʃ. *si quis cautionibus.* 40 Ad hunc §. videatur Jo. Robert. *recept. sentent. l.* 3. *cap.* 21. & Menochius *de Arbitr. Jud. l.* 2. *c.* 78. Mod. 41 Suspecta ut sit persona varie, alias dicam. 42 Deponere apud Officium quid est? sequestrare. 43 Vide *titulum Codicis de prohibita sequestrat. pecunia.* 44 Id est, visum fuerit. 45 Fidejussor. 46 Qua? judicio sisti. Cæterum hujusmodi satisdatio fiebat interposita stipulatione. *l.* 126. §. 2. ʃ. *de verb. oblig.* 47 Imo Prætoris munus est. *l.* 1 ʃ. *si quis cautionib.* 48 Cautio judicio sisti duplex est. Una conventionalis & voluntaria; *l.* 7. § 1. ʃ. *eod.* altera necessaria ex edicto Prætoris *d.* §. 1. 49 Εἰ διαφωνοῦσιν *Basil* si dissentiant. 50 In litis præparatoriis actor reo favorabilior *vide l.* 66. ʃ. *de judiciis.* 51 *l.* 31. *C. de locato.* 52 Evincatur, atqui possessor immobilium non tenetur satisdare. *l.* 15. ʃ. *eod.* 53 Cujac. 14. *observ.* 39. 54 *vide l.* 4. ʃ. *de Prætor. stipul.* 55 *l.* 1. *in pr. l.* 5. §. 3. ʃ. *ut legator.* 56 Potest tamen cautionem ubi agit, offerre. *l.* 39. ʃ. *de condict. indeb.* 57 Vide quæ notavi *ad Novell.* 49. *cap.* 3. 58 Sed necessitatis. *l.* 7. §. 1. ʃ. *eod.* 59 *l. ult. in fin. C. de judiciis.* 60 Imo non licet. *l. ult.* ʃ. *familiæ. l.* 1. *C. de recept. qui arbitr.* 61 Habet enim quod sibi imputet. *l.* 1. §. *illud sciendum.* ʃ. *de separationibus. l.* 3 ʃ. *de fidejussoribus.* 62 Calamitate insigni ex casu superveniente satisdatio exigitur. *vide l.* 4. ʃ. *de Prætor. stipulat.* 63 Unde petitio principalis, & judicium erat inutile, & per consequens accessorium, sc. acceptio satisdationis. *l. item si.* ʃ. *de neg. gest. l. cum principalis.* ʃ. *de reg. jur.* atque etiam magis, quod vitiosa ab initio, tractu temporis non convalescunt. *l. quod ab initio.* ʃ. *de reg. jur.* Respondetur tamen valere fidejussionem propter ratihabitionem, quæ retrotrahitur, & efficit ut perinde sit, ac si mandatum esset ab initio. *l. ult. C. ad SC. Macedon.* Mod. 64 Quid si ante mandatum solus accepit? *vide l.* 7. *in fin.* ʃ. *judicatum solvi.* 65 Procurator etiam censetur, qui ante mandatum negotium absentis suscepit: post susceptum vero negotium, mandatum habuit, ut *hic.* sic & si ratum fuerit habitum, videtur procurator. *l.* 3. §. 2 *in fin* ʃ *judicatum solvi.* 66 Imo non tenentur: & de integro cavendum erit. *l.* 3. §. *Procuratorem.* 2. *l.* 7. *in fin.* ʃ. *judicatum solvi.*

De cautione ab eo qui sub conditione institutus est, substituto præstanda.

12. IDEM lib. 77. ad Edictum.

INter omnes [1] convenit, heredem sub conditione, pendente conditione possidentem hereditatem [2], substituto cavere debere de hereditate: & si defecerit conditio, adeuntem hereditatem substitutum & petere hereditatem posse: & si obtinuerit, committi stipulationem: & plerumque ipse Prætor & ante [3] conditionem existentem, & ante [4] diem petitionis venientem, ex causa jubere solet stipulationem interponi.

13. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

SEd & si plures substituti sint [5], singulis cavendum est.

Qui judicatum solvi satisdare debent.

14. IDEM lib. 2. Responsorum.

FIliusfamilias defendit absentem patrem. Quæro, an *judicatum solvi* satisdare debeat? *Paulus* respondit, eum, qui absentem defendit, etiam [6] si filius, vel pater sit, satisdare petituro ex forma Edicti debere.

Qui judicio sisti satisdare non coguntur.

15. MACER lib. 1. de Appellationibus.

SCiendum est, possessores [7] immobilium [8] rerum satisdare non compelli. §. 1. *Possessor* autem is accipiendus est, qui in agro, vel civitate rem soli possidet: aut ex asse, aut pro [9] parte. † Sed & qui vectigalem [10], id est, emphyteuticum agrum possidet, possessor intelligitur. † Item, qui solam [11] proprietatem habet, possessor intelligendus est. † Eum vero, qui tantum usumfructum habet, possessorem non esse Ulpianus scripsit. §. 2. Creditor qui pignus accepit, possessor non [12] est, tametsi possessionem habeat, aut sibi traditam, aut precario debitori concessam. §. 3. Si fundus in dotem datus sit; tam uxor, quam [13] maritus propter possessionem ejus fundi possessores intelliguntur. §. 4. Diversa causa est ejus, qui fundi petitionem [14] personalem habet. §. 5. Tutores, sive pupilli eorum, sive ipsi possideant, possessorum loco habentur. Sed & si unus ex tutoribus possessor fuit, idem dicendum erit. §. 6. Si fundum quem possidebam, a me petieris; deinde cum secundum te esset judicatum, appellaverim: an possessor ejusdem fundi sim? & recte dicetur possessorem me esse: quia nihilominus possideo: Nec [15] ad rem pertinet, quod evinci [mihi] ea possessio possit. §. 7. Possessor autem quis, necne fuerit: tempus cautionis spectandum est: nam sicut ei, qui post cautionem possessionem vendidit, nihil obest: ita nec prodest ei, qui post cautionem possidere cœpit.

De vadimonio deserto.

16. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

QUi [16] jurato promisit *judicio sisti* [17], non [18] videtur pejerasse, si [19] ex concessa [20] causa hoc [21] deseruerit.

TIT. IX.

SI EX NOXALI CAUSA AGATUR, QUEMADMODUM CAVEATUR.

Edictum de servo, pro quo noxalis actio est, exhibendo. 1. Quid sit in eadem causa sistere.

1. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

S*I quis eum, de [22] quo noxalis actio est, judicio sisti promiserit:* Prætor ait, *in eadem [23] causa eum exhibere [24], in qua tunc est, donec [25] judicium accipiatur.* §. 1. *In eadem causa* [*sistere*], quid sit, videamus? & puto verius, eum [videri in] eadem causa, qui ad experiendum non facit jus actoris deterius. † Si desinat [26] servus esse promissoris, vel actio amissa sit, non videri in eadem causa statum Labeo ait: vel si qui pari loco erat in litigando, cœpit esse [in] duriore; vel loco, vel persona mutata. † Itaque si [quis] ei, qui in foro promissoris conveniri non potest, venditus, aut potentiori datus sit: magis esse putat, ut non videatur in eadem causa [27] sisti. † Sed & si noxæ deditus sit, Ofilius non putat in eadem causa sisti: cum noxæ deditione cæteris noxalem actionem perimi putat.

Si servus absit, dominus præsens sit, vel contra.

2. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

SEd alio jure utimur: nam ex præcedentibus causis non liberatur noxæ deditus; perinde enim noxa caput sequitur, ac si venisset. §. 1. Si absens sit servus, pro quo noxalis actio alicui competit: siquidem dominus non negat in sua potestate esse; compellendum putat Vindius [28] vel *judicio* [29] *eum sisti* promittere, vel judicium accipere; aut si nolit defendere, cauturum, cum primum potuerit se [30] exhibiturum: si vero falso neget in sua potestate esse, suscepturum judicium sine noxæ deditione: idque Julianus scribit, & si [31] dolo fecerit, quo minus in ejus esset potestate. † Sed si servus præsens est, dominus abest; nec quisquam servum defendit [32], ducendus erit jussu Prætoris: sed, causa cognita, domino [33] postea dabitur defensio, ut Pomponius & Vindius scribunt: ne ei absentia sua noceat. Ergo & actori [34] actio restituenda [35] est, perempta ea, quod ductus servus in [36] bonis ejus esse cœpit.

De usufructuario non defendente servum.

3. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

SI cum usufructuario [37] noxali judicio agetur, isque servum non defenderit: denegatur ei per Prætorem ususfructus persecutio.

Si cum uno ex dominis agatur.

4. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

SI cum uno ex dominis noxalis agetur, an pro parte socii satisdare deberet? Sabinus ait, non [38] debere: quia quodammodo totum suum hominem defenderet, cui in solidum defendendi necessitas esset: nec auditur, si [39] pro parte paratus sit defendere.

Si servum:

5. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

SI servum in eadem causa sistere [40] quidam promiserit, & liber factus sistatur: si de ipso controversia est capitalium actionum, injuriarumque nomine, non [41] recte sistitur: quia aliter de servo supplicium, & verberibus [de injuria] satisfit, aliter de libero vindicta sumitur, vel condemnatio pecuniaria. Quod autem ad cæteras noxales causas pertinet, etiam in meliorem causam videtur pervenisse.

Aut statuliberum sisti promissum sit, & liber factus sistatur.

6. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

SEd [42] si *statuliberum sisti* promissum sit, in eadem causa sisti videtur, quamvis liber sistatur: quod implicitus [43] ei casus libertatis fuerit.

TIT. X.

DE EO [44], PER [45] QUEM FACTUM ERIT, QUO MINUS QUIS IN JUDICIO SISTAT.

Æquitas edicti. 1. Quid sit facere dolo malo. 2. Quis sit dolus malus. 3. Si Reus dolo actoris vel extranei non stiterit. 4. Si plures dolo fecerint. 5. Si servus fecerit. 6. De successoribus, & de tempore hujus judicii.

1. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

ÆQuissimum putavit Prætor, dolum [46] ejus coërcere, qui impedit aliquem judicio sisti. §. 1. *Fecisse* [47] autem *dolo malo* non tantum is putatur, qui suis manibus, vel per suos retinuerit: verum [48] qui alios quoque rogavit, ut eum detinerent, vel abducerent, ne judicio sistat; sive scientes, sive ignorantes quid esset, quod comminisceretur. §. 2. *Dolum* [49] autem *malum* sic accipimus, ut si quis venienti ad judicium aliquid pronunciaverit triste [50], propter quod is necesse habuerit ad judicium non venire, teneatur Edicto: quamvis quidam putent, sibi [51] eum imputare, qui credulus fuit. §. 3. Si reus dolo actoris non steterit [52], non habebit reus adversus eum actionem ex hoc Edicto: cum contentus esse possit exceptione, si ex stipulatu conveniatur de pœna, quod ad judicium non venerit: aliter atque si ab alio sit impeditus: nam actionem propositam adversus eum exercebit. §. 4. Si plures dolo fecerint, omnes tenentur: sed si unus [53] præstiterit pœnam, cæteri liberantur [54]: cum nihil intersit. §. 5. Servi nomine, ex hac causa, noxali judicio agendum omnes consentiunt. §. 6. Et heredi datur, sed non ultra annum: adversus heredem autem hactenus puto dandam [actionem], ut ex dolo defuncti heres non lucretur.

Si servus actoris fecerit.

2. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

SI actoris servus, domino sciente, & cum possit, non prohibente, dolo fecerit, quo minus in judicio sistam, Ofilius dandam mihi exceptionem adversus dominum ait; ne [55] ex dolo servi dominus lucretur: si

1 Hanc legem communi interpret. sententia rejectam declarat E. Leonin. *l.* 1. *emendat.* c. 14. Ans. 2 Atqui is calumniose satisdationem exigit, quem alius antecedit. *l.* 8. *ʒ. de Pratoriis stipulat.* 3 *vid. l.* 4. *C. ut in possessionem.* & quæ scripsi ad *l.* 8. *ʒ. de Pratoriis stipulat.* 4 *vide l.* 96. *§. pen. ʒ. de legat.* 1. 5 *vide l.* 3. *ʒ. ut leg. servand.* 6 *l.* 12. *C. de procur.* 7 Et Rempublicam. *l.* 6. *in fin. ʒ. ut legatorum.* 8 Immobilium rerum possessio relevat, id est, excusat, a satisdatione, *ut hic.* Ita idonei non satisdant. *l. ult. §.* 6. *C. de curatore furiosi.* Per contrarium hinc colligas, Mobilium possessores tantum cavere judicio sisti cogi. Quod tamen Socinus, *regula*, *Cavere.* 45. negat certis casibus verum esse: negat, inquam, custodias, mercatores, mobilium tantum possessores quibus non facilis sit absentia propter multitudinem negotiorum, in summariis denique causis mobilium tantum possessorem cogi satisdare. 9 *l.* 13. *§.* 1. *ʒ. de fundo dotali.* 10 *vide ʒ. si ager vectigalis.* 11 *vide l.* 1. *§.* 2. *ʒ. de SC. Silan.* 12 Vide quæ notavi *ad l.* 36. *ʒ. de adqu. vel amitt. poss.* 13 *vide d. l.* 13. *§.* 2. 14 Atqui is rem habere videtur. *vide l.* 143. *ʒ. de verb. sign.* 15 Imo ad rem pertinet, *vide l.* 190. *ʒ. de reg. jur.* 16 Immobilium possessor vel Respublica. Hi juratoriæ cautioni committuntur: ut initio hujus tituli dictum est. *vid. l.* 12. *C. de prox. sacrorum. lib.* 12. *tit.* 19. 17 Verbi gratia, servum pro quo noxali judicio conventum est. 18 *Pejerare* non videtur, qui ex concessa legibus aut per Principem causa vadimonium deserit. Deferentem vadimonium vis major excusat. Senec. 4. *de beneficiis* 39. *in fin.* 19 Princeps an jurisjurandi gratiam facere possit, *vide l. ult. ʒ. ad municipalem.* 20 εὐλόγως 7. *synops. ex titul.* 14. *c.* 12. §. 6. id est, justa de causa. 21 Promissionem judicio sisti factam, & sic vadimonium. Deserti vadimonii pœnam non patitur, qui ex concessa causa vadimonium deserit. dixi *l.* 6. *ʒ. si quis cautionibus.*

22 ἐφ' ᾧ ἐνοχὴν ἢ ἀγωγὴν ἔχω, 7. *Eclog.* 8. *ex tit.* 15. *cap.* 1. id est, de quo obligationem vel actionem habeo. 23 *l.* 11. *ʒ. si quis cautionibus.* 24 *Al.* exhibeto. *al.* eum sistere & loco exhibere cogam. 25 Ἐν τῇ προκατάρξει, etiam in contestatione litis. *d. loco.* 26 Ob manumissionem. *l.* 5. *in princ. ʒ. eod.* 27 Cur ita? *vide l.* 3. *§.* 1. *in fin. ʒ. de alienat. judicii.* 28 De quo vide Capitolinum, *in Antonin.* 29 Facit *l.* 81. *ʒ. de verb. oblig.* 30 Et jus suum cessurum. *l.* 29. *in fin. ʒ. de noxalib. act.* 31 *l.* 131. *ʒ. de reg. jur.* 32 *l.* 6. *ʒ. de Publiciana in rem act.* 33 *l.* 26. *§. si absente.* 6. *ʒ. de noxalibus action.* 34 Qui servum noxæ nomine abduxerat. 35 Cur? omnis in integrum restitutio debet esse mutua & reciproca. *l.* 24. *§.* 4. *ʒ. de minoribus* 25. *ann.* 36 Hinc colligit Accursius, legatarium missum in possessionem rerum hereditariarum ex secundo decreto nancisci dominium rei legatæ: de quo *vide l.* 9. *ʒ. ut in possess. legatorum.* Verum aliud est in bonis esse, & in dominio esse. 37 Vel e contra, si cum proprietario, *l.* 17. *in fin. ʒ. de noxalibus.* 38 Atque ita in quemvis datur actio. *vid. l.* 5. *ʒ. de noxalib. action.* 39 Imo, partem suam cedendo, securitatem consequetur. *l.* 8. *vers. ante. ʒ. de noxal. action.* 40 Hoc responsum non pugnat cum *l.* 1. *ʒ. de pœn.* quod enim hic, *aliter de servo*, & non tam ad genus pœnæ, quam ad cognitionis ordinem & rationem referendum est. nam ob genus pœnæ non fit jus actoris deterius certum autem est, aliam esse formam cognitionis, cum liber homo, quam cum servus accusatur. *l.* 2. *ʒ. de custod. reor. l. Domitianus. ʒ. ad SC. Turpill. & toto tit. de quæst.* vide Duarenum, Cujacium *obs. lib.* 10. *cap.* 22. Gilbertum Regium *l.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 51. Mod. 41 Atqui punitur ut servus. *l.* 1. *in princ. ʒ. de pœnis.* 42 Hoc capite non agitur de pœna statuliberi, & an puniatur ut servus, vel ut liber. Itaque non adversatur *l. statuliberi ʒ. de statulib.* Quæritur autem, an qui statuliberum sisti promisit, stitisse & satisfecisse promissioni videatur, si liberum stiterit? Et sane videtur, cum non promiserit, quod non potuit facere, ne statuliber ad libertatem perveniat, quæ statuto tempore omnibus invitis illi competit: nec stipulator quoque id a fidejussore stipulatus videtur: cum sciret libertatem ejus impediri non posse. *Mod.* 43 *v. l.* 26. *in fin. princ. ʒ. de fideic. libert.*

44 Extraneo, *l.* 1. *§.* 3. sive unus sive plures, *l.* 1. *§.* 4. *ʒ. eod.* quid si per actorem factum? *vide l.* 1. *§.* 3. *ʒ. eod.* 45 Cujus dolo malo. *l.* 1. *in pr. & §.* 1. *ʒ. eod.* 46 Si res dolo ad aliquem pervenerit, secundario & in subsidium conveniri potest. vide tamen Socinum, *reg* 340. 47 Qui per se, vel per suos vel per alios tam ignorantes quam scientes, dolo malo quem impedierit judicio sisti, edicto tenetur. 7. *Eclog.* 13. *c.* 5. 48 *l.* 4. *ʒ. ne quis eum. l.* 7. *§. fin. ʒ. de jurisdict.* 49 Dolo facit & is, qui ad judicium venienti pronunciaverit aliquid triste, atque hac re impedierit. *Eclog. d. loco.* 50 Triste aliquid nuncians alicui ne judicio se sistat, hoc edicto tenetur. Possis & hoc extendere ad eos qui quid exercitui triste nunciant, ut fugam faciat & imbellis cedat. *arg. l.* 3. *ʒ. ad l. Jul. Majest.* 51 *Nov.* 53. *c.* 5. *§. eo igitur.* 52 *v. l.* 2. *§. fin. l.* 3. *ʒ. si quis caution.* 53 Ex edicto omnes in solidum tenentur, quia omnes deliquerunt. *l. si ita vulneratus. ʒ. ad l. Aquil.* actor tamen una exactione contentus esse debet, quando quanti sua interest agit, non in pœnam ut hic. Contra si pœnale sit utrinque judicium: nam adversus singulos in solidum experietur. *l. si quis id quod. ʒ. de jurisdict. & l. item Mela. ʒ. ad l. Aquil.* Vide Eguinarium Baronem. *Mod.* 54 Quia est actio mere rei persecutoria, *l.* 2. 3. *ʒ. de duob. reis.* & in eo differt a *l.* 4. *§. ult. ʒ. ne quis eum qui.* Ans. 55 *l.* 5. *in princ. ʒ. si quis cautionib. l.* 31. *in pr. ʒ. de recept. qui arbitr.*

vero ſine voluntate domini ſervus hoc fecerit, Sabinus noxale judicium dandum ait, nec factum ſervi domino obeſſe debere: niſi hactenus, ut ipſo careat, quando ipſe nihil deliquit.

Quale ſit hoc judicium, & quid in ipſum veniat. 1. Si is, qui dolo fecit, ſolvendo non ſit. 2. Si ſtipulator dolo unius, promiſſor dolo alterius non ſteterit. 3. Si ſtipulator & promiſſor ſe mutuo impedierint. 4. Quid veniat in hoc Judicium.

3. JULIANUS lib. 2. Digeſtorum.

EX hoc Edicto adverſus eum, qui dolo fecit, quo minus quis in judicium vocatus ſiſtat, in factum actio competit, quanti [1] actoris intererfuit eum ſiſti. In quo judicio deducitur, ſi quid amiſerit actor ob eam rem: veluti ſi reus tempore dominium rei interim ſibi adquirat, aut actione liberatus fuerit. §. 1. Plane, ſi is, qui dolo fecerit, quo minus in judicio ſiſtatur, ſolvendo non fuerit: æquum erit adverſus ipſum [2] reum reſtitutoriam actionem competere: ne propter [3] dolum alienum reus lucrum faciat, & actor damno adficiatur.

§. 2. Si & ſtipulator dolo Titii & promiſſor dolo Mævii impeditus fuerit, quominus in judicio ſiſtatur: uterque adverſus eum cujus dolo impeditus fuerit, actione in factum experietur. §. 3. Si & ſtipulator dolo promiſſoris, & promiſſor dolo ſtipulatoris impeditus fuerit quominus ad judicium veniret, neutri [4] eorum Prætor ſuccurrere debebit; ab utraque parte [5] dolo compenſando. §. 4. Si a fidejuſſore quinquaginta ſtipulatus fuero, *Si in judicium reus non venerit*, petiturus a reo [6] centum, & dolo [malo] Sempronii factum fuerit, ne in judicium reus veniat, centum a Sempronio conſequar: tanti enim mea interfuiſſe videtur: quia ſi veniſſet in judicium, actio mihi centum adverſus reum, vel adverſus heredem ejus competebat: licet fidejuſſor minorem ſummam mihi promiſerit.

TIT. XI.

SI QUIS CAUTIONIBUS IN JUDICIO SISTENDI CAUSA FACTIS NON [7] OBTEMPERAVERIT.

Itinere dinumerato quid judicio ſiſtendi cauſa faciendum.

1. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

VIcena [8] millia [9] paſſuum in ſingulos dies dinumerari Prætor [10] jubet præter [11] eum diem, quo cautum promittitur, & in quem ſiſtere in judicium oportet: nam ſane talis itineris dinumeratio neutri litigatorum oneroſa eſt.

Quibus ex cauſis vadimonium deſerens excuſatur, ac primum de negotio tranſacto. 1. De munere municipali. 2. De teſtimonio perbibendo. 3. De valetudine, tempeſtate, vi fluminis. 4. De graviditate aut puerperio. 5. De furore. 6. Interpretatio ejus quod ſupra dictum eſt. De tempeſtate. 7. de vi fluminis. 8. De eo qui retentus fuit.

2. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum.

NOn exigimus [12] reum judicio ſiſti, ſi negotium, propter quod judicio ſiſti promiſit [13], fuerit tranſactum: ſed hoc ita, ſi [[14] non] prius id negotium tranſactum ſit, quam ſiſti oporteret: cæterum ſi poſtea tranſactum eſt, exceptio doli opponi debet. Quis enim de pœna promiſſa laborat poſt negotium tranſactum? cum etiam tranſacti negotii exceptionem putaverit quis nocere, quaſi etiam de pœna tranſactum ſit: niſi contrarium ſpecialiter partibus placuerit. §. 1. Si quis, municipalis muneris cauſa, ſine ſuo dolo malo impeditus, in judicio ſecundum ſuam promiſſionem non ſtetit, æquiſſimum eſt tribui ei exceptionem. §. 2. Simili modo & ſi [15] ad teſtimonium deſideratus, ad judicium occurrere non potuit: erit ei ſubveniendum.

§. 3. Si quis judicio ſe ſiſti promiſerit; & [16] valetudine, vel tempeſtate [17], vel vi fluminis prohibitus ſe ſiſtere non poſſit, exceptione adjuvatur [18]: nec immerito: cum enim in tali promiſſione præſentia opus ſit, quemadmodum potuit ſe ſiſtere, qui adverſa valetudine impeditus eſt? & ideo etiam Lex [19] duodecim tabularum, *Si judex, vel alteruter ex litigatoribus morbo ſontico* [20] *impediatur*, jubet *diem judicii eſſe diffiſum* [21]. §. 4. Si non propter valetudinem mulier non ſteterit judicio, ſed quod [22] gravida erat, exceptionem ei dandam [23] Labeo ait: ſi tamen poſt [24] partum decubuerit [25], probandum erit quaſi valetudine impeditam. §. 5. Idem eſt, & ſi quis furere cœperit: nam qui furore impediatur, valetudine impeditur. §. 6. Quod diximus, ſuccurri [26] etiam ei, qui tempeſtate, aut vi fluminis prohibitus non venit; *tempeſtatem* ſic intelligere debemus, [ſive maritima, ſive terreſtris ſit, tempeſtatem intelligere debemus] talem, quæ impedimento ſit itineri, vel navigationi.

§. 7. *Vis fluminis* etiam ſine tempeſtate accipienda eſt: *vim fluminis* intelligimus, & ſi magnitudo ejus impedimento ſit, ſive pons ſolutus ſit, vel [27] navigium non ſtet. §. 8. Si quis tamen, cum poſſet non incidere in tempeſtatem, vel in fluminis vim, ſi ante profectus eſſet, vel tempore opportuno navigaſſet, ipſe ſe artaverit: numquid [28] exceptio ei minime proſit? quod quidem, cauſa cognita, erit ſtatuendum: nam neque ſic artandus ſit, ut poſſit ei dici, *Cur non multo ante profectus eſt, quam dies promiſſionis veniret.* neque iterum permittendum ei, ſi quid ſit, quod ei imputetur, cauſari tempeſtatem, vel vim fluminis: Quid enim, ſi [quis], cum Romæ eſſet ipſo tempore promiſſionis ſiſtendi, nulla neceſſitate urgente, voluptatis cauſa in municipium profectus ſit? nonne indignus eſt, cui [hæc] exceptio patrocinetur? Aut quid, ſi tempeſtas quædam in mari fuit, terra autem iſte potuit venire, [vel] flumen circumire? æque dicendum, non ſemper ei exceptionem prodeſſe: niſi [29] anguſtiæ non patiebantur terra iter metiri, vel circumire. Cum tamen vel flumen ſic abundaſſet, ut impleſſet omnem locum, in quo ſiſti oportuit; vel aliqua fortuita calamitas eundem locum evertit: vel præſentiam venienti periculoſam fecit, ex bono & æquo & hic exceptio [30] ei accommodanda eſt. §. 9. Simili modo exceptio datur ei [31], qui cum ad judicium venire volebat [32], a Magiſtratu retentus eſt, & retentus ſine dolo malo ipſius: nam ſi ipſe hoc affectavit [33], vel cauſam [34] præſtitit; non ei proderit exceptio: ſed ipſius quidem dolus ei oberit, cæterorum non oberit, qui malo dolo fecerunt, ut retineretur. Sed ſi [35] privatus eum detinuerit, nullo modo ei proderit hæc exceptio.

3. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

SEd actio [36] ei datur adverſus eum, qui detinuit, in id [37] quod ejus intereſt.

De damnato rei capitalis. 1. De capitis accuſatione, vinculis & cuſtodia militari. 2. De funere domeſtico. 3. De captivitate. 4. De conventione, ne exceptio in vadimonio deſerto objiciatur. 5. Si ſatisdatum ſit ab eo, qui non tenebatur. Si plus promiſſum ſit.

4. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum.

SEd & ſi quis rei capitalis ante [38] condemnatus judicio ſiſtere ſe non potuit; merito huic [39] ignoſcitur. † *Rei capitalis* [40] *condemnatum* accipere debemus, qui morte, exiliove [41] coërcitus eſt. † Dixerit aliquis, quo ergo hæc exceptio damnato? ſed reſpondebitur, fidejuſſoribus ejus eſſe neceſſariam: aut ſi forte in exilium, ſalva [42] civitate, abiit: ubi defenſori ejus exceptio iſta proderit. §. 1. Illud ſciendum eſt: eum, qui idcirco non ſtetit, quia capitis reus factus eſt, in ea cauſa eſſe, ut exceptione uti non [43] poſſit: damnato enim datur. † Plane ſi vinculis, vel [44] cuſtodia militari impeditus ideo non ſtetit, in ea erit cauſa, ut exceptione utatur. §. 2. Præterea ſi funere [45] quis domeſtico impeditus non venit, debet ei exceptio dari. §. 3. Item, ſi quis in [46] ſervitute hoſtium fuerit, ac per hoc in judicium non ſtetit; debet exceptione adjuvari.

§. 4. Quæſitum [47] eſt, an poſſit conveniri, *Ne* [48] *ulla exceptio in promiſſione* [49] *deſerta judicio ſiſtendi cauſa facta objiciatur?* & ait Atilicinus [conventionem iſtam non valere]. Sed & ego puto conventionem iſtam ita valere, ſi ſpecialiter [50] cauſæ exceptionum expreſſæ ſint, quibus a promiſſore ſponte renunciatum eſt. §. 5. Item quæritur, ſi quis cum judicio ſiſtendi cauſa ſatisdare non deberet, ſatisdato promiſerit; an fidejuſſoribus ejus exceptio detur? Puto intereſſe, utrum per errorem ſatisdato promiſſum eſt, an ex conventione: ſi per errorem, dandam fidejuſſoribus exceptionem: ſi ex conventione [51], minime dandam. Nam & Julianus ſcribit, ſi judicio ſiſtendi cauſa pluris, quam ſtatutum eſt [52], per ignorantiam promiſſum fuerit, exceptionem dari debere: ſi autem ex conventione [53] tantæ [54] ſummæ promiſſio facta ſit: exceptionem [55], pacti conventi replicatione, infirmandam [Julianus ait].

Si ex duobus reis ſtipulandi uni promiſſum ſit, alter autem impedierit. 1. Si ab uno res petatur, ab altero pœna deſertionis.

5. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

SI duo rei ſtipulandi ſunt, & uni debitor judicio ſe ſiſti cum pœna promiſerit; alter autem impedierit: ita demum exceptio adverſus alterum danda eſt, ſi ſocii ſint: ne [56] proſit ei dolus propter [57] ſocietatem. §. 1. Item ſi duo rei promittendi ſint, & unus ad judicium non venerit, contempta ſua promiſſione judicio ſiſtendi cauſa facta: actor autem ab altero rem petat, ab altero pœnam deſertionis: petendo [pœnam] exceptione ſummovebitur. §. 2. Æque ſi a patre facta fuerit promiſſio judicio ſiſtendi gratia ex filii contractu,

1 *l.* 3. J. *tit. prox.* 2 Obſtat *l.* 18. §. 5. J. *de dol. mal.* vide quæ notavi *ad l.* 10. *in fin.* J. *de procuratoribus.* 3 *l.* 14. §. *aliquando.* J. *quod met. cauſ. l.* 5. §. *ſi plurium.* J. *de novi oper. nunc.* 4 Vide quæ ſcripſi *ad l.* 4. §. 13. J. *de doli mali & met. except.* 5 *l.* 36. J. *de dol. mal. l.* 57. *in fin.* J. *de contr. empt.* vide *l.* 39. *in fin.* J. *ſoluto matrim.* 6 Vide quæ notavi ad *l.* 4. §. 3. J. *de doli mali & met. except.* 7 Adde *l.* 2. J. *quibus ex cauſis in poſſeſſ. eatur.* 8 V. *l.* 3. J. *de verb. ſign.* 9 Μιλια, *autor Eclog.* 7. *tit.* 8. *ex tit.* 16. *c.* 121 Harmenop. 2. §. 54. Hinc Cicero *orat. pro Quintio.* Hoc tibi planum eſt faciendum neminem eſſe, qui poſſit biduo, ad ſummum triduo, ſeptuaginta millia paſſuum ambulare. 10 *l.* 8. *in pr.* ſ. *qui ſatisdare.* 11 Dies cautionis interpoſitæ non computatur in tempore ſiſtendi, &, ut pragmatici loquuntur, Dies termini non computatur in termino, *l.* 41. *in fine pr.* J. *de verbor. oblig.* vide tamen exceptiones apud Socinum *regul.* 91. *Dies termini:* ubi hoc locum negat habere in his quæ tempus habent natura finitum: aut ſi interſit reum judicio ſiſti, eo tempore potius adeſſe, quam adverſarii: utroque enim caſu diem termini in termino computari. 12 Sumptum ex tractat. *de except.* & conjungendum cum *l.* 2. *de Tranſaction.* Vide Duarenum *hic.* Rævardum noſtrum *ad leges* 12. *tab.* Cujacium *obſ. lib.* 3. *cap.* 40. & *lib.* 12. *cap.* 18. Coraſium denique *Epiſt. quæſt. cap.* 34. Mod. 13 *l.* 12. *in fin.* ſ. *de in jus vocando.* 14 *Si modo prius.* Petr. Fab. 1. *Semeſt.* 14. Hot. 4 *obſ.* 9 Cujac. *ad l.* 93. J. *de verb. oblig.* 15 V. §. 3. *h. l.* & *l.* 4. J. *h. t.* 16 *l.* 38. *in fin.* J. *ex quibus cauſ. major. l. ult.* §. 1. *in fin.* J. *ad l. Rhod.* adde *l.* 11. J. *de excuſ. tut.* 17 Deſerentem vadimonium vis major excuſat. Senec. 4. *de beneficiis* 33. & 39. 18 Item ſi carcere incluſus ſit. *l.* 1. 9. 10. J. *ex quib. cauſ. major.* & *l.* 4. §. 1. J. *h. t.* Anſ. 19 Dixi ad leges 12. Tabularum, *titulo de judiciis.* 20 V. *l.* 60. J. *de re judic.* 21 Id eſt, dilatum, id enim *diffindere* eſt. & ita legendum eſt apud Gellium 14. *c.* 2. *diffindi*, non *diem diffindi*, & apud Feſtum, *in Rom* 16. *dies diffiſus eſto*, pro *dies defenſus eſto.* Livius 9. *leg. in Curiatam triſte omen diffidit.* Goth. *Diffiſum* i. e. prolatum ut & *in l.* 27. & *l.* 33. *de recept. qui arbitr.* JC. ea voce utuntur. Budæus tamen mavult legere: *diem judicii eſſe diffuſum*, ut ita dicatur *dies diffuſus*, ut *vinum diffuſum*, quod ex dolio in aliud vas transfunditur; cui etſi adſtipuletur Hotomannus, ego tamen nihil muto. Ita enim ex JC. more etiam dixit Horatius: *Nihil hinc diffindere poſſum.* ubi vide veterem interpretem. & memineris a nobis ſtare Pandectas Florentinas: de quo conſulatur Ang. Politianus *Miſcellan. cap.* 41. Mod. 22 Adde *l.* 14. *in princ.* §. 1. J. *de ædil. edict.* 23 Non dandam, *Cujac.* 24 Decumbere ſolent mulieres, ut facilius enitantur, & ob partus dolorem. Non omnes ſine dolore pariunt, ſed quædam tantum, ut Hiſpanæ, quæ, *teſte Strabone* 3. ut primum ſunt enixæ, agros colunt & viros decumbere jubent, iiſque miniſtrant, & inter operandum infantem lavant ad alveum amnis alicujus accubantes. Idem de Pygmeis mulieribus Diodorus & Ariſtoteles, *lib.* 20. *de admirandis* 19. & *Politicon.* 8. de Gallicis mulieribus. 25 Decumbere autem ſolent mulieres pleriſque in locis ad 40. uſque diem. *v. Accurſ.* & quæ notavi *ad l. prægnantis.* 3. J. *de pœnis.* 26 Vide exemplum apud Ciceronem 2. *de Inventione*, ubi de Lacedæmoniis. Sed quomodo conſtabit judici de vi fluminis? *v. l.* 19. §. 1. J. *de probat.* 27 Veluti ponto, *l. ult. in princ.* J. *de ſervit. præd. ruſtic.* 28 An ſuccurratur ei qui ſe in neceſſitatem conjecit. *v. l.* 7. §. *ſi neceſſaria.* ſ. *qui ſatisdare. l.* 21. *in pr.* J. *quod metus cauſ. l.* 3. §. *ſubvenitur.* 6. J. *de Silan.* 29 Quæ etiam ſtipulationi nocent. *l.* 2. §. *qui ita.* J. *de eo, quod cert.* 30 Doli ſcilicet. 31 Ut non conveniatur in pœnam quam promiſit. 32 *v. l.* 2. *C. quibus ex cauſ. major.* 33 Affectatum impedimentum pro impedimento non habetur. 34 Cauſam præſtans impedimento impeditus non videtur. 35 *l.* 3. J. *eod. l.* 1. §. *ſi reus.* ſ. *de eo, per quem factum.* 36 Ex edicto de eo per quem factum erit &c. 37 *l.* 3. *in pr.* ſ. *de eo, per quem factum.* 38 Diem ſiſtendi ſcilicet. 39 Adde *l.* 1. *in fin.* J. *de cuſtodia.* 40 Capitalium pœnarum gradus adde *ex l. Capitalium.* 28. J. *de pœnis.* 41 Mors hæc civilis naturalem imitatur. 42 Salva civitate exilium eſſe poteſt. 43 Imo excuſandus eſt. *l.* 16. §. 1. J. *de recept. qui arbitr.* 44 *l.* 2. *C. quibus ex cauſ. major.* 45 *l.* 3. ſ. *de in jus vocando.* 46 P. Scipio Africanus, qui Annibalem vicit ſecundo bello Punico, in Hiſpania oppidum obſidens, cum quodam die in caſtris ſedens jus diceret, interrogatus *in quem diem eos quoque vadimonium promitti juberet*, manum ad arcem oppidi obſeſſi intendens, *Perendie*, inquit, *ſe ſiſtant illo in loco:* atque ita factum die tertio in quem vadari juſſerat, oppidum captum eſt, ac eodem die in arce ejus oppidi jus dixit. 47 Quæ ad hunc §. notavit Alciatus *Parerg. lib.* 2. *cap.* 27. ea reprehendit *lib.* 1. *Miſcellan. cap.* 19. Coraſius. Cæterum vide & Molinæum *de eo, quod intereſt. num.* 190. & Cujacium *lib.* 14. *obſerv. cap.* 7. itemque Menochium *de arbitr. Jud. lib.* 2. *caſu* 80. & Guterium *reſolut. part.* 1. *cap.* 24. Mod. 48 Generalis renunciatio non valet, niſi ſpecialis aliqua præcedat. de quo vide plura in Praxi noſtra civili, *Tit. de pactis.* 49 *v. l.* 5. §. 1. J. *eod.* Cujac. 14. *obſerv.* 7. 50 Adde *l.* 24. §. 8. J. *de damno infect.* 51 *l.* 29. *C. de pactis.* 52 Statutum eſt, ut fidejuſſor in veram quantitatem teneatur, niſi pro certa quantitate acceſſerit *l.* 2. §. *ult.* ſ. *qui ſatisd. cog.* Mod. 53 *v. l.* 2. *in fin.* ſ. *qui ſatisdare. l.* 43. §. 1. J. *de damn. infect.* 54 Id eſt, majoris quam ſtatutum ſit. Unde colligunt, pœnas in conventionibus infinitas eſſe poſſe, dixi *ad l.* 56. J. *de evictionibus.* 55 Fidejuſſoribus quoque ejus, qui ex publicæ rei cauſa non ſteterit, ſubvenitur. 7. *Eclog.* 8. *ex tit.* 15. *c.* 6. 56 *vide l.* 2. *circa med.* ſ. *de eo, per quem factum.* 57 Id eſt, ne ei dolus ſocii proſit.

deinde

deinde de re actor egerit cum filio: exceptione summovebitur, si cum patre ex ejus promissione agat. Et contra idem erit, si filius promiserit, & actor egerit cum patre de peculio.

De absentia reip. causa.

6. GAJUS lib. 1. ad Legem XII. Tabularum.

SI is [1], qui fidejussorem dedit, ideo non steterit, quod reipublicæ causa abfuit: iniquum est [2], fidejussorem ob alium [3] necessitate sistendi obligatum esse, cum [4] ipsi liberum esset non sistere.

Quibus excusationibus uti possit qui alieno juri subjectum sisti promisit.

7. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

SI quis servum in judicio sisti promiserit, vel alium, qui in aliena potestate est; iisdem exceptionibus utitur, quibus, si pro libero, vel patrefamilias fidejussit: præterquam si Reipublicæ causa abesse diceretur servus: nam servus Reipublicæ causa abesse [5] non potest. Præter hanc autem exceptionem, cæteræ quia communes sunt, tam in libero homine, quam in servo locum habent.

Si quis post diem præstitutum steterit.

8. GAJUS lib. 29. ad Edictum provinciale.

ET si [6] post tres, aut quinque, pluresve dies, quam judicio sisti se reus promisit, secum agendi potestatem fecerit, nec [7] actoris jus ex mora [8] deterius factum sit: consequens est dici, defendi eum debere per exceptionem.

Si servus se judicio sisti satis dederit. 1. Si ex pluribus servis unus non sistatur.

9. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

SI [9] servus [10] judicio se sisti promittat [11]: non [12] committitur [13] stipulatio [14], neque in eum, neque in fidejussores ejus. §. 1. Si plurium servorum nomine, judicio sistendi causa, una stipulatione promittatur; pœnam quidem integram committi, licet [15] unus status non sit, Labeo ait: quia verum sit, omnes status non esse: verum, si [16] pro rata unius offeratur pœna; exceptione doli usurum eum, qui ex hac stipulatione convenitur.

Si quis tempore liberatum sisti promiserit. 1. Si homo sisti promissus, ante diem perierit. 2. De successoribus & de morte rei.

10. PAULUS lib. 1. ad Plautium.

SI eum judicio sisti promisero, qui jam tempore liberatus esse dicebatur, quia jam actione forte non tenebatur; actio in me danda est, ut vel exhibeam eum, vel defendam, ut veritas [17] inquiratur. §. 1. Homo sisti promissus ante diem dolo promissoris periit [18]; certo jure utimur, *non ante pœnam peti posse, quam dies venerit: tota enim stipulatio* [19] *in diem collata videtur.* §. 2. Qui injuriarum [20] acturus est, stipulatus erat ante litem contestatam, ut adversarius suus judicio sistat; commissa stipulatione mortuus est: non competere heredi [21] ejus ex stipulatu actionem placuit: quia tales [22] stipulationes propter [23] rem ipsam darentur [24]: injuriarum autem actio heredi non competit. Quamvis enim hæc stipulatio judicio sistendi causa facta ad [25] heredem transeat, tamen in hac causa danda non est: nam & defunctus si vellet omissa [26] injuriarum actione ex stipulatu agere, non permitteretur [ei]. Idem dicendum esse, & si is, cum quo injuriarum agere volebam, stipulatione tali commissa decesserit: nam non competit mihi adversus heredem [ejus] ex stipulatu actio: & hoc Julianus scribit: secundum quod & si fidejussores dati erant, minime dabitur in eos actio mortuo reo. Idem Pomponius, si non [27] post longum tempus decesserit, quia si ad judicium venisset, litem cum eo contestari actor potuisset.

Ut in eadem causa quis sistatur, & quid sit in eadem causa sistere.

11. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

SI quis quendam in judicio sisti promiserit, in [28] eadem causa eum debet sistere. *In eadem* autem *causa sistere*, hoc est, [ita] sistere, ut actori persecutio loco deteriori non sit: quamvis exactio rei possit esse difficilior. Licet enim difficilior exactio sit, tamen dicendum est videri in eadem causa eum stetisse: nam & si novum æs alienum contraxisset, vel pecuniam perdidisset; videtur tamen in eadem causa stetisse. Ergo & qui alii judicatus sistitur, in eadem causa stare videtur.

1. *Ad quod tempus refertur æstimatio ejus quod interest agentis.*

12. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

QUi autem novo privilegio utitur [29], non videtur in eadem causa sisti. §. 1. Illud tenendum est, æstimationem ejus quod intersit agentis, ad [30] illud tempus referendam esse, quo sisti debuit, non ad id, quo agitur, quamvis desierit ejus interesse.

Si servus judicio sisti stipuletur, vel promittat.

13. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

QUotiens servus [31] judicio sistendi causa, ut ipse litigaturus, vel ab alio stipulatur, vel ipse promittit; nec [32] committitur stipulatio, nec fidejussores tenentur: quia servus conveniri, vel convenire non potest [33].

De stipulatione procuratoris.

14. NERATIUS lib. 2. Membranarum.

SI procurator ita stipulatus [est], ut sistat duntaxat eum, quem stipularetur; non [34] etiam pœnam, *si status non esset*, stipularetur, propemodum [35] nullius momenti est ea stipulatio; quia procuratoris, quod ad ipsius utilitatem [36] pertinet, nihil interest sisti. Sed cum alienum negotium in stipulando egerit, potest defendi non procuratoris, sed ejus, cujus negotium gesserit, utilitatem in ea re spectandam esse; ut quantum domini litis interfuit sisti, tantum ex ea stipulatione, non stato reo, procuratori [37] debeatur. † Eadem & fortius [38] adhuc dici possunt, si procurator ita stipulatus esset, *Quanti ea res erit:* ut hanc conceptionem [39] verborum, non ad ipsius, sed ad [40] domini utilitatem relatam, interpretemur.

Si tutor promiserit judicio sisti, & desierit posse conveniri.

15. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

SI tutor judicio sisti promiserit, & stipulationi non obtemperaverit; & interea [41] pupillus adoleverit, aut mortem obierit, aut etiam [42] abstentus sit hereditate; denegabitur ex stipulatu actio: nam & ipsius rei quæ petebatur, si tutor judicatus fuerit, & eorum quid acciderit, non [43] esse dandam in eum actionem judicati, probatum est.

TIT. XII.
DE [44] FERIIS [45] ET DILATIONIBUS [46] ET DIVERSIS TEMPORIBUS.

Ne quis messium aut vindemiarum tempore in jus venire cogatur. 1. Si his temporibus sententia dicta fuerit. 2. Quibus ex causis, dictis temporibus in jus vocare licet.

1. ULPIANUS lib. 4. de Omnibus Tribunalibus.

NE [47] quis [48] messium vindemiarumque tempore adversarium [49] cogat ad judicium venire; Oratione Divi Marci exprimitur: quia occupati circa rem rusticam, in forum compellendi non sunt. §. 1. Sed [50] si Prætor aut per ignorantiam, vel socordiam evocare eos perseveraverit, hique sponte venerint: si quidem sententiam dixerit præsentibus illis, & [51] sponte litigantibus, sententia valebit, tametsi non recte fecerit, qui eos evocaverit: sin vero cum abesse [52] perseveraverint, sententiam protulerit etiam absentibus illis, consequens erit dicere, sententiam nullius esse momenti. neque enim Prætoris factum juri derogare [53] oportet [54]. [Et] citra appellationem igitur sententia infirmabitur. §. 2. Sed excipiuntur certæ [55] causæ, ex quibus cogi poterimus, & per id temporis, cum messes vindemiæque [56] sunt, ad Prætores venire: scilicet si res tempore [57] peritura sit, hoc est, si dilatio actionem sit peremptura. † Sane quotiens [58] res urget [59], cogendi quidem sumus ad Prætorem venire, verum ad hoc tantum cogi æquum est, ut lis contestteur: & ita ipsis verbis Orationis exprimitur: denique alterutro recusante post litem contestatam litigare, dilationem Oratio concessit.

2. IDEM lib. 5. ad Edictum.

EAdem Oratione Divus Marcus in Senatu recitata effecit, de aliis speciebus [60] Prætorem adiri etiam diebus feriaticis [61]: utputa [62] ut tutores aut curatores dentur, ut officii admoneantur cessantes [63], excusationes allegentur, alimenta [64] constituantur, ætates [65] probentur, ventris nomine in possessionem mittatur, vel rei servandæ causa, vel legatorum, fideive commissorum, vel damni infecti: item de testamentis exhibendis, ut curator detur bonorum ejus qui an heres exstaturus sit, incertum est: aut de alendis liberis, parentibus, patronis: aut de adeunda suspecta hereditate: aut ut aspectu [66] atrox injuria æstimetur; vel fideicommissaria libertas præstanda.

1 An & aliæ competunt ei exceptiones? vide Molinæum, *tractatu de interesse, n.* 174. 2 Et ita quod reo prodest, ejus fidejussori est utile, *l. 2. in pr. ff. de liberat. legata.* 3 Reum principalem. 4 Fidejussorem in duriorem causam obligari quam reus principalis sit, iniquum est. 5 *l. ult. ff. de regulis juris.* quæ est ejusdem autoris & libri. atqui servo munus publicum decerni potest. *l. 3. circa fin. ff. de off. Prætorum.* 6 7. *Eclog.* 8. *ex tit.* 16. *c.* 6. *vide l.* 105. *ff. de solut.* 7 *v. l. 2. in fin. ff. si quis in jus.* 8 *l. 23. in fin. ff. de petit. hered.* 9 *l. 13. ff. eod.* 10 Litigaturus. 11 Sub pœna. 12 Cur? servus in jus vocari non potest, servus non potest antestari *l. 6. l. 7. C. de judiciis.* 13 Imo committitur. *l. 4. ff. de divers. tempor. præscr.* 14 Pœnalis. 15 Imo pro parte tantum committitur. *l. 18. in pr. ff. ratam rem.* 16 **Μόνην τὴν ἀναλογίαν τοῦ μὴ παρέςαντος δίδωμι.** 7. *Eclog.* 14. *ex tit.* 16. *c.* 9. hoc sensu: si plures servos judicio sistere promiserim, & unus status non fuerit, pœna quidem integra committitur, sed per exceptionem pœnam duntaxat do pro illius rata, qui status non fuit. 17 Incertitudinis veritas ratione inquiri debet. 18 v. quæ notavi *ad l. 69. ff. de verb. oblig.* 19 *v. l. 8. ff. de verb. oblig.* 20 Vadimonio etiam in actione injuriarum locus erat. vide Paulum *libro singulari sub titulo, Quemadm. injuriarum agatur.* apud Ruffinum, *seu autorem collationis legum Mosaicarum tit.* 2. 21 Vide quæ dixi *ad l. 7. C. de revocand. donationibus.* 22 Judicio sisti. 23 Cedunt in vicem rei si res deficit. *l. 1. §. communes ff. de Prætoriis stipulat. l. 4. §. Labeo. ff. de dolo & met. except.* & ideo re exacta, vel transacta, vel mortua, hæc stipulatio perimitur. *l. 2. princ. l. 5. §. 2. ff. eod.* 24 Imponuntur jussu judicis. 25 Cur ita? *v. l. 49. ff. de oblig. & act.* 26 *v. l. 17. §. 1. ff. de pactis.* 27 *v. l. 8. in pr. ff. eod.* 28 *l. 1. l. 5. l. 6. ff. si ex noxali caus. l. 83. §. ult. ff. de verbor. oblig.* 29 Intellige eum, cui speciali Principis beneficio, præter commune privilegium, ut militare forte concessum est uti privilegio fori, etiam lite contestata. *l. Idem Ulpian. ff. de excus. tut.* alioqui post vocationem in jus, nemo habet jus revocandi forum. *l. si quis postea. ff. de Jud.* Vide Loriotum *de eo quod interest axiom.* 48. Mod. 30 Et sic ad tempus moræ, non litis contestatæ. *v. l. 55. ff. de peculio.* 31 *vide l. 81. ff. de verb. oblig.* 32 *vide l. 9. in pr. ff. eod. l. 6. C. de judiciis.* 33 Nisi ex certis causis puta, de quib. *vide l. 53. ff. de jud. l. ult. C. ubi caus. fisc. l. 1. C. si per vim vel alio modo.* Mod. 34 Id est, nec pœnam stipulatus sit eo casu. *l. 81. ff. de verb. oblig.* 35 *v. l. 39. §. alieno. 3. ff. de damno inf.* 36 Commodum pecuniarium. 37 *d. l. 81. § 1. ff. de verb. oblig.* 38 Ipsi vero domino utilis. *l. 27. in fin. ff. de procur.* 39 Stipulationem: nihil enim aliud est stipulatio quam verborum conceptio. *l. 5. §. 1. ff. de verbor. oblig.* 40 Contrahere ea quisque qualitate præsumitur, quam habet, & quam sustinet. facit *l. 4. ff. de in litem jurando. l. 28. ff. de procurat. l. 81. in fin. ff. de verb. oblig.* 41 Adde *l. 28. in pr. ff. de administr. & peric. tut.* 42 *vide l. 2. circa princ. ff. de administr. & peric. tut.* 43 *v. l. 26. C. de administr. & peric. tut.*

44 *Lib.* 3. *C.* 12. Plato 2. *de legibus.* 3. Gell. 17. Macrob. 1. *Saturn.* 16. Virg. 1. *Georg.* ibi *sæpe etiam festis.* Porro quæ hic *feriæ*, autori Eclog. 7. tit. 17. **ἡμέραι ἄπρακτοι ἤτοι σχολάζουσαι** dicuntur dies feriati & vacantes. De feriis solennibus dixi *l. 26. §. 7. ff. ex quibus causis majores:* de aliis *C. eod. hoc titulo.* 45 Feriis agere licet, quod noceret præteriisse. Macrob. 1. *Saturn.* 16. Goth. De feriarum exceptione vid. Zancher. *de except. c.* 7. Ans. 46 *Lib.* 3. *C.* 11. Dilatio, Græcis **ὑπέρθεσις.** *Eclog. illo loco cap.* **περὶ ὑπερθέσεων.** 47 Tempore messis & vindemiæ nemo ad judicium venire cogitur. 7. *Eclog.* 17. *cap.* 13. 1. Harmenop. 4. §. 5. 48 *l. 3. ff. eod. l. 2. C. eod.* 49 Etiam non impeditum circa rem rusticam. v. Pilæum *quæstione* 123. 50 *Eclog. dicto loco.* 51 *l. 6. ff. eod.* 52 *l. 4. C. quomodo & quando judex.* 53 *l. 170. ff. de regulis juris.* potest tamen derogari. *l. penult. in princ. ff. de Just. & jure.* 54 Prætor judicando nihil juri derogare potuit: sed eum oportuit ex jure statuere, ut hic. proposuit tamen edicta, quibus interpretatus est, ac supplevit, quæ desiderabantur in jure civili, & quibusdam articulis veterum legum derogavit, *l. jus autem. & seq. ff. de Just. & jur. §. 1. Inst. de bon. poss.* deinde ea edicta a populo in honorem Prætoris sunt recepta. Itaque magis auctoritate populi quam Prætoris valuerunt. *l. 2. ff. de orig. Jur.* Vide autem Pilæum *quæst.* 123 Joh. Robertum *lib. 4. recept. lect. cap.* 23. Brissonium *lib. 1. select. Antiq. cap.* 16. Mod. 55 Feriæ non observantur, ubi res si differatur, tempore peritura sit. Sic Augustus *apud Suetonium*, Ne quod negotium elaberetur, 30 amplius dies, qui honorariis ludis occupabantur, actui rerum (*id est, juri dicundo*) accommodavit. 56 Hinc feriæ vindemiales, 16. *Gell.* 4. nisi potius inibi legendum est, *denicales.* de quibus dixi ad Festum *in Denicales.* 57 *l. 3. in pr. ff. eod.* 58 **Εἰ δὲ μέλλει φθείρεσθαι ἡ ἀγωγή.** 7. *Eclog.* 17. *c.* 1. si futurum est ut actio perimatur: hoc sensu, si futurum est ut actio perimatur, convenire coguntur usque dum litis contestatio fiat, non ulterius. 59 Celeritatem desiderare res dicuntur, quarum periculosa est dilatio. *l. 1. ff. de damn. infect.* 60 Species hic, pro causa, lite, & negotio. 61 Feriatici dies, idem quod feriati. 62 *l. 3. §. penult. ff. de tut.* 63 Quid si *cessantium* legamus: ut *cessantium* voce ipsos tutores tutelam recusantes intelligamus? 64 *l. 1. in princ. ff. ubi pupill. educari.* 65 De probatione ætatis *v. l. 13. ff. de probat.* 66 Aspectu etiam ipso, atrox injuria æstimatur: nisi *ex aspectu* referas **ad** *atrox*, potius quam ad verbum *æstimatur:* quod tamen in idem recurrit.

3. IDEM

3. IDEM lib. 2. ad Edictum.

SOlet etiam messis vindemiarumque tempore jus dici [de] rebus, quæ tempore, vel morte [1] perituræ sunt: morte, veluti furti, damni, injuriæ, injuriarum atrocium, qui de incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata rapuisse dicuntur, & si quæ similes sunt: item si res tempore perituræ sunt, aut actionis dies exiturus [est]. §. 1. Liberalia quoque judicia omni tempore finiuntur. §. 2. Item in eum qui quid nundinarum [2] nomine adversus [3] communem utilitatem acceperit, omni tempore jus dicitur.

De tempore messium & vindemiarum statuendo.

4. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

PRæsides provinciarum [4], ex consuetudine cujusque loci, solent messis vindemiarumque causa tempus statuere.

Justitium prid. Kal. Jan.

5. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

PRidie Kalendas [5] Januarias Magistratus neque [6] jus dicere, sed nec sui potestatem facere consuerunt.

Si feriatis diebus judicatum fuerit.

6. IDEM lib. 77. ad Edictum.

SI feriatis diebus fuerit judicatum: Lege cautum est, ne his diebus judicium fit, nisi [7] ex voluntate partium: & quod aliter adversus ea judicatum erit, ne quis judicatum [8] facere, neve solvere debeat: neve quis, ad quem de ea re in jus aditum erit, judicatum facere cogat [9].

Quoties dilatio dari debeat.

7. IDEM lib. 1. de Officio Consulis.

ORatione [10] quidem Divi Marci, amplius quam [11] semel [non] esse dandam instrumentorum dilationem, expressum est; sed utilitatis litigantium gratia, causa [12] cognita, & [13] iterum dilatio tam ex eadem, quam ex alia provincia, secundum moderamen locorum impertiri solet: & maxime [14] si aliquid inopinatum [15] emergat. Illud videndum, si defunctus acceperit aliquam dilationem [16] propter instrumenta, an successori quoque ejus dari debeat: an vero, quia jam data est, amplius dari non possit? & magis est, ut & hic, causa cognita dari debeat.

De die naturali.

8. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

MOre [17] Romano [18] dies [19] a media [20] nocte [21] incipit, & [22] sequentis noctis media parte finitur: itaque quicquid in his viginti quatuor [23] horis [24] (id est [25] duabus dimidiatis noctibus, & luce [26] media) actum est [27], perinde [28] est, quasi quavis hora lucis actum esset.

Quæ possunt tempore feriarum expediri vel non.

9. ULPIANUS lib. 7. de officio Proconsulis.

DIvus Trajanus Minicio Natali rescripsit, ferias a forensibus tantum negotiis dare vacationem: ea autem, quæ [29] ad disciplinam [30] militarem pertinent, etiam feriatis diebus peragenda: inter quæ custodiarum [31] quoque cognitionem esse.

Quoties dilatio danda sit.

10. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

IN pecuniariis causis omnis dilatio singulis causis plus [32] semel tribui non potest: In capitalibus autem reo [33] tres dilationes, accusatori duæ dari possunt: sed utrumque, causa cognita.

TIT. XIII.

DE [34] EDENDO [35].

De edenda actione. 1. *Quid sit actionem edere.* 2. *De die & consule.* 3. *Quæ sunt edenda.* 4. *Si quis non totam stipulationem edat.* 5. *Quibus ex causis non edenti subvenitur.*

QUa [36] quisque actione agere volet, eam edere [37] debet: nam æquissimum videtur, eum, qui acturus est, edere actionem, ut proinde sciat reus, utrum cedere [38], an contendere ultra debeat: & si contendendum putat, veniat instructus ad agendum, cognita actione qua conveniatur. §. 1. Edere [39] est [etiam] copiam [40] describendi [41] facere, vel in libello [42] complecti, & dare, vel dictare. Eum quoque edere Labeo ait, qui producat [43] adversarium suum [44] ad album [45], & demonstret, quod [46] dictaturus est, vel [47] id dicendo, quo uti velit. §. 2. Editiones sine [48] die & Consule fieri debent, ne quid excogitetur e die [49], & Consule, & prælato [50] die fiat. Diem autem & Consulem excepit Prætor, quo instrumentum conscriptum est, non in quem solutio concepta est: nam dies solutionis, sicuti summa, pars est stipulationis. Rationes tamen cum die & Consule edi debent:

1 *l.* 1. §. *ult.* ʒ. *eod.* 2 v. quæ notavi ad *l. unic. C. de nundin. & mercat.* 3 *l.* 2. ʒ. *ad l. Jul. de annona.* 4 Non tamen sua autoritate. *l.* 4. *C. h. t.* 5 Kalendis Januariis Consules & magistratus magistratuum inibant. *v. Nov.* 105. *cap.* 1. 6 Hinc illud apud Ciceronem 2 *de legibus.* Feriis jurgia amovento. adde *l.* 11. *C. h. t.* 7 *l.* 1. §. 1. ʒ. *eod.* 8 Judicatum facit, qui rebus judicatis paret: & solvit id, quod judicatum est. 9 i. e. sententiæ satisfacere, non solum si in faciendo sit, ut voluit Accursius, verum etiam si in dando. sicque accipitur *l. & si.* ʒ. *de noxal. act.* Mod. 10 Conjunge *l. notionem.* ʒ. *de verb. signif.* & alteram ex altera interpretare. videque A. Gellium *Noct. Attic. lib.* 3. *cap.* 2. Macrobium *Saturn. l.* 1. *c.* 3. Vigelium *paradox.* 6. Mod. 11 *v. l.* 1. *C. de dilationibus.* 12 *l.* 7. *in princ.* ʒ. *de edendo.* 13 Imo, plus semel tribui non potest. *l. ult.* ʒ. *eod.* 14 Ad instrumentorum inquisitionem, sæpius quoque dilatio datur: maximeque si quid inopinatum emergat. Græci ita hunc locum exprimunt 7. *Eclog.* 17. *c.* περὶ ὑπερθέσεων 7. 15 ἀπρόοπτον. *Eclog. illo loco.* improvisum. Improvisa & nova novo auxilio indigent. 16 Adde *l.* 99. §. 2. ʒ. *de verbor. significat.* 17 Mos ille inductus est a sacerdotibus Romanis: qui ita diem civilem definiere, ut & Ægyptii & Hipparchus. 2. *Plin.* 77. ut ex Plinio discamus, hunc morem translatitium, & ab Ægyptiis petitum fuisse. Causas tamen nonnullas adfert Plutarchus *in Romanis quæstionib. c.* 84. hujus moris instituti, has nimirum, quod in prima constitutione Romanæ Reipublicæ (quæ militaris fuit) consilia nocte capi solita: eorum more qui exoriente sole quid acturi: alias causas vide apud eundem. 18 Romano more cum ait diem a media nocte incipere, & sequenti nocte media finiri, diem civilem, qui est legitimus, Isidorus 5. *c.* 30. definit. Ac præterea ejus initium apud alias gentes diversum fuisse subinnuit, ut mox dicetur plenius. 19 Dies, ἐκ τοῦ διός, id est, a Jove, ut Var. 4. *de lingua* & Festus notavit. Inde Jupiter apud Horat. *Carm.* 1. *od.* 35. dicitur Diespiter i. e. diei pater. Et Cretenses diem δίαν appellant. 1. *Macrob.* 15. Hinc singuli dies a Diis. Queis addendum, Diei simulachrum cultum fuisse ab Antiocho Epiphane, *teste Athenæo.* Porro quod hic ait, diem inchoari, subintellige non naturalem, sed civilem, ut mox dicam. *Goth.* Anni, diei, & momenti appellatione quid in jure veniat, vid. Govean. *lect. lib.* 1. *cap.* 10. De die naturali & civili vide Alber. *de divers. temp. appell. cap.* 5. Ans. Adde Augustin. *lib.* 2. *emendat. cap.* 13. Joann. Robert. *lib. recept. sent. cap.* 1. Cujac. *lib.* 15. *observ. cap.* 32. Aul. Gell. *lib.* 2. *cap.* 3. & *lib.* 3. *cap.* 2. S. L. 20 Media nox, idem quod sexta noctis. Gellius, Macrobius *illo loco* septima incipiens. 6. Harmenop. *tit. de verbor. significat.* §. 32. In horas 12 nox, in totidem horas dies Romæ dividebatur. Qui mos noctis & diei per horas dividendorum, Romæ fuit post reperta solaria. (Solarium antiquissimum apud ædem Quirini primum statutum dicunt: alii in Capitolio, alii ad ædem Dianæ in Aventino: & illud constat, nullum in foro prius fuisse, quam id quod Marcus Valerius ex Sicilia advectum ad Rostra in columna posuit: quod cum ad clima Siciliæ descriptum, ad horas Romæ non conveniret, L. Philippus Censor aliud juxta constituit: deinde aliquanto post P. Cornelius Nasica Censor ex aqua fecit horarium: quod & ipsum ex consuetudine noscendi a sole horas, solarium cœpit vocari. Et horarum nomen non minus annos 300. Romæ ignoratum esse credibile est, cum in 12 Tabulis nusquam nominatas horas invenias, sed meridiem, vel solis occasum vel supremam tempestatem. Censorinus *c.* 23. *de die Natali.* 17. Plin. 60). Quod ut evidentius intelligamus, partitio alia diei noctisque, alia, inquam, a superiore, nobis subjicienda est junctim ex Macrobio 1. *Saturn.* 3. & Censorino *de die natali cap. ultim.* Vix enim separati illi autores veram præbent. Qua potero utar in eo brevitate simul & diligentia. Primum tempus diei, *media noctis inclinatio.* (nox enim media, principium & postremum diei Romani). Hinc proximum, *de media nocte.* Idem *Gallicinium*, quo galli canere incipiunt. Inde *Conticinium*, quo vel cum conticuerunt, vel cum homines tum quiescunt. Tunc *ante lucem:* & sic *diluculum*, cum sole nondum orto jam lucet. Inde *mane* seu *secundum diluculum*, cum lux videtur solis. Post hoc *ad meridiem:* tum *meridies.* Inde *de meridie.* Post, *tempus occiduum.* Mox, *suprema tempestas* (sicut expressum est in 12 Tabulis, *solis occasus suprema tempestas esto*) Deinde *Vespera.* Inde *Crepusculum* (quod res creperæ, id est, dubiæ, ut nescias dies sit an nox, λυκόφως, Galli, *entre chien & loup*). Ab hoc tempore *prima fax*, quod tempus veteribus dicebatur *luminibus accensis*, & *prima fax*). Deinde *concubia* seu *concubium.* Inde *intempesta*, quæ non habet idoneum tempus rebus gerendis. Ab hoc, *Ad mediam noctem.* Inde *media nox* seu *mediæ noctis inclinatio*, hoc est, id tempus a quo hujus narrationis exordium duximus. Fuit & nox in vigilias, primam, secundam, tertiam & quartam divisa. Censorinus *illo loco.* 21 A nocte (& quidem media) dies Romanorum civilis initium ducit. *Plinius*, *Gellius*, *Macrobius*, *Censorinus*, *Plutarchus.* Apud Babylonios vero, ut & Persas, 5. *Isid.* 30. dies ab exorto sole: Umbros a meridie: Athenienses, a solis occasu. Plinius, Gellius, Macrobius, Censorinus, *ibidem.* a sexta hora diei Athenienses diem suum inchoare scribit Livius, Isidorus *illo loco.* Cæterum quod a nocte Romani diem inceperint, ab Ægyptiis petitum esse supra docuimus. Ita apud Mosen vespere & mane, unus dies dicitur. *Gen.* 1. & in hymno illo, Qui mane, junctum vesperi [illegible] est apud Festum *in Æquidiale* manifestum mendum esse, quod ita sanari posse puto *Æquidiale apud antiquos dictum est, quod nunc dicimus Æquinoctium, [illegible] dies potius, quam dies nocti adnumerari debet.* Græci quoque in hoc consentiunt, ἰσημερίαν id est, æquidiale dicentes. Quo ex loco discemus veteres a nocte dies [illegible] 22 Dies igitur a media nocte Romæ cœpit, & eadem finitur. Constat igitur, duabus dimidiatis noctibus & luce media. 23 Horis vigintiquatuor constat dies Romanus, seu civilis dies, *ut hic.* Babylonii diem duodecim horis, ut & Græci diviserunt. Herodotus *in Euterpe:* quem morem tribuit Trismegisto Fab. Victorinus *in Rhet. Ciceronis.* Verum hæc partitio diei videtur fuisse naturalis diei, non civilis. Porro civilis hic dies constans horis vigintiquatuor, vocatur tempus, quod fit uno cœli circumactu, quo dies verus & nox continetur, Censorinus *capit. ultim.* ut & apud Mosen ex vespere & die unus dies perficitur. *Gen.* 1. Cujus diei civilis, apud gentes varias, varia initia fuisse superius est ostensum. 24 De horis, & quid quaque hora gestum a Romanis, dixi alio loco. vide interim 4. *Martialis* 8. 25 Diei civilis principium est ab hora sexta noctis, præcedentis lucem: medium, lux: finis reliquæ sex horæ noctis diem seu lucem sequentes. A nocte seu noctis sexta, diem suum Romanos inchoasse, vel ex his Varronis colligimus, quod Romanis sacra diurna dicebantur, quæ sex primis illis horis noctis, lucem præcedentis peragebantur: nocturna sacra, quæ sex aliis horis noctis lucem sequentibus fiebant. 26 Lux hæc media, dies naturalis, & verus, Censorino appellatur: Isidoro 5. *cap.* 30. abusive dies, qui & pars diei civilis est. Naturalis dies, tempus est ab oriente sole ad solis occasum: cujus contrarium tempus est nox ab occasu solis usque ad exortum. Censorinus *capite ultimo.* Civilis igitur dies, naturalem diem continet & noctem: & ut nox sequitur duas dimidiatas noctes & lucem mediam. Huc refer quæ apud Virgilium occurrunt, de medio cursu noctis, & de medio axe, & medio olympo. His enim locis significatur nox media. 27 Atqui tempus a momento ad momentum spectandum est. *l.* 3. §. *minorem.* ʒ. *de minorib.* 25. *ann.* 28 Sic Magistratus populi Romani, post mediam noctem auspicabantur, cum illis erat auspicandum: post exortum solem, agebant. Utraque illa duo, auspicium nimirum post mediam noctem, & actio post exortum solem, eadem die fieri dicebantur. 3. *Gell.* 2. Macrob. 1. *Saturnal.* 3. Ita Tribuni plebis, (quos nullum integrum diem abesse Roma licuit), cum post mediam noctem proficiscuntur, & post primam facem ante mediam noctem sequentem revertuntur, non videntur abfuisse diem: quoniam ante horam noctis sextam finitam regressi ac reversi, partem aliquam illius in urbe consumunt. Gell. Macrobius *illo loco.* Huc refer, quæ de sacris diurnis ante dixi, (diurna sane fuisse, quæ a media nocte peragebantur), sed & id, quod de usurpata muliere & trinoctio ex Q. Mutio Jurisconsulto referunt. Gellius & Macrob. *illo loco* 29 Militaris disciplina ferias non admittit, *ut hic.* Ita Scævola consultus quid feriis agi liceret, respondit, quod omissum noceret. 1. Macrob *Saturn.* 16. Cujus rei religione Judæi quidam qui in desertum profugerant, ab Antiochi militibus obsessi, die sabbati haud pugnare ausi, misere perierunt. Verum Mathatias, Judæ Maccabæi pater, post eos docuit etiam sabbatis pugnare: qui mos inde ductus ac servatus est apud Judæos, ut si necessitas occurrat, pugnent etiam sabbatis. Josephus 12. *Antiquitatum c.* 8. 30 Disciplina militaris, militia, vel executio militiæ. *v. l.* 12. ʒ. *de re militari.* 31 Eorum, qui in carcere & custodia sunt, ut & latronum. *l.* 10. *C. h. t.* 32 *l.* 1. *in fine. C. de dilat.* 33 Reo in causis capitalibus plures dilationes dantur quam accusatori, *ut hic.* Ita lege Pompeia de vi, accusatoribus ad dicendum duæ horæ, tres reo concessæ. Cicero *in Bruto*, & *initio lib.* 4. *de finibus.* 13. *ad Atticum* 47. *Philippica* 1. 7. *Familiar.* 24. Rei igitur melior conditio fuerit, *ut hic.* par certe aut non deterior esse debet. *c. non licet.* 32. *de regul. jur. in* 6.

34 *Lib.* 2. *Cod.* 1. 35 Περὶ ἐκδόσεων 7. *Eclog.* 18. 36 Hujus edicti interpretationem pete ex *l.* 1. *de except. l. actionis. de oblig. & act.* Mod. De hoc edicto v. Cujac *l.* 10. *observ. cap.* 14 Rævard. *pro tribunal. tit. singul. cap* 4. & de vera ejus lectione vide Duaren. *disput. Anniv. lib.* 1 *cap.* 3. Forcatul. *Cupid. Jurisperit l.* 1. *c.* 17. Joan. Robert. *l.* 3. *sent. jur. cap.* 13. Cujac. *l.* 8. *observ. cap* 15 S. L. 37 Προεκδοῦναι ἀγωγὴν, edere actionem. *Eclog. illo loco c.* 1. 38 Διαλύσασθαι ἢ ἕτοιμον ὑπαντῆσαι, id est, *utrum transigere an vero instituere se ad occurrendum seu defendendum debeat.* Græci *illo loco.* Ut illo ex loco videatur hic legendum *decidere* non *cedere.* 39 *l.* 6. §. *edit.* & *l.* 10. §. *edi* 2. ʒ. *eod. l.* 39. §. *fin.* ʒ. *de verb. signif.* 40 *Edit*, qui describendi copiam reo facit, qui in libello complectitur, qui dat, vel dictat, qui ex libello actionem suam demonstrat vel codicem profert. 41 Describendi copiam facere Græcis *illo loco* est μεταγράψασθαι. 42 Græcis χάρτη. 43 *Quasi si ... gas*, deducat, vel perducat! 44 *Adversarium suum.* Alciatus 2. *disp. ult.* 8. *Parerg.* 7. id est, qui tabulas rationum tumultuarie confectas extendit in rationum libris. Græci illo loco ita exprimunt: ἢ τὸ ἐπιδεῖξαι ἀπὸ χάρτου (quidam legunt χαρτίου) τὴν ἀγωγὴν ἢ προκομίσαι τὴν πυκτὴν, hoc est, *ex albo* (quum ibi interpres negligenter, aut certe nimis simpliciter vertit, *libello*) *actionem demonstrare*, *vel Codicem proferre.* Est igitur producere adversarium suum ad album, partem adversariam, ut *l.* 1. *C. h. t.* ad album Prætoris deducere, & ei digito demonstrare, qua parte edicti sis acturus. 45 Id est, ad matriculam Prætoris, & ex ea demonstrat quo edicto sit acturus Duar. 1. *disp.* 13. Cujac. 8. *obs.* 15. χάρτη vel χάρτιον est illis locis. *Gloss.* λευκὸν, & λεύκωμα. 46 Quod adversario dictaturus sis, nihil aliud est, quam actio, qua in eum usurus sis. 47 Etiamsi re ipsa non deducas ad album Prætoris: quæ pars Græcis est, προκομίσαι τὴν πυκτὴν, Codicem proferre, aut Codicem ostendere. 48 Sic in editione testamenti, non patitur Prætor diem & Consulem describi vel inspici, ideo videlicet ne quid falsum fiat. Diei namque & Consulis inspectio materiam falsum admittendi præbere potest. *l.* 2. §. 6. ʒ. *testam. quemadmodum aperiantur.* 49 i. e. ne ex editione diei & consulis nascatur occasio fraudis alicujus excogitandæ, ut forte diei repetendæ. *l. repetita.* ʒ. *de fide instr.* ubi quod *repetita die*, hic *prælato die* dicitur. pro quo male alii *perlato*, alii etiam *prolato* legunt. *Mod.* 50 Ita legitur *in l.* 28. ʒ. *ad leg. Corn. de falsis.* *Alias*, prolato die, id est, anticipato: Galli *antidate.*

bent:

bent: quoniam accepta, & data, non alias possunt apparere, nisi dies & Consul fuerit editus. §. 3. Edenda sunt omnia, quæ quis apud judicem editurus est: non tamen ut & instrumenta, quibus quis usus non est [1], compellatur edere. §. 4. Edere non videtur, qui stipulationem totam non edit. §. 5. Eis qui ob ætatem, vel rusticitatem, vel ob sexum [2] lapsi non ediderunt, vel ex alia justa causa, subvenietur.

Utrum testamentum heredi edi debeat.

2. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

SI legatum petatur, non jubet Prætor verba testamenti edere: ideo fortasse, quia heredes solent [3] habere exemplum testamenti.

Quæ instrumenta fisco a reo edenda sunt.

3. MAURICIANUS lib. 2. de Pœnis.

SEnatus censuit, Ne quisquam eorum, a quibus quid fisco petetur, alia instrumenta [4] delatori cogatur edere, quam quæ ad eam causam pertinerent, ex qua se deferre professus esset.

Edictum de edendis rationibus ab argentario. 1. *Et ejus ratio.* 2. *Si filiusfam.* 3. *Vel servus argentariam exercet.* 4. *De eo qui desiit argentariam facere.* 5. *Ubi edi debet.*

4. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

PRætor ait: *Argentariæ [5] mensæ exercitores rationem [6], quæ ad [7] se pertinet, edant adjecto die, & Consule.* §. 1. Hujus Edicti ratio æquissima est: nam cum singulorum rationes argentarii conficiant, æquum fuit, id quod mei causa confecit, meum [8] quodammodo instrumentum mihi edi. §. 2. Sed & filiusfamilias continetur his verbis, ut vel ipse cogatur edere. An & pater, quæritur. Labeo scribit patrem non cogendum, nisi sciente eo argentaria exercetur: Sed & recte Sabinus respondit, tunc id admittendum, cum patri quæstum refert. §. 3. Sed si servus argentariam faciat (potest [9] enim): si quidem voluntate domini fecerit, compellendum dominum edere, ac perinde in eum dandum est judicium, ac si ipse fecisset: sed si inscio domino [fecit], satis esse dominum jurare [10], eas se rationes non habere. † Si servus peculiarem faciat argentariam, dominus de peculio, vel de in rem verso tenetur: sed si dominus habet rationes, nec edit: in solidum tenetur. §. 4. Etiam is qui desiit argentariam facere, ad editionem compellitur. §. 5. Sed ibi quis compellitur edere [11], ubi argentariam exercuit: & hoc est constitutum. Quod si instrumentum argentariæ in alia provincia habeat, in alia administraverit: ibi puto cogendum edere, ubi argentariam exercuit: hoc enim primum deliquit [12], quod alio instrumentum transtulit. Quod si in alio loco argentariam exercet, alibi autem ad editionem compelletur: minime hoc facere cogitur, nisi descriptum [13] velis, ubi de ea re agitur, cum tibi dare, tuis videlicet sumptibus.

5. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

SPatiumque ad perferendas eas tribuendum est [14].

1. *De successoribus argentarii, & pluribus argentariis, & tutoribus.* 2. *De jurejurando calumniæ ab eo qui sibi rationes edi postulat, præstando.* 3. Rationis *appellatione quid contineatur.* 4. *Quid veniat in actionem ex hoc edicto.* 5. *Cui edi ratio debet.* 6. *Quibus edendus est dies & Consul in initio tabularum inscriptus.* 7. *Quid sit* rationem edere. 8. *Edictum.* 9. *Et ejus interpretatio. De rationibus edendis argentario.* 10. *Vel ei qui iterum edi postulat.*

6. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

SI quis ex argentariis (ut plerique eorum) in villa habeat instrumentum, vel in horreo [15]: aut ad locum te perducet, aut descriptas rationes dabit. §. 1. Cogentur & [16] successores argentarii edere rationes. Quod si plures sunt heredes, & unus habeat [17], solus ad editionem compelletur: sed si omnes habeant, & unus ediderit, omnes ad editionem compellendi sunt. Quid enim, si humilis & deploratus unus edidit, ut [18] dubitare quis merito de fide editionis possit? Ut igitur comparari rationes possint, etiam cæteri edere debent, aut certe unius editioni subscribere [19]. † [Hoc] idem erit, & si plures fuerint argentarii, a quibus editio desideratur. Nam & si plures tutores tutelam administraverunt simul [20]: aut omnes edere debent, aut unius editioni subscribere. §. 2. Exigitur autem ab adversario argentarii [21] jusjurandum, *Non calumniæ causa postulare edi sibi*: ne forte vel supervacuas rationes, vel quas habet, edi sibi postulet, vexandi argentarii causa. §. 3. *Rationem* [22] autem esse Labeo ait [23], ultro citro dandi, accipiendi, credendi, obligandi, solvendi sui causa negotiationem; nec ullam rationem nuda [24] duntaxat solutione [25] debiti incipere: nec si pignus acceperit, aut mandatum, compellendum edere: hoc enim extra rationem esse. Sed & quod solvi constituit, argentarius edere debet: nam & hoc ex argentaria venit. §. 4. Ex hoc Edicto [26] in [27] id, quod interfuit, actio competit. §. 5. Unde apparet, ita demum tenere hoc Edictum, si ad eum [28] pertineat. † Pertinere autem videtur ad me ratio, si modo eam tractaveris me mandante: sed si procurator meus absente me mandaverit, an mihi edenda sit, quasi ad me pertineat? & magis est, ut edatur. † Procuratori quoque meo edendam rationem, quam mecum habet, non dubito, quasi ad eam pertineat: & cauturum de rato, si mandatum ei non sit. §. 6. Si initium tabularum [29] habet [30] diem, in quibus Titii ratio scripta est, postmodum mea sine die, & Consule; etiam mihi edendus est dies, & Consul: communis enim omnis rationis est præpositio diei, & Consulis. §. 7. *Edi* autem est [31], vel dictare, vel tradere libellum, vel [32] codicem proferre. §. 8. Prætor ait: *Argentario, eive, qui iterum edi postulabit, causa cognita edi jubebo.* §. 9. Prohibet argentario edi, illa ratione, quod etiam [33] ipse instructus esse potest instrumento [34] suæ professionis: & absurdum est, cum ipse in ea sit causa, ut edere debeat, ipsum petere, ut edatur ei. † An nec heredi argentarii edi ratio debeat, videndum. Et, si quidem instrumentum argentariæ ad eum pervenit, non debet ei edi: si minus, edenda est ex causa: nam & ipsi [35] argentario ex causa [ratio] edenda est: si [36] naufragio, vel ruina, vel incendio [37], vel alio simili casu rationes perdidisse probet, aut in longinquo habere, veluti trans mare. §. 10. Nec iterum [38] postulanti edi Prætor jubet, nisi [ex] causa.

7. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

VEluti si peregre habere, quod primum editum est, doceat: vel minus plene editum: vel eas rationes, [quas] casu majore, non vero negligentia perdiderit. nam si eo casu amisit, cui ignosci debeat, ex [39] integro edi jubebit. §. 1. Hæc vox, *iterum*, duas res significat: alteram, qua demonstraretur tempus secundum, quod Græci δεύτερον dicunt: alteram, quæ ad insequentia quoque tempora pertinet, quæ Græce dicitur πάλιν· Quod ita accipitur, quotiens opus erit: nam potest fieri, ut bis editam sibi rationem quis perdiderit, ut verbum *iterum* pro *sæpius* [40] accipiatur.

De dolo & culpa argentarii. 1. *Quid veniat in hanc actionem.*

8. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

UBi exigitur argentarius rationes edere, tunc punitur, cum dolo malo non exhibet: sed culpam non præstabit, nisi dolo proximam. Dolo malo autem non edit, & qui malitiose edidit, & qui in totum non edit. §. 1. Is autem, qui in hoc Edictum incidit, id præstat, quod [41] interfuit mea, rationes edi, cum [42] decerneretur a Prætore, non quod hodie interest: & ideo licet interesse desiit, vel minoris, vel pluris interesse cœpit, locum actio non habebit neque augmentum, neque diminutionem.

De procuratore, socio, tutore. 1. *Argentarii patre, domino, legatario, herede.* 2. *Nummulariis edere compellendis.* 3. *Quibus edi ratio debet.*

9. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

QUædam sunt personæ, quas rationes nobis edere oportet: nec tamen a Prætore per hoc Edictum compelluntur: veluti cum procurator res, rationesve nostras administravit, non cogitur a Prætore per metum [43] in factum actionis rationes edere: scilicet quia [44] id consequi possumus per mandati actionem. Et cum dolo malo socius negotia gessit, Prætor per hanc clausulam non intervenit: est enim pro socio actio. Sed nec tutorem cogit Prætor pupillo edere rationes; sed judicio tutelæ solet cogi edere. §. 1. Nihil interest, si [45] successores, aut pater, aut dominus argentarii, ejusdem fuerunt professionis: quia cum in locum, & in jus succedant argentarii [46], partibus ejus fungi debent. † Is autem, cui argentarius rationes suas legavit, non [47] videbitur contineri (quia juris successor his verbis significatur): non magis, quam si ei vivus eas donasset. Sed nec heres tenebitur, cum nec possideat, nec dolo malo fecerit. Sed si ei, antequam eas legatario traderet, renunciatum [48] fuerit, ne ante [eas] tradat, tenebitur, quasi dolo fecerit: [Item antequam eas tradat, tenebitur:] Quod si nihil dolo fecerit: causa cognita legatarius cogendus est edere. §. 2. Nummularios quoque non esse iniquum cogi rationes edere, Pomponius scribit: quia [49] & hi nummularii, sicut argentarii, rationes conficiunt: quia & accipiunt pecuniam, & erogant per partes, quarum probatio scriptura codicibusque eorum maxime continetur: & frequentissime ad fidem eorum decurritur. §. 3. Cæterum omnibus postulantibus, & [50] jurantibus non calumniæ causa petere, rationes, quæ ad se pertineant, edi jubet. §. 4. Ad nos enim pertinet, non tantum cum ipsi contraximus, vel successimus ei, qui contraxit, sed etiam si is, qui in nostra potestate est, contraxit.

1. *Qui coguntur edere.* 2. *De ratione a capite edenda.* 3. *Quid veniat in hanc actionem.*

10. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

ARgentarius [51] rationes edere jubetur: nec interest, cum ipso argentario controversia sit, an cum alio. §. 1. Ideo autem argentarios tantum, neque alios ullos absimiles [eis [52]] edere rationes cogit: quia officium eorum, atque ministerium publicam [53] habeat causam: & hæc principalis eorum opera est, ut actus sui rationes diligenter conficiant. §. 2. Edi autem ratio ita intelligitur, si [54] a capite edatur (nam ratio, ni inspiciatur, intelligi non potest): scilicet ut non totum cuique codicem rationum, totasque membranas inspiciendi describendique potestas fiat: sed ut ea sola pars rationum, quæ ad instruendum [55] aliquem pertineat, inspiciatur & describatur. §. 3. Cum

1 Vide *l.* 10. §. 2. ff. *eod.* Ans. 2 Ut sunt mulieres. v. *l.* 110. *in fin.* ff. *de reg. jur.* 3 Habenti instrumentum non editur. *l.* 6. §. *pen.* ff. *eod.* 4 Vide *l.* 2. §. 2. ff. *de jure fisci.* 5 Campsor (id est, argentarius publicus, τραπεζίτης) potest quisque sua voluntate civili jure esse. In regno Franciæ nemo campsor esse potest, nisi Regis permissione. vid. Guidonem Papæ *decis.* 28. 6 Ratio quid? vide *l.* 6. §. 3. ff. *eod.* an exemplum, vid. *l.* 11. ff. *eod.* Goth. De argentariis, & fide adhibenda eorum libris, vid. Menoch. *de arbitrar. jud. lib.* 2. *cent.* 1. *cas.* 91. Ans. 7 *l.* 6. §. *rationem.* *l.* 10. ff. *eod.* *l.* 89. §. *ult.* ff. *de verb. sig.* 8 Meum dici potest, quod mea causa confectum. 9 Cur ita? v. *l.* 175. *in pr.* ff. *de reg. juris.* 10 Vide quæ notavi ad *l.* 6. §. 4. *C. de his, qui ad Ecclesiar.* 11 *l.* 19. §. 2. ff. *de judiciis.* 12 Ideoque tenebitur suis sumptibus illud reducere. *arg. l.* 11. §. 1. *vers. interdum.* ff. *ad exhibendum.* 13 *l.* 6. *in pr.* ff. *eod.* 14 Causa cognita. *l. argentarium.* 45. ff. *de judiciis.* 15 Hic enim etiam pretiosissima quæque reponebantur. *l. pen.* §. *effractura.* ff. *de offic. præf. vig.* vide Forcatulum *d. cap.* 17. Mod. Vide quæ de horreo scripsi *ad l.* 7. ff. *de instruct.* Goth. 16 *l.* 9. §. *nihil interest.* 1. ff. *eod.* 17 *l.* 3. §. *heres.* ff. *commodat.* *l.* 65. §. *si communis.* ff. *pro socio.* 18 V. *l.* 6. §. 3. ff. *quod cujusque univ.* 19 Subscriptio probat adversus subscribentem. vid. *l.* 9. §. 3. ff. *de jure dot.* *l.* 14. *C. si certum petatur.* 20 Vide *l.* 5. *C. arbitr. tut.* 21 *l.* 9. §. 3. ff. *eod.* 22 Rationibus continentur ultro citro data, accepta, credita, obligata, soluta. 23 *l.* 2. *in fin.* ff. *de pactis.* 24 Nuda ratio quid, vide *in l. nuda ratio.* 26. ff. *de donationibus.* 25 Rationes non sunt, in quibus soluta tantum continentur. 26 *l.* 8. *in fin.* ff. *eod.* 27 Et sic ex mora. 28 *l.* 9. §. *ult.* ff. *eod.* 29 Consule Menochium *de arbitr. Jud. l.* 2. *casu* 64. Mod. 30 Vide *l.* 4. *in princ.* ff. *eod.*

31 Vide *l.* 1. §. *edere.* 1. ff. *eod.* 32 7. *Eclog.* 15. *c.* 1. *in fin.* 33 *l.* 2. ff. *eod.* 34 Instrumento professionis suæ argentarii instructi esse debent. Ut hinc etiam colligas, quemque suæ professionis instrumento instructum esse oportere: neque ab alio recte & honeste suæ professionis instrumenta commodato, aut precario, aut etiam jure petere. 35 Principali. 36 Ratio? sunt scripturæ, ut quod actum est, per eas possit facilius probari. v. *l.* 4. ff. *de fide instrum.* *Nov.* 127. *c.* 2. 37 Vide *l.* 57. ff. *de administr. & peric. tut.* 38 De hac voce vide *l.* 7. §. 1. ff. *eod.* 39 Id est, de novo, & iterum, adde *l.* 7. *in princ.* ff. *de servis.* 40 Imo non amplius quam bis, *l.* 15. *in fin.* ff. *de reb. autorit. judicis possidendis.* adde *l.* 11. §. 18. ff. *de leg.* 3. 41 *l.* 6. §. *ex hoc edicto.* 4. ff. *eod.* *l.* 10. §. *cum autem.* ff. *eod.* 7. *Eclog.* 18. *cap.* 8. hoc sensu: Qui non edidit mihi, tenetur in id quod intererat mea, quum de edendo decerneretur, sive postea nihil, sive pluris, sive minoris mea interfit. 42 Vide *l.* 22. ff. *de reb. creditis.* 43 Adde *l.* 8. *in pr.* ff. *mandati.* 44 In factum actiones non admittimus, nisi deficientibus nominatis & ordinariis. *l.* 1. ff. *de præscript. verbis.* 45 *l.* 6. §. 1. ff. *eod.* 46 Vide *l.* 6. §. 1. ff. *eod.* *l.* 177. ff. *de reg. jur.* 47 Cur? singularis est successor. 48 *Al.* Denunciatum. vide *l.* 10. §. 3. ff. *quæ in fraudem credit.* 49 Ratio ubi eadem, ibi idem jus esse debet. *arg. l.* 32. *in princ.* ff. *ad leg. Aquil.* 50 *l.* 6. §. *exigitur.* 2. ff. *eod.* 51 Vid. *l.* 4. *in pr.* ff. *eod.* vide quæ notavi *ad Nov.* 49. *c. ult.* Goth. Ad hanc leg. vid. Cujac. *l.* 10. *observ. cap.* 14. Nann. *lib.* 1. *miscell. c.* 9. *& not. ad l.* 1. *h. t.* S. L. 52 Vide Fachin. *l.* 11. *c.* 89. Ans. 53 *Novell.* 136. *Edict. Justinian.* 7. *cap.* 4. *in fine.* 54 Vide *l.* 1. §. *edere.* ff. *eod.* adde exemplum ex *l.* 46. §. *tutelæ.* ff. *de administr. & peric. tut.* 55 Vide *l.* 1. ff. *de fide instrum.*

autem in id actio competit [1], quanti agentis intersit editas sibi rationes esse: eveniet, ut sive quis condemnatus sit, sive quod petierit non obtinuerit, eo quod non habuerit rationes, ex quibus causam suam tueri possit; id ipsum quod ita perdiderit, hac actione consequatur. † Sed an hoc procedat, videamus. Nam si apud hunc judicem, qui inter eum, & argentarium judicat, potest probare, se illo judicio, quo victus est, vincere potuisse: poterit & tunc probare: & si non probabit, aut probantem judex non curabit, de seipso, aut [2] de judice queri debet: sed non ita est. Fieri enim potest, ut nunc rationes, vel ipso edente, vel alio modo nactus, aut aliis instrumentis, vel testibus, quibus illo tempore aliqua ex causa uti non potuit, possit probare, potuisse se vincere: sic enim & de cautione subrepta aut [3] corrupta competit condictio, & damni injuriæ actio: quia quod ante non potuimus, intercepta cautione, probare, & ob id amisimus, hoc nunc aliis instrumentis, aut testibus, quibus tum uti non potuimus, probare possumus.

Quomodo exemplum instrumenti edi debet.

11. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

EXempla instrumentorum etiam sine subscriptione [4] edentis, edi posse receptum est.

Utrum fœmina argentariam facere possit.

12. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti Monitorii [5].

FEminæ remotæ videntur ab officio [6] Argentarii [7]: cum ea opera virilis [8] sit.

De tempore hujus actionis. De successoribus.

13. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

HÆc actio neque post annum, neque [9] in heredem, nisi [10] ex suo [11] facto, dabitur: heredi autem dabitur.

TIT. XIV.

DE PACTIS [12].

Commendatio edicti. 1. Pacti & pacis *etymologia.* 2. *Pactionis definitio.* 3. *De significatione verbi* conventio, *seu* consensus. 4. *De nomine* conventionum.

1. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

HUjus [13] Edicti æquitas naturalis est. Quid enim tam congruum fidei humanæ, quam ea, quæ inter eos [14] placuerunt, servare [15]? §. 1. *Pactum* autem a pactione [16] dicitur: inde etiam [17] *pacis* nomen appellatum est. §. 2. Et [18] est pactio, duorum [19] pluriumve in idem placitum [20] consensus. §. 3. *Conventionis* verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi, transigendique causa consentiunt, qui inter se agunt: nam sicuti *convenire* dicuntur, qui ex diversis locis in unum [locum] colliguntur, & veniunt, ita & qui ex diversis animi motibus in unum consentiunt, id est, in unam sententiam decurrunt. † Adeo autem conventionis nomen generale est, ut eleganter dicat Pedius, nullum esse contractum, nullam obligationem [21], quæ non habeat in se conventionem: sive re, sive verbis fiat: nam & stipulatio quæ verbis fit, nisi [22] habeat consensum, nulla est. §. 4. Sed conventionum pleræque in aliud nomen [23] transeunt: veluti in emptionem, in locationem, in pignus, [vel] in stipulationem.

Quibus modis convenire possumus. 1. *De cautione debitori reddita.*

2. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

LAbeo ait, convenire [24] posse, vel re [25], vel per epistolam, vel per nuncium; inter [26] absentes quoque [posse]: sed etiam tacite consensu convenire intelligitur. §. 1. Et ideo, si [27] debitori meo reddiderim [28] cautionem [29], videtur [30] inter nos convenisse, *ne peterem*: profuturamque ei conventionis exceptionem placuit.

De pignore reddito.

3. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

POstquam [31] pignus vero debitori reddatur, si pecunia soluta non fuerit [32], debitum peti posse dubium non est [33]: nisi specialiter contrarium actum esse probetur.

De invectis illatis in ædes conductas. 1. *De muto.* 2. *De stipulatione dotis.* 3. *De pacto præcedente stipulationem.*

4. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

ITem, quia conventiones [etiam] tacite valent, placet in urbanis [34] habitationibus locandis *invecta illata* pignori esse locatori, etiamsi nihil nominatim convenerit. §. 1. Secundum hæc, & mutus [35] pacisci potest. §. 2. Hujus [rei] argumentum etiam stipulatio dotis causa facta est: nam ante nuptias male petitur [36], quasi si hoc expressum fuisset: & nuptiis non secutis, ipso jure evanescit stipulatio: idem Juliano placet. §. 3. Ex facto etiam consultus cum convenisset, *Ut donec usuræ solverentur, sors non peteretur*, & stipulatio [37] pure concepta fuisset; conditionem inesse stipulationi [38], atque si hoc expressum fuisset [39].

Conventionis divisio. 1. *Quæ sit publica conventio.*

5. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

COnventionum autem tres [40] sunt species: aut enim ex publica causa fiunt, aut ex privata: privata, aut legitima [41], aut juris gentium [42]. §. 1. Publica conventio est, quæ [43] fit per [44] pacem [45] quotiens inter se duces belli quædam paciscuntur.

Legitimæ conventionis definitio & effectus.

6. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

LEgitima [46] conventio est, quæ lege [47] aliqua confirmatur: & ideo interdum ex pacto actio nascitur vel tollitur, quotiens lege, vel senatusconsulto [48] adjuvatur.

Conventionis juris gentium divisio ab effectu. 1. *De contractibus nominatis.* 2. *Et innominatis.* 3. *De turpi stipulatione.* 4. *Effectus pactorum.* 7. *Edictum de pactis.* 8. *Divisio pacti.* 9. *De dolo.* 10. *De pacto fraudandi causa.* 11. *De dolo.* 12. *De clausula*, Rogavit Titius, spopondit Mævius. 13. *De actione judicati, vel ædium incensarum.* 14. *De novi operis nunciatione, & cæteris ad edictum pertinentibus. De furto.* 15. *Depositi.* 16. *De pacto, vel legato, vel jurejurando, vel stipulatione contra jus.* 17. *De pacto inter futurum heredem & creditores hereditarios.*

7. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

JUris gentium conventiones [49] quædam actiones pariunt, quædam exceptiones. §. 1. Quæ pariunt actiones, in suo [50] nomine non stant, sed transeunt [51] in proprium nomen contractus: ut emptio, venditio, locatio, conductio, societas, commodatum, depositum, & cæteri similes contractus. §. 2. Sed & si in alium [52] contractum res non transeat, subsit tamen causa [53]: eleganter Aristo Celso respondit, esse obligationem [54]: ut puta, dedi tibi rem *ut mihi aliam dares*, dedi *ut aliquid facias*: hoc συνάλλαγμα, id est, *contractum* esse, & hinc nasci civilem obligationem. Et ideo puto, recte Julianum a Mauriciano reprehensum in hoc: Dedi tibi Stichum, *ut Pamphilum manumittas*: manumisisti: evictus est Stichus: Julianus [55] [scribit] in [56] factum actionem a Prætore dandam: ille ait, civilem incerti actionem [58], id est, præscriptis verbis, sufficere [59]: esse enim contractum, quod Aristo [60] συνάλλαγμα dicit, unde hæc nascitur actio. §. 3. Si ob maleficium, *ne fiat*, promissum sit, nulla est obligatio ex hac conventione [61]. §. 4. Sed cum nulla subest causa propter [62] conventionem, hic constat non posse constitui obligationem. † Igitur nuda [63] pactio obligationem non parit [64], sed parit [65] exceptionem. §. 5. Quinimo, interdum format [66] ipsam actionem, ut in bonæ fidei judiciis: Solemus enim dicere, *pacta conventa inesse bonæ fidei judiciis.* Sed hoc sic accipiendum est: ut siquidem ex continenti [67] pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insint [68]: ex intervallo [69], non inerunt, nec

1 Conciliationem hujus §. cum *l. semper.* §. *hoc interdicto.* ℌ. unde vi, & *l. qui tabul.* ℌ. de furtis. pete a Duareno *de in litem jurando num.* 55. Mod. 2 *vid. l.* 51. *in pr.* ℌ. *de evict.* §. 1. *in fin. Inst. de oblig. quæ ex quasi delicto.* 3 Id est, deleta. *vide l.* 41. *vers. ibid.* ℌ. *ad l. Aquil.* & *l.* 27. *in pr.* ℌ. *de furtu.* 4 Subscriptio non requiritur in editione exempli. 5 Monitorio hoc edicto cives monebantur: sic edicto monere dixit Jurisconsultus *in l.* 39. ℌ. *de religiosis & sumpt. fun.* 6 Ut & ab intercedendo pro alio. *l.* 2. §. 1. §. 2. ℌ. *ad SC. Velleianum.* 7 Ob quam causam removentur a postulando. *l.* 1. §. 5. *vers. sexum.* ℌ. *de postul.* adde *l.* 2. ℌ. *de reg. jur.* 8 Cur virilis? an quia intercedere pro alio vetantur, & utriusque rei eadem ratio est? 9 *vide l.* 6. §. 1. ℌ. *eod.* 10 *vide l. un. C. ut actiones & ab heredib. & in heredes.* 11 Id est, nisi ipse heres post mortem argentarii, rationes defuncti administrare cœperit.

12 Et ℌ. 23. *tit.* 4. *L.* 2. *C.* 3. *L.* 4. *tit.* 54. *L.* 5. *tit.* 14. & 8. *tit.* 35. Paul. 1. *sent.* 1. *extr.* 1. *tit.* 35. *sext.* 1. *tit.* 18. Harmen. 1. *tit.* 9. Goth. Scripsit ad hunc tit eleganter Duar. Scripsit & Æmilius Ferrettus, qui desinit *in l.* 7. nisi quod postea addidit §. *pactus si peteret. l. Si unus.* optimeque Cujacius; qui quid iste titulus cum præcedentibus commune habeat, docet *observ. lib.* 10 *cap.* 30. Mod. 13 Quod extat *l.* 7. § 7. ℌ. *eod.* Goth. Ad hanc leg. vid. Charond *l.* 1. *verisimil. c.* 4. Johann. Robert. *l.* 2. *sent. cap.* 1. Hotoman. *l.* 1 *var. disput. c.* 7 Gœd. *de committ. stipul. c.* 2. *n.* 27. S. L. 14 Elbert Leonin. *emend. l.* 1. *c.* 16. secundum antiquissimum exemplar legit: *inter homines.* S. L. 15 Exempla, *l.* 7. *in princ.* ℌ. *nautæ, caup. l.* 1. *in pr* ℌ. *de constitut. pec. l.* 24. *in fin. l.* 26. §. 1. ℌ. *depositi. l.* 74. *in pr* ℌ. *de evict. l.* 1. §. 3 *verb. quoties* ℌ. *uti possidetis. l.* 23. *in pr.* ℌ. *de appellat. l.* 1. §. *pen.* ℌ. *a quib. app. l.* 84. *in fin.* ℌ. *de reg. jur. l.* 9. *C. hoc tit. l.* 10. *C. si certum petat. l.* 5 *C. de oblig. & act.* 16 Respicit, ait Pacius, ut *in l.* 1. ℌ. *de Just. & jur.* ad rem ipsam, non ad voces. de reliquo vide Charondam *Verisim. lib.* 1. *cap.* 4 Jo. Robertum *l.* 2 *sent recept. cap.* 1. Hotomanum *variar. disp. vol.* 1 *c* 7. Mod. Alii a pacione, alii a pago, alii a paco, vel paceo. vide Festum *in Pacionem.* Goth. 17 Pacem a pactione conditionum putat dictam Sinnius Capito, quæ utrique inter se populo sit observanda. Festus *in Pacem.* 18 *l.* 3. ℌ. *de pollicitat.* 19 Δύων ἢ τριῶν ἢ πλειόνων, id est, duorum, trium aut plurium. 11. *Eclog.* 1. *c.* 1.
20 Εἰς τὸ ἀρεστὸν, Græci *ibidem.* unde forte *Arresti* nomen in Curiis & Parlamentis Galliæ familiare: *Arresta* namque dici possunt placita Curiæ. 21 *vide l.* 55. ℌ. *de oblig. & act.* 22 *l.* 3. *in fin.* ℌ. *de obl. & act.* 23 *l.* 7. §. 1. ℌ. *eod.* 24 Expresse an & stipulari? minime. vide tamen *l.* 1. *in princ.* ℌ. *de verb. oblig.* 25 Id est, re ipsa seu re interveniente. *l.* 17. ℌ. *eod.* aut potius *per se*, id est, inter præsentes tractatu habito. unde hic locus Græcis 11. *Eclog.* 1. *cap.* 2. ita legitur, συμφωνεῖ τὶς καὶ παρὼν, καὶ ἀπὼν, καὶ δι' ἐπιστολῆς, καὶ δι' ἀγγέλου καὶ σιωπηρῶς· unde hoc loco ita legerem: *Vel præsentes, vel inter absentes, ut per epistolam, vel per nuncium, sed etiam tacite.*
26 *l.* 14. *in fin.* ℌ. *de constitut. pec.* 27 Vide Socinum *regul.* 183. 28 *v. l.* 7. *C. de remiss. pign.* 29 Γραμματεῖον, Græci hic. 30 Præsumtione quadam. *vide l.* 24. ℌ. *de probat.* adde Socinum *reg.* 18. 31 *l.* 2. *C. de distract pignorum. l.* 2. *C. de remiss. pignor.* 32 *l.* 1. *in fin.* ℌ. *de liberation. legat.* 33 Cur ita? collige ex *l.* 6. *in fin.* ℌ. *de precario.* 34 *vide l.* 4. *in pr.* ℌ. *in quib. causis pign. tacite.* adde quasdam exceptiones ex Socin. *reg.* 192. 35 Et surdus. *l.* 48. ℌ. *de obligationib. & actionib.* 36 *vid. l.* 21. ℌ. *de jure dot.* 37 Sortis non petendæ scilicet. 38 Usurarum scilicet pacto & præfationi adjectarum. 39 Id est, tacite in stipulatione repetitam credi. *vide l.* 134. §. 1. ℌ. *de verb. oblig.* 40 Vide Cujac. 15. *obs.* 33. Tres sunt sane, si universas ita numeres, hoc est, & genera & species simul. alias duæ. sunt enim generatim pacta, ἢ δημόσια, ἢ ἴδια, *aut publica, aut privata.* 1. Harmenopul. 9. §. 2. 11. *Eclog.* 1. *c.* 5. Goth. Adde Ræward. *l.* 4. *var. c.* 1. S. L. 41 *l.* 6. ℌ. *eod.* 42 *l.* 7. ℌ. *eod.*
43 Vel ita, quoties inter se στρατηγοὶ seu belli duces de pace paciscuntur. 11. *Eclog.* 1. *c.* 5. τὰ περὶ ἐξουσιαστῶν καὶ ἡγεμόνων ἐθνῶν πρὸς εἰρήνην τυχὸν, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον. 1. Harmenop. 9. §. 4. hoc est, *Publica conventio est, quæ per Principes fit aut belli duces, veluti ad pacem aut quid tale.* Quod ideo adscripsi, ne quis publicam conventionem restringat ad solos belli duces, aut solam pacis conventionem. 44 Datur enim pax in certas leges, *l.* 12. 20. 28. ℌ. *de captivis & postl.* 45 Id est, pacis causa. Haloand. legit *per Principem.* 46 Id est, civilis, & quidem privata §. 1. *Inst. de oblig.* Goth. In hanc leg. vid. Bellon. *l.* 3. *supput. cap.* 7. Govean. *l.* 2. *var. lect. c.* 26. S. L. 47 Unde hæc conventio dicitur ἐξ ἰδικοῦ νόμου. *Eclog. illo loco.* id est, a privata lege esse, & ab Harmenopulo 1. *Titul.* 9. §. 3. quæ inter singulos particulatim homines initur. 48 Vel constitutionibus: ut in pollicitatione dotis, *l.* 6. *C. de dot. prom.* in donatione. *l.* 35. §. *ult. C. de donat.* 49 Vid. hic Conan. *l.* 6. *comment. cap.* 2. Charond. *l.* 2. *verisimil. cap.* 8. Coras. *lib. miscell.* 1. *c.* 1. Cujac. *l.* 2. *observ. c.* 15. Cont. *l.* 1. *disput. c.* 13. S. L. 50 *Subaudi* generali. 51 Id est, propter sui frequentiam inter homines speciale nomen repererunt: Velut actio illa qua pretio rem permutamus, non jam simpliciter ac generaliter *conventio* dicitur, sed nomine speciali *emptio, & venditio.* 52 Ἰδικὸν Græci *illo loco*: i. e. specialem & nominatum. 53 Id est, dedi, vel ut dares, aut faceres: & e contra. 54 Id est, actionem: de eo enim agitur. 55 Imo Julianus scribit, civilem actionem dari, at non in factum. *l.* 5. §. 2. ℌ. *de præscriptis verbis.* Goth. Et ideo concluditur hic dari actionem præscriptis verbis, ibi in factum. De conciliatione vid. Accurs. hic. & Salicet. ad *d. l.* 5. Duaren. *hic. vers. Et ideo.* Eguinar. Baro. *hic. vers. Quod vero de actione.* Conan. *l.* 7. *comment. cap.* 15. Stephan. Forcat. *dialog.* 97. *n.* 5. 6. Ans. 56 Ab actione in factum distinguitur hic præscriptis verbis actio. 57 Incerti actio, præscriptis verbis actio. 58 Si ignorans dedit servum; alioqui si sciens, de dolo actio competit. *l. naturalis.* §. *sed si dem.* ℌ. *de præscr. verb.* Mod. 59 Ut subsidiariis actionibus de dolo, & in factum Prætoria non sit opus, cum ordinaria competat. *l.* 5. §. 2. *in fin.* ℌ. *de præscript. verb.* 60 *Al.* Aristoteles. *vid. l.* 5. *Ethicon.* 61 Adquisita stipulatori vel mandatori vel socio: aliud erit, si paciscar *ne furem facias. l.* 50. ℌ. *eod.* 62 *Al.* præter conventionem: veluti Dabo Stichum tibi, tu mihi Pamphilum. 63 Nudum pactum ab Harmen. 1. *tit.* 9. §. 11. esse dicitur, cum non præcessit datio, sed solum de dando conventum fuit. 64 Civilem, *l.* 7. §. 2. ℌ. *eod.* naturalem parit *l.* 5. §. 2. ℌ. *de solut. & liber. l.* 7. *in pr.* ℌ. *eod. l.* 21. *C. de pact. l.* 59. §. 2. ℌ. *ad SC. Trebell. l.* 26. §. *filia.* ℌ. *de pact. dot. junct. l.* 41 ℌ. *de cond. indeb.* Ans. 65 11. *Eclog.* 1. *c.* 6. *l.* 2. §. 4. ℌ. *de dol. mal. & met. except.* 66 Κατονίζει. *Nov.* 136. *c.* 1. ἀμείβει, τυποῖ. 11. *Ecl.* 1. *c.* 6. μετατυποῖ. Harmenop. 1. *tit.* 9. §. 21.
67 Συγχρόνως τῇ συστάσει τοῦ συναλλάγματος, in ingressu, initio & exordio contractus, *l.* 13. *C. h. t.* 68 Id est, pariant actionem. *l.* 72. ℌ. *de contrahend. empt.* 69 Id est, si non in ingressu, si re secuta, si non integris omnibus, si extra naturam contractus interponuntur.

valebunt, si agat: ne ex pacto actio nascatur [1]. † Utputa, post divortium [2] convenit, *Ne tempore statuto [3] dilationis dos reddatur, sed statim:* hoc non valebit, ne ex pacto actio nascatur. † Idem Marcellus scribit: & si in tutelæ actione [4] convenit, *Ut majores, quam statutæ sunt [5], usuræ præstentur*, locum non habebit: ne ex pacto nascatur actio: ea enim pacta insunt [6], quæ [7] legem contractui dant, id est, quæ in ingressu contractus [8] facta sunt. † Idem responsum scio a Papiniano, [&] si post emptionem ex intervallo aliquid extra [9] naturam [10] contractus conveniat, ob hanc causam agi ex empto non posse: propter eandem regulam, *ne ex pacto actio nascatur:* Quod & in omnibus bonæ fidei Judiciis erit dicendum. † Sed ex parte rei locum habebit pactum: quia solent & ea pacta, quæ postea interponuntur, parere exceptiones. §. 6. Adeo autem bonæ fidei judiciis exceptiones [11] postea factæ, quæ ex eodem sunt contractu [12], insunt, ut constet, in emptione cæterisque bonæ fidei judiciis, re nondum secuta [13] posse abiri ab emptione. Si igitur in totum potest, cur non & pars ejus pactione mutari potest? Et hæc ita Pomponius libro sexto ad Edictum scribit. † Quod cum est, [etiam] ex parte agentis pactio locum habet, ut & ad actionem proficiat, nondum re secuta, eadem ratione: nam si potest tota res tolli, cur non & reformari: ut quodammodo [14] quasi renovatus contractus videatur? quod non insubtiliter [15] dici potest.

† Unde illud æque non reprobo, quod Pomponius libris lectionum probat: posse in parte recedi pacto ab emptione: quasi repetita [16] partis emptione [17]. † Sed cum duo heredes emptori exstiterunt, venditor cum altero pactus est, ut ab emptione recederetur: ait Julianus valere pactionem, & dissolvi pro parte emptionem: quoniam & ex alio contractu paciscendo alter ex heredibus adquirere sibi potuit exceptionem. Utrumque itaque recte placet, & quod Julianus, & quod Pomponius. §. 7. Ait Prætor: *Pacta conventa [18], quæ neque dolo malo [19], neque adversus leges [20], plebiscita, senatusconsulta, edicta Principum, neque [21] quo fraus cui eorum fiat, facta erunt, servabo [22].* §. 8. Pactorum quædam [23] in rem sunt, quædam [24] in personam. † In rem sunt, quotiens generaliter paciscor, *ne petam:* in personam, quotiens, ne a persona petam, id est, *ne a Lucio Titio petam.* † Utrum autem in rem, an in personam pactum factum est, non [25] minus ex verbis, quam ex mente [26] convenientium æstimandum est: plerumque [27] enim (ut & Pedius ait) persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur cum quo pactum factum est. §. 9. *Dolo malo* ait Prætor *pactum se non servaturum. Dolus malus* fit calliditate, & fallacia [28]: [&] ut ait Pedius, dolo malo pactum fit, quotiens [29] circumscribendi alterius causa, aliud agitur, & aliud agi simulatur. §. [illegible]. Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur, nihil Prætor adjicit: sed eleganter Labeo ait, hoc aut iniquum esse, aut supervacuum: iniquum, si quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere: supervacuum, si deceptus hoc fecerit: inest enim dolo & fraus. §. 11. Sive [30] autem ab initio dolo malo pactum factum est, sive post pactum dolo malo aliquid factum est, nocebit exceptio, propter hæc verba Edicti, *neque fiat.* §. 12. Quod fere novissima parte pactorum [31] ita solet [32] inseri, *rogavit Titius, spopondit Mævius:* hæc [33] verba non [34] tantum pactionis loco accipiuntur, sed [35] etiam stipulationis. Ideoque ex stipulatu nascitur actio: nisi contrarium specialiter adprobetur [36], quod non animo stipulantium hoc factum est, sed tantum paciscentium. §. 13. Si paciscar, *ne [pro] judicati, vel incensarum ædium [37] agatur*, hoc pactum valet. §. 14. Si paciscar, *ne operis novi nunciationem exsequar:* quidam putant non valere pactionem, quasi in ea re Prætoris imperium versetur: Labeo autem distinguit, ut, si ex re familiari operis novi nunciatio sit facta, liceat pacisci: si de re publica, non liceat: quæ distinctio vera est. † Et in cæteris igitur omnibus ad Edictum Prætoris pertinentibus, quæ non [38] ad publicam læsionem, sed ad rem [39] familiarem respiciunt, pacisci licet. † Nam & *de furto* [40] pacisci [41] Lex permittit. §. 15. Sed & si quis paciscatur, *ne [42] depositi agat:* secundum Pomponium valet pactum. † Item si quis pactus sit, *ut ex causa depositi omne [43] periculum præstet:* Pomponius ait, pactionem valere: nec quasi contra juris formam factam non esse servandam. §. 16. Et generaliter, quoties pactum [44] a jure communi [45] remotum est, servari hoc non oportet: nec [46] legari, nec [47] jusjurandum de hoc adactum, *ne quis agat*, servandum, Marcellus lib. secundo Digestorum scribit: & si [48] stipulatio sit interposita de his, pro quibus pacisci non licet, servanda non est: sed omnimodo rescindenda. §. 17. Si ante [49] aditam hereditatem paciscatur quis cum creditoribus, *ut minus solvatur*, pactum valiturum [50] est [51]. §. 18. Sed si servus sit, qui paciscitur, priusquam libertatem & hereditatem adipiscatur, quia sub conditione heres scriptus fuerat, non [52] profuturum pactum, Vindius scribit: Marcellus autem libro octavo decimo Digestorum, & suum heredem, & servum necessarium pure scriptos, paciscentes, priusquam se immisceant, putat recte pacisci: quod verum est. † Idem & in extraneo herede: qui si mandatu creditorum adierit, etiam mandati putat eum habere actionem. † Sed si quis, ut supra retulimus, in servitute pactus est, negat Marcellus: quoniam non solet ei proficere, si quid in servitute egit, post libertatem: quod in pacti exceptione admittendum est.

† Sed an [vel] doli ei prosit exceptio, quæritur? Marcellus in similibus speciebus, licet antea dubitavit, tamen admisit: ut puta filiusfamilias heres institutus, pactus est cum creditoribus, & emancipatus adiit hereditatem: & dicit doli eum posse uti exceptione. † Idem probat, & si filius vivo patre cum creditoribus paternis pactus sit: nam & hic doli exceptionem profuturam. † Imo & in servo doli exceptio non est respuenda. §. 19. Hodie [53] tamen, ita demum pactio hujusmodi creditoribus obest, si [54] convenerint in unum, & communi consensu declaraverint, quota parte debiti contenti sint: si vero dissentiant, tunc Prætoris [55] partes necessariæ sunt, qui decreto suo sequetur majoris partis voluntatem.

8. PAPINIANUS lib. 10. Responsorum.

MAjorem [56] esse *partem*, pro modo debiti [57], non pro numero personarum placuit. Quod si æquales sint in cumulo debiti, tunc plurium numerus creditorum præferendus est: in numero autem pari creditorum, autoritatem ejus sequetur Prætor, qui [58] dignitate inter eos præcellit. Sin autem omnia undique in unam æqualitatem concurrant, humanior [59] sententia a Prætore eligenda est: hoc enim ex Divi Marci rescripto colligi potest.

9. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

SI plures sunt, qui eandem actionem habent, unius loco habentur. † Utputa, plures sunt rei stipulandi, vel plures argentarii, quorum [60] nomina [61] simul facta sunt: unius loco numerabuntur; quia [62] unum debitum est. † Et cum tutores pupilli creditoris plures convenissent, unius loco numerantur: quia unius pupilli nomine convenerant. † Necnon & unus tutor plurium pupillorum nomine [63] unum debitum prætendentium, si convenerit, placuit unius loco esse: nam [64] *difficile [65] est, ut unus homo duorum vicem sustineat:* nam nec is, qui plures actiones habet adversus eum, qui [unam] actionem habet, plurium personarum loco accipitur. §. 1. Cumulum debiti [&] ad plures summas referemus, si uni forte minutæ summæ centum aureorum debeantur, alii vero una summa aureorum quinquaginta: nam in hunc casum spectabimus summas plures: quia illæ excedunt in unam summam coadunatæ. §. 2. Summæ [66] autem applicare [67] debemus etiam usuras [68].

1. De pœnæ stipulatione pacto subjecta. 2. De doli exceptione. De pacto procuratoris.

10. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

REscriptum [69] [autem] Divi Marci sic loquitur, quasi omnes creditores debeant convenire. Quid ergo si quidam absentes sint? num

---

1 Jure Canonico, de nudo pacto oritur actio. *c.* 1. *&* *c.* 3. *extr. de pact.* Ans. Sed jus civile in praxi est receptum, secundum quam inutilis etiam est obligatio, quæ nullam continet debiti causam, per *l.* 25. *ff. de probat. l.* 13. *C. de non num. pec.* Costal. *ad l.* 40. *ff. de pact. n.* 24. & ad *d. l.* 25. *ff. de probat.* And. Gail. *l.* 2. *obs. c.* 9. S. L.
2 Aliud, si ante nuptias. *v. l.* 10. *C. de jure dotium.* 3 *v. l. un.* §. 7. *C. de rei uxoriæ act.* 4 Administratione & actu. *Ferret.* post inchoatam tutelæ actionem. *Cujac.*
5 Id est, majores legitimis. *de quib. l.* 7. §. 10. *ff. de administr. & pericul. tut.*
6 Hoc est, prosunt, συμβάλλεται, Græci *hic.* 7 *Forsan:* Ea pacta insunt, legemque contractui dant, quæ in ingressu contractus facta sunt. *Goth.* 8 Non significat ab initio, sed dum contractus ingreditur & ambulat, i. e. dum contrahitur. dicitur enim contractus ambulare. .. *sed ubi. ff. de minorib.* vide Pacium *hic* Corasium *l.* 3. *Miscell. cap.* 10. Charondam *Verisim. l.* 2. *c.* 9. Forcatulum *Dialog.* 89. *num.* 1. *&* 5. Mercerium *opinion. l.* 1. *c.* 16. Mod. 9 Pacta, παρὰ φύσιν τοῦ συναλλάγματος, id est, extra naturam contractus, in continenti non apposita prosunt reo ad exceptionem, at non actori ad actionem: κατὰ φύσιν δὲ τοῦ συναλλάγματος, hoc est, *quæ secundum naturam sunt contractus, utrique prosunt. Ecl. illo loco.* Harmen. *ibid.* §. 14. 10 i. e. Substantiam. Cujac. 2. *obs.* 15. Extra substantiam venditionis erit (substantia est autem sine qua non potest esse venditio) hæc conventio, ut Romam eatur, vel non eatur. 11 *Al.* pactiones. *Cujac.* depectiones, 2. *obs.* 15. reprehensus a Ravardo, 2. *Variar.* 1. Possis legere, *hæ pactiones*, id est, nudæ postea factæ & additæ. 12 Puta, quæ super pretio interponuntur, vel alia re simili. Duaren. *hic.* κατὰ τὴν φύσιν τοῦ συναλλάγματος.
13 Integris omnibus, *l.* 58. *ff. eod.* neque re tradita. *l.* 1. *C. quando liceat ab empt.* neque soluto pretio. *l.* 2. *ff. de rescind. vendit.* 14 *Quodammodo quasi.* eadem hac formula utitur Jurisconsultus in *l.* 14 *in fin. ff. de usurp. & usucap.* nisi quod tres notæ hic improprietatis sunt, *Quodammodo, quasi, videtur:* ibi, duæ. 15 Alias vulgaris opinio est, novum contractum fieri, *l.* 72. *in princ. ff. de contrahenda emptione.* 16 Id est, reformata & retroacta, *d. l.* 2. *in fin. ff. de rescindend. vend.* 17 Pacto, emptione. *alii* pacti conventione. *Duar.* 18 *l.* 6. *C. h. t.* quæ causam continent: & sic non dat Prætor actionem ex nudo pacto. 19 *vide l.* 5. *C. de inutil. stipul.* 20 Vel bonos mores. 21 Fraus in leges, nullius est effectus. 22 Modo dans actionem, modo formans actionem, modo dans exceptionem, modo negans actionem. tot enim sunt vires pacti, & significationes verbi *servare.* §. 4. *&* 5. *ff. h. l. l.* 10. *C. h. t. l.* 44. §. 1. *ff. fam. ercisc. l.* 41. *ff. de acquir. rer. dom.* V. iterum Pacium *hic.* Forcatulum *Dialog.* 69. *n.* 2. *&* 4. Vaconium *l.* 5. *declar.* 67. Mod. Data exceptione; alias, servare est tueri vel exceptione vel actione. *l.* 44. §. 1. *ff. famil. ercisc.* Goth. 23 Et ea γενικὰ τέλειαν ἔχοντα συγχώρησιν, id est, generalia generalem habentia remissionem, Græcis dicuntur, 11. *Ecl.* 1. *c.* 7. 24 Sunt etiam quædam mixta. *l.* 57. §. 1. *ff. eod.* 25 Id est, non magis, ut recte Accursius hic notat. nisi trajectio sit hæc, *non minus ex mente quam ex verbis convenientium.* unde hæc pacta superiore loco *Ecloga* dicuntur κατὰ πρόληψιν γενικά, ex mente generalia, etiamsi certa persona inseratur. 26 Duaren. ait hujuscemodi ὑστερολογίας usitatas esse J. C. aliisque Latinis auctoribus, Ulpianus *l.* 3. §. *Labeo. ff. de incend. ruin. naufrag. l.* 3. §. *si emancipatus. ff. de bon. poss. cont. tab.* Seneca *de tranquillitate vitæ l.* 1. *c.* 8. vide autem Charondam *Verisimil. l.* 2. *c.* 9. & Mercerium *c.* 16. *l.* 1. *opinion.* Mod. 27 *l.* 40. *in pr. ff. eod.* 28 Adde *l.* 1. §. *dolum.* 2. *ff. de dol. mal.* 29 *Ecloga illo loco.* 30 *l.* 21. §. 3. *ff. de pecunio. Autor Eclogæ d. loco.* 31 Id est, instrumentorum. Pactum enim non tantum sumitur pro conventione & deoito, sed pro instrumento Cujac. *l.* 15. *ff. tit. prox.* 32 Ut si minus ex pacto, saltem ex stipulatione agi possit. Paulus 2. *sent.* 22. §. *ult.* hæc enim ejus firmandi gratia inducta est. Paul. 5. *sent.* 7. 33 Forma demonstrat effectum. 34 Pactum fieri posse interrogatione præcedente, & responsione subsequente, hinc colligitur, ut & *l.* 1. §. 4. *ff. de pecunia constituta.* 35 Cur? a forma res denominatur concurrente in eundem actum pacto aliquo & stipulatione; actus denominatur a stipulatione non a pacto, a stipulatione (inquam) veluti digniore. 36 Id est, factum contra jus commune. non est igitur hic locus contrarius *l.* 27. §. *& in summa. ff. eod.* Mod. 37 Ex culpa scilicet ad duplum: nam consulto factum incendium morte puniebatur. Paulus 5. *sentent.* 3. §. *ult. vide l.* 9. *ff. de incend. ruin.* 38 *l.* 27. §. 4. *ff. eod.* 39 *vide l.* 29. *in fin. C. h. t.* 40 Jam facto, *l.* 17. §. 1. *ff. eod.* secus si de futuro, *l.* 27. §. 4. *ff. eod.* 41 Decidere. *v. l.* 7. *in pr. ff. de condict. furtiva.* 42 Dicta *l.* 27. §. 3. 43 Etiam culpa datum: cujus nomine vulgariter non tenetur. §. 3. *Inst. quibus modis re.* adde *l.* 1. §. 35. *ff. depositi.*
44 Contra jura communia neque pacisci, neque legare, neque stipulari licet. 11. *Eclog.* 1. *c.* 7. 1. Harmenop. 1. §. 15. 16. 45 Naturæ, §. 3. *ff. eod.* civili, *l.* 28. *ff. eod.* solennitate juris, *l.* 27. *ff. de reg. jur.* at non a privilegio nobis concesso. *l.* 29. *C. h. t.*
46 *Nec ligat.* Chesnay apud Cujac. 1. *obs.* 24. 47 *l.* 112. §. *pen. & ult. ff. de leg.* 1. *vide Nov.* 51 *in pr.* 48 *vid. l.* 35. §. 1. *ff. de verb. obl.* 49 Cur hoc pactum creditores interponere solent? ut eo magis incitent heredes ad adeundam hereditatem vel se immiscendum 50 *v. l.* 29. §. 2. *ff. de donat.* 51 Potest etiam eorum mandato adire. v. *l.* 32. *in fin. ff. mandati.* 52 Proderit tamen de dolo exceptio. *ut ff. eod.*
53 Id est, post rescriptum D. Marci: de quo in *l.* 10. *ff. eod.* plane de verbo *Hodie* scripsi ad *l.* 32. *ff. ad l. Corn. de falsis.* 54 *l.* 10 *ff. eod.* 55 Vide *l.* 5. *ff. de liberali caus.*
56 Pars major creditorum quod consentit in venditione bonorum debitoris, Prætori sequendum est. Pars autem major sumitur, non ex numero personarum, sed ex quantitate debiti: ut si uni 1000, duobus 300 debeantur; unus ille majorem partem efficit, *ut hic.* Quid si duo tresve in debiti quantitate æquales sint, personis inæquales? Quod plures personæ consenserint, id sequetur Prætor, *ut hic.* Quid si omnes æquales? humanior sententia sequenda. 11. *Eclog.* 1. §. 8. Goth. Utrum pactum a majori parte initum minori parti noceat, v. Stracham, *de decoctorib. part.* 6. *num.* 5. Ubi id affirmat. Et ita judicatum in Senatu Neapolitan. Math. de Afflict. *decis.* 288. Contrarium tamen judicatum in Senatu Burdigalensi refert Autumn. *cens. Gall. hic.* Ans. Quod & in praxi servatur: eo quod hic §. ad certum tantum casum sit restringendus, quo debitore defuncto, heres ejus aliter hereditatem adire nolit, nisi parte debiti a creditoribus remissa. De quo loquitur textus, *juncta l.* 3. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.* Quibus addunt casum, si debitor absens aut fugitivus sit, nec reverti velit, aut si propter paupertatem velit cedere bonis, nisi pars debiti remittatur: quo facit *l. fin. C. qui bon. ced. poss.* Extra quos casus major pars minorem dissentientem ad remittendum constringere non potest, per Gloss. & DD. *hic* vide Trentacinq. *var. resolut. lib.* 3. *resolut.* 3. *n.* 12. Brun. *de cession. bonor. quæst.* 22. S. L.
57 *l.* 14. *ff. depositi. l.* 16. *ff. de reb. aut. jud.* 58 *vid. l.* 3. §. 2. *in med. ff. de testibus.* 59 *vide l.* 10. §. 1. *ff. de rebus dubiis.* Quænam illa? *vide l.* 10. *ff. de inofficios. testam. l.* 24. *ff. de manumiss. l.* 38. *ff. de re judicata.* 60 Quorum nomina simul erunt. *l.* 34. *ff. de recept. qui arbitr.* 61 Nominibus contrahebatur obligatio, cum ex mensæ scriptura, pecunia numerabatur, *l.* 1. *ff. de annuis legatis. & ibi not. Inst. de literarum obligation. l.* 1. *ff. ad SC. Macedon.* Cujac. vid. Theophilum, *Inst. de literarum oblig.* 62 *l.* 3. *in fin. ff. de duobus reis.* 63 *l.* 4. *in fin. ff. de tutel.* §. 5. *Inst. de excus.* 64 *vid. l.* 27. *C. de procur. Al.* nec. 65 *vid. l.* 13. §. 4. *ff. ad SC. Trebellianum.* Imo, non difficile est: *vide l.* 59. *in fin. ff. ad SC. Trebell.* 66 Principali, sorti. 67 Adjungere. 68 Cumulus debiti hic non tantum ad sortem, sed ad usuras etiam refertur: at non fit cumulatio summarum in casu *l.* 11. *ff. de jurisd.* 69 Quod extat *l.* 8. *in fin. ff. eod.*

exemplum præsentium absentes sequi debeant? Sed an & privilegiariis [1] absentibus hæc pactio noceat, eleganter [2] tractatur: si [3] modo valet pactio [&] contra absentes. Et repeto, ante formam a Divo Marco datam Divum Pium rescripsisse, *fiscum quoque in his casibus* [4], *in quibus hypothecas non* [5] *habet, & cæteros privilegiarios exemplum creditorum* [6] *sequi oportere.* Hæc enim omnia in his crediteribus, qui hypothecas non habent, conservanda sunt. §. 1. Si [7] pacto subjecta sit pœnæ stipulatio, quæritur, utrum pacti exceptio locum habeat, an ex stipulatu actio? Sabinus putat, quod est verius, utraque via uti posse, prout [8] elegerit qui stipulatus est: si tamen ex causa pacti [9] exceptione utatur, æquum erit accepto eum stipulationem ferre. §. 2. Plerunque solemus dicere, *doli* [10] *exceptionem subsidium esse pacti exceptionis:* quosdam denique, qui exceptione pacti uti non possunt, doli exceptione usuros, & Julianus scribit, & alii plerique consentiunt: utputa si procurator meus paciscatur, exceptio doli mihi proderit, ut Trebatio videtur: qui putat, sicuti pactum procuratoris mihi nocet [11], ita & prodesse.

11. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

QUia & solvi ei [12] potest.

12. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

NAm [13] & nocere constat: sive ei mandavi, ut pacisceretur, sive [14] omnium rerum mearum procurator fuit: ut & Puteolanus lib. 1. Adsessoriorum [15] scribit: cum placuit, eum etiam rem in judicium deducere.

13. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

SEd si tantum ad actionem procurator factus sit, conventio facta domino non nocet: quia nec solvi [16] possit. §. 1. Sed si in rem suam datus sit procurator, loco domini habetur: & ideo servandum erit pactum conventum [17].

De pacto magistri societatis.

14. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

ITem magistri [18] societatum pactum & prodesse & obesse constat.

De pacto tutoris.

15. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

TUtoris quoque (ut scribit Julianus) pactum pupillo [19] prodest.

De pacto emptoris hereditatis. 1. An pactum domini noceat procuratori.

16. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

SI cum emptore hereditatis pactum sit factum, & venditor hereditatis petat, doli exceptio [20] nocet: nam ex quo rescriptum est a Divo Pio, utiles actiones [21] emptori hereditatis dandas, merito adversus venditorem hereditatis exceptione doli debitor hereditarius uti potest. §. 1. Sed & si inter dominum rei venditæ, & emptorem convenisset, *ut homo, qui emptus erat, redderetur ei, qui pro domino rem vendidit:* petenti ei pretium, doli exceptio nocebit.

De pacto, ut plus reddatur, quam datum sit. 1. Effectus pacti de injuria, furto. 2. Pignore. 3. 4. & 5. An pactum heredi, vel donatario prosit. 6. De pacto possessoris hereditatis. 7. De pacto filiifamil. vel servi, vel bona fide servientis.

17. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

SI tibi decem dem, & paciscar, *ut viginti mihi debeantur* [22], non nascitur obligatio ultra [23] decem: re enim non potest obligatio contrahi, nisi [24] quatenus [25] datum sit. §. 1. Quædam actiones per pactum ipso jure [26] tolluntur: ut injuriarum [27], item furti [28].

§. 2. De [29] pignore jure honorario nascitur [30] pacto actio: tollitur [31] autem per exceptionem, quotiens paciscor, *Ne petam.* §. 3. Si quis paciscatur, *Ne a se petatur* [*sed ut ab herede petatur*]; heredi exceptio non proderit [32]. §. 4. Si pactus sim, *Ne a me, neve a Titio petatur;* non proderit Titio, etiamsi heres extiterit: quia ex postfacto [33] id confirmari non potest. Hoc Julianus scribit in patre, qui pactus erat, *Ne a se neve a filia peteretur:* cum filia patri heres extitisset [34]. §. 5. Pactum conventum cum venditore factum, si in rem constituatur, secundum plurium sententiam & emptori prodest: & hoc jure nos uti Pomponius [35] scribit: secundum Sabini autem sententiam, etiamsi in personam conceptum est, & in emptorem [36] valet, Qui hoc esse existimat [37] & si [38] per donationem successio [39] facta sit [40].

§. 6. Cum possessor alienæ hereditatis pactus est, heredi, si evicerit, neque nocere, neque [41] prodesse, plerique putant. §. 7. Filius, servusve, si paciscantur, *Ne a patre dominove petatur:*

18. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

(SIve de eo paciscantur, quod cum ipsis: sive de eo, quod cum patre dominove contractum est.)

19. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

ADquirent exceptionem: Idem est & in his, qui bona fide serviunt. §. 1. Item, si filiusfamilias pactus fuerit, *Ne a se petatur*, proderit ei, & patri quoque, si de peculio [conveniatur.]

20. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

VEl de in rem verso: vel is quasi defensor filii, si hoc maluerit, conveniatur:

1. 2. De pacto habentis in potestate. 3. Si filiafam. de dote. 4. Vel filiusfam. de legato conditionali paciscatur. 5. Quibus prodest pactum in rem.

21. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

ET heredi patris vivo filio: post mortem vero filii nec patri, nec heredi ejus: quia personale pactum est. §. 1. Quod si servus, *Ne a se peteretur*, pactus fuerit, nihil valebit pactum. De doli exceptione videamus: Et si in rem paciscatur, proderit domino, & heredi ejus pacti conventi exceptio: quod si in personam pactum conceptum est, tunc domino doli superest exceptio. §. 2. Nos autem his qui in nostra potestate sunt, paciscendo prodesse non possumus: sed nobis id profuturum, si nomine eorum conveniamur, Proculus ait. Quod ita recte dicitur, si in paciscendo id actum sit. Cæterum si paciscar, *Ne a Titio petas*, deinde actionem adversus me nomine ejus instituas, non est danda pacti conventi exceptio: nam quod ipsi inutile est, nec defensori competit. Julianus quoque scribit, si pater pactus sit, *Ne a se neve a filio petatur*, magis est, ut pacti exceptio filiofamilias danda non sit: sed doli prosit. §. 3. Filiafamilias pacisci potest, *Ne de dote agat, cum sui juris esse* [42] *cœperit.* §. 4. Item filiusfamilias *de eo, quod sub conditione* [43] *legatum est*, recte paciscitur. §. 5. In his, qui ejusdem pecuniæ exactionem habent in solidum [44], vel qui ejusdem pecuniæ debitores sunt, quatenus alii quoque prosit vel noceat pacti exceptio, quæritur: Et, in [45] rem pacta omnibus prosunt, quorum obligationem dissolutam esse ejus qui paciscebatur, interfuit: itaque debitoris conventio fidejussoribus [46] proficiet [47].

22. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

NIsi hoc actum est, *Ut dumtaxat a reo non petatur*, [*a fidejussore petatur*]: tunc enim fidejussor exceptione non utetur.

De pacto fidejussoris, & an pactum unius alii prosit.

23. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

FIdejussoris autem conventio [48] nihil [49] proderit [50] reo [51]: quia nihil [52] ejus interest, a debitore pecuniam non peti: imo nec confidejussoribus [53] proderit: neque enim, quoquo modo [54] cujusque interest. Cum alio [55] conventio facta prodest: sed tunc demum, cum per eum, cui exceptio datur, principaliter ei, qui pactus est, proficiat: sicut in reo promittendi, & his, qui pro eo obligati sunt.

24. IDEM lib. 3. ad Plautium.

SEd si fidejussor in rem suam spopondit [56], hoc casu fidejussor pro reo accipiendus est: & pactum cum eo factum, cum reo factum esse videtur.

De pacto correi vel coargentarii. 1. De pacto personali. 2. De pacto fidejussoris.

25. IDEM lib. 3. ad Edictum.

IDem in duobus reis promittendi, & duobus argentariis sociis. §. 1. Personale pactum ad alium non pertinere, quemadmodum [58] nec ad heredem, Labeo ait. §. 2. Sed quamvis fidejussoris pactum reo non [59] prosit [60], plerunque tamen doli exceptionem reo profuturam Julianus scribit.

26. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

VIdelicet si hoc actum sit, *Ne a reo quoque petatur.* † Idem & in confidejussoribus est.

De pacto coargentarii vel correi stipulandi. 1. De pacto rei ad tempus, vel ne a fidejussore petatur. 2. Si posterius pactum priori contrarium sit. 3. An pacto effici possit, ne dolus præstetur. 4. De quibus pacisci non licet, & ad quæ pactum pertineat. 5. Si paciscar ne petam duplum, vel dimidium ejus quod mihi debetur. 6. Si stipulatus alternate, paciscatur ne alterum petat. 7. Si creditor generis de specie pepigerit. 8. Si pactus ne universitatem peteret, singulas res: aut pactus de tota re, partem rei petat. 9. De acceptilatione inutili. 10. De pacto servi hereditarii.

27. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

SI unus [61] ex argentariis sociis cum debitore pactus sit: an etiam alteri noceat exceptio? Neratius, Atilicinus, Proculus, nec [62] si in rem pactus sit, alteri nocere: tantum enim constitutum [63], ut solidum alter petere [64] possit. Idem Labeo: nam nec novare [65] alium posse, quamvis ei [66] recte solvatur. † Sic enim & his, qui in nostra potestate sunt, recte solvi, quod

1 Fisco & similibus. 2 Fuit enim hæc quæstio maxime vexata, & ita quidem, ut Paulus contrarium negaverit, privilegium scilicet auferri *l.* 58. §. 1. ff. *mandat.* verum videtur Paulus ex juris disciplina respondisse, & ignorasse D. Pii rescriptum, quod hic ab Ulpiano profertur. 3 Nec enim regulariter valet. 4 Ut *l.* 6. ff. *de jure fisci.* 5 Atqui in omnibus habere videtur. *l.* 46. §. *fiscus* ff. *de jure fisci.* 6 Præsentium: idque ex juris ratione: secus ex rescriptis, *l.* 58. §. 1. ff. *mandat.* quæ cum ea sæpius pugnant. 7 11. *Eclog.* 1. §. 10. 1. Harmenop. 9. §. 26. 8 Adde *l. ult. in fin.* ff. *de eo quod certo loco.* 9 Conjunge *l.* 17. *C.* & *l. pen* ff. *de transact. l.* 122. ff. *de verb. oblig.* Mod. 10 *Eclog. illo loc. in fine.* 11 Si mandatum habuit, si omnium bonorum socius fuit, & aliis certis casibus *l.* 12. ff. *eod. l.* 63. ff. *de proc.* 12 *vid. l.* 34. §. 3. ff. *de solut. & liberat.* 13 Procurator generalis vel mandatum habens paciscendi, ei nocet cujus res gerit: secus si ad actionem tantum procurator. 11. *Eclog.* 1. *cap.* 8. 14 *l.* 17. § *ult* ff. *de jurejur.* 15 *Adsessoria*, libri de rebus in adsessura judicatis: eo sensu adsessorum in *l.* 5. §. *hac lege.* ff. *de injuriis.* 16 *l.* 86. ff. *de solut. & liberat.* 17 Ut & jusjurandum ab eo delatum. *d. l.* 17. 18 Qui & unde dicti, *vide l.* 57. ff. *de verb. sign.* adde Fest. *in Magisterare.* Cicero *ad Crassipedem:* P. Rutilius; qui est magister in ea societate. & *in* 4. *Verrina sæpe.* 19 *l.* 28. §. *si curat.* 1. ff. *eod.* 20 Subsidiaria. *l.* 10. §. *ult.* ff. *eod.* Quem de evictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio. 21 *vid. l.* 1. *l.* 2. *C. de obligat. & act. l.* 7. *C. de hered. vel act. vend.* 22 Adde *l.* 27. §. 5. ff. *eod.* 23 *l.* 11. §. *penult.* ff. *de reb. cred. & si certum petat. l.* 22. *C. de fidejussorib.* 24 *v. l.* 9. *C. de non numerat. pec.* 25 Imo aliud videtur. *l.* 48. ff. *eod.* 26 Quia lex 12. tabul. pacisci illis casibus permisit. 27 *l.* 17. §. *si ante.* 6. ff. *de injuriis.* 28 *l.* 7. §. 14. *in fin.* ff. *eod.* 29 *l.* 49. ff. *de solutionibus & liberat.* 30 *vide l.* 1. ff. *de pign act. l.* 9. ff. *qui potiores.* 31 *vide l.* 5. ff. *quibus mod. pign* Redditio pignoris, debiti remissionem non inducit, nisi specialiter de hoc convenerit. 11. *Eclog.* 1. *c.* 8. *circa fin.* 32 Cur ita? *vide l.* 25. § 1. ff. *eod.* 33 Id est, utcunque fiat heres paciscenti. 34 Doli tamen proderit. *l.* 21. §. 2. *in fin.* ff. *eod. l.* 7. *vers. si vero.* ff. *de pact. dot.* 35 *Proculus.* Cujac. 18. *obs.* 2. 36 *In emptore*, rectius quam *in emptorem.* 37 Facta mecum pactio, tam generalis, quam personalis, prodest & ei qui per donationem successit. 11. *Eclog.* 1. *c.* 18. 38 Id est, *etsi:* ut valeat extensio seu argumentum ab emptore ad donatarium. 39 Successionis genus est donatio. Donatarius successor est donatoris. 40 Pactum ergo in personam conceptum, emptori & donatario proderit, vivo tamen paciscente. *arg. l.* 21. *in pr.* ff. *eod.* 41 Imo prodest juxta *l.* 22. *in fin.* ff. *de constitut. pecun.* Goth. Quam antinomiam solve ita ut dicas in l. 22. JC. ex sua persona loqui: hic aliorum sententiam referre. *Mod.* 42 *l.* 8. *l.* 9. ff. *de capite minut.* 43 Puta si sui juris erit. 44 De quibus *l.* 25. ff. *eod.* 45 *l.* 7. §. 1. ff. *de exceptionibus.* 46 Vide in hunc locum Socinum, reg. 131. 47 *vid. l.* 32. ff. *eod. l.* 9. §. *pen.* ff. *de duobus reis.* adde *cas. l.* 95. §. *pen.* ff. *de solut. & liberat.* 48 Etiam in rem. Quid juramentum? prodest reo principali. *l.* 28. §. 1. *l. ult.* §. 1. ff. *de jurejurando.* Cur tam varie? Pactum donationis causa fit, nec solutionis vice habetur, ut jusjurandum. 49 Imo proficiet. *l.* 13. §. 7. ff. *de acceptilat.* 50 Aliud si juramento ei delato juraverit, *l.* 28. §. 1. ff. *de jurejur.* aliud si ei accepto latum sit, *l.* 13. §. *si fidejuss.* ff. *de acceptilat.* 51 Ad pacti exceptionem, non doli. *l.* 25. *in fin. l.* 26. ff. *eod.* 52 Imo multum interest: quia hac ratione fidejussori non tenebitur reus. 53 *l.* 15. *in fin.* ff. *de fidejussoribus.* 54 Id est, non quoquo modo interesse debet, sed principaliter, ut in exemplis duobus ff. apparet. 55 Cum alii. 56 Ut uxor pro marito, quoties ab eo fundus dotalis petitur, *l.* 8. §. 1. *in fin.* ff. *qui satisdare.* in rem suam fidejussisse intelligitur. 57 Quia paciscentis eo casu interest a suo correo non solvi: quia si is solveret, id ei societatis judicio reputaret. Cujac. *l.* 10. ff. *de duobus reis.* 58 Id est, quia. 59 Ut dictum est. *l.* 23. ff. *eod.* 60 Directe. 61 Vide hic Joan. Robert. *l.* 1. *sent. recept. c.* 25. Charond. *l.* 1. *verisim. c.* 21. Cujac. *l.* 22. *observ. c.* 6. Leonin. *Emendat. l.* 5. *c.* 17. *num.* 5. S. L. 62 Imo nocet. *l.* 2. *l.* 13. *l.* 16. *in fin.* ff. *de acceptilation. l.* 28. ff. *de jurejur.* 63 Decisio itaque hæc Pauli petenda est ex constitutionibus, & ex sententia Labeonis, Proculi, Neratii, Atilicini: tentat Venuleius, Paulo in hoc contrarius, contrarium dici posse, adaucto scilicet jure duorum reorum credendi: & fere id inter omnes convenisse. *l.* 31. §. 1. ff. *de novation.* 64 Exigere & recipere: imo & solidum acceptum ferre. 65 *Donare:* hic & paulo post ita legit Robert. 1. *sent.* 25. *vide l.* 25. ff. *de novationib.* adde *l.* 10. *eod. tit.* 66 Puta adjecto solutionis gratia: cui nec donare, nec transfundere in aliam priorem obli-

credi-

crediderint, licet novare [1] non possint: quod est verum. † Idemque in duobus reis stipulandi dicendum est [2]. §. 1. Si cum reo ad certum tempus pactio facta sit, ultra [3] neque reo, neque fidejussori [4] prodest. Quod si sine persona [sua] reus pepigerit, *Ne a fidejussore petatur*, nihil id prodesse fidejussori quidam putant, quamquam id rei intersit: quia ea demum competere ei debeat exceptio, quæ & reo: Ego didici prodesse fidejussori exceptionem: non sic enim illi per liberam personam adquiri, quam ipsi, qui pactus sit, consuli videmur: quo jure utimur. §. 2. Pactus, *ne peteret*, postea convenit, *ut peteret* [5], prius pactum per posterius elidetur [6]: non quidem ipso jure [7], sicut tollitur stipulatio per stipulationem, si hoc actum est [8], quia in stipulationibus jus continetur [9], in pactis factum versatur [10]: & ideo replicatione exceptio elidetur. † Eadem ratione contingit, ne fidejussoribus prius pactum prosit [11]. † Sed si pactum conventum tale fuit, quod actionem quoque tolleret, velut injuriarum, non poterit postea paciscendo, *ut agere possit*, agere [12]: quia & prima actio sublata est, & posterius pactum ad actionem parandam inefficax est: non enim ex pacto injuriarum actio nascitur, sed ex contumelia. † Idem dicemus, & in bonæ fidei contractibus, si pactum conventum totam obligationem sustulerit, veluti empti [13]: non enim ex novo pacto prior obligatio resuscitatur, sed proficiet pactum ad novum contractum. † Quod si non ut totum contractum tolleret [14], pactum conventum intercessit, sed ut imminueret: posterius pactum potest renovare primum contractum.

† Quod & in specie dotis actionis procedere potest: puta pactam mulierem, *ut præsenti die dos redderetur*: deinde pacisci, *ut tempore ei legibus dato, dos reddatur*: incipiet dos redire ad jus suum: nec dicendum est deteriorem conditionem dotis fieri per pactum: quotiens enim ad jus, quod lex naturæ ejus tribuit, de dote actio redit, non fit causa dotis deterior, sed formæ suæ redditur. Hæc & Scævolæ nostro placuerunt. §. 3. Illud nulla pactione effici potest, *ne dolus* [15] *præstetur*: quamvis si quis paciscatur, *ne depositi agat*, vi ipsa id pactus videatur, ne de dolo agat: quod pactum proderit. §. 4. Pacta, quæ turpem causam continent, non sunt observanda: veluti si paciscar, *ne furti agam, vel injuriarum* [16], *si feceris* [17]: expedit [18] enim timere furti, vel injuriarum pœnam. Sed post admissa hæc, pacisci possumus. † Item, *ne experiar interdicto unde vi*, quatenus publicam causam contingit, pacisci non possumus. † Et in summa si pactum conventum a re [19] privata remotum sit, non est servandum. † Ante omnia enim animadvertendum est, ne conventio in alia re facta, aut cum alia persona, in [20] alia re, aliave persona noceat. §. 5. Si cum decem mihi deberes pepigero, *ne a te viginti petam*: in [21] decem prodesse tibi pacti conventi vel doli exceptionem placet. † Item, si cum viginti deberes, pepigerim, *ne decem petam*: efficeretur per exceptionem mihi opponendam, ut tantum reliqua decem exigere debeam. §. 6. Sed [si] stipulatus *decem aut Stichum*, [de] decem pactus sim, & petam Stichum aut decem: exceptionem pacti conventi in totum obstaturam [22]: nam ut solutione, & petitione [23], & [24] acceptilatione [25] unius [26] rei tota obligatio solveretur; ita pacto quoque convento de una re non petenda interposito totam [27] obligationem summoveri. Sed si id actum inter nos sit, *ne decem mihi, sed Stichus præstetur*, possum efficaciter de Sticho agere, nulla exceptione opponenda. † Idem est & si *de Sticho non petendo* convenerit. §. 7. Sed si generaliter mihi *hominem* debeas, & paciscar, *ne Stichum petam*: Stichum quidem petendo, pacti exceptio [mihi opponetur] [28]: alium autem hominem si petam, recte [29] agam. §. 8. Item si pactus, *ne hereditatem peterem*, singulas res, ut heres, petam: ex eo quod pactum erit, pacti conventi exceptio aptanda erit: quemadmodum si convenerit, *ne fundum peterem*, & usumfructum petam: aut, *ne navem ædificiumve peterem*, & dissolutis his singulas [30] res petam: nisi specialiter aliud actum est. §. 9. Si acceptilatio inutilis [31] fuit, tacita pactione id actum [32] videtur, ne peteretur. §. 10. Servus [33] heredi [34] post adituro nominatim pacisci non potest: quia nondum is dominus sit: sed si in rem pactum conventum factum sit, heredi adquiri potest.

De pacto contra jus. De pacto pupilli. 1. *Curatoris.* 2. *Ejus qui est in potestate.*

28. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

CONTRA [35] juris civilis regulas pacta conventa rata non habentur [36]: veluti, si pupillus sine tutoris autoritate pactus sit, *ne a debitore suo peteret*, aut, *ne intra certum tempus* (veluti quinquennium) *peteret*: nam nec solvi ei [37] sine tutoris autoritate potest. † Ex diverso autem si pupillus paciscatur, *ne quod debeat, a se peteretur*, ratum habetur pactum conventum: quia meliorem conditionem suam facere ei etiam sine tutoris autoritate concessum est. §. 1. Si curator furiosi aut prodigi pactus sit, *ne a furioso, aut prodigo peteretur*: longe utile est curatoris recipi pactiones [38]: sed non [39] contra. §. 2. Si filius aut servus pactus sit, *ne ipse peteret*, inutile est pactum [40]. Si vero in [41] rem pacti sunt, id est, *ne ea pecunia peteretur*: ita pactio eorum rata habenda erit adversus patrem dominumve, si liberam peculii administrationem habeant: & ea res, de qua pacti sint, peculiaris sit. Quod & ipsum non [42] est expeditum: nam cum verum est, quod Juliano placet, etiamsi maxime quis administrationem [43] peculii habeat concessam, donandi [44] jus eum non habere: sequitur, ut, si donandi causa *de non petenda pecunia* pactus sit, non debeat ratum haberi pactum conventum. Quod si [45] pro eo, ut ita pacisceretur, aliquid, in quo non minus vel etiam amplius esset, consecutus fuerit: rata habenda est pactio.

29. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

SIN autem dominicam pecuniam crediderit [46]: quod [47] credendi tempore pactus est, valere Celsus ait.

1. *Utrum in stipulatione a servo.* 2. *Vel in stipulatione conditionali insit tacitum pactum.*

30. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

IN persona tamen filiifamilias videndum est [48], ne aliquando, & si pactus sit, *ne ageret*, valeat pactio: quia aliquando filiusfamilias habet actionem, veluti injuriarum. Sed cum propter injuriam filio factam habeat [49] & pater actionem, quin pactio filii nocitura non [50] sit patri agere volenti, dubitari non oportet. §. 1. Qui pecuniam a servo stipulatus [51] est, quam sibi Titius debebat, si a Titio petat, an exceptione pacti conventi summoveri & possit & debeat, quia pactus videatur, ne a Titio petat: quæsitum est? Julianus ita [52] summovendum putat, si stipulatori in dominum istius servi de peculio actio danda est: id est, si justam [53] causam intercedendi servus habuit: quia forte tantundem pecuniæ Titio debuit. Quod si quasi fidejussor intervenit, ex qua causa in peculium actio non daretur: non esse inhibendum creditorem, quo minus a Titio petat. † Æque nullo modo prohiberi eum debere, si eum servum liberum esse credidisset.

§. 2. Si sub conditione stipulatus fuerim a te [54], quod Titius mihi pure deberet: an deficiente conditione, si a Titio petam, exceptione pacti conventi & possim & debeam summoveri? Et magis est, exceptionem [55] non esse opponendam [56].

De pacto contra edictum Ædilium.

31. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

PACISCI [57] contra Edictum [58] Ædilium [59] omnimodo [60] licet: sive in ipso negotio venditionis gerendo convenisset, sive postea.

An pactum rei prosit fidejussori.

32. PAULUS lib. 3. ad Plautium.

QUOD dictum [61] est, *si cum reo pactum sit, ut non petatur, fidejussori quoque competere exceptionem*: propter rei personam placuit, ne mandati judicio conveniatur. Igitur si mandati actio nulla sit, forte si donandi animo fidejusserit, dicendum est, non prodesse exceptionem fidejussori [62].

An pactum heredibus prosit.

33. CELSUS lib. 1. Digestorum.

AVUS neptis nomine, quam [63] ex filio habebat, dotem promisit, & pactus est [64], *ne a se, neve a filio suo dos peteretur*: si a coherede filii dos petatur, ipse quidem exceptione conventionis tuendus non erit: filius vero exceptione conventionis recte utetur [65], quippe heredi consuli concessum est, nec quicquam obstat, uni tantum ex heredibus providere [66], si heres factus sit: cæteris autem non consuli.

De repudiatione adgnationis vel dominii.

34. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

---

gationem licet. *l.* 10. ff. *de novat.* 1 Priorem obligationem scilicet, idque per se, id est, citra liberam peculii administrationem eis concessam, *l.* 21. ff. *de jurejur.* quæ ut maxime eis sit concessa, donare tamen non possunt. *l. ult.* ff. *de nov.* 2 Ut eorum unus jus novandi non habeat, licet ei solvi possit: quod intellige si donat vel pactum facit de non petendo; alias novandi, id est, prius debitum in aliud transfundendi, jus habet: atque ita intelligenda *l.* 31. §. 1. ff. *de novationib.* hoc autem illo facilius est, quia pactum legitimus modus tollendæ obligationis non est, ut novatio. *Cuj.* 3 § 10. *Inst. de exception.* 4 Vide quæ scripsi *ad l. ult. in fin. C. de usuris rei judicatæ.* 5 Quæstio hic nascitur, an ex hoc posteriore & nudo pacto peti possit? *Goth.* Vid. Zas. *lib singular. respons. c.* 5. Char. *lib.* 1. *verisim. c.* 4. Rævard. *lib.* 2. *var. c* 6. Bellon *supput. lib.* 2. *cap.* 1. Alciat. *paradox. lib.* 1. *cap. ult.* S. L. 6 Omne pactum posteriore pacto dissolvitur, licet pariat exceptionem. Paul. 1 *sent.* 1. §. 2. 7 Id est, directe, ut actionem pariat æque ac stipulatio: secus per obliquum: nam interdum id potest: quia posterius pactum cum replicatione elidat exceptionem priori pacto acquisitam, necesse est, ut antecedens utrumque pactum obligatio, & ex ea actio saltem per obliquum renascatur. Quod autem directa ea vis stipulationibus insit, hoc a juris civilis dispositione proficiscitur Nam pactum pacto elidi ipso jure (naturali) constat. sic enim interpretor *l.* 95. §. *naturalis* ff. *de solut & liber.* 8 Novatio his verbis intelligitur, § 3. *vers. sed cum hoc. Inst. quibus modis tollitur.* 9 Id est, dispositione juris civilis, stipulatio posterior non ut nudum factum consideratur, sed ut factum efficax ad anteriorem perimendam: & ea perempta, novam actionem directe producendam. 10 Id est, juris civilis conditores pacta inter se opposita suæ naturæ reliquerunt, id est, pacta ut nuda facta considerarunt nuda, id est, ut inefficacia ad actionem directo producendam. sic factum & jus opponuntur *in l.* 41. ff. *de pecul.* 11 Imo prodest. *l. ult. h. t.* Solve eadem ratione, id est, si ipsis scientibus pactum interpositum est. *Cujac.* 12 Ex his constat, pacto per obliquum toties actionem resuscitari, quoties prior actio ex consensu nascebatur: secus si ex delicto, veluti injuria, ut in hac hypothesi. 13 Emptio tota pacto tollitur, quoties, re integra, ab eodem pacto disceditur. 14 Pactum totum contractum non tollit, quoties ea tantum minuit quæ sunt ex contractus natura & forma. Ex natura emptionis est pretium, dotis, dies ejus reddendæ. 15 *Al.* ne dolus malus. *vide l.* 17. *in princ.* ff. *commodati.* 16 Vel de moribus. *l.* 5. ff. *de pactis dotalibus.* 17 In posterum. 18 *vid. l.* 70. *in fin.* ff. *de fidejussorib.* 19 Id est, super alia re quam privata factum. alii *a republica.* vid. Cujac. 1. *obs.* 24. 20 *l.* 38. §. *alteri* ff. *de verb. oblig.* 21 *vid. l.* 110. ff. *de reg. jur.* 22 Ut utra res stipulatione alternata petita fuerit, ita tota obligatio extinguatur. 23 Actione & exactione. 24 Conanus ita legit, *petitione, acceptilatione*, conjunctim: *petitionis* verbum ad accepti rogationem referens: quod improbat Brissonius *lib.* 2. *de solutionibus.* 25 Conjung. *l. & per jusjurandum.* §. *si Stichum.* ff. *de acceptilat.* 26 Quæ continetur in alternata oratione. 27 Imo videtur alterum in obligatione remanere. *l.* 4. ff. *de rescindenda. l.* 13. §. *si Stichum.* 6. ff. *de acceptilat.* 28 Imo non opponetur. *l.* 18. ff. *de obligation. & action.* 29 Imo, Stichi acceptilatio totam obligationem tollit. *l.* 13. §. *si is qui.* 4. ff. *de acceptilat.* 30 Adde *l.* 7. §. *sed in cæmentis* ff. *de except. rei jud.* 31 Ut quia in diem vel sub conditione facta est. 32 Imo, inutilis acceptilatio non valet, ut simplex pactum. *l.* 8. *in pr.* ff. *de acceptil.* 33 Vid. Hot. 3. *observ.* 19. 34 Vide Forcatulum *Dialog.* 5. *n.* 3. Molinæum *ad l.* 1. §. *si quis. n.* 40. *de verb. oblig.* Mod. 35 Τὰ παράνομα σύμφωνα, id est, *contra jus pacta.* 11. *Eclog.* 1. *c.* 12. 1. Harmen. 9. §. 27. 36 Valent tamen contra edictum Ædilium. *l.* 31. ff. *eod.* 37 *vide l.* 15. ff. *de solut. & liberat.* 38 *l.* 22. *C. h. t.* 39 Imo, curator rem furiosi alienare potest. *l.* 56. §. *pen.* ff. *de furt.* 40 Ut affine donationi. *l.* 7. *in pr.* ff. *de donationibus.* 41 Γενικῶς, id est, generaliter. *Eclog. illo loco.* 42 Imo definitum est, ut filius vel servus liberam peculii administrationem habentes possint pignori dare & alienare. *l.* 18. *in fin.* ff. *de pign. act. l.* 10. *C. quod cum eo.* 43 Liberam. 44 *vide l.* 7. *in pr.* ff. *de donationibus. l.* 52. §. 26. ff. *de furtis.* 45 Filius vel servus liberam administrationem habentes, pacto rem pecularem remittere non possunt, nisi non minus aut etiam amplius acceperint, quam pacto remiserint: ut enim liberam habeant peculii administrationem, donandi tamen jus non habent. 11. *Eclog.* 1. *c.* 22. 46 Servus scilicet dominicis pecuniis credendis præpositus. 47 Sive ad diem reddendæ pecuniæ sive ad usuras ejus pertineat: alias pactum de non petendo facere non potest. *l.* 4. §. 17. ff. *de doli mali & metus except.* 48 Timide & verecunde opinionem suam exprimit: quod parum intelligens Accursius ait eum non exprimere, an filio sit nocitura pactio. Vide Duarenum *l.* 2. *disput. c.* 11. & *ad* §. 1. Cujac. *lib.* 8. *observ. cap.* 11. Mod. 49 *vide l.* 41. ff. *de injuriis.* 50 *vide l.* 23. *C. h. t.* 51 Id est, pactus: ut ff. *stipulatio* pro *pactione* sumitur. 52 Interventu servi novatio non fit, si extra rem peculiarem intervenit. Cujac. 8. *obs.* 11. 53 Ut si pro creditore suo solvi mandavit. *l.* 3. §. *Julia.* ff. *de peculio.* 54 *vide l.* 14. ff. *de novat.* 55 Cur? quæ ducitur ex inutili stipulatione pactio, & ipsa quoque nullius est momenti. 56 Et ita, novatio vel delegatio inutilis pacti vim non habet. *Cujac.* 57 Contra edictum ædilium de emptionibus & pacisci & emere possumus tam initio quam postea. 11. *Eclog.* 1. *c.* 25. 58 Id est, beneficium edicti. *Accurs.* 59 Puta, ne redhibitoria agatur. *l.* 14. §. *pen.* ff. *de adil. edict.* quodque de emptionibus est. Græci *illo loco.* 60 Id est, sine distinctione. *Cujac.* 61 *l.* 21. *in fin.* ff. *eod.* 62 Atque ita interdum exceptiones reo competentes non accommodantur ejus fidejussori. Cujac 19. *obs.* 29. 63 Dotare neptem ex filio avus paternus cogitur. *vid l.* 19. ff. *de ritu nupt* ubi plenius dixi, quibus personis onus dotandi imponatur. *Goth.* Huic l. 33. obstare videtur *l.* 17. §. 4. ff. *eod.* Sed pro earum conciliatione vid. Accurs. *ad d.* §. 4. Conan *l.* 5. *Comment. c.* 4. Jul. Pac. *Enantioph. Cent.* 1. *quæst* 92. Cujac *ad d. l.* 17. §. 4. Anton. Fab *in rational. hic.* Ans. 64 *vide l.* 10. ff. *de pactis dotalibus.* 65 Imo pro sua parte tenebitur. *l.* 56. §. 1. ff. *de verb. oblig.* 66 Hoc enim dicitur, *l.* 137. *in fin.* ff. *de verb. oblig.* Goth. Al. leg. *provideri.* S. L.

JUs adgnationis [1] non poſſe pacto repudiari, non magis, quam ut quis dicat, *nolle* [2] *ſuum eſſe* [3], Juliani ſententia eſt.

Effectus pacti generalis.

35. IDEM lib. 2. Reſponſorum.

TRes fratres, Titius, & Mævius, & Seja communem hereditatem inter ſe diviſerunt, inſtrumentis interpoſitis, quibus *diviſiſſe maternam hereditatem* dixerunt: *nihilque ſibi commune remanſiſſe caverunt:* ſed poſtea duo de fratribus, id eſt, Mævius, & Seja, qui abſentes erant tempore mortis matris ſuæ, cognoverunt pecuniam auream a fratre ſuo eſſe ſubtractam, cujus nulla mentio inſtrumento diviſionis continebatur. Quæro, an, poſt pactum diviſionis, de ſubrepta pecunia fratribus adverſus fratrem competit actio [4]? Modeſtinus reſpondit, ſi agentibus ob portionem ejus, quod ſubreptum a Titio dicitur, generalis [5] pacti conventi exceptio his, qui fraudem a Titio commiſſam ignorantes transegerunt, objiciatur: de dolo utiliter replicari poſſe [6].

Si vindicem a te fundum, cujus poſſeſſionem pactus ſum, ut alii traderes.

36. PROCULUS lib. 5. Epiſtolarum.

SI cum fundum meum poſſides [7], conveniſſet mihi tecum, *ut ejus poſſeſſionem Attio traderes*, vindicantem eum fundum a te non [8] aliter me conventionis exceptione excludi debere, quam [9] ſi aut jam tradidiſſes, aut ſi tua [10] cauſa id inter nos conveniſſet, & [11] per te non ſtaret, quominus traderes.

De pacto Curatoris Reip.

37. PAPIRIUS JUSTUS lib. 2. de Conſtitut.

IMperatores Antoninus & Verus reſcripſerunt, *Debitori Reipublicæ a Curatore permitti* [12] *pecuniam non poſſe* [13]*: & cum Philippenſibus remiſſæ eſſent, revocandas.*

De jure publico.

38. PAPINIANUS lib. 2. Quæſtionum.

JUs [14] publicum [15], privatorum pactis mutari non poteſt.

De pactione obſcura vel ambigua.

39. IDEM lib. 5. Quæſtionum.

VEteribus [16] placet, pactionem obſcuram [17], vel ambiguam [18], venditori [19], & qui locavit, nocere: in quorum fuit poteſtate legem apertius conſcribere [20].

De pacto, Profiteor te non teneri. 1. *De pacto, Ut niſi intra certum diem pecunia ſolvatur, judicatis ſatisfiat.* 2. *De perceptione uſurarum.* 3. *An pactum heredi proſit.*

40. IDEM lib. 1. Reſponſorum.

TAle [21] pactum, *Profiteor* [22] *te non teneri*, non in perſonam dirigitur; ſed, cum generale [23] ſit, locum inter heredes quoque litigantes habebit. §. 1. Qui [24] provocavit, pactus eſt, *intra diem certum pecunia, quam transegerat, non ſoluta, judicatis ſe ſatisfacturum*, Judex [25] appellationis, nullo alio de principali cauſa diſcuſſo, juſtam conventionem velut confeſſi [26] ſequetur. §. 2. Poſt diviſionem bonorum, & æris alieni, ſinguli creditores a ſingulis heredibus, non interpoſitis delegationibus [27], in ſolidum, ut convenerat, uſuras acceptaverunt [28]; actiones, quas adverſus omnes pro partibus [29] habent, impediendæ non erunt: ſi non ſinguli, pro fide rei geſtæ, totum debitum ſingulis offerant [30]. §. 3. Pater, qui dotem promiſit, pactus eſt, *ut poſt mortem ſuam in matrimonio ſine liberis defuncta filia, portio dotis apud heredem ſuum fratrem remaneret*, ea conventio liberis a ſocero poſtea ſuſceptis, & heredibus teſtamento relictis per exceptionem doli proderit: cum inter contrahentes id actum ſit, ut heredibus [31] conſulatur: & illo tempore, quo pater alios [filios] non habuit, in fratrem ſuum judicium ſupremum contuliſſe videatur [32].

De conventione intra illum diem.

41. IDEM lib. 11. Reſponſorum.

INtra illum diem debiti partem mihi ſi ſolveris, acceptum tibi reſiduum feram, & te liberabo:* licet actionem [33] non habet [34], pacti tamen exceptionem competere debitori conſtitit.

De pacto, ut prædii pignorati tributum debitor agnoſcat.

42. IDEM lib. 17. Reſponſorum.

INter debitorem & creditorem convenerat [35], *ut creditor onus tributi* [36] *prædii pignerati non agnoſceret, ſed ejus ſolvendi neceſſitas debitorem ſpectaret:* talem conventionem, quantum ad fiſci [37] rationem, non eſſe ſervandam, reſpondi. Pactis etenim privatorum formam juris fiſcalis convelli [38] non placuit [39].

De lege emptionis.

43. PAULUS lib. 5. Quæſtionum.

IN [40] emptionibus ſcimus, quid præſtare [41] debitor [42] debeat, quidque ex contrario emptor [43]: Quod ſi in contrahendo aliquid [44] exceptum fuerit, id ſervari debebit.

De pacto Tutoris.

44. SCÆVOLA lib. 5. Reſponſorum.

CUm in eo eſſet pupillus [45], ut ab hereditate patris abſtineretur, tutor cum pleriſque creditoribus decidit, *ut certam portionem acciperent*. [Idem curatores cum aliis fecerunt]: Quæro, an & tutor, idemque creditor patris [46] eandem portionem retinere debeat? Reſpondi, eum tutorem, qui cæteros ad portionem vocaret, eadem [47] parte contentum eſſe debere.

De placito diviſionis.

45. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

DIviſionis placitum, niſi traditione [48], vel ſtipulatione [49] ſumat effectum, ad actionem, ut nudum pactum [50], nulli prodeſſe poterit.

De pacto, quo legatarius heredi ſatisdationem remiſit.

46. TRYPHONINUS lib. 2. Diſputationum.

PActum inter heredem & legatarium factum, *ne ab eo ſatis accipiatur* [51], cum [52] in Semeſtribus [53] relata eſt conſtitutio Divi Marci [54], ſervari in hoc quoque defuncti [55] voluntatem; validum eſſe conſtat: nec a legatario remiſſa heredi ſatisdatio per pactionem, ex pœnitentia revocari debet: cum liceat [56] ſui juris perſecutionem, aut ſpem futuræ perceptionis, deteriorem conſtituere.

De pacto, quo redditur contractus priſtinæ formæ.

47. SCÆVOLA lib. 1. Digeſtorum.

EMptor [57] prædii viginti caverat *ſe ſoluturum*, & ſtipulanti ſpoponderat: poſtea venditor cavit, *ſibi conveniſſe, ut contentus eſſet tredecim: & ut ea intra præfinita tempora acciperet*, debitor ad eorum ſolutionem conventus, pactus eſt, *ſi ea ſoluta intra præfinitum tempus non eſſent, ut* [58] *ex prima cautione ab eo petitio eſſet.* Quæſitum eſt, an cum poſteriore pacto ſatisfactum non ſit, omne debitum ex prima cautione peti poteſt? Reſpondi, ſecundum ea quæ proponerentur, Poſſe. §. 1. Lucius Titius Gaium Seium menſularium, cum quo rationem implicitam [59] habebat propter accepta & data, debitorem ſibi conſtituit, & ab eo epiſtolam accepit in hæc verba: *Ex ratione menſæ, quam mecum habuiſti in hunc diem, ex contractibus plurimis remanſerunt apud me ad menſam meam trecenta octoginta ſex, & uſuræ, quæ competierint; ſummam aureorum, quam apud me tacitam* [60] *habes, refundam tibi; ſi quod inſtrumentum a te emiſſum*, [id eſt ſcriptum] *cujuſcunque ſummæ ex quacunque cauſa apud me remanſit, vanum, & pro cancellato habebitur:* Quæſitum eſt, cum Lucius Titius ante hoc chirographum Seio nummulario mandaverat, uti patrono ejus trecenta redderet, an propter illa verba epiſtolæ, quibus, *omnes* [61] *cautiones ex quocunque contractu vanæ, & pro cancellato ut haberentur*, cautum eſt, neque ipſe, neque filii ejus, eo nomine conveniri poſſunt? Reſpondi, ſi [62] tantum ratio accepti atque expenſi eſſet computata, cæteras obligationes manere in ſua cauſa [63].

De pacto traditioni adjecto.

48. GAJUS lib. 3. ad legem 12. Tabularum.

IN traditionibus [64] rerum quodcunque [65] pactum ſit, id valere manifeſtiſſimum eſt.

De pacto, ut debitor conveniatur quatenus facere poteſt.

49. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

SI quis crediderit [66] pecuniam, & pactus ſit, *ut, quatenus facere poſſit* [67] *debitor, eatenus agat:* an pactum valeat? Et magis eſt, hoc pactum valere [68]: nec enim improbum eſt, ſi quis hactenus deſideret conveniri, quatenus facultates.

1 Cujus ſpecies ſunt ſuitas & conſanguinitas. adde *l.* 7. §. *& generaliter.* 16. ff. *eod. l.* 8. ff. *de capit. minutis. l.* 8. ff. *de reg. jur.* 2 Vulgata editio, *liberum eſſe*: ubi Accurſius exponit filium: quod ſi ita ſit, *liber* pro filio ea ratione hic uſurpabitur, ut in *l.* 33. *in pr. C. de inoffic. teſtament. l.* 8. §. 4. *C. de ſecund. nupt. adde pr. Inſt. de ſervili cognatione.* 3 Id eſt, in ſuo dominio. Cujac. *arg. l.* 20. *C. h. t.* 4 *vide l.* 20. §. 4. ff. *fam. erciſcund.* 5 Generalia verba non extenduntur ad ea quæ dolo alterius contrahentis occultata ſunt. 6 Atqui novi inſtrumenti. *l.* 19. & 29. *C. de tranſact.* & fideicommiſſi reperti prætextu, transactio diviſionis bonorum non eſt reſcindenda. *l.* 122. §. *ult.* ff. *de verb. oblig.* 7 *Al.* poſſideres. vid. Covarruviam 1. *variarum* 14. *n.* 8. 8 *l.* 1. *C. de donat. quæ ſub modo.* 9 Igitur ſi antequam tradideris, vel ſi non tua cauſa id convenit, licebit pœnitere ac vindicare. 10 Ut quia Attio ſub pœna fundum promiſiſti 11 *vide l.* 5. *in princ.* ff. *de condict. cauſa data.* 12 *Remitti.* ſic & *l.* 4 *in pr.* ff. *de decretis.* 13 Expreſſe: ſecus tacite. *l.* 5. *C. de uſuris.* 14 11. *Eclog.* 1. § 8. *in fin.* 1. Harmenopul. 9. § 17. 15 Κοινωφελὲς, quod publice utile eſt. vid Harmenop. *hoc tit. v. l.* 20. ff. *de religioſ.* 16 Labeoni. *l.* 21. *l.* 34. ff. *de contr. empt.* 17 *Obſcura pactio* eſt, quæ nullo modo intelligi poteſt. *Goth* Conj. *l. ſi quis intentione.* ff. *de jud. l. ſi emptione. pr.* ff. *de contrah. empt. l. eum qui. princ.* ff. *de verbor. oblig.* vid. Duarenum *hic*, Forner. *ſelect. l.* 2. *c.* 18. & Martreſ. qui proprio & peculiari commentario hanc legem dignatus eſt *Mod.* 18 *Ambigua pactio* eſt, quæ duobus aut tribus modis poteſt accipi. In ambiguo, utrum dictum; in obſcuro, quid dictum ſit, quæritur. Itaque quod ambiguum eſt, obſcurum eſt, non contra. Quintilian. 7. Aliud eſt ambiguum, aliud obſcurum: ἀσαφὲς καὶ ἀμφίβολον. 19 *v. l.* 21. ff. *de contrah. empt.* 20 Aliud tamen in judiciis quam hic in contractibus definitur. *v. l.* 66. ff. *de judic.* 21 De quo & *vide l.* 7. §. 8. ff. *eod.* v. Cujac. 18. *obſ.* 2. 22 *Profiteri* plus eſt, quam confiteri. Cicero pro M. Tullio *apud Nonium*: *Hic ego non ſolum confiteor, verum etiam profiteor.* & *pro Cæcina: Ita confitetur, ut non ſolum fateri, ſed & profiteri videatur.* hinc profeſſio ſolutæ pecuniæ, *l.* 14. *C. de ſolutionibus.* Profiteor te ſolviſſe *l.* 5. ff. *de acceptilatione.* v. Cuj. 18. *obſ.* 2. 23 *Generale* hic dicitur, quod non tantum paciſcentem, ſed & ejus heredes tenet. 24 Vide in hunc locum Cujac. 20. *obſerv.* 36. 25 Judex appellationis Græcis ἐφέτης. *l.* 13. §. 4. *C. de judiciis.* 26 Et adquieſcentis. *v. l.* 5. *C. de re judicata.* 27 Contra quam in *l.* 77. §. 18. ff. *de leg.* 2. 28 *l.* 5. *C. de re judicata*: adde 1. Harmenop. 4. §. 92. 29 Hereditariis. *l.* 23. *C. famil. erciſcundæ.* 30 Quia ſuperior acceptatio abſque ulla delegatione facta, tacitam conditionem habet non petituros creditores ab omnibus pro partibus hereditariis, ſi ſinguli heredes (uti convenit) ſingulis creditoribus ſolidum debitum offerant. *Bart.* 31 Quos ignorat *v. l.* 16. §. 3. ff. *de teſtament. tut.* 32 Non omiſſurus filios ſi naſcituros ſperaſſet. *v. l.* 22. *pr. verſ. Braſidas* ff. *ad SC. Treb.* & ſic donatio in extraneum heredem collata revocatur ad utilitatem ſuorum. 33 Officium tamen Judicis implorare poteſt, ut a creditore liberetur. 34 Atqui hoc pactum traditione partis debiti veſtitum eſt. 35 Citra conventionem hoc conſuetudine interdum admittitur. *l.* 32. § *pen.* ff. *de adminiſt. & peric. tut.* 36 Dixi ad *l.* 27. ff. *de uſufructu.* 37 Vel domini, cui cenſus, tributum vel (ut interpretes loquuntur) relevium debetur. 38 *l. ult. C. ſine cenſu.* 39 In fiſci necem non valebit; ſed in contrahentium tantum præjudicium. *l.* 52. §. *pen.* ff. *eod.* 40 Licet ea pacto minuere, quæ a venditore vel emptore fieri debent. 11. *Eclog.* 1. *c.* 29. 41 *l.* 11. §. 1. ff. *de act. empt.* 42 Venditor. Cujac. *in l.* 14. ff. *quod metus cauſ.* 43 *l.* 13. §. 19 ff. *de act. empt.* 44 *l.* 7. §. 5. *in fin.* ff. *eod.* 45 Conj. *l. tutores* 61. *de condict. indeb.* Mod. 46 Hoc eſſe hodie non poteſt. *Novell.* 72. Vide & Coraſium *Miſcell. lib.* 4. *cap.* 4. Mod. 47 *l.* 59. *in pr.* ff. *de admin. & peric. tut. v.* ff. *quod quiſque juris.* 48 *l.* 48. ff. *eod.* 49 *l.* 21. *C. h. t.* 50 Vid. not. *ad l.* 7. §. 5. *verb. ne ex pacto actio naſcatur.* ff. *eod.* S. L. 51 Legatorum in diem vel ſub conditione nomine. 52 Argumentum ab ultimis voluntatibus ad pacta. Pacto fieri poteſt, quod teſtamento poteſt fieri. dixi *l.* 48. ff. *de jure fiſci. v. l.* 44. §. 5. ff. *de legat.* 1. *l.* 24. ff. *de cond. & dem.* vide Everardum *Topicis*, *loco* 36. *a contractibus* & Manticam 3. *de conjecturis ultimarum voluntatum*, 18. 53 Semeſtria *hic & l. ult.* ff. *de ſervis exportandis. l.* 12. ff. *de adquir. vel omitt. hered.* §. 1. *Inſt. de excuſat. tutorum.* ἑξαμηνιαῖαι διατάξεις Theoph. *d.* §. 1. conſtitutiones ſemeſtres, forte ita dictæ, quod ſemeſtribus conſiliis fierent. Conſtat enim Auguſtum & Tiberium ſemeſtria conſilia iniiſſe. Dion. 53. Suet. *in Auguſt.* 37. Zon. Xiphil. 54 *vide l.* 2. *C. ut in poſſeſſionem legatorum.* 55 Teſtator quemadmodum poteſt prohibere ſatisdationem, nempe, ut ne ſatisdet heres nomine legatorum, ita legatarius poteſt remittere eam ſatisdationem non vivo quidem teſtatore. *l.* 15. *in fin.* ff. *ad l. Falcidiam.* ſed mortuo *ut l.* 46. ff. & *l. ult. C. ad l. Falcidiam*: adde quæ ſcripſi ad *l.* 15. §. 1. ff. *ad l. Falcidiam*: & ad *Novell.* 1. *cap.* 2. & ita conſtat argumentum ab eo quod permiſſum eſt in teſtamento, ad id quod permiſſum eſſe debet inter vivos. 56 *vide l.* 29. *C. h. t.* 57 11. *Eclog.* 1. *c.* 30. 58 Quia pactum, quo contractus redditur ſuæ formæ, vim ſuam exerit, nullis oppoſitis replicationibus. *l.* 27. §. 2. *in fin.* ff. *eod.* 59 Ob varias cauſas variaque nomina. 60 Non munitam publico vel menſæ teſtimonio: ſic *tacita pactio* dicitur *l.* 50. §. 2. *in med.* ff. *de bonis libertorum.* adde 12. Gell. 12. Cujac. 61 Generali in remiſſione & liberatione ea non veniunt, de quibus non actum eſt. 62 Generalia generaliter operantur in pactis, ſi res ita patiatur: ſin minus, ſpecialiter. 63 *l.* 31. *C. de tranſact.* 64 *v. l.* 45. ff. *eod.* 65 Imo non quodcumque. *l.* 17. ff. *eod. l.* 11. ff. *de relig. & ſumpt. fun. l.* 9. *C. de non numerat. pec. l.* 3. *C. de uſuris. l. ult. C. de pact. inter empt.* 66 Conj. *l.* 12. ff. *ſol. matr. l.* 28. ff. *de reg. jur.* Mod. 67 Hoc enim quibuſdam perſonis conceſſum, *v. l.* 12. ff. *ſoluto matrim. l.* 16. 17. 18. ff. *de re judicata* 68 Ut & ejus contrarium pactum. *Accurſius.* niſi inter conjuges. *l.* 14. ff. *ſoluto matrim.*

Si contractui bonæ fidei adjiciatur pactum, ne servus fur fiat, ne ita negligatur, ut fur evadat.

50. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

NOn impossibile puto [1] in contractibus depositi, commodati, [&] locati, & cæteris similibus hoc pactum [2], *Ne facias furem servum meum:* hoc est, ne sollicites, ut fur fiat, ut fugitivus fiat, ne ita negligas servum, ut fur efficiatur: sicut enim servi corrupti actio locum habet, ita [3] potest etiam hæc pactio locum habere, quæ ad non corrumpendos servos pertinet.

De pactis per errorem factis.

51. IDEM lib. 26. ad Edictum.

SI cum te ex causa legati debere [pacisci] debitori tuo existimas, pactus sit *ne ab eo peteres:* neque jure ipso liberatur debitor, neque petentem summovebit exceptione conventionis, ut Celsus lib. xx. scribit. §. 1. Idem eodem loco scribit, si debitorem tuum jussisti solvere Titio, cui legatum falso [4] debere existimas, & debitor pactus sit cum Titio suo debitore constituto: neque tibi adversus tuum debitorem, neque ipsi adversus suum, actionem peremptam.

Utrum epistola coheres fiat. 1. *De herede paciscentis.* 2. *De pacto, ut prædii pignorati tributa debitor agnoscat.* 3. *De pacto temporali non perpetuando.*

52. IDEM lib. 1. Opinionum.

EPistola [5] qua [6] quis *coheredem sibi aliquem* [*esse*] cavit, petitionem nullam adversus possessores rerum hereditariarum dabit [7]. §. 1. Si inter debitorem, & eum, qui fundum pigneratum a creditore, quasi debitoris negotium gereret, emerit, placuit, *ut, habita compensatione fructuum, solutoque, quod reliquum deberetur, fundus debitori restitueretur:* etiam heres pacto [8] quod defunctus fecit, fidem præstare debet. §. 2. Pactum, *ut si quas summas propter tributiones* [9] *prædii pignori nexi factas creditor solvisset, a debitore reciperet, & ut tributa ejusdem prædii debitor penderet*, justum, ideoque servandum est. §. 3. De inofficioso patris testamento acturis, *ut eis certa quantitas quoad* [10] *viveret heres, præstaretur*, pactus est: produci ad perpetuam præstationem id pactum postulabatur [11]: rescriptum est, neque jure ullo, neque æquitate tale desiderium [12] admitti.

De pacto, ut pars ejus, quod ex lite datum erit, solvatur.

53. IDEM lib. 4. Opinionum.

SUmptus quidem prorogare [13] litiganti honestum est: pacisci autem, ut non quantitas eo nomine expensa cum usuris licitis restituatur, *sed pars dimidia ejus, quod ex ea lite datum erit:* non [14] licet [15].

Effectus pacti, ne petatur.

54. SCÆVOLA apud Julianum lib. 22. Digestorum notat.

SI pactus sum, *ne Stichum qui mihi debebatur* [16], *petam:* non [17] intelligitur mora mihi fieri [18]: mortuoque Sticho puto non teneri reum, qui ante [19] pactum [20] moram non fecerat.

An pactum servi fructuario prosit.

55. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

SI debitor sit fructuarius [21], & paciscatur servus [22], in quo usumfructum habet, *ne ab eo petatur:* paciscendo meliorem conditionem ejus facit. † Item (si) creditor esset fructuarius, & pactus esset, *ne peteret;* servus autem fructuarius pacisceretur, *ut peteret:* beneficio pacti, quod servus interposuisset, utiliter ad petitionem admittetur [23].

De effectu pacti, ne dominus a colono petat.

56. IDEM lib. 6. ad Minicium.

SI convenerit, *ne dominus a colono quid peteret*, & justa causa conventionis fuerit: nihilominus colonus a domino petere potest [24].

De usuris in futurum acceptis. 1. *De pacto mixto.*

57. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

QUi [25] in futurum usuras a debitore acceperat, tacite pactus videtur [26], ne intra id tempus sortem petat. §. 1. Si ex altera parte in rem, ex altera in personam pactum conceptum fuerit, veluti, *ne ego petam*, vel *ne a te petatur* [27]: heres meus ab omnibus vobis petitionem habebit, & ab herede tuo omnes petere poterimus.

Utrum contractus pacto dissolvatur.

58. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

AB emptione, venditione, locatione, conductione, cæterisque similibus [28] obligationibus, quin integris [29] omnibus consensu eorum, qui inter se obligati sint, recedi possit, dubium non est [30]. Aristoni hoc amplius videbatur: si ea, quæ me ex empto præstare tibi oporteret, præstitissem, & cum tu mihi pretium deberes [31], convenisset mihi tecum, *ut rursus* [32] *præstitis* [*mihi*] *a te in re vendita omnibus, quæ ego tibi præstitissem, pretium mihi non dares;* tuque mihi [ea] præstitisses: pretium te debere desinere: quia bonæ fidei, ad quam omnia hæc rediguntur, interpretatio [33], hanc quoque conventionem admittit. Nec quicquam interest, utrum [34] integris omnibus in quæ obligati essemus, conveniret, *ut ab eo negotio discederetur:* an in integrum restitutis his, quæ ego tibi præstitissem, consentiremus, *ne quid tu mihi eo nomine præstares.* † Illud plane conventione, quæ pertinet ad resolvendum id quod actum est, perfici non [35] potest; *ut tu quod jam ego tibi præstiti, contra præstare mihi cogaris:* quia eo modo non tam hoc agitur, ut a pristino negotio discedamus, quam ut novæ quædam obligationes inter nos constituantur.

Per quas personas nobis ex pacto acquiritur.

59. PAULUS lib. 3. Regularum.

PEr [36] quos [37] adquiri nobis stipulatione [38] potest, per eosdem etiam pactis conventis meliorem conditionem nostram fieri posse, placet.

Utrum necessariæ personæ præferantur extraneo, qui cum creditoribus pactus est.

60. PAPIRIUS JUSTUS lib. 8. Constitutionum.

IMperator Antoninus Avidio Cassio rescripsit, *Si* [39] *creditores parati sint partem ex bonis, licet ab extraneo, consequi: rationem habendam prius necessariarum personarum, si idoneæ sint* [40].

De quibus pacisci non licet.

61. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

NEmo [41] paciscendo [42] efficere potest, *Ne sibi locum suum dedicare* [43] *liceat:* aut [44] *ne sibi in suo sepelire mortuum liceat:* aut *ne vicino invito* [45], *prædium* [46] *alienet* [47].

Utrum pactum rei noceat fidejussori.

62. FURIUS ANTHIANUS lib. 1. ad Edictum.

SI reus postquam pactus [48] sit *a se non peti pecuniam* (ideoque cœpit id pactum fidejussori quoque prodesse) pactus sit, *ut a se peti liceat:* an utilitas prioris pacti sublata sit fidejussori, quæsitum est? Sed verius est, semel adquisitam fidejussori pacti exceptionem, ulterius [ei] invito [49] extorqueri non posse [50].

TIT. XV.
DE TRANSACTIONIBUS [51].

Differentia Transactionis & pacti gratuiti.

1. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

QUi transigit, quasi de re dubia [52], & [53] lite incerta neque finita transigit: qui vero paciscitur donationis causa [54], rem certam & indubitatam liberalitate [55] remittit.

Quomodo transigitur.

2. IDEM lib. 74. ad Edictum.

TRansactum accipere quis potest, non [56] solum si Aquiliana stipulatio fuerit subjecta, sed & si pactum [57] conventum fuerit factum [58].

De effectu transactionis inter scriptum heredem, & matrem defuncti. 1. *De codicillis post transactionem repertis.* 2. *De transactione cum opinato herede.*

3. SCÆVOLA lib. 1. Digestorum.

IMperatores Antoninus & Verus ita rescripserunt: *Privatis* [59] *pactionibus non dubium est, non* [60] *lædi jus cæterorum: Quare transactione, quæ inter heredem, & matrem defuncti facta est, neque testamentum rescissum videri posse* [61], *neque manumissis, vel legatariis actiones suæ ademptæ. Quare quidquid ex testamento petunt* [62], *scriptum heredem convenire debent: qui in transactione hereditatis, aut cavit sibi pro oneribus hereditatis, aut si non cavit, non debet negligentiam suam ad alienam injuriam referre.* §. 1. Cum transactio propter fideicommissum facta esset, [&] postea codicilli reperti sunt: Quæro, an quanto minus ex transactione consecuta mater defuncti fuerit, quam pro parte sua est, id ex fideicommissi causa consequi debeat? Re-

1 Conj. *l.* 15. ff. *de servit. præd. urban. l.* 31. ff. *de evict. l.* 26. ff. *de verb. obl. l.* 174. ff. *de verb. sign. l.* 32. ff. *de reg. jur.* Mod. 2 *l.* 31 *in fin.* ff. *de eviction.* 3 Dubitationis omnis tollendæ causa hæc verba inseruntur. *l.* 56. *in pr.* ff. *mandati.* 4 Debitor, cui per errorem pactum de non petendo factum est a creditore, eum postea agentem exceptione conventionis non potest repellere. *arg. l.* 57. ff. *de oblig. & act.* 5 *v. l.* 17. ff. *de jure codicillorum:* adde quæ de epistola notavi ad *l.* 29. ff. *de probationibus.* 6 Pactis adquiri non potest hereditas. adde *l.* 34. *C. de transact. l.* 4. *C. de inutilibus stipulat. l.* 61. ff. *de verb. oblig. l.* 13. *l.* 14. *C. de probat.* 7 Cur ita? collige ex *d. l.* 13. *C. de probat. & l.* 1. ff. *de hered. petit.* 8 *l.* 37. *in fin.* ff. *de adquir. vel omitt. hered. l.* 12. ff. *de diversis temporal. l.* 143. ff. *de reg. jur.* 9 Forte *in tributiones.* vide quæ scripsi *ad l.* 27. §. 3. ff. *de usufruct.* 10 *vide l.* 4. ff. *de verb. oblig.* 11 Et male. *l.* 56. §. 4. ff. *de verb. oblig.* §. 3. *Inst. de verb. oblig.* 12 Id est, preces Principi oblatas. *Cujac.* 13 *Prorogare* est ante diem erogare, ac repræsentare, *ut l.* 19. §. 6. ff. *locati.* ubi dixi, *l.* 4. §. 5. ff. *de manumiss.* Galli, *advancer & faire les frais:* ut sit sensus, Procurator vel Advocatus, clientis sui aut domini litigantis nomine sumptus de suo in litem erogare potest, hoc est, numerare, eosque sumptus una cum usuris licitis sibi restitui stipulari vel pacisci. Pactum hoc justum ac licitum est: Quod si partem dimidiam ejus quod ex ea lite datum erit, pactus fuerit, pactum iniquum censebitur. Pactum hoc de quota litis injustum est. 14 Quæ pœna fuerit hujus pacti de quota litis, vide Rolandum a Valle 3. *Consil.* 36. 15 Hanc l. sic interpretor: Procuratori est honestum sumptus prorogare, (Galli dicunt *advancer, & faire les frais du procez*) in utilitatem litigantis. Licet quoque pacisci, ut quantitas eo nomine expensa cum usuris licitis restituatur, hæc enim sine pacto debentur. *l.* 46. §. *antep. & pen.* ff. *de procur.* Imo palmarii nomine pacisci potest Advocatus pro singulis causis usque ad 100. aureos. *l.* 1. §. 12. ff. *de extr. cogn.* At pacisci de quota litis non est permissum. *vid. l.* 15. *C. de proc.* 16 Intra certum tempus vel in perpetuum. 17 Cur ita? *v. l.* 88. ff. *de regul. jur.* 18 Nam qui tutus est exceptione, is moram non committit. *l.* 40. *in fin.* ff. *de R. C. & si certum.* 19 Ante vel post pactum. 20 Id est, tempus pacto adjectum. 21 *vide l.* 63. ff. *de solut. & liber.* adde, de pacto filiifamilias, *l.* 3. *C. de pactis.* 22 Pactum servi, fructuario, eidemque debitori ad exceptionem: eidem creditori, ad replicationem prodest. *Zasius.* 23 Compensandi animo pactum interpositum fuisse eo casu non intelligitur. 24 Imo id videtur actum, ut neuter ab altero petat. *l.* 5. ff. *de rescind. vendit.* ut utrimque facta sit liberatio. *l. ult.* ff. *de acceptil. &* ff. *quod quisque juris* 25 11. *Eclog.* 1. *cap.* 39. 26 *vide l.* 2. §. *non male.* 6. ff. *de dol. mal. & met. except.* 27 Priori casu, heredibus meis: altero, & mihi & heredibus actio dabitur. 28 Similium idem judicium est. 29 *l.* 1. *C. quando liceat ab emptione discedere. l.* 12. *in fin. C. de contr. empt. l.* 5. *C. de obligat. & action.* 30 *vide l.* 3. ff. *de rescind. vendit. & l.* 80. ff. *de solut. & liberat.* 31 Et sic contractu ex una parte impleto. 32 *l.* 1. *in fin. C. quando liceat ab empt. disced.* 33 *l.* 61. §. 6. *in fin.* ff. *de furt.* 34 *vide l.* 2. ff. *de rescind. vendit.* 35 Imo potest, *v. l.* 2. *C. de pact. inter empt.* 36 Argumentum a stipulatione ad pactum. 37 Verbi gratia filios. 38 *l.* 38. §. *hi qui.* 6. ff. *de verb. oblig.* 39 3. Harm. 5. §. 8. 40 Εἰς τὸ ἀγοράσαι scilicet, non in jure ipso exigendi crediti *l.* 16. ff. *de rebus autoritate judicis.* 41 Verbi gratia, venditor aut vicinus. 42 An stipulatione pœnali id efficere potest? *vid. l.* 11. ff. *de relig. & sumpt. fun.* 43 Dedicationes locorum fiebant autoritate publica vel Principis. *l.* 9. §. 1. ff. *de rerum divis. l.* 8. *in pr.* ff. *de religios. & sumpt. fun.* 44 Utrumque hodie licet. *l. ultim. C. de pactis inter emptorem.* 45 *vide l.* 15. ff. *de servitut.* 46 Non tamen pignoratum, *l.* 7. §. *ult.* ff. *de distract. pign.* aut alienari a testatore prohibitum. *l. ult. C. de rebus alienis.* 47 Hodie pactione alienatio prædii inhiberi potest. *d. l. ult. v. l.* 122. §. 3. ff. *de verbor. obl.* 48 Vel transegit. *l.* 68. *in fin.* ff. *de fidejuss.* 49 *vide l.* 19. ff. *de except.* 50 Imo potest, *l.* 27. §. 2. *vers. eadem ratione.* ff. *eod.* Goth. Sed responde ad hoc: Cum reus solus est pactus ut petere liceat: utilitatem prioris pacti semel quæsitam fidejussori non auferri, ut hic: quod si ipse fidejussor quoque pactus sit; ejus exceptio replicatione doli elidetur, quo in casu loquitur *d. l.* 27. Mod.

51 *Lib.* 2. *C.* 4. 11. *Eclog.* 2. Harmenop. 1. *tit.* 10. *Ext.* 1. *tit.* 36. 52 *l.* 12. *C. h. t. l.* 6. *C. de solut. & liberat.* 53 *Al.* aut. Hot. *ad l.* 2. *C. h. t.* verum id non necesse est mutari. Nam & Græci duo autores ita legunt, καὶ δίκης ἀδήλου. 11. *Eclog.* 2. *c.* 11. 1. Harmenop. 10. §. 14. 54 Qui vero paciscitur, donationis causa rem &c. *Flor. & Haloand. & Græci.* utra lectio verior? collige ex *l.* 41. ff. *de pact.* 55 Φιλοτίμως, id est, liberaliter. 56 Transactionibus inserebatur, ut sæpius Aquiliana stipulatio. 57 Sed hoc ita, si modo prius factum. Petr. Fabr. 1. *Semestr.* 14. 58 Id est, Transactum videri, non modo lite translata in Aquilianam stipulationem, eaque rursus acceptilatione perempta, sed & pacto nudo subdita acceptilatione. *Cujacius.* 59 11. *Eclog.* 2. *c.* 3. 60 *l.* 1. *C. h. t. l.* 1. *C. inter alios acta.* 61 Transactio scripti heredis, & testamentarii, legatariis, & manumissis non nocet. *l.* 29. § 2 ff. *de inoffic. testam.* 62 Iidem legatarii scilicet & manumissi. nam secus est in creditoribus, qui legitimum heredem, pro parte quæ ei obtigit, convenire possunt. *l.* 14. ff. *eod.*

spondit, debere [1]. §. 2. Debitor cujus pignus creditor distraxit, cum Mævio, qui se legitimum creditoris heredem esse jactabat, minimo [2] transegit: postea, testamento prolato, Septicium heredem [3] esse apparuit: Quæsitum est, si agat pignoratitia debitor cum Septicio, an is uti possit exceptione transactionis factæ cum Mævio, qui heres eo tempore non fuerit: possitque Septicius pecuniam quæ Mævio, ut heredi, a debitore numerata est, condictione repetere, quasi sub prætextu hereditatis acceptam? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non [4] posse: quia neque cum eo ipse transegit, nec negotium Septicii Mævius gerens accepit.

Effectus stipulationis Aquilianæ & acceptilationis subjectæ.

4. ULPIANUS lib. 46. ad Sabinum.

AQuiliana stipulatio omnimodo omnes [5] præcedentes obligationes novat [6], & perimit: ipsaque perimitur per acceptilationem [7]: & hoc jure utimur, ideoque etiam legata sub conditione relicta in stipulationem Aquilianam deducuntur [8].

5. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

CUm Aquiliana stipulatio interponitur, quæ ex consensu redditur, lites [9] de quibus non est cogitatum, in suo statu retinentur. Liberalitatem enim captiosam [10] interpretatio Prudentium fregit [11].

De controversiis ex testamento.

6. GAJUS lib. 17. ad Edictum provinciale.

DE [12] his controversiis, quæ ex testamento proficiscuntur, neque transigi, neque exquiri veritas aliter potest, quam [13] inspectis, cognitisque verbis testamenti.

De transactione post rem judicatam. 1. *De transactione.* 2. *De alimentis.*

7. ULPIANUS lib. 7. Disputationum.

ET [14] post rem judicatam transactio valet, si [15] vel appellatio intercesserit, vel appellare potueris. §. 1. Si fidejussor conventus, & condemnatus fuisset, mox reus transegisset cum eo, cui erat fidejussor condemnatus; transactio valeat, quæritur? Et puto valere: quasi omni causa & adversus fidejussorem dissoluta: si tamen ipse fidejussor condemnatus transegit, transactione non [16] peremit rem judicatam; tamen [17] eo, quod datum est, relevari rem judicatam oportet. §. 2. Usque adeo autem, quod datum est, etiamsi non proficit ad transactionem, extenuat [18] tamen rem judicatam, ut inde sit & dictum, & rescriptum circa alimentorum transactionem citra Prætoris autoritatem factam: *Ut quod datum est, proficiat ad alimenta; ita ut, si quid amplius ex causa alimentorum deberi potest, id præstetur, quod autem datum est, imputetur.*

Senatusconsultum de transactione, de iisdem alimentis, & ejus interpretatio.

8. IDEM lib. 5. de omnibus Tribunalibus.

CUm hi, quibus alimenta relicta [19] erant [20], facile transigerent, contenti modico [21] præsenti; Divus Marcus [22] Oratione [23] in Senatu recitata effecit, *Ne aliter alimentorum* [24] *transactio rata esset, quam* [*si*] *autore* [25] *Prætore facta.* Solet igitur Prætor intervenire, & inter consentientes arbitrari an transactio, vel quæ admitti debeat.

§. 1. Ejusdem Prætoris notio ob transactionem erit, sive habitatio, sive vestiarium, sive de prædiis [26] alimentum legabitur. §. 2. Hæc Oratio pertinet ad alimenta, quæ testamento vel codicillis fuerint relicta [27] [sive ad testamentum factis, [28] sive ab intestato.] Idem erit dicendum & si mortis causa donata fuerint relicta: vel ab eo, cui mortis causa donata sunt relicta. Sed & si conditionis implendæ gratia relicta sunt: adhuc idem dicemus. † Plane de alimentis, quæ non mortis causa donata sunt, licebit & sine Prætore autore transigi [29]. §. 3. Sive igitur in menses singulos, sive in dies, sive in annos fuerint relicta; Oratio locum habet. Sed & si non fuerint perpetuo [30] relicta, sed usque ad annos certos, idem est. §. 4. Si integra quantitas alicui fuerit legata, ut ex usuris ejus se alat, & mortis tempore pecunias restituat: non cessabit Oratio, licet non in annos singulos videatur id relictum. §. 5. Sed & si sit certa quantitas relicta Titio, vel res, ita *ut inde alimenta Seio præstentur*; magis est, ut transigere Titius possit: nec enim transactione Titii minuuntur alimenta Seii. † Idemque est & si per fideicommissum alimenta ad hoc [31] legatario fuerint relicta. §. 6. Eam transactionem Oratio improbat, quæ idcirco fit, ut quis repræsentatam [32] pecuniam consumat [33]. Quid ergo, si quis citra Prætoris autoritatem transegerit, ut, quod per singulos annos erat ei relictum, consequeretur per singulos menses? Aut quid, si, quod per singulos menses ei relictum erat, consequeretur per singulos dies? Quid deinde, si quod consummato anno ut acciperet, initio anni consequatur? Et puto eam transactionem valere: quia meliorem conditionem suam alimentarius [tali] transactione facit: noluit enim Oratio alimenta per transactionem intercipi. §. 7. Nihil autem interest, utrum libertini sint, quibus alimenta relicta sunt, an ingenui [34]: satis locupletes, an minus. §. 8. Vult igitur Oratio, apud Prætorem de istis quæri: in primis *de causa* transactionis: dein, *de modo*: tertio, *de persona* transigentium. §. 9. In *Causa* [hoc] erit requirendum, quæ *causa* sit transigendi: sine causa enim neminem transigentem audiet prætor [35]. † Causæ fere hujusmodi solent allegari: si alibi domicilium heres [36], alibi alimentarius habeat: aut si destinet domicilium transferre alter eorum: aut si causa aliqua urgeat præsentis pecuniæ: aut si a [37] pluribus ei alimenta relicta sint, & minutatim singulos convenire difficile ei sit: aut si qua alia causa fuit, ut plures solent incidere, quæ Prætori suadeant transactionem admittere. §. 10. *Modus* quoque pecuniæ, quæ in transactionem venit, æstimandus est: ut puta quantitas [38] transactionis: nam etiam ex modo fides transactionis æstimabitur. Modus autem pro ætate ejus qui transigit arbitrandus est, & valetudine: nam alias cum puero, alias cum juvene, alias cum sene [39] transigi palam est: constat enim alimenta cum vita finiri.

§. 11. Sed & personarum contemplatio habenda est: hoc est, cujus vitæ sint hi quibus alimenta relicta sunt: utrum frugi vitæ [hi sint,] qui alias sufficere sibi possint, an sequioris [40] qui de alimentis pendeant. In persona ejus, a quo alimenta relicta sunt, hæc erunt spectanda: in quibus sit facultatibus, cujus propositi, cujus opinionis: tunc enim apparebit, numquid circumvenire velit eum, cum quo transigit.

§. 12. Qui transigit de alimentis, non videbitur neque de habitatione [41], neque de vestiario transegisse: cum Divus Marcus specialiter etiam de istis transigi voluerit. §. 13. Sed & si quis de alimentis transegerit, non habebit necesse etiam de habitatione, vel cæteris invitus transigere: poterit igitur vel de omnibus simul, vel de quibusdam facere transactionem. §. 14. De calciario quoque, arbitrio Prætoris transigendum est. §. 15. Si uni pluribusve fundus ad alimenta fuerit relictus, velintque eum distrahere; necesse est Prætorem de distractione ejus & transactione arbitrari [42]. Sed si pluribus fundus ad alimenta fuerit relictus, & hi inter se transigant: sine Prætoris autoritate facta transactio rata esse non debet.

† Idem est & si ager fuerit in alimenta obligatus [43]: nam nec pignus ad hoc datum, inconsulto Prætore poterit liberari. §. 16. Arbitratu Prætoris vel de universis alimentis, vel de parte eorum transigi oportere plus quam manifestum est. §. 17. Si Prætor aditus, citra causæ cognitionem [44], transigi permiserit, transactio nullius erit momenti [45]: Prætori enim ea res quærenda commissa est, non negligenda, nec donanda [46]. Sed & si non de omnibus inquisierit, quæ Oratio mandat; hoc est de *causa*, de *modo*, de *personis* transigentium: dicendum est, quamvis de quibusdam quæsierit, transactionem esse irritam [47]. §. 18. Sed nec mandare ex hac causa jurisdictionem vel Præses provinciæ, vel Prætor poterit [48]. §. 19. Transactiones alimentorum etiam apud Procuratorem [49] Cæsaris fieri possunt: [scilicet] si a fisco petantur alimenta, secundum [50] quæ [&] apud Præfectos [51] ærarii transigi poterit. §. 20. Si cum his quidem esset de alimentis, transactum autem de lite fuisset, transactio valere inconsulto Prætore non potest: ne [52] circumveniatur Oratio: fingi enim lites poterunt, ut transactio etiam citra Prætoris fiat autoritatem. §. 21. Si eidem alimenta, & præterea legatum præsenti die datum sit, & transactum fuerit citra Prætoris autoritatem: id, quod datum est, imputabitur prius in legatum, quod præsenti die datum est: superfluum, in alimentariam causam. §. 22. Si quis de alimentis transegerit sine Prætoris autoritate, id quod datum est, in præterita alimenta cedet: nec interest, tantum in quantitate sit debita, quantum datum est, an minus, an plus: nam & si minus sit, adhuc tamen id quod in solutum datum est, in præterita alimenta imputabitur. Sane si is, qui de alimentis transegit, locupletior factus sit ea solutione: in id quod factus sit locupletior, æquissimum erit in eum dari repetitionem [53]: nec enim debet ex alieno damno esse locuples. §. 23. Si in annos singulos certa quantitas alicui fuerit relicta homini honestioris loci, veluti salarium annuum, vel ususfructus: transactio & sine Prætore fieri poterit. Cæterum, si ususfructus modicus [54] alimentorum vice sit relictus, dico transactionem citra Prætorem factam nullius esse momenti.

§. 24. Si cui non nummus ad alimenta, sed frumentum, atque oleum, & cætera, quæ ad victum necessaria sunt, fuerint re-

1 *l.* 12. *in fin.* ff. *eod.* at non idem est, si instrumenta reperta sint post transactionem. *l.* 19. *C. h. t.* si quis causetur se de iis, quæ in prima parte testamenti erant, transegisse. *d. l.* 12. 2 Minima pecunia numerata. 3 Verum. 4 Imo, quæ putativus heres a debitore hereditario exegit, ea verus heres repetere potest. *l.* 25. §. *antep.* ff. *de pet. hered.* 5 Quæcunque illæ sint. Imo legata & fideicommissa. *l.* 2. *l.* 8. §. 2. ff. *de novat.* Ideoque juris gentium esse dicuntur. *v. l.* 8. *in fin.* ff. *de acceptil.* 6 *l.* 1. *l.* 6. *l.* 8. ff. *de novat.* 7 Vide *l.* 3. *C. de acceptil.* 8 Quid ita? vide *l.* 12. ff. *de acceptilation.* 9 *l.* 9. §. 1. ff. *eod.* vide *l.* 3. *C. h. t.* 10 Nam si lites, de quibus non est cogitatum, remitterentur nullo accepto, liberalitas esset, eaque captiosa: quia verba voluntati anteponimus, *arg. l. contra legem cum seq.* ff. *de legibus.* non est autem æquum id auferri, de quo cogitatum non est. Vide hic Ferretum, qui scripsit ad hunc tit. ad *l.* 9. usque: Cujacium, qui ad totum. Forotum *in tract. de Pact.* & Pratejum *lib.* 2. *catapod.* Mod. 11 Id est, non admisit, ut & omnes hujusmodi actus. *l.* 14. §. 5. ff. *quod metus caus. l.* 39. *in pr.* ff. *de auro, argent. mund.* 12 1. *Eclog.* 2. *cap.* 6. *in princ.* 13 *arg. l.* 3. §. 1. ff. *eod. l.* 12. ff. *eod. l.* 1. §. 1. ff. *testam. quemadm. aperiant.* vide quæ notavi ad *l.* 11. ff. *de except. rei judicatæ.* 14 Tunc enim lis durare intelligitur. *l.* 11. ff. *eod. l.* 32. *C. h. t. l.* 23. §. 1. ff. *de condict. indeb.* 15 Qui appellat vel appellare potest, recte transigit. 11. *Eclog.* 2. *cap.* 9. *in fin.* 16 Cur? quia transegit de re certa. *l.* 23. §. 1. ff. *de cond. ind.* 17 Hinc constat, fidejussorem per reum consequi, quod per se non possit. *l.* 3. *in fin.* ff. *quæ res pignori.* 18 *d. l.* 23. §. 1. 19 Testamento vel codicillis. 20 In menses, dies, vel annos. §. 3. ff. 21 *l.* 8. §. 17. ff. *eod.* 22 Transactionibus receptum est, ut pro modico magna amittamus, *ut ibi*. Proinde negant beneficium *legis* 2. *C. de rescind. vend.* transigenti competere. de quo dixi plenius *ibid.* 23 Imo Senatusconsultum hoc induxit *d. l.* 23. §. 2. vide quæ scripsi ad *l.* 16. ff. *de ritu nupt. l.* 7. *C. de prædiis & aliis reb.* 24 Futurorum, *l.* 8. *C. h. t.* 25 Baro hoc refert ad jurisdictionem Prætoris: Alii, ad jus extraordinarium. 26 Id est, re certa. *l.* 7. §. *pen. in fin.* ff. *de usufr.* 27 Ut voluntas testatoris servetur: quem verisimile est legatario consultum voluisse. Quæ ratio cessat in his, quæ ex contractu debentur: nam obligatio ex consensu contrahentium orta eorundem consensu rectissime dissolvetur. *l. prout.* ff. *de sol. l. nihil tam naturale.* ff. *de reg. jur.* Mod. 28 *Alii legunt*, sive a testato factis 29 Transigere. 30 Id est, dum vivet. *l.* 1. ff. *pro socio.* 31 *Ab hoc legatario.* Cujac. v. *quæ dixi ad l.* 9. *C. de fideicomm.* 32 Solutam. *l. ult. C. de Episcop. & cleric.* 33 Ergo si non consumpsit, valebit transactio. Bart. *hic. arg. l.* 13. ff. *de reb. eorum.* 34 Quia servis etiam legari possunt. *l.* 11. & 17. ff. *de aliment. vel cibar. l.* 3. ff. *de his, quæ pro non scriptis.* 35 Sed nec testem dicti sui rationem non reddentem. *l.* 4. *C. de testib.* 36 *vide l.* 38. ff. *de judiciis* & ubi sunt solvenda legata. 37 *vide l.* 3. ff. *de aliment. vel cibar.* & quemadmodum eo casu alimentariis consulatur. 38 Eadem collatione quantitatis utitur Jurisconsultus *in l.* 20. *in pr.* ff. *de manumiss. vindicta.* 39 *vide l.* 122. ff. *de legat.* 1. Goth. Ætatum gradus tres hic constituuntur: pueritia, juventus & senectus, ad imitationem Servii Tullii, de quo Gell. *lib.* 10. *cap.* 28. Vide Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cas.* 59. & 67. Ans. 40 Ita legitur apud Amm. 18. Livium 2. & Varronem, *apud Nonium.*, Cujac. 1. *obs.* 3. *segnioris*, Duar. 2. *disp.* 31. *nequioris*, Fornerius 2. *select.* 5. *obsequioris*, Zas. *ad l.* 2. ff. *de re judicata. num.* 9. *in fin. sequioris* vitæ, id est, deterioris: sic apud Apuleium *sequior sexus*, pro muliebri usurpatur. *Goth.* Hæc est Florentina lectio, quam certatim Budæus, Alciatus, & Cujacius defendunt: ut *sequioris* sit deterioris: quo sensu dixit Livius: *Invitus, quod sequius sit, de meis civibus loquor*, & apud Charisium Afranius: *Si id, quod non spero, ratio talis sequius ceciderit.* eademque locutio præcipue apud Apulejum etiam & Ammianum invenitur: itemque apud Suetonium *in Tito*, ubi ait: *Sed non deerant, qui sequius interpretarentur.* licet frustra quidam hic *secus* reponant. Glossæ veteres: *Sequius* χεῖρον. Contra tamen nituntur hic alii: in quib. Duarenus reponit *segnioris*: Fornerius vero *nequioris*, quæ lectio licet sermonis integritate quibusdam doctis viris ad JC. tempora propius accedere videatur, nihil tamen mutandum censeo. Vide Cujacium *obser. lib.* 1. *cap.* 3. Duar. *disput. lib.* 2. *cap.* 31. Forner. *select. lib.* 2. *cap.* 5. Mod. 41 Atqui *alimentorum* vocabulo habitatio intelligitur. *l.* 6. *l. ult.* ff. *de aliment. vel cibar. l.* 43. *l.* 44. ff. *de verb. signif.* 42 Ut definiat, legata sit necne proprietas, aut solus ususfructus. *l.* 4. *l. pen.* ff. *de aliment. vel cibar.* 43 Nam ita legari potest. *v. l.* 12. ff. *de aliment. vel cibar.* 44 De plano, de solo, non pro tribunali. *Cujac.* 45 Non tamen semper solennitatis omissio actum vitiat. *l.* 1. §. 1. ff. *de ventre insp.* 46 Transactionem donationis esse speciem: & eum, qui transigat, donare, hinc colligitur. 47 Sunt enim omissæ solennitates. Omissa vero forma actum vitiat imo omissio solennitatis non semper vitiat. *l.* 1. *in fin.* ff. *de ventre insp.* 48 Quia id illi lege mandatur. *l.* 1. ff. *de offic. ejus. l.* 1. §. *ad nutricia.* ff. *de extr. cogn.* 49 De quo vide quæ scripsi ff. *ad Tit. de off. Procuratoris Cæsaris.* 50 Ut quod liceat in provincia, in urbe sit permissum. *l.* 1. §. *damus.* ff. *de suspect. tutor.* 51 De quibus dixi *ad l.* 42. ff. *de jure fisci.* 52 Prohibitum una via, alia permissum esse non debet. *l.* 21. §. 1. ff. *de tutorib. & curat. dat.* 53 *l.* 23. §. 2. ff. *de cond. ind.* 54 *l.* 3. §. 4. ff. *si cui plus quam per legem Falcid.*

licta;

licta [1]; non poterit de his transigere: sive annua sive menstrua ei relinquantur. Si tamen ita sine Prætore transegerit, ut in [2] vicem eorum nummum [3] quotannis, vel quotmensibus [4] acciperet, & neque diem [5], neque modum permutavit, sed tantum genus: vel ex contrario si pactus fuerit, ut in generibus alimenta acciperet, quæ in nummis ei relicta fuissent: vel si vinum pro oleo, vel oleum pro vino, vel quid aliud commutavit: vel locum permutavit, ut quæ erant ei Romæ alimenta relicta, in municipio, vel in provincia acciperet, vel contra: vel personam [commutavit], ut quod a pluribus erat accepturus, ab uno acciperet: vel alium pro alio debitorem acceperit; hæc omnia habent disceptationem Prætoris, & pro utilitate alimentarii [6] recipienda sunt [7]. §. 25. Si ad habitationem certa quantitas sit annua relicta, & ita sit transactum sine Prætore, ut habitatio præstetur, valet transactio: quia fructus habitationis præstatur, licet ruinæ, vel incendio subjecta transactio est. Per contrarium quoque, si pro habitatione, quæ erat relicta, placuerit certam quantitatem præstari; transactio rata est & citra Prætorem.

Si is, qui transegit, agat ex persona alterius, cui successit. 2. De dolo coheredis transigentis. 3. Ad quæ transactio pertinet.

9. IDEM lib. 1. Opinionum.

QUi [8] cum tutoribus suis de sola [9] portione administratæ tutelæ suæ egerat, & transegerat: adversus eosdem tutores ex [10] persona fratris sui, cui heres extiterat, agens, præscriptione factæ transactionis non summovetur [11]. §. 1. Transactio [12], quæcunque sit, de his tantum [13], de quibus inter convenientes placuit, interposita creditur. §. 2. Qui per fallaciam coheredis ignorans universa, quæ in [14] vero erant, instrumentum transactionis sine Aquiliana stipulatione interposuit [15], non tam paciscitur, quam decipitur [16].

§. 3. Ei, qui nondum certus, ad se querelam contra patris testamentum pertinere, de aliis causis cum adversariis pacto transegit [17]; tantum in his interpositum pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur. † His [18] tantum transactio obest, quamvis major [19] annis vigintiquinque eam interposuit, de quibus actum probatur: nam ea, quorum actiones competere [ei] postea compertum est, iniquum [20] est perimi pacto, id [21] de quo cogitatum non docetur [22].

An transactio patris noceat filio.

10. IDEM lib. 1. Responsorum.

DE re filiorum, quos [23] in potestate non habuit, transigentem patrem minime eis obesse placet [24].

De transactione post rem judicatam.

11. IDEM lib. 4. ad Edictum.

POst [25] rem judicatam, etiamsi provocatio non est interposita, tamen si negetur judicatum esse, vel ignorari potest, an judicatum sit, quia [26] adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest.

Effectus transactionis generalis.

12. CELSUS lib. 3. Digestorum.

NOn est ferendus, qui generaliter in his quæ [27] testamento ei relicta sunt, transegerat, si postea causetur de eo solo cogitasse, quod prima parte testamenti, ac non etiam quod posteriore legatum sit. Si tamen postea [28] codicilli proferuntur, non improbe mihi dicturus videtur, de eo duntaxat se cogitasse, quo illarum tabularum, quas tunc noverat, scriptura continetur.

De Procuratore Principis.

13. ÆMILIUS MACER lib. 1. ad legem vicesimam [29] hereditatum.

NUlli Procuratorum Principis, inconsulto [30] Principe, transigere [31] licet [32].

De transactione inter legitimum & scriptum heredem.

14. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

COntroversia inter legitimum & scriptum heredem orta est, eaque transactione facta, certa lege finita est: quæro, creditores quem convenire possunt? Respondit, si iidem creditores essent (qui transactionem fecissent [33]): si alii creditores essent, propter incertum successionis, pro parte hereditatis, quam uterque in transactione expresserit, utilibus conveniendus est [34].

Si pacto Aquiliana & pœnalis stipulatio subjiciatur.

15. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

PActo [35] convento Aquiliana quidem stipulatio subjici solet [36]; sed consultius est, huic pœnalem [37] quoque stipulationem subjungere: quia rescisso forte [38] pacto, pœna ex stipulatu peti [39] potest.

16. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

QUi fidem licitæ [40] transactionis rupit [41], non exceptione tantum summovebitur [42], sed & [43] pœnam, quam *si contra placitum fecerit, rato* [44] *manente pacto* [45] stipulanti recte [46] promiserat, præstare cogetur [47].

An transactio cum herede facta emptori hereditatis vel fideicommissario noceat.

17. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

VEnditor hereditatis, emptori mandatis actionibus, cum debitore hereditario, qui ignorabat venditam esse hereditatem, transegit: si emptor hereditatis hoc debitum ab eo exigere velit, exceptio transacti negotii debitori propter ignorantiam suam accommodanda est [48].
† Idem respondendum est, & in eo, qui fideicommissam recepit hereditatem, si heres cum ignorante debitore transegit.

1 [illegible] sit sæpissime. *l.* 3. §. *quamvis. infr. si cui plus quam.* 2 Permutatio utrum fieri possit cum nummis, dixi *ad l. ult. infr. de condict. causa data.* 3 Id est, nummos. ut *infr. eod.* 4 Id est, singulis mensibus, *l.* 12. §. *novissime.* 6. *infr. quando dies legator.* 5 Mutationum species observa, diei, modi, generis, loci, personæ. 6 Alimentarius est, cui alimenta relicta, ut *l.* 95. §. 1. *in fin. infr. ad legem Falcid.* 7 Ut transactio sine Prætore facta valeat, qua conditio alimentarii fit melior. *Cujac.* 8 11. *Eclog.* 2. *c.* 8. §. 16. 9 Cum id actum esset, alias veritati res gesta non officit *l.* 6. §. 1. *supr. de officio Præsidis.* quæ est ejusdem libri. 10 Adde casum *l. ult. in fin. infr. tit. prox.* 11 Atqui transactio generalis extenditur ad jus postea ex successione, puta fideicommisso, quæsitum. *l.* 122. *in fin. infr. de verb. oblig.* 12 *Eclog. ibidem* §. 17. Idem in renunciatione. Utraque est stricti juris. *l.* 35. *l.* 47. §. 1. *supr. de pact.* 13 Vid. *l.* 5. *supr. eod.* 14 Τὸ ἀληθὲς, *Eclog. ibid.* §. 18. 15 Quid si ea fuisset interposita? actione de dolo ageretur. *Accur. Bart.* 16 Imo ut sit deceptus, videtur ei denegata actio. *l.* 78. *in fin. infr. ad SC Trebell.* 17 Transegit: in his tantum transactio obest q. m. v. a. e. i. d. q. a. p. non quorum actiones &c. *Cujac.* 18 Sensus est obscurus: sententia tamen apertius ex Græcis peti potest hæc: Majoribus non obest transactio, nisi in his de quibus actum est: non in iis, quæ postea competierunt, de quibus cogitatum esse non docetur. 11. *Eclog.* 2. *c.* 20. 19 Ἀλλόθετον. numerus enim pro numero hic ponitur. 20 Etiamsi doli clausula sit adjecta, *l.* 135. *in fin. infr. de verb. oblig.* quæ alioqui patet latissime *l.* 19 *infr. judicatum solvi.* 21 *l.* 31. *C. h. t. l.* 14. *C. de inofficios. testam.* 22 *l.* 5. *supr. eod.* 23 Vide *l.* 11. *C. de jure deliber.* 11. *Eclog.* 2. *c.* 21. 24 Eodem modo castrensi peculio filiorumfamilias pater servitutem imponere non potest. *l.* 18. §. 3. *infr. de castrensi peculio.* 25 11. *Eclog.* 2. *c.* 22. vide Paul. 1. *sent.* 1. § *ult.* 26 Vide *l.* 7. *supr. eod.* 27 Vide *l.* 6. *supr. eod.* 28 *l.* 3. § *cum transactio.* 1. *supr. eod.* 29 De vicesima hereditatum vide Cujacium apud Paulum 4. *sent.* 6. dixi *l.* 154. *in fin. infr. de verb. sign.* quæ est ejusdem libri. 30 Id est, sine speciali mandato. *l.* 8. *C. eod.* 31 De vicesima hereditatis, ut ex inscriptione legis colligere licet. 32 *l.* 1. §. 1. *supr. de off. procur. Cæsar.* 33 Adde ex Haloandri editione: id *observandum esse de ære alieno quod inter eos convenisset.* 34 Imo solus scriptus heres conveniendus est. *l.* 3. *supr. eod.* 35 Idem Paul. 1. *sent.* 1. §. 3. 36 *l.* 2. 4. 5. *supr. eod. l.* 7. §. 12 *supr. tit. prox. l.* 6. *C. de contr. stip. l.* 7. *C. de pact.* quia solo pacto actio non ita tollitur. 37 Pœnam Paul. *illo loco. l.* 122. §. *ult. infr. de verb. oblig.* 38 *Al.* quoquomodo. Paul. *ibid.* 39 *Al.* repeti Paulus *d. loco.* 40 Permissæ. & ab illicita itaque & impermissa legibus licet recedere. 41 Fidem rumpens etiam fit infamis. *l.* 5. *infr. depositi.* 42 *l.* 14. *l.* 41. *C. h. t. l.* 96. §. 1. *in fin. infr. de solut. & liberat.* 11. *Eclog.* 2. *cap.* 27. 43 *l.* 17. *C. h. t.* 44 Id est non modo quod pactum est, sed & pœnam. 45 Id est, ut pactum vim suam haberet, ex eoque exceptio competeret, tametsi pœna peteretur. *l. cum proponas. C. eod.* Mod. 46 De verbo *recte*, v. quæ scripsi *ad l.* 11. *in fin. infr. de duobus reis.* 47 Id est, quia illa clausula, *Rato manente pacto utraque utilicebit*, inserta fuit stipulationi. adde *l.* 115. *in fin. infr. de verb. oblig.* quæ defuit in casu *l.* 10. §. *si pacto. supr. de pactis.* Quod addit Harmenopulus, eum qui transactionem rescindit, infamia notari, intelligendum est de transactionibus juratis, *ut in l.* 41. *C. h. t.* 48 Utiliter, non directe, ut utilem habeat exceptionem non directam. Cujac. v. *l.* 16. *supr. de pact.*

LIBER TERTIUS.

TIT. I.

DE POSTULANDO [1].

Ratio. 1. *Et summa Edicti.* 2. *Quid sit* Postulare. 3. *De his qui in totum postulare prohibentur.* 4. *De Advocato dando a Prætore.* 5. *De his, qui pro aliis postulare non possunt.* 7. *De his, qui non pro omnibus postulare possunt.* 9. *De restitutis.* 11. *Pro quibus in tertio ordine constituti postulare possunt.*

1. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

HUnc Titulum [2] Prætor proposuit habendæ rationis causa, sueque dignitatis tuendæ [3], & decoris [sui] causa: ne, sine delectu passim apud se postuletur. §. 1. Ea propter tres [4] fecit ordines: nam quosdam in totum prohibuit postulare: quibusdam [vel] pro se permisit: quibusdam & pro certis duntaxat personis & pro se permisit. §. 2. *Postulare* autem est, desiderium [5] suum vel amici [6] sui, in jure apud eum, qui jurisdictioni [7] præest [8], exponere: vel alterius desiderio contradicere. §. 3. Initium autem fecit Prætor ab his, qui *in totum* prohibentur postulare; in quo Edicto aut pueritiam, aut casum excusavit. † Pueritiam, dum minorem annis decem [9] & septem, qui eos non in totum [10] complevit [11], prohibet postulare: quia moderatam hanc ætatem ratus est ad procedendum in publicum: qua ætate, aut paulo majore fertur Nerva filius, & publice [12] de jure responsitasse [13]. † Propter casum, surdum, qui prorsus non audit, prohibet apud se postulare: nec enim erat permittendum ei postulare, qui decretum Prætoris exaudire non poterat; quod etiam ipsi erat periculosum futurum: nam, non exaudito decreto Prætoris, quasi non obtemperasset, pœna ut contumax plecteretur. §. 4. Ait Prætor, *si* [14] *non habebunt advocatum, ego dabo.* Nec solum his personis hanc humanitatem Prætor solet exhibere, verum & si quis alius sit, qui certis ex causis, vel ambitione adversarii, vel metu, patronum non invenit. §. 5. Secundo loco Edictum proponitur in eos, qui *pro aliis ne postulent:* in quo Edicto excepit Prætor sexum, & casum: item [notavit] personas [in] turpitudine notabiles. † Sexum, dum feminas prohibet pro [15] aliis postulare [16]; & ratio quidem prohibendi, ne contra pudicitiam sexui congruentem, alienis causis se immisceant [17]: ne virilibus officiis fungantur mulieres. Origo vero introducta est a Carfania [18] improbissima femina, quæ inverecunde [19] postulans, & Magistratum inquietans, causam dedit Edicto [20]. † Casum, dum cæcum [21] utrisque luminibus orbatum Prætor repellit: videlicet quod insignia [22] Magistratus videre, & revereri non possit.

1 *L.* 2. *C.* 6. *ad* 11. περὶ συνηγόρων &c. de Advocatis, & qui postulare prohibentur. 8. *Eclog.* 2 Hæc lex relata est in *can.* 2. *caus.* 3. *quæst.* 7. Ans. 3 *l.* 19. *supr. de officio Præsid.* eadem etiam inter privatos conservanda est. *l.* 1. §. *sed etsi. infr. de ventre inspiciendo* 4 S. *Eclog.* 1. *c.* 1. 5 *l.* 4. § *antepen. infr. de damn. infect.* 6 Vid. *l.* 2. *infr. de fidejussoriv. tutorum.* 7 Præesse jurisdictioni quid sit, dixi ad *l.* 2 §. 6. *ff. de orig. jur.* 8 Et apud pedaneos judices. §. 6. *circa pr. infr. eod.* 9 §. *ult. Inst. quibus ex causis manum.* 10 Annus cœptus hic non habetur pro completo. *l.* 13. *infr. de manum. vind.* § *ista. Inst. quib. ex caus. manum.* 11 Atqui minor 25. annis non est idoneus defensor. *l.* 51. *infr. de procurat.* ergo nec Advocatus pro alio. 12 Publice de jure respondendi anno 17. ætatis facultas etiam permissa, *ut hic.* hac ætate etiam forum attingebant. 13 *Responsitare*, minus est quam respondere. 14 *l.* 7. *C. h. t. l.* 9. §. *Advocatos. supr. de off. Proconsul.* Goth. Non gratis sed salario clientuli. *l.* 1. §. 10. *infr. de extraord. cogn. l.* 4. §. *fin. ff. de edendo.* Ans. 15 Pro se potest. 16 *l.* 2. *infr. de regul. jur.* 17 Intercedendo. *l.* 2. §. 1. *infr. ad SC. Velleianum.* vel argentarii munus gerendo. *l.* 12. *supr. de edendo.* vid. *l.* 2. *infr. de regul. jur.* 18 Gaia Afrania. S. *Val.* 3. 19 Fronte perfricta, Θεὰς ἡ ἀναίδεια *dea impudentiæ.* Impudentiæ fanum apud Albanenses fuit. *Theophylact.* Verecundia adolescentem decet, non senem. Arist. 4. *Eth.* Verecundus virtutis color. Diogenes *apud Senecam.* Verecundum decet adolescentem esse. Plaut. Apulejus 9. 20 Quam hic causam appellat Ulpianus, ratio dici nequit: neque enim dicimus Carfaniam dedisse rationem hujus edicti: sed ratio est, ne contra pudicitiam sexui congruentem alienis, & virilibus fungantur officiis. Vigl. *Inst. de milit. testam.* § *illis autem. n.* 9. Ans. Vide Alciat. *lib.* 2. *parerg. c.* 37. Val. Max. *l.* 8. *c.* 3. Petr. Fab. *ad l.* 2. *ff. de reg. jur.* Joann. Rob. *recept. sent. l.* 3. *c.* 23 S. L. 21 Judex tamen dari potest. *l.* 6. *infr. de judiciis.* In hunc §. vid. Duaren. *lib.* 1. *disp. c.* 23. Basson. *lib.* 3. *sect.* 6. 14. 15. S. L. 22 Sellam curulem, fasces. Ea ἐπίσημα τῆς ἀρχῆς

possit. Refert etiam Labeo, Publium cæcum, Asprenatis [1] Nonii patrem, aversa sella [2] a Bruto destitutum, cum vellet postulare. Quamvis autem cæcus pro alio postulare non possit, tamen & Senatorium [3] ordinem retinet, & judicandi officio fungetur [4]. Nunquid ergo & Magistratus gerere possit? Sed de hoc deliberabimus. Exstat quidem exemplum [5] ejus, qui gessit. Appius denique Claudius cæcus consiliis publicis intererat, & in Senatu severissimam [6] dixit sententiam de Pyrrhi captivis [7]. Sed melius est, ut dicamus, retinere quidem jam cœptum Magistratum posse, adspirare autem ad novum penitus prohiberi: idque multis comprobatur exemplis. §. 6. Removet autem a postulando pro aliis & eum, qui [8] corpore suo muliebria passus est [9]. Si quis tamen vi [10] prædonum, vel hostium stupratus est, non debet notari, ut & Pomponius ait. † Et qui capitali crimine damnatus est, non debet pro alio postulare. † Item senatusconsulto etiam apud judices pedaneos [11] postulare [12] prohibetur calumniæ publici judicii damnatus. † Et qui operas suas, ut [13] cum bestiis [14] depugnaret, locaverit [15]. † *Bestias* autem accipere debemus ex feritate magis, quam ex animalis genere: nam quid, si leo sit, sed mansuetus [16], vel alia dentata mansueta? ergo qui locavit, solus notatur, sive depugnaverit, sive non [17]: Quod si depugnaverit, cum non locasset operas suas, non tenebitur: non enim, qui cum bestiis depugnavit, tenebitur: sed qui operas suas in hoc locavit. † Denique eos, qui virtutis [18] ostendendæ causa hoc faciunt sine mercede, non teneri ajunt Veteres [19]; nisi in arena passi sunt se honorari: eos enim puto notam non evadere. † Sed si quis operas suas locaverit, ut feras venetur [20] vel ut depugnaret feram, quæ regioni nocet, extra [21] arenam: non est notatus. † His igitur personis, quæ non virtutis causa cum bestiis pugnaverunt, pro se Prætor permittit allegare [22], pro alio prohibet. Sed est æquissimum, si tutelam, vel curam hujusmodi personæ administrent, postulare eis pro his, quorum curam gerunt, concedi [23]. Qui adversus ea fecisse monstretur, & pro aliis interdicta postulatione repellitur, & pro æstimatione Judicis extra ordinem pecuniaria pœna multabitur. §. 7. Ut initio [24] hujus tituli diximus, tres ordines Prætor fecit non postulantium: quorum [hic] tertius est, quibus non in totum denegat postulandi facultatem, sed *Ne pro omnibus* postularent: quasi minus deliquerint, quam hi, qui superioribus capitibus notantur. §. 8. Ait Prætor: *Qui lege* [25], *plebiscito, senatusconsulto* [26], *edicto* [27], *decreto principum, nisi pro certis personis postulare prohibentur: hi pro alio, quam pro quo licebit, in jure apud me ne postulent.* Hoc edicto continentur etiam alii omnes, qui Edicto Prætoris, ut infames notantur, qui omnes, nisi pro se, & certis personis, ne postulent [28]. §. 9. Deinde adjicit Prætor: *Qui ex his omnibus, qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit.* [eum] *qui ex his qui supra scripti sunt*, sic accipe: si fuerit inter eos, qui tertio Edicto continentur: &, nisi pro certis personis postulare prohibentur. cæterum, si ex superioribus, difficile in integrum restitutio impetrabitur. §. 10. De qua autem restitutione Prætor loquitur, utrum de ea, quæ a Principe, vel a Senatu, Pomponius quærit: & putat, de ea restitutione sensum, quam Princeps, vel [29] Senatus indulsit. † An autem & Prætor restituere possit, quæritur: & [30] mihi videtur, talia Prætorum decreta non esse servanda: nisi sicubi ex officio jurisdictionis suæ subvenerunt: ut in ætate observatur, si quis deceptus sit; cæterisque speciebus, quas sub Titulo *de in integrum restitutione* exsequemur. Pro qua sententia est, quod si quis famoso judicio condemnatus, per in integrum restitutionem fuerit absolutus, Pomponius putat, hunc infamia eximi [31]. §. 11. Deinde adjicit Prætor: *Pro alio ne postulent, præterquam pro parente, patrono, patrona, liberis, parentibusque patroni, patronæ;* de quibus personis sub titulo *de in jus vocando* plenius diximus. † Item adjicit: *Liberisve suis, fratre, sorore, uxore, socero, socru, genero, nuru, vitrico, noverca, privigno, privigna, pupillo, pupilla,* [*furioso,*] *furiosa* [32]:

2. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Fatuo [33], *fatua:* (cum istis quoque personis curator detur [34].)

3. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Cui eorum a parente, aut de majoris partis tutorum sententia, aut ab eo, cujus de ea re jurisdictio fuit, ea tutela curatiove data erit. §. 1. Adfinitates non [35] eas accipere debemus, quæ quondam fuerunt, sed præsentes [36]. §. 2. Item Pomponius, *Nurus* [37] & *Generi* [38] appellatione, & *Soceri* [39], & socrus, & ulteriores, quibus *pro* [40] præpositio solet accedere, contineri ait. §. 3. In curatoribus debuisse eum adjicere: [muti] [41] cæterorumque, quibus dare solent: id est, surdo, prodigo, & adulescenti.

4. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

Item, quibus, propter infirmitatem, curatorem Prætor dare solet.

5. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Et qui negotiis suis aliquo perpetuo morbo superesse [42] non possunt.

De prohibitis in secundo, vel tertio ordine. 1. De successore ejus qui prohibuit.

6. IDEM lib. 6. ad Edictum.

Puto autem omnes, qui non sponte, sed necessario [43] officio funguntur, posse sine offensa Edicti postulare: etiam si hi sint, qui nonnisi pro se postulare possunt. §. 1. Si quis *advocationem præstare* fuerit prohibitus: si quidem *apud se*, ut solent facere tempore Magistratus sui, puto eum postea apud successorem ejus adesse posse [44].

De permissione adversarii.

7. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Quos [45] prohibet Prætor *apud se* postulare [46], omnimodo [47] prohibet, etiam [48] si adversarius eos patiatur postulare.

De prohibitionis vel exilii tempore finito.

8. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

Imperator Titus Antoninus rescripsit [49], *Eum, cui advocationibus in quinquennio interdictum esset, post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi* [50]. † Divus quoque Hadrianus rescripserat, *de exilio reversum postulare posse*, nec [51] adhibetur distinctio [52], quo crimine silentium, vel exilium sit irrogatum: ne scilicet pœna tempore determinata, contra sententiæ fidem, ulterius porrigatur.

Si a Præside prohibitus in alia provincia postulet.

9. IDEM lib. 1. Responsorum.

Ex ea causa prohibitus pro alio postulare, quæ infamiam non irrogat [53], ideoque jus pro omnibus postulandi non aufert, in ea tantum provincia pro aliis non recte postulat, in qua Præses fuit, qui sententiam dixit: in alia [54] vero non prohibetur, licet *ejusdem* [55] *nominis sit* [56].

De patronis fisci. 1. De decurionibus.

10. PAULUS lib. singulari Regularum.

Hi, qui fisci causas agunt, suam, vel filiorum, & parentum suorum [57], vel pupillorum [58], quorum tutelas gerunt, causam & adversus fiscum agere non prohibentur. §. 1. Decuriones quoque contra patriam suam causas agere prohibentur præter superiores personas.

De tutore. 1. Qui sunt infames.

11. TRYPHONINUS lib. 5. Disputationum.

A Principe nostro [59] rescriptum est, *non* [60] *probiberi tutorem adesse pupillo in negotio, in quo* [61] *Advocatus contra patrem ejus fuis-*

καὶ ἡγεμονίας κοσμήματα *Dioni.* κοσμήματα Appiano: & παράσημα καὶ ἐπίσημα, Notitiæ Imperii Romani *ornamenta.* Insignia porro magistratus *hic.* ut consularia insignia, *l. 2. in pr. ff. de his, qui notantur. l. 1. ff. de offic. Procons.* militaria, *l. 2. §. 2. ff. de his qui not.* luctus, *l. 15. C. ex quib. caus. infam.* insignia Regum, Liv. 2. 4. Valer. 1. Prudentius: Nonne cursim transeunt fasces, secures, sella, prætexta toga, lictor, tribunal, & trecenta insignia, quibus tumetis? Et Sen. 1. *de benef.* Quid habet corona pretiosum quid prætexta, quid fasces, quid tribunal & currus? Nihil horum honor est, sed honoris insignia erant. Porro Consulum insignia erant duodecim fasces. Ovid. *in Pisonem.* Martial. 7. *epigram. ep.* 8. & 9. Prætorum sex. 1. Valer. 1. Proconsulis totidem. *l. 14. ff. de offic. Procons.* quos deponebant Romam reversi & portam ingressi. *l. ult. ff. de offic. Procons.* Præsidis quinque. Dion. 53. 57. Fascium autem origo a Romulo, cui 12. fasces insigne. Liv. Halicarnass. Hi deinde ad Consules translati securibus tandem (ad invidiam vitandam) a Publicola nudati. Plut. *in ejus vita.* Halicarnass. 5. 3. Quintil. 7. *autor libelli de viris illustrib.* Sumebantur autem virgæ fascium *ex betula Gallica* arbore, teste Plin. 16. *c.* 18. erantque non penes utrumque Consulem, sed apud alterum tantum, idque alternis. Primum quidem ex lege Publicolæ apud majorem natu: postea ex lege Julia de maritandis ordinibus, apud eum qui plures liberos sustulisset. 2. Gell. 15. Quo autem mense Consul fasces non habebat, accensus præibat: lictores pone sequebantur: quem morem renovasse in suo consulatu Julium Cæsarem Sueton. refert, *in ejus vita c.* 20. Suspendebantur autem Proconsulum foribus fasces: iisque inde sumptis, lictores progredientes plebem summovebant, & Consuli apparebant, & fores, si quo ingrediendum Consuli, pulsabant. Liv. 6. 6. Plin. 30. *autor de viris illustribus.* Solinus 6. Brissonius 3. *select.* 14. 1 Laudatur a Seneca *in Declamationibus.* Declamatores autem in foro causas non agebant. Cæterum Asprenas debilitate lapsus in ludicro Trojæ, aureo torque donatus est. 2 Mos antiquus hic notandus. Solebant enim Prœtores, Consules, Ædiles prætextati in sellis curulibus sedere, Livius 7. *in princ.* Consularium sellarum fit apud multos mentio, Suetonium *in Claudio cap.* 23. Ciceronem 7. *epist. ad Curium.* Prætoriæ, *hic.* apud Varronem. 2. *de vita P. Romani.* apud Nonium. 6. Quintil. 3. 3. Valer. 5. Ædilitiæ, apud Livium 9. 6. Gell. 9. Cæterum sella curulis dicitur, quod & in curru essent, eaque veherentur in curiam, qui curulem Magistratum gessissent. 3. Gell. 18. quod paulo planius Isidorus exponit 20. *cap.* 11. Prætexta ornatos fuisse Prætores, alias constat, Suet. *Julio* 26. 9. Plin. 39. Cicero *contra Vatinium.* 3 Cæcus senatorium ordinem retinet, *ut hic.* ut & sacerdotium. Seneca 4. *controvers.* 4 *vid. l. 6. ff. de judiciis.* & tutoris. *l. 16. ff. de aut. tut. l. 8. C. de decurion.* Persæ ne luscum quidem ad Principatum admittebant. Procop. Num autem post cæcitatem judex dari poterit? negat Accursius, a quo Duarenus dissentit 1. *disp.* 2. 3. 5 Exemplis ad jus decidendum uti possumus. 6 Hanc sententiam Ennius his verbis exposuit: *Quo vobis mentes rectæ quæ stare solebant Antehac, præcipiti sese flexere ruina.* Cicero *de senectute*, 1. *Officiorum*, & *in Bruto*, *pro Cœlio.* Plutarch. *in Pyrrho* 8. Valer. 12. Livius seu epitome Flori 13. *Autor de viris illustribus* 34. Ovid. 6. *Fastorum.* Est & apud Varronem 6. *de lingua.* locus ille celebris de Cynea legato Pyrrhi ad eundem re infecta reverso: *Orator sine pace redit, regique refert rem.* 7 Ut & de Pyrrho in Urbem pacis componendæ causa non admittendo. *l. 2. §. 36. ff. de orig. jur.* Livii *epitome* 13. 8 Ὁ ἑταιρηκὼς, ὁ ἐν τῷ οἰκείῳ σώματι τὰ γυναικῶν ὑπομείνας. 8. *Eclog.* 1. *c.* 1. 9 Est enim infamis. *l. 31. C. ad l. Jul. de adult.* 10 *l. 20. C. ad l. Jul. de adult.* 11 De pedaneis judicibus vid. Rævard. *conject. lib.* 3. *c.* 10. Ans. 12 Verbum *postulare*, hic improprie accipitur: nam proprie significat ab eo petere, qui jurisdictioni præest pro tribunali. §. 2. *ff. h. l. 4. §. hoc autem. ff. de damn. infect.* Mod. 13 *l. 3. §. 5. ff. de testib. l. 4. §. 1. ff. de legationib.* 14 Non mansuetis, ut *ff. eod.* 15 Secus est in eo, qui cum bestiis depugnaverit virtutis causa *ff. eod.* 16 Leo mansuetus esse potest, *ut hic.* Quo pertinet illud Plin. 8. *c.* 16. *Primus hominum leonem manu tractare ausus, & ostendere mansuefactum Hanno e clarissimis Pœnorum traditur: damnatusque illo argumento, quoniam nihil non persuasurus vir tam artificis ingenii videbatur: & male credi ei libertas, cui in tantum cessisset etiam feritas.* de Leone mansueto vide 5. Gell. 14. 17 Imo, non notabitur. *l. 3. ff. de his, qui notantur.* 18 Id est, fortitudinis: id enim virtus. *Novell. 69. in pr.* 19 Veteres citantur plerunque a Jurisconsultis, estque veterum autoritas eis nonnunquam pro ratione & lege. *l. veteribus placet. 39. ff. de pact.* 20 Addatur ad hunc alius locus Ulpiani ex *l. qui dolo. ad leg. Jul. de vi publ.* Mod. 21 Recte hoc addidit, *extra arenam:* nam in arena & circo fuit interdum venatio, cujus exemplum extat elegans apud Gell. 5. *cap.* 14. 22 Id est, defensor esse. *v. l. 2. ff. de legation. l. 36. ff. de minorib. 25. ann.* 23 Quia necessario funguntur officio. *l. 6. ff. eod.* 24 *§. 1. ff. eod.* 25 *l. 6. §. 1. ff. ad leg. Jul. repet.* 26 *l. 1. in princ. ff. ad leg. Jul. de vi privata. l. 1. §. 1. ff. ad leg. Jul. de ambitu.* 27 *l. 1. ff. tit. prox.* 28 Removentur infames a postulando, quia Advocatorum nobile officium est. *l. 6. in fin. l. 7. C. h. t. l. 14. C. de Advoc.* 1. procuratorum vero non item. *v. l. 34. C. de decurionib.* 29 Restituendi jus summum penes Principem & Senatum. 30 Restituendi jus penes Prætores fuit recisius quam penes Principem & Senatum. 31 Imo, indulgentia quos liberat, notat, nec infamiam criminis tollit. *l. ult. C. de generale abol. l. 7. C. de sentent. passis.* 32 *l. 6. ff. de liberal. caus.* 33 Fatuus, bardus, sine ingenio. 34 Quia rebus suis superesse non possunt. *l. 2. ff. de curat. furios.* 35 Imo & eas quæ quondam fuerunt, *l. ult. in fin. C. de verb. & rer. signif.* 36 Aliter quam in nuptiis. *§. affinitatis. Inst. de nuptiis.* adde casum *l. 14. C. de quæstionib.* 37 *vid. l. 50. ff. de verb. signif.* 38 *vide l. 136. ff. de verb. sign.* 39 *vid. l. 146. ff. de verb. sign.* 40 Ut prosocero *l. 15. §. 1. ff. de action. rerum amot.* progenero. *l. 4. §. 6. ff. de de gradib. & affin.* Festus *in progenero.* 41 Muto tamen non datur tutor necessario, nisi intellectu careat. *arg. l. 43. ff. de procur. l. 73. ff. de jure dotium. l. 65. §. pen. ff. ad SC. Trebell.* 42 Sufficere. 43 *l. 1. §. 6. in fin. ff. & l. 11. ff. eod.* 44 Cur ita? *vide l. 3. in fin. l. 4. ff. de recept. qui arbitr. recep. l. 13. §. pen. ff. ad SC. Trebell.* 45 Sic apud Paulum 1. *sent.* 2. §. 1. Omnes infames qui postulare prohibentur, cognitores fieri non possunt, etiam volentibus adversariis. adde *l. 8. §. 2. ff. de procurator.* 46 Prohibitio enim profecta est non ex privata, sed publica causa; decoris sc. & juris publici servandi. gratia *l. 1. ff. in princ. & l. moris. ff. de pœnis.* Mod. 47 Adde *l. 9. ff. de pœnis.* Paul. 1. *sent.* 2. §. 1. 48 *vide d. §* 2. adde *l. 14. §. 1. ff. soluto matrimonio.* 49 *vide l. 1. C. de his, qui in exilium dati vel ordine moti sunt. lib. 10. tit.* 59. 50 Quocunque crimine quis fuerit damnatus, si modo judex sententiam mitiorem dixit, ita ut condemnato infamiam non irrogaret: damnatus ad tempus, eo tempore elapso, pristino statui restituitur, ut hic & *l. 3. C. ex quib. caus. infam. irrog.* Quotiens vero infamiam irrogavit, nec eam judex mitiori sententia sustulit, etiam post tempus elapsum non restituitur pristino statui, sed manet infamis. *l. ordine. ff. ad munic. l. ad tempus. ff. de decur.* Mod. 51 Imo adhibenda. *l. 4. §. 4. ff. de re militari.* An a Triboniano hæc verba videntur adjecta esse? quod & satis sequentia verba, *ne scilicet pœna tempore determinata &c.* ostendere videntur, olent enim Triboniani phrasin. 52 Imo distinguendum est, exulare quis jussus sit ex crimine leviore, aut delicto graviore: hoc enim casu perpetuum silentium imponitur. *l. 5. ff. de decur.* 53 Nam quæ infamat, ubique infamat. *Bart.* 54 *l. ult. ff. de jurisdict.* 55 Ut Mysia & Germania, *l. 3. ff. de offic. Adsessorum.* Alciat. 8. παρέργ. 20. 56 Vide Alciat. 8. παρέργ. 20. 57 *l. ult. ff. eod.* alias non licet. *l. 2. C. de Advoc. div. judicior. l. 1. 2. C. de Advoc. fisci. l. 22. ff. de inofficios. testam.* 58 Vide 5. Gell. 13 *ex Sabini lib. 3. juris civilis.* 59 Caracalla, sub quo viguit Tryphoninus. Alii volunt Severum Alexandrum. *Ans.* 60 Atqui prævaricationis species hæc videtur. 61 In aliis causis non licet sine prævaricatione. *l. 3. §. quod si. ff. de prævaricat.*

set.

set. † Sed & illud permissum ab eo est, agere tutorem pupilli causa adversus [1] fiscum, in qua adversus patrem pupilli antea Advocatus [2] fisci fuisset. §. 1. [Qui autem inter infames sunt, sequenti Titulo explanabitur.]

TIT. II.

DE HIS, QUI NOTANTUR INFAMIA [3].

Edictum, cujus sunt octo partes.

1. JULIANUS lib. 1. ad Edictum.

PRætoris verba dicunt: *infamia notatur, qui ab exercitu* [4], *ignominiæ causa, ab imperatore, eove cui de ea re statuendi potestas fuerit, dimissus erit.* † *Qui artis ludicræ, pronunciandive causa in scenam prodierit* [5]. † *Qui lenocinium fecerit* [6]. † *Qui* [7] *in judicio publico* [8] *calumniæ prævaricationisve* [9] *causa quid fecisse judicatus erit* [10]. † *Qui furti* [11], *vi bonorum raptorum, injuriarum* [21], *de dolo malo, & fraude suo nomine damnatus, pactusve erit* [13]. † *Qui pro socio* [14], *tutelæ* [15], *mandati* [16], *depositi* [17], *suo nomine non contrario judicio damnatus erit* [18]. † *Qui eam, quæ in potestate ejus esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret* [19], *intra* [20] *id tempus, quo elugere virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocaverit: Eamve sciens* [21] *quis uxorem duxerit, non* [22] *jussu ejus, in cujus potestate est: Et qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra comprehensum est, uxorem ducere passus* [23] *fuerit.* † *Quive suo nomine* [24], *non jussu ejus, in cujus potestate esset: ejusve nomine, quem, quamve in potestate haberet, bina* [25] *sponsalia, binasve nuptias [in] eodem tempore constitutas habuerit* [26].

Interpretatio Primæ *partis. De eo qui missus est.* 1. *De exercitu.* 2. *De generibus missionum.* 3. *De milite adulterii damnato.* 4. *Effectus ignominiosæ missionis.* 5. *Interpretatio* Secundæ *partis. De prodeuntibus in scenam, & quid sit* scena.

2. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

QUod ait Prætor [27]: *Qui ab exercitu* [28] *dimissus erit: dimissum* accipere debemus, militem caligatum [29]: vel si quis alius usque ad Centurionem [30], vel Præfectum cohortis, vel alæ, vel legionis: [vel Tribunum sive cohortis, sive legionis] dimissus est. † Hoc amplius Pomponius ait, etiam eum, qui exercitui præest, licet Consularibus insignibus utitur, ignominiæ causa ab Imperatore missum hac nota laborare. † Ergo & si dux, cum exercitui præest, dimissus erit, notatur. Et, si Princeps dimiserit, & adjecerit [31] *ignominiæ causa se mittere* [32], ut plerumque facit, non dubitabis, & ex Edicto Prætoris eum infamia esse notatum. Non tamen, si citra indignationem Principis successor ei datus est. §. 1. *Exercitum* autem, non unam cohortem [33], neque unam alam [34] dicimus: sed numeros [35] multos militum: nam *exercitui* [36] *præesse* dicimus eum, qui legionem [37], vel legiones cum suis auxiliis [38] ab Imperatore commissas administrat. † Sed [hic] etiam eum, qui ab aliquo numero militum missus est, quasi ab exercitu missum sic accipiemus. §. 2. *Ignominiæ causa [missum]*: hoc ideo adjectum est, quoniam multa [39] genera sunt missionum. Est honesta, quæ emeritis [40] stipendiis, vel ante, ab Imperatore indulgetur: Est causaria [41], quæ [42] propter valetudinem laboribus militiæ solvit: Est ignominiosa. Ignominiosa autem missio toties est, quoties is, qui mittit, addit [43] nominatim, *Ignominiæ causa se mittere*: semper enim debet addere, cur miles mittatur. Sed & si eum exauctoraverit, id [44] est, insignia [45] militaria detraxerit, inter infames efficit, licet non addidisset [46], *Ignominiæ causa se eum exauctorasse* [47]. Est & quartum genus missionis, si [48] quis evitandorum munerum causa militiam subiisset: hæc autem missio existimationem non lædit, ut est sæpissime rescriptum. §. 3. Miles, qui Lege Julia de adulteriis [49] fuerit damnatus, ita infamis est, ut etiam ipsa [50] sententia eum sacramento [51] ignominiæ causa solvat [52]. §. 4. Ignominia [autem] missis neque in Urbe [53], neque alibi [54], ubi Imperator est, morari licet. §. 5. Ait Prætor: *qui (in) scenam prodierit*, [infamis est.] *Scena* [55] est, ut Labeo definit, quæ ludorum faciendorum causa, quolibet loco, ubi quis consistat moveaturque spectaculum sui præbiturus, posita sit in publico, privatove, vel in vico: quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur. Eos enim, qui quæstus [56] causa in certamina descendunt, & omnes propter præmium in scenam prodeuntes, famosos esse, Pegasus & Nerva filius responderunt [57].

De eo, qui operas suas locavit, ut in scenam prodiret.

3. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

QUi autem operas suas locavit, ut prodiret artis ludicræ causa, neque prodiit, non [58] notatur: quia non est ea res adeo turpis, ut etiam consilium [59] puniri debeat.

De athletis, thymelicis, xysticis, agitatoribus, his qui aquam equis spargunt, & cæteris ministeriis. 1. *De designatoribus.* 2. *Interpretatio* Tertiæ *partis, de lenonibus.* 4. Quartæ, *de calumniatore & prævaricatore.* 5. *Interpretatio* Quintæ *partis. De condemnato suo nomine.*

4. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

A*Thletas* [60] autem Sabinus & Cassius responderunt omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc facere. Et generaliter ita omnes [61] opinantur, & utile videtur: ut neque [62] Thymelici [63], neque exystici [64], neque [65] agitatores [66], nec qui [67] aquam equis spargunt, cæteraque eorum ministeria, qui certaminibus [68] sacris deserviunt, ignominiosi habeantur [69]. §. 1. Designatores [70] autem, quos Græci βραβευτὰς appellant, artem ludicram non facere Celsus probat: quia [71] ministerium, non [72] artem ludicram exerceant. Et sane locus iste hodie a Principe non [73] pro modico beneficio datur. §. 2. Ait Prætor, *Qui lenocinium fecerit* [74]: *Lenocinium facit*, qui quæstuaria [75] mancipia habuerit: sed & qui in liberis hunc quæstum exercet, in eadem causa est. Sive autem principaliter hoc negotium gerat, sive alterius [76] negotiationis accessione utatur [77]: utputa si caupo fuit, vel stabularius: & mancipia talia [78] habuit ministrantia, & occasione ministerii quæstum facientia: sive balneator fuerit, velut in quibusdam provinciis fit, in balneis ad custodienda vestimenta conducta habent mancipia, hoc genus observantia in officina: lenocinii

1 Fisco pupillum tutor idemque fisci Advocatus, in pecuniariis causis, præferre potest.
2 De Advocatis fisci adde *l.* 3. ꝭ. *de his, quæ in testamento delentur.*
3 *Lib.* 2. *Cod.* 12 & 10. *C.* 57. 21. *Eclog.* 2. 4 *vide l.* 2. *in princ.* ꝭ. *eod.* 5 *d. l.* 2. §. *ult. l.* 3. *l.* 4. ꝭ. *eod.* 6 *l.* 4. §. *ait Prætor.* 2. ꝭ. *eod.* 7 Infamia quibus judiciis contrahatur. §. 2 *Inst. de pœna temere litigant.* 8 Famoso, quia ex delicto, *ut hic*, vel ex contractu vel quasi, *vers. qui pro socio. eod* 9 *l.* 4. ꝭ. *de prævaricat.* 10 *d. l.* 4. § *pen.* ꝭ. *eod.* 11 *l.* 4. §. 5 ꝭ. *eod.* 1. Harmenop. 6. §. 13. 12 Injuriarum actio famosa. Paulus 5. *sent.* 4. §. 9. & 19. *l.* 22. ꝭ. *de his, quæ ut indign. l.* 7. *in pr* ꝭ. *de injur.* 13 *d. l.* 4. §. *ult. l.* 5. *l.* 6. *l.* 7. Goth. Fateri enim crimen videtur qui paciscitur. *l.* 5. ꝭ. *eod. l. fin. de prævaricat. l.* 4. *de jure fisci.* Confessus autem pro judicato est. *l.* 1. *de confess* Ans. 14 §. 2. *vers. item pro socio. Inst. de pœna temere litigantium.* 15 *l.* 42. ꝭ. *de verb. sign.* 16 Cicero *pro Roscio Amerino.* 17 *l.* 6. §. 6. ꝭ. *eod. l.* 10. *C. depositi.* Goth. Depositi damnatus cur sit infamis, tradit Aristoteles *probl.* 29. *parte problem.* 2. Alciat. vero *parerg.* 2. *c.* 36. hanc rationem affert: Quia major fides in depositario requiritur, quem quis sponte elegit, & summæ probitatis fiducia cæteris prætulit. *Mod.*
18 *d. l.* 6. §. *mandati.* 19 *l.* 8. ꝭ. *eod.* 20 *l.* 8. 9. 10. 11. *l.* 23. *l. ult.*
21 *d. l.* 11. *in fin.* 22 *d. l.* 11. *in fin. l.* 12. 23 *l.* 13. *in princ.* 24 Vide Molinæum *ad princ. l.* 2. ꝭ. *de verb. oblig num.* 70. Mod. 25 *l.* 13. §. 1. ꝭ. *eod. l.* 2. *C. de incestis & inutil. nupt. l.* 18. *C. ad l. Jul de adult* § *adfinitatis.* & *duov. seqq. Inst. de nupt.*
26 Enumerantur hic causæ ex quibus quis infamiam incurrit: quibus addunt Canonistæ eos, qui grave aliquod peccatum mortale commisisse noscuntur *can. infam. quæst* 1. *c.* 6. Ans 27 *l.* 1. ꝭ. *eod.* adde *l.* 3. *C de re milit.* 28 *vide* §. 1. ꝭ. *eod.* 29 Caligatus miles, vilis. *v. l.* 9. ꝭ. *de custodia reorum.* 30 Centurio, qui centuriæ, hoc est, centum militibus præest: ut quinquagenarius qui quinquaginta: decurio, vel decanus, qui decem: chiliarcha, qui mille militibus præest. Varro 4. *de lingua.* 9. Isid. 3.
31 Imo, ut non adjecerit, non desinit esse infamis. *l.* 13. §. *missionum.* ꝭ. *de re milit.*
32 Conj. *l. milites agrum.* ꝭ. *de re milit.* Mod. 33 Cohortem quingenti milites faciebant. 9. Isidor. 3. cohortes porro decem in legione. 16. Gell. 4. *in fin.* 34 Alæ, equitum ordines, quod circum legiones, dextra sinistraque, tanquam alæ in avium corporibus, locabantur. Cincius 6. *de re militari*, apud Gellium 16. *cap.* 4. *in fin.* triginta equitibus constare refert Isidorus, *d. c.* 3. dictasque, quod tegant pedites alarum vice.
35 Nemo licet lectus, licet tyro, licet publicis expensis iter faciebat, jure militari testari poterat, antequam in numeros relatus esset. *l. antepenult.* ꝭ. *de milit. testam.* adde *l. un.* ꝭ. *de bonor. possess. ex test. mil.* 36 *Exercitus* est legio vel legionum numerus, hoc est, constat etiam una legione exercitus, *ut hic.* 37 In legione sunt centuriæ 60, manipuli 30, (unde 600. militum dicuntur Isidoro *d. c.* 3.) cohortes decem. Cincius 6. *de re milit.* apud Gell. *d. c.* 4. 38 Auxilia, qui adjumento adsunt alienigenæ. Varro 4. *de lingua.* ut differant a legionibus, vide 2. Veget. 2. 39 Missio militaris alia honesta, alia causaria, alia ignominiosa. *l.* 13. §. *missionum.* ꝭ. *de re militari.* 40 Hoc est, post emerita stipendia: emerita, id est, impleta. Glossæ, emeritis, πληρωθεῖσιν. Emeritus, ἀποστρατευσάμενος, Glossis: qui impletis stipendiis, labore militiæ solvitur. *l.* 1. *C. de excusat. veteran. l. ult. C. de his, qui non impletis stip.* inde *emerita*, præmia functæ militiæ. *l.* 3. §. *qui militia.* 8. ꝭ. *de re militari.* 41 De causaria missione, adde *l.* 1. *C. de excusat. veteran.* 42 Valetudo excusat a militia. Adde *l.* 4. §. 1. 43 Confer *l.* 13. §. 3. ꝭ. *de re militari.* & *ibi not. in fin.* 44 Quid exauctoratio legionum? fiebat ea vel uno verbo, quoties nimirum Princeps ipsos milites vocabat: Quirites. Lamprid. *in Alexand. Severo.* Dion. 41. & 42. Tacit. 1. & 19. *annal.* Sueton. *in Julio c.* 70.
45 Insignia militaria in simplici milite, ipsa arma fuisse existimo: in Præfectis ipsis & militum ductoribus, præter ipsa arma, signorum ademptionem: cujusmodi varia refert Vegetius 3. *de re militari*, 5. Hæc igitur missio ignominiosa fiebat ademptione armorum & insignium. Quin & arma tradere, Sueton. *Vitellio cap.* 10. Dion 49. Xiphilinus *in Severo*, discinctus esse, Livius 37. Herodianus 2. vestes & sagum militare deponere miles jubebatur. Xiphilin. *ibidem.* Herod. *ibidem.* Jurejurando, seu sacramento, §. 3. ꝭ. *eod.* & stipendio solvebatur, & castris ejiciebatur. *l.* 29. ꝭ. *de liberali causa.* Denique exauctoratio fiebat detractis armis, detracto cinctu, detractis sagulis, & cæteris insignibus militaribus. 46 Puta per errorem, oblivionem, vel brevitatis, vel alia qualibet de causa. 47 Vide Petr. Fab. 1. *Semestr.* 17. 48 *vide l.* 6. *in fin. infr. de curator. furios.* Militiam evitandorum munerum causa subire non licuit: qui subibat, ab exercitu dimittebatur, citra ignominiam tamen, *ut hic.* Ad eundem modum liberale judicium, militiæ professione evitare, *l.* 8. *infr. de re militari. l.* 29. *infr. de liberali causa.* aut litis causa militiam appetere non licuit. *l.* 1. *C. qui militare.* 49 *vide l.* 11. *in pr. infr. ad l. Jul. de adulteriis.* 50 Infamia privat ipso jure, *ut hic.* adde *l. infamia. C. de decurionib.* Romanum *singulari* 504. 51 *Sacramentum*, jusjurandum militare, quod a militibus exigebatur, cujus formulam vide apud Vegetium 2. *cap.* 5. Alio significatu, *sacramentum*, militiæ genus est, in quo lectus miles jurabat, se non recessurum a militia, nisi post militiæ tempus, hoc est decennium. Huic secundum genus militiæ erat, *Evocatio*, quo in re subita Consul etiam suos milites evocabat hac formula, *Qui rempublicam salvam esse vult, me sequatur.* Tertium, *conjuratio*, quoties vicinus urbis tumultus non patiebatur singulos jurare, 9. Isid. 3. 52 Mulierem vero non sententia, sed ipsa lex notat. *vide l.* 43. §. *penultim. infr. de ritu nuptiarum.* 53 i. e. Roma, *Urbis* enim appellatione Roma intelligitur. vide tamen *l.* 2. *infr. de verborum significat.* 54 *l.* 3. *C. de re militari.*
55 ἀπὸ τῆς σκιᾶς dicitur. 56 *l.* 1. §. 6. *vers.* & *qui operas* ꝭ. *de postul.* Imo & qui sine quæstu: omnes enim scenici probrosi, Augustin. 2. *de civit.* 11. & tribu moveri soliti. Livius 7. eorum imagines & publicis porticibus detrahi, ut & locis, in quibus Jugatorum erant imagines. *l.* 4. *C. de spectac. lib.* 11. *tit.* 40. 57 Milites vero capite, plectendos eo casu testatur *l.* 14. ꝭ. *de pœn.* 58 Imo ut non prodierit & depugnaverit, notabitur *l.* 1. §. 6. *vers.* & *qui operas.* ꝭ. *de postul.* 59 Consilium, id est, cogitatio, imo & præparatio seu destinatio. ut *l. cogitationis.* 18. ꝭ. *de pœn.* 60 De quibus *l. un. C. de athletis. lib.* 10. *tit.* 53. Goth. Multa hic mihi non abs re dicenda essent, ni spatiis exclusus iniquis, & institutæ brevitatis memor, notas tantum me scribere professus essem. Omissa igitur explicatione eorum, quæ hic non pauca satis controversa & obscura etiam doctis occurrunt, adire lectorem jubeo ante alios Alciatum *lib.* 2. *prætermiss.* & *parerg. lib.* 6. *cap.* 5. Budæum *hic.* Corasium *lib.* 4. *Miscell. cap.* 24. Brisson. *lib.* 1 *select. Antiq. cap.* 10. Rævardum meum *varior. lib.* 5. *cap.* 20. Mod. 61 Communis opinio sequenda. dixi *l. un.* ꝭ. *de officio Quæstoris.* Goth. Adde arg. ex *l. ult. C. de fideicomm.* & *l.* 12. §. 27. *de instruct. vel instrum. legat.* Ans. Vide tamen *l.* 1. §. *sed neque.* 6. *C. de vet. jur. enucleand.* Zas. *lib.* 2. *Respons. cap.* 1. Jul. Clar. §. *testamentum. quæst.* 77. *vers. contrarium.* Vigel. *method. jur. controvers. in prolegom.* S. L. 62 *Thymelicorum* fit mentio *in l.* 10. ꝭ. *de pollicitat.* Cæterum autor *Eclogæ*, 21. *tit.* 2. *c.* 2. videtur intelligere, τοὺς λέγοντας ἐν τοῖς ὀλυμπίοις τὰ ἐνθύρια, qui in olympiis enthyria dicunt. 63 De quibus *vide l.* 10. ꝭ. *de pollicitat.* Balsamonem ad 46. *concilii Carthaginensis. c.* 130.
64 Legendum *xystici*, vel *xustici*, ut *Sulla*, pro *Sylla*. Porro *xystici* a *xysto*, id est, porticu dicti, in qua per hyemem sub tecto exercebantur. 6. Vitruv. 10. & 5. *c.* 11. τοὺς ἐν ξυστῷ ἀγωνιζομένους appellat autor Eclogæ, *superiore loco.* 65 Imo agitatores, seu ἡνίοχοι Theophilo numerantur inter famosos. sic sentio, Theophilum ex sui seculi opinione agitatores & aurigas inter famosos retulisse, non ex Prudentum definitione: cum & alias nobilissimi in circo fuerint, teste Suetonio *in Augusto cap.* 43. & *Caligula cap.* 18. 66 Agitatores, aurigæ in curuli certamine, & ludis Circensibus, quorum factiones variæ, Russata, Albata, Prasina, Veneta: de quibus alias dixi.
67 Vas aquarium ansatum, quo solebant equi (cursu incalescentes) aqua perfundi & refocillari, veteribus *nassiterna* dicebatur. Festus *in Nassiterna.* Hujus vasis meminit Fulgentius, Nonius, Varro 1. *de re rustica.* 68 Sacra certamina, ludi sacri (unde sacræ coronæ, *l.* 40. ꝭ. *de re judicata.* quæ victoribus in iis dabantur), Græcis quatuor, Olympia, Pythia, Nemæa, Isthmia. Archias 1. *epigramm.* Qui ludi ab his fuerint, apud Græcos & Roman. vide apud Alex. ab Alexandro 5. *Genial.* 8. adde *l.* 40. ꝭ. *de re judicata*, *l.* 5. *C. quæres pignori.* 69 Sed tamen agitatores, & Pantomimi inhonestæ personæ vocantur *l.* 4. *C. de spectacul.* vide Petr. Fab. 1. *Semestr.* 2. 70 Designatores Donato *in Adelph. act. scen.* 2. sunt, qui ludis funebribus præsunt; unde & libitinariis junguntur Senecæ 6. *de beneficiis cap.* 38. designatio vero, populi in unum conductio. Græcis, βραβευταὶ, *ut hic.* μαστιγονόμοι, ῥαβδοῦχοι. Pollux. Suidas. Virgarii & Mastigophori ministri, *ut hic.* lictores, Plaut. *proœm. Pœnuli.* & viatores Agonothetarum & Athlothetarum, *l. ult.* §. 17. ꝭ. *de munerib.* & *honor.* qui arbitri & judices in sacris certaminibus & etiam sedentes dicti, humi sedebant ludis moderandis. Suetonius *in Nerone* 5. Nisi forte designatorem hic Ulpianus pro ipso certaminis judice accipiat: ut per contrarium Suidæ ῥαβδοῦχος, pro ipso judice sumitur. Interim tamen quid certi statuas vix est: Nam hic minister dici videtur, ibi *ministerium*, ideoque viator, & lictor: Contra judicem fuisse, indicio est honos, qui huic tribuitur in fine hujus §. Hoc tamen mihi verius videtur.
71 Ratio elegans: quasi vilius sit artem ludicram exercere, quam arti ludicræ apparere & ministros & apparatum præbere. 72 Ministerii & artis differentiam observa.
73 Designatoris ministerium a Principe pro beneficio dabatur, *ut hic.* Eadem ratione pro beneficio, potestas de jure respondendi a Principe præstabatur. *l.* 2. *in fin.* ꝭ. *de orig. jur.* ut & jus togæ. *l.* 32. ꝭ. *de jure fisci.* Beneficia hujusmodi in peculiarem librum referebantur, qui *liber beneficiorum* dicebatur. Hygenus *lib. de limitibus.* Suet. *tit.* 8. Lamprid. *in Alexand. Severo.* 74 *vide l.* 43. §. *lenocinium.* ꝭ. *de ritu nupt. vide Novell.* 14. 75 *vide l.* 43. §. 7. ꝭ. *de ritu nupt.* 76 *d. l.* 43. §. 9: *l. ult. C. si mancipium ita venierit.*
77 Caupo, stabularius, balneator hic lenoni adjunguntur. 78 Quæstuaria. *Goth.* Vide omnino *l.* 29. *C. ad l. Jul. de adult.* Ans.

pœna tenebitur. §. 3. Pomponius, & eum, qui in servitute peculiaria mancipia prostituta habuit, notari post libertatem ait [1].

§. 4. *Calumniator* ita demum notatur, si [2] fuerit calumniæ causa damnatus: neque enim sufficit calumniatum. Item prævaricator: *Prævaricator* autem est [3], quasi varicator, qui diversam partem adjuvat, prodita causa sua; quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait: nam qui prævaricatur, ex utraque parte constitit; quinimo, ex adversa. §. 5. Item *si qui furti* [4], *vi bonorum raptorum*, *injuriarum* [5], *de dolo malo suo nomine* [6] *damnatus*, *pactusve erit* [7], *simili modo infames sunt.*

5. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

QUoniam intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur [8].

1. *De provocatione.* 2. *Si quis alieno nomine damnetur.* 3. *De pacto.* 4. *De jurejurando.* 5. *Interpretatio* Sextæ *partis. De mandato.* 6. *De herede.* 7. *De contrario judicio.*

6. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

FUrti [9] accipe: sive manifesti sive nec manifesti. §. 1. Sed si furti, vel aliis famosis actionibus quis condemnatus provocavit: pendente judicio nondum inter famosos habetur [10]: si autem omnia tempora provocationis lapsa sunt, retro infamis est: quamvis, si injusta appellatio ejus visa sit, hodie [11] notari puto, non retro notatur.

§. 2. Si quis alieno nomine condemnatus fuerit; non laborat infamia: & ideo nec procurator, [meus] vel defensor, vel tutor, vel curator, vel heres [12], furti, vel ex alia simili specie condemnatus, infamia notabuntur: Nec ergo, si ab initio per procuratorem causa agitata est. §. 3. *Pactusve*, inquit, *erit: pactus sit* accipimus: si cum pretio [13] quantocunque pactus est: alioquin & qui precibus impetravit, ne secum ageretur, erit notatus: nec erit veniæ ulla ratio: Quod est inhumanum. † Qui jussu Prætoris, pretio dato pactus est, non [14] notatur. §. 4. Sed & si jurejurando [15] delato, juraverit quis, *non deliquisse*, non erit notatus: nam quodammodo innocentiam suam jurejurando adprobavit. §. 5. *Mandati* [16] *condemnatus:* verbis Edicti notatur, non solum qui mandatum suscepit [17], sed & is, qui fidem, quam adversarius secutus est, non præstat: utputa, fidejussi pro te, & solvi, mandati te si condemnavero, famosum facio.

§. 6. Illud plane addendum est, quod interdum & heres suo nomine damnatur, & ideo infamis fit, si in deposito [18] vel in mandato [19] male versatus sit. Non [20] tamen in tutela, vel pro socio [21] heres suo nomine damnari potest: quia heres neque in tutelam, neque in societatem succedit, sed tantum in æs alienum defuncti. §. 7. Contrario judicio damnatus non erit infamis [22]. Nec immerito: nam in contrariis non de perfidia agitur, sed de calculo [23], qui fere judicio solet dirimi.

De pacto.

7. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

IN actionibus, quæ ex contractu proficiscuntur, licet famosæ sint, & damnati notentur, attamen pactus non notatur: merito, quoniam ex his causis non tam turpis est pactio, quam superioribus [24].

Interpretatio Septimæ *partis. De scientia & ignorantia.*

8. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

GEnero, inquit, *mortuo:* merito adjecit Prætor, *cum eum mortuum esse sciret* [25], ne ignorantia [26] puniatur: sed cum tempus luctus continuum est, merito [27] & ignoranti cedit ex die mortis mariti [28]: & ideo si post legitimum tempus [29] cognovit, Labeo ait, ipsa die & sumere eam lugubria [30] & deponere [31].

De uxore. 1. *De sponso.*

9. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

UXores [32] viri lugere non compellentur. §. 1. Sponsi nullus luctus est [33].

De permissione Principis. 1. *De sponsa intra tempus luctus.*

10. IDEM lib. 8. ad Edictum.

SOlet [34] a Principe impetrari, *Ut intra legitimum tempus mulieri nubere liceat* [35]. §. 1. Quæ virum eluget, intra id tempus sponsam fuisse non [36] nocet.

De liberorum & parentum luctu. 1. *Si maritum lugeri non oportet.* 2. *De ea, quæ intra legitimum tempus peperit.* 3. *Qui lugeri non solent.* 4. *De eo, qui lugentem duxit, aut ducere passus est.* l. 13. *ratumve habuit.*

11. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

LIberorum autem & parentum [37] luctus impedimento nuptiis non est. §. 1. Etsi talis [38] sit maritus, quem more [39] majorum lugeri non oportet, non posse eam nuptum intra legitimum [40] tempus collocari: Prætor enim ad id tempus se retulit, quo vir elugeretur, qui solet elugeri [41], propter turbationem [42] sanguinis [43]. §. 2. Pomponius eam, quæ intra legitimum tempus partum ediderit, putat statim posse nuptiis se collocare: Quod verum [44] puto [45].

§. 3. Non solent autem lugeri [46], ut Neratius ait, hostes [47], vel perduellionis [48] damnati: nec suspendiosi, nec [49] qui manus sibi intulerunt, non tædio vitæ [50], sed mala conscientia. Si quis ergo, post hujusmodi exitum mariti, nuptum se collocaverit, infamia notabitur.

§. 4. Notatur etiam, qui eam duxit, sed si sciens: ignorantia [51] enim excusatur non juris, sed facti [52]. † Excusatur, qui jussu ejus, in cujus potestate erat [53], duxerit [54]: & [55] ipse, qui passus est ducere, notatur. Utrumque recte: nam & qui obtemperavit, venia dignus est: & qui passus est ducere, notari [56] ignominia.

12. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

QUi jussu patris duxit, quamvis liberatus potestate patria eam retinuit, non [57] notatur.

Interpretatio Octavæ *partis.* 1. *De binis sponsalibus alieno nomine constitutis.* 2. *Interpretatio verborum*, Eodem tempore. 3. *De sponsa uni, nupta alteri.* 4. *De nuptiis vel sponsalibus prohibitis.* 5. *De compromisso.* 6. *Si judex causa cognita pronunciaverit, vel extrinsecus elocutus sit.* 7. *De pœna graviori.* 8. *De crimine stellionatus.*

13. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

QUid ergo si non ducere [sit] passus, sed postea quam duxit, ratum habuerit: utputa, initio ignoravit talem esse, postea scit? Non notabitur [58]. Prætor enim ad initium nuptiarum se retulit. §. 1. Si quis alieno nomine *bina sponsalia* constituerit, non notatur: nisi ejus nomine constituat, quem quamve in potestate haberet. Certe qui filium, vel filiam constituere patitur [59], quodammodo ipse videtur constituisse. §. 2. Quod ait Prætor *eodem tempore:* non initium sponsaliorum eodem tempore factorum accipiendum est, sed si in id tempus concurrant. §. 3. Item, si [60] alteri sponsa, alteri nupta sit: ex sententia Edicti, punitur. §. 4. Cum autem factum notetur: etiamsi cum ea quis nuptias vel sponsalia constituat, quam uxorem ducere vel non potest, vel fas non est, erit notatus. §. 5. Ex compromisso arbiter infamiam non facit: quia non [61] per omnia sententia est. §. 6. Quantum ad infamiam pertinet: multum interest [62] in causa, quæ agebatur, causa cognita aliquid pronunciatum sit, an quædam extrinsecus [63] sint elocuta: nam ex his infamia non irrogatur. §. 7. Pœna gravior [64] ultra legem imposita existimationem conservat: ut & constitutum est, & responsum: utputa, si eum, qui parte bonorum multari debuit, Præses relegaverit, dicendum erit duriori [65] sententia cum eo transactum de existimatione ejus: idcircoque non esse infamem [66]. Sed si in causa furti nec manifesti in quadruplum judex condemnavit, oneratum quidem reum pœna aucta (nam

1 Punietur ergo gravius leno, quam meretrix, *arg. l.* 24. *infr. eod.* ac forte non minus. *l.* 43. §. 6. *infr. de ritu nupt.* 2 *l.* 19. *infr. eod.* Infamis regulariter efficitur, qui actione famosa condemnatur. vide tamen Socinum *regula* 179. 3 *vide l.* 1. *infr. de prævaricat. l.* 1. §. 6 *infr. ad SC. Turpillianum.* 4 *l.* 1. *supr. l.* 5. *infr. eod. l.* 7. *in fin. infr. de publ. jud.* §. *ex quibusdam* 2. *Inst. de pœna temere litig.* 5 *l.* 5. 18. *C. h. t.* 6 Non alieno, ut procurator, defensor, curator, tutor, heres. *l.* 6. §. 2. & 6. *infr. eod.* 7 Scilicet post litem contestatam: nam ante pacisci potest de famoso judicio, citra infamiam. *l.* 13. *C. de furt. l.* 14 *infr. eod. l.* 18. *C. de transact.* verb. *accusationem.* Ans. 8 Accepta pecunia: secus si gratis. *l.* 18. *C. h. t. l. ult. infr. de prævaricat. l.* 4. *l.* 29. *in princ. infr. de jure fisci.* 9 Vide *l.* 63. *infr. de furtis.* 10 Cur ita? vide *l.* 1. *in fin. infr. ad SC. Turpillianum.* 11 Id est, statim, vid. *l.* 17. §. 1. *in fin. infr. de furtis. l.* 7. §. 2 *infr. de injuriis.* 12 Atqui in heredem ex maleficiis actiones, & furti, non dantur. §. 1. *Inst. de perpetuis & tempor.* 13 *l.* 18. *C. h. t.* 14 In gravioribus delictis jussus superioris non excusat. vide *l.* 37. *infr. ad leg. Aquil. l.* 157. *infr. de regul. jur.* 15 *d. l.* 18. 16 *l.* 1. *supr. eod. l.* 21. *C. mandati.* 17 *l.* 1. *in pr. supr. eod.* 18 *l.* 1. *supr. eod. l.* 10. *C. depositi.* 19 Mandatum ad heredem transit, *ut hic.* Atqui mandatum morte finitur. *l.* 26. *in pr. infr. mandati.* 20 Atqui tutela depositi species & mandati est. Tutoribus enim mandantur pupillorum res gerendæ, & apud eos pupillorum personæ quodammodo deponuntur. 21 Societatis damnatus fit infamis. *l. ult. C. h. t.* 22 Adde §. 2. *Inst. de pœna temere litig.* 23 *v. l.* 29. *infr. de dolo.* 24 Furto, vi, injuria, dolo, & famosis actionibus, quæ ex delictis descendunt. 25 Ignorantia facti non punienda. adde *l.* 11. §. 4. *infr. eod.* 26 Facti, *l.* 11. §. *ult. infr. eod.* 27 Continua tempora ignoranti cedunt. 28 Infamia notatur πρὸ πενθίμου γαμηθεῖσα, id est, *quæ ante nupsit, quam luctus tempus exiret.* ut *Eclog.* 21. *t.* 2. *c.* 2. 29 Olim quidem decem mensium, Cic. *pro Cluent.* Ovid. *primo Fast.* hodie vero duodecim mensium. *l.* 2. *C. de secund. nupt.* Mod. 30 *Lugubria* hic vestes lugubres sunt, *l.* 15. §. 27. *infr. de injuriis.* tristior habitus, insignia luctus, *l.* 15. *C. ex quibus causis infamia.* tristia signa. Ovid. 1. *Fastor.* Insignia autem luctus hæc: abstinere a conviviis, ornamentis, & alba veste. Paulus 1. *sentent.* 21. §. 3. ut hinc colligas, mulieres in luctu aurum, purpuram, & monilia deposuisse, atram vestem sumpsisse. adde Majoragium 3. *Miscellaneorum* 14. 31 Lugubrium usus hodie remissus est. *l.* 15. *C. eod.* 32 21. *Eclog.* 2. *c.* 5. περὶ πενθίμου καὶ τίνες οὐ πενθοῦνται. Seneca *epist.* 64. Annum fœminis ad lugendum constituere majores, non ut tamdiu lugerent, sed ut ne diutius. Viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. *Goth.* Ad hanc legem vide ex parte una Emanuelem Zoares *tit.* 1. *observ. cap.* 38 & ex adverso Cujacium *observ. tit.* 9. *cap.* 17. Mod. 33 Atqui quod de marito, id de sponso dicitur. *l.* 15. *in fin. l.* 16. *infr. de sponsal. l.* 4. *infr. de fundo dotali.* 34 Hoc negligitur apud Gallos. 35 Ut ita non incidat in pœnam. *l.* 1. *C. de secundis nuptiis.* vid Cujac. 6 *obs.* 32. 36 Quia ratio edicti cessat, nempe turbatio sanguinis, *l.* 11. §. 1. *infr eod.* quæ certe in sponsa cessat. 37 Idem Harmenop. 4. *tit.* 4. §. 14. 38 *vide* §. 3. *infr. eod.* 39 More majorum facere quid, adde *l. penult. supr. de Justit.* 40 Duodecim mensium, *l.* 2. *C. de secundis nuptiis.* ut olim decem, ut scripsi ad *l.* 23. *infr. eod.* 41 Elugere aliud esse, aliud lugere a quibusdam notatur. Lugebatur maritus lugubribus, *l.* 8. *supr. eod.* elugebatur anni spatio etiam sine lugubribus, ob sanguinis perturbationem, *ut hic.* Lugebat maritum mulier intra legitimum tempus, pariens non elugebat. §. 2. *infr. eod.* Lugebantur parentes, & liberi & non tamen elugebantur, *in pr. hac lege.* Mariti interdum lugentur & elugentur: interdum non elugentur, licet lugeantur: interdum elugentur, licet non lugeantur. Prior casus accidit, quum luctus non minuitur: secundus, quum partus intra luctus legitimum tempus editus est; tunc enim minui luctus solet. Tertius, cum maritus perduellionis damnatus hostis & suspendiosus, aut manus sibi intulit. §. 3. *infr. eod.* Atque ita luctus deminutio, non continuo eluctus deminutio est. Luctus minuebatur dupliciter: populo, vel privatis. Populo, ædis dedicatione, lustro a censoribus condito, voti publice suscepti solutione: Privatis, cum liberi nascerentur, cum honos in familiam veniret, cum pater aut liberi, aut frater ab hoste captus domum rediret, cum propiore quis cognatione, quam is qui lugeretur, natus esset, cum in Castro Cereris constitissent. Festus in *minuebatur* Paulus 1. *sent.* 21. §. 3. Spartianus *in Adriano & Ælio Vero.* 42 Sanguinis turbationis rationem, non ipsius luctus habet Prætor, cum intra certum tempus nuptiis interdicit mulieribus. Igitur & eorum qui lugentur, & qui lugeri non possunt, uxores prohibentur intra luctus tempus nubere 4. Harmen. 6. §. 19. Porro turbationem sanguinis σύγχυσιν τῆς γονῆς, seminis turbationem, autor Eclogæ illo loco appellat: ut & Harmenop. 4. *tit.* 6 §. 62. Quid si quæ turbato sanguine nupserit, ut plane constet partum prioris esse mariti? Proprietate & usufructu antenuptialis donationis privabitur. *Novell. de restitut.* 39. *cap.* 2 §. 1. 4. Harm. 6. §. 63. 43 Id est, seminis. *Eclog.* & Harmenop. *d. l.* 15. *C. eod. l.* 53. *in fin. C. de Episcop. & cler.* 44 Ita autor *Eclogæ d. c.* 5. Imo falsum. *Harmenopulus* enim 4. *tit.* 6. §. 60. refert eam, quæ virum eluget, tametsi pepererit, prohiberi adhuc nubere. Idem autor, & apud eum Scholiastes *ibid. num.* 62. rem totam ita conciliat: viduas τῶν ἀτίμων ἀνδρῶν, hoc est, *infamium*, & eorum qui elugeri non solent, si intra tempus legitimum luctus pepererint, statim posse nubere: Eorum vero qui lugeri solent, καὶ τῶν ἐντίμων, id est, *qui integræ famæ*, etiamsi intra tempus luctus pepererint, nubere non posse. Cessare quidem hoc casu σύγχυσιν τῆς γονῆς, hoc est, *turbationem seminis:* sed alteram prohibitionis causam superesse, τὴν ὀφειλομένην αἰδῶ καὶ τιμὴν τῷ ἀνδρὶ, honorem & reverentiam, quæ viro debetur. 45 Cur? nulla enim turbatio sanguinis metuitur. 46 §. 1. *supr. eod. l.* 35. *infr. de religiosis & sumpt. fun.* 47 Id est, transfugæ, αὐτόμολον dixit Eclogæ autor 21. *tit.* 2. *c.* 5. vide Cujac. 6. *obs.* 26. & 15. *c.* 24. adde *l.* 8. §. 2. *infr. de pœnis.* 48 Καὶ ὁ κατακριθεὶς ἐπὶ τυραννίδι καὶ προδότης. *Eclog. d. cap.* 5. perduellionis damnatus & proditor. 49 Carnificis loco habebatur is, qui se vulnerasset, ut moreretur. Fest. *in Carnif.* 50 *vide l. ult.* §. *si quis. infr. de bonis eorum, qui ante sentent.* 51 *l.* 8. *supr. eod.* 52 *v. l.* 9. *in pr. infr. de juris & facti ignor.* 53 *l.* 157. *in pr. l.* 167. §. 1. *l.* 169. *in pr. infr. de reg. jur.* 54 Aliud est in gravioribus delictis. *l.* 20. *infr. de obligat. & actionib.* 55 Legendum est *sed*, hoc sensu: Filiusfamilias jussu patris lugentem ducens, veniam meretur: pater autem notatur. 56 Notatur, *Hal.* 57 Imo notari videtur. *l.* 66. *in fin. pr. infr. de ritu nupt.* maxime si retineat, postquam ad legitimos annos pervenerit. *l.* 4. *in fin. C. de incestis & inutil.* 58 Pater scilicet. 59 *l.* 1 *in fin. supr eod. l.* 3. *infr. de noxal. action.* 60 21. *Eclog.* 2. *cap.* 2. 61 Sententia arbitri non per omnia sententia est: vim sententiæ & effectum non habet, *ut hic.* Cur? arbitri munus non est publicum, ut judicis, *l.* 78. *infr. de judiciis.* & ea de causa, arbitris judices majores dicuntur *l.* 32. §. 7. 1. *infr. de receptis, qui arbitrium recep.* 62 *l.* 20. *infr. eod. l.* 3. 13. 16. 19. *C. h. t.* 63 Extrinsecus eloqui. hic, est, sine causæ cognitione. 64 *v. l.* 11. *infr. de pœnis.* Pœnam legitimam regulariter per judicem minui vel mutari posse, hinc colligunt. vide tamen Socinum *reg.* 293 Mynsing. 2 *obs.* 54. plenius dixi *ad l.* 11. *infr. de pœnis.* vide Gandinum, *tract. de maleficiis Rubrica, Utrum pœna possit augeri.* Gail. 2. *de pace publica cap.* 9. ubi notat, majorem Magistratum id posse. 65 Atqui pœna non judicis autoritati, sed legi servata est. *l.* 1. §. *quorum. infr. ad SC. Turpill. l.* 131. *l.* 244. *infr. de verb. sign.* 66 21. *Eclog.* 3. *cap.* 3. & e contrario, si mitius sit condemnatus *l.* 3. 4. *C. ex quibus causis infam. l.* 63. *infr. de furtis.*

ex furto non manifeſto in duplum conveniri debuit); verum hanc rem exiſtimationem ei non conſervaſſe, quamvis, ſi in pœna non pecuniaria eum oneraſſet, transactum cum eo videtur. §. 8. Crimen ſtellionatus [1] infamiam irrogat [2] damnato, quamvis publicum non eſt judicium.

Si quis ex ſuo facto non ſuo nomine damnetur.

14. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

SErvus, cujus nomine noxale judicium dominus acceperit, deinde eundem liberum & heredem inſtituerit: ex eodem judicio damnatus, non [3] eſt famoſus: quia non ſuo nomine condemnatur: quippe cum initio lis in eum conteſtata non ſit.

De ea, quæ ventris nomine per calumniam, l. 18. *vel per ignorantiam, in poſſeſſionem miſſa eſt,* l. 19. *& ex ea cauſa condemnata, vel non: & de ejus patre.*

15. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

NOtatur [4], quæ per calumniam ventris nomine in poſſeſſionem [5] miſſa eſt [6], dum ſe adſeverat [7] prægnantem [8].

16. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

CUm non prægnans eſſet, vel ex alio [9] concepiſſet.

17. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

DEbuit enim coërceri, quæ Prætorem decepit [10]. Sed ea notatur, quæ, cum ſuæ poteſtatis eſſet, hoc facit.

18. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

EA, quæ falſa [11] exiſtimatione decepta eſt, non poteſt videri per calumniam in poſſeſſione fuiſſe.

19. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

NOn alia autem notatur, quam [12] ea, de qua pronunciatum eſt, *Calumniæ cauſa eam fuiſſe in poſſeſſionem miſſam.* † Idque & in patre erit ſervandum, qui calumniæ cauſa paſſus [13] eſt filiam, quam in poteſtate habebat, in poſſeſſionem ventris nomine mitti.

De ſententia, Callido commento videris accuſationis inſtigator fuiſſe.

20. PAPINIANUS lib. 1. Reſponſorum.

OB hæc verba ſententiæ Præſidis provinciæ, *Callido commento videris* [14] *accuſationis inſtigator* [15] *fuiſſe*: pudor [16] potius oneratur, quam ignominia videtur irrogari: Non [17] enim, qui exhortatur, mandatoris [18] opera fungitur [19].

De teſtatione reprobata.

21. PAULUS lib. 2. Reſponſorum.

LUcius Titius crimen intendit Gaio Seio, quaſi injuriam paſſus, atque in eam rem teſtationem apud Præfectum Prætorio recitavit: Præfectus, fide non habita teſtationis, *Nullam injuriam Lucium Titium paſſum eſſe a Gaio Seio, pronunciavit.* Quæro, an teſtes, quorum teſtimonium reprobatum eſt, quaſi ex falſo teſtimonio, inter infames habentur? Paulus reſpondit, nihil proponi, cur hi de quibus quæritur, infamium loco haberi debeant: cum non [20] oportet ex ſententia, ſive juſta, ſive injuſta, pro alio habita alium prægravari [21].

De pœnis.

22. MARCELLUS lib. 2. Publicorum.

ICtus fuſtium infamiam non [22] importat [23], ſed [24] cauſa [25], propter quam id pati meruit, ſi ea fuit, quæ infamiam damnato irrogat. In cæteris quoque generibus pœnarum eadem forma ſtatuta eſt.

De luctu parentum, liberorum, & agnatorum.

23. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

PArentes, & liberi utriusque ſexus, necnon & cæteri adgnati vel cognati, ſecundum [26] pietatis rationem, & animi ſui patientiam [27], prout quisque voluerit, lugendi ſunt, qui autem eos non eluxit, non notatur infamia [28].

24. IDEM lib. 6. ad Edictum.

IMperator Severus reſcripſit, Non [29] offuiſſe mulieris famæ ejus quæſtum in ſervitute factum.

De luctu parentum, quorum hereditas ad filios non pertinet. 1. *De luctu ejus qui in bello cecidit.*

25. PAPINIANUS lib. 2. Quæſtionum.

EXheredatum quoque filium luctum habere patris memoriæ, placuit [30]. Idemque & in matre juris eſt, cujus hereditas ad filium non pertinet [31]. §. 1. Si quis in bello ceciderit, etſi [32] corpus ejus non compareat, lugebitur.

TIT. III.

DE PROCURATORIBUS [33], ET DEFENSORIBUS.

Definitio procuratoris. 1. *Quarum rerum, & quibus modis detur procurator.* 2. *Uſus procuratoris.* 3. *De abſente.*

1. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

PRocurator eſt [34], qui [35] aliena negotia mandatu [36] domini adminiſtrat. §. 1. Procurator autem vel omnium rerum, vel unius rei eſſe poteſt, conſtitutus vel [37] coram, vel per nuncium, vel per epiſtolam: quamvis quidam (ut Pomponius libro viceſimoquarto ſcribit) non [38] putent [39] unius rei mandatum ſuſcipientem, procuratorem eſſe: ſicuti ne is quidem, qui rem perferendam, vel epiſtolam, vel nuncium [40] perferendum ſuſcepit, proprie procurator appellatur: ſed verius eſt, eum quoque procuratorem eſſe, qui [41] ad unam rem datus ſit. §. 2. Uſus autem procuratoris perquam neceſſarius [42] eſt, ut qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe vel nolunt, vel non poſſunt, per alios poſſint vel agere, vel conveniri. §. 3. Dari autem procurator & abſens poteſt.

De certo 1. *de furioſo.*

2. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

DUmmodo certus ſit, qui datus intelligetur, & is [ſi] ratum habuerit. §. 1. Furioſus non [43] eſt habendus abſentis loco: quia in eo animus [44] deeſt, ut ratum habere [non] poſſit.

De lite futura. Quibus modis procurator datur.

3. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

ITem [&] ad [45] litem futuram [46]: & in [47] diem, & ſub conditione & usque ad diem dari poteſt.

4. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

ET [48] in perpetuum.

Quis dicatur præſens.

5. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

P*Ræſens* habetur [49], & qui in hortis eſt.

6. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

ET qui in foro, & qui in Urbe, & [50] in continentibus [51] ædificiis.

7. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

ET ideo procurator ejus præſenti eſſe videtur.

De filio vel filiaſam. 1. *An invitus.* 2. *Aut veteranus, aut miles procurator eſſe poſſit.* 3. *Edictum de procuratore compellendo judicium accipere, & quibus ex cauſis non compellitur.*

8. IDEM lib. 8. ad Edictum.

FIliusfamilias [52] & ad agendum dare procuratorem poteſt, ſi quæ ſit actio, qua ipſe experiri poteſt: non ſolum [53] ſi caſtrenſe peculium habeat, ſed & quivis filiusfamilias: utputa injuriam paſſus dabit ad injuriarum actionem, ſi forte neque pater præſens ſit, nec patris procurator velit experiri: & erit jure ab ipſo filiofamilias procurator datus. Hoc amplius Julianus ſcribit: etſi filiofamilias patri per filium ejus in eadem poteſtate manentem fiat injuria, neque avus præſens ſit, poſſe patrem procuratorem dare ad ulciſcendam injuriam, quam

1 *l.* 1. ℱ. *ſtellionatus.* 21. *Eclog.* 2. *cap.* 21. *in fin.* 2 Imo non irrogat, ajunt alii juxta *l.* 2. ℱ. *ſtellionatus.* quibus reſpondetur l. 2. ut notant interpretes græci, intelligi cum ob levem cauſam movetur, hanc autem cum cauſa famoſa eſt: vel ut alii volunt. Quid ſi dicamus crimen ſtellionatus non ipſo jure infamem facere, ſed per ſententiam, ſi id judici placuerit? quia hoc crimen legitimam pœnam non habet, ſed extra ordinem coërcetur. *l.* 3. §. *pæna.* ℱ. *illo tit.* Ergo, inquiunt, hic accipitur verbum *irrogat*, pro *irrogare poteſt*: ſic enim accipitur verbum *videbitur*, pro *videri poterit*, & *nocebit*, pro *nocere poterit* in *l. Labeo.* ℱ. *de ſtatulib.* & *habebunt*, pro, *habere poterunt* in *l.* 1. §. 4. ℱ. *de poſtul.* vide autem præter alios alis hic allegatos Duar. *lib.* 1. *diſput. cap.* 22. Gilbertum *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 3. vid. Cujac. 10. *obſerv.* 26. Robert. 4. *ſent.* 17. Mod. 3 Caſum excipe *l.* 4. §. 3. ℱ. *eod.* 4 *l.* 1. §. *per calumniam.* 2. & §. 1. ℱ. *Si mulier ventris nomine. l.* 1. §. 14. ℱ. *de ventre in poſſeſſ. l.* 3. §. *fin.* ℱ. *ne vis fiat.* 5 Bonorum defuncti ſcilicet. 6 Et quam Prætor pronunciavit miſſam eſſe in poſſeſſionem per calumniam. 7 Falſo, & ita mentitur Prætori. *l.* 17. ℱ. *eod.* 8 Ex defuncto. 9 Non ex defuncto, de cujus bonis agitur. 10 Et contumax fuit. *l.* 11. §. *qui tacuit.* 4. ℱ. *de interrogat.* 11 Falſa exiſtimatio excuſat a calumnia, & ſic a pœna calumniæ, puta infamia. 12 *l.* 4. §. *calumniator.* ℱ. *eod.* 13 Patri ſua interdum patientia nocet, *l.* 11. *in fin. l.* 13. §. 1. ℱ. *eod.* 14 Hoc verbo conſtat judicem extrinſecus loqui, non ferre ſententiam. *l.* 13. §. 6. ℱ. *eod. l.* 17. *l.* 19. *C. h. t.* adde quæ de hoc verbo, *videri*, ſcripſi *ad l.* 1. §. 5. ℱ. *ad SC. Turpillianum.* 15 Quo nomine quis incidit in Turpillianum. *l.* 1. §. *pen.* ℱ. *ad SC. Turpillian.* 16 Pudoris & ignominiæ differentia. *Goth.* Pudor, id eſt, infamia facti. *vid. l.* 2. ℱ. *de obſeq. parent. l.* 13. *l.* 17. *l.* 19. *C. ex quib. cauſ. infam.* Diſſ. Donell. qui nullam ſtatuit infamiam facti. *lib.* 18. *comm. cap.* 6. *circa fin.* Anſ. 17 Exhortari & mandare differunt: qui exhortatur, non continuo mandare intelligitur: multum intereſt Præſes provinciæ pronunciet, *videris inſtigator fuiſſe calumniæ*: an vero, *inſtigator fuiſti*, vel *inſtigator fuiſti & mandaſti.* 18 *Damnatoris.* Ita legendum cenſet Antonius Faber 6. *conjecturar.* 6. nec enim Præſes cum ita loquitur, *videris inſtigator fuiſſe*, damnat, ſed exhortatur ne in poſterum callidis commentis abutatur. *Goth.* Fabrum tamen huic textui vim inferre putat Ant. Matth. *de criminib. proleg. c.* 1. *num.* 10. S.L. 19 Huic legi videtur contraria *l.* 1. §. *perſuadere.* ℱ. *de ſerv. corr.* ſed non eſt ita. nam *exhortari* & *perſuadere* diverſiſſima ſunt: & maxime eo ſenſu, quo *perſuadere* accipitur *d.* §. *perſuadere*; præcipua enim cauſa delicti eſt, ac potius delictum ipſum. vide Græcos Βασιλικῶν interpr. *ad d. l.* 1. Itemque Briſſ. *lib.* 2 *ſelect. Antiq. cap.* 2. & Rævardum noſtrum *protrib. cap.* 21. Mod. 20 Gravari alterius ſententia etiam juſta neminem oportet. *v. C. inter alios acta.* 21 Cur ita, cum is, qui non probatur, videatur reprobari? *arg. l.* 40. §. *ſed & ſi.* ℱ. *de procur.* hoc igitur judicio accuſator prægravatur, non teſtis. 22 Imo irrogat. *l. penult.* §. 2. ℱ. *de extr. cognit.* 23 *l.* 14. *C. h. t.* Goth. Vide Corraſ. *l.* 1. *miſcell. cap.* 16. Anſ. 24 Sic pœna martyrem non facit, ſed cauſa. Auguſtinus *Epiſt.* 61. & 167. & *lib.* 3. *contra Creſconium*; & *in Pſalmum* 34. *parte* 2; & *in Pſalmum* 43. 25 De qua *l.* 16. *C. eod.* 26 Hoc eſt, luctus parentum ac liberorum impedimento non eſt nuptiis: voluntarius eſt, non neceſſarius: non a lege, ſed a pietate cujusque & animi ſententia indicatur. 27 Forte legendum eſt, *patientiam*, ut *animi ſui patientia*, ſit idem quod ſequitur, prout quisque voluerit, quod cuique videbitur atque apparuerit. 28 *l.* 11. ℱ. *eod.* 29 Atqui lenoni lenocinium in ſervitute exhibitum poſt adeptam libertatem nocet. *l.* 4. §. 3. ℱ. *eod.* Goth. Hinc colligunt, hodie omnes, qui corpore ſuo quæſtum faciunt, eſſe infames. vide Weſenb. *hic. n.* 5. *in pr.* Anſ. 30 Pietas enim parentibus ſemper debetur. *l.* 1. ℱ. *de obſequiis parent. vel. Semper*, id eſt, etiam ab exheredato, *ut hic.* 31 Quia forte a matre ſilentio præteritus eſt, & alius ab ea heres inſtitutus, §. *mater. Inſt. de exher. liber.* alii legunt omiſſa negativa, *Cujus hereditas ad filium pertinet.* ſatis confidenter: & non optimo exemplo. *Mod.* 32 Lugendus eſt maritus in bello occiſus, etiamſi corpus ejus non appareat.

33 Adde §. 1. *Inſt. de iis, per quos agere. L.* 2. *C.* 13. & *deinceps.* de defenſore *vid. l.* 18. §. 13. ℱ. *de munerib. & honor. l.* 51. ℱ. *eod.* 34 Διοικητής, actor ſeu procurator is eſt, cui mandata eſt negotiorum abſentis adminiſtratio, quique tam agit, quam convenitur nomine negotiorum abſentis, quæ gerit. Atque hic dicitur διεκδικητὴς καὶ ἐντολεὺς καὶ συνήγορος, defenſor, mandatarius ſeu Advocatus. 8. *Eclog.* 2. *in Lemmate ſeu tituli inſcriptione.* quid ſit Procurator, vide apud Ciceronem *pro Cecinna.* Certe olim per alium nemo agere poterat: hodie poteſt agi. *pr. Inſt. de iis, per quos agere poſſumus.* dixi ad *l.* 123. ℱ. *de reg. jur.* 35 Imo & qui ſua, *l.* 34. ℱ. *eod.* 36 Imo & qui ſine mandato. *l.* 35. *in pr.* ℱ. *eod.* Goth. Adde *l.* 24. ℱ. *de negot. geſt. l.* 58. ℱ. *de ſolut. & liberat.* non tamen verus procurator eſt. *l.* 56. ℱ. *de judic. l.* 1. *in fin.* ℱ. *quod juſſu. l.* 24. *C. h. t.* ſed rectius dicitur geſtor. *l.* 2. ℱ. *de negot. geſt.* Anſ. 37 Mandari poteſt procuratio præſentibus & nudis verbis, & per literas & per nuncium, & apud acta Præſidis & Magiſtratus. Paul. 1. *ſent.* 3. §. 1. 38 Vide Theophil. *Inſt. per quas perſonas agere* ubi dixi. 39 Et male. Procurator enim aut ad litem, aut ad omne negotium, aut ad partem negotii, aut ad res adminiſtrandas datur. Paul. 1. *ſentent.* 3. §. 2. Putabant autem procuratorem eum legitimum dici, qui omnium rerum eſſet procurator. Cicero *pro Cecinna*: *Utrum me tuus procurator dejecerit is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italia non ſit, abſitve Reipublicæ cauſa, quaſi quidam & pene dominus, hoc eſt alieni juris vicarius.* 40 Nuncium perferens vel epiſtolam, proprie non eſt procurator. 41 *l.* 10. *C. h. t. vide l.* 12 §. *contrario.* ℱ. *mandati.* 42 *vide c.* 68. *de reg. jur. in* 6. 43 Imo furioſus habendus eſt abſentis loco. *l.* 2. §. *penult.* ℱ. *de jure codicill. l.* 17. §. 12. ℱ. *de injuriis. l.* 124. *in fin.* ℱ. *de reg. jur.* 44 Aut mens potius. 45 Imo ad rem nondum controverſam dari non poteſt. *l.* 6. §. 1. ℱ. *tit. proximo.* 46 Atqui Syndicus non poteſt ad futuram litem conſtitui. *l.* 6. §. 1. *verſ. ſed hodie.* ℱ. *quod cujuscunque univerſ.* 47 Forte legendum eſt, *ex die.* nam mox ſequitur, *usque ad diem.* 48 Id eſt, dum vivit *l.* 1. *in pr.* ℱ. *pro ſocio.* 49 Quando quis præſumatur præſens quoad ſententiæ pronunciationem, vid. Joann. Gall. *quæſt.* 156 Menoch. de præſumpt. *lib.* 2. *præſumpt.* 74. *n.* 1. Anſ. De multiplici genere abſentiæ, *vid. DD. in l. abſentem.* 199 ℱ. *de verb. ſign.* S. L. 50 *vide l.* 173. *in fin.* ℱ. *de verb. ſign.* 51 *Continentia* Urbi *ædificia*, ſuburbia adjacentia. *l.* 2. *l.* 87. *l.* 139 *l.* 147. *l.* 173. §. 1. ℱ. *de V. S.* 52 *l.* 33. *in pr.* ℱ. *eod.* 53 Cur ita eo caſu? *vide l.* 2. ℱ. *de SC. Macedon.* & *l.* 1. §. *nec caſtrenſe.* ℱ. *de collatione bonorum.*

nepos abſentis paſſus eſt. † Ad defendendum [1] quoque poterit filiusfamilias procuratorem dare. † Sed & filiafamilias poterit dare procuratorem ad injuriarum actionem. Nam quod ad dotis exactionem cum patre dat procuratorem, ſupervacuum eſſe Valerius Severus ſcribit [2]: cum ſufficiat, patrem dare [3] ex filiæ voluntate. Sed puto, ſi forte pater abſens ſit, vel ſuſpectæ vitæ (quo caſu ſolet filiæ competere de dote actio), poſſe eam procuratorem dare. † Ipſe quoque filius procurator dari poterit & ad agendum, & ad defendendum. §. 1. Invitus [4] procurator non ſolet dari. *Invitum* [5] accipere debemus, non eum tantum, qui contradicit, verum [6] eum quoque, qui conſenſiſſe non probatur. §. 2. Veterani, procuratores fieri poſſunt. Milites [7] autem, nec [8] ſi velit adverſarius, procuratores dari poſſunt: niſi hoc, tempore [9] litis conteſtatæ, quocunque caſu prætermiſſum eſt: excepto eo, qui in [10] rem ſuam procurator datus eſt: vel qui communem cauſam omnis ſui numeri perſequatur, vel ſuſcipit: quibus talis procuratio conceſſa eſt. §. 3. *Procuratorem ad litem ſuſcipiendam datum, pro quo conſentiente Dominus judicatum ſolvi, expoſuit:* Prætor ait [11]: *judicium accipere cogam.* † Verum ex cauſa non debebit compelli: utputa, inimicitiæ capitales intervenerunt inter ipſum procuratorem, & dominum: ſcribit Julianus debere in procuratorem denegari actionem. † Item ſi dignitas acceſſerit procuratori, vel reipublicæ cauſa abfuturus ſit:

9. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

AUt ſi [12] valetudinem, aut ſi neceſſariam [13] peregrinationem alleget:

10. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

VEl [14] hereditas ſuperveniens eum occupet, vel [ex] alia [15] juſta cauſa. † Hoc amplius, & ſi habeat præſentem dominum, non debere compelli procuratorem.

11. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

SI tamen dominus cogi poſſit.

12. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

SEd etiam ex his [16] cauſis dicitur aliquando cogendum procuratorem judicium accipere: veluti ſi dominus præſens non ſit, & actor adfirmet [17], tractu temporis futurum, ut res pereat.

13. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

SEd hæc neque paſſim admittenda ſunt, neque diſtricte [18] deneganda: ſed a Prætore, cauſa cognita, temperanda.

14. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

SI poſt datum [19] procuratorem capitales [20] inimicitiæ interceſſerunt [21], non [22] cogendum accipere judicium, nec ſtipulationem [23] ob rem [24] non defenſam committi: quoniam nova cauſa ſit.

De procuratore ad communi dividundo judicium dato.

15. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

SI defunctus ſit dominus ante litem [25] conteſtatam, *judicatum ſolvi* ſtipulatione pro [26] ſuo procuratore data, procurator compellendus eſt ad judicium accipiendum: ita tamen, ſi hoc dominus ſciente procuratore, & non contradicente, fecit: quod ſi aliter actum eſt, inſcium quidem procuratorem teneri, ſatis incivile eſt; committitur autem ob rem non defenſam ſtipulationis clauſula. §. 1. Qui ad communi dividundo judicium datus eſt [ad] agendum, item [27] & ad defendendum videbitur datus, duplici [28] cautela interponenda.

De revocatione procuratoris.

16. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

ANte [29] litem conteſtatam libera poteſtas eſt vel mutandi [30] procuratoris, vel ipſi domino judicium accipiendi.

17. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

POſt litem autem conteſtatam reus, qui procuratorem dedit, mutare quidem eum, vel in ſe litem transferre a vivo procuratore, vel in civitate manente, poteſt; cauſa tamen prius cognita. §. 1. Non ſolum autem ipſi, qui dedit procuratorem, hoc permittitur: ſed etiam heredi ejus, & cæteris ſucceſſoribus. §. 2. In cauſæ autem cognitione non ſolum hæc verſantur, quæ [31] ſupra diximus, in procuratore non compellendo ſuſcipere judicium: verum & ætas [32].

18. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

AUt [33] religionis beneficium.

19. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

ITem ſi [34] ſuſpectus ſit procurator; aut in vinculis, aut [in] hoſtium, prædonumve poteſtate:

20. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

VEl judicio [35] publico, privatove, vel [36] valetudine, vel majore re ſua diſtringatur:

21. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

VEl exilio: vel ſi latitet, vel inimicus [37] poſtea fiat:

22. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

AUt adfinitate [38] aliqua adverſario jungatur; vel heres ei exiſtat:

23. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

AUt longa peregrinatio, & aliæ ſimiles cauſæ impedimento ſint:

24. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

MUtari debebit; vel ipſo procuratore poſtulante.

25. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

QUæ omnia non ſolum ex parte rei, ſed [39] etiam in perſona actoris obſervabuntur. † Sed ſi adverſarius, vel ipſe procurator dicat, *Dominum mentiri*; apud Prætorem hæc finiri oportet: nec [40] ferendus eſt procurator, qui ſibi adſerit procurationem: nam hoc ipſo ſuſpectus [41] eſt, qui operam ſuam ingerit invito: niſi forte purgare magis convitium, quam procurationem exequi maluit; & hactenus erit audiendus, ſi dicat *ſe procuratione quidem carere velle, ſed ſi id inlæſa* [42] *exiſtimatione ſua fiat.* Cæterum ferendus erit pudorem [43] ſuum purgans. † Plane ſi dicat, *in* [44] *rem ſuam ſe procuratorem datum*, & hoc probaverit, non debet carere [45] propria lite. † Item ſi retentione [46] aliqua procurator uti velit, non facile ab eo lis erit transferenda.

26. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

NIſi dominus [ei] ſolvere [47] paratus ſit.

De translatione litis ex parte actoris.

27. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

IN cauſæ cognitione etiam hoc verſabitur, ut ita demum transferri a procuratore judicium permittatur, ſi quis omnia [48] judicii [49] ab eo transferre paratus ſit: cæterum, ſi velit quædam transferre, quædam relinquere, juſte procurator hanc conſtantiam [50] recuſabit. Sed hæc ita, ſi mandato domini procurator egit: cæterum, ſi mandatum non eſt; cum neque in judicium quicquam deduxerit, nec tu ea comprobaſti, quæ invito te acta ſunt, tibi non præjudicant: ideoque translatio earum litium non eſt tibi neceſſaria, ne alieno facto onereris [51]. † Hæc autem cognitio procuratoris mutandi, Prætoris eſt. §. 1. Si ex parte actoris litis translatio fiat, dicimus, committi *judicatum ſolvi* ſtipulationem a reo factam; idque & Neratius probat, & Julianus; & hoc jure utimur: ſcilicet ſi dominus ſatis accepit. † Sed & ſi procurator ſatis accepit, & transferatur judicium in dominum, verius eſt committi [52], & ex ſtipulatu actionem a procuratore in dominum transferri. † Sed [53] & ſi a domino, vel a procuratore in procuratorem judicium transferatur: non dubitat Marcellus, quin committatur ſtipulatio; & hæc vera ſunt. Et licet procuratori commiſſa ſit ſtipulatio, tamen domino erit danda utilis [54] ex ſtipulatu actio, directa penitus tollenda.

Si procurator judicatum ſolvi ſatis acceperit, vel dederit: & de actione judicati.

28. IDEM lib. 1. Diſputationum.

SI procurator meus *judicatum ſolvi* ſatis acceperit, mihi ex ſtipulatu actio utilis [55] eſt, ſicuti judicati actio mihi indulgetur [56]. Sed & ſi egit procurator meus ex ea ſtipulatione me invito; nihilominus tamen mihi ex ſtipulatu actio tribuetur [57]: quæ res facit, ut procurator meus, ex ſtipulatu agendo, exceptione debeat repelli: ſicuti cum agit judicati non in rem ſuam datus, nec ad eam rem procurator factus. † Per contrarium autem, ſi procurator meus judicatum ſolvi ſatisdederit, in me [ex] ſtipulatu actio non datur. Sed & ſi defenſor meus ſatisdederit [58], in me ex ſtipulatu actio non datur [59]: quia nec [60] judicati mecum agi poteſt.

Si malit actor reum convenire quam procuratorem.

29. IDEM lib. 9. ad Edictum.

SI actor malit dominum potius convenire, quam eum, qui in rem ſuam procurator eſt: dicendum eſt, ei licere [61].

De impenſis a procuratore factis.

30. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

ACtoris [62] procurator, non in rem ſuam datus, propter impenſas [63] quas in litem fecit, poteſt [64] deſiderare [65], ut ſibi ex judicatione ſatisfiat, ſi dominus litis ſolvendo non ſit.

Si procurator litis domino ſucceſſit, vel non. 1. De pluribus procuratoribus unius litis. 2. De pluribus procuratoribus.

31. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

SI quis, cum procuratorio nomine condemnatus eſſet, heres exſtiterit domino litis; judicati actionem non recte recuſabit: hoc, ſi ex aſſe. Sin autem ex parte heres extiterit, & totum ſolverit: ſiquidem ei mandatum eſt hoc quoque, ut ſolvat, mandati actionem [66] adverſus coheredes habebit; ſi non ſit mandatum, negotiorum geſtorum actio datur [67]. † Quod eſt, & ſi heres procurator non exſtiterit, & ſolverit. §. 1. Unius litis plurium perſonarum plures dari procuratores, non [68] eſt prohibitum. §. 2. Julianus ait, eum, qui dedit diverſis temporibus procuratores duos, poſteriorem [69] dando priorem prohibuiſſe videri.

1 *vide l. ult. §. 1. C. de bonis, quæ liberis.* 2 Senſus eſt, Quod ad dotis exactionem attinet, cum patre dare procuratorem filia neceſſe non habet. 3 *v. l. 2. §. quod ſi in patris. ff. ſoluto matr.* 4 *l. 17. C. h. t. l. 2. §. quæritur ff. de curat. bonis dando.* 5 *l. 5 ff. de ſervit. præd. urban.* 6 Invitus & pro non conſentiente habetur, qui tacet, ubi de eo obligando agitur: & ſic taciturnitas ad aliquem obligandum pro conſenſu non habetur. vide tamen Socinum *reg.* 194. 7 *l. 5. C. de condict. ob cauſam.* 8 Vide quæ ſcripſi ad *l. 7. ff. de poſtulando.* 9 *l. 13. C. h. t.* 10 *l. 9. C. eod.* 11 Imo Prætoris nullæ ſunt partes in eo. *l. 45. in pr. ff. eod.* 12 *l. 20. ff. eod.* 13 *l. 23. l. 44. ff. eod.* 14 *l. 22. ff. eod.* 15 *l. 44. ff. eod.* 16 Ut maxime his cauſis ſe impediri dixerit 17 *vid. l. 43. §. ult. ff. eod. l. 13. §. fin. ff. de recept. qui arbitr. l. 28. § ſed etſi dies. ff. de judiciis.* 18 Præfracte, ſeveriter, in omnibus. 19 Ad defendendum ſcilicet. 20 *l. 8. §. final. ff. l. 43. in fin. ff eod* 1. *Feudorum* 22. 21 Ex parte domini, vel procuratoris, vel utriusque. 22 *l. 45. ff. eod. l. vir bonus* 18. *ff. judic. ſolvi.* 23 Judicatum ſolvi. 24 Id eſt, ex hac clauſula, & ob id deſertam a procuratore. *Goth. Stipulationem* dicit judicatum ſolvi. *l. judicatum ſolvi. ff. jud. ſol.* Mod. 25 Et judicium acceptum. 26 Plerumque enim debet dominus pro ſuo procuratore cavere judicatum ſolvi. *l. 8. in fin. ff. eod.* 27 *l. unic. C. de ſatisdando.* 28 Hæc verba videntur eſſe Triboniani, ejus enim ſtylum redolent: *cautelam* enim dicit pro *cautione.* 29 Seu re integra. *l. 3. C. mandati.* 30 *l. 55. ff eod.* 31 *l. 8. in fin. l. 9. & ſeqq.* 32 Puta ſenectus. 33 *vide l. 32. §. ſacerdotio. 4. ff. de recept qui arbitrium.* 34 *Ut l. 25. in pr. ff. eod.* 35 *vide l. 3. §. 5. in fin. ff. de teſtibus.* 36 *l. 9. ff. eod. l. 23. ff. mandati. l. 2. §. 3. ff. ſi quis cautionibus.* 37 *vide l. 3. in princ. ff. de teſtibus.*

38 Adfinitas ſuperveniens excuſat procuratorem a munere procurationis ſuſcepto perficiendo. adde *l. 23. C. de excuſ. tutor.* 39 *vid. l. 41. ff. de reg. jur.* 40 *vid. l. 47. ff. de judiciis: vide l. 29. ff. de teſtam. tutel. l. 5. §. conductores. ff. de jure immunit.* adde *l. 21. in fin. ff. de tutorib. & curat. datis.* 41 Suſpectus eſt, qui operam ingerit invito. *vid. l. 69. ff. de reg jur.* 42 Id eſt, ſalva. 43 Pudorem ſuum purgare volens, audiendus eſt, juſtamque litigandi cauſam habere intelligitur. 44 *l. 29. ff. eod.* 45 *v. l. 55. ff. eod.* 46 Ob ſumptus factos in lite. *l. 30. ff. eod.* 47 Sumptus litis. 48 Imo pars judicii transferri poteſt. *l. 17. ff. rem ratam hab.* 49 Judicia. 50 Ita quoque *Florent.* ſed reponendum liquido, *inconſtantiam. vide l. 75. ff. de reg. jur.* 51 *l. 1. in princ. ff. de alienat. judicii mutand.* 52 Imo non tenebuntur fidejuſſores dati & accepti. *l. 1. in fin. ff. quibus mod. pig. vel. hypoth. ſolvit.* 53 Translatio litis fit vel a procuratore ad dominum, *ut ff. eod* vel a procuratore ad alium. 54 Ceſſis ei actionibus. *l. 49. in fin. ff. de acqu. vel amittend. poſſeſſ.* 55 Contrahere enim quisque ea qualitate præſumitur, quam gerit. *l. pen. ff. ſi quis cautionib.* 56 Non procuratori, niſi in rem ſuam datus ſit. *l. 6. in fin. ff. quod cujuscunque univerſ.* 57 Utilis, *l. 79. ff. de verb. oblig.* 58 *l. 61. ff. eod* 59 Directa, ſed utilis. 60 *vide l. 11. §. 7. ff. de exceptione rei judicatæ.* 61 Imo non licet. *l. 55. ff. eod.* 62 Et rei. 63 Idem propter ſalarium. *l. 7. l. 56. §. fin. ff. mandati.* Anſ. 64 Poteſt etiam uti retentione. *l. 25. in fin. ff. eod.* 65 *l. 53. in pr. ff. de pactis. l. 7. in fin. ff. mandati. v. l. 15. C. hoc titulo* 66 *l. 20. C. familiæ erciſc.* 67 *vid. l. 18. in fin. C. famil. erciſc.* 68 Imo, illis neceſſarium eſt unum procuratorem dare. *l. 5. §. penult. ff. judicatum ſolvi.* 69 Poſteriore procuratore conſtituto, prior tacite revocatus intelligitur. *cap. 14. extr. eod.*

32. PAU-

32. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

PLuribus procuratoribus in solidum simul [1] datis, occupantis [2] melior [3] conditio erit [4]; ut [5] posterior non sit in eo, quod prior petit, procurator.

De servi & filiifam. procuratore. 1. De eo, qui de statu suo litigat. 2. De defensione absentium. 3. Edictum, ut qui alterius nomine actionem postulat, eundem defendat, & is de rato caveat. 4. Æquitas prioris partis suprascripti edicti. 5. Qui defendere coguntur, vel non.

33. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

SErvum quoque, & filiumfamilias [6], procuratorem posse habere aiunt: Et quantum ad filiumfamilias, verum est; in servo, subsistimus. Et negotia quidem peculiaria servi posse gerere aliquem, & hoc casu procuratorem ejus esse, admittimus; quod & Labeoni videtur: actionem autem intendere vetamus [7]. §. 1. Eum vero, qui de statu suo litigat, procuratorem habere [8] posse, non dubitamus, non solum in administratione rerum, sed etiam in actionibus, quæ ei, vel adversus eum competant; ex possessione sive servitutis sive libertatis de suo statu litigat. Ex contrario quoque eum procuratorem dari posse, manifestum est. §. 2. Publice utile est [9], absentes a quibuscunque defendi: nam [10] & in capitalibus judiciis defensio datur [11]. † Ubicunque itaque absens quis damnari potest, ibi quemvis verba pro eo facientem & innocentiam [12] excusantem audiri æquum est, & ordinarium admittere; quod ex rescripto [13] Imperatoris nostri apparet. §. 3. Ait [14] Prætor: *Cujus nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum viri boni arbitratu defendat: Et ei, quo nomine aget, id ratum habere eum [15], ad quem ea res pertinet, boni viri arbitratu satisdet.* §. 4. Æquum [16] Prætori visum est, eum [17] qui alicujus nomine procurator experitur [18], eundem [19] etiam defensionem suscipere. §. 5. Si quis in rem suam procurator interveniat: adhuc erit dicendum, debere eum defendere: nisi forte ex necessitate fuerit factus [20].

34. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

SI quis in rem suam procuratorio nomine agit, veluti emptor hereditatis; an debeat invicem venditorem defendere? & placet, si bona fide, & non in fraudem eorum [21], qui invicem agere vellent, gestum sit negotium, non oportere eum invicem [22] defendere.

1. De liberti ingrati accusatione. 2. Quam ob causam & ubi procurator defendere cogitur. 3. Quid sit defendere.

35. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

SEd & hæ [23] personæ procuratorum [24] debebunt defendere [25], quibus sine mandatu agere licet: utputa liberi [26], licet sint in potestate; item parentes & fratres, & adfines, & liberti. §. 1. Patronus libertum [&] per procuratorem, ut ingratum, accusare potest: & libertus per procuratorem [27] respondere. §. 2. Non solum autem si actio postuletur a procuratore; sed & præjudicium, vel interdictum; vel si stipulatione legatorum vel damni infecti velit caveri: debebit absentem defendere in competenti tribunali, & eadem provincia. Cæterum cogi [28] eum etiam in provinciam Roma abire, vel e contrario; vel a provincia [29] in aliam provinciam & defendere [30]: durum est. §. 3. *Defendere* autem est, id facere, quod dominus in litem faceret, & cavere idonee [31]: nec debebit durior conditio procuratoris fieri, quam est domini: præterquam [32] in satisdando. † Præter satisdationem procurator ita defendere videtur, si judicium accipiat. Unde quæsitum est apud Julianum, an compellatur, an vero sufficiat, ob rem non defensam, stipulationem [33] committi: & Julianus scribit libro tertio Digestorum, compellendum [34] accipere judicium: nisi & agendum [35] causa cognita recusaverit [36], vel ex justa causa remotus fuerit. † Defendere videtur procurator & si in possessionem venire patiatur [37], cum quis damni infecti satisdari [38], vel legatorum desideret.

36. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

VEl [39] in operis novi nunciatione [40]. Sed & si servum ex causa noxali patiatur duci, defendere videtur. Ita tamen, ut in his omnibus, *Ratam rem dominum habiturum* caveat.

Quarum actionum nomine dominus defendi debet. 1. De pluribus defensoribus.

37. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

OMnium [41] autem actionum nomine debet defendere [42], etiam earum, quæ [43] in heredem non dantur. §. 1. Unde est quæsitum, si adversarius plures intendat actiones, & in singulas singuli existant defensores suscipere parati, videri eum recte defendi Julianus ait: quo jure nos uti, Pomponius scribit.

38. IDEM lib. 40. ad Edictum.

NOn tamen eo usque procedendum erit; ut, si decem [millia] petantur, & extant duo defensores parati in quina defendere [44], audiantur.

In quibus causis dominus defendi debet. 1. Ex quibus causis. 2. Et quos ratum habituros caveri debet. 3. Si pater de dote. 4. Vel filii nomine injuriarum agat. 5. De status controversia. 6. De procuratore ejus, contra quem restitutio postulatur. 7. De suspecto tutore.

39. IDEM lib. 9. ad Edictum.

NOn solum autem in actionibus, & interdictis, & in stipulationibus debet [45] dominum defendere [46], verum in interrogationibus quoque, ut in jure interrogatus ex omnibus causis respondeat, ex quibus dominus. † *An* igitur *heres sit absens*, respondere debebit [47]: &, si responderit [48] vel tacuerit [49], tenebitur. §. 1. Qui alieno nomine agit quamcumque actionem, *id ratum [50] habiturum eum, ad quem ea res pertinebit*, cavere debet [51]. † Sed interdum, licet suo nomine procurator experiatur, tamen *de rato* debebit cavere, ut Pomponius libro XXIV. scribit: ut puta jusjurandum procuratori retulit, juravit *absenti dari* oportere; agit hoc judicio suo nomine propter suum jusjurandum: neque [52] enim hæc actio domino competere potuit [53]: sed debebit *de rato* cavere. † Sed & si procuratori constitutum est, & ex ea causa agat; dubitandum non est, quin locus sit *de rato* cautioni; idque Pomponius scribit. §. 2. Quæritur apud Julianum, utrum dominum solum ratam rem habere debet satisdare, an etiam cæteros creditores; & ait, dumtaxat de domino cavendum; nec illis verbis, *ad quem ea res pertinet* [54], creditores contineri: nam nec ipsi domino hæc incumbebat cautio.

§. 3. Si de dote agat pater, cavere [55] debet *ratam rem filiam habituram*: sed & defendere eam debet, ut & Marcellus scribit.

§. 4. Si pater filii nomine injuriarum [56] agat; (cum duæ sint actiones, una patris, altera filii) cessat [57] *de rato* cautio [58].

§. 5. Si [59] status controversiam [60] cui faciat procurator: sive [61] ex servitute in libertatem adversus eum quis litiget, sive ipse ex libertate in servitutem petat, debet cavere ratam rem dominum habiturum: (& ita Edicto scriptum est) ut ex utroque latere quasi actor habeatur. §. 6. Est & casus, quo quis ejusdem actionis nomine, & *de rato* caveat, & *judicatum solvi*: ut puta, postulata est cognitio de in integrum restitutione, cum minor circumscriptus in venditione diceretur [62]: alterius procurator existit; debet cavere hic procurator [&] *ratam rem dominum habiturum*: ne forte dominus reversus velit quid petere: idem, *judicatum solvi*; ut si quid forte propter hanc restitutionem in integrum præstari adolescenti debeat, hoc præstetur; & hæc ita Pomponius lib. XXV. ad Edictum scribit.

§. 7. Item ait, si suspectus [63] tutor [64] postuletur, defensorem ejus oportere etiam [65] *de rato* cavere, ne reversus ille velit retractare [66] quod actum est. Sed non facile per procuratorem quis suspectus accusabitur: quoniam famæ causa est: nisi constet ei a tutore mandatum nominatim [67]: aut si, etiam absente tutore, quasi [68] non defenderetur, Prætor erat cogniturus.

Quæ actiones per procuratorem exerceri possunt. 1. Quibus casibus de rato caveri debet. 2. De satisdationibus a defensore præstandis in actione reali. 3. Quando ratihabitionis satisdatio exigitur. 4. De his, a quibus mandatum non exigitur.

40. IDEM lib. 9. ad Edictum.

POmponius scribit, non omnes actiones per procuratorem posse quem instituere. Denique ut liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictum [69] non posse desiderare ait: nisi, ut Julianus ait, causa cognita: id est, si [&] nominatim ei mandatum sit, & pater valetudine vel alia justa causa impediatur.

§. 1. Si stipuletur procurator *damni infecti*, vel *legatorum*; debebit *de rato* cavere [70]. §. 2. Sed & is, qui [71] quasi [72] defensor, in rem actione convenitur, præter solitam satisdationem *judicatum solvi*, etiam *de rato* debet cavere. Quid enim, si in hoc judicio rem meam esse pronuncietur; reversus ille, cujus defensor extiterat, velit fundum vindicare: nonne ratum non videbitur habere, quod judicatum est? denique si verus procurator extitisset: vel ipse præsens causam suam egisset, & victus esset, si a me vindicaret, exceptione rei judicatæ summoveretur [73]; & ita Julian. lib. L. Digest. scribit. nam cum judicatur rem meam esse [74], simul judicatur illius non esse. §. 3. Ratihabitionis autem satisdatio ante litis contestationem a procuratore exigitur: cæterum semel [75] lite contestata, non [76] compelletur ad cautionem.

1 Eodem tempore. Quid si diversis temporibus dati? Posteriorem dando priorem revocasse quis intelligitur. *l.* 31. *in fin.* S. *eod.* 2 *l.* 14. ff. *de noxal. act.* id est, ejus, qui litem contestatus est. 3 Cur non uterque in solidum convenietur? *l.* 60. §. *duobus.* ff. *mandati.* 4 Voto ejus scilicet: quia factus est dominus litis occupando. 5 Prioris diligentia posteriori nocet. 6 *l.* 8. *in princ.* S. *eod.* 7 Id est, servus ad negotia non ad judicia, procuratorem constituere potest. adde *l.* 15. *in princ.* ff. *ex quibus caus. majores.* 8 Hodie non habet. *l.* 1. §. 1. & 2. *C. de adsertione tollenda.* 9 *l.* 12. *C. h. t.* 10 *l.* 3. *C. de accusat.* 11 Imo in iis procurator non datur. *l. penult.* §. 1. ff. *de publ. jud.* Goth. i. e. non datur, ut absolvatur vel condemnetur reus, sed potest intervenire ad allegandas causas justæ absentiæ, ne reus ut contumax damnetur. Vide autem Jo. Robertum *lib.* 2. *sent. l.* 2. *cap.* 3. Menoch. *de arbit. jud. cas.* 264. Mod. 12 Forte *absentiam.* & ita legit Cujacius apud Paulum 5. *sentent.* 16. §. 11. Nam ad absentiam tantum excusandam procurator admittitur, non ad innocentiam, si qua sit, ostendendam. *Goth.* Confer. *l.* 72. ff. *eod.* & *l.* 26. §. *fin.* ff. *ex quib. caus. major.* Ans. 13 *vide l.* 3. *C. de accus.* 14 Tertium edictum de procuratoribus. Primum vide in *l.* 8. *in fin.* S. *eod.* secundum in lege 16. *l.* 17. S. *eodem.* 15 §. *fin autem.* 3. *Inst. de satud.* 16 Ut servet æquitatem in judiciis, *l.* 21. §. 5. ff. *de recept. qui arbitr. l.* 1. ff. *quæ sentent. sine appellat. l. ultim. C. de fructibus. l. in sacris.* 12. §. *ult. C. de proximus sacror. scrinior. lib.* 12. *tit.* 19. *c. non licet. de regul. jur. in* 6. 17 Non tamen tutorem. *l.* 4. ff. *de administ. & peric. tut.* 18 Agit. 19 Adde *l.* 4. ff. *de tutel.* 20 Imo ob eam rationem non removetur a defendendo. *l.* 70. *in fin.* ff. *eodem.* 21 *l.* 1. ff. *quæ in fraud. credit.* 22 Adde *l.* 1. *C. rerum amotar.* 23 Conjunctæ scilicet. 24 Non tamen sunt veri procuratores, cum mandato carent. *l.* 3. §. *procuratorem.* ff. *jud. sol.* Mod. 25 De rato satisdare. *l.* 8. *in pr.* ff. *de negot. gest.* 26 *l.* 12. *C. h. t. l.* 3. §. 3. ff. *judicatum solvi.* 27 *l.* 4. ff. *de obseq. parent.* 28 *l.* 20. *in fin.* ff. *de operis libert.* 29 *vide l.* 21. §. 2. ff. *de excusat. tutorum.* 30 *vid. l.* 156. *in pr.* ff. *de regul. jur.* 31 Id est, pignore vel fidejussore. *l.* 51. 52. 53. ff. *eod.* Goth Judicatum solvi nimirum: *gloss. hic. litt. n.* Casus autem quibus defensor sine satisdatione admittitur, vid. apud Speculator. *lib.* 1. *part.* 3. *Rubr.* 4. Ans. 32 *vid. l.* 166. ff. *de reg. jur.* 33 Satisdationem. 34 *l.* 8. §. 3. S. *eod.* hinc colligas, non sufficere id, quod interest, solvere. Imo sufficit. *l.* 45. ff. *eod.* 35 Et se acturum. Goth: *agere.* 36 *l.* 7. *C. h. t.* 37 Defendit procurator etiam, qui patitur, quod dominus pateretur. Imo qui id facit, defendere non videtur. *arg. l.* 2. *in fin.* S. *si ex noxali.* 38 *Al.* Satis. 39 Adde *l.* 15. ff. *de operis novi nunciatione.* 40 Adde *l.* 6. ff. *de operis novi nunc.* 41 In procuratore actoris id verum est: nam rei procurator, vel in unam rem defendere potest. *l.* 46. §. 1. ff. *eod.* 42 Actoris procurator, etiamsi una tantum actione utatur. 43 Ut sunt, quæ ex maleficiis, *l. cum emancipati.* 2. § *emancipatus filius.* 4. ff. *de collat. bonor.* 44 Cur ita? *v. l.* 1. *in fin. l.* 2. ff. *de exercit. l.* 4. ff *famil. ercisc. l.* 5. §. *pen.* ff. *judic. solvi.* 45 *vide l.* 1. ff. *de interrogation.* 46 Procurator scilicet qui agit nomine alieno. 47 Eo petente, cum quo experitur. 48 Confessio procuratoris in judicio, obligat dominum, ut & tutoris vel curatoris pupillum vel adultum. Vide Rolandum a Valle 1. *consil* 70. 49 Tacens in obligatione personali pro consenciente non habetur. v tamen Soci num *reg.* 394. 50 *l.* 33. §. 3. S. *eod.* 51 Cum de mandato incertum est. *l.* 1. *C. h. t.* secus cum certum est. *l.* 65. ff. *eod.* 52 Imo relati a procuratore jurisjurandi exceptio domino competit. *l.* 9. §. *penult.* ff. *de jurejur.* 53 Directa sc. nam utilis competit domino. *l. in causæ.* 27. *in fin.* S. Mod. 54 De vi vocabuli, *pertinere*, vide Menoch. *consil.* 263. *num.* 78. *vol.* 1. Cravett. *cons.* 345. *num.* 10. 11. Roland. a Valle, *consil.* 28. *n.* 23. 26. 28 Ans. 55 *l.* 3. *in fin.* ff. *de action. rerum amot. l.* 2. *in fin.* ff. *solut. matrim.* 56 *vide l.* 5. §. 6. ff. *de injuriis.* 57 *d. l.* 5. §. 7. 58 Secus si alius esset, quam filius qui hac actione uteretur. *l.* 22. §. *pen.* ff. *ratam rem haberi.* 59 8. *Ecl.* 2. *c.* 36. 60 *l.* 8 §. *ult.* ff. *ratam rem haberi.* 61 Status controversiam facit, qui ex servitute in libertatem, vel ex libertate in servitutem petit. 62 *Ut l.* 24. §. *restitutio. l.* 27. §. 1. *in fine.* ff. *de minor.* 25. *ann.* & *C. si adversus venditionem.* 63 *l.* 6. ff. *ratam rem haberi.* 64 Qui peregre abest. 65 Non tantum judicatum solvi. 66 *Retractandi* verbum reperitur *in l.* 12. *in fin.* ff. *ratam rem haberi.* 67 Idem est in restitut. in integrum. *l.* 25. §. 1. ff. *de minorib.* 25. *ann.* in jurejurando. *l.* 17 §. *fin.* ff. *de jurejur.* in matrimonio, *c.* 1. & 2 *extr. de despons. impub.* Ans. 68 Expedit enim defendi. *l.* 33. §. *publice.* 2. S. *eod.* 69 De liberis exhibendis. *l.* 1. §. 2. ff. *de liberis exhibendis.* 70 Cur ita? *vide l.* 20. ff. *ratam rem.* 71 *vide Inst. de satisdat. in pr.* adde *l. ult.* ff. *de fidejuss.* 72 Quasi defensor, verus defensor non est. *l.* 61. ff. *eod.* 73 Vid. quæ in *l.* 30. §. *ult.* ff. *de except. rei jud.* 74 In rei vindicatione sc. *Accurs.* 75 Post litis contestationem a procuratore satisdatio non exigitur. 8. *Eclog.* 2. *c.* 8. 76 Imo, nisi de rato caverit, non admittetur. *l.* 2. *C. de consortib. ejusdem litis.*

§. 4. In his autem personis [1], in quibus mandatum non exigimus, dicendum est, si forte evidens sit contra voluntatem eos experiri eorum, pro quibus interveniunt, debere eos repelli; ergo non exigimus, ut habeant voluntatem, vel mandatum, sed ne contraria voluntas probetur; quamvis *de rato* offerant cautionem.

Si fœminæ pro parentibus agant.

41. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Fœminas pro parentibus [2] agere interdum permittitur causa [3] cognita [4]: si forte parentes morbus, aut ætas impediat: nec quemquam, qui agat, habeant.

Ad quas actiones procurator dari potest. 2. De obligatione domini & procuratoris. 3. Si fideicommissarius heredem. 4. Aut creditor dominum pignoris. 5. Aut reus credendi vel debendi correum procuratorem dederit. 6. Utrum in judicio divisorio unus plurium procurator esse possit. 7. Quomodo fidejussores reum latitantem defendere debent.

42. IDEM lib. 8. ad Edictum.

Licet in [5] popularibus [6] actionibus procurator dari non [7] possit [8], tamen dictum [9] est, merito eum, qui de via publica agit [10], & privato damno ex prohibitione adficitur, quasi privatæ actionis dare posse procuratorem. Multo magis dabit ad sepulchri violati actionem is, ad quem ea res pertinet [11]. §. 1. Ad [12] actionem injuriarum ex lege Cornelia procurator dari potest [13]: nam etsi pro publica utilitate exercetur, privata tamen est. §. 2. Ea obligatio, quæ inter dominum & procuratorem consistere solet, mandati actionem parit [14]: aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati: sicut evenit, cum in rem suam procuratorem præstamus, eoque nomine *Judicatum solvi* promittimus: nam si ex ea promissione aliquid præstiterimus, non mandati; sed ex vendito [15], si hereditatem vendidimus: vel ex pristina causa mandati agere debemus; ut fit, cum fidejussor reum procuratorem dedit. §. 3. Is cui hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est, heredem jure dabit procuratorem. §. 4. Sed & dominum pignoris creditor recte dabit procuratorem ad Servianam. §. 5. Porro, si uni ex reis credendi constitutum sit, isque alium in constitutam pecuniam det; non negabimus posse dare. Sed & ex duobus reis promittendi, alter alterum ad defendendum procuratorem dabit. §. 6. Si plures heredes sint, & familiæ herciscundæ, aut communi dividundo agatur: pluribus eundem procuratorem non [16] est permittendum dare [17]: quoniam res expediri non potest circa [18] adjudicationes [19], & condemnationes: Plane permittendum dare, si uni coheredi plures heredes existant. §. 7. Reo [20] latitante post litem contestatam, ita demum fidejussores eum defendere videbuntur, si vel unus ex his eum pro solido defendat: vel omnes, vel qui ex his unum dederint, in quem judicium transferetur.

De muto & surdo. 1. Qui procuratorem dare possunt. 2. In quibus actionibus defensio non præstatur. 3. Si curator adulto petatur. 4. Pœna non defendentis procuratoris. 5. Cui caveri debet, si dominus absit. 6. Utrum is, qui judicatum solvi cavit, defendere cogatur.

43. IDEM lib. 9. ad Edictum.

Mutus & surdus per eum modum, qui procedere potest, procuratorem dare non prohibetur: forsitan & ipsi dantur: non quidem ad agendum, sed ad administrandum [21]. §. 1. Cum quæretur, an alicui procuratorem habere liceat, inspiciendum erit, an non prohibeatur procuratorem dare: quia hoc Edictum prohibitorium [22] est.

§. 2. In popularibus actionibus ubi [23] quis quasi unus ex populo agit, defensionem, ut procurator [24], præstare cogendus non est.

§. 3. Is, qui curatorem alicui præsenti petat, non aliter [25] audietur, nisi [26] adulto consentiente: quod si absenti: *ratam rem eum habiturum*, necesse habet dare. §. 4. Pœna non defendentis procuratoris hæc est, ut denegetur ei actio [27]. §. 5. Si procurator agat, & præsens sit absentis servus: Atilicinus ait servo [28] cavendum, non procuratori [29]. §. 6. Qui non cogitur defendere absentem, tamen [30] si *judicatum solvi* satisdedit, defendendi absentis gratia: cogendum procuratorem judicium accipere, ne [31] decipiatur is, qui satis accepit: nam eos, qui non coguntur rem defendere, post satisdationem cogi. Labeo, causa cognita, temperandum: &, si captio actoris sit propter temporis tractum, judicium eum accipere cogendum; quod si aut adfinitas dirempta sit, aut inimicitiæ [32] intercesserint, aut bona absentis possideri cœperint,

44. ULPIANUS lib. 7. Disputationum.

Vel si longinquo [33] sit abfuturus, vel alia [34] justa causa intervenerit:

1. Ad quas actiones procurator dari potest. 2. An procurator utens interdicto, Ne vis fiat ædificanti, *de rato caveat.*

45. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Non cogendum. Sabinus [35] autem nullas [36] Prætoris partes esse ad compellendum defendere; sed ex stipulatu ob rem non defensam agi posse: ac si justas causas habeat, cur judicium accipere nolit, fidejussores non teneri: quia [37] vir bonus arbitraturus non fuerit, ut qui justam excusationem adferret, defendere cogeretur. Sed & si satis non dedit, sed repromittenti ei creditum est; idem statuendum est. §. 1. Qui ita de publico agunt, ut & [38] privatum commodum defendant; causa cognita, permittuntur procuratorem dare; & postea alius agens exceptione repelletur. §. 2. Si procuratori opus novum nunciatum sit, isque interdicto utatur, *ne ei vis fiat ædificanti*: defensoris partes eum sustinere [39], nec compelli cavere *Ratam rem dominum habiturum* Julianus ait: Et si satisdederit, non animadverto (inquit Julianus) quo casu stipulatio committatur.

De lite a domino in procuratorem transferenda. 1. De defensione unius rei. 2. De satisdatione ab eo præstanda, qui alium defendit. 3. Utrum is, qui judicium restitutionis accepit, cogatur restitutorium judicium accipere. 4. Quid procurator præstet. 5. Aut recuperet. 7. Si quis a comprocuratore conveniatur.

46. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Qui proprio nomine judicium accepisset, si vellet [40] procuratorem dare, in quem actor transferat judicium; audiri debet, solemniterque pro eo *Judicatum solvi* satisdatione cavere. §. 1. Ei, qui defendit eum, cujus nomine ipse non agat, liberum est vel in unam [41] rem defendere. §. 2. Qui alium defendit, satisdare cogitur. *Nemo* [42] *enim alienæ litis idoneus defensor sine satisdatione intelligitur* [43]. §. 3. Item quæritur, si judicium acceperat defensor, & actor in integrum restitutus sit, an cogendus sit restitutorium judicium accipere. & magis placet cogendum [44]. §. 4. Procurator, ut in cæteris [quoque] negotiis gerendis, ita & in litibus [ex] bona fide rationem reddere debet [45]. Itaque quod ex lite consecutus erit, sive principaliter ipsius rei nomine, sive extrinsecus ob eam rem; debet mandati judicio restituere: usque adeo, ut [&] si per errorem, aut injuriam [46] Judicis non debitum consecutus fuerit; id quoque reddere debeat [47]. §. 5. Item contra, quod ob rem judicatam procurator solverit, contrario [48] mandati judicio recuperare debet. Pœnam [49] autem, quam ex suo delicto præstitit, recuperare non [50] debet.

§. 6. Litis impendia [51], bona fide facta vel ab actoris procuratore, vel a rei, debere ei restitui æquitas suadet. §. 7. Si duobus mandata sit administratio negotiorum, quorum alter [52] debitor sit mandatoris; an alter [53] cum eo recte acturus sit? & utique, recte: non enim ob id minus procurator intelligitur, quod is quoque, cum quo agitur, procurator sit.

47. JULIANUS lib. 4. ad Urseium Ferocem.

Qui duos [54] procuratores omnium rerum suarum relinquit; nisi nominatim [55] præcepit, *ut alter ab altero pecuniam petat*: non [56] videtur mandatum utrilibet eorum dedisse.

48. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale [57].

Itaque si hoc specialiter mandatum est, tunc, excipiente eo, cum quo agitur, *Si non mihi mandatum sit, ut a debitoribus peterem*; actorem ita debere replicare, *aut si mihi mandatum est, ut a te peterem.*

De autoritate procuratoris.

49. PAULUS lib. 54. ad Eidctum.

Ignorantis domini conditio deterior per procuratorem fieri non debet [58].

Si procurator liberatus sit.

50. GAJUS lib. 22. ad Edictum provinciale.

Quacunque ratione procurator tuus a me liberatus est, id tibi prodesse debet [59].

An minor XXV. *annis idoneus defensor sit. 1. De defensore mariti. 2. De satisdatione a defensore præstanda.*

51. ULPIANUS lib. 60. ad Edictum.

Minor XXV. annis, si defensor [60] existat, ex quibus causis in integrum restitui possit, defensor idoneus [61] non est [62]; quia & ipsi, & fidejussoribus [63] ejus per in integrum restitutionem succurritur. §. 1. Quoniam tamen *defendere est* [64] *eandem vicem quam reus subire*; defensor mariti [in] amplius, quam maritus facere possit, non est condemnandus. §. 2. Is, qui suscepit defensionem, etsi locupletissimus [65] est,

1 De quibus *l.* 35. ff. *eod.* 2 Secus pro extraneis. *l.* 2. ff. *de reg. jur.* 3 Fœminæ nequidem pro parentibus postulare, aut cognitores fieri possunt sine decreto, *ut hic*: in rem tamen suam, cognitoriam operam, suscipere non prohibentur. Paul. 1. *sent.* 2. §. 2. 4 Ut quia idoneus non reperitur eorum defensor. *arg. l.* 1. *in fin.* ff. *tit. prox.* 5 In popularibus actionibus procurator non datur, extra quam in actione sepulchri violati, & quum de vi publica agit privato damno adfectus. 2. *Ecl.* 2. *c.* 41. *in pr.* 6 Quæ jus suum populo tuentur. *l.* 1. ff. *de popular. act.* ubi dixi quæ proprie sint populares. 7 *l.* 5. ff. *de popular. action.* 8 *d. l.* 5. *infr. de popular. act.* 9 *Dictum*, id est, receptum apud Jurisconsultos. 10 *vid. l.* 45. §. 1. *infr. eod.* 11 *l.* 3. *infr. de sepulcro violato.* 12 Injuriarum etiam ex lege per procuratorem agitur. 8 *Eclog.* 2 *cap.* 1 13 *l.* 11. §. 2. *infr. de injuriis.* Atqui hoc videtur specialiter concessum tantum illustribus. *l. ult. C. de injuriis.* 14 *l.* 2. *in pr. infr. mandati.* §. *mandantis tantum. Inst. de mandato.* 15 Adversus emptorem, quia vendita hereditate, & onus & commodum ad emptorem pertinet. *l.* 2. *infr. de her. vel action. vend.* 16 Adde *l.* 7. *in pr. infr. de reb. eorum* 17 Imo necessarium pene est, ut unicum dent. *l.* 48. *infr. fam. ercisc.* adde *l.* 15. *infr. de autorit. & consens. tutorum.* 18 *Al.* Citra. 19 De quibus *l.* 22. §. 2. *infr. familiæ erc. & Inst. de offic. judic.* 20 Qui fidejussorem dedit judicatum solvi. 21 Non tamen tutor. *l.* 1. §. *mutus.* §. *surdum. infr. de tutelis.* 22 Proinde, qui ait, se procuratorem dare non potuisse, id probare debet. *l.* 19. §. 2. *infr. de prob.* 23 Formulam libelli in actione populari hinc colligunt. *v. l.* 1. *infr. de popularib. action.* 24 Qui agit actione populari, non est populi procurator; & ideo non cogitur mutuo agenti quasi in populum respondere. *l. servum.* §. *ait prætor.* ff. *eod.* Mod. 25 Adde *l.* 2. § *ult. infr. qui petant tutor.* 26 *l.* 2. §. *ult. infr. qui petant tutores.* 27 *l.* 5. *C. h. t.* 28 *l. ult. infr. quod cujuscunque universit.* 29 Cui sane caveri potest, *l. si procurator.* ff. *eod.* verum satius est, ut servo caveatur: quia per hunc directa [illegible] *infr. de verb. oblig.* per illum vero utilis tantum actio quæritur. *l. in causa.* ff. *eodem.* Mod. 30 *l.* 76. *infr. eod.* 31 *vid. l.* 12. ff. *eod.* 32 De quibus *l.* 14. ff. *eod.* 33 *vid. l.* 9. ff. *eod.* 34 *vide* 10. ff. *eod.* 35 Sabinus fuit diversæ scholæ a Labeone, sed tamen hujus Sabini sententia prævaluit, quia hæc sententia refertur secundo loco, & ideo videtur ab Ulpiano probata esse. 36 Imo sunt ejus partes eo casu. *l.* 35. §. 3. ff. *eod.* 37 Vir bonus non arbitratur adversus id, quod justum & bonum est. *l.* 18. *infr. judicatum solvi.* 38 *Ut in l.* 42. *in princ.* ff. *eod.* 39 *l.* 5. §. *pen. infr. de novi operis nunciat.* 40 Post litem contestatam scilicet. *Accurs. Bart.* 41 Modo in solidum ejus causam defendat. *v. l.* 20. *C. de neg. gest.* 42 8. *Eclog.* 2. *c.* 53. Theophil. §. 5. *Inst. de satisd.* 43 *l.* 53. *infr. eod. l.* 14. ff. *qui satisdare. l.* 110. §. 1. *infr. de reg. jur.* §. *si vero reus. Inst. de satisd.* [illegible] *C. de satisdando*: vid. Socinum *reg.* 83. 44 Vide Leonin. *Emendat. lib.* 1. *cap.* 15. *num.* 4. Ans. 45 Rationem reddere procurator debet, *ut hic*: ut & negotiorum gestor. *l.* 2. *infr. de negot. gest.* 46 Injuria judicis procuratori nocet, non domino. 47 *vide l.* 8. §. *item si fundum. infr. de negot. gest.* 48 *l.* 12. §. 9. *infr. mandati.* 49 *vide l.* 203. *infr. de reg. jur.* 50 *l.* 9. *in fin. infr. de noxalibus action.* 51 *vide l.* 53. ff. *de pactis.* 52 Alter vero non sit, ut differat a *l.* 29. *l.* 47. *hoc. tit.* Goth. Pro conciliatione hujus §. cum *d. l.* 29. & 47. vide Accurs. Odofred. Fulgos. & Castrens. *hic.* & Anton. Fab. *Ration. ibi.* Ans. 53 Adde *l.* 47. 48. *infr. eodem.* 54 Debitores suos, ut hic casus a superiore sit diversus. 55 Imo id tacite videtur permissum ff. *l. prox.* adde casus *l.* 9. *infr. de admin. & peric. tut. l.* 2. *C. de administ. tut.* 56 Id est, non videtur in id dedisse, ut invicem litigent. Mutua exactio generali mandato non continetur, *ut hic*: simplici continetur *l.* 46. *in fin.* ff. *eod.* vid. Cuj. 26 *obs.* 6. 57 Eadem inscriptio legis 46 & hujus, ostendit utramque esse conjungendam; & addendum ex Juliano l. 47. ut alter mandatariorum ab altero petere possit, ei oportere specialiter mandatum esse. *Mod.* 58 *vide l.* 10 *in fin.* ff. *de pact. l.* 17 §. *ut. infr. de jurejurando.* 59 *l.* 66. *infr. eod.* 60 Defensor esse potest etiam minor 25. annis, non passim tamen, sed ex quibus causis in integrum restitui non potest, *ut hic.* An & eodem modo minor 25. annis procurator esse potest? Defensoris quam procuratoris aliam esse causam nonnulli existimant. *arg. l.* 61. *l.* 64. *infr. eod.* Procuratorem enim proprie esse actoris, defensorem vero rei §. 1. *infr. eod. l. si mater.* §. *hoc jure. infr. de except. rei judicatæ.* Defendere porro quid sit, *v.* §. 1. *infr. eod. & l.* 33. §. 3. ff. *eod.* Ad hanc autem quæstionem de minore 25. annis, utrum procurator ad lites esse possit, vide Cuj. 22. *obs.* 16. & *c.* 5. *de procuratoribus in* 6. 61 *l.* 12. *C. h. t.* 62 Potest tamen postulare, *l.* 1. § *initium* 3. ff. *de postulando.* & esse procurator. *l.* 13. *infr. de minorib.* [illegible] 63 *vide l.* 89. *infr. de a quir. vel omitt. hered.* 64 *vide l.* 35. §. 3. ff. *eodem.* 65 *vide l.* 166. *infr. de regulis juris.*

52. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

Etsi Consularis sit,

53. ULPIANUS lib. 60. ad Edictum.

Non videtur defendere, nisi [1] satisdare fuerit paratus.

Qui non sunt idonei defensores. 1. Ubi tutor defendi debet.

54. PAULUS lib. 50. ad Edictum.

Neque fœmina [2] neque miles [3], neque qui Reipublicæ causa absuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut magistratum initurus est, aut invitus judicium pati non potest, idoneus defensor intelligitur. §. 1. Tutores, qui in aliquo loco administraverunt, eodem loco & defendi debent [4].

De procuratore in rem suam.

55. ULPIANUS lib. 65. ad Edictum.

Procuratore in rem suam dato, præferendus [5] non [6] est dominus procuratoris in litem movendam, vel pecuniam suscipiendam: *Qui enim suo nomine utiles actiones habet, rite eas intendit.*

De rei vindicatione; & ad exhibendum.

56. IDEM lib. 66. ad Edictum.

Ad rem mobilem petendam datus procurator, ad exhibendum recte aget [7].

De procuratore dato, ut confestim agat. 1. De procuratoria exceptione renussa.

57. IDEM lib. 74. ad Edictum.

Qui procuratorem dat, ut confestim [8] agat; is intelligendus est permittere procuratori, & postea litem peragere. §. 1. Si quis remisit exceptionem procuratoriam, non [9] poterit ex pœnitentia eam opponere.

De mandato generali.

58. PAULUS lib. 71. ad Edictum.

Procurator, cui [10] *generaliter* [11] *libera administratio rerum* [12] *commissa est*, potest [13] exigere [14], aliud pro alio permutare [15].

59. IDEM lib. 10. ad Plautium.

Sed & id quoque ei mandari videtur, ut solvat creditoribus.

60. IDEM lib. 4. Responsorum.

Mandato generali [16] non contineri etiam [17] transactionem, decidendi [18] causa [19] interpositam [20]: & ideo si postea is, qui mandavit, transactionem ratam non habuit, non posse eum repelli ab actionibus exercendis.

De actione judicati.

61. IDEM lib. 1. ad Plautium.

Plautius ait: Procuratorem damnatum non debere conveniri, nisi [21] aut in rem suam datus esset, aut obtulisset se, cum sciret cautum non esse [22]: omnibus placuit. † Idem erit observandum, & si defensoris [23] loco cum satisdatione se liti obtulerit.

De petitione legati, & de tab. exhibendis.

62. POMPONIUS lib. 2. ex Plautio.

Ad legatum petendum procurator datus, si interdicto utatur adversus heredem *de tabulis exhibendis* [24]: procuratoria exceptio, *quasi non & hoc esset ei mandatum*, non obstat.

De mandato generali.

63. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

Procurator totorum bonorum, cui res administrandæ mandatæ sunt, res domini neque mobiles, vel immobiles, neque servus sine speciali domini mandatu alienare [25] potest [26]: nisi fructus, aut alias res, quæ facile corrumpi possunt.

De translatione litis.

64. IDEM lib. 3. Regularum.

Is, cujus nomine defensor exstitit, si ante [27] litem contestatam in præsentia fuerit, & postulet suo nomine litem suscipere; causa cognita audiendus est.

De literis domini absentis.

65. IDEM lib. singulari de Eurematicis.

Si procuratorem absentem dominus satisdatione relevare velit [28], literas [29] suas ad adversarium dirigere debebit, quibus significet, *quem adversus eum procuratorem, & in qua causa fecerit; ratumque se habiturum, quod cum eo actum sit*: hoc enim casu, literis ejus approbatis, velut præsentis procuratorem intervenire intelligendum est. Itaque etsi postea, mutata voluntate, procuratorem esse noluerit, tamen judicium, quo quasi procurator expertus est, ratum esse debet.

De stipulatione alterna.

66. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

Si is, qui *Stichum vel Damam, utrum eorum ipse vellet*, stipulatus est: [&] ratum habeat, quod alterum procuratorio nomine Titius petit; facit, ut res in judicium deducta videatur, & stipulationem consumit [30].

Quo casu convenitur, qui desiit esse procurator.

67. IDEM lib. 2. Responsorum.

Procurator [31], qui [32] pro [33] evictione prædiorum, quæ vendidit, fidem suam adstrinxit [34], etsi [35] negotia agere desierit, obligationis tamen onere Prætoris auxilio non levabitur [36]: nam procurator, qui pro domino vinculum [37] obligationis suscepit, onus ejus frustra recusat [38].

An procuratore invito dominus agat.

68. IDEM lib. 3. Responsorum.

Quod procurator ex re domini, mandato non refragante, stipulatur: invito [39] procuratore, dominus petere potest.

Utrum is, qui procuratorem dedit, suæ causæ adesse possit.

69. PAULUS lib. 3. Responsorum.

Paulus respondit, etiam eum [40], qui ad litem suscipiendam procuratorem dedit, causæ suæ adesse non prohiberi [41].

Utrum fideicommissarius heredes, a quibus mandatas actiones suscepit, defendere cogatur.

70. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

Pater filio suo pupillo tutorem dedit Sempronium, creditorem [42] suum, is, administrata tutela, reliquit fratrem suum heredem: qui & ipse decessit, & per fideicommissum nomen debitoris [43] Titio reliquit, eique [44] mandatæ sunt actiones ab heredibus [45]. Quæro, cum tam tutelæ actio, quam pecuniæ creditæ, ex hereditate Sempronii descendant, an non aliter mandata actio ei detur, quam si defendat heredes, a quibus ei actiones mandatæ sunt? Respondi, debere defendere [46].

De absentiæ causis per procuratorem reddendis.

71. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Absens reus causas absentiæ (per) procuratorem reddere potest [47].

De jure per procuratorem retinendo.

72. IDEM lib. 1. Manualium.

Per procuratorem non [48] semper adquirimus [49] actiones, sed retinemus [50]: veluti si reum conveniat intra legitimum tempus; vel si prohibeat opus novum fieri, ut interdictum nobis utile sit [51], *quod vi aut clam*: nam & hic pristinum jus nobis conservat.

Si debitor conventus, pecuniam offerat.

73. IDEM lib. singulari de Officio Adsessorum.

Si reus paratus sit ante litem contestatam pecuniam solvere, procuratore agente, quid fieri oportet [52]? nam iniquum est, cogi eum judicium accipere, propter quod suspectus videri potest, qui præsente domino non obtulit pecuniam. Quid si tunc facultatem pecuniæ non habuit, nunquid cogi debeat judicium accipere? quid [enim] si & famosa sit actio? Sed hoc constat, ut ante litem contestatam præses jubeat in [53] æde sacra pecuniam deponi: hoc enim fit & in pupillaribus pecuniis. Quod si lis contestata est, hoc omne officio judicis dirimendum est.

De civitatis actore.

74. ULPIANUS lib. 4. Opinionum.

Nec civitatis [54] actor negotium publicum per procuratorem agere potest [55].

Utrum absentem emptorem defendens, venditori, a quo defendi vult, de rato cavere debeat.

75. JULIANUS lib. 3. Digestorum.

Qui absentem emptorem, eundemque possessorem fundi defendebat, & judicium nomine ejus accipiebat, postulabat a venditore fundi, *Ut* [56]

1 *l.* 46. §. 2. *supr. eodem.* 2 *l.* 18. *C. h. t.* 3 Vide tamen *l.* 8. §. 2. *supr. eodem.* 4 *l.* 19. §. 2. *infr. de judiciis. l.* 1. *l.* 2. *C. ubi de ratiociniis.* 5 *l.* 25. *in fin.* ff. *eod.* adde *l.* 4. *C. h. t. l.* 4. *in princ. infr. de re judic. l.* 1. §. *in proprio.* 11. *infr. quando appellandum.* 6 Imo præferri potest dominus: & in eum prius agi. *l.* 29. ff. *eod.* 7 Adde *l.* 62. *infr. eod.* est enim ad exhibendum actio præparatoria vindicationis. 8 Confestim ad agendum datus procurator, etiam post tempus litem peragere potest. 9 Semel enim suo juri renunciavit. 10 Hujusmodi procurator quasi, & pene dominus est. Cicero *pro Cecinna.* 11 Generaliter liberam administrationem rerum commissam habet procurator, vel si ei dictum sit, ut faceret quicquid faceret ipse dominus, cuique promisit dominus se ratum habiturum quicquid fecerit. Bart. *hic.* 12 Bonorum vel litium. 13 *l.* 59. *infr. eodem. l.* 9. §. 4. *infr. de adq. rerum domin.* §. *nihil.* 42. *Inst. de rerum divis.* 14 Exigere, novare, & aliud pro alio permutare. *vulgata.* sic & Græci, καὶ μετατιθέναι, quod est novare, καὶ ἀνταλλαγὴν ποιεῖν, id est, permutationem facere. Potest & idem solvere creditoribus domini. *l.* 59. *infr. eod.* institorem ponere. *l.* 6. *infr. de institoria.* societati renunciare. *l.* 65. §. *renunciare.* 7. *infr. pro socio.* jusjurandum deferre. *l.* 17. §. 3. *infr. de jurejur.* Hujus etiam dolus anterior & posterior nocet domino, cum particularis procuratoris dolus tantum posterior noceat. *l.* 5. §. 3. *infr. de doli mali & metus except.* 15 Et alienare & tradere: adde & ut eas faciat accipientis. *l.* 9. §. 4. *infr. de adquir. rer. dominio.* atqui non potest alienare. *l.* 63. *infr. eod.* 16 Hic quasi defensor, non verus defensor. *l.* 40. §. 2. ff. *eod.* Goth. Ad actionem exercendam. *l. transactionis. C. de transact.* Nam procurator, cui rerum omnium administratio est mandata, transigere potest. *l. Præses. C. de transact.* mox autem pro, *decidendi causa*, legunt alii ex *l. Lucius.* §. *ult. infr. de administ. tut. deminuendi causa.* sed illud Pandectæ Pisanæ approbant. *Mod.* 17 Generali mandato non continetur transactio. 18 *Deminuendi.* Cujac. *Inst. de rer. divis.* 19 Atqui permutare potest. *l.* 58. ff. *eod.* 20 Nec pignus constituendi. *l.* 7. §. 1. *infr. quibus mod. pign. solvit.* 21 *l.* 4. *in princ. infr. de re judicata.* 22 Id est, Præsentem dominum non satisdedisse judicatum solvi. 23 *l.* 28. *in fin.* ff. *eod.* 24 *vide l.* 56. ff. *eod.* Goth. Quia quum aliquid injungitur, videntur ea omnia injuncta, sine quibus res injuncta commode ad exitum perduci nequit. *l.* 2. ff. *de jurisdict.* Ans. 25 Cur magis permutare? *l.* 58. *l.* 59. ff. *eod.* 26 *l.* 16. *C. h. t.* 27 *l.* 16. ff. *eodem.* 28 *l.* 1. *C. eod. l.* 21. *infr. ratam rem. l. unic. C. de satisdando.* §. *fin autem.* 3. *Inst. de satisdat.* 29 Literis alicujus creditur, etiamsi nulli testes in illis sint adscripti: creditur, inquam, sed adversus scribentem. Socinus *reg.* 246. 30 *l.* 50. ff. *eod.* 31 Generalis. *Fulgosius.* privati hominis. An & Cæsaris? *vide l.* 5. *infr. de jure fisci.* 32 *Ut in l.* 25. *in fin. l.* 30. *l.* 56. *in fin. l.* 61. *in fine. & l.* 76. *eod.* 33 Atque ita hæc lex loquitur de negotiorum procuratore. 34 *l.* 3. §. *in eum. infr. de admin. rerum ad civit.* 35 Cur? licet procurator esse desinat, non desinit tamen esse fidejussor. 36 Aliud videtur in curatore furiosi. *l.* 5. *infr. quando ex facto tut.* 37 Obligatio, juris est vinculum. *pr. Inst. de oblig.* 38 Finita negotiorum administratione, non solvitur obligatio procuratoris. Sed si quid ejus nomine solverit, contraria actione mandati recuperabit, *l. servum. infr. mandat.* tutoris vero obligatio finito officio, solvitur: quoniam finita tutela, si quid postea solverit, experiri non possit. *l. ult.* ff. *si quis caut. & l. tutor. infr. quando ex fact. tut.* vide Jo. Robert. *lib.* 2. *recept. lect. cap.* 2. & Molinæum *ad rub. de verb. oblig. num.* 78. Mod. 39 *l.* 79. *infr. de verb. oblig.* 40 Id est, reum. 41 Potest enim procurator cum adversario colludere, *arg. l.* 29. *infr. de inoff. testam.* 42 Tutorem filio meo dare possum creditorem meum. vid. tamen *Nov.* 72. & *Authent. Minoris debitor & ibi Accurs. C. qui dare tutores.* 43 Pupilli. 44 Titio. 45 Aut ab herede. 46 Cur ita? cum sit necessitate procurator? *l.* 33. *in fin.* ff. *eod.* 47 *l.* 33. §. *publice.* 2. *in fin.* ff. *eod.* 48 Cur? per eos qui sunt in potestate nostra adquirimus actiones: procurator autem libera est persona. *vide* §. 5. *Inst. per quas personas cuique adquiritur.* 49 Adquirimus autem *l.* 48. ff. *eod.* 50 Jam adquisitas. *l.* 17. *infr. de operis novi nunciat.* 51 *l.* 17. *infr. de operis novi nunciat.* 52 Iniquum erit eum conveniri, qui vult solvere. *l.* 21. *infr. de judiciis. l.* 16. *infr. judicatum solvi.* 53 *vide l.* 9. *C. de usuris. l.* 1. §. 36. *infr. depositi.* 54 Σύνδικος τῆς πόλεως. 8. *Eclog. c.* περὶ διεκδικητῶν. 74. 55 Ante litem contestatam. *arg. l.* 11. *C. h. t.* 56 *vid. quæ not. ad l.* 29. §. *fin. infr. de evict.*

ab eo defenderetur: venditor deſiderabat caveri ſibi, *ratam* [1] *rem emptorem habiturum.* Puto eum venditori *de rato* ſatisdare debere: quia ſi fundum agenti reſtituerit, nihil prohibet dominum rem petere, & cogi venditorem rurſus defendere [2].

Si defenſor judicatum ſolvi ſatisdederit, & reus ſolvendo eſſe deſierit.

76. IDEM lib. 5. ad Minitium.

TItius, cum abſentem defenderet, ſatisdedit, & prius, quam judicium acciperet, deſiit [3] reus ſolvendo eſſe: quam [4] ob cauſam defenſor recuſabat judicium in ſe reddi oportere. Quæro, an id ei concedi oporteat? Julianus reſpondit: Defenſor, cum ſatisdedit, domini loco habendus eſt [5]: nec multum ei præſtaturus eſt Prætor, ſi eum non coëgerit judicium accipere: cum ad fidejuſſores ejus iri poſſit: & hi, quidquid præſtiterint, a defenſore conſecuturi ſint.

Quomodo defendi debet.

77. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

OMnis [6] qui defenditur, boni [7] viri [8] arbitratu defendendus eſt.

1. Si procurator ad duas res, unam petat.

78. AFRICANUS lib. 6. Quæſtionum.

ET ideo non [9] poteſt videri viri boni arbitratu litem defendere is, qui actorem [10] fruſtrando [11], efficiat, ne ad exitum controverſia deducatur. §. 1. Ad duas res petendas procurator datus, ſi unam rem petat, exceptione non [12] excluditur: & rem in judicium deducit [13].

TIT. IV.

QUOD [14] CUJUSCUNQUE UNIVERSITATIS NOMINE VEL CONTRA EAM AGATUR [15].

Utrum univerſitatem habere liceat. 1. De rerum communione, & actore ſeu ſyndico. 2. Si nemo. 3. Aut aliquis univerſitatem defendat.

1. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

NEque ſocietas [16], neque collegium, neque hujusmodi corpus [17] paſſim [18] omnibus habere conceditur: nam [19] & legibus [20], & ſenatusconſultis, & Principalibus conſtitutionibus ea res coërcetur: Paucis admodum in cauſis conceſſa ſunt hujusmodi corpora: ut ecce, vectigalium [21] publicorum ſociis permiſſum eſt corpus habere: vel aurifodinarum, vel argentifodinarum, & ſalinarum. † Item collegia Romæ certa ſunt, quorum corpus ſenatusconſultis, atque conſtitutionibus Principalibus confirmatum eſt: veluti piſtorum [22], & quorundam [23] aliorum [24], & naviculariorum [25], qui [&] in provinciis ſunt. §. 1. Quibus autem permiſſum eſt corpus habere collegii, ſocietatis, ſive cujusque alterius [26] eorum nomine, proprium eſt, ad [27] exemplum Reipublicæ [28] habere res communes, arcam communem, & actorem ſive Syndicum [29], per quem, tanquam in Republica, quod communiter agi fierique oporteat, agatur, fiat. §. 2. Quod ſi nemo eos defendat, quod eorum commune erit, poſſideri: & ſi admoniti non excitentur ad ſui defenſionem, *Venire* [30] *ſe juſſurum* Proconſul ait. Et quidem non eſſe actorem, vel Syndicum tunc quoque intelligimus; cum is abſit, aut [31] valetudine impedietur, aut inhabilis [32] ſit ad agendum. §. 3. Et, ſi extraneus defendere velit univerſitatem, permittit Proconſul, ſicut in privatorum defenſionibus obſervatur: quia eo modo melior conditio univerſitatis fit.

Utrum actor univerſitatis a pluribus datus eſſe intelligatur.

2. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

SI [33] municipes [34], vel aliqua univerſitas ad agendum det actorem, non [35] erit dicendum, quaſi a pluribus datum ſic haberi: hic enim pro Republica [36] vel univerſitate intervenit, non pro ſingulis [37].

Quis poſſit nomine univerſitatis vel curiæ experiri.

3. IDEM lib. 9. ad Edictum.

NUlli permittetur nomine civitatis vel curiæ experiri: niſi ei, cui Lex permittit, aut lege ceſſante ordo dedit, cum duæ [38] partes adeſſent aut amplius quam duæ.

4. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

PLane, ut duæ partes Decurionum adfuerint, is quoque, quem decernent, numerari poteſt [39].

5. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

ILlud notandum, Pomponius ait, quod & patris [40] ſuffragium filio proderit, & filii, patri [41].

6. Collatio actoris univerſitatis cum procuratore.

6. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

ITem eorum, qui in ejusdem poteſtate ſunt: quaſi Decurio enim hoc dedit, non [42] quaſi domeſtica perſona. Quod & in honorum petitione erit ſervandum: niſi lex municipii vel perpetua conſuetudo prohibeat. §. 1. Si Decuriones decreverunt, actionem per eum movendam, quem Duumviri elegerint: is videtur ab Ordine electus: & [ideo] experiri poteſt: parvi enim refert, ipſe Ordo elegerit, an is, cui Ordo negotium dedit. Sed ſi ita decreverint, *Ut, quæcunque incidiſſet controverſia, ejus petendæ negotium Titius haberet:* ipſo jure id decretum nullius momenti eſſe: quia non poſſit videri de ea re [43], quæ adhuc in controverſia non ſit, decreto datam perſecutionem. Sed *hodie* hæc omnia per Syndicos ſolent ſecundum [44] locorum conſuetudinem explicari. §. 2. Quid, ſi actor datus, poſtea decreto Decurionum prohibitus ſit, an exceptio ei noceat? Et puto, ſic hoc accipiendum, ut ei permiſſa videatur, cui & permiſſa durat [45]. §. 3. Actor univerſitatis [46] ſi agat, compellitur etiam defendere: non [47] autem compellitur cavere *de rato.* Sed interdum ſi de decreto dubitetur, puto interponendam & *de rato* cautionem. Actor [48] itaque iſte procuratoris partibus fungitur: & judicati [49] actio ei ex Edicto non datur [50], niſi in rem ſuam datus ſit: & conſtitui ei poteſt. † Ex iisdem cauſis mutandi actoris poteſtas erit, ex quibus etiam procuratoris. † Actor etiam filiusfamilias dari poteſt.

De actione in municipes danda. 1. De credito & debito univerſitatis. 2. Quatenus univerſitas manet.

7. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SIcut municipum nomine actionem Prætor dedit, ita & adverſus [51] eos juſtiſſime edicendum putavit. Sed & Legato [52], qui in negotium publicum ſumptum fecit, puto dandam actionem in municipes. §. 1. Si quid univerſitati debetur, ſingulis non debetur: nec [53], quod debet univerſitas, ſinguli debent. §. 2. In Decurionibus, vel aliis univerſitatibus nihil refert, utrum [54] omnes idem maneant, an pars maneat, vel omnes immutati ſint. Sed ſi univerſitas ad [55] unum redit: magis admittitur, poſſe eum convenire, & conveniri: cum jus omnium in unum reciderit, & ſtet [56] nomen *univerſitatis.*

Quomodo creditoribus civitatis ſatisfit.

8. JAVOLENUS lib. 15. ex Caſſio.

[AN] civitates, ſi per [58] eos, qui res earum adminiſtrant, non defenduntur, nec quicquam eſt corporale Reipublicæ, quod poſſidetur: per [58] actiones debitorum civitatis, agentibus ſatisfieri oportet [59].

Quæ actiones in univerſitatem dantur.

9. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI tibi cum municipibus hereditas communis erit: familiæ herciſcundæ judicium inter [60] vos redditur. † Idemque dicendum eſt in finium regundorum, & aquæ pluviæ arcendæ judicio.

Ad quæ conſtituitur actor, & utrum ipſi cavendum ſit, an ſervo.

10. PAULUS lib. 1. Manualium.

COnſtitui poteſt actor etiam [61] ad operis novi nunciationem, & ad ſtipulationes interponendas: veluti legatorum, damni infecti, judicatum ſolvi: quamvis ſervo [62] potius civitatis caveri debeat: ſed & ſi actori cautum fuerit, utilis actio adminiſtratori rerum civitatis dabitur.

TIT. V.

DE NEGOTIIS GESTIS [63].

Utilitas Edicti.

1. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

HOc Edictum neceſſarium [64] eſt: quoniam magna utilitas [65] abſentium verſatur, ne indefenſi rerum poſſeſſionem, aut venditionem patiantur, vel pignoris diſtractionem, vel pœnæ committendæ actionem, vel injuria rem ſuam amittant.

1 Id eſt, expenſas in lite factas. 2 Et eidem venditorem magno condemnare. *l. ult. J. de fidejuſſ.* 3 Vide omnino Pileum, *quæſt.* 31. *in fin.* & Accurſ. *in l.* 62. *J. de fidejuſſ.* 4 *l.* 43. *in fin. ſ. eod.* 5 *l.* 43. *§. ult. ſ. eod.* 6 Hoc ſumptum ex edicto Prætoris *l.* 33. *§.* 3. *ſ. eod. l.* 7. *§.* 1. *J. quibus ex cauſis in poſſeſſ.* 7 Boni viri arbitratu non defendit, qui calumnioſas exceptiones objicit. *l.* 78. *infr. eod.* 8 *l.* 45. *in princ ſupr eod l* 11. *§. proinde. infr. de legat.* 3. adde *l* 5. *§ ult infr. quibus ex cauſis in poſſeſſ. l.* 137. *§.* 2. *infr. de verb. oblig.* 9 Adde *l.* 18. *infr. judicatum ſolvi.* 10 Fruſtrator non eſt vir bonus. 11 Id eſt, trahendo negotium, & inferendo judicio moras. *vid. l.* 24. *infr. ex quibus cauſis majores.* vide Cuj. 6. *ad Afric.* 12 Et ſic dividi poteſt mandatum. 13 Vide Cujac. 4. *ad Afr.* 3.

14 Περὶ διεκδικητῶν ἢ συνδίκων ὁμάδος ἢ πόλεως. 8. *Ecl.* 2. 15 Id eſt, de ſyndicis. *l.* 6. *§.* 1. *in fin. infr. eod.* 16 Ἑταιρίαι, συστήματα, σώματα, *ſocietates, collegia, corpora. Eclog. ibid.* 17 Corpus hoc, ſeu corporis hoc genus, ex diſtantibus conſtat corporibus. *l.* 30. *in princ. infr. de uſurp. & uſucap.* 18 *vide l.* 1. *infr. de collegiis & corpor.* 19 Collegia licita, quibus jus coëundi a Principe vel a Senatu conceſſum eſt, *ut hic. l.* 1. *l.* 3. *infr. de collegiis & corpor. l.* 5. *§.* 6. *infr. de jure immunit.* at non quæ a Præſidibus, ut colligi poteſt ex l. 10. epiſtolarum Plinii ad Trajan. 20 *l.* 5. *§. quibusdam. infr. de jure immunit. l.* 20. *in princ. infr. de reb. dub.* 21 Societas in vectigalibus, aurifodinis, argentifodinis & ſalinis contrahi poteſt. 22 Hi mancipes 8. *Ecl. t.* 2. *c.* 101. *l. un. C. de privilegiis corporatorum Urbis Romæ. l.* 11. *tit.* 14. 6. Harmenop. *tit. de dignitatib.* 6. *Baſil.* 6. *cap.* 1. ἀρτοποιοὶ προεστῶτες τῶν ἀρτοποιητικῶν ἐργαστηρίων, curatores piſtrinorum. *Novell.* 80. *c.* 5. 23 Vinariorum, caligariorum, Lamprid. *in Severo.* Centonariorum, & Dendrophororum. *C. Theodoſ. l.* 14. *cap.* 8. Numerantur apud autorem Synopſeos collegia χαραγκτῶν, χαλκέων, χοιρεμπόρων, *monetariorum, ærariorum, ſuariorum.* 24 *l. ult. infr. de jure immunit.* 25 *l. pen. in fin. infr. de jure immunit.* 26 *l.* 7. *§.* 2. *infr. eod.* municipii. *l.* 2. *infr. eod.* civitatis, curiæ, *l.* 3. *infr. eod.* 27 Argumentum a Republica ad collegia licita permiſſaque obſerva: adde *l.* 20. *§. in privatorum. infr. de pet. hered.* 28 Romanæ. 29 *l.* 1. *§.* 2. *l.* 18. *§.* 13. *infr. de munerib. & honorib.* qui & defenſor Lampridio in *Alexandro.* ex ipſo corpore, & collegio eligebatur: ac præter eum, patronus: cujus extat mentio in Veteribus inſcriptionibus. 30 Adde *l.* 10. *infr. ut in poſſeſſionem legatorum.* 31 Paria ſunt non eſſe, & inutiliter eſſe. *l.* 6. *ſupr. qui ſatisdare. l.* 1. *§.* 2. *infr. quod falſo tutore.* 32 Paria ſunt abeſſe, & adeſſe inhabiliter. Vide Damhouderium, *in Enchiridio parium. in verbo abeſſe.* Goth. Hinc collige, quod ſi citatione facta reus non compareat cum cautione & refuſione ſumptuum, perinde ſit ac ſi non compareat. *l.* 5. *ſupr. qui ſatisd. cog.* Inhabiles hic etiam ſunt indocti, & imperiti. *arg. l.* 14. *de judic.* Anſ. 33 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 7. *infr. eod.* 34 Ὁ δοθεὶς σύνδικος ἀπὸ πόλεως ἢ ὁμάδος, *ſyndicus a civitate vel univerſitate datus.* 8. *Eclog.* 2. *cap.* 102. 35 Univerſitas unius non plurium vicem ſuſtinet, ut qui ab ea datus fuerit, ab uno non quaſi a pluribus datus videatur: corpus unum repræſentat. 36 Quæ unum corpus conſtituit. 37 Idem dicendum eſſe de vaſallis, Bartolus ait. 38 Partes duæ civitatis, aut amplius quam duæ, quod faciunt, omnes facere videntur, *vide l.* 19. *infr. ad municipal.* adde *l.* 17. *§. item ſi plures.* 2. *infr. de receptis, qui arbitr.* 39 Atqui nemo ſeipſum eligere debet. *l.* 4. *infr. de tutor. & curat. datis.* 40 Pater filio ſuffragium dare poteſt, ut & patri filius. 41 Cur ita? collige ex *l.* 6. *in pr. infr. eod. & l.* 77. *infr de judic. l.* 14. *infr. ad SC. Trebellianum.* 42 Adde *l.* 15. *§. qui duos. ſupr. de adopt. l.* 50. *in fin. infr. ad SC. Trebellian.* 43 Imo, & ad litem futuram datur. *l.* 3. *ſupr. de procurator.* 44 *vide l.* 3. *§.* 4. *infr. quod vi aut clam.* 45 *vide l.* 10. *§. verſum. infr. de in rem verſo.* 46 Qui & civitatis. *l.* 9. *infr. ratam rem haberi.* 47 8. *Eclog.* 2. *cap.* 10. Syndicus univerſitatis quum agit, de rato non cavet, niſi de facto in eum decreto dubitetur. 48 Actor civitatis defendere cogitur: quippe procuratoris partibus fungitur. Hujus legis hæc ſententia eſt apud autorem *Ecloga illo loco.* 49 καὶ οὐ δίδοται αὐτῷ ἱκανοδοσία, &c. neque datur ei cautio, niſi in rem ſuam agat, etiamſi certe ei conſtituatur. Ita Græci *eodem loco legunt.* 50 *l.* 28. *in pr. ſupr. de procur.* Goth. Græci legiſſe videntur, *judicati cautio.* ſic enim reddiderunt; οὐ δίδοται αὐτῷ ἱκανοδοσία, εἰ μὴ ἐναγωγὴ ἰδία ἐστι, id eſt, *non datur ei cautio, niſi in rem ſuam agat.* Mod. 51 *l.* 9. *in princ. infr. eod.* 52 *l.* 2. *in fin. infr. l.* 2. *in pr. C. de legationibus.* 53 *Repræſalias* in ſingulos cives alicujus civitatis non dari, ob ſponſionem & debitum ipſius civitatis, hinc colligitur. 54 *vide l.* 76. *infr. de judiciis.* 55 Univerſitatis nomen in uno etiam homine conſiſtere, retineri ac ſervari poteſt, unde notant, ſpecie remota, removeri genus: niſi tale genus ſit, ut vel in una ſpecie conſervetur. Bald. *ad l. conventicula.* 15. *C. de Epiſc. & cler.* 56 Imo, ut ſit collegium, tres ſaltem eſſe neceſſe eſt. *l.* 85. *infr. de verb. ſign.* 57 Vide quæ notavi *ad l.* 2. *infr. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* 58 Nomen in ſolutum dari poteſt deficientibus rebus corporalibus. *l.* 16. *& Aut* 1. *Hoc niſi debitor. C. de ſolut. Novell.* 4. *cap.* 3. 59 Id eſt, tunc ad eorum jura deſcenditur. *l.* 15. *§. in venditione. infr. de re judicata.* 60 *l.* 7. *ſupr. eod.* 61 Res civitatis non ab uno adminiſtrabantur: raro enim id munus uni pro indiviſo totum injungitur, ſed diviſim pluribus: ut puta uni, Cura kalendarii; alii, Cura frumenti coëmendi; alii, Cura operum publicorum; a quibus ſeparatur actor. *hac lege.* 62 *l.* 43. *§. ſi procurator.* 5. *ſupr. de procuratoribus.*

63 *L.* 2. *C.* 19. Harmenopul. 5. *tit.* 11. Paul. 1. *ſent.* 4. 64 Atqui in culpa eſſe & curioſus is videtur eſſe, qui rei ad ſe non pertinenti ſe immiſcet. *l.* 36. *infr. de reg. jur.* Et ita eſt, ſi ſuo tantum commodo id faciat, non ad ejus utilitatem, cujus negotium gerendum in ſe recepit. 65 *l.* 5. *in pr. infr. de obligat. §.* 1. *Inſt. de oblig. quæ ex quaſi contr.* 8. *Eclog.* 2. *ex l.* 17. *§.* 1.

Ratio

Ratio actionis directæ, & contrariæ.

2. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

SI [1] quis abſentis negotia geſſerit, licet [2] ignorantis: tamen quidquid utiliter in rem ejus impenderit, vel etiam ipſe ſe in re [3] abſentis alicui obligaverit [4], habeat eo nomine actionem [5]. Itaque eo caſu ultro citroque naſcitur actio, quæ appellatur *Negotiorum geſtorum.* Et ſane, ſicut æquum eſt, ipſum actus ſui rationem [6] reddere: & eo nomine condemnari, quidquid vel non, ut oportuit, geſſit, vel ex his negotiis retinet: ita ex diverſo juſtum eſt, ſi utiliter geſſit, præſtari ei, quidquid eo nomine vel abeſt ei, vel abſuturum eſt [7].

Edictum, 1. *interpretatio verborum*, Si quis 2. negotia 3. alterius. 4. *Si pupillus geſſerit.* 5. *De negotiis furioſi.* 6. *Interpretatio verborum*, Sive quis &c. 7. *De heredibus.* 8. *De executore.* 9. *Quo caſu dolus tantum præſtatur a negotiorum geſtore.* 10. *Si quis ſponte vel coactus, vel neceſſitatis ſuſpicione geſſerit.* 11. *Si alio mandante vel fidejubente geſtum ſit.*

3. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

AIt Prætor: *Si quis negotia alterius* [9], *ſive quis negotia, quæ cujusque, cum is moritur, fuerint, geſſerit, judicium eo nomine dabo.* §. 1. Hæc verba, *ſi quis*, ſic ſunt accipienda, *ſive* [9] *quæ*: nam & mulieres negotiorum geſtorum agere poſſe, & conveniri non dubitatur. §. 2. *Negotia*, ſic accipe: ſive unum, ſive plura. §. 3. *Alterius*, inquit: & hoc ad utrumque ſexum refertur. §. 4. Pupillus [10] ſane, ſi negotia geſſerit, poſt reſcriptum Divi Pii [etiam] conveniri poteſt in id, quod factus eſt locupletior; agendo autem, compenſationem ejus, quod geſſit, patitur [11]. §. 5. Et ſi furioſi negotia geſſerim; competit mihi adverſus eum negotiorum geſtorum actio [12]. Curatori autem furioſi [13], vel furioſæ adverſus eum, eamve dandam actionem Labeo ait [14]. §. 6. Hæc verba, *ſive quis negotia, quæ cujusque, cum* [15] *is moritur, fuerint, geſſerit:* ſignificant illud tempus, quo quis poſt mortem alicujus negotia geſſit: de quo fuit neceſſarium [16] edicere: quoniam neque teſtatoris jam defuncti, neque heredis, qui [17] nondum adiit, negotium geſſiſſe videtur. Sed ſi quid acceſſit poſt mortem, utputa partus, & fœtus, & fructus; vel ſi quid ſervi adquiſierint: etſi [ex] his verbis non continentur, pro adjecto tamen debent accipi. §. 7. Hæc autem actio, cum [18] ex negotio geſto oriatur, & heredi & in heredem [19] competit. §. 8. Si exſecutor [20] a Prætore in negotio meo datus dolum mihi fecerit, dabitur mihi adverſus eum [21] actio [22]. §. 9. Interdum [23] in negotiorum geſtorum actione Labeo ſcribit dolum ſolummodo verſari: nam, ſi [24] affectione coactus, ne bona mea diſtrahantur, negotiis te meis obtuleris: æquiſſimum eſſe, dolum duntaxat te præſtare. Quæ ſententia habet æquitatem. §. 10. Hac actione tenetur non ſolum is, qui ſponte, & nulla neceſſitate cogente, immiſcuit ſe negotiis alienis, & ea geſſit, verum & is, qui aliqua neceſſitate urgente [25] vel neceſſitatis ſuſpicione [26] geſſit. §. 11. Apud Marcellum libro ſecundo Digeſtorum quæritur, ſi, cum propoſuiſſem negotia Titii gerere, tu mihi mandaveris [27], ut geram: an utraque actione uti poſſim? Et ego puto, utramque locum habere: quemadmodum ipſe Marcellus ſcribit, ſi fidejuſſorem [28] accepero negotia geſturus: nam & hic dicit, adverſus utrumque eſſe actionem.

4. IDEM lib. 45. ad Sabinum.

SEd videamus, an fidejuſſor hic habere aliquam actionem poſſit? & verum eſt, negotiorum geſtorum eum agere poſſe: niſi donandi [29] animo fidejuſſit.

De errore geſtoris.

5. IDEM lib. 10. ad Edictum.

ITem ſi, cum putavi [30] a te mihi mandatum [31], negotia geſſi: & hic naſcitur negotiorum geſtorum actio; ceſſante [32] mandati actione. † Idem eſt etiam, ſi pro te fidejuſſero, dum puto mihi a te mandatum eſſe. §. 1. Sed [33] & ſi, [cum] putavi Titii negotia eſſe, cum eſſent Sempronii, ea geſſi, ſolus [34] Sempronius mihi actione negotiorum geſtorum tenetur.

De negotiis pupilli. 1. *Si procuratori datum ſit contemplatione domini.* 2. *De re perferenda.* 3. *De eo qui lucri ſui cauſa geſſit.* 4. *Negotium alterius quomodo accipitur.* 5. *Si quis quaſi ſervus geſſerit.* 6. *De negotiis peculiaribus.* 7. *De negotiis bona fide ſervientis.* 8. *De negotio unius nomine alterius geſto.*

6. JULIANUS lib. 3. Digeſtorum ſcribit.

SI pupilli tui negotia geſſero, non mandatu [35] tuo, ſed ne tutelæ judicio tenearis: negotiorum geſtorum te habebo obligatum: ſed & pupillum [36]: modo ſi locupletior fuerit factus. §. 1. Item, ſi procuratori tuo [37] mutuam pecuniam dedero tui [38] contemplatione, ut creditorem tuum, vel pignus tuum liberet: adverſus te negotiorum geſtorum habeo actionem: adverſus eum, cum quo contraxi, nullam. Quid tamen ſi a procuratore tuo ſtipulatus ſum? Poteſt dici ſupereſſe mihi adverſus te negotiorum geſtorum actionem: quia ex abundanti hanc ſtipulationem interpoſui. §. 2. Si quis pecuniam, vel aliam quandam rem ad me perferendam [39] acceperit: quia meum negotium geſſit, negotiorum geſtorum mihi actio adverſus eum competit.

§. 3. Sed & ſi quis negotia mea geſſit, non mei contemplatione, ſed [40] ſui lucri cauſa: Labeo ſcripſit, ſuum eum potius, quam meum negotium geſſiſſe: qui enim deprædandi cauſa accedit, ſuo lucro, non meo commodo ſtudet. Sed nihilominus, imo magis, & is tenebitur negotiorum geſtorum actione. † Ipſe tamen, ſi circa res [41] meas aliquid impenderit, non in id, quod ei abeſt, quia improbe ad negotia mea acceſſit, ſed [42] in quod ego locupletior factus ſum, habet contra me actionem [43]. §. 4. Si quis ita ſimpliciter verſatus eſt, ut ſuum negotium in ſuis bonis, quaſi meum geſſerit: nulla ex utroque latere naſcitur actio: quia nec fides bona hoc patiatur. Quod ſi [44] & ſuum & meum, quaſi meum, geſſerit: in meum tenebitur. Nam & ſi cui mandavero, ut meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune: dicendum eſſe Labeo ait, ſi & tuum geſſit ſciens, negotiorum geſtorum eum tibi teneri. §. 5. Si quis quaſi [45] ſervus meus geſſerit, cum eſſet vel libertus, vel ingenuus: dabitur negotiorum geſtorum actio. §. 6. Sed ſi ego [46] tui filii negotia geſſero, vel ſervi, videamus, an tecum negotiorum geſtorum habeam actionem? & mihi videtur verum, quod Labeo diſtinguit, & Pomponius lib. XXVI. probat: ut, ſi quidem contemplatione tui, negotia geſſi peculiaria, tu mihi tenearis: quod ſi amicitia [47] filii tui, vel ſervi, vel eorum contemplatione, adverſus patrem vel dominum de peculio duntaxat dandam actionem. † Idemque eſt & ſi ſui juris eſſe eos putavi. Nam & ſi ſervum non neceſſarium emero filio tuo, & tu ratum habueris, nihil [48] agitur ratihabitione, eodem loco Pomponius ſcribit: hoc adjecto, quod putat, & ſi nihil ſit in peculio, quoniam plus patri dominove debetur: & in patrem dandam actionem, in quantum locupletior ex mea adminiſtratione factus ſit [49]. §. 7. Sed ſi hominis liberi, qui tibi bona fide ſerviebat, negotia geſſero: ſiquidem putans tuum eſſe ſervum geſſi, Pomponius ſcribit, earum rerum [peculiarium] cauſa, quæ te ſequi debent, tecum mihi fore negotiorum geſtorum actionem: earum vero rerum, quæ ipſum ſequuntur, non tecum, ſed cum ipſo: Sed ſi liberum ſcivi: earum quidem rerum, quæ eum ſequuntur, habebo adverſus eum actionem: earum vero quæ te ſequuntur, adverſus te. §. 8. Si Titii ſervum putans, qui erat Sempronii, dedero pecuniam, *ne occideretur*: ut Pomponius ait, habebo negotiorum geſtorum adverſus Sempronium actionem. §. 9. Item quæritur apud Pedium lib. VII. Si Titium quaſi [50] debitorem tuum, extra judicium admonuero, & is mihi ſolverit, cum [51] debitor non eſſet: tuque poſtea cognoveris [52], & ratum habueris: an negotiorum geſtorum actione me poſſis convenire? Et ait, dubitari poſſe: quia nullum negotium tuum geſtum eſt, cum debitor tuus non fuerit. Sed ratihabitio [53] inquit, fecit tuum negotium: & ſicut ei a quo exactum eſt, adverſus eum datur repetitio [54], qui ratum habuit: ita & ipſi debebit, poſt ratihabitionem, adverſus me competere actio. Sic ratihabitio conſtituet [55] tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, ſed tua contemplatione geſtum. §. 10. Item ait, ſi Titii debitorem, cui te heredem putabam, cum eſſet Seius [heres], convenero ſimiliter, & exegero; mox tu ratum habueris: eſſe mihi adverſus te, & tibi mutuam [56] negotiorum geſtorum actionem [57]. Atquin alienum negotium geſtum eſt. Sed ratihabitio hoc conciliat [58]: quæ res efficit, ut tuum negotium geſtum videatur, & a te hereditas peti poſſit. §. 11. Quid ergo (inquit Pedius) ſi, cum te heredem putarem [59], inſulam fulſero hereditariam; tuque ratum habueris? an ſit mihi adverſus te actio? Sed non [60] fore ait: cum hoc facto meo alter [61] ſit locupletatus, & alterius reipſa geſtum negotium ſit: nec poſſit, quod alii adquiſitum eſt ipſo geſtu, hoc tuum negotium videri. §. 12. Videamus in perſona ejus, qui negotia adminiſtrat; ſi quædam geſſit, quædam non; contemplatione [62] tamen ejus alius ad hæc non acceſſit, & ſi vir diligens, quod ab eo exigimus, etiam ea geſturus fuit: an dici debeat, negotiorum geſtorum eum teneri [&] propter ea [63], quæ non geſſit? Quod puto verius. † Certe ſi quid a ſe [64] exigere debuit, proculdubio hoc ei imputabitur: quamquam enim hoc ei imputari non poſſit, cur alios debitores non convenerit: quoniam [65] conveniendi eos judicio facultatem non habuit, qui [66] nullam actionem intendere potuit, tamen a ſemetipſo cur non exegerit, ei imputabitur: & ſi forte non fuerit uſurarium debitum, incipit [67] eſſe uſurarium: ut Divus Pius Flavio Longino reſcripſit: niſi forte, inquit, uſuras ei remiſerat.

7. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

QUia tantumdem in bonæ [68] fidei judiciis officium judicis [69] valet [70], quantum in ſtipulatione nominatim ejus rei facta interrogatio.

1 *Eclog. ibid. c.* 2. 5. Harm. 11. §. 61. 2 *l.* 3. §. 5. ff. *eod.* 3 *Al.* rem. 4 Ulpian. *in fragmentis. tit.* 7. §. 3. 5 Contrariam. *l.* 45. ff. *eod.* 6 Rationem actus ſui reddere negotiorum geſtor tenetur, *ut hic.* & tutor. *vide l.* 5. §. 7. ff. *de adminiſt. & peric. tut.* ut & procurator. *l.* 46. §. 4. ff. *de procur.* 7 Etiam uſuras ſumptuum. *l.* 18. *C. h. t.* 8 Abſentis, *l.* 1. *l.* 2. ff. *eod.* maſculi, fœminæ, §. 3. ff. *eod.* furioſi. §. 5. ff. *eod.* 9 *l.* 1. ff. *de verb. ſign. l.* 3. §. 1. ff. *de homine libero.* 10 Pupilli ſane ſi quis negotia. Cujac. 13. *obſ.* 7. *arg. l.* 6 *in princ. l.* 37 ff. *& l.* 2. *C. eod.* 11 Cur ita? *v. l.* 6. ff. *de compenſat.* 12 Ergo obligatur, ſed ex iis cauſis, ex quibus ignorans obligaretur. 13 *vide l* 24. *in fin.* ff. *de oblig. & action.* 14 *vide l.* 1 §. 2. ff. *de contraria tutelæ.* 15 Dixi *l.* 13. *infr. eod.* 16 Imo heredis geſſit negotium, *l.* 28. §. *ult. infr. de ſtipul. ſerv.* 17 *l.* 40. *infr. de oblig. & action. l.* 25. *l.* 70. §. 4. *infr. de fidejuſſorib.* 18 Heredi & in heredem dantur, quæ ex negotio geſto oriuntur. 19 *vide l.* 6. *C. h. t.* 20 Sententiæ. 21 Negotiorum *l.* 21. *in fin. infr eod.* 22 Interdum de dolo. *l.* 50. *infr. de evict.* 23 Qui aliena negotia gerit, & bonam fidem & exactam diligentiam rebus ejus pro quo intervenit, præſtare debet. Paulus 1. *ſent.* 4. §. 1. & ut loquitur Theophilus, §. 1. *Inſt. de oblig. quæ ex quaſi contractu.* ἀκριβεστάτην καὶ ὑπερβάλλουσαν ἐπιμέλειαν, exactiſſimam & pene modum excedentem diligentiam majorem, quam in ſuis rebus præſtare ſolet, ea[illegible] quam alius diligentior adhiberet: ut hinc conſtet præſtari a geſtore dolum & omnem culpam, *l.* 20. *C. h. t. l.* 24. *C. de uſur.* interdum tamen dolum tantum, *ut hic.* interdum caſum etiam præſtat. *l.* 11. *infr. eod. Eclog. ibid. cap.* 10. 24 Deſerta negotia qui alterius gerit, dolum & latam tantum culpam præſtat. 25 *l.* 17. *C. h. t. l* 4. *in fin. l. qui dare tutores. l.* 2. *C. de heredib. tutor.* 26 Negotiorum actio datur adverſus eum, qui geſſit neceſſitate vera vel putativa. *Bart.* 27 *l.* 16. *C. h. t.* 28 *vide l* 30. *infr. de fidejuſſoribus.* 29 *l.* 12. *C. h. t. l.* 20. *infr. mandati.* 30 *l.* 45. §. 2. *infr. eod. l.* 6 *l.* 14. §. 1. *verſ. diverſum. l.* 29. *infr. communi dividundo.* 31 Quia tam re quam voluntate geritur negotium: error non omnino infirmat, quod geritur utiliter, *tit. de legat.* § *ſi rem. Inſtit.* cum alioqui quod ex ſolo animo pendeat, falſa opinione vitietur. *l. is qui. infr de acquir. vel omitt. her.* Mod. 32 Quia nullum mihi mandatum negotium eſt: opinio mea mandatum non facit, nec actionem mandati parit, ſed rei geſtæ veritas. 33 Hæc particula *ſed*, notat diverſitatem facti & juris: *ſed etſi*, diverſitatem facti, identitatem juris, Alber. *hic.* 34 Cur? quia adverſus Titium actionem non habeo, & ſine actione agere non poſſum. 35 *vide l.* 4. *C. h. t.* 36 *l.* 34. *circa finem. infr eod.* 37 Ut *l.* 31. *in pr. infr. eod.* pupillus tenetur locupletior factus ex quaſi contractu. 38 Quid ſi ejus contemplatione? *v. l.* 13. *C. ſi certum petatur.* 39 Perferendum ad me qui quid accipit, negotiorum geſtorum actione mihi tenetur, *ut hic*, ſi meo mandato, etiam mandati. *l.* 1. §. 1. *ſupr. de procuratorib.* adde *l.* 65. *infr. de adquir. rerum domin.* 40 *l.* 60. §. 1. *in fin. infr. mandati.* 41 Hic procedit gerens negotium ejus, cujus res eſt. Itaque conſequitur, quod impendit: nec ſimilis eſt malæ fidei poſſeſſori, qui pro domino ſe gerit: & rem alienam animo donantis occupat. *l.* 7. §. *ex diverſo. infr. de acq. rer. dom.* Vide autem Molinæum *in conſuet. Pariſ.* §. 1. *in gloſſ.* 5. *n.* 89. Mod. 42 Cur ita? *vide l.* 14. *infr. de condict. indeb.* adde *l.* 38. *in fin. infr. de pet. hered.* 43 Non mero jure, ſed officio judicis: vide quæ notavi ad *l.* 38 *infr. de pet. hered.* 44 *l.* 14. *C. h. t.* 45 *l.* 19. §. *ſi libero.* 2 *l.* 36. *infr. eod.* 46 Videatur Benedictus Capra *in reg. concluſ.* 54. *& ad* §. 10. *mox.* Jo. Robertus *recept. ſent. lib.* 2. *c.* 6. Mod. 47 Adde *l.* 44. *infr. eod.* 48 Cur ita? *vide c.* 9. *de regul jur. in* 6. *& l.* 60. *infr. de regulis juris.* Imo aliquid agitur. *l. un. C ſi in communi eademque.* Goth. Utrum quod alieno nomine geſtum ſit, ratum haberi poſſit, vid. Afflict. *deciſ.* 180 & poſſe ratum haberi tenet Thomas Grammaticus, *deciſ.* 103. *num.* [illegible] 12. 13. *num.* 47. 48. & 108. *l.* 56. *infr de judic.* Vide quædam ſingularia ad hanc materiam, apud Decium in *l. ſemper qui.* 60. *ff. de reg. jur.* Anſ. 49 Eſt hic caſus, ubi in actione de peculio non deducitur id, quod patri debetur. ut *l.* 1. §. *ſi cum impubere. infr. de peculio.* 50 *vide l.* 23. *infr. eod.* 51 *vide l.* 23. *infr. eod.* 52 *vide l.* 14. *in princ infr. de condict. cauſa data.* 53 *vide l.* 12. *in fin. infr. de ſolutionib. & liberat.* 54 *l.* 80. § *ſi Titius.* 5. *infr. de furtis.* 55 Imo non conſtituet. *l.* 22. §. 2. *infr. ratam rem haberi.* 56 *l.* 8. *in fin. infr. eod.* 57 Imo mandati. *l.* 60 *infr. de reg. jur.* 58 Id eſt, facit ratihabitio, ut tuum negotium geſtum videatur. 59 Cum tu non eſſes heres. 60 Contra non obligatum agi non poteſt, *ut hic.* Imo poteſt. dixi *l.* 2. *C. de pactis.* 61 Non tu. 62 *vide l.* 1. *in fin. infr. de eo, qui pro tutore.* 63 *l.* 17. §. *ſicut. infr. commodati.* 64 *vide l.* 38. *in pr. infr. eod.* 65 *vide l.* 39. *infr. eod. l.* 5. §. *penult. infr. de præſcr. verb.* 66 *l.* 20. *C. h. t.* 67 *vide l.* 38. *in princ. infr. eod.* 68 Et ſic in negotio geſto, quod bonæ fidei judicium eſt. 69 Idem in arbitro. *vide l.* 24. *infr. depoſiti.* 70 Cum mora. *v. l.* 54. *in princ. infr. locati.*

1. De fructibus. 2. An poſt directum contrario judicio agi poſſit. 3. Si is geſſerit, quem unus ex ſociis prohibuit.

8. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SI autem is fuit, qui negotia adminiſtravit, a quo mandatum non exigebatur: poſſe ei imputari, cur oblata *de rato* cautione, eum non convenit: ſi modo facile ei fuerit ſatisdare. Certe in [1] ſua perſona indubitatum eſt: & ideo ſi ex cauſa fuit obligatus, quæ certo tempore finiebatur [2], & tempore liberatus eſt: nihilominus negotiorum geſtorum actione erit obligatus. Idem erit dicendum & in ea cauſa, ex qua heres non tenetur, ut Marcellus ſcribit. §. 1. Item ſi fundum tuum, vel [3] civitatis per obreptionem petiero, negotium tuum, vel civitatis gerens, & ampliores [4], quam oportuit, fructus fuero conſecutus: debebo [5] hoc ipſum tibi, vel Reipublicæ præſtare, licet petere non potuerim. §. 2. Si quocunque modo ratio compenſationis habita non eſt a judice [6]: poteſt contrario judicio agi. Quod ſi poſt examinationem reprobatæ fuerint penſationes: verius eſt, quaſi re judicata, amplius agi contrario judicio non poſſe: quia exceptio rei judicatæ opponenda eſt. §. 3. Julianus lib. 3. tractat; Si ex duobus ſociis alter me prohibuerit adminiſtrare, alter non; an adverſus eum, qui non prohibuit, habeam negotiorum geſtorum actionem? movetur eo, quod ſi data fuerit adverſus eum actio, neceſſe erit & eum pertingi, qui vetuit: ſed & illud eſſe iniquum, eum, qui non prohibuit, alieno facto liberari [7]: cum, ſi mutuam pecuniam alteri ex ſociis, prohibente ſocio, dediſſem, utique eum obligarem: & puto ſecundum Julianum debere dici, ſupereſſe contra eum, qui non prohibuit, negotiorum geſtorum actionem: ita tamen, ut is, qui prohibuit, ex nulla parte, neque [8] per ſocium, neque per ipſum aliquid damni ſentiat.

De comprobatione domini & de negotio utiliter geſto.

9. SCÆVOLA lib. 1. Quæſtionum.

POmponius ſcribit [9], ſi negotium a te, quamvis male geſtum, probavero: negotiorum tamen geſtorum te mihi non teneri. Videndum ergo ne in dubio hoc, an ratum habeam, actio negotiorum geſtorum pendeat: nam quomodo, cum ſemel cœperit, nuda voluntate tolletur [10]? ſed ſuperius ita [verum] ſe putare, ſi [11] dolus malus a te abſit. [Scævola:] Imo puto, etſi comprobem, adhuc negotiorum geſtorum actionem eſſe: Sed eo dictum, te mihi non teneri, quod reprobare [12] non [13] poſſim ſemel probatum: & quemadmodum, quod [14] utiliter geſtum eſt, neceſſe eſt [15] apud judicem pro rato haberi: ita [16] omne, quod ab ipſo [17] probatum eſt. Cæterum, ſi, ubi probavi, non eſt negotiorum actio, quid fiet, ſi a debitore meo exegerit, & probaverim? quemadmodum recipiam? item ſi vendiderit? ipſe denique, ſi quid impendit, quemadmodum recipiet? nam utique mandatum non eſt: erit igitur & poſt ratihabitionem negotiorum geſtorum actio.

De utiliter geſto, & de fortuito eventu.

10. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SEd an ultro [18] mihi tribuitur actio ſumptuum, quos feci? & puto competere: niſi ſpecialiter id actum eſt, ut neuter adverſus alterum habeat actionem. §. 1. Is autem, qui negotiorum geſtorum agit, non ſolum ſi effectum habuit negotium, quod geſſit, actione iſta utetur: ſed ſufficit, ſi utiliter [19] geſſit [20], etſi effectum non habuit negotium: & ideo [21], ſi inſulam fulſit, vel ſervum ægrum curavit [22], etiamſi inſula exuſta eſt, vel ſervus obiit, aget negotiorum geſtorum: idque & Labeo probat. † Sed (ut Celſus refert) Proculus apud eum notat, non ſemper debere dari. Quid enim ſi eam inſulam fulſit, quam dominus quaſi impar ſumptui dereliquerit [23], vel quam ſibi neceſſariam non putavit? Oneravit (inquit) dominum ſecundum Labeonis ſententiam [24]: cum unicuique liceat, & damni infecti nomine rem derelinquere [25]. Sed iſtam ſententiam Celſus eleganter deridet [26]: is enim negotiorum geſtorum (inquit) habet actionem, qui utiliter negotia geſſit: non autem utiliter negotia gerit, qui rem non neceſſariam, vel quæ oneratura eſt patremfamilias, adgreditur. † Juxta hoc eſt & quod Julianus ſcribit: eum, qui inſulam fulſit, vel ſervum ægrotum curavit, habere negotiorum geſtorum actionem, ſi utiliter hoc faceret, licet [27] eventus non ſit ſecutus. † Ego quæro, quid ſi putavit ſe utiliter facere, ſed patrifamilias non expediebat? Dico hunc non habiturum negotiorum geſtorum actionem: ut enim eventum non ſpectamus, debet utiliter eſſe cœptum.

De culpa, dolo & caſu. De lucri & damni compenſatione.

11. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mucium.

SI [28] negotia abſentis & ignorantis geras: & culpam [29], & dolum præſtare debes [30]. Sed Proculus, interdum [31] etiam caſum præſtare debere, veluti ſi novum [32] negotium, quod non [33] ſit ſolitus abſens facere [34], tu nomine ejus geras: veluti venales novicios [35] coëmendo, vel aliquam negotiationem ineundo: nam ſi quod damnum ex ea re ſecutum fuerit, te ſequetur: lucrum vero, abſentem: quod ſi in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnum: abſens penſare lucrum [36] cum damno debet [37].

De negotiis captivi. 1. Vel filiifam. militis. 2. Vel hereditariis.

12. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SUcceſſori ejus, cujus fuerunt negotia, qui [38] apud hoſtes deceſſit, hæc actio danda erit. §. 1. Sed ſi filiifamilias militis defuncti teſtamento facto geſſi; ſimiliter erit danda actio. §. 2. Sicut autem in negotiis vivorum geſtis ſufficit utiliter negotium geſtum [39]; ita & in bonis mortuorum [40], licet diverſus exitus ſit.

De caſu & culpa.

13. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

DEbitor meus, qui mihi quinquaginta debebat, deceſſit: hujus hereditatis curationem [41] ſuſcepi, & impendi decem: deinde redacta ex venditione rei hereditariæ centum in arca repoſui: hæc ſine culpa mea perierunt: Quæſitum eſt, an ab herede, qui quandoque extitiſſet, vel creditam pecuniam quinquaginta petere poſſim, vel decem, quæ impendi? Julianus ſcribit, in eo verti quæſtionem, ut animadvertamus, an juſtam cauſam habuerim ſeponendorum centum: nam ſi debuerim & mihi [42], & cæteris hereditariis creditoribus ſolvere; periculum non ſolum ſexaginta, ſed & reliquorum quadraginta [milliũm] me præſtaturum; decem tamen, quæ impenderim, retenturum [43], [id eſt, ſola nonaginta reſtituenda]: ſi vero juſta cauſa fuerit, propter quam integra centum cuſtodirentur, veluti ſi periculum erat, ne prædia in publicum committerentur, ne pœna trajectitiæ pecuniæ augeretur, aut ex compromiſſo committeretur: non ſolum decem, quæ in hereditaria negotia impenderim, ſed etiam quinquaginta quæ mihi debita ſunt, ab herede me conſequi poſſe [44].

De filiofamil. & ancilla.

14. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SI [45] filiusfamilias [46] negotia geſſiſſe proponatur: æquiſſimum erit, in patrem quoque actionem dari, ſive peculium habet, ſive in rem patris ſui vertit [47]. † Et, ſi ancilla, ſimili modo.

De initio temporis in negotiis geſtis. De numero negotiorum.

15. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

POmponius lib. XXVI. in negotiis geſtis, initio [48] cujusque temporis conditionem ſpectandam ait: *Quid enim*, inquit, *ſi pupilli negotia cœperim gerere, & inter moras pubes factus ſit? vel ſervi, aut filiifamilias, & interea liber, aut paterfamilias effectus ſit?* hoc & ego verius eſſe didici: niſi ſi ab initio quaſi [49] unum negotium geſturus acceſſero, deinde alio animo ad alterum acceſſero eo tempore, quo jam pubes, vel liber, vel paterfamilias effectus eſt: hic enim quaſi plura negotia geſta ſunt: & pro qualitate perſonarum [50] & actio [51] formatur [52], & condemnatio moderatur [53].

16. IDEM lib. 7. ad Plautium.

SEd & cum aliquis negotia mea gerit, non multa negotia ſunt, ſed unus [54] contractus: niſi ſi ab initio ad unum negotium acceſſit, ut finito eo diſcederet: hoc enim caſu, ſi nova voluntate aliud quoque adgredi cœperit, alius contractus eſt.

De eo, quod quis in ſervitute geſſit.

17. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

EUm actum, quem quis in ſervitute egit, manumiſſus non [55] cogitur reddere [56]. † Plane ſi quid connexum [57] fuit, ut [58] ſeparari ratio ejus, quod in ſervitute geſtum eſt, ab eo, quod in libertate geſſit, non poſſit: conſtat venire in judicium vel mandati, vel negotiorum geſtorum, & quod in ſervitute geſtum eſt. Denique ſi tempore ſervitutis aream emerit, & in ea inſulam ædificaverit, eaque corruerit; deinde manumiſſus fundum locaverit, ſola locatio fundorum in judicio negotiorum geſtorum deducetur: quia ex ſuperioris temporis adminiſtratione nihil amplius judicio deduci poteſt, quam id, ſine quo ratio libertatis tempore adminiſtratorum negotiorum expediri non poteſt.

18. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

PRoculus, & [59] Pegaſus bonam [60] fidem eum, qui in ſervitute gerere cœpit, præſtare debere [61] aiunt: ideoque quantum [62], ſi alius [63] ejus [64] negotia geſſiſſet, ſervare potuiſſet; tantum eum, qui a ſemetipſo [65] non exegerit, negotiorum geſtorum actione præſtaturum, ſi aliquid habuit in peculio, cujus retentione id ſervari poteſt. [Idem Neratius].

1 *vide l. 38. in princ. ff. l. 6. in fin. l. 7. ff. eod.* 2 *l. 19. in princ. ff. eod.* 3 *vide l. 23. ff. eod.* 4 Negotiorum geſtor etiam injuſtum compendium reſtituit: at non lucrum, quod facere potuit. 5 *l. 46. §. procurator. 4. ff. de procuratoribus.* 6 *l. 7. §. 1. ff. de compenſat.* 7 Atqui novum non eſt in jure civili, ut alieno facto liberemur. *l. 39. ff. eod. l. 23. ff. de ſolut. & liberat.* 8 Directo qui non tenetur, nec per obliquum teneri debet. *arg. l. fin. C. de uſuris.* 9 Vid. Anton. Fab. *4. conject.* 10. Leonin. *emendat. lib. 7. c. 17.* Anſ. 10 Quidni tollitur, cum injuriam diſſimulatione tolli conſtet. *l. 11. §. 1. ff. & §. ult. Inſt. de injuriis.* 11 Dolus non comprehenditur in remiſſione ſimplici. *l. 20. §. 1. ff. de liberat. legat.* 12 *l. 47. ff. ſolut. matrim. l. 17. §. penult. ff. ad legem Jul. de adulter.* 13 Imo poſſum, *l. 11. §. penult. ff. de munerib. & honor. l. 2. C. de profeſſ. & med. lib. 10. tit. 52.* 14 Quod utiliter geſtum eſt, dominus ratum habere cogitur. *Eclog. eod c. 8.* 15 Imo non eſt, *l. 4. C. ſi certum petatur.* 16 Ratum habere quisque cogitur, quod ſemel probavit, etiamſi male geſtum ſit. *Eclog. ibid.* 5. Harmenop. 6. §. 90. 17 Domino. 18 Id eſt, contraria, ut directa, *l. 17. §. 1. ff. commodati.* id eſt, antequam, vel, etiamſi dominus non agat directa negotiorum geſtorum actione, utrum mihi dabitur etiam actio ad ſumptus quos feci? Id enim ultro actionem dare & tribuere eſt, ut *l. 1. §. 6. ff. uti poſſidetis* 19 In rem domini ejusque commodum. 20 Utiliter cœpit, ut *l. 17. in pr. ff. de in rem verſo. l. 56. in fin. infr. mandati.* 21 *Eclog. eod. c. 9* 22 *l. 10. C. h. t.* 23 Confer. *l. 25. infr. [illegible] pign. act. l. 31. infr fam. erciſc. l 27. § 4. infr. mandat.* Anſ. 24 *l. 27. in pr. infr eod.* 25 Quoties ſtipulanti cavere non vult. *l. 7. §. hoc edictum. infr. de damno infecto.* 26 Vide Cujac. *17. obſ. 39. l pen. infr. in quib. cauſis pign. vel hypoth.* 27 Ut ff. *in pr. h. 9.* adde *l. 12. in fin. l. 13. 22. infr. eod. l. 17. in pr. infr. de in rem verſo. l. 3 §. ſufficit. infr. de contrar. tutelæ.* idem in bonæ fidei poſſeſſore, ut & tutore & curatore, *vide l. 38. infr. de petit. hered.* vide quæ notavi de impenſis ad *Novell. 6. c. 8.* 28 *Eclog eod cap. 10.* 29 Etiam levem, *l. 20. circ. med. C. h. t.* & leviſſimam, ut dixi, *l. 3. §. 9. ff. eod.* 30 Nec movere quemquam debet, quod ſola utilitas domini in negotiis gerendis verſatur, ut in depoſito. *l. 5. §. nunc videndum. infr. commod.* nam præſens eligere potuit, apud quem deponeret. Itaque merito ſolus dolus præſtatur: & ei imputatur, qui hominem negligentem elegit. Abſens vero non potuit eligere negotiorum geſtorem: qui etiam culpa non caret, quod rei ad ſe non pertinenti ſe immiſcuerit. *l. culpa. infr de reg. jur.* Mod. 31 Non communiter, *l. 23. infr de regul jur.* adde quæ ſcripſi ad *l. 3. §. 9. ff. eod.* 32 Nova negotia inchoare geſtori non licet. 33 Inſolita haud tentanda ſeu inchoanda geſtori. 34 Tria ſunt genera negotiorum, novum, inſuetum, deſertum. 35 *vide l. ult. in fin. infr. de ædilit. edict.* 36 Vide Gab. Mudæum *in l qui admittitur. n. 10. pro ſocio.* Mod. 37 Imo non debet. *l. 23. in fin. infr. pro ſocio.* 38 *l. 20. infr. eod.* 39 Cœptum, inchoatum, ut *l. 10. §. 1. in fin. ff. eod.* & ita exitum ſpectari ſufficit, & initium utile fuiſſe. 40 Mortui negotium geri poteſt: aut verius, eo mortuo, ejus, ad quem bona defuncti perventura ſunt. ut *l. 13. infr. eod.* 41 Id eſt, geſtionem & procurationem & voluntariam ſuſcepi: denique procuravi ejus negotia hereditaria, cum nondum ejus hereditas eſſet. Interdum etiam curator bonis datur, idque fieri ſolet, variis tamen de cauſis. *l. 15. in princ. infr. quib. ex cauſis majores. l. 9. in princ. infr. de cur. furioſ. l. 23. in princ. infr. de hered. inſtit.* His adde, de curatore bonis dando, *l. 1. in fin. infr. de muner. & honorib. l. 7. §. 1. infr. de privilegiis creditorum.* ſive *l. 22. §. 1. infr. de reb. auct. jud. poſſ.* 42 Ut in *l. 9 § ſicut autem 5. infr. de adminiſt. & peric. tut.* 43 Id eſt, compenſaturum *§. in bonæ. 30. Inſtit. de act.* 44 Atque ita geſtor caſum fortuitum non præſtat, niſi caſum culpa præcedat. Bart. 45 Filiusfamilias aut ſervus, ſi negotium alicujus gerat, in patrem dominumve peculio tenus dabitur actio. Paulus 1. *ſent. 4. §. 5.* 46 *Si filiusfam.* Cujac. *13. obſ. 7. arg. l. 3. §. pen. l. 27. infr. de peculio.* 47 *infr. de in rem verſo.* 48 Ut in delictis. *l. 1. in princ. infr. de pœnis.* 49 *l. 16. infr. eod* 50 Quæ inſpiciuntur. *vide l. 4. §. penult. infr. de in litem jurando.* 51 Ut & obligatio negotiorum geſtorum. *l. 5. infr. de oblig. & action.* 52 Concipitur, inſtituitur. 53 Hoc eſt, ad modum redigitur. 54 Sicuti unum legatum eſt, cum corpus legatur. *l. 2. infr. de legatis. 2.* 55 *l. 21. in fin. C. h. t.* adde *l. 37. in fin. infr. de fideic. libert. l. 1. 2. C. an ſervus pro ſuo facto.* 56 Imo cogitur. *l. 3. C. an ſervus pro ſuo facto.* 57 *l 21. C. h. t.* 58 *l. 13 infr. de tutel & rat. diſtrahendis.* 59 Quorum, ut & Neratii ſententiam hic poſitam poſtea refellit idem Paulus, *l. 19. infr. eod.* 60 Eſt enim hoc judicium bonæ fidei. 61 Etiam in iis, quæ non ſunt connexa, & de his, quæ in ſervitute geſſit. 62 Obſerva comparationem, quâ Proculus utitur. 63 Liber. 64 Domini abſentis. 65 Vide

2. *De necessitatis suspicione.* 3. *De gestore rem domini usucapiente.* 4. *De usuris.* 5. *De negotiis captivi.*

19. IDEM lib. 2. ad Neratium.

ATqui natura [1] debitor fuit, etiamsi in peculio nihil habuit, [&] si bi postea solvere debet in eodem actu perseverans: sicut is, qui temporali [2] actione tenebatur, etiam post tempus exactum negotiorum gestorum actione id præstare cogitur. §. 1. Scævola noster ait, putare se, quod Sabinus scribit debere *a capite rationem reddendam*, sic intelligi, ut appareat, quid reliquum fuerit tunc [3], cum primum liber esse cœperit; non ut dolum, aut culpam in servitute admissam in obligationem revocet: itaque si inveniatur vel malo [4] more pecunia in servitute erogata, liberabitur. §. 2. Si libero [5] homini, qui bona fide mihi serviebat, mandem [6], ut aliquid agat: non fore cum eo mandati actionem, Labeo ait: quia non libera voluntate exsequitur rem sibi mandatam, sed quasi ex necessitate servili: erit igitur negotiorum gestorum actio: quia & gerendi negotii mei habuerit affectionem, & is fuit, quem obligare possem. §. 3. Cum me absente negotia mea gereres, imprudens rem meam emisti, & ignorans usu [7] cepisti [8]: mihi negotiorum gestorum, ut restituas, obligatus non es: sed si antequam usucapias, cognoscas [9] rem meam esse: subjicere [10] debes aliquem, qui a te petat meo nomine, ut & mihi rem, & tibi stipulationem evictionis committat: nec videris dolum malum facere in hac subjectione: ideo enim hoc facere debes, ne actione negotiorum gestorum tenearis. §. 4. Non [11] tantum sortem, verum etiam usuras ex pecunia aliena [12] perceptas negotiorum gestorum judicio præstabimus: vel etiam quas percipere potuimus. Contra quoque usuras [13], (quas) præstavimus, vel quas ex nostra pecunia percipere potuimus, quam in aliena negotia impendimus, servabimus [14] negotiorum gestorum judicio. §. 5. Dum apud hostes esset Titius, negotia ejus administravi: postea reversus est, negotiorum gestorum mihi actio competit, etiamsi eo tempore, quo gerebantur, dominum non habuerunt.

20. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SIn autem apud hostes constitutus decessit, & successori, & adversus successorem ejus, negotiorum gestorum directa & contraria competit.

1. *De negotiis hereditariis.* 2. *De morte domini.* 3. *De eo qui mandavit negotia aliena gerenda.*

21. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

NAm & Servius respondit (ut est relatum apud Alfenum libro XXXIX. Digestorum): cum a Lusitanis tres capti essent, & unus ea [15] conditione missus, *uti pecuniam pro tribus adferret, & nisi redisset, ut duo pro* [16] *eo quoque pecuniam darent*, isque reverti noluisset, & ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniam solvissent: [Servius respondit] æquum [17] esse, Prætorem in eum reddere judicium.

§. 1. Qui negotia hereditaria gerit, quodammodo sibi hereditatem [18], seque ei obligat: ideoque nihil refert, an etiam [19] pupillus heres existat; quia id æs alienum cum cæteris hereditariis oneribus ad eum transit. §. 2. Si, vivo Titio, negotia ejus administrare cœpi: intermittere mortuo eo non debeo: nova [20] tamen inchoare necesse mihi non est: vetera explicare, ac conservare necessarium est: ut accidit, cum alter ex sociis mortuus est: nam quæcunque prioris negotii explicandi causa geruntur, nihilum [21] refert, quo tempore consummentur [22], sed quo tempore inchoarentur. §. 3. Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit: quod is non recte gessit, tu mihi actione negotiorum [gestorum] teneris: non [23] in hoc tantum, ut actiones tuas præstes, sed etiam quod [24] imprudenter eum elegeris: [ut] quidquid detrimenti negligentia ejus fecit, tu mihi præstes.

De casu.

22. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

SIve hereditaria negotia, sive ea, quæ alicujus essent, gerens aliquis necessario rem emerit: licet ea interierit: poterit, quod impenderit, judicio negotiorum gestorum consequi: veluti si frumentum, aut vinum familiæ paraverit, idque casu quodam interierit [25]: forte incendio, ruina. Sed ita scilicet hoc dici potest, si ipsa ruina, vel incendium, sine vitio ejus acciderit: nam cum propter ipsam ruinam, aut incendium damnandus sit: absurdum est [26], eum istarum rerum nomine, quæ ita consumptæ sunt, quicquam consequi.

De Indebito exacto & soluto.

23. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

SI quis negotia aliena gerens indebitum [27] exegerit, restituere cogitur [28]: de eo autem quod indebitum solvit, magis est ut sibi imputare debeat.

De pecunia gestori soluta.

24. IDEM lib. 24. ad Edictum.

SI [ego] [29] hac mente [30] pecuniam procuratori [31] dem, ut ea ipsa creditoris fieret: proprietas quidem per procuratorem non [32] adquiritur [33]. Potest tamen creditor, etiam invito me [34] ratum habendo, pecuniam suam facere: quia [35] procurator in accipiendo creditoris duntaxat [36] negotium gessit: & ideo creditoris ratihabitione liberor.

Si gestor plus quam oportet, impenderit.

25. IDEM lib. 27. ad Edictum.

SI quis negotia aliena gerens, plus [37] quam oportet impenderit; recuperaturum eum id [38], quod præstari debuerit.

Si ex pluribus gestoribus unus non solvendo decesserit.

26. MODESTINUS lib. 1. Responsorum.

CUm alicui civitati [39] per fideicommissum restitui jussa esset hereditas; Magistratus actores horum bonorum Titium, & Seium, & Gaium idoneos creaverunt: postmodum hi actores inter se diviserunt administrationem bonorum, idque egerunt sine [40] autoritate, & sine consensu Magistratuum: post aliquod tempus testamentum, per quod restitui civitati hereditas fideicommissa esset, irritum [41] probatum est pro tribunali: atque ita ab intestato Sempronius legitimus heres defuncti extitit: sed ex his actoribus unus non solvendo decessit: & nemo heres ejus extitit. Quæro, si Sempronius conveniet actores horum bonorum, periculum inopis defuncti ad quos pertinet? *Herennius Modestinus* respondit, quod ab uno ex actoribus ob ea quæ solus gessit, negotiorum gestorum actione servari non potest, ad damnum ejus [42], cui legitima hereditas quæsita est, pertinere.

De impensis voluptuariis. 1. *Pietatis respectu sorori factis.*

27. IDEM lib. 2. Responsorum.

EX duobus fratribus [43], uno quidem suæ ætatis, alio vero minore annis, cum haberent communia prædia rustica, major frater in saltu communi habenti habitationes paternas ampla ædificia ædificaverat: cumque eundem saltum cum fratre divideret, sumptus sibi, quasi re meliore ab eo facta, desiderabat, fratre minore jam legitimæ [44] ætatis constituto [45]: *Herennius Modestinus* respondit, ob sumptus nulla re urgente, sed voluptatis causa factos, eum de quo quæritur, actionem non habere [46]. §. 1. Titium, si pietatis [47] respectu sororis aluit filiam [48], actionem hoc nomine contra eam non habere respondi.

Si quis mandato unius alterius negotia gesserit.

28. JAVOLENUS lib. 8. ex Cassio.

SI quis mandatu Titii negotia Seii [49] gessit, Titio mandati tenetur: isque æstimari debet, quanto Seii & Titii interest: Titii autem interest, quantum is Seio præstare debet, cui vel mandati vel negotiorum gestorum nomine obligatus est: Titio autem actio competit cum eo, cui mandavit aliena negotia gerenda, & antequam [50] ipse quicquam domino præstet: quia id ei abesse [51] videtur, in quo obligatus est.

De tutore posthumi.

29. CALLISTRATUS lib. 3. Edicti monitorii.

CUm pater testamento posthumo [52] tutorem [53] dederit; isque tutelam interim administraverit, nec posthumus natus fuerit: cum eo [54] non [55] tutelæ, sed [56] negotiorum gestorum erit [57] agendum. Quod si natus fuerit posthumus, tutelæ erit [58] actio: & in eam utrumque [59] tempus veniet: & quo antequam nasceretur infans, gessit, & quo posteaquam natus sit.

De contutore Magistratus, subcuratore hac actione conveniendis.

30. JULIANUS lib. 3. Digestorum.

l. 13. ff. *eod. l.* 9. §. *sicut.* ff. *de administ. & peric. tut.* 1 Naturà servus obligatur, etiamsi nihil in peculio habet. Goth. V. Goedd. *de contrah. stipulat. c.* 7. *num.* 81. Ans. 2 *l.* 8. *in princ.* ff. *eod.* 3 Adde *l.* 17. *in princ.* ff. *eod.* 4 *vide l.* 1. §. 12. ff. *de extraordin. cogn.* 5 *l.* 13. §. 2. ff. *commodati.* 6 *l.* 54. §. 3. ff. *de adquir. rerum domin.* 7 *Suscepisti*, sic in archetypo Flor. non excuso scriptum est. Cujac. 13. *obs.* 16. 8 Potest enim negotiorum gestor usucapere. *l.* 2. §. *procuratorem.* 9. ff. *pro emptore.* Goth. Singulare est, ut ad usucapiendum non sufficiat ab initio bona fides, nisi perseveret dum compleatur longa possessio, *l. unic. C. de usucap. transfor.* quia utiliter gerere non videtur, qui usucapionem non impedit, ut qui a se ipso non exigit, *l.* 5. *in fin.* ff. *eod.* vide autem Cujacium ad hunc § *observ. lib.* 13. *cap.* 16. Mod. 9 Adde quædam huic loco ex Socino, *regula* 72. 10 *l.* 24 § 2. ff. *de liberal. caus.* 11 *l.* 37. §. 1. ff. *eod.* 12 *l.* 31 §. *qui aliena.* 3. *l.* 37. §. *si pecunia.* 1. ff. *eod. l.* 20. *C. h. t. l.* 13. & 24. *C. de usuris.* 13 *l.* 18 *C. eod. l.* 37. ff. *de usuris.* Gestor negotiorum etiam usuras præstat, quas percipere potuit. ut & vicissim debentur a domino ei usuræ, quas ex pecunia sua percipere potuisset, *ut hic. Eclog. eod. c.* 18. & 5. Hamenopul. 11. §. 64. 14 Imo non servabimus. *l.* 3. §. 2. ff. *de contrar. tutelæ.* Goth. Confer. *l.* 2. *in fin.* ff. *eod. l.* 10. §. 9. ff. *mandati.* Ans. 15 *l.* 12. *in pr.* ff. *eod.* 16 Atque ita redimeretur, quo nomine competit actio. *arg. l.* 28. §. 1. *vers. sed illud.* ff. *de donat. inter vir.* quin etiam redemptus redimenti fit pignori *l.* 15. ff. *de captiv. & postlim. l. ult. C. de postlim. revers.* 17 Tametsi de vi sibi illata possit conqueri. Verum ut Cicero 3. *offic.* ait, *nulla fit viro forti injuria.* adde *l.* 5. *C. de postlimin. revers.* 18 Cur ita? collige ex *l.* 31. *in fin.* ff. *de heredibus instit.* 19 *l.* 34. *circa fin.* ff. *eod.* 20 Nova inchoare negotia mortuo rei domino gestor non debet, ut nec socius socio mortuo: vetera tamen explicare & conservare debet: denique nihil inchoare, sed conservare tantum. *vide l.* 20. *C. h. t.* 21 Id est, nihil. 22 *Al.* Consummantur 23 *l.* 3. § *si exsecutor.* 8. ff. *eod.* 24 *l.* 18. *in pr.* ff. *de petit. hered. l.* 13. §. *si quis mensuras.* 8. *l.* 60. §. *servum.* 7. ff. *locat.* 25 *vide l.* 10. §. 1. ff. *eod.* 26 *vide l.* 15. §. *cum quidam.* ff. *locat. v. l.* 22. *C. h. t.* 27 *l.* 6. § *item quæritur.* 9. *l.* 8. § *item si fundum.* 1. ff. *eod. l.* 80. §. *si Titius.* 5. ff. *de furtis.* quod indebitum procurator exegerit, domino restituit: at ejus quod indebitum ipse solverit, damnum ad ipsum pertinet, *ut hic. Eclog. eod. c.* 20. 5. Harmenop. 11. §. 63. 28 Imo, non cogitur *l.* 20. §. 18. *vers. nam & Julianus.* ff. *de petit. hered.* 29 Idemque debitor. [illegible] Non hoc tamen nominatim verbis expressi. 31 Gestori creditoris mei Goth. Non habenti mandatum sc. id est, negotiorum gestori. alioqui non fuisset opus ratihabitione, *arg. l.* 8. §. *sed eo.* ff. & proprietas per eum creditori acquireretur. *l.* 13. ff. *de adquir. rer. dom.* Mod. 32 Imo adquiritur, *l.* 13. ff. *de adquir. rer. domin.* 33 Ipsi creditori, nisi consensero. 34 *l.* 42. *in fin.* ff. *de adquir. vel amitt. possess. l.* 58. *in pr.* ff. *de solut. & liberat.* 35 Id est, quia hoc in facto proponitur, quia procurator &c. 36 Non suum. 37 Plus quam oportet impendens negotiorum gestor, non repetit, *ut hic. Eclog. eod. cap.* 24. & 5. Harmenop. 11. §. 63. adde *l.* 31. §. 4. ff. *eod.* 38 Τὸ [illegible] *Græci illis locis.* 39 Ut *l.* 26. *in princ.* ff. *ad SC. Trebell.* 40 Adde *l. ult. C. ut in possess. legat.* 41 Forte ob capitis diminutionem testatoris. §. *alio.* 4. *Inst. quibus mod. testament.* 42 Imo, ad damnum Magistratus. *l.* 46. §. 1. ff. *de admin. & peric. tut.* 43 Conjunge *l. tres fratres.* de pact. ff. quod autem sequitur: *suæ ætatis:* designat majorem 25. annis, pro quo tamen reponunt alii *justæ ætatis.* vide Brisson. *lib.* 3. *selectt. Antiq. cap.* 2. Cujac. *lib.* 6. *observ. c.* 3. Mod. 44 Legitima ætas, 25. annorum est. *ut hic.* & *l.* 32. *in fin.* ff. *de testam. tutel. l.* 1. ff. *de fidejuss. tutor. l.* 20. §. 1. ff. *de liberation. legata. l. ult.* §. 9. ff. *de publicanis & vectigal. l.* 41. ff. *de fidejussorib. l. ult. in fin.* ff. *de appellat. l. penult. C. quando dies legat.* Unde *status* dicitur in *l.* 77. §. 14. ff. *de leg.* 2. Legitima autem forte dicitur, quod lege aliqua præscriptus sit ejus terminus adolescentibus ad res suas recuperandas: lege aliqua, inquam, fortasse Lætoria, qua de re conjecturam capere possumus ex Cicerone, 3. *officior.* Spartiano in *M. Antonino.* ubi minoribus 25. annis curatores datos ex ea l. testatur: & Suetonio, ubi notatur minores stipulari prohiberi: & ut Priscianus loquitur *lib.* 8. & 18. spondendo obligari: Huc referendus est Plautus in *Rudente in fin. Cedo qui, cum habeam judicem, Ni dolo malo instipulatus sis, nive etiam dum siem quinque & viginti natus annos.* ut verisimile sit lege Lætoria administrationem bonorum adolescentibus permissam, cum ad 25. annum ætatis pervenissent. Ad hanc etiam legem forte respexit Plautus *in Pseudolo Act.* 1. *sc.* 3. *Tum lex me perdit quina vicenaria, metuunt credere omnes.* Ex hac quoque lege creditum est tempus restitutionibus præscriptum descendisse. unde & id tempus legitimum appellatur. *l.* 19. ff. *de minorib.* 25. *ann.* vide Brissonium 3. *selectar.* 2. 45 Id est, 25. annorum. *l. fin. C. de his, qui veniam ætatis.* vide Cujac. 6. *obs.* 3. 46 Gestor impensas voluptuarias non repetit. *Goth.* Vide Bart. Bald. & Fulgos. hic. Menoch. *de arbitrar. jud. lib.* 2. *cent.* 3. *cas.* 258. *num.* 17. 19 20. Ans. 47 Pietate erogata non repetuntur. vide tamen *l.* 34. ff. *eod.* Goth. Secus erit, si non sit factum pietatis respectu, *l.* 16. *C. hic. l.* 34. ff. *eod. vide l.* 14. § 7. ff. *de religios. & sumpt. funer.* Vid. Surd. *tract. de aliment. tit.* 6. *qu.* 18. & Joann Yannez, *ver. quotid. lib.* 1. *cap.* 19. Ans. Respicit hic ad avum, aviamque & fratres sororesve, qui nepotem, & fratrem inopem suum pietatis ratione alere tenentur. per *l.* 73. §. 1. *ff. de jure dot. l.* 20. *ff. solut. matrim. l.* 4. *ff. ubi pupillus educari.* De quo, vide Bart. in *tract. de aliment num.* 15. Fachin. *l.* 12. *controvers. cap.* 61. Joann. a Sand. *decis. Frisic. lib.* 2. *tit.* 8. *defin.* 2. *in fin.* S. L. 48 Idem si privignam. *vide l.* 15. *C. h. t.* 49 Cui mandati tenebatur. *l.* 8. §. *si quis mandaverit.* ff. *mandati.* 50 Adde *l. ult.* ff. *de contraria tutelæ & utili actione.* 51 Abesse id nobis videtur, in quo sumus obligati. 52 Nascituro. 53 Atqui ventri tutor non datur, sed curator. 54 Id est, tutore dato. *vide l.* 24. ff. *de tut. & rat.* 55 *vide l.* 19. §. *ult.* ff. *de test. tut.* 56 Imo utili. *l. pen.* ff. *de tut. & rat.* 57 Per legitimum heredem vel substitutum. *l. pen.* ff. *de ventre inspic.* 58 Id est, incipiet esse actio. 59 Quod gestum est ante natum posthumum & post eum natum. Quid? num bona tutoris obligata sunt eorum nomine,

EX facto quærebatur: quendam ad siliginem [1] emendam Curatorem decreto Ordinis [2] constitutum, eidem alium Subcuratorem constitutum siliginem miscendo corrupisse, atque ita pretium siliginis, quæ in publicum empta erat, Curatori adflictum [3] esse: quaque actione curator cum subcuratore experiri possit, & consequi, id ut ei salvum esset, quod causa ejus damnum cepisset? Valerius Severus respondit, adversus [4] contutorem negotiorum gestorum actionem tutori dandam. Idem respondit, ut Magistratui [5] adversus Magistratum eadem actio detur: ita tamen, si [6] non sit conscius fraudis. † Secundum quæ etiam in subcuratore idem dicendum est [7].

De literis quas creditor secutus contraxit. 1. *De negotiis unius inter negotia alterius gestis.* 2. *An gestor debeat appellare.* 3. & 4. *De usuris & sumptibus.* 5. *Si tutor filii mei, negotia pupillæ meæ gesserit.* 6. *Quæ a matre geri nequeunt.* 7. *De impensis in communi lite factis.*

31. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

LIberto vel amico mandavit pecuniam accipere mutuam: cujus literas creditor secutus [8] contraxit, & [9] fidejussor intervenit: etiamsi pecunia non sit in rem [ejus] versa, tamen dabitur in eum negotiorum gestorum actio creditori, vel fidejussori: scilicet, ad [10] exemplum [11] institoriæ actionis. §. 1. Inter negotia Sempronii quæ gerebat, ignorans Titii negotium gessit: ob eam quoque speciem Sempronio tenebitur: sed ei cautionem indemnitatis officio judicis præberi necesse est adversus Titium, cui datur actio. Idem in tutore juris est.

§. 2. Litem in judicium deductam, & a reo desertam frustratoris [12] amicus ultro egit [13], causas absentiæ ejus allegans judici: culpam contraxisse non videbitur, quod sententia contra absentem dicta, ipse non provocavit. Ulpianus notat: Hoc verum est: quia [14] frustrator condemnatus est. cæterum si amicus, [cum] absentem defenderet, condemnatus negotiorum gestorum aget: poterit ei imputari [15], si, cum posset, non [16] appellasset. §. 3. Qui aliena negotia gerit, usuras [17] præstare cogitur: ejus scilicet pecuniæ, quæ [18] purgatis [19] necessariis sumptibus superest. §. 4. Libertos certam pecuniam accipere testator ad sumptum monumenti voluit: si quid amplius fuerit erogatum, judicio negotiorum gestorum ab herede non recte petetur [20] de jure fideicommissi: cùm voluntas finem erogationis [21] fecerit.

§. 5. Tutoris heres impubes filius ob ea, quæ tutor ejus in rebus pupillæ paternæ gessit, non tenetur: sed tutor proprio nomine judicio negotiorum gestorum convenietur [22]. §. 6. Quamquam mater filii negotia secundum patris voluntatem, pietatis fiducia gerat: tamen jus actoris [23] periculo suo, litium causa constituendi, non habebit [24]: quia nec ipsa filii nomine recte agit, aut res bonorum ejus alienat, vel debitorem impuberis accipiendo pecuniam liberat [25]. §. 7. Uno defendente causam communis [26] aquæ, sententia [27] prædio datur: sed, qui sumptus [28] necessarios probabiles in communi lite fecit, negotiorum gestorum actionem habet.

Si fidejussor per errorem alterius quoque contractus pignora suscepit, & utramque pecuniam solvit. 1. *De matre res a sponso filiæ donatas accipiente.*

32. IDEM lib. 3. Responsorum.

FIdejussor imperitia lapsus, alterius quoque contractus, qui personam ejus non contingebat [29], pignora, vel hypothecas suscepit: & utramque pecuniam creditori solvit, existimans indemnitati suæ confusis prædiis consuli posse: ob eas res judicio mandati [30] frustra convenietur, & ipse debitorem frustra conveniet: negotiorum autem gestorum actio utrique necessaria erit: in qua lite culpam æstimari satis est, non etiam casum: *quia prædo fidejussor non videtur:* creditor ob id factum ad id restituendum judicio, quod de pignore dato redditur, cum videatur jus suum vendidisse, non tenebitur. §. 1. Ignorante virgine, mater a [31] sponso filiæ res donatas suscepit: quia mandati vel depositi cessat [32] actio, negotiorum gestorum agitur.

Qua actione uxor a mariti herede conveniatur.

33. IDEM lib. 10. Responsorum.

HEres viri defuncti uxorem, quæ res viri tempore nuptiarum in sua potestate habuit, compilatæ hereditatis postulare non [33] debet [34]: prudentius itaque faciet, si *ad exhibendum*, & *negotiorum gestorum*, si negotia quoque viri gessit, cum ea fuerit expertus.

De alimentis repetendis aut imputandis.

34. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

N*Esennius Appollinaris* [35] *Julio Paulo Salutem:* Avia nepotis sui negotia gessit: defunctis utrisque aviæ heredes conveniebantur a nepotis heredibus negotiorum gestorum actione: reputabant heredes aviæ alimenta præstita nepoti. Respondebatur, aviam jure pietatis [36] de suo præstitisse: nec enim aut [37] desiderasse, ut decernerentur alimenta, aut decreta essent. Præterea constitutum esse dicebatur, ut si mater aluisset, non posset alimenta, quæ pietate [38] cogente de suo [39] præstitisset, repetere. Ex contrario dicebatur, [tunc] hoc recte dici, ut de suo [40] aluisse mater probaretur: at in proposito aviam, quæ negotia administrabat, verisimile [41] esse de re ipsius nepotis eum aluisse. Tractatum est, nunquid [42] utroque patrimonio erogata videantur? Quæro quid tibi justius videatur? Respondi: Hæc disceptatio in [43] factum constitit. Nam & illud, quod in matre constitutum est, non puto ita perpetuo [44] observandum. Quid enim, si etiam protestata [45] est [46], *se filium ideo alere, ut aut ipsum, aut tutores ejus conveniret?* pone peregre patrem ejus obiisse, & matrem, dum in patriam revertitur, tam filium, quam familiam ejus exhibuisse: in qua specie etiam in [47] ipsum pupillum negotiorum gestorum dandam actionem Divus Pius Antoninus constituit. Igitur in re facti facilius [48] putabo, aviam vel heredes ejus audiendos, si reputare [49] velint alimenta: maxime, si etiam in ratione impensarum ea retulisse aviam apparebit. † Illud nequaquam admittendum puto [50], ut de utroque [51] patrimonio erogata videantur.

Utrum negotiorum gestori imputetur, quod a se non exegerit.

35. SCÆVOLA lib. 1. Quæstionum.

DIvortio facto negotia uxoris gessit maritus: dos non solum dotis actione, verum negotiorum gestorum servari potest. Hæc ita, si [in negotiis gestis] maritus, dum gerit, facere potuit [52]: alias enim imputari non potest, quod a se non exegerit. Sed & posteaquam patrimonium amiserit, plena erit negotiorum gestorum actio: quamvis si dotis actione maritus conveniatur, absolvendus est [53]. Sed hic quidam modus servandus est: ut ita querelæ locus sit, *quantum facere potuit, quamvis postea amiserit:* si illo tempore ei solvere potuit: non [54] enim e vestigio in officio [55] deliquit, si non protinus [56] res suas distraxit ad pecuniam redigendam: præterire denique aliquid temporis debebit [57], quo cessasse videatur. Quod si interea, priusquam officium impleat, res amissa est: perinde negotiorum gestorum non tenetur, ac si nunquam facere possit. Sed & si facere possit maritus, actio negotiorum gestorum inducitur: quia forte periculum est, ne facere desinat.

§. 1. Illum autem non credimus teneri, qui gerit negotia debitoris, ad reddendum pignus; cum pecunia ei debeatur, nec fuerit, quod sibi possit exsolvere. §. 2. Sed nec [58] redhibitoriæ speciem venire in negotiorum gestorum actionem, & per hoc sex mensibus exactis perire [59], si vel mancipium in rebus non invenit, vel eo invento, quod accessionum nomine additum est, vel quod deterior homo factus esset, vel quod per eum esset adquisitum non ex re emptoris, nec invenit nec recepisset: nec esset in ipsius emptoris negotiis, quæ gerebat, unde sibi in præsenti redderet. §. 3. Cæterum si ex alia [60] causa perpetuæ obligationis, cum sit locuples, debeat: non est imputandum, quod non solverit: utique si neque usurarum ratio querelam movet [61]. † Diversumque est in tutore debitore [62]: quia ibi interfuit ex priore obligatione solvi, ut deberetur ex tutelæ actione [63].

Si bona fide serviens pecuniam acceperit.

36. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

SI liber homo, bona fide mihi serviens, mutuam pecuniam sumserit, eamque in rem meam verterit: qua actione id, quod in rem nostram [64] vertit, reddere debeam, videndum est: non [65] enim quasi amici, sed quasi [66] domini negotium gessit. Sed, negotiorum gestorum actio danda est: quæ desinit competere, si creditori ejus soluta sit [67].

De negotiis pupilli. 1. *De negotio pecuniæ.* 2. *De negotiis filii emancipati.*

37. IDEM lib. 1. Sententiarum.

LItis contestatæ tempore [68] quæri solet, an pupillus, cujus sine tutoris autoritate negotia gesta sunt, locupletior [69] sit ex ea re factus, cujus patitur actionem. §. 1. Si pecuniæ quis negotium gerat, usuras [70] quoque præstare cogitur [71], & periculum [72] eorum nominum, quæ ipse contraxit: nisi [73] fortuitis casibus debitores ita suas fortunas amiserunt, ut tempore litis ex ea actione contestatæ solvendo non essent [74]. §. 2. Pater [75], si emancipati

quæ gessit ante satisdationem? utique si spe futuræ tutelæ gesserit. *l. quæro.* 3. ʒ. *de eo, qui pro tutore.* 1 De siligine adde *l.* 52. §. 11. ʒ. *de furt.* 2 Adde quæ scripsi ad *tit. de decurion.* 3 Inflictum esse quærebatur, qua actione &c. *Al.* 4 *vide l.* 4. *C. de in litem dando tutore.* 5 *l.* 2. §. *jus reipublicæ.* & *seq. infr. de administr. rerum.* 6 Dolus enim cum dolo compensatur. *l.* 36. *infr. de dol. mal. l.* 39. *infr. solut. matrim.* 7 *Maistre est respondant de son commu.* 8 *l* 6. §. *item si procuratori.* ʒ. *eod.* 9 *Al.* vel. 10 *l.* 13. §. 25. *infr. de act. empt. l.* 16. *infr. de institoria.* 11 Adde *l.* 10. §. *idem Papin. infr. mandati.* 12 Inde frustratio. *l.* 3. *in fin. infr. de usur.* 13 Id est, defendit. Accurs. ut *l.* 1. ʒ. *de edendo.* 14 Id est, quando. vide Cujac. 9. *obs.* 22. 15 *v. l.* 8. §. 8. *vers. igitur. infr. mandati.* 16 *l.* 17. *C. de procuratorib.* 17 *v. l.* 19. §. *non tantum.* 4. ʒ. *eod.* 18 Hoc est, quæ post sumptus necessarios superest. *Eclog. eod. c.* 3. §. 3. 5. Harm. 11. §. 65. 19 Id est, putatis. *l.* 9. *in fin. C. de bon. proscript.* vide Cujac. 11. *obs.* 9. *l.* 41. §. 7. *infr. de fideic. libertat.* 20 Qui expendit ultra quam sit ei injunctum, non repetit. *l.* 25. ʒ. *eod.* 21 *Al.* finem erogationi. Quid si minus expenderit? *vide l.* 88. §. 1. *infr. de leg.* 2. 22 Heres enim in tutelam non succedit. *l.* 6. §. *penult.* ʒ. *de his, qui notant* adde tamen *l.* 1. *l.* 2. *C. de hered. tut. vel curat.* 23 Actor quis, dixi ad *l. un. C. de actor. a tutor.* 24 Quia tutelam in hac specie non gerebat: quamvis certum sit matrem tutelæ officio fungi posse. *l.* 2. & 3. *C. quand. mul. tut. off.* Mod. 25 Interdum non liberat. *l.* 88. *infr. de sol.* & *liberat.* 26 Adde *l.* 40. *infr. eod.* 27 Inanimatis rebus sententia dari potest. 28 Sumptus necessarii gestori debentur, & ei refundendi a domino, *ut hic.* & §. 3. ʒ. *eod. l.* 56. *in fin. infr. mandati.* dixi plenius *C. de fructib.* & *litium expensis.* 29 Secus, si ex suo contractu solvit & eo nomine pignora accepit. *l.* 2. *C. de fidejuss. v. l.* 2. *infr. de pign.* & *hypothec.* 30 *v. l.* 2. *infr. de pign.* & *hypothec.* 31 Mater quæ filiorum suorum rebus intervenit, actione negotiorum gestorum, & ipsis & eorum tutoribus tenetur. Paul. 1. *sent.* 4. §. 4. *l.* 24. *C. de usur.* Quid pater? eodem modo tenetur filiis emancipatis. Paul. *ibid.* §. 7. *l.* 37. §. 2. *infr. eod.* 32 Imo depositi actio non cessat. *l.* 25. *infr. depositi.* 33 Imo debet *l.* 3. *C. de crimine expilatæ heredit.* 34 *v. l.* 5. *infr. expilatæ hereditatis.* etiamsi post viri mortem habeat in sua potestate, quæ viro superstite habebat. Hæc Græci addunt huic loco. 35 IC. Paulo familiaris. *l. Nesennius. infr. de re jud.* Mod. 36 Pietatem erga descendentes in ascendentibus præsumimus: alimenta eam ob causam erogata, an non possunt repeti? *vide vers. respondi. infr. eod.* 37 *vide l.* 2. *C. de alimentis pupillo præstand.* 38 Pietate erogata, donari præsumuntur, ut repeti non possint, *ut hic.* & *l.* 27. §. 1. ʒ. *eod.* 39 *l.* 11. *C. h. t.* 40 Hic duos casus excipit. *Goth.* Sumptus ad quos parentes pietatis ratione obstricti sunt, si credendi animo collati sint, repetuntur. Hartmann. Pistor. *quæst.* 19. *num.* 4. *lib.* 1. Matth. Coler. *de alimentis. lib.* 3. *cap.* 5. *num.* 8. 9. 10. Mascard. *de probat. conclus.* 727. *num. ult.* Ans. 41 Κατὰ πρόληψιν avia intelligitur nepotes aluisse de illorum patrimonio, non de suo. Hujusmodi προλήψεις frequentes sunt in jure, ut dixi *Nov.* 126. *cap.* 4. 42 *Al.* nunquid de utroque? *forte legendum*, quo, utrove patrimonio. 43 Id est, res est facti, *vers. igitur in re facti.* in facto & facti exacta cognitione consistit. 44 Duos sane casus hic excipit. 45 Protestatione idonee facta jus nostrum conservatur. 46 *l.* 1. §. 11. *l.* 5. §. 14. *in fin. infr. de liberis agnoscendis.* in vitrico idem servat *l.* 15. *C. h. t.* 47 *l.* 6. *in princ. l.* 21. §. *qui negotia.* 1. ʒ. *eod. l.* 2. *C. eod. l.* 4. *C. de heredit. action.* 48 Faciliora præsumimus. 49 Id est, imputare, reputare, computare. 50 Cur non ex utroque, ut in specie *l.* 25. §. 15. *vers. sed in proposita. infr. de pet hered.* 51 De quo igitur? de filii tantum patrimonio. 52 Solidum scilicet, habita tamen ratione ne egeat. *l.* 173. *in princ. infr. de reg. jur.* 53 A solidi præstatione: condemnatur tamen in quantum facere potest. *l.* 20. *infr. de re jud.* 54 Mora tractu tantum alique temporis interposito committitur. 55 Cujus ratione gestor tenetur de lata & levi culpa, *l* 20. *C. h. t.* 56 Omnium enim interest non præcipitari. *l.* 6. *in princ. infr. de interrogat. in jur. faciend.* 57 An tempus decem dierum? *l.* 21. §. 1 *infr. de constit. pecun.* an arbitrarium? *l.* 1. *in pr. infr. de jure deliber.* an mediocre? *vide l.* 105. *infr. de solution.* an quod ejus dignitati congruit? *l* 125. *infr. de verb. sign.* 58 Venditor idemque gestor reddere sibi mancipium debet intra sex menses, nisi in casibus hic exceptis, ut & in *l.* 11. §. *quod autem. infr. de peculio.* 59 Tamdiu durat redhibitoria *vid. l.* 19. *in fin. infr. de ædil. edict.* 60 Quam redhibitoria quæ temporaria est. ʒ. *eod.* 61 Id est, debitor idemque gestor si locuples est, vel si sub usuris non debet, non tenetur a se exigere. 62 Imo, non est diversum: nam locuples tutor non tenetur a se exigere. *l.* 9. §. 1. *infr. de admin.* & *peric. tut.* 63 Quæ pupillo est privilegiata. 64 Meam. 65 Videbatur autem quasi amici gessisse, quia liber fuit qui gessit. 66 Cur? hoc intuendum est quod mihi bona fide serviat. 67 Pecunia scilicet. 68 Adde *l* 34. *infr. de minorib.* 25 *ann.* 69 *l.* [illegible] *in pr.* ʒ *eod.* 70 Quantumvis mater sit, quæ gessit, *l.* 24. *C. de usuris.* 71 Totius temporis. Paul. 1. *sentent.* 4. § 3. 72 *l.* 35. *infr. de rebus creditis.* Goth. Periculum eorum nominum, quæ tutor vel curator ipse contraxit, ad eum spectat: nomina vero prius contracta ad periculum ejus non pertinent, nisi culpa aut negligentia ejus debitores inidonei facti fuerunt. Hartmann. Pistor *l.* 1. *quæst. juris.* 49. Ans. Facit *l.* 7. *C. arbitr. tutel. junct. l.* 111. *infr. de cond.* & *demonstr.* vide Joann. a Sande *decis. Frisicar. l.* 2. *tit.* 9. *defin.* 13. Castrens. Cyn. & Alberic. *ad Auth. novissime. C. de administrat. tutor.* Johann. Papon. *lib.* 15. *tit.* 5. *art.* 10. 15. *in append.* Vall. *de reb. dub. tract.* 20. *n.* 24. S. L. 73 Vid. Paulum 1. *sent.* 4. §. 3. 74 Cur ita? collige ex *l.* 1. §. 11. *infr. de Magistr. conven.* 75 Sumptum filii

filii res [1] a se donatas [2] administravit: filio actione negotiorum gestorum tenetur.

De usuris.

38. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

QUi sine usuris pecuniam debebat, creditoris sui gessit negotia: quæsitum est, an negotiorum gestorum actione summæ illius usuras præstare debeat. Dixi, si a semetipso [3] exigere eum oportuit [4], debiturum usuras [5]: quod si dies solvendæ pecuniæ tempore, quo negotia gerebat, nondum venerat, usuras non debiturum: sed die præterito, si non intulit rationibus creditoris cujus negotia gerebat, eam pecuniam a se debitam: merito usuras bonæ [6] fidei judicio præstaturum. Sed quas usuras debebit, videamus: utrum eas, quibus aliis idem creditor fœnerasset: an & maximas [7] usuras? quoniam ubi quis ejus pecuniam, cujus tutelam negotiave administrat, aut Magistratus municipii publicam in usus suos convertit, maximas [8] usuras præstat, ut est constitutum a Divis Principibus. Sed istius diversa causa est, qui non sibi sumpsit ex administratione nummos, sed ab amico accepit, [&] ante negotiorum administrationem. Nam illi, de quibus constitutum est, cum gratuitam, certe integram & abstinentem omni lucro præstare fidem deberent; licentia, qua videntur abuti, maximis usuris, vice cujusdam pœnæ [9] subjiciuntur: hic bona ratione accepit ab alio mutuum: & usuris, quia non solvit, non quia ex negotiis, quæ gerebat, ad se pecuniam transtulit, condemnandus est [10]. Multum autem refert, incipiat nunc debitum, an ante nomen fuerit debitoris: quod satis est ex non usurario facere usurarium.

Si quis pro alio solverit, vel exegerit.

39. GAJUS lib. 3. de Verborum Obligationibus.

SOlvendo quisque pro alio [11], licet invito [12], & ignorante, liberat eum: quod autem alicui debetur, alius sine voluntate ejus non [13] potest jure exigere: naturalis enim, simul & civilis ratio suasit, alienam conditionem meliorem quidem [etiam] ignorantis, & inviti nos facere posse; deteriorem [14] non posse.

De negotio in re communi gesto.

40. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

SI communes ædes tecum habeam, & pro tua parte *damni infecti* vicino cavero [15]; dicendum est, quod præstitero, negotiorum gestorum actione potius, quam communi dividundo judicio, posse me petere: quia potui [16] partem meam ita defendere, ut socii partem defendere non cogerer.

De servo ex noxali causa defenso.

41. IDEM lib. 30. ad Edictum.

QUi servum meum, me ignorante, vel absente, in noxali causa defenderit: negotiorum gestorum in solidum mecum, non [17] de peculio aget.

Si servi mei rogatu negotia mea gesseris.

42. IDEM lib. 32. ad Edictum.

SI servi mei rogatu [18] negotia mea susceperis: si dumtaxat admonitus [19] a servo meo id feceris, erit inter nos negotiorum gestorum actio [20]: si vero quasi mandatu servi, etiam [21] *de peculio*, & *de in rem verso* agere te posse responsum est.

Si quis pro alio solverit.

43. LABEO lib. 6. Posteriorum Epitomatorum a Javoleno.

CUm pecuniam ejus nomine solveres, qui tibi nihil mandaverat, negotiorum gestorum actio tibi competit: cum [22] ea solutione debitor a creditore liberatus sit; nisi si quid debitoris interfuit, pecuniam non solvi [23].

De facto ob amicitiam paternam.

44. ULPIANUS lib. 6. Disputationum.

IS, qui amicitia ductus paterna pupillis tutorem petierit [24], vel suspectos tutores postulavit; nullam adversus eos habet actionem, secundum Divi Severi constitutionem [25].

De sumptibus in honores factis. 1. De eo quod quis in servitute gessit. 2. De negotiis unius, nomine alterius gestis.

45. IDEM lib. 4. Opinionum.

QUæ utiliter in negotia alicujus erogantur, in quibus est etiam sumptus honeste ad [26] honores per gradus pertinentes [27] factus, actione negotiorum gestorum peti possunt [28]. §. 1. Qui pure testamento libertatem acceperunt, actus quem viventibus dominis administraverunt, rationem reddere non compelluntur. §. 2. Titius pecuniam creditoribus hereditariis solvit, existimans [29] sororem suam defuncto heredem testamento extitisse; quamvis animo gerendi sororis negotia id fecisset: veritate tamen filiorum defuncti, qui sui heredes patri, sublato testamento erant, gessisset; quia æquum est in damno eum [30] non versari, actione negotiorum gestorum id eum petere placuit [31].

Si quis quod alii mandatum erat gesserit, aut fidejusserit.

46. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum [32].

MAndasti filio meo, ut tibi fundum emeret: quod cum cognovissem, ipse eum tibi emi. Puto referre, qua mente emerim: nam si propter ea, quæ tibi necessaria esse scirem, & te ejus voluntatis esse, ut emptum habere velles, agemus inter nos negotiorum gestorum: sicut ageremus, si aut nullum omnino mandatum intercessisset, aut Titio mandasses, & ego, quia per me commodius negotium possim conficere, emissem. Si vero propterea emerim, ne [33] filius mandati judicio teneatur: magis est, ut ex persona ejus & ego tecum mandati agere possim [34], & tu mecum actionem habeas de peculio: quia etsi Titius id mandatum suscepisset; & ne eo nomine teneretur, ego emissem; agerem cum Titio negotiorum gestorum; & ille tecum, & tu cum illo mandati. Idem est & si filio meo mandaveris ut pro te fidejuberet; & ego pro te fidejusserim. §. 1. Si proponatur, te Titio mandasse, ut pro te fidejuberet, meque, quod is aliqua de causa impediretur quo minus fidejuberet, liberandæ fidei ejus causa fidejussisse: negotiorum gestorum mihi competit actio.

Cui datur hæc actio. 1. Collatio directæ & utilis.

47. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

ACtio negotiorum gestorum illi datur, cujus interest hoc judicio experiri. §. 1. Nec refert [35] directa [36] quis, an utili [37] actione agat, vel conveniatur: [quia [38] in extraordinariis [39] judiciis [40], ubi conceptio formularum [41] non observatur, hæc subtilitas [42] supervacua est]; maxime cum utraque actio ejusdem [43] potestatis est, eundemque habet effectum.

De fratre stipulante dotem.

48. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

IGnorante quoque sorore, si frater negotium [44] ejus gerens dotem a viro stipulatus sit: judicio negotiorum gestorum, ut virum liberaret, jure convenitur [45].

De negotiis unius nomine alterius gestis.

49. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum [46].

SI rem, quam servus venditus subripuisset a me venditore, emptor vendiderit [47], eaque in rerum natura esse desierit [48]: de pretio [49] negotiorum gestorum actio mihi danda sit: ut dari deberet, si negotium, quod tuum esse existimares, cum esset meum, gessisses: sicut ex contrario in me tibi daretur, si, cum hereditatem, quæ ad me pertinet, tuam putares, res tuas proprias legatas solvisses [50]: [quandoquidem ea solutione liberarer [51]].

TIT. VI.
DE CALUMNIATORIBUS [52].

Summa. 1. In quibus causis hoc Edictum locum habet. 2. De pecunia ante vel post judicium accepta. 3. De constitutione Antonini. 4. Pecunia accipi quomodo intelligitur.

1. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

IN *eum* [53], *qui* [54] *ut calumniæ causa negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepisse dicetur* [55]; *intra annum in quadruplum* [56] *ejus pecuniæ, quam accepisse dicetur; post annum, simpli in factum actio competit.* §. 1. Hoc autem judicium [57] non solum in pecuniariis causis, sed & ad publica [58] crimina pertinere Pomponius scribit: maxime cum & Lege Repetundarum [59] teneatur, qui ob negotium faciendum [60], aut non [61] faciendum per calumniam pecuniam accepit. §. 2. Qui [autem] accepit pecuniam, sive ante judicium, sive post judicium acceptum, tenetur. §. 3. Sed & constitutio [62] Imperatoris nostri [63], quæ scripta est ad Cassium Sabinum, prohibuit, judici vel adversario, in publicis [64], vel privatis, vel fiscalibus causis pecuniam dare: & ex hac

ex Paul. 1. *sent.* 4. §. 7. Idem *Eclog. eod. cap.* 36. Quid mater? *vide l.* 32. *in fin.* ff. *eod.*
1 *Al.* res sine ulla exceptione a se donatas Paul. *d. loco.* Ubi sine ulla exceptione est, pure ac præcise. 2 Donare autem solent filiis aliquid patres, cum eos emancipant & sua potestate dimittunt. *l. ult. in fin. C. de bonis quæ liberis l. ult. C. de emancipat. liberorum. l.* 8. *C. de bonis proscriptorum.* 3 Tenebitur ut *in l.* 6. *in fin. l.* 7. *l.* 8. ff. *eod. l.* 6 §. *apud Julian. in fin. l.* 31. *in fin.* ff. *mandati.* 4 Quia dies sortis venit ante gestionem. *infr. eod.* 5 Non maximas sed legitimas. 6 *l.* 7. ff. *eod. l.* 1. *infr. de usuris.* 7 Maximæ usuræ *vel* gravissimæ seu centesimæ, ut *l.* 7. §. 8. *infr. de administr. & peric. tutor.* adde quæ scripsi ad *l.* 1 §. 3. *infr. de pign. & hyp.* 8 Id est, centesimas. *vid. l.* 7. §. *quæ sint. infr. de admin. & peric. tut.* 9 *Maximus usuris*, id est, *centesimis* secundum Theophil. *Inst. de Act.* § *plus.* Mod. 10 Gestor utens pecunia domini usuras præstat non maximas, sed pro modo regionis, ut socius, si communem pecuniam in suos usus vertit, *l.* 1. § 1. *infr. de usur.* vel ut procurator. *l.* 10. §. *si procurator. infr. mandati.*
11 Invitum & ignorantem solvendo ejus creditori liberare possumus. 12 Et sic per obliquum invito datur beneficium. *v. l.* 23. *infr. de sol.* secus directo, *l.* 69. *infr. de reg. jur.* 13 *l.* 6. §. *ult.* ff. *eod. l.* 4. §. *pen. infr. si servit. vindic. l.* 5. §. *sed si facio. infr. de præscr. verb.* 14 *v. l.* 2. *infr. quod vi aut clam.* 15 *l.* 31. *in fin.* ff. *eod. l.* 19. *C. h. t. l.* 25. §. *non tantum.* 16. *infr. famil.* 16 *l.* 6. §. *cætera.* 11. *infr. comm. divid.*
17 Quia tale negotium versatur quidem circa personam servi: sed tamen nemo in sui ipsius peculio est. *v. l.* 16. *in fin. infr. de pecul. legato.* 18 *Rogationis* seu *Rogandi* verbum generale est: cujus species hic duæ, admonitio & mandatum. 19 *Admonitio* non facit mandatum. Verbum *Moneo* mandatum non facit. dixi *l.* 1. §. 1. *infr. mandati. quæ est ex eodem libro* Pauli, ubi plura dixi de hoc verbo. 20 Non mandati. cur ita? *v. l.* 10. §. *si quis ea.* 7. *infr. mandati.* 21 Id est, agens mandati actione de peculio vel de in rem verso, non negotiorum gestorum actione. 22 *l. ult. in fin. infr. eod.*
23 Ut si exceptionem, retentionemve, aut compensandi jus habuit debitor, aut si dies solvendi nondum venit. *l. si in area. l. qui exceptionem. l. ex quibus. l. nam &. de condict. indeb. & l.* 6. *de compensat.* M[illegible] 24 Adde casum *l.* 1. *C. h. t.* 25 Habiturus est adversus eorum pa[illegible]es, si eorum intuitu quid erogaverit. *l.* 6. §. *sed si ego.* 6. ff. *eod.*
26 *v. l.* 41. *infr. de donat. inter virum.* 27 Qui ordine & gradu certo deferuntur, non, ut Canonici loquuntur, per saltum. 28 Imo non possunt: sumptus enim in honores vetantur. *l.* 1. §. 1. *infr. ad l. Jul. de ambitu.* 29 *l.* 5. ff. *eod.* 30 Quia repetitio cessat. *l.* 44. *infr. de cond. ind.* 31 Cum liberatus sis *l.* 43. ff. *eod.* 32 *v.* in hanc l. Cujac. 7. *ad Africanum.* 33 Adde *l.* 6. *in pr.* ff. *eod.* 34 Nihil enim eo casu tua interest, quis tibi fundum emerit. *arg. l.* 12. §. *si filiofamil. infr. mand.*
35 *v.* Cujac. 15. *obs.* 11. 36 Quæ ex verbis & mente certa Edicti. 37 Quæ voluntatis conjectura & interpretatione inducitur. *l.* 24. *infr. de tut. & ration. distr.*
38 Inclusa adjecta esse a Triboniano putat Antonius Faber 4. *conjecturar.* 7. negotiorum gestorum enim judicium extraordinarium non esse, sed ordinarium. *l.* 3. ff. *eod.* Alii legunt hic *plane*, pro *quia*, quos ibidem refutat idem Antonius Faber. Rævardus sane 3. *de autoritate prudentum*, hinc colligit, Actionem negotiorum gestorum non fuisse bonæ fidei, quod ei formula *æquius melius* non adjiceretur. 39 Quæ hodie sunt in usu. §. *fin. Inst. de interdict.* 40 Id est, prætoriis: qualia sunt omnia hodie. §. *ult. Inst. de interdictis.* 41 Formularum conceptio in judiciis non observatur. adde *tit. C. de formulis & impetr. act. subl.* 42 *vide l.* 8. §. 16. *infr. quib. mod. pign.* Goth. Quando subtilitas observanda, vid. Menoch. *cons.* 415. *num.* 8. & 9. *vol.* 5. Geminian. *in cap. præfatus num.* 4. *extr. de sent. & re judic.* Ans. 43 Directæ & utilis actionis eadem potestas idemque effectus. 44 *l.* 1. §. 1. *infr. de dotis collat.* 10. *Ecl. ex lib.* 60. *tit.* 1. *c.* 1.
45 Quoties scilicet uxor maritum vult liberatum iri ea obligatione. 46 Vide in hanc l. Cujac. 8. *ad African.* 47 *l.* 17. *infr. de rei vind. l.* 23. *infr. de reb. cred.*
48 Hoc dicit, si extet res, non competere hanc actionem. nihil enim ejus interest esse venditam [hæc autem actio datur ei, cujus interest *l.* 46. *supr. eod.*] cum vel rei vindicatione contra possessorem experiri dominus possit, vel condictione contra emptorem servi, vel actione furti, si sciens prudens eam vendiderit. *Mod.* 49 *l.* 19. *C. h. t. l.* 3. *in fin. C. de rei vind. l.* 1. *C. de reb. alien. non alien.* 50 Adde *l.* 43. *supr. eod.* 51 *l.* 31. §. 1. *in fin. infr. de pet. hered.*
52 *L.* 9. *C.* 46. Paul. 1. *sent.* 5. De calumniatoris pœna, vide quæ scripsi ad *l.* 1. *infr. ad SC. Turpillianum.* 53 Id est, calumniatorem, *l.* 3. *in fin. l. pen. infr. eod. l.* 233. *infr. de verb. sign. l.* 24. *C. ad leg. Jul. de adulteriis.* 54 *Calumniosus* est, qui sciens prudensque per fraudem negotium alicui comparat. Paul. 1. *sent.* 5. §. 1. 55 Vel a reo vel ab alio. *l.* 3. *in fin. infr. eod.* 56 §. 25. *Inst. de act.* 57 Hæc actio.
58 Calumniatoris pœna ordinaria in publicis judiciis est ex lege Remnia. *l.* 1. §. 2. *infr. ad SC. Turpillian.* in privatis & extraordinariis, extraordinaria. Paul. 1. *sent.* 5. §. 2. tametsi hodie omnia crimina extra ordinem puniuntur. *l.* 8. *infr. de publ. jud. l.* 7. *in fin. infr. ad l. Jul. repet.* 59 *v. l.* 8. *infr. de accus. l.* 3. *l.* 6. §. *lege. infr. ad leg. Jul. repetund.* 60 In lite *Basil.* 61 *l.* 8. *infr. eod.* Atqui teneri calumniæ non videtur, qui pecuniam accepit, ne calumniam alicui faceret: vel eo nomine pecuniam accepisse, calumniæ simile est. 62 *l.* 1. *C. de pœna jud. qui male jud.* Goth. Cujus meminit iterum Ulpianus in *l.* 2. *infr. de condict. ob turp. caus.* Mod. 63 Antonini. 64 Ut de sepulchro violato: vel καθολικῶς dicit, corporis forte vel collegii alicujus. & *ita Græci.*

causa

causa litem perire jussit. † Nam tractari potest, si adversarius, non per calumniam, transigendi animo accepit, an constitutio cessat? Et puto cessare: sicutihoc quoque judicium: neque enim transactionibus est interdictum, sed sordidis concussionibus. §. 4. *Pecuniam* [1] autem *accepisse* dicemus, etiam si aliquid [2] pro pecunia acceptum.

2. PAULUS lib. 10. ad Edictum.

QUinetiam, si quis obligatione liberatus sit [3], potest videri cepisse. † Idemque si gratuita [4] pecunia utenda data sit, aut minoris locata venditave res sit. Nec refert, ipse pecuniam acceperit, an alii dari jusserit, vel acceptum suo nomine ratum habuerit.

1. Si accipiens fecit vel non. 2. De depectione. 3. Cui datur hæc actio.

3. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

ET generaliter idem erit, si quid omnino compendii sensit propter hoc, sive ab adversario, sive [ab alio] quocumque. §. 1. Si igitur accepit, ut negotium faceret, sive fecit, sive non fecit [5]; & qui accepit, ne faceret, & si fecit, tenetur. §. 2. Hoc Edicto tenetur etiam is, qui depectus est. *Depectus* autem dicitur turpiter pactus.

§. 3. Illud erit notandum, quod [6] qui dedit pecuniam, ut negotium quis pateretur, non habebit ipse repetitionem: turpiter enim fecit [7]: sed ei dabitur petitio [8], propter quem datum est, ut calumnia ei fiat. Quare si quis & a te pecuniam accipit, ut mihi negotium faceret, & a me, ne mihi faceret, duobus judiciis mihi tenebitur.

De herede.

4. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

HÆc actio [9] heredi quidem non competit, quia sufficere ei debet, quod eam pecuniam, quam defunctus dedit, repetere potest.

De concursu hujus actionis & condictionis ob turpem causam.

5. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

IN heredem autem competit in [10] id, quod ad eum pervenit: Nam est constitutum, *Turpia lucra* [11] *heredibus quoque extorqueri* [12], *licet crimina extinguantur*: utputa, ob falsum [13], vel judici ob gratiosam sententiam datum [&] heredi extorquebitur: & si quid aliud scelere quæsitum. §. 1. Sed etiam præter hanc actionem condictio competit, si sola turpitudo accipientis versetur: nam si & dantis [14], melior causa erit possidentis. Quare si fuerit condictum, utrum tollitur hæc actio, an vero in triplum danda sit? an exemplo furis & in quadruplum actionem damus, & condictionem? Sed puto, sufficere alterutram actionem [15]. Ubi autem condictio competit, ibi non est necesse post annum dare in factum actionem [16].

Annus in hac actione quomodo accipitur.

6. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

ANnus [17] autem in personam quidem ejus, qui dedit pecuniam, *ne secum ageretur*, ex eo tempore cedit, ex quo dedit: si modo potestas ei fieret experiundi. † In illius vero personam, *cum quo ut agatur*, alius pecuniam dedit, dubitari potest, utrum ex die datæ pecuniæ numerari debeat, an potius, ex quo cognovit datam esse: quia qui [18] nescit [19], is videtur experiundi potestatem non habere, & verius est, ex eo annum numerari, ex quo cognovit [20].

Cui datur actio. 1. De filiofamilias. 2. De publicano.

7. PAULUS lib. 10. ad Edictum.

SI [21] quis ab alio [22] acceperit pecuniam, *Ne mihi negotium faciat*; siquidem mandatu meo datum est, vel a procuratore meo omnium [23] rerum, vel ab eo, qui negotium meum gerere volebat, & ratum habui: ego dedisse intelligor. Si autem non mandatu meo alius ei, licet [24] misericordiæ [25] causa dederit, *ne fiat*, neque ratum habui; tunc & ipsum repetere, & me in quadruplum agere posse [26].

§. 1. Si, *ut filiofamilias negotium fieret*; acceptum est, & patri actio danda est. † Item si filiusfamilias pecuniam acceperit, *ut faceret negotium*, vel *non faceret*; in ipsum judicium dabitur. Et si alius non meo mandatu ei [27] dederit, *ne fiat*: tunc etiam ipsum repetere, & me [28] in quadruplum agere posse. §. 2. Cum publicanus mancipia retineret, dataque ei pecunia esset, quæ non deberetur: & ipse ex hac parte Edicti in factum actione tenetur.

De concursu hujus judicii & criminalis extraordinarii.

8. ULPIANUS lib. 4. Opinionum.

SI [29] ab eo, qui innocens fuit [30], sub specie criminis alicujus, quod in eo probatum non est, pecuniam acceptam, is [31], cujus de ea re notio est, edoctus fuerit; id quod illicite [32] extortum est, secundum Edicti formam, quod de his est, qui pecuniam, ut negotium facerent, aut non facerent, accepisse dicerentur, restitui jubeat, & ei, qui id commisit, pro modo delicti pœnam [33] irroget.

De concursu hujus judicii, & actionis in duplum.

9. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteriis.

DE servo, qui accusatur, si postuletur, quæstio habetur: quo absoluto, in duplum [34] pretium accusator domino damnatur [35]: sed & citra pretii æstimationem quæritur de calumnia ejus. Separatum [36] est etenim calumniæ crimen a damno, quod in servo propter quæstionem domino datum est.

1 *Eclog. d. tit. cap.* 2. 2 Adde *l.* 2. §. 1. *in fin. C. de constitut. pecun. l.* 5. *infr. de verb. signif.* 3 *l.* 3. *infr. eod. l.* 19. *infr. de lib. causa.* 4 *Calumniator* esse non desinit, etiamsi gratuito calumnietur. Idem in lenocinio. v. *l.* 43. §. 3. *infr. de ritu nupt.* & injuria. *l.* 5. §. 2. *infr. de injur.* adulterio. *l.* 9. *infr. ad leg. Jul. de adulteriis.* neque minus Edicto *Nautæ, caupones*, &c. tenetur, qui gratis in caupona aut navigio excipit. *l.* 6. *infr. Nautæ, caupon.* 5 Ut ita puniatur propositum, licet non sequatur effectus, ut *l.* 3. *infr. de jure fisci.* v. *l.* 3. *in pr. supr. quod quisque juris.* 6 *Eclog. d. l. c.* 4. 7 *Ut l.* 5. *infr. eod.* 8 al. *repetitio*, quod confirmatur lib. Βασιλικῶν. ubi interpretatur Græcus interpres: *actionem in factum ex l.* 7. *infr. eod.* ad principium autem hujus legis & §. 1. vide Forcatulum *Dialog.* 57. *num.* 4. Mod. 9 Utpote pœnalis, §. *non autem. Inst. de perpetuis & temporal. Eclog. d. c.* 4. 10 Id est, quatenus ad eum pervenit. *l.* 19. *infr. quod metus caus.* 11 *v. l.* 1. *infr. de privatis delictis. l.* 2. *in fin. infr. vi bonor. rapt.* 12 *V. l.* 12. *infr. ad leg. Corn. de falsis. Eclog. d. c.* 4. 13 *l.* 3. *in fin. supr. eod.* 14 *V. l.* 3. *infr. de cond. ob turpem caus.* 15 Utraque enim persecutio pecuniæ continetur. Itaque altera alterutram consumit. Ubi vero duæ pœnales actiones concurrunt, altera expertus, altera agit in id, quod amplius est. *l.* 1. *arb. fur. cæs. infr.* & *l.* 1. *vi bon. rapt. infr.* & actio furti meram pœnam complectitur, nec condictionem ullo modo tollit. *l.* 7. *infr. de condict. furtiv.* Vide Joan. Aurpachum etiam *lib.* 2. *Epist. cap.* 5. Mod. 16 Atqui pœnalem persecutoria non tollit. *v. l.* 7. *in pr. infr. de condict. furtiva.* 17 *Eclog. eo loco cap.* 6. 18 Pone absentem Reipublicæ causa fuisse. 19 Ignorans non videtur agendi facultatem habere. 20 Annus in hac actione computatur a tempore scientiæ. *Bart.* 21 *Ibidem Eclog.* 22 Quam a me. 23 Γενικὸς φροντιστής. id est, generalis procurator Græcis dicitur, *hic.* 24 Notandum est aliquando repeti quod pietatis & misericordiæ causa datum est. *ut l.* 16. *C. de nupt.* 25 κατὰ συμπάθειαν. 26 Nec actio altera consumet alteram, quod diversis dentur, ut hic & *l.* 5. *supr. eod.* qua ratione nec quadruplum ulla ex his actio excedit. §. *omnes. Instit. de action.* Mod. 27 Filiofamilias alieno. 28 Qui sum extraneus. 29 Qui accipit sub specie criminis, ipso non probato intra annum quidem tenetur in quadruplum: post annum vero in simplum, & pro modo delicti punitur. *Basil. synop. d. cap.* 7. 30 Quid si a nocente pecuniam accepit? non in hanc actionem, sed in Turpillianum incidet. *Accurs.* 31 Præses. 32 *V. l. illicitas.* 6. *supr. de officio Præsidis.* 33 Ut ita judex, qui de crimine civiliter cognoscit, eo comperto possit ex officio suo punire criminaliter. *Bart.* 34 Ex lege Julia. *l.* 6. *C. h. t. l.* 27. *in pr. & fin. infr. ad leg. Jul. de adult. l.* 6. *in princ. infr. de quæstionib.* 35 Per condictionem vel ad exhibendum vel furti, inquit Stephanus Græcus interpres ex *l.* 15. *infr. de condict. caus. data.* Mod. 36 *v. l.* 10. *C. de don. inter virum & uxor.*

LIBER QUARTUS.

TIT. I.

DE [1] IN [2] INTEGRUM RESTITUTIONIBUS [3].

Utilitas Edicti.

1. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

UTilitas hujus Tituli non eget commendatione: ipse enim se ostendit. Nam sub hoc Titulo plurifariam [4] Prætor hominibus vel lapsis, vel circumscriptis subvenit; sive [5] metu [6], sive calliditate [7], sive ætate [8], sive absentia inciderunt in captionem [9].

2. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

SIve per status [10] mutationem [11], aut justum errorem [12].

De causæ cognitione.

3. MODESTINUS lib. 8. Pandectarum.

OMnes in integrum restitutiones, causa [13] cognita a Prætore [14] promittuntur [15]: scilicet ut justitiam earum causarum examinet, an veræ sint, quarum nomine singulis subvenit.

4. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

SCio illud a quibusdam observatum, ne propter satis minimam [16] rem, vel summam: si majori rei, vel summæ præjudicetur [17]; audiatur is, qui in integrum restitui postulat.

Effectus hujus Edicti.

5. PAULUS lib. 7. ad Edictum.

NEmo videtur exclusus [18], quem Prætor in integrum se restituturum pollicetur [19].

De successoribus.

6. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

NOn solum minoris, verum eorum quoque qui Reipublicæ causa abfuerunt; item omnium, qui ipsi potuerunt restitui in integrum, successores in integrum restitui possunt [20]: & ita sæpissime est constitutum. Sive igitur heres sit, sive is cui hereditas restituta est, sive filiifamilias militis successor; in integrum restitui poterit. Proinde & si minor in servitutem redigatur, vel ancilla fiat [21], dominis eorum dabitur; non ultra tempus statutum, in integrum restitutio. Sed & si forte hic minor erat captus in hereditate, quam adierit. Julianus libro XVII. Digestorum scribit, abstinendi facultatem dominum posse habere, non solum ætatis beneficio, verum etsi ætas non patrocinetur [22]: quia non adipiscendæ hereditatis gratia Legum beneficio usi sunt, sed vindictæ gratia [23].

De absente.

7. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

DIvus Antoninus Marcio Avito Prætori de succurrendo ei, qui absens rem [24] amiserat, in hanc sententiam rescripsit: [25] *Etsi nihil fa-*

1 Περὶ ἀποκαταστάσεων. 10. *Eclog.* 1. 2 Est vero integri restitutio, redintegrandæ rei vel causæ actio. Paul. 1. *sent.* 7. §. 1. 3 Vid. *L.* 2. *C.* 20. *& sequentes*: Paul. 1. *sent.* 7. Goth. In hunc tit. & tres proxime ex ordine sequentes scripsit elegantissime Cujacius. *Mod.* 4 Id est, variis ex causis, quæ proximis titulis sequuntur. 5 Has causas enumerat Paul. 1. *sent.* 7. §. 2. 10. *Eclog.* 1. *cap.* 1. 1. Harmenop. 12. §. 69. 6 *infr. tit.* 2. 7 *infr. tit.* 3. *&* 7. ea πανουργία Græcis *illo loco.* 8 *infr. tit.* 4. 9 *infr. tit.* 6. quæ sine dolo esse potest. *l.* 7. §. *sed si fraudandi.* 10. *supr. de pactis.* 10 Status mutatio, est capitis minutio. *l.* 1. *infr. de cap. min.* 11 *infr. tit.* 5. 12 *l.* 57. *infr. de obl. & act.* §. *si quis agens.* 33. *Inst. de actionib.* 13 Paulus 1. *sent.* 7. §. 3. *in fin.* 14 Magistratibus enim municipalibus suo jure non competunt sine mandato Præsidis. *l.* 26. §. 1. *infr. ad municip.* 15 Id est, tribunal exigunt, & adversarii præsentiam. *l.* 13. *in pr. infr. de minorib.* 25. *ann.* 16 *l.* 9. *in fin. infr. de dolo. l.* 54. *infr. de contr. empt.* 17 *l.* 21. *infr. de except.* subaudi maximæ. *Goth.* Vid. *l.* 10. 11. *infr. de dolo malo. l.* 16. §. 4. *infr. de minorib. l.* 4. *l.* 8. *C. de rescind. vend.* vulnusculi modici ratio non habetur. *l.* 1. §. *pen. infr. ad SC. Silan. l.* 8. *infr. de injur. l.* 1. §. 8. *infr. de ædilit. edict. & ibi not.* Ans. Jung. *l.* 3. §. 11. *infr. de minor.* 25. *ann. & l.* 1. §. 4. *infr. furti advers. naut. caup.* 18 Al. *Re exclusus*, id est, rei actione. Actionem eodem modo non amisit, qui jus agendi habet. *l. Labeo.* 14. *in fin. infr. de verb. sign.* aut cui promittit Prætor restitutionem. *l.* 9. §. 6. *infr. tit. prox.* Restitutio enim in integrum est actio. *l.* 29. *in fin. infr. de minorib.* 25. *ann.* 19 Vid. *l.* 14. *in fin. infr. de verb. sign.* 20 Intra tempus tamen restitutionibus datum. *l.* 3. §. *Pomponius l.* 18. *in fin. infr. de minor.* 25. *ann. l.* 2. *&* 4. *C. de temp. in integr. l. unic. C. si advers. [illegible]* 21 Puta ingratitudinem. v. *l.* 2. *C. de libertis & eorum liberis.* 22 Ut si errore [illegible]sto adierit. 23 Id est, dum libertum in suam potestatem recipit, non tam quæsita ab eo bona agnoscit, quam ulciscitur ingratum animum liberti. *Cujac.* 24 Id est, litem, *l.* 8. §. 1. *infr. de inofficios. testam.* Ausonius *in Grammaticomast.* *Imperium, litem, Venerem cur una notat Res?* 25 *l.* 183. *infr. de regul. jur.*

rile mutandum eſt ex ſolemnibus : tamen [1] *, ubi æquitas evidens poſcit, ſubveniendum eſt : itaque ſi* [2] *citatus* [3] *non reſpondit, & ob hoc more pronunciatum eſt* [4]*, confeſtim* [5] *autem pro Tribunali te ſedente adiit ; exiſtimari poteſt, non ſua culpa, ſed* [6] *parum exaudita voce præconis* [7] *defuiſſe : ideoque reſtitui poteſt.* §. 1. Nec intra has ſolum ſpecies conſiſtet hujus generis auxilium : etenim deceptis ſine culpa ſua, maxime ſi fraus ab adverſario intervenerit, ſuccurri oportebit : cum etiam de dolo malo actio competere ſoleat : & boni Prætoris eſt potius reſtituere litem, ut & ratio & æquitas poſtulabit : quam actionem famoſam conſtituere ; ad quam tunc demum deſcendendum eſt, cum remedio locus eſſe non poteſt [8].

Quid interſit inter reſtitutionem Minoris, & Abſentis.

8. MACER lib. 2. de appellationibus.

INter minores vigintiquinque annis, & eos qui Reipublicæ cauſa abſunt, hoc intereſt : quod minores annis etiam, qui [9] per tutores curatoresve ſuos defenſi ſunt, nihilominus in integrum contra Rempublicam [10] reſtituuntur, cognita ſcilicet cauſa : ei vero, qui Reipublicæ cauſa abſit, cæteris quoque, qui in eadem cauſa habentur, ſi per procuratores ſuos defenſi ſunt, hactenus in integrum reſtitutione ſubveniri ſolet, ut appellare his permittatur [11].

TIT. II.

QUOD [12] METUS [13] CAUSA GESTUM ERIT.

Edictum, de Vi mentione Edicto detracta.

1. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

AIt [14] Prætor [15] : *Quod* [16] *metus* [17] *cauſa geſtum erit, ratum non* [18] *habebo.* Olim ita edicebatur, *Quod vi, metuſve cauſa.* Vis enim fiebat mentio, propter neceſſitatem impoſitam [19] contrariam [20] voluntati [21], metus inſtantis, vel futuri [22] periculi cauſa mentis trepidatione : ſed poſtea detracta eſt *vis* mentio : [ideo] quia quodcumque vi atroci fit, id metu quoque fieri videatur.

Vis quid ſit.

2. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

VIs autem eſt majoris [23] rei impetus, qui repelli non poteſt.

Metus *quomodo accipitur in hoc Edicto.*

3. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

COntinet igitur hæc *clauſula* & vim, & metum : &, ſi quis vi compulſus aliquid fecit, per hoc Edictum reſtituitur. §. 1. Sed vim accipimus atrocem [24], & eam, quæ adverſus bonos mores fiat : non [25] eam, quam Magiſtratus [recte] intulit, ſcilicet jure licito, & jure honoris, quem ſuſtinet. Cæterum ſi per injuriam quid fecit populi Romani Magiſtratus, vel provinciæ Præſes ; Pomponius ſcribit, hoc Edictum locum habere : *ſi forte* (inquit) *mortis, aut verberum terrore pecuniam alicui extorſerit* [26].

4. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

EGo puto etiam ſervitutis timorem, ſimiliumque [27] admittendum.

5. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

M*Etum* accipiendum Labeo dicit, non quemlibet timorem, ſed majoris [28] malitatis [29].

6. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

M*Etum* autem non vani hominis, ſed qui merito & in hominem conſtantiſſimum [30] cadat, ad hoc Edictum pertinere dicemus.

7. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

NEc [31] timorem infamiæ hoc Edicto contineri [32] Pedius dicit, lib. VII : neque alicujus [33] vexationis timorem per hoc Edictum reſtitui. † Proinde, ſi quis meticuloſus rem nullam fruſtra timuerit, per hoc Edictum non reſtituitur : quoniam neque vi, neque metus cauſa factum eſt. §. 1. Proinde ſi [34] quis in furto, vel adulterio deprehenſus, vel in alio flagitio, vel dedit aliquid, vel ſe obligavit ; Pomponius lib. XXVIII. recte ſcribit, poſſe eum ad hoc Edictum pertinere [35] : timuit enim vel mortem, vel vincula, quanquam non omnem [36] adulterum, vel furem [37], licet occidere, niſi ſe telo defendat : ſed potuerunt vel non jure occidi, & ideo juſtus fuerit metus. Sed & ſi, ne prodatur ab eo, qui deprehenderit, alienaverit, ſuccurri [38] & per hoc Edictum videtur : quoniam, ſi proditus eſſet, potuerit ea pati, quæ diximus.

8. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

ISti quidem & in legem Juliam incidunt, quod pro [39] comperto ſtupro acceperunt [40]. Prætor tamen [etiam,] ut reſtituant intervenire debet. nam & geſtum eſt malo more [41] : & Prætor non reſpicit, an adulter ſit, qui dedit ; ſed hoc ſolum, quod hic accipit metu mortis illato. §. 1. Si is [42] accipiat pecuniam, qui inſtrumenta ſtatus mei interverſurus eſt, niſi dem ; non dubitatur, quin maximo metu compellar : utique ſi jam in ſervitutem petor ; & illis inſtrumentis perditis, liber pronunciari non poſſum. §. 2. Quod ſi dederit, *ne ſtuprum patiatur* vir, ſeu mulier, hoc Edictum locum habet ; cum viris [43] bonis iſte metus [44] major, quam mortis, eſſe debet.

§. 3. Hæc, quæ diximus ad Edictum pertinere, nihil intereſt, in ſe quis veritus ſit, an [in] liberis ſuis, cum pro [45] affectu [46] parentes magis in liberis terreantur [47].

1. *Qui tenentur hoc edicto.* 2. *De manumiſſione. De depoſitione ædificii.* 3. *De actione & exceptione ex hoc edicto.* 4. *De actione amiſſa.* 5. *De re reddenda, & doli repromiſſione.* 6. *De concurſu hujus actionis, & rei vindicationis.* 7. *Qualis reſtitutio ſit.* 8. *De vi illata a fidejuſſore.*

9. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

M*Etum* autem præſentem [48] accipere debemus, non ſuſpicionem [49] inferendi ejus : & ita Pomponius lib. XXVIII. ſcribit : ait enim, *metum* [*illatum*] *accipiendum*, [id eſt], ſi illatus eſt timor ab aliquo. † Denique tractat, ſi fundum meum dereliquero, audito quod quis cum armis veniret [50], an huic Edicto locus ſit ? & refert, Labeonem exiſtimare, Edicto locum non eſſe, & *unde vi* interdictum ceſſare [51] : quoniam non videor vi dejectus, qui dejici non expectavi, ſed profugi [52]. Aliter [atque] ſi, poſteaquam armati ingreſſi ſunt, tunc diſceſſi : huic enim Edicto locum facere. † Idem ait & ſi forte adhibita manu in meo ſolo per vim ædifices, & interdictum [53] *quod vi aut clam*, & hoc Edictum locum habere : ſcilicet quoniam metu patior id te facere. Sed & ſi per [54] vim tibi poſſeſſionem tradidero ; dicit Pomponius huic Edicto locum eſſe. §. 1. Animadvertendum autem, quod Prætor hoc Edicto generaliter & in [55] rem loquitur, nec [56] adjicit, *a quo* geſtum : & ideo ſive ſingularis ſit perſona, quæ metum intulit, vel Populus [57], vel Curia, vel Collegium, vel Corpus : huic Edicto locus erit. † Sed licet vim factam a quocumque Prætor complectatur, eleganter tamen Pomponius ait, ſi [58], quo magis te de vi hoſtium, vel latronum, vel populi tuerer [59], vel liberarem, aliquid a te accepero, vel te obligavero ; non debere me hoc Edicto teneri, niſi ipſe hanc tibi vim ſummiſi [60] ; cæterum ſi alienus ſum a vi, teneri me non debere : ego enim operæ potius meæ mercedem accepiſſe videor. §. 2. Idem Pomponius ſcribit, quoſdam bene putare, etiam [61] ſervi manumiſſionem [62], vel ædificii depoſitionem, quam quis coactus fecit, ad reſtitutionem hujus Edicti porrigendam eſſe. §. 3. Sed quod Prætor ait, *ratum ſe non habiturum* : quatenus accipiendum eſt videamus. Et quidem, aut imperfecta res eſt, licet metus intervenerit, utputa ſtipulationem numeratio non eſt ſecuta : aut perfecta, ſi poſt ſtipulationem & numeratio facta eſt, aut per metum accepto debitor liberatus eſt, vel quid ſimile contigerit, quod negotium perficeret : Et Pomponius ſcribit, in negotiis quidem perfectis & exceptionem interdum, & actionem competere : in imperfectis autem, ſolam exceptionem. † Sed ex facto ſcio : cum Campani [63], metu cuidam illato, extorſiſſent [64] cautionem pollicitationis, reſcriptum eſſe ab Imperatore noſtro, poſſe eum a Prætore in integrum reſtitutionem poſtulare : & Prætorem me [65] adſidente interlocutum eſſe ; *ut ſive actione vellet adverſus Campanos experiri* [66], *eſſe propoſitam : ſive exceptione adverſus petentes, non deeſſe exceptionem* [67]. Ex qua conſtitutione colligitur : ut, ſive perfecta, ſive imperfecta res ſit, & actio, & exceptio detur [68]. §. 4. Volenti [69] autem datur & [70] in rem [71] actio, & in [72] perſonam [73], reſciſſa acceptilatione, vel alia liberatione. §. 5. Julianus lib. III. Digeſtorum putat eum, cui res metus cauſa tra-

1 V. *l.* 26. §. *ult.* ff. *quibus ex cauſis majores.* 2 10. *Eclog.* 1. *c.* 7. 3 Id eſt, vocatus. *Feſtus. l.* 3. ff. *de teſtib. in fin. l.* 10. ff. *de publ. judic. l.* 15. §. *divus.* ff. *de jure fiſci.* 4 Alii, *& ob hoc de more pronunciatum eſt.* quidam etiam addita liberaliter voce ; *Et ob hoc more ſolito pronunciatum eſt*, amplio. Cæterum tu vide Duarenum *l.* 1. *diſput. cap.* 7. & Rævardum *protribun. cap.* 2. Mod. 5 *l.* 105. ff. *de ſolut. & liberat.* 6 Vide *Authent. Qui ſemel. C. quomodo & quando judex.* 7 Præconis voce citatio in jure fiebat, *ut hic* : citatio etiam fieri poteſt edicto publice affixo. 8 *l.* 16. ff. *de minorib.* 25. *ann.* 9 *Etſi per* : vide *l.* 29. *in pr.* ff. *de minorib.* 25. *ann.* 10 *Contra rem judicatam.* Govean. 1. *lection.* 44. Cujac. *arg. l.* 1. *C. ſi adverſ. rem judicat.* Goth. Præter allegatum hic a Gothofredo Goveanum vide etiam Rævard. *varior. lib.* 5. *cap.* 8. Mod. 11 Vid. Rævard. *lib.* 5. *variar. cap.* 18. Anſ.

12 *Lib.* 2. *C.* 20. Harmen. 1. *titul.* 11. Paul. 1. *ſent.* 7. §. 5. *& ſeq.* 13 Metus **παρὰ τὸ μετιέναι**, quod eo amittatur conſtantia. *Jul. Scaliger.* 14 Vox hæc Prætoris, vox Dei. Bald. *rubrica de controverſia inveſtituræ.* 15 Hujus Edicti fit mentio *in l.* 13. *C. de tranſact.* Goth. Conj. *l. creditores. ad l. Jul. de vi pub.* & vide Menochium *de arbitr. Jud. lib.* 2. *caſ.* 135. *cum ſeq.* Mod. 16 Hæc particula non eſt referenda ad vim nobis illatam per hoſtem juſtum & legitimum. *arg. l.* 21. ff. *de negot. geſt.* 17 *l.* 116. ff. *de reg. jur.* v. *l.* 9. *C. de contrah. & committ. ſtipul.* 18 Id eſt, nullo tempore. Negativa enim oratio ſtatim effectum ſuum exerit, & nullo non tempore vera eſt. *l.* 21. §. 1. ff. *eod. l.* 4. ff. *de manum. teſtam.* Bart. *l.* 9. §. 4. ff. *eod.* 19 *l.* 116. ff. *de reg. jur.* 20 *l.* 4. ff. *de reg. jur.* coacta tamen voluntas, eſt voluntas. *l.* 21. §. *penult.* ff. *eod.* 21 Et juri, Cicero *pro Cæcinna.* Nec juri quidquam tam inimicum eſt quam vis. 22 Imo præſentis. *l.* 9. ff. *eod.* 23 **Μεγάλου πράγματος ἐπέλευσις** Græcis, eſt majoris rei impetus, Paul. 1 *ſent.* 7. §. 7. adde *l.* 5. ff. *eod.* 24 Non ſolam comminationem. *l.* 9. *C. h. t.* neque alterius nudam reverentiam & autoritatem. *l.* 6. *C. eod. l.* 22. ff. *de ritu nupt. l.* 26. §. 1. ff. *de pign. & hypoth.* neque difficultatem onerum publicorum. *l.* 8. *C. h. t.* 25 Vid. *l.* 11. ff. *de acquir. vel amittend. poſſeſſ.* 26 *l. ult. in fin.* ff. *eod.* 27 Vinculorum puta, vel carceris. *l.* 22. ff. *eod.* 28 **Μεγάλης κακοθελείας.** 19. *Eclog.* **περὶ φόβου.** Ariſt. dixit, **μειζόνων** [illegible] 3. *Ethic.* 1. Cujac. 29 *Malitas*, quomodo dicitur bonitas & ſceler[illegible] *l.* 3. ff. *de bon. eor. qui ante ſent.* 30 Vide *l.* 13. *C. de tranſact.* **εἰς ἄνδρα τίμιον.** *Ecl. ibid. c.* 5. Goth. Florentini pandectæ ; *in homine conſtantiſſimo.* de reliquo vide Sarmientum *l.* 2. *ſelect. cap.* 2. Zoannetum *rer. quotidianarum cap.* 44. Mod. 31 Imo timor infamiæ hoc Edicto continetur : nam timor ſervitutis, & ſimilium admittitur. *l.* 4. ff. *eod.* 32 Imo, videtur contineri. *l.* 8. §. 2. ff. *eod.* 33 Levis aut vulgaris. 34 10. *Eclog.* **περὶ τῶν διδομένων,** *c.* 7. 35 Condici non poteſt pecunia turpiter data, *lege quarta de condictione ob turpem cauſam* : ac repeti poteſt hac actione, quia metus illatus ſit. quod unum ad hanc actionem dandam ſatis eſt. Non eſt autem abſurdum diverſarum cauſarum diverſos eſſe effectus. vide vero ad hunc §. ſupra. Fornerium *l.* 2. *ſelect. cap.* 11. Mod. 36 Vide tamen *l.* 24. ff. *ad leg. Jul. de adult.* 37 Vid. *l.* 9. ff. *ad leg. Corn. de ſicariis.* 38 Imo non ſuccurritur. *l.* 4. ff. *de condict. ob turp. cauſam.* 39 **Ὑπὲρ προφανοῦς τοῦ μοιχοῦ,** pro manifeſto adulterio. *Eclog. d. loco.*

40 Vid. *l.* 29. §. *plectitur. infr. ad leg. Jul. de adulteriis.* 41 *Ut l.* 1. §. 12. *infr. de extraord. cogn.* 42 *Eclog. ibid. cap.* 8. 43 Stupri metus viro bono major eſt quam mortis. *Eclog. ibid. cap.* 9. 44 Atqui timor infamiæ hoc edicto non continetur. *l.* 7. *ſupr. eod.* 45 Metus infamiæ in liberis, juſtus eſt. 46 Affectus nullus vincit paternum. *l.* 7. *C. de curatore furioſi.* 47 §. *ult. Inſt. de noxal. action.* 48 Proximum & inſtantem, imo, & futurum *l.* 1. ff. *eod.* Goth. Et qui in hominem conſtantiſſimum cadere poteſt. *l.* 6. ff. *eod.* ut mortis, vinculorum. *l.* 7. 8. ff. *eod.* ſtupri. *l.* 8. *in fin.* Carcerum. *l. pen. infr.* Cruciatus corporis. Weſenb. *h. t. num.* 3. ſervitutis. *l.* 4. ff. *h. t.* fortunarum, pudoris, & infamiæ realis. *l.* 8. §. 2. *h. t.* non verbalis, quia, cum verborum atrocitate factum concurrat, oportet. *l.* 3. *in fin. l.* 9. *C. eod.* Anſ. 49 *Suſpicio* eſt rei futuræ, non præſentis. 50 In *l. non ſolum.* §. *ſi dominus. infr. de uſurpat. & uſucap.* videbat armatos venientes. itaque juſtior ibi metus cauſa fuit, quam hic ; cum oculi hominum magis quam aures terreantur. ſunt igitur diverſæ leges, non contrariæ. *Mod.* 51 Ut qui ſolo auditu territus fugiat, armis dejectus non cenſeatur, nec ei interdictum aut reſtitutio competat. *l.* 3. §. *proinde. infr. de vi & vi arm.* aliam diſtinctionem probat *l.* 13. §. 7. *infr. locat.* 52 Secus ſi non auditis, ſed viſis jam militibus profugerim. *l.* 33. §. 2. *infr. de uſuc. l.* 1. §. 29. *infr. de vi & vi arm.* 53 *l.* 1. §. 5. §. 6. *l.* 16. §. 1. *infr. quod vi aut clam.* 54 *l.* 5. *infr. de vi & vi arm.* 55 Cur ? ait enim Prætor, *quod metus cauſa factum eſt* : non autem ait, *quod metus cauſa feciſti.* Idem eſt in interdicto quod vi. *l.* 6. *infr. quod vi aut clam.* 56 *l.* 14. §. 3. *infr. eod. l.* 4. §. *metus. infr. de doli mali & met. except.* 57 Vid. *l.* 4. *infr. de vi & vi arm.* 58 Si aliquis ut ſe de vi latronum vel hoſtium, vel populi liberaret, aliquid mancipavit, vel promiſit, ad metum non pertinet : mercedem enim depulſi metus tribuit. Paul. 1. *ſent.* 7. §. 5. *Eclog. d. loco c.* 9. *in fin.* 59 Defenſionem aliis interdum debemus, adde *l.* 34. §. 1. *infr. de donat.* 60 *l.* 5. *C. h. t.* 61 10. *Eclog.* 7. *c.* 1. 62 Puta ſi vel ſervus ipſe, *l.* 9. vel populus dominum ad libertatem conferendam coëgerit. *l.* 17. *infr. qui & a quibus.* Quid ſi extraneus ? Joannes negat revocari libertatem. hoc certe conſtat magna ex cauſa a principe pupillum adverſus libertatem poſſe reſtitui *l.* 10. *infr. de minorib.* 25. *ann.* 63 Municipes vim etiam inferunt, *ut hic* : & dolum. *l.* 1. §. 1. *infr. de dol. mal.* 64 Cautionem vi extortam exceptione defendimus, & actione etiam revocamus. *Eclog. d. c.* 1 adde *l.* 5. *infr. ad l. Jul. de vi publica.* Goth. Maſcard. *concluſ.* 1370. vide quædam huc ſpectantia apud Minſinger. *cent.* 6. *obſerv.* 84. & Andr. Gail. *lib.* 1. *obſerv.* 22. & *lib.* 2. *obſerv.* 42. Anſ. 65 Ulpianus adſeſſor Prætoris fuit. Periti autem juris adſeſſores eſſe debebant. dixi *l.* 2. *ſupr. quod quiſque juris.* 66 *Actione* quod metus cauſa. §. *pen. infr. item ſi cum.* §. *ſed & ſi quis eod.* Mod. 67 Quia res adhuc in bonis eſt. *Eclog. illo loco.* 68 Ex hoc Edicto. 69 Id eſt, ſpreta actione, Quod metus cauſa, volenti licet in rem agere reſciſſa traditione : vel in perſonam, reſciſſa liberatione. 70 Integri reſtitutio aut in rem competit, aut in perſonam. In rem actio competit, ut res ipſa, de qua agitur, revocetur : In perſonam, cum aut quadrupli pœna intra annum, aut ſimpli poſt annum peti poteſt. Paul. 1. *ſent.* 7 §. 4. adde §. 6. *infr. eod.* 71 §. 6. *infr. eod. l.* 3. *C. eod.* 72 In perſonam actionem hic negat eſſe actionem quod metus cauſa Cujac. *ad illum locum.* Paul. §. 4. 73 *l.* 2. *infr. quib. ad libert. proclamare.*

ſita eſt, non ſolum reddere, verum & de dolo repromittere debere.

§. 6. Licet tamen in rem actionem dandam exiſtimemus, quia res [1] in bonis eſt ejus, qui vim paſſus eſt; verum non ſine ratione dicetur, ſi in quadruplum quis egerit, finiri [2] in rem actionem, vel contra.

§. 7. Ex hoc Edicto reſtitutio [talis] facienda eſt, [id eſt] in integrum officio judicis, ut, ſi per vim res tradita eſt, retradatur, & de dolo (ſicut dictum eſt [3]) repromittatur, ne forte deterior res ſit facta. Et, ſi [4] acceptilatione liberatio intervenit, reſtituenda erit in priſtinum ſtatum obligatio: usque adeo, ut Julianus ſcribat lib. IV. [Digeſtorum], ſi pecunia debita fuit, quæ accepta per vim facta eſt, niſi vel ſolvatur, vel reſtituta obligatione judicium accipiatur, quadruplo eum condemnandum. † Sed & ſi per vim ſtipulanti promiſero, ſtipulatio accepto facienda erit. † Sed & ſi uſusfructus, vel ſervitutes amiſſæ ſunt, reſtituendæ erunt [5]. §. 8. Cum autem hæc actio in rem ſit ſcripta, nec perſonam vim facientis coërceat, ſed adverſus omnes reſtitui velit, quod metus cauſa factum eſt: non immerito Julianus a Marcello notatus eſt ſcribens, ſi fidejuſſor vim intulit, ut accepto liberetur; in reum non eſſe reſtituendam actionem; ſed fidejuſſorem, niſi adverſus reum quoque actionem reſtituat, debere in quadruplum condemnari. Sed eſt verius, quod Marcellus notat, etiam adverſus reum competere hanc actionem, cum in rem ſit ſcripta [6].

De vi illata a debitore.

10. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Illud verum eſt, ſi ex facto debitoris metum adhibentis fidejuſſores acceptilatione liberati ſunt, etiam adverſus fidejuſſores [7] agi poſſe, ut ſe [8] reponant in obligationem. §. 1. Si metu a te coactus acceptam tibi ſtipulationem fecerim: arbitratu judicis, apud quem ex hoc Edicto agitur, non ſolum illud continetur, ut in tua perſona redintegretur obligatio, ſed ut fidejuſſores quoque vel eosdem, vel alios non minus [9] idoneos adhibeas: præterea ut & pignora [10] quæ dederas, in eandem cauſam reſtituas.

De vi illata ab alio.

11. PAULUS lib. 4. [Juliani] Digeſtorum notat.

Si quis alius ſine malitia fidejuſſoris, ut fidejuſſori accepto fieret, vim fecit, non tenebitur fidejuſſor, ut rei quoque obligationem reſtituat [11].

De fructibus & omni cauſa. 1. Si is, qui vim fecit, vim paſſus eſt. 2. Si debitor metu ſolverit.

12. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Sed & partus [12] ancillarum, & fœtus pecorum & fructus reſtitui, & omnem [13] cauſam oportet: nec ſolum eos, qui percepti ſunt; verum ſi plus ego percipere potui, & per metum impeditus ſum; hoc quoque præſtabit. §. 1. Quæri poterit, an etiam ei, qui vim fecerat, paſſo vim, reſtitui Prætor velit per hoc Edictum ea quæ alienavit? & Pomponius ſcribit lib. XXVIII, non oportere ei Prætorem opem ferre, *nam cum liceat* [14], inquit, *vim* [15] *vi repellere* [16], *quod fecit, paſſus eſt*: quare ſi metu te coëgerit ſibi promittere, mox [17] ego eum coëgero metu, te accepto liberare, nihil eſſe, quod ei reſtituatur. §. 2. Julianus ait eum, qui vim adhibuit debitori ſuo, ut ei ſolveret, hoc Edicto non teneri, propter naturam metus cauſa actionis, quæ damnum [18] exigit: quamvis negari non poſſit, in Juliam [19] eum de vi incidiſſe, & jus crediti amiſiſſe [20].

Qui per vim extorquet, quod ſibi debetur, jus crediti amittit. Bart.

13. CALLISTRATUS lib. 5. de Cognitionibus.

Extat enim decretum [21] D. Marci, in hæc verba: *Optimum eſt, ut ſi quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris.* Cum Marcianus diceret, *vim nullam feci*: Cæſar dixit, *tu vim putas eſſe ſolum, ſi homines vulnerentur? vis* [22] *eſt & tunc, quotiens quis id, quod deberi ſibi putat, non per judicem repoſcit. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem ullam* [23] *debitoris, vel pecuniam [debitam] non ab ipſo ſibi ſponte datam, ſine ullo judice temere poſſidere, vel accepiſſe, isque ſibi jus in eam rem dixiſſe; jus crediti non* [24] *habebit* [25].

Si exceptione tutus acceptilationem extorſerit. 1. De quadruplo, & ſimplo, & cauſæ cognitione. 3. Qui tenentur hac actione: & quid probandum ſit ab actore. 4. Natura hujus actionis. 5. De eo qui vim admiſit, & eo ad quem res pervenit, & ſervo qui in fuga eſt. 6. De reo & fidejuſſ. 7. Quid quadruplatur. 8. De eo qui ſiſti promiſit, & fidejuſſore. 9. De ſtipulatione per vim extorta. 10. Quadruplum quomodo accipitur. 11. Si ſervus vi ablatus pereat vel fugiat. 12. De furto. 13. De concurſu hujus & de dolo actionis. 14. Quid quadruplatur. 15. Quatenus plures tenentur.

14. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

[Item] Si cum exceptione adverſus te perpetua [26] tutus eſſem, coëgero te acceptum mihi facere, ceſſare hoc Edictum: quia nihil tibi abeſt. §. 1. *Si quis non reſtituat: in quadruplum in eum judicium* pollicetur [27]. Quadruplabitur [28] autem omne, quodcumque reſtitui oportuit. Satis clementer cum reo Prætor egit, ut [29] daret ei reſtituendi facultatem, ſi vult pœnam evitare. *Poſt annum* vero *in ſimplum actionem* pollicetur: Sed non ſemper, ſed *cauſa cognita*.

§. 2. In cauſæ [30] autem cognitione verſatur, ut ſi [alia] actio non ſit, tunc hæc detur: & ſane cum per metum facta injuria anno [&] quidem utili exoleverit: idonea [31] eſſe cauſa debet, ut poſt annum actio hæc dari debeat. Alia autem actio eſſe ſic poteſt. Si is, cui vis admiſſa eſt, deceſſerit, heres ejus habet hereditatis petitionem; quoniam pro poſſeſſore, qui vim intulit, poſſidet [32]: propter quod heredi non erit metus cauſa actio: quamvis, ſi annus largiretur, etiam heres in quadruplum experiri poſſit. Ideo autem ſucceſſoribus [33] datur, quoniam & rei habet perſecutionem. §. 3. In hac actione non quæritur [34], utrum is, qui convenitur, an alius metum fecit: ſufficit enim hoc docere, metum ſibi illatum, vel vim: & ex hac re eum qui convenitur, etſi crimine caret, lucrum tamen ſenſiſſe: nam cum metus [35] habeat in ſe ignorantiam, merito [36] quis non adſtringitur, ut deſignet, quis ei metum vel vim adhibuit: & ideo ad hoc tantum actor adſtringitur, ut doceat metum in cauſa fuiſſe, ut alicui acceptam pecuniam faceret, vel rem traderet, vel quid aliud faceret. Nec cuiquam iniquum videtur, ex alieno facto alium in quadruplum condemnari: quia non ſtatim quadrupli eſt actio, ſed ſi res non reſtituatur [37]. §. 4. Hæc autem actio cum arbitraria ſit [38], habet reus licentiam, usque ad ſententiam ab arbitro datam [39], reſtitutionem, ſecundum quod ſupra diximus, rei facere: quod ſi non fecerit, jure meritoque quadrupli condemnationem patietur. §. 5. Aliquando tamen, & ſi metus adhibitus proponatur, arbitrium abſolutionem adfert: quid enim, ſi metum quidem Titius adhibuit me non conſcio, res autem ad me pervenit, & hæc in rebus humanis [40] non eſt ſine dolo malo meo, nonne Judicis officio abſolvar? aut ſi ſervus in fuga eſt? æque, ſi cavero Judicis officio, me, ſi in meam poteſtatem pervenerit, reſtituturum; abſolvi debebo. † Unde quidam putant [41], bona fide emptorem ab eo qui vim intulit, comparantem non teneri: nec eum, qui dono accepit, vel cui res legata eſt. Sed rectiſſime Viviano videtur, etiam hos teneri: ne metus, quem paſſus ſum, mihi captioſus ſit [42]. Pedius quoque lib. VIII. ſcribit, arbitrium Judicis in reſtituenda re tale eſſe: ut [43] eum quidem, qui vim admiſit, jubeat reſtituere, etiamſi ad alium res pervenit: eum autem, ad quem pervenit, etiamſi alius metum fecit: nam in alterius præmium verti alienum metum non oportet [44]. §. 6. Labeo ait: Si quis per metum reus ſit conſtitutus, & fidejuſſorem volentem dederit [45]; & ipſe, & fidejuſſor liberatur: ſi ſolus fidejuſſor metu acceſſit, non etiam reus; ſolus fidejuſſor liberabitur [46].

§. 7. Quadruplatur [47] autem id, quanti ea res erit, [id eſt] cum fructibus, & omni cauſa. §. 8. Si quis per vim ſiſti promittendo, poſtea fidejuſſorem adhibeat [48]: is quoque liberatur. §. 9. Sed & ſi quis per vim ſtipulatus, cum acceptum non faceret, fuerit in quadruplum condemnatus: ex ſtipulatu eum agentem, adverſus exceptionem replicatione adjuvari, Julianus putat: cum in quadruplo & ſimplum ſit reus conſecutus. Labeo autem etiam poſt quadrupli actionem nihilominus exceptione ſummovendum eum, qui vim intulit, dicebat: quod cum durum videbatur, ita temperandum eſt, ut tam tripli condemnatione plectatur, quam acceptilationem omni modo facere compellatur [49]. §. 10. Quatenus autem diximus, quadruplo ſimplum ineſſe, ſic [50] hoc diſponendum eſt, ut in condemnatione quadrupli res quidem omnimodo contineatur, & ejus reſtitutio fiat [51], pœnæ autem usque ad triplum ſtetur. §. 11. Quid ſi homo ſine dolo malo & culpa ejus, qui vim intulit, & condemnatus eſt, periit? in hoc caſu a rei condemnatione ideo relaxabitur [52], ſi intra tempora [53] judicati actionis moriatur [54], quia tripli pœna propter facinus ſatisfacere cogitur.

† Pro eo autem qui in fuga eſſe dicitur, cautio [55] [ab eo] extorquenda eſt, *Quatenus & perſequatur, & omnimodo eum reſtituat*: & nihilominus in rem, vel ad exhibendum, vel ſi qua alia ei competit actio *ad eum recipiendum*, integra ei qui vim paſſus eſt, ſervabitur: ita [56] ut ſi dominus eum quoquo modo receperit, is qui ex ſtipulatione convenitur, exceptione tutus fiat. Hæc ſi poſt condemnationem: ſi autem ante ſententiam homo ſine dolo malo & culpa mortuus fuerit, tenebitur [57], & hoc fit his verbis Edicti: *neque ea res arbitrio judicis reſtituetur*. Ergo & ſi in fuga ſit ſervus ſine dolo malo & culpa ejus, cum quo agetur: cavendum eſt per Judicem, ut eum ſervum perſecutus reddat. Sed & ſi [58] non culpa ab eo, quo cum agitur, aberit: ſi tamen peritura res non fuit,

1 *Amiſiſſe* rem non videtur is, cui Prætor reſtitutionem in integrum promittit d. l. 5. *ſupr. tit. prox.* 2 *l.* 14. §. 13. *infr. eod.* 3 §. 5. *ſupr. eod.* 4 *l.* 10. *infr. eod.* 5 *l.* 15. §. 7. *infr. quod vi aut clam.* 6 Non in rem ſimpliciter, quia hæc actio vi ipſa, in perſonam, ſcriptura, in rem eſt: quippe in Edicto, verba ad id, quod geſtum eſt, reſcindendum concepta ſunt, non in perſonam ejus qui metum intulit. *Bart.* 7 Vid. quæ ſcripſi *ad l.* 45. §. 2. *infr. mandati.* 8 *l.* 9. §. 7. *ſupr. eod.* 9 Vid. *l.* 25. §. 2. *infr. de recept qui arbitrium.* 10 *Arg. l.* 27. §. *ſi minor. infr. de minorib.* 25. *ann.* 11 Nemo ex alieno metu tenetur, niſi commodum ſenſit. *l.* 14. §. 3. *infr. eod.* 12 *l.* 38. §. 6. *infr. de uſuris.* 13 Inde colligitur, ſervum per metum alienatum, adquirere ei, qui vim paſſus ſit, non ei, qui metum intulit. Paul. 1. *ſent.* 7. §. 6. 14 Omni jure: etiam divino. *l.* 3. *ſ. de juſtit. & jur.* 15 *l.* 3. §. 9. *infr. de vi & vi arm.* 10. *Eclog.* περὶ βίας. *cap.* 1. 16 Moderate & cum moderamine inculpatæ tutelæ. *l.* 1. *C. unde vi.* 17 Quid ſi non ex continenti, ſed ex intervallo? v. *hic* Cujac. *Mox* autem idem quod *confeſtim*, non *ex intervallo. l.* 3. §. 9. *infr. de vi & vi arm.* 18 Id eſt, damni æſtimationem. 19 De vi, de qua §. 8. *Inſt. de publ. jud.* v. *l.* 1. §. 2. *infr. de vi & vi arm.* 20 *l.* 6. *l.* 7. *C. unde vi. l.* 9. *C. de oblig. l. unic.* §. *fin. C. de ſuffragio.* 21 Cujus fit mentio *in l. pen. infr. ad l. Jul. de vi privata* adde huic loco *Deuteron.* 24. 22 Imo vis non eſt *l.* 55. *infr. de furtis.* 23 An etiam minimam, vel partem? Mitius videtur, ut ea tantum parte debitum amittat, non ſolidum, *l. ſanctimus C. de pœnis.* v. Pileum, q. 87. 24 *d. l.* 6. & 7. 25 Imo, ſi furi abſtulit, jus crediti non amittit, *l.* 48. *in princ. infr. de furtis. l.* 10. §. 16. *infr. quæ in fraud. credit.* adde casum *l.* 54. *C. de decurionib.* 26 Puta doli. §. *perpetuæ.* 9. *Inſt. de except.* 27 Prætor Edicto ſuo. 28 §. 7. §. *pen. infr.* & *l.* 21. §. 2. *ſ. eod.* 29 v. *l.* 65. *infr. de furt.* §. 27. *Inſt. de action.* 30 *l.* 16. *in princ. infr. de minorib.* 25. *ann.* 31 10. *Eclog.* περὶ φόβου. *c.* 13. 32 Adde *l.* 9. *infr. de petit. hered.* 33 *l.* 3. *C. h. t.* *Eclog. eod. c.* 13. *in fin.* 34 *l.* 9. §. 1. *ſupr. eod. l.* 5. *C. eod. l.* 15. *in fin. infr. de dol. mal.* 35 Metus in ſe ignorantiam habet. 36 Metum probari ſufficit, licet non probetur per quem. Ratio hæc adfertur ab Accurſio, quod multa noctu fiant (etiam in hominum frequentia) quæ probari nequeunt. Baldus, Angelus & alii, negant ea quæ noctu fiunt, probari poſſe, niſi Luna radiis terram illuſtret, vel ignis ſplendor affuerit. Bart. *lib. de teſtib.* Bal. *c.* 1. §. *porro, quæ fuit prima cauſa beneficia amittendi.* Decius *conſ.* 163. & 429. Ideoque Baldus & Angelus hic referunt, Gidradum defendiſſe quendam, quem duo teſtati fuerant noctu homicidium admiſiſſe, hoc probato, ea nocte ſplendorem Lunæ viſum non fuiſſe. Diodorus etiam refert, & Plutarch. *in Alcibiade*, reprobatum teſtem, cum interrogaretur quomodo noctu vidiſſet, & reſpondiſſet, per Lunæ radios, & probatum fuiſſet tum interlunium fuiſſe. Hoc igitur teſtimonium verum eſſe poteſt, in his quæ Luna creſcente vel plena viſa ſunt, non obſcura. Idem quoque in nocturnis pugnis eſt, propter umbras ipſorum pugnantium: cujus exemplum vid. apud Thucydidem *lib.* 6. & Florum *in Mithridate.* 37 Atque ita in quadruplum contumax punitur. *Bart.* 38 Id eſt, ex qua judicis officio ſatisfactio fit. §. *præterea.* 31. *Inſt. de act.* 39 *Sententiam* definitivam ſcilicet, quia poſt ſententiam interlocutoriam reſtituens abſolvitur. *l. arbitrio. infr. titulo proxim.* §. *item actio. Inſtitut. de action.* Vide porro ad §. proxime præcedentem Ferrandum *l.* 1. *explicat. cap.* 14. Mod. 40 Is ad quem res pervenit ex metu illato per alium, rei interitu liberatur. *Bart.* 41 Et male. *infr. eod.* 42 Quod eſſe non oportet. *l.* 5. *ſupr. de transact.* 43 Paulus 1. *ſentent.* 8. §. 2. 44 Vide *l. ult.* §. *plane ſi. ſupr. de eo per quem factum.* 45 Haloander ſatis temere τὸ *volentem* in *nolentem* mutavit. in quo reprehenditur merito a viro ampliſſim. [illegible] Auguſtino, cujus Emendat. *l.* 1. vide capitulum ſecundum. ut & ad illa mox; *L. reo autem etiam poſt quadrupl.* Joan. Robertum *l.* 1. *recept. lect. cap.* 23. & Goveanum *variar. lect. l.* 1. *cap.* 11. Mod. 46 Relaxato principali, acceſſorium reſcinditur at non ex contrario. *Bart.* 47 Vid. §. 1. *ſupr. eod.* 48 Coactus ſcilicet. nam ſi volens, metum ſibi illatum videtur diſſimulare. *arg. l.* 2. *C. h. t.* 49 Id eſt, qui vim intulit, ſi recuſat, acceptum ferre in triplum condemnatur, & acceptum præterea facere tenetur. [illegible] 50 §. 25. *Inſt. de action* 51 Vel, ſi ea periit, ejus æſtimatio. 52 Transfuſa eſt enim prior actio in actionem rei judicatæ, qua actione nemo tenetur ratione ejus rei, quæ naturaliter periit: cum in judicato faciendo mora facta non ſit: Poſt [illegible] autem ſententiam, rem ex cauſa judicati debere incipere, apparet ex *l. ſi fundus.* 9. *ſi plures.* & §. *creditor.* & ex *l. grege.* §. *etiam. infr. de pignor.* Vide Loriotum *de mora axiom.* 16. Bellonum *ſupputat. cap.* 12. Goveanum *var. lect. lib.* 1. *cap.* 12. Leonin. *emendat. lib.* 3. *cap.* 13. *n.* 4. Mod. 53 Id eſt, intra quatuor menſes. vid. *l.* 2. *l. ult. C. de uſuris rei judicatæ.* 54 Id eſt, quia priusquam mora fieret, res interiit. vid. *l.* 29. *in fin. infr. de verb. obligat.* Is autem in mora non eſt, quia dilationem habet a lege: ſecus erit ſi poſt tempora judicati res perierit. vid. Gov. 1. *lect.* 11. 55 Cautio de perſequendo. §. 1. *Inſt. de diviſ. ſtipulationum.* ubi Theophil. *l.* 69. *in fin. infr. de leg.* 1. 56 Adde *l.* 15. *in fin. infr. quod vi aut clam.* 57 *l.* 1. *C. eod.* 58 Sed etſi culpa. *Cujac.* Goth. Pacio vero probatur ſcriptura Florentina, dum illud *culpa* non recti, ſed ſexti ſit caſus; & ad verbum *aberit* proxime ſequens ſubaudiatur *ſervus.* Mod.

ſi me-

ſi metum non adhibuiſſet, tenebitur reus [1] : ſicut in interdicto *unde vi*, vel *quod vi aut clam*, obſervatur. Itaque interdum hominis [mortui] pretium recipit, qui [2] eum venditurus fuit [3], ſi vim paſſus non eſſet. §. 12. Qui vim intulit, cum poſſeſſionem a me ſit conſecutus [4], fur non eſt: quamvis qui vi rapuit, fur improbior [5] eſſe videatur, ut Juliano placet. §. 13. Eum qui metum fecit, & [6] de dolo teneri certum eſt [7], (& ita Pomponius): & conſumi [8] alteram actionem per alteram exceptione in factum oppoſita. §. 14. Julianus ait, quod intereſt, quadruplari ſolum; & ideo eum, qui ex cauſa fideicommiſſi quadraginta debebat, ſi trecenta promiſerit per vim, & ſolverit, ducentorum ſexaginta quadruplum conſecuturum: in his enim cum effectu vim paſſus eſt. §. 15. Secundum hæc, ſi plures metum adhibuerint, & unus fuerit conventus: ſiquidem ſponte rem ante ſententiam reſtituerit, omnes liberati ſunt [9]. Sed etſi id non fecerit, ſed ex ſententia quadruplum reſtituerit, verius eſt, etiam ſic perimi adverſus cæteros metus cauſa actionem.

15. PAULUS lib. II. ad Edictum.

AUt in id dabitur adverſus cæteros actio, quod minus [10] ab illo exactum ſit.

1. Si ſervi metum adhibuerint. 2. De ſucceſſoribus.

16. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

QUod diximus, ſi plures metum admiſerunt: idem dicendum erit, & ſi [11] ad alium res pervenit, alter metum adhibuit. §. 1. Sed ſi ſervi metum adhibuerunt, noxalis quidem actio ipſorum nomine erit [12]: poterit autem quis dominum, ad quem res pervenerit, convenire: qui conventus ſive rem, ſive (ſecundum quod jam dictum eſt) quadruplum præſtiterit, proderit & ſervis [13]. Si vero noxali conventus, maluerit noxæ dedere, nihilominus ipſe poterit conveniri, ſi ad eum res pervenit. §. 2. Hæc actio heredi [14], cæteriſque ſucceſſoribus datur: quoniam rei habet perſecutionem. † In heredem autem, & cæteros in [15] id, quod pervenit ad eos, datur: non immerito: licet enim pœna [16] ad heredem non tranſeat, attamen quod turpiter [17], vel ſcelere quæſitum eſt (ut eſt reſcriptum) ad compendium [18] heredis non debet pertinere [19].

Si quid ad primum heredem ſemel pervenit, hæc actio perpetuatur. Bart.

17. PAULUS lib. I. Quæſtionum.

VIdeamus ergo, ſi heres, ad quem aliquid pervenerit, conſumpſerit [20] id, quod pervenit, deſinat teneri: an vero ſufficit ſemel perveniſſe? & ſi conſumpto eo deceſſerit, utrum adverſus heredem ejus omnimodo competit actio: quoniam hereditariam ſuſcepit obligationem: an non ſit danda, quoniam ad ſecundum heredem nihil pervenit? Et melius eſt, omnimodo competere in heredem heredis actionem: ſufficit enim ſemel [21] perveniſſe ad proximum heredem; & perpetua [22] actio eſſe cœpit: alioquin dicendum erit nec ipſum, qui conſumpſit, quod ad eum pervenit, teneri.

De eo qui factus eſt locupletior.

18. JULIANUS lib. 64. Digeſtorum.

SI ipſa res, quæ ad alium pervenit, interiit: non eſſe locupletiorem dicemus. Sin vero in pecuniam aliamve rem converſa ſit, nihil amplius quærendum eſt, quis exitus ſit, ſed omnimodo locuples [factus] videtur, licet poſtea deperdat [23]. Nam & Imperator Titus Antoninus Claudio Frontino de pretiis rerum hereditariarum reſcripſit, ob idipſum peti ab eo hereditatem poſſe: quia licet res, quæ in hereditate fuerant, apud eum non ſint: tamen [24] pretium earum, [quo] locupletem eum vel ſæpius mutata ſpecie faciendo, perinde [25] obligat, ac ſi corpora ipſa in eadem ſpecie manſiſſent.

De herede.

19. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

QUod autem in heredem eatenus pollicetur actionem Proconſul [26], quatenus ad eum pervenerit, intelligendum eſt, ad perpetuo [27] dandam actionem pertinere.

20. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

QUantum autem ad heredem pervenerit, litis conteſtatæ tempore ſpectabitur: ſi modo certum ſit aliquid perveniſſe. † Idem & [28] ipſius, qui vim intulit, [ſi] ſic in corpus patrimonii pervenit aliquid, ut certum ſit ad heredem perventurum, id eſt, ſi debitor liberatus eſt [29].

De eo qui ſibi metum infert. 1. Metus cauſa geſtum nullo tempore ratum haberi. 2. Quid quadruplatur. 3. De dotis promiſſione. 4. Si metu diſcedatur a contractu bonæ fidei. 5. 6. De aditione vel repudiatione hereditatis.

21. PAULUS lib. II. ad Edictum.

SI mulier contra patronum ſuum ingrata [30] facta ſciens ſe ingratam, cum [31] de ſuo ſtatu periclitabatur, aliquid patrono dederit, vel promiſerit, ne in ſervitutem redigatur: ceſſat Edictum, quia [32] hunc ſibi metum ipſa infert [33]. §. 1. Quod metus cauſa geſtum erit, nullo tempore Prætor ratum habebit. §. 2. Qui poſſeſſionem non ſui fundi tradidit, non quanti fundus, ſed quanti poſſeſſio eſt; ejus quadruplum [34], vel ſimplum cum fructibus conſequetur: æſtimatur enim, quod reſtitui oportet; id eſt, quod abeſt: (abeſt) [35] autem nuda poſſeſſio cum ſuis fructibus: quod & Pomponius. §. 3. Si dos metu promiſſa ſit, non puto naſci obligationem [36]: quia eſt veriſſimum, nec talem promiſſionem dotis ullam eſſe [37]. §. 4. Si metu coactus ſim ab emptione, locatione diſcedere: videndum eſt, an nihil ſit acti, & antiqua obligatio remaneat? an hoc ſimile ſit acceptilationi, quia nulla ex bonæ fidei obligatione poſſimus niti, cum finita ſit dum amittitur? & magis eſt, ut ſimilis ſpecies acceptilationi ſit: & ideo Prætoria actio naſcitur. §. 5. Si metu coactus adii hereditatem, puto me heredem effici [38], quia quamvis, ſi liberum eſſet, noluiſſem, tamen [39] coactus volui [40]: ſed per Prætorem reſtituendus ſum, ut abſtinendi mihi poteſtas tribuatur. §. 6. Si coactus hereditatem repudiem, duplici via Prætor mihi ſuccurrit: aut utiles actiones quaſi heredi dando, aut actionem metus cauſa præſtando: ut quam viam ego elegerim, hæc mihi pateat [41].

De eo quod in carcere extortum eſt.

22. PAULUS lib. I. Sententiarum.

QUi [42] in carcerem [43] quem detruſit, *ut* [44] *aliquid* [45] *ei extorqueret:* quidquid ob hanc [46] cauſam factum eſt, nullius momenti eſt [47].

De metus præſumptione & probatione. 1. De vinculorum metu. 2. De athleta a certaminibus prohibito. 3. De apparitoribus.

23. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

NOn [48] eſt veriſimile [49] compulſum in Urbe inique indebitum ſolviſſe eum, qui claram [50] dignitatem ſe habere prætendebat: cum potuerit jus publicum invocare [51] & adire aliquem poteſtate præditum, qui utique vim eum pati prohibuiſſet: ſed hujuſmodi præſumptioni debet apertiſſimas probationes [52] violentiæ opponere.

§. 1. Si juſto metu perterritus cognitionem [53], ad quam ut vinctus iret, potens adverſarius minabatur, id quod habere licebat, compulſus vendidit [54]: res ſuæ æquitati per Præſidem provinciæ reſtituitur.

§. 2. Si fœnerator inciviliter cuſtodiendo [55] athletam, & a certaminibus prohibendo [56], cavere compulerit [57] ultra quantitatem debitæ pecuniæ: his probatis competens Judex rem ſuæ æquitati reſtitui decernat. §. 3. Si [58] quis, quod adverſario non debebat, delegante eo, per vim, apparitione [59] Præſidis interveniente, ſine notione Judicis coactus eſt dare: Judex inciviliter extorta reſtitui ab eo, qui rei damnum præſtiterit, jubeat. Quod ſi debitis ſatisfecit ſimplici juſſione [60], & non cognitione habita: quamvis non extra [61] ordinem exactionem fieri, ſed civiliter oportuit: tamen quæ ſolutioni debitarum ab eo quantitatum profecerunt, revocare incivile eſt.

TIT. III.

DE [62] DOLO MALO [63].

Edicti ratio. 1. Et verba. 2. Quid ſit dolus malus. 3. Diſtinctio doli. 4. Si alia actio ſit vel non: ſi interdictum ſit, vel exceptio vel ſtipulatio. 5. De turpi ſtipulatione. 6. Si in integrum reſtitui poteſt. Si alia actio tempore finita ſit. 7. De actione amiſſa. 8. Si alia actio ſit contra eum qui de dolo tenetur, vel contra alium.

1. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

1 Ergo a contrario, reus non tenebitur, ſi peritura res erat, etiamſi metus non fuiſſet adhibitus. *l.* 14. *in fin.* ff. *depoſiti.* 2 *l.* 15. *in fin.* ff. *de rei vindic.* 3 Vid. *l.* 15. *in fin.* ff. *de rei vind. l.* 47. *in fin.* ff. *de leg.* 1. 4 Vid. *l.* 38. *in fin.* ff. *de uſurpat. & uſucap.* 5 Vide *l.* 1. *l.* 2. §. 10. ff. *vi bonor. l.* 1. §. 1. ff. *de effractorib. & expilat.* 6 Atqui dolus ex inſidiis. *l.* 6. *C. de dol. mal.* vis vero & metus palam admittitur. 7 Officio tamen prætoris convenit, ut ita det actionem, ſi alia actione agere non liceat, *l. pen. in fin.* ff. *de in integr. reſtit. l.* 1. §. 1. ff. *de dolo.* vel, cum utraque concurrat, alterius tantum mentio ſit, altera ſuppreſſa. qua ratione non eſſe alia actio intelligitur, cum ſolus dolus allegatur vel ſolus metus. *Mod.* 8 *l.* 9. §. 6. ff. *eod.* 9 Hæc enim actio ab initio rei perſecutoria eſt: Aquilia vero pœnalis. *l.* 11. §. 2. ff. *ad l. Aquil.* 10 V. *l.* 1. *in fin.* ff. *vi bonor.* 11 *l.* 3. *in pr. C. h. t.* 12 *l.* 1. ff. *de noxal. action.* 13 Ne liberi poſtea conveniantur. *Accurſ.* 14 *Eclog. eod. c.* 13. & 16. 15 *l. un. C. ex delict. def.* 16 *l.* 1. ff. *de privatis delict.* 17 Turpiter quæſita heredibus adquirentis prodeſſe non debent. 18 Lucrum & commodum. 19 V. *l.* 3. *in pr.* ff. *de vi & vi arm.* 20 Id eſt, ſi facto ejus interierit, ſecus ſi res perierit naturaliter. *l.* 14. §. 5. ff. *eod.* 21 Atqui hic conſideratur, quod litis conteſtatæ tempore pervenerit. 22 Vid. *l.* 19. ff. *eod. l.* 20. ff. *eod.* 23 Depereat. 24 *l.* 22. *in fin. l.* 23. *l.* 25. §. 1. ff. *de petit. her.* 25 Imo non perinde obligat. *l.* 29. ff. *de donat. inter vivum.* 26 Is enim in proconſulari provincia edicta proponebat, quæ *provincialia* appellantur. *ut l.* 1. ff. *de alien. judicii.* Ant. Aug. *Emendat lib.* 1. *c.* 5. 27 Ut *l.* 17. *in fin.* ff. *eod.* 28 Et ſi in ipſius. 29 Si defunctus vi liberatus eſt, in corpus patrimonii ejus & ad heredem liberati pervenit. 30 Ingratitudinis cauſa, libertus in ſervitutem revocari poteſt. *ut hic. l.* 70. ff. *de verb. ſignif. l.* 1. *C. de libertis & eor.* Ob eandem cauſam ingratitudinis, revocari poteſt donatio, *l. ult. C. de revoc. don.* & emancipatio. *l. un. C. de ingratis liber.* 31 Eum, qui carcere & cuſtodia publica tenetur, contrahere ſponte & ultro poſſe hinc colligunt. 32 Id eſt, hic metus juſtus non fuit. 33 Unde ei non ſuccurritur. *l.* 2. §. *ſi quis tamen.* 8. ff. *ſi quis cautionibus.* 34 V. *l.* 14 §. 7. ff. *eod.* 35 V. *l.* 119. ff. *de reg. jur.* 36 Imo, ex ſtipulatione per vim extorta naſcitur obligatio. *l.* 36. ff. *de verb. obligat. l. penult. C. de inut. ſtip.* 37 Quia nempe eſt bonæ fidei contractus talis promiſſio, *l.* 1. *C. de rei uxor. act.* porro ad §. ſeq. *Si metu* [illegible]. Vide Cujacium *obſervat. l.* 16. *c.* 40. Mod. 38 Imo non fio heres. *l.* 6. *in fin.* ff. *de acq. vel omitt. hered.* nam voluntati vis contraria eſt. *l.* 1. ff. *eod.* 39 V. *l.* 22. ff. *de rit. nupt.* 40 V. *l.* 85. ff. *de acq. vel omitt. hered. l.* 22. ff. *de rit. nupt.* 41 V. *l.* 1. §. *illud* ff. *de ſepar.* 42 Paul. 1. *ſent.* 7. §. 10. 43 Privatum vel publicum. 44 Et ſic injuſte. 45 Puta liberationem, vel ſyngrapham. *Goth.* Pertinet hæc lex non tantum ad obligationes, ſed etiam ad confeſſiones in carcere factas, ut Accurſium hic notaſſe animadvertit Anton. Fab. *in rational. hic.* Anſ. 46 Et ſic poteſt ob alias cauſas promittere. 47 Quia ultra quantitatem debitæ pecuniæ extorſit. *arg. l.* 23. §. 2. ff. *eod.* vel debitorem in privatum carcerem, idque injuria & dolo malo, per vim conjecit. *arg. l.* 5. ff. *de vi pub.* Paul. 1. *ſent.* 7. §. *ult.* ſecus ſi juſte in carcerem conjectus promiſit. *l.* 21. *in princ.* ff. *eod.* Alii omnem transactionem, promiſſionem, conventionem, traditionem in carcere factam improbant, quod is, qui carcere detinetur, omnia metu facere, præſertim cum ſuo creditore, præſumatur: & ipſe carcer, metus juſtus ſit. Imo & ipſe metus vinculorum reſtitutionem parit. *l.* 7. §. 1. ff. *eod. l. ult.* §. 1. ff. *eod.* Addunt, idem dicendum utcunque extra carcerem, cuſtodem tamen habens contrahat, quia is ſolutus nondum dicitur. *l.* 48. ff. *de verb. ſign.* est. Clement. *Paſtoralis.* 2. *de ſententia & re judicata.* 48 Imo utique: quoties videlicet factum contrarium præſumptioni, veluti ſi judex ſubditum manu armata citet: terror ille armorum efficit, ut citanti, velut hoſti, fidem quis non præſtet. *l.* 3. ff. *de vi & vi arm. cap. accedens. X. ut lite non conteſtata.* Proinde, ex hujuſmodi cauſa relaxatus, etiam ſub juramento redeundi, poterit non reverti. Quidam tamen exiſtimant perjurium gravius majuſque delictum eſſe homicidio. *l.* 21 ff. *de negot. geſt. l.* 4. ff. *de captiv. & poſtlim.* 49 Id eſt, præſumptio contraria eſt: & quo magis contraria, eo durioribus probationibus oneratur. alias metus non præſumitur niſi probetur. *l.* 2 & 9. *C. h. t.* 50 Id eſt, ſenatoriam: dixi ad *l.* 5. *C. de curat. furioſi.* 51 Dixi ad l. 12. Tabul. 52 V. Menoch. *l.* 3. *præſumpt. c.* 126. Anſ. Adde Maſcard. *de probat. tom.* 2. *concluſ.* 1054. *n.* 123. And. Gail. *lib.* 2. *obſ.* 93. S. L. 53 Cognitionis, *Cuj.* Principis ſcilicet cujus metus juſtus non eſt, aut quem metuere injuria eſt. 54 *l. ult. C. h. t. l.* 6. ff. *de off. Præſid.* 55 Vim facit qui hominem domo includit, ut ſibi rem mancipet aut promittat, Paul. 1. *ſent.* 7. §. 8. *l.* 5. & 8. ff. *ad l. Jul. de vi publica.* 56 Metu reverentiali factum reſcindi hinc colligunt. vide Bart. *in l.* 1. §. *quæ onerandæ.* 5. *in fin.* ff. *quarum rerum actio.* 57 Ut *l.* 7. *C. h. t.* 58 Ad hunc §. v. quæ ſcribunt Guterius *Reſolut.* 3 *part. c.* 19. *a num.* 7. & Briſſon. *lib.* 4. *ſel. Ant. c.* 1. Mod. 59 V. *l.* 12. *C. eod.* Goth. De Apparitorum falſa, inſcio judice, committentium pœna, vid. Peccium *de jure ſiſtendi c.* 22. & 23 Et quatenus hiſce licitum ſit reſiſtere, vid. Marc. *deciſ. Delphin.* 772. Et Ant. Fab. *ad C. lib.* 7. *tit.* 20. *defin.* 15. S. L. 60 Quæ jus crediti non aufert jubenti. *arg. l.* 12. *in fin.* ff. *eod.* 61 Extraordinaria cognitio, exactio, ſeu executio erat, *hic & in l.* 50. ff. *de evict. l.* 3. ff. *ne vis fiat ei, qui in poſſeſſ.* quoties Magiſtratus apparitorem vel viatorem miniſtrum dabant ad decreti, judicati, vel præcepti ſui executionem faciendam: *l. ult.* ff. *de jud.* ſicut ordinarie exequi dicebantur, quoties judicem arbitrum in eam rem dabant. *l.* 75. ff. *de judic. l.* 15. §. 6. 7. 8. ff. *de re judicata.* Sic ordinario jure interdicto res expediri dicitur, *l.* 1. §. 2. ff. *ſi ventr. nomine.* ſic ordinaria cognitio appellatur, cum ex formula apud judices datos cauſa agitur: extraordinaria vero, cum judices notionem adhibent ſuam. His addatur tuendæ juriſdictionis remedia ea fuiſſe, pignoris capionem, multæ dictionem, corporis retentionem & coërcitionem. *l.* 1 §. 3. ff. *de ventre inſpic.* §. 3. *Inſt. de ſatiſdat. tutorum. l.* 4. §. 2. ff. *de damn. infect. l.* 9. *in fin.* ff. *ad l. Jul. peculatus.* v. Briſſon. 2. *ſelect.* 2.

62 Huic titulo adde titulum *de eo, per quem factum* ff. & ff. *tit. ſi quid in fraudem patroni.* item titulum *de his, quæ in fraudem creditorum.* item titulum *de doli mali & metus exceptione* tam varie & tot locis ac titulis *de dolo* in jure agitur. Cæterum hæc doli mali actio ſubſidiaria eſt, & extremum juris ſui conſequendi remedium. vid. Cujacium *l.* 30. ff. *ſolut. matrim.* quæ eſt Africani *lib.* 7. 10. *Eclog.* 3. 63 *Lib.* 2. *C.* 21. Paul. *ſent.* 1. *tit.* 8.

HOc Edicto [1] Prætor adversus varios & dolosos, qui aliis offuerunt calliditate quadam, subvenit: ne vel illis malitia sua sit lucrosa, vel istis simplicitas damnosa. §. 1. Verba autem Edicti talia sunt: *Quæ dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit* [2], *& justa causa esse videbitur, judicium dabo.* §. 2. *Dolum malum* Servius [3] quidem ita definit [4], machinationem [5] quandam alterius decipiendi causa, cum [6] aliud simulatur, & aliud agitur [7]. Labeo autem, posse [&] sine simulatione id agi, ut quis circumveniatur: posse & sine dolo malo aliud agi, aliud simulari: sicut faciunt, qui per ejusmodi dissimulationem deserviant [8], & tuentur vel sua vel aliena. Itaque ipse sic definiit, dolum malum esse *omnem calliditatem* [9], *fallaciam* [10], *machinationem ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam.* Labeonis definitio vera est. §. 3. Non fuit autem contentus Prætor *dolum* [11] dicere, sed adjecit *malum*: quoniam Veteres *dolum* etiam *bonum* dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant: maxime, si adversus hostem [12] latronemve quis machinetur [13]. §. 4. Ait Prætor, *si de his rebus alia actio non* [14] *erit* [15]. Merito Prætor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit: quoniam famosa actio non temere debuit a Prætore decerni, si sit civilis, vel honoraria, qua possit experiri. Usque adeo, ut [&] Pedius lib. VIII. scribat: etiam si interdictum sit, quo quis experiri, vel exceptio, qua se tueri possit, cessare hoc Edictum. Idem & Pomponius lib. XXVIII. & adjicit: & si stipulatione tutus sit quis, eum actionem de dolo habere non posse: ut puta si de dolo [15] stipulatum sit. §. 5. Idem Pomponius ait, & si actionem in nos dari non oporteat, veluti si stipulatio tam turpis [17] dolo malo facta sit, ut nemo daturus sit ex ea actionem [18], non debere laborare [19], ut habeam de dolo malo actionem: cum nemo sit adversus me daturus actionem.

§. 6. Idem Pomponius refert, Labeonem existimare, etiam si quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionem competere [20]: & si alia actio tempore finita sit [21], hanc competere non debere: sibi imputaturo eo, qui agere supersedit, nisi in hoc quoque dolus malus admissus sit, ut tempus exiret [22]. §. 7. Si quis, cum actionem civilem haberet, vel honorariam in stipulatum deductam, acceptilatione [23], vel alio modo sustulerit: de dolo experiri non poterit, quoniam habuit aliam actionem: nisi in amittenda actione dolum malum passus est. §. 8. Non solum autem si adversus eum sit alia actio, adversus quem de dolo quæritur,

2. PAULUS lib. II. ad Edictum.

VEl ab eo res servari poterit [24],

3. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

NOn habet hoc Edictum locum: verumetiam si adversus alium

4. PAULUS lib. II. ad Edictum.

SIt actio: vel si ab alio res mihi servari potest.

5. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

IDeoque si quis pupillus a Titio, tutore autore concludente circumscriptus sit, non debere eum de dolo actionem adversus Titium habere, cum [25] habeat tutelæ actionem, per quam consequatur, quod sua interfit. Plane, si tutor solvendo non sit; dicendum erit, de dolo actionem dari ei.

6. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

NAm is nullam [26] videtur actionem habere, cui propter inopiam [27] adversarii inanis [28] actio est.

Si res alio modo servari possit vel non. 1. & 2. *De pœnali vel populari actione.* 3. *Si dubitetur an alia actio sit.* 4. *De servo usuario occiso.* 5. *De servo legato occiso.* 6. *De pauperie.* 7. *De servo soluto.* 8. *De servo, qui pactionis pro libertate reum dedit.* 9. *De dolo procuratoris.* 10. *De eo qui affirmavit, eum qui mutuatus est, idoneum esse.*

7. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

ET eleganter Pomponius hæc verba, *si* [29] *alia actio* [30] *non sit*, sic excipit, quasi [31] res alio modo ei, ad quem ea res pertinet, salva esse non possit. † Nec videtur huic sententiæ adversari, quod Julianus lib. IV. scribit, si minor annis vigintiquinque consilio [32] servi circumscriptus, eum vendidit cum peculio, emptorque eum manumisit, dandam in [33] manumissum de dolo actionem; (Hoc enim sic accipimus, carere dolo [34] emptorem, ut ex empto teneri non possit [35];) aut [36] nullam esse venditionem, si in hoc ipso, ut venderet, circumscriptus est: & quod minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem: nam adversus manumissum nulla in integrum restitutio potest locum habere [37]. §. 1. Secundum quæ, & si pœnali actione indemnitati ejus consuli possit, dicendum erit, cessare de dolo actionem.

§. 2. Pomponius [autem] etiamsi popularis actio [38] sit, cessare de dolo ait actionem. §. 3. Non solum autem si alia actio non sit, sed & si dubitetur, an alia sit, putat Labeo de dolo dandam actionem: & adfert talem speciem: qui servum mihi debebat, vel ex venditione, vel ex stipulatu, venenum ei dedit, & sic eum tradidit: vel fundum, & dum tradit, imposuit ei servitutem [39], vel ædificia diruit, arbores excidit, vel extirpavit: ait Labeo, sive cavit de dolo [40], sive non, dandam in eum de dolo actionem: quoniam, si cavit, dubium est, an competat ex stipulatu actio: sed est verius, siquidem de dolo cautum est, cessare actionem de dolo, quoniam est ex stipulatu actio: si non est cautum, in ex empto quidem actione cessat de dolo actio, quoniam est ex empto: in ex stipulatu, de dolo actio necessaria est. §. 4. Si servum usuarium proprietarius occidit [41]: legis Aquiliæ actioni & ad exhibendum accidit, si possidens proprietarius occidit; ideoque cessat de dolo actio. §. 5. Item si servum legatum [42] heres ante aditam hereditatem occiderit: quoniam prius quam factus sit legatarii, interemptus est, cessat legis Aquiliæ actio: de dolo autem actio, quocunque tempore eum occiderit, cessat [43]: quia ex testamento actio competit.

§. 6. Si quadrupes tua, dolo [44] alterius, damnum mihi dederit, quæritur, an de dolo habeam adversus eum actionem? Et placuit mihi quod Labeo scribit; si dominus quadrupedis non sit solvendo, dari debere de dolo: quamvis, si noxæ deditio sit secuta, non [45] puto dandam, nec [46] in id, quod excedit [47]. §. 7. Idem Labeo quærit; si compeditum [48] servum meum, ut fugeret, solveris, an de dolo actio danda sit? Et ait Quintus apud eum *notans*: si non misericordia [49] ductus fecisti, furti teneris: si misericordia [50], in factum actionem dari debere. §. 8. Servus, pactionis pro libertate reum [51] domino dedit ea conditione, *ut post libertatem transferatur in eum* [52] *obligatio* [53]: manumissus non patitur in se obligationem transferri: Pomponius scribit, locum habere [54] de dolo actionem: sed si per patronum stabit, quo minus obligatio transferatur; dicendum ait, patronum exceptione a reo summovendum. Ego moveor; quemadmodum de dolo [actio] dabitur, cum sit alia actio? nisi forte quis dicat: quoniam exceptione patronus summoveri potest, si agat cum reo: debere dici, quasi [55] nulla actio sit [56], quæ exceptione repellitur, de dolo decernendam. Atquin patronus tunc summovetur, si nolit expromissorem [57] ipsum manumissum accipere: expromissori plane adversus manumissum dari debebit de dolo: aut si non sit solvendo expromissor, domino dabitur.

§. 9. Si dolo malo procurator passus [58] sit vincere adversarium meum, ut absolveretur, an de dolo mihi actio adversus eum, qui vicit, competat, potest quæri? & puto non competere, si paratus sit reus transferre judicium sub exceptione hac, *si collusum est*: alioquin de dolo actio erit danda: scilicet si [59] cum procuratore agi non possit, quia non esset solvendo. §. 10. Idem Pomponius refert, Cæcidianum Prætorem non dedisse de dolo actionem adversus eum, qui [60] affirmaverat [61], *idoneum esse eum, cui mutua pecunia dabatur*: quod verum est: nam nisi [62] ex magna & evidenti calliditate, non debet de dolo actio dari [63].

8. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

QUod si, cum scires eum facultatibus [64] labi, tui lucri gratia adfirmasti mihi *idoneum esse*: merito adversus te, cum mei decipiendi gratia alium falso laudasti, de dolo judicium dandum est [65].

De hereditate vendita. 1. *Vel repudiata. De servo optato.* 2. *De tabulis testamenti suppressis.* 3. *De sequestro.* 4. *De doli actione noxali, vel de peculio.* 5. *Ob quam summam hæc actio datur.*

1 Cujus origo ad C. Aquilium. Cicer. 3. *de off.* & 3. *de natura.* & ante eum, ad l. 12. Tab. & l. Lætoriam, de minoribus defraudatis refertur. *Cujac.* 2 Ut *l.* 16. *in pr.* ff. *de minorib.* 25. *ann.* §. 4. ff. *eod.* Goth. Corruptam esse hanc legem censet Hotoman. 1. *obs. cap.* 19. vid. Ant. Fab. *lib.* 4. *conject. c.* 7. Ans. 3 Et Gallus Aquilius apud Ciceronem 3. *de offic. & in Topicis.* 4 Non est conj. *l.* 7. §. 9. *supr. de pact.* quoniam ibi definitur pactum dolo malo factum: hic definitur dolus malus universaliter acceptus. porro de doli mali definitione scripsit librum integrum Petrus Vellejus Guevarra. Præter quem vide etiam Pratejum *Invers. cap.* 20. & *ad §. seq.* Bossium *in tit. de examinibus reorum num.* 10. & *seq.* Mod. 5 Hæc verba, *machinationem alterius decipiendi causa,* interpungit Hotom. 1. *obs.* 19. & 3. *obs.* 27. 6 Idem traditur *in l.* 7. §. 9. *in fin.* ff. *de pactis.* 7 Paul. 1. *sent.* 8. §. 1. 8 Al. *serviant*, forte *tempori serviunt*: cujus rei exemplum de Cicerone extat apud Gell. *l.* 12. *c.* 12. 9 Πανουργίαν, ἀπάτην καὶ μηχανήν. *Eclog. eod. cap.* 1. 10 Cujus est exemplum *in l.* 13 §. *idem Julianus.* ff. *de act. empt.* 11 Festus *in voce dolus.* *l.* 26. ff. *de captivis & postl. Eclog. eod.* Dolus an virtus quis in hoste requirat? veneni tamen usus adversus hostem injustus est, 3. Gell. 8. Seneca 4. *Controv.* 7. Populus Romanus vincere hostem veneno noluit: proditione etiam noluit. *Goth.* De doli definitione vid. Hotoman. 3. *obs* 27. Paul. 1 *sent.* 8. Pratejum *invers. c.* 20. Ans. 12 Hosti fides quibus casibus servanda, vide Zas. *in Apol.* 1. *ad Jo. Eckium.* 13 Dolo non facit qui fraudem excludit. v. *l.* 77. §. *antepenult.* ff. *de leg.* 2. 14 §. 1. ff. *eod. l.* 2. *C. h. t.* hæc enim actio subsidiaria est. 15 Imo cum alia concurrere potest. *l.* 14. §. *eum qui.* 13. ff. *tit. prox.* 16 Non committendo, ut *l.* 31. ff. *de recept. qui arbitr.* 17 Turpis stipulatio non parit actionem. *l.* 26. ff. *de verb. oblig.* 18 Quia turpis stipulatio nullius est momenti, ideoque nullam actionem parit. *d. l.* 26. ff. *de verb. oblig.* 19 Id est, sollicitum esse. 20 Cur ita? collige ex *l.* 7. *in fin.* ff. *de in integr. restit.* 21 Ut redhibitoria: id est, qui aliam actionem habuit, & tempore amisit, non agit de dolo: sibi enim imputare debet, quod non egerit maturius; nisi dolo adversarii dies actionis exierit. *Cujac.* 22 Quemadmodum *in l.* 15 *in fin l.* 23 *in fin* ff. *ex quibus causis majores. l.* 24. ff. *quæ in fraud. credit.* quæ tamen sunt huic quodammodo contrariæ. 23 De vi acceptilationis vide *l.* 3. *C. de accept.* 24 Ut *l.* 17. *in pr.* ff. *eod.* 25 Hinc colligit Accursius, actionem de dolo non concurrere, nec secum pati actionem æque famosam, qualis est tutelæ directa. *l.* 1. §. *qui pro socio.* ff. *de his, qui notantur.* 26 *Inanis* est actio quam excludit inopia debitoris. *ut hic.* 27 Imo ut sit inopia, non desinit esse actio. *l.* 74. *in fin.* ff. *de evict.* 28 Inanis actio, vana & sine effectu: ita inanis actio, *l.* 24. ff. *mandati l.* 34. §. 2. ff. *de liberal. caus.* & Paul. 2. *sent.* 15. §. 1. inanis obligatio, *l.* 8. §. 9. ff. *ad SC. Vellejan.* inanis stipulatio, *l.* 8. ff. *de condict. ob turpem. l.* 39. ff. *de donat. inter vir. & uxor.* inanis epistola, *l.* 38. ff. *eod.* 29 *Si* particula exceptiva, ut paulo post innuitur. 30 *Actionis* verbo intelligitur omne auxilium. *l.* 27. §. 13 ff. *ad l. Aquiliam* 31 Pro *quasi*, emendat Grot. Flor. hic. *sique.* transpositis litteris, & mutatione levi. *S. L.* 32 Dolo. 33 Atqui ex dolo in servitute commisso non tenetur liber factus. *l.* 1. *C. an. serv. ex suo facto.* 34 Colligit rem nulla alia actione salvam esse posse, quam actione de dolo. Cum enim emptor non admiserit dolum, ex empto propter dolum incidentem in contractum teneri non potest: vel (quod verius est) in casu proposito venditio ipso jure nulla est: cum minor dolo persuasus est, ut venderet servum. *l. in causa.* 16. §. *item relatum.* 1. ff. *de minor.* & *l.* 3. *in fin.* ff. *pro socio.* Restitutio vero adversus libertatem jam datam non permittitur *t. t. C. Si advers. libert.* Mod. 35 Alias si emptor in dolo fuit, venditio rescindetur. *l.* 5. *C. de rescind. vendit.* 36 Electionem habet emptor deceptus utrum stetur contractui. adde *l.* 13. §. 27. ff. *de act. empt.* 37 *l.* 9. *in fin. l.* 10. ff. *de minorib.* 25. *ann.* 38 Pecuniaria: ut albi corrupti. *l.* 7. *in pr.* ff. *de jurisd.* sepulchri violati, dejecti vel effusi, apertarum tabularum ante quæstionem familiæ. *Cujac.* 39 V. *l.* 8. §. 1. ff. *de action. empt.* 40 i. e. dolum abesse, absuturumque esse: quæ honestatis formula ab Ambrosio dicitur. 3. *offic.* 41 Vide *l.* 12. ff. *ad l. Aquil. l.* 27. ff. *de pignor. & hyp.* 42 Adde *l.* 14. ff. *ad l. Aquil.* 43 Imo alterutra competit. *l.* 5. *in fin.* ff. *quibus modis ususfruct. amitt.* 44 Ut *l.* 1. §. 16. ff. *si quadrupes.* 45 Doli actio interdum cessat adversus eum qui admittit. 46 V. *l.* 7. §. *hoc edictum.* ff. *de damn. infect.* 47 Etiamsi maximum sit. 48 Malos servos ac fugæ suspectos nervo ac compedibus coercebant, ac vinctos continebant, *ut hic.* & *l.* 5. §. 6. ff. *commodati.* § *ult. Inst. de l. Aquil. l.* 43. ff. *de fideic. libert.* 1. Gajus 1. §. 4. Ac janitores quidem & ostiarii, more antiquo in catena erant. Sueton. *lib. de claris Rhetoribus.* Iidem quoque ruri vincti opus faciebant, ut & fere rustica omnia mancipia, 1. Colum. *ult.* Hinc Plinius 18. *cap.* 3. deplorans immutatam agriculturæ dignitatem: Terram, inquit, vincti pedes exercent. Et Seneca 7. *de beneficiis* 10. Vasta terrarum spatia colenda per vinctos. Ovidius 1. *de Ponto* 7. de spe loquens: *Hæc facit, ut vivat fossor quoque compede vinctus: Liberaque a ferro crura futura petat.* Propert. *Squallidus in magna fastidit compede fossor.* Martialis 9. *Et sonat innumera compede Tuscus ager.* Cæterum hi vincti villarum ac possessionum ergastulis continebantur, unde Plinius 18. *c.* 6. μεταυρισμικῶς coli rura ergastulis pessimum ait. & Seneca 3. *controvers.* sonantia laxi ruris ergastula: & Columella 1. *c.* 8. monet patremfamilias in recognoscendis ergastulis diligentem esse oportere. Erant autem & serviles cellæ, quantum conjicere licet, in locis subterraneis, quibus plerumque liberi homines supprimebantur: quarum ideo repurgandarum curam suscepere Augustus & Tiberius, *teste Sueton.* Et hoc quidem loco eaque conditione servi apud Romanos, qua pene εἵλωτες Lacedæmoniis: πενέσται Thessalis: θῆτες Athieniensibus. *Halicarnass.* 1. Ita quoque servi vincti apud Persas. Xenoph. 1. παιδ. ut non immerito Cato apud Sallustium *in proœmio*, agri culturam appellet *servile officium.* Ut ad compeditos revertar, eorum deterior fuit Romanis etiam conditio quam aliorum, ut qui manumissione dedititii fierent lege Ælia Sentia, non cives, Ulpian. 1. §. 11. 2. Gajus 1. §. 4. Paul. 4. *sent.* 12. §. 4. 5. 6. 7. 8. *l.* 43. ff. *de fideicommiss. libert.* Theophil. *de libert. l. un. C. de dedit. libert. toll.* 49 Misericordia factum excusat a furto: non tamen excusat ab alia pœna vide quæ scripsi ad *l.* 14. §. [illegible] *custod. reorum.* 50 §. *fin. Inst. de l. Aquil.* adde *l.* 7. *in princ.* ff. *depositi. l.* 14. [illegible] ff. [illegible] *custodia reorum.* 51 Id est, expromissorem, qui ut differat a fidejussore, vide *l.* 37. *in fin.* ff. *de operis libert.* & *l.* 104 ff. *de verb. oblig.* 52 Id est, in se. 53 Hoc enim casu, domino post libertatem teneri potest. *l.* 3. *C. an serv. ex suo facto.* 54 In factum. *l.* 3. *C. an servus ex suo facto.* 55 V. *l.* 25 ff. *de verb. oblig.* id est, quia. 56 *l.* 13. *l.* 66. *l.* 112. *l.* 115. *in fin.* ff. *de reg. jur.* 57 *Expromissor* quid sit, dixi *d. l.* [illegible] §. 8. ff. *de operis libert.* 58 *l.* 9. ff. *de doli mali & metus except.* 59 *l.* 14. ff. *eod. l.* 8. §. 1. ff. *mandati.* 60 Adfirmans idonee credi Titio, de dolo non tenetur, nisi id magna & evidenti calliditate affirmaverit. 61 Imo, qui ita adfirmat, tenetur. *l.* 13. *in pr.* ff. *de minorib.* 25. *ann.* 62 Imo & in non magna datur. *l.* 14. ff. *eod.* 63 Vide *l.* 2. ff. *de proxeneticis.* 64 ἀπορεῖν non solvendo. *Eclog. eod. c.* 8. 65 Quemadmodum & in casu *l.* 20. *in pr.* ff. *eod.*

9. UL-

9. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

SI quis adfirmavit *minimam eſſe hereditatem*, & ita [1] eam ab herede emit: non eſt de dolo actio: cum ex vendito [2] ſufficiat. §. 1. Si autem mihi perſuaſeris [3], *ut repudiem hereditatem*, *quaſi minus ſolvendo ſit*: vel, *ut optem* [4] *ſervum quaſi melior eo in familia non ſit*, dico de dolo dandam, ſi callide hoc feceris. §. 2. Item ſi tabulæ teſtamenti, ne de inofficioſo diceretur, diu ſuppreſſæ ſint, mox mortuo filio prolatæ: heredes filii adverſus eos [5] qui ſuppreſſerunt, & lege Cornelia [6] & de dolo poſſe experiri [7]. §. 3. Labeo libro XXXVII. poſteriorum ſcribit: ſi oleum tuum, quaſi ſuum defendat Titius; & tu hoc oleum depoſueris [8] apud Seium, ut is hoc venderet, & pretium ſervaret, donec inter vos dijudicetur, cujus oleum eſſet; neque Titius velit judicium accipere, quoniam neque mandati, neque ſequeſtraria Seium convenire potes, nondum [9] impleta conditione depoſitionis: de dolo adverſus Titium agendum. Sed Pomponius lib. XXVII. poſſe cum ſequeſtre præſcriptis [10] verbis agi: vel, ſi is ſolvendo non ſit, cum Titio de dolo: quæ diſtinctio vera eſſe videtur. §. 4. Et, ſi ſervum pigneratum noxæ mihi dederis per Judicem, & ita [11] abſolutus [12], de dolo teneris [13], ſi apparuerit eſſe [14] eum pignori datum [15]. Hæc de dolo actio noxalis erit: ideo Labeo quoque lib. XXX. Prætoris Peregrini [16], ſcribit de dolo actionem ſervi nomine, interdum de peculio [17], interdum noxalem dari: nam ſi ea res eſt, in quam dolus commiſſus eſt, ex qua de peculio daretur actio; & nunc in peculio [18] dandam: ſin vero ea ſit, ex qua noxalis, hoc quoque noxale futurum. §. 5. Merito *cauſæ cognitionem* Prætor inſerint: neque enim paſſim hæc actio indulgenda eſt. Nam ecce in primis, ſi modica [19] ſumma ſit,

10. PAULUS lib. II. ad Edictum.

ID eſt, usque ad duos aureos [20],

De parentibus, patronis, his qui dignitate excellunt, & eorum hereditate.

11. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

NOn debet dari. §. 1. Quibusdam perſonis non dabitur [21]: utputa liberis vel libertis adverſus parentes patronosve: cum ſit famoſa [22]. † Sed nec humili [23] adverſus eum, qui dignitate excellit, debent [24] dari: puta plebeio [25] adverſus Conſularem [26] receptæ [27] auctoritatis: vel luxurioſo [27], atque prodigo, aut alias vili adverſus hominem vitæ emendatioris [29]: & ita Labeo. Quid ergo [eſt]? in horum perſona dicendum eſt, *in* [30] *factum* verbis temperandam actionem dandam [31], ut *bonæ fidei* mentio fiat,

12. PAULUS lib. II. ad Edictum.

NE [32] ex dolo ſuo lucrentur.

13. *De pupillo.*

13. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

HEredibus [33] tamen harum perſonarum, item adverſus heredes [34] de dolo actio erit danda. §. 1. Item in cauſæ cognitione verſari Labeo ait, ne in pupillum de dolo detur actio, niſi forte nomine hereditario conveniatur. Ego arbitror, & ex ſuo dolo conveniendum, ſi [35] proximus pubertati eſt [36]: maxime ſi locupletior ex hoc factus eſt.

14. PAULUS lib. II. ad Edictum.

QUid [37] enim, ſi impetraverit a procuratore petitoris, ut [38] ab eo abſolveretur: vel ſi de tutore mentitus, pecuniam accepit: vel alia ſimilia admiſit, quæ non magnam [39] machinationem exigunt?

1. *De municip. & decurionib.* 2. *De dolo procuratoris.* 3. *De forma libelli.*

15. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

SEd & ex dolo [40] tutoris, ſi factus eſt locupletior, puto in eum dandam actionem: ſicut exceptio [41] datur. §. 1. Sed, an in municipes [42] de dolo detur actio, dubitatur? Et puto [43], ex ſuo quidem dolo non poſſe dari: quid enim municipes dolo facere poſſunt [44]? ſed ſi quid ad eos pervenit ex dolo eorum, qui res eorum adminiſtrant: puto dandam. De dolo autem decurionum in ipſos decuriones dabitur de dolo actio. §. 2. Item ſi quid ex dolo procuratoris ad dominum pervenit, datur in dominum de dolo actio, in quantum ad eum pervenit [45]: nam procurator ex dolo ſuo proculdubio tenetur [46]. §. 3. In hac actione deſignari oportet, cujus dolo factum ſit: quamvis, in *metu* non ſit neceſſe [47].

16. PAULUS lib. II. ad Edictum.

ITem exigit Prætor, *Ut comprehendatur* [48], *quid dolo malo factum ſit.* Scire enim debet actor, in qua re circumſcriptus ſit: nec in tanto crimine vagari.

Quatenus plures tenentur. 1. *De ſucceſſoribus.*

17. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

SI [49] plures dolo [50] fecerint, & unus reſtituerit; omnes liberantur: quod ſi unus, quanti ea res eſt, præſtiterit, puto adhuc cæteros liberari. §. 1. Hæc actio in heredem, & cæteros ſucceſſores datur duntaxat [51] de eo, quo [52] ad eos pervenit.

De arbitrio judicis. 2. *Si proprietarius inſulam incenderit.* 3. *De eo, qui falſa pondera commodavit.* 4. *Si lis temporibus legitimis tranſactis perierit.* 5. *Si quis ſervum ab alio promiſſum occiderit.*

18. PAULUS lib. II. ad Edictum.

ARbitrio [53] judicis in hac quoque actione reſtitutio comprehenditur [54]: &, niſi fiat reſtitutio, ſequitur condemnatio, quanti ea res eſt [55]. † Ideo autem & hic, & in metus cauſa actione, certa quantitas non adjicitur [55]; ut poſſit per contumaciam ſuam tanti reus condemnari, quanti actor in litem juraverit: ſed officio Judicis debet in utraque actione, taxatione jusjurandum refrenari [57]. §. 1. Non tamen ſemper [58] in hoc judicio arbitrio Judicis dandum eſt: quid enim ſi manifeſtum ſit, reſtitui non poſſe? veluti ſi ſervus dolo malo traditus, defunctus ſit? ideoque protinus condemnari debeat in id, quod interſit [59] actoris. §. 2. Si dominus proprietatis [60] inſulam, cujus [61] uſusfructus legatus erat, incenderit; non [62] eſt de dolo actio: quoniam aliæ [63] ex hoc oriuntur actiones. §. 3. De eo, qui ſciens commodaſſet pondera, ut venditor emptori merces adpenderet, Trebatius de dolo dabat actionem [64]. Atquin ſi majora pondera commodavit: id quod amplius mercis datum eſt, repeti condictione poteſt: ſi minora, ut reliqua merx detur, ex empto agi poteſt: niſi [65] ſi ea conditione merx venit, ut illis ponderibus traderetur: cum ille decipiendi cauſa adfirmaſſet, *ſe æqua pondera habere.* §. 4. Dolo cujus effectum eſt, ut lis temporibus legitimis [66] tranſactis pereat, Trebatius ait de dolo dandum judicium, non ut arbitrio judicis [res] reſtituatur, ſed ut tantum actor conſequatur, quanti [67] ejus interfuerit id [68] non eſſe factum: ne aliter obſervantibus lex circumſcribatur [69]. §. 5. Si ſervum, quem tu mihi promiſeras, alius occiderit: de dolo malo actionem in eum dandam plerique recte putant: quia tu a me liberatus ſis: ideoque legis Aquiliæ actio tibi denegabitur.

Si fidejuſſor promiſſum animal occiderit.

19. PAPINIANUS lib. 37. Quæſtionum.

SI fidejuſſor promiſſum animal, ante moram [70] occiderit: de dolo actionem reddi adverſus eum oportere Neratius Priſcus, & Julianus reſponderunt: quoniam debitore liberato, per conſequentias ipſe quoque dimittitur [71].

Si ſervus, ut domino ſolvat, mutuatus ſit. 1. *de abſolutione.*

20. PAULUS lib. II. ad Edictum.

SErvus tuus, cum tibi deberet, nec ſolvendo eſſet, hortatu tuo pecuniam mutuam a me accepit, & tibi ſolvit: Labeo ait de dolo malo actionem in te dandam: quia nec de peculio utilis ſit, cum in peculio nihil ſit: nec in rem domini verſum videatur, cum [72] ob debitum dominus acceperit. §. 1. Si perſuaſeris mihi, *nullam ſocietatem tibi fuiſſe cum eo, cui heres ſum*: & ob id judicio abſolvi te paſſus ſim, dandam mihi de dolo actionem Julianus ſcribit.

De perjurio.

21. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

QUod ſi, deferente me, juraveris, & abſolutus ſis; poſtea perjurium fuerit [73] adprobatum, Labeo ait de dolo actionem in eum dandam: Pomponius autem per jusjurandum tranſactum [74] videri. Quam ſententiam & Marcellus lib. 8. Digeſtorum probat: ſtari enim religioni [75] debet.

22. PAULUS lib. II. ad Edictum.

NAm ſufficit [76] perjurii pœna [77].

1 *l. 42. infr. mandati.* 2 *l. 13. §. per contrarium. infr. de act. empt. l. 4. C. de hered. vel act. vendita.* 3 Vide *l. 7. C. h. t.* 4 Vide *l. 4. infr. de optione legata.* 5 Heredes extranei ſc. nam ſui heredes poſſunt agere de inofficioſo, etiamſi querela nondum præparata filius deceſſerit. *l. Scimus. C. de inoff. teſtam.* Mod. 6 Ut *l. 3. §. ſi quis dolo. infr. de tab. exhib.* 7 Ut alia aliam non tollat, *l. un. C. quando civil. actio.* non autem interdicto, quia exhibitæ ſunt tabulæ: non furti, quia non animo furandi, ſed veritatis occultandæ ſuppreſſæ fuerunt. 8 Volens: id enim potes. *l. 39. infr. de acq. vel amitt. poſſeſſ.* 9 Vide *l. 6. C. depoſiti.* 10 Facit *l. 19. infr. de præſcript. verb.* 11 Ita abſolutus *Haloand.* defenſus *Ravardus*, 3. *Var.* 7. 12 Abſolutus, ire jubebatur, ut condemnatus duci, *l. 36. ff. de procurator.* & quidem per judicem vel Prætorem. 13 Imo judicati, *l. 69. infr. de ſolutionibus.* 14 Sciſſe eum. *Cujac.* 15 Vel ejus uſumfructum eſſe alterius *l. 4. in fin. infr. de re judicata.* 16 De Prætore peregrino adde *l. 2. §. 28. ff. de origine juris.* Theophil. §. 7. *Inſt. de jure naturali.* 17 Ut *l. 3. §. antepenult. infr. commodati. l. 1. §. pluribus [illegible] 42. infr. depoſ.* 18 In peculium. *Cujac.* 19 Vide *l. 4. ff. de in integrum reſtit.* *Eclog. eod. cap. 10.* 20 De aurei æſtimatione, vide Cujac. 19. *obſerv.* 31. & Hotomannum *de aureo Juſtinianeo & de re nummaria.* Goth. Et quid ære noſtro valeat vid. *in not. ad §. 2. Inſt. de donat.* S. 21 Imo, furti datur filiofam. militi. *l. 52. §. 6. infr. de furtis.* 22 Vid. *l. 4. §. adverſus. 16. infr. de doli mali & metus except.* 23 Quis ſit, vid. *l. 7. C. de inceſtis & inutil.* 24 Debet. 25 Plebeii qui ex plebe: quibus opponuntur Conſulares, *ut hic.* patricii & Senatores. §. 4. *verſ. plebiſcitum Inſt. de jure natural.* [illegible] 26 Conſularis dignitas atque autoritas magna. dixi *l. 12. ff. de [illegible]toribus.* 27 Receptæ autoritatis conſularis, id eſt, probatæ. hujus vocis fit mentio *l. 40. in pr. infr. de damn. infect.* 28 ἀκολάστῳ καὶ ἀσώτῳ. 29 Melioris. 30 *l. 1. [illegible] 43. infr. de vi & vi arm.* 31 Imo, nullo modo filio adverſus parentem datur [illegible]titutio. vide *Nov.* 155. *c.* 1. 32 *Eclog. d. c.* 10. 33 Imo, non danda eſt adverſus heredes: cum patrono etiam defuncto honor ſit præſtandus. *l. 4. §. 16. infr. de doli mali & metus except.* 34 *Eclog. eod. c.* 13. 35 ὅτι πληρώσει τὰ ιγ ἔτη, ſi 13. annos compleverit. Scholiaſtes. *Eclog. d. c.* 10. 36 *l. 4. §. 26. infr. de dol. mal. & met. except.* quando [ſit] fiat, v. *l. 17. in pr. ff. de excuſ. tut.* 37 De dolo actio eo caſu dabitur. 38 Ut *l. [illegible] §. 9. ff. eod.* 39 Id eſt, non evidentem. *Accurſ.* vel eam, quam pupillus excogitare poſſit. *Cujac.* 40 Vide *l. 3. in pr. ff. quando ex facto tutoris.* 41 *l. 4. §. ſi quis non tutor. [illegible]4. ff. de doli mali & met. except.* 42 Adde *l. 1. §. ult. ff. de acquir. vel amitt. poſſeſſ. l. 4. [illegible] de vi & vi arm.* 43 Cur? univerſitas, municipium, corpus, nomina ſunt juris, animo & intellectu carentia. Ex his univerſitas delinquere, aut dolum admittere poſſe non videtur. Innocentius *c. dilectus. de ſimonia. c. gravamen. de ſententia excommunicat.* 44 Vide *l. 9. §. 1. ff. tit. prox.* 45 Si qui dolum aut metum adhibuit, ut res ad alium tranſiret, uterque de vi & dolo actione tenetur. Paul. 1. *ſentent. 8. §. ult.* 46 Et ita uterque tenetur. Paul. 1. *ſent. 8. §. ult.* 47 *l. 14. §. in hac actione. 3. ff. tit. prox.* 48 Probatur dolus perſpicuis indiciis. *l. 6. C. h. t.* 49 *Eclog. eod. cap.* 17. 50 Idem ſi metu, *l. 14. in fin. l. 16. l. 17. ff. tit. prox.* 51 *l. 26. infr. eod. l. 30. in fin. infr. de peculio.* 52 Ita Florent. *al.* quod. 53 Eſt enim arbitraria hæc actio. §. 31. *Inſt. de act.* Goth. Vide Menoch. 1. *de arbitr. jud. quæſt.* 5. Ant. Fab. *lib. 3. conject. cap.* 13. Anſ. 54 Id eſt, ad veram rei æſtimationem, *l. 179. infr. de verb. ſign.* atqui hic in litem juratur, ut *infr. eod. l. 5. §. 3. infr. de in litem jur.* quod affectionis eſt. 55 Imo pœna eſt quadrupli. *l. 14. §. 1. ff. tit. prox.* 56 Ut *l. 3. §. 2. ff. ad exhib.* 57 *l. 19. infr. ratam rem haberi.* 58 Vid. Menoch. *de arbitr. jud. caſ.* 207. Anſ. 59 Vide *l. 19. ff. ratam rem haberi.* 60 Vid. Govean. *l. 1. var. lect. cap.* 38. Anſ. 61 Vide *l. 12. infr. ad l. Aquil.* 62 Imo eſt, *l. 5. in fin. infr. quib. modis uſusfructus.* an hic traditus fuit fundus legatus: ibi non traditus? An hic ex teſtamento, ibi ab inteſtato agitur? An ibi rei alienæ uſusfructus relictus eſt, hic teſtatoris vel heredis ejus? An hic de incendio facto, ibi de ædificio poſito in fructuario fundo cujus nomine ceſſat Aquilia? 63 Legis Aquiliæ utilis & in factum. *l. 12. infr. ad l. Aquil.* 64 Et extraordinariam *l. 37. infr. de pœn.* Vide quæ notavi ad *l. 52. §. 22. infr. de furtis.* 65 Cur ita? collige ex *l. 71. infr. de contr. empt.* 66 Vide *l. 13. C. de judiciis.* 67 In judicio de dolo venit id quod intereſt. *l. 19. infr. ratam rem haberi.* 68 Id eſt, non eſſe litem prolatam ultra legitima tempora. 69 *Lex:* quæ vult cauſas criminales intra biennium terminari, *l. ult. C. ut intr. cert. temp.* ut & civilis, *l. properandum. C. de judic.* Porro ad §. 1. hujus legis v. Menoch. *de A. J. caſ.* 207. *ad* §. 2. Govean. *var. lect. l. 1. c.* 38. Mod. 70 *l. 88. in fin. infr. de verb. obl.* 71 V. *l. 178. infr. de reg. jur.* 72 *l. 10. §. ſi domini. 7. infr. de in rem verſo.* 73 V. *l. 1. & l. ult. C. de reb. creditis.* 74 Jusjurandum tranſactionis vicem ſuſtinet. vide *l. 2. l. 28. in fin. infr. de jurejur.* Goth. Adde *l. 27. & l. 31. eod.* Anſ. 75 Religioſa res eſt juramentum. 76 Perjurus punitur, licet non retractetur cauſa in qua pejeravit. ſtari enim (ut paulo ante dicitur) religioni debet. vide *l. ult. C. de reb. credit.* 77 Quæ, qualis ſit, v. *l. 2. C. de reb. creditis.* Goth. Qui calore quodam pejeravit, non ut alterum læderet, a Deo tantum punitur, *d. l.* 2. qui pejeravit in re pecuniaria, fuſtibus caſtigatur, *l. ſi duo. §. ult. infr. de jurejur.* Nec recte noſtri diſtinguunt inter jusjurandum per Deum, & jusjurandum per principem, inquit Pacius, V. Jo. Robertum *lib. 2. recept. ſent. c.* 20. Mod.

Si per fallaciam legatarii solida legata soluta sint.

23. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

SI legatarius, cui supra modum legis Falcidiæ legatum est, heredi adhuc ignoranti substantiam hereditatis ultro jurando [1], vel quadam alia fallacia persuaserit; tanquam satis abundeque ad solida legata solvenda sufficiat hereditas, atque eo modo solida legata fuerit consecutus: datur de dolo actio.

De dolo ejus, qui pro libertate verba faciebat.

24. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

SI dolo acciderit ejus, qui verba faciebat pro eo, qui de libertate contendebat, quo minus præsente adversario secundum libertatem pronuncietur, puto statim de dolo dandam in eum actionem: quia semel pro libertate dictam sententiam retractari non oportet [2].

De absolutione.

25. PAULUS lib. II. ad Edictum.

CUm a te pecuniam [3] peterem, eoque nomine judicium [4] acceptum est, falso mihi persuasisti, *tanquam eam pecuniam servo meo, aut procuratori solvisses:* eoque modo consecutus es, ut consentiente me [5] absolvereris: quærentibus nobis, an in te doli judicium dari debeat; placuit de dolo actionem non dari: quia alio modo mihi succurri potest: nam ex integro agere [6] possum [7]; & si objiciatur exceptio rei judicatæ, replicatione [8] jure uti potero [9].

De herede, de tempore actionis.

26. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

IN [10] *heredem* [11] *eatenus daturum se eam actionem* Proconsul pollicetur, *quatenus ad eum pervenerit:* id est, quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas venerit.

27. PAULUS lib. II. ad Edictum.

DOlove malo ejus factum est, quo minus perveneri.

28. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

ITaque si accepto lata sit tibi [12] pecunia: omnimodo cum herede tuo agetur [13]. At si res tibi tradita sit: si quidem mortuo te, ea res extitit, agetur cum herede tuo: si minus, non agetur. † Sed utique in [14] heredem perpetuo dabitur: quia non debet lucrari ex alieno damno. Cui conveniens est, ut & [15] in ipso [16], qui dolo commiserit, in id, quod locupletior esset, perpetuo [17] danda sit in factum actio.

29. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

SAbinus putat, calculi ratione [18] potius, quam maleficii heredem conveniri: denique famosum non fieri [19]: ideoque [20] in perpetuum teneri oportere.

30. IDEM lib. II. ad Edictum.

NEque causæ cognitio in heredis persona erit necessaria.

Si persuasum familiæ sit, ut de possessione decedat.

31. PROCULUS lib. 2. Epistolarum.

CUm quis persuaserit familiæ meæ, *ut de possessione decedat*, possessio quidem non amittitur [21], sed de dolo malo judicium in eum competit, si quid damni mihi accesserit.

De eo, qui servum ante diem in fraudem coheredum manumisit.

32. SCÆVOLA lib. 2. Digestorum.

FIlius legatum sibi servum per præceptionem, rogatus manumittere post certum tempus, [postea] quam rationes ipsi, & coheredibus fratribus reddidisset; ante diem, & ante redditas rationes, ad libertatem vindicta manumittendo perduxerat [22]: quæsitum est, an ex fideicommisso fratribus tenetur, ut rationes eorum pro portionibus redderet? Respondi, cum liberum fecisset, ex causa quidem fideicommissi non teneri [23]: verum si ideo properasset manumittere, ne rationes fratribus redderet, posse de dolo actionem in eum exercere.

Si quis litem intendens, rei vendendæ opportunitatem peremerit.

33. ULPIANUS lib. 4. Opinionum.

REi, quam venalem possessor habebat, litem proprietatis adversarius movere cœpit; & posteaquam opportunitatem emptoris, cui venundari potuit, peremit, destitit: placuit possessori hoc nomine actionem in [24] factum cum sua indemnitate [25] competere.

Si dominus id, quod ejicere vel fodere permisit, tollere non patiatur.

34. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

SI cum mihi permisisses saxum ex fundo tuo ejicere, vel cretam, vel arenam fodere; & sumptum in hanc rem fecerim, & non patiaris me tollere, nulla [26] alia quam de dolo [malo] actio locum habebit.

De tabulis corruptis.

35. IDEM lib. 30. ad Edictum.

SI [27] quis tabulas testamenti apud se depositas, post mortem testatoris delevit, vel alio modo corruperit: heres scriptus habebit adversus eum actionem de dolo [28]. Sed & his, quibus legata data sunt, [danda] erit de dolo actio.

De compensatione doli.

36. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

SI duo dolo malo fecerint, invicem [29] de dolo non agent.

De venditore rem laudante.

37. ULPIANUS lib. 44. ad Sabinum.

QUod venditor ut [30] commendet [31], dicit: sic habendum, quasi neque dictum, neque promissum est: si vero decipiendi emptoris causa dictum est, æque sic habendum est, ut non nascatur adversus dictum [32] promissumve actio [33], sed de dolo actio.

De liberatione.

38. IDEM lib. 5. Opinionum.

QUidam debitor epistolam quasi a Titio mitti creditori suo effecit, ut ipse liberetur: hac epistola creditor deceptus, Aquiliana stipulatione, & acceptilatione liberavit debitorem: postea epistola falsa, vel inani [34] reperta, creditor major quidem annis vigintiquinque de dolo habebit actionem [35]: minor autem in integrum restituetur.

Si quis dolo se judicio obtulerit.

39. GAJUS lib. 27. ad Edictum provinciale.

SI te Titio obtuleris [36] de ea re, quam non possidebas, in hoc ut alius usucapiat, & *judicatum solvi* satisdederis: quamvis absolutus sis, de dolo malo tamen teneberis: & ita Sabino placet.

De aditione hereditatis.

40. FURIUS ANTHIANUS lib. I. ad Edictum.

IS, qui decepit aliquem, ut hereditatem non idoneam adiret, de dolo tenebitur: nisi fortasse [ipse] creditor erat, & solus erat: tunc enim sufficit [37] contra eum doli mali exceptio.

TIT. IV.

DE MINORIBUS [38] VIGINTIQUINQUE [39] ANNIS [40].

Ratio & verba edicti. 3. De rerum administratione minoribus non committenda.

I. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

HOc Edictum Prætor naturalem æquitatem secutus proposuit [41]; quo tutelam minorum suscepit: nam cum inter omnes constet, fragile [42] esse & infirmum hujusmodi ætatium consilium [43], & multis captionibus suppositum, multorum insidiis expositum: auxilium eis Prætor hoc Edicto pollicitus est, & adversus captiones opitulationem. §. I. Prætor edicit: *Quod cum minore quam vigintiquinque annis natu gestum esse dicetur, uti quæque res erit, animadvertam.* §. 2. Apparet minoribus annis vigintiquinque eum opem polliceri: nam post hoc tempus compleri virilem vigorem [44] constat. §. 3. Et ideo hodie [45] in hanc usque ætatem adolescentes curatorum auxilio reguntur: nec ante [46] rei suæ administratio eis committi debebit, quamvis bene rem suam gerentibus.

2. IDEM lib. 19. ad legem Juliam & Papiam.

NEc per liberos [47] suos rem suam maturius a curatoribus recipiat [48]: quod enim legibus cavetur, *Ut singuli anni per singulos liberos demittantur*, ad honores pertinere D. Severus ait [49], non ad rem suam recipiendam [50].

1 Id enim firmum non est. *l. 3. in pr. ff. de jurejur.* 2 Vide *l. 9. in fin. ff. de minorib. 25. ann.* 3 Certam. 4 Id est, actio *si certum petatur.* 5 Et tamen decepto. 6 Actione si certum de credita pecunia. 7 Cur? ut apocha debitorem non liberat, nisi revera pecunia sit soluta, vide *l. 19. ff. de acceptilat.* ita nec res judicata quæ emissa est & elicita sub specie solutionis, nisi & revera solutio facta sit. 8 Si reus paratus est iterum judicium prius suscipere. *l. 7. in princ. ff. h. t.* alioquin datur actio de dolo. *l. 20. §. 1. supr. eod.* 9 Qui ab adversario deceptus sententiæ adquiescit, is suam actionem non amittit: & ita sententia absolutoria non tollit primam actionem ipso jure. *Bart.* 10 Actio de dolo datur in heredes, in id quod pervenit, id est, quatenus ex dolo quiddam hereditati accessit. 1. *Eclog. 3. c. 26.* 11 Imo de dolo actio in heredem non datur. *l. 7. in fin. l. 8. ff. de tributoria.* 12 Debitori. *l. 20. in fin. ff. tit. prox.* 13 Vide *l. 38. ff. de reg. jur.* 14 In id quod pervenit. 15 Qui dolum commisit, perpetuo convenitur actione in factum, quatenus lucratur. *Eclog. 10. c. 29.* 16 In ipsum qui dolum. 17 Vide *l. 4. ff. de interdictis.* 18 *l. un. C. de errore calculi.* 19 Cur ita? vide *l. 6. in fin. ff. de his, qui notantur infam.* Goth. Adde *l. 1. §. 4. & l. 13. §. 1. eod.* Ans. 20 *Doli actio* non est famosa in heredem, ideoque perpetuo in eum agitur, etiam sine causæ cognitione. *Eclog. d. c. 29.* 21 Vide *l. ult. C. de acquir. & retin. possess.* 22 Et ita contra voluntatem testatoris videtur manumisisse, *l. 31. §. 1. ff. ad SC. Trebell.* potest enim ante diem manumitti is, cui in diem testamento relicta libertas est. 23 Vide *l. 5. C. de operis libert.* 24 Cur in factum? vid. *hic Albericum.* 25 In id enim competit in factum actio, quemadmodum & actio de dolo est de mala fide. 26 Imo ad exhibendum, vel in rem, vel condictio ex lege. *l. 16. ff. de præscript. verb. l. 6. ff. de donat. l. 35. §. sed si quidem. C. de donat.* 27 *Doli actio* heredi & legatario competit adversus eum, qui depositum apud se testamentum defuncti delevit, vel alio modo corrupit. *Eclog. eod. cap. 85.* 28 Ante aditam hereditatem: post aditam, & depositi, & ad exhibendum. *l. 42. ff. ad l. Aquil. l. 3. ff. quemad. test. aperi.* 29 *l. 154. ff. de reg. jur.* v. *l. fin. ff. de eo per quem factum. l. 30. ff. de neg.* 30 Commendare rem venalem aliud est, & decipere: neque enim qui commendat, continuo decipere videtur. *ut hic. cap. 19. Eclog. 1. ex lib. 10. tit. 3. cap. 36.* 3. Harmenopul. 3. §. 25. 31 Vide *l. 19. in pr. infr. de ædilit. edict.* 32 Dicti, promissive differentia. 33 Id est, ædilitia. *l. 1. infr. de ædilit. edict.* 34 De *inani* dixi *ad l. 6. ff. eod.* 35 Hinc colligit *Bartolus*, eum, qui procuratorem constituit & statim revocat, teneri de dolo ei, qui læsus eo facto fuerit. 36 *l. 45. infr. de petit. hered.* 37 Habet etiam mandati. *l. 32. in fin. infr. mandati.*

38 De ætatum finibus huc referri potest, quod Gellius, *lib. 10. cap. 28. ex lib. 1. historiarum Tuberonis refert*, Servium Tullium regem cum quinque classes juniorum census faciendi gratia instituteret, pueros esse existimasse, qui minores essent annis septemdecim, inde ad annum 46. militiæ idoneos, juniores: supra eam ætatem, seniores. Quæ eo notanda sunt, ut discrimina quæ fuerint (judicio, moribusque majorum) pueritiæ, juventæ, senectæ ex ista censione Servii Tullii prudentissimi Regis noscerentur. De ætatis discrimine, qui historias amant, ne hoc quidem improbaturi sunt a Floro traditum, *initio lib. 1. infantiam* populi Rom. 250. annorum constitui, quibus finitimos domuit: *Adolescentiam* 200. annorum, quibus Italiam subegit: *Juventam* 250. annorum, quibus totum orbem paravit: *Senectutem* 200. ab Augusto ad Trajanum. Ammianus paulo aliter *lib. 14.* quem vide. 39 De ætate *legitima* & minoribus [illegible]5. annorum, vide quæ scripsi *ad l. 27. ff. de negot. gest* vid. & Brissonium 3. *antiquit.* [illegible] 40 *Lib 2. C. a tit. 22. ad 46* Paul 1. *sentent.* 9. Harmenop. 1. *tit.* 12. [illegible] At enim Prætor hic restituit minorem adversus pacta, quæ juris sunt naturæ. *l. 1* [illegible] *ff. de pact.* 42 *Minoris* ætatis fragile & infirmum est consilium. adde *l. 48.* [illegible]*fr. de fidejussorib.* 43 Si ea hujus edicti causa est, cur anno 17. quis manumitte[illegible] potest? *§. ult. Inst. quib. ex caus manumitt.* 44 Unde ea ætas, *status* appellatur. [illegible] §. 14. *infr de legat. 2.* 45 Ex constitutione scilicet D. Marci. Olim enim & antea n[illegible] sic. Lege enim Lætoria curatorem non accipiebant minores *inviti*, nisi redditis cau[illegible] die, causis non redditis: Olim, curator ad *actus legitimos* magis dabatur, quam [illegible]tati: [illegible] magis ætati quam actui, *l. 3. §. 1. infr. de tutelis.* dixi ad *§. item inviti. Inst.* [illegible] *curator* 46 Imo vicesimo anno committitur, *l. 2. C. de his, qui veniam. l.* [illegible] *C. qui & adversus.* idque etiam constitutione D. Marci, cujus quoque meminit Capitol[illegible] *ejus vita.* Nam antea l. Lætoria non dabantur curatores minoribus, nisi causa cog[illegible]ta malis moribus fuissent deprehensi. Cujac. *hic.* 47 V *l. 6. infr. de usurpat.* [illegible] *sucap. l. 8. infr. de munerib. & honor.* An legitimos naturales, adoptivos? vide *hic Albericum.* 48 *Recipiant.* vid. *l. 12. C. de administ. tut. vel curat.* 49 Ad quos a[illegible] qui non admittebantur ante 25. annum. *l. ad remp. infr. de munerib. & ho*[illegible] quod aut[illegible]equitur, *non ad rem suam recipiendam:* id ideo est sic constitutum, ne [illegible]o incomm[illegible]o administrent: Videturque de his sentire qui curatorem acceperunt, quibus non debet committi administratio ante ætatem legitimam. *l. 1. in fin. supr. eod.* & hic li[illegible]t, qui non acceperint curatores, administrent rem & restituantur, *l. 3. C. de in integr.* [illegible]*stit. minor.* Mod. 50 Lege Julia & Papia, qui quinque liberos, anno vigesimo [illegible] qui tres habebat, vigesimosecundo ad honores admittebatur. Cujac. *hic.*

Utrum initium negotii cum minore contracti spectetur, an finis. 3. Minor quis dicatur. 4. De filiofamilias minore. 6. Si adversus arrogationem. 7. Vel liberationem. 8. Vel negligentiam restitutio postuletur. 9. De patre ex persona filii defuncti restituendo. 10. De castrensi peculio. 11. De servo minore, & de majore qui per minorem contraxit.

3. IDEM lib. 11. ad Edictum.

DEnique Divus Severus, & Imperator noster hujusmodi Consulum, vel Præsidum [1] decreta quasi ambitiosa [2] esse interpretati sunt: Ipsi [3] autem perraro [4] minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulserunt: & eodem jure utimur. §. 1. Si quis cum minore contraxerit, & contractus inciderit in tempus quo major efficitur: utrum initium spectamus, an finem? & placet (ut & est constitutum) si [5] quis major factus comprobaverit [6], quod minor gesserat, restitutionem cessare [7]. Unde illud non ineleganter Celsus Epistolarum lib. XI. & Digestorum secundo tractat, ex facto a Flavio Respecto Prætore consultus: minor annis vigintiquinque, annos forte vigintiquatuor agens, judicium tutelæ heredi tutoris dictaverat: mox factum, ut [non] finito judicio, jam eo majore effecto vigintiquinque annis tutoris heres absolutus proponeretur: in integrum restitutio desiderabatur. Celsus igitur Respecto suasit: non facile [8] hunc quondam minorem in integrum restitui: sed, si ei probaretur, calliditate adversarii id actum, ut majore eo facto liberaretur: neque enim extremo, inquit, judicii die videtur solum deceptus hic minor: sed totum hoc structum, ut majore eo facto liberaretur. Idem tamen confitetur, si levior [9] sit suspicio adversarii, quasi dolose versati, non debere hunc in integrum restitui. §. 2. Scio etiam illud aliquando incidisse: minor vigintiquinque annis miscuerat [10] se paternæ hereditati: majorque factus exegerat aliquid a debitoribus paternis, mox desiderabat restitui in integrum, quo magis abstineret paterna hereditate: contradicebatur [11] ei quasi major factus comprobasset, quod minori sibi placuit: putavimus tamen restituendum in integrum, initio inspecto [12]. Idem puto, & si alienam adiit hereditatem. §. 3. Minorem autem vigintiquinque annis natu, videndum, an etiam diem [13] natalis sui adhuc dicimus, ante horam, qua natus est, ut, si captus sit, restituatur: &, cum nondum compleverit, ita erit dicendum: ut a momento in [14] momentum tempus spectetur [15]. Proinde & si bissexto [16] natus est, sive priore, sive posteriore die, Celsus scripsit [17], nihil referre: nam [18] id biduum pro uno die habetur, & posterior [19] dies Kalendarum intercalatur. §. 4. Sed utrum solis patribus familiarum, an etiam filiisfamiliarum succurri debeat, videndum; movet dubitationem, quod, si quis dixerit etiam filiisfamiliarum in re peculiari subveniendum, efficiet, ut per eos etiam majoribus subveniatur, id est, patribus eorum: quod nequaquam fuit Prætori propositum: Prætor enim minoribus auxilium promisit, non majoribus. † Ego autem verissimam arbitror sententiam existimantium, filiumfamilias [20] minorem annis in integrum restitui posse ex his solis causis, quæ ipsius intersint: puta, si sit obligatus. Proinde si jussu patris [21] obligatus sit: pater utique poterit in solidum conveniri [22]: filius autem (cum & ipse possit vel in potestate manens conveniri, vel etiam emancipatus, vel exheredatus, in id, quod facere potest: & quidem in potestate manens, etiam invito patre ex condemnatione conveniri) auxilium impetrare debebit, si ipse conveniatur [23]. Sed an hoc auxilium patri quoque prosit, ut solet interdum [24] fidejussori ejus prodesse, videamus: & non puto [profuturum [25]]. Si igitur filius conveniatur, postulet auxilium: si patrem conveniat creditor, auxilium cessat, excepta mutui datione: in hac enim, si jussu [26] patris mutuam pecuniam accepit, non adjuvatur. Proinde & si sine jussu patris contraxit, & captus est: si quidem pater de peculio conveniatur, filius non erit restituendus: si filius conveniatur, poterit restitui: nec eo movemur, quasi intersit filii peculium habere, magis enim patris, quam filii interest: licet aliquo casu [27] ad filium peculium spectet: utputa si patris ejus bona a fisco propter debitum occupata sunt: nam peculium ei ex constitutione Claudii separatur [28]. §. 5. Ergo etiam filiamfamilias in dote captam [29], dum patri consentit stipulanti dotem non statim quam dedit, vel adhibenti aliquem, qui dotem stipularetur, puto restituendam: quoniam dos ipsius filiæ proprium patrimonium est [30]. §. 6. Si quis minor vigintiquinque annis adrogandum se dedit, & in ipsa adrogatione se circumventum dicat (finge enim a prædone eum hominem locupletem adrogatum): dico debere eum audiri in integrum se restituentem [31]. §. 7. Si quid minori fuerit filiofamilias legatum post mortem patris, vel fideicommissum relictum; & captus est, forte dum consentit patri paciscenti, ne legatum peteretur: potest dici, in integrum restituendum: quoniam ipsius interest, propter spem legati: quod ei post mortem patris competit. Sed & si ei legatum sit aliquid, quod personæ ejus cohæret, puta jus militiæ [32]: dicendum est, posse eum restitui in integrum: interfuit enim ejus non capi, cum hanc patri non adquireret, sed ipse haberet. §. 8. Et si heres sit institutus, *si a patre in diebus* [33] *centum* [34] *sit emancipatus*; mox patrem debuerit certiorare, nec fecerit [cum posset], qui eum emancipasset, si cognovisset: dicendum erit, posse eum restitui in integrum, parato patre eum emancipare. §. 9. Pomponius adjicit, ex his causis ex quibus in re peculiari filiifamilias restituuntur, posse & patrem, quasi heredem [35], nomine filii, post [36] obitum ejus, impetrare cognitionem. §. 10. Si autem filiusfamilias sit, qui castrense peculium habeat: proculdubio ex his, quæ ad castrense peculium spectant, in integrum restituendus erit, quasi in proprio patrimonio captus. §. 11. Servus [37] autem minor annis vigintiquinque nullo [38] modo restitui poterit; quoniam domini persona spectatur, qui sibi debebit imputare, cur minori [39] rem commisit. Quare & si per impuberem contraxerit, idem erit dicendum, ut & Marcellus lib. II. Digestorum scribit. † Et si forte libera peculii administratio minori servo sit concessa, major dominus ex hac causa non restituetur.

4. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum [40].

ETenim quodcunque servus ita gerit, voluntate domini gerere intelligendus est: & magis hoc apparebit; si aut de institoria [41] actione quæratur, aut si proponatur majorem annis vigintiquinque negotium aliquod gerendum minori mandasse, & illum in ea re deceptum esse.

5. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SI tamen is servus fuit, cui fideicommissaria libertas debebatur, præsens; & fuit captus, cum re [42] mora ei fit [43], poterit dici Prætorem ei succurrere oportere.

Si adversus bonorum damnationem vel litis & sumptuum vexationem.

6. IDEM lib. 10. ad Edictum.

MInoribus vigintiquinque annis subvenitur per in integrum restitutionem, non [44] solum cum de bonis eorum aliquid minuitur; sed etiam [45] cum intersit ipsorum, litibus [46] & sumptibus non vexari [47].

Gestum quomodo accipitur. 1. Si adversus emptionem, venditionem, societatem, mutuum. 2. Solutionem sibi factam. 3. Interventionem. 4. Judicium. 5. Successionem. 6. Lucrum omissum. 7. Legati repudiationem, optionem. 8. Venditionem. 9. Si restitutioni impetratæ restitutio contraria postuletur. 10. De restitutione minoris cui servus substitutus fuit. 11. Si adversus appellationem omissam. 12. Vel eremodicium.

7. IDEM lib. 11. ad Edictum.

AIt Prætor, *gestum esse dicetur*. *Gestum* sic accipimus, qualiter [48] qualiter [49]: sive contractus sit, sive quid aliud contigit [50]. §. 1. Proinde si emit [51] aliquid, si vendidit [52], si societatem coiit [53], si mutuam pecuniam accepit [54], & captus est, ei succurretur. §. 2. Sed & si ei pecunia a debitore paterno soluta sit [55], vel proprio, & hanc perdidit: dicendum est ei subveniri, quasi *gestum* sit cum eo. Et ideo si minor conveniat debitorem, adhibere debet curatores, ut ei solvatur pecunia: cæterum non ei compellitur solvere. Sed hodie solet pecunia in ædem deponi [56] (ut Pomponius lib. XXIIX. scribit:) ne vel debitor ultra usuris [57] oneretur, vel creditor minor perdat pecuniam: aut curatoribus solvi, si sunt. Permittitur etiam ex Constitutione Principum, debitori, compellere [58] adolescentem ad petendos [59] sibi curatores. Quid tamen si Prætor decernat solvendam pecuniam minori sine [60] curatoribus, & solverit? an possit esse securus, dubitari potest. Puto autem, si allegans [61] minorem esse, compulsus sit ad solutionem, nihil ei imputandum [62]: nisi forte, quasi adversus injuriam [63] appellandum quis ei putet. Sed credo Prætorem, hunc minorem in integrum restitui volentem, auditurum non [64] esse. §. 3. Non solum autem in his ei succurritur, sed etiam *in* [65] *interventionibus* [66]; utputa si fidejussorio

1 Hodie Magistratui ea potestas data est. *Nov. Leonis* 28. *in fin.* 2 Id est, gratiosa. Cujac. Goth. Ad intellectum hujus legis vid. Govean. *lib.* 1. *lect. c.* 12. Ans. Adde Forner. *lib.* 1. *select. c.* 17. & Rævard. *lib.* 3. *variar. c.* 16. S. L. 3 Solus Imperator etiam raro, non etiam Consul aut Præses minoribus administrationem rerum suarum indulget. *Eclog. eod c.* 3. 1. Harmenop. 12. §. 23. 4 V. *l.* 2. *C. de his, qui veniam.* 5 Si major effectus, res quas minor egit, tacito vel silentio comprobavit, adversus hoc in integrum restitui frustra desiderat. Paul. 1. *sent.* 9. §. 3. silentium olim trium annorum requirebatur. Anianus *ibid.* & *l.* 2. *C. Theodos. de in integ. restit.* Hodie ex constitutione Justiniani, quatuor annorum: si quid rei alienatum obligatumve sine decreto, quinque: si quid donatum sit, decem inter præsentes: viginti inter absentes. Accursius *hic.* 6 Facto vel silentio. Paulus *lib.* 1. *sent.* 9. §. 3. vide *l. ult. C. de temp. in integr.* 7 Ut *C. si major factus ratum habuerit.* 8 Id est, nullo modo. *l.* 1. *in fin. C. si adversus rem judic.* nisi in casu hic excepto. 9 *l.* 7. *in fin.* ff. *tit. prox l.* 6. *C de dolo mal.* 10 Vide *l.* 1. *C. si minor ab hereditate.* 11 Et recte. *l.* 1. *l.* 2. *C. si major factus.* 12 Quia res perfecta fuit ante legitimam ætatem: quod si inchoata fuisset, finis inspiceretur. *Cujac.* 13 An etiam die? Cujac. *hic.* & *ad l.* 6. *infr. de usurp. & usucap.* 14 Minor est in hoc edicto & l. Julia de adulteriis, is qui agit vigesimiquinti anni extremum diem: a momento in momentum tempore supputato. In honoribus, secus. Goth. Ad intellectum hujus §. vid. Bud. *hic.* Joan. Rob. *lib.* 1. *recept. sent. c.* 2. Sarmient. *recept. sent. lib.* 3. *c.* 5. De mo[illegible]ento, ejusque significatione, v. Lazar. Tenut. *tract. de moment. temp.*. An & quando die[illegible]ceptus habeatur pro completo, vid. DD. *ad l. si cui*, ff. 49. *de leg.* 1. *l. ad rempublic* [illegible] ff. *de munerib. & honor.* & *l.* 74. § 1. ff. *ad SC. Trebellian.* S. L. 15 Ut in excusationibus [illegible]telæ. *l.* 74. *in fin. infr. ad SC. Trebell.* aliter autem quam in *l.* 134. *infr. de verb. signif.* [illegible] quadam hypothesi, *l.* 74. *infr. ad SC. Trebell.* in testamento faciendo. *l.* 5. *infr. qui testa*[illegible]*nta.* in manumissionibus, *l.* 1. *infr. de manumiss.* & honoribus, *l.* 74. *in fin. infr. ad SC. Tr*[illegible]*ell. l.* 8. *infr. de munerib. & honorib.* 16 De bissexto vide *l.* 98. *infr. de verb. sign.* 17 *d. l.* 98. 18 Bissexto natus, major 25. annis non videtur, nisi an[illegible]ssimi diem suum natalem 6. Kalend. Mart. compleverit. 19 Intercalatur [illegible] in bissext[illegible] posterior, non prior. 20 *t. C. de filiofamilias minore.* 21 Adde *l.* 23. *in* [illegible] *infr. eod.* 22 Si ita est, cur, filio invito, patri restitutio datur? *l.* 27. *infr. eod* [illegible] 23 Ergo quod dicitur *l. cum mandatu. infr. eod.* non habere beneficium restitutio[illegible], accipe, nisi ipse conveniatur ita, ut eventu damnum passurus sit. porro ad legis initium [illegible] v. Rævardum *varior. libr.* 1. *c.* 16. & Fornerium *lib.* 1. *select. c.* 17. *ad* §. 1. *ibi. Ce*[illegible]*tur Respecto suasit.* Goveanum *lib.* 1. *variar. lect. c* 12. *ad* §. 3. denique Jo. Robertum *re*[illegible]*pt. sentent. lib.* 1. *c.* 2. Sarmientum *lib.* 3. *select. c.* 5. Mod. 24 Cum causæ cog[illegible]ione, *l.* 13. [illegible] *eod.* v. quæ notavi *l.* 1. 2. *C. de fidejuss.* 25 Imo prodest. [illegible] 27. [illegible] *l.* 2. *C. de filiofam. minor.* 27 Obj. *l.* 1. §. 4. ff. *quando de pecul. act. an*[illegible] pro solut. [illegible] intellectu hujus §. vid. Vigl. *ad tit. Inst. quibus non est permiss. fac. test.* Ans. 28 H[illegible]c nota, peculium filii non publicari publicatis bonis patris, quod alibi non scriptum ex[illegible]timat post Bartolum Cujac. Bart. *in l.* 15. §. 26. *infr. de damn. infect. num.* 12. 13. [illegible] [illegible]em esse ait filii bonis confiscatis, ut peculii adventitii neque proprietas neque usu[illegible]fructus patri auferatur, sed neque dos nisi in casibus *l.* 3. *infr. de bon. damnat.* 29 V. *l. un. C. si adversus dotem.* & *l.* 40. *infr. solut. matrim.* 30 *l.* 16. *infr. de religios. & sumpt. fun. l.* 4. *infr. de collatione.* igitur non mariti? & in dote filiæ, heres institui non poterit? utrumque negat Accursius & Bartolus. 31 Id est, restitui petentem. Imo res non capit restitutionem, cum statum mutat. *l.* 9. §. 4. ff. *eod.* 32 Ut *l.* 11. § 16. ff. *de leg.* 3. militia autem quid sit v. *Nov.* 53. *cap.* 5. 33 In quibus hereditatem adiri oportet. *l.* 22. §. 1. ff. *quando dies legat.* 34 Adeundæ hereditatis hoc tempus est, ut & locus possessionis adgnoscendæ. 35 Ut in castrensi peculio. v. *l.* 6. ff. *de in integr. restitut.* 36 Hæc verba *post obitum ejus.* delenda esse existimat Antonius Faber, 3. *Conjecturar.* 5. 37 *Eclog. eod. c.* 8. 38 Cur? servus ex persona domini sui χαρακτηρίζεται *Theophil.* in his quæ ad dominum pertinent, non quæ ad ejus libertatem. *Bart.* ætatem domini spectamus, non servi, qui nudus est minister. *Bald.* 39 Servo *l.* 4. *l.* 23. *in pr.* ff. *eod.* Paul. 1. *sent.* 9. §. 2. Goth. Confer *l.* 7. §. 1. 2. & *l.* 8. ff. *de institor. act.* S. L. 40 Vide in hanc legem Cujac. 7. *ad Africanum.* 41 Institoria Græcis ἡ ἐπὶ τοῦ ἐργαστηρίου προστασία. 42 *l.* 26. §. 1. ff. *de fideicommiss. libert.* 43 Cui fideicommissaria libertas relicta est, is nisi manumittatur ab herede cum possit, nulla interpellatione facta, moram intelligitur pati in re, & ideo liber habetur. *l. cum vero. infr. de fideicommiss. libertat.* Qui si inter has moras captus sit, quasi liber restituetur, si minor fuit, quod ejus intersit restitui ex ea causa. *l.* 3. *eod.* Mod. 44 *Eclog. eod. cap.* 6. 45 Id est, etiamsi nihil de eorum patrimonio deminuatur. 46 Et hæc causa est, ut sine tutore lucrosam etiam hereditatem adire non possint. §. *neque. Inst. de autorit. tutorum.* 47 Id est, litis & sumptuum periculum, causa satis sufficiens est ad concedendam minoribus restitutionem; *arg. l.* 4. *in fin. infr. ad SC. Trebell.* 48 Ideo hoc edictum *generale* appellatur. *l.* 57. §. 1. *infr. de acquir. vel omitt. hered.* 49 Imo non passim minori subvenitur. *l.* 11. §. *sciendum.* 3. *l.* 44. *infr. eod.* 50 Id est, specialius quam in *l.* 19. *in fin. infr. de verbor. signif.* 51 Vide *l.* 27. §. 1. *infr. eod.* 52 Vide Cujac. *t. C. si adversus venditionem.* 53 *l.* 46. §. 1. *infr. eod.* 54 Vide Cujac. *t C. si adversus creditorem.* Cujac. *t. C. si adversus solutionem.* Goth. Adde Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 2 *num.* 99. 55 Vide Aul. 56 Nec enim sufficit sola oblatio. *l.* 64. *infr. de fidejuss.* 57 *l.* 9. *C. de usuris.* 58 Quia & hic species litis timetur. §. 2. *Inst. de curator;* 59 Vide *l.* 2. §. 3. *infr. l.* 7. *C. qui petant tutores.* 60 In negotiis pupillorum explicandis tantum facit judicis autoritas, quantum tutor. vid. *l.* 7. *C. qui admitti.* 61 Alias si non allegat, securus non erit. *Bart* 62 Ut sit securus. *l.* 25 *C. de administr. tut.* 63 Num debitoris? Atqui nulla in eo est, duabus de causis. *ut hic.* An judicis? qui monitus de ætate minoris creditoris *arg. l.* 1. §. 6. *infr. de magistr. conven.* solvendum esse minori decrevit quodammodo contra jus constitutum. *arg. l.* 1. §. 2. *infr. quæ sententiæ.* Quod cum ita sit, cur hic negatur restitutio? 64 Judicis autoritatem a pœna excusare hinc colligunt, de quo tamen vide Socin. *reg.* 202. 65 Fidejubere tamen & intervenire pro suo procuratore minor potest, ut notat Angelus *in l. de die.* 8. §. *qui mulierem.* 1. ff. *qui satisdare cogant.* 66 *l.* 1. *C. de filiofam. minore.*

hominę

nomine se vel rem suam obligavit. Pomponius autem videtur adquiescere distinguentibus, arbiter ad fidejussores probandos constitutus eum probavit [1], an vero ipse adversarius? Mihi autem, semper succurrendum videtur, si minor sit, & se circumventum doceat. §. 4. Sed & *in judiciis* [2] subvenitur: sive dum agit, sive dum convenitur, captus sit. §. 5. Sed etsi hereditatem minor adiit minus lucrosam: succurritur ei; *ut se possit abstinere:* nam & hic acceptus [3] est. Idem & in bonorum possessione, vel [4] alia successione [5]. † Non solum autem filius, qui se miscuit paternæ hereditati, sed & si aliquis sit ex necessariis minor annis, simili modo restitutionem impetrabit: veluti si servus sit cum libertate institutus: dicendum enim erit, si se miscuit, posse ei subveniri ætatis beneficio, *ut habeat bonorum suorum separationem.* Plane, qui post aditam hereditatem restituitur, debet præstare [6], si quid ex hereditate in rem ejus pervenit, nec periit per ætatis imbecillitatem.

§. 6. Hodie, certo jure utimur, *ut &* [7] *in lucro* minoribus succurratur. §. 7. Pomponius quoque lib. XXVIII. scribit: Et si sine dolo cujusquam legatum repudiaverit [8] vel in optionis legato captus sit, dum elegit deteriorem, vel si duas res promiserit, *illam aut illam*, & pretiosiorem dederit, debere subveniri: [& subveniendum est].

§. 8 Quæsitum est, ex eo, quod *in lucro quoque minoribus subveniendum* dicitur, si res ejus venierit, & existat, qui plus liceatur [9], an in integrum propter lucrum restituendus sit? & cottidie Prætores eos restituunt, ut rursum admittatur licitatio [10]. Idem faciunt [&] in his rebus, quæ servari eis debent. Quod circumspecte erit faciendum. Ceterum nemo accedet [11] ad emptionem rerum pupillarium, nec si bona fide distrahantur. Et districte probandum est, in rebus, quæ fortuitis casibus [12] subjectæ sunt, non esse minori adversus emptorem succurrendum: nisi aut sordes [13], aut evidens gratia tutorum sive curatorum doceatur. §. 9 Restitutus autem, cum se hereditati misceat, vel eam adeat quam repudiavit, rursus restitui [14] poterit [15] ut se abstineat: & hoc rescriptum & responsum est. §. 10. Sed quod Papinianus lib. II. Responsorum ait, minori substitutum servum necessarium, repudiante quidem hereditatem minore, necessarium fore [16]: & si fuerit restitutus minor, liberum nihilominus remanere: si autem prius minor adiit hereditatem, & mox abstentus est, substitutum pupillo servum cum libertate, non posse heredem existere, neque liberum esse: non per omnia verum est: nam si non est solvendo hereditas, abstinente se herede, & D. Pius rescripsit, & Imperator noster, & quidem in extraneo pupillo, locum fore necessario substituto: & quod ait, *liberum manere*, tale est, quasi non & heres maneat, cum pupillus impetrat restitutionem, posteaquam abstentus est: cum enim pupillus heres non fiat, sed utiles actiones habeat, sine dubio heres manebit, qui semel extitit [17]. §. 11. Item si non provocavit intra diem, subvenitur, *ut provocet:* finge enim hoc desiderare.

§. 12. Item & *in eremodiciis* [18] ei [19] subvenitur [20]. Constat autem omnis [21] ætatis hominibus restaurationem eremodicii præstari, si [22] se doceant ex justa causa abfuisse.

Si adversus rem judicatam.

8. HERMOGENIANUS lib. I. Juris Epitomarum.

MInor, etiamsi quasi [23] contumax condemnatus sit, in integrum restitutionis auxilium implorabit [24].

1. *Si adversus dotem.* 2. *Delictum.* 3. *Divortium.* 4. *Servitutem.* 5. *Commissum vectigalis.* 6. *Libertatem.*

9. ULPIANUS lib. XI. ad Edictum.

SI ex causa judicati [25] pignora minoris capta sint, & distracta: mox restitutus sit adversus sententiam Præsidis, vel procuratoris Cæsaris? videndum, an ea revocari debeant, quæ distracta sunt: nam illud certum est, pecuniam ex causa judicati solutam ei restituendam: sed interest ipsius, corpora potius habere, [&] puto interdum permittendum, id est, si grande damnum sit minoris. §. 1. In dotis quoque modo mulieri [26] subvenitur [27], si ultra vires patrimonii [28], vel totum [29] patrimonium circumscripta in dotem dedit. §. 2. Nunc videndum, minoribus utrum in contractibus captis duntaxat subveniatur, an etiam delinquentibus [30]: utputa [31] dolo aliquid minor fecit in re deposita, vel commodata, vel alias in contractu: an ei subveniatur, si nihil ad eum pervenit? Et placet, *in* [32] *delictis minoribus non subveniri* [33]: nec hic [34] itaque subvenietur. † Nam & si furtum fecit [35]; vel damnum injuria dedit: non ei subvenietur. † Sed si, cum ex damno dato confiteri possit, ne dupli teneatur, maluit negare: in hoc solum restituendus sit, ut pro confesso habeatur. † Ergo & si potuit pro fure damnum [36] decidere [37] magis quam actionem dupli vel quadrupli pati, ei subvenietur. §. 3. Si mulier, cum culpa divertisset, velit sibi subveniri: vel si maritus; puto restitutionem non habendam: est enim delictum non modicum: nam [&] si adulterium [38] minor commisit [39], ei non subvenitur. §. 4. Papinianus ait, Si major annis viginti, minor vigintiquinque, se in servitutem venire patiatur [id est, si pretium participatus est]: non solere restitui [40]: sed hoc merito: quoniam res nec capit [41] restitutionem, cum statum mutat. §. 5. Si in commissum [42] incidisse vectigalis dicatur, erit in integrum restitutio [43]. Quod sic erit accipiendum, si non dolus ipsorum interveniat: ceterum [44], cessabit restitutio. §. 6. Adversus libertatem [45] quoque minori a Prætore subveniri impossibile est:

10. PAULUS lib. XI. ad Edictum.

NIsi ex magna causa [46] hoc a Principe fuerit consecutus.

1. *Si adversus venditionem, emptionem.* 2. *Curatoris excusationem.* 3. *De causæ cognitione.* 4. *Si adversus casum fortuitum.* 6. *Minorem.* 7. *Filiumfamilias majorem.*

11. ULPIANUS lib. XI. ad Edictum.

VErum vel de dolo, vel utilis actio erit in id [47] quod minoris interfuit [48], non manumitti: proinde quicquid hic haberet, si non manumisisset, id ei nunc præstabitur. † Sed & nomine earum rerum, quas dominicas servus manumissus supprimebat, competunt adversus eum actiones ad exhibendum, & furti, & condictio: videlicet quoniam & manumissus eas contrectabat. Ceterum ex delicto in servitutem facto, domino adversus eum [49] post libertatem actio non competit. Et hoc rescripto Divi Severi [50] continetur. §. 1. Quid, si minor vigintiquinque annis, major viginti, hac lege se vendiderit, ut manumittatur? (ideo proposui majorem viginti; quoniam & Scævola scribit lib. XIV. Quæstionum.) Et magis est, ut sententia constitutionis Divi Marci ad Aufidium Victorinum, hunc, [id est, minorem viginti annis] non complectatur: Quare videndum, an majori viginti annis subveniatur? & si quidem ante desideret, quam libertas competat, audietur: sin vero postea, non possit [51]. † Item quæri potest, si is, qui emit hac lege, minor sit, an restitui possit? Et siquidem nondum libertas competit, erit dicendum, posse ei subveniri: sin vero postea quam dies venit, voluntas majoris venditoris libertatem imponit. §. 2. Ex facto quæsitum est [52]: adolescentes quidam acceperant curatorem Salvianum quendam nomine: hic, cum curam administrasset, beneficio Principis [53] Urbicam [54] procurationem erat adeptus; & apud Prætorem se a cura adolescentium excusaverat, absentibus [55] eis: adolescentes adierant Prætorem, desiderantes in integrum adversus eum restitui, quod esset contra Constitutiones [56] excusatus: cum enim susceptam tutelam non alii [57] soleant [58] deponere, quam qui trans mare Reipublicæ causa absunt, vel hi, qui circa Principem sunt occupati, ut in Consiliarii Menandri Arrii persona est indultum [59]: (meruisset autem Salvianus excusationem: adolescentes, quasi capti, in integrum restitui a Prætore desideraverunt:) Aetius Severus, quia dubitabat, ad Imperatorem Severum retulit: Ad quam consultationem successor [60] ejus Benidio [61] Quieto rescripsit, Nullas partes esse Prætoris: neque enim contractum proponi cum minore annis vigintiquinque: sed Principes intervenire, & reducere hunc ad administrationem, qui perperam esset a Prætore excusatus. §. 3. Sciendum est autem, non passim [62] minoribus subveniri, sed *causa* [63] *cognita*, si capti esse proponantur. §. 4. Item non restituetur, qui sobrie [64] rem suam administrans, occasione damni [65] non inconsulte accidentis, sed fato [66], velit restitui: nec enim eventus damni restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas: & ita Pomponius lib. XXVIII. scripsit. † Unde Marcellus apud Julianum notat, si minor sibi servum necessarium [67] comparaverit, mox decesserit, non debere eum restitui: neque [68] enim captus est emendo sibi rem pernecessariam, licet mortalem. §. 5. Si locupleti heres extitit, & subito hereditas lapsa sit (puta prædia fuerunt, quæ chasmate [69] perierunt, insulæ exustæ sunt, servi fugerunt, aut decesserunt) Julianus quidem lib. XLVI. sic loquitur, quasi possit minor in integrum restitui: Marcellus autem apud Julianum notat, cessare in integrum restitutionem: neque enim ætatis lubrico captus est adeundo locupletem hereditatem: & quod fato [70] contingit, cuivis patrifamilias, quamvis diligentissimo, possit contingere. † Sed hæc res adferre potest [71] restitutionem

1 V. *l.* 10. ff. *qui satisdare cogant.* Goth. Minor qui pro alio fidejussit, quid probare teneatur, ut restituatur, vid. Ant. Merend. *lib.* 1. *contr. cap.* 48. Ans. 2 §. *ult.* ff. *eod.* v. *l.* 1. *C. si advers. rem judic.* 3 *Al.* captus: *al.* deceptus. *S. L.* 4 Minor restituitur adversus hereditatem damnosam aditam, bonorum possessionem, & aliam hujusmodi successionem agnitam. 5 V. *t. C. si minor ab hereditate se abstineat.* 6 Id est, restituere. *l.* 24. §. *restitutio* 4. ff. *eod l. un. C. de reputat. quæ fiunt.* 7 *l.* 44. ff. *eod. l.* 17. §. 3. *infr. de usuris* v. *l.* 1. *l.* 2. *C. si ut omissam hereditatem.* 8 Non dicit, si hereditatem repudiaverit. nam legatum non potest non esse lucrosum: hereditas potest esse damnosa. *l.* 32. *infr. mandati.* 9 An in re majoris talis admittatur licitatio, collige ex *l.* 4. *C. de fide & jure hasta. lib.* 10. *tit.* 3. 10 *l.* 35. *infr. eod.* vid. Simoncellum 2. *de decretis* 1, *p.* 118. 11 Hinc colligit Bart. subhastationem esse necessariam in venditione bonorum minoris. 12 Adde *l.* 1. §. *si magistratus. infr. de magist. conven.* 13 *l. ult. C. si advers. venditionem.* 14 *l.* 41. *infr. eod.* v. *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *C. si sæpius in integrum restitutio postuletur.* 15 *l.* 2. §. 10. *infr. ad SC. Tertull.* hodie non potest: & cur? vide *l. ult.* §. 6. *vers. non autem. C. de bonis quæ liberis.* 16 Vide *l.* 31. *infr. eod.* Goth. Ad intellectum hujus §. vid. Govean. *lib.* 2. *lect. cap.* 13. quem confutat Leonin. *Emendat. lib.* 5. *c.* 18. *n.* 2. minore adversus hereditatem restituto, an succedat vulgariter substitutus, an venientes ab intestato, vide Ant. Merend. *lib.* 4. *cont. cap.* 9. Ans. 17 *l.* 88. *in fin. infr. de hered. instit.* 18 Id est, litis, non vadimonii desertione. Goveanus, 4. *Var.* 39. Sed Cujacius notat, actore vel reo absente contrahi eremodicium *l.* 13. § 3. 4. *C. de judiciis.* Eremodicium Galli vocant *Peremption d'instance.* 19 Minori. *l.* 54. *infr. de re judicata.* 20 Eremodicium, ut ipsa vox significat, est desertio litis, cum scilicet reus vel actor litem contestatam deserit. Vadimonium autem reus duntaxat, ante judicium acceptum deserere dicitur. Unde apparet male Haloandrum eremodicium desertionem vadimonii interpretari. *Nov.* 68. *v. l. properandum* §. *sin autem.* & §. *cum autem eremodicium. C. de judic. l. cum quærebatur. infr. judicat. solvi.* idemque Goveanum *lib.* 1. *variar. lect. c.* 40. Mod. 21 Etiam majoribus annis 25. 22 Vide *l. penult. C. quomodo & quando judex.* 1. *Harmenop.* 12. §. 72. 23 Nec enim est revera. *l.* 54. *infr. de re judicat.* quis contumax, vide *l.* 53. §. 2. *d. tit.* 24 Atqui contumax est in dolo. *l.* 199. *infr. de reg. jur.* minor autem adversus dolum non restituitur. *l.* 9. §. 2. *infr. eod.* 25 *l.* 1. *C. si adversus venditionem pign.* 26 Etiam majori *l.* 6. *in fin. infr. de jure dotium.* 27 Atqui eo casu ipso jure promissio non valet. *l.* 61. *infr. de jure dotium. l.* 48. *in fin. infr. eod.* 28 *Patrimonium* mulieris quid, dixi *l.* 16. *infr. de religios. & sumpt. fun. & C. de rei uxoria act.* 29 *l. un. C. si adversus dotem.* 30 Delictis. 31 Dolus, delicti species. 32 Minor 25. annorum, si aliquod flagitium admiserit quod ad publicam coërcitionem spectet, ob hoc in integrum restitui non potest, Paul. 1. *sentent* 9. §. 1. ut nec in delictis & calumnia, *l.* 37. §. 1. *infr. eod.* idem si quid dolo fecerit in re deposita vel commodato, vel alio contractu, ff. *eod. Eclog. eod. cap.* 9. si dolum in re, aut furtum fecerit, aut damnum injuria dederit. *infr. eod. d. cap.* 9. 1. *Harmenop.* 12. §. 24. At si quum minor in damno dato negasset, in duplum incidit: vel quum in furto transigere posset, & non in duplum vel quadruplum incidere, non transegit, restituitur ad dandum simplum, & quod præstare potuisset si transegisset. *d. c.* 9. quin ἐν ἁμαρτήμασιν in delictis, (a quibus separanda sunt ἐγκλήματα, id est, *atrociora delicta*,) minor restituitur, ἐὰν μὴ ἐκ πονηρᾶς ψυχῆς καὶ προαιρέσεως γένηται ἁμάρτημα, id est, *in his, quæ non ex mala mente & instituto admisit.* 1. *Harmenop.* 12. §. 25. 33 Vide *l.* 1. *C. si adversus delictum.* 34 Ubi dolus admissus est. 35 *l.* 5. §. 2 *vers. sed etsi. infr. ad l. Aquil.* 36 Eadem loquendi formula usus est Jurisconsultus *l.* 7. *infr. de condictione furtiva. & l.* 46 §. 5. *infr. de furt.* 37 Id est, transigere. *Ecl. d. c.* 9. 38 *l.* 37 §. 1. *infr. eod.* 39 Atqui committere adulterium non potest. *l.* 37. §. 1. *infr. eod.* 40 Hujusmodi sui ipsius venditio prohibetur, *Nov. Leon.* 59. 41 Imo capit, *l.* 3 §. 6. ff. *eod.* 42 Et sic in delictum. §. 2. ff. *eod.* 43 Imo non est necessaria, cum ipso jure tutus sit. *l.* 7. *infr. de publican. & vectigal.* 44 Id est, si dolus interveniat. 45 *l.* 10. *l.* 11. *infr. eod.* v. *tit. C. si adversus libertatem* [illegible] 46 De qua *l.* 9. §. *idem Pomponius.* ff. *quod metus causa.* 47 In factum subsidiaria [illegible], ad quam decurrit prætor cum aliæ deficiunt. *l. qui servandar. infr. de præscript.* [illegible] *l.* 7. *princ. de pact.* Mod. 48 *l.* 48. §. 1. *infr. eod l.* 23. *in fin. infr de act. empt.* [illegible] §. *si servus* 6. *Inst de noxalib. action.* 50 Id est, Alexandri Severi. *l.* 1. *C. de nox*[illegible]*lib. action.* 51 Hinc colligit *Bart.* adversus libertatem jam competentem minores non restitui: sed adversus competituram. *l.* 1. *C. si adversus libert.* 52 vid. Menoc[illegible] *A. J. q.* 7. *n.* 69. Mod. 53 Severi, qui 14. Curatores urbis fecit, teste Lampridio [illegible] 54 Id est, Urbis, seu in urbe procurationem aliquam. 55 v. *l.* 1. [illegible] *ex falsis instrum.* 56 *l.* 30. *infr. de excus. tut.* 57 Imo alii, v. *hic* [illegible]*ursium.* 58 Non tamen coguntur: neque desinunt tutores esse. *l.* 15. *l.* 16. *infr.* [illegible] *tutorib. & curat. datis.* 59 A Severo & Antonino. *d. l.* 30. 60 Successor ejus. *Haloand.* 61 *Al.* Ventidio. 62 §. 4. 5. *infr. l.* 44. *l.* 24. §. 2. *infr. eod. l.* 1. *C. qui & adversus quos.* 63 Restitutio causa cognita datur. *l.* 13. *infr. eod. Ecl*[illegible] *c.* 11. §. 4. *l.* 1. *C. de prædiis & aliis rebus minorum.* 64 Καλῶς, id est, recte. [illegible] §. 4. 65 ἐναντίον ἀποτέλεσμα appellat auctor *Eclog. illo loco*, [illegible] est, contrarium eventum. 66 *l.* 1. §. *si magistratus. infr. de magistr. conven.* 67 *l.* [illegible] *in fin. infr. de solutionib. & liberat. l. ult. C. de in integrum.* 68 V. *l.* 16. §. 1. *infr. de regul. jur.* 69 Chasma, terræ hiatus vel motus. *l.* 15. §. 2. *infr. lo*[illegible]. 70 Alibi, vi divina. *l.* 24. §. 4. *infr. de damno infect.* 71 Causa cogni[illegible]

mino-

minori, si adiit hereditatem, in qua res erant multæ mortales, vel prædia urbana [1], æs autem alienum grave: quod non prospexit [2] posse evenire ut demoriantur mancipia, prædia ruant: vel quod non cito distraxerit hæc, quæ multis casibus obnoxia sunt. §. 6. Item quæritur, si minor adversus minorem restitui desiderat, an sit audiendus? & Pomponius simpliciter scribit, non restituendum. Puto autem inspiciendum a Prætore, quis captus sit: proinde si ambo capti sunt, verbi gratia minor minori pecuniam dedit, & ille perdidit; melior [3] est causa secundum Pomponium ejus qui accepit, & [vel] dilapidavit, vel perdidit. §. 7. Plane si minor [4] annis cum filiofamilias majore contraxerit [5]; & Julianus lib. IV. Digestorum, & Marcellus lib. II. Digestorum scribit, posse in integrum restitui: ut magis [6] ætatis ratio, quam Senatusconsulti habeatur.

Si adversus mulierem.

12. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

SI [7] apud minorem mulier pro alio intercesserit [8], non est ei actio in mulierem danda: sed perinde atque cæteri, per exceptionem summoveri debet: scilicet, quia [9] communi jure in priorem debitorem ei actio restituitur [10]. Hæc, si solvendo sit prior debitor: alioquin [11] mulier non [12] utetur Senatusconsulti auxilio.

De his, qui pro minore interveniunt. Si adversus creditorem aut fidejussorem. De causæ cognitione & præsentia vel absentia adversariorum. 1. De restitutione in rem.

13. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

IN causæ cognitione versabitur, utrum soli ei succurrendum sit, an etiam his [13], qui pro eo obligati sunt: utputa fidejussoribus. Itaque si [14] cum scirem minorem, & ei fidem non haberem, tu fidejusseris pro eo [15], non est æquum, fidejussori in necem meam subveniri; sed potius ipsi deneganda [16] erit mandati actio. In summa, perpendendum erit Prætori, cui potius subveniat, utrum creditori, an fidejussori: nam minor captus neutri tenebitur. Facilius [17] in mandatore dicendum erit, non debere ei subvenire: hic enim velut [18] adfirmator fuit & suasor, ut cum minore contraheretur. † Unde tractari potest: minor in integrum restitutionem utrum adversus creditorem, an & adversus fidejussorem implorare debeat? Et puto tutius adversus utrumque. Causa [19] enim cognita, & præsentibus [20] adversariis, vel si per contumaciam desint [21], in integrum restitutiones perpendendæ sunt. §. 1. Interdum [22] autem restitutio & in [23] rem datur minori, id est, adversus rei ejus possessorem, licet cum eo non sit contractum: utputa rem a minore emisti, & alii vendidisti: potest desiderare interdum adversus possessorem restitui, ne rem suam perdat, vel re sua careat: & hoc vel cognitione [24] Prætoria, vel rescissa alienatione, dato in rem judicio. Pomponius quoque libro vicesimooctavo scribit, Labeonem existimasse, si minor vigintiquinque annis fundum vendidit, & tradidit, si emptor rursus [25] eum alienavit, siquidem emptor sequens scit rem ita gestam, restitutionem adversus eum faciendam: si ignoravit, & prior emptor solvendo esset, non esse faciendam: sin vero non esset solvendo, æquius esse minori succurri etiam adversus ignorantem: quamvis bona fide emptor est [26].

14. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

PLane quamdiu is, qui a minore rem accepit, aut heres ejus idoneus sit, nihil novi constituendum est in eum, qui rem bona fide emerit: idque & Pomponius scribit.

15. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

SEd ubi restitutio datur, posterior emptor reverti ad auctorem suum poterit [27]. Per plures quoque personas si emptio ambulaverit [28], idem juris erit.

Si sit alia actio ordinaria, vel gestum sit ipso jure nullum. 4. De pretio emptionis & venditionis. 5. Qui restituere possunt.

16. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

IN causæ cognitione etiam hoc versabitur, num forte alia actio possit competere citra in integrum restitutionem: Nam si [29] communi auxilio, & mero jure munitus sit, non [30] debet ei tribui extraordinarium auxilium: utputa cum pupillo contractum est sine tutoris auctoritate, nec locupletior factus est. §. 1. Item relatum est apud Labeonem, si minor circumscriptus societatem coierit, vel [etiam] donationis [31] causa, nullam esse societatem, nec [32] inter majores quidem: & ideo cessare partes Prætoris. Idem & Ofilius respondit: satis enim ipso jure munitus est. §. 2. Pomponius quoque refert lib. XXVIII. cum quidam heres rogatus esset fratris filiæ complures res dare ea conditione, *ut, si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi:* & hæc defuncto herede, heredi ejus cavisset, *se restituturam:* Aristonem putasse in integrum restituendam. Sed & illud Pomponius adjicit, quod potuit incerti [33] condici hæc cautio, etiam a majore: non enim ipso jure, sed per condictionem minitus est. §. 3. Et generaliter probandum est, ubi contractus non valet, pro certo Prætorem se non debere interponere. §. 4. Idem Pomponius ait, in pretio emptionis & venditionis naturaliter [34] licere [35] contrahentibus se circumvenire. §. 5. Nunc videndum, *Qui in integrum restituere possunt?* Et tam Præfectus Urbi, quam alii Magistratus pro jurisdictione sua [36] restituere in integrum possunt, tam in aliis causis, quam contra sententiam suam [37].

17. HERMOGENIANUS lib. 1. juris Epitomarum.

PRæfecti etiam prætorio ex sua sententia in integrum possunt restituere: quamvis appellari [38] ab his non possit. Hæc idcirco tam varie, quia appellatio [38] quidem iniquitatis sententiæ querelam [40]: in integrum vero restitutio erroris proprii veniæ petitionem, vel adversarii circumventionis allegationem continet.

5. De successore minoris.

18. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

MInor autem magistratus contra sententiam majorum non restituet [41]. §. 1. Sin autem Princeps sententiam dixit, perraro [42] solet permittere restitutionem, & induci in auditorium suum eum, qui per infirmitatem ætatis captum se dicat: dum ea, quæ pro causa sunt dicta, non allegat [43], vel ab Advocatis proditum queratur. Denique Glabrionem Acilium Divus Severus & Imperator Antoninus non audierunt, incolorate restitui desiderantem adversus fratrem post speciem in auditorio eorum finitam. §. 2. Sed & Percennio Severo contra res bis judicatas [44] in integrum restitui, Divus Severus, & Imperator Antoninus permiserunt in auditorio suo examinari [45]. §. 3. Idem Imperator Licinnio Frontoni rescripsit, insolitum esse, post sententiam vice sua [46] ex appellatione dictam, alium in integrum restitutionem tribuere, nisi solum Principem. §. 4. Sed & si ab Imperatore judex datus cognoscat, restitutio ab alio, nisi a Principe, qui judicem destinavit, non fiet. §. 5. Non solum autem minoribus, verum successoribus [47] quoque minorum datur in integrum restitutio, etsi sint ipsi majores [48].

19. IDEM lib. 13. ad Edictum.

INterdum tamen successori plus [49] quam annum dabimus, ut est Edicto expressum: si forte ætas [50] ipsius subveniat: Nam post annum vicesimumquintum habebit legitimum [51] tempus: hoc enim ipso deceptus videtur, quod cum posset restitui intra tempus statutum ex persona defuncti, hoc non fecit. † Plane, si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno utili habuit, huic heredi minori post annum vicesimumquintum completum, non totum statutum tempus dabimus ad in integrum restitutionem, sed id dumtaxat tempus, quod habuit [52] is, cui heres extitit.

De exule. 1. Si litem contestatus destitit.

20. IDEM lib. 11. ad Edictum.

PApinianus lib. II. Responsorum ait, exuli [53] reverso non debere prorogari [54] tempus in integrum restitutionis statutum, quia abfuit: cum [55] potuerit adire Prætorem per [56] procuratorem: Nec [57] dixit, *vel Præsidem ubi erat.* † Sed, quod idem dicit, & indignum esse [58] propter [59] irrogatam pœnam: non [60] recte. Quid [61] enim [62] commune

1 *Ruinosa.* Urbana prædia majoribus sumptibus obnoxia sunt, v. Cujac. *Nov.* 7. Differentiam porro urbani & rustici prædii observa, de qua dixi *l.* 22. *C. de administ. tut.* 2 Id autem prospicere debet, *arg. l.* 9. §. 1. *vers. idem quærit. ff. locat.* 3 *l.* 34. *ff. eod. l.* 91. §. 3. *in fin. ff. de verb. oblig.* 4 *l.* 3. §. 2. *ff. ad SC. Macedonian.* 5 Pone, mutuum ei dederit. *l.* 9. *ff. de juris & facti ignorantia.* 6 Privilegium ætatis majus est Macedoniano. Cur? an quia hoc favorabile est, illud vero odiosum? An quod privilegiatus adversus privilegiatum, uti privilegio non possit? 7 Si apud minorem pro alio mulier intercesserit, siquidem solvendo debitor est, mulier non convenitur: sin solvendo non sit, convenitur. 10. *Eclog.* 4. §. 12. 8 Παρὰ τὸν νόμον, id est, præter juris præscripta. Hæc enim verba adjicit Harmenopolus huic legi 3. *tit.* 6. §. 17. 9 Adde *l.* 16. *ff. eod.* 10 Vel, quia privilegiatus non utitur jure suo adversus privilegiatum. *l. ult. ff. ex quib. caus. major.* 11 Et ita privilegium ætatis Velleiano potentius est. *Bart.* 12 Mulier igitur intercedens non semper juvatur Velleiano, ut recte notat *Scholiastes ad illum Eclog. locum.* 13 Fidejussoribus. 14 Qui sciens prudensque se pro minore obligavit, si id consulto consilio fecit, licet minori succurratur, ipsi tamen non succurretur. Paul. 1. *sent.* 9. §. 6. *Eclog. eod. cap.* 12. *in fin.* 15 Consulto consilio Paul. 1. *sent.* 9. §. 6. *l.* 7. §. *ult. ff. de except.* secus si ignorans. *arg. l.* 48. *ff. de fidejuss.* vel in re ipsa deceptus *l.* 2. *C. de fidejuss. minor* Goth. Vide Govean. *l.* 1. *var. lect. cap.* 13. Gilbert. Regium *lib.* 22. *Enantiophan. cap.* 20. Ans. 16 Vide quæ scripsi *ad l.* 11. *C. de exception.* 17 Differentiam mandatoris & fidejussoris observa. 18 Mandans contrahi cum aliquo, pro adfirmatore & suasore habetur. 19 *l.* 11. §. 3. *ff. eod.* 20 *l.* 11. *C. de prædiis & aliis reb. minorum. l. de unoquoque.* 47. *ff. de re judicata.* 21 Hæc enim requiruntur in causæ cognitione. *Bart.* Cujus solennia *vide Novell.* 119. *cap.* 6. 22 Id est, interdum utilius est restitui, quam in personam experiri. adde *l.* 30. *in fin. ff. quibus ex causis majores. l.* 6. *ff. quod falso tutore.* 23 Adversus quemcunque possessorem. Eo sensu rem exclusus dicitur, qui potest restitui. *l.* 5. *ff. de in integrum restit.* hic autem res est actio. *l.* 29. *in fin. ff. eod.* 24 *l.* 39. *ff. de evictionibus.* 25 *l.* 14. *ff. eod.* 26 Hinc colligit Bartolus, prioris contrahentis bona prius discutienda, quam ad tertium possessorem, quem ignorantia excusat, perveniatur. *v. l. ultim. & Auth. sed hodie. C. de oblig. & action.* 27 *vide l.* 3. *in prin. ff. de evictionibus.* 28 *Ambulare emptio* dicitur, cum res empta rursus venditur ac revenditur. Ea ratione pignus alteri pignorari potest. *l.* 18. *ff. de pignoratit. act. l.* 13. §. 2. *ff. de pignoribus: tit. Codicis si pignus pignori datum sit.* & sic, per plures personas ambulare. 29 *l.* 12. *ff. eodem. l.* 3. *C. de in integrum restit. l.* 4. *C. si advers. rem jud. l.* 3. *C. si advers. libert.* 30 Imo potest, *l.* 9. *ff. eod.* Vide Socinum *reg. l.* 413. 31 *vide l. ultim. C. si major fact. alienationem.* 32 Ut *l.* 32. §. 24. *ff. de donat. inter vir. & ux.* 33 Cur ita? *vide l.* 1. *ff. de condict. sine causa.* 34 Id est, jure gentium. *v. l.* 2. *in fin. ff. locati.* κατὰ φύσιν, secundum naturam. 3. Harmenopul. 3. §. 18. 19. *Eclog. ex libro* 10. *tit.* 4. *cap.* 16. §. 4. Ad eum modum, emptionis & venditionis substantia e dicitur, ut emptor viliore comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerat. *l.* 16. *C. de resc. vendit.* Natura contrahentium omnium hæc est, ut velint in vendendo & emendo lucrum aliquod facere. 35 Circumscriptio jure civili in contractibus permissa, *ut hic:* at non infinita. *l.* 2. *C. de rescindenda vend.* Jure conscientiæ omnis circumscriptio illicita. Decius *consil.* 111. *& ad l.* 2. *C. de edendo. l. semper.* 197. *ff. de regul. jur.* Hæc tamen circumscriptio, cujus fit hic mentio, non est dolus, sed prudentia & industria quædam tantum œconomica, studiumque aliquod tantum rei familiaris augendæ. Goth. Vid. *l.* 22. §. 3. *ff. locati. l.* 4. *l.* 8. *C. de rescind. vend. l.* 4. *ff. de in integr. restit.* Pinell. *part.* 1. *cap.* 1. *n.* 32. & *ad l.* 2. *C. de rescind. vend* Covar. *var. resolut. lib.* 2. *c.* 3. *n.* 2. De jure vero Canonico in universum dolus excluditur. vid. Anton. Merend. *contr. lib.* 1. *cap.* 33. & omnino Caspar. Roderic. *de redditib. lib.* 1. *quæst.* 11. *num.* 5. Ans. 36 Inter eas personas sc. quibus jus dicere possunt. *ff. eod.* certe magistratibus hoc non tribuitur, ut nec ea omnia, quæ magis sunt imperii, quam jurisdictionis *l.* 4. *ff. de jurisdict. l. ea, quæ. ff. ad municipalem.* Ad initium hujus legis vid. Waltherum *l.* 1. *Miscell. c.* 1. *ad* §. 1. Forcatulum *dialog.* 99. *vers.* 4. *ad* §. 4. Rosc. *lib.* 2. *Memorab. c.* 7. & 8. Padill. *in l.* 2. *C. de R. V.* Mod. 37 *l.* 17. *ff. eod. l. unic. in fin. ff. de off. Præf. præt.* 38 *d. l. unic.* §. 1. & *l. unic. C. de sententiis P. prætorio. Novell.* 119. *cap.* 5. 39 Appellationis & restitutionis in integrum hæc est dissimilitudo: Qui appellat, judicem accusat, non seipsum: qui autem restitutionem petit, se, & sui inconsultam facilitatem, & errorem proprium. 40 Continet interdum novas probationes. *l.* 6. *C. de appellat.* 41 Facit *l.* 1. § *pen. in fin. ff. de appellat. & relat.* 42 Ut *l.* 36. *ff. eod.* 43 Vid. *l.* 1. *C. de advocat. divers. judicior.* 44 Contra res bis judicatas Princeps indulget restitutionem. 45 *l.* 3. *C. si advers. rem jud.* 46 *Novell.* 113. *c.* 1. 47 *l.* 6. *ff. de in integr. restit.* 48 *vid. l.* 6. *ff. de in integr. rest.* Quid si minores sint? ex sua persona, non defuncti restituentur. Paul. 1. *sent.* 9. §. 4. ideoque, si minor 20 annis minori 23 successerit, successor habebit ad in integrum restitutionem non annos sex ex persona defuncti, sed novem ex sua persona. *l. ea quæ.* §. *si quando. C. de temporib. in integ. restitut.* v. Cujac. *d.* §. 4. 49 Si minor 20 annis, minori 23 annis successerit, successor habebit ad in integrum restitutionem, non annos sex ex persona defuncti, sed novem ex sua persona. Quoties enim minor minori succedit, heres ex sua persona, non ex defuncti in integrum restitui potest. Paul. 1. *sent.* 9. §. 4. Goth. Vid. ad hanc l. Brisson. *l.* 3. *select. cap* 4. & an restitutio transeat ad heredes, Bart. *hic.* Ans. 50 Minor scilicet. 51 Legitimum tempus, annus vicesimus quintus: legitimum, inquam: nempe quia lege aliqua ita statutum ac definitum fuit: vide quæ scripsi *ad l.* 27. *ff. de negot. gest.* 52 Quod superfuit defuncto. 53 Adde *l.* 26. §. 1. *ff. ex quibus causis majores* Goth. Hanc leg. interpretatur Leonin. *Emendat. lib.* 6. *cap.* 15. *n.* 1. Ans. 54 Prorogari tempus, cum major datur dilatio. 55 Exul actiones suas jusve suum agendi amittit, cum per procuratorem agere possit, *ut hic.* 56 Vide quæ notavi *ad l.* 1. *ff. de divers. temporalib. præscript.* 57 Id est, Papinianus non adjecit, minorem restitui posse per Præsidem ejus provinciæ in qua exulat: recte: nec enim restitui poterit ex negotio gesto in ea civitate, cujus civis esse non desiit. 58 Subaudi *minorem restitui.* 59 Hæc ratio fuit Papiniani: indignum esse exulem restitui, quod tempus pendendæ pœnæ nemini ad excusationem prodesse debeat. 60 Ulpianus Papinianum reprehendit. 61 Ratio ea pro ratione non est habenda, quæ nihil ad propositum facit. 62 Exul in ea causa restitui potest, quæ delicto ejus non est conjuncta.

habet delictum cum venia ætatis [1]? §. 1. Si quis tamen major vigintiquinque annis intra tempus restitutionis statutum contestatus [2] postea destiterit, nihil ei proficit ad in integrum restitutionem contestatio [3]: ut est sæpissime rescriptum.

Quid sit Desistere.

21. IDEM lib. 10. ad Edictum.

DEstitisse [4] autem is videtur, non qui distulit, sed qui liti renunciavit in totum.

De effectu restitutionis adversus aditionem vel repudiationem.

22. IDEM lib. 11. ad Edictum.

IN integrum vero restitutione postulata adversus aditionem a minore factam, si quid legatis expensum est, vel pretia eorum, qui ad libertatem aditione ejus pervenerunt, a minore refundenda [5] non sunt: Quemadmodum per contrarium, cum minor restituitur ad adeundam hereditatem, quæ antea gesta erunt per curatorem bonorum decreto Prætoris ad distrahenda bona secundum juris formam constitutum, rata esse habenda, Calpurnio Flacco Severus & Antoninus rescripserunt.

Si minor mandatu majoris gesserit vel majori mandaverit.

23. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

CUm mandatu patris [6] filiusfamilias res administraret, non habet beneficium restitutionis: nam & si alius ei mandasset, non succurreretur: cum eo modo majori potius consuleretur, cujus damno res sit cessura. † Sed si eventu damnum minor passurus sit, quia, quod præstiterit, servare ab eo, cujus negotia gessit, non potest, quia is non erit solvendo, sine dubio Prætor interveniet. † Si [autem] ipse dominus minor sit, procurator vero majoris ætatis [7], non potest facile dominus audiri, nisi si mandatu ejus gestum erit [8], nec a procuratore servari res possit. Ergo & si procuratorio nomine [9] minor circumscriptus sit, imputari debet hoc domino, qui tali commisit [10] sua negotia. idque & Marcello placet.

De negotiis gestis. 1. De causæ cognitione. 2. Si adversus repudiationem. 3. De dolo servi aut filiifamil. 4. De effectu restitutionis. 5. De effectu hujus edicti.

24. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

QUod si minor sua sponte [11] negotiis majoris intervenerit, restituendus erit, ne majori damnum accidat: quod si hoc facere recusaverit, tunc si conventus fuerit negotiorum gestorum, adversus hanc actionem non restituitur: sed compellendus est sic [ei] cedere auxilium in integrum restitutionis, ut procuratorem eum in rem suam faciat: ut possit per hunc modum damnum sibi propter minorem contingens resarcire. §. 1. Non [12] semper autem ea, quæ cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum & æquum redigenda sunt, ne magno incommodo hujus ætatis homines adficiantur, nemine [13] cum his contrahente: & quodammodo commercio eis interdicetur: Itaque nisi [14] aut manifesta circumscriptio sit, aut tam negligenter in ea causa versati sunt, Prætor interponere se non debet. §. 2. Scævola noster ajebat [15], si quis juvenili levitate ductus, omiserit, vel repudiaverit [16] hereditatem, vel bonorum possessionem, siquidem omnia in integro sint, omnimodo audiendus est [17]; si vero jam distracta hereditate [18], & negotiis finitis ad paratam pecuniam laboribus substituti veniat, repellendus est: multoque parcius ex hac causa heredem minoris restituendum esse. §. 3. Si servus [19], vel filiusfamilias minorem circumscripserit, pater, dominusve, quod ad eum pervenerit, restituere jubendus est; quod non pervenerit, ex peculio eorum præstare: si ex neutro satisfiet, & dolus servi intervenerit, aut [20] verberibus castigandus [21], aut noxæ dedendus erit. §. 4. Sed [&] si filiusfamilias hoc fecit, ob dolum suum condemnabitur [22]. † Restitutio autem ita facienda est, ut unusquisque in [23] integrum jus suum recipiat. † Itaque si in vendendo fundo circumscriptus restituetur, jubeat Prætor, *emptorem fundum cum* [24] *fructibus reddere* [25] *& pretium recipere* [26]: nisi si tunc dederit, cum eum perditurum non ignoraret [27]: sicuti facit in ea pecunia, quæ ei consumpturo creditur. Sed parcius in venditione: quia [28] æs alienum ei solvitur, quod facere necesse est, credere autem non [29] est necesse: Nam & si origo contractus ita constitit, ut infirmanda sit, si tamen necesse fuit pretium solvi, non omnimodo emptor damno adficiendus est. §. 5. Ex hoc Edicto nulla propria actio vel cautio [30] proficiscitur: totum enim hoc pendet ex Prætoris cognitione.

De indebito soluto. 1. De procuratore minoris.

25. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

ILlud nullam habet dubitationem, quin, minor si non debitum [31] solverit ex ea causa, ex qua jure civili repetitio non est danda, sit ei utilis actio ad repetendum: cum & majoribus vigintiquinque annis justis ex causis dari solet repetitio. §. 1. Si talis interveniat juvenis, cui præstanda sit restitutio: ipso postulante præstari debet, aut procuratori ejus [32], cui idipsum nominatim mandatum sit: qui vero generale mandatum de universis negotiis gerendis alleget, non debet audiri.

1. Si adversus absentem.

26. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

QUod si de speciali mandatu dubitetur, cum restitutio postuletur, interposita stipulatione *ratam rem dominum habiturum*, rei potest mederi [33]. §. 1. Quod si is, qui circumscripsisse dicitur, absit, defensor ejus satis [34] judicatum solvi dare debebit [35].

De patre, adgnatis, & affinibus minoris. 1. Si adversus creditorem, emptionem, venditionem. 2. Acceptilationem. 3. Novationem. 4. Eum, de cujus dolo agere non licet.

27. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

PAtri pro filio omnimodo præstanda restitutio est [36], licet filius restitui nolit: quia patris periculum agitur, qui de peculio tenetur [37]. Ex quo apparet, cæteros adgnatos vel adfines alterius esse conditionis: nec aliter audiri oportere, quam si ex voluntate adolescentis postulent: aut ejus vitæ sit iste adolescens, ut merito etiam bonis ei debeat interdici. §. 1. Si [38] pecuniam, quam mutuam minor accepit, dissipavit, denegare debet Proconsul creditori adversus eum actionem [39]: Quod si egenti minor crediderit, ulterius procedendum non est, quam ut jubeatur juvenis actionibus suis, quas habet adversus eum, cui ipse credidisset, cedere creditori suo. † Prædium quoque si ex ea pecunia pluris, quam oporteret, emit [40], ita temperanda res erit, ut jubeatur [41] venditor reddito pretio recuperare prædium: ita ut sine alterius damno etiam creditor a juvene suum consequatur. Ex quo scilicet simul intelligimus, quid observari oporteat, si sua pecunia pluris, quam oportet, emerit: ut tamen hoc & superiore casu venditor, qui pretium reddidit, etiam usuras, quas ex ea pecunia percepit, aut percipere potuit, reddat, & fructus [42], quibus locupletior factus est juvenis, recipiat: Item ex diverso, si [43] minore pretio, quam oportet, vendiderit [44] adolescens; emptor quidem juberi debebit prædia cum fructibus [45] restituere, juvenis autem eatenus ex pretio reddere, quatenus [46] ex ea pecunia locupletior est. §. 2. Si minor annis vigintiquinque sine [47] causa debitori *acceptum* [48] tulerit, non solum in ipsum, sed & in fidejussores, & in [49] pignora actio restitui debet: Et, si ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in utrumque restituenda est actio. §. 3. Ex hoc intelligimus, si damnosam sibi novationem [50] fecerit, forte si ab idoneo debitore ad inopem novandi causa transtulerit obligationem, oportere eum in priorem debitorem restitui. §. 4. Adversus eos quoque restitutio præstanda est, quorum [51] de dolo agere non permittitur: nisi [52] quædam personæ speciali lege exceptæ sint.

De effectu restitutionis adversus Tutorem.

28. CELSUS lib. 2. Digestorum.

CUm minor [quam] quinque & viginti annis, adversus eum, cum quo tutelæ egit, restituitur, non ideo tutori contrarium tutelæ judicium restituendum est [53].

De patre eodemque tutore auctore. 1. De restitutione adversus unum caput sententiæ. 2. De creditoribus evocandis.

29. MODESTINUS lib. 2. Responsorum.

ETiam [54] si patre, eodemque [55] tutore [56], auctore [57], pupillus captus [58] probari possit, curatorem postea ei datum, nomine ipsius in integrum restitutionem postulare non prohiberi [59]. §. 1. Ex causa curationis condemnata pupilla, adversus unum caput sententiæ restitui volebat; [&] quia videbatur in cæteris litis speciebus relevata fuisse, actor major ætate, qui adquievit tunc temporis sententiæ, dicebat totam debere litem restaurare. Herennius Modestinus respondit, si species, in qua pupilla in integrum restitui desiderat, cæteris speciebus non [60] cohæret, nihil proponi, cur a tota [61] sententia recedi

1 *l. 37. in fin. infr. eod.* 2 *vid. l. 30. infr. eod.* 3 Cur ita? *collige ex l. 14. §. 9. in fin. infr. de ædilit. edict.* 4 *vid. l. 10. infr. de judiciis.* 5 *vide l. 31. infr. eod. v. l. 90. infr. de solutionib. & liberat.* 6 *l. 3. in fin. l. 4. supr. eod.* 7 *l. 46. infr. eod.* 8 Gestum a tutore vel curatore, videtur ab ipso pupillo gestum. Itaque cum restituitur pupillus adversus illud, restitui videtur adversus id, quod gessit. *l. 3. C. si tut. vel curat. interv.* Sic & *l. 5. §. ult. infr. de constit. pecun.* gestum autem a procuratore non censetur a pupillo gestum. Unde nec ejus rei nomine actio pupillo competit, *l. 1. infr. de V. O.* sed cum procuratore tantum mandati agit, *l. 49. §. ult. infr. de acquir. vel amitt. possess.* Mod. 9 *vide l. 4. C. si advers. rem jud.* 10 Idem dicendum de eo, qui in aliquem compromisit. *l. 27. §. 2. infr. de recept. qui arbitr.* 11 Paul. 1. *sent.* 9. §. 2. *in fin.* 12 *vide l. 11. §. 3. 4. supr. eod.* 1. Harmen. 12. §. 60. *Eclog. cap.* 24. 13 *l. 12. §. 1. infr. de administ. & peric. tutorum. l. 14. §. 5. C. de sacros. Eccles.* 14 Duæ causæ hic indulgent restitutionem, δόλος προφανὴς, καὶ μεγάλη ῥαθυμία, circumscriptio adversarii manifesta, & magna minoris negligentia. *Harmenop. illo loco.* 15 Hoc emendatur *l. ult. in fin. C. de repud. vel abstin. hered.* vid. Covarruviam *lib. 1. Resol. c. 5.* Vallam *tract.* 6. Ad §. 4. autem consule Gilbertum Regium *lib. 2.* ἐναντιοφανῶν *c. 6.* & Pilæum *quæst.* 63. Mod. 16 *vide l. 1. & 2. C. si ut omissam heredit.* Goth. V. hic Joann. a Sand *decis. Frisicar. l. 1. tit. 15. defin.* 1. Ans. 17 Imo non est. *l. 79. infr. ad SC. Trebellianum.* 18 Eo majore facto, non adhuc minore, *l. ult. in fin. C. de repudiand. vel abst.* 19 *Eclog. d. cap.* 24. 20 Id in electione domini est: ut & in actione injuriarum. *l. sed si unus.* 17. §. *cum servus.* 4. *infr. de injuriis.* 21 *d. l. 17. §. cum servus. 4. infr. de injur.* 22 An & dabitur filius castigandus? Minime. Cur? quia pater ejus nomine noxali judicio non tenetur. 23 Al. *integrum*, omissa voce *in.* 24 *vide l. 27. §. 1. in fin. infr. eod.* 25 *l. 27. §. 1. infr. eod.* Paul. 1. *sent.* 9. §. 7. 26 Cum usuris. *l. 47. in fin. infr. eod.* 27 Tunc enim emptor fundum restituere tenetur, nec recuperat pretium. *l. 32. §. interposito. infr. de adminis. & peric. tut.* 28 *Forte ægendum*, quia ob æs alienum ei solvitur, id est, emptor ei solvit quod debet 29 Cur? mutuum voluntarium est. 30 Quæ initar actionis obtinet. *l. 1. §. [illegible] infr. de prætoriis stipul. [illegible] infr. ratam rem hab.* 31 *l. 2. C. si advers. solutionem.* 32 *l. unica C. etiam per procuratorem.* 33 *Mederi*, passive Cæterum idem dicendum si de mandato generali dubitabitur. *Bart.* 34 Tmesis. Fit autem, quoties una & eadem vox in duas dividitur, *ut [illegible], satis* judicatum solvi *dare*: ut alibi, *[illegible]* hominem *cepisse.* 35 Sustinet enim partes rei: & nihilominus de rato etiam cavebit. *l. 39. §. penult. supr. de procur.* 36 Hic pater nondum tenebatur, nec conveniebatur. Sed futurum erat, ut teneretur, si filius restitutus non esset, & judicatum esset, *l. 3. §. idem scribit. infr. de pecul.* Unde quia filius iniquior forte patri nolebat restitui, permissum est patri, qui ut legitimus defensor interveniebat, restitutionem, filii nomine impetrare, etiam eo invito; secus est, cum pater jam de peculio tenetur & obligatus est. *l. 3. supr. eod.* v. Covarruviam *Resol. c. 6. lib. 1.* Mod. 37 Datur autem actio ei, cujus interest, præsertim conjunctæ personæ. *vide l. 1. infr. de liber caus.* 38 Minor, qui pecuniam mutuam accepit, eamque dissipavit, non tenetur, *Eclog. eod. c.* 27. 2. Harmenopul. 12. §. 8. 39 *l. 24. §. pen. supr. eod.* 40 *l. 7. §. 1. supr. eod.* an & quando emptori detur restitutio adversus emptionem? *vide l. 1. § sed si emerit. infr. si quis in fraudem patroni.* 41 Atqui id fieri debet creditore consentiente, *l. 14. §. 3. infr. de in diem addict.* Goth. De restitutione adversus emptionem minoris, & de fructibus, usuris, & interesse. vid. Fachin. *lib. 2. controv. cap.* 89. Odd. *de restitut. part. 2. quæst.* 57. *& part. 1. quæst.* 45. Covarruv. *de in integr. restit. cap.* 1. S. L. 42 *l. 32. § interposito. infr. de admin. & peric. tut.* 43 Minor adversus emptorem restitutus, pretio restituto fundum recipere potest: fructus enim in compensationem usurarum, penes emptorem remanere placuit. Paul. 1 *sent.* 9. §. 7. Quid si fundum repetat cum fructibus? pretium ab eo reddetur cum usuris, ex quibus locupletior est, omissa compensatione *l. 24. § 4. supr. eod. l. 47. in fin. infr. eod.* 44 Cum decreto: nam si sine decreto vendidit, non indiget hoc beneficio. *l. 11. C. de præd. & aliis rebus [illegible].* 45 *l. 40. in fin. infr. eod.* 46 Ideoque nihil restituet, si non sit locupletior factus. *l. 32. §. 4. infr. de administ. & peric. tut.* 47 Acceptilatio etiam sine [illegible], valet *vide l. 1. C. de acceptilationibus.* 48 Adversus acceptilationem minor restituitur, *ut hic. & l. ult. infr. de acceptilat.* 49 *vide l. 1. C. de acceptilat. [illegible] 10. supr. quod metus caus.* 50 *l. 40. in [illegible] pr. l. ult. infr. eod. l. 48. in fin. infr. de fidejuss. l. 3. in fin. infr. de novat. l. 15. infr. de solution. § præterea. Instit. quibus mod. tollitur oblig.* 51 Qui illi? *vide l. 11. supr. de dol. mal.* 52 *l. 2. C. qui & adversus quos.* 53 Imo restituendum est. *l. 1. l. 2. C. si advers. transact.* 54 Etiamsi autore [illegible] tutelam gerente, pupillus circumscriptus fuerit, tamen postea restituitur [illegible] curatorem accipit. *Eclog. eod. c.* 29. 55 Dubium hoc videbatur, quod [illegible] sit curatori alicui permitti retractare negotium gestum ab eo, qui pupilli pater & [illegible] fuerit. 56 Tutor [illegible] rorum suorum pater esse potest *Inst. de legitim. parent. [illegible]* 57 In contrahendo. 58 Ab extraneo an & a patre? Negat Accursius dari restitutionem. *l. ult. C. qui & adversus quos. l. etiam. C. si tutor interven.* 59 Adde *l. 7. infr. eod. l. ult. supr. de in integr. l. 2. 3. 5. C. si tutor vel curat. l. 4. C. si adversus rem jud.* 60 *Connexitatis* ratione utens literis seu rationibus alterius adversus tertium, iisdem [illegible] cogitur adversus seipsum: atque ita literæ rationum fidem faciunt contra tertium [illegible] *hinc a nonnullis colligitur.* 61 *l. 47. § 1. infr. eod.*

actor

ctor postulans audiendus sit. §. 2. Si hereditate patris, ætatis beneficio in integrum restitutus, abstinuit se, nemine de creditoribus paternis præsente [1], vel ad agendum a Præside evocato, an ea restitutio recte facta videatur, quæritur. Herennius Modestinus respondit, cum non evocatis [2] creditoribus, in integrum restitutionis decretum interpositum proponatur, minime id creditoribus præjudicasse.

De tacita Renunciatione beneficii Prætorii.

30. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

SI filius emancipatus, contra tabulas non accepta possessione, post inchoatam restitutionis quæstionem, legatum ex testamento patris major vigintiquinque annis petiisset, liti renunciare videtur [3]; cum & si bonorum possessionis tempus largiretur, electo judicio defuncti, repudiatum beneficium Prætoris existimaretur.

De effectu restitutionis adversus aditionem.

31. IDEM lib. 9. Responsorum.

SI mulier, postquam heres extitit, propter ætatem abstinendi causa, in integrum restituta fuerit, servos hereditarios ex fideicommisso ab ea recte manumissos, retinere libertatem respondi [4]: nec erunt cogendi viginti aureos [5] pro libertate retinenda dependere, quam jure optimo consecuti videntur. Nam & si quidam [6] ex creditoribus pecuniam suam ante restitutionem ab ea recuperassent, cæterorum querela contra eos, qui acceperunt, ut pecunia communicetur, non admittetur.

Si perfecta ætas falso probata fuerit.

32. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

MInor vigintiquinque annis, adito Præside, ex aspectu [7] corporis, falso probavit perfectam ætatem [8]: curatores, cum intellexissent esse minorem, perseveraverunt in administratione: medio tempore, post probatam ætatem, ante impletum vicesimumquintum annum solutæ sunt adolescenti pecuniæ debitæ, easque male consumpsit. Quæro, cujus sit periculum: & quid si curatores quoque in eodem errore perseverassent, [ut putarent majorem esse, & abstinuissent se ab administratione], curationem etiam restituissent: an periculum temporis, quod post probatam ætatem cessit, ad eos pertineat? Respondi: Hi, qui debita exsolverunt, liberati jure ipso, non debent iterum conveniri. † Plane, curatores, qui scientes eum minorem esse, perseveraverunt in eodem officio, non debuerunt eum pati accipere pecunias debitas: & debebunt hoc nomine conveniri. Quod si & ipsi decreto Præsidis [9] crediderunt, & administrare cessaverunt, vel etiam rationem reddiderunt, similes sunt cæteris debitoribus: ideoque non conveniuntur.

Si adversus legatum acceptum cum onere manumittendi.

33. ABURNIUS VALENS lib. 6. Fideicommissorum.

SI minor vigintiquinque annis servum suum, qui pluris [10], quam in testamento ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit, & legatum acceperit: non [11] cogendum præstare libertatem, si legatum reddere paratus sit [12], Julianus respondit: ut, quemadmodum [13] majoribus liberum sit [14] non accipere, si nolint manumittere, sic huic reddenti [15] legatum necessitas manumittendi remittatur.

Si adversus Minorem. 1. Si adversus Compromissum.

34. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

SI [16] minor vigintiquinque annis filiofamilias minori pecuniam credidit, melior est causa [17] consumentis: nisi locupletior ex hoc inveniatur litis contestatæ tempore is qui accepit. §. 1. Minores, si in judicem compromiserunt [18], & tutore auctore stipulati sunt; integri restitutionem adversus talem obligationem jure desiderant.

Si adversus Licitationem.

35. HERMOGENIANUS lib. 1. juris Epitomarum.

SI in emptionem [19] penes se collocatam [20] minor adjectione [21] ab alio superetur, implorans in integrum restitutionem audietur, si ejus interesse emptam ab eo rem fuisse adprobetur; veluti quod [22] majorum [23] ejus fuisset: ita tamen, ut id, quod ex licitatione accessit, ipse offerat venditori [24].

Si adversus Allegationem omissam.

36. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

MInor vigintiquinque annis omissam allegationem [25] per in integrum restitutionis auxilium repetere potest [26].

Si adversus Pœnæ persecutionem. 1. Vel delictum.

37. TRYPHONINUS lib. 3. Disputationum.

AUxilium in integrum restitutionis exsecutionibus [27] pœnarum [28] paratum non [29] est [30]: ideoque injuriarum judicium semel omissum [31] repeti non potest. §. 1. Sed [&] in sexaginta diebus præteritis [32], in quibus jure mariti sine calumnia vir accusare mulierem adulterii potest [33], denegatur ei in integrum restitutio [34], quod jus omissum si nunc repetere vult, quid aliud, quam delicti veniam, id est, calumniæ, deprecatur? & cum neque [35] in delictis, neque in calumniatoribus Prætorem succurrere oportere certi juris sit, cessabit in integrum restitutio. † In delictis [36] autem minor annis vigintiquinque non meretur in integrum restitutionem: utique atrocioribus: nisi quatenus interdum miseratio ætatis ad mediocrem pœnam Judicem produxerit. † Sed, ut ad legis Juliæ de adulteriis coercendis præcepta veniamus, utique nulla deprecatio adulterii pœnæ [37] est, si se minor annis adulterum fateatur. † Dixi nec si quid eorum commiserit, quæ pro adulterio eadem lex punit: veluti si adulterii damnatam [38] sciens uxorem duxerit, aut in adulterio deprehensam uxorem non dimiserit [39], quæstumve de adulterio uxoris fecerit, pretiumve pro comperto stupro acceperit, aut domum [40] præbuerit ad stuprum adulteriumve in eam committendum [41]: & non sit ætatis excusatio adversus præcepta legum ei, qui dum leges invocat, contra eas committit [42].

Si adversus solutionem ex contractu defuncti omissam. 1. An filiusfamilias minor post emancipationem restituatur.

38. PAULUS lib. 1. Decretorum.

ÆMilius Larianus ab Obinio fundum Rutilianum lege commissoria emerat, data parte pecuniæ: *ita* [43] *ut si intra duos menses ab emptione reliqui pretii partem dimidiam non solvisset, inemptus esset: item, si intra alios duos menses reliquum pretium non numerasset, similiter esset inemptus*: Intra priores duos menses Lariano defuncto Rutiliana pupillaris ætatis successerat, cujus tutores in solutione cessaverunt: Venditor, denunciationibus tutoribus sæpe [44] datis, post annum eandem possessionem Claudio Telemacho vendiderat: Pupilla in integrum restitui desiderabat: Victa, tam apud Prætorem, quam apud Præfectum Urbi provocaverat [45]: *Putabam*, bene judicatum, quod pater ejus, non ipsa contraxerat [46]: *Imperator* autem motus est, quod dies committendi [47] in tempus pupillæ incidisset, eaque [48] effecisset, ne pareretur legi venditionis. *Dicebam*, posse magis ea ratione restitui [49] eam, quod venditor denunciando post diem, quo placuerat esse commissum, & pretium petendo, recessisse [50] a lege sua videretur: Non me moveri [51], quod dies postea transisset: Non magis, quam si creditor pignus distraxisset, post mortem debitoris die solutionis finita. *Quia tamen* lex commissoria displicebat ei [52], pronunciavit, *in integrum restituendam*. Movit etiam illud Imperatorem, quod priores tutores, qui non restitui desideraffent, suspecti pronunciati erant. §. 1. Quod dicitur, *non solere filiisfamilias post emancipationem adhuc minoribus succurri in his, quæ omisissent manentes in potestate*, tunc [53] recte dicitur, cum patri adquirere possunt [54].

Quo casu restitutionis Tempus non currit. 1. Si adversus Venditionem.

39. SCÆVOLA lib. 2. Digestorum.

INtra utile tempus [55] restitutionis apud Præsidem petierunt in integrum restitutionem minores, [&] de ætate sua probaverunt [56]: Dict.. pro [57] ætate sententia, adversarii [58], ut impedirent cognitionem [59] Præsidis, ad Imperatorem appellarunt [60]: Præses in eventum appellationis cætera cognitionis distulit [61]: Quæsitum [62] est, si finita appellationis apud Imperatorem cognitione, & *injusta* [63] *appellatione pronunciata* [64], egressi ætatem deprehendantur, an cætera negotii implere possunt [65], cum per eos non steterit, quo minus res finem accipiat? Respondi, secundum ea quæ proponuntur, perinde cognosci, atque si nunc intra ætatem essent [66]. §. 1. Vendentibus curatoribus minoris fundum, emptor extitit Lucius Titius, & sex fere annis possedit; & longe longeque rem meliorem fecit [67]: Quæro, cum sint idonei curatores, an minor adversus Titium emptorem in integrum restitui possit? Respondi, ex omnibus

1 *vid. Nov.* 119. *c.* 6. 2 *l.* 13. *in fin. pr.* ff. *eod. vid. l.* 39. ff. *de adopt.* 3 Contrario actu tacite quis videtur renunciare in integrum restitutioni. *Bart.* adde *l.* 20. *in fin.* ff. *eod. l.* 7. *C. de his, qui accusare.* Accurs. *in l.* 4. *C. de pactis.* 4 *l.* 7. §. *antepen. l.* 22. ff. *eod. l.* 30. §. *idem dicendum.* ff. *de fideic. libert.* 5 Hoc enim vulgare servorum pretium fuit. vide *l.* 1. §. 5. *C. de com. servo man.* 6 Vide *l.* 90. ff. *de solutionib. & liberat.* 7 Aspectu ætas probatur. *l.* 3. *C. si minor se majorem.* Livius 1. Numitor comparans eorum ætatem, & ipsam minime servilem indolem tetigerat memoria nepotum. *Goth.* Vid. in hanc l. Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 175. Ans. 8 Probatur etiam ætas ἐκ τῶν παιδογραφιῶν, id est, natalibus, professionibus, *l.* 2. §. 1. ff. *de excusat. tut.* ex censualibus libris *l.* 3. ff. *de censibus*: item testibus, puta obstetricibus & propinquis vicinis. *l.* 3. §. *duæ.* ff. *de Carbonian. edict.* Cujac. 9 Cui etiam potest imponi. *l. ult. C. si minor se majorem.* 10 Valebat scilicet. 11 Etiamsi pecuniam accepit. 12 Ante præstitam libertatem scilicet, secus post præstitam. *l.* 11. §. 1. ff. *eod. l.* 8. ff. *de fideic. libert. l.* 5. *C. de fideic. l.* 13. *C. ad legem Falcid.* 13 Quinimo alia ratio est majorum & minorum. *l.* 42. ff. *eod.* 14 Ab initio. 15 Ex postfacto. 16 Idem *auctor Eclogæ,* 10. *tit.* 4. *cap.* 34. 17 Vide *l.* 11. §. *pen.* ff. *eod.* 18 Vide *l.* 35. *infr. de recept. qui arbitr.* 19 Cum emit rem ab aliquo. 20 Collocare emptionem penes aliquem, est rem venalem ei add[illegible]cere, qui licitatione vicerit. *Cujac.* Hic tamen in Florentinis est *collatam*, non *collocatam*. 21 In licitando facta. de qua adjectione in *l. a divo Pio.* §. *si pignora.* ff. *de re judic.* [illegible]e quis hoc referat ad addictionem in diem, de qua ff. *tit. de in diem addictione.* [illegible] Affectionis ratio habetur in eo, quod interest minorum, adde *l.* 54. ff. *mandati.* [illegible] Id interesse affectionis ab interpretibus dicitur, *l.* 22. *C. de administrat. tut l.* 14. *C. de* [illegible]*ntrahend. empt. l.* 36. ff. *de bonis libertorum.* 24 Ut minori subveniatur non tantum [illegible] emptionibus onerosis, sed etiam in affectatis. 25 *l.* 18. §. 1 ff. *eod.* 26 Ex[illegible]e *l.* 37. ff. *eod.* 27 In executionibus, *id est*, ubi agitur de vindicta & ultione al[illegible]*th.* Alii *in exemptionibus pœnarum.* Sed rectior videtur Florentina lectio: [illegible] executiones persecutiones pœnarum, quemadmodum in *l. centum Capuæ.* ff. *de eo, quod cert.* Cæteru[illegible] vide ad hanc legem Corasium *l.* 2. *miscell. c.* 14. Mod. 28 Vindictæ & ultionis, *l.* 2[illegible]. *si sepulcri. ult.* ff. *de acq. vel omitt. hered.* alias pœna non vindictam, sed pecuniam cont[illegible] 29 Imo est: lex enim damnatum de ambitu restituit, si alium convicerit. *l.* [illegible]. 2. ff. *ad l. Jul. de ambitu.* idque Cicero indicat *oratione pro Cluentio*, tractans de P. Popili[illegible] T. Guttæ judiciis. Verum id præmium legis est, non restitutio 30 Minori. 31 Omittere, est non experiri intra statuta tempora. *l.* 10. §. 2. ff *si quis cautionibus.* 32 A divortio. 33 Imo non potest, vide *l.* 14. *in fin.* ff. *ad l. Jul. de ad*[illegible] 34 A[illegible] præscriptiones temporales non currunt adversus minores: quin etiam desertio accusationis minori non nocet. *l.* 1. §. 10. *vers. merito.* ff. *ad SC. Turpillianum.* 35 *vide l.* 9. §. 2. ff. *eod. l.* 6. *C. ad leg. Corn. de sicariis.* 36 Paul. 1. *sent.* 9. § 1. *vide l.* 1. *C si advers. delictum.* Goth. Ætatis intuitu pœnas mitigari, & quando, late Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 329 Ans. Ad text. vide Coras. *lib.* 2. *miscellan. cap.* 14. *num.* 9. Odd. *de restit. part.* 2. *quæst.* 80. *& seq.* S. L. 37 *l.* 9. §. 3. *in fin.* ff. *eod.* 38 *l.* 13. ff. *de his, quæ ut indign.* 39 Hodie si castigata adultera fuerit, impune a marito postea intra biennium recipi potest. *Novell.* 134. *c.* 10. 40 *vide l.* 1. *in fin.* ff. *de extr. criminib.* 41 Quid si incestum commisit? *vide l.* 38. §. 4. ff. *ad leg. Jul. de adulteriis.* 42 *l. ult.* §. 6. *vers. ne ludibrio. C. de bon. quæ liber.* Goth. Adde *l.* 22. §. 12. *C. de jure delib.* S. L. 43 Formula legis commissoriæ, de qua *vide l.* 6 §. 1. ff. *de contr. empt.* 44 Adde *l.* 122. §. 3. ff. *de verb. oblig.* 45 Ad principem Antoninum. Nota progressum & ordinem appellationum. adde *l.* 122. §. 5. ff. *de verb. oblig.* 46 *vide l.* 2. *C. si advers. vend. pign.* Goth. Non enim restituitur ex hoc edicto pupillus, nisi cum quo aliquid gestum est, *l.* 2. *& l.* 11. §. *ex facto.* ff. *eod. Ad vers. quia tamen lex.* Vid. Sarmientum *l.* 1. *select. c.* 14. Mod. 47 Id est, legis commissoriæ. 48 Vel ætas pupillæ. 49 Contra non dari restitutionem nec ex capite minoris, nec ignorantiæ volunt Ant. Fab. *Decad.* 25. *error.* 5. Tessaur. *decis.* 103. Lovet. *au Recueil des arrests. litt.* P. num. 36. dicuntque Imperatorem hoc titulo magis pronunciasse ex pacti specie, & circumstantiis, quam ex juris regulis. *Ans.* 50 *vide l.* 4. §. *eleganter. l.* 6. 7. ff. *de lege commiss.* 51 Paulus refutat argumentum Imperatoris. 52 Non tamen improbabat. *l.* 4. *in pr.* ff. *de leg. commiss.* 53 Filiusfamilias minor in iis quæ manens in potestate gessit, non restituitur: quum quid inde patri adquirit *Eclog. eod cap.* 38. secus est si sibi quid adquisivit & in eo læsus sit: potest enim vel post emancipationem restitui. 54 Et res ejus administrant *vide l.* 23. ff. *eod.* 55 Quadriennii, *l. ult C. de temporibus in integrum.* 56 *vide l.* 43. ff. *eod. l.* 9. *C. de probat.* 57 Id est, cum pronunciasset præses, minores esse, & ideo restituendos. 58 Minorum. 59 An ea vox effectum sententiæ, an vero causæ principalis cognitionem notat? ut sententia, cujus hic fit mentio, videatur interlocutoria. 60 Appellatur a præside ad Imperatorem. 61 Hujus enim officium tunc quiescit. 62 Cur? Naturam impugnare Principis sententia non potest. 63 Formam improbandæ sententiæ, a qua appellatum est, observa. 64 Per Imperatorem. 65 Id est, an post annum utilem restitutionis causa agi potest? 66 Quia adversarius minoris, dolo malo moram cognitioni attulit, non minor ipse: frustratoria enim sive moratoria fuit appellatio. *Cujac.* 67 Hujusmodi melioratio minorem impellit ad petendam restitutionem

quæ proponerentur, vix esse eum restituendum: nisi [si] maluerit omnes expensas [1], quas bona fide emptor fecisse adprobaverit, ei præstare: maxime, cum sit ei paratum [promptum] auxilium, curatoribus ejus idoneis constitutis.

Si adversus Novationem. 1. Dationem in solutum.

40. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

MInor annis vigintiquinque [2], cui *fideicommissum solvi* pronunciatum erat, caverat [3], *id se accepisse*: & cautionem eidem debitor, quasi creditæ pecuniæ fecerat: In integrum restitui potest: quia partem ex causa judicati persecutionem novo [4] contractu ad initium alterius petitionis redegerat [5]. §. 1. Prædia [6] patris sui minor annis vigintiquinque ob debita rationis tutelæ aliorum, quam pater administraverat, in solutum inconsulte dedit: Ad suam æquitatem [7] per in integrum restitutionem revocanda res est: usuris pecuniæ quam constiterit ex tutela deberi, reputatis, & cum quantitate fructuum perceptorum compensatis.

Si minor restitutione impetrata nolit uti.

41. JULIANUS lib. 45. Digestorum.

SI judex circumvento in venditione adolescenti [8] jussit *fundum restitui, eumque pretium emptori reddere*, & hic nolit uti hac in integrum restitutione, pœnitentia [9] acta [10]: exceptionem utilem, adversus petentem pretium, quasi ex causa judicati, adolescens habere poterit: quia *unicuique licet contemnere* [11] *hæc, quæ pro se introducta sunt*. Nec queri poterit venditor [12], si restitutus fuerit in eam causam, in qua [13] se ipse constituit, & [14] quam mutare non potuisset, si minor auxilium Prætoris non implorasset.

Qui restituere possunt.

42. ULPIANUS libro secundo de officio Proconsulis.

PRæses [15] provinciæ minorem in integrum restituere potest, etiam contra suam [16], vel decessoris [17] sui sententiam: Quod enim appellatio interposita majoribus præstat, hoc beneficio ætatis consequuntur minores [18].

De Ætatis probatione.

43. MARCELLUS lib. 1. de officio Præsidis.

DE ætate ejus, qui se majorem annis vigintiquinque dicit, causa cognita [19] probandum [20] est: quia per eam probationem in integrum restitutioni ejusdem adolescentis, & aliis causis præjudicatur.

De Causæ cognitione.

44. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

NOn [21] omnia, quæ minores annis vigintiquinque gerunt, irrita sunt, sed [22] ea tantum, quæ causa cognita, ejusmodi deprehensa sunt, vel ab aliis circumventi, vel sua facilitate decepti, aut [23] quod habuerunt, amiserunt; aut quod adquirere emolumentum potuerunt, omiserunt: aut se oneri [24] quod non suscipere licuit, obligaverunt.

Si adversus Usucapionem. 1. Vel Sententiam.

45. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

ETiam [25] ei, qui, priusquam nasceretur, usucaptum amisit [26], restituendam actionem Labeo scribit [27]. §. 1. Imperator Titus Antoninus rescripsit, eum, qui fraude tutoris adversarium suum diceret absolutum, & agere cum eo ex integro vellet, licentiam habere, prius cum tutore agere [28].

De defensore minoris.

46. PAULUS lib. 2. Responsorum.

EUm [29], qui ex sua voluntate [30] minorem annis in judicio defendit, & condemnatus est, ex causa judicati posse conveniri: nec ejus, quem defendit, ætatem ad restitutionem impetrandam ei prodesse [31], cum causam judicati recusare non possit. Ex quo apparet, nec eum, cujus nomine condemnatus est, auxilium restitutionis propter eam sententiam implorare posse.

Si adversus Venditionem a tutore. 1. Vel a curatore factam.

47. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

TUtor, urgentibus [32] creditoribus, rem pupillarem bona fide vendidit, denunciante tamen matre [&] emptoribus [33]: Quæro cum urgentibus creditoribus distracta sit, nec de sordibus [34] tutoris merito quippiam dici potest, an pupillus in integrum restitui potest? Respondi, cognita causa æstimandum [35]: nec idcirco, si justum sit restitui, denegandum id auxilium, quod tutor delicto vacaret [36]. §. 1. Curator adolescentium prædia communia sibi, & his, quorum curam administrabat, vendidit [37]: Quæro, si decreto Prætoris adolescentes in integrum restituti fuerint, an eatenus [38] venditio rescindenda sit, quatenus adolescentium pro parte fundus communis fuit? Respondi, eatenus rescindi [39]: nisi si emptor a toto [40] contractu velit discedi, quod [41] partem empturus non esset: † Item quæro, emptor utrum a Seio & Sempronio pupillis [42] pretium cum [43] usuris recipere deberet, an vero ab herede curatoris? Respondi, heredes quidem curatoris teneri; verum in Seium & Sempronium pro parte, qua eorum fundus fuit, actiones dandas: utique si ad eos accepta pecunia pro eadem parte pervenisset.

Si adversus Interventionem. Venditionem. 2. Dotis pactionem.

48. PAULUS lib. 1. Sententiarum [44].

MInor [45], se in id, quod fidejussit, vel mandavit, in integrum restituendo, reum principalem non liberat [46]. §. 1. Minor [47] ancillam vendidit, si eam emptor manumiserit [48], ob hoc in integrum restitui non poterit: sed adversus emptorem, quanti [49] sua interest, actionem habebit. §. 2. Mulier minor vigintiquinque annis, si pactione dotis [50] deterior conditio ejus fiat, & tale pactum inierit, quod [51] nunquam majoris ætatis constitutæ paciscerentur, atque ideo revocare velit, audienda est.

Si adversus venditionem.

49. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

SI res pupillaris vel adolescentis distracta [52] fuerit, quam lex distrahi non prohibet: venditio quidem valet, verumtamen, si grande [53] damnum pupilli vel adolescentis versatur, etiamsi [54] collusio non intercessit, distractio per in integrum restitutionem revocatur.

Si adversus expromissionem.

50. POMPONIUS lib. 9. Epistolarum [& Variarum lectionum].

INius Diophantus Pomponio suo salutem [55]. Minor vigintiquinque annis novandi [56] animo intercessit pro eo [57], qui temporali actione tenebatur tunc, cum adhuc supererant decem dies, & postea in integrum restitutus est: utrum restitutio, quæ creditori adversus priorem debitorem datur, decem dierum sit, an plenior? Ego [58] didici [59], ex tempore in integrum restitutionis tantundem temporis præstandum [60], quantum supererat: Tu quid de eo putas, velim rescribas. Respondit: Sine dubio quod de temporali actione, in qua intercessit minor, sensisti, puto verius esse: ideoque & pignus, quod dederat prior debitor, manet obligatum [61].

TIT. V.
DE [62] CAPITE MINUTIS.

Quid sit capitis deminutio.

1. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

CApitis [63] minutio est, status permutatio [64].

Ad quas capitis deminutiones hoc edictum pertinet. 1. Verba edicti. 2. De causis ante vel post cap. deminutionem. 3. De delictis. 4. De debitore arrogato. 5. De tempore hujus judicii. De heredibus.

2. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

PErtinet hoc Edictum ad eas [65] capitis deminutiones, quæ [66] salva civitate contingunt: cæterum sive amissione civitatis [67], sive libertatis [68] amissione contingat capitis deminutio, cessabit Edictum: neque possunt hi penitus conveniri: dabitur plane actio in eos, ad quos bona pervenerunt eorum [69]. §. 1. Ait Prætor: *Qui quæve, posteaquam quid cum his actum, contractumve sit, capite deminuti deminutæve esse dicentur, in eos easve perinde quasi id factum non sit, judi-*

1 Num voluptuarias? v. l. 32. §. *antepen. infr. de adminis. & peric. tut.* Goth. Vide hic Pinell. *part.* 2. c. 3. n. 1. 2. *ad l.* 2. *de rescindend. vend.* Ans. 2 Hanc legem emendat Leonin. *lib.* 5. *Emendat. cap.* 21. n. 7. 8. 9. Ans. 3 Scriptura vel apocha. 4 *vide l.* 27. §. 3. ff. *eod.* 5 Interest autem ejus, ut ex judicati potius quam crediti titulo pecunia debeatur. Judicatum enim litium finis est: creditum vero initium & origo. *Cuj.* 6 Minor, qui fundum dedit ob debitum paternum, recte restituitur: & usuras ita præstat, ut & percepti fructus cum eis compensentur. *Eclog.* 10. *tit.* 4. §. 40. 7 *Ut l.* 27. §. 1. *vers. item ex diverso.* ff. *eod.* 8 Puberi. 9 *l.* 7. §. 9. ff. *eod.* 10 Hodie hæc pœnitentia non admittitur, *l. ult.* §. *non autem. C. de bonis, quæ liber.* 11 *vide l.* 46. *in fin.* ff. *de pact.* 12 Id est, emptor, *ut in l. veteres.* 19. *infr. de action. empt.* ut sit sensus, Adolescens in venditione circumscriptus, restitutus est in integrum, ac propterea jussus emptori pretium restituere: Emptor quasi ex causa judicati pretium petit: Adolescens pœnitentia petitæ restitutionis ducitur, restitutione uti non vult: Quæritur an possit? Posse dicitur: Cur ita? licet ei, ut & unicuique, contemnere ea quæ pro se introducta sunt, hoc est, beneficium restitutionis in integrum semel impetratum potest ipse minor contemnere, eoque non uti. Dices emptorem restitutum esse, minore restituto? Responderi potest, hoc genus restitutionis consectarium, non primarium esse: nec enim emptorem aliter restitui posse, quam si ipse minor restitutus fuisset: emptorem denique restitutum esse ope & interventu minoris, & per consequentias tantum. Proinde minore restitutionis beneficium impetratum abjiciente seu negligente; iniquum esset emptorem beneficio restitutionis uti in eum, cujus ope restitutus sit. *Goth.* Vid. Leonin. *lib.* 1. *emendat. cap.* 18. *num.* 8. Ans. Pari ferme modo in *l. in emptionibus.* 43. ff. *de pactis*, scriptum est *debitor*, pro *venditor*. S. L. 13 Id est, in qua emptoris partibus fungitur: hic enim agitur non de constituto aut constituta pecunia, sed de emptione & venditione. 14 Beneficio, quod tui causa consequor, te invito in te uti non possum, *l. amicissimos.* 36 *infr. de excus.* 15 Et Proconsul, ut hujus capitis sive legis inscriptio ostendit. 16 Atqui eam amplius corrigere non potest, *l.* 55. *infr. de re judicata.* nec ad eum amplius recurritur. *l.* 6. *in princ. C. de appellat.* 17 Decessor quis esset, dixi *ad l.* 4. §. 4. ff. *de off. procons.* 18 Hoc tamen ita intellige, ut liceat minoribus appellare. *l.* 8. *C. quando provocare.* 19 Quæ requiritur in causis, in quibus magnum præjudicium versatur. *vide repetitionem Bart. ad hanc leg.* 20 *l.* 39. *supr. eod. l.* 9. *C. de probat.* 21 *Eclog. eod. cap.* 44. & 1. Harmenopul. 12. §. 51. 22 *l.* 11. §. 1. §. 4 *l.* 13. *in princ.* ff. *eod. v. l.* 1. *C. qui & adversus quos.* 23 Decipitur minor cum id quod habet amittit, cum non adquirit, cum se obligat. 24 Tutelæ, hereditati, causæ. 25 Id est, non modo jam natis, sed & ventri restituitur actio. Venter restituitur adversus usucapionem: vel ita: usucapio completa adversus eum, qui in utero matris fuit, rescinditur, daturque ei nato & in lumen edito adversus hujusmodi usucapionem restitutio. 26 Atqui præscriptiones non currunt adversus pupillum *l.* 3. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *ann.* nec adversus minores, *l. ult. C. qui & adversus quos.* sed scire licet multum interesse inter præscriptionem & usucapionem: qui enim usucapit, non præscribere vel excipere temporali exceptione, sed dominium acquirere dicitur *l.* 3. *infr. de usurp. & usucap.* Ideo lite contestata perficitur usucapio, & adversus eum, qui natus non est, & jacente hereditate, *l. nunquam.* §. *vacuum. infr. de usurpat. & usucap.* vid. Loriotum *de concept. axiom.* 9. Mod. 27 An adversus præscriptionem restituitur minor: *v. quæ notavi ad l. unic. C. si advers. usucap.* 28 Et quia id ei licet, non restituetur in integrum. *Cujac.* adjunge *l.* 13. *in fin. C. de judiciis.* 29 8. *Eclog. tit. de defensoribus*, *ex lib.* 10. *tit.* 4. *c.* 46. 30 Cum necessitate officii ad id coactus non esset. Pone itaque negotium gestum fuisse. 31 *l.* 23. *in fin.* ff. *eod. l.* 4. *C. si tutor vel curator.* 32 In jure. 33 Ne emerent, scilicet. Sed quia non habuit jus denunciandi, non constituet ipsos vel tutores vel emptores in mala fide. *Bart.* 34 *Ut in l.* 7. §. *quæsitum.* 8. ff. *eod.* 35 *vide l.* 29. ff. *eod.* 36 Ergo, utcumque tutor delicto caruerit, minor restituetur, si circumscriptus reperietur. 37 Cum decreto. 38 Id est, propter adolescentes tantum. 39 *l. un. C. si in commun.* 40 *l.* 13. *in fin. pr. infr. de in diem addict.* adde *l.* 29. §. 1. ff. *eod.* 41 Atque ita protestatus est. *l.* 13. *in fin. pr. infr. de in diem addict.* alias non restituitur major minore restituto. *l. un. C. si in communi.* 42 Id est, adolescentibus. *Cujac.* 43 *l.* 24. §. 4. *in fin. l.* 27. §. 1. ff. *eod.* 44 *tit.* 9. §. 5. 45 Minor se in his quæ fidejussit, vel fide promisit, vel respondit, vel mandavit, in integrum restituendo, reum principalem non liberat. Ita hic locus apud Paulum legitur, 1. *sentent.* 9. §. 5 46 *vide l. ult. infr. eod.* 47 *Eclog. eod. cap.* 48. 48 *l.* 11. ff. *eod. l.* 1. 2. 3. *C. si advers. libert.* 49 Pretium verum servi consequitur. 50 *l.* 9. §. 1. ff. *eod.* 51 *vide l.* 9. §. 1. *l.* 31. & *l.* 41. ff. *eod.* 52 Etiam cum decreto. 53 *l.* 4. *l.* 11. *C. de prædiis minorum.* 54 Adde *l.* 47. *in princ.* & *l.* 13. *in fin* ff. *eod.* 55 Sumptus est hic locus ex epistolis Pomponii. 56 *v. l.* 27. §. *ex hoc* 2. ff. *eod.* 57 Adde *l.* 48. *in pr.* ff. *eod. l. un.* §. *sed etsi C. de reputat. quæ fiunt.* 58 Inius Diophantus. 59 Consultores solent plerumque Jurisconsultis quos consulunt [illegible] us quod notum habent, suggerere. 60 Adde *l.* 24. *in fin. infr. ad SC Velleianum.* [illegible] 61 Et ita minore restituto, restituitur actio in pristinum debitorem in eo statu, [illegible] quo erat tempore novationis. *Bart.*

62 1. *Inst.* 16. & ibi Theophil. adde Festum *in Deminuti.* [illegible] p. 46. *Basilic.* 2. 63 Capitis minutio Græcis est, ἡ τῆς πρώτης καταστάσε[illegible] ἐλάττωσις. 46. *Ecloga* 2. *ex lib.* 16. *tit.* 8. *c.* 33. 64 At non eodem modo [illegible] mutatio est capitis deminutio, quia filius morte patris statum mutat, non tam[illegible] capite [illegible]itur. *l.* 3. *in fin. infr. ad SCt. Maced.* 65 Id est, ad minimas. 66 Creditori in debitorem, qui minimam capitis deminutionem passus sit, restituitu[r a]ctio: at non in eum, qui maximam vel mediam. 67 Est hæc capitis diminuti[o m]edia. 68 Hæc maxima capitis deminutio est. *l.* 7. §. *pen. infr. eod.* 69 [illegible] interpretatur Edictum Ulpianus JCt. quasi ad eos duntaxat pertineat, qui adoptione [illegible] emancipatione statum mutarunt, non ut his subveniatur, sed adversus hos. Paulus t[am]en & Gajus ita producunt, ut emancipatis etiam restituatur actio vel a[rro]gatis, qu[illegible] re castrensi contraxerint, *infr. l.* 7. 8. & 9. Mod.

cium

cium dabo. §. 2. Hi, qui capite [1] minuuntur, ex his causis, quæ capitis deminutionem præcesserunt, manent obligati naturaliter [2]: cæterum si postea, imputare quis sibi debebit, cur contraxerit, quantum ad verba hujus Edicti pertinet: sed interdum, si contrahatur cum his post capitis deminutionem, danda est actio: & quidem, si adrogatus sit, nullus labor [3]: nam perinde obligabitur, ut filiusfamilias.
§. 3. Nemo delictis exuitur, quamvis capite minutus sit [4].
§. 4. Ei, qui debitorem suum adrogavit, non restituitur actio in eum, postquam sui juris fiat. §. 5. Hoc judicium perpetuum est [5], & in heredes, & heredibus datur.

De liberis arrogati. 1. *De emancipatione ac manumissione.*

3. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

LIberos, qui adrogatum parentem sequuntur, placet minui caput [6], cum in aliena potestate sint, & cum familiam mutaverint [7].
§. 1. Emancipato filio, & cæteris personis capitis minutio manifesto accidit: cum emancipari nemo possit, nisi in imaginariam [8] servilem causam deductus. Aliter atque cum servus manumittitur: quia servile caput nullum jus habet [9]: ideo nec minui potest.

4. MODESTINUS lib. 1. Pandectarum.

HOdie [10] enim incipit statum habere.

De aqua & ignis interdictione. 1. *De his qui deficiunt, & his quos Senatus hostes judicavit.* 2. *Effectus minimæ capitis deminutionis: & primum de juribus publicis vel privatis.*

5. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

AMissione civitatis fit capitis minutio [11], ut in aqua [12] & igni interdictione. §. 1. Qui deficiunt [13], capite minuuntur: *deficere* autem dicuntur, qui ab his, quorum sub imperio sunt, desistunt, & in hostium numerum se conferunt [14]: sed & hi, quos Senatus *hostes* judicavit, [vel] lege lata [15]: utique usque eo, ut civitatem amittant.
§. 2. Nunc respiciendum, quæ capitis deminutione pereant: Et primo de ea capitis deminutione, quæ [16] salva civitate accidit, per quam publica jura non interverti constat: nam manere Magistratum, vel Senatorem, vel Judicem, certum est.

6. ULPIANUS lib. 51. ad Sabinum.

NAm & cætera officia, quæ publica sunt [17], in eo non finiuntur: capitis enim minutio [18], privata [19] hominis & familiæ ejus jura, non civitatis, amittit [20].

De tutelis. 1. *De actionibus ex delicto.* 2. *Effectus maximæ.* 3. *Et mediæ capitis deminutionis.*

7. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

TUtelas etiam [21] non amittit capitis minutio: exceptis [22] his, quæ [23] in *jure* [24] *alieno* personis positis deferuntur [25]: igitur testamento dati, vel ex lege, vel ex Senatusconsulto, erunt nihilominus tutores. Sed legitimæ tutelæ ex duodecim tabulis intervertuntur, eadem ratione, qua & hereditates exinde legitimæ: quia adgnatis deferuntur, qui desinunt esse, familia mutati. Ex novis autem legibus & hereditates & tutelæ plerumque sic deferuntur, ut personæ naturaliter designentur: ut ecce, deferunt hereditatem senatusconsulta matri, & filio. §. 1. Injuriarum [26], & actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulant [27]. §. 2. Si libertate adempta, capitis deminutio subsecuta sit, nulli restitutioni adversus servum locus est: quia nec Prætoria jurisdictione ita servus obligatur, ut cum eo actio fit: sed utilis actio adversus dominum danda est, ut Julianus scribit: & nisi in solidum defendatur, permittendum mihi est in bona, quæ habuit, mitti. §. 3. Item cum civitas amissa est, nulla restitutionis æquitas est adversus eum, qui amissis bonis, & civitate relicta, nudus exulat.

De naturali obligatione. De dotis actione.

8. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

EAs obligationes, quæ naturalem [28] præstationem habere intelliguntur, palam est capitis deminutione non perire [29]; quia *civilis ratio* [30] *naturalia jura corrumpere non potest* [31]. Itaque de dote actio, quia in bonum & æquum concepta est [32], nihilominus durat etiam post capitis deminutionem:

9. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

UT quandoque emancipata agat [33].

De annuo legato.

10. MODESTINUS lib. 8. Differentiarum.

LEgatum in annos singulos [34], vel menses [singulos] relictum, vel si habitatio legetur, morte [35] quidem legatarii legatum intercidit, capitis deminutione tamen interveniente, perseverat: videlicet, quia tale [36] legatum in [37] facto potius, quam in jure, consistit [38].

Genera *cap. deminutionum.*

11. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

CApitis deminutionis tria [39] genera sunt [40]: maxima, media, minima: tria enim sunt, quæ habemus, libertatem, civitatem, familiam. Igitur, cum omnia hæc amittimus, hoc est, libertatem, & civitatem, & familiam, *maximam* esse capitis deminutionem: cum vero amittimus civitatem, libertatem retinemus, *mediam* esse capitis deminutionem: cum & libertas & civitas retinetur, familia tantum mutatur, *minimam* esse capitis deminutionem constat [41].

TIT. VI.

EX QUIBUS CAUSIS MAJORES [VIGINTIQUINQUE ANNIS] IN INTEGRUM RESTITUUNTUR [42].

Commendatio. 1. *Verba edicti, cujus sunt capita quatuor.*

1. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

HUjus Edicti causam nemo non justissimam esse confitebitur: læsum enim jus per id tempus, quo quis Reipublicæ [43] operam dabat, vel adverso casu laborabat, corrigitur, necnon & adversus eos succurritur: ne vel obsit, vel prosit, quod evenit. §. 1. Verba autem Edicti talia sunt: *Si cujus quid de bonis* [44], *cum is metu* [45], *aut sine dolo* [*malo* [46]], *Reipublicæ causa abesset: inve vinculis* [47], *servitute* [48], *hostiumque potestate esset* [49]: *sive cujus actionis eorum cui dies exisse dicetur* [50]. † *Item, si quis quid usu suum fecisset, aut, quod non utendo amisit, consecutus* [51], *actioneve, qua solutus ob id, quod dies ejus exierit, cum absens non defenderetur, inve* [52] *vinculis esset, secumve* [53] *agendi potestatem non faceret: aut cum eum invitum* [54] *in jus vocari non liceret, neque defenderetur:* [*cumve Magistratus de ea re appellatus esset, sive* [55] *cui*] *pro Magistratu, sine dolo ipsius actio exempta esse dicetur, earum rerum actionem intra annum* [56], *quo primum de ea re experiundi potestas erit.* † *Item si qua* [57] *alia mihi justa causa esse videbitur, in integrum restituam, quod ejus per Leges, Plebiscita, Senatusconsulta, Edicta, Decreta Principum, licebit* [58].

De usu hujus Edicti. 1. *Interpretatio primæ partis, & primum, de absentibus metus causa.*

2. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii [59].

HOc Edictum [60], quod ad eos pertinet, qui eo continentur, minus in usu frequentatur: hujusmodi [61] enim [62] personis extra ordinem [63] jus dicitur ex senatusconsultis, & Principalibus constitutionibus [64]. §. 1. Hoc autem capite adjuvantur in primis hi, *qui metus causa abfuissent*: scilicet si non supervacuo timore deterriti abfuissent [65].

De metu.

3. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

M*Etus* autem *causa* abesse videtur, qui [66] justo timore mortis, vel cruciatus corporis conterritus abest: & hoc ex affectu ejus intelligitur. Sed non sufficit quolibet terrore abductum timuisse, sed hujus rei disquisitio judicis est.

De absentibus reip. causa, & de dolo.

4. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

ITem *hi, qui Reipublicæ causa, sine dolo malo abfuissent.* † Dolum malum eo pertinere accepi, ut qui reverti potest, neque reverteretur, in eo, quod per id tempus adversus eum factum est, non adjuvetur: veluti, si alterius grandis commodi captandi [67] gratia id egerit [68], ut reipublicæ causa abesset, [&] revocatur ab isto privilegio [69].

1 Vid. Cujac. *observ. l. 7. c.* 11. Mod. 2 *v. l.* 8. *J. eod.* 3 Cur ita? collige ex §. *in plurimis. Inst. de adopt.* 4 *l.* 7. § 1. *J. eod.* 5 Id est, esse potest. *arg. l.* 21. *J. de solutionib. & liber.* 6 *Al* capite. 7 § *sed hodie. Inst. de adopt* nomine adoptantis adsumpto. Dion 46. Appian. 3. Vopisc *in Aurel.* Claud. Panegyr *in* 6. *Honorii.* 8 *v. l. ult. C. de adopt.* Goth. Hæc sublata est quidem hodie: sed tamen nihilo secius, qui emancipantur, etiam nunc capite minuuntur juxta Salomonium ad *l. Gallus.* §. *quod si nepos. J. de liber. & posthum.* V. etiam Brissonium *l.* 1. *select. c.* 11. Mod. 9 Servi jure civili pro nullis habentur, *l.* 32. *J. de reg. jur.* mortuis comparantur, *l.* 59. *in fin. J. de condit. & demonst.* quadrupedibus, *l.* 2. §. 2. *J. ad l. Aquil.* nullam personam habent, suntque **ἀπρόσωποι**. Theoph. *initio de stipulat. servorum.* nullam injuriam patiuntur, §. *servus. Inst. de injur.* nihil sibi adquirunt, sed dominis, *l.* 79. *J. de adquir. vel omitt. heredit.* non habebant connubium, *l.* 3. *C. de incestis & inutil.* interfici poterant a dominis, *l.* 1. §. 1. *J. de his, qui sunt sui.* æstimabantur vulgariter 20. aureis, vide *l.* 1. §. 5. *C. de comm. serv. man.* ob violatum contubernium adulterii crimine accusare non possunt. *l.* 24. *C. ad l. Jul. de adult.* 10 Id est, ut primum manumissus est. *Heri servus, hodie liber.* 11 Media. 12 De aqua & igni interdictis & interdictione, dixi *ad l.* 1. §. 2. *J. de leg.* 3. 13 Deficere dicuntur, qui ab imperio desistunt & ad hostes se transferunt, quique vel senatusconsulto vel lege hostes habiti. vide quæ scripsi *ad l.* 51. *J. de adquir. rerum domin.* 14 *l.* 19. §. *filius. J. de captivis & postlim.* Goth. Obst *l* 15. *J. de tutel.* Solve ex *l.* 5. & *l.* 21. *J. de captiv. & postlim. reverf. & ibi notat.* Ans. [illegible] **Νόμου τεθέντος παρ᾽ αὐτοῖς**, *Basil.* Cujacius *ad l.* 8. & *sequent. J. de excusat. tut.* 16 Id est, de minima. 17 Quæ sunt juris publici, non amittuntur capitis deminutione minima. *Zas.* 18 Hæc scilicet, id est, minima. 19 Hoc quid est? Minima capitis diminutio jura hominis & familiæ ejus, jura privata tantum adimit, non publica. 20 Id est, adimit, ut *l.* 7. *prox. J.* 21 In hanc leg. vid. Anton. Aug. *lib.* 1. *emend. c.* 2. Govean. *lib.* 2. *var. lect. cap.* 12. Cujac. *lib.* 9. *obs. cap.* 17. S. L. 22 Excepta tutela patronorum. Ulpianus 11. §. 9. 23 *Quæ jure a. p. p.* id est, *quæ jure agnationis proximis potissimum deferuntur*: sic Tribonianus frequenter labitur in legendis notis veterum. Cujacius *tit.* 11. & 12. *notar. Ulp.* 24 In nomine alieno. Hotom. 3. *obs.* 9. 25 Quidam legunt: *in jure agnationis*: sed lectio Florentina intelligi potest; *in jure alieno*, i. e. quæ jus ex lege in aliena hereditate habent, *l. quo tutela. J. de R. J.* alii legunt etiam: quæ jure antiquo proximis personis deferuntur, pessime autem Haloander addita de suo negativa interpolabat; *non deferuntur.* V. Ant. Aug. *l.* 1. *Emend.* c. 2. Govean. *variar. lect. l.* 2. *c.* 12. Emanuelem Zoares *l.* 1. *observ. c.* 16. & qui hunc refellit Cujacius *l.* 9. *observ.* 17. Mod. 26 Actiones injuriarum & obligationes ex delicto caput sequuntur. 46. *Eclog.* 2. *c.* 7. 27 *l.* 2. §. 1. *J. eod.* 28 Naturalem quæ habent præstationem, non amittuntur capitis diminutione. *l.* 2. §. 2. *J. eod.* 29 [illegible] societate *l.* 58. §. *penult. J. pro socio.* 30 Id est, lex civilis. 31 *v. l.* 2. *J. de usufructu earum rerum.* 32 §. *fuerat.* 29. *Inst. de action.* 33 *l.* 21. §. *filiafam. J. de pactis.* 34 *l.* 4. 8. 12. *in fin. J. de annuis & menstr.* 35 *v. l.* 11. *C. de usufr.* 36 Annui scilicet & habitationis. & sic differentiam innuit inter hoc legatum & ususfructum legatum. de legato habitationis vide Hotom. 3. *observ.* 23. 37 Vide *l.* 24. *J. de regul. juris.* 38 Facti quæ sunt, non pereunt capitis diminutione. 39 Ulpian. 10. 11. Tria nobis competunt, libertas, civitas, familia. Maxima capitis deminutione, superiora omnia amittimus: media, civitatem, non libertatem: minima, familiam tantum, 46. *Eclog.* 2. *c.* 10. vide quæ scripsi ad *l.* 5. *in fin. J. de extr. cognit.* 40 *l.* 6. §. *irritum. J. de injusto, rupto & irrito.* 41 Infamis etiam mutat statum. *l. penult.* §. 2. *J. de extr. cognit.*

42 *L.* 2. *C.* 54. 43 *l.* 4. *l.* 30. *in fin. infr. eod.* 44 *Al.* si cujus quid de bonis erit diminutum, *l.* 3. *C. de restitut. mil.* & in Basilic. **ἐὰν μειωθῇ τὰ πράγματα τῇ ἀχρηστίᾳ** Cujac. 24. *obs.* 40. 45 *l.* 2. *in fin. l.* 3. *infr. eod.* 46 *l.* 4. *l.* 5. *infr. eod.* 47 *l.* 9. *l.* 10. *infr. eod.* 48 *l.* 11. 12. *infr. eod.* 49 *l.* 14. 15. *J. eod.* 50 *l.* 40. *infr. eod.* 51 *l.* 21. *infr. eod.* 52 *l.* 23. *infr. eod.* 53 *d. l.* 23. §. *ult. l.* 24. 25 26. *infr. eod.* 54 *l.* 26. §. 2. *infr. eod.* 55 *d. l.* 26. §. 4. & *seq.* 56 A die cessantis impedimenti: hodie intra quadriennium. *l. ult. C. de temp. in integ.* 57 Puta studiorum, *d. l.* 26. §. *ult. arg. Auth. Habita. C. ne filius pro patre.* 58 Id est, si leges expresse non prohibeant, *l.* 28 §. 2. *infr. eod.* Licere dicimus (ut Cicero Antoniana 13. exprimit) quod legibus, quod more majorum institutisque conceditur. Nec enim quod quisque potest, id & licet: nec si non obligatur, propterea permissum est. 59 Quo Prætor edicebat de iis, quæ in aliis partibus juris continebantur: quo que cives monebat magis, quam iis edictum proponebat. 60 Monitorium scilicet. *Baro.* 61 Id est, privilegiatis. *l.* 4. *in fin. infr. eod.* 62 Infrequentia, seu non frequentantur edicta, in quibus causis extra ordinem jus dicitur. Simile est argumentum *in l.* 1. §. 2 *infr. de migrando.* 63 Ut restituantur non ex edicto, cognitione Prætoris, sed a Principe vel Senatu. Cujac. *C. c. t.* 64 Ut generalius dicatur, si quis absentia sua alteri nocuit, vel si cui per absentiam nocitum sit, datur restitutio, ne vel absenti, vel ab absente noceatur. 65 Siquidem minæ sufficientes faciunt justum metum. vide *l. antepen. infr. de extr. crim.* 66 Definitio metu absentis. 67 *l.* 36 *l.* 42 *infr. eod.* ut mercator. 68 Affectata absentia Reipublicæ causa absenti non prodest. 69 Quod causæ competit, non personæ. *Bart.* Goth. Privilegium hic vocat extraordinarium auxilium, quod est causæ non personæ, nec omnibus jure communi competit, sed absentibus, *l.* 157. *infr. de R. J.* Sunt enim & alia privilegia, de singulis personis lata, quæ non nisi comitiis centuriatis ferri potuere olim. *l.* 8. *J. de Leg.* & *l.* 1. 2. *J. de constit. PP.*

De his, qui Romæ dant reip. operam.

5. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

ET qui data opera & sine lucro [1] hoc affectaverit, vel qui maturius profectus est, vel litis [2] gratia cœpit Reipublicæ causa abesse. Sed hæc adjectio *doli mali* ad Reipublicæ causa absentes refertur, non [etiam] ad eum, qui metus causa: quoniam nullus metus est, si dolus intercedit. §. 1. Sed qui Romæ, Reipublicæ [causa] operam dant, Reipublicæ causa non absunt.

6. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

UT sunt Magistratus [3].

De militibus.

7. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

MIlites plane, qui [4] Romæ militant, pro Reipublicæ causa absentibus habentur [5].

De legatis municipiorum.

8. PAULUS lib. 3. Brevium.

LEgatis [6] quoque municipiorum succurritur [7] ex Principum Marci & Commodi constitutione.

De vinculis.

9. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

SUccurritur etiam ei, *qui in vinculis* [8] *fuisset*. Quod non solum ad eum pertinet, qui publica custodia coërcetur, sed ad eum quoque, qui a latronibus aut prædonibus, vel potentiore vi oppressus, vinculis coërcebatur. † *Vinculorum* autem appellatio latius accipitur: nam etiam inclusos, veluti lautumiis [9], vinctorum numero haberi placet [10]: quia nihil interfit, parietibus, an compedibus teneatur. Custodiam autem solam publicam accipi Labeo putat.

10. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

IN eadem causa sunt, & qui a [11] militibus, stationibusque [12], vel a municipalibus ministeriis adservantur, si probentur rei suæ superesse non potuisse. † In vinculis autem etiam eos accipimus, qui ita alligati sunt, ut sine [13] dedecore in publico comparere non possint [14].

De eo, qui est in servitute.

11. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

EI quoque succurritur, *qui in servitute fuerit*, sive bona fide serviat homo liber, sive detentus sit.

De eo, qui de statu suo litigat.

12. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

IS autem, qui de statu suo litigat, ex quo lis inchoata est [15], hoc Edicto non continetur: tamdiu igitur in servitute esse videtur, quamdiu non est ejusmodi lis cœpta.

De eo, qui liber & heres scriptus est. 1. *De filiofamilias.*

13. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

REcte Labeo ait, eum [16] non contineri, qui liber & heres institutus sit, antequam sit heres [17]: quia nec bona habeat, & Prætor de liberis hominibus loquatur. §. 1. Puto tamen filiumfamilias in castrensi peculio pertinere ad hoc Edictum.

De captivis & transfugis.

14. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

ITem ei succurritur [18], *qui in hostium potestate fuit*, id est, ab hostibus captus. Nam transfugis [19] nullum credendum est beneficium tribui, quibus negatum est postliminium. Poterant tamen, qui in hostium potestate essent, illa parte Edicti contineri, qua loquitur de his, qui in servitute fuerint.

De postliminio reversis vel apud hostes defunctis. 1. *De nato apud hostes.* 2. *Si damni infecti missus sit in ædes militis.* 3. *Si actionis dies post reditum exierit.*

15. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

AB hostibus [autem] captis postliminio reversis succurritur, aut ibi mortuis: quia nec procuratorem habere possunt: cum aliis suprascriptis [etiam] per procuratorem [20] possit subveniri, præter eos, qui in servitute detinentur [21]. Ego autem, etiam nomine ejus, qui hostium potitus [22] est, si curator [23] (ut plerumque) fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo. §. 1. Non minus autem ab hostibus capto, quam ibi [24] nato, qui postliminium habet, succursum videtur. §. 2. Si damni infecti missus sit in ædes militis, si quidem præsente eo jussit Prætor possideri, non restituitur [25]: sin vero absente eo, dicendum subveniri ei debere. §. 3. Sed quod simpliciter Prætor edixit, *Posteave*: ita accipiendum est, ut, si inchoata sit bonæ fidei possessoris detentatio [26] ante absentiam, finita autem reverso, restitutionis auxilium locum habeat: non quandoque, sed ita demum, si intra modicum tempus, quam rediit, hoc contigit: id est [27], dum hospitium quis conducit [28], sarcinulas componit, quærit advocatum [29]: nam eum, qui differt restitutionem, non esse audiendum Neratius scribit.

16. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

NOn enim negligentibus subvenitur [30], sed necessitate rerum impeditis [31]. Totumque istud arbitrio Prætoris temperabitur: id est, ut ita demum restituat, si non negligentia, sed temporis angustia non potuerunt litem contestari.

Adversus quos miles restituitur. 1. *Si adversus conditionem non impletam.*

17. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

JUlianus libro IV. scribit, non solum adversus possessorem hereditatis succurrendum militi, verum adversus eos quoque, qui a possessore emerunt [32], ut vindicari res possint, si miles hereditatem adgnoverit: quod si non adgnoverit, ex postfacto usucapionem processisse manifestatur. §. 1. Eum [33] quoque cui sic legatum sit, [*vel*] *in annos singulos, quibus in Italia esset*, restituendum, ut capiat, atque si in Italia fuisset [34], & Labeo scribit, & Julianus lib. IV. & Pomponius lib. XXXI. probant: non enim dies actionis exiit, ubi [35] Prætoris auxilium necessarium erat, sed conditio [36] in causa est.

De damno & lucro.

18. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

SCiendum est, quod in his casibus restitutionis auxilium majoribus damus, in quibus rei duntaxat persequendæ gratia queruntur, non cum & lucri [37] faciendi ex alterius pœna, vel damno, auxilium sibi impertiri desiderant [38].

De possessione & usucapione.

19. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

DEnique si emptor prius, quam per usum [39] sibi adquireret, ab hostibus captus sit, placet interruptam possessionem [40] postliminio non restitui: quia hæc [41] sine possessione non constitit: possessio autem plurimum facti [42] habet: causa vero facti non continetur [43] postliminio [44].

20. IDEM lib. 13. Quæstionum.

NEc [45] utilem actionem ei tribui oportet: cum sit iniquissimum auferre domino, quod usus [46] non abstulit: neque enim intelligitur amissum [47], quod ablatum alteri non est.

Ratio secundæ partis edicti. 1. *Collatio primæ & secundæ partis.* 2. *Si absens per se vel per alium usuceperit, si defensor extitit vel non.* 3. *Quid sit non defendi.*

21. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

ITem ait Prætor: *Si quis usu suum fecisset, aut, quod non utendo sit amissum, consecutus, actioneve, qua solutus ob id, quod dies ejus exierit, cum absens non defenderetur.* Quam clausulam Prætor inseruit, ut quemadmodum succurrit supra scriptis personis, ne capiantur, ita & adversus ipsas succurrit, ne capiant [48]. §. 1. Et erit notandum, quod plus [49] Prætor expressit, cum adversus eos restituit, quam cum ipsis subvenit: nam hic non certas personas enumeravit, adversus quas subvenit, ut supra, sed adjecit clausulam, qua omnes, qui absentes non defenduntur, complexus est. §. 2. Hæc autem restitutio locum habet, sive per se, sive per subjectas sibi personas usu adquisierunt, qui absentes non [50] defendebantur: & ita, si nemo eorum [erat] defensor. Nam si fuit procurator, cum habueris, quem convenias, non debet inquietari [51]. † Cæterum, si non existebat defensor, æquissimum erat subveniri: eo [52] potius, quod [eorum] qui non defenduntur, si quidem latitent, Prætor ex edicto pollicetur [53] *in bona eorum mittere, ut si res exegerit, etiam distrahantur*: si vero non latitent, licet non defendantur, in bona tantum [54] mitti. §. 3. *Defendi* autem non is videtur, cujus se defensor ingerit [55], sed qui requisitus ab actore, non (est) defensioni defuturus: *Plenaque defensio* [56] accipietur, si & judicium non detrectetur, & judicatum [57] solvi satisdetur.

1. *Collatio primæ & secundæ partis edicti.* 2. *De furiosis, infantibus, & civitatibus.*

22. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

ERgo sciendum est, non aliter hoc Edictum locum habere [58], quam si amici ejus interrogati fuerint, *an defendant*: aut si nemo sit, qui in-

1 *l.* 36. *infr. eod.* vid. Covarr. *lib.* 4. *var. resolut. cap.* 8. Ans. 2 Vide *l.* 1. *C. qui militare.* 3 Urbani, an & alii? *l.* 32. 38. *infr. eod.* 4 Atqui Romæ præsentes sunt: hæc præsentia pro absentia intelligitur. Roma abest singulari jure is, qui Romæ militat. 5 Quia etiam Romæ in castris agunt, & ea sunt conditione, ut quolibet momento proficisci eos oporteat, & ita destinatione animi absentes intelliguntur *Zas.* 6 Vide *l.* 1. *C. h. t.* 7 Ex verbis edicti non succurritur his legatis, quod Reipubl. causa non absint, quæ per excellentiam Romana intelligitur, non etiam municipii. *l.* 26. §. *ult. infr. eod. arg.* §. *sed jus quidem. Inst. de jur. N. G. & C.* Vid. Covarruv *Resol.* 4. *liv.* 4. c. 8. Mod. 8 Vide *l.* 22. *l.* 23. ☧. *quod metus caus.* Goth. De carcerum effractoribus, vid. Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 301. Cujac. *lib.* 6. *obs.* 7. S. L. 9 Ita legitur *in l.* 1. *in fin. infr. de aleatorib.* lapidicinis, Seneca 9. *declam. &* 5. *controv.* alii *latumias* legunt, vid. Cujac. 6. *observ.* 7. & ita apud Festum. Plautus vero *in captivis*, latomias: in latumiis plerumque carcer erat. Livius 3. *l.* 7. *C.* 3. De Latumiis Syracusanis a Dionysio constitutis, vide *Ælianum* 12. Plutarchum 2. *de fortuna Alex.* & in opere πρὸς τὸς ἀπαιδεύτους & in Nicia, *Thucydidem* 7. *Diodorum* 13. Goth. Latumiæ sunt lapidicinæ & loca cæsis lapidibus execta. vid autem Cott. *in Memorab.* Ferrandum *l.* 1. *explicat. c.* 15. & Menoch. *de A. I. Q. cas.* 301 Mod. 10 Et eos, qui sub juramento vel satisdatione sunt. *l.* 28 §. 1. *infr. eod.* vide *l.* 216. *infr. de verb. sign.* 11 Vide quæ notavi ad *l.* 2. ☧. *de in jus vocando.* 12 Vide quæ notavi *l.* 4. ☧. *de off. Proconsulis.* 13 Infamia est, alligatum vinculis & catenatum in publico procedere, *ut hic.* Idem si careat vestibus, *c. si qui testium. de testibus.* hujusmodi enim necessitas inevitabilis dicitur. vide *l.* 21. ☧. *de negot. gest.* fugere eodem modo non cogitur vi appetitus, si dedecus ei fuerit fugere. Fugere, ignaviæ & animi abjecti nota est. 14 Quales sunt, qui compedibus aut manicis vincti ista autem impossibilia censentur, quæ non nisi cum dedecore fieri possunt, vide *l.* 15 *infr. de condit. instit.* 15 Id est, ordinata, vide *l.* 24. *infr. de liberal. caus.* 16 Servum scilicet. 17 Id est, ante mortem testatoris. 18 §. 5. *Inst. de actionibus.* 19 Vide *l.* 19. §. *transfugæ.* 4. *infr. de captiv. & postlim.* §. 1. *Inst. de non qualit.* 20 Bonis constitutum, qui agat & conveniatur. *Zas.* 21 *l.* 33. ☧ *de procur.* 22 Id est, captus ab hostibus. Alciat. 1. *Par.* 35. Aug. 4. *Emendat* 10. vide *l.* 11. *infr. de captiv. & postlim.* 23 Vide *l.* 6. *in fin. infr. de test tel l.* 3. *C. de postlim.* 24 *l.* 25. *infr de captiv & postlim.* 25 Miles domi præsens, habetur pro pagano. v. *l. ult. C. de testat milit. pr. I. st. de milit. test.* 26 *Al.* decentio, id est, possessio: & ita sumitur *l.* 5. *infr. de impensis in res dotales.* ubi dixi 27 Modicum temporis mora hic definitur, adde *l.* 71. §. 2. *infr. de legat.* 1.

28 *v. l.* 32. *infr. de usuris.* 29 *v. l.* 23. *in fin. infr. eod.* hæc qui facit, neque moram committit, neque suam causam negligit. 30 *v. l.* 24. *in fin. infr. quæ in fraud. credit.* 31 *l.* 26. *in fin. infr. eod l.* 63 §. *pen. infr. ad SC. Trebell* 32 Eodem pene jure minores utuntur. *l.* 13. *in fin. l.* 15. *supr. de minor.* 25. *ann.* 33 Militem scilicet, idem in Doctore absente Reipublicæ causa respectu salarii sui, tradit Bart facit *l.* 14. *C. de prox. sacr. scrinior.* vide Rom. *singul.* 448. 34 *l.* 41. 43. *infr. eod.* tale legatum non unum est, sed multiplex. Tot enim legata sunt, quot anni sunt: & ideo dies in hac specie non cedit, quibus annis legatarius non fuit in Italia. 35 Legunt alii [illegible] P a. n. sit, sed &c. 36 Quæ adjecta erat favore heredis, quam impleri per heredem non stabat, sed per alia legatarii impedimenta. vide *l.* 8. *in fin.* ☧. *de condit. & demonstrat.* 37 Lucrum ex alterius pœna vel damno facere, aut ad id restitui nemo debet, *ut hic.* 10. *Eclog.* 36 *in fin.* 38 Restitutio non conceditur, ut quis lucretur cum damno alterius. *Bart* 39 Continuatum aut per usucapionem. vide *l.* 20. ☧. *eod.* 40 Id est, usucapio[illegible]em, *ut l.* 30. ☧. *eod.* & ita legendum monet Faber 2. *semestr.* 25. ut sit πλοκή. Nam ali[illegible] satis durum loquendi genus est, dicere, *possessionem sine possessione non consistere.* [illegible]d est, præscriptio, nota tres regulas sequentes. *Bart.* 42 *l.* 29. ☧. *de adquir.* [illegible] *amitt. possess.* Imo plurimum juris. *l.* 49. *infr. de adquir. vel amitt. possess.* [illegible] *l.* 23. §. 1. *infr. eod. l.* 23. §. 1. *infr. de adquir. vel amitt. possess. l.* 11. *l.* 15. *l.* 44 [illegible] *in fin. infr. de usurp. & usucap. l.* 12. §. 2. *infr. de captivis & post.* 44 De postli[illegible]nio vide *l.* 19. *infr. de captiv. & postl.* 45 Imo utilem. *l.* 21. §. 2. *infr. eod.* [illegible] Id est, usucapio, *ut l.* 22. §. 3. *in fin. infr ad SC. Trebell.* Goth. Vide Brisson. [illegible] *sus.* S. L. 47 Primus dominus dominium non amittit, nisi alteri ac[illegible]iratur. *Bart.* 48 *l.* 22. §. 1. ☧. *eod. l.* 140. ☧. *de reg. jur.* 49 Restituere p[illegible]s est quam subvenire. adde *l. ult.* ☧. *de heredib. instituendis.* 50 Cur? quia si able[illegible] defensorem habuit, per quem defenderetur. mihi imputandum erit, quod ejus defensor[illegible] non interpellaverim. 51 Baldus hinc colligit, citationem & judicium a proc[illegible]tore posse incipere, *l.* 3. *in med.* ☧. *de alimentis vel cibar.* 52 Id est, locus est hic [illegible]ius restitutioni, quam missioni in possessionem: quia potest evenire, ut adv[illegible]sario nulla [illegible]ona sint: deinde per missionem non continuo quis suum debitum consequi[illegible] [illegible]ide *l.* 7. §. *Prætor ait. infr. quibus ex caus. in possess.* 54 Sine di[illegible]ctione. 55 Vide *l.* 25. ☧. *de procurat.* 56 Et recte, *l.* 63. *infr. de judiciis.* vide *l.* 5. [illegible] *recte. infr.* [illegible] *ibus ex caus. in possess.* 57 Vide *l.* 110. §. 1. *infr. de reg. jur.* 58 Nec quem[illegible]ere contumacem censeri. *Bart.*

terro-

terrogari potest [1]: ita enim absens defendi non videtur, si actor ultro interpellat, nec quisquam defensioni se offerat: eaque testatione complecti oportet. §. 1. Sicut igitur [2] damno eos adfici non vult, ita [3] lucrum facere non patitur [4]. §. 2. Quod [5] Edictum etiam ad furiosos, & infantes [6], & civitates [7] pertinere Labeo ait.

De vinculis. 1. *De captivis.* 4. *De eo, qui secum agendi potestatem non facit.*

23. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Ait Prætor, *inve vinculis esset*, [*secumve agendi potestatem non faceret*]. Hæc persona merito adjecta est: fieri enim poterat, ut quis in vinculis præsens esset, vel in publica, vel in privata vincula ductus: nam & eum, qui in vinculis est, si modo non sit in servitute [8], posse usu adquirere constat. Sed & is qui in vinculis est, si defendatur, cessat restitutio.

§. 1. Is autem, qui apud hostes est, nihil per usum sibi adquirere potest, nec cœptam possessionem poterit implere, dum est apud hostes: hoc amplius nec postliminio reversus recuperabit per usum dominii adquisitionem [9]. §. 2. Item ei, qui per captivitatem fundi possessionem, vel ususfructus quasi possessionem amisit, succurrendum esse [10] Papinianus ait: & fructus [11] quoque medio tempore ab alio ex usufructu perceptos debere captivo restitui, æquum putat.

§. 3. Hi plane, qui fuerunt in potestate captivi, usu rem adquirere possunt [12] ex re peculiari: & æquum erit, ex hac clausula præsentibus, [id est, qui non sunt in captivitate] subveniri: si, cum non defenderentur, usucaptum quid sit. Sed & si dies actionis, quæ adversus captivum competebat, exierit, succurretur adversus eum.

§. 4. Deinde adjicit Prætor, *secumve agendi potestatem non faceret*: ut, si, dum hoc faciat, per usum adquisitio impleta, vel quid ex suprascriptis contigit, restitutio concedatur [13]: merito. Nec enim sufficit semper in possessionem bonorum ejus mitti: quia [ea] interdum species esse potest, ut in bonis latitantis mitti non possit, aut non latitet: finge enim, dum advocationes postulat [14], diem exisse: vel dum alia mora judicii contingit.

24. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Sed & ad eos pertinet, qui conventi frustrantur [15], & qualibet tergiversatione & solertia efficiunt, ne cum ipsis agi possit.

25. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Quod quidem simili modo ad eum quoque pertinere dicemus, qui [16] non frustrandi gratia id faceret, sed quod multitudine rerum distringeretur.

1. *De Relegato.* 2. *De his qui inviti aut sine venia in jus vocari nequeunt.* 3. *Interpretatio verborum*, Neque defenderetur. 4. *Si cui per Magistratum* 5. *Actio exempta sit* 6. *Sine dolo malo ipsius.* 7. *De feriis.* 8. *Si adversus usucapionem.* 9. *Interpretatio quartæ partis edicti.*

26. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Sed & si per Prætorem [17] stetit, restitutio indulgebitur. §. 1. Adversus relegatum restitutionem faciendam ex generali clausula [18] Pomponius ait: sed non & ipsi concedendum; quia [19] potuit procuratorem relinquere; ex causa tamen puto etiam ipsi succurrendum [20].

§. 2. Ait Prætor, *aut cum eum invitum* [21] *in jus vocare non liceret*, [*neque defenderetur*]: hæc clausula ad eos pertinet, quos [22] more majorum sine fraude [23] in jus vocare non licet, ut Consulem, Prætorem, cæterosque, qui imperium, potestatemve quam habent. Sed nec ad eos pertinet hoc Edictum, quos Prætor prohibet sine permissu suo [24] vocari (quoniam aditus potuit permittere): patronos puta, & parentes. §. 3. Deinde adjicit, *neque defenderetur*: quod ad omnes suprascriptos pertinet, præterquam ad eum, qui absens quid usucepit: quoniam plene supra de eo cautum est [25]. §. 4. Ait Prætor: *sive cui per Magistratus* [26] *sine dolo malo ipsius actio exempta esse dicetur.* Hoc quo? ut si per dilationes judicis effectum sit, ut actio eximatur, fiat restitutio. Sed & si Magistratus copia non fuit, Labeo ait restitutionem faciendam. *Per Magistratus* autem factum ita accipiendum est, si jus non dixit: alioquin si causa cognita [27], denegavit actionem, restitutio cessat: & ita Servio videtur. † Item, [per] Magistratus factum videtur, si per gratiam [28], aut sordes [29] Magistratus jus non dixerit. Et hæc pars locum habebit: necnon & superior, *secumve agendi potestatem non faciat.* nam id egit litigator, ne secum agatur, dum judicem corrumpit [30]. §. 5. *Actio exempta* sic erit accipienda, si desiit agere posse. §. 6. Et adjicitur, *sine dolo malo ipsius*: videlicet ut, si dolus ejus intervenit, ne ei succurratur: ipsis enim delinquentibus Prætor non subvenit [31].

† Proinde, si, dum vult apud sequentem Prætorem agere, tempus frustratus est, non ei subvenietur. † Sed & si dum decreto Prætoris non obtemperat, jurisdictionem ei denegaverit [32], non esse eum restituendum Labeo scribit. † Idemque, si ex alia justa causa non fuerit ab eo auditus. §. 7. Si feriæ extra [33] ordinem [34] sint indictæ, ob res puta prospere gestas, vel in honorem Principis, & propterea Magistratus jus non dixerit, Gajus Cassius nominatim edicebat [35] restituturum se: quia per Prætorem videbatur factum: solennium [36] enim feriarum rationem haberi non debere: quia [37] prospicere eas potuerit, & debuerit actor, ne in eas incidat: quod verius est, & ita Celsus lib. II. Digestorum scribit. Sed cum feriæ tempus eximunt, restitutio duntaxat ipsorum dierum facienda est, non totius temporis: & ita Julianus lib. IV. Digestorum scribit: ait enim, rescissionem usucapionis ita faciendam, ut hi dies restituantur, quibus actor agere voluit, & interventu feriarum impeditus est.

§. 8. Quotiens per absentiam quis non toto tempore aliquem exclusit, utputa rem tuam possedi, uno minus die, statuto in usucapionibus tempore, deinde Reipublicæ causa abesse cœpi, restitutio adversus me unius [38] diei facienda est. §. 9 Item, inquit Prætor: *Si qua alia mihi justa causa videbitur, in integrum restituam* [39].

† Hæc clausula Edicto inserta est necessario: multi enim [40] casus evenire potuerunt, qui deferrent restitutionis auxilium, nec singulatim [41] enumerari potuerunt, ut quotiens æquitas restitutionem suggerit, ad hanc clausulam erit descendendum [42]: utputa legatione quis pro civitate functus est, æquissimum est eum restitui [43], licet Reipublicæ causa non absit: & sæpissime constitutum est, adjuvari eum debere, sive habuit [44] procuratorem, sive non [45]. † Idem puto & si testimonii [46] causa sit evocatus ex qualibet provincia, vel in Urbem, vel ad Principem: nam & hic sæpissime est rescriptum subveniri. † Sed & his, qui cognitionis [47] gratia, vel appellationis [48] peregrinati sunt, similiter subventum. † Et generaliter [49] quotiescunque quis ex [50] necessitate non [51] ex voluntate abfuit, dici oportet, ei subveniendum.

De lucro & damno.

27. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Et sive quid amiserit, vel lucratus [52] non sit, restitutio facienda est, etiamsi non ex bonis quid amissum sit.

De absentia probabili, veluti studiorum causa. 1. *De eo, qui est sub fidejussoris satisdatione.* 2. *Interpretatio verborum*, Quod ejus &c. 3. *De eo, qui sæpius abfuit.* 4. *Si is, qui in provincia domicilium habet, Romæ sit.* 5. *De rescissoria actione & de exceptione.* 6. *Et de fructibus.*

28. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Necnon & si quis de causa probabili abfuerit, deliberare debet Prætor, an ei subveniri debeat: puta studiorum [53] causa, forte procuratore suo defuncto, ne decipiatur per justissimam [54] absentiæ causam [55]. §. 1. Item si quis nec in custodia, nec in vinculis sit, sed sub fidejussorum satisdatione, & dum propter hoc recedere non potest [56], captus sit, restituetur: & adversus eum dabitur restitutio. §. 2. *Quod ejus*, inquit Prætor, *per leges, plebiscita, senatusconsulta, Edicta, decreta principum licebit.* Quæ clausula non illud pollicetur, restituturum, si leges permittant: sed [57], si leges non prohibeant.

§. 3. Si quis sæpius [58] Reipublicæ causa abfuit, ex novissimo reditu tempus restitutionis esse ei computandum, Labeo putat. Sed si omnes quidem absentiæ annum colligant, singulæ minus anno: utrum annum ei damus ad restitutionem, an vero tantum temporis, quantum novissima ejus absentia occupavit, videndum: & puto, annum dandum [59]. §. 4. Si cum in provincia domicilium haberes, esses autem in Urbe, an mihi annus cedat, quasi experiundi potestatem habeam? Et ait Labeo, non cedere. Ego autem puto, hoc ita verum, si [60] *jus* [61] *revocandi domum* adversarius habuit [62]: si minus, videri esse experiundi potestatem: quia & Romæ [63] contestari litem potuit. §. 5. Exemplo [64] rescissoriæ actionis [65] etiam exceptio ei, qui Reipublicæ causa abfuit, competit: forte, si res ab eo possessionem [66] nacto vindicentur. §. 6. In

1 Nec prius ad secundum decretum pervenietur. *Bart.* 2 Primo capite hujus edicti. 3 Secundo scilicet capite. 4 *vide l. 21. ff. eod.* 5 Caput edicti secundum. 6 *vide l. 2. C. de annal. except.* 7 *vide l. 4. C. [illegible]* 8 Nec enim possidere intelligitur, qui ipse possideatur. *l. 37. in fin. infr. de adquir. rerum dom.* 9 Id est, nec adquirit, nec retinet, nec recuperat. *vide l. 19. in fin. ff. eod.* 10 Imo non est, *l. 19. ff. eod.* Hic restituitur ad possessionem & fructus, ne sit in damno: ibi vero non restituitur ad possessionem alienam, & sic ad lucrum. 11 *l. 28. in fin. infr. eod.* 12 *l. 15. in princ. infr. de usurp. & usucap.* 13 Qui non patitur secum litem contestari, & eo nomine quid quæsierit, contra eum restitutio conceditur. *Bart.* 14 *l. 15. in fin. ff. eod. l. 1. in fin. C. de dilationibus. vide l. 21. infr. de usuris.* & ita dilatio peti potest propter advocati absentiam diutinam. 15 Tales enim puniuntur. *l. ult. in princ. ff. de procurator.* Goth. Frustrantur, id est, morantur [illegible] *233. infr. de verb. signif.* Ans. Seculo Pauli conventio judiciaria non interrumpebat silentium longi temporis, hic: nec contestatio usucapionem, *l. si post infr. de R. V.* Cui rei medetur *l. 3. & l. 7. C. de præscript. 30. vel 40. annor. & l. 2. C. de annal. except.* Mod. 16 Refer ad hunc locum *l. 19. infr. de testib.* 17 *l. 8. 4. infr. eod.* 18 Secundi capitis hujus edicti. 19 Id est, non ipsi concedendam ex primo capite hujus edicti, vide que notavi *ad l. 1. infr. de diversis temporalib. præscript.* 20 *l. 4. in fin. infr. eod.* 21 *l. 2. ff. de in jus vocando. l. 12. infr. judicatum solvi.* Ergo volentes & consentientes in jus vocari possunt Dec. *d. l. 2.* 22 Alii legunt, *quos jure magistratus.* 23 Id est, non impune, *l. 1. infr. ad l. Falcid. l. 32. infr. de injuriis. [illegible] infr. de accusationibus.* & quidem sine pœna 50. aureorum. *vide l. 2. & pen. ff. de in jus vocando.* 24 *l. 4. § 1. d. tit.* 25 Verba generalia non pertinent ad ea, de [illegible] nominatim cautum sit. *hic. & l. 53. infr. de verb. oblig. l. 16. § [illegible] infr. de alim. [illegible].* nec clausula generalis refertur ad specificata. *l. 119. ff. de verb. oblig.* Capell. Tholosan [illegible] Ans. 26 *in pr. ff. eod. l. 1. ff. eod.* 27 Ut §. 6. *vers. sed & si. inf. eod.* 28 Ut *l. 65. §. cum Prætor. infr. ad SC. Trebell.* 29 Id est, avaritiam [illegible] quanquam [illegible] casu sententia ipso jure nulla sit. *l. 7. C. quando provocare.* 30 Et ideo quia delin[illegible] non subvenitur. §. 6 *infr. eod.* 31 *l. 134. in fin. infr. de reg. jur.* 32 [illegible] seu inobedientiæ in uno casu contemplatione, potest contumaci denegari [illegible] Bald. 33 Extra ordinem indictæ feriæ non ordinariæ, non solen[illegible] Goth. Quid sit extra ordinem ferias indicere. vide Ræward [illegible] 34 Id est, repentinæ, ut in *l. 4. C. de feriis.* Hujusmodi feriæ, *imperativæ* dicuntur [illegible] *l. 4. C. eod.* [illegible] Imperatorum, quod imperarentur seu indicerentur a solis Consulibus au[illegible] 35 Cur? quia actor prævidere extraordinarias ferias non potu[illegible] per Prætorem magis impeditus est, quam a sese. Ad eum modum [illegible] potest [illegible] causa probatio admitti. *l. 16. ff. eod. l. 1. ff. de in integ. restitutionibus. [illegible]* vide Socinum, *regula* 285. Goth. Alii [illegible] seu male Quis [illegible] esse verum? Similis tamen error est in *l. 3. ff. de offic. præt.* nec [illegible] edicebant, sed omnes omnino Magistratus. Sic enim *edicunt* Pilo & G[illegible] Cos [illegible] Senatus, qui vestem propter Ciceronem mutarat, ad vestitum rediret. *Edicunt* Censs. apud Gell. *lib. 15. c. 11.* sibi Latinorum Rhetorum scholas non placere. *Edicunt* Tr. pl. ap Ciceronem *Verrin. 4.* ne quis Romæ esset, qui rei capitalis damnatus esset. Cæterum ad §. 4. *vers.* [illegible] Jo. Robertum *l. 4. sent. c. 21. ad hunc* §. 7. civem meum Ræward. [illegible] 19. Mod. 36 *l. 3. C. de dilationibus.* dixi ad Varron. *lib. 5.* Quæ sint solennes, *v. l. 7. C. de feriis.* 37 Culpa est autem non prævidere quod prævisum oportuit. *l. 31. infr. ad l. Aquil.* 38 Usucapione rescissa solum tempus absentiæ restituitur. *Bart.* 39 *l. 1. in fin. ff. l. 28. in princ. l. 33. infr. eod. l. 7. ff. de in integrum.* 40 Generaliter omnes, qui necessitate absunt, restituuntur, nec in iis tantum, ubi damnum faciunt, verum & ubi non lucrantur. 10. *Eclog. 30. c. 38.* 41 *Singillatim.* 42 *vide l. 12. ff. de legib.* 43 [illegible] *eod.* 44 Imo, si habuit, non restituetur. *l. 39. infr. eod.* 45 In eo ut differat a legato Principis, vide Cujac. 19. *obs.* 14. Goth. Atqui contra videtur facere *l. 39. infr. eod.* Sed quidam rejecta Duareni opinione, existimant eum, qui procuratorem reliquit, si per eum non est detentus: uti has leges etiam inter se conciliare videtur Equinar. Baro, præter quem vid. etiam ad hunc §. Jo. Robert. *l. 3. sent. recept. c. 1.* Mod. 46 *l. 2. §. 3. infr. de judiciis.* 47 Ad Principem. *l. ult. §. 1. ff. quod metus causa.* 48 *l. 1. infr. eum, qui appellaverit.* 49 Adde de justis causis *l. 5. [illegible]* 50 *l. 10. C. quomodo & quando judex.* 51 Absentia alia est necessaria & privilegiata, ut militum: alia probabilis tantum, sed tamen privilegiata, (ut studiorum & studiosorum causa,) alia voluntaria & probabilis, non tamen privilegiata, (ut mercatorum): alia necessaria, improbabilis & odio digna, ut damnatorum. 52 Lucri & ad lucrum etiam datur restitutio majoribus, ex justa causa vel necessitate absentibus. 53 Adde [illegible] *C. ne filius pro patre.* 54 Quæ, quod ad munera personalia attinet, durat ad vigesimum quintum annum. *l. 1. & 2. C. qui ætate vel professione.* 55 Videtur tamen absens studiorum causa, pro præsente haberi. *vide [illegible] in princ. infr. de leg. 3.* 56 Impossibile censetur, quod non nisi cum dedecore fieri potest *l. 15. infr. de cond. inst.* 57 Permissum, quod non prohibitum, atque ita de privatis delictis permissam esse transactionem colligunt, cum nulla lege prohibita reperiatur transactio, dixi *l. 18. C. de transact.* 58 Et ita plurium absentiarum tempora junguntur, ut simul restituantur. *Bart.* 59 *l. 2. §. legatis. infr. de judic.* 60 Declinatoriam exceptionem habens, conveniri eo in foro non potest, cujus exceptionem habet 61 Actori non est imputandum, si reum non citavit, quem sciebat tutum esse exceptione fori *Bart.* 62 Præsens esse videtur, qui est in communi patria. *Bart.* 63 [illegible] *caus. maj. & Cujac. 7. obs. 32.* 64 *l. 23. §. 2. ff. eod.* 65 Ut rescissoria actio datur ei, cujus res usucapta est, cum abesset reipublicæ causa, ita etiam, si ejus possessionem nactus fuerit, & ab eo vindicetur, datur ei exceptio, unde falli videtur Govean. *variar. lect. l. 1. c. 40.* Vid. etiam Ræward. *l. 4. variar. [illegible]* & Cujac. *observ. [illegible] c. 32.* Mod. 66 Possessionemve nacto, *Haloander* possessionem veterem nacto, *Ræward 14. var. [illegible] 5.* Veteris porro possessionis verbo intelligit eam possessionem, quam is, qui Reipublicæ causa abfuit, ipso jure per usucapionem amisit.

actione

actione rescissoria [1], quæ adversus militem [2] competit, æquissimum esse Pomponius ait, ejus quoque temporis, quo absens defensus non est, fructus [3] eum præstare. Ergo [4] & militi debebunt restitui: utrinque [5] actio erit.

29. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

Videlicet ne cui officium publicum [6] vel damno [7], vel compendio sit.

Si adversus usucapionem. 1. Et venditionem, sententiam.

30. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Cum miles, qui usucapiebat, decesserit, & heres impleverit usucapionem, æquum est rescindi, quod postea usucaptum est: ut eadem in heredibus, qui in usucapionem succedunt, servanda sint: *quia possessio* [8] *defuncti* [9], *quasi juncta, descendit ad heredem* [10]: & plerunque nondum hereditate adita completur. §. 1. Si is, qui Reipublicæ causa abfuit, usucepit, & post usucapionem alienaverit rem, restitutio facienda erit [11]: & licet sine dolo abfuerit, & usuceperit, lucro ejus occurri oportet. † Item ex reliquis omnibus causis restitutio facienda erit, veluti si adversus eum [12] pronunciatum sit.

Quo casu actio rescissoria perpetuatur.

31. IDEM lib. 53. ad Edictum.

Si [13] is, cujus rem usucepit Reipublicæ causa [14] absens, possessionem suæ rei ab illo usucaptæ nactus sit: & si postea amiserit, non temporalem, sed [15] perpetuam [16] habet actionem.

De eo, qui nondum provinciam accessit, aut ea excessit.

32. MODESTINUS lib. 9. Regularum.

Abesse [17] Reipublicæ causa intelligitur & is, qui ab Urbe [18] profectus est, licet nondum provincia excesserit [19]: Sed is, qui excesserit [20], donec in Urbem [21] revertatur: & hoc ad Proconsules, Legatosque eorum, & ad eos, qui provinciis præsunt, Procuratoresve [22] Principum, qui in provinciis tenentur, pertinet: & ad Tribunos militum, & Præfectos, & Comites legatorum, qui ad [23] ærarium [24] [delati], aut in Commentarium Principis delati sunt.

De patrono fisci. 1. De notariis. 2. De medicis militum.

33. IDEM lib. singul. de enucleatis casibus.

Inter eos, qui ex generali [25] clausula adjuvantur, & fisci patronus connumeratur. §. 1. Eos, qui Notis [26] scribunt acta Præsidum, Reipublicæ causa non abesse [27] certum est. §. 2. Militum medici [28], quoniam officium, quod gerunt, & publice prodest, & fraudem eis adferre non debet, restitutionis auxilium implorare possunt.

De milite, qui commeatum accepit. 1. De his, qui operas in publico locant.

34. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

Miles, commeatu [29] accepto, si domi suæ est, Reipublicæ causa abesse non videtur. §. 1. Qui [30] operas in publico, quod vectigalium causa locatum est, dat, Reipublicæ causa non abest [31].

De his, qui mittuntur, ut milites ducant, aut reducant, aut legendos curent. 1. Vel ad gratulandum Principi. 2. De procuratore Cæsaris. 3. De Præfecto Ægypti, & cæteris, qui Reip. causa absunt. 4. De Urbicis militibus. 5. De eo, qui ad compescendos malos homines missus est. 6. De pagano, qui in acie cecidit. 7. De eo, qui Reip. causa Romam proficiscitur, vel per Urbem iter facit. 8. De profectione, & Reipub. administratione. 9. De eo, qui in castra, vel domum it, aut redit.

35. PAULUS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

Qui mittuntur, ut milites ducerent, aut reducerent, aut legendi [32] curarent [33], Reipublicæ causa absunt [34]. §. 1. Hi quoque, qui missi sunt ad gratulandum Principi. §. 2. Item Procurator [35] Cæsaris, non solum cui rerum provinciæ cujusque [36] procuratio [37] mandata erit, sed [38] & is, cui rerum [39], quamvis non omnium. Itaque plures ibi procuratores diversarum Reipublicæ causa abesse intelliguntur. §. 3. Præfectus quoque Ægypti Reipublicæ causa abest, quive aliam ob causam Reipublicæ gratia extra Urbem aberit.

§. 4. Sed & in Urbanicianis [40] militibus idem Divus Pius constituit.

§. 5. Quæsitum est de eo, qui ad compescendos malos homines missus est [41], an Reipublicæ causa abesset. Et placuit, Reipublicæ causa eum abesse. §. 6. Item Paganum, qui in expeditione Consularis jussu transierat, ibique in acie ceciderat: heredi enim ejus succurrendum est [42]. §. 7. Qui Reipublicæ causa Romam profectus est, abesse Reipublicæ causa videtur. Sed & si extra patriam suam Reipublicæ causa profectus sit, etiamsi per Urbem ei iter competit, Reipublicæ causa abest. §. 8. Similiter qui in provincia est, ut primum aut domo sua profectus [43] est, aut cum in eadem provincia degit Reipublicæ administrandæ causa: simul agere Rempublicam cœpit, ad similitudinem absentis habetur. §. 9. Et dum eat in castra, & redeat, Reipublicæ causa abest, quod & eundum sit in castra militaturo, & redeundum. Vivianus scribit, Proculum respondisse, militem, qui [44] commeatu absit, dum domum vadit, aut redit, Reipublicæ causa abesse: dum domi sit, non abesse [45].

De absentia voluntaria aut necessaria.

36. ULPIANUS lib. 6. ad legem Juliam & Papiam.

Reipublicæ [46] *causa abesse* eos solos intelligimus, qui non sui commodi causa [47], sed coacti absunt.

De assidentibus ultra tempus statutum.

37. PAULUS lib. 3. ad leg. Juliam & Papiam.

Hi, qui in Provincia sua, ultra tempus a constitutionibus concessum [48], adsident, publica causa abesse non intelliguntur [49].

De assidentibus in sua provincia. 1. De officio finito & tempore ad revertendum concesso.

38. ULPIANUS lib. 6. ad legem Juliam & Papiam.

Si cui [50] in provincia sua Princeps adsidere speciali beneficio permiserit, puto eum Reipublicæ causa abesse: quod si non ex permissu hoc fecerit, consequenter dicemus, cum crimen [51] admisit, non habere eum privilegia eorum, qui Reipublicæ causa absunt.

§. 1. Tamdiu Reipublicæ causa abesse quis videbitur, quamdiu officio alicui præest. Quod si finitum fuerit officium, jam desinit abesse Reipublicæ causa [52]. † Sed ad revertendum illi tempora computabimus statim atque desiit Reipublicæ causa abesse, [ea], quibus reverti in Urbem potuit: & erit moderatum, tempora ei dare, quæ lex [53] revertentibus præstitit [54]. † Quare, si quo deflexerit suæ rei causa, non dubitamus id tempus ei non proficere: habitaque dinumeratione temporis quo reverti potuit, statim eum dicemus desisse Reipublicæ causa abesse. † Plane si infirmitate impeditus, continuare iter non potuit, habebitur ratio humanitatis [55]: sicuti haberi solet & hiemis, & navigationis, & cæterorum, quæ casu contingunt.

De absente, qui procuratorem reliquit.

39. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Is, qui Reipublicæ causa abfuturus erat, si procuratorem reliquerit [56], per quem defendi potuit, in integrum volens restitui non [57] auditur [58].

Si adversus accusationem omissam. 1. De restitutione damnati, cujus bona alius usurpaverat.

40. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

Si qua militi accusatio competat, tempore [59], quo Reipublicæ operam dedit, non perimitur. §. 1. Quod eo tempore, quo [60] in insula aliquis fuit ex pœna ei irrogata, cujus restitutionem impetravit, ab alio usurpatum [61] ex bonis, quæ non erant adempta [62], probatum fuerit, suæ [63] causæ restituendum est.

Si adversus conditionem non impletam.

41. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

Si quis Titio legaverit, *si mortis suæ tempore* [64] *in Italia esset: aut in annos singulos, quod in Italia esset*, & ei succursum fuerit, quia ob id [65], quod Reipublicæ causa abfuit, exclusus fuerit a legato, fideicommissum ab eo relictum præstare cogitur. Marcellus notat: Quis enim dubitavit, salva legatorum & fideicommissorum causa, militi restitui hereditatem, quam ob id perdidit, quod Reipublicæ causa abfuit?

De eo, qui sui negotii causa in legatione est.

42. ALFENUS lib. 5. Digestorum.

Non vere dicitur Reipublicæ causa abesse [eum], qui sui [66] privati negotii causa in legatione est.

1 Rescissoria actio in militem datur ei, cujus rem miles ipse usucepit domino absente nec defenso. Fingit igitur hæc rescissoria seu restitutoria actio militem absentis & indefensi rem non usucepisse: ut per contrarium rescissoria, quæ datur militi, fingit rem militis absentis non usucaptam, ut utraque sit fictitia. *Goth.* Pro interpretatione hujus §. vid. Govean. *lib. 1. variar. lect. cap.* 45. Rævard. *lib. 4. variar. c.* 5. & Cuj. *lib. 7. observ. c.* 32. S. L. 2 Et quemcunque absentem Reipublicæ causa. 3 Ne cui officium suum sit damnosum *v. l. 7. ff. testam. quemad. aper. v. in hanc l.* Cuj. 7. *ad Afric.* 4 Ut sit eadem æquitatis utrinque ratio. 5 Et militi & in militem. 6 Militia dicitur hic officium publicum. Officium publicum nulli damno vel compendio in fraudem alterius esse debet. 7 Militia compendio militi esse potest, non tamen cum alieno dispendio. *l.* 18. *s. eod. l.* 140. *ff. de reg. jur.* 8 Id est, usucapio. *l.* 19. *s. eod.* 9 *vide l.* 40 *ff. de usurp. & usucap.* 10 Sic interpretantur alii, *Le mort saisit le vif.* id est, defunctus heredem suum possessorem facit, *vide l.* 11. *ff. de liber. & posth.* heredem extraneum non æque: quo referenda est *l.* 23. *ff. de adq. vel amitt. possess.* Sed jure Gallico quivis heres, possessor constituitur. 11 In rem ipsam: ut *l.* 13. §. 1. *s. de minor.* 12 Absentem. 13 v. Cujac. 10. *obs.* 6. 14 Qui absint Reipublicæ causa, v. *l.* 33. 34. 35. & 45. *ff. eod.* 15 Exceptio dominii, Publicianæ multis casibus non officit, ut hic unus casus est, vide plures notatos *ad l.* 16. *ff. de Publiciana.* 16 Id est, Publiciana. 17 Scripsere ad hanc legem præter alios Leodegarius a Quercu, Cujac. *l.* 12. *obs.* 33. Sigonius *lib. 1. de Jur. Civium c.* 15. Brisson. *select. antiq. l. 4. c.* 14. Mod. 18 Vel domo. *l.* 35. §. 8. *ff. eod.* 19 Provinciam accesserit. Petr. Faber apud Cujac. 12. *obs.* 33. 20 *Excessit.* 21 Metropolim: v. quæ scripsi ad *Nov. 1. in fin. l. 4. §. pen. ff. de damn.* 22 *l.* 35. §. 2. *ff. eod.* v. quæ scripsi ad *tit. de off. proc. Cæsar.* 23 Comitum, & eorum, qui Magistratus administrabant, quibus a publico salaria præstabantur, nomina *ad ærarium deferebantur*, uti constat ex Senatusconsulto de Curatoribus aquarum facto, quod extat apud Frontinum, *lib. 2. de aquæductibus.* 24 De ærariis ac præfectis ærarii, vide quæ scripsi ad *l.* 42. *ff. de jure fisci.* 25 *Si qua mihi justa causa*, de qua dictum *l.* 1. *in fin.* & 26. §. *ult. s. eod.* 26 *Notis* olim excipere solebant acta judicum, cum aliter non possent loquentis celeritatem manu adsequi: quod Ammianus ostendit apertissime *lib.* 24. Idem mos in Senatusconsultis & Edictis scribendis, uti colligitur ex Valerio Probo *in* notis. Unde Manilius: *Et hic scriptor erit felix, cui littera verbum est, Quique notis linguam superet, cursuque loquentis Excipiat longas nova per compendia voces:* & mox; *Hic etiam legum Tabulas & condita jura Noverit, atque notis levibus pendentia jura.* Hinc *Notarii.* Erant & hujusmodi notis pleni Jurisconsultorum libri, quas sive siglas, sive [illegible] dixeris, utiliter Imperator sustulit. 2. Isidor. 22. Notis etiam scribi testamenta militum permissum erat, *l.* 40. *ff. de testam. milit. l.* 6. *in fin. ff. de bonor. possess.* Legimus etiam apud Fabium, notis exceptam fuisse orationem Ciceronis *pro Milone.* 27 Imo absunt, ut hunc locum adfirmative legit *Accurs.* Quibusdam ita videtur, notarios, qui actibus publicis Præsidum adsint, Reipublicæ causa abesse: qui eorum privatis negotiis, non abesse. 28 *l.* 6. *ff. de jure immunit. vide l.* 1. *C. de professor. & medic.* 29 Id est, licentia abeundi, *v. l.* 1. *ff. de re militari.* Μετὰ ἀπολύσεως, post dimissionem, 10. *Eclog.* 1. *c.* 35. 30 ὁ Μισθωσάμενος δημόσια τέλη, qui vectigalia publica conduxit, Reip. causa non abest. 10. *Eclog.* 1. *c.* 35. Possis & hic *stationarios* intelligere, de quibus dixi *ad l.* 5. *C. de vectig. & comm.* 31 Qui sui commodi causa & volentes occupantur. *vide l.* 36. *ff. eod.* 32 *Al.* legendos. 33 Legendi curam gererent, *Halo.* 34 Imo non absunt *l.* 1. *ff. de re milit.* ubi dixi. 35 *l.* 32. *s. eod.* adde quæ scripsi ad *tit. de officio procur. Cæsaris.* 36 Alicujus. 37 Tota *l.* 6. §. *qui universas. s. de officio Præsidis.* 38 Plures enim fuerunt in una provincia. *Baro.* 39 Quarundam tantum. Procuratores itaque Cæsaris, non unius tantum generis fuere. Quibusdam enim provinciæ universæ & integræ committebantur: quibusdam vero res nonnullæ tantum, veluti, patrimonium Gildoniacum, res Juliani &c. *vide Notitiam Imperii.* 40 *vide l.* 8. §. 9. *ff. de excusat. tut.* 41 Irenarchæ tales, *vide l.* 18. §. *Irenarcha. ff. de muneribus.* hæc etiam cura Præfecti Urbi fuit. *l.* 1. *s. de offic. P. Urbi.* 42 *l.* 6. *s. de in integrum.* [illegible] *l.* 41. §. 2. *ff. de excusation. tutor.* 44 Qui cum commeatu, id est, cum licen[illegible] 45 *vide l.* 34. *s. eod.* 46 Non dicimus eos abesse Reipublicæ causa, qui non necessitate, sed commodi sui causa absunt. 10. *Eclog.* 36. *c.* 37. 47 *l.* 42. *ff. eod.* 48 Id est, ultra quadrimestre tempus, *l.* 10. *C. de adsessoribus.* 49 Quin etiam p[illegible]iuntur. *d. l.* 10. 50 *l.* 37. *s. eod.* 51 Sacrilegii, *vide l. ult. C. de crimin. sacrileg.* id est, violatarum legum. 52 *l.* 37. *s. eod.* 53 Julia & Papia, ut in[illegible] hujus legis ostendit. vide quæ scripsi *ad l. 3. infr. de verb. sign.* 54 Id est [illegible] passuum in dies singulos. *vide l.* 1. *s. si quis cautionib.* 55 *vide l.* 2. [illegible] *& seq. s. si quis cautionibus.* 56 *l.* 8. *in fin. s. de in integrum.* 57 Imo, audietur. [illegible] 6. §. *ult. s. eod.* 58 Hoc pertinet ad posterius caput edicti: & interpretabimur h[illegible]modo: volens restitui contra eum, qui reipublicæ causa abfuit & procuratorem reliqu[illegible] non audietur. *l. item ait prætor.* §. *hac autem restitutio. s. eod.* Mod. 59 *l.* 1. *s. eod.* [illegible] 2. *C. de restit. milit.* 60 *vide l.* 26. §. 1. *s. eod.* 61 Illicite, *vide l. illicitas* [illegible] *de officio Præsidis.* 62 Per sententiam: non omnia itaque bona adimebantur in ins[illegible]m deportandis. 63 Ut restitutus in integrum id una cum aliis suis [illegible]nis habeat. 64 Adde *l.* 17. §. 1. *s. eod. l.* 43. *infr. eod.* 65 Imo, ob id, id [illegible]st, quia e[illegible]olumentum non habet, legatum præstare non debet. *l.* 3. §. *item ff. de leg*[illegible] *præstand.* 66 *l.* 86. *s. eod.*

Si adversus conditionem deficientem.

43. [1] AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

SI quis stipulatus sit *in annos singulos, quoad* [2] *in Italia esset vel ipse, vel* [3] *promissor*, & alteruter Reipublicæ causa abesse cœperit, officium Prætoris est, introducere [4] utilem actionem. † Eadem dicemus & si ita concepta stipulatio fuerit, *Si quinquennio proximo Romæ fuerit*, vel ita, *si [Romæ] non fuerit, centum dare spondes?*

Ex quibus causis Reipub. causa absens non restituitur.

44. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

IS qui Reipublicæ causa abest in aliqua re læsus, non restituitur, in qua [5], etiam si Reipublicæ causa non abfuisset, damnum erat passurus.

De militibus.

45. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

MIlites omnes [6], qui discedere [7] signis [8] sine periculo non possunt, Reipublicæ causa abesse intelliguntur.

Si adversus absentem.

46. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

QUi Reipublicæ causa abfuit, etiam adversus eum, qui pariter Reipublicæ causa abfuerit [9], restituendus est, si aliquid damni juste queritur.

TIT. VII.

DE ALIENATIONE [10], JUDICII MUTANDI CAUSA, FACTA [11].

Ratio & summa edicti. 4. *Si quis hominem alterius provinciæ vel potentiorem opposuerit.*

1. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

OMnibus [12] modis Proconsul [13] id agit, ne cujus deterior causa fiat ex alieno facto [14]. Et, cum intelligeret judiciorum exitum interdum duriorem [nobis] constitui, opposito nobis alio adversario [15], in eam quoque rem prospexit: *ut si quis alienando rem alium nobis adversarium suo loco substituerit, idque data opera in fraudem nostram fecerit, tanti nobis in factum actione teneatur, quanti nostra intersit* [16], *alium adversarium nos non habuisse.* §. 1. Itaque si alterius provinciæ hominem, aut potentiorem [17] nobis opposuerit adversarium, tenebitur:

2. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

AUt alium, qui vexaturus sit adversarium:

1. *De manumissione.* 2. *Quod vi aut clam, & aquæ pluviæ arcendæ.* 3. *De operis novi nunciatione.* 4. *Quid veniat in hanc actionem.* 5. *Si is, qui tenetur hoc edicto, paratus sit utile judicium pati, ac si possideret.*

3. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

QUia etiamsi cum eo, qui alterius provinciæ sit, experiar, in illius [18] provincia experiri debeo, & potentiori pares esse non possumus [19]. §. 1. Sed & si hominem, quem petebamus, manumiserit, durior nostra conditio sit, quia Prætores faveant libertatibus [20]. §. 2. Item, si locum, in quo opus feceris, cujus nomine interdicto *Quod vi aut clam*, vel *actione aquæ pluviæ arcendæ* tenebaris, alienaveris [21], durior nostra conditio facta intelligitur, quia si tecum ageretur, tuis impensis id opus tollere deberes, nunc vero, cum incipiat mihi adversus alium actio esse, quam qui fecerit, compellor meis impensis id tollere: quia qui ab alio factum possidet, hactenus istis actionibus tenetur, ut patiatur id opus tolli. §. 3. Opus quoque novum si tibi nunciaverim, tuque eum locum alienaveris, & emptor opus fecerit, dicitur, te [22] hoc judicio teneri: quasi neque tecum ex operis novi nunciatione agere possim, quia nihil feceris: neque cum eo, cui id alienaveris, quia ei nunciatum non sit. §. 4. Ex quibus apparet, quod Proconsul [23] in integrum restituturum se pollicetur: ut hac actione officio tantum judicis consequatur actor, quantum ejus interfit [24] alium adversarium non habuisse: forte, si quas impensas fecerit, aut si quam aliam [25] incommoditatem passus erit, alio adversario substituto. §. 5. Quid ergo est, si [26] is adversus quem talis actio competit, paratus sit utile judicium pati, perinde ac si possideret? Recte dicitur, denegandam esse adversus eum ex hoc Edicto actionem [27].

De usucapione rei alienatæ. 1. *De causa alienationis.* 2. *De dominii vel possessionis translatione.* 3. *De causa alienationis.* 4. *De servitutibus.* 5. *Quid veniat in hanc actionem: qua ex causa detur: & intra quod tempus: de successoribus.*

4. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

ITem si res fuerint usucaptæ ab eo, cui alienatæ sint, nec peti ab hoc possint, locum habet hoc Edictum. §. 1. Itemque fieri potest, ut sine dolo malo quidem possidere desierit, verum judicii mutandi causa id fiat. Sunt & alia complura talia. † Potest autem aliquis dolo malo desinere possidere, nec tamen judicii mutandi causa fecisse, nec hoc Edicto teneri: neque [28] enim alienat, qui duntaxat omittit possessionem [29]. Non tamen ejus factum improbat Prætor, qui tanti habuit re carere [30], ne propter eam sæpius litigaret: hæc enim verecunda cogitatio ejus, qui lites exsecratur, non est vituperanda [31]: sed ejus duntaxat, qui cum rem habere vult, litem ad alium transfert, ut molestum adversarium pro se subjiciat [32].

§. 2. Pedius lib. IX. non solum ad dominii translationem hoc Edictum pertinere ait, verum [33] ad possessionis quoque: alioquin, cum quo in rem agebatur [inquit] si possessione cessit [34], non tenebitur [35].

§. 3. Si quis [36] autem ob valetudinem, aut ætatem, aut occupationes necessarias litem in alium transtulerit, in ea causa non est, ut hoc Edicto teneatur: cum in hoc Edicto *doli mali* fiat mentio [37]. Cæterum [38] erit interdictum & per procuratores litigare, dominio in eos plerumque ex justa causa translato. §. 4. Ad jura etiam prædiorum [39] hoc Edictum pertinet: modo si dolo malo fiat alienatio.

§. 5. Hæc actio in id quod interest, competit: proinde si res non fuit petitoris, aut si is, qui alienatus est, sine culpa decessit, cessat judicium: nisi [si] quid actoris præterea interfuit. §. 6. Hæc actio non [40] est pœnalis; sed rei persecutionem arbitrio judicis continet: quare & heredi dabitur [41]: in heredem autem,

5. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

VEl similem,

6. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

VEl post annum [42], non dabitur:

7. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

QUia pertinet quidem ad rei persecutionem, videtur autem ex delicto dari.

Si quis rem exhibeat, non pristinam judicii causam. 1. *De judicio præsenti vel futuro.* 2. *De alienatione rei alienæ.* 3. *De heredis institutione, & legato.* 4. *Si quis alienaverit, deinde receperit.* 5. *De redhibitione.*

8. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

EX hoc Edicto tenetur & qui rem exhibet, si arbitratu judicis pristinam judicii causam non restituit [43]. §. 1. Ait Prætor: *Quæve alienatio judicii mutandi causa facta erit*, id [44] est, [si] futuri judicii causa, non ejus quod jam sit [45]. §. 2. *Alienare* intelligitur etiam, quis alienam [46] rem vendidit. §. 3. Sed heredem instituendo, vel legando, si quis alienet, huic Edicto locus non erit [47]. §. 4. Si qui alienaverit [48], deinde receperit, non tenebitur hoc Edicto.

§. 5. Qui venditori suo redhibet, non [49] videtur judicii mutandi causa abalienare [50]:

9. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

QUia, redhibito homine, omnia retro aguntur [51]: & ideo non videtur judicii mutandi causa alienare, qui redhibet, nisi si propter hoc ipsum redhibet, non redhibiturus alias.

De solutione debiti. 1. *Si tutor, vel curator alienaverit.*

10. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

NAm & si obligatus solvero, quod a me petere velles, huic Edicto locus non [52] erit [53]. §. 1. Si tutor pupilli vel adgnatus [54] furiosi alienaverint, utilis actio competit: quia consilium [55] hujus fraudis inire non possunt.

De re ab actore militi donata.

11. IDEM lib. 5. Opinionum.

CUm miles postulabat, suo nomine litigare de possessionibus, quas sibi donatas [56] esse dicebat, responsum est, si judicii mutandi causa donatio facta fuerit, priorem dominum experiri oportere: ut rem magis, quam litem in militem transtulisse credatur.

1 Vide in hanc l. Cujac. 7. *tractatu ad Africanum.* 2 Adde *l. 41. ff. eod.* 3 Hoc est, quoad in Italia erit stipulator, quoad in Italia erit promissor. 4 Introducere Prætor dicitur utiles actiones, quæ ex mero officio ejus proficiscuntur, directis deficientibus, *§. introducit. §. præterea. Inst. quod cum eo.* [illegible] *eadem cred.* vel deficiente edicto, ut in casibus hujus legis edictum deficit, est enim tantum de restituendis actionibus temporalibus, quarum dies exiit absente eo, cui, vel in quem competebant, non de restituendis etiam his, quarum conditio defecit: sed tamen restituentur officio Prætoris, quia Prætori non habetur pro defecta conditio, quæ fuit in potestate stipulatoris vel promissoris, si non sponte ejus defecerit, [illegible] cogente necessitate. Duplex igitur est actio restitutoria: una ex edicto, altera ex decreto sive officio Prætoris. *l. 20. ff. l. 3. C.* [illegible] & utraque utilis, sed ad priorem utilem accommodata est posterior: utilium enim actionum, sæpe in jure aliæ, seu quædam sunt utiles. vide Cujac. 7. *ad Africanum ad hanc legem.* 5 *l. 14. §. 11. ff. quod met. causa. l. 14. in fin. ff. deposit.* 6 Et eorum uxores cum maritis peregrinantes. *l. 2. C. de uxoribus militum.* 7 Vide quæ scripsi ad *l. 2. ff. de* [illegible] *vocando.* 8 [illegible] a signis 9 Licet absens contra absentem hic restituatur, non tamen consequitur, privilegiatum adversus privilegiatum restitui. Nec [illegible] les quia absens, ideo privilegium habet: quia sola absentia non est causa privilegii, [illegible] ntia cum læsione *Bart.*

10 Ad hunc titul. scr[illegible] Adrianus Pulvæus; & multa Cujacius *l. 10. observ. c. 3.* ac rursus *in paratit.* Vid eti[illegible] Ludov. Vital. *l. 1. variar. lect. c. 17. & l. 24. in fin. ff. comm.* [illegible] Mod. 11 [illegible] *C.* 55 [illegible] 42. 12 Qu[illegible] potest 13 Cur Proconsulis sit hic mentio [illegible] sumpta hæc lex est ex edicto provinciali. Idem tamen sentiendum de Prætore [illegible] 14 Vendendo, *l. 3. §. 2. ff. eod.* dividendo, *l. 24. in fin. ff. comm. divid.* don[illegible], *arg. l.* [illegible] *C. ne fiscus.* manumittendo, *l. 3. §. 1. ff. eod.* restitutionem impetrando, *l. 29. ff. tit. prox.* [illegible] rando, *l. 1. in princ. ff. si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicetur.* 15 Puta alterius provinciæ, potentiore, ingenuo, milite, clerico, Ecclesia. D[illegible] 16 *l. 3. §. pen. l. 4. §. pen. ff. eod.* 17 Atqui hoc casu locus esse videt[illegible] *l. 1. C. ne liceat potent.* An ibi actor, hic reus alienavit, ut vult Accursius? [illegible] Actor forum rei sequitur, *v. l. 2. C. de jurisd.* 19 *l. 1. in fin. ff. si ex noxali. l. 4. in fin. ff. de recept.* [illegible] *arbitr. l. 1. § sed & si vacinus.* 22. *ff. de aqua & aquæ pluviæ* 20 In re [illegible] & pari causa vide *l. 24. ff. de manum.* [illegible] 21 *l. 16. in fin. ff.* [illegible] *& aq. pluviæ* 22 Imo, emptorem seu possessorem. *l. ult. ff. de novi operis.* [illegible] Imo alter[illegible] *l. 1. C. hoc tit.* 23 In edicto suo provinciali scil. 24 *l. 1. in princ. ff. eod.* 25 Etiam antequam agam adversus possessorem. dixi *l. 1. ff. eod.* 26 Similis subjectio est *l. 7. §. 9. ff. de dolo.* 27 Cum nihil intersit actoris, *l. 4. §. 5. ff. eod.* & pristinam causam restituat *l. 8. ff. eod.* 28 *l. 119. ff. de reg. jur.* 29 An cum Placentino ex hoc verbo colligemus, Huic edicto locum non esse, nisi proprietas alienetur? Minime. vide §. 2 *ff. eod.* 30 Rectum fuisset, ajunt viri docti, *qui tanti valuerit non litigare, ut etiam re ipsa careret.* Sed illo modo dixit etiam Epigrammatographus *Ignoscas petimus* [illegible] *tanti non est, ut placeam tibi, perire.* Atque de illo *tanti*, habuit multa Civis meus Curtius εἰκαστῶν. *l. 1. c. 46.* Mod. 31 Vide *l. 13. C. de judic.* 32 An & ex eo colligimus, Huic edicto locum non esse, nisi res clam alienetur? Minime. 33 Sive dominium, sive possessio transferatur in alium, hoc edictum locum habet 34 Differunt cedere & transferre possessionem. 35 *§. 1. ff. eod.* 36 Necessariis de causis licet litem in alium transferre. 37 In summa, ad hoc edictum tria requiruntur. I. ut judicii mutandi causa: II. ut per fraudem alienetur. III. Ut intersit actoris. *Zas.* 38 Id est, cæteroqui, vel alioqui: estque argumentum ab absurdo *Baro.* Sed Oldendorpius *Class. 1. act. 11. mon. 5.* putat revera in fraudem hujus edicti procuratorem constitui. Uter verius sensit? 39 Et ad personales servitutes, & superficiem. *Accurs. hic.* 40 Vide quæ scripsi *ad l. 9. in fin. ff. de reb. auctor. judic. possid.* 41 Excipe § *non autem omnes. 1. Inst. de perpetuis.* Goth. Vide Ant. Fab *conject. lib. 4. cap. 1.* Ans. 42 *l. 16. in fin. ff. de aqua & aquæ pluviæ* utilem, non continuum. Cujac. *ad l. 14. ff. quod metus causa.* 43 Non exhibet, qui inutiliter, dolose, obscure, aut causa mutata rem exhibet. *Bart. Zas.* 44 Verbum *Erit* futurum tempus denotat. 45 Tunc enim alienatio nullius momenti existit, nec indiget hac actione. *l. 2. l. ult. C. de litig.* 46 Alienam enim vendere possumus. vide *l. 28. ff. de contrah. empt.* 47 Confertur enim post mortem, & ex necessitate fit. *Bart.* 48 *Alienare* verbum hic cum effectu accipiendum est. *Baro.* 49 Cur? suo jure utitur, & consequenter alteri injuriam non facit. adde *l. 9. l. 10. ff. eod.* 50 *l. 67. ff. de verb. sign.* 51 *l. 21. ff. de ædilit.* 52 Cur? quia solvi id, quod debui. *Goth.* Nec dolus intercessit, *l. 1. ff. de fund. dotal.* & nemini injuriam facit, qui suo jure utitur *l. 55. ff. de reg. jur. l. 9. in fin. ff. de cond. caus. dat.* [illegible] *1. §. idem ajunt 10 vers. denique. ff. de aq. & aquæ pluv. arcend.* Ans. 53 In quem? vide *l. 15. ff. de dolo.* [illegible] *1. ff. quod ex facto tutor.* 54 Agnatorem in cura furiosi. 55 Consilium fraudis nullum est in furioso. 56 Vide *l. 22. §. lites. ff. de jure fisci.*

Communi dividundo.

12. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

SI quis judicii communi dividundo evitandi causa rem alienaverit, ex lege Licinia [1] ei interdicitur, ne communi dividundo judicio experiatur [2]: verbi gratia, ut potentior emptor per licitationem [3] vilius eam accipiat, & per hoc iterum ipse recipiat. Sed ipse quidem, qui partem alienaverit, communi dividundo judicio si agere velit, non audietur. Is vero, qui emit, si experiri velit, ex illa parte Edicti vetatur, qua cavetur, ne qua alienatio judicii mutandi causa fiat.

TIT. VIII.

DE [4] RECEPTIS, QUI ARBITRIUM RECEPERUNT [5], UT SENTENTIAM DICANT.

Collatio compromissi cum Judicio.

1. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

COmpromissum ad [6] similitudinem [7] judiciorum [8] redigitur [9]: & ad finiendas lites pertinet.

Effectus compromissi.

2. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

EX compromisso placet exceptionem [10] non [11] nasci, sed pœnæ [12] petitionem [13].

De sententia arbitri adversus minorem. 1. Ratio edicti de arbitro cogendo. 2. Si magistratus arbitrium receperit. 3. De personis arbitrantium.

3. IDEM lib. 13. ad Edictum.

LAbeo ait, si compromisso facto sententia dicta est, *Quo quis a* [14] *minore vigintiquinque annis tutelæ absolveretur*, ratum id a Prætore non habendum: neque pœnæ eo nomine commissæ petitio dabitur. §. 1. Tametsi neminem Prætor cogat arbitrium recipere, (quoniam hæc res libera [15] & soluta est, & extra necessitatem jurisdictionis posita,) attamen, ubi [16] semel quis in se receperit arbitrium, ad curam & solicitudinem suam hanc rem pertinere Prætor putat: non tantum, quod studeret lites finiri, verum quoniam non deberent decipi, qui eum, quasi virum bonum, disceptatorem inter se elegerunt. Finge enim, post causam jam semel atque iterum tractatam, post nudata utriusque intima, & secreta negotii aperta, arbitrum vel gratiæ [17] dantem, vel sordibus [18] corruptum, vel alia [qua] ex causa nolle sententiam dicere, quisquamne potest negare, æquissimum fore, Prætorem interponere se [debuisse], ut officium quod in se recepit, impleret [19]? §. 2. Ait Prætor, *Qui arbitrium pecunia compromissa receperit.* §. 3. Tractemus de personis arbitrantium. Et quidem Arbitrum cujuscumque dignitatis coget, officio, quod susceperit, perfungi: etiamsi sit Consularis: nisi forte sit in aliquo Magistratu positus, vel potestate, Consul forte, vel Prætor: quoniam in hoc imperium non habet.

4. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

NAm Magistratus superiore, aut pari imperio nullo modo [20] possunt cogi [21]. nec interest, ante, an in ipso Magistratu arbitrium susceperint: inferiores [22], possunt [cogi [23]].

De filiofamilias arbitro.

5. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

SEd & filiusfamilias compelletur.

6. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

QUinetiam de re patris [24] dicitur filiumfamilias arbitrum esse: nam [25] & Judicem eum esse posse plerisque placet.

De statu & fama arbitri. 1. Si in Titium servum compromissum sit.

7. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

PEdius lib. IX. & Pomponius lib. XXXIII. scribunt, parvi referre, ingenuus quis, an libertinus sit, integræ famæ quis sit arbiter, an ignominiosus [26]. In servum Labeo compromitti non [27] posse lib. XI. scribit, & est verum. §. 1. Unde Julianus ait, si in Titium & servum compromissum sit, nec Titium cogendum sententiam dicere, quia cum alio receperit [28]: quamvis servi (inquit) arbitrium nullum sit. Quid tamen, si dixerit sententiam Titius? pœna non committitur: quia non, ut receperit, dixit sententiam [29].

8. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

SEd si ita compromissum sit, *Ut* [*Vel*] *alterutrius sententiæ valeat*, Titium cogendum [30].

De statu arbitri. 1. De pupillo, furioso, muto, surdo. 2. Si idem sit judex & arbiter. 3. De sordibus & turpitudine arbitri. 4. Si arbitrum litigatores infamaverint, aut si contempserint, aut ad alium ierint.

9. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

SEd si in servum compromittatur, & liber sententiam dixerit, puto, si liber factus fecerit consentientibus partibus, valere [31]. §. 1. Sed neque in pupillum [32], neque in furiosum, aut surdum, aut mutum, compromittetur, ut Pomponius lib. XXXIII. scribit. §. 2. Si quis Judex sit, arbitrium recipere ejus rei, de qua Judex est, inve se compromitti jubere prohibetur lege Julia [33]. &, si sententiam dixerit, non est danda pœnæ persecutio. §. 3. Sunt & alii, qui non coguntur sententiam dicere: utputa si sordes, aut turpitudo arbitri manifesta sit [34]. §. 4. Julianus ait, si eum infamaverint litigatores, non omnimodo Prætorem debere eum excusare, sed causa cognita. §. 5. Idem & si, spreta [35] auctoritate ejus, ad judicium [36],

10. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

VEl alium arbitrum

1. Si compromissum non sit. 2. Pecunia compromissa quomodo accipitur. 3. De nudo pacto. 4. Si pœna ab uno litigatore. 5. Vel sub conditione promissa sit.

11. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

LItigatores ierint, mox ad eundem arbitrum redierint; Prætorem non debere eum cogere inter eos disceptare, qui ei contumeliam hanc fecerunt, ut eum spernerent, & ad alium irent. §. 1. Arbitrum [autem] cogendum non esse sententiam dicere, nisi [37] compromissum intervenerit. §. 2. Quod ait Prætor: *Pecuniam compromissam* accipere nos debere, non si utrimque pœna nummaria, sed [38] si & alia res vice pœnæ, si quis arbitri sententia [39] non steterit, promissa sit: [& ita] Pomponius scribit. Quid ergo, si res apud arbitrum depositæ [40] sunt eo pacto, *Ut ei daret, qui vicerit*, vel, *ut eam [rem] daret, si non pareatur sententiæ*, an cogendus sit sententiam dicere? & puto cogendum [41]. Tantundem & si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur. Proinde, & si alter rem, alter pecuniam stipulanti promiserit, plenum compromissum est: & cogetur sententiam dicere. §. 3. Interdum (ut Pomponius scribit) recte nudo pacto fiet compromissum [42]: utputa si ambo debitores fuerunt, & pacti sunt, *Ne petat quod sibi debetur, qui sententiæ arbitri non paruit.* §. 4. Item Julianus scribit, non cogendum arbitrum sententiam dicere, si alter promiserit, alter non [43]. §. 5. Idem dicit & si sub conditione fuerit pœna compromissa: veluti, *Si navis ex Asia venerit, tot millia*: non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere, quam conditio [44] extiterit: ne sit inefficax, deficiente conditione, & ita Pomponius lib. XXXIII. ad Edictum scribit:

12. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

QUo casu ad Prætorem pertinebit, in eo forsitan solo, ut, si possit dies compromissi proferri, proferatur [45].

De acceptilatione pœnæ compromissæ. 1. Si de unius controversiis sit compromissum & alter pœnam promiserit. 2. Quid sit arbitrium recipere. 3. Quibus diebus cogitur arbiter sententiam dicere. 4. De spatio ad pronunciandum dando.

13. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

POmponius ait, & si alteri [46] accepto lata sit pœna compromissi, non debere eum compelli sententiam dicere [47]. §. 1. Idem Pomponius scribit [48]: Si de meis [49] solis controversiis sit compromissum, & de te pœnam sim stipulatus, videndum, ne non sit compromissum. Sed cui rei [50] moveatur, non video: nam si ideo, quia de unius controversiis solum compromissum est, nulla ratio est: licet enim & de una re compromittere [51]: si vero [ideo], quia ex altera duntaxat parte stipulatio intervenit, est ratio [52]. Quanquam si petitor quis stipulatus est [53], possit dici plenum esse compromissum: quia is, qui convenitur, tutus est [veluti] pacti exceptione; is, qui convenit, si arbitro non pareatur, habet stipulationem. Sed id verum esse non puto: neque enim sufficit exceptionem habere, ut arbiter sententiam dicere cogatur [54]. §. 2. *Recepisse* [55] autem *arbitrium* videtur (ut Pedius lib. IX. dicit) qui Judicis partes suscepit, finemque se sua sententia controversiis impositurum polli-

1 Idque ipso jure. *Cujac.* 2 Tenetur tamen ea actione, *Quod fecisti, ne tecum communi dividundo ageretur. l. 24. in fin. ff. comm. divid.* 3 *l. 1. C. comm. divid.* 4 *Lib. 2. C. 56. & 1. Extra. 43. & 1. sexto. 22.* Goth. In hunc tit. vid. Coras. *lib. 4. miscell. c. 18. & lib. 5. miscell. c.* 11. Cujac *l. 10. observ. cap. 38. & in parat.* S. L. 5 De duobus arbitrorum generibus vide *l. 76. ff. pro socio.* 6 Vide *in hunc locum* Socinum *regula 27.* Damhouderium *in praxi arbit.* 7 Dictum est compromissum, quod ultro citroque litigantes promittunt pœnam, si non steterint sententiæ arbitri: quæ promissio cum per stipulationem fieret, Pauli seculo condici non potuit, sed pacti exceptio competiit, *l. 11. ff. eod. l. ult. C. h. t.* Vocatur autem receptum, quod a compromissario judice compromissum litigatorum recipiatur. *l. rem non novam. C. de judic.* Vid. Corras. *miscell. l. 4. c. 18.* & rursum *l. 5. c. 11.* Cujac. *observ. lib. 10. c. 38.* Lud. Vitalem *lib. 1. lect. variar. c. 4.* Mod. 8 *ἴσωκε προσφέρω δικαστηρίῳ 7. Ecl. 2. c. 1. & 1.* Harmenop. 4. §. 56. judicio competenti simile est. 9 *l. 32. §. 9. in fin. ff. eod. l. 14. in med. princ. C. de judic.* ideoque scriptura requiritur, *l. 1. 2. 3. C. de sententiis ex periculo recitandis.* vide Schenckium 1. *Viridar.* 65. 10 Exceptio nascitur ex re judicata ff. *de except. rei judic.* at non ex arbitrio. 11 Multo minus judicati actionem, *arg. l. 1. C. h. t.* 12 In stipulationem deductæ. 13 Notandum est citra judicia ordinaria, lites, vel ab arbitratoribus (de quibus notavi *l. 76. ff. pro socio*) vel ab arbitris componi: horum alii a judicibus dantur, alii ab ipsis partibus eliguntur. Si in hos stipulatione vel nudo pacto sub pœna compromissum est, ex tali compromisso nascetur pœnæ petitio, & pacti exceptio, *ut hic. & l. ult. C. eod.* Si sub jurejurando, utilis in rem vel actio in factum, vel condictio, *ex l. 4. & pen. C. h. t.* competet. Est tamen ea forma compromittendi a Justiniano sublata, *Nov. 82. cap. 1.* Si sine jurejurando vel pœnali stipulatione, ex tali arbitrio datur incerti actio. *l. 27. in fin. ff. eod.* Quid si litigatores ei tacite vel expresse adquieverint? superiores actiones ex *d. l. 4.* videntur competere; quas tamen Cujacius *in d. t.* negat in Basilicis reperiri. Est tutius stare formæ compromittendi a Justiniano traditæ. *d. Nov. 82.* ut neque jurejurando, neque citra pœnæ stipulationem pœnalem, compromissum fiat. Sed tamen Leo *Nov. 72.* constituit, ut pacta etiam non confirmata pœna valeant. 14 Minor restituitur adversus compromissum *l. 35. ff. eod. l. 34. §. 1. ff. de minorib.* 15 Adde *l. 9. §. 2. ff. eod.* 16 Arbitrum semel receptum arbiter sua voluntate repudiare non potest. v. Paponem, 6. *Arrestorum* 3. §. 3. adde *l. 5. C. de oblig. & act.* 17 Amicitiæ. 18 Sordes in arbitro, pecunia vel odio aliquid facere. 19 Imo si sordes in eo sint, non est cogendus, *l. 9. §. 3. ff. eod.* 20 *l. 58. ff. de judic. l. 13. §. 4. ff. ad SC. Trebell.* ... *l. 6. in fin. ff. de postul.* 22 Velut Ædiles Curules, Quæstores, item Consules ... ii enim nullum habent imperium. Pone etiam Proconsulem Legatum suum cogere: est enim Proconsulis in Legatum suum majus imperium, licet non eadem sit jurisdictio *l. 58. ff. de judiciis.* 23 Possunt tamen se subjicere. *l. 14. ff. de jurisd.* 24 *l. 12. §. fin. ff. de judiciis.* 25 Argumentum a judicio ad compromissum est, *ut hic.* servus non potest in judicio experiri, *l. 9. ff. si quis cautionib. in pr. & l. 53. ff. de judiciis.* ergo nec compromittere. Idem est in minore. Filiusfamilias de re patris judex esse potest, ergo arbiter, *ut hic.* 26 Non idem est in Assessore, *l. 2. ff. de off. assess.* & Advocato *l. 1. §. 6. ff. de postul.* 27 *l. 68. ff. de verborum signific.* 28 Et ita utile per inutile sic vitiatur. 29 Vide *l. 32. § 15. ff. eod.* 30 Inhabilis habili conjunctus totum arbitrium corrumpit, nisi cuilibet in solidum committatur. *Zas.* 31 Alias servus arbiter esse non potest. *l. 68. ff. de verb. sign.* 32 Et minorem. *l. 41. infr. eod.* 33 De judiciis privatis: de qua *l. 41. infr. eod. l. 2. §. 10 ... infr. de judiciis.* de qua ut & altera, dixi *ad l. 4. infr. de testib.* Goth. Secus jure Canonico, *cap. 5. extr. de arbitr.* & in praxi. Vid. Anton. Fab. *ad C. lib. 2. tit. 38. defin. 2.* Carpzov. *defin. forens. part. 1. constit. 1. defin. 15.* Tulden. in not. ad Damhoud. *prax. rer. Crim. cap. 205.* ... K. Ans. 34 Imo eo casu cogi possunt. *l. 3. §. 1. in fin. ff. eod.* 35 ... 10 *l.* ... *ff. eod.* 36 *Al.* judicem. 37 *l. 32. §. 1. infr. eod.* 38 Quia pecuniæ vocabulum patet latissime. *l. 222. ff. de verborum signif.* 39 *Al.* Sententiæ. 40 Deposita apud arbitrum vim pœnæ & stipulationis obtinent. potest arbiter ea tradere parti obtemperanti, punito eum in modum contumace. *l. 52. § 12. infr. de furtis.* 41 Ut exequatur suam sententiam. 42 *Arg. l. 1. §. pen. ff. de pactis.* Goth. Quod valet ad excipiendum, cum rem tenemus: Licet non valeat ad agendum in eos, qui rem tenent, *l. juris gentium, supr. de pactis*, ex eo autem competit exceptio pacti ... judicatæ, ut *l. 2. s. eod.* Mod. 43 *l. 13. inf. eod.* 44 *l. 32. § 3. ... infr. eod.* 45 Ad hanc diei prolationem refer *l. 21. § 5. l. 22. l. 23. l. 27. pr. infr. eod.* 46 Rescisso compromisso ex una parte, ex utraque rescinditur. *Bart.* ... Ne si ex una tantum parte fiat promissio, sententia eludatur. *l. 11. §. penult. supr. eod.* 48 Et male. ... 49 De meis solis controversiis compromittere possum, licet de tuis non compromittas, *ut hic*: at non possum pœnam promittere, si arbitri sententiæ pariturus non erit, nisi & tu quoque pœnam promittas. *vers. si vero.* Arbitrium alloquin hoc modo claudicare jure potest. 50 Sed qua re moveatur. ... *l. 21. §.* ... *6. infr. eod.* 52 Id est, quia contractus una tantum parte consistet. *l. 21. §.* ... *infr. eod.* 53 Tanquam si petitor sit, qui stipulatus. *Haloand.* ... Imo, sufficit: cum recte nudo pacto, ex quo sola est exceptio, fiat compromissum *l. 11. §. 3.* ... 55 Judex compromissarius quis 7. *Eclog. 2. cap. 13.*

cetur,

cetur [1]. Quod si (inquit) hactenus intervenit, ut experiretur, an consilio suo, vel auctoritate discuti litem paterentur, non videtur arbitrium recepisse? §. 3. Arbiter ex compromisso his diebus non cogitur sententiam dicere, quibus Judex non cogetur: nisi dies compromissi exitura sit, nec proferri possit. §. 4. Proinde si forte urgeatur a Prætore ad sententiam, æquissimum erit, si juret, [3] *sibi de causa nondum liquere*, spatium ei ad pronunciandum dari.

De compromisso sine die.

14. POMPONIUS lib. 11. ad Quintum Mucium.

SEd si compromissum sine die confectum est, necesse est Arbitro omnimodo dies [4] statuere: partibus [scilicet] consentientibus, & ita causam disceptari: quod si hoc prætermiserit, omni tempore [5] cogendus est sententiam dicere.

Quibus ex causis arbiter excusatur.

15. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

LIcet autem Prætor districte edicat, *Sententiam se arbitrum dicere coacturum*, attamen interdum rationem ejus habere debet, & excusationem recipere causa cognita: utputa si fuerit infamatus [6] a litigatoribus; aut si inimicitiæ capitales [7] inter eum, & litigatores, aut alterum ex litigatoribus intercesserint [8], aut si ætas [9], aut valetudo, quæ postea contigit, id ei munus remittat, aut occupatio negotiorum propriorum, vel profectio urgens, aut munus aliquod Reipublicæ, & id Labeo:

1. *Si arbiter judicium suo nomine habeat.*

16. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

ET si qua alia [10] incommoditas ei post arbitrium susceptum incidat [11]. Sed in causa valetudinis similibusve, causa cognita differre [12] cogitur. §. 1. Arbiter judicii sui nomine, quod publicum aut privatum habet, excusatus esse debet a compromisso [13]: utique si dies compromissi proferri non potest: quod si potest, quare non cogat eum, cum potest, proferre? quod sine ulla districtione ipsius interdum futurum est. † Si tamen uterque velit eum sententiam dicere, an quamvis cautum non sit de die proferenda, non alias impetret, quia judicium habeat, ne cogatur, quam si consentiat [14] denuo in se compromitti? Hæc [scilicet], si dies exitura est [15].

Si unus ex litigatoribus bonis cesserit. 1. *Si multo post revertantur litigatores.* 2. *De pluribus arbitris.* 3. *De compromisso, ut, quod uni placet, alter pronunciet.* 4. *De compromisso alternato.* 5. *De duobus arbitris, & tertio eligendo.* 7. *De tribus arbitris.*

17. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

ITem si unus ex litigatoribus bonis suis cedat, Julianus lib. IV. Digestorum scribit, non esse cogendum arbitrum sententiam dicere: cum neque agere, neque conveniri possit [16]. §. 1. Si multo post [17] revertantur ad arbitrium [18] litigatores, non esse cogendum sententiam dicere, Labeo scribit. §. 2. Item si plures sunt, qui arbitrium receperunt, nemo [19] unus cogendus erit sententiam dicere [20]: sed aut omnes, aut nullus [21]. §. 3. Inde Pomponius lib. XXXIII. quærit, si ita sit compromissum, *ut quod Titio disceptatori* [22] *placet, id Seius pronunciet*, quis sit cogendus? Et puto, tale arbitrium non valere, in quo libera [23] facultas arbitri sententiæ non est futura [24]. §. 4. Sed si ita sit compromissum, *arbitratu Titii aut Seii fieri* [25], Pomponius scribit, & nos putamus, compromissum valere: sed is erit cogendus sententiam dicere, in quem litigatores consenserint. §. 5. Si in duos fuerit sic compromissum, *ut, si dissentirent, tertium* [26] *adsumant*, puto tale compromissum non valere: nam, in adsumendo possunt dissentire. Sed si ita sit, *Ut [eis] tertius adsumeretur Sempronius*, valet compromissum: quoniam in adsumendo dissentire non possunt.

§. 6. Principaliter tamen [quæramus], si in duos arbitros sit compromissum, an cogere [27] eos Prætor debeat sententiam dicere; quia res fere sine exitu futura est, propter naturalem [28] hominum ad dissentiendum facilitatem. In impari [29] enim numero idcirco compromissum admittitur, non quoniam consentire omnes facile est, sed quia etsi dissentiant, invenitur pars major, cujus arbitrio stabitur. † Sed usitatum est, etiam in duos compromitti, & debet Prætor cogere arbitros [30], si non consentiant tertiam certam eligere personam, cujus auctoritati pareatur. §. 7. Celsus, lib. II. [31] Digestorum, scribit, si in [32] tres fuerit compromissum, sufficere [quidem] duorum consensum, si præsens fuerit & tertius: alioquin, absente eo, licet duo consentiant, arbitrium non valere: quia in plures fuit compromissum, & potuit præsentia [33] ejus [34] trahere eos in ejus [35] sententiam:

18. POMPONIUS lib. 17. Epistolarum [& Variarum lectionum.]

SIcuti [36] tribus judicibus datis, quod duo ex consensu, absente tertio judicaverunt, nihil valet [37]: quia id demum quod major pars omnium judicavit, ratum est, cum & omnes judicasse palam est.

Qualis sententia dicenda. 1. *Quid sit sententiam dicere.* 2. *De mutatione sententiæ.*

19. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

QUalem [38] autem sententiam [39] dicat arbiter, ad Prætorem non pertinere Labeo ait: dummodo dicat; quod ipsi videtur [40]. Et ideo si sic fuit in arbitrum compromissum, *ut certam sententiam dicat*, nullum esse arbitrium, nec cogendum sententiam dicere Julianus scribit, lib. IV. Digestorum. §. 1. *Dicere* autem *sententiam* existimamus eum, qui ea mente quid pronunciat, ut secundum id discedere eos a tota controversia velit [41]. Sed si de pluribus rebus sit arbitrium receptum, nisi omnes controversias finierit, non videtur dicta sententia; sed adhuc erit a Prætore cogendus. §. 2. Unde videndum erit, an mutare sententiam possit? Et alias quidem est agitatum, si arbiter jussit *dari*, mox vetuit, utrum eo quod jussit, an eo quod vetuit, stari debeat? Et Sabinus quidem putavit, posse: Cassius sententiam Magistri [42] sui bene excusat; & ait, Sabinum non de ea sensisse sententia, quæ arbitrium finiat, sed de præparatione causæ: utputa si jussit litigatores Calendis adesse, mox Idibus jubeat; nam mutare eum diem posse [43]: cæterum si condemnavit, vel absolvit, dum arbiter esse desierit, mutare [se] sententiam non posse.

20. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

QUia arbiter, etsi erraverit in sententia dicenda, corrigere eam non potest [44].

1. *Quomodo contra sententiam arbitri fit.* 2. *De die solutionis.* 3. *De sententia incerta.* 4. *Si arbiter pœnam peti vetuit.* 5. *De prolatione diei.* 6. *De pleno compromisso.* 7. *Si arbiter aliquid non honestum.* 8. *Vel post diem compromissi adesse jusserit.* 9. *De absentia unius ex litigatoribus.* 10. *De loco arbitrii.* 12. *De die solutionis.*

21. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

QUid tamen [45], si de pluribus controversiis sumptus est nihil sibi communibus, & de una sententiam dixit, de aliis nondum? numquid desiit esse arbiter? Videamus igitur, an in prima controversia possit mutare sententiam, de qua jam dixerat? Et multum interest, *de omnibus simul ut dicat sententiam*, compromissum est, an non: Nam si de omnibus, poterit mutare: nondum enim dixit sententiam [46]: Quod si & separatim, quasi plura [47] sunt compromissa; & ideo, quantum ad illam controversiam pertinet, arbiter esse desierat. §. 1. Si arbiter ita pronunciasset, *Nihil videri* [48] *Titium debere Seio*, tametsi Seium non vetuisset petere, tamen, si [49] quid petiisset, videri contra sententiam arbitri fecisse: & id Ofilius & Trebatius responderunt [50]. §. 2. Solutioni diem [51] posse arbitrum statuere puto: & ita Trebatius videtur sentire. §. 3. Pomponius ait, inutiliter [52] arbitrum incertam [53] sententiam dicere; utputa, *Quantum* [54] *ei debes, redde: Divisioni vestræ stari placet: pro ea parte, quam creditoribus tuis solvisti, accipe.* §. 4. Item [si] arbiter [55] pœnam ex compromisso peti vetuerit, in lib. XXXIII. apud Pomponium scriptum habeo, non valere: & habet rationem, quia non de pœna compromissum est [56]. §. 5. Papinianus lib. III. Quæstionum ait: Si, cum dies compromissi finiretur [57], prolato [58] die litigatores denuo in eum compromiserint, nec secundi compromissi arbitrium receperit, non esse cogendum recipere, si ipse in mora non fuit, quo minus partibus suis fungeretur: Quod si per eum factum est, æquissimum esse, cogi [59] eum a Prætore sequens recipere: Quæ quæstio ita procedit, si nihil in priore compromisso de die proferendo caveatur: cæterum si [60] caveatur, & ipse protulit, mansit arbiter.

§. 6. Plenum compromissum appellatur, *quod de rebus omnibus controversiisve compositum est*: nam ad omnes controversias pertinet: sed si forte de una re sit disputatio, licet pleno compromisso actum sit, tamen ex cæteris causis actiones superesse: id enim venit in compromissum [61], de quo actum est, (ut) veniret [62]. Sed est tutius, si quis de certa re compromissum facturus sit, de ea sola exprimi re in compromisso. §. 7. Non debent tamen obtemperare [63] litigatores, si ar-

1 In eo discernitur arbiter ab arbitratore, si judicis officium in litis ordinatione & sententia ferenda assumit. Porro, an autoritas ejus pendeat a compromisso, vide *l.* 32. §. 15. *infr. eod.* an ab eo appelletur, vid. *l.* 27. §. 2. *infr. eod.* Quænam actiones dentur ex compromisso, ostensum est *l.* 2. *sup. eod.* 2 Talis arbitrator dicitur. de cujus effectu vide *quæ notavi in l.* 76. *in fin. infr. pro socio.* 3 Vide *l.* 14. *Gell.* 2. 4 *Al.* diem. *facit l.* 8. ff. *qui satisd.* 5 Vide *l.* 3. §. 1. ff. *eod.* 6 *l.* 9. §. 4. *l.* 11. ff. *eod.* 7 Vide *l.* 3. *infr. de testib.* 8 Eadem causa procuratorem excusat *l.* 8. § 3. *supr. de procur.* 9 *l.* 41. *infr. eod.* 10 Ut si lingua ei abscissa sit. 11 Quæ postea emergunt, novo indigent auxilio, *l.* 11. §. 8. *infr. de interr.* 12 Diffindere, ut in 12. Tabulis, *l. quæsitum.* 60. *infr. de re judicata. l.* 2. §. *si quis judicio.* 3. ff. *si quis cautionibus. l. judex.* 46. *infr. de judiciis.* 13 Aliud esse videtur in reo capitis, quia non se sistendo judicio excusatur. *l.* 4. *supr. si quis cautionibus.* 14 *l.* 21. §. 5. *infr. eod. l.* 13. §. *pen.* ff. *eod.* 15 *l.* 13. §. 3. *supr. eod.* adde *l.* 1. *in fin. l.* 3. ff. *de feriis.* 16 Tutus est enim exceptione. § *ultimo. Inst. de replicat.* 17 Illud multo post arbitrio judicis æstimandum erit: alias cœpta arbitrandi autoritas triennio finietur. *l.* 13. *C. de judic.* 18 *Arbitrum.* 19 Id est, unus eorum, tantum non cogendus erit. 20 *l.* 32. §. 13. *infr. eod.* 21 Imo si duo adsint, sat esse videntur, *l.* 3. ff. *quod cujuscunque universitatis nomine.* Goth. Si plures simpliciter accepti sint arbitri, non possunt uno, vel aliquibus absentibus, arbitrari præsentes. *inc.* & *l.* 18. *in pr.* ff. *eod.* Sed contra Jure Canonico indistincte valet sententia a majori parte præsentium arbitrorum lata: quamvis aliqui abfuerint. *c.* 2. & *cap. ult. de arbitr. in* 6. vid. Vivium *decis.* 380. [illegible] §. 13. Blanc. *de compromiss. quæst.* 9. *n.* 53. Ans. 22 Disceptator est, qui litem & controversiam dirimit & componit, judex vel arbiter. Cicero *in partitionib.* aut auscultator est, modo qui audit, aut disceptator, id est, rei sententiæque moderator. 23 Libera debet esse arbitri sententia. 24 *l.* 19. *infr. eod.* 25 Id est, arbitrio Titii aut Seji facere promittis. Imo si diceret quod ipsi videretur. 26 Tertius arbiter est velut superarbiter & impar arbiter. vide *c.* 61. *de appellat.* ἐπιγέτος. 27 Vide *l. ult. in fin. C. de judic.* 28 Naturalis qualitas in homine est dissentire. de qualitate naturali dixi *ad l.* 1. §. 10. *infr. si quadrupes.* 29 Imparem numerum antiqui prosperiorem hominibus crediderunt. *Festus.* Cæterum de diversis paribus vel imparibus judicum sententiis vide Cujac. 12. *obs.* 16. 30 Usu obtinuit ut arbitri cogantur pronunciare vel tertium eligere. Speculator *in tit. de arbitris. in* §. *sequitur.* 31 *Al.* ter[tio]. 32 1. Harm. 4. §. 73. 33 Hinc colligit Accursius, absentiam plus operari, quam præsentiam cum contradictione. 34 Unius interdum sententia aliis dissentientibus in rectam viam retrahit. Sic unus Ephesius persuadet Romanis ut petant leges a Græcis civitatibus. *l.* 2. §. *postea.* 4 *in fin.* ff. *de origine juris.* Uni ita Gamalieli cæteri omnes Judæi cesserunt. *Act.* 5. uni Paphnutio Nicæna Synodus consensum præbuit. [illegible]omenus 1. 22. 35 Id est, *in suam.*

36 Harmenopul. *dicto loco.* 37 Vide *l.* 39. *infr. de re judicat.* cur ita? vide *l.* 26. *infr. de regulis juris.* 38 1. Harmenop. 4. §. 68. id est, æquam vel iniquam: in scriptis, vel voce, præsens, vel per nuncium. Bald. *in c. Quintavalis, extr. de jurejur.* 39 Ex hoc tractatu sumpta est *l. Si opus.* ff. *de novi oper. nunciat.* Ubi Ulpianus hæc sic disseruit de sententia verborum, quæ tamen verba interpretatur Balsamon *ad Can. justam an injustam.* Mod. 40 *l.* 17. §. 3. *supr. eod.* alias arbitrium recepisse non videtur, qui quod alii placeat se dicturum pollicitus est: Placeat, inquam, in individuo, non in genere subalterno. *l.* 26. ff. *de re jud.* Zas. *Antinom.* 2. 41 *l.* 13. §. 2. *supr. eod.* 42 Magister hic idem quod professor. Javolenus ita Juliani præceptor fuit. Magistris & præceptoribus opponuntur auditores. *l.* 1. §. 6 ff. *de aqua & aquæ pluviæ.* 43 Facit *l.* 14. ff. *de re judic.* 44 Quia judex esse desiit, quum sententiam dixit. 7. *Eclog.* 2. *c.* 13. 1. Harmenop. 4. §. 59. & 60. quia per sententiam expirat compromissum. Ferrariens. *in forma compromissi, in verb. dimittendum.* Consensu tamen partium vis ea & potestas ei tribui potest. An vero partibus transigere licet post sententiam arbitri? negat Bartol. *l.* 21. ff. *eod.* quia per sententiam arbitri desinit esse res dubia, nec super una re possunt ferri plures sententiæ. *l.* 1. *C. quando provocare.* An obscuram sententiam declarare potest arbiter? Ait Baldus *in l.* 4 *in fin. C. eod.* Negat Speculator, *tit. de arbitr. vers. sed nunquid.* & recte: functus enim arbiter officio suo per sententiam censetur. 45 Vide Cujac. 12. *observ.* 2. 46 Compromisso rerum omnium non satisfacit sententia in unam tantum speciem lata: & quia non satisfacit, nec ideo lata sententia esse intelligitur: ideoque postea arbiter secundam proferre potest. 47 Tot sunt compromissa, quot res separatim compromissæ: vide quæ notavi *ad l.* 29. ff. *de verbor. oblig.* 48 De formula arbitrii ferendi hoc verbo, *videri*, concepta, adde *l.* 27. ff. *de liberal. caus. l. ult.* ff. *de heredib. instituend. l.* 26. ff. *de jure fisci.* 49 *l.* 59. §. 1. ff. *de re judicata.* 50 Judex vel arbiter qui pronunciat reum *non videri debere*, satis vetat ab eo petere, *ut hic.* An testis depositio per dictum, *videtur*, valeat, vide *hic* Bart. & quæ notavi *in l.* 18. *C. de testib.* Goth. Adde Ræward. *protribunal. cap.* 21. Ans. 51 §. *ult.* ff. *eod. l.* 22. *l.* 23. ff. *eod.* 52 Imo utiliter dicit, v. *quæ notavi ad l.* 5. §. 1. *l.* 59. §. 1. ff. *de re judic.* 53 Vid. *l.* 1. *C. de sentent. quæ sine certa quantitate.* 54 De formulis sententiarum adde quæ scripsi *ad l.* 1. §. 5. ff. *ad SC. Turpillianum.* 55 Ita *Florentin.* al. *sic arbiter.* 56 Vid. *l.* 32. §. 15. ff. *eod.* 57 Exiret. *l.* 13. §. 3. *l.* 16. *in fin. supr. eod.* 58 *Prolatus* dies, dilatus, diffusus, prorogatus, & si licet dicere, prolongatus. 59 Vide quæ scripsi *ad l. ult. in fin. C. de usuris rei jud.* 60 *Vid.* distinctionem a me notatam *in l.* 27. §. 1. ff. *de pactis.* & quæ scripsi 2. *Feudorum* 102. 61 Aliud in judiciis. *l.* 61. ff. *de judic.* 62 Hoc compromissum verbis generale, restringitur ad id, de quo actum intelligitur, *Bart.* 63 **Πειθαρχεῖν τῷ αἱρετῷ δικαστηρίῳ**, obtemperare compromisso. 7. *Eclog.* 2. *c.* 2.

biter aliquid non honestum jusserit [1]. §. 8. Si intra diem compromissi aditus arbiter, post diem compromissi adesse jusserit, pœna non committetur. §. 9. Si quis ex litigatoribus [2] ideo non adfuerit, quod valetudine, vel Reipublicæ causa absentia impeditus sit, aut Magistratu, aut alia justa [de] causa, pœnam committi Proculus & Atilicinus aiunt: sed, si paratus sit in eundem compromittere, actionem denegari, aut exceptione tutum fore. Sed hoc ita demum verum erit, si arbiter recipere in se arbitrium fuerit paratus: nam invitum non esse cogendum, Julianus libro quarto Digestorum recte scribit, ipse autem nihilominus pœna absolvitur. §. 10. Si arbiter jussit (puta) *in provincia adesse litigatores*, cum Romæ esset in eum compromissum, an ei impune non pareatur, quæritur? Est & verius, quod Julianus ait lib. IV. eum locum compromisso inesse, de [3] quo actum sit, ut promitteretur. Impune igitur ei non parebitur, si alio loco adesse jusserit. Quid ergo, si non appareat, de quo loco actum sit? Melius dicetur, eum locum contineri, ubi [4] compromissum est. † Quid tamen, si in eo loco, qui sit circa Urbem, adesse jusserit? Pegasus admittit, valere jussum: Quod puto [ita] verum esse, si [&] ejus sit auctoritatis arbiter [ut] in secessibus [5] soleat agere, & litigatores facile eo loci venire possint [6]. §. 11. Sed si *in aliquem locum inhonestum adesse* jusserit, puta in popinam, vel in lupanarium, ut Vivianus ait, sine dubio impune ei non parebitur [7]: quam sententiam & Celsus lib. II. Digestorum probat. Unde eleganter tractat: si is sit locus in quem alter ex litigatoribus honeste venire non possit, alter possit, & is non venerit, qui sine sua turpitudine eo venire possit, is venerit qui inhoneste venerat, an committatur pœna compromissi, [an] quasi opera [8] non præbita? Et recte putat non committi: absurdum [9] enim esse, jussum in alterius persona ratum esse, in alterius non. §. 12. Intra quantum autem temporis, nisi detur quod arbiter jusserit, committatur stipulatio, videndum est: Et, si quidem dies adjectus non sit, Celsus scribit libro secundo Digestorum, inesse quoddam modicum tempus [10], quod ubi præterierit, pœna statim peti potest: & tamen (inquit) [&] si dederit ante acceptum judicium, agi ex stipulatu non poterit [11].

22. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Utique nisi ejus interfuerit, tunc solvi.

Quid sit sententiæ stare. 3. De die solutionis.

23. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Celsus ait [12], si arbiter *intra Kalendas Septembres dari* jusserit, nec datum erit: licet postea [13] offeratur, attamen semel commissam pœnam compromissi non evanescere: quoniam semper verum est, intra Kalendas datum non esse [14]. Sin autem oblatum accepit, pœnam petere non potest, doli exceptione removendus. Contra, ubi dumtaxat *dare* jussus est. §. 1. Idem ait, si jusserit *me tibi dare*, & valetudine sis impeditus, quo minus accipias, aut alia justa [ex] causa, Proculum existimare, pœnam non committi, nec si post Kalendas, te parato accipere non dem. Sed ipse recte putat duo esse arbitri præcepta: unum, *pecuniam dari*, aliud, *intra Kalendas dari*. Licet igitur pœnam non committas, quod intra Kalendas non dederis, quoniam per te non stetit, tamen committis in eam partem, quod non das [15]. §. 2. Idem ait, nihil aliud esse *sententiæ stare* [*posse*], quam id agere, quantum [16] in ipso sit, ut arbitri pareatur sententiæ. §. 3. Idem Celsus ait, si arbiter me tibi *certa die pecuniam dare* jusserit, tu accipere nolueris [17], posse defendi, ipso jure pœnam non committi [18].

24. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Sed si postea ille paratus sit accipere, non impune me non daturum: non enim ante feceram.

Si arbiter, de quibusdam rebus dicta sententia, diem protulerit.
1. De clausula, Diem compromissi proferre, *& quale debet esse sequens compromissum.*

25. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Labeo ait, si arbiter, cum in compromisso cautum esset, *Ut eadem die omnibus sententiam diceret, & ut posset diem proferre*, de quibusdam rebus dicta sententia, de quibusdam non dicta, diem protulit, valere prolationem; sententiæque ejus posse impune non pareri: & Pomponius probat Labeonis sententiam: Quod & mihi videtur: quia officio in sententia functus non est. §. 1. Hæc autem clausula, *Diem compromissi proferre*, nullam aliam dat arbitro facultatem, quam diem prorogandi: & ideo conditionem primi compromissi neque minuere, neque immutare potest: & ideo cætera quoque discutere, & pro omnibus unam sententiam ferre [debebit]. §. 2. Si per fidejussorem fuerit cautum in primo compromisso, & sequens similiter proferendum [19], Labeo dicit. Sed Pomponius dubitat, utrum iisdem, an & aliis tam idoneis: Quid enim, inquit, si iidem fidejubere noluerint? Sed puto, si [20] noluerint fidejubere, tunc alios non absimiles [21] adhibendos:

26. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Ne [22] in potestate sit fidejussorum, postea se non obligantium, ut pœna committatur. † Idemque & si decesserint.

Quibus modis dies profertur. 1. De morte unius ex litigatoribus. 2. Quali sententiæ stari debet. 3. De diversis sententiis plurium arbitrorum. 4. De absentia unius ex litigatoribus. 5. Quid sit coram sententiam dicere. 6. De eo qui præsens sententiam dicere prohibuit. 7. Si pœna compromisso adjecta non sit.

27. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Diem proferre [23] vel præsens, vel per nuncium, vel per epistolam potest. §. 1. Si heredis mentio, vel cæterorum facta in compromisso non fuerit, morte solvetur compromissum [24]: Nec utimur Labeonis sententia, qui existimavit, si arbiter aliquem *pecuniam dare* jusserit, & is decesserit antequam daret, pœnam committi, licet heres ejus paratus sit offerre. §. 2. Stari [25] autem debet sententiæ arbitri quam de re dixerit, sive [26] æqua, sive iniqua sit [27]: & sibi imputet, qui compromisit [28]: Nam & Divi Pii rescripto adjicitur: *Vel minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet.* §. 3. Si plures arbitri [29] fuerint, & diversas sententias dixerint, licebit sententiæ eorum non stari: sed si [30] major [31] pars consentiat, ea stabitur, alioquin pœna committetur. Inde quæritur apud Julianum, si ex tribus arbitris unus quindecim, alius decem, tertius quinque condemnent, cui sententiæ stetur? & Julianus scribit, quinque [32] debere præstari: quia in hanc summam omnes consenserunt [33]. §. 4. Si quis litigatorum defuerit [34]; quia per eum factum est, quo minus arbitretur, pœna committetur: Proinde sententia quidem dicta non coram litigatoribus non valebit: nisi in compromissis hoc specialiter [35] expressum fit, ut, vel uno, vel utroque absente sententia promatur [36]: pœnam autem is, qui defuit, committit: quia per eum factum est, quo minus arbitretur. §. 5. *Coram* [37] autem *dicere sententiam* videtur, qui sapientibus dicit: cæterum coram furioso vel [38] demente, non videtur dici [39]: Item, coram pupillo non videri sententiam dictam, nisi tutor præsens fuit. Et ita de his omnibus Julianus lib. IV. Digestorum scribit. §. 6. Et, si quis præsens arbitrum sententiam dicere prohibuit, pœna committetur. §. 7. Sed si pœna non fuisset adjecta compromisso, sed simpliciter *sententiæ stari* quis promiserit, incerti [40] adversus eum foret actio [41].

De certæ, vel incertæ summæ promissione.

28. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Non autem interest, certa, an incerta summa compromissa sit; ut puta *quanti ea res erit.*

Quomodo contra sententiam arbitri fit.

29. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Adversus sententiam arbitri fit, si petatur ab eo, a quo arbiter peti vetuit [42]. † Quid ergo, si a fidejussore ejus petatur, an pœna committatur? & puto, committitur [43]: & ita Sabinus scribit: nam τῇ δυνάμει [44], id est, *potestate*, a reo petit [45]. Sed si cum fidejussore compromissum, & a reo petatur, nisi intersit fidejussoris [46], non committetur [47].

Si quis rem de qua compromissum est, in judicium deducat.

30. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Si quis rem, de qua compromissum sit, in judicium deducat, quidam dicunt, Prætorem non intervenire ad cogendum arbitrum sententiam dicere: quia jam pœna non potest esse: atque si solutum est compromissum. Sed si hoc obtinuerit, futurum est, ut in potestate ejus, quem pœnitet compromisisse, sit compromissum eludere [48]. Ergo adversus eum pœna [49] committenda est: lite apud Judicem suo ordine peragenda [50].

De dolo & de pleno compromisso.

31. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Ita demum autem committetur stipulatio, cum adversus eam quid fit, si [51] sine dolo malo stipulantis factum est: sub hac enim conditione committitur stipulatio, ne quis doli [sui] præmium ferat [52]. † Sed

1 Compromisso generali sententiæ, tacite continetur *honestatis* clausula. 2 Vid. Joann. Robert. *recept. sent. lib.* 2. *c.* 12. Ans. 3 Vide *l.* 5. *C. quomodo & quando judex.* 4 Adde *l.* 59. *infr. de judic.* 5 Secessibus his non passim quique utebantur, sed notæ tantum autoritatis homines. Tali secessu utitur Labeo. *l.* 2. §. 47. *circa princ. sup. de origin. jur.* & Medicus quidam in *l.* 16. *in fin. inf. mandati* adde Plin. 2. *epistola* 17. vide Symmachum passim, *in epistol.* 6 Id periculum ut evitetur, cautius est, ut in compromisso arbitro detur facultas sententiæ ferendæ, etiam alii quam compromissi loco. 7 Ut qui non pareat, non incidat in contumaciam: Si quidem citatio ad locum inhonestum non cogit citatum. *Bart.* 8 Operam præbet litigator arbitro dixi *l.* 39. *infr. eod.* 9 Relatorum in uno quod juris est, idem juris esse debet in altero. vid. *l.* 41 *infr. de reg. jur.* 10 Vide *l.* 21. *infr. de jud.* an quatuor mensium? v. *l. fin. C. de usur. rei judic.* post hæc, dies interpellat pro homine, & mora, committitur & pœna, *arg. l. ult. infr. eod.* 11 Et ita mora ante judicium purgari potest, v. *l.* 8. §. *si quis caut.* Goth. Modo nihil interfuerit, citius paritum esse arbitrio. § *ult. Inst. de Societ.* Porro ad initium hujus legis, v. Cuj. *observ. l.* 12. *c.* 2. *ad* §. 1. *si arbiter.* Rævardum *Protribunal. c.* 21. *ad* §. 9. *Si quis ex litigatoribus.* Joan. Robert *recept. sentent. l.* 2. *c.* 12. *ad* §. *fin.* Menoch. *de A. J. lib.* 2. *c.* 8. Mod. 12 Purgatio moræ non solum liberat reum interitu rei, *l.* 73. *infr. de V. O.* sed a pœna post moram ipso jure debita, *l.* 19. *quando dies legat.* & purgatur mora usque ad litem contestatam, non solum in faciendi obligationibus, *l.* 84. *l.* 137. *infr. de V. O.* sed etiam dandi. Si modo non intersit prius datum vel factum esse. Vid. etiam Jo. Robert. *recept. sentent. lib.* 2 *cap.* 8. Mod. 13 Id est, multo post. *Accurs.* 14 Quid si non multo post, an pœnam committet? non puto: idque humanius videtur, *arg. d. l. ult. d. l.* 8. & *l.* 105 *infr. de solut.* hic interea notandum tempus solutionis & moræ currere a die cognitæ sententiæ arbitrariæ. vid. Bart. *in Cons.* 230. 15 Ea molestia carebit debitor, si post diem, mox pecuniam creditori offerat: & oblatam legitime consignet, de quo vide *l.* [illegible] *C. de solut.* 16 Nam si per jus impedietur, aliud fuerit. *l.* 21. §. 7. *supr. eod. l.* [illegible] *in fin. infr. pro socio.* 17 *l.* 40. *in fin. infr. eod.* 18 Quid si ea pecunia offerenti, sine ejus dolo postea periit, Cui peribit? vide *l.* 39. *infr. de solut.* & *l.* 73. *in fin. infr. de verb. oblig.* 19 Perferendum. *vulgat. & male.* 20 An possint novi, [illegible] *ad l.* 45. §. 2. *infr. mandati.* 21 Id est, non minus idoneos. adde *l.* 10. *in fin. sup. quod metus causa. l.* 2. §. *locum. infr. de religiosis. l.* 14. §. *pen. infr. de constitut. l.* 9. *in pr.* §. *locati.* 22 Adde *l.* 2. *infr. quod vi aut clam*, adde quæ scripsi in *l.* 20. *infr. judicatum solvi.* 23 Dixi *l.* 21. §. 5. *supr. eod.* 24 Vid. *l.* 30. [illegible] Ans. 25 Atque ita non potest ab ea appellari. *l.* 1. *C. h. t. ubi dixi.* n[illegible] etiam ad arbitrium viri boni redigi. *l.* 76. *infr. pro socio.* Goth. Imo non stari d[illegible] 3. §. 5. §. *de his, qui not. infam.* Ans. 26 7. *Eclog.* 3. *cap.* 27. 1. Harmeno[illegible] 56. 27 Vide *l.* 65. §. 2. *infr. ad SC. Trebell.* 28 Bartolus tamen appellari posse ait. *in l.* 9. §. *qui satisd. cogant.* vide quæ notavi *l.* 2 *supr. eod.* Idemque esse in arbitratore, si modice quis ejus sententia læsus sit. nam si immodice (id est, ultra sextam partem. *arg. l.* 76. & *seqq. infr. pro socio:* alii ultra dimidiam. *arg. l.* 2. *C. de rescind. vend.*) vel exceptione doli tutus est læsus. *l.* 32. §. 14. *infr. eod.* Ferrar [illegible] vel per actionem petere potest, ut sententia reducatur ad arbitrium boni viri, id est, Judicis *l.* 80. *infr. pro socio.* Minsing 6 *Resp.* 55 *num.* 31. 32 Idemq; *Resp.* 28 *num.* 37. tradit, vel ideo arbitratoris iniquam sententiam esse, id est, unius rem alterius adjudicare posse, quod concordiam inter partes attendere maxime debeat. 29 Quid si plures sint judices? vide *l.* 38. *infr. de re jud.* Goth. Vid. Sarmient *select. lib.* 6. *c.* 4. Ans. Adi Alciatum *l.* 9. *parerg. c.* 14. & Molinæum *ad Consuet. Parisiens. tit.* 3. §. 33. *gloss.* 3. & rursus ad *l.* 1. *si stipulanti. de V. O. n.* 13. Covarr. *lib.* 1. *variar. resolut. c.* 2. & Cujac. *observ. lib.* 12 *cap.* 16. Mod. 30 Testi uni adfirmanti magis creditur, quam mille negantibus. vide tamen Socinum, *reg.* 426. 31 Vide *l.* 17. §. 7. *supr. eod.* 32 Hoc est, minorem, unde colligitur, sententiam, quæ minorem summam contineat, prævalere. vide tamen Socinum *reg.* 370. Goth. Adde Cabed. *decis.* 7. *n.* 3. Salicet. *ad l.* [illegible] §. *his illud. C. de secund. nupt.* & quid in praxi, Autumn. *Censur. Gall. hic.* Ans. 33 Minor summa majori inest *l.* 9. §. 3. *infr. de heredib. instituend. l.* 110. *infr. de regul.* [illegible] 34 *l.* 2. *C. h. t.* 35 Specialiter exprimi multa necesse est. 36 *Al.* pro[illegible]atur. 37 Coram litigatoribus dicere sententiam non videtur, qui coram non [illegible]pientibus dicit: v. *l.* 209. *infr. de verb. sig.* 38 Si sapientes non adsint. [illegible] Adde *l.* 47. *in fin. l.* 49. *infr. eod.* 40 Id est, condictione certi ad incertum, in[illegible]esse scil. *l. ult.* §. *si quis in jus.* Accurs. 41 Vide quæ notavi *ad l.* 2. *supr. eod.* [illegible] Adde *l.* 23 §. 2. *supr. eod.* 43 Al. *committi.* 44 Cum a fidejussore [illegible] quandam (ut ita dixerim) possibilitatem a reo petitur, cum, si fidejussor [illegible] contra reum actionem habeat. vid. Alciat. *dispunct. l.* 2. *c.* 9. Mod. 45 [illegible] modo traditur, [illegible] reo convenientis, solutioni faciendæ ad ejus fidejussores [illegible]di, ne per medium fidejussorem ipse reus solvere cogatur. *l. ult. in fin. C. de* [illegible] 46 Ut *l.* 34. *infr. eod.* 47 Hinc collige, sententiam pro fidejussore [illegible]latam, ad principalem non porrigi. *Bart.* 48 Quod esse non debet. *l.* 26. § [illegible] 49 Cur? pœna hæc denetur propter contemptum. vide quæ scripsi [illegible] *l.* 17. *C.* [illegible] 50 Statuto compromisso non licere transire ad priorem [illegible] vult [illegible]anus *disceptation.* [illegible] *tom.* 3. *c.* 557. *num.* 24 & *seq.* & *tom.* 4 *c.* 67 *num.* 11 [illegible] 13. 14. *Decis. Cur. Hol. in l.* 40. Cancer. *resolut. tom.* 1. *c.* 21 *n.* 66 Rebu[illegible] *ad Constit.* [illegible] *tract. de arbitr.* [illegible] 14. *n.* 22. Ans. 51 1 Harmenop[illegible] 57 [illegible] 52 *l.* 5 *supr. si quis cautionibus* [illegible] *l.* 1. § *penult. infr. de separat.* [illegible] *l.* 7. [illegible] *de dolo* [illegible] vide *l.* 35. § 13. *infr. de verb. obl.* [illegible] 19 *infr. judicatum solvi.*

singu-

siquidem compromisso adjiciatur [1], [ut] *si quid dolo in ea re factum sit;* ex stipulatu conveniri qui dolo fecit, potest: & ideo, si arbitrum quis corrupit vel pecunia, vel ambitione, vel advocatum diversæ partis, vel aliquem ex his, quibus causam suam commiserat, [ex doli clausula poterit conveniri]: vel si adversarium callide circumvenit. † Et omnino si in hac lite dolose versatus est, locum habebit ex stipulatu actio: & ideo, si velit de dolo actionem exercere adversarius, non debebit, cum habeat ex stipulatu actionem. † Quod si hujusmodi clausula in compromisso adscripta non est, tunc de dolo actio, vel exceptio locum habebit. † Hoc autem compromissum plenum est, quod & doli clausulæ habet mentionem [2].

De quantitate pœnæ compromissæ. 1. *Si pœna commissa sit.* 2. *Si mulier nomine alieno compromiserit.* 3. *Si compromissum non valet, aut pendet, an ex eo pœna exigi possit.* 4. *De sacerdotio.* 5. *De transactione & rei controversæ interitu.* 6. *De famoso & publico delicto.* 7. *De liberali causa, de populari actione.* 8. *Si servus compromiserit.* 9. *De legatione.* 10. *Si hereditatem petat is qui cum defuncto compromiserat.* 11. *De prolatione diei.* 12. *Si arbiter se celaverit.* 13. *De pluribus arbitris.* 14. *De doli exceptione adversus arbitri sententiam.* 15. *De officio & potestate arbitri.* 16. *De sententia, quæ finem controversiæ non imponit.* 17. *Si jubeat arbiter sibi alium conjungi.* 18. *De procuratoribus.* 19. *De herede.* 20. *De vacua possessione. De cautione de rato.* 21. *De die proferenda.*

32. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

NOn distinguemus in compromissis, minor, an major sit pœna, quam res de qua agitur. §. 1. Non cogetur arbiter sententiam dicere, si [3] pœna commissa sit [4]. §. 2. Si mulier alieno nomine compromittat, non erit pecunia compromissa, propter intercessionem.

§. 3. Summa rei est, ut Prætor se non interponat, sive initio nullum sit compromissum, sive sit, sed pendeat, an ex eo pœna exigi potest, sive postea deficiat pœna compromisso soluto die, morte, acceptilatione, judicio, pacto. §. 4. Sacerdotio [5] obveniente [6], videbimus an cogatur arbiter sententiam dicere? id enim non tantum honori personarum, sed & *majestati* [7] *Dei indulgetur: cujus sacris vacare sacerdotes oportet* [8]. Cæterum si postea suscepit, iste quoque omnimodo sententiam ferre debet. §. 5. Item non est cogendus, si de negotio transactum est, vel homo mortuus est, de quo erat compromissum: nisi si posteriore casu aliquid litigantium intersit. §. 6. Julianus indistincte scribit: Si [9] per errorem de famoso delicto ad arbitrum itum est, vel de [10] ea [re] de qua publicum judicium sit constitutum, veluti de adulteriis, sicariis, & similibus [11]; vetare debet Prætor sententiam dicere, nec dare dictæ executionem [12]. §. 7. De liberali causa compromisso facto, recte non compelletur arbiter sententiam dicere: quia favor libertatis est, ut Majores [13] Judices habere debeat [14]. † Eadem dicenda sunt, sive de ingenuitate, sive de libertinitate quæstio sit: & si ex fideicommissi causa libertas deberi dicatur. † Idem dicendum est, in populari [15] actione. §. 8. Si servus [16] compromiserit, non cogendum dicere sententiam arbitrum: nec, si dixerit, pœnæ exsecutionem dandam de peculio, putat Octavenus [17]. Sed an, si liber cum eo compromiserit, exsecutio adversus liberum detur, videamus: Sed magis est, ut non detur. §. 9. Item si quis Romæ compromiserit, mox Romam in Legationem venerit, non est cogendus arbiter sententiam dicere: non magis, quam cogeretur, si litem ante contestatus esset, nunc eam exercere: nec interest, tunc quoque in legatione fuerit, an non. Sed si [nunc] in legatione compromittat, puto cogendum arbitrum sententiam dicere [18]: quia &, si judicium sponte accepisset, cogeretur peragere [19]. Sunt tamen, qui de isto non recte dubitant: qui utique nullo modo dubitabunt, si de ea re in legatione compromisit, quam in legatione contraxit: quia & judicium eo nomine accipere cogeretur. † Illud in prima specie potest dispici, an, si ante compromisit Legatus, cogendus sit arbiter sententiam dicere, si ipse legatus postulet [20]? Quod prima ratione poterit videri iniquum ut in ipsius potestate sit. Sed hoc tale erit, quale si actionem velit dictare, quod facere ei licet [21]. Sed compromissum istud comparabimus [22] ordinariæ actioni, ut non alias audiatur desiderans, ut arbiter sententiam dicat, quam si se defendat. §. 10. Si is faciat controversiam hereditatis, qui cum defuncto compromiserat, futurum est præjudicium [23] hereditati, si arbiter sententiam dicat: ergo, interea inhibendus est arbiter. §. 11. Dies compromissi proferri potest, non [cum] ex conventione, sed cum jussu arbitri eam proferri necesse est, ne pœna committatur. §. 12. Si arbiter sese celare tentaverit, Prætor eum investigare debet: & si diu non paruerit, multa adversus eum dicenda est [24]. §. 13. Cum in plures compromissum est ea conditione, *ut quam quilibet, vel unus dixisset sententiam, eo staretur*, absentibus cæteris hominibus qui præsens est cogetur: At si ea conditione, *ut omnes dicant*, vel *quod de majoris partis sententia placuerit*, non debet singulos [25] separatim cogere: quia singulorum sententia ad pœnam non facit. §. 14. Cum quidam arbiter ex aliis causis inimicus manifeste apparuisset, testationibus etiam conventus, *ne sententiam diceret*, nihilominus nullo [26] cogente dicere perseverasset, libello [27] cujusdam id querentis, Imperator Antoninus subscripsit, *posse eum uti doli mali exceptione.* Et idem, cum a judice consuleretur, apud quem pœna petebatur, rescripsit, *etiamsi appellari non potest, doli* [28] *mali exceptionem in pœnæ petitione obstaturam.* Per hanc ergo exceptionem quædam appellandi species est, cum liceat retractare de sententia arbitri.

§. 15. *De officio arbitri* tractantibus sciendum est, omnem tractatum ex [ipso] compromisso sumendum: nec enim aliud illi licebit, quam quod ibi, ut efficere possit, cautum est: non ergo quodlibet statuere arbiter poterit, nec in qua re libet: nisi de qua re compromissum est, & quatenus compromissum est [29]. §. 16. Quæsitum est de sententia dicenda? & dictum, non quamlibet [30]: licet de quibusdam variatum sit: & puto, vere non committi, si dicat *ad judicem de hoc eundum vel se, vel alium: [(in) se] vel in alium compromittendum:* Nam & Julianus, impune non pareri, si jubeat *ad alium arbitrum ire*, ne finis non sit. Quod si hoc modo dixerit, *Ut arbitrio Publii Mævii fundus tradetur, aut satisdatio detur*, parendum esse [31] sententiæ: Idem Pedius probat [32], ne propagentur arbitria, aut in alios interdum inimicos agentium transferantur, sua sententia finem controversiæ eum imponere oportet: non autem finiri controversiam, cum aut differatur arbitrium, aut in alium transferatur: partemque sententiæ esse, quemadmodum satisdetur, quibus fidejussoribus: idque delegari non posse, nisi ad hoc compromissum fit, ut arbiter statueret, cujus arbitratu satisdaretur. §. 17. Item si jubeat, *sibi alium conjungi*, cum id in compromisso non sit, non dicit sententiam: nam sententia esse debet de re compromissa: de hoc autem compromissum non est. §. 18. Si domini, qui invicem stipulati sint, procuratores suos agere apud arbitrum velint, potest jubere, ipsos etiam adesse [33]. §. 19. Sed si & *heredis* in compromissis mentio fit, potest jubere, *etiam heredem eorum adesse* [34]. §. 20. Arbitri officio continetur & quemadmodum detur vacua possessio [35]. An & *satis ratam rem habiturum?* Sextus Pedius putat: Quod nullam rationem habet: nam si ratum non habeat dominus, committetur stipulatio. §. 21. Arbiter nihil extra compromissum facere potest: & ideo necessarium est adjici de die compromissi proferenda: cæterum impune jubenti non parebitur.

33. PAPINIANUS lib. 1. Quæstionum.

ARbiter ita sumptus ex compromisso, *ut & diem proferre* [36] *possit*, hoc quidem facere potest: referre [37] autem contradicentibus litigatoribus, non potest [38].

De duobus reis. 1. *Si pœna commissa sit.*

34. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

SI duo rei [39] sunt, aut credendi, aut debendi, & unus compromiserit, isque vetitus sit *petere*, aut *ne ab eo petatur:* videndum est, an, si alius petat, vel ab alio petatur, pœna committatur: Idem in duobus argentariis, quorum nomina [40] simul [41] eunt: Et fortasse [42] poterimus ita fidejussoribus conjungere [43], si socii sunt [44]: alias nec a te petitur, nec ego peto, nec meo nomine petitur, licet a te petatur.

§. 1. Semel commissa pœna solvi compromissum rectius puto dici; nec amplius posse committi, nisi id actum sit, ut (in) singulas causas toties [45] committatur [46].

Si pupillus compromiserit.

35. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

SI pupillus sine [47] tutoris autoritate [48] compromiserit, non est arbiter cogendus pronunciare: quia, si contra eum pronuncietur, pœna non tenetur, præterquam si fidejussorem dederit, a quo pœna peti possit: Idque & Julianus sentit [49].

De diebus feriatis.

36. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

SI feriatis diebus [50], cogente Prætore, arbiter dicat sententiam, & petatur ex compromisso pœna, exceptionem locum non habere constat: nisi alia [51] lege eadem [dies] feriata, in qua sententia dicta, est excepta.

Si heres adversus arbitri sententiam petat.

37. CELSUS lib. 2. Digestorum.

QUamvis arbiter *alterum ab altero petere* vetuit, si tamen heres petit, pœnam committet [52]: non enim differendarum litium causa, sed tollendarum ad arbitros itur.

1 Quemadmodum solet adjici. *l.* 3. *C. h. t.* 2 Et stipulationem, *l.* 13. §. 1. *supr. eod.* quodque de omnibus controversiis interponitur. *l.* 21. §. 6. ff. *eod.* 3 Nisi pœna, ut *l.* 11. §. 1. *supr. eod.* 4 Nam semel commissa pœna, solvitur compromissum, ait Paulus *l. si duo rei.* §. 1. ff. *eod.* unde sumenda est interpretatio hujus loci. Falluntur igitur, qui hic legunt, *si pœna compromissa fit.* Accursius interpolat: *nisi pœna compromissa fit*: Vid. *l.* 11. §. 1. *supr. eod.* Ad §. 7. *de liberal. caus.* Guilielmum Fornerium *select. l.* 2. *c.* 23. rursusque contra eum Cujacium *observ. l.* 9. *c.* 37. & *ad* §. 16. *quæsitum.* Pratejum *univers. c.* 29. & 30. *Ad* §. 10. *Si is faciat.* Revard. *de præjudiciis l.* 2. *c.* 3. Mod. 5 Vide *l.* 2. ff. *de in jus vocand.* 6 Arbitro scilicet, antequam sententiam ferat. 7 Dei sacerdotio sibi delato arbiter ut vacet fidelius, ab arbitrio dicendo se excusare potest. Deo enim magis se debet quam hominibus. 8 *Ut & in l.* 2. *supr. de in jus vocand. l.* 17. *l.* 18. *supr. de procurat. l.* 60. §. 1. ff. *de donat. inter virum.* *l.* 3. ff. *de fideic. libert. l.* 13. ff. *de vacat. & excus. muner. l.* 33. *C. de Episc.* [illegible] 9 Arbiter ex compromisso sumptus sententiam dicere vetatur in actione famosa, ex delicto [illegible] publico: quod si etiam dixerit, non competit executio. [illegible] & 1. Harmen. 4. §. 77. 10 Vide Romanum *consilio* 115. 11 Civiliter tamen apud eum agi potest, nec ejus sententia quis infamabitur. *l.* 13. §. 5. ff. *de his, qui notantur infamia.* [illegible] enim si permissum esset, nemo puniretur: publice autem interest delicta per judicem [illegible]. Ideoque in criminibus prohibetur transactio, quibusdam exceptis, *l.* 18. *C. de transact.* [illegible] *l. ult. C. ubi causa status.* 14 *l.* 2. *in fin. C. de pedan. judicibus.* 15 [illegible] & male, *arg. l.* 27. §. 5. *in fin.* ff. *eod. l.* 35. ff. *eod.* & ita doctissimo Cujacio videtur, [illegible] *observ.* 12. cæterum popularis ideo dicitur, quod ea jus suum populo tuetur, *l.* 1. ff. [illegible] *popular.* non privatis. Sane apud autorem 7 *Eclog.* 2. *c.* 31. *in fin.* & 1. Harmen. 4. §. 77. [illegible] *agitur,* ἀφωνίας ἀγωγῆς. 16 Adde *l.* 7. *l.* 8. *supr. eod.* 17 Ex compromisso servi non [illegible] de peculio actio. *l.* 3. §. 8. ff. *de pecul.* 18 Cur ita? V. *l.* 2. §. 4. ff. *de judiciis.* 19 Id [illegible] se defendere. *d. l.* 2. §. 5. *vers. sed si agant.* 20 Sententiam ab arbitro pronunciari. [illegible] 21 Imo non licet. *l.* 8. *in fin.* ff. *l.* 9. *l.* 10. *l.* 15. ff. *de legib.* & ita qui lem [illegible] emendat Cujacius. 22. *obs.* 22. 22 *l.* 1. ff. *eod.* non [illegible] compromissum est [illegible] *l.* 13. §. [illegible] *qui not. inf.* 23 V. *l.* 16. ff. *de* [illegible] Goth. Vid. Revard. [illegible] *c.* 5. Ant. 24 Eodem pene modo tutor se occultans, ne alimenta pupillo præstet, [illegible] *multatur.* *l.* 3. §. *tuto.* ff. *de suspect. tut.* 25 *l.* 17. §. 2. *supr. eod.* 26 Id est [illegible] nullo magistratus cum vetaret sententiam dicere. 27 Vid. quæ scripsi *ad titulum C. Quando libellus Principi datus &c.* 28 Doli mali exceptio retractationem rei judicatæ inducit: estque appellationis quædam species. *ut* [illegible] adde *l.* 17. *in fin.* ff. *sol. matr.* 29 Ideoque coram arbitrio non licet reconventio. [illegible] dum tamen & extra compromissum potest cognoscere arbiter, si ea, de quibus cognoscit, non sunt omnino aliena ab expressis in compromisso, sed eis connexa aut [illegible] causa sine his definiri non possit. Ideoque solutioni diem statuere potest. *v. l.* 21. §. [illegible] ff. *eod.* potest etiam super fructibus & expensis condemnare, quod ea veniant, ut & [illegible] accessoria, ad causam commissam. 30 Non in quolibet, *vulgat.* non quamvis valere [illegible] committi. 31 *Non esse.* Pratejus ita legendum monet. 32 *A. negat* & sic Accursius retulit in Pandectis Pisanis legi. Sed Falso. 33 Justa de causa. *l.* 26. *C. de procur.* 34 Adde *l.* 27. §. 1. ff. *eod.* 35 Præstanda a vendit[ore] emptori. *l.* 3. §. 1. ff. *d. act. empt.* 36 Proferre, id est producere. Vid. Cujac. *lib.* 3. [illegible] 7. Ans. 37 Antevertere. vid. Cujac. 3. *observ.* 7. *in fine.* 38 Cur ita? colligo ex *l.* 154. §. 1. ff. *de reg. jur.* 39 Emendat hanc legem Anton. Fab. *lib.* 11. *conjectur. cap.* 18. Ans. Adde Cujac. *lib.* 13. *Pauli ad edict. tom.* 1. S L. 40 *Nominibus* ea obligatio fieri dicebatur, quæ per scripturam mensæ argentariæ contrahebatur sine stipulatione. v. quæ scripsi ad *l.* 1. ff. *de* [illegible] *leg.* 41 Simul ire nomina dicuntur, quæ simul facta sunt, *l.* 9. *supr. de pactis.* [illegible] dit, quoties plures argentarii ἅμα συγγράψωνται. *Basil.* 42 *Fortasse.* Hæc particula interdum affirmat: ejusque adminiculo solent Jurisconsulti persæpe suam fulcire sententiam. vid. Aristotelem. 5. *Ethicor.* Non idem est forsitan virum bonum esse & bonum civem esse. unde Accursius hic, *Sub dubio forsan respondent sæpe periti.* 43 Quibus pactum de non petendo, reo principali factum, prodest. *l.* 29. *supr. eod.* 44 Id est, uno sociorum compromittente, si is vetitus sit petere, & alter quoque petere prohibetur, si socii erant; hinc constat compromissum unius socii alteri nocere. Objici potest *l.* 27. [illegible] ff. *de pactis*, quæ negat pactum unius sociorum alteri nocere. 45 Infinite [illegible] committi expresse stipulari possumus. *l.* 55. ff. *de fidejussoribus.* ut & in infinitum leg[illegible] *l.* 22. *C. de legatis.* 46 Ratio. vid. *l.* 16. ff. *de transact.* 47 *l.* 3. ff. *eod.* [illegible] utcunque pupillus tutore autore compromiserit, adversus hujusmodi sententiam reli[illegible] terit, *l.* 34. *in fin. supr. de minoribus.* 49 Vid. *l.* 1. *C. de fidejuss. min.* 50 *l.* 13. [illegible] ff. *eod.* 51 Ut *l.* 7. *C. de fer.* — Quidam alii legunt, *aliqua lege*, ut Juliam legem intelligant. de qua *Dion* 38. ita? vide *l.* 42. *in fin.* ff. *de reg. jur.*

Si adversarii non intersit sententiæ stari.

38. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

CUm pœna ex compromisso petitur, is, qui commisit, damnandus est [1]: nec interest, an adversarii ejus interfuit, arbitri sententiæ stari, necne.

De autoritate arbitri. 1. *De mora post diem prolatum.*

39. JAVOLENUS lib. 11. ex Cassio.

NOn ex omnibus causis, ex quibus arbitri paritum sententiæ non est, pœna ex compromisso committitur [2]: sed ex his dumtaxat, quæ ad solutionem pecuniæ, aut operam præbendam pertinent. † Idem contumaciam litigatoris arbiter punire poterit, pecuniam eum adversario dari jubendo [3]: quo in numero haberi non oportet, si testium nomina ex sententia arbitri exhibita non sunt [4]. §. 1. Cum arbiter diem compromissi proferre jussit, cum hoc ei permissum est, [alterius] mora alterius ad pœnam committendam prodest.

De morte vel absentia arbitri, si per stipulatorem stet, quominus accipiat.

40. POMPONIUS lib. 11. ex Variis lectionibus.

ARbiter *Calendis Januariis adesse* jussit, & ante eum diem decessit [5], alter ex litigatoribus non adfuit: proculdubio pœna minime commissa est: nam & Cassium audisse [se] dicentem Aristo ait, in eo arbitro, qui ipse non venisset, non esse commissam: quemadmodum Servius ait, si per stipulatorem stet, quo minus accipiat, non committi pœnam.

De minore 20. annis.

41. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

CUm lege Julia [6] cautum sit, *Ne minor viginti annis judicare cogatur* [7], nemini licere minorem viginti annis compromissarium judicem eligere: ideoque pœna ex sententia ejus nullo modo committitur. Majori tamen viginti annis, si minor vigintiquinque [annis] sit, ex hac causa succurrendum, si temere auditorium receperit, multi dixerunt [8].

De pœna fisco adjudicata.

42. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

ARbiter *intra certum diem servos restitui* jussit, quibus non restitutis, pœnæ causa fisco secundum formam compromissi condemnavit? Ob eam sententiam fisco nihil adquiritur: sed nihilominus stipulationis pœna committitur, quod arbitro statuto non sit obtemperatum.

De pleno compromisso & speciebus omissis.

43. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

DE rebus controversiisque omnibus compromissum [in arbitrum] a Lucio Titio, & Mævio Sempronio factum est: sed errore quædam species in petitionem a Lucio Titio deductæ non sunt: nec arbiter de his quicquam pronunciavit: quæsitum est [9], an species omissæ peti possint? Respondit, peti posse: nec pœnam ex compromisso committi: quod si maligne hoc fecit, petere quidem potest, sed pœnæ subjugabitur.

De terminis ab arbitro positis.

44. IDEM lib. 2. Digestorum.

INter Castellianum & Seium controversia de finibus orta est, & arbiter electus est, *Ut arbitratu ejus res terminetur*: ipse sententiam dixit, præsentibus partibus, & terminos posuit [10]: quæsitum est, an si ex parte Castelliani arbitro paritum non esset, pœna ex compromisso commissa est? Respondi, si arbitro paritum non [11] esset in eo, quod utroque præsente arbitratus esset, pœnam commissam [12].

De compromisso personali.

45. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

IN compromissis arbitrium personæ insertum personam non egreditur [13].

De quibus arbiter judicare potest.

46. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

DE his rebus, & rationibus, & controversiis judicare arbiter potest, quæ ab initio fuissent inter eos, qui compromiserunt, non quæ postea [14] supervenerunt [15].

Si litigator decesserit, pupillo herede relicto. 1. *Aut furere cœperit.*

47. JULIANUS lib. 4. Digestorum.

SI compromissum ita factum est, *ut præsente utroque, aut heredibus eorum, arbiter sententiam dicat*, & alter ex litigatoribus decesserit, pupillo herede relicto: non aliter videtur sententia dicta esse, nisi tutoris autoritas interposita fuerit. §. 1. Item, si alter ex compromittentibus furere cœperit,

48. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

ARbiter ad ferendam sententiam [16] non [17] compelletur.

Quibus modis arbiter adesse jubere potest. 2. *De morte litigatoris.*

49. JULIANUS lib. 4. Digestorum.

SEd [&] interpellatur, quo minus sententiam dicat, quia nihil coram furioso fieri intelligitur [18]. Quod si furiosus curatorem habet, vel habuerit, adhuc litigio pendente, potest præsente curatore sententia dici. §. 1. Arbiter adesse litigatores vel per nuncium, vel epistolam [19] jubere potest [20]. §. 2. Si ab altera [21] duntaxat parte heredis mentio comprehensa fuerit, compromissum solvetur morte cujusque ex litigatoribus: sicut solveretur altero mortuo, si neutrius heredis persona comprehenderetur.

Si extra compromissum arbiter diem protulerit.

50. ALFENUS lib. 7. Digestorum.

ARbiter [22] ex compromisso sumptus, cum ante eum diem, qui constitutus compromisso erat, sententiam dicere non posset, diem compromissi proferri jusserat: alter ex litigatoribus dicto audiens [23] non fuerat: consulebatur, possetne ab eo pecunia ex compromisso peti? Respondi, non posse: ideo quod non esset arbitro compromissum, *ut id haberet* [24].

De arbitro in re sua.

51. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

SI de re sua quis arbiter factus sit, sententiam dicere non potest: quia se facere jubeat, aut petere prohibeat: neque autem imperare sibi, neque se prohibere quisquam potest [25].

De mora in parendo sententiæ & ejus purgatione.

52. IDEM lib. 4. Regularum.

SI qui jussus [est] arbitro ex compromisso solvere pecuniam, moram fecerit, pœnam ex compromisso debet: sed postea [26] solvendo, pœna liberatur.

TIT. IX.

NAUTÆ [27], CAUPONES [28], STABULARII, UT RECEPTA [29] RESTITUANT.

Prior pars edicti, de actione honoraria in factum de recepto. 1. *Ratio & utilitas suprascripti edicti.* 2. *De nautis.* 3. *De navium custodibus & dietariis.* 4. *De exercitoribus ratium & lintrariis.* 5. *De cauponibus, & stabulariis.* 6. *De mercibus & aliis rebus.* 7. *De rebus nostris vel alienis.* 8. *De rebus illatis in navem, vel in litore existentibus.* *De facto nautarum, vectorum, viatorum.*

1. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

AIt Prætor [30]: *Nautæ, caupones, stabularii, quod cujusque* [31] *salvum fore receperint, nisi restituant, in eos judicium dabo* [32]. §. 1. Maxima utilitas est hujus Edicti: quia necesse est plerumque eorum fidem sequi, & res custodiæ [33] eorum committere. Ne quisquam putet graviter hoc adversus eos constitutum: nam est in ipsorum arbitrio, ne quem recipiant [34]: & nisi hoc esset statutum, materia daretur [35] cum furibus adversus eos, quos recipiunt, coeundi: cum ne nunc quidem abstineant hujusmodi fraudibus. §. 2. Qui sunt igitur, qui teneantur, videndum est. Ait Prætor, *Nautæ*. *Nautam* accipere debemus eum, qui navem exercet [36]: quamvis *nautæ* appellantur omnes, qui navis navigandæ causa in nave sint, sed de exercitore [37] solummodo Prætor sentit: nec enim debet (inquit Pomponius) per remigem, aut mesonautam [38] obligari: sed per se, vel per navis magistrum [39]: quamquam si ipse alicui e nautis committi jussit, sine dubio debeat obligari [40]. §. 3. Et sunt quidam in navibus, qui custodiæ gratia navibus præponuntur, ut ναυφύλακες [41], id est, *navium custodes* [42], [& dietarii [43]]. Si quis igitur ex his receperit, puto in exercitorem dandam actionem: quia is, qui eos hujusmodi officio præponit, committi eis permittit: quamquam ipse navicularius [44] vel magister id faciat [45], quod χειρέμβολον [46] appellant. Sed & si hoc non extet, tamen de recepto navicularius tenebitur. §. 4. De exercitoribus ratium [47], item lintrariis nihil cavetur: sed idem constitui oportere, Labeo scribit: & hoc jure utimur. §. 5. *Caupones* autem, & *stabularios* æque eos accipiemus, qui cauponam, vel stabulum exercent, institoresve eorum. † Cæterum, si qui opera mediastini [48] fungitur, non continetur, utputa atriarii, & focarii [49], & his similes. §. 6. Ait Prætor: *quod cujusque salvum fore receperint*: hoc est, quamcunque rem, sive mercem receperint. Inde apud Vivianum rela-

1 An vero pœna simul, & executio peti poterit? Hoc ordinarie non admittitur. Cautius est igitur, ut notarius formulam compromissi ita concipiat, ut pœna peti possit rata manente sententia, *arg. l. pen. supr. de transact.* 2 Exemplum v. *l.* 32. §. 16. *supr. eod.* Goth. Vid hic Joan. Robert. *lib. 9. sent. cap.* 21. Menoch. *de arbitr. judic. lib.* 1. *qu.* 74. Ans. Adde Cujac. *lib.* 22. *observ. cap.* 25. 3 Potest igitur multare, an & juramentum in litem deferre? An & multare si permissum ei non fuerit? *ut hic Bart.* 4 Litigatorem enim cogere, ut contra se testes producat, iniquum est: ideoque non potest arbiter ipsi multam eo nomine dicere. *l.* 21. §. 7. *ff. eod.* 5 Vide Sebastianum Mediceum, *tract. de morte. parte* 2. *conclus.* 11. 6 Subaudi de privatis judiciis. de qua *l.* 9. §. 2. *supr. eod.* dixi de lege Julia privatorum & publicorum judiciorum, ad *l.* 4. *ff. de testibus.* 7 V. Cuj. ad *l.* 1. *C. qui ætate se excusant.* Goth. Non cogitur quidem, sed tamen, si velit, Judex esse potest, ejusque sententia valet, modo non sit minor 18. annis, *l. quidam. ff. de re judic.* Mod. 8 Quid si minor tutelam sibi a majoribus delatam susceperit, num, si forte damnum in tutela senserit, ei adversus pupillos quondam suos de damno conquerentes, subvenietur? collige ex *l.* 5. *C. de test. tut.* & §. *ult. Inst. de fiduciaria tut. Novell.* 118. *c.* 5. 9 V *l.* 21. *ff. eod.* 10 *l.* 2. §. *judici. ff. finium regundorum.* 11 Toties quoties debet parere. 12 Vide *l.* 23 *in ult. ff. eod.* 13 *l.* 32. §. *quæsitum. ff. eod.* vide *l.* 13. *ff. sol. matr. l.* 43. *ff. de verb. oblig.* 14 Compromissum simpliciter factum non trahitur ad res futuras. v. *l.* 23. *ff. de judic.* 15 Contrarium tenet Speculator, *tit. de arbit.* §. *sequitur. vers. quid ergo.* & Ferrariens. *in forma compromissi, in verbo, Tunc vertentis.* 4. sed & aliud esse in rebus, seu bonis obligatis: tunc enim futura obligata intelligi. *l. ult. C. quæ res pign.* 16 Verbi gratia de pignoris distractione, *l.* 8. *ff. de distract. pignor.* vel de usuris *l.* 40. *ff. de usuris. l.* 3. *ff. de nautico fœnore.* Hæ enim omnes leges sunt ejusdem libri. 17 Imo compelletur *l.* 3. *l.* 4. & *seq.* adde *l.* 15. *l.* 16. *supr. eod.* 18 *l.* 27. §. 5. *ff. eod.* 19 Δι ἐπιστολῆς ἤτοι πιττακίου. 1. *Harmenop.* 4. §. 64. 20 Interlocutoria, una parte absente interdum ferri potest. *Accurs.* 21 *Æquitas* inter partes servanda est in arbitriis & compromissis, ut in judiciis dixi, *l.* 21. §. 11. *in fin. supr. eod.* 22 V. 7. *Eclog.* 2 *c.* 51. 23 Id est, obediens non fuerat. *l.* 19. *ff. de adilitio edicto.* 24 *Ut id juberet*: adde *l.* 32. *in fin. ff. eod.* ut id jus haberet. 25 *l.* 40. *in fin. ff. de fideic. libert.* 26 V. *l.* 21. *in fin. ff. eod.*

27 53. *Eclog.* 1. Goth. Vid. Peckium *ad tit. ad rem nauticam pertinentes.* Mod.

28 Hæc hominum genera male audiunt. 29 Quæ salva fore receperunt. adde *L.* 47. *D.* 5. & 16. 30 *Eclog. eod. c.* 6. Vid. Lud. Vital. *lib.* 1. *variar. lect. c.* 2. & Alciatum *lib.* 3. *dispunct. c. ult. lib.* 1. *parerg. c.* 43. Mod. 31 Viatoris. 32 Id est, in factum actionem. *l.* 3. §. 1. *ff. eod.* 33 Vide quæ scripsi ad *l.* 9. *in fin. in vers. quid enim interest. ff. de jure dotium.* 34 An idem est, postquam excipere cœperunt? negat Bart. *ex l. un. in fin. ff. furti adversus nautas. l.* 3. §. 1. *ff. de recept. qui arbitr.* Goth. Ab initio in eorum arbitrio est non recipere hospitem, vel tenere hospitium, ut hic, nisi in casu advenientis multæ militiæ, ut in *l.* 1. *C. de metat.* sed postquam quis signa hospitii exposuit, tenetur: ut in *l. unic. ff. furti advers. naut. arg. l.* 17. §. 3. *ff. commodat.* Ans. Nisi tamen subsit causa probabilis, ut recte notat Pec. *ut.* post Roman. Bart. Bald. & Alber. *S. L.* 35 Occasio delicti tollenda. *Accurs.* 36 *l.* 1. §. *exercitorem.* 15. *ff. de exercit.* 37 Id est, navis domino, vel ejus conductore. *l.* 1. §. *exercitorem.* 15. *ff. de exercitor.* 38 *Mesonauta is est*, qui medium locum tenet inter nautas summos & imos: summos, ut proretas & gubernatores: imos, ut remiges: qui denique aliis remigandi signum præbet: Plauto *hortator*: Festo & Nonio *portisculus*, seu hortator remigum, qui perticam tenet, quæ portisculus dicitur, qua excursum & exhortamenta moderatur: [illegible] aliis quidam Poris apud Liv. 40. His adde Mesonautam non esse ναυτεπιβάτην, vide [illegible] *ol.* 31. 39 Id est, eum, cui totius navis cura mandata est. *l.* 1. §. 1. *ff. de exerc*[illegible]*or.* 40 Ex jussu. 41 53. *Ecl.* 1. *c.* 7. ἄρχοντες ἐπὶ τῆς νεῶν φυλακῆς. *Suidas.* 42 Ad id præpositi ab exercitore. 43 Id est, qui annonam navis administrant. 44 Id est, exercitor. 45 Id non faciat. *Baro.* 46 Id est, manus immissionem; [illegible] signum a magistro navis manu datum. Celeusma cani remigibus per symphonia[illegible] & per aliam vocem, id est, ore prolatam, ut in Argo navi per citharam. [illegible]edianus di[illegible]at. dixi ad Festum *in Assa*, & *Portisculus.* Ita κελευστής. Glossis *jussor.* S[illegible]eca 7. *epist.* 57 Pausan. Goth. Adi quoque Alciatum *l.* 1. *parerg. c.* 44. & ad τὸ *Media*[illegible] Ræyardum *l.* 5. *varior. c.* 20. Mod. 47 Si quid in nave rateve perierit, furti a[illegible]o in exercitorem datur. Paulus. vid. Cujac. 21. *obs.* 19. 48 Vilissimi mancipii: [illegible], quod in mediis ædibus staret, ut ad cujusvis jussum præsto esse posset. 49 [illegible]ocariis vide *l.* 12. §. 5. §. 6. *ff. de instruct.*

tum

tum eſt, ad eas quoque res hoc Edictum pertinere, quæ mercibus accederent: veluti, veſtimenta, quibus in navibus uterentur, & cætera, quæ ad quotidianum [1] uſum habemus. §. 7. Item Pomponius lib. XXXIV. ſcribit, parvi referre, res noſtras, an alienas intulimus [2], ſi tamen noſtra interſit ſalvas eſſe: etenim nobis magis, quam quorum ſunt, debent ſolvi [3]: & ideo ſi pignori merces accepero [ob pecuniam nauticam], mihi magis, quam debitori nauta tenebitur, ſi ante eas ſuſcepit. §. 8. *Recipit* autem *ſalvum fore*, utrum ſi in navem res miſſæ, ei adſignatæ ſunt, an, etſi non ſint adſignatæ, hoc tamen ipſo, quod in navem miſſæ ſunt, receptæ videntur? Et puto, omnium eum recipere cuſtodiam, quæ in navem illatæ ſunt: & factum non ſolum nautarum præſtare debere, ſed & vectorum [4]:

2. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Sicut & caupo, viatorum [5].

1. *Qualis ſit hæc actio, & cur introducta. Quid præſtet nauta, caupo, ſtabularius.* 2. *De cauſa, ex qua recipitur.* 3. *De filiofam. & ſervo.* 4. *Quid veniat in hanc actionem. De ejus tempore, de herede.* 5. *De concurſu hujus actionis & actionis de furto.*

3. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

ET ita de facto vectorum etiam Pomponius lib. XXXIV. ſcribit. † Idem ait, etiamſi nondum ſint res in navem receptæ [6], ſed in litore perierint, quas ſemel recepit, periculum ad eum pertinere.

§. 1. Ait Prætor: *niſi reſtituant, in eos judicium dabo.* Ex hoc Edicto in factum actio proficiſcitur. Sed, an ſit neceſſaria [7], videndum: quia agi civili actione ex hac cauſa poterit. Si quidem merces intervenerit, ex locato vel conducto: ſed ſi tota navis locata ſit, qui conduxit, ex conducto etiam de rebus, quæ deſunt, agere poteſt: ſi vero res perferendas nauta conduxit, ex locato convenietur: ſed ſi gratis [8] res ſuſceptæ ſint, ait Pomponius depoſiti agi potuiſſe. Miratur igitur, cur honoraria actio ſit inducta: cum ſint civiles? Niſi forte (inquit) ideo, ut innoteſceret Prætorem curam agere reprimendæ improbitatis hoc genus hominum: [&] quia in locato conducto culpa, in depoſito dolus duntaxat præſtatur [9], at hoc edicto omnimodo qui recepit tenetur, etiamſi ſine culpa ejus res periit, vel damnum datum eſt: niſi ſi quid damno fatali [10] contingit. Inde Labeo ſcribit, ſi quid naufragio, aut per vim piratarum [11] perierit, non eſſe iniquum, exceptionem ei dari. † Idem erit dicendum, & ſi in ſtabulo, aut in caupona vis major contigerit [12]. §. 2. Eodem modo tenentur caupones, & ſtabularii, quo [13] exercentes negotium ſuum recipiunt: cæterum, ſi extra negotium receperint, non tenebuntur. §. 3. Si filiusfamilias aut ſervus receperit, & voluntas patris, domini [14] intervenit [15], in ſolidum erit conveniendus. † Item ſi ſervus exercitoris ſubripuit, vel damnum dedit, noxalis actio ceſſabit: quia ob receptum ſuo nomine dominus convenitur: ſin vero ſine voluntate exerceant, de peculio dabitur. §. 4. Hæc autem rei perſecutionem continet, ut Pomponius ait: & ideo & in [16] heredem, & perpetuo [17] dabitur.

§. 5. Noviſſime videndum, an ejuſdem rei nomine & de recepto honoraria [18] actione, & furti agendum ſit? & Pomponius dubitat: ſed magis eſt, ut vel officio judicis, vel doli exceptione, alterutra eſſe contentus debeat [19].

1. *Si nauta nautæ, ſtabularius ſtabularii, caupo cauponis res receperit.* 2. *De his, quæ mercibus accedunt.*

4. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

SEd & ipſi nautæ furti actio competit [20], cujus [21] ſit periculo: niſi [ſi] ipſe ſubripiat, & poſtea ab eo ſubripiatur, aut alio ſubripiente, ipſe nauta ſolvendo non [22] ſit. §. 1. Si nauta nautæ, ſtabularius ſtabularii, caupo cauponis [res] receperit [23], æque tenebitur.

§. 2. Vivianus dixit, etiam ad eas res hoc Edictum pertinere, quæ poſt impoſitas merces in navem, locataſque inferentur, etſi earum vectura non debetur: ut veſtimentorum, penoris quotidiani [24]: quia hæc ipſa cæterarum rerum locationi accedunt.

De cuſtodia præſtanda. 1. *De furto & damno.*

5. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

NAuta, & caupo, & ſtabularius mercedem accipiunt, non [25] pro cuſtodia: ſed nauta, ut trajiciat vectores: caupo, ut viatores manere in caupona patiatur: ſtabularius, ut permittat jumenta apud eum ſtabulari: & tamen cuſtodiæ nomine tenentur: Nam & fullo & ſarcinator non pro cuſtodia, ſed pro arte mercedem accipiunt: & tamen cuſtodiæ nomine ex locato tenentur [26]. §. 1. Quæcunque de furto diximus, eadem & de damno debent intelligi: non enim dubitari oportet, quin is, qui [27] ſalvum fore recipit, non ſolum a furto, ſed etiam a damno [28] recedere [29] videatur.

Altera pars edicti de actione honoraria in factum ex quaſi delicto in duplum. Si quis gratis in nave aut caupona fuerit. 1. *Si ſervus meus vel communis, quo in nave aut caupona utebaris, damnum mihi dederit, aut furtum fecerit.* 2. *Si damnum in eo datum fuerit.* 3. *De habitatione & hoſpitio repentino.* 4. *De concurſu hujus actionis, & de furto vel ex lege Aquilia.*

6. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

LIcet [30] gratis [31] navigaveris, vel in caupona gratis deverteris, non tamen in factum actiones tibi denegabuntur, ſi damnum injuria paſſus es. §. 1. Si ſervo meo in nave vel in caupona utaris, & damnum mihi [32], det, vel furtum faciat; quamquam & furti actio & damni injuria mecum ſit, hæc tamen actio, quia in factum eſt, etiam ſervi mei nomine adverſus te competit. † Idem dicetur, & ſi communis ſit. † Tu tamen, quod mihi præſtiteris ejus nomine, vel communi dividundo, vel pro ſocio actione, aut, (ſi partem ejus, vel totum conduxiſti,) etiam ex conducto habebis me obligatum. §. 2. Sed ſi damnum in eo datum ſit ab alio, qui in eadem nave vel caupona eſt, cujus factum Prætor æſtimare ſolet, non [33] putat Pomponius ejus nomine hanc actionem utilem futuram. §. 3. In factum [34] actione caupo tenetur pro his, qui habitandi [35] cauſa in caupona ſunt: hoc [36] autem non pertinet ad eum, qui hoſpitio repentino recipitur, veluti viator [37]. §. 4. Poſſumus autem furti vel damni injuriæ actione uti cum nautis, ut certi hominis factum arguamus [38]: ſed una contenti eſſe debebimus [39]: &, ſi cum exercitore egerimus, præſtare ei debemus actiones noſtras: quamvis ex conducto actio adverſus eos competat exercitori. Sed ſi abſolutus ſit exercitor hac actione, deinde agatur cum nauta, exceptio dabitur: ne [40] ſæpius de ejuſdem hominis admiſſo quæratur. Et contra, ſi de admiſſo unius hominis actum ſit, deinde in factum actione agatur, exceptio dabitur.

De nautis, de damno in nave vel extra navem dato. De proteſtatione exercitoris. 1. *Natura hujus actionis.* 2. *De nauta & mercatore, & nautepibata.* 3. *De ſervo nautæ.* 4. *Quatenus tenetur exercitor.* 5. *De pluribus exercitoribus.* 6. *De tempore hujus judicii. De herede, de ſervo, aut filiofam. exercitore.*

7. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

DEbet exercitor [41] omnium nautarum ſuorum, ſive liberi, ſive ſervi, factum præſtare: nec immerito factum eorum præſtat, cum ipſe eos ſuo periculo adhibuerit. Sed non alias præſtat, quam ſi in ipſa nave damnum datum ſit [42]: cæterum, ſi extra navem, licet a nautis, non præſtabit. † Item ſi prædixerit, *Ut unusquiſque vectorum res ſuas ſervet, neque damnum ſe præſtaturum*, & conſenſerint [43] vectores prædictioni, non convenitur. §. 1. Hæc actio in factum, in duplum [44] eſt. §. 2. Sed ſi quid nautæ inter ſe damni dederint, hoc ad exercitorem non pertinet. † Sed ſi quis ſit nauta & mercator, debebit illi dari: quod ſi quis, quos vulgo ναυτεπιβάτας, id eſt, *remum* [45] *pro naulo* [46] *& vecturæ pretio ſolventes*, dicunt, & huic tenebitur: ſed hujus factum præſtat, cum ſit & nauta. §. 3. Si ſervus nautæ damnum dederit, licet ſervus nauta [47] non ſit, æquiſſimum [48] erit, in exercitorem actionem utilem [49] dare. §. 4. Hac autem actione ſuo nomine exercitor tenetur [50]: culpæ ſcilicet ſuæ, qui tales adhibuit: & ideo, & ſi deceſſerint, non relevabitur. † Servorum autem ſuorum nomine, noxali [51] duntaxat tenetur: nam cum alienos adhibet, explorare [52] eum oportet, cujus fidei, cujus innocentiæ ſint: in ſuis venia dignus eſt, ſi qualeſquales ad inſtruendam navem adhibuerit. §. 5. Si plures navem exerceant, unusquiſque pro [53] parte, qua navem exercet, convenitur. §. 6. Hæc judicia, quamvis honoraria [54] ſint, tamen perpetua [55] ſunt: in [56] heredem autem, non dabuntur. Proinde, & ſi ſervus navem exercuit, & mortuus eſt, de peculio non dabitur actio in dominum, nec intra annum. Sed cum voluntate patris [57] vel domini, ſervus vel filius exercent navem, vel cauponam, vel ſtabulum, puto etiam hanc actionem in ſolidum eos pati debere: quaſi omnia, quæ ibi contingunt, in ſolidum receperint.

1. *l.* 4. *in fin.* ʒ. *eod.* 2 Intulerimus. 3 Imo domino magis reddi oportet. *l.* 31. §. 1. ʒ. *depoſiti.* 4 Imo vectorum non præſtat. *l. un.* §. 6. ʒ. *furti adverſus nautas.* 5 Imo, caupo viatorum factum non præſtat. *l.* 6. §. 3. ʒ. *eod. l. un.* §. *ult.* ʒ. *furti adverſus nautas.* 6 Imo, non alias, quam ſi in ipſa nave damnum datum ſit, *l. ult.* ʒ. *eod.* 7 V. *l.* 1. §. 1. *ſupr. eod.* 8 *l.* 6. ʒ. *eod.* 9 Vulgariter. *l.* 1. §. 10. *in fin. l.* 32. ʒ. *depoſiti.* quippe ex conventione culpa præſtari poteſt. *d. l.* 1. §. *ſi convenit.* 6.
10 Quod alibi Θεῦ βία, *l.* 25. §. *antepen.* ʒ. *locati.* vis divina, *l.* 24. §. *Servius.* ʒ. *de damno infecto.* alibi *fatum* appellatur, quod cuivis patrifam. etiam diligentiſſimo poteſt accidere. *l.* 11. §. *item.* 4. *ſupr. de minor.* 11 De piratis vid. *l.* 18. ʒ. *commodati.*
12. *l.* 15. §. 2. *& ſeq.* ʒ. *locati.* 13 *Al.* quod. ita legit Accurſius, & notat accipi pro quia. 14 *Al.* vel domini. 15 *l. ult. in fin.* ʒ. *h. t.* Imo in heredem non datur, eſt enim pœnalis. §. *ult. Inſt. de oblig. quæ quaſi ex delict.* 17 *d. l. ult.* §. *ult.*
18 *l. ult.* §. *ult.* ʒ. *eod.* 19 *l.* 6. §. 4. ʒ. *eod.* vide *l.* 130. ʒ. *de reg. jur.* 20 V. *l. un.* §. 4. ʒ. *furti adverſ. nautas.* 21 Id eſt, cum ejus ſit periculo. 22 Tunc enim periculo ejus res non eſt, cum nihil habeat. 23 Ita Florent. al. *res receperit.*
24 *l.* 1. §. 6. *in fin. ſupr. eod.* 25 Aliud eſt pecuniam pro arte, & miniſterio, aliud pro cuſtodia rei alicujus accipere: Nautæ, caupones, ſtabularii, fullones, ſarcinatores pro arte & opera pecuniam accipiunt, at non pro cuſtodia. 26 *l.* 25. *in fin. l.* 60. §. 2. ʒ. *locati. l.* 12. *in pr.* ʒ. *de furtis.* ut & depoſitaris, *l.* 1. §. 13. ʒ. *depoſiti.* Interdum etiam venditor de cuſtodia tenetur, utputa ſi eam ſuſcepit. §. 3. *Inſt. de empt.* 27 Salvum fore qui quid recipit, [illegible] tum præſtat & damnum. 28 Et periculo. *l.* 40. ʒ. *locat.*
29 Recipere. *& ita* [illegible] 30 Atqui hoc caſu videtur quis, tanquam amicus, non tanquam caupo recepiſſe. 31 *l.* 3. §. 1. *ſupr. eod.* vide quæ ſcripſi ad *l.* 2. ʒ. *de calumniatoribus.* 32 Quid ſi tibi damnum dederit? vide *l.* 60. §. 7. ʒ. *locati.*

33 Cur? Hoc edictum viatoribus proſpicit: ſervus autem, qui cauponæ inſervit, cuique damnum illatum eſt, non eſt viator, ſed domeſticus. 34 In duplum ex ſecundo capite edicti. 35 *l. un. in fin.* ʒ. *furti adverſ. naut.* 36 Habitationis, & hoſpitii repentini differentia. 37 Idem *l. un.* §. *ult.* ʒ. *furti adverſus nautas.* Imo de facto viatoris tenetur. *l.* 2 *ſupr. eod.* 38 Id eſt, arguendo convincamus, ut ſit Endyxeos ſpecies. 39 *l.* 3. *in fin.* ʒ. *eod.* 40 Vide *l.* 2. ʒ. *de privatis delictis.*
41 An exercitores exemplo Magiſtratus, & dominus familiæ ſuæ ratione tenebuntur? negat Bartolus. *Goth.* Ad intellectum hujus legis vid Alciat. *lib.* 1. *parerg. c.* 43 Wameſ. *cent* 2. *conſ.* 86. *n.* 13. *Anſ.* Hic agitur de actione quaſi ex maleficio; ſupra actum fuit de actione ex contractu. Vid. Cujacii *paratitla*, & mox Alciatum *ad* §. *hæc judicia*, Gilbert. Reg. *lib* 2. ἐναντιοφανῶν *c.* 7. Mod. 42 Imo præſtat, etiamſi res nondum in navem receptæ. *l.* 3. ʒ. *eod.* 43 Contractus enim legem ex conventione accipiunt. *l.* 1. §. *ſi convenit.* 6. ʒ. *depoſiti.* 44 *d. l. un.* §. 2. 45 Id eſt, qui operam ſuam in remigando præſtant, loco nauli & pretii vecturæ 46 Naulum pretium vecturæ. 47 Id eſt, ejus conditionis, cujus dominus. 48 Utiles actiones ex æquo & bono competunt. 49 Utiles actiones dantur, ubi directæ deficiunt. v. *l.* 1. *l.* 2. *C. de oblig.* Directa enim ex hoc edicto datur in nautam: utilis in ſervum nautæ. 50 V. *l.* 1. §. *ſi cum qualibet.* 2. ʒ. *de exercitoria* 51 *d. l. un.* §. *ſervi.* 52 *l.* 3 ʒ. *de publicanis.*
53 Imo in ſolidum. *l.* 1. *in fin.* ʒ. *de exercitoria.* An hic ex delicto, ibi ex contractu? 54 *l.* 3. §. 5. ʒ. *eod.* 55 *l.* 3. §. 4. *ſupr. eod* Goth Exemplo actionis furti & legis Aquiliæ, cum quibus hæc actio magnam cognationem habet. *l. un.* ʒ. *furti adverſ. naut.* Ut mercatoribus, qui aliquid amiſſum e mercibus ſuis deprehendunt, prolixius conſulatur. vid. Gilbert. Reg. *lib.* 2. *Enantioph. cap.* 7. *Anſ.* 56 Vide *l.* 16. ʒ. *de judiciis.*
57 *d. l.* 3. §. 3. ʒ. *eod.*

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM
PARS SECUNDA.
LIBER QUINTUS.

TIT. I.
DE JUDICIIS [1]: ET [3] UBI [4] QUISQUE [5] AGERE VEL CONVENIRI DEBEAT.

De jurisdictione inter consentientes.

1. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

SI se subjiciant aliqui jurisdictioni, & consentiant [6]: inter consentientes cujusvis [7] judicis, qui Tribunali præest [8], vel aliam jurisdictionem habet, est jurisdictio.

Quid sit consentire. 1. *An requiratur consensus Prætoris.* 2. *De prorogatione judicis.* 3. *Qui, & ex quibus causis domum revocare possunt.* 6. *De causæ cognitione, de cautione ab eo præstanda, qui domum revocat.* 7. *Ne prorogatio creditoribus obsit.* 8. *Qui multæ dicendæ jus habent.*

2. IDEM lib. 3. ad Edictum.

COnsensisse autem videntur, qui [9] sciant [10] se non esse subjectos jurisdictioni ejus, & in eum consentiant: cæterum, si putent ejus jurisdictionem esse, non erit ejus jurisdictio: *error enim litigantium* (ut Julianus quoque lib. 1. Digestorum scribit) *non habet consensum* [11]: aut si putaverunt alium [12] esse Prætorem pro alio, æque error non dedit jurisdictionem: aut si, cum restitisset quivis ex litigatoribus, viribus Præturæ compulsus est, nulla jurisdictio est [13]. §. 1. Convenire autem utrum inter privatos sufficit, an vero etiam ipsius Prætoris consensus necessarius [est]? lex Julia judiciorum [14] ait: *Quo minus inter privatos conveniat*; sufficit ergo privatorum consensus. Proinde si privati consentiant, Prætor autem ignoret consentire, & putat [15] suam jurisdictionem: an Legi satisfactum sit, videndum est? & puto posse defendi, ejus esse jurisdictionem. §. 2. Si & judex ad tempus datus, & omnes litigatores consentiant, nisi specialiter Principali jussione prorogatio fuerit inhibita, possunt tempora, intra quæ jussus est litem dirimere, prorogari [16]. §. 3. Legatis [17] in eo, quod ante [18] legationem contraxerunt, item [19] his, qui testimonii [20] causa evocati sunt, vel si qui [21] judicandi causa arcessiti [22] [sunt,] vel in provinciam destinati, *revocandi domum suam jus* datur. † Ei [23] quoque, qui [ipse] provocavit [24], non imponitur necessitas intra tempora provocationis exercendæ, Romæ, vel alio loco, ubi provocatio exercetur, aliis pulsantibus respondere: nam Celsus huic etiam domus revocationem dandam ait: quoniam ob aliam causam venerit: hæc Celsi sententia, & rationabilis est. † Nam & D. Pius Plotio Celsiano rescripsit, eum, qui tutelæ [reddendæ] causa Romam erat a se evocatus, alterius tutelæ [causa] cujus causa non erat evocatus [25], non debere compelli judicium suscipere. † Idem Claudio Flaviano rescripsit, minorem vigintiquinque annis, qui desiderarat in integrum restitui adversus Asinianum, qui alterius negotii [26] causa venerat, non esse Romæ audiendum. §. 4. Omnes autem isti domum revocant, si non ibi contraxerunt, ubi conveniuntur [27]. † Cæterum, si contraxerunt ibi, revocandi jus non habent: exceptis Legatis, qui licet ibi contraxerunt, dummodo ante [28] legationem contraxerunt, non compelluntur se Romæ defendere, quamdiu legationis causa hic demorantur: quod & Julianus scribit, & D. Pius rescripsit. † Plane, si perfecta legatione subsistant, conveniendos eos D. Pius rescripsit. §. 5. Item si extra provinciam suam contraxerunt, licet non in Italia, quæstionis est, an Romæ conveniri possint? & Marcellus, in eo solo, privilegio eos uti domum revocandi, quod in civitate sua, vel certe intra provinciam contraxerunt. Quod est verum. † Sed [&] si agant, compelluntur se adversus omnes defendere [29]: Non tamen, si injuriam suam persequantur, vel furtum, vel damnum, quod nunc passi sunt: alioquin [30] (ut [&] Julianus eleganter ait) aut impune contumeliis & damnis adficientur, aut erit in potestate cujusque, pulsando eos, subjicere ipsos jurisdictioni, dum se vindicant. §. 6. Sed si dubitetur [31], utrum in ea quis causa sit, ut domum revocare possit, necne, ipse Prætor debet causa cognita statuere. Quod si constiterit, in ea eum esse causa, ut domum revocet, debebit cavere *in judicio sisti*: statuente Prætore, in quem diem promittat. † Sed, utrum nuda cautione, an satisdato, Marcellus dubitat? Mihi videtur, sola promissione [32]: quod & Mela scribit: alioquin compelletur [33] judicium accipere, quam invenire [34] eos, qui satis pro eo dent. §. 7. In omnibus autem, in quibus protelatur [35] admonitio, hoc procedere sine temporali damno creditorum oportet [36]. §. 8. His datur multæ [37] dicendæ jus, quibus [38] publice judicium est, & [39] non aliis [40]: nisi hoc specialiter eis permissum est.

De eo, qui latitat.

3. IDEM lib. 4. ad Edictum.

NOn videtur frustrandæ actionis causa latitare, qui [41] præsens suscipere judicium non compellitur [42].

De parente & liberis in potestate.

4. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

LIs [43] nulla [44] nobis esse potest [45] cum eo [46], quem in potestate habemus [47]: nisi ex castrensi peculio [48].

Qui in jus vocati venire debent.

5. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

SI quis ex aliena jurisdictione, ad Prætorem vocetur, debet venire [49], ut & Pomponius & Vindius scripserunt: Prætoris [50] est enim æstimare, an sua sit jurisdictio: vocati autem, non contemnere autoritatem Prætoris: nam & Legati, cæterique, qui revocandi domum jus habent, in ea sunt causa, ut in jus vocati veniant, privilegia sua allegaturi.

De cæco.

6. IDEM lib. 6. ad Edictum.

CÆcus judicandi officio fungitur [51].

Quo casu privilegium fori locum non habet.

7. IDEM lib. 7. ad Edictum.

SI [52] quis, posteaquam in jus vocatus est, miles, vel alterius fori esse cœperit, in ea causa jus revocandi forum non habebit, quasi præventus [53].

De constituto.

8. GAJUS lib. 2. ad Edictum provinciale.

SI [54] quis in legatione constituerit, quod ante legationem debuerit, non [55] cogi eum ibi judicium pati, ubi constituerit [56].

De insulis.

9. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

INsulæ [57] Italiæ, pars Italiæ sunt, & cujusque provinciæ [58].

Quid sit desistere.

10. IDEM lib. 10. ad Edictum.

DEstitisse [59] is videtur, non qui distulit, sed qui liti renunciavit in totum: desistere enim est, de negotio abstinere, quod calumniandi animo instituerat. † Plane, si quis cognita rei veritate [60], suum

1 De vindiciis. vide Cujac. 7. *observ.* 33. *in fin.* & 15. *obs.* 23. Proponuntur enim hac parte *vindiciæ*, sive vindicationes de universitate singularum rerum: verum hæc lectio minime probanda est. Idem alioqui est ordo in Codice Theodosiano: idem quoque in Pauli sententiis. Præcedit quippe illis omnibus locis Titulus de judiciis, deinde sequuntur tituli de vindicationibus. 2 *L.* 3. *C. tit.* 1. *ad fin.* 11. 3 Id est, ubi, & apud quos judices quisque &c. 4 *L.* 3. *C.* 15. ad finem 27. 5 Titulum hunc non esse generalem, ut volunt quidam, docet Cuj. *c. l.* Vid. & Pratejum *de inscriptione hac, univers. c.* 31. Rainaldum Corsum *l.* 3. *indagat. c.* 4. Rævard. *protribun. c.* 5. Mod. 6 V. *l.* 1. *C. de jurisdictione.* 7 *l.* 74. §. 1. ℑ. *eod.* qui tamen fit ex decuria judicum. Dicebam: tu condicebas: Magistratus addicebat, judicabat judex addictus. *l.* 39. *l.* 80. ℑ. *eod.* Unde in lege Manilia, *ejus Magistratus ea de re jurisdictio, judicisque datio, addictio esto.* Idem jus in municipiis. *l.* 28. ℑ. *ad Municipalem.* In causis publicis eligebantur judices, deinde rejectio fiebat: postea, subsortitio. Ascon. 2. *in Verrem.* 8 Seu judicio. *l.* 3. *C. de jurisdictione.* 9 Consensus ut sit, scientia præcedere debet. 10 *Al.* sciunt. 11 *Error* consensum non habet, *ut hic.* nec vim prorogandæ jurisdictionis, *l.* 15. *supr. de jurisdictione.* neque obligandi facultatem. vide *l.* 57. ℑ. *de obligat. & act.* 12 Puta fideicommissarium, pro tutelari: vel Titium, pro Mævio. ille error, juris: hic facti dicitur. 13 Ipso jure: ut & dotis per metum promissio. *l.* 21. §. 3. ℑ. *quod met. caus.* & ibi Cujac. adversus veteres interpretes. 14 Cujus extat fragmentum in *l.* 9. §. 2. *l.* 41. ℑ. *de recept. qui arbitr.* dixi plenius de eadem lege, *ad l.* 4. ℑ. *de testib.* Goth. Lata a Julio Cæsare, teste Suetonio in *ejus vita.* vid. Brisson. *select. Antiquit. l.* 4. *c.* 7. Mod. 15 Putet. 16 Vide quæ notavi *ad l.* 4. §. 4. & *l.* 5. ℑ. *de precario.* 17 Jus revocandi domum habet omnis, qui in aula Principis est. Vide tamen Socinum, *reg.* 102. de jure revocandi domum. vid. Covarruv. 1. *pract.* 5. 18 §. 4. ℑ. *eod. l.* 8. *l.* 39. *in fin.* ℑ. *eod. Nov.* 123. *c.* 26. aliud erit, si tempore legationis. *l.* 24. §. 1. *l.* 25. 26. 27. ℑ. *eod.* 19 Abesse necessaria ex causa videtur, qui abest ex causa legationis, aut testimonii dicendi causa: aut si judicandi causa arcessitus sit, id est, vocatus, forte quia tutor, similisve, aut si alicubi, appellationem exerceat. Hi omnes Romæ, vel alio loco conventi jus revocandi domum habent. 20 *l.* 26. *in fin.* ℑ. *ex quibus causis majores.* 21 In Florentin. est, *quid indicanai* S. L. 22 *Al.* Accersiti, id est, vocati: arcessere enim est vocare. 23 In Florentin. est: *eo quoque.* S. L. 24 *d. l.* 26. *in fin. l.* 1. ℑ. *eum, qui appellaverit, in provincia defendi.* 25 *l.* 1. *C. ubi de ratiocin.* 26 Puta studiorum. *arg. l.* 28. ℑ. *ex quib. causis major.* 27 Conveniri quis potest ubi contraxit. *l.* 19. §. 1. *l.* 36. §. 1. *l.* 45. ℑ. *eod. l.* 54. *in fin. supr. de procur. l.* 32. §. 9. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 1. 2. *C. ubi de ratiocin. Novell.* 69. *c.* 1. 28 §. 9. 3. ℑ. *eod.* 29 *d. l.* 32. §. 9. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 22. ℑ. *eod.* 30 Nemo delicto suo jus suum adversario tollere potest. 31 *l.* 5. *in fin.* ℑ. *de legationibus.* 32 An juratoria? hoc videtur *arg. l.* 12. *C. de proximis sacrorum scrin.* 33 Id est, coget potius. 34 Scil. potius. quæ Phrasis Jurisconsultis pertamiliaris est. Male autem harum rerum imperiti interpolant, hoc totum addito *magis*, de suo. Vid. August. *emend. lib.* 2. *c.* 8. & ad sequentia Brissonium *select. antiq. l.* 3. *c.* 4. Cujac. *lib.* 2. *observ. c.* 39. & Menoch. *de A. J. l.* 1. *quæst.* 74. Mod. 35 Protelare, est protrahere, ut *l. properandum.* §. 1. *C. eod.* 36 *l. ult. in fin. C. qui bonis cedere.* 37 Vide *l.* 2. *in fin.* ℑ. *si quis in jus vocatus. l. ult. C. de modo multarum.* quæ omnes sunt veteris juris reliquiæ. 38 Vide quæ scripsi ad *l.* 131. ℑ. *de verb. sign.* 39 *d. l.* 131. *in fin.* ℑ. *de verb. sign. l.* 2. 3. *C. de modo multarum.* 40 Delegatus multam dicere non potest. vide Socinum, *reg.* 82. Atqui arbitri multare possunt *l.* 39. *supr. de recept. qui arbitr.* 41 Id est, qui etiamsi adesset. 7 *Eclog.* 5. *cap.* 3. 42 Ideoque cum illi competat exceptio declinatoria, contra eum non potest interponi secundum decretum. 43 Vide Cujac. 9. *obs.* 13. 44 Sive experimur, sive patimur litem. 45 Imo potest. v. Joann. Fabrum, *in l.* 13. *C. de Episcopali audient.* 46 Id est, filiofamilias, nam in servo hoc intelligi non potest. quia servus castrense peculium non habet. 47 *l.* 11. ℑ. *eod. l.* 7. ℑ. *de oblig.* vid. *l.* 17. ℑ. *de furtis l.* 7. ℑ. *ad leg. Corn. de falsis. l.* 13. *in fin. C. de transact. l.* 36. *C. de liberali.* §. 6. *Inst. de inut. stipulat.* §. 12. *Inst. de oblig. quæ ex delicto.* 48 *Eclog. eod.* 4. & in casibus *l.* 53. ℑ. *eod. l.* 1. ℑ. *ad l. Jul. de annona. l.* 20. *in fin. C. qui accus.* adde Socinum, *reg.* 244. 49 Vid. *l.* 2. *supr. si quis in jus l.* 2. ℑ. *ne quis eum.* 50 Judex pronunciat se competentem, vel incompetentem. *Eclog. eod. c.* 5. adde *l.* 2. ℑ. *si quis in jus vocat. non ierit.* Quod Corsetus *singulari juris* negat locum habere in domino feudi, cum negatur dominus: deinde si contentio sit inter ipsum litigatorem, & ipsum judicem, non inter ipsos litigatores: tertio locum non habere hanc legem in delegato judice. Item, si citatus quis sit extra territorium citantis. Adhæc, si ipse judex litiget adversus aliquem. Item si notorie constat eum non esse judicem: item si ab eo appellatum: postremo, si aliquod commodum ex ea causa redeat ad ipsum judicem. vide Corsetum, *ib.* 51 Cæco quæ sint permissa, vide *in l.* 8. *C. qui testam.* 52 *Eclog. eod. c.* 7. 2. *Harmen.* 2. Goth. Conciliationem hujus legis cum *l.* 27. §. *ult.* ℑ. *ad municipal.* cum *l.* 3. ℑ. *eod.* & *l.* 30. *h. t.* vide Edmund. Merill. *lib.* 1. *observ. c.* 33. Ans. 53 Citatione inducitur præventio *l.* 30. ℑ. *eod.* vide quæ notavi ad *l.* 9. ℑ. *de verb. oblig.* adde [illegible] *eod. l.* 19. *supr. de jurisd. l.* 28. 45. ℑ. *de excus. tut.* 54 *l.* 33. ℑ. *de donat.* 55 Imo cogitur: & ita putat Ulpianus, *l.* 5. ℑ. *de constitut. pecun.* forte hic non [illegible] djectus fuit locus solvendi: ibi vero appositus fuit. vide Cujac. 13. *obs.* 17. [illegible] Aliter quam in aliis, *d. l.* 5. ℑ. *de const.* 57 An majores? puta Sicilia, Sardinia, Cyrnos, ut Accursius putat, & Benedictus 12. *cap. ult. extr. de censibus.* Boet[illegible] 2 *Decumer.* 9. An minores? ut Ischia & Prochyta. has enim Italiæ adjungi[illegible] *lib.* 3. & Strabo, 6. Solinus, Mela 2. Plinius *lib.* 3. & alioquin Siciliam ab Italia separatur. *l.* 99. ℑ. *de verb. sign.* Plato 10. [illegible] Aristoteles 2. *Polit.* [illegible] *de mirandis auscult.* Thucydides 1. & 2. Halicarnass. 2. Isocrates *de Pace.* Lucianus *in dialogo Mercurii & Charontis, & in aliis* [illegible] *conscribendi.* Varro *de* [illegible], Cicero *actione* 4. & 7. *in Verrem, & pro* [illegible] *Manilia.* & *l. Agraria*, Livius 26. Florus 14. *epitom.* & 2. *historiar.* 2. & 6. & 3. *cap.* 12. & *c.* 20. 7. Plin. 2. & 56. *c. sancta. in extrav. de religiosis domibus* 58 A[illegible] *l.* 30. ℑ. *ad municipal. l.* 99. §. 1. ℑ. *de verbor. signif.* 59 *l.* 13. ℑ. *ad SC. Turp.* [illegible] ℑ. *de jure fisci. l.* 2. *C. de abolitionib.* 60 Ex errore suo. *l.* 15.

nego-

negotium deseruerit, nolens in lite improba perseverare, quam calumniæ causa non instituerat, is destitisse non videtur.

De arrogatione adversarii.

11. IDEM lib. 12. ad Edictum.

SI a me fuerit adrogatus, qui mecum erat litem contestatus, vel cum quo ego: solvi judicium, Marcellus libro tertio Digestorum scribit: quoniam nec ab initio inter nos potuit consistere [1].

Si Prætor unum ex pluribus judicare vetet. 1. Qui judicem dare. 2. Vel judices dari possunt.

12. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

CUm Prætor unum ex pluribus [2] judicare vetat, cæteris [3] id committere videtur. §. 1. Judicem dare possunt, quibus [hoc] Lege, vel Constitutione, vel Senatusconsulto conceditur. Lege, sicut Proconsuli [4]. Is quoque, cui mandata est jurisdictio, judicem dare potest [5]: ut sunt Legati Proconsulum: item hi, quibus id [more] [6] concessum est propter vim imperii: sicut Præfectus Urbi, cæterique Romæ Magistratus. §. 2. Non autem omnes judices dari possunt ab his, qui judicis dandi jus habent: quidam enim lege impediuntur, ne judices sint: quidam natura: quidam moribus. Natura, ut surdus, mutus, & perpetuo furiosus [7], & impubes [8], quia judicio carent. Lege [impeditur], qui Senatu motus est [9]. Moribus [10], feminæ [11], & servi [12]: non quia non habent judicium, sed quia receptum est, ut civilibus officiis non fungantur. §. 3. Qui possunt esse judices, nihil interest, in potestate, an sui juris sint [13].

Quis actor intelligatur in judiciis duplicibus.

13. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

IN tribus [istis] judiciis (familiæ erciscundæ, communi dividundo, & finium regundorum) quæritur, quis actor intelligatur [14], quia par causa omnium videtur? Sed magis placuit, eum videri actorem, qui ad judicium provocasset [15].

14. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

SEd cum ambo ad judicium provocant, sorte [16] res discerni [17] solet.

Si quis litem suam fecerit.

15. IDEM lib. 21. ad Edictum.

FIliusfamilias [18] judex [19], si litem suam faciat [20], in tantam quantitatem tenetur, quæ tunc in peculio fuit, cum sententiam dicebat. §. 1. Judex tunc [21] litem [22] suam facere intelligitur, cum dolo [23] malo in fraudem legis sententiam dixerit. Dolo malo autem videtur hoc facere, si evidens arguatur ejus vel gratia vel inimicitia, vel etiam sordes: ut veram [24] æstimationem litis præstare cogatur.

16. IDEM lib. 5. ad Edictum.

JUlianus autem, in heredem judicis, qui litem suam facit, putat actionem competere: quæ sententia vera non [25] est, & a multis notata est [26].

Si judex litigatori successerit.

17. IDEM lib. 22. ad Edictum.

JUlianus ait: Si alter ex litigatoribus judicem solum heredem, vel ex parte fecerit, alius judex necessario sumendus est: quia iniquum est, aliquem suæ rei judicem fieri [27].

Si judex impeditus sit. 1. Utrum filiusfam. agere possit.

18. IDEM lib. 23. ad Edictum.

SI *longius spatium intercessurum erit, quo minus judex datus operam* [28] *possit dare, mutari eum* jubet Prætor, hoc [est], si forte occupatio aliqua judicem non patiatur operam judicio dare, incidente infirmitate, vel necessaria profectione [29], vel rei suæ familiaris periculo.

§. 1. Si filiusfamilias ex aliqua noxa, ex qua patri actio competit, velit experiri, ita demum permittimus [ei] agere, si non sit qui patris nomine agat [30]. Nam & Juliano placet, si filiusfamilias legationis, vel studiorum gratia aberit, & vel furtum, vel damnum injuria passus sit: posse eum utili judicio agere: ne, dum pater expectatur, impunita sint maleficia [31]: quia pater venturus non est, vel dum venit, se subtrahit is, qui noxam commisit. Unde ego semper probavi, ut si res non ex maleficio veniat, sed ex contractu, debeat filius agere utili [32] judicio, forte depositum repetens, vel mandati agens, vel pecuniam [33], quam credidit, petens: si forte pater in provincia sit, ipse autem forte Romæ vel studiorum causa, vel alia justa ex causa agat [34]: ne si ei non dederimus actionem, futurum sit, ut impune fraudem patiatur, & egestate Romæ laboret, viaticulo suo non recepto, quod ad sumptum pater ei destinaverat. Et finge Senatorem [35] esse filiumfamilias, qui patrem habet in provincia, nonne augetur [36] utilitas per dignitatem [37]?

De foro heredis. 1. Et ejus qui aliquid gessit per se. 3. Vel per servum. 4. Si quis alio loco solvere obligatus sit, quam ubi domicilium habeat.

19. IDEM lib. 60. ad Edictum.

HEres absens ibi defendendus est, ubi defunctus debuit [38], & conveniendus, si ibi inveniatur, nulloque suo proprio privilegio excusatur. §. 1. Si quis tutelam [39], vel curam, vel negotia, vel argentariam [40], vel quid aliud, unde obligatio [41] oritur, certo loci administravit [42], & si ibi domicilium non habuit, ibi se debebit defendere: & si non defendat, neque ibi domicilium habeat, bona possideri patietur. §. 2. Proinde & si merces vendidit certo loci, vel disposuit [43], vel comparavit, videtur, nisi alio loci, ut defenderet, convenit, ibidem se defendere. † Nunquid dicimus eum, qui a mercatore quid comparavit advena, vel ei vendidit, quem scit inde confestim profecturum [44], non oportet [45] ibi bona possideri, sed domicilium sequi ejus? at si quis ab eo, qui tabernam vel officinam certo loci conductam habuit, in ea causa est, ut illic conveniatur: quod magis habet rationem. Nam ubi sic venit, ut confestim discedat, quasi a [46] viatore emptis [vel eo, qui transvehebatur], vel eo, qui παραπλεῖ, id est, *præternavigat* [47], emit: durissimum est, quotquot locis quis navigans, vel iter faciens delatus est, tot locis se defendi. At si quo constitit, non dico jure domicilii, sed tabernulam, pergulam [48], horreum [49], armarium, officinam conduxit, ibique distraxit, egit: defendere se eo loci debebit. §. 3. Apud Labeonem quæritur, si homo provincialis [50] servum institorem vendendarum mercium gratia Romæ habeat, quod cum eo servo contractum est, ita habendum [51] atque si cum domino contractum sit, quare ibi se debebit defendere. §. 4. Illud sciendum est, eum, qui ita fuit obligatus, ut in Italia [52] solveret, si in provincia habuit domicilium, utrobique posse conveniri, & hic & ibi: & ita & Juliano & multis aliis videtur.

Contrahere quomodo hic accipitur.

20. PAULUS lib. 58. ad Edictum.

OMnem [53] obligationem pro contractu habendam [54], existimandum est: ut ubicunque [55] aliquis obligetur [&] contrahi videatur: quamvis [non] ex crediti causa debeatur [56].

De tempore ad solvendum concedendo.

21. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

SI [57] debitori meo velim actionem edere, probandum erit, si fateatur se debere, paratumque dicat solvere, audiendum eum: dandumque [58] diem [59] cum competenti cautela ad solvendam pecuniam: *neque enim magnum damnum est in mora modici temporis* [60]. † Modicum autem tempus hic intelligendum est, quod [61] post condemnationem reis indultum est.

De reconventione, & si is agat, qui judicium pati non cogitur.

22. PAULUS lib. 3. ad Plautium.

QUi [62] non cogitur in aliquo loco [63] judicium pati, si ipse ibi agat, cogitur excipere actiones [64], & ad eundem judicem mitti [65].

De eo, quod post judicium acceptum accidit.

23. IDEM lib. 7. ad Plautium.

NOn [66] potest [67] videri in judicium venisse id, quod post judicium acceptum [68] accidisset [69]: ideoque alia interpellatione [70] opus est.

1 Quia judicium pervenit ad eum casum, a quo non potest incipere. vide *l. 4. supr. eod.* 2 Plures judices dari potuerunt. *l. 76. ff. eod.* 3 Inclusio unius, alterius est exclusio: & contra prohibitio unius, alterius est inclusio. *l. 58. ff. eod.* Goth. Adde *l. 18. ff. de testib. l. 12. ff. de fund. instruct. & l. 63. ff. de cond. & demonstrat. junct. l. 21. C. de procurat. & l. 13. ff. de compensat.* S. L. 4 *l. 12. ff. de off. Procons.* Goth. Ad hunc §. vid. Bellon. *supputat. lib. 3. cap. 10.* Joan. Robert. *lib. 3. supputat. cap. 23.* Ans. 5 Adde *l. 81. ff. eod.* 6 Consuetudo potestatem delegandi confert, *ut hic.* & mandatum *l. 3. supr. quod cujuscunque universitatis.* 7 *l. 39. l. 46. ff. eod.* 8 Minor 25. annis. *1.* Harmen. *4. §. 4.* 9 *l. 2. ff. de senat.* 10 Vide *l. 2. ff. de vulgari.* 11 Vid. quæ notavi de fœminis 10. *C.* 62. 12 Vid. Aristotelem *Polit. 1. c. 8.* & causam intelliges, cur vetuerit Justinianus mulieres negotii alicujus arbitras constitui, *l. ult. C. de arbitr.* Innocent. tamen 3. contra scripsit. *c. dilect. de arbitr.* adi etiam Joan. Robert. *l. 3. sentent. c. 23.* Bellonium, *lib. 3. supputat. c. 10.* Gillotum *de jurisd. l. 2. c. 22. & 23.* Mod. 13. *l. 6. supr. de recept. qui arbit.* 14 Vid. *l. 2. § in familiæ ff. fam. ercisc.* 15 *l. 29. ff. eod. v. l. 1. ff. de in jus vocando l. 2. in fin. ff. communi dividundo.* 16 *Sorte* quæ dirimantur, v. *l. ult. C. communia de legatis.* 17 *Al.* Decerni. 18 Quidam legunt *filiusfamilias judex*, id est, filiofamilias addictus judex, qui de actione peculii instituta cognoscit adversus patrem; sed Græci huic emendationi repugnant, apud quos ita legitur: ὑπεξούσιος ποιῶν παράνομον κρίσιν, *filiusfamilias iniquam sententiam ferens.* 19 Potest enim dari judex. *l. 12. in fin. ff. eod.* Goth. Alii reponunt contra fidem veterum librorum *filiifamilias.* Vid. Cujac. *observ. l. 13. c. 18. & l. 8. c. 9.* Zasium *part. 1. antinomiar. 22.* Gilbert. Reg. Noforinum *l. 1.* ἐναντιοφανῶν *c. 14.* Mod. 20 Vid. quæ notavi *C. de pœna judicis, qui male judicavit.* 21 Maxime scil. 22 Adde quæ scripsi de judice litem suam faciente ad Theophilum. *Inst. de obligat. quæ ex quasi delicto. in pr. l. ult. ff. de extr. cognit.* 23 Interdum enim sola imprudentia peccat: quod cum accidit, litem suam non facit. *l. ult. ff. de extr. cogn.* non ex delicto vero, sed ex quasi delicto. *d. l. ult. junct.* [illegible] *de obligat. quæ quasi ex delict.* v. Cujac. 13. *obs.* 18. 24 De vero pretio, v. *l.* [illegible] *ff. de furti.* 25 Pœnales actiones, ex quasi delicto in heredem non dantur, *ut* [illegible] *& § penult. Inst. de perpetuis & temporalibus. l. ult. §. hac judicia. ff. nautæ. l. 5. §. hoc autem. ff. de his, qui effuderint vel dejecerint. §. ult. Inst. de oblig. quæ quasi ex delicto.* 2[6] Nisi conveniatur heres de eo, quod ad eum pervenit. *arg. l. 5. supr. de calumniat.* [27] *l. 10. ff. de jurisd.* etiam ex postfacto sc. 28 *Operam dat* judex vel arbiter [illegible] *ff. de vacat. munerum.* Operam etiam præstat litigator arbitro, non tamen judici *l. 2* [illegible] *§. 11. l. 39. supr. de recept. qui arbitr.* 29 *l. 4. C. de pedan. judicib.* 30 *l. 12.* [illegible] *de in jus vocando.* 31 Quod esse non debet *l. 51. in fin. ff. ad l. Aquil. l. 70. in f.* [illegible] *ff. de fidejuss. l. 20. ff. de pœnis. l. 6. C. de defens. civit.* 32 Quod extraordinarium dicitur in *l. 17. ff. de reb. creditis.* 33 *l. 17. ff. de reb. creditis.* 34 Adde *l. 7. §. 3.* [illegible] *de donat.* 35 Senatoria dignitas non liberat filium potestate patris sui. 36 Unde, quod est studiorum causa, id non minus utile est senatoriæ dignitatis causa. 37 Vide *l. 21. in fin. ff. de testibus.* 38 Id est, habitavit. Heres sequitur forum defuncti, nec potest adversus id proprium privilegium (puta *Corporis juris* non insertum) allegare. Bart. *l. 34. ff. eod.* 39 Vide *l. 1. C. ubi de ratiociniis.* 40 *l. 4. §. ult. supr. de edendo.* 41 Forum in loco contractus, seu ubi quisque contraxit, quisque sortitur. v. tamen Socinum, *reg. 160.* 42 Solet enim ibi conveniri. *l. 2. §. 4. supr. eod. l. 54. in fin. ff. de procurat.* 43 *Disponere* merces, est vendere. vide Cujac. 11. *obs.* 13. vel forte permutare. 44 *l. un. C. de nundinis.* 45 *Al.* oportere. 46 Forum viator sortitur, ubi contraxit. vide tamen Socinum, *reg. 159.* 47 Παραπλεῖ *Haloand.* id est, navigio prætervehitur. 48 Exhedram in superficie vel superiori parte ædium positam. vid. *l. 5. §. 2. ff. de his, qui effuderint vel dejecerint.* 49 De horreo vide quæ scripsi ad *l. 7. ff. de instructo.* 50 Vide *l. 21. § 4 ff. de tutoribus datis.* 51 *l. 24. §. 1. ff. eod.* 52 V. *l. 9 ff. eod.* 53 Sive ex contractu sit, sive ex delicto. Hinc colligit Everardus *in Topicis*, contractus & delicta in eo exæquari, & ab uno ad aliud argumentum duci. 54 Id est, in loco contractæ obligationis regulariter quis potest conveniri. *Bart.* 55 *l. 21. ff. de oblig.* Goth. Vide Zanger. *de except. part. 5. cap. 1. num. 197.* Ans. Adde Ant. August. *lib. 2. emend. c. 17.* Cujac. *ad lib. 58. Paul. ad edict. tom. 1.* S. L. 56 Negativam Haloander præter omnium membranarum autoritatem, & quod capitalius est, præter & contra rationem hinc sustulit. *Mod.* 57 Reus solutionis diem sibi dari recte postulat, si modo caveat se post quatuor menses soluturum. 7. *Eclog. 5. cap. 21.* 58 Prætoria cognitione: de qua dixi *l. 1. §. 2. ff. de rei vindicat.* 59 *l. 31. ff. de re judicata. § & si. 2 Inst. de off. jud.* 60 V. *l. 105. ff. de solut. l. 21. §. fin. supr. de recept. qui arbitr.* Goth. Modici temporis, id est, decem dierum. Joan. Yanez *rer. quotid. lib. 2. cap. fin. part. 1. §. 4. n. 18. 19.* Condemnatis autem de jure conceduntur 4. menses ad solvendum, *l. 2. C. de usur. rei judic. h. l.* autem loquitur de confessis. *Ans.* 61 Hoc est, quatuor mensium. *Eclog. d. loco. l. 2. & 3. C. de usur. rei jud.* 62 7. *Eclog. 5. cap. 22.* actor scilicet. 63 Foro. 64 Mutuas. 65 *l. 11. §. 1. ff. de jurisd. l. 14. C. de sent. & interloc. Novell. 96. c. 2. Nov. 123. c. 25. v. l. 1. l. 2. ff. de quib. reb. ad eundem judicem eatur.* 66 Nisi judicium sit universale. *l. 4. l. 41. ff. de petit. hered.* aut nisi accessorium sit ad prius judicium, *l. 31. § 11. l. 38. §. 11. ff. de ædilitio. l. 1. C. de judiciis.* aut nisi post rem a me petitam, reus eam possidere cœpisti, *l. 30. ff. de peculio. l. 4. ff. de hered. pet. l. sin autem. §. 1. ff. de rei vind. l. tigni. §. si quis ff. ad exhibendum.* nisi post rem petitam jus mihi supervenit ex præterita causa *l. 41. in fin. ff. de pign. act. l. 17. infr. mandati.* secus si ex nova, *ut hic.* (hac enim parte Joannem reprehendit *Bart.*) Quid si non specialiter sed generaliter causa mota sit? alia quæcunque veniunt. *l. ult. C. de annali except.* 67 Cur ita? quia alia res est. v. *l. 35. infr. eod.* 68 Accipi judicium dicitur litis contestatione. Est enim litis contestatio principium (ut ita loquamur) essentiale ipsius judicii: ideoque ejus tempus inspicitur. 69 Extrinsecus, nec cohærens rei petitæ. *l. 11. § 4. l. 14. in fin. l. 25. infr. de except. rei judicat.* In accidentibus post litem contestatam novo judicio, novaque petitione opus est. 70 Novo libello, nova petitione.

De evocatis a Principe. 1. *De Legatis, & si adversus Legatum actio ex delicto.* 2. *Vel in rem postuletur.*

24. IDEM lib. 17. ad Plautium.

NOn alias in eos, quos Princeps evocavit, Romæ competit actio, quam si hoc tempore contraxerint [1]. §. 1. Legati ex delictis in legatione commissis coguntur judicium Romæ pati: sive ipsi admiserunt, sive servi eorum [2]. §. 2. Sed si postulatur in rem [3] actio adversus legatum, nunquid danda sit, quoniam ex [4] præsenti [5] possessione [6] hæc actio est? Cassius respondit, sic servandum, ut, si subducatur ministerium ei, non sit concedenda actio: si vero ex multis servis de uno agatur, non sit inhibenda. Julianus, sine distinctione denegandam actionem. Merito; ideo enim non datur actio, ne ab officio suscepto legationis avocetur [7].

Si Legatus contrahat.

25. JULIANUS lib. 1. Digestorum.

SI legationis tempore [8] quis servum, vel aliam rem emerit, aut ex alia causa possidere cœperit, non inique cogetur ejus nomine judicium accipere: aliter enim potestas dabitur Legatis sub hac specie res alienas domum auferendi.

Si Legatus hereditatem adeat.

26. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

DE eo autem, qui adiit hereditatem, Cassius scribit, quamvis Romæ adierit hereditatem, non competere in eum actionem [9], ne impediatur legatio [10]: & hoc verum est: sed nec legatariis datur actio, sed, nisi satisdet, mittuntur in possessionem rerum hereditariarum: quod & in hereditariis creditoribus dicendum est.

27. JULIANUS lib. 1. Digestorum.

QUid enim prohibet, Legatum publico munere fungi, & actorem custodiæ causa in possessione rerum hereditariarum esse [11]?

Si Legatus fideicommissariam hereditatem acceperit. 1. *Vel restituerit.* 2. *An Legatus jurare,* 3. *Vel damni infecti cavere cogatur.* 4. *Si dies actionis exitura est.* 5. *Si quis filium, & uxorem prægnantem, reliquerit.*

28. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

SEd & si restituatur ei hereditas ex Trebelliano, actio in eum non dabitur: sive sponte, sive coactus [12] heres eam adierit: Commodius enim est, reddi quidem ei hereditatem, perinde autem habendum, ac si ipse adiisset hereditatem. §. 1. Contra si Legatus tempore legationis adierit, & restituerit, datur in fideicommissarium actio: nec exceptio Trebelliani obstat ex persona Legati: quia hoc Legati personale beneficium est. §. 2. Ex quibus autem causis [13] non cogitur Legatus judicium accipere, nec jurare cogendus est, *se* [14] *dare non oportere*: quia hoc jusjurandum in locum litis contestatæ succedit.

§. 3. Ædium nomine Legatus [15] damni infecti promittere debet, aut vicinum admittere in possessionem [16]. §. 4. Sed & si dies actionis exitura erit [17], causa cognita adversus eum judicium Prætor dare debet, ut lis contestetur [18], ita ut in provinciam transferatur.

§. 5. Si paterfamilias mortuus esset, relicto uno filio, & uxore prægnante, non recte filius a debitoribus partem dimidiam crediti petere potest; quamvis postea unus filius natus sit: quia poterant plures nasci: cum per rerum naturam certum fuerit, unum nasci. Sed Sabinus, Cassius, partem quartam peti debuisse [19]: quia incertum esset, an tres nascerentur: nec rerum naturam intuendam, in qua omnia certa [20] essent, cum futura utique fierent: sed nostram inscientiam aspici debere.

Quis agat.

29. IDEM lib. 8. ad Plautium.

QUi [21] appellat prior [22], agit [23].

Ubi judicium finem accipit.

30. MARCELLUS lib. 1. Digestorum.

UBi acceptum [24] est semel judicium, ibi & finem accipere debet [25].

Si ex pluribus petitoris heredibus unus egerit.

31. CELSUS lib. 27. Digestorum.

SI petitor plures heredes reliquerit, unusque eorum judicio egerit, non erit verum, totam rem, quæ in priore judicio fuerit, deductam esse: nec enim quisquam alienam actionem in judicium invito coherede perducere potest [26].

De tempore in persona judicis subrogati tacite repetito.

32. ULPIANUS lib. 1. de Officio Consulis.

SI judex [27], cui [28] certa tempora [29] præstita [30] erant [31], decesserit, & alius [32] in locum ejus datus fuerit, tanta ex integro [33] tempora in persona ejus præstituta intelligemus, quamvis Magistratus nominatim hoc in sequentis dationem [34] non expresserit: ita tamen ut legitimum tempus [35] non excedat.

Quidnam sit in judicem consentire.

33. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

NOn videtur in judicem consensisse, qui edi sibi genus apud eundem judicem desiderat actionis [36].

De foro heredis.

34. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

SI is, qui Romæ judicium acceperat [37], decessit, heres ejus, quamvis domicilium trans mare habeat, Romæ tamen defendi debet: quia succedit in ejus locum, a quo heres relictus est [38].

Differentia inter judicium & fidejussionem.

35. IDEM lib. 10. Epistolarum.

NOn [39] quemadmodum fidejussoris obligatio in pendenti [40] potest esse [41], [&] vel in futurum concipi, ita judicium in pendenti potest esse, vel de [42] his rebus, quæ postea in obligationem adventuræ sunt: nam neminem puto dubitaturum, quin fidejussor ante obligationem rei accipi possit [43]: judicium vero antequam aliquid debeatur, non posse.

Quibus ex causis cognitio differtur. 1. *Quo casu Senator in provincia recte convenitur.*

36. CALLISTRATUS lib. 1. Cognitionum.

INterdum ex justis causis & ex certis personis sustinendæ sunt cognitiones [44]: veluti, si instrumenta litis apud eos esse dicantur, qui Reipublicæ causa aberunt: idque Divi Fratres [45] in hæc verba rescripserunt: *Humanum est propter fortuitos casus dilationem accipi, veluti quod pater litigator filium vel filiam, vel uxor virum, vel filius parentem amisit, & in similibus causis cognitionem ad aliquem modum* [46] *sustineri.* §. 1. Senator, si negotiis alienis se obtulerit in provincia, non debet judicium recusare negotiorum gestorum: sed actionem eum excipere oportere, Julianus respondit: cum [47] sua sponte sibi hanc obligationem contraxerit.

De concursu judicii possessorii & petitorii.

37. IDEM lib. 5. Cognitionum.

SI de vi [48], & possessione quæratur, prius cognoscendum [49] de vi [50], quam de proprietate rei, Divus Hadrianus [51] τῷ κοινῷ τῶν Θεσσαλῶν [52], id est, *communi* [53] *seu Reipublicæ Thessalorum* [Græce] rescripsit.

Ubi peti, & dari legatum debet.

38. LICINIUS RUFINUS lib. 4. Regularum.

QUod legatur, siquidem per personalem actionem exigetur, ibi dari debet, ubi est [54]: nisi [si] dolo malo heredis subductum fuerit [55]: tunc enim ibi dari debet, ubi petitur [56]. † Præterea quod pondere, aut numero, aut mensura continetur, ibi dari debet, ubi petitur: nisi [si] adjectum fuerit, *Centum modios ex illo horreo, aut vini amphoras ex illo dolio.* † Si autem per in rem actionem legatum petetur, etiam ibi peti [57] debet, ubi res est [58]. Et, si mobilis sit res, ad exhibendum agi cum herede poterit, ut exhibeat rem [59]: sic enim vindicari a legatario poterit.

De judice furioso. 1. *Si legatus fidejusserit.*

39. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

CUm furiosus judex [60] addicitur [61], non ideo minus judicium erit, quod hodie non potest judicare, ut scilicet fuæ mentis effectus, quod sententiæ dixerit, ratum sit: neque enim in addicendo præsentia vel scientia judicis necessaria est. §. 1. Qui legationis causa Romam venit, ex qualibet causa fidejubere potest: cum [62] privilegio suo, cum sit in Italia contractum, uti non potest [63].

De officio judicis.

40. IDEM lib. 4. Quæstionum.

NOn quidquid judicis potestati permittitur, id subjicitur juris necessitati [64]. §. 1. Judex, si quid adversus legis præceptum in judicando dolo malo prætermiserit, legem offendit [65].

1 *l.* 2. §. 4. *supr. eod.* 2 *l.* 19. §. 3. ff. *eod.* 3 Vindicatio. 4 In rem actio ex possessione est. *l. un. C. de alienat. judic. mutand.* 5 V. *l. un. C. de alienat. judic.* 6 Vindicationis occasio possessio: occasio (inquam) passim: dominium enim principium est vindicationis. *Bald.* 7 *l.* 26. *l.* 27. ff. *eod.* 8 *l.* 28. §. 3. ff. *eod.* 9 Alias vulgariter ubi quis contrahit (nam quasi contrahitur per aditionem hereditatis) ibidem conveniri potest. *l.* 20. *supr. eod.* 10 *l.* 24. *in fin.* ff. *eod.* 11 Cur ita? vide *l.* 5. ff. *ut in poss. legat.* 12 Ut *l.* 4. ff. *ad SC. Trebell.* 13 V. *l.* 35. *in fin.* ff. *de jurejur.* 14 V. *l.* 4. ff. *de tutoribus datis.* 15 Versus hexameter excidit hic Jurisconsulto, ut & alibi, de quo dixi *l.* 46. ff. *de adilitio.* 16 *l.* 26. *l.* 27. *supr. eod.* 17 *l.* 3. *in pr.* ff. *de feriis. l.* 13. §. *pen. supr. de recept. qui arbitr.* 18 V. *l.* 12. *supr. de procur.* 19 *l.* 3. *in fin. l.* 1. *in fin.* ff. *si pars hered.* *l.* 36. ff. *de solut.* 20 Futura etiam, antequam eveniant, natura certa sunt. Hæc est opinio *Diodori*: cui contraria est Aristotelis opinio. de quo v. quæ notavi *ad l.* 100. ff. *de verb. oblig.* 21 Qui appellat, actor est. 7. *Eclog.* 5. *cap.* 31. 22 In duplicibus judiciis scil. 23 Id est, actoris partes sustinet. *Duar.* 24 Id est, non modo ubi lis contestata est, sed etiam ubi simplex citatio facta est, *l.* 7. *supr. eod.* adde 7. *Eclog.* 5. *cap.* 31. ubi hæc lex refertur ad litis contestationem. *Goth.* Vide tamen hic Edmund. Merill. *lib.* 1. *obs.* 33. & novissime Joann. a Sand. *decis. Frisic. lib.* 1. *tit.* 7. *defin.* 1. Ans. 25 V *l.* 7. ff. *eod.* 26 Cur? v. *l.* 63. ff. *de re judicat.* 27 Delegatus a Consule, ut inscriptio legis innuit, & *l.* 1. §. 3. ff. *de appell. l.* 15. ff. *de re judic.* 28 Ut solet interdum fieri. 29 Ad judicandum. 30 Præstituta, præscripta, data. 31 A Consule, ut inscriptio docet. Quid, a quo die hic tempus incipit? a die, quo mandatum accepit, non a citeriore. Cur? quia antequam se delegatum cognoverit, causæ cognitionem non habet. *cap.* 12. *extr. de appellat.* 32 Hic *subditus* appellatur Latinis, *l.* 60. ff. *eod.* & Festus in v. *subditus.* 33 V. *l.* 15. ff. *de verb. oblig. l.* 11. *C. de pactis.* 34 Ita *Florent.* al. *datione.* 35 Triennii. *l.* 13. *C. h. t.* 36 Petens libellum ejusve exemplum sibi edi, non consentit in judicem. At qui exceptione apud judicem utitur, in judicem consentit: (quia videtur velle, ut super ea pronunciet judex:) quem postea declinare non potest. *l.* 52. *in princ.* ff. *eod.* Ideo fori declinatoria initio opponenda est. *l. ult. C. de except.* 37 Ubi citatus est, vel litem contestatus. *l.* 9. *infr. de verb. obligat.* 38 *l.* 19. *supr. eod.* 39 Obligationis & sententiæ dissimilitudo. Obligatio futuræ rei, & antequam quidquam debeatur, esse potest, at non judicium. Fidejussor ante obligationem recte datur, & in pendenti potest esse ejus obligatio. *l.* 6. *in fin. infr. de fidejuss.* Judicium vero de futura actione existere non potest. 7. *Eclog.* 5. *c.* 34. adde quæ scripsi ad *l.* 30. *infr. de except. rei jud.* 40 Contraria videtur huic legi *l.* 40. *infr. ad l. Aquil.*, sed Basilicon interpretes sic conciliant, ut non ex contractu conditionali ante conditionem, sed ex delicto admisso agatur. *Mod.* 41 *l.* 9. *infr. de reb. credit.* 42 Imo rei futuræ judicium esse potest. *l.* 76. §. 1. *infr. de verb. oblig.* 43 *l.* 50. *infr. de peculio. l.* 6. *in fin. infr. de fidejussoribus.* 44 Sed quoties? vide *l. ult. supr. de feriis.* 45 Marcus Aurelius Antoninus Philosophus, & L. Verus. Hi enim erant fratres adoptivi. vide *l.* 14. *infr. de servit. præd. urban. l.* 17. *infr. de servitut. præd. rustic.* & omnino *l.* 57. *infr. de ritu nupt.* Ans. 46 Id est, ad tempus novem dierum. *Novell.* 115. *c.* 5. *circa finem.* vide Bart. *in l.* 2. §. *confestim. infr. ad SC. Tertull.* 47 Similis ratio est in *l.* 7. §. 1. *supr. qui satisdare.* 48 Et sic ubi de possessione recuperanda agitur. *l.* 5. §. 1. *infr. ad l. Jul. de vi publica.* 49 Petente actore, v. *l.* 18. *in fin. infr. de vi.* 50 Imo de possessione. *l.* 1. *C. de appellat. l.* 7. *C. ad l. Jul. de vi publica.* 51 Alibi D. Pius, *l.* 5. §. 1. *infr. ad l. Jul. de vi publica. l.* 1. §. 4 *infr. uti possidetis. l.* 7. *C. ad l. Jul. de vi publica.* & sic causa possessionis primo terminari debet. Cujac. 5. *obs.* 15. 52 Haloand. substituit τῶν σιμακυσιῶν, sed fide & mente non bona, ut colligere est ex *l. qui cœtu. infr. ad leg. Jul. de vi publ.* ubi tamen, hoc rescriptum tribuitur Divo Pio, Hadriani successori: forte quia idem, quod Hadrianus, Divus Pius quoque rescripsit, qui Hadriano plurimum detulit. Idem autem ab utroque in[...]um rescriptum fuisse apparet ex *l. Papinianus. in fin. de inoffic. testam.* Vid. Cujac. *l.* [...] *obs. c.* 15. & *l.* 2. *c.* 32. Itemque Constantium Landum *prætermission. c.* 5. Mod. 53 Commune Thessalorum est ipsa universitas Thessalorum, ut dixi *l.* 6. §. 2. *infr. de [...]cus.* 54 V. *l.* 1. *C. ubi fideic.* 55 *l.* 12. §. 1. *infr. depositi. l.* 47. *infr. de legat.* [...] neque reus causari debet majorem partem alibi esse. *l.* 52. §. 3. *infr. eod.* 56 *l.* [...] §. 1. *infr. de legat.* 1. *l.* 1. *infr. de annuis.* 57 *Solvi* Hot. 3. *obs.* 7. 58 *l.* [...] *C.* [...]ngem actio. *l.* 2. *C. de jurisd.* 59 *l.* 2. *in fin. infr. de tritico.* 60 U[...] *l.* 12. §. 2. *supr. eod.* 61 Id est, datur. *l.* 46. *infr. eod.* 62 *Al.* Quamquam privilegio *l. c. l. i.* alia contractum, uti non possit. 63 *l.* 2. §. 4. *supr. eod.* 64 *l.* 1. *C. quomodo & quando judex. Novell.* 82. *c.* 13. 65 Et litem suam facit. [Vi]de quæ notavi *C. de pœna judicis, qui male judicavit. l. ult. infr. de extr. cognit.*

Quibus

Quibus ex causis ante diem solutionis cautio præstatur.

41. IDEM lib. 11. Quæstionum.

IN omnibus [1] bonæ fidei [2] judiciis, cum [3] nondum dies præstandæ pecuniæ venit, si agat aliquis ad interponendam cautionem [4], ex justa [5] causa condemnatio [6] fit.

Si dos a legato petatur.

42. IDEM lib. 24. Quæstionum.

SI uxor a legato Romæ diverterit, dotis nomine defendendum Romæ virum responsum est [7].

De foro ejus, qui moram fecit.

43. IDEM lib. 27. Quæstionum.

EUm, qui *insulam Capuæ* [*fieri*] certo tempore stipulatus est, eo finito, quocunque loco [8] agere posse in id, quod interest [9], constat.

Si ex pluribus reis quidam Reip. causa abesse cœperint. 1. *De servo.*

44. IDEM lib. 2. Responsorum.

NOn idcirco [10] judicis officium impeditur, quod quidam ex tutoribus post litem adversus omnes inchoatam Reipublicæ causa abesse cœperunt: cum præsentium, & eorum, qui non defenduntur, administratio discerni & æstimari possit. §. 1. Cum postea [11] servus apparuit, cujus nomine per procuratorem fuerat actum, absolvi [12] debitorem oportet. Quæ res domino quandoque propriam litem inferenti non obstabit.

De foro argentarii, tutoris, 1. *Vel curatoris.*

45. IDEM lib. 3. Responsorum.

ARgentarium [13], ubi contractum est, conveniri oportet: nec in hoc dilationem, nisi ex justa causa, dari, ut ex provincia codices adferantur. Idem in actione tutelæ placuit. §. 1. Nomine puellæ tutoribus in provincia condemnatis, curatores [puellæ] judicatum Romæ facere coguntur [14], ubi mutuam pecuniam mater accepit, cui filia heres extitit [15].

Si judex furere cœperit.

46. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

JUdex [16] datus, in eodem officio permanet [17], licet furere cœperit [18]: quia recte ab initio judex addictus [19] est: sed judicandi necessitatem morbus sonticus [20] remittit [21]: ergo mutari debet.

An judex dandus sit, quem altera pars petit.

47. CALLISTRATUS lib. 1. Quæstionum.

OBservandum est, ne is judex detur, quem [22] altera pars nominatim petat (id enim iniqui [23] exempli [24] esse, Divus Hadrianus rescripsit) nisi hoc specialiter a Principe ad verecundiam petiti judicis respiciente, permittatur.

Ne Magistratus litiget.

48. PAULUS lib. 2. Responsorum.

PArs literarum Divi Hadriani: Τοὺς ἄρχοντας [25], ἐν ᾧ ἄρχουσιν ἐνιαυτῷ, μὴ [τε] εἰσιέναι δίκην ἰδίαν, μήτε διώκοντας, μήτε φεύγοντας· μήτε περὶ ὧν ἐπίτροποι ἢ κουράτορες εἰσὶν χρηματίζειν· ἐπειδὰν [δὲ] ἐξήκῃ ἡ ἀρχὴ, καὶ αὐτοὺς διώκειν τοὺς φεύγοντας, καὶ [τοῖς] φεύγουσι πρὸς αὐτοὺς, εἰσαγωγίμους εἶναι τὰς δίκας. id est: *Magistratus, quo anno cum imperio sunt, neque propriam, neque eorum, quorum tutelam vel curam gerunt* [26], *causam in judicio, vel agendo, vel defendendo sustineto. Simul ac vero Magistratus dies exierit, non ipsis tantum adversus reos suos, sed etiam aliis adversus ipsos litem intentare jus fasque esto* [27].

De foro venditoris. 1. *Si Præses, qui judicem dedit, successorem acceperit.*

49. IDEM lib. 3. Responsorum.

VEnditor [28] ab emptore denunciatus [29], ut eum evictionis nomine defenderet, dicit se privilegium habere sui [30] judicis. Quæritur, an possit litem ab eo judice, apud quem res inter petitorem & emptorem cœpta est, ad suum judicem revocare? Paulus respondit, venditorem [31] emptoris judicem sequi solere [32]. §. 1. Judices a Præside dati solent etiam in tempus successorum ejus durare [33], & cogi pronunciare [34]: easque sententias servari. In eundem sensum etiam Scævola respondit.

Ubi peti, ac solvi debet fideicommissum.

50. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

SI fideicommissum ab aliquo petatur [35], isque dicat alibi [36] esse majorem partem hereditatis, non erit ad præstationem compellendus: & ita multis constitutionibus cavetur, *ut ibi petatur fideicommissum, ubi major pars hereditatis est*: nisi [si] probetur, eo loco voluisse testatorem fideicommissum præstari, ubi petitur. §. 1. Tractatum est de ære alieno, si in ea provincia, ubi fideicommissum petitur, plus esset æris alieni, an, quasi major pars alibi esset, præscriptio locum haberet? Sed [&] hic placuit, nihil facere æris alieni nomen: cum non loci sit æs alienum, sed universarum facultatum [37]: æs enim alienum, patrimonium totum imminuere constitit, non certi loci facultates. † Quid tamen, si forte certis oneribus destinatum [38] sit id patrimonium utputa alimentis præstandis, quæ Romæ præstari paterfamilias jusserat, vel tributis, vel quibusdam aliis inexcusabilibus [39] oneribus, an possit præscriptio [40] locum habere? Hic putem justius dici, locum habere. §. 2. Sed & rescriptum est, ut *illic fideicommissum petatur, ubi* [41] *domicilium heres habet.* Quotiens autem cœpit quis fideicommissum solvere, non potest hac præscriptione [42] uti [43].

51. MARCIANUS lib. 8. Institutionum.

QUamvis ad eum hereditas fuerit devoluta, qui domicilium in provincia habet. Sed & Divi, Severus & Antoninus rescripserunt, si consenserit fideicommissarius [44] alio loco dare, necesse habere secundum consensum dare, ubi consenserit.

1. *De tesseris frumentariis.* 2. *De viris clarissimis fideicommissariis.* 3. *Si res per fideicommissum relicta, ibi sit, ubi petitur.* 4. *Si satis de fideicommisso petatur.*

52. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

SEd & si suscepit actionem [45] fideicommissi, & aliis defensionibus usus, hanc omisit: postea, quamvis [46] ante sententiam, reverti ad hanc defensionem non potest [47]. §. 1. Si libertis suis tesseras frumentarias [48] emi voluerit; quamvis major pars hereditatis in provincia sit, tamen Romæ debere fideicommissum solvi, dicendum est: cum appareat [49] id testatorem sensisse ex genere comparationis.
§. 2. Sed & si proponas, quibusdam Clarissimis [50] viris argenti vel auri pondo relicta, & sit sufficiens ad hujusmodi fideicommissa Romæ patrimonium: licet major pars totius patrimonii in provincia sit, dici oportet, Romæ esse præstandum: nec enim verisimile est [51], testatorem qui honorem [52] habitum voluit his, quibus reliquit, tam modica fideicommissa in provincia præstari voluisse. §. 3. Si ea res, quæ per fideicommissum relicta est, eo loci sit, dicendum est, non debere præscribi ei, qui petit quasi major pars hereditatis alibi sit [53].
§. 4. Sed si non fideicommissum petatur eo loci, sed fideicommisso [54] satis: videndum est, an hæc præscriptio locum habeat? & non puto habere. Quinimo, & si nihil sit eo loci, attamen jubendum satisdare: quid enim veretur, cum si satis non dederit, mittatur adversarius in possessionem fideicommissi servandi causa?

Quibus ex causis adversus dominos Servis consistere licet.

53. HERMOGENIANUS lib. 1. juris Epitomarum.

VIx [55] certis ex causis [56] adversus dominos servis consistere permissum est: id est, si qui suppressas tabulas testamenti dicant, in quibus libertatem sibi relictam adseverant [57]: Item, arctioris [58] annonæ [59] popul. Rom. [60] census etiam & falsæ monetæ criminis reos dominos detegere servis permissum est [61]. Præterea fideicommissam libertatem ab his petent [62]. † Sed [&] si qui suis nummis [63] redemptos se, & non manumissos contra placiti fidem adseverent. † Liber etiam [esse] jussus, *si rationes reddiderit*, arbitrum [64] contra dominum rationibus excutiendis recte petet [65]. † Sed & si quis fidem alicujus elegerit, ut nummis ejus redimatur, atque his solutis manumittatur, nec ille oblatam pecuniam suscipere velle dicat, contractus fidem detegendi servo potestas tributa est.

De præjudicio.

54. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

PEr minorem causam majori [66] cognitioni præjudicium fieri non [67] oportet [68]: major enim quæstio minorem causam ad se trahit [69].

1 Excipe speciem *l.* 42. *infr. de donat. causa mortis.* ubi obligatus in diem cavere cogi non potest, si pœnitendi jus habeat. 2 Secus in strictis judiciis. Num etiam in judicio appellationis? Notat Papon. 5. *Arrest* 2 §. 1. Recognitionem syngraphæ in causa appellationis peti posse: *Recognoissance de cedule peut estre requise en cause d'appel.* 3 Ante diem cautio peti potest justa de causa, in bonæ fidei judicio. 4 V. *l.* 38. *infr. pro socio.* 5 Ut si paupertatis cuasa adversarius, seu debitor suspectus sit 6 Id est, jubetur aliquis cavere. *Goth.* Vide Pecc. *de jure sist. cap.* 4. *n.* 6. Ans. Adde *l.* 14. *infr. de pignorib.* & ibi Bart. Bald. & Costal. Cujac. *lib.* 17. *obs.* 37. Caccialupi, *de debitore suspecto.* Moss. *de contract. rubr. de pignor. vers. qua actio. num.* 12. 13. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cent.* 1. *cas.* 87. Matth. Afflict. *decis.* 208. S. L. 7 An id speciale est, ut Accursius vult? an potius quod Romæ contrahere videatur is, a quo uxor Romæ divertit, ut Azo sentit? 8 *l.* 19. *in fin. supr. eod.* 9 Quoties factum stipulamur, interesse venit. *Accurs.* est tamen tutissimum, ut primo loco petatur factum fieri, & si factum non fuerit, petatur interesse successive. vide Decium *in l.* 24. *num.* 4. *infr. de reg. jur.* 10 *l.* 1. *C. de consortib. ejusdem litis.* 11 Id est, post litem contestatam, & sic legitimatam personam. 12 Ab instantia. 13 *l.* 19. §. 1. *supr eod.* & *l.* 4. §. *ult. supr de edendo.* 14 E contrario sententia Romæ dicta interdum in provinciis executioni mandari potest. *l.* 15. §. 1. *infr. de re judicata.* 15 V. *l.* 34. *supr. eod.* 16 Idem in Præside & Magistratu: furor enim neutri magistratum abrogat. 17 Cur? mens ei redire potest. *l.* 8. §. 1. *infr. de tutor. datu.* 18 *l.* 20. *supr. de statu homin.* 19 Id est, datus. 20 Sonticus morbus quis, vide *l.* 113. *infr. de verb. signif.* 21 *l.* 12. §. 2. *supr. eod.* 22 V. [illegible] Feud. 15. 23 Exempli mali res vitanda. *l.* 7. *C. de probat.* 24 Quemadmodum suspectus est, qui suas operas ingerit, *l.* 25. *supr. de procurat.* qui sibi in testamento adscribit. *l.* 18. *infr. ad leg. Corn. de falsis.* 25 *Prætores* vertit Haloander, in quo reprehenditur ab Alciato, qui hoc nomen magistratus apud Athenienses fuisse ait. Ant. autem Augustinus vir ampliss. id de omnibus magistratibus provincialibus accipi [illegible], et cum eo doctissimi quique faciunt: Vid. Alciat. *l.* 4. *dispunct. c.* 6. & Augustin. *ad* [illegible] *ἰδίας.* *infr. de tutor. & curator. dat. ab his.* Mod. 26 Aliud in Advocato fisci. [illegible] *& ult. supr. de postulando. l.* 3. *C. ubi senatores.* 27 Praxim hujus legis vide [illegible] *l.* 38. *in fin. infr. ad l. Jul. de adult.* adde *l.* 16. *supr. de offic. Præsidis.* 28 Venditor denunciatus, ut emptorem in evictione ut defenderet, litem ad forum suum revocare non potest. 7. *Eclog.* 5. *cap* 48. 29 Admonitus, compulsus. 30 Id est, fori, [illegible] Ecclesiastici, de quo dixi *Authent. Statutmus. C. de Episcopis.* idque ita esse multis pro[illegible] Covarruvias, 1. *pract.* 8 *n.* 3. Goth. Vide Costal. *h. l.* Afflict. *decis. Neapolit.* 227. *n.* 2. [illegible] *fin.* Andr. Gail. 1. *observ.* 37. *n.* 7. Joan. a Sande, *decis. Frisic. l.* 1. *tit.* 1. *defin.* 5. [illegible] 31 [illegible]. Ibi res defendenda, ubi agitur, *v. l.* 2. *C.* *ubi in rem actio.* 32 Vide *l.* 1. *in fin. C. ubi in rem actio.* 33 Imo, nemo judicare jubere potest eo die, quo privatus futurus est. *l.* 13. *in fin. supr. de jurisdict.* 34 Non ab ipso quidem, qui eum dedit, si sit privatus *l.* 13. *supr. de jurisdict.* sed vel ab ipso præside, si in provincia remaneat, vel ab ejus successore. *Mod.* 35 Vid. Covarruviam, *d. loco n.* 4. 36 Vid. *l.* 52. §. 3. *infr. eod. l.* 47. *l.* 108. *infr. de legat.* 1. vide *l. unic. C. ubi fideicommiss.* 37 Sic præsens status peculii spectatur. *l.* 32. §. 1. *infr. de peculio.* adde *l.* 1. §. 9. *infr. de dote prælegata.* 38 Hypotheca sequitur rem ipsam & fundum, *ut hic.* Aliud est in personali actione, quæ adversus heredem instituitur. *l. ult. C. de hered. act. l.* 13. *C. de hered inst.* 39 Quæ nullam excusationem admittunt. 40 Exceptio. 41 *l.* 39. §. 3. *infr. de administrat. & peric. tut.* 42 Fori. 43 Nec enim ob litem contestantium conditio deterior fit, sed melior. *l.* 86. *infr. de reg. jur.* 44 Id est, heres, ut & *Novella* 108. *c.* 2. 45 Fori exceptioni renunciari videtur, cum quis solvere incipit, vel paciscitur, vel judicium suscipit. *Bart.* 46 Appellationi renunciare videri eum, qui coram primo judice litigat, hinc colligit Socinus, *reg.* 25. quem vide. adde *l. ult. C. de except.* 47 *l.* 16. *C. h. t. l.* 4. *C. de jurisd. l.* 13. *C. de except. Novell.* 53. *c* 3. 48 Id est, signa, quibus exhibitis a principe frumentum dabatur. *l.* 49. §. 1. *infr. de legat.* 2. 49 *l.* 47. *in princ. infr. de leg.* 1. 50 Id est, senatoribus: vide quæ scripsi *ad l.* 5. *infr. de curat. furios.* 51 Vide *l.* 22. §. 1. *infr. de usu & habitat.* 52 Vide quæ ad hunc locum scripsi *in l.* 3. §. 2. *in fin. infr. de legatis præstandis.* 53 *l.* 38. *l.* 50. *supr. eod. l.* 47. *l.* 108. *infr. de legat.* 1. vide *l. un. C. ubi fideicommissum.* 54 Relicto in diem, vel sub conditione. 55 In certis causis, *Halo.* particula *id est*, quæ sequitur, ostendit Haloandri lectionem veriorem esse 56 Puta majestatis. *l.* 7. §. 2. *ff. ad legem Jul. majest.* 57 *l.* 7. *infr. ad l. Corn. de falsis.* 58 Arctiorem annonam præbere quid esset, dixi *ad l.* 17. *infr. de compensation.* Goth. Vide Rævard. *lib.* 3. *varior. c.* 17. Ans. 59 Vide *l.* 13. *infr. de accusationibus.* 60 *l.* 1. *infr. ad l. Jul. de annona.* 61 *l.* 2. *C. pro quib. caus. servi.* 62 Et eos in jus vocabunt eo nomine. *l.* 9. *supr. de in jus vocando. l.* 44. *infr. de fideic. libert.* 63 *l.* 4. *l.* 5. *infr. de manumiss.* 64 De quo vide *l.* 1. §. 7. *infr. si is, qui testamento liber.* 65 *l.* 50. *infr. de condit. & demonstrat.* 66 Atqui *l.* 4. *infr. de publ. judic.* ait interdum evenire, ut præjudicium judicio publico fiat. verum lex illa de judiciis loquitur, in quibus civiliter & criminaliter agi potest, & dicto *interdum* ostendit, illic exceptionem hujus regulæ tradi. vid. interpretes Basilicon, Jo. Robertum *lib.* 1. *sent. cap.* 13. Mod. 67 Imo fit interdum præjudicium majori causæ per minorem: admittitur enim ejus juramentum, qui postea juravit, & ea fit admissione videtur is, qui prior juravit, perjurus dici. *l.* 28. *in fin. infr. de jurejur.* 68 Vide *l.* 16. *infr. de except.* Goth. Vid. Rævard. *l.* 1. *de præjudic. cap.* 7. Ans. 69 Sic inferior superiori fundo servit. *l.* 1. §. *ult. infr. de aqua & aquæ.*

De edictis, quibus vocantur abſentes.

55. IDEM lib. ſingulari de officio Adſeſſorum.

EDictum, quod ab anteceſſore datum eſt, in numero trium Edictorum [1] connumerari debet. Plane, licet [omnis] ab anteceſſore numerus finitus ſit, ſolet ſucceſſor unum Edictum dare.

Quis poſſit rem in judicium deducere.

56. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

LIcet verum [2] procuratorem in judicio rem deducere veriſſimum eſt, tamen, & ſi quis, cum procurator [3] non eſſet, litem ſit conteſtatus, deinde ratum [4] dominus habuerit, videtur retro [5] res in judicium recte deducta [6].

Si filiusfam. conveniatur.

57. IDEM lib. 41. ad Sabinum.

TAm ex contractibus, quam ex delictis in filiumfamilias [7] competit actio [8]: ſed, mortuo filio poſt [9] litis conteſtationem, transfertur judicium in patrem [10], dumtaxat [11] de peculio & quod in rem ejus verſum eſt. Certe ſi quaſi procurator alicujus filiusfamilias judicium acceperit, mortuo eo [12], in eum, quem defenderit, transactio [13] vel judicati datur.

Quibus modis judicium ſolvitur, & de evocationibus.

58. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

JUdicium [14] ſolvitur vetante [15] eo, qui judicare juſſerat: vel etiam eo, qui majus [16] imperium [17] in eadem jurisdictione habet, vel etiam, ſi ipſe judex ejuſdem imperii eſſe cœperit, cujus erat, qui judicare juſſit.

Ubi judicandum eſt.

59. ULPIANUS lib. 51. ad Sabinum.

SI *locus* [18] in [19] jubendo judicare non eſt comprehenſus, videtur eo loco judicare juſſiſſe, quo ſolet [20] judicari ſine incommodo litigantium [21].

De officio judicis ſubrogati.

60. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

MOrtuo judice, quod eum judicare oportuerat, idem [22] eum, qui ſubditus [23] eſt, ſequi [24] oportet.

Quid in judicium venire intelligatur. 1. De latrunculatore.

61. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

SOlemus quidem dicere [25], *Id venire in judicium, de* [26] *quo actum eſt inter litigantes*: Sed Celſus ait, periculoſe [eſſe], ex perſona rei hoc metiri, qui ſemper, ne condemnetur, hoc dicet, *non convenisſe* [27]. Quid ergo? melius eſt dicere [28], id venire in judicium, non de quo actum eſt, ut veniret, ſed id non venire, de quo nominatim actum eſt, ne veniret. §. 1. Latrunculator [29] de re pecuniaria judicare non [30] poteſt.

Actoris & rei diſtinctio.

62. IDEM lib. 39. ad Edictum.

INter litigantes non aliter lis expediri poteſt, quam ſi alter petitor, alter poſſeſſor ſit: eſſe enim debet, qui onera petitoris ſuſtineat, & qui commodo poſſeſſoris fungatur [31].

Quid ſit recte defendi.

63. IDEM lib. 49. ad Edictum.

R*Ecte defendi* [32], hoc eſt, judicium accipere, vel per ſe, vel per alium, ſed cum [33] ſatisdatione: nec ille videtur defendi, qui [34], quod judicatum eſt, non ſolvit.

De aſtimatione. De prædone. 1. Judicatum ſolvi.

64. IDEM lib. 1. Diſputationum.

NOn ab judice doli æſtimatio ex eo, quod intereſt, fit, ſed [35] ex eo, quod in litem juratur: Denique & prædoni depoſiti [36], & commodati [37], ob eam cauſam competere actionem, non dubitatur.

§. 1. Si quis alio judicio acturus, judicatum ſolvi ſatis acceperit, deinde [38] & [in] alio judicio agat, non committetur ſtipulatio: quia de alia re cautum videtur [39].

Ubi dos repetitur.

65. IDEM lib. 34. ad Edictum.

EXigere [40] dotem mulier debet illic [41], ubi maritus domicilium habuit, non ubi inſtrumentum dotale conſcriptum eſt: nec enim id genus contractus [42] eſt [43], ut & eum locum ſpectari oporteat, in quo inſtrumentum dotis factum eſt, quam eum, in cujus domicilium & ipſa mulier per conditionem matrimonii [44] erat reditura.

De intentione ambigua.

66. IDEM lib. 2. Diſputationum.

SI [45] quis intentione [46] ambigua vel oratione uſus ſit, id, quod utilius ei [47] eſt, accipiendum eſt [48].

Si quis dicat ſe ſuis nummis redemptum.

67. IDEM lib. 6. Diſputationum.

QUi ſe dicit *ſuis* [49] *nummis redemptum*, ſi hoc probaverit, exinde liber erit, ex quo redemptus eſt: quia Conſtitutio non liberum pronunciare præcipit, ſed *reſtitui ei libertatem* jubet. Proinde compellendus erit manumittere eum, qui ſe ſuis nummis redemit.

† Sed [&] ſi latitet, exempla Senatusconſultorum ad fideicommiſſam [50] libertatem pertinentium [debere] induci oportet.

De edicto peremptorio.

68. IDEM lib. 8. Diſputationum.

AD [51] peremptorium [52] Edictum hoc ordine venitur [53], ut primo quis petat poſt abſentiam adverſarii Edictum [54] primum: mox alterum.

69. IDEM lib. 4. de omnibus Tribunalibus.

PEr intervallum non minus [55] decem [56] dierum;

70. IDEM lib. 8. Diſputationum.

ET tertium [57]: quibus propoſitis, tunc *peremptorium* impetret [58]: quod inde hoc nomen ſumpſit, quod perimeret diſceptationem, hoc eſt, ultra non pateretur adverſarium tergiverſari.

71. IDEM lib. 4. de omnibus Tribunalibus.

IN peremptorio autem comminatur [59] is, qui Edictum dedit, *etiam abſente diverſa parte cogniturum ſe, & pronunciaturum.*

72. IDEM lib. 8. Diſputationum.

NOnnunquam autem hoc Edictum poſt tot numero edicta, quæ præceſſerint, datur: nonnunquam poſt unum, vel alterum: nonnunquam ſtatim, quod appellatur *unum* [60] *pro omnibus* [61].

† Hoc autem æſtimare oportet eum, qui jus dixit [62]: [&] pro [63] conditione cauſæ, vel perſonæ, vel temporis, ita ordinem edictorum vel compendium moderare.

De abſente citando poſt Edictum peremptorium, & ſententia ferenda. 1. De abſentia ejus, qui Edictum peremptorium impetravit. 3. An condemnatus ex peremptorio poſſit appellare.

73. IDEM lib. 4. de omnibus Tribunalibus.

ET poſt Edictum peremptorium impetratum, cum dies ejus ſupervenerit, tunc abſens citari [64] debet: &, ſive reſponderit, ſive non reſponderit, agetur cauſa, & pronunciabitur: non utique ſecundum præſentem, ſed interdum [65] vel abſens, ſi bonam cauſam habuit, vincet [66]. §. 1. Quod ſi is, qui Edictum peremptorium [67] impetravit, abſit die cognitionis [68], is vero, adverſus quem impetratum eſt, adſit, tum circumducendum [69] erit Edictum peremptorium [70]: neque [71] cauſa cognoſcetur, nec ſecundum præſentem pronunciabitur. §. 2. Circumducto edicto videamus, an amplius reus conveniri poſſit: an vero ſalva quidem lis eſt, verum [72] inſtantia tantum edicti periit? Et magis [73] eſt, ut inſtantia tantum perierit, ex integro autem litigari poſſit. §. 3. Sciendum [eſt], ex peremptorio abſentem condemnatum, ſi appellet, non eſſe audiendum: ſi [74] modo per contumaciam defuit: ſi minus, audietur:

De qua re pronunciare judex cogitur: 1. Aut poteſt. 2. Si quis mortuum debitorem defenderit.

74. JULIANUS lib. 5. Digeſtorum.

1 De quibus vide *l.* 68. 69. 70. *infr. eod.* 2 Aliud in falſo. vid. Socinum *regula* 165. 3 Idem in defenſore. *l.* 11. §. 7. *in fin. infr. de except. rei judicatæ* 4 Vide *l.* 12. *in fin. infr. de ſolutionibus.* 5 *c.* 10. *de regulis in* 6. 6 Vide *l.* 12 *in fin. infr. de ſolutionibus.* 7 Quid, quatenus de peculio ex delicto ſervi tenetur dominus? quatenus ejus delicto peculium ſervi auctum eſt. *l.* 3. §. 12. *infr. de peculio* & ſic non in ſolidum. 8 Vide *l.* 39. *infr. de obligat. & act.* 9 Vide Socinum *regul.* 101. 10 Vide *l.* 1. *C. ne fil. pro patre* 11 Et ſic nulla alia actio. 12 Vide *l.* 2. *infr. quæ ſententiæ ſine appellat.* 13 Judicii translatio datur *Haloand.* transfertur actio. Petr. Fab. 1 *ſemeſt.* 12. 13. id vitii ortum fuiſſe putat ex ſcribendi errore per notas. alius legit, *translatio vel judicati.* 14 *l.* 12. *in pr. ſupr. eod.* poſt litem conteſtatam poteſt revocari jurisdictio delegati: ſecus in procuratore. *Bart.* 15 Et evocante ad ſe litem pendentem coram inferiore De evocationibus vide *Novellam* 53. *cap.* 2. 16 Quis ille ſit, vide apud Bart *hic.* 17 In eadem jurisdictione quomodo poteſt alter altero majus imperium habere? Pone exemplum in Proconſule qui majus habet imperium Legato ſuo, & tamen utriusque eadem eſt jurisdictio: quod notandum. 18 Conjunge *l. eum qui ſupr. de jurisd. l. judex. infr. de re judic. l. nemo. infr. de reg. jur.* Mod. 19 Magiſtratus qui jubebat judicare, plerumque locum inferebat judicii 20 Solita & conſueta ſequi debemus. Quid ſi duobus locis ſolitus ſi aliquis judicare? In magis conſuetum locum ſiſtere ſe vocatus debebit, *arg. l.* 65. §. 2 *infr. de legat.* 3. *l.* 27. §. 2. *infr. ad municipalem.* 21 Vide *l.* 21. §. *pen. ſupr. de rec. qui arbitr* 22 *Actorum genus.* ſcilicet ut interea ex animi ſententia judicet. *l.* 19. *ſupr. de recept. qui arbitr.* 23 *Subditus* judex dicitur, qui loco mortui datur iis, qui eum habuerunt judicem in aliqua re vel lite. Feſtus *in ſubditus.* vide & *l.* 32. *ſupr.* 24 Idem tempus ei concedendum. *l.* 32. *ſupr. eod.* 25 Et male. *ut infr.* ſecus in arbitris, *l.* 21. §. 6. *ſupr. de recept. qui arbitr.* 26 Vide *l.* 30. *infr. de peculio.* 27 *l.* 83. §. 1. *infr. de verb. oblig.* 28 Imo non eſt. Id enim in judicium venit, de quo actum eſt, ut veniret, *l.* 21. §. 6. *ſupr. de recept. qui arbitr.* Dic aliud ibi eſſe in arbitrio, quam hic in judicio. 29 Ληστοδιώκτης dicitur, *Novell.* 8. *c.* 12. 13. vide Cujac. 19. *obſ.* 11. 30 Imo poteſt criminalis judex de re pecuniaria & civili quoque cognoſcere, ſi res pecuniaria & civilis in criminalem forte inciderit, *l.* 4. §. *ſi dicantur.* 4. *infr. finium regund. l.* 56. §. 1. *infr. de furtis.* Et ita eſt, ſed id fit incidenter tantum. 31 *l.* 13. *ſupr. eod. l.* 1. §. 3. *infr. uti poſſidetis.* §. 4. *Inſt. de interdictis.* 32 Vide *l.* 21. *in fin. ſupr. ex quibus cauſis majores. & l.* 33. §. *defendere. infr. de rebus autorit. jud.* 33 Vide *l.* 5. §. 3. *infr. judicatum ſolvi.* 34 Id eſt, qui judicatum ſolvit, non ſatisdat. *arg. l.* 22. *in fin. ſupr. de recept. qui arbitr.* 35 Juramentum in litem aliud eſt ab eo, quod intereſt. 36 *l.* 1. §. *ſi prædo.* 39. *infr. depoſiti.* 37 *l.* 3. §. 2. *l.* 15. 16. *infr. commodati.* 38 *l.* 3. *infr. judicatum ſolvi.* 39 *l.* 13. *in fin. infr. jud. ſolvi.* 40 Dos repetitur in viri domicilio, non ubi dotis inſtrumentum confectum eſt. adde Tiraquellum in legibus connubialibus. *Gloſſ.* 1. *n.* 28. 32. 44. Cottam *in memorabilib. in verbis, Dos repetatur.* vide omnino Conſtantinum Rogerium *de dote, quæſtion.* 20. Decium, *conſ.* 19. 284. & 402. Jaſonem *ad l.* 1. *n.* 60. *C. de ſumma Trinitate*: & Phanucium *Gloſſ.* 3. *tract. de lucro dotis.* 41 Vid. Jo. Robert. *l.* 1. *ſent. c.* 4. & Auguſt. Berojum *qu.* 108. Mod. 42 Eſt tamen dos, aut potius dotis promiſſio, contractus. *l.* 23. *infr. de regulis juris.* 43 Speciale eſt in contractu dotis, ut non inſpiciatur locus contractus, ſed domicilium mariti. 44 An ut ſuum amittat? an ut civis in domicilio mariti habeatur? collige ex *l.* 22. §. 2. *l. fin.* §. 3. *infr. ad municip.* 45 Libelli verba ambigua in edentis favorem interpretanda. vid. tamen tres exceptiones apud Socinum, *regul.* 237. 46 *Intentio* eſt actoris, non rei, *l.* 9. §. 6. *infr. ad exhib. l.* 1. *infr. ſi menſor.* §. *ſi minus.* 34. *Inſt. de act.* Imo & rei excipientis. 47 Qui dixit, ſive actori, *l.* 83. §. 1. *infr. de verb. oblig.* id tamen intellige, ſi actus periret: alias, contra actorem. *l.* 38. §. 18. *infr. de verb. oblig. & l.* 178. *infr. de reg.* 48 Imo pactio obſcura actori nocet, *l.* 39. *ſupr. de pactis.* 49 Vid. *l.* 4. *infr. de manumiſſ.* 50 Fideicommiſſariam. 51 Vide *hic* Alberic. Cujac. 20. *obſ.* 11. 52 De quo vid. *l.* 70. *infr. eod.* Peremptorio huic qui non reſpondet, vere eſt contumax & litis deſertor, hoc eſt, *eremodicium contrahere* dicitur. *l.* 53. §. 1. *infr. de re judicata.* 53 Conſulatur Duarenus *l.* 3. *ſent. jur. cap.* 17. Mod. 54 *Un defaut.* 55 *l.* 13. §. 2. *C. h. t.* 56 Hodie triginta. *Novell.* 112. *c.* 3. 57 *l.* 55. *ſupr. eod.* 58 Vid. *l.* 53. §. 1. *de re judicat.* 59 Non tantum comminatur, ſed condemnat. *l.* 53. *infr. de re judic.* 60 Citatio unica regulariter pro tribus ſufficit, *ut hic.* niſi tres requirantur præciſe. *Gloſſ. in Clement.* 1. *in verbo requiſierit, de hered.* ut in Feudis, Bald. *in c.* 1. *de milite Vaſallo*: Socinus *regula* 51. 61 *d. l.* 13. §. 1. *l.* 8. *C. quomodo & quando judex.* 62 *Al.* dicit. 63 *l.* 4. §. *pen. infr. de* [illegible]*ndis.* 64 Iterum. v. *a. l.* 8. Porro citati hoc loco reus dicitur, cum ipſa die cognitionis, quæ ante ei dicta fuit, in foro ac tribunali per præconem evocatur, ut an præſens ſit, necne, appareat, *arg. l.* 7. *ſupr. de in integr.* Vid. Duar. 1. *diſp.* 7. 65 *l.* 13. §. 2. *C. h. t. Nov.* 65. 66 Reus tamen, qui ſe judicio ſiſtit, non condemnatur in expenſas, *d. l.* 13. §. 2. *C. eod.* 67 De quo *ſupr. l.* 68. 68 Die aſſignationis, *au jour de l'aſſignation.* 69 Circumducere edictum Galli prætici dicunt, *Rabatre un defaut.* 70 Harum ſex legum, puta 68. & ſequentium, interpretationem v. *in fin. Nov.* 112. ubi notavi pœnam actoris contumacis. 71 De lite ipſa judex non cognoſcet, nec reum a lite abſolvet, ſed a ſola inſtantia. 72 Differentiam obſerva inſtantiæ & litis. 73 Edictum peremptorium, quod reus impetravit adverſus actorem, (*defaut, congé*), reum ab inſtantia tantum, non ab actione liberat, *ut hic.* Quæ vero pragmaticis *forcluſio* vel *excluſio* appellatur, vim majorem obtinet, ſecum enim ipſa trahit abſolutionem, non tantum inſtantiæ, ſed & litis, & actionis. 74 *l.* 23. §. *fin. infr. de appell.* Contumax fictus appellare poſſit. An & verus? vid. Socinum, *reg.* 73. 74.

De

DE [1] qua re cognoverit judex, pronunciare quoque cogendus erit [2].
§. 1. Judex, qui usque ad certam summam judicare jussus est, etiam de re majori judicare potest, si inter litigatores conveniat [3].
§. 2. Cum absentem defendere vellem, judicium, mortuo jam eo, accepi, & condemnatus solvi: Quæsitum est, an heres liberaretur: item, quæ actio [mihi] adversus eum competeret? Respondi, judicium, quod jam mortuo debitore, per defensorem ejus accipitur, nullum esse [4]: & ideo heredem non liberari: defensorem autem, si ex causa judicati solverit, repetere quidem non posse, negotiorum tamen gestorum ei actionem competere adversus heredem: qui [sane] exceptione doli mali tueri se possit, si ab actore conveniatur.

De officio executoris a Prætore dati.

75. IDEM lib. 36. Digestorum.

SI Prætor jusserit *eum, a quo debitum petebatur, adesse*, & ordine Edictorum peracto, pronunciaverit *absentem debere*, non utique judex [5], qui de judicato cognoscit, debet de Prætoris sententia cognoscere: alioquin lusoria [6] erunt [7] hujusmodi edicta & decreta Prætorum. *Marcellus notat:* Si per dolum sciens falso [8] aliquid allegavit [9], & hoc [modo] consecutum [eum] sententia [10] Prætoris liquido [11] fuerit adprobatum [12], existimo debere [13] judicem querelam [14] rei admittere. *Paulus notat* [15]: Si autem morbo impeditus [16], aut Reipublicæ causa avocatus, adesse non potuit reus, puto vel actionem judicati eo casu in eum [17] denegandam, vel exsequi Prætorem ita judicatum non debere.

An mutatione judicum singulorum mutetur judicium.

76. ALFENUS lib. 6. Digestorum.

PRoponebatur, ex his judicibus qui in eandem rem dati essent, nonnullos causa audita excusatos esse [18], inque eorum locum alios esse sumptos; & quærebatur singulorum judicum mutatio eandem rem, an aliud judicium fecisset? Respondi, non [19] modo si unus, aut alter, sed & si omnes judices mutati essent, tamen & rem eandem, & judicium idem [20] quod antea fuisset permanere [21]. Neque [22] in hoc solum evenire, ut partibus commutatis eadem res esse existimaretur, sed & in multis cæteris rebus: nam & *legionem* eandem haberi, ex qua multi decessissent, quorum in locum alii subjecti essent: & *populum* eundem [23] hoc tempore putari, qui abhinc centum annis fuisset, cum ex illis nemo nunc viveret: Itemque *navem* [24] si adeo sæpe [25] refecta esset, ut nulla tabula eadem permaneret, quæ non nova fuisset, nihilominus eandem navem esse existimari. Quod si quis putaret, partibus commutatis aliam rem fieri, fore, ut ex ejus ratione nos ipsi non iidem [26] essemus, qui abhinc anno fuissemus: propterea quod, ut Philosophi [27] dicerent, ex quibus particulis [28] minimis consisteremus, hæ quotidie ex nostro corpore [29] decederent, aliæque extrinsecus in earum locum accederent. Quapropter cujus rei species [30] eadem consisteret [31], rem quoque eandem esse existimari.

De patre & filio.

77. AFRICANUS lib. 3. Quæstionum [32].

IN privatis negotiis [33] pater filium, vel filius patrem judicem habere potest [34]:

78. PAULUS lib. 16. ad Plautium.

QUippe judicare munus publicum est [35].

De pœna temere vocantis in jus. 1. De quibus præsides consuli, & respondere debent.

79. ULPIANUS lib. 5. de officio Proconsulis.

EUm, quem temere [36] adversarium [suum] in judicium vocasse constitit, viatica [37], litisque [38] sumptus adversario suo reddere oportebit [39]. §. 1. Judicibus de jure dubitantibus Præsides respondere solent: de facto consulentibus [40] non [41] debent Præsides consilium impertire, verum jubere eos, *prout* [42] *religio suggerit, sententiam proferre:* hæc enim res nonnumquam infamat, & materiam gratiæ vel ambitionis tribuit.

Si in judicis nomine erratum sit.

80. POMPONIUS lib. 2. ad Sabinum.

SI in judicis nomine [43], prænomine erratum est, Servius respondit, si ex conventione litigatorum is judex addictus [44] esset, eum esse judicem, de quo litigatores sensissent [45].

Qui judices esse non possunt.

81. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

QUi [46] neque [47] Jurisdictioni præest [48], neque [49] a Principe potestate aliqua præditus [est] neque ab eo [50], qui jus dandorum judicum habet, datus est, neque [51] ex compromisso [52] sumptus, vel ex aliqua lege confirmatus est, judex esse non potuit [53].

De viatore vice arbitri dando.

82. IDEM lib. 1. de officio Consulis.

NOnnumquam solent magistratus populi Romani viatorem [54] nominatim vice arbitri dare [55], quod raro, & nonnisi re urgente faciendum est.

TIT. II.

DE [56] INOFFICIOSO [57] TESTAMENTO [58].

Quibus competit hæc querela.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

SCiendum est, frequentes [59] esse inofficiosi querelas: omnibus enim, tam parentibus [60], quam liberis de inofficioso licet disputare. Cognati [61] enim proprii, qui sunt ultra fratrem [62], melius facerent, si se sumptibus inanibus non vexarent, cum obtinere spem non haberent.

Color hujus querelæ.

2. MARCIANUS lib. 4. Institutionum.

HOc [63] colore [64] inofficioso testamento agitur, quasi non sanæ [65] mentis fuerunt, ut testamentum ordinarent. Et hoc dicitur, non quasi vere furiosus vel demens testatus sit, sed recte [66] quidem fecit testamentum, sed non [67] ex officio [68] pietatis [69]: nam si vere furiosus esset, vel demens [70], nullum est testamentum.

Quid sit dicere inofficiosum testamentum.

3. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

1 Judex, qua de re cognoverit, de eadem procunciare debet, *ut hic. c. cum judex. & ibi Glossa. extra. de causa possessionis ac proprietatis.* vide tamen exceptiones apud Socinum, *regul.* 195. 2 *l.* 13. *§. fin. infr. de vacat. mun.* 3 *l.* 28. *infr. ad municip.* 4 Si contra mortuum feratur, v. *l.* 2. *infr. quæ sententiæ.* secus si pro defuncto, v. *l.* 30. *infr. de fideicom. libert.* 5 Judex de judicato cognoscere is dicitur, qui judicatum exequitur. vide quæ scripsi ad hunc locum *in l. ult. §.* 3. *ff. de eo, quod metus causa.* 6 Adde *l. ult. in fin. infr. ne quid in loco publ.* De lusoriis judiciis adde *l.* 14 *infr. de appellat.* 7 Quod esse non debet. Imo possunt esse judicia lusoria; *l.* 7. *§.* 3. *infr. quib. ex causis in possessionem eatur.* 8 *l.* 1. *C. si ex falsis instrumentis.* 9 Actor. 10 *Sententiam*. ita legit Cujac. 25. *obs.* 38. Consequi sententiam: ita legimus *in l. cum precib. C. de probat. l. ult. C. de bonis autorit. judicis possid.* quam & consequi non is tantum dicitur, qui vicit, sed & qui damnatus est. Ambrosius *ad Romanos c.* 8. In hominibus morte dignis, vel sententiam consequutis. 11 Hæc vox *liquido* pertinet ad probationem δηλονότι. 12 Apud Judicem. 13 Judex itaque ita pronunciat, Non jure sententiam dictam videri, ut *l.* 4. *C. si contra jus.* Et sic judex non tantum cognoscit, an judicatum sit, sed an judicatum sit ex falsis allegationibus. 14 Exceptionem. An & condictionem soluti? v. *l.* 26. *l.* 60. *infr. de condict. indebiti.* An & restitutionem? Plerique ita putant, si sententia reperiatur lata ex falsa causa. Verum obstare videtur *l.* 35. *infr. de re judic.* 15 Observa Julianum iterum notari, sed a Paulo: nam paulo ante notatus est a Marcello. 16 *l.* 53. *§. pen. l.* 60. *infr. de re judicata.* 17 Reum. 18 *Ut l.* 18. *supr. eod.* 19 Eadem res interdum censetur, licet ejus partes commutatæ sint, *ut hic.* Idem judicium censetur, etiamsi judices dati vel omnes, vel eorum quidam sint mutati. Idem in legione, populo, navi: imo in uno & eodem homine cernimus, quorum omnium mutationes horariæ ac momentaneæ, superiores species non perimunt. In id unum totam hancce quæstionem recidere censeas, ut eadem res esse existimetur, cujus species eadem subsistat: Hoc ubi accidat, partium mutationem haud considerari, sed ejusdem speciei, ut ita dicam consistentiam, aut potius durationem. Ea sane ratione iidem, qui ab ævo, fontes, eadem flumina, & in scenis idem chorus, eadem musica. De *eodem*, & quid *idem* dicatur, adde Platonem *in Timæo:* Aristotelem 3. *Politic.* 2. Alexand. ab Alex. 3. *c.* 10. Alciatum 6. *parergon.* 17. 20 Sic in casu *l.* 10. *ff. de offic. proconsul.* dicitur esse unus proconsulatus. adde Hartman. 2. *pract.* 1. *c.* 1. *Nov.* 134. *c.* 6. 21 Mutatione judicis, non mutatur judicium. *Bart.* 22 Inductio elegans. 23 Et universitatem, *l.* 7. *in fin. supr. quod cujuscunque univers.* 24 De navigio, quo Theseus salvus rediit, hoc Plutarchus *in Theseo* refert, ad Demetrii Phaleræi usque ætatem conservatum fuisse ab Atheniensibus, materiam aliam integram ei sufficientibus: ut Philosophis in disputatione de his, quæ augentur, antiquitatis exemplum hæc navis præbuerit, quod alii eandem manere, alii non eandem contenderent: adde eundem autorem, [illegible] *bello de sera numinis vindicta.* 25 Id est, per vices, *l.* 10. *§.* 7. *infr. quib. mod. usus[fr.] amitt. l.* 83. *§.* 5. *in fin. infr. de verb. oblig. l.* 98. *§. ult. infr. de solut.* idem in grege, [illegible] 22. *infr. de leg.* 1. Idem in ædificio, v. *l.* 65. *in fin. infr. de legat.* 1. 26 Nos idem sumus, qui ante fuimus, *ut hic.* Imo alii Plutarchus *in Sympofiac.* 27 Epicurei, autores atomorum. Cicero 2. *Academic. de Finibus, de Natura, passim denique.* Pyrrho & Democritus omnia esse in fluxu, nihil idem permanere censebant: adde quæ notavi ad *l.* 3. *infr. de usuris.* 28 Atomos innuit, quorum autores Epicurei. 29 Corpus hominis Alphenus hic ipsum hominem appellat, denique corpus hominis pro ipso homine sumit: cum anima homo sit potius, quam corpus, quod & Plato in Alcibiade 1. & *lib.* 12. περὶ νόμων vidit, ut & Apollodorus Megarites, qui dicebat eos, qui credunt homines aliud esse, quam corpus, sine molestia victuros. Et alioqui homo, qua anima est, Dei imitatio, figura & imago, *Genes.* 2. Hinc Cicero 6 *de Republica:* Tu vero enitere, & sic habeto, Te non esse mortalem, sed corpus hoc: Nec enim is es, quem forma ista declarat, sed mens cujusque est quisque. 30 Specie eadem manente res eadem manere intelligitur, *l.* 9. *§.* 3. *infr. ad exhibendum. l.* 7. *infr. de supellectile.* 31 Adde *l.* 9. *§.* 3. *infr. ad exhibendum.* 32 Vide in hanc l. Cujac. 3. *ad Afric.* 33 Non tamen in contentiosa jurisdictione. *l.* 10. *ff. de jurisdict.* 34 Atqui recusari judex potest propter consanguinitatem, affinitatem, amicitiam novam, & familiaritatem, *cap. postremo de offic. deleg.* Goth. Conciliavi hanc legem, inquit Russardus, cum *l. qui jurisd. supr. de jurisd.* Cujacius vero existimat nihil distinguendum esse inter jus *dicere & judicare:* sed in eo versari differentiam, quia judicare *potest*, ut hic. sed non *debet*, ut ibi. vide Corasium *lib.* 4. *Miscell. c.* 9. & Duarenum *l.* 1. *disp. c.* 5. Mod. 35 *l.* 2. *infr. de reg. jur.* 36 Προπετῶς. 7. *Eclog.* 5. *c.* 73. 1. Harm. 2. §. 14. 37 Τὰ τῆς ὁδοῦ καὶ τὰ τῆς δίκης δαπανήματα. *Eclog. & Harmenop. ibid.* 38 *l.* 1. *§.* 1. *infr. de vacat. muner.* vide tamen Socinum *reg.* 139. 39 Vide *l.* 4. *C. de fructibus & litium expensis.* 40 *l.* 3. *§. idem. infr. de testibus.* 41 Imo possunt, & licet. *l.* 14 *supr. de off. præsid.* 42 Judex ex conscientia judicare debet. 43 De nominibus & prænominibus veterum, alias dixi. 44 Litigatures olim judicem ex decuria judicum eligebant. Dicebam judicem, tu condicebas, judex addicebat, inde judex addictus, *ut hic, & l.* 39. *supr. eod. l.* 4. *in fin. infr. de eo, quod certo. & in lege Manilia:* Cujusvis Judicis datio, addictioque esto. *Goth.* Adde *l.* 30. *infr. famil. ercisc.* ubi familiæ erciscundæ judicio arbiter addictus. & *l.* 59. *§. ult. infr. ad SC. Trebell.* ubi de hereditate dividenda Judex addictus: atque ita emenda *l.* 1. *C. de recept. arbitr. l.* 7. *l.* 16. *C. fam. ercisc. & pr. Inst. de offic. jud.* ubi aditus, pro addictus. *S. L.* 45 *l.* 15 *supr. de jurisd.* 46 Judex est vel ordinarius, (hoc est, datus a Principe, vel ab eo, qui jus dandi judicis habet;) vel ex compromisso sumptus, vel aliqua lege confirmatus. adde 1. Harmenop. 4. § 1. 7. *Eclog.* 3. *ex tit.* 5. *c.* 76. Ita res judicatæ dicuntur ab his, qui imperium potestatemque habent, vel qui ex autoritate eorum inter partes dantur, item a magistratibus municipalibus, itemque ab his, qui ab Imperatore extra ordinem petuntur. Paul. 5. *sent.* 5. §. 1. 47 Imo privatus potest. *Novell.* 15. *c.* 1. *l. ult. C. de jurisd.* 48 Δικαιοδοσίαν ἔχειν, est jurisdictioni præesse. *Græci illo loco.* adde quæ scripsi ad *l.* 2. *§.* 6. *supr. de origine juris.* 49 Jurisdictione ordinaria, delegata vel arbitraria carens, judicare non potest. 50 Vide *l.* 12. *§.* 1. *supr. eod.* 51 Atqui Paulus *illo loco*, negat ex compromisso judicem sumptum rem judicatam facere. 52 *l.* 23. *infr. de appellat.* 53 Cur ita? vide *l.* 3. *C. de jurisdict.* 54 Vide quæ scripsi ad *l. ult. §.* 3. *supr. de eo quod metus causa.* 55 Datus autem ut executor, partes judicis sibi non vindicabit. *l.* 6. *C. de execut. rei judicatæ.*

56 *L.* 3. *C.* 28. *Inst.* 2. 18. Paul. 4. *sent.* 5. 39. *Eclog.* 1. περὶ τῆς κατὰ διαθήκης μέμψεως. Transit autem Jurisconsultus ad Judices Centumvirales. 57 Inofficiosum testamentum est, in quo liberi vel parentes frustra exheredati sunt, iisque de causis, non ob omissas solennitates, testamentum impugnatur & infirmatur officio judicis: resque ad intestati causam redit, quod ad institutiones attinet, *Auth. ex causa. C de liberis præteritis.* An hodie sit locus querelæ, hinc intelligi poterit. Patri intestato succedit filius: testato, pro portione scripta: quæ si minor legitima est, condictione ex *l.* 30. *C. h. t.* ad supplementum utetur. Si præteritus est, testamentum ipso jure nullum esse dicere potest: ad hæc bonorum possessionem contra tabulas habet: Justa exheredationis causa probata, nullo modo testamentum patris impugnat: non probata, adversus heredem scriptum antea non aget, quam hac querela instituta. & ita rarius hoc titulo utimur: vide 7. *Valer.* 7. 58 In hunc titulum scripsit præter alios Eguinarius Baro *tom* 3 Pratejus *catapodismat. lib.* 2. & Rævard. *de autoritate prudent. cap.* 13. Mod. 59 Frequentia titulum commendat. 60 Atqui filius in potestate, testamentum facere nequit. *l.* 6. *infr. qui test. fac.* 61 Cognatis querela non competit, *ut hic, Eclog. eod. c.* 1. Imo competit. *l.* 6. *infr. eod.* 62 Datur hæc querela tribus: ascendentibus, descendentibus & collateralibus interdum, ut *l.* 27. *C. h. t. Nov.* 18. *c.* 1. 63 *Ec. eod. c.* 2. 64 *l.* 5. *in fin. infr. eod.* Color nihil aliud est, quam falsa expositio, *teste Quintiliano.* Hujusmodi colores in foro etiam recipiuntur, *l.* 7. *infr. ad SC. Macedon.* Datur iniquæ actioni color. Datur incompetenti judici color: sic quæritur color judicationi partium. Cujac. 2. *Feudor.* 20. 65 *l.* 5. *in fin. l.* 19. *circa med. infr. eod.* vide quæ notavi *in l.* 5. *infr. eod.* 66 Id est, solenniter. 67 Id est, contra merita. *Ascon.* 68 Non ex officio pietatis facit, qui liberos injuste exheredat, & ideo frustra exheredat. Paul. 4 *sent.* 5. §. 1. 69 Quam sibi ipsis parentes & filii invicem debent. *l.* 1. *infr. de obsequ.* cujus oblivisci solent interdum. *l.* 4. *infr. eod.* Paul. 4. *sent.* 5. §. 1. 70 *l.* 16. *§.* 1. *l.* 17. *infr. qui testam. facere.*

Inofficiosum testamentum dicere, hoc est: allegare [1], quare exheredari vel præteriri non debuerit: quod plerumque accidit, cum falso parentes instimulati liberos suos vel exheredant, vel prætereunt.

Ratio hujus querelæ.

4. GAJUS lib. singul. ad legem Glitiam [2].

Non [3] est enim consentiendum parentibus [4], [qui] injuriam adversus liberos suos testamento inducunt: Quod plerumque faciunt, maligne circa sanguinem suum inferentes judicium, novercalibus [5] delinimentis [6] instigationibusve corrupti.

De descendentibus ex fœminis: 1. Definitio & color hujus querelæ.

5. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

Nam & his, qui [7] non ex masculis descendunt, facultas est agendi: cum & de matris testamento agant, & obtinere adsidue soleant. §. 1. Hujus autem verbi *de inofficioso* vis illa (ut dixi) est, docere immerentem se [8], & ideo & indigne præteritum, vel etiam exheredatione summotum: resque illo colore defenditur apud Judicem, ut videatur ille quasi non sanæ mentis [9] fuisse, cum testamentum inique ordinaret.

De posthumo. 1. De eo, qui non vocatur ad legitimam successionem. 2. De herede.

6. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Posthumus [10] inofficiosum testamentum potest dicere eorum, quibus suus heres vel legitimus potuisset fieri, si in utero [11] fuerit mortis eorum tempore. Sed & [12] cognatorum: quia & horum ab intestato potuit bonorum possessionem accipere. Quid ergo? eis imputatur, cur intestati non decesserant? sed hoc nemo apud [13] Judicem potest impetrare: non [14] enim interdicitur testamenti factione. Hoc plane ei imputare potest, cur eum heredem non scripserit: potuit enim scriptus heres in possessionem mitti ex clausula *de ventre in possessionem mittendo* [15]: item natus, *secundum tabulas* haberet [16]. † Simili modo & eum, qui post testamentum [17] matris factum, exsecto [18] ventre extractus est [19], posse queri dico. §. 1. Si quis ex his personis, quæ ad successionem ab intestato non admittuntur, de inofficioso egerit (nemo [20] enim eum repellit), & casu obtinuerit, non ei prosit victoria, sed his, qui habent ab intestato successionem: nam intestatum patremfamilias facit. §. 2. Si quis instituta accusatione inofficiosi decesserit: an ad heredem suum querelam transferat? Papinianus respondit: (quod & quibusdam Rescriptis significatur,) si post adgnitam bonorum possessionem decesserit, esse successionem accusationis [21]. Et si non sit petita bonorum possessio, jam tamen cœpta [22] controversia, vel præparata [23]: vel si, cum venit ad movendam inofficiosi querelam, decessit, puto ad heredem transire.

7. PAULUS lib. singulari de Septemviralibus [24] judiciis.

Quemadmodum *præparasse* [25] litem quis videatur, ut possit transmittere actionem, videamus? Et ponamus in potestate fuisse eum, ut neque bonorum possessio ei necessaria & aditio hereditatis supervacua sit, is, si comminatus [26] tantum accusationem fuerit, vel usque ad denunciationem, vel libelli dationem præcesserit [27], ad heredem suum accusationem transmittet: Idque D. Pius de libelli datione & denunciatione rescripsit. † Quid ergo si in potestate non fuerit? an ad heredem actionem transmittat? Et recte videtur litem præparasse, si ea fecerit, quorum supra mentionem habuimus.

An pater nomine filii queri possit. 1. Si quis litem dereliquerit. 2. De institutione Imperatoris. 3. De testamento veterani. 4. Vel militis. 5. De pupillari substitutione. 6. De donatione quartæ partis. 7. De impubere, cui pater pupillariter substituit. 8. An partem faciat, qui non queritur. 9. Quæ minuunt quartam. 10. De eo, qui adgnovit judicium defuncti. 11. De eo, qui institutus est, & damnatus restituere. 12. Si testamentum dicatur irritum, vel ruptum, & inofficiosum. 13. Si exheredatus possideat hereditatem. 14. Pœna actoris succumbentis. 15. De quarta ex constitutione D. Pii. 16. De effectu sententiæ contra testamentum.

8. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Papinianus lib. v. Quæstionum recte scribit, inofficiosi querelam patrem filii sui nomine instituere non posse invito eo: ipsius enim injuria [28] est [29]. † Sequenti loco scribit, si filius post agnitam litis [30] ordinandæ gratia [31] bonorum possessionem decesserit, finitam esse inofficiosi querelam, quæ non patri, sed nomine dabatur filii.

§. 1. Si quis post rem inofficiosi ordinatam litem dereliquerit [32], postea non audietur. §. 2. Si Imperator [33] sit heres institutus, posse inofficiosum dici testamentum, sæpissime rescriptum est [34]. §. 3. Papinianus lib. II. Responsorum ait, contra veterani patrisfamilias testamentum esse [35] inofficiosi querelam, etsi ea sola bona habuit, quæ in castris quæsierat. §. 4. Si quis in militia fecerit testamentum, & intra annum post militiam decesserit, dubito, an, quia ad hoc usque temporis jure militari testamentum ejus valet, querela inofficiosi cesset? & potest dici [querelam inofficiosi cessare]. §. 5. Sed nec impuberis filii mater inofficiosum testamentum dicit: quia pater ei hoc fecit: & ita Papinianus respondit: Nec patris, frater: quia filii testamentum est: ergo nec frater impuberis, si patris non dixit. Sed si in patris [36] obtentum est [37], nec [38] hoc [39] valebit: nisi [si] pro parte patris rescissum est: tunc enim pupillare valet. §. 6. Si quis mortis [40] causa filio donaverit quartam partem ejus, quod ad eum esset perventurum, si intestatus paterfamil. decessisset, puto secure eum testari. §. 7. Si quis impuberi filio substituit, secundas tabulas faciendo, non ob hoc admittemus ipsum impuberem ad inofficiosi querelam. §. 8. Quoniam autem [41] quarta [42] debitæ portionis sufficit ad excludendam querelam [43], videndum erit, an exheredatus partem faciat, qui non queritur [44]: utputa, sumus duo filii exheredati? & utique faciet, ut Papinianus respondit, & si dicam inofficiosum, non totam hereditatem debeo, sed dimidiam petere. Proinde si sint ex duobus filiis nepotes; ex uno plures, tres puta, ex uno unus: unicum, sescuncia; unum ex illis, semuncia querela excludit.

§. 9. Quarta [45] autem accipietur [46], scilicet deducto ære alieno, & funeris impensa. † Sed *an & libertates quartam minuant*, videndum [est: & nunquid minuant]? nam si cum [47] quis ex asse [48] heres institutus est, ideo non potest dicere inofficiosum, quia [49] habet Falcidiam: Falcidia autem [50] libertates non minuit: potest dici, deductis [51] libertatibus quartam ineundam. Cum igitur placet quartam minui per libertates, eveniet, ut qui servos tantum habet in patrimonio suo, dando eis libertatem, inofficiosi querelam excludat, nisi forte hic filius, si non fuit in potestate, a patre heres institutus, merito omittit hereditatem, & ad substitutum [52] transmittens, querelam inofficiosi instituit; vel ab intestato, citra Edicti pœnam habeat hereditatem. §. 10. Si conditioni parere testator heredem jussit in persona filii, vel alterius, qui eandem querelam movere potest: & sciens is accepit, videndum, ne ab inofficiosi querela excludatur: agnovit enim judicium. Idem est, & si legatarius ei, vel statuliber dedit: Et potest dici, excludi eum, maxime si heredem ei jusserat dare: cæterum, si legatarium, nunquid semel natam inofficiosi querelam non perimat legatarii oblatio? Cur ergo in herede absolute diximus? quoniam ante aditam hereditatem nec nascitur querela [53]. Ergo eventum puto sequendum in hac re: ut si forte, antequam judicium [54] moveatur, oblatio ei fiat ejus, quod relictum est, quasi ex voluntate testatoris oblato eo, satis ei factum videatur. §. 11. Unde si quis fuit institutus forte ex semisse, cum ei sextans ex substantia [55] testatoris deberetur, & rogatus esset, post certum temporis restituere hereditatem, merito dicendum est, nullum judicium movere, cum debitam portionem, & ejus fructus habere possit, fructus enim solere in Falcidiam [56] imputari non est incognitum. Ergo & si ab initio ex semisse heres institutus, rogetur post decennium restituere hereditatem, nihil habet, quod que-

1 Vide quæ notavi *l.* 5. §. 1. *J. eod.* 2 Lege Glitia introducta fuit quartæ aut inofficiosi querelæ actio seu ratio: quod argumento hujus inscriptionis ac tituli possis colligere, adde *Livium* 19. Aliis *Titia*, aliis *Licia*. Sane *Gliciam* familiam Romæ fuisse non constat: ac præter cognomen M. Claudii, M. F. Glitiæ (qui Suetonio, *in Tiberio c.* 2. Facia, Floro Glaucia. *lib.* 16. *Fast. Capitolins anno urbis* 504.) Dictatoris (qui scriba fuerat, & coactus est abdicare, licet ludis prætextatus interfuit,) nihil comparet: nisi quod meminit Tacitus *lib.* 15. cujusdam Glicii Galli. adde Cujac. 2. *obs.* 21.
3 Injuriæ liberis inferendæ cupidis parentibus non est concedendum: adde *Novell.* 115. *c.* 3. *& ult. in fine.* hoc etiam non permittit Solon. vide Plutarchum *in Solone.* 4 Et dominis adversus servos. *l.* 3. §. 1. *J. de SC. Sil.* 5 Vide quæ notavi de Noverca *in l.* 4. §. 6. *in fin. J. de gradibus.* 6 Non est tamen vetitum, ut conjuges se in testamentis ad liberalitatem provocent. *l.* 3. *C. si quis aliquem testari.* Goth. Vid. Bald. Alberic. & Castrens. *hic.* Menoch. *lib.* 3. *præsumpt.* 12. *num.* 11. Ans. 7 Querela inofficiosi competit etiam his, qui ex fœminis descendunt. *Eclog. eod. c.* 4. 8 Hodie filius non tenetur docere se merentem, sed oportet eum probari ab heredibus scriptis ingratum. *l.* 30. *in pr. C. h. t.* Goth. Adde *Novell.* 115. *cap.* 3. Clar. §. *testamentum. quæst.* 40. *n.* 5. Fachin. 6. *controv.* 76. Alciat. 1. *præsumpt.* 16. S. L. 9 Bartolus ait, hodie istum colorem non quæri: satis esse, proponi causam exheredationis sive præteritionis non esse veram. 10 Ut præteritus, nam hodie exheredari non potest. vide quæ notavi *Nov.* 115. *c.* 1. Goth. Vide ad hanc legem Leonin. *lib.* 7. *cap.* 12. *num.* 3. Ans.
11 *In utero non fuerit.* Haloan. repreh. ab Ant. Aug. 4. *Emend.* 17. 12 *Eclog. eod. cap.* 4. Imo querela non competit cognatis *l.* 1. *vers. cognati. supr. eod.* 13 Est enim lege interdicendus. *l.* 18. *J. qui testamenta.* 14 Imo interdicitur. *l.* 18. *J. qui testamenta.* 15 De quo *J. lib.* 37. *tit.* 9. 16 Quæ datur scriptis heredibus, *J. de bon. poss. secundum tabulas.* 17 Querela competit τῷ μετὰ τελευτὴν τῆς μητρὸς ἐξ ἀνατομῆς ἐξενεχθέντι, *Eclog. d. cap.* 4. ei, qui post obitum matris exsecto ventre natus est. 18 Exsecto ventre nati, quibusdam auspicatiores habentur: ita natus Scipio, Cæsar & alii plerique. 9. Plin. 3. Tertull. *de anima.* 19 Talis enim posthumi loco habetur. *l.* 12. *J. de liberis & posthum. l.* 141. *J. de verb. sign.* aliud in abortu. *l.* 2. *C. de posthum.* 20 Exceptio, *tua non interest*, ad litem usque contestatam competit. 21 Querela inofficiosi estne accusatio, an vero actio? Quidam putant accusationem esse, non actionem, *arg. hujus loci.* Sed Bartolus officium judicis esse existimat. Hac enim querela agentem petere a judice, ut testamentum defuncti rescindat.
22 Secus, si non cœpta. vide Paul. 1 *sent.* 13. §. *ult.* Goth. In eo differt a suppletoria actione ejus, quod minus legitima relictum est, quod illa ad quoscunque heredes, etiam non præparata, transeat. per ea quæ late Merlin. *de legitima. lib.* 3. *tit.* 3. *q.* 7. M antic. *de conjectur. ultim. volunt. lib.* 7. *tit.* 8. *n.* 10. Boër. *decis.* 250. Andr. Gail. *lib.* 2. *observ.* 120. Arn. Vinn. *ad* §. 3. *Instit. de inoffic. testam. n.* 4. S. L. 23 Per comminationem, denunciationem, libelli dationem. Hodie ad suos transmittitur, etiam non præparata. *l.* 36. *in fin. C. h. t.* 24 Centumviralibus. *arg. l.* 13. *J. eod.* 25 Προευτρεπίσαι δίκην, præparare litem, est in iis, qui sunt in potestate, tantum accusationem comminari: vel, quod amplius est, denunciare, vel libellum dare. Nam ei, qui est in potestate, neque bonorum possessio necessaria est, & aditio hereditatis supervacua &c. de iis autem loquendo, qui non sunt in potestate, *præparare litem*, est eorum quid facere, quorum habita mentio est: & heredibus eorum querela competit. 39. *Synop.* 1. *cap.* 5.
26 Qui comminatur se usurum querela, præparasse litem inofficiosi censetur. vide *l.* 25. §. 1. *J. eod.* 27 Processerit. 28 Vide *l.* 123. *J. de reg. jur.* 29 Exheredatio nota quædam est & injuria, *l.* 22. *J. eod. l.* 132. *J. de verb. oblig.* adde quæ scripsi *ad l.* 13. *C. ex quib. caus. infamia. & ad l.* 3. § 2. *J. de legatis præstandis.* Imo, quia filii injuria est, eo magis pater agere posse videtur. §. 2. *Inst. de injuriis.* 30 Vide Grassium *lib. sententiar.* §. *bonorum possessio. quæst.* 31. & Goveanum 2. *observ.* 6. 31 Quemadmodum ad ordinandum judicium petitionis hereditatis aditio, & bonorum possessio ad bonorum possessorum actionem præcedere debet: ita & ad querelam inofficiosi ordinandam, inventa est hæc bonorum possessio. quæ ob id gratia ordinandæ litis impetrari dicitur, Græci interpretes ad *l. posthumus.* §. *ult.* & *l. seq.* S. *eod.* Viglius *ad tit. de inoffic. Inst.* præter quos vide Cujacium *lib.* 9. *observ. c.* 14. Contium *lib.* 1. *lect. subsiciv. c.* 3. Gilbertum Regium *lib.* 1. ἐναντιοφανῶν. *c.* 27. Brissonium *select. antiq. lib.* 4. *c.* 19. *ad* §. *porro.* 3. *Papinianus.* Corasium *lib. Miscell.* 6. *c.* 11. *ad* §. 6. *si quis mortis.* Forcaculum *dialog.* 35. *num.* 4. Mod. 32 *l.* 1. *C. de in integrum restit.* 33 *Princeps* non est solutus lege Glicia, v. quæ scripsi ad *l.* 4. *C. ad l. Falcid.* hoc est, inofficiosum id testamentum dici potest, in quo etiam Princeps ipse, vel Imperator heres scriptus est. Eum enim, qui leges facit, pari majestate legibus obtemperare convenit. Paulus 4. *sentent.* 5. § 3. Quod si ita est, ne quidem *Ecclesia* hac lege soluta fuerit 34 Eum enim, qui leges facit, pari majestate legibus obtemperare convenit, Paulus 4. *sentent* 5. §. 3. vide quæ notavi *ad Nov.* 65. 35 Imo ne quidem miles eam potest proponere, *l.* 27. §. 2. *J. eod.* vide tamen *Auth. presbyteros. C. de Episcopis.* 36 Testamentum scilicet.
37 A fratre impuberis, & quidem in solidum. 38 Cur? Pupillare testamentum pars est & sequela paterni testamenti. §. *liberis.* 5. *Inst. de pupillari.* 39 Pupillare.
40 Cum quarta mortis causa datur, cessat querela. vide *l.* 25. *in princ. J. eod.*
41 Hodie triens, si non ultra quatuor liberos reliquit; vel semis, si plures. *Novell.* 18. *cap.* 1. *Novell.* 39. *cap.* 1. *Novell.* 22. *cap.* 48. 42 Hodie si minus quarta sit relictum, agitur ad quartæ supplementum. de quo vide *l.* 30. *C. h. t.* 43 *l.* 6. *C. eod.*
44 i. e. qui tacet, & non agit querela: aliud vero dicendum est, si questus sit, i. e. de inofficioso egerit, & postea non agere constituerit aut tempore exclusus fit. *l. si ponas.* 23. §. *ult. J. eod.* Mod. 45 Hodie triens vel semis. *dictis Nov.* 46 Paul. 4. *sent* 5. §. 6. Goth. De quarta legitima scripsit Hotomannus *vol.* 1. *disp. cap.* 2. & Martresius *in not. c.* 5. Mod. 47 Institutis querela tunc quidem non datur, cum legatis onerata est vel exhausta hereditas, vel cum ipsi alteri eam restituere rogati sunt: quia Falcidiam habent. Paul. 4. *sent.* 1. §. 5. Cujac. *ibid.* 48 Filius ex asse heres institutus, querelam instituere non potest, licet datio libertatum totum defuncti patrimonium absumat. 49 Querelam inofficiosi movere filius non potest, qui Falcidiam consecutus est. 50 Vide quæ scripsi *ad l.* 4. *C. ad l. Falcid.* 51 Legitimam liberorum libertates datæ minuunt, *ut hic.* Jus aliud hodie est, ex *Nov. de triente* 1. [illegible] Tiraquell. *in tractatu piæ causæ.* 52 Heres institutus habens substitutum, si de inofficioso dixerit, relictum ei non ad fiscum, sed ad substitutum pertinebit, Paul. 4. *sent* 5. §. *ult.* repudiata Tryphonini sententia, quia a morte testatoris querelam inofficiosi dabat. *l.* 20. *J. de B. P. con. tabul.* 53 Atqui ante aditam hereditatem bonorum possessio contra tabulas nascitur *l.* 4. *infr. de bonor. poss. contra tabul.* 54 *l.* 36 § 2. *C. h. t.*
55 *l.* 36. *in fin. pr. C. eod.* 56 Non in legitimam debitam jure naturæ, quæ hodie a liberis ex substantia hereditatis, non ex fructibus percipitur, *l.* 36. *in pr. vers repletionem. & Auth. Novissima. C. eod.* adeo ut filiis quarta Trebellianica non competat per imputationem redituum, (licet hoc testator jusserit vel permiserit,) sed in ipsis rebus hereditatis. *l.* 6. *C. de Senatuscons. Trebell.* v. *hic* Bartolum.

ratur:

tam: quoniam facile potest debitam portionem, ejusque fructus [1] medio tempore cogere. §. 12. Si quis [&] irritum dicat testamentum, vel ruptum, & inofficiosum, conditio ei deferri debet, utrum prius movere volet [2]. §. 13. Si filius exheredatus in possessione sit hereditatis: scriptus quidem heres petet hereditatem, filius vero in modum contradictionis [3] querelam inducat: quemadmodum ageret, si non possideret, sed peteret. §. 14. Meminisse autem oportebit, eum [4], qui testamentum inofficiosum improbe dixit, & non obtinuit, id quod in testamento accepit, perdere, & id fisco vindicari, quasi indigno ablatum [5]: sed ei demum aufertur, quod testamento datum est, qui usque ad sententiam judicum lite improba perseveraverit [6]: cæterum si ante sententiam destitit, vel decessit, non ei aufertur, quod datum est. Proinde, & [7], si absente eo secundum præsentem pronuncietur, potest [8] dici, conservandum ei, quod accepit. † Eo autem solo carere quis debet, cujus emolumentum ad eum pertinet: cæterum, si id rogatus fuit restituere, non debet injuria fieri [9]. † Unde non male Papinianus [10] lib. II. Responsorum refert, si heres fuit institutus, & rogatus restituere hereditatem, deinde in querela inofficiosi non obtinuit, id, quod jure Falcidiæ potuit habere, solum perdere [11]. §. 15. Si quis impubes adrogatus sit ex his personis, quæ & citra adoptionem & emancipationem queri de inofficioso possunt, hunc puto removendum a querela, cum habeat quartam [12] ex constitutione D. Pii. Quod si egit, nec obtinuit, an quartam perdat? & puto, aut non admittendum ad inofficiosum, aut, si admittatur, etsi non obtinuerit, quartam ei, quasi æs alienum, concedendam [13]. §. 16. Si ex causa de inofficiosi cognoverit judex, & pronunciaverit contra testamentum, nec fuerit provocatum, ipso jure rescissum est, & suus heres erit, secundum quem judicatum est: & bonorum possessor, si hoc [se] contendit: & libertates ipso jure non valent: nec legata debentur: sed soluta repetuntur, aut ab eo, qui solvit, aut ab eo, qui obtinuit: & hæc utili actione repetuntur [14]. Fere autem, si ante controversiam motam soluta sunt, qui obtinuit repetit; & ita D. Hadrianus [15] & D. Pius rescripserunt. §. 17. Plane si post quinquennium [16] inofficiosum dici cœptum est, ex magna & justa causa libertates non esse revocandas, quæ competierunt, vel præstitæ sunt, sed viginti aureos a singulis præstandos victori.

9. MODESTINUS lib. singulari de inofficioso testamento.

SI autem intra quinquennium egerit, libertates non competunt. Sed Paulus ait, præstaturum fideicommissas libertates, scilicet viginti aureis [17] & in hoc casu a singulis præstandis.

De sententiis contrariis. 1. De legato percepto.

10. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

SI pars [18] judicantium [19] de inofficioso testamento contra testamentum: pars [20] secundum id sententiam dederit, quod interdum fieri solet, humanius [21] erit sequi ejus partis sententiam, quæ secundum testamentum [22] spectavit, nisi [si] aperte judices [23] inique secundum scriptum heredem pronunciasse apparebit. §. 1. Illud notissimum est, eum, qui legatum perceperit [24], non recte de inofficioso testamento dicturum: nisi [25] id totum alii administravit [26].

De effectu sententiæ contra testamentum.

11. MODESTINUS lib. 3. Responsorum.

ETiamsi querela inofficiosi testamenti obtinuerit, non [27] ideo tamen donationes [28], quas vivus ei perfecisse proponitur, infirmari, neque in dotem [29] datorum partem vindicari posse respondi.

De legato percepto. De manumissione servi instituti. 1. De petitione a statulibero. 2. De petitione legati adempti. 3. De liberatione per acceptilationem correi.

12. IDEM lib. singulari de Præscriptionibus.

NIhil interest, sibi relictum legatum filius exheredatus adgnoverit: an filio, servove relictum consecutus sit: utrobique enim præscriptione summovebitur [30]. Quinetiam si idem institutum servum prius quam adire hereditatem juberet, manumiserit, ut ille suo arbitrio adeat hereditatem, idque fraudulento consilio fecerit, summovebitur ab actione. §. 1. Si a statulibero exheredatus pecuniam petere cœperit, videri adgnovisse parentis judicium. §. 2. Si cum filius ademptum sibi legatum instituerit petere, summotus repetat inofficiosi querelam, præscriptione removendus non est [31]: quamvis enim agendo, testamentum comprobaverit [32], tamen est aliquid, quod testatoris vitio reputetur, ut merito repellendus non sit. §. 3. Filius testatoris [33], qui cum Titio ejusdem pecuniæ reus fuerat, liberatione Titio legata, per acceptilationem Titii liberatus [34], ab actione inofficiosi non summovebitur [35].

An fideicommissa debeantur rescisso testamento.

13. SCÆVOLA lib. 3. Responsorum.

TItia [36] filiam [37] heredem instituit, filio legatum [38] dedit, eodem testamento ita cavit: *Ea omnia, quæ supra dari, fieri jussi, ea dari, fieri volo ab omni herede, bonorumve* [39] *possessore, qui mihi erit etiam* [40] *jure intestato. Item quæ dari jussero, ea uti dentur, fiant [que], fidei ejus* [41] *committo.* Quæsitum est, si soror [42] Centumvirali [43] judicio obtinuerit [44], an fideicommissa [45] ex capite suprascripto [46] debeantur? [Respondi:] Si hoc quæratur, an jure eorum, quos quis sibi ab intestato heredes, bonorumve possessores successuros credat, fidei committere possit, respondi [47] posse. Paulus notat [48]: Probat autem, nec [49] fideicommissa ab intestato data deberi, quasi a demente.

De liberis & parentibus.

14. PAPINIANUS lib. 5. Quæstionum.

PAter filium emancipavit [50], & nepotem ex eo retinuit [51]: emancipatus suscepto postea [52] filio, duobus exheredatis, patre præterito, vita decessit: in quæstione de inofficiosi [53] testamenti, præcedenti [54] causa filiorum, patris intentio adhuc pendet [55]: quod si contra filios judicetur, pater [56] ad querelam vocatur, & suam intentionem [57] implere potest [58].

1. De herede. 2. De testamento pro parte rescisso.

15. IDEM lib. 14. Quæstionum.

NAm etsi parentibus non debetur filiorum hereditas, propter votum [59] parentum, & naturalem erga filios caritatem, turbato [60] tamen ordine mortalitatis, non minus parentibus, quam liberis, pie [61] relinqui debet [62]. §. 1. Heredi ejus, qui post litem de inofficioso præparatam, mutata voluntate, decessit, non datur de inofficioso querela: non enim sufficit litem instituere, si non in ea perseveret [63]. §. 2. Filius, qui [de] inofficiosi actione adversus duos heredes expertus, diversas [64] sententias judicum tulit, & unum vicit, ab altero superatus est, & debitores convenire, & ipse a creditoribus conveniri pro parte [65] potest, & corpora vindicare, & hereditatem dividere: verum enim est, familiæ erciscundæ judicium competere: quia credimus eum legitimum heredem pro parte esse factum: & ideo pars hereditatis in testamento remansit. Nec absurdum videtur, pro parte intestatum videri [66].

An victoria unius prosit alteri. 1. De patre & filia testatoris.

16. IDEM lib. 2. Responsorum.

FIlio, qui de inofficioso matris testamento contra fratrem institutum de parte ante egit, & obtinuit, filia quæ non egit, aut non obtinuit, in hereditate legitima fratri non concurrit [67]. §. 1. Contra tabulas filii [68] possessionem jure manumissionis pater accepit [69], [& bonorum possessionem adeptus est,] postea filia defuncti, quam ipse

1 Querela filius excluditur, Pegasianam ex fructibus consecutus. 2 Quia ex diversis causis agitur. vide *l.* 16. *C. h. t.* 3 Id est, exceptionis, ut hoc casu petatur æque testamentum rescindi, sicut in libello querelæ principaliter propositæ. *Bart.* 4 Pœna est inofficiosum testamentum improbe dicentis, neque obtinentis, ut eo, quod ipsi relictum fuerit in testamento, excidat, resque ea fisco cedat. *ut hic Eclog. eod. cap.* 7. 5. Harmenop. 5. §. 3. Quid si decessit, vel ante sententiam destitit, vel absens condemnatus est, & ita succubuit? Relictam non amittet. Quid si rogatus sit alteri fideicommissum restituere? secus erit, hoc est, suum emolumentum duntaxat amittet, at non fideicommissarius, *ut hic.* 5 *l.* 13. §. *pen. ff. de jure fisci.* 6 V. *l.* 8. *C. de his, quibus ut indignis.* 7 V. quæ notavi *ad l.* 55. *ff. de evictionib.* 8 Quid ita? sententia lata adversus absentem videtur potius lata ob contumaciam ejus, quam quod malam causam habuerit. 9 Cui? fideicommissario, id est, ei, cui heres jussus est hereditatem defuncti restituere. 10 Et Paul. 4. *sent.* 5. §. 9. 11 Id enim duntaxat ei aufertur, quod apud eum remanere potuisset. *Cujac.* 12 Querela excluditur, qui quartam habet ex constitutione D. Pii. 13 Si alio jure venire potest ad patris bona, querela non competet. *Zas.* 14 Hodie rupto testamento per querelam, omnia in testamento disposita præter institutionem heredis firma manent. *Nov.* 115. *c.* 3. *in fin.* 15 V. *l.* 28. *ff. eod.* 16 Id enim minor potest. *l.* 2. *C. in quib. caus. in integrum restit.* forte biennium. ut Plin. 5. *epist.* 1. Goth. Condictio tamen qua ad supplementum legitimæ agitur, quinquennio non præscribitur, sed perpetuo ad 30. annos durat, ut reliquæ actiones personales. *l.* 3. *C. de præscript.* 30. *annor.* Guid. Pap. *decis.* 82. Ans. 17 V. *l.* 1. §. *Ne autem.* 5. *C. de communi servo.* 18 Hoc est, duo concilia, &, ut Quintil. 11. *c.* 1. videtur appellare, duplicia, adde *l.* 38. *ff. de re judicata*, ubi dixi. 19 Centumvirorum sc. *l.* 13. & *l.* 17. *pr. ff. eod.* 20 Altera *scilicet*: seu duo altera concilia centumvirorum. Quatuor enim conciliis conscribi soliti Centumviri a Decemviris quatuor: unde quadruplici judicio bona paterna repetere, apud Plin. 4. *epist.* est, bona paterna apud Centumviros (qui tempore ejusdem Plin. 180. erant) repetere. Ad hæc concilia referendus est locus Suet. *in Domitiano c.* 8. ubi centumvirorum & conciliorum fit mentio. Centumviri ita in quatuor concilia distributi, in Basilica Julia, una cum suis quatuor Decemviris, ascendebant totidem, id est, quatuor diversa tribunalia in uno tamen & eodem loco, ut qui primo tribunali diceret, facile a reliquis exaudiretur. Quint. 12. *c.* 5. Quin unam & eandem causam in omnibus conciliis simul actam, cognitam & judicatam indicio est hic locus, & quod apud Valerium 7. *cap.* 7. legitur: sed & in eadem causa interdum divisa tribunalia fuisse, hoc est, diversas fuisse sententias, constat, *l.* 76. *ff. de legat.* 2. Qui his quatuor conciliis & tribunalibus præerat, Prætor, & quidem Urbanus. Medius autem sedebat inter illa concilia, ut a dextra duo: sinistra totidem essent ei concilia, seu tribunalia. Eoque forte respexit Quintil. 5. *cap.* 2. cum scriberet, partes centumviralium in duas hastas divisas esse, hoc est, unam centumviralem, alteram Prætoriam, seu decemviralem, totidem enim in omnibus centumviralibus judiciis ponebantur. De forma judiciorum centumviralium dixi ad *l. ult. C. de petit. hereditatis.* De causis ipsis Centumviralibus ad *l.* 17. *ff. eod.* 21 Seneca 11. *epist.* Reus sententiis paribus absolvitur, & semper, quidquid dubium est, humanitas inclinat in melius. 22 In dubio judicatur pro testamento, *l. Titia.* 34. §. 1. *ff. de leg.* 2. v. Speculatorem *tit. de testam. n.* 83. ut & secundum libertatem. *l.* 38. *ff. de re judicat.* 23 Centumviri 24 Tunc enim censetur defuncti voluntatem approbasse. *l.* 31. *in fin. ff. eod. l.* 5. §. *pr. ff. de his, quæ ut indig.* 25 Cur? qui legatum, quod accepit, alteri restituit, legatum accepisse videri non potest. 26 Id est, restituit 27 Donationes tamen dotem amittit, qui querelam inofficiosi instituit. Cur? Testamentum rescinditur defuncti, jus, quod contractu sibi adquisivit, non amittit. *l.* 21. *in fin. C. de inoffic. testam.* Goth. Adde *l.* 5. §. 1. & *l. pen. ff. de his quæ ut indign.* Balduin. & Cujac. ad *Nov.* 1. Mantic. *de tacit. & ambig. lib.* 2. *tit.* 4. *n.* 69 Menoch. 4. *præsumpt.* 98. S. L. 28 Quia qui mortis causa donationem accepit a testatore, non est similis in hac causa legatario. *l.* 5. §. 17. *ff. de his, quæ ut indign.* Cur? donatio causa mortis pars testamenti non est: contractui enim magis, quam ultimæ voluntati accedit 29 Dotem non amittit, qui querelam inofficiosi instituit, *ut h. l.* Cur? dotis causa ex testamento non pendet. *l.* 35. *ff. familiæ. l.* 3. §. *ergo etiam.* 5. *ff. de minorib. l. emptor.* 65. §. *ancillam.* 1. *ff. de rei vindicat.* 30 Hodie utcunque simpliciter agnoverit legatum, potest agere ad supplementum quartæ. *l.* 35. §. 2. *C. h. t.* 31 Quia illa petitio fuit sine effectu. 32 Tacita minus nocent, quam expressa. 33 Emancipatus. 34 Id enim fieri debet. *l.* 3. §. 3. *ff. de liberation.* 35 Quia quod alicui per consequentiam quæritur absque facto suo, eum non removet a querela. Bart. *hic.* 36 *Al.* Titia filium heredem instituit, filiæ legatum dedit. Cujac. *ad l. ex ea scriptura.* 29. *ff. qui testamenta.* 37 Unam, puta Mæviam 38 Et alteram filiam exheredavit injuste: puta Cajam, *ut vers. quæsitum. ff. eod.* 39 Qui heredem imitatur. 40 Repetitio legatorum facta ab intestato inutilis est, nec vim ullam obtinet, quoties per querelam inofficiosi, testamentum rescinditur. *l.* 29. *C. de fideic.* Quid si Codicillaris clausula apposita? fideicommissa ex inofficioso testamento non debentur: hoc ideo, quia is, cujus testamentum quasi inofficiosum condemnatur, pro demente habetur, nec intelligitur habuisse testamenti factionem, *l. nec fideicommissa. ff. de legat.* 3. proinde nec fideicommissi neque codicillorum faciendorum jus. Hic igitur solida fideicommissa non debentur, quia pro parte rescinditur testamentum a sorore 41 Heredis mei ab intestato. 42 Filiæ institutæ, quæ erat præterita, vel exheredata. *Bart.* 43 Non Septemvirali, ut male legitur in inscriptione, *l.* 7. *supr. eod. l.* 28. 31. *ff. eod.* adde quæ de Centumviris scripsi ad *l.* 10. *ff. eod.* & ad *l.* 17. *ff. eod.* 44 Et sic ad intestati causam rem redegit, & pro parte sua ab intestato successit. 45 Legata repetita ab intestato. 46 Repetitione facta ab intestato. 47 Ego Scævola. 48 Reprehendendo Scævolam. 49 Hoc certe constat, ab intestato fideicommitti posse, ut notavi *l.* 4. *C. de Codicill.* Goth. Confer *l.* 28. *h. t.* correctas per *Novell.* 115. Ans. 50 Vide quæ scripsi ad *l.* 10. *ff. de suis.* Goth. Hanc legem noviter declarat Vigl. *de inoffic. testam.* §. *quia plerunque. num.* 5. Ans. 51 Hoc enim potest. §. 7. *Inst. quib. mod. jus patria.* 52 Post suam emancipationem 53 *Al.* inofficioso testamento. Vel tollenda est particula *de.* 54 *Al.* præcedente: recte. In querela inofficiosi testamenti instituenda liberi defuncti patrem ejus præcedunt. Tantisper dum adversus filii mei defuncti testamentum querelam instituere possunt ejus liberi, mea pendet querela. 55 Potest enim iis exclusis admitti. *l.* 25. *in fin. ff. eod.* 56 *l.* 15. *ff. eod. Novell.* 118. *cap.* 2. 5. Harmenop. 9. §. 17. 57 Actionem, querelam. 58 Hinc collige, In querela inofficiosi adversus testamentum patris filios exheredatos, præponi avo suo præterito, & filius eo casu exclusis avum admitti. 59 Vide *l.* 7. *in princ. ff. de bonis damnator.* 60 Vide quæ notavi ad *l. ult. C. de instit. & substit.* adde Gell. 5. Valer. 9. 61 Piis causis adnumerat relicta parentibus, & liberis, hinc colligitur, quod Angelus, ut & alii non admittunt vide quæ scripsi ad *Auth. similiter. C. ad leg. Falcid.* 62 *l.* 7. *in fin. ff. unde liberi.* Cicero *de senectute, in fin.* ubi vide Manutii inscriptionem, adde *Novell.* 115. *c.* 4. patri præterito quemadmodum subveniatur, v. apud Cujac. 8. *obs.* 23 63 Adde *l.* 10. § [illegible] 6. 3. *de in rem verso.* 64 Adde *l.* 13. *C. h. t. l.* 76. *ff. de legat.* 2 65 Adde *l.* 13. *C. h. t.* 66 Ex postfacto, ut *l.* 24. *ff.* alias absurdum id erit. *l.* 7. *ff. de reg. jur.* nisi in milite. *l.* 2. *C. de test. milit.* 67 Qui querela utitur, coheredi non prodest. Goth. Confer. *l.* 17. *infr. eod.* Ans. 68 Emancipati 69 Id est, mallet accipere bonorum possessionem ex edicto de manumissoribus. *l.* 1. *ff. si a parente quis manumiss.*

exhere

exheredaverat, quæſtionem inofficioſi teſtamenti recte pertulit [1]: poſſeſſio, quam pater accepit, ad irritum recidit [2]: nam priore judicio de jure patris, non de jure teſtamenti quæſitum eſt [3]: & ideo univerſam hereditatem filiæ cum fructibus reſtitui neceſſe eſt [4].

An partem faciat qui non queritur, & an ei proſit alterius victoria. 1. De effectu ſententiæ contra teſtamentum.

17. PAULUS lib. 2. Quæſtionum.

QUi repudiantis animo non venit ad accuſationem inofficioſi teſtamenti [5], partem non facit his, qui eandem querelam movere volunt [6]. Unde, ſi de inofficioſo teſtamento patris, alter ex liberis exheredatis ageret, quia, reſciſſo teſtamento, alter quoque ad ſucceſſionem ab inteſtato vocatur, & ideo univerſam hereditatem non recte vindicaſſet: hic, ſi obtinuerit, uteretur rei judicatæ autoritate: quaſi Centumviri [7] hunc ſolum filium in rebus humanis eſſe nunc, cum facerent inteſtatum, crediderint. §. 1. Cum contra teſtamentum, ut inofficioſum [8], judicatur, teſtamenti factionem habuiſſe defunctus non creditur. Non idem probandum eſt, ſi herede non reſpondente, ſecundum præſentem judicatum ſit: hoc enim caſu non [9] creditur jus ex ſententia [10] judicis fieri [11]: & ideo libertates competunt, & legata petuntur.

18. IDEM lib. ſingulari de inofficioſo teſtamento.

DE qua re etiam Conſtitutio exſtat Divorum fratrum [12], quæ hujusmodi diſtinctionem admittit [13].

Si mater extraneum, & filiam heredes inſtituerit, alteram filiam præterierit.

19. IDEM lib. 2. Quæſtionum.

MAter decedens, extraneum ex dodrante heredem inſtituit, filiam unam ex quadrante [14], alteram præteriit [15], hæc de inofficioſo egit, & obtinuit: Quæro, ſcriptæ filiæ quomodo ſuccurrendum ſit? Reſpondi: Filia præterita id vindicare debet, quod inteſtata matre habitura eſſet. Itaque dici poteſt eam, quæ omiſſa eſt, etiamſi totam [16] hereditatem [ab inteſtato] petat, & obtineat, ſolam habituram univerſam ſucceſſionem [17], quemadmodum ſi altera omiſiſſet legitimam hereditatem. Sed non eſt admittendum, ut adverſus ſororem [18] audiatur, agendo de inofficioſo. † Præterea dicendum eſt, non eſſe ſimilem omittenti eam [19], quæ ex teſtamento adiit: & ideo ab extraneo ſemiſſem vindicandum: & defendendum, totum ſemiſſem eſſe auferendum, quaſi ſemis totus ad hanc pertineat. Secundum quod non in totum teſtamentum infirmatur, ſed pro parte inteſtata efficitur: licet quaſi furioſæ [20] judicium ultimum ejus damnetur.
† Cæterum, ſi quis putaverit, filia obtinente, totum teſtamentum infirmari [21], dicendum eſt, etiam inſtitutam ab inteſtato poſſe adire hereditatem: nec enim [22] quæ ex teſtamento adiit, quod [23] putat valere, repudiare legitimam hereditatem videtur, quam [quidem] neſcit ſibi deferri: cum & hi, qui ſciant, jus ſuum, eligentes id, quod putant ſibi competere, non amittant: quod evenit in patrono, qui judicium defuncti, falſa opinione motus, amplexus eſt: is enim non videtur bonorum poſſeſſionem contra tabulas repudiaſſe. Ex quibus apparet, non recte totam hereditatem præteritam vindicare: cum reſciſſo teſtamento, etiam inſtitutæ ſalvum jus ſit adeundæ hereditatis.

De Carboniana bonorum poſſeſſione.

20. SCÆVOLA lib. 2. Quæſtionum.

QUi de inofficioſo vult dicere, licet negetur *filius*, Carbonianam bonorum poſſeſſionem non debet accipere [24]: toties enim ea indulgenda eſt, quotiens, ſi vere filius eſſet, heres eſſet, aut bonorum poſſeſſor: ut interim & poſſideat, & alatur, & actionibus præjudicium non patiatur: qui vero de inofficioſo dicit, nec actiones movere debet, nec aliam ullam, quam [25] hereditatis petitionem, exercere, nec ali: ne unquam melioris ſit conditionis, quam ſi confitetur adverſarius.

De dolo heredis. 1. De indebito ſoluto ab herede. 2. De effectu ſententiæ contra teſtamentum.

21. PAULUS lib. 3. Reſponſorum.

EUm, qui inofficioſi teſtamenti querelam inſtituit, & fraude heredis ſcripti, quaſi tertiam partem hereditatis tacite rogatus eſſet ei reſtituere, reliquit eam actionem, non [26] videri deſeruiſſe querelam: & ideo non prohiberi eum repetere inchoatam [actionem [27]].
§. 1. Item quæſitum eſt: an heres audiendus eſt ante [de] inofficioſo querelam actam, deſiderans reſtitui ſibi ea, quæ ſolvit? Reſpondit, ei, qui ſciens indebitum fideicommiſſum ſolvit, nullam repetitionem ex ea cauſa competere [28]. §. 2. Idem reſpondit [29], evicta hereditate per inofficioſi querelam ab eo, qui heres inſtitutus eſſet, perinde omnia obſervari oportere, ac ſi hereditas adita non fuiſſet: & ideo & petitionem integram debiti heredi inſtituto adverſus eum, qui ſuperavit, competere, & compenſationem debiti.

An factum patris tollat querelam filio. 1. De legatario, qui filii, 2. Vel hereditario, 3. Vel arrogati nomine agens ſuccubuit.

22. TRYPHONINUS lib. 17. Diſputationum.

FIlius non impeditur [30], quominus inofficioſum teſtamentum matris accuſaret [31], ſi pater ejus legatum ex teſtamento matris acciperet, vel adiſſet hereditatem, quamquam in ejus eſſet poteſtate: nec [32] prohiberi patrem dixi jure [33] filii accuſare [34]: nam [35] indignatio [36] filii eſt. §. 1. Et quærebatur, ſi non obtinuiſſet [37] in accuſando, an, quod patri datum [38] eſt, publicaretur [39], quoniam alii [40] commodum victoriæ parat, & in hac cauſa nihil ex officio patris, ſed totum de [41] meritis filii [42] agitur? Et inclinandum eſt, non perdere patrem ſibi datum [43], ſi ſecundum [44] teſtamentum pronunciatum fuiſſet. §. 2. Multo magis, ſi mihi legatum teſtator dedit, cujus de inofficioſo teſtamento filius agens deceſſit, me herede relicto, egoque hereditariam cauſam peregi, & victus ſum, id quod mihi eo teſtamento relictum eſt, non perdam: utique, ſi jam defunctus agere cœperat. §. 3. Item ſi adrogavi [45] eum, qui inſtituerat litem de inofficioſo teſtamento ejus, qui mihi legatum dedit, litemque peregero nomine filii, nec obtinuero, perdere me legatum non oportet: quia non ſum indignus, ut auferatur mihi a fiſco id, quod derelictum eſt: cum non proprio nomine, ſed jure cujusdam ſucceſſionis egi [46].

De conjungendis cum emancipato liberis ejus. 1. Quibus modis agnoſcitur judicium defuncti. 2. De jure accreſcendi.

23. PAULUS lib. ſingulari de inofficioſo teſtamento.

SI ponas filium emancipatum præteritum, & ex eo nepotem in poteſtate retentum heredem inſtitutum eſſe, filius poteſt contra filium ſuum, teſtatoris nepotem, petere bonorum poſſeſſionem: queri autem de inofficioſo teſtamento [47] non poterit. Quod ſi exheredatus ſit filius emancipatus, poterit queri [48]: & ita jungetur [49] filio ſuo, & ſimul cum eo hereditatem obtinebit. §. 1. Si hereditatem ab heredibus inſtitutis exheredati emerunt [50], vel res ſingulas, ſcientes eos heredes [eſſe,] aut conduxerunt prædia, aliudve quid ſimile fecerunt, vel ſolverunt heredi, quod teſtatori debebant: judicium defuncti agnoſcere videntur [51], & [52] a querela excluduntur [53].
§. 2. Si duo ſint filii exheredati, & ambo de inofficioſo teſtamento egerunt, & unus poſtea conſtituit non agere, pars ejus alteri adcreſcit [54]. † Idemque erit, & ſi tempore excluſus ſit.

De effectu diverſarum ſententiarum.

24. ULPIANUS lib. 48. [55] ad Sabinum.

CIrca inofficioſi querelam evenire plerumque adſolet, ut in una atque eadem cauſa diverſæ ſententiæ proferantur: quid enim, ſi fratre agente [56], heredes ſcripti diverſi juris fuerunt? quod ſi fuerit, pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus [57] deceſſiſſe videtur.

Utrum donatum inter vivos querelam excludat. 1. Si is obtinuerit, cui querela non competebat.

25. IDEM lib. 2. Diſputationum.

SI non mortis cauſa fuerit donatum, ſed inter vivos, hac tamen contemplatione [58], ut in quartam habeatur, poteſt dici inofficioſi querelam ceſſare, ſi quartam in donatione habet [59]: aut, ſi minus habeat, quod deeſt viri boni arbitratu repleatur: aut certe conferri [60] oportere id, quod donatum eſt.

1 *Perferre cauſam quid?* vide quæ ſcripſi ad *l. 11. ff. ad SC. Turpill. & l. 7. C. qui accuſare.* 2 Nec filiæ objicietur exceptio rei judicatæ: quia res inter patrem & heredem ſcriptum acta, filiæ non nocet. *l. 1. ff. de except. rei judic.* 3 Id eſt, quia ſententia de patre præterito, inter ipſum & ſcriptum heredem: ſententia vero contra teſtamentum inofficioſum, inter omnes jus facit. *Baro.* 4 In hanc legem vide Pinell. ad *l. 2. de reſcind. vend. part. 2. c. 4. n.* 10. Anſ. 5 Id eſt, qui non admittitur ad querelam, quia repudiavit, &c. *Accurſ.* Goth. Excipe caſum *l. 7. ff. famil. erciſcund.* adde *l. 19. & 23. ff. h. t.* Anſ. 6 Id eſt, non facit eos, qui querelam inſtituere volunt, particulares heredes, ut partem tantum habeant: nec impedit, quominus illi totum accipiant; illis enim totum accreſcit. *l. 23. in fin. ff. eod.* 7 Centumviri cognoſcebant de inofficioſo, *ut hic. & l. 13. ff. eod.* quo pertinent quæ a me notata ſunt *l. 10. ſupr. eod. l. ult. C. de liberis præteritis. l. ult. C. de petit. hered.* & ad Ciceronem 1. *de oratore.* Imo & de aliis hereditariis controverſiis. Paulus 5. *ſent.* 16. §. 2. Judex tutelaris, itemque Centumviri, ſi aliter de rebus hereditariis, vel de fide generis inſtrui non poſſunt, poterunt de ſervis hereditariis habere quæſtionem. Quintil. 7. *c.* 5. Si exheredatum a ſe filium pater teſtatus fecerit elogio, propterea quod is meretricem amaverit, omnis hic erit quæſtio: an huic delicto pater debuerit ignoſcere, & Centumviri tribuere debeant veniam. Idem 3. *c.* 13. Cum apud Centumviros quæritur, uter dignior hereditate ſit. Hieron. 2. *epiſtol.* Hereditariæ vel Centumvirales cauſæ de barathro erutæ. 8 Id enim eſt, quod hac actione peti debet. 9 Imo ſemper creditur, jus ex ſententia fieri. *l. pen. ſupr. de juſtit. & jur. l. 25. ſupr. de ſtatu hom.* 10 Sententia, quæ jus facit inter omnes, inter abſentes jus non facit. 11 Quoties enim quis contumax condemnatur, de jure ejus, non de jure teſtamenti pronunciatum intelligitur. Ergo ut ſententia contra teſtamentum inofficioſum lata jus inter omnes faciat, oportet herede præſente pronunciari. *Baro.* 12 Vid *l. 37. ff. de judic. & ibi notat.* Contra Gloſſ. hic. Adde Ræyard. *var. lib. 3. cap.* 10. Anſ. 13 Non reſcinditur ipſo jure teſtamentum, niſi præſente adverſario judicetur de inofficioſo. *Baro* 14 Id eſt, illum ex 9, hanc ex tribus unciis. 15 Matris præteritio habetur pro exheredatione. *§. fina. Inſt. de exhered. lib.* Goth Manentibus legatis, reliquisque præter inſtitutionem articulis. *l. 1. ff. de legat. præſtand. contra tab. bonor. poſſ. petit* Nov. 115. *cap. 3. in fin.* S. L. 16 Adverſus ſororem & extraneum. 17 Ita ut nihil videatur concedendum ſorori, quæ adeundo ex teſtamento cenſetur renunciaſſe hereditati ab inteſtato. 18 Id eſt, inſtitutam ſororem. 19 Filia a matre præterita, ſi inofficioſi contra ſororem agat, non eſt audienda, ſed contra extraneum recte agit pro media parte, reſciſſo pro ea parte teſtamento. 20 Vide *l. 2. l. 5. in fin. ff. eod.* 21 Si præterita, adverſus ſororem inſtitutam, & extraneum, agente, totum teſtamentum reſciſſum fuerit, inſtituta partem mediam hereditatis ab inteſtato petet. 22 Id eſt, qui eligit, quod putat ſibi competere, is non amittit id, quod ignorat: quinimo ſi eligit quod putat ſibi competere, non amittit quod ſcit competere *Baro.* adde *l. 8. ff. de petit. hered.* Ignorata remittere nemo intelligitur. *l. 35. ſupr. de pactis.* vide Puteum 3. *deciſione* 73. 23 Vide quæ ſcripſi ad *l. 2. in verb. Locare. C. de jure emphyteutico.* 24 *l. 1. §. 8. ff. de Carboniano.* 25 Vide quæ notavi *l. 1. C. de Carb.* Quid? an hæc querela, & petitio hereditatis poſſunt uno libello concludi? Angelus negat, quia non ſimul natæ ſint. Zaſius contra, *hoc tit. num.* 30. 26 Cur? tacita hæc conditio ineſt actui cuicunque, ſi fides ſervabitur agenti *l. cum proponas C. de pactis. l. qui fidem. ſupr. de tranſact. l. 3. C. de donat. ante nuptias cap. 2. extr. de jurejurando* 27 Deſtitiſſe & renunciaſſe in totum querelæ non videtur, qui fraude adverſarii errans deſtitit. Baro. vide *l. 12. § penult. ſupr. eod.* 28 *l. 1. in fin. l. 24. 26. §. 3. 8. l. 62. ff. de condict. indeb. l. 19. §. 6. ff. locati. l. 58. ff. de ſolut. l. 53. ff. de regul. jur. l. 9. C. de cond. indeb.* 29 Contraria huic reſponſo videtur *l. 21. §. ſi neptis. ad SC. Silan.* videtur, inquam, non eſt, in illa enim dolus heredis punitus eſt. vide Cujacium *lib. 15. obſerv. c.* 12. Mod. 30 Per patrem ſcilicet. Goth. Vide Bellon. *lib. 4. ſupputat. cap.* 4. Anſ. 31 *Al.* Accuſet: ſuo nomine ſcilicet. 32 Intereſt enim patris filii famam purgare, eumque defendere. 33 Nomine filii: & ita hoc caſu non vincens ſeu non obtinens in querela legatum ſibi relictum non amittit: quia non ſuo, ſed filii nomine, cui defenſionem debet, querelam inſtituit: ſecus ſi ſuo nomine inofficioſi egiſſet, nec obtinuiſſet. *l. pen. C. h. t. junct. l. ult. C. de impub. & al. ſubſtit.* 34 Pater ſuo nomine teſtamentum recte agnoſcit, & idem nihilominus filii nomine recte queritur. vide *l. 30. ff. eod. l. 10. ſupr. de poſtulando. & l. 15. §. qui duos. ſupr. de adopt.* 35 Vide Hotom. *in quæſtion. illuſtrib. p. 229. & 230.* 36 Et injuria. *l. 8. in pr. ſupr. eod.* 37 Pater. 38 Legatum. 39 Querelam qui movit adverſus teſtamentum, ex quo relictum agnovit, relicti amiſſione punitur. 40 Filio, non ſibi. hinc colligunt nonnulli jure Digeſtorum bona filii materna patri non fuiſſe quæſita. vide quæ notavi *in §. 1. Inſt. per quas perſon. cuique.* 41 Inde teſtamentum non modo contra officium pietatis vel parentis dicitur factum, *l. 2. ff. eod.* ſed & contra merita filii. *Aſcon.* 42 Qui injuſte exheredatus proponitur. 43 Legatum. 44 Adverſus filium. 45 *Inſt. de adquiſit. per adrogat.* 46 In hac ſpecie & ſuperiore, quis ut heres poteſt, quod ſuo nomine non poteſt, quia non de ſuis meritis, ſed de alienis diſputat. *Bart.* 47 Hodie ſublata ſuorum & emancipatorum differentia, emancipatos liberos ſuus non excludit. *Nov. 118. c.* 1. 48 *l. 8. ff. de bonorum poſſeſſ. contra tabul.* 49 *l. 1. ff. de conjungendis cum emancipato liberis.* 50 Contrahens cum herede inſtituto exheredatus, teſtamentum defuncti probare intelligitur, atque ideo jus querelæ in poſterum amittit. 51 Qui aliquo medio voluntatem defuncti approbavit, querela excluditur, *l. 7. ſupr. eod. l. pen. in fin. l. ult. ff. eod.* vide *l. 8. C. h. t.* 52 Ideo ſcilicet. 53 Atque ita, quod ut ipſe facere non poteſt, hoc ut alius facere non poteſt. 54 Adcreſcendi jus eſt in querela inofficioſi. 55 19. *Haloand.* malim ipſe, 51 56 Unus forte erat honeſtus, alter vero infamiæ nota adſperſus. *l. fratres. C. de inoff. teſtam.* unde pro parte hujus reſcinditur teſtamentum. *Mod.* 57 Ex poſtfacto. vide *l. 15. in fin. ſupr. eod.* 58 *l. 35. §. & generaliter. C. h. t.* 59 Cum mortis cauſa datur quarta, ceſſat querela. *l. 8. §. 6. ff. eod.* Idem eſt, ſi inter vivos detur ea contemplatione, ut in quartam habeatur, aut ſi minus; &c. 60 *l. 1. C. de collat.*

§. 1. Si

§. 1. Si quis, cum non possit de inofficioso queri, ad querelam admissus, pro parte rescindere testamentum tentet, & unum sibi heredem eligat, contra quem inofficiosi querelam instituat, dicendum est, quia testamentum pro parte valet, & præcedentes [1] eum personæ exclusæ sunt, cum effectu eum querelam instituisse.

De servo manumisso ab herede scripto.

26. IDEM lib. 8. Disputationum.

SI sub hac conditione fuerit heres institutus, *si Stichum manumiserit*, & manumisisset, & posteaquam manumisit, inofficiosum vel injustum testamentum pronuncietur, æquum est huic quoque succurri, ut servi pretium [2] a manumisso accipiat: ne frustra servum perdat.

De transactione. 1. De eo, quem testator filium suum esse negavit. 2. De testamento militis. 3. De alimentis pendente appellatione victori decernendis. 4. De præteritione matris existimantis filium periisse.

27. IDEM lib. 6. Opinionum.

SI, instituta de inofficioso testamento accusatione, de lite pacto transactum est [3], nec [4] fides ab herede transactioni præstatur, inofficiosi causam integram esse [5] placuit [6]. §. 1. Ei, qui se filium ejus esse adfirmat, qui testamento [7] id denegavit, tamen eum exheredavit, de inofficioso testamento causa superest. §. 2. De inofficioso testamento militis dicere nec [8] miles potest [9].

§. 3. De inofficioso testamento nepos contra patruum suum vel alium scriptum heredem, pro portione egerat, & obtinuerat: sed scriptus heres appellaverat: placuit, interim propter inopiam pupilli [10], alimenta pro modo facultatum, quæ per inofficiosi testamenti accusationem pro parte ei vindicabantur, decerni, eaque adversarium ei subministrare necesse habere usque ad finem litis. §. 4. De testamento matris, quæ existimans perisse filium, alium heredem instituit, de inofficioso queri potest [11].

28. PAULUS lib. singulari de Septemviralibus [12] judiciis.

CUm mater militem filium falso audisset [13] decessisse, & testamento heredes alios instituisset, Divus Hadrianus decrevit [14], *hereditatem ad filium pertinere* [15]*: ita ut libertates* [16] *& legata præstentur.* Hic illud adnotatum [17], quod *de libertatibus & legatis* adjicitur: nam [18], cum inofficiosum testamentum arguitur, nihil [19] ex [20] eo testamento valet [21].

De collusione. 1. De spuriis. 2. De transactione. 3. De adoptato a femina. 4. De foro competenti.

29. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

SI suspecta collusio sit legatariis inter scriptos heredes, & eum, qui de inofficioso testamento agit: adesse [22] etiam legatarios [23], & voluntatem [24] defuncti tueri, constitutum est: eisdemque permissum est etiam appellare [25], si contra testamentum pronunciatum fuerit. §. 1. De inofficioso testamento matris spurii [26] quoque filii dicere possunt. §. 2. Quamvis [27] instituta inofficiosi testamenti accusatione, res transactione decisa sit, tamen testamentum in suo jure manet: & ideo datæ in eo libertates, atque legata, usque quo Falcidia permittit, suam habent potestatem [28]. §. 3. Quoniam femina nullum adoptare [29] filium sine jussu Principis [30] potest, nec de inofficioso testamento ejus, quam quis sibi matrem adoptivam [31] falso [esse] existimabat, agere potest. §. 4. In ea provincia de inofficioso testamento agi oportet, in qua scripti heredes domicilium habent [32].

De filio in adoptionem dato. 1. Si tutor legatarius nomine pupillæ egerit.

30. MARCIANUS lib. 4. Institutionum.

ADversus testamentum filii in adoptionem dati pater naturalis recte de inofficioso testamento agere potest. §. 1. Tutoribus [33], pupilli nomine, sine periculo ejus, quod testamento datum est, agere [posse] de inofficioso, vel falso testamento, Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

De successorio edicto. 1. Adversus quos datur querela. 2. Si quis ex testamento heredis scripti hereditatem, 3. Vel legatum acceperit: 4. Vel alio modo judicium defuncti agnoverit.

31. PAULUS lib. singulari de Septemviralibus [34] judiciis.

SI is, qui admittitur ad accusationem, nolit, aut non possit accusare, an sequens admittatur, videndum est: & placuit, posse: ut fiat successioni locus [35]. §. 1. Quantum ad inofficiosi liberorum vel parentum querelam pertinet, nihil interest, quis sit heres scriptus, ex liberis, an extraneis, vel municipibus [36]. §. 2. Si heres exstiterim ei, qui eo testamento institutus est, quod de inofficioso arguere volo, non mihi nocebit: maxime, si eam portionem non possideam, vel jure suo possideam. §. 3. Diversum dicemus, si legaverit mihi eam rem, quam quis ex eo testamento acceperat: nam si eam adgnoscam, repellar ab accusatione [37]. §. 4. Quid ergo, si alias voluntatem testatoris probaverim? puta in testamento adscripserim post mortem patris consentire me? Repellendus sum ab accusatione [38].

De Advocatione, procuratione ve legatario præstita. 1. De herede legatarii.

32. IDEM lib. singulari de inofficioso testamento.

SI exheredatus petenti legatum ex testamento Advocationem præbuit, procurationemve susceperit, removetur [39] ab accusatione: agnovisse enim videtur [40], qui qualequale judicium defuncti comprobavit [41]. §. 1. Si legatario heres exstiterit exheredatus, petieritque legatum, videbimus, an sit summovendus ab [hac] accusatione: certum est enim judicium defuncti: & rursus, nihil ei ex testamento relictum, verum est: tutius tamen fecerit, si se abstinuerit a petitione legati [42].

TIT. III.
DE [43] HEREDITATIS PETITIONE [44].

Quo jure hereditas ad nos pertinet.

1. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

HEreditas ad nos pertinet aut vetere jure, aut novo: † Vetere [45], e lege duodecim tabularum [46], vel ex testamento, quod jure factum est [47].

2. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

SIve suo nomine [48], [sive per se,] sive per alios [49] effecti sumus.

3. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

VEluti si eam personam, quæ in nostra potestate sit, institutam jusserimus adire hereditatem: sed & si Titio, qui Seio [50] heres extitit, nos heredes facti sumus, sicuti Titii hereditatem nostram [esse] intendere possumus, ita & Seii [51]. Vel ab intestato, forte quod sui [52] heredes defuncto sumus, vel adgnati [53], vel quod manumisimus defunctum [54], quodve parens noster [55] manumiserit. † Novo [56] jure fiunt heredes, qui [ex] Senatusconsultis [57], aut ex Constitutionibus [58] ad hereditatem vocantur.

De eo, quod cœptum est possideri post motam controversiam.

4. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

SI hereditatem petam [59] ab eo, qui unam rem possidebat, de qua sola controversia erat, etiam [60] id, quod postea cœpit possidere, restituet.

De alienatione rerum hereditariarum. 1. Si possessor falsum dicat testamentum. 2. Ne fiat præjudicium possessioni hereditatis.

5. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

DIvus Pius rescripsit, prohibendum possessorem hereditatis, de qua controversia erit, antequam lis inchoaretur, aliquid ex ea distrahere [61]: nisi maluerit pro omni quantitate hereditatis vel rerum ejus restitutione satisdare [62]. *Causa autem cognita, & si non talis data sit satisdatio, sed solita cautio etiam post litem cœptam, deminutionem se concessurum* Prætor edixit: ne in totum deminutio impedita, in aliquo etiam utilitates alias impediat: utputa, si ad funus [63] sit aliquid necessarium: (nam funeris [64] gratia deminutionem permittit). Item si futurum est, ut, nisi pecunia intra diem solvatur, pignus distrahatur [65]: [sed] & propter familiæ cibaria [66], necessaria erit deminutio: sed & res tempore perituras [67] permittere debet Prætor distrahere. §. 1. D. Hadrianus Trebio Sergiano rescripsit, ut Ælius Asiaticus daret satis de hereditate [68], quæ ab eo petitur: & sic, falsum dicat [69]. Hoc ideo, quia sustinetur [70] hereditatis petitionis judicium, donec falsi causa agatur.

1 Vide *l.* 14. *supr. eod.* 2 Verum non 20. aureos, ut *l.* 8. 9. *supr. eod.* Accurs. 3 *l.* 21. *C. de pactis. l.* 28. *C. de transact.* 4 *c.* 33. *de regul. in* 6. *l.* 134. *in fin.* ff. *de reg. jur.* 5 Imo non est, *l. cum mota. C. de transact.* Ibi qui agit, discesserat a lite. 6 Pugnare hoc videtur cum *l. cum mota. C. de transact.* Verum in ea lege is, qui transegerat, partem bonorum suscipere debebat, & a lite discesserat: In hac vero lege sub alia pactione transactum erat, quæ litem omnino non perimebat, aut certe, si litem terminaret, nullam bonorum partem tribuebat. vid. Covarruviam *pract. quæst. c.* 6. Mod. 7 Vel actis. *l.* 29. *in fin. infr. de probat.* 8 Adversus militis testamentum, ne quidem miles inofficiosi querelam instituit. 39. *Eclog.* 1. *c.* 8. 9 *l.* 24. *C. h. t.* Imo quivis potest. *l.* 8. §. 3. ff. *eod.* 10 Adde *l.* 14. *infr. ut in possess. legat.* 11 Ergo ipso jure matris testamentum, in quo filium præteriit, valebit: quod eo receptum est, quia mater veteri jure non habuit liberos in potestate. 12 Centumviralibus. *arg. l.* 13. *supr. eod.* 13 Si ob falsum rumorem mortis filii mater præterit filium, *ut hic*, vel pater mutat testamentum, filio non nocet. *l. ult. infr. de hered. inst.* Cicero 1. *de orat.* Goth. Vid. Conciliationem hujus legis cum *l.* 8. §. *pen. supr. eod.* apud Cujac. *lib.* 10. *observ.* 22. Ans. 14 Adversus scriptos heredes. 15 vide *l.* 25. *infr. de liberis & posthumis.* Cur? mater errore, non consilio filium præteriit: ejus testamentum re tantum inofficiosum, non re & consilio. 16 vide *l. ult. infr. de hered. inst.* 17 Adnotandum. *Goth.* Non tamen reprehensum, ne pugnet hoc responsum cum *l.* 8. §. *ult. supr. eod.* sed observatum, quomodo usurpatur *l. debitor. in fin. infr. de legat.* 2. atque ita quidem Russardus has leges conciliat. Stephanus vero Græcus interpres sic antinomiam hanc tollit, ut dicat: decretum Hadriani tunc locum habere, cum non agit filius de inofficioso testamento, sed cum agit ex tacita voluntate matris. vid. præter Cujacium a Gothofredo hic quoque allegatum Curtium *l.* 3. εἰκαστῶν *ad fratrem c.* 35. Fornerium *l.* 2. *select. c.* 16. & eundem Cujacium ad *l. Titius. infr. de liber. & posthum.* Mod. 18 Id est, alioqui. 19 vide *l.* 8. §. 16. & 17. *supr. eod.* exceptis legatis, & libertatibus. id enim ita hic decrevit D. Hadrianus. vide *plura in Authent. ex causa. C. de liberis.* 20 Tunc enim res ad intestati causam redit. *l.* 17. 19. *supr. eod.* principali expugnato, accessoria expugnantur. 21 Cujac. 10. *obs.* 22. 22 *Novell.* 112. *c.* 1. 23 Tertii opponentes quemadmodum admittantur, v. *l.* 63. *infr. de re judicat.* Item: an hoc responsum prosit ignorantibus legatariis, v. Covarruv. 1. *pract.* 13 24 Ut legatum suum consequantur. 25 Eorum enim interest *l.* 5. §. 1. *l.* 14. *infr. de appellationib.* 26 De spuriis vide quæ notavi ad *Nov.* 74. 89. *Eclog.* 1. *c.* 20. 27 Ibid. *Eclog.* 28 *l.* 3. *supr. de transact.* 29 Adoptare sine jussu principis femina non potest. Ulpian. 8. §. *ult.* 30 vid. *l.* 5. *C. de adoptionibus.* 31 Querela competit adversus testamentum matris vere adoptivæ, hoc est, quæ jussu Principis adoptavit. 32 *l.* 19 *supr. de judic. l.* 1. *C. ubi in rem.* 33 vid. *l.* 22. *supr. eod.* 34 Centumviralibus. *arg. l.* 13. *supr. eod.* 35 In querela est locus successorio edicto, de quo *l.* 1. *infr. quis ordo.* 36 Privatus vel princeps. *l.* 8. §. 2. *supra eod.* 37 *l.* 10. *in fin. supr. eod.* 38 Vide quæ notavi *l.* 23. *in fin.* ff. *eod.* 39 Imo non removendus, *l.* 14. §. 9. ff. *de bonis libertorum.* facit *l.* … *supr. de postulando.* 40 vide *d. l.* 23. 41 Voluntarie enim quis id sustinet, non necessario, ut tutor. §. *penult. Inst. eod.* 42 Heres legatarii legatum petens, querelæ proponendæ potestatem sibi eripit. vide tamen *l.* 5. §. 8. *infr. de his, quæ ut indignis.*

43 Generalis hic titulus est. Cujac. ad Paul. 4. *sent.* 5. §. 4. 44 *L.* 3. *Cod.* 31: 45 *Veteri jure* hereditas ad nos pertinet lege 12. Tabularum: idque vel testamento vel ab intestato: ab intestato, inquam, quia sui, vel quia agnati, vel quia manumissores sumus aut manumissori successimus. 46 *l.* 2. ff. *familiæ. l.* 3. §. 2. ff. *pro socio. l.* 130. *infr. de verb. sign.* §. 4. *Inst. de bon. possess.* supple autem hic vocem *idque.* 47 *l.* 4. *infr. qui testamenta facere.* 48 Sive nostro nomine, sive per alium heredes. *Russard. & Hal.* 49 Puta servum, filium, vel eum, cui succedimus. *infr. l. prox.* v. *l.* 7. *in fin. infr. de adq. vel omitt. hered.* Goth. Quia & heres heredis pro herede est. *l. fin. C. de hered. instit.* Hanc leg. noviter explicat Leonin. *emendat. l.* 2. *cap.* 13. *n.* 5. Ans. 50 vide *l.* 194. *infr. de reg. jur.* 51 *d. l.* 7. 52 vide *infr. de suis & legitimis.* 53 *l.* 2. *infr. de suis* 54 *l.* 3. *infr. de suis.* 55 *l.* 47. §. 2. *infr. de bon. libert.* 56 *Novo jure* hereditas ad nos pertinet, non ex 12. tabulis, (id enim *jus vetus* est), sed ex senatusconsultis & constitutionibus Principum. *Novum* ita *jus* hic dicitur, quod post leges 12. Tabularum. v. *l. ult. infr. de regula Catoniana. l.* 1. *infr. de condict. ex lege.* 57 Tertulliano, Orphitiano, de quibus *infr. lib.* 38. *tit.* 17 58 Ut instituti a filiofamilias milite. Cujac. ad *l.* 6. *infr. de in integrum.* explosis Accursii exemplis. 59 Aliud dicendum videretur in speciali actione. *l. non potest supr. de judic.* Vid. autem ad hanc legem Covarruviam *pract. quæst. cap* 12. Mod. 60 *l.* 18. §. *penult. l.* 41. *infr. eod.* Goth. Obj. *l. non potest.* 23. *supr. de judic.* Solve, quod ibi de singulari judicio, hic de universali agatur. *Ans.* 61 Multo magis post litem contestatam. *l.* 13. *infr. familiæ.* 62 Rei hereditariæ alienatio permittitur data satisdatione, & causa cognita. Quo pertinet illud Pauli 1. *sentent.* 11. §. 1. Quoties hereditas petitur, satisdatio jure desideratur: & si satisdatio non detur, in petitorem hereditas transfertur: si petitor satisdare noluerit, penes possessorem possessio remanet. In pari enim causa potior est possessor. adde *l.* 6. *in fin. infr. de Carboniano. l.* 15. *in fin. infr. de quæst.* 63 *l.* 7. §. *ult. infr. de rei deliber.* 64 Funeris gratia deminui hereditas permittitur. adde *l.* 14. §. 1. *l.* 16. *infr. de relig.* … 65 *l.* 5. §. *ult. infr. de jure deliber.* 66 *d. l.* 5. 67 *l.* 53. *infr. eod.* 68 Non deminuenda. 69 Ordo cognitionis in petitoriis est, ut de falso prius quæratur, quam de hereditate: in possessorio, secus. *l.* 2. *C. de edict. Div. Hadrian.* 70 Imo non sustinetur. *l.* 2. *C. de edict. Div. Hadrian.* Dic petitionem hereditatis sustineri, *ut hic*, non autem possessionis causam. v. *ibid.* Atqui falsi hæc quæstio in hereditatis petitionem incidit, ideoque de ea cognosci non potest. *l.* 1. *C. de ordine cognit.* An dicemus hic de falso non cognosci? an potius hic falsi accusationem principaliter motam fuisse?

§. 2. Eorum judiciorum, quæ de hereditatis petitione ſunt, ea autoritas eſt, ut nihil [1] in præjudicium ejus [judicii] fieri debeat.

De legato in teſtamento, quod falſum dicitur.

6. IDEM lib. 75. ad Edictum.

SI teſtamentum falſum eſſe dicatur [2], & ex eo legatum petatur: vel præſtandum eſt [3] oblata cautione [4], vel quærendum, an debeatur. † Et, ſi teſtamentum falſum eſſe dicatur, ei tamen, qui falſi accuſat, ſi ſuſcepta cognitio eſt, non [5] eſt dandum [6].

De concurſu judicii liberalis, & de inofficioſo.

7. IDEM lib. 14. ad Edictum.

SI quis libertatem [7] ex teſtamento ſibi competiſſe dicat, non debebit judex de libertate ſententiam dicere, ne præjudicium de teſtamento cognituro [8] faciat [9]: & ita Senatus cenſuit. Sed & Divus Trajanus reſcripſit, differendum de libertate judicium, donec de inofficioſo judicium aut inducatur [10], aut finem [11] accipiat. §. 1. Ita demum autem ſuſtinentur liberalia judicia, ſi jam de inofficioſo judicium conteſtatum [12] eſt: cæterum, ſi non conteſtetur, non exſpectantur [liberalia judicia]. Et ita Divus Pius reſcripſit. [Nam] cum quidam Licinnianus [13] de ſtatu ſuo quæſtionem patiebatur [14], &, ne maturius [15] pronunciaretur de conditione ſua, nolebat ad liberale judicium ire, dicens, *ſuſcepturum ſe de inofficioſo teſtamento judicium, & petiturum hereditatem*, quia libertatem, & hereditatem ex teſtamento ſibi defendebat [16], Divus Pius ait, ſi [17] quidem poſſeſſor eſſet hereditatis Licinnianus, facilius audiendum [18]: quoniam eſſet hereditatis nomine judicium ſuſcepturus, & erat in arbitrio ejus, qui ſe dominum eſſe dicit, agere de inofficioſo teſtamento judicium: nunc [19] vero ſub [20] obtentu judicii de inofficioſo teſtamento ab ipſo Licinniano non ſuſcepti per quinquennium, non debere moram fieri ſervituti [21]. † Plane [22], ſummatim [23] æſtimandum judici conceſſit, an [forte] bona fide [24] imploretur judicium de teſtamento: & ſi id deprehenderit, præſtituendum [25] modicum tempus: intra quod ſi non fuerit conteſtatum, jubeat judicem [26] libertatis partibus [27] ſuis fungi. §. 2. Quotiens autem quis patitur controverſiam libertatis, & hereditatis, ſed ſe non ex teſtamento liberum dicit, ſed alias [vel] a vivo teſtatore manumiſſum, non debere impediri liberalem cauſam, licet judicium de teſtamento moveri ſperetur [28], Divus Pius reſcripſit: adjecit plane in reſcripto, *Dummodo prædicatur [29] judici liberalis cauſæ, ne ullum adminiculum libertatis ex teſtamento admittat.*

De legitima hereditate.

8. PAULUS lib. 16. ad Edictum.

LEgitimam hereditatem vindicare non prohibetur is, qui cum ignorabat [30] vires teſtamenti, judicium defuncti ſecutus eſt [31].

Qui tenetur hereditatis petitione.

9. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

REgulariter definiendum eſt, *Eum [32] demum teneri petitione hereditatis, qui vel jus [33] pro herede [34], vel pro poſſeſſore [35] poſſidet [36], vel rem hereditariam,*

1. *De forma libelli & officio judicis.*

10. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

LIcet minimam. §. 1. Itaque qui ex aſſe, vel ex parte heres eſt, intendit quidem hereditatem ſuam eſſe totam, vel pro parte, ſed hoc ſolum ei officio judicis reſtituitur, quod adverſarius poſſidet: aut totum, ſi ex aſſe ſit heres: aut pro parte, ex qua heres eſt [37].

Quid ſit pro herede. 1. *Vel pro poſſeſſore poſſidere.*

11. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

PRo [38] *herede poſſidet*, qui putat ſe heredem eſſe [39]. Sed an [&] is, qui ſcit ſe heredem non eſſe [40], pro herede poſſideat, quæritur? & Arrianus lib. II. de interdictis, putat teneri: quo jure nos uti Proculus ſcribit. Sed enim & bonorum poſſeſſor pro herede videtur poſſidere. §. 1. [*Pro [41] poſſeſſore* vero poſſidet prædo:]

12. IDEM lib. 67. ad Edictum.

QUi interrogatus, *cur poſſideat* [42], reſponſurus ſit, *quia poſſideo* [43], nec contendet ſe heredem, vel per mendacium:

2. *De eo, qui hereditatem reſtituit.* 3. *De herede ejus, qui pro herede vel pro poſſeſſore poſſedit.* 4. *De venditore, & emptore hereditatis.* 5. *De venditione ex fideicommiſſo.* 6. *De hereditate reſtituta, de pecunia ſoluta a ſtatulibero.* 7. *De fructibus.* 8. *De emptore malæ fidei.* 9. *De emente a fiſco.* 10. *De hereditate in dotem data.* 11. *De herede ejus, qui pro emptore, vel pro herede, vel pro poſſeſſore poſſedit.* 12. *De eo, qui nomine abſentis poſſidet.* 13. *De eo, qui ſe offert petitioni.* 14. *De eo, qui dolo deſiit poſſidere.* 15. *De debitore hereditario.*

13. IDEM lib. 15. ad Edictum.

NEc ullam cauſam poſſeſſionis poſſit dicere; & ideo fur, & raptor [44] petitione hereditatis tenentur. §. 1. Omnibus etiam titulis [45] hic *pro poſſeſſore* hæret, & quaſi injunctus eſt [46]: † Denique & *pro emptore* titulo hæret: nam ſi a furioſo emero ſciens [47], pro poſſeſſore poſſideo. † Item in titulo *pro donato* quæritur, an quis pro poſſeſſore poſſideat; utputa uxor, vel maritus [48]? & placet nobis Juliani ſententia, pro poſſeſſore poſſidere eum; & ideo petitione hereditatis tenebitur. † Item, *pro dote* titulus recipit pro poſſeſſore poſſeſſionem: utputa, ſi a minore duodecim annis, nupta mihi, quaſi [49] dotem ſciens accepi. † Et ſi legatum mihi ſolutum eſt ex falſa cauſa ſcienti, utique pro poſſeſſore poſſidebo. §. 2. Is autem, qui reſtituit hereditatem, teneri hereditatis petitione non poteſt, niſi dolo fecit [50], id eſt, ſi ſcit, & reſtituit: nam & dolus præteritus [51] venit in hereditatis petitionem, quaſi dolo deſierit poſſidere. §. 3. Neratius lib. VI. membranarum ſcribit, ab herede [52] peti hereditatem poſſe, etiamſi ignoret, pro herede vel pro poſſeſſore defunctum poſſediſſe: † Idem eſſe lib. VII. ait, etiam ſi putavit heres eas res ex [hac] hereditate eſſe, quæ ſibi delata eſt. §. 4. Quid, ſi quis hereditatem emerit: an utilis in eum petitio hereditatis deberet dari, ne ſingulis judiciis vexaretur [53]? Venditorem [54] [enim] teneri certum eſt. † Sed finge non exſtare venditorem, vel modico [55] vendidiſſe, & bonæ fidei poſſeſſorem fuiſſe: an porrigi manus ad emptorem debeant? Et putat Gaius Caſſius dandam utilem [56] actionem.

§. 5. Idem erit dicendum, & ſi parvo [57] [pretio] juſſus vendere heres, Titio hereditatem vendidit: nam putat dicendum Papinianus, adverſus fideicommiſſarium dari actionem: ab herede enim peti non expedit perexiguum pretium habente. §. 6. Sed & ſi *retenta certa quantitate, reſtituere* rogatus ſit, idem erit dicendum. Plane ſi, *accepta certa quantitate, reſtituere* rogatus eſt, non putat Papinianus, ab herede petendam hereditatem: quoniam *pro herede, quod conditionis implendæ gratia accepit, non poſſidetur.* Sed Sabinus in ſtatulibero [58] contra: Et id verius eſt: quia pecunia hereditaria eſt. §. 7. Idem & in eo, qui ſolos fructus ex hereditate retinet, dicendum erit: tenetur enim & is hereditatis petitione. §. 8. Si quis ſciens alienam emit hereditatem, quaſi pro poſſeſſore poſſidet: & ſic peti ab eo hereditatem quidam putant: quam ſententiam non puto veram. *nemo [59] enim prædo eſt, qui pretium numeravit* [60]: ſed, ut emptor univerſitatis, utili tenetur. §. 9. Item ſi quis a fiſco [61] hereditatem, quaſi vacantem, emerit, æquiſſimum erit, utilem [actionem] adverſus eum dari [62].

§. 10. Apud Marcellum lib. IV. Digeſtorum relatum eſt, ſi mulier hereditatem in dotem dedit, maritum pro dote quidem poſſidere hereditatem, ſed petitione hereditatis utili teneri [63]. Sed & ipſam mulierem directa teneri, Marcellus ſcribit: maxime, ſi jam factum divortium eſt. §. 11. Heredem autem etiam earum rerum nomine [64], quas defunctus pro emptore poſſedit, hereditatis petitione teneri conſtat [65], quaſi pro herede poſſideat: quamvis [etiam] earum rerum nomine, quas pro herede, vel pro poſſeſſore defunctus poſſedit, utique teneatur. §. 12. Si quis abſentis nomine poſſideat hereditatem, cum ſit incertum, an ille ratum habeat, puto, abſentis nomine petendam hereditatem, ipſius vero nequaquam: quia *non videtur pro herede, vel pro poſſeſſore poſſidere, qui contemplatione alterius poſſidet* [66], niſi forte quis dixit, cum ratum non habet, jam procuratorem quaſi prædonem eſſe: tunc [67] enim ſuo nomine teneri poteſt [68]. §. 13. Non ſolum autem ab eo peti hereditas poteſt, qui corpus hereditarium poſſidet, ſed & ſi nihil. Et videndum, ſi non poſſidens obtulerit tamen ſe petitioni, an teneatur? Et Celſus lib. IV. Digeſtorum ſcribit, ex dolo eum teneri; *dolo enim facere eum, qui ſe offert petitioni* [69]. Quam ſententiam generaliter Marcellus apud Julianum probat: *omnem, qui ſe offert petitioni,*

1 vide *l.* 16. ℐ. *de exceptionib.* 2 Ut *l.* 5. §. 1. §. 16. ℐ. *de his, quæ ut indignis. l.* 6. *C. ad leg. Corn. de falſis.* 3 Ab herede. 4 A legatariis, quibus ea de cauſa heres legatum negare non poteſt ſub obtentu quæſtionis ſibi motæ de falſo, vide *l.* 8. ℐ. *ſi cui plus quam.* 5 Fructum ex eo quis conſequi non debet, quod auſus eſt impugnare. *c.* 38. *de regul. in* 6. *l.* 8. *C. de his, quibus ut indignis.* 6 Nemo auditur ſimul falſum dicens teſtamentum, & legatum ex eo petens. *arg. l.* 1. *in fin. C. de furtu.* 7 vide in hanc legem *Bart. & Bald.* Anſ. Et Martreſium *in not. c.* 6. *& ad* §. 1. *ita demum.* Gilbert. Regium ἐναντιοφανῶν *l.* 2. *c.* 20. Mod. 8 Et aliis, *l.* 5. ℐ. *de appell.* 9 Id eſt, ne ex libertate adjudicata vel negata, cogantur neceſſario & præpoſtere teſtamentum aut officioſum aut inofficioſum dicere. 10 Reo vel abſoluto ab obſervatione judicii, & inſtantia, vel lite finita per ſententiam. 11 Prius de teſtamento, quam de libertate in eo data cognoſci oportet. 12 Aut conteſtatio ejus præparata. *l. ſi præteritus.* ℐ. *de bonorum poſſ. contra tabulas. l.* 6 ℐ. *de inoffic. in fin.* 13 Servus a domino & liber & heres inſtitutus. 14 A teſtatoris filio exheredato. 15 Maturius pronunciaretur, ſi contra ejus libertatem dicta eſſet ſententia, & poſtea actor hereditate indignus reperiretur. 16 Id eſt, dicebat prius inſtituendam eſſe ab actore petitionem hereditatis & querelam inofficioſi, quam libertatis: ſe ut heredem & libertum, utrumque judicium excepturum. 17 Servo hereditatem poſſidente, libertatis quæſtio differtur, niſi prius agatur de teſtamento & libertate. 18 Poſtulantem ſcilicet: ut cum poſſideat hereditatem, non prius cognoſcatur de libertate, quam de inofficioſo, & an actori debeatur hereditas. 19 Id eſt, cum heres ab inteſtato eſt poſſeſſor. 20 Duobus modis hic verſiculus exponitur: uno modo ab Azone: ſecundo a Joanne. v. *Bart.* 21 Id eſt, judicio liberali. 22 Hic verſiculus refertur ad proxime præcedentia, imo & primam hujus legis partem. *Bart.* 23 Quoties opponitur hæc exceptio, *Cauſa libertatis differenda eſt propter ſperatam litem inofficioſi*, judex ſummatim æſtimare debet, utrum talis exceptio opponatur bona fide, an calumniandi animo, & differendi cauſa: hoc enim poſteriore caſu nunquam eam admittet, *l. hæc autem.* ℐ. *ſi cui plus quam per L. Falcid. l.* 2. *C. ad leg. Corn. de falſis.* Summaria cognitione dilationem ad agendum dari, hinc etiam colligit Baldus. *Goth.* De Summariis Judiciis & proceſſibus vid Sarann. *ad conſuet. Siciliæ in Judice, ſub vocabulo Summarium.* Pap. *ad conſuet. Borbon. tit. de juriſdict.* §. 41. Afflict. *ad conſuetud. Neapol. Rubr.* 71. Cavalcan. *part.* 1. *deciſ.* 20. *num.* 19. Gail. *lib.* 1. *obſ.* 6. *num.* 7. Anſ. 24 Nec ſimulate, ad differendum judicium liberale. 25 Judex certum tempus ſtatuere poteſt, intra quod agatur, *ut hic.* An in civilibus? Negat Accurſius: ait Bartolus *in l.* 8. §. *ſi quis poſt.* ℐ. *de inoffic.* 26 Judex liberalis cauſæ hic quis cenſendus? delegatus: hunc enim ordinarius judex jubere poteſt de libertate judicare, *ut hic.* 27 Delegatis: Delegari ita poteſt ſimplex libertatis cauſa. 28 Et merito, quia non ex eadem cauſa libertas defenditur, ex qua petitur hereditas: hæc ex teſtamento, illa ab actu inter vivos manat. 29 *Al.* prædicetur. 30 Vide *l.* 46. ℐ. *de bonis libertorum.* 31 Qui ex teſtamento, quod valere putat, adit, legitimam hereditatem ſeu jus ſuccedendi ex alia cauſa non repudiat, *l.* 19. *verſ. cæterum. ſupr. de inofficioſo. l.* 97. *in fin.* ℐ. *de adquir. vel omitt. hered. l.* 3. *C. hoc titul.* 32 Hereditatis petitio adverſus eum datur, qui nullo jure poſſidet. 33 *l.* 13. *in fin.* ℐ. *eod.* eſt enim hereditas ſucceſſio in univerſum defuncti jus. vide *l.* 24. ℐ. *de verb. ſignif.* 34 *l.* 11. ℐ. *eod.* 35 Ut prædo, *l.* 11. *in fin. l.* 13 §. 1. ℐ. *eod.* & is, qui vim intulit, *l.* 14. §. 2. *ſupr. quod metus cauſ.* 36 Modo non titulo ſingulari & bona fide: tunc enim tenetur rei vindicatione. vid. *l.* 2. *in fin. C. h. t.* 37 Ut ex ſuo, non poſſeſſoris jure, jus ſuum metiatur. *l.* 1. §. 1. ℐ. *ſi pars her.* 38 *l.* 33. §. 1. ℐ. *de uſurp. & uſucap.* 39 §. 3. *Inſt. de interdictis.* 40 Ut is, qui ſervum corrupit. *l.* 13. *in fin.* ℐ. *de ſervo corrupto.* 41 Theophil. §. 13. *Inſtitut. de interdictis.* 42 Eo namque nomine poſſeſſor ita interrogari poteſt, ut cogatur reſpondere. *l.* 11. *C. h. t.* 43 Non allegans aliquem titulum ſpecialem. 44 Et qui dejecit. *l.* 16. §. 4. ℐ. *eod.* 45 *Titulus*, eſt cauſa juſta poſſeſſionis. 46 Id eſt, quemadmodum is, qui in titulo pro poſſeſſore ſcit cauſam injuſtam, non uſucapit, ita & in titulo pro emptore, donato, dote & reliquis. 47 vid. *l.* 2. *C. eod.* ſecus ſi neſciens. *l.* 2. §. 16. ℐ. *pro emptore.* 48 Quod uxor viro, aut maritus uxori donaverit, pro poſſeſſore poſſidetur. *l.* 16. ℐ. *de acquir. vel amitt. poſſeſſ.* 49 Nam quoties minor duodecim annis nubit, matrimonium non eſt: ideoque nec dos proprie cenſetur. *l.* 3. ℐ. *de jure dotium.* 50 *l.* 25. §. 8. ℐ. *eod.* 51 *d. l.* 25. §. 7. *in fin.* 52 *l.* 2. *C. eod.* ejus ſcilicet, qui pro herede, prove poſſeſſore poſſedit: ſive ſciat, ſive ignoret mentem defuncti. 53 i. e. ſingularum rerum vindicatione, quam heres (in quem omnium rerum dominium a defuncto tranſit, *l. cum heredes.* ℐ. *de acquir. vel amitt. poſſeſſ.*) intendere poteſt. *l. in rem.* ℐ. *de rei vindic.* Mod. 54 vide *l.* 16. §. 5. *in fin.* ℐ. *eod.* 55 vide *l.* 2. *C. de reſcind. vend.* 56 Quia emptor univerſitatis quodammodo heres habetur, cum ei actiones utiles competant. 57 Dixi *ad l.* 4. *in fin. C. in quibus cauſis præſcriptio.* 58 vide *l.* 36. ℐ. *de mortis cauſa. l.* 29. *in fin.* ℐ. *de ſtatuliber.* 59 *l.* 46. ℐ. *eod.* Goth. Quis ſit prædo, v. Plot. *in l. ſi quando. C. unde vi. n.* 508. Achil. *perſonal. tract. de petit. hered.* Anſ. 60 *l.* 126. ℐ. *de reg. jur.* 61 *l.* 54. ℐ. *eod.* vide *l.* 41. ℐ. *de jure fiſci.* 62 Mutatum videtur *l.* 2. *C. de quadriennii præſcriptione.* Goth. Quo caſu fiſcus non tenetur; nec conveniri poteſt, puta ſi procurator fiſci hac lege vendiderit, ne fiſcus teneatur. ita nihil repugnabit *l.* 2. & 3. *C. de quadrienn. præſcript. ad* §. *ſeq.* porro vide Cujacium *l.* 9. *obſ. c.* 25. Mod. 63 Quia non expedit in mulierem agere, quæ dotem non habet. *l.* 9. *C. de rei vindic.* 64 vide ad hunc §. Cujac. 9. *obſ.* 25. 65 Heres emptoris hereditatis, pro herede emptam hereditatem poſſidet. 66 Is enim præſtat nudum miniſterium. *l.* 18. ℐ. *de adquir. vel amitt. poſſ.* 67 Facit *l.* 4. *C. ſi certum. l.* 16. *in fin.* ℐ. *de adminiſtr. & peric. tut.* 68 Et hereditatis petitione ſpeciali omnes tenentur, qui habent facultatem reſtituendi. *l.* 9. ℐ. *de rei vindic.* 69 Ut teneatur, quanti interfuit actoris non decipi. *l.* 39. ℐ. *de dol.*

quaſi

quasi possidentem teneri [1]. §. 14. Item si quis dolo fecerit [2], quo minus possideat, hereditatis petitione tenebitur. † Sed si alius nactus possessionem, quam ego dolo malo amiseram, paratus sit judicium pati, Marcellus lib. IV. Digestorum tractat, [ne] forte evanescit adversus eum, qui desiit [possidere], litis æstimatio? & magis evanescere [3] ait, nisi petentis intersit [4]. Certe, inquit, si rem paratus sit restituere, indubitatum erit, evanescere: Sed si is, qui dolo desiit, ante conveniatur, eum, qui possidet, non liberabit. §. 15. Item a debitore [5] hereditario, quasi a juris [6] possessore: nam & a juris [7] possessoribus posse hereditatem peti, constat.

14. ULPIANUS lib. 20. ad Edictum.

SEd utrum ex delicto [8], an ex contractu debitor sit, nihil refert. † Debitor autem hereditarius [9] intelligitur is quoque, qui servo hereditario promisit, vel qui ante aditam hereditatem damnum dedit,

15. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

VEl aliquam rem hereditariam subripuerit.

1. *De possidente pretium rei hereditariæ: de eo, qui a debitore hereditario exegit.* 2. *De eo, qui petit hereditatem, & litis æstimationem consecutus est.* 3. *De debitore defuncti, vel hereditatis, vel heredis.* 4. *De vi dejecto, & eo, qui dejecit.* 5. *De venditore rei hereditariæ.* 6. *De rebus in fraudem patroni alienatis.* 7. *De hereditate pretiove rerum hereditariarum, quasi ex causa fideicommissi, restitutis.*

16. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

QUod si in diem sit debitor, vel sub conditione, a quo petita est hereditas, non debere eum damnari: Rei plane judicatæ [10] tempus spectandum esse secundum Octaveni sententiam, [ut] apud Pomponium scriptum est, an dies venerit. Quod & in stipulatione conditionali erit dicendum. † Si autem non venerit, cavere officio Judicis debeat de restituendo hoc debito [11], cum dies venerit, vel conditio extiterit. §. 1. Sed & is, qui pretia [12] rerum hereditariarum possidet: item qui a debitore hereditario exegit, petitione hereditatis tenetur. §. 2. Unde Julianus lib. VI. Digestorum ait, ab eo, qui petit hereditatem, & litis æstimationem consecutus est, hereditatem peti posse. §. 3. Non solum autem a debitore defuncti, sed etiam a debitore hereditario [13] peti hereditas potest. Denique ab eo, qui negotia hereditaria gessit, & Celso & Juliano videtur peti hereditatem posse. † Sed si heredis negotium gessit, nequaquam: Ab heredis [14] enim debitore peti hereditas non potest. §. 4. Julianus scribit, si is, qui pro herede possidebat, vi fuerit dejectus, peti ab eo hereditatem posse, quasi [15] a juris possessore, quia habet interdictum [16] *unde vi*, quo victus cedere debet [17]. Sed & eum, qui dejecit [18], petitione hereditatis teneri; quia res hereditarias pro possessore possidet. §. 5. Idem Julianus ait: sive quis possidens, sive non, rem vendiderit [19], petitione hereditatis eum teneri: sive jam pretium recepit [20], sive petere possit, ut & hic actionibus cedat.

§. 6. Idem scribit, patronum hereditatem petere non posse ab eo, cui libertus in fraudem alienavit [21]: quia Calvisiana [22] actione [23] ei tenetur: patroni enim iste debitor est, non hereditarius [24]. Ergo nec ab eo, cui mortis causa donatum est [25], peti hereditas potest.

§. 7. Idem Julianus scribit: si quis ex causa fideicommissi restituerit hereditatem, vel singulas res præstiterit, peti ab eo hereditatem posse: quia habet condictionem [26] earum, quæ sunt ex ea causa solutæ, & veluti [27] juris [28] possessor est. Sed & si pretia rerum, quas distraxit, ex causa fideicommissi solvit, peti hereditatem ab eo posse: quia repetere potest. Sed his casibus actiones suas dumtaxat eum præstaturum: cum & res exstant, & potest petitor [etiam] per in rem actionem eas vindicare.

Si bonæ fidei possessor de suo legata solverit.

17. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

QUod si possessor hereditatis ob id, quod ex testamento heredem se [esse] putaret, legatorum nomine de suo solvit, si quis ab intestato eam hereditatem evincat, licet damnum videtur esse possessoris, quod sibi non prospexit stipulatione *evicta* [29] *hereditate legata reddi*, attamen quia fieri potest, ut eo tempore solverit legata, quo adhuc nulla controversia mota [30] sit, & ob id nullam interposuerit cautionem placet in eo casu, evicta hereditate, dandam ei esse repetitionem. Sed cum, cessante cautione, repetitio datur, periculum est, ne propter inopiam ejus, cui solutum est legatum, nihil repeti possit, [&] ideo secundum Senatusconsulti [31] sententiam subveniendum ei est, ut ipse [quidem] ex retentione rerum hereditariarum sibi satisfaciat, cedat autem actionibus petitori, ut suo periculo eas exerceat.

De pecunia apud Argentarium perdita. 1. *Si quis post litem contestatam possidere cœperit.* 2. *Quæ veniunt in hoc judicium: & primum de rebus hereditariis.*

18. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

ITem videndum, si possessor hereditatis, venditione per argentarium facta, pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hereditatis teneatur [32], quia nihil habet, nec consequi potest? Sed Labeo putat, eum teneri: quia suo periculo male argentario credidit: sed Octavenus [33] ait, nihil eum, præter actiones, præstaturum; ob has igitur actiones petitione hereditatis teneri. Mihi autem in eo, qui mala fide possedit, Labeonis sententia placet: in altero vero, qui bona fide possessor est, Octaveni sententia [34] sequenda esse videtur.

§. 1. Si quis, cum peteretur ab eo hereditas, neque rei, neque juris veluti possessor erat, verum postea [35] aliquid adeptus est, an petitione hereditatis videatur teneri? & Celsus lib. IV. Digestorum recte scribit, hunc condemnandum, licet initio nihil possedit.

§. 2. Nunc videamus, *Quæ veniant in hereditatis petitionem.* Et placuit, universas [36] res hereditarias [37] in hoc judicium venire, sive [38] jura, sive [39] corpora [40] sint.

De rebus pigneratis, commodatis, depositis, & his, quarum nomine Publiciana competit. 1. *Si heres usucapionem impleverit.* 2. *De his, quorum datur retentio, non petitio.* 3. *De servitutibus.*

19. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

ET non tantum hereditaria corpora, sed & quæ [41] non sunt hereditaria, quorum tamen periculum [42] ad heredem pertinet: ut res pignori datæ defuncto [43], vel commodatæ [44], depositæve [45].

† Et quidem rei pignori datæ, etiam specialis [46] petitio est, ut & hereditatis petitione contineatur: sicut illæ, quarum nomine Publiciana competit. Sed licet earum nomine, quæ commodatæ vel depositæ sunt, nulla sit facile actio, quia tamen periculum earum ad nos pertinet, æquum est eas restitui [47]. §. 1. Quod si *pro emptore* usucapio [48] ab herede impleta sit, non veniet in hereditatis petitionem: quia heres, id est petitor, eam vindicare potest: nec ulla exceptio datur possessori. §. 2. Veniunt & hæ res in hereditatis petitionem, in quibus possessor retentionem habuit, non etiam petitionem: veluti si juraverat [49] defunctus petitoris rem non esse, & decesserit: debent hæ quoque restitui [50]. Imo & si possessor sua culpa [51] eas amiserit, tenebitur hoc nomine. Idemque erit & in prædone, licet hic propter culpam non teneatur: quia nec hic debet has res retinere. §. 3. Servitutes [52] in restitutionem hereditatis non venire, ego didici [53]: cum nihil eo nomine possit restitui [54], sicut est in corporibus, & fructibus: Sed si non patiatur ire, & agere, propria [55] actione convenietur [56].

De comparatis causa hereditatis. 1. *Vel ex pecunia hereditaria.* 2. *De fundo distracto.* 3. *De augmento hereditatis.* 4. *Quomodo actiones hereditariæ veniunt in petitionem hereditatis.* 5. *De effectu hujus judicii suscepti.* 6. *Senatusconsultum, cujus sunt sex partes, quæ in interiore spatio notatæ.* 7. *Interpretatio secundæ partis, & primum de partibus caducis, vel asse, & de bonis vacantibus, vel ex alia causa ad fiscum pertinentibus.* 8. *Si civitas.* 9. *Vel privatus petat.* 10. *De peculio Castrensi, vel alia universitate.* 11. *Interpretatio sextæ partis.* 12. *Interpretatio secundæ partis: Differentiæ inter bonæ, & malæ fidei possessores.* 13. *De bonorum possessoribus & aliis successoribus.* 14. *Si possessor pecuniam in hereditate inventam non attigerit.* 15. *Pecunia redacta quomodo accipitur.* 16. *De distractione post petitam hereditatem.* 17. *Interpretatio tertiæ partis: & primum, si possessor pretium exegit, vel non.* 18. *De evictione. De indebito exacto vel soluto.* 19. *De re redhibita.* 20. *De obligatione ob venditionem.* 21. *De rebus deperditis vel deminutis.*

20. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

ITem veniunt in hereditatem [etiam] ea, quæ hereditatis [57] causa comparata sunt [58]: utputa mancipia, [pecoraque, & si qua alia,] quæ necessario hereditati sunt comparata. Et si quidem pecunia hereditaria sint comparata, sine [59] dubio venient: si vero non pecunia hereditaria, videndum erit: & puto etiam hæc venire, si magna utilitas hereditatis versetur: pretium scilicet restituturo herede. §. 1. Sed non omnia, quæ ex hereditaria pecunia comparata sunt, in hereditatis petitionem veniunt [60]. Denique [61] scribit Julianus lib. VI. Digestorum, si possessor [62] ex pecunia hereditaria hominem emerit, & ab eo petatur hereditas, ita venire in hereditatis petitionem, si [63] hereditatis interfuit eum emi: at si sui causa emit, pretium venire [64].

§. 2. Simili modo [65], & si fundum hereditarium distraxit [66], siquidem sine causa, & ipsum fundum [67], & fructus in hereditatis petitionem venire: quod si [68] æris exsolvendi gratia hereditarii id fecit, non amplius venire, quam pretium [69].

§. 3. Item non solum ea, quæ mortis tempore fuerunt, sed si qua postea augmenta hereditati accesserunt, venire in hereditatis petitionem: nam [70] hereditas & augmentum recipit, & deminutionem.

† Sed ea, quæ post aditam hereditatem accedunt, si quidem ex ipsa hereditate, puto hereditati accedere: si extrinsecus, non: quia personæ possessoris accedunt. † Fructus autem omnes augent hereditatem [71], sive ante aditam, sive post aditam hereditatem acces-

1 Ex interpretatione, vide *l.* 25. *infr. de rei vindic.* 2 vide *l.* 25. §. 8. *infr. eod.* 3 *l.* 95. §. 9. *infr. de solutionib.* 4 Quo nomine in litem juratur. *l.* 25. §. 10. *infr. eod.* 5 Quocumque, sive ex contractu sive ex delicto debeat. *l.* 14. *in pr. & vers. debitor. infr. eod.* 6 Hereditarii scilicet. Nam ab eo, ut a possessore rei, sive corporis hereditas peti potest. *l.* 9. ff. *eod.* 7 *l.* 9. ff. *eod. l.* 16. §. 7. *l.* 18. *in fin. infr. eod.* 8 Puta, servo corrupto. *l.* 13. *in fin. l.* 14. *infr. de servo corrupto.* & sic venit in hereditatis petitionem, quod peti potest actione servi corrupti. 9 Cur ita? vide *l.* 31. *in fin. infr. de heredib. instituendis* 10 v. *l.* 36. §. *penult. infr. eod.* 11 *l.* 41. ff. *de jud.* 12 vide *l.* 25. §. 1. *infr. eodem.* 13 *l.* 13. *in fin. l.* 14. *l.* 15. *supr. eod.* 14 v. §. 6. *infr. eod.* 15 Juris est possessor, qui pro herede possidet. adde *l.* 13. *in fin. supr. eod.* 16 Interdictum unde vi habet, qui pro herede possidet. 17 Interdictum unde vi cedit, quia hereditatem cum actionibus restituit: pœnam vero ratione interdicti unde vi exactam non restituit; quia extrinsecus proficiscitur, *l. at ubi. & l. item veniunt.* §. *non solum. infr eod.* Mod. 18 Et furem & raptorem. *l.* 13. *supr. eod.* 19 *l.* 13. §. 4. *supr. eod. l.* 20. §. 6. *infr. eod. l.* 2. *C. eod.* 20 *l.* 25. §. 1. *infr. eod.* 21 Inter vivos. *l.* 3. §. 3. *infr. si quid in fraudem patroni.* 22 *l.* 1. §. 11 *infr. si quid in fraudem patroni.* 23 De qua *l.* 2. *infr. si quid in fraudem patroni.* 24 Ideoque hac actione non tenetur. §. 3. *supr. eod.* 25 Citra dolum. *l.* 1. §. 1. §. 2. *infr. si quid in fraudem patroni.* 26 *l.* 2. 3. 4. *infr. de condict. indeb.* v. *l.* 51. *in fin. infr. de pecul.* 27 Cur dixit hic, & *l.* 18. §. 1. *infr. veluti?* quia juris possessio proprie nulla est. *l.* 13. *in fin.* ff. *eod.* Hinc interdicta velut possessoria, *l. ult. infr. de servitutib.* & velut longa possessio, *l.* 5. §. 3. *infr. de itinere*, quæ scilicet in servitutibus est. Porro de hac particula *veluti*, plura dixi *l.* 2. § 2. *infr. de superficieb.* 28 A quo hereditas peti potest, *l.* 13. *in fin. supr. eod.* 29 De hac cautione vid. *l.* 1. *C. eod. l.* 3. §. 6. *infr. si cui plus, quam per legem Falcid.* ubi dixi. 30 Qui mota controversia legata solvit, suo periculo solvit, nisi stipulatione sibi caverit, evicta hereditate legata reddi. *l.* 41. *infr. ad l. Falcid. l.* 4 *in fin. infr. si cui plus, quam per l. Falc* 31 Quod extat in *l* 20. §. 6. *infr. eod.* 32 Et recte, in eo scilicet, qui mala fide possidebat. *infr. eod.* 33 Idem in negotiorum gestore. *l.* 21. *in fin. infr. de negotiis.* 34 Cujus sententia in bonæ fidei possessore vera est. *infr. eod.* 35 Vid. *l.* 4. ff. *eod.* 36 Est enim hæc petitio de universitate. *l.* 1. *infr. de rei vind.* 37 Allodiales. An & feuda? petuntur condictione ex feudis. 2. *Feudor.* 45. 38 Inventario defuncti adscribendæ res non tantum propriæ defuncti, sed & debitæ. *Bald.* 39 vid. *l.* 16. *in fin.* ff. *eod.* 40 Hereditas est corpus legitimum compositum ex juribus & corporibus. *l.* 3. *infr. de bon. possess.* 41 In hereditatis petitionem veniunt etiam res, quas defunctus detinebat, non autem possidebat. 42 Puta rei hereditariæ amotæ, *l.* 71. §. *pen infr. de adquir. vel omitt. hered.* 43 *l.* 10. *C. de pignoratit.* 44 *l.* 3. §. 3. *infr. commodati.* 45 *l.* 7. §. 1. *infr. depositi.* proprie tamen hujusmodi res non sunt hereditariæ, vid *l.* 5. §. 10. *infr. ut in possess. legat.* 46 Id est, propria. Pignus enim propria actione peti potest, ut *infr. de pignor. act.* 47 Etiamsi modice interfit. *l.* 2 §. 24. *infr vi bonor. raptor.* 48 vid. *l.* 9. *infr. familiæ.* 49 Juramento jus quæsitum in heredem transfertur, licet ipsum juramentum non transeat. 50 Atqui eo casu juranti competit exceptio jurisjurandi. *l.* 11. *infr. de jurejurando.* 51 Cujus nomine tenetur. *l.* 25. §. 2. *infr. eod.* 52 Debitæ prædio hereditario. 53 Competit tamen earum nomine interdictum quorum bonorum. *l.* 1. §. 8. *infr. quod legatorum.* 54 Nec enim possidetur. *l.* 1. §. 8. *infr. quod legat.* 55 Confessoria in rem. 56 Confessoria, *l.* 2. *infr. si servit. vind.* 57 Secus si pro ipso herede. 58 Possessor a petitore hereditatis sumptus deducit. *l.* 31. *infr. eod.* 59 Non tamen omnia. §. 1. *infr. eod.* 60 Cur ita? vid. *quod notavi ad l.* 48. *in fin. infr. de furt.* 61 Id est, ideoque. 62 Malæ fidei, vel prædo. *Gloss. Bart. Bald.* 63 Adde *l.* 11. §. 4. *supr de minor.* 64 Quæ causa multo utilior est possessori quam prior, possunt enim res emptæ post emptionem, quam cum emptæ fuerunt, meliores esse. 65 Argumentum a contractu ad distractum. 66 *Distraxerit* 67 *l.* 22. *in fin. infr. eod.* 68 Necessitatis ratione prædo excusatur. 69 Rerum. §. *ult infr. eod* adde *l.* 18. *supr. quod met. causa.* 70 §. 12. *infr. eod. l.* 51. *infr. eod. l.* 2. *C. h. t. l.* 178. §. 1. *infr. de verbor. sign.* 71 An a quovis possessore restituentur? vide quæ notavi *ad l.* 22. *C. de rei vind.*

ſerint. † Sed & partus ancillarum [1] ſine dubio augent hereditatem. §. 4. Cum prædiximus [2], omnes hereditarias actiones in hereditatis petitionem venire, quæritur, utrum cum [3] ſua natura veniant, an contra: utputa [eſt] quædam actio, [quæ] inficiatione creſcit: utrum cum ſuo incremento, an vero in ſimplum venit [4], ut legis Aquiliæ? Et Julianus lib. VI. Digeſtorum ſcribit, ſimplum ſoluturum. §. 5. Idem recte ait, ſi noxali judicio condemnatus ſit poſſeſſor defuncto, non [5] poſſe eum dedentem noxæ officio Judicis liberari: quia tamdiu quis habet noxæ dedendæ facultatem, quamdiu judicati conveniatur [6]: poſt ſuſceptum judicium non poteſt noxæ dedendo ſe liberare: ſuſcepit autem per petitionem hereditatis. §. 6. Præter hæc, multa reperimus tractata & de petitione hereditatis, de diſtractis [7] rebus hereditariis, de dolo præterito [8], & de fructibus: [de] quibus cum forma Senatusconſulto ſit data, optimum eſt ipſius Senatusconſulti interpretationem facere, verbis ejus relatis: *Pridie idus Martias, Quintus Julius Balbus, & Publius Iuventius Celſus, Titius Aufidius, Oenus Severianus conſules* [9] *verba fecerunt de his, quæ [Imperator] Cæſar, Trajani Parthici* [10] *filius, divi Nervæ nepos* [11], *Hadrianus, Auguſtus [Imperator] maximusque princeps propoſuit quinto nonas Martias, quæ proximæ fuerunt, libello* [12] *complexus [eſſet]. Quid fieri placeat. De qua re ita cenſuerunt: cum antequam partes caducæ* [13], *ex bonis Ruſtici, fiſco peterentur, hi, qui ſe heredes eſſe exiſtimant, hereditatem diſtraxerint* [14], *placere, redactæ ex pretio rerum venditarum pecuniæ uſuras non eſſe exigendas* [15]. *Idemque in ſimilibus cauſis ſervandum.* † *Item placere, a quibus hereditas petita fuiſſet, ſi adverſus eos judicatum eſſet, pretia, quæ ad eos rerum ex hereditate venditarum perveniſſent, etſi eæ ante petitam hereditatem deperiſſent, deminutæve fuiſſent* [16], *reſtituere debere.* † *Item* [17] *eos, qui bona invaſiſſent, cum ſcirent ad ſe non pertinere, etiamſi ante litem conteſtatam fecerint, quo minus poſſiderent, perinde condemnandos* [18], *quaſi poſſiderent: eos autem, qui juſtas cauſas habuiſſent, quare bona ad ſe pertinere exiſtimaſſent, uſque eo dumtaxat, quo* [19] *locupletiores ex ea re facti eſſent.* † *Petitam autem fiſco hereditatem ex eo tempore exiſtimandum eſſe, quo primum ſcierit quiſque eam a ſe peti, id eſt, cum primum aut denunciatum eſſet ei, aut litteris* [20], *vel edicto evocatus eſſet, cenſuerunt.* † Aptanda eſt igitur nobis ſingulis verbis Senatusconſulti congruens interpretatio.

§. 7. Ait Senatus: *Cum* [21] *antequam partes caducæ fiſco peterentur.* Hoc [22] evenerat, [ut partes caducæ fiſco peterentur [23]]: ſed etſi ex aſſe [24] fiat, Senatusconſultum [25] locum habebit. † Idem [26], & ſi vacantia [27] bona fiſco vindicentur, vel [28] ſi ex alia quacunque cauſa bona ad eum pervenerunt. §. 8. Senatusconſultum hoc locum habebit, & [29] ſi civitati [30] peteretur. §. 9. In privatorum [31] quoque petitionibus Senatusconſultum locum habere nemo eſt qui ambigit: licet in publica cauſa factum ſit [32]. §. 10. Non ſolum autem in hereditate utimur Senatusconſulto, ſed & in peculio caſtrenſi [33], vel alia univerſitate. §. 11. *Petitam* autem *hereditatem*, &c. [34] [id eſt, ex] quo quis ſcit a ſe peti: nam ubi ſcit, incipit eſſe malæ fidei poſſeſſor [35], *id eſt, cum primum ei denunciatum eſſet.* Quid ergo, ſi ſcit quidem, nemo autem ei denunciavit? an incipiat uſuras [36] debere pecuniæ redactæ? Et [puto], debere [37]: cœpit enim malæ fidei poſſeſſor eſſe. [Sed] ponamus denunciatum eſſe, non tamen ſcit: quia non ipſi, ſed procuratori ejus denunciatum eſt: Senatus ipſi [38] denunciari exigit: & ideo non nocebit: niſi forte is, cui denunciatum eſt, eum certioraverit: ſed non ſi certiorare potuit, nec fecit.

† A quo denunciatum eſt, Senatus non exigit: Quicumque ergo fuit, qui denunciavit, nocebit. §. 12. Hæc adverſus bonæ fidei poſſeſſores: nam ita Senatus locutus eſt, *eos, qui ſe heredes exiſtimaſſent.* Cæterum ſi [39] quis ſciens, ad ſe hereditatem non pertinere, diſtraxit, ſine dubio non pretia rerum, ſed ipſæ [40] res veniunt in petitionem hereditatis, & fructus earum. Sed Imperator Severus epiſtola ad Celerem idem videtur feciſſe & in malæ fidei poſſeſſoribus. Atquin Senatus de his eſt locutus, qui ſe heredes exiſtimant: Niſi forte ad eas res referemus, quas diſtrahi expedierat [41], quæ onerabant magis hereditatem, quam fructui erant: ut ſit in arbitrio [42] petitoris, qualem computationem faciat adverſus malæ fidei poſſeſſorem, utrum ipſius rei, & fructuum [43], an pretii, & uſurarum, poſt motam controverſiam. §. 13. Licet autem Senatus de his locutus ſit, qui ſe heredes exiſtiment, tamen [44] & ſi bonorum [45] poſſeſſores ſe exiſtiment, [vel alios ſucceſſores juſtos], vel ſibi reſtitutam hereditatem [46], in eadem erunt conditione. §. 14. Papinianus autem lib. III. Quæſtionum: ſi poſſeſſor hereditatis pecuniam inventam in hereditate non attingat [47], negat eum omnino in uſuras conveniendum. §. 15. *Redactæ*, inquit, *pecuniæ ex pretio rerum venditarum: Redactam* ſic accipiemus, non ſolum jam exactam, verum & ſi exigi potuit, nec exacta eſt. §. 16. Quid, ſi poſt petitam hereditatem res diſtraxerit? hic ipſæ res venient, fructusque earum. Sed ſi forte tales fuerunt, quæ vel ſteriles erant, vel tempore perituræ, & hæ diſtractæ ſunt [vero pretio [48]], fortaſſis poſſit petitor eligere, ut ſibi pretia & uſuræ præſtentur. §. 17. Ait Senatus: *Placere, a quibus petita hereditas fuiſſet, ſi adverſus eos judicatum eſſet, pretia, quæ ad eos rerum ex hereditate venditarum perveniſſent, & ſi ante petitam hereditatem deperiſſent, deminutæve eſſent, reſtituere debere.* † Bonæ fidei poſſeſſor, ſi vendiderit res hereditarias, ſive exegit pretium, ſive non, quia habet actionem, debebit pretium præſtare. Sed, ubi habet actionem, ſufficiet eum actiones præſtare [49].

§. 18. Sed ſi vendidit, & evicta [50] re reſtituit, quod accepit, non videbitur ad eum perveniſſe: quanquam poſſit dici, nec ab initio pretium venire: quia non fuit res hereditaria, quæ diſtracta eſt. † Sed etſi Senatus rerum ex hereditate diſtractarum non hereditariarum fecit mentionem, reſtitui tamen non debet: quia nihil apud eum remanet [51]. Nam [&] Julianus lib. VI. Digeſtorum ſcribit, quod indebitum exegit, reſtituere eum non [52] debere: nec imputaturum, quod non debitum ſolvit [53]. §. 19. Sed ſi res ſit redhibita, hic utique [&] hereditaria eſt, & pretium non veniet, quod refuſum eſt.

§. 20. Sed & ſi ob venditionem obſtrictus ſit emptori poſſeſſor hereditatis, dicendum erit, proſpici ei cautione [54]. §. 21. Reſtituere autem pretia debebit poſſeſſor, etſi deperditæ [55] ſunt res, vel deminutæ. Sed utrum ita demum reſtituat, ſi bonæ fidei poſſeſſor eſt, an & ſi malæ fidei? Et, ſi quidem res apud emptorem exſtent, nec deperditæ, nec deminutæ ſunt, ſine dubio ipſas res debet præſtare malæ fidei poſſeſſor [56]: aut ſi recipere eas, ab emptore nullo modo poſſit, tantum, quantum in litem eſſet juratum [57]: at ubi deperditæ ſunt, & deminutæ, verum pretium debet præſtari: quia, ſi petitor rem conſecutus eſſet, diſtraxiſſet, & verum pretium rei non perderet.

Definitio deperditi & deminuti.

21. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

DEperditum [58] intelligitur, quod in rerum natura eſſe deſiit [59]; *deminutum* [60] vero, quod uſucaptum eſſet, & ob id de hereditate exiit.

Si poſſeſſor & rem habeat & pretium.

22. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

SI [61] & rem, & pretium habeat bonæ fidei poſſeſſor, puta quod eandem rem emerit [62], an audiendus ſit, ſi velit rem dare, non pretium? In prædone dicimus [63], electionem [64] eſſe debere actoris: an hic magis poſſeſſor audiendus ſit, ſi velit rem tradere, licet deteriorem factam, non petitor, ſi pretium deſideret, quod [65] inverecundum ſit tale deſiderium: an vero, quia ex re hereditaria locupletior ſit, & id, quod amplius habet ex pretio, reſtituere debeat, videndum: nam [&] in Oratione *Divi Hadriani* ita eſt: *Diſpicite, Patres* [66] *Conſcripti, nunquid ſit æquius, poſſeſſorem non facere lucrum, & pretium, quod ex aliena re perceperit, reddere, quia poteſt* [67] *exiſtimari, in locum hereditariæ rei venditæ, pretium ejus ſucceſſiſſe* [68] *& quodammodo ipſum hereditarium factum* [69]. Oportet igitur poſſeſſorem & rem reſtituere petitori, & quod ex venditione ejus rei lucratus eſt [70].

Quatenus pretium a bonæ fidei poſſeſſore reſtituitur. 1. *De pœna.*

23. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

UTrum autem omne pretium reſtituere debebit bonæ fidei poſſeſſor, an vero ita demum, ſi factus ſit locupletior, videndum: finge pretium acceptum vel perdidiſſe, vel conſumpſiſſe, vel donaſſe; & verbum quidem *perveniſſe* [71] ambiguum eſt: ſolumne hoc contineret, quod prima ratione fuerit, an vero & id, quod durat? Et puto, ſequentem [72] clauſulam ſenatusconſulti, & ſi hæc ſit ambigua, ut ita demum computet, ſi factus ſit locupletior [73]. §. 1. Proinde, ſi non ſolum pretium, ſed etiam pœna tardius pretio ſoluto pervenerit [74], poterit dici, quia locupletior in totum factus eſt, debere venire: licet de pretio ſolummodo Senatus ſit locutus.

24. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

AT ubi vi dejectus fuit, non debet reſtituere pœnam [75] ex eo commiſſam, quod eam actor habere non poteſt. Sic nec pœna reſtitui debet, quam adverſarius ei promiſit, *ſi ad judicium non venerit.*

1 Et fœtus gregum & pecorum. *l.* 25. *in fin. infr. eod.* 2 *l.* 18. *in fin. ſupr. eod.* 3 Id eſt, in ſimplum. 4 vid. *l.* 17. *infr. ad l. Aquil.* 5 At enim cum unum eſt in obligatione, alterum in facultate ſolvendi, unum pro alio ſolvi poteſt: Beneficium legis ſolvendi unum pro alio, litis conteſtatione in actione judicati amittitur. *Bald.* vid. Socin. *reg. ſolut.* 137. 6 Id eſt, intra quadrimeſtre tempus, *l.* 2. *C. de uſuris rei jud.* facultatem habet noxæ dedendi, hinc nota condemnationem fieri ob damnum, ſed noxæ deditionem eſſe in ſolutione, v. *l.* 6. §. 1. *infr. de re jud.* Goth. Accurſius legit *non conveniatur*, qua ſuper re vid. quæ reſcribit Ant. Auguſt. *Emend. lib.* 1. *c.* 3. *& ad* §. 6. *pridie Idus.* Alciat. *lib.* 5. *parerg. c.* 10. *& ad* §. *petitam* 11. Menoch. *de A. J. cauſ.* 220. Mod. 7 vid. *l.* 16. §. 5. *ſupr. eod.* 8 v. *l.* 25. §. 7. *infr. eod.* 9 In hoc ſenatusconſulto electi conſules cum iis, qui jam fungebantur officio, connumerantur. vid. Alciat. 5. *parerg.* 10. quando eligerentur & conſulatum ingrederentur, vid. *l.* 36. *infr. de cond. & demonſt.* hinc Bald. notat electo conſuli jus ſuffragii, & reformandi cum eo, qui adminiſtrat, id eſt, qui in actu eſt, competere 10 Parthici hoc cognomentum tulit, Niſibi & Ecbatanis potitus. *vide* Dionem *in Trajano.* 11 Adoptatus, *Dion.* 12 Oratione. *l.* 22. *l.* 40. *infr. eod.* 13 §. 7. *infr. eod.* 14 §. 12. *infr. eod.* al. *diſtraxerunt.* 15 §. 17. *infr. eod.* 16 §. *ult. infr. eod. l.* 21. *infr. eod.* 17 *l.* 25. §. 2. *infr. eod.* 18 Hinc Paulus colligit, dolum præteritum in hereditatis petitionem venire. *l.* 27. §. 3. *infr. de rei vind.* 19 *l.* 25. §. 11. *infr. eod.* 20 Adverſus abſentem. 21 *vid.* ad hunc locum Antonium Fabrum, 3. *conjecturarum* 16. 22 Hoc eſt, id tum fuerat in quæſtione poſitum, partes peti. Quid ſi totum petitum ſit? idem *infr. eod.* Quid ſi non fiſco, ſed civitati aut privato petitum ſit? idem §. 8. & 9. *ƒ.* Quid ſi peculium caſtrenſe, vel aliam univerſitatem petierit? idem §. 10. Hinc conſtat, recte a ſpecie ad genus argumentum duci, dum & eadem ratio ſit in genere, quæ in ſpecie. 23 Quia heredes ſcripti ex parte, mortui aut peregrini vel ſervi pœnæ effecti erant, ante apertas tabulas. *Cuj.* 24 Heres fiſcus ſit, et. 25 Superius illud Hadriani §. 6. *ƒ. eod.* 26 *Id eſt, & ſi vacantia*, v. Cuj. 18. *obſ.* 14. 27 Non quod heres ex aſſe, mortuus ſit ante apertas tabulas ex l. Papia, ſed quia nullus heres exiſtit ex l. Julia. Cujac. *ibid.* 28 vid. quæ ſcripſi *ad l.* 46. *infr. eod.* 29 Imo aliud eſt in civitatibus, quam in fiſco. *l.* 16. *infr. de verb. ſign.* 30 Non tantum fiſco. Ad civitates ita extenditur, quod in fiſco conſtitutum. §. 7. *ſupr. eod.* 31 *l.* 1. *C. eod.* 32 Hoc ſenatusconſultum vid. *l.* 1. *C. eod.* 33 Quod pro hereditate interdum habetur, *l.* 2. *infr. de caſtrenſ.* 34 Hæc verba, *& cætera*, complectuntur & repetunt omnia, ideoque ſunt relata. Bart. *ad l.* 29. §. 12. *infr. de liberis & poſth.* 35 vide *l.* 25. §. 7. *infr. eod.* 36 Poſſeſſor hereditatis pretium rerum, quas dolo alienavit, cum uſuris præſtare cogendus eſt, Paul. 1. *ſent.* 13. §. 8. Goth. Denunciatio quatenus ſit valida vel non, vid. Socin. *reg.* 121. *verb. denunciatio.* Menoch. *de Arbitr. lib.* 1. *quæſt.* 66. *num.* 4. Anſ. Quando & quibus caſibus ex re & perſona mora committatur, adde Menoch. *de arbitr. jud. cent.* 3. *cauſ.* 220. S. L. 37 *l.* 2. *in fin. C. eod.* 38 Durius ergo agitur adverſus eum, qui novum opus facit: tunc enim ſufficit vel ipſis fabris denunciaſſe. *l.* 5. §. 3. *infr. de novi operis nunciat.* 39 Qui alienam hereditatem ſciens vendit, non ad pretium, ſed ad res ipſas, & earum fructus tenetur, *ut hic*, 35. *Eclog.* 20. *ex lib.* 42. *tit.* 1. *arg.* 17. 40 At enim res diſtractæ quemadmodum venient? ut in plus, quam pretium, teneatur. 41 vid §. 16. *infr. eod.* 42 Adde *l.* 36. §. 3. *infr. eod.* 43 Vid. §. *ult. infr. eod.* 44 Quia bonorum poſſeſſor vice heredis habetur. *l.* 2. *infr. de bonor. poſſeſſ.* 45 *Si bonos poſſeſſores ſe exiſtiment*, ita Græci. Simile eſt exemplum *in l.* 2. §. 1. *infr. familiæ.* ubi ἀγαθὸς νομεὺς Græcis legitur pro bonorum poſſeſſore. 46 Nam fideicommiſſarius heredis loco intelligitur §. 7. *Inſt. de fideicommiſſ.* 47 *l.* 62. *infr. de rei vindic.* 48 Id male poſitum videtur: Talium enim rerum diſtractio onerat magis hereditatem, quam fructui eſt. §. 12. *ſupr. eod.* 49 In omnibus, qui tenentur, (quia actionem habent, delegatio pro juſta præſtatione eſt, vide *l.* 51. *in fin. infr. de peculio.* 50 Perveniſſe res ad eum non videtur, cui tradita res quidem, ſed poſtea evicta. 51 Nec durat apud eum pretium. *l.* 2. §. 7. *infr. de hered. vel act. vend.* 52 Imo debet reſtituere. *l.* 23. *ſupr. de negotiis.* 53 Quia ſuo nomine exegit, non alieno. *ut in l.* 23. *ƒ. de negotiis.* 54 *l.* 40. §. 3. *infr. eod.* 55 *Eclog. ibid. cap.* 18. Deperditæ & deminutæ. *hic. &* §. 6. *ſupr. eod. l.* 21. *infr. eod.* uſus & caſus, *l.* 58. §. 6. *ƒ. ad SC. Trebell.* 56 Si eas eligat hereditatis petitor. § 12. *in fin. ſupr. eod.* 57 *l.* 25. §. 10. *infr. eod.* ut rerum ex hereditate alienatarum æſtimatio in arbitrio ſit petitoris Paul. 1. *ſent.* 13. §. 9. 58 Amiſſum. v. *l.* 14. *infr. de verb. ſign.* 59 Aut conditionem mutavit. *l.* 63. *in fin. infr. pro ſocio.* 60 Adde *l.* 70. *in fin. infr. de legat.* 2. *l.* 3. *infr. de damn.* 61 *Eclog. ibid. cap.* 20. 62 *Al.* redemerit. Græcis ἀντηγόρασας. 63 Didicimus, ut *l.* 19. *in fin. ƒ. eod.* 64 Facit *l.* 20. §. 12. *ſupr. eod.* 65 Vide quæ ſcripſi ad *l. penult. C. de ſolut.* 66 Hac formula vel ipſi Imperatores Senatum alloquebantur. Suet. *in Auguſto c.* 58. & *in Tiberio c.* 29. & 67. *& in Domitian. cap.* 11. Capitolinus *in Opilio Macrino.* 67 Pretium an, & quando ſuccedat in locum rei, vide quæ notavi ad *l.* 48. *in fin. infr. de furtis.* 68 In hereditatis petitione non res hereditaria vendita petitur, ſed hereditas, quæ eſt univerſitas & complectitur pretium rei venditæ. Idemque eſt in aliis rebus univerſalibus. In rebus autem ſingularibus ſola res debetur, quæ cum abeſt aut perempta eſt, jam nihil debetur, itaque pretium non ſuccedit in locum rei, *l. qui vas.* §. *ult. infr. de furt.* & *l. venditor. infr. de hered. vel act. vend.* Mod. 69 In petitione hereditatis id erit ſpeciale (quamquam videntur huic legi contrariæ, *l.* 20. §. 1. *ſupr. eod. l.* 25. §. 1. *infr. eod. l.* 9. *infr. titul. proxim.*) & in actione, *quod metus cauſa. l.* 18. *ƒ. quod metus cauſa.* 70 Cur ita? vide *l.* 39. *infr. de uſufructu.* 71 *l.* 2. §. 3. *infr. de hereditate vel act. vend.* 72 *Sequendam.* 73 v. *l.* 25. §. 11. *infr. eod.* 74 Id eſt, pœna ſtipulata quoad tardius pretium ſolutum eſſet: quia hujusmodi pœna infligitur ob injuriam illatam perſonæ, quæ poſſidet, non rei poſſeſſæ. *l.* 43. §. 5. *infr. de ædilit.* 75 Pœnæ & multæ ita cedunt publicarum rerum conductoribus. dixi *l.* 13. *C. de vectigalibus.*

De

De lucro ex lege commissoria. 1. Si possessor ex pretio rei hereditariæ aliam rem emerit. 2. Interpretatio quartæ partis. De dolo præterito & culpa. 3. De prædonibus. 4. De fructibus. 5. De mala fide tempore hereditatis apprehensæ, vel postea. 6. De errore juris. 7. De dolo ante vel post litem contestatam. 8. De eo, qui dolo desiit possidere, aut possessionem non admisit: & de alio possessore. 9. De fructibus. 10. De jurejurando in litem. 11. Interpretatio quintæ partis. Si bonæ fidei possessor ex hereditate sumptum fecerit, dilapidaverit, perdiderit, donaverit, ἀντίδωρα acceperit. 12. De lautiore usu rei suæ. 13. De mutuo. 14. De pignore. 15. Si heres ex semisse, putans se heredem ex asse, dimidiam partem hereditatis consumpserit. 16. Utrum erogatum ex hereditate, totum decedat, an pro rata patrimonii. 17. De rei vindicatione adversus eum, qui emit a bonæ fidei possessore. 18. Utrum hoc judicium sit in personam, an in rem. 19. Familiæ erciscundæ. 20. De partu.

25. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

SEd & si lege [1] commissoria vendidit, idem erit dicendum, lucrum, quod sensit lege commissoria, præstaturum. §. 1. Item, si rem distraxit, & ex pretio aliam rem comparavit, veniet pretium [2] in petitionem hereditatis, non [3] res [4], quam in patrimonium suum convertit. Sed si res minoris valet, quam comparata est, hactenus locupletior factus videbitur, quatenus res valet: quemadmodum, si consumpsisset, in totum locupletior factus non videbitur. §. 2. Quod ait Senatus: *Eos, qui bona invasissent, quæ scirent ad se non pertinere, etiamsi ante litem contestatam fecerint, quo minus possiderent, perinde condemnandos, quasi possiderent:* Ita intelligendum est, ut & dolus præteritus in petitionem hereditatis deduceretur: sed & culpa [5]: & ideo ab eo, qui ab alio non exegit, vel a semetipso, si tempore esset liberatus, peti hereditatem posse: hoc utique si exigere potuit [6]. §. 3. Quod autem ait Senatus, *eos, qui bona invasissent*, loquitur de prædonibus [7]: id est, de his, qui cum scirent ad se non pertinere hereditatem, invaserunt bona, scilicet cum nullam causam haberent possidendi.

§. 4. Sed & *fructus*, non quos perceperunt, inquit, sed *quos percipere debuerunt* [8], eos præstaturos. §. 5. De eo autem loquitur Senatus, qui ab initio mente prædonis res hereditarias adprehendit. † Quod si ab initio quidem justam causam habuit adipiscendæ possessionis, postea vero conscius ad se nihil hereditatem pertinere, prædonio [9] more versari cœpit, nihil Senatus loqui videtur. Puto tamen, & ad eum mentem Senatusconsulti pertinere: parvi [10] etenim refert, ab initio [11] quis dolose in hereditate sit versatus, an postea hoc facere cœpit. §. 6. *Scire ad se non pertinere* utrum is tantummodo videtur, qui factum scit, an & is, qui in jure erravit: putavit enim recte factum testamentum, cum inutile erat: vel cum [eum] alius præcederet adgnatus, sibi potius deferri? Et non puto hunc esse prædonem, qui dolo caret, quamvis in jure erret [12]. §. 7. *Si ante litem* [13] *contestatam*, inquit, *fecerint.* Hoc ideo adjectum, quoniam post litem contestatam omnes incipiunt malæ fidei possessores esse [14]: quinimo [15], post controversiam motam. Quanquam enim litis contestatæ mentio fiat in senatusconsulto, tamen & *post motam controversiam omnes possessores pares fiunt, & quasi prædones tenentur.* Et hoc jure hodie utimur: cœpit enim scire rem ad se non pertinentem possidere se is, qui interpellatur: qui vero prædo est, & ante litem contestatam doli nomine tenebitur: hic est enim dolus præteritus [16].

§. 8. *Perinde*, inquit, *condemnandos, quasi possiderent:* Merito: nam is, qui dolo fecit, quo minus possideret, ut possessor condemnatur [17]: accipies, sive dolo [18] desierit possidere, sive dolo possessionem noluerit admittere. Sive autem ab alio res possideatur, sive in totum non exstet, locum habebit hæc clausula. Unde si sit alius possessor, ab utroque hereditas peti possit: & si per multos [19] ambulaverit [20] possessio, omnes tenebuntur. §. 9. [Sed] utrum is solus, qui possidet, fructus præstabit: an etiam is, qui dolo fecit, quo minus possideret? Et dicendum erit, post senatusconsultum, ambo teneri [21]. §. 10. Hæc verba senatusconsulti etiam adversus eum, qui non possidet, jusjurandum [22] inducunt: tam enim adversus eum, qui dolo fecit, quo minus possideat, quam adversus possidentem, in litem juratur. §. 11. Consuluit Senatus bonæ fidei possessoribus, ne in totum damno adficiantur, sed in id duntaxat teneantur, in quo [23] locupletiores facti sunt [24]. Quemcunque igitur sumptum fecerint ex hereditate, si quid dilapidaverunt [25], perdiderunt, dum re [26] sua se abuti putant, non præstabunt [27]: nec [28] si donaverint, locupletiores facti videbuntur: quamvis ad remunerandum sibi aliquem naturaliter [29] obligaverunt. † Plane si ἀντίδωρα [30], id est, *remunerationes*, acceperunt, dicendum est, eatenus [31] locupletiores factos, quatenus acceperunt: velut genus [32] quoddam hoc esset permutationis.

§. 12. Si quis re sua lautius [33] usus sit contemplatione delatæ sibi hereditatis, Marcellus lib. V. Digestorum putat, nihil eum ex hereditate deducturum, si eam non attingit [34]. §. 13. Simili modo & si mutuam pecuniam accepit, quasi dives se deceperit. §. 14. Si tamen pignori res hereditarias dedit, videndum, an vel sic attingatur hereditas? Quod est difficile, cum ipse sit obligatus. §. 15. Adeo autem qui locupletior factus non est, non [35] tenetur, ut si quis putans se ex asse heredem, partem dimidiam hereditatis sine dolo malo consumpserit, Marcellus lib. IV. Digestorum tractat, num [non] teneatur: quasi id, quod erogaverit, ex eo fuerit, quod ad eum non pertinebat, sed ad coheredes: nam & si is, qui heres non erat, totum quidquid apud se fuit, consumpsisset: sine dubio non tenetur, quasi locupletior non factus. Sed in proposita quæstione, tribus visionibus [36] relatis, una prima, deinde alia, posse dici totum, quod superest, restituere eum debere, quasi suam partem consumpserit; tertia utrique, quod consumptum est, decedere: ait utique nonnihil restituendum: de illo dubitat, utrum totum, an partem restituendam dicat. Puto tamen residuum integrum non esse restituendum, sed partem ejus dimidiam. §. 16. Quod autem quis ex hereditate erogaverit, utrum totum decedat, an vero pro rata patrimonii ejus: utputa penum [37] hereditarium ebibit, utrum totum hereditati expensum feratur, an aliquid & patrimonio ejus? ut in id factus locupletior videatur, quod solebat ipse erogare ante delatam hereditatem: ut si quid lautius [38] contemplatione hereditatis impendit, in hoc non videatur factus locupletior: in statutis [39] vero suis sumptibus videatur factus locupletior: utique enim & si non tam laute erogasset, aliquid [40] tamen ad victum cottidianum erogasset. Nam & D. Marcus in causa Pythodori, qui rogatus erat [41], *quod sibi superfuisset ex hereditate reddere*, decrevit, ea, quæ alienata erant, non minuendi fideicommissi [42], nec pretium in corpus patrimonii Pythodori redisse: [&] ex proprio Pythodori patrimonio, & ex hereditate decedere, non tantum ex hereditate [43]. Et nunc igitur statuti sumptus utrum ex hereditate decedent exemplo rescripti D. Marci, an ex solo patrimonio, videndum erit: Et verius est, ut ex suo patrimonio decedant ea, quæ etsi non heres fuisset, erogasset. §. 17. Item si rem distraxit bonæ fidei possessor, nec pretio factus sit locupletior, an singulas res, si nondum usucaptæ sint, vindicare petitor ab emptore possit? & si vindicet, an exceptione non repellatur, *quod præjudicium hereditati non fiat inter actorem, & eum, qui venumdedit:* quia non videtur venire in petitionem hereditatis pretium earum: quamquam victi emptores reversuri sunt ad eum, qui distraxit [44]? Et puto, posse res vindicari, nisi emptores regressum ad bonæ fidei possessorem habent [45]. Quid tamen si is, qui vendidit, paratus sit ita defendere hereditatem, ut perinde, atque si possideret, conveniatur? Incipit exceptio locum habere ex persona emptorum. [Certe], si minori pretio res venierint, & pretium quodcunque illud actor sit consecutus, multo magis poterit dici, exceptione eum summoveri. Nam & si id, quod a debitoribus exegit possessor, petitori hereditatis solvit, liberari debitores [46] Julianus lib. IV. Digestorum scribit, sive bonæ fidei possessor, sive prædo fuit, qui debitum ab his exegerat: [&] ipso jure eos liberari.

§. 18. Petitio hereditatis, etsi in rem actio sit, habet tamen præstationes quasdam personales [47], utputa eorum, quæ a debitoribus sunt exactæ [48]: item pretiorum [49]. §. 19. Hoc Senatusconsultum ad [50] petitionem hereditatis factum, etiam in familiæ herciscundæ [judicio] locum habere placet: ne res absurda sit, ut quæ peti possint, dividi non possint [51]. §. 20. Augent [52] hereditatem, gregum & pecorum partus [53].

26. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

QUod si oves natæ sunt, deinde ex his aliæ, hæ quoque, quasi augmentum restitui debent.

De pensionibus ædium locatarum.

27. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

ANcillarum etiam partus [54], & partuum partus, quamquam fructus esse non existimantur [55], quia non temere ancillæ ejus rei causa comparantur, ut pariant, augent tamen hereditatem: quippe cum ea omnia fiunt hereditaria, dubium non est, quin ea possessor, si aut possideat, aut post petitam hereditatem dolo malo fecit, quo minus

1 Legis commissoriæ hæc est formula, *si ad diem pecunia soluta non sit, fundus sit inemptus. l. 2. infr. de lege commiss.* 2 §. 18. *infr. eod. l. 16. §. 1. §. 5. supr. eod.* 3 Cur ita? vide quæ notavi ad *l. 48. in fin. infr. de furtis.* vid. etiam *l. 22. in fin. supr. hoc tit.* 4 Quid ita, cum res in pretii locum succedat? vide *l. 70. in fin. infr. de legat. 2.* 5 *l. 19. §. 2. supr. eod.* 6 Nam interdum rerum difficultate impeditur. *l. 35. supr. de negotiis.* 7 *l. 11. in fin. l. 19. §. pen. supr. eod.* 8 *l. 1. in fin. C. eod.* 9 Id est, ut prædones solent. 10 Quantum ad fructus, paria sunt, ab initio malam fidem fuisse, & ex postfacto supervenisse. *Bart.* 11 vide *l. 13. infr. depositi.* 12 Et ita in jure errans adquirere poterit: quod repugnat *l. 7. infr. de jur. & fact.* Goth. Error juris in damnis rei suæ amittendæ non nocet. Itaque non nocere debebit huic bonæ fidei successori, qui damnum tantum vitare studet, non lucrum consequi, nec enim eo, quod b. f. possessor est, fructus suos facit, *l. 20. supr. eod.* vid. *ad hunc §.* Vitalem *l. 1. variar. lect. c. 24.* & Petrum Peckium *ad C. possess. de reg. jur. in 6. & ad §. 11. consuluit.* Forcatulum *Aviaria c. 2.* Mod. 13 Hoc quid? vide *l. 36. infr. de verb. sign.* 14 *l. 2. C. de fruct. & litium exp.* post sententiam. *l. 20. §. 11. supr. eod.* 15 Controversia mota intelligitur etiam ante litem contestatam, *ut hic. & in l. nec bona. 10. C. de præscriptione longi temporis. & in Titulo, ut lite pendente. & c. 2. eod. tit. in Clement.* Sic in quæstione litigiosæ rei, *res litigiosa* dicitur, mota controversia ante litis contestationem. *Nov. 112.* 16 Cujus nomine tenetur, *l. 13. §. 2. l. 14. l. 20. §. 6. supr. eod.* v. *l. 27. §. 3. infr. de rei vind.* 17 §. 9. *infr. eod. l. 13. §. 2. supr. eod. l. 2. §. 42. infr. ne quid in loco public. l. 131. infr. & cap. 36. de reg. jur. in 6.* & ita fictione dolus repræsentat possessionem. 18 Vide quæ notavi ad *l. 131. infr. de reg. jur.* 19 Ambulat possessio, *ut hic.* ut & emptio. *l. 15. supr. de minorib.* 20 Translata fuerit. 21 v. §. 8. *supr. eod.* 22 v. *l. 20. §. ult. supr. eod.* 23 §. 15. *infr. eod. l. 20. §. 6. vers. item eos. l. 23. supr. eod. l. 30. l. 40. §. 1. infr. eod. l. 3. infr. de cond. ind.* 24 Quod inspicitur tempore rei judicatæ. v. *l. 36. §. 4. infr. eod.* 25 Quid si in feudum dederunt? scripsi *ad l. 5. §. 1. infr. depositi.* 26 Abuti re sua licet. 27 Justus possessor sumptus deducit, nec tenetur de re neglecta. *l. 31. §. 3. infr. eod.* 28 Qui donat, non fit locupletior, etiamsi donatarium sibi naturali vinculo ad ἀντίδωρα obstringat. Hoc ideo, quoniam naturale debitum ab invito donatario exigi non potest, & ut Seneca ait 1. *de beneficiis.* Nemo beneficia in Kalendario scribit. 29 vid. *l. 5. §. 16. infr. de agnoscend. & alend. liberis.* 30 Potestne Ecclesia Romana ἐπὶ ἀντιδώρῳ dare? vid. *l. 14. C. de sacrosanctis. & Novell. 120. cap. 1.* 31 Locupletior eatenus donator intelligitur, quatenus a donatario reipsa ἀντίδωρον accipit. *Goth.* Quatenus quis locupletior factus censeatur, & qualiter probandum, vid. Archil. Personal. *tract. de petit. hered. n. 658.* Ans. 32 Permutationis quoddam genus est, ἀντίδωρον dare. 33 *Latius* Duar. 1. *disp. 5.* Goth. Item Jo. Robert. *l. 8. sent. jur. c. 5.* Martres. *in not. 6. 7.* Mod. 34 *Attigit.*

35 vid. §. 11. *supr. eod.* 36 Id est, quæstionibus. idem vocabulum extat §. 14. *in fin. de confirmatione Digestorum. l. 8. §. 2. in fin. ad SC. Vell. l. 29. §. 5. infr. mandati. l. 25. §. 3. de probat.* Θεωρίας dicuntur in Græca constitutione confirmationis Digestorum §. 13. alii autem legunt *divisionibus. Halo.* Cæterum *visionis* verbum hoc significat, apud Tertullianum *cap. 9. de anima, Prout,* inquit, *scripturæ leguntur, aut Psalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur, ita inde materiæ visionibus subministrantur.* Quem locum doctus interpres silentio præteriit, alius perperam retulit ad visiones animæ. 37 Quid penus sit, vide *l. 3. infr. de pen.* 38 vid. §. 12. *supr. eod.* lautius enim impendere solent illi, quibus hereditas aliqua, maxime opulenta obvenit. 39 Sumptus statutos & ordinarios, quos ex sua consuetudine fecisset domi suæ bonæ fidei possessor, hereditati imputare non debet, utique enim eos vel sine delata sibi hereditate domi suæ semper fecisset, *ut hic.* Non idem in Episcopo, teste, & similibus. Non enim illis imputantur sumptus, quos domi suæ fecissent, vide *l. quoniam liberi. 11. C. de testibus.* Etsi sunt, qui dissentiant certis casibus. 40 Nemo enim vento vivere præsumitur. *l. ult. C. de alimentis pupillo præstandis.* 41 vide *l. 54. infr. ad SC. Trebell.* 42 Ita Græca loquendi figura eleganter JCtus, ut sæpe alias, subaudiri voluit *gratia, causa, nomine*, aut simile quid. de quo genere abunde multa vid. apud Ant. Augustin. *emendat. l. 2. c. 1.* Mod. 43 Hodie, qui rogatus est restituere, *quicquid ex hereditate supererit*, potest alienare, si fraudem non facit. ita tamen, ut quartam servet ei, cui restituere debet, & certis casibus quartam attingere. *Novell. 108. cap. 1. & 2.* Goth. Adde Gloss. & DD. in *Auth. contra quum rogatus. C. ad Senat. Trebell.* Mantic. *de conjectur. ultim. volunt. lib. 10. tit. 4. num. 21.* Gomez. *var. resolut. tom. 1. cap. 5. num. 16.* Peregrin. *de fideicommiss. art. 40. num. 46. & n. 50.* S. L. 44 Victus emptor, regressum habet in venditorem. Ideoque pactum *de non petendo*, etiam in personam conceptum, venditori factum, emptori prodest. *l. 17. §. 5. ff. de pactis.* 45 Atqui is casus pene intelligi, aut certe nunquam accidere potest: cum perpetuo sit iniquum, emptori in venditorem regressum negari: tunc enim venditor pretium retineret, emptor autem rem amitteret, quod est iniquum, *l. 11. §. ult. ff. de act. empt.* 46 *l. 31. in fin. infr. eod.* adde *l. 61. infr. de solution.* 47 Eatenus dicitur mixtam obtinere causam, quum alioquin sua natura realis sit, ideoque & petitio dicitur, quæ significat actionem realem. *l. 178. §. 2. infr. de verb. signif.* item vindicatio, *l. 8. ff. h. t.* item actor in rem agere dicitur. *l. 49. infr. h. t. l. 3. C. eod.* Ans. 48 Et soluta. *l. 31. in fin. infr. eod.* 49 vide §. 1. *ff. eod.* 50 *l. 1. C. eod.* 51 Quæ peti possunt, ea possunt dividi, *ut hic.* nisi natura sua individua sint. 52 Partus pecorum augent hereditatem, ut & partuum partus. 35. *Eclog. 20. ex lib. 42. tit. 1. cap. 24.* 53 v. *l. 20. §. 3. ff. eod.* 54 *l. 20. §. 3. in fin. supr. eod. l. 12. supr. quod metus caus.* 55 Est enim absurdum, hominem in fructu censeri, cum hominis gratia fructus omnes sint comparati, §. 37. *Inst. de rer. divis.* & dignitas hominis repugnet, *arg. l. 44. infr. de adilit.* adde & vide *l. 68. infr. de usufr. & l. 28. in fin. infr. de usuris.*

possi-

poſſideret, debeat reſtituere. §. 1. Sed & penſiones [1], quæ ex locationibus prædiorum urbanorum [2] perceptæ ſunt, venient, licet [3] a lupanario perceptæ ſint [4]: nam [&] in multorum honeſtorum virorum prædiis lupanaria exercentur [5].

De omni lucro.

28. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

POſt ſenatusconſultum enim, omne lucrum [6] auferendum eſſe tam bonæ fidei poſſeſſori, quam prædoni, dicendum eſt.

De mercede fundi locati: De operis ſervorum. De vecturis.

29. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

MErcedes [7] plane a colonis acceptæ loco ſunt fructuum [8]. † Operæ quoque ſervorum in eadem [9] erunt cauſa, qua ſunt penſiones. † Item vecturæ navium, & jumentorum.

De ſorte, uſuris & periculo nominum.

30. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

JUlianus ſcribit, actorem [10] eligere debere, utrum ſortem tantum, an & uſuras velit cum periculo nominum agnoſcere. † Atquin ſecundum hoc non obſervabimus, quod Senatus voluit [11], bonæ fidei poſſeſſorem teneri, quatenus locupletior ſit: quid enim, ſi pecuniam eligat actor, quæ ſervari non poteſt? Dicendum itaque eſt [12] in bonæ fidei poſſeſſore, hæc tantummodo eum præſtare debere: id eſt, vel ſortem, & uſuras ejus, ſi [&] eas percepit, vel nomina cum eorum ceſſione in id facienda, quod ex his adhuc deberetur: periculo ſcilicet petitoris.

Si poſſeſſor ſolverit creditoribus. 1. & 2. De eo, quod debetur poſſeſſori. 3. De ſumptibus. 4. Si prædo debitores non convenerit. 5. De eo quod poſſeſſor exegit.

31. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

SI quid poſſeſſor ſolvit creditoribus, reputabit [13], quanquam ipſo jure non liberaverit petitorem hereditatis: nam quod quis ſuo nomine ſolvit, non debitoris, debitorem non liberat [14]. Et ideo Julianus lib. VI. Digeſtorum ſcribit, ita id imputaturum poſſeſſorem, ſi caverit, *ſe petitorem* [15] *defenſum iri.* † Sed an & bonæ fidei poſſeſſor debeat defendendum cavere, videndum erit: quia in eo, quod ſolvit, non videtur locupletior factus, niſi forte habeat condictionem: & hoc [16] nomine videtur locupletior, quia poteſt repetere: finge enim eum, dum ſe heredem putat, ſolviſſe ſuo nomine? Et videtur mihi Julianus de ſolo prædone, ut caveat, ſenſiſſe: non etiam de bonæ fidei poſſeſſore: condictionem tamen præſtare debebit. † Sed & petitor [17] ſi a creditoribus [18] conveniatur, exceptione [19] uti debebit. §. 1. Sed ſi ipſi [20] aliquid prædoni debebatur, hoc deducere non debebit: maxime ſi id fuit debitum, quod natura debebatur. † Quid tamen, ſi expediebat petitori, id debitum eſſe diſſolutum propter pœnam, vel aliam cauſam? Poteſt dici, ipſum ſibi vel ſolviſſe, vel debuiſſe ſolvere. §. 2. Juſtus autem poſſeſſor dubio procul debebit deducere, quod ſibi debetur. §. 3. Sicut autem ſumptum, quem fecit, deducit [21], ita ſi facere debuit, nec fecit, culpæ hujus reddat rationem [22], niſi bonæ fidei poſſeſſor eſt: tunc enim, quia quaſi ſuam rem neglexit [23], nulli querelæ ſubjectus eſt ante [24] petitam hereditatem: poſtea vero, & ipſe prædo eſt. §. 4. Illud plane prædoni imputari non poteſt, cur paſſus eſt debitores liberari, & pauperiores fieri, & non eos convenit: cum actionem non habuerit [25]. §. 5. Quod autem poſſeſſori ſolutum eſt [26], an reſtituere debeat, videamus? Et, ſi bonæ fidei poſſeſſor fuit, ſive non, debere reſtituere placet: & quidem, ſi reſtituerit (ut Caſſius ſcribit, & Julianus lib. VI.) liberari ipſo jure debitores [27].

De adquiſitis per ſervum.

32. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

PEr ſervum adquiſitæ [28] res heredi [29] reſtituendæ ſunt [30]: quod [31] procedit in hereditate [liberti], & cum de inofficioſo agitur, cum interim [32] in bonis eſſet heredis:

1. De ſervo diſtracto a malæ fidei poſſeſſore.

33. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

NIſi ex re [33] heredis ſcripti ſtipulatus ſit. §. 1. Julianus ſcribit, ſi hominem poſſeſſor [34] diſtraxerit, ſi quidem non neceſſarium hereditati, petitione hereditatis pretium præſtaturum: imputaretur enim [ei], ſi non diſtraxiſſet: quod ſi neceſſarium hereditati, ſi quidem vivit, ipſum præſtandum: ſi deceſſerit, fortaſſis nec pretium: ſed non paſſurum [35] judicem, qui cognoſcit, poſſeſſorem pretium lucrari ſcribit, & verius eſt.

De hereditate filiifam. militis. 1. De patre filii nomine, & domino ſervi nomine conveniendis.

34. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

FIliifamilias militis [36] puto peti poſſe hereditatem ex teſtamento nobis obvenientem. §. 1. Si ſervus [37] vel filiusfamilias res hereditarias teneat, a patre, dominove peti hereditas poteſt, ſi facultatem reſtituendarum rerum habet. Certe ſi pretium rerum hereditariarum venditarum in peculio ſervi habeat, [&] Julianus exiſtimat poſſe a domino, quaſi a juris poſſeſſore [38], hereditatem peti.

35. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

IDem Julianus ait, etiamſi nondum pretia rerum conſecutus ſit ſervus, poſſe a domino, quaſi a juris poſſeſſore [39], hereditatem peti: quia habet actionem, qua eam pecuniam conſequatur: quæ quidem actio etiam ignoranti adquiretur.

1. Si a filiofam. petatur. 2. De ſervo occiſo a poſſeſſore. 3. Si res perierit, quam prædo deſiit poſſidere. De re a prædone pluris vendita. 4. Quo tempore ſpectatur, an bonæ fidei poſſeſſor ſit locupletior. 5. De fructibus, & impenſis in eos factis.

36. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

SI a domino, vel a patre, qui pretia poſſidet, hereditas petatur, an filio vel ſervo mortuo, vel ſervo manumiſſo, vel emancipato filio, intra annum agi debeat? & an debitum ſibi dominus, vel pater deducere poteſt? Julianus verius eſſe ait, id [quod] Proculus quoque reſpondit, perpetuo [40] actionem dandam: nec deduci oportere id, quod ipſi debetur: quia non de peculio agatur, ſed hereditas petatur. Hæc recte, ſi pretia [41] habeat ſervus, vel filiusfamilias: Quod ſi propterea hereditas petatur a domino, quod ſervus debitor fuit, perinde haberi debebit, atque ſi de peculio ageretur. † Idem [42] dicendum Mauricianus ait, etiamſi pecuniam ex pretio perceptam ſervus, vel filius conſumpſerit: ſed alias ex peculio ejus ſolvi poteſt.

§. 1. Sed & a filiofamilias [43] peti hereditatem poſſe, non eſt dubium: quia reſtituendi facultatem habet, ſicut [44] ad exhibendum. † Multo magis dicimus, poſſe peti hereditatem a filiofamilias, qui, cum paterfamilias eſſet, & poſſideret hereditatem, adrogandum ſe præſtavit. §. 2. Si poſſeſſor hereditarium ſervum occiderit [45], id quoque in hereditatis petitione veniet. Sed Pomponius ait, actorem debere eligere, utrum velit ſibi eum condemnari, ut caveat *ſe non acturum lege Aquilia* [46], an malit integram ſibi eſſe actionem legis Aquiliæ, omiſſa ejus rei æſtimatione a Judice: Quæ electio locum habet, ſi ante aditam hereditatem occiſus ſit ſervus: nam [47] ſi poſtea, ipſius actio propria [48] effecta eſt, nec veniet in hereditatis petitionem. §. 3. Si prædo dolo deſiſſet poſſidere, res autem eo modo interierit, quo eſſet interitura [49], & ſi eadem cauſa poſſeſſionis manſiſſet, quantum ad verba Senatusconſulti, melior eſt cauſa prædonis, quam bonæ fidei poſſeſſoris: quia prædo, ſi dolo deſierit poſſidere, ita condemnatur, atque ſi poſſideret [50], nec adjectum eſſet, *ſi res interierit:* Sed non eſt dubium, quin non debeat melioris eſſe conditionis, quam bonæ fidei poſſeſſor. Itaque & ſi pluris venierit res, electio [51] debebit eſſe actoris, ut pretium conſequatur: alioquin lucretur aliquid prædo. §. 4. Quo tempore locupletior eſſe debeat bonæ fidei poſſeſſor, dubitatur? Sed magis eſt, rei judicatæ tempus ſpectandum eſſe [52]. §. 5. *Fructus* intelliguntur deductis impenſis [53], quæ quærendorum, cogendorum, conſervandorum [que] eorum gratia fiunt. Quod non ſolum in bonæ fidei poſſeſſoribus naturalis ratio expoſtulat, verum etiam in prædonibus [54], ſicut Sabino quoque placuit.

37. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

QUod ſi ſumptum quidem fecit, nihil autem fructuum perceperit, æquiſſimum erit, rationem horum [55] quoque in bonæ fidei poſſeſſoribus haberi.

De cæteris neceſſariis & utilibus impenſis.

38. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

PLane [56] in cæteris [57] neceſſariis, & utilibus impenſis poſſe [58] ſeparari, ut bonæ fidei quidem poſſeſſores has quoque imputent: prædo autem de ſe queri debeat, qui ſciens in rem alienam impendit. Sed benignius [59] eſt, in hujus quoque perſona haberi rationem impenſarum [60]: non [61]

1 v. *l.* 29. ff. *eod.* 2 *Penſio* proprie urbani prædii eſt, ut *merces* ruſtici. *l.* 29. ff. *eod.* confundit tamen *lex* 3. *C. de obligat.* 3 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 52. & *l.* 56. ff. *eod.* 4 Ne honeſta interpretatio non honeſti quæſtus lucrum poſſeſſori faciat, *l. ſi poſſeſſor.* ff. *eod.* percipiendæ autem ex inhoneſto quæſtu non venient. *l. generaliter.* ff. *de uſur.* Mod. 5 Lupanaria etiam in multorum honeſtorum virorum prædiis exercentur, *ut hic* & delicta. *arg. l.* 4. ff. *de inſtitoria. l.* 1. *C. de falſa moneta.* 6 *l.* 55. ff. *eod.* omnis fructus & extra cauſam fructuum, legatum, ut in *l.* 23. *in fin.* ff. *de ædil.* 7 Mercedes, a colonis, operæ, a ſervis, vecturæ vero, navium & jumentorum ſunt. 8 Ut penſiones locationum. *l.* 27. §. 1. *ſupr. eod. l.* 62. ff. *de rei vind. l.* 55. *in fin.* ff. *de cond. indeb.* 9 Penſionum & operarum ſimilitudo. 10 Qui hereditatem petit. 11 v. *l.* 25. §. 11. *ſupr. eod.* 12 Corrigitur hic a Paulo Juliani ſententia, ideoque bonæ fidei poſſeſſor tenetur reſtituere ſortem & uſuras, quas exegit, vel actionem cedere, prout ipſe eliget. 13 *l.* 5. *C. eod.* etiam adverſus minorem. vide quæ notavi ad *l.* 13. *ſen.* ff. *de reb. cor.* 14 *l.* 19. §. 1. ff. *de cond. indeb. l.* 28. ff. *mandati. l.* 38. §. 2. *l.* 101. §. 1. ff. *de ſolutionibus.* 15 Id eſt, ſe verum heredem adverſus creditores defenſurum, & probaturum illis ſolutionem factam. 16 Locupletior factus intelligitur, qui condictionem adquiſivit. 17 Hereditatis. 18 Quibus ſatisfactum fuit a poſſeſſore hereditatis. 19 Quod pecuniam petant, quæ penes illos eſt: ideoque liberatus ſit, *l.* 43. *l. ult. in fin.* ff. *de negotiis.* 20 Vid. Cujacium *lib.* 15. *obſerv. c.* 12. & *ad* §. 4. *fin.* Jo. Robert. *recept. ſent. lib.* 3. *cap.* 5. Mod. 21 v. *l.* 25. §. 11. *ſupr. eod.* 22 *l.* 54. *in fin.* ff. *eod.* 23 Ut ſi donavit v. *d.* §. 11. ff. *eod.* 24 *l.* 45. ff. *de rei vindic.* 25 Nam adverſus alium nemo ſine actione experiri poteſt. *l.* 9. §. 3. ff. *de adm. & perac. tut. l.* 6. *in fin. ſupr. de negotiis. l.* 20. *C. de neg.* 26 Et ab eo exactum. *l.* 25. §. 18. *ſupr. eod.* 27 *l.* 25. §. 17. *in fin. ſupr. eod. l.* 12. §. 16. *in fin.* ff. *mandati. l.* 28. *l.* 34. §. 9. v. *l.* 61. ff. *de ſolutionibus.* 28 v. *l.* 24. ff. *de adilit.* 29 Id eſt, poſſeſſori. 30 *Sub.* petitori. 31 Petitio hereditatis his duobus caſibus datur adverſus verum heredem. Regulariter enim non datur adverſus heredem juſto teſtamento inſtitutum. 32 Id eſt, quia interim hereditas univerſa, & ſervus, & res per eum adquiſitæ, in bonis poſſeſſoris fuerit. Græci ἐν τῷ τέως γὰρ τοῦ γεγραμμένου κληρονόμου εἰσίν. vide Cujac. 4. *ad Afric. initio.* 33 *l.* 20. §. 21. *ſupr. eod.* adde *l.* 50. ff. 34 Quis? an malæ fidei, ut vult Accurſius? an bonæ fidei poſt motam ei controverſiam, ut Fulgoſius? *Goth.* De malæ fidei poſſeſſore intelligunt communiter Gloſſ. & DD. hic. arg. *l.* 31. §. 3. *ſupr. eod.* S. L. 35 *l.* 26. ff. *de rei vindic.* 36 *l.* 3. §. 5. ff. *de bon. poſſeſſ. Inſt. quibus non eſt permiſſum. in pr.* 37 Quod poſſidet ex hereditate ſervus vel filiusfamilias, id poſſidere intelligitur pater vel dominus: & ideo petitione hereditatis convenitur in ſolidum, non de peculio. 38 Hæc verba, *quaſi a juris poſſeſſore,* irrepſiſſe ex l. ſequenti, notat Cujac. 13. *obſ.* 8. 39 Nam a juris poſſeſſoribus hereditas peti poteſt. *l.* 13. *in fin.* ff. *eod.* 40 *l.* 38. ff. *de pecul. l.* 16. *circa med.* ff. *de in rem verſo.* 41 *l.* 24. §. 3. *ſupr. de minorib. l.* 28. ff. *de pecul.* 42 Pentameter verſus hic Juriſconſulto excidit, ut & aliis locis verſus. dixi *l.* 46. ff. *de ædilit.* 43 Non a ſervo *arg. l.* 6. *C. de judiciis.* 44 v. *l.* 18. §. 4. ff. *de caſtrenſi peculio.* 45 *l.* 23. *l.* 91. ff. *de verb. obl.* 46 Quæ illi competit. *l.* 13. §. *pen. l.* 14. *l.* 15. ff. *ad l. Aquil.* 47 In petitionem hereditatis ea veniunt, quæ defunctus mortis tempore reliquit, vel ea, quæ poſt mortem, ante aditam hereditatem, ex ea adquiſita ſunt. Paul. 1. *ſent.* 13. §. 7. Quæ poſt aditam hereditatem heres adquiſiit, in hereditatis petitionem non veniunt, ſed propriis actionibus petuntur. 48 Hereditariæ res poſt aditam hereditatem ſunt heredis, non defuncti. 49 Tenebitur. *l.* 40. ff. *eod. l.* 1. §. 34. ff. *de vi & vi.* 50 v. *l.* 35. §. 8. ff. *eod.* 51 *l.* 20. §. 12. *in fin. ſupr. eod.* 52 *l.* 16. *ſupr. eod.* vide *l.* 30. ff. *de pec. ...* Goth. Si ſcilicet litis conteſtationis tempore non ſit locupletior. Confer. *l.* 41. ff. *eod.* ſecus ſi litis conteſt. tempore locupletior fuerit, ut in *l.* 25. §. 7. *ſupr. eod.* S. L. 53 *l.* 46. ff. *de uſuris. l.* 4. *in fin. l.* 6. *in fin.* ff. *de operis ſerv. l.* 1. *C. de fruct. & lit. exp.* 54 Sumptus & impenſas etiam prædo deducit. vide quæ notavi ad *l. plane.* 38. ff. *eod.* Ergo omnis poſſeſſor ſumptus deducit fructuum cauſa factos.

55 Ideoque colonus eo nomine penſionis remiſſionem petere poteſt. *l.* 15. ff. *locati.* Goth. Adde *l.* 33. ff. *locati.* S. L. 56 Vide ad hanc legem Antonium Fabrum 2. *conjecturarum* 1. 57 Quæ cogendorum, quærendorum, & conſervandorum fructuum gratia fiunt, ut *l.* 36. *in fin. ſupr. eod.* 58 Stricto jure ſcilicet: jus enim benignum aliud admittit, *verſ. ſed benignius.* ff. *eod.* 59 Et naturalis ratio id etiam poſtulat, *l.* 36. *in fin.* ff. *eod.* Goth. Propter naturam judicii bonæ fidei: nam in ſtricti juris judicio aliud obſervatur, *l. domum. C. de rei vindic.* Mod. 60 Idque plebiſcito conſtitutum fuiſſe tradit Dionyſius *lib.* 10. v. Cujac. 13. *obſ.* 28. 61 Malæ fidei poſſeſſor impenſas neceſſarias, *l.* 5. *C. de rei vindic.* (quibus dominus factus eſt locupletior), non tantum retentionis jure, *d. l.* 5. *C. de rei vind.* ſed & actionis, poſt reſtitutionem rei a ſe factam & poſt ædificium dirutum, recuperat: non mero jure, (quo referri poteſt *l.* 33. *in fin.* ff. *de condict. indeb. l. ult. C. de negotiis. l.* 5. *C. de ædific. privat. l.* 3. §. 4. *C. com. de legatis. l.* 44. ff. *de damn.* (ſed ex ſola æquitate, ut hic. *l.* 39.

enim

enim debet petitor ex aliena jactura lucrum facere: & idipsum officio [1] judicis continebitur: [nam] nec [2] exceptio doli mali desideratur. Plane, potest in eo differentia [3] esse, ut bonæ fidei quidem possessor omnimodo [4] impensas deducat, licet res non exstet, in quam fecit; sicut tutor, vel curator consequuntur: prædo autem non aliter, quam si res [5] melior [6] sit.

Quæ sint utiles, necessariaque impensa. 1. *De impensis voluptuariis.*

39. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Utiles [7] autem, necessariæque sunt, veluti quæ fiunt reficiendorum [8] ædificiorum gratia, aut in novelleta [9], aut cum servorum gratia litis æstimatio solvitur, cum id utilius sit, quam ipsos dedi. Denique alias complures ejusdem generis esse impensas, manifestum est. §. 1. Videamus tamen, ne [&] ad picturarum quoque & marmorum, & cæterarum voluptariarum rerum impensas æque proficiat nobis doli exceptio, si modo bonæ fidei possessores simus: nam prædoni probe dicetur, *non debuisse in alienam rem supervacuas impensas facere*; ut tamen potestas ei fieret tollendorum eorum, quæ sine detrimento ipsius rei tolli possunt [10].

De periculo rei petitæ. 1. *De fructibus.* 2. *De actionibus a possessore restituendis.* 3. *De cautione possessori præstanda.* 4. *De noxalibus actionibus.*

40. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

Illud [quoque], quod in Oratione [11] Divi Hadriani est: *Ut post [12] acceptum judicium id actori præstetur, quod habiturus esset, si eo tempore, quo petit, restituta esset hereditas*, interdum durum est: quid enim, si post litem contestatam mancipia, aut jumenta, aut pecora deperierint [13]? damnari debebit secundum verba Orationis, quia potuit petitor, restituta hereditate, distraxisse ea. Et hoc justum esse in specialibus petitionibus Proculo placet: Cassius, contra sensit: in prædonis persona Proculus recte existimat: in bonæ fidei possessoribus Cassius [14]. Nec enim debet possessor aut mortalitatem præstare [15], aut propter metum hujus periculi temere indefensum jus suum relinquere [16]. §. 1. Prædo fructus suos [17] non facit, sed augent hereditatem: ideoque eorum quoque fructus præstabit [18]. In bonæ fidei autem possessore hi tantum veniunt in restitutione, quasi augmenta hereditatis, per quos locupletior factus est. §. 2. Actiones, si quas possessor nactus est, evicta hereditate restituere debet: veluti [si] interdictum *unde vi* [19], aut *quod precario* [conceffit]. §. 3. Contra quoque, si possessor caverit damni infecti, cavendum est possessori [20]. §. 4. Ad officium judicis pertinebunt & noxales actiones, ut, si paratus sit possessor noxæ dedere servum, qui damnum dederit in (re) hereditaria, vel furtum fecerit [21], absolvatur: sicut fit in interdicto quod vi, aut clam [22].

Quo tempore possessio spectatur. 1. *De fructibus rei pignoratæ. Inspicitur quantum possideatur tempore rei judicandæ.* Duar.

41. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Si, quo tempore conveniebatur possessor hereditatis, pauciores res possidebat, deinde aliarum quoque rerum possessionem adsumpsit [23], eas [24] quoque victus restituere debebit: sive ante acceptum judicium, sive postea adquisierit possessionem. Et, si fidejussores, quos dederat, ad litem non sufficiant, jubere eum debebit Proconsul, *ut idonee caveat* [25]. † Ex diverso quoque si pauciores postea possidebit, quam initio possidebat, si modo id sine dolo ejus acciderit, absolvi debet, quod ad eas res, quas desiit possidere. §. 1. Fructus [26] computandos etiam earum rerum, quas defunctus pignori acceperit, Julianus ait.

De debitore nolente solvere.

42. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

Si debitor hereditarius non ideo nolit solvere, quod se dicat heredem, sed ideo, quod [27] neget, aut [28] dubitet [29], an hereditas pertineat ad eum, qui petit hereditatem, non [30] tenetur hereditatis petitione.

Si is, qui legatum accepit, hereditatem petat.

43. PAULUS lib. 2. ad Plautium.

Postquam legatum a te accepi, hereditatem peto [31]: Atilicinus quibusdam placuisse ait, non aliter mihi adversus te dandam petitionem, quam si legatum redderem. Videamus tamen, ne non aliter petitor hereditatis legatum restituere debeat, quam [ut ei] caveatur, *si contra eum de hereditate judicatum fuerit, reddi ei legatum*: cum sit iniquum, eo casu possessorem hereditatis legatum, quod solverit, retinere: & maxime si non per calumniam [32], sed per errorem hereditatem petierit adversarius: idque & Lælius probat. Imperator autem Antoninus [33] rescripsit, ei, qui legatum ex testamento abstulisset, causa cognita hereditatis petitionem negandam esse: scilicet, si manifesta [34] calumnia [35] sit.

44. JAVOLENUS lib. 1. ex Plautio.

Cum is, qui legatum ex testamento percepit, hereditatem [36] petit, si legatum quocunque [37] modo redditum non sit, judicis officio continetur, ut victori, deducto [38] eo, quod accepit, restituatur hereditas.

De eo, qui se liti obtulit.

45. CELSUS lib. 4. Digestorum.

Qui se liti obtulit, cum rem non possideret, condemnatur [39]: nisi [si] evidentissimis probationibus possit ostendere, actorem ab initio litis scire eum non possidere: quippe [40] isto modo non est deceptus: & qui se hereditatis petitioni obtulit, ex doli [41] clausula tenetur: æstimari [scilicet] oportebit, quanti ejus interfuit non decipi.

Quis prædonis loco intelligatur.

46. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

Prædonis loco [42] intelligendus est is, qui tacitam [43] fidem interposuerit, ut non [44] capienti restitueret hereditatem.

Si is, qui in actione falsi non obtinuit, nullum postea dicat.

47. IDEM lib. 8. Responsorum.

Lucius Titius, cum in falsi testamenti propinqui accusatione non obtinuerit, Quæro, an de non jure facto, nec signato testamento querela illi competere possit? Respondit, non ideo repelli ab intentione non jure facti testamenti, quod in falsi accusatione non obtinuerit [45].

De hereditate vendita.

48. JAVOLENUS lib. 3. ex Cassio.

In æstimationibus hereditatis [46] ita venit pretium venditæ hereditatis, ut id quoque accedat, quod plus fuit in hereditate [47], si ea negotiationis causa [48] veniit: sin autem ex fideicommissi causa [49], nihil amplius, quam quod bona fide accepit.

De actionibus hereditariis.

49. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

Si bonæ fidei possessor [hereditatis] velit cum debitoribus hereditariis, aut qui res hereditarias occupaverint, consistere, audietur: utique, si periculum erit, ne [50] inter moras actiones intercidant. † Petitor autem hereditatis, citra metum exceptionis [51], in rem agere poterit: quid enim si possessor hereditatis negligat: quid, si nihil juris habere se sciat?

Si nullum sit corpus in hereditate. 1. *De sumptibus in monumentum factis.*

50. IDEM lib. 6. Quæstionum.

Hereditas, etiam sine ullo corpore [52], juris [53] intellectum habet [54]. §. 1. Si defuncto monumentum, conditionis implendæ gratia, bonæ fidei possessor fecerit, potest dici, quia voluntas defuncti [vel] in hoc servanda est, utique si probabilem modum [55] faciendi monumenti sumptus, vel quantum testator jusserit [56], non excedat, eum, cui aufertur hereditas, impensas [ratione] doli exceptione [57] aut retenturum, aut actione [58] negotiorum gestorum repetiturum, veluti [59] hereditario negotio gesto [60]. Quamvis enim stricto [61] jure nulla teneantur actione heredes ad monumentum faciendum, tamen Principali vel Pontificali [62] autoritate compelluntur ad obsequium supremæ voluntatis.

in fin. ʒ. eod. facit l. 8. §. 3. supr. de negot. l. 2. C. de rei vind. l. 37. ʒ. de rei vindic. l. 50. ʒ. eod. l. 14. §. 1. vers. diversum. ʒ. comm. divid. nisi animo donandi ædificavit: nec enim is animus omnimodo præsumitur. d. l. 2. & l. 14. ʒ. de donat. Itaque lex 7. §. penult. ʒ. de acq. rer. dom. & §. 30. Inst. de rer. divis. referri debet ad jus strictum, & rigorem juris. Volunt enim scienter ædificantem in alieno amittere proprietatem materiæ, & ne diruto quidem ædificio vindicationem ejus materiæ competere. Ad eundem rigorem referenda est l. 33. in fin. ʒ. de condict. indeb. & l. 14. §. 1. vers. diversum. ʒ. comm. div. & l. ult. C. de negot. quæ hoc casu solum beneficium retentionis tribuit. Ea Martini fuit opinio, defensa a Molinæo adversus Bart. in consuet. Paris. parte 1. tit. 1. §. 1. gloss. 5. n. 101. ad fin. 110. Eandem probat Cujac. 13. obs. 26. & 10. obs. 1. allato eleganti eam in rem plebiscito Romanorum ex Dionysio Halicarnasseo, cujus paulo ante memini. His adde quæ notavi ad l. ult. C. de negotiis.

1 Cur? Judex ex officio exceptionem doli mali supplere debet, l. ult. in fin. ʒ. eod. & proinde non coguntur partes τὰς λεγομένας ἀναπληρωτικὰς λιβέλλας λοιπόν τινα αὐτῶν ἀποδιδόναι. de his libellis dixi in l. a Proconsulibus. 19. l. ult. §. in refutatoriis. C. de appell. 2 Officio judicis doli exceptio, quæ inest bonæ fidei judiciis, omissa in arbitrariis, suppleri potest, ut hic. & l. ult. ʒ. eod. adde quæ scripsi ad l. 11. in fin. infr. de noxalibus act. Imo doli exceptione uti hic non potest. l. 5. C. h. t. 3 Malæ fidei & bonæ fidei possessoris differentia in servandis impensis necessariis: hic, etiamsi res non exstet, servat impensas: ille, non aliter, quam si res exstet. 4 Hoc non inspecto, an sumptus exstet. 5 Id est, quam si sumptus exstet. 6 Cur ita? v. l. 14. ʒ. de cond. indeb. l. 6. §. 3. ʒ. de neg. gest. 7 l. 79. infr. de verb. sign. 8 l. 21. in fin. ʒ. soluto. 9 v. l. 6. infr. de impensis. 10 l. 5. in fin. C. de rei vindic. 11 Quam non habemus, neque enim extat hic locus in illa Oratione Hadriani, quæ habetur l. 20. §. 6. supr. eod. 12 vide l. 2. infr. de usuris. 13 Natura sua, seu casu: si post litem contestatam res natura sua, aut casu perierit, rem bonæ fidei possessor non præstabit: prædo præstabit etiam. 14 Mala fides, quæ per litis contestationem inducitur, bonæ fidei possessori, re naturaliter perempta non nocet. vide l. 36. §. 3. supr. eod. 15 Cur? talia damna cuivis patrifam. etiam diligentissimo, possunt contingere. l. 11. §. 5. supr. de minor. 16 Bonæ fidei possessor moram non facit, jus suum defendendo, itaque non tenetur ob interitum rei etiam post litem contestatam. l. secundum. & l. sed & si. ʒ. de usuris. quemadmodum malæ fidei possessor, qui moram fecit. l. item si. in fin. ʒ. de rei vindicat. & hoc inter se differunt hi possessores. vid. Jo. Robertum Recept. sentent. lib. 1. c. 13. Mod. 17 Id est, nullos: hos enim etiam reddere cogitur, quibus non est factus locupletior. 18 Prædo fructuum fructus præstat. l. 26. l. 27. ʒ. eod. 19 l. 16. §. 4. supr. eod. 20 l. 20. §. 20. supr. eod. l. 19. ʒ. de rei vindicat. 21 Fit enim interdum rei hereditariæ furtum. l. 68. ʒ. de furtis. 22 l. 7. §. 1. ʒ. quod vi, aut clam. 23 Ita Flor. al. absumpsit. 24 vide l. 4. supr. eod. 25 Etsi semel fuit satisdatum, ex causa tamen iterum satisdari potest. l. 3. 4. infr. ut in possess. legat. 26 l. 72. ʒ. de reg. jur. fructus est rei pignori dare licere. 27 Litis contestatio fieri potest per negationem, dubitationem, & confessionem, ut hic. quod tamen contra communem doctorum sententiam esse dicitur. cap. 1. de litis contestatione. 28 Cur? quia qui negat adversarium heredem esse, non continuo se heredem ait: proinde nec hereditatis petitione tenetur, quia hereditatis controversiam non fecit. l. 9. ʒ. eod. 29 Hinc colligitur litis contestationem non solum per confessionem aut negationem posse fieri, sed per dubitationem. Bart. 30 Dominii non est lis, nisi uterque litigator se dominum asseruerit, ut hic. Forma hujus judicii hæc est, ut actor vindicet: reus contra rem etiam vindicet. §. 1. Inst. de actionib. cap. 5. de foro compet. 31 Id enim permittitur, si testamentum non jure factum, vel falsum esse propono. l. 5. ʒ. de his quæ ut indignis. 32 Secus si inofficiosum dicerem l. 10. ʒ. de inoff. 33 Elagabalus. Ans. 34 Calumnia alia manifesta, alia occulta. 35 vide l. 3. §. 1. ʒ. ut in possess. legat. 36 Ab intestato. 37 Quod reddi debuit præstita cautione. 38 Id enim deduci oportet. arg. l. 27. §. 6. ʒ. de peculio. 39 l. 25. infr. de rei vind. 40 Sciens decipi non videtur. 41 l. penult. supr. de dolo. 42 Differt tamen a prædone. Prædo, usuras præstat a tempore receptæ pecuniæ: hic a tempore motæ litis. l. 1. C. de his, quibus ut indignis. 43 De tacito fideicommisso, adde l. 17. §. 2. infr. de usuris. vide l. 103. infr. de legat. 1. 44 Id est, incapaci. 45 Qui falsum testamentum asseruit, nec obtinuit, potest idem testamentum, ut inofficiosum accusare, vide l. 14. C. de inofficioso. 46 Id est, quoties non res hereditariæ, sed earum pretium petitur. 47 Id est, verum pretium accedit. 48 Id est, voluntarie. 49 Id est, ex causa, necessarie. 50 vide in hanc l. Cujac. 20. observ. 35. 51 Id est, utcunque petitor in rem specialiter agat, non fiet præjudicium petitioni hereditatis, nam judicia particularia non differuntur propter universalia. Bart. 52 Id est, etiamsi nullum in ea sit corpus, nulla pecunia, nullæ ædes, nulli fundi. Cur ita? res hujusmodi singulares, partes sunt secundariæ sui totius, id est, hereditatis: Partes primariæ, ac necessariæ, necessario requiruntur ad sui constitutionem, ut est in homine cor, caput, & cætera ejusmodi. 53 Id est, nomen seu vox est juris. vide l. 7. ʒ. de except. rei judicatæ. 54 l. 3. §. 1. ʒ. de bon. poss. l. 119. l. 178. §. 1. l. 208. in fin. ʒ. de verb. sign. 55 l. 31. in fin. ʒ. de neg. alibi bona fide. l. 4. C. h. t. 56 Si modo facultates testatoris fuerint solvendo. l. 1. in fin. & l. 2. infr. ad l. Falcid. vid. Corras. ad l. qui liberos. infr. de ritu nupt. n. 24. Molinæum in consuet. Paris. p. 1. §. 1. gloss. 5. n. 94. Ant. Quæsadam lib. 1. quæst. jur. c. 5. Mod. 57 Al. exceptionis. hunc enim in modum loquitur autor hujus legis l. 67. §. sed si. 3. l. 69. §. 3. in fin. infr. de leg. 2. 58 vide l. 38. supr. eod. 59 Id est, per actionem in factum 60 Id est, quasi hereditario, non stricto jure, sed actione in factum ex æquo: de qua actione agitur l. 14. §. 11. l. 32. ʒ. de religiosis. Molin. in consuet. Paris. tit. 1. §. 1. gloss. 3. n. 109. 61 Ex æquo itaque tenentur heredes ad has impensas restituendas. 62 vide l. ult. infr. de mort. infer. adde l. 28. C. de episcopis. l. 8. infr. de religiosis.

De

De fructibus & impensis. 1. *De fructuum usuris.*

51. IDEM lib. 2. Responsorum.

HEres furiosi, substituto [1], vel sequentis gradus cognato fructus medii temporis, quibus per curatorem [2] furiosus locupletior factus videtur, præstabit: exceptis videlicet impensis, quæ circa eandem substantiam tam necessario, quam utiliter factæ sunt. Sed & si quid circa furiosum necessarie fuerit expensum, & hoc excipiatur: nisi alia sufficiens [3] substantia est furioso, ex qua sustentari potest [4]. §. 1. Fructuum post hereditatem petitam perceptorum usuræ non [5] præstantur [6]. † Diversa ratio est eorum, qui ante actionem hereditatis illatam percepti hereditatem auxerunt.

De quæstu inhonesto.

52. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

SI possessor ex hereditate inhonestos [7] habuerit quæstus, eos etiam [8] restituere cogetur [9]: ne [10] honesta interpretatio [11] non honeste quæstui [12] lucrum possessori faciat.

De alienatione rerum hereditariarum.

53. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

NOn solum ad æs alienum hereditarium exsolvendum necessaria alienatio possessori est, sed & si impensæ necessariæ in rem hereditariam factæ sunt a possessore, vel si mora perituræ [13] deterioresve futuræ erant.

An emptori hereditatis detur hæc actio. 1. *De herede debitoris,* 2. *De rebus a possessore deterioratis.*

54. JULIANUS lib. 6. Digestorum.

EI [14], qui partes hereditarias, vel totam [15] a fisco mercatus fuerit, non est iniquum dari actionem [16], per quam universa bona persequatur: quemadmodum ei, cui ex Trebelliano Senatusconsulto hereditas restituta est, petitio hereditatis datur [17]. §. 1. Heres debitoris id, quod defunctus pignori dederat, quin hereditatem petendo consequi possit, dubium non est [18]. §. 2. Cum prædia urbana & rustica, negligentia possessorum, pejora sunt facta, veluti quia vineæ, pomaria, horti extra [19] consuetudinem [20] patrisfamilias defuncti culta sunt, litis æstimationem earum rerum, quanto pejores sint factæ, possessores pati debent.

De exacto ex lege Aquilia.

55. IDEM lib. 60. Digestorum.

EVicta [21] hereditate [22], bonæ fidei possessor, quod lege Aquilia exegisset, non simplum, sed duplum restituet: lucrum enim ex eo, quod propter [23] hereditatem acceperit, facere non debet [24].

De fructibus.

56. AFRICANUS [25] lib. 4. Quæstionum.

CUm hereditas petita sit, eos fructus, quos possessor percepit [26], omnimodo restituendos [27], etsi petitor eos [28] percepturus non fuerat.

Si duo petant hereditatem.

57. NERATIUS lib. 7. Membranarum.

CUm idem [29] eandem hereditatem adversus duos defendit, & secundum alterum ex his judicatum est, Quæri solet, utrum perinde ei hereditatem restitui oporteat, atque oporteret, si adversus alium defensa non esset: ut scilicet, si mox & secundum alium fuerit judicatum, absolvatur is, cum quo actum est, quia neque possideat, neque dolo malo fecerit, quo minus possideret, quod judicio victus restituerit: an, quia possit & secundum alium judicari, non aliter restituere debeat, quam si cautum ei fuerit, *Quod adversus alium eandem hereditatem defendit?* Sed melius est officio judicis, cautione vel satisdatione [30] victo mederi: cum & res salva sit ei, qui in executione tardior venit adversus priorem victorem.

De impensis imputandis.

58. SCÆVOLA lib. 3. Digestorum.

FIlius a patre emancipatus [31], secundum conditionem testamenti, matris adiit hereditatem, quam pater, antequam filium emanciparet, possedit, fructusque ex ea possedit, sed erogationem in honorem [32] filii [33], cum esset Senator, fecit [ex ea]: *Quæsitum* est, cum paratus sit pater restituere hereditatem, habita [34] ratione eorum, quæ in eum erogavit, an filius nihilominus perseverans petere hereditatem, doli mali exceptione summoveri possit? Respondi, & si non exciperetur, satis per officium [35] judicis consuli [36].

TIT. IV.

SI PARS [37] HEREDITATIS PETATUR [38].

Continuatio. 1. *Quid petitur hac actione.* 2. *Si duo a duobus petant. Si & possessor & petitor possideant.* 3. *Si coheres possideat cum extraneo.* 4. *Si heres ex semisse trientem possideat.* 5. *De petitione partis incertæ.*

1. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

POst actionem, quam proposuit Prætor [39] ei, qui ad se solum hereditatem pertinere contendit, consequens fuit & ei proponere, qui partem hereditatis petit [40]. §. 1. Qui hereditatem, vel partem hereditatis petit, is non ex eo metitur, quod possessor occupavit, sed ex suo [41] jure [42]: & ideo sive ex asse heres sit, totam hereditatem vindicabit, licet tu unam rem possideas, sive ex parte, partem, licet tu totam hereditatem possideas. §. 2. Quinimo, si [43] duo [44] possideant hereditatem, & duo sint, qui ad se partes pertinere dicant, non singuli a singulis petere contenti esse debent, puta primus a primo, [vel] secundus a secundo, sed [45] ambo a primo, & ambo a secundo: neque enim alter primi, alter secundi partem possidet, sed ambo utriusque pro herede. † Et si possessor & petitor possideant hereditatem, cum unusquisque eorum partem dimidiam hereditatis sibi adserat [46], invicem [47] petere debebunt, ut partes rerum consequantur: aut, si controversiam sibi non faciunt hereditatis, familiæ herciscundæ experiri eos oportebit. §. 3. Si ego ex parte me dicam heredem, coheres autem meus possideat hereditatem cum extraneo, cum non plus coheres haberet sua parte; utrum a solo extraneo, an vero & a coherede deberem petere hereditatem, quæritur: & Pegasus fertur existimasse, a solo extraneo me petere debere [48]: eumque restituturum, quidquid possidet: & fortassis hoc officio Judicis debeat fieri: cæterum ratio facit, ut a duobus petam hereditatem [49], hoc est, & a coherede meo; & ille quoque dirigat actionem adversus exterum possessorem. Sed [50] Pegasi sententia utilior [51] est. §. 4. Item si, cum me ex parte dimidia heredem dicerem, trientem hereditatis possiderem, deinde residuum sextantem velim persequi, qualiter agam, videamus? Et Labeo scribit, utique partem dimidiam me petere debere a singulis: sic fieri, ut a singulis sextantem consequar: & habebo bessem: Quod verum puto: Sed ipse tenebor ad restitutionem sextantis ex triente, quem possidebam: & ideo officio Judicis invicem compensatio erit admittenda ejus, quod possideo, si forte coheredes sint, a quibus hereditatem peto. §. 5. Interdum Prætor incertæ [52] partis [53] hereditatis petitionem indulget, idoneis causis intervenientibus, utputa, est defuncti fratris filius, sunt & uxores defunctorum fratrum prægnantes [54], quam partem fratris filius hereditatis vindicet, incertum est: quia, quot edantur fratrum defuncti filii, incertum est [55]: Æquissimum igitur est, incertæ partis vindicationem ei concedi. Non [56] audenter itaque dicitur, ubicumque merito quis incertus est, quam partem vindicet, debere [57] [ei] incertæ [58] partis vindicationem concedi.

De eo, cujus coheredes deliberant.

2. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

SI ex pluribus, ad quos eadem hereditas pertinet, quidam adierint, quidam adhuc deliberent, eos, qui adierint, si petant hereditatem, non majorem partem petere debere, quam habituri essent cæteris adeuntibus: nec eis proderit, si cæteri non adierint: Non [59] adeuntibus autem cæteris, poterunt tunc partes eorum petere, si modo ad eos pertinerent.

Si quis filium, & uxorem prægnantem, vel quæ existimetur prægnans, reliquerit.

3. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

ANtiqui libero ventri [60] ita prospexerunt, ut in tempus nascendi omnia ei jura integra [61] reservarent: sicut apparet in jure hereditatium; in quibus, qui post eum gradum sunt agnationis, quo est id, quod in utero est, non admittuntur [62], dum incertum [63] est, an nasci possit: Ubi autem eodem [64] gradu sunt cæteri, quo & venter, tunc quæ portio in suspenso esse debeat, quæsierunt: ideo, quia non poterant scire, quot nasci possunt: ideo, [nam] multa de hujusmodi re tam varia, & incredibilia creduntur, ut fabulis [65] adnumerentur: Nam traditum est, [&] quatuor pariter puellas a matrefamilias natas esse:

1 Potest enim furioso substitui, si in furore decedat. *l. 9. C. de impuber. & aliis subst.*
2 Id est, dum res furiosi a curatore fuerunt administratæ. *l. ult. §. 8. C. de curat. furiosi.*
3 Sufficiens substantia est, qua quis se exhibere, id est, alere & sustinere potest, ut aliunde non egeat. vide Corsetum *in verb. sufficiens.* 4 vide *l. 9. ff. de jur. deliber.*
5 *l. 15. ff. de usur.* 6 Imo præstari videntur. *l. 1. in fin. C. h. t.* 7 Puta ex lupanari, *l. 27. in fin. ff. eod.* vel injuria judicis, *l. 46. §. 4. supr. de procurat.* an quos fecit stultitia emptoris? vide *l. 3. ff. ad l. Falc.* 8 vide quæ scripsi ad *l. 56. ff. eod.*
9 Atqui bonæ fidei judicium (cujusmodi est petitio hereditatis, *l. ult. in fin. C. eod.*) non recipit præstationes quæ contra bonos mores fiunt. *l. 5. infr. de usur.* Præterea quod ex furto, vel alio maleficio quæsitum est, in societatem non confertur: quia delictorum turpis atque fœda communio est. *l. 53. infr. pro socio.* 10 Id est, honestius est inhonestos quæstus quæsitos cedere lucro petitoris hereditatis, quam hereditatis possessoris. Nam vel utrique auferendus est quæstus, vel si alterutri dandus est, innocenti potius, quam nocenti concedendus est: Innocens autem est petitor. 11 Quæ hic facienda est. 12 An legendum *quæstu*, id est, per inhonestum quæstum? 13 Possessor justa ex causa (qualis est æris alieni liberatio) res hereditarias diminuere potest. *l. 5. l. 31. §. 1. supr. eod. l. 7. in fin. ff. de jur. deliber. l. 22. in fin. C. de administr. tut.*
14 An, in eum? dixi *l. 13. §. 9. supr. eod.* 15 Hereditatem. 16 vide *l. 13. §. 9. supr. eod.* 17 v. *l. 1. ff. de fideicommiss. hered. petit.* 18 Si debitum solutum sit: nec enim alias pignoratitia nascitur. *l. 9. §. 3. infr. de pignorat.* 19 Id est, non ex consuetudine. 20 Adde *l. 10. in fin. l. 11. in pr. ff. de negot.* Qui insolitos defuncto vel absenti sumptus facit, eos non deducit. vide quæ notavi ad *Novell. 6. c. ult.*
21 Id est, petita hereditate, seu post litem hereditatis contestatam. 22 Idem in rei vindicatione. *l. 17. §. 1. vers. sed & fructus. ff. de rei vindicat.* 23 An aliud est *aliquid propter hereditatem accipere*, aliud *ut heredem*? 24 *l. 28. l. 40. §. 1. supr. eod.* Goth. Contra *l. 24. supr. eod.* Sed ibi de pœna quæ personæ cohæret, hic de ea quæ rei accessit. *S. L.* 25 vid. in hanc leg. Cujac. 4. *ad African.* 26 Alia ratio est fructuum percipiendorum: hereditatis enim petitione & rei vindicatione, eos tantum fructus restituit possessor petitori, quos ipse petitor honeste percipere potuit. *l. 62. in fin. ff. de rei vindic.* 27 Cur ita? ne lucrum faciat possessor ex re, quæ in lite esse cœperit. *l. 17. §. 1. vers. sed & fructus. ff. de rei vindic.* 28 Puta inhonestos. *l. 52. l. 28. supr. eod.* 29 vide *l. 57. infr. de rei vindic.* 30 *d. l. 57. in fin. l. 5. in fin. ff. de tributoria.* v. *l. 9. §. ult. infr. de peculio.* 31 Ut *l. 25. C. de inoff. testo.*
32 In honorem alicujus sumptus facti tanquam ex utili negotio gesto repeti possunt Competit & eo nomine condictio. *l. quæ utiliter. 45. supr. de negotiis.* 33 Ut *l. 45. supr. de negotiis.* 34 *l. 7. ff. de compens.* 35 *l. 38. ff. eod.* Cur? vide *l. 5. C. eod.* ubi dixi. 36 Ideoque quæ pater expendit nomine filii, ea expendere in dubio videtur ex bonis, quæ a filio habet: & ita restringenda est *l. 1. §. nec castrense. infr. de collat. bonorum.*
37 Differt in eo hic titulus a superiore. Superior est de asse: hic, de parte.
38 *Quænam actio competat* scil. 39 Prætoria igitur est hæc actio. Alii tamen ex Senatusconsulto esse existimant, *arg. l. 25. §. 19. ff. de hered. pet.* alii ex legibus 12. Tabularum. 40 Hæc actio a superiore differt, non specie, sed numero. *Bart.*
41 Ut si ex asse sit heres, in solidum: si ex parte, ex ea, ex qua heres est, agat. *l. 10. §. 1. supr. de petit. hered.* 42 Puta, quia ex testamento institutus, *l. 1.* vel intestato succedit. *l. 3. supr. tit. prox.* 43 Si duo sint heredes & duo hereditatis possessores, non singuli a singulis debent petere, sed uterque ab utroque partem petere debet.
44 Quorum nemo est heres. 45 vide *l. 49. infr. de usufruct.* 46 *Adferant.* 47 *l. 15. ff. de except. rei judic.* 48 Si coheres & extranei hereditatem possident pro indiviso, extraneum tantum convenire possum. *Bart.* 49 Id est, partem hereditatis, puta thesaurum a coherede inventum, quem cum extraneo partitus est. *l. 22. infr. familiæ.* 50 Proinde superior ratio, quæ stricti juris est, emendatur. vide *l. ult. C. deposit.* 51 *Arg. l. 53. ff. de condict. indeb.* 52 Incertæ partis hereditatis petitio idonea ex causa indulgetur. 53 Ut *l. 5. ff. eod.* 54 Et ita hic agitur de duorum fratrum filiis patruo suo concurrentibus. 55 Sed tamen quarta pars superstiti & jam nato servatur. *l. 3. in fin. ff. eod.* 56 *Quid si legamus:* Nos audenter itaque dicimus, ubicunque &c. *vel;* Nunc audenter. 57 Atqui quarta pars ei datur, *l. 3. in fin. infr. eod.* & sic certa, non incerta. 58 *l. 76. §. 1. infr. de rei vindic.* 59 *l. 23. in fin. ff. de inoff. test.* 60 Quamdiu suus heres speratur heres fieri posse, tamdiu locus adgnatis non est, velut si uxor defuncti prægnans sit, aut filius apud hostes sit. Ulpian. *in fragmentis. 26. §. 3.* 61 *l. 7. 26. supr. de statu hom. l. 1. §. 8. infr. unde cognati.* 62 Obstat enim sequentibus. v. *l. 1. §. 8. infr. unde cognati.* 63 *l. 1. §. ult. ff. eod. l. 28. in fin. supr. de judiciis.* 64 Eodem gradu esse intelliguntur, qui pari gradu sint: imo & dispari, si tamen lex eos pari gradu censeat, repræsentationis, verbi gratia, jure. 65 De numeroso partu vide 7. Plin. 11. 10. Gell. 2. & quæ scripsi ad *l. 36. in fin. infr. de solutionibus.* Goth. De pluribus uno partu editis vid. Leunin. *emendat. lib. 7. cap. 14. n. 4.* Vigl. *de testam. mutat. num. 19.* Ans. Adde Alciat. *lib. 1. responsor. vers. Penelop.* Tiraquell. *de legib. Connub. gloss. 9. num. 95.* Caguol. *ad l. Ea quæ raro. 64. n. 6. ff. de reg. jur.* Menoch. *de præsumpt. lib. 6. præsumpt. 51.* S. L.

esse:

esse: alioquin tradidere non leves autores, quinquies quaternos enixam Peloponnensi [1]; multas Ægypti [2] uno utero septenos. Sed & tergeminos Senatores cinctos [3] vidimus [4] Horatios. Sed & Lælius [5] scribit, se vidisse in Palatio mulierem liberam [6], quæ ab Alexandria perducta est, ut Hadriano ostenderetur, cum quinque [7] liberis, ex quibus quatuor eodem tempore enixa (inquit) dicebatur: quintum, post diem quadragesimum. Quid [est] ergo? Prudentissime [8] juris autores medietatem [9] quandam secuti sunt, ut quod fieri non rarum [10] admodum potest, intuerentur: id est, quia fieri poterat, ut tergemini nascerentur, quartam partem superstiti filio adsignaverint. τὸ [11] γὰρ ἅπαξ, ἢ δὶς, id est, *quod enim semel, aut bis existit* (ut ait Theophrastus) παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται, id est, *prætereunt legislatores*. Ideoque & si unum paritura sit, non ex parte dimidia; sed ex quarta interim heres erit.

4. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

ET, si pauciores fuerint nati, residuum ei [12] pro rata adcrescere: si plures, quam tres: decrescere de ea parte, ex qua heres factus est.

De institutione posthumorum & extranei.

5. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

ILlud sciendum est, si mulier prægnans non sit, existimetur autem prægnans esse, interim filium heredem esse ex asse [13], quanquam ignoret [14] se ex asse heredem esse. §. 1. Idem est in extraneo, si ex certa portione heres institutus sit: ex reliqua, posthumi. † Quod si forte ita institutio facta est; *quotcumque mihi nati erunt, & Lucius Titius pro virilibus portionibus heredes mihi sunto*: habebit hæsitationem, numquid adire non possit, atque qui in testamento portionem suam nescit? Sed utilius est, posse eum adire, qui [15] nescit portionem, si cætera, quæ oportet eum scire, non ignoret.

De portione petitori conferenda. 1. De sumptibus.

6. ULPIANUS lib. 6. Opinionum.

SOrori [16], quam coheredem fratribus quatuor in bonis matris esse placuit, quinta portio, pro portionibus, quæ ad eos pertinuit, cedet [17]: ita ut singuli in quarta, quam antehac habere credebantur, non amplius ei quintam conferant. §. 1. Sumptus, qui propter onera totius hereditatis justi fiunt, ei, qui patroni [18] jure portionem [19] evicerit, pro rata computentur.

Quid consequimur hoc judicio.

7. JULIANUS lib. 8. Digestorum.

NOn [20] possumus consequi per hereditatis petitionem id, quod familiæ herciscundæ judicio consequimur, ut a communione discedamus [21]: cum ad officium Judicis [22] nihil amplius pertineat, quam ut partem [23] hereditatis pro indiviso restitui mihi jubeat.

Si possessor partem defendat; pro parte cedat.

8. IDEM lib. 48. Digestorum.

PErmittendum erit possessori hereditatis, partem [24] quidem hereditatis defendere [25], parte vero cedere. Nec enim prohibet, aliquem totam hereditatem possidere, & partem scire dimidiam ad se pertinere, de altera parte controversiam non facere.

De procuratore, & herede heredis ante testatorem defuncti.

9. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

CUm multi heredes instituti essent, ex his unus in Asia erat, ejus procurator venditionem fecit, & pecuniam pro parte ejus abstulerat: postea apparuerit, eum, qui in Asia erat, antea decessisse, instituto ex parte dimidia herede procuratore suo, & ex parte, alio: Quæsitum est, quemadmodum pecunia ex hereditate petenda esset? Responsum est, ab eo, qui procurator [26] ejus fuisset, totam hereditatem, quia ex hereditate ea pecunia fuisset, quæ ad procuratorem ex venditione pervenisset, petere eos oportere: & nihilominus partem dimidiam hereditatis a coheredibus ejus. ita fore, sive omnis ea pecunia penes eum, qui procurator fuisset, resideret, ut omnem per Judicem ab eodem recuperarent: sive is partem dimidiam coheredi suo reddidisset, ipsum ex dimidia parte, [&] ex dimidia coheredes ejus condemnarent.

De eo, qui negotia hereditaria nomine absentis gessit.

10. PAPINIANUS lib. 6. Quæstionum.

CUm heredis ex parte instituti filius, qui patrem suum ignorabat vivo testatore decessisse, partem hereditatis, nomine patris, [ut] absentis, administraverit [27], & pecunias, distractis rebus, acceperit, hereditas ab eo peti non potest [28]: quia neque [29] pro herede, neque pro possessore pretia possidet, sed ut filius patris negotium curavit: Negotiorum autem gestorum actio cæteris coheredibus, ad quos portio defuncti pertinet, dabitur. Illud [enim] utique non est metuendum, ne etiam patris (a quo forte exheredatus est) teneatur heredibus, quasi negotia hereditaria gesserit: cum id, quod administravit, non fuerit paternæ hereditatis. Nam & si negotiorum gestorum actio sit ei, cujus nomine perceptum est: ei cujus nomine, restitui æquum est. Sed in proposito neque patris negotia fuerunt, qui esse desierat: neque paternæ successionis, quæ fuerunt alterius hereditatis. Quod si filius iste patri suo heres extitit, & movet controversiam, quod pater ejus, postquam heres extitit, mortem obierit, ille tractatus incurrit, an ipse sibi causam [30] possessionis mutare videatur? Quoniam tamen qui negotia hereditaria gessit, & debitor esse cœpit, postea faciens controversiam hereditatis, ut juris possessor, convenitur, idem etiam in hoc filio respondendum erit.

TIT. V.

DE [31] POSSESSORIA [32] HEREDITATIS PETITIONE [33].

Continuatio. Cui datur hæc actio.

1. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

ORdinarium fuit, post civiles actiones heredibus propositas, rationem habere Prætorem etiam eorum, quos ipse velut [34] heredes facit, hoc est, eorum, quibus bonorum possessio data est.

Effectus hujus actionis.

2. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

PEr quam hereditatis petitionem tantumdem consequitur bonorum possessor, quantum [35] superioribus actionibus heres consequi potest.

TIT. VI.

DE FIDEICOMMISSARIA [36] HEREDITATIS PETITIONE.

Continuatio. Cui datur hac actio.

1. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

EX ordine occurrit actio, quæ proponitur his, quibus restituta est hereditas. Nam quisquis suscepit [37] restitutam [38] hereditatem ex Senatusconsulto [39], ex quo actiones transeunt, fideicommissaria [40] hereditatis petitione uti poterit.

Quid veniat in hanc actionem.

2. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

QUæ actio eadem [41] recipit [42], quæ hereditatis petitio civilis [43].

Quibus datur hæc actio. 1. & adversus quos. 2. quæ actiones fideicommissario competant.

3. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

NEc interest, mihi quis rogatus fuerit restituere, an [44] heres, cui extitisset [45]. [Et] si bonorum possessor sim ejus, cui fideicommissaria hereditas relicta est, vel alius [46] successor, per hanc actionem experiri potero. §. 1. Hanc actionem sciendum est adversus eum, qui restituit hereditatem, non competere [47]. §. 2. Hæ [48] autem actiones mihi dantur, quæ heredi, & in heredem [49] competunt.

1 In Peloponeso, vid. 7. Plin. 3. 2 At proinde talis partus in Ægypto inter ostenta non ducitur: fœtifer enim potu Nilus, ut ait Plin. 7. *cap.* 3. 3 *Cincios Senatores*, (sic enim emendavit Cujac. in quadam prælectione ad me transmissa,) a quibus *Cincia* locus Romæ dicitur, ubi Cinciorum monumentum fuit, teste Festo *in Romanam portam*. & *cincti* Epitheton male Horatio senatori convenit, quia milites, non senatores, *cincti* dicuntur: ut dixi *l.* 43. *infr. de militari testamento* (ubi tamen legit Cujacius *Susios* & Susiorum familiam Romæ fuisse docet.) Idem Cujacius docet hic tollendum esse hoc emplastrum, *Horatios*: quia *vidimus*, inquit Paulus: quos certe videre non potuit sua ætate: sed Tergeminos Cincios. 4 Tot enim nasci possunt. *l.* 7. *infr. de reb. dub.* 5 Aristoteles quoque scribit, quinque nasci posse, quia vulvæ mulierum tot receptacula habere possunt, vid. quæ notavi *ad l.* 36. *infr. de solut.* 6 Serapiam, *d. l.* 7. 7 Tres igitur partes ventri adsignantur, quotiens incertum est, quot nascituri sint. *l.* 28. *in fin. supr. de judiciis* · *l.* 36. *infr. de solut* ventre in lucem emisso, virilis *l.* 30. §. *antepen. infr. de acquir. vel omitt. heredit* 8 Medium tenere prudentis est, *ut hic.* 9 Tres enim medium tenent inter quinque & unum. 10 *Al.* non raro. 11 *l.* 3. 4. 5. 6. *supr. de legibus. l.* 64. *infr. de reg. jur.* 12 Superstiti. 13 Si unicus sit. 14 Et sit incertum, quota portio debeatur, *l.* 1. §. 5. *supr. eod.* adde *l.* 30. §. *antepen. infr. de adquir. vel omitt. heredit. l.* 3. §. *antepenult. infr. de suis.* 15 Vide *l.* 21. §. *ult. infr. de adquir. vel omitt. hered.* 16 Posthumæ. 17 Succedit enim in virilem. *l.* 3. *in fin. C. de inofficioso.* 18 Adde *l.* 15. *infr. de religiosis.* 19 Partem hereditatis evincens, partem suam probabilium expensarum agnoscere cogitur. 20 Cur? petitio hereditatis communicatoria est: familiæ herciscundæ, divisoria. 21 *l.* 1. *infr. famil. ercisc.* 22 Et arbitri. Num idem in arbitratore? Putat Baldus arbitratorem posse inter partes transigere. *l.* 13. §. 2. *supr. de recept. qui arbitrium.* 23 Incerta sententia in petitione hereditatis valet, verbi gratia, ut possessor restituat *quidquid ex hereditate petitoris habet.* 24 Libellum actoris reus dividere potest: pro parte videlicet cedendo, & pro alia contendendo. 25 V. *l.* 21. *infr. de rebus cred.* 26 Procurator possessoris, petitione hereditatis non tenetur, nisi possessori successerit. 27 Id est, negotiorum gestor actione negotiorum tenetur, & hereditatis petitione, si ei successerit, cujus negotia gessit. 28 Imo potest, absentis scilicet nomine. *l.* 13. §. 12. ℱ. *de petit. hered.* 29 Neque pro herede, neque pro possessore gerit, qui negotia patris heredis, & quidem mortui, gerit: multo minus pro herede gerit, si ejus exheredatus gerat negotium. 30 Quod non licet. vide *l.* 3. §. 19. *infr. de adquir. vel amitt. possess.*
31 Non ita in usu est hic titulus in Francia, ut nec petitio hereditatis directa: quia consuetudine generali totius regni *le mort saisit le vif*; id est, Mortuus possessorem facit heredem suum. Et proinde heredes in Francia, interdicto possessorio retinendæ experiuntur, si intra annum a morte defuncti venerint: post id tempus interdicto retinendæ experiri non possunt. Rebuffus *tract. de except n.* 1028. 32 Possessoria hæc hereditatis petitio datur bonorum possessoribus, qui stricto quidem jure heredes non sunt, sed similes heredibus. Prætor enim heredem facere non potest (id enim majoris imperii est, puta legis:) sed, quod ei proximum est, bonorum possessorem. *vers. quos autem in pr. Inst. de bon. possess.* datur, inquam, bonorum possessoribus omnibus excepto Carboniano. Cur ita? vide *l.* 3. §. 13. ℱ. *de Carboniano.* 33 Hactenus dictum est de directa hereditatis petitione: deinceps de utili differetur, cum enim bonorum possessores & fideicommissarii summo jure non essent heredes, re tamen ipsa essent, & in locum heredum in omnibus succederent, §. *quos autem. Inst. de bonor. possess. l.* 1. *princ.* ℱ. *ad SC. Trebell.* æquum fuit dari illis utilem hereditatis petitionem. *Mod.* 34 Bonorum possessores velut heredes sunt. *l.* 2. ℱ. *eod. l.* 2. ℱ. *de bonor. possess. Inst. de bonor. possess. in pr. vers. quos autem. l.* 138. ℱ. *de verb. signif. l.* 117. ℱ. *de reg. jur.* adde *l.* 2. ℱ. *tit. prox.* ut emancipati, & alii vocati ad possessionem jure prætorio. 35 *l.* 2. ℱ. *tit. prox. Instit. de perpetuis & tempor. in pr. vers. aliquando.*
36 Fideicommissaria hæc hereditatis petitio datur fideicommissariis, quibus ex Senatusconsulto Trebelliano restituta est hereditas. *l.* 1. ℱ. *eod.* 37 *Al.* Susceperit. 38 Verbotenus. 39 Subaudi, Trebelliano. 40 *l.* 54. *supr. de petit. hered.* 41 Fideicommissariæ hereditatis & civilis petitionis cognatio est: nam fideicommissarii heredes imitantur bonorum possessores, heredes imitantur, & vice heredum sunt, *l.* 2. ℱ. *de bon. possess. l.* 5. *in fin.* ℱ. *quod cum eo qui in aliena. l.* 18. *in fin.* ℱ. *ad leg. Falcid. l.* 44. *circa fin. l.* 63. ℱ. *ad SC. Trebell. l.* 4. *in fin.* ℱ. *de bonis libert.* 42 Vide *l. ult. supr. tit. prox.* 43 De qua dictum est ℱ. *tit. de hereditatis petitione.* 44 *An ei, cui heres extiti: sed & si.* 45 *l.* 3. *supr. de petit. hered.* 46 Verbi gratia, fideicommissarius. 47 *l.* 27. §. 7. ℱ. *ad SC. Trebell.* 48 Ut civilis actio hereditatis petitionis heredi & in heredem datur, ita & hæc prætoria datur fideicommissario & in fideicommissarium. 49 *l.* 1. §. 2. ℱ. *ad SC. Trebell.*

LIBER SEXTUS.

TIT. I.

DE [1] REI [2] VINDICATIONE.

Continuatio. 1. *De rebus mobilibus & immobilibus.* 2. *De liberis.* 3. *De grege.*

1. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

POst [3] actiones, quæ de universitate [4] propositæ sunt [5], subjicitur actio singularum rerum petitionis. §. 1. Quæ specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus mobilibus [6], tam animalibus [7], quam his, quæ anima [8] carent, & in his, quæ solo [9] continentur. §. 2. Per hanc autem actionem [10] liberæ [11] personæ, quæ sunt juris nostri, utputa liberi, qui sunt in potestate, non petuntur [12]: [Petuntur] igitur, aut præjudiciis [13], aut interdictis [14], aut cognitione Prætoria: & ita Pomponius lib. XXXVII, *Nisi forte*, inquit, *adjecta causa quis vindicet*: Si quis ita petit filium suum [15] [vel] in potestate [16], *ex jure Romano*, videtur mihi [&] Pomponius consentire, recte eum egisse: ait enim, adjecta causa *ex lege Quiritium* [17] vindicare posse.
§. 3. Per hanc autem actionem non solum singulæ res vindicabuntur, sed posse [18] etiam gregem vindicari [19] Pomponius libro lectionum XXV. scribit: Idem & de armento, & de equitio, cæterisque, quæ gregatim habentur, dicendum est: Sed enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licet singula capita nostra non sint [20]: grex enim, non singula corpora vindicabuntur.

2. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

SEd si par numerus duorum interfuerit, neuter solidum gregem, sed ne partem dimidiam totius ejus vindicabit [21]. Sed si majorem numerum alter habeat, ut detracto alieno, nihilominus gregem vindicaturus sit, in restitutionem non veniunt aliena capita [22].

1. *De armamentis navis & scaphæ.* 2. *De confusione & commixtione.*

3. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

MArcellus lib. IV. Digestorum scribit: Qui gregem habebat capitum trecentorum, amissis centum redemit [23] totidem aliena capita [24] ab eo, qui dominium eorum habebat, vel [aliena ab eo], qui bona fide ea possidebat: & hæc utique gregis, inquit, vindicatione continebuntur. Sed & si ea sola superfint capita, quæ redempta sunt, adhuc eum posse gregem vindicare [25]. §. 1. Armamenta navis singula [26] erunt vindicanda: Scapha [27] quoque separatim vindicabitur.
§. 2. Pomponius scribit, Si quid, quod ejusdem [28] naturæ est, ita confusum est atque commixtum, ut deduci, & separari non possit, non totum, sed pro parte esse vindicandum: utputa meum & tuum argentum in massam redactum est, erit nobis commune [29], & unusquisque pro rata ponderis, quod in massa habemus, vindicabimus: etsi incertum sit, quantum quisque ponderis in massa habet [30].

4. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

QUo quidem casu etiam communi dividundo agi poterit. Sed & furti, & ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum curavit: ita ut in ad exhibendum actione [31] pretii ratio haberi debeat [32]: in vindicatione vel communi dividundo actione hoc amplius ferat, cujus argentum pretiosius fuerat.

2. *De nato ex equo unius & ex equa alterius.* 3. *De arbore in alienum agrum translata.* 4. *De errore in nomine rei petitæ.* 5. *De vocabulo ambiguo.*

5. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

IDem [33] Pomponius [scribit]: Si frumentum duorum, non voluntate eorum, confusum sit, competit singulis in rem actio in id, [in] quantum paret in illo acervo suum cujusque esse. Quod si voluntate [34] eorum commixta sunt, tunc communicata videbuntur [35], & erit communi dividundo actio. §. 1. Idem scribit, si [36] ex melle meo & vino tuo factum [37] sit [38] mulsum, quosdam existimasse, id quoque communicari: Sed puto verius, ut & ipse significat, ejus potius esse, qui fecit [39]: quoniam [suam] speciem [40] pristinam non continet. † Sed [41] si plumbum [42] cum argento mixtum sit, quia deduci [43] possit, nec communicabitur, nec communi dividundo agetur, [quia separari potest]: agetur autem in rem [actio]. Sed si deduci, inquit, non [44] possit, [ut] puta, si æs [45] & aurum mixtum fuerit, pro parte esse vindicandum: Nequaquam erit dicendum, quod in mulso dictum est: quia utraque materia, etsi confusa, manet tamen. §. 2. Idem scribit, si equam meam [46] equus tuus prægnantem fecerit, non esse tuum, sed meum, quod natum est [47].
§. 3. De arbore, quæ in alienum agrum translata coaluit, & radices immisit, Varus & Nerva utilem in rem actionem dabant [48]: nam si nondum coaluit, mea esse non desinet [49]. §. 4. Cum in rem agatur, si de corpore conveniat, error autem sit in vocabulo, recte actum esse videtur [50]. §. 5. Si plures sint ejusdem nominis servi, puta plures Erotes, nec appareat, de quo actum sit, Pomponius dicit nullam fieri condemnationem [51].

De rei petitæ designatione.

6. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

SI in rem aliquis agat, debet [52] designare [53] rem: & utrum totam, an partem, & quotam petat: appellatio [54] enim rei non [55] genus, sed speciem significat. Octavenus ita definit, quod infectæ quidem [56] materiæ pondus, signatæ vero numerum [57], factæ autem speciem dici oportet. † Sed & mensura dicenda erit, cum res mensura continebitur. † Et, si *vestimenta* nostra esse, vel dari oportere nobis petamus, utrum numerum eorum dicere debebimus, an & colorem? Et magis est ut utrumque: nam illud inhumanum est, cogi nos dicere, trita sint an nova. † Quamvis & in *vasis* occurrat difficultas, utrum lancem dumtaxat dici oporteat, an etiam quadrata, vel rotunda, vel pura, an cælata sint: quæ ipsa in petitionibus quoque adjicere difficile est: nec ita coarctanda res est: licet in petendo homine nomen ejus dici debeat, & utrum puer, an adolescens sit: utique si plures sint: sed, si nomen ejus ignorem, demonstratione [58] ejus utendum erit, veluti, *qui ex illa hereditate est*, *qui ex illa natus est* [59]. † Item fundum petiturus, nomen ejus, & quo loci sit, dicere debebit [60].

De possessore, & eo, qui se obtulit.

7. IDEM lib. 11. ad Edictum.

SI is, qui obtulit se fundi vindicationi, damnatus est, nihilominus a possessore recte petitur [61], sicut Pedius ait.

Si socius, & extraneus possideant.

8. IDEM lib. 12. ad Edictum.

POmponius lib. XXXVI. probat: si ex æquis partibus fundum [62] mihi tecum communem, tu & Lucius Titius possideatis [63], non ab utrisque quadrantes petere me debere, sed a Titio, qui non sit dominus, totum semissem. † Aliter atque si certis regionibus [64] possideatis eum fundum: nam tunc sine dubio & a te & a Titio partes fundi petere me debere [65]: Quotiens enim certa loca possidebuntur, necessario in his aliquam partem meam esse: & ideo te quoque a Titio quadrantem petere debere. † Quæ distinctio neque in re mobili, neque in hereditatis petitione [66] locum habet: numquam [67] enim pro diviso possideri potest [68].

Qui possessores tenentur.

9. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

OFficium [69] autem Judicis in hac [70] actione [in] hoc erit, ut Judex inspiciat, an reus possideat [71]: Nec ad rem pertinebit, ex qua causa possideat: ubi [72] enim probavi rem meam esse, necesse habebit possessor restituere, qui [73] non objecit aliquam exceptionem. † Quidam tamen [74], ut Pegasus, eam solam possessionem putaverunt hanc actionem complecti, quæ locum habet in interdicto *uti possidetis*, vel *utrubi*: Denique [ait], ab eo, apud quem deposita [75] est, vel commodata,

1 *L. 3. C. 32. & 15. Eclog. 2.* 2 Id est, proprietatis adsertione: nam verbum *rei*, hic significat proprietatem. Ut autem olim fieret vindicatio, v apud Gellium 20. *c.* 10. 3 Ordo in titulis servatur. 4 §. *ult. Inst. per quas personas cuique.* 5 Libro superiore. *l.* 18. *in fin. l.* 19. *supr. de petit. hered.* 6 De quibus dixi ad *l.* 22. *C. de administr. tut.* 7 Moventibus se, servis & brutis, vid. *l.* 66. *l.* 93. *ff. de verb. sign.* 8 Mobilia hæc proprie sunt, quæ non moventur ex se, sed ab alio. 9 Immobilibus. *l.* 6. *in fin. ff. ad exhibendum.* 10 Vid. Jo. Robert. *lib. sentent. jur.* 1. *c.* 13. quod autem statim præcedit, *quæ solo continentur*, propria hæc est JCtorum locutio teste Senec. *lib.* 2. *natur. quæst. c.* 1. Mod. 11 Servi tamen petuntur. *l.* 5. *in fin. ff. eod.* 12 Cur? quia in rem actio competit ei, qui dominus est, vel jure gentium, vel civili. *l.* 23 *ff. eod* neutro jure parens, liberorum est dominus. 13 Præjudicia quid sint, explicat Robert. 1. *sent.* 13. & RæVardus *lib.* 1. & 2. *de præjudiciis.* v. §. 13. *Inst. de act.* 14 Si invitus ab alio detinetur. *ff. de lib. exhib.* 15 Hinc nonnulli colligunt eadem ratione uxorem a marito, colonum & vasallum a domino, civem a sua republica vindicari posse adjecta causa. 16 Vide *l.* 215. *ff. de verb. signif.* 17 Id est, vi patriæ potestatis, quæ jure Romano competit, vindicare potest. 18 Atqui hæc actio non est de universitate, *h. l. in princ.* grex autem quiddam universum est Et ita est: Grex est universum quiddam, si corpora, & capita, ex quibus constat, spectes, sed non est universum quiddam juris, ut hereditas, cum vel in hereditate aliqua grex ipse esse possit. 19 *l.* 56. *ff. eod.* id est, corpus seu totum integrale, quod ex cohærentibus, ut domus, sive ex distantibus constet partibus, ut grex. v. *l.* 23. *ff. eod. l.* 30. *ff. de usurp. & usucap.* 20 Id est, licet aliena immixta sint, *l.* 23. §. 5. *ff. eod.* quæ ut sint immixta, non continuo efficiunt, ut grex sit communis. §. 28. *Inst. de rerum divis.* 21 Sed singula capita. *Zas.* 22 Adversus tertium: id est, socius ei aliena capita non restituet. 23 Id est, sive prima gregis capita remanserint, sive alia substituantur, grex tamen totus vindicabitur. 24 Id est, alia. Hîc enim *alienum* pro alio accipe. vid. *l.* 5. *ff. de duobus reis.* ut per contrarium, *aliud* pro alieno, *l.* 7. §. 1. *ff. ad l. Jul. majestatis.* 25 Ut & instrumenta rei instructæ. Cur ita? vide *l.* 49. *in fin. ff. eod.* 26 Quo jure? vide *l.* 6. *ff. eod.* 27 Vide *l.* 44. *ff. de evict.* 28 Si & ejusdem generis confusæ. 29 *l.* 7. §. 8. *l.* 27 *ff. de adquir. rer. domin.* 30 An eo casu juranti succurritur? vide *l.* 1. §. 40 *ff. depositi.* 31 Adde *l.* 6. *ff. ad exhibendum.* 32 Ex juramento. *l.* 5. *ff. de in litem jur.* 33 Aridæ res ejusdem generis non confusæ, sed mixtæ, quemadmodum vindicari possint. 34 Ut §. 27. 28. *Inst. de rerum divis.* 35 Vide *l.* 29. *in pr. ff. com. div.* 36 Liquida ex diversis generibus mixta, si transeant in aliam speciem, quemadmodum vindicentur. 37 Sine mea voluntate. 38 Per confusionem. 39 Idque jure specificationis. §. 25. *Inst. de rer. divis.* 40 Species confusione mutantur. 41 Metalla diversi generis, si misceantur, quemadmodum vindicentur. 42 Vid. præter Alciat. a Gothofredo allegatum, Forcatulum *dial.* 38. *n.* 2. & cum Ulpiani rationi non sit locus de hac specie, idem statue, quod de superiore. *Mod.* 43 Id est, separari, *l.* 12. *in fin. ff. de adq. rer. dom.* 44 Hanc negationem expungit Avellanus ex vetusto *C. c.* 25. *restitutionum.* 45 Imo potest æs ab auro deduci, & ita quoque Callistratus, *l.* 12. *in fin. infr. de adq. rer. domin.* & hodie inventa est ars, qua Chrysulcæ aquæ vi, aurum a quocumque metallo separari potest. Alc. 6. *par.* 11. 46 *l.* 52. §. 20. *infr. de furtis.* 47 Quia partus matris conditionem sequitur. *l.* 7. *C. h. t.* 48 Utilis in rem actio datur, directa non datur, *l. adeo.* §. *ult. & l. sed si ex meis. infr. de acquir. rer. dom.* quæ competit ei, in cujus fundo coaluit. *arg.* §. *si quis ex aliena. Inst. de rer. divis.* Mod. 49 Vide *l.* 7. *in fin. l.* 26. §. *penult. infr. de adquir. rer. dom.* 50 Adde *l.* 80. *supr. de jud. l.* 4. *infr. de legat.* 1. *l.* 34 *infr. de adquir. vel amitt. possess. l.* 4. *C. de testam.* dubitandi causa in hac specie nascitur ex *l.* 6. *infr. eod.* 51 Cur ita? vid. *l.* 27. *infr. de reb. dub.* incertitudinis ratione actus nulla sui parte valet. 52 Debetne in rem descendere & oculis eam subjicere? vide *l.* 8. *infr. finium reg.* 53 *l.* 1. §. 40. §. 41. *infr. depositi.* vide *l.* 19. *infr. de furtis.* 54 Res, quæ vindicatur, designanda est non per genus, sed per speciem. 55 Imo *rei* appellatio generalis est, *l.* 1. *in fin. infr. de rebus creditis* Sed hic agitur de vindicatione singularum rerum. 56 Species designatur pondere, numero, specie, mensura, colore, figura, ætate, nomine, loco. 57 *l.* 52 §. 25. *infr. de furtis.* 58 Quæ vice nominis fungitur. vide *l.* 33. & *l.* 34. *infr. de condit. & demonst. l.* 6. *infr. de rebus credit.* 59 Vel qui ex adulterio natus, *l.* 3. *infr. de ventre & posth. amis.* hic Bartolus colligit sufficere, ut matris nomine quis appelletur: mater enim patre est certior *l.* 5. *supr. de in jus vocando.* 60 Ut adversarius tuto possit respondere, *arg. l.* 1 §. *de edendo.* 61 Antequam damnatus solverit, non ut bis exigatur: semel scilicet a damnato, iterum a possessore, id enim est iniquum. *l.* 51. *in fin. infr. de re judic. l.* 34. *infr. de obligat.* 62 Id est, rem immobilem: est enim secus in mobili. *infr. eod.* 63 Id est, pro indiviso. 64 Pro diviso. 65 Pro rata possidentium sc. 66 i. e. juris ipsius, quod est temporale, nec possideri potest pro diviso. Nam si hereditas pro rebus hereditariis accipiatur, pro diviso possideri potest. *l.* 1. §. *si ego.* §. *si pars hered. pet.* Mod. 67 *l.* 19. *infr. comm. divid.* 68 Atqui tignum duorum esse potest, *l.* 36. *infr. de servit. præd. urb.* & hereditas. *l.* 1. §. 1. & 2 §. *si pars hereditatis.* 69 Ad hanc legem vide quæ scripserunt Ant. Robert. ad *l. naturaliter.* §. *nihil commune. infr. de acquir. vel amitt. possess. n.* 22. Gomes *Inst. de action.* §. 1. *n.* 10. Franc Viv. *l.* 1. *commun. opin. sub* §. *action. tit. rei vindic. opin.* 10. Mod. 70 Secus in hereditatis possessione *infr. eod.* 71 Quippe hæc actio datur contra quemcumque possidentem. 72 Dominio actoris probato, possessor reus restituere rem cogitur. 5. *Eclog.* 1. *cap.* 9. 73 Reus non prohibetur exceptionis suæ probationes exequi, post probatam ab actore intentionem, & post cognitas probationes actoris, *l.* 9. *C. de except. l. emptor. C. de præscript.* 10 *vel* 20. *ann.* Igitur cum hac lege non pugnat *Nov.* 90. qua tantum coercetur multiplex testium productio. 74 Et male. *Accursius.* 75 Rei vindicatione dominus experiri potest adversus depositarium Neque obstat Novella *de deposito* 88. quia vindicationem non prohibet, sed denunciationem: quæ denique non repellit dominum, sed creditorem. Possum enim rem meam a depositario, id est, ab eo, apud quem deposuisti, vindicare, licet non possim ob pecuniam, quam tu mihi debes, depositario denunciare, *ne rem tibi, quam apud illum deposuisti, restituat*: potest enim depositarius huic denunciationi non obtemperare.

vel

vel qui conduxerit, aut qui legatorum servandorum [1] causa, vel dotis [2], ventrisque nomine in possessione esset, vel cui damni infecti nomine non cavebatur, quia hi omnes non [3] possident [4], vindicari non posse. † Puto autem, ab omnibus [5], qui tenent [6], & habent restituendi facultatem, peti posse [7].

Ubi res petita restitui debet.

10. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

SI res mobilis petita sit, ubi restitui debeat, [scilicet] si præsens non sit? Et [non] malum est, (si) bonæ fidei possessor sit is, cum quo agitur, aut ibi restitui, ubi res sit, aut ubi agitur: sed sumptibus petitoris, qui extra cibaria in iter vel navigationem faciendi sunt [8].

11. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

NIsi [si] malit petitor suis impensis & periculo ibi, ubi judicatur, rem restitui: tunc enim de restitutione cum satisdatione cavebitur [9].

12. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

SI vero malæ fidei sit possessor, qui in alio loco eam rem nactus sit, idem statui debet. Si vero ab eo loco, ubi lis contestata est, eam subtractam alio transtulerit, illic restituere debet, unde [10] subtraxit, sumptibus suis.

Si res deteriorata restituatur.

13. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

NOn solum autem [rem] restitui, verum & si deterior [11] res sit facta, rationem Judex habere debebit: Finge enim debilitatum hominem, [vel verberatum], vel vulneratum restitui: utique ratio per Judicem habebitur, quanto deterior sit [factus]: Quamquam & legis Aquiliæ actione conveniri possessor possit [12]. Unde quæritur, an non alias judex æstimare damnum debeat, quam si remittatur actio legis Aquiliæ? Et Labeo putat, cavere petitorem oportere, lege Aquilia non acturum [13]: Quæ sententia vera est.

14. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

QUod si malit actor potius legis Aquiliæ actione uti, absolvendus est possessor. Itaque electio actori danda est: non ut triplum, sed duplum consequatur.

1. De re distracta ex necessitate. 2. De agro militibus assignato. 3. De animalis petiti interitu.

15. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

ITem, si verberatum tradidit, Labeo ait etiam injuriarum competere [actionem petitori]. §. 1. Si [14] quis rem ex necessitate [15] distraxit, fortassis huic officio judicis succurretur, ut pretium dumtaxat debeat restituere: Nam & si fructus perceptos distraxit, ne corrumpantur, æque non amplius, quam pretium præstabit. §. 2. Item, si forte ager fuit, qui petitus est, & militibus [16] adsignatus est [17], modico honoris gratia possessori [18] dato, an hoc restituere debeat? Et puto præstaturum. §. 3. Si servus [19] petitus, vel animal aliud demortuum [20] sit sine dolo malo & culpa possessoris, pretium non esse præstandum plerique aiunt. Sed est [21] verius, si [22] forte distracturus erat petitor, si accepisset, moram passo debere præstari? nam si ei restituisset, distraxisset, & pretium esset lucratus.

1. Si navis petita perierit.

16. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

UTique [23] autem, etiam mortuo [24] homine, necessaria [25] est [26] sententia propter [27] fructus [28], & partus, & stipulationem de evictione: Non enim post litem contestatam utique & fatum [29] possessor [30] præstare debet. §. 1. Culpa non intelligitur [31], si navem petitam tempore navigationis [32] trans mare misit, licet ea perierit: nisi [si] minus idoneis hominibus eam commisit.

De interitu rei venditæ. 1. De fructibus, & omnibus accessionibus, & mora.

17. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

JUlianus lib. VII. Digestorum scribit: Si hominem, qui Mævii erat, emero a Titio, deinde, cum eum Mævius a me peteret, eundem vendidero, eumque emptor occiderit, æquum esse me pretium Mævio restituere [33]. §. 1. Idem Julianus eodem libro scribit, si moram [34] fecerit in homine reddendo possessor, & homo mortuus sit; & fructuum rationem usque ad rei judicatæ tempus spectandam esse. † Idem Julianus ait, non solum fructus [35], sed etiam omnem causam præstandam: & ideo & partum [36] venire in restitutionem, & partuum [37] fructus. † Usque adeo autem & causæ veniunt, ut Julianus lib. VII. scribit, si per eum servum possessor adquisierit actionem legis Aquiliæ, restituere cogendum. Quod si dolo malo ipse possessor desierit [38] possidere, & aliquis hominem injuria occiderit, aut pretium hominis, aut actiones [39] suas præstare cogetur, utrum eorum voluerit actor. † Sed & fructus, quos ab alio possessore percepit, restituere eum oportet: lucrum [40] enim ex eo homine, qui in lite esse cœperit, facere non debet. Sed fructus ejus temporis, quo [tempore] possessus est ab eo [41], qui evicerit, restituere non debet. † Sed quod dicit de actione legis Aquiliæ, procedit, si post litem contestatam usucepit [42] possessor, quia plenum [43] jus incipit habere.

De re pendente judicio usucapta.

18. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SI post [44] acceptum judicium possessor usu hominem cepit [45], debet eum tradere [46] eoque nomine *de dolo* cavere [47]: periculum est enim, ne eum vel pigneraverit [48], vel manumiserit.

De cautione reo præstanda.

19. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

IPsi quoque reo cavendum esse Labeo dicit, *his* [49] *rebus recte præstari* [50], si forte fundi [51] nomine, *damni infecti* cavit.

De partu & omni causa.

20. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

PRæterea restituere [52] debet possessor & quæ post acceptum judicium per eum, non ex re sua [53], adquisivit: in quo hereditates quoque legataque, quæ per eum servum obvenerunt, continentur: nec enim sufficit, corpus ipsum restitui: sed opus est, ut [54] & causa rei restituatur: id est, ut omne habeat petitor, quod habiturus foret, si eo tempore, quo judicium accipiebatur, restitutus illi homo fuisset. Itaque partus ancillæ restitui debet: quamvis postea editus sit, quam matrem ejus, post acceptum scilicet judicium, possessor usuceperit, quo casu etiam de [55] partu, sicut de matre, & traditio & cautio de dolo necessaria est.

Si servus petitus fugerit.

21. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

SI a bonæ [56] fidei possessore [57] fugerit servus, requiremus, an talis fuerit, ut & custodiri debuerit [58]? nam si integræ opinionis videbatur, ut non debuerit custodiri, absolvendus est possessor: ut tamen, si interea eum usuceperat [59], actionibus suis cedat petitori, & fructus ejus temporis, quo possedit, præstet; quod si nondum eum usucepit, absolvendum eum sine cautionibus, ut nihil caveat petitori *de persequenda ea re* [60]: quo minus [61] enim petitor eam rem persequi potest: quamvis interim, dum in fuga sit, usucapiat [62], nec iniquum id esse, Pomponius lib. XXXIX. ad Edictum scribit. † Si vero custodiendus fuit; etiam ipsius nomine damnari debebit: ut [63] tamen si usu eum non cepit, actor ei actionibus suis cedat. † Julianus autem, in his casibus, ubi propter fugam servi possessor absolvitur, etsi non cogitur [64] cavere *de persequenda re*, tamen cavere debere possessorem, *si rem nactus fuerit, ut eam restituat.* Idque Pomponius lib. XXXIV. [variarum] lectionum probat: quod verius est.

22. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

QUod si dolo possessoris fugerit, damnandum eum, quasi [65] possideret [66].

Quibus datur hæc actio. 1. De locis sacris & religiosis. 2. De rebus adjectis. 3. De scriptura & pictura. 4. De doli exceptione. 5. De rebus junctis, & rebus commixtis. 6. De tigno juncto.

23. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

IN rem actio competit ei, qui aut jure gentium, aut jure civili dominium adquisivit [67]. §. 1. Loca sacra, item religiosa [68], quasi nostra, in rem actione peti non possunt. §. 2. Si quis rei suæ alienam rem ita adjecerit, ut pars ejus fieret: veluti, si quis statuæ suæ brachium [69] aut pedem alienum adjecerit, aut scypho ansam [70] vel fundum, vel

1 Vide *l.* 3. §. 8. *infr. uti possidetis.* 2 Vide quæ scripsi ad *l.* 2. *C. qui potiores.* 3 Sed tenent tantum. 4 Sunt tamen in possessione, vid. *l.* 1. *in fin. infr. de adquir. vel amitt. poss.* 5 *l.* 2. *C. ubi in rem actio.* Imo ab his, qui titulo possident, non vindicamus. *l.* 9. *supr. de hered. petit.* 6 Etsi non possideant: & sic a depositario, commodatario, conductore, missisque in possessionem. 7 An ab eo, qui rem meam emit a depositario? v. *l.* 8. *in fin. C. depositi. Novell.* 22. *c.* 24. an & a depositario? hoc vult Accursius, *arg. l.* 31. *infr. depositi.* hunc igitur loco male opponitur *Novell.* 88. qua non vindicatio, sed denunciatio: non Dominus, sed creditor repellitur. Cujac. *d. Nov.* 8 Ex hac lege cum duabus seqq. collige, rem, ubi est, a bonæ fidei possessore restitui sumptibus petitoris: a malæ fidei possessore, vel ubi invenitur, vel ubi petitur, idque sumptibus ejus. *Bartol.* 9 A possessore. §. 2. *Instit. de officio judicis.* 10 *l.* 12. *in fin. infr. depositi.* 11 Vel perit. *l.* 36. §. 1. *infr. eod.* 12 Malæ fidei possessor, & ad rem, & ad ejus interesse hac actione tenetur: præterea ex l. Aquilia: sed una electa, perit altera. 13 An adversus bonæ fidei possessorem, cui negligentia objici non potest, cum possit abuti? *l.* 31. §. 3. ff. *de petit. hered.* an malæ fidei? cui actor cavere non debet? *l.* 69. *infr. eod.* 14 Qui rem alienam necessario distraxit, pretium tantum reddit. 15 Vid. Hadr. Pulvæum *de rei alienæ distract. c.* 2. Pileum *quæst.* 42. Emanuelem Zoares *lib.* 1. *observ. c.* 2. Mod. 16 *Feudorum* origo hinc videtur initium duxisse. 17 A Principe, seu præcepto Principali: hostium enim agri partim vendebantur, partim assignabantur militibus. ut *l.* 11. *infr. de evict.* Idque causa legitima. An id Principi in suos cives liceat, vide quæ notavi *ad Novell.* 85. & *hujus legis interpretationem.* 18 Veteri, eique dudum & antea hosti non subdito. vide *d. Novell.* adde *l.* 16. *in fin. infr. de adquir. rer. domin.* Victores Romani, veteres colonos interdum jubebant migrare. *Goth.* Itaque Apulejus *in Apol.* 2. ad Claudium Maximum: *Rumpi tabulas istas jube, Maxime, invenies filium heredem, mihi vero tenue nescio quid honoris gratia legatum, ne si quid ei humanitus accidisset, nomen, maritus, in uxoris tabulis non haberem.* adi Duarenum *lib.* 2. *disp. c.* 35. Forcatulum *dialog.* 18. *n.* 5. Cujac. *lib.* 2. *observ. c.* 9. Mod. 19 Faciunt huc, quæ scribit Jo. Robert *lib.* 1. *sentent. jur. c.* 23. & Pileus *quæst.* 104. Mod. 20 Vindicata re perempta sine culpa possessoris, non præstatur pretium a possessore, nisi moram fecerit, & distrahi potuisset. 15. *Eclog.* 9. *c.* 5. 21 *l.* 12. §. 4. *infr. ad exhibend. l.* 5. *infr. de reb. creditis.* Imo non est. *l.* 40. *supr. de heredit. petit.* 22 *l.* 14. §. 11. *supr. quod met. caus. l.* 14. *in fin. infr. depositi.* 23 Id est, sed certe. *l. qui repudiantis.* 17. *supr. de inoffic. l. quanquam.* 15. *C. de excusat. tut.* 24 Vide Cujac. 9. *obs.* 34. 25 Id est, lis non moritur, non absolvitur, aut non absolvendus est reus. *l.* 8. *infr. de re jud.* 26 Cur? actori propter fructus & pretium: reo vero propter stipulationes, evictiones & regressum. 27 Mortuo post litem contestatam homine, non omnino moritur lis: superest enim ratio fructuum, id est, operarum. *l.* 8. *infr. de re judic. l.* 11. *infr. judicatum solvi.* Quarum quæ habenda sit ratio, an usque ad mortem, an usque ad rei judicatæ tempus, quæstio est, de qua vide *l.* 33. *infr. eod.* 28 Id est, operas.

29 Mors a nullo præstari potest, *l.* 40. *supr. de petit. her. l.* 12. §. 1. *infr. de usufruct. l.* 82. *in fin.* ff. *de verb. obl. l.* 64. *infr. de reg. jur. Al.* factum. 30 Bonæ fidei. 31 Vid. Menochium *de arbitr. jud. lib.* 2. *c.* 61. & ad præcedentia præter Cujacium, Robertum, ubi ff. *Mod.* 32 De quo vide 4. Vegetium 39. secus, si non tempore navigandi, *l.* 36. *in fin.* ff. *eod.* 33 Vide *l. ult. supr. de negotiis* 34 Idque post litem contestatam. 35 *l.* 5. 17. *C. h. t.* 36 *l.* 20. *in fin. infr. eod.* 37 Atque ita partus non modo primus, sed & secundus veniet. *l.* 39. *infr. de usuris.* 38 *l.* 5. *in fin. infr. de reb. cred. l.* 91. §. 1. *infr. de verb. oblig.* 39 In rem, & Aquiliam. 40 Vide quæ scripsi ad *l.* 56. ff. *de heredit. petit.* 41 Vero domino. 42 Bonæ fidei possessor tunc legis Aquiliæ actionem habet, cum usucepit servum: secus, si nondum usucepit. 43 Plenum jus in re habet, qui eam usucepit. 44 Potuit enim olim: nam usucapio non interrumpebatur litis contestatione, *l.* 2. *infr. pro donato.* hodie interrumpitur. *l. penult. l. ult. C. de annali except.* 45 Quæ tamen usucapio nihil ei prodest, cum eum reddere debeat, *l. moræ. C. de rei vind.* & *l. nec bona. C. de præscript. long. temp.* Mod. 46 *l.* 20. 21. *infr. eod.* 47 *l.* 40. §. 3. *supr. de heredit. petit.* Goth. Et culpa, post litem contestatam, ut *l.* 27. *infr. eod.* S. L. 48 Atqui litigiosum pignorari non potest. *l.* 1. *in fin. infr. quæ res pignori.* 49 Et sic de indemnitate. 50 De hac formula, *recte præstari*, scripsi ad *l.* 11. *in fin. infr. de duobus reis. l.* 71. *in fin. infr. de verb. signific.* 51 Id est, urbani prædii. *l.* 38. §. 1. *infr. de damno.* 52 *l.* 18. ff. *eod.* Goth. Explicationem hujus legis vid. apud Leonin. *emendat. lib.* 3. *cap.* 7. *num.* 9. Ans. 53 Vide *l.* 33. *supr. de petit. hered.* 54 *l.* 17. §. 1. *supr. eod. l.* 1. *C. eod.* 55 *l.* 1. *in fin. C. eod.* 56 Bonæ fidei possessor, si fugerit servus, absolvitur: nisi talis sit, qui custodiri debuerit. 15. *Eclog.* 1. *c.* 21. Goth. Vide hic Leonin. *emendat. lib.* 1. *cap.* 13. *num.* 7. Ans. Adde Cujac. *lib.* 27. *obs. cap.* 28. S. L. 57 Puta, a marito servus dotalis, *l.* 25. §. 3. *infr. soluto.* 58 Ut quia vinctus datus est. *l.* 5. §. 6. *infr. commodati.* 59 Ut *l.* 18. *supr. eod.* 60 Id est, homine petito: sic *res* pro homine sumitur, *l.* 39. *infr. de legat.* 1. pro navi, *l.* 5. *infr. qui potiores.* pro possessione, *l.* 98. *in pr. infr. de solutionibus.* 61 Comminus *Hal.* id est, statim, sine cessatione. Cujac. 11. *obs.* 39. *Comminus arva insequitur*, Virgilius *Georg.* 1. *in fin.* id est, statim, sine intermissione, propere. Hesiodus ὀπιθεν. Lucretius *l.* 4. *Comminus ipse suo contingens fervidus igne.* Goth. *al. nihilominus.* Mod. 62 *l.* 1. §. 14. *infr. de acquir. vel amitt. possess.* 63 Vide quæ scripsi ad *l.* 63. *infr. eod.* 64 *l.* 47. §. 3. ff. *de leg.* 1. 65 Dolus quasi possessionem repræsentat, *ut hic.* qui dolo desiit possidere, quasi possidere videtur. *l.* 25. *infr. eod. l.* 131. *infr. de regul. jur.* 66 *l.* 12. *infr. de noxal.* in quem ideo in litem juratur. *l.* 68. *infr. eod.* 67 §. 4. *Inst. de act.* 68 *l.* 43. *infr. eod.* 69 Vide *l.* 14. *infr. de auro.* 70 Puta ex plumbo alieno, *l.* 23. *infr. de acquir. rer. dom.* est vero ansa in scypho, pars ea, qua scyphus elevatur commodissime, quæ & nasus

candelabro ſigillum, aut menſæ pedem, dominum ejus totius rei effici, vereque ſtatuam ſuam dicturum, & ſcyphum, plerique recte dicunt. §. 3. Sed & id, quod in charta mea ſcribitur, aut in tabula pingitur, ſtatim meum fit [1]: licet de pictura quidam [2] contra ſenſerint, propter pretium picturæ: ſed neceſſe [3] eſt, ei rei [4] cedi, quod ſine illa eſſe non poteſt [5]. §. 4. In omnibus igitur iſtis, in quibus mea res, per prævalentiam, alienam rem trahit, meamque efficit, ſi eam rem vindicem, per exceptionem doli [mali] cogar pretium ejus, quod acceſſerit, dare. §. 5. Item quæcunque aliis juncta [6], ſive adjecta, acceſſionis loco cedunt [7], ea quamdiu cohærent, dominus vindicare non poteſt: ſed ad exhibendum agere poteſt, ut ſeparentur, & tunc vindicentur: ſcilicet excepto eo, quod Caſſius de ferruminatione ſcribit. Dicit enim, ſi ſtatuæ ſuæ ferruminationi junctum brachium ſit, unitate majoris partis conſumi: &, quod ſemel alienum [factum] ſit, etiam ſi inde abruptum ſit, redire ad priorem dominum non poſſe. Non [8] idem in eo, quod adplumbatum ſit: quia *ferruminatio* [9] *per eandem materiam facit* [10] *confuſionem: plumbatura non* [11] *idem efficit.* Ideoque in omnibus his caſibus, in quibus neque ad exhibendum, neque in rem locum habet, in factum actio neceſſaria eſt [12].

† At in his [corporibus], quæ ex diſtantibus [13] corporibus eſſent, conſtat ſingulas partes retinere ſuam propriam ſpeciem: ut ſinguli homines, ſingulæ oves: ideoque poſſe me gregem vindicare, quamvis [14] aries tuus ſit immixtus: ſed & te arietem vindicare poſſe. † Quod non idem in cohærentibus corporibus eveniet: nam ſi ſtatuæ meæ brachium alienæ ſtatuæ addideris, non poſſe dici brachium tuum eſſe: quia tota ſtatua uno ſpiritu [15] continetur. §. 6. Tignum alienum [16] ædibus junctum, nec [17] vindicari poteſt, propter legem duodecim tabularum, nec [18] eo nomine ad exhibendum agi, niſi adverſus eum, qui ſciens alienum junxit ædibus: ſed eſt actio antiqua *de tigno juncto*, quæ in duplum ex lege duodecim [19] tabularum deſcendit.

§. 7. Item ſi quis ex alienis cementis in ſolo ſuo ædificaverit, domum quidem vindicare poterit, cementa autem reſoluta [20] prior dominus vindicabit: etiamſi poſt tempus uſucapionis diſſolutum ſit ædificium, poſtquam a bonæ fidei emptore poſſeſſum ſit: nec enim ſingula cementa uſucapiuntur, ſi domus per temporis ſpatium noſtra fiat [21].

Collatio judicii petitorii & poſſeſſorii.

24. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

IS, qui deſtinavit [22] rem petere, animadvertere debet, an aliquo interdicto [23] poſſit nanciſci poſſeſſionem: quia longe commodius eſt [24], ipſum poſſidere, & adverſarium ad onera [25] petitoris compellere, quam alio poſſidente petere.

De eo, qui ſe obtulit.

25. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

IS, qui ſe obtulit rei defenſioni ſine cauſa; cum non poſſideret, nec [26] dolo feciſſet quo minus poſſideret, ſi actor ignoret, non eſt abſolvendus [27], ut Marcellus ait. quæ ſententia vera eſt: ſed [hoc] poſt litem conteſtatam. Cæterum ante judicium acceptum non decipit actorem, qui *ſe* negat *poſſidere*, cum vere non poſſideret: nec videtur ſe liti obtuliſſe, qui diſceſſit.

26. PAULUS lib. 2. ad Plautium.

NAm ſi actor [28] ſcit, tunc is non ab alio, ſed a ſe decipitur [29]: & ideo reus abſolvitur.

1. *Quo tempore poſſeſſio ſpectatur. De fructibus.* 2. *De homine deteriorato, deinde ex alia cauſa mortuo.* 3. *De eo, qui dolo deſiit poſſidere.* 4. *De abſentia ejus, per quem poſſidetur.* 5. *De ſumptibus a poſſeſſore factis.*

27. IDEM lib. 21. ad Edictum.

SIn autem, cum a Titio petere vellem, aliquis dixerit, *ſe poſſidere*, & ideo liti ſe obtulit, & hoc [30] ipſum in re agenda teſtatione probavero, omnimodo condemnandus eſt. §. 1. Poſſidere autem aliquis debet, utique & [31] litis conteſtatæ tempore [32], & quo res judicatur. † Quod ſi litis conteſtationis tempore poſſedit, cum autem res judicatur, ſine dolo malo amiſit poſſeſſionem, abſolvendus eſt poſſeſſor. Item ſi litis conteſtatæ tempore non poſſedit, quo autem judicatur poſſidet, probanda eſt Proculi ſententia, ut omnimodo condemnetur [33]. † Ergo & fructuum nomine, ex quo cœpit poſſidere, damnabitur. §. 2. Si homo petitus, dolo poſſeſſoris deterior factus ſit, deinde, ſine culpa ejus, ex alia cauſa mortuus ſit, æſtimatio non fiet ejus, quod deteriorem eum fecerat: quia nihil intereſt petitoris. Sed hæc, quantum ad in rem actionem: legis autem Aquiliæ actio durat. §. 3. Sed & is, qui ante litem conteſtatam dolo deſiit rem poſſidere, tenetur in rem actione: idque ex Senatusconſulto [34] colligi poteſt, quo cautum eſt (ut diximus) *ut dolus præteritus in hereditatis petitionem veniat:* cum enim in hereditatis petitione, quæ [35] [& ipſa in rem eſt, dolus præteritus fertur [36], non eſt abſurdum, per [37] conſequentias, & [38] in ſpeciali in rem actione dolum præteritum deduci [39]. §. 4. Si per filium, aut per ſervum pater vel dominus poſſideat, & is ſine culpa patris, dominive, rei judicandæ tempore abſit: vel tempus dandum, vel cavendum eſt de poſſeſſione reſtituenda. §. 5. In rem petitam ſi poſſeſſor ante litem conteſtatam ſumptus [40] fecit, per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, ſi perſeveret actor petere rem ſuam, non redditis ſumptibus. Idem eſt etiam, ſi noxali judicio ſervum defendit, & damnatus præſtitit pecuniam: aut in area, quæ fuit petitoris, per errorem inſulam [41] ædificavit: niſi tamen paratus ſit petitor pati, tollere eum ædificium. Quod & in area uxori donata, per judicem [42], qui de dote cognoſcit, faciendum dixerunt. Sed ſi puerum meum, cum poſſideres, erudiſſes [43], non [44] idem obſervandum Proculus exiſtimat, quia [45] neque carere ſervo meo debeam: nec poteſt remedium idem adhiberi, quod in area diximus.

28. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

FOrte quod pictorem [46] aut librarium [47] docueris, dicitur non aliter officio judicis æſtimationem haberi poſſe:

29. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mucium.

NIſi ſi venalem [48] eum habeas, & plus ex pretio [ejus] conſecuturus ſis propter artificium [49]

30. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

AUt ſi ante denunciatum ſit actori, ut impenſam ſolveret, & eo diſſimulante [50] poſita ſit doli mali exceptio.

De fructibus ſervi petiti, & impenſis in eum factis.

31. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

CÆterum, cum de fructibus ſervi petiti quæritur, non tantum pubertas ejus ſpectanda eſt: quia [51] etiam impuberis aliquæ operæ eſſe [52] poſſunt [53]: improbe [54] tamen deſiderabit petitor fructus æſtimari, qui ex artificio ejus percipi potuerunt, quod artificium ſumptibus poſſeſſoris didicit:

32. MODESTINUS lib. 8. Differentiarum.

QUod ſi artificem [55] fecerit, poſt [56] viceſimumquintum [57] annum ejus, qui artificium conſecutus eſt, impenſæ factæ poterunt penſari [58].

De fructibus.

33. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

FRuctus [59] non modo percepti, ſed & [60] qui percepi [honeſte] potuerunt, æſtimandi ſunt; & ideo ſi dolo [61], aut culpa poſſeſſoris, res petita perierit [62], veriorem [63] putat Pomponius [64] Trebatii [65] opinionem, putantis eouſque fructuum rationem habendam, quouſque haberetur, ſi non periiſſet [66]: id eſt, ad rei judicandæ tempus: quod & Juliano placet. Hac ratione, ſi nudæ [67] proprietatis dominus petierit, & inter [68] moras uſusfructus amiſſus ſit, ex eo tempore, quo ad proprietatem uſusfructus reverſus eſt [69], ratio fructuum habetur [70].

34. JULIANUS lib. 7. Digeſtorum.

IDem eſt & ſi per alluvionem pars fundo acceſſerit [71].

2. *Si poſſeſſor rei æſtimationem ſolvat.* 3. *De petitione partis.*

35. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

[ET] ex diverſo, ſi petitor lite conteſtata uſumfructum legaverit, ex eo tempore, ex quo diſceſſit a proprietate, fructuum rationem

unde Naſiterna *Feſto, Nonio, Fulgentio.* Ita Vatinianis calicibus aſſignat naſos Martialis, & Juvenalis. *Tu Beneventani ſutoris nomen habentem, Siccabis calicem naſorum quatuor.* adde *l. 7. §. 2. infr. ad exhib.* 1 *l. 9. §. 1. infr. de acquir. rer. dom.* 2 Gaius in *l. 9. §. 2. infr. de acquir. rer. domin.* Goth. Partic. *licet* corrigit: non eſt igitur contraria *l. qua ratione. §. ſed non uti. infr. de acquir. rer. dom.* & *§. ſi quis in aliena. Inſt. de rer. diviſ.* Mod. 3 Naturali ratione inſpecta, a qua Juſtinianus tamen diſcedit. *§. 34. Inſt. de rer. diviſ.* propter pretium picturæ apud Romanos. 4 Tabulæ. *Caj. 1. Inſt. 1.* 5 Hodie tabula cedit picturæ. *§. 34. Inſt. de rer. diviſ.* 6 Vid. Bartol. ad *l. centurio. 2. opp.* ubi Ripa *n. 31. de vulg. & pupill.* Tiraquell *tract. de legib. connubialibus part. 5. gloſſ. 1. n. 25. voc. Ferruminatio.* Alciat. *l. 4. de V. S. & lib. 6. parerg. cap. 2.* Marian. Socin. *in t. act. et obligat. lib. 18. n. 10. in 15. vol. tract.* Mod. 7 *l. 19. infr. de auro & argent.* 8 Adplumbati & ferruminati, ſeu plumbaturæ & ferruminationis differentia. 9 χαλκοκόλλητος, ferruminatus. Gloſſis, σωμῶ ferrumino: σώμωμα ferrumen. 10 Cur? hujuſmodi junctura ſeu ligatura, quæ συναφὴ, ex ferri excrementis vel ramentis, vel alia materia fit. 11 Cur? quia fit ex plumbo, μολύβδωσις, & μολύβδωμα dicitur. *l. 27. infr. de adquir. rer. dom.* Juvenalis *Satyra* 14. *in fin. Si fregerit, altera fiet Cras domus, atque eadem plumbo commiſſa manebit.* 12 Quæ rei vindicationi, tanquam remedium affine, cohæret *l. 52. infr. eod.* 13 Corporum alia ſunt ex diſtantibus corporibus, alia cohærentia ſunt. Hæc corpora uno ſpiritu continentur: illa non uno ſpiritu continentur: ſed eorum ſingulæ partes retinent propriam ſuam ſpeciem. De corporum generibus adde *l. 76. ſupr. de judiciis. l. 30. ff. de uſurpat. & uſucap.* 14 *l. 1. in fin. ff. eod.* 15 *l. 30. ff. de uſurpat. & uſucap.* Stoicorum hoc axioma eſt. Chryſippus enim (ut Aphrodiſæus ſcribit) vim continuationem ſpirituum vocavit. Spiritum autem hic videtur accipere, pro ſpecie. hoc ſenſu ſtatuæ partes, uno ſpiritu contineri, una ſpecie conſtare: & alioqui hic ſpiritus opponitur ſpeciei corporum, quæ ex diſtantibus corporibus conſtant, ſingulæ partes proprium ſpiritum retinent: quæ ſunt cohærentia, uno ſpiritu continentur, non pluribus ſpeciebus conſtant, ſed una. 16 Adi Ræv ardum, *ad LL. 12. tabul. cap. 20.* Mod. 17 Vide *l. 6. infr. ad exhib. l. 7. §. 10. infr. de acquir. rer. dom. l. 98. in fin. infr. de ſolutionibus.* 18 Imo ad exhibendum agi poteſt *l. 1. §. 2. infr. de tign. junct.* 19 De actione antiqua tigni juncti dixi ad 12. Tabulas, *tit. de privatis delict.* 20 *l. 59. infr. eod.* 21 Adde *l. 30. infr. de adquir. vel amitt. poſſ. l. 23. in fin. infr. de uſurpat. & uſucap.* 22 Animo. 23 *l. 12. §. 1. infr. de adquir. vel amitt. poſſ. l. 18. in fin. infr. de vi & vi.* 24 *§. 4. verſ. commodum. Inſtit. de interdict.* 25 Onus eſt partibus petitoris fungi. adde *l. 2. C. de probat.* 26 Paria ſunt, poſſidere & dolo deſiiſſe poſſidere. vide *l. 22. ſupr. eod.* 27 *l. 13. §. 13. l. 45. ſupr. de petit. hered. l. ult. infr. ſi uſusfr. petatur.* 28 Ab initio ſc. *l. 45. ſupr. de hered. petit.* 29 Vide *l. 1. in fin. infr. de act. empt.* 30 Rem meam eſſe. 31 *l. 25. §. 7. ſupr. de petit. hered. l. 4. infr. de except. & l. 47. infr. de ſolut.* S. L. 32 Adde *l. 30. infr. de peculio.* 33 Ut poſſeſſor hac actione condemnetur, ſufficit eum poſſediſſe tempore rei judicatæ. *Bart.* 34 *l. 20. §. 6. ſupr. de petit. hered.* 35 Hereditatis petitio, in rem eſt actio. 36 Vid. *l. 25. §. 7. in fin. ſupr. de petit. hered.* 37 Locus a conſequentibus, ut *l. 3. §. 1. infr. de injuriis.* vel ab hereditatis petitione ad rei vindicationem. 38 Locus ab univerſali in rem petitione ad ſpecialem valet, *ut hic.* niſi ratio diverſitatis adferatur. *Fulgoſ.* 39 *l. 63. l. 69. infr. eod. l. 157. §. 1. infr. de reg. jur.* 40 Lex rationem ſumptuum habet, qui a poſſeſſore facti ſunt ante litis conteſtationem. *Synopſis Baſilic. 13.* περὶ δαπανημάτων. *c. 27. §. 6.* 41 *l. 48. infr. eod. l. 11. C. eod.* 42 Adde *l. 11. §. 9. infr. de Publiciana.* 43 *l. 25. infr. de pign. act. l. 6. infr. de impenſis. l. 79. §. 1. infr. de verb. ſign.* de ſumptibus & expenſis, v. quæ notavi ad *Nov. 6. c. ult.* 44 Imo idem in ſervo, quod in area. *l. 45. §. 1. infr. de act. empt.* Solve, hic dominus non habet unde ſolvat ſumptus: ibi habet. Eſt & alia manifeſta differentia: area plerumque tolli poteſt, eruditio ſervi tolli non poteſt. 45 Vide *l. 79. infr. de verb. ſign. l. 43. infr. de act. empt.* 46 Pone & exemplum ex *l. 43. in fin. infr. de actionib. empti.* 47 De cujus munere vide *l. 92. infr. de reg. jur.* 48 *l. 38. in fin. infr. eod.* id eſt, promercalem. *l. 10. infr. de impenſis.* 49 Tunc enim dominus tenetur, quia fit locupletior. *l. 38. infr. eod. l. 25. infr. de pign. act.* 50 *l. 2. C. ſi aliena res pignori.* 51 Operæ, ut puberis, ita impuberis poſſunt eſſe aliquæ. *Synopſis Baſilic.* περὶ ὑπηρεσίας. 52 Imo, nullæ eſſe poſſunt. *l. 12. §. 3. infr. de uſufr. l. ult. §. 1. infr. de op. ſervor.* 53 Utputa, ſi impubes nomenclator ſit, vel hiſtrio. *l. ult. in fin. infr. de liberali cauſa.* 54 ἀναισχύντως, impudenter, *Synopſis Baſilic. d. tit.* hoc ſenſu, Dominum ſervi, impudenter a ſervi poſſeſſore artificis ſervi fructus deſiderare, cum poſſeſſor ſervum ſuis ſumptibus docuerit. 55 Impuberem ſcilicet, de quo dixi lege proxima. 56 Artificis ſervi operæ poſt 25. annum cum ſumptibus compenſantur. *Synopſis Baſilic. ibid.* 57 *Poſt quintum annum* legit Cujac. 9. *obſ.* 38. tunc enim operari incipit. 58 Nam in hoc judicio ſumptuum ratione admittitur compenſatio. vide *l. 48. infr. eod.* 59 15. *Synopſis Baſilic. 1. c. 35.* 60 *l. 62. in fin. infr. eod.* 61 *Si ſine dolo,* Cujac. 9. *obſ.* 34. reprehenſus ab Antonio Fabro, 2. *conjectur.* 6. 62 Vel deterior facta ſit. *l. 13. ff. h. t.* Reſtitutio enim fieri debet cum omni utilitate & cauſa. vide *l. 20. ſupr. eod.* Anſ. 63 Sed quæ ratio fuit contrariæ ſeu diverſæ ſententiæ? Licet ſervus dolo vel culpa periit, fato tamen & neceſſitate ſuaque morte periit, periturus alioqui apud ipſum dominum. Cæterum nullæ operæ ejus petendæ ſunt, qui natura operas aliquas præſtare non potuit. 64 Tres igitur juriſconſulti in hac ſententia ſunt, Pomponius, Trebatius, Julianus, mortuo homine de quo agebatur, poſt litem conteſtatam dolo aut culpa poſſeſſoris, eouſque fructuum habendam eſſe rationem, quouſque haberetur, ſi non periiſſet, id eſt, ad rei judicandæ tempus, *ut hic.* Imo ad mortis tantum. *l. pen. infr. eod.* vide Cujacium 9. *obſ.* 34. 65 Contrarium exiſtimat Labeo *in l. pen. infr. eod.* verum Trebatio facilis fuit diſſenſio a Labeone præceptore 66 Periiſſet. 67 ψιλὴν δεσποτείαν Græci appellant. 68 Καὶ ἐν τῷ μεταξὺ, *Eclog. d. loco.* & interea, vide *l. 28. infr. de adm. & peric. tut.* 69 Ad proprietarium. *l. 19. infr. de uſuris.* 70 Ad utilitatem proprietarii. 71 Ea fit enim proprietarii. *§. 20. Inſt. de rer. diviſ. v. l. 1. C. de alluvionibus.*

non

non habendam, quidam recte putant [1]. §. 1. Ubi [autem] alienum fundum petii, & judex sententia declaravit *meum esse*, debet etiam de fructibus possessorem condemnare: eodem enim errore & de fructibus condemnaturum: non [2] debere enim lucro possessoris cedere fructus, cum victus sit: alioquin, ut Mauricianus ait, nec rem arbitrabitur judex *mihi restitui*, & quare habeat, quod non esset habiturus, possessor, si statim possessionem restituisset? §. 2. Petitor possessori de evictione cavere non cogitur [3] rei nomine, cujus æstimationem accepit: sibi enim possessor imputare debet, qui non restituit rem. §. 3. Eorum quoque, quæ sine interitu dividi non possunt, partem petere posse constat.

Qui tenentur hac actione. 1. De culpa possessoris.

36. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

QUi [4] petitorio judicio utitur, ne frustra experiatur, requirere debet [5], an is, cum quo instituat actionem, *possessor sit, vel dolo desiit possidere* [6]. §. 1. Qui in rem convenitur, etiam [7] culpæ nomine condemnatur. † Culpæ autem reus est possessor, qui per insidiosa loca [8] servum misit, si is periit: & qui servum a se petitum, in arena [9] esse concessit, & is mortuus sit: sed & qui fugitivum a se petitum non custodit, si is fugit: & qui navem a se petitam adverso tempore [10] navigatum misit, si ea naufragio perempta est [11].

De eo, qui in aliena area ædificavit.

37. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

JUlianus lib. VIII. Digestorum scribit: si [12] in aliena area ædificassem, cujus bonæ fidei quidem emptor fui, verum eo tempore ædificavi, quo jam sciebam alienam, videamus, an nihil mihi exceptio prosit: nisi forte quis dicat, prodesse de damno solicito? Puto autem, huic exceptionem non prodesse: nec enim debuit, jam alienam certus, ædificium ponere: sed hoc ei concedendum est, ut sine dispendio domini areæ tollat ædificium, quod posuit [13].

De sumptibus a possessore factis.

38. CELSUS lib. 3. Digestorum.

IN [14] fundo alieno, quem imprudens [15] emeras, ædificasti [16], aut conseruisti [17], deinde evincitur: bonus judex varie ex [18] personis causisque constituet. Finge & dominum eadem facturum fuisse, reddat impensam, ut fundum recipiat, usque eo duntaxat, quo pretiosior [19] factus est [20], [& si plus pretio fundi accessit [21], solum, quod impensum est]. Finge pauperem [22], qui, si reddere id cogatur [23], laribus [24], sepulchris avitis carendum [25] habeat. Sufficit tibi permitti tollere ex his rebus, quæ possis: dum ita, ne deterior sit fundus, quam si initio non foret ædificatum. † Constituimus vero, ut, si paratus est dominus [26] tantum dare, quantum habiturus est possessor, his rebus ablatis [27], fiat ei potestas [28]: neque [29] malitiis indulgendum est [30]: si tectorium [31] (puta) quod induxeris, picturasque corradere velis, nihil laturus, nisi ut officias. Finge eam personam esse domini, quæ receptum fundum mox [32] venditura sit: nisi reddit, quantum prima parte reddi oportere diximus, eo deducto, tu condemnandus es.

De redemptoribus, qui suis cæmentis ædificant. 1. Si mulier intercedens, pignus dederit.

39. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

REdemptores [33], qui suis cæmentis ædificant [34], statim cæmenta faciunt eorum, in quorum solo ædificant [35]. §. 1. Julianus recte scribit, lib. XII. Digestorum, mulierem, quæ intercedens [36] fundum pignori dedit, quamvis a creditore distractum, posse [37] in rem actione petere [38]:

40. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

QUia nullum pignus creditor vendidisse videtur.

Utrum emptori hac actio detur.

41. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

SI quis hac lege [39] emerit, *ut si alius meliorem conditionem attulerit, recedatur ab emptione*, post allatam conditionem, jam non potest in rem actione uti. Sed [&] si cui in diem addictus sit fundus, antequam adjectio sit facta, uti in rem actione potest [40]: postea, non poterit. §. 1. Si servus mihi, vel filiusfamilias fundum vendidit, & tradidit, habens liberam peculii administrationem, in rem actione uti potero. † Sed & si, domini voluntate [41], [domini] rem tradat, idem dicendum erit: quemadmodum cum procurator voluntate domini vendidit, vel tradidit, in rem actionem mihi præstabit.

De herede possessoris.

42. PAULUS lib. 26. ad Edictum.

SI in rem actum sit, quamvis heres possessoris, si non possideat, absolvatur, tamen, si quid ex persona defuncti [42] commissum sit, omnimodo in damnationem veniet.

De his, quæ religiosis adhærent.

43. IDEM lib. 27. ad Edictum.

QUæ [43], religiosis [44] adhærent, religiosa sunt: & idcirco, nec lapides inædificati postquam remoti sunt, vindicari possunt: in factum autem actione [45] petitori extra ordinem subvenitur, ut is, qui hoc fecit, restituere eos compellatur. † Sed si alieni, sine voluntate domini, inædificati fuerint, & nondum functo [46] monumento, in hoc detracti erunt, ut alibi reponerentur [47], poterunt a domino vindicari: quod si in hoc detracti erunt, ut reponerentur [48], similiter dominum eos repetere posse constat.

De fructibus pendentibus.

44. GAJUS [49] lib. 29. ad Edictum provinciale.

FRuctus [50] pendentes pars fundi videntur [51].

De cautionibus a possessore præstandis.

45. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

SI homo sit [52], qui post conventionem restituitur, si [53] quidem a bonæ fidei possessore, puto cavendum esse *de dolo solo* debere: cæteros, *etiam de culpa sua*: inter [54] quos erit & bonæ fidei possessor post litem contestatam.

De litis æstimatione.

46. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

EJus rei, quæ per in rem actionem petita, [tanti] æstimata [55] est, quanti in litem actor juraverit, dominium statim ad possessorem pertinet [56]: transegisse enim cum eo & decidisse videor eo pretio [57], quod ipse constituit.

47. IDEM lib. 17. ad Plautium.

HÆc, si res præsens sit: si absens, tunc, cum possessionem ejus possessor nactus sit, ex voluntate actoris: & ideo non est alienum, non aliter [litem] æstimari a judice, quam si caverit actor [58], *quod per se non fiat, possessionem ejus rei non traditum iri* [59].

De sumptibus a possessore factis, & de fructibus.

48. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

SUmptus [60] in prædium, quod alienum esse apparuit, a bonæ fidei possessore facti, neque ab eo, qui prædium donavit [61], neque a domino peti possunt: verum exceptione doli opposita [62], per [63] officium [64] judicis æquitatis [65] ratione servantur [66]: scilicet si [67] fructuum ante litem [68] contestatam perceptorum summam excedant: etenim, admissa compensatione, superfluum [69] sumptum meliore [70] prædio facto, dominus restituere cogitur.

De solo & ædibus. 1. De eo, quod superest ex re mea.

49. CELSUS lib. 18. Digestorum.

SOlum, partem [71] esse ædium existimo [72]: nec [73] alioquin [74] subjacere, uti mare navibus. §. 1. Meum est [75], quod ex re mea superest [76], cujus vindicandi jus habeo [77].

1 Neque enim nudæ proprietatis ullus fructus intelligitur. l. 19. ff. de usuris. 2 Vide l. 16. ff. de except. rei judicatæ. 3 Adde l. 29. ff. familiæ. l. 14. §. 1. ff. de cond. furt. l. 10. ff. rer. amot. 4 ὁ δηλωθεὶς ἐνδικεῖται, 15. Eclog. 1. cap. 36. Vindicaturus. Est igitur petitorium judicium hic, rei vindicatio. 5 Per interrogationem. l. 20. §. 1. ff. de interrog. 6 l. ult. ff. eod. l. 1. C. ubi in rem actio. 7 V. l. 91. ff. de verb. oblig. 8 Aut non idoneo tempore. arg. l. 13. ff. eod. 9 ἐκ κυνηγίῳ, Synops. Basil. d. l. 10 Aut sine gubernatore. l. 13. §. 2. ff. locati. 11 Confer §. 7. 8. Inst. de l. Aquil. l. 2. C. h. t. l. ult. C. de navicul. l. 3. C. de naufrag. Ans. 12 Si bona fide aream emero, & postquam scivi alienam esse, ædificavero, sumptus quidem non repeto, sed tamen ædificium sine dispendio domini areæ possum tollere. Synopsis Basil. 15. tit. 9. c. 27. & ibidem c. περὶ δαπανημάτων, ubi scholion hoc adjicit, Non prodest, inquit, possessori doli mali exceptio, qua sumptus repetit, sed retentionem habet. Hoc autem solum illi concedendum est, ut sine dispendio domini areæ tollat ædificium extructum. 13 l. 38. ff. & l. 5. C. h. t. l. 7. §. 10. ff. de adquirend. rerum. l. 2. C. de fructibus & litium expens. l. 5. C. de ædific. privat. vide quæ notavi ad l. 38. ff. de petit. hered. l. si id suo in agro posuit extra civitatem, secus, si in civitate. v. Cujac. 19. obs. 20. in fin. 14 15 Synopsis Basil. 1. c. 38. & ibidem Scholion. Goth. Ad hanc legem vid. Tiraquell. de retract. §. 15. gloss. 1. & seq. Felin. ad c. cum causam. n. 28. extr. de sentent. & re jud. Cagnol. ad l. ea est natura. n. 11. & 15. de reg. jur. Marsil. singul. 177. Mod. 15 Et sic bona fide. 16 Et sic impensas necessarias, vel utiles fecisti. 17 Al. consevisti. Florentinam tamen defendit Cujac. 11. obs. 39. 18 l. ult. in fin. ff. de cond. distinguendus est enim dives, vers. finge & dominum. a paupere, vers. finge pauperem. 19 Quia dives erat melior, utilior. 20 Fundus. 21 Quam impensum est. 22 Vel mediocrium facultatum. 23 Vide l. 25. ff. de pignoratitia actione. 24 Vid. l. 1. §. 2. ff. de liberis agnoscendis. 25 Et servis, l. 25. ff. de pignorat. action. & mergendus sit sumptu. l. 3. ff. de contraria tutela. 26 Dives. 27 Si modo auferri possint. 28 Retinendi sc. 29 Adde l. 3. C. per quas personas. Non est ferendus, qui vult alteri obesse, nec sibi prodesse. 30 Adde l. 9. ff. de servitut. 31 De tectorio dixi ad l. 3. §. 9. ff. uti possidetis. 32 l. 29. ff. eod. 33 ἐργολάβοι, 15. Eclog. 1. cap. 38. de quibus adde l. 7. §. 3. ff. si mensor. Goth. Redemptor est qui certo pretio opus aliquod faciendum suo periculo conducit. l. 51. §. final. ff. locati. l. 17. §. pen. ff. de usuris. l. 23. §. 1. ff. de reb. aut. jud. possid. Ans. 34 In alieno: ut operarum locatores, fabri cæmentarii & lapidarii vel murarii. 35 Adde l. 7. §. 10. ff. de acquir. rer. dom. 36 Contra Velleianum. 37 Cur? intercedens mulier contra Velleianum, & tamen intercessionis causa fundum suum pignori dans, obligatione sua subducitur. l. 14. ff. ad SC. Velleianum. 38 l. 40. ff. eod. l. 11. C. de distract. pign. l. 32. §. 1. ff. ad SC. Velleian. 39 Vid. l. 1. ff. de in diem addict. Goth. Interpretationem hujus leg. vid. apud Leonin. emendat. l. 1. cap. 12. n. 1. Ans. 40 Medio enim tempore dominus est. l. 4. §. 3. ff. de in diem addict. Imo non est, sed venditoris. l. 38. in fin. ff. ad l. Falcid. l. 2. §. 1. l. 11. ff. de in diem addict. 41 Vid. l. 1. §. 2. ff. de exceptione rei venditæ. 42 Et sua. l. 51. ff. eod. 43 Vide quæ scripsi ad l. 2. §. 5. ff. de religiosis. 44 Vid. l. 23. §. 1. ff. eod. 45 Id est, de qua l. 52. ff. eod. 46 Nondum facto religioso: nondum occupato religione; in quem scilicet nondum mortuus illatus est: denique Puro monumento. Al. finito: al. facto. 47 Vide l. 59. ff. eod. 48 Ibidem. 49 Vide ad hanc legem Covarruv. 1. Var. 3. n. 2. & Zas. part. 2. antinom. 6. 50 Versus hic excidit jurisconsulto, si ita legas, *fructus pendentes, fundi pars esse videntur*, ut a quibusdam legitur. Versus plerunque ita jurisconsultis exciderunt. ut notavi in l. 12. ff. de Publiciana. 51 l. 22. C. h. t. l. final. §. fructus ff. quæ in fraudem. adde l. 12. §. 11. in fin. ff. de instruct. vel instrum. legat. l. 61. §. 8. ff. de furtis. Goth. In hanc legem, & quando fructus pendentes rei immobilis appellatione comprehendantur, vide Sarmient. l. 6. select. cap. 15. & an petitioni fundi insint. Cabed. decis. 68. Ans. 52 Ante litem contestatam, bonæ fidei possessor tenetur de dolo: malæ fidei, de culpa: ut post litem contestatam bonæ fidei possessor. Bart. 53 Qui restituit, si bonæ fidei est, etiam de dolo cavet: cæteri, de culpa, post litem tamen contestatam. 15. Eclog. 1. c. 45. 54 Bonæ fidei possessores post litem contestatam de culpa quoque cavent: Scholion 15. Eclog. 1. cap. 45. adde l. 31. §. 3. ff. de hered. petit. 55 Æstimatio vim habet emptionis. Igitur æstimatione rei præsentis præstita dominium rei statim transit in possessorem: rei absentis, cum ejus possessionem nactus fuerit voluntate actoris. hac lege. & l. 47. ff. eod. 56 l. 1. 3. ff. pro empt. 57 Vid. l. 7. §. 1. ff. de Publiciana. 58 Imo actor eo casu cavere non solet. l. 69. ff. eod. 59 Etsi cavere non debeat, actiones suas se ei præstiturum. Cautiones autem sunt diversæ. Itaque magis diversa est hæc lex. l. 11. qui. ff. eod. quam contraria. Mod. 60 Necessarii & utiles. 2. Gaius 1. §. 8. l. 46. ff. de usur. Bonæ fidei possessor nullam actionem de sumptibus habet, sed retinere potest, in quantum fundus melior factus est, compensatis fructibus ante litis contestationem perceptis. 15. Eclog. 1. c. 47. Goth. Vide hic Leonin. emendat. lib. 4. c. 1. n. 35. Joann. a Sande decis. Frisic. lib. 3. tit. 15. defin. 2. Ans. 61 Nec enim is, qui donavit, tenetur evictionis donatario. vid. l. 2. C. de evict. 62 l. 27. §. ult. supr. eod. §. 30. Inst. de rer. divis. 63 Id est, vel per officium, ut sit ἀσύνδετον: sunt enim hæc duo remedia, non unum. 64 Vide quæ scripsi ad l. 11. ff. de noxalibus. 65 Propterea quod melior factus est fundus. 66 Adversus actorem: ideoque possessori bonæ fidei eo casu datur non tantum exceptio, sed & actio. 67 Vide l. 65. infr. eod. 68 Alii legunt *a lite contestata*. Ex his lectionibus duæ nascuntur theses: Una, bonæ fidei possessorem fructus ante litem contestatam perceptos imputare sumptibus a se factis. Altera, bonæ fidei possessorem a lite contestata fructus perceptos cum expensis, quas fecit, compensare. Et hæc verior est lectio: quanquam prior juvari videatur l. 65. infr. eod. 69 Qui excedit fructus perceptos. vide tamen in hunc locum Socinum regula 298. 70 Ratio decidendi in hoc verbo latet. 71 Pars ædium solum, ut hic. pars fundi ita sunt fructus pendentes. l. 44. ff. eod. ut & villa, l. si ita. in fin. infr. de instructo. area insulæ, l. qui res. 98. §. aream. 8. infr. de solutionib. In utero partus, pars est viscerum matris. l. 1. §. ex hoc rescripto infr. de inspic. ventre. aqua viva, putei. l. 11. in pr. infr. quod vi aut clam. ususfructus, dominii, l. 4. infr. de usufr. l. si a reo. §. si reo. infr. de fidejussorib. adde quæ dixi de parte l. 44. supr. eod. 72 l. 23. infr. de usurpat. & usucap. 73 Cur? naves non ita cohærent mari, ut ædificium solo. Partes itaque rei dicuntur, quæ rei sive corpori constanter cohærent, non quæ momentarie. Proinde qua ratione solum velut pars ædium est, eisque subjacet, eadem mare navibus non subjacet. 74 Id est, alias non. vel, id est, ita: non ita. 75 l. 12. §. 3. infr. ad exhibendum. vide l. 25. infr. de verb. sign. 76 Atqui bove mihi legato, eoque mortuo, neque caro, neque corium, utcunque supersint ex re legata, mihi debentur. l. 49. infr. de legat. 2. 77 Non tamen semper jus agendi rei ipsi æquipollet. l. 204. infr. de reg. jur.

An emptori, 1. Vel heredi hac actio competat.

50. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

SI [1] ager ex emptionis causa, ad aliquem pertineat, non recte hac actione agi poterit, antequam [2] traditus sit ager, tuncque possessio amissa sit. §. 1. Sed heres de eo, quod hereditati obvenerit, recte aget, etiamsi possessionem ejus adhuc non habuerit.

De culpa & dolo heredis.

51. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

SI in rem [3] actum sit, & in heredem possessoris judicium datum [4] [sit], culpa [5] quoque, & dolus [6] malus heredis in hoc judicium venit [7].

Utrum in heredem hac actio detur.

52. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

CUm autem fundi possessor ante [8] litem contestatam dolo malo fundum possidere desiit, heredes ejus in rem quidem actionem suscipere cogendi non sunt: sed in factum actio adversus eos reddi debebit, per quam restituere cogantur, quanto locupletes ex ea re facti fuerunt.

De consitis.

53. POMPONIUS lib. 31. ad Sabinum.

SI fundi possessor eum excoluisset, sevissetve, [& postea] fundus evincatur, consita [9] tollere non potest [10].

De Advocato.

54. ULPIANUS lib. 6. Opinionum.

INter officium Advocationis [11], & rei suæ defensionem multum interest: nec propterea quis, si postea cognoverit rem ad se pertinere, quod alii eam vindicanti tunc ignorans suam esse adsistebat [12], dominium suum amisit [13].

De pluribus heredibus possessoris.

55. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

SI possessor fundi, ante judicium acceptum, duobus heredibus relictis, decesserit, & ab altero ex his, qui totum fundum possidebat, totus petitus fuerit, quin in solidum [14] condemnari debeat, dubitari non oportet.

De peculio.

56. IDEM lib. 78. Digestorum.

VIndicatio non ut gregis [15], ita & peculii [16] recepta est, sed res singulas is cui legatum peculium est, petet.

Si duo vindicent fundum.

57. ALFENUS lib. 6. Digestorum.

IS, a quo [17] fundus petitus erat, ab alio ejusdem fundi nomine conventus est: *Quærebatur* si alterutri eorum jussu judicis fundum restituisset, & postea secundum alterum petitorem [res] judicaretur, quemadmodum non duplex damnum traheret? Respondi: uter prior judex judicaret, eum oportere ita fundum petitori restitui jubere, ut possessori caveret [18], vel satisdaret, *si alter fundum evicisset, eum præstare* [19].

Si servus vindicetur, & ejusdem nomine furti agatur.

58. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

A Quo servus petebatur, & ejusdem servi nomine cum eo furti agebatur, *quærebat*, si utroque judicio condemnatus esset, quid se facere oporteret, si prius servus ab eo evictus esset? Respondit, non oportere Judicem cogere, ut eum traderet, nisi ei satisdatum esset (quod pro eo homine judicium accepisset) *si quid ob eam rem datum esset, id recte præstari:* sed si prius de furto judicium [20] factum esset, & hominem noxæ dedisset, deinde de ipso homine secundum petitorem judicium factum esset, non debere ob eam rem judicem, quod hominem non traderet, litem æstimare: quoniam nihil ejus culpa, neque dolo contigisset, quo minus hominem traderet [21].

De his, quæ alienis ædibus imponuntur.

59. JULIANUS lib. 6. ex Minicio.

HAbitator [22] in aliena ædificia fenestras & ostia imposuit: eadem, post annum, dominus ædificiorum dempsit: Quæro, is, qui imposuerat, possetne ea vindicare? Respondit, posse: nam quæ alienis ædificiis connexa [23] essent, ea, quamdiu juncta manerent, eorundem ædificiorum esse: simul atque inde dempta essent [24], continuo in pristinam causam reverti [25].

De possessore infante vel furioso.

60. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

QUod infans, vel furiosus possessor perdidit, vel corrupit, impunitum [26] est [27].

De nave refecta vel ædificata ex materia aliena.

61. JULIANUS lib. 6. ex Minicio.

MInicius [28] *interrogatus*, si quis navem suam aliena materia refecisset [29], num nihilo minus ejusdem navis maneret? Respondit, manere [30]. Sed si in ædificanda ea idem fecisset, non [31] posse, Julianus notat [32]: nam proprietas totius navis [33], carinæ [34] causam sequitur.

De fructibus navis. 1. De fructibus a malæ fidei possessore restituendis.

62. PAPINIANUS lib. 6. Quæstionum.

SI [35] navis a malæ fidei possessore petatur, & fructus æstimandi sunt, ut in taberna & area, quæ locari solent [36]. Quod non est ei contrarium, quod de pecunia deposita, quam heres non attingit, usuras præstare non cogitur [37]: nam [38] etsi maxime vectura, sicut usura, non natura pervenit, sed jure [39] percipitur, tamen ideo vectura desiderari potest, quoniam periculum navis possessor petitori præstare non debet, cum [40] pecunia periculo dantis fœneretur [41].

§. 1. Generaliter autem, cum de fructibus æstimandis quæritur, constat animadverti debere, non an malæ fidei possessor fruiturus sit, sed an petitor frui potuerit [42], si ei possidere licuisset: quam sententiam Julianus quoque probat.

De eo, qui culpa possessionem amisit.

63. IDEM lib. 12. Quæstionum.

SI culpa, non [43] fraude quis possessionem amiserit, quoniam pati debet æstimationem, audiendus erit a judice, si [44] desideret, *ut adversarius* [45] *actione sua* [46] *cedat:* cum tamen Prætor auxilium [47] quandoque laturus sit, quolibet alio possidente, nulla captione adficietur. Ipso [48] quoque, qui litis æstimationem perceperit, possidente, debet adjuvari: nec [49] facile audiendus erit ille, si velit postea pecuniam, quam ex sententia judicis periculo judicati recepit [50], restituere.

De his, quæ usui, non fructui sunt.

64. IDEM lib. 20. Quæstionum.

CUm in rem agitur, eorum quoque [nomine], quæ usui, non fructui sunt [51], restitui fructus certum est.

De emptore pignoris, qui pecuniam creditori solvit, & fructus percepit. 1. De ancilla filiæ concessa.

65. IDEM lib. 2. Responsorum.

EMptor [52] prædium, quod a non domino emit, exceptione doli posita, non aliter restituere domino cogetur, quam si [53] pecuniam creditori ejus solutam, qui pignori datum prædium habuit, usurarumque medii temporis superfluum recuperaverit: scilicet, si [54] minus in fructibus ante litem perceptis fuit: nam eos usuris novis [55] duntaxat compensari, sumptuum in prædium factorum exemplo [56], æquum est [57]. §. 1. Ancillam, quæ non [58] in dotem data, sed in peculium [filiæ] [59] concessa est [60], peculio filiæ non [61] lega-

1 Emptor ante traditionem, in rem ipsam actionem non habet, sed heres habet actionem de rebus hereditariis, etiam priusquam possederit. 15. *Eclog.* 1. *c.* 50. 2 *l.* 40. *infr. de act. empt. l. pen. C. hoc tit.* 3 Vindicatione. 4 Contestatum. 5 Si culpa ejus res deterior facta fuerit. 6 Si rem alienaverit. 7 Officio judicis. 8 Aliud post. *l.* 87. ff. *de reg. jur.* 9 Τὸν σπόρον. 15. *Eclog.* 1. *c.* 35. Atque ita evicto fundo, possessor consita in eo fundo tollere non potest, etiamsi eum fundum excoluit, & consevit *l.* 25. ff. *de usuris. l.* 14. ff. *de donat. l.* 9. ff. *de adquir. rerum domin.* 10 Sunt enim pars fundi, v. *l.* 44. ff. *eod.* 11 *l.* 14. §. 9. ff. *de bonis libert. l.* 2. *C. de calumniat.* 12 Patrocinio. 13 Est enim aliud vindicare, aliud vindicanti patrocinium præstare. Sententia vindicanti nocet, non ejus Advocato. At enim dices, eum, qui legatum petenti patrocinium præstiterit, removeri eo nomine ab accusatione inofficiosi. *l. ult.* ff. *de inoffic.* Cur tam varie? vel ideo, quod solus consensus testamentum adprobare potest, qui ad amittendum dominium non sufficit. *l.* 17. §. 1. ff. *de adq. vel amitt. possess.* Huc etiam refer *l.* 13. *in fin.* ff. *de contrah. empt.* 14 *l.* 2. §. 2. *vers. sed si unus* ff. *de præt. stipulationibus.* 15 Vide *l.* 1. §. 3. *l.* 2. *l.* 3. *supr. eod.* 16 Et jurium incorporalium, (petuntur enim confessoria;) nisi per consequentiam rei corporali accedant 17 Vid. Fel. *ad cap. cum super. colum.* 3. *n.* 11. *in med. extr. de re judic.* Afflict. *decis.* 15. *n.* 2. Bart. *ad l. si alienam. in fin.* ff. *solut. matrim.* Jas. & Decium *ad l. nam & si fur* ff. *si cert. petat* Covarruv. *in act. quæst. c.* 16. Mod. 18 *l.* 57. *in fin. supr. de petit. hered.* hoc enim modo salva res erit ei, qui ad executionem tardior venit. 19 Vid. Matth. de Afflict. *decis.* 15. *num.* 2. Covarruv. *pract. quæst. c.* 16. Cagnol *ad l. semper qui.* 60. *ff. de regulis juris. num.* 17. S. L. 20 Id est, res judicata. *l.* 13. ff. *de exceptionib.* Cicero pro Quintio: ut res facto judicio parata sit, judicatum solvi satisdari. Liv. 38. Tacito assensu auditum decretum, ut vix in eadem civitate videretur factum judicium. & 8: Facto judicio, viva sub terram defossa. & 6. Triste judicium factum. 21 Id est, si servum tuum vindico, & tertius noxali ob eundem utatur, si vicero, servus mihi non prius tradetur, quam præstita tibi cautione, indemnem te futurum adversus tertium agentem noxali: si tertius primo vicerit, mihi non teneberis est igitur potior noxalis, quam in rem actio. 22 Inquilinus. v. *l.* 27. ff. *locati l.* 1. §. 9. *infr. de his, qui effuder.* 23 Connexa ædibus, quamdiu connexa manent, ædium sunt. 24 *l.* 43. *supr. eod. l.* 2. *C. eod.* 25 Vide *l.* 15. *infr. de usufruct.* 26 An saltem tenebitur eo nomine ejus tutor, curator, vel custos? 27 V. quæ notavi ad *l.* 13. ff. *de off. Præsidis.* 28 Vide ad hanc legem Antonium Fab. 6. *conjectur.* 15. Goth. Adde Anton. August. *emendat. lib.* 1. *c.* 4. S. L. 29 Secus est, si navem ex alienis tabulis fecero *l.* 26. *infr. de adqu. rer. dom.* 30 Quia tabulæ singulares adfixæ navi, per partes navi, quæ totum quoddam efficit, cedunt. 31 Non fit navis dominus, qui eam ex alienis tabulis confecit, *ut hic.* Imo fit dominus. *d. l.* 26. 32 Recte: Minicius enim distinctione uti debuit: si ex meis tuisque promiscue tabulis ædifico navem, mea navis est, non tua: at si carinæ tuæ tabulas meas impono, tua navis est. Tua carina instar soli est & fundi, & ideo proprietas totius navis carinæ tuæ causam sequitur, id est, tua est navis proprietas, qui carinæ quasi cujusdam soli dominus es. 33 Quod factum est ex aliena materia, sequitur dominum materiæ juxta sententiam Sabinianorum, §. *cum ex aliena. Instit. de rer. divis.* quod tamen ex Justiniani emendatione profectum est, porro quæ sit differentia cum in inscriptione hujusmodi capitum reperitur, *ex Minicio*, quæ, cum scribitur *ad Minicium*, docet Ant. August. *emendat. lib.* 1. *c.* 6. Mod 34 Cupressi, *l.* 26. *infr. de adq. rer. domin.* quæ aliena est. 35 Malæ fidei possessor etiam fructus restituit, quos petitor percipere potuisset ex navi, ex taberna, & area, quæ venire solent. 15. *Synops. Basil.* 1. *c.* 61. 36 Mercedes & pensiones, id est, fructus civiles, rei vindicatione, ut naturales, peti possunt. 37 *l.* 20. §. 14. ff. *de hered. petit.* 38 Id est, sicut pecuniæ periculum præstat, qui eam fœnori dedit. *Synops. Basil. ibid.* 39 Non ex aliquo corpore, sed conventione partium. 40 Fructum & utilitatem alia natura præbent: alia, jure. Jure utilitatem præbent, non natura, navis & pecunia: hæc usuras, illa vecturam seu vecturæ pretium. adde *l.* 121 *infr. de verb. signif.* 41 Sensus est: Possessor hereditatis, qui pecuniam hereditariam non attingit, usuras, quas non percepit, non debet; (nec enim inventa est pecunia, ut pariat usuras;) alioquin usuræ peterentur contra naturam & originem pecuniæ. At qui nave hereditaria non utitur, vecturas non tantum perceptas, sed eas quas percipere potuit, præstabit: navis enim ad hoc inventa est ut navigetur. *l.* 12. §. 1. *infr. de usufructu.* 42 Fructus percipiendi intelliguntur, qui a petitore percipi potuerunt. *Bart.* 43 Dolo seu fraude, & culpa, quis desinat rem alienam post litem contestatam possidere, interest: priore casu, quanti in litem juratum: posteriore, quanti revera interit, reus condemnabitur: quin priore casu actor, qui litis æstimationem percepit, actiones suas cedere ei non debet: sed neque Publiciana, qui ita desiit dolo possidere, rem persequi poterit. *l.* 25. *supr. eod.* posteriore vero casu actiones ceduntur. *l.* 21. ff. *eod.* quia & non cessis actionibus datur ei Publiciana a Prætore, *ut hac lege.* 44 Tunc enim secus. *l.* 69. *infr. eod.* 45 Petitor scilicet. 46 Quibus adversus novos rei possessores utatur, sed & adversus ipsum petitorem, si res ad eum perveniet. 47 Auxiliaris hæc Publiciana est, non ordinaria. 48 Publiciana igitur datur hoc casu adversus dominum, qui rei & litis ipsius æstimationem accepit. 49 Qui litis æstimationem accepit, non potest rescindere hujusmodi venditionem reddita litis æstimatione, quam condemnatus præstitit suo periculo: utputa sub incerto amissæ rei recuperandæ. 50 *l.* 22. *C. mandati.* 51 Id est, quæ usu consumuntur. *l.* 1. 2. *infr. de usufr. earum rerum.* 52 Qui prædium alienum emit, non aliter domino restituit, quam si pecuniam ejus creditori solutam, qui pignori datum prædium habuerit, recuperaverit. 15. *Eclog.* 1. *c.* 65. 3. Harmen. 3. §. 98. De his vero, quæ sequuntur, apud Eclogæ Scholiasten illo loco, *Si enim pretium solverit, cur non haberet actionem contra venditorem*, quærendum est, quomodo hic cohæreant. *Goth.* Vid. in hanc leg. remiss. ad *l.* 48. *supr. eod.* Ans. 53 *l.* 89. §. 4. *infr. de legat.* 2. 54 *l.* 48. *supr. eod. l.* 1. *in fin.* ff. *de pignor.* 55 Id est, *bonis* quæ deberi cœperunt a die solutionis. 56 *l.* 48 *supr. eod.* 57 Id est, emptor pignoris aut hypothecæ, non prius cogitur pignus domino restituere, quam pretio recepto. Quid si usuras pretii petit, ab eo vicissim fructus pignoris petentur: quod si hæ usuræ fructus a se perceptos exsuperant, superfluum usurarum juste postulabit. 58 Quid si in dotem data fuisset? filia exheredata eam haberet. *l. un.* §. *videamus. C. de rei uxoriæ action.* 59 Nupturæ. 60 A patre. 61 *l.* 12. *C. de collation.*

to, mancipium hereditarium [1] esse convenit. Si tamen pater dotis ac peculii contemplatione filiam exheredavit, & ea [2] ratione [3] reddita, nihil ei testamento reliquit, aut eo minus legavit: filiam defensio [4] tuebitur voluntatis [5].

De re, quæ conditione exsistente nostra esse desinet.

66. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

NOn ideo minus recte quid *nostrum esse* vindicabimus, quod abire a nobis dominium speratur [6], si conditio legati vel libertatis exstiterit.

De pecunia inventa in domo aliena.

67. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

A Tutore pupilli domum mercatus, ad ejus refectionem fabrum induxit: is pecuniam invenit: Quæritur, ad quem pertineat? Respondi, si [7] non thesauri [8] fuerunt, sed pecunia forte perdita, vel per errorem ab eo, ad quem pertinebat, non ablata [9]: nihilominus ejus eam esse, cujus fuerat [10].

Si condemnatus non restituit.

68. ULPIANUS lib. 51. ad Edictum.

QUi *restituere* [11] jussus, judici non paret, contendens *non posse restituere*, si [12] quidem habeat rem, manu militari [13], officio Judicis, ab eo possessio transfertur [14]: & fructuum duntaxat, omnisque causæ nomine condemnatio fit. † Si vero non potest restituere, si quidem dolo fecit [15], quo minus possit, is quantum adversarius in litem [16] sine ulla taxatione in infinitum juraverit, damnandus est. Si vero nec potest restituere, nec dolo fecit, quo minus possit, non pluris, quam [quanti] res est, id est, quanti adversarii interfuit [17], condemnandus est. Hæc sententia generalis [est [18]: & ad omnia,] sive interdicta, sive actiones in rem, sive in personam sunt, ex quibus arbitratu judicis quid restituitur, locum habet.

De eo, qui dolo fecit, quominus possideret.

69. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

IS, qui dolo fecit [19], quominus possideret, hoc quoque nomine punitur, quod actor cavere ei non [20] debet, *actiones, quas ejus rei nomine habeat, se ei præstaturum.*

70. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

NEc quasi [21] Publicianam quidem actionem ei dandam placuit: ne in potestate cujusque sit per rapinam ab invito domino rem justo [22] pretio comparare.

71. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

QUod si possessor quidem dolo fecit, actor vero jurare non vult [23], sed quanti res sit, adversarium condemnari maluit, mos ei gerendus est.

Si [illegible] dominus, qui rem vendidit, domino successerit.

72. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SI [24] a [25] Titio fundum emeris Sempronii [26], & tibi traditus sit, pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit [27], & eundem alii vendiderit & tradiderit, æquius est, ut tu potior sis. Nam & si ipse venditor eam rem a te peteret [28], exceptione eum summoveres. Sed & si ipse possideret, & tu peteres, adversus exceptionem, dominii replicationeutereris.

De parte dominii designanda. 1. De superficiario.

73. IDEM lib. 17. ad Edictum.

IN speciali actione non cogitur possessor dicere, *pro qua parte ejus sit*: hoc enim petitoris munus est, non possessoris [29]. Quod & in Publiciana observatur. §. 1. *Superficiario* [30],

74. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

(ID est, qui in alieno solo superficiem ita habet, ut certam pensionem præstet,)

75. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

PRætor *causa cognita in rem actionem* [31] pollicetur.

De vindicatione partis. 1. Incerta.

76. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

QUæ [32] de tota [33] re vindicanda [34] dicta sunt, eadem & de parte intelligenda sunt [35], officioque Judicis continetur, pro modo partis ea quoque restitui jubere, quæ simul cum ipsa parte restitui debent.
§. 1. Incertæ [36] partis vindicatio datur, si justa causa interveniat. † Justa autem causa esse potest, si forte legi Falcidiæ locus sit in testamento, propter incertam detractionem ex legatis, quæ vix apud judicem examinatur: justam enim habet ignorantiam legatarius [37], cui homo legatus est, quotam partem vindicare debeat: itaque talis dabitur actio: eadem & de cæteris rebus intelligemus.

Si mulier rem donatam conduxit.

77. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

QUædam mulier fundum [ita] non marito donavit per epistolam, & eundem fundum ab eo conduxit [38]: posse defendi in rem ei competere, quasi per [39] ipsam adquisierit possessionem, veluti per colonam. Proponebatur, quod etiam in eo agro, qui donabatur, fuisset, cum epistola emitteretur: quæ [40] res sufficiebat [41] ad traditam possessionem, licet conductio non intervenisset.

De fructibus, & bonæ fidei possess.

78. LABEO lib. 4. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI ejus fundi, quem alienum possideres [42], fructum non coëgisti [43], nihil ejus fundi fructuum nomine te dare oportet. Paulus: Imo quæritur, [si] hujus fructus idcirco factus est, quod is eum suo nomine perceperit. *Perceptionem* [44] *fructus* accipere debemus, non si perfecti [45] collecti, sed etiam cœpti [46] ita percipi, ut terra continere se fructus desierint: veluti, si olivæ, uvæ lectæ, nondum autem vinum, oleum ab aliquo factum sit: statim enim ipse accepisse fructum existimandus est.

De fructibus servi petiti, qui mortuus est.

79. IDEM lib. 6. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI hominem a me [47] petieris, & is post litem contestatam mortuus [48] sit, fructus, quoad [[49] is] vixerit, æstimari oportet [50]. Paulus: Ita id verum esse puto, si non prius is homo in eam valetudinem inciderit, propter quam operæ ejus inutiles factæ sunt: nam, ne si vixisset quidem in ea valetudine, fructus ejus temporis nomine æstimari conveniret.

Si quis neget se possidere.

80. FURIUS ANTHIANUS lib. 1. ad Edictum.

IN rem [51] actionem pati non compellimur: quia licet alicui dicere, *se non possidere* [52]: ita ut si possit adversarius convincere [53], rem ab adversario possideri, transferat ad se possessionem [54] per judicem [55], licet suam esse non adprobaverit.

TIT. II.

DE PUBLICIANA [56] IN REM ACTIONE [57].

Edictum. 1. De re usucapta. 2. De traditione & aliis modis acquirendi dominium.

1. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

AIt Prætor: *Si quis id, quod traditur* [58] *ex justa causa non* [59] *a domino, & nondum usucaptum* [60] *petet, judicium dabo.*
§. 1. Merito Prætor ait, *nondum usucaptum*: nam, si usucaptum est, habet civilem [61] actionem [62], nec desiderat honorariam.
§. 2. Sed cur [63] *traditionis* dumtaxat, & *usucapionis* fecit mentionem: cum satis multæ sint juris partes [64], quibus dominium quis nancisceretur [65]? ut puta legatum,

2. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

VEl [66] mortis causa donationes factæ: nam [67] amissa possessione, competit Publiciana, quia [68] ad exemplum legatorum [69] capiuntur [70].

---

1 Peculiare mancipium filiæ meæ, si non id ei legavero, me mortuo, peculiare esse desinit, & hereditarium fieri incipit. 2 Ut si dixero, *filiam meam exheredo, quod a me dotis nomine ancillam habuerit.* 3 Ratio auget, minuit & constituit legatum. Albericus *hic.* ut & institutionem heredis. 4 Enunciativa verba, quæ causam continent, exceptionem meram inducunt *ut hic.* 5 Ancillam habebit, quando patris ejus voluntas talis fuerit. 6 Vide *l.* 12. §. *res. infr. familiæ. l.* 205. *infr. de reg. jur.* 7 Synopsis Basilicon 15. *περὶ θησαυρῶν εὑρισκομένων, c.* 67. Thesaurus igitur inventus, ad emptorem pertinere solet. 8 Vide quæ notavi ad *Nov. Leon.* 51. *de Thesauro.* 9 V. *l.* 31. *in fin.* ff. *de adq. rerum.* 10 Pecunia inventa in domo per me empta, est venditoris, non mea, nisi sit thesaurus. *Zas.* Igitur thesaurus continuo non est pecunia fortuito effossa: nec enim thesaurus est pecunia perdita, vel per errorem ab eo, ad quem pertinebat, non ablata. 15. Synops. Basil. 1. *ex lib.* 9. *tit.* 3. *c.* 67. *περὶ θησαυρῶν εὑρισκομένων.* 11 Vid. Duaren *in tr. de in litem jur. n.* 44. Corras. 6. *miscell.* 2. & *ad leg. in action. de in litem jurando. p.* 268. Goth. Adde Gœdd. *de cont. stip. c.* 9. *n.* 60. 61. 68. Ans. Item Lotiot. *de action. axiom.* 64. & *de eo, quod interest. axiom.* 17. 69. & 74. Alexand. *ad l. si prius. n.* 44. *de nov. oper. nunciat. ad l. in action. n.* 9. ff. *de in litem jurando.* & *ad l. naturaliter.* §. *nihil commune. n.* 48 *de acquir. possess.* Rimium *ad* §. 1. *Inst. de donat. n.* 51. Mod. 12 Vide Zas. 2. *respons.* 21. 13 Vid. *l.* 2. *C. de his, qui latrones* 14 Vid *l.* 36. ff. *de liberali causa.* 15 Nam ob eam causam in litem juratur, non etiam ob culpam. *l.* 5. §. 3. ff. *de in litem jur.* 16 Juratur in litem adversus eum, qui dolo possidere desiit: hæc enim propria ejus est, qui dolo possidere desiit, condemnatio. *l.* 2. ff. *de in litem jur. l. ult.* §. *in jus.* ff. *de appell.* 17 Notanda sunt hæc auxilia adversus non restituentem, rei ablatio, in litem juratio, interesse præstatio, rei vera æstimatio, cautionis exactio. *l.* 69. ff. *eod.* 18 Id est, locum habet in actionibus bonæ fidei, & interdum stricti juris. *d. l.* 5. 19 *l.* 63 ff. *eod.* 20 Imo debet. *l.* 12. ff *de re jud* quam vide. 21 Quasi Publiciana, idem quod utilis. 22 Injusto pretio. *Halo.* adde *l.* 9. ff. *rer. amotar.* 23 Potest enim jurare. *l.* 68. *supr. eod.* 24 Si fundum Titii mihi vendideris, eumque tradideris alteri, ego sum potior: quippe si ego possideam, & tu petas, exceptione te summoveo: si tu possideas, persequor. Ita Græci hujus facti speciem ponunt. 15. *Ecl.* 1. *c.* 72. 25 Vid. *l.* 2. ff. *de except. rei judic.* 26 Atque ita alienum. 27 Vid *l.* 38. §. 4. ff. *de verb. oblig. l.* 4. §. 32. ff. *de doli mali & metus except.* 28 *l.* 17. ff. *de evictionib.* 29 *l.* 4. *C. de edendo.* 30 *l.* 74. ff. *eod. l.* 12. §. 3. ff. *de Publiciana. l.* 1. 2. ff. *de superficiebus.* 31 Utilem. *l.* 16. *in fin.* ff. *de pignoratitia.* 32 Argumentum a toto ad partem. adde quæ scripsi ad *l.* 33. ff. *de legat.* 3. & *ad* §. 12. *Inst. de legatis.* & apud Theoph. *ibid.* Goth. text. in *l.* 7. *de lib. leg.* §. 18. *Inst. de legat.* fallit in *l.* 78. ff. *de leg.* 2. v. omnino Gœdd. *de verb. sign. ad l.* 25. *n.* 22. Ans. 33 Cum fructibus post litem motam, & omni causa. 34 A domino scilicet: cum res ab alio possidetur. 35 *l.* 51. *in fin.* ff. *de administr. & peric. tut.* si modo eadem sit ratio; si totum & pars eodem jure deferuntur: secus vero in odiosis. *Bart.* 36 *l.* 1. §. *fin. supr. si pars heredit. pet. l.* 8. §. 1. ff. *comm. divid.* An incertæ pecuniæ votum Deo factum valet? Licinius Pontifex Maximus negabat. aliud tamen, & rectius, collegium Pontificum decrevit, cujus ideo decretum Senatus Consulque sequutus est. vide Liv. *lib.* 31. 37 Facit *l.* 49. ff. *ad l. Falcid.* 38 Vide quæ scripsi ad *l.* 28. *C. de donationibus. l.* 32. §. 1. ff. *de acquir. vel amitt. possess.* 39 Vide *l.* 37. ff. *de adquir. vel amitt. possess.* 40 Conductio rei propriæ traditionis vim habet. dixi *l.* 20. *C. de locato.* 41 Vide *l.* 62. *infr. de evict.* Per eum, qui constituit se alterius nomine possidere, adquiritur possessio, & amplius per eum dominium transfertur. 42 Bona fide. *Græc.* 43 *Cogit fructus*, qui terit frumentum, vel premit uvam. *l. si fructuarius.* 13. *infr. quibus modis ususfructus.* (ut autore Nonio Marcello, *cogitur pecus*, si premantur ubera.) *Percipitur* vero *fructus*, puta frumentum, spica cæsa, nondum trita; vinum vindemiave, uva adempta, nondum expressa, *ut infr. eod.* His distinctis Labeo hic putat, bonæ fidei possessorem vindemiam non restituere, quam non coëgit. Paulus contra putat bonæ fidei possessorem vindemiam restituere, quam percepit, etiamsi non coëgit. 44 *Percipere* fructus quid, vide Cujac. 11. *observ.* 39. 45 Perfecte, *Hal.* 46 Id scitu utile est, bonæ quippe fidei possessor, fructus statim, vel ut quoquomodo a solo separati sunt, lucratur. vide *l.* 25. §. 1. *in fin. infr. de usuris. l.* 48 *infr. de adquir rer. domin* 47 Qui dolo non possideo. 48 Sine dolo & culpa mea. vide ad hanc legem Antonium Fabrum, 2. *conjectur.* 6. 49 Imo fructuum hic non habetur ratio usque ad diem mortis tantum: sed usque ad rei judicandæ tempus. *l.* 33. ff. *eod.* 50 *l. penult.* ff. *de cond. tritic.* 51 Aliud in personali *l. ult. in fin.* ff. *de contrahenda emptione. l.* 2. ff. *de hereditate, vel act. vendita.* Cur? possessio sola hic actionis in rem causa est, qua teneri desinit, qui sine dolo malo possidere desinit In personali, aliud est. 52 Vide *l.* 36. *supr. eodem.* Goth. Qui negat se possidere, non convenitur quidem ille, sed si mendacio negaverit, transfertur possessio in actorem: atque hoc cum specialiter negat. vid. Hippolyt. *singul.* 242. sed quid si dicat se alieno nomine possidere? Adi Afflict. *dec.* 18. Felin. *c. ex tenore. n.* 3. *extr. de rescript.* Jason. *ad* §. *omnium. Inst. de action n.* 68. *usque ad n.* 99. Marc Anton Cucch. Lapam, qui scripsit ad hanc legem *allegat.* 64. Mod. 53 Subaudi negantem. vide *Authenticam Item possessor. C. qui potiores.* 54 Hæc enim pœna mendacis possessoris, *Novell.* 18. *c.* 10. Goth. Reus dicens se alieno nomine possidere, quum tamen proprio possideat, perdit possessionem. Afflict. *decis.* 18. Ans. Adde Marsil. *singul.* 242. Guid. Pap. *consil.* 3. & *sing.* 609. S. L. 55 Vide *l.* 68. ff. *eodem.*

56 2. Harmen. 1. *in fin.* 57 Quæ & Publicianum judicium. *l.* 13. §. 1. ff. *eod.* 58 Id est, quod traditum est. 59 Id est, a non domino: ab eo, qui non est dominus. 60 *l.* 13. *infr. eod.* §. 4. §. 31. *Inst. de act.* 61 Rei vindicationem, de qua *superiore titulo* dictum est. 62 *l.* 8. *C. de præscr.* 30. *vel* 40. *annor.* 63 Quæstionem seu dubitationem, at decisionem seu rationem hic nullam adfert Jurisconsultus. 64 Species, modi, causæ. 65 Sine traditione. 66 Vide Cujacium 10. *obs.* 28. 67 Quidam legunt *in quibus amissa.* 68 *Al.* quæ re. 69 *l. ult. C. de donat. caus. mort.* 70 Id est, adquiruntur ipso jure, scilicet sine traditione. vide Cujac. 10. *observ.* 28.

De causa traditionis.

3. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SUnt [&] aliæ pleræque [1]. §. 1. Ait Prætor; *ex justa causa* [2] *petet.* Qui igitur justam causam traditionis habet, utitur Publiciana. † Et non solum emptori bonæ fidei competit Publiciana, sed & aliis: utputa ei, cui dotis nomine tradita res est, necdum usucapta: est enim justissima causa [3], sive æstimata [4] res in dotem data sit, sive non. Item si res ex causa judicati sit tradita,

4. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

VEl solvendi causa [5];

5. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

VEl ex causa noxæ deditionis [6]: sive vera causa sit, sive falsa.

Si servus ex noxali causa ducatur.

6. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

ITem si servum ex causa noxali, quia non defendebatur, jussu Prætoris duxero [7], & amisero possessionem, competit mihi Publiciana.

De re adjudicata. 1. De eo, qui solvit litis æstimationem. 2. De eo, qui emit a furioso. 3. De causis lucrativis. 4. Si quis emerit a minore. 5. De permutatione. 6. Hoc Judicium esse petitorium. 7. De Jurejurando. 8. Collatio hujus actionis & rei vindicationis. 9. De successoribus. 10. Si servus, vel procurator, vel tutor, vel curator, vel negotiorum gestor emerit. 11. De bona fide emptoris & dolo venditoris. 12. De fide defuncti & heredis. 13. Si servus emerit. 14. De emptione & bona fide, & rei traditione.

7. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SEd & si res adjudicata sit [8]; Publiciana actio competit.

§. 1. Si lis [9] fuerit æstimata, similis [10] est venditioni: & ait Julianus, lib. XXII. Digestorum, si obtulit reus æstimationem litis [11], Publicianam competere. §. 2. Marcellus lib. XVII. Digestorum scribit: Eum [12], qui a furioso, ignorans [13] eum furere, emit [14]; posse usucapere: ergo [15] & Publicianam habebit [16]. §. 3. Sed & si quis ex lucrativis causis rem accepit, habet Publicianam, quæ etiam adversus donatorem competit: *est* [17] *enim justus possessor, & petitor, qui liberalitatem accepit.* §. 4. Si a minore quis emerit ignorans eum minorem esse, habet Publicianam. §. 5. Sed & si permutatio [18] facta sit, eadem actio competit. §. 6. Publiciana actio ad [19] instar proprietatis [20], non ad instar possessionis [21], respicit.

§. 7. Si petenti mihi rem, jusjurandum detuleris, egoque juravero *rem meam esse*, competit Publiciana mihi, sed adversus te dumtaxat [22]: Ei enim soli nocere debet jusjurandum, qui detulit. Sed si possessori [23] delatum erit jusjurandum, & juraverit *rem petitoris non esse*, adversus eum solum petentem exceptione utetur, non ut & habeat actionem [24]. §. 8. In Publiciana actione omnia eadem [25] erunt, quæ & in rei vindicatione diximus. §. 9. Hæc actio & heredi, & [in] honorariis successoribus [26] competit. §. 10. Si ego non emero, sed servus meus [27], habebo Publicianam. Idem est & si procurator meus, vel tutor, vel curator, vel quis alius negotium meum gerens emerit. §. 11. Prætor ait, *Qui bona* [28] *fide emit.* Non igitur omnis emptio proderit, sed ea, quæ bonam fidem habet. Proinde hoc sufficit, me bonæ fidei emptorem fuisse, quamvis non a domino emerim, licet ille callido consilio vendiderit: neque enim dolus venditoris mihi nocebit [29]. §. 12. In hac actione non oberit mihi, si [30] successor sum, & dolo feci, cum is, in cujus locum successi, bona fide emisset: nec proderit si dolo careo, cum emptor, cui successi, dolo fecisset. §. 13. Sed enim si servus meus emit [31], dolus ejus erit spectandus, non meus: vel contra. §. 14. Publiciana tempus emptionis continet: & ideo neque quod [32] ante emptionem, neque quod postea dolo malo factum est, in hac actione deduci, Pomponio videtur. §. 15. *Bonam* autem *fidem solius emptoris* continet.

§. 16. Ut igitur Publiciana competat, hæc debent concurrere: ut & bona fide quis emerit, & ei res empta, eo nomine sit [33] tradita [34]. Cæterum ante traditionem, quamvis bonæ fidei quis emptor sit, experiri Publiciana non poterit. §. 17. Julianus lib. VII. Digestorum scripsit: Traditionem rei emptæ oportere bona fide fieri [35]: ideoque si sciens [36] alienam possessionem adprehendit, Publiciana eum experiri non posse: quia usucapere non poterit. Nec quisquam putet, hoc nos existimare, sufficere initio traditionis ignorasse rem alienam, uti quis possit Publiciana experiri: sed oportere & tunc [37] bona fide emptorem esse.

De pretii solutione.

8. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

DE *pretio* [38] vero *soluto* nihil exprimitur: Unde potest conjectura capi [39], quasi nec sententia Prætoris ea sit, ut requiratur, *an solutum sit pretium.*

De traditione. 1. Vel quasi. 2. De traditione præcedente. 3. De re hereditaria emptori hereditatis tradita. 4. Si duo separatim emerint eandem rem. 5. De his, quæ usucapi non possunt. 6. De servo emptoris.

9. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SIve autem emptori res tradita est, sive heredi emptoris, Publiciana competit [40] actio. §. 1. Si quis rem apud se depositam, vel sibi commodatam emerit, vel pignori sibi datam, pro [41] tradita erit [42] accipienda, si post emptionem apud eum remansit [43]. §. 2. Sed & si præcessit traditio emptionem, idem erit dicendum. §. 3. Item si hereditatem emero, & traditam mihi rem hereditariam [44] petere velim, Neratius esse scribit Publicianam. §. 4. Si [45] duobus quis separatim vendiderit bona fide ementibus, videamus, quis magis Publiciana uti possit: utrum is, cui priori res tradita est, an is, qui tantum emit. Et Julianus lib. VII. Digestorum scripsit: ut, si quidem ab eodem non domino emerint, potior sit, cui priori [46] res tradita est: quod si a diversis non dominis, melior [47] causa sit [48] possidentis, quam petentis: Quæ sententia vera est. §. 5. Hæc actio in his, quæ usucapi non possunt, puta furtivis, vel [in] servo fugitivo [49], locum non habet.

§. 6. Si servus hereditarius ante [50] aditam hereditatem, aliquam rem emerit, & traditam sibi possessionem amiserit, recte heres Publiciana utitur, quasi ipse possedisset. Municipes quoque, quorum servo res tradita est, in eadem erunt conditione:

10. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

SIve peculiari nomine servus emerit, sive non.

De re vendita, alii tradita. 1. De servitutibus. 2. De partu ancillæ furtivæ, & partu partus. 6. De eo, quod rei emptæ accedit, vel ex ea superest.

11. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SI ego emi, & mea voluntate alii res sit tradita; Imperator Severus rescripsit, Publicianam [illi] dandam. §. 1. Si de usufructu agatur tradito [51], Publiciana datur. Itemque servitutibus urbanorum prædiorum per traditionem constitutis, vel per patientiam [52]; forte si per domum quis suam passus est aquæductum transduci: item rusticorum: nam & hic traditionem, & patientiam tuendam constat.

§. 2. Partus [53] ancillæ furtivæ, qui apud bonæ fidei emptorem conceptus est [54], per hanc actionem petendus est: etiamsi ab eo, qui emit, possessus non est. Sed [55] heres furis hanc actionem non habet: quia vitiorum defuncti successor est. §. 3. Interdum tamen, licet furtiva mater distracta non sit, sed donata ignoranti mihi, & apud me conceperit & pepererit, competit mihi in partu Publiciana, ut Julianus ait: si modo eo tempore, quo experiar [56], furtivam matrem ignorem. §. 4. Idem Julianus generaliter dicit, ex qua causa matrem usucapere possem, si [57] furtiva non esset, ex [58] ea causa partum me usucapere, si furtivam esse matrem ignorabam. Ex omnibus igitur casibus Publicianam habebo. §. 5. Idem est & si ex partu partus est: & si non natus, sed post mortem matris, exsecto ventre ejus, extractus est, ut [&] Pomponius [lib. XL.] scripsit. §. 6. Idem ait, ædibus emptis, si fuerint dirutæ, ea, quæ ædificio accesserunt [59], hujusmodi actione petenda. §. 7. Quod tamen per alluvionem fundo accessit, simile [60] fit ei, cui accedit: & ideo, si ipse fundus Publiciana peti non potest, non hoc petetur: si autem potest, & ad partem [61], quæ per alluvionem accessit [62], & ita Pomponius scribit.

§. 8. Idem adjicit, & si statuæ emptæ partes recisæ petantur, similem actionem proficere. §. 9. Idem scribit: si aream emero, & insulam [63] in ea ædificavero, recte me Publiciana usurum.

§. 10. Item inquit: si insulam emi, & ad aream ea pervenit, æque potero uti [Publiciana].

De re a sponso sponsæ donata, & in dotem accepta. 1. De fideicommissario universali. 2. De vectigalibus & aliis prædiis, quæ usucapi non possunt. 3. De insula superficiaria. 4. De re, quæ non potest alienari. 5. De servo nondum anniculo. 6. De partis petitione. 7. De momenti possessione.

1 Causæ scilicet, ex quibus dominium transferatur sine possessione, id est, corporali rei præstatione. 2 Adquisitionis. *l.* 13. *infr. eod.* 3 *l.* 1. *infr. pro dote.* 4 *l.* 7. §. 1. *infr. eod.* 5 *l.* 46. *infr. de usurp. & usucap.* 6 *l.* 28. *infr. de noxalib.* 7 *l.* 2. §. 1. *vers. sed si servus. supr. si ex noxali causa.* 8 In judicio divisorio. §. 5. *Inst. de officio judicis.* 9 *l.* 46. *supr. de rei vindic.* 10 Æstimatio litis, similis est venditioni. vide *l.* 22. *infr. rerum amotarum. l.* 3. *infr. pro emptore.* 11 *l.* 3. *in fin. supr. eod.* 12 Qui a furioso imprudens emit, Publicianam habet, potest enim usucapere, *ut hic.* Idem est si a minore imprudens emerit, vel permutatione vel donatione acceperit. §. 4. 5. *infr. eod.* 15. *Eclog.* 1. *ex tit.* 2. *c.* 2. 3. Harmenop. 3. §. 105. 106. 13 Putativus titulus, usucapiendi conditionem inducit, & consequenter Publicianam. 14 Vide *l.* 2. *C. de contrah. empt.* 15 Argumentum ab usucapione ad Publicianam: seu a facultate usucapiendi, ad Publicianæ movendæ facultatem. 16 Imo, non habet, *l.* 2. § 16. *infr. pro empt.* Cujacius in eadem *l.* 2. putat mendum esse. Antonius Mercator, 2. *not.* 17. tradit ex sententia Cujacii, *d. l.* 2. ad jus strictum & summum referri, quod furiosum tuetur, non emptorem: hanc vero legem utilitatis ratione niti, quæ emptorem, non furiosum tueatur: Emptoris vocabulo, bonæ fidei; furiosi, inumbratæ quietis, *l.* 18. §. 1. *infr. de adquir. vel amitt. possess.* cui languet animus, hominem intelligi. *l.* 44. §. 6. *infr. de usurp. & usucap.* Vel ita: Publiciana non competit adversus furiosum, aut ejus heredem, *ut d. l.* 2. §. 16. competit adversus rei dominum extraneum, *ut hic.* vel ita: Competit Publiciana, si furiosus rem extranei vendidit, ut eorum damnum sit: non competit, si rem propriam vendidit. 17 Hinc illud nostri, id est, Francici, *il n'y a si belle acquisition, que de don.* 18 Permutatione qui quid acquisivit, Publiciana uti potest. 19 Μίμησιν ἔχει δεσποτείας, *Synops. Basilic. illo loco:* adde §. 8. *infr. eod.* & 2. Harmenop. 1. §. 71. 20 Dominii. 21 Nudæ. 22 Vid. *l.* 3. §. 3. *in fin. infr. de jurejur.* 23 *l.* 11. *infr. de jurejur.* 24 Quod si rem suam esse juraverit, actione in factum experietur, si, qui detulit jusjurandum, rem possideat. *l. sed etsi possessor. in princ.* §. *proinde.* ff. *de jurejur.* Mod. 25 Adde §. 6. *supr. eod.* 26 *l.* 12. §. 1. ff. *eod.* 27 *l.* 9. *in fin.* ff. *eod.* 28 Publiciana omni emptori bonæ fidei competit, nec ei dolus venditoris nocet. *Eclog. illo loco.* 29 *l.* 4. §. 31. ff. *de doli mali.* 30 Vid. *l.* 6. ff. *de itinere actuque privato.* 31 Vid. *l.* 12. ff. *de contrah. empt.* 32 Publicianam nemo habet, antequam per traditionem rem acceperit, quamvis emptor bonæ fidei sit. *Eclog. illo loco.* 33 In dubio tamen quis præsumitur possidere ex causa præcedentis tituli. *Bart.* 34 *l.* 10. *l.* 48. ff. *de usurp.* [illegible] *l.* 2. ff. *pro emptor.* 35 Adde § 11. ff. *eod. l.* 12. § 4. ff. *eod.* 36 Scientia non simpliciter rei alienæ, sed injustæ possessionis, malam fidem constituit: Prior scientia non impedit usucapionem, dummodo justa possessio sit: posterior impedit: unde colligitur, Publicianam non dari nisi de re quæ usucapi possit, & ei qui usucapere possit. 37 Id est, initio traditionis: ut ait Hagiotheodoretus ἐν ἀρχῇ τῆς συστάσεως τῆς νομῆς, hoc sensu plus est bona fide emptorem esse, tum, cum res empta per traditionem accipitur, quam ignorare alienam. Ut enim mihi emptori, rei emptæ nomine competat Publiciana, non sufficit tempore mihi traditæ possessionis ignorasse rem alienam esse, sed hoc amplius exigitur bona fide me emptorem esse, hoc est, me scivisse alienam possessionem non adprehendere: mala fides est, scire alienam esse possessionem, seu alienam possessionem mihi tradi. Non est mala fides, rem alienam mihi tradi, *ut hic.* Quid, scire rem alienam mihi tradi, estne mala fides? Cujacius negat 6. *ad Africanum. ad l.* 28. ff. *de noxalibus.* Censet enim malam fidem non esse scientiam rei alienæ, sed injustæ possessionis, & hanc, non illam usucapionem impedire. 38 Publiciana emptor agens, non necesse habet probare pretium se solvisse venditori, aut sibi fidem habitam de pretio: atque ita, Quasi dominium in emptorem transfertur, etiamsi non probet solutum pretium, aut sibi fidem habitam de pretio. 39 Generaliter lex generalis accipi debet. Vide tamen Socinum *regula* 292. Ubi lex non distinguit, neque nos distinguimus. *Bart.* 40 Quid ita? titulus ad heredem transmittitur, & a defuncto possessionem habet. 41 Adde *l. ult.* ff. *de except. rei venditæ.* v. *l.* 62. ff. *de evict.* §. 44. *Inst. de rer. div.* 42 Cur? ficta traditio sufficit ad Publicianam habendam, *ut hic*, at non ad rei vindicationem: pretium enim tunc solutum esse oportet, vel fidem habitam de pretio. 43 Et sic retinuit. Retentione rei adquiritur dominium, *ut hic.* & *l.* 7. § 1. ff. *eod. l.* 77. ff. *de rei vind. l.* 8. *in fin.* ff. *si certum. Auth. sed & si quis C. de secund. nupt. l.* 42. ff. *de usuc.* §. *interdum. Inst. de rer. divis.* Lapsus itaque fuit post Joannem Accursius, qui dixit, dominium adquiri sine possessione, debuit enim dicere, sine traditione, retentione vel apprehensione. 44 Id est, partem hereditatis *l.* 12. § 6. ff. *eod.* 45 Si duobus eadem res separatim bona fide vendita fuerit, si quidem ab eodem (qui videlicet dominus non sit) potior est, qui traditione primus accipit: sin a diversis non dominis, melior causa possidentis est, *Syn. Basil.* περὶ πραθέντος εἰς δύο πρόσωπα ἀγροῦ. *ex tit.* 2. *c.* 9. §. 3. 46 Vide *l.* 31. *in fin.* ff. *de act. empt.* 47 Vide *l.* 128. ff. *de reg. jur.* 48 Imo non est melior causa possidentis, sed prioris. *l.* 14. ff. *qui potior.* 49 *l.* 1. *C. de servis fugit.* 50 Vide *l. ult. in fin.* ff. *de usucap.* 51 Vide quæ notavi *ad l.* 43. ff. *de adq. rer. dom.* 52 Quæ in servitute constituenda pro traditione habetur. *l.* 1. *in fin.* ff. *de servit. præd. rust. l.* 3. ff. *de usufr.* 53 Publiciana petitur partus ancillæ furtivæ, apud emptorem bonæ fidei conceptus, etiamsi ab emptore non sit possessus. 15. *Eclog.* 2. *c.* 11. 54 Secus in eo, qui jam conceptus, & subreptus est. *l. penult.* ff. *de statu hom.* 55 Publiciana non competit heredi furis. *Eclog. d. loco.* 56 Quo pariat. *Cujac. ad l.* 4. ff. *de usucap. al.* quo experior. *al.* quo & pariat. Græci hic legunt, ἐν τῷ κινεῖν, id est, si eo tempore, quo experior. 57 Εἰ καὶ κλοπιμαία μὴ ἦν. *Eclog. illo loco.* id est, etiam si furtiva non esset, tametsi ibidem in ora legatur, εἰ κλοπιμαία μὴ ἦν, id est, si furtiva non esset. 58 Vide *l.* 33. ff. *de usucap.* 59 Vide *l.* 14. ff. *de hered. vel act. vendit.* 60 Id est, ejusdem est conditionis. 61 Et pars, quæ per alluvionem. *Hal.* nam Publiciana competit etiam ei, qui partem petit. *l.* 12. §. *pen.* ff. *eod.* 62 *Sub.* actio est. 63 De eo, qui insulam in alieno ædificat, vide *l.* 27. §. 5. *supr. de rei vindicat.*

12. PAU-

12. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

CUm sponsus sponsæ servum donasset, eumque in dotem accepisset ante usucapionem: rescriptum est a Divo Pio, divortio facto restituendum esse servum: nam valuisse [1] donationem inter sponsum & sponsam. Dabitur ergo & possidenti exceptio: &, amissa possessione, Publiciana [2]: sive extraneus, sive donator possideat. §. 1. Is, cui ex Trebelliano hereditas restituta est, etiamsi non fuerit nactus possessionem, uti potest Publiciana. §. 2. In vectigalibus [3], & in aliis prædiis [4], quæ usucapi non [5] possunt [6], Publiciana competit [7], si forte bona fide mihi tradita sunt. §. 3. Idem est, & si superficiariam [8] insulam a non domino bona fide emero. §. 4. Si res talis sit, ut eam Lex [9] aut Constitutio [10] alienari prohibeat, eo casu Publiciana non competit: quia his casibus neminem Prætor tuetur, ne [11] contra [12] Leges faciat. §. 5. Publiciana actione etiam de infante servo nondum anniculo [13] uti possumus. §. 6. Si pro parte quis rem petere vult, Publiciana actione uti potest. §. 7. Sed etiam is, qui momento possedit, recte hac actione experiretur.

De causis hujus actionis. 2. De eo, qui a pupillo emit.

13. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

QUæcumque sunt justæ causæ adquirendarum rerum [14], si ex his causis nacti res amiserimus, dabitur nobis, earum rerum persequendarum gratia, hæc actio. §. 1. Interdum quibusdam nec ex justis possessionibus competit Publicianum judicium: namque pigneratitiæ, & precariæ [15] possessiones justæ [16] sunt, sed ex his non solet competere tale judicium: illa scilicet ratione, quia neque creditor [17], neque is, qui precario rogavit, eo animo nanciscitur possessionem, ut credat se dominum esse. §. 2. Qui a pupillo emit, probare [18] debet, *tutore autore, lege non prohibente, se emisse* [19]. Sed [&] si deceptus falso tutore [autore] emerit, bona fide emisse videtur [20].

Si procurator rem domino volente vendit, eoque invito tradat.

14. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

PApinianus lib. VI. Quæstionum scribit: Si quis prohibuit, vel denunciavit [21], *ex causa venditionis tradi* [22] *rem, quæ ipsius voluntate a procuratore fuerat distracta* [23], & is nihilominus tradiderit, emptorem tuebitur Prætor, sive possideat, sive petat rem [24]: Sed, quod judicio empti procurator emptori præstiterit, contrario judicio mandati consequetur: potest enim fieri, ut emptori res auferatur ab eo, qui venire mandavit: quia per ignorantiam non est usus exceptione, quam debuit opponere: veluti, *si non autor meus ex voluntate tua vendidit.*

De re empta, a servo, qui in fuga est.

15. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

SI servus meus, cum in fuga sit, rem a non domino emat, Publiciana mihi competere debet, licet possessionem rei traditæ per eum nactus non [25] sim [26].

De exceptione dominii Publicianæ opponenda.

16. PAPINIANI lib. 10. Quæstionum.

PAulus notat: Exceptio [27] justi [28] dominii Publicianæ objicienda [29] est.

17. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

PUbliciana actio non ideo comparata est, ut res domino auferatur (ejusque rei argumentum est primo æquitas, deinde exceptio *si* [30] *ea res possessoris* [31] *non* [32] *sit*); sed ut is, qui bona fide emit, possessionemque [ejus] ex ea causa nactus est, potius rem habeat [33].

TIT. III.

SI AGER [34] VECTIGALIS [35], ID EST, EMPHYTEUTICARIUS [36], PETATUR.

Agrorum divisio. 1. De perpetua vel temporali conductione.

1. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

AGri civitatum alii *vectigales* vocantur [37], alii *non*. *Vectigales* vocantur, qui in perpetuum [38] locantur: id est hac lege, ut tamdiu pro illis vectigal pendatur, quamdiu neque ipsis, qui conduxerint, neque his, qui in locum eorum successerunt, auferri [39] eos liceat. *Non vectigales* sunt, qui ita colendi dantur, ut privatim agros nostros colendos dare solemus. §. 1. Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt a municipibus, quamvis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis [40] in rem actionem adversus quemvis possessorem: sed & adversus ipsos municipes:

2. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

ITa tamen, si vectigal solvant [41].

3. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

IDem est [42] & si ad tempus [43] habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum sit.

1 *l. 1. C de donation. ante nuptias.* 2 *l. 7. §. 3. supr. eod.* 3 Vectigalis ager quid, vide ℱ *tit. prox.* Goth Vid. Forcatulum *dialog.* 19. *n.* 3. Mod. 4 Tributariis, & stipendiariis, quæ in provinciis erant. 5 Imo possunt. *l. 15. §. 27. ℱ. de damno.* vid. Rævardum 1. *Var.* 5. usucapi possunt in præjudicium privati, non fisci 6 Longo tempore acquiri possunt. *l. 15. §. 27. ℱ. de damno.* Goth. Nisi dominus etiam misso in possessionem adversario, damni infecti cavere noluerit, & per contumaciam suam passus sit juberi a Prætore eum possidere. *l. si finita. §. si de vectigalibus. ℱ. de damn. infect.* Mod. 7 Imo non competit. *l. 9. §. 5. supr. eod.* 8 Vide *l. 73. in fin. supr. de rei vind.* 9 Puta, Julia, de fundo dotali. *Inst. quibus alienare.* 10 Divi Severi de rebus minorum. *l. 1. ℱ. de rebus eorum.* 11 Adversus leges Prætor neminem tuetur. 12 Sed cur contra leges hic faceret Prætor? si rei jure alienabilis daret Publicianam, usucapionem ejusmodi rei concederet. Atqui quod per leges aut constitutiones alienari non potest, id nec usucapi potest. 13 De quo *l. 132. l. 134. ℱ. de verb. signif.* adde quæ scripsi ad *l. 8. C. ad leg. Corn. de sicariis.* 14 Et traditionis. *l. 3. supr. eod.* 15 *l. 7. §. 4. ℱ. communi divid.* 16 Imo precarii causa non justa est, si actor in vitio fuit. *l. 13. §. 1. ℱ. de acquir. vel amitt. possess.* 17 *l. 13. ℱ. de usucap.* 18 *l. 25. §. 1. infr. de probat.* 19 Si scriptum sit *pupillum vendidisse*, non ideo videtur vendidisse, tutore autore: & recte, quia id verbum non significat. Cujac. ad *l. 30. in fin. infr. de verb. oblig.* 20 Non tamen præjudicat pupillo. *l. 4. §. 24. infr. de doli mali.* 21 Venditori. 22 Emptori. 23 Id est, si quis re non integra factum procuratoris revocat. *l. 6. infr. de donationibus.* 24 Imo, si dominus denunciavit procuratori, ne traderet, & res tradita sit, ei non nocebit exceptio rei venditæ. *l. 1. §. 2. infr. de except. rei vendit.* 25 Cur? quia servus meus, dum in fuga fuit, ab alio possidebatur mala fide. 26 Summo jure, licet utilitatis causa receptum sit, ut impleatur usucapio, quamdiu nemo nactus est ejus possessionem *l. 1. §. 14. infr. de adquir. vel amitt. possess.* 27 Publicianæ objicitur exceptio justi dominii, cujus formulam vide *l. ult. infr. eod.* Verum ea rursus eliditur replicatione doli mali, si non litis æstimationem exsolverit reus: Ita multis casibus agenti Publiciana, nihil officit exceptio dominii; ut Accursius notat, *l. ult. infr. eod.* adde alios casus ex *l. 31. ℱ. ex quibus causis majores. l. 57. inf. mandat. l. 63. in fin. supr. de rei vindicat.* 28 Veri, non fictitii: hoc enim dicitur ad differentiam ejus dominii, quod habet bonæ fidei possessor. 29 Per quem? per verum dominum. Cur? Ne melioris sit conditionis non dominus, quam dominus, aut qui usucapit. Certis tamen casibus non opponitur, seu non admittitur hæc exceptio. *l. 57. infr. mandat. l. 31. ℱ. ex quibus causis majores. l. 28. infr. de noxalibus. l. 63. supr. de rei vindic. l. 2. infr. de except. l. 24. infr. de except. rei judicatæ.* 30 Formula est exceptionis dominii, vid. *l. 24. infr. de except. rei judicatæ:* Cujacium in *explicatione 6. ad Afric. legit 8. infr. de noxalib. actionibus.* 31 Id est, domini. 32 Exceptio dominii repellit Publicianam. *Bart.* adde *l. 24. infr. de except. rei jud.* 33 Quam qui nullum titulum habet.

34 De ædificiis vectigalibus, vid. *l. 2. §. 17. infr. ne quid in loco publ.* De domo vectigali, vid. *l. 71. in fin. infr. de legatis. 1.* 35 *Vectigalia* prædia sunt civitatum prædia emphyteuticaria: Tributaria & stipendiaria, sunt provincialia prædia. vid. Theophil. *§. per traditionem. 40. Inst. de rer. divis.* Plura de vectigalibus agris, vide in *l. 1. infr. eod. l. 20. §. 5. infr. de captivis.* adde *de Emphyteusi, Tit. C. de jure Emphyteutico. & § adeo. 3. Inst. de locato.* 36 Qui & fructuarius. Cicero 8. *familiarium 9.* 37 Unde emphyteutæ perpetuarii vocantur *l. 1. C. de locat. præd. civil.* & eorum jus perpetuarium *l. 2. C. de offic. com. rer. privat.* potest tamen fundus dari in emphyteusim ad tempus, si in contrahendo hoc exprimatur, *Nov. 7. §. alienationis. & §. emphyteusim. & Nov. 120. §. licentiam.* vid. Forcatul. *dialog. 19. per tot.* Jo. Robert *lib. 3. sentent. jur. c. 28.* Rim. *ad Rubr. Instit. de donation. n. 295. & seq.* Ariani Pinell. *in Repetit. ad. l. 1. C. de bon. matern. in 3. part. solut.* 474. Mod. 38 *l. 11. §. 1. ℱ. de publican.* adde *l. 15. §. 26. infr. de damno. l. 71. in fin. infr. de legat. 1.* 39 *l. 1. C. de admin. rer. publ. lib. 11.* adde *l. 2. C. de locat. prædiorum. eod. libro* 40 *l. 16. in pr. infr. de pigneratitia.* Goth. Adde *l. 12. §. 2. supr. de Publician. in rem act.* Cujac *lib. 7. observ. 3.* Hinc dominium aliud utile, aliud directum. *arg. l. 3. l. 6. C. de fund. patrimon.* Unde hæc illi qui agros vectigales possident, satisdare coguntur. *l. 15. ℱ. qui satisd. cog.* Ans. 41 *l. 1. in fin. infr. de loco publico fruendo.* 42 Lex hæc est conjungenda cum fine primæ & intelligenda de iis, qui conduxerunt a municipio aliquo & civitate, qui tametsi non sint emphyteutæ, nec habeant omnia jura emphyteutica; hoc tamen habent, ut in rem agere possint, *arg. l. 1. infr. de loco publ. fruend.* Id quod utilitatis publicæ causa comparatum est. Quod si quis a privato quid conduxerit, sed non ad modicum tempus, eadem actio se experietur causa cognita. *l. 1. §. quod ait prætor. infr. de superficieb.* vid. Sarmient *lib. 3. select. interpr. c. 2.* Mod. 43 Non modicum. *arg. l. 1. §. quod ait. infr. de superficieb.* vide *l. 3. §. 4. infr. de rebus eorum qui sub tutela.* & Cujacium, *Inst. de locatione.*

LIBER SEPTIMUS.

TIT. I.

DE USUFRUCTU [1], ET QUEMADMODUM QUIS UTATUR FRUATUR.

Definitio.

1. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

USusfructus [2] est jus [3] alienis [4] rebus utendi fruendi, salva [5] rerum substantia.

Fundamentum.

2. CELSUS lib. 18. Digestorum.

ESt enim ususfructus jus in corpore: quo sublato [6], & ipsum tolli necesse est [7].

Quibus modis, 1. Et quarum rerum constituitur. 2. De interitu. 3. Quibus modis usus constituitur, & finitur.

3. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum, vel aureorum.

OMnium [8] prædiorum, jure legati [9] potest constitui ususfructus, ut heres jubeatur *dare alicui usumfructum*. Dare autem intelligitur [10], si [11] induxerit in fundum legatarium, eumve patiatur [12] uti frui. Et sine [13] testamento [autem] si quis velit usumfructum constituere, pactionibus [14], & stipulationibus id efficere potest [15]. §. 1. Constitit [16] autem ususfructus non tantum in fundo, & ædibus, verum etiam in servis, & jumentis, cæterisque [17] rebus. §. 2. Ne [18] tamen in universum inutiles essent proprietates, semper [19] abscedente usufructu, placuit certis modis extingui usumfructum, &, (ad) proprietatem reverti [20]. §. 3. Quibus autem modis ususfructus [&] constitit, & finitur, iisdem modis etiam nudus usus solet & constitui [21], & finiri.

An sit pars dominii, de die, ex quo datur.

4. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

1 *L. 3. Cod. 33. & 2. Inst. 4.* 2 *Inst. eod. in princ. 16. Eclog. 1. 6. 1. & 2.* Harmenop. 10. 3 Constitutum scilicet, vel adquisitum: vel jus in corpore. *l. 2. infr. eod* servitus, *Accurs.* 4 *l. 5. in princ. infr. si ususfruct. pet.* 5 Id est, donec salva est. 6 *Inst. eod. in pr.* vide *l. 23. infr. quib. mod. ususfr. amittatur.* 7 Cur? accidens non est sine subjecto. *l. 23. § 3. supr. de rei vindicat.* 8 Tam provincialium, quam Italicorum. Cujac. 11. *obs.* 36. 9 *l. 6. infr. eod. §. 1. Inst. eod. l. 69. infr. ad l. Falc.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 17. 10 Adi Dd. ad *l. 3. §. & harum. infr. de verb. obligat* imprimis Socin. & Aretin *Inst. de action. §. æque in 2. col. ver. 8. præmittit.* Claud. Marmet *in Rep. l. naturaliter. § nihil commune sit n. 11. vers. Sed ut declara de acquir. possess.* Mod. 11 Dat usumfructum, qui inducit in fundum, & qui patitur uti frui. Adde quæ notavi ad *l. 43. §. 1. infr. de acquir. rer. dom.* 12 Usus ejus juris pro traditione intelligitur. *l. 20. infr. de servitut.* Goth. Vid. Decher. *lib. 2. dissert. 17. n. 4.* Ans. 13 *§. 1. Inst. de usufr.* 14 *l. 4. in fin. C. eod* pactionibus, inquam, contractui vel traditioni adjectis in continenti, non aliis pactionibus. 15 Constituitur quoque vel ipso jure, vel traditione Prætoris. vide *l. 1. infr. quibus modis ususfructus.* 16 *Al.* constituitur *al.* consistit. 17 *l. 7. infr. eod.* 18 *§. 1. Instit. de usufruct.* 19 Locari in perpetuum operas non posse, hinc colligunt. vide *l. 14. C. eod. l. 38. infr. locat.* 20 Vide *infr. quib. mod. ususfr. amitt.* 21 Imo, non iisdem modis, usus enim pro parte legari non potest. *l. 19. infr. de usu & habitat.*

USusfructus in multis casibus pars [1] dominii [2] est, & exstat [3], quod vel præsens [4], vel ex [5] die [6] dari potest [7].

Ususfructus est dividuus ab initio, & ex postfacto. h. d. cum l. seq. Bart. *De divisione.*

5. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

USusfructus [&] ab initio pro parte [8] indivisa vel [9] divisa constitui, & legitimo [10] tempore similiter amitti, eademque ratione per legem Falcidiam minui potest [11]. Reo quoque promittendi defuncto, in partes hereditarias [12] ususfructus obligatio dividitur: &, si ex communi prædio debeatur, uno ex sociis defendente, pro [13] parte defendentis fiet restitutio.

De legato. 1. De adjudicatione. 2. Per quas personas ususfructus adquiritur. 3. De nuda proprietate domino heredis legata.

6. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

USusfructus pluribus modis constituitur: ut ecce, si legatus [14] fuerit. † Sed & proprietas deducto usufructu legari potest, ut apud heredem maneat ususfructus. §. 1. Constituitur adhuc ususfructus, & in judicio familiæ erciscundæ, & communi dividundo, si Judex alii proprietatem adjudicaverit, alii usumfructum [15]. §. 2. Adquiritur autem nobis ususfructus non solum per [16] nosmetipsos, sed etiam per eas quoque personas, quas juri nostro subjectas habemus.
§. 3. Nihil autem vetat, servo meo herede instituto, legari proprietatem deducto usufructu.

De omni fructu rei. 1. De jure, 2. Et onere ejus, qui ædium usumfructum habet.

7. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

USufructu legato omnis [17] fructus rei [18] ad fructuarium pertinet [19]. Et aut [rei] soli, aut rei mobilis ususfructus legatur. §. 1. Rei [20] soli, utputa ædium [21], usufructu legato, quicumque reditus est, ad usufructuarium pertinet: quæque [22] obventiones sunt ex ædificiis, ex areis, & cæteris, quæcunque ædium sunt. Unde etiam mitti eum in possessionem vicinarum ædium causa damni infecti [23], placuit: & jure dominii possessurum eas ædes, si perseveretur non caveri: nec quicquam amittere finito usufructu. Hac ratione Labeo scribit, nec ædificium licere domino [24], te invito, altius tollere: sicut nec, areæ usufructu legato, potest in area ædificium poni [25]. Quam sententiam puto veram. §. 2. Quoniam igitur omnis [26] fructus rei ad eum pertinet, reficere [27] quoque eum ædes per arbitrum cogi, Celsus scribit. [Celsus] lib. XVIII. Digestorum. Hactenus tamen, ut sarta [28] tecta [29] habeat: Si qua tamen vetustate corruissent, neutrum [30] cogi reficere: sed si heres refecerit, passurum fructuarium uti. Unde Celsus de modo sarta tecta habendi quærit? Si quæ vetustate corruerunt, reficere [31] non cogitur: modica [32] igitur refectio ad eum pertineat [33], quoniam & alia [34] onera [35] adgnoscit, usufructu legato: utputa stipendium, vel tributum [36], vel salarium [37], vel [38] alimenta [39] ab [40] ea re [41] relicta, & ita Marcellus lib. XIII. scribit. §. 3. Cassius quoque scribit lib. VIII. juris civilis [42], fructuarium per arbitrum cogi reficere [43], quemadmodum adserere [44] cogitur arbores. & Aristo notat, hæc vera esse. Neratius autem lib. IV. Membranarum ait, non posse fructuarium prohiberi, quo minus reficiat: quia nec arare prohiberi potest, aut colere: nec solum necessarias refectiones facturum, sed etiam voluptatis causa, [ut] tectoria, & pavimenta, & similia [facere]: neque autem ampliare, nec inutile [45] detrahere posse,

8. IDEM lib. 40. ad Edictum.

QUamvis melius repositurus sit. Quæ sententia vera est.

De fundo. 1. De apibus. 2. De lapidicinis, cretifodinis, arenis. 3. De metallis. 4. De alluvione & Insula. 5. De aucupiis, venationibus & piscationibus. 6. De seminario. 7. De instrumento fundi. De salicto, sylva, arundineto.

9. IDEM lib. 17. ad Sabinum.

ITem, [si *fundi*] [46] ususfructus sit legatus, quidquid in fundo nascitur, quidquid [47] inde percipi potest, ipsius fructus est: sic tamen, ut boni viri arbitratu fruatur. Nam & Celsus libro octavodecimo Digestorum scribit, cogi eum posse recte colere [48]. §. 1. Et, si apes [49] in eo fundo sint, earum quoque ususfructus ad eum pertinet.
§. 2. Sed si lapidicinas habeat, & lapidem cædere velit, vel cretifodinas habeat, vel arenas, omnibus his usurum Sabinus ait, quasi bonum patremfamilias. Quam sententiam puto veram.
§. 3. Sed si hæc [50] metalla [51] post usumfructum legatum sint inventa, cum totius agri relinquatur ususfructus, non partium, contineantur legato. §. 4. Huic vicinus tractatus est, qui solet in eo, quod accessit, tractari: & placuit [52], alluvionis [53] quoque usumfructum ad fructuarium [54] pertinere. † Sed si insula juxta fundum in flumine nata sit, ejus usumfructum ad fructuarium non pertinere Pegasus scribit, licet proprietati accedat: esse enim veluti proprium fundum, cujus ususfructus ad te non pertineat: quæ sententia non est sine ratione. Nam ubi latitat incrementum, & ususfructus augetur: ubi autem apparet separatum, fructuario non accedit [55].
§. 5. Aucupiorum quoque & venationum reditum, Cassius ait lib. VIII. juris civilis, ad fructuarium pertinere. Ergo [56] & piscationum [57]. §. 6. Seminarii [58] autem fructum puto ad fructuarium pertinere: ita tamen, ut & vendere ei, & seminare liceat: debet tamen conserendi agri causa, seminarium [59] paratum semper renovare, quasi instrumentum [60] agri: ut, finito usufructu, domino restituatur. §. 7. Instrumenti autem fructum habere debet: vendendi tamen facultatem non habet. Nam & si fundi ususfructus fuerit legatus, & sit ager, unde palo in fundum, cujus ususfructus legatus est, solebat paterfamilias uti, vel salice, vel arundine, puto fructuarium hactenus uti posse, ne ex eo vendat: nisi forte salicti ei, vel silvæ palaris, vel arundineti ususfructus sit legatus: tunc enim & vendere potest. Nam & Trebatius scribit, silvam cæduam [61] & arundinetum posse fructuarium cædere, sicut paterfamilias cædebat: & vendere, licet paterfamilias non solebat vendere, sed ipse uti: ad modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi.

10. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

EX silva [62] cædua pedamenta, & ramos ex arbore usufructuarium sumpturum: ex non cædua, in vineam sumpturum [63], dum ne fundum deteriorem [64] faciat.

11. PAULUS lib. 2. Epitomarum Alfeni Digestorum.

SEd, si grandes arbores essent, non posse eas cædere.

De arboribus evulsis, vel dejectis. 1. De nave. 2. Per quos usufructuarius utitur, fruitur. 3. De servo fugitivo. 5. Cujus possessionem alius nactus est. 5. De fructibus a fure decerptis.

12. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

ARboribus evulsis, vel vi [65] ventorum dejectis, usque ad usum suum [66] & villæ posse usufructuarium ferre, Labeo ait: nec materia [67] eum pro ligno usurum, si habeat, unde utatur ligno. Quam sententiam puto veram: alioquin, & si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferret fructuarius: materiam tamen ipsum succidere, quantum ad villæ refectionem, putat posse: quemadmodum calcem (inquit) coquere, vel arenam fodere, aliudve quid ædificio necessarium sumere. §. 1. *Navis* [68] usufructu legato, navigandum mittendam puto [69], licet naufragii periculum immineat: navis etenim ad hoc paratur, ut naviget. §. 2. Usufructuarius [70] vel ipse frui ea re, vel alii fruendam concedere, vel locare [71], vel vendere potest [72]: nam & qui locat, utitur: & qui vendit, [utitur]. Sed & si alii precario concedat [73] vel donet, puto eum uti [74]: atque ideo retineri usumfructum: & hoc Cassius & Pegasus responderunt, & Pomponius lib. v. ex Sabino probat. † Non solum autem, si ego locavero, retineo usumfructum, sed & si alius negotium meum gerens locaverit usumfructum, Julian. lib. XXXV. scripsit,

1 *l.* 8. ff. *de rebus autorit. judic.* in quibusdam non est. *l.* 33. §. 1. ff. *eod. l.* 43. *in fin.* ff. *de furtis.* est autem pars, quatenus dominio consolidatus est. Alibi, ususfructus jus fundi dicitur, in *l.* 70. §. 2. ff. *de fidejussoribus.* alibi, in jure, non in parte, consistere, sed tamen emolumentum rei continere. *l.* 66. §. 6. ff. *de leg.* 2. alibi dicitur, non esse dominii pars (id est species, sic enim sumi potest) sed servitutis. *l.* 25. ff. *de verb. signific.* Utcunque sit, re ipsa pars fundi non est, quia fundi partes sunt ὁμογενῆς. nec fundus dicitur, sed quia omne fundi emolumentum hæc qualitas continet, partis instar est, ac fundo legato vel promisso fructus quoque præstandus est. *d. l.* 66. Idem est, si quis fundi nomine obligatus sit. *d. l.* 70. Cujac. ad *l.* 27. *supr. de pactis.* usufructuarius quoque in multis pene domini loco censetur. *Goth.* Si sit in dominio, ergo multo magis in bonis. Adde *l.* 8. ff. *de reb. aut. jud. possid. l.* 3. *supr. si usufr. pet. l.* 49. ff. *de V. S.* Goed. ad *l.* 11. 15. & 25. *eod.* Adde *l.* 52. *infr. de acq. rer. dom.* vid. Hotom. *l.* 3. *obs.* 22. Ans. 2 Non servitutis: etsi servitutis sit species. 3 Id est, superior sententia probatur quinque exemplis, aut potius proprietatibus sequentibus, quæ servitutibus non competunt. 4 Id est, pure. 5 Id est, ad diem. 6 Vide *l.* 16. §. 2. ff. *famil.* at non servitus realis. *l.* 4. ff. *de servitutibus.* Ususfructus pars est dominii utilis, non directi. 7 Reliquis servitutibus hæ proprietates desunt. *l.* 4. ff. *de servitutib.* 8 V. *l.* 1. §. 9. ff. *ad l. Falcid.* & ita differt ab usu, v. *l.* 3. *in fin.* ff. *eod.* 9 Aliud in cæteris servitutibus. 10 Non utendo. *l.* 66. *in fin.* ff. *de legat.* 2. 11 Aliud in realibus servitutibus videtur. *l.* 7. ff. *ad l. Falcid. l.* 1. §. 9. ff. *ad l. Falcid. l.* 17. ff. *de servitutibus. l.* 1. *in fin.* ff. *de aqua & aquæ pluviæ.* sunt enim individuæ. 12 Secus in realibus, quæ divisionem non recipiunt, in quibus defensor ob eam causam solidum debet restituere. *l.* 4. §. 3. ff. *si serv. vind.* 13 Non in solidum, ut in cæteris servitutibus. *l.* 4. §. 4. ff. *si servitus.* 14 Aut si stipulanti vel paciscenti promissus. *l.* 3. *supr. eod.* §. 1. *Inst. eod.* 15 *l.* 6. §. 10. ff. *comm. divid.* 16 *l.* 21. *l.* 22. *l.* 23. *l.* 24. ff. *eod.* 17 Omnis reditus (quæ Græcis πόρος) ad fructuarium pertinet. 16. *Eclog.* 1. *c.* 7. 18 Consule Molinæum in *consuet. Paris. p.* 1. §. 1. *gloss.* 1. *n.* 40. *cum seq.* & Cujacium *lib.* 9. *observ. c.* 19. Mod. 19 Non tamen potest pignorare. *l.* 6. alienare proprietatem, vel manumittere, *l.* 9. *C. eod.* 20 Usumfructum soli dominus habens, qualiacunque lucra sint ex ædificiis, percipit unde etiam mittitur in possessionem causa damni infecti, & jure dominii possidet ædes vicini, si cautionem non accipiat. Nec usufructu extincto, dominium amittit. 16. *Eclog.* 1. *cap.* 7. 21 Ædium ususfructus quid contineat. 22 An thesaurus? minime: dixi *l.* 63. *in fin.* ff. *de adqu. rerum.* An res commissæ constante usufructu, puta feudum, emphyteusis, res censualis? Dicam *in commentariis meis* plenius. 23 *l.* 13. §. 8. ff. *de damno.* 24 *l.* 13. §. 7. *in fin.* ff. *eod.* 25 *l.* 5. *in fin. l.* 6. 7. ff. *quibus mod. usufr.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 21. 26 Vid. Guevarram *in Cic. Topica. p.* 27. Mod. 27 V. *l.* 7. *C. h. t.* 28 De sartis & tectis, dixi ad Varronem *lib.* 5. *de lingua Latina.* adde *l.* 7. §. 1. *supr. de officio Proconsulis. l.* 7. §. 2. ff. *ad leg. Jul. repetundarum.* 29 Τὸ καταπίπτωμα ὀφείλει ποιεῖν τῆς οἰκίας. 2. Harm. 10. §. 8. 30 Neutiquam. *Haloand.* 31 V. Ciceronem *in Topicis, loco a similitudine.* 32 Dixi *l.* 7. *C. h. t.* 33 Pertinet. 34 Modica scilicet: nec enim tributa ea præstat, quæ usumfructum absorbent. Quis ea præstabit? proprietarius. *gloss. in l. qui quatuor.* 30. §. *qui hortos.* ff. *de leg.* 3. & ita se obtinuisse Florentiæ refert Bart. *in l. his verbis.* 102. §. *idem testator.* ff. *de legat.* 3. vide Romanum *singulari* 156. 35 *l.* 27. §. 3. v. *l.* 52. ff. *eod. l.* 28. ff. *de usu & usufr. legat.* 36 Δημοσία, 16. *Eclog.* 1. *c.* 7. *in fin.* v. *l.* 13. ff. *de impensis.* 37 *Al.* solarium. ut *l.* 15. *in fin.* ff. *qui potiores.* 38 Usufructuarius relicta ex re alimenta præstat. *Eclog. d. loco.* 39 Ut sit illud vectigal, quod pro solo penditur, *l.* 2. ff. *ne quid in loc. publ.* Mod. 40 Cujac. ad *l.* 8. ff. *de transact.* legit, *vel a re relicta:* Græci illo loco, καὶ τὰς ἐκ τοῦ πράγματος ἐκδεῖσας διατροφάς. 41 Certa scilicet, puta prædio. 42 vid. Cujac. *lib.* 11. *observ. c.* 36. Mod. 43 Usufructuarius reficere cogitur, ut & arbores adserere. 44 *l.* 18. ff. *eod.* ἐγκεντρίζειν, 16. *Eclog.* 1. *c.* 7. *in fin.* id est, forare medullam arboris sterilis, & in eam fœcundæ calamum immittere. Cujac. 11. *obs.* 36. 45 V. *l.* 13. §. 4. & 7. ff. *eod. al.* utile. 46 Fundi usufructu quid comprehenditur? 47 Fructus omnes fundi pertinent ad fructuarium: adde 16. *Eclog.* 1. *c.* 9. 2. Harmen. 10. §. 5. v. *l.* 13. §. 5. *l.* 59. §. 1. ff. *eod.* 48 Ne alioquin deserta cultura, aut intempestive facta fundum reddat deteriorem. *l.* 25. §. 3. ff. *locat.* 49 lapides, *Vul.* 50 Sed si metalla. *Hal. Al.* si & met. 51 V. *l.* 3. *in fin.* ff. *de rebus eorum, qui sub tutela.* 52 Rejecta Pauli opinione, quæ exstat apud eundem 3. *sent.* 6. §. 12. 53 Alluvio auget usumfructum, *ut hic.* pignus, *l.* 18. §. 1. ff. *de pignoratit. l.* 16. ff. *de pignorib.* hereditatem *l.* 16. §. 3. ff. *familiæ* rem *l.* 34. *supr. de rei vindicat.* 54 An & ad vasallum? v. 1. *Feudor.* 4. §. 5. 55 Id est, latenti incremento augetur usufructus, non evidenti: atque ita Pauli sententia, 3. *sent.* 6. §. 22. abrogatur. is enim negabat accessionem alluvionum ad fructuarium pertinere, quod fructus fundi non esset. An idem est, si manto aliquid adcreverit? v. 1. *Feud.* 4. *in fin.* 56 Argumentum observa ab aucupio & venatione ad piscationem. 57 Fundi usufructuario licet aucupari, venari & piscari. *l.* 62. ff. *eod.* 58 Seminaria non sunt semina sed locus subactus, in quo semina, aut vitium, aut arborum panguntur, ut cum ad certam quantitatem excreverint, in vinetum, vel arbustum, vel pomarium transferantur, ut *l.* 12. ff. *de instruct.* vide hic Budæum. Goth. Ulpianum *l.* 4. §. 1. *arb. furt. cæs.* Cott. *in memorab. in voc. Seminarium.* Molinæum *in consuetud. Paris. tit.* 1. §. 1. *gloss.* 8. *n.* 7. & Zoannett. *Restit. ad ff. cap.* 23. Mod. 59 V. *l.* 3. ff. *de impensis.* 60 V. *l.* 2. §. 1. ff. *de instructo.* 61 *l.* 40. §. 4. ff. *de contrah. empt.* usufructuarius ex sylva cædua potest cædere, vendere, ut & pedamenta & ramos ex ea sumere. Quid in non cædua? quid in grandibus arboribus? quid in evulsis? vide *leges sequentes.* 62 *l.* 30. ff. *de verb. sign.* Sylva cædua, *bois taillis.* 63 An etiam intempestive? v. *l.* 48. §. 1. ff. *eod.* 64 Adde *l.* 13. §. 4. ff. *eod. l.* 7. §. 12. ff. *so. to matrim.* Idem in feudo. 2. *Feudorum* 8. §. 1. 65 V. *l.* 59. *infr. eod.* 66 Imo eas arbores vendere cogitur, & earum pretium uxori restituere. *l.* 7. §. 12. *infr. soluto matrim.* 67 *Materiam* hic distinguit a ligno. Est vero materia lignum, ex quo fiunt ædificia: ut ita *tigni* appellatio pateat latius, *l.* 18. §. 3. *infr. de pignorat. l.* 14. §. 1. *infr. de periculo & commodo rei venditæ. l.* 47. *infr. de act. empt. l.* 55. *l.* 56. *l.* 57. *infr. de legat.* 3. *l.* 167. *l.* 168. *infr. de verb. sign.* 68 Navis usufructu quid contineatur. 69 Adde *l.* 16. *in fin. l.* 62. *infr. de rei vindic. l.* 6. *C. de offic. rect. provinc.* 70 Usufructuarius locare, vendere, precario concedere per se vel per alium potest. *Goth.* Vide *l.* 38. *infr. eod. l.* 8. *infr. de reb. aut. jud. possid. l.* 11. §. 2. *infr. de pign.* Ans. 71 Imo locare non potest. *l.* 15. §. 4. *infr. eod.* Imo potest. *d. l.* 15. §. 5. *l.* 44. *infr. locati.* 72 Imo vendere non potest, aut cedere. *l.* 66. *infr. de jure dotium.* §. 3. *Inst. de usufruct.* Dic, jus ipsum ususfructus cedi non posse, sed commoditatem utendi fruendi tantum cedi posse. 73 *l.* 13. *in fin. infr. eod. l.* 11. §. 1. *infr. de pignoribus.* Imo alii cedere non potest. *l.* 66. *infr. de jure dotium.* 74 *l.* 38. *infr. eod.*

retinere me ufumfructum. Quid tamen fi non locavero, fed abfente & ignorante me, negotium meum gerens utatur quis, & fruatur? Nihilominus retineo [1] ufumfructum. Quod & Pomponius lib. v. probat, per hoc, quod negotiorum geftorum actionem adquifivi.

§. 3. De illo Pomponius dubitat: fi fugitivus, in quo meus ufusfructus eft [2], ftipuletur aliquid ex re mea, vel per traditionem accipiat, an per hoc ipfum, quafi utar, retineam ufumfructum? magisque admittit, retinere: nam fæpe, etiam [fi] præfentibus fervis non utamur, tamen ufumfructum retinemus: utputa ægrotanti fervo [3], vel infanti [4], cujus operæ nullæ funt [5], vel defectæ fenectutis homini: nam & fi agrum aremus [6], licet tam fterilis fit, ut nullus fructus nafcatur, retinemus ufumfructum: Julianus tamen lib. xxxv. Digeftorum fcribit, etiam fi non ftipuletur quid fervus fugitivus, retineri [tamen] ufumfructum: nam qua ratione (inquit) retinetur a proprietario poffeffio, etiam [7] fi in fuga fervus fit, pari ratione etiam ufusfructus retinetur.

§. 4. Idem tractat: quid, fi quis poffeffionem ejus nactus fit, an quemadmodum a proprietario poffideri definit, ita etiam ufusfructus amittatur? Et primo quidem ait, poffe dici amitti ufumfructum: fed, licet amittatur, tamen dicendum, quod intra conftitutum tempus ex re fructuarii ftipulatus eft, fructuario adquiri [8] [poteft]. Per quod colligit, poffe dici, ne quidem fi poffideatur ab alio, amitti ufumfructum, fi modo mihi aliquid ftipuletur: parvique referre, ab herede poffideatur, vel ab alio, cui hereditas vendita [fit], vel cui proprietas legata fit, an a prædone: fufficere enim ad retinendum ufumfructum, effe affectum retinere volentis, & fervum nomine fructuarii aliquid facere: quæ fententia habet rationem. §. 5. Julianus lib. xxxv. Digeftorum tractat: Si fur decerpferit vel defecuerit fructus maturos pendentes, cui condictione teneatur: domino fundi, an fructuario [9]? & putat quoniam fructus non fiunt fructuarii, nifi [10] ab eo percipiantur, licet ab alio [11] terra feparantur [12], magis proprietario condictionem competere [13]: fructuario autem, furti actionem: quoniam interfuit ejus, fructus non effe ablatos. Marcellus autem [14] movetur eo, quod, fi poftea fructus iftos nactus fuerit fructuarius, fortaffis fiant ejus: nam, fi fiunt, qua ratione hoc evenit, nifi ea, ut interim fierent proprietarii? mox apprehenfi, fructuarii efficientur: exemplo rei fub conditione legatæ, quæ [15] interim heredis eft, exiftente autem conditione, ad legatarium tranfit: verum eft enim, condictionem competere proprietario. † Cum autem in [16] pendenti eft dominium, ut ipfe Julianus ait, in fœtu [17], qui fummittitur, & in eo, quod fervus fructuarius per traditionem accepit, nondum quidem pretio foluto, fed tamen ab eo fatisfacto, dicendum eft, condictionem pendere [18], magisque in pendenti eft dominium [19].

De fatisdatione a fructuario præftanda. 1. *De arbitrio judicis.* 2. *Quibus actionibus ob damna præterita fructuarius tenetur. De ufuario.* 3. *Si inter duos fructuarios fit controverfia.* 4. *Si proprietatem meliorem, vel deteriorem faciat, qui fundi,* 7. *Vel ædium ufumfructum habet.*

13. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

SI cujus rei ufusfructus legatus erit, dominus poteft in ea re fatisdationem defiderare [20], ut officio judicis hoc fiat: nam ficuti debet fructuarius uti frui, ita & proprietatis dominus fecurus effe [debet] de proprietate. Hæc autem ad [21] omnem [22] ufumfructum pertinere, Julianus lib. xxxiix. Digeftorum probat. [Si ufusfructus legatus fit], non prius dandam actionem ufufructuario, quam fatisdederit, *fe boni* [23] *viri arbitratu ufurum fruiturum*: fed & fi plures fint, a quibus ufusfructus relictus eft, fingulis [24] fatisdari oportet.

§. 1. Cum igitur de ufufructu agitur, non folum, quod factum eft, arbitratur, fed etiam, in futurum, quemadmodum uti frui debet.

§. 2. De præteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia [25] tenetur, & interdicto, *quod vi aut clam*, ut Julianus ait: nam fructuarium quoque teneri his actionibus, necnon furti, certum eft: ficut quemlibet alium, qui in aliena re tale quid commiferit. † Denique confultus, quo [26] bonum fuit, *actionem polliceri* Prætorem, cum competat legis Aquiliæ actio? Refpondit, quia funt cafus, quibus ceffat Aquiliæ actio: ideo judicem dari, ut ejus arbitratu utatur: nam qui [27] agrum non [28] profcindit [29], qui vites non fubferit, item aquarum ductus corrumpi patitur, lege Aquilia non tenetur. † Eadem & in ufuario dicenda funt. §. 3. Sed fi inter duos [30] fructuarios fit controverfia, Julianus lib. xxxiix. Digeftorum fcribit, Æquiffimum effe, quafi [31] communi dividundo [32] judicium dari: vel ftipulatione inter fe eos cavere, qualiter fruantur: cur enim (inquit Julianus) ad [33] arma & rixam procedere patiatur Prætor, quos poteft [34] jurisdictione fua componere? Quam fententiam Celfus quoque lib. xx. Digeftorum probat: & ego puto veram. §. 4. Fructuarius [35] caufam [36] proprietatis deteriorem facere non debet [37]: meliorem facere poteft [38]. † Et aut *fundi* eft ufusfructus legatus, & non debet, neque arbores frugiferas [39] excidere, neque villam diruere, nec quicquam facere in perniciem proprietatis. † Et [40] fi forte voluptate [41] fuit prædium virdiaria [42] vel geftationes [43], vel deambulationes arboribus infructuofis opacas, atque amœnas [44] habens, non debebit dejicere, ut forte hortos olitorios faciat, vel aliud quid [45], quod ad reditum fpectat. §. 5. Inde eft quæfitum, an lapidicinas, vel cretifodinas, vel arenifodinas ipfe inftituere poffit? Et [ego] puto etiam ipfum inftituere poffe, fi non agri partem neceffariam huic rei occupaturus eft. † Proinde venas quoque lapidicinarum [46], & hujusmodi metallorum [47] inquirere poterit: Ergo & auri, & argenti, & fulphuris [48], & æris, & ferri, & cæterorum fodinas, vel quas paterfamilias inftituit, exercere poterit [49], vel ipfe inftituere, fi nihil agriculturæ nocebit. Et fi forte in hoc, quod inftituit, plus reditus fit, quam in vineis, vel arbuftis, vel olivetis, quæ fuerunt, forfitan [50] etiam hæc dejicere poterit, fiquidem ei permittitur meliorare [51] proprietatem. §. 6. Si tamen, quæ inftituit [52] ufufructuarius, aut cœlum [53] corrumpant agri, aut magnum apparatum fint defideratura, opificum forte, vel legulorum [54], quæ non poteft [55] fuftinere proprietarius, non videbitur viri boni arbitratu frui. Sed nec ædificium quidem pofiturum in fundo, nifi quod ad fructum percipiendum neceffarium fit [56]. §. 7. Sed, fi *ædium* ufusfructus legatus fit, Nerva filius, & lumina immittere eum poffe, ait: fed & colores, & picturas, & marmora poterit, & figilla, & fi quid ad domus ornatum; fed [57] neque diætas [58] transformare, vel conjungere, aut feparare ei permittetur: vel aditus, pofticasve [59] vertere: vel refugia [60] aperire: vel atrium mutare: vel virdiaria ad alium modum convertere: excolere enim quod invenit, poteft, qualitate ædium non immutata. Item Nerva, eum, cui ædium [61] ufusfructus legatus fit, altius tollere non poffe: quamvis lumina non obfcurentur: quia tectum magis turbatur: quod Labeo etiam in proprietatis domino [62] fcribit. Idem Nerva, nec obftruere eum poffe. §. 8. Item fi *domus* ufusfructus legatus fit, meritoria illic facere fructuarius non debet: nec per cœnacula dividere domum: atquin locare poteft [63], fed oportebit, quafi domum, locare: nec balneum [64] ibi faciendum eft. Quod autem dicit, *meritoria non facturum*, [ita] accipe, quæ vulgo diverforia, vel fullonica [65] appellant. Ego quidem, & fi balneum fit in domo ufibus dominicis folitum vacare in intima parte domus, vel, inter diætas [66] amœnas, non recte nec ex boni viri arbitratu facturum, fi id locare cœperit, ut publice lavet: non magis, quam fi domum ad ftationem jumentorum locaverit: aut fi ftabulum, quod erat domus jumentis & carruchis vacans, piftrino locaverit.

14. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

LIcet multo minus ex ea re fructum [67] percipiat.

Si ufufructuarius inædificaverit. 1. *De mancipiis.* 3. *De rebus mobilibus.* 4. *De veftimentis.* 5. *De fcænica, vel funebri vefte, & aulæis.* 6. *De jure ufufructuarii. De inftrumento fundi, vel ædium.* 7. *De fervitute imponenda, amittenda, vel acquirenda.*

15. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

SEd, fi quid inædificaverit, poftea [68] eum neque tollere hoc, neque refigere poffe: refixa plane poffe vindicare. §. 1. *Mancipiorum* quoque ufusfructus [69] legato non debet [70] abuti, fed fecundum conditionem eorum uti. Nam fi librarium [71] rus mittat, & qualum [72] & calcem portare cogat: hiftrionem, balneatorem faciat: vel de fymphonia [73] atrienfem: vel de palæftra ftercorandis [74] latrinis præponat, abuti [75] videbitur proprietate. §. 2. Sufficienter autem alere, & veftire debet, fecundum ordinem & dignitatem mancipiorum. §. 3. Et generaliter Labeo ait, in omnibus rebus mobilibus modum eum tenere debere [76], ne fua feritate vel fævitia ea corrumpat: alioquin etiam lege Aquilia eum conveniri.

§. 4. Et, fi *veftimentorum* ufusfructus legatus fit, non [77] ficut quantitatis ufusfructus legetur, dicendum eft, ita uti eum debere, ne abutatur: nec [78] tamen locaturum, quia vir bonus ita non uteretur.

§. 5. Proinde, & fi fcænicæ veftis ufusfructus legetur, vel aulæi, vel al-

1 *l.* 5. 6. *infr. quemad. ferv. it. amitt.* 2 Alii legunt auctius longe: *Si fugitivus, nondum ab aliquo poffeffus, in quo me* [illegible] quæ inferunt, ne hic locus pugnet cum *l.* 1. §. *per fervum. infr. de acquir. vel amitt. poff.* Sed verifimilius eft, compofitores Pandectarum huc tantum congerere voluiffe, quæ pertinent ad reftrictam difputationem de ufufructu: quæ autem ad poffeffionem adquirendam, vel dominium fuis locis refervaffe: nam illis quoque verbis alia addenda fuiffent, ut omnis difficultas tolleretur, ut apparet ex *l. per eum.* ꝑ. *de acquir. vel amitt. poffeff.* Mod. 3 *l. ult.* §. 1. *infr. de operis fervor.* 4 *l.* 55. ꝑ. *eod.* vid. Paul. 3. *fent.* 6 § 18. 5 Imo quædam effe poffunt. *l.* 31. ꝑ. *de rei vind. l. ult. in fin. infr. de liberali caufa.* 6 Arando etiam agrum fterilem, ufumfructum retinemus. 7 *l.* 3 § 10. *infr. de acquir. vel amitt. poffeff.* 8 *l.* 25. *in fin. infr. de liberali caufa.* 9 Eft enim in pendenti actio. *l.* 25. §. 1. *infr. eod.* 10 Vide *l.* 61. § *pen. infr. de furtis.* vide *l.* 13. *inf. quib. mod. ufusfructus. l.* 25. §. 1. *infr. de ufuris.* §. 36 *Inft. de rerum divif.* 11 Idque fuo nomine. 12 *Separentur.* 13 Quæ foli domino competit. *l.* 1. *infr. de cond. furtiva.* 14 Diffentiens a Juliano. 15 *l.* 32. §. 1. *infr. de legat.* 2. 16 Vide *l.* 169. *in fin.* ꝑ. *de reg. jur.* 17 *l.* 70. §. 1. *infr. eod.* 18 Vide *l.* 25. §. 1. *infr. eod.* 19 Et condictionem. 20 *l.* 8. §. 4. *verf. item de re reftituenda. fupr. qui fatisdare.* Goth. An ejusmodi fatisdatio remitti poffit teftamento, v. Gail. *lib.* 2. *obf.* 145. Surd. *de aliment. tit.* 9. *quæft.* 26. *n.* 12. *& feqq.* Anf. Adde Covarruv. *var. refolut. lib.* 2. *c.* 14. *num.* 4. Jul. Clar. §. *teftament. qu.* 66. *in fin.* Pecc. *de teftam. conjug. lib.* 5. *c.* 24. *n.* 3. 4. S. L. 21 *l.* 4. *in fin. C. h. t.* 22 Rei immobilis, vel mobilis. *l.* 1. §. 1. *infr. ufufr. quemad. caveat.* 23 *l.* 9. *fupr. eod. l.* 1. *infr. ufufr. quemadm. caveat.* 24 *l.* 9. *in fin. infr. ufufr. quemadm. caveat.* 25 *l.* 15. §. 3. *infr. eod.* 26 *Quo bonum,* id eft, Cui bono. Ita Cicero *in famil.* Martis vero fignum, quo mihi pacis auctori? *& in Verr.* Quo tantam pecuniam? *& pro Sextio:* Quo civem importunum refervent. Ita Ulp. in *l.* 1. §. 3. *infr. de fuis.* Hoc quo? 27 Culpæ in non faciendo confiftentis nomine nemo tenetur in lege Aquilia, adde *l.* 91. ꝑ. *de verb. oblig.* 28 Et fic negligit. v. *l.* 21. *infr. de heredit. vel action. vendit. l.* 91. ꝑ. *de verb. oblig.* 29 Ufufructuarius autem recte colere tenetur. *l.* 9. ꝑ. *eod.* 30 V. ad hunc §. Leonin. *emendat. l.* 6. *c.* 11. *n.* 1. Anf. 31 Quafi communi dividundo judicium, utile judicium eft. 32 *l.* 7. §. 7. *infr. comm. divid. l.* 4. *in fin. infr. de aqua quotidiana.* 33 V. Senec. *lib. de brevit. vitæ c.* 3. 34 Et debet. *l.* 21. *infr. de reb. credit.* 35 Ut & colonus, emptor fructuum & prælatus. 36 Τὴν αἵρεσιν, conditionem. 16. *Eclog.* 3. *c.* 13. 37 *l.* 10. *fupr. eod. l.* 15. §. 3. *infr. eod.* 38 Imo non poteft. *l.* 7. *in fin. l.* 8. ꝑ. *eod.* 39 Et grandes. *l.* 11. ꝑ. *eod.* 40 Fructuarius arbores, five fint frugiferæ, five πρὸς τέρψιν, faciendi quæftus caufa excidere non debet. *d. c.* 13. 41 *Voluptuarium.* 42 *Hal. viridaria.* 43 Τόπους ἀνθέων καὶ δένδρων ἀκάρπων. Scholiaftes *Ecl.* 16. *tit.* 1. *c.* 13. loco florum, & infructuofarum arborum. 44 *l.* 7. *in fin.* ꝑ. *eod.* 45 Puta vineam, vel olivetum. Scholiaftes, *d. loco.* 46 *l.* 9. §. 2. *fupr. eod.* 47 Vide *l.* 3. *in fin.* ꝑ. *de rebus eorum, qui fub tutela.*

48 *Al.* Sulpuariæ. *l.* 52. §. 8. *infr. de furt.* 49 Hic quæri poteft, an tutori imputari poffit, quod pupilli facultates in id genus negotii & mercaturæ impenderit, in quo pupilli parens fe exercuerit? adde *l.* 9. *in fin.* ꝑ. *eod. l.* 27. §. 1. *infr. eod.* 50 An dubitans hoc ait? an favore ultimæ voluntatis hoc admittitur? an hoc jam inftituerat paterfamilias? an non poteft in his, quæ certis finibus conftant natura (veluti in domo); hic autem de fundo loquitur: videntur enim feparanda prædia ruftica ab urbanis; ob eam rationem fcilicet, ne urbs ruinis deformetur ædificiis disjectis: & ut ex contrario major annonæ copia fit agris in meliorem conditionem mutatis. Hanc etiam differentiam innuere videtur fequens paragraphus, *fed fi ædium* 7. Et vero Ulpianus hanc totam quæftionem ita definit: Utrum meliorem caufam proprietatis facere ufufructuarius poteft? Aut, inquit, fundi eft ufusfructus legatus, §. 4. ꝑ. *eod.* aut ædium, §. 7. *infr.* fi fundi, forfitan poteft, *ut hic.* fi ædium, non poteft. *d.* §. 7. 51 §. 4. ꝑ. *eod.* 52 Vid. Charondam *lib.* 1. *verifim. c.* 5. *in fin. & c.* 21. *circ. princ.* Mod. 53 Vide *l.* 8. §. 5. *infr. fi fervitus vindicetur.* 54 Qui oleas legunt. Cato *de re ruftica.* Varr. 4. *de lingua Lat.* 55 Commode. *l.* 125. *infr. de verb. fign.* v. quæ notavi *de impenfis Novell.* 6. *c. ult.* 56 Videtur obftare *l.* 61. *infr. eod.* quæ de cœpto ædificio quod ad fructuum perceptionem minime pertinet. v. Char. *verifimil. lib.* 1. *cap.* 5. §. 8. Anf. 57 *l.* 7. *in fin. l.* 8. ꝑ. *eod.* 58 Vide quæ notavi ad *l.* 55. §. 3. *infr. de legat.* 3. 59 Dixi ad Feftum *in Poftica.* 60 *l.* 1. §. 2. *infr. de fervo corrupto,* non κρύπτας, *l.* 3. §. 7. ꝑ. *uti poffidetis.* 61 Eadem Labeonis fententia refertur *in l.* 7. §. 1. *verf. hac ratione. fupr. eod.* aliud vero dicendum eft, fi fint diverfæ ædes & alterarum unus proprietatem, alterarum autem ufumfructum habeat, *l.* 30. *infr. eod. & l. Gaurus Marcello.* §. *Marcellus.* ꝑ. *de fervit. præd. urb.* Mod. 62 *d. l.* 7. §. 1. ꝑ. *eod.* 63 *l.* 27. §. 1. *infr. eod.* §. 1. *in fin. Inft. de ufu & habit. l.* 9. §. 1. *infr. locati.* 64 Balnea alia publica, alia privata. *l.* 2. §. 6. *infr. ne quid in loco publ. l.* 13. §. 7. *infr. de injur.* De mercede balneorum vide *l.* 91. *infr. de leg.* 3. de locationibus. *l.* 58. §. *fin. infr. locat. l.* 4. §. 1. *fupr. de his qui not. infam.* Anf. 65 Fullonum officinas, vide *l.* 3. *infr. de aqua & aquæ pluviæ.* 66 Vide quæ fcripfi ad *l.* 43. §. 1. *infr. de legat.* 1. *& l.* 55. *infr. de legat.* 3. 67 *Fructuum.* 68 Vide *l.* 12. *infr. de ufu & ufufr. legat.* 69 Ufufructu. *Hal.* 70 Vid. quæ not. ad *l.* 48. *infr. eod.* 71 V. *l.* 92. *infr. de reg. jur.* 72 Qualus ciftæ genus, quo calx deferebatur: Canum, Fefto, Græci δευλιστὴρ, σώρακος, κόφινος. Cujac. 11. *obf.* 36. 73 *Symphoniaco.* 74 Hoc contraria fignificatione fcriptum eft pro lavandis & ftercore liberandis: ut Græcis κοπρίζειν & κοπάζειν exftercorare eft, & exherbare, feu runcare, viliffima autem admodum illa mancipii conditio. *Plautus:* Non magis curo, quam ancillam, quæ latrinam lavat. Cuj. 11. *obf.* 36. 75 Abutendo num amittitur ufusfructus? fic videtur: & velut ab ingrato & indigno aufertur: & ita judicatum Lutetiæ adverfus rufticos abutentes fylva cædua refert Paponius 14. *Areftor.* 3. §. 3. 76 *l.* 48. *infr. eod.* 77 Speciei & quantitatis legatæ diverfa ratio eft. Quantitate abuti fructuarius poteft, fpecie non poteft. 78 Hoc emendatur §. 5. *infr. eod.*

terius apparatus, alibi, quam in ſcæna, non utetur. Sed an & locare poſſit, videndum eſt? Et puto [1] locaturum: & licet teſtator commodare, non locare fuerit ſolitus, tamen ipſum fructuarium locaturum, tam ſcænicam, quam funebrem veſtem. §. 6. Proprietatis dominus non debebit impedire fructuarium [ita] utentem, ne deteriorem ejus conditionem faciat. † De quibusdam plane dubitatur, ſi eum uti prohibeat, an jure id faciat: utputa doliis, ſi forte fundi uſusfructus ſit legatus? Et putant quidam [2], & ſi defoſſa ſint, uti prohibendum. Idem & in ſeriis [3], & [in] cuppis, & [in] cadis & amphoris putant: idem & in ſpecularibus [4], ſi domus uſusfructus legetur. Sed ego puto, niſi ſit contraria voluntas, etiam inſtrumentum [5] fundi vel domus contineri. §. 7. Sed nec ſervitutem imponere fundo poteſt proprietarius, nec amittere ſervitutem. † Adquirere [6] plane [7] ſervitutem eum poſſe, etiam invito fructuario, Julianus ſcripſit. † Quibus conſequenter, fructuarius quidem adquirere fundo ſervitutem non poteſt, retinere autem poteſt: & ſi forte fuerint, non utente fructuario, amiſſæ, hoc quoque nomine tenebitur.

† Proprietatis dominus ne quidem conſentiente fructuario ſervitutem imponere poteſt [8]:

16. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

NIſi qua deterior fructuarii conditio non fiat, veluti ſi talem ſervitutem vicino conceſſerit, jus ſibi non eſſe altius tollere.

De loco religioſo faciendo. 1. De ſervo coërcendo, 2. Vel noxæ dedendo. 3. De ſervo occiſo.

17. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

LOcum autem religioſum facere poteſt, conſentiente uſufructuario [9]. Et hoc verum eſt favore religionis. † Sed interdum & ſolus proprietatis dominus locum religioſum facere poteſt: finge enim, eum [10] teſtatorem inferre, cum non eſſet tam opportune ubi ſepeliretur.

§. 1. Ex eo, *ne* [11] *deteriorem conditionem fructuarii faciat proprietarius*, ſolet quæri, an ſervum dominus coërcere poſſit? Et Ariſto apud Caſſium notat, pleniſſimam eum coërcitionem habere, ſi [12] modo ſine dolo malo faciat, quamvis uſufructuarius, nec [13] contrariis [14] quidem miniſteriis, aut inuſitatis, artificium ejus corrumpere poſſit: nec ſervum cicatricibus [15] deformare. §. 2. Proprietarius autem & ſervum noxæ dedere poterit, ſi hoc ſine dolo malo faciat: quoniam noxæ deditio jure non perimit uſumfructum [16]: non [17] magis, quam uſucapio proprietatis, quæ poſt conſtitutum uſumfructum contingit [18]. † Debebit plane denegari uſusfructus perſecutio, ſi ei, qui noxæ accepit, litis æſtimatio non offeratur a fructuario. §. 3. Si qui ſervum occiderit, utilem actionem exemplo Aquiliæ [19], fructuario dandam, nunquam dubitavi.

De arboribus demortuis.

18. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

A*Gri* [20] uſufructu legato, in locum demortuarum arborum aliæ ſubſtituendæ ſunt: & priores ad fructuarium pertinent.

De uſufructu ædium, impoſita ſervitute, legando. 1. De arboribus dejectis.

19. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

PRoculus putat [21], *inſulam* poſſe [ita] legari, ut ei ſervitus imponatur, quæ alteri [22] inſulæ hereditariæ debeatur, hoc modo: *Si ille heredi meo promiſerit, per ſe non fore, quo altius ea ædificia tollantur, tum* [ei] *eorum ædificiorum uſumfructum do, lego*: vel ſic: *Ædium illarum, quoad altius, quam* [uti] *nunc ſunt, ædificatæ non erunt, illi uſumfructum* [23] *do, lego.* §. 1. Si arbores vento [24] dejectas dominus non tollat [25], per quod incommodior [is] ſit uſusfructus, vel iter: ſuis actionibus uſufructuario cum eo experiundum.

De fructibus annuis legatis.

20. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

SI quis ita legaverit: *fructus annuos fundi Corneliani Gaio Mævio do, lego*, perinde [26] accipi debet hic ſermo, ac ſi uſusfructus fundi eſſet legatus.

Cui acquirit ſervus fructuarius.

21. IDEM lib. 17. ad Sabinum.

SI ſervi uſusfructus ſit legatus, quidquid [is ex] opera ſua adquirit, vel ex re fructuarii, ad eum pertinet [27], ſive ſtipuletur, ſive ei poſſeſſio fuerit tradita. Si vero heres inſtitutus ſit, vel legatum acceperit: Labeo diſtinguit, cujus [28] gratia vel heres inſtituitur, vel legatum acceperit.

22. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

SEd & ſi quid donetur ſervo, in quo uſusfructus alterius eſt; quæritur, quid fieri oporteat? Et in omnibus iſtis, ſiquidem contemplatione [26] fructuarii [aliquid] ei relictum vel donatum eſt, ipſi adquiret: ſin vero proprietarii, [proprietario]: ſi ipſius ſervi, adquiretur domino. Nec diſtinguimus, unde cognitum eum, & cujus merito habuit, qui donavit, vel reliquit. † Sed & ſi conditionis implendæ cauſa quid ſervus fructuarius conſequatur, & conſtiterit, contemplatione fructuarii eam conditionem adſcriptam; dicendum eſt, ipſi adquiri: nam & in mortis cauſa donatione idem dicendum eſt.

De ſervo coërcendo.

23. IDEM lib. 17. ad Sabinum.

SEd ſicuti ſtipulando, fructuario adquirit, ita etiam paciſcendo eum adquirere exceptionem [30] fructuario, Julianus lib. XXX. Digeſtorum ſcribit. Idemque, & ſi acceptum rogaverit, liberationem ei parere [31]. §. 1. Quoniam autem diximus, [32] *quod ex operis adquiritur, ad fructuarium pertinere*: ſciendum eſt, etiam cogendum eum operari: etenim modicam quoque caſtigationem fructuario competere [33], Sabinus reſpondit, & Caſſius lib. VIII. juris civilis ſcripſit, vi neque torqueat [34], neque flagellis [35] cædat [36].

Cui acquirit ſervus fructuarius.

24. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

SI quis donaturus uſufructuario, ſpoponderit ſervo, in quem uſumfructum habet, ſtipulanti, ipſi uſufructuario obligatur: quia, ut [37] ei ſervus talis ſtipulari poſſit, uſitatum eſt [38].

1. *Ubi pendet cauſa, pendet cauſatum. B. 2. Pro tempore, quo durat uſusfructus, in effectu quæritur fructuario: pro tempore, quo non durat, in effectu proprietario. Hoc dicit cum l. ſi operas. infra. eod.* Alb. de Roſa.

25. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

SEd & ſi quid ſtipuletur *ſibi aut Sticho* ſervo fructuario, donandi cauſa, dum vult fructuario præſtitum, dicendum, ſi ei ſolvatur, fructuario adquiri. §. 1. Interdum tamen in pendenti [39] eſt [40], cui adquirat iſte fructuarius ſervus, utputa [ſi] ſervum emit, & per traditionem accepit, necdum pretium numeravit, ſed tantummodo pro eo fecit [41] ſatis, interim cujus ſit, quæritur? Et Julianus lib. XXXV. Digeſtorum ſcripſit, in pendenti [42] eſſe dominium ejus, & numerationem pretii declaraturam, cujus ſit. Nam ſi ex re fructuarii, retro fructuarii fuiſſe. † Idemque [eſt] & ſi forte ſtipulatus ſit ſervus, numeraturus pecuniam: nam numeratio declarabit, cui ſit adquiſita ſtipulatio. Ergo oſtendimus, in pendenti eſſe dominium, donec pretium numeretur [43]. † Quid ergo, ſi amiſſo uſufructu, tunc pretium numeretur? † Julianus quidem lib. XXXV. Digeſtorum ſcripſit, Adhuc intereſſe, unde ſit pretium numeratum: Marcellus vero, & Mauricianus, amiſſo uſufructu, jam [44] putant dominium adquiſitum proprietatis domino. Sed Juliani ſententia humanior eſt. Quod ſi ex re utriusque pretium fuerit ſolutum, ad utrumque dominium pertinere, Julianus ſcripſit: ſcilicet pro rata pretii ſoluti. Quid tamen, ſi forte ſimul ſolverit ex re utriusque: utputa decem [millia] pretii nomine debebat, & dena ſolvit ex re ſingulorum: cui magis ſervus adquirat? Si numeratione ſolvit, intererit, cujus priores nummos ſolvat: nam, quos poſtea ſolverit, aut vindicabit, aut ſi fuerint nummi conſumpti, ad condictionem pertinent [45]: ſi vero ſimul in ſacculo [46] ſolvit, nihil fecit accipientis: & ideo nondum adquiſiſſe quisquam dominium videtur: quia, cum plus pretium ſolvit ſervus, non faciet nummos accipientis. §. 2. Si operas ſuas iſte ſervus locaverit, & in annos ſingulos certum aliquid ſtipuletur, eorum quidem annorum ſtipulatio, quibus uſusfructus manſit, adquiretur fructuario: ſequentium [47] vero ſtipulatio ad proprietarium tranſit, ſemel adquiſita fructuario: quamvis non ſoleat ſtipulatio ſemel cui quæſita, ad alium tranſire: niſi ad heredem, vel adrogatorem [48]. Proinde, ſi forte uſusfructus in annos ſingulos fuerit legatus, & iſte ſervus operas ſuas locavit, & ſtipulatus eſt, ut ſupra ſcriptum eſt, prout capitis minutione [49] amiſſus [fuerit] uſusfructus, mox reſtitutus, ambulabit [50] ſtipulatio: profectaque ad heredem, redibit ad fructuarium.

§. 3. Quæſtionis eſt, an id, quod adquiri fructuario non poteſt, proprietario adquiratur? Et Julianus quidem lib. XXXV. Digeſtorum ſcripſit, quod fructuario adquiri non poteſt, proprietario quæri [51]. Denique ſcribit, eum, qui ex re fructuarii ſtipuletur nominatim proprietario, vel juſſu ejus, ipſi adquirere. Contra autem nihil agit, ſi non ex re fructuarii, nec ex operis ſuis fructuario ſtipuletur.

§. 4. Servus fructuarius, ſi uſumfructum in ſe dari ſtipuletur, aut ſine nomine, aut nominatim proprietario, [ipſi proprietario] adquirit: exemplo ſervi communis, qui ſtipulando rem alteri ex dominis, cujus res eſt, nihil agit: quoniam rem ſuam [52] ſtipulando quis, nihil agit: alteri ſtipulando, adquirit ſolidum. §. 5. Idem Julianus eodem lib. [53] ſcripſit: Si ſervo [54] fructuarius operas ejus [55] locaverat, nihil agit: nam, & ſi ex re mea (inquit) a me ſtipulatus ſit, nihil agit: non magis, quam ſervus alienus bona fide mihi ſerviens,

1 Locare etiam res fructuarias mobiles, ut veſtes, fructuarius poteſt, licet eas defunctus non ſolitus fuerit locare. *l.* 12. §. 2. *l.* 13. *in fin. ſupr. eod.* 2 Et male. *arg. l.* 21. *ff. de inſtructo.* 3 Vide *l.* 206. *ff. de verb. ſign.* Terentius *Heaut. act.* 3. *ſc.* 1. Relevi dolia omnia, omnes ſerias. 4 De quibus *l.* 12. §. 16. & 25. *infr. de inſtructo.* Paul. 3. *ſent.* 6. §. 56. Sunt autem *ſpecularia*, quibus lumen & ſol in ædes admittitur: ut hodie per vitreamina & chartacea fit: ſic dicta, quod e ſpeculari lapide fiebant: qui, ut teſtatur Plin. 36. *c.* 22. facile vitri modo in quaslibet tenues cruſtas finditur. 5 Id eſt, inſtrumenti uſum habet, equorum puta, boum aratoriorum, fructuum paratorum ad ſeminandum, ligonum, aratrorum &c. *l.* 9. §. 7. *ff. eod.* 6 An conſtituere, vel imponere? *v. verſ. proprietatis. ff. eod.* 7 Cur? meliorem poteſt facere fundum. 8 *Quia non habet totum* jus, ea de re ſtatuendi, uſusfructus enim illi deeſt: nemo autem poteſt fundo ſervitutem imponere, niſi qui plene dominus eſt, *l.* 1. *infr. comm. præd.* nec quidquam refert, quod eſt dominus proprietarius *l.* 25. *infr. de verb. ſignif.* & fructuarii cauſa deterior non fit, qui conſentit, *ff.* §. *proprietatis.* & huic quoque paciſci licet, *l. paciſci. ſupr. de pact.* jus ſuum vel totum vel pro parte remittere. *l. pen. C. de pact.* hæc enim omnia dominium plenum non transferunt. Sane obligatio perſonalis contra utrumque hinc naſcetur, & ſi fundus alienatus ſit, ſervitus eum non ſequetur. vid. Cujac. ad §. *Religioſa. Inſt. de rer. diviſ.* & Vital. *lib.* 2. *variar. lect. c.* 8. Mod. 9 Vide *l.* 2. §. *locum. infr. de religioſis.* 10 Proprietarius poteſt teſtatorem in fundum fructuarium inferre invito fructuario, ſi alius ei locus non fuerit tam opportunus, in quem mortuum teſtatorem inferret. 11 Vide *l.* 23. §. 1. *infr. eod.* Paul. 3. *ſentent.* 6. §. 23. 12 Adde *l.* 5. *in fin. l.* 6. *infr. ad l. Aquil.* vide *l.* 23. §. 1. *infr. hoc tit.* 13 *l.* 15. §. 1. *ff. eod.* 14 Inuſitatis. 15 *Cicatrices*, notæ, ſtigmata, veſtigia. Ulpian. 1. §. 11. Cicatricibus ita deformati, ſtigmatiæ & ſubverbuſtæ. Hi, ſi manumittebantur, olim fiebant dedititii. *d.* §. 11. 16 *l.* 19. *infr. quibus modis uſusfr. l.* 44. §. 5. *infr. de uſurpat. & uſucap.* 17 Vide *l.* 7. *C. de pignoribus.* 18 Cur potius ſervi operæ uſucapi poſſunt? vide Cujac. 19. *obſ.* 23. 19 *l.* 11. *in fin. l.* 12. *infr. ad l. Aquil.* 20 *Nov.* 64. *c.* 1. 21 Materiam hujus textus vide plene tractatam ab Alexandro & aliis ad *l. ſi conſtante. ſolut. matrim.* Bellono *conſ.* 6. *n.* 8. & 11. Pariſ. *conſ.* 71. *n.* 2. & per totum *vol.* 2. Roman. *conſ.* 206. Paul. de Monte Pic. *in repetit. l. Titia cum teſtamento.* §. *Titia cum nuberet. n.* 171. *de legat.* 2. latiſſime contra omnes Pinel. *in repetit. l.* 1. *C. de bon. matern.* 3. *par. n.* 41. 42. & 43. Sarmient. *l.* 3. *ſelect. interpr. c.* 2. Mod. 22 *l.* 34. *infr. de ſerv. præd. urban. l.* 3. *l.* 6. *infr. comm. præd.* 23 Et ſic proprietatem. Hinc colligunt, *uſusfructus* verbo interdum proprietatem plenam contineri. Unde hoc colligunt? quia qualitas & facultas fructuario hic conceditur, quæ proprietariis ſolis competit. Teſtator enim mandat fructuario, ut ne altius tollat ædes fructuarias invito herede teſtatoris: atqui poteſtas altius tollendi, niſi proprietario, non competit. Vide Manticam 9 *de conjecturis* 5. Goth. Adde Sarmient. *lect. ſelect. lib.* 3. *cap.* 2. *n.* 41. Pinell. *de bonis maternis. ad l.* 1. *n.* 35. 41. 42. 43. S. L. 24 Vide *l.* 12. *ff. eod.* 25 Sunt enim proprietarii. *l.* 12. *ff. eod.* 26 Vide *l.* 41. *infr. de uſu & uſufruct. legato.* 27 *l.* 23. §. 1. *infr. eod.* 28 An heredis? an fructuarii? *l.* 22. *infr. eod. l.* 63. §. 4. *infr. ad SC. Trebell.* 29 Contemplatione cujus quid fiat, donetur, vel legetur, ſpectare ſemper oportet, adde *l.* 60. *in fin. infr. pro ſocio.* 30 Nam pacta valent ad exceptionem. 31 Vide *l.* 11. *infr. de acceptilat.* 32 *l.* 21. *ſupr. eod. l.* 10. §. 3. *infr. de acquir. rer. dom.* 33 *l.* 17. §. 1. *ff. eod. l.* 5. *in fin. l.* 6. *infr. ad l. Aquil. l.* 24. *in fin. infr. de pignorat.* Paul. 3 *ſentent.* 6. §. 23. 34 *l.* 17. §. 1. *ff. eod. Al.* ut neque torqueat 35 Immodica caſtigatio eſt, flagellis cædere, dixi ad *l.* 7. *infr. de pœnis* & *l.* 12. *infr. de jure fiſci.* 36 Jure cædi poteſt. *l.* 96. *infr. de verb. oblig.* 37 Vide *l.* 63. *infr. de ſolutionib.* 38 Quæ ſunt moris, & conſuetudinis, lege permitti ſolent. *l.* 1 *C. de fidejuſſ.* vid. *l.* 31. §. 20. *infr. de aedilitio.* 39 Vide *l.* 43. *in fin. infr. de acquir. rerum domin.* 40 Vid. Gabrielem Mudæum ad *l. ſi ſervus, in quo uſufruct. de act. empt. n.* 3. & 4. Mod. 41 *l.* 12. *in fin. ſupr. eod. l.* 5. §. 18. *infr. de tributor. l.* 19. *l.* 53. *infr. de contrah. empt.* 42 *l.* 12. §. 5. *ff. eod. l.* 43. *in fin. infr. de adquir. rer. dom. l.* 43. *in fin. infr. de ædilit. edict.* 43 *l.* 18 *in fin. infr. de ſtipul. ſerv.* 44 Puta capitis diminutione, adde *l.* 24. *infr. de action. empt.* 45 *l.* 25. *l.* 26. *infr. de cond. indeb.* 46 Vel in folle: talis ſolutio & oblatio admodum eſt incerta. *l.* 82. *infr. de condit. & demonſt.* 47 Vid. *l.* 26. *infr. eod.* 48 §. 1. *Inſt. de acquiſit. per arrogat. v. l.* 38. §. 15. *infr. de verb. oblig.* 49 §. 3. *Inſt. h. t.* 50 De hoc verbo dixi, ad *l.* 15. *ſupr. de minorib.* 51 *l.* 23. *in fin. ff. de adquir. rer. dom. l.* 7. *in fin. ff. de ſtip. ſervor.* §. *ult. Inſtit. eod.* 52 *l.* 87. *infr. de verb. oblig.* §. 22. *Inſt. de inutil. ſtip.* 53 Adi Corraſium ad *l. frater a fratre. n.* 4. *de condict. indeb.* Mod. 54 *Fructuario.* 55 Id eſt, ſuas.

idem

Idem agendo, domino quicquam adquirit. † Simili modo (ait) ne quidem si rem meam a me fructuario conducat [1], me [non] obligavit. Et regulariter definit: quod quis, ab alio stipulando, mihi adquirit, id a me stipulando nihil agit: nisi forte (inquit) nominatim domino suo stipuletur a me, vel conducat. §. 6. Si duos fructuarios proponas, & ex alterius re servus sit stipulatus, quæritur, utrum totum, an pro parte, qua habet usumfructum, ei quæratur: nam & in duobus bonæ fidei possessoribus hoc idem est apud Scævolam agitatum libro secundo Quæstionum? Et ait, vulgo creditum, rationemque [2] hoc facere, [ut,] si ex re alterius stipuletur, partem [3] ei duntaxat quæri, partem domino: quod si nominatim [4] sit stipulatus, nec dubitari debere, quin adjecto nomine, solidum ei quæratur. † Idemque ait, & si jussu ejus stipuletur: quoniam jussum pro nomine accipimus. Idem & in fructuariis erit dicendum: ut quo casu non totum adquiretur fructuario, proprietatis domino erit quæsitum: quoniam ex re fructuarii quæri ei posse ostendimus.

§. 7. Quod autem diximus [5], *ex re fructuarii, vel [ex] operis posse adquirere*, utrum [6] tunc locum habeat, quotiens jure legati ususfructus sit constitutus, an & si per traditionem, vel stipulationem, vel alium quemcumque modum, videndum: Et vera est Pegasi sententia, quam & Julianus libro sextodecimo secutus est, omnia [7] fructuario adquiri.

26. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SI operas suas locaverit servus fructuarius, & imperfecto tempore locationis, ususfructus interierit, quod superest [8], ad proprietarium pertinebit [9]. Sed & si ab initio certam [10] summam propter operas certas stipulatus fuerit, capite deminuto eo, idem dicendum est.

De fructibus pendentibus. 1. De tabernis locandis. 2. Si servum fructuarius instituerit. 3. De oneribus a fructuario subeundis. 4. De servitutibus. 5. De servo empto quibusdam interdictis.

27. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

SI pendentes fructus jam maturos reliquisset testator, fructuarius eos feret, si, die [11] legati cedente, adhuc pendentes deprehendisset: nam [&] stantes [12] fructus ad fructuarium pertinent [13]. §. 1. Si dominus solitus [14] fuit tabernis ad merces suas uti, vel negotiationem, utique permittetur fructuario locare eas, & ad alias merces: & illud solum observandum, ne vel abutatur usufructuarius, vel contumeliose [15] injurioseve utatur [usufructu]. §. 2. Si servi ususfructus legatus est, cujus testator quasi ministerio vacuo utebatur, si eum disciplinis, vel arte [16] instituerit [17] usufructuarius, arte ejus vel peritia utetur. §. 3. Si [18] quid [19] cloacarii [20] nomine debeatur, vel si quid ob formam [21] aquæductus, quæ per agrum transit, pendatur, ad [22] onus fructuarii pertinebit [23]. Sed & si quid ad collationem viæ [24], puto hoc quoque fructuarium subiturum. Ergo & quod ob [25] transitum [26] exercitus confertur ex fructibus [27]: sed & [28] si quid municipio: nam solent possessores certam partem fructuum municipio, viliori [29] pretio, addicere: solent & fisco fusiones [30] præstare. Hæc onera ad fructuarium pertinebunt.

§. 4. Si qua servitus [31] imposita est fundo, necesse habebit fructuarius sustinere: unde [32] & si per stipulationem servitus debeatur, idem puto dicendum. §. 5. Sed & si servus sub pœna emptus sit, interdictis certis quibusdam [33], an, si ususfructus ejus fuerit legatus, observare hæc fructuarius debeat? Et puto debere eum observare, alioquin non boni viri arbitratu utitur [&] fruitur.

De numismatibus.

28. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

NUmismatum [34] aureorum vel argenteorum veterum, quibus pro gemmis uti solent, ususfructus legari potest [35].

De usufructu omnium bonorum.

29. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

OMnium [36] bonorum [37] usumfructum posse legari, nisi [38] excedat dodrantis [39] æstimationem, Celsus lib. XXXII. Digestorum, & Julianus libro sexagesimo primo scribit: & est verius.

Si ædium luminibus obstruatur.

30. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SI is, qui binas ædes habeat, aliarum usumfructum legaverit, posse heredem, Marcellus scribit, alteras altius tollendo, obscurare luminibus [40]: quoniam habitari potest, etiam obscuratis ædibus. Quod usque adeo temperandum est, ut non [41] in totum ædes obscurentur, sed modicum lumen, quod habitantibus sufficit, habeant.

Quæ sunt ex re fructuarii.

31. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

EX *re fructuarii* etiam id intelligitur, quod ei [42] fructuarius donaverit [43], concesseritve, vel ex administratione rerum ejus compendii servus fecerit.

De jure ab eo, qui rem tradit, excepto.

32. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SI quis unas ædes, quas solas habet, vel fundum tradit, excipere [44] potest id, quod personæ, non prædii est [45], veluti usum, & usumfructum. Sed & si excipiat, *ut pascere sibi vel inhabitare liceat*, valet exceptio: cum ex multis saltibus, pastione, fructus perciperetur. Et habitationis exceptione, sive temporali sive usque ad mortem ejus, qui excepit, usus [46] videtur exceptus.

Si fructuarius vivo testatore decesserit. 1. De jure accrescendi.

33. PAPINIANUS lib. 17. Quæstionum.

SI Titio fructus [47], Mævio proprietas legata sit [48] & vivo [49] Testatore Titius [70] decedat [51], nihil [52] apud scriptum heredem relinquetur [53], & id Neratius quoque respondit. §. 1. Usumfructum in quibusdam casibus [54], non partis effectum obtinere convenit: unde si fundi vel fructus portio petatur, & absolutione secuta postea pars altera, quæ adcrevit, vindicetur, in lite quidem proprietatis, judicatæ rei exceptionem obstare, in fructus vero non obstare [55], scribit Julianus: quoniam portio fundi, velut alluvio, portioni: personæ, fructus adcresceret [56].

De usufructu duobus alternatim legato. 1. Si ususfructus colono legetur. 2. Quid intersit inter usumfructum omnium bonorum & singularum rerum.

34. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

QUotiens [57] duobus ususfructus legatur ita, *ut alternis annis utantur, fruantur*, siquidem ita legatus fuerit, *Titio & Mævio*, potest dici priori [58] Titio, deinde Mævio, legatum datum [59]: si vero duo ejusdem nominis fuerint, & ita scriptum fuerit, *Titiis usumfructum alternis annis do:* nisi consenserint [60], uter eorum prior utatur, invicem sibi impedient. Quod si Titius eo anno, quo frueretur, proprietatem accepisset, interim legatum non habebit, sed ad Mævium alternis annis ususfructus pertinebit: & si Titius proprietatem alienasset, habebit eum usumfructum, quia & si sub conditione ususfructus mihi legatus fuerit, & interim proprietatem ab herede accepero, pendente autem conditione eandem alienavero, ad legatum admittar [61]. §. 1. Si colono tuo usumfructum fundi legaveris, usumfructum vindicabit: & cum herede tuo aget ex conducto [62]: & consequetur, ut neque mercedes præstet, & impensas, quas in culturam fecerat, recipiat. §. 2. Universorum bonorum, an [63] singularum

1 *l.* 37. §. 3. *infr. de peculio.* 2 Consuetudo ratione firmatur. 3 Imo totum. *l.* 27. *in fin.* J. *de stipul. servor.* 4 §. 3. *supr. eod. l.* 37. §. *penult.* J. *de adquir. rerum dom. l.* 22. *in fin. l.* 39. *infr. de stipul. servor.* 5 *l.* 21. S. *eod.* 6 Non quæritur, unde ususfructus fructuario adquiratur, sed de potestate utendi fruendi. Et eodem modo non quæritur, unde originem pecunia habuerit. *l. non unde. C. si certum.*
7 *Omni fructuario*, ut Basilicis, παντὶ τῷ τὴν χρῆσιν ἔχοντι. Cujac. 11. *obs.* 36.
8 *l.* 24. §. 2. *supr. eod.* 9 Hinc colligit Cujacius, finito usufructu, fructus pendentes, vel perceptos dividendos inter dominum & fructuarium pro rata temporis, quo constitit eo anno in persona fructuarii. 4. *Feudor.* 30. vide tamen *l.* 13. *infr. quibus modis ususfruct. & l.* 8. *in fin. infr. de annuis.* 10 Non ab initio per annos divisam.
11 Dies legati ususfructus quando cedit? adita hereditate. *l.* 86. §. 2. J. *de leg.* 1. *l.* 1. J. *quando dies ususfr.* 12 Id est, Fructus inchoati ususfructus tempore pendentes, fructuarii sunt, unde aliud colligi potest, fructus pendentes finito ususfructus tempore proprietarii fieri. 13 Utcunque heres moram adeundo faciat, *l.* 35. *infr. eod. l.* 53. *infr. de fideicommiss. lib.* 14 Vide *l.* 13. §. 5. S. *eod.* 15 Vel inhoneste. *l.* 7. *infr. de usu & habitat.* 16 Adde Senec. 9. *Controvers.* 3. 17 Cur usufructuarius servum, quo defunctus vacuo utebatur, disciplinis instituere potest, domum ampliare non potest, quamvis melius repositurus sit? v. *l.* 7. *in fin. l.* 8. *supr. eod.* 18 His oneribus quæ sequuntur, subjecta olim erant patrimonia, fueruntque hæc solemnia patrimoniorum onera. adde quæ scripsi ad *l.* 11. J. *de vacatione muner.* 19 Vide *l.* 30. §. 1. *in fin. infr. de leg.* 3. *l.* 39. §. 5. *infr. de legat.* 1. Id Græci appellant, τὸ τέλος τοῦ κανάλου, 16. *Eclog.* 1. *cap.* 17. 20 Videantur hoc loco Rævard. *l.* 3. *varior. c.* 13. & Brisson. *lib.* 3. *select. antiq. c.* 11. Mod. 21 Id τέλος τοῦ ὑδραγωγίου, *Eclog. illo loco.* Formæ autem aquæductus sunt formæ & meatus aquarum publicarum, ad quarum tutelam & refectionem hi, per quorum agros ea aqua transibat, annuatim tributum conferebant. Hoc verbo utitur Frontinus *lib. de aquæductibus.* & Imperator in *l.* 1. *l.* 3. *l.* 6. *C. de aquæductibus.*
22 Realia onera ad fructuarium pertinent constante usufructu. 23 *l.* 7. §. 2. *in fin.* S. *eod.* 24 Hoc τέλος ὁδοστρωσίας Græci appellant, onus viæ refectionis, *Eclog. d. loco.* quod prædiis impositum erat, *ut hic. & l.* 13. §. 6. J. *de act. empt. l.* 14. §. 2. *infr. de muner. l.* 11. *infr. de vacatione munerum. l.* 6. *C. de pignor.* Siculus Flaccus *lib. de condit. agror.* Id antiqui dicebant, Exigere viam. Asconius 3. *Verrina.* 25 Τέλος τῆς στρατιωτικῆς παρόδου. *Eclog. ibid.* Ad hujusmodi transitum annonæ, ligna & stramenta conferebantur. Vide Flaccum *ibid.* & Novellam *quomodo oporteat milites transitum in civitatibus facere, & de introitu.* 138. 26 Vide quæ scripsi ad *l.* 79. J. *de leg* 3 temporarium: vide *l.* 28. *infr. de usufruct. leg.* Goth. De annonis & contributionibus prædiorum, vide Rævard. *conject. lib.* 3 *cap.* 6. Ans. 27 Lignis & stramentis, ut S. dixi.
28 Hoc Græci *ibid.* appellant τέλος τοῦ πολιτικοῦ, onus ob municipium. 29 Pretium frumenti vilius constitui potest a Magistratu, non modo famis, sed & quovis tempore. *l.* 5. *infr. de administr. rerum ad civit. pert.* 30 Alii, *functiones* δημόσια τέλη. 16. *Eclog.* 1. *cap.* 27. *in fin.* onera, sive functiones fiscales. Stipendia, annonæ, capitationes: atque hæ sunt tributiones, quæ possessionibus fiunt, *l. penult. infr. de Veteranis. l.* 6. *in fin.* J. *de muneribus.* intributiones patrimonii: dixi ad *l.* 22 *in fin.* J. *ad municipalem.* tributa prædiorum, *l.* 7. §. 2. S. *eod. l.* 42. *l.* 52. §. 2. S. *de pactis. l.* 13. §. 6. *infr. de act. empt. l.* 13. *infr. de impensis. l.* 32. §. 6. J. *de administr. & peric. tut.* munera rei cohærentia adde Brissonium 3. *selectar.* 11. Cujacium 18. *observ.* 37. Goth. Adde Rævard. *variar. l.* 3. *cap.* 13. Ans.
31 Quid si conductor rei conductæ fructus Titio legaverit, herede damnato *sinere legatarium uti frui?* & legatarius utetur fruetur, & heres mercedes domino præstabit, *l.* 30. §. 1. J. *de legat.* 3. quia si fructuarius eas præstaret, legatum inutile ei foret. 32 Cur? ne in pœnam incidat proprietarius. 33 Locis, ut *l.* 9. *infr. de servis exportandis.*
34 *l.* 9. §. 4. J. *ad exhibendum*, ut Philippeorum, *l.* 27. §. 4. *in fin. infr. de auro.* hinc collige animi voluptatem, delectationem, & recreationem pro fructu haberi. *Zas.* adde *l.* 41. J. *eod.* ut & lanæ, & odorum, & aromatum vide *l. pen. infr. de usufructu earum rerum.* vide Forner. 2. *select.* 2. vide tamen Cujac. 9. *obs.* 37. 35 Qui inutilis non est, si quo opportuno loco ponantur, *arg. l. statuæ. infr. h. t.* Mod. 36 *l.* 34. §. 2. J. *eod.* mobilium, immobilium. 37 Et nominum. *l.* 3. *infr. de usufructu earum rerum.*
38 Imo, etsi dodrantem excedat, *l.* 37. *infr. de usu & usufr. legat.* possunt & omnia bona in dotem dari. *l.* 4. *C. de jure dotium.* 39 Vide quæ notavi ad *Novell* 18. *c.* 3. quartam enim heredi extraneo relinquere testator debet: liberis vero legitimam cum usufructu. *Auth. ent. novissime. C. de inofficioso.* etiamsi liberis universa proprietas sit relicta, & uxori defuncti ususfructus, ut ea ratione liberi habeant, unde se alere possint. Alberic *mc.* rejecta sententia eorum, qui putant, filio universam proprietatem habente, solidum usumfructum alteri relinqui posse. Et hunc itaque in modum concludamus: sive filius quartam suam habeat, sive universam proprietatem, pater cogitur quartam ususfructus ei relinquere, ut interim ex illo usufructu alere se possit. 40 *l.* 10. *infr. de servitut. præd. urban.*
41 Alioquin ædes non possent habitari. *arg. l.* 1. *in fin. infr. si ususfr. petatur. l.* 10. *in fin. l.* 24. *infr. de serv. præd. urbanorum.* 42 Servo usufructuario. 43 Ut habeat in peculio, vid. *l.* 37. §. 1. *infr. de acquir. rer. dom.* secus, si ut ad proprietarium rediret. *l.* 49. *infr. de acquir. rer. dom.* 44 Id est, pacisci, ut *l.* 39. *infr. de act. empt.*
45 Quia non habet alium fundum, cui servitus realis debeatur. Realem autem constituere nemo potest, nisi qui habet prædium. *l.* 1. *infr. commun. prædior.* §. 3. *Inst. de servitutib.*
46 Habitationi usus inest. adde *l.* 10. *infr. de usu & habitat. l.* 13. *C. h. t.* §. 5. *Inst. de usu & habitat.* 46 Novam ac singularem hujus legis explicationem vide apud Leonin. *lib.* 5. *emendat. cap.* 13. *num.* 4. *& seq.* Ans. 48 Conjunge *l. Mævius.* §. *fund. infr. de legat.* 2. porro quod ei, quod sequitur. §. 1. *usumfructum in quibusdam casibus non partis effectum obtinere convenit &c.* pugnare videtur *l.* 4. *supr. eod.* nihil est, si rem penitus inspicias. qui enim possunt dici contrariæ hæ leges, cum neutra aliquid generaliter definiatur? *Mod.* 49 Id est, antequam in ejus persona constitueretur ususfructus. 50 Id est, legatarius. 51 Idem dicendum, si incapax. 52 Ea enim videtur Titii voluntas testatoris, ut ad legatarium proprietatis ususfructus legatus, sive finitus, sive nunquam cœptus rediret potius, quam ad scriptum heredem Eadem est enim finiti & nunquam cœpti ususfructus ratio. *l.* 3. §. 1. *infr. ususfr. quemadmodum caveat.* 53 Sed proprietatis legatario is ususfructus adcrescet. vide *l.* 6. *infr. de usufructu adcresc.* nec est in causa caduci, quia lex Papia in usufructu cessat, alioqui perpetuo remaneret apud fiscum. *l.* 9. *infr. de usu & usufruct. legat.* Præterea, si legatarius proprietatis præfertur in usufructu ipsi heredi scripto, consequenter fisco præfertur. Nam lex Papia vindicat tantum ea, quæ remansura sunt apud heredem, non apud legatarium. *l.* 17. *infr. de legat.* 2 54 *l.* 4. S. *eod.* 55 *l.* 14. §. 1 *infr. de except. rei judicatæ.* 56 Id est, quia eo casu ususfructus non portioni, sed homini accrescit. *d. l.* 14. 57 Actus, ajunt Dd. præsumitur factus secundum ordinem scripturæ. Vid. Decium *ad l. in testamento. n.* 12. *C. de testam. milit.* & dum hic probatur, quod incertitudo vitiat legatum ususfructus, Hippolyt. *ad rubr. de probat. n.* 373. ubi multa de materia incertitudinis, Jason *ad l.* 1. *num.* 4. *solut. matrim.* & ad *l.* 2. §. *prius.* S. *de vulgar. & pupill.* Rip. *ad l. ex facto.* §. *si quis rogatus. n.* 11. *& ad l. Heredes mei in fin. n.* 7. *ad SC. Trebell.* Zas. *cons.* 13. *n.* 15. *& seq. lib.* 2. alios, quos citat Bernard. Alphanus *in collectan. suis.* Mod. 58 Ut prior nominatus, prior eligat, & præferatur *l.* 8. §. 4. *infr. de legat.* 2. 59 Ut ordo scripturæ servetur. vide *l.* 24. §. 17. *infr. de fideicommiss. libert.* 60 Vide *l.* 2. *in fin. infr. quibus modis ususfruct.* 61 Vide *l.* 57. *infr. eod.* 62 *l.* 9. *in fin. l.* 10. *l.* 24. *in fin.* J. *locati.*
63 Differentiam observa universorum bonorum legatorum, a singularum rerum usufructu legato: adde *l.* 22. *infr. de usufructu legato. l.* 69. *infr. ad L. Falcid.*

rerum uſusfructus legetur, hactenus intereſſe puto: quod ſi ædes incenſæ fuerint, uſusfructus ſpecialiter ædium legatus peti non poteſt; Bonorum autem uſufructu legato, areæ uſusfructus peti poterit: quoniam qui [1] bonorum ſuorum uſumfructum legat, non ſolum eorum, quæ in ſpecie ſunt, ſed & ſubſtantiæ omnis uſumfructum legare videtur: in ſubſtantia autem bonorum etiam area eſt [2].

Si heres in fraudem fructuarii tardius adierit. 1. *De uſufructu ſervi legato, ita ut finito uſufructu liber ſit.*

35. IDEM lib. 1. ad Urſeium Ferocem.

SI uſusfructus legatus eſt, ſed heres ſcriptus [3] ob hoc tardius adierit, ut tardius [4] ad legatum perveniretur, hoc quoque præſtabitur [5], ut Sabino placuit [6]. §. 1. Uſusfructus ſervi mihi legatus eſt, isque, cum ego uti frui deſiſſem, liber eſſe juſſus eſt, deinde ego ab herede æſtimationem legati tuli: nihilo magis eum liberum fore, Sabinus reſpondit: namque videri me uti frui homine, pro [7] quo aliquam rem habeam [8]: conditionem autem ejus libertatis eandem manere: ita ut mortis meæ aut capitis diminutionis interventu liber futurus eſſet.

De re extincta & reſtituta. 1. *De morte debitoris nudæ proprietatis.* 2. *Si poſt moram heredis moriatur ſervus, cujus uſusfructus legatus eſt.*

36. AFRICANUS lib. 5. [9] Quæſtionum.

QUi uſumfructum areæ legaverat, inſulam ibi ædificavit: ea vivo eo [10] decidit, vel deuſta eſt: uſumfructum [11] deberi [12] exiſtimavit [13]. † Contra [14] autem non idem juris eſſe, ſi inſulæ uſufructu legato, area [15] deinde inſula facta ſit. † Idemque eſſe, & ſi ſcyphorum uſusfructus legatus ſit, deinde maſſa [16] facta, & iterum ſcyphi: licet enim priſtina qualitas ſcyphorum reſtituta ſit, non tamen illos eſſe, quorum uſusfructus legatus ſit [17]. §. 1. Stipulatus ſum de Titio fundum Cornelianum, detracto [18] uſufructu; Titius deceſſit: quæſitum eſt, quid mihi heredem ejus præſtare oportet? Reſpondit, referre [19] qua mente uſusfructus exceptus ſit: nam ſi quidem hoc actum eſt, ut in cujuslibet [20] perſona uſusfructus conſtitueretur, ſolam [21] proprietatem heredem debiturum: ſin autem id actum ſit, ut promiſſori duntaxat, uſusfructus reciperetur, plenam [22] proprietatem heredem ejus debiturum [23]. † Hoc ita ſe habere, manifeſtius in cauſa legatorum apparere: etenim ſi heres, a quo detracto uſufructu, proprietas legata ſit, prius quam ex teſtamento ageretur, deceſſerit, minus dubitandum, quin heres ejus plenam proprietatem ſit debiturus. Idemque, & ſi ſub conditione ſimiliter legatus ſit, & pendente conditione heres deceſſit. §. 2. Uſusfructus ſervi Titio legatus eſt [24]: cum per heredem ſtaret, quo minus præſtaretur, ſervus mortuus eſt: aliud dici non poſſe ait, quam in id obligatum eſſe heredem, quanti legatarii intereſt [25], moram factam non eſſe: ut ſcilicet ex eo tempore in diem, in quo ſervus ſit mortuus, uſusfructus æſtimetur. † Cui illud quoque conſequens eſſe, ut ſi ipſe Titius moriatur, ſimiliter ex eo tempore, quo mora ſit facta, in diem mortis æſtimatio uſusfructus heredi ejus præſtaretur.

Si promiſſor uſusfructus, vel operarum ſervi per quinquennium nihil dederit.

37. IDEM lib. 7. Quæſtionum.

QUæſitum eſt, ſi cum *in annos decem proximos uſumfructum de te dari* ſtipulatus eſſem, per te ſteterit [26], quominus dares, & quinquennium tranſierit, quid juris ſit? Item, ſi *Stichi decem annorum proximorum operas de te dari* ſtipulatus ſim, & ſimiliter quinquennium præterit? Reſpondit, ejus temporis uſumfructum, & operas recte peti, quod [27] per te tranſactum eſt, quo minus daretur.

Per quas perſonas uſufructuarius utitur fruitur.

38. MARCIANUS lib. 3. Inſtitutionum.

NOn utitur uſufructuarius [28], ſi nec ipſe utatur, nec nomine [29] ejus alius, puta qui emit, vel qui conduxit, vel cui donatus eſt, vel qui negotium ejus gerit. † Plane illud intereſt [30], quod ſi vendidero uſumfructum, etiamſi emptor non utatur, videor uſumfructum retinere:

39. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

QUia qui pretio fruitur, non minus habere intelligitur, quam qui principali re utitur fruitur [31].

40. MARCIANUS lib. 3. Inſtitutionum.

QUod ſi donavero, non alias retineo, niſi ille utatur.

De ſtatuis & imaginibus. 1. *De agris infructuoſis.*

41. IDEM lib. 7. Inſtitutionum.

STatuæ & imaginis [32] uſumfructum poſſe relinqui, magis eſt: quia & ipſæ habent [aliquam] utilitatem, ſi quo loco opportuno ponantur. §. 1. Licet prædia quædam talia ſint, ut magis in ea impendamus, quam de illis adquiramus [33], tamen uſusfructus eorum relinqui poteſt.

Si alii uſus, alii fructus legetur: quid interſit inter rerum & æſtimationis legatum.

42. FLORENTINUS lib. 1. Inſtitutionum.

SI alii [34] *uſus*, alii *fructus* ejusdem rei legetur, percipiet fructuarius, quod uſuario ſupererit: nec minus [&] ipſe fruendi cauſa & uſum habebit. §. 1. *Rerum*, an *æſtimationis* uſusfructus tibi legetur, intereſt: nam ſi quidem *rerum* legetur, deducto eo [35], quod præterea tibi legatum eſt, [ex] reliquis bonis uſumfructum feres: ſin autem *æſtimationis* [uſusfructus] legatus eſt, id quoque æſtimabitur, quod præterea tibi legatum eſt. Nam, ſæpius idem legando, non ampliat teſtator legatum [36]; re autem legata, etiam æſtimationem ejus legando, ampliare legatum poſſumus.

De uſufructu partis bonorum legato.

43. ULPIANUS lib. 7. Regularum.

ETiam [37] partis bonorum uſusfructus legari poteſt. Si tamen non ſit ſpecialiter facta partis mentio, dimidia [38] pars bonorum continetur.

De tectorio.

44. NERATIUS lib. 3. Membran.

USufructuarius novum [39] tectorium [40] parietibus, qui rudes [41] fuiſſent, imponere non poteſt: quia, tametſi meliorem, excolendo ædificium, domini cauſam facturus eſſet, non [42] tamen id jure ſuo facere poteſt: aliudque [43] eſt tueri quod accepiſſet, an novum faceret.

De impenſis cibariorum & valetudinis.

45. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SIcut [44] impendia [45] cibariorum in ſervum, cujus uſusfructus ad aliquem pertinet, ita & valetudinis impendia ad eum reſpicere natura manifeſtum eſt.

De bonorum poſſeſſione contra tabulas, in quibus nuda proprietas matri legata eſt. 1. *De inſula a proprietario reficienda.*

46. PAULUS lib. 9. ad Plautium.

SI extraneo ſcripto [46] & emancipato præterito [47], matri defuncti, deducto uſufructu, proprietas legata ſit, petita [48] contra tabulas bonorum poſſeſſione, plena [49] proprietas, pietatis [50] reſpectu, matri præſtanda eſt [51]. §. 1. Si teſtator juſſerit, *ut heres reficeret inſulam*, cujus uſumfructum legavit, poteſt fructuarius ex teſtamento agere; ut heres reficeret [52].

47. POMPONIUS lib. 5. ex Plautio.

QUod ſi heres hoc non feciſſet, & ob id fructuarius frui non potuiſſet, heres etiam fructuarii eo nomine habebit actionem, quanti [53] fructuarii interfuiſſet, non ceſſaſſe heredem: licet uſusfructus morte ejus interiiſſet.

Si heres quaſi negotium fructuarii gerens ædes refecerit. 1. *De fructibus immaturis.*

48. PAULUS lib. 9. ad Plautium.

SI abſente fructuario, heres, quaſi negotium ejus gerens, reficiat, negotiorum geſtorum actionem adverſus fructuarium habet, tametſi ſibi in futurum heres proſpiceret. Sed ſi paratus [54] ſit recedere ab uſufructu fructuarius, non eſt cogendus reficere: ſed actione negotiorum geſtorum liberatur. §. 1. Silvam cæduam [55], etiamſi intempeſtive [56] cæſa ſit, in fructu eſſe [57] conſtat: ſicut olea immatura lecta: item fœnum immaturum cæſum in fructu eſt [58].

De uſufructu duobus legato a duobus heredibus.

49. POMPONIUS lib. 7. ad Plautium.

1 Totum quamlibet ſui partem neceſſitate infert. vide Everard. *in Top. in loco a toto ad partem. num.* 9. 2 Alibi dicitur area eſſe pars inſulæ, & quidem maxima, *l.* 98. *in fin. infr. de ſolut.* adde *l.* 8. 9. *infr. quib. mod. uſusfruct.* 3 Idem ſi ab inteſtato ſit heres. 4 Vide *l.* 6. *infr. de uſu & uſufructu leg.* 5 Doli actione. 6 *l.* 36. §. *ult. l* 37. *infr. eod. l.* 55. *infr. de fideicommiſſ. lib.* 7 Æſtimatione rei fructuariæ qui utitur, re uti frui intelligitur. 8 Vide *l.* 39. *infr eod.* nihil intereſt quid fiat ex æquipollentibus. Res enim rem aliam repræſentare poteſt. 9 Vide Cujac *lib* 5. *ad Africanum.* Fornerium 2. *ſelectionum.* 6. 10 *Subaudi*, Teſtatore. 11 Notandum eſt autem ex areis, præſertim frequenti mercatu, obventiones venire, *l.* 7. §. 1. *ſupr. eod. l.* 27 §. 5 ff. *de rei vindic.* Cicer. 9 *Epiſtol.* caſam in eis licet ponere, *l.* 73. ff. *eod.* non tamen ædificium, *l* 7. §. 1. *ſupr. eod.* vide Cujac. 9. *obſerv* 8. 12 Cur? Areæ uſusfructus, eſt rei informis uſusfructus: area quippe res eſt, quæ forma deſtituitur. Et in hac itaque ſpecie uſusfructus areæ debetur, quia area magis in materia, quam in forma conſiſtit, & areæ hic & illic materia ſemper eſt eadem. 13 Quia tunc cenſetur area reſtituta. vide *l.* 71. *infr. eod.* 14 Quid ita? Inſulæ, ædium & ſimilium uſusfructus, rei formam habentis uſusfructus eſt: inſula quippe ſuam formam habet. Proinde in hac ſpecie inſula ad arenam redacta, & ſic ſemel extincta, nova inſula in area poſita non convaleſcit: quia inſula magis conſiſtit in forma, quam in materia, & ſecunda non eſt eadem cum prima: quia prima in rerum natura eſſe deſiit. Nec aliquid hic facit qualitatis ſimilitudo: quia in uſufructu requiritur præciſe identitas formæ 15 Ædibus ad aream redactis, ædium uſus extinguitur, *l.* 10. §. 1. *infr. quib. mod. uſusfr.* ædium uſusfructus ſemel extinctus nova ædificatione non convaleſcit. *ut hic.* 16 V. *l.* 44. §. 2. ff. *de leg.* 1. 17 Adde *l.* 98. *infr. de ſolutionibus.* 18 Exceptus uſusfructus, vita excipientis finitur: niſi vel tacite actum ſit, ut tranſiret in heredem. vide *l.* 126. §. 1. *infr. de verb. oblig.* 19 Vide *l.* 126. §. 1. ff. *de verb. oblig.* 20 Hoc eſt, promiſſoris, & heredis ejus. 21 Id eſt, nudam, at non ſolidam. 22 Uſusfructus enim ea natura eſt, ut perſonæ cohæreat: ut qui uſumfructum excipit, ſibi tantum, non heredi quoque excipiat. 23 Id eſt, ſi ita ſum ſtipulatus, *fundum dabis, ita tamen, ut quandiu vixeris, eo utaris fruaris*, mortuo promiſſore, ab ejus herede plena proprietas debetur: id autem in dubio præſumetur. 24 Alii legunt: *Servo Titio legatus eſt*: ſed vidit recte Accurſ. priorem ſcripturam, quæ in Archetypo Piſano [illegible]tare perhibetur, veriorem eſſe. Illi autem alii videant quomodo ſequendo eam, quam ipſi probant, concilient hanc legem cum *l. ult. C. de uſufructu*: vid. Forner. *ſelect. lib.* 2. *c.* 16. Mod. 25 V. *l.* 35. ff. *eod. l.* 47. *infr. eod.* 26 V. *l.* 1. *l.* 6. *infr. de uſu & uſufruct. legato.* 27 Vide *l.* 35. *ſupr. eod.* 28 *l.* 12. §. 2. ff. *eod.* 29 Utimur fruimur, ſi noſtro nomine alius utitur, puta emptor, conductor, donatarius vel negotiorum geſtor: Per eos uti frui poſſumus. 30 Differentiam venditi & donati uſusfructus obſerva. 31 Pretium rei rem repræſentat, *l.* 35. §. 1. *ſupr. eod. l.* 22. *in fin.* ff. *de petit. heredit. l.* 33. *l.* 34. *l.* 35. *infr. de peculio.* 32 Adde *l.* 28. *ſupr. eod.* 33 Talia prædia dicuntur fœnea, ἄπορα. *Novell.* 7. *cap.* 12. 34 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 16. §. 1. ff. *familiæ.* 35 Quia res ſua nemini ſervit. *l.* 26. *infr. de ſervit. præd. urb. l.* 66. §. 6. *infr. de legat.* 2. 36 Adde *l.* 18. *infr. de verb. oblig.* 37 Ulpian. 24. §. 26. *in fin.* 38 *Partis* appellatione intelligitur dimidia. *l.* 25. *in fin. l.* 164. §. 1. *infr. de verb. ſign.* 39 *l.* 61. *infr. eod.* 40 Ex hac lege legem 61. *infr. eod.* emendat Cujac. 1. *obſerv.* 36. alii illinimentum calcis intelligunt: vide quæ notavi ad *l.* 3. §. 9. *infr. uti poſſidetis.* 41 Rudis paries, vel novus, vel nondum politus: *bourde* Gallis. 42 *l.* 7. *l.* 8. *ſupr. eod.* Imo poteſt. *l.* 13. §. 5. ff. *eod.* 43 Differentiam obſerva inter tueri acceptum, & novum facere. 44 Uſufructuarius ſervo uſufructuario præſtare debet ſtipendia cibariorum, & impendia valetudinis. 45 *l.* 15. §. 2. *ſupr. eod. al.* ſtipendia. 46 Herede. 47 Uſusfructus deducitur a filio emancipato præterito, qui petita bonorum poſſeſſione contra tabulas extraneum heredem excluſit, a quo fundus matri fuerat legatus, detracto uſufructu: quia eum detrahi teſtator ab inſtituto, non a præterito voluit. 48 Per præteritum. 49 *Plena proprietas* eſt, quæ in ſe uſumfructum etiam continet 50 Falſa hæc adjectio & colorata, *ut in l. uxorem.* §. *codicillis. infr. de leg.* 3. 51 Ut quod ab extraneo per inofficioſi querelam ereptum eſt, proſit matri. v *l.* 5. *in fin. infr. de leg. præſtand.* 52 *l.* 47. *l.* 65. *in fin. infr. eod.* 53 *l.* 36. § 2. ff. *eod.* 54 Vid. *l.* 64. *infr. eod.* 55 Cædi conſuetam. *l.* 10. *ſupr. eod.* Goth. Vid. Molinæum *in conſuetud. Pariſ. tit.* 1. §. 1. *gloſſ.* 8. *n.* 30. Mod. 56 Intempeſtive cæſa ac lecta, an, & quomodo ſint in fructu. 57 Imo non eſt: tenetur enim lege Aquilia qui id fecit, *l.* 27. §. 25. §. 26 ff. *ad l. Aquil. l.* 10. *l.* 11. *ſupr. eod.* An hic intererat fructuarii cædere, quod carius potuit eam vendere? 58 Et ad fructuarium pertinet, puta beneficiarium, & ſimiles, & ad legatarium, gravatum fideicommiſſo (ſi modo uſusfructus duraturus erat, vel duravit ad tempus usque incluſionis illorum fructuum) tunc enim nullo modo intereſt proprietarii: quin fructuarius ſibi, non alii, facit injuriam. *l.* 54. *in fin.* ff. *ad l. Aquil.* Idem dicendum in patrono, qui fructus vaſalli præmature collegit, quoties vaſallus elapſo tempore maturitatis, aut collectionis, juſta obtulerit ſecus, ſi infra tempus maturitatis, nec enim dominus rebus clientis abuti, ſed ſecundum earum conditionem uti debet, *l.* 15. §. 1. & 3. ff. *eod.* ideoque vaſallo fructus extantes reſtituet, & præterea quanti ejus interfuit fructus ſuos immaturos non colligi. Quid ſi non extent, aut extent quidem, ſed inutiles & corrupti? eorum pretium, deductis tamen impenſis in collectionem factis præſtabitur. *arg. l.* 35. §. 1. ff. *loc.* Idem dicendum in legatario, cui ultimo anno legati (finge usque ad decem annos legatum) fructus ſequentis anni percipere immature non

Si

SI mihi, & [1] tibi, a Sempronio & Mucio heredibus usufructus legatus sit, ego in partem Sempronii quadrantem, in partem Mucii alterum quadrantem habebo: tu item in utriusque parte eorum quadrantes partes [habebis] [2].

De impensis ab herede usumfructum restituturo deducendis.

50. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

TItius Mævio fundum Tusculanum reliquit, ejusque fidei commisit, *ut ejusdem fundi partis dimidiæ usumfructum Titiæ præstaret:* Mævius villam, vetustate corruptam, necessariam cogendis & conservandis fructibus, ædificavit: Quæsitum est, an sumptus partem, pro portione usufructus Titia adgnoscere debeat? Respondit Scævola, si prius, quam usufructus præstaretur, necessario ædificasset, non alias cogendum [3] restituere, quam ejus sumptus ratio haberetur.

De usufructu in tempus mortis collato.

51. MODESTINUS lib. 9. Differentiarum.

TItio, *cum morietur*, usufructus [4] inutiliter [5] legari intelligitur, in id tempus videlicet collatus, quo a persona discedere [6] incipit.

De tributis præstandis.

52. IDEM lib. 9. Regularum.

USufructu relicto, *si tributa ejus rei præstentur* [7], ea usufructuarium præstare debere dubium non est: nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur, hæc quoque ab herede dari.

Si portio insulæ manet.

53. JAVOLENUS lib. 2. Epistolarum.

SI cui insulæ usufructus legatus est, quamdiu [8] quælibet portio ejus insulæ remanet, totius soli usumfructum retinet.

De venditione fundi, cujus usufructus sub conditione legatus est.

54. IDEM lib. 3. Epistolarum.

SUb conditione usufructus fundi a te herede, Titio legatus est: tu fundum mihi vendidisti, & tradidisti detracto usufructu: Quæro, si non extiterit conditio: aut extiterit, & interiit usufructus, ad quem pertineat? Respondit: intelligo, [te] de usufructu quærere, qui legatus est: Itaque si conditio ejus legati extiterit, dubium non est, quin ad legatarium [is] usufructus pertineat: &, si aliquo casu ab eo amissus [9] fuerit, ad proprietatem [10] fundi revertatur: Quod si conditio non extiterit, usufructus ad heredem [11] pertinebit: ita ut in ejus persona omnia eadem serventur, quæ ad amittendum usumfructum pertinent, & servari solent. † Cæterum in ejusmodi venditione spectandum id erit, quod inter ementem vendentemque convenerit: ut, si apparuerit legati [12] causa eum usumfructum exceptum esse, etiamsi conditio non extiterit, restitui a venditore emptori debeat.

De usu infantis legato.

55. POMPONIUS lib. 26. ad Quintum Mucium.

SI *infantis* [13] *usus* tantummodo legatus sit, etiamsi nullus interim sit [14], cum tamen infantis ætatem excesserit, esse incipit [15].

De municipibus fructuariis.

56. GAJUS lib. 17. ad Edictum provinciale.

AN usufructus [16] nomine actio municipibus dari debeat, quæsitum est: periculum enim esse videbatur, ne perpetuus fieret: quia neque morte, nec [17] facile capitis deminutione periturus est: qua ratione proprietas inutilis esset futura, semper abscedente usufructu. Sed tamen placuit dandam esse actionem. † Unde sequens dubitatio est, quousque tuendi essent in eo usufructu municipes? Et placuit, centum [18] annis [19] tuendos esse [20] municipes [21]: quia is finis vitæ longævi hominis est [22].

De consolidatione rescissa. 1. De morte quorundam ex fructuariis.

57. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

DOminus [23] fructuario prædium, quod [24] ei per usumfructum serviebat [25], legavit, idque prædium aliquamdiu possessum legatarius restituere filio, qui causam inofficiosi testamenti recte pertulerat, coactus est: remansisse fructus jus integrum ex postfacto [26] apparuit. §. 1. Per fideicommissum fructu prædiorum ob alimenta libertis [27] relicto, partium emolumentum ex persona vita decedentium ad dominum proprietatis [28] recurrit [29].

De herede fructuarii. 1. De legato sextæ partis, ex redactu fructuum.

58. SCÆVOLA lib. 3. Responsorum.

DEfuncta fructuaria mense Decembri, jam omnibus fructibus, qui in his agris nascuntur, mense Octobri per colonos sublatis: quæsitum est, utrum pensio heredi fructuariæ solvi deberet: quamvis fructuaria ante Kalendas Martias [30], quibus pensiones inferri debeant, decesserit: an dividi debeat inter heredem fructuariæ, & Rempublicam, cui proprietas legata est? Respondi, Rempublicam quidem cum colono nullam actionem habere: fructuariæ vero heredem sua die, secundum ea, quæ proponerentur, integram pensionem percepturum [31]. §. 1. *Sempronio do lego ex redactu* [32] *fructuum, oleris, & porrinæ* [33], *quæ habeo in agro farrariorum, partem sextam:* Quæritur, an his verbis usufructus legatus videatur? Respondi, non usumfructum, sed ex eo, quod redactum esset, partem legatam. † Item quæsitum est, si usufructus non esset, an quotannis partem sextam redactam legaverit? Respondi, quotannis videri relictum [34]: nisi contrarium specialiter ab herede adprobetur.

De arboribus vi tempestatis eversis. 1. De eo, quod in fundo nascitur, vel inde percipitur. De pensionibus locatorum agrorum. 2. De vectigali fundi, quod in compendio cæsæ arundinis vel pali consistit.

59. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

ARbores vi tempestatis [35], non culpa fructuarii, eversas, ab eo substitui non placet [36]. §. 1. Quidquid in fundo nascitur, [vel] quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet [37]: pensiones quoque jam ante locatorum agrorum, si ipsæ quoque specialiter comprehensæ sint. Sed ad [38] exemplum venditionis [39], nisi fuerint specialiter exceptæ, potest usufructuarius [40] conductorem [41] repellere. §. 2. Cæsæ arundinis vel pali compendium, si [42] in eo [quoque] fundi vectigal esse consuevit, ad fructuarium pertinet.

De usufructuario prohibito, vel dejecto. 1. De usufructu vindicando a non domino. Si de proprietate vel usufructu sit controversia.

60. IDEM lib. 5. Sententiarum.

CUjuscunque fundi [43] usufructuarius prohibitus, aut dejectus, de restitutione omnium rerum simul occupatarum agit [44]: sed & si, medio tempore, alio casu interciderit usufructus, æque de perceptis antea fructibus utilis actio tribuitur. §. 1. Si fundus, cujus usufructus petitur, non a domino possideatur, actio redditur [45]. Et ideo si de fundi proprietate inter duos quæstio sit, fructuarius nihilominus in possessione esse debet, satisque ei a possessore cavendum [46] est, *quod non sit prohibiturus frui eum, cui usufructus relictus est, quamdiu de jure suo probet.* Sed, si ipsi usufructuario quæstio moveatur, interim usufructus ejus offertur [47]: sed caveri de restituendo eo, quod ex his fructibus percepturus est, vel si satis non detur, ipse frui permittitur.

De rivo parietibus imponendo: de ædificio consummando.

61. NERATIUS lib. 2. Responsorum.

USufructuarius novum [48] rivum [49] parietibus non potest imponere [50]: ædificium inchoatum, fructuarium consummare non [51] posse, placet, etiamsi eo loco aliter uti non possit: sed nec ejus quidem usumfructum esse: Nisi in constituendo vel legando usufructu hoc specialiter adjectum sit, ut utrumque ei liceat.

De venatione. 1. Et feris, quæ vivariis inclusæ sunt.

62. TRYPHONINUS lib. 7. Disputationum.

USufructuarium venari [52] in saltibus vel montibus possessionis, probe dicitur: nec aprum, aut cervum, quem ceperit, proprium domini capit: sed fructus aut jure (civili,) aut gentium [53] suos facit. §. 1. Si vivariis [54] inclusæ feræ in ea possessione custodiebantur, quando usufructus cœpit, num [55] exercere [56] eas fructuarius possit, occidere non possit? alias si quas initio incluserit operis suis, vel [post] sibimetipsæ inciderint, delapsæve fuerint, hæ fructuarii juris sint? commodissime tamen, ne per singula animalia facultatis fructuarii propter discretionem difficilem, jus incertum sit, sufficit eundem numerum per singula quoque genera ferarum, finito usufructu, domino proprietatis adsignare, qui fuit cœpti usufructus tempore.

Qui usumfructum constituere possit.

63. PAULUS lib. singulari de Jure Singulari.

licet. Idem est etiam in eo, qui restituere fundum gravatus, in fraudem legatarii (cui dies messis, vindemiæ, piscationis, sylvæ cædendæ, vel collectionis intra tempus maturitatis cesserant) fructuum collectionem anticipavit. Idem in colono *d. l.* 35. Ut intereà sciamus, tempus maturitatis non æstimari ex privata coloni affectione, sed boni diligentisque patrisfamilias: sic enim intelligenda est *l. pen. infr. de usufruct. legato.* nam & oliva immatura matura utilior est, *d. l. pen.* Notandum est etiam, immature fructus colligentem teneri etiam Aquilia. *l.* 27. §. 25. *infr. ad l. Aquil.* & communi dividundo. v. *l.* 23. *infr. comm. divid.* & ex locato. vid. *l.* 35. §. 1. *infr. locat.* vid. Molinæum *tit.* 4. §. 1. *gl.* 8. *n.* 32. *ad* 36.
1 Pro parte constitui usufructus potest *l.* 5. ff. *eod.* 2 Vide quæ notavi *ad Novell.* 18. *cap.* 4. 3 *l.* 32. §. 5. *infr. de usu & usufruct. legat.* 4 Servitus tamen *Titio cum morietur*, legari potest recte: potest enim in heredem transire. Quod in usufructu non est. Huic differentiæ usufructus & servitutis hæc pariter adjungantur: Usufructus jus est personæ: servitus vero, jus prædii. Ille, dividuus: servitutes vero individuæ. Ille morte, capitis diminutione perit: hæ non item, *l.* 3. *infr. quemadm. servit. amitt.* Usufructus alternis annis legatus, non utendo non amittitur, quia plura sunt legata. *l.* 28. *infr. quibus mod. usufruct.* secus in servitute relicta: hic enim legatum unum est. *l.* 13. *infr. de usu & usufruct. legato.* 5 Cur? quia a mortuo, & sic a non persona incipit. *l.* 5. *infr. de usu & usufruct. legato.* aliud est in stipulationibus. vide *l.* 11. *C. de contrah. stipul.* 6 *Al.* decedere. 7 Vide *l.* 7. §. 2. ff. *eod. l.* 28. *infr. de usu & usufruct. legato.* Goth. Tributa de usufructu fructuarius solvit. Menoch. *consil.* 330. *num.* 1. *lib.* 4. Andr. Gail. *lib.* 2. *obs.* 146. Ferron. *ad Burdegal. lib.* 1. *tit.* 2. §. 20. Ans. 8 Atque ita per partem integer usufructus retinetur, *argum. l.* 12. *C. de agricolis, & censitis.* 9 *l.* 36. *in princ. infr. de evict.* 10 Emptorem. 11 Venditorem. 12 *Forte* legatarii. 13 Vel furiosi, vel ægrotantis. 14 *l.* 12. §. 3. *supr. eod.* 15 Potest enim furiosus resipiscere, ægrotus convalescere, & infans crescere. Paul. 3. *sent.* 6. §. 18. 16 Explicat. h. l. vid. apud Govean *var. lib.* 2. *cap.* 8. Coras. *lib.* 5. *Miscell. cap.* 18. 17 Collegia & municipia non facile moriuntur, *ut hic.* ita nec Ecclesia. vide *l.* 1. *Feud.* 13. 18 *l.* 8. *infr. de usu & usufruct. legato.* 19 Imo: triginta tantum annis, *l.* 68. *in fin. pr. infr. ad l. Falcid.* vide Cujac. *lib. de præscr. cap. penult.* 20 Corasius *miscellan. iuv.* 5. *c.* 18. Mod. 21 Nisi prius talis civitas aratrum passa sit. *l.* 21. *infr. quibus mod. usufr. amitt.* 22 Respublica æstimatur, ὡς ὁ μακρόχρονιος ἄνθρωπος. adde *l.* 23. *C. de sacros. Eccles.* adde 7. Plin. 48. 23 Proprietatis. 24 Res servit homini per usumfructum. 25 Servit prædium usufructu in eo constituto. usufructus est jus, id est, servitus. 26 *l.* 34. *princ. in fin. supr. eod.* 27 Et sic pluribus. 28 Quo nomine caveri proprietario oportet. *l.* 3. *circa finem. infr. de alimentis.* 29 Imo ad proprietarium non recurrit. *l.* 10. *in fin. infr. de usufr. adcresc.* 30 Martio mense pensiones & mercedes solvi solitæ, Macr. 1. *c.* 12. adde quæ de pensionibus, mense Julio inferri solitis, dixi ad *l.* 41. *infr. de contr. empt.* & *ad l.* 9. *infr. qui potiores.* 31 Si integro anno usufructus duravit, pensiones integræ heredi fructuarii debentur, licet tardius inferantur. Quid si non integro anno, an pro rata temporis, quo usufructus constitit in persona usufructuarii, inter dominum & usufructuarii heredes dividentur? vide quæ notavi *ad l.* 26. ff. *eod.* 32 Id est, reditibus. 33 *Porrina* hic dicitur, ut & *rapina*, *in l.* 88. §. 16. *infr. de leg.* 2. 34 Igitur tale legatum, pensio annua, non usufructus erit. 35 Tempestatis vim fructuarius non præstat, sed culpam. 36 Quia nec earum eversarum sentit omne commodum, *l.* 12. *supr. eod.* Aliud si demortuæ sint. *l.* 18. ff. *eod.* 37 *l.* 9. *supr. eod.* 38 Argumentum ab emptore ad fructuarium observa: vide omnino quæ scripsi ad Accursium *hoc loco.* 39 In qua emptor non necesse habet concedere colono, cui prior dominus locavit, nisi ea lege emit. *l.* 9. *C. locati.* 40 Secus in usu. *l.* 10. §. 4. *infr. de usu & habit.* 41 Vide Capellam Tholosanum *quæst.* 420. 42 *l.* 9. §. *ult. supr. eod.* 43 Id est, sive provincialis sive Italici: non urbani, vel rustici, nam nullus est fundus urbanus. Cujac. 11. *obs.* 36. 44 Interdicto de vi. *l.* 3. §. *pen. l.* 10. *infr. de vi & vi arm.* 45 Datur enim ea actio in quemvis possessorem. *l.* 5. §. 1. *infr. si ususfruct. petatur.* 46 Vide *l.* 7. *infr. de aqua quotidiana.* 47 Differtur. *Baldus*, *Haloand.* 48 Novum tectorium. *l.* 44. ff. *eod.* ex qua hanc emendat Cujac. 1. *obs.* 36. sed Russardus rivi nomine stillicidii genus intelligit. *Goth.* Obst. *l.* 13. *infr. h. t.* sed conciliat Charond. *verisimil. lib.* 1. *cap.* 21. Ans. 49 *l.* 44. *supr. eod.* 50 Rivum accipe pro stillicidii genere, quod minus est, leniusque fluit: quemadmodum flumen pro eo, quod copiosius majorique impetu decurrit, *l. servitutes.* §. *stillicidium.* & *l. foramen. infr. de serv. præd. urban.* non ausim legere *tectorium*, pro *rivum*, quia ita locutus est Neratius ff. *l. usufructuarius*, eo enim ipso hæc lectio mihi displicet, quia in eodem titulo eadem sententia iisdem plane verbis repetita vix reperitur. Russ. *in lib. man. leg. tectorium.* præter quem & Cujac. a Gothofredo allegat. vid. Zoannettum *restit. ad ff. c.* 24. quem consule etiam ad sequentia: *Ædificium inchoatum &c.* ad hæc adde Corras. *lib.* 1. *miscell. c.* 6. Mod. 51 Imo potest. *l.* 2. *supr. de jurisd.* 52 *l.* 9. §. 5. ff. *eod.* vide tamen *l.* 26. *infr. de usuris.* 53 §. 12. *Inst. de rerum divis.* 54 *De vivariis* dixi *ad l.* 1. §. 14. *infr. de adquir. vel amitt. possess.* Vivaria Gallis Parcs. 55 Tribonianismum hic esse prodit satis ipsa oratio seu dictio. 56 *Exercere feras*, est earum operis uti venando.

QUod nostrum non [1] est, transferemus [2] ad alios [3]: veluti is [4], qui fundum habet, quamquam usumfructum non habeat, tamen usumfructum [5] cedere potest [6].

De domo reficienda.

64. ULPIANUS lib. 51. ad Edictum.

CUm fructuarius paratus est usumfructum [7] derelinquere [8], non [9] est cogendus domum reficere, in quibus casibus [&] usufructuario hoc onus incumbit. † Sed & post acceptum contra eum judicium, parato fructuario derelinquere [10] usumfructum, dicendum est absolvi eum debere a judice.

65. POMPONIUS lib. 5. ex Plautio.

SEd cum fructuarius [11] debeat, quod suo suorumque facto deterius factum sit, reficere, non est absolvendus, licet usumfructum derelinquere paratus sit: debet [12] enim omne, quod [13] diligens paterfamilias in sua domo facit, & ipse facere. §. 1. Non magis heres reficere debet, quod vetustate jam deterius factum reliquisset testator, quam [14] si proprietatem alicui testator legasset.

Quæ actiones cum usufructuario competunt.

66. PAULUS lib. 47. ad Edictum.

[CUm] [15] usufructuario non solum legis Aquiliæ [16] actio competere potest: sed & servi corrupti, & injuriarum, si servum torquendo [17], deteriorem fecerit.

De venditione ususfructus.

67. JULIANUS lib. 1. ex Minicio.

CUi ususfructus [18] legatus est, etiam invito [19] herede eum extraneo vendere potest [20].

De partu. 1. De fœtu. 2. De grege, vel armento supplendo.

68. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

VEtus fuit quæstio [21], *an partus* [22] *ad fructuarium pertineret* [23]? Sed Bruti [24] sententia obtinuit, fructuarium in eo locum non habere: Neque [25] enim in fructu hominis homo esse potest [26]: hac ratione, nec usumfructum, in eo fructuarius habebit. † Quid tamen si fuerit etiam partus ususfructus relictus, an habeat in eo usumfructum? Et cum [27] possit partus legari, poterit & ususfructus ejus.

§. 1. Fœtus tamen pecorum Sabinus & Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere [28]. §. 2. Plane, si gregis vel armenti sit ususfructus legatus, debebit ex adgnatis gregem supplere [29]; id est, in locum capitum defunctorum;

69. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

VEl inutilium, alia summittere [30]: ut, post substituta, fiant propria fructuarii, ne lucro ea res cedat domino. Et sicut substituta statim domini fiunt, ita priora quoque, ex natura fructus desinunt ejus esse. Nam alioquin, quod nascitur, fructuarii est: &, cum substituit, desinit ejus esse.

70. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

QUid ergo, si non faciat, nec suppleat? Teneri [31] eum proprietario, Gajus Cassius scribit, lib. X. juris civilis. §. 1. Interim tamen, quamdiu summittantur & suppleantur capita, quæ demortua sunt, cujus sit fœtus, quæritur? Et Julianus lib. XXXV. Digestorum scribit, pendere [32] eorum dominium: ut, si summittantur, sint proprietarii: si non summittantur, fructuarii: Quæ sententia vera est. §. 2. Secundum quæ, si decesserit fœtus, periculum erit fructuarii, non proprietarii: & necesse habebit alios fœtus summittere. Unde Gajus Cassius lib. VIII. scribit, carnem [33] fœtus demortui ad fructuarium pertinere. §. 3. Sed quod dicitur, *debere eum summittere*, toties verum est, quoties gregis, vel armenti, vel equitii, id est, universitatis, ususfructus legatus est: cæterum, si singulorum capitum, nihil supplebit. §. 4. Item, si forte eo tempore, quo fœtus editi sunt, nihil fuit, quod summitti deberet, nunc [& [34]] post editionem, utrum ex his, quæ edentur, summittere debebit, an ex his quæ edita sunt, videndum est: Puto autem verius, ea quæ pleno grege edita sunt, ad fructuarium pertinere; sed posteriorem gregis casum nocere debere fructuario. §. 5. *Summittere* autem facti est: & Julianus proprie dicit, dispertire, & dividere, & divisionem [35] quandam facere, quod dominium erit summissorum proprietarii.

De re mutata, & in pristinam formam restituta.

71. MARCELLUS lib. 17. Digestorum.

SI in area, cujus ususfructus alienus esset, quis ædificasset [36] intra tempus, quo ususfructus perit, superficie [37] sublata, restitui [38] usumfructum, veteres responderunt.

Si proprietarius usumfructum legaverit.

72. ULPIANUS lib 17. ad Sabinum.

SI dominus nudæ proprietatis usumfructum legaverit [39], verum est [40], quod Mæcianus scripsit lib. III. quæstionum de fideicommissis, valere legatum: &, si forte in vita testatoris, vel ante aditam hereditatem proprietati accesserit, ad legatarium pertinere. Plus admittit Mæcianus, etiam si post aditam hereditatem accessisset ususfructus, utiliter diem cedere, & ad legatarium pertinere.

Si fructuarius in area casam adificet.

73. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SI areæ ususfructus legatus sit mihi, posse me casam [41] ibi ædificare, custodiæ [42] causa earum rerum, quæ in area sint.

De usufructu duobus servis legato.

74. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SI *Sticho servo tuo, & Pamphilo meo* legatus fuerit ususfructus, tale est legatum, quale, si mihi, & tibi legatus esset: & ideo dubium non est, quin æqualiter [43] ad nos pertineat.

TIT. II.

DE USUFRUCTU ADCRESCENDO [44].

Si ususfructus legetur duobus conjunctim, vel separatim. 1. Si communi servo. 2. Si communi servo, & separatim Titio. Si duobus conjunctim, & alteri separatim. 3. De re conjunctis. 4. Si duobus heredibus institutis proprietas legetur.

1. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

QUotiens [45] ususfructus legatus est, ita [46] inter fructuarios est jus adcrescendi, si [47] conjunctim [48] sit ususfructus relictus: cæterum, si [49] separatim [50] unicuique [51] partis rei ususfructus sit relictus, sine dubio jus adcrescendi cessat. §. 1. Denique apud Julianum lib. XXXV. Digestorum quæritur: si communi servo ususfructus sit relictus, & utrique domino adquisitus, an altero repudiante [52], vel amittente [53] usumfructum, alter totum habeat? & putat ad alterum pertinere [54]: & licet dominis ususfructus non [55] æquis partibus, sed pro dominicis adquiratur, tamen persona ejus, non dominorum, inspecta, ad alterum ex dominis pertinere, non proprietati accedere. §. 2. Idem ait, & si *communi servo*, & separatim *Titio* ususfructus legatus sit; amissum ab altero ex sociis usumfructum, non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere, quasi solum conjunctum. Quæ sententia vera est: nam, quamdiu vel unus utitur, potest dici usumfructum in suo statu esse. † Idem est, si duobus conjunctim, & alteri separatim ususfructus esset relictus.

§. 3. Interdum tamen, etsi non sint conjuncti, tamen ususfructus legatus alteri adcrescit: utputa [56] si mihi fundi ususfructus separatim totius, & tibi similiter fuerit relictus. Nam (ut [&] Celsus lib. XVIII. Digestorum, & Julianus lib. XXXV. scribit) concursu [57] partes habemus [58]. Quod & in proprietate contingeret: nam altero repudiante; alter [totum] fundum haberet. Sed in usufructu hoc plus est: quia & constitutus, & postea amissus, nihilominus jus adcrescendi admittit. Omnes [59] enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt: & (ut Celsus, & Julianus eleganter aiunt) ususfructus cottidie [60] constituitur [61] & legatur: non, ut proprietas, eo solo tempore, quo vindicatur. Cum primum itaque non inveniet alter eum, qui sibi concurrat, solus utetur in totum, nec refert, conjunctim, an separatim [62] relinquatur.

§. 4. Idem Julianus lib. XXXV. Digestorum scripsit. Si duobus heredibus

1 Hoc est, quod nostrum nondum est. 2 *Al.* transferimus. Sed *transferemus* rectum est, id est, certis casibus jure singulari transferre quandoque possumus, ut inscriptio hujus l. docet. 3 Jus hoc valde singulare est, ut ex inscriptione legis apparet. 4 Id est, nudæ proprietatis dominus. *l.* 72. *infr. eod.* 5 Id est, jus illud, quod sua die ad proprietatem reverti potest. *l.* 72. *infr. eod.* At non eodem modo transferre potest is, qui usumfructum formalem habet. 6 Eo plane modo, qui extat in *l.* 55. *§ eod.* Imo non potest. §. 3. *Inst. de usufruct.* ubi dixi. 7 Derelinquere fundum usufructuario licet etiam post acceptum judicium. 8 *l.* 48. *supr. eod. l.* 65. *infr. eod.* 9 Derelinquens jure concesso ædificium, id reficere non cogitur. 10 Derelinquere Galli dicunt *a guerpir.* Onus reale evitat, qui rem dimittit. 11 Ut & emptor. *l.* 25. §. 1. *infr. de act. empt.* 12 Imo non debet. *l.* 20. *infr. de damno.* 13 Diligentia patrisfamilias cujusque in usufructuario exigitur. 14 Adde *l.* 48. *in fin. supr. eod.* 15 Id est, adversus fructuarium. 16 *l.* 11. §. *fin. infr. ad l. Aquil.* 17 *l.* 17. §. 1. § 2. §. 3. *l.* 23. *in fin. supr. eod.* 18 §. 1. *Inst. de usufr. l.* 2. *l.* 9. *C. eod.* 19 Aliud in emphyteuta. *l.* 3. *C. de jure emphyteutico.* 20 Etiam invito domino vel herede. Græci apud Leon[c]lavium, 1. *synops. Basilic[illegible].* 21 Inter Jurisconsultos. vid Ciceronem, 1. *de finibus.* 22 Ancillæ. 23 Jure dominii. vide Corasium, *l.* 5. *c.* 8. 24 Idem Cicero, 1. *de finib.* 25 *l.* 28. *in fin. infr. de usuris.* 26 *d. l.* 28. *infr. de usuris.* § 37. *Inst. de rer. divis.* vid *l.* 27. *supr. de petit. heredit.* vid. *l.* 66. §. 3. *infr. soluto* 27 Argumentum a majori observa. 28 Paul. 3 *sent.* 6. § 20. 29 Submittere, *l.* 70. §. 1. *infr. eod.* substituere. *l.* 69. *infr.* v. Columellam 8. *de re rust.*, & Cuj. *l.* 11. *obser. c.* 36. 30 Columella & Virg. 3. Georgicon: *Ne pos[t] omnia requiras, Amrevem. & sobolem armento sortire quotannis.* Cujac. 11. *obs.* 36. 31 Puta actione in factum. *arg. l.* 10. *in fin. infr. de præscr.* 32 *l.* 12. *in fin. §. eod.* 33 *l.* 30. *infr. quibus mod. ususfr. amitt.* 34 Post adeptum usumfructum. alias constat, mortuo bove, qui legatus est, neque corium, neque carnem deberi. *l.* 49. *infr. de legat.* 2. 35 Utilium ab inutilibus. 36 Emendationem h. l. vide apud Leonin. *Emendationum lib.* 6. *c.* 12. Ans. 37 Id est, ædificio 38 *l.* 36. § *eod.* *l.* 23. *l.* 24. *infr. quib. mod. ususfr. amitt.* 39 Potest enim legare. *l.* 63. *supr. eod.* 40 Cur [illegible] quod habet, & spem ususfructus legat. *l.* 24. *l.* 72. *infr. de legat.* 1. *l.* 66. §. 6. *infr. de legat.* 2. 41 Non ædificium. *l.* 7. §. 1. *supr. eod.* Paul. 3 *sent.* 6. § 2. Est vero casa [illegible] *l.* 41. §. 3. *infr. de leg.* 3. *l.* 5. *supr. de rer. divis. l.* 14. *infr. de adquir. rer. domin.* §. 5. *Inst. de rerum divis.* ædificium humile: a cautione deducit Festus. 42 Casæ usus 43 *l.* 4. *in fin. infr. tit. prox. l.* 81. *in princ. infr. ad l. Falcid.* Goth. Vid Bellon. *supput.* 4. *c.* 11. Ans.

44 Jus adcrescendi locum habet, quoties pars hereditatis aut rei legatæ, quæ deficit in uno ex heredibus vel legatariis, adcrescit alteri. adde *l. re conjuncti.* 89. *infr. de leg.* 3. *l. triplici.* 142. [illegible] *l. unic.* § 10. & *seq. C. de cad. toll.* Vel ita: jus adcrescendi [illegible] retinendæ [illegible] est potius, quam adcrescendi, *l. unic.* §. 11. *vers.* [illegible] *C. de caducis,* vel [illegible] partis ejus, qui non concurrit, vel concurrere desiit. 45 Verba Sabini sunt, ut notat Cujac. 5. ad Africanum. *Goth.* Ad hanc l. vid Duaren *lib.* 1. *de jure accrescend. cap.* 13. Joan. Robert. *lib.* 2 *sent cap.* 24. Gilbert. Reg. *Enantioph. lib.* 2. *cap.* 16. Cujac. *lib.* 8. *obs.* 35. Fachin. *lib.* 5. *controv. cap.* 50. Ans. 46 Vide *l.* 3. *infr. eod.* 47 *Conjunctim*, pro conjuncta scriptura, ut & *separatim*, pro separatim disjuncta accepit Cujacius 5. *ad Afr.* 48 Fit autem id variis modis, veluti, *Titio & Seio Stichum do* & 8. *Inst. de leg.* hi una oratione ad unam & eandem rem vocantur. & ob eam causam dicuntur *re & verbis conjuncti*: vel ita, *Titio Stichum do, Seio eundem Stichum do.* §. 8. hi duabus orationibus ad eandem rem vocantur, veniunt & concurrunt: ideoque verbis seu oratione disjuncti, *re conjuncti* dicuntur. Additur tertia species conjunctionis eorum, qui *verbis* seu una oratione ad res diversas vocantur: veluti, *Titio & Seio fundum Tusculanum æquis portionibus do, lego.* 49 Hæc Sabini verba Ulpianus in § 3. *infr. eod.* ad normam redegit, docens inter usufructuarios locum esse interdum juri adcrescendi, etsi separatim ususfructus relictus sit: modo re conjuncti sint. 50 Tunc separatim pars rei alicujus relinquitur, quotiens duabus orationibus, duo ad diversas & certas partes unius rei vocantur: ut, *Titio do semissem fundi Tusculani; alterum semissem ejusdem fundi Seio do, lego.* Inter eos jus adcrescendi cessat, ut hic. nec inter se mutuo concurrunt 51 Hæc verba, *unicuique partis rei*, Cujac. 5. *ad Afr.* putat adjectitia. 52 Et hæc quoque verba, *repudiante vel*, adjectitia esse notat Cujacius *ibid.* Nam adquisita non repudiantur. 53 Amittimus adquisita, omittimus delata, & Græci hic vertunt, *εἰ μὴ χρήσηται*, ut videantur Græci legisse *omittente.* Similis est mutatio in *l.* 119. *infr. de reg. jur.* adde *l.* 28. *infr. de verb. sign.* 54 Imo alteri non adcrescit. *l.* 20. *infr. de leg.* 2. Goth. Non jure adcrescendi, sed dominii servus hic acquirit alteri dominorum, itaque nihil obstat *l. & Proculo. infr. de legat.* 2. in qua de jure adcrescendi agitur. vid. Duaren. *lib.* 1. *c.* 13. *de jur. accresc.* Jo. Robert. in *lib.* 2. *sentent. c.* 24. Gilbert. Regium *lib.* 2 *ἐναντιοφανῶν. c.* 16. Cujac. *lib.* 8. *obs. c.* 35. Labitt. *in usu indicis sui fol.* 26. Mod. 55 Id est, non per concursum. Alii partes habent ab initio, non per concursum. 56 Cum conjunctim duobus usumfructum do, lego, legatum altero mortuo ad alterum in solidum pertinebit. Paul. 3. *sent.* 6. §. 16. Nam post adquisitionem jus adcrescendi in usufructu durat. 57 Id est, te non petente, aut te repudiante mihi petenti adquiritur tua portio. *l.* 80. *infr. de legat.* 3. 58 Eodem modo quoties unus damni infecti nomine mittitur in possessionem, non pro portione damni mittitur, sed in totum. Cum igitur plures mittuntur, æqualiter omnes, quasi in totum missi, concursu partes habent, *l.* 15. §. 18. *infr. de damno.* 59 Id est utriusque sectæ Jurisconsulti, Sabiniani & Proculiani, qui in jure adcrescendi dando re tantum conjunctis consenserunt, præterquam in specie *legis* 1. §. 2. *infr. quando dies ususfruct.* ubi Julianus dissentit a Celso. 60 Vide *l.* 1. *in princ. infr. tit. prox.* 61 Hoc est, si legatus sit, quotidie jure legati constituitur: & quot sunt dies, quotve momenta, tot propemodum sunt legata: quod in perceptione propterea quotidiana consistit. *l.* 1. *infr. quando dies ususfructus.* 62 §. 8. *Inst. de legat. l. unic.* §. 11. *vers. sin vero non. C. de caducis toll.*

institutis[1] *deducto usufructu, proprietas legetur*, jus adcrescendi heredes non habere[2]: nam videri[3] usumfructum constitutum, non per concursum divisum.

2. AFRICANUS lib. 5. Quæstionum.

IDeoque amissa[4] pars usufructus ad legatarium, eundemque proprietarium redibit.

1. Si duo domini proprietatem tradiderint. 2. Si uni usufructus, alteri fundus legetur. Si apud alterum ex fructuariis consolidetur.

3. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

IDem Neratius putat, cessare jus adcrescendi, lib. I. Responsorum: Cui sententiæ congruit ratio Celsi dicentis, totiens[5] jus adcrescendi esse, quotiens in[6] duobus, qui in solidum habuerunt, concursu divisus est. §. 1. Unde Celsus lib. XIIX. scribit, si duo fundi domini, deducto usufructu, proprietatem tradiderint, uter eorum amiserit usumfructum, ad proprietatem redire: sed non ad totum: sed cujusque usumfructum ei parti accedere, quam ipse tradiderit: ad eam enim partem redire debet, a qua initio divisus est. §. 2. Non[7] solum autem, si duobus usufructus legetur, est jus adcrescendi, verum[8] & si alteri usufructus, alteri fundus legatus est[9]; nam amittente usumfructum altero, cui erat legatus, magis[10] jure adcrescendi ad alterum pertinet, quam redit ad proprietatem. Nec novum: nam, & si duobus usufructus legetur, & apud alterum sit consolidatus, jus adcrescendi non perit, neque[11] ei, apud quem consolidatus est, neque[12] ab eo: & ipse, quibus modis amitteret ante consolidationem[13], iisdem & nunc amittet. Et ita & Neratio & Aristoni videtur, & Pomponius probat.

De duobus fructuariis, & habente plenum dominium, conjunctis.

4. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

SI tibi proprietas fundi legata fuerit, mihi autem & Mævio & tibi[14] ejusdem fundi usufructus, habebimus ego & Mævius trientes in usufructu, unus triens proprietati miscebitur. Sive autem ego, sive Mævius, capite minuti fuerimus, triens inter te[15], & alterutrum nostrum dividetur: ita ut semissem in usufructu habeat is, qui ex nobis capite minutus non fuerat, ad te proprietas cum parte dimidia usufructus pertineat.

5. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

ET si tradideris alicui proprietatem, *deducto*[16] *usufructu*, nihilominus putat Julianus adcrescere: Nec videri novum, tibi adquiri usumfructum.

Si uni proprietas, alteri pars usufructus legetur. 2. Si usufructus uni pure, alteri sub conditione legetur.

6. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

IDem & si apud unum ex tribus fructuariis consolidatus sit usufructus. §. 1. Sed si cui proprietas, deducto usufructu, legata sit, & mihi pars usufructus, videndum erit, an inter me & heredem jus adcrescendi versetur? & verum est, ut quisquis amiserit, ad proprietatem[17] revertatur[18]. §. 2. Si mihi usufructus fundi pure, tibi sub conditione legatus sit: potest dici, totius fundi usumfructum ad me pertinere interim; &, si capite minutus fuero, totum amittere[19]: sed, si extiterit conditio, totum usumfructum ad te pertinere, si forte capite deminutus sum: cæterum cum in meo statu maneo, communicandum usumfructum.

De usufructu relicto Attio & heredibus, vel Attio & Seio, cum heredibus suis, vel mulieri cum liberis, vel his cum matre.

7. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SI quis Attio & heredibus[20] suis[21] usumfructum legaverit, dimidiam Attius, dimidiam[22] heredes habebunt. Quod si ita scriptum sit, *Attio & Seio, cum heredibus meis*[23], tres[24] partes fient: ut unam habeant heredes, alteram Attius, tertiam Seius. Nec[25] enim intereit[26] ita legetur, *illi & illi cum Mævio*: an ita, *illi & illi & Mævio.*

8. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

SI[27] *mulieri cum*[28] *liberis suis*[29] *usufructus legetur*, amissis liberis, ea usumfructum habet: [sed] & matre mortua, liberi ejus nihilominus usumfructum habent, jure adcrescendi. Nam & Julianus lib. XXX. Digestorum ait, idem intelligendum in[30] eo, qui solos liberos heredes scripserit: licet non, ut legatarios, eos nominaverit, sed ut ostenderet[31] magis velle se, matrem ita frui, ut liberos secum habeat fruentes. † Sed & Pomponius quærit, quid si mixti fuerint liberi, & extranei heredes? & ait, filios legatarios esse intelligendos. Et per contrarium, si voluerit eos liberos simul[32] cum matre frui, debere dici, matrem legatariam esse intelligendam, & per omnia similem esse [&] in hoc casu juris eventum.

Si dominium duobus, usufructus uni, vel usufructus duobus, dominium uni legetur.

9. AFRICANUS lib. 5. Quæstionum.

SI proprietas[33] fundi duobus[34], usufructus uni legatus sit, non trientes in usufructu habent, sed semissem duo, semissem fructuarius. Item contra, si duo fructuarii, & unus fundi legatarius sit.

De usufructu ei, qui partem amisit, adcrescente.

10. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

INterdum[35] pars[36] usufructus[37] & non[38] habenti partem suam, sed amittenti adcrescit: nam si usufructus duobus fuerit legatus, & alter lite contestata amiserit usumfructum, mox & collegatarius, qui litem contestatus non erat, usumfructum amisit; partem dimidiam duntaxat, quam amisit, qui litem contestatus est[39] adversus eum, qui se liti obtulit, a possessore consequitur: pars enim collegatarii ipsi adcrescit, non domino proprietatis: usufructus enim personæ adcrescit, & si fuerit amissus.

De usufructu singulis, a singulis heredibus relicto.

11. PAPINIANUS lib. 2. Definitionum.

CUm singulis, ab heredibus singulis[40], ejusdem rei fructus legatur, fructuarii separati[41] videntur, non minus quam si æquis[42] portionibus, duobus ejusdem rei fructus legatus fuisset: Unde fit, ut inter eos jus adcrescendi[43] non sit:

12. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

CUm alius ab alio herede usumfructum vindicat.

TIT. III.

QUANDO[44] DIES USUSFRUCTUS LEGATI CEDAT[45].

Quoties dies usufructus cedit. 1. De fructu, qui quotidie percipi non potest. 2. Quando dies usufructus, 4. Vel actio de usufructu cedat.

1. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

QUamquam[46] usufructus ex fruendo consistat, id[47] est, facto aliquo ejus, qui fruitur & utitur[48], tamen semel cedit dies[49]: aliter[50] atque si cui *in menses*, vel [*in*] *dies*, vel [*in*] *annos singulos*[51] quid legetur: tunc enim per dies singulos, vel menses vel annos dies legati cedit. † Unde quæri potest, si usufructus cui *per dies singulos* legetur, vel *in annos singulos*, an semel[52] cedat? Et puto, non cedere simul[53], sed per tempora adjecta, ut plura legata[54] sint. Et ita lib. IV. Digestorum Marcellus probat in eo, cui *alternis diebus* usufructus legatus est. §. 1. Et ideo, si [is] fructus legatus sit, qui cottidie[55] percipi non potest, non erit inutile legatum: sed dies[56] habebunt legatum[57], quibus frui potest. §. 2. Dies autem usufructus, item usus, non prius cedet, quam hereditas adeatur[58]: Tunc[59] enim constituitur usufructus, cum quis jam frui potest. Hac[60] ratione & si servo hereditario[61] usufructus legetur, Julianus scribit, quamvis cætera legata hereditati adquirantur, in usufructu tamen personam domini expectari, qui uti & frui possit. §. 3. Item si ex die usufructus legetur, dies ejus nondum cedet, nisi cum dies venit[62]: posse enim usumfructum ex[63] die legari, & in diem, constat. §. 4. Non solum autem usufructus[64] ante aditam hereditatem,

1 Separatim. 2 Id est, pars fructuarii, fructuario coheredi non adcrescit, sed ei, cui legata fuerit fundi fructuarii proprietas. *l. 6. §. 1. ff. eod.* 3 Id est, inter heredes ab initio videtur divisus a testatore: ut in eo haberent partes hereditarias, non æquales: non igitur per concursum. Nam concursus æquales partes facit. In his, qui partes habent, aut habere intelliguntur, locus non est juri adcrescendi: secus in his, qui per concursum partes faciunt. 4 Hoc præcipuum est in usufructu. *l. 10. ff. eod.* 5 *l. 1 §. eod.* 6 A duob. *Hal.* 7 vid. Zas. 2. *resp.* 29. 8 *l. 6. in fin. pr. ff. de usufruct. earum rerum.* 9 Jus adcrescendi erit: non tamen si usufructus uni, alteri proprietas adjudicata est, communicabitur usufructus. *l. 16. §. 1. ff. familiæ.* 10 Hoc novum est, ut proprietario usufructus non consolidetur, sed adcrescat quasi servitus. Id tamen ideo fit, quod *redire* ea dicuntur, quæ quondam, ac semel olim nostra fuerunt: in hac autem specie, nunquam pertinuit ad proprietarium usufructus. Adcrescit igitur magis, quam redit. 11 Quia potest ei adcrescere. 12 Quia ab eo, si amiserit, adcrescit alteri. 13 Σύγκρισις Theoph. §. 3. *Inst. de usufr.* 14 Ex hac formula apparet, hos una oratione conjunctos. 15 Inter eum, qui causalem usumfructum (id est, integram proprietatem & partem usufructus) habet, & eum, qui formalem (id est, nudum fructuarium), jus est concurrendi in partem deficientis, idque ratione conjunctionis verbalis. *Bald.* 16 Hæc verba *deducto usufructu* abundare existimat Cujacius 5. *ad Africanum.* Nam idem est non deducto usufructu. 17 vid. *l. 1. in fin. §. eod.* 18 *l. 33. supr. de usufruct. & quemadmodum l. 4. ff. si usufr. petatur.* 19 Nam capitis minutione maxima & media perit usufructus. *l. 1. ff. quib. mod. usufr. l. 16. C. de usufruct.* 20 Hi heredes legatarii quoque in usufructu. 21 Extraneis scilicet: alias si liberis suis, Attius totum occuparet: quoniam copula inter personas posita, inter quas gradus affectionis habuit testator, non facit conjunctionem verbalem. 22 Tantum habet unus nominatus, quantum plures innominati conjuncti per nomen complexivum. v. Decium *consil.* 470. Bald. *ad l. unicam, §. ubi. C. de caducis.* Zas. 1. *respons.* 19. & 2. c. 29. 23 *Si, cum filiis meis*, dixisset, non fierent tres partes. Sed duæ: quia filii, non autem heredes cum patre una persona esse censentur, *l. ult. C. de impub. & aliis substitut.* vid. Duaren. & Walther. *lib. 2. Miscell. c.* 14. Mod. 24 vid. *l. 34. in pr. infr. de legat. 1.* 25 Conjuncti adversus disjunctos habentur pro una persona. adde quæ notavi *ad Novell.* 18. *c.* 3. Bart. *in l. Gallus. ff. de liberis & posthum.* & quæ scripsi *ad l. 6. C. de jurisdict.* 26 *l. 36. §. 2. ff. de legat. 1.* 27 Ad hanc legem v. Zasium, 2. *responsorum* 29. Goth. & Pileum q. 92. Mod. 28 Eadem formula extat *in orat. pro Cæcinna.* Porro an sit differentia inter *Et* & *Cum*, vide Bartolum *ad l. Gallus. §. quidam recte infr. de liberis & posthumis.* 29 *Subaudi*, institutis: & ita hac lege constat, inter legatarium (ut est mater), & non legatarium (ut sunt ejus liberi heredes instituti) esse jus adcrescendi: solis enim filiis heredibus institutis, matri ab eis legatur usufructus una cum filiis. 30 Nova hæc sententia est: Inter legatarium & non legatarium jus esse adcrescendi. Hic enim soli filii heredes instituti: ab his vero usufructus legatur matri cum filiis. 31 Id est, si mulieri & liberis heredibus scriptis usufructus legetur, isti liberi scripti heredes non veniunt ut legatarii (nec enim a seipsis legari potest) sed ut ostenderet, &c. v. Zas. 2. *singul.* 29. 32 Ut in *oratione* Ciceronis *pro Cæcinna & in l. unic. C. si secundo nupserit mulier.* 33 Id est, plenum dominium, *l. si alii. infr. de usufr. legato.* proprietas, inquam, non detracto usufructu. Et sic proprietas non intelligitur nuda fuisse. Dicitur *nuda*, si ab ea usus sit detractus. 34 *l. 26. in fin. infr. de usu & usufr. legat.* hi, ut & quibus conjunctim legatur usufructus, vel proprietas, in unum corpus coacti videntur, *l. plane. in princ. infr. de legat. 1. l. unic. § his ita. 10. C. de caducis tollendis.* 35 vid. in hanc *l.* Cujac. 9. *obs.* 11. 36 vid. quæ scripsi *ad l. 14. infr. de except. rei judic.* 37 Aliud in proprietate. Nam proprietario, si partem suam amiserit, pars alterius amissa non adcrescit. 38 Modo habuerit quondam. 39 *Al.* non est. 40 Ub. diversi heredes rogati sunt diversis restituere, legatarii inter se jus adcrescendi non habent. *Goth.* Intellectum hujus legis pete ex Duareno, *lib. 1. de jure accrescendi cap.* 10. Ans. Loriott. *de conjunct. axiom.* 2. & 10. Mod. 41 Id est, verbis. *l. 89. infr. de legat. 3.* 42 Duobus qui æquis portionibus ejusdem rei usumfructum legat, separasse legatum intelligitur: ideoque inter eos jus adcrescendi non est. 43 Inter verbis conjunctos non est jus adcrescendi, sed non decrescendi.

44 Dic ab adita hereditate. 45 Adde *lib. 36. infr. tit. 2. Quando dies legatorum, vel fideicommissorum cedat.* 46 Ratio dubitandi hinc sumitur. 47 Qui quoties fruitur, toties videtur usufructus cedere. *l. 9. 3. in fin. §. tit. prox.* 48 Aliud est usumfructum, aliud in menses, in dies, & annos singulos legare. Usufructus legati dies semel cedit: in dies vel annos singulos, sæpius, *ut hic.* Quid si usufructus per dies vel annos singulos legetur? dies cedet non semel, sed per tempora adjecta. *vers. unde.* Quid si alternis diebus usufructus legatus sit? idem *vers. & ita.* 49 Id est, incipit deberi. *l. 213. infr. de verb. sign.* 50 Usufructus ideo magis facti, quam juris esse dicitur: cum in perceptione consistat, nec ante adquiratur fructuario, quam ipse eum perceperit. *l. 1. infr. quando dies legatorum.* 51 Atqui paria sunt, fructus annuos, & usumfructum legari. *l. 41. infr. de usu & usufruct. legato.* 52 *Hal.* simul, *ut infr. eod.* verum in vulgata infra eodem legitur, *semel*, non *simul.* Ut rem finiam, ut hic, ita *infr. semel* est legendum. 53 *Vulgat.* semel. 54 *l. 10. infr. quando dies legatorum.* 55 Forte *quot diebus*, ut mox dicam. 56 *Vulgat.* sed dies hi legatum habebunt, quibus frui potest. Quod si ita sit, superius est legendum, *quot diebus*, non *quotidie.* Cæterum si hic ulcus non erit, sententia hæc nobis præbebitur: usufructus alternis diebus legati diem iis diebus legatario cedere, quibus frui poterit. 57 Per singulos dies, vel, alternis diebus. 58 Idem de libertate: alia vero legata a morte testatoris cedunt. *l. un. §. 6. C. de caducis tollend.* 59 *Legendum puto*, tunc constituitur usufructus: videtur namque hæc particula *enim*, temere adjecta. Quæ enim consequentia est hæc, quia tunc constituitur usufructus, cum quis jam frui potest, usufructus ideo & usus non prius cedet, quam hereditas adeatur? Ne sit igitur hæc oratio antecedentis consecutio, sed novæ initium. 60 Cum quis frui non potest. 61 vide *l. 18. infr. titul. prox.* 62 *l.* [illegible] 3. *infr. quando dies legat.* 63 *l. 4. §. de usufr.* 64 Legati scilicet.

dies non cedit, ſed nec actio de uſufructu [1]. Idemque, & ſi ex [2] die fuerit legatus uſusfructus. Denique Scævola ait, agentem ante diem uſusfructus, nihil facere: quamvis [3] alias [4], qui ante diem agit, male [5] agit [6].

TIT. IV.

QUIBUS [7] MODIS USUSFRUCTUS VEL USUS AMITTITUR [8].

De capitis deminutione.

1. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

NOn ſolum uſumfructum amitti *Capitis minutione* [9] conſtat, ſed & actionem de uſufructu. † Et parvi refert, utrum jure ſit conſtitutus uſusfructus, an vero tuitione [10] Prætoris: proinde traditus quoque uſusfructus: item in fundo vectigali, vel ſuperficie, [non] jure conſtitutus, capitis minutione amittitur. §. 1. Sed ita demum amittitur capitis diminutione uſusfructus [11], ſi jam conſtitutus eſt [12]: cæterum, ſi ante aditam hereditatem, aut ante diem cedentem quis capite minutus eſt, conſtat non amitti. §. 2. Si tibi fundus ex die legatus eſt, & uſumfructum mihi rogatus es reſtituere, videndum erit, ſi capite minutus fuero intra diem legato tuo inſertum, ne forte ſalvus ſit mihi uſusfructus, quaſi ante diem cedentem, capitis minutio interveniat? quod benigne dici poterit. §. 3. Usque adeo autem capitis [13] minutio eum demum uſumfructum perimit, qui jam conſtitutus eſt, ut ſi *in ſingulos annos*, vel *menſes* vel *dies* legatus ſit, is demum amittitur, qui jam proceſſit [14]: & ſi forte *in annos ſingulos* legatus eſt, illius duntaxat anni uſusfructus amittetur: & ſi *in menſes*, ejus menſis: ſi *in dies*, ejus diei.

De uſufructu alternis annis relicto.

2. PAPINIANUS lib. 17. Quæſtionum.

SI duobus ſeparatim, *alternis annis* [15], uſusfructus relinquatur, continuis [16] annis proprietas nuda eſt: cum ſi legatarium unum ſubſtituas [17], cui alternis annis legatus ſit uſusfructus, plena ſit apud heredem proprietas eo tempore, quo jus fruendi legatario non eſt. Quod ſi ex duobus illis alter decedat, per vices temporum plena [18] proprietas erit. Neque [19] enim adcreſcere alteri [20] quicquam poteſt: quoniam propria quisque tempora, non concurrente altero, fructus integri habuit.

§. 1. Si non mors [21], ſed capitis diminutio interceſſerit, quia plura legata ſunt, illius anni tantum, ſi modo jus fruendi habuit, fructus amiſſus erit. Quod & in uno legatario, qui fructum in ſingulos annos accepit, defendendum erit: ut commemoratio temporum, repetitionis poteſtatem habeat. §. 2. Cum ſingulis fructus alternis annis legatur, ſi conſentiant [22] in eundem annum, impediuntur; quod non id actum videtur, ut concurrerent. Multum etenim refert, *duobus ſimul alternis annis* legetur (quod ſane ultra primum annum procedere non poterit, non magis, quam ſi uni legatus ita fuiſſet), *an ſingulis alternis annis*: nam ſi concurrere volent, aut impedient invicem propter voluntatem [23], aut ſi ea non refragabitur, ſingulorum annorum fructus vacabit.

De repetitione uſusfructus & jure accreſcendi. 3. *De morte.*

3. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

SIcut *in* [24] *annos ſingulos* uſusfructus legari poteſt, ita & capitis [25] minutione amiſſus legari [26] poteſt: ut adjiciatur, *quotiensque capite minutus erit, ei lego*: vel ſic, *quotiens amiſſus erit*: & tunc, ſi capitis minutione amittatur, repetitus [27] videbitur. † Unde tractatum eſt, ſi cui *quamdiu vivat*, uſusfructus legatus ſit, an videatur repetitus, quotiens amiſſus eſt. Quod & Mæcianus tentat. Et puto repetitum videri [28]. Quare, ſi *usque ad tempus* ſit legatus, ut puta *usque ad decennium*, idem erit dicendum. §. 1. Hæc autem repetitio [29], quæ ſit poſt amiſſum capitis minutione uſumfructum, quæritur [30], an [&] jus adcreſcendi ſecum [ſalvum] habeat: ut puta, *Titio & Mævio* uſusfructus legatus eſt: & ſi Titius capite minutus eſſet, eidem uſumfructum legavit: Quæſitum eſt, ſi Titius ex repetitione uſumfructum haberet, an inter eos jus adcreſcendi ſalvum eſſet: Et Papinianus lib. XVII. Quæſtionum ſcribit, ſalvum eſſe, perinde ac ſi alius eſſet Titio in uſufructu ſubſtitutus: hos enim, tametſi non [31] verbis, re tamen conjunctos videri [32].

§. 2. Idem Papinianus quærit, *ſi Titio & Mævio* uſufructu legato, in repetitione uſusfructus non totum, ſed partem Titio relegaſſet: an videntur conjuncti? Et ait, ſi quidem Titius amiſerit, totum ſocio adcreſcere: quod ſi Mævius amiſiſſet, non totum adcreſcere, ſed partem ad eum, partem ad proprietatem redire: quæ ſententia habet rationem. Neque [enim] poteſt dici, eo momento, quo quis amittit uſumfructum, & reſumit, etiam ipſi quicquam ex uſufructu adcreſcere: placet enim nobis, ei qui amittit uſumfructum, ex eo quod amittit, nihil adcreſcere. §. 3. *Morte* [33] quoque amitti uſumfructum, non recipit dubitationem: cum jus fruendi morte extinguatur: ſicuti ſi [34] quid [35] aliud, [quod] perſonæ cohæret.

De uſufructu a legatario reſtituendo.

4. MARCIANUS lib. 3. Inſtitutionum.

SI legatum uſumfructum legatarius alii reſtituere rogatus eſt, id agere Prætor debet, ut ex fideicommiſſarii perſona [36] magis, quam ex legatarii, pereat uſusfructus.

De repetitione uſusfructus poſt mortem. 1. *De uſufructu ſervi, per quem uſusfructus eſt acquiſitus, alienato.* 2. *De rei mutatione. De ædibus collapſis, vel exuſtis.* 3. *De ædificio in area poſito.*

5. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

REpeti [37] poteſt [legatus] uſusfructus amiſſus qualicunque ratione: dummodo [38] non morte: niſi [39] forte heredibus legaverit. §. 1. Si quis uſumfructum ſolum [40] ſervi alienaverit, per quem uſusfructus ei adquiſitus eſt, dubium non eſt, quin uſusfructus per eum adquiſitus retineatur. §. 2. *Rei mutatione* [41] interire uſumfructum, placet: veluti, uſusfructus mihi ædium legatus eſt, ædes corruerunt, vel exuſtæ ſunt: ſine dubio extinguitur [42]. An & areæ? Certiſſimum eſt, exuſtis ædibus, nec [43] areæ [44], nec cementorum uſumfructum deberi. & ita [&] Julianus. §. 3. Si areæ ſit uſusfructus legatus, & in ea ædificium ſit poſitum, rem mutari [45], & uſumfructum extingui, conſtat. † Plane ſi proprietarius hoc fecit, ex teſtamento, vel de dolo [46] tenebitur [47].

6. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SEd & interdictum *quod vi aut clam* uſufructuario competit.

7. JULIANUS lib. 35. Digeſtorum.

NIſi, ſublato ædificio, uſumfructum areæ [mihi] ceſſerit: tempore ſcilicet, quo uſusfructus perit, tranſacto [48].

Si villa diruta ſit.

8. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

FUndi uſufructu legato, ſi villa diruta ſit, uſusfructus non extinguetur (quia villa fundi acceſſio eſt [49]): non magis, quam ſi arbores deciderint.

9. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SEd & eo quoque ſolo, in quo fuit villa, uti frui potero [50].

1. *De ædibus reſtitutis, vel refectis.* 2. *De inundatione.* 3. *Si ſtagnum exaruerit.* 4. *De arvo, & vinea. De ſylva cæſa.* 5. *De maſſa & vaſe.* 6. *De ornamento diſſoluto, vel transfigurato.* 7. *De nave refecta, vel diſſoluta, & reſtaurata. De domo reſtituta.* 8. *Si unus ex equis deceſſerit.*

10. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

QUid tamen, ſi fundus villæ fuit acceſſio? Videamus, ne etiam fundi uſusfructus extinguatur? & idem dicendum eſt, ut non extinguatur. §. 1. Non tantum, ſi ædes ad aream [51] redactæ ſint, uſusfructus [52] extinguitur [53], verametiam [54], ſi demolitis ædibus, teſtator alias novas reſtituerit. Plane, ſi per [55] partes reficiat, licet omnis nova facta ſit, aliud erit nobis dicendum. §. 2. *Agri* vel *loci* uſusfructus legatus, ſi fuerit inundatus [56], ut ſtagnum jam ſit, aut palus, proculdubio extinguetur. §. 3. Sed & ſi ſtagni uſusfructus legetur, & exaruerit ſic, ut ager ſit factus, mutata re, uſusfructus extinguitur.

§. 4. Non tamen, ſi *arvi* [57] uſusfructus legetur, & ibi vineæ ſint poſitæ, vel contra, puto extingui [58]. † Certe, *ſylvæ* uſufructu legato, ſi ſylva cæſa, illic ſationes fuerint factæ, ſine dubio uſusfructus extinguitur. §. 5. Si *maſſæ* uſusfructus legetur, & ex ea vaſa ſint facta vel contra, Caſſius apud Urſeium ſcribit, interire uſumfructum: quam ſententiam puto veram. §. 6. Proinde & ornamentum diſſolutum, aut transfiguratum, extinguit uſumfructum. §. 7. In *navis* quoque uſufructu Sabinus ſcribit, ſi quidem per partes [59] refecta ſit [60], uſumfructum non interire: ſi autem diſſoluta [61] ſit, licet iiſdem tabulis, nulla præterea adjecta, reſtaurata ſit, uſumfructum extinctum [62]: quam ſententiam puto veriorem. Nam & ſi [63] domus fuerit reſtituta, uſusfructus extinguitur. §. 8. *Quadrigæ* uſufructu legato, ſi unus ex equis deceſſerit, an extinguatur uſusfructus, quæritur? Ego puto, multum

1 Confeſſoria. *l.* 2. ✠. *ſi ſervitus.* 2 Poteſt enim uſusfructus ex die legari. 3 Id eſt, quoniam. 4 In legatis ex die relictis. 5 Excipe *l. quæſitum.* 14. ✠. *de pign.* 6 *l.* 2. §. 6. ✠. *de eo, quod certo loco.*

7 Capitis minutione maxima & media, *l.* 1. *l.* 2. ✠. (etſi in ſingulos annos, menſes, dies conſtitutus ſit, *l.* 1. *l.* 2. ✠. *eod.*) morte, *l.* 3. *in fin. l.* 30. ✠. *eod.* mutatione rei, *l.* 5. §. 2. *l.* 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. ✠. *eod.* interitu pro parte, *l.* 14. ✠. heredis facto, *l.* 15. *l.* 16. ✠. vel proprietarii (ut ſi noxæ dedit ſervum fructuario, *l.* 27. ✠. *eod.*) An proprietatis adquiſitione? v. *d. l.* 17. an mutatione domini? *l.* 18. *l.* 19. ✠. *eod.* An utendo tantum, non fruendo? *l.* 20. ✠. *eod.* An aratri inductione? *l.* 21. ✠. An inundatione? *l.* 23. *l.* 24. ✠. *eod.* An non utendo? *l.* 25. 28. ✠. An occupatione hoſtili? *l.* 26. ✠. *eod.* An ſi grex ad unum caput redierit? *l.* 31. ✠. *eod.* 8 Et amiſſus repetitur, *l.* 3. §. 5. *infr. eod.* retinetur, *l.* 3. §. 1. *infr.* reſtituitur, *l.* 24. 26. *infr.* & per quas perſonas, an per familiam? *l.* 22. *infr. eod.* emptorem, vel fideicommiſſarium? *l.* 29. *infr.* De fructibus uſusfructus, & qui ad heredem transferuntur, v. *l.* 13. *infr. eod.* 9 Maxima & media. *l.* 16. *C. de uſufr. l.* 6. *in fin.* ✠. *de uſufr. adcr.* §. 3. *Inſt. de uſufr.* §. 1. *Inſt. de adquiſ. per arrogationem.* 10 *l.* 9. §. 1. *infr. uſufr. quemadm.* Paul. 3. *ſent.* 6. §. 15. 11 Etiam minima tempore Jurisconſulti; hodie vero ex conſtitutione Juſtiniani media tantum vel maxima, *l. corruptionem. C. de uſufr.* Mod. 12 Nec enim quod non eſt, amitti poteſt. v. 29. *infr. quemad ſervit.* 13 *In princ. h. tit.* 14 Id eſt, qui jam inceptus eſt. 15 *l.* 34. *in pr.* ✠. *de uſufr.* 16 In hac hypotheſi continuis annis nudam proprietatem habet: in ſequente vero, per vices, ſeu uti alterum legatarium mori continget, proprietatem habiturus eſt. 17 Id eſt, fingas ſeu ponas, aut in eo facti ſpeciem conſtituas. 18 *Plena proprietas* eſt, quæ conjuncta fructui, cui uſusfructus eſt conjunctus. 19 Jus adcreſcendi non eſt inter eos, quibus ſeparatim alternis annis uſusfructus relictus eſt: uno enim eorum moriente, pars ejus proprietario adcreſcet, non fructuario. Cur ita? quoniam propria quisque tempora ad fructus integros percipiendos, non concurrente altero habuit. 20 *Subaudi*: fructuario. 21 *l.* 5. *infr. eod.* 22 *l.* 34. *ſupr. de uſufruct. l.* 84. *in fin. infr. de legat.* 1. ut & alias, ſi in eundem locum conſentiant. *l.* 28. *infr. de ſervitut. præd. ruſticorum.* 23 An utriusque? an teſtatoris, quæ tamen præſumitur ei favere, qui priore loco nominatus eſt? *l.* 24. §. 17. *infr. de fideic. libert.* 24 In certum tempus. *l.* 5. *l.* 12. *C. de uſufr.* 25 Uſusfructus capitis diminutione amittitur. *l.* 1. *ſupr. hoc tit.* 26 Seu repeti &c. 27 v. *l.* 23. *infr. de uſu & uſufruct. legat.* adde *l.* 63. *in fin. infr. de evict.* 28 Poteſt enim uſusfructus extinctus certis modis reviviſcere. *l.* 5. *infr. eod.* 29 *Repeti legatum* dicitur, cum legatur eo caſu, quo alias amiſſum eſſet, niſi ita repetitum eſſet. 30 Id eſt, in quæſtione ponitur. 31 Id eſt, diverſis orationibus. 32 *l.* 89. *infr. de leg.* 3. & ita copula poſita inter duas orationes, non facit verbalem conjunctionem. 33 *l.* 8. *infr. de annuis. l.* 29. *infr. de uſu & uſufruct. legato. l.* 3. 10. 12. 16. *C. de uſufruct.* §. 3. *Inſt. de uſufruct.* v. Salvian. 1. *ad Eccleſiam.* 34 Perſonalia, ſeu perſonæ cohærentia jura morte perſonæ finiuntur. 35 Ut conditio implenda. *l.* 48. *l. centeſimis.* 46. *infr. de verb. oblig.* 36 v. *l.* 29. *in fin. infr. eod.* 37 *l.* 3. ✠. *eod. l.* 23. ✠. *de uſu & uſufr. legato.* 38 *l.* 2. §. 1. *ſupr. eod.* 39 Cautionem obſerva, qua fit, ut uſusfructus morte non finiatur. Remedium eſt itaque ſeu cautela, ut teſtator uſumfructum illum, quem legat, ab herede etiam legatarii leget. Tranſibit itaque uſusfructus ad heredes, ſi hoc actum fuerit. *l. cum antiquitas.* 13. *C. de uſufruct.* 40 Quid ſi totum ſervum alienavit? vide *l.* 15. *C. de uſufr.* 41 *l.* 23. 24. ✠. *eod.* Paul. 3. *ſent.* 6. §. 31. 42 *l.* 20. §. 2. ✠. *de ſervitutibus præd. urb.* 43 Licet poſtea reſtituatur. Paulus *d.* §. 31. *l.* 10. §. 1. ✠. *eod.* Verum alia diſtinctio adhibetur: Ædium uſufructu ſpecialiter legato, ædibus collapſis uſumfructum extingui, neque aream deberi; Bonorum uſufructu legato ædibus collapſis in area jus uſusfructus ſupereſſe. *l.* 34. *in fin. l.* 36. *ſupr. de uſufruct.* 44 Imo inſula legata, eaque exuſta, area poteſt vindicari. *l.* 22. *in fin.* ✠. *de legat.* 1. 45 *l.* 12. ✠. *eod.* 46 *l.* 2. ✠. *ſi uſusfr. pet.* junct. *l. ult.* ✠. *de uſu & habit.* 47 Ubi jam conſtitutus fuerit uſusfructus, ſcilicet, ante conſtitutum enim tenetur ex teſtamento heres. § *heres. Inſt. de oblig. quæ quaſi ex contract. naſc.* & alia actio deficit. *l. & eleganter. ſupr. de dol. mal.* Deficit autem Aquilia (quæ interdum competit, *l. locum.* ✠. *de uſufructu.*) quia datur re deteriore facta, *l. ſi ſervus.* §. *rupiſſe. ſupr. ad leg. Aquiliam.* Hic autem melior facta eſt ædibus impoſitis ſolo: & plerumque etiam deficit interdictum, *Quod vi aut clam*: ut ſi forte ſciente & conſentiente fructuario ædificium factum ſit, cui heres perſuaſerat fore, ut ædificio uteretur. vid. Guevaram *in Topica Cicer.* §. 6. *n.* 5. Mod. 48 *l.* 1. ✠. *quemadm. ſervitutes.* 49 Vide tamen *l.* 10. *in princ.* ✠. *eod.* 50 Atqui rei mutatione uſusfructus amittitur. *l.* 5. §. 2. *ſupr. eod.* 51 *l.* 36. ✠. *de uſufructu.* 52 Ædium. 53 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 16. §. 2. ✠. *de pign. l.* 44. §. 2. ✠. *de legat.* 1. 54 Uſusfructus extinguitur facile: nihil eo fragilius eſt: quavis immutatione extinguitur, (niſi ſit modica, ut ſi ex vinea agrum, ex agro vineam fecero, uſusfructus ad proprietatem recurret. 55 Ut §. 7. ✠. *eod. l.* 65. §. 2. ✠. *de legat.* 1. 56 *l.* 23. ✠. *eod.* 57 Alii legunt: *Areæ.* S. L. 58 E contra *l.* 13. ✠. *de ſervitutib. præd. ruſticor.* 59 Ut §. 1. *ſupr. eod.* 60 vide *l.* 83. §. 5. ✠. *de verb. obl. l.* 98. *in fin.* ✠. *de ſolutionibus.* 61 *l.* 88. §. 2. ✠. *de legat.* 3. 62 Cur extinctus eſt, cum eadem navis videatur, *l. proponebatur.* 76. *ſupr. de judiciis.* 63 Paulus, *dict.* §. 31. Aliud eſt in ſtillicidio reſtituto. *l.* 20. §. 2. ✠. *de ſervit. præd. urban.*

inter-

intereſſe, *equorum* [1], an *quadrigæ* uſusfructus ſit legatus: nam, ſi *equorum*, ſupererit in reſiduis [2]: ſi *quadrigæ*, non remanebit, (quoniam quadriga eſſe deſiit.)

II. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

NIſi alius [3] ante diem legati cedentem ſubſtitutus ſit.

De rei mutatione.

12. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

SI cui *balnei* uſusfructus legatus ſit, & teſtator habitationem [4] hoc fecerit, vel ſi *tabernæ*, & diætam fecerit: dicendum eſt, uſumfructum extinctum. §. 1. Proinde & ſi *hiſtrionis* reliquerit uſumfructum, & eum ad [5] alsud miniſterium tranſtulerit, extinctum eſſe uſumfructum, dicendum erit.

Qui fructus pertinent ad heredem fructuarii.

13. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SI fructuarius meſſem fecit, & deceſſit, ſtipulam, quæ in [6] meſſe [7] jacet, heredis ejus eſſe Labeo ait: ſpicam, quæ terra teneatur [8], domini fundi eſſe [9]: fructumque [10] percipi, ſpica aut fœno cæſo, aut uva adempta, aut excuſſa olea: quamvis nondum tritum frumentum, aut oleum factum, vel vindemia coacta [11] ſit. Sed, ut verum eſt, quod de olea excuſſa ſcripſit, ita aliter obſervandum de ea olea, quæ [12] per ſe deciderit. Julianus ait, fructuarii [13] fructus tunc fieri, cum eos perceperit [14]: bonæ fidei autem poſſeſſoris, mox, quum a ſolo ſeparati [15] ſint [16].

De interitu uſusfructus pro parte.

14. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

EXcepta capitis minutione, vel [17] morte [18]: reliquæ [19] cauſæ vel pro [20] parte interitum uſusfructus recipiunt.

De manumiſſione.

15. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

INterdum [21] proprietarius ad libertatem perducet; ſi forte uſusfructus fuerit tamdiu legatus, *quamdiu manumittatur*: nam incipiente [22] proprietario manumittere, extinguetur uſusfructus.

Si uſumfructum, qui ſub conditione legatus fuerat, heres pendente conditione legaverit.

16. IDEM lib. 5. Diſputationum.

SI ſub conditione mihi legatus ſit uſusfructus, medioque tempore [23] ſit penes heredem, poteſt heres uſumfructum alii legare: quæ res facit, ut, ſi conditio extiterit mei legati, uſusfructus ab [24] herede relictus finiatur [25]. Quod ſi ego uſumfructum amiſero, non revertetur ad legatarium, cui ab herede pure legatus fuerat: quia ex diverſis teſtamentis jus [26] conjunctionis non contingit.

De conſolidatione.

17. JULIANUS lib. 35. Digeſtorum.

SI tibi fundi uſusfructus pure, proprietas autem ſub conditione Titio legata fuerit, pendente conditione, dominium proprietatis adquiſieris [27], deinde conditio extiterit [28], pleno jure fundum Titius habebit: neque intereſt, quod, detracto uſufructu, proprietas legata ſit: dum enim proprietatem adquiris, jus omne legati uſusfructus amiſiſti [29].

Si uſusfructus ſervo hereditario legetur.

18. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

SI ſervo hereditario ante [30] aditam hereditatem legatus uſusfructus fuiſſet, magis placet, adita hereditate, eum uſumfructum ad te tranſire: nec interire, quaſi mutato dominio: quia nec dies ante [31] ceſſerit, quam tu heres extiteris.

De mutatione dominii.

19. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

NEque uſusfructus, neque iter, actusve dominii mutatione [32] amittitur.

Si uſufructuarius utatur tantum.

20. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

IS, qui uſumfructum habet, ſi [33] tantum [34] utatur, quia exiſtimet [35] ſe uſum tantum habere, an uſumfructum retineat? & , ſi quidem ſciens ſe uſumfructum habere, tantum uti velit, nihilominus & frui videtur: ſi vero ignoret, puto [36] eum amittere fructum: non enim [ex] eo, quod habet, utitur, ſed [ex] eo, quod putavit ſe habere.

De civitate aratrum paſſa.

21. MODESTINUS lib. 3. Differentiarum.

SI uſusfructus civitati [37] legetur, & aratrum [38] in eam inducatur [39], civitas eſſe deſinit, ut [40] paſſa eſt Carthago [41]: ideoque, quaſi morte [42] deſinit habere uſumfructum [43].

Per quas perſonas uſus retinetur.

22. POMPONIUS lib. 6. ad Quintum Mucium.

SI mulieri uſus domus legatus ſit, & illa trans mare profecta [ſit, &] conſtituto tempore ad amittendum uſum, abfuerit, maritus vero domo uſus fuerit, retinetur nihilominus uſus [44]: quemadmodum, ſi familiam ſuam in domo reliquiſſet, eaque peregrinaretur. Et hoc magis dicendum eſt, ſi uxorem in domo reliquerit maritus, cum ipſi marito uſus domus legatus ſit.

De inundatione & alveo.

23. IDEM lib. 26. ad Quintum Mucium.

SI ager, cujus uſusfructus noſter ſit, flumine vel mari inundatus [45] fuerit, amittitur uſusfructus: cum etiam ipſa proprietas eo caſu amittatur: ac ne piſcando [46] quidem retinere poterimus uſumfructum. Sed quemadmodum, ſi eodem impetu diſceſſerit aqua, quo venit, reſtituitur proprietas, ita & uſumfructum reſtituendum, dicendum eſt.

24. JAVOLENUS lib. 3. ex Poſteriorum Labeonis.

CUm uſumfructum *horti* haberem, flumen hortum occupavit, deinde ab eo receſſit: jus quoque uſusfructus reſtitutum eſſe, Labeoni videtur: quia id ſolum perpetuo ejuſdem juris manſiſſet. Ita id verum puto, ſi flumen inundatione hortum occupavit: nam, ſi, alveo mutato, inde manare cœperit, amitti uſumfructum exiſtimo, cum is locus alvei publicus eſſe cœperit: neque in priſtinum ſtatum reſtitui poſſe [47]. §. 1. Idem juris itinere [48] & actu cuſtodiendum eſſe, ait Labeo: de quibus rebus ego idem quod in uſufructu ſentio. §. 2. Labeo: nec ſi ſumma terra ſublata ex fundo meo, & alia regeſta [49] eſſet, idcirco meum ſolum eſſe deſinit [50]: non magis, quam ſtercorato agro.

De amiſſione pro parte.

25. POMPONIUS lib. 11. ex Variis lectionibus.

PLacet vel certæ [51] partis [52], vel [53] pro [54] indiviſo, uſumfructum [55] non utendo [56] amitti.

1 Quatuor 2 *l.* 11. ℨ. *eod. l.* 65. §. 1. *infr. de legat.* 2. adde *l.* 22. *infr. de legat.* 1. 3 *Sub equis.* 4 Balneo in habitationem, vel taberna in diætam mutata, uſusfructus balnei & tabernæ extinguitur. 5 vide *l.* 65. §. 1. *infr. de legat.* 3. 6 In meſſe jacet ſtipula, quæ jacet demeſſa, quæ terra non tenetur. 7 Et ſic quæ percepta non eſt. 8 Eſt ea pars fundi. *l. fructus pendentes.* ℨ. *de rei vindicat.* 9 v. *l.* 8. *in fin. infr. de annuis.* 10 Fructuarius ſpicam cæſam, etſi nondum ex ea frumentum trituraverit: uvam ademptam, licet nondum ex uvis vindemiam coëgerit: expreſſam oleam, licet nondum ex ea oleum fecerit: fœnum cæſum, licet nondum illud in horreum coëgerit, ſua facit. Dubitandi ratio in eo poſita eſt, quod dicantur fructus fructuarii tunc fieri, cum eos perceperit: percepiſſe autem fructus in ſuperioribus caſibus fructuarium non videri: hæc, inquam, dubitandi ratio. Verum hiſce modis fructus percepiſſe vere intelligitur. 11 *Cogendi* verbo quid hic contineatur, dixi ad *l.* 78. *ſupr. de rei vind.* 12 *Percepiſſe* oleam fructuarius non videtur, qui eam, quæ per ſe decidit, ſuſtulit. 13 Fructuarii & bonæ fidei poſſeſſoris in percipiendis fructibus differentia. 14 Opera ſua, vel per alium, qui ejus nomine percepit. 15 Caſu vel decidendo, vel a fure, vel ab alio. 16 *l.* 48. *infr. de adquir. rer. dom.* vide quæ de fructibus ſcripſi ad *l.* 22. *C. de rei vindic.* 17 His duobus modis in totum uſusfructus amittitur. 18 *l.* 2. §. 1. *l.* 5. *ſupr. eod.* 19 Verbi gratia non utendo, vel capitis diminutione. 20 vide *l.* 25. *infr. eod.* 21 Aliud enim in *l.* 1. *C. comm. de manumiſſionib.* 22 *d. l.* 1. *C. communia de manumiſſ.* 23 Quo rei dominus cenſetur. adde *l.* 74. *infr. de legat.* 3. 24 Id eſt, per heredem. 25 Nec enim quis plus jure ſuo legare poteſt. *l.* 71. *in fin. infr. de legat.* 1. 26 Jus conjunctionis eſt jus accreſcendi. 27 Conditionis eventus legari & emi poteſt. 28 vide *l. ult.* §. 3. *C. comm. de legatis.* 29 Uſufructu ſcilicet, proprietatis acquiſitione confuſo, *l. ſi ſervus* ℨ. *eod.* vid. Molinæum *ad conſuet. Pariſ. tit.* 1. §. 13. *l.* 5. *n.* 34. *cum ſeq.* Mod. 30 *l.* 61. *in fin.* ℨ. *de adquir. rer. domin.* 31 *l. un.* §. 2. *ſupr. tit. prox. l.* 26. ℨ. *de ſtipul. ſervorum.* 32 Id eſt, noxæ deditione, *l.* 17. §. *penult.* ℨ. *de uſufructu.* uſucapione, *l.* 44. §. 5. ℨ. *de uſurp. & uſucap.* venditione, *l.* 12. ℨ. *comm. prædior. l.* 20. *in fin.* ℨ. *ſi ſervitus vind. l.* 3. *C. de ſervitutibus.* 33 Qui ſciens, parte totius ſibi competentis utitur, totum retinet, *ut hic.* ergo qui certis annis novæ monetæ ſolidos acceptarit, vi antiquæ conventionis, veteris monetæ ſolidos poſtea petere poterit. *Bart.* Ergo petitione partis, totius præſcriptio interrumpetur. *Bald.* adde *l.* 2. ℨ. *quemadm. ſervit. amitt.* 34 Id eſt, ad modum uſuarii, ejusve, qui nudum uſum habet. 35 Falſo ſcilicet: & ita minus ei in opinione eſt, quam in veritate. vide quæ dixi ad *l.* 15. ℨ. *de adquir. vel omitt. hereditate.* 36 Plus igitur nocet opinio, quam proſit veritas. 37 Quo nomine ei actio competit. *l.* 56. ℨ. *de uſufr.* 38 *Aratrum* in urbe condenda adhiberi veteribus conſuetum, dixi ad Varronem *lib.* 4. *l. pupillus.* 239. §. *urbe* 6. ℨ. *de verbor. ſignif.* Cicero *Philipp.* 2. Plutarch. *in Romulo*, & *Romanis*, 15. Idem in evertendis adhibitum fuiſſe, indicio eſt hic locus. Sed & Horatius 1. *Carminum* 16. Altis urbibus ultimæ ſtetere cauſæ, cur perirent funditus, imprimeretque muris hoſtile aratrum exercitus inſolens. Et Seneca 1. *de Clementia ult.* aratrum vetuſtis urbibus rabies inducere potentiam putat. Ea ratione templum Hieroſolymitanum a Veſpaſiano exuſtum, & a Tito Annio Ruffo in gentis oppreſſæ ignominiam aratum fuiſſe Joſephus & Hieronymus teſtantur, atque ita ſolum, quod ante murus; ibi ſeges, ubi quondam urbs. Ovidius *epiſt. Penelopes ad Ulyſſem.* 39 In eam inducatur, id eſt, ſolo æquetur juſſu Principis: tunc enim privilegia ſua amittit: ſecus, ſi hoſtium incurſu, *cap. privilegium. de regul. jur. in* 6. Innocent. *cap.* 2. *de operis nov.* Archidiac. 6. *qu. ult.* & 7. *q.* 1. *c. paſtoralis.* 40 Carthaginem aratrum paſſam vix legas alibi: licet ab Æmiliano Scipione Africano expugnatam & deletam conſtet. Liv. 5. *decad. ult.* 6. *lib.* 1. Plutarch. *in Catone.* Eutrop. 4. Plin. 15. *c.* 18. Themiſtius *orat.* 10. *de pace ad Valentem.* Velleius Paterculus 1, Zonaras 2, teſtatur, decreto Senatus cautum fuiſſe, ut ſolum Carthaginis veluti ſacrum eſſet, & ut ne cuipiam habitare jus faſque eſſet. Sane incendium urbis vix per continuos 17. dies extingui potuit. Flor. 2. *c.* 15. adde quædam ex Horatio 4. *Oda* 8. *v.* 17. Huc tamen referendum eſt, quod de Carthagine Tertullianus ſcribit *initio libri de pallio.* Vobis poſt Gracchi obſcœna omnia, & Lepidi violenta ludibria, poſt trinas Pompeii aras, & longas Cæſaris moras, ubi mœnia Statilius Taurus impoſuit, ſolennia Sentius Saturninus enarravit, cum concordia juvat, toga oblata eſt. Albericus quoque hos verſus de Carthagine refert, *Urbs bona Carthago, cujus non reſtat imago, Scripta forma patrum, quod paſſa fuiſſet aratrum.* Idem de Troia dicitur. Mediolanum ad eum modum aratrum paſſa dicitur, juſſu Friderici Barbaroſſæ anno 1162. Martio menſe, *Chronica Martiniana*, 1168. *v. res geſtas Friderici.* In urbe reſtituenda, eam Augures liberabant a prioribus ſacris. Id Græcis ἀφοσιῶσαι defanare Arnobio: & poſteriorum ſacrorum effatum, τεμενίζειν, καθιεροῦν, fanum ſiſtere, fanare, Varro 4. *de lingua, ſiſtere templum*, Tacit. 5. Cicero 2. *de legibus*, Effata habento. 41 Eodem, quo Carthago, anno Corinthus everſa fuit. L. Mummius evertit funditus, quod a Corinthiis, legati Romanorum appellati ſuperbius & violati eſſent, qui eo amplius ſervi pronunciati & diſtracti, Cicero *pro lege Manilia.* Patercul. 1. Florus 2. *cap.* 16. Eutrop. 4. Zonar. 2. Idem Byzantiis ſub Severo accidit, bonis eorum publicatis, urbe eorum muris, libertate ac jure civitatis deſtituta, ac tributaria facta, ejusque agro Perinthiis vicinis donato. Xiphilinus *in Severo.* Zonar. 2. Nicephorus Gregoras 6 *hiſtoriæ.* Herodianus 3. Idem Brutiorum oppidis, quod partibus Annibalis faviſſent, factum. Appian. *in Annibalicis.* Idem multis Hiſpaniæ & Galliæ urbibus a Romanis. Sueton. *in Galba cap.* 12. Appianus *in Annibalicis.* Græciæ, ab Athenienſibus, Thucydides 3. 4. Diodor. 12. 14. ſic Antiochiæ, (quod propter indictionem novorum tributorum concitata, ſtatuas uxoris Theodoſii in foro poſitas evertiſſet) jura civitatis adempta, eaque Laodicenis a Theodoſio ſuppoſita. Theodor. 5. *hiſtor.* 39. & 20. Zonaras 3. Hoc pœnæ genus, aut, ſi mavis, hanc mortem, infamiam capitis, & ſtatus minutionem, vel civitates ipſæ patiuntur, ut & aliæ, quorum innumera pene exempla in hiſtoriis occurrunt, vide interea Cicer. 4. *familiar.* 5. Diodor. 13. *ubi de Himera.* Lucianum *in Charonte.* Tacitum 19. *ubi de Cremona.* & *eundem* 21 *ubi de Hieroſolymis.* Hunc, inquam, in modum, ut verbo Nonii utar, *urbes exfundantur.* 42 Nam eodem modo quaſi mori civitas intelligitur. Idem dicendum, ſi communicato conſilio cives inde diſcedant. *l. penult.* §. 1. ℨ. *de collat. bon.* vide Gloſſ. poſt Accurſ. & Alberic. *hic.* & Pet. Fab. 1. *Semeſt.* 8. 43 Contra, morte executoris teſtamentarii civitas nunquam amittit uſumfructum. *l.* 6. ℨ. *de annuis.* 44 Uſus rei uxori legatæ per maritum, & e contra; ut & per familiam retinetur. Cur? collige ex iis, quæ notavi §. 2. *Inſt. de uſu.* Goth. Confer *l.* 41. ℨ. *de adquir. vel amitt. poſſ.* Anſ. 45 *l.* 5. §. 2. *l.* 10. §. 2. ℨ. *eod.* Inundatio ſuperveniens uſumfructum tollit: abſcedens, reſtituit. 46 Agro inundato ejus uſusfructus piſcando non retinetur. 47 Imo, reſtitui poteſt. *l.* 30. §. 3. *in fin.* ℨ. *de adquir. rer. dom.* adde *l.* 14. ℨ. *quemadm. ſerv. amitt.* Goth. Satis enim eſt, ut uſusfructus amittatur, nec unquam poſtea reſtituatur, rem eſſe mutatam, & ſi rei ſubſtantia ſuperſit, *l. qui uſumfruct. in princ. ſupr. de uſufruct. l.* 5. §. *rei mutatione.* ℨ. *quib. mod. uſusfr.* quod longe diverſum eſt in proprietate. *l. adeo.* 7. §. *quod ſi toto.* §. *infr. de acquir. rer. dom.* Mod. 48 *In itinere.* 49 In locum alterius. 50 Nec uſusfructus interit. 51 Diviſæ. Pars certa, diviſa. 52 *l.* 14. *in fin. ſupr. eod.* 53 Pars certa, & pro indiviſo hic opponitur, ut *l.* 1. §. 7. *infr. uti poſſidetis.* Cujus rei latum diſcrimen collige ex his quæ ſcripſi ad *l.* 6. §. 1. *infr. comm. prædiorum.* 54 Ut, ſi, cum meus eſſet uſusfructus, paſſus ſim alium uti parte uſusfructus pro indiviſo. 55 Secus eſt in aliis ſervitutibus, quæ ſunt individuæ. 56 *l.* 78. §. 2. *infr. de jure dot.* adde *l.* 3. *in princ. infr. ſi uſusfr. petatur.*

De postliminio.

26. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

SI ager ab hostibus occupatus, servusve captus, liberatus fuerit, jure postliminii restituetur ususfructus [1].

De consolidatione per noxæ deditionem.

27. IDEM lib. 1. Manualium.

SI servus, in quo ususfructus alienus est, noxæ dedatur a domino proprietatis usufructuario, liberabitur, confusa servitute [2], proprietatis comparatione.

An ususfructus alternis annis relictus, non utendo amittatur.

28. IDEM lib. 13. ad Plautium.

SI ususfructus alternis [3] annis legetur, non posse, non utendo, eum amitti: quia plura sunt legata [4].

Per quas personas ususfructus retinetur.

29. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

POmponius [5] quærit: si fundum [6] a me proprietarius conduxerit [7], eumque fundum vendiderit Seio, non deducto usufructu, an usumfructum per emptorem retineam? Et ait, licet proprietarius mihi pensionem solverit, tamen usumfructum amitti [8]: quia [9] non meo nomine, sed suo, fruitus est emptor. Teneri plane mihi ex locato proprietarium, quanti mea interfuit, id factum non esse: quanquam, si a me conductum usumfructum quis alii locaverit, retinetur ususfructus [10]: sed, si proprietarius eum locasset suo nomine, dicendum amitti: non enim meo nomine fruitur colonus. §. 1. Sed, si emptum, a me usumfructum proprietarius vendidisset, amitterem usumfructum, quærendum est? Et puto amitti: quoniam & hic, non ut a me empto, fruitur fundi emptor. §. 2. Idem Pomponius quærit, si [11] legatum mihi usumfructum rogatus sim tibi restituere, an per te frui videar, nec amittatur ususfructus? Et ait, dubitare se de hac quæstione. Sed est verius, quod Marcellus notat, nihil hanc rem fideicommissario nocere: suo enim nomine utilem actionem eum habiturum.

De morte pecoris.

30. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

CAro [12], & corium mortui [13] pecoris in fructu non [14] est: quia mortuo eo [15] ususfructus extinguitur [16].

Si grex esse desierit.

31. POMPONIUS lib. 4. ad Quintum Mucium.

CUm gregis ususfructus legatus est, & usque eo numerus pervenit gregis, ut grex non intelligatur [17], perit [18] ususfructus.

TIT. V.

DE USUFRUCTU EARUM RERUM, QUÆ USU CONSUMUNTUR, VEL MINUUNTUR.

Summa Senatusconsulti.

1. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

SEnatus [19] censuit, *Ut omnium rerum, quas in cujusque patrimonio esse constaret, ususfructus legari possit:* quo Senatusconsulto inductum [20] videtur, ut earum [21] rerum, quæ usu tolluntur, vel minuuntur, possit ususfructus legari.

De cautione ab usufructuario præstanda. 1. *De effectu Senatusconsulti.*

2. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SEd de pecunia recte [22] caveri [23] oportet his, a quibus ejus pecuniæ ususfructus legatus erit. §. 1. Quo Senatusconsulto non id effectum est, ut pecuniæ ususfructus proprie esset: nec [24] enim naturalis ratio [25] autoritate Senatus commutari potuit: sed, remedio [26] introducto, cœpit quasi [27] ususfructus haberi.

De nominibus.

3. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

POst [28] quod omnium [29] rerum ususfructus legari poterit. An & nominum [30]? Nerva negavit: sed est verius, quod Cassius & Proculus existimant, posse legari. Idem tamen Nerva, ipsi quoque debitori posse usumfructum legari scribit, & remittendas ei [31] usuras.

4. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

ERgo cautio etiam ab hoc [32] exigenda erit.

De re aliena. 1. *De cautione omissa.* 2. *De usu earum rerum, quæ usu consumuntur.*

5. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

HOc Senatusconsultum non solum ad eum pertinet, qui pecuniæ usumfructum, vel cæterarum rerum, quas habuit, legavit, verum & si fuerint alienæ. §. 1. Si pecuniæ sit ususfructus legatus, vel aliarum rerum, quæ in abusu consistunt, nec cautio interveniat, videndum, finito usufructu, an pecunia, quæ data sit, vel cæteræ res, quæ in absumptione sunt, condici possint [33]? Sed, si quidem, adhuc [34] constante usufructu, cautionem quis velit condicere, dici potest, omissam [35] cautionem posse condici [36] incerti [37] condictione: sed, [si] finito usufructu, ipsam quantitatem Sabinus putat posse condici: quam sententiam & Celsus lib. XVIII. Digestorum probat. Quæ mihi non inarguta videtur. §. 2. Quæ in usufructu pecuniæ diximus, vel cæterarum rerum, quæ sunt in abusu, eadem & in usu dicenda sunt: nam idem continere usum pecuniæ [38], & usumfructum, [&] Julianus scribit, & Pomponius lib. VIII. de stipulationibus.

Si uni res, alteri ususfructus, 1. *Vel duobus ususfructus legetur.*

6. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

SI tibi decem [millia] legata fuerint, mihi eorundem decem [millium] ususfructus, fient quidem tua tota decem [millia], sed mihi quinque numerari [39] debebunt: ita ut tibi caveam, *tempore mortis meæ aut capitis deminutionis restitu* iri.* Nam & si fundus tibi legatus fuisset, & mihi ejusdem fundi ususfructus, haberes tu quidem totius fundi proprietatem, sed partem cum usufructu, partem sine usufructu: & non heredi, sed tibi [40] caverem boni viri arbitratu. §. 1. Sed si duobus eorundem decem [millium] ususfructus legatus fuerit, quina [millia] accipient, & invicem [&] heredi satisdabunt [41].

* i. e. restitutum iri.

7. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SI vini, olei, frumenti ususfructus legatus erit, proprietas [42] ad legatarium transferri debet: & ab eo cautio desideranda est: *ut, quandoque is mortuus aut [43] capite deminutus sit, ejusdem qualitatis [44] res restituatur?* aut, æstimatis rebus [45], certæ pecuniæ nomine cavendum est: quod & commodius est. Idem scilicet de cæteris quoque rebus, quæ usu continentur, intelligemus.

De legato cautionis.

8. PAPINIANUS lib. 17. Quæstionum.

TRibus [46] heredibus institutis, usumfructum quindecim millium Titio legavit, & duos [47] ex heredibus jussit pro legatario satisdare [48]: placebat, utile esse cautionis [49] quoque legatum: nec refragari Senatusconsultum [50]: quia cautio non impediretur [51]: & esse alterum legatum velut [52] certi [53], alterum incerti [54]: ususfructus itaque nomine partem pecuniæ petendam ab [55] eo, qui satis accepit a coherede, incertique cum eodem [56] agendum, si satis non

1 Jus postliminii non tantum in liberis personis locum habet, sed etiam in servis & agris. 2 vide *l.* 4. ff. *usufruct. quemadm caveat* Goth. Vid. Edmundum Merill. *lib. sing. c* 4. Ans. 3 vide *l.* 13. ff. *de usu & usufruct. legato.* Goth. Conjunge *l.* 7. ff. *quemadm. servit. amitt.* Mod. 4 vide *l.* 11. ff. *de annuis.* 5 Adi Cuj. *lib.* 10. *observ. c* 26. & Pileum *quæst.* 139. Mod. 6 Id est, fundi usumfructum. 7 Proprietario usufructuarius fundum usufructuarium locare potest. 8 Imo, non amitti. *l.* 32. §. 1. ff. *de adquir vel amitt. possess.* 9 Colonus, qui suo nomine possidet, possessionem dominii in alium transferre potest. 10 Nec enim locatione, ut venditione, dominium alienatur. 11 Adde *l.* 4. *supr. eod. l.* 3. ff. *si ususfr. petat.* 12 *l.* 70. §. 2. *supr. de usufruct.* 13 Ante legatum adquisitum. Imo post legatum adquisitum, si modo de principali pecore agitur. 14 Imo est. *d. l.* 70. §. 2. *supr. de usufruct.* Ibi agitur de fœtu pecoris, cujus periculum ad fructuarium pertinuit: Ibi, gregis legatum est, non pecoris: atqui pretium pecoris præstatur legatario. *l.* 53. §. 5. ff. *de legat.* 1. Ibi, legata erat proprietas pecoris, idque heres necaverat. 15 Pecore. 16 *l.* 49. ff. *de legat.* 2. vide quæ notavi ad *l.* 53. §. 5. ff. *de legat.* 1. 17 Grex non intelligitur, si minus sint, quam decem capita, *l. ult.* ff. *de abigeis.* 18 Imo non videtur perire, ex his quæ diximus *l.* 5. §. 3. *supr. eod.* & quia grege legato non interit legatum eo casu. §. 18. *Inst. de legat.*

19 *l.* 24. ff. *de usu & usufr. legato.* 20 Recte *inductum esse*, ait: Nam si potest quis omnium rerum usumfructum legare, potest igitur & earum rerum, quæ usu tolluntur, vel minuuntur. Pone, usumfructum omnium bonorum relictum, poteritne uxor cellas vinarias & olearias plenas relictas, probare ad se pertinere? Negat Cicero *in Topic. in loco, Ex contrario:* Usum enim non abusum legatum esse: quo loco Cicero, cum usum ab abusu distinguit, non negat easce res in abusu consistere: verum hoc tantum negare videtur, proprietatem usufructuariæ ita non esse in illis rebus, ut nunquam quidquam eo nomine restituat: harum enim rerum usum non esse sine abusu. 21 *l.* 2. *in fin. infr. eod. l.* 64. ff. *de rei vind.* 22 Id est, utiliter & satisdato, de hac formula, *recte caveri*, dixi ad *l.* 11. *in fin. infr. de duob. reis.* & *l.* 71. *l.* 73. *infr. de verbor. sign.* 23 Duobus casibus *l.* 4. 9. 10. *infr. eod.* 24 Naturalis ratio quod non audet, id neque lex, neque Senatusconsultum facere audet. 25 *l.* 8. *supr. de cap. min. l.* 8. *infr. de reg. juris.* 26 Διὰ τῆς μεθόδου, ἤτοι ἀσφαλείας, §. 2. *in fin.* & ibi Theophilus. *Inst. de usufr.* 27 §. 2. *in fin. Inst de usufruct.* 28 Id est, post quod Senatusconsultum. 29 *l.* 29. ff. *de usufructu.* 30 Nominis ususfructus legatum valet. 31 *Ejus.* 32 Debitore. *l.* 2. *supr. eod.* An autem hæc cautio remitti potest? Negant quidam, cum hæc cautio formæ loco sit. videtur tamen remitti posse: non enim hic agitur de utendo fruendo viri boni arbitrio, sed de æstimatione rei debitæ restituenda. 33 Actione in factum. adde *l.* 9. §. 4. *infr. ad exhib.* *l.* 10. *infr. de præscript. verbis.* 34 Alii · *& siquidem*, atque ea etiam particula aptior huic responsioni videtur. vid. Molinæum *ad princ. l.* 1. *infr. de verb. obligat n* 38. Mod. 35 Cautio omissa condici potest. Bald. *l.* 3. *in fin l.* 7. *inf. usufruct. quemadm. caveat.* 36 Imo, non potest condici. *l.* 69. § *penult. infr. de legat.* 2. 37 Hoc prætextu, *si qua mihi justa causa.* 38 *l.* 10. §. 1. *infr. eod.* 39 Fructuarius (etiam pecuniæ) de heredis manu legatum suum accipere debet, non propria autoritate id occupare.

40 *l.* 4. ff. *h. t. l.* 8. *infr. usufruct. quemadm. caveat.* 41 Τὸ & posterius ab aliis omissum, doctos viros in errorem frustra induxit. Sensus vero est, hos legatarios sibi mutuo satisdare, quia inter eos est jus accrescendi: deinde heredi, juxta *l.* 2. *supr. eod.* Mod. 42 Ususfructus legato [illegible] proprietas continetur, adde *l. ult. infr. eod.* 43 *l.* 9. *infr. eod.* 44 [illegible] *l.* 3. *infr. de reb. cred.* 45 §. 2 *in fin. Inst. de usufr.* 46 Primo, secundo, tertio. Goth. Vide Goed. *de contrah. stip. cap.* 6. *n.* 228. Ans. Ad hanc l. imprimis ad §. *sive. vers. Finito autem usufructu.* ex professo Molinæus. *Mod.* 47 Primum & secundum. 48 *Sub.* apud tertium. 49 Cautionis legatum valet. 50 An, quo remitti cautio usufructuario non potest? de quo in *l.* 1. *C. de usufruct.* an potius, quo in iis, quæ usu consumuntur, cavet legatarius heredibus, *l.* 1. *l.* 2. ff. *eod.* non ipsi heredes coheredibus? Utrum sumas, nihil periculi: posterius tamen vero similius. 51 Quia si legatarius non cavet, cavent saltem ejus nomine duo heredes apud tertium, imo ipsi inter se cavent. Quin ipse legatarius, si non cavet, promittit saltem, ut mox dicetur. 52 Hæc particula *velut*, verum interdum exprimit. *l.* 1. §. 2. *infr. de superficieb. l.* 8. *C. de impuberum & aliis substitut.* 53 Atqui ususfructus etiam certi fundi incertus est. *l.* 75. §. 3. *infr. de verb. oblig.* 54 Ad satisdandum. 55 Pone a primo, qui satis accepit a coherede secundo. 56 *Sub.* primo. Sed jam tempus, ut obscuram hanc legem apertiore interpretatione explicemus. Primus, secundus, tertius, heredes instituti: ususfructus certæ pecuniæ tertio relictus est: Primus & secundus a testatore damnati cavere seu satisdare pro legatario. Quæritur, an sit utile legatum cautionis? Est sane. Neque enim remittitur usufructuario cautio contra Senatusconsultum, ex *l.* 1. *C. de usufructu.* sed nec quicquam hic admittitur adversus Senatusconsultum, de quo *l.* 1. *l.* 2. ff. *eod.* quo cavent legatarii, non heredes. Nam quod hic duo heredes apud tertium cavent legatarii nomine, id fit jussu testatoris: atque ususfructus nomine remissa non est cautio, cum duo heredes ejus nomine, non modo apud tertium satisdent, sed ipsi inter se mutuo: *ibi, si satis non dedisset: ibi, Eum vero, qui satis præstitit: ibi, satis non accepit:* idque eo magis, quod ipse legatarius primo & secundo, saltem promittere, si non satisdare, teneatur. *vers. illud.* His constitutis, pone primum satis accepisse a coherede secundo: primum, secundo non satisdedisse: quæritur, qua actione legatarius adversus primum & secundum possit experiri? Adversus primum actio duplex ei competit: *Certi*, ut ab eo partem pecuniæ accipiat, pro qua satis accepit a secundo. *Incerti* vero, ut satisdet secundo: *ibi, Ususfructus itaque.* Quid, adversus secundum, qua actione legatarius experietur? nulla, sive certi dicas, sive incerti. Non certi, seu fructus nomine, quia ex Senatusconsulto certi actione ad fructum consequendum experiri legatarius ante non potest, quam sit præstita ab eodem, vel ab alio ejus nomine cautio. Atqui hic proponitur mora secundo fieri a primo, *ibi, Eum vero:* Item, neque incerti agere potest legatarius adversus secundum. Hic enim quæ incerti dicitur actio, ad satisdandum, seu ut satisdetur, comparata est. Atqui hic secundus ponitur, primo satisdedisse. Igitur ne incerti quidem actione secundus convenietur, *versic. neque actione incerti.* Ex his constat in hac fact. specie adversus primum utramque certi & incerti: adversus secundum, nullam earum actionum dari. Quid? ipse fructuarius nullane vicissim tenebitur actione primo & secundo? Tenebitur sane, non ut illis satisdet (ut qui pro legatario satisdent jussu testatoris); sed ut promittat, *vers. illud.* Promittat, inquam, pecuniam finito usufructu se restituturum. Unde mox quæritur, finito usufructu, fidejussoria ex causa conventi dicti fidejussores legatarii, an & qua actione possint experiri, adversus ipsum legatarium ejusve heredes? Negat Ulpianus eos mandati agere: cum a legatario mandatum fidejubendi non acceperint, sed voluntati testatoris in eo paruerint, *vers. Finito.* Qua igitur actione? An negotiorum gestorum? Accursius negat, vel eo, quod suum negotium gessisse videantur. Alii negotiorum actionem dari putant [illegible] 9. & *l.* [illegible] ff. *de negotiis. l. qui fide.* ff. *mand.* Neutrum placet. Placet magis ex stipulatu actionem dari, *ibi. Legatarium cogendum, omittere.* Quod sequitur hac lege manifestum satis, finito usufructu, coheredes cautionis legato seu onere liberatos, *ibi, Denique.* Hoc postremum est, ut sciamus cujus contemplatione, cautionis illud legatum fuerit adjectum. Sane non heredum, sed legatarii, cujus interesse credidit testator, fidejussores non suo periculo quærere, *vers.* dedis-

dedisset: eum [1] vero, qui satis præstitit, ac propter moram coheredis satis non accepit, neque fructus nomine interim teneri propter Senatusconsultum, neque actione incerti, quia coheredi satisdedit.

† Illud etiam nobis placet, legatarium cogendum promittere [2]. Finito autem usufructu, si coheredes ex causa fidejussoria convenirentur, eos mandati non [3] acturos: non enim suscepisse mandatum, sed voluntati paruisse: denique cautionis legato liberatos [4]. De illo nec diu tractandum fuit, secundum legatum, id est, cautionis, non [5] heredum videri, sed ejus cui pecuniæ ususfructus relictus est: cuique testator prospicere voluit, & cujus interesse credidit, fidejussores non [6] suo periculo quærere.

De forma cautionis.

9. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

IN stipulatione de reddendo usufructu pecuniæ, duo soli [7] casus interponuntur, *mortis* [8], & *capitis deminutionis*:

10. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

QUoniam pecuniæ usus aliter amitti non potest, quam his casibus. §. 1. Si usus tantum pecuniæ legatus sit, quia in [9] hac specie *usus* [10] appellatione etiam fructum [11] contineri, magis accipiendum est, stipulatio ista erit interponenda. Et quidam aiunt, non ante hanc interponi stipulationem, quam data fuerit pecunia: ego autem puto, sive antea [12] sive postea [ea] pecunia data sit, tenere stipulationem.

De lana, odoribus, aromatibus.

11. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

SI *lanæ* alicui legatus sit ususfructus, vel *odorum* [13], vel *aromatum* [14], nullus [15] videtur ususfructus in istis jure constitutus: sed ad Senatusconsultum erit descendendum, quod de cautione eorum loquitur.

De pecunia ita legata, ut post mortem legatarii ad alium redeat.

12. MARCIANUS lib. 7. Institutionum.

CUm pecunia erat relicta Titio, ita, *ut post mortem legatarii ad Mævium rediret*: quanquam adscriptum sit, ut usum ejus Titius haberet, proprietatem [16] tamen ei legatam: & usus mentionem factam, quia erat restituenda ab eo pecunia post [17] mortem ejus, Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

TIT. VI.

SI USUSFRUCTUS PETATUR [18], VEL AD ALIUM PERTINERE NEGETUR [19].

De servitute, quæ debetur fundo fructuario.

1. PAULUS lib. 18. ad Sabinum.

SI fundo fructuario [20] servitus debeatur, Marcellus lib. VIII. apud Julianum, Labeonis & Nervæ sententiam probat, existimantium servitutem quidem eum vindicare non [21] posse [22], verum [23] usumfructum vindicaturum: ac per hoc vicinum, si non patiatur eum ire, [&] agere, teneri ei, quasi non patiatur uti frui.

§. 1. Ususfructus legatus adminiculis [24] eget, sine quibus uti frui quis non potest [25]: & ideo, si ususfructus legetur, necesse est tamen, ut sequatur eum aditus: usque adeo, ut si quis usumfructum loci legeet ita, *ne heres cogatur viam præstare*, inutiliter hoc adjectum videatur [26]. † Item si, usufructu legato, iter ademptum sit, inutilis [27] est ademptio: quia semper sequitur usumfructum. §. 2. Sed si ususfructus sit legatus, ad quem aditus non est per hereditarium fundum [28], ex testamento utique agendo, fructuarius consequetur, ut cum aditu sibi præstetur ususfructus. §. 3. Utrum autem aditus tantum & iter, an vero & via debeatur fructuario legato ei usufructu, Pomponius lib. v. dubitat. Et recte putat, prout ususfructus perceptio desiderat, hoc ei præstandum. §. 4. Sed an [29] & alias utilitates & servitutes ei heres præstare debeat, puta luminum, & aquarum, an vero non? Et puto, eas solas [30] præstare compellendum, sine quibus omnino uti non potest: sed [31], si cum aliquo incommodo utatur, non esse præstandas.

De usufructu deteriorato ab herede.

2. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SI ab herede, ex testamento [32], fundi ususfructus petitus sit, qui arbores dejecisset, aut ædificium demolitus [33] esset, aut aliquo modo deteriorem usumfructum fecisset, aut servitutes imponendo [34], aut vicinorum prædia liberando; ad judicis religionem pertinet, ut inspiciat, qualis ante judicium acceptum fundus fuerit, ut usufructuario hoc, quod interest, ab eo servetur.

De non utendo.

3. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

QUi usumfructum traditum sibi ex causa fideicommissi desiit in usu habere tanto tempore [35], quanto, si legitime ejus factus esset, amissurus eum fuerit, actionem ad restituendum eum habere non [36] debet: est enim absurdum, plus [37] juris habere eos, qui possessionem duntaxat ususfructus, non [38] etiam dominium [39] adepti sint.

Si cui fundus, detracto usufructu, & alteri ejusdem fundi ususfructus sub conditione legetur.

4. IDEM lib. 35. Digestorum.

FUndus detracto usufructu, legatus est [40] Titio, & ejusdem fundi ususfructus Sempronio sub conditione: dixi interim cum proprietate usumfructum esse: licet placeat, cum detracto usufructu fundus legatur [41], apud heredem usumfructum esse [42]: quia paterfamilias, cum detracto usufructu fundum legat, & alii usumfructum sub conditione, non hoc agit [43], ut apud heredem ususfructus remaneat [44].

Quibus, 1. Et adversus quos datur actio de usufructu. 2. De usufructu partis fundi. 3. De fructibus. 5. Et omni causa. 6. De cautione evictionis. 7. De fructibus. Si possessor agat.

5. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

UTi frui [45] jus sibi esse, solus potest intendere, qui habet usumfructum: dominus [46] autem fundi non potest. Quia [47], qui habet proprietatem, utendi fruendi jus separatum non habet: nec enim potest ei suus fundus servire [48]: de [49] suo enim, non de alieno jure, quemque agere oportet. Quanquam enim actio negativa [50] domino competat adversus fructuarium, magis tamen de suo jure agere videatur, quam alieno: cum, *invito se, negat* [51] *jus esse utendi fructuario*, vel *sibi jus esse prohibendi*. Quod si forte qui agit dominus proprietatis non sit, quamvis [52] fructuarius jus utendi non habet, vincet tamen jure quo possessores sunt potiores [53], licet nullum jus habeant.

§. 1. Utrum autem adversus dominum duntaxat in rem actio usufructuario competat, an etiam adversus quemvis possessorem, quæritur? Et Julianus libro septimo Digestorum scribit, hanc actionem adversus quemvis possessorem ei competere: nam &, si fundo fructuario servitus debeatur, fructuarius non servitutem [54], sed usumfructum vindicare debet adversus vicini fundi dominum. §. 2. Si partis fundi ususfructus constituatur, potest de eo in rem agi, sive vindicet quis usumfructum, sive alii neget. §. 3. In his autem actionibus, quæ de usufructu aguntur, etiam fructus [55] venire plus quam manifestum est. §. 4. Si post litem de usufructu contestatam fuerit finitus ususfructus, an ulterius fructus desinant deberi? Et puto desinere: nam &, si mortuus fuerit fructuarius, heredi [56] ejus actionem præteritorum duntaxat fructuum dandam Pomponius lib. XL. scribit.

§. 5. Fructuario, qui vicit, omnis causa restituenda est: & ideo, si *servi* fuerit ususfructus legatus, quidquid ex re fructuarii, vel ex operis suis consecutus est possessor, debebit restituere. §. 6. Sed & si forte tempore ususfructus amissus est, alio quidem possidente, alio autem liti se offerente, non sufficit, eum usumfructum iterum renovare; verum cavere quoque eum *de evictione ususfructus* oportet:

De illo; hoc enim continet periculum & molestiam, occupari in quærendis fidejussoribus. nec enim sine molestia plerumque reperiuntur fidejussores. Hunc locum ita accipio, ita interpretor, ne quis alioqui putet, finito usufructu, his fidejussoribus fidejussoria ex causa conventis, nullam adversus legatarium ejusque heredes cautionem fuisse. Nam, ut paulo ante diximus, datur etiam eis ex stipulatu actio, *ibi*, *Legatarium cogendum promittere.*

1 Posses ita commodius rescribere: eum vero, qui satis præstitit, neque fructus nomine certi teneri propter Senatusconsultum, quia satis præstitit, neque actione incerti, quia coheredi satisdedit. 2 *Al.* non satisdare. 3 Fidejussor ex ultima voluntate, mandati actionem habet adversus eum, cujus nomine solvit: quia testator ei legasse & prospexisse videtur. Num idem est in fidejussore ex contractu? Negat Angelus, §. *si quid autem, Instit. de fidejuss.* 4 Qui ex necessitate (puta jussu testatoris) fidejussit, solvendo pro reo, nihil repetit actione mandati. *Bald.* 5 Id est, non heredum causa adjectum videri, sed legatarii. 6 Id est, sine molestia. Nam, ut supra diximus, Fidejussores legatarii non suo periculo cavent, cum legatarius cogatur eis promittere, *ibid. Legatarium cogendum promittere.* ff. Habet igitur hoc adjumenti legatarius, quod fidejussores non suo periculo quærit, id est, sine molestia fidejussores paratos habet: interim tamen cogitur illis promittere: & ex promissione illis obligatur, quemadmodum alias heres, damnatus a testatore rem legatario emere, sua pecunia emere damnatus intelligatur. *l. si heres jussus.* 73. *ff. de leg.* 1. 7 *l. 7. in fin. ff. usufr. quemadm. caveat.* Cur casum non utendi non adjecit? quia qui pecuniam habet, ea utitur. *l. 2. C. de præscr.* 30. 8 Vel quasi mortis: veluti si ususfructus pecuniæ relictus sit civitati, & ea aratrum passa sit. *l. 21 supr. quib. mod. ususfruct.* 9 *l. 5. in fin. supr. eod.* & sylvæ legato. *l. 22. ff. de usu & habitat.* 10 *Usus* appellatione interdum fructus continetur. 11 Imo & proprietatem. *l. ult. ff. eod.* 12 vide §. 3. *Inst. de fidejussorib.* 13 Odorum & aromatum non est proprie ususfructus, sed quasi. 14 Adde *l. 28. ff. de usufruct.* 15 Hoc est, non proprius intelligitur ususfructus, sed quasi. 16 *l. 7. supr. eod. l. 15. ff. de auro.* 17 Imo videtur ususfructus ille legari non posse. *l. 25. in fin. ff. de usu & usufruct. legato. l. 15. ff. de auro.*

18 *Confessoria* actione. Hac actione fructuarius utitur, isve, qui usumfructum vel servitutem sibi adserit: quid, fructuarius potestne uti interdicto, Unde vi seu redintegranda? potest. *l. 3. §. in id. 13 ff. de vi & vi arm.* Cur? quia naturaliter possidet. *l. 12. l. 49. ff. de adq. vel amitt. poss.* [ ] Papo 14. *Arrest.* 2. §. 6. 19 *Negatoria* competit actio domino neganti rem suam servire alteri. 20 vid. Cujac. *lib. 1. observ. c. 15.* Ans. 21 Quia in rem actio confessoria soli domino competit. *l. 2. §. 1. ff. si servitus.* 22 Imo fructuario jus vindicandæ servitutis competit. *l. un. §. penult. ff. de remissionibus.* 23 *l. 5. §. 1. in fin. ff. eod.* 24 *l. 10. ff. de servitutibus præd. urb. l. 2. §. 2. ff. si servitus vindicetur. l. 15. §. 1. ff. de usu & usufr. legato.* Porro *adminicula* vocat ea, sine quibus ususfructus consistere non potest. 25 Cur ergo fructuario ædificium inchoatum reficere non licet, si eo alter uti non possit? *l. 7. §. 1. de usufruct.* quia formam rei mutaret. 26 Cur ita? vide *l. 1. ff. de cond. instit. l. penult. in fin. ff. de legat.* 3. 27 Inutilis adjectio vitiatur, & non vitiat, *ut hic.* usufructu legato, & adempto ei itinere, hoc est, usufructu legato sine itinere, adjectio adempti itineris inutilis est, & vitiatur, neque tamen vitiat legatum. 28 Alias: *nisi per hereditarium fundum.* Sed recte abest ab archetypo Pisano particula *nisi.* Supra enim docuit, quomodo consuleretur legatario, cum aditus est ad locum, cujus legatus est ususfructus per hereditarium fundum. Hic vero de ea specie disputat, cum ne per fundum quidem hereditarium sed alienum aditus est, heres autem cogetur eum redimere & præstare, *l. damnas. §. qui duos. ff. de usu & usufr. legat. l. servum filii. §. ult. ff. de legat.* 1. v. ad hanc legem Cujac. *lib. 1. observ. c. 16.* Mod. 29 Usufructu legato, iter & aditus ad utendum & fruendum debentur quoque, §. 1. §. 2. *ff. eod.* interdum & via, si id ususfructus perceptio desiderat. §. 3. *supr. eod.* An & servitus luminis & aquæ præstatur, si fructuarius sine illis omnino uti non possit? 30 vide *l. 30. in fin. supr. de usufruct.* 31 *Omnino uti non posse*, aliud est, quam *cum incommodo aliquo uti.* 32 vid. Corras. ad *l. via. n. 19. de servitut.* & ad *l. seq.* item ad *l. naturaliter. §. nihil commune. de acquir. vel amitt. possess.* Mod. 33 vide *l. 12. ff. de usu & usufr. legato.* 34 Id enim proprietario non licet. *l. 15. §. fin. ff. de usufr.* 35 Id est, decennio inter præsentes, vicennio inter absentes. *l. 13. C. de servit.* 36 Ususfructus, quem habet fideicommissarius, tollitur non utendo eo tempore, quo tolleretur, si haberet jus directum, seu directum dominium in usufructu. 37 Sic prædo melioris esse conditionis non debet, quam bonæ fidei possessor, *l. non solum.* 13. *ff. de noxalibus.* stultus, quam peritus. *l. Servius.* 4. *ff. quod vi.* Jus minus validum non magis durat, quam validum. Jus utile non magis durat, quam directum. 38 Imo fructuarius non nudam possessionem ususfructus habet, sed etiam dominium, *l. 15. §. 8. ff. quod vi.* & potest quisque in re sua se dominum appellare, *l. in venditionem.* 8. *ff. de rebus autorit. judicis. l. Titia.* 48. *ff. de solutionibus.* ideoque in confessoria non erraverit, qui dixerit *rem ad se pertinere.* 39 v. quæ notavi ad *l. 1. C. de inoffic. test.* 40 Ut *l. 6. in fin. supr. de usufr.* 41 Conditionaliter, nam pendente conditione heres fruitur legato. vide *l. 12. §. 2. ff. famil.* 42 *l. 16. ff. quibus mod. usufr. l. 11. §. 1. ff. quemadm. servitutes. l. 1. §. 4. ff. de SC. Silaniano. l. 74. ff. de legat. 3. l. 18. ff. de servitutib.* 43 Atqui is, qui pecuniam dare jussus est, nisi adjectum sit, cui det, heredi dare debet. *l. 22. ff. de statulib.* 44 Sed apud legatarium proprietatis. vide *l. 6. supr. de usufr. adcresc.* 45 Albericus eleganter notat ad hanc legem, usumfructum petenti, confessoriam; neganti, negatoriam dari: in his actionibus venire interesse de præterito: patientiam de præsenti: cautionem de futuro. 46 Vide *l. 45. ff. de regul. jur.* 47 *Causalis ususfructus* a proprietate non est separatus. Igitur qui agit ad usumfructum, is ad jus a proprietate separatum agere intelligitur. Erit igitur ususfructus formalis proprie ususfructus, non causalis. 48 *l. 26. ff. de serv. præd. urban.* 49 vide *l. 123. ff. de regulis juris.* 50 *Negatoria* ususfructus actio proprietario competit adversus fructuarium. 51 *Negatoria* de usufructu actionis formula. 52 *Al.* quamvis jus utendi non habet. Hotoman. 4. *observ.* 22. male. Id enim hac lege proponitur, Eum, qui negatoria agit adversus fructuarium, qui jus utendi non habeat, in re dubia potiorem esse. 53 *l. 4. C. de edendo. l. 28. C. de rei vindic. §. 4. vers. commodum Inst. de interdictis.* vide *l. 128. ff. de regulis juris.* 54 *l. 1. ff. eod.* 55 §. *ult. ff. eod.* 56 Et in heredem. *l. 36. §. ult. supr. de usufruct. l. 5. C. de usufruct.*

quid

quid enim, si servum aut fundum is, qui possidebat, pignori dedit: isque ab eo, qui [pignori] accepit, jure uti prohibetur? debebit itaque habere cautum. §. 7. Sicut fructuario in [1] rem confessoriam agenti [2] fructus præstandi sunt, ita & proprietatis domino, si negatoria actione utatur [3]. Sed in omnibus [4] ita demum [5], si [6] non sit possessor, qui agat: nam & possessori competunt [7]. Quod si possident, nihil fructuum nomine consequentur. Quid ergo officium erit Judicis, [quam hoc], ut securus consequatur fructuarius fruendi licentiam; proprietatis dominus, ne inquietetur?

De eo, qui desiit possidere, vel liti se obtulit.

6. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

QUi de usufructu judicium accepit, si desierit possidere [8] sine dolo, absolvetur [9]: quod si liti se obtulit, & [10] quasi possessor actionem de usufructu accepit, damnabitur.

TIT. VII.

DE [11] OPERIS SERVORUM [12].

Operas in actu consistere.

1. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

OPera in [13] actu consistit [14]; nec ante in rerum natura est, quam si dies venit [15], quo præstanda est: quemadmodum cum stipulamur [16], *quod ex Arethusa natum erit.*

De capitis diminutione.

2. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

OPeræ servi legatæ capitis minutione non amittuntur [17].

De hominis usufructu & operis.

3. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

IN [18] hominis usufructu operæ sunt, & ob operas mercedes [19].

De impensis necessariis deducendis.

4. IDEM lib. 2. de liberali causa Edicti urbanici [20].

FRuctus hominis in [21] operis consistit: & retro [22], in [23] fructu hominis operæ sunt. † Et, ut in cæteris rebus fructus, deductis necessariis [24] impensis, intelligitur, ita [25] & in operis servorum.

De effectu operarum legatarum.

5. TERENTIUS CLEMENS lib. 18. ad legem Juliam & Papiam.

OPeris servi legatis, usum datum intelligi [26] & ego didici, & Julianus existimat.

De operarum æstimatione.

6. ULPIANUS lib. 55. ad Edictum.

CUm de servi operis artificis agitur, pro [27] modo restituendæ sunt [28]: sed mediastini [29] secundum ministerium: & ita Mela scribit. §. 1. Si [30] minor [31] annis quinque, vel debilis [32] servus sit, vel quis alius, cujus nulla opera esse apud dominum potuit, nulla æstimatio fiet. §. 2. Item voluptatis [33] vel affectionis æstimatio non habebitur: veluti, si dilexerit eum dominus, aut in deliciis habuerit. §. 3. Cæterum, deductis necessariis [34] impensis, fiet æstimatio.

TIT. VIII.

DE USU [35], ET HABITATIONE [36].

Continuatio. 1. *Quibus modis usus constituitur.*

1. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

NUnc videndum de usu, & habitatione. §. 1. Constituitur etiam nudus [37] usus, id est, sine [38] fructu: qui & ipse iisdem [39] modis constitui solet, quibus & usufructus.

De jure usuarii. 1. *Si marito usus ædium legetur.*

2. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

CUi usus relictus est, uti potest, frui [40] non potest. Et de singulis videndum. §. 1. *Domus* [41] usus relictus est aut marito, aut mulieri: si marito, potest illic habitare non solus, verum [42] cum familia [43] quoque sua. † An & cum libertis, fuit quæstionis? Et Celsus scripsit, & cum libertis: posse hospitem quoque recipere: Nam ita lib. XVIII. Digestorum scripsit: Quam sententiam & Tubero probat. † Sed an etiam inquilinum recipere possit, apud Labeonem memini tractatum libro posteriorum. Et ait Labeo, eum, qui ipse habitat, inquilinum [44] posse recipere [45]: [Idem, & hospites, & libertos suos:]

3. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

ET clientes [46].

1. *Si mulieri.*

4. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

CÆterum sine [47] eo ne hos quidem habitare posse. Proculus autem de inquilino notat, non belle inquilinum dici, qui cum eo habitet. † Secundum hæc, & si pensionem percipiat, dum [48] ipse quoque inhabitat, non erit ei invidendum: quid enim, si tam spatiosæ domus usus sit relictus homini mediocri [49], ut portiuncula contentus sit? Sed & cum his, quos loco servorum in operis habet, habitabit: licet liberi sint, vel servi alieni. §. 1. *Mulieri* autem si usus relictus sit, posse eam & cum marito habitare [50], Quintus Mucius primus admisit, ne ei matrimonio carendum foret, cum uti vult domo. Nam per contrarium, quin uxor cum marito possit habitare, nec fuit dubitatum. † Quid ergo, si viduæ [51] legatus sit? an nuptiis contractis post constitutum usum, mulier habitare cum marito possit? Et est verum (ut & Pomponius lib. v. & Papinianus lib. XIX. Quæstionum probat) posse eam cum viro & postea nubentem habitare [52]. † Hoc amplius Pomponius ait, & cum socero habitaturam.

Si socero.

5. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

IMo & socer [53] cum nuru habitabit: utique, cum vir una sit.

Si mulieri.

6. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

NOn solum autem cum marito [54], sed & cum liberis libertisque habitare, & cum parentibus poterit. Et ita & Aristo notat apud Sabinum. Et hoc usque erit procedendum, ut eosdem, quos masculi, recipere & mulieres possint.

7. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

NOn aliter autem mulier hospitem recipere potest, quam si is sit, qui honeste [55] cum [56] ea, quæ usum habeat, habitaturus sit.

De usu non alienando. 1. *De usu legato, si a viro divertat.*

8. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

SEd neque locabunt seorsum, neque concedent habitationem sine se [57], nec vendent usum. §. 1. Sed, si usus ædium mulieri legatus sit ea conditione, *si* [58] *a viro divortisset*, remittendam [59] ei conditionem, & cum [60] viro habitaturam. [Quod &] Pomponius libro quinto probat.

De aliarum rerum usu.

9. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

CÆterarum quoque rerum usu legato, dicendum est, uxorem [61] cum viro in promiscuo usu eas res habere posse.

Si habitatio, 1. *Vel χρῆσις*, 2. *Vel ædium habitandi causa usufructus, vel usus legetur.* 3. *Quamdiu durat habitatio.* 4. *De usu fundi.*

10. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

SI *habitatio* legetur, an perinde sit, atque si usus, quæritur? & effectu [62] quidem idem pene [63] esse legatum usus & habitationis, & Papinianus consensit lib. XVIII. Quæstionum. † Denique donare non poterit: sed eas personas recipiet, quas & usuarius: Ad heredem tamen nec ipsa transit [64]: nec, non utendo amittitur, nec capitis diminutione [65]. §. 1. Sed si χρῆσις [66] sit relicta, an usus sit, videndum? & Papinianus lib. VII. Responsorum ait, usum esse, non etiam fructum relictum. §. 2. Sed [si] sic relictus sit, *illi Domus usufructus*

1 *Confessoria* in rem actio datur fructuario: negatoria, proprietario sive domino. 2 *l. 4. §. 2. infr. si servit. vindic.* 3 Fructus præstabuntur scilicet. 4 Id est, quomodocunque & quandocunque aget fructuarius, vel proprietatis dominus. 5 Fructus petentur. 6 Possessor agens confessoria, vel negatoria, fructus petere ab adversario non debet: quia ipsemet possidet. 7 Hæ duæ actiones: At rei vindicatio nunquam possessori competit. 8 Tunc, cum res judicabatur. 9 *l. 27. §. 1. ff. de rei vindicatione.* 10 *l. 25. supr. de rei vindicatione.*

11 Adde 15. *Eclog.* περὶ ὑπηρεσιῶν, ἤτοι καρπῶν δούλων ἀπαιτουμένων. 12 *L. 6. Cod. 3.* 13 *In actu consistere* ea dicuntur, quæ non consistunt, nisi cum aguntur, quorum essentia in ipso actu, seu dum res aguntur, consistit. 14 Nec antea incipit, quam cum agitur: unde præsens tantum intelligitur. 15 Id est, ante peractum diem, operam ejus diei nemo petere potest. *l. 3. infr. de operis libertorum.* 16 vide *l. 73. infr. de verb. oblig.* 17 *l. 2. infr. de usu & usufructu legato.* 18 *l. 4. infr. eod.* Goth. Conciliationem h. l. cum præcedenti vid. apud Govean. *lib. 1. select. cap. 7.* Ans. 19 *d. l. 2. infr. de usu & usufr. legato.* 20 *Edictum urbanicum*, quod Prætor urbanus in urbe solus proponebat, ut dixi *l. 1. infr. de adil. edict.* Idem porro fuit *urbicum*, *urbanicum*, & *urbanum*: estque ad differentiam *provincialis*, quod a Proconsule proponebatur in provinciis, aut quod erat de rebus provincialibus. 21 Id est, fructus servi sunt operæ ipsius servi. *Eclog. d. loco, cap. 25.* 22 *Retro*, id est, per contrarium. 23 *l. 3. supr. eod.* 24 *l. 6. in fin. infr. eod.* 25 Argumentum a fructu ad operas. 26 Imo neque usus, neque usufructus datus intelligitur. *l. 1. §. 9. infr. ad leg. Falcid.* 27 Operæ artificum & artificiorum, secundum qualitatem, & ministerium exiguntur, *Eclog. ibid. c. 4.* 28 Earum autem modus facile iniri potest, cum eandem omnibus utilitatem afferant. Cum autem Mediastinis infima tantum ministeria & obviæ quæque rerum functiones attribuerentur, ratio virium & corporis & ætatis in eis habebatur: ministeriumque eorum ex eis æstimabatur: ac etiam ex qualitate domini, cui servierint: alius enim est utilior alio, *l. si pendentes. §. si servi. supr. de usufr.* Mod. 29 Quorum vilis est opera. 30 Vide quæ notavi ad *l. 32. supr. de rei vindic.* 31 Infantis quinquennio majoris, id est, qui ætatis quinquennium excessit, quædam operæ esse possunt: In scena maxime, si sit histrio, vel alterius voluptatis artifex. *l. 7. §. dantur. infr. de operis libert. l. ult. infr. de liberali causa.* 32 *l. 7. infr. de usu & usufr. legat.* 33 Voluptatis æstimatio non habetur. 34 Ut *l. 4. in fin. supr. eod.*

35 *Lib. 3. Cod. 33. & L. 2. Inst. 5.* 36 vide *l. 10. infr. eod.* 37 Nudus usus, qui est sine fructu. 38 *l. 2. l. 14. §. 1. 2. infr. eod.* 39 *l. 3. in fin. supr. de usufruct. Instit. eodem in princ.* 40 οὐ καρπίζεται, ἀλλὰ κέχρηται, 16. *Eclog. 8.* 41 Ἐπὶ δὲ οἰκήσεως, id est, Habitatione relicta, ita Græci *illo loco.* ut sit sensus, Habitatione relicta, maritum cum uxore, & uxorem cum marito, cum familia sua, cum libertis habitare. 42 vide *§. 2. Inst. eod.* adde *l. 111. infr. de verbor. obligationibus.* vide *l. 21. infr. de precario.* 43 *Familia*, id est, cum libertis suis & servis. Nam mox quærit de libertis. 44 vide *l. 4. infr. eod.* 45 At non locare seorsim. *l. 8. pr. infr. eod.* 46 *Clientes* vocantur *suscepti*, a Paulo 5. *sent. 15. § 1* ut ex vetustissimis fragmentis legum notat vir doctissimus ac clarissimus P. Pitheus *ad tit. 9. notarum Mosaicarum.* At vero clientes, quos paterfamilias in fidem suam ita suscipit, pars quodammodo familiæ censentur: quam ob causam libertis fere conjungi solent, *ut hic, l. 5. §. 1. infr. de his, qui effuderint. l. 7. §. 1. infr. de captivis l. 89. infr. de furtis. l. 3. C. de novat.* adde *l. 132. infr. de verb. oblig.* Inde fit, ut clientis testimonium non admittatur, tanquam domesticum, *l. 24. infr. de testibus. l. 6. §. 5. C. de his, qui ad Eccles.* Testimonium quoque non admittebatur adversus clientem. 5. *Gell. 13.* 47 *l. 8. in princ. infr. eod.* 48 Imo quid interest, ipse usuarius, dum locat, habitet, necne? *l. 16. C. eod.* 49 *Mediocris* homo, idem quod pauper. vide quæ notavi ad *l. 15. §. 15. infr. de excusat. tutor.* 50 v. *l. pen. infr. de servit. legat.* utriusque enim una & eadem familia censetur, *l. 1. §. 15. infr. de SC. Silaniano*: utriusque ad omnem vitam consortium est, *l. 1. infr. de ritu.* ut merito sit culpandus, qui aliquod nuptiis impedimentum inferat. *l. 72. §. 4. infr. de condit. & demonstr. l. Titia. 134. infr. de verb. oblig.* 51 Id est, ei, quæ vidua; secus, si ut viduæ. 52 Dubitandi ratio esse potuit, quod vidua, nubendo, forum novi mariti sortiatur, *arg. l. 19. §. de jurisdict. l. 22. §. 1. l. 32. l. 37. in fin. infr. ad municip.* 53 Quia parentis loco habendus est. vide *l. 16. infr. solut. matrimon.* 54 Huc facit *l. 8. infr. eod.* 55 Quid si inhonestum recepit? Baldus putat, mulierem, ut abutentem, suo jure excidere, & sic jus utendi & habitandi amittere: hoc tamen Fulgosius non admittit. 56 *Argum. l. 27. §. 1. supr. de usufruct. l. 19. C. de Episcopis.* Goth. Confer. *cap. propter. §. verum. extr. locati. in verb. perverse.* Valasc. *de jure emphyteutic. quæst. 23* Ans. 57 vide *l. 4. in princ. supr. eod.* 58 *Divortii* conditio adjecta mulieri est inhonesta, ideoque remittenda. 59 v. *l. 5. C. de inst. & subst.* 60 Adde *l. 12. §. 5. infr. eod.* 61 Adde *l. 111. infr. de verborum oblig.* 62 Habitatio & usus ædium, idem pene est effectu. 63 Adde *l. 13. C. de usufruct.* 64 *l. 11. l. 12. in fin. C. de usufruct.*

65 *l. 10. supr. de cap. minut.* 66 Χρήσεως legatum quid est? estne usufructus, an vero usus tantum? usus est tantum, non usufructus, *ut hic.* Quod ut intelligas melius, observa, duplex olim dominium fuisse: *Bonitarium* scilicet (quo rem in bonis quis habebat & χρῆσιν) & Quiritarium. Hoc dominium qui habebat, dominus erat nudo jure Quiritum, & is habere κλῆσιν dicebatur. Cicero 7. *familiar.* χρήσεως quidem verbo continetur usus & fructus: sed si χρῆσις sit relicta, excepta κλήσει, solus usus, non fructus continebitur. Rævardus ita hunc locum explicat, 2. *variar.* 12. Quid si *utilitas* palatii domus vel ædificii relicta fuerit? usus intelligitur relictus. Romanus *singulari* 59. Quid si in *gaudimentum*, (liceat lector hic interpretum nostrorum verbis uti, licet asperioribus) possessio relicta fuerit? Putat Baldus ad heredem transmitti legatum. Hæc enim verba favore legati adjecta, legatum minuere non posse. *Goth.* Quid si χρῆσις, vid. apud Revard. *lib. 2. variar. cap. 12.* Alciat. *lib. 1. parerg. cap. 14.* Ans.

habi-

habitandi causa: utrum habitationem solam, an vero & usumfructum habeat, videndum? Et Priscus, [&] Neratius putant, solam habitationem legatam: Quod est verum. Plane, si dixisset testator, *usum habitandi causa*, non dubitaremus, quin valeret [1]. §. 3. Utrum autem unius anni sit habitatio, an usque ad vitam, apud veteres quæsitum est. Et Rutilius, donec vivat, habitationem competere ait: Quam sententiam & Celsus probat lib. XVIII. Digestorum. §. 4. Si usus fundi sit relictus, minus [2] utique esse, quam fructum, longeque, nemo dubitat. Sed, quid in ea causa sit, videndum? Et Labeo ait, habitare eum in fundo posse, dominumque prohibiturum illo venire: sed colonum non [3] prohibiturum, nec familiam, [scilicet eam], quæ agri colendi causa illic sit: cæterum, si urbanam familiam illo mittat, qua [4] ratione ipse prohibetur, & familiam prohibendam ejusdem rationis est. † Idem Labeo ait, & cella vinaria & olearia eum solum usurum: dominum vero invito eo non usurum.

11. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum, sive aureorum.

INque eo fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit, neque his, per quos opera rustica fiunt, impedimento [sit]: nec ulli alii jus, quod habet, aut vendere, aut locare [5], aut gratis concedere potest.

2. *De usu pecoris.* 3. *Armenti boum.* 4. *Equitii.* 5. *Servi vel ancillæ.*

12. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

PLenum autem usum debet habere, si & villæ & [6] prætorii [7] [ei] relictus est. † Venire plane proprietarium ad fructus percipiendos, magis dicendum est: &, per tempora fructuum colligendorum etiam habitare illic posse, admittendum est. §. 1. Præter [8] habitationem [9], quam habet, cui usus datus est, deambulandi quoque & gestandi jus habebit. † Sabinus & Cassius, & lignis [10] ad usum cottidianum, & horto, & pomis, & oleribus, & floribus, & aqua usurum: non [11] usque ad compendium, sed ad usum scilicet, non usque ad abusum. † Idem Nerva, & adjicit, stramentis etiam usurum; sed neque foliis [12], neque oleo, neque frumento, neque frugibus usurum. Sed Sabinus & Cassius & Labeo & Proculus hoc amplius [etiam] ex his, quæ in fundo nascuntur, quod ad victum sibi, suis sufficiat, sumpturum, & ex his, quæ Nerva negavit. † Jubentius, etiam cum convivis & hospitibus posse uti. Quæ sententia mihi vera videtur: aliquo enim largius cum usuario agendum est pro [13] dignitate ejus, cui relictus est usus. † Sed utetur is (ut puto) dumtaxat in villa [14]. Pomis autem & oleribus & floribus & lignis, videndum, utrum eodem loco utatur dumtaxat, an etiam in oppidum ei deferri possint? sed melius est accipere, & in oppidum deferenda: neque enim grave onus est horum, si abundent in fundo.

§. 2. Sed si [15] *pecoris* ei usus relictus est, puta gregis ovilis; ad stercorandum usurum [16] dumtaxat, Labeo ait: sed neque [17] lana, neque agnis, neque lacte [18] usurum: hæc enim magis in fructu esse. Hoc amplius, etiam modico lacte usurum puto: neque enim tam stricte [19] interpretandæ sunt voluntates defunctorum. §. 3. Sed si *boum armenti* [20] usus relinquatur, omnem usum habebit, & ad arandum, & ad cætera, ad quæ boves apti sunt. §. 4. *Equitii* quoque [21] legato usu, videndum, ne & domare possit, & ad vehendum sub jugo uti? & [22] si forte auriga fuit, cui usus equorum relictus est, non puto eum Circensibus [23] his usurum: quia quasi [24] locare eos videtur: sed si [25] testator sciens eum hujus esse instituti & vitæ [26], reliquit, videtur etiam de hoc usu sensisse [27]. §. 5. Si usus *ministerii* alicui fuerit relictus, ad suum ministerium utetur, & [ad] liberorum conjugisque, (neque) videbitur alii [28] concessisse, si simul cum ipsis utatur. Quamquam, si filiofamilias usus servi sit relictus, vel servo; patri, dominove adquisitus, ipsius dumtaxat usum exigat, non etiam eorum, qui sunt in potestate. §. 6. Operas [29] autem servi usuarii non locabit, neque alii utendo concedet: & ita Labeo. Quemadmodum enim concedere alii operas poterit, cum ipse uti debeat? † Idem tamen Labeo putat, si fundum conduxerit quis, usuarium servum posse ibi operari. Quid enim interest, in qua re opera ejus utatur [30]? quare & si lanam conduxerit [31] usuarius expediendam, poterit etiam per usuarias ancillas opus perficere. Idemque, si vestimenta texenda redemerit, vel insulam vel navem fabricandam, poterit ad hæc operis uti usuarii. Nec offendetur illa Sabini sententia, ancillæ usu dato, ad lanificium eam non mitti, nec ex operis mercedem capi; sed sibi lanam facere jure cogere: *sibi* [32] enim *facere* videtur, qui non operas ejus locavit, sed opus, quod conduxit, expediit. Idem & Octavenus probat.

13. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SEd ipsi servo ancillæve pro opera mercedem imponi posse, Labeoni placet.

Collatio usufructus, fructus, & usus.

14. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

PEr [33] servum usuarium si stipuler, vel per traditionem accipiam, an adquiram, quæritur, si ex re mea, vel ex operis ejus? &, si quidem ex operis ejus, non valebit: quoniam nec locare operas ejus possumus [34]: sed si ex re mea, dicimus servum usuarium stipulantem, vel per traditionem accipientem, mihi adquirere [35], cum hac opera ejus utar. §. 1. *Ususfructus* [36] an *fructus* [37] legetur, nihil interest: nam fructui [38] & usus inest: usui, fructus deest: & fructus quidem sine usu esse non [39] potest: usus sine fructu potest. † Denique si tibi fructus, deducto usu, legatus sit: inutile esse legatum [40], Pomponius lib. v. ad Sabinum scribit: &, si forte, usufructu legato, fructus adimatur, totum videri ademptum scribit. † Sed, si fructus sine [41] usu, videri constitutum, qui & ab initio constitui potest. Sed si, fructu [42] legato, usus adimatur, Aristo scribit, nullam [43] esse ademptionem: Quæ sententia benignior est. §. 2. Usu legato, si eidem fructus legetur, Pomponius ait confundi eum cum usu. † Idem ait & si tibi usus, mihi fructus, legetur, concurrere nos in usu [44], me solum [45] fructum habiturum. §. 3. Poterit [46] autem apud alium esse usus, apud alium fructus sine usu [47], apud alium proprietas: veluti si, qui habet fundum, legaverit Titio usum, mox heres ejus tibi fructum legaverit, vel alio modo constituerit.

De usu fundi.

15. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

FUndi usu legato, licebit usuario & ex penu [48], quod in annum dumtaxat sufficiat, capere: licet mediocris prædii eo modo fructus consumantur, quia & domo & servo ita uteretur, ut nihil alii fructuum nomine superesset. §. 1. Sicut is, cui usus fundi legatus est, quominus dominus agri colendi [49] causa ibi versetur prohibere non potest [50], alioquin & frui dominum prohibebit; ita nec heres quidquam facere debet, quo minus is, cui usus legatus est, utatur, ut bonus paterfamilias uti debet.

De usu fundi instructi. 1. *De rei custodia.* 2. *De usu servi.*

16. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SI ita [51] legatus esset usus fundi, *ut instructus* [52] *esset*: earum rerum, quæ in instrumento [fundi] essent, perinde ad legatarium usus pertinet; ac si nominatim ei earum rerum usus legatus fuisset.

§. 1. Dominus proprietatis, etiam invito [53] usufructuario, vel usuario, fundum, vel ædes, per saltuarium [54], vel insularium [55] custodire [56] potest: interest enim ejus, fines [57] prædii tueri [58]. Eaque omnia dicenda sunt, quolibet modo constitutus ususfructus vel usus fuerit. §. 2. Servo, cujus usum dumtaxat, non etiam fructum, habemus, potest [&] a nobis quid donari [59], vel etiam ex pecunia nostra negotiatum [60] esse: ut, quidquid eo modo adquisierit, in peculio nostro sit.

Si filiofam. vel servo usus legetur.

17. AFRICANUS lib. 5. Quæstionum.

FIliofamilias vel servo ædium usu legato, [&] utile legatum esse existimo [61], & eodem [62] modo persecutionem ejus competituram, quo competeret, si fructus quoque legatus esset: Itaque non [63] minus absente, quam præsente filio, servove, pater, dominusve in his ædibus habitabit.

1. Ex superioribus collige, Habitationem & usum domus, effectu idem propemodum esse, *in pr.* §. *eod.* χρῆσιν domus, non esse ejusdem usumfructum, §. 1. usumfructum, vel usum habitandi causa, idem esse, quod habitationem. §. 2. §. *eod.* 2 In usu minus est, quam in fructu. 3 *l.* 15. *in fin.* ff. *eod.* 4 Familia eo accedere prohiberi potest, quo ipse paterfamilias accedere potest prohiberi. 5 Seorsum. *l.* 8 *supr. eod.* 6 *Prætorium*, villa urbana, a villici habitatione sejuncta. *l.* 2. *infr. de servit. præd. rustic.* *l.* 91. §. *pater.* ff. *de leg.* 3. *l.* 13. *in fin.* ff. *de injuriis.* *l.* 198. ff. *de verb. signif.* 7 Quod quid sit, vide *l.* 198. ff. *de verb. signif.* 8 Usui inest habitatio. 9 Ad hunc §. consule Forcatulum *in penu juris c.* 5. & *Atriaris c.* 13. Mod. 10 Qui usum duntaxat habet, ad usum cottidianum lignis utitur, & horto & pomis, & oleribus & foliis, & aqua, non tamen ad quæstum, sicuti nec abutitur. 16. *Eclog.* 8. *cap.* 9. §. 4. 11 Id est, non ut vendat, sed ut ipse utatur: vendere enim posse est abuti, venditio est abusus. 12 Id est, unguentis ex foliis confectis, unde foliatum, 12. Plinius 12. 11. Martial. 28. 6. Pollux 9. *apud* Forner. 2. *select.* 2. Juvenal. *satyr.* 6. *Mæchis foliata parantur.* Alii hoc vocabulo folia Barbarica & Indica intelligunt. Conanus legit, *doliis*: sed Cujac. 9. *obs.* 37. ex Columella intelligit folia vulgaria, quibus rustici utuntur hyeme alendo pecori, vel ligandis vineis: quanquam idem autor *Inst. eod* notet, legendum esse *oleis*. Græci tamen 16. *Eclog. t.* 8 §. 4. legunt φύλλοις, id est, foliis. *Goth.* Vid. Revard. *conject. lib.* 2. *c.* 4. Panciroi. *Rer. Memorabil. tit. de folio Barbarico. & ib. in not.* confer. *l. ult.* §. 7. ff. *de publican. & vect.* Ans. 13 *l.* 52. §. 2. *supr. de judiciis.* 14 Non in oppido. 15 Adde 2. Harmenopul. 10. §. 10. 16 Est enim utilitas in stercore. *l.* 7. *in fin. C. de cursu publico.* §. 4. *Inst. eod.* 17 §. 4. *Inst. eod.* Chrysostomus in Matthæum *homil.* 79. πολλὴ τῶν προβάτων πρόσοδος, ἀπὸ τε ἐρίων, ἀπό τε γάλακτος, ἀπό τε τῶν τικτομένων. 18 Nisi modico, ut *mox* sequitur. 19 *l.* 12. ff. *de regulis juris.* 20 *Armenta* boum dicuntur *l.* 89. ff. *de verb. signif.* quasi aramenta, Isid. 12 *cap.* 1. potius, quam quod armis idonea, ut *Verrius Flaccus* scribit. 21 De intellectu hujus §. vid. Jac. Revard. *variar. lib.* 5 *c.* 13. Ans. v. Alexandr. ab Alexandro *lib.* 5. *Genial. dier. c.* 8. Mod. 22 Hexameter hic excidit Jurisconsulto: vide quæ scripsi *ad l.* 46. ff. *de ædilitio.* 23 Circenses ludi, de quibus dixi *l.* 1. § 2. ff. *de muneribus.* 24 An quia, cum operas suas locat hujusmodi auriga, equos suos locare intelligitur, ut vult Revardus *var.* 14.? Malim id ita accipere, Rarum id esse, ut citra spem quæstus & lucri in Circenses auriga descendat. *l.* 2. *in fin.* ff. *de his, qui notantur infamia.* 25 Ex scientia defuncti colligitur ejus voluntas *l.* 28. ff. *de rebus dubiis.* *l.* 16. *C. de fideicommiss.* 26 Legatum interpretamur pro conditione ipsius legatarii. 27 De quibus vide Isidor 18. *cap.* 12. 28 Vir & uxor, liberi & parentes eadem persona censentur. Ita fiet ut uxori relicto servi ministerio, alii ministerium concessisse non videatur, si vel conjugi vel liberis concedat. Alia igitur a marito uxor, a liberis mater esse non videtur. adde *l.* 6. *l.* 8. *in fin.* ff. *eod.* 29 §. 3. *Inst. eod.* 30 Imo aliquid interest, quoniam usuarii servi operas locare non possumus. *l.* 14. ff. *eod.* 31 Conductor operis opus facit, & mercedem accipit: in ædificiis & fundis, conductor mercedem & pensionem præstat. 32 Locare operas ancillæ, non continuo videtur usuarius, si ea utatur ad opus expediendum, quod conduxit. 33 *l.* 23. ff. *de stipulatione servorum.* Goth. Ad hujus legis initium præter Cujac. a Gothofredo allegatum vid. Gilbert. *Reg. lib.* 2. ἐναντιοφανῶν. *c.* 11. *ad* §. 1. Zasium 1. *par. Antin. n.* 13. Charond. *lib.* 1. *verisim. c.* 21. Cujac. *lib.* 8. *observ. c.* 9. Molin. *ad l.* 1. §. *sed si initio. de verb. oblig. n* 70 *cum seqq* Mod. 34 Imo posse videmur, *l.* 2. ff. *de usu & usufructu legato.* vide Cujacium 14. *observ.* 23. 35 *l.* 16. *in fin l* 20 ff. *eod.* 36 Fructu legato si usus non adscribatur, magis placet usumfructum videri adscriptum: fructus enim sine usu esse non potest. Paul. 3. *sent.* 6. §. 24. 37 *sciv.* in singulari *fructum*, non in plurali *fructus.* 38 Ut in suo toto: vide quæ scripsi ad *l* 1. *supr. de orig. juris.* 39 Imo potest, § *ult.* ff. *eod.* *l.* 5 §. 2. ff. *usufruct. quemadmodum caveat.* 40 Imo est utile, §. *ult.* ff. *eod* *l.* 5. ff. *usufruct. quemadmod. caveat.* 41 Id est, nulla mentione facta *usus.* 42 *Usufructu.* 43 Vide *l.* 1. ff *de adim. leg.* 44 Quia re conjuncti sumus. 45 Hanc particulam *solum*, ad vocem *me*, non ad *fructum* refero, hoc sensu, si alteri usus, alteri fructus legatus sit, fructuarius in usum concurrit, quod in fructu usuarius facere non potest. Paul. 3. *sent* 6. §. 25. 46 Fructus sine usu esse potest, *ut hic.* & *l.* 5. §. 1. ff. *usufruct. quemadm. caveat.* ut hic, Legavi tibi nudum usum: Heres meus postea Titio legavit fructum ejusdem fundi: quia nec tibi legare potuit nudum usum, quem tibi legaveram: non poterit Titius in eo fundo habitare, & a te prohibebitur illo venire, nisi ad fructus percipiendos. adde *l.* 13. §. 3. ff. *de acceptil.* 47 *l.* 5. §. 1. ff. *usufruct. quemadmodum caveat* ita actus sine itinere. *l.* 4. § 1 ff. *si servitus* vide Cujac. 13. *obs* 12. 48 Hæc lex tractat de usu τῶν ἐν τῷ ἀγρῷ γινομένων κελλαρικῶν, ut Græci legunt, 16. *Eclog* 8. *c.* 2. 2. Harmenop. 10. §. 1 hoc sensu: Qui usum duntaxat habet, ex rebus cellariis in fundo provenientibus capere potest, quod in annum sufficiat, licet omnia consumat. Nam & servo & domo sic utetur qui usum duntaxat habet, ut nihil alii fructus superesset. Fulgosius tamen videtur legisse, ex fœno: hoc sensu Usuarius potest de fœno fundi sumere, quantum sibi suo anno sufficiat, licet per id fructus prorsus consumatur. 49 *l.* 10 § *ult.* ff. *eod.* 50 Usuarius enim commode fundo uti potest, ut alium frui non prohibeat: ædibus vero utendo ita eas occupat, ut usumfructum impediat. Itaque eo utente dominus in illis non versabitur. *l. pen.* § *licet. infr. eod* v Labittum *in usu indicis sui fol.* 20. Mod. 51 *Al.* Quod si ita. 52 *l.* 5. *in fin. infr. de instructo.* 53 Si modo partem in usufructu & usu habeat, alioqui si res digna tantum fructuario vel usuario sit, iniquum videtur proprietario custodiam rei permitti. 54 *l.* 60. §. *fin. infr. de leg.* 3. 55 De *Insulario* vid. *l.* 5. §. 1. *infr. de institoria.* *l. ult. supr de offic. præf. vigilum.* *l.* 166. *infr. de verb. sig.* De insula dixi ad *l.* 58 *infr. locati.* 56 Castro fructuarii vasalli dominus custodes & præsidium imponere, ipso vasallo etiam invito, potest: Quod summopere notandum. Hoc enim modo via nimis aperitur dominis ad expellendos vasallos castris suis. v Albericum, *l.* 1. *infr. de damno.* sed omnino Rolandum a Valle, 2. *consil.* 69. 57 Vel ædes, quarum ususfructus legatus est. 58 Per saltuarium, vel insularium, ut §. imo & manum militarem, si opus sit. 59 Vide *l.* 37. §. 1 *infr. de adquir. rer. dom.* 60 Negotiatio permitti. *Hal.* 61 Ut prosit patri & domino *l.* 12. §. *ult. supr. eod.* cujus patris cum filio una eademque persona intelligitur propter vinculum potestatis. *l. ult. C. de impub. & aliis subst.* 62 Argumentum ab usufructu ad usum consistit, *ut hic.* Atqui ususfructus facti est: cum in percipiendo consistat, ideoque dividuus. *l.* 1. *infr. quando dies legatorum.* § *is vero.* 36 *Inst. de rer. divis.* usus juris, ideoque individuus. 63 Id est, non tantum una cum filio vel servo, sed etiam absque filio servove. Qua de causa mors filii vel servi non extinguit usumfructum vivo patre vel domino, nec contra mors patris vivo filio. *l. ult. C. de usufruct.*

De

De refectione rei.

18. PAULUS lib. 9. ad Plautium.

SI *domus* usus legatus sit *sine fructu*, communis [1] refectio est [rei] in sartis tectis; [2] tam heredis, quam usuarii. Videamus tamen, ne, si fructum heres accipiat, ipse reficere debeat: si vero talis sit res, cujus usus relegatus est, ut heres fructum percipere non possit, legatarius reficere cogendus est: Quæ distinctio rationem habet.

Usum non dividi.

19. IDEM lib. 3. ad Vitellium.

USus [3] pars legari non [4] potest [5]: nam frui quidem pro parte possumus [6]: uti pro parte non possumus [7].

De usu servi.

20. MARCELLUS lib. 13. Digestorum.

SErvus, cujus mihi usus legatus est, acquirit mihi [8], si institor erit, & operis ejus utar in taberna: nam mercibus vendundis emendisque adquirit mihi: sed & si jussu meo, per traditionem accipiet.

De usu aquæ.

21. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

USus *aquæ* personalis est: & ideo [9] ad heredem usuarii transmitti non potest.

De usu sylvæ. 1. Et ædium. 2. Si plus usu sit legatarius, quam oportet.

22. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mucium.

DIvus Hadrianus, cum quibusdam usus *sylvæ* [10] legatus esset, statuit fructum [11] quoque eis legatum videri: quia [12], nisi liceret legatariis cædere sylvam, & vendere, quemadmodum usufructuariis [13] licet, nihil habituri essent ex eo legato. §. 1. Licet tam angustus est [14] legatarius, cui domus usus legatus est, ut non possit occupare totius domus usum, tamen eis, quæ vacabunt, proprietarius non utetur: quia licebit usuario, aliis & aliis temporibus, tota domo uti: cum interdum domini quoque ædium, prout temporis conditio exigit, quibusdam utantur, quibusdam non utantur. §. 2. Usu legato, si plus usus sit legatarius, quam oportet, officio [15] Judicis, qui judicat, quemadmodum utatur, [quid] continetur? ne aliter, quam debet, utatur.

De re non mutanda.

23. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

N*Eratius:* Usuariæ rei speciem is, cujus proprietas est, nullo modo [16] commutare potest. [*Paulus*]: deteriorem enim causam usuarii facere non potest: facit autem deteriorem, etiam in meliorem statum commutata [17].

TIT. IX.

USUFRUCTUARIUS [18] QUEMADMODUM [19] CAVEAT [20].

De forma cautionis. 1. De re mobili, vel immobili. 2. De modis constituendi usumfructum. 3. De forma cautionis. 4. De rei qualitate in testatum redigenda. 5. Utilitas cautionis. 6. Duæ clausulæ cautionis quando committuntur. 7. Quid stipuletur proprietarius.

1. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

SI cujus [21] rei ususfructus legatus sit, æquissimum Prætori visum est, de utroque [22] legatarium cavere: *& usurum se* [23] *boni viri arbitratu: &* [24], *cum ususfructus ad eum pertinere desinet* [25], *restituturum* [26] *quod inde exstabit.* §. 1. Hæc stipulatio, sive [27] mobilis res sit, sive soli, interponi debet. §. 2. Illud sciendum est, ad fideicommissa etiam aptari eam debere. † Plane, & [si] ex mortis causa donatione ususfructus constituatur, exemplo [28] legatorum debebit hæc cautio præstari. † Sed & si ex alia quacunque causa constitutus fuerit ususfructus, idem dicendum est [29]. §. 3. Cavere autem debet, *Viri boni arbitratu perceptum iri usumfructum*; hoc est, non [30] deteriorem se causam ususfructus facturum, cæteraque facturum, quæ in re sua faceret [31]. §. 4. Recte autem facient & heres, & legatarius, qualis res sit, cum frui incipit legatarius, si in [32] testatum [33] redegerint, ut inde possit apparere, an & quatenus rem pejorem legatarius fecerit [34]. §. 5. Utilius autem visum est, stipulatione de hoc caveri, ut, si quis non viri boni arbitratu utatur, committetur [35] stipulatio statim: nec expectabimus, ut amittatur ususfructus.

§. 6. Habet autem stipulatio ista duas [36] causas: unam, si aliter quis utatur, quam vir bonus arbitrabitur: aliam de usufructu restituendo: quarum prior statim committetur, quam aliter fuerit usus, & sæpius committetur: sequens committetur, finito usufructu.

§. 7. Sed quod diximus, *id quod inde exstabit, restitutum iri*, non ipsam rem stipulatur proprietarius: inutiliter enim rem suam stipulari videretur [37]: sed stipulatur *restitutum iri, quod inde extabit.* Interdum autem inerit proprietatis æstimatio, si forte fructuarius, cum possit usucapionem interpellare, neglexit [38]: omnem enim rei curam suscipit.

2. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

NAm fructuarius custodiam [39] præstare debet.

Qui casus hac actione continentur. 1. Quid sit desinere pertinere usumfructum. 2. De usufructu repetito. 3. Si eidem ususfructus pure, proprietasque sub conditione legata sit. 4. Si hæres alienaverit proprietatem, & postea amittatur ususfructus.

3. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

OMnes autem casus continentur huic [40] stipulationi, quibus ususfructus amittitur [41]. §. 1. *Desinere pertinere usumfructum* accipiemus, etiam [42] si nec cœperit [43] pertinere [44], quamvis legatus sit: & committetur nihilominus stipulatio, quasi desinat pertinere, quod nec cœpit. §. 2. Si ususfructus repetitus [45] erit legato [46], *quotiesque* [47] *amissus fuerit:* nisi utiliter fuerit cautum, committetur ista stipulatio, sed exceptione [48] opus erit. §. 3. Sed & si quis usumfructum tibi legaverit, & sub conditione, *si liberos habueris*, proprietatem: amisso usufructu, committetur quidem stipulatio, sed exceptio locum habebit. §. 4. Si heres alienaverit proprietatem [49], & postea amittatur ususfructus, an ex stipulatu agere possit, videamus? Et fortius [50] dici potest, ipso jure non committi stipulationem [51]: quia neque heredi, successoribusve ejus restitui potest, neque is, cui potest, (id est, ad quem pervenit proprietas) pertinet ad stipulationem. Sed is, ad quem pervenit [52], tempore quæsiti dominii sibi prospicere alia [53] cautione debet, quod etsi non fecerit, nihilominus in rem actione uti potest.

De consolidatione.

4. VENULEJUS lib. 12. Stipulationum.

SI fructuarius proprietatem adsecutus [54] fuerit, desinit quidem ususfructus ad eum pertinere, propter confusionem [55]: sed si ex stipulatu cum eo agitur, aut [56] ipso jure inutiliter agi dicendum est, si viri boni arbitrium huc usque porrigitur; aut in factum excipere debebit.

De doli clausula. 1. De usu. 2. De fructu sine usu. 3. De habitatione, & operis.

5. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

HUic [57] stipulationi *dolum malum abesse*, absuturumque esse continetur [58]: &, cum [59] in [60] rem sit doli mali mentio concepta, omnium dolum comprehendere videtur successorum, & adoptivi [61] patris. §. 1. Sed *si usus sine fructu legatus erit* [62], *adempta fructus causa, satisdari* jubet Prætor. Hoc merito: ut de solo usu [63], non etiam de usufructu caveatur. §. 2. Ergo, & si fructus sine [64] usu obtigerit, stipulatio locum habebit. §. 3. Et si habitatio [65], vel operæ hominis, vel cujus alterius animalis relictæ fuerint, stipulatio locum habebit; licet [66] per omnia hæc [67] usumfructum [68] non imitantur.

De reditu.

6. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

IDem [69] est [70] [& [71]] in *reditu* prædii: sicuti si vindemia legata esset, vel messis: quamvis ex usufructu ea percipiantur [72], quæ legata morte legatarii, ad heredem redeunt.

1 Distingue, *ut J. eod.* 2 Adde *l. 6. 7. supr. de usufr.* 3 Usus individuus (uti enim pro parte non possumus): ususfructus dividuus. v. *l. 72. J. de verb. obl.* 4 Atqui pluribus potest usus relinqui, & plures possunt uti. *l. 15. supr. eod.* 5 Nam in facto consistit; nec post factum, quod dividi non potest, *l. via. supr. de servit.* ususfructus autem non solum in facto consistit, sed etiam post factum restant fructus, qui dividi possunt: itaque pro parte legatur, *l. 1. S. de usufr.* Mod. 6 Ususfructus enim dividi potest. *l. 1. §. 9. J. ad l. Falc.* 7 Quæ ratio diversitatis? v. Alc. 1. *parad. 17.* 8 vid. *l. 14. S. eod.* 9 Quod personale est, ad heredem non transmittitur. *l. 68. J. de reg. jur.* 10 Adde *l. 10. supr. de usufr.* 11 Usu legato sylvæ, fructus quoque intelligitur legatus. 12 *l. 8. J. de verb. oblig.* Hæc ratio sufficere non videtur: nam rustici, domini sylva uti possunt, utcunque ligna cæsa ejus vendere non liceat. 13 Fructuarius jus cædendi & vendendi habet. 14 Id est, licet non sit tam opulentus, aut tam ampla familia legatarii. 15 vid. quæ scripsi ad *l. 19. supr. eod.* 16 Cur ita? vide *l. 69. J. de reg. jur.* 17 Quod contra usuarii voluntatem fit, utcunque aliis melius sit, illi tamen melius non est.

18 Num idem in usuario, cui usus relictus est rei alicujus, vel operæ, vel habitatio? vid. *l. 5. §. 1. l. 6. J. eod.* 19 Et quando & quibus. 20 Cautio fructuaria estne de substantia ususfructus? dixi ad *l. 1. C. de usufruct.* 21 Sive rei mobilis, sive soli. 16. *Eclog. 9. c. 1.* 22 §. 6. *J. eod.* 23 *l. 4. C. de usufr. l. 13. supr. de usufruct.* 24 Cautio igitur duplex exigitur ab usufructuario: una, ut utatur boni viri arbitrio: altera ut usufructu finito res restituat. §. 6. *J. eod.* 25 Puta morte, vel evictione. *l. 8. §. 4. vers. item legatarius. supr. qui satisdare.* 26 *d. l. 8. §. 4. vers. item de re restituenda.* 27 Dixi ad *l. 1. S. de usufruct.* adde *l. 6. J. ut in poss. legat.* 28 Donationis causa mortis & legatorum similitudo 29 Ut cautio a fructuario exigatur, nihil interest, sive ex testamento, sive ex voluntario contractu ususfructus constitutus sit. *l. 4. in fin. C. de usufr.* 30 *Eclog. d. c. 1.* 31 *Viri boni arbitratu uti* intelligitur, qui ususfructus causam deteriorem non reddit: quique idem in eo, quod in suis rebus, facit. adde *l. 13. §. 2 vers. denique. S. de usufr.* 32 De inventario ab usufructuario conscribendo & conficiendo, vide Rolandum a Valle, 1. *cons.* 92. §. 5. Ancharanum, 3. *qu.* 22. 33 *Testati* voce non nudum inventarium quidam accipiunt, sed ipsam rei æstimationem. Hac enim cautione seu cautela recte uti possunt, qui rei deteriorationem a possessore verentur. 34 Idem in funerante. *l. 14. §. 8. in fin. J. de religiosis.* Idem in nunciante novum opus. vide *l. 8. §. 5. J. de nov. oper. nunciat.* Idem in vulnerante, qui a judice petere potest, ut adhibeantur medici ad vulnus videndum, mortale sit, necne. *Bald.* & generaliter quandocumque bona reversura alicui dantur, utile est ea designari, ut eorum numerus & qualitas appareat. 35 *Al.* committatur. 36 *In princ. supr. eod.* 37 *l. 29. §. 1. l. 82. J. de verb. oblig.* 38 Idem dicendum in marito. *l. 16. J. de fundo dotali.* 39 Id est, diligentiam. *Goth.* Exemplo commodatarii, & venditoris. *l. 3. J. de peric. & comod. rei vend.* Ans. 40 Hac stipulatione. *Hal.* Sed ita rursum *l. 5. in pr. J.* 41 De quibus §. 3. *Inst. de usufr.* 42 Finiti & non cœpti ususfructus eadem est ratio. Cautio fructuaria, quæ de usufructu finito est, trahitur ad eum usumfructum, qui nunquam cœpit. Quemadmodum ergo finitus ususfructus cedit legatario proprietatis, non heredi scripto: ita nunquam cœptus ususfructus cedet proprietatis legatario, non heredi scripto. *l. 33. S. de usufruct.* 43 *Desinere* interdum quid potest, quod non cœpit: *ut hic. & l. 6. J. de condict. causa data.* ut & amitti quod non habetur. *caus.* 23. *q.* 1. alias quod nondum aut nunquam cœpit, fuit, extitit, habitum fuit, desiisse non est dicendum *l. 96. J. de condit. & demonst.* vide plura, quæ notavi ad Glos. Accurs. *l. 6. J. de condict. causa data. l. 5. J. de vulg. l. 1. in fin. C. de indicta vidui.* adde Simon. de Pratis 3. *de interpretatione dubitat. 1. solution. 11. n.* 50. ubi notat, Privationem interdum non requirere habitum aspectualem seu existentem, sed sufficere habitum principii. 44 *Pertinere* verbum, præsupponit habitum adquisitionis. 45 v. *l. 5. S. quib. mod. usufr.* 46 Id enim licet. *l. 5. S. quib. mod. usufr. l. 23. J. de usu & usufr. leg.* 47 Quotiescunque. *Hal.* 48 Una cautio ita sufficiet. *arg. l. 18. J. de verb. oblig.* 49 Ante proprietatem. *Hal.* 50 Quid si legas, *fortean.* 51 Quia alteri nemo stipulari potest. *l. 38. §. alteri. 17. J. de verb. oblig.* 52 *Pervenit proprietas,* &c 53 *l. 7. J. eod. l. 5. §. 1. S. de usufruct. earum rerum.* atque ita usufructuarius debet emptori proprietatis præstare cautionem. 54 Si ususfructus per consolidationem adquisitus erit proprietario, stipulatio de restituendo aut ipso jure, aut ope exceptionis inefficax est 55 *l. 27. supr. quibus modis ususfr. §. 3. Inst. de usufr.* 56 Similis alternatio est in *l. 9. §. 5. J. de jurejur.* 57 Id est, hac stipulatione de utendo boni viri arbitrio & de restituendo, *l. 1. S. eod.* similis locutio *l. 3. in princ. supr. eod.* 58 Id est, hac stipulatione *abesse,* &c. etiam futurus dolus continetur. *Goth.* Videtur obstare *l. 4. S. de usu & habit.* sed conciliat Charond. *verisimil. lib. 1. cap.* 21. Ans. 59 In rem stipulationes conceptæ, omnes complectuntur: & proinde heredes & successores. 60 Doli mali mentio seu formula in rem concepta est: adde *l. 38. §. 13. J. de verb. oblig.* 61 *d. l. 38. §. 15.* 62 vide *l. 14. supr. tit. prox.* Goth. Ut si uni legatus fuerit usus, deinde alii fructus. *l. per servum. in fin. S. de usu & habitatione,* qui locus continet exemplum hujus, nec est *ἀντινομία*, ut Budæus putavit. vid. Alciat. *lib. 2. parerg. c. 3.* Cujac. *observat. lib. 13. c. 12.* Gilbert. Regium *ἐναντιοφανῶν lib. 10. c. 11.* Mod. 63 *l. 5. in fin. l. 10. S. de usufr. earum rerum.* 64 Fructus sine usu esse potest, *ut hic.* semotus vindicatur: ita actus sine itinere, *l. loci. 4. §. 1. J. si servit. vindic.* adde speciem *l. 14. in fin. S. de usu & habit. & l. 13. §. 3. J. de acceptilation.* 65 *l. 11. J. eod.* 66 Ususfructus ab habitatione & operis discrimen. 67 Habitatio, & operæ servi mancipii, vel animalis. 68 Differentia est itaque ususfructus ab habitatione, & operis. 69 Ut caveatur scilicet, ut caveri debeat. 70 Vid. Franc. Govean. *lib. 4. commentar. juris civil. c. 5.* & contra eum Joan. Robert. *lib. 1. Recept. jur. Civil. lect. c.* 19. Mod. 71 Reditus prædii legati habet aliquid simile cum usufruct. 72 *Non percipiantur.* Conanus 4. *Comment.* 5. reprehensus a Robert. 1. *recept.* 19.

De cautione omissa. 1. *De usufructu, seu usu pecuniæ.*

7. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

[ET] si ususfructus nomine, re tradita, satisdatum non fuerit, Proculus ait, posse heredem rem vindicare: &, si objiciatur exceptio, de re ususfructus nomine tradita, replicandum erit: Quæ sententia habet rationem: sed & ipsa stipulatio condici [1] poterit.

§. 1. Cum ususfructus *pecuniæ* legatus esset, exprimi debent hi duo casus in stipulatione: *cum morieris*, *aut capite minueris*, *dari*: idcirco hi duo [2] soli casus, quoniam pecuniæ usus aliter amitti non potest, quam his casibus.

Cui cavendum.

8. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

SI tibi ususfructus, & mihi proprietas legata sit, mihi [3] cavendum est: sed si mihi sub conditione [proprietas] legata sit, quidam, & Marcianus, & heredi, & mihi cavendum esse putant: Quæ sententia vera est [4]. Item si mihi legata sit, &, cum ad me pertinere desierit, alii, & hic utrisque cavendum, ut [5] supra, placuit.

† Quod si duobus conjunctim ususfructus legatus sit: [&] invicem [6] sibi cavere [7] debebunt, & heredi in casum illum [8], *si ad socium non pertineat ususfructus, heredi reddi.*

Utrum legatarius, an fideicommissarius caveat. 1. *De usufructu constituto jure prætorio.* 2. *Si eidem proprietas ex die, ususfructus pure relictus sit.* 3. *De usufructu vestis.* 4. *De pluribus proprietariis.*

9. ULPIANUS lib. 51. ad Edictum.

SI ususfructus mihi legatus sit, eumque restituere sim Titio rogatus, videndum est, quis debeat cavere: utrum Titius, an ego, qui legatarius sum? an illud dicimus, mecum heredem acturum, cum fideicommissario me agere debere? & est expeditius, hoc dicere: si mihi spes aliqua durat ususfructus, &, cum tu amiseris, potest ad me recidere, hoc est, ad legatarium, ita rem expediri, ut tu mihi [9], ego domino proprietatis caveam. Quod si fideicommissarii causa ususfructus mihi relictus est, nec est ulla spes ad me revertendi fructus: recta via fideicommissarium cavere oportet domino proprietatis. §. 1. Illud sciendum est: sive jure ipso quis usumfructum habet, sive etiam per tuitionem [10] Prætoris, nihilominus cogendum esse fructuarium cavere, aut actiones suscipere. §. 2. Plane si *ex die proprietas alicui legata sit, ususfructus pure*, dicendum esse Pomponius ait, remittendam [11] [esse [12]] hanc cautionem fructuario; quia [13] certum sit, ad eum proprietatem, vel ad heredem ejus perventuram. §. 3. *Si vestis ususfructus* legatus sit, scripsit Pomponius, quamquam heres stipulatus sit, *finito usufructu, vestem reddi*, attamen non obligari promissorem, si eam sine dolo malo adtritam reddiderit. §. 4. Si plures domini sint proprietatis, unusquisque pro [14] sua parte stipulabitur.

De usufructu servi communis.

10. PAULUS lib. 40. ad Edictum.

SI servi, qui nobis communis erat, usumfructum tibi legavero, necessaria erit hæc cautio heredi meo: quamvis enim de proprietate possit communi dividundo experiri, tamen causa ususfructus, qui tuus proprius est [15], ad officium communi dividundo Judicis non pertinebit.

De usu domus.

11. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

USu quoque *domus* [16] relicto, viri [17] boni arbitratu cautionem interponi oportet: Nec [18] mutat, si [19] pater heredes filios simul habitare cum uxore legataria voluit.

De usufructu vasorum.

12. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

SI *vasorum* [20] [ipsorum] ususfructus relictus sit, non erit cautio Senatusconsulti necessaria [21]: sed illa sola, *boni* [22] *viri arbitratu usurum fruiturum* [23]. Si igitur tradita sunt fruendi causa, nemo dubitat, non [24] fieri ejus, qui accepit: non [25] enim ideo traduntur, ut dominium recedat ab eo, qui tradit, sed ut [26] utatur fruatur legatarius: Ergo, cum non fiant fructuarii vasa, vindicari [27] a proprietario possunt, cautione non data. † Videndum est de condictione, an possit locum habere? Et proditum est [28], neminem [29] rem suam, nisi furi [30] condicere posse.

1 Vide *l.* 3. *in fin* ff. *eod.* 2 *l.* 9. *supr. de usufr. earum rerum.* 3 *l.* 6. ff. *de usufr. earum rer.* 4 Imo non est: remittitur enim cautio fructuaria, quoties proprietas ususfructus alicui relicta est ex die, *l.* 9. §. 2. ff. *eod* multo igitur magis remittenda est eadem cautio, si proprietas alteri sit relicta sub conditione. Minus enim debetur ei, cui sub conditione legatur, quam cui ex die. Nam debiti ex die, dies statim cedit: sub conditione, non cedit, *l. cedere diem.* 213. *infr. de verbor. signif.* 5 Clausula, *ut* ff. refertur ad supradicta. Alciat. 9. *resp.* 50. *n.* 16. & *cons* 82. refert, repetit & declarat qualitatem antecedentem. Alciat 9. *resp.* 7. 72. 82. 85. & 142. 6 Cautiones mutuæ nonnunquam interponendæ. 7 Idque datis fidejussoribus. *l.* 1. *supr. qui satisd. cog. l.* 4. *C. de usur.* Si fidejussores desint, pignoribus: deinde juratoria cautione. *auth. generaliter. C. de Episcop. & Cleric.* Ans. 8 De quo *l.* 6. ff *de usufr. earum.* 9 Quia ejus obtinendi spem habeo, adde *l.* 9. *in fin* ff *de aqua & aquæ pluviæ.* 10 Vide *l.* 1. *supr. quib. modis ususfr.* 11 Cautio ususfructus fructuario remittitur, cui pure ususfructus relictus est, proprietas alteri sub conditione. 12 Imo non est remittenda, vide quæ scripsi ad *l.* 8. ff. *eod.* 13 Nemo autem sibi ipsi cavere debet. 14 *l.* 13. *in fin. pr.* ff. *de usufr.* 15 Id est, non communis, tunc enim ad officium judicis pertineret. *l.* 13. §. 3. *supr. de usufruct.* 16 *l.* 5. §. 3. *supr. eod.* 17 *l.* 1. *in princ.* & §. 6. *supr. eod.* Id est, architecti, qui in ædibus emendis olim adhiberi solitus fuerit. 18 Id est, quamvis pater dixerit filios heredes cum ea simul habitare. 16. *Eclog.* 9. *cap.* 10. 19 Id est, utcunque dominus ædium eas inhabitet, ei tamen usuarius cavebit. *Zas.* In hac specie, mater fructuaria utens ædibus fructuariis una cum liberis suis, idque testatoris seu defuncti mandato, cavere eis cogitur, se nimirum viri boni arbitrio usuram. Matres itaque ab hac cautione non sunt immunes. 20 Utendorum fruendorum, quæ usu non consumuntur. 21 De re, finito usu, restituenda: quia hoc casu talis res est, ut usu non consumatur. Cavebitur ergo, ut tanta pecunia restituatur, quanti hæc fuerit æstimata. §. 2 *Inst. de usufruct.* Goth. Vide Bellon. *lib.* 4. *supputat. cap.* 11. Alciat. *lib.* 7. *parerg. cap.* 2. Paul. *lib* 3. *sent. tit* 6. Ans. 22 Usufructu legato, de modo utendi cautio a fructuario solet interponi, ideo perinde se omnia facturum, ac si optimus paterfamilias uteretur, fidejussoribus oblatis cavere cogetur. Paul. 3. *sent.* 6. §. 27. 23 Non quod de iis vasis hic agatur, quæ diutissime servantur, nec facile usu atteruntur: nam eadem ratione idem esset in aliis rebus mobilibus, quæ non facile usu consumuntur, *l.* 1. *supr eod.* ut in vestibus scænicis, & quæ ad spectacula solum adhibentur, *l. sed si quid.* ff. *de usufr.* Sed quod cavet se restiturum, quod minus propter usum interim vasa valuerint. Vid Alciat. *lib.* 7. *parerg. c.* 2. Hunc autem locum fortasse Priscianus intelligit *lib.* 10. dum ait, Ulpianum *in lib. ad Sabinum*, fruiturum non fructurum dixisse. *Mod.* 24 Cur? ususfructus non est species transferendi dominii. *l.* 1. *supr. de usufruct.* 25 Dominium rei suæ non amittit, qui rem suam utendam fruendam alteri committit. 26 Finalis causa ususfructus, uti frui. 27 Vindicatio proprietario competit. 28 Quid? condictioni locum non esse. Cur? Hic fur non est, cum causam habeat ab agente. 29 Imo aliæ etiam condictiones dominis dantur, veluti certi, *l. cert. infr. de rebus credit.* indebiti, *l. quoniam. infr. de condict. furtiva.* sine causa, *l. ob res.* ff. *rer. amot.* Dic nullam condictionem dari domino, ut rem suam esse dicat, nisi contra furem. atque ita nimis generale est, quod Accursius ait, Nullam condictionem dari domino, nisi furtivam. 30 §. 26. *Inst. de rerum divis.* §. 14. *vers. plane. Inst. de action.* Hinc illud, omnis condictio in fure degenerat. Bart. *in l.* 4. §. 1. ff. *de rebus creditis.* Cur degenerat? Condicere ideo rem nostram videmur a fure, quod ejus opinione, rei non simus amplius domini. Hac enim mente rem meam contrectat, ut suam, & dominus. vide *l.* 1. ff. *de cond. furtiva.*

LIBER OCTAVUS.

TIT. I.
DE [1] SERVITUTIBUS [2].

Divisio servitutis.

1. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SErvitutes aut personarum [3] sunt, ut [4] usus, & ususfructus: aut rerum [5], ut servitutes rusticorum prædiorum, & urbanorum [6].

De servitute ædibus communibus non imponenda.

2. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

UNus ex dominis communium ædium servitutem imponere [7] non potest [8].

Divisio servitutum realium.

3. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

SErvitutes prædiorum aliæ in solo [9], aliæ in superficie [10] consistunt [11].

De die, & conditione. 1. *De modo.* 2. *De intervallis temporum.*

4. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

SErvitutes [12] ipso quidem jure [13] neque [14] ex tempore, neque ad tempus, neque sub conditione [15], neque ad certam conditionem (verbi gratia, *quamdiu volam*) constitui possunt: sed [16] tamen, si hæc adjiciantur, pacti, vel [17] per doli exceptionem occurretur, contra placita servitutem vindicanti: Idque & Sabinum respondisse Cassius retulit, & sibi placere. §. 1. Modum [18] adjici servitutibus posse constat [19]: veluti quo genere vehiculi agatur, [vel non] agatur, veluti ut equo duntaxat, vel ut certum pondus vehatur, vel grex ille transducatur, aut carbo portetur. §. 2. Intervalla dierum [20] & horarum, non ad temporis causam [21], sed ad [22] modum pertinent jure constitutæ servitutis.

Quibus modis servitutes constituuntur. 1. *De intervallis temporum.*

5. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

VIa, iter, actus, ductus aquæ iisdem fere modis constituitur, quibus & usumfructum constitui diximus. §. 1. Usus servitutum temporibus [23] secerni potest: forte, ut quis *post horam tertiam usque in horam decimam* eo jure utatur, vel, ut *alternis* [24] *diebus* utatur.

De certa parte fundi.

6. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

AD certam [25] partem fundi servitus tam remitti, quam constitui [26] potest [27].

1 Hanc materiam optime Cæpolla explicat: Coras. vero hunc titulum potissimum. antiquas autem servitutum recipiendarum formulas persequitur Brisson. *select. Antiq lib.* 1. *c.* 19 & pluribus etiam *lib.* 6. *de formulis & solennibus populi Romani verbis.* Quoties autem servitutum nomen simpliciter usurpatur, servitutes prædiorum intelliguntur. Cujac. *hic in Paratitl.* Vital. *lib.* 2 *variar. lect. c.* 2. Mod. 2 *Lib.* 3. *Cod.* 34. 2. *Inst.* 3. & 1. Paul. 17 & 58. *Ecl.* 1. & 2. Harm. 4. *c.* περὶ δουλείας. 3 Hominum. *l.* 15. 4 ὡς χρῆσις μόνη. 58. *Eclog.* 1. *c.* 1. 5 Prædiorum, *d. l.* 15. Rerum itaque servitutes sunt, quæ prædiis inhærent inseparabiliter, quia sine prædiis nullomodo consistunt. *l.* 1. *infr. comm. prædior.* §. *ideo. Inst. eod.* rei debentur, non personæ. *l.* 34. *infr. de servit. præd. rusticorum.* 6 Plenius dici potest, Personas vel res servire: Illas vel personæ, *ut l.* 4. ff. *de statu hom.* & *supr. tit. de his, qui sui.* vel rei servire (ut monumento alicujus adstando, *l.* 71. §. 2. *infr. de conditionib.* & *demonstrat. l.* 44. *infr. de manumiss. testam.* vel fundo inhærendo, ut *C. de Agricolis & censitis.*) Hæ vero vel personæ serviunt, ut ff. *libro proximo*; vel rei, *ut hic.* Rei, inquam, id est, prædio vel urbano, vel rustico. 7 Prohibentis ita melior est conditio, id est, ejus, qui vel tacite prohibere intelligitur. *l.* 28. ff. *comm. divid.* An adquirere servitutem communi fundo unus ex dominis potest? minime. 8 *l.* 11. *l.* 34. ff. *de serv. præd. rust. l. item in fin.* ff. *comm. præd.* etiam in sua parte, quia hæ servitutes non dividuntur. *l.* 72. ff. *de verb. obl.* aliud est in usufructu. *l.* 5. *supr. de usufruct.* vide *l.* 20. *infr. pro socio.* 9 Quæ domino soli dominantis debentur. 10 Verbi gratia, si quis aut lata via aut angusta, quæ unum tantum capiat (illa ὁδὸς πλατεῖα, altera μονοπάτιος) per alienum agrum transire, aut aquam possit ducere, dicitur hæc servitus ἐδαφικὴ soli: ubi vero lignorum, in ædes vicini immittendorum, aut aquæ ex tegulis effundendæ, hoc est, stillicidii, vel oneris imponendi jus habet, dicitur hæc servitus ἐν τῷ κτίσματι, superficiaria, seu in superficie servitus. 2. Harm. 4. §. 126. 11 An quæ a superficiario constituuntur, an potius quæ superficiei domino debentur? ut jus tigni vel mæniani immittendi, projiciendive, de quo *l.* 74. *supr. de rei vindic. l.* 1. *infr de superficieb.* 12 Reales: aliud in usufructu. *l.* 4. *supr. de usufruct.* Goth. Vid. in hanc leg. Joann. Superior. *Ans.* Adde Zas. *lib.* 2. *singular. resp. cap.* 30. Govean. *lib.* 1. *variar. lect. cap.* 9. Palador. *quæst. quotid. c.* 1. §. 8. S. L. 13 Aliud ex æquitate. 14 *l.* 44. §. 1. ff. *de oblig.* 15 Tametsi sub conditione promitti possint, *l. existimo.* ff. *de verb. obligat.* inter quæ permultum interest. Nam constituere est imponere: *l.* 2. *supr. eod.* Mod. 16 Exceptione pacti vel doli quædam servantur, quæ summo jure non consistunt. 17 Ut *l.* 56. §. 4. *infr. de verb. oblig.* 18 *Modus* quid est? qualitas utendi. 19 Nam contractus ex conventione legem accipiunt. *l.* 1. §. 6. ff. *depositi.* 20 Adi Marresii *notas c.* 9. Mod. 21 Id est, quamvis in hac constituenda servitute convenerit, ut ea suis diebus & horis tantum uti liceat, non continuo tamen dicenda, & ex tempore & ad tempus constitui: quasi plures sint servitutes, ut *in l.* 17. *infr. de aq. & aqu. pluv. arc.* adde *l.* 7. *in fin. infr. quemadm. servitutes.* 22 Cur ita? *vide l.* 2. *infr. de aqu. quot.* 23 Vide *l.* 19. *in fin. infr. comm. divid. l* 5. *infr. de aqua quotid.* 24 *d. l.* 7. 25 Servitus ad partem pro diviso imponi & adquiri potest: at pro indiviso non potest. vide quæ scripsi ad *l.* 8. *in fin. infr. eod. l.* 6. §. 1. *infr. comm. prædiorum.* 26 *l.* 13. *infr. de servitutib. præd. rustic.* 27 Imo non potest. *l.* 11. ff. *eod.*

De jure Cloacæ mittendæ.

7. ULPIANUS lib. 13. ad legem Juliam & Papiam.

JUs *cloacæ* mittendæ servitus [1] est [2].

De jure pomum decerpendi, spatiandi, cœnandi in alieno. 1. *De servitute pro parte retinenda, non acquirenda.*

8. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

UT *pomum decerpere liceat* [3], [&], *ut spatiari*, [&], *ut cœnare* [4] *in alieno possimus* [5], servitus imponi [6] non [7] potest. §. 1. Si [8] prædium tuum mihi serviat, sive ego partis prædii tui dominus esse cœpero: sive tu mei, per partes [9] servitus retinetur [10], licet [11] ab initio per partes [12] adquiri non poterit.

De via simpliciter concessa.

9. CELSUS lib. 5. Digestorum.

SI cui simplicius [13] *via* [14] per fundum cujuspiam cedatur [15], vel relinquatur [16], in infinito (videlicet per [17] quamlibet ejus partem) ire agere licebit [18]: civiliter modo. Nam quædam in sermone tacite excipiuntur [19]: non enim per villam ipsam [20], nec per medias vineas ire agere sinendus est: cum id æque commode per alteram partem facere possit, minore servientis fundi detrimento. Verum constitit, ut, qua [21] primum viam direxisset, ea demum ire agere deberet, nec amplius mutandæ ejus potestatem haberet: sicuti Sabino quoque videbatur: qui argumento *rivi* [22] utebatur, quem primo qualibet ducere licuisset, posteaquam ductus esset, transferre non liceret: Quod & in *via* servandum esse verum est.

De itinere legato.

10. IDEM lib. 18. Digestorum.

SI *iter* legatum sit, qua, nisi [23] opere facto, iri non possit, licere fodiendo, substruendo, iter facere, Proculus ait.

De servitute pro parte non acquirenda, neque adimenda.

11. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

PRo parte dominii servitutem [24] adquiri [25] non [26] posse, vulgo traditur. † Et ideo si quis fundum habens, viam stipuletur, & partem [27] fundi sui postea alienet, corrumpit stipulationem, in eum casum deducendo, a quo stipulatio incipere non possit. † Pro parte quoque neque legari, neque adimi via potest: &, si id factum est, neque legatum, neque ademptio valet.

De servo municipum.

12. JAVOLENUS lib. 4. Epistolarum.

NOn dubito, quin fundo municipum per servum [28] recte servitus adquiratur.

Si via nimis angusta constituatur.

13. POMPONIUS lib. 14. ad Quintum Mucium.

SI, tam angusti [29] loci demonstratione facta, *via* concessa fuerit, ut [30] neque vehiculum, neque [31] jumentum ea inire [32] possit, iter magis, quam via, aut actus acquisitus videbitur: sed [33] si jumentum ea duci poterit, non etiam vehiculum, actus videbitur [34] adquisitus.

De genere, possessione, usucapione servitutum. 1. *De itinere ad sepulchrum.* 2. *An locus medius impediat servitutem.*

14. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

SErvitutes prædiorum [35] rusticorum, etiam [36] si corporibus [37] accedunt [38], incorporales [39] tamen sunt: & ideo usu non [40] capiuntur [41]: vel ideo, quia tales sunt servitutes, ut non habeant certam continuamque possessionem: nemo enim tam perpetuo, tam continenter ire potest, ut nullo momento possessio ejus interpellari videatur. † Idem & in servitutibus prædiorum urbanorum observatur. §. 1. Servitus *itineris ad sepulchrum*, privati juris manet: & ideo remitti domino fundi servientis [potest]: & adquiri etiam post religionem sepulchri hæc servitus potest. §. 2. Publico loco interveniente [42] vel via publica, *haustus* servitus imponi potest, *aquæductus* non potest: a [43] principe [44] autem peti solet [45], *ut per viam publicam, aquam ducere sine incommodo publico liceat.* † Sacri & religiosi loci interventus [46] etiam *itineris* servitutem impedit: cum servitus per ea loca nulli deberi potest.

Si nihil vicini intersit. 1. *De natura servitutum.*

15. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

QUotiens nec hominum nec [47] prædiorum servitutes sunt, quia [48] nihil vicinorum interest, non valet [49]: veluti, *ne per fundum* [50] *tuum eas, aut ibi consistas:* & ideo, si mihi concedas, *jus tibi non esse fundo tuo uti frui*, nihil agitur: aliter atque si concedas mihi [51], *jus tibi non esse in fundo tuo aquam quærere*, minuendæ aquæ meæ gratia. §. 1. Servitutum non [52] ea natura est, ut aliquid faciat quis (veluti viridia [53] tollat [54], aut amœniorem prospectum præstet, aut in hoc, ut in suo pingat:) sed [55] ut aliquid patiatur, aut non faciat.

De creditore vel emphyteuta petente servitutem.

16. JULIANUS lib. 49. Digestorum.

EI, qui pignori fundum accepit, non est iniquum, utilem petitionem servitutis dari [56], sicuti ipsius fundi utilis petitio dabitur. † Idem servari convenit & in eo, ad quem vectigalis fundus pertinet.

De servitute non constituenda pro parte.

17. POMPONIUS lib. singul. Regularum.

VIæ, itineris, actus, æquæductus pars in [57] obligationem deduci non potest: quia usus [58] eorum indivisus [59] est [60]: & ideo si stipulator decesserit pluribus [61] heredibus relictis, singuli solidam [62] viam petunt, & si promissor decesserit, pluribus heredibus relictis, a singulis [63] heredibus solida petitio est.

De servitutibus aditione confusis.

18. PAULUS lib. 31. Quæstionum.

PApinianus notat. In omnibus servitutibus, quæ aditione confusæ [64] sunt, responsum est, doli exceptionem nocituram legatario [65], si non patiatur eas iterum imponi.

De servitute non utili.

19. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

EI fundo [66], quem quis vendat, servitutem imponi, etsi [67] non utilis sit [68], posse existimo [69]: veluti, si aquam alicui [debere] ducere non expediret, nihilominus constitui ea servitus possit: quædam enim [debere] habere possumus, quamvis ea nobis utilia non sunt.

De quasi servitutis traditione.

20. JAVOLENUS lib. 5. ex posterioribus Labeonis.

QUoties via [70] aut aliquod jus fundi emeretur, cavendum putat esse Labeo, *per te non fieri, quo minus eo jure uti possit:* quia nulla ejusmodi juris vacua traditio esset [71]. Ego puto, usum ejus juris pro [72] traditione possessionis accipiendum esse. Ideoque [&] interdicta [73] veluti possessoria constituta sunt [74].

1 Rustici prædii. *l.* 2. ℥. *de servit. præd. rust.* 2 Atqui non est foraminis servitus. *l.* 28. ℥. *de servit. præd. urb.* 3 Conjunge *l.* 16. ℥. *de servitut. præd. rustic.* vid. Forner. *lib.* 3. *select. c.* 28. itemque Vital. *lib.* 2. *c.* 3. extat autem in hunc legem etiam peculiaris libellus Jo. Pyrandi Burdegalensis. *Mod.* 4 Cum mihi videbitur, & commodum erit. 5 Debere quis potest servitutem constituendam in alieno prædio. *l. heredes.* ℥. *famil. ercisc.* sed imponere & re ipsa constituere non potest: ne de aliena re quid statuat invito Domino. *Mod.* 6 Prædio sc. cui id deberi non potest, *l.* 5. *in fin. l.* 6. ℥. *de servit. præd. rustic.* personæ potest. Quædam servitutes neque personis, neque prædio imponi possunt, *l.* 15. ℥. *eod.* & istæ non valent: addit Zasius reales servitutes a personalibus secerni posse, ut si jus concessum sit, realis; si facultas, personalis intelligatur. 7 Quid ita? in nullam speciem servitutis nominatæ hæc cadunt. *Bald.* non prædii, sed personæ utilitatem spectant. *Fulgos.* Est igitur hæc servitus magis personalis, quam realis & prædii. Estne usus vel ususfructus? minime: quia non iisdem modis extinguitur, ut usus vel ususfructus. 8 Adde *l.* 30. §. 1. *infr. de serv. præd. urbanorum. l.* 34. *infr. de servit. præd. rusticorum.* 9 *l.* 11. 17. *infr. eod. l.* 25. *infr. famil. l.* 5. 6. 18. *in fin. infr. comm. præd. l.* 4. §. 3. *infr. si servitus.* 10 Per exceptionem: Cur? An quia jus quæsitum difficilius extinguitur, quam quærendum? *Bald.* 11 Servitus pro parte promitti seu constitui non potest: promissa seu constituta retineri potest. *Constitutum* dicimus, quod hæsit fundo semel: cujusmodi servitus non confunditur prorsus communicatione, vel fundi dominantis, vel utriusque, sed conservatur pro parte dominii. Nec interit omnimodo: licet in eum casum inciderit, a quo incipere non potuit. Nec enim perpetua est regula, quæ vult, Ea, quæ ab initio recte constiterunt, resolvi, si in eum casum reciderint, a quo non potuerunt incipere, vel consistere, *l.* 140. *in fin.* ℥. *de verb. oblig.* Atqui obstare videtur *l.* 11. ℥. *eod.* In ejus legis specie promissa tantum fuit servitus, at non constituta: inter quæ discrimen est, ut ℥. dictum est. 12 Servitus per partes indivisas imponi & adquiri non potest; per divisas, potest. *l.* 6. ℥. *eod.* Pars enim pro diviso non est pars proprie, sed totum; id est, prædium, non pars prædii. *l.* 6. §. 1. ℥. *comm. præd.* 13 Al. *simplici usu, via:* Baro, inepte. *Nam simplicitus viam concedere*, est simpliciter, & indefinite viam concedere: non hoc addito, per hunc vel illum agrum. 14 Alii: *si cui simpliciter via*; quidam etiam, *si cui simplici usu via.* Illud ferri potest, hoc non item, *l. si via. infr. de servit. præd. rust.* v. Charond. *l.* 9. *verisi. c.* 5. Mod. 15 Inter vivos. 16 Testamento. 17 *l.* 13. §. 1. *infr. de servit. præd. rustic.* Idem si quacunque parte volet stipulator. *l. ult. infr. de aqua quotidiana.* 18 Cessionario vel legatario Atqui heredis videtur esse electio, velut debitoris. *l.* 26. *infr. de servit. præd. rustic.* adde quæ scripsi *l.* 2. §. 3. *infr. de eo quod certo loco.* Num idem in legato simplici? v. *l.* 71. ℥. *de leg.* 1. 19 Quemadmodum honestas, *ut hic.* & *l.* 26. *infr. de servit præd. rust.* tractus temporis, vide *l.* 2. §. 5. ℥. *quod certo.* si per rerum naturam, *l.* 35 *infr. de verb. oblig.* legis, aut principis concessionem, & autoritatem licebit: si nuptiæ secutæ fuerint. v. *l.* 21. *infr. de jure dotium.* v. Oldend. *in Top. in loco ab autor. n.* 5. 20 Vide *l.* 38. *in fin. supr. de rei vindic.* 21 *d.* §. 1. *l.* 20. §. 4. §. 5. *infr. de servit. præd urban.* 22 *l.* 1. §. 15. *infr. de aqua quotid.* 23 Adde *l.* 20. §. 1. *infr. de serv. præd. urb* 24 Conjunge *l. an pars. infr. pro derelict.* & *l.* 140. ℥. *de verb. obligat.* vid. Molinæum *in Labyrintho*, 16. *legum*, Mod. 25 Id est, promitti. Quid? potestne pro parte retineri constituta? potest. dixi ad *l.* 8. *in fin.* ℥. *eod.* 26 Imo potest. *l.* 6. *supr. eod.* Solvi non potest pro parte divisa, *ut hic.* pro indivisa potest. *d. l.* 6. In eo differt ab ususfructu. *l.* 5. *supr. de ususfructu.* 27 *l.* 14. *in fin. infr. de adimend. l.* 136. *in fin. l.* 140. §. *ult. infr. de verb. oblig.* 28 *l.* 3. *infr. de stipulatione servorum.* 29 In hanc legem vide Charond. *lib.* 9. *verisimil. cap.* 5. Govean. *lib.* 2. *var. lect. cap.* 17. Vacon. *lib.* 5. *declarat.* 69. Molin. *ad l.* 1. §. *si quis ita. n.* 42. *de verb. oblig.* Loriot. *de pactis axiomat.* 147. Mod. 30 *l.* 23. *infr. de servitut. præd. rustic. l.* 157. *in fin.* ℥. *de verb. sign.* 31 *Via* est, qua non jumentum modo, sed & vehiculum iniri potest. 32 Al. *iniri, vel* inigere. 33 *Actus* est, qua jumentum duci potest, vehiculum non potest, ut *l.* 7. ℥. *de servitut. præd. rusticor.* 34 Locus est (ab adjiciente quantitate) similis apud Quintilianum 7. *cap.* 6. *in fin.* Qui sestertium, *inquit*, nummum quinque millia legaverat, cum emendaret testamentum, sublatis sestertiis nummis, argenti pondo posuit, quinque millia remanserunt: apparuit, quinque pondo dari voluisse, quia ille in argento legato modus & inauditus erat & incredibilis. 35 Vid. Johann. Superior. *n. l.* & Charond. *verisimil. lib.* 1. *cap.* 5. §. 3. & 5. Ans. Adde Joann. Rob *lib.* 4. *sent c.* 8. S. L. 36 §. 2. *Inst. de rebus corporal.* 37 Rebus, quæ tangi & videri possunt. Corpus quid est? quod tangi & videri potest. Lucretius, *Tangere, vel tangi, nisi corpus, nulla potest res.* 38 Servitutes, accessiones sunt prædiorum: & sic jura & incorporalia accessiones esse possunt corporum. 39 Servitutes enim jura sunt: non possunt autem jura tangi, vel videri, sed intellectu tantum percipi. 40 Nec possidentur, sed quasi. *l.* 32. *in fin. infr. de servit. præd. urban.* 41 Imo usucapiuntur. *l.* 4. *in fin. infr. de usurp.* & *usucap.* Goth. Servitutes non possunt usucapi, *l. sequitur.* §. *ult. infr. de usurpat.* & *usucap.* non possunt enim possideri, cum sint res incorporales, *hic:* ac sine possessione eaque continuata nulla est usucapio, *l.* 3. & 25. ℥. *de usurp.* & *usucap.* Utilitatis tamen causa receptum est, ut tempore & diuturno usu acquirantur, *l. si quis diuturno.* ℥. *si servit. vindic.* nam usus earum possessionis loco est. *l.* 15. *infr. eod.* Vid. Charond. *lib.* 9. *verisim. c.* 5. Rævard. ad *Scribonian. c.* 1. Jo. Albert. *recept. lect. jur. lib.* 4. *c.* 8. & Martres. *in notis c.* 10. Mod. 42 *l.* 1. *infr. tit. prox. l.* 7. *in fin. infr. de servit. præd. rust.* 43 *l.* 18. *infr. de aqua* & *aquæ pluv.* 44 *l. quoties. C. de precibus.* 45 *l.* 18. *in fin. infr. de aqua* & *aquæ pluvia.* 46 *l.* 17. §. 3. *in fin. infr. de aqua* & *aqua pluviæ.* 47 V. *l.* 1. *supr. eod.* 48 Atqui possum mihi etiam inutilem servitutem adquirere. *l.* 19. *infr. eod.* adde Guidonem, *q.* 298. 49 Alii: *non valent.* & sic intelligentur servitutes, quæ revera non valent, nisi sint aut hominum aut prædiorum. *l.* 1. *supr. eod.* ubi autem servitus est, tametsi inutilis est, veluti aquæductus, quam prædii servitutem esse constat, licet aquam ducere mihi non expediat, ea constitui potest, *l. pen. infr. eod.* vid. Govean. *lib.* 1. *lect. var. c.* 15. Coras. *de servit. p.* 34. & *seq.* Jo. Robert. *lib.* 3. *sent. jur. c.* 24. Gerald. Lugoll. *de servit. usucap. c.* 19. Mod. 50 V. *l. pen.* ℥. *de pactis. l.* 8. *in fin. infr. si servit. vind.* 51 *l.* 1. §. 28. *infr. de aqua quotid.* 52 Principaliter scilicet. in consequentiam tamen interdum venit, ut tu aliquid etiam facias. *l.* 33. ℥. *de servit. præd. urban.* 53 *Viridaria.* 54 An *auferat*, an *erigat*? 55 *l.* 6. §. 2. *infr. si servit. vind. l.* 1. *in fin. infr. de aqua* & *aqua pluviæ.* 56 *l.* 9. *infr. de novi operis nunciat. l. un. in fin. infr. de remissionib.* 57 *l.* 8. *in fin. supr. eod. l.* 13. §. 1. *infr. de acceptil.* 58 Recte: quia prædium ipsum, cui cohæret servitus, dividi potest. 59 *l.* 1. §. 9. *infr. ad l. Falcid. l.* 2. §. 1. *infr. de verb. oblig. l.* 4. §. 4. *infr. si servit. vindic.* aliud est in ususfructu. *l.* 5. *supr. de usufr.* 60 Imo, jus aquæ dividi potest. *l.* 25. *in fin. infr. de servitut. præd. rustic.* 61 *l.* 25. §. 10. ℥. *familiæ.* 62 *l.* 4. §. 3. *infr. si servit. vind.* 63 *d. l.* 4. §. 4. 64 Ut *l.* 30. *infr. de servit. præd urb. l.* 11. *in fin. infr. comm. præd. l.* 1. *infr. quemadm. servit.* 65 Conditionali scilicet, quia pendente conditione heres dominium rei legatæ habet. vide *l.* 4. ℥. *si ususfructus petat.* alias, si pure legatum est, dominium recta via transit in legatarium. *l.* 64. *in fin. infr. de furtis. l.* 116. *in fin. infr. de legat.* 1. *l.* 76. §. 2. ℥. *de legat.* 2. 66 V. hic Joann. Superior. & Leonin. *emendat. lib.* 5. *cap.* 9. *num.* 3. Ans. Præter citatos Prateum *sentent. c.* 10. & Vitalem *lib.* 2. *variar. lect. c.* 2. Mod. 67 *Eclog. eod. c.* 17. 68 Prædio venditoris. 69 Imo aliud existimandum: quoties enim nec hominum, nec prædiorum interest, servitus constituta non valet. *l.* 15. *supr. eod.* Et ita est, servitus non valet, si neque personæ, neque prædio est utilis. *d. l.* 15. at hic agitur de servitute, quæ prædio quidem inutilis est, personæ tamen ad voluptatem prodest. 70 Vid. Jo. Robertum *sent. jur. lib.* 2. *c.* 26. & *lib.* 1. *c.* 24. & Lugoll. *de servit. usucap. c.* 19. Mod. 71 Sed patientia. *l.* 15. *in fin.* ℥. *eod.* 72 *l.* 1. *in fin. infr. de servit. præd. rust.* & *arg. l.* 3. *in pr. vers. dare.* ℥. *de usufr.* 73 *l.* 2. *C. h. t. l.* 8. §. *antepen. in fin. l.* 16. *in fin.* ℥. *si serv. vind.* 74 Sed & Publiciana. *l.* 11. §. 1. *supr. de Publiciana.*

TIT.

TIT. II.
DE [1] SERVITUTIBUS PRÆDIORUM URBANORUM [2].

Utrum locus medius servitutem impediat. 1. In quem datur actio confessoria.

1. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

SI [3] intercedat [4] solum [5] publicum, vel via publica, neque itineris, actusve, neque altius tollendi, servitutes impedit: sed immittendi [6], protegendi [7], prohibendi [8]: item fluminum & stillicidiorum servitutem impedit: quia cœlum [9], quod supra id solum intercedit, liberum esse debet [10]. §. 1. Si usufructus tuus sit, ædium proprietas mea, quæ onera vicini sustinere debeant, mecum [11] in solidum agi potest: tecum, nullo modo.

Aliquot species servitutum urbanarum.

2. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

URbanorum prædiorum jura talia [12] sunt: altius [13] tollendi, & officiendi [14] luminibus [15] vicini [16], aut non extollendi [17]. † Item stillicidium avertendi in tectum, vel aream vicini [18], aut non avertendi [19]. † Item immittendi tigna in parietem vicini: & denique [20] projiciendi, protegendive [21]: cæteraque istis similia.

3. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

EST & hæc servitus, ne prospectui [22] officiatur.

De servitute luminum, vel, ne luminibus officiatur.

4. PAULUS lib. 2. Institutionum.

LUminum [in] servitute constituta [23], id adquisitum videtur, ut vicinus lumina nostra excipiat. Cum autem servitus imponitur, *ne luminibus officiatur*, hoc maxime adepti videmur [24], ne jus sit vicino, invitis nobis altius ædificare, atque ita minuere lumina nostrorum ædificiorum [25].

Quis dicatur invitus.

5. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

INvitum autem in servitutibus accipere debemus, non eum [26], qui contradicit, sed eum [27], qui [28] non consentit. Ideo Pomponius lib. XL. [&] infantem & furiosum invitos recte dici ait: non enim ad factum [29], sed ad jus [30] servitutis hæc verba referuntur.

Quibus modis hæ servitutes amittuntur.

6. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

HÆc autem jura similiter, ut rusticorum quoque prædiorum [31], certo tempore [32] non utendo pereunt: nisi quod hæc dissimilitudo est, quod non omnimodo pereunt non utendo: sed ita [33], si vicinus simul libertatem [34] usucapiat: veluti si ædes tuæ ædibus meis serviant, ne altius tollantur, ne luminibus mearum ædium officiatur: & ego per statutum tempus fenestras meas præfixas [35] habuero vel obstruxero, ita demum jus meum amitto, si tu per hoc tempus ædes tuas altius sublatas habueris: alioquin, si nihil novi feceris, retineo servitutem [36]. † Item si *tigni immissi* ædes tuæ servitutem debent, & ego exemero tignum, ita demum amitto jus meum, si tu foramen unde exemptum est tignum, obturaveris, & per constitutum tempus ita habueris: alioquin, si nihil novi feceris, integrum jus suum permanet.

7. POMPONIUS lib. 26. ad Quintum Mucium.

QUod autem ædificio meo me posse consequi, ut libertatem usucaperem, dicitur [37], idem me non consecuturum, si arborem eodem loco sitam habuissem, Mucius ait: & recte; quia [38] non ita in suo statu & loco maneret arbor, quemadmodum paries, propter motum naturalem arboris [39].

De pariete communi demoliendo & reficiendo.

8. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

PArietem [40], qui naturali ratione communis est, alterutri vicinorum demoliendi [41] eum, & reficiendi jus non est: quia non solus dominus est [42].

De eo, qui tollendo obscurat ædes vicini.

9. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

CUm eo, qui tollendo obscurat vicini ædes, quibus non serviat [43], nulla [44] competit actio.

Heres non potest in domo, quæ sibi remanet, ædificare ita, ut usus ædium legatarum totaliter perimatur: secus si aliqualiter incommodetur. Bart.

10. MARCELLUS lib. 4. Digestorum.

GAurus Marcello: Binas ædes habeo, alteras tibi lego: heres ædes alteras altius tollit, & luminibus tuis officit: quid cum illo agere potes? & an [45] interesse putes, suas ædes altius tollat, an hereditarias [46]? & de illo [47] quæro, an per alienas [48] ædes accessum heres ad eam rem, quæ legatur, præstare debet: sicut solet quæri [49], cum usufructus loci legatus est, ad quem locum accedi, nisi per alienum, non potest? Marcellus respondit: Qui binas ædes habebat, si alteras legavit, non dubium est, quin heres [alias] possit altius tollendo obscurare [50] lumina legatarum ædium. Idem [51] dicendum est, si [52] alteri ædes, alteri aliarum usumfructum legaverit [53]. Non autem [semper] simile est itineris argumentum [54]: quia sine accessu nullum est fructus legatum: habitare autem potest, & ædibus obscuratis. Cæterum, usufructu loci legato, etiam accessus dandus [55] est: quia, & haustu relicto, iter quoque [56] ad hauriendum præstatur. Sed ita officere luminibus & obscurare legatas ædes conceditur, ut [57] non penitus lumen recludatur, sed tantum relinquatur, quantum sufficit habitantibus in usus diurni moderatione.

De forma antiquorum ædificiorum servanda. 1. De arbitro accipiendo.

11. ULPIANUS lib. 1. de Officio Consulis.

QUi luminibus vicinorum officere, aliudve quid facere contra commodum eorum vellet, sciet se formam [58] ac statum antiquorum [59] ædificiorum custodire [60] debere. §. 1. Si inter te & vicinum tuum non convenit, ad quam altitudinem extolli ædificia, quæ facere instituisti, oporteat, arbitrum accipere poteritis [61].

De viridariis supra ædificia.

12. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

ÆDificia, quæ servitutem patiuntur, *ne* [62] *quid altius tollatur*, viridia [63] supra eam altitudinem habere possunt: at si *de prospectu* est, eaque obstatura sunt, non possunt [64].

De tabulis juxta communem parietem. 1. De pictura, & incrustatione parietis communis.

13. PROCULUS lib. 2. Epistolarum.

QUidam [65] Hiberus nomine, qui habet [66] post horrea mea insulam, balnearia fecit secundum [67] parietem communem: non [68] licet [69] autem tubulos [70] habere admotos ad parietem communem, sicuti ne parietem quidem suum per parietem communem. De tubulis eo amplius hoc juris est, quod per eos flamma torretur paries: qua de re, volo [71] cum Hibero loquaris, ne rem illicitam

---

1 58. *Eclog.* 2. 2 *Lib.* 2. *Inst.* 3. 3 58 *Eclog.* 2. *c.* 1. 4 V. *l.* 14. §. *fin.* ff. *tit. prox* Goth. In editione vulgata lex hæc præcedenti titulo subjiciebatur, sed male, ut docet Anton. August. *emendat. l.* 3. *c.* 1. præter quem vid. Coras. *de servitut. pag.* 180. Mod. 5 Via, iter, actus, altius tollendi jus, publici soli, vel viæ publicæ interpositione non impeditur: immittendi, protegendi, avertendi stillicidii, impeditur. 6 ἐμβάλλειν δοκόν. 7 ἐξωστὴν ποιεῖν. 8 Græci ita legunt, ἢ ἐπιπέμπειν ὕδωρ, ἢ σωλῆνα, ἢ κεράμων. Vulgata, *projiciendi*. 9 *l. ult.* §. 4. *infr. quod vi.* 10 *l.* 24. *infr. eod.* adde *l. ult. in fin. infr. quod vi, aut clam.* 11 De servitute cum domino tantum agitur. *Accurs.* 12 §. 1. *Inst. eod.* 13 *Altius tollendi* servitus quid est? estne, ut mihi altius tollere liceat ædes meas? Atqui hoc mihi natura conceditur sine servitute & stipulatione. Cujus enim solum est, ejusdem est (ut vulgo dicitur) cœlum. *l.* 8. *l.* 9. *C. h. t.* Quid igitur? altius tollendi servitus estne, ut tu altius ædificium tuum tollas, nempe ut a mea area vel domo ventos frigidissimos, & pestilentes forte avertas, vel, ut solis ἀντανάκλασιν seu refractionem meis ædibus opacis adferas, vel ut meam domum altius tollendo tegas, ne ex longinquo videatur, cum mea intersit tegi, & publicis omnium oculis invidiæque non exponi? 14 *Officiendi luminibus* servitus duplex constitui potest, activa, vel passiva: activa, ut mihi liceat luminibus tuis officere: passiva, ut tu meis luminibus officias, quia forte id mea interest fieri, puta ad nimium Solis ardorem evitandum. Fulgosius exemplum ponit in artifice, qui *scavo-artas* exercet. Potest & id utile esse propter penum, vinum, & alia hujusmodi, quæ opacis locis commodius conservantur, quam soli nimiæque luci expositis. v. *l.* 17. §. 2. ff. *eod.* 15 Hæc duo etiam numerantur inter servitutes rusticas. *l.* 2. ff. *de servitut. præd. rustic.* 16 Non in infinitum. v. *l.* 12. ff. *eod.* 17 Ad id citra servitutem nemo tenetur. *l.* 1. *circa finem principii* ff. *eod.* 18 Ut aqua vicino potius, quam nobis noceat. v. *l.* 20. §. 2. *& seq.* ff. *eod.* 19 Eoque pacto cisterna mea juvatur, tua minuitur. 20 Καὶ τὸ ποιῆσαι σωλάριον, ἢ βαστέρνιον, facere solarium, aut basternium, 58. *Eclog.* 2. *c.* 2. 21 Quæ immittuntur aliquo loco, requiescunt: quod projicitur, ita projicitur, ut & nusquam requiescat: qualia sunt mœniana & subgrundæ, *l.* 242. §. 1. ff. *de verb. signif.* Græci hic projecta basternis, projecta mœniana & solaria interpretantur. 22 Quæ a servitute, ne luminibus officiatur, differt. vide *l.* 15. *l.* 16. ff. *eod.* 23 Vide Cujac. *lib.* 17. *observ.* 35. & de servitute luminis, & quomodo differat a servitute, ne luminibus officiatur, Bart. Cæpoll. *de servit. urban. præd. cap.* 35. *& seq.* S. L. 24 Non enim hoc solo fit adversus servitutem luminum, sed quocunque modo quid fiat ad luminis impedimentum *l.* 15. *infr. eod.* adde Coras. *de servitut. p.* 50. Mod. 25 Servitute, ne luminibus officiatur, incommodum nostrum propulsamus: servitute luminum, vicini incommodum ad nostrum commodum procuramus. 26 Id est, non tantum. sic Varro 3. *de re rustica* 9. loquens de gallinis rusticis: *Similes facie non his villaticis gallinis nostris, sed Africanis aspectu.* 27 Sensus est non tantum eum, qui contradicit; solens est enim hæc JCt. locutio, quam qui interpolant adjecto *solum*, iis neque manus, neque mens sana est, vid. Ant. August. & Zoannett. *Restit. ad ff. c.* 20. Mod. 28 Invitus est, qui non consentit, licet non contradicat adde *l.* 45. §. 5. ff. *de ritu.* Unde colligunt, Taciturnitatem, si de tacentis jure minuendo agatur, pro consensu non haberi. de quo tamen vide Socinum, *regula Taciturnitas* 391 29 Id est, nullo hic opus est nostro facto, puta contradictione, ut nobis invitis aliquid altius sublatum esse dicatur. 30 Quod nobis competit. Interea hic observa, *invitum* dici variis de causis, veluti si contradicit, si non expresse consentit. quod non tantum hoc loco, sed in infante, furioso, & procuratore locum habet, *l.* 8. 9. 1. ff. *de procuratorib.* & patrono, si ejus liberta divortium fecerit. *l.* 45. §. 5. ff. *de ritu nupt.* At invitus matrimonium filius non contrahit, qui patre cogente contrahit. *l.* 22. ff. *de ritu.* Quis *consentire* dicatur, vide *l.* 12. ff. *de sponsalib.* 31 Adi Joan. Robertum *lib.* 3. *sent. jur. c.* 8. Mod. 32 Decennio inter præsentes: vicennio inter absentes. *l.* 13. *C. de servitut.* 33 Servitute non tollendi, aut luminibus meis non officiendi, non liberaris hoc solo, quod meas fenestras obstruxi vel occlusi: hoc amplius tibi necesse est, ut ea servitute libereris, ut per idem tempus ædes tuas altius sublatas habueris. Unde constat, urbanas servitutes omnimodo non utendo, non perire; sed hoc amplius exigi, ut qui mihi servitutem debet, libertatem usuceperit ædificio posito, *ut hic.* An & arboris positione per id tempus libertatem usucapere quis potest, ut ædificio posito? non usucapit. *l.* 7. *infr. eod.* 34 *l.* 4. *in fin. infr. de usucap.* 35 Κἀγὼ φράξω, ἢ κατακλείσω, obstruxero, vel occlusero. 58. *Eclog.* 2. *c.* 6. 36 Id est, rusticam servitutem amittit, qui non utitur. *l.* 4. §. *antepen. infr. de usurp. & usucap.* urbanam non continuo amittit, qui non utitur, nisi & adversarius libertatem usuceperit. *d. l.* 4. *in fin.* *l.* 18. *in fin. infr. quemadm. servit.* 37 *l.* 6. ff. *eod.* 38 Arbor non est, ita ut paries, immobilis. *Eclog. eod. c.* 6. *in fin.* Arboris enim motus est aliquis, & quidem naturalis: parietis, nullus; non enim tempore augetur, ut arbor. 39 Id est, quia arboris stipes & frondes crescunt. Nam motus, quo arbores vi ventorum impelluntur, naturalis non est, sed accidentalis. Zoannetus 20. *restitutionum.* 40 *Eclog. eod. c.* 8. 41 V. *l.* 12. *infr. commun. divid.* quidam hoc ita intelligunt, nisi refectio sit necessaria. *Duar.* 42 Vide quæ scripsi ad *l.* 20. *infr pro socio.* 43 *l.* 15. *in fin. infr. eod.* *l.* 8. 9. *C. h. t.* 44 Imo aliqua esse debet: in hoc enim malitiosus est: malitiis autem hominum non indulgendum est. *l.* 38. *supr. de rei vind.* 45 Huic primæ quæstioni respondetur in *vers. Marcellus. infr. eod.* 46 Heres, hereditarias ædes altius tollendo, potest officere luminibus alterarum ædium, quæ legatæ sunt. *vers. Marcellus respondit. infr. eod. l.* 30. *supr. de usufructu.* 47 Huic secundæ quæstioni respondetur in *vers. Non autem semper simile est. infr.* 48 Suas. 49 *l.* 1. §. 2. *supr si ususfruct petatur.* 50 Non in totum tamen. *vers sed ita. infr. eod.* 51 Quia legatarius proprietatis, poterit suas ædes tollere, & officere luminibus earum ædium, in quibus usumfructum habet. 52 Si alterarum ædium usumfructum legaverit. Cujac. 1. *obs.* 7. ut apud Paulum *l.* 30. ff. *de usufr.* 53 Aliud est, si heres usufructuario invito velit altius ædes tollere. *l.* 7. §. 1. *supr. de usufruct.* 54 Argumentum a servitute itineris, ad luminum servitutem non simile est: sine accessu aut itinere, nullum est legatum fructus. sine lumine ædes obscuratæ habitari possunt. 55 Legatario ædium vel ususfructus, idque ab herede testatoris. An gratuitum accessum præstare cogendus est heres? etiam gratuitum *l.* 44. §. 9. *infr. de leg.* 1 hoc enim tacite voluisse testatorem præsumptio est. 56 *l.* 3. §. *ult. infr. de serv. præd. rustic.* 57 *l.* 24. *infr. eod. l.* 30 *supr. de usufruct. & quemadm.* 58 *l.* 1. *in fin. l.* 2. *infr de aqua & aquæ pluviæ. l. ult. in fin. C de servit. & aqua. l.* 1. *C. de ædificiis privatis.* vide Cujac. 17. *observat.* 35. 59 Antiquorum ædificiorum formam & statum servare oportet. 60 Arbiter in eam rem sumetur. 61 Qui a consule dabatur, *l. ult. supr. de judic. l. sub diversis. infr de condit. & demonstrat* vid. Martres. *in not. c.* 12. Mod. 62 Τοῦ μὴ ὑψῶσαι, id est, *non tollendi servitutem debens*, supra conventam altitudinem arborem habere potest: ἀπόψεως δὲ, hoc est, *prospectus servitutem debens*, arbores prospectum impedientes habere non potest. *Eclog. eod. cap.* 12. 63 Δένδρον, arborem, ita Græci *d. loco. al.* viridaria. adde *l.* 79. *in fin. infr. de verb. signif.* 64 Ratio diversitatis. vide *l.* 15. 16. *infr. eod. Novell.* 63. *Novell.* 165. 65 Hæc verba sunt Consultoris, ad Proculum scribentis. 66 Id est, habitat, ut apud Ciceronem 7. *famil.* 6. Varr. Nonium. 67 Id est, juxta & prope. Licet mihi πλησίον τοῦ κοινοῦ τοίχου, secundum parietem communem balneum habere, *ut hic.* quamvis paries humorem capiat, nisi forte per humorem adsiduum ei noceatur. *l.* 19. *infr. eod.* At non eodem modo mihi licet parieti communi σωλῆνας ἑνοῦν, fistulas jungere, *d. l.* 19. ut nec ei τοὺς καπνοδόχους ἐπιθεῖναι, tubulos fumarios imponere, *ut hic.* & 58. *Synops.* 21. *ex tit.* 2. *cap.* 13. & 19. 68 Non licet κοινωνῷ, socio balneum domi suæ facienti τοὺς καπνοδόχους, tubulos fumarios parieti communi, vel parietem suum imponere. *Eclog. eod. cap.* 13. 69 *l.* 19. *in fin. eod.* hæc etiam verba sunt consultoris. 70 Vid. Cott. *in memorabil. in voce tubi.* Cujac. *lib.* 1. *obs. c.* 4. Rom. *sing.* 401. Cæpoll *caut.* 84. *in libell.* Cagnol. *ad leg. qui in alterius n.* 24. *de reg. jur.* Mod. 71 Consultor Proculum alloquitur. Hujusmodi monitionibus Jurisconsulti operam dabant, nec minus in eo poterant, quam ipsi Judices. vide Ciceronem *pro Quintio.* Duar. *hic &* 2. *disp.* 28. Cujac. 18. *obs.* 38.

faciat. Proculus reſpondit: Nec Hiberum pro ea re dubitare puto, quod rem non permiſſam facit, tubulos ſecundum communem parietem extruendo. §. 1. Parietem communem incruſtare [1] licet ſecundum Capitonis ſententiam: ſicut licet [mihi] pretioſiſſimas picturas habere in pariete communi: cæterum, ſi demolitus [2] ſit vicinus, & ex ſtipulatu actione damni infecti agatur, non [3] pluris, quam vulgaria [4] tectoria [5], æſtimari debent. Quod obſervari & in incruſtatione oportet.

De area non ſerviente, & legitimo ſpatio.

14. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. [6] de Conſtitutionibus.

IMperatores [7] Antoninus & Verus Auguſti reſcripſerunt, *in area* [8], *qua* [9] *nulli ſervitutem debet* [10], *poſſe dominum vel alium voluntate ejus ædificare, intermiſſo* [11] *legitimo* [12] *ſpatio a vicina inſula.*

Diſcrimen luminis & proſpectus.

15. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

INter ſervitutes, *ne luminibus officiatur* [13], & *ne proſpectui offendatur*, aliud & aliud obſervatur: quod in *proſpectu* plus quis habet, ne quid ei officiatur ad gratiorem [14] proſpectum, & liberum [15]: *in luminibus* autem [non officere], ne lumina [16] cujusquam obſcuriora fiant: quodcunque [17] igitur faciat ad luminis [18] impedimentum, prohiberi poteſt, ſi ſervitus debeatur: opusque ei novum nunciari poteſt [19], ſi modo ſic faciat, ut lumini noceat.

16. PAULUS lib. 2. Epitomarum Alfeni Digeſtorum.

L*Umen* [20], id eſt, ut cœlum [21] videretur: & intereſt inter *lumen*, & *proſpectum*: nam *proſpectus* etiam ex [22] inferioribus locis eſt: *lumen* ex inferiore loco eſſe non poteſt.

3. & 4. *De pacto:* Servitutes uti nunc ſunt, ut ita ſint.

17. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SI arborem ponat, ut lumini officiat [23], æque dicendum erit, contra impoſitam ſervitutem eum facere: nam & arbor efficit, quo minus cœli [24] videri poſſit. Si tamen id quod ponitur, lumen quidem nihil impediat, ſolem autem auferat, ſi quidem eo loci, quo gratum erat eum non eſſe; poteſt dici, nihil contra ſervitutem facere: ſin vero heliocamino [25] vel ſolario [26], dicendum erit, quia umbram facit in loco, cui ſol fuit neceſſarius, contra ſervitutem impoſitam fieri.
§. 1. Per contrarium, ſi deponat ædificium, vel arboris ramos, quo facto locus opacus quondam cœpit ſolis eſſe plenus, non facit contra ſervitutem: hanc enim debuit, *ne luminibus officiat:* nunc, non luminibus officit, ſed plus æquo lumen facit [27]. §. 2. Interdum dici poteſt, eum quoque, qui tollit ædificium, vel deprimit, luminibus officere: ſi forte κατ' ἀντανάκλασιν [28], *id eſt, per refractionem, ſeu repercuſſionem*, vel preſſura [29] quadam lumen in eas ædes devolvatur.
§. 3. Hæc lex traditionis, *Stillicidia* [30], *uti nunc ſunt, ut ita ſint*, hoc ſignificat, impoſitam vicinis neceſſitatem ſtillicidiorum excipiendorum: non illud, ut etiam emptor ſtillicidia ſuſcipiat ædificiorum vicinorum; hoc igitur pollicetur venditor, ſibi quidem ſtillicidiorum ſervitutem deberi, ſe autem nulli debere [31]. §. 4. Quæ de ſtillicidio ſcripta ſunt, etiam in cæteris ſervitutibus [32] accipienda ſunt, ſi in contrarium nihil nominatim actum eſt [33].

Si fiſtulæ damnum ædibus dent.

18. POMPONIUS lib. 10. ad Sabinum.

SI fiſtulæ [34] per quas aquam ducas, ædibus meis applicatæ, damnum mihi dent, in factum [35] actio mihi competit: ſed & damni infecti ſtipulari [36] a te potero.

Quæ poſſunt haberi juxta parietem communem.

19. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

FIſtulam [37] junctam [38] parieti communi: quæ aut ex caſtello [39], aut ex cœlo aquam capit, non jure haberi, Proculus ait: ſed non poſſe [40] prohiberi [41] vicinum, quominus balneum [42] habeat ſecundum parietem communem, quamvis humorem capiat paries: non magis, quam ſi vel in triclinio ſuo, vel in cubiculo aquam effunderet. Sed Neratius ait, ſi talis ſit uſus tepidarii, ut adſiduum humorem [43] habeat, & id noceat vicino, poſſe prohiberi eum. §. 1. Juxta communem parietem cameram ex figlino opere [44] factam, ſi ita retineatur [45], ut, etiam ſublato pariete maneat, ſi modo non impediat refectionem communis parietis, jure haberi licet. §. 2. Scalas [46] poſſe me ad parietem communem habere, Sabinus recte ſcribit: quia removeri hæc [47] poſſunt.

De poſſeſſione ſervitutum urbanarum. 1. Effectus ſervitutis conceſſæ. 2. De ædificio ſublato, & reſtituto. 3. de ſtillicidio. effectus ejus ſervitutis.

20. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

SErvitutes [48], quæ [49] in [50] ſuperficie conſiſtunt, poſſeſſione retinentur. Nam, ſi forte ex ædibus meis in ædes tuas tignum immiſſum habuero, hoc, ut immiſſum habeam, per [51] cauſam tigni poſſideo habendi conſuetudinem [52]. † Idem eveniet & ſi mœnianum in tuum immiſſum habuero, aut ſtillicidium in tuum projecero: quia in tuo aliquo utor, etſi [53] quaſi [54] facto quodam poſſideo. §. 1. Si [55] domo mea [56] altior area tua eſſet, tuque mihi *per aream tuam in domum meam* [57] *ire agere* ceſſiſti, nec [58] ex plano aditus ad domum meam per aream tuam eſſet, vel gradus [59], vel clivos [60] propius [61] januam meam jure facere poſſum [62]: dum ne quid ultra, quam quod neceſſe eſt, itineris cauſa demoliar. §. 2. Si ſublatum ſit ædificium, ex quo *ſtillicidium* cadit, ut eadem ſpecie & qualitate reponatur, utilitas exigit, ut idem intelligatur: nam [63] alioquin, ſi quid ſtrictius [64] interpretetur [65], aliud eſt, quod ſequenti loco ponitur: & ideo, ſublato ædificio, uſusfructus interit [66]: quamvis area pars eſt ædificii.
§. 3. Si ſervitus *ſtillicidii* impoſita ſit, non licet domino ſervientis areæ ibi ædificare, ubi [67] caſſitare [68] cœpiſſet ſtillicidium. §. 4. Si antea ex tegula caſſitaverit ſtillicidium, poſtea ex tabulato, vel ex alia materia caſſitare non poteſt [69]. §. 5. Stillicidium, quoquo modo adquiſitum ſit, altius tolli poteſt: levior enim fit eo facto ſervitus: cum quod ex alto cadet [70], lenius [71], & interdum direptum [72], nec perveniat ad locum ſervientem: inferius demitti non poteſt, quia fit gravior ſervitus, id eſt, pro [73] ſtillicidio flumen. Eadem cauſa, retro [74] duci poteſt ſtillicidium: quia in noſtro magis incipiet cadere: produci non poteſt, ne alio loco cadat ſtillicidium, quam in quo poſita ſervitus eſt: lenius facere poterimus, acrius non. † Et omnino ſciendum eſt, *meliorem vicini conditionem fieri poſſe, deteriorem non poſſe:* niſi aliquid nominatim, ſervitute imponenda, immutatum fuerit. §. 6. Qui in area, in qua ſtillicidium cadit, ædificat, usque [75] ad eum locum perducere ædificium poteſt, unde ſtillicidium cadit, [recte] ſed [&] ſi in ædificio cadit ſtillicidium, ſupra ædificare ei conceditur, dum tamen ſtillicidium recte recipiatur [76].

Si ex duabus ſervitutibus altera remittatur.

21. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SI domus [77] tua ædificiis meis utramque [78] ſervitutem deberet, *ne altius tolleretur*, & *ut ſtillicidium ædificiorum meorum recipere deberet*, & tibi conceſſero, *jus eſſe, invito me, altius tollere ædificia tua:* quod ad ſtillicidium meum attinet, ſic ſtatui debebit, ut, ſi altius ſublatis ædificiis tuis ſtillicidia mea cadere in ea non poſſint, ea ratione [79] altius tibi ædificare non liceat: ſi non impediantur ſtillicidia mea, liceat tibi altius tollere.

1 Μαρμαροῦν καὶ γράφειν, incruſtare, & pingere parietem communem licet. *Eclog. d. cap.* 13 adde *l.* 79. *in fin. ff. de verb. ſignif.* 2 Vide quæ notavi ad *l.* 12. *ff. comm. divid.* 3 Non pluris æſtimantur τὰ ἐπιτερπῆ ἢ αἱ μαρμαρώσεις, id eſt, voluptuaria, quam incruſtationes. Græci *illo loco.* 4 Ac gregalia. Seneca 13. *epiſtolar.* 5 De tectorio vide *l.* 241. *ff. de verb. ſignif.* 6 *Papirius Juſtus* libros xx. de conſtitutionibus ſcripſit 7 Vid. Coraſ. *ad l. ſi intercedat. num.* 10. *de ſervitut.* Briſſon. *lib.* 1. *ſelect. antiq. c.* 2. & Vital. *l.* 2. *variar. lect. c.* 7. Mod. 8 Vide quæ ſcripſi ad *l. ult. in fin. C. de ſervit.* 9 Ut *l.* 9. *ſupr. eod.* 10 *Quæ ſervitutem luminum*, Cujacius 1. *obſerv.* 4. *arg. l.* 3. *ff. eod.* reprehenſus a Roberto 2. *receptarum* 20. 11 At enim videtur legitimum ſpatium intermittendo, aliquid de ſua area ſuoque fundo amittere. 12 Legitimum hoc ſpatium fuit duorum pedum & ſemis: quod veteres *Ambitum* appellarunt. Feſtus *in Ambitus* 15. Iſidor. *ult.* Varro 4. *de lingua.* Cicero *Topic.* 1. Victorinus 1. eosque pedes *ſeſtertium pedem* in XII Tabulis dici autor eſt Voluſianus libro *de aſſe*. quo verbo veteres vocari duos pedes & ſemiſſem intellexerunt. 3. Plin 3. Feſt. *ibid.* Ab horreis publicis ædificia privatorum 100. pedibus: a cæteris publicis ædificiis quindecim diſtincta. *l.* 4. *l.* 46. *C. Theodoſ. de operib. publicis.* Poſtea ab horreis publicis, privatorum ædificia diſtincta 15, a privatis, 10. *l. ſi cui. l. Mœniana.* 11. *C. de ædific. privat.* quod imitatus videtur Gundebaldus *in legibus Burgundionum*, ſublata lege 12. *C. de ædificiis privatis.* Adde quæ ſcripſi ad *l.* 15. §. 14. *ff. de damno* vid. etiam Briſſonium 1. *Antiquit.* 2. Cuj. 1. *obſ.* 4. 13 Inter hanc ſervitutem, & ne altius tollere liceat, num differentia eſt? non eſſe putat Cujacius: quem vide 17. *obſ.* 35. Goth. add. Charond. *lib.* 1 *veriſim. c.* 5. & Jo. Robert. *lib.* 4. *ſentent. jur. c.* 7. Mod. 14 Gratior & liber proſpectus quis? ut quaqua verſus poſſis proſpicere, non tantum ex alto, ſed & ex transverſo vel inferiori. 15 De proſpectu tres leges eſſe dicunt, maris, hortorum & ſcripturæ publicæ: adde etiam montium: de quorum proſpectuum intervallis, v. Harmenop. 2. *tit.* 4. 16 Quæ ex alto tantum veniunt. *l.* 16. *ff. eod.* 17 Imo non quodcunque. *l.* 12. *ff. eod.* 18 Quod ex alto venit. 19 *l.* 6. *in fin. ff. ſi ſerv. vind.* 20 *Lumen*, eſtne ſervitus ne luminibus officiatur, an ſervitus luminum? vide Duar. 1. *diſp.* 33. 21 Quod ſupra nos eſt. 22 Et in inferiora loca. 23 *l.* 7. *l.* 12. *ſupr. eod.* 24 Impedit enim arbor, non ut cœlum, ſed ut ejus minus videatur. 25 Id eſt, ſolari fornaci, ſeu vaporario ſoli oppoſito. Plin. 2. *epiſt.* 17. 26 Id eſt, loco, quo horæ ad ſolem, veruto vel pinnula denotantur. Bald. *hic.* Goth. Vid. Alberic. Gentil. *de diverſ. temporib. appell. c.* 6. Anſ. 27 Vicini luminibus non officit ædificando, qui plus æquo lumen vicino facit. 28 ἀνάκλασιν legit Alciat. 2. *parerg.* 25. Goth. Vid. Ant. Auguſtin. *emendat. lib.* 4. *c.* 16. S. L. 29 Forte *repercuſſione* vel preſſura lumen fieri intelligitur, quod fit per σύνθλιψιν, & colliſionem. 30 Ita legendum apud Varronem, *l.* 4. *de lingua.* Eadem formula itinera recipiebantur, *l.* 1. *in pr. &* §. 11. *ff. de itinere.* *l.* 69. §. 5. *ff. de evict.* Cic. 1. *de oratore.* flumina, *l.* 33. *ff. de contr. empt.* Varro 4. *de lingua.* paries, *l.* 33. *ff. eod.* & breviter ſervitutes, *l.* 39. *ff. de act. empt.* adde *l.* 10. *ff. comm. prædiorum.* 31 Id eſt, hujusmodi oratio venditori nocet, quia ambigua. *l.* 33. *ff. de contr. empt.* 32 Puta fluminis. *d. l.* 33. 33 Quod primo loco ſpectandum eſt. *d. l.* 33. 34 De fiſtulis vid. Bart. *h. l.* & Anton. Fabr. *lib.* 3. *conject. c.* 1. Anſ. 35 Ex lege Aquilia. 36 *l.* 29. *ff. eod. l.* 17. *in fin. ff. ſi ſervit. vind* 37 *Eclog. eod. cap.* 19. Goth. vid. Coraſ. *lib.* 6. *miſcell. c.* 26. Mod. 38 *l.* 13. *ſupr. eod.* 39 Id eſt, aquæ publicæ receptaculo. *l.* 1. §. 39. *in fin. ff. de aqua quot.* an idem in ſterquilinio? v. *l.* 17. §. *fin. ff. ſi ſervitus vindicetur.* 40 *l.* 6. §. *fin. ff. ſi ſervit. vind.* Anſ. 41 Diſtingue ut *ff.* 42 Vel furnum. 43 Vide *l.* 57. *ff. locati.* 44 ἀπὸ βησάλων. *Eclog. eod. c.* 19. id eſt, ex laterculis. βήσαλον Græcis idem eſt, quod teſta. Vide Cujac. 9. *obſ.* 26. adde quæ ſcripſi ad §. 29. *Theoph. Inſt. de rerum diviſ.*

45 Secus ſi ei incumbat. *l.* 13. *ff. eod.* 46 *Eclog. eod. cap.* 10. 47 *Hæ.* 48 Vide Robertum 4. *ſent.* 8. 49 Quid, ſi legamus, *per ea, quæ in ſuperficie &c.* ut illud cohæreat cum proxime ſequentibus, *per cauſam tigni poſſideo:* ut ſit ſenſus, per cauſam tigni mœniani, & ſtillicidii & talium, quæ in ſuperficie conſiſtunt, *l.* 3. *ſupr. de ſervitut.* ſervitutum poſſeſſionem non minus retineri, quam ſi facto ipſo, & corpore noſtro poſſidemus. Eodem modo nonnulli cenſent, jus molendini retineri poſſe, ſi pilæ in flumen defigantur teſtandi ſui juris cauſa. 50 αἱ τῶν οἴκων δουλεῖαι, ædium ſervitutes poſſeſſione retinentur, & conſuetudo utenti ſervatur. 58. *Eclog.* 2. *cap.* 20. 51 *Per cauſſam tigni poſſidere*, eſt tigni occaſione atque interventu poſſidere, & ut *ff.* dicitur, quaſi facto quodam poſſidere. 52 Videtur legendum, *habendi conſuetudine.* 53 *Al.* & ſic. 54 Quaſi facto quodam ac proprio poſſidet, qui per tignum, mœnianum & ſtillicidium poſſidet. 55 Vide 2. Harmen. 4. §. 50. 51. 56 Vid. Coraſ. *de ſervit. p.* 44. *& ad* §. *ſeq.* Martreſ. *in not. cap.* 14. Mod. 57 Quæ tua area inferior eſt. 58 Quia tua area altior eſt domo mea. 59 Quibus ex tua area in meam domum deſcendam: aut vice verſa, quibus ex mea domo in tuam aream aſcendam. 60 Scalas. 61 An in tua area? videri poſſit. Cur? ſi iter ita fractum & corruptum ſit, ut iri non poſſit, niſi opere aliquo facto, licet fodiendo & aperiendo iter facere. *l.* 10. *ſupr. de ſervitutib. l.* 11. §. 1. *ff. comm. prædior.* Contrarium dicendum hic videbatur, nimirum ut per meum tantum ire poſſim, & in meo gradus vel clivos facere. *l.* 11. *ff. de aqua & aquæ pluviæ.* Cæpolla 1. *de ſervitutib.* 43. 62 Id eſt, cui ſervitus conceditur, ei omnia videntur conceſſa, ſine quibus ea uti non poteſt. *l.* 10. *ff. de ſervit. l.* 3. §. 3. *l.* 5. *ff. tit. prox.* vide *l.* 6. *ff. de alim.* 63 Ratio hæc dubitandi eſt: Finge ſtillicidium eadem qualitate & ſpecie repoſitum eſſe, jus ſtillicidii eſtne amiſſum? ſi jus ſtrictum intuemur, amiſſum videtur: nam jure ſtricto aliud eſt ſtillicidium, quod ante fuit; aliud, quod repoſitum eſt. Deinde ſublato ædificio fructuario, uſusfructus ædificii ita interit, ut ne in ejus quidem area perſeveret. Ita jus eſt, inquam, in uſufructu. igitur & in ſervitute urbani prædii, & ſtillicidio. Atqui utilitas in ſervitutibus urbanis aliud exigit. *hac lege.* 64 Aliud ex æquo: vide quæ ſcripſi ad *l. ult.* §. 1. *C. de Judæis.* Unde notant, deſtructam Eccleſiam non amittere privilegium. Innocent. & Bald. *in c. cum injuncto. ext. de oper. novi nunc.* 65 *l.* 36. *ff. de uſufr. l.* 65. *in fin. ff. de leg.* 1. 66 *l.* 5. §. 2. *ſupr. quib. mod. uſusfr. vel uſ. amitt.* 67 Diſtingue, ut *ff. eod. in fin.* 68 *Caſſitare* dicuntur, quæ ſæpius cadunt: Græcis eſt, πίπτειν τῶν κεράμων. 58. *Eclog.* 2. *cap.* 20. adde Feſtum *in Caſſabundus.* 69 Cur ita? collige ex *l.* 9. *ff. de ſervitut. l.* 13. §. 1. *ff. de ſervit. præd. ruſt.* 70 *Al.* cadit. 71 Levius, ut *ff.* levior. 72 *Sub.* vi venti. Nam quo altius ſtillicidium eſt, eo ventis magis expoſitum: eo facilius in alium, quam ſervientem locum diripitur ſeu abripitur vi venti, *ut hic.* Sed ea ratione poſſis quoque dicere, latius quoque in ſervientem fundum vi venti poſſe diripi. Porro diripiuntur, quæ de uno loco in alium rapiuntur, quæ ſparguntur, ſic ut nullum proprie in locum cadant ſeu caſſitent. 73 Stillicidii & fluminis differentia. 74 Retro ducimus ſtillicidium in noſtrum & nos verſus: producimus, in alienum & vicinum verſus. Hoc, προβαίνειν εἰς ἕτερον τόπον τοῦ δουλεύοντος. Illud ἀποβαίνειν εἰς τὰ ἴδια. *Eclog. eod. c.* 20. 75 Etiam incluſive, dum tamen ſtillicidium recipiat. 76 Ex hoc & ſuperiori paragrapho collige, domino prædii vel ſuperioris, vel ſervientis non licere quid in damnum ſervitutis facere. 77 Vid. Coraſ. *lib.* 4. *Miſcell. c.* 14. Guidon. Papæ *quæſt.* 38. cum ſua additione. Tiraquell. *de utroque retract. tit.* 1. §. 1. *gloſſ.* 9. *n.* 161. Mod. 78 Ex pluribus ſervitutibus unam remittens, aliam remittere non intelligitur. adde *l.* 20. *ff. tit. prox. & l.* 91. *ff. de reg. jur.* 79 Qui unum ex pluribus juribus ſibi competentibus remittit, is præciſe aliud remiſiſſe non cenſetur. adde *l.* 20. *ff. tit. prox.*

De luminibus præsentibus & futuris.

22. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

QUi ædificium habet, potest servitutem vicino imponere: ut non solum de his luminibus, quæ in præsentia erunt, sed etiam de his, quæ postea fuerint, caveat [1].

De servitutibus Luminum. 1. *De ædificio futuro.*

23. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SI servitus [2] imposita fuerit, *lumina* [3], *quæ nunc* [4] *sunt, ut ita sint*, de futuris luminibus nihil caveri videtur [5]: quod si ita sit cautum, *ne luminibus* [6] *officiatur*, ambigua [7] est scriptura: utrum ne his luminibus officiatur, quæ nunc sunt, an etiam his, quæ postea quoque fuerint? [Et] humanius [8] est, verbo generali [9] omne [10] lumen [11] significari, sive quod in præsenti, sive quod post tempus conventionis contigerit. §. 1. Futuro quoque ædificio [12], quod nondum est, vel imponi vel adquiri servitus [13] potest [14].

De ædificio, quod jure superius est.

24. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

CUjus ædificium jure superius [15] est, ejus est [16] in infinito [17] supra suum ædificium imponere: dum inferiora ædificia non graviore servitute oneret, quam pati debent.

De servitute immittendi. 1. *Si paries communis altius tollatur.*

25. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

HOc, quod dictum [18] est de *immissis*, locum habet ex ædificio alio in aliud [19]: aliter [20] enim supra alienum ædificium superius habere nemo potest [21]. §. 1. Si ex [22] tribus ædibus in loco impari positis, ædes mediæ superioribus serviant ædibus, inferiores autem nulli serviant, & paries communis [23], qui sit inter ædes inferiores & medias, altius a domino inferiorum ædium sublatus sit, jure eum altius habiturum Sabinus ait.

An servitus in re communi consistat.

26. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

IN re communi nemo dominorum, jure servitutis neque facere quicquam invito [24] altero potest [25]: neque prohibere, quo minus alter faciat [26]: *nulli enim res sua servit* [27]. Itaque propter immensas [28] contentiones plerumque res ad divisionem pervenit [29]: sed per communi dividundo actionem consequitur socius, quo minus opus fiat, aut ut id opus, quod fecit, tollat [30]: si modo toti societati prodest opus tolli.

De eo, quod fit ex ædibus communibus in ædes proprias, vel contra. 1. *Si in area communi ædificetur.*

27. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SEd si inter me & te communes sunt Titianæ ædes, & ex his aliquid non jure in alias ædes meas proprias immissum sit, nempe tecum mihi agere licet [31], aut rem perdere [32]. † Item fiet, si ex tuis propriis ædibus in communes meas & tuas ædes quid similiter esset projectum: mihi enim soli tecum est actio. §. 1. Si in area communi ædificare velis, socius prohibendi jus habet [33], quamvis tu ædificandi jus habeas a vicino concessum: quia, invito socio, in jure communi non habeas jus ædificandi.

De his, quæ perpetuam causam habent, vel non.

28. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

FOramen in imo pariete [34] conclavis [35], vel triclinii [36], quod esset proluendi [37] pavimenti causa, id neque [38] flumen esse, neque [39] tempore adquiri placuit [40]. Hoc ita verum est, si in eum locum nihil ex cœlo aquæ veniat [41]: neque enim perpetuam [42] causam habet, quod manu fit [43]. at quod ex [44] cœlo cadit, etsi non assidue fit, ex naturali [45] tamen causa fit: & ideo perpetuo fieri existimatur. Omnes autem servitutes prædiorum perpetuas [46] causas habere debent: & ideo neque ex lacu [47], neque ex stagno [48] concedi aquæductus potest. † Stillicidii quoque immittendi naturalis & perpetua causa esse debet.

29. POMPONIUS lib. 32. ad Quintum Mucium.

SI quid igitur ex eo foramine [49], ex quo servitus non consistit, damnum vicinus sensisset, dicendum est, damni infecti [50] stipulationem locum habere.

De confusione servitutis. 1. *De retentione servitutis pro parte. De acquisitione ususfructus.*

30. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

SI quis ædes [51] quæ suis ædibus servirent, cum emisset, traditas sibi accepit, confusa [52] sublataque servitus est: & [53], si rursus vendere vult, nominatim imponenda servitus est: alioquin liberæ veniunt. §. 1. Si partem prædii nactus sim, quod mihi [54], aut cui ego serviam, non confundi servitutem placet: quia pro parte servitus retinetur [55]: itaque si [56] prædia mea prædiis tuis serviant, & tuorum partem mihi, & ego meorum partem tibi tradidero, manebit servitus. † Item ususfructus in alterutris prædiis adquisitus, non interrumpit servitutem.

De ædificio deposito, & restituto.

31. IDEM lib. 48. ad Edictum.

SI testamento damnatus heres [57], *ne officeret vicini luminibus, servitutemque præstaret*, deposuit ædificium, concedenda erit legatario utilis actio, qua prohibeatur [58] heres, si postea extollere supra priorem modum ædificium conabitur.

De usucapione libertatis, & possessione servitutis.

32. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

SI ædes meæ serviant ædibus Lucii Titii, & ædibus Publii Mævii, *ne altius ædificare mihi liceat*, & a Titio precario petierim, *ut altius tollerem*, atque ita per statutum tempus [59] ædificatum habuero, libertatem adversus Publium Mævium usucapiam [60]: non enim una servitus Titio & Mævio debebatur, sed duæ [61]: Argumentum [62] rei præbet, quod, si alter ex his servitutem mihi remisisset, ab eo solo liberarer, altero [63] nihilominus servitutem deberem. §. 1. Libertas [64] servitutis usucapitur [65], si [66] ædes possideantur: quare, si is, qui altius ædificatum habebat, ante statutum [67] tempus ædes possidere desiit, interpellata [68] usucapio est: is [69] autem, qui postea easdem ædes possidere cœperit, integro statuto tempore libertatem usucapiet: natura enim servitutum ea est, ut possideri [70] non possint [71]: sed intelligatur possessionem earum habere, qui ædes possidet.

De servitute Oneris ferendi.

33. PAULUS lib. 5. Epitomarum Alfeni Digestorum.

EUm [72] debere columnam restituere [73], quæ onus vicinarum ædium ferebat, cujus essent ædes, quæ servirent: non eum, qui imponere vellet [74]: nam cum in lege ædium ita scriptum esset, *paries*

1 Quid si nominatim de futuris servitutibus nihil actum est? vide distinctionem *l.* 23. *infr. eod.* 2 Junge *l. cum in lege.* ff. *de contrah. empt. & ad l. seq. l.* 2. ff. *de acquir. rer. dom.* vid. Molinæum *in novis intellect.* 4. *legum. num.* 16. Mod. 3 *Al.* lumina uti nunc sunt, ita sint. adde Ciceronem 1. *de oratore:* & quæ scripsi ad *l.* 17. §. 3. *supr. eod.* 4 Verbum præsentis temporis non extenditur ad futurum: sed verbum generale & indefinitum. 5 Adde *l.* 76. §. 1. *l.* 89. *l.* 125. *infr. de verb. oblig.* 6 Præsentibus, an & futuris? vide ff. 7 Generalis & indefinita oratio, ambigua est: cum ad præsentia & futura possit extendi. 8 Humanior sententia in formulis servitutum interpretandis sequenda. 9 Indefinito, universali. *Goth.* Vide *l.* 44. ff. *de legat.* 2. Ans. 10 Præsens & futurum. 11 Etiam futurum: atque ita si Romanus stipulatus a Carthaginiensibus, ne sociis bellum inferretur, tacite videntur excepti Saguntini post hujusmodi conventionem in fœdus Romanorum adsciti. Livius 3. *dec. lib.* 1. 12 Et templo. vide *l.* 17. ff. *de alimentis. l.* 10. *infr. de serv. præd. rust.* Goth. Adde *l.* 25. §. 10. ff. *famil. erciscund. l.* 46. §. 1. ff. *de evict. l. fin.* ff. *si servit. vind.* Ans. 13 Ut & privilegium. vide tamen *c. pen. extra. de Eccles. ædific. c. Cardinalem. c. Abbate. de re judicat. in* 6. 14 Atqui non entis nullæ qualitates sunt. Præsentes quidem non entis qualitates nullæ sunt: sed tamen aliquæ constitui possunt, quandocunque ex non ente, ens esse cœperit. 15 Superiora ædificia ἀνώγεα. inferiora, κατώγεα. *Eclog. eod. cap.* 24. 2. Harmenop. 4. §. 80. adde quæ scripsi ad *l.* 3. §. 7. ff. *uti possidetis.* 16 *Al.* ei jus est. *S. L.* 17 Vide *l.* 1. ff. *eod.* 18 *l.* 2. *l.* 20. *supr. eod.* 19 Subaudi immissio. ut in *l.* 3. §. 7. ff. *uti possidetis.* Goth. De tigni immittendi servitute, ejusque requisitis necessariis, vide Menoch. *de arbitr. jud. l.* 2. *cent.* 2. *cas.* 167. Tholosan. *Syntagm. jur. lib.* 4. *cap.* 8. Ans. 20 *l.* 13. ff. *eod. l.* 8. *C. de servit.* 21 Citra servitutem. 22 Quum tres ædes essent, mediæ superioribus serviebant; hic dominus inferiorum ædium communem inter suas & medias ædes parietem tollere potest, 58. *Eclog.* 2. *cap.* 25. vel ita. Inferiorum ædium dominus parietem cum vicino communem habens, potest eum parietem altius tollendo, officere vicino vicini, cui vicinus servitutem debeat. 23 Licet communem parietem domus vicinæ servientis tollere, invito domino fundi dominantis. vel ita: Vicinus, qui est in medio servitutem debens, libertatem vicini inferioris impedire non potest. 24 *l.* 28. ff. *comm. divid.* 25 Pars tamen major sociorum potest. *arg. l.* 11. ff. *tit. prox.* 26 Suæ rei nemo servitutem imponit, *ut hic.* Suam rem nemo præscribit. 27 *l.* 33. *in fin. infr. de serv. præd. rust. l.* 10. *infr. comm. præd. l.* 45. *infr. de regulis.* 28 Divisio ob immensas contentiones necessaria: eamque ob causam dividuum fit, quod individuum alias foret. vide *l.* 72. *in pr.* ff. *de verb. oblig.* 29 *l.* 77. §. 20. ff. *de leg.* 2. *l.* 4. *in fin. infr. de serv. legat.* 30 Quod tamen non cogetur tollere, si cum prohibere poterat, socius hoc prætermiserit. *l. Sabinus.* ff. *comm. divid.* Mod. 31 *l.* 14. *in fin. infr. si serv. vind.* 32 Vide *hic* Duar. *Goth.* i. e. opus demoliri ac diruere, *l. quemadmodum.* §. 2. *infr. ad l. Aquil.* in qua significatione *perdere* etiam a Cicerone usurpatur. *Mod.* 33 Tunc enim melior est causa prohibentis. vide *l.* 28. ff. *comm. divid.* 34 Pessime alii; *in uno pariete*, quanquam solenni errore, præt. Cujac. vid. Coras. *ad l. servitutes.* 4. *n.* 2. *de servitut.* Vall. *tract.* 7. Vital. *lib.* 2. *variar. lect. c.* 13. Parlador. *quæst. quotid. c.* 1. §. 8. Martres. *in not. t.* 15. Mod. 35 *Conclave* est locus secretior domus. 36 *Triclinium* locus est tribus lectis constructus ad discumbendum. 37 Διὰ τὴν κατάκλυσιν, ad effundendas sordes mearum ædium in tuas. 38 Cur? quam aquam proluendi mei pavimenti causa in tuum per foramen emitto, ea aqua manu a me immittitur: non est igitur flumen, nisi ex cœlo aliquid aquæ in id foramen veniat. Id si non fuerit, flumen duci non poterit, nec perpetuam causam habere. 39 Servitutes in quibus longi temporis præscriptio requiritur, continuam, vel quasi continuam causam habere debent. 40 Hoc quidem personæ concedi potest: prædio non potest, cum perpetuam causam non habeat. 41 Servitutes, in quarum usu requiritur factum hominis, perpetuam causam, vel quasi, non habent: ideoque longo tempore non præscribuntur. 42 Vide *l.* 7. ff. *de servit. & l.* 33. *infr. eod.* 43 Quod manu immittitur. 44 Aqua hæc, jovialis & pluvia dicitur. 45 Naturæ ordo certus est & perpetuus. Naturæ leges certæ & perpetuæ, veluti Solis & Lunæ defectionis: quæ hominum opera fiunt, omnia incerta sunt, & mutabilia. 46 Non continuas, assiduas & sine intermissione, sed naturales: quod naturaliter fit, videtur etiam esse perpetuum, tametsi non fiat assidue. Arist. 1. *de demonstr.* 7. propterea quod naturæ causa certa & perpetua est. 47 Id est, lama vel lacuna, quæ vivam aquam non habeat: nam ex lacu vivo cur non possit, ut jus navigandi? *l.* 23. §. 1. ff. *tit. prox.* An & eodem modo e cisterna, piscina, puteo? vide *l.* 1. §. 4. ff. *de fonte. & l.* 1. §. 5. & 6. ff. *de aqua quotidiana.* 48 Quod in plano continetur, & stagnat: nam & stagnum cogitur, non fluit. vid. Cujac. 11. *obs.* 3. 49 De quo vide *l.* 28. ff. *eod.* 50 *l.* 18. *supr. eod.* 51 Finge, feudum Caii (de quo Caius a Sempronio investitus fuerat, quemque eo nomine dominum agnoscebat) Rex publicavit ob delictum aliquod Caii, verbi gratia, ob crimen majestatis: Feudum illud rex postea donavit Titio: Titius feudum illud recognoscere debebit a Sempronio priore domino: redintegratur ita fidelitas immediato domino, ut dixi plenius, 2. *Feud.* 5. Ad regem (& sic mediatum dominum) feudum hic quidem rediit: non ideo tamen hic reditus feudi ad regem jus immediati domini extinxit. 52 *l.* 1. ff. *quemadmodum servit. amitt.* 53 Extinctionis, seu extinctæ servitutis perpetua est natura. Ideoque extincta servitute per adquisitionem fundi servientis, non redintegratur tacite servitus ejusdem fundi servientis venditione. Proinde hoc casu, nominatim servitus imponenda. 54 Serviat scilicet. 55 *l.* 8. §. 1. *supr. de servit. l.* 34. ff. *de servit. præd. rustic.* 56 Adde *l.* 8. ff. *de servit. l.* 34. ff. *tit. prox.* 57 Potest enim ad id damnari, *l.* 16. ff. *comm. præd.* 58 Potest enim prohiberi, si quid faciat ad servitutis impedimentum. *l.* 15. ff. *eod.* potest etiam agi, restituto ædificio, in id, ut servitutem renovet. *l.* 14. ff. *quemadm. serv. amitt.* 59 Decennii inter præsentes, vicennii inter absentes. *l.* 13. *C. de servit.* 60 Non adversus Titium, *l.* 10. *in pr.* ff. *si serv. vind.* Bartolus tamen distinguit, ad conservandum interdictum retinendæ possessionis satisfacere, ut ab adversario vitiose non possideam: ut autem adquiratur jus præscriptione, requiri, ut a nemine possideatur. ad *l.* 1. *C. de servit.* 61 Nam si plura sunt prædia dominantia, plures quoque dicentur servitutes. *Bart.* 62 Argumentum a pacto ad usucapionem & præscriptionem. adde *l. nam satis.* § 1. ff. *quemadm. serv. amitt.* 63 Ita *Flor.* 64 Vide quæ scripsi ad *l.* 4. §. 29. ff. *de usuc.* Libertati servitutis contrarium est jus servitutis. de quo in *l.* 12. ff. *quemadm. serv.* Libertatem porro servitutis usucapere, est eam occidere, perdere, tollere; sic ut serviens fundus, ex serviente fiat liber. 65 Etiamsi in usucapiente fuerit mala fides. *l.* 4. §. 29. ff. *de usurp. & usucap.* 66 Atque ita fundus per se non præscribit libertatem, sed is, qui fundum possidet. Cæterum Bartolus hanc legem restringit ad præscriptionem servitutis urbanæ, in qua putat requiri factum hominis cum bona fide, (vel etiam cum mala fide) si sit præscriptio 30 annorum, non decennii tantum: libertatem autem servitutis in rustico prædio, sola non utentis negligentia sine bona fide amitti putat, & ita restringit *l.* 4. § 29. ff. *de usurp. & usucap.* Eandem opinionem sequitur Cynus in *l.* 2. *C. de servit.* Alexander in *l. ult.* ff. *de eo, per quem.* Felinus *in c. illud. de præscr.* Baldus *in repetit. l. ult. C. de præscript. long. temp.* Verum opinio Bartoli communiter reprobatur. 67 Præscribendi & usucapiendi tempus. 68 Succedente ei altero. 69 Successor. 70 Vide quæ notavi ad *l.* 43. §. 1. ff. *de adquir. rerum dom.* 71 Sunt enim incorporales. vide *l.* 14. *supr. de servit.* 72 Hic casus specialis est. vide *l.* 8. *princ. l.* 17. §. 2. *infr. si servitus vindicetur. l.* 11. ff. *comm. prædior.* regulariter enim qui servitutem debet, eam reficere non cogitur. Finge, te debere altius ædes tuas tollere vel luminibus meis officere, *l.* 2. ff. *eod.* onus reficiendi tuum videtur esse: & quidem ab initio, jure conventionis: post constitutam jam servitutem, jure restitutionis. 73 Speciale esse in hac servitute adnotat Contius *ex l.* 6. §. *etiam.* ff. *si servit. vindic.* vid. Pileum *quæst.* 4. Mod. 74 Columnam vel parietem oneri ferendo necessarium qui debet, ea reficere cogitur. *l.* 6. §. 2. *l.* 8. ff. *si serv. vind.* Id ergo speciale est contra naturam servitutum, in quibus non agitur, ut aliquid fiat, sed ut præstetur patientia. *l.* 15. *in fin. supr. de servit.*

oneri ferundo uti[1] *nunc eſt, ita ſit*, ſatis aperte ſignificari, in perpetuum parietem eſſe debere: non[2] enim hoc his verbis dici, *ut in perpetuum idem paries æternus eſſet*, quod ne[3] fieri quidem poſſet, ſed *uti*[4] *ejuſdem modi paries in perpetuum eſſet, qui onus ſuſtineret*: Quemadmodum ſi quis alicui caviſſet, ut *ſervitutem præberet*, qui onus ſuum ſuſtineret, ſi ea res, quæ ſervit, & tuum onus ferret, periſſet, alia in locum ejus dari debeat[5].

De ſervitute rei, quæ alienatur, imponenda.

34. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

ET qui duas areas habet, alteram tradendo, ſervam alteri efficere poteſt[6].

35. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SI binarum ædium dominus dixiſſet[7] eas, quas venderet, *ſervas fore*, ſed in traditione[8] non feciſſet mentionem ſervitutis, vel ex vendito agere poteſt, vel incertum[9] condicere, ut ſervitus imponatur.

De eadem contignatione duarum ædium duobus legatarum 37. *aut ceſſarum.*

36. PAPINIANUS lib. 7. Quæſtionum.

BInas[10] quis ædes habebat una contignatione tectas: utraſque diverſis legavit: Dixi, quia magis placet tignum poſſe duorum[11] eſſe, ita ut certæ[12] partes cujuſque ſint contignationis, ex regione cujuſque domini fore tigna: nec ullam invicem habituros actionem, jus non eſſe immiſſum habere. Nec intereſt, pure utriſque, an ſub conditione alteri ædes legatæ ſint.

37. JULIANUS lib. 7. Digeſtorum.

IDemque[13] eſſe, & ſi duobus ædes ceſſerint[14].

De ædibus diſtantibus.

38. PAULUS lib. 2. Quæſtionum.

SI ædes meæ a tuis ædibus tantum diſtent, ut proſpici non poſſint[15], aut medius mons[16] earum conſpectum auferat, ſervitus imponi non poteſt[17].

39. IDEM lib. 1. Manualium.

NEmo enim propriis ædificiis ſervitutem imponere poteſt, niſi & is, qui cedit, & is, cui ceditur, in conſpectu habeant ea ædificia, ita ut officere alterum alteri poſſit.

De feneſtris in communi pariete.

40. IDEM lib. 3. Reſponſorum.

EOs, qui jus[18] *luminis immittendi* non habuerunt, aperto pariete communi[19], nullo jure feneſtras immiſiſſe reſpondi.

De aditu ex præſumpta teſtatoris voluntate concedendo. 1. *De janua in publico aperienda.*

41. SCÆVOLA lib. 1. Reſponſorum.

OLympico habitationem & horreum, quod in ea domo erat, quoad viveret, legavit: juxta eandem domum hortus, & cœnaculum, quod Olympico legatum non eſt, fuerunt: ad hortum autem, & cœnaculum ſemper per domum, cujus habitatio relicta erat, aditus fuit: Quæſitum eſt, an Olympicus aditum præſtare deberet? Reſpondi, ſervitutem quidem non eſſe: ſed heredem transire[20] per domum ad ea, quæ commemorata ſunt, poſſe: dum non noceat legatario. §. 1. Lucius[21] Titius, aperto pariete domus ſuæ, quatenus[22] ſtillicidii rigor, & tignorum protectus competebat[23], januam in publico aperuit[24]: Quæro: cum neque luminibus[25] Publii Mævii vicini[26], neque itineri [vicini] officeret, neque ſtillicidium, ne[27] vicini domo[28] cadat[29], an aliquam actionem Publius Mævius vicinus ad prohibendum haberet? Reſpondi, ſecundum ea, quæ proponerentur, nullam habere.

TIT. III.

DE[30] SERVITUTIBUS PRÆDIORUM RUSTICORUM.

De itinere, actu, via, aquæductu. 1. *Aquæhauſtu, pecoris ad aquam appulſu, jure paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.* 2. *De traditione & patientia ſervitutum.*

1. ULPIANUS lib. 2. Inſtitutionum.

SErvitutes ruſticorum[31] prædiorum ſunt hæ: iter[32], actus, via, aquæductus[33]. † *Iter*[34], eſt jus eundi[35], ambulandi homini[36], non etiam jumentum agendi. † *Actus*, eſt jus agendi[37] vel jumentum[38], vel[39] vehiculum[40]. Itaque qui iter habet, actum non habet: qui actum habet, & iter habet[41] etiam[42] ſine jumento[43]. † *Via*, eſt jus eundi[44], &[45] agendi, & ambulandi[46]: nam & iter, & actum, &[47] ſe via continet. † *Aquæductus*, eſt jus aquam ducendi per fundum alienum. §. 1. In ruſticis computanda ſunt *aquæhauſtus, pecoris ad aquam adpulſus, jus paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ*. §. 2. Traditio[48] plane, & patientia[49] ſervitutum inducet officium Prætoris.

De ſervitute altius tollendi, & officiendi prætorio vicini, cloaca, protecti. 1. *De aquæductu vel hauſtu pluribus conceſſo.*

2. NERATIUS lib. 4. Regularum.

RUſticorum prædiorum[50] ſervitutes ſunt, licere altius tollere, & officere prætorio vicini, vel cloacam[51] habere licere per vicini domum, vel prætorium, vel protectum habere licere.

§. 1. Aquæductus, & hauſtus aquæ, per eundem locum ut ducatur, etiam pluribus concedi poteſt: poteſt etiam, ut diverſis diebus vel horis ducatur. §. 2. Si aquæductus vel hauſtus aquæ ſufficiens eſt[52], poteſt & pluribus[53] per eundem locum concedi, ut & iisdem diebus vel horis ducatur.

De jure paſcendi. 1. *Fructus cogendi, coactosque habendi, pedamenta ſumendi.* 2. *Lapides projiciendi, provolvendi, & exportandi.* 3. *De itinere ad hauſtum.*

3. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

[I]Tem] ſic poſſunt ſervitutes imponi, ut & boves, per quos fundus colitur, in vicino agro paſcantur: quam ſervitutem imponi[54] poſſe, Neratius lib. II. membranarum ſcribit. §. 1. Idem Neratius etiam ut fructus in vicini villa cogantur, coactique habeantur, & pedamenta ad[55] vineam ex vicini prædio ſumantur, conſtitui poſſe ſcribit. §. 2. Eodem libro ait, vicino, cujus lapidicinæ fundo tuo immineant, poſſe te cedere, jus ei eſſe terram, rudus, ſaxa jacere, poſita habere, & ut in [tuum] lapides provolvantur, ibique poſiti habeantur, indeque exportentur. §. 3. Qui habet hauſtum, iter quoque[56] habere videtur ad hauriendum & (ut ait Neratius lib. III. membranarum) ſive ei jus hauriendi, & adeundi ceſſum ſit, utrumque habebit: ſive tantum hauriendi, ineſſe & aditum: ſive tantum adeundi ad fontem, ineſſe & hauſtum. Hæc de hauſtu, &[57] fonte privato. Ad flumen[58] autem publicum, idem Neratius eodem libro ſcribit, iter debere cedi, hauſtum non oportere: & ſi quis tantum (hauſtum) ceſſerit, nihil eum agere.

De emptore, & herede.

4. PAPINIANUS lib. 2. Reſponſorum.

PEcoris paſcendi ſervitutes, item ad aquam appellendi, ſi prædii fructus maxime in pecore conſiſtat, prædii magis, quam perſonæ videtur[59]. † Si[60] tamen teſtator perſonam[61] demonſtravit, cui ſervitutem præſtari voluit, emptori vel heredi non eadem præſtabitur ſervitus.

De ſervitute vindicanda. 1. *De habente vel non habente vicinum fundum.*

5. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

1 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 17. §. 3. ꝟ. *eod.* 2 Verba legum referenda ſunt ad ea, quæ accidere & eſſe poſſunt. vide Cynum in *l.* 5. *C. de juris & facti ignor.* 3 Cicero *in ſomnio.* Infra Lunam nihil eſt niſi mortale, præter animos generi hominum munere Deorum datos. 4 Perpetuum fit aliquid per ſubrogationem. 5 Perpetuum nihil poteſt eſſe in hoc mundo, niſi per ſubrogationem. *Bart.* Ita natura ἀθανασίαν immortalitatem quandam hominum excogitavit per matrimonium, & ex eo liberorum procreationem, & rurſus eorum, quæ procreata ſunt caritatem, educationem, ſucceſſionem. Theoph. *Inſt. de jure naturali. l.* 14. *C. de legitimis heredibus.* 6 *l.* 19. ꝟ. *de uſufruct. l.* 3. *l.* 6. ℐ. *comm. præd.* 7 Ante traditionem, & ſic tempore contractus. Hoc non ſufficit ad realem ſervitutem conſtituendam. 8 Vide *d. l.* 6. §. *ult.* 9 Condictione indebiti. vide *l.* 5. §. 1. ꝟ. *de uſufruct. earum rerum. l.* 39. *infr. de cond. indeb. l.* 8. *infr. de act. empt.* 10 Si ædes legantur, vel venduntur, videtur actum, ut contignationes uti ſunt, ita ſtent. *Bart.* 11 Pro indiviſo, ut ſit cujuſque vicini pro rata regionis domuſque ſuæ, quamdiu tignum cohæret: exemptum alioqui commune erit pro diviſo. vide Bart. *hic.* 12 Pro rata ædificiorum, tignum commune duorum vicinorum eſſe poteſt. 13 Quod de legato dixit, id nunc extendit ad quoſcunque alios adquirendi modos. 14 *Forte*, ceſſæ erunt. 15 Id eſt, longiſſime diſtent, ut *l.* 39. ℐ. *eod.* 16 Vide *l.* 7. *in fin.* ℐ *tit. prox.* 17 Tunc ſcilic cum diſtantia unius, vel modus impedit commoditatem prædii venire ad aliud, alias ſecus: ideo aquæductus ſervitus non impedietur, recte enim duci poteſt per montis circuitum. *Bart.* adde caſus legis 14. *in fin. de aliment.* 18 Δίκαιον φωταγωγῶν θυρίδων ἔχειν, eſt jus luminis immittendi habere, aut potius feneſtrarum lumina. *Eclog. eod. cap* 37. adde Cujac. 1. *obſerv.* 31 19 *Pariete cæco.* Nam hic ita Græci. *Eclog eod cap* 37. 2. Harmenopul. 4. 6. 78. & 43. οὐ δύναται τυφλὸν τοῖχον ἀνοίγειν, non poteſt cæcum parietem aperire. Eſt vero cæcus paries, qui feneſtras non habet. Varro 2. *de re ruſtica.* adde quæ ſcripſi ad Feſtum *in Cæcum vallum.* vide Cujac. 1. *obſerv.* 31. & 2. *cap.* 40. *in princ* 20 Vide *l* 44. *in fin* ℐ. *de legat.* 1. 21 Recte in domo mea (intra ſtillicidium tecti tamen) januam aperio, modo vicini ſervitutibus, hoc eſt, itineri ejus non officiam. 58. *Eclog.* 2. *c.* 38 22 ἐντὸς τοῦ σταλαγμοῦ τῶν θυρίδων, (κεράμων) hoc eſt, *intra ſtillicidium tecti. Eclog. eod. cap.* 38. 23 Nec enim aliter quiſquam poteſt. 24 Id eſt, ita januam in publicum rejecit, ut ejus fores in publicam viam aperirentur, nec tamen egrederentur ambitum ædium. Duar. 1. *diſp.* 32. ſed Cujacius 13. *obſ* 27. probat, id uni Publicolæ fratri Romæ accidiſſe. Mavult igitur, hujus cauſæ ſtatum ita conſtitui, ut quæratur, an januam de novo adverſus vicinum quis aperire poſſit. multi enim invidentia quadam id non magis ferunt, quam e regione ſuarum ædes novas conſtrui, e quibus ſit proſpectus in ſuas. Reſpondet autem, hujuſmodi invidentiæ actionem non eſſe paratam. 25 Quæ de cœlo, forte κατὰ σύνθλιψιν, capiebat. 26 Vicinum hic Cujacius accipit pro eo, qui ex adverſo domum habet. alii pro contiguo, & ad latus proximo. 27 Ante vicini domum. *Hotom.* 28 *In vicini domum cadat*, quidam legunt. ſed Cujacius ibidem ſic interpretatur: novæ januæ apertura, vicini non eſſe cohibendum ſtillicidium, nec efficiendum, ut contra, quam ſolebat, ſtillicidium a vicini domo cadat. 29 Sed Harmenop 2. *tit.* 4. ſic interpretatur: Non recte, inquit, quis prohibet, ne vicinus januam ſuam publicum verſus aperiat, modo ſtillantis aquæ caſum apertura non prætergrediatur, intra quem publicæ viæ minime officit. Hæc ille. Et merito, cum locus, quem complectitur aquæ caſus, minimum proſit viæ publicæ. Robert. 4. *ſent.* 6.
30 58. *Eclog* 3. 31 Vid. Jac. Rævard. *ad LL.* 12. *tabul. c.* 14. Hotomann *lib.* 2. *obſ. c.* 7. Loriot. *de eo, quod intereſt. axiom.* 7. Nann. *lib.* 9. *miſcell. c.* 5. Mod.
32 Μονοπάτιον, πάροδος, ὁδὸς πλατεῖα, ὑδραγώγιον. 58. *Eclog.* 3 *cap.* 1. adde 2. *Gaii* 1. §. 5. Imo iter interdum non eſt ſervitus. *l.* 2. §. 2. *infr. ſi ſervitus vindicetur.* 33 Imo ſervitus aquæductus, ut & aquæ hauſtus, perſonalis eſt. *l.* 14. §. 3. *infr. de alimentis. l.* 1. §. *præterea. infr. de aqua.* Utraque ſervitus prædiorum eſt, quoties prædio debetur: perſonalis, quoties perſonæ debetur. 34 *Iter*, qua itare homo poteſt pedes, vel eques. 35 Imus ſoli: ambulamus cum alio: ambulare, eſt ire & reverti vel circumire. 36 Sive ipſe pedibus ambulet, ſive a ſervis ſuis vehatur ſella aut lectica, *l.* 7. denique quo quis pedes, vel etiam eques ire poteſt. *l.* 12. ℐ. *eod.* 37 Actus, qua agi jumentum vel vehiculum poteſt. *ut hic.* 38 ὑποζύγιον. *d. c.* 1. Unde colligas perperam hic legi a quibuſdam, *armentum* Hot. 2. *obſ.* 7. & alioqui Theophilus. *Inſt. de ſerv.* actum definit jus eſſe, διὰ τοῦ σοῦ βαδίζειν ἀγροῦ, μετὰ ὑποζυγίου, ἢ ὀχήματος, tranſire per tuum agrum cum jumento vel vehiculo. Quinetiam hanc lectionem defendit *l.* 7. ℐ. *eod.* licet autem actum habens armentum trajicere poſſit, *l.* 12. ℐ. *eod.* non continuo tamen ſequitur, hic legendum *armentum.* 39 Non etiam vehiculum, *l.* 23. ℐ. *eod. l.* 13. ꝟ. *de ſervit.* ac præterea latitudo actus, vehiculum agi non patitur, & a vehiculo aut vehendo via dicitur: niſi dicas *actum eſſe*, qua vehiculum corpore agi poteſt ſine equis. 40 Vel plauſtrum, *l.* 7. ad hæc, armenta trajiciendi. *l.* 12. ℐ. *eod.* 41 Per conſequentiam. Baro. *Inſt. eod.* ex præſumpta mente paciſcentium. Duar. 1. *diſp.* 31. alias via, & actus ex ſuperioribus non differrent. Differre autem in aliis vult Robertus 4. *ſent.* 5. quod viæ certa ſit & determinata latitudo: actus, non prius certa ſit, quam determinata fuerit. 42 Hæc verba, *etiam ſine jumento*, ex gloſſa in contextum irrepſiſſe putat Antonius Faber 1. *Conject. ult.* 43 *Al.* ſine armento Hot. *ibid.* 44 Lego *vehendi*, via enim a vehendo, ac præterea verbum *eundi* hic inepte poſitum eſſet, cum illico addat, *ambulandi.* ſi *vehendi* legas, via hæc tria complectetur, vehere, agere, ambulare: & ſic actum & iter continebit: & eo amplius jus vehendi, quod ejus proprium eſt. 45 Ire & ambulare itineris eſt, & hominis: agere, actus & jumenti: vehere, viæ & vehiculi. Græci ita legunt, παριέναι, διωκνεῖν, ἐλαύνειν. 46 Et trahendi lapidem vel tignum, & haſtam rectam ferendi. *l.* 7. ℐ. *eod.* 47 *Al.* in ſe, quod admitti jure poteſt. Vix eſt enim ut ſe via contineat: & alioqui autor *Synopſ. Baſil. d. c.* 1. ſimpliciter legit: Viam & iter & actum continere: niſi dicas, *ſe via* continet, id eſt, jus vehendi, quod viæ proprium eſt. 48 Aut ita legendum, aut hic ſenſus eſt: Patientia plane, ut traditione ſervitutem inducet officium Prætoris. Neque interea diſplicet, quod a Baldo traditur, ſervitutes tradi patiendo ſeu patientia: deberi, officio judicis. 49 Vide quæ notavi ad *l.* 43 ℐ. *d adquir rer. dom.* 50 Conciliationem hujus leg. cum *l.* 1. ℐ. *commun præd.* v. apud Govean. *lib.* 1. *c.* 16. Anſ. 51 *l.* 7. ꝟ. *de ſervitutib.* 52 Itaque non minuitur jus eorum, ad quos uſus aquæ jam pertinet, nec impedire poſſint, quo minus ductus aut hauſtus aliis permittatur, *l. in concedendo.* ℐ. *de aqua & aqua pluviæ.* vid. Govean. *lib* 1. *variar. lect. c.* 16. & Loriott. *in uſu indicis ſui p.* 25. Mod. 53 Vid. *l.* 3. ℐ. *de aqua quotid.* 54 Et generaliter quoties unius prædii libertas minuitur, ad uſum ſeu utilitatem perpetuam alterius prædii ruſtici, toties ſervitus ruſtica recte dicitur. Duar. *hic.* 55 Id eſt, ad pedamenta. 56 Cur ita? vide quæ notavi ad *l.* 6. ℐ. *de alimentis.* 57 *Al.* Ex. 58 Quia publica flumina non ſubjiciuntur privatorum conventionibus. 59 *Al.* videntur. *S. L.* 60 Alias ſecus: tranſeunt enim ſervitutes ad quemcunque ſucceſſorem. *l.* 23. §. 2. & 3. ℐ. *eod. l.* 3. ℐ. *quemadm. ſervit* 61 *l. penult. infr. eod. l.* 6. *in fin* ℐ. *de ſervit legat* v. *l* 1 §. 43. *infr. de aqua quotid*

Ergo

Ergo secundum eum & vindicari poterit [1]. §. 1. Neratius [libris] ex Plautio ait, nec haustum pecoris, nec appulsum, nec cretæ eximendæ, calcisque coquendæ, jus posse in alieno esse [2], nisi [3] fundum vicinum [4] habeat: & hoc Proculum & Atilicinum existimasse ait. Sed ipse dicit, ut maxime calcis coquendæ & cretæ eximendæ servitus constitui possit, non [5] ultra posse [6], quam quatenus ad eum ipsum fundum opus sit.

1. De calce coquenda, lapide eximendo, arena fodienda, sylva cædenda, tugurio habendo.

6. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

Veluti [7] si figulinas haberet, in quibus ea vasa fierent, quibus [8] fructus ejus fundi exportarentur, sicut in quibusdam fit, ut amphoris [9] vinum evehatur: aut [ut] dolia fiant, vel tegulæ [vel] ad villam ædificandam. Sed si, ut vasa venirent, figulinæ exercerentur, usufructus [10] erit. §. 1. Item longe recedit [11] ab usufructu jus calcis coquendæ, & lapidis eximendi, & arenæ fodiendæ; ædificandi ejus gratia, quod in fundo est: Item silvæ cæduæ, ut pedamenta [12] in vineas non [13] desint. † Quid ergo [14], si prædiorum meliorem causam hæc faciant? Non est dubitandum, quin servitutis sit. Et hoc [&] Mæcianus probat: in tantum, ut & talem servitutem constitui posse putet, *ut* [15] *tugurium* [16] *mihi habere liceret in tuo*, si habeam pascui servitutem, aut pecoris appellendi: ut, si hiems ingruerit, habeam, quo me recipiam.

Quid intersit inter iter, actum, viam. 1. Si medium prædium sit liberum.

7. IDEM lib. 21. ad Edictum.

Qui sella [17] aut lectica [18] vehitur [19], *ire* [20], non *agere*, dicitur. Jumentum vero ducere non [21] potest, qui iter tantum habet. † Qui actum habet, & plaustrum [22] ducere [23], & jumenta [24] agere potest. Sed trahendi lapidem, aut tignum, neutri eorum jus est. Quidam [25], nec hastam rectam [26] ei ferre licere: quia [27] neque eundi, neque agendi gratia id faceret: & possent fructus eo modo lædi. † Qui viam habent, eundi [28] agendique jus habent: plerique, & trahendi [29] quoque, & rectam hastam referendi [30], si modo fructus non lædat [31]. §. 1. In rusticis autem prædiis impedit servitutem medium [32] prædium, quod non servit.

De viæ latitudine.

8. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Viæ latitudo [33] ex lege duodecim tabularum [34] in porrectum [35] octo [36] pedes habet: in anfractum [37], id est, ubi flexum est, sedecim.

De aquaductu vel haustu.

9. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Servitus aquæ ducendæ, vel hauriendæ, nisi ex capite, vel ex fonte, constitui non [38] potest: hodie tamen ex quocunque loco constitui solet.

De aqua quærenda & ducenda.

10. IDEM lib. 49. ad Edictum.

Labeo ait [39], talem servitutem constitui posse, *ut aquam quærere* [40], *& inventam ducere liceat:* nam si liceat, nondum [41] ædificato [ædificio], servitutem [42] constituere, quare non æque liceat, nondum inventa aqua eandem constituere servitutem [43]? &, si ut quærere liceat, cedere possumus, etiam ut inventa ducatur, cedi potest.

De servitute imponenda fundo communi.

11. CELSUS lib. 27. Digestorum.

Per fundum, qui plurium est, jus mihi esse eundi agendi potest separatim cedi. Ergo subtili [44] ratione non aliter meum fiet jus, quam si omnes cedant [45]: & novissima [46] demum cessione superiores omnes confirmabuntur. Benignius tamen dicetur, & antequam [47] novissimus cesserit, eos [48], qui antea cesserunt, vetari uti cesso jure non posse [49].

Quid intersit inter actum *&* iter.

12. MODESTINUS lib. 9. Differentiarum.

Inter actum & iter, nonnulla [50] est differentia [51]: *Iter* est enim, qua quis pedes vel eques [52] commeare potest: *Actus* vero, ubi & armenta [53] trajicere [54], & vehiculum ducere liceat.

De vineis. 1. Si totus ager serviat. De servitute determinanda. 2. De latitudine actus, itineris, viæ. 3. De servitute determinanda.

13. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

Certo [55] generi agrorum adquiri servitus potest, velut vineis [56]: quod ea ad solum magis, quam ad superficiem [57] pertinet [58]: Ideo sublatis vineis [59], servitus manebit: sed, si in contrahenda servitute aliud actum erit, doli mali exceptio erit necessaria [60]. §. 1. Si totus ager itineri, aut actui servit, dominus in eo agro nihil facere potest, quo servitus impediatur, quæ ita diffusa est, ut omnes glebæ serviant [61]. † At si iter actusve sine ulla determinatione legatus [est]: modo determinabitur: &, qua [62] primum iter determinatum est, ea servitus constitit: cæteræ partes agri liberæ sunt. Igitur arbiter [63] dandus [est], qui utroque casu viam determinare debet. §. 2. Latitudo [64] actus itinerisque [65] ea est, quæ demonstrata est: quod si nihil dictum est, hoc ab arbitro [66] statuendum est. † In via aliud juris est: nam, si dicta latitudo non est, legitima [67] debetur. §. 3. Si locus, non adjecta latitudine, nominatus est, per eum qualibet iri poterit: sin autem prætermissus est, æque, latitudine non adjecta, per totum fundum una poterit eligi via, duntaxat ejus latitudinis, quæ lege comprehensa est: pro [68] quo ipso, si dubitabitur, arbitri officium invocandum est.

Asystata.

14. POMPONIUS lib. 32. ad Quintum Mucium.

Per quem locum *viam* alii [69] cessero, per eundem alii aquæductum cedere non potero [70]: sed & si aquæductum alii concessero, alii iter per eundem locum vendere vel aliis cedere non potero [71].

De aquæductu.

15. IDEM lib. 31. ad Quintum Mucium.

Quintus Mucius scribit, cum iter [72] aquæ vel quotidianæ, vel æstivæ, vel quæ intervalla longiora habeat, per alienum fundum erit, [licere] fistulam suam vel fictilem, vel cujuslibet generis in rivo ponere, quæ aquam latius exprimeret [73]: &, quod vellet, in rivo facere licere, dum ne [74] domino prædii aquagium [75] deterius faceret.

1 Proprium etiam est harum servitutum ut vindicari possint. *l. 2. infr. si servitus.*
2 Pugnare videtur huic responso *l. ei fundo. supr. de servit.* sed ea lex loquitur de eo, qui fundum suum vendens servitutem imposuit, quæ ut alia quævis pactio, aut conditio contractui adjecta, observanda est; in hac vero lege & similib. de constituenda in alieno fundo servitute agitur. *Mod.* 3 *l. 1. §. 1. ff. comm. præd.* 4 Vicinum tantum fundum habenti servitus haustus & appulsus pecoris, cretæ eximendæ, & calcis coquendæ constitui potest. *Goth.* Vide *l. 7. §. 1. ff. eod.* Ans. 5 Servitus calcis coquendæ, & cretæ eximendæ, vicinum fundum habenti, in infinitum constitui non potest, sed quatenus ad eum ipsum fundum opus sit. *l. 29. in fin. ff. eod.* 6 Ipso jure: secus tuitione prætoria, *l. 2. ff. comm. præd.* quæ lex ejusdem autoris & libri est, cujus hæc. 7 *Cretæ* appellatione generali uti videtur, ut creta comprehendat eam omnem materiam, quæ ad figulina & vasa facienda necessaria est. 8 Vasis ex figulina confectis ac fictilibus veteres fructus etiam fundi exportabant. 9 Amphoræ ex luto factæ. 10 Id est, jus quoddam personale. 11 Molinæus *in labyrintho de divid. & individ. part. 3. num.* 304. Mod. 12 *l. 3. §. 1. ff. eod.* 13 Non deesse pedamenta intelligentur, si quantum vineæ satis, fuerint. 14 Quia, inter cætera, servitutum rusticarum proprium est, ut prædiorum utilitatem respiciant, quod hic fit. *l. 15. supr. de servit.* 15 Pascendi aut jus appellendi pecoris habens, tugurium sibi facere potest hyeme, se eo recipiendi causa. 58. *Ecl. 3. c. 5.* 16 Vel, ut inhabitem. hæc exceptio partem pretii facit. *l. 21. in fin. infr. de act. empt.* 17 *Sella* hic non est curulis, qua Magistratus vehebantur, sed quæcunque gestatoria: cujus fit mentio in *l. 49. ff. de leg. 3.* & apud Suet. *in Nerone c.* 26. & *in Vitellio* 16. De sella dixi ad Theophilum *de jure naturali.* 18 *Lecticam* sedem, in qua Magistratus inter jus reddendum, & quandoque alias jura reddere solet, interpretatur Zoanetus, *restit.* 26. Sed si ita est hujusmodi servitus, paucorum erit hominum, nempe Magistratuum. Placet ergo lecticam ad quoscunque ingenuos referri, ut ita hæ duæ voces jungantur. *l. 49. ff. de leg. 3.* sex vel octo servis plerumque vehebantur. *l. 8. §. si ita legatum. infr. de legat.* 1. Goth. adde Cottam *in voce* Sella. Jo. Robertum *lib. 4. sentent. jur. c.* 5. Mod. 19 A servis. 20 Iter habens, sella aut lectica vehi potest: at non jumentum ducere, *ut hic. & l. 1. vers. iter. ff. eod.* Idem pedes & eques ire potest. *l. 12. infr. eod.* 21 Atqui eques ire potest, *l. 12. ff. eod.* insidendo forte, non seorsum, non separatim. 22 Etiam onustum lapidibus & lignis. Atqui paulo post vetatur lapidem, aut tignum trahere. 23 *Ducit*, qui præcedit & trahit: *agit*, qui sequitur. Virgil. *Eclog.* 1. 24 *l. 1. supr. eod. l. 9. ff. de servitutib.* Porro *agere*, est abigere. 25 Addunt, scilicet. 26 *Al.* erectam. Utro modo legas, merito quæri potest, quid sit *hastam rectam vel erectam ferre vel referre?* Non placent, qui idem esse existimant, quod exercitum vel peditatum per alterius agrum ducere. Id enim juris est publici, ac nomine publico citra jus servitutis fieri id potest per quorumcunque agros. An legemus, *haustoriam rotam?* Demus hastam recta significatione sumi, cum stans soleat ferri. Varro 4. *de lingua.* & sit contus cum ferro, cujus deminutivum hastile, 17. *Isid.* 7. cur non qui actum habeat, hastam rectam feret, cum qui iter habet, sella & lectica vehi possit, ff. *eod.* aut eques commeare. *l. 12. infr. eod.* An dicemus lege colonia prohibitum fuisse apud veteres; Ne quis hastam rectam ferret propter assitas arbores fructiferas, ne minimo ictu perticæ arbor quateretur: ac præter cautionem illam legis, privatos quosque stipulatione sua id nominatim complexos fuisse? In via nihil tale periculi fuit: latior enim via est actu, at in actu angusto & arbitrario, cujus status lege definitus non erat, vel se contingere possunt arbores, *nexu* (ut inquit poëta) *per mutua vincula ramis*; quod fit propter angustiam spatii inter utrasque arbores interjecti. Porro quod ad hastam rectam attinet, eam rectam ferre soliti veteres: idque Romana marmora docere possint; in quibus expressi milites habitu gestantium hastam rectam. Id etiam poëtarum loci indicant. Ex his patet viæ modum non tantum in rectum & flexum, sed & cœlum versus fuisse.
27 Hasta recta in actu dimittenda, quod hasta nihil pertineat ad iter vel actum.
28 *Al.* vehendi, & ita Conanus 4. *Comment.* 11. 29 *Subaudi* lapidem & tignum.
30 *Al.* ferendi. *al.* qui hastam tenet, is occupat viam. vide Bart. 1. *Consult.* 135. mirifice hanc legem ad casum novum inducentem. & Zas. *hic. n.* 24. 31 *Lædant.*
32 *l. 38. l. 39. ff. tit. prox. l. 14. in fin. supr. de servit.* 33 *l. 13. §. 2. infr. eod. l. 6. circa fin. ff. quemadm. serv. amitt.* Via duos actus continet. 34 Molinæus *in labyrintho de divid. & individ. part.* 3. & Pardulphum Pratejum *lib. 4. vet. jurisprud.* Mod.
35 In directum dixit Varro 6. *de lingua.* εἰς ὀρθόν. *Synopsis Basilic. d. c.* 1. 36 *l. 23. ff. eod.* 37 *In anfractum*, est in flexum, *ff. eod.* εἰς καμπήν. *d. c.* 1. Dixi ad leges 12. Tabularum: Glossis καμπὴ ὁδοῦ, flexura, anfractus. 38 Hæc sententia mox abrogatur. 39 *l. ult. infr. si servitus.* Imo negat *l. 21. ff. si servitus. in fin.*
40 In tuo fundo scil. 41 Vide *l. 23. in fin. ff. de servit. præd. urb.* futuro ædificio. Ita servitus non habenti prædium etiam legatur, *l. 23. ff. de servit. præd. urb.*
42 Tigni immittendi, stillicidii. 43 Atqui idem Labeo negat aqua nondum apparente iter ejus constitui posse. *l. ult. ff. si servit. vindic.* Accursius ait, Labeonem sibi contrarium esse: Goveanus 1. *Variar.* 17. iter aquæ ab aquæductu separat, & ita solvit leges contrarias. 44 Subtile jus æquitati postponendum. 45 *Vid.* quæ notavi ad *l. 19. ff. ad municip.* 46 *l. ult. ff. comm. præd.* 47 Prohibitio unius, vim habet majorem, quam plurium concessio, *l. 28. ff. comm. divid. l. 27. supr. de servit. præd. urban. c.* 56. *de regulis. in* 6. 48 Servitutem in fundo communi solus tibi cessi: Subtili ratione hæc servitus tum aliter non fiet, quam si omnes mei socii eandem tibi servitutem confirmaverint. Novissima hac cessione a sociis facta mea anterior confirmabitur, *ut hic. & l. 18. ff. comm. prædiorum.* Ergo ante eorum cessionem, te utentem servitute prohibere potero? Stricto jure potero, benigno non item, *ut hic.* Et sic adversus factum meum (licet jure nondum teneat) venire non possum 49 Imo tenentur de evictione, si ut soli domini servitutem cesserunt. *l. 46. §. 1. ff. de evict.* nec allegare poterunt cessionem impossibilem fuisse, *arg. l. 131. §. 1. ff. de verb. obligat.* 50 Id est, aliqua: duo enim abnutiva affirmant. *l. 237. ff. de verb. significat.* 51 Adde *l. 1. 7. ff. eod.* 52 Iter habens, eques ire potest, *ut hic*, sed & sella & lectica vehi. *l. 7. ff. eod.* 53 *Vid.* quæ scripsi *ad l. 1. supr. eod.* Armenta autem boum, intellige ab arando. *l. 81. § 3. ff. de legat. 3. l. 89. ff. de verb. sign.* alii legunt armamenta, quæ Accursius refert ad agros instruendos. 54 *Al.* trahere, & ita Conanus 4. *Comment.* 11. Armenta *trahit*, qui præcedit: *agit*, qui sequitur: *ducit* vero, qui manu trahit Virgil. *& ipse capellas Protinus æger ago, hanc etiam vix, Tityre, duco.* Huc referenda est actus definitio. Actum enim ita definit Anianus *ad* 1. Paul. *sent.* 17. §. 1. qua pecora minare consuevimus. Est vero *minare*, ante se agere, ut dixi ad Festum *in verbo Agaso.*
55 Servitus potest constitui ad partem divisam agri. 56 Id est, loco vineis consito, adde *l. 9. supr. de servit.* 57 Superficies vineæ, vitis: arvi, seges.
58 Ideoque partiarius vineæ fructus quoque arborum in ea existentium, communicabit. *Bart.* 59 Hæc fuit ratio dubitandi: quia itineris vel viæ ad vineas causa perpetua non videtur, cum vineæ possint extirpari. 60 Licet ipso jure servitus ad tempus non possit constitui. *l. 4. ff. de serv.* 61 Ut qualibet iri possit. §. *ult. ff. eod.* id est, totus fundus tuus serviet. *l. 21. ff. eod.* omnes ejus partes servient. *l. 23. §. 3. ff. eod.* in infinitum: civiliter tamen, vide *l. 9. supr. de servit. l. 25. ff. eod.* 62 *l. 9. ff. de servit. l. 20. §. 4. §. 5. supr. de servit. præd. urb.* 63 §. *ultim. infr. eod.* 64 Actus & itineris latitudo, conventionalis est, aut arbitraria: viæ, legitima. 65 Junge hic *l. si cui. ff. de servit. & l. si via. ff. eod.* nam harum altera alteram interpretatur. *Mod.*
66 Imo: actus latitudo seu spatium arbitrarium non est, sed certum ac legitimum; Est enim quatuor pedum. *Festus*, in longitudinem 120. vid. Boërium 2. *de Geometria:* Varronem 4. *de lingua:* Senecam 5. *Epist.* 38. 67 De qua *l. 8. supr. eod.* 68 In his, quæ lege finita non sunt, ad arbitrium & officium judicis recurrimus. Est igitur officium judicis pro lege, aut loco legis. 69 Servitutem secundo constituere non possum, per quam impediatur servitus a me primo constituta. 70 Supra iter alienum arcus aquæ ducendæ causa non jure fit. v. *l. 11. ff. de aqua & aquæ pluv.* 71 Servitus aquæ ducendæ & itineris habendi, loco, id est, simul, non concurrunt: altero enim concesso, alterum constitui non potest. *Zas.* 72 Ὑδραγώγιον. *Synops. Basil.* 58. *tit. 3. c.* 15. infra aquagium Festo, aquæductus. Est vero jus aquæ ducendæ, jus, quo facto rivo, & plerumque fistulis positis uti possumus: ut hinc constet, quam differat aquæductus a rivo & fistulis. 73 *Forte* exciperet, ut Græcis, ἐφ' ᾧ δέχεται. 74 Rivalibus scil. *l. 3. §. pen. ff. de aqu. quotid.* 75 Id est, aquæductum: dicitur autem quasi aquæ-agium, *Sext. Pomp.* supra, iter aquæ, Græcis ὑδραγώγιον. adde *l. 9. infr. quemadm. servit. l. 3. §. 5. infr. de aqu. quotid.*

De

De aucupio.

16. CALLISTRATUS lib. 3. de Cognitionibus.

DIvus Pius aucupibus [1] ita reſcripſit: οὐκ ἔστιν εὔλογον ἀκόντων τῶν δεσποτῶν ὑμᾶς ἐν ἀλλοτρίοις χωρίοις ἰξεύειν, id eſt, *non eſt conſentaneum, ut per aliena prædia* [2], *invitis dominis* [3], *aucupium* [4] *faciatis.*

De aqua ex flumine publico ducenda.

17. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de Conſtitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Auguſti reſcripſerunt, *aquam de flumine publico pro modo poſſeſſionum, ad irrigandos agros dividi oportere: niſi* [5] *proprio quis jure plus ſibi datum oſtenderit.* † Item reſcripſerunt, *aquam ita demum permitti duci, ſi ſine injuria alterius* [6] *id fiat.*

De via per plures fundos impoſita.

18. ULPIANUS lib. 14. ad Sabinum.

UNa eſt via, etſi per plures fundos [7] imponatur: cum una [8] ſervitus ſit. † Denique quæritur, an ſi per unum fundum iero, per alium non, per tantum tempus quanto ſervitus amittitur, an retineam ſervitutem? & magis eſt, ut aut [9] tota amittatur, aut tota retineatur. Ideoque ſi nullo uſus ſum, tota amittitur: ſi vel uno [10], tota ſervatur.

De fundo communi.

19. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

SI unus ex ſociis ſtipuletur iter ad communem fundum, inutilis eſt ſtipulatio [11], quia nec dari ei poteſt: ſed ſi omnes ſtipulentur, ſive communis ſervus [12], ſinguli ex ſociis, *ſibi dari oportere*, petere poſſunt: quia ita dari eis poteſt a te: [ne], ſi ſtipulator viæ plures [13] heredes reliquerit, inutilis ſtipulatio fiat.

Si ex duabus ſervitutibus altera remittatur. 1. *Si ſervitus fundum ſervientem lædat.* 2. *De emptione fundi medii.* 3. *De aquæ hauſtu.*

20. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SI mihi eodem tempore conceſſeris [14] & ire agere per tuum locum, & uti frui eo jus eſſe; deinde ego tibi conceſſero, jus mihi uti frui non eſſe: non aliter eo loco uteris frueris, quam ut ire agere mihi recte [15] liceat. † Item ſi & ducere per tuum fundum aquam jure potuero, & in eo tibi ædificare, invito me, jus non fuerit: ſi tibi conceſſero, jus eſſe ædificare, nihilominus hanc ſervitutem mihi præſtare debebis, ne aliter ædifices, quam ut ductus aquæ meus maneat: totiuſque [ejus] rei conditio talis eſſe debet, qualis eſſet, ſi una dumtaxat initio conceſſio facta eſſet. §. 1. Servitus naturaliter [16], non manufacto, lædere poteſt fundum ſervientem: quemadmodum ſi imbri creſcat aqua in rivo, aut ex agris in eum confluat, aut aquæ fons ſecundum rivum, vel in eo ipſo inventus poſtea fuerit. §. 2. Si fundo Seiano confinis fons fuerit, ex quo [fonte] per fundum Seianum aquam jure ducebam, meo facto fundo Seiano, manet ſervitus. §. 3. Hauriendi jus non [17] hominis, ſed prædii eſt.

De aquæductu ſimpliciter conceſſo.

21. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

SI mihi conceſſeris [18] iter aquæ per fundum tuum, non deſtinata [19] parte, per quam ducerem, totus fundus tuus ſerviet [20].

22. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SEd quæ loca ejus fundi tunc, cum ea fieret ceſſio, ædificiis, arboribus, vineis vacua fuerint, ea ſola [21] eo nomine ſervient.

De latitudine viæ. 1. *De ſervitute navigandi.* 2. *De fundi publicatione.* 3. *Servitutem omnibus fundi partibus deberi.*

23. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

VIa conſtitui vel latior octo [22] pedibus, vel anguſtior poteſt, ut tamen eam [23] latitudinem habeat, qua vehiculum ire poſſit: alioquin iter erit, non via [24]. §. 1. Si lacus perpetuus [25] in fundo tuo eſt, navigandi quoque ſervitus, ut perveniatur ad fundum vicinum, imponi poteſt. §. 2. Si fundus ſerviens, vel is, cui ſervitus debetur, publicaretur, utroque caſu durant ſervitutes: quia cum [26] ſua conditione quiſque fundus publicaretur [27]. §. 3. Quæcunque ſervitus fundo debetur, omnibus [28] ejus partibus [29] debetur: & ideo, quamvis particulatim venierit, omnes partes ſervitus ſequitur, [&] ita ut ſinguli recte agant, *jus ſibi eſſe fundi* [30]. Si tamen fundus, cui ſervitus debetur, certis regionibus inter plures dominos diviſus eſt, quamvis omnibus partibus ſervitus debeatur, tamen opus eſt, ut hi, qui non proximas partes ſervienti fundo habebunt, tranſitum per reliquas partes fundi diviſi [31], jure habeant [32], aut ſi proximi patiantur, tranſeant [33].

De aquæductu.

24. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

EX meo aquæductu Labeo ſcribit, cuilibet poſſe me vicino commodare: Proculus, [contra [34]] ut ne in meam partem fundi aliam, quam ad quam ſervitus adquiſita ſit, uti ea poſſit [35]: Proculi ſententia verior eſt [36].

De aquæ diviſione.

25. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

SI partem fundi mei certam tibi vendidero, aquæductus jus [37], etiamſi alterius partis cauſa plerumque ducatur, te [38] quoque ſequetur: neque ibi aut bonitatis agri, aut uſus ejus aquæ ratio habenda eſt: ita, ut eam ſolam partem fundi, quæ pretioſiſſima ſit, aut maxime uſum ejus aquæ deſideret, ſed ejus ducendæ ſequatur: ſed pro [39] modo agri detenti, aut alienati, fiat ejus aquæ diviſio.

De ſervitute ſimpliciter legata.

26. PAULUS lib. 47. ad Edictum.

SI via, iter, actus, aquæductus legetur ſimpliciter per fundum, facultas [40] eſt heredi, per quam [41] partem fundi velit conſtituere ſervitutem: ſi modo nulla captio legatario in ſervitute ſit.

De emptione fundi ſervientis.

27. JULIANUS lib. 7. Digeſtorum.

SI communi [42] fundo meo & tuo ſerviat fundus [43] Sempronianus, & eundem in commune redemerimus, ſervitus extinguitur [44]: quia par utriuſque domini jus in utroque fundo eſſe incipit. At ſi proprio meo & proprio tuo idem ſerviat, manebit ſervitus: quia proprio fundo per communem ſervitus deberi poteſt [45].

De itinere ad prædium duorum legato.

28. IDEM lib. 31. Digeſtorum.

ITinere ad prædium commune duorum legato, niſi [46] uterque de loco itineris conſentiat, ſervitus neque adquiritur, neque deperit.

De aqua educenda.

29. PAULUS lib. 2. Epitomarum Alfeni Digeſtorum.

QUi duo prædia confinia habuerat, ſuperiorem fundum vendiderat: in lege ita dixerat, *ut aquam, ſulco aperto, emptori educere in fundum inferiorem recte liceat:* ſi emptor ex alio [47] fundo aquam acciperet, & eam in inferiorem ducere vellet, *quæſitum* eſt, an poſſit id ſuo jure facere, necne? *reſpondi*, nihil amplius, quam quod ipſius [48] fundi ſiccandi cauſa derivaret, vicinum inferiorem recipere debere.

Si venditor fundi aquam, & circa eam late pedes decem exceperit.

30. IDEM lib. 4. Epitomarum Alfeni Digeſtorum.

QUi duo prædia habebat, in unius venditione *aquam*, quæ in fundo naſcebatur, & *circa eam aquam late* [49] *decem pedes exceperat: Quæſitum* eſt, utrum dominium loci ad eum pertineat: an, ut per eum locum accedere poſſit? *Reſpondit*, ſi ita recepiſſet, *circa eam aquam late pedes decem*, iter [50] dumtaxat videri venditoris eſſe.

1 Coraſ. ad *l.* 1. *de ſervitut. p.* 63. Forcatul. *Aviarii ſui c.* 4. Mod. 2 Vid. *l.* 3. §. 1. ʃ. *de adqu. rer. dom. l. ult.* §. 3. ʃ. *quod vi.* 3 Aliud erit dicendum, ſi ſervitutis jus adquiſiero. vid. *l.* 13. *in fin.* ʃ. *de injur.* 4 Vel piſcationem, aut vindemiam. vid. *l.* 14. *in fin.* ʃ. *de alimentis.* adde *l.* 11. *C. de ſervit.* 5 Probare is cogitur, qui ſibi aliquid ultra jus publicum licere ait. adde *l.* 5. ʃ. *de probat.* 6 *l.* 3. §. 1. *infr. de aqua quotid.* 7 Unius ſcilicet. Cujac. 14. *obſerv.* 11. 8 Vid. *l.* 6. *verſ. ſed ſi. infr. quemadm. ſervit.* 9 Individuum aut totum amittitur, aut totum retinetur. Igitur indiviſibilia & inſecabilia, pro parte amitti non poſſunt. 10 Uſu partis, tota retinetur ſervitus. *l.* 2. *l.* 6. *l.* 8. §. *fin. l.* 9. *infr. quemadm. ſervit.* 11 Vid. *l.* 5. *l.* 6. §. 3. ʃ. *tit. prox.* 12 Vide *l.* 12. *ſupr. de ſervit.* Goth. Ubi via legatur teſtamento ſervo, legatur ei, qui dominus non eſt prædii, atqui nemo poteſt ſervitutem acquirere, niſi qui dominus eſt prædii. *l.* 1. *infr. comm. præd. & argum. l.* 15. ʃ. *de ſervitut.* fruſtra ei legatur. *l.* 5. *infr. de ſervit. legat.* at in ſtipulatione ſervus non ſibi ſtipulatur viam, ſed dominis ſuis vel prædio dominorum; quod facere poteſt. vid. Molin. *in Labyr.* 16. *legum.* 13 Vide *l.* 2. §. 2. *infr. de verb. oblig.* 14 Adde *l.* 21. ʃ. *de ſervit. præd. urban.* 15 De hac voce *Recte*, dixi ad *l.* 11. *in fin. infr. de duobus reis* 16 Id eſt, ob læſionem ſervitutis naturaliter contingentem, non tenetur dominus. *Bart.* adde *l.* 1. §. 14. ʃ. *de aqua & aquæ pluviæ.* 17 Imo aquæ hauſtus eſt ſervitus perſonæ. *l.* 14. *in fin.* ʃ. *de alimentis.* 18 *Concedendi* verbo continetur traditio, *l.* 11. ʃ. *eod.* translatio juris, *l. pen. infr. de don.* Naturaliter quandoque. 19 Non definita. 58. *Eclog.* 3. *c.* 21. 20 Ubi non eſt via diſcreta, totum via eſt. adde *l.* 23. §. 3. *infr. eod.* vide *l.* 13. §. 1. ʃ. *eod. l. ult. infr. de aqua quotidiana.* 21 Indefinita permiſſio reſtringitur ad loca minus damnoſa. *Bald. l.* 13. §. 1. *ſupr. eod. l.* 9. *ſupr. de ſervit.* 22 Vid. *l.* 8. ʃ. *eod.* 23 Viæ latitudo neceſſaria ea eſt, ut eam latitudinem via ſaltem habeat, qua vehiculum ire poſſit. 24 Quod ut via non prodeſt, ut iter prodeſt. *l.* 13. *ſupr. de ſervit.* 25 Id eſt, qui perpetuam cauſam habeat, ob fontem ſcil. *ut l.* 28. *in fin.* ʃ. *de ſervitut. præd. urban.* 26 Publicato fundo dominante, publicantur & in publicum ſervitutes tranſeunt. Servitutes fundi, fundum publicatum ſequuntur. Denique publicatio ſervitutem non extinguit. 27 Vide *l.* 4. *ſupr. eod. l.* 12. ʃ. *comm. præd. l.* 20. §. 1. ʃ. *de adquir. rer. l.* 3. *C. de ſervit. l.* 20. §. 1. *infr. ſi ſervit.* 28 Indiviſibilia & incorporalia tota in toto, & in qualibet parte totius ſui ſunt. 29 Vide *l.* 13. §. 1. *ſupr. eod. l.* 26. ʃ. *eod.* Jus ſervitutis, totum eſt in toto, & qualibet ejus parte, civiliter tamen. *Bart.* vid. *l.* 1. §. 16. *infr. de aqua quotid.* 30 Hoc enim fieri poſſe, is qui ſervitutem conſtituit, proſpicere debuit: ut, eo non prævifo, ſibi imputare debeat. 31 *Al.* diviſionis jure. *& ita* Cujac. 9. *ad Afr. in pr.* Diviſionis autem jure conſtituitur ſervitus, quoties pactum diviſionis, traditioni adjicitur in continenti. 32 Emendant alii. *partes fundi diviſionis jure habeant*, ſed præter fidem omnium exemplarium, inquit Charondas. Porro ad intelligentiam hujus legis & *l. ſi tam anguſti.* ʃ. *de ſervit.* vid. cum cura Jaſon. ad *l.* 1. §. *ſi quis ita. n.* 14. *de verb. oblig.* Crott. 1. *lectu. n.* 14. Jacob. de Nigr. *n.* 47. Molin. *in labyr. de divid. & individ. p.* 3. *n.* 361. Mod. 33 Ut in venditione non intelligitur ſervitus conceſſa, niſi id expreſſum ſit a contrahentibus. *l.* 66. ʃ. *de contrah. empt.* Ita & in diviſione, quæ venditionem imitatur. *l.* 1. *C. comm. utriuſque judicii.* 34 Sic reſtituo. *Proculus ita: ut nemo in ea parte fundi alia, quam ad aquam, &c. arg. l.* 4. *infr. de aqua quotidiana.* ex qua lege hanc interpretationem ſumere debet. adde quæ notavi *ad l.* 1. §. 15 & 16. *infr. de aqua quotidiana.* Sententia igitur hæc fuerit: Ex aquæductu meo, vicino me recte commodaturum, *ut dict. l.* 4. ſed non alia parte, quam ad quam ſervitus conſtituta ſit *hac lege*, hoc eſt, ex aquæductu meo alii commodare nihil poſſum, antequam is in meum fundum pervenerit: hac enim ratione ſervitus eſſet ſervitutis: poſtquam autem ad agrum meum aquæductus pervenit (quia factus ſum ejus dominus) recte poſſum aquæductum commodare, ut ex fundo mihi proprio. Atque ita Proculus Labeonis ſententiam non evertit, ſed temperat. Niſi ſi Proculi hæc ſententia ſit, ut ſervitutem certæ parti fundi mei debitam derivare in aliam partem non poſſum: ita nec ſervitutem aquæductus a te mihi conceſſam alteri, te invito, concedere poſſum. Cur? ſervitutis modum nemo mutare poteſt, eo invito, cujus intereſt. *l.* 5. *in fin. ſupr. eod. l.* 33. *in fin. infr. eod. l.* 11. *ſupr. de ſervit.* 35 Alias: *uti ea poſſim.* Porro uterer in alteram partem, ſi vicino commodarem; & uterer ultra quam eſt opus ad fundum. vid. Molin. *in labyr. de divid. & indiv. p.* 3. *n.* 345. 346. 351. & 352. Mod. 36 Ut nemo ſcilicet poſſit ex ſuo aquæductu (quem habet ex fundo alieno) aquam alteri concedere. *Bart. l.* 33. *in fin. infr. eod.* vid. tamen *l.* 1. §. 1. §. 16. §. 44. *infr. de aqua quotid.* & quæ ſuperius dixi. 37 *l.* 23. §. 3. *ſupr. eod.* 38 Servitus per ſe indiviſibilis: commoditas tamen eſt dividua. 39 Emptor partis prædii dominantis, pro rata partis emptæ jus ſervitutis conſequitur a domino prædii ſervientis, æque ac is, qui optimam partem prædii dominantis acquiſierit. Hinc ait Bartolus, diviſionem aquæ fieri ad menſuram prædii dominantis, non inſpecta partium bonitate vel neceſſitate. 40 Indefinita, ſimplex & indeterminata conceſſio ſervitutis, finitur a debitore: & intelligenda eſt ex debitoris electione. *Goth.* Obſt. *l.* 9. ʃ. *de ſervit. l.* 21. ʃ. *h. t. l. ult.* ʃ. *de aqua quotid. & æſtiv.* §. 22. *Inſt. de legat.* Ant. Solve: hic per damnationem, illic per vindicationem res legatur. Cujac. ad *d. l.* 9. *de ſervitut.* S. L. Vid. Donell. 11. *comment.* 13. Bronch. *cent.* 2. *aſſ.* 6. *l.* 13. §. 1. *h. t.* Anſ. 41 *l.* 13. §. 3. *ſupr. eod.* 42 Fundo nobis communi, ſi fundum ſervientem emimus, ſervitutem extinguemus. Quid ſi non communi, ſed meo proprio, ac tuo proprio ſervientem, in commune emerimus? ſervitus minime extinguetur. 43 Contraria videtur *l.* 34. ʃ. *eod.* ſed earum legum ſpecies diverſæ ſunt, ejuſque diverſitatis ratio ſatis patet ex ipſis legibus, maxime ex argumento ſecundæ ſpeciei hujus legis. vid. Molin. *in novo intellectu.* 4. *legum.* Gilb. Regium *lib.* 1. ἐναντιοφανῶν. *c.* 26. Mod. 44 Si ſocii fundum emunt, qui communibus prædiis ſerviat, ſervitus extinguitur. *Zaſ.* 45 Poteſt ſervitus a communi fundo propriis ſociorum prædiis deberi. Zaſ. *num.* 21. & ita pars fundi (qui mihi cum altero communis eſt) ei fundo (qui mihi proprius erit,) ſervire poteſt. Idem *n.* 27. *hic.* 46 Adde *l.* 2. §. *ult. ſupr. quib. mod. uſusfruct.* 47 Conceſſio determinata hoc operatur, ut quis ea non poſſit uti, niſi ſecundum formam limitationis. *Bald.* Id eſt; in alio prædio, quam dominante, *ut hic.* & in alium, quam nominatim ſervientem *l.* 24. *ſupr. eod.* 48 *l.* 5. *in fin.* ʃ. *eod.* 49 In latitudinem. 50 Id eſt, qui fundum vendit, & aquam latam pedes decem excipit, non dominium loci, ſed ſervitutem excipit; adde *l.* 27. §. 32. ʃ. *ad l. Aquil.*

Utrum locus medius confusionem servitutis impediat.

31. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

TRia [1] prædia continua [2] trium dominorum adjecta [3] erant: imi prædii dominus, ex summo fundo, imo fundo servitutem aquæ quæsierat: & per medium [4] fundum, Domino concedente [5], in suum agrum ducebat: postea idem summum fundum emit [6]: deinde imum fundum, in quem aquam induxerat, vendidit: *Quæsitum* est, num imus fundus id jus aquæ amisisset: quia cum [7] utraque prædia ejusdem domini facta essent, ipsa sibi servire non potuissent? Negavit, amisisse servitutem: quia prædium, per quod aqua ducebatur, alterius fuisset, & quemadmodum [8] servitus summo fundo, ut in imum fundum aqua veniret, imponi aliter non potuisset [9], quam ut per medium quoque fundum duceretur, sic eadem servitus ejusdem fundi amitti aliter non posset, nisi eodem tempore [10] etiam per medium fundum aqua duci desiisset, aut omnium tria simul prædia unius domini facta essent [11].

De parte fundi communis socio tradita.

32. AFRICANUS lib. 6. Quæstionum.

FUndus mihi tecum communis est; partem tuam mihi tradidisti [12], & ad eundem viam per vicinum tuum proprium: Recte eo modo servitutem constitutam ait: neque quod dici soleat [13], *per partes nec adquiri, nec imponi servitutes posse*, isto casu locum habere: Hic enim non per partem servitutem adquiri, utpote [14] cum in id tempus adquiratur, quo proprius meus fundus futurus sit.

Si in divisione servitus imponatur. 1. De haustu & aquaductu.

33. IDEM lib. 9. Quæstionum.

CUm essent mihi & tibi fundi duo communes, Titianus, & Seianus, & in divisione convenisset, ut mihi Titianus, tibi Seianus cederet, invicem [15] partes eorum tradidimus, & in tradendo dictum est [16], *ut alteri per alterum aquam ducere liceret*: Recte esse servitutem impositam, ait; maxime si pacto stipulatio subdita sit [17].

§. 1. Per plurium prædia [18] aquam ducis, quoquo modo [16] imposita servitute: nisi pactum, vel stipulatio etiam de hoc [20] subsecuta est: neque eorum cuivis, neque alii vicino poteris haustum ex rivo [21] cedere [22]: pacto enim, vel stipulatione intervenientibus, & hoc concedi solet, quamvis nullum prædium ipsum sibi servire, neque servitutis fructus [23] constitui potest [24].

An servitus pro parte imponatur, retineatur, remittatur. 1. Si fons exaruerit.

34. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

UNus ex sociis [25] fundi communis permittendo *jus esse ire agere*, nihil agit [26]: & ideo, si [27] duo prædia, quæ mutuo serviebant, inter eosdem fuerint communicata [28], quoniam servitutes pro parte retineri [29] placet, ab altero servitus alteri remitti non potest: quamvis enim unusquisque sociorum solus sit, cui servitus debetur, tamen quoniam non personæ, sed prædia * deberent, neque [30] adquiri libertas, neque remitti servitus per partem poterit. * al. prædio.

§. 1. Si fons exaruerit [31], ex quo ductum aquæ habeo, isque post constitutum tempus ad suas venas redierit, an aquæductus amissus erit, quæritur?

35. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

ET Atilicinus ait, Cæsarem Statilio Tauro [32] rescripsisse, in hæc verba: *Hi, qui ex fundo Sutrino aquam ducere soliti sunt, adierunt me, proposueruntque, aquam, qua per aliquot annos usi sunt, ex fonte, qui est in fundo Sutrino, ducere non potuisse, quod fons exaruisset* [33]: & *postea ex eo fonte aquam fluere cœpisse: petieruntque* [a] *me, ut, quod jus non negligentia aut culpa sua amiserant, sed quia ducere non poterant, his restitueretur: Quorum mihi postulatio cum non iniqua visa sit, succurrendum* [34] *his putavi. Itaque quod jus habuerunt* [tunc], *cum primum ea aqua pervenire ad eos non potuit, id eis restitui placet.*

De venditione fundi, cui servitus debetur.

36. IDEM lib. 2. Responsorum.

CUm fundo, quem ex duobus retinuit venditor, aquæ ducendæ servitus imposita sit, empto prædio quæsita servitus distractum denuo prædium [35] sequitur: Nec ad rem pertinet, quod stipulatio, qua pœnam promitti placuit [36], ad personam emptoris, si ei forte frui non licuisset, relata est [37].

De usu aquæ personali.

37. IDEM lib. 3. Responsorum.

Λούκιος Τίτιος Γαΐῳ Σείῳ τῷ ἀδελφῷ πλεῖστα χαίρειν. ὕδατος τοῦ ῥέοντος εἰς τὴν κρήνην τὴν κατασκευασθεῖσαν ἐν Ἰσθμῷ ὑπὸ τοῦ πατρός μου, δίδωμι καὶ χαρίζομαί σοι δάκτυλον εἰς τὴν οἰκίαν σου τὴν ἐν τῷ Ἰσθμῷ, ἢ ὅπου δ' ἂν βούλει

Id est,

L*Ucius Titius, G. Seio fratri S. P. De aqua fluente in fontem, quem pater meus in Isthmo instruxit, do concedoque tibi gratuito digitum, sive ad domum, quam in Isthmo tenes, sive quocumque tandem volueris*: Quæro, an ex hac [38] scriptura usus aquæ etiam ad heredes Gaii Seii pertineat? Paulus respondit, usum aquæ personalem ad heredem Seii quasi usuarii transmitti non oportere [39].

An flumine interveniente, via constitui possit.

38. IDEM lib. 1. Manualium.

FLumine interveniente, via constitui potest [40]: si aut vado transiri potest, aut pontem habeat. Diversum, si pontonibus [41] trajiciatur [42]. Hæc ita, si per unius prædia flumen currat: alioquin si tua prædia mihi vicina sint, deinde flumen, deinde Titii prædia, deinde via publica, in quam iter mihi acquiri volo, dispiciamus, ne nihil vetet, a te mihi viam dari usque ad flumen, deinde a Titio usque ad viam publicam? Sed videamus, num &, si tu eorum prædiorum dominus sis, quæ trans flumen intra viam publicam sint, idem juris sit: quia via [43] consummari solet, vel civitate tenus, vel usque ad viam publicam, vel usque ad flumen [44], in quo pontonibus trajiciatur, vel usque ad proprium aliud ejusdem domini prædium? Quod si est, non videtur interrumpi servitus, quamvis inter ejusdem domini prædia flumen publicum intercedat.

TIT. IV.

COMMUNIA [45] PRÆDIORUM, TAM URBANORUM, QUAM RUSTICORUM.

Quæ sunt prædia urbana. 1. Cur servitutes prædiorum appellantur, & quibus deberi possunt.

1. ULPIANUS lib. 2. Institutionum.

ÆDificia, urbana quidem *prædia* appellamus: cæterum, & si in [46] villa ædificia sint, æque servitutes urbanorum prædiorum constitui possunt. §. 1. Ideo autem hæ *servitutes prædiorum* appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt: Nemo enim potest servitutem adquirere, vel urbani, vel rustici prædii, nisi qui habet prædium [47].

De aqua per rotam tollenda ex flumine, vel haurienda, & de servitute castello imposita.

2. IDEM lib. 17. ad Edictum.

DE aqua per rotam [48] tollenda ex flumine [49], vel haurienda, vel si quis servitutem castello [50] imposuerit, quidam dubitaverunt, ne hæ servitutes non essent [51]: Sed rescripto Imperatoris Antonini ad Tullianum adjicitur, licet servitus jure [52] non valuit, si tamen hac lege comparavit, seu alio quocumque legitimo modo sibi hoc jus adquisivit, tuendum esse [53] eum, qui hoc jus possedit [54].

De prædio, quod alienatur.

3. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

1 Vide *l. 7. §. 1. ff. tit. proxim.* 2 Interpretationem pete a Jason. ad *l. si ita scriptum. §. Regula. n.* 10. *& seq. de liber. & posthum.* Camill. Plau. *in tract. de not.* Socin. Jun. *cons. 2. n* 25. *l* 3. Mod. 3 *Vulgata*, objecta, id est, ita posita, ut ex summo prædio aqua duci posset ad fundum inferiorem. Nam Accursius *objecta* male interpretatur, simul conjuncta. 4 Medium uti est, ita impeditur adquisitio, aut conceditur retentio. 5 Alias, sine concessione, medium prædium servitutem rustici prædii impedit. *l. 7. in fin. supr. eod.* 6 Tali emptione videtur servitus extingui, *l. 27. supr. eod.* & hinc nascitur ratio dubitandi. 7 Confusione fundi servientis & dominantis, interit servitus. 8 Ratio decidendi, a simili sumpta. 9 *Dict. leg. 27.* 10 Id est, nisi tempore imi fundi venditi. 11 Dominus trium prædiorum, in imum fundum venditum, servitutem retinere potest, si tempore imi venditi, in eum, a medio & superiore fundo aqua decurrebat: quod si tunc non decurrebat, jus servitutis amittit, ac si tria ipsa prædia vendidisset. vide *l. 15. ff. quemadmod servit. amitt.* 12 Et ita communis esse desiit: proinde hic non stipulor servitutem fundo communi, vel meo futuro (ut hic in fine perperam legitur) sed jam meo, ac proprio facto per traditionem. 13 *l. 8. in fin. supr. de servit.* 14 Verius fortasse dixisset Africanus in hac specie, fundo mihi proprio plane, ac jam quæsito servitutem a te constitutam: proprio, inquam, ac meo, id est, post traditionem tuæ partis mihi factam, cum nulla amplius tibi pars esset in eo fundo: Traditione partis tuæ mihi facta, partem eam tuam esse desiisse: proinde cum nihil tibi amplius commune esset in fundo. Itaque melius vel Africanus dixisset, aut certe melius apud eum ita legeretur, *utpote, cum per id tempus adquiratur, quo proprius meus fundus factus sit*: nisi antea legas, *mihi traditurus ad eundem &c.* 15 Divisio fit permutatione partium: ob id dicitur vicem emptionis obtinere. *l. 1. C. de rerum permutat.* 16 *l. 6. §. 2. ff. comm. prædior.* 17 Vel pœna. vid. *l. 15. ff. de transact. l. 2. in fin. ff. de rivis.* 18 Molinæus *in labyrinth. de divid. & individ. p. 3. n.* 353. Mod. 19 Hoc est, vel pacto, vel stipulatione. 20 Id est, ut possem ex rivo a te mihi concesso, alii etiam haustum concedere. 21 Rivi recte hic fit mentio: Nam cui jus aquæ ducendæ conceditur, & rivi faciendi conceditur. *l. 30. ff. de damno.* Rivus, est iter aquæ. Aquæductus, jus habendi aquam in prædio alieno. 22 Quia nemo, nisi dominus fundi servitutem constituere potest. *l. 1. §. 1. ff. tit. prox.* nisi, ut *ff. eod.* dicitur. 23 Vel servitus. *l. 1. ff. de usu & usufr. legato.* Servitutis servitus prædialis vel personalis non est. Est enim servitus qualitas prædii. Qualitas autem qualitatis, ut & accidentis accidens non est, Arist. 3. *metaph.* 4. τὸ γὰρ συμβεβηκὸς, οὐ συμβεβηκότι συμβεβηκός. Igitur non possum ex rivo, quem in alieno fundo habeo, jure servitutis, vel domino ejusdem fundi vel alii cedere servitutem haustus, vel prædialem, vel personalem. Hoc tamen loco Antonius Faber, 5. *conjecturarum* 11 legit, *cum servitutis servitus constitui non possit, fructus possit*: & reprehendit etiam Castrentem *fructus* nomen accipientem pro commoditatis cessione, quæ servitus quædam esse videtur. 24 Atque ita constituta servitus vires capiet, non ab eo, qui cessit, sed ab eo, qui cedi permisit. *Duar.* 25 Hanc legem interpretantur Molin. *in intellect. 4 legum.* Vital. *lib. 2. variar. lect. cap.* 3. 5. & 11. Gilbert. Reg. *lib. 1.* ἐναντιοφανῶν. *cap.* 26. Mod. 26 *l. 2. supr. de servitutib.* 27 Adde *l. 8. §. 1 supr. de servitutib. l. 30. in fin. supr. de servit. præd. urban.* 28 Inter servientem & dominantem prædiis communicatis servitus prædii non extinguitur, *ut hic*: æque ac si in commune emerimus prædium, quod meo ac tuo fundo serviat: & tamen si in societate fundum emerimus, qui communibus prædiis serviat, servitus extinguetur. *l. 27. ff. eod.* 29 *l. 30. §. 1. supr. de servit. præd. urbanorum. l. 8. §. 1. supr. de servit. l. 140. §. 2. ff. de verb. oblig.* licet constitui non possit. *l. 6. §. 1. ff. comm. prædiorum.* 30 Pro parte indivisa libertas communi fundo adquiri, ut & eadem servitus debita pro parte remitti non potest, *ut hic. & l. 5. ff. comm. prædiorum.* 31 *l. 35. ff. eod.* alia ex causa, quam æstatis: nam ex tali fonte servitus concedi non potest. *arg. l. 28. in fin. supr. tit. prox.* 32 *Al.* Severo, *ut Inst. de milit. testam.* 33 *l. 34. in fin. supr. eod.* vid. Alexand. ab Alex. 4. *genial.* 5. 34 Id est, qui non sua culpa jus fontis amiserunt, ex æquo & bono juvandi sunt; nam ob justam causam restitutio solet concedi. *l. 1. in fin. supr. ex quib. caus. majores.* 35 vide *l. 4. supr. eod.* 36 Eo casu, quo contra factum esset. *l. 2. & pen. ff. de verb. oblig.* 37 Nec enim tantæ sunt autoritatis privatorum stipulationes, ut naturam servitutis mutent, exque reali personalem faciant: aget ergo in hac specie secundus emptor in primum venditorem confessoria. 38 Vis, opinor, latet in verbo *volueris* (hoc est, servitus personalis facta eo verbo est) aut potius in verbo *Tibi*, ut ea ratione heres cessionarii non contineatur. 39 Cur ita? collige ex *l. 4. in fin. ff. eod.* 40 Flumen publicum viam non impedit, si aut vado transiri potest, aut pontem habeat. 41 *Ponto* genus est Gallici navigii *teste Cæsare, in bac.* Goth. Pontones sunt naves trajiciendis hominibus idoneæ: quarum meminit A. Gell. & Apul. *de aureo asino.* Alii navigium tabularum intelligunt duobus lintribus conjunctum. Vid. plura apud Girald. in libro *de navigiis.* & Lazar. Baïf, *de re navali.* Addde Alciat. *parerg. lib. 6. cap.* 13. Edmund. Merill. *lib. singul. cap.* 6. ita dicti, quod iis loco pontis utamur. *Ans.* 42 Tunc enim magnitudo fluminis est impedimento transeunti. *l. 17. §. 2. ff. de aqua & aquæ pluviæ.* 43 *l. ult. §. 1. ff. de locis & itineribus.* 44 Ad flumen publicum, in quo &c. Goveanus 1. *Variar.* 36. quo vocabulo intelligit perenne, non aquam torrentem.

45 58. *Eclog.* 4. 46 ἐν ἀγρῷ. 58. *Eclog.* 4. *c.* 1. 47 Quod non de singulari tantum persona, sed & de municipio, civitate & universitate accipiendum est. *l. 12. ff. de servit.* 48 *l. 40. in fin. ff. de contrah. empt.* 49 Non quærit Ulp. liceat necne ex privato flumine aquam situlis, urceis, vel urnis haurire: sed an servitus prædio imponi possit, ut aqua ex eo per rotam, tympanum, cochleam, vel aliud quodvis organum hydraulicum hauriatur a privato: nam frustra ceditur aquæ haustus ex flumine publico. *l. 3. §. ult. supr. tit. prox.* 50 In quod, quod rota extulit, infundit. 10. *Vitruv.* 9. 51 Et merito; quia castellum perpetuam causam non habet, neque naturaliter; sed vel manu, vel organis aqua in illud infunditur. Præterea vix est, ut prædia tanta aquæ copia indigeant, ut adhiberi organa oporteat, vide Cujac. 3. *observ.* 28. ubi etiam selecta de rotæ tormento notat. *Goth.* vid. Vital. *lib. 2. var. lect. c.* 9. Mod. 52 Summo scilicet, ex rationibus superius adductis. 53 Per Prætorem ex æquo & bono facit. *l. 1. in fin. supr. tit. prox.* 54 Eo scilicet modo, quo id jus possideri potest. Nec enim necesse fuit a Jurisconsultis particulam *quasi* omnibus locis inseri. Res corporales, vere; incorporales, fictione: Illæ & natura & legibus tenentur: hæ prudentum autoritate & imagine, seu ficte. *Goth.* Ræward. *ad legem Scribonianam c.* 2. Mod.

DUorum prædiorum dominus, si [1] alterum ea lege tibi dederit, *ut id prædium, quod datur, serviat ei, quod ipse retinet*, vel contra, jure imposita servitus intelligitur.

De monumento.

4. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

CAveri, *ut ad certam altitudinem monumentum ædificetur*, non potest [2]: quia id quod humani juris esse desiit, servitutem non recipit: sicut nec illa quidem servitus consistere potest, *ut certus* [3] *numerus hominum in uno loco humetur.*

Si quis sibi & alteri servitutem receperit.

5. IDEM lib. 2. Epistolarum.

PRoprium [4] solum vendo, an servitutem talem injungere possim, *ut mihi & vicino serviat?* Similiter si commune solum vendo, *ut mihi & socio serviat*, an consequi possim? *Respondi:* Servitutem [5] recipere, nisi sibi [6], nemo potest. Adjectio itaque vicini pro supervacuo habenda est: ita ut tota servitus ad eum, qui receperit, pertineat. Solum autem commune vendendo, *ut mihi, & socio serviat*, efficere non possum: quia per unum socium communi solo servitus adquiri non potest.

De prædio, quod totum, vel pro parte alienatur. 3. *De exceptione servitutis.*

6. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

SI quis duas ædes habeat, & alteras tradat, potest legem traditioni dicere [7]: *ut vel istæ, quæ non traduntur, servæ sint his, quæ traduntur.* vel contra: *ut traditæ retentis ædibus serviant*: parvique refert, vicinæ sint ambæ ædes, an non. † Idem erit & in prædiis rusticis: nam & si quis duos fundos habeat, alium alii potest servum facere tradendo. Duas autem ædes simul tradendo non potest efficere alteras alteris servas: quia neque adquirere alienis [8] ædibus servitutem neque imponere potest. §. 1. Si quis partem ædium tradat, vel partem fundi, non potest servitutem imponere: quia per [9] partes [10] servitus imponi non potest, sed nec adquiri. † Plane, si divisit fundum regionibus, & sic partem tradidit pro diviso [11], potest alterutri servitutem imponere: quia non est pars fundi, sed fundus: Quod & in ædibus potest dici, si dominus pariete medio ædificato, unam domum in duas diviserit (ut plerique faciunt [12]): nam & hic pro duabus domibus accipi debet. §. 2. Item, si duo homines binas [13] ædes communes habeamus, simul tradendo, idem efficere possumus, ac si ego solus proprias binas ædes haberem. Sed, & si separatim tradiderimus, idem fiet: sic tamen, ut novissima [14] traditio efficiat etiam præcedentem traditionem efficacem. §. 3. Si tamen alteræ unius propriæ sint ædes, alteræ communes, neutris servitutem vel adquirere, vel imponere me [15] posse, Pomponius lib. VIII. ex Sabino scripsit. Si in venditione quis dixerit, *servas fore ædes, quas vendidit*, necesse non habet liberas tradere [16]: Quare vel suis ædibus eas servas facere potest, vel vicino concedere servitutem, scilicet ante traditionem. Plane si *Titio servas fore* dixit, si quidem Titio servitutem concesserit, absolutum est: si vero alii concesserit, ex empto tenebitur [17]. A quo non abhorret, quod Marcellus lib. VI. Digestorum scribit: si quis in tradendo dixerit *fundum Titio servire*, cum ei non serviret, esset autem obligatus venditor Titio ad servitutem præstandam, an agere possit ex vendito, ut emptor servitutem imponi patiatur prædio, quod mercatus est? Magisque putat, permittendum agere. Idemque ait, & si possit venditor Titio servitutem vendere, æque agere permittendum. Hæc ita demum, si recipiendæ servitutis gratia id in traditione expressum est. Cæterum, si [18] quis (inquit) veritus, ne servitus Titio debeatur, ideo hoc excepit, non erit ex vendito actio, si nullam servitutem promisit.

1. *An locus medius impediat servitutem.*

7. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

IN tradendis unis ædibus ab eo, qui binas habet, species servitutis exprimenda [19] est [20]: ne, si generaliter *servire* dictum erit, aut nihil valeat, quia incertum sit, quæ servitus excepta [21] sit, aut omnis [22] servitus imponi debeat. §. 1. Interpositis quoque alienis ædibus imponi potest [23]: [veluti,] *ut altius tollere, vel non tollere liceat*: vel etiam, si iter debeatur, *ut ita* [24] *convalescat, si mediis ædibus servitus postea imposita fuerit*: Sicuti per plurium prædia [25] servitus imponi etiam diversis temporibus potest. Quamquam dici potest, si tria prædia [26] continua habeam, & extremum tibi tradam, vel tuo, vel meis prædiis servitutem adquiri posse: si vero extremo, quod retineam, quia & medium meum sit, servitutem consistere: sed si rursus, aut id, cui adquirisita sit servitus, aut medium alienavero, interpellari eum, donec medio prædio servitus imponatur.

De duabus insulis eodem momento duobus traditis.

8. POMPONIUS lib. 8. ad Sabinum.

SI, cum duas haberem insulas duobus eodem [27] momento tradidero, videndum est, an servitus alterutris imposita valeat: quia alienis quidem ædibus, nec imponi, nec adquiri [28] servitus potest: sed, ante traditionem peractam, suis magis adquirit, vel imponit is, qui tradit: ideoque valebit servitus.

De confusione, & restitutione servitutis.

9. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

SI ei, cujus prædium mihi serviebat, heres extiti, & eam hereditatem tibi vendidi, restitui [29] in pristinum statum servitus debet: quia id agitur, ut quasi tu heres videaris extitisse.

De exceptione servitutis.

10. ULPIANUS lib. 10. ad Sabinum.

QUidquid venditor, servitutis nomine, sibi recipere vult, nominatim recipi oportet: nam illa generalis [30] receptio, *quibus* [31] [*est*] *servitus utique* [32] *est*: ad extraneos pertinet, ipsi nihil prospicit venditori ad jura ejus conservanda [33]: nulla enim habuit: quia nemo [34] ipse sibi servitutem debet: quinimo, & si debita fuit servitus, deinde dominium [35] rei servientis pervenit ad me, consequenter dicitur extingui servitutem.

Quæ jura tacite sequuntur servitutem.

11. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

REfectionis gratia, accedendi ad ea loca, quæ non serviant, facultas tributa est his, quibus servitus debetur: qua tamen accedere eis sit necesse [36]: nisi in cessione servitutis nominatim præfinitum sit, qua accederetur: & ideo nec secundum rivum nec supra eum, si forte sub terra aqua ducatur, locum religiosum dominus soli facere potest, ne servitus intereat: & id verum est: sed & depressurum [37] vel adlevaturum rivum [38], per quem aquam jure duci potestatem habes: nisi si, ne id faceres, cautum sit. §. 1. Si prope [39] tuum fundum jus est mihi *aquam rivo ducere*, tacita hæc jura sequuntur, ut [40] reficere mihi rivum liceat: ut adire, qua proxime possim ad reficiendum eum ego, fabrique mei: item, ut spatium relinquat mihi dominus fundi, quo, dextra & sinistra, ad rivum adeam, & quo terram, limum [41], lapidem, arenam, calcem jacere possim.

Servitutes sequi prædium. De prædiis urban. & rustic.

12. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

CUm fundus fundo servit, vendito quoque fundo, servitutes sequuntur [42]. Ædificia quoque fundis, & fundi ædificiis eadem conditione serviunt.

De piscatione thynnaria. 1. *De lapide cædendo.*

13. ULPIANUS lib. 6. Opinionum.

VEnditor fundi Geroniani, fundo Botroiano quem retinebat, legem dederat, *ne contra eum piscatio thynnaria* [43] *exerceatur.* Quamvis mari [44] quod natura omnibus [45] patet, servitus imponi privata [46] lege non potest, quia [47] tamen bona [48] fides contractus legem servari venditionis [49] exposcit, personæ possidentium, aut in jus eorum succedentium, per stipulationis vel venditionis legem obligantur [50]. §. 1. Si constat, in tuo agro lapidicinas esse, invito te [51], nec privato, nec publico nomine [52] quisquam lapidem cæ-

1 Vide *l.* 6 ff. *eodem.* 2 Reperio tamen apud Ciceronem 2. *de legibus*, Atheniensium lege cautum fuisse, ne quis sepulchrum extrueret operosius, quam quod decem homines effecissent triduo, nec id opere etiam tectorio cooperiri, nec Hermas, quos vocant, licebat ei imponi. Demetrius vero noluit super terræ tumulum quid etiam statui, nisi columellam tribus cubitis non altiorem, aut mensam, aut labellum. Plato vetat sepulchrum extrui altius, quam quod quinque homines quinque diebus absolverint, nec e lapide excitari plus, nec imponi, quam quod capiat laudem mortui incisam quatuor heroicis versibus, quos *longos* appellat Ennius. Hæc Cicero. vide Platonem *ultimo de legibus.* 3 vide *l.* 11. ff. *de religiosis.* 4 *Eclog. eod. c.* 5. Goth. vide Anton. Augustin. *Emendat. lib.* 3. *c.* 6 Ans. Conjunge *l. fundus ille.* ff. *de contrah. empt.* vid. Molin *in labyrintho* 16. *legum.* Mod. 5 vide *l.* 34. ff. *de servit. præd. rustic.* ubi dixi adde *l.* 6. §. 3. ff. *eod.* 6 vide *l.* 8. ff. *eod.* 7 *l.* 3 *supr. eod l.* 19. *supr. de usufruct l.* 33 *supr. titul. proxim.* 8 vide *l.* 8. ff. *eod.* 9 vide *l.* 8. *supr. de servitutibus.* 10 *Subaudi* indivisas. 11 Pars divisa, seu pro diviso non est pars proprie, sed totum, id est, prædium, non pars prædii, *ut hic.* & *l.* 25 *in fin.* ff. *de verb. signif.* Pars pro diviso, certa est: pars pro indiviso, incerta: pars, inquam, pro diviso certa: unde fit, ut certæ parti, pars pro indiviso legibus nostris opponatur. *l.* 25. *supr. quib. modis ususfruct. amittitur. l.* 1. §. 7. ff. *uti possidetis* Pars pro divisi sensu corporis, pars pro indiviso, sensu mentis percipitur. Pars pro indiviso intellectu magis partes habet, quam corpore, *l.* 5. ff. *de stipulat. servorum.* intellectu, hoc est, non, ut quæ pro diviso est, corpore percipitur. Hinc solvi potest quæstio illa nobilis, cur servitus adquiri, vel imponi non possit parti pro indiviso? Finge, fundum inter me & te communem esse, cur ego parti meæ non possum imponere vel adquirere servitutem? cur fundo mihi tecum communi id non imponam, quod saltem valere possit pro parte mea? aut cur jure meo non utar jure communi? possis dicere, quia pars mea non continetur regione certa, sed fusa est per totum fundum, ita ut impositam vel adquisitam parti meæ servitutem necesse sit diffundi in totum fundum: aut certe nullam in partem invito te: quia quælibet gleba est mea, quælibet est tua. Possis & aliter dicere: Servitus, est jus in corpore: Parti pro indiviso nullum subest corpus, nec enim est, sed intelligitur. Possis & ita fortasse apertius: Plus mea parte in re communi uti me non posse: quod fieret, si in re communi mihi jus esset invito socio servitutem imponere. In hac enim specie, ipso uteretur fundo, & servitute in eodem is, cui id jus a me cessum esset. Eadem ratione, neque prædii libertas adquiri, neque servitus remitti potest *l.* 5. ff. *eod l.* 34. *supr. de servitut. præd. rusticorum* Dices, post servitutem in prædio communi a me constitutam, me prohibere non posse eum utentem, cui servitutem cesserim: sic sane. sed meus socius eum utentem prohibere poterit. vide *l. per fundum.* 11. *supr. de servitutib. prædior. rusticor.* ubi plenius dixi. Adde *l.* 86. ff. *ad leg. Falcid.* 12 Ex uno & eodem, vel fundo, vel ædificio, duo fieri possunt. vide *l.* 36. *supr. de servit. præd. urban.* 13 *l.* 33. *supr. tit. prox.* 14 vide *l. ult. in princ.* ff. *eod.* 15 Haloander legit, *me non posse*, idque ne incideret in tela Accursiana, quibus facile ab Accursio & aliis liberamur per *l. stipulationes non dividuntur.* ff. *de verb. obligat.* vid. Ant. August. emendat. *lib.* 4. *cap.* 17 & Molin. *in novo intellect.* 4. *legum.* Mod. Sed posse constat. *l.* 27. *supr. tit. prox.* Goth. 16 Quid si ignorans ædes servas vel liberas, neutrum dixerit? v. *l.* 59. ff. *de contrah. empt.* Quid si sciens servas esse, non admonuit emptorem? vide *l.* 39. ff. *de act. empt.* 17 Interest enim emptoris non decipi, ac certo scivisse, cui servitutem fundus debeat. 18 Servitutem alteri nemo excipere potest, nisi ei, cui certo servitus, non ex opinione debetur. 19 Genus omne incertum & ambiguum. *l.* 15. §. 1. ff. *ad leg. Corn. de falsis.* 20 Nominatim. *l.* 10. ff. *eod.* 21 Qui vult servitutem excipere, debet eam certam excipere. *Bart.* 22 Congrua tamen prædio dominanti. *Accurs. Bart.* 23 Secus in rusticis prædiis quæ vicinum prædium exigunt. *l.* 5. §. 1. & *l.* 7. *in fin.* ff. *de serv. præd. rust.* Ans. 24 *l.* 4. *in fin.* & *l.* 5. ff. *si servitus. l.* 17. *in fin.* ff. *de aqua & aquæ pluviæ.* 25 vide *l. ult. supr. tit. prox.* 26 vide *l.* 31. *supr. tit. prox.* 27 Si duobus eodem momento, diversarum rerum fiat traditio, non valet servitus alteri imposita: secus, si separatim. *Bart.* 28 *l.* 5. 6. *supr. eod. l.* 19. *supr. tit. prox. l.* 64. ff. *de contrah. empt.* 29 Quæ servitutes civiliter (veluti si hereditatem debitoris mei adii, *l.* 18. *supr. de servit.*) extinguuntur, eæ, vendita, (sc. ea hereditate) reviviscere possunt. *l.* 2. §. 18. ff. *de heredit. vel act. vend. l.* 7. *C. de pactis.* 30 Generali sermone loquentis persona non continetur. 31 Generalis fuit hæc servitutum recipiendarum formula: de qua dixi ad *l.* 39. ff. *de act. empt.* de speciali vide *l.* 17. §. 3. ff. *de servit. præd. urbanor.* 32 *Al.* Uti quæ sic in *l.* 1. §. 1. *supr. de minorib.* uti quæque res erit, animadvertam. & idem infra in edicto de aleatoribus. *Goth.* Vid. August. *Emendat. lib.* 3. *c.* 6. Molin. *in labyrinth.* 16. *legum.* Martres. *in notis c.* 16. Mod. 33 Id est, qui excipiendo servitutem dixit eis, *manere servitutem debere, quibus constituta sit*: his verbis non sibi, sed extraneis servitutem excipit, *ut hic.* Quid si nemini debita sit? hæc verba nihil conferent. Zas. *hic n.* 8. 9. 34 Servitutem nemo sibi debet. *l.* 26. *supr. de servit. præd. urban.* 35 Servitus confusione dominantis & servientis fundi extinguitur. 36 Idque, quia servitute concessa, videntur concessa omnia, sine quibus quis uti servitute non potest. *Bart.* nec enim tantum prohibemur quid facere contra servitutem, sed etiam adversus ea, quæ tacite servituti accedunt. §. 1. ff. *eod.* 37 vide *l.* 1. *in fin.* ff. *de rivis.* 38 Atqui illa duo non sunt promissa ei, cui servitus aquæ competit. *l.* 3. §. *pen.* ff. *de itinere actuque.* 39 Rivum habenti tacite conceditur rivum reficere, & adire utrinque cum fabris, & ad opus materiam depromere. *Eclog. eod.* 40 vide *l.* 4. ff. *de itinere.* 41 Τὴν ὕλην ἐκ τοῦ ὀχετοῦ ἀναφερομένην, materiam, quæ ex rivo educta fuerit. 2. Harmen. 4. §. 122. 42 Realia jura fundum & emptorem fundi sequuntur. vide *l.* 23. §. 2. ff. *tit. prox.* 43 De thynno & ejus captura adde Plin. 9. *c.* 15. 44 Mare natura omnibus patet, id est, liberum est ad piscandum. 45 *l.* 1. *in fin.* ff. *de acq. rer. dom.* 46 vide *l.* 14. ff. *de injuriis.* Mari servitus imponi a privato non potest *ut hic.* a principe potest. 47 Servitutis jure quiddam subsistere non potest, quod jure obligationis possit recte subsistere. 48 *l.* 4. *C. de obligat.* Goth vid. Goed. *de contrah. stipulat. c.* 8. *n.* 31. Ans. 49 *l.* 11. §. 1. ff. *de act. empt.* 50 Heres enim juris est successor. *l.* 9. §. *heredes.* ff. *de hered. instit.* 51 *l.* 2. *in princ. supr. de his, qui sunt sui. l. ult. in fin. C. de pactis.* 52 Vide quæ notavi ad *Novell.* 85. sic Cicero 2 *offic.* videndum, inquit, erit ei, qui Rempublicam administrat, ut sua quisque teneat, neque de bonis privatorum publice deminutio fiat.

dere potest, cui id faciendi jus non est, nisi talis consuetudo [1] in illis lapidicinis consistat, ut, si quis voluerit ex his cædere, non [2] aliter hoc faciat, nisi prius solitum solatium [3] pro hoc domino præstat: ita tamen lapides cædere debet, postquam satisfaciat domino, ut neque usus necessarii [4] lapidis intercludatur, neque commoditas rei, jure, domino adimatur.

De modo itineris.

14. JULIANUS lib. 41. Digestorum.

ITer nihil prohibet, sic constitui [5], *ut quis interdiu duntaxat eat:* quod fere circa prædia urbana etiam necessarium est [6].

De eadem servitute pluribus concessa.

15. PAULUS lib. 1. Epitomarum Alfeni Digestorum.

QUi per certum locum iter, aut actum alicui cessisset, eum pluribus [7], per eundem locum, vel iter, vel actum cedere posse, verum est. Quemadmodum si quis vicino suas ædes servas fecisset, nihilominus aliis, quot vellet, multis eas ædes servas facere potest.

De testamento.

16. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum [sive aureorum].

POtest etiam [8] in testamento [9] heredem suum quis damnare, *ne altius ædes suas tollat, ne luminibus ædium vicinarum officiat,* vel, *ut patiatur eum tignum in parietem immittere,* vel *stillicidia adversus eum habere,* vel *ut patiatur vicinum per fundum suum, vel heredis ire, agere, aquamve ex eo ducere.*

De precario.

17. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

SI precario [10] vicinus in tuo maceriam duxerit, interdicto, *quod precario [habet]*, agi non poterit: nec [11] maceria posita, donatio servitutis perfecta intelligitur [12]: nec utiliter intendetur, *jus sibi esse, invito te, ædificatum habere:* cum [13] ædificium [14] soli conditionem secutum, inutilem faciat intentionem [15]. Cæterum, si in suo maceriam precario, qui servitutem tibi debuit, duxerit, neque libertas usucapietur [16], & interdicto, *quod precario [habet]*, utiliter cum eo agetur. Quod si donationis causa permiseris, & interdicto agere non poteris, & servitus [17] donatione tollitur.

De pluribus dominis servitutem imponentibus, vel acquirentibus.

18. PAULUS lib. 1. Manualium.

REceptum est, ut plures domini [18] & non [19] pariter cedentes, servitutes imponant, vel adquirant: ut tamen ex novissimo [20] actu etiam superiores confirmentur: perindeque sit, atque si eodem tempore omnes cessissent, & ideo, si is, qui primus cessit, vel defunctus sit [vel alio genere], vel alio modo partem suam alienaverit, post deinde socius cesserit, nihil agetur: cum enim postremus cedat, non retro adquiri servitus videtur: sed perinde habetur, atque si [post], cum postremus cedat, omnes cessissent. Igitur rursus hic actus pendebit [21], donec novus socius cedat. † Idem juris est, & si uni ex dominis cedatur, deinde [in persona socii] aliquid horum acciderit. † Ergo & ex diverso, si ei, qui [non] cessit, aliquid [tale] eorum contigerit, ex integro omnes cedere debebunt: tantum enim tempus eis remissum est, quo dare facere [possint] vel diversis temporibus possint: & ideo non potest uni vel unus cedere. † Idemque dicendum est, [&] si alter cedat, alter leget servitutes: nam, si omnes socii legent servitutes, & pariter eorum adeatur hereditas, potest dici, utile esse legatum, si diversis temporibus inutiliter dies legati cedit: nec enim sicut [22] viventium, ita & [23] defunctorum [24] actus suspendi, receptum est.

TIT. V.

SI [25] SERVITUS VINDICETUR VEL AD ALIUM PERTINERE NEGETUR.

Cui datur actio de servitute, de sepulchro, & via ad sepulchrum.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

ACtiones [26] de servitutibus rusticis, sive urbanis, eorum sunt, quorum prædia sunt. Sepulchra autem nostri dominii non sunt. Atquin viam ad sepulchrum possumus vindicare [27].

De actione confessoria & negatoria. 1. Cui detur confessoria. 2. An fructuario detur confessoria. 3. Vel interdictum.

2. IDEM lib. 17. ad Edictum.

DE servitutibus [28] in rem [29] actiones competunt nobis (ad [30] exemplum earum, quæ ad usumfructum pertinent) tam confessoria, quam negatoria: *confessoria* ei, qui servitutes sibi [31] competere contendit: *negatoria* domino, qui negat. §. 1. Hæc autem in rem actio *confessoria* nulli alii, quam domino fundi, competit [32]: servitutem enim nemo vindicare potest, quam is, qui dominium in fundo vicino habet, cui servitutem dicit deberi. §. 2. Recte Neratius scribit, si medii loci usufructus legetur, iter [33] quoque sequi, per ea scilicet loca fundi, per quæ [qui] usumfructum cessit, constituere, quatenus est ad fruendum necessarium: namque sciendum est, iter [34], quod fruendi gratia fructuario præstatur, non esse servitutem: neque enim potest soli [35] fructuario servitus deberi, sed si fundo debeatur, & ipse fructuarius ea utetur. §. 3. Pomponius dicit, fructuarium interdicto [36] de itinere uti posse, si hoc anno usus est: alibi enim de jure, id est, in confessoria actione: alibi de facto, ut in hoc interdicto, quæritur [37], quod & Julianus lib. XLVIII. Digestorum scribit. Pro sententia Juliani facit, quod Labeo scribit, etiam si testator usus sit, qui legavit usumfructum, debere utile interdictum fructuario dari: quemadmodum heredi vel emptori [38] competunt hæc interdicta:

3. IDEM lib. 70. ad Edictum.

SEd, & si partem fundi quis emerit, idem dicendum est [39].

De jure ejus, cui servitus debetur. 1. De eo, qui habet iter sine actu, vel contra. 2. De fructibus. 3. Si plurium fundus dominetur; 4. Vel serviat. 5. Quibus ex causis datur confessoria vel affine remedium. 6. De haustu. 7. Cui & adversus quem datur negatoria. 8. De servitute ne altius tollatur.

4. IDEM lib. 17. ad Edictum.

LOci [40] corpus non est domini ipsius, cui servitus debetur, sed jus eundi [41] habet [42]. §. 1. Qui iter sine actu, vel actum sine itinere habet, actione de servitute utetur. §. 2. In confessoria actione, quæ de servitute movetur, fructus [43] etiam veniunt. † Sed videamus, qui esse *fructus* servitutis possunt [44]? Et est verius, id demum fructuum nomine computandum, si quid [sit, quod] intersit agentis, servitute non prohiberi. Sed & in negatoria actione (ut Labeo ait) fructus computantur, quanti interest petitoris, non uti fundi sui itinere adversarium, & hanc sententiam & Pomponius probat. §. 3. Si fundus, cui iter debetur, plurium sit, unicuique in solidum [45] competit [46] actio (& ita & Pomponius lib. XLI. scribit): sed in æstimationem id, quod interest, veniet, scilicet quod ejus interest, qui experietur. Itaque de jure quidem ipso singuli experientur, & victoria & aliis proderit [47], æstimatio autem ad quod ejus interest, revocabitur: quamvis per [48] unum adquiri servitus non possit. §. 4. Sed & si duorum fundus sit, qui servit, adversus unumquemque poterit ita agi: & (ut Pomponius libro eodem scribit) quisquis defendit, solidum [49] debet restituere: quia divisionem [50] hæc res non recipit. §. 5. Si quis mihi itineris, vel actus, vel viæ controversiam non faciat, sed reficere, sternere [51] non patiatur, Pomponius libro eodem scribit, confessoria actione mihi utendum: nam & si arborem impendentem habeat vicinus [52], qua viam, vel iter invium, vel inhabile facit, Marcellus quoque apud Julianum notat, iter petendum, vel viam vindicandam: sed de refectione viæ & interdicto uti possumus, quod de itinere actuque reficiendo competit: non tamen, si silice quis sternere velit [53]: nisi nominatim id convenit. §. 6. Sed & de haustu, quia servitus est, competunt nobis in rem actiones. §. 7. Competit autem de servitute actio [54] domino ædificii, neganti servitutem se vicino debere, cujus ædes non in totum liberæ sunt, sed ei, cum quo agitur, servitutem non debent [55]: verbi gratia, Habeo ædes, quibus sunt vicinæ Seianæ, & Sempronianæ: Sempronianis servitutem debeo: adversus dominum Seianarum volo experiri altius me tollere prohibentem, in rem actione experiar: licet enim serviant ædes meæ, ei tamen, cum quo agitur, non serviunt: hoc igitur intendo, habere me jus altius tollendi, invito [56] eo, cum quo ago: quantum enim ad eum pertinet, liberas ædes habeo. §. 8. Si cui omnino altius tollere non liceat, adversus eum recte agetur, jus ei non esse tollere [57]. Hæc servitus, & ei, qui ulteriores ædes [58] habet, deberi poterit.

5. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

ET ideo, si inter meas & Titii ædes tuæ [ædes] intercedant, possum Titii ædibus servitutem imponere, *ne liceat ei altius tollere*, licet tuis non imponatur: quia donec tu non extollis, est utilitas servitutis.

1. De possessore. 2. De servitute oneris ferendi. 3. Qualis est hæc actio, cui datur, & adversus quem. 4: De ædibus communibus. 5. De modo refectionis. 6. De fructibus. 7. Si paries melioretur, vel deterioretur.

1 Consuetudo loci tantum præstat, quantum lex ejus, vide *l.* 3. §. 4. *ff. quod vi aut clam.* 2 Consueto jure uti qui desiderat, id, quod ipse eo nomine debeat, antea præstare cogitur. 3 Consuetudine quis cogi potest ad res suas distrahendas, honesto tamen pretio. *Bart.* vide Pragmaticam Justiniani, *cap.* 18. 4 Siquidem publica utilitas privatæ anteponitur. 5 Id est, temporibus secerni. *l.* 4. *l.* 5. *supr. de servitut.* 6 Durum enim esset, cuiquam licere noctu per nostras ædes iter facere. 7 *l.* 2. §. 1. *ff. tit. prox* 8 Servitus constitui testamento potest. 9 *l.* 3. *l.* 6. *supr. de usufruct. junct. l.* 5. *supr. de servitut. l.* 31. *supr. de servitut. præd. urban.* §. *ult. Inst. de servitut.* 10 Id est, quamdiu volam. *l.* 1. *l.* 15. *l. ult. ff. de precario. l.* 4. *supr. de servitutibus.* ubi dixi. 11 Qui maceriam (hoc est, murum, sine calce, in suo poni patitur, donare servitutem non intelligitur Unde colligunt, præsumi precarium potius, quam donationem. 12 Qui in suo, vel serviente prædio maceriam poni precario patitur, jus servitutis ædificanti non concedit: ideoque si ædificans maceriam tollere negligit, qui permisit, eam demoliri potest. *l.* 26. *supr. de servitut. præd. urban. l.* 29. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.* 13 Id est, cum si summo jure velis agere, possis etiam ei objicere ædificium solo cedere. *l.* 2. *C. de rei vindicat.* 14 Maceriam, seu murum sine calce solo cedere hinc constat. 15 Id est, actionem. 16 Precario possidens, adversus concedentem non præscribit. *l.* 10. *ff. tit. prox.* 17 Donari servitus potest. 18 Nam si simul cedant, nulla est dubitatio, quin servitus imposita sit. verum cum diversis temporibus cesserunt, dubitatur: quia non videntur pro parte potuisse cedere. *l. pro parte. ff. de servit.* Mod. 19 Id est, non eodem tempore. *vers. atque si eod. tempore. ff. eod.* 20 Unus sociorum servitutem cedere potest: sed hujus cessionis vis pendet, donec consocii cedant. *l.* 6. §. 2. *supr. eod. l.* 11. *supr. de servit. præd. rust.* Zas. 21 Imo non pendebit. *l.* 26. *ff. de stipul. servor.* 22 In pendenti contractus esse possunt: at non voluntates ultimæ. Roman. *singulari* 28. 23 Et judiciorum. *l.* 36. *supr. de judic.* 24 Imo defunctorum actus suspendi possunt. *l.* 26. *ff. de stipul. servorum.*

25 vide *l.* 2. *ff. de servit. legata.* 26 Confessoria scilicet & negatoria. §. 2. *Inst. de act. De quibus l.* 2. *ff. eod.* 27 Licet in se non recipiat servitutem. *l.* 4. *ff. comm. prædior.* Illa ad servitutem: altera ad libertatem pertinet, seu dirigitur: de formula utriusque actionis vide *l.* 15. *in fin. supr. de servitut.* illa intendimus *servitutem nobis deberi*, hac *servitutem nos non debere alteri.* 28 Realibus scilicet. 29 vide *l.* 7. *ff. eod.* 30 Imo interdicta magis videntur esse, quam actiones. v. Paponem 14. *arrestorum* 1. §. 1. 31 Ratione fundi, licet fundo potius, quam personæ debeantur. *l.* 34. *supr. de servitut. præd. rustic.* Goth. Vel aliis qui jus in re habent. *l.* 9. *ff. de oper. nov. nunciat. l. un.* §. 5. *ff. de remiss.* Ans. 32 Directo. Nam utilis datur creditori, *l.* 16. *ff. de servitutib.* usufructuario, *l. un.* §. 4. *ff. de remissionib.* superficiario, *l.* 1. §. *fin. ff. de superfic.* bonæ fidei emptori. *arg. l.* 18. *ff. de pignor.* Accurs. 33 Iter sequitur ususfructus legatum. *l.* 1. §. 1. 2. 3. *ff. si usufruct. petatur.* 34 Iter, quod fruendi gratia datur fructuario, non est servitus. 35 Id est, ei, qui tantum sit fructuarius, proprietarius servitutem debere non potest: si tamen fundo fructuario servitus debetur, ipse fructuarius ea utetur. 36 *l.* 3. §. 5. *ff. de itinere.* 37 Differentiam actionum & interdictorum observa: in actionibus, de jure quæri principaliter: in interdictis, de facto, seu possessione. 38 *l.* 1. §. 37. *ff. de aqua quotid. & æstiva.* 39 Quod de totius emptione. *l.* 76. *supr. de rei vindic. l.* 51. *in fin. ff. de administr. & peric. tut.* 40 Locus serviens non est in ejus dominio, cui servitus debetur, sed jus eundi habet. *Eclog. lib.* 58. *tit.* 5. *c.* 3. 41 Tantum scil. 42 vide *l.* 30. *in fin. ff. de servit. præd. rustic.* hujus tamen juris dominus non inepte is dicetur, cui jus tale debetur. *l.* 25. *ff. de verb. sign.* 43 *l.* 6. §. 6. *ff. eod.* ut & in usufructus petitione, *l.* 5. §. *fin. supr. si usufr. petatur.* 44 Imo non possunt. *l.* 30. *in fin. ff. de servitutib. præd. rusticor.* 45 *l.* 6. §. 4. *ff. eod. l.* 17. *supr. de servitutib. l.* 19. *supr. de servitutib. præd. rusticor.* vide *l.* 1. §. 5. *ff. de arborib. cædendis.* 46 Aliud in usufructu, qui pro parte potest constitui. *l.* 5. *supr. de usufruct.* 47 *l.* 10. §. 4. *ff. de appellat. l.* 10. *ff. quemadm. servit.* Imo non proderit. vide *l. unic. C. si in communi eademque causa.* 48 *l.* 8. §. 1. *supr. de servitut. l.* 5. *l. ult. ff. comm. præd. l.* 140. §. *ult. ff. de verb. oblig.* 49 Non pro parte, ut in usufructu. *l.* 5. *in fin. supr. de usufr.* 50 *l.* 17. *ff. de servit.* 51 vide *l.* 4. *ff. de itinere.* 52 Vel si quod aliud faciat, quo via corrumpatur. *l.* 11. *ff. de aqua & aqua pluvia.* 53 Nec enim ita restitui debet. *l.* 17. §. 1. *ff. de aqua & aqua pluvia.* 54 Quæ negatoria. *Bald.* Imo confessoria. *Fulgosius.* 55 Ut nemo ad agendum admittitur, nisi jus agendi habeat; *l.* 39. *supr. de negotiis.* ita nemo restituere tenetur, nisi ei, qui suam implet intentionem. *l.* 28. *C. de rei vindic.* 56 Adde quæ notavi ad *l.* 8. *ff. de vi.* 57 Vide tamen exceptiones hujus regulæ apud Georg. de Cabedo, *decis.* 63. *per tot.* Ans. 58 vide *l.* 7. §. 1. *ff. comm. præd.*

6. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Et si forte qui medius est, quia servitutem non debebat, altius extulerit ædificia sua, ut jam ego non videar luminibus tuis obstaturus, si ædificavero, frustra intendes, *jus mihi non esse ita ædificatum habere invito te*: sed si intra tempus statutum rursus deposuerit ædificium suum vicinus, renascetur [1] tibi vindicatio. §. 1. Sciendum tamen in his servitutibus possessorem esse eum juris [2], & petitorem: &, si forte non habeam ædificatum altius in meo, adversarius meus possessor est: nam, cum nihil sit innovatum, ille possidet, & ædificantem me prohibere potest, & civili actione, & interdicto, *quod vi, aut clam*. Idem & si lapilli jactu [3] impedierit. Sed & si, patiente eo, ædificavero, ego possessor ero effectus. §. 2. Etiam de servitute, quæ oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis competit, *ut* [4] *& onera ferat, & ædificia reficiat ad eum modum, qui servitute imposita comprehensus est*, & Gallus putat, non posse ita servitutem imponi, *ut quis facere aliquid cogeretur*: sed [5], *ne me facere prohiberet*: nam in [6] omnibus [7] servitutibus refectio ad eum pertinet, qui sibi servitutem adserit: non ad eum, cujus res servit. Sed evaluit Servii sententia in proposita specie, ut possit quis defendere, *jus sibi esse, cogere adversarium reficere parietem ad onera sua sustinenda*. Labeo autem hanc servitutem non hominem debere, sed rem: denique licere [8] domino rem [9] derelinquere [10], scribit. §. 3. Hæc autem actio in rem magis est, quam in personam: & non alii [11] competit, quam domino ædium, [&] adversus dominum: sicuti cæterarum servitutum intentio. §. 4. Si ædes plurium dominorum sint, an in solidum agatur, Papinianus lib. III. Quæstionum tractat? & ait, singulos dominos in solidum [12] agere, sicuti de cæteris servitutibus, excepto [13] usufructu [14]. Sed non idem respondendum, inquit, si communes ædes essent, quæ onera vicini sustinerent.

§. 5. Modus autem refectionis in hac actione ad eum modum pertinet, qui in servitute imposita continetur: forte, ut reficiat lapide quadrato, vel lapide structili, vel quovis alio opere, quod in servitute dictum est [15]. §. 6. Veniunt & fructus [16] in hac actione: id est, commodum, quod haberet, si onera ædium ejus vicinus sustineret.

§. 7. Parietem autem meliorem quidem, quam in servitute impositum est, facere licet: deteriorem si facit, aut per hanc actionem aut per operis novi nunciationem [17] prohibetur.

Eventus horum judiciorum.

7. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Harum actionum [18] eventus hic est, ut victori officio judicis aut res præstetur aut [19] cautio: *Res* ipsa hæc est, ut jubeat adversarium judex emendare vitium [20] parietis, & idoneum præstare: *Cautio* [hæc est], *ut eum jubeat de reficiendo pariete cavere: neque se, neque* [21] *successores suos prohibituros altius tollere, sublatumque habere*: &, si caverit, absolvetur: si vero neque rem præstat, neque cautionem, tanti condemnet, quanti actor in litem juraverit [22].

De fultura ædificiorum, quibus servitus oneris ferendi debetur. 1. *De servitute tigni immittendi, supraque aliquid habendi.* 2. *Quid intersit inter servitutem* oneris ferendi, *& servitutem* tigni immittendi. 3. *Distinctio possessoris & petitoris.* 4. *De eventu judicii.* 5. *De servitute fumi, aquæ vel alius rei immittendæ.* 6. *De servitute, ut quis in suo facere possit, vel non.* 7. *De cuniculo pergente in ædes vicini.*

8. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Sicuti autem refectio parietis ad vicinum [23] pertinet, ita [24] fultura ædificiorum vicini, cui servitus debetur, quamdiu paries reficietur, ad inferiorem vicinum non debet pertinere: nam, si non vult superior fulcire, deponat [25]: & restituet, cum paries fuerit restitutus [26]. Et hic quoque sicut in cæteris servitutibus, actio contraria [27] dabitur: hoc est, *jus tibi non esse me cogere*. §. 1. Competit mihi actio adversus eum, qui cessit mihi [talem] servitutem, *ut in parietem ejus tigna immittere mihi liceat, supraque ea tigna* (verbi gratia) *porticum* [28] *ambulatoriam facere, superque eum parietem columnas structiles* [29] *imponere, quæ tectum porticus ambulatoriæ sustineant.* §. 2. Distant autem hæ actiones [30] inter se: quod superior quidem locum habet etiam ad compellendum vicinum [31] reficere parietem [meum [32]]: hæc vero locum habet ad hoc solum, ut tigna suscipiat: quod non est contra genera servitutum. §. 3. Sed si quæritur [33], quis possessoris, quis petitoris partes sustineat: sciendum est, possessoris partes sustinere, si quidem tigna immissa sint, eum, qui servitutem sibi deberi ait [34]: si vero non sunt immissa, eum, qui negat. §. 4. Et si quidem is obtinuerit, qui servitutem sibi defendit, non debet ei servitus cedi: sive recte pronunciatum est, quia habet: sive perperam, quia per [35] sententiam non debet servitus constitui, sed, quæ est, declarari. Plane si non utendo amisit, dolo malo domini ædium, post litem [36] contestatam, restitui ei oportet, quemadmodum placet in domino ædium. §. 5. Aristo Cerellio Vitali respondit [37], non putare se, ex taberna casearia [38] fumum [39] in superiora [40] ædificia jure immitti posse, nisi ei rei servitutem talem admittat. Idemque ait, & ex superiore in inferiora non aquam [41], non quid aliud immitti licet: in suo enim alii hactenus facere licet, quatenus nihil in alienum immittat: fumi autem, sicut aquæ, esse immissionem: posse igitur superiorem cum inferiore agere, *jus illi non esse id ita facere*. Alfenum denique scribere ait, posse ita agi, *jus illi non esse in suo lapidem cædere, ut in meum fundum fragmenta cadant*: dicit igitur Aristo, eum, qui tabernam casseariam a Minturnensibus conduxit, a superiore prohiberi posse fumum immittere, sed Minturnenses ei ex conducto teneri: agique sic posse dicit cum eo, qui eum fumum immittat, *jus ei non esse fumum immittere*: ergo per contrarium agi poterit, *jus esse* [*fumum immittere*], quod & ipsum videtur Aristo probare. Sed & interdictum *uti* [42] *possidetis* poterit locum habere, si quis prohibeatur, qualiter velit suo uti [43]. §. 6. Apud Pomponium dubitatur lib. XLI. Lectionum, an possit ita agere, *licere fumum* [44] *non gravem, puta ex foco, in suo facere*, aut *non licere*? Et ait, magis non posse agi: sicut agi non potest [45], *jus esse in suo ignem facere, aut sedere, aut lavare*. §. 7. Idem in diversum probat: nam & in [46] balneis (inquit) vaporibus [47] cum Quintilla cuniculum pergentem in Ursi Julii [48] instruxisset, placuit, potuisse tales [49] servitutes imponi.

Si ædificetur in loco serviente. 1. *Si quis plus utatur, quam debet, aut minus.*

9. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Si eo loco, per quem iter mihi debetur, tu ædificaveris, possum intendere, *jus mihi esse ire agere* [50]: quod si probavero, inhibebo opus tuum. † Item Julianus scripsit: si vicinus, in suo ædificando effecerit [51], ne stillicidium meum reciperet, posse me agere de jure meo, id est, *jus esse immittendi stillicidium* [52]: sicut in via diximus. Sed si quidem nondum ædificavit, sive usumfructum, sive viam [53] habet, *jus sibi esse ire agere, vel frui*, intendere potest: quod si jam ædificavit dominus, is, qui iter & actum habet, adhuc potest intendere jus sibi esse: fructuarius autem non potest, quia amisit usumfructum: & ideo de dolo [54] actionem dandam, hoc casu Julianus ait. Contra si in itinere, quod per fundum tibi debeo, ædifices, recte intendam, *jus tibi non esse ædificare, vel ædificatum habere*: quemadmodum si in area mea quid ædifices. §. 1. Qui latiore via vel angustiore usus est, retinet servitutem [55]: sicuti qui aqua, ex qua jus habet utendi, alia mixta usus est, retinet jus suum.

De diuturno usu & longa possessione servitutis. 1. *Qui teneantur confessoria.*

10. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

Si [56] quis diuturno [57] usu, & longa quasi possessione, jus aquæ ducendæ nactus sit [58], non est ei necesse docere [59] de jure [60], quo aqua constituta est, veluti ex legato, vel alio modo: sed utilem habet actionem, ut ostendat [61], *per annos forte tot usum se, non vi* [62], *non clam* [63], *non precario* [64] [*possedisse*]. §. 1. Agi autem hac actione poterit non tantum cum eo, in cujus agro aqua oritur, vel per cujus fundum ducitur, verumetiam cum omnibus agi poterit, quicunque aquam [non] ducere impediunt, exemplo cæterarum servitutum. † Et generaliter, quicunque [65] aquam ducere impediat, hac actione cum eo experiri potero.

De eo, qui sociis invitis ædificat in loco communi.

11. MARCELLUS lib. 6. Digestorum.

1 Renascitur tacite interdum servitus. adde *l.* 9. ff. *comm. præd.* 2 Possessor is dicitur, contra quem nihil novatum est, *l.* 8. §. *sed si.* ff. *eod.* v. *l. pen.* ff. *de legat.* 1. Alciat. *l.* 4. ff. *de verbor. signif.* Forcatul. *dial.* 16. *n.* 7. Mod. 3 De quo v. *l.* 5 § 10. ff. *de novi operis nunc.* 4 Forma libelli in actione confessoria servitutis oneris ferendi. 5 *l.* 15. *in fin. supr. de servit.* 6 58. *Eclog.* 5. *c.* 6. 7 Est ergo specialis casus in *l.* 33. ff. *de serv. præd. urb.* 8 Derelinquere prædium serviens, ejus dominus potest, atque ita servitutis præstationem evitare: Galli *deguerpir* appellant. 9 Dominum derelinquens non reficit. *Eclog. d. c.* 6. 10 Adde *l.* 48. *l.* 64. *supr. de usufruct. & quemadm.* 11 vide *l.* 2. §. 1. ff. *eod.* 12 v. *l.* 4. §. 3. *supr. eod.* 13 An & excipienda servitus oneris ferendi? vide Cujacium ad *l.* 85. ff. *de verb. oblig.* 14 Qui dividi potest, cum cæteræ servitutes sint individuæ. *l.* 1. §. 9. ff. *ad leg. Falcid.* 15 Si id desit, consuetudo servabitur. *l.* 17. §. 1. ff. *de aqua & aquæ pluviæ.* 16 v. *l.* 4. §. 2. *supr. eod.* 17 *l.* 15. *l.* 20. §. *pen.* ff. *de servit. præd. urb.* 18 Eventum actionis de servitute oneris ferendi, & altius non tollendi observa. 19 Cautio rei nomine interposita, rei ipsius loco ac vice est: ut cui cautum sit rei nomine, rem habere videatur. vide *l.* 2. *supr. de usufr. earum rerum, quæ usu consum.* 20 vide *l.* 33. *cum notat.* ff. *de servitut. præd. urban.* Ans. 21 Nam Mutianæ cautionis utilitas consistit in conditionibus, quæ in non faciendo consistunt. *l.* 7. ff. *de condit. & demonst.* Goth. Adde *l.* 12. *h. t. & l. un. C. uti possidetis.* Ans. 22 Cur ita? collige ex *l.* 2. *in fin. l.* 5. ff. *de in litem jur.* 23 Id est, eum, a quo servitus debetur. vide *l.* 33. *supr. de servit. præd. urban. & l.* 6. §. 2. ff. *eod.* 24 Superior fulcire debet, aut sua diruere, donec uterque parietem suum reficit. 58. *Ecl.* 5. *c.* 7. 25 Sunt, qui hæc verba per Ironiam dici putent, ut in *l. cum quidam.* ff. *de legat.* 1. Alciat. *l.* 4. ff. *de verb. signif.* sed illis non assentitur Charondas. *Mod.* 26 Atque ita reviviscit jus servitutis, ut *l.* 6. *supr. eod. l.* 34. 35. *supr. de servit. præd. rustic.* 27 Ἀντιθετικὴ ἀρνήσεως, id est, actio negationem opponens. *d. c.* 7. 28 Διακινητήριον σκεπαστόν. 58. *Ecl. cap.* 5. 8. adde *l.* 242. §. 2. ff. *de verb. sign.* 29 Structiles columnæ, ut lapis structilis. *l.* 6 §. 5. *supr. eod.* 30 Oneris tui ferendi, & tigni tui sustinendi. 31 Id est, eum, qui servitutem debet. *d. l.* 33. 32 Id est, mihi servientem, *meum* ita accipitur interdum. *l.* 32. ff. *de reb. creditis. l.* 1. *in fin.* ff. *quod cum eo.* 33 vid. Cont. *l.* 1. *lect. subsicsv. c.* 1. Mod. 34 Et hoc quidem speciale est, nam in realibus ordinarium est, ut qui non possidet, agat. *l.* 12. *in fin.* ff. *de acquir. vel amitt. possess.* vide quæ notavi ad §. 2. *Inst. de action.* 35 Officium judicis arguit antecedentem partium obligationem. 36 Adde *l.* 18. *supr. de rei vindic.* 37 Fumum ex fullonica, vel fumario balnei in vicinum immittere, vel sterquilinium, vel aquam projicere non licet. 2. Harmenop. 4. §. 83. Goth. vide Duaren. *disp. lib.* 1. *cap.* 24. Brisson. *lib.* 3. *select. cap.* 13. Ans. 38 In qua solent casei maligni ligni vel culmi fumo colorari, 7. *Columel.* 8. his enim fumus gratiam interdum addit. 21. *Plin.* 42. hujusmodi fumum citra servitutem immittere non licet, *ut ait* Martialis *in Xeniis*. *Non quemcunque locum nec fumum caseus omnem, Sed Velabrensem qui bibit, ille sapit.* adde Brissonium 4. *select.* 15. 39 Multo minus animo injuriæ inferendæ, *l.* 44. ff. *de injur.* adde huic tractatui §. 6. 7. ff. *eod. l.* 17. *in fin.* ff. *eod.* & si aër pestilentiosus reddatur tali odore, vide *l.* 2. §. 29. ff. *ne quid in loco publico.* idem dicendum, si ex sterquilinio talis odor reddatur. *l.* 17. *in fin.* ff. *hoc tit.* Nam in gravi odore idem sentiendum, 1. Harm. 4. §. 83. *in fin.* 40 Adi Duaren. *lib.* 1. *disput. anniverʃ. c.* 24. & Brisson. *lib.* 4. *select. antiq. c.* 15. Mod. 41 Fumum in superiora: aquam in inferiora loca citra jus servitutis immittere non possumus. *Eclog. eod. cap.* 8. & Harmenop. *d.* §. 83. 42 Vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 6. ff. *uti possidetis.* Interdicto uti possidetis seu retinendæ possessionis agens, se possidere ait, & in sua possessione turbari conqueritur. Itaque ut contrarius audiendus non est. vide Socinum *regula* 189. Goth. Adde *l.* 2. *supr. comm. præd. l.* 1. §. 41. ff. *de aqua quotid. & æst. l.* 23. ff. *de serv. præd. rust.* Ans. 43 *l.* 1. §. 4. ff. *de aqua & aquæ pluviæ.* 44 Καπνὸν ἐλαφρὸν, fumum levem ex foco facere licet: sicut & jus est in suo sedere ac lavare. 58. *Eclog.* 5. *c.* 8. 45 Poterit etiam injuriarum agere. vid. *l.* 13. §. *ult. l.* 14. ff. *de injuriis.* 46 Ἐπὶ δὲ τοῦ καπνοῦ τοῦ λουτροῦ, in balnei fumo servitus imponitur. *d. cap.* 8. Goth. vide Ant. August. *Emendat. lib.* 2. *cap.* 1. Joan. Robert. *recept. sent. lib.* 3. *cap.* 24. Duaren. *lib.* 1. *disp. cap.* 14. Ans. 47 Adde *l.* 15. *supr. de servit.* forte legendum *vaporariis.* 48 Alii inserciunt, *hortis vel hortos*, ignari græco more ita loqui JCtos sæpe, ut & apud Cicer. reperies, *per Varronis, per Locustæ*, subaudi fundum vel villam. item *in Saturni, ad Concordiæ*, ubi similiter utrobique ædes intelligitur, non exprimitur. vid. Anton. August. *lib.* 2. *Emendat. c.* 1. Robert. *lib.* 3. *sentent. jur. c.* 24. Duaren. *lib.* 1. *disp. c.* 24. Mod. 49 vide *l.* 19. *supr. de servitut. præd. urb.* 50 vide *l.* 13. §. 1. ff. *de servitut. præd. rusticor.* 51 vide *l. ult. supr. de servitut. præd. urban.* 52 Σταλαγμὸν κεράμων. *Eclog. eod. cap.* 9. 53 Πλατεῖαν ὁδὸν, viam latam *d. c.* 9. 54 Quæ ut subsidiaria dari solet, quoties alia deficit. adde *l.* 5. *in fin. supr. quibus mod. ususfr.* 55 *l.* 11. ff. *quemadm. servit. amitt.* 56 Hujus legis explicationem pete a Rævardo in Triboniano *p.* 22. & *ad l. Scribonianam, pag.* 32. Vital *lib.* 2. *variar. lect. c.* 2. Parlador. *quæst. quotid. c.* 1. §. 8. Mod. 57 Id est, longo tempore, servitus usu diuturno adquiritur, *ut hic.* at non usucapitur. Nam aliud est usucapere; aliud, usu diuturno adquirere. Vectigalia, tributaria, & stipendiaria prædia usucapi non possunt: longo tempore adquiri possunt. *l.* 12. §. 2. *supr. de Publici. in r.* *l.* 15. §. 27. ff. *de damn.* Usucapio possessionem exigit, longi temporis possessio quasi possessione contenta est. Illa directam, hæc utilem actionem parit. Illa sine titulo non procedit, in hac titulum doceri non est necesse. v. Cujac. ad *l.* 2. & *l.* 4. §. *fin.* ff. *de usurp. & usucap.* 58 Utilitatis causa receptum est, ut servitutes usucaperentur, *ut hic* & *l.* 1. 2. *C. eod.* alias earum natura id minime patitur, & lex etiam Scriboniana vel Voconia repugnat. *l.* 4. *in fin.* ff. *de usurp. & usucap.* vide Coras. 5. *Miscell.* 5. & *ad legem Servitutes.* 4. *supr. de servitut. n.* 31. Goth. Conciliationem h. l. cum *l.* 14. ff. *de servit.* v. apud Govean. *lect. l.* 1. *c.* 15. Ans. 59 vide *l. ult.* ff. *de aqua & aquæ pluviæ.* 60 Id est, de suo titulo. Sic enim Accursius interpretatur, vel saltem necessario allegandum esse titulum, non tamen requiri, ut probetur directo, sed per usum. a quo Duaren. 1. *disp.* 34. dissentit, existimans his verbis significari, non cogi probare sibi adquisitam esse jure servitutem his modis, quibus jure civili adquiritur, puta a domino prædii venditam, donatam, legatam v. Balbum 4. *de præscript.* 2. *quæst.* 2. 61 Servitutes diuturno usu, & longa quasi possessione adquiruntur *l.* 28. *supr. de servit. præd. urban. l.* 1. §. *ult.* ff. *de aqua & aquæ pluviæ l.* 5. §. *penult.* ff. *de itinere. l.* 1. *l.* 2. *C. de servit.* vide Balbum *ibid. quæst.* 1. 3. 4. 5. & *deinceps.* 62 His tribus modis servitus mala fide possidetur. Hæc tria vitia si absint, potest servitus adquiri, non ipso jure, sed Prætoris fictione: non decreto judicis, sed utiliter. 63 Scientia hic non requiritur. *l. ult. C. de præscript. long. temp. l.* 2. *C. de serv. & aqua. l.* 5. §. *sed &.* ff. *quod vi.* Balbus *d. quæst.* 1. 64 *l.* 17. *in fin. supr. comm. præd.* 65 vide *l.* 3. *C. de servitutibus.*

AN unus ex ſociis in communi loco invitis cæteris jure ædificare poſſit, id eſt, an, ſi prohibeatur a ſociis, poſſit cum his ita experiri, *jus ſibi eſſe ædificare*: & an ſocii cum eo ita agere poſſint, *jus ſibi prohibendi eſſe*, vel *illi* [1] [*jus*] *ædificandi non eſſe*: & ſi ædificatum jam ſit, non poſſit cum eo ita experiri, *jus tibi non eſſe ita ædificatum habere*, quæritur? Et magis dici poteſt, prohibendi [2] potius, quam faciendi [3], eſſe jus ſocio: quia [magis] ille, qui facere conatur [ut dixi] quodammodo ſibi alienum quoque jus præripit, ſi, quaſi ſolus dominus, ad ſuum arbitrium uti jure communi velit.

De tignis non immittendis.

12. JAVOLENUS lib. 2. Epiſtolarum.

EGi, *jus illi non eſſe tigna in parietem meum immiſſa habere*: an & de futuris non immittendis cavendum eſt? Reſpondi, Judicis officio [4] contineri puto, ut de futuro [5] quoque opere caveri debeat [6].

Si fiſtulæ ruptæ parietem vicini inundent.

13. PROCULUS lib. 5. Epiſtolarum.

FIſtulas, quibus aquam duco, in via publica habeo: & hæ ruptæ [7] inundant parietem tuum: puto, poſſe te mecum recte agere, *jus mihi non eſſe flumina ex meo in tuum parietem fluere.*

De tignis non immittendis. 1. *Si paries opere facto inclinetur.*

14. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SI, cum meus proprius eſſet paries, paſſus [8] ſim [te] immittere tigna, quæ antea habueris, ſi nova velis immittere, prohiberi a me potes: imo etiam agere tecum potero, *ut ea, quæ nova immiſeris, tollas* [9].

§. 1. Si paries communis, opere abs te facto, in ædes meas ſe inclinaverit [10], potero tecum agere, *jus tibi non eſſe parietem illum ita habere.*

De tutore vel curatore.

15. ULPIANUS lib. 6. Opinionum.

ALtius ædes ſuas extollendo, ut luminibus domus minoris annis vigintiquinque vel impuberis, cujus curator vel tutor erat, officiatur, efficit: quamvis hoc quoque nomine, actione ipſe heredesque teneantur: quia quod alium facientem prohibere ex officio neceſſe habuit, id ipſe committere non debuit: tamen & adverſus poſſidentem eaſdem ædes danda eſt impuberi vel minori actio, *ut quod non jure factum eſt, tollatur* [11].

De titulo, & quaſi poſſeſſione ſervitutis.

16. JULIANUS lib. 7. Digeſtorum.

SI a te emero, ut *mihi liceat ex ædibus meis in ædes tuas ſtillicidium immittere*: & poſtea, te ſciente, ex cauſa emptionis immiſſum habeam, Quæro, an ex hac cauſa, actione quadam, vel [12] exceptione tuendus ſim? Reſpondi, utroque [13] auxilio me uſurum.

De pariete procumbente in domum vicini. 1. *De poſitis in loco ſerviente.* 2. *De ſterquilinio juxta vicini parietem facto.*

17. ALFENUS lib. 2. Digeſtorum.

SI quando inter ædes binas paries eſſet, qui ita ventrem faceret [14], ut in vicini domum ſemipedem aut amplius procumberet [15], agi oportet, *jus non eſſe, illum parietem ita projectum in ſuum eſſe invito ſe.*

§. 1. Cum in domo Gaii Seii locus quidam ædibus Annii ita ſerviret, *ut in eo loco poſitum habere jus Seio non eſſet*, & Seius in eo ſilvam [16] ſeviſſet, in qua labra [17], & [tenes] [18] cucumellas [19] poſitas [20] haberet, Annio conſilium omnes Juriſperiti dederunt, ut cum eo ageret, *jus ei non eſſe, in eo loco ea poſita habere invito ſe.* §. 2. Secundum [21] cujus parietem vicinus ſterculinum [22] fecerat, ex quo paries madeſcebat, conſulebatur, quemadmodum poſſet vicinum cogere, ut *ſterculinum* [23] *tolleret*? Reſpondi, ſi in loco publico id feciſſet, per interdictum [24] cogi poſſe: ſed, ſi in privato, de ſervitute agere oportere: ſi damni infecti ſtipulatus eſſet, poſſe per eam ſtipulationem [25], ſi quid ex ea re ſibi damni datum eſſet, ſervare.

Si dominus prædii ſervientis, ſui poteſtatem non faciat.

18. JULIANUS lib. 6. ex Minicio.

IS, cujus familia vicinum prohibebat aquam ducere, ſui poteſtatem non faciebat, ne ſecum agi poſſet, quærit actor, quid ſibi faciendum eſſet? Reſpondi, oportere Prætorem, cauſa cognita, jubere *bona adverſarii poſſideri* [26], *& non ante inde diſcedere, quam is actori jus aquæ ducendæ conſtituiſſet: & ſi quid, quia aquam ducere prohibitus eſſet, ſiccitatibus detrimenti cepiſſet*, veluti ſi prata arboreſve exaruiſſent.

Si ſententia de communi ſervitute contra unum lata fuerit.

19. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

SI de communi ſervitute quis bene quidem deberi intendit; & aliquo modo litem perdidit culpa ſua, non eſt æquum, hoc cæteris damno eſſe: ſed, ſi per colluſionem [27] ceſſit litem adverſario, cæteris dandam eſſe actionem de dolo, Celſus ſcripſit. Idque ait Sabino placuiſſe.

De fundo legato, & caſis ei junctis. 1. *De jure compaſcui.* 2.

20. SCÆVOLA lib. 4. Digeſtorum.

TEſtatrix fundo [28], quem legaverat, caſas junctas habuit: Quæſitum eſt, ſi hæ fundo legato non cederent, eumque legatarius vindicaſſet, an iſte fundus aliquam ſervitutem caſis [29] deberet: aut, ſi ex fideicommiſſi cauſa eum ſibi dari legatarius deſideraret, heredes ſervitutem aliquam [30] caſis excipere deberent? Reſpondit, deberi [31].

§. 1. Plures ex municipibus, qui diverſa prædia poſſidebant, ſaltum communem, *ut jus compaſcendi* [32] *haberent*, mercati [33] ſunt: idque etiam a ſucceſſoribus eorum eſt obſervatum [34]: ſed nonnulli ex his, qui hoc jus habebant, prædia ſua illa propria venum dederunt: Quæro, an in venditione etiam jus illud ſecutum ſit prædia, cum ejus voluntatis venditores fuerint, ut [&] hoc alienarent? Reſpondit, id obſervandum, quod actum inter contrahentes eſſet [35]: ſed, ſi voluntas contrahentium manifeſta non ſit, & hoc jus ad emptores tranſire [36].

† Item quæro, an, cum pars illorum propriorum fundorum legato ad aliquem tranſmiſſa ſit, aliquid juris ſecum [hujus] compaſcui traxerit? Reſpondit: cum id quoque jus fundi, qui legatus eſſet, videretur, id quoque ceſſurum legatario.

De aqua quærenda & ducenda.

21. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI qua aqua nondum apparet, ejus iterductus conſtitui non poteſt [37]. Paulus: Imo puto, idcirco id falſum eſſe, quia cedi [38] poteſt, *ut aquam quæreres, & inventam ducere liceret.*

TIT. VI.

QUEMADMODUM [39] SERVITUTES AMITTANTUR.

De Confuſione.

1. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SErvitutes prædiorum *confunduntur*, ſi idem utriuſque prædii dominus eſſe cœperit [40].

Si iter & actum habens, tantum ierit.

2. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

QUi iter & actum habet, ſi [41] ſtatuto tempore tantum ierit, non periiſſe actum, ſed manere, Sabinus, Caſſius, Octavenus aiunt: nam ire quoque per ſe eum poſſe, qui actum haberet.

De morte & capitis deminutione.

3. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

JUra prædiorum [42] *morte & capitis deminutione* non [43] perire, vulgo traditum eſt [44].

Si quis itinere ad ſepulchrum non utatur.

4. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

ITer [45] ſepulchro debitum, *non utendo* nunquam amittitur [46].

De ſocio fructuario, & bonæ fidei poſſeſſore.

5. IDEM lib. 66. ad Edictum.

SErvitus [47] & per ſocium [48], & fructuarium, & bonæ fidei poſſeſſorem [49] nobis retinetur:

De diviſione fundi.

6. CELSUS lib. 5. Digeſtorum.

NAm ſatis eſt fundi nomine [50] itum eſſe. §. 1. Si ego via, quæ nobis [51] per vicini fundum debebatur, uſus fuero, tu autem conſtituto tempore ceſſaveris, an jus tuum amiſeris? & e contrario, ſi vicinus, cui via per noſtrum fundum debebatur, per meam partem ierit, egerit, tuam partem ingreſſus non fuerit, an partem tuam liberaverit? [Celſus] reſpondit: Si diviſus [52] eſt fundus inter ſocios regionibus, quod ad ſervitutem attinet, quæ ei fundo debebatur, perinde eſt, atque ſi ab initio duobus fundis debita ſit: & ſibi quiſque dominorum uſurpat [53] ſervitutem, ſibi non utendo deperdit: nec [54] amplius in ea re cauſæ eorum [fundorum] miſcentur: nec fit ulla injuria ei [55], cujus fundus ſervit, imo ſi quo melior: quoniam alter dominorum, utendo, ſibi, non toti fundo, proficit. † Sed ſi is fundus, qui ſer-

1 Negatoria poteſt concipi verbis adfirmativis, vel negativis. 2 Diſſentientis & prohibentis ſocii potior eſt conditio. adde *l. Sabinus. ff. comm. divid.* vel ſic: Qui conſortem habet, liberam poteſtatem non habet. 3 *l. 28. ff. comm. divid.* 4 De quo vide *l. 7. ſupr. eod.* 5 v. *l. 7. ff. eod.* 6 *l. 18. ff. de ſervit. præd. urban.* 7 Indirecto etiam in alienum quid immittere non licet. 8 Num ſimpliciter, ut vetus interpres Richardus putat? an jure ſervitutis? agitur enim hoc titulo, non de precario, ſed de ſervitute. Prior ſententia probabilior videtur: ut patientia in uno, præjudicium in altero non adferat. 9 *l. 8. C. de ſervitut.* 10 *l. 26. ſupr. de ſervit. præd. urban.* 11 *l. 5. l. 9. C. de ſervitutib.* 12 *l. 9. ſupr. eod.* Ex titulo & quaſi poſſeſſione ſervitutis conſequimur actionem & exceptionem. 13 Actionis, cum venditor poſſidet: exceptionis, cum ipſe, id eſt, emptor poſſidet. 14 Hæc vox μεταφορικῶς ſumitur. quot autem modis, vid. apud Alciat. *l. 6. parerg. c. 7.* Mod. 15 *l. 14. in fin. ff. eod.* 16 Id eſt, viridarium. Cuj. 10. *obſ.* 15. 17 Galli, *Cuve, tinette, bagnoire.* 18 Alii terreas vel æreas legunt, Cujac. 10. *obſ.* 15. lenes vel lines, ut *l. 15. ff. de action. empt.* quid ſi *tinas* legamus, quibus utebantur Romani ad compluvium? Varro 4. *de lingua.* & in conviviis, idem Varro 1. *de vita pop. Rom.* 19 Vaſis genus eſt cucumella, *l. 1. §. antepenult. ff. ad leg. Corn. de ſicar.* Galli, *poelon de fer ou d' airain.* 20 Cucuma genus eſt vaſis, de quo Petronius Arbiter, *Cucumam grandem foco appoſuit*: qua voce uſus etiam eſt Ambroſius *in vita B. Agnetis & in ſermone* 90. ubi omnino pro vaſe æreo videtur poſuiſſe, *Des æres*, inquit, *ex quibus Cucumæ melius fiunt ad uſus hominum.* it. Martian. *l. 1. §. 2. ad L. Corn. de ſicariis: Si clavi percuſſerit, aut cucuma in rixa.* atque hinc per diminutionem *cucumella* dicta eſt. v. Cott. *in voce* cucuma, & Forcatul. *in cupidine juriſperito. c.* 20. Mod. 21 Sterculini a vicino ita facti, ut meus paries madeſat, nomine duixe ago ex interdicto. ſi in publico factum ſit, de ſervitute; in privato, damni infecti, ſi damni infecti ſtipulatus ſum. *Eclog. eod. c.* 18. 22 Idem ſi terram congeſſit. *l. 57. ff. locati.* 23 v. quæ notavi ad *l. 8. §. 5. ſupr. eod.* 24 Ne quid in loco publico. *l. 2. ff. ne quid in loco publ.* 25 *l. 18. l. 29. ff. de ſerv. præd. urban.* 26 *l. 45. ff. de damn. infect.* 27 Adde *l. 7. §. pen. ſupr. de dolo.* 28 Per quem ſolebat ire ad caſas. *Accurſ.* 29 Ruſticum prædium urbano ſervire poteſt, *ut hic.* 30 Puta itineris. 31 vide *l. 41. ſupr. de ſervit. præd. urban.* 32 Compaſcendi jus confeſſoria peti debet. vide Cæpollam, *lib. de ſervit. ruſtic. cap. de jure paſcendi.* & Balbum 4. *de præſcr. 2. quæſt.* 3. 33 Prædium univerſitatis poteſt ſervire prædiis privatorum. 34 Jus compaſcendi tranſit ad ſucceſſores. 35 Id eſt, jus compaſcendi emptum alteri cedi poteſt. 36 Servitutes domini mutatione non pereunt. vide *l. 23. §. 2. ff. de ſervit. præd. ruſtic.* 37 Hoc mox corrigitur. vide *l. 10. ff. de ſervitutib.* Goth. Non eſt ſibi contrarius Labeo, quod enim dicebat poſſe conſtitui, ut aquam quærere & inventam ducere liceat; diverſum eſt ab hoc, ubi agitur de itinere ductus, ſcil. ad aquæductum. *Mod.* 38 Futuræ aquæ jus adquiri poteſt, *ut hic.* Ita, futuro ædificio ſervitus adquiri poteſt. *l. 23. in fin. ff. de ſerv. præd. urban.* Goth. Conciliat hanc leg. cum *l. 10. ff. de ſervit. præd. ruſt.* Govean. *lect. lib. 1. cap.* 17. Anſ.

39 58. *Eclog. 6. cap.* 18. 40 *l. 30. ff. de ſervit. præd. urb. l. 10. in fin. ſupr. comm. præd. l. 116. in fin. ff. de legat.* 1. Goth. Et prædium utrumque fuerit conjunctum: ſi vero inter utrumque eſt tertium medium, non ideo, quod idem utriuſque prædii dominus eſſe cœperit, ſervitutes confunduntur. *l. tria. ſupr. de ſervit. præd. ruſt.* Mod. 41 *l. 20. ff. quibus modis uſusfruct.* 42 Aliud in uſufructu, uſu, & perſonalibus. 43 Sunt enim realia. Res diutius durant, quam homines. 44 Rem enim ſequuntur, non perſonas. *l. 4. ſupr. de ſervit. præd. ruſt.* 45 Ea ratione merum imperium non utendo amitti negant: etiam ſi quis 100. annis eo uſus non ſit, *arg. l. 35. ſupr. de ſervit. præd. ruſtic.* 46 Cur ita? An, quia ad ſepulchrum raro iter ſuſcipitur, ſed tum demum tantum, cum mortuus in id infertur? An potius, quia natura id æquum ſit jus, quod non exercetur, niſi morte, non utendo amitti? 47 Ut & juriſdictio. *Bald.* 48 *l. 12. l. 16. verſ. quod ſi. l. 20. ff. eod.* 49 *l. 12. §. 2. ff. de uſufruct.* 50 Adde *l. 20. 21. ff. eod.* 51 v. Coraſ. *ad l. 1. de ſervit. pag.* 70. Molinæ. *in labyrintho 16. legum.* & Martreſ. *in not. c.* 17. Mod. 52 Diviſi regionibus fundi plures fundi ſunt. 53 Id eſt, uſum retinet. Accurſ. ex *l. 2. ff. de uſurpat. & uſucap.* 54 Separata ſeparato jure cenſentur. *l. 3. ſupr. de officio adſeſſorum.* 55 Occurrit objectioni, atqui fit injuria domino, quia pro una ſervitute debet duas. Imo eo ipſo fit melior ejus conditio, quod ante diviſum fundum unus utendo, totam ſervitutem retinebat, eo autem diviſo partem tantum retinet: qui vero non utitur, partem ſuam amittit. *Mod.*

vierit, ita diviſus eſt [1], pluſculum dubitationis ea res habet: nam ſi certus ac finitus viæ locus eſt, tunc, ſi per [2] longitudinem ejus fundus diviſus eſt, eadem omnia ſervanda erunt, quæ ſi initio conſtituendæ ejus ſervitutis ſimiliter hic duo fundi fuiſſent [3]: ſi vero per latitudinem viæ fundus diviſus [eſt] (nec multum refert, æqualiter id factum eſt, an inæqualiter) tunc manet idem jus ſervitutis, quod fundo indiviſo, fuerat [4]: nec aut uſu [5] detineri, aut non utendo deperire, niſi tota via poterit: nec, ſi forte inciderit, ut ſemita, quæ per alterum duntaxat fundum erit, uteretur, idcirco alter fundus liberabitur: quoniam unum atque eo modo individuum viæ jus eſt. Poſſunt tamen alterutrum fundum liberare, ſi [6] modo hoc ſpecialiter convenit. Certe ſi is, cui ſervitus debebatur, alterum ex ea diviſione fundum redemerit [7], num ideo minus ea re fundi alterius ſervitus permanebit? nec video, quid abſurde conſecuturum ſit eam ſententiam, fundo altero manente ſervo, ſi modo & ab initio potuit [8] anguſtior conſtitui via, quam lege [9] finita eſt: & adhuc id loci ſupereſt in eo fundo, cui remiſſa ſervitus non eſt, ut ſufficiat viæ. Quod ſi minus loci ſupereſt, quam viæ ſufficiat, uterque fundus liberabitur: alter propter redemptionem: alter, quia [10] per eum locum, qui ſupereſt, via conſtitui non poteſt. Cæterum ſi ita conſtitutum eſt jus viæ, *ut per quamlibet partem fundi ire agere liceat*, idque vel ſubinde mutare, [nihil prohibet]: atque ita diviſus eſt fundus, ſi per quamlibet ejus partem æque ire atque agi poſſit, tunc perinde obſervabimus, atque ſi ab initio duobus fundis duæ ſervitutes injunctæ fuiſſent, ut altera retineri, altera non utendo poſſit deperire. † Nec me fallit [11], alieno facto jus alterius immutatum iri [12]: quoniam ante ſatius fuerat, per alteram partem ire agere, ut idem jus ei in altera parte fundi retineretur. Contra, illud commodum acceſſiſſe ei, cui via debebatur, quod per duas pariter vias ire agere poſſit: bisque [13] octonos in porrectum, & ſenos denos in anfractum.

De ſervitute, cujus uſus non eſt continuus.

7. PAULUS lib. 13. ad Plautium.

SI [14] ſic conſtituta ſit aqua, *ut vel* [15] *æſtate ducatur tantum, vel uno menſe*, quæritur, quemadmodum non utendo amittatur: quia non eſt continuum tempus, quo cum uti non poteſt, non ſit uſus: itaque & *ſi alternis annis vel menſibus* quis aquam habeat, duplicato [16] conſtituto tempore amittitur. Idem & de itinere cuſtoditur [17]: ſi vero *alternis diebus, aut die toto, aut tantum nocte*, ſtatuto legibus tempore amittitur: quia una ſervitus eſt. Nam & ſi alternis horis [18], vel una hora quotidie ſervitutem habeat, Servius ſcribit, perdere eum, non utendo, ſervitutem: quia id, quod habet, cottidianum ſit.

Si quis in loco ſerviente permiſerit aliquid facere. 1. Si quis per partem itineris eat.

8. IDEM lib. 15. ad Plautium.

SI ſtillicidii immittendi jus habeam in aream tuam, & permiſero [19] jus tibi in ea area ædificandi, ſtillicidii immittendi jus amitto. Et ſimiliter ſi per tuum fundum via mihi debeatur, & permiſero tibi, in eo loco, per quem via mihi debetur, aliquid facere, amitto jus viæ.

§. 1. Is, qui per partem [20] itineris it, totum jus uſurpare videtur.

Si aqua per partem aquagii influxerit.

9. JAVOLENUS lib. 3. ex Plautio.

AQua, ſi in partem aquagii [21] influxit, etiamſi non ad ultima loca pervenit, omnibus tamen partibus uſurpantur [22].

De pupillo, & ſocio. 1. Si quis eo tempore, Vel eo modo, quo non debuit, utatur.

10. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

SI communem [23] fundum ego & pupillus haberemus [24], licet uterque non uteretur, tamen propter [25] pupillum [26] & ego viam retineo [27].

§. 1. Si is [28], qui nocturnam [29] aquam habet, interdiu per conſtitutum ad amiſſionem tempus uſus fuerit, amiſit [30] nocturnam [31] ſervitutem qua uſus non eſt [32]. Idem eſt in eo, qui certis horis aquæductum habens, aliis uſus fuerit, nec ulla parte earum horarum.

1. De fundo ſub conditione legato.

11. MARCELLUS lib. 4. Digeſtorum.

IS, cui via vel actus debebatur, *ut vehiculi* [33] *certo genere uteretur*, alio genere fuerat uſus: videamus, ne amiſerit [34] ſervitutem: & alia ſit ejus conditio, qui amplius oneris, quam licuit, vexerit: magiſque hic plus, quam aliud egiſſe videatur: (ſicuti) ſi latiore itinere uſus eſſet, aut ſi plura jumenta egerit, quam licuit, aut aquæ admiſcuerit aliam. Ideoque in omnibus iſtis quæſtionibus ſervitus quidem non amittitur: non autem conceditur plus, quam pactum eſt, in ſervitute habere.

§. 1. Heres, cum legatus eſſet fundus ſub conditione, impoſuit ei ſervitutes [35]: extinguentur, ſi legati conditio exiſtat [36]. Videamus, an adquiſitæ ſequantur legatarium? Et magis dicendum eſt, ut ſequantur.

Quomodo retinetur ſervitus.

12. CELSUS lib. 23. Digeſtorum.

QUi fundum alienum bona fide emit [37], itinere, quod ei fundo debetur, uſus eſt: retinetur id jus itineris: atque etiam ſi precario aut vi dejecto domino poſſidet. fundus [38] enim qualiter [39] ſe habens, [ita [40]] cum in ſuo habitu [41] poſſeſſus eſt, jus [42] non [43] deperit: neque refert, juſte, necne poſſideat, qui talem eum poſſidet. Quare fortius, & [44] ſi aqua per rivum ſua [45] ſponte [46] perfluxit, jus aquæ ducendæ retinetur: quod & Sabino recte placuit, ut apud Neratium libro quarto membranarum ſcriptum eſt.

Si quis fundi dominantis locum ſervienti proximum vendiderit, deinde adquiſierit.

13. MARCELLUS lib. 17. Digeſtorum.

SI quis ex fundo, cui viam vicinus deberet, vendidiſſet locum proximum ſervienti fundo, non impoſita ſervitute: & intra legitimum tempus [47], quo ſervitutes pereunt, rurſus eum locum adquiſiſſet, habiturus eſt ſervitutem, quam vicinus debuiſſet.

De impetu fluminis, & ruina.

14. JAVOLENUS lib. 10. ex Caſſio.

SI locus, per quem via, aut iter, aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus eſſet, & intra tempus, quod ad amittendam ſervitutem ſufficit, alluvione facta, reſtitutus eſt, ſervitus quoque in priſtinum ſtatum reſtituitur. Quod ſi id tempus præterierit, ut ſervitus amittatur [48], renovare eam cogendus eſt.

§. 1. Cum [49] via publica [vel] fluminis impetu vel ruina amiſſa eſt, vicinus proximus viam præſtare debet [50].

De medii prædii adquiſitione.

15. IDEM lib. 2. Epiſtolarum.

SI, cum ſervitus mihi per plures fundos deberetur, medium fundum adquiſivi, manere ſervitutem puto: quia toties ſervitus confunditur, quoties uti ea is, ad quem pertineat, non poteſt: medio autem fundo adquiſito [51], poteſt conſiſtere, ut per primum, & ultimum, iter debeatur.

De aquæductu debito pluribus fundis, aut fundo communi.

16. PROCULUS lib. 1. Epiſtolarum.

AQuam, quæ oriebatur in fundo vicini, plures per eundem rivum jure ducere ſoliti ſunt, ita ut ſuo quiſque die a capite duceret: primo per eundem rivum, eumque communem: deinde, ut quiſque inferior erat ſuo quiſque proprio rivo, [&] unus ſtatuto tempore, quo ſervitus amittitur, non duxit: exiſtimo eum jus ducendæ aquæ amiſiſſe: nec [52] per cæteros, qui duxerunt, ejus jus uſurpatum eſſe: proprium enim cujusque eorum jus fuit: neque per alium uſurpari potuit. Quod ſi plurium fundo [53] iter aquæ debitum eſſet, per unum eorum omnibus his, inter quos is fundus communis fuiſſet, uſurpari potuiſſet. † Item ſi quis eorum, quibus aquæductus ſervitus debebatur, & per eundem rivum aquam ducebant, jus aquæ ducendæ non ducendo eam, amiſit, nihil juris eo nomine cæteris, qui rivo utebantur, adcrevit: idque commodum ejus eſt, per cujus fundum id iter aquæ, [quod] non utendo, pro parte unius amiſſum eſt: libertate enim hujus partis ſervitutis fruitur.

Si hauſtum habens ierit, non hauſerit.

17. POMPONIUS lib. 11. ex Variis lectionibus.

LAbeo ait: ſi is, qui *hauſtum* habet, per tempus, quo ſervitus amittitur, ierit ad fontem, nec aquam hauſerit, iter quoque eum amiſiſſe [54].

Si quis alia aqua utatur quam qua debet. 1. De tempore autoris ſucceſſori imputando. 2. De eo, qui non potuit immittere.

18. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

SI quis alia aqua uſus fuerit, quam de qua in ſervitute imponenda actum eſt, ſervitus amittitur [55].

§. 1. Tempus, quo non eſt

1 Qui ſervierit, ſemita diviſus, *vel* via diviſus eſt. Hotom. 1. *obſ.* 31. quam lectionem improbat Cujac. 14. *obſ.* 11. recte, *ita diviſus*, hoc eſt, per regiones. 2 Fundi dividuntur per longitudinem, vel latitudinem. 3 Nam diviſio viæ per longitudinem, duas vias facit, non duas ſemitas. 4 Nam diviſio viæ, per latitudinem duas ſemitas facit: ſemita autem eſt ſemis via, ἡμιόδιον. Cujacius *d. loco* 5 Servitus hoc caſu tempore amittitur. 6 Servitus pacto tolli, & in libertatem mutari poteſt. 7 Redemptione ſervitus hoc caſu non amittitur. 8 *l.* 23. ff. *de ſervit. præd. ruſticor.* 9 *l.* 8 *ſupr de ſervitutib. præd. ruſticor.* 10 *d. l.* 23 11 Id eſt, Non ignoro hinc concludit Accurſius, ſcientiam non falli. *l.* 1. *in fin* ff. *de act. empt* vel hic *me non fallit*, idem eſt, quod non me movet id, quod objici poteſt 12 Objectio eſt, ante diviſionem eundo per unam partem fundi retinebat ſervitutem in toto fundo, *l. una.* ff. *de ſervit. præd. ruſt.* Reſpondet hoc incommodum in alio compenſari, Verſic. *contra, illud commodum. &c.* Mod. 13 *Al.* pedesque. 14 Junge *l. ſi prius.* ff. *de aqua & aquæ pluvia.* & Martreſ. *in notis c.* 18. Mod. 15 Vide quæ ſcripſi 2. Harmenop. 4. §. 113. *l. ult. C. de ſervitutib. & aqua.* 16 Facit *l. ult. C. de ſervitutib.* 17 Quod perpetuam cauſam non habet. *l.* 1. §. 2. ff. *de itinere actuque privato.* 18 vide *l.* 4. ff. *de ſervitutib.* 19 *l.* 17. *ſupr. comm. prædior. m.* Per actum contrarium videtur quis jus ſuum deſerere. *Baldus.* 20 *l.* 18. ff. *de ſervitut. præd. ruſticor.* 21 Id eſt, aquæductus. *l.* 15. *ſupr. de ſervitut. præd. ruſtic. l* 3. §. 5. ff. *de aqua quotidiana.* 22 *Al.* Uſurpatur. 23 Et individuum, ita hunc locum accipit Covarruv. 1. *practic.* 38. 24 In individuis retinet quis per ſocium, quod per ſe non poteſt. vid. Ferrat. *caut.* 10. Felin. *ad cap.* 1. *n.* 6. *extr. de præſcript.* Jaſon. & Decium ad *l. ſi emancipati. n.* 5. *C. de collat.* Marſil. *ſingul.* 180. Affict. *decif.* 213. Boer. *decif.* 300. iterum Jaſon *ad l. imperium. n.* 3. *C. de juriſdict. omn. judic.* Mod. 25 Et ita propter minorem major juvatur, *ut hic.* Imo non juvatur. *l. un. C. ſi in communi.* 26 Cujus res uſucapi non poteſt vide *l.* 48. ff. *de adquir. rerum.* Cicero 1. *ad Attic.* 4. Mirabamur te ignorare de tutela legitima (in qua dicitur eſſe puella) nihil uſucapi poſſe. 27 Secus eſt in caſibus *l.* 2. *C. ſi unus ex pluribus.* ut per alium retineam, quod per me retinere non poſſum. *Accurſ.* 28 Servitute indebita utens, eam neque utendo adquirit, & ſibi debitam amittit: ſecus ſi laxius jure ſervitutis ſibi debitæ utatur. Eſt enim differentia inter plus & aliud, *ut hic. & l.* 11. ff. *eod.* 29 *l.* 17. *in pr.* ff. *de aqua & aquæ pluvia. l.* 2. ff. *de aqua quotidiana.* Ita diurna aqua adquiri poterit. *l.* 14. *ſupr. comm. præd.* 30 *l.* 18. ff. *eod.* 31 Accuſans de facto diurno, & probans de nocturno nihil agit. 32 Niſi alteri nocturnam ſuam aquam ceſſerit, a quo viciſſim diurnam impetraverit: & ita permutatis inter ſe temporibus aqua utantur: tum enim alter per alterum ſervitutem retinet, *l. cum conſtet.* ff. *de aqua quotid.* Mod. 33 Actus eſt etiam jus vehendi. *l.* 1. *l.* 7 *l.* 12. *ſupr de ſerv. præd. ruſtic.* Imo non eſt. *l.* 13 ff. *de ſervitut.* 34 *l.* 9. *in fin. ſupr. ſi ſervitus vindicetur.* 35 Id enim poteſt, quia pendente conditione rei legatæ cenſetur dominus vide *l.* 12. §. 2. ff. *familiæ* 36 Extincto jure concedentis, extinguitur jus accipientis. *arg. l.* 105. ff. *de conditionib. & demonſt.* 37 Adi Ant. Guibert. *lib.* 1. *quæſt. jur. c.* 18. Jac. Labitt. *in uſu judicis ipſius fol.* 24. & RæYard. *ad L. Scribonianam c.* 7. Mod. 38 Jura prædiorum, nihil aliud ſunt, quam prædia qualiter ſe habentia, hoc eſt, πεποιωμένα, id eſt, *qualitatibus affecta. l.* 86. ff. *de verb. ſign.* 39 *Al* qualiter qualiter: *al.* qualitercunque. 40 *Al* ſi ita in ſuo &c. 41 Habitus fundi duplex, ſervitus & libertas. 42 Id eſt, ſervitus non amittitur. 43 Atqui non duxiſſe aquam videtur, ſed natura ipſa aquam fudiſſe. vid. *l.* 1. ff. *de aqua quotid.* 44 Hinc colligit Bartolus, per malæ fidei poſſeſſorem, & eum, qui Tyrannum ejecit, non adquiri, ſed retineri ſervitutem. adde *l.* 24. ff. *eod.* 45 Et ita jus ſervitutis quæſitum retinetur ſine facto hominis: ſervitutis, inquam, cauſatæ & formatæ, interveniente aliquo titulo, qui a domino ſit comparatus: idque jus facto hominis egere non videtur, etiamſi mille annis eo jure non utatur. Facto ipſius fundi, ſine facto hominis id jus retinetur. Aliud erit, ſi libertas nondum eſt adquiſita, ſed adquirenda ſit præſcriptione: in ea enim requiritur factum hominis. *l.* 32. §. 1. ff. *de ſerv. præd. urb.* factum hominis, inquam, cum bona fide, quæ rei inanimatæ non tribuitur. vid. Bald. 4. *de præſcript. part.* 3. *quæſt.* 7. 46 Servitus retinetur per aquam naturaliter currentem. *l.* 1. §. 21. ff. *de aqua quotid.* & ita fundus ex ſe præſcribit, & retinet jus ſervitutis: cui obſtat *lex* 32. §. 1. ff. *de ſerv. præd. urban.* 47 vide *l.* 13. *C. de ſervit.* 48 Alluvio accedens, ut jus ſervitutis a[d]imit, ita decedens reſtituit. vide *l.* 23. *l.* 24. *ſupr. quib. mod. uſusfruct.* 49 *Eclog.* περὶ ὁδοῦ *cap* 15. *l ult.* §. 15. ff. *de mun.* 50 *l.* 2. §. 25. ff. *ne quid in loco publico* ſed impenſa publica. *arg. l.* 13. *ſupr. comm. prædior. l.* 2. *C. pro quib. cauſ ſer* 51 vide *l.* 31. ff. *de ſerv. præd. ruſtic* 52 Quoties ab uno fundo duorum vel plurium communi, pluribus ſervitus debetur, plures ſunt ſervitutes: quo caſu non utentis pars utentibus non adcreſcit, ſatis eſt enim ſi quid eis non decreſcat. *Bart.* 53 Quoties uni & eidem fundo plurium communi ſervitus debetur, unica cenſetur ſervitus, quæ aut tota ab uno eorum retinetur vel amittitur *Duar.* 54 Principale qui amittit, perdit acceſſorium. Bart. *l.* 129. & *l.* 178 ff. *de regul. jur.* 55 *l.* 10. §. 1. ff. *eod.*

uſus

uſus præcedens fundi dominus, cui ſervitus debetur, imputatur ei, qui [in] ejus loco ſucceſſit [1]. §. 2. Si cum jus haberes *immittendi*, vicinus ſtatuto tempore ædificatum non habuerit, ideoque nec tu immittere poteris [2], non ideo magis ſervitutem amittes: quia non poteſt videri uſucepiſſe vicinus tuus libertatem ædium ſuarum, qui jus [3] tuum non interpellavit [4].

Utrum ſervitus, qua nunquam uti cœptum eſt, amittatur?

19. POMPONIUS lib. 32. ad Sabinum.

SI [5] partem [6] fundi vendendo, lege [7] caverim, *uti per eam partem in reliquum fundum meum aquam ducerem:* & ſtatutum tempus interceſſerit, antequam rivum facerem, nihil juris amitto: quia [8] nullum [9] iter aquæ fuerit [10]: ſed manet mihi jus integrum: quod ſi feciſſem iter, neque uſus eſſem, amittam. §. 1. Si per fundum [11] meum viam tibi legavero [12], & adita mea hereditate, per conſtitutum tempus ad amittendam ſervitutem ignoraveris eam tibi legatam eſſe, amittes viam non utendo: quod ſi intra [idem] tempus, antequam reſcires tibi legatam ſervitutem, tuum fundum vendideris, ad emptorem via pertinebit, ſi reliquo tempore ea uſus fuerit: quia ſcilicet tua eſſe cœperat: ut jam nec jus repudiandi [13] legatum tibi poſſit contingere, cum ad te fundus non pertineat.

Per quos retinetur ſervitus.

20. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

USu retinetur ſervitus, cum ipſe, cui debetur, utitur, quive [14] in poſſeſſione ejus eſt: aut mercenarius, aut hoſpes, aut medicus, quive ad viſitandum dominum venit: vel colonus, aut fructuarius.

21. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

FRuctuarius, licet ſuo nomine.

22. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

DEnique quicunque quaſi debita via uſus fuerit.

23. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

SIve ad fundum noſtrum facit, vel ex fundo.

24. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

LIcet malæ fidei poſſeſſor ſit [16], retinebitur ſervitus.

Quid ſit ſervitute uti.

25. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

SErvitute uſus non videtur, niſi [17] is [18], qui ſuo jure uti ſe credidit: ideoque ſi quis pro via publica vel pro alterius ſervitute uſus ſit, nec interdictum, nec actio utiliter competit.

1 Tempus negligentiæ autoris, ſucceſſori imputari. *Bart.* 2 *Potueris.* 3 Græcis id eſt, διακόπτειν δυνάμενον. 58. *Eclog.* 6. c. 18. 4 *l.* 6. ff. *de ſervit. præd. urban.* 5 2. Harmen. 4. 6. 122. *Eclog. lib.* 58. *eod. tit.* 6. *c.* 19. Goth. Hæc lex explicatur a Molin. *in novis intellectibus.* Mod. 6 Certam. *l.* 6. ff. *de ſervitut. l.* 6. §. 1. ff. *comm. prædior.* 7 Id eſt, pacto. 8 *l.* 174. ff. *de reg. jur.* 9 Sed tantum actio perſonalis ad ſervitutem: hinc collige, actionem perſonalem pro ſervitute, non tolli tempore, quo amittitur ſervitus conſtituta. vide Balbum, 4. *de præſcript.* 2. *qu.* 7. 10 Conſtituta ſervitute inter vivos, non conſtituitur jus in re, niſi ſecuta quaſi traditione. *Bart.* 11 v. Coraſ. *ad l. ſervitutes. n.* 39. *de ſervitut.* Mod. 12 Conſtituta ſervitute in ultima voluntate, jus reale ſervitutis conſtituitur, etiam ignoranti, *l.* 64. *in fin.* ff. *de fur.* itaque non utendo jus illud amittitur: certis tamen de cauſis reſtitui poteſt. *l.* 1. *ſupr. ex quib. cauſ. major.* 13 Cedens alteri jus legatæ ſibi ſervitutis, legatum agnoſcit: qui legatum ſemel agnovit, in alterius detrimentum repudiare id poſtea non poteſt. vide *l.* 81. §. *ſi Titius.* ff. *de legat.* 1. 14 Id eſt, qui poſſidet. *Eclog. eod. tit.* 58. *tit.* 6. *c.* 20. v. *l.* 111. *in fin.* ff. *de verbor. oblig.* 15 Aut amicus, ut *l.* 41. ff. *de acquir. vel amitt. poſſeſſ. junct. l.* 1. §. 7. ff. *de itinere actuque.* 16 vide *l.* 12. ff. *eod.* 17 Servitutes non temere adquiruntur. 18 *l. ult.* ff. *de itinere, actuque privato,* vide exemplum apud Paponem 14. *Areſtor.* 1. §. 5.

LIBER NONUS.

TIT I.

SI [1] QUADRUPES [2] PAUPERIEM [3] FECISSE [4] DICATUR.

Summa legis XII. *tabularum.* 1. *Quid ſit* Noxia. 2. *Ad quas quadrupedes hæc actio pertinet.* 3. *Quid ſit* Pauperies. 4. *Si quadrupes commota feritate vel ob aliam cauſam nocuerit.* 5. *De cane, qui evaſit.* 6. *De fera inſtigatu alterius,* 7. *Vel contra naturam mota.* 8. *Si quadrupes quadrupedem concitavit.* 9. *Si quadrupes corpore ſuo vel per aliam rem damnum dederit.* 10. *De beſtiis.* 11. *Si arietes vel boves commiſerint.* 12. *In quem datur hæc actio.* 13. *De morte quadrupedis ante litem conteſtatam.* 14. *Quid ſit* Noxæ dedere. *De quadrupede communi.* 15. *Si dominus quadrupedem ſuam eſſe negaverit.* 16. *Si quadrupes poſt litem conteſtatam ab alio occidatur.* 17. *De ſucceſſoribus.*

1. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SI *quadrupes pauperiem* [5] *feciſſe dicetur,* actio ex lege duodecim tabularum deſcendit: quæ lex voluit, *aut* [6] *dari* [*id*], *quod nocuit, id eſt, animal, quod noxiam commiſit: aut æſtimationem noxiæ offerre.* §. 1. *Noxia* [7] autem eſt ipſum delictum.
§. 2. Quæ actio ad omnes [8] quadrupedes pertinet. §. 3. Ait Prætor, *pauperiem feciſſe.* Pauperies eſt damnum ſine injuria facientis datum: nec [9] enim poteſt animal injuriam [10] feciſſe, quod ſenſu caret.
§. 4. Itaque, ut Servius ſcribit, tunc hæc actio locum habet, cum commota feritate [11] nocuit quadrupes: puta ſi equus calcitroſus calce percuſſerit: aut bos cornu [12] petere ſolitus, petierit [13]: aut mulæ propter nimiam ferociam. Quod ſi propter loci iniquitatem [14], aut propter culpam [15] mulionis, aut ſi plus juſto onerata quadrupes, in aliquem onus everterit, hæc actio ceſſabit, damnique injuriæ [16] agetur. §. 5. Sed & ſi canis, cum duceretur ab alio quo [17], aſperitate ſua evaſerit, & alicui damnum dederit, ſi contineri firmius ab alio potuerit, vel [ſi] per eum locum induci non debuit, hæc actio ceſſabit, & tenebitur [18], qui canem tenebat. §. 6. Sed & ſi inſtigatu [19] alterius fera damnum dederit; ceſſabit hæc actio. §. 7. Et generaliter hæc actio locum habet, quoties contra naturam [20] fera mota pauperiem dedit. Ideoque ſi equus dolore [21] concitatus, calce petierit, ceſſare iſtam actionem: ſed eum, qui equum percuſſerit, aut vulneraverit, in factum magis, quam lege Aquilia teneri: utique ideo, quia non ipſe ſuo corpore damnum dedit. At ſi, cum equum permulſiſſet quis, vel palpatus eſt, [&] calce eum percuſſerit, erit actioni locus.
§. 8. Et, ſi alia quadrupes aliam concitavit, ut damnum daret, ejus, quæ concitavit, nomine agendum erit. §. 9. Sive autem corpore ſuo pauperiem quadrupes dedit, ſive per aliam rem, quam tetigit quadrupes, hæc actio locum habebit: utputa, ſi plauſtro bos obtrivit aliquem, vel alia re dejecta. §. 10 In beſtiis [22] autem propter naturalem [23] feritatem, hæc actio locum non habet: & ideo, ſi urſus fugit, & ſic nocuit, non poteſt quondam dominus conveniri: quia deſinit [24] dominus eſſe, ubi fera evaſit: & ideo, & ſi eum occidi, meum corpus eſt. §. 11. Cum arietes vel boves commiſiſſent, & alter alterum occidit, Quintus Mucius diſtinxit, ut ſi quidem is periſſet, qui adgreſſus erat [25], ceſſaret actio: ſi is, qui non provocaverat, competeret actio: quamobrem eum ſibi aut noxam ſarcire, aut in noxam dedere oportere. §. 12. Et, cum etiam in quadrupedibus [26] noxa caput ſequitur, adverſus dominum hæc actio datur, non cujus fuerit quadrupes, cum noceret, ſed cujus nunc eſt. §. 13. Plane ſi ante litem conteſtatam deceſſerit animal, extincta erit actio. §. 14. *Noxæ* autem *dedere* [27], eſt, animal tradere vivum [28]. † Demum, ſi commune plurium ſit animal, adverſus ſingulos erit in ſolidum noxalis [29] actio, ſicut in homine. §. 15 Interdum autem dominus in hoc non convenietur, ut noxæ dedat, ſed etiam in ſolidum: utputa, ſi in jure interrogatus [30], *an ſua quadrupes eſſet,* reſponderit, *non eſſe ſuam:* nam ſi conſtiterit eſſe ejus, in ſolidum condemnabitur [31]. §. 16. Si [32] poſt litem conteſtatam, ab alio ſit animal occiſum: quia domino legis Aquiliæ actio competit, ratio in judicio habebitur [legis Aquiliæ], quia dominus noxæ dedendæ facultatem amiſerit. Ergo ex judicio propoſito, litis æſtimationem [33] offeret, niſi paratus fuerit actionem mandare adverſus eum, qui occidit. §. 17. Hanc actionem nemo dubitaverit, heredi dari cæteriſque ſucceſſoribus: item adverſus heredes, cæteroſque; non jure ſucceſſionis, ſed eo jure, quo domini ſint, [competit.]

De eo, cujus intereſt. 1, *De Cane.*

2. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

HÆc actio [34] non ſolum domino, ſed etiam ei, cujus intereſt, competit: veluti ei, cui res commodata eſt, item fulloni: quia eo, quod tenentur, damnum videntur pati. §. 1. Si quis aliquem evitans, Magiſtratum forte, in taberna proxima ſe immiſiſſet, ibique a cane feroce læſus eſſet, non poſſe agi canis nomine, quidam putant: at, ſi ſolutus [35] fuiſſet, contra.

De libero homine cæſo.

3. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

EX hac lege, jam non dubitatur, etiam liberarum perſonarum nomine agi poſſe: forte ſi patremfamilias aut filiumfamilias vulneraverit quadrupes: ſcilicet, ut non deformitatis [36] ratio habeatur, cum *liberum corpus æſtimationem non recipiat* [37]: ſed impenſarum [38] in curationem factarum: & operarum amiſſarum, quaſque amiſſurus quis eſſet, inutilis factus.

De actione utili.

4. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

HÆc actio utilis [39] competit, etſi non quadrupes, ſed aliud animal pauperiem fecit.

Si mula, quam equus olfecit, calce percuſſerit.

5. ALFENUS lib. 2. Digeſtorum.

AGaſo cum in tabernam equum deduceret, mulam equus olfecit [40], mula calcem rejecit, & crus Agaſoni fregit: Conſulebatur, poſſetne cum domino mulæ agi, quod ea pauperiem feciſſet? Reſpondi, poſſe [41].

1 4. *Inſt.* 9. & Paul. 1. *ſent.* 15. 19. *Synopſ. Baſil.* p. 268. *ex lib.* 60. *tit.* 2. 6. Harmenop. 1. 2 Quæ non ſit beſtia. *l.* 1. §. 10. ff. *eod.* Quid ſi non quadrupes, ſed ſerpens, vel avis, vel piſcis nocuit? Utilis actio ex hac lege dabitur. *l.* 4. ff. *eod.* 3 Id diverſum a damno & injuria. *l.* 1. §. 3. ff. *eod.* 4 Commota contra naturam. *l.* 1. §. 7. ff. *eod.* 5 Vel depaſtionem: idque ex *l.* 12 *tab. arg. l.* 14. *in fin.* ff. *de præſcript.* & apud Paul. 1. *ſent.* 15. Talem legem tulerat Solon, teſte Plutarch. *in ejus vita.* & Plato. 11. *de Legib.* 6 *Formula libelli* in actione legis Aquiliæ innuitur. *Synopſ. Baſil.* 1. *c. eod.* 7 *Noxia,* delictum, *ut hic.* & *l.* 238. *in fin.* ff. *de V. S.* Suet. *Tib.* Nonius, *c.* 5. *v.* 71. 8 Beſtias excipe. §. 10. 9 Ariſtot. 5. *Ethic.* 9. 10 v. quæ notavi ff. ad *l.* 2. *de legib.* 11 ἀγριότητι. *Synopſ. Baſil. ibi.* 6. 1. Harmen. 1, §. 3. Cauſa efficiens hujus actionis eſt, genitalis, ac non extrinſecus excitata ipſorum animalium feritas, non ſi loci iniquitate aut imperitia mulionis damnum dederint. 12 *l.* 52. §. 3. ff. *ad l. Aquil.* 13 ἐκεράτισε, cornu petierit. *Synopſ. Baſil.* & Harmenop. *ibid.* 14 *l.* 52. §. 2. ff. *tit. prox.* Græci θέσιν appellant ſitum loci. 15 ἀπειρίαν, *Synopſ. Baſilic.* id eſt, imperitiam. 16 Id eſt, lege Aquilia. Græci illo loco intelligunt dupli, ex inficiatione, ſimpli, ex confeſſione. 17 *Aliquo.* 18 Aquilia, ut Cyrillus ait. 19 *l.* 11. §. 5. ff. *tit. prox.* 20 Imo ſi quadrupes genitali feritate nocuit, ceſſat hæc actio *Inſt. eod. in princ* ad hæc, ſi datur hæc actio, quoties contra naturam fera nocet, dabitur etiam quoties dolore concitata nocuerit, morbus enim & dolor ſunt contra naturam, quod tamen hic negatur: Reſpondeo, dari hanc actionem, quoties fera, genitali, id eſt, ſpontanea feritate nocuit, & tamen contra naturam, id eſt, naturalem conſuetudinem omnium ejus generis animalium,

21 Dolone. *l.* 52. §. 1. ff. *ad l. Aquiliam.* 22 Beſtiæ, quæ natura feræ. *Synopſis illo loco.* 23 Qualitas naturalis in beſtiis, feritas, *ut hic.* in homine diſſentire, *l.* 17. §. 6 ff. *de arbitris,* in fœmina, imbecillitas. *l.* 2. §. 2. ff. *ad SC. Vellejanum.* Accidens qualitas, feritas in equo & cane, *ut hic.* ſeparabilis, ut manſuetudo in beſtiis, *l.* 5. §. 5. ff. *de acquir. rerum domin.* inſeparabilis, ut morbus ſonticus. *l. ult.* §. 1. ff. *de ædilitio.* 24 *l.* 3. §. *fin.* ff. *de adquir. rer.* §. 12. *verſ. plane. Inſt. de rer. diviſ.* 25 vide *l.* 52. §. 1. ff. *tit. prox.* & *l.* 10 *in fin.* ff. *de ſervo corrupto.* 26 Et inanimatis. *l.* 7. §. 1. ff. *de damno.* 27 Παραδοῦναι & ἐκδοῦναι, *Synopſ. Baſilic. eod.* 28 Idem eſt in hominis debitore. *l.* 33. ff. *de ſolut.* Bart. 29 Id eſt, ſi quadrupes. 30 *l.* 7. ff. *de interrogationib. in jure.* 31 vide *l.* 43. ff. *de regulis juris.* 32 *l.* 37. §. 1. ff. *tit. prox.* 33 Id, quod intereſt. vide *l.* 21. *in fin.* ff. *tit. prox.* 34 Secus in actione legis Aquiliæ. *l.* 11 §. *cum.* 9. ff. *tit. prox.* 35 Canis ſolutus ſi noceat, non tenetur ejus dominus directa de pauperie, *ut hic.* ſed utili. *Accurſ.* 36 *Deformitatis* ratio non habetur in libero corpore, *ut hic.* & *l. ult.* ff. *de his, qui effuderint. Synopſ. Baſil.* 10, *cap.* 2. 6. Harmenop. 1. §. 5. quod in mare interpretes quidem admittunt, at non in fœmina. Ravennas & Alber. *hic* 37 *l.* 1. §. *ſed cum homo liber. l. final.* ff. *de his, qui effuderint. l.* 2 §. 2. *verſ corporum.* ff. *de l. Rhodia* 38 Impenſas medicorum repetit, qui vulneratur a cane. 39 Nam directa competit, ſi quadrupes nocuit. *Græci.* 40 ὀσφρανθῇ, *Synopſis Baſilic. ibid. cap.* 4 6. Harmenop. 1. §. 4. honeſte eo vocabulo uſus eſt, ut ſignificaret equum coitum appetiſſe. 41 Iſtud non poteſt: ſua enim culpa videtur infortunium ſibi quæſiviſſe. *l.* 2. *in fin.* ff. *eod.*

TIT. II.

AD LEGEM AQUILIAM [1].

De effectu. 1. *Et autore hujus legis.*

1. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

LEx [2] Aquilia omnibus [3] legibus, quæ ante ſe *de damno injuria* locutæ ſunt, derogavit: ſive duodecim tabulis, ſive alia quæ fuit: quas [leges] nunc referre non eſt neceſſe. §. 1. Quæ lex Aquilia plebiſcitum eſt [4]: cum eam Aquilius Tribunus plebis a plebe rogaverit.

Caput primum. 1. *De pœna inficiantis.* 2. *De quadrupedibus, & ſervis exæquatis. Quæ contineantur appellatione pecudum: an pecudes beſtiæ, & quæ mixtæ naturæ ſunt.*

2. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

LEge Aquilia capite primo cavetur [5]: [ut] *qui ſervum ſervamve, alienum alienamve, quadrupedem vel pecudem, injuria occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum æs dare domino* [6] *damnas eſto.* §. 1. Et infra deinde cavetur, *Ut adverſus inficiantem in duplum* [7] *actio eſſet.* §. 2. Ut igitur apparet, ſervis [noſtris] exæquat quadrupedes [8], quæ [9] pecudum [10] numero ſunt, & gregatim habentur: veluti oves, capræ, boves, equi, muli, aſini. † Sed, an ſues *pecudum* appellatione continentur, quæritur? Et recte Labeoni placet, contineri: ſed canis inter pecudes non eſt. Longe magis beſtiæ [11] in eo numero non ſunt, veluti urſi, leones, pantheræ: elephanti autem, & cameli, quaſi mixti [12] ſunt: nam [13] & jumentorum [14] operam præſtant, & natura eorum fera eſt: & ideo primo capite contineri eas oportet.

Ratio verbi Injuria.

3. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SI ſervus ſervave, injuria occiſus occiſave fuerit, lex Aquilia locum habet. *Injuria* [occiſum eſſe] merito adjicitur: non enim ſufficit occiſum, ſed [15] oportet injuria id eſſe factum.

De latrone, fure, aggreſſore.

4. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

ITaque [16], ſi ſervum tuum latronem, inſidiantem mihi occidero, ſecurus ero: *Nam adverſus periculum naturalis ratio permittit ſe defendere* [17]. §. 1. Lex [18] duodecim tabularum *furem noctu deprehenſum occidere* permittit [19]: ut tamen id ipſum cum clamore teſtificetur [20]: *interdiu* [21] autem *deprehenſum ita permittit occidere, ſi is ſe telo defendat:* ut tamen æque cum clamore teſtificetur.

Injuria *quid ſignificat.* 2. *De furioſo, quadrupede, tegula, infante, impubere.* 3. *Magiſtro.*

5. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SEd & ſi quemcunque [22] alium ferro ſe petentem quis occiderit [23], non videbitur injuria occidiſſe: &, ſi metu quis mortis furem occiderit, non dubitabitur, quin lege Aquilia non teneatur. Sin autem, cum poſſet adprehendere, maluit occidere, magis eſt, ut injuria feciſſe videatur: ergo & Cornelia tenebitur. §. 1. *Injuriam* autem hic accipere nos oportet, non quemadmodum circa injuriarum actionem, contumeliam [24] quandam: ſed quod non jure factum eſt, hoc eſt, contra jus, id eſt, ſi culpa quis occiderit: & ideo interdum [utraque] actio concurrit, & legis Aquiliæ, & injuriarum: ſed duæ erunt æſtimationes, alia damni, alia contumeliæ. Igitur injuriam [25] hic damnum accipiemus culpa datum, etiam ab eo, qui nocere noluit. §. 2. Et ideo quærimus [26], ſi furioſus damnum dederit, an legis Aquiliæ actio ſit? Et Pegaſus negavit: Quæ [27] enim in eo culpa ſit, cum ſuæ mentis non ſit [28]? Et hoc eſt veriſſimum: ceſſabit igitur Aquilia actio, quemadmodum [29] ſi quadrupes damnum dederit, [Aquilia ceſſat]: [aut] ſi tegula ceciderit [30]. † Sed & ſi infans damnum dederit, idem erit dicendum. † Quod ſi impubes [31] id fecerit, Labeo ait, quia furti [32] tenetur, teneri & Aquilia eum: & hoc puto verum, ſi ſit jam injuriæ capax. §. 3. Si magiſter in diſciplina [33] vulneraverit ſervum, vel occiderit, an Aquilia teneatur, quaſi damnum injuria dederit? Et Julianus ſcribit, Aquilia teneri eum, qui eluſcaverat [34] diſcipulum in diſciplina. Multo magis igitur in occiſo idem erit dicendum. † Proponitur autem apud eum ſpecies talis: ſutor (inquit) puero diſcenti, ingenuo [35] filiofamilias, parum bene facienti quod demonſtraverat [36], forma [37] calcei cervicem percuſſit, ut oculus [38] puero perfunderetur [39]: dicit igitur Julianus, injuriarum quidem actionem non competere: quia non faciendæ injuriæ cauſa percuſſerit, ſed monendi & docendi cauſa: an ex locato, dubitat: quia levis [40] duntaxat caſtigatio conceſſa eſt docenti. Sed lege Aquilia poſſe agi non dubito:

6. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

PRæceptoris [41] enim nimia ſævitia culpæ adſignatur.

1. *Si quis telo vel ſine telo occiderit.* 2. *De onere dejecto, de lapſu.* 3. *De impulſu.* 4. *De colluctatione, pancratio, pugilatu.* 5. *De ſervo ægroto percuſſo.* 6. *De eo, qui cauſam mortis præſtitit.* 7. *Si quis aliquem de ponte præcipitavit, aut puerum ſaxo illiſit.* 8. *De medico.*

7. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

QUa [42] actione patrem [43] conſecuturum ait, quod minus [44] ex operis filii ſui propter vitiatum oculum ſit habiturus: & impendia, quæ pro ejus curatione fecerit. §. 1. *Occiſum* autem accipere debemus, ſive gladio, ſive etiam fuſte, vel alio telo [45], vel manibus, ſi forte ſtrangulavit eum, vel calce petiit, vel capite, vel qualiter [46] qualiter. §. 2. Sed ſi quis plus juſto oneratus, dejecerit onus, & ſervum occiderit, Aquilia locum habet: fuit enim [in] ipſius arbitrio, ita ſe non onerare. Nam & ſi lapſus aliquis ſervum alienum onere preſſerit, Pegaſus ait, lege Aquilia eum teneri: ita demum, ſi vel plus juſto ſe oneraverit, vel negligentius per lubricum [47] tranſierit. §. 3. Proinde ſi quis alterius impulſu [48] damnum dederit, Proculus ſcribit, neque eum, qui impulit teneri, quia non occidit, neque eum, qui impulſus eſt, quia damnum injuria non dedit; ſecundum quod in factum actio erit danda in eum, qui impulit. §. 4. Si [quis] in colluctatione [49], vel [50] in pancratio [51], vel pugiles dum inter ſe exercentur, alius alium occiderit, ſi quidem in publico certamine [alius alium occiderit], ceſſat Aquilia: quia gloriæ cauſa & virtutis,

1 4. *Inſt.* 3. & 3. *Cod.* 35. 36. *Synopſ. Baſilic.* περὶ Φόνων, *ex lib.* 60. *tit.* 3.
2 Cicero *in Bruto.* 3 Plures enim fuerunt. vide *l.* 56. ʒ. *de oblig. & act.*
4 *Novell.* 18. *c.* 8. 5 Id eſt, primo capite legis Aquiliæ agitur de homine occiſo.
6 Hero. *l.* 11. §. 6. ʒ. *eod.* 7 *l.* 23. §. *penult.* ʒ. *eod. l.* 4. 5. *C. eod. Novell.* 18. *cap.* 8. §. 1. *Inſt. de pœna temere litigantium.* 8 vide quæ notavi de ſervis ad *l.* 3. *ſupr. de capite minutis.* 9 Quadrupedum aliæ pecudes, aliæ beſtiæ, aliæ mixtæ, *ut hic.*
10 vide *l.* 65. §. 4. ʒ. *de legat.* 3. 11 Ulp. 19. §. 1. 12 *Mixtæ quadrupedes* dicuntur, quæ jumentorum operam præſtant, & tamen natura ſua feræ ſunt. 13 Plin. 8. *cap.* 18. camelos inter armenta paſcit oriens, omnes autem jumentorum in iis terris dorſo funguntur, atque etiam equitantur in prædiis. 14 vide *l.* 38. §. 4. ʒ. *de ædilitio.*
15 *l.* 4. ʒ. *eod.* 16 Ad hanc legem v. Forner. *ſelect. lib.* 1. *c.* 15. & 22. Cuj. *lib.* 11. *obſ. c.* 27. & *lib.* 14. *c.* 15. Mod. 17 *l.* 45. §. 4. ʒ. *eod. l.* 3. ʒ. *de juſtitia. l.* 1. §. *vim vi.* 27. ʒ. *de vi & vi.* Nemo igitur punietur, quod maluerit reſiſtere, quam fugere: Nec enim lex ea fugam imperat, quæ vim vi repellere, nec tantum protegere, ſed & propulſare permittit: etiam miniſtris, dum ſacris vacant. vid. Panorm. *in cap. clerici. de honeſtate & vita.* An etiam bannitis, & iis, qui lege permittente offendi poſſunt, lex permittit vim vi repellere? Bartolus negat permitti: quod injuſta ſit defenſio, ubi juſta eſt offenſio: quod in hac ſpecie quivis ex populo legis ſit miniſter: quod banniti ſint hoſtes. Verum Salomonius contrariam ſententiam defendit: non enim continuo ſequi, ut exceptio ei denegetur, in quem actio conſtituatur: Accurſii ſententia (*in l.* 10. *C. de his, quæ vi*) evinci, non privatos homines, ſed ipſos tantum judices legis miniſtros eſſe. Ridicule *hoſtes* dici, qui ad evitandas legum ignominias, id eſt, pœnas legibus conſtitutas, peregrinantes nihil in patriam moliuntur. Hæc illi in defenſione licita. Hoc amplius quæritur, an aggreſſorem interficere liceat? id concedi conſtat, ſi modo id metu mortis fecerimus, *l.* 5. vel tuendi noſtri cauſa, non ulciſcendi, *l.* 45. §. *penult. hoc tit. l.* 2. 3. 4. *C. ad leg. Corn. de ſicariis.* ſi aliter ei ſine periculo noſtro parcere non potuimus, *l.* 9. *infr. ad leg. Corn. de ſicariis.* ſi clamore prius teſtati fuerimus nobis vim inferri, *hac l.* Non ergo fugientem aggreſſorem, vel furem res noſtras exportantem interficere impune licebit? non licet, cum pœna legis Corneliæ in facientem ſit conſtituta, *l.* 5. *hoc titul.* vide Cujac. 14. *obſ.* 15. Sed tamen Salomonius, *in d. l.* 3. *ſupr. de juſtitia.* ſcribit, ignoſcendum eſſe ei, qui provocatus ſe etiam ulciſci voluerit: non hic idem eſſe, quod in præceptore, qui modum in caſtigatione exceſſit: emendationem enim tranquillo animo fieri oportere: defenſionem, ſine perturbatione non poſſe fieri. Quid ſi noctu loco deſerto, vel nemine præſente, Titius Sempronium interfecerit? An continuo excuſandus eſt, quod ad ſui defenſionem interfeciſſe Sempronium dixerit? An potius ejus confeſſio dividetur, ut ex delicto damnetur? Bartolus ejus confeſſionem dividi poſſe ait quod adverſus interficientem ipſum homicidium faciat (quod regulariter arguit delictum) factique ipſius atrocitas, quæ præſumptione delicti interfectorem onerat. Jus enim male præſumit adverſus eum, qui interfecit. Onus ergo probationis in eum, qui dicit, transferendum eſt. Quid ſi teſtibus careat, num continuo, vel torqueri, veritatis eliciendæ cauſa, aut damnari debet? Judex, eo caſu, facti qualitatem æſtimabit; cujus ſi probatio fuerit facilis, nec tamen ea facta fuerit, magna adverſus interfectorem ſuſpicio erit: ſin ſecus, puta quod in deſerto loco homicidium factum ſit, circumſtantiam perſonæ interfectoris cum ipſo facto cumulabit. Quid enim ſi vitæ ſequioris homo, rixoſus, manuque audax, quædam olim odia in interfectum exercuit? quid ſi antea homicidii accuſatus? his ceſſantibus exceptionem interfectoris admitti Salomonius (poſt alios interpretes) putat, ut in hujuſmodi dubio homicidium præſumatur factum ad defenſionem. Et hæc de ſui ipſius defenſione dicta ſint: adde quæ ſcripſi ad *l.* 9. *infr. de except.* Quid ſi Titius Magiſtratum, parentem, filium, uxorem, maritum, patronum, dominum, fratrem, vicinum, infantem, concivem, quemvis denique defendens, aggreſſorem earum perſonarum interfecerit? Solon dictitabat, beatam illam rempublicam fore, in qua quiſque alterius injuriam ſuam exiſtimaret. Apud Ægyptios etiam rei mortis fiebant, qui injuriam patienti opem non tulerant. Alii putant deberi eo caſu defenſionem, ſi petatur: Alii eodem caſu neminem interfici poſſe, vide Salomonium *d. l.* 3. De homicidio per imprudentiam admiſſo alibi dixi: vide etiam Cuj. 5. *obſerv.* 18. In Gallia, qui cum poteſt, homicidium non prohibet, literas innocentiæ petere debet. Julius Clarus *lib.* 5. *quæſt.* 87. 18 Dixi ad leges 12. Tabularum plenius. 19 Verba legis 12. Tabularum, ea ſunt: *Si nox furtum faxit, ſi vim aliquis occidit, jure cæſus eſto.* 1. Macrob. 6. 11. Gell. 18. Cicero *pro Muren.* Platonem 9. *de legibus.* Auguſt. 2. *quæſt. ſuper Exod. v.* 20 Vel teſtatione uti debet, etiam noctu: ut alicui ſaltem conſtet de injuria ei illata, & furi parcere ſine periculo ſuo non potuiſſe, *l.* 9. *infr. ad leg. Corn. de ſicariis.* vel noctu etiam inclamare debet auxilium publicum, vel magiſtratus. vide Cujac. 11. *obſerv.* 19. *in fin. & cap.* 27. *eod. lib.* in urbe præſertim, quo referenda eſt *d. l.* 9. in agris autem non adſtringitur: eoque referenda eſt *l.* 54. *infr. de furtis.* vide Cujac. 14. *obſerv.* 15.

21 De interdiario fure, vide *l.* 54. §. 2. *infr. de furtis.* 22 Occidere licet eum, a quo ferro petimur: ſed & furem, quoties ab eo metum mortis patimur, *ut hic.* adde *l. furem. infr. ad leg. Cornel. de ſicariis. cap.* 2. *extra. de homicidio.* Clem. *unic. de homicidio. l. ſi pignore.* §. *furem. infr. de furtis.* Ita marito adulterum uxoris deprehenſum licet occidere, ſi adulter ſit vilis perſona. *l. marito. l. ſi adulterium.* 38. §. *antepenult. infr. ad leg. Jul. de adulteriis. l. Gracchus. C. de adult.* Idem patri permiſſum, dum filiam quoque occidat. *l. patri. l. nec in ea. l. quod ait lex.* §. *penult. & ult. infr. de adult.* Eodem modo maritus ſuſpectum cum uxore ſua adulterii ſi quem habuerit, & conteſtato ter eum admonuerit, nec is adire vel convenire mulierem ceſſaverit, poterit eum maritus jure interficere. *Auth. ſi quis ei quem. C. ad l. Jul. de adult. Nov. ut liceat matri & aviæ.* 117. *cap. his quoque.* Ita licet occidere transfugam, & hoſtem civitatis. *l.* 3. *in fin. infr. ad l. Corn. de ſicariis. c. cum homo.* 23. *quæſt.* 5. *l. proditores. infr. de re militari,* nocturnum agrorum depopulatorem, & deſertorem militiæ, *l.* 1. 2. *C. quando liceat ſe ſine judice vindicare.* adverſarium in duello licito. Bald. & alii, in *cap.* 1. *de pace tenenda.* vide Canoniſtas *in rubr. de Clerico pugnante.* 23 Etiam armis imparibus, præſertim ſi a fortiore, grandiore & robuſtiore quis provocatus ſit.
24 Adde *l.* 1. *infr. de injuriis.* 25 *l.* 1. *infr. de injuriis.* 26 *l.* 49. §. 1. *infr. eod. & d. l.* 1. §. 2. *Inſt. eod.* 27 Culpam non admittit, qui ſuæ mentis non eſt.
28 vid. *l.* 13. §. 1. ʒ. *de offic. Præſidis.* 29 Furioſus nocens, quadrupedi damnum danti, & tegulæ cadenti comparatur. 30 De tegularum caſu, cui is noceat, vide *l.* 43. *infr. de damno.* 31 Impubes injuriæ capax, furti teneri poteſt. vide *l.* 23. *infr. de furtis.* 32 *l.* 9. §. 2. ʒ. *de minoribus.* vide *l.* 23. *infr. de furtis.* 33 vide *l.* 6. *infr. eod.* 34 De eluſcato vide *l.* 3. *in fin. infr. de condict. triticiar. l.* 13. §. 4. *infr. locati.* 35 Ingenui Romæ etiam diſcebant ſerviles artes, ut hic ſutrinam, & Alfenus noſter Juriſconſultus, relicta tonſtrina, factus eſt. *Horat.* 36 *Al.* demonſtratum erat. 37 Forma calcei hic, & *l.* 13. §. 4. ʒ. *locat.* muſtricola dicitur Feſto, ſeu machinula ex regulis, in qua novus calceus ſuitur. Afranius, Muſtricolam in dentes impingam tibi. Alio ſenſu Gloſſis muſtricola, μυάγρα καὶ παγὶς ἐπὶ μυῶν, Muſcipulum, & muſcipola ad aſtringendos mures machinula. 38 De oculo adde *l.* 52. §. 1. ʒ. *eod. l.* 13. §. 4. ʒ. *locati. l.* 3. ʒ. *de extr. cognit.* 39 *Al.* effoderetur. vide *l.* 13. §. 4. ʒ. *locati.* 40 Docenti levis caſtigatio permiſſa. adde *l.* 15. §. 38. ʒ. *de injur.*
41 *l.* 5. §. *ult.* ʒ. *eod. in pr. & fin. l.* 17. § 1. ʒ. *de uſufr. l.* 13. §. 4. ʒ. *locati. l.* 16. §. 2. ʒ. *de pœnis.* 42 Aquilia. *l.* 5. *in fin.* ʒ. *eod.* 43 Pueri, cui forma calcei oculus perfuſus a ſutore præceptore. 44 vide *l. ult.* ʒ. *de his, qui effuderint.* 45 Οἱῳδήποτε ὀργάνῳ, id eſt, *quocunque inſtrumento.* 6. *Synopſis Baſil. ex lib.* 60. *tit.* 3. *c.* 7.
46 Ut qui alimenta denegat. *l.* 4. ʒ. *de liberis agnoſc.* 47 Promittens per viam atque iter Titium ſecurum deducere, ſi per viam inſolitam duxerit, & ſpoliatus ſit, damnum illatum ſarcire ei tenetur. vide tamen Socinum *regul.* 325. 48 *l.* 52. §. 2 ʒ. *eod.*
49 Plato 7. *de legibus.* Demoſth. *in oratione contra Ariſtocratem.* legem Atticam his verbis refert: ἐὰν ἐν τις ἀποκτείνῃ ἄθλοις ἄκων, ἢ ἐν ὁδῷ καθέλων, ἢ ἐν πολέμῳ ἀγνοήσας· τούτου ἕνεκα μὴ φεύγειν κτείνοντα. Goth. Damhouder. *in pract. crim. c.* 84. *n.* 31. dicit hunc textum in quantum de colluctatique loquitur, non poſſe dici correctum. Nam etſi equeſtria certamina (torneamenta vocant alii) & ſingulares ex provocatione congreſſus, ſimiliaque ſpectacula ſint prohibita, non tamen reperitur prohibita colluctatio, cum in ea non periclitentur animæ, nec homicidia committantur. vid. Dec. *conſ.* 9. quem ſequitur Marſil. *in pract. crim.* §. *ulterius. n.* 9. & Cotta *in Memorabilibus in voce* Pancratium, & *in voce* Xyſtici. *Mod.* 50 Ἐν τῷ παλαίειν, ἢ παγκρατιάζειν. *Synopſ. Baſil. illo loco.* illud luctari: hoc pugillari. 51 Certamine mixto ex pugillatu & lucta. Ariſtot. 1. *Rhet.* Plutarch. 2. *Synopſ.* 4. vide Gell. 13. *c.* 13. Alii, ut Barbarus apud Plinium, putant Παγκράτιον fuiſſe illos ludos, quorum meminit Juriſconſultus in *l.* 2. ʒ. *de aleatoribus.* nempe haſtæ vel pilæ jactum, curſum, ſaltum, luctam, pugnam. Verum Lucianus Παγκράτιον pro diverſa ludicri ſpecie ſumit; dum *palæſtram* ludum eſſe ait, qui lutea aſpergine fiebat: qui autem in pulvere fit recto ſtadio ſe percutiendo, Παγκράτιον. cujus ludi meminit Syneſius libro *de ſomniis.* Thucydides 5. Propertius in illo carmine: *Dum patitur duro vulnera Pancratio.* Quod optime huic loco convenit. *Pancratii* quoque fit mentio apud Senecam *in declamat.* & 5. *de benefic.* 5. Plin. 35 Gell. 3. 15. *l. un. C. de athletis, in Nov.* 105. *cap.* 1. Πάγκαρπον leges, non Παγκράτιον, quod aliud eſt. A Pancratio, Παγκρατιαστής, Pugil, & Pugillator. Pancratiaſtis mos erat ſe pulvere inſpergere, ut teſtis eſt Statius *in pugna Tydei & Achillis,* & Virgilius illo verſu, *Fulva luctantur arena.* Et Pollux inter gymnica inſtrumenta numerat, κονίας σπύριν, *pulveris ſportulam.* adde Senecam 7. *epiſtolar.* 58. & *de brevitate vitæ.* 8. ubi de ceromate.

non

non injuriæ gratia videtur damnum datum. Hoc autem in ſervo non procedit: quoniam ingenui ſolent certare [1]: in filiofamilias vulnerato procedit. Plane, ſi cedentem vulneraverit, erit Aquiliæ locus: aut ſi non in certamine ſervum occidit: niſi [ſi] domino committente hoc factum ſit: tunc enim Aquilia ceſſat. §. 5. Sed ſi quis ſervum ægrotum leviter percuſſerit, & is obierit, recte Labeo dicit, lege Aquilia eum teneri: quia aliud alii mortiferum eſſe ſolet [2].

§. 6. Celſus autem multum [3] intereſſe [dicit], occiderit, an mortis cauſam præſtiterit: ut, qui mortis cauſam præſtitit [4], non Aquilia, ſed in factum actione teneatur. Unde adfert eum, qui venenum pro medicamento dedit: & [ait], cauſam mortis præſtitiſſe: quemadmodum eum, qui furenti gladium [5] porrexit: nam nec hunc lege Aquilia teneri, ſed in factum. §. 7. Sed [6] ſi quis de [7] ponte aliquem præcipitavit, Celſus ait, ſive ipſo ictu perierit, aut continuo ſubmerſus eſt, aut laſſatus vi fluminis victus perierit, lege Aquilia teneri: quemadmodum, ſi quis puerum ſaxo inliſiſſet.

§. 8. Proculus ait, ſi medicus ſervum imperite ſecuerit [8], vel ex locato [9] vel ex lege Aquilia [10] competere actionem.

De mulione, & eo, qui equo vehitur.

8. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

IDem juris eſt, ſi medicamento perperam [11] uſus fuerit. Sed & qui bene ſecuerit [12], & dereliquit curationem, ſecurus non erit: ſed culpæ reus intelligitur. §. 1. Mulionem quoque, ſi per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit, ſi eæ alienum hominem obtriverint, vulgo [13] dicitur culpæ nomine teneri. Idem dicitur & ſi propter infirmitatem ſuſtinere mularum impetum non potuerit. Nec videtur iniquum, ſi infirmitas [14] culpæ adnumeretur: cum [15] affectare [16] quiſque non debeat, in quo vel intelligit, vel intelligere debet, infirmitatem ſuam alii periculoſam futuram. Idem juris eſt in perſona ejus, qui impetum equi, quo vehebatur, propter imperitiam, vel infirmitatem, retinere non poterit.

De obſtetrice. 1. De medicamento, & veneno. 2. De fame. 3. De equo concitato. 4. De luſu.

9. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

ITem ſi obſtetrix [17] medicamentum [18] dederit, & inde mulier perierit, Labeo diſtinguit: ut, ſi quidem ſuis manibus ſuppoſuit, videatur occidiſſe: ſin vero dedit, ut ſibi mulier offerret, in factum actionem dandam. Quæ ſententia vera eſt: magis [19] enim cauſam mortis præſtitit, quam occidit [20]. §. 1. Si quis per vim, vel ſuaſum, medicamentum alicui infundit, vel ore [21] vel cluſtere [22], vel ſi eum unxit malo [23] veneno, lege Aquilia [eum teneri]: quemadmodum obſtetrix ſupponens tenetur. §. 2. Si quis hominem fame [24] necaverit, in factum actione teneri [25], Neratius ait.

§. 3. Si ſervum meum equitantem, concitato equo effeceris in flumen præcipitari, atque ideo [homo] perierit, in [26] factum eſſe dandam actionem Ofilius ſcribit: quemadmodum [27] ſi ſervus meus ab alio in inſidias deductus, ab alio eſſet occiſus. §. 4. Sed ſi per luſum [28] jaculantibus ſervus fuerit occiſus, Aquiliæ locus eſt. Sed ſi, cum alii in campo jacularentur, ſervus per eum locum tranſierit, Aquilia ceſſat: quia non debuit per campum jaculatorium [29] iter intempeſtive facere: qui tamen data opera in eum jaculatus eſt, utique Aquilia tenebitur:

10. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

NAm luſus quoque noxius in culpa eſt [30].

1. Si alius tenuit, alius interemit. 2. Si plures percuſſerint. 4. Aut trabem dejecerint. 5. De cane irritato. 6. De domino. 7. De homine redhibendo. 8. De bona fidei poſſeſſore. 9. De commodatario. 10. De fructuario, & uſuario.

11. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

ITem Mela ſcribit, ſi [31], cum pila [32] quidam luderent, vehementius quis pila [33] percuſſa in tonſoris manus eam dejecerit, & ſic ſervi, quem tonſor radebat, gula ſit præciſa adjecto cultello, in quocunque eorum culpa ſit, eum lege Aquilia teneri: Proculus in tonſore eſſe culpam. Et ſane, ſi ibi tondebat, ubi ex conſuetudine ludebatur, vel ubi tranſitus frequens erat, eſt quod ei imputetur: quamvis nec illud male dicatur, ſi in loco periculoſo ſellam habenti tonſori ſe quis commiſerit, ipſum de ſe queri debere [34]. §. 1. Si alius tenuit [35], alius interemit, is, qui tenuit, quaſi [36] cauſam mortis præbuit, in factum actione tenetur. §. 2. Sed ſi plures [37] ſervum percuſſerint, utrum omnes, quaſi occiderint, teneantur, videamus? & ſi quidem apparet, cujus ictu [38] perierit, ille, quaſi occiderit, tenetur: quod ſi [39] non apparet, omnes, quaſi occiderint, teneri Julianus ait: &, ſi cum uno agatur, cæteri non liberantur: nam ex lege Aquilia quod alius præſtitit, alium non relevat: cum [40] ſit pœna. §. 3. Celſus ſcribit, ſi alius mortifero vulnere percuſſerit, alius poſtea exanimaverit [41], priorem [42] quidem non teneri, quaſi occiderit, ſed quaſi vulneraverit: quia ex alio vulnere periit: poſteriorem teneri, quia occidit, quod & Marcello videtur, & eſt probabilius. §. 4. Si plures trabem dejecerint, & hominem oppreſſerint, æque veteribus placet, omnes lege Aquilia teneri.

§. 5. Item cum eo, qui canem irritaverat [43] & effecerat, ut aliquem morderet [44], quamvis eum non tenuit, Proculus reſpondit, Aquiliæ actionem eſſe. Sed Julianus eum demum Aquilia teneri [ait], qui tenuit, & effecit, ut aliquem morderet: cæterum, ſi non tenuit, in factum agendum. §. 6. Legis autem Aquiliæ actio hero [45] competit, hoc eſt, domino [46]. §. 7. Si in eo homine, quem tibi redhibiturus eſſem, damnum injuria datum eſſet, Julianus ait, legis Aquiliæ actionem mihi competere, meque, cum cœpero redhibere, tibi [47] reſtituturum. §. 8. Sed, ſi ſervus bona fide alicui ſerviat, an ei competit Aquiliæ actio? Et magis in factum [48] [actio] erit danda. §. 9. Eum, cui veſtimenta commodata ſunt, non poſſe, ſi ſciſſa fuerint, lege Aquilia agere [49], Julianus ait: ſed domino eam competere. §. 10. An fructuarius vel uſuarius legis Aquiliæ actionem haberet, Julianus tractat: Et ego puto melius, utile [50] judicium ex hac cauſa dandum.

12. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

SEd & ſi proprietatis dominus vulneraverit ſervum, vel occiderit [51], in quo uſusfructus meus eſt, danda eſt mihi, ad exemplum legis Aquiliæ, actio in eum pro portione uſusfructus: ut etiam ea pars anni in æſtimationem veniat, qua nondum uſusfructus meus fuit.

De libero homine. De ſervo fugitivo. 1. De bona fidei poſſeſſore. 2. De ſervo hereditario. 3. De ſervo legato.

13. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

LIber homo [52], ſuo [53] nomine utilem Aquiliæ habet actionem: directam enim non habet, quoniam dominus [54] membrorum ſuorum nemo videtur. Fugitivi [55] autem nomine dominus [56] habet.

§. 1. Julianus ſcribit, ſi homo liber bona fide mihi ſerviat, ipſum lege Aquilia mihi teneri [57]. §. 2. Si ſervus hereditarius occidatur, quæritur, quis Aquilia agat, cum dominus nullus ſit hujus ſervi? Et ait Celſus, legem domino damna ſalva eſſe voluiſſe: dominus ergo hereditas [58] habebitur: Quare, adita hereditate, heres poterit experiri. §. 3. Si ſervus legatus, poſt aditam hereditatem ſit occiſus, competere legis Aquiliæ actionem legatario, ſi non poſt mortem ſervi adgnovit legatum: quod ſi repudiavit, conſequens eſſe ait Julianus dicere, heredi competere.

14. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

SEd ſi ipſe heres [59] eum occiderit, dictum eſt, dandam in eum legatario actionem.

1. Si ſervus mortifere vulneratus, poſtea ex alia cauſa moriatur, vel manumittatur, vel heres a domino inſtituatur.

15. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

HUic ſcripturæ conſequens eſt dicere: ut, ſi ante [60] aditam hereditatem occidatur legatus ſervus, apud heredem [61] remaneat Aquiliæ actio, per hereditatem adquiſita. Quod ſi vulneratus ſit ante aditam hereditatem, in hereditate quidem actio remanſit, ſed cedere ea [62]

1 *Arg. l. 2. §. ult. l. 3. 4. ſupr. de his, qui not. infam.* cujus tituli edictum ad ſervos non pertinet. 2 Aliud tamen eſſe, quo ad Aquiliam pertinet, dicitur, ſanum quis hominem occidat, aut imbecillem. *l. 24. §. 5. in fin. ff. de damno.* 3 Imo nihil. *l. 15. ff. ad leg. Corn. de ſicariis.* 4 Exemplum *l. 9. l. 49. ff. eod. l. 4. §. 14. ff. vi bonorum rapt. l. 6. C. ad l. Jul. de vi publica.* vide Hippolytum *conſil. 7. n. 51.* 5 Vel reddidit. habuit enim is, qui reddidit, juſtam cauſam non reddendi: quia tacite hæc conventio ſtipulationi ineſſe creditur, *Si is, cui promiſſum eſt, in eodem ſtatu manſerit.* & Cicero 1. *officiorum*, tradit, promiſſa non eſſe ſervanda, ſi ei, cui promiſeris, plus noceant, quam proſint. 6 Ad hunc §. conſule Briſſon. *lib. 2. ſelect. antiq. c. 4.* Mod. 7 *d. §. ult. verſ. Sed ſi quis alienum. Inſt. eod.* 8 Medicorum munus, inter cætera alia, fuiſſe ſecare, hic locus eſt argumento: quod & alias a me notatum eſt. *l. 4. in fin. ff. ad leg. Cornel. de ſicariis.* 9 Idem dicendum, ſi aurifex imperitia ſua gemmam includendam ſibi datam fregerit. *l. 13. §. 5. ff. locati.* 10 Adde *l. 5. in fin. ff. eod.* 11 Non ex artis præceptis. *l. 6. §. 7. ff. de off. Præſid.* vide *l. 9. § penult. ff. locati.* idque locum etiam habet, quoties gratis curationem ſuſcepit. Faber *ad §. 6. Inſt. eod.* vide Paul. *5. ſent. 23. §. ult.* Tria ſunt autem in curatione medicorum ſpectanda, eventus, imperitia, vel culpa, & delictum. 12 Medicos chirurgiam ſimul exercuiſſe oſtendi ad *l. 4. in fin. ff. ad leg. Cornel. de ſicariis. §. 6. Inſt. de l. Aquil.* 13 Imperitia culpæ adnumeratur. 14 Infirmitas culpæ adnumeratur. 15 Affectare nemo debet id in quo intelligit vel intelligere debet infirmitatem ſuam alii periculoſam. Punitur igitur adfectatum munus, *ut hic.* ut & adfectata tutela. *§. item tria. Inſt. de excuſat. tutor. Theoph. ibid.* dixi ad Feſtum *in Adfectare.* 16 Vide *l. 36. ff. de reg. jur. §. 6. Inſt. eod.* Eo caſu a medico, tanquam iniquo poſſeſſore, hereditas auferri debet. *l. 3. ff. de his, quæ ut indignis.* 17 Adde *l. 15. ff. ad l. Corn. de ſicariis.* & ſpeciem *l. ult. C. de aſſeſſoribus.* 18 Puta, πέσσους, quæ & πρόσθετα & ἐγκολπισμοὶ dicuntur, & ἐπομφάλια, quæ firmandis fœtibus apponuntur, quorum meminit Fulgentius 3. *Myth.* Hujuſmodi obſtetricibus, medicinæ uſus, neceſſitatis atque pudoris gratia, tandem ab Athenienſibus, teſte Hygino *libro fabular.* conceſſus fuit: ἰατρεῦναι vocantur in Baſilicis *l. pen. C. de poſth. hered.* quibus, ut maribus medicis, culpa imputatur, *ut hic. & §. 1. ff. eod.* harum arbitrio æſtimabatur, mulier prægnans eſſet, necne, *l. 1. ff. de ventre inſpiciendo.* De earum mercedibus extra ordinem jus dicitur. *l. 1. §. 2. ff. de extraord. cognit.* vide Cujac. 17. *obſ.* 27.
19 Cauſam mortis præſtans, non tenetur de occiſo, & differt ab eo, qui occidit.
20 Ut interim ſciamus alibi dici, nihil intereſſe, quis occidat, an cauſam mortis præbeat. *l. 15. ff. ad l. Corn. de ſicar.* 21 Ut ſi ejus generis ſit medicamentum, ut ore ſumatur. 22 Ita *Flor.* al. *Clyſtere.* Clyſterem homines docuit *Ibis* avis, roſtri aduncitate, per eam partem ſe perluens, qua reddi ciborum onera maxime ſalubre eſt. Cic. 2. *de Nat.* Plin. 8. *cap.* 27. 23 Eſt enim aliquod bonum. *l. 3. §. 2. ff. ad l. Corn. de ſicariis.* 24 V. *l. 5. C. h. t.* 25 Eandem Juſtinian. utilem vocat & ſeparat ab actione in factum. *§. ult. Inſt. de leg. Aquil.* ex quo apparet actionem in factum nunc latius, nunc ſtrictius accipi. Græcus hujus loci interpres ſic diſtinguit: ut directa actio detur, ſi ex corpore damnum procedat. Utilis ſi corpori quidem damnum, non autem a corpore datum ſit: in factum vero, ſi damnum quidem datum ſit, ſed neque a corpore, neque corpori: ut ſi ſervum meum, quem ob delictum vincieram, aliquis pietate ſolverit, ſciens fugiturum. vid. Cujac. *obſerv. l. 17. c. 27.* & Benedict. Capram *in regul. concluſ. 80.* Mod.
26 Imo utilis Aquilia danda eſt. *§. 16. Inſt. eod.* 27 Utilis Aquilia datur, quod non occiderit, ſed dolo in inſidioſa deduxerit. 28 *§. 4. Inſt. eod.* 29 V. *l. 7. §. 4. ſupr. eod.* 30 *§. 9. ſupr. Conſtit. ad Anteceſſor. l. 50. in fin. ff. de furtu. §. 11. Inſt. de oblig. quæ ex delicto.* 31 *l. 56. Synopſ. Baſil. ex lib. 60. tit. 3. c. 11* ubi pene hæc lex tota continetur, v. *l. 52. in fin. ff. eod.* 32 Pilæ luſus in uſu apud veteres Romanos. vide *l. 52. in fin. ff. eod.* vide Senec. 2. *de benefic.* 19. 32. & 5. *de benefic.* 8. & 7. *de benefic.* 18. 33 Velati Romæ in foro ante lanienas. Varro apud Nonium. *c. 2. v. expulſum.* 34 Adde *l. final. ff. commodati.* 35 Occidendum, tenendo ei manus. 36 Verbum *quaſi* non denotat hic fictionem, ſed veritatem 37 Vid. Ancharan. *conſ.* 216. Roman. *conſil.* 401. Alexand. *conſ.* 15 *lib.* 1 viſo proceſſu & *conſ.* 50. *lib.* 1. viſis. & *conſ.* 48. *lib.* 4. Felin. *ad cap. ſignificaſti.* 16. *extr. de homicid.* Boer. *deciſ.* 237. Decium *ad l. ſemper in obſcur. n.* 10. *verſ.* 2. *fallit. de reg. jur.* & ibi Cagnolum *n.* 20. Mod. 38 Ictus enim cujusque contemplari oportet: colliguntur autem ex teli genere. vide *l. ult. ff. ad l. Corn. de ſicariis.* 39 Vide Clarum 5. *ſent. §. ult. qu.* 60. *n.* 23. 40 Sic habeto, Titium, ſi pluribus vulneribus uno impetu Sempronium occiderit, teneri de occiſo: ſi prius vulneraverit, poſtea occidit, de vulnerato & occiſo, *l. 32. §. 1. ff. eod.* at ſi idem Sempronius poſt acceptum vulnus ruina aut naufragio periit, Titius de vulnerato tantum tenebitur. *l. 15. §. 1. infr. eod.* Quemadmodum ſi Titius eundem Sempronium uno ictu exanimaverit, *ut hoc §.* Quod ſi Titius non uno ictu, ſed ſimpliciter, Sempronium a Titio vulneratum vulneravit, isque poſtea moriatur, uterque de occiſo tenebitur *l. 51. infr. eod.* Scio nonnullis videri hic agi de liberis occiſis: in *d. l.* 51 de ſervis. Aliam conciliandi rationem affert Zaſius 2. *intellect.* 6 ſed meo judicio operoſiorem. 41 *Exanimare* eſt animam tollere, occidere: hinc *exanimus*, occiſus. Virgil *corpus ubi exanimum poſitum Pallantis:* Exanimatus vero perturbatus, conterritus. Terent. Andr. *exanimatum video.* Donatus & Aruntius Celſus. 42 Vide Tiraquellum *tract. de pœnis temperandis. cauſa* 61. 43 *l. 1. §. 6. ſupr. tit. prox.* 44 Quid ſi quis irritatu ſuo feram beſtiam, vel aliam quamcumque quadrupedem, in ſe proritavit, eoque damnum acceperit (ita legendum, non *dederit*, niſi legas, *ſibi dederit*)? neque in ejus Dominum, neque in cuſtodem datur actio. Paul. 1 *ſent.* 15. §. 3. 45 *l. 13. l. 43. infr. eod.*
46 An in dominum? vide *l. 17. l. 19. infr. eod.* 47 Tibi quidquid fuero conſecutus. *Haloand.* vide *l. 24 infr. de ædilitio edict.* 48 In duplum. *Baſil.* 49 De pauperie tamen poteſt. *l. 2. ff. tit. prox.* 50 *l. 12. infr. eod. l. 17. in fin. ſupr. de uſufruct.* 51 Interpretationem hujus legis pete a Felin. *ad cap. contingit. 1 extr. de ſentent. excom.* ſerpſ. *ad l. obligation n. 8. de pign.* Jaſon. *ad l. 1 n. 5 C. de ſerv. fugitiv.* Decio & Dd. *ad C. inter cæteras. de reſcript.* Cagnol. *ad l. nemo plus fraudare. poſt n. 6. de reg. jur.* Pratej. *inverſ. c.* 14. Mod. 52 *l. 7. §. 4. l. 18. §. 2. ſupr. de dolo.* 53 De damno ſibi dato. 54 Membrorum ſuorum dominus nemo videtur: vide quæ ſcripſi ad *Novell. Leon.* 5. & *l. 4. infr. de cuſtodia.* 55 Læſi, vel occiſi in fuga.
56 V. *l. 11. §. 6. ff. eod.* 57 Cur ita? v. *l. 54. §. 2. infr. de adquir. rerum dom.* 58 *l. 43. infr. eod. l. 36. §. 2. ſupr. de petitione heredit.* vide *l. 31. in fin. infr. de hered. inſtit.* 59 *l. 7. §. 5. ff. de dolo.* 60 Legati dominium a die mortis tranſit in legatarium, ficte: ab adita hereditate, vere. *l. ſi tibi. 86. § tam ſervus. infr. de legat.* 1. Fictio requirit duo extrema. *Bald.* 61 *l. 66. §. 2. infr. ad SC. Trebell.* 62 *Al.* eam.

legatario heredem oportet. §. 1. Si [1] ſervus vulneratus mortifere, poſtea ruina, vel naufragio, vel alio ictu maturius perierit, de occiſo agi non poſſe, ſed quaſi de vulnerato [2]. Sed ſi manumiſſus, vel alienatus, ex vulnere periit, [quaſi] de occiſo agi poſſe Julianus ait. Hæc ita tam varie: quia verum eſt, eum a te occiſum tunc, cum vulnerabas: quod mortuo eo, demum apparuit: in ſuperiore non eſt paſſa ruina apparere, an ſit occiſus. Sed ſi vulneratum mortifere, liberum & heredem eſſe juſſeris, deinde deceſſerit, heredem ejus agere Aquilia non poſſe [3]:

16. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

QUia [4] in [5] eum caſum res pervenit, a quo incipere non poteſt [6].

De ſervo bona fide poſſeſſo vel pignerato. 1. De ſervo duobus conjunctim legato.

17. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SI dominus ſervum ſuum occiderit, bonæ fidei poſſeſſori [7], vel ei, qui pignori accepit [8], in factum actione tenebitur. §. 1. (Si [9] conjunctim [10] duobus legetur Stichus, & alter eorum occiſum repudiaverit, puto, conjunctum ſolum poſſe Aquilia agere; quia retro accreviſſe dominium ei videtur.)

De ſervo pignerato.

18. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

SEd & ſi is, qui pignori ſervum accepit, occidit eum, vel vulneravit, lege Aquilia & [11] pignoratitia conveniri poteſt: ſed alterutra contentus eſſe debebit actor.

De ſervo communi.

19. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SEd ſi communem ſervum occiderit quis, Aquilia teneri eum, Celſus ait: Idem eſt & ſi vulneraverit [12].

20. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

SCilicet pro ea parte, pro qua dominus eſt, qui agat.

De damni æſtimatione. 1. De anni computatione. 2. De æſtimatione corporis, & ejus, quod intereſt.

21. IDEM lib. 18. ad Edictum.

AIt lex, *quanti [is homo] in eo [13] anno plurimi fuiſſet.* Quæ clauſula æſtimationem [14] habet damni, quod datum eſt. §. 1. Annus autem retrorſus [15] computatur, ex quo quis occiſus eſt. Quod ſi mortifere fuerit vulneratus, & poſtea poſt longum intervallum mortuus ſit, inde annum numerabimus, ſecundum Julianum, ex quo vulneratus eſt [16]: licet Celſus contra ſcribit. §. 2. Sed utrum corpus ejus ſolum æſtimemus, quanti fuerit, cum occideretur, an [17] potius quanti interfuit noſtra, non eſſe occiſum? Et hoc jure utimur, ut ejus, quod intereſt [18], fiat æſtimatio.

22. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

PRoinde, ſi ſervum occidiſti, quem ſub pœna tradendum promiſi, utilitas [19] venit in hoc judicium. §. 1. Item cauſæ [20] corpori [21] cohærentes æſtimantur, ſi quis ex comœdis [22], aut ſymphoniacis, aut gemellis, aut quadriga [23], aut ex pari mularum, unum, vel unam occiderit: non ſolum [enim] perempti corporis æſtimatio facienda eſt, ſed & ejus ratio haberi debet, quo cætera corpora depretiata ſunt.

8. De ſucceſſoribus. 9. Si ſervus dolo occiſus ſit. 10. De confitente, aut negante. 11. De falſa confeſſione.

23. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

INde Neratius ſcribit, ſi ſervus heres inſtitutus occiſus [24] ſit, etiam hereditatis æſtimationem [25] venire [26]. §. 1. Julianus ait, ſi ſervus liber & heres eſſe juſſus, occiſus fuerit, neque ſubſtitutum, neque legitimum, actione legis Aquiliæ, hereditatis æſtimationem conſecuturum, quæ ſervo competere non potuit. Quæ ſententia vera eſt. Pretii igitur ſolummodo fieri æſtimationem, quia hoc intereſſe ſolum ſubſtituti videretur. Ego autem puto, nec pretii fieri æſtimationem: quia, ſi heres eſſet [27], & liber eſſet. §. 2. Idem Julianus ſcribit, ſi inſtitutus fuero ſub conditione, *ſi Stichum manumiſero*, & Stichus ſit occiſus poſt mortem teſtatoris, in æſtimationem etiam hereditatis pretium me conſecuturum: propter occiſionem enim defecit conditio. Quod ſi vivo teſtatore occiſus ſit, hereditatis æſtimationem ceſſare: quia retrorſum [28] quanti plurimi fuit, inſpicitur. §. 3. Idem Julianus ſcribit, æſtimationem hominis occiſi ad id [29] tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit, & ideo, & ſi pretioſo pictori pollex fuerit præciſus, & intra annum, quo præcideretur, fuerit occiſus, poſſe [eum] Aquilia agere: pretioque eo æſtimandum, quanti fuit prius, quam artem cum pollice amiſiſſet. §. 4. Sed & ſi ſervus, qui magnas fraudes in meis rationibus commiſerat, fuerit occiſus, de quo quæſtionem habere deſtinaveram, ut [30] fraudium participes eruerentur, rectiſſime Labeo ſcribit, tanti æſtimandum, quanti mea intererat, fraudes ſervi per eum commiſſas detegi [31], non quanti noxa ejus ſervi valeat. §. 5. Sed & ſi bonæ frugi ſervus, intra annum mutatis moribus, occiſus ſit, pretium id æſtimabitur, quanto valeret prius, quam mores mutaret. §. 6. In ſumma, omnia commoda, quæ intra annum, quo interfectus eſt, pretioſiorem ſervum facerent, hæc accedere ad æſtimationem ejus, dicendum eſt. §. 7. Si infans [32] ſit occiſus nondum anniculus [33], verius eſt ſufficere hanc actionem: ut æſtimatio referatur ad id tempus, quo [34] intra annum vixit. §. 8. Hanc actionem & heredi [35] cæteriſque ſucceſſoribus dari conſtat. Sed in heredem vel cæteros hæc actio non dabitur, cum ſit pœnalis [36]: niſi forte ex damno locupletior heres factus ſit.

§. 9. Si dolo ſervus occiſus ſit, & lege Cornelia [37] agere dominum poſſe conſtat: &, ſi lege Aquilia egerit, præjudicium fieri Corneliæ [38] non debet [39]. §. 10. Hæc actio adverſus confitentem competit in ſimplum: adverſus negantem, in duplum [40]. §. 11. Si quis hominem vivum falſo confiteatur occidiſſe, & [41] poſtea paratus ſit oſtendere, hominem vivum eſſe, Julianus ſcribit, ceſſare Aquiliam: quamvis confeſſus ſit ſe occidiſſe: hoc enim ſolum remittere actori confeſſoriam actionem, ne neceſſe habeat docere, eum occidiſſe: cæterum occiſum eſſe hominem a quocunque oportet [42].

24. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

HOc apertius eſt circa vulneratum hominem: nam ſi confeſſus ſit vulneraſſe, nec ſit vulneratus, æſtimationem cujus vulneris faciemus? vel ad quod tempus recurremus?

1. De confeſſione procuratoris, tutoris, curatoris. 2. De officio judicis in confitentem.

25. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

PRoinde ſi occiſus quidem non ſit, mortuus autem ſit, magis eſt, ut non teneatur in mortuo, licet faſſus ſit. §. 1. Si procurator, aut tutor, aut curator, aut quivis alius [43] confitetur [44] [aut] abſentem vulneraſſe, confeſſoria in eos [45] utilis actio danda eſt.

§. 2. Notandum, quod in hac actione, quæ adverſus confitentem datur, Judex non rei judicandæ, ſed æſtimandæ datur; nam nullæ partes ſunt judicandi [46] in confitentes [47].

26. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

PUta enim, quod qui convenitur, fateatur ſe occidiſſe, & paratus ſit æſtimationem ſolvere, & adverſarius [48] magni [49] litem æſtimat.

De ſervo ſervum ſurripiente & occidente. 1. De ſervo communi. 3. Qui tenentur nomine ſervi. 4. Caput ſecundum. 5. Caput tertium. 6. De homine, vel pecude, ruptis, fractis, uſtis. 7. De arbuſto, ædificio, & rebus inquilini exuſtis. 10. De furno ſecundum parietem communem. 11. De ædificio exuſto. 12. De apibus exuſtis. 13. Quid ſit rumpere. 14. De lolio aut avena in ſegetem injectis. 15. De vino corrupto. 16. De fracto vel uſto. 17. De ſervo vulnerato vel cæſo. 18. De veſtimentis ſciſſis vel inquinatis. 19. De milio vel frumento effuſo. 20. Si quid frumento immixtum ſit. 21. De nummis excuſſis. 22. De partu ejecto. 23. De mulo nimium onerato. 24. De nave perforata. 25. De fructibus perceptis. 26. De ſylva cæſa. 27. De ſalicto. 28. De puero caſtrato. 29. De artifice, qui calicem fregit. 30. De margaritis ab uxore perforatis. 31. De foribus fractis, aut ædificio diruto. 32. De aquæductu diruto. 33. Si lapis ex plauſtro ceciderit. 34. De mulo, qui pollicem ſervi, ad quem erat alligatus, avulſit. 35. De lacu pertuſo, & vino effuſo.

27. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SI ſervus ſervum alienum ſubripuerit, & occiderit, [&] Julianus & Celſus ſcribunt, & furti & damni [50] injuriæ competere actionem.

§. 1. Si ſervus communis, id eſt, meus & tuus, ſervum meum occiderit, legi Aquiliæ locus eſt adverſus te, ſi tua voluntate [51] fecit: & ita Proculum exiſtimaſſe, Urſeius refert. Quod ſi non voluntate tua fecit: ceſſare noxalem actionem: ne [52] ſit in poteſtate ſervi [53], ut tibi ſoli ſerviat: quod puto verum eſſe. §. 2. Item ſi ſervus communis, meus & tuus [54], ſit occiſus a ſervo Titii, Celſus ſcribit, alterum ex dominis agentem, aut litis æſtimationem conſecuturum pro parte, aut noxæ dedi ei in ſolidum oportere: quia hæc res diviſionem non recipit. §. 3. Servi autem occidentis nomine dominus tenetur [55]; is vero, cui bona fide ſervit, non [56] tenetur.

1 *Synopſis Baſil. d. loco c.* 16. 2 Adverſus eum, qui prior vulneravit, v. *l.* 11. §. 2. ꝟ. *eod.* 3 *l.* 16. *l.* 36. §. 1. *infr. eod.* 4 Theophil. §. 6. *Inſt. de noxal.* 5 Quod in eum caſum pervenit, a quo incipere non poteſt, id irritum eſt. 6 *l.* 11. ꝟ. *de ſervit. l.* 85. §. 1. *infr. de reg. jur.* 7 *l.* 11. §. 7. *ſupr. eod.* 8 *l.* 27. *infr. de pign.* 9 Hunc paragraphum Auguſt. 3. *Emend.* 1. autoritate Florentinorum motus tollit. 10 *l.* 34. *infr. eod.* 11 Id eſt, alterutra, ut in *l.* 27. §. 11. *infr. eod.* 12 Quid ſi ſervus communis mihi nocuerit? vide *l.* 27. §. 1. *infr. eod.* 13 *l.* 23. §. 2. *infr. eod.* 14 *Quanti plurimi* clauſula, æſtimationem rei continet. 15 *Retrorſus*, hoc eſt, ante: unde *retrorſior* pro antiquiore (ſic enim legi quoque poteſt, non modo *retroſior*) apud Tertullianum, *cap.* 19. *apologetic.* Cæteri, inquit, quoque Prophetæ, etſi Moyſi poſthumant, extremiſſimi tamen eorum non retrorſiores (ita legendum, non *retroſiores*) deprehenduntur primoribus veſtris ſapientibus, & legiferis, & hiſtoricis? ita legendum eſt cum interrogatione. Quæ duo errata doctiſſimus ſane interpres *Pammelius* non obſervavit, obſervavit poſtea *Junius.* Vult enim Tertullianus, ultimos prophetarum, ſapientibus & Philoſophis gentilium, tempore antiquiores: niſi (quod non admitto) *ut oſiorem* accipias, pro eo, qui ſequitur, hoc ſenſu, Extremiſſimi prophetarum, non retroſiores ſunt Ethnicorum ſapientibus, legiferis & hiſtoricis, id eſt, non ſunt illis recentiores, vel retroſior eſt qui retro. denique, niſi (ut in quibusdam libris eſt) *non* expungitur. 16 Tunc enim fingitur occiſus, *l.* 15. §. 1. *ſupr. eod.* 17 Id, quod intereſt, non metimur ex ſolo ſervi occiſi corpore, ſed ulterius etiam. 18 *l.* 22. *l.* 23. §. 1. 4. 6. *l.* 37. §. 1. *l.* 51. §. *æſtimatio l.* 55. *verſ. quanti igitur. infr. eod. l.* 1. §. *pen. ſupr. tit. prox.* Goth. Sc. quod revera intereſt; affectionis enim nulla æſtimatio eſt. *l.* 33. *l.* 62. *infr. eod. l.* 6. §. 2. ꝟ. *de oper. ſerv.* Anſ. 19 Seu id, quod intereſt, *l.* 21. *ſupr. eod. Utilitatis* enim verbo hic id quod intereſt intelligitur. 20 Cauſæ corpori cohærentes, utilitates, acceſſiones. *l.* 37. §. 1. *infr. eod.* 21 *Corpus* hic non id, quod corpus in homine eſt, vocat ſimpliciter, ſed id, quod ex diſtantibus & pluribus corporibus perficitur. Eſt enim corpus comœdorum, ſymphoniacorum, gemellorum, quadrigæ, paris mularum. 22 *l.* 34. *in fin. l.* 38. *in fin. infr. de ædilitio.* 23 *d. l.* 38. 24 *Scilicet*, antequam etiam adiret hereditatem juſſu domini §. 10. *Inſt. eod.* Goth. Non tantum præſens lucrum, ſed etiam futurum damnum hic æſtimatur: at in ratione legis Falcidiæ præſens tantum æſtimatio ſpectatur, *l.* 63. *infr. ad leg. Falcid.* vid. Sarmient. *ad* § *tacent l. tranſs. lib.* 2. *ſelect. interpret. c.* 2. Mod. 25 *l.* 11. *infr. ad exhib. l.* 52. §. 28. *infr. de furtis.* 26 Imo non venit. *l.* 63. *infr. ad leg. Falcid.* 27 §. 1. *Inſt. de hered. inſtit. l. pen. C. de neceſſariis.* 28 *l.* 21. §. 1. *ſupr. eod.* 29 Vide *l.* 21. ꝟ. *eod.* 30 Vide *l.* 15. §. 41. *infr. de injuriis.* 31 Sic de cautione ſubrepta, aut corrupta, & inſtrumentis competit condictio, & damni injuriæ actio. *l.* 9. §. 2. ꝟ. *de dolo.* 32 De infante v. *l.* 70. *infr. de V. O.* 33 Id eſt, cum nondum annum compleviſſet. 34 Non fit æſtimatio totius anni ejus, qui nondum anniculus occiſus: ſed ejus temporis, quo intra annum vixit. 35 V. *l.* 36. §. 1. *infr. eod. l.* 1. §. 1. *infr. de privat. delict.* 36 *l.* 111. *in fin. infr. de reg. jur.* pœnales actiones non dantur in heredes, niſi locupletiores factos. 37 Vide *l.* 3. *C. h. t.* 38 *l.* 2. §. 1. *infr. vi bonor. raptor.* Goth. id eſt, Impedimentum non debet afferre. Interdum autem præjudicium fieri dicitur, cum ad probationem delicti judicium ante finitum confert: quo ſenſu accepta *l.* 4. *infr. de publ. jud.* nihil cum hoc loco pugnabit. *Mod.* 39 Imo poteſt *l.* 7. §. 1. *in fin. infr. de injuriis.* 40 Vide *l.* 2. §. 1. *ſupr. eod.* 41 Notorietas innocentiæ poteſt purgari. *l.* 13. *in fin. pr. l.* 14. *in fin. infr. de interrogat. c. ult. de confeſſis* Bellamera *deciſ.* 404. 42 Adde *l.* 24. *infr. eod. l.* 4. *infr. de confeſſis.* 43 Veluti defenſor *l.* 9. §. 4. *infr. de interrog.* 44 Sine mandato, & tamen falſo. 45 Præjudicium non faciunt domino, pupillo, adulto, niſi mandatum ſpeciale confitendi habuerit procurator, tutor, curator, &c. aut confeſſio ejus rata poſtea habita fuerit. *l.* 6. §. 4. *infr. de confeſſ. l.* 20. *infr. de interrog.* 46 *Al.* judicantis. 47 Niſi in condemnando, idque in civilibus, non in criminalibus. *Bart.* 48 *Confitentis.* 49 Cum is, qui confeſſus eſt, minus æſtimet. 50 Id eſt, duas actiones *Goth.* Notant Græci, una actione aliam extingui, quia ſervo noxæ ſemel dedito nulla prior dominus actione tenetur: ſed ſi liber homo ſurripuit, & occidit, utraque tenetur, *l.* 2. §. 1. *infr. de privat. delict.* Mod. 51 *l.* 1. § *quod ergo additur. infr. de vi & vi.* 52 Ratio infirma: vide Cujac. 17. *obſ.* 15. adde quæ ſcripſi ad *l.* 21. *C. de furtis.* 53 Similis eſt ratio in *l.* 16. §. *ſervit. infr. de publican. l.* 13. *infr. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* 54 *l.* 19. 20. ꝟ. *eod.* 55 Imo non tenetur. *l.* 11. *infr. de noxalibus.* Solve, ut mox dicetur. 56 Imo tenetur noxali bonæ fidei poſſeſſor. *l.* 13. & *l.* 28. *infr. de noxalib. l.* 8. *infr. de interrogat.* Ne dicas cum Græcis hic non agi de noxali, ſed de alia actione: nam de noxali actione hæc lex prorſus loquitur, cum dicat, *ſervi nomine.* Ne dicas, bonæ fidei poſſeſſorem hic bonæ fidei eſſe deſiiſſe, quo tempore cum eo ageretur noxali judicio; hæc enim commenta ſunt. Dic potius, bonæ fidei poſſeſſorem non teneri noxali actione, ut vel æſtimationem litis ſufferat, vel ſervum actoris faciat (quia & illud iniquum eſt, & hoc præſtare non poteſt, cum ipſe dominus non ſit): ſed teneri ut ſervum dimittat, & toto ſuo jure cedat. Dominum autem proprie teneri, ut ſervum actoris faciat, quia vindicandi ſervi a bonæ fidei poſſeſſore facultatem habet. *arg. l.* 22. *infr. de noxalib.*

Sed an is, qui servum in fuga habet, teneatur nomine ejus Aquiliæ actione, quæritur? & ait Julianus, teneri [1]: Et est verissimum, cui & Marcellus consentit. §. 4. Hujus legis secundum quidem capitulum in desuetudinem abiit [2]. §. 5. Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia, *Cæterarum [3] rerum, præter hominem & pecudem occisos, si quis alteri damnum faxit, quod usserit, fregerit, ruperit injuria, quanti ea res erit in diebus triginta proximis, tantum æs domino dare damnas esto.* §. 6. Si quis igitur non occiderit hominem vel pecudem, sed usserit, fregerit, ruperit, sine dubio ex his verbis legis agendum erit [4]. Proinde, si facem servo meo objeceris, & eum adusseris, teneberis mihi. §. 7. Item, si arbustum meum vel villam meam incenderis [5], Aquiliæ actionem habebo. §. 8. Si quis insulam voluerit meam exurere, & ignis etiam ad vicini insulam pervenerit, Aquilia tenebitur etiam vicino: non minus etiam inquilinis tenebitur, ob res eorum exustas. §. 9. Si fornacarius [6] servus coloni ad fornacem obdormisset, & villa fuerit exusta, Neratius scribit, ex locato conventum [7] præstare debere, si negligens in eligendis ministeriis [8] fuit; cæterum si alius ignem subjecerit fornaci, alius negligenter custodierit, an tenebitur, qui subjecerit? nam, qui custodiit, nihil fecit; qui recte ignem subjecit, non peccavit [9]: quid ergo [est]? Puto utilem competere actionem tam in eum, qui ad fornacem obdormivit, quam in eum, qui negligenter custodiit [10]. Nec quisquam dixerit in eo, qui obdormivit, rem eum humanam & naturalem passum: cum [11] deberet vel ignem extinguere, vel ita munire, ne evagetur. §. 10. Si furnum secundum parietem communem haberes, an damni injuria tenearis? Et ait Proculus, agi non posse, quia nec cum eo, qui focum haberet [12]: & ideo æquius puto, in factum actionem dandam: scilicet, si paries exustus sit: si autem nondum mihi damnum dederis, sed ita ignem habeas, ut [13] metuam, ne mihi damnum des, damni infecti puto sufficere cautionem. §. 11. Proculus ait, cum coloni servi villam exussissent, colonum vel ex locato vel ex lege Aquilia teneri: ita ut colonus possit servum [14] noxæ dedere [15]: &, si uno [16] judicio res esset judicata, altero amplius non agendum. Sed hæc ita, si culpa [17] colonus careret: cæterum, si noxios servos habuit [18], damni eum injuria teneri, cur tales habuit. Idem servandum & circa inquilinorum [19] insulæ personas scribit: Quæ sententia habet rationem. §. 12. Si cum apes meæ ad tuas advolassent, tu eas exusseris [20], legis Aquiliæ actionem competere Celsus ait.

§. 13. Inquit lex, *ruperit*. [*Rupisse*] verbum fere omnes veteres sic intellexerunt, *corruperit*. §. 14. Et ideo Celsus quærit, si lolium aut avenam [21] in segetem alienam injeceris, quo eam [tu] inquinares, non solum *quod vi aut clam* dominum posse agere, vel, si locatus fundus sit, colonum, sed & in factum agendum: & si colonus eam exercuit, cavere eum debere, *amplius [22] non agi*: scilicet, ne dominus amplius inquietet: nam alia quædam species damni est, ipsum quid corrumpere, & mutare, ut lex Aquilia locum habeat: alia, nulla ipsius mutatione applicare aliud, cujus molesta separatio sit. §. 15. Cum eo plane, qui vinum [23] spurcavit [24], vel effudit [25], vel acetum fecit, vel alio modo vitiavit, agi posse Aquilia, Celsus ait: quia etiam effusum, & acetum factum, corrupti appellatione continetur.

§. 16. Et non negat fractum & ustum contineri *corrupti* appellatione: sed non esse novum ut lex, specialiter quibusdam enumeratis, generale subjiciat verbum, quo specialia complectatur: Quæ sententia vera est. §. 17. *Rupisse* eum utique accipiemus, qui vulneravit, vel virgis, vel loris, vel pugnis cecidit, vel telo, vel quo alio, ut scinderet alicui corpus; vel tumorem fecerit: sed ita demum, si damnum injuria datum est: cæterum si nullo servum pretio viliorem deterioremve fecerit, Aquilia cessat: injuriarumque [26] erit agendum dumtaxat: Aquilia enim eas ruptiones [27], quæ damna dant, persequitur. Ergo, etsi pretio quidem non sit deterior servus factus, verum sumptus in salutem ejus & sanitatem facti sunt, in hæc mihi videri damnum datum [28], atque ideo lege Aquilia agi posse. §. 18. Si quis vestimenta sciderit, vel inquinaverit [29], Aquilia, quasi ruperit, tenetur. §. 19. Sed & si quis milium [30] vel frumentum meum [31] effuderit in flumen, sufficit Aquiliæ actio. §. 20. Item, si quis frumento arenam [32] vel aliud [quid] immiscuit, ut difficilis [33] separatio sit, quasi de corrupto agi poterit. §. 21. Si quis de [34] manu mihi nummos excusserit [35] Sabinus existimat, damni injuriæ esse actionem, si ita perierint, ne ad aliquem pervenirent, puta si in flumen [36], vel in cloacam ceciderunt. Quod si ad aliquem pervenerunt, *ope [37] consilio furtum factum* agendum: Quod & antiquis placuit. Idem, etiam in factum dari posse actionem ait. §. 22. Si mulier pugno vel equa ictu a te percussa ejecerit [38], Brutus ait, Aquilia teneri, quasi rupto.

§. 23. Et si mulum plus justo oneraverit [39], & aliquid membri ruperit, Aquiliæ locum fore. §. 24. Si navem venaliciarum mercium perforasset, Aquiliæ actionem esse, quasi ruperit, Vivianus scribit.

§. 25. Si olivam immaturam [40] decerpserit, vel segetem [41] desecuerit immaturam, vel vineas crudas, Aquilia tenebitur: quod si jam maturas, cessat Aquilia: nulla enim injuria est, cum tibi etiam impensas donaverit [42], quæ in collectionem hujusmodi fructuum impenduntur. Sed si collecta hæc interceperit, furti [43] tenetur. Octavenus in uvis adjicit: nisi (inquit) in terram uvas projecit, ut effunderentur. §. 26. Idem & in sylva cædua scribit, ut, si immatura [44], Aquilia [45] teneatur: quod si matura [46] interceperit, furti teneri [47] eum, & arborum [48] furtim cæsarum. §. 25. Si salictum maturum ita, ne stirpes læderes, tuleris, cessare Aquiliam. §. 28. Et, si [49] puerum quis castraverit, & pretiosiorem [50] fecerit, Vivianus scribit, cessare Aquiliam: sed injuriarum erit agendum, aut ex edicto Ædilium, [aut] in quadruplum [51]. §. 29. Si calicem diatretum [52] faciendum dedisti, si quidem imperitia [53] fregit, damni injuria tenebitur: si [vero] non imperitia fregit, sed rimas habebat vitiosas, potest esse excusatus: & ideo plerumque [54] artifices convenire solent, cum ejusmodi materiæ dantur, non periculo suo se facere: Quæ res, ex locato tollit actionem: & Aquiliæ. §. 30. Si cum maritus uxori margaritas extricatas [55] dedisset in usu, eaque invito vel inscio viro perforasset, ut pertusis in linea [56] uteretur, teneri eam lege Aquilia [57], sive divertit, sive nupta est adhuc. §. 31. Si quis ædificii mei fores confregerit, [vel refregerit,] aut si ipsum ædificium [58] diruit, lege Aquilia tenetur.

§. 32. Si quis aquæductum meum diruerit, licet cæmenta mea sunt, quæ diruta sunt, tamen quia terra mea non sit [59], qua aquam duco, melius est dicere, actionem utilem dandam. §. 33. Si ex plaustro lapis ceciderit, & quid ruperit, vel fregerit, Aquiliæ actione plaustrarium teneri, placet, si male composuit lapides, & ideo lapsi sunt.

§. 34. Si quis servum conductum [60] ad mulum regendum, commendaverit ei mulum, ille ad pollicem [suum] eum alligaverit de loro, & mulus eruperit sic, ut & pollicem avelleret servo, & se præcipitaret: Mela scribit, si pro perito imperitus locatus sit, ex conducto agendum cum domino ob mulum ruptum vel debilitatum; sed, si ictu aut terrore mulus turbatus sit, tum dominum ejus, (id est, muli, & servi) cum eo, qui turbavit, habiturum legis Aquiliæ actionem: Mihi autem videtur, & eo casu, quo ex locato actio est, competere [etiam] Aquiliæ.

§. 35. Item si tectori [61] locaveris lacum [62] vino plenum curandum [63], & ille eum pertudit, ut vinum sit effusum, Labeo scribit in factum agendum.

De foveis. 1. De causæ cognitione.

28. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

QUi foveas ursorum cervorumque capiendorum causa faciunt, si in itineribus [64] fecerunt, eoque aliquid decidit, factumque deterius est, lege Aquilia obligati sunt: at si in aliis locis, ubi [65] fieri solent,

Atqui negatur dominum servi nomine ab alio bona fide possessi, furti teneri. *l.* 11. *infr. de noxalib.* Dic dominum ita non teneri, ut electo bonæ fidei possessore non teneatur, cum ab initio liberum sit actori, vel cum domino experiri, ut litis æstimationem præstet: vel cum bonæ fidei possessore, ut eum a se dimittat, si nolit pro eo subire litis æstimationem: quod forte servatur in versiculi sequentis hypothesi.

1 Imo non tenetur dominus noxali actione de furto a suo servo fugitivo commisso. *l.* 17. §. 3. ℌ. *de furtis. l.* 21. §. 3. *infr. de noxalibus.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 23. 2 Secundum hoc legis Aquiliæ caput videtur fuisse de intercepta nobis utilitate aliqua, cujus exemplum ex 9. Plin. 59. citat Cujac. 3 *Al.* Cæterarum rerum si quis alteri damnum faxit, quod aliquod animal præter hominem & pecudem occiderit, quod usserit, fregerit. Hotom. 4. *observat.* 2. Verum hæc lectio minime necessaria est: restringitur enim ad animalia contra mentem jurisconsulti, qui ad res etiam inanimatas extendit hanc legem, *ibi: cæterarum rerum*, unde de arbusto, villa, insula, furno dicitur, Aquiliæ quoque actionem competere. §. 7. 8. 9. 10. ℌ. *eod.* 4 Primo capite legis agitur de occiso: secundo, de intercepta nobis aliqua utilitate, ut antea exposui: tertio, de usto, fracto, rupto *ut hic* 5 Vide *l.* 30. §. 3. *infr. l.* 1. & 2. *C. h. t.* 6 Exemplum vide apud Festum, *in Salinum.* Cæterum in Florentinis legitur, *Fornicarius:* in Synopsi Basil. φεγνάξιος, verum *Fornicarius* rectius est. *Goth.* Vid. in hunc §. Affict. *decis.* 57. *num.* 9. Menoch. *de arbitr. jud. cent.* 4. *cas.* 390 *num.* 2. 16. 7 An & sequentium annorum? an vero etiam totius villæ æstimationem? 8 An hoc ita accipi oportet, ut colonus etiam negligentiæ teneatur? *Goth.* Alias, *in eligendis ministris fuit*, sed eleganter & solenniter JCtus, reliquisque Latinis duntaxat scriptoribus *ministeria* pro ministris ipsis dicuntur, ut *officia* pro officialibus. *l.* 3. § *tutor. infr. de suspect. tutor.* Mod. 9 Incendium ergo non imputatur colono, quoties vel a se, vel ab ejus servo ignis camino, vel fornaci recte subjectus fuit: eoque casu, si incendium oriatur, non ex culpa, sed fortuito venit: ideo nec colonus tenebitur. *l.* 11. *infr. de incend.* vide *l.* 3. §. 1. *supr. de off. Præf. vigilum.*
10 Negligens custos tenetur. Negligere videtur, qui circa ignem commissum obdormit.
11 Somnus, etsi res humana & naturalis est, imputatur tamen ei, qui vigiliam in se recipit. Somnus an excuset facientem, vide Tiraqu. *tract. de pœnis temperandis. causa* 5. & *c. majores. de baptism. Clement. unic. de homicidio.* 12 Quisque foco & igne in suo impune uti potest, *l.* 15. *supr. de servitut. l.* 8. *in fin.* ℌ. *si servit. vind.* exceptis tubulis: id enim quiddam extraordinarium videtur. *l.* 13. *supr. de servit. urb.* 13 Fumi vel ignis nomine cautio exigi potest, vide tamen *l.* 24. §. *præterea. infr. de damn.* 14 *Al.* servos. 15 Quid juris sit hodie, si minister, qui nobis servit, cujusque deditio noxæ nobis non competit, ignem subjecerit. 16 *l.* 43. *infr. locati.* 17 Colonus tenetur de incendio sua culpa dato. vide quæ notavi ad *l.* 11. *infr. de incend.* Quod si culpa careat, dedere ipsum servum, qui incendium fecit, potest. 18 Colonus in culpa quodammodo esse videtur, qui noxiis servis utitur. adde speciem *l.* 25. §. 4. *infr. locati.*
19 Quod jus est in colono incendii ratione, idem in inquilino esse debet. 20 Hoc enim tertium caput legis Aquiliæ de exustis agit §. 5. 6. *supr. eod.* 21 ἄγρωστιν Græci vertunt, id est, verbenam. Idem est, si arenam in frumentum, §. 20. ℌ. *eod.* tametsi eo loco legant quidam *avenam*, ut hic, & apud Cicer. 5. *de finibus.* Tertull. *lib. de præscript. c.* 31. Parabola bonum semen frumenti a domino seminatum primo constituit, avenarum autem sterilis fœni adulterium ab inimico Diabolo postea superducit. Huc tamen pertinere versus Virgilianus potest: *Infelix lolium & steriles dominantur avenæ.* Infelix lolium, vel eo dici putat Isidorus, quod sit inutile & infœcundum, *l.* 7. *c.* 9. Goth. vid. Cott. *in memorabil. in voce* lolium. *Mod.* 22 De hac formula dixi *ad l.* 15. ℌ. *ratam rem.* 23 Theophil. §. 13. *Inst. eod.* vel aquas. vide *l.* 1. ℌ. *de extraord. crimin.*
24 Spurcat vinum, qui aquam infundit. adde Festum *in spurcum vinum:* vide proverbium, ἀπώλεσας τὸν οἶνον, ἐπιχέας ὕδωρ, perdidisti vinum aqua infusa. 25 Idem est, si frumentum. §. 19. ℌ. *eod.* 26 *l.* 9. *in fin. infr. de injuriis.* 27 Consule Pythœum *in notis ad fragmenta JCtorum p.* 73. Mod. 28 Sensus est, lege Aquilia agi posse & sanato vulnerato servo, *l.* 45. §. 1. ℌ. *eod.* alias qui servum curavit alienum, sumptus in eo factos recuperare potest. vide *l.* 10. *C. de negotiis.* 29 Vel si fimo corrupto aliquem perfuderit. *l.* 1. §. 1. *infr. de extraord. crim.* 30 An a milio *miliarium:* ut sit vas ad coquendum milium? minime. vide quæ notav. ad *l.* 19. §. 12. *infr. de auro:* θερμῆτεον *Glossis*, v. Cujac. 2. *obs.* 6. 31 Vel vinum, §. 15. ℌ. *eod.*
32 Idem si avenam, ut §. 14. *supr. eod.* id est, lolium. 33 Vide §. 14. *in fin. supr. eod.* 34 Manu nummos qui alteri excutit, ita ut ad nullum perveniant, sed pereant, damni injuriæ: si, ut ad aliquem pervenirent, excussit, furti, vel in factum tenetur.
35 *l.* 52. §. 13. *infr. de furtis.* 36 Adde *l.* 14. §. 2. *infr. de præscriptis verbis.*
37 Vid. *l.* 50. §. 1. *infr. de furtis.* 38 Id est, abortum fecerit. ut *l.* 39. *infr. eod.*
39 *l.* 30. §. 2. *infr. locati.* Adde de eo, qui immaturam virginem stupravit, *l.* 25. ℌ. *de injuriis. l.* 38. §. 3. *infr. de pœnis.* 40 Vide quæ notavi ad *l.* 48. *supr. de usufr.* Goth. Adi Forcatul. *in penu jur. c.* 10. Sarmient. *lib.* 1. *select. interpr.* §. 5. *c.* 10. Mod.
41 Vide *l.* 21. *in princ. infr. de furt.* 42 An id semper præsumatur, collige ex iis, quæ adnotavi ad *d. l.* 48. 43 *l.* 25. *in fin. infr. de furtis.* 44 *Al.* immaturam. *l.* 1. *C. h. t. l.* 18. *infr. quod vi aut clam.* 45 Imo quod vi, aut clam. *l.* 18. ℌ. *quod vi.* 46 *Al.* Maturam: immaturam autem sylvam cæduam interpretor, quæ ante consuetum cædendi tempus cæsa sit. 47 Vide *l.* 1. *infr. arborum furtim cæsarum.* 48 Imo nihil præstabit. *d. l.* 18. 49 19. *Synops. Basilic.* περὶ εὐνούχων *c.* 74. §. 2. Goth. Vid. Cujac. *in paratitl.* & Mercer. *lib.* 1. *opin. c.* 17. Mod.
50 Nam castratis & eunuchis cubiculariis utebantur principes. vide *l.* 4. *C. de præpositis sacri cubiculi*, & *ibid.* Cujac. Quintilianus 5. *c.* 12. Mancipiorum negotiatores, formæ puerorum virilitate excisa lenocinantur. & *post:* sed mihi naturam intuenti, nemo non vir spadone *formosior* erit, nec tam eversa umquam videbitur ab opere suo providentia, ut debilitas inter optima inventa sit: Nec id ferro *speciosum* fieri putabo, quod, si nasceretur, monstrum erat: libidinem juvet ipsum effœminati sexus mendacium, nunquam tamen hoc continget malis moribus regnum, ut si qua *pretiosa* fecit, fecerit & bona &c.
51 Vide quæ notavi ad *Novell.* 142. *cap.* 1. *de pœna eorum, qui alios castrant.* 52 Id est, calicem ex lapillo vel gemma perforandum, cavandumque; unde Diatretarii, qui perforant margaritas, οἱ τρυπῶντες τοὺς μαργαρίτας, *in l.* 1. *C. de excusat. artificum.* vid. etiam Turneb. 27. *advers.* 31. 53 *l.* 13. §. 5. *infr. locati.* 54 Conventione fieri potest, ut ne Aquiliæ actionis nomine quis teneatur. 55 ἀτρήτους *Basil.* exaluminatas Plinio, a detracto alumine, nondum tamen pertusas, & conjectas in lineam. vide Cujac. 18. *obs.* 37. 56 *Linea* margaritarum quid, vid. quæ scripsi *in l. lineam.* 26. *infr. ad l. Falcid.* 57 *l.* 2. *C. rerum amot. l.* 37. *infr. de donat. inter virum.*
58 *l.* 50. *infr. eod.* 59 Adde *l.* 30. ℌ. *de servit. præd. rustic.* 60 Adde *l.* 60. §. 7. *infr. locati.* 61 Vietori, *Bud.* sed Basilica habent, κονιάτῃ, id est, tectori, qualis is est, qui tectorium cisternæ inducit. alias legitur, *victori.* Cujac. 10. *observ.* 9. Porro tectoris fit mentio *l.* 5. §. 7. *infr. commodati.* 62 Non excipulum musti defluentis e torculari, sed cisternam vini, de qua vid. *l.* 21. §. 5. *infr. de furtis.* meminit Xenophon, *lib.* 4. ἀναβάσεως, & Suidas. 63 Id est, incrustandum, ἐπὶ τῷ φροντίσαι, vel φιλοκαλῆσαι, vel ἀναχρίσαι τὰς πλευρὰς αὐτοῦ. Vid. Cujac. 10. *obser.* 9. 64 *l.* 7. §. *antepen. infr. quod vi.* 65 Ut si quis rete, quo tempore fructus colliguntur, tetenderit, & in illud collapsum animal interierit, indemnis est retis dominus, 6. Harmen. *in Georgicis* 6. §. 5. adde *l.* 29. *infr. eod.*

fecerunt, nihil tenentur. §. 1. Hæc tamen actio *ex cauſa* danda eſt: id eſt, ſi neque denunciatum eſt [1], neque ſcierit, aut providere potuerit (& multa hujuſmodi deprehenduntur, quibus ſummovetur petitor, ſi evitare periculum poterit.)

De laqueis. 1. *De protecto vel aquæductu reciſo.* 2. *De navibus.* 6. *De animalibus læſis, quæ pecudes non ſunt.* 7. *De magiſtratibus & pignoribus.* 8. *De verbo* plurimi, *ſupplendo in tertio capite.*

29. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

QUemadmodum ſi laqueos [2] eo loci poſuiſſes, quo [3] jus ponendi non haberes, & pecus vicini in eos [laqueos] incidiſſet. §. 1. Si protectum meum, quod ſupra domum tuam nullo jure habebam, reciſiſſes, poſſe me tecum damni injuria agere, Proculus ſcribit: debuiſti enim mecum, *jus mihi non eſſe protectum* [4] *habere*, agere: nec eſſe æquum, damnum me pati, reciſis a te meis tignis. † Aliud eſt dicendum ex reſcripto Imperatoris Severi, qui ei, per cujus domum trajectus erat aquæductus citra ſervitutem, reſcripſit, *jure ſuo poſſe eum intercidere:* & merito: intereſt enim, quod hic in ſuo protexit, ille in alieno fecit. §. 2. Si navis tua impacta in meam ſcapham, damnum mihi dedit, quæſitum eſt, quæ actio mihi competeret? Et ait Proculus, ſi in poteſtate nautarum fuit, ne id accideret, & culpa eorum factum ſit, lege Aquilia cum nautis agendum: quia parvi refert, navem immittendo, aut ſervaculum [5] ad navem ducendo, an tua manu damnum dederis: quia omnibus his modis per te damno adficior. Sed [6] ſi fune rupto, cum a nullo regeretur navis, incurriſſet, cum domino agendum non [7] eſſe. §. 3. Item Labeo ſcribit [8], ſi cum vi [9] ventorum navis impulſa eſſet in funes anchorarum alterius [&] nautæ funes præcidiſſent, ſi [10] nullo alio modo, niſi præciſis funibus explicare ſe potuit, nullam actionem dandam [11]. Idemque Labeo, & Proculus, & circa retia piſcatorum, in quæ navis [piſcatorum] inciderat, æſtimaverunt. Plane, ſi culpa nautarum [12] id factum eſſet, lege Aquilia agendum. Sed ubi damni [13] injuria agitur, ob retia, non piſcium, qui ideo capti non ſunt, fieri æſtimationem [14], cum incertum fuerit, an caperentur. Idemque [15] & in venatoribus, & in aucupibus probandum. §. 4. Si navis alteram contra ſe venientem obruiſſet, aut in gubernatorem, aut in ducatorem [16], actionem competere damni injuriæ, Alfenus ait. Sed ſi tanta vis navi facta ſit, quæ temperari non potuit, nullam in dominum dandam actionem: ſin autem culpa nautarum id factum ſit, puto Aquiliæ ſufficere. §. 5. Si funem quis, quo religata navis [17] erat, præciderit, de nave, quæ periit, in factum agendum. §. 6. [Hac actione] ex hoc legis capite de omnibus animalibus læſis, quæ pecudes non ſunt, agendum eſt, puta, ut de cane. Sed & de apro, & leone, cæteriſque feris & avibus idem erit dicendum [18]. §. 7. Magiſtratus municipales [19], ſi damnum injuria dederint, poſſe Aquilia [20] teneri. Nam & cum pecudes aliquis pignori cepiſſet, & fame eas [21] necaviſſet, dum non patitur [te] eis cibaria adferre, in factum actio danda eſt. Item ſi, dum putat ſe ex lege capere pignus, non ex lege ceperit, & res tritas [22] corruptaſque [23] reddat [24], dicitur legem Aquiliam locum habere: quod dicendum eſt & ſi ex lege pignus cepit. Si quid tamen Magiſtratus adverſus [25] reſiſtentem violentius fecerit, non tenebitur Aquilia: Nam & cum pignori ſervum cepiſſet, [&] ille ſe ſuſpenderit, nulla datur actio. §. 8. Hæc verba, *quanti* [26] *in triginta diebus proximis fuit,* etſi non habent *plurimi*, ſic tamen eſſe accipienda conſtat.

De adultero, 1. *Aut pignorato ſervo occiſo.* 2. *De vino vel frumento conſumpto.* 3. *De dolo & culpa. De ſegete aut vinea læſa progreſſu ignis.* 4. *Si ſervus non mortifere vulneratus, negligenter perierit.*

30. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

QUi occidit adulterum deprehenſum ſervum alienum [27], hac lege non tenebitur. §. 1. Pignori datus ſervus, ſi occiſus ſit, debitori [28] actio [29] competit. † Sed an & creditori danda ſit utilis, quia poteſt intereſſe ejus, quod debitor ſolvendo non ſit, aut quod litem tempore amiſit, quæritur? Sed [hic] iniquum eſt, & domino & creditori eum teneri: niſi ſi quis putaverit nullam in ea re debitorem injuriam paſſurum, cum proſit ei ad debiti quantitatem [30], &, quod ſit amplius, conſecuturus ſit ab eo: vel ab initio in id, quod amplius ſit, quam in debito, debitori dandam actionem: & ideo in his caſibus, in quibus creditori danda eſt actio propter inopiam debitoris, vel quod litem amiſit, creditor quidem uſque ad modum debiti habebit Aquiliæ actionem, ut proſit hoc debitori; ipſi autem debitori in id [31], quod debitum excedit, competit Aquiliæ actio. §. 2. Si quis alienum vinum vel frumentum conſumpſerit, non videtur damnum injuria dare: ideoque utilis danda eſt actio. §. 3. In hac [quoque] actione, quæ ex hoc capitulo oritur, dolus & culpa punitur. Ideoque ſi quis in ſtipulam [32] ſuam, vel ſpinam [33], comburendæ ejus cauſa, ignem immiſerit, & ulterius evagatus & progreſſus ignis alienam ſegetem vel vineam læſerit [34], requiramus num imperitia ejus aut negligentia id accidit: nam, ſi die ventoſo id fecit, culpæ reus eſt: nam & *qui occaſionem* [35] *præſtat, damnum feciſſe videtur* [36]. In eodem crimine eſt & qui non obſervavit, ne ignis longius procederet. At ſi omnia quæ oportuit obſervavit, vel ſubita vis [37] venti longius ignem produxit, caret culpa. §. 4. Si vulneratus fuerit ſervus non mortifere, negligentia autem [38] perierit, de vulnerato actio erit, non de occiſo.

Si quid putator vel machinarius dejecerit.

31. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

SI [39] putator [40], ex arbore ramum cum dejiceret, vel machinarius [41] hominem prætereuntem occidit: ita tenetur, ſi is in publicum decidat, nec [42] ille proclamavit [43], ut caſus ejus evitari poſſit. Sed Mucius etiam dixit, ſi in privato idem accidiſſet, poſſe de culpa agi: culpam [44] autem eſſe, quod, cum a diligente provideri poterit, non eſſet proviſum [45], aut dum denunciatum eſſet, cum periculum evitari non poſſit. Secundum quam rationem non multum refert, per publicum, an per privatum iter fieret: cum plerumque [46] per privata loca vulgo iter fiat. Quod ſi nullum iter erit, dolum duntaxat præſtare debet, ne immittat in eum, quem viderit tranſeuntem: nam culpa ab eo exigenda non eſt: cum divinare [47] non potuerit [48], an per eum locum aliquis tranſiturus ſit.

Si familia damnum dederit. 1. *Qui ſervum vulneraverit, vel occiderit.*

32. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

ILlud quæſitum eſt, an quod Proconſul in furto obſervat, quod a familia factum ſit, (id eſt, ut non in ſingulos detur pœnæ perſecutio, ſed ſufficeret [49] id præſtari, quod præſtandum foret, ſi id furtum unus liber feciſſet) debeat & in actione damni [50] injuriæ obſervari. Sed magis viſum eſt [51], idem eſſe obſervandum [52]: & merito, cum [53] enim circa furti actionem hæc ratio ſit, ne ex uno delicto tota familia dominus careat, eaque ratio ſimiliter & in actionem damni injuriæ interveniat, ſequitur, ut idem debeat æſtimari: præſertim cum interdum levior [54] ſit hæc cauſa delicti: veluti ſi culpa, & non dolo, damnum daretur. §. 1. Si idem eundem ſervum vulneraverit, poſtea deinde etiam occiderit, tenebitur & de vulnerato [55], & de occiſo: duo enim ſunt delicta: Aliter, atque ſi quis uno impetu pluribus vulneribus aliquem occiderit: tunc enim una erit actio de occiſo.

De rei æſtimatione. 1. *De actione in factum.*

33. PAULUS lib. 2. ad Plautium.

SI ſervum meum occidiſti, non [56] affectiones æſtimandas eſſe puto (veluti ſi filium tuum naturalem quis occiderit, quem tu magno emptum velles,) ſed quanti omnibus valeret. Sextus quoque Pedius ait, pretia [57] rerum, non ex affectione, nec utilitate ſingulorum,

1 *l.* 31. *infr. eod.* 2 *l.* 55. *infr. de acquir. rerum domin.* Goth. Conjunge *l. magiſtratib. ſupr. de juriſd. & ad* §. 1. Vid. Vall. *tract.* 8. Pilæum *quæſt.* 10. Mod. 3 Puta in alieno, non in tuo, ut hinc conſtet laqueos, & retia cuique jure permitti in ſuo ponere, ſuorum fructuum ab animalibus conſervandorum cauſa. 4 Vel murum, *l.* 17. *ſupr. ſi ſervitus.* vel arborem. *l.* 2. *infr. de arboribus.* 5 Scapham, cui vel interdum nautæ tempeſtatis tempore ſe committunt, vel ipſos piſces ſervandos, Turneb. 27. *adverſ.* 3. Græci κόντον πηδάλιον. ferraculum, *vulg.* gubernaculum *Hugo a Porta.* ferriculum *Haloand.* *Alii*, verriculum: *Alii*, feraculum: Antonius Auguſtinus apud Feſtum *in Soracum*, legiſſe videtur, forraculum, *vel* ferraculum: a ferraco, *vel* farraco. Cicero *in Piſonem apud* 8. Quintil. 3. Tibi tota cognatio in ſerraco advehitur. Vitruvius 10. *c.* 1. Portationes eorum non eſſent, niſi plauſtrorum aut farracorum per terram, naviculorum per aquam inventæ eſſent machinationes. Quibus ex locis ſane colligas, non legendum eſſe *ferraculum* vel *ſarraculum* cum hac lege non agatur de vehiculo, aut machinatione terreſtri, ſed aquatili, & navigio: & alioquin ex Feſto conſtat ſoracum eſſe, quo ornamenta portentur ſcenicorum. Plaut. *in Perſa:* Librorum ecce illum plenum ſorracum habeo, & Gloſſis ſarraca, ἅμαξα. Proinde legunt alii Lenunculum *ex Nonio.* *Alii* remunculum *ex Gell.* Cuj. 9. *obſ.* 10. legit ferraculum ex Gloſſis, & 14. *obſ.* 13. πηδάλιον, gubernaculum, clavum, ferraculum, *Gloſſ.* 6 *Sed etſi fune rupto*, ita emendat Antonius Faber 5. *Conject.* 17. Idem monet Cujacius 25. *obſerv.* 10. Particulam *ſed* accipiendam hic eſſe pro conjunctiva & rationali, ut tamen non conjungat, ſed disjungat, & diſcretiva ſit particula: ut ſit ſenſus, ſuperiore caſu agendum eſt cum nautis, qui in culpa fuerunt, hic non item: quia fortuitus caſus fuit, non culpa. Eo ſenſu verbum *ſed* interdum accipiatur, ut dixi ad *l.* 32. §. 19. ff. *de donat. inter virum.* 7 Negationem delet Ant. Fab. 5. *conject.* 17. Differt. Arum. *Ex.* 17. *th.* 13. Ant. Matth. *Exerc. Pand.* 8. *th.* 4. Anſ. 8 Vid. Forcatul. *aviarii c.* 5. Mod. 9 Adde *l.* 15. *l.* 16. §. 8. *infr. de public.* 10 Vide *l.* 3. §. *pen. infr. de incend.* 11 An eo caſu debetur naulum? vide *l.* 15. *l. ult.* §. *ſi propter. infr. de public.* 12 De quo adi Molinæum *de eo quod intereſt. n.* 84. Mod. 13 De hac formula ſcripſi ad Ciceronem *in oratione pro Roſcio Comœdo.* 14 In emptione autem jactus retis agitur ad incertum, ſi piſcator rete jacere noluit: ſi extraxit, nec velit reddere, quod extraxit, æſtimabitur. *l.* 12. ff. *de act. empt.* 15 Argumentum a piſcatione ad venationem & aucupium. 16 *Ductorem.* 17 Idem in pontone (Galli *Bac* appellant) dicendum eſt, quod ſæpiſſime occurrit. 18 Et in omnibus rebus quæ anima carent §. 13. *Inſt. eod.* 19 Id eſt, minores, ſine imperio. *l.* 32. *in fin. infr. de injuriis.* 20 *l.* 12. ff. *de juriſd.* 21 Adde *l.* 9. §. 2. *ſupr. eod. l.* 4. *infr. de agnoſc. liber. l.* 2. §. 20. *infr. vi bonor. rapt.* 22 Pignus detritum reddens tenetur in id, quod intereſt domino. Quod notari poteſt adverſus fœneratores, pignora detrita reddentes debitori. 23 In pignoribus cuſtodiendis, operæ aliquid eſt & laboris. Fieri enim non poteſt, ut pignus tempore ipſo non alteretur: ut hinc colligas, fidejuſſoris dandi promiſſorem, ſeu debitorem, non poſſe invito creditori, fidejuſſoris loco pignus dare: quamvis meliorem conditionem creditoris videatur efficere. Eſt enim labor, ut ſuperius dictum eſt, in pignore cuſtodiendo. §. 33. *verſ. præterea. Inſt. de act. l. ult. ſupr. de uſu.* vide Neguſantium *tract. de pignorib. membr.* 1. *part.* 5. *n.* 1. 24 *l.* 25. *infr. de pignoratitia.* 25 *l. ſi ſervus. C. de his, qui ad Eccleſ.* 26 §. 14. *in fin. Inſt. eod.* 27 Vide *l.* 24. *infr. ad l. Jul. de adult.* Goth. Adde *not. ad l.* 20. *ff. ad l. Jul. de adult.* Anſ. 28 Cur? quia pignorati ſervi occiſi dominus eſt. 29 *Lege Aquilia.* quia pignoris dominus eſt. *l.* 11. §. 6. *ſupr. eod.* 30 Quod creditor ex pignore conſequitur, debitori prodeſt ad debiti quantitatem extenuandam, ut de ſuperfluo tantum poſtea teneatur. 31 Vide *l.* 24. §. 2. *infr. de pignor. act. l.* 21. §. 2. *infr. de pignoribus.* 32 *Deuteronomii* 22. & 6. Harmen. 12. §. 5. 33 Vide *Exod.* 22. Harmenop. 6. *tit.* 12. & apud eundem in legibus *Georgicis c.* 8. 34 *Deuteronomii* 22. id eſt, ſi in ſtipulam igne conjecto (dum quid aliud legit) ignis fugit & proceſſit, non Aquilia, ſed in factum actione tenebitur. vide *collationem legum Moſaicarum, tit.* 12. *de incendio.* Igitur tres actiones competere videntur, Criminalis, ex dolo, *l.* 9. *infr. de incendio.* Civilis in factum, *ut hac ſpecie dict. tit.* 2. & dupli, *l.* 1. *C. h. t.* Paul. 5. *ſent.* 3. §. *ult.* 35 Occaſio inter cauſas efficientes numeratur, *l.* 51. *infr. eod.* ut & origo. *l.* 1. §. 5. *verſ. ſexum.* ff. *de poſtulando.* 36 *l.* 15. *infr. ad l. Corn. de ſicariis.* 37 Vis ſubita excuſat incendium, *ut hic.* adde *l.* 29. §. 3. ff. *eod.* 38 Sua, ut ſi non patiatur ſe a medicis curari. *Bald.* 39 36. *Synopſis Baſilic. ex lib.* 60. *tit.* 3. *c.* 29. adde 6. Harmenopul. *in Georgicis* 6. §. 1. 40 Ligni cæſor, cum arborem putaret. Idem dixeris de fabro ædificante, vel tegulas imponente ædificio. 41 Machinarius, qui in machina, aut de machina operatur. 42 Aut ſignum aliquod, vel perticam ſigni loco non poſuit. 43 Proclamatio excuſat factum machinarii occidentis, ejusve, qui inſidiatorem interficit. Cæterum proclamationis hæc formula fuiſſe videtur, *Cave*, ut ex Ciceronis 2. *de Oratore* colligimus, *l.* 7. ff. *ad l. Corn. de ſicariis.* §. 5. *Inſt. eod.* 44 Culpa eſt non prævidere, quod a diligente prævideri poteſt, eſt igitur culpa diligentiæ oppoſita. 45 *l.* 26. §. 7. *ſupr. ex quibus cauſ. majores. l.* 9. §. 1. *infr. locati.* 46 Iter vulgo fit plerumque per privata loca. 47 Divinare nemo cogitur, *l.* 29. §. 2. ff. *mandati.* ideoque qui non divinat, culpam non admittit. Eſt vero divinatio diverſa providentia, quæ in diligentem hominem cadit. Hujus enim, non illius privatio, culpa eſt. Providentia, ratiocinatione per cauſas perficitur. Divinatio eſt citra cauſam futuri prænotio. 48 *l.* 29. §. 2. *infr. mandati.* vide *l.* 4. §. 23. *infr. de dol. mal. & met. except.* 49 Vide *l.* 1. *in fin. infr. ſi familia furtum.* 50 Aquilia. 51 Contra hoc reſponſum pugnare videtur *l.* 9. *ſupr. de juriſd.* Sed *l.* 9. quamvis dicat in damno plura eſſe facta, non tamen definit dominum pro ſingulis teneri ut in albo corrupto. Nam particula, *hic*, quæ eſt in illa lege, ſic intelligitur i. e. in hac ſpecie, quæ eſt de albo corrupto vid. Cujac. *l.* 8. *obſervat. c.* 20. Mod. 52 Quod in furto, ut ſcil. dominus liberetur, ſi unius nomine damnum præſtiterit: ſed aliud definitur, quoties familia album corrupit, quoties injuriam intulit. *l.* 9. *ſupr. de juriſdict.* Ibi igitur plura facta, non unum; hic unum, non plura (interpretatione prudentum ſcilicet, non a Prætore: ſic enim intelligi poteſt quod extat *in l.* 9. ff. *de juriſd.*) fingimus. Cur tam varie? non ideo placet, quod furti & damni injuria dati nominatæ ſint actiones: albi corrupti non item. *Bart.* aut quod in furto animus ſolus, in reliquis factum ipſum conſideretur. *Alciat.* aut quod in furto res non corrumpatur, utcumque rem eandem plures contrectent. *Baro.* Placet potius, id ideo conſtitutum, quod injuria damno pecuniario gravius toleretur. *Govean.* quod in furto & Aquilia, licet plures rem contrectent, una res tamen furtiva intelligitur, cujus reſtitutione domino fit ſatis. In albo corrupto & injuria aliud ſit, quæ gravior eſt, a pluribus, quam ſi ab uno illata ſit, ut merito unius luitione cæteros hic liberari non oporteat. *Zaſ.* vide Cujac. 8. *obſerv.* 20. 53 Ratio ubi eadem, ibi jus idem eſſe debet. *l. ult. C. de pecunia conſtituta.* 54 Levior eſt cauſa damni injuria dati, quam furti. Cur levior? damnum injuria culpa dari poteſt: furtum dolo ſemper committitur. 55 Vide *l.* 11. §. 3. *ſupr. eod.* 56 Imo affectiones æſtimandæ. *l.* 54. ff. *mandati.* Dic, affectionem non conſiderari in æſtimatione, ſed in actione; hoc eſt, ut quis agere poſſit: Judex me ad agendum admittet ob affectum meum: non tamen ſequetur in judicando æſtimationem, quam ex affectu meo facio. 57 *l.* 62. *in fin. l.* 63. *infr. ad l. Falcidiam.*

sed communiter [1] fungi [2]. Itaque eum, qui filium naturalem possidet, non eo locupletiorem esse, quod eum plurimo, si alius possideret, redempturus fuit: nec illum, qui filium alienum possideat, tantum habere, quanti eum patri vendere posset: in lege enim Aquilia [damnum] consequimur, & *amisisse* [3] dicemur, quod [4] aut consequi potuimus, aut erogare cogimur. §. 1. In damnis, quæ lege Aquilia non tenentur, in factum datur actio [5].

Si servus legatus occisus sit.

34. MARCELLUS lib. 21. Digestorum.

Titio & Seio Stichum legavit: liberante [6] Seio, cum Titius vindicasset legatum, Stichus occisus est: deinde Seius repudiavit legatum: Perinde [7] Titius agere possit, ac si soli legatus esset:

35. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

QUia retro [8] adcrevisse dominium ei videretur.

1. *Si dominus servum vulneratum heredem instituerit.*

36. MARCELLUS lib. 21. Digestorum.

NAm sicut repudiante [9] legatario legatum, heredis est actio, perinde [10] ac si legatus non esset, ita hujus actio [11] est, ac si soli legatus esset. §. 1. Si dominus servum, quem Titius mortifere vulneraverat, *liberum & heredem esse* jusserit, eique postea Mævius exstiterit heres, non habebit Mævius cum Titio legis Aquiliæ actionem: Scilicet secundum Sabini opinionem, qui putabat, ad heredem actionem [12] non transmitti, quæ defuncto competere non potuit: Nam sane absurdum accidet, ut heres pretium quasi occisi consequatur ejus, cujus heres exstitit. Quod si ex parte eum dominus heredem cum libertate esse jusserit, coheres ejus mortuo eo, aget lege Aquilia.

Si quis jussu alterius damnum dederit. 1. De quadrupede, cujus nomine actio est, occisa.

37. JAVOLENUS lib. 14. ex Cassio.

LIber homo, si jussu [13] alterius, manu injuriam dedit, actio legis Aquiliæ cum eo est, qui jussit, si modo [14] jus imperandi habuit: quod si non habuit, cum eo agendum est, qui fecit.

§. 1. Si quadrupes, cujus nomine actio esset cum domino, quod pauperiem fecisset [15], ab alio occisa est, & cum eo lege Aquilia agitur, æstimatio non ad corpus quadrupedis, sed [16] ad causam ejus, in quo de pauperie actio est, referri debet: & tanti damnandus est is, qui occidit, judicio legis Aquiliæ, quanti actoris interest, noxæ [17] potius [18] deditione defungi [19], quam litis æstimatione.

Si servum meum bona fide tibi servientem servus tuus vulneraverit.

38. IDEM lib. 9. Epistolarum.

SI eo tempore, quo tibi meus servus, quem bona fide emisti, serviebat, ipse a servo tuo vulneratus est, placuit, omnimodo me tecum recte lege Aquilia experiri [20].

De ejectione. 1. De pecore, quod quis in agro suo deprehendit.

39. POMPONIUS lib. 17. ad Quintum Mucium.

QUintus Mucius scribit: Equa, cum in alieno pasceretur, in cogendo [21] quod prægnans erat, ejecit [22]: Quærebatur, dominus ejus possetne cum eo, qui coëgisset, lege Aquilia agere, quia equam in iciendo [23] ruperat [24]? si percussisset, aut consulto vehementius egisset, visum est agere posse. §. 1. Pomponius: Quamvis alienum pecus in agro suo quis deprehendisset, sic illud expellere debet, quomodo si suum deprehendisset: quoniam, si quid ex ea re damnum cepit, habet proprias actiones [25]. Itaque qui pecus alienum in agro suo deprehenderit [26], non jure id includit [27]: nec agere illud aliter debet, quam (ut supra diximus) quasi suum: sed vel abigere debet sine damno, vel admonere dominum, ut suum recipiat.

De chirographo, vel testamento, vel instrumento deleto.

40. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

IN lege Aquilia, si deletum chirographum mihi esse dicam, in quo sub conditione mihi pecunia debita fuerit, & interim testibus quoque id probare possim, qui [28] [testes] possunt non esse eo tempore, quo conditio existit [29], & si summatim re exposita, ad suspicionem Judicem adducam, debeam vincere: sed tunc condemnationis exactio [30] competit, cum debiti conditio extiterit: quod si defecerit, condemnatio nullas vires habebit.

Pro testamento deleto non competit actio l. Aquil. testatori, sed heredi, vel legatario. Bald.

41. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

SI quis testamentum deleverit [31], an damni injuriæ actio competat, videamus? & Marcellus lib. v. Digestorum dubitans negat competere: quemadmodum [enim] (inquit) æstimatio inibitur [32]? Ego apud eum notavi, in testatore quidem hoc esse verum; quia quod interest ejus, æstimari non potest: verumtamen in herede vel legatariis diversum, quibus [33] testamenta pene chirographa sunt. † Ibidem Marcellus scribit, chirographo deleto [34], competere legis Aquiliæ actionem. Sed & si quis tabulas testamenti apud se depositas deleverit, vel pluribus præsentibus legerit, utilius est, in factum & injuriarum [35] agi, si injuriæ faciendæ causa, secreta judiciorum publicavit. §. 1. Interdum evenire Pomponius eleganter ait, ut quis tabulas delendo, furti non teneatur, sed tantum damni [36] injuriæ, utputa [37] si non animo furti faciendi, sed tantum damni dandi delevit; nam furti non tenebitur: cum [38] facto enim etiam animum furis furtum exigit [39].

42. JULIANUS lib. 48. Digestorum.

QUi tabulas testamenti depositas [40], aut alicujus rei instrumentum ita delevit, ut legi non possit, depositi actione, & ad [41] exhibendum tenetur: quia corruptam rem restituerit, aut exhibuerit. Legis quoque Aquiliæ actio ex eadem causa competit: *Corrupisse* [42] enim tabulas recte dicitur & qui eas interleverit [43].

De damno dato in rebus hereditariis.

43. POMPONIUS lib. 19. ad Sabinum.

OB id, quod antequam hereditatem adires, damnum admissum in res hereditarias est [44], legis Aquiliæ actionem habes; quod post mortem ejus, cui heres sis, acciderit: *dominum* [45] enim lex Aquilia appellat, non utique eum, qui tunc fuerit, cum damnum daretur: nam isto modo ne ab eo quidem, cui heres quis erit, transire ad eum ea actio poterit: neque ob id, quod tum commissum fuerit, cum in hostium potestate esses, agere postliminio reversus poteris: & hoc aliter constitui sine magna captione posthumorum liberorum, qui parentibus heredes erunt, non poterit. † Eadem dicemus & de arboribus eodem tempore furtim cæsis. Puto, eadem dici posse etiam de [hac] actione, *Quod vi, aut clam*; si modo quis aut prohibitus fecerit, aut apparuerit eum intelligere debuisse, ab eis, ad quos ea hereditas pertineret, si rescissent, prohibitum iri [46].

De culpa levissima. 1. Si servus, domino sciente, damnum dederit.

44. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

IN lege Aquilia & levissima [47] culpa [48] venit. §. 1. Quoties sciente domino servus vulnerat, vel occidit, Aquilia dominum teneri dubium non est.

Scientia *domini quomodo accipitur. 1. Si servus vulneratus convaluerit. 2. Si quis servum, quem liberum putabat, occiderit. 3. De duobus concurrentibus. 4. De damno sui defendendi causa dato. 5. De pariete sublato.*

45. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

---

1 Vide *l.* 10. §. 1. ff. *de diversis temporalibus præscription.* Porro hoc ex versiculo, & *amisisse* ff. colligitur, ejus, quod interest communiter, seu communis interesse definitio. adde *l.* 13. ff. *ratam rem haberi.* 2 *Communiter fungi pretia* dicuntur, quæ ex affectione & utilitate totius populi, non singulorum, petuntur. *d. l.* 62. & 63. ff. *ad l. Falcid.* 3 Damni species est, amisisse. *d. l.* 13. 4 *Id, quod interest*, ita definiri potest, quod aut consequi potuimus, aut erogare cogimur: Prius lucrum amissum: posterius damnum, *l. ult.* ff. *de prætoriis stipulat. l. si commissa.* 13. ff. *ratam rem.* 5 *l.* 11. *in fin.* ff. *de præscript.* 6 Ita *Flor.* al. *deliberante.* 7 Adde *l.* 35. 36. ff. *eod. l.* 17. *in fin.* ff. *eod.* Jus adcrescendi etiam retrotrahitur. *Bald.* vide *l.* 44. §. 1. ff. *de leg.* 1. 8 Retro dominium adquisitum interdum fingitur. Aquilia retro oculos habet. Idem in alluvione. vide *l.* 17. §. 1. *supr. eod. l.* 2. ff. *quod legatorum.* 9 Legatario repudiante, heredis est actio. 10 Paria sunt legatum non esse, & legatum repudiari. 11 Vide *l.* 26. *C. de fideicommissis.* 12 Legis Aquiliæ. vide *l.* 15. *in fine.* ff. *eod.* 13 Jubens injuriam fieri, injuriæ tenetur. adde quæ scripsi ad *l.* 1. §. 13. ff. *de vi & vi armata.* 14 *l.* 10. *in fine.* ff. *de his, quæ ut indignis. l.* 13. ff. *ad legem Falcidiam. l.* 167. *in fin. l.* 169 ff. *de reg. jur.* 15 *l.* 1. §. *pen.* ff. *tit. proxim.* 16 Corpus & causa rei hic opponuntur. v. *l.* 22. §. 1. *supr. eod.* 17 Noxæ deditio utilior est actori, quam litis æstimatio. 18 Noxæ deditio, & litis æstimatio hic opponuntur. 19 Defungitur noxæ deditione is, qui noxæ dedit animal. 20 Quid si hereditatem petis? mihi non imputabis, si quid detrimenti servo tuo illatum fuerit, quia re mea me abuti puto, *l.* 25. §. *consuluit.* 11. *supr. de petitione hered.* nec etiam tenebor, si tuus servus eo tempore alium corruperit. *l.* 1. §. 1. ff. *de serv. corrupt.* 21 Cogit equum, qui icit. ff. *eod.* ibi, *in iciendo*: agit, aut abigit. ff. *eod. ibi vehementius egisset.* ἀπήλασας, abegisti, *Synopsis Basil.* 19. *tit.* 10. *ex lib.* 60 *tit.* 3. *c.* 35. 22 *l.* 27. §. 22. *supr. eod. l.* 53. ff. *eod.* 23 Id est, percutiendo ἐὰν ἔπληξας, ἢ σφοδρῶς ἤλασας, si percussisti & vehementius egisti. vid. Festum *in icit: percussit*: Plaut. *Truculento.* Frendit, icit femur. Idem *Aulularia*, fuscina ici vidulum. Pacuvius *Armorum judicio*, Canis, quando percussa est lapide, non tam appetit illum, qui se icat, quam illum lapidem, quo icta est. Nonius *in icit.* Alii legunt *hic* ejiciendo: male. 24 §. *ult. Inst. eod.* adde *l.* 51. ff. *de furtis.* 25 De pastu sc. de quibus *l.* 14. *in fin.* ff. *de præscriptis.* 26 Damni æstimatio quemadmodum hic inibitur? dixi *l.* 8. ff. *arborum furtim cæsarum.* 27 Quidam tamen volunt, in hac specie locorum consuetudines spectandas, non jus scriptum: quas juri scripto interdum contrarias esse in eo casu scribit Petrus Ratus ad *consuetud. Pict.* & Pyrrhus *ad consuetud. Aurel.* Speculator *in tit. de actore. versic. sed pone invento*, tradit pecus in hac hypothesi includi & detineri posse, sed tantisper dum ejus dominus appareat, ut in eum possit actio institui restituto pecore; sed si propius spectemus, leges reperientur, quæ detentionem pecoris tantisper videntur permittere, dum cautio præstita sit. *l.* 9. §. 1. ff. *de damno. l.* 8. ff. *de incendio.* adde *l.* 25. *infr. ad l. Jul. de adulter.* eamque opinionem tuentur Bartolus & Zasius *in dict. l.* 9. Bessianus *ad consuetud. Arver.* Franc. Mingonius *ad consuetud. Andeg.* quod tamen Oldradus autoritate hujus legis non admittit. 28 Lex est utilissima. Usus autem ita obtinuit, testes ante litis contestationem (ne alioquin lis nulla sit) non esse recipiendos, *argum. c.* 1. *cap. accedens.* 2. *c. quoniam frequenter.* §. *extr. ut lite non contestata.* Sed quia actoris, vel rei interest, ne sibi suisque successoribus rerum gestarum memoria pereat, vel probationis facultas, in utrisque admissum est, ut ante litis contestationem petere possint testes a se productos interrogari & examinari. De actore prius videamus, quibus ex causis, seu quando, a quo & qua forma id impetrare debeat. Actor, quoties timet de suorum testium morte, aut diuturna ac longinqua absentia (addamus & de eorum oblivione & lenitate) Judicem suum vel testium (apud Gallos Regiæ literæ impetrandæ sunt ad Judices regios eo fine, Papon. 2. *notarior. lib.* 10.), summatim re exposita, interpellabit, ut testes a se productos ob eas causas examinet, ad rei in futurum memoriam. Huic petitioni Judicem subscribere æquum est, *ut hic.* Reus autem (etsi officio Judicis impetrare possit, ut adversarius intra certum tempus agat, & id nisi fecerit, perpetuum illi indicatur silentium *arg. l.* 5. *C. de ingen. manumiss.*) eodem modo, & iisdem pene de causis testes suos ante litis contestationem producere, ac petere, ut interrogentur, potest: idque tuendæ in futurum exceptionis suæ causa. Demus enim præsentibus testibus liberationem ei legatam, *c. significav.* 41. *extr. de testibus.* demus damnum in re deposita, commodata, locata, vel communi ei datum esse, vel naufragium accidisse. *l.* 2. *C. de naufragiis. lib.* 11. *tit.* 5. Quid si damnatus contumaciæ, innocentiam suam testibus probare cupiverit, num id postulare poterit? Jo. Papo *ibid.* negat posse, idque (hoc nostris Gallis dico) ex Francisci I. constitutione, fore alioquin in potestate rei, ut criminalem causam in civilem convertat. Singulare est, quod notat Imbertus *in Enchiridio, in verbo Simplex signatura*, vi simplicis signaturæ beneficiarium petere posse, ut argentarii Romani, super signatura concessi beneficii interrogentur: ut ita demum beneficii recreantia impetretur, cum alioquin, molestiæ & dispendii magni sit, ad eam impetrandam, Bullis Pontificias authenticas proferre. Silentio non etiam prætereunda differentia duarum interrogationum, ab interpretibus notata, *ex c. quoniam frequenter.* 5. *ut lite non contestata.* & *cap. significavit.* 41. *ext. de testibus.* Nam & hoc capite omnes: in illo, valetudinarii, & mox abfuturi tantum interrogantur. qui ex hoc cap. deponunt, perpetuo, qui ex illo, intra annum tantum probant. Depositio testium *ex d. c.* 41. facta continuo publicatur: ex illius vero capitis præscripto facta, obsignata tantum penes judices manet, nec ante litis contestationem publicatur. vid. Mynsingerum, 4. *observ.* 71. 72. & Gail. 1. *observ.* 92. & 93. Hartmannum Hartmanni *tit.* 15. *de Testib. observ.* 10. Wurmserum *tit.* 18. *de testib. observ.* 18. Ferrariens. *in forma* 8. *ad perpetuam rei memoriam.* Adde & illud, Testes parte præsente & non citata regulariter non recipi lite non contestata. *cap. quoniam. in princ. ut lite non contestata.* cujus sententiæ vide plures exceptiones apud Socinum *reg.* 404. 242. & 243. 29 *Al.* exstabit. 30 Seu actio. *l.* 36. *in fin. infr. de reb. cred.* 31 *l.* 42. *infr. eod. l.* 31. *infr. de furt.* vide quæ notavi ad *l.* 5. *in fin. infr. de præscript.* Goth. Quando rasura aut deletio vitiet testamentum, vid. Menoch. *remed. possess.* 4. *num.* 707. & *seqq.* Valq. *Success. creat.* §. 15. *requisit.* 17. Ans. 32 *Iniri æstimatio* dicitur, cum invenitur modus rei æstimandæ: ita *iniri ratio* dicitur Terentio *Heautontim. act.* 4. *scena* 1. Antea male legebatur hic, *inhibetur.* 33 *l.* 10. *in fin.* ff. *de edendo.* 34 *l.* 27. 28. 29. 30. 31. 32. *infr. de furtis.* 35 Doli, *l.* 35. *supr. de dolo*: depositi, *l.* 1. §. 38. *infr. depositi*: & falsi, *l.* 1. §. 6. *infr. ad l. Corn. de falsis.* criminaliter ad metallum vel deportationem. *l.* 38. §. 9. *infr. de pœnis.* 36 Cur ita? Quod actum male semper injuriam continet. 37 Animus facientis distinguit injuriam a damno. 38 Furtum non fit ipso ac nudo facto: sed facto simul & animo. 39 Vide *l.* 53. *infr. de furt.* 40 Vide *l.* 41. *supr. eod.* 41 Et suppressarum rerum. 42 Corrumpit tabulas, qui eas interlevit. Est igitur interletio in tabulis corruptionis species. 43 Vide *l.* 12. *C. de testam.* 44 Vid. *l.* 13. §. 2. *supr. eod.* 45 Cui datur Aquilia. *l.* 11. §. 6. *supr. eod.* 46 Ne melioris conditionis sint stulti, quam periti. *l.* 4. *in fin. infr. quod vi. l.* 13. *infr. de noxalib.* 47 Levi ex culpa Aquilia competit. *Basil.* imo ex levissima. *Græci.* 48 *l.* 13. *infr. de liberali causa.*

SCientiam [1] hic pro patientia [2] accipimus, ut qui prohibere potuit, teneatur, si non fecerit [3]. §. 1. Lege Aquilia agi potest, & sanato vulnerato servo [4]. §. 2. Si meum servum, cum liberum putares [5], occideris, lege Aquilia teneberis. §. 3. Cum stramenta [6] ardentia transilirent duo concurrerunt, amboque ceciderunt [7], & alter flamma consumptus est? Nihil eo nomine potest agi, si non intelligitur, uter ab utro eversus sit. §. 4. Qui, cum [8] aliter tueri se non possunt, damni culpam dederint, innoxii sunt: *Vim enim* [9] *vi defendere omnes leges, omniaque jura permittunt.* Sed si, defendendi mei causa, lapidem in adversarium misero, sed non eum, sed prætereuntem percussero, tenebor lege Aquilia: illum enim solum, qui vim infert, ferire conceditur: & hoc, si tuendi dumtaxat, non etiam ulciscendi [10] causa factum sit. §. 5. Qui idoneum parietem sustulit, damni injuria domino ejus tenetur.

Si vulnerato servo actum sit, & , eo mortuo, iterum agatur.

46. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

SI vulnerato servo, lege Aquilia [11] actum sit, postea mortuo ex eo vulnere, agi lege Aquilia [12] nihilominus potest [13].

47. JULIANUS lib. 86. Digestorum.

SEd si priore judicio æstimatione facta, postea mortuo servo, de occiso agere dominus instituerit, exceptione doli mali opposita compelletur: ut ex utroque judicio nihil amplius consequatur, quam consequi deberet, si initio de occiso homine egisset [14].

De damno dato in re hereditaria.

48. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

SI servus ante aditam hereditatem damnum in re hereditaria dederit, & liber factus in ea re damnum det, utraque [15] actione tenebitur: quia alterius, & alterius facti, hæ res sunt.

De apibus fumo fugatis, vel necatis. 1. *Quid sit* damnum injuria datum. *De ædibus intercisis incendii arcendi gratia.*

49. ULPIANUS lib. 9. Disputationum.

SI quis fumo [16] facto apes alienas fugaverit [17], vel etiam necaverit, magis causam mortis præstitisse videtur, quam occidisse: & ideo in factum [18] actione tenebitur. §. 1. Quod dicitur [19], *damnum injuria datum Aquilia persequi*, sic erit accipiendum, ut videatur damnum injuria datum, quod cum damno injuriam attulerit: nisi magna vi cogente fuerit factum: Ut Celsus scribit circa eum, qui incendii [20] arcendi gratia, vicinas [21] ædes intercidit: nam hic scribit cessare legis Aquiliæ actionem: justo enim metu ductus, ne ad se ignis perveniret, vicinas ædes intercidit: &, sive pervenit ignis, sive ante extinctus est, existimat, legis Aquiliæ actionem cessare.

De domo demolita & balneis extructis.

50. IDEM lib. 6. Opinionum.

QUi domum [22] alienam invito domino demolit [23], & eo loco balneas extruxit, præter naturale jus, quod superficies ad dominum soli pertinet, etiam damni dati nomine actioni subjicitur.

Si institutum servum, mortifere vulneratum, deinde heredem, alius ita percusserit, ut maturius moreretur. Si plures trabem furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent.

51. JULIANUS lib. 86. Digestorum.

ITa vulneratus [est] servus, ut eo ictu certum esset moriturum: medio deinde tempore heres institutus est, & postea ab alio ictus decessit: Quæro, an cum utroque de occiso, lege Aquilia agi possit? Respondit: *Occidisse* dicitur vulgo quidem, qui mortis causam [24] quolibet modo præbuit: sed lege Aquilia is demum teneri visus est, qui adhibita vi, & quasi manu, causam mortis præbuisset: tracta videlicet interpretatione [25] vocis a cædendo, & a cæde. † Rursus Aquilia lege teneri existimati sunt non solum, qui ita vulnerassent, ut confestim vita privarent, sed etiam hi, quorum [ex] vulnere certum esset aliquem vita excessurum. Igitur, si quis servo mortiferum vulnus inflixerit, eundemque alius ex intervallo ita percusserit, ut maturius interficeretur, quam ex priore vulnere moriturus fuerat, statuendum est, utrumque [26] eorum lege Aquilia teneri. §. 1. Idque est consequens autoritati veterum: qui cum a [27] pluribus [idem] servus ita vulneratus esset, ut non appareret, cujus ictu periisset, omnes lege Aquilia teneri [28] judicaverunt. §. 2. Æstimatio autem perempti non eadem in utriusque persona fiet: nam qui prior vulneravit, tantum præstabit, quanto in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis [29] ex die vulneris trecentum [30] sexaginta quinque [31] diebus: Posterior in id tenebitur, quanti homo plurimi venire poterit in anno proximo, quo vita excessit: in quo pretium quoque hereditatis erit.

† Ejusdem ergo servi occisi nomine alius majorem, alius minorem æstimationem præstabit: Nec mirum: cum uterque eorum ex diversa causa, & diversis temporibus, occidisse hominem intelligitur [32]. Quod si quis absurde a nobis hæc constitui putaverit, cogitet longe [33] absurdius constitui, neutrum lege Aquilia teneri, aut alterum potius: cum neque impunita maleficia esse oporteat [34], nec facile constitui possit, uter potius lege teneatur: Multa autem jure civili, contra rationem disputandi, pro utilitate [35] communi recepta esse, innumerabilibus rebus probari potest: Unum [36] interim posuisse contentus ero. Cum plures [37] trabem alienam furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur; quamvis [38] subtili ratione dici possit neminem eorum teneri: quia neminem verum sit eam sustulisse.

De servo ex plagis mortuo. 1. *De rixa & mutua percussione.* 2. *De duobus plaustris, quæ in clivo ducebantur.* 3. *Si bos in experiundo servum percusserit.* 4. *De ludo pilæ.*

52. ALFENUS lib. 2. Digestorum.

SI ex plagis servus mortuus esset, neque id medici inscientia [39] aut domini negligentia [40] accidisset, recte de injuria occiso eo agitur.

§. 1. Tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat, quidam præteriens eam sustulerat; tabernarius eum consecutus lucernam reposcebat, & fugientem retinebat: ille flagello, quod in manu habebat, in quo dolon [41] inerat, verberare tabernarium cœperat, ut se mitteret; ex eo majore rixa [42] facta, tabernarius ei, qui lucernam sustulerat, oculum effoderat. Consulebat, num damnum injuria [non] videtur dedisse, quoniam prior flagello percussus esset? Respondi, nisi data opera effodisset oculum, non videri damnum injuria fecisse, culpam enim penes eum, qui prior [43] flagello percussit, residere: Sed, si ab eo non prior vapulasset, sed cum ei lucernam eripere vellet, rixatus esset, tabernarii culpa factum videri. §. 2. In [44] clivo Capitolino duo plaustra onusta mulæ ducebant: prioris [45] plaustri muliones conversum plaustrum sublevabant, quo facile mulæ ducerent, interim superius plaustrum cessim [46] ire cœpit, & cum muliones, qui inter duo plaustra fuerunt, e medio exissent, posterius plaustrum a priore percussum, retro redierat, & puerum cujusdam obtriverat; dominus pueri consulebat, cum quo se agere oporteret? Respondi, in causa [47] jus esse positum: Nam si [48] muliones, qui superius plaustrum sustinuissent, sua sponte se subduxissent, & ideo factum esset, ut mulæ plaustrum retinere non possint, atque onere ipso retraherentur, cum domino mularum nullam esse actionem; cum hominibus, qui conversum plaustrum sustinuissent, lege Aquilia agi posse: nam nihilominus eum [49] damnum dare, qui, quod sustineret, mitteret sua voluntate, ut [id] aliquem feriret; veluti si quis asellum, cum agitasset, non retinuisset, æque, si quis ex manu telum [50], aut aliud quid immisisset, damnum injuria daret. Sed si mulæ, quia aliquid reformidassent, & muliones timore permoti, ne opprimerentur, plaustrum reliquissent: cum hominibus actionem nullam esse, cum domino mularum esse. Quod si neque mulæ neque homines in causa essent, sed mulæ retinere onus nequissent, aut, cum conniterentur, lapsæ concidissent, & ideo plaustrum cessim redisset, atque hi, quo conversum fuisset, onus sustinere nequissent, neque cum domino mularum neque cum hominibus esse actionem. † Illud quidem certe, quoquomodo res se haberet, cum domino posteriorum mularum agi non posse, quoniam non sua sponte, sed percussæ retro redissent. §. 3. Quidam boves vendidit ea lege, *uti* [51] *daret experiundos:* postea dedit experiundos, emptoris servus in experiundo percussus ab altero bove cornu est: Quærebatur, num venditor emptori damnum præstare deberet? Respondi, si emptor boves emptos haberet, non debere præstare; sed si non haberet em-

1 Id est, voluntatem, eo sensu *Velle* hic videtur, qui patitur: qui scit, & prohibere potest, nec tamen prohibet. 2 Qui non prohibet, sed volens patitur quid fieri, pro ignorante non habetur. *l.* 2. ℥. *de noxalib.* adde *l.* 4. *C. de noxalib.* 3 Hinc colligunt, quod in mortis crimine constitutis teneamur succurrere, si commode fieri possit. adde *l.* 50. ℥. *de reg. jur. l.* 2. *C. de commerc. & mercator. l.* 3. ℥. *de noxal. act.* Vasq *lib.* 1. *contr. c.* 19. *n.* 5. & 6. Gail. *lib.* 2. *obs.* 110. *n.* 19. Cavalcan. *part.* 1. *decis.* 37. *n.* 40. Castrens. *Consil.* 422. Ans. 4 *l.* 27. §. 17. *in fin.* ℥. *eod.* 5 *l.* 15. §. 45. ℥. *de injuriis.* 6 Pyram, Φρύγανα. *Basil.* 7 Si cum stramenta ardentia transilirent, duo concurrerint, amboque ceciderint. *Hug. a Porta.* Goth. Vid. Gloss. Bart. & DD. ad *l.* 1. *ff. si quadrup. paup. fec. dic.* Tiraquell *de pœn. caus.* 66 Ans. 8 Necessitas excusat eum, qui necessitate damnum dedit. 9 Vide *l.* 4. ℥. *eod.* 10 Vide quæ notavi ad *l.* 3. §. 9. ℥. *de vi & vi.* Goth. Interdum tamen *ulciscendi* verbo defensio significatur, ut Cic. *in oratore*, *quibus te ulcisci lacessitus possit.* quo casu vim inferentem ulciscendi causa ferire licet, *l.* [illegible] *de metat. & epidemet l.* 1 *C. quando liceat unicuique sine.* vide Cujac. *lib.* 5. *observat cap.* 18. & *ad §. cum stramenta.* Menoch. *de arbitr. jud. cas* 363. Mod. 11 Id est, ex 3. cap. legis Aquiliæ. *l.* 27 §. 5. *supr. eod.* 12 Idque ex 1. *cap. l.* 2. ℥. *eod.* An & accusatio in eum institui de occiso potest: ita ut fidejussores priore judicio dati non teneantur? vide Bald. & Albericum, *inc.* 13 *l.* 32 *in fin. supr. eod. l.* 47 ℥. *eod* 14 Id est, deducto eo quod ex 3. *cap.* præstitum erit. *l.* 11. §. 10. ℥ *de action. empt. l.* 32. *in fin.* ℥. *de evict.* 15 Puta, in factum, ex dolo ante libertatem commisso, *l.* 1. ℥. *si is, qui testamento.* & lege Aquilia, ex eo, quod commisit post libertatem: atque ita diversitas factorum exigit diversitatem pœnarum.
16 Cur fumo? Nam si igne admoto combusserit, directa Aquilia tenebitur. *Græci.*
17 Id fieri notant interpretes διὰ τὸ ξενόπορον εἶναι αὐτῶν τὴν ὄσφρησιν. vide *in hunc locum* Cujac. 15. *observ.* 26. Livius 4: Dictator flammis occurrit, claraque voce, fumone victi, inquit, velut examen apum loco vestro exacti, inermi cedetis hosti?
18 In duplum. *Basil.* 19 *l.* 1. *l.* 5. ℥. *eod.* 20 Incendii arcendi causa a suis ædibus, vicinus potest domum vicini diruere, *ut hic*, *l.* 3. §. *pen.* ℥. *de incendio.* 6. Harmenop. 1. §. 7. *Synopsis Basil.* 19. *tit.* 10. *ex lib.* 60. *tit.* 3. *c.* 46. *in fin.* 21 Vide *l.* 3. §. *pen* ℥. *de incendio.* 22 Idoneam & firmam. 23 Demolitur. *l.* 27. §. 31. *l.* 45. *in fin.* ℥. *eod. l.* 2. *C. eod.* 24 Causam præbens mortis vulgo occidisse dicitur, *l.* 7. §. 6. *l.* 30. §. 3. *supr. eod.* sed lege Aquilia is tantum, qui adhibita vi, & quasi manu Apud Nicetam, in *Isaacio Angelo* hanc sententiam rex Siciliæ ita usurpat, μὴ διαφέρειν τὸ φονεῦσαι, καὶ φόνου παράσχειν πρόφασιν. vide Cujac. 15. *observ.* 26. 25 Argumentum ab Etymologia & interpretatione vocis. 26 Vide quæ notavi ad *l.* 11. §. 3. *supr. eod.* 27 *l.* 21. §. *pen* ℥. *de furtis* 28 Quoad corporis pœnam afflictivam: quoad pecuniariam rata consideratur Boër. *decis.* 59. *num.* 8. Afflict. *decis.* 215. *num.* 1. 2. Homicidium a pluribus commissum qualiter puniendum, vid. Tessaur. *decis.* 31. Jul. Clar. §. *fin. quæst* 60 *n.* 31 Ans. Adde *Censur. forens. nostram lib.* 5. *cap.* 11. *circa fin.* S. L. 29 Id est, retrorsum computatis. vide *l.* 3. ℥. *de fid. instr.* 30 Trecentis, *ut in l.* 4. §. 5. ℥. *de statuliber.* 31 Annus tot diebus constat, ut ostendi *ad l.* 4. §. 5. ℥. *de statuliber.* Cicero 2. *de natura:* Circuitus Solis orbium quinque & sexaginta & 300. quarta fere diei parte addita conversionem faciunt annuam. Constat, inquam, 365. diebus continuis annus continuus; ut utilis, utilibus totidem.
32 Non eadem æstimatio præstatur, cum diversi ex diversi ex diversa causa & diversis temporibus occiderunt. 33 Absurdis ex duobus minus eligendum. 34 Vide *l.* 14. *C. de pœnis.* 35 Utilitas publica ac communis, subtili disputandi rationi, *ut hic.* stricto juri, *l.* 8. *C. de judiciis.* præsertim in ambiguis quæstionibus religionum, *l.* 43. ℥. *de religiosis.* duriori interpretationi, *l.* 25. ℥. *de legibus*, præfertur. de apicibus juris non disputat *l.* 29. §. 4. ℥. *mandati.* sed ἐν πλάτει, id est, solutius. v. *l.* 13. ℥. *de solutionibus.* & pinguius res considerat, *l.* 14. ℥. *de exception. rei judic.* omissis solennibus juris, subvenit, *l. pen.* ℥. *ex quib. caus. major.* eadem laxat juris habenas in restitutionibus & in confirmandis servi prætura functi decretis. *l.* 3. *supr. de offic. Prat.* filiifamilias mutuum interdum, *l.* 3. ℥. *de senatusc. Maced.* & minoris. *l.* 24. §. 1. *supr. de minoribus.* & inumbratæ quietis furiosi actiones sustinet, *l.* 7. §. 2. ℥. *de Publiciana.* utiles actiones parit. *l.* 11. ℥. *de præscript. verb.* rebus præsentibus se accommodat. *l.* 14. *infr. de diversis temp. præscript.* ignorantes & absentes obligat. *l.* 5. *in princ.* ℥. *de obligat.* inter socios attenditur. vide *l.* 21. ℥. *comm. divid* pupillum per institorem obligat. *l.* 17. §. 2. ℥. *de institoria.* Denique paucis ut dicatur, ipsa utilitas justi prope mater & æqui. Hor. 1. *Ser.* 3. 36 Exemplis res fit manifestior. vide *l.* 3. §. 2. ℥. *de collat. bon.* 37 *l.* 21. §. 9. ℥. *de furtis.*
38 Subtilis hæc ratio non attenditur, singulos ideo furti non teneri, quod singuli trabem non sustulerint, sed conjuncti. 39 καὶ μὴ ἐξ ἀμαθείας τοῦ ἰατροῦ, ἢ ἐξ ἀμελείας τοῦ δεσπότου. 36. *Synopsis Basil. ex lib.* 60. *tit.* 3. *cap* 48 hoc casu de occiso actio competit. 40 Secus si negligentia. *l.* 30. *in fin. supr. eod.* 41 In Florent. *dolor.* male. *Dolon*, id est, flagellum, intra cujus virgam latet pugio Hesychius: Δόλωνες ξιφίδια ἐν ξύλοις ἀποκεκρυμμένα. & Dolon dicitur ἀπὸ τοῦ δόλου, a fallendo, quod decipiat ferro, cum habeat speciem ligni: hujus vocis fit mentio in *l.* 1. §. 7. ℥. *tit. prox.* in qua pro dolore *dolone* legendum est: hujus etiam meminit Suetonius *in Claudio c.* 13. 42 Quando fiat, vide *l.* 4. §. 3. ℥. *vi bonor. raptor.* 43 *l.* 1. §. 11. ℥. *tit. prox.* 44 Et sic in loco declivi, vel angusto. 45 *Al.* priores. 46 *Cessim* quid, vide *l.* 43. ℥. *de ædilitio.* 47 Alibi ex re constituendum. *l.* 1. §. *divus.* ℥. *ad l. Corn. de sicar.* id est, ex circumstantia negotii controversi apparere, quid pro jure statuendum sit, *Olden.* & breviter jus in causa positum, est jus in facto & facti cognitione positum. 48 Distinctionis hujus tres partes. Prima *hic* incipit: secunda *in versiculo, sed si mulæ.* Tertia in *vers. Quod si neque.* 49 Damnum dat, qui plaustrum voluntate sua mittit, quod sustinet. 50 Id est, ac si cui telum ex manu casu fugerit. Paul. 5. *sent.* 23. §. 2. Onkelos seu Paraphrastes Chaldæus Deut. 19. & Cic. *in Topicis.* & 3. *de Oratore:* si telum manu fugit magis, quam jecit. & August. *de libero arbitrio:* Cui invito atque imprudenti telum manu fugit, non mihi videtur peccare, cum hominem occidit. C. 23. *quæst.* 5. *cap. si homicidium.* 41. adde *l.* 45. §. *pen. supr. eod.* adde Senecam 4. *de beneficiis* 34. 51 Vendebantur interdum boves, hac lege, *ut emptori jus esset, eos experiendi.*

ptos,

ptos, tum, si culpa hominis factum esset, ut a bove feriretur, non debere [præstari]; si vitio bovis, debere. §. 4. Cum [1] pila [2] complures luderent, quidam ex his servulum, cum pilam percipere conaretur, impulit, servus cecidit, & crus fregit: Quærebatur, an dominus servuli lege Aquilia cum eo, cujus impulsu ceciderat, agere potest? Respondi, non posse: cum [3] casu [4] magis, quam culpa, videretur factum.

De bobus in angustum locum coactis.

53. NERATIUS lib. 1. Membranarum.

BOves alienos in angustum locum *coegisti* [5], eoque effectum est, ut dejicerentur [6]: Datur in te, ad [7] exemplum legis Aquiliæ, in factum [8] actio.

Si creditor animal sibi debitum vulneraverit, aut occiderit.

54. PAPINIANUS lib. 37. Quæstionum.

LEgis Aquiliæ debitori [9] competit actio, cum reus stipulandi ante moram promissum animal vulneravit: Idem est & si occiderit animal. Quod si post moram promissoris, qui stipulatus fuerat, occidit, debitor quidem liberatur, lege autem Aquilia hoc casu non recte experitur: nam creditor ipse sibi potius, quam alii, injuriam fecisse videtur [10].

Si creditor alterum ex duobus servis sibi alternatim debitis, ante moram occiderit.

55. PAULUS lib. 22. Quæstionum.

STichum aut Pamphilum promisi Titio: cum Stichus esset decem [millium], Pamphilus viginti, stipulator Stichum ante moram occidit: Quæsitum est de actione legis Aquiliæ? Respondi, Cum viliorem occidisse proponitur, in hunc tractatum nihilum differt ab extraneo creditor [11]. Quanti igitur fiet æstimatio? utrum decem [millium] quanti fuit occisus; an [12] quanti est, quem necesse habeo dare, id est, quanti mea interest? Et quid dicemus, si [&] Pamphilus decesserit sine mora? Jam pretium Stichi minuetur, quoniam liberatus est promissor: & sufficiet fuisse pluris, cum occideretur, vel intra annum. Hac quidem ratione, etiam si [13] post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris videbitur fuisse.

De uxore damnum dante.

56. IDEM lib. 2. Sententiarum.

MUlier, si in rem [14] viri damnum dederit, pro tenore legis Aquiliæ convenitur.

Si equus commodatus ab alio equo percussus fuerit.

57. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

EQuum tibi commodavi, in eo tu cum equitares, & una complures equitarent, unus ex his irruit in equum, teque dejecit, & eo casu crura equi fracta sunt: Labeo negat, tecum ullam actionem esse [15]: sed si equitis culpa factum esset, cum equite sane, non cum equi domino, agi posse verum puto.

TIT. III.
DE [16] HIS, QUI EFFUDERINT [17], VEL DEJECERINT [18].

Edictum de dejectis, vel effusis. 1. *Utilitas suprascripti edicti.* 2. *De loco publico, vel privato, per quem commeari solet, vel non.* 3. *De eo, quod sponte decidit, vel effusum est.* 4. *Qualis sit hæc actio, in quem detur, ob quam causam detur, & quid persequatur.* 5. *De libero homine occiso.* 6. *Si libero homini nocitum sit.* 7. *Si ex cœnaculo conducto a filiofam.* 8. *Vel in quo servus habitat, dejectum, vel effusum sit.* 9. *Quid sit* habitare. *De hospite.* 10. *De pluribus habitantibus.*

1. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

PRætor ait de his, qui dejecerint, vel effuderint, *unde in eum locum, quo vulgo* [19] *iter fiet, vel in* [20] *quo consistetur, dejectum vel* [21] *effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit, in eum* [22], *qui ibi habitaverit, in duplum judicium dabo. Si eo ictu homo liber perisse dicetur, quinquaginta* [23] *aureorum judicium dabo. Si vivet, nocitumque ei esse dicetur, quantum ob eam rem æquum judici videbitur, eum, cum quo agetur, condemnari, tanti judicium dabo. Si servus insciente domino fecisse dicetur, in judicio adjiciam, aut noxam dedere.* §. 1. Summa cum utilitate id Prætorem edixisse, nemo est qui neget: publice enim utile est, sine metu & periculo per itinera [24] commeari [25]. §. 2. Parvi autem interesse debet, utrum publicus locus sit, an vero privatus: dummodo per eum *vulgo iter fiat:* quia [26] iter facientibus prospicitur, non publicis viis studetur: semper enim ea loca, per quæ vulgo iter solet fieri, eandem securitatem debent habere. Cæterum si aliquando [27] vulgus in illa via non commeabat, & tunc dejectum quid, vel effusum, cum adhuc secreta [28] loca essent, modo cœpit commeari, non debet hoc Edicto teneri. §. 3. Quod cum [29] suspenderetur, decidit, magis *dejectum* videri: sed & quod suspensum decidit [30], pro dejecto haberi magis est. Proinde & si quid pendens *effusum* sit, quamvis nemo hoc effuderit, Edictum tamen locum habere dicendum est.

§. 4. Hæc in factum actio *in eum* [31] datur, *qui inhabitat*, cum quid dejiceretur, vel effunderetur; non in dominum ædium: culpa enim penes eum est [32]. Nec adjicitur culpæ mentio, vel inficiationis, ut *in duplum detur actio*, quamvis damni injuriæ utrumque exigat [33].

§. 5. Sed cum *homo liber periit*, damni æstimatio non fit in duplum: quia in homine [34] libero nulla corporis æstimatio fieri potest [35]: sed *quinquaginta aureorum* [36] *condemnatio fit.* §. 6. Hæc autem verba, *si vivet, nocitumque ei esse dicetur*, non [37] pertinent ad damna, quæ in rem hominis liberi facta sunt, si forte vestimenta ejus, vel quid aliud scissum, corruptumve est: sed ea, quæ in corpus ejus admittuntur. §. 7. Si *filiusfamilias* [38] cœnaculum conductum [39] habuit, & inde dejectum, vel effusum quid sit, de peculio in patrem non datur: quia [40] non [41] ex contractu venit [42]: in ipsum itaque filium hæc actio competit. §. 8. Cum *servus* habitator est, utrum noxalis actio danda sit, quia non est ex negotio gesto: an de peculio, quia non ex delicto servi venit: neque enim recte servi dicitur noxa, cum servus nihil nocuerit? Sed ego puto, impunitum servum esse non oportere: sed extra ordinem officio judicis corrigendum.

§. 9. *Habitare* autem dicimus, vel in [43] suo [44], vel in conducto [45], vel gratuito [46]. † Hospes [47] plane non tenebitur: quia non ibi habitat, sed tantisper hospitatur: sed is tenetur, qui hospitium dederit. Multum autem interest inter habitatorem [48], & hospitem, quantum [49] interest inter domicilium habentem, & peregrinantem. §. 10. Si plures in eodem cœnaculo habitent, unde dejectum est, in quemvis hæc actio dabitur [50]:

2. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

CUm [51] sane impossibile est scire, quis dejecisset, vel effudisset:

3. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

ET quidem, in solidum. Sed, si cum uno fuerit actum, cæteri liberabuntur.

4. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

PErceptione, non litis contestatione [52] præstaturi partem damni, societatis judicio, vel utili actione ei, qui solvit.

3. *De horreario, conductore apotheca, & eo, qui locum conduxit, ut ibi opus faciat, vel doceat.* 4. *Qua actione conveniatur dejector ab eo, qui hoc judicio damnatus est.* 5. *Intra quod tempus hæc actio datur, de successoribus.* 6. *Edictum de periculose positis.* 7. *Et ejus ratio.* 8. *Interpretatio verbi*, Ne quis. 9. *De loco, in quo positum est.* 10. *De eo, qui positum patitur.* 11. *Si positum nocere non potuit, aut nocere potuit, aut nocuit.* 12. *Si positum decidit, & nocuit.* 13. *Qualis sit hæc actio. De successoribus.*

5. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

SI vero plures, diviso inter se cœnaculo, habitent, actio in eum [53] solum datur [54], qui inhabitabat eam partem, unde effusum est.

§. 1. Si quis gratuitas [55] habitationes dederit libertis, & clientibus [56], vel suis, vel uxoris, ipsum [57] eorum [58] nomine teneri Trebatius ait: Quod verum est. † Idem erit dicendum, & si quis amicis suis modica [59] hospitiola distribuerit: Nam & si quis cœnaculariam exercens [60], ipse maximam partem cœnaculi habebat, solus tenebitur. Sed & si hospitaculi [61] habeat, solus tenebitur. [sed si quis cœnaculi, ipse solus æque tenebitur]. Sed si quis cœnaculariam exercens, modicum sibi hospitium retinuerit, residuum locaverit pluribus, omnes tenebuntur, quasi in hoc cœnaculo habitantes, unde dejectum effusumve est. §. 2. Interdum tamen, (quod sine captione actoris fiat,) oportebit Prætorem æquitate motum, in eum [62] potius dare actionem, ex cujus cubiculo vel exedra [63] dejectum est, licet plures in eodem cœnaculo habitent: quod si ex mediano cœnaculi quid dejectum sit, verius est, omnes teneri [64]. §. 3. Si horrearius aliquid dejecerit, vel effuderit, aut conductor apothecæ, vel qui in hoc duntaxat conductum locum habebat, ut ibi opus faciat, vel doceat, in factum actioni locus est: etiam si quis operantium dejecerit, vel effuderit: vel [si quis] discentium. §. 4. Cum autem legis Aquiliæ actione propter hoc quis condemnatus [65] est, merito ei, qui ob [66] hoc, quod hospes, vel quis alius de cœnaculo dejecit, in factum dandam esse Labeo dicit adversus dejectorem: Quod verum est. Plane, si locaverat dejectori, etiam ex locato habebit actionem. §. 5. Hæc autem actio, quæ competit *de effusis, & dejectis*, perpetua est [67]: & heredi competit: [in heredem vero non datur [68]]. Quæ autem de eo competit, quod liber perisse dicitur, intra annum duntaxat competit:

1 Pila ludere, *hic: & l.* 11. ff. *eod.* σφαιρίζειν. *Synopsis Basil. d. c.* 48. 2 Adde *l.* 11 *supr. eod.* ubi de pila plura diximus. 3 Ludo seu in ludo quod fit, non præsumitur fieri animo nocendi. 4 Casus Aquilia lege non punitur, sed culpa. 5 *l.* 39. ff. *eod. l.* 51. *infr. de furtis.* 6 Forte *ejicerent*, ut *l.* 39. *supr. eod.* vel dejicerentur, id est, præcipitarent se. *Goth.* Magis placet mihi Florentina lectio, ut species tractetur, in qua boves in angustias coacti se præcipitaverint, de qua §. *ult. Inst. eod.* *Ejicerent* autem non æque convenit, quod de hac specie jam disputatum sit ff. *l. si servus.* & boves masculi non ejiciant. Hæc Russardus. *Mod.* 7 Ad exemplum legitimarum actionum dantur in factum actiones. 8 Utilis & innominata. 9 *l.* 55. *infr. eod.* 10 Vide quæ notavi ad *l.* 48. ff. *de usufructu.* 11 Qui debitori eo nomine tenetur, ut *l.* 54. *in princ. supr. eodem.* 12 Vide *l.* 21. *in fin. supr. eod.* 13 Ratio? vide *l.* 5. *in fin.* ff. *de servo corrupto.* 14 *l.* 27. §. 30. ff. *eod.* 15 *l. fin.* ff. *commodati.* 16 60. *Basil.* 4. 17 Liquida. 18 Solida. 19 V. §. 1. *infr. eod.* 20 ἢ ὅπου τινὸς κατὰ συνήθειαν ἵστανται, ubi ex more quidam consistunt. *Synops. Basilic.* 19. *tit.* 10. *ex lib.* 60. *tit.* 4. *c.* 1. 21 §. 3. *infr. eod.* 22 §. 4. *infr. eod.* 23 §. 5. *infr. eod.* 24 Itineri ac viæ securitas a metu & periculo publica debetur. 25 *in pr.* ff. *eod.* §. 2 *infr. eod. l.* 6. *infr. eod. l.* 31. *supr. ad l. Aquil.* Goth. Adde *l.* 42. *in pr. infr. de ædilit. edict. l.* 13. *supr. de offic. Præf. l.* 9 §. 5. *infr. de publican* Vid Andr. Gail. *lib.* 2. *obs.* 64. Mynsing. *cent.* 5. *obs.* 70. *num.* 9. Ans. 26 Edictum de effusis non ad itinera, sed ad iter facientes pertinet. 27 Id est, antea. 28 *Secreta loca:* quibus hic opponuntur loca, quibus vulgus commeat. 29 Adde *l.* 7. §. 2. ff. *de jurisdict.* 30 *l.* 5. §. 12. *infr. eod.* 31 *in pr. supr. eod.* 32 Debet enim suorum culpam præstare *l.* 6. §. *pen. infr. eod.* 33 *l.* 2. §. 1. ff. *ad leg. Aquil.* 34 Liberi hominis nulla æstimatio est. 35 Vide *l. ult. in fin. infr. eod. l.* 2. §. 2. *vers. corporum. infr. de l. Rhodia.* 36 *in pr. supr. eod.* tanti ergo æstimatur liber, si periit, alibi in ducentos solidos fit æstimatio ex non valde absimili causa. *l.* 42. *infr. de ædilitio.* quid si non periit? vide *l. ult. infr. eod.* 37 Personalis injuria ad realem non extenditur. 38 Filiusfamilias ex omni causa convenitur, puta ex contractu, vel delicto. vide *l.* 39. *infr. de obligat.* 39 Et sic non concessum sibi a patre *l.* 5. §. 1. *infr. eod.* 40 Id est, quia ex pœnalibus causis actio in patrem non datur *l.* 58. *infr. de reg. jur.* 41 Οὐ γάρ ἐστι συνάλλαγμα, ἀλλὰ ἁπλῶς ἁμάρτημα. *Synopsis d.* §. 1. id est, non contractus est, sed quasi delictum: unde colligitur, filiumfamilias in maleficiis posse in judicio consistere sine consensu patris. facit *l.* 2. & *l. quoties. infr. tit. prox. l. filium. infr. de adult. l. ex furtiva causa. infr. de condict. furtiva.* 42 Secus si ex negotio. *l. ultim.* §. 1. *infr. de aleatorib.* notandum est tamen, mortuo filio post litis contestationem, transferri judicium in patrem etiam de peculio. *l.* 57. *infr. de judiciis.* 43 Habitatio multiplex est: aut enim propria, aut conducta, aut gratuita est. 44 *l.* 18. ff. *de in jus.* 45 *l.* 1. §. 2 *infr. de liberis agnoscendis. l.* 4. §. 5. *infr. de damno.* 46 *l.* 5 §. 1. *infr. eod.* 47 Habitationem in hospitio hospes habere non dicitur. 48 Habitatoris & hospitis, habitationis & hospitii differentia est. Igitur lege aut vectigali habitatoribus impositis, immunes erant ab iis peregrini. 49 Domicilium habentis & peregrini differentia: unde colligunt, hospitem in hospitio recte non citari. 50 Vide *l.* 1. *in fin. infr. de exercitoria.* 51 Incertitudinis ratione actiones in singulos dirigimus, quoties videlicet autorem damni ignoramus, & sic in hac actione certi hominis factum argui minime necesse est. 52 *l.* 18. *in fin. infr. de constituta. l.* 32. *infr. de peculio.* 53 §. 2. *infr. eod.* 54 In quod interest actoris. 55 *l.* 1. §. 9. *supr. eod.* 56 *Clientes* hic junguntur libertis, ut & alias, ideo, quia domestici. *l.* 3. *supr. de usu.* 57 Ipse vero in eos habet actionem in factum. 58 Cur? quia proprie non dicuntur habitare. 59 Modica hospitiola, infra vocare videtur *hospitacula.* 60 *Cœnacularius* ex eo dicitur, quia totas domos conducit, ut singula cœnacula inquilinis locet quæstus faciendi causa. 61 De varietate hujus lectionis vid. Leonin. *emendat. lib.* 1. *cap.* 18. *num.* 1. & Cujac. *lib.* 21. *obs.* 1. Ans. 62 *in pr.* ff. *eod.* 63 Id est, cella, quales sunt cellæ monachorum. *Goth.* Exedra quid sit, variant DD. vid. Alexandr. *Genial. dier. lib.* 5. *cap.* 11. Cottam in *memorabil. verb. Exhedra.* Ans. 64 Cœnaculariam qui exercent, cœnacula habent variis constantia cubiculis, cellis, exedris. *Medianum* est commune & promiscuum cellarum iter euntibus in suas exedras. vide *l.* 17. §. 15. *infr. de ædilit.* 65 Damnatus est, *Hugo a Porta:* condemnatus est, *Haloand.* Goth. Vid. Leon. *emendat. lib.* 3. *cap.* 18. *num.* 7. & 8. Ans. 66 Repræsentarium jure pro alio captum & condemnatum, solutum repetere ab eo, cujus nomine solvit, *Baldus* hinc colligit. 67 An quod rei persecutionem contineat, ut *Accursius* sentit: an cum ex priore parte hujus Edicti agitur, idque iter facientium causa, ut *Zasius* scribit? 68 Est enim pœnalis. ut *infr. eod. l.* 16. *supr. de judiciis.*

neque

neque (in heredem, sed nec heredi, similibusque) personis: nam est pœnalis, & popularis [1]: dummodo sciamus, ex pluribus desiderantibus hanc actionem ei potissimum dari debere [2], cujus interest: vel qui adfinitate cognationeve defunctum contingit. Sed, si libero nocitum sit, ipsi perpetua erit actio: sed si alius velit experiri: annua erit hæc actio: nec enim heredibus jure hereditario competit: Quippe quod in corpore libero damni datur, jure hereditario transire ad successores non debet, quasi [3] non sit damnum pecuniarium: nam [4] ex bono & æquo oritur. §. 6. Prætor ait: *Ne quis in suggruenda* [5] *protectove* [6], *supra eum locum, qua vulgo iter fiet, inve quo consistetur, id positum habeat, cujus casus nocere cui possit. Qui adversus ea fecerit, in eum solidorum decem in factum judicium dabo: Si servus insciente domino fecisse dicetur,* [*aut* [7] *æstimationem dari*] *aut noxæ dedi jubebo.* §. 7. Hoc Edictum superioris [8] portio [9] est: consequens etenim fuit, Prætorem etiam in hunc casum prospicere: ut si quid in his partibus ædium periculose positum esset, non noceret. §. 8. Ait Prætor, *ne quis in suggruenda protectove:* Hæc verba *ne quis* ad omnes [10] pertinent, vel inquilinos, vel dominos ædium: sive inhabitent, sive non, habent tamen aliquid expositum his locis. §. 9. *Supra eum locum, qua vulgo iter fieret, inve quo consistetur, id positum* [*habeat*]. Accipere debemus *positum*, sive in habitationis, vel cœnaculi, sive etiam in horrei [11] vel cujus alterius ædificii. §. 10. *Positum* habere etiam is recte videtur, qui ipse quidem non posuit, verum ab alio positum patitur [12]. Quare, si servus posuerit, dominus autem positum patiatur, non noxali judicio dominus, sed suo nomine tenebitur.

§. 11. Prætor ait, *cujus casus nocere posset.* Ex his verbis manifestatur, non omne, quidquid positum est, sed quidquid sic positum est, ut nocere possit, hoc solum prospicere Prætorem, ne possit nocere: nec spectamus, ut noceat: sed omnino, si nocere possit, Edicto locus sit. Coercetur autem, qui positum habuit, sive nocuit id, quod positum erat, sive non nocuit. §. 12. Si id, quod positum erat, deciderit & nocuerit, in eum competit actio, qui posuit, non in eum, qui habitaverit, quasi hæc actio non sufficiat, quia positum habuisse non utique videtur, qui posuit, nisi vel dominus fuit ædium, vel inhabitator. Nam & cum pictor in pergula [13] clypeum [14], vel tabulam expositam habuisset, eaque excidisset, & transeunti damni quid dedisset, Servius respondit, ad [15] exemplum hujus actionis, dari oportere actionem: hanc enim non competere palam esse: quia neque in suggruenda [16], neque in protecto [17] tabula fuerat posita. Idem servandum respondit, & si amphora ex reticulo [18] suspensa decidisset, & damni [19] dedisset, quia & legitima & honoraria actio deficit.

§. 13. Ista autem actio popularis [20] est [21], & heredi, similibusque competit, in heredes autem non competit, quia pœnalis est.

Ad quæ loca hoc edictum pertineat. 1. Si interdiu vel nocte dejectum sit. 2. Quorum culpam habitator præstet. 3. Si de nave dejectum sit.

6. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

HOc Edictum non tantum ad civitates, & vicos, sed & ad vias [22], per quas vulgo iter fit [23], pertinet. §. 1. Labeo ait locum habere hoc Edictum, si interdiu dejectum sit, non [24] nocte: sed quibusdam locis & nocte iter fit. §. 2. Habitator [25] suam suorumque [26] culpam præstare debet. §. 3. Si de nave [27] dejectum sit, dabitur actio utilis in eum, qui navi præpositus sit.

De libero homine caso.

7. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

CUm liberi hominis corpus ex eo, quod dejectum effusumve quid erit, læsum [28] fuerit [29], judex computat mercedes medicis præstitas, cæteraque impendia, quæ in curatione facta sunt: præterea operarum [30], quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est. Cicatricum autem aut deformitatis [31] nulla fit æstimatio: quia liberum [32] corpus nullam recipit æstimationem.

TIT. IV.
DE NOXALIBUS [33] ACTIONIBUS [34].

Definitio.

1. GAJUS lib. 2. ad Edictum provinciale.

NOxales [35] *actiones* appellantur, quæ non ex contractu, sed ex noxa [36] atque maleficio [37] servorum [38] adversus nos instituuntur: quarum actionum vis & potestas hæc est, ut, si damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis, quod deliquerit, evitare litis [39] æstimationem [40].

De scientia domini. 1. Si dominus maneat, aut in totum, vel in partem esse desinat.

2. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SI servus sciente [41] domino occidit, in solidum dominum obligat: ipse [42] enim videtur dominus occidisse: si autem insciente, noxalis est: nec enim debuit ex maleficio servi in plus teneri, quam ut noxæ eum dedat. §. 1. Is, qui non [43] prohibuit, sive dominus manet, sive desiit esse dominus, hac actione tenetur: sufficit enim, si eo tempore dominus, quo non prohibeat, fuit: In tantum, ut Celsus putet, si fuerit alienatus servus in totum vel in partem, vel manumissus, noxam caput non sequi: nam servum nihil deliquisse, [qui] domino [44] jubenti obtemperavit. Et sane, si jussit, potest hoc dici: si autem non prohibuit, quemadmodum factum servi excusabimus? Celsus tamen differentiam facit inter legem Aquiliam, & legem duodecim tabularum. nam in lege Antiqua [45], *si servus sciente domino furtum fecit, vel aliam noxam commisit, servi nomine actio est noxalis,* nec dominus suo nomine tenetur: at in lege Aquilia (inquit) dominus suo nomine tenetur, non servi. Utriusque legis reddit rationem: duodecim tabularum, quasi voluerit servos dominis in hac re non obtemperare: Aquiliæ, quasi ignoverit servo, qui domino paruit, periturus [46] si non fecisset. Sed si placet, quod Julianus libro octogesimosexto scribit, si servus furtum faxit, noxiamve nocuit, etiam ad posteriores [47] leges pertinere, poterit dici, etiam servi nomine cum domino agi posse noxali judicio: ut, quod detur Aquilia adversus dominum, non servum excuset, sed dominum oneret. Nos autem secundum Julianum probavimus: quæ [sententia] habet rationem, & a Marcello apud Julianum probatur.

De scientia domini.

[illegible] IDEM lib. 3. ad Edictum.

IN omnibus noxalibus actionibus, ubicunque *scientia* exigitur *domini*, sic accipienda est, si [48], cum prohibere posset, non prohibuit. Aliud [49] est enim, autorem esse servo delinquenti: aliud, pati delinquere.

1. Si extraneus servus, sciente me, fecit, eumque redemero. 2. De concursu actionis in solidum & noxalis.

4. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

IN delictis servorum, *scientia* [50] *domini* quemadmodum accipienda est? utrum cum consilio, an & si viderit tantum, quamvis prohibere non potuerit? Quid enim, si ad libertatem proclamans, domino sciente faciat? aut qui [51] contemnat dominum? vel, cum trans flumen sit servus, vidente quidem, sed invito domino, noxiam noceat? Rectius [52] itaque dicitur, scientiam ejus accipiendam, qui prohibere potest [53]: & hoc in toto Edicto intelligendum est circa *scientiæ* verbum.

§. 1. Si extraneus servus sciente me fecerit, eumque redemero, noxalis actio in me dabitur: quia non videtur domino sciente fecisse, cum eo tempore dominus non fuerim. §. 2. Cum [54] dominus ob scientiam teneatur, an servi quoque nomine danda sit actio, videndum est; nisi forte prætor unam pœnam a domino exigi voluit: Ergo dolus servi impunitus erit [55]? quod est iniquum: imo utroque modo dominus tenebitur: una autem pœna exacta, quam actor elegerit, altera tollitur. §. 3. Si [56] detracta noxæ deditione [57], quasi cum conscio domino actum sit, qui non erat conscius absolutione facta, & finito judicio, amplius agendo cum noxæ deditione, exceptione rei judicatæ summovebitur: quia res in superius judicium deducta, & finita est. Donec autem prius [58] judicium agitatur, licentia agenti est, si eum de scientia domini arguenda pœniteat, tunc ad noxalem causam transire [59]. Contra quoque, si cum eo, qui scit, cum noxæ deditione actum sit: amplius in dominum, detracta noxæ deditione, danda actio non est. In ipso autem judicio, si voluerit & scientiam domini arguere, non est prohibendus.

1 §. *ult. infr. eod.* 2 *l.* 3. *in fin.* ff. *de popularibus.* 3 Pecuniaria causa non est, cum libero homini nocetur 4 Imo stricta est hæc actio, ut sepulchri violati, quæ datur ex æquo & bono. *l. penult. infr. de sepulchro.* 5 Ita in Flor. *hic.* §. 8. & §. 12. *infr. pro suggrunda: ἐν ἐξώστῃ κρεμάμενόν τι,* in protecto suspensum quid. *Synopsis Basil. d. tit.* 4. c. 4. *Gloss.* 15. *ἐξώστης,* Mœnianum, projectus, projectio. *Subgrundas* dicimus tabulas circum ædificia a summo extensas, quæ ædes tuentur ab injuria imbrium: atque etiam, si larignæ sint, ab incendio, *Palladio & Vitruv.* autoribus: *suggrundæ* autem dictæ, quod ædes extra gradiantur. & Varro 3. *de rust.* 3. apes subter subgrundas, ab initio, villatico usæ tecto: de columna Mœnia vide Pedianum *divinationibus.* 6 *Protecta* sunt projecta tecta, quæ Græci ἐκθέσεις. Projectionum nomen latius patet: nam & mœniana complectitur, & stillicidia, & porticus, & quæcunque extra ædes projiciuntur. Cujac. *infr. de damno.* 7 Inclusa absunt a *Florentin.* 8 Quod extat in *l.* 1. *supr. eod.* 9 Cur? in superiore de damno jam facto agitur, dejectione vel effusione: in hoc autem damni infecti curam gerit Prætor, ne quid in supradictis ædium partibus periculose positum habeatur. Igitur huic edicto locus est hoc solo nomine, quod positum habeatur, cujus casus nocere possit. 10 Adde *l.* 1. ff. *de verb. sign.* 11 Habitationibus vel cœnaculis, sive etiam in horreis. *Halo.* 12 Positum habet, qui positum patitur: adde *l.* 18. *infr. mandati.* Imo non, *l.* 3. *in fin. infr. tit. prox.* 13 ἐξ ὑπερῴου, ex protecto, *Synops. Basil. d. c.* 4. Glossis ὑπερῷον superficium, superficies, cœnaculum, locus aptus exponendis & vendendis mercibus. Plin. *lib.* 35. *c.* 10. de Apelle sic loquitur: *Idem, inquit, perfecta opera proponebat in pergula transeuntibus, atque post ipsam tabulam latens, vitia, quæ notarentur, auscultabat.* Ulpianus ista omnia conjungit, tabernulam, pergulam, horreum, armarium, seu officinam, *l.* 19. §. 2. ff. *de judiciis.* pergulæ hujusmodi erant magistrales, in quibus magistri artium profitebantur, vel indicabant, quid docerent: Vopiscus *in vita Saturnini*; Romæ frequentaverat pergulas magistrales: sic Crassitius in pergula docuit Suet. *de claris grammat.* Hinc pergulæ meretriciæ Plauto *Pseudolo: & Pergula* Juvenali sat. 11. est coquina, in qua boletaria ponebantur. v. *ibid. interpret.* Dicitur autem pergula a pergendo. 14 *Clypeus, Grammaticis* inter cætera etiam imaginem significat: fortassis inde, quod Clypei imaginibus pingi & inaurari solerent. v. Sosipatrum 1. *Gramm.* ut hic mirum esse non debeat, quod Clypeus pictori tribuatur. Et Varro 6. *de lingua Lat.* notat, Elephantos *lucas* appellari, quod longe relucerent propter inauratos regios clypeos, quibus eorum erant ornatæ turres. Cæterum *Synops. Basil.* legit *d. c.* 4. ἐὰν σκεῦος ζωγράφου, si Vas pictoris. 15 Ad exemplum edicti de suspensis ex suggrunda & protecto datur actio de suspensis ex pergula. 16 §. 6. ff. 17 Sed in pergula. 18 Forte *resticulo.* 19 *Al.* damni quid. 20 Καθολική. *Synops. Basil. d. c.* 4. 21 Adde §. 5. ff. *eod.* ut & pauperiei. *l.* 1. *in fin. supr. si quadrupes.* 22 *l.* 1. §. 2. ff. *eod. l.* 20. §. 5. *infr. quod vi.* 23 *Sit.* 24 Utinam itaque de nocte si quis in aliquem dejecerit, edicto de effusis minime tenebitur. *Fulgos.* 25 ἐνοίκιος. *Synops. Basil. d.* 3. *c.* 4. *in fin.* 26 Vid. *d. l.* 1. §. 4. ff. *eod.* 27 Navem in mobilibus rebus censeri hoc ex loco notatur: adde quæ scripsi ad *l.* 20. §. 4. ff. *quod vi, aut clam.* 28 Quid si interfectum? vid. *l.* 1. §. 5. *supr. eod.* 29 Vulnerato igitur per incuriam homini libero, hæc, quæ sequuntur, sunt præstanda. adde *l.* 3. *supr. si quadrupes. l.* 7. *in pr.* & §. 4. *l.* 13. *supr. ad l. Aquil.* 30 Ingenui & liberi suas etiam operas locabant Romæ. Varro *de lingua. l.* 38. ff. *locati.* 31 Deformitatis nulla fit æstimatio, *ut hic.* In masculo hoc interpretes admittunt: in fœmina vero negant, Ravennas & Albericus ad *l.* 3. ff. *si quadr.* 32 Vide *l.* 1. §. 5. *supr. eod. l.* 106. ff. *de regulis jur.*

33 *L.* 3. *Cod.* 41. & 4. *Inst.* 8. & 18. *Synops. Basil. ex lib.* 60. *t.* 5. De noxalibus actionibus v. quæ scripsi ad *l.* 1. §. 8. ff. *de his, qui effuderint* 34 In genere: sunt enim plures. *l.* 3. ff. *eod.* 35 *Synops. Basil. dict. tit.* 5. *c.* 1. 36 Forte *noxia*: est enim noxia, ipsum delictum. *l.* 1. §. 1. *supr. si quadrup.* Adde Theophilum §. 1 *Inst. de noxalib.* 37 *Inst. eod. in pr.* 38 Nec enim dantur liberi hominis causa vide *l.* 21. *in fin. C. de furtis.* §. *ult. Inst. de noxalib.* 39 Est igitur *noxæ deditio,* litis æstimationis subsidiaria: unde talis actoris petitio erit, ut ob servi maleficium, aut litis æstimatio ei præstetur, aut ipse servus noxæ ei dedatur. Hinc illa formula sententiæ in hac actione, *P. Mævium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxæ dedere.* §. 1. *Inst. de offic. judic.* hinc in *l.* 6. §. 1. *infr. de re jud.* post pecuniariam condemnationem noxæ deditio sequitur. 40 Ante latam sententiam scilicet. *l.* 40. §. 4. *supr. de petitione hered.* 41 Vide *l.* 3. *infr. eod.* 42 *Occidisse* dominus videtur, qui servum scivit occisurum. *Synops. Basil. d. tit.* 5. *c.* 2. 43 *Subaud.* cum posset. *l.* 6. *infr. de jure patronatus. l.* 50. *infr. de reg. jur.* 44 Vide tamen *l.* 157. *infr. de reg. jur.* Hic interim subintellige & supple *qui, qui domino.* 45 *Lex antiqua* pro lege XII. Tabularum. v. *l.* 1. *supr. de hered. pet.* ubi jus vetus appellatur, & *l.* 7. ff. *de capite min.* ubi rescribendum *in jure antiquo,* ut alibi docebo. J. G. 46 Vide *l.* 157. ff. *de reg. jur.* 47 Ἐκ τῶν προγενεστέρων νόμων οἱ μεταγενέστεροι κανονίζονται, ex legibus prioribus posteriores reguntur. *Synopsis d. c.* 2. 48 Si servus sciente domino occidit, in solidum dominum obligat. *l.* 2. *supr. eod.* Scit dominus, qui cum prohibere potest, non prohibet, *l.* 4. *infr. eod.* hinc illud Senecæ *in Troade:* Qui non vetat peccare, cum possit, jubet. adde *l.* 13. ff. *de his, qui notant.* 49 Pati, & autorem esse delicti, differunt. Imo non differunt. *l.* 5. §. 10. *supr. de his, qui effuderint.* 50 Scire in delictis utrum is dicatur, qui consilium dat: an vero qui vidit tantum, nec prohibere potuit; an potius is, qui vidit, & potuit prohibere. 51 *Al.* aut quid si contemnat dominum? 52 In omnibus noxalibus scientiam domini dicimus, si quum posset, non prohibuit. *Synopsis Basil. eod. cap.* 3. 53 *l.* 50. *l.* 109. *infr. de reg. jur.* vide *l.* 3. §. 2. ff. *de SC. Silaniano.* 54 Dominus cum scit, tam suo nomine, quam noxali judicio, convenitur. Una vero pœna exacta, quam actor elegerit, altera tollitur. *Synopsis eod. c.* 4. *in princ.* 55 Vide *l.* 6. ff. *de except. rei judicatæ.* 56 Sive quis noxali actione dominum convenit, sive altera, qua suo nomine dominus tenetur, ante sententiam quidem, alterutram relinquere potest, & experiri altera: verum post sententiam, toti negotio res judicata obest, quæ actorem excludit. *Synops. Basilic. d. cap.* 4. 57 Eo quod noxæ deditio posteriore judicio additur, quæ beneficio legis tribuitur *l.* 1. *miles.* ff. *de re judic.* non alia causa neque actio est. Itaque adversus exceptionem rei judicatæ potest replicari, quasi sit alia actio. *Mod.* 58 Quod quasi cum conscio domino institutum est. 59 Ante sententiam licet errorem corrigere vid. *l. ult. C. de errore advoc.*

De servo plurium. 1. Differentia actionis noxalis, & non noxalis. De herede. De servo manumisso.

5. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

SI plurium servus deliqueritomnibus ignorantibus, noxale judicium in quemvis [1] dabitur [2]. Sed si omnibus scientibus, quivis eorum tenebitur, detracta noxæ deditione: quemadmodum si plures deliquissent, nec altero convento alter liberabitur. Sed, si alter scit, alter ignoravit [3], qui scit, detracta noxæ deditione, convenitur: qui nescit, cum noxæ deditione. §. 1. Differentia autem harum actionum non solum illa est, quod qui [4] scit, in solidum tenetur, verum illa quoque, quod sive alienaverit [5] servum, qui scit, sive manumiserit, sive decesserit servus, dominus tenetur: sed, si ipse dominus decesserit, heres ejus non tenetur.

6. IDEM lib. 18. ad Edictum.

SEd [&] ipse servus manumissus tenetur.

De eo, apud quem est servus. 1. De emptore, venditore.

7. IDEM lib. 3. ad Edictum.

NOxalis [autem] non alias datur, nisi [6] apud me sit servus: & si apud me sit, licet eo tempore non fuit, quo delinquebat, teneor, & heres meus tenetur, si noxius vivat. §. 1. Pomponius ait, si emptor servi noxali conventus sit, venditorem, quo sciente factum est, conveniri jam non posse.

De servo communi, vel familia communi.

8. IDEM lib. 37. ad Edictum.

SI servus communis furtum fecerit, quivis [7] ex dominis in solidum noxali judicio tenetur, eoque jure utimur. Sed non alias poterit [8] [is], qui conventus est, evadere litis æstimationem, nisi in solidum noxæ dederit servum: nec ferendus, etsi partem [9] dederit fuerit paratus. Plane, si propter hoc, quod socii dedere parati non fuerint, in solidum fuerit condemnatus, communi dividundo [10], vel familiæ erciscundæ judicio, adversus eos experietur: Ante noxale sane judicium acceptum poterit sua parte cedendo securitatem consequi [11], ne necesse habeat suscipere judicium: quamquam quis possit dicere evenire, ut, dum pars ei cedatur, amittat actionem: dominus enim pro parte factus, non potest cum socio noxali experiri [12]: fortassis nec communi dividundo agere possit ejus maleficii nomine, quod ante communionem admissum est: Quod si non potest, evidenti injuria adficietur. Sed melius est dicere, competere ei communi dividundo judicium [13].

Sui facti nomine solvens, non repetit a socio.

9. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

SI communis familia vel communis servus furtum fecerit, altero ex dominis sciente, is, qui scit, omnium nomine tenebitur: & conventus, alterum quoque liberat: nec a socio quicquam debebit consequi [14]: sui enim facti [15] nomine pœnam meruit. Quod si is, qui ignoravit, duplum præstiterit, a socio simplum consequetur:

10. IDEM lib. 22. ad Edictum.

SEd & eo nomine agere cum socio poterit, quod servum communem deteriorem fecit: quemadmodum cum quolibet alio, qui rem communem deteriorem fecisset. Cæterum, si nihil præterea post noxæ deditionem commune habebit, pro socio, vel si socii non fuerint, in factum agi poterit.

De servo bona fide possesso.

11. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

BOna fide servi possessor [16], ejus nomine, furti actione tenebitur: dominus non [17] tenetur: sed noxæ [18] dedendo non facit quidem actoris. Cum autem cœperit istum servum dominus vindicare [19], doli [20] exceptione summovebitur: vel officio [21] judicis consequetur, ut indemnis maneat.

Si bonæ fidei possessor servum dimiserit.

12. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

SI bona fide possessor eum servum, quem bona fide possidebat, dimiserit, ne agi cum eo ex noxali causa possit, obligari eum actione, quæ datur adversus eos, qui servum in potestate habeant, aut dolo fecerint [22], quo minus haberent: quia per hoc adhuc possidere videntur.

De servo mala fide possesso.

13. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

NOn solum adversus bona fide possessorem [23], sed etiam adversus eos, qui mala fide possident, noxalis actio datur. Nam [&] absurdum videtur, eos quidem, qui bona fide possiderent, excipere actionem, prædones vero securos esse [24].

De pluribus delictis ejusdem servi. 1. De statulibero. De servo legato sub conditione. De cautione actori præstanda.

14. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SI [25] quis a multis conveniatur ex noxa ejusdem servi, vel [si] ab uno, ex pluribus tamen delictis, non necesse habet, quia omnibus dedere non potest, litis æstimationem offerre his, quibus dedere non potest. Quid ergo [est], si a pluribus conveniatur? si quidem unus occupavit, an melior sit conditio, ut ipsi soli dedatur? an vero vel omnibus dedi debeat, vel cavere debeat *defensum iri adversus cæteros?* & verius est, *occupantis* [26] *meliorem esse conditionem.* Ei itaque debetur, non qui prior egit, sed qui [27] prior ad sententiam pervenit: & ideo ei, qui postea vicerit, actionem denegari judicati. §. 1. Sed & [28] si statuliber sit, & ante deditionem exstiterit conditio, per fideicommissum libertas fuerit ante præstita, vel existente conditione legati dominium fuerit translatum, arbitrio judicis absolvi eum oportet. Et officii judicis [29] hoc quoque erit, ut [30] caveatur ei, cui deditur, ob evictionem ob suum factum contingentem.

15. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

PRætor decernere debet [31] translationem [32] judicii in statuliberum [33] fieri. † Si vero rei judicandæ tempore adhuc in suspenso [34] sit statuta libertas, Sabinus & Cassius liberari heredem putant, tradendo servum: quia [35] toto suo jure cederet. Quod & verum est.

Dolus casu non purgatur. Bald.

16. JULIANUS lib. 22. Digestorum.

SI [36] heres dolo malo fecerit, ne statuliberum in potestate haberet, & propter hoc judicium sine noxæ deditione acceperit: [&] impleta condicione statutæ libertatis, condemnari debebit: sicuti [37] mortuo servo [38], condemnaretur.

De servo communi, 1. Vel fructuario.

17. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

SI ex duobus dominis uno sciente [39], altero ignorante, servus delinquit, si ante cum altero, qui nesciebat, actum sit, & noxæ dederit servum, iniquum [40] est, vilissimi [41] hominis deditione alterum quoque liberari. † Igitur agetur & cum altero: &, si quid amplius est in damni persecutione, consequetur, computato pretio hominis noxæ dediti: ipsi tamen inter se [sic] debent pensare communi dividundo judicium, ut (si) ille, quo sciente fecit, præstiterit, non totius partem ferat, sed partem ejus, quanti servus est: sic, & si alter aliquid præstiterit, ejus partem fieri. † Illud iniquum est, eum, qui jussit servum facere, consequi aliquid a socio [42], cum ex suo delicto damnum patiatur. §. 1. Si plures, ejusdem servi nomine, noxali mecum agere velint, vel [si] unus pluribus judiciis ejusdem servi nomine agat, in quo usufructus tuus, proprietas mea sit, officio judicis continebitur, cum eum noxæ dedero, ut etiam usumfructum actoris faciam: sed per Prætorem id consequar ego dominus proprietatis, ut aut cogat Prætor te pro æstimatione usufructus conferre ad litis æstimationem, aut usufructu cedere, si hoc expediat: &, si ego dominus proprietatis eum servum nolui defendere [43], defensio tibi permittenda est: &, si damnatus hominem tradas, [&] adversus me tueris [44].

18. POMPONIUS lib. 18. ad Sabinum.

IS, qui usumfructum in servo habet, perinde [45] cum domino habet actionem furti, atque si quilibet alius esset: sed cum eo non est, quamvis serviat ei: & ideo dominus damnatus fructuario noxæ dedens liberabitur.

De re communi. 1. De servo, in quo usufructus alienus est. 2. De servo vicario nauta.

19. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

SI in re communi mea & tua damnum nobis dederit Titii servus, si cum eo agemus, erit noxali Aquiliæ actioni locus: ne damnatus in solidum singulis noxæ dedere cogatur. Sed potest dici, quasi unius damnum sit & una obligatio, aut [46] utrisque [47] pecuniam offerendam, aut officio judicis simul utrisque noxæ dedendum. Sed & si alterutri nostrum in solidum noxæ deditus fuerit, & ob id ab utroque dominus sit absolutus [48], recte dicitur, eum, cui noxæ deditus sit, alteri teneri communi dividundo judicio [49], ut communicet servum noxæ sibi deditum, cum ob rem communem [aliquid] ad socium pervenerit. §. 1. Si servi, in quo usufructus alienus est, dominus proprietatis operas conduxerit, verba efficiunt, ut cum noxæ deditione damnetur. §. 2. Si servus tuus navem exercuerit, ejusque vicarius [50]

1 l. 8. l. 10. l. 26. §. 1. l. 39. ff. eod. l. 4. §. si ex noxali. l. 11. §. 3. ff. de aqua & aquæ pluviæ. 2 In solidum. 3 Agetur igitur cum altero, si quid amplius est in damni persecutione. *l. si ex duobus.* ff. *eodem.* alioqui si totum damnum ab uno exegerit, non aget, *l. in edictis.* §. *cum dominus.* §. Mod. 4 Sciens dominus servum delinquere, in solidum tenetur, etiam post servi ipsius alienationem, manumissionem & mortem. 5 Alienationis & mortis differentia. 6 l. 14. §. 1. l. 42. §. *ult.* ff. *eod.* §. 5 *Inst. eod.* 7 vid. *l.* 5 *supr. eod.* 8 *Scilicet non alias.* Cujac. 17 *observ.* 15. 9 Noxæ deditio partem non recipit, *ut hic.* litis tamen æstimatio potest nonnunquam pro parte præstari: & hoc etiam modo utrique satisfieri. *l.* 27. §. 2. §. *ad l. Aquil.* ubi dixi. 10 vide *l.* 61. ff. *de furtis.* 11 Imo non videtur audiendus, si pro parte tantum velit defendere. *l.* 4. *supr. si ex noxali.* 12 Pro sua parte. *l.* 43. *in fin* ff. *de furtis.* 13 *l.* 61. *in pr.* ff. *de furtis.* 14 Ex eo, quod pœnæ nomine præstatur. Partem enim ejus, quanti servus est, præstat, *l si ex duobus.* ff. *eod.* nam ob furtum a servo factum, etiam dominus ignorans noxali actione tenetur, *l.* 1. ff. *si famil. furt fecisse* qui cum plerumque eligat servum noxæ dedere potius, quam pœnam, quæ pretium servi excedit, præstare, iniquum non est, id eum socio præstare, quod ab invito extorqueri potest. *Mod.* 15 vid. *l.* 17. *in fin. pr.* ff. *eod.* 16 vid. *l.* 21. *C de furtis, & servo corrupto.* 17 Imo tenetur, *l* 27. §. 3. §. *ad l. Aquil.* solve, ut ibidem notatum est. 18 Atqui bonæ fidei possessorem noxæ dedere non posse videtur: cum dominium servi, quod non habet, transferre non possit: nulla fit autem noxæ deditio, quæ dominium in actorem non transferat? Dic, quasi quasi noxæ deditione liberari vide quæ scripsi ad *l.* 28. ff. *eod.* 19 Ab eo, cui noxæ deditus fuit a bonæ fidei possessore. 20 vide quæ scripsi ad *l.* 28. ff. *eod.* 21 Cur officio judicis? quia vindicatio rei, arbitraria actio est; & doli exceptio, quæ inest bonæ fidei judiciis, in arbitrariis omissa, officio judicis suppleri potest. *l.* 48. *supr. de rei vind. l.* 38. *l. ult. supr. de petit. hered.* 22 *l.* 21. *in pr.* ff. *eod* vid. *l.* 22. *supr. de rei vindic.* 23 Imo, servi occidentis nomine non tenetur is, cui bona fide servit. *l.* 27. §. 3 §. *ad l. Aquil.* 24 *l.* 36. §. *antepen. supr. de petit. hered.* sic absurdum est, melioris esse juris stultos, quam peritos. *l.* 4. ff. *quod vi aut clam.* qui vi rapuerunt, quam qui clam. *Inst. vi bonorum. in princ.* sic mali bonis, pauperes ditioribus non præferendi. ff. *arg. l.* 3. *de donat. inter virum.* adde *l.* 43. *in fin. supr. ad l. Aquil.* 25 Si a pluribus actione noxali ex ejusdem servi delicto conveniar, qui prior vicerit, accipit eum: nec illis obligatus sum, qui postea vicerint, quamvis priores egerint. *Synops. Basil. eod. cap.* 13. Goth vid. Ant. August. *lib.* 1. *emendat. cap.* 2. Ans. 26 Ejus, qui prior meruit sententiam, *ut hic.* procuratoris, *l.* 32. *supr. de procuratoriv.* agentis de peculio, *l.* 10. *l.* 52. ff. *de pecul.* de legato & fideicommisso, *l* 33. *in fin.* ff. *de legat.* 1. at non in tributoria, *l.* 6. ff. *de tributoria.* si quis privilegiarius veniat *l* 3 ff. *quod cum eo qui in alien* [illegible] 27 Occupantis in sententia obtinenda melior est conditio. *l.* 10. ff. *de peculio.* vide *l.* 9. ff. *de verb. oblig.* 28 Statuliber si nocuit, & ante sententiam, existente conditione manumisero eum, vel legatario dedero, liberor: quemadmodum si & ante sententiam ei fideicommissariam libertatem præstitero. *Synops. Basil. d. cap.* 13. 29 vide *l.* 5. ff. *de verb. oblig.* 30 Qui servum noxæ dedit, de evictione ob suum factum contingente alteri cavere debet. *d. cap.* 13. *in fin.* 31 Cur? noxa caput sequitur. 32 Translatio judicii plerumque fit in extraneum, qui videlicet neque heres sit universalis, neque specialis. 33 Id est, in quondam statuliberum, nunc liberum. vide Petr. Fabr. 1. *semestr.* 13. *in fin.* 34 Pendens libertas, esse nondum videtur: & ideo statuliber recte noxæ deditur, cum adhuc servus sit. vide *l.* 16. *l.* 25. *l.* 26. *l.* 39. ff. *de statulib.* 35 Ex sententia rem, qualiscunque ea sit, præstari sufficit. 36 *Synops. Basil. eod. c.* 20. 37 Dolus casu non purgatur. 38 Post judicium acceptum, post moram. vide *l.* 26. §. 4. ff. *eod.* 39 Ut *l.* 5. ff. *si familia furtum fecisse.* Goth. vide in hanc leg. Cujac. *l.* 22. *obs.* 36. Leonin. *emendat. lib.* 4. *cap.* 9. *num.* 6. Ans. 40 Beneficium unius non elevat alterius delictum. 41 *Subaud.* qui nocuit. 42 *l.* 9. *supr. eod. l.* 46. §. *antepen.* §. *de procur* 43 Vel e contra 44 Eodem modo, usufructuario non defendente servum usufructuarium, ususfructus persecutionem fructuarius amittit. *l.* 3. §. *si ex noxal.* 45 *l.* 17. §. 9. ff. *de injuriis.* 46 Adde *l.* 26. *in fin.* ff. *de condict. indeb.* 47 Communia, in communionem referenda. 48 Uni socio si noxæ servum dominus dederit, ab alio socio liberatur. 49 *l.* 8. §. 3. ff. *comm. divid.* 50 *Vicarius servus* est, quem servus ordinarius in peculio suo habet: & sic servus servi est. servus aliquis eo casu servum alium sub se habet: ejus quasi dominus est.

& idem nauta in eadem nave damnum dederit, perinde in te actio danda est, ac si [1] si is exercitor liber, & hic vicarius servus ejus esset, ut de peculio servi tui ad noxam dedere vicarium [2] damneris: ut tamen si servi tui jussu, vel sciente & patiente eo, damnum vicarius dederit, noxalis actio servi tui nomine esse debeat. Idemque sit etiam, si nautam facere jusserit.

De servo, qui sæpius deliquit.

20. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

QUi ex pluribus noxis, diversis temporibus experitur, ex una noxia servi dominium nactus, nullam amplius actionem habet adversus eum, qui dominus fuerat: cum actio noxalis caput sequatur. † At si maluit dominus priori judicio litis æstimationem sufferre, vel eidem, vel alii ex alio maleficio agenti nihilominus tenetur [3].

Si dominus judicium recuset. 1. De servo absente. 2. Edictum de eo, qui negat se habere in potestate. 3. Verbum in potestate *quomodo accipitur. 4. Si reus jurare nolit. 5. De tutore, curatore, & procuratore. 6. Utrum post jusjurandum detur actio noxalis.*

21. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

QUoties dominus ex noxali causa convenitur, si nolit suscipere judicium, in ea causa res est, ut [4] debeat noxæ dedere eum cujus nomine judicium non suscipitur, aut, si id non faciat, judicium suscipietur [5] omnimodo [6]: sed [7] non alias condemnabitur, quam si in potestate habeat [8], dolove malo fecerit [9], quominus haberet.

§. 1. Eos, quorum nomine noxali judicio agitur, etiam absentes defendi posse placuit [10]: sed hoc ita demum, si proprii sint servi: nam, si alieni, præsentes esse oportet; aut si dubitetur, utrum proprii sint, an alieni. Quod ita puto accipiendum, ut, si constet, vel bona fide servire, etiam absentes possint defendi. §. 2. Prætor ait: *Si is, in cujus potestate esse dicetur, negavit se in [sua] potestate servum habere: utrum actor volet [11], vel dejerare [12] jubebo [13], in potestate sua non esse, neque se dolo malo fecisse, quominus esset; vel judicium [14] dabo sine noxæ deditione.* §. 3. *In potestate* [15] sic accipere debemus, ut facultatem & potestatem exhibendi ejus habeat, cæterum, si in fuga sit, vel peregre, non [16] videbitur esse in [17] potestate [18]. §. 4. Quod si reus *jurare* nolit, similis [19] est ei, qui neque defendit absentem, neque exhibet: qui condemnantur quasi contumaces. §. 5. Si tutor vel curator extent, ipsi jurare debent, in potestate domini non esse: si autem procurator sit, dominus ipse juret, necesse est. §. 6. Si jusjurandum exegit actor, reusque juravit, deinde postea noxali velit actor experiri: videndum est, an exceptio jurisjurandi debeat adversus actorem dari? & Sabinus putat, non esse dandam: quasi de alia re sit juratum, hoc est, tunc non fuisse in potestate: modo vero [20], cum in potestate deprehendatur, de facto ejus posse agi. Neratius quoque dicebat, post exactum jusjurandum posse actorem, detracta noxæ deditione, experiri: si modo hoc contendat, posteaquam juratum est, cœpisse in potestate habere.

De servo deposito, commodato, 1. Pignori dato, precario concesso. 2. Quid sit habere facultatem repetendi. *3. Si dominus fateatur, 4. Aut neget se habere in potestate.*

22. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

SI servus depositus vel commodatus sit, cum domino agi potest noxali actione: ei enim servire intelligitur [21]: & quod ad hoc Edictum attinet, in potestate ejus est: maxime si copiam habeat recuperandi hominis [22]. §. 1. Is, qui pignori accepit, vel qui precario [23] rogavit, non [24] tenetur noxali actione: licet enim juste possideant [25], non [26] tamen opinione [27] domini possident [28]: sed hos quoque in potestate domini intelligi, si facultatem repetendi eos dominus habeat.

§. 2. Quid est *habere facultatem repetendi?* habeat [29] pecuniam, ex qua liberari potest: nam non debet cogi vendere res suas, ut solvat pecuniam, & repetat servum [30]. §. 3. Dominus, *qui servum in sua potestate esse* confitetur, aut exhibere eum debet, aut absentem defendere: quod nisi faciat, punitur [31], atque si præsentem non noxæ dederit. §. 4. *Si negavit dominus in sua potestate esse servum*, permittit Prætor *actori arbitrium, utrum jurejurando id decidere* [32], *an judicium dictare sine noxa deditione velit*; per quod vincet, si probaverit eum in potestate esse, vel dolo ejus factum, quo minus esset: qui autem non probaverit in potestate adversarii esse servum, rem amittit.

De eo, qui postea cœpit habere in potestate.

23. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

SEd etsi postea [33] adversarius ejus in potestate habere cœperit servum, tenetur ex nova possessione, denegata ei exceptione.

De eo, qui dolo desiit habere in potestate.

24. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

DE illo videndum, utrum adversus eum tantum, qui dolo fecit, quominus in potestate haberet, actio locum habeat noxalis [34], si ex dolo ejus acciderit, ut cesset noxalis actio, forte si servo suo fugam mandavit: an & [si] possit nihilominus cum alio agi [35]: quod accidit, cum alienatus manumissusve est? Quod est verius: in quo casu electio est actoris, cum quo velit agere. † Julianus autem ait de eo, qui manumisit, si paratus sit defendere se manumissus, exceptionem dandam ei, qui manumisit. Hoc & Labeo.

25. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

IDem est, & si novus dominus servi judicium patiatur.

1. Si plures dolo desierint habere in potestate. 2. Si ex pluribus dominis quidam dolo desierit possidere. 3. Si quis servum alienum suum esse responderit. 4. De morte servi delinquentis. 5. Si quis falso negaverit se habere in potestate. 6. De servo ducto jussu Prætoris.

26. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

ELectio vero alterum liberabit [36]: id enim Prætor introduxit, ne eluderetur actor: non ut etiam lucrum faceret: ideoque exceptione a sequenti summovebitur. §. 1. His consequens est, ut si plures [37] dolo fecerint, quo minus in potestate haberent, eligere debeat actor, quem velit convenire. §. 2. Item, si ex pluribus dominis quidam dolo malo partes suas desierint possidere, electio erit actoris, utrum directo agere velit cum eo, qui possidet, an Prætoria cum eo [38], qui desiit possidere. §. 3. Si servum alienum alius in jure *suum esse* responderit, altero solvente, alter liberatur. §. 4. Si is, quem desieris dolo possidere, decesserit [39] prius, quam hac actione conveniréris [40], liberaris [41]: quia hæc actio in locum directæ actionis succedit. Diversum dicemus, si moram feceris [42] in judicio accipiendo.

§. 5. Neque [43] heredi, neque in heredem, quod defunctus mentitus est, actio danda est: nec in ipsum quolibet tempore: nam liberum esse debet defendenti absentem servum, hujus Edicti pœnam evitare, id est, ut sine noxæ deditione conveniatur. † Et ideo, si negaveris servum in tua potestate esse, postea fateri poteris: nisi si jam lis adversus te contestata est; nam tunc audiri non debebis [44], ut Labeo ait. Octavenus, ex causa etiam lite contestata tibi succurrendum: utique, si ætas tua ea sit, ut ignosci tibi debeat. §. 6. Si absente domino ductus sit servus, vel etiam præsente, & in eadem [45] causa sit, ut in integrum restitui possit, defensio permittitur ejus nomine, qui ductus est: postulantibus enim exhiberi eum ad defendendum, indulgere Prætor debet.

† Idem concedendum est fructuario, vel cui pignoris nomine obligatus est, si præsens dominus defendere noluerit: ne alterius dolus aut desidia aliis noceat. Idem præstandum est in servo communi, quem alter ex dominis [præsens] noluit defendere. Sed & actori his casibus succurrendum est [46]; quia placet dominii [47] adquisitione extingui actionem: jussu enim Prætoris ductus [48], in bonis fit ejus, qui duxit.

De servo pignorato, vel cujus usufructus alienus est. 1. De eo, qui servum alienum suum esse respondit.

27. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

SI noxali judicio agitur de servo, qui pignoris jure tenetur, aut de eo, cujus usufructus alterius est, admonendi sumus, si creditor vel usufructuarius præsens defensionem suscipere noluerit [49], Proconsulem interventurum, & pignoris persecutionem, vel usufructus actionem negaturum. Quo casu dici potest, ipso jure pignus liberari: nullum [50] enim pignus est, cujus persecutio negatur. Ususfructus autem, etiamsi persecutio [ejus] denegetur, ipso jure durat, eousque donec non utendo, constituto tempore pereat [51]. §. 1. Ex his, quæ diximus de servo, qui alicui pignoris jure obligatus est [52], deque statulibero [53], & [de eo] cujus usufructus [54] alienus est, apparet, eum, qui alienum servum in [55] jure *suum esse* responderit, quamvis noxali judicio teneatur, non [56] tamen posse noxæ deditione ipso jure liberari: quia nullum ad actorem dominium transferre possunt, cum [57] ipsi domini non sint [58]. Certe tamen, si ex ea causa traditum postea dominus vindicet, nec litis æstimationem offerat, poterit per exceptionem doli mali repelli.

1 Vicarii servi nomine tenetur ipse dominus. 2 Vicarius est in peculio ordinarii, ideoque ex ejusdem vicarii delicto cum teneatur dominus, vicarium ipsum dedere tenetur. 3 *l. 1. in fin. l. 2. supr. si ex noxal.* 4 *l. 29. ff. eod.* 5 *l. 31. l. 32. ff. eod.* 6 *Omnimodo*: hæc, inquam, particula præcisa est. Unde colligit Baldus, Reum cogi præcise litem contestari. 7 Defensiones salvas habet, qui litem contestari cogitur: Nemo igitur litem contestari cogitur, nisi salvis defensionibus. 8 *l. 42. in fin. ff. eod.* 9 *l. 12. in fin. supr. eod.* 10 Excipe casum *l. 1. & 2. ff. de publicanis.* 11 *l. 34. §. ait Prætor. ff. de jurejurand.* 12 Id est, jurare. §. 4. §. 5. §. 6. *ff. eod. l. 22. in fin. ff. eod. l. ult. supr. qui satisdare.* 13 §. 4. *ff. eod. l. 22. in fin. ff. eod.* 14 Directum. 15 In potestate habet, qui potest exhibere. 16 Imo videbitur: nam ejus nomine tenetur. *l. 27. §. 3. ff. ad l. Aquil.* 17 Qui in fuga sunt, vel peregre, in potestate non esse intelliguntur. *l. 5. in fin. ff. ad exhibendum.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 23. ut non tam dominium servorum, quam facultas eos habendi spectetur, *l. 1. §. ult. ff. de peculio.* adeoque, & si per eos inhibeatur usucapio, non tamen eorum dominus furti tenebitur. *l. 17. in fin. ff. de furt.* Quare potestatis verbum in noxali actione, præsentis corporis copiam facultatemque significat. *l. 215. in fin. ff. de verb. signif.* 18 Ad hoc solum tenebitur, ut caveat se exhibiturum, si in potestatem ejus pervenerit. *l. 5. in fin. ff. ad exhibendum.* 19 Sic alibi legimus, manifestæ turpitudinis esse & confessionis, nec jurare, nec jusjurandum referre. *l. 38. ff. de jurejur.* 20 vide *l. 23. ff. eod.* 21 Deponendo & commodando, dominium rerum nostrarum non amittimus. 22 Eoque casu cavere tenetur. *l. 2. §. ult. supr. si ex noxali. l. 5. in fin. ff. ad exhibend.* 23 Precaria possessio justa est, donec revocetur. *ff. de precario.* 24 Tenetur tamen creditor servum defendere, aut pignus amittit. 25 *l. 1. §. 15. ff. de adquirend. vel amitt. possess.* 26 Excipe casum *l. 101. in fin. princ. ff. de legat. 3.* 27 Ψυχῇ τοῦ δεσπόζοντες. *Synops. Basil. 50. tit. 2. cap. 60. in fin.* adde *l. 21. C. de furtu.* 28 Qui pignori accepit, vel qui precario rogat, possidere quidem intelligitur, sed citra opinionem domini. *ut hic. l. 27. in fin. ff. eod.* 29 Si habeat. *Hal.* Solvendi facultatem habere non intelligitur, qui pecuniam non habet, licet plura latifundia habeat. 30 Facultatem rei repetendæ habere intelligitur, qui pecuniam habet, non qui pecuniam ex rerum suarum distractione reparare potest: nec enim fieri posse videtur, quod incommode tantum fieri potest. *l. 125. in fin. ff. de verbor. signif.* 31 Εἰς τὸ διαφέρον καταδικάζεται, damnatur in id, quod interest. *Eclog. eod. cap. 21.* 32 vide *l. 21. in fin. supr. eod.* forte jusjurandum deferre, ut in *Synops. Basil. d. c. 21.* ἢ ὅρκον ἐπιφέρειν, ἢ ἐνάγειν εἰς τὸ διαφέρον, aut jusjurandum deferre, aut ad id, quod interest, agere 33 *l. 21. in fin. ff. eod.* 34 Nam qui dolo desiit, in potestate habere intelligitur: dolus enim possessionem repræsentat. *Goth.* vox, *noxalis*, hic abundare videtur Cujacio *l. 22. observ. cap. 9.* S. L. 35 Qui dolo desiit possidere, tenetur, etiamsi in alium sit regressus. *l. 32. §. 2. ff. eod.* 36 *l. 9. supr. eod.* imo non liberabit. *l. 13. §. 14. supr. de heredit. petit. l. 95. §. 9. ff. de solut.* Goth. Quatenus eligens unum in altero liberato sibi præjudicet. vide Menoch. *de arbitr. jud. lib. 1. qu. 65. num.* 9. 10. 11. Ans. 37 *l. 5. ff. eod.* 38 Alii legendum contendunt, *an præterea cum eo*, sed hi ignorant videlicet, ex jure honorario hanc actionem proficisci, *l. si plurium. in princ. ff. eod.* Mod. 39 vide *l. 45. infr. de obligat.* 40 vide *l. 13 §. 3. infr. de publicanis.* 41 Imo condemnari debes. *l. 16. supr. eod.* 42 vid. Bart. in *l. quanquam. §. Julianus. de aqua & aquæ pluv. arc.* Mora perpetuat magis actionem quam culpa. *Bald.* De mora non admittente purgationem post litem contestatam, sed perpetuante actionem, vid. Socin. *regul.* 329. Port. *cons.* 5. *num.* 39. Boer. *cons.* 22. *n.* 4. Ans. 43 Differt in eo prætoria a civili, ut dixi *l. 39. infr. eod.* 44 *l. 25. in fin. ff. de rei vindicat.* ratio? vide *l. 11. in fin. infr. de interrogation.* 45 Id est, necessitatis, *l. 2. in fin. supr. si ex noxali.* 46 Ut pristina actio restituatur. *d. l. 2.* 47 Missus in possessionem ex secundo decreto, statim fit dominus. v. quæ scripsi ad *l. 5. infr. de damno infecto.* 48 Ductio facit eum dominum, qui ducit, si dominus non defendat, *ut hic. & l. 2. in fin. ff. si ex noxali.* (quia pro traditione dominii cedit. *l. 32. eodem.*) Contra ductio non facit dominum, si bonæ fidei possessor non defendat, sed tuetur tamen eum Prætor, quasi dominum: data adversus dominum, & alium quemlibet actione Publiciana, *l. 6. supr. de Publiciana.* & exceptione vel replicatione doli mali. 49 Usufructuarius servum non defendens, privatur usufructu. *l. 3. supr. si ex noxali.* 50 Pignus inutile est, cujus persecutio negatur, *ut hic.* ut & cujus venditio non permissa. vide *l. 4. infr. de pigneratitia. l. 9. l. 14. C. de distract. pign.* 51 vide *l. 69. infr. de solutionib.* 52 *l. 22. §. 1. supr. eod.* 53 *l. 14. §. 1. supr. eod.* 54 *l. 19. §. 1. supr. eod.* 55 *l. 8. infr. de interrogat.* 56 Noxæ deditio nulla est, quæ dominium in actorem non transfert. 57 Dominium rei transferre non potest, qui dominium rei non habet. 58 vide *l. 22. §. 1. supr. eod.*

De

De servo bona fide possesso.

28. AFRICANUS lib. 6. Quæstionum.

ET generaliter [1] si alieni servi nomine, qui tibi [2] justam [3] servitutem serviret [4], noxali [5] tecum egerim, tuque eum mihi noxæ dederis, sive, me possidente, dominus eum vindicet, exceptione [6] doli mali, nisi litis æstimationem offerat, eum summovere possum: sive [7] ipse possideat, Publiciana mihi datur: & adversus excipientem [8] *si dominus ejus sit* [9], utilem mihi replicationem doli mali profuturam: & secundum hæc, usu quoque me capturum, quamvis sciens alienum possideam [10]: alioquin, si aliter constituatur, futurum, ut summa iniquitate bonæ fidei possessor adficiatur, si, cum ipso jure noxalis actio adversus eum competit, necessitas ei imponatur, ut litis æstimationem sufferat. † Eademque dicenda sunt & si, cum ab eo non defenderetur, jussu Prætoris eum [11] duxerim [12]: quoniam isto quoque casu justam causam possidendi habeo.

De judicio noxali recusando.

29. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

NOn [13] solum autem qui in potestate non habet, recusare potest noxale judicium, verum etiam habenti in potestate liberum est [14] evitare judicium, si indefensam eam personam relinquat: sed huic necesse est, jus suum ad actorem transferre, perinde ac si damnatus esset.

An sententia noceat absentibus.

30. IDEM lib. ad Edictum Prætoris urbani, titulo de damno infecto.

IN noxalibus actionibus, eorum qui bona fide absunt, jus non corrumpitur, sed reversis [15] defendendi ex bono & æquo potestas datur, si domini sint, sive aliquid in ea re jus habeant: qualis est creditor, & fructuarius [16].

Si familia furtum fecerit.

31. PAULUS lib. 7. ad Plautium.

QUod ait [17] Prætor, *Cum* [18] *familia* [19] *furtum faciat, ad eum modum se actionem daturum, ut tantum actor consequatur, quantum, si liber fecisset* [20], *consequeretur*: quæritur, utrum ad pecuniæ præstationem respiciat, an etiam ad noxæ deditionem, utputa [si] ex pretiis noxæ deditorum duplum colligatur, sequentes actiones inhibeantur? Sabinus & Cassius putant, pretium quoque noxæ deditorum imputari debere: quod Pomponius probat: & est verum: nam, & si servus indefensus ductus sit, æstimatio ejus imputanda est. Certe non tantum duplationis, sed & condictionis [21] rationem habendam, Julianus putat: furti [22] faciendi tempus spectandum esse, an ejusdem familiæ sint servi: nam si hi, qui plurium dominorum erunt, unius esse postea cœperint, locus Edicto non erit.

Si servus non defendatur.

32. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

IS, qui in aliena potestate est, si noxam commisisse dicatur, si non defendatur, ducitur [23]: &, si præsens est dominus, tradere eum, & de dolo malo promittere debet.

De eo, qui non vult defendere. De liberis, qui sunt in potestate.

33. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

NOxali judicio invitus nemo cogitur alium defendere [24], sed carere debet eo, quem non defendit [25], si servus est: quod si liber est, qui in potestate sit, indistincte ipsi sui defensio danda est [26].

34. JULIANUS lib. 4. ad Urseium [Ferocem].

QUoties enim nemo filiumfamilias ex causa delicti defendit, in eum judicium datur.

35. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

ET, si condemnatus fuerit filius, judicatum facere debet [27]: tenet enim condemnatio: quinimo etiam illud dicendum est, patrem quoque post condemnationem filii, duntaxat de [28] peculio [29] posse conveniri.

De eo, cui potest servus avocari.

36. IDEM lib. 37. ad Edictum.

SI quis servum pignoratum, deinde a debitore subreptum, emerit a debitore, nomine ejus furti tenebitur, domino servi adquisito: nec oberit, quod Serviana [30] potest ei homo avocari. Idemque & si a minore quis vigintiquinque annis emerit, vel in fraudem creditorum sciens: hi enim, quamvis auferri eis dominium possit, interim tamen conveniendi sunt.

Si servum, qui furtum fecit, actor vel extraneus emerit.

37. TRYPHONINUS lib. 15. Disputationum.

SI alienus servus [31] furtum mihi fecerit, qui postea in meum dominium pervenerit, extinguitur furti actio, quæ mihi competierat, nondum in judicium deducta; nec si postea alienavero [32] eum, quem ante litem contestatam emeram, furti actio restaurabitur: quod si post litem contestatam eum redemero, condemnandus erit venditor.

De servo habito pro derelicto. 2. Si quis nummos ex re sibi a servo subtracta redactos ei excusserit. 3. Si servus creditoris nummos sibi solutos interceperit.

38. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

QUemadmodum, si alii vendidisset: parvi enim refert, cui vendiderit, adversario, an alii: suaque culpa litis æstimationem sublaturum [33], qui vendendo, noxæ deditionem sibi ademit. §. 1. Julianus autem lib. XXII. Digestorum scribit, si servum pro derelicto [34] habeam, qui tibi furtum fecerat, liberari me: quia statim [35] meus esse desinit, ne ejus nomine, qui sine domino sit, furti fit actio.

§. 2. Si servus meus rem tuam subtraxerit, & vendiderit, tuque nummos, quos ex pretio habebat, ei excusseris [36], locus erit furti actioni ultro citroque: nam & tu adversus me furti ages noxali servi nomine, & ego adversus te nummorum nomine. §. 3. Sed & si servo creditoris mei solverim nummos, ut is eos domino suo det, æque locus erit furti actioni, si is nummos acceptos interceperit [37].

Si omnes domini dolo desierint habere in potestate. 1. An reus satisdare debeat. 2. Si dominus dolo desiit habere in potestate. 3. Si post judicium acceptum cum domino servus ductus sit. 4. De morte servi.

39. JULIANUS lib. 9. Digestorum.

SI plurium servus furtum fecerit, & omnes dolo fecerint [38], quo minus eum in potestate haberent, subsequi debet Prætor juris civilis actione [39], & judicium [40] honorarium, quod ex hac causa pollicetur, in eum [dare], quem actor elegerit [41]: neque enim amplius præstare actori debet, quam ut detracta noxæ deditione agere possit cum eo: cum noxali judicio experiri potuisset, si servus exhiberetur. §. 1. Qui alienum servum, *suum esse* fatetur, quamvis noxali actione obligetur, nihilo minus, causa cognita, satisdare [42] debet. Qui autem pro servo convenitur, satisdatione onerandus non est: non enim offert se defensioni alieni servi. §. 2. Si quis dicet dominum dolo fecisse, quo minus in potestate ejus servus esset, ille autem contendat [43], eum servum ab alio defendi cum satisdatione, doli mali exceptioni locus erit.

§. 3. Sed & si post judicium acceptum cum domino, servus apparuerit, & quia non defendebatur [44], ductus sit, exceptione doli mali posita [45] dominus absolvetur. §. 4. Sed [&] mortuo servo [46], antequam judicium accipiatur, omnino hac actione non tenebitur dominus.

Si servus legatus ante aditam hereditatem furatus sit.

40. IDEM lib. 22. Digestorum.

SI servus legatus, ante aditam hereditatem, rem heredis futuri subtraxerit, poterit is cum legatario, qui legatum agnoverit, furti agere: sed, si idem servus hereditariam rem subtraxerit, furti actio cessabit: quia [47] hujusmodi rerum furtum non fit: ad exhibendum autem actio competit.

De servo communi.

41. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

CUm servus communis [48] alteri dominorum damnum injuria [49] dedit, idcirco legis Aquiliæ actio non est [50], quia, si extraneo damnum dedisset, cum altero in solidum lege Aquilia agi posset: sicuti cum servus communis furtum fecerit, cum altero [51] domino furti agi non potest, sed communi dividundo [agi potest].

1 Scientiam rei alienæ non esse malam fidem, vide Cujac. *tract. 6. ad African. & lib. 18. observ. cap.* 25. S. L. 2 Noxalis Aquilia non datur adversus bonæ fidei possessorem. 3 Justa servitute utitur, qui bona fide servo utitur: adde de justa servitute quæ scripsi ad *l.* 34. ℱ. *de stipul. servorum.* 4 Hinc colligit Cujac. 18 *observ.* 25. Scientiam rei alienæ non esse malam fidem: nec malæ fidei possessorem esse, qui servum, quem scit alienum, noxæ accipit: adde & in causa damni infecti. *l.* 15. §. 26 ℱ. *de damn.* 5 Noxali actione adversus bonæ fidei servi possessorem agi non posse ex eo videbatur, quod noxæ dedere non posse videatur: nulla enim noxæ deditio est, quæ dominium in actorem non transferat. Verum placet magis, ut teneatur, & qualicunque noxæ deditione fungi possit: quæ etsi bonæ fidei possessorem non liberat ipso jure, tamen eundem usum actori præbet, atque si dominus factus esset. Nam domino servum vindicante, nec offerente æstimationem litis, opponit exceptionem doli mali, *l.* 27. *in fin.* ℱ. *eod.* vel (ut *l.* 11. *supr. eod.* dicitur) officio judicis consequitur, ut indemnis maneat, ut *ibidem* dixi. Atqui videtur, noxali etiam agi non posse adversus bonæ fidei possessorem, cum servi corrupti bonæ fidei possessor non conveniatur: vide quæ scripsi ad *l.* 1. §. 1. ℱ. *de serv. corrupt.* Quin ne noxali quidem omnino agi posse videtur ex *l.* 27. §. 3. ℱ. *ad l. Aquil.* vide quæ ibidem scripsi. 6 *l.* 11. *supr. eod.* 7 Noxalis servi amissa possessione, & eadem ad dominum reversa, non minus Publiciana contra dominum competit, quam contra alium, *ut hic. & l.* 5. ℱ. *de Publiciana.* 8 Formula exceptionis justi domini (Cujac. tamen 6. ad Africanum putat, hic legendum esse, *si non dominus ejus sit*, ut *l. ult. supr. de Publiciana. l.* 24. ℱ. *de except. rei judicatæ*) quæ vulgo dicitur obstare agenti Publiciana, *l. penult. l. ult. supr. de Publiciana* ut & elidi replicatione doli mali, si litis æstimatio non solvitur. vide quæ scripsi ad *l.* 16. ℱ. *de Publiciana.* 9 Alii, *si non dominus ejus sit*, quidam etiam *si dominus ejus non sim.* quorum neutrum fieri potest; Frustra enim mihi objiceretur exceptio, quod dominus non sim, cum ego id non contendam: & agens Publiciana me dominum non esse satis fatear. *Mod.* 10 Est igitur hic casus specialis: nec enim ordinario jure usucapit, qui sciens rem esse alienam possidet. *l.* 7. §. 4. ℱ. *pro emptore.* diversitatis rationem eam affert Bartolus, quod in hac specie a non domino nihil fit, quod non esset ab ipso vero domino, si adesset, præstandum. 11 Nam is juste possidet, qui autore Prætore possidet. *l.* 11. ℱ. *de acquir. vel amitt. possess.* 12 Id enim justa de causa impetrare potest. *l.* 32. ℱ. *eod. l.* 2. *in fin.* ℱ. *si ex noxali.* 13 Noxali judicio experiri non cogitur, qui servum non habet in potestate. Quid si habet, sed jus suum actori cessit? idem. *Synops. Basil. eod. c.* 25. 14 Quia nemo invitus noxali judicio alium defendere cogitur. *l.* 33. ℱ. *eod.* 15 *l.* 26. §. *ult. supr. eod.* 16 Creditor & fructuarius jus in re habent. 17 In edicto suo. *tit. de l. Aquil.* 18 Si familia furtum fecit, neque eam noxæ dedere voluero, tantum præsto, quantum si unus homo liber furtum fecisset, hoc est, duplum, & rei pretium. *Synops. Basil. eod. cap.* 27. 19 Omnis, scilicet alicujus. 20 vide *l.* 1. *in fin.* ℱ. *si familia furtum fecisse dic.* 21 *l.* 2. ℱ. *si familia.* 22 Sed & furti. *Hal.* 23 *l.* 21. *l.* 27. *in fin.* ℱ. *eod.* 24 *l.* 29. *supr. eod. l.* 156. ℱ. *de regul. jur.* & arbitrari. vide tamen *l.* 32. §. 1. *& sequent.* ℱ. *de recept. qui arbitr.* & esse procurator. vide tamen *l.* 8. §. *ult. & l.* 9. *& seq. supr. de procuratorib.* & socius. vide *l. ult. C. comm. divid.* 25 *l.* 17. *in fin.* ℱ. *eod. l.* 3. *supr. si ex noxali.* 26 *l.* 34. ℱ. *eod.* §. *ult. Inst. eod.* neque noxæ deditur, atque ita actio furti directe datur in filiumfamilias a patre non defensum. 27 De castrensi, vel quasi peculio, forte consentiente patre, Accursius *hic.* adde Socin. *reg.* 358. 28 Filio condemnato, executio fit in ejus peculium *l.* 3. §. *idem scribit.* 11. ℱ. *de peculio.* potest tamen filius eo casu peculio cedere. *l. penult. C. qui bon. ced.* 29 Profectitio. *l.* 3. §. 12. ℱ. *de peculio.* 30 Hypothecaria. §. 7. *Inst. de act.* 31 §. 6. *vers. unde si alienus. Inst. eod.* Goth. Exceptio superveniens post litem contestatam nihil operatur in hoc judicio. vide Gabriel. *comm. conclus. lib.* 2. *tit. de except.* Ans. 32 *d.* §. 6. *vers. ideoque. l.* 18. *in fin.* ℱ. *de furtis.* 33 Alias: *æstimationem subiturum*, quod placet Russardo, aut certe, *æstimationem subiturus est.* Nam venditor vendendo non tollit, inquit, sed subit litis æstimationem. Charondas vero nihil mutat, sed Florentinam lectionem ex interpretatione τῶν βασιλικῶν defendi posse confirmat. *Mod.* 34 *l.* 1. *l.* 2. *l. ult.* ℱ. *pro derelicto. l.* 36. ℱ. *de stipulat. servorum.* 35 Pro derelicto rem habens, rei dominium statim amittit, unde notat Baldus paria esse tradere possessionem, & rem vacuam dimittere. 36 *l.* 27. §. 21. *supr. ad l. Aquil. l.* 52. §. *si quis de manu.* 13. ℱ. *de furtis.* §. 11. *Inst. de oblig. quæ ex delicto.* 37 vide *l.* 7. *C. de furt.* 38 Alii: *& omnes domini dolo fecerint*: sed hoc supernumerarie & superforanie adjectum est ab aliquo glossographo. *Mod.* 39 *Al. actionem*; id est, noxalem. Noxalis enim est civilis, *ut hic.* & directa, *l.* 26. §. 2. §. 4. ℱ. *eod.* hæc, quæ sequitur, prætoria & honoraria. Noxalis datur heredi & in heredem, *l.* 42. §. 2. ℱ. *eod. l.* 1. *in fin. supr. si quadrupes.* hæc non, *l.* 26. §. 1. §. 5. ℱ. *eod.* 40 De quo dixi *l.* 24. *l.* 26. §. 2. §. 4. *supr. eod.* 41 *l.* 5. ℱ. *eod.* Goth. Quatenus pœna ab uno correorum soluta alios liberet, tradit Public. *ad Cons. Arvern. tit.* 28. *art.* 8. Ans. 42 *Satisdare judicatum solvi* debet, qui servum alienum defendit. 43 vide *l.* 24. *in fin. supr. eod.* 44 Est enim liberum domino non defendere, *l.* 29. ℱ. *eod.* 45 *Opposita.* 46 *l.* 15. *in fin. infr. de interrogat.* 47 Quia hereditariæ rei furtum non fit, nisi pignori data sit, aut commodata, aut cujus ususfructus est alienatus. *l.* 68. 69. 70. *infr. de furtis.* 48 vide Cujac. *lib.* 17. *observ.* 15. Ans. 49 Vel furtum fecit. *Basil.* 50 vide *l.* 27. §. 1. *supr. ad leg. Aquil. l.* 16. *in fin. infr. familiæ erciscund.* 51 *l.* 61. *infr. de furtis.*

Si ad libertatem proclamaverit is, cujus nomine noxaliter agebatur.
1. De judicio accepto pro ſervo mortuo. 2. Quando, quibus, & adverſus quos actio noxalis competit.

42. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

SI ad libertatem proclamaverit [1] is, cujus nomine noxale judicium ſuſceptum [2] eſt, ſuſtineri [3] debet id judicium, quoad de ſtatu ejus judicetur [4]: & [ſic] ſi quidem ſervus fuerit pronunciatus, noxale judicium exercebitur: ſi liber [5], inutile videbitur. §. 1. Si quis pro ſervo mortuo, ignorans eum deceſſiſſe, noxale judicium acceperit, abſolvi debet: quia deſiit verum eſſe, propter eum dare oportere.

§. 2. Hæ [6] actiones perpetuæ ſunt [7], locumque habebunt tamdiu, quamdiu [8] ſervi dedendi facultatem habemus. † Nec tantum nobis, verumetiam ſucceſſoribus noſtris competunt. † Item adverſus ſucceſſores: ſed [9] non quaſi in ſucceſſores, ſed jure dominii. Proinde &, ſi ſervus ad alium perveniſſe proponatur, jure dominii noxali judicio novus dominus convenietur.

Ubi ſervus defendi aut exhiberi debet. Si dominus defendere nolit.

43. POMPONIUS lib. 8. Epiſtolarum.

SErvi, quorum noxa caput ſequitur, ibi [10] defendendi ſunt, ubi [11] deliquiſſe arguentur: itaque ſervos dominus eodem loco exhibere debet, ubi vim intuliſſe dicentur: & carere [12] omnium dominio poteſt [13], ſi eos non defendat.

1 Vide in hanc leg. Joann. Robert. *lib.* 1. *ſent. cap.* 12. Menoch. *de arbitr. jud. caſ.* 567. Anſ. 2 Etiſic poſt litem conteſtatam: ante ſententiam tamen. 3 Judicium liberale, præjudiciale eſt aliis judiciis & futuris & inceptis. 4 Fieri enim poteſt, ut liber pronuncietur. *l.* 14. *ff. de interrogat.* 5 *l.* 23. 24. *ff. eod l.* 13. *in fin. ff. de interrogat. l.* 21. *in fin. C. de furtis.* 6 Noxales civiles, non prætoriæ, ut dixi *l.* 26. §. 5. *&* 39. *ſupr. eod.* 7 Imitantur naturam earum actionum, ex quibus proficiſcuntur: ergo ſi perpetuæ ſunt, ut furti manifeſti actio, §. 1. *Inſt. de perp. & tempor. action.* noxales quoque perpetuæ ſunt; ſi annales, ut rapinæ, actio in triplum, §. 1. *Inſt. vi bon. rap.* annales quoque ſunt. ad hanc leg. vid. Jo. Robert. *lib.* 1. *ſentent. jur. c.* 12. Menoch. *de arbitr. jud. c.* 567. Mod. 8 *l.* 7. *ff. eod.* 9 Noxales actiones heredibus & in heredes competunt, non ut in heredes, ſed ut in dominos: unde poſt alienationem novus quoque dominus convenitur. *Synopſis Baſilic. eod. c.* 38. 10 Ubi ſervi deliquerunt, ibi exhiberi & defendi debent. 11 *l.* 1. *l.* 2. *C. ubi de criminibus.* 12 Πάντων στερεῖται, *omnes amittit. Synopſ. Baſil. d. c.* 38. Fuerit igitur hac lege, τὸ *poteſt* idem, quod *debet.* 13 *Poteſt*, pro debet.

LIBER DECIMUS.

TIT. I.

FINIUM [1] REGUNDORUM.

Qualis ſit hæc actio.

1. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

FInium regundorum [2] actio in perſonam [3] eſt, licet [4] pro vindicatione rei [5] eſt [6].

Ad quæ prædia pertinet. 1. De adjudicatione.

2. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

HÆc [7] actio pertinet ad prædia ruſtica [8], quamvis ædificia interveniant: neque enim multum intereſt, arbores quis in confinio an ædificium ponat [9]. §. 1. Judici finium regundorum permittitur, ut, ubi non poſſit dirimere fines, adjudicatione [10] controverſiam dirimat: & ſi forte, amovendæ veteris obſcuritatis gratia, per aliam regionem fines dirigere judex velit, poteſt hoc facere per adjudicationem, & [11] condemnationem.

3. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

QUo caſu opus eſt, ut ex alterutrius prædio alii adjudicandum ſit: quo nomine is, cui adjudicatur, [invicem pro eo, quod ei adjudicatur,] certa pecunia condemnandus eſt.

1. De eo, quod intereſt. 2. De fructibus. 3. De eo, qui judici non paret. 4. De terminis dejectis vel exaratis. 5. Si alter fundus duorum, alter trium ſit. 6. De his, qui communem fundum habent. 7. Si ex duobus ſociis alter vicinum fundum habeat. 8. Inter quot fundos hæc actio locum habet. 9. De agris vectigalibus, fructuariis, pigneratis. 10. De prædiis urbanis & ruſticis. 11. Si via publica, vel flumen, L. 6. vel rivus interveniat.

4. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

SEd & loci [12] unius controverſia in partes ſcindi adjudicationibus poteſt, prout cujuſque dominium in eo loco judex compererit.

§. 1. In judicio finium regundorum etiam ejus ratio fit, quod intereſt [13]. Quid enim, ſi quis aliquam utilitatem ex eo loco percepit, quem vicini eſſe appareat? inique damnatio eo nomine fiet. Sed & ſi menſor ab altero ſolo conductus [14] ſit, condemnatio erit facienda ejus, qui non conduxit, in partem mercedis. §. 2. Poſt litem autem conteſtatam [15] etiam fructus venient [16] in hoc judicio: nam & culpa & dolus exinde præſtantur: ſed ante judicium percepti non omnimodo hoc in judicium venient: aut enim bona fide percepit, & lucrari eum oportet, ſi eos conſumpſit: aut mala fide, & condici oportet.

§. 3. Sed & ſi quis judici non pareat in ſuccidenda arbore, vel ædificio in fine poſito deponendo, parteve ejus, condemnabitur [17].

§. 4. Si dicantur termini dejecti [18] vel exarati [19], judex, qui de crimine cognoſcit, etiam de [20] finibus cognoſcere poteſt. §. 5. Si alter fundus duorum, alter trium ſit, poteſt Judex uni parti adjudicare locum, de quo quæritur, licet plures dominos habeat: quoniam magis fundo, quam perſonis [21] adjudicari fines intelliguntur: hic autem, cum ſit adjudicatio pluribus, unuſquiſque portionem habebit, quam in fundo habet, & pro indiviſo. §. 6. Qui [22] communem fundum habent, inter ſe non condemnantur; neque enim inter ipſos accipi videtur judicium [23]. §. 7. Si communem fundum ego & tu habemus, & vicinum fundum [24] ego ſolus, an finium regundorum judicium accipere poſſumus? Et ſcribit Pomponius, non poſſe [nos accipere]: quia ego & ſocius meus in hac actione adverſarii eſſe non poſſumus: ſed unius loco habemur. Idem Pomponius, ne utile quidem judicium dandum dicit, cum poſſit, qui proprium habeat, vel communem vel proprium fundum alienare, & ſic experiri. §. 8. Non ſolum autem inter duos fundos, verumetiam inter tres pluresve fundos accipi judicium finium regundorum poteſt: utputa, ſinguli plurium fundorum confines ſunt, trium forte, vel quatuor. §. 9. Finium regundorum actio & [25] in agris vectigalibus [26], & inter eos, qui uſumfructum habent [27], vel fructuarium & dominum proprietatis vicini fundi, & inter eos, qui jure pignoris poſſident, competere poteſt.

§. 10. Hoc judicium locum habet in confinio prædiorum ruſticorum [28]: urbanorum, diſplicuit: neque enim confines [29] hi, ſed magis vicini dicuntur, & ea communibus parietibus plerunque diſterminantur: & ideo etſi [30] in agris ædificia juncta ſint, locus huic actioni non erit: & in urbe hortorum latitudo contingere poteſt, ut etiam finium regundorum agi poſſit. §. 11. Sive [31] via [32] publica intervenit, confinium non intelligitur [33]: & ideo finium [34] regundorum agi non [35] poteſt [36]:

5. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

QUia magis in confinio meo via publica, vel flumen ſit, quam ager vicini.

6. IDEM lib. 23. ad Edictum.

SEd, ſi rivus privatus intervenit, finium regundorum agi poteſt.

De ſuo loco cuique tribuendo.

7. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

DE modo agrorum [37] arbitri [38] dantur: & is, qui majorem locum in territorio habere dicitur [39], cæteris, qui minorem locum poſſident, integrum locum adſignare compellitur [40]. Idque ita reſcriptum eſt.

1. De menſoribus. De officio judicis.

8. ULPIANUS lib. 6. Opinionum.

SI [41] irruptione fluminis fines agri confudit [42] inundatio, ideoque uſurpandi quibuſdam loca, in quibus jus non habent, occaſionem præſtat: Præſes provinciæ *alieno eos abſtinere* [43], *& domino ſuum reſtitui, terminoſque per menſorem declarari* jubet. §. 1. Ad officium de finibus cognoſcentis pertinet, menſores mittere, & per eos dirimere [44] ipſam finium quæſtionem, ut æquum eſt, ſi ita res exigit, oculiſque [45] ſuis ſubjectis locis.

Si ſocii communi dividundo egerint, aut alienaverint fundum.

9. JULIANUS lib. 8. Digeſtorum.

JUdicium finium regundorum manet, quamvis ſocii communi dividundo egerint, vel alienaverint fundum.

De judiciis duplicibus.

10. IDEM lib. 51. Digeſtorum.

JUdicium communi dividundo, familiæ erciſcundæ, finium regundorum, tale eſt, ut in eo ſingulæ perſonæ duplex [46] jus habeant: agentis, & ejus, quo cum agitur.

De veteribus monumentis, & cenſus autoritate.

11. PAPINIANUS lib. 2. Reſponſorum.

1 *Lib.* 3. *Cod.* 39. & §. 6. *Inſt. de officio judicis. Synopſ. Baſil.* 58. περὶ ὅρων. *tit.* 9. 1. Paul. *ſent.* 16. vide Siculum Flaccum, Frontonem, & Aggenum Urbicum, *& in univerſum, omnes autores finium regundorum.* 2 De materia finium regundorum vid. Leonin. *emend. lib* 2. *c.* 8. Et huc ſpectat quodammodo actio de termino moto, quæ criminalis poteſt eſſe, quum contineat pœnam corporalem. *l.* 2. *ff. de term. mot. l.* 1. *C. de accuſ.* Et hæc quidem actio finium regundorum actionem termini moti tollit, & vice verſa; *l.* 4. §. 4. *h. t.* alterutro tamen judicio pendente, æquum eſt, alterum ad finem uſque prioris differri. *l.* 4. *ff. de publ. judic. l. un. C. quando civ. act. præjud. crimin.* Diſſ. Hotoman. *ad* §. 5. *Inſt. de furt.* Anſ. 3 Id eſt, mixta eſt in rem, & perſonam. *Bart. Fulgoſ.* Quinimo magis eſt in rem, quam in perſonam. *l.* 29. *ff. comm. dividundo. l. furioſus.* 46. *ff. de obligat.* ubi dixi. 4 Hoc eſt, judicium finium regundorum προσωπικόν ἐστι, *perſonale eſt*, licet rei vindicationem contineat. *Synopſ. Baſil. eod. c.* 1. 5 Id eſt, hæc actio mixtam cauſam obtinet. *l.* 10. *infr. eod.* §. 20. *Inſt. de actionib.* 6 Et fructuum. adde *d. l.* 10. 7 *d. c.* 1. 8 Et cur, vide *l.* 4. §. 10. *infr. eod.* 9 Ædificio enim poſito actio finium regundorum utilis competit, tametſi directam deneget Paulus *l. ſed & loci.* §. *ult. infr. eod* ad §. *proximum autem* vid. Cujacium. *lib.* 10. *obſerv. c.* 2. Mod. 10 Adjudicatio in mixtis judiciis fit officio judicis. §. 6. *Inſt. de officio judicis.* 11 Adjudicatio & condemnatio uti fieri debeat, mox *l.* 3. *infr.* exponit. 12 v. *l.* 5. *C. eod.* 13 Id eſt, utilitatis perceptæ, ut *infr. eod.* quæ intereſſe dici poteſt. Baldus, *arg. l.* 4. §. 1. *ſupr. ſi ſervitus vindicetur.* 14 Improprie tamen dicitur conduci. *l.* 1. *infr. ſi menſor falſ.* 15 Adde *l.* 8. §. 6. *infr. de precario.* Goth. Fructus tam naturales quam induſtriales, *l.* 7. §. *non ſolum. infr. ſolut. matrimon. l.* 75. *ff. de rei vind. l.* 48. *infr. de adquir. rer. dom. l. in pecudum. infr. de uſur.* Anſ. 16 *l. pen. infr. tit. prox.* 17 Hinc colligit Bartolus, quod ubicunque quis non paret judici, ei juramentum in litem deferatur. 18 vid. Conſtant. Land. *enarrat. in tit. de juſt. & jur. c.* 24. Mod. 19 *Turbantur fines*, ſi terminus exaretur, vel dejiciatur, ut *hic.* ſuccidatur, aut in iis ædificium ponatur, § 3. *ſupr. eod. Confunduntur*, fluminis irruptione, *l.* 8. *infr. eod.* varietate ſucceſſionum, & arbitrio poſſeſſorum. *l.* 11. *infr. eod.* In eum etiam, qui terminum movet, extra ordinem animadvertitur. *l.* 1. *C. de accuſat.* vid. *l.* 3. *infr. de termino moto.* 20 Judex maleficiorum, poteſt cognoſcere etiam civiliter. *Bart.* ſi ita res incidat. *Zaſ.* incidenter cognitio permittitur interdum, quæ non permitteretur directo. 21 Hinc Quintus Fab. Labeo, arbiter Nolanis & Neapolitanis datus, malitioſe intermedium locum Romanis adjudicavit. Cic. 1. *offic.* 22 Sabini verba hæc videntur eſſe: quibus mox ſubjicitur interpretatio Pomponii *in* §. 7. 23 Imo accipi poteſt. *l.* 27. *ſupr. de ſervitut. præd. urban.* 24 Proprium. 25 Agrorum alii vectigales, alii fructuarii, alii proprii, alii pignori poſſidentur. 26 *l.* 5. *in fin. infr. arborum furtim. ut ff. ſi ager vectigalis.* 27 Imo, illi non habent. *d. l.* 5. §. *pen.* 28 *l.* 2. *ſupr. eod.* 29 Confines & vicini diſtinguuntur: *Vicini*, in urbanis: *confines*, in ruſticis prædiis dicuntur. 30 Forte legat quis, *ut ſi*: & poſt *ita*, pro *&*, hoc ſenſu, finium regundorum actio in agris & prædiis ruſticis proprie locum habet, non in urbe. Imo in urbe: Nam ut hæc actio interdum locum non habet in prædiis ruſticis, puta in ædificiis urbanis in agro poſitis: ita in urbe, ſi de hortis urbanis quæretur, hæc actio locum habebit. Sed nil mutandum, ut alibi docebo. 31 Confinium impeditur, ſi flumen, rivus, vel via publica intercedit, *ut hic.* & *l.* 5. *infr. eod.* ſecus ſi rivus privatus 32 Si vero flumen vel via. *Hal.* recte. Nam mox in *l.* 6. *infr. eod.* ſequitur, Sed ſi rivus. 33 Regiones tamen & provinciæ ita dividi plerumque ſolent. 34 Quo igitur jure? officio judicis. 35 Etſi plus occupet de via, quam oporteat. 36 Directa, ſed utili forte, quia periculum talis viæ ad nos pertinet. *l.* 14. *in fin. ff. quemadmodum ſervit.* 37 Adſignatorum ſcilicet, quorum certus modus formis & ære continetur. 38 Tres ſcil. agrimenſores. *l.* 3. *C. h. t.* vide Cujac. 5. *obſerv.* 21. *in fin.* 39 Quam ære continetur. 40 Controverſia ſcilic. modi revocata ad æs, ſive publicam formam, quæ vicinos obligat inter ſe, vide Cujac. 10. *obſerv.* 2. 41 Si fines inundatio confuderit, per præſidem provinciæ menſore dato demonſtrantur. Nam judicis eſt menſorem dare: Ita Synopſis Baſilic. *eod. cap.* 8. ubi confundit ἄρχοντα καὶ δικαστὴν, Præſidem & judicem. Verum judicem ſumit pro eo, cujus officium eſt de finibus cognoſcere. §. 1. *infr. eod.* 42 vide *l.* 4. § 4. *ſupr. eodem.* 43 Et ſuo contentos eſſe *l.* 4. *C. eod.* 44 vide *l.* 44. *ff. de recept. qui arbitr.* 45 *l.* 3. *C. h. t.* 46 Mixtam inde habere naturam dicuntur. *l.* 1. *ſupr. eod.* §. 20. *Inſt. de actionibus. l.* 37. *in fin. ff. de obligat.*

IN [1] finalibus quæstionibus vetera [2] monumenta, census [3] autoritas ante litem inchoatam ordinati sequenda est: modo si non varietate [4] successionum, & [5] arbitrio possessorum, fines, additis vel detractis agris, postea permutatos probetur [6].

Qui termini sunt observandi.

12. PAULUS lib. 3. Responsorum.

EOs terminos, quantum ad dominii quæstionem pertinet, observari oportere [7] fundorum, quos demonstravit [8] is [9], qui utriusque prædii dominus fuit, cum alterum eorum venderet: Non [10] enim termini, qui singulos fundos separabant [11], observari debent, sed demonstratio adfinium [12] novos [13] fines inter fundos constituere [14].

De lege Solonis.

13. GAJUS lib. 4. ad Legem duodecim Tabularum.

SCiendum [15] est, in actione finium regundorum illud [16] observandum esse, Quod ad exemplum quodammodo ejus legis scriptum est, quam Athenis Solon dicitur tulisse: Nam illic ita est, Ἐάν τις αἱμασιὰν [17] παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ, τὸν ὅρον μὴ παραβαίνειν· ἐὰν τειχίον [18], πόδα ἀπολείπειν· ἐὰν δὲ οἴκημα, δύο [19] πόδας· ἐὰν δὲ τάφον ἢ βόθρον ὀρύττῃ, ὅσον τὸ βάθος ᾖ, τοσοῦτον ἀπολείπειν· ἐὰν δὲ φρέαρ, ὀργυιάν [20]. ἐλαίαν δὲ, καὶ συκῆν, ἐννέα [21] πόδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου φυτεύειν· τὰ δ' ἄλλα [22] δένδρα πέντε [23] πόδας, id est, *Si quis sepem ad alienum prædium fixerit, infoderitque, terminum ne excedito: Si maceriam, pedem relinquito: Si vero domum, pedes duos: Si sepulchrum [24] aut scrobem foderit, quantum profunditatis habuerint, tantum spatii relinquito: Si puteum, passus latitudinem: At vero oleam, aut ficum, ab alieno ad novem pedes plantato: cæteras arbores, ad pedes quinque.*

TIT. II.

FAMILIÆ [25] ERCISCUNDÆ.

Origo & Ratio hujus actionis. 1. De eo, qui partem suam possidet, vel non: & de eo, qui negatur esse coheres.

1. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

HÆc actio proficiscitur a [26] *Lege duodecim* [27] *tabularum* [28]. Namque coheredibus volentibus [29] a communione discedere, necessarium videbatur [30] aliquam actionem constitui, qua inter eos res hereditariæ distribuerentur. §. 1. Quæ quidem actio nihilominus ei quoque ipso jure competit, qui suam partem non possidet [31]: sed si is, qui possidet, neget eum sibi coheredem esse, potest eum excludere per hanc exceptionem [32], *si in ea re, qua de agitur, præjudicium hereditati non fiat:* Quod si possideat eam partem, licet negetur esse coheres, non nocet talis exceptio: quo fit, ut eo casu ipse Judex, apud quem hoc judicium agitur, cognoscat, an coheres sit: nisi enim coheres sit, neque adjudicari quicquam ei oportet, neque adversarius ei condemnandus est [33].

Quæ hereditas hoc judicio dividitur. 1. De quarta ex constitutione divi Pii. 2. De peculio castrensi. 3. De actore & reo. 5. De creditis & debitis.

2. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

PEr [34] familiæ erciscundæ actionem dividitur hereditas, sive ex testamento, sive ab intestato, sive ex Lege duodecim tabularum, sive ex aliqua [35] lege deferatur hereditas, vel ex Senatusconsulto, vel etiam [36] Constitutione. Et generaliter eorum dumtaxat dividi hereditas potest, quorum peti potest [hereditas]. §. 1. Si [37] quarta ad aliquem ex constitutione D. Pii [38] adrogatum deferatur [39], quia hic [40] neque heres, neque bonorum possessor sit, utile [41] erit familiæ erciscundæ judicium necessarium. §. 2. Item si filiifamilias militis peculium sit, fortius defendi potest, hereditatem effectam [42] per Constitutiones: & ideo hoc judicio locus erit. §. 3. In familiæ erciscundæ judicio unusquisque heredum, & rei & actoris partes sustinet [43]. §. 4. Dubitandum autem non est, quin familiæ erciscundæ judicium & inter [44] pauciores heredes ex pluribus accipi possit [45]. §. 5. In hoc judicium, etsi *Nomina* non veniunt [46], tamen si stipulationes interpositæ fuerint de divisione eorum, ut stetur ei, & [ut] alter alteri mandet actiones, procuratoremque eum in suam rem faciat, stabitur divisioni.

3. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

PLane ad officium Judicis nonnumquam pertinet, ut debita & credita singulis pro solido [47], aliis alia adtribuat: quia sæpe & solutio & exactio partium non minima incommoda habet [48]. Nec tamen scilicet hæc adtributio illud efficit, ut quis solus totum debeat, vel totum alicui soli debeatur: sed ut sive agendum sit, partim [49] suo, partim procuratorio nomine agat [50], sive cum eo agatur, partim suo, partim procuratorio nomine conveniatur. Nam licet libera potestas [esse] maneat creditoribus cum singulis experiundi, tamen & his libera potestas est, suo loco substituendi eos, in quos onera actionis officio Judicis translata sunt.

De venenis, & libris improbatæ lectionis. 2. De injustis lucris. 3. De tabulis testamenti.

4. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

CÆteræ itaque res præter nomina [51] veniunt in hoc judicium. Sin autem nomen uni ex heredibus legatum sit, judicio familiæ erciscundæ hoc heres consequitur. §. 1. *Mala medicamenta & venena* [52] veniunt quidem in judicium, sed Judex omnino interponere se in his non debet: Boni [53] enim & innocentis viri officio eum fungi oportet: Tantumdem debebit facere [&] in *libris* [54] *improbatæ lectionis* (Magicis forte, vel [his] similibus); hæc enim omnia protinus corrumpenda sunt. §. 2. Sed & si quid ex peculatu [55], vel ex sacrilegio adquisitum erit, vel vi, aut latrocinio, aut adgressura [56], hoc non dividetur. §. 3. Sed & *tabulas testamenti* debebit aut apud eum, qui ex majore [57] parte heres est, jubere manere, aut in æde deponi. Nam & Labeo scribit vendita hereditate tabulas testamenti descriptas deponi oportere: heredem enim exemplum debere dare, tabulas vero authenticas ipsum retinere [58], aut in æde [59] deponere.

De Cautionibus hereditariis.

5. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SI quæ sunt *cautiones* [60] *hereditariæ*, eas Judex [61] curare debet, ut apud eum maneant, qui [62] majore ex parte heres sit: cæteri [63] descriptum & recognitum [64] faciant, cautione interposita, *Ut, cum res exegerit, ipsæ* [65] *exhibeantur.* † Si omnes iisdem ex partibus heredes sint, nec inter eos conveniat, apud quem potius esse debeant, sortiri [66] eos oportet: aut ex consensu vel suffragio eligendus est amicus, apud quem deponantur: vel in æde sacra [67] deponi debent.

6. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

NAm ad licitationem [68] rem deducere, ut, qui licitatione vicit, hic habeat instrumenta hereditaria, non placet [69] neque mihi, neque Pomponio.

An victoria heredis prosit coheredi.

7. VENULEIUS lib. 7. Stipulationum.

1 In finalibus quæstionibus censum sequimur: nisi probetur a possessoribus, immutationem in agris per adjectionem vel detractionem factam esse. *Synops. Basilic. eod. c.* 11. Goth. Intellectum hujus leg. vid. apud Leonin. *Emendat. lib.* 2. *c.* 8. *n.* 5 Edmund. Merill. *lib.* 1. *observ. cap.* 17. Ans. 2 *l.* 6. *C. de religiosis.* 3 vide *l.* 4. ff. *de censibus.* 4 *l.* 2. *C. h. t.* 5 vide *l.* 4. §. 4. ff. *eod. l.* 2. *C. eod.* 6 Ex terminis finium testimonia sumuntur. Cujac. apud Paulum *hoc tit.* 7 Inter venditorem, & emptorem, ac ejus successores. 8 *Sub.* venditor. 9 Testis inter duos emptores venditor admitti potest, cum parem in utrumque affectionem & obligationem habeat. 10 Id est, hoc casu non veteres termini, sed novi, & qui nove demonstrati sunt a venditore, sunt sequendi. 11 Olim scilicet. 12 Vide Festum *in Adfines.* 13 Quæ novos fines inter fundos constituit. *Halo.* Sensus est autem, in contractu emptionis & venditionis simplex demonstratio finium vim pacti habet, & constituit novos fines etiam contra antiquum modum: constat enim, in traditionibus quodcunque pactum valere. *l.* 48. *supr. de pact.* & nostra destinatione fundos augeri & minui. *l.* 24. §. *pen.* ff. *de legat.* 1. vide Zas. 2. *intell.* 4. 14 Repete ἀπὸ τοῦ κοινοῦ *debet.* Interim vide *l.* 5. *C. h. t. l.* 12. *C. de ædific. priv.* Alciat. 1. *Parerg.* 18. & 2. *disp.* 6. Cujac. 10. *observ.* 2. Cicer. 1. *de legibus.* 15 Lex hæc 13. longe & emendatius & auctius reperitur in Basilic. Ecl. quam in ullis Exemplaribus extet, teste Leunclavio; præter quem vid. Alciat. *lib.* 1. *parerg. cap.* 18. *lib.* 2. *dispunct. c.* 6. & ad *L. quinque pedum. C. fin. regund.* Crinit. *de quinque pedibus.* Mod. 16 Quod leg. 12. Tabularum continetur: cujus interpretationi Gajus hæc subjicit. *Goth.* Adde pro explicatione hujus l. Vall. *de reb. dub. tract.* 8. *num.* 12. & Tholosan. *Syntagm. lib.* 4. *cap.* 7. *n.* 18. S. L. 17. *Alias* δημόσιον τόπον, ἢ ὁδὸν, ἢ πηγὴν. locum publicum, aut viam, aut fontem. 2. Harm. 4. §. 101. 18 τοῖχον, murum. *Harmenop.* 19 ἕξ, *sex. Harm.* 20 Addit Harmenopul. εἰ μήπω φρέαρ προϋπάρχει τοῦ γείτονος, καὶ διὰ τοῦ καινοῦ ἔργου βλάπτεται. id est, si necdum antea vicini eo loco puteus erat, neque novo lædatur opere. 21 Cur novem, cum in aliis quinque pedes tantum requirantur? Nempe quod radices hæ agant longius: neque sit omnibus earum innocens vicinia: sed & alimentum eripiant, & halitum præstent aliquibus infestum. Plutarchus *in Solone.* 22 Quid alvearia? Idem Solon constituit, ut ab alieno pedibus 300. ponerentur. Plutarchus *illo loco.* quod spatium sane maximum est. 23 Ita Plutarchus, ita Harmenopulus: Quidam legunt δύο. vide Alciatum *tractatu de quinque pedum præscriptione.* Hotom. 5. *obs.* 3. 24 vide *Novellam Leonis* 71.

25 *L.* 3. *Cod.* 36. Paul. 1. *sent.* 18. & §. 4. *Inst. de oblig. ex quasi contract.* §. 4. *Instit. de officio judicis.* Goth. Rectius legi voluit Salmas. in Solon. *familiæ ercti ciscundæ:* quod *erctum* significet patrimonium, *citum*, divisum, quasi dicas, familiæ, & reliquorum bonorum quæ *Hercti* nomine comprehendebantur, dividundorum. Atque ita in 12. tab. scriptum fuisse putat; quod *herctum*, sive *erctum*, antiquitus fuerit idem quod patrimonium, *citum*, divisum, & *cisco* pro *cio*, *ciscunda*, pro *ciunda*, dividenda. vid. etiam Grot. *flor. spars. hic.* S. L. 26 v. *l.* 2. ff. *eod.* 27 Dixi ad leg. 12. Tab. *tit. familiæ erciscund.* 28 Ut & hereditates ex iisdem deferantur. *l.* 1. ff. *de pet. hered.* 29 Ut antea non nascatur hæc actio, quam cum velint dividere. An etiam post 30. annos audietur socius dividere volens? Martinus, Placentinus & Zasius ajunt: alii negant, *arg. l.* 1. §. 1. *C. de annal. except.* Priorum sententia videtur verior, quia nemo invitus in communione, & societate detinetur. vide *l. ultim. C. commun. divid.* Nec societatis in æternum coitio est. *l.* 70 ff. *pro socio.* Deinde, cum pactum id non possit efficere, ergo nec tempus. 30 Quia communio discordiam parit. *l.* 26. *supr. de servit. præd. urban. l.* 77. §. 20. ff. *de leg.* 2. *l. fin. C. comm. dividund.* 31 *l.* 25. §. 2. ff. *eod.* 32 Nota exceptionem, qua quis negatur esse heres, *ut hic.* & socius: adde *l.* 16. *l.* 18. ff. *de exception.* 33 Quamvis autem non sit hoc judicium, nisi inter coheredes, ad impediendam tamen repetitionem sufficiet, quod quis se putet condemnatum, *l.* 36. ff. *eod.* 34 Omnis hereditas, quæ peti potest per familiæ erciscundæ judicium, dividitur. *Synops. Basilic.* 35. *ex lib.* 42. *tit.* 3. *c.* 2. 35 *Alia qua.* 36 vide *l.* 1. ff. *eod. l.* 3. *in fin. supr. de petit. hered.* 37 *Dict. c.* 2. εἰ τὸ τρίτον τῆς οὐσίας, id est, si tertia bonorum pars. sic Græci apud Leunclavium. 38 Alii legunt, *si quarta ex Constitutione Divi Pii, arrogatum ad aliquem deferatur:* quod, ut concinnius, etiam viris doctis probari video: nam arrogatio, inquiunt, ex constitut. D. Pii non est profecta, sed ex ea delata est arrogatis quarta. *Mod.* 39 *Ut l.* 22. *supr. de adopt. l.* 8. §. *antepen.* ff. *de inoffic.* 40 Adrogatus ab adrogatore quartam ex constitutione D. Pii consequutus, neque heres est, neque bonorum possessor. 41 Utile judicium familiæ erciscundæ datur ei, qui neque heres, neque bonorum possessor, veluti ei, qui quartam tantum ex lege aliqua sibi debitam petit. 42 Peculium castrense (mortuo milite filiofamilias) post aditionem scripti heredis, locum hereditatis obtinet. *l.* 18. ff. *de stipulat. servor.* 43 vide *l.* 44. §. 4. ff. *eod.* 44 vide *l.* 43. ff. *eod.* 45 Quod tamen absentibus & ad divisionem non vocatis nullum creat præjudicium. *l.* 17. *C. eod. l.* 44. §. 2. ff. *eod.* Ans. 46 vide *l.* 25. §. 1. ff. *eod.* 47 v. *l.* 11. *in fin. supr. de jurisdict.* 48 *l.* 22. §. 1. ff. *eod. l.* 8. §. 9. ff. *de transact. l.* 7. ff. *commun. divid. l.* 17. §. *penultim.* ff. *commodat. l.* 3. ff. *de aliment.* 49 In eodem libello potest quis agere partim suo nomine, partim alieno. vide *l.* 9. *C. si certum petatur.* 50 Uno libello agi potest, partim nomine proprio, partim jure cesso. *Baldus.* 51 vide *l.* 25. § 1. ff. *eod.* 52 Venena mala dixit, quædam enim bona dicuntur. *l.* 236. ff. *de verb. significat.* 53 Judex, bonus & innocens vir esse debet. 54 vide quæ notavi ad *l.* 6 *C. de hæreticis.* vide & *Acta Apostolorum, cap* 19. Paul. 5 *sent.* 21. §. 4. *ibid. tit.* 23. §. 12. Livium 29. dixi quædam ad Ciceronem 3 *de officiis.* adde eundem *libro de universitate*, qua parte colligitur veteribus fuisse periculosum de natura deorum dicere adversus vulgi opinionem. 55 Quid si ex usura? dividendum erit. Est enim in hereditate & dominio heredum. *Malumbr. Bald.* 56 Aut falso: hoc non dividitur: quia ejus heredibus eripitur. *l.* 26. ff. *ad l. Corn. de fals.* 57 vid. *l.* 5. ff. *eod.* 58 Heres majori ex parte, cautiones hereditarias (δικαιώματα τῆς κληρονομίας appellant Græci, hoc est, instrumenta hereditatis, *Synopsis eodem c.* 5.) retinet, & cæteris dat exempla (Græci ἴσον, Galli dicerent, *autant*, ut cum res exegerit, etiam principales (Græce αὐθεντικὰ) exhibeat. Quid si æquis partibus heredes sint, neque inter eos conveniat, apud quem sint tabulæ? sortiri eos oportet, aut ex consensu, vel suffragio apud amicum, aut in æde sacra deponuntur, *hac l.* adde quæ scripsi *ad l. ult.* ff. *de fide instrumentorum.* & *C. de edendo.* 59 Vendita *hereditate* tabulæ testamenti authenticæ apud heredem manere debent. *Bald.* Quid si *nomen* sit venditum? idem dici potest Bald. *argum. l.* 43. *in princ.* ff. *de pignor. act.* vide tamen *l.* 2. *in fin.* ff. *eod.* Sed Lucius 9. *Placitor.* 1. senatusconsultum Parisiense omnino contrarium refert, moderatum tamen ea parte, *l.* 5. ff. *eod.* in qua de cautione agitur exhibendi authentici, si res exegerit. 60 Idem in testamenti scriptura. *l.* 4. *in fin. supr. eod.* vid. *l.* 6. ff. *de fide instr.* Goth. Ad hanc leg. vid Leonin. *emend. lib.* 4. *c.* 2. *num* 1. Ans. 61 Potest etiam id fieri heredum consensu, *in fin. infr. eod.* & jure legati. *l.* 8. *infr. eod.* 62 vide *in fin.* ff. *eod. h. t.* 63 *Cæteri descriptum, & recognitum faciunt. Halo.* id est, det coheredibus exemplum testamenti, & cautionum hereditariarum, authentica apud se retineat, *dict. l.* 4. *supr. eod.* 64 Descriptio & recognitio instrumenti fidem facit, si diem, quantitatem, & causam continet, *l. ult.* ff. *de probat. Autent. si quis in aliquo. C. de edendo.* 65 Id est, authenticæ. *l.* 8. ff. *eod. l.* 43. ff. *de pign. act. l.* 48. *in fine. l.* 52. ff. *de act. empt. l.* 15. *infr. de rebus autorit. judic.* vide *l.* 24. *C. de fideicommiss.* 66 Sorte quæ dirimi possunt, vide quæ notavi *ad l. ultim. in princ. C. commun. de legat.* 67 De depositione in æde vide *l.* 4. *in fin. supr. eod.* vide *l.* 1. §. 36. *vers. sed etsi. in fin. infr. depositi. l.* 19. *C. de usuris.* Ciceronem 5. *ad Atticum, ultimo.* 68 ὑπερθεματισμὸν, *Synopsis Basilic. dict. c.* 5. *in fin.* 69 Licitationes enim sunt odiosæ. *Zas. hic n.* 29.

SI heres unus [1], cum ſub conditione adjectum coheredem, aut apud hoſtes adjectum [eo] haberet, dixerit *ſe heredem eſſe*, & actione expertus vicerit, deinde conditio heredis extiterit, vel poſtliminio redierit, an victoriæ commodum debeat cum eo communicari [2]? nam indubitate judicati actio ei in ſolidum competit: Et electionem coheredi dandam, [id eſt] aut communicandam eam, aut experiundi faciendam poteſtatem huic, qui poſt victoriam coheredis effectus ſit heres, aut reverſus ſit in civitatem. † Idemque obſervandum, ſi poſtea natus ſit poſthumus: non enim his perſonis ſilentium [3] imputari poteſt, cum ad hereditatem poſt victoriam coheredis pervenerint [4].

De rationibus heredi vel ſervo actori prælegatis. 1. *De columbis. De apibus.* 2. *De pecore a beſtia erepto.*

8. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

POmponius ſcribit, ſi uni ex heredibus prælegatæ [5] fuerint *rationes*, non prius ei tradendas, quam coheredes deſcripſerint. Nam & ſi ſervus actor (inquit) fuerit legatus, non alias eum tradendum, quam rationes reddiderit. Nos videbimus, numquid & cautio ſit interponenda: *ut quoties deſideratæ fuerint rationes, vel actor prælegatus, copia eorum fiat*: plerumque enim authenticæ [6] rationes ſunt neceſſariæ actori [7] ad inſtruenda [8] ea, quæ poſtea emergunt, ad notitiam ejus ſpectantia? Et neceſſarium eſt, cautionem ab eo ſuper hoc coheredibus præſtari: Idem [Pomponius]. §. 1. Pomponius ait, *columbas* [9], quæ emitti ſolent de columbario, venire in familiæ erciſcundæ judicium: cum noſtræ ſint tamdiu, quamdiu [10] conſuetudinem [11] habeant ad nos revertendi: Quare ſi quis eas adprehendiſſet, furti nobis competit actio. † Idem & in *apibus* dicitur [12]: quia in patrimonio noſtro computantur. §. 2. Sed & ſi quid e pecoribus noſtris *a beſtia ereptum* ſit, venire in familiæ erciſcundæ judicium putat, ſi feram evaſerit: nam magis eſſe, ut non deſinat noſtrum eſſe, inquit, quod [13] a lupo eripitur, vel alia beſtia, tamdiu, quamdiu ab eo fuerit conſumptum.

De rebus uſucaptis ab heredibus.

9. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

VEniunt in hoc judicium res, quas heredes uſuceperunt [14], cum defuncto traditæ eſſent: Hæ quoque res, quæ heredibus traditæ ſunt, cum defunctus emiſſet:

De prædiis noſtris, vel vectigalibus, vel ſuperficiariis. De rebus bona fide poſſeſſis.

10. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

ITem *prædia*, quæ noſtri patrimonii ſunt: ſed & vectigalia, vel [15] ſuperficiaria [16]. Nec minus hæ quoque res, quas *alienas* defunctus bona fide poſſidet.

De partu.

11. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

P*Artum* quoque editum & poſt aditam hereditatem:

1. *De rebus datis ſervo hereditario.* 2. *De re ſub conditione legata. De ſtatulibero.*

12. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

ET poſt litem conteſtatam, Sabinus ſcribit in familiæ erciſcundæ judicium venire, & adjudicari poſſe. §. 1. Idem erit & ſi ſervis hereditariis ab extraneo aliquid datum ſit. §. 2. *Res, quæ ſub conditione legata eſt*, interim heredum eſt [17]: & ideo venit in familiæ erciſcundæ judicium, & adjudicari poteſt: cum ſua ſcilicet cauſa [18], ut exiſtente conditione eximatur ab eo, cui adjudicata eſt, aut deficiente conditione ad eos revertatur, a quibus relicta eſt. † Idem & in ſtatulibero [19] dicitur: qui interim [20] eſt heredum: exiſtente autem conditione ad libertatem perveniat.

De alienationibus poſt judicium acceptum.

13. PAPINIANUS lib. 7. Quæſtionum.

ALienationes enim poſt [21] judicium acceptum interdictæ ſunt, duntaxat voluntariæ [22]: non quæ vetuſtiorem cauſam, & originem juris habent neceſſariam.

De re uſucapta. 1. *De uſufructu.*

14. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

SEd & ſi uſucapio fuerit cœpta ab eo, qui heres non erat [23] ante litem conteſtatam, & poſtea impleta fuerit, rem de judicio ſubducit.

§. 1. Uſusfructus [24] an in judicium deducatur, quæritur: utputa ſi, deducto uſufructu, fundus fuit ab heredibus legatus;

15. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

VEl ſi ſervo hereditario uſusfructus legatus ſit? nec enim a perſonis diſcedere ſine interitu ſui poteſt:

1. *Si alii fundus, alii uſusfructus adjudicetur.* 2. *De tempore adjudicationi uſusfructus adjecto.* 3. *De eo, quod amnis fundo illuit.* 4. *De dolo & culpa coheredis.* 5. *De rationibus deletis a coherede.* 6. *Si ſervus hereditarius rem propriam heredum unius ſurripuerit.*

16. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

ET puto officio Judicis contineri, ut, ſi volent heredes a communione uſusfructus diſcedere, morem eis gerat cautionibus interpoſitis [25]. §. 1. Julianus ait, ſi alii fundum [26], alii uſumfructum fundi Judex adjudicaverit, non [27] communicari uſumfructum.

§. 2. Uſusfructus & ex certo tempore & uſque ad certum tempus, alternis [28] annis adjudicari [29] poteſt. §. 3. Id quod amnis fundo [30] poſt litem conteſtatam illuit [31], æque venit in hoc judicium.

§. 4. Sed & ſi dolo vel culpa quid in uſumfructum ab uno ex heredibus factum ſit, hoc quoque in judicium venire, Pomponius ait. Nam [&] omnia, quæ quis in hereditate dolo aut culpa fecerit, in judicium familiæ erciſcundæ veniunt: ſic tamen, ſi quaſi heres fecerit. Et ideo, ſi vivo teſtatore unus ex heredibus pecuniam ſuſtulerit, in familiæ erciſcundæ judicium ea non [32] venit: quia tunc nondum heres erat [33]: Ubi autem quaſi [34] heres fecit, etſi aliam præterea quis actionem habeat, tamen teneri eum familiæ erciſcundæ judicio, Julianus ſcribit. §. 5. Denique ait, ſi unus ex heredibus rationes hereditarias deleverit, [vel interleverit], teneri quidem lege Aquilia [35], quaſi corruperit: non minus autem etiam familiæ erciſcundæ judicio.

§. 6. Item ſi ſervus hereditarius propriam rem heredum unius ſubripuerit, Ofilius ait, eſſe familiæ erciſcundæ actionem, & communi dividundo, furtique actionem [36] ceſſare: Quare, agentem familiæ erciſcundæ judicio conſecuturum, ut aut ei ſervus adjudicetur, aut litis æſtimatio in [37] ſimplum offeratur.

De damno dato a coherede.

17. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

DAmno commiſſo ab uno herede, conveniens eſt dicere, ſimpli [38] habendam æſtimationem in familiæ erciſcundæ judicio.

Si optetur ſervus, qui tabulas hereditarias corrupiſſe dicitur. 1. *De quæſtione. De morte teſtatoris, vel uxoris, vel liberorum ejus.* 2. *De his, quæ teſtator juſſit.* 3. *De uſuris ſumptuum a coherede factorum.* 4. *De eo, quod creditoribus,* 6. *Aut legatariis ſolvendum eſt.* 7. *De debito ſoluto, ne pignus veneat.*

18. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

HIs conſequenter Julianus ait: Si ex pluribus heredibus uni ſervus ſit generaliter per optionem legatus, & heredes Stichum tabulas hereditarias interleviſſe dicant, vel corrupiſſe, & propter hoc renunciaverint, *ne optaretur ſervus*, deinde optatus vindicetur; poterunt, ſi eis vindicetur, doli mali exceptione uti [39], & de ſervo quæſtionem habere. §. 1. Sed an in familiæ erciſcundæ judicium de morte teſtatoris, vel de morte uxoris liberorumque ſuorum habebunt quæſtionem heredes, quæritur? Et rectiſſime Pomponius ait, hæc ad diviſionem rerum hereditariarum non pertinere [40]. §. 2. Idem quærit, ſi quis teſtamento caverit, *ut* [41] *ſervus exportandus veneat*, officio familiæ erciſcundæ Judicis contineri, ut voluntas defuncti non [42] intercidat. Sed &, cum *monumentum* juſſit teſtator *fieri*, familiæ erciſcundæ agent [43], ut fiat. Idem tamen tentat, quia heredum intereſt, quos jus monumenti ſequitur, præſcriptis [44] verbis poſſe eos experiri, ut monumentum fiat. §. 3. Sumptuum [45], quos unus ex heredibus bona fide fecerit, uſuras quoque conſequi poteſt a coherede, ex die moræ, ſecundum reſcriptum Imperatorum Severi & Antonini.

§. 4. Celſus etiam illud eleganter adjicit, coheredem, etſi non ſolvit, habere familiæ erciſcundæ judicium, ut [46] cogatur coheres ſolvere: cum alias non ſit liberaturus rem creditor, niſi in ſolidum ei ſatisfiat. §. 5. Si filiusfamilias patri heres pro parte extitiſſet, & a creditoribus peculiaribus conveniretur, [cum] paratus ſit ſolvere id omne, quod debetur, per doli exceptionem [47] conſequetur a creditoribus mandari ſibi actiones [48]: ſed etiam familiæ erciſcundæ judicium cum coheredibus habet [49]. §. 6. Cum unus ex heredi-

1 Vid. Leonin. *Emendat. lib. 2. cap. 15. num. 1.* Anſ. 2 Sic eſt, *arg. l. 19. ſupr. de noxal.* id eſt, communicabitur. 3 Et ſolutio facta ab herede ſcripto. *l. 3. infr. de condict. indeb.* 4 Heredi, qui ſub conditione ſcriptus erit, aut apud hoſtes fuerit, item poſthumo ſilentium imputari non debet, ſi ad hereditatem poſt victoriam coheredis pervenerit, vel agnaſcendo heres apparuerit. 5 Rationes, cautiones, tabulæ hereditariæ authenticæ, apud unum heredum, non tantum ſortitione, aut conſenſu coheredum, aut quia ex majori parte heres eſt, *l. 4. 5. ff. eod.* ſed & ſi prælegatæ ei ſint, remanent, *ut hic.* 6 vide *l. 5. in verb. ipſæ exhibeantur. ſupr. eod.* de authenticis inſtrumentis vide *l. fin. infr. teſtament. quemadmod. aper. l. 3. C. de diverſ. reſcript.* 7 *Actor ſervus*, qui actum domini gerit, de quo *l. 82. infr. de cond. & demonſtr. l. ult. ſupr. de off. præſid.* vid. Cujac. 3. *obſerv.* 33. 8 vide *l. 1. infr. de fide inſtrumentorum.* 9 *Columbas* ex alieno columbario evolantes etiam in noſtro fundo capere non poſſumus: furtum enim ea ratione committitur, & furti actio naſcitur, *ut hic:* adde Cæpollam *tract. de ſerv. urbanor. prædior. c. de columbario.* 77. 10 *l. 5. §. 5. verſic. cervos. infr. de adquir. rerum dom.* 11 Conſuetudo hæc, alibi *animus* dicitur, & λογισμὸς & διάνοια. §. 15. *Inſt. & ibi* Theoph. *de rerum diviſ.* 12 Imo, non idem dicitur. nec enim apes noſtræ amplius cenſentur, cum in conſpectu non ſunt, & earum difficilis eſt perſecutio: item ab alio alveo includi poſſunt. *l. 5. §. 2. 3. 4. infr. de adquir. rer. dom.* 13 Lupus quod nobis eripit, tamdiu noſtrum manet, quamdiu ab eo conſumptum non eſt. *l. 44. infr. de adqu. rerum dom.* 14 Quod coheres ante judicium familiæ ex re hereditaria uſucapit, non ſibi tantum, ſed etiam coheredibus uſucapit, *ut hic.* at heres ſcriptus, quod pro emptore ex re hereditaria uſucepit, heredi ab inteſtato non uſucapit, ſed ſibi. *l. 19. §. 1. ff. de petit. hereditatis.* 15 Hinc colligi poteſt, Vectigalia & ſuperficiaria prædia, proprie non eſſe in noſtro patrimonio. 16 *Superficiei* nomine in rem actio de ſuperficie datur. *l. 1. §. 6. infr. de ſuperfic.* 17 *l. 66. ſupr. de rei vindicat. l. 1. §. 4. infr. de SC. Silan.* vide *l. 4. ſupr. ſi uſusfructus petatur. l. 11. in fin. ſupr. quemadmod. ſervitut.* 18 Res tranſit cum ſuo onere, ſuaque conditione, licet adjudicetur, & publicetur. vide *l. 23. §. 2. ſupr. de ſervit. præd. ruſticor.* 19 Quis ſit, vide *l. 1. infr. de ſtatuliber.* 20 vide *l. 45. §. 2. infr. de fideic. libert.* Item dicitur ſtatuliberam, quidquid pepererit, ſervum parere, & partum heredis fieri. *l. 16. infr. de ſtatuliber. l. 26. §. 5. infr. de fideic. libertat. l. 3. C. de fideic. libertat.* adde *l. 13. infr. de pignoribus.* 21 vide *l. 1. C. comm. dividund.* 22 Alienatio, quæ alias prohibetur, ſi ex neceſſitate fiat, recipitur: Nam & neceſſitatis cauſa etiam venditiones excuſat, vid. *l. 49. infr. eod.* Quare etſi lite pendente res voluntarie alienari non poſſunt, neceſſario tamen poſſunt. Unde vitium litigioſi non pertinet ad alienationem neceſſariam. Baldus, Zaſ. *hic, n.* 30. adde *l. 5. ſupr. de petit. heredit.* & ſic intellige *l. 1. in fin. C. commun. divid.* 23 Puta a genero defuncti, idque dotis cauſa. *l. ult. infr. pro dot.* 24 Adde *l. 15. l. 16. infr. eod.* id eſt, uſusfructus inter coheredes aut adjudicatur uni aut alterna fruitione communicatur. Zaſ. *hic, num.* 16. adde *l. 7. §. 10. infr. tit. prox.* idem in uſu, *arg. l. 10. §. 1. infr. tit. proxim.* 25 Qualiter fruantur. *l. 13. §. 3. ff. de uſufr.* 26 *l. 6. §. antepen. infr. tit. prox.* 27 Atqui amittente uſumfructum legatario, jure adcreſcendi uſusfructus proprietario adcreſcit. *l. 3. §. 2. ſupr. de uſufructu adcreſcendo.* eſt igitur inter fructuarium, & proprietarium quædam communicatio. 28 *l. 4. in fin. ſupr. de uſufructu. l. unica. §. penult. ſupr. quando dies uſusfructus. l. 13. infr. de uſu & uſufr. legato.* vel diviſis regionibus. *l. 7. §. 10. infr. tit. proxim.* 29 Poteſt enim eo modo conſtitui. *l. 6. §. 1. ſupr. de uſufructu & quemadmodum.* 30 Idem eſt in pignore. vide *l. 16. infr. de pignoribus.* 31 *Alluvio* auget hereditatis partes. *Goth.* Hæc eſt lectio Florentina a Charonda retenta. Ruſſard. autem, quia alia exempla referunt *allutt*, mutabat hoc in *attulit*, ut *l. adeo. §. præterea. infr. de adquir. rer. dom. & §. præterea. Inſt. de rer. div.* Mod. 32 Imo venit. *l. 25. §. 19. infr. eod.* Goth. Solv. quod ibi mortuo teſtatore ante aditam hereditatem, ut in *l. 49. in fin. infr. eod.* S. L. 33 Nec enim hereditas eſt viventis. *l. 1. infr. de heredit. vel action. vendit. l. 1. infr. pro herede.* 34 Oportet enim eum geſſiſſe tanquam heredem. *l. 44. §. 3. l. 49. in fin. infr. eod.* 35 *l. 42. ſupr. ad l. Aquil.* 36 Et Aquiliæ. *l. 41. ſupr. de noxalibus.* 37 vid. quæ notavi ad *l. 61. infr. de furtis.* 38 Alias, *conveniens eſſe dicetur*, ut lubet, quod autem ait ſimpli habendam æſtimationem: verum eſt, quoties fam. erciſc. jud. agitur. nam ſi lege Aquilia agatur, duplum conſequetur actor. quo pertinet lex, *item veniunt. §. cum prædiximus. ſupr. de petit. heredit.* Mod. 39 Legatarius ſervum dolo malo vindicat, cui, antequam eum ſervum optaret, heredes denunciarunt tabulas hereditarias ab eo deletas vel corruptas eſſe: hinc ſequitur, fruſtra ſervum optari a legatario, ſi juſtam cauſam contra denunciandi heredes habuerint. 40 Puto id innui, jus vindicandæ necis defuncti, uni heredum non attribui vel aſſignari, ſed omnibus heredibus ex æquo id onus incumbere. *l. 1. C. de his, quibus ut indignis.* 41 Adde *l. 5. C. h. t.* 42 Niſi iram mutaverit. *l. 5. C. eod.* 43 Invicem: ab extraneo non poſſunt cogi, niſi a Pontificibus vel Prætore, *l. 50. in fin. ſupr. de heredit. petit.* vide quæ notavi *ad l. 42. in fin. infr. de legat.* 3. 44 Cenſetur enim eſſe inter teſtatorem, & heredem gravatum, contractus innominatus, *do, ut facias.* Zaſ. *hic, n.* 33. 45 vide *l. 18. in fin. C. eod.* 46 *l. 20. §. 3. l. 44. §. 7. infr. eod.* 47 Eadem doli exceptione uti poteſt adverſus coheredes hoc judicio agentes, partem ſumptuum ſolvere detrectantes. *l. 39. infr. eod.* 48 vid. *l. 95. §. antepen. infr. de ſolut.* 49 vid. *l. 38. in pr. verſ. idque maxime. infr. de condict. indebiti.*

bus

bus [1] legatum exsolvit ei, qui missus fuerat in possessionem legatorum servandorum causa, putat Papinianus, & verum est, familiæ erciscundæ judicium ei competere adversus coheredes: quia non alias discederet legatarius [a] possessione, quam vice pignoris erat consecutus, quam si [2] totum [ei] legatum fuisset exsolutum. §. 7. Sed & si quis Titio debitum solverit [3], ne pignus veniret, Neratius scribit, familiæ erciscundæ judicio eum posse experiri.

De eo, quod heres percepit, aut stipulatus est.

19. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

ITem ex diverso similiter prospicere Judex debet, ut quod unus ex heredibus ex re hereditaria percepit [4], stipulatusve est, non [5] ad ejus solius lucrum pertineat. Quæ ita scilicet consequetur Judex, si aut reputationes inter eos fecerit, aut [si] curaverit cautiones interponi, quibus inter eos communicentur commoda & incommoda [6].

De dotis collatione. 1. De filiofamil. obligato. 2. De dote præcipienda. 3. De divisione facta a patre. 4. Si semel hoc judicio actum fuerit. 5. De onere uni ex heredibus injuncto. 6. De reliquatione filiifam. 7. De impensis a filio factis in honorem suscipiendum. 8. De onere dotis solvendæ uni ex heredibus injuncto. 9. De eo, quod statuliber uni ex heredibus dedit.

20. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

SI filia nupta, quæ dotem conferre debuit [7], per errorem coheredum ita cavit [8]: *ut, quod a marito recuperasset* [9], *pro partibus hereditariis solveret*: nihilominus arbitrum familiæ erciscundæ sic arbitraturum Papinianus scribit, ut etiam si constante matrimonio ipsa diem suum obierit [10], conferatur dos: nam imperitia (inquit) coheredum, jurisdictionis [11] formam mutare non potuit. §. 1. Si [12] filiusfamilias jussu patris obligatus sit, debebit hoc [13] debitum præcipere. † Sed & si [14] in rem patris vertit, idem placet; & si [15] de peculio, peculium præcipiet: & ita Imperator noster rescripsit.

§. 2. Hoc amplius, filiusfamilias heres institutus dotem [16] uxoris suæ præcipiet [17]: nec immerito, quia ipse [18] onera matrimonii sustinet: Integram igitur dotem præcipiet & cavebit [19], *defensum iri coheredes, qui ex stipulatu possint conveniri* [20]. Idem, [&] si alius dotem dedit, & stipulatus est. Nec solum uxoris suæ dotem, sed [21] etiam filii sui uxoris: quasi hoc quoque matrimonii onus ad ipsum spectet: quia filii onera & nurus ipse adgnoscere necesse habet. Præcipere autem non solum patri datam dotem filium oportere, verum etiam ipsi filio Marcellus scribit: sed filio datam tamdiu, quamdiu peculium patitur, vel in rem patris versum sit. §. 3. Si pater in [22] filios, sine scriptura, bona divisit [23], & onera æris alieni pro modo possessionum distribuit, non videri simplicem donationem, sed potius supremi judicii divisionem Papinianus ait. Plane inquit, si creditores eos pro portionibus hereditariis conveniant, & unus placita detrectet [24], posse cum eo [25] præscriptis verbis agi, quasi certa lege permutationem fecerint, scilicet, si omnes res divisæ sint. §. 4. Familiæ erciscundæ judicium amplius, quam semel [26] agi non potest: nisi causa cognita [27]: Quod si quædam res indivisæ [28] relictæ sunt, communi dividundo de his agi potest. §. 5. Papinianus ait: Si uni ex heredibus onus æris alieni injungitur citra speciem legati, officio Judicis familiæ erciscundæ cognoscentis suscipere eum id oportere: sed non ultra dodrantem portionis suæ, ut quadrantem [29] illibatum habeat, indemnes igitur coheredes suos præstare cavebit. §. 6. Idem scribit, [&] si filius in muneribus publicis, in quibus pater ei consentit, reliquatus [30] est, & pro parte heres scriptus est, hoc quoque debere præcipere [31], quia & hoc patris æs alienum fuit [32]. Sed si qua munera post mortem patris suscepit, ab his heredes patris soluti sunt [33].

§. 7. Neratius autem respondit, eum, qui plures filios haberet, unum ex filiis ἀγωνοθεσίαν, id est, *constituendi designandique certaminis munus*, suscepturum professum esse & prius, quam honore fungeretur, mortuum esse omnibus filiis heredibus institutis: & *quæsitum* esse, an is filius, quod in eam rem impendisset, familiæ erciscundæ [34] consequatur? [eique] *respondisse*, nulla actione id em [35] consequi posse. Quod merito displicet. Debet itaque hoc in familiæ erciscundæ judicium venire [36]. §. 8. Item Papinianus scribit, si maritus alterum ex heredibus onus dotis solvendæ, quæ in stipulationem venit, suscipere jussit: & mulier adversus utrumque dirigat dotis petitionem, coheredem esse defendendum [37] ab eo, qui suscipere onus jussus est: Sed legata, quæ ab utroque pro dote data electa dote retinentur, in compendio coheredis [esse], qui debito levatur, non oportet [38]: videlicet ut coheres, qui onus æris alieni suscepit, officio judicis legatum consequatur. Et verum est hoc, nisi aliud testator edixit.

§. 9. Idem scribit: quod uni ex coheredibus statuliber conditionis implendæ nomine dedit de peculio [39], in hoc judicium non venire, nec communicari debere.

21. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

IDem & in communi dividundo.

De thesauro effosso. 1. De adjudicatione. 3. Et servitutibus imponendis. 4. De rebus, & præstationibus. 5. De re, quæ est apud hostes.

22. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

ITem Labeo scribit, si unus heredum thesaurum [40] relictum a testatore effodit, familiæ erciscundæ judicio eum teneri [41], etsi cum extraneo conscio partitus sit. §. 1. Familiæ erciscundæ Judex [ita] potest pluribus eandem rem adjudicare, si aut [42] pluribus fuerit unius rei præceptio relicta (ubi etiam necessitatem facere Pomponius scribit, ut pluribus adjudicetur) vel si certam partem unicuique coheredum adsignet: sed potest [43] etiam, licitatione [44] admissa uni rem adjudicare.

§. 2. Sed & regionibus divisum fundum posse adjudicare secundum divisionem, nemo dubitaverit. §. 3. Sed etiam, cum adjudicat, poterit imponere aliquam servitutem [45], ut alium alii servum faciat ex iis, quos adjudicat: sed si pure alii adjudicaverit fundum, alium adjudicando, amplius servitutem imponere non poterit. §. 4. Familiæ erciscundæ judicium ex duobus constat, id est rebus, atque præstationibus, quæ sunt personales actiones [46]. §. 5. Papinianus de re, quæ apud hostes est, Marcellum reprehendit, quod non putat præstationes [47] ejus rei venire [48] in familiæ erciscundæ judicium, quæ apud hostes est: Quid enim impedimentum est, rei præstationem venire, cum & ipsa veniat,

23. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

PRopter spem postliminii [49]: scilicet cum cautione: quia possunt non reverti [50]: Nisi si tantum æstimatus sit dubius eventus [51].

De re extincta. 1. De successoribus.

24. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

SEd & ejus rei, quæ in rebus humanis [52] esse desiit, veniunt præstationes: Et ego Papiniano consentio. §. 1. Familiæ erciscundæ judicium, & inter bonorum possessores [53], & inter eum, cui [54] restituta est hereditas ex Trebelliano senatusconsulto, & cæteros honorarios [55] successores, locum habet.

De eo, qui apud hostes decessit. 1. De divisione facta a milite. De nominibus. 2. De possessione. 3. De pluribus hereditatibus. 6. Si pars rei veniat in hoc judicium. 7. De eo, quod coheres possidet titulo singulari. 8. De fundo, cujus partem pro emptore, partem pro herede coheres possidet. 9. De stipulatione individua. 11. De via legata. 12. De stipulatione, Neque per se, neque per heredem suum fieri. *13. De pecunia promissa a testatore sub pœna. 14. De pignore luendo. 15. De his, quæ pro parte expediri non possunt. 16. De dolo, culpa & negligentia. 17. De electione impedita. 18. De servitutibus amissis culpa coheredis. 19. De filio condemnato patris nomine. 20. Ne quid indivisum relinquatur. 21. De cautione his, quibus adjudicatur, præstanda. 22. De pecunia prælegata, quæ in hereditate non est inventa.*

25. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

HEredes ejus, qui apud hostes decessit, hoc judicium [56] experiri possunt [57]. §. 1. Si miles alium castrensium, alium cæterorum bonorum heredem fecerit, non est locus familiæ erciscundæ judicio: divisum est [58] enim per constitutiones inter eos patrimonium. Quemadmodum cessat familiæ erciscundæ judicium, cum nihil in corporibus, sed omnia in [59] nominibus sunt. §. 2. Quantum vero ad accipiendum [60] familiæ erciscundæ judicium; nihil interest [61], possideat quis hereditatem, necne. §. 3. De pluribus hereditatibus, quæ inter eosdem ex diversis causis communes sint, unum [62] familiæ erciscundæ judicium sumi potest. §. 4. Si inter me & te Titiana hereditas communis sit, inter me autem, & te & Titium Seiana, posse unum judicium accipi inter tres, Pomponius scribit. §. 5. Item, si plures hereditates inter nos communes sunt, possumus de una familiæ erciscundæ judicium experiri. §. 6. Si [63] testator rem communem cum extraneo habebat, sive rei suæ partem alicui legavit, aut heres ante judicium familiæ erciscundæ acceptum partem [64] suam alienavit, ad officium judicis pertinet, ut eam partem, quæ testatoris fuit, alicui jubeat tradi. §. 7. Quod pro emptore, vel pro donato (puta) coheres possidet [65], in familiæ erciscundæ judicium venire [66] negat Pom-

1 vid. Molin. *in Labyrinth. de divid. & individ. p. 2. n. 328.* Mod. 2 Licet Prætoriæ stipulationes omnes sint dividuæ, ita ut heredes ex eis tantummodo in partem teneantur. vid. *l. 2. in fin. ff. de prætoriis stipulat.* In prætorio tamen pignore tuendo & redimendo, totum exsolvi debebit: alias heres non liberabitur, *ut hic.* 3 Missus in possessionem ex secundo decreto, non potest cogi pignus omittere, nisi ei solvatur. *l. 11. ibid.* Bart. §. 1. *ff. de pignorat.* 4 §. 4. *vers. eo quoque. Inst. de offic. judicis.* 5 Aliud sentire videtur Cicero in *oratione pro Roscio Comœdo, in fin.* 6 *l. 47. ff. eod.* Goth. Idem *l. 22. h. t.* Adde *l. 8. 9. 10. 11. 12. h. t.* Item res quas defunctus pignori habuit. *l. 29. h. t.* Adde *l. pen. eod.* Idem ea quæ vel dolo vel culpa coheredis amissa vel deteriora reddita sunt. *l. 25. §. non tantum. l. 16. §. 4. h. t.* nomina autem in hoc judicium non veniunt. *l. 4. h. t. l. 51. in fin. eod.* Ans. 7 Si filia vult succedere patri ab intestato, vel ex testamento, dotem conferre debet: nisi pater expressim designaverit se nolle, collationem ab ea fieri. *Novell. 18. c. 6.* 8 Dixi ad *l. 5. C. de collat.* 9 Ipsa scil. & sic nullam in cautione coheredum ejus mentionem fecit. 10 Alias constante matrimonio dos vel ab ipsa uxore peti non potest. *l. 5. C. de collationibus.* 11 De dote scilicet, quæ talis est, ut dotem conferat filia, vel minus exigitur. *d. l. 5. Accursius.* 12 Hereditatis judicio filiusfamilias præcipit id, in quod jussu patris obligatus est, sed & id quod in rem patris vertit, *ut hic.* ut & dotem uxoris. *§. 2. ff. eod.* 13 Cur ita? vide *l. 18. in fin. C. eod.* 14 καὶ ἐὰν δανείσηται εἰς τὸ πρᾶγμα τοῦ πατρὸς, ... id est, & si fœneratus in rem patris verterit, *Synopsis Basil. eod. c. 17.* 15 vide *l. 13. C. eod.* 16 *l. 2. C. eod.* 17 Hoc est, ante capiet, præcipui jure capiet. 18 vide *l. 65. in fin. ff. pro socio.* 19 *l. 25. §. 13. ff. eod.* 20 *Subaudi* de dote reddenda, ut *in Synops. Basil.* 21 vide *l. 85. ff. ad l. Falcidiam.* 22 *Al. inter:* Sed in rectum est, ut & *l. 39. §. ult.* 23 Adde *l. 33. l. 39. in fin. ff. eod. l. ultim. C. eod.* Goth. Num revocetur divisio paterna inter liberos facta. vid. Fachin. *lib. 6. controv. c. 69.* Ans. 24 *l. 18. §. 4. supr. eod.* 25 vide *l. 69. §. 2. ff. de legat. 1.* 26 Et ideo arbiter familiæ erciscundæ plus, quam semel dari non poterit. Paul. *1. sent. 18.* sed petitio hereditatis plurifariam ac pluries institui potest. Ferrar. *in forma libelli 15.* 27 *Ut in l. 35. ff. de pactis.* 28 vide *l. 1. C. h. t.* 29 Lege Falcidia quadrans illibatus apud heredem remanere debet. vide Cujac. *Paratitl. ff. de legat. 1.* 30 *Reliquatio,* λογογραφία. Reliquari porro is dicitur, apud quem initis subductisque accepti expensique rationibus, pecuniæ supersunt aliquæ, quoque æs alienum ex reliquis rationibus contrahit. *l. 6. §. 1. ff. de muneribus.* 31 Id est, præcipuum habiturus est. vide distinctionem *in l. 1. §. 16. ff. de collation.* Goth. Ut in sumptibus post mortem patris continuatis. Adde *l. 40. ff. pro socio. l. 1. §. 16. ff. de collat.* Dyn. *ad l. Lucius. 21. §. 2. ad municipal.* Diss. Bronchorst. *miscell. cent. 2. assert. 34.* Treutl. *part. 2. ex. 17. thes. fin. lit. fin. & ea.* 32 Cœptum munus perficiendum de communi. *Ferrar.* cur ita? vide *l. 2. ff. ad municip.* sed eo casu partem impensarum faciendarum coheres sustinebit *dict. l. 1. §. 16.* 33 Nec enim fratres, morte patris effecti sui juris, dignitates & honores mutuo sibi debent, nec debita sigillatim contracta dissolvere tenentur. *l. 39. §. 3. ff. eod.* 34 Judicio scil. 35 Id em, id est, id eum, vide Cujac. *3. observ. 38.* veteres ita plerumque sunt locuti. 36 Idque jure professionis paternæ; alias non tenerentur coheredes. *d. l. 39.* 37 *l. 53. ff. de legat. 2. l. 7. §. 3. ff. de liberat. legata.* 38 Cur enim commodum sentiat sine onere? 39 Id enim statulibero licet. *l. 3. §. ult. ff. de condict. causa data. l. 3. §. 1. ff. de statuliberis.* 40 Thesaurus hic improprius est, *l. 31. §. 1. ff. de adq. rerum dominio.* ut & *l. 15. ff. ad exhib.* 41 Secus est, si solenniter a depositario partem suam accepit. vide *l. ult. C. depositi. l. 1. §. 36. ff. depositi.* 42 vide *l. 3. supr. eod.* 43 Rarius tamen. *arg. l. 6. s. eod.* 44 Dixi ad Festum *in Licitare.* 45 *l. 7. §. 1. l. 18. ff. tit. prox.* Servitutem imponere potest arbiter familiæ erciscundæ. 46 Id est, termi[nus] fit divisio: quæ si commode fieri non poterit, attributio earum, seu adjudicatio necessaria erit in personam. His adde *l. 4. §. 3. ff. commun. dividund.* 47 Factas in eam rem ab uno coheredum expensas. 48 Intelligitur bonorum possessione liberti. *l. 4. §. 2. ff. de bonis libert.* 49 Per quam alio casu, parens hostium potitus, obstat liberis suis in petenda bonorum possessione liberti. 50 Reversi vero omnem dubietatem in eo tollunt. *l. 16. ff. de interrogationibus.* 51 Dubius eventus quoties emptus est, si postea non contigit, emptori nihil redditur. vide *l. 11. ff. de her. vel action. vendit. l. 12. ff. de act. empt.* 52 *l. 31. ff. eod. l. 11. ff. comm. divid.* 53 Hi enim in omnibus vice heredum sunt. *l. 2. ff. de bonorum possessionib.* 54 Id est, fideicommissario, *l. 2. §. 1. supr. eod. l. 40. ff. eod.* 55 Honorarii successores, *hoc & in l. 9. §. 6. ff. de interrogat. act. l. 10. ff. ad SC. Vellejanum. l. 9. §. 8. ff. ut legatorum nomine caveatur.* successores juris prætorii sunt. 56 *Al.* judicio. 57 Sunt enim fictione heredes. *l. 28. ff. de vulgar.* 58 Licet enim militibus patrimonia separare. *l. 16. §. 6. ff. ad SC. Treb.* 59 *l. 51. in fin. ff. eod.* Nomina per se in hoc judicium non veniunt: quia ipso jure divisa sunt per legem 12. Tabularum, *l. 6. C. eod.* quia singulis heredibus, pro portione hereditaria competit actio in singulos debitores: Quandoque tamen uni heredum assignantur, si vel præcessit stipulatio, *l. 2. in fin. supr. eod.* vel si uni sit legatum nomen. *l. 4. supr. eod.* 60 vid. Bellon. *lib. 2. supput. c. 5.* Mod. 61 *l. 1. §. 1. supr. eod. l. pen. ff. commun. dividund.* 62 Plures actiones uno libello possunt proponi. 63 vide Cujacium *22. observ. 40.* 64 *l. 52. §. 14. ff. pro socio.* 65 Potest enim res ex pluribus causis a nobis possideri. *l. 9. supr. eod. l. 3. §. 4. ff. de adquirend. vel amitt. possess.* 66 Hinc colligit Accursius, familiæ erciscundæ judicium non dari contra titulo possidentem.

ponius.

ponius. §. 8. Idem scribit: Cum ego & tu heredes Titio extitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris, & victus fueris, mox eandem partem a Sempronio emero, & traditus mihi fuerit, agente te familiæ erciscundæ judicio, non veniet non solum [1] hoc, quod pro herede possidetur, sed nec id quod pro emptore [2]. Cum enim per judicem priorem apparuit, totam [3] non esse hereditatis, quemadmodum in familiæ erciscundæ judicium veniat? §. 9. An ea stipulatio [4], qua singuli [5] heredes in solidum habent actionem, veniat in hoc judicium, dubitatur: veluti si is, qui viam, iter, actum stipulatus erat, decesserit [6]: quia talis stipulatio per Legem duodecim tabularum non dividitur [7], quia nec potest? Sed verius est, non venire eam in judicium, sed omnibus in solidum competere actionem: &, si non præstetur via, pro [8] parte hereditaria condemnationem fieri oportet. §. 10. Contra, si promissor viæ decesserit pluribus [9] heredibus institutis, nec dividitur obligatio, nec dubium [est], quin duret: quoniam viam promittere & is potest [10], qui fundum non habet [11]. Igitur, quia singuli in solidum [12] tenentur, officio judicis cautiones interponi debere, ut si quis ex his conventus litis æstimationem præstiterit, id pro parte a cæteris consequatur [13]. §. 11. Idem dicendum est, & si testator viam legaverit. §. 12. In illa quoque stipulatione prospiciendum est coheredibus, si testator promiserat, *Neque per se, neque per heredem suum fieri, quo minus ire agere possit*, quoniam uno prohibente in solidum committitur stipulatio [14]: ne unius factum cæteris damnosum sit [15]. §. 13. Idem juris est in pecunia [promissa] a testatore, si sub pœna promissa sit, nam licet hæc obligatio dividatur [16] per legem duodecim tabularum, tamen, quia nihilum prodest ad pœnam evitandam, partem suam solvere [17]: sive nondum soluta est pecunia, nec dies venit, prospiciendum est per cautionem, ut de indemnitate caveat, per quem factum fuerit, ne omnis pecunia solveretur: aut ut caveat, *se ei, qui solidum solverit, partem præstaturum*: sive etiam solvit unus universam pecuniam, quam defunctus promittit, ne pœna committeretur, familiæ erciscundæ judicio a coheredibus partes recipere poterit [18]. §. 14. Idem observatur in pignoribus solvendis [19], nam nisi [20] universum, quod debetur, offeretur, jure pignus creditor vendere potest. §. 15. Si unus ex coheredibus noxali judicio servum hereditarium defenderit, & litis æstimationem obtulerit, cum hoc expediret, id pro parte hoc judicio consequatur [21]. † Idem est & si unus legatorum nomine caverit, ne in possessionem mitterentur: & omnino [22] quæ pro parte expediri non possunt, si unus cogente necessitate fecerit, familiæ erciscundæ judicio locus est.

§. 16. Non tantum dolum [23], sed & culpam in re hereditaria præstare debet coheres; quoniam cum coherede non contrahimus, sed incidimus in eum [24]: non tamen diligentiam præstare debet, qualem diligens paterfamilias; quoniam hic propter suam partem causam habuit gerendi: & ideo negotiorum gestorum ei actio non competit [25]. Talem igitur diligentiam præstare debet, qualem in suis rebus. † Eadem sunt, si duobus res legata sit: nam & hos conjunxit ad societatem [26] non consensus sed res. §. 17. Si incerto homine legato, & postea defuncto legatario, aliquis ex heredibus legatarii non consentiendo impedierit legatum [27], is, qui impedit, hoc judicio cæteris, quanti intersit eorum, damnabitur. † Idem est, si e contrario unus ex heredibus, a quibus generaliter homo legatus est *quem ipsi elegerint* [28], noluerit consentire, ut præstetur, quem solvi omnibus expediebat, & ideo conventi a legatario judicio, pluris damnati fuerint. §. 18. Item culpæ nomine tenetur, qui, cum ante alios ipse adiisset hereditatem, servitutes prædiis hereditariis debitas passus est non utendo amitti [29]. §. 19. Si filius, cum patrem defenderet, condemnatus solverit [30], vel vivo eo, vel post mortem, potest æquius dici, habere petitionem a coherede in familiæ erciscundæ judicio. §. 20. Judex familiæ erciscundæ nihil debet indivisum relinquere. §. 21. Item curare debet [31], ut *de evictione* caveatur his, quibus adjudicat. §. 22. Si pecunia, quæ domi relicta non est, per præceptionem [32] relicta sit, utrum universa a coheredibus præstanda sit, an pro parte hereditaria: quemadmodum si pecunia in hereditate relicta esset, dubitatur? & magis dicendum est, ut id præstandum sit, quod præstaretur, si pecunia esset inventa [33].

26. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Officio [34] [autem] judicis convenit, jubere rem hereditariam venire unam, pluresve, pecuniamque ex pretio [35] redactam ei numerari, cui legata sit.

De condemnationibus, absolutionibus, in omnium persona faciendis.

27. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

IN [36] hoc judicio condemnationes & absolutiones in omnium persona faciendæ sunt [37]: & ideo si in alicujus persona omissa sit damnatio, in cæterorum quoque persona quod fecit judex, non valebit: quia non [38] potest [ex] uno judicio res judicata in partem valere, in partem non valere.

Si res pignorata per præceptionem legetur.

28. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

REm pignori creditori datam, si per præceptionem legaverit testator, officio judicis continetur, ut ex communi pecunia luatur [39]; eamque ferat is, cui eo modo fuerat legata.

De re, quam defunctus pignori acceperat.

29. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

SI pignori res data defuncto sit, dicendum est in familiæ erciscundæ judicium venire: sed is, cui adjudicabitur [40], in familiæ erciscundæ judicio pro parte [41] coheredi erit damnandus: nec cavere debet coheredi, indemnem eum fore adversus eum, qui pignori dederit: quia pro eo erit, ac si hypothecaria vel Serviana actione petita litis æstimatio oblata sit [42], ut & is, qui obtulerit, adversus dominum vindicantem exceptione tuendus sit [43]. † Contra quoque, si is heres, cui pignus adjudicatum est [44], velit totum reddere, licet debitor nolit, audiendus est. † Non idem dici potest, si alteram partem creditor emerit: adjudicatio enim necessaria est: emptio, voluntaria: nisi si objiciatur creditori, quod animose licitus [45] est, sed hujus rei ratio habebitur: quia quod creditor egit, pro eo habendum est, ac si debitor per procuratorem egisset [46]: & ejus, quod propter necessitatem impendit, etiam ultro est actio creditori [47].

De loco religioso.

30. MODESTINUS lib. 6. Responsorum.

FUndus mihi communis est, [&] pupillæ coheredi: in eo fundo reliquiæ sunt conditæ, quibus religio ab utrisque partibus debebatur: nam parentes quoque ejusdem pupillæ ibi sepulti sunt: sed tutores distrahere fundum volunt? ego non consentio, sed portionem meam possidere malo, cum universitatem emere non possim, & velim pro meo arbitrio exsequi jus religionis: Quæro, an recte arbitrum communi dividundo ad hunc fundum partiendum petam: an etiam is arbiter, qui familiæ erciscundæ datur, iisdem partibus fungi possit, ut hanc possessionem, exemptis cæteris corporibus hereditariis, pro jure cuique nobis partiatur? Herennius Modestinus respondit: nihil proponi, cur familiæ erciscundæ judicio addictus arbiter officium suum etiam in ejus fundi, de quo agitur, divisionem interponere non possit: sed [48] religiosa loca in judicium non deduci, eorumque jus singulis heredibus in solidum competere [49].

De luitione & morte servi.

31. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

SI servus pignori obligatus luatur ab uno ex heredibus, quamvis postea decedat [50], officium tamen arbitri durat: sufficit enim communionis causa, quæ præcessit, quæque hodie duraret, si res non intercidisset [51].

De divisione non facta a defuncto.

32. IDEM lib. 2. Responsorum.

QUæ pater inter filios non divisit, post datas [52] actiones vice divisionis, ad singulos pro hereditaria [53] portione pertinent: modo si cætera, quæ non divisit, in unum generaliter non contulit, vel res datas non [54] sequuntur.

Quod uni ex heredibus obvenit ex divisione, si est obligatum pro omnibus, est luendum. Bart.

33. IDEM lib. 7. Responsorum.

SI paterfamilias, singulis heredibus fundos legando, divisionis [55] arbitrio fungi voluit, non aliter partem suam coheres præstare cogetur, quam si vice mutua [56] partem nexu pignoris liberam consequatur.

De servis æstimatis & mortuis.

34. IDEM lib. 8. Responsorum.

SErvos [57] inter coheredes tempore divisionis æstimatos, non emendi sed [58] dividendi animo pretiis adscriptos videri placuit: quare suspensa conditione mortuos, tam heredi, quam fideicommissario deperisse [59].

De prædiis, dotis causa, filiæ traditis.

35. IDEM lib. 12. Responsorum.

POmponius Philadelphus [60], dotis causa, prædia filiæ, quam habebat in potestate, tradidit: & reditus eorum genero solvi man-

1 Non solum non veniet. 2 Ordo hic inversus Petro Fabro videtur, 1. *Semestr.* 23 sic itaque legendum existimat, *non veniet, n. s. h. q. pro emptore possidetur, s. n. id quod pro herede.* 3 *Al.* totum. 4 Adi Molin. *in labyrinth. de divid. & individ. part.* 3. *num.* 97. & Vall *tract.* 18. Mod. 5 *l.* 2. §. 2. ff. *de verborum obligat.* 6 *l.* 17. *supr. de servitutibus.* 7 *l.* 2. §. 1. ff. *de verb. oblig.* 8 *l.* 1. *C. de heredit. act.* 9 *l.* 17. *supr. de servitutib. l.* 2. § 2. ff. *de verbor. oblig.* 10 Et tenetur actione personali ex stipulatu ad id, quod interest, si viam præstare non possit, nec est contraria *l.* 1. ff. *comm. præd.* ut credidit Accurs. quia ibi de diversa specie tractatur. *Mod.* 11 *l.* 46 §. 1. ff. *de evict.* 12 vide tamen *l.* 2. *in fin.* ff. *de verb. oblig.* nam ubi unus ex heredibus prohibetur, non potest coheres ex stipulatu agere, cujus nihil interest, nisi pœna sit subjecta. 13 *l.* 2. §. 2. *vers. sed quo casu.* ff. *de verb. oblig.* 14 Prohibet ubi unus ex heredibus, omnes heredes tenentur: Interest enim prohibiti a nemine prohiberi, *l.* 3. *in fin.* ff. *de verb. oblig. l.* 11. §. *antepenult.* ff. *de legat.* 3. quoniam licet ab uno prohibeor, non tamen in parte prohibeor. *l.* 85. §. 3. ff. *de verb. oblig.* 15 Quibus ideo competit adversus coheredem prohibentem actio. *l.* 44. §. 5. ff. *eod. l.* 5. *in fin. l.* 85. §. 3. ff. *de verb. oblig.* 16 Ratione sortis, & pœnæ. *l.* 44. §. 6. ff. *eod.* 17 *l.* 5. *in fin.* ff. *de verbor. oblig.* 18 *l.* 44. §. *fin.* ff. *eod.* 19 *Al. luendis.* in quibus omnis pecunia exsoluta esse debet, aut eo nomine satisfactum. *l.* 9. §. 3. *infr. de pigneratit.* 20 *l.* 6. *C. de distract. pignorum* 21 Sumptus enim repeti possunt. vide *l.* 18. *in fin. C. h. t.* 22 Omnino in iis, quæ. 23 *l.* 16 §. 4. ff. *eod.* 24 Adde §. 4. *Inst. de oblig. quæ quasi ex contract.* 25 Imo competit. vide *l.* 40. *supr. de negot.* 26 Improprie sumptam, nam inter eos res communis est sine societate, §. 3. *Inst. de obligat. quæ quasi ex contract.* quinimo alibi nullam inter se habere societatem dicuntur. *l.* 15. ff. *de pecul.* Igitur collegatarii non consensu, sed re inter se obligantur. 27 Atqui hoc casu judicem fortunam & sortem esse receptum est. *l.* 3. *C. comm. de legat.* 28 Alioquin si testator id non dixerit, electio legatarii erit. §. 22. *Inst. de legat.* 29 Hoc tamen ei non imputabitur, si paucissimi supererant dies ad perficiendam usucapionem. vide *l.* 16. *in fin.* ff. *de fundo dotal.* 30 v. *l.* 18. *in fin. C. h. t.* 31 *l.* 14. *C. eod.* adde *l.* 5. ff. *de verbor. oblig.* 32 Paul. 3. *sentent.* 6. §. 1. 33 Quod juris est pecunia inventa, idem erit ea non inventa. *l.* 23. *in fin.* ff. *de adimendis.* 34 Paul. 3. *sentent.* 6. §. 1. *in fin.* 35 Id est, ex venditione, ut *l.* 12. ff. *de legat.* 2. 36 vide Cujac. 23. *obs.* 1. 37 Qui quidem hoc judicio egerint: nam aliquos tantum ex coheredibus, non autem omnes agere posse hoc judicio constat, *l.* 2. §. *dubitandum. supr. eod.* Mod. 38 Imo potest. *l.* 41. *in fin.* ff. *eod. l.* 25. ff. *de recept. qui arbitr.* 39 Solvatur. *l.* 33. ff. *eod. l.* 57. ff. *de legat.* 1. 40 Pignori res defuncto data venit in judicium familiæ erciscundæ, non dividenda, sed adjudicanda. *Bart.* 41 An rei ipsius? an ejus æstimationis? v. hic Bart. *n.* 2. 42 Is cui pignus defuncto datum, adjudicatum est, similis est possessori convento hypothecaria, qui noluit rem restituere, sed litis æstimationem. 43 Nisi restituat id omne, quod solvit etiam ultra debitum. *Bart.* 44 Debitor pignus integrum ab eo herede, cui adjudicatum est, tenetur luere: nec audiendus est heredi offerens eam tantum partem, quæ jure successionis illi competit. 45 *Al.* licitatus. vide *l.* 19. §. 1. §. 3. *infr. comm. divid.* 46 Procurator justa de causa litis retentione uti potest. *l.* 25. *in fin. l.* 26. *supr. de procurator.* 47 Id est, is, cui pignus adjudicatum est, adversus debitorem jus retentionis & actionis habet pro omnibus impensis in rem necessario vel utiliter factis. 48 Fundus, in quo locus est religiosus, venit in hoc judicium, loco religioso excepto. *Bart.* 49 Hanc legem explica ex *l.* 53. §. 1. ff. *de act. empt.* 50 *l.* 9. *in princ.* ff. *comm. divid.* 51 Fuit enim utiliter cœptum negotium: quod hic sufficit, licet eventus non respondeat. *l.* 10. *in princ. & fin. l.* 12. *in fin. l.* 22. *supr. de negot.* adde *l.* 11. §. 3. ff. *de minorib.* 52 Assignatas unicuique. 53 v. *l.* 11. 21. *C. h. t.* 54 Dixi *ad l.* 21. *C. eod.* 55 De qua vide *l.* 20. §. 5. *supr. eod.* 56 *l.* 28. ff. *eod.* 57 vide Cujac. 24. *obs.* 27. 58 Divisionis & emptionis differentia hæc est. In emptione periculum est emptoris: In divisione ante traditionem periculum non est ejus, cui res divisione tradi debuit, seu omnium coheredum. 59 Si pendente conditione res extinguuntur, perimitur emptio, stipulatio, & legatum conditione, *ut hic. & l.* 8. ff. *de peculio.* 60 Explicationem hujus legis pete ex Socino Jun. *consil.* 44. *retro actis. & cons. præced. lib.* 1. Decio *consil.* 414. *n.* 13. & Jason. *ad l.* 1. *n.* 52. *solut. matrim.* Mod.

davit:

davit: an ea præcipua filia retinere poſſit, cum omnes filios heredes [1] inſtituiſſet, quærebatur? Juſtam cauſam retinendæ poſſeſſionis habere [2] filiam, quoniam pater prædia, de quibus quærebatur, dotis eſſe voluit, & matrimonium poſt mortem quoque patris ſteterat, reſpondi: filiam etenim, quæ naturaliter agros tenuit, ſpecie dotis, cujus capax fuiſſet, defendi.

De diviſione facta cum opinato herede.

36. PAULUS lib. 2. Quæſtionum.

CUm putarem [3] te coheredem meum eſſe, idque verum non eſſet, egi tecum familiæ erciſcundæ judicio: & a judice invicem adjudicationes & condemnationes factæ ſunt: Quæro, rei veritate cognita, utrum condictio invicem competat, an vindicatio: & an aliud in eo, qui heres eſt; aliud in eo, qui heres non ſit, dicendum eſt? Reſpondi: Qui ex aſſe heres erat, ſi, cum putaret ſe Titium coheredem habere, acceperit cum eo familiæ erciſcundæ judicium, & condemnationibus factis ſolverit pecuniam, quoniam ex cauſa judicati ſolvit, repetere non poteſt [4]. Sed tu videris eo moveri, quod non eſt judicium familiæ erciſcundæ, niſi inter coheredes [5] acceptum: ſed, quamvis non ſit judicium, tamen ſufficit ad impediendam repetitionem, quod quis ſe putat condemnatum [6]. Quod ſi neuter eorum heres fuit, ſed, quaſi heredes eſſent, acceperint familiæ erciſcundæ judicium, de repetitione idem in utriſque dicendum eſt, quod diximus in altero. Plane ſi ſine judice [7] diviſerint res, etiam condictionem earum rerum, quæ ei ceſſerunt, quem coheredem eſſe putavit [8], qui fuit heres, competere dici poteſt: non enim transactum inter eos intelligitur, cum ille coheredem eſſe putaverit [9].

De effectu hujus actionis.

37. SCÆVOLA lib. 12. Quæſtionum.

QUi familiæ erciſcundæ judicio agit, [non [10]] confitetur [11] adverſarium ſibi eſſe coheredem [12].

Si quis de diviſione quæratur.

38. PAULUS lib. 3. Reſponſorum.

LUcius & Titia fratres [13] emancipati a patre, adulti curatores acceperunt: hi communes pecunias ex reditibus redactas ſingulis ſubminiſtraverunt: poſtea [omne] patrimonium diviſerunt, & poſt diviſionem Titia ſoror Lucio fratri ſuo cœpit quæſtionem movere, quaſi amplius accepiſſet, quam ipſa acceperat: cum [14] Lucius frater ejus non amplius ſua [15] portione, imo minus, quam dimidiam conſecutus ſit: Quæro, an Titiæ competat adverſus fratrem actio? Paulus reſpondit, ſecundum ea, quæ proponuntur, ſi Lucius [16] non amplius ex reditu prædiorum communium accepit, quam pro hereditaria portione ei competeret, nullam ſorori ejus adverſus eum competere actionem [17]. † Idem [18] reſpondit, cum ex decretis alimentis a Prætore amplius fratrem accepiſſe diceretur, quam ſororem; non tamen ultra partem dimidiam.

De ſumptibus a coherede in litem communem factis. 1. De diviſione facta a patre, & de dotis collatione. 2. De alimentis relictis ſtatulibero. 3. De debitis a fratre coherede poſt mortem patris contractis. 4. Si ſervus prælegatus cum peculio, vivo teſtatore manumiſſus deceſſerit. 5. De diviſione facta a patre, & de eo, quod frater coheres debet.

39. SCÆVOLA lib. 1. Reſponſorum.

EX parte heres inſtitutus, cauſam de totis bonis, quam omnes heredes patiebantur [ob inultam mortem [19],] ſuſcepit, & obtinuit, coheres ab eo partem ſuam petebat, nec partem ſumptuum factorum in litem præſtare volebat: Quæſitum eſt, an doli exceptio noceret? Reſpondi, ſi idcirco amplius erogatum eſſet, quod ipſius quoque cauſa defenſa eſſet, habendam rationem ſumptuum [20]: ſed, & ſi omiſerit doli exceptionem, agere poteſt de recipienda portione ſumptuum. §. 1. Inteſtato [21] moriens codicillis [22] prædia ſua omnia & patrimonium inter liberos diviſit: ita ut longe amplius filio, quam filiæ relinqueret: Quæſitum eſt, an ſoror fratri dotem conferre deberet? Reſpondi, ſecundum ea, quæ proponerentur, ſi nihil indiviſum reliquiſſet, rectius dici ex voluntate defuncti collationem dotis ceſſare [23]. §. 2. Servo libertatem dedit, qui erat annorum quindecim, *Cum [24] erit annorum triginta:* eidem ex die mortis ſuæ quoad viveret, cibariorum nomine, denarios denos; veſtiarii, denarios vigintiquinque præſtari ſe velle ſignificavit: Quæſitum eſt, an utile eſſet cibariorum & veſtiariorum legatum, cum Stichus ante libertatis tempus deceſſerit: & an, ſi non eſt utile, heres, qui præſtiterat, a coherede repetere poſſit, apud quem morabatur? Reſpondi, non quidem debita fuiſſe [25]: ſed ſi id, quod datum eſt in alimenta, conſumptum ſit, repeti non poſſe. §. 3. Filius Reipublicæ debita, quæ poſt mortem patris contraxit, fratri ſuo pro parte hereditaria reputare non poteſt [26], ſi non in omnibus ſocii eſſent: licet hereditatem paternam communem haberent, & pater pro altero filio in patria Magiſtratu functus deceſſit. §. 4. Duos filios ſcripſit heredes, & certos homines [27] unicuique eorum prælegavit, in quibus uni Stephanum cum peculio: is vivo teſtatore manumiſſus deceſſit [28]: deinde pater: Quæſitum eſt, an id, quod in peculio habuit Stephanus prius, quam manumitteretur, ad utroſque filios pertineat: an vero ad eum ſolum, cui cum peculio prælegatus fuerat? Reſpondi, ſecundum ea, quæ proponerentur, ad utroſque [29]. §. 5. Pater in [30] filios diviſit [31] bona, & eam diviſionem teſtamento confirmavit, & cavit, *ut æs alienum, quod unusquisque eorum habet, ſive habebit, ſolus ſuſtineret:* poſtea, unus ex filiis cum pecuniam mutuaretur [32], intervenit pater, ejuſque conſenſu prædia, quæ filio adſignaverat, pignori data ſunt: poſt mortem patris eadem prædia idem filius poſſedit, uſuras ſolvit: Quæro an familiæ erciſcundæ judicio, ſi prædia pignori data diſtrahat creditor, aliquid ei a coherede præſtandum ſit? Reſpondi, ſecundum ea, quæ proponerentur, non eſſe præſtandum.

De herede, & fideicommiſſario.

40. GAJUS lib. 2. Fideicommiſſorum.

SI ex aſſe heres inſtitutus, rogatus [33] ſit mihi partem aliquam reſtituere, veluti dimidiam, utile familiæ erciſcundæ judicium recte inter nos agetur.

De libertorum & alimentorum eis debitorum diviſione.

41. PAULUS lib. 1. Decretorum.

QUædam mulier ab judice appellaverat [34], quod diceret, *eum de dividenda hereditate inter ſe & coheredem, non tantum res, ſed [&] libertos diviſiſſe, & alimenta, quæ dari teſtator certis libertis juſſiſſet: nullo enim jure id eum feciſſe:* Ex diverſo reſpondebatur, *conſenſiſſe eos diviſioni, & multis annis alimenta ſecundum diviſionem præſtitiſſe:* Placuit, ſtandum eſſe alimentorum præſtationi [35]. Sed & illud adjecit, nullam [36] eſſe libertorum diviſionem.

De eo, quod defuncto debetur, prælegato.

42. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

SI ita legatum fuerit uni ex heredibus [37]: *Quod mihi debet præcipito,* officio judicis familiæ erciſcundæ continetur, ne ab eo coheredes exigant: nam & ſi quod alius deberet, præcipere unus juſſus fuerit, officio judicis actiones ei præſtari debebunt pro portione coheredis.

De arbitro petendo.

43. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

ARbitrum [38] familiæ erciſcundæ vel unus [39] petere poteſt: nam provocare apud [40] judicem vel unum heredem poſſe, palam eſt: igitur & præſentibus [41] cæteris & invitis [42] poterit vel unus arbitrum poſcere [43].

De communi dividundo. 1. De effectu adjudicationis. 2. De dolo coheredis. 3. De fructibus ante aditam hereditatem a coherede perceptis. 4. De actore, & reo, & de jurejurando calumniæ. 5. Si ob factum unius heredis commiſſa ſit ſtipulatio. 6. De ſtipulatione, Titium heredemque ejus ratum habiturum. *7. De uſufructu uxori legato, donec ei dos ſolvatur. 8. De ſumptibus a coherede factis.*

44. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

INter coheredes etiam communi dividundo agi poteſt [44], ut res duntaxat [45], quæ eorum communes ſint, & cauſæ ex his rebus pendentes in judicium veniant: de cæteris vero in integro ſit familiæ erciſcundæ judicium. §. 1. Si familiæ erciſcundæ vel communi dividundo actum ſit, adjudicationes Prætor tuetur, exceptiones aut actiones dando [46]. §. 2. Si coheredes, abſente uno coherede, rem vendiderunt, & in ea re dolo malo fecerunt, quo plus ad eos perveniret; vel familiæ erciſcundæ judicio præſtabunt ei, qui abfuit, vel hereditatis petitione [47]. §. 3. Fructus, quos ante aditam hereditatem ex fundo hereditario heres capit, non aliter familiæ erciſcundæ judicio præſtare eum [48] Julianus ait, quam [49] ſi, cum ſciret hereditarium fundum eſſe, ceperit. §. 4. Qui familiæ erciſcundæ, & communi dividundo, & finium regundorum agunt, & actores ſunt & rei [50]: [&] ideo jurare debent non calumniæ cauſa litem intendere, [&] non [51] calumniæ cauſa ad [52] inficias ire. §. 5. Quod ex facto ſuo unus ex coheredibus ex ſtipulatione hereditaria præſtat, a coherede non repetet: veluti ſi, *a ſe heredeque ſuo dolum malum abfuturum defunctus ſpopondit:* vel *neque per ſe neque per heredem ſuum fore, quo minus quis eat, agat:* Imo & ſi reliqui [53] propter factum unius teneri cœperint, quaſi conditio ſtipulationis hereditariæ extiterit, habebunt familiæ erciſcundæ judicium cum eo, propter quem commiſſa ſit ſtipulatio. §. 6. Si quis ſtipulatus fuerit, *Titium heredemque ejus ratum habiturum* [54], & Titius pluribus heredibus relictis deceſſerit, eum ſolum teneri [55], qui non habuit ratum: & ſolum ex heredibus ſtipulatoris acturum, a quo fuerit petitum.

1 Æqualiter, ut *l.* 14. ℱ. *de dot. præl.* 2 Olim dos præcipua filiæ manebat, ſi ejus nulla facta fuerat mentio in teſtamento patris, *l.* 14. *in fin.* ℱ. *de dote prælegata.* hodie dotem filia conferre tenetur, *l.* 8. *C. de collationibus.* niſi expreſſim teſtamento ei legata ſit. vide *Novell.* 18. *c.* 6. 3 Vide Molin. ad *conſuetud. Pariſ. tit.* 1. §. 16. *num.* 16. Joann. Aurpach. *l.* 2 *epiſt. c.* 4. Alciat. *lib.* 1. *diſp. cap* 4. Anſ. Adde Pileum *quæſt.* 106. 4 Opinato heredi quod ſolutum eſt autoritate ſententiæ judicis, non repetitur, ut indebitum. *Bart.* vide tamen *l.* 27. *in fin.* ℱ. *de except rei judicatæ* *l.* 35. ℱ. *l.* 4. *C. de re jud.* Quod autem ſolutum eſt coheredi in diviſione apud arbitrum celebrata, hoc repetitur. *l.* 8. *in fin. C. de collationib.* 5 *l.* 1. *in fin. ſupr. eod.* 6 Hæc exceptio, *Tibi non competit jus agendi*, poſt ſententiam objici non poteſt: nec judicium retro nullum reddit. *Bart.* 7 Vel arbitri ſententia. *d. l.* 8. 8 In aliis codicibus, *quem coheredem eſſe putaverint.* in quibus iiſdem etiam libris reliqua hujus legis verba abſunt, & deſunt. neque enim otioſa ea cenſent docti. vid. Alciat. *lib.* 1. *diſpunct. c.* 8. Mod. 9 Adde *l.* 51. 52. ℱ *de pactis.* 10 In Baſilicis deeſt negatio. vide Cujac. 9 *obſ.* 36. utrumque verum eſt. vide Hotom. 4. *obſ.* 21. 11 Sed ſupponit. 12 Non fatetur, qui errat, niſi jus ignoravit. *l.* 2. ℱ. *de confeſſ.* adde *l.* 52. *ſupr. de pact. l.* 13. *C. de probat.* vide *l.* 9. ℱ. *de exception.* ubi dixi. 13 *Fratrum* appellatione ſorores contineri, hinc collige, ut *l.* 35. *in princ.* ℱ. *de pact. l.* 93. §. 3. ℱ. *de leg.* 3. Goth. Vid. ad hanc leg. Pinell. *ad l.* 2. *de reſcind. vend. part.* 1. *c.* 1. *n.* 20. Anſ. 14 Si non amplius mea portione accepero a meis, & fratris mei curatoribus, ex communibus reditibus, aut alimentis nobis decretis, non recte frater meus mecum experitur, quaſi me minus acceperit. *Synopſ. Baſil. eod. c.* 14. 15 Vide quæ ſcripſi ad *l. ult. C. depoſiti.* 16 Adultus ſcil. Hinc collige, minores inter ſe dividere poſſe prædia, quoad culturam, & reditus: non quoad proprietatem. 17 Cur ita? collige ex *l. ult. circ. finem. C. depoſiti.* 18 Non *idem Paulus,* ſed *idem Juris.* 19 Vide *l.* 1. ℱ. *de SC. Silan.* Goth. Deſunt quidem hæc verba, ſed quæ non eſſe otioſa aut recte expuncta putanda ſint: continent enim iſtam cauſam hereditatis auferendæ ab heredibus, *l. heredem.* ℱ. *de his, quæ ut indign. aufer.* Mod. 20 Vide *l.* 18. *in fin. C. h. t.* 21 Dixi ad *l.* 1. *C. de collat.* 22 Idem, ſi ſine ſcriptura. *l.* 20. §. 3. *ſupr. eod.* 23 Vide quæ notavi ad *l.* 35. *ſupr. eod.* hinc colligit Bartolus, bona diviſa a teſtatore per prælegata, vim portionis hereditariæ aſſumere *Goth.* Dos quando donata cenſeatur, & conferenda non ſit, v. Menoch. *de præſumpt. lib.* 3. *c.* 79. *n.* 75. & *ſeqq.* Gail. *l.* 2. *obſ.* 116. Anſ. 24 Vide *l.* 46. ℱ. *de manum. teſt.* vide Ulpianum *tit.* 1. §. 12. 25 Civiliter, ſed tamen naturaliter: qua ex cauſa, per officium judicis recte petuntur. vide *l.* 17. *in fin.* ℱ. *de alimentis.* 26 Vide *l.* 20. §. 6. 7. ℱ. *eod.* 27 *Homines* pro ſervis hic accipe. 28 *l.* 1. *l.* 2. ℱ. *de pecul. legat.* 29 Cur ita? vide *l.* 1. 2. ℱ. *de pecul. legat.* 30 Al. *inter*, ſed *in* rectum eſt, ut *l.* 20. §. 3. *ſupr eod.* 31 Adſignatione ſingulis facta certarum rerum mobilium & immobilium, de hac diviſione vide *l.* 20. §. 3. *ſupr. eod.* 32 Pecuniam mutuam acciperet. 33 Vide *l.* 2. §. 1. *l.* 24. *in fin. ſupr. eod.* Goth. Adde Cujac. *lib.* 3. *obſ.* 41. Anſ. 34 Vide *l. ult.* ℱ. *de jure patronatus.* 35 Nullitatis cauſam pertinere ad judicem, qui poſſit ſententiam pro parte confirmare, pro parte nullam pronunciare, hinc colligit *Bart.* 36 Cur liberti in judicium familiæ erciſcundæ non veniunt? an quia in bonis non cenſentur? 37 *l.* 4. *ſupr. eod.* Goth. Adde *l.* 8. *h. t. l.* 20. §. 1. *l.* 50. & *l.* 51. *eod.* Anſ. 38 *l.* 52. §. 2. *l.* 57. ℱ. *eod.* v. Cujac. *obſerv. l.* 9. *cap.* 14. Anſ. 39 *l.* 2. §. *pen.* ℱ. *eod. l.* 8. ℱ. *tit. prox.* 40 *Apud* pro *ad*, ut *hic.* ut *ad* pro *apud*: dixi ad *l.* 41. §. 10. ℱ. *de leg.* 3. 41 Adde *l.* 13. *ſupr. de minoribus.* 42 Vide *l. ult. C. commun divid.* 43 Vide in hanc leg. Cujac. 9. *obſerv.* 14. 44 Communi dividundo judicio requiri majores probationes dominii vel quaſi, quam in judicio familiæ erciſcundæ, hoc ex loco notat *Baldus.* 45 *l.* 34. *in fin.* ℱ. *pro ſocio.* 46 Tuetur, qui vel exceptionem, aut actionem dat. 47 Vid. *l.* 20. *in fin. C. h. t.* 48 Directo ſcilicet. Nam utili præſtare debet exemplo ejus, qui bona fide hereditatem poſſedit, *l. ſed & ſi lege.* §. *pen.* & *ult. ſupr. de petit. hered.* Mod. 49 Vide *l.* 16. §. 4. ℱ. *eod.* 50 *l.* 2. §. 3. *ſupr. eod. l.* 11. *in fin.* ℱ. *de juriſdict. l.* 13. *ſupr. de judiciis. l.* 10. ℱ. *tit. prox. l.* 37. *in fin.* ℱ. *de obligat. & act.* 51 Vide quæ ſcripſi ad *Nov.* 49. *c. ult.* 52 *Ad inficias ire*, eſt negare. 53 Vide *l.* 25. §. 12. ℱ. *eod.* 54 Stipulatio facti dividui contra heredem facientem tantum committitur. *Bart.* adde *l.* 4. §. 1. ℱ. *de verb. oblig.* 55 Vide *d. l.* 25. §. 10. *in. ſupr. eod.* adde *l.* 4. §. 1. ℱ. *de verbor oblig.*

§. 7. Ususfructu uxori legato, *donec ei dos solvatur*, per arbitrum familiæ erciscundæ tam id, quod coheredis nomine ex dote solutum sit, recuperare [1] [potest], quam [2], ut [3] coheres solvat, effici posse, Cassius ait: & verum est. §. 8. Si duo coheredes damnati sint *statuam* [4] *ponere*, & altero cessante, alter eam fecerit, non esse iniquum Julianus ait, familiæ erciscundæ judicium dare, ut pars [5] impendiorum boni viri arbitratu præstetur.

Si possessor neget rem esse hereditariam. 1. De dolo admisso a servo heredis.

45. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI quid [6] contendis ex hereditate mihi tecum commune esse, quod [7] ego ex alia causa meum proprium esse dico, id in familiæ erciscundæ judicium non venit [8]. §. 1. Dolus, quem servus heredis admisit, in judicium familiæ erciscundæ non venit [9]: nisi si domini culpa in hoc erat, quod non idoneum [10] servum rei communi applicuerit.

De præceptione dotis.

46. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI maritus sub conditione a patre [heres] institutus sit, interim uxoris de [11] dote actionem pendere: plane, si post mortem soceri divortium factum sit, quamvis pendente conditione institutionis [12], dicendum est præceptioni [dotis] locum esse: quia mortuo patre, quædam [13] filios sequuntur, etiam antequam fiant heredes: ut matrimonium, ut liberi [14], ut tutela [15]. Igitur & dotem præcipere debet [16], qui onus matrimonii post mortem patris sustinuit: & ita Scævolæ quoque nostro visum est.

De actionibus intentandis pendente judicio divisorio.

47. POMPONIUS lib. 21. ad Sabinum.

IN [17] judicio familiæ erciscundæ vel communi dividundo, si, dum res in arbitrio sit, de jure prædii controversia sit, placet omnes eos, inter quos arbiter sumptus sit, & agere, & opus novum nunciare pro sua quemque parte posse: & cum adjudicationes ab arbitro fiant, si uni adjudicetur totus fundus, caveri oportet [18], *ut, quæ ex his actionibus recepta fuerint, reddantur: aut quæ in eas impensæ facta fuerint, præstentur*: & si, cum res in judicio esset, eo nomine actum non fuerit, eum consequi integram actionem, cui totus fundus adjudicatus [19] [fuerit]: aut pro quacunque parte adjudicatus erit. §. 1. Item quæ res moveri possint, & in ea judicia veniant, si interea subreptæ sint, furti agere eos, quorum istæ res periculo fuerunt, posse.

De pluribus heredibus unius litigatoris.

48. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

SI [20] familiæ erciscundæ, vel communi dividundo, vel finium regundorum actum sit, & unus [21] ex litigatoribus decesserit pluribus heredibus relictis, non potest in partes judicium scindi: sed aut omnes heredes accipere id debent, aut dare unum procuratorem [22], in quem omnium nomine judicium agatur.

An repetitio detur adversus coheredem.

49. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

QUi erat heres ex parte institutus, *testatorem* jussus a [23] Prætore *sepelire*, servum, cui erat testamento data libertas, ideo distraxit, duplamque promisit, & ex ea cautione conventus præstitit: Quæsitum est, an familiæ erciscundæ judicio consequatur, quod ex duplæ stipulatione abest? Primo [24] videamus, an hic debuerit duplam cavere? Et mihi videtur non debuisse [25]: hi enim demum ad duplæ cautionem compelluntur, qui sponte sua distrahunt [26]: cæterum si officio distrahentis fungitur, non debet adstringi: non magis, quam si quis ad exsequendam sententiam a Prætore datus, distrahat [27]: nam & hic in ea conditione est, ne cogatur implere, quod coguntur hi, qui suo arbitrio distrahunt: nam *inter officium suscipientis, & voluntatem* [28] *distrahentis, multum interest.* Quapropter re quidem integra stipulationem duplæ interponere non debuit. Sed decernere Prætor debet, esse [29] actori adversus heredem existentem actionem ex empto, si res distracta fuisset evicta: si autem heres erravit, & cavit, & servus perveniat ad libertatem, stipulatio committetur [30]: quæ si fuerit commissa, æquum erit, utilem actionem ei adversus coheredem dari, defecto [31] judicio familiæ erciscundæ, ne in damno moretur: nam ut familiæ erciscundæ judicio agere quis possit, non tantum heredem esse oportet, verum ex ea causa agere, [vel conveniri,] quam gessit, quodque admisit, posteaquam heres effectus sit: cæterum [32] cessat familiæ erciscundæ actio: & ideo si [33], antequam quis sciret se heredem esse, in hereditate aliquid gesserit, familiæ erciscundæ judicio non erit locus: quia non animo heredis gessisse videtur. Quare, qui ante aditam hereditatem quid gessit, veluti si testatorem sepelivit [34], familiæ erciscundæ judicium non habet [35]. Sed si post aditam hereditatem id fecit, consequenter dicemus, familiæ erciscundæ judicio consequi eum posse sumptum, quem fecit in funus.

De eo, quod pater filio studiorum causa subministravit.

50. IDEM lib. 6. Opinionum.

QUæ [36] pater filio emancipato studiorum causa peregre agenti subministravit, si non credendi [37] animo pater misisse fuerit comprobatus, sed pietate debita ductus, in rationem portionis, quæ ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari æquitas non patitur.

De dotis præceptione. 1. De concursu hujus judicii, & petitionis hereditatis.

51. JULIANUS lib. 8. Digestorum.

FUndus, qui dotis [38] nomine socero traditus fuerit, cum socer filium ex aliqua parte heredem instituerit, per arbitrum familiæ erciscundæ præcipi ita debet, ut ex causa filii sit, in qua futura esset, si dos per præceptionem legata fuisset: quare [39] fructus post litem contestatam percepti, ad eum redigendi sunt, habita ratione impensarum: qui vero ante litem contestatam percepti fuerint, æqualiter [40] ad omnes heredes pertinebunt: & impensarum ratio haberi debet: quia nullus casus intervenire potest, qui hoc genus deductionis impediat [41].

§. 1. Si ego a te hereditatem petere vellem, tu mecum familiæ erciscundæ agere, ex causa utrique nostrum mos gerendus est [42]. nam si ego totam hereditatem possideo, & te ex parte dimidia heredem esse confiteor, sed a communione discedere volo, impetrare debeo familiæ erciscundæ judicium [43]: quia aliter dividi inter nos hereditas non potest. † Item si tu justam causam habes, propter quam per hereditatis petitionem potius, quam familiæ erciscundæ judicium, negotium distrahere velis, tibi quoque permittendum erit hereditatem petere: nam quædam veniunt in hereditatis petitionem, quæ in familiæ erciscundæ judicio non deducuntur, veluti si ego debitor hereditarius sim, judicio familiæ erciscundæ non [44] consequeris id, quod defuncto debui: per hereditatis petitionem consequeris.

De re, quam defunctus cum alio communem habuit. 1. De eo, quod ex rationibus penes se retinet is, quem testator liberum & heredem esse jusserit. 2. De compensatione condemnationum. 3. De rerum æstimatione.

52. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

MÆvius, qui nos heredes fecit, rem communem habuit cum Attio: si cum Attio communi dividundo egissemus, & [45] nobis ea res adjudicata esset, venturam eam in familiæ erciscundæ judicium, Proculus ait. §. 1. Servus *liber* [46] *& heres esse* jussus, id, quod ex rationibus, quas patrifamilias gessisset, [&] penes se retineret, judicio familiæ erciscundæ, coheredibus suis præstabit [47]. §. 2. Arbiter familiæ erciscundæ inter me & te sumtus, quædam mihi, quædam tibi adjudicare volebat: pro his rebus alterum alteri condemnandos esse intelligebat: quæsitum est, an possit pensatione [48] ultro citroque condemnationis facta, eum solum, cujus summa excederet, ejus duntaxat summæ, quæ ita excederet, damnare? Et placuit, posse id arbitrum facere. §. 3. Cum familiæ erciscundæ, vel communi dividundo agitur, universæ res æstimari debent, non singularum rerum partes [49].

De pecunia a filio credita.

53. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

PEcuniam, quam filius emancipatus ita credidit, ut patri solveretur, ita demum in hereditatem patris numerari, si patri adversus filium ejusdem quantitatis nomine actio competebat [50].

De re, cujus partem suam coheres alienavit.

54. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

EX hereditate Lucii Titii, quæ mihi & tibi communis erat, fundi partem meam alienavi: deinde familiæ erciscundæ judicium inter nos acceptum est: neque ea pars, quæ mea fuit, in judicio veniet, cum alienata de hereditate exierit [51], neque tua, quia etiamsi remaneat in pristino jure, hereditariaque est, tamen alienatione meæ partis exit de communione. Utrum autem unus heres partem suam non alienaverit, an plures, nihil interest: si modo aliqua portio alienata ab aliquo ex heredibus, hereditaria esse desiit.

De difficili divisione.

55. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

SI familiæ erciscundæ, vel communi dividundo judicium agatur, & divisio tam difficilis [52] sit, ut pene impossibilis esse videatur, potest [53] judex in [54] unius personam totam condemnationem conferre, & adjudicare omnes res.

De fructibus.

56. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

NOn solum in finium regundorum, sed & familiæ erciscundæ [55] judicio, præteriti quoque temporis fructus veniunt.

1 Vid. *l.* 18. *C. h. t.* 2 Ususfructus relictus uxori, donec ei dos solvatur, dote soluta amittitur. 3 Vide *l.* 18. §. 4. ff. *eod.* 4 Statuam ponere interdum heredes damnabantur a testatore: de quo *l.* 7. ff. *de annuis legatis.* 5 Ut *d. l.* 18. § 1. *C. h. t.* 6 *Al.* quod. 7 Familiæ erciscundæ judicium excludit titulus singularis. 8 Hoc enim judicium non datur, nisi inter eos, qui coheredes sunt. *l.* 1. *in fin. supr. eod.* 9 Hoc enim judicio convenitur quis de eo quod gessit, ergo non de dolo servi sine ulla culpa commisso. *l. qui erat heres.* ff. *eod.* Goth. Imo venit. *l.* 16. *in fin. supr. eod.* Goth. 10 Et negligentem. *l.* 25. §. *ult.* ff. *pro socio.* 11 Vide *l.* 2. *C. h. t.* 12 Quamvis filii institutio pendeat, tamen mortuo patre interim dotem a suis coheredibus præcipiet. 13 Vide Cujac. 14. *obs.* 31. 14 *l.* 56. §. 2. ff. *de jure dot.* 15 Legitima. *l.* 16. *in fin.* ff. *de tut.* 16 *l.* 20. §. 2. *supr. eod. l.* 65. *in fin.* ff. *pro socio. l.* 2. *C. hoc tit.* 17 De hujus textus intellectu vid. Bartol. ad *l. non solum.* §. *morte.* 1. *col. de nov. oper. nunciat.* & contra eum Præpositum Senensem 7. *cas. quæst.* 3. Lud. Bologn. *ad l. quæ etiam. n.* 10. *ff. de nov. oper. nunciat.* Mod. 18 *l.* 19. *in fin. supr. eod.* 19 In successorem singularem necessarium instantia judicii transit. 20 Ad hunc textum, cujus summa est: *Plures heredes unius hereditatis debere unum procuratorem constituere, non separatim agere.* vid. Cepoll. *ad l. quod si nolit.* §. *si plures. de ædil. edict. n.* 15. & Galiau. *ad l.* 4. §. *Cato. de verb. oblig. n.* 110. & ibid. Ruin. *n.* 86. Socin. Jun. *n.* 245. & Bologn. *n.* 188. Mod. 21 Plures heredes unius coheredis decedentis, pendente judicio familiæ erciscundæ, vice unius personæ habentur. 22 Imo pluribus in judicio familiæ erciscundæ non est permittendum unum procuratorem dare. *l.* 42. §. 6. *supr. de procurator.* 23 Sepelire testatorem prætor heredum ejus uni mandare potest. 24 Decisionis & disputationis ulpiani initium. 25 Qui vendidit necessitate, de dupla promittere non tenetur, *Bart.* quod in licitationibus valde notandum est. vide *l.* 13. ff. *eod.* 26 Adde *l.* 13. *l.* 19. ff. *eod. l.* 14. ff. *de condict. furtiva.* 27 Vel cesset a tutela, *l.* 32. *in fin.* ff. *de minoribus.* vel solvat minori. *l.* 7. §. 2. *supr. de minor.* 28 Voluntate. *Haloand.* Sensus est, multum interest voluntate quis distrahat, an officii suscepti necessitate ac munere.

29 *Emptori.* 30 Atqui ei, qui per errorem cavet, datur adversus agentem exceptio. vide *l.* 4. *in fin. supr. si quis cautionibus.* 31 Destituto: quia destituitur judicio familiæ erciscundæ. 32 Alioquin. 33 Sepeliens mortuum, sumptus donare non videtur, *ut hic.* adde *l. pro herede.* §. 1. ff. *de adquir. vel omitt. heredit.* 34 *l.* 16. §. 4. *supr. eod.* 35 Sed aliud. *l.* 14. §. 12. ff. *de relig.* 36 Studiorum causa sibi subministrata a patre, filius in portionem legitimam non imputat. Filius emancipatus in portionem suam non computat, quod ei a patre subministratum est peregre literis operam danti: nisi probatum fuerit, quod animo credendi subministraverit, non pietate ductus *Synops. Basil. eod. c.* 30. adde *l.* 79. ff. *de verb. sign.* 37 Ut quia filio aliunde facultates suppetebant: tunc enim præsumitur parens de filii bonis has impensas potius fecisse, quam de suis, *arg. l.* 34. *supr. de negotiis.* non ut pater, sed ut administrator: adde *l. fin.* ff. *de petit. hered.* Interdum ergo impensæ filii causa in studiis factæ, conferendæ sunt, interdum non conferendæ. vide *l.* 17. *C. de collat.* ubi dixi. 38 Vid. *l.* 2. *C. h. t.* 39 *l.* 38. §. 14. ff. *de usuris.* 40 *l.* 11. *C. h. t.* 41 *l.* 7. ff. *soluto matrimonio.* 42 Ut utrumque simul admitti possit, si præjudicium alteri non fiat. *Bart.* 43 *l.* 1. *supr. eod.* 44 Cur ita? vide *l.* 35. ff. *eod.* 45 Quod fuit defuncti, vel ejus occasione obvenit, in hoc judicium venit. *Bart.* 46 Vide *l.* 41. ff. *de rebus creditis.* 47 Dummodo gessisset ante mortem testatoris; quæ enim post mortem ejus gessit, judicio negotiorum gestorum præstat, *l. ejus qui. in princ.* ff. *de reb. credit.* Mod. 48 Potest arbiter portiones heredum compensare, & eum, qui plus habeat cæteris, condemnare. 49 Æstimanda res est, prout valet tota, non prout valet divisa. *Bart.* 50 Adde *l.* 9. §. *penult.* ff. *de rebus creditis.* 51 Imo, etsi alienata sit, ad officium tamen judicis pertinebit, ut eam partem, quæ testatoris fuit, tradi jubeat. *l.* 25. §. 6. ff. *eod.* 52 §. 5. *vers. quod si commode. Inst. de officio judicis.* 53 *l.* 22. §. 1. *supr. eod.* 54 Ἐνὶ προσκυρῶται, uni res addicitur. *Synops. Basil. eod. c.* 51. 55 *l.* 44. §. 3. ff. *l.* 9. *l.* 17. *C. h. t.*

Si fratres hoc judicio pendente hereditatem diviserint.

57. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

ARbitro [1] quoque accepto, fratres communem hereditatem consensu dividentes, pietatis [2] officio funguntur, quam revocari non oportet [3], licet arbiter sententiam jurgio perempto non dixerit, si non intercedat ætatis [4] auxilium.

TIT. III.
COMMUNI [5] DIVIDUNDO.

Ratio hujus actionis. de rebus non communibus.

1. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

COmmuni dividundo judicium ideo necessarium fuit [6], quod *pro socio* actio magis [7] ad personales invicem præstationes pertinet, quam ad communium rerum divisionem [8]. Denique cessat communi dividundo judicium, si res communis non sit [9].

De societate, 1. de actore & reo.

2. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

NIhil autem interest, cum societate, an sine [10] societate res inter aliquos communis sit: nam utroque casu locus est communi dividundo judicio. Cum societate res communis est, [veluti] inter eos, qui pariter [11] eandem rem emerunt [12]: sine societate communis est, [veluti] inter eos, quibus eadem res testamento legata est [13].

§. 1. In tribus istis duplicibus [14] judiciis, familiæ erciscundæ, communi dividundo, finium regundorum, quæritur, quis actor intelligatur? quia par causa omnium videtur [15]. Sed magis placuit, eum videri actorem, qui ad judicium provocasset [16].

De re, & præstationibus. 1. De pactis.

3. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

IN communi dividundo judicio nihil pervenit ultra [17] divisionem rerum ipsarum, quæ communes sint: & si quid in his damni datum factumve est, sive quid eó nomine aut abest alicui sociorum [18], aut ad eum pervenit ex re communi [19]. §. 1. Si quid ipsi sine dolo malo [20] inter se pepigerunt, id in primis & familiæ erciscundæ & communi dividundo judex servare debet.

De rebus corporalibus nostris, de hereditate. 1. De puteo. 2. Quale sit hoc judicium. De re omissa, & hoc judicio iterando. 3. De re & præstationibus. 4. De damno infecto.

4. IDEM lib. 19. ad Edictum.

PEr hoc judicium [21] corporalium rerum fit divisio, quarum rerum dominium habemus: non etiam hereditatis. §. 1. De puteo quæritur, an communi dividundo judicio agi possit? Et ait Mela, ita demum posse, si [22] solum ejus commune sit. §. 2. Hoc judicium bonæ fidei est [23]: Quare, si una res indivisa relicta sit, valebit utique [&] cæterarum divisio, & poterit iterum [24] communi dividundo agi de ea, quæ indivisa mansit. §. 3. Sicut autem ipsius rei divisio venit in communi dividundo judicio, ita etiam *præstationes* [25] veniunt: & ideo si quis impensas [26] fecerit, consequetur. Sed & si non cum ipso socio agat, sed cum herede socii, Labeo recte existimat, impensas & fructus a defuncto perceptos venire. † Plane, fructus ante [27] percepti, quam res communis esset, vel sumptus ante facti, in communi dividundo judicium non veniunt. §. 4. Ea propter scribit Julianus, si missi in possessionem damni infecti simus, &, antequam *possidere* juberemur, ego insulam fulsero, sumptum istum communi dividundo judicio consequi me non posse [28].

5. JULIANUS lib. 2. ad Urseium Ferocem.

SEd si res non defenderetur, & ideo jussi sumus a Prætore *eas ædes possidere*, & ex [29] hoc dominium earum nancisceremur [30], respondit Proculus, communi dividundo judicio partem ejus impensæ me servaturum esse.

De errore in persona socii. 1. Si quis partem suam alienaverit. 2. De locatione & cultura fundi communis. Quid intersit inter hanc & negotiorum gestorum actionem. 3. De impensis. 4. De partu. 5. De accessione & decessione post judicium acceptum. 6. De illatione mortui. 7. De cautione damni infecti. 8. De oppigneratione rei communis. 9. Si socius socio partem suam pignori dederit. 10. De adjudicatione. 11. Collatio familiæ erciscundæ & hujus judicii. 12. De novi operis nunciatione.

6. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

SI quis putans [31] sibi cum Titio fundum communem esse, fructus perceperit, vel sumptum fecerit, cum esset cum alio communis, agi poterit [utili] communi dividundo judicio. §. 1. Quare & si fundum Titius alienaverit, licet hic communi dividundo judicio locus non sit, quia a communione discessum est, utili tamen locum futurum [32]: quod datur de præstationibus quoties communis esse desiit.

§. 2. Sive autem locando fundum communem, sive colendo, de fundo communi quid socius consecutus sit, communi dividundo judicio tenebitur [33]: & si quidem communi nomine id fecit, neque lucrum neque damnum sentire eum oportet: si vero non communi nomine, sed ut [34] lucretur [35] solus, magis esse oportet, ut & damnum ad ipsum respiciat. Hoc autem ideo præstat communi dividundo judicio, quia videtur partem suam non potuisse expedite locare. Cæterum, non alias communi dividundo judicio locus erit (ut & Papinianus scribit) nisi id demum gessit, sine quo partem suam recte administrare non potuit: alioquin, si potuit, habet negotiorum gestorum [36] actionem, eaque tenetur. §. 3. Si quod, post acceptum communi dividundo judicium, fuerit impensum, Nerva recte existimat, etiam hoc venire. §. 4. Sed & partum venire, Sabinus & Atilicinus responderunt. §. 5. Sed & accessionem & decessionem hoc judicium accipere iidem existimaverunt. §. 6. Si quis in communem locum mortuum intulerit, an religiosum fecerit, videndum [est]? Sane, jus quidem inferendi in sepulchrum unicuique in solidum competit [37]: locum autem purum alter non potest facere religiosum. Trebatius autem, & Labeo, quanquam putant non esse locum religiosum factum, tamen putant in factum agendum [38]. §. 7. Si damni infecti in solidum prædibus [39] caveris, Labeo ait, communi dividundo judicium tibi non esse: cum necesse tibi non fuerit in solidum cavere [40]: sed sufficere pro parte tua. Quæ sententia vera est. §. 8. Si fundus communis nobis sit, sed pignori datus a me, venit quidem in communi dividundo: sed jus pignoris creditori manebit [41], etiamsi adjudicatus fuerit: nam & si pars socio tradita fuisset, integrum maneret. Arbitrum autem communi dividundo hoc minoris [42] partem æstimare debere, quod ex pacto vendere eam rem creditor potest, Julianus ait. §. 9. Idem [Julianus] scribit, si is, cum quo servum communem habebam, partem suam mihi pignori [43] dederit, & communi dividundo agere cœperit, pignoratitia exceptione eum summoveri debere: sed, si exceptione usus non fuero, officium judicis erit, ut, cum debitori totum hominem adjudicaverit, partis æstimatione eum condemnet: manere enim integrum jus pignoris. Quod si adjudicaverit judex mihi, tanti duntaxat me condemnet, quanto pluris pignus sit, quam pecunia credita, & debitorem a me jubeat liberari.

§. 10. Officio judicis etiam talis adjudicatio fieri potest, ut alteri fundum, alteri usumfructum adjudicet [44]. §. 11. Cætera eadem [45] sunt, quæ in familiæ erciscundæ judicio tractavimus [46].

§. 12. Urseius ait, cum in communi ædificio vicinus nunciavit, *ne quid operis fieret*, si unus ex sociis ex hac causa damnatus fuisset [47], posse eam pœnam a socio pro parte servare. Julianus autem recte notat, ita demum hoc verum esse, si interfuit ædium hoc fieri.

De agro vectigali. 1. De adjudicatione & servitute imponenda. 2. De eo, cui competit Publiciana. 3. De eo, cui non datur vindicatio. 4. De prædone, de precaria vel clandestina possessione. 5. Si is, qui provocat, dicatur vi, aut precario, aut clam, possidere. 6. De pignore. 7. De usufructu. 8. De his, qui missi sunt in possessionem legatorum servandorum causa, de duobus ventribus. 9. Damni infecti. 10. De usufructu. 11. De colonis, & depositariis. 12. De pignore. 13. De parte prædii communis pignerata aut vendita, & de cæteris judiciis.

7. IDEM lib. 20. ad Edictum.

COmmuni dividundo judicium locum habet & in vectigali agro. † Vectigalis [48] ager an regionibus dividi possit, videndum? Magis autem debet judex abstinere hujusmodi divisione: alioquin [49] præstatio vectigalis confundetur [50]. §. 1. Neratius scribit: arbitrum, si regionibus fundum non vectigalem divisum duobus adjudicaverit, posse, quasi in duobus fundis, servitutem imponere [51]. §. 2. Qui in rem Publicianam habent, etiam communi dividundo judicium possunt exercere.

§. 3. Ex quibusdam autem causis vindicatio cessat: si tamen justa causa est possidendi, utile communi dividundo competit: utputa si ex causa indebiti soluti res possideatur [52]. §. 4. Inter prædones autem hoc judicium locum non habet [53]: nec, si precario possideant, locum habebit: nec, si clam: quia injusta est possessio ista [54]: precaria vero justa quidem, sed quæ non pergat ad judicii vigorem [55]. §. 5. Julianus scribit, si alter possessor provocet, alter dicat eum vi possidere, non debere hoc judicium dari, nec post annum quidem: quia placuit, etiam [56] post annum in eum, qui vi dejecit, interdictum reddi, & si precario (inquit) dicat eum possidere, adhuc cessabit hoc judicium: quia & de precario interdictum datur [57]. Sed & si clam dicatur possidere qui provocat, dicendum esse ait, cessare hoc judicium: nam de clandestina possessione

1 Post litem contestatam apud arbitrum familiæ, fratres inter se possunt hereditatem dividere, eaque divisio non rescinditur, nisi quis eorum minor sit: itaGræci hanc legem reddunt. *Synops. Basil. eod. c.* 53. non rescinditur, inquam, hujusmodi divisio, etiamsi arbiter sumptus sententiam non dixerit. 2 Pii sunt fratres qui hereditatem paternam inter se dividunt, vel nullo petito, aut adsumpto arbitro, vel etiam adsumpto antequam tamen arbiter ipse dividat. Pii sunt, & cum præveniunt arbitri sumpti sententiam. 3 Atqui ab ea sententia appellari posse videtur. *l.* 9. *l.* 10. ff. *qui satisdare.* 4 *l.* 34. *in fin.* ff. *de minoribus.*

5 *L.* 3. *Cod.* 37. § 3. *Inst. de oblig. quæ quasi ex contr. Synops. Basilic.* 12. *tit.* 2. περὶ κοινῶν πραγμάτων &c. 6 Præter judicium familiæ erciscundæ scilicet, quo dividuntur res universæ, *l.* 4. ff. *eod.* & præter actionem pro socio &c. 7 Personales præstationes hic dicuntur, quæ in *l.* 22. §. 4. ff. *familiæ.* præstationes, & personales actiones. 8 Id est, nominum rationem habet, & adjudicationem non admittit. *l.* 43. ff. *pro socio.* 9 *l.* 9. *C. communi utriusque jud.* & e contra, si res communis sit inter aliquos, sine societate tamen, hoc judicium orietur. §. 3. *Inst. de obligat. quæ quasi ex contractu.* Goth. Nec fuit: sed si fuit, non tamen sit, util. comm. divid. judicium competit, *l. si quis putans. in princ.* ff. *eod.* Mod. 10 §. 3. *Inst. de oblig. quæ quasi ex contractu.* 11 Animo societatis contrahendæ 12 *l.* 31. ff. *pro socio.* 13 *d.* §. 3. 14 Duplicia judicia, in quibus uterque actor est, & uterque reus. 15 Cum dominio, tum possessione. 16 Vide *l.* 13. *l.* 29 *supr. de judic.* quod si ambo provocant, sorte res decerni solet. 17 *l.* 3. *l.* 4. *C. h. t.* 18 Ut sumptus, impensæ & impendia. *l.* 4. §. 3. *l.* 14. §. 1. ff. *eod. l.* 4. *in fin. C. eod.* 19 Ut fructus: idque maxime, si dolo & culpa. *d. l.* 4. *in fin.* 20 Puta, ut æqualiter lucrentur. *arg. l.* 6. §. 2. ff. *eod.* Pacta autem nuda in hoc judicio valebunt ad exceptionem. *l.* 45. ff. *de pact.* 21 Directum: nam utili judicio res incorporales veniunt. *l.* 19. *in fin.* ff. *eod.* vid. *l.* 13. ff. *eod.* 22 Quorum commune solum est, eorum & res solo cohærentes sunt communes. 23 *l.* 14. §. 1. ff. *eod.* § 28 *Inst. de act.* 24 Id non est in judicio familiæ erciscundæ, quod semel competit *l.* 20. §. 4. *supr. tit. prox.* 25 *l.* 22. § 4 *supr. tit. prox.* 26 Vide *l.* 14. §. 1. ff. *eod.* 27 Adde §. 4. ff. *eod.* facit *l.* 49. *in fin.* ff. *familiæ.* 28 Quia stricto jure, qui ex primo decreto mittitur in possessionem, umbram potius communionis, quam communionem habet: ex æquo & bono aliud est: eoque pertinet *l.* 15. §. 20. ff. *de damno.* 29 Dominium transfertur ex secundo decreto. vide *l.* 5. ff. *de damno.* 30 Ex Decreto secundo sententia dominium transfert. *d. l.* 5. ff. *de damno.* 31 *l.* 14. §. 1. *vers. diversum. l.* 29. ff. *eod.* 32 Utile communi dividundo judicium datur, quoties communis esse res desiit, pertinetque ad præstationes. Datur itaque hoc judicium principaliter ad petendam divisionem sed tamen in illud incidunt præstationes: ita ex contrario actio pro socio principaliter ad præstationes personales refertur, interim tamen divisionis effectum adfert. 33 Fructus in hoc judicium veniunt, sive immediate percipiantur a socio, sive locentur colono nomine communi. *Bart.* 34 Vide *l.* 5. *C. de ædific. privat.* 35 Si fructus rei communis locantur nomine proprio, damnum ad locantem spectat, lucrum vero est commune. *Bart.* 36 Communi dividundo judicium exerceri non potest, nisi demum gesserit socius aliquid, sine quo partem suam recte administrare non potuit: si potuit, tunc negotiorum gestorum aget. *l.* 40. *in fin.* ff. *de negot.* 37 Quoniam sepulchro ad hoc utimur. *l.* 2. §. 2. *l.* 6. ff. *de religiosis.* 38 Alibi pro socio. *l.* 39. ff. *pro socio.* alibi familiæ & communi dividundo, *l.* 2. §. 1. *infr. de religiosis.* 39 Pro ædibus. *Haloand.* 40 Imo in solidum caveri oportuit. vide *l.* 23. *infr. de damno.* 41 Vide *l.* 7. *in fin. infr. quibus modis pignus.* 42 Res eo ipso minoris æstimatur, quod ab extraneo, puta creditore, vendi potest, *ut hic.* per contrarium, res majoris eo æstimabuntur, quod nulli extraneo jus sit earum distrahendarum. 43 Creditor habens pignus debitoris non potest a debitore ad judicium communi dividundo provocari: distinctionem tamen, quæ hic proponitur, observa. 44 *l.* 16. §. 1. *supr. tit. prox. l.* 6. §. 1. *supr. de usufructu.* 45 Excipe *l.* 4. §. 2. ff. *eod.* 46 *l.* 19. *in fin. infr. eod.* 47 Ut quia citra voluntatem socii, alias uni facta denunciatio, omnibus facta intelligitur. *l.* 5. § *si plurium. infr. de novi operis.* 48 De quo *supr. tit. si ager vectigalis, vel emphyteuticarius.* 49 Vide *l.* 3 *supr. familiæ.* 50 Id est, agi potest non solum, ut dividatur res privata, verum etiam publica, veluti vectigalis ager: solum hoc interest, quod fundus non vectigalis regionibus possit dividi: vectigalis, non item: ne confundatur census præstatio, propter varietatem partium, quæ plerumque est incommoda. *l.* 3. ff. *tit. prox. l.* 3. *infr. de aliment.* 51 *l.* 22. §. 3. *supr. familiæ.* 52 Bona fide: tunc enim res usucapi potest. vide *l.* 3. *infr. pro socio.* 53 Res in hoc judicio communes esse oportet ex honesta causa. facit *l.* 3. *in fin. supr. eod.* 54 Clam possessio injusta est. *arg. l.* 3. *infr. uti possidetis.* 55 Nam qui precario possidet, non est dominus, *l.* 13. §. 1. *supr. de Publiciana*, agere tamen potest interdicto *uti possidetis*, quia ex justa causa possidet. *d. l.* 3. 56 *l.* 1. *l.* 3. §. 12. *infr. de vi & vi.* 57 Non datur provocanti hæc actio, nisi causa possessionis prius cognita.

competere interdictum inquit. §. 6. Si duo sint, qui rem pignori acceperunt, æquissimum esse, utile communi dividundo judicium dari [1]. §. 7. Sed & si de usufructu sit inter duos controversia, dari debet [2]. §. 8. Idem si duo a Prætore missi sint in possessionem legatorum: est enim justa causa possidendi, custodiæ gratia [3]. Ergo, & si duo ventres [4], idem erit dicendum. Quod habet rationem.

§. 9. Plane, si jam damni infecti missus, jussus sit possidere, non erit huic utili judicio locus, cum vindicationem habere possit.

§. 10. Cum de usufructu [5] communi dividundo judicium agitur, judex officium suum ita diriget, ut vel regionibus [6] ejus uti frui permittat, vel locet usumfructum uni [ex illis], vel tertiæ personæ, ut hi pensiones sine ulla controversia percipiant [7]: vel si res mobiles sint, etiam sic poterit, ut inter eos conveniat, caveantque, per tempora [8] se usuros & fruituros: hoc est, ut apud singulos mutua vice certo tempore sit ususfructus [9]. §. 11. Neque colonis [10], neque eis, qui depositum susceperunt, hoc judicium competit, quamvis naturaliter possideant [11]. §. 12. Inter eos, qui pignori acceperunt, talis [12] divisio fieri debet, ut non vero pretio æstimetur pars, sed in tantum duntaxat, quantum pro ea parte debetur, & adsignetur quidem pignus uni ex creditoribus, licentia tamen non denegetur debitori, debitum offerre, & pignus suum luere. † Idemque dicitur & [si] possessor pignoris, litis æstimationem pigneratitiam [13] in rem agenti offerat [14]. §. 13. Si debitor communis prædii [15] partem pignori dedit, & a domino alterius partis provocatus creditor ejus, aut ab alio creditore alterius debitoris, licendo superavit, & debitor ejus, cui res fuit adjudicata, velit partem suam prædii recuperare, soluto eo quod ipse debuit, eleganter dicitur, non esse audiendum, nisi & eam partem paratus sit recuperare, quam creditor per adjudicationem emit. Nam & [16] si partem vendideris rei, & prius quam traderes emptori, communi dividundo judicio provocatus fueris, aliaque pars tibi adjudicata sit, consequenter dicitur, ex empto agi non posse: nisi totam rem suscipere fuerit paratus: quia hæc pars beneficio alterius venditori accessit. Quinimo etiam ex vendito posse conveniri emptorem, ut recipiat totum. Solum illud spectandum erit, num forte fraus aliqua venditoris intervenit. † Sed & si distracta parte, cesserit victus licitatione venditor, æque, pretium ut restituat, ex empto tenebitur. Hæc eadem & in mandato cæterisque hujus generis judiciis servantur.

Si non omnes dividere desiderant. 1. De parte incerta. 2. De re communi deteriorata. 3. De causa noxali. 4. De peculio.

8. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

ETsi non omnes [17], qui rem communem habent, sed certi ex his dividere desiderant, hoc judicium inter eos accipi potest.

§. 1. Si incertum sit, an lex Falcidia locum habeat, inter legatarium & heredem communi dividundo agi potest: aut incertæ [18] partis vindicatio datur. † Similiter fit, & si peculium legatum sit: quia, in quantum res peculiares deminuit, id quod domino debetur, incertum est. §. 2. Venit in communi dividundo judicium, etiam si quis rem communem deteriorem fecerit [19]: forte servum vulnerando, aut animum ejus corrumpendo, aut arbores ex fundo excidendo.

§. 3. Si communis servi gratia, noxæ nomine plus præstiterit [20], æstimabitur servus, & ejus partem consequetur. §. 4. Item si unus in solidum de peculio conventus [21], & damnatus sit, est cum socio communi dividundo actio, ut partem peculii consequatur.

9. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

SEd postquam socius, servi communis nomine, de peculio in solidum damnatus esset, si apud socium res peculiares intercidant [22], nihilominus utile erit judicium communi dividundo, ad recuperandam partem pecuniæ: alioquin iniquum fore, si tota ea res ad damnum ejus, qui judicium acceperit, pertineat, cum utriusque [23] domini periculum in rebus peculiaribus esse debeat: Nam & eum, qui mandatu domini defensionem servi suscepit, omne, quod bona fide præstiterit, servaturum, quamvis peculium postea interciderit [24]. Hæc ita, si neutrius culpa intervenerit. Etenim dominum, cum quo de peculio agitur, si paratus sit rebus peculiaribus petitori cedere [25], ex causa audiendum putavit: scilicet, si sine dolo malo, & frustratione id faciat.

De eo, quod defunctus in re communi admisit. 1. De usu. 2. De æstimatione, de evictione.

10. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

ITem [26], quamvis legis Aquiliæ actio in heredem [27] non competat, tamen hoc judicio heres socii præstet [28], si quid defunctus in re communi admisit: quo nomine legis Aquiliæ actio nascitur.

§. 1. Si usus tantum noster sit, qui neque venire [29] neque locari potest, quemadmodum divisio potest fieri in communi dividundo judicio, videamus? Sed Prætor interveniet, & rem emendabit: ut, si judex alteri usum adjudicaverit, non videatur alter, qui mercedem accepit, non uti: quasi plus faciat, qui videtur frui: quia hoc propter necessitatem fit. §. 2. In communi dividundo judicio, justo [30] pretio rem æstimare debebit judex: & *de evictione* [31] quoque cavendum erit.

De præstationibus personalibus, re communi extincta.

11. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

IN summa admonendi sumus: quod, si post interitum rei communis is, cui aliquid ex communione præstari oportet, eo nomine agere velit, communi dividundo judicium utile datur [32]: veluti si actor impensas aliquas in rem communem fecit, sive socius ejus solus aliquid ex ea re lucratus est, velut operas servi mercedesve, hoc judicio eorum omnium ratio habetur.

De ædibus, aut pariete.

12. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

SI ædes communes sint, aut paries communis [33], & eum reficere, vel demolire [34], vel in eum immittere quid opus sit, communi dividundo judicio erit agendum [35], aut interdicto [36] *uti possidetis* experimur.

De rebus exceptis, vel non.

13. IDEM lib. 75. ad Edictum.

IN judicium communi dividundo omnes res [37] veniunt: nisi si quid fuerit ex communi consensu exceptum nominatim, ne veniat.

De eo, qui scit aut ignorat se habere socium. 2. De pacto.

14. PAULUS lib. 3. ad Plautium.

IN hoc judicium [hoc] venit, quod communi nomine actum est aut agi debuit ab eo, qui scit se socium habere. §. 1. Impendia [38] autem, quæ, dum proprium meum fundum existimo, feci, quæ scilicet, si vindicaretur fundi pars, per exceptionem doli retinere possem, an etiam, si communi dividundo judicio mecum agetur, æquitate ipsius judicii retinere possim, considerandum est? Quod quidem magis puto: quia bonæ fidei judicium est communi dividundo [39]: Sed hoc ita, si mecum agatur. Cæterum, si alienavero partem meam, non erit unde retinere possim. Sed is, qui a me emerit, an retinere possit, videndum est: nam [&] si vindicaretur ab eo pars, impendiorum nomine, quæ ego fecissem; ita, ut ego, poterat retentionem facere? & verius est, ut & in hac specie expensæ retineantur [40]. Quæ cum ita sint, rectissime dicitur, etiam impendiorum nomine utile judicium dari [41] debere mihi in socium, etiam manente rei communione. † Diversum est enim, cum quasi in rem meam impendo, quæ sit aliena, aut communis: hoc enim casu, ubi quasi [42] in rem meam impendo, tantum retentionem [43] habeo [44]; quia neminem mihi obligare volui. At cum puto rem Titii esse, quæ sit Mævii, aut esse mihi communem cum alio, quam est; id ago, ut alium mihi obligem: & sicut negotiorum gestorum actio datur adversus eum, cujus negotia curavi, cum putarem alterius ea esse, ita & in proposito. Igitur & si abalienavero prædium, quia in ea causa fuit, ut mihi actio dari deberet, danda mihi erit (ut Julianus quoque scribit) negotiorum gestorum actio. §. 2. Si conveniat, *ne omnino* [45] *divisio fiat* [46], hujusmodi pactum nullas vires habere, manifestissimum est [47]. Sin [48] autem *intra* [49] *certum tempus*, quod etiam ipsius rei qualitati prodest, valet. §. 3. Si inter socios convenisset, *ne intra certum tempus societas divideretur*, quin vendere [50] liceat ei, qui tali conventione tenetur, non est dubium: Quare emptor quoque communi dividundo agendo, eadem exceptione summovebitur, qua auctor ejus summoveretur. §. 4. Si pacisçatur socius, *ne partem suam petat*, effectu tollitur societas [51].

De solutione ob servum communem.

15. IDEM lib. 5. ad Plautium.

SI socius servi communis nomine conventus, & condemnatus sit, aget communi dividundo, & antequam [52] præstet: nam, & si noxali judicio cum uno actum sit, statim aget cum socio, *ut ei pars traderetur* [53]: cautionibus interpositis, *ut, si non dederit, reddet* [54].

De eo, quod sub conditione debetur.

16. IDEM lib. 6. ad Plautium.

CUm socii dividunt societatem, de eo, quod sub conditione debetur [55], cautiones intervenire solent.

Si coheres fundum comparavit a creditore.

17. MODESTINUS lib. 9. Regularum.

QUi coheredes habet, si fundum pignori datum a testatore suo comparaverit a creditore [56], non debet a coheredibus judicio communi dividundo conveniri.

1 Duo creditores communi dividundo judicio agere possunt, *ut hic* vide §. 12. ff. *eod.* & familiæ erciscundæ *l.* 29. *supr. familiæ.* 2 Inter duos fructuarios hoc judicium redditur. *l.* 13. §. 3. ff. *de usufruct.* [illegible] *in fin.* ff. *de aqua quotid.* 3 Possident enim prætore autore. [illegible] *l.* 11 ff. *de adquir. vel amitt. possess.* 4 Si uni & eidem Titio duæ sint gravidæ uxores, ambæ mittuntur in possessionem. 5 V. *l.* 13. ff. *eod.* 6 *l.* 3. *C. h. t.* 7 Potest enim pensio annua inter eos commode dividi, vel etiam divisim solvi. 8 *l.* 4. *l.* 5. ff. *de aqua quotid.* 9 Per hanc autem divisionem usuifructui nihil adimitur, sed commoditas ejus unicuique distribuitur quoad ejus fieri potest. 10 De *colono* adde *l.* 2. §. 1. ff. *pro emptore.* 11 Coloni, inquilini, & depositarii naturaliter possident, id est, rem detinent & habent, *ut hic.* & *l.* 3. *in fin. l.* 4. ff. *ad exhibend.* alias non sibi, sed alteri possident, & licet sint in prædio, non possident tamen, *l.* 9. *in fin. supr. de rei vind. l.* 52. ff. *de adq. vel amitt possess. l.* 6. §. 2. ff. *de precario.* adde *l.* 38. §. 10. ff. *de usur. l.* 2. *C. de præscr. triginta.* & coguntur dominum nominare. *l.* 2. *C. ubi in rem.* 12 De qua vide *l.* 50. ff. *de furtis.* 13 *Al.* pignoratitia. 14 Hoc judicio pignus uni creditorum adsignari potest, ut ab eo debitor pignus luat, utque eo soluto correo credendi pars crediti sui restituatur. Goth. Pigneratitia proprie in personam competit: Itaque pigneratitia pro hypothecaria posita hic est, ut & *l.* 3. §. *est autem.* ff. *ad exhibend.* Mod. 15 Quod Ulpiano, idem visum est Celso in eadem specie, *l. Idem Julianus.* §. *idem Celsus.* ff. *de act. empt.* Mod. 16 Vide *l.* 13. §. 17. ff. *de act. empt.* 17 *Unus* etiam arbitrum communi dividundo petere potest. vide *l.* 43. *supr. tit. prox.* 18 *l.* 76. §. 1. *supr. de rei vind.* 19 Ut *Sarciat* damnum, qui rem communem fecit deteriorem, agi potest hoc judicio. 20 Actori scilicet, quam pro sua parte, superfluum illud socius a socio repetet. vide *l.* 15. ff. *eod.* si unus sociorum condemnatus plus parte sua solvit, id judicio communi dividundo a socio potest repetere. *l.* 27. *in fin.* ff. *de pecul.* 21 Potest enim in solidum conveniri. *l.* 4. ff. *si ex noxali.* 22 *l.* 25. ff. *eod.* vide *l.* 31. *supr. famil.* 23 Peculii communis periculum commune. 24 *arg. l.* 37. *l.* 50. ff. *mandati.* 25 Potest autem cedere ante judicium noxale acceptum. *l.* 8. ff. *de noxalib.* 26 *Synops. Basil. eod. c.* 10. 3 Harmen. 10. §. 13. 27 *l.* [illegible] §. 8. *supr. ad* [illegible] 28 *Al.* præstat. 29 Vide *l.* 8. *supr. de usu.* 30 [illegible] justo pretio [illegible] ad *l.* 50. ff. *de furtis.* 31 In hac actione judex ex officio suo, justo pretio rem æstimari & alterum alteri de evictione cavere jubet. 32 Post interitum rei communis, agitur utiliter ad expensas: vel ad id, quod socius ex ea, antequam periret, lucratus est. 33 Vid. Guevarr. *ad Topica Ciceronis* §. 14 *n.* 5. & Berojum. *qu.* 26. Mod. 34 *Al.* demoliri: & [illegible] re communi invito socio ea agere licet, quæ pertinent ad eum usum, ad quem res communis destinata est, *ut hic.* secus, si ad abusum, ut *l.* 28. ff. *eod.* 35 Ex necessaria causa, ut quia non erat idoneus, *l.* 35. ff. *de damno.* eamque ob causam socius expensas repetet. *l.* 4. *C. de ædif. privatis* quas minuit veteris parietis pretium *l.* 38. *in fin l.* 39. *in fin.* ff. *de damno.* 36 *l.* 3. §. 9. ff. *uti possidetis.* adde *Synops. Basil.* 58. *tit.* 17. *c.* 3 2. Harmenop. 4. §. 81. 37 Corporales. *l.* 5. ff. *eod.* idque directo: servitus vero personalis, *l.* 7. §. 10. ff. *eod.* & realis, *l.* 19. §. 4. ff. *eod.* judicio utili: nam incorporalia per se dividi non possunt. 38 *l.* 3. *l.* 4. §. 3. ff. *eod. l.* 4. *in fin. C. eod. l.* 11. *in fin.* ff. *eod.* 39 Vide *l.* 4. §. 2. ff. *eod.* 40 Singularis successor retentionem habet propter expensas factas a suo autore. *Zas.* & a seipso *l.* 45. §. 1. ff. *de act. empt.* 41 Recte *utile*, quia ita species proponitur, ut impendia facta sint ab eo, qui proprium suum esse fundum tantum existimabat, ac proinde verus dominus non erat. Id quod indicant quoque sequentia, *diversum est enim.* ad quæ vid. Molin *tit.* 1. §. 1. *gloss.* 5. *n.* 59. *in consuetud. Paris.* Mod. 42 Idem vide *l.* 29. *vers. diversa* ff. *eod.* 43 Imo, quoties proprium negotium gerimus, retentione non utimur. *l.* 58. §. 2. *in fin.* ff. *ad SC. Trebell.* 44 Si merum jus spectamus scilicet: alias ex æquo datur competitque actio. Molin. in *consuet. Paris. tit.* 1. §. 1. *gloss.* 5. *n.* 110. 45 Quid? valetne pactum, ut non fiat divisio ad 30, 40 vel 100 annos? Albericus valere putat, quem vide *hac lege.* 46 Vel societas dissolvatur. *l.* 70. ff. *pro socio.* Goth. Scitum est, pactum ne perpetuo dividatur, non valere. Vid. notata per Decium *Cons.* 265. & extende hunc textum ad casum, quo juramentum intervenerit: Alexand. *cons.* 18. *visis. vol.* 1. *lit.* 2. & amplia, ut non producat naturalem obligationem. Angel. *Consil.* 225. *col.* 1. Roman. *Cons.* 13. Idem videtur mihi. *Mod.* 47 Secus, si quis pacisçatur, ne socius partem suam petat. vide §. *ult.* ff. *eod.* 48 *Fortassis commodius agitur*, sin autem, ut ne intra certum tempus. Vel [illegible], de illo pacto hic agi, ut intra certum tempus divisio fiat. 49 *l.* 14. ff. *pro socio.* 50 Vide *l.* 16. *in fin.* ff. *pro socio.* 51 His verbis inducitur remissio totius juris, quod socius habet in parte sua. 52 Nam post condemnationem, & solutionem eo nomine factam, potest. *l.* 8. §. 3. 4. ff. *eod.* 53 *Al.* Tradatur. 54 *Al.* reddat. 55 *l.* 27. *l.* 28. ff. *pro socio.* 56 Cui testator vendendi potestatem fecerat: potest autem quilibet cum tota re etiam partem suam emere. vide *l.* 13. *in fin.* ff. *de in diem.*

De

De servitute imponenda, & de potestate judicis.

18. JAVOLENUS lib. 2. Epistolarum.

UT fundus hereditarius fundo non hereditario serviat, arbiter disponere non potest [1]: quia ultra id, quod in judicium deductum est, excedere potestas judicis non potest [2].

De his, quæ sunt in confinio. 1. De vestibulo. 2. De via, & impensis in eam factis. 3. De servo, qui in fuga est. 4. De aquæductu.

19. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

ARbor, quæ in confinio nata [3] est: item lapis, qui per utrumque fundum extenditur, quamdiu cohæret fundo, e regione cujusque finium, utriusque sunt: nec in communi dividundo judicium veniunt: sed cum aut lapis exemptus, aut arbor eruta, vel succisa est, communis pro indiviso fiet: & veniet in communi dividundo judicium: nam quod erat finitis partibus, rursus confunditur. Quare duabus massis duorum dominorum conflatis, tota massa communis est [4], etiam si aliquid ex prima specie separatum maneat: ita arbor & lapis separatus a fundo, confundit jus dominii. §. 1. De [5] vestibulo [6] communi binarum ædium arbiter communi dividundo invito utrolibet dari non debet: quia qui de vestibulo [7] liceri cogitur, necesse habet interdum totarum ædium pretium facere, si alias aditum non habet [8]. §. 2. Si per eundem locum via nobis debeatur, & in eam impensa facta sit, durius ait Pomponius communi dividundo vel pro socio agi posse: Quæ enim communio juris [9] separatim intelligi potest? Sed negotiorum gestorum agendum [10]. §. 3. Judex communi dividundo, item familiæ erciscundæ, de servo, qui in fuga est [11], jubere debet liceri eos, inter quos judex est: & tunc eum adjudicare (ei), penes quem licitatio remansit: nec erit periculum, ne ex Senatusconsulto pœna legis Faviæ committatur. §. 4. Aquarum iter [12] in judicium communi dividundo non venire, Labeo ait: nam aut ipsius fundi est; & ideo in judicium non venit: aut separatum a fundo, divisum tamen aut mensura, aut temporibus [13]. Sed possunt jura interdum & separata a fundo esse: [&] nec mensura [14] nec temporibus divisa: veluti cum is, cujus fuerunt, plures heredes reliquit. Quod cum accidit, consentaneum est & ea in arbitrio familiæ erciscundæ venire: Nec videre inquit Pomponius, quare [15] minus in communi dividundo, quam familiæ erciscundæ judicium veniat. Igitur in hujusmodi speciebus [etiam] in communi dividundo judicio venit, ut præfata jura aut mensura aut temporibus dividantur [16].

De damno, quod culpa socii contigit.

20. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI is, cum quo fundum communem habes, ad delictum [17] non respondit, & ob id motu [18] judicis villa diruta est, aut arbusta succisa sunt, præstabitur tibi [19] detrimentum [20] judicio communi dividundo. *Quidquid enim culpa socii amissum est, eo judicio continetur.*

De officio Judicis.

21. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

JUdicem in prædiis dividundis, quod omnibus utilissimum [21] est, vel quod malint litigatores, sequi convenit.

Si quis suo & vicini nomine ædificet.

22. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SI [22] meo & vicini nomine parietem ædificem, vel repetiturus ab eo pro parte impensam, vel donationis gratia [23], communis fiet paries.

Si convenerit inter socios, ut fructus alternis annis perciperent.

23. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

SI convenerit inter te & socium tuum, *ut alternis annis fructum perciperetis*, & non patiatur te socius tui anni fructum percipere, videndum, utrum ex conducto sit actio, an vero communi dividundo? † Eadem quæstio est & si socius, qui convenerat, *ut alternis annis frueretur*, pecus immisit [24], & effecit, ut futuri anni fructus, quos socium percipere oportuit, corrumperentur? Et puto magis communi dividundo judicium, quam ex conducto locum habere: Quæ enim locatio est, cum merces non intercesserit [25]? aut certe actionem incerti civilem reddendam.

De acquisitis a servo communi. 1. De alienatione judicii mutandi causa.

24. JULIANUS lib. 8. Digestorum.

COmmunis servus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilominus [26] commune id erit: sed is, ex cujus re adquisitum fuerit, communi dividundo judicio eam summam percipere [27] potest: Quia fidei bonæ convenit, ut unusquisque præcipuum [28] habeat, quod ex re ejus servus adquisierit. §. 1. Cum agere tecum communi dividundo vellem, partem tuam Titio tradidisti, mutandi [29] judicii causa: Teneris mihi Prætoria actione, quod feciſſes, ne tecum communi dividundo ageretur.

De solutione servi communis nomine.

25. IDEM lib. 12. Digestorum.

SI Stichus communis meus & tuus servus habuerit Pamphilum vicarium aureorum decem, & mecum actum de peculio fuerit, condemnatusque decem præstitero, quamvis [30] postea Pamphilus decesserit, nihilominus actione communi dividundo vel pro socio quinque [millia] præstare debebis: quia te hoc ære alieno liberavi. Longe magis consequar, si Stichus post mortem Pamphili alium vicarium adquisierat.

Si servus apud alterum ex dominis crus fregerit.

26. ALFENUS Varus lib. 2. Digestorum.

COmmunis servus, cum apud alterum esset, crus fregit [31] in opere: *Quærebatur*, alter dominus quid cum eo, penes quem fuisset, ageret? *Respondi*, siquidem [32] culpa illius magis, quam casu, res communis damni cepisset, per arbitrum communi dividundo posse recuperare.

De quæstione de communi servo.

27. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

DE communi servo unus ex sociis quæstionem habere [33], nisi communis negotii causa, jure non potest.

De eo, quod unus ex dominis facere vult, aut fecit in re communi.

28. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

SAbinus [34], *in re communi neminem dominorum jure facere quicquam* [35], *invito altero, posse*. Unde manifestum est, prohibendi [36] jus esse: in re enim pari potiorem causam esse prohibentis constat [37]. Sed etsi in communi prohiberi socius a socio, *ne quid faciat*, potest, ut tamen factum opus tollat, cogi non potest [38], si, cum prohibere poterat, hoc prætermisit: & ideo per communi dividundo actionem damnum sarciri poterit. Sin autem facienti consensit, nec pro damno habet actionem [39]. Quod si quid absente socio, ad læsionem ejus fecit, tunc etiam tollere cogitur.

De eo, qui scit aut ignorat se habere socium. 1. De judice poscendo. De socio muto.

29. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

SI quis [40], cum existimaverit fundum communem sibi cum Mævio esse, quem cum Titio communem habebat, impendisset, recte dicitur etiam communi dividundo judicium ei sufficere: hoc enim est [41], si sciam rem communem esse, ignorem autem, cujus socii: neque enim negotia socii gero, sed propriam rem tueor: & magis ex re, in quam impenditur, quam ex persona socii, actio nascitur. Denique ea actione pupillum teneri dicimus [42], ut impendia restituat officio Judicis. † Diversa causa est ejus, qui putat se in rem propriam impendere, cum sit communis: huic enim nec communi dividundo judicium competit, nec utile dandum est: Ille enim, qui scit rem esse communem, vel aliena negotia eo animo gerit, ut aliquem sibi obliget, & in personam labitur. §. 1. Pomponius scripsit, posci [43] judicem posse a quolibet sociorum: sed, etiam si unus ex sociis mutus [44] erit, recte cum eo communi dividundo agi.

Si neuter vel alter sociorum possideat.

30. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

COmmuni dividundo judicio recte agi, sive neuter possideat, sive alter sociorum fundum non possideat [45].

De mancipiis, quæ ministerii causa pupillis reservata sunt.

31. PAULUS lib. 15. Responsorum [46].

BIna mancipia quæ ex hereditate paterna jussu Prætoris, pupillis, ministerii causa, reservata essent, divisa non videri, sed omnium communia [47] permansisse.

1 *l.* 22 §. 3. *supr. famil.* 2 Id est, sententia naturæ petitionis, & libelli aptanda est. alias non hoc innuitur, judicem juxta petitionem judicare cogi. Si igitur libellus, & sententia discrepent, sententia nulla fuerit. *l. ult. C. de fideicommiss. libert.* discrepant autem, si judex actori plus tribuit, quam petiit. §. 34. *Inst. de action.* vide Oldend. *in tract. de sent. c.* 7. An id locum habet in criminalibus? non habet. vide Minsing. 4. *obs.* 81. In plus enim vel minus potest judex condemnare in illis causis. Alii præterea sunt casus, in quibus fallit superior regula: de qua vide Socinum, *regula* 357. 3 Vide *l.* 83. ff. *pro socio.* 4 *l.* 5. *supr. de rei vind.* §. 27. 28. *Inst. de rer. divis.* 5 Commune vestibulum binarum ædium, utrolibet dominorum invito non dividitur, si alias aditus in illis sit. *Synops. Basil. eod. cap.* 19. Harmenopulus diverso paulo sensu hunc locum profert. 3. *tit.* 10. §. 31. Commune vestibulum binarum ædium, vel invito altero ex dominis dividitur, ubi alias non pateat aditus. Quæ lectio mihi videtur apertior. 6 Vestibulum, πυλεών, *Synops.* Harmenop. *illo loco.* πρόθυρον, *Novell. Leon.* 56. 104. Goth. Iniquum enim esset tam vilis accessionis nomine, scilicet, vestibuli, cogi totas ædes distrahere. Itaque contra Regul. *l. arbitrium. supr. famil. ercisc.* vetitum est uno etiam poscente dari arbitrium; add. Aul. Gell. *lib.* 16. *Noct. Attic. c.* 5. Mod. 7 *Liceri*, est in mercando pugnare, atque contendere. Festus *in Licitari.* vide *l.* 29. *supr. familia.* 8 Id est, aditus, qui est communis pluribus ad diversas domos, dividi non potest: nec in licitationem venit. *Zas.* 9 Id est, rei incorporalis. 10 Quantum quis vicino præstat, tantum ab eo consequitur. *l.* 39. ff. *de damno* 11 Vide *l.* 6. *C. ad l. Fab. de plagiariis.* 12 V. *l.* 13. *supr. eod.* Goth. Ad hunc §. vid. Butrigar. *Ans.* Adde Cujac. *lib.* 9. *observ. c.* 37. & Martres. *in not. c.* 22. Mod. 13 Circa servitutes hoc observandum est medium, ut secundum mensuram prædiorum, aut pro ratione temporis earum usus dividatur. *l.* 5. §. 1. ff. *de serv. l.* 5. ff. *de aqua quotid.* 14 V. *l.* 5. ff. *de aqua quotidiana.* 15 Vide *l.* 6. §. *penult. supr. eod.* 16 Dic ut *supr. eod.* §. 17 Edictum, delectum. *l.* 4. §. 10. ff. *de re militari.* Duar. 1. *disp.* 4. *al.* Dilectum. *Goth.* Vide Cujac. *observ. lib.* 13. *cap.* 29. Rævard. *lib.* 1. *variar. cap.* 7. Joann. Robert. *lib.* 3. *sent. cap.* 4. S. L. Adde Vult. *in discept. cap.* 9. Leonin. *emendat. lib.* 1. *cap.* 21. *num.* 1. Ans. 18 Id est, indignatione, ut *l.* 12. *C. de offic. rect. pr. l.* 14. *C. de testibus.* qua impulsus judex, non respondentis ad delectum domum evertit: ut alias accidisse legimus apud Halicarnass. *lib.* 8. his verbis: τὸν στρατιωτικὸν ἐποίει κατάλογον, καὶ τοὺς μὴ ὑπακούοντας τοῖς νόμοις εἰς χρήματα ἐζημίου, ὅσοις μὲν χωρία ὑπῆρχον ἐγκόπτοντες ταῦτα, καὶ τὰς αὐλὰς καθαιροῦντες. vide Cujac. 13. *observ.* 29. Possunt itaque propter contumaciam, villæ, domus, vineæ, arces destrui. 2. *Feudorum* 53. §. 2. adde quæ scripsi ad *l.* 41. §. 5. 6. 7. ff. *de leg.* 1. & ad *l.* 24. *de pœnis.* 19 Si culpa socii mei res communis, judicis indignatione, seu motu diruitur, actio in socium mihi competit: non contra diruentem, si modo res divisionem non recipiebat. Zas. *hic num. ult.* 20 Id est, detrimenti æstimatio. 21 Vide *l.* 65. §. 5. ff. *pro socio.* 22 Si meo & vicini nomine parietem ædificem, communis fit, sive repetiturus impensæ partem, sive gratuito feci. *Synops. Basil. c.* 22. 23 *Arg. l.* 2. *in fin. C. de rei vind.* 24 Vide *l.* 35. §. 1. ff. *locat.* adde quæ notavi ad *l.* 48. *supr. de usufruct.* 25 Locatio non est, ubi nulla merces constituta est. *l.* 52. ff. *de donat. inter virum. Inst. de locat. in princ.* 26 *l.* 45. ff. *de adquir. rer. dom.* 27 *Al.* præcipere. 28 Vide *l.* 19. ff. *de stipul. serv.* 29 Prohibitio alienationis mutandi judicii causa factæ locum etiam habet in judiciis divisoriis, hoc est, in iis alienationibus, quæ fiunt in judiciis divisoriis, vide *l.* 1. ff. *de alienatione judicii.* 30 Vide *l.* 9. ff. *eod.* 31 Adde *l. pen.* ff. *de act. empt.* 32 *Quod.* 33 Ex causis variis. vide *l.* 1. ff. *de SC. Silaniano.* 34 Vide Zas. 1. *intell.* 1. *num.* 12. Goth. Adde pro intellectu hujus leg. Johann. a Sand. *decis. Frisic. lib.* 3. *tit.* 8. *defin.* 1. Ans. 35 Alienum sc. ab usu rei communis. vide *l.* 12. *supr. eod.* ideoque mortuum in commune sepulchrum, invito socio, quis inferre potest. *l.* 6. §. 4. ff. *de rer. divis.* 36 Observandæ sunt hac lege socii quatuor actiones: prohibitio, *ut hic.* patientia, *ibi*, *hoc prætermisit.* consensus, *ibi*, *consensit.* ignorantia, *ibi*, *absente socio.* Priore casu factum opus destruitur: Secundo, agitur ad interesse: Tertio nullo modo agitur: Quarto, opus destruitur, ut priore casu. 37 Prohibentis conditio in re communi potior est, *ut hic*, & *l.* 11. *supr. de servitutibus prædiorum rusticorum. c.* 56. *de regulis in sexto* adde quæ scripsi ad *leges duodecim Tabularum*, ubi de justis imperiis agitur. nisi prohibentis non intersit: nisi res eo fine a sociis comparata fuit, ut opus fieret: nisi ædificium reficiatur: nisi de sepeliendo mortuo agatur: nisi inter donatorem, & donatarium res agatur. vide etc. Accurs. & Aver. 38 Imo potest, præsertim si agentis intersit. *l.* 26. *in fin. supr. de servitut. præd. urban.* 39 Qui opus facienti consensit, de damno postea conqueri non potest. 40 Vide *l.* 6. *l.* 14. §. 1. *vers. divers. supr. eod. l.* 5. *l.* 45. §. *ultim.* ff. *de negotiis.* 41 Id est, hoc enim judicium competit. 42 Nam pupillus, ubi ex re actio venit, obligatur. *l.* 46. ff. *de oblig.* & *act.* 43 *l. fin. C. h. t.* 44 Alii: *si unus ex sociis invitus erit*, perperam; mutus enim & pupillus, ubi ex re actio venit, obligatur, *l. furiosus.* ff. *de obligat.* & *action.* Mod. 45 Quantum ad accipiendum hoc judicium, nihil interest, possideat quis, necne. vide *l.* 25. §. 2. *supr. familiæ.* Goth. Pro intellectu hujus leg. vid. Bellon. *lib.* 1. *supput. cap.* 5. Ans. 46 Respondit *scil.* 47 Sociorum adhuc communia sunt, quæ divisa non reperiuntur.

TIT. IV.
AD EXHIBENDUM [1].

Utilitas hujus actionis & usus.

1. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

HÆc actio perquam necessaria [2] est, & vis ejus in usu cottidiano est: & maxime propter [3] vindicationes [4] inducta est.

Quid sit exhibere.

2. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

EXhibere [5] est facere in publico [6] potestatem, ut ei, qui agat, experiundi sit copia.

1. *De forma libelli.* 2. *De jurejurando in litem.* 3. *Qualis sit hac actio, de vindicatione.* 4. *De usufructu.* 5. *De interdictis.* 6. *De optione legata.* 7. *De noxali actione.* 8. *De tabulis exhibendis.* 9. *De eo, cujus interest exhiberi.* 10. *Quamvis vindicationem non habeat.* 11. *De causa exhibitionis.* 12. *Si plures agant.* 13. *De exceptionibus.* 14. *De actione in factum.* 15. *De civili vel naturali possessione. De pignore.*

3. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

IN hac actione actor omnia nosse debet, & dicere [7] argumenta rei, de qua agitur [8]. §. 1. Qui ad exhibendum agit, non utique *dominum se* dicit, nec debet ostendere: cum multæ sint causæ ad exhibendum agendi [9]. §. 2. Præterea, in hac actione notandum est, quod reus [10] contumax per in litem jusjurandum [11] petitoris damnari possit ei, Judice [12] quantitatem taxante. §. 3. Est autem personalis hæc actio [13]: & ei competit, qui [14] in rem acturus est, qualicunque in rem [15] actione: etiam pignoratitia [16], Serviana, sive hypothecaria, quæ creditoribus competunt. §. 4. Sed & usumfructum [17] petituro competere ad exhibendum Pomponius ait. §. 5. Sed & si quis interdicturus [18], rem exhiberi desideret, audietur. §. 6. Item, si optare velim servum, vel quam aliam rem, cujus optio mihi relicta est [19], ad exhibendum me agere posse constat, ut exhibitis possim vindicare. §. 7. Si quis noxali judicio experiri velit, ad exhibendum ei actio est necessaria: Quid [20] enim, si dominus quidem paratus sit defendere, actor vero designare [21] non possit, nisi [22] ex præsentibus: quia aut servum non recognoscit, aut nomen non tenet: nonne æquum est ei familiam exhibere, ut noxium servum adgnoscat? Quod ex causa debet fieri, ad designandum eum, cujus nomine [23] noxali quis agit, recensitione servorum facta. §. 8. Si [24] quis extra heredem [25] tabulas testamenti, vel codicillos, vel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi velit, dicendum est, per hanc actionem agendum non esse: cum sufficiunt [sibi] interdicta [26] in hanc rem competentia: Et ita Pomponius. §. 9. Sciendum est autem, non solum eis, quos diximus, competere ad exhibendum actionem, verum ei [27] quoque, cujus interest exhiberi. Judex igitur summatim debebit cognoscere [28], an ejus intersit: non, an ejus res sit, & sic jubere vel exhiberi, vel non, quia nihil interest. §. 10. Plus dicit Julianus, etsi [29] vindicationem non habeam, interim [30] posse me agere ad exhibendum, quia mea interest [31] exhiberi: utputa, si mihi *servus* legatus sit, *quem Titius optasset*: agam enim ad exhibendum, [quia mea interest exhiberi,] ut Titius optet, & sic vindicem: quamvis exhibitum ego optare non possim. §. 11. Si mecum [32] fuerit actum ad exhibendum, ego ob hoc, quod conventus sum ad exhibendum actione, agere ad exhibendum non possum: quamvis videatur interesse mea ob hoc, quod teneor ad restituendum. Sed hoc non sufficit: alioquin & qui dolo [33] fecit, quo minus possideret, poterit ad exhibendum agere, cum neque vindicaturus, neque interdicturus sit [34]: & fur vel raptor poterit [35]: Quod nequaquam verum est. Eleganter igitur definit Neratius, Judicem ad exhibendum hactenus cognoscere: *an* [36] *justam & probabilem causam habeat* [*actionis*], *propter quam exhiberi sibi desideret.*

§. 12. Pomponius scribit, ejusdem hominis nomine recte plures ad exhibendum agere posse: forte, si homo primi sit: secundi in eo usufructus sit: tertius possessionem suam contendat: quartus pigneratum sibi eum adfirmet [37]: Omnibus igitur ad exhibendum actio competit: quia omnium interest exhiberi hominem. §. 13. Ibidem subjungit, Judicem per arbitrium sibi ex hac actione commissum etiam exceptiones æstimare, quas possessor objicit: & si qua tam evidens sit, ut facile repellat agentem, debere possessorem absolvi: si obscurior, vel quæ habeat altiorem quæstionem [38], differendam in directum judicium, re exhiberi jussa. De quibusdam tamen exceptionibus omnimodo ipsum debere disceptare, qui de ad exhibendum actione judicat: veluti pacti conventi, doli mali, jurisjurandi, rei, [quæ] judicata est.

§. 14. Interdum æquitas [39] exhibitionis efficit, ut, quamvis ad exhibendum agi non possit, in factum tamen actio detur, ut Julianus tractat. Servus (inquit) uxoris meæ rationes meas conscripsit: hæ rationes a te possidentur: desidero eas [40] exhiberi. Ait Julianus, si quidem (in) mea charta scriptæ sint, locum esse huic actioni: quia & vindicare eas possum [41]: nam cum charta mea sit, & quod scriptum est, meum est [42]: Sed si charta mea non fuit, quia vindicare non possum, nec ad exhibendum experiri. In factum igitur mihi actionem competere.

§. 15. Sciendum est [43], adversus possessorem hac actione agendum: non solum eum, qui civiliter [44], sed & eum, qui naturaliter incumbat possessioni. † Denique [45] creditorem, qui pignori rem accepit, ad exhibendum teneri placet [46].

De re deposita, commodata, locata.

4. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

NAm & cum eo, apud quem deposita, vel cui commodata vel locata res sit, agi potest.

De mercibus, quas in horreo posuit, qui eas vehendas conduxit. 1. *De eo, qui est in possessione rerum vel legatorum servandorum causa. De usufructuario.* 2. *De rutis cæsis.* 3. *De stercore in alia area congesto.* 4. *De rate in agrum alterius vi fluminis delata.* 5. *De iis, quæ ruina in alterius aream vel ædes ciderunt.* 6. *De eo, qui possidet, sed restituendi facultatem non habet.*

5. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

CElsus scribit, Si quis merces, quas evehendas conduxit, in horreo posuit, cum conductore ad exhibendum agi potest. Item, si mortuo conductore heres existat, cum herede agendum [47]: Sed, si nemo heres sit, cum horreario agendum; nam si a nullo (inquit) possidentur, verum est, aut horrearium possidere, aut certe ille est, qui possit exhibere, idem ait: Quomodo autem possidet, qui vehendas conduxit? an quia pignus tenet [48]? Quæ species ostendit, etiam eos, qui facultatem exhibendi habent, ad exhibendum teneri [49]. §. 1. Julianus autem ita scribit, ad exhibendum actione teneri eum, qui rerum vel legatorum servandorum causa in possessione sit: sed & eum, qui usufructus nomine rem teneat: quamvis nec hic [50] utique possideat. † Inde Julianus quærit, quatenus hos oporteat exhibere? Et ait, priorem quidem sic, ut actor possessionem habeat: is autem, cum quo agetur, rei servandæ causa sit in possessione: eum vero, qui usumfructum habeat, sic, ut actor rem possideat: is, cum quo agetur, utatur fruatur.

§. 2. Idem Julianus scribit, emptorem, qui ruta cæsa [51] non restituit, ad exhibendum teneri, in quantum in litem juravero: Sed ibi adjicit, si emptor possideat, aut dolo fecit, quo minus possideat.

§. 3. Item Celsus scribit, stercus, quod in aream meam congessisti, per ad exhibendum actionem posse te consequi, *ut tollas* [52]: sic tamen, *ut totum tollas*: cæterum alias non posse. §. 4. Sed & si ratis [53] delata sit vi fluminis in agrum alterius, posse eum conveniri ad exhibendum, Neratius scribit. † Unde quærit Neratius, utrum de futuro dumtaxat damno, an & de præterito, domino agri cavendum sit? Et ait, etiam de præterito [54] caveri oportere. §. 5. Sed & si de ruina aliquid in tuam aream, vel in tuas ædes deciderit, teneberis ad exhibendum, licet non possideas. §. 6. Item, si quis facultatem restituendi non habeat [55], licet possideat, tamen ad exhibendum non tenebitur: ut [56] puta, si in fuga servus sit, ad hoc plane solum tenebitur, ut caveat *se exhibiturum* [57], *si in potestatem ejus pervenerit*: sed & [58] si non sit in fuga, permiseris autem ei, ubi velit, morari, idem erit dicendum; aut peregre a te missus sit, vel in prædiis tuis agat, ad hoc solum teneberis, ut caveas.

De rebus inclusis, de tigno juncto.

6. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

GEmma inclusa auro alieno, vel sigillum candelabro, vindicari non potest: sed [59], *ut excludatur*, ad exhibendum agi potest: † Aliter atque in tigno juncto ædibus: de quo nec ad exhibendum agi potest, quia Lex duodecim [60] tabularum solvi vetaret: sed actione de tigno juncto ex eadem lege in duplum agitur.

1 *L. 3. C. 42. §. si ad exhib. Inst. de officio judicis. Synopsis Basilic.* 15. *tit.* 4. **περὶ παραστάσεως ἤτοι ἐπιδείξεως πραγμάτων, καὶ ἀποκαταστάσεως αὐτῶν καὶ ἀγωγῆς**, id est, De exhibitione seu demonstratione rerum, earumque restitutione, ac persecutione. Huc etiam facit *libri* 43. *tit.* 5. *de tabulis exhibendis tit.* 29. *de libero homine exhibendo tit.* 30. *de liberis exhibendis.* 2 *l.* 3. §. 7. *ff. eod.* 3 Vide *l.* 3. §. 1. *ff. de liberis exhibendis. l.* 1. *ff. de privatis delictis.* 4 *l.* 3. §. 3. *ff. eod. l.* 1. *C. eod.* quarum est præparatoria, *arg. l.* 56. *l.* 62. *ff. de procurat.* atque ita hic titulus differt a titulo *de edendo*, quo non dominium instrumenti, sed ex eo tantum probationes petuntur: propter alios etiam contractus datur, puta depositi, locati, commodati, *l.* 4. *ff. eod.* propter res mobiles etiam datur, non propter immobiles, quæ seipsas sua natura ostendunt & exhibent. 5 *Synopsis Basil. eod. c.* 2. *l.* 3. §. 8. 9. *ff. de tabulis exhibendis. l.* 22. *l.* 246. *ff. de verb. signific.* 6 Dic, ut *in l.* 1. §. 6. *ff. de fugitivis.* 7 Si ea non ignoret. §. 7. *ff. eod.* 8 Ex hac lege & superiore collige formulam libelli hujus actionis. adde *l.* 6. *supr. de rei vindic.* 9 Sufficiet, ut ejus intersit. §. 9. *ff. eod.* 10 *Synops. Basilic.* 22. *tit.* 6. *ex lib.* 15. *tit.* 4. *c.* 3. 11 *l.* 18. *in princ. ff. de dolo.* Goth. Adde *l.* 5. *ff. de in litem jurando. l.* 4. §. *pen. ff. eod.* S. L. 12 Est enim actio ad exhibendum arbitraria. §. 31. *in fin. Instit. de actionib.* 13 Cur hæc actio dicatur personalis, vid. Johann. Zang. *de except. part.* 2. *cap.* 1. *num.* 273. Ans. 14 Ad exhibendum actio competit ei, qui habet in rem actionem, & pignoratitiam, *ut hic.* & qui usumfructum, §. 4. interdictum aliquod, §. 5. optionem, §. 6. vel noxalem ad exhibendam familiam, §. 7. Ita Synopsis Basilicon in unum cogit has omnes sententias. *c.* 3. 15 *l.* 1. *supr. eod.* 16 Pignoratitia directa agit debitor, soluto pignore pignus repetens: Contraria, creditor impensas circa pignus factas: Serviana vero, creditor tacitas hypothecas; quasi Serviana seu hypothecaria expressas persequitur. 17 Ex hoc & §. 5. 6. 7. collige actionem ad exhibendum competere vindicaturo, interdicturo utrubi, optaturo, & noxali judicio acturo. Cujac. 9. *observ.* 7. *in princ.* 18 Non precario, sed utrubi. vide Cujac. 5. *obs.* 23. 19 Datur enim in rem actio legatario, igitur & ad exhibendum. v. quæ notavi *ad l.* 6. *ff. de optione. l.* 80. §. 2. *ff. de furtis.* 20 Actio ad exhibendum familiam competit ei, qui noxalem adversus servum actionem habet: nam forte servum, qui deliquit, non novit, aut nomen ejus non tenet. *Synops. Basilic. dict. c.* 3. 21 Florentini archetypi *destinare* referunt, quod nihil aliud est, quam designare. Verum illud non intelligentes alii, pro germana adulterinam vocem substituerant, ignari ita quoque accipi *in l. triticum. ff. de verb. sign.* ubi reperies: *Alioquin si cum ... [illegible] modum vellet, non fecit: nihil stipulatus videtur.* Mod. 22 Vide quæ notavi *ad Novell.* 90. *cap.* 1. 23 Sive civiliter, sive criminaliter: nam utrovis modo agatur, Cujacius notat ad exhibendum agi posse. 20. *observ.* 10. 24 Extra heredem, testamentum, vel codicillos, vel quam aliam supremam voluntatem nemo exigit per actionem ad exhibendum, sed per interdicta. *Synops. Basil. dict. c.* 3. 25 Competit enim heredi. *l.* 2. 3. *ff. testam. quem. aper.* 26 Vide *l.* 3. §. 10. *ff. de tabulis exhib.* 27 Adde *l.* 3. §. 10. *ff. de tabulis exhib.* 28 Summaria cognitio locum habet in actione ad exhibendum, *ut hic.* ubi de alimentis, de possessione filio vel ventri danda, & similibus agitur. vide *hic Accurs.* 29 Ad exhibendum actio competit iis, quorum interest, etsi res ipsorum non sit, nec vindicationem habeant, ut puta, si mihi servus legatus sit, quem Titius sit optaturus, agam ad exhibendum, ut optet. *Synops. Basilic. dict. c.* 3. 30 Qui vindicare, idem & ad exhibendum agere potest: at non e contra. *ut hic.* 31 Ad exhibendum agit, cui probabilis aliqua agendi causa competit: probabilis videtur, si ejus intersit. 32 Vide Cujac. *lib.* 9. *obs. cap.* 7. & *lib.* 5. *cap.* 23. S. L. 33 Vide *l.* 131. *ff. de regul. jur.* 34 Qui possessionem petit, non vindicatione, sed interdicto agit. 35 Furti actio malæ fidei possessori non datur, quamvis interfit ejus rem non subripi. *l.* 12. §. 1. *ff. de furtis.* 36 Ad exhibendum non quivis, cujus interest, agit; sed is, cujus ex justa causa interest. *Synops. Basil. dict. c.* 3. 37 Id est, ratione dominii, fructus possessionis, pignoris: & ita pluribus competit hæc actio ob eandem rem exhibendam. Hinc colligunt unum a pluribus in carcere detineri posse. 38 Exceptiones, quæ requirunt altiorem quæstionem, &, ut loquuntur, indaginem, in caussis summariis non admittuntur, sed in caussam principalem reservantur. *Bart.* 39 *l.* 7. *C. h. t.* 40 Instrumenta sua sibi exhiberi quisque recte postulat. *l.* 4. *l.* 6. *C. eod. l.* 3. §. 5. *ff. de tabulis.* 41 Vide §. 10. *ff. eod.* 42 Scriptura chartæ cedit. *l.* 9. §. 2. *ff. de adquir. rer. dom.* 43 Ad intellectum hujus §. vid. Johann. Decher. *lib.* 1. *dissert.* 15. *num.* 3. Ans. 44 Civiliter possidet, qui animo: naturaliter, qui corpore possidet: hinc colligit Bartolus, rem posse vindicari ab eo, qui civiliter tantum possidet. 45 **ὅθεν**, id est, proinde, Synopsis Basilicon *eod. cap.* 2. ut sit sensus, Actionem ad exhibendum dari, etiam adversus eos, qui naturaliter tantum possident: proinde, & adversus creditorem pignus tenentem, depositarium, commodatarium, conductorem. 46 *l.* 16. *ff. de usurp. & usucap.* 47 Heres possessoris, suo nomine hac actione tenetur. *l.* 12. *in fin. ff. eod.* 48 Alii an quia pignori tenet? pignori autem obligatæ sunt, nomine vecturæ, *l. ejus. infr. qui potior. in pign. [illegible]* Mod. 49 Ab omnibus, qui tenent, & habent, exhibendi & restituendi facultas peti potest. *l.* 9. *in fin. supr. de rei vind.* 50 Ut non computatur fructus, si alter possidet, ita non impeditur possessio, si alter fruatur. vide *l. pen. infr. de adquir. vel amitt. possess.* 51 *Ruta* sunt, quæ eruta, ut arena, creta, & similia. *cæsa*, ut arbores cæsæ, carbones & similia. In his ea regula prodita est, Ruta, cæsa, si non specialiter venierint, ad exhibendum de his agi potest. *l.* 17. §. 6. *infr. de act. empt.* 52 Vide quæ notavi ad *l.* 15. *in fin. infr. eod. l.* 9. §. 1. *infr. de damno.* Goth. Adde *l.* 7. §. *ult. infr. de damno. l.* 16. *infr. de administr. & peric. tutor.* S. L. 53 V. *l.* 9. §. 3. *infr. de damno.* 54 V. *l.* 8. *infr. de incendio.* 55 *l.* 11. *in fin. infr. eod.* vide *l.* 21. §. 3. *supr. de noxal.* 56 **ὡς ἐπὶ τοῦ φυγάδος**, ut est in servo fugitivo. *Synops. Basil. eod. cap.* 5. 57 Adde *l.* 12. §. *pen. ff. eod.* 58 **Κἂν μὴ ἐστι φυγάς**, etiamsi non sit fugitivus. *Synops. Basil. d. c.* 5. 59 Gemma non vindicatur auro inclusa, nisi separata exhibeatur. Inde Baldus: quando, inquit, obstaculum in medio est, debet prius agi ad remotionem obstaculi. Hinc interea notanda est actio, qua petimus separari rem nostram alteri conjunctam. *l.* 23. §. 5. *ff. de rei vind.* 60 Vide *l.* 1. *infr. de tigno.* Goth. adde Revard. *ad l.* 12. *tabul. p.* 68. Mod.

1. De rota vehiculo aptata. 2. Et aliis rebus junctis. 3. De municipibus, & cæteris corporibus. 4. Quo tempore possessio, 7. Vel interesse spectatur.

7. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

TIgni [1] appellatione omnem materiam in Lege [2] duodecim tabularum accipimus, ut quibusdam recte videtur [3]. §. 1. Sed, si rotam meam vehiculo aptaveris, teneberis ad exhibendum. Et ita Pomponius scribit: quamvis tunc civiliter non possideas. §. 2. Idem & si armario vel navi tabulam meam, vel ansam [4] scypho junxeris, vel emblemata [5] phialæ: vel purpuram vestimento intexeris [6], aut brachium statuæ [7] coadunaveris. §. 3. Item municipes [8] ad exhibendum conveniri possunt: quia facultas est restituendi: nam & possidere [9], & usucapere eos posse constat. Idem [&] in collegiis, cæterisque corporibus dicendum erit. §. 4. Si [10] quis non possideat litis contestatæ tempore, [sed] postea ante sententiam possidere cœperit, oportere dici putamus, debere condemnari, nisi restituat. §. 5. Si quis, cum judicii accepti tempore possideret, postea sine dolo malo possidere desierit, absolvi eum oportet: quamvis sit, (inquit Pomponius) quod ei imputetur, cur non statim restituit: sed passus est secum litem contestari. §. 6. Idem scribit, si quis litis contestatæ tempore possederit, deinde desierit possidere, mox cœperit sive ex eadem causa, sive ex alia, condemnari eum oportere, nisi restituat. §. 7. Ibidem non male Pomponius jungit, ejus, qui ad exhibendum egit, utroque tempore interfuisse [11] oportere, rem ei restitui: hoc est, & quo lis contestatur, & [12] quo fit condemnatio. Et ita Labeoni placet.

De herede.

8. JULIANUS lib. 9. Digestorum.

SI ad exhibendum actum est cum eo, qui neque possidebat, neque dolo malo fecerat, quo minus possideret, deinde [13] eo defuncto heres ejus possidet rem, exhibere eam cogendus erit [14]: Nam si fundum vel hominem petiero, & heres ex eadem causa possidere cœperit, restituere cogitur.

De eo, qui dolo desiit possidere. 1. De glande, vel materia, quæ decidit in agrum alienum. 2. De eo, qui fecit rem ad alium pervenire. 3. De rei mutatione. 4. Si uni decem sub conditione, alteri eorundem decem usufructus pure legetur. Quid sit exhibere. *7. De omni causa.*

9. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

JUlianus scribit, Si quis hominem, quem possidebat, occiderit, sive ad alium transtulerit possessionem, sive ita rem corruperit, ne haberi possit, ad exhibendum tenebitur: quia dolo [15] fecit, quo minus possideret. † Proinde & si vinum, vel oleum, vel quid aliud effuderit [16], vel confregerit, ad exhibendum tenebitur. §. 1. Glans ex arbore tua in fundum meum incidit, eam ego immisso pecore depasco, qua actione possum teneri? Pomponius scribit, competere actionem ad exhibendum, si dolo pecus immisi, ut glandem comederet: Nam & si glans extaret, nec [17] patieris me tollere, ad exhibendum teneberis. Quemadmodum si materiam meam dalatam in agrum suum quis auferre non pateretur? Et placet nobis Pomponii sententia, sive glans extet, sive consumpta sit: Sed si extet, etiam interdicto *de glande legenda, ut mihi tertio* [18] *quoque die legendæ glandis facultas esset*, uti potero, si damni infecti cavero. §. 2. Si quis rem fecit [19] ad alium pervenire, videtur dolo fecisse, quo minus possideat: si modo hoc dolose fecerit. §. 3. Sed si quis rem [20] deteriorem exhibuerit, æque ad exhibendum eum teneri, Sabinus ait. Sed [hoc] ibi utique verum est, si dolo malo in aliud corpus res sit translata, veluti, si ex scypho massa facta sit: Quanquam enim massam exhibeat, ad exhibendum tenebitur: nam mutata [21] forma prope interemit substantiam [22] rei [23]. §. 4. Marcellus scribit, si tibi decem numismata sint sub conditione legata, & mihi decem ususfructus [24] pure, deinde heres pendente conditione, non exacta cautione, decem fructuario solverit, ad exhibendum eum actione teneri [25]: quasi dolo fecerit, quo minus possideret: dolus autem in eo est, quod cautionem exigere supersedit a fructuario [26]: effectumque, ut legatum tuum evanesceret [27], cum jam nummos vindicare non possis. Ita demum autem locum habebit ad exhibendum actio, si conditio extiterit legati. Potuisti tamen tibi prospicere stipulatione [28] legatorum: [&,] si prospexisti, non erit tibi necessaria ad exhibendum actio [29]. Si tamen ignarus legati tui, a fructuario satis non exegit, dicit Marcellus, cessare ad exhibendum: scilicet quia nullus dolus est: Succurrendum [30] tamen legatario, in factum adversus fructuarium actione, ait. §. 5. Quantum [autem] ad hanc actionem attinet, *Exhibere* est [31], in eadem causa præstare, in qua fuit, cum judicium acciperetur: ut quis copiam rei habens possit exsequi, actione [32], quam destinavit, in nullo casu [33], quam intendit, læsa: quamvis non de restituendo, sed de exhibendo agatur. §. 6. Proinde si post litem contestatam usucaptum exhibeat, non videtur exhibuisse [34]: cum petitor intentionem suam perdiderit: & ideo absolvi eum non oportere, nisi paratus sit, repetita [35] die, intentionem suscipere: ita ut fructus secundum legem æstimentur. §. 7. Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur, Sabinus putavit, partum quoque restituendum: sive prægnans fuerit mulier, sive postea conceperit: Quam sententiam & Pomponius probat. §. 8. Præterea utilitates [36], si quæ amissæ sunt ob hoc, quod non exhibetur, vel tardius [quid] exhibetur, æstimandæ a Judice sunt: Et ideo Neratius ait, utilitatem actoris venire in æstimationem, non [37] quanti res sit: Quæ utilitas, inquit, interdum minoris [38] erit, quam res [erit].

De optione intra certum tempus data.

10. PAULUS lib. 26. ad Edictum.

SI optione intra certum tempus data judicium in id tempus extractum est, quo frustra exhibetur, utilitas petitoris conservetur: Quod si per heredem non stetit, quo minus exhiberet tempore judicii accipiendi, absolvendus est heres.

De hereditate amissa ob servum non exhibitum. 1. Quo loco & cujus sumptibus exhiberi debet. 2. De pluribus rebus.

11. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

SEd & si hereditas amissa sit ob [39] hoc, quod servus non exhibeatur, æquissimum est æstimari officio Judicis damnum hereditatis [40].

§. 1. *Quo* autem *loco* exhiberi rem oporteat, vel cujus sumptibus, videamus. Et Labeo ait, ibi [41] exhibendum, ubi fuerit, cum lis contestaretur [42]: periculo & impendiis actoris perferendam perducendamve eo loci, ubi actum sit: Pascere plane servum, vestire, curare [43], possessorem [44] oportere ait. Ego autem arbitror interdum etiam hæc actorem agnoscere oportere, si forte ipse servus ex operis, vel artificio suo solebat se exhibere: nunc vero cogitur vacare. Proinde & si apud officium fuerit depositus exhibendus, ci[…]a debebit adgnoscere, qui exhiberi desideravit, si non solebat possessor servum pascere: nam si solebat, sicuti pascit, ita & cibaria potest non recusare. Interdum [45] tamen eo loci exhiberi debet suis sumptibus: si forte proponas, data opera eum in locum abditum [46] res contulisse, ut actori incommodior esset exhibitio: nam in hunc casum, suis sumptibus & periculo, debebit exhiberi in eum locum, ubi agatur: ne ei calliditas sua prosit.

§. 2. Si [47] de pluribus rebus quis conveniatur, & litis contestatæ tempore omnes possedit, licet postea quasdam desierit, quamvis sine dolo [malo], possidere, damnandum nisi exhibeat eas [48], quas potest.

De eo, quem quis in libertatem vindicare vult. 1. De filiofamilias. 2. Si sæpius agatur. 3. De specie facta ex aliena materia. 4. De homine mortuo post judicium acceptum. 5. Cautio de re exhibenda. 6. De herede.

12. PAULUS lib. 26. ad Edictum.

DE [49] eo exhibendo, quem quis in libertatem vindicare velit, huic actioni locus esse potest [50]. §. 1. Et filiusfamilias ea actione tenetur, si facultatem rei exhibendæ habet. §. 2. Sæpius ad exhibendum agenti, si ex eadem causa [51] agat, obstaturam exceptionem, Julianus ait. Novam autem causam intervenire, si is, qui vindicandi gratia egisset, post [52] acceptum judicium eam ab aliquo accepit: & ideo exceptionem ei non officere. † Item, si ei, qui furti acturus, ad exhibendum egisset, iterum furtum factum sit. † Denique, si quis optandi [53] gratia ad exhibendum egisset, & post litem contestatam, alterius testamento [54] optio data sit, ad exhibendum agere potest.

§. 3. Si quis ex uvis meis mustum fecerit, vel ex olivis oleum, vel ex lana vestimenta, cum sciret hæc aliena esse: utriusque nomine ad exhibendum actione tenebitur: quia quod ex re nostra fit, nostrum esse verius est [55]. §. 4. Si [56] post judicium acceptum [57] homo mortuus sit, quamvis sine dolo malo, & culpa possessoris, tamen interdum tanti damnandus est, quanti actoris interfuerit per eum non effectum, quo minus tunc, cum judicium acciperetur, homo exhiberetur: Tanto magis, si apparebit, eo casu mortuum esse, qui non incidisset, si tum exhibitus fuisset. §. 5. Si justa [58] ex causa statim exhiberi res non possit, jussu Judicis cavere debebit, *se illo die exhibiturum*. §. 6. Heres, non quasi heres, sed suo nomine hac actione uti potest. Item heres possessoris suo [59]

1 V. *l.* 1. §. 1. ꝩ. *de tigno.* & *l.* 62. ꝩ. *de verb. sign.* 2 Dixi ad leges 12. Tabularum. 3 Gajo *l. adeo.* §. *cum in suo.* ꝩ. *de acquir. rer. dom.* & *l. tigni.* ꝩ. *de verb. signif.* Mod. 4 Quæ & nasus. vide Festum *in nasiterna.* 5 Vide *l.* 3. §. 1. ꝩ. *de tritic.* 6 *Al.* intexueris. 7 Vid. *l.* 23. §. 2. ꝩ. *de rei vind.* 8 Universitas ad exhibendum teneri potest. 9 *l.* 2. ꝩ. *de adquir. vel amitt. possess.* 10 Id est, exceptio, *tua non interest*, actori etiam post litem contestatam opponi non potest, si juri opponatur, secus si personæ. *Zas.* 11 Et quidem peculiariter. *l.* 13. ꝩ. *l.* 6. & *l.* 3. §. 7. *supr. h. t.* Ans. 12 Actoris in hoc judicio interesse debet, & litis contestatæ & condemnationis tempore. 13 Hinc colligunt, possessionem heredi supervenientem parere condemnationem ex instantia cœpta cum defuncto. 14 Heres possessoris, suo nomine tenetur. *l.* 12. *in fin.* ꝩ. *eod.* 15 *l.* 5. *C. eod.* 16 Vide *l.* 27. §. 15. *supr. ad l. Aquil.* 17 Vide quæ notavi *ad l.* 15. *in fin.* ꝩ. *eod.* 18 *l.* 1. ꝩ. *de glande.* adde quæ scripsi *ad l. ult. C. de errore advoc.* 19 Vide *l.* 5. *C. h. t.* 20 Puta a se vulneratum hominem v. *l.* 23. *in fin.* ꝩ. *de verb. oblig. l.* 7. *C. h. t.* 21 V. *l.* 76. ꝩ. *de judiciis.* 22 *Substantia* hic species est composita ex materia & forma: quæ interit abeunte forma. significatur & *materia*, ut in *l.* 9. §. 2. ꝩ. *de contrahend. empt.* more Stoicorum, qui *materiam* dicebant dupliciter appellari, materiam & substantiam, ut Laërtius scribit *in Zenone*: hæc, abeunte forma, non interit simpliciter, sed secundum quid, ut quæ subeat aliam formam: Ideoque *hic*, & in *d. l.* 9. §. 2. adjicitur vox *prope.* 23 Si est identitas materiæ, diversitas formæ, res *diversa* esse dicitur, *l.* 18. §. *pen.* ꝩ. *de pignoratit.* hinc legatum non durat, quod in sua specie non permanet, *l.* 6. *in fin.* ꝩ. *de auro.* e contrario, quando species eadem consistit, res eadem esse existimatur. *l.* 76. *in fin.* ꝩ. *de judiciis.* 24 Improprie sumptus. *l.* 28. *supr. de usufruct.* 25 Cautio apud eum, cui interposita est, pro re ipsa (cujus restituendæ nomine cautio interponitur) aut vice rei est. 26 Heres, qui unius ejusdemque rei nomine, uni legatario sub conditione, alteri pure tenetur, uni rem legatam solvere non debet, nisi exacta cautione. *l.* 5. §. 1. ꝩ. *usufr. quemad. cav. argum. l.* 9. *in fin.* ꝩ. *de tributor. l.* 41. ꝩ. *ad l. Falcid.* 27 Ususfructus pecuniæ proprietatem ejus, forma ipsa, secum trahit, adeo ut fructuarius pecuniæ ejus proprietatem adipiscatur quoque, neque tamen ex eo sequitur, proprietatis esse legatarium, cum cautio, quæ ab eo interponitur, seu præstatur ipsi proprietario, proprietatis loco sit apud ipsum proprietarium. 28 Vide *l.* 9. *C. de leg.* 29 Cum agere possis ex stipulatu. *arg. l.* 75. §. 7. ꝩ. *de verb. oblig.* 30 *l.* 63. ꝩ. *de leg.* 2. 31 *l.* 48. ꝩ. *de leg.* 1. Goth. Adde *l.* 2. *h. t.* & *l. fin.* ꝩ. *de verb. significat.* Ita res commodata deterior reddita non videtur reddita, *l.* 3. §. 1. ꝩ. *commodat.* Ans. 32 Est qui legat *actionem suam.* 33 Hal. *nulla causa.* Sane hic locus parum sincerus videri possit. 34 §. 3. *Inst. de offic. jud.* vid. *l.* 2. ꝩ. *eod.* 35 Id est, retrorsum petita. 36 *l.* 10. *l.* 11. ꝩ. *eod.* 37 *Quanti res*, & *utilitas actoris*, hic separantur: nam utilitas interdum minoris est, quam res est. 38 Interdum majoris, *l. fin.* ꝩ. *de act. empt. l.* 11. ꝩ. *de re judicata.* 39 Id est, ob hoc, quod servus meus heres institutus, hereditatem sibi relictam meo jussu adire non potuit hoc ipso, quod ab adversario non fuit exhibitus. 40 *l.* 9. *in fin. l.* 10. *supr. eod. l.* 23. ꝩ. *ad l. Aquil.* 41 Vide *l.* 12. §. 1. ꝩ. *depositi. l.* 10. *supr. de rei vind.* 42 Sive res ibi extet: sed hoc casu, actor sumptus itineris, navigationis, & alimenta debet, *ut hic.* quemadmodum & is, qui deposuit, *d. l.* 12. & qui commodatum accepit, *l.* 5. §. 12. *in fin.* ꝩ. *commodati.* qui testes advocavit ad actionem, vel accusationem, *l.* 11. *C. de test.* sumptus debet. 43 Hæc omnia visus est Paulus complecti nomine cibariorum, *l. si res. supr. de rei vindicat.* exemplo Ulpiani, qui victus nomine contineri ait. *l. verbo victus.* ꝩ. *de verb. signif.* Mod. 44 ἐναγόμενον, id est, reum. *Synops. Basilic. eod. cap.* 11. unde mox sequitur *actorem.* 45 Possessor, si dolo malo rei possessionem transtulit, debet suis sumptibus rem ibi exhibere, ubi petitur, *ut hic*, *l.* 12. ꝩ. *de rei vind. l.* 47. ꝩ. *de leg.* 1. 46 Id est, translatum. 47 Si quis etiam sine dolo malo post contestationem possidere desinat, condemnatur ad restituendum ea, quæ apud ipsum extant. *Synops. Basil. eod. c.* 11. *in fin.* 48 *l.* 5. *in fin. supr. eod.* 49 Qui vindicare quem in libertatem, suamve potestatem velit, actionem ad exhibendum habet. *Synopsis Basil. eod. cap.* 12. 50 Si pecuniariter interest: alias interdicto agitur. *l.* 13. ꝩ. *eod.* 51 Secus si ex nova. *l.* 3. *C. eod.* 52 *l.* 3. *C. eod.* 53 *l.* 3. §. 10. *in fin. supr. eod.* 54 Notarum vitio, hujus vocis loco, *testimonio* apud aliquos legi notat Petrus Faber, 1. *semestr.* 14. *fol.* 125. sed *testamentum* interdum pro testimonio sumitur. 55 *l.* 49. *in fin.* ꝩ. *de rei vind.* vid. *l.* 25. ꝩ. *de verb. sign.* 56 Si post litis contestationem. *Synops. Basilic. eod. c.* 12. Goth. Ad intellectum hujus §. vid. Benon. *supput. lib.* 4. *cap.* 8. Ans. Adde Robert. 2. *sentent. jur. cap.* 23. S. L. 57 Vid. modo citatos autores. porro quod præcedit, quod ex re nostra fit, nostrum esse: verum est, nisi is, qui fecit, rem non esse suam scivit. alioqui si putavit se ex re sua facere, quæ revera mea esset, factorem sequitur, *l. idem Pomponius.* §. *idem scribit. supr. de rei vindicat.* Mod. 58 *l.* 5. §. *fin.* ꝩ. *eod.* §. 3. *Inst. de offic. judic.* 59 In solidum: quoniam realis possessio sequitur possessorem.

homine

nomine tenetur [1]. † Igitur non procedit quærere, an heredi & in heredem danda ſit. Plane, ex dolo defuncti danda eſt in heredem hæc actio, ſi locupletior hereditas eo nomine facta ſit, veluti quod pretium rei conſecutus ſit.

De libero homine exhibendo.

13. GAJUS lib. ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali cauſa.

SI liber homo detineri ab aliquo dicatur, interdictum adverſus eum, qui detinere dicitur, de exhibendo eo poteſt quis [2] habere: nam [3] ad exhibendum actio in eam rem inutilis videtur [4]: quia hæc actio ei creditur competere, cujus peculiariter [5] intereſt.

De nummis mala fide impenſis.

14. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SI Vir nummos ab uxore [6] ſibi donatos ſciens ſuos factos non eſſe [7], pro re empta dederit, dolo malo fecit, quo minus poſſideat: & ideo ad exhibendum actione tenetur.

De theſauro, qui eſt in fundo alterius.

15. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

THeſaurus [8] meus in tuo fundo eſt, nec eum pateris me effodere: cum eum loco non moveris, furti quidem, aut ad exhibendum, eo nomine agere recte non poſſe me, Labeo ait: quia neque poſſideres eum, neque dolo feceris, quo minus poſſideres: utpote cum fieri poſſit, ut neſcias [eum] theſaurum in tuo fundo eſſe: Non eſſe autem iniquum, juranti mihi *non calumniæ cauſa id poſtulare*, vel interdictum, vel judicium ita dari, ut ſi per me non ſtetit, quo minus damni infecti tibi operis nomine caveatur, *ne vim facias mihi* [9], *quo minus eum theſaurum effodiam, tollam, exportem.* Quod ſi etiam furtivus iſte theſaurus eſt, etiam furti agi poteſt.

Si quid ſervus tenet, aut dolo fecit, quo minus habeat.

16. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

CUm ſervus tenet aliquid [10], dominus ad exhibendum ſuo [11] nomine tenetur: ſi autem ſervus, citra ſcientiam domini, dolo fecit, quo minus habeat, vel furti actio, vel de dolo malo noxalis, ſervi nomine danda eſt: ad exhibendum autem utilis nulla [12] conſtituenda eſt [13].

De re deteriorata.

17. ULPIANUS lib. 9. de omnibus Tribunalibus.

SI quis hominem debilitatum exhibeat, vel eluſcatum, ad exhibendum quidem abſolvi debet: exhibuit enim, & nihil impedit directam actionem talis exhibitio: poterit tamen agere actor ex lege Aquilia de hoc damno.

De inſtrumentis.

18. IDEM lib. 6. Opinionum.

SOlutione chirographo inani [14] facto, & pignoribus liberatis [15], nihilominus creditor [16], ut [17] inſtrumenta ad eum contractum pertinentia ab alio, quam debitore [18] exhibeantur, agere poteſt.

De eo, quod intereſt.

19. PAULUS lib. 4. Epitomarum Alfeni.

AD exhibendum poſſunt agere omnes, quorum intereſt. Sed quidam conſuluit, an poſſit efficere hæc actio, ut rationes adverſarii [19] ſibi exhiberentur, quas exhiberi magni ejus intereſſet? Reſpondit, non oportere jus civile calumniari [20], neque verba captari, ſed, qua mente quid diceretur, animadvertere convenire: Nam illa ratione etiam ſtudioſum alicujus doctrinæ poſſe dicere, ſua intereſſe, illos aut illos libros ſibi exhiberi: quia, ſi eſſent exhibiti, cum eos legiſſet, doctior & melior futurus eſſet [21].

De ſervo quæſtionis cauſa exhibendo.

20. ULPIANUS lib. 2. Regularum.

QUæſtionis habendæ cauſa [22] ad exhibendum agitur ex delictis ſervorum ad [23] vindicandos [24] conſcios ſuos.

1 *l.* 5. *l.* 8. ff. *eod.* [illegible] 2 *l.* 3. §. 9. ff. *de homine libero.* 3 Differentia interdicti de exhibendo, & act[illegible]s ad exhibendum. 4 Niſi peculiariter intereſit. vide *l.* 12. ff. *eod.* 5 *Pecuniariter.* 6 Vel e contra. *l.* 3. §. 12. ff. *de donat. inter virum.* 7 Nam quæ inter virum & uxorem donationis cauſa geruntur, ipſo jure nullius ſunt momenti. *l.* 3. §. 9. 10. ff. *de donat. inter virum.* 8 Improprie hæc vox uſurpatur, ut in *l.* 22. *ſupr. famil. erc.* proprie, ut in *l.* 31. *in fin* ff. *de adquir. rerum dom.* 9 Actio ad præſtandam patientiam competit, ſi, ut id, quod factum non eſt, fiat, agatur: eaque petitur, ut poſſeſſor loci patiatur me rem tollere & auferre, puta theſaurum effodere, *ut hic.* ſtercus, quod in aream ejus congeſſi, *l.* 5. §. 3. ff. *eod.* glandem meam, quæ in ejus fundum decidit, *l.* 9. §. 1. *ſupr. eod. l. unic.* ff. *de glande legend.* res meas, quæ vi fluminis in ejus agrum importatæ ſunt, *l.* 9. §. 1. ff. *de damno.* fructus in ejus fundo ſatos, cretam, lapidem exemptum ejus voluntate tollere, *l.* 34. ff. *de dolo. l.* 16. §. *fin.* ff. *de præſcript.* ire agere per ejus fundum, aut alia ſervitute uti. *l.* 15. *in fin. ſupr. de ſervit.* 10 Voluntate domini. 11 Quia dominus tenere intelligitur. 12 Atqui exhibendi ſervi facultatem habet: hic non agitur de exhibitione ſervi, ſed de rei exhibitione. 13 Cur? ſervus voluntate domini non tenuit, nec ejus conſenſu tenere deſiit.

14 Inane ſit chirographum ſolutione debiti facta creditori. vide *l. ult. C. h. t.* 15 Etſi debiti ſolutione chirographum inane redditur, & pignora liberantur, poteſt tamen creditor agere cum extraneo, ut chirographum exhibeatur: cum de eo reſtituendo debitori teneatur. vide *l. ult. C. eod.* eoque judici poſſit probare pecuniam non fuiſſe indebitam. *l.* 27. ff. *de furtis.* 16 *Debitor.* Cujac. 9. *obſerv.* 7. & merito ita legendum eſt. Debitor enim eo ſoluto, quod debet, ad exhibendum actionem habet adverſus creditorem: nempe, ut exhibeat & chirographum, & inſtrumenta cætera, quæ ad contractum & obligationem debitoris pertinent, ac non modo, ut ea exhibeat, ſed ut exhibita reſtituat. *Synopſ. Baſil. eod. cap.* 18. 17 *l.* 27. ff. *de furtis.* 18 *Creditore.* Cujac. *ibid.* 19 Vide *l.* 11. *C. de petit. hered.* 20 Id eſt, falſo & ſcienter impugnare. 21 Hic ergo id, quod cujusque intereſt, non attenditur, niſi honeſta & probabilis cauſa videatur. *l.* 3. §. 11. *in fin.* ff. *eod.* Goth. De librorum affectione, vid. Tholoſan. *de republic. lib.* 16. *cap.* 10. Anſ. 22 *l.* 2. *C. eod* 23 Adde *l.* 6. *infr. de cuſtod. reor. l.* 6. *C. de ſervis fugit. l.* 5. *C. ad l. Jul. majeſt. l.* 12. *C. de malef. & Mathematicis. l.* 1. *C. de falſa moneta. l. ult. C. de accuſat. l.* 10. *C. de teſtibus.* adde Oldend. *cap.* 4. *de teſtibus.* 24 *Al.* indicandos.

LIBER UNDECIMUS.

TIT. I.

DE [1] INTERROGATIONIBUS IN JURE [2] FACIENDIS, ET INTERROGATORIIS [3] ACTIONIBUS [4].

De herede interrogando. 1. *De uſu interrogationis.*

1. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

TOtiens heres [in jure] interrogandus eſt, *qua* [5] *ex parte heres ſit*, quotiens adverſus eum actio inſtituitur [6], & dubitat [7] actor, qua ex parte is, cum quo agere velit, heres ſit. Eſt autem interrogatio tunc neceſſaria, cum in perſonam ſit actio [8], & ita, ſi certum petetur: ne dum ignoret actor, qua ex parte adverſarius defuncto heres exſtiterit, interdum plus [9] petendo aliquid damni ſentiat. §. 1. Interrogatoriis autem actionibus hodie [10] non utimur: quia nemo cogitur ante judicium [11] de ſuo jure aliquid reſpondere [12]: ideoque minus frequentantur, & in deſuetudinem abierunt: ſed tantummodo [13] ad probationes litigatoribus ſufficiunt ea, quæ ab adverſa parte expreſſa [14] fuerint apud judices, vel in hereditatibus, vel in aliis rebus, quæ in cauſis vertuntur.

Ratio hujus edicti.

2. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

EDictum de interrogationibus ideo Prætor propoſuit, quia ſciebat difficile [15] eſſe ei, qui heredem, bonorumve poſſeſſorem convenit, probare aliquem eſſe heredem, bonorumve poſſeſſorem [16].

3. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

QUia plerumque difficilis probatio [aditæ] hereditatis eſt.

1. *Interpretatio verbi* in jure.

4. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

VOluit Prætor adſtringere eum, qui convenitur, ex ſua in judicio reſponſione, ut vel confitendo vel mentiendo ſeſe oneret: ſimul etiam portionis, pro qua quisque heres extitit, ex interrogatione certioretur. §. 1. Quod ait Prætor [17]: *Qui in jure interrogatus reſponderit:* ſic accipiendum eſt, apud Magiſtratus populi Romani, vel Præſides provinciarum, vel alios Judices: *Jus* enim [18] eum ſolum locum eſſe, ubi juris dicendi vel judicandi gratia conſiſtat; vel ſi domi [19] vel itinere hoc agat.

De tempore petendo ad interrogandum.

5. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

QUi interrogatur, *an* [20] *heres*, vel *quota ex parte ſit*, vel *an in poteſtate habeat eum, cujus nomine noxali judicio agitur*, ad deliberandum tempus [21] impetrare debet: quia ſi perperam confeſſus fuerit, incommodo adficitur [22].

1. *Quo caſu interrogatus non cogitur reſpondere.*

6. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

ET quia hoc defunctorum intereſt, ut [23] habeant ſucceſſores, intereſt & viventium, ne præcipitentur, quamdiu juſte deliberant. §. 1. Interdum interrogatus quis, *an heres ſit*, non cogitur reſpondere: utputa, ſi controverſiam hereditatis ab alio patiatur (& ita D. Hadrianus conſtituit) ne aut negando [ſe] heredem, præjudicet ſibi, aut dicendo heredem, illigetur [24] etiam ablata ſibi hereditate.

Interrogatio de quadrupede.

7. IDEM lib. 18. ad Edictum.

SI quis in jure interrogatus, *an quadrupes* [25], *qua pauperiem fecit, ejus ſit*, reſponderit: tenetur.

Interrogatio de ſervo.

8. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

1 Περὶ τῶν ἐν δικαστηρίῳ ἐρωτωμένων, καὶ ἀποκρινομένων. 42. *Synopſ. Baſil.* 4. Goth. Ad titulum hunc vid. Duaren. *lib.* 1. *Diſput. anniverſ. c.* 43. Ræward. *protribunalium c.* 5. Rainaldum Corſum *lib. indagation. c.* 6. Mod. 2 Vid. *l.* 4. §. 1. *infr. eod.* ἐν δικαστηρίῳ, *Synopſ. Baſil. eod.* alias, ἐν βήματι. 3 Interrogatoria actio, quæ adverſus interrogatum ex reſponſo datur actio: ut confeſſoria, quæ datur adverſus ſponte confitentem. 4 Non quibus cogitur reſpondere adverſarius, ſed quæ ex interrogat. reſponſione dantur, perinde ac ſi obligatus eſſet, *l.* 11. §. 9. *ult. infr. eod.* confeſſoriæ ob hanc cauſam vocantur. *l.* 25. §. 1. *ſupr. ad legem Aquil.* vide Duaren. 1. *diſp.* 43. 5 *l.* 10. ff. *eod.* 6 Adi Loriotum *de* [illegible] *inſtituend. axiom.* 1. Briſſon. *l.* 4. *ſelect. antiqu. c.* 1. Hottomann. *in Ciceron. orationem pro Cæcin.* Menoch. *de arbitr. jud. quæſt. lib.* 2. *c.* 51. Mod. 7 Propter periculum plus petitionis, ut *infr. eodem.* Viciſſim ſpatium reo dabatur, antequam interrogatus reſponderet. Sen. 9. *de benef.* 26. Permitte me interloqui, ne interrogatione inſidioſa capiar. 8 Qua procurator etiam tenetur. *l.* 39. ff. *de procuratoribus.* 9 De plus petitionibus, & earum periculo, dixi *ad rubricam tituli C. de plus petitionib. l.* 36. *infr. de ſolutionibus.* 10 Frequenter ſc. vide Robertum, 4. *ſent* 18. Zaſius ſic interpretatur: Interrogationes hodie non more actionis, ut olim, ſed ſummatim proponuntur. Veriſimile eſt autem hanc particulam, *hodie*, non eſſe Calliſtrati, ſed Triboniani vetera jura ad tempus ſuum accommodantis. 11 Niſi interrogetur, an ſit heres, & pro qua parte, *l.* 5. & qualiter, *l.* 9. §. 6. an fundum, & pro qua parte. *l.* 20. §. *penult.* an ædes poſſideat, quarum nomine caveri ſibi poſtulet, & pro qua parte, *l.* 10. an ſua ſit quadrupes, *l.* 7. an peculium penes ſe habeat, *l.* 9. *in fin.* an eum in poteſtate habeat, de quo noxaliter agitur, *l.* 5. cujus ætatis ſit, *l.* 11. niſi denique æquitas judicem moverit, ut interroget *l. pen. infr. eod.* 12 Vide *l.* 11. *C. de petit. hered* 13 Ad ſolam probationem ſufficit adverſæ partis interrogatio, tam in hereditatibus, quam in aliis rebus *Synopſ. Baſil.* 42. *tit.* 4. *c.* 2 Harmenop. 1. *tit.* 2. §. 31. 14 Et confeſſa. *l.* 6. §. 2. *infr. de confeſſis.* 15 Probatio hereditatis aditæ, & bonorum poſſeſſionis, difficilis eſt, *ut hic.* ſic alibi dicitur eſſe difficilis probatio ejus, quod intereſt *l. ult. infr. de prætor. ſtipul.* 16 Cum extraneus heres nuda voluntate fiat, & contraria voluntate repellatur. §. *ult. in fin. Inſt. de hered. qualit.* 17 Reprehenditur hic Hotom. a Joann. Robert. *lib.* 1. *ſent. cap.* 13. & Jacob. Cujac. *lib.* 14. *obſ cap.* 11. S L. 18 Adde *l. pen. in fin ſupr. de juſtit. & jur.* 19 *Non ſi domi*, Hotom 1. *obſ.* 40. reprehenſus a Cujac. 14. *obſ.* 11 *in fin* & a Robert. 1. *recept.* 13. 20 *l.* 1. §. 12. *infr. de ſucceſſor. edict.* 21 *l.* 1. §. 12. *in fin infr. de ſucceſſor.* 22 V. *l.* 11. §. 3. *infr eod.* 23 *l.* 1. *in pr. infr. de ſucceſſor.* §. 2. *verſ. adhuc. Inſt. de bonor. poſſeſſ.* 24 Qui laqueum timet captionis, non cogitur reſpondere. *Zaſ.* 25 *l.* 1. §. *antepen. ſupr. ſi quadrupes.*

SI quis interrogatus de ſervo, qui damnum dedit, reſpondit, *ſuum*[1] *eſſe ſervum:* tenebitur lege Aquilia, quaſi dominus[2]: & ſi cum eo actum ſit, qui reſpondit, dominus ea actione liberatur[3].

Reſponſio ſine interrogatione. 1. *Si prætor vel adverſarius interroget.* 2. *De ſervo.* 3. *Si quis pro alio interrogetur.* 4. *De defenſore.* 5. *Interpretatio reſponſionis.* 6. *Quid reſpondendum.* 7. *De fideicommiſſario univerſali.* 8. *Si de peculio agatur.*

9. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

SI ſine interrogatione quis reſponderit *ſe heredem*, pro[4] interrogato habetur[5]. §. 1. Interrogatum non ſolum a Prætore accipere debemus, ſed & ab adverſario. §. 2. Sed ſi ſervus interrogetur, nulla erit interrogatio: non magis, quam ſi ſervus interroget.

§. 3. Alius pro alio non debet reſpondere cogi, *an heres ſit:* de ſe[6] enim debet quis in judicio interrogari: hoc eſt, cum ipſe convenitur.

§. 4. Celſus lib. v. Digeſtorum ſcribit. Si defenſor in judicio interrogatus, *an is, quem defendit, heres, vel quota ex parte ſit*, falſo reſponderit: ipſe quidem defenſor adverſario tenebitur[7]; ipſi autem, quem defendit, nullum facit præjudicium. Veram itaque eſſe Celſi ſententiam dubium non eſt. † An ergo non videatur defendere, ſi non reſponderit, videndum? Quod utique & conſequens erit dicere: quia non plene defendit. §. 5. Qui interrogatus, *heredem ſe* reſponderit, nec adjecerit, *ex qua parte*, ex aſſe[8] reſpondiſſe dicendum[9] eſt: niſi forte ita interrogatur, *an ex dimidia parte heres ſit*, & reſponderit, *heres ſum:* hic enim magis [eum] puto ad interrogatum reſpondiſſe. §. 6. Illud quæritur, an quis cogatur reſpondere, *utrum ex teſtamento heres ſit, & utrum ſuo nomine ei quæſita ſit hereditas, an per eos, quos ſuo juri ſubjectos habet, vel per eum, cui heres extitit?* Summatim igitur Prætor cognoſcere debebit, cum quæratur, an quis reſpondere debeat, quo jure heres ſit: ut, ſi valde intereſſe comperit, plenius reſponderi jubeat[10]: quæ obtinere debent non ſolum in heredibus, ſed etiam in honorariis[11] ſucceſſoribus. §. 7. Denique Julianus ſcribit, eum quoque, cui eſt hereditas reſtituta, debere in jure interrogatum reſpondere, *an ei hereditas ſit reſtituta.*

§. 8. Si de peculio agatur, non oportere reſponderi a patre, vel domino[12], *an in poteſtate habeat filium vel ſervum:* quia hoc ſolum quæritur, *an peculium apud eum, cum quo agitur, eſt.*

Interrogatio de ædibus.

10. PAULUS lib. 48. ad Edictum.

NOn alienum eſt, eum[13], a quo damni infecti ſtipulari velimus, interrogare in jure *an ædes ejus vel locus ſit, ex quo damnum timeatur: & pro*[14] *qua parte:* ut, ſi neget[15] ſuum prædium eſſe, nec caveat damni infecti, aut[16] cedere aut reſiſtendum putaverit, quaſi dolo verſatus, tradere compellatur.

Interrogatio de ætate. 1. *De falſa reſponſione.* 4. *De ſilentio.* 5. *De inepta reſponſione.* 6. *De eo, qui reſpondit ſe heredem eſſe ex parte.* 7. *De negatione, ſilentio, & obſcura reſponſione.* 8. *Quibus caſibus ſuccurritur ei, qui reſpondit.* 9. *Effectus interrogationis.* 10. *De errore.* 11. *Et culpa.* 12. *De pœnitentia.*

11. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

DE *ætate* quoque interdum interrogatus reſpondere debebit[17].

§. 1. Si quis[18], cum heres non eſſet, interrogatus reſponderit, *ex parte heredem eſſe:* ſic convenietur[19], atque ſi ex ea parte heres eſſet: fides enim ei contra ſe habebitur[20]. §. 2. Qui ex quadrante heres, vel omnino cum heres non eſſet, reſponderit *ſe heredem ex aſſe*, in aſſem inſtituta actione convenietur. §. 3. Si cum eſſet quis ex ſemiſſe heres, dixerit ſe *ex quadrante:* mendacii hanc pœnam feret, quod in ſolidum[21] convenitur[22]: non enim debuit mentiri[23], dum ſe minoris portionis heredem adſeverat. † Interdum tamen juſta ratione poteſt opinari eſſe[24] heredem ex minore parte. Quid enim, ſi neſcit ſibi partem adcreviſſe, vel ex incerta parte fuit inſtitutus, cur ei reſponſum noceat? §. 4. Qui tacuit [quoque] apud Prætorem, in ea cauſa eſt, ut inſtituta actione in ſolidum conveniatur, quaſi negavit ſe heredem eſſe: nam qui omnino non reſpondit, contumax eſt[25]: contumaciæ autem pœnam hanc ferre debet, ut in ſolidum conveniatur, quemadmodum ſi negaſſet; quia Prætorem contemnere videtur[26]. §. 5. Quod autem ait Prætor: *Omnino non reſpondiſſe:* poſteriores ſic exceperunt, ut omnino non reſpondiſſe videatur, qui ad interrogatum non reſpondit, id eſt, πρὸς[27] ἔπος. §. 6. Si interrogatus quis *an ex aſſe heres eſſet*, reſponderit *ex parte:* ſi ex dimidia eſſet, nihil ei nocere reſponſum: quæ ſententia humana eſt. §. 7. Nihil[28] intereſt, neget quis, an taceat interrogatus, an obſcure reſpondeat, ut incertum dimittat interrogatorem[29]. §. 8. Ex cauſa ſuccurri ei, qui interrogatus reſpondit, non dubitamus: nam & ſi quis interrogatus, *an patri heres eſſet*, reſponderit; mox probato[30] teſtamento, inventus ſit exheredatus, æquiſſimum eſt ſuccurri ei[31]: Et ita Celſus ſcribit. Hic quidem & alia ratione, quod *ea, quæ poſtea emergunt, auxilio indigent*[32]. Quid enim, ſi occultæ tabulæ, & remotæ, poſtea prolatæ ſunt? cur noceat ei, qui id reſponderit, quod in præſentiarum videbatur? Idem dico & ſi, qui[33] *heredem ſe* reſponderit, mox falſum, vel inofficioſum vel irritum teſtamentum fuerit pronunciatum: non enim improbe reſpondit, ſed ſcriptura ductus. §. 9. Qui interrogatus reſponderit, ſic[34] tenetur, quaſi ex contractu obligatus, pro quo pulſabitur[35], dum ab adverſario interrogatur. Sed & ſi a Prætore fuerit interrogatus, nihil facit Prætoris autoritas: ſed ipſius reſponſum, ſive mendacium[36]. §. 10. Qui juſto errore ductus negaverit, *ſe heredem*, venia dignus eſt[37]. §. 11. Sed & ſi quis ſine dolo malo, culpa tamen reſponderit, dicendum erit, abſolvi eum debere: niſi[38] culpa dolo proxima ſit. §. 12. Celſus ſcribit, licere[39] reſponſi pœnitere, ſi nulla captio ex ejus pœnitentia ſit actoris[40]. Quod veriſſimum mihi videtur: maxime ſi quis poſtea plenius inſtructus quid faciat, inſtrumentis, vel epiſtolis amicorum juris ſui edoctus.

De filio, qui ſe abſtinuit paterna hereditate. 1. *De exceptionibus.*

12. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

SI filius, qui abſtinuit ſe paterna hereditate, in jure interrogatus reſponderit *ſe heredem* [*eſſe*], tenebitur: nam[41] ita reſpondendo, *pro herede geſſiſſe* videtur. † Sin autem filius, qui ſe abſtinuit, interrogatus tacuerit, ſuccurrendum eſt ei: quia hunc, qui abſtinuit, Prætor non habet heredis loco. §. 1. Exceptionibus[42], quæ inſtitutis in judicio contra reos actionibus opponuntur, etiam is[43] uti poteſt, qui ex ſua reſponſione convenitur, veluti pacti conventi, rei judicatæ, & cæteris.

De falſis confeſſionibus.

13. IDEM lib. 2. ad Plautium.

COnfeſſionibus[44] falſis reſpondentes, ita obligantur, ſi ejus nomine, de quo quis interrogatus ſit, cum aliquo ſit actio: quia quæ cum alio actio eſſet, ſi dominus eſſet, in noſmet confeſſione noſtra conferemus. Et ſi eum, qui in poteſtate patris eſſet, reſpondiſſem, *filium meum eſſe*, ita me obligari, ſi ætas[45] ejus pateretur, ut filius meus eſſe poſſit: quia falſæ[46] confeſſiones naturalibus convenire deberent: propter quæ fiat, ut patrisfamilias nomine reſpondendo, non obliger[47]. §. 1. Eum, qui patremfamilias, *ſuum eſſe* reſponderit *ſervum*, non teneri noxali actione: ac ne ſi bona fide liber[48] homo mihi ſerviat, meoum noxali judicio agi poteſt: & ſi actum fuerit, manebit integra actio cum ipſo, qui admiſit[49].

14. JAVOLENUS lib. 9. ex Caſſio.

SI is, cujus nomine noxæ judicium acceptum eſt, manente judicio liber judicatus eſt, reus abſolvi debet: nec quidquam interrogatio in jure facta proderit: quia ejus perſonæ, cujus nomine quis cum alio actionem habet, obligationem transferre non poteſt in eum, qui in jure ſuum eſſe confitetur; velut alienum ſervum, *ſuum eſſe* confitendo: liberi autem hominis nomine, quia cum alio actio non eſt, ne per interrogationem quidem aut confeſſionem transferri poterit. Quo caſu eveniet, ut non recte hominis liberi nomine actum ſit cum eo qui confeſſus eſt. §. 1. In totum autem confeſſiones ita ratæ ſunt, ſi id, quod in confeſſionem venit, & jus & naturam recipere poteſt[50].

De ſervo hereditario. 1. *De morte ſervi.*

15. POMPONIUS lib. 18. ad Sabinum.

SI ante aditam hereditatem, ſervum hereditarium *meum eſſe* reſpondeam, teneor: quia domini[51] loco habetur hereditas[52].

§. 1. Mortuo ſervo, quem in jure interrogatus *ſuum eſſe*, confeſſus ſit, non tenetur is, qui reſpondit: quemadmodum, ſi proprius ejus fuiſſet, poſt mortem ejus non teneretur[53].

De ſervo capto ab hoſtibus. 1. *Si ſervus reſpondentis eſſe non potuit.*

16. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

SI ſervus ab hoſtibus captus ſit, de quo quis in jure interrogatus reſponderit, *in ſua poteſtate eſſe*, quamvis jura poſtliminiorum poſſint efficere dubitare nos[54], attamen non puto locum eſſe noxali actioni: quia non eſt in noſtra poteſtate[55]. §. 1. Quanquam autem placet, etiam eum teneri, qui *alienum ſervum ſuum* falſus eſſet, attamen rectiſſime placuit, eum demum teneri, qui ſuum potuit[56] habere: cæterum, ſi dominium quærere non potuit, non[57] teneri.

De pluribus dominis.

17. IDEM lib. 38. ad Edictum.

SI ſervus non ſit unius, ſed plurium, & omnes mentiti ſunt, *eum in ſua poteſtate non eſſe:* vel quidam ex illis: aut dolo fecerunt, quo minus ſit in poteſtate; unusquisque illorum tenebitur in ſoli-

1 *l.* 27. §. 1. ff. *de noxalibus.* hoc eſt, bona fide a ſe poſſeſſum. Ut hinc conſtet, noxali lege Aquilia facto ſervi, bonæ fidei poſſeſſorem conveniri. de quo vide plura, quæ ſcripſi ad *l.* 27. §. 3. *ſupr. ad l. Aquil.* 2 Adde *l.* 6. §. 2. *verſ. & ſi alia.* ff. *de confeſſis.* 3 *l.* 20. ff. *eod.* 4 Interrogatus quis nonnunquam fingitur. 5 Qui ultro reſpondet non interrogatus, ſe obligat. idem eſt in tutore. *l.* 3. *infr. de autor. tut.* 6 Ideoque filius de patre interrogari non debet *l.* 19. ff. *eod.* 7 Ut in eum detur ex hoc titulo confeſſoria actio. *l.* 25. §. 1. ff. *ad l. Aquil.* 8 Qui ſimpliciter reſpondet, ſuper toto reſpondiſſe cenſetur; niſi prius de parte interrogatus, poſtea ſimpliciter reſpondeat. *Zaſ.* 9 Licet appellatio *res*, non genus, ſed ſpeciem ſignificet, *l.* 6. *ſupr. de reb. cred.* licet meum aliquid pro parte eſſe poſſit. *l.* 2. *infr. ne condit. inſt.* 10 Ubi majus vertitur intereſſe, ibi plenius, & diſtinctius eſt reſpondendum. *Zaſ.* 11 Honorarii ſucceſſores, Prætorii. Dixi ad *l.* 29 *in fin. ſupr. familiæ.* 12 Hinc colligit Zaſ. impertinenti interrogationi non eſſe reſpondendum; eum tamen, qui reſponderit, obligari. Addit etiam hinc emergere practicam peritorum procuratorum, qui cum reſpondent, proteſtantur de ſalvo jure impertinentium poſitionum. Hæc ille *n.* 10. 11. 13 *l.* 20. *in fin. infr. eod.* 14 *l.* 1. *ſupr. eod.* 15 Damni infecti non cavet, qui interrogatus prædium ſuum eſſe negavit. 16 *Al.* aut ſi cedere. 17 Adde *l.* 32 *ſupr. de minoribus.* ideoque ſua ex confeſſione tenebitur, niſi reſtituatur. *l.* 6. §. *pen. infr. de confeſſis.* 18 *Synopſ. Baſil. eod. c.* 11. 19 *l.* 12. ff. *eod.* 20 Vid. *l.* 7. *C. de probat. Novell.* 48. *c.* 1. §. 1. 21 *l.* 1. §. 3. ff. *de ventre inſpiciendo.* 22 Mentientis hæc eſt pœna, ut ſi primo pro parte tenebatur, poſtea in ſolidum teneatur. *Bart.* 23 Confer *l.* 2. *C. ſi contra jus vel utilitat. publ. & l.* 29. *in fin.* ff. *ad leg. Cornel. de falſ.* Anſ. 24 Eſſe, id eſt, *eſſe ſcil.* 25 Vide *l.* 19. *eod. l.* 18. §. 2. ff. *de prob.* 26 Baldus addit: Tacentem injuſte poſt judicis interrogationem, aliquando pro contumace, aliquando pro confeſſo, ſæpe pro negante haberi. 27 Πρὸς ἔπος, id eſt, ad verbum, non reſpondet, qui factæ ſibi interrogationi congruenter non reſpondet. Eſt vero ſpecies parœmiæ, dixi ad §. 21. *conſtitut. de confirmatione Digeſtorum.* Cicero pro *Flacco* dixit, reſpondere ad rogatum. 28 Negare, tacere, obſcure reſpondere paria ſunt. 29 Obſcure, & nihil reſpondere, paria ſunt. *Bart.* 30 Ita *Flor.* al. *prolato.* 31 Ex cauſa juſti erroris poteſt quis ſuam confeſſionem revocare. §. 10. ff. *eod.* vide *l.* 57. ff. *de oblig. & act.* 32 Emergentia, novo egent auxilio. *l.* 10. *in fin.* ff. *qui ſatiſdare. l.* 7. *in fin.* ff. *de feriis. l.* 12. *in fin.* ff. *de tranſact. l.* 8. *in fin. l.* 9. *& ſeq.* ff. *de procurat. l.* 16 *ſupr. de recept. qui arbitr. l.* 19. *circa fin.* ff. *de off. l.* 12. ff. *de cond. indeb. l.* 1 *in fin. infr. quando actio de peculio. l.* 4. *in fin. infr. de teſtam. tut. l. fin. in fin.* ff. *de hered. inſt. l.* 3 *in fin. infr. de adimendis. l.* 13. *infr. ad SC. Treb. l.* 11. *infr. de except. rei judic. l.* 1 §. *ult.* ff. *de quæſtionib. l.* 27. *in princ.* ff. *de pœnis. l. fin. C. de rebus cred. l.* 1. 2. 3. *C. ſi ex falſis inſtrumentis.* §. 5. *in fin. Inſt. de heredum qualitate. cap. nulli. de electionibus. in 6.* 33 *Al.* quis. 34 Reſpondens interroganti, contrahere videtur. 35 *l.* 4. ff. *eod.* 36 Confeſſio judicialis obligat: extrajudicialis, habens cauſam, probat, non obligat: cauſam non habens, nec probat, nec obligat. *Bologn.* 37 V §. 8. *ſupr. eod.* 38 Adde *l.* 11. *in fin. infr. de incendio.* 39 *Synopſ. Baſil.* §. 32. *tit.* 4. *cap.* 12 vid. *Nov.* 18. *c.* 15. Goth. Vide Ant. Aug. *lib.* 1. *emendat. c.* 6. S. L. 40 Pœnitere, re integra, interrogato licet, id eſt, ſi actori jus non fiat deterius. vide tamen Accurſ. *hic.* 41 *Pro herede gerit*, qui interrogatus in jure reſpondet *ſe heredem.* 42 Vide Cujac. 22. *obſ.* 27. 43 Et ita quisque ſua confeſſione uti quadam ex conſequentia poteſt. 44 *Synopſ. Baſ. eod. cap.* 13. 45 Vid. *l.* 14. *in fin. infr. eod.* 46 Falſæ confeſſiones naturalibus convenire debent, *ut hic.* Ita confeſſiones non aliter ratæ ſunt habendæ, quam ſi jus & naturam recipiant *l.* 14. *in fin.* ff. *eod.* 47 Male quidam hinc tollunt negativam: ætas enim non patitur ut filius meus eſſe poſſit. Anton. Auguſt. *emendat. lib.* 1. *c.* 3. Mod. 48 *l.* 21. *in fin. C de furtis.* 49 Adde *l.* 42. *ſupr. de noxalib.* 50 *l.* 13 *ſupr. eod.* confeſſio, quæ actu & potentia falſa eſt, non præjudicat. *Zaſ.* 51 Domini loco hereditas habetur. 52 Vid. *l.* 31. *in fin.* ff. *de heredib. inſtituend.* 53 *l.* 39. *in fin.* ff. *de noxalib.* 54 Et quia ſpem poſtliminii habemus, *l.* 22. 23. *ſupr. familiæ.* jusque abſentis pendet. *l.* 15. *infr. de uſurp. & uſucap.* Goth. Accurſius omiſſo τῷ *dubitare* legebat, *reficere*, unde non mirum, ſi hic hæſitarit. nec tamen melius expedivit rem Hervagius, nequicquam addendo negativam. Auguſtin. *lib.* 1. *emendat. c.* 2. Mod. 55 Eſt enim hoſtium. 56 Simplex confeſſio minime nos dominos conſtituit, ſed ut res ipſa in noſtro dominio eſſe poſſit, amplius exigitur. 57 Cur? falſæ confeſſiones naturalibus convenire debent. *l.* 13. *ſupr. eod.*

dum [1]: quemadmodum tenerentur, si haberent in potestate. Is vero, qui nihil dolo fecerit, quo minus in potestate haberet, vel non negavit, non tenebitur.

An confessio unius liberet alium.

18. JULIANUS lib. 4. ad Urseium Ferocem.

QUi ex parte [2] dimidia heres erat, cum absentem coheredem suum defendere vellet, ut satisdationis onus evitare possit, respondit *se solum heredem esse*, & condemnatus est: quærebat actor, cum ipse solvendo non esset, an, rescisso superiore judicio, in eum, qui revera heres erat, actio dari deberet? Proculus respondit, rescisso judicio posse agi [3]. Idque est verum.

Si filius pro patre agens non responderit.

19. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

SI filius, cum pro patre suo ageret [4], taceat interrogatus, omnia perinde observanda erunt, ac si non esset interrogatus [5].

An confessio unius liberet alium. 1. *Interrogatio de fundo,* 2. *Vel de ædibus.*

20. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

QUi servum alienum responderit *suum esse*, si noxali judicio conventus sit, dominum liberat [6]: aliter atque si quis confessus sit, *se occidisse servum*, quem alius occidit: vel si quis responderit *se heredem*: nam his casibus non liberatur, qui fecit [7], vel qui heres est. Nec hæc inter se contraria sunt: nam superiore casu ex persona servi duo tenentur: sicut in servo communi dicimus, ubi altero convento alter quoque liberatur [8]: at is, qui confitetur [9] *se occidisse* vel vulnerasse, suo nomine tenetur. nec debet impunitum esse delictum ejus, qui fecit, propter eum, qui respondit: nisi quasi defensor ejus, qui admisit, vel heredis litem subiit, hoc genere [10]; tunc enim in factum exceptione data, summovendus est actor: quia ille negotiorum gestorum vel mandati actione recepturus est quod præstitit.

† Idem est in eo, qui mandatu heredis *heredem se esse* respondit, vel cum eum alias defendere vellet. §. 1. In jure interrogatus, *an fundum possideat*: quæro, an respondere cogendus sit, & quota ex parte fundum possideat? Respondi: Javolenus scribit possessorem fundi [11] cogi debere respondere, *quota ex parte fundum possideat*: ut, si minore ex parte possidere se dicat, in aliam partem, quæ non defenderetur [12], in possessionem actor mittatur. §. 2. Idem & si damni infecti [13] caveamus: nam & hic respondere debet, *quota ex parte ejus sit prædium*, ut ad eam partem stipulationem accommodemus. Pœna autem non repromittentis hæc est, ut in possessionem eamus: & ideo [eo] pertinet scire an possideat.

Quibus casibus interrogari oportet.

21. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

UBicunque [14] judicem æquitas [15] moverit, æque oportere fieri interrogationem [16], dubium non est.

De effectu responsionis.

22. SCÆVOLA lib. 4. Digestorum.

PRocuratore Cæsaris ob debitum fiscale [17] interrogante, unus ex filiis, qui nec bonorum possessionem acceperat, nec heres erat, respondit, *se heredem esse*: an quasi interrogatoria creditoribus cæteris teneatur? Respondit, ab his, qui in jure non interrogassent, ex responso suo conveniri non posse [18].

TIT. II.

DE [19] QUIBUS REBUS AD EUNDEM JUDICEM EATUR.

De judiciis: quibus res dividuntur, aut distinguuntur.

1. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI inter [20] plures familiæ erciscundæ agetur, & inter eosdem communi dividundo, aut finium regundorum, eundem judicem sumendum. Præterea, quo facilius coїri coheredes vel socii possunt [21], in eundem locum omnium præsentiam fieri oportet.

De tutoribus.

2. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

CUm ex pluribus [22] tutoribus unus, quod cæteri non sint idonei, convenitur, postulante eo, omnes ad eundem judicem mittuntur [23]: & hoc rescriptis Principum continetur.

TIT. III.

DE SERVO CORRUPTO [24].

Edictum. 1. *De bonæ fidei possess.* 2. *Quid sit recipere.* 3. *Quid sit persuadere. De dolo persuadentis.* 4. *De servo bono, vel malo.* 5. *Quibus modis servus corrumpitur.*

1. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

AIt Prætor: *Qui [25] servum, servam, alienum, alienam recepisse [26], persuasisseve quid ei dicetur dolo malo, quo eum, eam deteriorem faceret, in eum, quanti [27] ea res erit, in duplum judicium dabo.* §. 1. Qui bona fide servum emit, hoc Edicto non [28] tenebitur [29]: quia nec ipse poterit servi corrupti agere: quia nihil ejus interest, servum non corrumpi: & sane, si quis hoc admiserit, eveniet, ut duobus actio servi corrupti competat: quod est absurdum. Sed nec eum, cui bona fide homo liber servit, hanc actionem posse exercere opinamur. §. 2. Quod autem Prætor ait, *recepisse* [30], ita accipimus, si susceperit servum alienum ad se: & est [31] proprie *recipere*, refugium [32] abscondendi causa servo præstare, vel in suo agro, vel in alieno loco, ædificiove. §. 3. *Persuadere* autem est plus [33], quam [34] compelli, atque cogi sibi parere. Sed [35] persuadere τῶν μέσων [36] ἐστὶ [37], id est, *ex mediis* (scilicet verbis) *est*: nam & bonum consilium quis dando potest suadere, & malum: & ideo [38] Prætor adjecit, *dolo malo, quo eum deteriorem faceret*: neque enim delinquit, nisi qui tale aliquid servo persuadet, ex quo eum faciat deteriorem. Qui igitur servum sollicitat [39] ad aliquid vel faciendum vel cogitandum improbe, hic videtur hoc Edicto notari. §. 4. Sed utrum ita demum tenetur, si bonæ [40] frugi servum perpulit ad delinquendum, an vero & si malum hortatus est, vel malo monstravit, quemadmodum faceret? Et est verius, etiamsi malo monstravit, in quem modum delinqueret, teneri eum. Imo & si erat servus omnimodo fugiturus, vel furtum facturus, hic vero laudator hujus propositi extitit, tenetur: *Non enim oportet laudando augere malitiam.* Sive [41] ergo bonum servum fecerit malum, sive malum fecerit deteriorem, corrupisse videbitur. §. 5. Is quoque deteriorem facit, qui servo persuadet, ut injuriam faceret, vel furtum [42], vel fugeret, vel alienum servum ut sollicitaret, vel ut peculium intricaret, aut amator existeret, vel erro [43], vel malis [44] artibus esset deditus, vel in spectaculis nimius [45], vel seditiosus, vel si actori [46] suasit verbis, sive [47] pretio, ut rationes dominicas intercideret [48], adulteraret [49], vel etiam ut rationem sibi commissam turbaret:

1 Vide *l.* 5. *supr. de noxalib.* 2 *l.* 24. ℱ. *de fidejussoribus.* 3 Qui confessioni tuæ adhæret in uno judicio, potest ab ea recedere in alio judicio, quod fuerit cum aliquo tertio intentatum. Imo fortius, confessio tua in uno judicio facta, tibi ipsi non nocebit in alio judicio, respectu eorum, quos prius judicium non tangebat: non enim prodest confessio tua tertio absenti a judicio. *l. fin. infr. eod.* si tamen aliud judicium inter easdem personas sit, noceret. hæc Zas. *hic. num. ult.* 4 *Al.* agens. 5 Vide *l.* 9. §. 3. *supr. eod.* 6 Vid. *l.* 23. *infr. de solutionib.* 7 Homicidium in uno punitum, verum homicidam non excusat a pœna. *Bald.* 8 *l.* 14. §. 2. *infr. de servo corrupto.* 9 Ex duobus Seiis unus Stichum interfecit: qui re ipsa non interfecit, quasi verus homicida capite plexus est: an verus homicida liberatur? non liberatur, ut argumento hujus legis colligit Bald. *c.* 1. §. *injuria. de pace juramento firmanda in feudis.* & *l. in duobus.* §. 2. *infr. de jurejur.* Angelus & Imola, in *l. quoties. infr. soluto.* Corsetus, *singulari Homicid.* 10 Potest enim procurator nostro nomine interrogari & respondere. *l.* 39. *supr. de procuratorib.* 11 *l.* 36. *supr. de rei vindic.* vid. *l.* 11. *C. de petit. heredit.* 12 *l.* 7. §. 17. *infr. quibus ex causis in possess.* 13 *l.* 10. *supr. eod.* 14 Judex in quacunque parte judicii, etiam post conclusionem in causa, ex officio suo nobili & principali, mere in persona ejus residente, potest facere positiones & interrogationes. Bart. *interpretatione hujus legis num.* 7. 15 Utilitas publica, causæ cognitio, æquum & bonum, quod judici semper ob oculos esse debet, *l.* 4. *infr. de eo, quod cert. loco.* non cerebrinum tamen, sed jure informatum, & stricto juri præferendum. *l. placuit.* 8. *C. de judiciis.* 16 *l.* 9. *C. de judiciis.* ut & satisdari & caveri, etiam ante diem & conditionis eventum, *l.* 12. *in fin. supr. qui satisdare. l.* 41. ℱ. *de judiciis. l.* 31. *infr. de reb. aut. jud.* facta per restitutionem revocari, *l.* 3. *l.* 7. *in princ. supr. de restit. in integr.* restitutiones concedi etiam majoribus, *l.* 3. *in fin. l.* 26. §. *ult. l.* 27. *l.* 28. ℱ. *ex quib. caus. major.* edi instrumenta, rationes, tabulas, ἀναγραφὴν adversario, vide *l.* 1. *C. de edend.* vel ex iis describi, *l.* 15. *infr. de reb. aut. jud.* vel eorum editionem differri etiam pluries, *l.* 7. *l. ult. supr. de feriis.* excusari quem judicio sistendi causa, *l.* 2. 3. 4. 5. *supr. si quis caution. in judicio. l.* 7. ℱ. *de restit.* transactiones alimentorum probari, vel improbari, *l.* 8. *supr. de transact.* & pacta, *l.* 7. §. 7. *supr. de pactis.* absentium nomine gestores admitti, eoque nomine absentes obligari vide *l.* 5. *infr. de obl. & act.* restitui, si læsi sint: in possessionem mitti legatorum servandorum causa, ventris nomine, damni infecti, si non caveatur, *l.* 1. 2. *infr. quibus ex caus. in possess.* bona pupillorum vendi, *l.* 22. *C. de administ. tutor.* & contumacium bona distrahi & everti, *l.* 7. §. 1. *infr. quib. ex caus. in possess. l.* 20. *supr. comm. divid.* impartiri judicem officium suum non petitum: vide quæ notavi ad *l.* 4. §. *antepen. infr. de damno.* adjudicationes fieri bonorum coheredi, socio, vicino, v. §. 4. 5. 6. *Inst. de off. jud.* bonorum possessionem dari, in possessionem bonorum mitti, tutores pupillis, judices litigantibus, *l.* 1. *supr. de jurisd.* & Advocatos dari, vide *l.* 1. §. 4. *supr. de postul.* & quæ hujusmodi Advocatis desunt, suppleri. *C. ut quæ def. Adv. part.* posse me aggerem in agro alieno restituere, qui factus mihi prodesse poterit, domino vero fundi nihil nociturus, *l.* 2. §. 5. *infr. de aqu. & aqua pluv.* condemnati nomine pecuniam reclusam in arca capi, ut judicato satisfiat, *l.* 15. *in fin. infr. de re judicata.* testes & subsignatores testari volentibus dari, *l.* 22. *infr. de testib. l.* 37. *infr. de verb. signif.* adde de officio judicis, *l.* 25. §. 2. *l.* 31. §. 13. *infr. de ædilitio edicto.* 17 Frustra hoc non adjectum: Procuratoris enim Cæsaris erat, debita fiscalia exigere, *l.* 4. *in fin. infr. de jure fisci.* adde quæ scripsi ad *tit. de officio procurator. Cæsaris.* 18 Confessio præjudicat quoad personam interrogantis, non quoad alios: vel, Responsio facta in judicio non præjudicat respondenti, nisi respectu interrogantis. *Bart.* Confessio per errorem facta, probato errore revocari potest. vide tamen Socinum, *regula* 69.

19 De reconventione & mutuis actionibus, adde *l.* 11. *supr. de jurisd.* & *l.* 22. *supr. de judiciis.* Goth. De actorum cumulatione, & ne continentia causæ dividatur, v. Jo. Yanes. *rer. quotid. lib.* 2. *c.* 9. Ans. Adde Rebuff. ad *const. reg. in proœm. gloss.* 5. *num.* 117 Cujac. ad *Novell.* 96. *cap.* 2. & *in fin. Nov.* 99. S. L. 20 Connexæ natura ubi sunt causæ, ut in familiæ erciscundæ, communi dividundo, finium regundorum judicio, hujusmodi negotia coram uno judice explicari debent, etiamsi personæ sint diversæ jurisdictionis, seu fori: vel ideo, quod continentia causæ dividi non debeat. *l.* 10. *C. de jud.* quod reconventio ejusdem causæ eundem judicem efflagitet, utpote jam antea de causa instructum: ut denique evitetur absurditas, ne in quo unus judex condemnat, alter absolvat, & contrariæ sententiæ ferantur in una & eadem causa, *l.* 14. *C. de sent.* tum etiam, quod omnibus præsentibus sententiam ferri magis expedit: quinetiam causa conventionis & reconventionis eadem sententia terminanda est. vide Socin. *reg.* 41. 21 *Possint.* 22 *l.* 5. *C. arbitr. tutelæ.* 23 Cur? ut sciatur quatenus locupletes sint; facit *l.* 6. §. 1. *in fin. supr. de edend.*

24 *L.* 6. *Cod.* 2. §. 8. *Inst. de obligat. quæ ex delicto. Synops. Basil.* 60. *tit.* 5. 25 *Synops. eod. c.* 1. 26 V. §. 2. *infr. eod.* 27 *l.* 9. §. 2. *infr. eod.* 28 Bonæ fidei possessor non tenetur actione servi corrupti, *ut hic.* Imo tenetur noxali. *l.* 28. *si pr. de noxalib.* Dic, bonæ fidei possessorem servi corrupti actione non conveniri, quia sua re abuti se existimavit: neque dolo malo servum corrupit in fraudem domini: noxali vero conveniri ex facto ipsius servi. 29 Atqui tenetur lege Aquilia. *l.* 38. *supr. ad l. Aquil.* 30 *In princ.* §. 1. *supr. eod. l.* 2. *l.* 9. *C. ad l. Fab. de plagiar.* 31 *l.* 13. §. 7. *supr. de usufruct.* 32 Recepti servi tenetur, qui abscondendi causa servum recepit in suo vel alieno. *Synops. eod. cap.* 1. 33 *Subaud.* quam recipere. 34 *Persuadere* plus est, quam recipere, qui recepit servum, refugium tantum præstat, qui persuadet, impellit, atque cogit sibi obtemperare. Plus est etiam persuadere servo aliquid mali, quam eum vi ad malum compellere & cogere; hoc enim casu servus animo innocens esse potest. Imo est, quia vi cogitur: priore casu, prorsus corruptus est. 35 *Al.* Sed persuadet etiam bonum consilium quis dando, potest suadere & malum. Budæus ita conatur emendare: sed persuadet, Græce καταπείθει, etiam bonum consilium. quam lectionem jejunis velut jejunam & inanem relinquo. 36 Vocabula hæc Gellius 12. *cap.* 9. appellat *media, communia*, quæ significare & capere possint duas intra se res contrarias: ancipitia, ex utroque versu. Hujus generis sunt tempestas, valetudo, facinus, dolus, gratia, industria, periculum, venenum, contagium, honor. Gellius *dicto loco.* Ita jure nostro, dolus, *l.* 1. *supr. de dolo.* Festus *in Doli voc.* Venenum *l.* 35. §. 2. ℱ. *de contrah. empt. l.* 3. §. 2. *infr. ad leg. Corn. de sicariis. l.* 236. *infr. de verb. signif. ubi ad eam rem citatur Homeri versus.* & apud auctorem *Synops. Basil.* [illegible] 2. *c.* 236. τῶν μέσων ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦ φαρμάκου, καὶ δεῖ προστίθεσθαι καλὸν ἢ κακόν. 37 Hæc verba frustra multi tentarunt interpolare. adi Plazam [illegible] 7. Alciat. *lib.* 2. *prætermissorum*, Budæum, Catellian. Cottam. & Benedict. Capram *in Reg. Mod.* 38 Adde *l.* 52. §. 19. *in fin. infr. de furt.* 39 *l.* 4. *C. de furt.* 40 Καλὸν, *bonum. Synops. Basil. eod. c.* 1. Porro frugi dicebantur, consummate probi. Ita L. Calpurnius Piso, Frugi appellatus ob mores, Pedianus *in Pison.*, Cicero *in Verrem.* Porro a fruendo, frux frugis est. 41 Corrumpit, qui facit deteriorem, ut si quis fugituro modum monstret, aut fugam ejus laudet. *Synops. eod. cap.* 1. Corrumpit denique, qui vel ex bono malum, vel ex malo deteriorem facit. 42 *d. l.* 52. §. 19. 43 Vide *l.* 225. *infr. de verb. signif.* 44 Κακότεχνος. *Synops. Basil. tit. cap.* 1. 45 *Minus.* 46 *Subaudi*, servo. Actoris enim servi munus rationes dominicas conficere, *ut hic.* vid. *l. ult. supr. de offic. Præf.* 47 Suasio fit pretio, vel verbis. 48 ἀπαλείψῃ, ἢ πλαστεύσῃ, ἢ φυρτάσῃ, hoc est, *deleat, adulteret, turbet. d. c.* 1. 49 *Adulterare* dicit μεταφορικῶς, pro corrumpere (ad metaphoras autem, vel necessitatis & penuriæ, vel elegantiæ causa descendimus) sic, adulterina moneta, nummi adulterini, pro falsis: ambulatoria voluntas, pro libera: cunabula, pro initiis, & sexcenta alia in jure, de quibus v. Alciatum, *tr. de verb. sign.* & Oldend. *in fin. oper.*

2. PAU-

2. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

VEl luxuriosum [1] vel contumacem [2] fecit: quive, ut stuprum [3] pateretur [4], persuadet.

De dolo persuadentis, & lusu. 1. *Si quis persuaserit servo in tectum ascendere, vel in puteum descendere.*

3. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

DOlo malo adjecto calliditatem [5] notat Prætor ejus, qui persuadet. Cæterum, si quis sine dolo deteriorem fecerit, [non notatur]: Et si lusus [6] gratia fecit, non tenetur [7]. §. 1. Unde quæritur, si quis servo alieno suaserit *in tectum ascendere*, vel *in puteum* [8] *descendere*: & ille parens ascenderit vel descenderit, & ceciderit, crusque [9] vel quid aliud fregerit, vel perierit, an teneatur? Et, si quidem sine dolo malo fecerit, non tenetur: si dolo malo, tenebitur.

4. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

SEd commodius est, utili lege Aquilia eum teneri [10].

De dolo recipientis. 1. *Si quis persuaserit servo, quem liberum putabat.* * 2. *De confitente.* 3. *Si servus fecisse dicetur.* 4. *Ad quod tempus refertur hæc actio.*

5. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

DOli verbum etiam ad eum, qui recepit [11], referendum est: ut non alius teneatur, nisi qui dolo malo fecerit [12]. cæterum si quis, ut [13] domino custodiret, recepit, vel humanitate vel misericordia [14] ductus, vel adprobata atque justa ratione, non tenebitur.

§. 1. Si quis dolo malo persuaserit quid servo, quem liberum putabat, mihi videtur, teneri [15] eum oportere: majus enim delinquit, qui liberum putans corrumpit: & ideo, si servus fuerit, tenebitur. §. 2. Hæc actio etiam adversus fatentem *in duplum* est [16], quamvis [17] Aquilia inficiantem duntaxat coërceat [18].

§. 3. Si servus servave fecisse [19] dicetur, judicium cum noxæ deditione redditur. §. 4. Hæc actio refertur ad tempus servi corrupti, vel recepti: non ad præsens: & ideo [&] si decesserit, vel alienatus [20] sit, vel manumissus, nihilo minus locum habebit actio; nec extinguitur manumissione semel nata actio [21]:

6. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

PRæteritæ enim utilitatis æstimatio in hoc judicium versatur:

7. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

NAm & mali servi forsitan consequuntur libertatem [22]; & posterior causa interdum tribuit manumissionis justam rationem.

An heres agat.

8. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

SEd & heres ejus, cujus servus corruptus est, habet hanc actionem [23]: non solum si manserit in hereditate servus, sed & si exierit, forte legatus [24].

De servo communi, 1. *Aut cujus usufructus alienus est, recepto vel corrupto.* 2. *De duplo.* 3. *De servo depretiato.*

9. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

SI quis servum communem meum & suum corruperit [25], apud Julianum lib. IX. Digestorum quæritur, an hac actione teneri possit? Et ait, teneri eum socio [26]: præterea, poterit & communi dividundo, & pro socio, si socii [sint], teneri, ut Julianus ait. Sed cur deteriorem facit Julianus conditionem socii, si cum socio agat, quam si cum extraneo agit? nam qui cum extraneo egit, sive recepit, sive corruperit, agere potest: qui cum socio, sine [27] alternatione, id est, si corrupit: nisi forte non putavit Julianus, hoc cadere in socium [28]: nemo enim suum recipit: sed si celandi animo recepit, potest defendi, teneri eum. §. 1. Si in servo ego habeam usumfructum, tu proprietatem, si quidem a me sit deterior factus, poteris mecum experiri: si tu id feceris, ego agere utili actione possum: ad omnes [29] enim corruptelas hæc actio pertinet: & interesse fructuarii [30] videtur, bonæ frugi servum esse, in quo usumfructum habet. Et si forte alius eum receperit, vel corruperit, utilis actio fructuario competit. §. 2. Datur autem actio, *quanti* [31] *ea res erit, ejus dupli* [32]. §. 3. Sed quæstionis est, æstimatio utrum ejus duntaxat fieri debeat, quod servus in corpore vel in animo damni senserit, hoc est, quanto vilior servus factus sit, an vero & cæterorum? Et Neratius ait, tanti [33] condemnandum corruptorem, quanti [34] servus ob id, quod subreptus sit, minoris sit.

De re[illegible]s, quas secum servus abstulit.

10. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

IN hoc judicio etiam rerum æstimatio [35] venit, quas secum abstulit: quia omne damnum duplatur [36]: neque interest, ad eum perlatæ fuerint res, an ad alium: sive etiam consumptæ sunt: etenim justius est, eum teneri, qui princeps [37] fuerit delicti, quam eum quæri, ad quem res perlatæ sunt.

De furtis postea factis. 1. *De instrumentis corruptis.* 2. *De concursu hujus, & aliarum actionum.*

11. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

NEratius ait, postea furta facta in æstimationem non venire: Quam sententiam veram puto: nam & verba Edicti, *quanti* [38] *ea res erit*, omne detrimentum recipiunt. §. 1. Servo persuasi, *ut chirographa debitorum corrumpat*, videlicet tenebor. Sed si consuetudine peccandi postea rationes [39], cæteraque similia instrumenta subtraxerit vel interleverit [40], deleverit, dicendum erit, corruptorem horum nomine non teneri. §. 2. Quamvis autem, rerum subtractarum nomine, *servi corrupti* competat actio, tamen & [41] *furti* agere possumus: *ope* enim *consilio* sollicitatoris videntur res abesse [42]: nec sufficiet, alterutra actione egisse: quia altera alteram non minuit. Idem & in eo, qui servum recepit [43], & celavit, & deteriorem fecit, Julianus scribit: Sunt enim diversa [44] maleficia furis, & ejus, qui deteriorem servum facit. Hoc amplius, & *condictionis* nomine tenebitur. Quamvis enim condictione hominem, pœnam autem furti actione consecutus sit, tamen & quod interest, debebit consequi actione servi corrupti:

12. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

QUia manet reus obligatus, etiam rebus redditis.

De tempore hujus actionis, de successoribus. 1. *De servo hereditario corrupto.*

13. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

HÆc actio perpetua [45] est, non temporaria, & heredi [46], cæterisque successoribus competit: in heredem non dabitur, quia pœnalis est. §. 1. Sed & si quis servum hereditarium corruperit, hac actione tenebitur: sed & petitione [47] hereditatis [48], quasi prædo, tenebitur:

1. *De filiofam. corrupto.* 2. *Si communis,* 3. *Vel fructuarius servus corruperit.* 4. *De servo pignerato corrupto.* 5. *De duplo.* 6. *De furto.* 7. *De damno, de servo locato.* 8. *De servo depretiato,* 9. *Vel facto inutili.*

14. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

UT tantum veniat in hereditatis petitionem, quantum in hanc actionem. §. 1. De filio filiave familias corruptis huic Edicto locus non est [49]: quia *servi corrupti* constituta actio est, qui [50] in patrimonio nostro esset: & pauperiorem se factum esse dominus probare potest, dignitate & fama domus integra manente: sed [51] utilis [52] competit, officio judicis æstimanda: quoniam interest nostra [53], animum liberorum nostrorum non corrumpi.

§. 2. Si servus communis, meus & tuus, proprium meum servum corruperit [54], Sabinus, non posse agi cum socio: perinde atque si proprius meus servus corrupisset conservum. Item, si servus communis extraneum corruperit, videndum est, utrum cum duobus agi debeat, an & cum singulis, exemplo cæterarum noxarum? Et magis est, ut unusquisque in solidum teneatur, altero autem solvente, alterum liberari [55]. §. 3. Si is, in quo usumfructum habeo, servum meum corruperit, erit mihi actio cum domino proprietatis. §. 4. Pignoris dati nomine debitor habet hanc actionem [56]. §. 5. In hac actione non [57] extra rem duplum est: id enim, quod damni datum est, duplatur [58].

§. 6. His consequenter & illud probatur, [ut], si servo meo persuaseris, ut Titio furtum faciat, non [59] solum in id teneris, quo deterior servus effectus est, sed & in id, quod Titio præstaturus sim. §. 7. Item non solum, si mihi damnum dederit consilio tuo, sed etiam [60] si extraneo, eo quoque nomine mihi teneris, quod ego lege Aquilia obnoxius sim: aut si ex conducto [61] teneor alicui [62], quod ei servum locavi, & propter te deterior factus sit, teneberis & hoc nomine. Et si qua talia sint. §. 8. Æstimatio autem habetur in hac actione, quanti [63] servus vilior factus sit: quod officio judicis expedietur. §. 9. Interdum tamen & inutilis sit, ut non expediat talem servum habere. Utrum ergo & pretium cogitur dare sollicitator, & servum dominus lucrifaciat? an vero cogi debet dominus restituere servum, & pretium servi accipere? Et verius est, electionem domino dari: sive servum detinere cupit, & damnum, quanti deterior servus factus est, in duplum accipere: vel, servo restituto, si copiam hujus rei habeat, pretium consequi: quod si non habeat, pretium quidem simili modo accipere debet: cedere autem sollicitatori, periculo ejus, de dominio servi actio-

1 ἄσωτον, id est, *prodigum. Synops. Basil. ibid.* vide *l.* 15. *ff. de curat. furios.* 2 Erga dominum. *arg. l.* 5. *ff. de extraord. crim.* 3 ἢ αἰσχρῶς συγγενηθῆναι. *Synops. ibid.* ubi Scholiastes ita exponit τὰ τῶν γυναικῶν ὑπομεῖναι. 4 *l.* 6. *ff. ad l. Jul. de adult.* 5 *l.* 1. §. 2. *ff. de dolo.* 6 Lusus gratia quod fit delictum, non obligat eum, qui facit, *ut hic.* alias nemo ex lusu & joco obligatur. dixi ad *l.* 3. *in fin. ff. de oblig. & act.* 7 Si modo lusus non fuit periculosus. *l.* 10. *supr. ad l. Aquil.* 8 §. *ult. Inst. de l. Aquil.* 9 Adde *l.* 54. *ff. de act. empt.* 10 *d.* §. *ult.* 11 *l.* 1. *infr. de receptatoribus.* 12 *Recepit.* 13 *Synopsis eod. cap.* 3. adde *l.* 43. §. 3. *ff. de furtis.* 14 Misericordia qui alienum servum retinet, non tenetur, *ut hic.* at is, qui misericordia ductus solvit compeditum, in factum actione tenetur, *l.* 7. §. 7. *supr. de dolo.* §. *ult. in fin. Inst. de l. Aquil.* & qui eadem miseratione custodiam mittit, militiam mutat. *l. ult.* §. 2. *infr. de custod. reor.* 15 *Synops. Basil. eod. c.* 4. *de servo corrupto. & lege Aquilia. l.* 45. §. 2. *supr. ad l. Aquil.* 16 Vide *l.* 9. §. 2. *infr. eod.* 17 Servi corrupti actio in duplum coërcet confitentem: Aquilia, inficiantem, *ut hic. d. c.* 4. 18 Simplo. *l.* 23. §. 10. *supr. ad l. Aquil.* 19 Hoc est, sollicitasse alium, ὑπονοθεύειν, Græcis, *d. c.* 4. 20 Vide *l. ult. ff. arborum furtim cæsarum.* 21 *l.* 56. *ff. de oblig. & act.* adde *l.* 55. *in fin. ff. ad l. Aquil.* 22 Ut & nequam liberi a patre interdum cum convicio instituuntur heredes, & ex ejus testamento aliquid percipiunt. *l.* 48. §. 1. *ff. de heredib. inst. l.* 13. *C. quibus ex caus. infamia.* 23 *l.* 13. *in pr.* & §. 1. *ff. eod.* 24 Idem in actione furti *l.* 47. *infr. de furt.* 25 Contraria huic legi videtur *l.* 14. §. *si servus. infr. eod.* sed Græci sic conciliant: quia hic ponit socium communem servum corrupisse: ibi vero servum communem corrupisse servum proprium unius ex dominis. *Mod.* 26 Socius, si quid in re communi commisit, tenetur socio. *l.* 16. §. 4. *supr. famil. l.* 10. *supr. commun. divid. l.* 47. *infr. pro socio.* 27 Socius non agit adversus socium, servi recepti sed corrupti tantum. Cur? quia socius recepti vix teneri potest, qui suum servum recepit: nisi celandi animo receperit. 28 Vide *l.* 51. *infr. pro socio.* 29 Ergo & ad adulteria. vide *l.* 6. *ff. ad leg. Jul. de adulteriis.* adde *l.* 1. *in fin. l.* 2. *supr. eod.* adde & exempla ex *l.* 52 §. 23. & 24. *ff. de furtis.* tametsi apertius hic legeretur *omnium*, quam *omnes*: omnium inquam, ut referas ad proprietarium, & fructuarium, de quibus in hac facti specie agitur. 30 *l.* 11. *in fin. supr. ad l. Aquil.* 31 *l.* 1. *in pr. ff. eod.* 32 *d. l.* 1. *l.* 5. §. 2. *supr. eod. l.* 13. *l.* 14. *in princ.* §. 5. *ff. eod.* 33 *Synops. Basil. eod. c.* 8. 34 *l.* 1. *ff. eod. l.* 14. §. 8. *ff. eod.*

35 V. *l.* 8. *ff. arborum furtim cæsarum.* 36 V. *l. un. C. de sent. quæ pro eo, quod interest.* 37 Facit *l.* 1. §. 11. *supr. si quadrupes. l.* 52. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.* 38 *Quanti res est* formula omne detrimentum continetur. 39 *l.* 1. §. 5. *supr. eod.* 40 V. *l.* 12. *C. de testament. ordin.* 41 *l.* 16. *in fin. infr. eod.* 42 V. *l.* 36. *infr. de furtis.* 43 V. *l.* 14. *C. de furtis.* 44 Id est, duo: facit *l.* 2. §. *penult. infr. de privatis delict. l.* 4. *C. hoc tit.* 45 *Synops. Basil. eod. c.* 11. 46 *l.* 8 *supr. eod.* 47 *l.* 11. *l.* 14. *supr. de petit. hered.* 48 In quam tantum venit, quantum in hanc actionem, servi corrupti scil. & ita in duplum actio hereditaria servi corrupti datur, cum tamen actio legis Aquiliæ in petitionem hereditatis ad simplum veniat, *l.* 20. §. 4. *ff. de petit. heredit.* non ad duplum, quod ex inficiatione crescit. Cur tam varie? vel ideo quod hæc, servi corrupti sc. ab initio pœnalis est, illa non item. Hæc igitur in hereditatem inventa est: illa non æque. Reus enim a defuncto nondum conventus, negare nihil potuit, & ita hereditati dupli nomine teneri non debuit, cum Aquilia in duplum adversus solum inficiantem sit concepta. Est autem receptum, ut quæ in corpore hereditatis non includuntur, ea heredem non respiciant. Vid. Zas. 1. *Resp.* 14. 49 Cur potius, quam servi? vel ideo, quod servo corrupto minuitur solum domini patrimonium, dignitate salva familiæ: in filio omnino secus. Prætor autem neminem sanum existimavit provulgaturum suam infamiam: poterit tamen parens in corruptorem filii utili actione experiri verbis obscuris, temperatis, mollioribus, ut non faciat mentionem probri, quod suæ contigit domui, in qua officio judicis æstimabitur quidquid ex filio commodi perciperet pater, si esset bonus & frugi: adde *l.* 14. §. 13. *ff. de furt.* vide Cujac 17. *observ.* 11. 50 Servi corrupti actio constituta est de servo, qui sit in nostro patrimonio: unde constat ob filium, & filiam corruptam, directam saltem non competere servi corrupti actionem: ut qui non sint in nostro patrimonio, sed utilem. adde *Synops. Bas. eod. c.* 11. 51 Actio utilis de filiofamilias corrupto competit, *ut hic.* ut & Aquilia de eo vulnerato. *l.* 5. *in fin. supr. ad l. Aquil.* 52 V. *l.* 11. *infr. de præscriptis* 53 Ex eo tentat *Zas.* hic probare, hanc actionem hodie locum habere in iis, qui nobis serviunt. 54 V. *l.* 27. §. 1. *supr. ad l. Aquil.* 55 *l.* 20. *ff. de interrog.* 56 *l.* 30. §. 1. *supr. ad l. Aquil.* 57 Id est, duplum, seu dupli pœna non præstatur ultra rem ipsam: sed res ipsa tantum duplatur. 58 V. *l.* 9. §. *penult. supr. eod.* 59 *Synops. Basil. d. c.* 18. 60 *d. c.* 11. 61 V. *l.* 52. §. 2. *ff. de furtis.* 62 Adde *l.* 45. *in fin. ff. locati.* 63 V. *l.* 9. *in fin. supr. eod.*

nibus. Quod tamen de restitutione hominis dicitur, tunc locum habet, cum de homine vivo agitur. Quid autem si manumisso eo agatur? non facile apud judicem audietur, dicendo, ideo se manumisisse, quoniam habere noluerat domi: ut & pretium habeat, & libertum.

De contemptione domini.

15. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

COrrumpitur [1] animus servi, & si persuadeatur ei, ut dominum contemneret [2].

De servo manumisso.

16. ALFENUS [Varus] lib. 2. Digestorum.

DOminus servum dispensatorem [3] manumisit: postea rationes ab eo accepit: &, cum eis non constaret, comperit apud quandam mulierculam pecuniam eum consumpsisse: Quærebatur, possetne agere servi corrupti cum ea muliere, cum is servus jam liber esset? Respondi, posse: sed etiam [4] furti de pecuniis, quas servus ad eam detulisset.

Si uxor conveniatur.

17. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

SErvi corrupti nomine, & constante matrimonio, marito in mulierem datur actio: sed, favore [5] nuptiarum, in simplum [6].

TIT. IV.
DE FUGITIVIS [7].

De eo, qui fugitivum celat. 1. *De his, qui fugitivum admittunt, aut protegunt, & de his, qui reddunt vel exhibent.* 2. *De fugitivo inquirendo,* 3. *Et in publicum deducendo,* 4. *Et custodiendo.* 5. *Qui dicuntur* fugitivi. 6. *Quid sit* in publicum deducere. 7. *De fugitivo custodiendo:* 8. *Et ad Magistratum deducendo, ejus nomine, & notis, domino edendis.*

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

IS, qui fugitivum celavit, fur est [8]. §. 1. Senatus censuit: *Ne fugitivi* [9] *admittantur in saltus* [10] *: neque protegantur a villicis* [11], *vel procuratoribus possessorum:* [&] *multam* statuit: *his autem, qui intra viginti* [12] *dies fugitivos vel dominis reddidissent, vel apud Magistratus exhibuissent, veniam in ante actum dedit.* † Sed & *deinceps* eodem Senatusconsulto *impunitas* [13] *datur ei, qui intra præstituta tempora, quam repperit fugitivos in agro suo, domino vel Magistratibus tradiderit.* §. 2. Hoc autem Senatusconsulto *aditum* [14] etiam *dedit militi vel pagano, ad investigandum fugitivum in prædia Senatorum vel paganorum* [15]. Cui rei etiam lex Favia prospexerat, & Senatusconsultum Modesto [16] Consule factum, *Ut fugitivos inquirere volentibus literæ* [17] *ad Magistratus dentur: multa etiam centum solidorum in Magistratus statuta, si, literis acceptis, inquirentes non adjuvent. Sed & in eum, qui quæri apud se prohibuit, eadem pœna statuta.* † Est etiam generalis Epistola Divorum Marci & Commodi, qua declaratur, & Præsides, & Magistratus, & milites stationarios [18] dominum adjuvare debere in inquirendis fugitivis: & ut inventos redderent, & ut hi, apud quos delitescant, puniantur, si crimine contingantur [19].

§. 3. Unusquisque eorum, qui fugitivum adprehendit, in publicum deducere debet. §. 4. Et merito monentur Magistratus, eos diligenter [20] custodire, ne evadant. §. 5. *Fugitivum* accipe, & si quis erro sit. Fugitivi autem appellatione, ex fugitiva natum non contineri, Labeo lib. 1. ad Edictum scribit. §. 6. *In publicum deduci* intelliguntur, qui [21] Magistratibus municipalibus traditi sunt, vel publicis ministeriis. §. 7. Diligens custodia etiam vincire permittit.

§. 8. Tamdiu autem custodiuntur, quamdiu ad Præfectum Vigilum [22], vel ad Præsidem deducantur: eorumque nomina, & notæ, & cujus se quis esse dicat, ad Magistratus deferantur: ut facilius adgnosci & percipi fugitivi possint. *Notæ* [23] autem verbo etiam cicatrices continentur. Idem juris est, si hæc [24] in scriptis publice vel in ædes proponas.

Pœna fugitivi.

2. CALLISTRATUS lib. 6. Cognitionum.

FUgitivi simplices [25] dominis reddendi sunt: sed si pro libero se gesserint, gravius [26] coërceri solent.

De fugitivo inquirendo.

3. ULPIANUS lib. 7. de officio Proconsulis.

DIvus Pius rescripsit, eum, qui fugitivum vult requirere in prædiis alienis, posse adire Præsidem, literas [27] ei daturum, & si ita res exegerit, apparitorem quoque, ut ei permittatur ingredi [28], & inquirere: & pœnam eundem Præsidem in eum constituere, qui inquiri non permiserit. † Sed & Divus Marcus Oratione, quam in Senatu recitavit, facultatem dedit ingrediendi tam Cæsaris, quam Senatorum [29], & paganorum prædia volentibus fugitivos inquirere: scrutarique cubilia atque vestigia occultantium.

De fugitivo custodiendo, & ad Præsidem transmittendo.

4. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

LImenarchæ [30], & stationarii [31] fugitivos deprehensos recte in custodia retinent. Magistratus municipales ad officium Præsidis provinciæ vel Proconsulis comprehensos fugitivos recte transmittunt.

Si fugitivus in arenam se dederit.

5. TRYPHONINUS lib. 1. Disputationum.

SI in arenam fugitivus servus se dederit, ne isto quidem periculo discriminis [32] vitæ tantum [33] sibi irrogato potestatem domini evitare poterit: nam Divus Pius rescripsit, omnimodo eos dominis suis reddere [34], sive ante pugnam ad bestias, sive post [pugnam], quoniam interdum, aut pecunia interversa, aut commisso aliquo majore maleficio, ad fugiendam inquisitionem, vel justitiam animadversionis, in arenam se dare mallent. Reddi ergo eos oportet.

TIT. V.
DE ALEATORIBUS [35].

Edictum. 1. *De mutuis rapinis collusorum.* 2. *De loco & tempore.* 3. *Quæ actiones furto facto negantur.* 4. *De eo, qui compulit ludere.*

1. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

PRætor ait: *Si* [36] *quis eum, apud quem alea lusum esse dicetur, verberaverit, damnumve ei dederit: sive quid eo tempore* [37] *ejus subtractum est, judicium non dabo* [38] *: In eum qui aleæ ludendæ causa vim intulerit, uti quæque res erit, animadvertam.* §. 1. Si rapinas fecerint inter se collusores, vi bonorum raptorum non denegabitur actio: *susceptorem* enim duntaxat prohibuit vindicari, non & collusores, quamvis & hi indigni videantur. §. 2. Item notandum, quod susceptorem *verberatum*, quidem, & *damnum passum*, ubicunque & quandocunque, non vindicat: verum furtum factum domi, & eo tempore, quo alea ludebatur, licet lusor non fuerit, qui quid eorum fecerit, impune fit. *Domum* autem pro habitatione & domicilio [39] nos accipere debere, certum est. §. 3. Quod autem Prætor negat, *se furti actionem daturum*, videamus, utrum ad pœnalem actionem solam pertineat: an & si ad exhibendum velit agere, vel vindicare, vel condicere? Et est relatum apud Pomponium, solummodo pœnalem actionem denegatam, quod non puto verum [40]: Prætor enim [41] simpliciter ait, *si quid subtractum erit, judicium non dabo.* §. 4. *In eum*, inquit, *qui aleæ ludendæ causa vim intulerit, uti quæque res erit, animadvertam.* Hæc clausula pertinet ad animadversionem ejus, qui compulit ludere, ut aut multa multetur, aut in lautumias [42], vel in vincula publica ducatur.

De ludis tam concessis, quam vetitis.

2. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

SOlent enim quidam & cogere ad lusum, vel ab initio, vel victi, dum retinent. §. 1. Senatusconsultum vetuit in pecuniam ludere: præterquam [43] si quis certet hasta [44], vel pilo jaciendo, vel currendo, saliendo [45], luctando [46], pugnando: quod virtutis causa fiat:

3. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

[IN] quibus rebus ex lege Titia, [& Publicia] & Cornelia etiam sponsionem [47] facere licet: Sed ex aliis [48], ubi pro virtute certamen non fit [49], non licet.

1. *Si servus, aut filiusfamilias luserit.* 2. *De parente & patrono.*

4. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

1 *Synops. Basil. eod. cap.* 13. 2 Puta ut contumax esset, peculium intricaret, rationes dominicas intercideret, adulteraret, turbaret, *l.* 1. *in fin. l.* 2. *supr. eod.* ad infamandum dominum confugeret ad statuam, *l.* 5. *infr. de extr. crim.* 3 *Dispensator* is dicebatur, cujus munus διοικεῖν, ἢ δανείζειν τὰ δεσποτικὰ χρήματα, administrare, vel fœnori occupare pecuniam domini. *Synops. Basil. eod. c.* 14. 4 *l.* 11. §. 2. *supr. eod.* nec enim manumissione extinguitur semel nata actio. *l.* 5. *in fin. supr. eod.* 5 Favor is est nuptiarum, aut potius matrimonii, ut actio conjugi in alterum conjugem detur in simplum, quæ in alium daretur in duplum. 6 Id est, de damno in factum, *l.* 2. *C. rerum amotarum.*

7 *L.* 6. *Cod.* 1. *Synops. Basilic. lib.* 60. *tit.* 7. *c.* 1. Goth. Adde Cujac. *lib.* 21. *observ.* 11. S. L. 8 *l.* 6. *infr. ad leg. Fab. de plagiar.* 9 *l.* 12. *C. de agricolis.*

10 Inde saltuarius, qui Glossis ἀγροφύλαξ & ὀρεοφύλαξ. 11 Multantur οἰκονόμοι καὶ προκουράτορες τῶν κτητόρων, id est, œconomi & procuratores possessorum, qui fugitivum recipiunt, & celant. *Synopsis Basil. eod. l.* 1. Fuerint igitur Villici, de quibus *hic*, οἰκονόμοι unde Glossis Villicus, οἰκονόμος, ἐνοικολόγος, καὶ ὁ κατὰ ἀγρὸν οἰκονόμων. 12 *Synopsis Basil. d. c.* 1. 13 Vide *l.* 65. *ff. de furtis.* 14 *l.* 3. *in fin. infr. eod.* 15 Et hoc speciale est, nam hodie requisitio rei furtivæ non admittitur, ut olim, §. 4. *circa fin. Inst. de obl. quæ ex delicto.* vide tamen *l.* 3. *infr. eod.* 16 Senatusconsultum Modestinum observa. adde *l.* 3. *ff. eod.* 17 *l.* 3. *ff. eod.* 18 *l.* 4. *infr. eod.*

19 Contingi crimine, est criminis conscium, aut participem esse. 20 ἀσφαλῶς, tuto. *Synops. Basil. d. c.* 1. 21 *l.* 3. §. 9. *infr. de tab. exhib.* 22 *l. ult. in fin. supr. de off. præf. vig.* 23 Solebant fugitivi notis, vel literis compungi. Tales *stigmatiæ*, seu *subverbustæ* dicebantur: subverbustæ, inquam, quasi verubus usti, seu subverubustæ. *Festus, Plautus.* Tertull. de *pallio:* Libertinos, in equestribus: subverbustos, in liberalibus: dedititios, in ingenuis: rupices, in urbanis: scurras, in forensibus: paganos, in militaribus. Hinc illud τὸν δραπέτην (inquit Clemens Alexand. 3. παιδείας) στίγματα δείκνυσι & Petronius Arbiter, *Notum fugitivorum epigramma:* & Quintilianus: *si quis fugitivo stigmata scripserit.* Solebant interdum pedum amputatione multari, si ad barbaricum confugissent. *l.* 3. *C. hoc tit.* ita desertoribus crura & poplites incidi jussit Cassius, Volcatius Gallicanus *in ejus vita.* Plerique reorum in cruribus, furis & frontibus notabantur, veluti lege Remnia, quorum postremum sublatum fuit. vide *l.* 17. *C. de pœnis.* Porro, ut ad στίγματα revertar, stigmata etiam fabricensibus & aquariis inurebantur. vid. quæ notavi ad *l.* 3. *C. de fabricensib.* vid. Aus. *Epist.* 5. adde Ulpianum *in fragmentis* 1. *tit. de libertis.* §. 11. & tironibus: qua de re alias dixi ex Vegetio. Huc refer Phocylidis versum: στίγματα μὴ γράψῃς ἐπονειδίζων θεράποντα. 24 Fugitivis conquirendis, domini publice, vel in ædes fugitivum sibi esse proscribebant. 25 Fugitivi simplices opponuntur fugitivis, qui pro liberis se gerunt. *hac lege.* 26 *l.* 5. *in fin. infr. de manum.* 27 *l.* 1. §. 2. *ff. eod.* 28 Fugitivos nostros, vel in alienis ædibus invito domino conquirere possumus, *ut hic.* Quod jus Tholosæ & Biturigibus non servatur, ubi servi ipso ingressu civitatis, speciali privilegio, fiunt liberi: ita ut non possint vindicari a suis dominis. Boërius §. 1. *cons. Bituricensium.* 29 *d.* §. 2.

30 Portuum maritimorum (ex quibus frequens erat trajectus ad exteras nationes) custodes, *l.* 18. §. 10. *infr. de munerib. l.* 38. *C. de liberali.* Aristoteles eos vocat, 6. *Politic.* λιμενοφύλακας. horum munus videtur adumbrari in *l.* 2. §. 2. *C. de off. Præf. Præt. Af.* 31 Et hoc speciale est: nam utcunque crimina deferrent judicibus, vetiti sunt tamen aliquem (licet pro manifesto crimine) apud se habere in custodia. *l.* 1. *in fin. C. de curiosis. l.* 1. *C. de cohortalib. lib.* 12. forte quod eorum officium abjectum esset. *l.* 6. *C. de dignitatibus.* hoc interea constat, limenarchis adfuisse suos stationarios, ita dictos a portuum statione. *arg. l.* 59. *infr. de verb. sign.* 32 Quod subit in arenam se dando. 33 Lego *tanto:* magnum enim periculum vitæ sibi irrogat, qui se dat in arenam. 34 Id est, reddendos.

35 *L.* 3. *C.* 43. ubi de aleatoribus quædam notavi. adde *Nov. Leon.* 87. & *Synops. Basil.* περὶ κοτλιστῶν ἤτοι κυβιστῶν. 3. *tit.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 8. *p.* 34. 36 Vide quæ scripsi *ad l.* 1. *C. de furtis. l.* 12. *C. ad L. Fab. de plagiariis:* adde *Synops. Basil. eod. cap.* 1. 37 Ita quoque *Flor.* sed male: scribendum enim *Domo*, ut docet §. 2. *ff.* & *Synops. Basil. lib.* 3. *tit.* 2. 38 Susceptori aleatorum impune furtum & injuria fieri potest. 39 *l.* 5. §. 2. *infr. de injuriis. l.* 8. *in fin. l.* 22. §. 2. *infr. ad l. Jul. de adulter.* §. 8. *vers. domum. Inst. de injur.* 40 Temere hinc negativam a quibusdam sublatam arguit ratio sequens, vid. Anton. August. *lib.* 4. *Emendat. c.* 17. & ad §. *seq.* Cottam *in memorabil. in voc.* Latomiæ. *Mod.* 41 Generaliter & sine distinctione prolata, generaliter & sine distinctione accipiuntur. *Accurs.* 42 Alii *latumias*, & ita legitur 5. *in Verr.* duobus locis, quos vide; sed aliter apud Senecam: *ne nunc quenquam vestrum*, inquit, *decipiat nomen lautumiæ: illa animo meo lauta res est.* Seneca 9. *decl.* vide Cujac. 6. *observ.* 7. adde quæ scripsi *ad l.* 9. *supr. ex quib. caus. major. Græci legunt* εἰς λιθοτομίας, 3. *Synops. Basil.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 8. 43 Vide *l.* 2. *C. h. t.* & *quæ ibid. notavi.* 44 *Al.* disco: & ita Forcatulus legit, *c.* 20. *Cupidinis Jurisperiti.* Et vero Festus *in voce Pentathlum*, & *Quinquertium*, πένταθλον, seu Quinquertium, his quinque artibus constare scribit, jactu disci, jaculatione, cursu, saltu, lucta. Isidorus 18. *c.* 18. & *seq.* jactum, virtutem, cursum, saltum, luctationem numerat, *l.* 1. & *ultim. C. h. t.* totidem ludos recenset, hos nimirum, μονόβολον, κοντομονόβολον, κόντακον, κόντακα χωρὶς τῆς πόρπης, περιχύτην, ἱππικήν. Hic totidem numerantur, hasta vel pili jactus, cursus, saltus, lucta, & si voce *pugnando*, quæ in hac lege est, pugilatum intelligimus, aut sextus ludus erit, aut idem erit hastam & pilum jacere. Quod si ita fuerit, vix superiora conciliari poterunt.
45 *Al.* saltando. 46 Luctabantur toto corpore, pugnabant ipsis tantum pugnis. 47 Adde *l.* 108. *infr. de verb. obl.* 48 Sponsionem facere (*gager, parier*) non in omnibus ludis licet. 49 Adde *l.* 18. *in fin. infr. de præscr.*

Quod

QUod in convivio [1] vescendi causa ponitur, in eam rem familiæ ludere permittitur. §. 1. Si servus, vel filiusfamilias victus fuerit, patri, vel domino competit repetitio [2]. Item si servus acceperit pecuniam, dabitur in dominum de peculio actio, non noxalis: quia ex negotio gesto agitur. Sed non amplius cogendus est præstare, quam id, quod ex ea re in peculio sit. §. 2. Adversus parentes & patronos repetitio ejus, quod in alea lusum est, utilis ex hoc Edicto danda est.

TIT. VI.

SI [3] MENSOR [4] FALSUM MODUM DIXERIT.

1. De dolo, culpa, imperitia mensoris. 2. De renunciatione.

1. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

ADversus [5] mensorem agrorum Prætor in factum actionem proposuit, a quo falli nos non oportet: nam interest [6] nostra, ne fallamur in modi renunciatione: si forte vel [7] de finibus contentio sit, vel emptor scire velit vel venditor, cujusmodi ager veneat. Ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt Veteres, inter talem personam [8] locationem [& [9] conductionem] esse: sed magis operam beneficii loco præberi, & id, quod datur, ei ad remunerandum dari, & inde *honorarium* appellari; si autem ex locato [conducto] fuerit actum, dicendum erit, nec tenere intentionem. §. 1. Hæc actio *dolum* [10] *malum* dumtaxat exigit: visum est enim, satis abundeque coërceri mensorem, si dolus malus solus conveniatur ejus hominis, qui civiliter obligatus non [11] est: proinde, si imperite versatus est, sibi [12] imputare debet, qui eum adhibuit: sed & si negligenter, æque mensor securus erit. Lata culpa plane dolo comparabitur [13]. Sed & si mercedem accepit, non omnem culpam eum præstare, propter verba Edicti: utique enim scit Prætor, & mercede eos intervenire. §. 2. Is autem tenetur hac actione, qui *renunciavit*: sed renunciasse & eum accipere debemus, qui per [14] alium renunciavit,

1. De dolo ejus, cui mensor mandavit.

2. PAULUS lib. 25. ad Edictum.

VEl [15] per literas [16]. §. 1. Sed si ego tibi, cum esses mensor, mandaverim, ut mensuram agri ageres, & tu id Titio delegaveris [17], & ille dolo [malo] quid in ea re fecerit, tu teneberis: quia dolo malo versatus es, qui tali homini credidisti [18].

De dolo plurium mensorum. 1. De eo, cujus interest. 2. Si emptor, 3. Aut venditor plus dederit. 4. De mensore propter judicium adhibito. 5. De successoribus. 6. De servo mensore.

3. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

SI duobus mandavero, & ambo dolose fecerint, adversus singulos in solidum agi poterit: sed altero convento, si satisfecerit, in alterum actionem denegari oportebit. §. 1. Competit autem hæc actio ei, cujus interfuit falsum modum renunciatum non esse, hoc est, vel emptori, vel venditori [19], cui renunciatio obfuit.

§. 2. Pomponius tamen scribit, si emptor plus dederit venditori propter renunciationem, quia condicere potest quod plus dedit, agi cum mensore non posse: nihil enim emptoris interesse, cum possit condicere: nisi solvendo venditor non fuit, tunc enim mensor tenebitur [20]. §. 3. Sed si venditor majorem modum tradiderit fraudatus a mensore, consequenter dicit Pomponius, non esse actionem adversus mensorem: quia est ex vendito actio adversus emptorem: nisi & hic emptor solvendo non sit. §. 4. Idem Pomponius scribit, si propter judicium adhibitus mensor fraudaverit me in renunciatione, teneri eum, si ob hoc de judicio minus tuli. Plane si a Judice adhibitus, contra me renunciaverit dolo malo, dubitat, an teneri mihi debeat. Quod magis admittit [21]. §. 5. Hanc actionem heredi, similibusque personis dandam, Pomponius scribit: Sed in heredem, similesque personas denegandam, ait [22].

§. 6. Servi autem nomine magis noxale, quam de peculio, competere ait: quamvis civilis actio de peculio competat.

De tempore hujus actionis.

4. PAULUS lib. 25. ad Edictum.

HÆc actio perpetua est: quia initium rei non a circumscriptione, sed a suscepto negotio originem accepit [23].

De renunciatione dilata. 1. Si cum venditore actum sit. 2. Quibus in rebus hæc actio locum habet.

5. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

SI mensor non falsum modum renunciaverit, sed traxerit [24] renunciationem, & ob hoc evenerit, ut venditor liberetur [25], qui adsignaturum se modum intra certum diem [26] promisit, hæc actio locum non habet. Sed nec dari utilem debere, Pomponius ait. Erit ergo ad actionem de dolo decurrendum [27]. §. 1. Si, cum falsus modus renunciatus esset, emptor cum venditore ex empto egisset: agere poterit etiam cum mensore. Sed, si nihil ejus interest, condemnari mensorem non oportet. Quod si non de toto modo, qui deerat, cum venditore egerit, sed de minore: consequenter scribit Pomponius, de residuo cum mensore agi posse. §. 2. Hoc judicium latius [28] Prætor porrexit: nam, & si cujus alterius rei [29] mensuram falsam renunciavisse dicetur, hæc actio competit. Proinde, si in ædificii mensura fefellit, vel [in] frumenti, vel [in] vini;

6. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

SIve de itineris latitudine, sive de servitute immittendi projiciendique quæratur, sive aream, vel tignum, vel lapidem metiendo mentitus fuerit;

1. De mensore machinario. 2. De non mensore. 3. De architecto redemptore. 4. Tabulario.

7. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

VEl cujus alterius rei tenebitur. §. 1. Et si mensor machinarius [30] fefellerit, hæc actio dabitur. §. 2. Necnon illud quoque Pomponius dicit, etiam in eum, qui mensor non fuit, fefellit tamen in modo, competere hanc actionem. §. 3. Hoc exemplo etiam adversus architectum [actio] dari debet, qui fefellit; nam & Divus Severus, adversus architectum [31] & redemptorem [32] actiones dandas, decrevit. §. 4. Ego etiam adversus tabularium [33] puto actiones dandas, qui in computatione fefellit.

TIT. VII.

DE RELIGIOSIS [34] ET SUMPTIBUS FUNERUM [35] ET UT FUNUS DUCERE LICEAT.

De eo qui in funus impendit.

1. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

QUi propter funus [36] aliquid impendit, cum defuncto contrahere creditur, non cum herede [37].

De servo sepulto. 1. De illatione in locum alienum. De fructuario, de socio. 2. Edictum de eo, qui mortuum, ossave intulit, quo non debuit. 3. Definitio illationis. 4. Loci puri. 5. Sepulchri. 6. Monumenti. 7. De loco, in quo usufructus alienus est. 8. De loco serviente. 9. De agro pignerato.

2. IDEM lib. 25. ad Edictum.

LOcum, in quo *Servus* [38] sepultus est, religiosum esse, Aristo ait [39]. §. 1. *Qui mortuum in locum alienum intulit, vel inferre curavit, tenebitur in factum actione: In locum alterius* accipere debemus, sive in agro, sive in ædificio [40]. Sed hic sermo [41] *domino* dat actionem, non bonæ fidei possessori [42]: nam cum dicat, *in locum alterius*, apparet de domino eum sentire, id est, eo, cujus locus est. Sed & fructuarius inferendo tenebitur domino proprietatis. † An & socius teneatur, si ignorante socio intulerit, tractari potest? Est tamen verius familiæ erciscundæ, vel communi dividundo, conveniri eum posse.

§. 2. Prætor ait, *Sive homo mortuus, ossave hominis mortui, in locum purum alterius, aut in [id] sepulchrum, in quo jus non fuerit, illata esse dicentur: qui hoc fecit, in factum actione tenetur: & pœnæ pecuniariæ subjicietur.* §. 3. De ea autem *illatione* Prætor sensit, quæ sepulturæ causa fit. §. 4. *Purus* [43] autem *locus* [44] dicitur, qui neque sacer, neque sanctus [est], neque religiosus: sed ab omnibus hujusmodi nominibus vacare videtur. §. 5. *Sepulchrum* est [45], ubi corpus ossave [46] hominis condita sunt. Celsus autem ait: Non totus, qui sepulturæ destinatus est, locus religiosus fit, sed quatenus [47] corpus humatum est.

1 Alea ludere convivii causa licet. 2 *l. 26. infr. de injur. l. 225. infr. de verb. sign.* 3 *περὶ μετρητῶν ψευσαμένων περὶ τὸ μέτρον. Synops. Basil. 60. tit. 9. p. 507.* 4 De mensore machinario agitur *l. 7. §. 1. ff. eod.* de architecto *ibid.* §. 3. 5 Vid. Alciat. *lib. 3. dispunct. c. 15.* Zoannett. *lib. restit. ad ff. c. 6.* Vacon. *lib. 6. declar. jur. civil. c. 246.* Decium *ad l. edita. C. de edendo.* Mod. 6 Interest nostra non falli in renunciatione modi. 7 Mensor assumitur in finalibus quæstionibus, aut si quæstio sit, cujusmodi ager veneat. 8 Agriculturam & rem rusticam maximo honore inter veteres habitam fuisse hinc constat: hic enim mensoris opera beneficii loco accipitur. Idem esse, ait Bartolus in advocato, doctore, & medico, ut illis non locati, sed in factum competat actio. 9 Mensor, qui falsum modum agri litigiosi, aut venditi dixerit, in duplum tenetur. Nec enim est locatio, sed & in eum inutiliter locati conducti agitur. Nam quod mensori datur, non est merces, sed remuneratio, seu ἀντίδωρον. *Ita Synopsis Basilic. c. 1.* 10 Mensor ex dolo tantum, & magna negligentia tenetur, etiamsi mercedem acceperit. *Synops. Basilic. eod.* 11 Sed ex delicto ob dolum & latam culpam. 12 Negligenti qui quid committit, si damnum accidat, de se queri debet. §. 3. *in fin. Inst. quib. mod. re. §. ultim. in fine. Inst. de societat.* 13 *l. 29. ff. mandati.* adde *l.* 8. §. 3. *ff. de precario.* 14 Per alium qui modum agri renunciat mensor, ipse renunciasse videtur. 15 Renunciat igitur modum mensor per se, per alium, per literas, hoc est, præsens vel absens. 16 Literis quod agimus, ipsimet reapse fecisse intelligimur. 17 Id est, mandaveris. *Synops. d. c. 1.* 18 Electio mala culpæ species est. *l. 21. in fin. supr. de negotiis.* 19 Vide *l. 40. infr. de contr. empt.* 20 In residuum. adde *l. 5. §. 1. infr. eod.* 21 Adde *l. 18. §. 3. supr. de dolo.* 22 Quatenus est pœnalis. 23 Id est, hæc actio rem persequitur, & ex negotio originem habet. 24 Trahit renunciationem, qui eam differt. 25 Zoannett. *lib. restit. ad ff. c. 6.* legit, *læderetur*, quæ scriptura comprobatur a lib. Βασιλικῶν & placet Cujacio *lib. 7. observ. c. 36.* Mod. 26 Adde *l. 40. infr. de contr. empt.* 27 Est igitur huic affinis de dolo actio. Eodem modo tradunt interpretes, officii judicis implorationem huic actioni affinem, per quam imploratur emendari renunciatio modi, & postulatur exactius judicium peritiorum in ea arte: quod ad relationem medicorum extendit Jason *in l. 9. num. 10. supr. qui satisd.* 28 Non tantum in agro locus est huic in duplum actioni, sed & in aliis rebus, veluti domo, vino, frumento, servitutibus, & lapide. *Synopsis eod. c. 5.* 29 *l. 7. §. 1. ff. eod.* non male hoc referri potest ad mensores frumentarios, quorum meminit lex 26. *ff. de accusat. tutorum.* 30 Hæc actio competit, κατὰ μηχανικοῦ, adversus mechanicum fallentem dolo malo, & adversus non mensorem, qui tamen in modo fefellit, & adversus architectum, & redemptorem, & tabularium, qui in computatione fefellit. *Synopsis Basil. dict. cap. 5. Mechanicus* vero est, qui machinula, norma seu quadra utitur, ad designandum agrum quadratum aut trigonum: sicut mensor decempedator nuncupatur, quod decempeda, seu pertica ad hoc uti soleat. De controversiis agrorum, quæ per mensores dirimuntur, vide Cujac. 10. *observ.* 2. adde *titulum de mensoribus. 12. Cod.* 28. 31 Architectus. Hic enim divisiones partium omnium, incisionesque servat, & mensuris, & institutis operam fabricationibus stringit. vide *l. 2. C. de excusat. artif.* 32 κατὰ ἐργολάβου, *Synops. Basilic. d. c. 8.* qui sint ἐργολάβοι, vide *l. 39. ff. de rei vindic.* 33 Qui & calculator, *l. 1. §. 6. ff. de variis & extraord.* Græci διαψηφιστὴν vocant, qui pueros computandi artem docet.
34 *Subaudi* locis. 3. *Cod.* 44. & 13. *quæst. 2. & 3. Extr.* 28. *& 3. sex. 17. Synopsis Basilic.* 69. *tit. 1. cap. 2.* περὶ μνημείων καὶ δαπάνης ταφῆς, de monumentis & sumptu funeris, apud Paul. 1. *sent. 21. de sepulchris & lugendis.* Sane sepulchra, loca religiosa: imo & sacra, lege duodecim Tabul. inde mortui sacri Plutarcho *in Numa*, & Plin. 2. inde etiam factum esse suspicio est, ut thesauri in sepulchro, velut in sacro conderentur. Apulejus 4. *Metamorph.* Plautus *in Pseudolo.* inde etiam natum proverbium ἀκίνητα κινεῖς, id est, non movenda moves, Zenodotus opinatus est. Cæterum, de ratione sepulturæ, quando mortuus diceretur esse super terram, de ustrina, funere denicali sacro, humatione, sepultura, & sito cadavere, dixi *ad l. 28. in fin. infr. de stipulat. servorum.* & Varronem 5. *de lingua Lat.* adde Platonem 1. περὶ νόμων. 35 Id est, de actione funeraria, Paul. 1. *sent. 21. de sepulchris & lugendis. l. 14. §. 6. infr. eod.* Goth. Adde Joan. Baptist. Asin. *hic*, Aul. Gell. *lib. 4. c. 9.* Cæl. Rhodigin. *lib. 9. antiq. lect. c. 44.* Alexand. ab Alexandr. *lib. 3. Genial. dier. c. 2. & c. 7.* Ræward. *ad LL. 12. tabul. c. 15.* Vanderan. *in prolegom. lib. de privileg. credit. c. 1.* Brisson. *lib. 2. select. antiq. c. 15.* Rebuff. *de sentent. provisionalibus in præfat. n. 39.* præsertim de actione funeraria, ut de quadruplici antiquorum funere Wolfgang. Lazium *lib. 3. de republ. c. 18.* Mod. 36 εἰς ταφήν. *Synops. eod. c. 1.* & morbum. *l. 3. C. eod.* 37 Ab eo tamen recipit, ut & a patre, vel domino. Paul. *d. loco. §. ultim. l. 12. §. 2. l. 14. in fin. l. 31. §. 1. infr. eod.* idque primo loco deducitur. *l. pen. infr. eod.* 38 *Servus* tametsi jure civili nullius sit, sepultura tamen ejus, locus fit religiosus. 39 Dubitandi rationem præbebat abjecta servorum conditio, de qua vide *l. 3. in fin. ff. de capite minutis.* 40 Adde *l. 7. §. 1. l. 8. §. 3. infr. eod.* 41 Edicti *scil.* 42 Hinc constat, aliud esse bona fide rem possidere & ejus dominium habere. 43 Vide Macrob. 3. *Saturnal.* 3. 44 *l. 1. §. 2. infr. tit. prox. l. 6. §. 6. supr. comm. divid.* id est, in quem nemo illatus, *l. 6.* ager purus, *l. 9.* pura possessio, *l. 2. C. eod.* purum monumentum, *l. 6. in fin. infr. eod.* alias interdum *purus locus* ædificato opponitur: hinc etiam puræ areæ Varroni 4. *de lingua.* 45 *l. 3. §. 2. ff. de sepulchro.* 46 *Sepulchrum*, religiosum fit corpore aut ossibus hominis conditis. 47 Vide *l. 4. C. h. t.* Non fit locus religiosus, nisi in eum mortuus sit re ipsa illatus. *l. 4. §. 6. infr. ad leg. Jul. peculat.* Ideoque κενοτάφιον, non est locus

§. 6. *Monumentum* [1] est [2], quod memoriæ [3] servandæ gratia existat. §. 7. Si usumfructum quis habeat, religiosum locum non facit. Sed & si alius proprietatem, alius usumfructum habuit, non faciet locum religiosum: Nec proprietarius; nisi forte ipsum, qui usumfructum legaverit, intulerit, cum in alium locum inferri tam opportune non posset: Et ita Julianus scribit. Alias autem invito fructuario, locus religiosus non fiet: sed si consentiat fructuarius, magis est, ut locus religiosus fiat [4]. §. 8. Locum, qui servit, nemo religiosum facit; nisi consentiat is, cui servitus deberetur. Sed si [5] non minus commode per alium locum servitute uti potest, non videtur servitutis impediendæ causa id fieri: & ideo religiosus fit: Et sane habet hoc rationem. §. 9. Is, qui pignori dedit agrum, si in eum suorum [6] mortuum intulerit, religiosum eum facit: sed & si ipse inferatur, idem est. Cæterum alii concedere non potest;

3. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

EX consensu tamen omnium, utilius est dicere, religiosum posse fieri: idque Pomponius scribit.

De loco defuncti hereditario, vel legato.

4. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SCriptus heres prius, quam hereditatem adeat, patremfamilias mortuum inferendo, locum facit religiosum. Nec quis putet, hoc ipso *pro herede* [7] eum gerere: finge enim, adhuc eum deliberare de adeunda hereditate: Ego, etiamsi non heres eum intulerit, sed quivis alius, herede vel cessante, vel absente, vel verente ne pro herede gerere videatur, tamen locum religiosum facere puto: plerumque enim defuncti ante sepeliuntur, quam quis heres eis existet. Sed tunc locus fit religiosus, cum defuncti fuit: naturaliter enim videtur ad mortuum pertinere locus, in quem infertur: præsertim si in eum locum inferatur, [in] quem ipse destinavit, Usque adeo, ut, etiamsi in legatum locum sit illatus ab herede, illatione tamen testatoris fit religiosus: si modo [8] in alium locum tam opportune inferri non potuit.

De sepulchris familiaribus, & hereditariis.

5. GAJUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

FAmiliaria [9] sepulchra dicuntur, quæ quis *sibi familiæque suæ* constituit: *Hereditaria* [10] autem, quæ quis *sibi, heredibusque suis* constituit:

1. *De monumento & cenotaphio.*

6. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

VEl quod paterfamilias jure hereditario adquisiit [11]. Sed in utroque [12], heredibus quidem, cæterisque successoribus, qualescunque [13] fuerint, licet sepeliri [14], & mortuum inferre: etiam si ex minima parte heredes ex testamento vel ab intestato sint: licet non consentiant alii. Liberis [15] autem cujuscumque sexus vel gradus, etiam filiisfamilias, & emancipatis, idem jus [16] concessum est: sive extiterint heredes, sive sese abstineant [17]. Exheredatis autem, nisi [18] specialiter testator justo odio commotus eos vetuerit, humanitatis gratia tantum sepeliri, non etiam alios præter suam posteritatem inferre, licet. † *Liberti* [19] autem nec [20] sepeliri, nec alios inferre poterunt [21], nisi heredes extiterint patroni: Quamvis [22] quidam inscripserint [23], *monumentum sibi libertisque* [24] *suis fecisse*: & ita Papinianus respondit: & sæpissime idem constitutum est. §. 1. Si adhuc monumentum purum [25] est, poterit quis hoc & vendere & donare. Si [26] Cenotaphium sit, posse hoc venire, dicendum est: nec enim esse hoc religiosum, Divi Fratres rescripserunt.

De eo, qui mortuum intulit in locum. 1. *Aut monumentum alienum.*

7. GAJUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

IS [27], qui intulit mortuum in alienum locum, aut tollere id, quod intulit, aut loci pretium præstare cogitur per in factum actionem, quæ tam heredi, quam in heredem competit, & perpetua est.

§. 1. Adversus eum, qui in alterius arcam [28] lapideam [29], in qua adhuc mortuus non erat conditus, mortuum intulerit, utilem [30] actionem in factum Proconsul [31] dat: quia non proprie vel in sepulchrum, vel in locum alterius, intulisse dici potest.

Si loci dominus ossa aut corpus illatum effodiat. 1. *De eo, qui locum religiosum pro puro vendidit.* 2. *De illatione in locum publicis usibus destinatum.* 3. *Quid sit* locus purus. 4. *Quibus datur hæc actio.* 5. *De eo, qui prohibitus est inferre, quo jus inferendi habuit.*

8. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

OSsa [32], quæ ab alio illata sunt, vel corpus, an liceat domino loci effodere vel eruere sine decreto Pontificum [33], seu jussu Principis, quæstionis est? Et ait Labeo, expectandum [34] vel permissum Pontificale [35], seu jussionem Principis [36]: alioquin injuriarum [37] fore actionem adversus eum, qui ejecit. §. 1. Si locus religiosus pro [38] *puro* venisse dicetur, Prætor in factum actionem in eum dat ei, ad quem ea res pertinet: quæ actio & in heredem competit, cum quasi ex empto actionem contineat. §. 2. Si in locum publicis usibus [39] destinatum intulerit quis mortuum, Prætor in eum judicium dat, si dolo fecerit: [&] erit extra ordinem plectendus, modica tamen coërcitione: sed, si sine dolo, absolvendus est.

§. 3. In hac autem actione, *loci puri* appellatio & [40] ad ædificium producenda est. §. 4. Nec solum domino hæc actio competit, verum ei quoque, qui ejusdem loci habet usumfructum, vel aliquam servitutem [41]: quia jus prohibendi etiam hi habent.

§. 5. *Ei* [42], *qui prohibitus* [43] *est inferre in eum locum, quo ei jus inferendi esset, in factum actio competit*, & interdictum: etiam si non ipse prohibitus sit, sed procurator ejus [44]: quia intellectu [45] aliquo ipse prohibitus videtur.

9. GAJUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

LIberum est ei, qui prohibetur, mortuum [ossave mortui] inferre, aut statim interdicto [46] uti, quo prohibetur ei vis fieri, aut alio inferre, & postea in factum agere: per quam consequitur actor, quanti ejus interfuerit, prohibitum non esse: in [47] quam computationem cadit loci empti pretium, aut conducti merces: item sui loci pretium, quem quis, nisi coactus [est], religiosum facturus non est. Unde miror [48], quare constare videatur, *Neque heredi, neque in heredem dandam hanc actionem* [49]: nam [50], ut apparet, pecuniariæ quantitatis ratio in eam deducitur: Certe, perpetuo [51] ea inter ipsos competit.

De Via ad sepulchrum.

10. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SI venditor fundi exceperit [52] locum sepulchri ad hoc, *Ut ipse, posterique ejus illo inferrentur*, si via uti prohibeatur, ut mortuum suum inferret, agere potest: videtur enim etiam hoc exceptum inter ementem & vendentem, *Ut ei* [53] *per fundum sepulturæ causa ire liceret.*

De lege Venditionis, ne mortui inferantur.

11. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

QUod si locus monumenti hac lege venierit, *Ne in eum inferrentur, quos jus est inferri*, pactum quidem ad hoc non sufficit [54]: sed stipulatione [55] id caveri oportet [56].

Si via ad sepulchrum non sit. 1. *De usu sepulchri.* 2. *Edictum de actione* Funeraria. 3. *Et ejus ratio.* 4. *Qui funus facere debent.* 5. *De* Quantitate *sumptus funeris.* 6. *De* magistratu *sumptus decernente. Qua pecunia funus fit.*

12. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SI quis sepulchrum habeat, viam autem, ad sepulchrum non habeat, & a vicino ire prohibeatur, Imperator Antoninus cum patre rescripsit [57], *Iter ad sepulchrum peti precario* [58], *& concedi solere: ut quoties non debetur, impetretur ab eo, qui fundum adjunctum habeat.* Non tamen hoc rescriptum, quod impetrandi dat facultatem, etiam actionem civilem inducit: sed extra ordinem interpelletur [59]. Præses etiam compellere debet, justo pretio [60] iter ei præstari: ita tamen, ut Judex etiam de opportunitate loci prospiciat, ne vicinus magnum patiatur detrimentum. §. 1. Senatusconsulto cavetur, *Ne usus sepulchrorum*

religiosus. dixi ad *l. 6. in fin. infr. eod.* quinimo, locus omnis, ubi mortuus quis erat, non erat religiosus, sed is tantum, cui injecta gleba. Cicer. 2. *de legibus.* si purus ager monumenti, profani juris est, *l. 4. l. 9. C. eod.* & lapides, quibus monumentum ædificatum, etiam exempti, religiosi, *l. 43. supr. de rei vindic.* at non spatium circa sepulchrum, *l. 73. infr. de contr. empt. Siculus Flaccus*, nisi speciatim testator designabat monumentum, quantum terræ spatium religioni cederet. vide Cic. *Philip. 9.* Hinc illæ notæ IN. FR. P. X. IN. AGR. P. XX. id est, in fronte pedes decem: in agrum, pedes 20, patere. Hinc Horatius 1. *Satyr. 8. Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum, His dabit: heredes monumentum ne sequeretur.* Quibus locis *in fronte*, est in latitudine: *in agrum*, est in longitudine. Atque ita certo ambitu sepulchri locus titulo id testante, concludebatur. Sic Aggenus Urbicus *in lib. de limitibus agrorum cap. de locis sacris.* Mœsilea vero habent juris sui hortorum modum circumjacentem, vel præscriptum agri finem. adde 2. Briss. *select.* 15.

1 *μνημεῖον. Synopsis eodem cap. 2.* 2 Vide *l. 42. ff. eod.* 3 Ut sunt fana, porticus, scripta carmina, quæ quamvis mortui causa facta sint, non tamen significant ibi sepultum. Festus *in Monumentum.* 4 Proprietarius invito usufructuario, & e contra, purum locum non facit religiosum, *ut hic. & l. 3. l. ult. ff. eod.* dominus fundi servientis facit, si jus servitutis non impedit. §. 8. *ff. eod.* & is, qui pignori dedit, si vel ipse, vel ejus familia inferatur. §. 9. *ff. eod.* 5 Vide quæ scripsi *ad l. 45. §. 2. ff. mandati.* 6 *Al.* suum. 7 Sepeliens mortuum, non se gerit pro herede. *Bart.* vide *l. 14. §. 8. ff. eod.* adde *l. 49. in fin. ff. famil. erciscund. l. 20. §. 1. ff. de adq. vel omitt. hered.* 8 *l. 53. §. 7. ff. de legat. 1.* 9 *l. 4. l. 8. l. 13. C. h. t.* Sepulchra habere communia magnum est. Cicero 1. *Officiorum.* 10 *l. 3. §. 3. ff. de sepulchro.* 11 Ergo per alium aperiri non debent sepulchra, nec alius in iis sepeliendus est domino invito. 12 An id significatur, tam in eo, quod sibi, suisque heredibus constituit, quam in eo, quod hereditario jure adquisiit? vide Brissonium 2. *selectar.* 14. Imo tam in familiari, quam in hereditario. 13 Ut si eis bona addicta sint, aut bonorum sint possessores. *l. 4. §. 21. ff. de fideic. libert.* 14 *Al.* Sepelire. 15 An ad adgnatos & cognatos familiaria sepulchra transeunt? Minime, nisi heredes instituti sint. *l. 8. C. h. t.* 16 *l. 8. C. eod.* 17 Renuncians hereditati paternæ, jus sepulchri paterni non amittit, *ut hic.* sed nec is, cui ut indigno aufertur hereditas, jus sepulchri amittit. *l. 33. ff. eod.* 18 *Exheredati* liberi retinent jus hereditarii sepulchri, quamvis jus heredum & filiorum amiserint: nisi testator speciali odio commotus eos jure sepulchri quoque uti vetuerit, *ut hic.* Cæterum testatores cavere interdum solebant, *Ne monumentum heredes sequeretur*, idque his notis scribebatur, H. M. H. N. S. quæ a Valerio Probo in antiquis inscriptionibus exponuntur, Heredes monumentum hoc ne sequatur. Horatius 1. *Satyr. 8. heredes monumentum ne sequeretur.* Idem probatur ex veteri inscriptione, quæ in Italia visitur, quæque relata a Brissonio 2. *select.* 16. 19 *l. 6. C. eod.* 20 Cur? liberti in familia patroni sui ea parte esse non censentur. 21 Imo poterunt: quia *Familiæ* appellatione continentur liberti, *l. ult. C. de verb. signif.* deinde gentilitium nomen patronorum ferunt, & eorum originem sequuntur. *l. 108. ff. de condit. & demonstrat.* 22 Hic vult Ulpianus testatorem id nominatim cavere debere: Itaque respondet hac objectione: *Et si quidem &c.* 23 Probant publice in æs inscripta, seu inscriptiones publicæ. vide quæ notavi ad *l. 10. infr. de prob.* 24 Hinc illa inscriptio, *Telaunius Genetlius nummularius, de Basilica Julia natione Bess. sibi & conjugi, liberis, libertis, libertabusque deinceps de domo sua descendentibus posuit.* vid. Brissonium 2. *select.* 14.

25 *Purum* monumentum, in quod nullus adhuc illatus est. *l. 5. §. 10. ff. de donat. inter virum.* 26 *l. 42. in fin. infr. eod. l. 6. in fin. l. 7. supr. de rerum divis.* 27 Synopsis Basilicon, 59. *tit. 1. c. 4.* 28 Adde *l. 39. ff. eod.* plebeium sepulchri genus. *Lucanus* 8, Da vilem Magno plebeii funeris arcam. *& Horatius*, Conservus vili portanda locabat in arca. vide Cujacium, 11. *observat.* 21. Et tamen Scipionis corpus arca conditum legimus apud Senecam *lib. 13. epistolarum.* De hoc sepeliendi genere in arca vide Cassiodorum, *Variarum* 3. Frontinum *de mensuris agrorum.* Cæterum hunc locum Græci *d. cap.* 4. interpretantur de eo, qui sepultus sit *ἐν ἀλλοτρίᾳ σορῷ*, in alterius ossuario. 29 Vide *l. 2. §. 1. in pr. ff. eod.* 30 Scholiastes *d. c.* 4. notat hanc actionem esse *σύναπτον, ἐντὸς ἐνιαυτοῦ κινουμένην*, continuam, & intra annum institui. 31 Proconsulis cur sit hic mentio? scribit Gajus ad Edictum provinciale. 32 Adde *l. 38. ff. eod.* & Cic. 2. *de legibus.* 33 *Pontifices* de sepulturis cognovere. Fuit igitur lis & causa Pontificalis, sepultura. adde *l. 1. §. 6. l. ultimam. infr. de mortuo.* Paulum 1. *sent.* 21. §. 2. *l. 2. C. Theod. de sepulch. viol.* 34 Idque favore religionis. secus in aliis causis. vide *l. 29. §. 1. supr. ad legem Aquiliam.* 35 Vide *l. ult. in fin. infr. tit. prox.* 36 *l. 14. C. h. t.* adde *l. ult. infr. ut in possess. legat.* adde *l. 44. in fin. infr. hoc tit.* 37 Adde *l. 1. §. 6. infr. de injur.* 38 Purus enim locus est, qui neque sacer, neque sanctus, neque religiosus *l. 2. §. 4. l. 6. §. 1. ff. eod.* 39 His affine, in urbem, apud veteres, corpus inferri non licuisse, ne (ea fuit persuasio Gentilibus) sacra civitatis funestarentur, de quo dixi *l. 12. C. eod.* 40 Adde *l. 2. §. 1. in pr. §. 4. supr. eod.* 41 *l. 2. §. 7. §. 8. ff. eod.* 42 Edictum secundum. 43 *l. 1. §. 1. ff. de mortuo inferendo.* 44 Vel emptor, vel colonus, vel inquilinus. *l. 12. l. 18. l. ult. infr. de vi & vi.* 45 *Intellectu aliquo* prohiberi, est vi ipsa, effectu ipso, per consequentias. 46 De mortuo inferendo. *l. 1. §. 4. ff. de mortuo inferendo.* 47 Id, quod interest in hac actione, aut specie quemadmodum computetur. 48 Hinc constat, non omnium, quæ a majoribus constituta essent, rationem a prudentibus redditam fuisse. vide *l. 20. ff. de legibus.* 49 *Subaudi*, funerariam. 50 Heredibus, & in heredes dantur pecuniariæ actiones. 51 *l. 31. in fin. infr. eod.* 52 Vide *l. 5. infr. de sepulchro.* 53 *l. 12. infr. eod.* vide *l. 53. §. 1. ff. de act. empt.* 54 At enim quodcunque pactum traditioni appositum valet. *l. 48. supr. de pactis.* 55 Pœnali, sc. ex qua etiam agit, cujus nihil interest, *l. 38. §. 2. ff. de verb. obligat.* adde *l. 7. ff. de servis exportandis. l. 48. supr. de pact.* 56 Sed si ita sit, cur alibi dicitur illa servitus consistere non posse, ut certus hominum numerus in uno loco humetur? *l. 4. supr. comm. præd.* 57 Hinc colligunt, pro his qui possessiones habent in medio aliorum bonorum immobilium, vicinos cogi in loco minus damnoso iter præstare, quo illi ad possessionem suam accedant, si aliunde accedere non possint. ut in *l. 81. §. 3. ff. de leg. 1. l. 23. §. fin. ff. de serv. præd. rust.* v. Corn. Benincas, *tract. de paupertate. 7. special. num.* 13. Ans. Adde *l. 1. §. fin. ff. de via publ.* & de moribus Censur. Forens. nostr. *lib. 2. cap. 14. n. 34.* S. L. 58 Vide *l. 10. supr. eod. & l. 53. §. 1. infr. de act. empt.* 59 *Interpelletur Præses, & is &c.* 60 Id est, vero rei pretio, non ejus dimidio. idem in communi dividundo, *l. 10. in fin. infr. commun. divid.* an idem est, ut rescindatur venditio? vide quæ notavi ad *l. 2. & 8. C. de rescind. vend.*

permutationibus [1] *polluatur*; id est, ne sepulchrum aliæ [2] conversationis usum accipiat. §. 2. Prætor ait [3]: *Quod funeris causa sumptus factus erit, ejus recuperandi nomine, in eum, ad quem* [4] *ea res pertinet, judicium dabo.* §. 3. Hoc Edictum justa ex causa propositum est: ut [5] qui funeravit, persequatur id [6], quod impendit. Sic enim fieri, ne insepulta corpora jacerent: neve quis de alieno funeretur. §. 4. Funus autem eum facere oportet, quem decedens elegit: sed si non ille fecit, nullam esse hujus rei pœnam, nisi [7] aliquid [8] pro hoc emolumentum ei relictum est: tunc enim, si non [9] paruerit voluntati defuncti, ab hoc repellitur. Sin [10] autem de hac re defunctus non cavit, nec ulli delegatum id munus est, scriptos heredes ea res contingit: si nemo scriptus est, legitimos, vel cognatos quosque suo ordine, quo succedunt. §. 5. Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus [11], vel dignitate [12] defuncti [13].

§. 6. Prætor vel Magistratus municipalis ad funus sumptus decernere debet; si [14] quidem est pecunia in hereditate, ex pecunia: si non est, distrahere debet ea, quæ tempore peritura sunt, quorum retentio onerat hereditatem [15]: si minus, si quid auri, argentique [16] fuerit, distrahi, aut pignerari jubebit, ut pecunia expediatur:

13. GAJUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

VEl a debitoribus, si facile exigi possit.

2. Si is, cui testator mandavit, funus non duxerit. 3. Qui sunt sumptus funeris. 5. Quæ non debent cum corporibus condi. 6. Qualis sit actio funeraria: quid in eam veniat. 7. Et quibus competit. 8. De his, qui testantur se pietatis causa facere. 9. De parte sumptus recuperanda. 10. De modico sumptu. 11. De eo, qui se heredem putat, funerante. 12. An actio funeraria cum aliis concurrat. 13. Si quis herede prohibente, 15. Vel mandato alicujus, 16. Vel quasi negotium heredis gerens funeraverit. 17. Adversus quos datur *funeraria*, *& primum de successoribus.*

14. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

ET [17] si quis impediat eum, qui emit, quo minus ei res tradantur, Prætorem intervenire oportere, tuerique hujusmodi factum, si quid impediat, quo minus ei res venditæ tradantur. §. 1. Si colonus, vel inquilinus sit is, qui mortuus est, nec sit, unde funeretur, ex invectis illatis eum funerandum Pomponius scribit: &, si [18] quid superfluum remanserit, hoc pro debita pensione teneri.

† Sed & si res legatæ sint a testatore, de cujus funere agitur, nec sit, unde funeretur, ad eas quoque manum mittere oportet: *Satius* [19] *est enim, de suo testatorem funerari, quam aliquos legata consequi.* † Sed [20] si adita fuerit [postea] hereditas, res emptori auferenda non est: quia bonæ fidei possessor est, & dominium habet, qui auctore Judice comparavit [21]. Legatarium tamen legato carere non oportet, si potest indemnis ab herede præstari: Quod si non potest, *melius* [22] *est legatarium non lucrari, quam emptorem damno adfici.* §. 2. Si [23] cui funeris sui curam testator mandaverit, & ille accepta pecunia, funus non duxerit, de dolo actionem in eum dandam Mela scripsit: Credo tamen, & extra ordinem eum a Prætore compellendum funus ducere. §. 3. *Funeris causa sumptus factus* videtur is demum, qui ideo [24] fuit, ut funus ducatur, sine quo funus duci non possit; utputa si [25] quid impensum est in delationem [26] mortui: sed & si quid in locum fuerit erogatum, in quem mortuus inferretur, funeris causa videri impensum Labeo scribit: quia necessario locus paratur, in quo corpus conditur. §. 4. Impensa peregre [27] mortui, quæ facta est, ut corpus perferretur, funeris est, licet nondum humo funeretur. † Idemque & si quid ad corpus custodiendum, vel etiam commendandum [28] factum sit, vel si quid in marmor, vel vestem [29] collocandam [30]. §. 5. Non [31] autem oportet ornamenta cum corporibus condi [32]: nec quid aliud hujusmodi, quod homines [33] simpliciores [34] faciunt.

§. 6. Hæc actio, quæ *funeraria* dicitur, ex bono & æquo oritur: continet [35] autem *funeris causa* tantum *impensam*, non etiam cæterorum sumptuum. † *Æquum* [36] autem accipitur ex dignitate [37] ejus, qui funeratus est, ex causa, ex tempore, & ex bona fide: ut neque plus imputetur sumptus nomine, quam factum est: neque tantum, quantum factum est, si immodice factum est: deberet enim haberi ratio facultatum ejus, in quem factum est: & ipsius rei [38], quæ *ultra modum* sine causa consumitur. Quid ergo, si ex voluntate testatoris impensum est? Sciendum est, nec voluntatem sequendam [39], si res egrediatur *justam* sumptus rationem: pro modo autem facultatum sumptum fieri. §. 7. Sed interdum is, qui sumptum in funus fecit, *sumptum non recipit*, si pietatis [40] gratia fecit, non hoc animo, quasi recepturus sumptum quem fecit: & [ita] Imperator Noster rescripsit. Igitur æstimandum erit arbitro, & perpendendum, quo [41] animo sumptus factus sit: utrum negotium quis vel defuncti, vel heredis gerit, vel ipsius humanitatis [42]: an vero misericordiæ, vel pietati tribuens, vel affectioni. Potest tamen distingui & misericordiæ modus, ut in hoc fuerit misericors, vel pius, qui funeravit, ut eum sepeliret, ne insepultus jaceret, non etiam, ut suo sumptu [43] fecerit: quod si judici liqueat, non debet eum qui convenitur, absolvere: *Quis* [44] *enim sine pietatis intentione alienum cadaver funerat?* Oportebit igitur testari [45] quem, quo animo funerat: ne postea patiatur quæstionem.

§. 8. Plerique filii, cum parentes suos funerant, vel alii, qui heredes fieri possunt, licet ex hoc ipso neque pro herede geritio [46], neque aditio præsumitur, tamen ne vel *miscuisse* se necessarii, vel cæteri *pro herede gessisse* videantur, solent testari; *Pietatis gratia facere se sepulturam.* Quid si supervacuo fuerit factum? ad illud se munire videntur, ne miscuisse se credantur: ad illud non, ut sumptum consequantur: quippe protestantur, *pietatis gratia id se facere*: plenius igitur eos testari oportet, *ut & sumptum possint servare.*

§. 9. Fortassis quis possit dicere, interdum partem sumptus facti posse recuperari, ut quis pro parte quasi negotium gerens, pro parte pietatis gratia id faciat. Quod est verius: partem igitur sumptus consequetur, quem non donandi animo fecit. §. 10. Judicem, qui de ea æquitate cognoscit, interdum sumptum omnino non debere admittere modicum factum, si [47] forte in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus sit [48]: nam non debet hujus rationem habere, cum contumeliam defuncto fecisse videatur, ita eum funerando [49]. §. 11. Si quis, dum se heredem putat, patremfamilias funeraverit, funeraria actione uti non poterit: quia non hoc animo fecit, quasi alienum negotium gerens: & ita Trebatius & Proculus putat. Puto tamen, & ei ex causa dandam actionem funerariam [50].

§. 12. Labeo ait, quoties quis aliam [51] actionem habet de funeris impensa consequenda, *funeraria* eum agere non posse: & ideo, si *familiæ erciscundæ* agere possit [52], funeraria non acturum: plane, si jam familiæ erciscundæ judicio actum sit, posse agi.

§. 13. Idem Labeo ait, si prohibente [53] herede funeraveris testatorem, ex causa competere tibi funerariam: Quid enim, si filium testatoris heres ejus prohibuit? Huic contradici potest, *Ergo pietatis gratia funerasti*: sed pone me testatum: *Habiturum me funerariam actionem*: de suo [54] enim expedit mortuos funerari: & quid, si testator quidem funus mihi mandavit, heres prohibet, ego tamen nihilominus funeravi: nonne æquum est, mihi funerariam competere? & generaliter puto, judicem [justum] non meram [55] negotiorum gestorum actionem imitari, sed solutius æquitatem sequi, cum hoc ei & actionis natura indulget. §. 14. Divus autem Marcus rescripsit, *Eum heredem, qui prohibet funerari ab eo, quem testator elegerit, non recte facere: pœnam tamen in eum statutam non esse* [56].

§. 15. Qui mandatu alterius funeravit, non habet funerariam actionem, sed is scilicet qui mandavit funerandum, [sive] solvit ei, cui mandavit, sive debet. Quod si pupillus mandavit, sine tutore autore, utilem funerariam dandam adversus heredem ei, qui impendit: lucrari enim heredem iniquum est. Si autem pupillus funus ad se pertinens sine tutoris autoritate mandavit, dandam in eum actionem arbitror, si & heres extitit ei, qui funeratus est, solvendoque hereditas est. Contra si quis mandatu heredis funeravit, non posse eum funeraria agere, Labeo scribit: quia habet mandati actionem. §. 16. Si tamen quasi negotium heredis gerens funeraverit, licet ratum non habeat, tamen funeraria eum agere posse, La-

1 Et venditionibus, obligationibus, *l. 2. in fin. C. h. t.* Sic legari non possunt monumenta, sed jus inferendi mortui, *l. 14. C. de legat.* Græci in *Synops. Basil.* 59. *tit.* 1. *c.* 9. hunc locum ita paucis explicant: sepulchra in alium usum non commutantur.
2 *Al.* Alienæ: *al.* alius. 3 Quæ sequuntur usque ad *l.* 33. optime cohærent, & pertinent ad actionem funerariam, seu sumptuum repetitionem. 4 Successorem, patrem, dominum. vide *l. 1. ℨ. eod.* 5 Funeraria ad sumptus funeris recipiendos datur. 6 *l. 1. 2. supr. eod.* adde *l. 12. in fin. ℨ. mandati.* 7 Funus non faciens ex præscripto testatoris, relictum amittit. adde *l. 14. §. 2. ℨ. eod.* 8 *Aliquod.*
9 Vide *l. pen. in fin. C. de legatis.* 10 Funus facere is debet, qui a testatore electus est: si nullus sit electus, heres scriptus: si nullus sit scriptus, heres legitimus.
11 *l. 14. §. 6. in medio & fine. infr. eod.* 12 *d. l. 14. §. 6. in princ. l. 21. infr. eod. v. l. 12. infr. de administr. & peric. tut.* 13 In aliis causis, præter hæc attenditur consuetudo defuncti in sumptibus faciendis. *l. 54. in fin. supr. de petit. heredit.*
14 Ordinem elegantem distrahendorum bonorum alienorum observa & vide in *l. 15. §. 2. infr. de re judicata.* 15 Retentio eorum, quæ tempore peritura sunt, onerat hereditatem. 16 Infecti scil. 17 *Al.* At. 18 Atque ita funeris impensa pignori tacito præfertur, *ut hic.* quin etiam doti: & generaliter omni credito sive creditori. *l. 45. infr. eod.* 19 §. 13. *infr. eod.* 20 *Sed*, id est, *sed &*. Pertinet enim versiculus hic ad initium. 21 Et qui eo autore possidet. *l. 11. ℨ. de acquir. vel amitt. possess.* 22 Vide *l. 41. infr. de regul. jur.* 23 Adde *l. 12. §. 4. ℨ. eod.* 24 Al. *qui ideo fit, ut*; adde *l. 37. ℨ. eod.* vel, *qui ideo fuit*, factus scil. 25 Funeris hæ sunt impensæ, elatio mortui, loci sepulturæ pretium, delatio mortui ex peregrino loco, cadaveris custodia, vestitus, arca, depositio, *hic. & §. 4. ℨ. eod. Synops. eod. cap.* 10.
26 *Elationem*, ἐκκομιδήν. *Synopsis Basil.* Porro delatio mortuorum fiebat lectica, ut ex Asconio, Martiali 2. & 6. & Gellio probat Lipsius, 1. *Elector.* 19. honestiorum lectica hexaphoros: tenuiorum sandapila, cui subjuncti saltem homines quatuor. 27 *l. 112. §. pen. infr. de condit. & demonstr.* 28 Commundandum 12. Columell. 18. hinc *pollinctorum* munus. vide Cujac. 2. *obs.* 17. καὶ τὸ παρατίθεσθαι αὐτό, *Basil.* Cujac. 11. *obs.* 11. Potest tamen apte dici commendare, nihil aliud esse, quam deponere, quoad justæ sepulturæ tradatur. Cujac. 2. *obs.* 17. 29 Καὶ τὴν ἔνδυσιν. 59. *Synops.* 1. *c.* 10. Cadavera honestissima veste efferri mos erat, quæ in vulgo civium & eorum funere, vulgata: in Magistratibus, toga prætexta: in censoribus, purpurea tota. Polyb. 6. Adde Sueton. *in Augusto, c.* 100. cum purpura crematos fuisse mortuos testatur Livius 34. Adde de vestibus funerariis, & mortuorum. §. 5. *ℨ. eod. l. 113. in fin. infr. de legatis.* 1. *l. ult. in fin. infr. de auro.* 30 *Elocandam.* 31 Rebuffus tamen hoc permittit Episcopis.
32 Vestes una cum mortuo cremari superius ostendi ex Livii 34. De vestium mortuis injectione adde *l. 113. in fin. infr. de legat.* 1. *l. ult. in fin. infr. de auro.* Plutarch. *de doctrina Epicuri.* Solon apud Plutarchum, οὐκ εἴασεν συντιθέναι πλέον ἱματίων τριῶν. Cicer. 2. *de legibus*, extenuatum sumptum tribus riciniis dicit. 33 Ineptæ voluntates defunctorum circa sepulturam non valent, *ut hic. & l. 113. in fin. infr. de legatis.* 1. (talis jussus testatoris extat in *l. ult. in fin. infr. de auro.* adde Lactantium 2. *Inst.* 4.) idem dicendum, si testator jusserit, ne mancipium, ne domus, ne vestis, ne res aliæ periculo subjectæ vendantur, *l. 5. § pen. infr. de admin. & peric. tut.* ut reliquiæ ejus in mare abjiciantur ab herede, *l. 27. ℨ. de condit. inst.* ut sumptus fiat in fraudem creditorum, §. 6. *in fin. ℨ. eod. arg. l. 1. in fin. ℨ. ad leg. Falcid.* ut spectaculum edatur in civitate, quod ibi non liceat edere, puta inhonestum. *l. 16. ℨ. de usu & usufruct. leg.* Quod diligenter heredibus, legatariis, executoribus, curatoribus notandum est. Ut obiter dicam, lectori diligenter spectandum esse, quod in casu *d. l.* 16. refertur, hujusmodi legatum, heredum lucro non cedere: sed consensu & judicio primorum civitatis in rem aliam converti debere, ut memoria testatoris alio & licito genere celebretur: adde, non semper pupillum morari teneri, ubi mater jusserit. vide *l. 7. in fin. ℨ. de annuis.* 34 Simplicior, superstitiosus est autem superstitio vitanda in omni religione. *arg. l. 30. infr. de pœnis.* 35 *Funeraria* actio funeris impensas petit, non cæteras: neque plus petit, quam sit impensum. Æquum ergo sumptum spectat ex dignitate, facultatibus, tempore, & bona fide, 59. *Synops.* 1. *cap.* 10.
36 Æquum (quod Græcis hic δίκαιον) circumstantias admittit dignitatis, causæ, temporis, bonæ fidei, facultatum, modi. 37 Dignitatis, id est, τῆς ἀξίας. vide *l. 12. §. 5. supr. eod.* 38 Id est, hereditatis. 39 Adde *l. 1. in fin. ℨ. ad l. Falcidiam.*
40 Vel humanitatis & misericordiæ gratia, *ut ℨ. eod.* vel rei, quæ insumi jubetur. *Goth.* Vid. text. in *l. 27. §. 1. de negot. gest. l. 32. §. pen. de condict. indebit.* Ans. 41 Donare sumptus etiam funeris, nemo præsumitur. adde *l. 20. §. 1. infr. de adq. vel omitt. hered.*
42 Heraldus legit, *hereditatis*, quam lectionem probat Grot. *Flor. Spars. hic.* S. L.
43 Sed defuncti *l. 14. §. 1. ℨ. eod.* 44 *Pius* esse præsumitur, qui cadaver funerat. Ita Christus *Marci* 14. *v.* 6. defendens mulierem, a qua nardo pistica delibutus, καλὸν ἔργον, inquit, εἰργάσατο εἰς ἐμέ. & post προέλαβε μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν, bonum opus operata est erga me, prævenit enim ungere corpus meum in sepulturam. 45 Protestatio nostræ voluntatis sententiam arguit, ut & contestatio, seu inventarii confectio, non modo impedit, ut in majorem summam non obligemur, sed ut etiam nobis obligetur alius, facit *l. 1. §. 3. supr. de usufruct. & quemadm.* sic testatione referre debet, qui novum opus nunciat, quid jam operis factum sit, cum nunciat: ut appareat, quid postea factum erit, *l. 8. §. 1.* testatum facit, qui modi his sumptis opus factum dimensus est, §. 5. *de novi operis nunc.* tales protestationes efficiunt, ut avia a nepotibus, mater a liberis, *l. 34. supr. de negotiis. l. 11.* gener a socero, *l. 13.* vitricus a privignis, *l. 15.* frater a sorore *l. eod.* factos sumptus repetere possit, *l. 15. C. de negotiis gestis* & impensas ab alio factas ne lucremur. *l. ult. C. de negotiis gestis.* 46 Vide *l. 4. ℨ. eod. l. 20. §. 1. ℨ. de adqu. vel omitt. heredit.* 47 *Synops. eod. c. 10. in fin.* 48 Diviti fit injuria, si modico sumptu sepeliatur, *ut hic.* Etsi de ea re superius quædam notavi ad *l. 4. supr. commun. prædior.* hoc tamen addo; recte scripsisse Senecam, Non defunctorum causa, sed vivorum, inventam esse sepulturam: ut corpora & visu & odore fœda amoverentur: in eo non defunctis, sed nostris oculis parci. *lib. de remed. fortuit.* 49 An ut eo casu heredi & excepti, *ut hic.* & actio competat, *arg. l. 1. §. 6. ℨ. de injur.* hoc extremum improbatur: satis est enim, si in amici defunctique rebus vel in paucis consulamus, *l. 20. C. de negot. gest.* nec cuiquam homini, utcunque locupleti, si prout potuit, amicum hominem sepelit, imputatur. 50 *l. 32. infr. eod.* vide *l. 50. supr. de petit. hered.* 51 Puta mandati §. 15. *in fin. ℨ. eod.* 52 Ut *l. 49. in fin. ℨ. famil. erc.* 53 Aliud est in aliis causis non prius. *arg. l. ult. C. de negot. gest.* 54 §. 1. §. 7. *in fin. ℨ. eod.*
55 Mera negotiorum gestorum actio est, stricte & exacte considerata, cui opponitur id, quod solutius, ex æquitate, & actionis natura, indulgere possumus. 56 Leges, quæ quid prohibent, & factum non coërcent, *imperfectas* vocat Ulpian. *in fragm. tit.* 1. id est, inutiles: ut quas nemo metuat: Pœnæ, sanctiones & minæ legum efficiunt, ut eas quisque metuat, & a vitio saltem metu abstineat. Justinian. *in proœmio Instit. l. sanctio. 41. ℨ. de pœnis.*

beo scribit. §. 17. Datur autem hæc actio *Adversus eos, ad quos funus pertinet*, ut puta adversus heredem, bonorumve possessorem, cæterosque successores [1].

De Patrono, qui petit bonor. possess. contra tab.

15. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

FUneris impensam & patronus [2], qui bonorum possessionem petit contra tabulas, præstat.

Si mulier funeretur.

16. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

IN eum, ad quem [3] dotis nomine quid pervenerit, dat Prætor funerariam actionem: æquissimum enim visum est veteribus, mulieres, quasi de [4] patrimoniis suis, ita de dotibus funerari: & eum, qui morte mulieris dotem lucratur, in funus conferre debere: sive pater mulieris est, sive maritus.

De patre.

17. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

SEd si nondum pater dotem recuperaverit, vir solus convenietur: reputaturus patri, quod eo nomine præstiterit.

18. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

IMpensa enim funeris, æs alienum [5] dotis est.

19. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

IDeoque etiam dos sentire hoc æs alienum debet.

20. IDEM lib. 25. ad Edictum.

NEratius quærit, si is, qui dotem dederat pro muliere, stipulatus est duas partes dotis reddi, tertiam apud maritum remanere, pactus sit, *ne quid maritus in funus conferret*, an funeraria maritus teneatur? Et ait, si quidem ipse stipulator mulierem funeravit, locum esse pacto, & inutilem ei funerariam fore: si vero alius funeravit, posse eum maritum convenire: quia pacto hoc publicum jus infringi non posse [6]. Quid tamen, si quis dotem hac lege dederit pro muliere: *Ut ad ipsum rediret, si in matrimonio mortua esset, aut quoquo modo soluto matrimonio?* nunquid hic [7] in funus non conferat [8]? Sed cum dos morte mulieris ad eum pervenerit, potest dici, conferre eum. §. 1. Si maritus [9] lucratur dotem, convenietur funeraria: pater autem non. Sed in hunc casum puto, si dos, quia permodica fuit, in funus non sufficit, in superfluum in patrem debere actionem dari [10]. §. 2. Cum materfamilias decedit, nec [est] ejus solvendo hereditas, funerari eam ex dote tantum [11] oportet: & ita Celsus scribit.

De patre funerati.

21. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

IN patrem [12] cujus in potestate fuerit is, cujus funus factum erit, competit funeraria actio, pro dignitate & facultatibus [13].

Si mulier funeretur.

22. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

CElsus scribit: Quoties mulier decedit, ex dote, quæ penes virum remanet, & cæteris [14] mulieris bonis, pro portione [15] funeranda est.

23. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

VEluti si in dote centum sint, in hereditate ducenta, duas partes heres, unam vir conferet.

24. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

JUlianus scribit, non deductis legatis,

25. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

NEc pretiis manumissorum,

26. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

NEc ære alieno deducto.

27. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SIc pro rata & maritum & heredem conferre in funus oportet. §. 1. Maritus funeraria non convenietur, si [16] mulieri in matrimonio dotem solverit, ut Marcellus scribit: Quæ sententia vera est: in his tamen casibus, in quibus hoc ei facere legibus permissum [17] est. §. 2. Præterea maritum puto funeraria in id demum teneri, quod facere potest: id enim lucrari videtur, quod præstaret mulieri, si conveniretur.

28. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

QUod si nulla dos esset, tunc omnem impensam patrem [18] præstare debere, Atilicinus ait: aut heredes ejus mulieris, puta emancipatæ. Quod si neque heredes habeant, neque pater solvendo sit, maritum in quantum facere potest, pro hoc [19] conveniri: ne injuria ejus videretur, quondam uxorem ejus insepultam [20] relinqui.

29. GAJUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

SI mulier post divortium alii nupta decesserit, non putat Fulcinius priorem maritum, licet lucri dotem faciat, funeris impensam præstare. §. 1. Is, qui filiamfamilias funeravit, antequam [21] dos patri reddatur, cum marito recte agit: reddita dote patrem obligatum habet. Utique autem, si cum marito actum fuerit, is eo minus patri mulieris restituturus est.

30. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

COntra quoque, quod pater in funus filiæ impendit, aut alio agente secum funeraria præstitit, ipse actione de dote a marito recipit [22]. §. 1. Sed si emancipata in matrimonio decedat, collaturos heredes, bonorumve possessores, & patrem, [pro portione dotis, quam recipit, & virum [23]] pro portione dotis quam lucratus est.

Si funeretur filiusfamilias miles. 1. *De Domino funerati, funeratave.* 2. *De tempore hujus actionis.* *De successoribus.*

31. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SI filiusfamilias miles sit, & habeat castrense peculium, puto successores ejus ante teneri: sic deinde ad [24] patrem venire. §. 1. Qui *servum* alienum vel *ancillam* sepelivit, habet adversus dominum [25] funerariam actionem. §. 2. Hæc actio non est annua, sed perpetua [26]: & heredi, cæterisque successoribus, & in successores datur.

Si possessor hereditatis funus fecerit. 1. *De viro & uxore eodem momento mortuis.*

32. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

SI possessor hereditatis funus fecerit, deinde victus, in restitutione non deduxerit quod impenderit, utilem esse ei funerariam [27]. §. 1. Si eodem momento [28] temporis vir & uxor decesserit, Labeo ait, in heredem viri pro portione [29] dotis dandam hanc actionem: quoniam id ipsum dotis nomine ad eum pervenit.

Cui erepta, ut indigno, hereditas, retinet jus sepulchri.

33. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

SI quis fuerit heres, deinde hereditas ablata sit ei, quasi indigno, magis est, ut penes eum jura sepulchrorum remaneant [30].

Si heres in locum sub conditione legatum intulerit.

34. PAULUS lib. 64. ad Edictum.

SI locus sub conditione legatus sit [31], interim heres inferendo mortuum, non facit locum religiosum.

Qui lugeri non debent, seu de non LUGENDIS [32].

35. MARCELLUS lib. 5. Digestorum.

MInime majores lugendum [33] putaverunt eum [34], qui ad patriam delendam [35], & parentes, & liberos interficiendos venerit: quem [36] si filius patrem, aut pater filium occidisset [37], sine scelere, etiam præmio adficiendum omnes constituerunt.

De locis captis ab hostibus, & postliminio.

36. POMPONIUS lib. 26. ad Quintum Mucium.

CUm loca capta sunt ab hostibus [38], omnia desinunt religiosa vel sacra [39] esse: sicut homines liberi in servitutem perveniunt. Quod si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi [quodam] postliminio reversa pristino statui restituuntur [40].

Qui sunt sumptus funeris. 1. *De monumento.*

37. MACER lib. 1. ad legem XX. hereditatum.

FUneris sumptus accipitur, quidquid [41] corporis causa veluti unguentorum [42], erogatum est: & pretium loci, in quo defunctus humatus est: & si qua vectigalia [43] sunt, vel sarcophagi [44], & vectura [45]: & quidquid corporis causa, antequam sepeliatur, con-

1 Patrem etiam & dominum. Paul. 1. *sent. ult.* §. *ult.* & patronum. *l.* 15. *infr. eod.* 2 *l.* 6. *in fin. supr. si pars heredit.* 3 *l.* 17. 18. 19. 20. § 2 J. *eod.* *l.* 13. *C. de negot.* 4 Dos ipsius filiæ proprium patrimonium est. v. *l.* 3. §. 5. *supr. de minoribus.* *l.* 4. *in fr. de collat.* 5 Funeris impensa, dotis, æris alieni loco habetur. *Goth.* Exigendi privilegium habet, qui in funus impendit: sive funeraria sive quacunque alia experiatur. *l.* 17. *infr. de reb. aut. jud.* Duaren. *de privileg. credit.* Ans. 6 *l.* 38. *supr. de pactis.* *l.* 1. §. 9. *infr. de Magistr. conveniendis.* *l.* 15. §. 1. *infr. ad l. Falcid.* 7 Qui dotem dedit. 8 *Al.* conferet. 9 *l.* 16. S. *eod.* *arg. l.* 29. *in fin. infr. eod.* 10 Aut eo non solvendo existente, in maritum. *l.* 28. J. *eod.* 11 Ut ita funeris impensa omne creditum excludat. *l.* 45. *infr. eod.* & ex superfluo satisfiat creditoribus defunctæ. 12 *l.* 16. 17. 18. *supr. eod.* *l.* 28. *l.* 31. J. *eod.* 13 Vid. *l.* 12. §. 5. *supr. eod.* id est, pro dignitate familiæ & patris: ut sic immodici sumptus ne serventur 14 Quæ præter dotem habet. *l.* 16. S. *eod.* Uxor cujus sumptibus funeranda sit, dixi ad *l.* 4. *C. soluto matrimonio.* 15 Quando maritus lucratur dotem. *l.* 23. 24. 25. 26. 27. *l.* 30. *in fin. infr. eod.* 16 Adde *l.* 29. *in fin. infr. eod.* 17 Ut si maritus dote abutatur: tunc enim dotis administrationem ei auferri, eamque sequestrari oportet, exque ea uxorem cum familia ali. *l.* 22. §. 8. *in fin. infr. soluto.* 18 *l.* 20. §. 1. *l.* 21. S. *eod.* 19 Hæc lex regulæ exceptio est, quæ continetur in *l.* 13. *supr. de negot.* 20 Insepultum relinqui, injuria est. *l.* 43. *infr. eod.* Hac tamen injuria adfecti patriæ proditores. Xenophon 1. ἑλλην. Thucydid. *l.* Sane sepulturæ actionem, pium opus esse omnibus confessum, idque testatur Pausanias *in Atticis*; Ammianus Marcellinus, *lib.* 31. Autor dialogi, qui *Palinurus*, inscribitur, tradit, Charontem insepultos ultra Acherontem fluvium minime trajicere. Hinc laudi datum Herculi quod hostium cadavera sepeliri primus permiserit. Ælian. *l.* 12. *de varia historia.* Proinde merito detestandi, qui sepulturam contemnunt, quales apud veteres Diogenes & Demosthenes, teste Stobæo & Luciano. 21 Adde *l.* 17. *l.* 20. §. 1. *l.* 27. §. 1. *supr. eod.* 22 Statim, pro eo parte, qua funeravit: superfluum dotis, statuta die. v. *l.* 60. J. *solut. matr.* 23 Hæc desunt in multis exemplaribus, sed male: nam pater non dicitur dotem lucrari, sed maritus. *l. Neratius.* §. *si maritus. supr. eod.* Mod. 24 Qui alienum mortuum sepelierit, si in funus ejus aliquid impenderit, recipere id ab herede, vel a patre, vel a domino potest. Paul. 1. *sent. ult.* §. *ult.* 25 Paul. 1. *sent. ult.* §. *ult.* 26 *l.* 9. *in fin.* S. *eod.* 27 Quia ignorans sepelit, vide *l.* 14. §. 11. *supr. eod.* 28 Vide *l.* 9. §. 3. *infr. de rebus dubiis.* 29 Vid. *l.* 22. *supr. eod.* 30 Quemadmodum & penes eum, qui hereditate se abstinuit. v. *l.* 6. *supr. eod.* 31 Id est, quamvis pendente conditione heres dominus habeatur. *l.* 12. §. 2. *supr. famil.* 32 Ita habet titulus apud Paul. *in sent. de sepulchris & lugendis.* 33 *l.* 11. §. 3. *supr. de his, qui notantur.* Huc pertinere potest, quod legimus, unum Horatiorum, sororem sponsam suam Curiatium ab hoste interfectum lugentem, interemisse. Liv. 1. 34 Proditor suæ patriæ non lugetur: sed & absque vituperatione filius patrem, qui talis sit, interficit ac vice versa: quinetiam præmiis dignus censetur. *Synops. Basil. eod. c.* 37. Goth. De luctu hostium, perduellium, & capite damnatorum, v. Edm. Merill. *lib.* 1. *observ. c.* 32 Ans. Adde Menoch. *de arbitr. judic. lib.* 1. *qu.* 90. *num.* 46. S. L. 35 Idem habet locum in bannito, qui irrueret contra patriam, Decius ad *c. quæ in ecclesiarum. num.* 61. *extr. de constit.* an autem habeat locum, si filius occideret patrem bannitum, Angelus *ad l. si adult. cum succes. §. liberto. ff. ad leg. Jul. de adult.* negat, Bartolus ait. porro vide ad hanc legem ulterius Nellum *in tractatu bannitorum in 2. part. secundi temporis quæst.* 10. Veronem *consil.* 5 & *cons.* 48. *col.* 3. & 4. *num.* 15. *cum seq.* Socinum Jun. *cons.* 54. *col. pen. in fin. lib.* 3 Mod. 36 *Quin.* 37 Quod olim duos nobiles de Falckenstein fecisse, ait Zas. *loc. n.* 12 38 Lex hæc est de locis, quæ *hostes* ceperunt: *lex* 4. *infr. de sepulchro viol.* est de his, quæ ab *hostibus* cepimus. 39 Ideoque lapides inde sublatos in quemcunque usum convertere possumus: nec sepulchri violati competit actio. *l.* 4. *infr. de sepulchro violato.* Id Christianos invalescente religione Christiana fecisse in Gentilium lucis & sepulchris, testatur Aggenus Urbicus, *lib. de limit. agror.* 40 Vide apud Q[illegible] harum 5. c. 10. Hot. 5. *illust.* elegantissimam & doctissimam quæstionem: An [illegible] civitas bello capta, si in libertatem vindicetur, jura quoque sua pristina [illegible] recuperet? 41 V. [illegible] 14. §. 3. 4. 5. *supr. eod.* Goth. Vide Leon. *emendat. lib.* 3 *cap.* 10 [illegible] 1. Ans. Adde Cujac. *lib.* 11. *obs. c.* 21. & *lib* 5. *cap.* 40. S. L. 42 Lugebantur mortuorum corpora. v *l.* 7. § 3. J. *de in rem verso* 43 *Vestiaria*: sed Cuja. 5. *obs ult.* ex Basilic. legit, καὶ τὸ τέλος, καὶ ἡ σορὸς, καὶ ἡ στολή. Intelligit autem vectigalia, quæ in itinere præstantur, dum corpus ex uno loco in alium defertur: quæ sublata esse testatur *l. ult. C. h. t.* vide Cujac. 11. *obs.* 21. 44 Vide *l.* 18. *in fin. infr de aliment* Sarcophagus lapis, in quo condita corpora quadragesimo die absumuntur, exceptis dentibus: cui contrarius est Chernites, qui cadavera a putredine vindicat. Plin. 2. *c.* 96. & 37. *c.* 17. & 16. Isidor. 4. Nonio sarcophagus est sepulchrum *c* 1 *in* 1. *capulam.* 45 Η στολή, Græci ita legunt, id est, vestiaria. Circumpotationum non meminit, an quod legibus XII. Tabularum sublatæ? De hujusmodi compotationibus Varro ita loquitur: Funus exequiati laute ad sepulchrum antiquo more silicernium confecimus, id est, περίδειπνον, quo pransi discedentes dicimus alii aliis, Vale. & Tertullianus: Quo differt ab epulo Jovis silicernium? vide Cujac. 11. *obs.* 21. Adde, in circumpotationibus funebribus, leguminibus usos fuisse, ut & in mortuorum evocationibus: cum alias castimoniam servantes leguminibus abstinerent. vide Plutarch. *in Romanis qu.* 95.

sumptum

ſumptum eſt, funeris impenſam eſſe exiſtimo. §. 1. *Monumentum*[1] autem ſepulchri id eſſe, Divus Hadrianus reſcripſit, quod[2] monumenti[3], id eſt, cauſa muniendi ejus loci factum ſit, in quo corpus impoſitum ſit. Itaque ſi amplum[4] quid ædificari teſtator juſſerit, veluti in circum[5] porticationes[6], eos ſumptus funeris cauſa non eſſe.

Mora ne fiat ſepulturæ, Præſidis officium eſt.

38. ULPIANUS lib. 9. de omnibus Tribunalibus.

NE corpora aut oſſa mortuorum detinerentur[7], aut vexarentur[8], neve prohiberetur, quo minus via publica transferrentur, aut quo minus[9] ſepelirentur, Præſidis provinciæ officium eſt.

De corpore condito non inquietando, id eſt, non commovendo, transferendo.

39. MARCIANUS lib. 3. Inſtitutionum.

DIvi Fratres[10] Edicto[11] admonuerunt, *Ne juſtæ*[12] *ſepulturæ traditum, id eſt*[13], *terra conditum, corpus inquietetur*[14]. Videtur autem terra conditum, & ſi in arcula[15] conditum hoc animo ſit, ut non alibi[16] transferatur. Sed arculam ipſam, ſi[17] res exigat, in locum commodiorem licere transferre, non eſt denegandum.

40. PAULUS lib. 3. Quæſtionum.

SI quis [enim] eo animo corpus intulerit, quod cogitaret inde alio poſtea transferre, magiſque temporis gratia deponere, quam quod ibi ſepeliret mortuum, & quaſi æterna ſede[18] dare deſtinaverit: manebit locus profanus.

De Communi *pluribus loco religioſo.*

41. CALLISTRATUS lib. 2. Inſtitutionum.

SI plures ſint domini ejus loci, ubi mortuus infertur, omnes conſentire debent, cum extranei inferantur: nam ex ipſis dominis quemlibet recte ibi ſepeliri conſtat, etiam ſine cæterorum conſenſu[19]: maxime, cum alius non ſit locus, in quo ſepeliretur.

Definitio monumenti, ſepulchri, cenotaphii.

42. FLORENTINUS lib. 7. Inſtitutionum.

MOnumentum[20] generaliter[21] res eſt memoriæ cauſa in poſterum prodita: in qua ſi corpus *vel reliquæ*[22] inferantur, fiet *ſepulchrum*: ſi vero nihil eorum inferatur, erit monumentum memoriæ cauſa factum: quod Græci κενοτάφιον[23], id eſt, *inane ſepulchrum* appellant.

De his, qui religioſum locum facere non poſſunt, interdicto tamen de mortuo inferendo utiliter agunt, puta de proprietario & ſocio.

43. PAPINIANUS lib. 8. Quæſtionum.

SUnt perſonæ, quæ quanquam religioſum locum facere non poſſunt, interdicto tamen *de mortuo inferendo* utiliter agunt: utputa dominus proprietatis[24], ſi in fundum, cujus fructus alienus eſt, mortuum inferat, aut inferre velit: nam, ſi intulerit, non faciet juſtum ſepulchrum: ſed, ſi prohibeatur, utiliter interdicto, qui[25] de jure dominii queritur, aget. Eademque ſunt in Socio, qui in fundum communem invito ſocio mortuum inferre vult: nam *propter*[26] *publicam utilitatem*[27], *ne inſepulta*[28] *cadavera jacerent, ſtrictam rationem inſuperhabemus*[29]: *quæ nonnunquam*[30] *in ambiguis religionum quæſtionibus omitti ſolet: nam ſummam*[31] *eſſe rationem, quæ pro religione facit.*

De ſepulto in diverſis locis. 1. *Si reliquiæ transferantur.*

44. PAULUS lib. 3. Quæſtionum.

CUm in diverſis locis ſepultum eſt, uterque quidem locus religioſus non fit: quia una[32] ſepultura plura ſepulchra efficere non poteſt: mihi autem videtur, illum religioſum eſſe, ubi, quod eſt principale, conditum eſt, id eſt, caput[33], cujus[34] imago[35] fit[36], inde cognoſcimur. §. 1. Cum autem impetratur[37], ut reliquæ[38] transferantur, deſinit[39] locus religioſus eſſe.

Privilegium funerarium, ſeu funerariæ actionis.

45. MARCIANUS lib. 8. Fideicommiſſorum.

IMpenſa funeris ſemper ex hereditate deducitur, quæ etiam omne creditum[40] ſolet præcedere, cum bona ſolvendo non ſint.

Si defunctus omnium prædiorum uſumfructum ſeparatim legaverit. 1. *De herede, & marito defunctæ.* 2. *Si veſtimenta legata in funus erogentur.*

46. SCÆVOLA lib. 2. Quæſtionum.

SI plura prædia quis habuit, & omnium uſumfructum ſeparatim legaverit, poterit in unum inferri: & electio erit heredis & gratificationi[41] locus: ſed fructuario utilem actionem[42] in heredem dandam ad id recipiendum, quod propter eam electionem minutus eſt uſuſfructus. §. 1. Si heres mulieris inferat mortuam in hereditarium fundum, a marito, qui debet in funus conferre, pro æſtimatione loci conſequatur. §. 2. Ei, cui veſtimenta legantur, ſi in funus erogata[43] ſint, utilem actionem in heredem dandam placuit: & privilegium funerarium.

TIT. VIII.

DE MORTUO[44] INFERENDO[45] ET SEPULCHRO ÆDIFICANDO.

Interdictum de mortuo inferendo. 1. *Quid ſit prohibere inferre.* 2. *De domino proprietatis.* 3. *Si quis via prohibeatur, & de aliis ſervitutibus.* 4. *Quale ſit hoc interdictum.* 5. *Interdictum* de ſepulchro ædificando. 6. *Et ejus ratio.* 7. *De ſepulchro vel monumento faciendo.* 8. *Quid ſit prohibere ædificare.* 9. *Quid ſit ædificare.* 10. *De eo, qui agit, ut labatur ſepulchrum.*

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PRætor[46] ait: *Quo quave illi mortuum inferre invito te jus eſt, quo minus illi eo eave mortuum inferre, & ibi ſepelire liceat, vim fieri veto.* §. 1. Qui inferendi mortuum jus habet, non prohibetur inferre[47]. Prohiberi autem inferre videtur, ſive in locum inferre prohibeatur, ſive itinere arceatur. §. 2. Hoc interdicto[48] de mortuo inferendo dominus proprietatis[49] uti poteſt: quod etiam de loco puro competit. §. 3. Item ſi mihi in fundum via debeatur, in quem fundum inferre volo, & via prohibear[50], hoc interdicto poſſe me experiri, placuit: quia inferre prohibeor, qui via uti prohibeor: idque erit probandum, & ſi alia ſervitus debeatur. §. 4. Hoc interdictum prohibitorium[51] eſſe palam[52] eſt. §. 5. Prætor[53] ait: *quo illi jus eſt invito te mortuum inferre, quo minus illi in eo loco ſepulchrum ſine dolo malo ædificare liceat, vim fieri veto.* §. 6. Interdictum hoc propterea propoſitum eſt, quia religionis intereſt[54], monumenta extrui & exornari. §. 7. Facere ſepulchrum, ſive[55] monumentum in loco, in quo ei jus eſt, nemo prohibetur. §. 8. *Ædificare*[56] videtur *prohibere*, & qui prohibet eam[57] materiam convehi, quæ ædificio neceſſaria ſit: proinde &, ſi operi neceſſarios prohibuit quis venire, interdictum locum habet: & ſi machinam alligare quis prohibeat, ſi tamen eo loci prohibeat, qui ſervitutem debeat: cæterum ſi in meo ſolo velis machinam ponere non tenebor interdicto, ſi jure[58] te non patiar. §. 9. Ædificare[59] autem non ſolum, qui novum opus molitur, intelligendus eſt, verum is quoque, qui vult reficere. §. 10. Is, qui id agit, ut labatur ſepulchrum, hoc interdicto[60] tenetur.

De prægnante defuncta non ante humanda, quam partu exciſo.

2. MARCELLUS lib. 28. Digeſtorum.

NEgat lex Regia[61], mulierem, quæ prægnans[62] mortua ſit, humari, antequam partus ei excidatur: qui[63] contra fecerit, ſpem animantis[64] cum gravida peremiſſe videtur.

Si propius ædificium alienum aut ædificetur ſepulchrum. 1. *Aut mortuus inferatur.*

3. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI propius[65] ædes tuas quis ædificet [&] ſepulchrum, opus novum [tu] nunciare poteris: ſed facto opere[66], nullam habebis actionem,

1 *Munimentum.* 2 *l.* 2. §. 6. ff. *eod. l.* 42. ff. *eod.* 3 *Munimenti.* 4 *l.* 27. ff. *de condit. & demonſtr.* 5 *Circuitum.* 6 Porticus. *l.* 5. *C. de ſepulchro.* Goth. Lege, *Circumpotationes:* ſolebant enim veteres uncto & delibuto cadavere potationes circa illud inſtituere, ordineque omnes invitare. vide Pancirol. *rer. memorab. tit. de exequiis mortuorum. in notis.* Anſ. 7 *l.* 3. §. 4. ff. *de ſepulchro* vide Novell. 60. c. 1 115. c. 5. 8 Puta eruantur, extrahantur, *l. ult.* ff. *de ſepulchro.* contrectentur *l.* 4. *in fin. C. de ſepulchro.* Imo hic *vexandi* appellatione intelligo moram, quam injiciebant forte creditores. 9 *l.* 8. ff. *de ſepulchro.* vide *l.* 6. *C. de ſepulchro.* 10 Hi fuere Marcus Aurelius Philoſophus, & Lucius Verus, fratres adoptivi. *Anſ.* 11 vide *l.* 3. ff. *de ſepulch. violat.* 12 *Juſtæ* ſepulturæ traditus dicebatur, qui terra conditus erat. Imo qui perpetuæ ſepulturæ traditus, non temporariæ. 13 Terra conditi, aut ſepulti, aut humati: *ſepulti* dicebantur, qui quoquo modo contecti: *humati*, qui humo. Plin. 7. c. 54. 14 Id eſt, commoveatur, atque ita quies defuncti turbetur. 15 vide quæ ſcripſi ad *l.* 7. §. 1. *ſupr. eod.* 16 Id eſt, alio. 17 Plerumque enim, ob incurſum fluminis vel metum, corpus etiam perpetuæ ſepulturæ traditum transferri in alium locum poterat. Poterat, inquam, per noctem, & ſolennibus redditis ſacrificiis. Paul. 1. *ſent.* 21. §. 1. Huc referri poteſt hoc Epitaphium vetus Creſtinæ: *Ne quis nos inquietet ex arca noſtra, neque ante alium ponat, aut commutet.* 18 Et quaſi æternam ſedem daret. *Halo.* *Æternam* ſedem hic appellat, quæ *perpetua* alibi dicitur. *l.* 10. *C. h. t. l.* 3. §. 4. ff. *de ſepulchro.* 19 Religionis favore in communi fundo invito ſocio ſepelire ſocium licet: ut & ex cauſa neceſſitatis. adde *l.* 2. *C. de commun. rerum. l.* 1. *C. de commun. ſervo.* 20 *l.* 2. §. 6. *ſupr. eod.* 21 *Monumentum* vox generis eſt & ſpeciei, eſt enim aliud ſepulchrum, aliud monumentum, ſeu κενοτάφιον. 22 Ita hic, & *l.* 44. §. 1. ff. & *l. ult.* ff. *tit. prox.* pro reliquiæ. vide *l.* 1. *C. h. t.* 23 *l.* 6. *in fin.* ff. *eod.* Ex hujuſmodi cenotaphiis templa initium ſumpſiſſe ſuſpicio eſt. Nam ex ſepulchris templa initium ſumpſiſſe tradit Euſebius & Lactantius, & Clemens Alexandrinus, ἐν τῷ προτρεπτικῷ, ex 9. hiſtoriarum Antiochi. 24 *l.* 2. §. 8. *ſupr. eod. l.* 1. §. 2. ff. *tit. prox.* 25 *Al.* quo. 26 Præter. *Halo.* 27 De qua v. *l.* 51. *in fin. ſupr. ad l. Aquil.* 28 De inſepultis dixi *l.* 28. ff. *eod.* 29 Inſuper habemus. *Haloand.* Sed Balduinus *ad l. Falcid.* unicam eſſe vocem ait, quæ idem ſit, quod *negligimus.* Eum reprehendit Robertus 2. *recept.* 5. ſed tamen eo ſenſu Cujacius 3. *obſ.* 2. ait dici inſuperhaberi fructus. *l.* 17. ff. *de his, quæ ut indign.* & lacrymas Apulejus 4. *de Aſino.* judicium defuncti. *l.* 2. *C. ſi omiſſa ſit cauſa.* Quo nomine ab eodem Roberto 3. *Animad.* 15. notatur, defenditur tamen ab Anton. Mercatore 3. *not.* 15. Omiſeram, eundem Cuj. 11. *obſerv.* 11. ex Baſilicis id confirmare, quæ ſic habent, παρορᾶται τὸ ἀκριβές. ut inſuper habere, ſit παρορᾶν vel πλημμελεῖν. addit Hieronym. 19. *Eccleſ.* Agellium 1. & Symmachum hoc verbo uti. 30 Quæ nunquam. *Haloander. Hugo a Porta.* eamque lectionem defendit Robertus 2. *recept.* 5. 31 Religionem quæ conſervat ratio, ſumma ratio eſt. 32 Unius. *Hal.* 33 Caput, id eſt, unde qualis cujuſque imago ſit, cognoſcitur. ita legit *Haloand.* Hinc capiunt initium ſenſus, & nervi (inde *caput* dictum, ut Varro *ad Cicer.* ſcribit apud Lactant. 1. *de opificio*). & ut Plinius 11. c. 37. ſcribit, hanc habent ſenſus arcem: huc venarum omnis a corde vis tendit: hic deſinit; hic culmen altiſſimum: hic mentis eſt regimen: Omnium animalium, in priora pronum, quia & ſenſus ante nos tendunt. Ab eo proficiſcitur ſomnus, hinc capitis nutatio. 34 His, quæ de capite diximus, adde quæ de facie & ejus commendatione extant *l.* 17. *C. de pœnis.* 35 Hinc Ambroſius: ſola ære fuſa Principum capita, & ducti vultus de ære vel marmore adorantur. v. Cujac. 21. *obſ.* 4. 36 *Fit & inde:* fit, id eſt, fieri aſſolet a pictoribus & ſtatuariis: vel, *ſit, ſic inde;* vel, *cujus cum imago ſit, inde cognoſcimur;* vel, *cujus imago ſi ſit.* 37 Reliquiarum ſeu cadaveris translatio impetratur. adde *l.* 39. *ſupr. eod.* 38 *Al.* reliquiæ. 39 Religioſus locus eſſe deſinit cadaveris in alium locum translatione. 40 Pignoris taciti, *l.* 14. §. 1. *ſupr. eod.* & dotis: eſt enim actio funeraria privilegiata, *l. ult. in fin.* ff. *eod.* & breviter quidquid in funus erogatur, inter æs alienum primo loco deducitur. Paul. 1. *ſent. ult.* §. 4. 41 Gratificationi interdum locus eſt: ita ut uni ex legatariis poſſit interdum heres gratificari magis, quam alteri. 42 *l.* 17. *ſupr. de uſufruct. l.* 66. §. 4. ff. *de legat.* 2. 43 Veſtimenta.

44 3. *Extr.* 28. & 59. *Synopſ. Baſil.* 2. 45 *Subaud.* in ſepulchrum. 46 Primum Edictum. 47 *l.* 8. *in fin. ſupr. tit. prox.* 48 *l.* 3. *in fin.* ff. *de religioſ.* 49 vid. *l.* 43. *ſupr. tit. prox.* 50 *Al.* prohibeatur 51 *l.* 9. *ſupr. de religioſis.* §. 1. *Inſt. de interdict.* 52 Ait enim Prætor in edicto, *Vim fieri veto.* 53 Secundum Edictum. 54 Intereſt religionis monumenta extrui, & exornari, *ut hic.* Cauſæ igitur ſepulchrorum Pontificiæ, & ad jus Eccleſiaſticum pertinent. v. *l.* 8. *ſupr. de religioſis.* 55 Sepulchrum aliud fuit a monumento v. *l.* 42. ff. *tit. prox. l.* 4. *C. de religioſis.* 56 Ædificia fieri vetare is videtur, & qui convectam jam materiam ædificio imponi vetat: ſed & qui nondum convectam, convehi non patitur. 57 Eo. *Haloand.* adde *l.* 4. *l.* 5. ff. *de itinere, actuque privato.* 58 Sed jure. *Hal.* ſi ire. *Hugo a Porta.* 59 Ædificare is etiam videtur, qui reficit tantum, licet novum ædificium non poſuerit. hoc quid comprehendatur, vide *in l.* 3. §. *pen.* ff. *de itinere.* 60 Et ſepulchri violati. *l.* 2. *l.* 3. ff. *de ſepulchro.* 61 Lex Regia de Regis imperio & poteſtate eſt. *l.* 1. *ſupr. de conſtitut. Principum. Inſtit. de jure naturali.* §. *ſed & quod Principi. l.* 1. §. 7. *verſ. cum enim. C. de veteri jure enucleando. l.* 2. §. *noviſſ. ſupr. de origine jur.* Hic autem videtur lex Regia dici, quæ ab aliquo Regum lata fuerit: & fortaſſis hæc lex Regia Numæ fuerit, Regis nimirum religioſi. eo etiam refero Numæ Regis poſthumiam legem (fortaſſis eo dicta fuit, quod ad poſthumos, hoc eſt, mortuos & humatos pertineret) quæ eſt apud Plin. 14. c. 12. Vino rogum ne reſpergito: quam legem funerariam fuiſſe colligimus ex Feſto in *Reſperſum*, Reſperſum, inquit, vinum dicebant, quia vino ſepulchrum ſpargebatur, unde ſepulchralis illa lex apud Cicer. 2. *de legib. Ne ſumptuoſa reſperſio fieret.* 62 *l.* 18. ff. *de ſtatu homin. l.* 3. ff. *de pœnis.* v. quæ notavi ff. *tit. de ventre in poſſ.* 63 Prægnantem qui mortuam humat prius, quam ei partus excidatur, perimere partum videtur. *Synopſ. Baſil.* 16. *tit.* 2. c. 3. 64 Refert enim Valer. 1. c. *ult.* Gorgiam quendam Epirotam in funere matris ſuæ utero elapſum, & inopinato vagitu ſuo, lectum ferentes conſiſtere coegiſſe: & ita matrem fato functam peperiſſe: Gorgiam ante elatum, quam natum fuiſſe. 65 *l.* 9. *l.* 11. *C. de ædific. privat.* 66 Multa enim facta tolerantur, quæ fieri non permittuntur, *l.* 8. ff. *de his qui ſui vel alien. jur. ſunt.* & ibi Jaſon n. 11. & favent Prætores jam factis operibus. *l.* 3. §. 1. ff. *de alien. jud. mut. cauſ. fact.* Alciat. ad *l.* 1. ff. *de oper. nov. nunciat. n.* 3. Surd. *deciſ. Mantuan.* 168. Quædam huc ſpectantia vide apud Thoming. *deciſ.* 54. Anſ.

nisi *quod vi, aut clam.* §. 1. Si propius ædificium alienum intra legitimum [1] modum mortuus illatus sit, postea eum prohibere non poterit ædificii dominus, quo minus alium mortuum eo inferat, vel monumentum ædificet, si ab initio domino sciente hoc fecerit.

De jure sepulchri acquirendo.

4. ULPIANUS lib. 2. Responsorum [2].

LOnga [3] possessione jus sepulchri non tribui ei, cui jure non competit [4].

De monumento perficiendo, 1. de loco religioso reficiendo.

5. IDEM lib. 1. Opinionum.

SI in eo monumento, quod imperfectum esse dicitur, reliquæ hominis conditæ sunt, nihil [5] impedit, quo minus id perficiatur [6]. §. 1. Sed si religiosus locus jam factus [7] sit, Pontifices [8] explorare debent, quatenus, salva [9] religione, desiderio reficiendi operis medendum sit.

1 vide *l. ult. supr. finium regundorum.* 2 Respondit sc. 3 In sepulchris longa possessio non prodest ei, qui nullum jus habet, *Synops. eod. c.* 4. 4 Imo, præscriptio libertos in eo jure tuetur. *l.* 6. *C. de religiosis.* 5 Non enim videtur sepulchrum violari perfectione, aut *refectione*, si quis id reficiat vel etiam perficiat. 6 Reficere sepulchra sine notione Pontificum non licuit: de potestate Pontificum in causis sepulchralibus, & funerum, vide *l.* 8. ℨ. *de religiosis.* 7 Id est, perfectus. 8 Ad quos cura sepulchrorum pertinebat. *l.* 8. *supr. tit. prox. l.* 50. *in fin.* ℨ. *de petit. hered.* & huc refer *l.* 3. §. 4. *vers. divus.* ℨ. *de sepulchr.* 9 Clausulam observa, *salva religione sepulchri, id refici permitto.* Salva religione, id est, ne piaculum admittatur.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

PARS TERTIA [1].

LIBER DUODECIMUS.

TIT. I.

DE REBUS CREDITIS [2], SI CERTUM [3] PETETUR, ET DE CONDICTIONE [4].

Expositio tituli de rebus creditis,

1. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

ERe est, prius quam ad verborum [5] interpretationem perveniamus, pauca de significatione ipsius Tituli [6] referre. Quoniam igitur multa ad contractus varios pertinentia jura sub hoc Titulo [7] Prætor inseruit, ideo *rerum creditarum* titulum præmisit. omnes enim contractus, quos alienam fidem secuti instituimus, complectitur: nam, ut lib. 1. Quæstionum Celsus [8] ait, *credendi* generalis appellatio est: ideo [9] sub hoc titulo Prætor, & de commodato, & de pignore edixit: nam cuicunque rei adsentiamur alienam fidem secuti, mox recepturi quid ex hoc contractu, *credere dicimur.* † *Rei* [10] quoque verbum, ut generale [11], Prætor elegit.

Mutuum quomodo, 1. *Et quibus in rebus contrahitur.* 2. *De Etymologia, & effectu mutui.* 3. *Quid intersit inter creditum, & mutuum.* 4. *Qui mutuum dare possunt.* 5. *Si verbis credatur.*

2. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

MUtuum [12] damus recepturi non eandem speciem [13], quam dedimus (alioquin commodatum erit, aut depositum): sed idem genus [14]: nam [15] si aliud genus, veluti, ut pro tritico vinum recipiamus, non erit mutuum. §. 1. Mutui datio consistit in his rebus, quæ [16] pondere, numero, mensura consistunt: quoniam eorum [17] datione possumus in [18] creditum ire: quia [19] in genere [20] suo functionem [21] recipiunt [22] per solutionem, quam [23] specie [24]: nam in [25] cæteris rebus ideo in creditum [26] ire non possumus, quia aliud pro alio [27] invito [28] creditori solvi non potest. §. 2. Appellata est autem *mutui datio* ab eo, quod de meo tuum fit [29]; & ideo si non fiat tuum, non nascitur obligatio. §. 3. *Creditum* ergo a [30] *mutuo* differt, qua [31] genus a specie: nam creditum consistit extra eas res [32], quæ pondere, numero, mensura continentur: sicut, si eandem rem recepturi sumus, creditum est. † Item mutuum non potest esse, nisi proficiscatur [33] pecunia [34]: creditum autem interdum, etiamsi nihil

1 Quam Græci Ἀντιπαπιανὰ appellabant, quod ea traderetur juris discipulis, vice librorum Papiniani, ex constitutione Justiniani, vid. Cujac. 7. *obs.* 33. Quarta pars incipit ℨ. *a lib.* 20. *tit. de pignor.* 2 Ad Rubric. & singulas leges, v. Loriot. Zas. Purpurat. & P. Corn. *h. t.* Ans. Hunc titulum non esse generalem, neque ullos in Pandectis generales titulos inveniri docet Cujac. *l.* 7. *observ. c.* 33. & *in paratitl. p.* 54. contra Ant. Contium *lib.* 1. *Disp. subsecivar. c.* 4. vide etiam Ant. Augustin. *lib.* 3. *emendat. c. fin.* Bellonum *lib.* 2. *supput. c.* 20. Gilbertum Regium *lib.* 1. ἐναντιοφανῶν *c.* 4. Mod. 3 *L.* 2. *Cod.* 2. & *Inst. quib. modis re contrah. in princ.* 2. Paul. 1. 5. Harm. 5. 4 *Condictionem* Græci definiunt τὸν ἀπαιτητικὸν λόγον τοῦ οἰκείου δανείου. 5 Mutui, *l.* 2. certi *l.* 6. ℨ. *eod.* 6 Titulorum juris significationes, juris interpretibus non negligendæ. 7 Tituli seu Rubricæ juris num vim legis obtinent? Sic videtur: modo perfectam orationem habeant, nec a textu restringantur, amplientur, suppleantur. vide Everard. *in loco a Rubro* 92. 8 Artifici sua in arte credi oportere hinc colligunt, de quo vide quæ notavi ad *l.* 31. ℨ. *de solut.* 9 An id innuit, hunc titulum esse generalem? Negat Cujacius 7. *observ.* 33. ut & passim in Pandectis ullum titulum generalem reperiri. Idem sentit 2. *ad African.* sed Robertus 2. *animadversion.* 6. eum reprehendit. Idque etiam sentit Hugo Donellus *h. t. num.* 11. & *seqq.* Cujacium defendit Antonius Mercator, 2. *notab.* 26. Certe si propius spectemus, qui de in integrum restitutionibus, tutelis, legatis, bonorum possessionibus, manumissionibus, exceptionibus, prætoriis stipulationibus, privatis delictis, & publicis judiciis inscripti sunt, specierum suarum tractationem antecedunt. Hic autem titulus, & de pignoribus, mixti sunt: in quibus vox crediti, mutui pignoris expressi tractationem antevertit, ut merito mixti videantur. 10 Et debiti, τὸ χρέος καθολικώτερόν ἐστι τοῦ δανείου. 3. Harm. 5. §. 1. 11 *Rei* verbum generale. Quid enim in hac universa natura reperiri potest, quod *res* non sit? Quare ut vocabulum transcendens pecuniam, *l.* 5. ℨ. *de verbor. signif.* delicta, *l.* 4. ℨ. *de obl. & act.* contractus, obligationes, *l.* 6. ℨ. *de verb. signific.* mancipia & homines, *l.* 32. §. 2. *in fin.* ℨ. *de legat.* 2. & negotia, *arg. l.* 36. ℨ. *de reg. jur.* complectitur, & quæ sunt extra patrimonium, *Inst. de rer. divis.* sed in rei vindicatione res corporales, *l.* 1. §. 1. *supr. de rei vindicat.* in legato, & donatione rerum, immobilia. *l.* 79. §. 1. ℨ. *de legat.* 3. & e contra legato eorum, quæ sunt in domo, *l.* 86. ℨ. *de leg.* 2. & rerum mearum actiones, *l.* 27. §. 2. ℨ. *de auro.* & servitutes. *l.* 73. ℨ. *de legatis.* 3. non continentur, secus est in universali rerum mearum fideicommisso, *l.* 30. §. 1. ℨ. *ad SC. Trebellian.* tunc enim fideicommissarius personam defuncti repræsentat. Porro de latissima *rei* significatione v. Franciscum de las Caldas, *in repetitione legis* Si minorem. *in verbo Res. C. de in integrum restit. minorum.* 12 Vide Theophilum, §. 2. *Inst. quibus alienare.* & *in princ. Inst. quib. mod. re contr.* 13 *Species* hic aliter, quam apud Philosophos sumitur: Philosophis species est id, quod de pluribus individuo differentibus prædicatur: hic species, est ipsum individuum. Contra genus, de quo mox, species est, non genus Philosophis. Docendi causa genus & speciem sumamus, ut a jurisconsulto hic usurpatur. Species eadem est id ipsum triticum, quod mutuum datum est: Idem genus, triticum Africanum pro Africano: genus, triticum pro vino: his positis, tritico mutuo dato, non id agitur, ut idem ipsum, quod mutuo datum est, reddatur, sed ut idem genus, non aliud: idem Africanum pro Africano: non idem vinum pro tritico. *Goth.* Ad legis hujus pleniorem intelligentiam vide Bellon. *l.* 1. *supputat. cap.* 5. 6. Curtium Brugensem *lib.* 3. εἰκαστῶν *ad fratrem cap.* 30. Anton. August. *lib.* 4. *emendat. cap.* 8. Zasium *singular. intellect. lib.* 1. *c.* 1. Vaconium *lib.* 3. *declarat.* 46. Alciatum *lib.* 2. *paradox. cap.* 20. Duaren. *lib.* 1. *anniverſ. disput. c.* 14. Charondam *lib.* 2. *verisimil. c.* 13. Waltherum *lib.* 2. *miscell. c.* 11. Joan Robertum *lib.* 3. *sentent. jur. cap.* 14. Forcatulum *in pena juris c.* 13. Hotomanum *lib.* 1. *observ. in pandectas cap.* 6. & *lib.* 1. *de usu. cap.* 2. *in volum.* 1. *tractat. disput.* Socin. *ad reg.* 377. Aretinum *ad l. lecta.* 2. *not. inf. eod.* Mod. 14 Id est, non eadem res est in individuo, sed in eadem specie. 15 Nota, Rerum traditiones fieri, vel ut *nostr.* (hinc donatio); vel ut *idem* (hinc commodatum, precarium, depositum, pignus, mandatum, locatio); vel ut *aliud* in diverso genere (hinc permutatio, emptio): vel ut aliud in eodem genere nobis reddatur, ut mutuum, *ut hic.* 16 Consistet igitur in omnibus rebus mutuum, in veste, supellectile, lapidibus, & lignis. Nihil enim dici fingique potest in hoc universo, quod non vel pondere, vel mensura constet. Sic censeo, *Res pondere, numero, & mensura consistentes,* hic appellari, non res omnes passim, sed quæ usu hominum exigente, & commerciis dari nominatim ad pondus, ad numerum, & mensuram solent, hoc est, pondere, numero, & mensura expressis: ut si quis mutuo det certum olei pondus, mille solidos, tot frumenti modios: sunt enim quædam, quæ aliis damus nullo neque pondere, neque numero, nulla denique mensura expressis. 17 An *earum*: nam loquitur de rebus? sed nil necesse. 18 *In creditum ire,* hic est in mutuum ire, mutuum contrahere: sic alibi, in creditum ire, pro mutuum dare, *l.* 19. §. 5. *circa finem.* ℨ. *ad SC. Velleian.* & creditum, pro mutuo, *l.* 3. §. 3. ℨ. *de Senatusc. Macedon.* sic credita pecunia, pro mutuo data. *l.* 6. §. 6. ℨ. *mandati.* 19 In genere suo magis, quam specie functionem ea per solutionem, seu cum solvuntur, recipere dicuntur, quorum genus si solverit debitor, speciem non solverit, statim liberatur: vel, quorum ea natura est, ut si idem eorum genus præstetur, liberatio contingat debitori. Hunc locum ita interpretor vere, &, ut opinor, facillime, qui a multis aliis misere tractatus est. Nec enim placet, quod Forcatul. *cap.* 13. *penult.* ita dispungit, eorum datione possumus in creditum ire (quia in genere suo functionem recipiunt per solutionem) quam specie. 20 Id est, in rebus ejusdem naturæ, nominis, & usiæ. Cicer. 1. *de oratore.* Roscius in suo genere. 21 *Functionem recipere,* est alterius loco & vice fungi, commutari, *l.* 2. ℨ. *de Senatusc. Macedon.* vice mutua funguntur, quæ tantundem præstant. *l.* 6. ℨ. *eod.* Hujus locutionis exemplum Tertullianus quoque totus quantus jurisconsultus suppeditat. 22 Id est, solutio non idem, quod acceptum est (nisi eventu, occasione, accidenti, præter primum propositum debitor, reparatis aliunde pecuniis eosdem nummos, quos accepit, creditori restituat) reddit, sed tantundem, Seneca 6. *de benef.* 5. tantundem, inquam, quia id, quod ex causa mutui redditur, substantia, quantitate, genere, seu qualitate, *l.* 1. §. 2. ℨ. *de oblig.* vi, bonitate, usu & valore subit, sustinet & repræsentat rem ipsam, quæ mutuo data fuit. 23 *Al.* magis, quam per speciem; qua ex lectione Zasius colligit, mutuum etiam in specie consistere, sed minus frequenter, quam in genere. In specie, inquam, mutuum consistere existimat, dummodo solutio uniformis sequatur: hoc est, ut id, quod datum est, numero ad numerum, mensura ad mensuram reddatur. Atqui non hic quæstio est, an species mutuo dari, sed an eadem species solvi possit. Species sane, in mutuo esse, seu mutuo dari potest, at non eadem solvi potest: speciem damus, idem genus solvimus. An ideo aliud? Non aliud, quia genus solutum fungitur plane loco speciei mutuo datæ. Ita res in mutuo comparatæ sunt, ut si loco speciei mutuo datæ genus solvas, idem solvas: imo magis idem solvas, quam si speciem eandem solveres. Vix enim fit, aut raro, ut eadem species mutuo accepta, dum mutuo debitor ipse utitur, aut abutitur, ad eundem debitorem revertatur, & eandem omnimodo creditor reddat. Est igitur τοῦ *Magis* particulæ, quæ hic ab aliquibus reponitur, ab aliis recte subintelligitur, hoc loco vis ea, ac potestas, ut non comparet, sed eligat, ut in *l.* 1. ℨ. *comm. divid.* æque ac in illo, magis volo esse dives, quam pauper. Plautus *in Persa. Adolescens vis vendere istam? S. magis lubet, quam perdere,* dixi ad *l.* 31. §. 23. ℨ. *de adil. ed.* 24 Per solutionem, in genere suo, quam in specie res functionem recipiunt, quarum species magis, quam individuum; forma, quam materia, quantitas, vis, & valor, quam corpus respicitur: quæque vel natura, vel hominum artificio ad hoc formatæ reperiuntur, ut in iis altera (sine cujusquam injuria, aperte & evidenter, & citra fictionem aut imposturam) alterius loco & vice fungatur, ac tantundem præstet homini in eodem usu, quantum altera: quia in iis pondus ponderi, quantitas quantitati, qualitas qualitati, usus usui exæquatur. 25 Cur in cæteris rebus, quæ non ad pondus, numerum & mensuram dantur, in creditum ire, seu mutuum dare non possumus: hoc est, cur si speciem in illis acceperis, genus reddere non possis, ut in mutuo? quia aliud pro alio invito creditori solvi non potest, *ut hic.* hoc est, hæ res ita comparatæ sunt natura, ut eadem species accepta restitui debeat. In his rebus genus non fungitur loco speciei. si genus redderetur pro specie, aliud pro alio solveretur creditori. Vel ita: in cæteris rebus, hoc est, in negotiis, & contractibus cæteris damus quidem res, quæ pondere, numero & mensura consistunt: quia tamen eas non ad pondus, non ad numerum, aut mensuram damus, ut fiant accipientis, sed ut usum, & utilitatem aliam ei præbeant, non in creditum imus, seu mutuum contrahitur, sed aliud negotii genus: cujus ea lex est, & natura, ut eadem omnino species reddi debeat: cujus loco etiamsi genus idem redderes, aliud tamen redderes: Ut ecce, libros non ad pondus, numerum, aut mensuram tibi dedi ut tui essent, sed ut essent tibi pignori, deposito, commodato, precario, locato: in hac hypothesi eosdem libros reddere teneris, neque liberari poteris ejusdem generis præstatione. Cur tam varie? in his negotiis, quia res semper mea mansit, nunquam tua fuit, si non eandem, sed idem genus reddas, aliud reddas. In mutuo res mea esse desiit, tua facta est non ea lege, ut eandem speciem redderes (id enim fieri non potest, cum jus rei a me tibi mutuo datæ, alienandæ habeas, & eo fini rem a me accipias, ut eam in alium transferas) non ut pro tritico pecuniam redderes (id enim venditio est) sed ut idem genus, id enim superest in rerum natura quo liberari possis, cum rem tibi donare noluerim. 26 Id est, in mutuum. 27 Ut pro pecunia, nomen, *l.* 16. *C. de solut.* vide *l.* 3. ℨ. *eod.* 28 Secus si consentiat: tunc enim pro pecunia numerata, res, vide *l.* 17. operæ, *l.* 20. *C. de solutionib.* pecora in solutum dari possunt. *l.* 9. *C. de rescindenda vendit.* 29 Ita tamen, ut idem a te sim recepturus, alias hæc definitio donationi competeret) ejusdem bonitatis, & qualitatis. *l.* 1. §. 2. ℨ. *de obligat. & actionib.* 30 Τὸ χρέος καθολικώτερόν ἐστι δανείου. *Crediti* appellatio latius patet, quam mutui. Creditum, genus est: mutuum, species, *ut hic.* In credito aliud interdum non recipimus: in mutuo aliud recipimus, *ut hic.* Creditum, extra pecuniam etiam consistit: mutuum vero, nisi pecunia intervenerit, non consistit, *vers. Item mutuum.* Creditum est interdum, etsi nihil proficiscatur: in mutuo a nobis aliquid proficisci oportet, *vers. creditum.* In credito dantem dominum esse oportet: in mutuo necesse non est. §. 4. ℨ. Credimus etiam verbis: mutuum damus non item. §. 5. ℨ. ad. de 3. Harmenopul. 5. §. 1. 31 *Ita populus a plebe* differt. §. 4. *Inst. de jure naturali.* 32 *l.* 10. ℨ. *de verb. signif.* 33 Id est, nisi re ipsa fiat numeratio, mutuum naturale non contrahitur. vide quæ notavi ad *princ. Inst. quib. mod. re.* 34 *Pecunia,* id est, res pondere, numero & mensura consistens. §. 1. ℨ. *eod. l.* 30. ℨ. *de leg.* 1. de hac dictione vide *l.* 2. §. 1. *in fin. C. de constit. pecun.*) vel loco pecuniæ res æstimata. *l.* 4. *l.* 11. ℨ. *eod.* & *l.* 8. *C. si cert. pet.*

proficiscatur, veluti si post nuptias dos promittatur [1]. §. 4. In mutui datione oportet dominum esse dantem [2]: nec obest, quod filiusfamilias & servus, dantes peculiares nummos, obligant: id enim tale est, quale, si voluntate mea tu des pecuniam: nam mihi actio adquiritur, licet [3] mei nummi non fuerint. §. 5. Verbis quoque credimus [4], quodam actu [5] ad obligationem comparandam interposito: veluti stipulatione.

Qualis res in mutuo reddi debet.

3. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

CUm quid mutuum dederimus, etsi non cavimus, *ut æque bonum nobis redderetur*, non [6] licet debitori deteriorem rem [7], quæ ex eodem genere sit, reddere: veluti, vinum novum pro vetere [8]: nam *in* [9] *contrahendo quod agitur* [10], *pro cauto* [11] *habendum est* [12]: id autem agi intelligitur, ut ejusdem generis, & eadem bonitate solvatur, qua datum sit.

De deposito futuri mutui causa contracto. De eo, qui rem vendendam accepit, ut pretio uteretur. 1. De pignore & fructibus. 2. De his, quæ flumen abstulit.

4. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

SI quis nec causam, nec propositum fœnerandi habuerit, & tu empturus prædia, desideraveris mutuam pecuniam, nec volueris [13] creditæ nomine, antequam emisses, suscipere, atque ita creditor, quia necessitatem forte proficiscendi habebat, deposuerit apud te hanc eandem pecuniam, *ut, si emisses, crediti nomine obligatus esses*, hoc depositum periculo est ejus, qui suscepit. Nam & qui rem vendendam acceperit, *ut pretio uteretur*, periculo [14] suo rem habebit. §. 1. Res pignori data, pecunia soluta, condici potest [15]: & fructus ex injusta [16] causa percepti condicendi sunt. Nam & si colonus post lustrum [17] completum, fructus perceperit, condici eos constat [18]: ita demum, si non ex voluntate domini percepti sunt: nam, si ex voluntate, proculdubio cessat condictio. §. 2. Ea, quæ vi [19] fluminum importata sunt [20], condici [21] possunt [22].

De re perempta, & de mora.

5. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

QUod te mihi dare oporteat [23], si id postea perierit, quam per te factum erit, quo minus id mihi dares, tuum fore id detrimentum constat [24]. † Sed cum quæratur, an per te factum sit, animadverti debebit, non solum in potestate tua fuerit id, necne, aut dolo [25] malo feceris, quo minus esset vel fuerit, necne, sed etiam, si aliqua justa causa sit, propter quam intelligere deberes te dare oportere.

Certi *definitio.*

6. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

C*Ertum* est [26], cujus species vel quantitas, quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione, quæ nominis vice [27] fungitur, qualis quantaque sit [28], ostenditur. Nam & Pedius libro primo de stipulationibus nihil [29] referre ait, proprio nomine res appelletur, an digito [30] ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur: quatenus [31] mutua vice fungantur, quæ tantundem præstent [32].

Quæ inseri mutuo possunt. De mutuo conditionali.

7. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

OMnia, quæ inseri stipulationibus possunt, eadem possunt etiam numerationi pecuniæ: [&] ideo & [33] conditiones [34].

8. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

PRoinde mutui datio interdum pendet, ut ex post facto confirmetur [35]: veluti, si dem tibi mutuos nummos, *ut si conditio* [36] *aliqua extiterit, tui fiant, sisque mihi obligatus*: Item, si legatam pecuniam heres crediderit, deindé legatarius eam noluit ad se pertinere: quia heredis [37] ex die aditæ hereditatis videntur nummi fuisse, ut credita pecunia peti possit. Nam Julianus ait, & traditiones ab heredé factas ad id tempus redigi, quo hereditas adita fuerit, cum repudiatum sit legatum aut adpositum [38].

Quibus ex causis certi condictio competit. 2. De obligatione suo vel alieno nomine. 4. Si numerationem sequatur stipulatio inutilis. 8. De pecunia credita nomine alieno. 9. Si depositario permittatur uti re deposita.

9. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

CErti condictio competit ex omni causa [39], ex omni obligatione [40], ex qua certum petitur: sive ex certo [41] contractu petatur, sive ex incerto: licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo præsens sit obligatio: cæterum si in diem sit vel sub conditionem obligatio, ante diem [42] vel conditionem [43] non potero agere.

§. 1. Competit hæc actio etiam ex legati causa & ex lege Aquilia: sed & ex causa furtiva [44] per hanc actionem condicitur. Sed & si ex Senatusconsulto agetur, competit hæc actio: veluti si is, cui fiduciaria [45] hereditas restituta est, agere volet. §. 2. Sive autem suo nomine quis obligatus sit, sive alieno, per hanc actionem recte convenitur. §. 3. Quoniam igitur ex omnibus contractibus hæc certi condictio competit, sive re fuerit contractus factus, sive verbis, sive conjunctim [46], referendæ sunt nobis quædam species, quæ dignum habent tractatum, an hæc actio ad petitionem eorum sufficiat.

§. 4. Numeravi tibi decem, & hæc alii [47] stipulatus sum [48]: nulla est stipulatio [49]. An condicere decem per hanc actionem possim [50], quasi duobus [51] contractibus intervenientibus: uno, qui re factus est, id [52] est, numeratione: alio, qui verbis, id est, inutiliter: quoniam alii [53] stipulari non potui? Et puto, posse [54]. §. 5. Idem erit, si a pupillo fuero sine tutoris autoritate stipulatus, cui tutore (autore) credidi: nam & tunc manebit mihi condictio ex numeratione [55].

§. 6. Item quæri potest, & si, quod tibi numeravi, sub impossibili conditione stipuler: cum enim nulla sit stipulatio, manebit con-

1 Id enim licet. vide *l.* 1. ff. *de pactis dotalibus.* eoque casu maritus creditor jure civili censetur, licet ab eo nihil sit profectum. *l.* 21. ff. *de verb. oblig.* Paulus scripserat, *dicatur.* vide Cujac. 23. *obs.* 18. 2 Nec enim de non meo, mutuum fieri potest. Sed tamen utilitatis causa receptum est, ut certis casibus mutuum, & si ab initio non constitit, convalescat, puta, conditionis eventu (quando mutuum sub conditione datum est) *l.* 7. *l.* 8. *in princ.* ff. *eod.* si dominium rei mutuatæ adipiscamur, *d. l.* 8. *in fin.* si dominus pecuniæ mutuatæ ratum habeat. *arg. l.* 6. ff. *de condict. indeb.* si mandet mihi suas actiones. *l.* 2. *C. si cert. pet.* si is, cui credidi, pecuniam consumpsit, *l.* 13. ff. *eod. l.* 56. §. 2. ff. *de fidejuss.* vel usucepit. *l.* 15. §. 1. ff. *de condictione indebiti.* 3 v. *l.* 2. *C. per quas personas.* Tale mutuum civile dicitur. Quæ vox, ne quem turbet, sciendum est, *mutuum naturale* dici, quoties res intercedit: *civile*, quoties numeratio non intervenit, sed spes ejus. Illud, vel merum ac nudum est, vel adjutum a jure civili: mere naturali mutuo mihi obligaris, cum meos nummos a me accipis: adjuto a jure civili, cum paternos vel dominicos a me accipis. Civiliter vero tantum mihi obligaris, quoties spe futuræ numerationis mihi chirographum tradis (hucque pertinent *tit. C. de non numer. de dote cauta. si pignoris conventionem*); vel verbis fateris debitum. §. *ult.* ff. *eod.* Civiliter vero, & postea naturaliter, quoties traditionem chirographi pecuniæ numeratio sequitur. 4 Et mutuum damus civiliter ficil. *ut supr. eod.* 5 Id est, præcedente interrogatione, & subsequente congrua responsione. v. *l.* 52. §. 2. ff. *de oblig. & act.* 6 *Apertius legerimus.* non licet tamen debitori; *ut sit sensus*: In mutuo, ex eodem genere, seu idem genus debitor potest solvere, at non ex eodem genere rem deteriorem. Vinum novum & vetus, genere ipso eadem: sed usu Romano genus deterius reddit, qui pro veteri vino, novum reddit. Itaque idem genus quidem reddiderit, sed quia deterius sit, non idem genus videbitur: non idem, inquam, id est, non eadem bonitate seu qualitate genus. 7 Deteriorem rem in mutuo reddit, qui aliud pro alio, *l.* 2. §. 1. *supr. eod.* partem pro toto. *l.* 13. §. 8. ff. *de act. empt.* vide Hotom. *quæst. illustr.* 20. nomen pro pecunia, *l.* 16. *C. de solut.* acetum pro vino: æs pro auro; plumbum pro argento, *l.* 9. *in fin.* ff. *de contrah. empt.* vinum pro tritico, & e contra, *l.* 2. ff. *eod.* novum vinum pro vetere, *ut hic.* (non idem e contrario esse putat Accurs.) vetus acidum, pro veteri vino, quod optimum datum est. *l.* 15. *in princ.* ff. *de periculo.* (Non idem est in novo frumento, quod veteris loco solvi potest, at non e contra: novum enim melius est, *l.* 1. *C. de conditis in publ. hor.*) invito creditori offert. Aureos debes? ærosam pecuniam, & edicto publico sublatam, creditori offerens, nihil agis. *l.* 102. ff. *de solutionib.* Æstimatos debes? æstimatione liberaris, *arg. l.* 7. *in fin. supr. de usufruct. earum rerum. l.* 1. *in fin.* ff. *de æstimatoria.* vide *l.* 22. ff. *rerum amotarum.* & Arestum Parisiense apud Lucium 10. *Placit.* 6. *num. ult.* Nominatim in specie aureos debes? speciem redde, non æstimationem: lex enim contractus servanda est. *l.* 1. §. 6. ff. *depositi.* Atqui a tempore contracti mutui, aureorum potestas excrevit? poterat & eadem lege vel communi rerum omnium utilitate, vel edicto Principis decrescere creditoris detrimento, quod commodum cum adversarii damno consequi potueris, æquissimum est, ut talionis æquitate ipse quoque utatur. ff. *quod quisque jur.* Hucque refero *l.* 99. ff. *de solutione.* quæ negat creditorem in alia forma cogendum nummos accipere. At neque æstimatos, neque nominatim in specie debes, sed decem aureos simpliciter? Puto te æstimationem offerentem creditori, audiendum: sibi enim creditor imputet, qui legem contractui non dixit apertius, *l.* 21. ff. *de contrah. empt. l.* 97. ff. *de solutionib. l.* 39. *supr. de pactis.* adversus debitorem, cui nominatim leges favere in ambiguis scire potuit. vide *l.* 47. ff. *de obligationibus*, eaque interpretatio, non unius contrahentis desiderio, sed communi omnium hominum usui consentanea est: inter quos, quacunque in provincia, aureos certa lege æstimatos passim cum sua ac publica æstimatione permutari constat: tales autem interpretationes, præsertim in rerum pretiis recipiendæ sunt, quæ communiter intelliguntur. vid. *l.* 63. ff. *ad L. Falcid.* At hic quæritur, a quo tempore æstimatio sit ducenda, an contractus, quo minimi: an solutionis, quo majoris pretii aurei sunt? an & sententiæ? si dictum sit, quo tempore reddantur, quanti nunc fuisset: si non, quanti tunc, cum petitum esset, *l.* 22. ff. *eod.* Tentari potest, ut in aliis rebus, quam pecunia, id verum sit, & in pecunia (cujus valor & æstimatio non a privatis, sed a magistratibus pendet) contractus initium spectandum esse æquius sit. In hoc enim, quod præsens fuit, magis consensisse contrahentes verisimilius est, quam in id, quod sub incerto esse potuit, *arg. l.* 7. ff. *de auro.* idque in legatis locum habet, ut in iis legati mancipii æstimatio, a tempore facti testamenti, non mortis testatoris, ducatur, *l.* 41. §. 4. ff. *de legatis.* 3. & *d. l.* 7. excipe tamen casum *l. penult.* ff. *de instructo.* & vide Hotomann. *quæst. illustr.* 8 *Vetus vinum* est anni prioris: nisi aliud ex usu testatoris colligatur: dixi ad *l.* 9. *in fin. l.* 10. *l.* 11. *l.* 12. ff. *de tritico, & vino legato.* Decipitur itaque hac lege Bartolus, qui putat vinum vetus dici, cum primum clarum esse incipit, si modo ultra annum servari non possit. 9 In contrahendo quod agitur, pro cauto habendum est, hoc est, Cum contrahimus, quædam, etsi non sine verbis nominatim expressa, subintelliguntur tamen ex natura ipsius actus, quem agimus, seu gerimus: ea pro cautis & expressis habenda sunt: perinde præstantur ea, ac si cauta & expressa fuissent. 10 *Sub.* tacite, ut *tit. C. Plus valere quod agitur, quam quod simulate concipitur.* Verbis interdum quædam extrinsecus exprimimus, aliud tamen agimus re ipsa. Id quod ita agitur, seu subintelligitur, plus valet, quam quod simulate conceptum: τὸ itaque *agitur* hic, idem est, quod *subintelligitur.* 11 Hoc est, pro expresso, pacto, convento, promisso. 12 De tacito vide quæ notavi ad *tit. in quibus causis pign.* ff. 13 Nec voluerit crediti nomine accipere. vide *l.* 11. ff. *eod.* 14 An, ut præstet etiam casum fortuitum? Sic puto, casus enim fortuiti ad dominum rei pertinent, *l.* 6. *C. de pignoratit.* qualis est in hac hypothesi is, qui accipit: ideoque non obstabit *l.* 1. §. 35. ff. *depositi.* quæ negat eum, qui deposito se obtulit, de casu fortuito teneri: nec enim depositarius in ea lege dominus est. Sed demus in hac specie, accipientem dominum non fuisse, quod hic venditio non antea contracta fuisse videatur, quam res vendita fuerit, quod minime successit: id tamen constabit, hoc negotium, de quo nunc quæritur, innominatum esse, *l.* 20. ff. *de præscr.* in contractibus innominatis deperditæ rei, ante venditionem, periculum ad eum pertinere, qui deposito se obtulit, *l.* 17. *in fin.* ff. *de præscript.* depositum autem (de quo in *d. l.* 1. agitur) nominatus est contractus: & ita cum Lorioto adversus Zasium sentire possis. 15 Quia creditor, qui soluto debito pignus non restituit, fur est. vide *l.* 54. ff. *de furtis* atqui furi res etiam nostras condicimus. vide *l.* 1. *in fin.* ff. *de condict. triticiaria. l.* 1. ff. *de condict. furti.* 16 Justa *Haloand.* & male. 17 Id est, quinquennium, ut *l.* 13. *in fin.* ff. *locati. l.* 67. *in fin.* ff. *de furtis. l.* 30. §. 1. ff. *de legat.* 3. dixi ad Varronem & Festum 18 Tunc enim, qui invito domino percipit, furtum facit. *l.* 67. *in fin.* ff. *de furtis.* 19 Aliud si non vi, sed per latens incrementum, seu alluvionem *l.* 7. §. 1. ff. *de adquir. rer. dominio.* Cur ita? an quia vis videtur, non alluvio? an potius quod vim fluminis repellere non ita quis possit, ut latens incrementum facto fluminis impedire? 20 *Sub.* in alienum fundum. 21 Et interdicto peti: quale datum fuit a Prætore, cum Tiberis abundasset, & res multas multorum in aliena prædia importasset. *l.* 9. §. 1. ff. *de damno.* 22 Licet nostra remaneant, quod speciale est. 23 Actione personali scilicet, §. 15. *Inst. de actionibus.* 24 Debitor, qui moram admisit, rei peremptæ æstimationem præstat, *ut hic.* sed & omnes accessiones, quales sunt fructus, usuræ, & id, quod interest, vide *l.* 23. *l.* 82. *in fin.* ff. *de verb. obligat.* nisi præstationis difficultas, aut alia justa causa eum excuset. v. *hic interpretes de mora tractantes.* 25 *l.* 17. §. 1. *vers. quod si dolo.* ff. *de rei vindicat.* 26 *Certum* est, quod ex se, vel ex circumstantiis suis apparet, quid, quale quantumque sit. *l.* 74. *l.* 75. ff. *de verb. oblig.* 27 vide *l.* 34. ff. *de cond. & demonstr.* 28 *Certum censeri* etiam dicendum est, quod ad aliud refertur, puta ad testamentum, *l.* 5. §. 1. ff. *de re jud.* ad locum certum. *l.* 75. §. 5. ff. *de verbor. obligat.* 29 Certa res fit proprio nomine, digiti demonstratione, aut vocabulo, quod mutua vice, hoc est, proprii nominis vice fungatur. Digito quod monstratur, certum est. 30 Ad rei certitudinem sufficit digito demonstrari, *ut hic.* & ad certam possessionem adprehendendam, oculo percipi. *l.* 18. §. *antepenult.* ff. *de adq. vel amitt. poss.* 31 Quatenus, id est, quia, ut in *l. Aviatus* ff. *de aqua & aquæ pluv.* 32 Æquipollentibus aliquid fiat interdum nihil interest. adde *l.* 11. ff. *de leg.* 3. 33 Mutuum non tantum pure, sed & sub conditione potest contrahi. 34 Nam pure, vel in diem stipulamur. §. 2. *Inst. de verb. obligat.* 35 vide *l.* 19. ff. *eod.* Item pendet mutuum, cum is qui dat, consensu caret, ut furiosus, pupillus: vel quum error intervenit. quibus casibus non consistit initio mutuum, sed consumptione. *l.* 12. *l.* 19. §. 1. *l.* 32. ff. *eod.* Sed tamen utilis condictio competit, *l.* 4. *C. si cert. pet. d. l.* 32. Cujac. 5. *obs.* 29. Ans. 36 In conditionali mutuo, res ex futuro eventu fieri potest mea. vide quæ notavi ad *l.* 2. §. 4. *supr. eod. l.* 19. ff. *eod.* 37 *l.* 44. §. 1. vide *l.* 86. §. 2. ff. *de legat.* 1. 38 Agnitum, *Baro.* adquisitum, *Duarenus.* adquisitum, Cujac. 2. *observ.* 7. vide *l.* 15. ff. *de rebus dubiis.* 39 Et contractu. §. 3. ff. *eod.* 40 Contractu, maleficio vel quasi, *Accurs. Bart. Zas.* §. 3. ff. *eod.* facto, *Alciat.* æquo & bono, *Loriot.* 41 vide *l.* 74. ff. *de verb. obligat.* 42 vide *l.* 46. ff. *de verb. oblig.* 43 *l.* 36. *l.* 40. *in fin.* ff. *eod. l.* 213. ff. *de verbor. sign. l.* 169. *in fin.* ff. *de reg. jur.* 44 vide *l.* 1. *in fin.* ff. *de condict. triticiaria.* 45 *Fiduciaria hereditas* est, quæ ex fideicommisso restituitur. 46 Re & verbis. 47 *Sub.* reddi. 48 Hic præcedit numeratio, sequitur stipulatio. 49 *l.* 3. *C. de contrah. stipul.* 50 Possum, ut una obligatio videatur. vid. *l.* 126. §. 2. *infr. de verb. oblig.* 51 Uno utili, altero inutili. Ex hoc loco apparet, utilem stipulationem per inutilem non vitiari. 52 Re fit contractus per numerationem. 53 v. *l.* 38. §. 17. *infr. de verb. oblig.* 54 Rei condictione agere, ubi scilicet numeratio præcessit. vide *d. l.* 126. Obligatio nascitur ex numeratione, ubi inutilis est stipulatio. *l.* 126. §. 2. *infr. de verb. oblig.* 55 Non ex stipulatione: atque ita pupillus solus promittendo id, quod etiam tutore autore debet, non obligatus est: vel ideo, ne plurium actionum damno afficiatur. Alii hunc notant, pupillum non obligari *hic*: etiamsi res ejus facta non sit deterior.

dictio [1]. §. 7. Sed &, si ei numeravero, cui postea bonis interdictum est, mox ab eo stipuler, puto pupillo eum comparandum: quoniam & stipulando sibi adquirit [2]. §. 8. Si nummos meos tuo nomine dedero, velut tuos absente te & ignorante, Aristo scribit, adquiri tibi condictionem [3]. Julianus quoque de hoc interrogatus libro x. scribit, veram esse Aristonis sententiam: nec dubitari, quin, si meam pecuniam tuo nomine, voluntate tua, dedero, tibi adquiratur obligatio: cum quotidie [4] credituri pecuniam mutuam, ab alio poscamus, ut nostro nomine creditor [5] [meus &] futuro debitori nostro. §. 9. Deposui apud te decem, postea permisi tibi uti [6]: Nerva, Proculus, etiam antequam moveantur, condicere, quasi [7] mutua, tibi hæc posse aiunt: Et est verum, ut & Marcello videtur: animo enim cœpit possidere [8]: ergo transit [9] periculum ad eum, qui mutuum rogavit, & poterit ei condici.

10. IDEM lib. 2. ad Edictum.

QUod si ab initio [10], cum deponerem, *uti tibi, si voles*, permisero, creditam non esse antequam mota sit: quoniam debitum iri non est certum.

Si res vendenda detur futuri mutui causa. 1. *De credito, ut minus vel plus debeatur.* 2. *Si servus crediderit.*

11. IDEM lib. 26. ad Edictum.

ROgasti me, *ut tibi pecuniam* [11] *crederem*, ego, cum non haberem, lancem tibi dedi, vel massam auri, ut eam venderes, & nummis utereris: si vendideris, puto [12] mutuam pecuniam factam [13]. Quod si lancem, vel massam sine tua culpa perdideris prius, quam venderes, utrum mihi, an tibi perierit, quæstionis est? mihi videtur Nervæ distinctio verissima, existimantis, multum interesse, venalem habui hanc lancem, vel massam, necne; ut, si venalem habui, mihi perierit; quemadmodum si alii dedissem vendendam: quod si non fui proposito hoc, ut venderem, sed hæc causa fuit vendendi, ut tu utereris, tibi eam periisse; & maxime, si sine usuris credidi. §. 1. Si tibi dedero decem [sic], *ut novem debeas*: Proculus ait, & recte, non amplius te ipso jure debere, quam novem [14]. Sed si dedero [15], *ut* [16] *undecim debeas*: putat Proculus, amplius, quam decem condici non posse. §. 2. Si fugitivus servus nummos tibi crediderit, an condicere tibi dominus possit, quæritur? Et quidem si servus meus, cui concessa est peculii administratio, crediderit tibi, erit mutua [17]: Fugitivus autem, vel alius servus, contra voluntatem domini credendo, non facit accipientis [18]. Quid ergo? Vindicari nummi possunt, si extant: aut, si dolo malo desinant possideri, ad exhibendum agi; Quod si sine dolo malo consumpsisti, condici tibi poterunt [19].

An furioso detur hæc actio.

12. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

SI a [20] furioso, cum eum compotem mentis esse putares, pecuniam quasi mutuam acceperis, eaque in rem tuam versa fuerit, condictionem furioso adquiri [21], Julianus ait: nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex iisdem etiam furioso adquiri. † Item si is, qui servo crediderat, furere cœperit: deinde [22] servus in rem domini id verterit, condici furiosi nomine posse. † Et si alienam pecuniam [23] credendi causa quis dederit, deinde furere cœperit, & consumpta sit ea pecunia, condictionem furioso adquiri.

Si fur crediderit. 1. *De nummis alienis.* 2. *Si servus communis crediderit, de pecunia communi.*

13. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

NAm & si fur nummos tibi credendi [24] animo dedit, accipientis non facit: sed consumptis [25] eis, nascitur condictio [26]. §. 1. Unde Papinianus lib. VIII. Quæstionum ait: Si alienos nummos tibi mutuos dedi, non ante mihi teneris, quam eos consumpseris: Quod si per partes eos consumpseris, an per partes tibi condicam, quærit? Et ait, condicturum, si admonitus alienos nummos fuisse, ideo per partem condico, quia nondum totos consumptos compereram. §. 2. Si servus communis decem crediderit, puto, sive administratio servo concessa est, sive non, & consumantur nummi, quinum [27] competere actionem: Nam & si communes [28] tibi nummos credidero centum, posse me quinquaginta [29] condicere, lib. VIII. Quæstionum Papinianus scribit: etiamsi singula corpora communia fuerint.

Si filiusfamilias pecuniam mutuatus solverit.

14. IDEM lib. 29. ad Edictum.

SI filiusfamilias contra Senatusconsultum [30] mutuatus [31] pecuniam solverit [32], patri nummos vindicanti nulla exceptio objicietur [33]; sed si fuerint consumpti a creditore [34] nummi, Marcellus [35] ait, cessare condictionem: quoniam toties condictio datur, quoties ex ea causa numerati sunt, ex qua actio esse potuisset, si dominium ad accipientem transisset: in proposito autem non esset. Denique per errorem soluti [36] contra Senatusconsultum crediti magis est cessare repetitionem.

Quibus modis contrahitur mutuum.

15. IDEM lib. 31. ad Edictum.

SIngularia [37] quædam recepta [38] sunt circa pecuniam creditam: Nam si tibi debitorem meum jussero dare pecuniam, obligaris mihi, quamvis [39] meos nummos non acceperis. Quod [40] igitur in duabus personis recipitur, hoc & [41] in eadem persona recipiendum est: ut cum ex causa mandati pecuniam mihi debeas, & convenerit [42], *ut crediti nomine eam retineas*, videatur mihi data pecunia, & a me ad te profecta.

Si socius crediderit.

16. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SI socius propriam pecuniam mutuam dedit, omnimodo creditam [pecuniam] facit, licet cæteri dissenserint: Quod si communem numeravit, non alias creditam efficit, nisi cæteri quoque consentiant: quia suæ [43] partis tantum alienationem habuit [44].

Si filiusfamilias viaticum suum crediderit.

17. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

CUm filiusfamilias viaticum [45] suum [46] mutuum dederit, cum studiorum causa Romæ ageret, responsum est a Scævola, extraordinario [47] judicio esse illi subveniendum.

De dissensu in specie contractus.

18. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI ego pecuniam tibi quasi donaturus dedero, tu quasi mutuam accipias: Julianus scribit, donationem non esse: Sed an mutua sit, videndum. Et puto [48], nec mutuam esse: magisque nummos accipientis non fieri, cum [49] alia opinione acceperit. Quare, si eos consumpserit, licet condictione teneatur, tamen doli exceptione uti poterit: quia secundum voluntatem dantis nummi sunt consumpti. §. 1. Si ego quasi deponens tibi dedero, tu quasi mutuam accipias: nec depositum, nec mutuum est. Idem est, & si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatam ostendendi [50] gratia accepi. Sed in utroque casu, consumptis nummis, condictioni sine doli exceptione locus erit.

An numeratio obliget accipientem. 1. *Si pupillus crediderit, aut solverit.*

19. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

NOn omnis numeratio eum, qui accepit, obligat, sed quoties id ipsum agitur, ut confestim obligaretur: Nam & is, qui *mortis causa* pecuniam donat, numerat pecuniam, sed non aliter obligavit [51] accipientem, quam [52] si extitisset casus, in quem obligatio collata fuisset: veluti si donator convaluisset [53], aut is, qui accipiebat, prior decessisset. Et cum pecunia daretur, *ut aliquid fieret*, quandiu in pendenti esset,

1 Aliud est in testamentis, in quibus conditio impossibilis non vitiat legatum, sed rejicitur. *l. 1. ff. de cond. inst.* 2 Is cui bonis est interdictum, non potest se obligare, quia redigitur ad instar furiosi. vide *l. 6. ff. de verb. oblig.* 3 Qui suam pecuniam absentis nomine, mutuo dat, absenti adquirit condictionem. *l. 2. §. penult supr. eod.* vide *l. 2. C. per quas personas l. 126. §. 2. vers. plane. ff. de verb. oblig.* 4 Argumentum a solitis & consuetis valet. adde *l. 6. in fin. ff. de precario. l. 2. in fine. ff. de eo, quod certo loco. l. 60. §. 2. ff. de legatis. 3. l. 4. §. 2. ff. de penu legata.* licet interdum ab eo, quod usitatum est, discedi possit ex æquo & bono. *l. 21. in fin. ff. de appellat.* 5 *Hal.* creditor numeret futuro debitori nostro. *quæ lectio mihi non ita placet: quid enim hic confert vox creditor? Rescribo potius*, credamus futuro debitori nostro, *vel*, credatur futuro debitori nostro. 6 vide *l. 24. ff. depositi*: Hotom. 4. *observ.* 1. 7 Si deposita pecunia vel commodata postea tibi uti permisero, etiam antequam mota sit, dicitur mutua. 8 Idque facile est, cum pecuniæ corporalis adprehensio prius fuerit penes depositarium: alias, solo animo nemo possidere incipit. *l. 8. ff. de adquirend. vel amitt. possession.* qua in specie non apprehensio pecuniæ mutatur, sed ejus causa *§. 44 Inst. de rerum divis.* 9 V. *l. 4. ff. eod.* 10 Qui initio depositæ rei, ejus usum accipientis arbitrio permittit, depositum non mutat, aut vertit in mutuum, antequam accipiens deposito utatur, *ut hic.* At si post contractum depositum accipiens usum petit, solo illo consensu, depositum naturam mutui recipit, etiam antequam depositarius re deposita usus fuerit *l. 10. ff. eod.* 11 Alia etiam in re, quam pecunia, mutuum consistere potest, *ut hic. & l. 4. supr. eod.* vide *l. 8. C. si cert. pet. l. 12. 23. 25. C. de usur. l. 1. ff. de æstimatoria. l. 20. ff. de præscript.* 12 Lex enim celeritate conjungendarum inter se actionum unam actionem occultat. *l. 3. §. 12. ff. de donat. inter virum & uxor.* & me *brevi manu* pretium ab emptore accepisse, tibique illud credidisse fingit *l. 15. ff. eod. l. 43. §. 1. ff. de jure dot.* 13 Imo, qui cum mutuam pecuniam dare vellet, argentum vendendum dedit, nihilo magis pecuniam creditam petet. *l. 34. ff. mandat.* vide quæ notavi *ad l. 15. ff.* similem hic esse dissidii rationem Cujacius *tractatu 8. ad Afric. in. fol. 176.* [illegible], quæ fuit *in d. l. 15.* 14 V. *l. 9. C. de non numerata.* 15 Decem sc. 16 Dixi *ad l. 9. C. de non numerata pecunia.* 17 Servus peculiatus mutuum dare potest *l. 28. in fin. supr. de pact.* 18 Quia fugitivus amittit liberam peculii administrationem *l. 48. ff. de pecul.* Goth. *l. 13. l. 16. ff. eod. l. 54. ff. de reg. jur.* Ans. 19 Tui nummi apud Titium extant? vindica. Dolo malo desiit possidere? age ad exhibendum. Consumpti sunt? condicere potes. 20 vide *l. 24. ff. de oblig.* 21 Id est, licet furiosus pecuniam credendo non faciat accipientis, si tamen ea consumpta est, mutuum convalescit. vide quæ notavi *ad l. 2. §. 4. supr. eod.* vide *l. 24. in pr. ff. de oblig. & act.* 22 *d. l. 24. §. 1.* 23 vide *d. l. 24. §. penultim.* 24 Idem si pignorandi animo, *l. 22. §. 2. ff. de pignorat.* vel commodandi, *l. 16. ff. commodati.* deponendi. *l. 1. §. 39. ff. de posit.* vel si juratum est in litem. *l. 64. supr. de judic.* 25 vide *l. 94. §. 2. ff. de solut.* 26 Tenetur enim furti. vide *l. 1. in fin. ff. de condict. tritic.* 27 *Al.* in quinum. 28 *l. 94. §. 1. ff. de solut.* 29 Adde *l. 62. ff. pro socio.* 30 Macedonianum: de quo ff. suo titulo *de senatusconsulto Macedoniano.* 31 Id est, mutuam accepit. 32 Creditori suo. 33 Cur ita? vide *l. 19. ff. de cond. indebiti.* 34 Cui pecuniam solvit. 35 Julianus rei vindicationem videtur concedere. *l. 9. §. 1. ff. de Senatusconsult. Macedon.* 36 vide *l. 9. §. 1. l. 10. ff. de Senatusconsult. Macedonian.* 37 ἐπὶ τοῦ δανείου τινὰ παρὰ τὴν ἀκρίβειαν καὶ παρὰ κανόνας ἐδέχθησαν, In mutuo quædam contra jus strictum, & regulas generales recepta sunt: ita Basilica *apud Cujacium 8. ad Africanum.* Porro *singularia* recepta, idem quod benigna. *ut l. 23. §. 3. ff. de fideicomm. lib. [illegible]* Goth. Ad hanc leg. vid. Goedd. *de contr. stipulat. cap. 5. num. 67.* Leonin. *Emendat. lib. 3. c. 16. n. 9.* Charond. *verisimil. lib. 3. c. 14.* Ans. 38 *Al.* præcepta, *male.* nam mox sequitur, *recipiendum est.* 39 Ratio hæc dubitandi sumitur ex *l. 2. §. 2. supr. eod.* Nam mutuum hoc casu fit, etiamsi tuum fiat non ex meo, sed ex alieno. 40 Singularia duo hac lege proponuntur in mutuo. Mutuum proprie est, quod ex meo tuum fit, *l. 2. §. 2. supr. eod.* Atqui si jussero tibi debitorem meum dare pecuniam, mutuum mihi debebis: licet quod meo jussu tibi datum fuit, meum non fuerit, sed alienum, *ut ff. eod.* Hoc in duabus personis cernitur: Idem in una esse potest: Pecuniam ex aliqua causa mihi debes, convenit inter te & me, ut eam crediti nomine retineres, mutuum debes, licet id, quod crediti nomine accepisti, neque meum, neque alienum fuerit, sed tuum. Sunt hæc singularia: & tamen recepta. Videtur enim, vel potius fingitur, utroque casu mihi data pecunia a meo debitore, vel a te ipso, & a me eodem momento ad te profecta, tibique numerata 41 Vide Robert. 2. *sent.* 5. ac si diceret Ulpianus: Africanus perperam ait, si debitorem meum jussero, sibi ipsi retinere pecuniam, quasi creditam, creditam non fieri, *l. 34. ff. mand.* Cur? nam si per alium possum pecuniam, non meam, tibi credere, & per te ipsum, igitur etiam tuam, nulla etiam interposita persona. Quinimo facilior fictio, breviorque manus ibi est, ubi una tantum est manus, ut tu scilicet videaris mihi solvisse, & brevi manu protinus a me accepisse. *arg. l. 43. §. 1. ff. de jure dot.* At Africanus accipit benigne receptum illud esse, ut per alium possim pecuniam tibi credere, ideoque non esse simile in hac hypothesi, vel trahendum in exemplum *d. l. 34.* Ulpianus, qui post eum scripsit, fatetur non esse producendum ad ea, quæ minus sunt probabilia, sed ad ea, quæ sunt verissima & probabilia, magis probabilius esse, actionem induci in una persona, quam in duabus. Et breviter, audentior est Ulpianus, qui, quod uno casu receptum est, vult etiam recipi in altero: Africanus religiosior juris. Sed tamen Ulpiani opinio prævaluit. Unde possis generaliter constituere, hodie ex quolibet contractu, nuda pactione, creditam pecuniam fieri posse, admissa in omnibus fictione brevis manus. Et recte Fulgosius & Molinæus censent, nullam esse quærendam inter interpretes rationem componendi dissidii inter Ulpian. & Africanum: Quam dant enim interpretes, quis probaverit? Hoc ideo ex Cujacii doctissimis in Afric. commentariis, *tract. 8. fol. 175. 176.* scripsi, quod disertissime, verissime, ac breviter, ex omnibus visus est mihi hanc legem explicasse. 42 Vide *l. 1. ff. de novationibus.* 43 Non majoris. *l. 68. ff. pro socio* 44 Vide *l. 1. §. 1. ff. de succ. edict.* vide elegans exemplum apud Ciceronem, *oratione pro Roscio Comœdo.* 45 Pecuniam sibi datam ad alimenta. vide *l. 36. ff. ad municip.* 46 Sibi datum a patre. 47 An utili? in factum? judicis officio? Principis beneplacito? vide Loriotum *hic*, ubi notat, filium sine patre agere posse, actione in factum, depositi, commodati, bonorum possessionis, castrensis peculii, patris absentiæ causa vide *l. 9. l. 13. l. 39. ff. de obligat.* 48 Imo fiunt, & proprietas transit in accipientem. *l. 36. ff. de adquir. rer. dom.* 49 Vide *l. 57. ff. de oblig. & act.* 50 *Ostentandi. l. 3. in fin. ff. commodati.* 51 Ad restituendam pecuniam acceptam mortis causa. 52 *l. 8. ff. eod.* 53 *l. 30. ff. de mort. causa donat*

an id futurum esset, cessabit obligatio: cum vero certum esse cœpisset futurum id non esse, obligabitur, qui accepisset: veluti, si Titio decem dedero, *ut Stichum intra Calendas manumitteret*, ante Kalendas nullam actionem habebo, post Kalendas ita demum agere potero, si manumissus non fuerit. §. 1. Si pupillus [1] sine tutoris autoritate crediderit [2], aut solvendi causa dederit, consumpta [3] pecunia condictionem habet, vel liberatur: non alia ratione, quam quod facto ejus intelligitur ad eum, qui acceperit, pervenisse: quapropter si eandem pecuniam is, qui in creditum vel in solutum acceperat, alii porro in creditum vel in solutum dederit, consumpta ea, & ipse pupillo obligatur, vel eum a se liberabit; & eum, cui dederit, obligatum habebit, [vel se ab eo liberabit:] nam omnino qui alienam pecuniam credendi causa dat, consumpta ea habet obligatum eum, qui acceperit: item qui in solutum dederit, liberabitur ab eo, qui acceperit.

De pecunia donata, ut donatori credatur.

20. IDEM lib. 18. Digestorum.

SI tibi pecuniam donassem [4], *ut tu mihi eandem crederes*, an credita fieret? Dixi, in hujusmodi propositionibus non propriis verbis nos uti: nam talem contractum neque donationem esse, neque pecuniam creditam: donationem [5] non esse, quia non ea mente pecunia daretur, ut omnimodo penes accipientem maneret; creditam [6] non esse, quia exsolvendi causa magis daretur, quam alterius obligandi. Igitur si is, qui pecuniam hac conditione accepit, ut mihi in creditum daret, acceptam dederit, non fore creditam: magis enim meum accepisse intelligi debeo. Sed hæc intelligenda sunt propter subtilitatem verborum: Benignius tamen est, utrumque valere.

De partis solutione.

21. IDEM lib. 48. Digestorum.

QUidam [7] existimaverunt, neque eum, qui decem [8] peteret, cogendum quinque accipere, & reliqua persequi: neque eum, qui fundum suum diceret, partem dumtaxat judicio persequi: sed in utraque causa humanius [9] facturus videtur Prætor, si actorem compulerit, ad accipiendum id, quod [10] offeratur: cum ad officium ejus pertineat [11], lites diminuere [12].

Cujus temporis & loci æstimatio fit.

22. IDEM lib. 4. ex Minicio.

VInum, quod mutuum datum erat [13], per judicem petitum est: quæsitum est, cujus temporis æstimatio fieret: utrum cum datum esset, an cum litem contestatus fuisset, an cum res judicaretur? Sabinus respondit, si [14] dictum esset, quo tempore redderetur; quanti tunc [15] fuisset: si [16] non quanti tunc; cum petitum esset [17]. † Interrogavi, cujus loci pretium sequi oporteat: Respondit, si convenisset, *ut certo* [18] *loco redderetur*, quanti eo loco esset: si dictum non esset [19], quanti ubi [20] esset petitum.

De servo alieno vendito, & mortuo.

23. AFRICANUS lib. 2. Quæstionum [21].

SI eum servum, qui tibi legatus sit, quasi mihi legatum possederim, & vendiderim: mortuo eo, posse te mihi pretium condicere, Julianus ait: quasi [22] ex re tua locupletior factus sim [23].

De stipulatione certi.

24. ULPIANUS lib. sing. Pandectarum.

SI quis *certum* [24] stipulatus fuerit, ex [25] stipulatu actionem non [26] habet [27]: sed illa condictitia actione id persequi debet, per quam certum petitur.

De pecunia credita ob stipulationem ædificii.

25. IDEM lib. sing. [de officio] Consularium.

CReditor, qui ob restitutionem [28] ædificiorum crediderit, in pecuniam, quam crediderit, privilegium exigendi habebit [29].

Si procurator militis crediderit.

26. IDEM lib. 5. Opinionum.

SI pecuniam militis, procurator ejus mutuam dedit, fidejussoremque accepit: exemplo eo [30], quo si tutor pupilli, aut curator juvenis pecuniam alterutrius eorum creditam stipulatus fuerit, actionem dari militi [31], cujus pecunia fuerit, placuit.

An civitas mutui datione obligetur.

27. IDEM lib. 10. ad Edictum.

CIvitas mutui [32] datione [33] obligari potest, si ad utilitatem ejus pecuniæ versæ sunt [34]: alioquin [35] ipsi soli, qui contraxerunt, non civitas, tenebuntur.

De pignore non idoneo.

28. GAJUS lib. 21. ad Edictum provinciale.

CReditor [36], qui non idoneum pignus accepit, non amittat [37] exactionem ejus debiti quantitatis, in quam pignus non sufficit [38].

De contractu cum servo institore.

29. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

SI institorem servum dominus habuerit, posse dici Julianus ait, etiam condici ei [39] posse: quasi jussu ejus contrahatur, a quo præpositus sit.

De promissione ob pecuniam accipiendam.

30. IDEM lib. 5. ad Plautium.

QUi pecuniam creditam accepturus, spopondit creditori futuro [40], in potestate [41] habet [42], ne accipiendo se [ei] obstringat [43].

Quid restituendum sit hoc judicio. 1. *Si servus furtivus bona fide emptus, ex peculio, quod ad dominum pertinebat, hominem emerit.*

31. IDEM lib. 17. ad Plautium.

CUm fundus vel homo per condictionem petitus [44] esset, puto, hoc nos jure uti, ut post [45] judicium acceptum [46] causa omnis restituenda sit: id est, omne, quod habiturus esset actor, si litis contestandæ [47] tempore solutus fuisset. §. 1. Servum tuum imprudens [48] a fure bona fide emi; is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem paravit, qui mihi traditus est: Sabinus, Cassius, posse te mihi hominem [49] condicere: sed, si quid mihi abesset ex negotio, quod is gessisset, invicem me tecum acturum: Et hoc verum est: nam & Julianus ait, videndum, ne [50] dominus integram ex empto actionem habeat, venditor autem condicere possit bonæ fidei emptori. Quod ad peculiares nummos attinet, si exstant, vindicare eos dominus potest, sed actione de peculio tenetur venditori, ut pretium solvat: si consumpti sint, actio de peculio evanescit. Sed adjicere debuit Julianus, non aliter domino servi venditorem ex empto teneri, quam si [51] ei pretium solidum, & quæcumque, si cum libero contraxisset, deberentur, dominus servi præstaret. Idem dici debet, si bonæ fidei possessori solvissem: si tamen actiones, quas adversus eum habeam, præstare domino paratus sim.

Si quis a debitore unius, quasi a debitore alterius, mutuum acceperit.

32. CELSUS lib. 5. Digestorum.

SI [&] me, & Titium mutuam pecuniam rogaveris, & ego meum debitorem tibi promittere jusserim, tu stipulatus sis, cum putares eum Titii debitorem esse, an mihi obligaris? Subsisto: si quidem nullum negotium mecum contraxisti: Sed propius est, ut obligari te existimem: non [52] quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest); sed quia pecunia mea, [quæ] ad te pervenit [53], eam mihi a te reddi bonum & æquum est.

De præside, & his, qui circa eum sunt, & officialibus.

33. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

PRincipalibus constitutionibus cavetur, *Ne* [54] *hi, qui* [55] *provinciam regunt, quive circa* [56] *eos sunt, negotientur* [57], *mutuamve pecuniam dent, fænusve exerceant.*

34. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

PRæsidis provinciæ officiales [58], quia perpetui [59] sunt, mutuam pecuniam dare, & fœnebrem exercere possunt. §. 1. Præses provinciæ mutuam pecuniam fœnebrem sumere non prohibetur [60].

1 §. 2. *& ibi* Theophil. *Inst. quib. alienare licet.* 2 Vide *l.* 9. *ff. de aut. tut.* 3 *l.* 94. §. 2. *ff. de solut.* 4 *l.* 1. §. 1. *ff. de donationibus.* 5 Donatoris ea mens est, ut res donata omnimodo penes accipientem maneat. 6 Creditor ea mente credere intelligitur, ut sibi alium obliget, non ut se liberet, hoc est, obligare alium sibi, non se ab alio liberare intelligitur: & breviter mutuum quidem numeratio pecuniæ est, at non solutio. 7 Creditor partem debiti accipere non cogitur, *ut hic.* vide tamen exceptiones apud Socinum *regula creditor.* 75. & Negusantium 3. *de pignorib. membr.* 5. *n.* 17. 8 Vide Antonium Guibertum *lib.* 1. *quæst. jur. cap.* 9. Molinæum *in labyrintho de dividuis & individuis part.* 2. *num.* 13. *&* 47. Mod. 9 Quid enim si partem debiti fateatur, alteram neget? Seneca 2. *de beneficiis* 17. Male audire solet fœnerator, si acerbe exigit, æque si in recipienda tardus ac difficilis, moras quærit. 10 Id est, partem, *l.* 8. *in fin. ff. si pars hereditatis. l. ult. ff. quib. mod. pign.* 11 Imo non pertinet. vid. *l.* 41. §. 1. *ff. de usuris.* 12 Dirimere. vid. *l.* 1. §. 10. *ff. de operis novi nunciatione.* 13 Adi Bellonium *lib.* 1. *supput. c.* 17. & Hotomannum qui ad legem hanc ex professo scripsit. Item Loriotum *de eo quod interest. axiomat.* 52. Corasium *in epistolicis quæstion. cap.* 5. & rursum post easdem. *Mod.* 14 Imo aliud est. *l.* 22. *ff. de oblig. & act.* 15 In re dubia, vini debitor æstimationem vini a se debiti præstare tenetur, non ex die contractus, vel sententiæ, sed petitionis, & litis contestationis: An in pecunia id verum sit, vide quæ notavi ad *l.* 4. *supr. eod.* 16 Vini pretium, si nullum sit conventum, quanti cum petitur eo loco, ubi dari vinum convenit, præstatur. Quid si locus nullus adjectus fuit? quanti eo loco est, ubi petitur, *ut hic.* 17 Vide *l.* 3. *ff. de condict. triticiaria.* 18 Vide *l.* 1. *ff. de usur.* 19 Vide *l. ult. in fin. ff. de condict. triticiaria.* 20 Imo non ibi. *l.* 3. *in fin. ff. de act. empt.* 21 Vide ad hanc *l.* Cujac. 2. *ad Africanum.* 22 Quia pretium rei tuæ habui. 23 Ergo condictione, ex obligatione naturali: an indebiti? ob rem dati sine causa? de bene depensis? sine causa? Cujac. *ibid.* 24 Vide *l.* 74. *ff. de verb. obl.* 25 Vide *Instit. de verborum oblig.* 26 Atqui certum stipulatus est, cur non certi ex stipulatu aget? *arg. l.* 14. *C. de pactis. l. unica.* §. 1. *C. de rei uxoriæ act.* §. *fuerat. Inst. de act. l.* 28. *ff. de act. empti.* Dic, ibi agere certi condictione ex stipulatione, & actionem ex stipulatu plerumque accipi pro certi condictione. *l.* 83. §. 6. *ff. de verb. oblig.* 27 Actione ex stipulatu, incertum: ex stipulatione certum stipulanti promissum petitur. *Zas.* 28 *l.* 1. *ff. in quibus causis pign. l.* 1. *ff. de cess. bon. l.* 24. §. 1. *ff. de rebus aut. jud.* ad rem conservandam, puta ad navem armandam, reficiendam, & nautas ejus alendos, *l.* 5. 6. *ff. qui potiores.* navem exstruendam, instruendam, emendam, *l.* 26. *ff. de reb. aut. jud. poss.* fabricandam, vel ob venditam, vel quoquo modo credidit, *l.* 34. *ff. de rebus aut. jud.* vel si domino mandante redemptori nummos administravit. *d. l.* 1. *ff. in quibus caus. pign. l.* 24. §. 1. *ff. de reb. aut. jud. possid.* 29 Temporis, ut quamvis sit posterior tempore, priores excludat, *d. l.* 5. *&* 6. & post fiscum tamen *d. l.* 34. succedat, quia fiscus tacitam semper hypothecam habet. 30 Tutor, pupillo: curator, juveni: procurator, militi mutui condictionem & fidejussorem adquirere possunt. 31 In cujus personam obligatio collata fuit: idque sine cessione; quæ omnia in pagano non sunt. vide Zas. *hic.* 32 Et pignoris. *l.* 11. *ff. de pign. l.* 3. §. 4. *ff. quod vi.* 33 Et delicto. *l.* 9. §. 1. *supr. quod met. caus.* 34 *l.* 13. *C. h. t.* nemo igitur civitatis creditor prius existimabitur, quam probaverit creditum in utilitatem civitatis versum, *Novell.* 120. *c.* 6. §. 2. *circa finem. &* §. 1. *Authent. hoc jus. in fine. C. de sacrosanctis Eccles.* quod tamen secus esse arbitratur Zasius, si per eos, qui civitatem repræsentant, pecunia fuerit accepta. 35 Si pecuniæ ad utilitatem ejus versæ non sunt. 36 Creditor pignus minoris vendens, residui petitionem habet, *ut hic.* Quid si pluris vendidit pignus? superflui petitio competit debitori. *l.* 24. §. 2. *ff. de pignorat.* 37 Ita *Flor.* al. *amittit.* 38 Ut debitor eo casu non audiatur, pignori cedens creditoribus. *l.* 1. *C. de pign.* vide *l.* 26. *ff. de solut.* 39 *l.* 17. *in fine. ff. de institoria.* §. *fin. Inst. quod cum eo.* 40 Futuro creditori spondere possumus pecuniam ab eo mutuam nos accepturos: in potestate tamen nostra est pœnitere, & eam non accipere mutuam: quod notandum propter *l.* 5. *C. de oblig.* ubi contractus ex postfacto dicuntur necessitatis esse. 41 *l.* 11. *ff. qui potiores.* 42 Vide *l.* 4. *in fin. ff. quæ res pign.* Idem, ex doctrina correlativorum, servandum esse in creditore, post Jasonem tradit Zasius. 43 At, inquit, creditor, nisi tua causa pecuniam bona fide tibi servassem, aliis eam credendo lucrum fecissem: Jason & Zasius tradunt, id, quod interest, hic agenti solvendum esse. 44 Vide *l.* 8. §. 6. *ff. de precario.* 45 In bonæ fidei judiciis a tempore moræ, veniunt accessiones & fructus, & commoda, *l.* 32. §. 2. *ff. de usuris.* in stricti juris judiciis, paucis exceptis, secus est. Jason tamen & Zasius, hodie omnes contractus esse bonæ fidei scribunt: idque ex æquo bonoque: præsertim, si cum Principe habiti fuerint. 46 *l.* 2. *ff. de usuris.* 47 *Judicium acceptum* dicitur, cum lis est contestata. 48 *l.* 24. §. 1. *ff. de act. empt.* 49 Id est, servum. 50 *ἀπαστιάσπησις*, de qua dixi in *l.* 48. *ff. de legatis.* 2. 51 *l.* 13. §. 8. *ff. de act. empt. l.* 8. *in fin. C. de act. empt.* 52 Id est, non ex mutuo. 53 Qui rem meam sine causa detinet, mihi condictione tenetur: adde *l.* 4. *in fin. Cosi certum.* 54 Vide quæ scripsi ad Novellam 95. *c.* 1. §. 1. vide *l.* 3. *C. h. t.* 55 *οἱ ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν*, provinciarum præsides. 3. Harmen. 1. §. 2. *Synops. Basilic.* 6. *tit.* 1. *ex lib.* 23. *tit.* 1. *c.* 3. 56 An Adsessores? an domestici? vide C. *de contract. judicum.* 57 Præsidibus provinciarum in suis provinciis tria hæc interdicta, negotiatio, mutuum, fœnus: quod Græcis *πραγματεύεσθαι, δανείζειν, τοκίζειν*, hoc loco. adde legem Thebanorum, cujus meminit Aristoteles, 3. *Politic.* 3. 58 *Ταξεῶται*, *Synopsis ibid.* unde constat, hæc verba apud Harmenopulum loco superiore, *οἱ δὲ εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ τάξεις*, perperam ab interprete reddita, nimirum cum vertit, *magistratus*: cum sint nihil aliud illi, quam *ταξεῶται*, seu officiales præsidum. 59 Officiales perpetui possunt mutuo dare, ut & accipere, etiam sub usuris: temporales non possunt, nisi casus, vel necessitas aliud suadeat, *ut hic.* Ideoque hæc lex Gallis parum utilis est, apud quos perpetui sunt magistratus, utpote pretio comparati. 60 Imo eo casu creditor, quasi emptor legum atque provinciæ intelligitur. *l.* 16. *C. h. t.*

De periculo nominum.

35. MODESTINUS lib. 3. Responsorum.

PEriculum [1] nominum ad eum [2], cujus culpa deterius factum probari potest, pertinet.

Si pecunia debita promittatur alteri sub conditione, voluntate creditoris.

36. JAVOLENUS lib. 1. Epistolarum.

PEcuniam, quam mihi sine conditione debebas, jussu meo promisisti Attio *sub conditione* [3]: cum, pendente conditione, in eo statu sit obligatio tua adversus me, tanquam sub contrariam conditionem [4] eam mihi spopondisti: si pendente conditione petam, an nihil acturus sum? Respondit: Non dubito, quin mea pecunia, quam ipse sine conditione stipulatus sum, etiamsi conditio in persona Attii, qui ex mea voluntate eandem pecuniam sub conditione stipulatus est, non extiterit, credita esse permaneat: perinde est enim, ac si nulla stipulatio intervenisset: pendente autem causa conditionis [5], idem petere non possum [6]: quoniam cum incertum sit, an ex ea stipulatione deberi possit, ante tempus petere videor.

An conditio stipulationem suspendat.

37. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

CUm ad præsens [7] tempus conditio confertur, stipulatio non suspenditur [8]: &, si conditio vera sit, stipulatio tenet: quamvis [9] tenere contrahentes conditionem ignorent, veluti, *si* [10] *rex Parthorum vivit, centum* [*millia*] *dare spondes?* Eadem sunt, & cum in præteritum conditio confertur.

38. SCÆVOLA lib. 1. Quæstionum.

REspiciendum enim esse, an, quantum in natura [11] hominum sit, possit scire eam debitum iri.

39. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

ITaque tunc [12] potestatem conditionis obtinet, cum in futurum confertur [13].

De pacto ex continenti stipulationi adjecto.

40. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

LEcta est [14] in Auditorio Æmilii Papiniani, præfecti Prætorio, Jurisconsulti, cautio [15] hujusmodi: *Lucius Titius scripsi* [16] *me accepisse a Publio Mævio quindecim mutua numerata mihi de* [17] *domo: & hæc quindecim* [18] *proba* [19] *recte* [20] *dari* [21] *Kalendis futuris stipulatus est Publius Mævius, spopondi ego Lucius Titius: Si* [22] *die* [23] *suprascripta summa Publio Mævio, eive ad quem ea res pertinebit, data, soluta, satisve eo nomine factum non erit, tunc* [24] *eo amplius, quo post solvam, pœnæ nomine, in dies* [25] *triginta, inque* [26] *denarios centenos, denarios singulos dari stipulatus est Publius Mævius, spopondi ego Lucius Titius: Convenitque* [27] *inter nos, uti pro Mævio* [28] *ex summa suprascripta menstruos* [29] *refundere debeam denarios tricenos ex omni summa ei, heredive* [30] *ejus.* Quæsitum [31] est de obligatione usurarum: quoniam numerus mensum [32], qui solutioni competebat, transierat? *Dicebam*, quia pacta incontinenti facta stipulationi inesse creduntur [33], perinde esse, ac si per singulos menses certam pecuniam stipulatus, quoad tardius [34] soluta esset, usuras adjecisset: igitur, finito primo mense, primæ pensionis usuras currere: & similiter post secundum & tertium tractum usuras non solutæ [pecuniæ] pensionis crescere: nec ante sortis non solutæ usuras peti posse, quam ipsa sors peti potuerat. † Pactum autem, quod subjectum est, quidam dicebant ad sortis solutionem tantum pertinere, non etiam ad usurarum, quæ priore parte simpliciter in stipulationem venissent: pactumque id tantum ad exceptionem prodesse: & ideo, non soluta pecunia statutis pensionibus, ex die stipulationis usuras deberi, atque si id nominatim esset expressum. † Sed cum sortis petitio dilata sit, consequens est, ut etiam usuræ ex eo tempore, quo moram fecit, accedant: &, si (ut ille putabat) ad exceptionem tantum prodesset pactum (quamvis sententia diversa obtinuerit), tamen usurarum obligatio ipso jure non committetur: non [35] enim in mora est is, a quo pecunia propter exceptionem peti non potest. Sed [si] quantitatem, quæ medio tempore colligitur, stipulamur, cum conditio exstiterit, sicut est in fructibus, idem & in usuris potest exprimi, ut ad diem non soluta pecunia, quo [36] competit [37] usurarum nomine, ex [38] die interpositæ stipulationis præstetur.

Si dispensator ignorans se a domino liberum, & ex parte heredem scriptum, pecunias exigat, vel credat.

41. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum [39].

EJus, qui in provincia Stichum servum [40] Kalendario [41] præposuerat, Romæ testamentum [42] recitatum erat, quo idem Stichus liber, & ex parte heres erat scriptus: qui status sui ignarus [43], pecunias defuncti aut exegit, aut credidit, ut interdum stipularetur, & pignora acciperet: consulebatur, quid de his juris esset? Placebat, debitores quidem, ei qui solvissent, liberatos [44] esse: si modo ipsi quoque ignorassent [45] dominum decessisse [46]: earum autem summarum nomine, quæ ad Stichum pervenissent, familiæ erciscundæ quidem actionem non [47] competere coheredibus [48], sed negotiorum gestorum dari debere [49]: Quas vero pecunias ipse credidisset, eas non ex majore parte, quam ex qua ipse heres sit, alienatas esse. Nam & si tibi in hoc dederim nummos, *ut eos Sticho credas*, deinde, mortuo me, ignorans dederis, accipientis non facies [50]: Neque enim sicut illud receptum est, ut debitores solventes ei liberentur, ita hoc quoque receptum, ut credendo nummos alienaret. Quare si [51] nulla stipulatio intervenisset, neque, [ut] creditam pecuniam, pro parte coheredis peti posse, neque pignora teneri. Quod si stipulatus quoque esset, referret, quemadmodum stipulatus esset: nam si nominatim, forte *Titio domino suo*, mortuo jam, *dari* stipulatus sit [52], proculdubio inutiliter esset stipulatus. Quod si *sibi* [53] *dari* stipulatus esset, dicendum hereditati eum adquisisse: Sicut enim nobismetipsis ex re nostra per eos, qui liberi, vel alieni servi bona fide serviunt, adquiratur, ita hereditati quoque ex re hereditaria adquiri: post aditam vero a coheredibus hereditatem, non æque idem dici [potest]: utique si scierint eum sibi coheredem datum: quoniam tunc [54] non possunt videri bonæ fidei possessores esse, qui nec possidendi animum haberent. Quod si proponatur, coheredes ejus id ignorasse, quod forte ipsi quoque ex necessariis fuerint: potest adhuc idem responderi: Quo quidem casu illud eventurum, ut si suæ conditionis coheredes iste servus habeat, invicem bona fide servire videantur.

De promissione quanto minus a debitore exigi poterit. 1. *De stipulatione* decem curari.

42. CELSUS lib. 6. Digestorum.

SI ego decem stipulatus a Titio [55], deinceps stipuler a Seio, *quanto minus* [56] *a Titio consequi possim*, si decem petiero a Titio [57], non

1 Non casus fortuitus. 2 Puta ad negotiorum gestorem, si quædam nomina contraxit, *l.* 37. §. 1. ff. *de negot.* ad tutorem, si chirographis pupillaribus exultis debitores non convenit, aut ad solutionem, aut ad novationem faciendam, *l.* 57. ff. *de administ. & peric. tut.* vide *l.* 2. *C. arbit. tutelæ.* 3 *Ut in l.* 30. *in fine supr. de pactis.* 4 Tanquam sub contraria conditione. Haloand. *l.* 13. *in fin.* ff. *de statuliberis.* 5 Vide *l.* 9. ff. *eodem.* Puta obligatio, sub conditione in personam tertii ex intervallo collata, interea suspenditur, nec peti ex ea poterit: at vero existente conditione, novatur. 6 Fiscus tamen ad necessitatem publicam, *l.* 1. *C. de condict. ex lege:* privatus, ob fugam debitoris, *arg. l.* 14. ff. *de pignoribus.* ante diem agere & cautionem exigere potest. vide quæ notavi ad *l.* 21. *supr. de interrog. in jure.* Non tantum autem agi, sed etiam quis sisti corporaliter potest ante diem & conditionem justa de causa, *arg. l.* 54. *C. de decurionibus. l.* 10. §. 16. ff. *quæ in fraudem creditor.* 7 Præsens conditio actum non suspendit. Cur? improprie conditio est. *l.* 39. ff. *eod.* 8 Est enim jam vera vel falsa: ideoque statim agi potest. Hinc constat, conditionem de præterito & præsenti mutuum non suspendere: cum tamen de futuro conditio suspendat. adde *l.* 38. 39. ff. *eod. l.* 16. ff. *de injusto. l.* 80. ff. *de condit. & demonst. l.* 100. *l.* 120 ff. *de verborum oblig.* §. 6. *Inst. de verb. oblig.* 9 Dubitandi ratio ab errore contrahentium ducitur. vide *l.* 57. ff. *de oblig.* 10 Conditiones hujusmodi *de vita regis Parthorum* in usu Romanis fuisse suspicio est, cum Romanis bellum esset adversus Parthos. 11 Ratio decidendi ea est: In affirmatione de præsenti, aut præterito, ad naturam, id est, ad facti veritatem recurrendum est, *ut hic*, in ea, quæ de futuro est, naturæ occulta & secreta non sunt intuenda, sed id, quod fieri aliquando solet. Atque ita hanc legem concilia cum *l.* 28. *in fin.* ff. *de judiciis.* 12 *Conditiones* proprie dicuntur, quæ in futurum, non in præsens tempus conceptæ, *ut hic. & l.* 37. *supr. eod.* nam quæ in præsens tempus conceptæ, aut statim perimunt obligationem, aut non differunt: Perimunt, si ita non sit: non differunt, si ita sit. 13 *Conditio* proprie dicitur, quæ futurum tempus respicit. 14 Vide in hanc legem Petr. Loriot. & Jul. Pac. *Synops.* 46. Goedd. *de contr. stipulat. cap.* 8. *n.* 58. *& seqq.* Charond. *verisimil. lib.* 2. *cap.* 9. Alciat. *lib.* 3 *dispunct. cap.* 2. Zas. Philipp. Corn. & Butrigar. *Ans.* 15 Debitoris: cavebat enim creditori suo, qui pecuniam accipiebat. vide *l. Titius.* 4. ff. *quæ res pign.* 16 Sortis mutuo datæ in hoc casu quantitatem observa. Porro hoc verbum *scripsi*, usitatissimum in cautionibus, *l. eum qui.* 5. §. *Julianus.* 6. *infr. de pecunia constituta.* 17 De domo, *ut hic.* & ex arca, *l. quidam.* 26. *infr. de constituta pecunia.* pecuniam se numerasse creditores profitebantur, ad differentiam ejus pecuniæ, quam debitoribus plerique numerabant ex mensæ scriptura. Donat. *in Adelph. Terent. act.* 2. *scena* 4. *& in Phormionem. Act.* 5. *scena* 8. Seneca 1. *Epistolar.* 26. Exspecta pusillum, & de domo fiet numeratio. 18 Subaudi millia denariorum, *ut in l.* 40. §. 3. *infr. de statuliberis.* εἴκοσι χιλιάδας, Græci exponunt. 19 Probos nummos reddi promittebant debitores, ut *l.* 24. ff. *de pecunia constitut.* 20 *Recte dari* quid, & de hac voce scripsi, *ad l.* 11. §. 2. *infr. de duob. reis.* 21 Stipulationem sortis reddendæ observa. 22 Stipulatio usurarum ob moram sortis non solutæ hic observetur. 23 Si ea die. Cujac. *in quadam prælectione.* 24 *l.* 1. §. 3. *infr. de pignorib. l.* 13. §. 26. *infr. de action. empt. l.* 9. §. 1. *infr. de usuris.* Cæterum hanc pactionem esse usurariam, notat Paponius 12. *Arestorum.* 7. §. 8. 25 Stipulari usuras in dies 30. veteribus mos interdum fuit, *ut hic, & l. si ita quis promiserit.* 135. ff. *de verb. oblig.* 26 Usura hæc centesima est, & legitima, *l. si pro mutua.* 8. *C. si certum petatur. & C. Theod. de usuris.* 27 Pactum de sorte per menses solvenda observa. 28 Ut P. Mævio *vulgat.* quam lectionem probat Cujac. 29 Solutionem plerumque per menses promittebant, *ut in l.* 122. *infr. de verb. oblig.* per tres menses, *ut in l. Seja.* 12. ff. *de usuris.* 30 Heredibus suis quoque solvi stipulantur plerumque creditores: ne forte videatur personalis stipulatio. In dubio tamen sibi suisque stipulari præsumuntur. 31 Quæritur, an & a quo tempore usuræ debeantur. 32 Ita *Flor.* al. mensium. 33 Paulus Papiniani, Præfecti Prætorio, adsessor, prior forte interrogatus, sententiam suam ita profert, reo, eidemque debitori utilem: Pacta, inquit, incontinenti stipulationi adjecta, stipulationis antecedentis vim obtinent: adeo ut stipulatione in scripturam redacta, scriptæ cautionis partem, non diversam, aut aliam cautionem efficiant: Posteriorum stipulationum eam esse vim, atque naturam, ut prioribus detrahant, easque immutent: hinc consequi, ut hujusmodi pacto sortis solutione per vices, inque singulos menses distributa, ante primum mensem nullæ usuræ: finito vero primo mense, ejus tantum summæ debeantur, quæ ex lege cautionis creditori præstanda fuit, non sortis ipsius integræ ac universæ. Nam si integra sors priori mense, nec debita fuit, nec peti potuit, sequitur sortis integræ usuras non recte peti, cum in sorte solvenda nulla mora a debitore fuerit commissa. Nec enim mora fieri dici potest, ubi est quidem actio, sed inanis. *l.* 127. ff. *de verb. oblig.* Præpostere igitur hic usuras peti ante sortem, cum usuras hac in lite, ex mutua partium conventione, non ex mora, venire constet, *vers. igitur* ff. *eod.* Quidam autem (forte *Ulpianus*) creditoris partes, ejusdemque actoris sustinens dicebat, superioris pacti longe aliam vim esse, quam Paulus ipse dicebat: Pactum enim illud, sortis integræ solutionem in singulos menses distribuisse: usuras vero, earumque legem secunda stipulatione comprehensam minime sustulisse: ideoque tale pactum debitori ad exceptionem tantum profuturum, si creditor finito primo mense integram sortem petiisset, & statutæ pensionis illationem antevertere voluisset: Id cum non evenerit, sequi, a debitore (ex lege ac die prioris stipulationis) deberi integræ sortis usuras, non autem pro rata portionis atque pensionis ab eo inferendæ. *versic. Pactum autem.* Atqui, inquit Paulus, hoc interim semper constat, pacto hujusmodi sortis solutionem dilatam esse, igitur & usurarum, quæ sortis solutionem sequerentur. Sortem integram primo mense indebitam, non recte peti potuisse, & ideo nec usuras. Quinetiam, si tale pactum reo ad exceptionem tantum prodesset, ut ipse Ulpianus diceret, non recte tamen usuras peti ab eo, qui exceptione tutus sit. Porro reum creditori agenti ad integram sortem post primum mensem, pacti legem objicere posse: Moram sortis solvendæ ab eo non committi, a quo peti non possit. Se interea largiri, in cautionem hoc deduci posse, ut si conditio extiterit, usuræ & fructus creditori præstentur, non a die conditionis, sed contractæ stipulationis *l.* 64. ff. *de verbor. obligat.* Quid juris sit? Pauli sententiam, ut veriorem hic referri constat. Hinc consequitur, Pactum incontinenti appositum, quo differtur dies solutionis in stipulatione mutui antecedente adjectus, & in sorte, & in usuris moram committi impedire, nisi natura conventionis aliud exegerit. 34 Quo tardius, *vulgat.* 35 Moram in solvendo non admittit is, a quo pecunia propter exceptionem peti non potest. vide *l.* 88. ff. *de regulis juris.* 36 *Al.* quod. 37 *Alii*, quod competit. 38 Vide *l.* 64. ff. *de verborum oblig.* 39 Vide doctissimam & elegantem hujus legis interpretationem apud Cujacium 8. *tractatu ad Africanum*, *fol.* 150. *& seq.* 40 Dispensatorem scilicet, cujus officium erat credere & exigere: unde hic nascitur quæstio de creditis & exactis ab eo post mortem domini pecuniis. adde *l.* 62. ff. *de solutionibus.* 41 Id est, fœneratitiis cautionibus, & pecuniis destinatis fœnori: solebant enim creditores stipulari usuras *in kalendas singulas*, ut hac scilicet ratione usuræ duplum excederent: nam per partes solutæ supra duplum deberi poterant. *l.* 10. *C. de usuris.* Quod tamen est sublatum a Justiniano *in Novellis*: & eam ob rem menses a Basilio dicuntur τόκων πατέρες & fœneratores, menstrui exactores: & ait Lactantius, similes esse fœneratores dæmonibus, qui, recurrente Luna, morbo comitiali homines quosdam affligant: & in Comœdiis Aristophanis, quidam debitor optat Lunæ carcerem & vincula, quod si nunquam redierit ea in orbem, nunquam sit debiturus. Solebant enim veteres differre usurarum exactionem in Idus, *argum. l.* 89. *in fin.* ff. *de solution.* Cicero *in Catil.* 4. *&* 14. *ad Attic.* 2. *in Ant.* Hinc Horat. *Epod.* 2. *Omnem relegit Idibus pecuniam, quærit Calendis ponere.* inde etiam *Calendarium, Iduarium* dicitur. Calendarium, ex conventione: Iduarium vero, ab exactione. Cujac. *ibid.* De Idibus adde quæ scripsi *ad l.* 24. ff. *de pecunia constituta.* 42 Testari fœneratores & usurarios Romæ potuisse hinc colligit Covarruvias 3. *Resolutionum* 3. *n.* 8. Grassus §. *Testamentum. quæst.* 23. 43 Et ita post manumissionem. *l.* 18. ff. *de solutionibus.* 44 *l.* 32. ff. *de solut.* 45 Vide *l.* 12. §. 2. ff. *de solutionib.* 46 Ita *Flor. al.* discessisse. 47 Imo competit, *l.* 52. §. 1. ff. *familiæ erciscundæ.* vide *sic* Zas. *n.* 20 Cujac. 8. *ad Afr.* 48 Quia non gesserunt. *l.* 16. § 4 *l.* 49. *in fin.* ff. *famil. ercisc.* 49 *l.* 31. *supr. de procurat.* 50 *l.* 2. §. 6. ff. *de donat.* 51 Qualitas & accidens sine subjecto esse non potest. vide *l.* 83. ff. *de reg. jur.* 52 *l.* 2. *C. si certum.* 53 Vide *l.* 16. ff. *de stipul. serv.* 54 Argumentum a toto accidentis: non possidet, nec igitur quidem bona fide. 55 *l.* 21. ff. *de solut.* Goth. Conciliationem hujus *l.* 42. *cum l.* 36. ff. *de acq. rer. dom.* vide apud Leonin. *Emendat. lib.* 3. *cap.* 4. S. L. 56 *l.* 116. ff. *de verbor. oblig.* 57 Molinæus *in labyrintho de dividuis & individ. part.* 2. *num.* 349. Guterius *part.* 1. *resolut. cap.* 23. *num.* 22. Mod.

liberatur

liberatur Seius: alioquin nequicquam mihi cavetur: at si judicatum fecerit Titius, nihil ultra Seius tenebitur. Sed si cum Seio egero, quantumcumque est, quo minus a Titio exigere potuero eo tempore; quo judicium inter me & Seium acceptum est, tanto minus a Titio postea petere possum. §. 1. Labeo ait, cum *decem curari* [1] stipulatus sis, ideo non posse te decem dari oportere intendere, quia etiam reum locupletiorem [2] dando promissor liberari possit: quo scilicet significet, non esse cogendum eum accipere judicium, si reum locupletem offerat.

TIT. II.

DE JUREJURANDO [3], SIVE VOLUNTARIO, SIVE NECESSARIO, SIVE JUDICIALI.

Usus & effectus jurisjurandi.

1. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

M*Aximum* remedium expediendarum litium [4] in usum venit jurisjurandi religio [5]: qua vel ex [6] pactione ipsorum litigatorum, vel ex auctoritate [7] Judicis, deciduntur controversiæ.

2. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

JUsjurandum [8] speciem transactionis [9] continet: majoremque [10] habet auctoritatem, quam res judicata [11].

Prima verba Edicti, de reo, qui juravit. De eo, cum quo agetur, de delatione. 1. *Quæ actiones jurejurando tolluntur.* 2. *De conditione personæ.* 3. *De ventre.* 4. *Quibus modis juratur.*

3. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

AIt Prætor, *Si is, cum quo agetur, conditione delata, juraverit. Eum, cum quo agetur*, accipere debemus ipsum reum. Nec frustra adjicitur, *conditione delata* [12]: nam si reus juravit, nemine [13] ei jusjurandum deferente, Prætor id jusjurandum non tuebitur: sibi enim juravit: alioquin [14] facillimus quisque ad jusjurandum decurrens, nemine sibi deferrente jusjurandum oneribus actionum se liberabit. §. 1. Quacumque [15] autem actione quis conveniatur, si juraverit, proficiet ei jusjurandum: sive [16] in personam, sive in rem, sive in factum, sive pœnali actione, vel quavis alia agatur: sive de [17] interdicto. §. 2. Sed & si de conditione personæ fuerit juratum, Prætor jusjurandum tuebitur: utputa, detuli jusjurandum, & jurasti, *in potestate mea te non esse*: tuendum erit jusjurandum. §. 3. Unde Marcellus scribit, etiam de eo jurari posse, *an* [18] *prægnans sit mulier*, vel *non sit*: & jurijurando standum. Denique, ait, si de possessione erat quæstio, servari oportere: si forte quasi prægnans ire in possessionem volebat, & cum ei contradiceretur, vel ipsa juravit *se prægnantem*, vel contra eam juratum est: nam si ipsa, ibit in possessionem sine metu: si contra eam, non ibit, quamvis vere prægnans fuerit; proderitque, inquit Marcellus, mulieri juranti jusjurandum, ne conveniatur, quasi calumniæ causa ventris nomine fuerit in possessionem, neve vim patiatur in possessione: Sed an jusjurandum eo usque prosit, ut post editum partum non quæratur, ex eo editus, an non sit, cujus esse dicitur, Marcellus tractat? Et ait, veritatem esse quærendam: quia *jusjurandum alteri* [19] *neque prodest, neque nocet*; matris igitur jusjurandum partui [20] non proficiet; nec nocebit, si mater detulerit, & juretur ex eo prægnans non esse. §. 4. Jurare autem oportet, ut [21] delatum est jusjurandum: cæterum, si ego detuli, ut *per* [22] *Deum* jurares, tu *per* [23] *caput tuum* jurasti,

4. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

VEl *filiorum tuorum* [24],

1. *De effectu jurisjurandi.* 3. *De jurejurando illicito.* 4. *Si neque juratum sit, neque remissum jusjurandum.*

5. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

NOn erit juratum [25] habendum jusjurandum: Quod si exegi, ut *per* [26] *salutem tuam* jurares, & jurasti, stabitur: omne [27] enim omnino licitum jusjurandum, per quod voluit quis sibi jurari, idoneum est: &, si ex eo fuerit juratum, Prætor id tuebitur.

§. 1. Divus Pius jurejurando, quod propria [28] superstitione [29] juratum est, standum rescripsit. §. 2. Dato jurejurando, non aliud quæritur, quam an [30] juratum sit: remissa [31] quæstione, an debeatur: quasi satis probatum sit jurejurando. §. 3. Sed si quis illicitum jusjurandum detulerit, scilicet improbatæ [32] publice religionis, videamus, an pro eo habeatur, atque si juratum non esset? Quod magis existimo dicendum. §. 4. Si neque juratum est, neque remissum jusjurandum, pro eo debet haberi, atque si res in jusjurandum admissa non esset: proinde si [33] postea jurare paratus sit, nihil ei hoc jusjurandum proficiet: quia ex eo, quod delatum est, juratum non est.

Quid sit remittere jusjurandum.

6. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

R*Emittit* [34] *jusjurandum*, qui deferente se, cum paratus esset adversarius jurare, gratiam [35] ei facit, contentus voluntate suscepti jurisjurandi. Quod si non suscepit jusjurandum, licet postea [36] parato jurare actor nolit deferre, non videbitur remissum: nam, quod [37] susceptum est, remitti debet.

Reliqua verba Edicti de reo, qui juravit.

7. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

AIt Prætor: *Ejus rei, de qua jusjurandum delatum fuerit, neque in ipsum, neque in eum, ad quem ea res pertinet, actionem* [38] *dabo. Ejus rei* sic [39] erit accipiendum, sive tota de re, sive de parte sit juratum: Nam de [40] eo, quod juratum est, pollicetur se actionem non daturum: neque in eum, qui juravit, neque in eos, qui in locum ejus, cui jusjurandum delatum est, succedunt [41],

8. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

ETiamsi in rem successerint.

De actione, vel exceptione ex jurejurando. 2. *De condemnatione post jusjurandum.* 3. *De actione perpetuanda.* 4. *De jurejurando delato a minore.* 5. *Vel in fraudem creditorum.* 6. *De jurejurando defensoris, vel procuratoris.* 7. *De jurejurando petitoris. Quibus nocet jusjurandum.*

9. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

NAm, postquam juratum est, denegatur actio: aut si controversia erit, id est, si ambigitur, an jusjurandum datum sit, exceptioni locus est. §. 1. Jurejurando dato, vel remisso, reus quidem adquirit exceptionem [42] sibi, aliisque: actor vero actionem adquirit: in qua hoc solum quæritur, *an juraverit, dari sibi oportere*: vel, cum jurare paratus esset, jusjurandum ei remissum sit. §. 2. Si damnetur quis post [43] jusjurandum [44] ex [45] famoso judicio, famosum esse magis est [46]. §. 3. Si is, qui temporaria [47] actione mihi obligatus erat, detulerit jusjurandum, ut jurem *eum dare oportere*, egoque juravero, tempore non liberatur: quia post [48] litem contestatam cum eo perpetuatur adversus eum obligatio. §. 4. Si [49] minor vigintiquinque annis detulerit, & hoc ipso captum se dicat, adversus exceptionem jurisjurandi replicari debebit, ut Pomponius ait. Ego autem puto, hanc replicationem non [50] semper esse dandam; sed plerumque ipsum Prætorem debere cognoscere, an captus sit, & sic in integrum restituere: nec [51] enim utique, qui minor est, statim & circumscriptum [52] se docuit. Præterea exceptio ista, sive cognitio, statutum tempus [53] post [54] annum XXV non debet egredi. §. 5. Sed & si quis in [55] fraudem creditorum jusjurandum detulerit debitori, adversus exceptionem jurisjurandi, replicatio fraudis creditoribus debet dari. Præterea si fraudator detulerit jusjurandum creditori [56], ut juret *sibi decem dari oportere*, mox, bonis ejus venditis, experiri volet, aut denegari debet actio, aut exceptio opponitur fraudatorum creditorum. §. 6. Jusjurandum defensoris [57] vel procuratoris, ei ab adversario delatum, prodesse, exceptionemque domino parere [58], Julianus scribit. † Idem ergo dicendum erit, & si datus ad petendum procurator, reo deferente, juraverit *dari mihi oportere*: nam actionem mihi parit. Quæ sententia habet rationem. §. 7. Si petitor [59] juravit, possessore deferente,

1. *l.* 67. §. 1. ff. *de verb. oblig.* 2 *l.* 21. ff. *de constitut. pecunia.*
3 *L.* 2. *Cod.* 59. & *L.* 4. *C.* 1. *Synops. Basilic.* 22. *tit.* 5. 1. *Harmen.* 7. Goth. Ad hunc tit. vid. Loriot. Purpur. Philipp. Corn. & Butrigat. *Ans.* Duaren. Constantin. Land. *prætermissorum cap.* 13. Cottam *in voce* Jusjurandum. & Emanuelem Zoarem *lib.* 1. *observ. cap.* 7. Alexand. ab Alexandro *genial. dier. lib.* 5. *cap.* 10. Mod. 4 vide *l. rem non novam.* 14. *C. de judiciis.* & *tit. C. de jurejurando propter calumniam dando.* Suet. *in Julio* 85. Apud eam longo tempore sacrificare, vota suscipere, controversias quasdam interposito per Cæsarem jurejurando distrahere perseveraverit. Mimo sane dicitur, Jusjurandum emplastrum æris alieni, 16. *Gell.* 17. & Pacuvio, jusjurandum esse traditur nihil aliud, quam mantile, quo noxæ quotidianæ extergantur. Talis apud Aristoph. *in Nebulis* Strepsiades, & apud Plautum Ballio: Hesychius ἀεὸήτλας appellat faciles ad jurandum. 5 Religio sua jurijurando inest. 6 Jusjurandum etiam privatus deferre potest. 7 Compendium litium, *l.* 3. §. 8. *C. de jurejurando propter calumn.* Paulus 2. *sent.* 1. §. 1. εἰς βεβαίωσιν πάσης ἀντιλογίας πέρας ὁ ὅρκος. *Hebr.* 6. *v.* 16. τὴν μεγίστην τὴν παρ' ἀνθρώποις πίστιν vocarunt Ægyptii. *Diodor.* hinc dicitur, *l.* 4. *vers. curatores* ff. *tit. prox.* Definitur autem ab Aristotele μετὰ θείας παραλήψεως φάσις ἀναπόδεικτος· a Clemente Alexandrino ὁμολογία καθοριστικὴ μετὰ προσπαραλήψεως θείας. a Cicerone, adfirmatio sancta. adde *Novell.* 73. *c.* 3. adde *l.* 3. *C. hoc tit.* 8 Jusjurandum, vel ab adversario vel a judice delatum, controversiam decidit. Nam similitudinem transactionis habet, & majus quiddam est, quam res judicata, *Synops. Basil.* 12. *tit.* 2. *c.* 1. 1. Harmenop. 7. §. 3. 9 Jusjurandum, transactionis species qui jurat, transigit. ut transactione, ita jurejurando exceptionem adquirit, *hic*, qui jurat, solvisse intelligitur. *l.* 27. ff. *eod.* quasi sententiam obtinet, *ut hic.* 10 Jusjurandum majorem vim obtinet, quam res judicata, *ut hic.* denique vim habet pacti, solutionis, judicii. *l.* 35. §. 1 ff. *eod.* acceptilationis. *l.* 40. ff. *eod.* 11 *l.* 13 *in fin.* ff. *quib. mod. pign. solvitur. l.* 1. ff. *quarum rerum actio.* 12 *l.* 25. §. 1. ff. *de constituta pecun.* 13 Id est, ultro, *l.* 23. ff. *de dolo.* Jusjurandum nemine deferente præstitum, nihil proficit, *ut hic. Synops. eod. c.* 1. *in fin.* 14 Suspectus est, qui ad jurandum se offert: sic alibi, Suspectus, qui operas ingerit. 15 *l.* 34. *in pr.* ff. *eod.* Jurans, in quacumque actione juraverit, liberatur. *Synops. ibid. c.* 3. 16 Juramentum in actione præstatur, sive in personam, sive in rem, vel in factum sit. 17 Juratur etiam in interdictis, *ut hic.* ut & de possessione. §. 3. ff. *eod.* 18 *l.* 10. ff. *de Carboniano edict.* 19 *l.* 9. *in fin.* vide *l.* 10. *l.* 11. *l.* 12. *in fin.* ff. *eod. l.* 7. *C. de reb. cred. l.* 7. §. 7. *supr. de Publiciana.* 20 vide *l.* 1. ff. *si mulier ventris nomine.* 21 Jurare ita oportet, uti jusjurandum delatum est, *ut hic. Synops. Basilic. eod. c.* 3. *l.* 33. ff. *eod.* 22 Jurare per Deum veteres quoque soliti, licet multitudinem Deorum faterentur, ut & *l.* 33. ff. *eod.* Tertull. *de testimonio animæ*, Lactantius 2. *cap.* 1. 23 Jurare *per caput suum*, ut & *per caput alterius*, veteres soliti. Ovid. 5. *Tristium* 8. & *in epistola Briseidis*, & 3. *de Ponto* 3. Martial. 9. *epigr.* 49. Silius Italicus 16. Juvenalis *Satyr.* 6. Apuleius 3. *de Asino.* Goth. Jure Canonico per creaturas jurare non licet, *can.* 8. 9. *C.* 22. *q.* 1. Juratur nihilominus per sanctas scripturas, per altaria, & reliquias sanctorum. *can.* 11. 12. *eadem.* Adde quæ scripsi in commentariis ad *Edict.* 1611. *art.* 10. §. 7. Ans. 24 Per caput filiorum tuorum. 25 *Al.* ratum. 26 Jurabant interdum veteres *per salutem suam*, ut hic, & *l.* 33. ff. *eod.* ubi dixi. 27 Jusjurandum non omne licitum, sed id demum licitum, quod delatum, ab adversario probatum est. 28 Jurant enim aliter Judæi, aliter Ethnici. Denique cuique genti sua in jurando religio & formula est.

29 *Superstitio* pro religione, & secta religionis cujusque hic sumitur: ut sit sensus, Juramentum cujuscunque sectæ & religionis sit, inter eos, qui ita juraverint, ratum haberi oportere: & breviter, Propria superstitio jurantem eo casu, vel obligat, vel excusat. Judæis in Camera Spirensi quemadmodum jusjurandum deferatur, ut jurare tacto Decalogo debeant, vide apud Minsingerum 5. *observ.* 6. & 6. *obs.* 20. 30 *l.* 29. *in fin.* ff. *eod.* §. 11. *Inst. de act.* 31 *l.* 9. *l.* 28. *in fin* ff. *eod.* 32 Religionis publice improbatæ jusjurandum, pro juramento non habetur: ut hinc quoque constet, Religionum quasdam publice probatas, quasdam improbatas: facit *l.* 4. §. 1. ff. *famil. erciscund.* Imo non alii dii admissi, quam qui a Senatu probati, Tertull. *c.* 5. *Apologetici.* Unde novos Deos & advenas non admittit suis in legibus Cicero *lib.* 2. *de legibus.* 33 Non admittitur juramentum, quod delatum, incontinenti non susceptum est. *Zas.* inest ergo juramento voluntario & judiciali tacite hæc conditio, si incontinenti juretur, *idem Zas.* ideoque si reus, cui jusjurandum defertur, deliberandi tempus impetraverit, actor poterit interea, si voluerit, revocare delationem juramenti. Tutius itaque erit reo, si juramentum protinus susceperit, & deliberandi spatium postulaverit, ut de modo jurandi cogitet, & negotii, quo de agitur, circumstantias spectet diligentius. *Bart. Zas.* 34 *Remittit jusjurandum*, qui ejus a se delati jurare parato gratiam facit. *Goth.* Quid sit gratiam jurisjurandi facere, vid. Rævard. *Var. lib.* 5 *c* 2. S. L. 35 *Gratiam jurisjurandi facere* quid. adde *l.* 32. *l.* 41. ff. *eod.* 36 *l.* 5. *in fin.* ff. *eod.* Paulus 2. *sent.* 1. §. 3. 37 Et e contrario, si non fuit susceptum, non potest dici remissum *Zas.* 38 Dat etiam exceptionem. *l.* 40. ff. *eod.* 39 *Rei* appellatione res tota: imo & pars intelligitur. 40 Jurans liberat se ab actione adversarii. Postquam juratum est, denegatur in eum, qui juravit, actio, *ut hic. l.* 8. *l.* 9. ff. *eod.* 41 Ex jurejurando actoris. *l.* 1. §. 2. ff *quarum rerum actio.* 42 *l.* 40. ff. *eod.* 43 Id est, si ultra id, quod juratum est adversus eum, contigerit, ut judicium, in quo juratum est, famosum sit. 44 Reus enim potuit quodam errore omittere exceptionem jurisjurandi a se quondam præstiti. 45 Recte: nam si damnetur actione in factum ex jurejurando, famosus non efficitur. 46 Sententia contra juramentum lata, valet: & in causa famosa, famosum reddit. *Zas.* 47 vide *Inst. de perpetuis & temporalibus actionibus.* 48 vide *l.* 8. §. 1. ff. *de fidejuss. tut. l.* 29. ff. *de novationibus.* juramentum vim habet litis contestationis. dixi *l. sed etsi restituatur.* 28. §. *ex quibus.* 2. ff. *de judiciis. l.* 26. *in fin.* ff. *eod.* 49 Jusjurandum, quod non debebat, si minor per circumscriptionem detulerit, intra statutum tempus restituitur. *Synopsis eod. c.* 7. 50 Restitutio in integrum datur minori causa cognita; neque statim restituitur, quod minor fuerit, sed quod captus & deceptus. vide *l.* 1. *C. si adversus venditionem. l.* 3. *circa fin. C. si minor se majorem.* 51 Minor non ideo restituitur, quod minor, sed quod captus & deceptus. 52 Probare circumscriptionem debet, qui se deceptum conqueritur. 53 Quadriennii, *l.* 7. *C. de temporibus in integr. l.* 4. *C. de in integr. restit. minor. Nov.* 155. *c.* 1. 54 Adversus jusjurandum minor potest restitui. 55 Jusjurandum in fraudem creditorum deferre debitori suo non licet: quod si juratum sit; habent creditores replicationem fraudis adversus eum, qui juravit. *Synopsis eod. c.* 8. 56 Jusjurandum ei, qui non est creditor, debitor deferre non potest in fraudem veri creditoris, *ut hic.* & *Synops. ibid. c.* 8. 57 vide *l. ult.* §. *pen.* ff. *eod.* 58 Imo exceptionem domino non parit. *l.* 39. §. 1. ff. *de procuratoribus.* 59 Jurans *rem suam esse* petitor, actionem tantum habet adversus possessorem, qui detulit juramentum, ejusque successores, at non adversus alium. Nam quæ inter aliquos acta sunt, aliis non noceant, *ut hic. l.* 10. ff. *eod. Synopsis eod. c.* 8.

rem suam esse, actori dabitur actio: Sed hoc dumtaxat adversus eum, qui jusjurandum detulit; eosque, qui in ejus locum successerunt: cæterum adversus alium, [1] si velit prærogativa jurisjurandi uti, nihil ei proderit.

10. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

QUia [2] non deberet alii nocere, quod inter alios actum [3] esset.

De jurejurando possessoris, rem petitoris non esse. 1. *Aut* suam esse. 2. *De usufructu.* 3. *De hereditate, quibus noceat jusjurandum.*

11. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

SEd si possessori [4] fuerit jusjurandum delatum, juraveritque *rem petitoris non esse*, quamdiu quidem possidet, adversus eum, qui detulit jusjurandum, si petat, exceptione jurisjurandi utetur; si vero amiserit possessionem, actionem non habebit, ne quidem si is possideat, qui jusjurandum detulit; non enim *rem suam esse* juravit, sed *ejus non esse* [5]. §. 1. Proinde si, cum possideret, [&] deferente petitore *rem suam* juravit, consequenter dicemus, amissa quoque possessione, si is, qui detulit jusjurandum, nactus sit possessionem, actionem in factum ei dandam: & fructus perceptos ex re, quam *meam esse* juravi, restitui mihi placuit: sed & partum editum, fœtusque pecorum restituendos constat post jusjurandum delatum. §. 2. Item si juravero, *usumfructum alicujus rei* vel *meum esse*, vel *dari mihi oportere*, eatenus mihi competit actio, quatenus [6], si vere [7] usumfructum haberem, duraret [8]: quibus vero casibus amitteretur, non competit mihi actio. Sed si [9] rerum, in [10] quibus ususfructus propter abusum constitui non potest, juraverit *usumfructum se habere*, vel *sibi deberi*, effectum [11] jurisjurandi sequendum arbitror [12]: ideoque tunc quoque videri eum recte jurasse: puto & ex eo jurejurando posse petere usumfructum, cautione oblata [13]. §. 3. Si, cum de hereditate inter me & te controversia esset, juravero *hereditatem meam esse*, id consequi debeo, quod haberem, si secundum me de hereditate pronunciatum esset [14]: & non solum eas res restituere debes, quas tunc possidebas, sed & si quas postea cœpisses possidere: perindeque haberi, quod juratum est, atque si probatum esset: idcirco utilis [15] actio mihi competit. Quod si ego ex eadem hereditate possiderem, tuque cœpisses petere eam a me, cum adversus te jurassem, exceptione me uti debere jurisjurandi. † Plane si alius a me hereditatem petere cœperit, dubium non erit (ut & Julianus scribit) nihil mihi jusjurandum prodesse [16].

12. JULIANUS lib. 9. Digestorum.

IDem est & si ego [a] quolibet alio possidente res hereditarias petere velim: quia & si petissem a te hereditatem, & probassem meam, nihilominus ab altero petendo, idipsum probare necesse haberem.

De duobus patronis. 1. *De longi temporis præscriptione.* 2. *De furto.* 3. *De venditione.* 4. *De societate.* 5. *De pignore, de dote.* 6. *De perjurii pœna.*

13. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

SI duo patroni essent, & libertus altero deferente [17] jurasset, *se* [18] *libertum ejus non esse*, utrum alteri [totius] debitæ patronis portionis, an vero dimidiæ debitæ eis partis bonorum possessio competeret? Et ait, si is, cui juratum est, patronus fuisset, alteri suæ partis bonorum possessionem competere: nec ei prodesse, quod adversus alterum libertus jurasset [19]: multum tamen fidei & auctoritatis apud judicem patronum habiturum, quo magis solum se patronum probaret, quod libertus jurasset, alterum patronum non esse. §. 1. Julianus ait, eum, qui juravit *fundum suum esse* [20], post longi temporis præscriptionem [21] etiam utilem actionem habere debere. §. 2. Idem Julianus scribit, eum, qui juravit *furtum se non fecisse*, videri de toto jurasse [22]: atque ideo neque furti [23], neque [24] condictitia tenetur: quia condictitia (inquit) solus fur tenetur. † Numquid ergo, qui juravit *se furtum* [25] *non fecisse*, hoc solo nomine, condictione si conveniatur, exceptione utatur? cæterum si contendat, qui condicit, quasi cum herede se furis agere, non debet repelli, & quasi [26] μονομερὴς, id est, *unimembris* [27] condictio dari debet adversus furis heredem [28]: nec pati eum judex debet, si cœperit [29] tentare [30], probare furem.

§. 3. Si quis juraverit, *vendidisse me ei rem centum*, ex [31] empto agere poterit, ut ei cætera [32] præstentur: id est [33], res tradatur, & de evictione caveatur. An [34] tamen ad pretium consequendum, ex vendito conveniri possit, videndum? Et si quidem [&] de hoc ipso juratum est, quod pretium solutum est, nulla pro pretio actio superest: si vero hoc non fuerit juratum, tunc consequens est, de pretio eum teneri. §. 4. Idem dicemus, & si quis *societatem fecisse* juraverit: nam & is pro socio poterit conveniri. §. 5. Marcellus etiam scribit, si quis juraverit *ob decem pignori dedisse fundum*, non alias eum pignoratitia agere posse, quam si decem solverit [35]: sed & illud adjicit, fortassis eum etiam in decem ex jurejurando suo posse conveniri. Quod magis probat: cui Quintus Saturninus consentit: argumentoque utitur ejus, qui juravit, eam, *quæ uxor sua fuerit*, *rem sibi in dotem dedisse*: nam & hic uxori ait utilem de dote actionem dandam: quæ non esse extra æquitatem posita, non negaverim.

§. 6. Si quis juraverit in re pecuniaria *per* [36] *genium Principis* [37], *dare se non oportere*, & pejeraverit: vel, *dari sibi oportere*: vel *intra certum tempus*, juraverit *se soluturum*, nec solvit: Imperator noster cum Patre rescripsit [38], fustibus [39] eum castigandum [40] dimittere; & ita ei superdici [41] προπετῶς μὴ ὄμνυε, id est, *temere ne jurato.*

De jurejurando propter rem non remittendo.

14. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

QUoties [42] propter rem juratur, nec parenti, nec patrono remittitur jusjurandum: *propter* [43] *rem* autem jusjurandum exigitur, veluti de pecunia credita, cum jurat actor, *sibi dari oportere*; vel reus, *se dare non oportere.* Idem est, cum de pecunia constituta jusjurandum exigitur.

Ad quos domum mittitur jurandi causa.

15. IDEM lib. 6. ad Edictum.

AD personas [44] egregias [45], eosque, qui valetudine [46] impediuntur, domum mitti oportet [47] ad jurandum.

An patronus jurare cogatur.

16. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SI *Patronus* libertam suam uxorem duxerit, non compelletur [48] jurare de rerum amotarum judicio: sed & si ipse deferat jusjurandum libertæ suæ, de calumnia non debet jurare.

De jurejurando extra judicium delato. 1. *Si jusjurandum detulerit pupillus*, 2. *Vel tutor, vel curator*, 3. *vel procurator.*

17. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

JUsjurandum [49], quod ex conventione extra judicium defertur, referri non potest [50]. §. 1. *Pupillus* tutore autore jusjurandum deferre debet: quod si sine [51] tutore autore detulerit, exceptio quidem obstabit, sed replicabitur [52]: quia rerum administrandarum jus ei non competit. §. 2. Si tutor [53], qui tutelam gerit, aut curator furiosi prodigive, jusjurandum detulerit, ratum id haberi debet: nam & alienare res, & solvi eis potest: & agendo, rem in judicium deducunt. §. 3. *Procurator* quoque quod detulit, ratum habendum est: scilicet [54], si aut [55] universorum bonorum administrationem sustinet, aut si idipsum nominatim mandatum sit, aut si in [56] rem suam procurator sit.

18. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

ALias autem procuratorem deferentem jusjurandum non esse audiendum, Julianus lib. x. Digestorum scribit: nec [57] postea reus, qui semel juravit, a domino conveniatur: nec multum ei proficere, si fuerit ei de rato cautum: sive enim dominus petat, cogetur docere reus *liquido* [58] *se jurasse*, posita scilicet exceptione:

1 *l. 3. §. pen. supr. eod.* 2 Juramentum uno deferente præstitum, aliis, qui non id detulere, non nocet. 3 Id est, juratum. vide *d. l.* 3. pactum, *l.* 27. §. 4. *in fin. ff. de pactis. l. 7. C. de reb. cred. l.* 19. *C. de jure dotium.* stipulatum. *l.* 38. §. 17. *infr. de verb. oblig.* actum, *l. 1. C. res inter alios gestas.* 4 *l. 7. §. 7. vers. sed si possessori. supr. de Publiciana.* 5 Cum possessor jurat *rem non esse petitoris*, eo non infertur rem ad eum pertinere. Hinc colligit Zasius, ab oratione negativa argumentum a contrario sensu non sumi. 6 Juramentum occasione ususfructus, vel quasi, delatum, vivit, & moritur ad veri ususfructus similitudinem. *Zas.* 7 Juramentum habetur pro veritate ficta, vel præsumpta. 8 Sicut ususfructus verus finitur morte & capitis diminutione, & aliis modis; ita etiam juratus tanquam fictus & præsumptus non latius durat, quam si esset verus. *Zas.* 9 Juramentum intelligitur secundum actus, cui interponitur, naturam. *Zas.* 10 Ususfructus verus non constituitur in rebus, quæ abusu consumuntur. 11 Sententia super inepto libello lata, ipso quidem jure nulla est. *Gloss. Inst. de act. in pr.* verum hoc fallit, nisi libellus servata improprietate verborum defendi possit. *ut hic.* Tres alias exceptiones vide apud Socinum, *reg.* 368. 12 Atque ita appellatione ususfructus venit quasi ususfructus commentitius & improprius: hinc etiam concludit Zasius, libelli, id est, actionis verbis propriam interpretationem non admittentibus, ad impropriam decurrendum, & improprie saltem verba interpretanda esse. Præterea, non solum verba improprie sumi, ut juramentum sustineant, sed etiam, ut probent: duo enim operatur juramentum: accipitur improprie, & vim probationis nihilominus habet. 13 vide *l. 2. supr. de usufr. earum rer.* 14 Juramentum vim sententiæ obtinet. *l. 2. ff. eod.* tantum igitur eo, quantum sententia definitiva consequemur: proinde & fructus hic venient. *§. 1. supr. eod.* 15 Ex juramento oritur utilis vindicatio, vel petitio hereditatis: sum enim dominus præsumptus, postquam juravi. 16 An probationes unius causæ in altera valeant, alibi dicam. 17 Adde *l. 30. §. pen. ff. eod.* 18 Jurabat libertus deferente patrono, se libertum ejus non esse, *ut hic. & l. 30. §. 4. ff. eod.* 19 Si plures ejusdem liberti se patronos in solidum asserunt, unius ex iis per juramentum facta exclusio, alteri, quod ad jus adcrescendi, non prodest, nisi quod ad præsumptionem. *Zas.* 20 vide Rævard. *Triboniano pag.* 22. Coras. *ad l. servitutes.* 4. *num.* 14. *de servitut.* Grammatic. *decis.* 45. *num.* 4. Mod. 21 Præscriptionis effectus concurrere cum effectu juramenti potest. Alterum igitur ab altero non tollitur: & sic poterit post juramentum præscriptio, & e contra, currere. 22 Jurans negative super facto, conveniri non potest aliqua actione, quæ ex illo facto fluat. Nam cum factum removetur, intelligitur remota omnis actio inde descendens. *Zas.* 23 Bifariam enim pro furto agitur. 24 Imo condictitia tenetur. *l. 52. §. 27. ff. de furtis.* 25 *Al.* Non fuisse. 26 *Μονομερὴς* causa dicitur, quod ex hac tantum parte conditur, qua furis est heres: non ex illa, qua & fur est ipse, remque dolo malo contrectavit. v. Cujac. 4. *obs.* 32. *l. ult. infr. ad SC. Treb.* 27 Id est, qui absolutus est, ut principalis, adhuc teneri potest, ut heres defuncti. 28 Apud quem res furtiva resedit: alias ex delictis in heredes non agitur. *l. unic. C. ex delict. defunctorum.* 29 Judex controversiam, de re juramento decisa, admittere non debet. *Zas.* 30 Judex positiones impertinentes admittere non debet: nec testes ultra productos articulos examinare. *Zas.* 31 Cur non actionem in factum de jurejurando. *ut l. 8. C. de jurejur. §. item si quis postulante.* 11. *Inst. de actionibus?* Hic causa adjecta juratum est. vide quæ scripsi *ad d. l. 8. ubi* Cujacius *& l. 25. §. 1. infr. de pecunia constituta. l. 7. §. 7. ff. de Publiciana.* 32 Verbum, *Et cetera*, in jure & apud Notarios, includit ea, quæ naturalia sunt contractus & dispositionis. adde *l. 5. §. 7. infr. de rebus eorum.* 33 Ex juramento secundum formam contractus venditionis præstito, venit in consequentiam rei traditio, & evictio. 34 Ex juramento præstito secundum formam contractus (nam informiter præstatur, cum nulla causa contractus exprimitur,) datur actio utilis ex eo contractu, ex quo, si esset vere probatus contractus, daretur actio directa. *Alexand.* 35 Qui jurat se rem pignori ob certam summam dedisse, vel dotem accepisse, pignus fatetur: nec solutionem factam esse jurat: & de dote restituenda ex eo juramento tenetur. 36 Jurabant nonnunquam veteres *per Genium principis.* de quo dixi *ad l. 2. C. de reb. creditis.* adde Senecam 1. *Epistol.* 11. Tertull. 28. *apologetici in fin.* Minutium Felicem *in Octavio*: Suetonium *in Julio c.* 85. 37 Forcatulus *in Cupidine jurispr. cap.* 18. Joan. Robertus *lib. 2. sentent. jur. c.* 20. Rævardus *lib. 1. varior. cap.* 3. Cujacius *lib. 8. observ. c.* 7. Duarenus *de in litem jurando. num.* 54. Mod. 38 *l. 16. C. ex quibus causis infamia.* 39 Ex quadam Novella Leonis & Constantini, perjuro lingua abscinditur. vide Cujac. 7. *observ.* 13. vide Harmenopul. 1. *tit.* 7. §. 21. 40 Imo perjurii nulla pœna est. *l 2. C. de reb. cred.* Goth. Si sc. quodam calore pejeratum sit; alias si præmeditate, secus, ut hic. *S. L.* 41 *Superindici*, estne scripto, ut putat Duarenus, utque crucis Christi inscriptio innuit? an vero per præconem, ut Contius existimat? *arg. d. l.* 16. utrumque factum videtur. vide quæ notavi *ad d. l.* 16. Posterius tamen verius est, & huic loco aptius. Similis vox est Præconis, ἐσυκοφάντησας. *in l. Fustibus. C. ex quibus causis infamia.* Legatum P. Romani homo plebejus temere amplecti noli, *apud Spartianum.* Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris. Lamprid. *in Alexandro.* Fumo punitur, qui fumum (aulicum scil.) vendidit. *ibid.* Imposturam fecit & passus est, Trebell. Pollio *in Gallieno.* Polycarpus tertio confessus est se Christianum esse. Euseb. 4. *c.* 5. Agnes sacrilega virgo, Diis blasphemiam inferens, scortum lupanaribus data. Ambros. *sermon.* 90. adde Zonaram 3. *Annalium in Valentiniano*, ubi de Rhodano præposito, mosque ille superdicendi præconianus adumbratur. Præter id genus superindictionis, *Titulus* nonnunquam appensus vel affixus erat, qui causam pœnæ indicaret: qui inde αἰτία *Matthæo*, 27. ἐπιγραφὴ *Marco*, 15. *& Luc.* 23. τίτλος *Joanni*, *cap.* 19. Titulus, Suetonio *in Caligula* 33. πίναξ Eusebio, 5. *histor.* 1. Formula vero hujusmodi fuit: Hic est rex Judæorum: Rex Judæorum: Jesus NazarenusRex Judæorum. *Matth. Marc. Luc. Joan. ibid.* Impie locutus parmularius. Suet. *ibid.* Hic est AttalusChristianus. Euseb. *d. loco.* 42 Jusjurandum de re, non remittitur. 43 Jusjurandum de re, est de mutuo, seu pecunia credita. 44 *Egregias personas* Græci appellant ἐνδόξους, hoc sensu, Jurare domi illustres, & valetudinarios. *Synopsis Basilic.* 22. *tit.* 5. *cap.* 11. *in princ.* 45 Puta Episcopos. *Novell.* 123. *cap.* 7. adde & mulieres honestas, *Novell.* 124. *c.* 1. *vers. si vero mulier.* Publicanos. *l. 19. ff. de testibus* adde *l 2. §. 1. C. de jurejur. propter calumniam.* vide plura apud Menochium 2. *de arbitrar. judic.* 1. *casu* 70. 46 Adde & senes. *arg. Novell.* 1. *c.* 2. §. 1. 47 Imo non oportet. *l. 37. in fin. C. de episcopis.* 48 *l. 34. §. 4. ff. eod.* 49 Jusjurandum, quod extra judicium defertur, non refertur. *Synops. eod. c.* 11. *in fin.* 50 Quidni? *arg. l. 38. ff. eod.* 51 *l. 1. §. 1. ff. quarum rerum actio.* 52 Idem dicendum est, si tutori detulerit. *l. 4. C. h. t.* 53 *l. 35. ff. eod.* 54 Procuratoris universorum bonorum speciale mandatum habentis, & in rem suam dati. 55 *l. 58. l. 63. ff. de procurator.* 56 Adde *l. 33. in fin. supr. de procurat.* 57 *Al.* ne postea. 58 Aperte, *Accurs.* quod non debeat: σαφῶς, Cujac. 5. *observ.* 33. ex Demosthen. 2. *in Aphobum.* & notis Petr. Diac. Q.D.R.P.L.JU. id est, qua de re peto, liquido jures: *& libro Magnonis ad Carolum.* Duarenus vero, *liquido jurare* idem esse ait, quod vere, 1. *disp.* 2. *ex.* 4. *in Verrem.* 37. Plin. 2. Ovidio 3. *de Ponto* 3. 4. *Eleg.* 6. Senec. 7. *de benef.* 9. hinc liquida fides apud Valer. 6. *c.* 5. liquido dicere, Cicero 3. *Verr.* Sed Robertus Accursium defendit, quem v. 3. *sent.* 2. Glossis εὐορκῶ, liquido juro.

sive ex stipulatione de rato agat, necesse habebit ipse de perjurio suo docere.

19. IDEM lib. 26. ad Edictum.

SI itaque mandatum fuit procuratori, ut petat, ille jusjurandum detulit, aliud [1] fecit, quam quod mandatum est.

De servo, & filiofam.

20. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

SErvus quod detulit vel juravit, servetur [2], si peculii administrationem habuit.

21. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

HUic [3] enim solvi [4] quoque recte potest: & [5] novandæ [6] obligationis jus habuit.

22. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

QUidam [7] & de peculio actionem dandam in dominum, si actori detulerit servus jusjurandum. † Eadem de *Filiofamilias* dicenda sunt.

23. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

SI servus juraverit, *dominum dare non oportere*, exceptio domino [8] indulgenda est, sibique adversarius imputabit, qui servo detulit jusjurandum.

24. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

MUlto magis proderit patri [9] religio [10] filii, cum quo etiam judicium consistere potest. † Ipsi autem referentes, conditionem eorum, quibus subjecti sunt, non faciunt deteriorem.

25. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

SEd & si servus [11] meus, delato vel relato [ei] jurejurando, juravit *rem domini esse*, vel *ei dari oportere*, puto dandam mihi actionem vel pacti exceptionem propter religionem & conventionem.

De sexu, & ætate jurantis. 1. *De effectu jurisjurandi.*

26. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

QUi [12] jurasse dicitur, nihil refert, cujus sexus [13] ætatisve [14] sit: omni enim modo custodiri debet jusjurandum adversus eum, qui contentus [15] eo, cum deferret, fuit: quamvis pupillus non videatur pejerare: quia [16] sciens [17] fallere non videatur [18]. §. 1. Si pater, *filium dare non oportere* juraverit, Cassius respondit, & patri & filio dandam exceptionem jurisjurandi. Si pater juraverit, in peculio nihil esse, filius conveniri poterit: sed & pater ita convenietur, ut post adquisiti peculii ratio habeatur. §. 2. Jurisjurandi conditio ex numero esse potest videri novandi [19], delegandive: quia proficiscitur ex conventione: quamvis habeat & instar judicii [20].

27. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

JUsjurandum etiam loco [21] solutionis cedit [22].

De duobus reis stipulandi. 1. *De reo & fidejussore.* 2. *De eo, qui debitorem exhibere promisit.* 3. *De duobus reis promittendi.* 4. *Quæ actiones jurejurando tollantur.* 9. *De furto & condictione furtiva.* 10. *De actione & exceptione jurisjurandi, si & actor, & reus juraverit.*

28. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

IN [23] duobus reis stipulandi, ab altero delatum jusjurandum etiam alteri nocebit. §. 1. Quod reus juravit [24], etiam fidejussori proficit. a fidejussore exactum jusjurandum, prodesse etiam [25] reo, Cassius & Julianus ajunt: nam quia in locum [26] solutionis succedit, hic quoque eodem loco habendum est: si modo ideo interpositum est jusjurandum, ut de ipso contractu, & de re, non de persona jurantis ageretur. §. 2. Si ei [27], qui debitorem meum in judicium exhibere promisit, jusjurandum detulerim, isque juraverit, *se omnino exhibitionem ejus non promisisse*, prodesse debitori [28] meo id non debet: si vero juraverit, *se nihil mihi præstare oportere*, distinguendum sit, & replicatione emendandum, utrum ideo juraverit, [an] quia post promissionem exhibuerit, an vero quia solverit. Quod & in fidejussore debiti distinguendum est. §. 3. Ex duobus reis [29] promittendi ejusdem pecuniæ alter juravit? alteri quoque prodesse [30] debebit. §. 4. Exceptio jurisjurandi, non tantum si ea actione quis utatur, cujus nomine exegit jusjurandum, opponi debet: sed [31] etiam si alia, si modo [32] eadem quæstio in [hoc] judicium deducatur, forte si ob actionem mandati, negotiorum gestorum, societatis, cæterasque similes [33] jusjurandum exactum sit: deinde ex iisdem causis certum condicatur: quia per alteram actionem altera quoque consumitur. §. 5. Si quis juraverit, *se non rapuisse*, non [34] debet adjuvari hoc jurejurando in actione furti, aut condictione: quia aliud est furtum fecisse, quod vel clam fieri potest. §. 6. Colonus, cum quo propter succisas [35] forte arbores agebatur ex locato, si juraverit *se non succidisse*, sive [36] e lege duodecim tabularum de arboribus succisis, sive e lege Aquilia damni injuria, sive interdicto *quod vi aut clam* postea convenietur, per exceptionem jurisjurandi defendi poterit. §. 7. Quæ juravit, *divortii causa rem se non amovisse*, non debet defendi per exceptionem, si cum ea in rem agatur: &, si contendat *suam esse*, alio jurejurando opus est: contra, si juraverit *suam esse*, debet in actione rerum amotarum defendi. Et omnino hoc observandum est, licet [37] per aliam actionem eadem quæstio moveatur, ut exceptio jurisjurandi locum habeat. §. 8. Igitur si quis juravit, *se non esse condemnatum*, etiamsi ex stipulatu judicatum solvi ob rem judicatam conveniatur, defendetur per exceptionem. Contra, si cum ex stipulatu judicatum solvi conveniretur, juravit, *se dare non oportere*, agenti judicati non utique obstabit exceptio: potest enim fieri, ut non sit commissa stipulatio, licet res judicata sit: nisi ideo jurasset, quod nec damnatum se esse diceret.

§. 9. Item Pomponius ait, eum qui *furtum sibi factum alicujus rei* juravit, non statim [38] etiam condictionis causam nancisci.

§. 10. Item cum ex hac parte jusjurandum & [39] actionem & exceptionem inducat: si forte reus extra judicium, actore inferente, juraverit, *se dare non oportere*, & actor, reo deferente, *dare sibi oportere*, vel contra: posterior [40] causa jurisjurandi potior habebitur: nec tamen præjudicium perjurio alterius fiet: quia non quæretur, *an dare eum oportet* [41], sed *an actor juraverit*.

29. TRYPHONINUS lib. 6. Disputationum.

QUod si juravi te deferente, *non jurasse te, dare tibi oportere*, [&] adversus utilem actionem qua hoc quæritur, an juraveris, *tibi dari oportere*, opponenda est exceptio jurisjurandi perimentis quæstionem actione comprehensam.

De actione, quæ inficiando crescit. 1. *De servo mortuo.* 2. *De dote.* 3. *De popularibus actionibus.* 4. *De liberto.* 5. *De usufructu.*

30. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

EUm, qui juravit, ex ea actione, quæ inficiando crescit [42], aliquid sibi deberi, simpli, non dupli persecutionem sibi adquirere [43] Pedius ait: abunde enim sufficere, exonerare petitorem probandi necessitate: cum, omissa hac parte Edicti, dupli actio integra maneat: & potest dici, hoc judicio non principalem causam exerceri, sed jusjurandum actoris conservari. §. 1. Si juravero, *te Stichum mihi dare oportere*, qui non sit in rerum natura, nec æstimationem mihi præstare reus debet, nisi ex causa furtiva vel propter moras: tunc enim etiam post mortem servi æstimatio præstatur. §. 2. Si mulier juraverit, *decem dotis sibi deberi*, tota ea summa præstanda est: sed si juravit, *decem se dedisse in dotem*, hoc solum non erit quærendum, an data sint, sed, quasi data sint, quod ex eo reddi oportet, præstandum erit. §. 3. In popularibus [44] actionibus jusjurandum exactum ita [45] demum adversus alios proderit, si bona fide exactum fuerit: nam & si quis egerit, ita demum consumit publicam [46] actionem, si non per collusionem actum sit. §. 4. Si libertus [47], deferente patrono, juravit *se* [48] *libertum non esse*, ratum habendum est jusjurandum: ut nec operarum petitio, nec bonorum possessio contra tabulas dari debeat. §. 5. Si juravero *usumfructum mihi dari oportere*, non aliter dari debet, quam si caveam *boni viri arbitratu me usurum, & finito usufructu restituturum.*

An causa post jusjurandum retractetur.

31. GAJUS lib. 30. ad Edictum provinciale.

ADmonendi [49] sumus, interdum [50] etiam post jusjurandum exactum permitti Constitutionibus Principum, ex integro [51] causam agere, si [52] quis nova instrumenta [53] se invenisse dicat, quibus nunc solis usurus sit: sed hæ constitutiones tunc videntur locum habere, cum a judice aliquis absolutus fuerit: solent [54] enim sæpe [55] judices in dubiis [56] causis, exacto [57] jurejurando, secundum eum judicare, qui juraverit. Quod si alias [58] inter ipsos jurejurando transactum sit negotium, non conceditur eandem causam retractare.

De remissione jurisjurandi.

32. MODESTINUS lib. 3. Differentiarum.

JUrisjurandi gratiam [59] facere pupillus non potest.

1 Vide *l.* 13. *supr. de pactis.* 2 v. *l.* 23. *l.* 24. ℱ. *eod.* 3 Peculii administrationem habens solutum accipere potest, & ideo novare, de quo dixi plenius *l.* 25. ℱ. *de novationib.* 4 *l.* 35. ℱ. *de solut.* 5 *l. ult.* ℱ. *de novationib.* 6 Imo, novandæ obligationis jus non habet. *l.* 27. ℱ. *de pactis.* *l.* 10. ℱ. *de novat.* 7 Ex Proculianis scilicet. vide Cujac. 8. *obs.* 11. 8 v. *l.* 20. *supr. eod.* 9 *l. ult.* ℱ. *de exceptionib.* 10 *Religio* pro jurejurando hic sumitur. 11 vide *l.* 20. *supr. eod.* 12 Idem autor Synopseos, *Basil. eod. c.* 20. Harmenop. 1. *tit.* 7. *c.* 1. 13 Jurare mulier potest. 14 Jurare pupillus potest. 15 Volenti non fit injuria, *l.* 9. ℱ. *de aqu. & aquæ pluv.* & quod semel placuit, amplius displicere non potest. *l.* 9. ℱ. *de negot.* 16 Pejerare non videtur, qui sciens non fallit. Pejerare igitur is videtur, qui sciens decipit. 17 Jurisjurandi hæc interdum solennis formula, Si sciens fallo, ita me diespiter salva urbeque arceque, bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem. Cic. 7. *famil.* & 1. *Acad.* Livius 2. & 21. Plaut. 3. *Amphit.* 2. Seneca *de consolatione ad Albinam.* Ovid. 5. *Fast.* Tacit. 1. *Annal.* Propert. 2. *Eleg.* 15. & 4 *eleg.* 7 & *ult.* Apul. 10. *de asino.* Plinius *in Panegyrico.* Eumenius Rhetor *in oratione pro scholis instaurandis.* Festus *in Feretrius.* Polyb. 3. *hist.* & in execrationibus addebatur, ut dii irati essent fallentibus. Halicarnass. 6. Plutarch ἐν αἰτίοις. adde Cujac. 1. *observ.* 21. adde *l.* 2 §. 2. C. *de jurejur. propter calumniam. l. ult.* ℱ. *de jur & fact. ignor.* 18 Nam is demum perjurii reus est, qui sciens fefellit. 19 Juramentum vim habet novationis, *ut hic.* facit *l.* 21. ℱ. *eod.* & delegationis, *ut hic.* transactionis, §. 2. ℱ. *eod.* judicii, *ut hic.* solutionis, acceptilationis. *l.* 40. ℱ. *eod.* *l.* 27. *l.* 28. §. 1. ℱ. *eod.* actionem & exceptionem inducit. *l.* 28. §. 10. ℱ. *eod.* 20 An quod deferatur invito, ut in invitum judicium redditur? *l.* 83. §. 1. ℱ. *de verb. obl.* 21 *l.* 28. §. 1. *infr. eod.* 22 Substitutum vel subrogatum ejus naturæ est, cujus est id, cui substituitur. vid. Socin. *reg.* 23. Goth. Adde quod negotium jurejurando voluntario decisum detecto etiam perjurio, & repertis novis instrumentis, non retractetur. *l.* 1. *C. de reb. cred.* *l.* 31. ℱ. *h. t.* *l.* 21. & 22. *supr. de dolo malo.* Ans. 23 *Al.* Duobus reis. 24 *l.* 42. *in fin. infr. eod.* 25 vid. *l.* 23. *in pr.* ℱ. *de pactis.* 26 *l.* 27. *supr. eod.* 27 Id est, fidejussori, ut in *l.* 1. §. 3. *infr. quarum rerum actio.* 28 Juramentum ab uno reorum stipulandi delatum, alteri correo nocet, *ut hic.* quemadmodum per contrarium, juramentum præstitum ab uno reorum promittendi, alteri prodest. §. 3. *infr. eod.* 29 *l. ult.* §. *antepen. infr. eod.* *l.* 1. §. 3. *infr. quarum rerum actio.* 30 Et non reo: adde quæ scripsi *initio hujus legis.* 31 §. 7. *infr. eod.* 32 Adde *l.* 22. *infr. de except. rei judicatæ.* 33 Pro *similes.* 34 Quia a remotione speciei, non sequitur remotio generis. *Bart.* 35 vide Cujac. 9. *obs.* 12. *in fin.* 36 vide *l.* 1. *infr. arbor. furtim cæsar.* 37 §. 4. *supr. eod.* 38 Qui juravit furtum factum sibi fuisse, non semper habet condictionem furtivam. *Jason.* 39 Jusjurandum actionem & exceptionem inducit. 40 Ultimo juramento stari oportet: ultimum enim primo derogat. *Jas.* 41 *l.* 5. §. 2. *supr. eod.* *l.* 29. ℱ. *eod.* *l.* 1. *C. eod.* *l.* 21. ℱ. *de dolo.* 42 Id est, quæ inficiando duplatur, hac sententia, Si juravero mihi deberi ex actione, quæ inficiando duplatur, simplum duntaxat ex jurejurando petam. Possum autem & post jusjurandum præstitum causam principalem exercere, probatoque aliunde debito, duplum persequor. *Synops. Basil. eod. cap.* 26. & 1. Harmen. 7. §. 16. 43 In actionibus, quæ in duplum inficiando crescunt, licet reus primo negaverit, si tamen postea detulit actori juramentum, non fit condemnatio ad duplum: vel ideo, quod actor non est gravatus onere probandi, sed relevatur potius per juramentum. *Jas.* 44 Velut de albo corrupto, *l.* 7. *supr. de jurisd.* vel sepulchri violati, *l.* 3. *in fin.* ℱ. *de sepulch. viol.* 45 v. Socinum *regula* 566. 46 Adde *l.* 27. §. 4. ℱ. *de pact.* 47 v. *l.* 13. *in pr.* ℱ. *eod.* 48 Idem in *l.* 13. *supr. eod.* 49 Hanc legem diffuse tractat Jason, Ripensis, & alii. vide Cujac. 18. *obs.* 35. & Accurs. *in l.* 3. *C. de rebus creditis.* Lanfranc. *in repet. hujus legis.* Goth. Adde Coras. *tom.* 1. Duaren. *lib.* 1. *disput. anniverf. cap.* 33. Gutierr. *part.* 3 *resol. c.* 6. *num.* 10. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cas.* 193. S. L. 50 Non regulariter; ut sciamus hanc litis decisionem esse contra juris regulas. *l. interdum.* 29. ℱ. *de condict. indebit.* *l. sub specie. C. de re judicata.* 51 Imo, ex integro agi non debet. *l.* 1. *C. de rebus creditis.* 52 1. Harmen. 7. §. 2. *Synops. Basil. eod. c.* 28. 53 Imo, eo prætextu non debet. *l.* 29. *C. de transact.* 54 Jusjurandum inopia probationum a judicibus defertur, idque in actionibus iis, quæ aliunde veritatem certam non habent. 1. Harmenopul. 7. §. 1 55 Igitur non semper. 56 Id est, cum iis non liquet, & eo redacti sunt propter paritatem probationum, ut hæsitent, & in utramque partem propendeant, & inclinent. Duaren. 2. *disput.* 33. alii volunt his verbis innui, ob semiplenam probationem (puta ei, qui unum testem habeat) jusjurandum a judice deferri, idque vel actori, vel reo supplendæ probationis causa, quod, ut iniquum, reprehendit ibid. Duaren. & observari tamen id, & fieri hodie plerumque solet. 57 Jusjurandum hoc inde *suppletorium* dicitur interpretibus. 58 Jusjurandum hoc voluntarium & extrajudiciale. 59 Gratiam jurisjurandi pupillus facere non potest. *Synops. eod. cap.* 29. adde *l.* 6. *supr. eod.* *l.* 41. ℱ. *eod.* Princeps potest. *l. ult.* ℱ. *ad municipalem.*

33. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

QUi *per ſalutem* 1 *ſuam* jurat, *licet per* 2 *Deum* jurare videtur (reſpectu enim divini numinis ita jurat); attamen, ſi non ita ſpecialiter jusjurandum ei delatum eſt, juraſſe non videtur 3: & ideo ex integro ſolemniter jurandum eſt 4.

Quibus de rebus juratur, ſi promiſſor Stichi putet eum deceſſiſſe. 1. De defenſore univerſitatis. 2. De pupillo. 3. De procuratore & defenſore. 4. De jurejurando calumniæ. 5. De forma juramenti. 6. Edictum, ut reus ſolvat, aut juret. 7. De relatione jurisjurandi. 8. Et ejus forma. 9. De abſolutione vel condemnatione.

34. IDEM lib. 26. ad Edictum.

JUsjurandum 5 & *ad pecunias & ad omnes res* 6 locum habet. † Etiam *de operis* jusjurandum deferri poteſt: nec de injuria queri adverſarius poteſt, cum poſſit jusjurandum referre. † Quid tamen, ſi ideo dicat reus ſe liberatum, quoniam Stichum, quem promiſerat, putat deceſſiſſe? Non erit tutus per relationem: & ideo ex hac cauſa putat Marcellus, & recte, aut remittendum ei jusjurandum, aut ſpatium 7 dandum, ut certioretur, & ſic juret. §. 1. Defenſor municipum vel cujusvis corporis, jusjurandum deferre poteſt, ſi ſuper hoc mandatum 8 habeat. §. 2. Pupillo 9 non defertur jusjurandum. §. 3. Procurator 10 non 11 compellitur jurare, nec defenſor: & ita Julianus ſcribit lib. x. Digeſtorum, defenſorem jurare non compelli 12: ſufficereque ad plenam defenſionem, ſi paratus ſit judicium accipere. §. 4. Qui 13 jusjurandum defert, prior 14 de calumnia debet jurare, ſi hoc exigatur: deinde ſic ei jurabitur. Hoc jusjurandum de calumnia neque 15 patrono 16, neque parentibus remittitur 17. §. 5. Si de qualitate 18 juramenti fuerit inter partes dubitatum, conceptio 19 ejus in arbitrio judicantis eſt. §. 6. Ait Prætor: *Eum, a quo jusjurandum petetur, ſolvere, aut jurare* 20 *cogam.* Alterum 21 itaque eligat 22 reus, aut ſolvat, aut juret: ſi non jurat, ſolvere cogendus erit a Prætore. §. 7. Datur autem & alia facultas reo, ut, ſi malit, referat jusjurandum: & ſi 23 is, qui petet, conditione jurisjurandi non utetur, judicium ei Prætor non dabit: æquiſſime enim hoc facit, cum non deberet diſplicere conditio jurisjurandi ei, qui detulit: ſed 24 nec jusjurandum de calumnia referenti defertur: quia non eſt ferendus actor, ſi conditionis, quam ipſe detulit, de calumnia velit ſibi jurari. §. 8. Non 25 ſemper autem conſonans eſt, per omnia referri jusjurandum, quale 26 defertur: forſitan ex diverſitate rerum 27 vel perſonarum, quibusdam emergentibus, quæ varietatem inducunt: ideoque, ſi quid tale inciderit, officio 28 judicis conceptio 29 hujuscemodi jurisjurandi terminetur. §. 9. Cum res in jusjurandum demiſſa ſit, judex jurantem abſolvit 30; referentem audiet, &, ſi actor juret, condemnet reum: nolentem jurare reum, ſi ſolvat, abſolvit: non ſolventem condemnat: ex relatione, non jurante actore, abſolvit reum.

De tutore. 1. De prodigo, & ſimil. 2. Qui jurare non coguntur.

35. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

TUtor pupilli, omnibus probationibus aliis deficientibus, jusjurandum deferens 31 audiendus eſt: quandoque 32 enim pupillo denegabitur actio. §. 1. Prodigus 33, ſi deferat jusjurandum, audiendus non eſt 34. † Idemque in cæteris ſimilibus ei dicendum eſt, nam ſive pro 35 pacto convento, ſive pro ſolutione, ſive pro judicio hoc jusjurandum cedit, non ab aliis delatum probari debet, quam qui ad hæc habiles ſunt 36. §. 2. Qui 37 non compelluntur Romæ 38 judicium accipere, nec 39 jurare compellendi ſunt: ut Legati provinciales 40.

De conſtituta pecunia, & priore obligatione.

36. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

SI actor deferat jusjurandum de ſola conſtituta pecunia, & reus juraverit, exceptione utetur, ſi de conſtituta conveniatur: ſed, ſi de ſorte, id eſt, de priore obligatione, conveniatur, exceptio ceſſabit 41: niſi de hac quoque juraverit, adverſario deferente.

De jurejurando calumniæ.

37. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

SI non fuerit remiſſum jusjurandum ab eo, qui detulerit, ſed 42 de calumnia non juratur 43, conſequens eſt, ut debeat denegari ei actio 44: ſibi enim imputet, qui proceſſit ad delationem jurisjurandi, nec prius de calumnia juravit: ut ſit iſte remittenti ſimilis 45.

Si quis nec juret, nec referat.

38. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

MAnifeſtæ turpitudinis, & confeſſionis 46 eſt 47, nolle 48 nec jurare 49, nec jusjurandum referre 50.

De cauſa in jusjurandum deducta.

39. JULIANUS lib. 10. Digeſtorum.

SI quis cum debitore ſuo pepigerit, ne ab eo pecunia peteretur, ſi juraſſet *ſe Capitolium non aſcendiſſe*, vel aliud quodlibet feciſſe, vel non feciſſe, isque juraverit, & exceptio jurisjurandi dari debebit, & ſolutum repeti poterit: eſt enim 51 juſta 52 conventio, ſi quælibet cauſa in conditione jurisjurandi deducta fuerit.

De jurejurando debitoris.

40. IDEM lib. 13. Digeſtorum.

JUsjurandum a debitore exactum efficit, ut pignus liberetur 53: eſt enim hoc acceptilationi 54 ſimile: perpetuam certe exceptionem parit: idcirco pœnam quoque petentem creditorem exceptione ſummoveri oportet: & ſolutum repeti poteſt: utpote cum interpoſito eo, ab omni controverſia diſcedatur.

De remiſſione jurisjurandi.

41. POMPONIUS lib. ſingul. Regularum.

LAbeo, etiam abſenti 55, & ignoranti jurisjurandi gratiam 56 fieri poſſe, reſpondit: ſed & per epiſtolam 57 gratia jurisjurandi fieri poteſt.

De jurejurando pupilli. 1. Fidejuſſoris. 2. Defenſoris. 3. Rei.

42. IDEM lib. 18. Epiſtolarum.

CReditore, qui de mutua pecunia contra pupillum contendebat, jusjurandum deferente, pupillus juravit, *ſe* 58 *dare non oportere*;

1 Jurabant *per ſalutem ſuam* quoque veteres, *l. 5. ſupr. eod. Synopſ. eod. cap.* 30. 2. Harmenopul. 7. §. 11. Plinius 2. *epiſtol. ultim.* Per ſalutem filii qui pejeravit. *& poſt*, Iram deorum in caput infelicis pueri deteſtatur. Religioſiſſimum vero erat parentum jusjurandum, ut ſuperſtites filios relinquerent. Terent. *Heautont act. 5. ſcena 4* Seneca, 9. *controverſ.* 4. *& lib.* 5. 2 De juramento per Deum dixi ad *l. 3. in fin. ꝟ. eod.* Goth. Quid ſit jurare per ſalutem, & quid per Jovem, vide Ræward. *var. lib. 5. c.* 5. Anſ. 3 Forma delati juramenti adeo præciſe ſervanda eſt, ut non ſufficiat jurare per æquipollens: ideoque de novo jurandum eſt. *Jaſon.* vide *l. 3. in fin. ſupr. eod.* 4 Vide Paul. de Caſtro *ſingul.* 26. Tiraquell. *poſt leges connub. gloſſ. 6 num* 26. *& gloſſ. 7. num.* 188. Jaſon. *ad l. 2. num. 18. ff. de liber. & poſth.* Paril. *conſ. 41. num. 15. lib.* 4. Latiſſime Felin. ad *cap. ad aures. num. 12. & 13. de reſcript. & ad c. ſedes. colum. 8. concluſ. 2. eod tit.* Socin Jun *conſil. 37 num 14 & ſeq lib.* 2. Mod. 5 Jusjurandum deferre ac referre licet de pecuniis, de rebus, de operis. *Synopſ. eod. c.* 31. 6 De omni re poteſt juramentum deferri. *Jaſon.* 7 In juramento veritatis deferendo poteſt quis petere tempus ſeu dilationem ad deliberandum. *Jaſon.* 8 *l. 17. §. 3. ſupr. eod.* 9 *Synopſ. eod. cap.* 31. 1. Harmenopul. 7. §. 12. adde *l. 32. ꝟ. eod.*
10 Procurator hic συνήγορος, id eſt, advocatus, dicitur autori Synopſeos *eod. cap.* 31. e Harmenopul. 1. *titul.* 7. §. 13. Defenſor vero ἐκδικητὴς & διοικητής.
11 Compellitur tamen, ſi mandatum non habeat, intra certum tempus efficere, principales ut perſonæ jurent. *l. 2. §. 5. C. de jurejur. propter calumn.* 12 *l. 11. §. 2. ꝟ. rerum amot.* 13 *Synopſ. eod. c.* 33. Goth. Hunc §. emendat Leonin. *emendat. lib. 5. n. 1 & 3.* Anſ. 14 Jurare prior de calumnia cogitur, qui jusjurandum defert. *l. 37. in fin. ꝟ. eod. l. 9. C. eod. Novell. Leonis* 99. De quo jurejurando hoc notandum eſt, veteres olim decima parte litis multaſſe eum, qui temere egiſſet. §. 1. *Inſt. de pœna temere litigantium.* Poſtea id viſum conducibilius, ut de calumnia jurisjurandi religione deterrerentur a temere litigando. *d. §. 1. l. 9. C. hoc tit. l. 37. ꝟ. eod. l. 11. §. 1. ꝟ. rerum amotar. l. de pupido. § qui opus. ꝟ. de operis novi nunciat. l. qui bona. 13. §. qui damni. 3. ꝟ. de damno infecto. l. theſaurus ꝟ. ad exhibend. l. 44. §. 4. ſupr. familiæ erciſcundæ. l cum plures. § ult ꝟ. de rebus autor jud poſſidend* Paul. 2. *ſent.* 1. §. 2. Cujus jurisjurandi formula conditioque a Juſtiniano poſtea perpolita. *l. 1. l. 2. C. de jurejurando propter calumniam dando. & Novell. 49. c. 3. 124. c. 1.* Hac nimirum ſententia, ut qui ſcripturas, aut probationes ab alio exigit, id jusjurandum præſtet, ut & is, qui ſervum alienum ad quæſtionem poſtulat, ut ejus confeſſione res hereditariæ detegantur. Idque quotiescunque exigebat actor, præſtare cogebatur, *d. l.* 1. Hodie ſufficit actorem initio litis juraſſe, nihil ſe calumnioſe in toto negotio exacturum. *d. c. 1. Authentica Hoc ſacramentum. C de jurej. propter calum.* Ita reſtricta laxitas ſuperioris jurisjurandi. ſtrictius coercita eſt jure Feudiſtico, ut quo vaſallus a domino, ut per contrarium dominus a vaſallo id jusjurandum non exigat. 2. *Feudor* 33. §. 1 quemadmodum etiam jure civili non id exigit a patrono libertus. non a parente filius, *ut hic. & l. 16. ꝟ. eod l. 7. ꝟ. de obſequ.* quemadmodum & uſu Galliæ id genus jurisjurandi non exigitur. Rebuff. *in proœmio Gallic. conſtitut. Gloſſ 5. n.* 50 Hoc deinde diſtinctius adjecit Juſtinianus, ut ſcripturis ante judicem propoſitis, id jusjurandum prius præſtetur ab actore, deinde ab reo, poſtremo ab Advocatis actoris & rei. *d l. 2. §. 1. Inſt. de pœna temere litig.* Cujus formula elegans extat apud Julianum Patricium, *conſtit. 44. cap.* 183. Quin eo jurejurando vult Juſtinianus litigatores hoc complecti, Nullam in tota lite ſe exacturos probationem niſi neceſſariam. *Authent. in iſto. C. de jurejurand. propter calumn. Novell. 49. cap.* 3. ut hinc conſtet, in notoriis de calumnia non jurari, quod & a Caſtrenſe notatum eſt, *dict. l.* 1. Quin & hoc litigatores jurare debent, Nihil judici aut alii patrocinii nomine dediſſe, promiſiſſe, aut poſt daturos per ſe, vel per alium, his exceptis, quæ jure licet judici vel patrono dare. *Authent. principales perſonæ. C. de jurejur. propter calumn. Novell. 124. c.* 1. Quin hoc jusjurandum non apud judices tantum, ſed etiam in conſiſtorio Principis præſtari ab eo, qui in conſiſtorio Principis litigat vel conſulit. *dict. Auth. principales.* §. 1. 15 *Al.* æque. 16 Imo patrono remittitur, *l. 16. ꝟ. eod.* vide quæ ſcripſi ad *l. 13. §. 14 ꝟ. de damno.* 17 An quia de re eſt, & tale non remittitur? *l. 14. ꝟ. eod.* Sane Cujacio id diſplicet, ait enim juramentum de calumnia eſſe de perſona, non de re. Et tamen Leunclavius & Cujac. 9. *obſervat.* 37. notant, in Baſilicis contrarium legi his verbis, ὃν οὐκ ὄμνυσι πατὴρ, ἢ πάτρων. & ita vero legitur apud autorem Synopſeos Baſilic. *eod. cap.* 32. quod non jurat pater, & patronus: & Noricus Codex ita legit, *hoc jusjurandum de calumnia æque patrono & parentibus remittitur.* & ita legit Baldus, *in l. 2. C. de jurejur. propter calumn.* idque confirmat *l. 16. in fin. ſupr. eod. l. 7. §. 3. ꝟ. de obſeq.* 18 Verbi gratia, an tactis ſcripturis, an in Eccleſia, an domi apud ſe? *l. 12. §. 5. C. h. t. l. 2. §. 1. C. de jurejur. propter calumn.*
19 Juramenti deferendi forma a judice petenda, ſi de ejus qualitate dubitabitur, *ut hic.* Eadem ratione, relati jurisjurandi diſceptatio in arbitrio judicis fuit. §. 8. *infr. eod.* 20 *l. 38. ꝟ. eod. l. 9. C. h. t. l. 21. §. 2. ſupr. de noxal.* 21 Jurare, aut ſolvere, aut referre jusjurandum reus cogitur, *ut hic. Synopſ. eod. cap.* 31.
22 vide *l. 10. in fin. ꝟ. de jure dot.* 23 Jusjurandum relatum recuſans condemnatur. *Synopſ. ibid. cap.* 32. 24 Jusjurandum relatum præſtans, jusjurandum de calumnia non exigit. *Synopſ. ibid. cap.* 32. 25 Jusjurandum uti defertur, non per omnia ita refertur. Itaque judex hujusmodi quæſtionem definit. *Synopſ. Baſil. d. c.* 31. 26 Ex cauſa poteſt juramentum referri aliter, quam delatum ſit. *Jaſ.*
27 Adde *l. 4. §. 1. in fin. ꝟ. de incend.* 28 Officio judicis relati jurisjurandi forma concipitur, *ut hic.* ut & ejus delatio. *§. 5. ſupr. eod.* 29 *§. 5. ſupr. eod. l. 12. circa fin. C. h. t.* 30 Adde *l. 40. ꝟ. eod.* 31 *l. 17. §. 2. ꝟ. eod.*
32 Id eſt, quandocunque. 33 Jusjurandum non deferunt prodigi, & eis ſimiles. Cur? illi duntaxat deferunt, qui paciſci, vel ſolvere, vel experiri poſſunt. *Synopſ. Baſil. eod. c. 32. in fin.* 34 Quia rerum ſuarum adminiſtrationem non habet. *arg. l. 17. § 1. §. 2. ſupr. eod* 35 Jusjurandum vim pacti, ſolutionis, judicii habet, *ut hic.* vid. *l. 1. l. 2. ꝟ. eod.* 36 Licet juramentum habet executionem paratam, adeo ut omnis exceptio intelligatur excluſa, poteſt tamen, his non obſtantibus, ſemper opponi de inhabilitate perſonæ, quæ detulit juramentum. *Jaſon.*
37 Verbi gratia, legati provinciales Romam miſſi publici negotii cauſa.
38 *l. 28. §. 2. ſupr. de jud.* 39 Exceptionem fori habens, non cogitur jurare, nec reſpondere interrogationi judicis, nec poſitionibus adverſarii. *Jaſon.*
40 *l. 21. §. 4. ꝟ. de tutorib. datis.* 41 Juramentum reſtringitur ad eam cauſam, ſuper qua juratum eſt. *Jaſ.* 42 *Al.* nec de. ſed præſtat legi, *& de*, hac ſententia, Qui defert juramentum, vel id remittere delatum debet, vel prior de calumnia jurare: ſi neutrum præſtat, denegatur ei actio, & remittenti ſimilis eſt, hoc eſt, perinde ac ſi jusjurandum delatum remiſiſſet. adde *l. delata. 9. C. h. t.* vel ita, jusjurandum remittere videtur, & actione cadit, qui jusjurandum detulit, neque de calumnia juravit. *Synopſ. Baſil. eod. c.* 34. 1. Harm. 7. §. 10. 43 Nec de calumnia juretur, conſequens eſt &c. *Halo.* 44 Deferre jusjurandum prior actor poteſt: contrarium autem de calumnia reo competit. Paul. 2. *ſentent.* 1. §. 2.
45 Deferens juramentum: & de calumnia non jurans, remittenti ſimilis eſt.
46 Pro confeſſo eſt, qui nec jurat, nec jusjurandum refert, *Synopſ. Baſil. 12. tit. 5. c.* 35. non tamen habetur pro confeſſo, niſi ſecuta ſuper hoc ſententia. *l. 29. verſ. ſed enim. in fin. ꝟ. de jure fiſci.* 47 Imo non eſt: quia nemo cogitur referre jusjurandum. *l. 17. l. 31. ꝟ. eod.* Sed ibi de voluntario, & judiciali: hic de neceſſario agitur. Verum his opponitur *l. 12. l. 13. l. 14. ꝟ. rerum amotarum.* dixi *ibid.* 48 Interdum tamen juramentum recuſari poteſt, puta ratione deferentis, *l. 17. §. 1. & ult. l. 26. ſupr. eod.* ejus, cui defertur, *l. 34. §. 2. 3. ꝟ. eod.* loci ubi defertur, *l. 35. in fin. ſupr. eod.* actionis, ſuper qua defertur, *l. 16. ꝟ. eod.* exceptionis propoſitæ, *l. 14. §. 3. C de non numerata.* ignorantiæ, & erroris, *l. 34. in princ. verſ. quid tamen. ꝟ. eod.* metus perjurii, *l. 18. ſupr. eod.* damni actoris, *l. 30. ꝟ. eod.* qualitatis, ac modi delati juramenti, *l. 34. §. 5. §. pen. ꝟ. eod.* Bart. adde Socin. *reg.* 205. Beſſianum *in conſuet. Arverniæ. c. 3. art.* 1. 49 Plato *dialog. 12. de leg.* turpe eſſe cenſuit jusjurandum, & omnino prohibuit illud exigere. Porro vide ad legem hanc Forcatulum *dialog.* 54. Menchacam *lib. 1. illuſtrium controverſiarum c.* 31. Rodericum Zoares ad *titul. de tract. juris poſt allegationes.* Mod. 50 Hæc lex reſtringitur per *l. 12. §. 2. C. h. t* non autem tollitur, *d. l.* 12. ait cuique liberum eſſe recuſare juramentum, ſi cauſas habeat non jurandi: hæc autem manifeſtæ turpitudinis eſſe, ſi cum nullam recuſandi juramenti cauſam habeas, jurare nolis. 51 Ut in *l. 6. C. comm. utriusque.*
52 Imo, injuſta videtur. *l. 8. ꝟ. de cond. inſt.* 53 *l. 13. ꝟ. quib. mod. pign. ſolv.*
54 *l. 7. 9. l. 34. in fin. ſupr. eod. §. 4. Inſt. de exception.* 55 *l. 12. §. 4. C. h. t.*
56 vide *l. 6. l. 32. ꝟ. eod.* 57 Epiſtola, ſeu abſens per epiſtolam jurisjurandi gratiam facere quis poteſt, *ut hic.* ut hinc conſtet, præciſe non exigi præſentiam remittentis, in ejus generis actu, ſic per contrarium, abſenti gratia jurisjurandi fieri poteſt. *ꝟ. eod.* ut nec ejus quoque præſentia exigatur. 58 Ex his verbis naſcitur cauſa dubitandi: talis enim formula juramenti, nunc in ſolam perſonam pupilli jurandi, (ideoque ejus fidejuſſori non utilis, *arg. l. 7. §. 8. ſupr. de pact.*) nunc in rem concepta, & ita utilis videri poteſt. *l. 40. in princ. ꝟ. de pact.*

eandem pecuniam a fidejussore ejus petit: an excludendus sit exceptione jurisjurandi? Quid tibi placet, rescribe mihi. Eam rem apertius explicat Julianus: nam si controversia inter creditorem & pupillum fuerit, an omnino pecuniam mutuam accepisset, & convenit, ut ab omni conditione discederetur, si pupillus jurasset, isque juraverit *se dare non oportere*, naturalis [1] obligatio hac pactione tolletur, & soluta pecunia repeti poterit: sin vero creditor quidem se mutuam dedisse contendebat, pupillus autem hoc solo defendebatur, quod tutor ejus non intervenisset [2], & hoc tale jusjurandum interpositum est, hoc casu fidejussorem Prætor non tuebitur. Si autem liquido probari non potest, quid actum sit, & in obscuro erit (ut plerumque [fit]) de facto [3], an de jure, inter creditorem & pupillum controversia fuerit, deferente creditore pupillum jurasse, intelligere debemus, id actum inter eos, ut si jurasset se dare non oportere, ab omni conditione discederetur [4]: atque ita & solutam pecuniam repeti posse: & fidejussoribus exceptionem dari debere existimavimus. §. 1. Si fidejussor juraverit, *se dare non oportere* [5], exceptione jurisjurandi reus promittendi [6] tutus [7] est. Atquin si [8], quasi omnino idem non fidejussisset, juravit, non debet hoc jusjurandum reo promittendi prodesse.

§. 2. Sed & si actore deferente, defensor [9] absentis vel præsentis juravit, eum, quem defendit, *dare non oportere*, exceptio jurisjurandi ei, cujus nomine juratum fuerit, dari debebit. † Eadem ratio est &, si fidejussoris defensor juraverit: reo enim detur exceptio.

§. 3. Item, si reus juravit [10], fidejussor tutus sit: quia & res judicata secundum alterutrum eorum, utrique proficeret.

TIT. III.

DE [11] IN LITEM [12] JURANDO [13].

De effectu jurisjurandi.

1. ULPIANUS lib. 51. ad Sabinum.

REm in judicio deductam non [14] idcirco pluris esse opinamur, quia crescere [condemnatio] potest, [ex] contumacia non restituentis, per jusjurandum in litem [15]: non enim res pluris fit per hoc, sed ex contumacia æstimatur ultra rei pretium.

1. *De culpa, & dolo, aut contumacia.*

2. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

SIve nostrum quid petamus, sive ad exhibendum agatur.

§. 1. Interdum [16] quod intersit agentis, solum æstimatur, veluti cum culpa non restituentis, vel non exhibentis punitur [17]: cum vero dolus, aut contumacia non restituentis, vel non exhibentis; quanti in litem juraverit actor.

De nummis depositis.

3. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

NUmmis depositis, judicem non [18] oportet in litem jusjurandum deferre, ut juret quisque, quod sua interfuit: cum [19] certa [20] sit nummorum æstimatio: nisi [21] forte de eo quis juret, quod sua interfuit [22], *nummos sibi sua die redditos esse*: quid enim, si sub pœna pecuniam debuit, aut sub pignore, quod, quia deposita ei pecunia adnegata [23] est, distractum est.

De pupillo, & ejus tutore vel matre. De adolescente, & ejus curatore. 1. De delatione jurisjurandi. 2. De modo. 3. De effectu jurisjurandi. 4. De culpa.

4. IDEM lib. 36. ad Edictum.

VIdeamus in tutelari causa quis jurare, & adversus quem possit? Et quidem ipse pupillus, si impubes est, non potest [24]: hoc enim sæpissime rescriptum est. Sed nec tutorem cogendum, vel matrem pupilli admittendam [25], etsi parata esset jurare, D. Fratres rescripserunt: grave enim videbatur, & ignorantes [26], & invitos tutores, sub alieni [27] compendii emolumento, etiam perjurium anceps subire. † Curatores quoque pupilli vel adolescentis non esse cogendos in litem jurare, rescriptis Imperatoris nostri, & D. Patris ejus continetur: si tamen tantam affectionem pupillo suo, vel adolescenti, tutores vel curatores præstare volunt, autoritas juris non refragabitur, quin judicio, quod inter ipsos acceptum est, finis ejusmodi possit adhiberi [28]: non [29] enim ad suam utilitatem jurisjurandi referenda æstimatio est, sed ad domini: cujus nomine tutelæ ratio postuletur [30]. Adolescens vero, si velit jurare, potest. §. 1. Deferre [31] autem jusjurandum judicem oportet [32]: cæterum si alius detulerit jusjurandum, vel non delato juratum sit, nulla erit religio: nec ullum jusjurandum. Et ita constitutionibus expressum est Imperatoris nostri & Divi Patris ejus. §. 2. Jurare autem in [33] infinitum [34] licet. Sed, an judex modum jurijurando statuere possit, ut intra certam quantitatem juretur, ne arrepta occasione, in immensum juretur, quæro? Et quidem in [35] arbitrio esse judicis, deferre jusjurandum, necne, constat. An igitur, qui possit jusjurandum [non] deferre, idem possit & taxationem jurijurando adjicere, quæritur? Arbitrio tamen bonæ fidei judicis etiam [36] hoc congruit. §. 3. Item [37] videndum, an possit judex, qui detulit jusjurandum, non sequi id: sed vel prorsus absolvere, vel etiam minoris condemnare, quam juratum est? Et magis est, ut ex magna causa, & postea repertis probationibus possit. §. 4. Ex [38] culpa autem non esse jusjurandum deferendum, constat: sed æstimationem a judice faciendam [39].

De actionibus in rem, & ad exhibendum, & bonæ fidei. 1. De modo, 2. Et effectu jurisjurandi. 3. De dolo, & culpa. 4. De judiciis strictis.

5. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

IN actionibus [40] in [41] rem [42], & in ad exhibendum [43], & in bonæ fidei judiciis [44] in litem juratur. §. 1. Sed judex potest præfinire certam summam, usque ad quam juretur: licuit [45] enim & a primo nec deferre. §. 2. Item & si juratum fuerit, licet judici vel absolvere, vel minoris condemnare. §. 3. Sed in his omnibus ob [46] dolum solum in litem juratur, non [47] etiam ob culpam: hæc enim judex æstimat. §. 4. Plane interdum & in actione stricti judicii [48] in litem jurandum est: veluti, si promissor Stichi moram fecerit, & Stichus decesserit: quia judex æstimare, sine relatione jurisjurandi, non potest rem, quæ non extat.

6. PAULUS lib. 26. ad Edictum.

ALias, si ex stipulatu vel ex testamento [49] agatur, non solet in litem jurari.

Qui jurant.

7. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

VUlgo præsumitur, alium in litem non debere jurare, quam dominum [50] litis: denique Papinianus ait, alium non posse jurare, quam eum, qui litem suo nomine contestatus est.

Si tutor rem adulto restituere nolit.

8. MARCELLUS lib. 8. Digestorum.

TUtor rem adulti, quam possidet, restituere ei non vult: Quæro, utrum, quanti res est, an quanti in litem juratum fuerit, condemnari debet? Resp. Non est æquum pretio (id est, quanti res est) litem æstimari: cum [51] & contumacia [52] punienda sit: & arbitrio potius domini rei pretium statuendum sit, potestate petitori in litem juranti concessa.

De actione furti, & forma jurisjurandi.

9. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

CUm [53] furti agitur, jurare ita oportet, tanti rem fuisse, cum furtum factum sit; non [54] adjici, *eo, plurisve* [55], quia [56] quod res pluris est, utique tanti est.

1 *l.* 95. §. 4. J. *de solut.* vid. *l.* 59. J. *de oblig.* 2 Distinguendæ sunt in hac lege duæ illæ responsiones pupilli: Una, non deberi: Altera, non deberi, quia tutor non intervenit: Prior, liberat fidejussorem jurando: Altera, non æque: illa facti, hæc juris est: ideoque pupillus liberatur, non ejus fidejussor. vid. *l.* 25 J. *de fidejussorib. Inst. de autor tutor. in princ.* 3 Controversiæ & causæ, aliæ facti, aliæ juris. 4 Nam in dubio favendum est reo. *l.* 47. J. *de oblig. & act.* & juramentum in rem præsumitur potius, quam in personam. 5 Se dare oportere, *Hal.* vide August. 4. *emend.* 17. 6 Promittentis. Ant. August. 4. *cap.* 17. 7 vide *l.* 28. §. 1. *supr. eod.* 8 Adde *l.* 28. §. 2. *supr. eod.* 9 *l.* 9. §. *penult. supr. eod. l.* 12. §. 4. *C. eod.* 10 *l.* 28. §. 1. *supr. eod.*

11 ὅρκον ἐκδικούμενον καὶ ἔκδικον appellat *Synops. Basil.* 22. *tit.* 6. adde speciem *l.* 5. J. *si quid in fraudem patroni.* 12 *L.* 5. *C.* 53. Id est, de jurejurando actori a judice delato, ejus rei, quæ in judicium deducta est, æstimandæ causa. Cujac. *hic.* Porro, per in litem jusjurandum, interdum res ipsa controversa æstimatur ex affectione agentis, *ut hic.* Interdum vero secundum justam æstimationem rei: interdum etiam præter veram rei æstimationem, utilitas quædam petitur: primum, affectionis: secundum, veritatis, quod persequitur extra rem interesse: tertium commune, ac veritatis dicitur. *Zas.* Goth. Ad hunc tit. vid. Coras. *lib.* 6. *miscellan. cap.* 1 2 3. Charond. *lib.* 3. *verisimil. cap.* 8. Petr. Loriot. & Philipp. Corn. *Ans.* 13 In hunc titulum etiam scripserunt Baro *tom.* 3. Duarenus & Phannucius, nec pauca tradidere ad eundem pertinentia Joan. Baptista Plotus *in repetit. l. si quando. Cod. unde vi.* & Menochius *de arbitr. jud. cas.* 207. & 208. Mod. 14 Non quia res pluris æstimari potest per jusjurandum in litem, & rei contumacia, idcirco & pluris fit. *Synops. eod. cap.* 1. 15 Ideoque fidejussores rei contumacis in amplius non tenentur, quam fidejusserint. *l. ult.* J. *de fidejuss.* 16 Si culpa non restituit, aut exhibet reus, rei vindicatione, vel ad exhibendum actione condemnatur actori ad id, quod interest: sin autem dolo, quanti juraverit in litem actor. *Synopsis Basilic. eod. cap.* 2. Priore igitur casu ita punitur culpa: posteriore, dolus non restituentis vel non exhibentis. 17 Si culpa quis non restituit, ad interesse: si dolo, aut contumacia, in litem juratur. 18 Si nummi depositi non restituuntur, juratur in litem a deponente, non ex affectione: est enim certa nummorum æstimatio. Ei tamen permittitur præter veram nummorum æstimationem, quanti sua vere intersit, petere. J. *eod.* Goth. vid. Ant. Fabr. *de re nummar. c.* 10. *n.* 14. Ans. 10 Jurari in litem, in re certa non solet. 20 Certa *nummorum* æstimatio est, *l.* 42. *in fin.* J. *de fidejuss.* vide Theophilum §. 2. *Inst. de usufructu.* 21 Pecunia, licet certa sit, incertam tamen ex accidenti æstimationem complecti potest, veluti si sua die non sit reddita ei, qui pecuniam alteri debuit sub pœna vel pignore. 22 In damno, & etiam in lucro, si deponens mercator fuit, & negotiari solitus: tunc enim etiam venit interesse lucri. *Goth.* Adi Loriotum *de eo quod interest. n.* 23. Molinæum *de eo, quod interest. n.* 47 & *n.* 98. Bellon. *lib.* 3. *suppat. c.* 16. Duaren. *de in litem jurando n.* 5. Coras. *miscellan. lib.* 6. *c.* 3. & *ad l. in actionibus. n.* 269. J. *eod.* Menoch. *d. cas.* 207 Rebuff ad *l. unic. Cod. de sentent. quæ pro eo quod inter. n.* 421. Plot. *in repetit. l. si quando. C unde vi. n.* 417. & plurib. sq. Menoch. *in tract. de arbit. jud. lib.* 2. *centur.* 3 *cas.* 207. *n.* 8. Mod. 23 *Al.* alnegata, *al.* negata. 24 Adde *l.* 9. J. *de adquir. vel omitt. heredit.* 25 An quia nimia est affectio matris in filium, ut Glossa ait? An quia nemo juramentum in litem præstat, nisi litis dominus vel quasi, *l.* 7. J. *eod.* ut Zas. scribit? 26 Hinc fit, ut heredi ejus, cum quo contractum est, jusjurandum deferri non possit; quoniam, ut inquit Paulus, contractum ignorare potest, *lib.* 2. *sent.* 1. §. 4. vide *l.* 11. §. *penultim.* J. *rerum amotar.* Jurare autem oportet scientem animo suo. Jusjurandum heredis differt admodum a principali. 27 Pupillus perjurio tutoris locupletari non debet: nec eo adigere debet tutorem suum, ut juret, si tutor pejerare metuat. 28 Sunt enim quasi domini litis. vide quæ notavi ad *l.* 7. J. *eod.* 29 vide quæ scripsi ad *l. penult* §. *si quis cautionibus.* 30 Sed qua forma jurabunt? An pupillum tali summa nolle carere? *ut Accurs* An si essent loco pupilli, se tanti rem æstimaturos? *ut Bart.* An id tantum pupillo prodesse potuisse, idque se certo æstimare, cum pupilli facultates notas habeant? *ut Zas.* 31 Jusjurandum in litem solus judex defert, in cujus arbitrio est deferre vel differre. *Synops. Basil. eod. c.* 4. adde *l.* 5. §. 1. J. *eod.* 32 Jusjurandum in litem a judice defertur, non ab adversario. 33 Infinitum in jurejurando in litem nonnunquam admittitur. 34 Jurare in infinitum licet, modo tamen prius a judice adjecto, in- [illegible] tra quem juretur. J. *eod.* alias, ut in naturalibus, sic in moralibus infinitas vitanda, *l.* 11. §. 18. J. *de leg.* 3. ideoque usufructus municipibus relictus centum annis finitur: ne admisso infinito usufructu proprietas sit inutilis, *l.* 8. J. *de usu & usufr* præstatio tamen rei perpetua legari potest. *l.* 20. *in fin.* J. *de annuis.* 35 *l.* 5. §. 1. J *eod.* 36 Cur? si potest non deferre, potest & modum jurandi deferre. 37 Jurejurando in litem exacto, potest judex ex magna causa, & postea repertis reprobationibus, reum vel ex parte, vel prorsus absolvere *Synops. eod. cap.* 4. 38 Jusjurandum in litem ex culpa non defertur: sed judex æstimationem facit. *Synops. d. c.* 4. *in fin. l.* 4. §. 3. J. *eod.* 39 Quæ per testes, non per juramentum, probabitur. *Zas.* 40 Legem hanc exposuerunt Curt. Jun. Bolognet. Francisc. Duaren. & Coras. *tom.* 1. *pag.* 264. & *lib.* 6. *miscellan. c.* 4. Menoch. denique *de arbitr. jud. lib.* 1. *cap.* 3 Mod. 41 Et sic in actione furti. vide *l.* 38. §. *de jurejur.* 42 In rei vindicatione, *l.* 68. §. *de rei vind. l.* 16. §. 3. *in fin.* J. *de pignorib.* ergo & in Publiciana. *l.* 7. 9. 8. §. *de Publiciana.* & hypothecaria. *l.* 16. §. 3. J. *de pignorib.* 43 *l.* 3. §. 2. *supr. ad exhib.* 44 *l.* 3. *C de reb. cred.* quæ enumerantur in §. 28. *Inst. de act.* ut in deposito, *l.* 1. §. 26. *l.* 5. J. *depositi.* petitione hereditatis. *l.* 25. §. 10. §. *de pet. hered.* & in venditione, si venditor potestatem restituendi habet, nec restituit: sic enim potest intelligi *lex* 1. J. *de act. empt.* in obligatione facti post sententiam. Zas. *hic.* 45 *l.* 4. §. 2. §. *eod.* 46 *l.* 41. §. 1. J. *de re judicata.* 47 *l.* 4. *in fin. supr. eod.* Goth. Levem scilicet. Duaren. *hic.* Coras. 4. *miscell. cap.* 5. *num.* 11. Ans. 48 Ut in obligatione facti post sententiam in Faviana, *l.* 5. *in fin.* J. *si quid in fraud. patr.* contra eum, qui vocatum in jus exemit. *l. penult.* § 3. §. *ne quis eum, qui in jus.* 49 *l.* 60. §. 1. J. *ad l. Falcid.* Actio testamenti actioni ex stipulatu comparatur, *ut hic.* quæ stricti juris est: habet tamen multa accidentia cum judiciis bonæ fidei. *l.* 3. *C. in quib. caus. in integrum restit.* & *C. de usur.* & *fructib. legatorum.* 50 Vel quasi: exemplum pone in tutore, *arg. l.* 21 §. 5. *supr. de nox. l.* 7. §. 4. *in fin.* J. *pro empt.* & *l.* 4. *in princ.* §. *eod.* 51 Pupillus pubes factus, contra tutorem suum rem non restituentem, jurat in litem. 52 *l.* 68. & *seqq. supr. de rei vindicat.* 53 Jurare in actione furti oportet, tanti rem [illegible] isse, quum furtum fieret, non pluris fuisse. *Synops. Basil. eod. c.* 9. 54 Oportet [illegible] licet: potest tamen cautionis majoris gratia. *l.* 17. *C. de testam.* 55 Certa tamen red[illegible] da est in processu hæc clausula. vid. *l.* 19. §. 3. J. *de furt.* 56 Sensus est; cum [illegible] furti agitur, non juratur rem pluris valuisse, sed tanti: vel ideo, quod qui jurat r[illegible] minus valere quam valeat, perjurus non fit.

De instrumentis exhibendis.

10. CALLISTRATUS lib. 1. Quæstionum.

IN instrumentis [1] quæ quis non exhibet, actori permittitur in litem jurare, quanti sua interest ea proferri: ut tanti condemnetur reus: idque etiam Divus Commodus rescripsit.

De perjurio.

11. PAULUS lib. 3. Responsorum.

DE [2] perjurio ejus, qui ex necessitate [3] juris in litem juravit, quæri facile [4] non solere.

TIT. IV.

DE CONDICTIONE [5] CAUSA [6] DATA CAUSA NON SECUTA.

De emancipatione, manumissione, discessione a lite. 1. De conditione hereditatis vel legati.

1. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

SI ob rem non inhonestam data sit pecunia, ut filius emanciparetur, vel servus manumitteretur, vel a lite discedatur, causa secuta repetitio cessat. §. 1. Si parendi conditioni causa, tibi dedero decem [7], mox repudiavero hereditatem vel legatum, possum condicere.

2. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

SEd & si falsum testamentum sine scelere ejus, qui dedit, vel inofficiosum pronuncietur, veluti causa non secuta, decem repetentur.

De pecunia data, ne ad judicem eatur. 1. De manumissione. 5. De eo, qui bona fide servit. 6. De statulibero opinato, aut vere statulibero. De spe remunerationis vel amicitiæ.

3. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

DEdi tibi pecuniam, *ne ad judicem iretur:* quasi [8] decidi. An possim condicere, si mihi non caveatur, ad judicem non iri? Et est verum, multum interesse, utrum ob hoc solum dedi, *ne eatur*, an *ut & mihi repromittatur*, *non iri*, si ob hoc, *ut [&] repromittatur*, condici poterit, si non repromittatur: si, *ut ne eatur*, condictio cessat [9], quamdiu non itur. §. 1. Idem [10] erit, & si tibi dedero, *ne Stichum manumittas:* nam secundum distinctionem supra scriptam, aut admittenda erit repetitio, aut inhibenda. §. 2. Sed si tibi dedero, *ut Stichum manumittas*, si non facis, possum condicere: aut si me [11] pœniteat, [condicere possum]. §. 3. Quid, si ita dedi, *ut intra certum tempus manumittas?* si nondum tempus præteriit, inhibenda erit repetitio, nisi pœniteat [12]: quod si præteriit [13], condici poterit. † Sed si Stichus decesserit, an repeti, quod datum est, possit? Proculus ait, si post id temporis decesserit, quo manumitti potuit, repetitionem esse: si [14] minus, cessare. §. 4. Quinimo & si nihil tibi dedi, ut manumitteres, placuerat tamen, ut darem, ultro tibi competere actionem, quæ ex hoc contractu nascitur, id est, condictionem, defuncto [15] quoque eo. §. 5. Si liber homo, qui bona fide serviebat, mihi pecuniam dederit, *ut eum manumittam*, & fecero: postea liber probatus, an mihi condicere possit, quæritur: Et Julianus lib. XI. Digestorum scribit, competere manumisso repetitionem. Neratius etiam libro Membranarum refert, Paridem Pantomimum a Domitia Neronis filia [16] decem, quæ ei pro libertate dederat, repetisse [17] per judicem: nec fuisse quæsitum, an Domitia sciens liberum accepisset. §. 6. Si quis, quasi statuliber, mihi decem dederit, cum jussus non esset, condicere eum decem Celsus scribit. §. 7. Sed si servus, qui testamento heredi jussus erat *decem dare*, *& liber esse*, codicillis pure libertatem accepit, & id ignorans dederit heredi decem, an repetere possit? Et refert, patrem suum Celsum existimasse, repetere eum non posse. Sed ipse Celsus naturali æquitate motus, putat repeti posse. Quæ sententia verior est: quanquam [18] constet (ut & ipse ait) eum, qui dedit ea spe, quod se ab eo, qui acceperit, remunerari existimaret, vel amiciorem sibi esse eum futurum, repetere non posse, opinione falsa deceptum. §. 8. Subtilius quoque illud tractat, an ille, qui se statuliberum putaverit, nec [19] fecerit nummos accipientis: quoniam heredi dedit, quasi ipsius heredis nummos daturus, non quasi suos, qui utique ipsius fuerunt, adquisiti scilicet post libertatem ei ex testamento competentem? Et puto, si [20] hoc animo dedit, non fieri ipsius: nam & cum tibi nummos meos, quasi tuos do, non facio tuos. † Quid ergo, si hic non heredi, sed alii dedit, cui putabat se jussum? Si quidem peculiares dedit, nec fecit accipientis: si autem alius pro eo dedit, aut ipse dedit jam liber factus, fient accipientis. §. 9. Quamquam permissum [21] sit statulibero, etiam de peculio dare implendæ conditionis causa, si tamen vult heres nummos salvos facere, potest eum vetare dare: sic enim fiet, ut [&] statuliber perveniat ad libertatem, quasi impleta conditione, cui parere prohibitus est: & nummi non peribunt: sed is, quem testator accipere voluit, adversus heredem in factum actione agere potest, ut testatori pareatur.

De acceptilatione.

4. IDEM lib. 39. ad Edictum.

SI quis accepto tulerit [22] debitori suo, cum [23] conveniret, *ut* [24] *expromissorem* [25] *daret*, nec ille det, potest dici, condici posse ei, qui accepto sit liberatus.

Si per accipientem non stetit, quo minus iret. 1. De manumissione.

5. IDEM lib. 2. Disputationum.

SI pecuniam ideo acceperis, *ut* [26] *Capuam eas*, deinde parato tibi ad proficiscendum conditio temporis vel valetudinis impedimento fuerit, quo minus proficisceretis, an condici possit, videndum [27]? Et, cum per te non steterit, potest dici repetitionem cessare: sed cum liceat pœnitere [28] ei, qui dedit, proculdubio repetetur id quod datum est: nisi forte tua intersit, non accepisse te ob hanc causam pecuniam: nam si ita res se habeat, ut licet nondum profectus sis, ita tamen rem composueris [29], ut necesse habeas proficisci, vel sumptus, qui [30] necessarii fuerunt ad profectionem, jam fecisti, ut manifestum sit te plus forte, quam accepisti, erogasse, condictio cessabit: sed si minus erogatum sit, condictio locum habebit: ita tamen, ut indemnitas tibi præstetur ejus, quod expendisti. §. 1. Si servum quis tradiderit alicui ita, *ut ab eo intra certum tempus manumitteretur*, si pœnituerit [31] eum, qui tradiderit, & super hoc eum certioraverit [32], & fuerit manumissus post pœnitentiam, attamen actio propter pœnitentiam competit ei, qui dedit. Plane si non manumiserit, constitutio succedit, facitque eum liberum, si nondum pœnituerat eum, qui in hoc dedit. §. 2. Item si quis dederit Titio decem, *ut servum emat, & manumittat*, deinde pœniteat, si quidem nondum emptus est, pœnitentia dabit condictionem, si hoc ei manifestum fecerit: ne [33], si postea emat, damno adficietur [34]: si vero jam sit emptus [35], pœnitentia non facit injuriam ei, qui redemit, sed pro [36] decem, quæ accepit, ipsum servum, quem emit, restituet: aut si ante decessisse proponatur, nihil præstabit: si modo per eum factum non est: quod si fugit, nec culpa ejus contigit, qui redemit, nihil præstabit: plane repromittere eum oporteret, *si in potestatem suam pervenerit, restitutum iri.* §. 3. Sed si accepit pecuniam, *ut servum manumittat*, isque fugerit prius, quam manumittatur, videndum an condici possit, quod acceperit? Et, si quidem distracturus erat [37] hunc servum, & propter hoc non distraxit, quod acceperat, ut manumittat, non oportet ei condici. Plane cavebit, *ut, si in potestatem suam pervenerit servus, restituat id, quod accepit*, eo minus, quo vilior [38] servus factus est propter fugam. † Plane si adhuc eum manumitti velit is, qui dedit, ille vero manumittere nolit propter fugam offensus [39], totum, quod accepit, restituere eum oportet. Sed si eligat is, qui decem dedit, ipsum servum consequi necesse est, aut ipsum ei dari, aut, quod dedit, restitui. Quod si distracturus non [40] erat eum, oportet id, quod accepit, restitui: nisi forte diligentius [41] eum habiturus esset, si non accepisset, ut manumitteret: tunc enim non est æquum, eum & servo, & [42] toto pretio carere. §. 4. Sed ubi accepit, *ut manumitteret*, deinde servus decessit, si quidem moram fecit manumissioni, consequens est, ut dicamus refundere eum, quod accepit: quod si moram non fecit, sed, cum profectus esset ad Præsidem, vel apud quem manumittere posset, servus in itinere decesserit, verius est, si quidem distracturus erat, vel quo ipse usurus, oportere dici, nihil eum refundere debere: enimvero si nihil eorum facturus, ipsi adhuc servum obiisse: decederet enim & si non accepisset, ut manumitteret: nisi [43] forte profectio [44] manumissionis gratia, morti causam præbuit: ut vel a latronibus

1 Contra non exhibentem instrumenta juratur in litem. vide *l. 4. C. h. t.* vel ita: Jusjurandum in litem etiam is præstat, qui de instrumentis agit, interesse sua scilicet ea proferri: & tanti reus condemnatur. *Synops. eod. cap.* 10. 2 De perjurio ejus, qui juravit in litem, non facile quæritur. *Synops. Basil. eod. cap.* 11. 3 Atqui unicuique favori suo, & sic, ut non juret in litem, renunciare licet. *l. 29. C. de pactis.* 4 Sed ex magna tantum causa.

5 *Lib. 4. Cod. 6.* 6 *Causa* hic quibusdam idem videtur esse, quod res, *arg. l. 1. ff. eod.* Atqui contra potius videtur *res* ibi esse idem, quod causa vel factum: *causa* nihil aliud est hic, quam res, cujus intuitu datur aliquid, puta, ut tu invicem des vel facias aliquid. 7 Si dedi tibi pecuniam ob aliquam causam eventuram, & per me stat, quo minus eveniat (puta quia repudio hereditatem) possum repetere. *Zas.* 8 Id est, perinde est, ac si transegissem. 9 Imo, cautio Mutiana videtur admittenda. *l. 7. ff. de cond. & demonst.* 10 Datum, ne ires ad judicem, *in princ. ff. eod.* vel, ne Stichum manumitteres, *ut hic.* repeti non potest, licet mihi non caveris, de non eundo, aut de non manumittendo: nisi &, ut caveretur, datum sit. 11 Si dedi, ut manumitteres, *ut hic.* vel, ut intra certum tempus manumitteres, licet mihi pœnitere re integra, & datum condicere. Res non est integra, si post tempus conditionis mortuus est. §. 3. *ff. eod.* An idem erit, si dedero Ecclesiæ piæ alicujus causæ gratia? Ludovicus Romanus ita censet exemplo libertatis, *ut hic.* quam piam causam esse constat: Zasius contra. 12 Pœnitentiæ re integra locus est in contractibus innominatis: Imo locus pœnitentiæ esse non videtur. *arg. l. 4. C. si mancip. ita fuerit alien.* 13 Nec sit manumissus sc. 14 Id est, si manumissus ante id tempus. 15 Quoties causa per casum fortuitum non potest impleri, tantum abest, ut dati competat condictio, *l. 10. C. h. t.* ut si non datum sit, promissum tamen condici possit, *ut hic.* 16 Amita, Tacit. 13. Dion. *in Nerone.* vide Cujac. 18. *obs.* 23. 17 Qui bona fide mihi serviens vel quasi, non vere tamen statuliber pretium manumittendi sui causa dedit, liber detectus pretium repetit. 18 Quod spe mei favoris consequendi solvitur, non repetitur. Hinc Zas. propositum animo retentum propter captandam benevolentiam repetitionem non inducit. Ita verba honorifica non inducunt obligationem. 19 Errans non transfert dominium. 20 Dominium traditione non transfertur, quoties error intervenit, *ut hic.* Quid, si traditio facta est [illegible]toritate judicis? *l. Pomponius. 13. §. si jussu. 9. ff. de adquir. vel amitt. possess.* vel arbitri? *l.* [illegible] *specialis. 18. C. de jud.* aliud. Quid, si a lege? idem, *l. si is, cui. 19 ff. de leg. 2.* Quid, si ea traditione aliqua liberatio contigerit? Idem quoque, *l. si ego. 18. ff. de reb. cred.* [illegible]d, si error in recipiente, non in tradente? Æque idem. *l. regula. 9. §. qui ignoravit. 4. ff.* [illegible] *jur. & fact. ignorant. l. ejus, qui. 41 supr. de reb. cred.* Cætera vide apud Socinum, *regul.* 98. 21 *l. 20. in fin. ff. fam. ercisc.* 22 Liberatio facta ob causam, causa non [illegible] condicitur. *l. 10. ff. eod.* 23 Id est, cum convenisset, & sic hæc acceptilatio fa[illegible] 24 Acceptilatio fieri potest sub modo: An in diem? an sub[illegible] erat sub conditione. *accept.* 25 *Expromissor* est, qui pro non obli[illegible]tione? vide quæ notavi ad *l. 5. ff. de dolo.* ut fidejussor, qui pro obligato datur. Interdu[illegible] veluti pro servo, *l. 7. §. 8. ff. de* [illegible]men illa duo confunduntur. Conjunge huic legi *l. 9. ff. de præscript.* 26 Id est, si dedi, ut faceres. An hic contractus est innominatus, an potius nominatus, locatio sc. & conductio? v. *l. 5. §. 2. ff. de præscr.* 27 In contractibus innominatis ei, qui implevit, licet pœnitere altero invito, antequam is sua ex parte impleat, idque jure civili, *ut hic.* & Canonico. *Jas. Zas.* nisi agatur de pia causa, de dote, libertate, de lite renovanda, nisi post dationem aliquid fieri ex intervallo convenit, nisi pœnitendi facultati renunciatum sit, nisi de permutando, nisi sub conditione, nisi de contractu aliquo innominato, non respectivo actum sit, nisi talis contractus vestitus publica scriptura, aut juramento partium. *Jas. Zas.* 28 In contractibus innominatis datum condicimus, vel ex pœnitentia, vel si causa non sit secuta. 29 Itineris causa in contractu innominato ab uno contrahentium parata & erogata ea non faciunt, ut res non sit integra: ideoque, datum eo nomine condici non potest, nisi hujusmodi res emptæ, pecuniam acceptam faciendi causa consumant, *ut hic.* & nisi nuptiarum, reipublicæ, vel necessitatis causa agatur. 30 Ut si equum, ocreas, vestes, pileum, bulgam, ensem, & his similia emerit. 31 Pœnitere etiam licet in causa libertatis, & sic in negotio favore digno, ut *l. 3. §. 1. ff. eod.* 32 Quoties mandatum revocatur, certiores faciendi sunt ii, quorum interest scire mandatum revocatum. vide tamen *l. 1. §. 1. ff. de actionib. empti.* 33 Denuncianda animi, seu voluntatis mutatio est ei, cujus interest, qui nisi admonitus esset, damnum pateretur, *ut hic. l. si pater. 4. ff. de manumissis vindicta.* 34 *Al.* Adficiatur. 35 Pœnitentiam seu condictionem dati ob causam non impediunt sumptus in ipsam rem jam facti, & instituti ab eo, qui ob causam accepit. 36 Id est, non ipsa decem, quæ accepit, restituturus est, sed servum ipsum, quem emit. atque ita condictio ob causam in id non competit, quod datum non fuit, sed in aliud. Cur ita? servus, quasi datus videtur. 37 Accepta pecunia, ut venalis servus manumittatur, non potest repeti servo fugiente. *Zas.* 38 Fugitivus alio servo vilior est. *Zas.* 39 Offensa, non est justa causa recedendi a contractu. *Zas.* 40 Si rem distracturus eram, nisi tibi commodassem, eaque periit, casus fortuitus te respicit: Zasius id tentat his ex verbis colligere. 41 Excusatur a negligentia is, qui custodire debet hominem, si præsumptio erat hominem istum non fugiturum. *Zasius.* nec enim tanta custodia necessaria est in persona servi manumissionem expectantis, quam alterius, *Jason.* non etiam tam arcte custodiendus est is, qui in carcere est, mox tamen absolvendus: aut qui genere vel dignitate conspicuus sit, vel nobilis, aut miles. Ideoque judex satisfacere videtur statuto disponenti, ut accusatus delicti causa in carcerem conjiciatur, si ei ut nobili, integrum palatium, vel totam civitatem, carceris custodiæque loco destinaverit vel adsignaverit. *Jason.* 42 vide *l. ult. in fin. ff. quarum rerum actio.* 43 Non omnis igitur, qui in itinere moritur, semper præsumitur ex itinere mortuus, nisi rei isti aliud probationis adminiculum accedat. 44 Damnum in profectione aut itinere alterius causa institutis acceptum, condici ab eo potest, cujus causa instituta profectio est. Unde notant, jacturam in altero defendendo acceptam, ab eo [illegible]ri oportere. Bart. *in l. quoniam multa. C. ad l. Juliam de vi.* Bald. *in l. fidejuss. C.* [illegible] Butrigar. *in cap.* [illegible] *de restitutione spoliat.*

sit

ſit interfectus, vel ruina in ſtabulo oppreſſus, vel vehiculo obtritus, vel alio quo modo, quo non periret, niſi manumiſſionis cauſa proficiſceretur.

De eo, quod datum eſt nomine dotis.

6. IDEM lib. 3. Diſputationum.

SI extraneus pro muliere dotem dediſſet, & pactus eſſet, *ut quoquo modo finitum eſſet matrimonium, dos ei redderetur* [1], nec fuerint nuptiæ [2] ſecutæ, quia de his caſibus ſolummodo fuit conventum, qui matrimonium ſequuntur, nuptiæ autem ſecutæ non ſint, quærendum erit, utrum mulieri condictio, an ei, qui dotem dedit, competat? Et veriſimile [3] eſt [4], in hunc [5] quoque caſum, eum, qui dat, ſibi proſpicere: nam [6], quaſi cauſa non ſecuta, habere poteſt condictionem, qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato [7]: niſi forte evidentiſſimis probationibus [8] mulier oſtenderit, hoc eum ideo feciſſe, ut ipſi magis [9] mulieri, quam ſibi proſpiceret. §. 1. Sed & ſi pater pro filia det, & ita convenit, niſi evidenter aliud [10] actum ſit, condictionem patri competere [11] Marcellus ait.

Error dantis facit, ut ei competat condictio, non mulieri. Duarenus.

7. JULIANUS lib. 16. Digeſtorum.

QUi ſe debere pecuniam mulieri putabat, juſſu ejus, dotis nomine promiſit ſponſo, & ſolvit: nuptiæ deinde non interceſſerunt: quæſitum eſt, utrum ipſe poteſt repetere eam pecuniam, qui dediſſet, an mulier? Nerva & Atilicinus reſponderunt, quoniam putaſſet [12] quidem debere pecuniam, ſed exceptione doli mali tueri ſe potuiſſet, ipſum repeteturum: ſed ſi [13] cum ſciret ſe nihil mulieri debere, promiſiſſet, mulieris eſſe actionem: quoniam pecunia ad eam pertineret: ſi autem vere debitor fuiſſet, & ante nuptias ſolviſſet, & nuptiæ ſecutæ non fuiſſent, ipſe poſſit condicere: cauſa debiti integra mulieri ad hoc ſolum manente, ut ad nihil aliud debitor compellatur, niſi ut cedat ei condictitia actione. §. 1. Fundus dotis nomine traditus, ſi nuptiæ inſecutæ non fuerint, condictione repeti poteſt: fructus [14] quoque [condici] poterunt. Idem juris eſt de ancilla, & partu ejus.

Datum cauſa dotis non repetitur, donec matrimonium putatur ſubeſſe, vel ſpes eſt, quod contrahetur. Bartolus.

8. NERATIUS lib. 2. Membranarum.

QUod Servius *in libro de dotibus* ſcribit, *ſi inter eas perſonas, quarum altera nondum juſtam ætatem* [15] *habeat, nuptiæ factæ ſint, quod dotis nomine interim datum ſit, repeti poſſe*, ſic intelligendum eſt, ut ſi divortium [16] interceſſerit prius, quam utraque perſona juſtam ætatem habeat, ſit ejus pecuniæ repetitio: donec autem in eodem [17] habitu matrimonii permanent, non magis id repeti poſſit, quam quod ſponſa ſponſo dotis nomine dederit, donec maneat inter eos [18] adfinitas [19]: quod enim ex ea cauſa, nondum coito matrimonio datur (cum ſic detur, tanquam in dotem perventurum) quamdiu [20] pervenire poteſt, repetitio ejus non eſt.

De eo, quod promiſſum eſt per errorem nomine dotis.

9. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

SI donaturus mulieri, juſſu ejus ſponſo numeravi [21], nec nuptiæ ſecutæ ſunt, mulier [22] condicet. Sed ſi ego contraxi cum ſponſo, & pecuniam in hoc dedi, *ut ſi nuptiæ ſecutæ eſſent, mulieri dos adquireretur: ſi non eſſent ſecutæ, mihi redderetur*, quaſi ob rem datur, & re non ſecuta, ego a ſponſo condicam. §. 1. Si quis indebitam [23] pecuniam, per errorem, juſſu mulieris, ſponſo ejus promiſiſſet, & nuptiæ ſecutæ fuiſſent, exceptione doli mali uti non poteſt [24], maritus enim ſuum [25] negotium gerit: & nihil dolo facit nec decipiendus [26] eſt: quod fit, ſi cogatur indotatam [27] uxorem habere: itaque adverſus [28] mulierem condictio ei competit, ut aut repetat ab ea quod marito dedit: aut ut liberetur, ſi nondum ſolverit. Sed ſi, ſoluto matrimonio, maritus peteret, in eo duntaxat exceptionem obſtare debere, quod mulier receptura eſſet.

De acceptilatione.

10. JAVOLENUS lib. 1. ex Plautio.

SI mulier ei, cui nuptura erat, cum dotem dare vellet, pecuniam, quæ ſibi debebatur, acceptam [29] fecit, neque nuptiæ inſecutæ ſunt, recte ab eo pecunia condicetur: quia nihil intereſt [30], utrum ex numeratione pecunia ad eum ſine cauſa, an per [31] acceptilationem [32] pervenerit.

De monumento faciendo.

11. JULIANUS lib. 10. Digeſtorum.

SI heres *arbitratu* [33] *liberti certa ſumma monumentum* juſſus facere, dederit liberto pecuniam, & is accepta pecunia monumentum non faciat, condictione tenetur [34].

De mortis cauſa donatione.

12. PAULUS lib. 6. ad legem Juliam & Papiam.

CUm quis mortis cauſa donationem, cum convaluiſſet donator, condicit [35], fructus [36] quoque [37] donatarum rerum, & partus, & quod adcrevit rei donatæ, repetere poteſt.

De collatione.

13. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SI filius contulerit [38] fratri, quaſi adgniturus bonorum poſſeſſionem, & non adgnovit [39], repetere eum poſſe, Marcellus lib. v. Digeſtorum ſcribit.

De indebito ſoluto falſo procuratori.

14. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SI procuratori falſo indebitum ſolutum ſit, ita demum a procuratore repeti non poteſt, ſi dominus ratum habuerit [40]: ſed ipſe dominus tenetur, ut Julianus ſcribit. Quod ſi [41] dominus ratum [42] non habuiſſet, etiam ſi debita pecunia ſoluta fuiſſet, ab ipſo procuratore repetetur: non enim quaſi indebitum datum [repetetur], ſed quaſi ob rem datum, nec res ſecuta ſit, ratihabitione non intercedente: vel quod furtum faceret pecuniæ falſus procurator: cum quo non tantum furti agi, ſed etiam condici [43] ei poſſe.

Si res data perierit.

15. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

CUm ſervus tuus in ſuſpicionem furti Attio veniſſet, dediſti [44] eum in quæſtionem ſub ea cauſa, *ut, ſi id repertum in eo non eſſet, redderetur tibi*: is eum tradidit [45] Præfecto [46] Vigilum, quaſi in facinore deprehenſum: Præfectus Vigilum eum ſummo [47] ſupplicio adfecit. Ages cum Attio, *dare eum tibi oportere*: quia & ante mortem dare tibi eum oportuerit: Labeo ait, poſſe etiam ad exhibendum agi, quoniam fecerit, quominus exhiberet: ſed Proculus dari oportere ita ait, ſi feciſſes ejus hominem: quo caſu ad exhibendum agere te non poſſe: ſed ſi tuus manſiſſet, etiam furti te acturum cum eo: quia re aliena ita ſit uſus, ut ſciret ſe invito domino uti, aut dominum, ſi ſciret, prohibiturum eſſe.

De pecunia data, ut Stichus detur.

16. CELSUS lib. 3. Digeſtorum.

DEdi tibi pecuniam, *ut* [48] *mihi Stichum dares*, utrum id contractus genus [49] pro [50] portione emptionis & venditionis eſt? an nulla [51]

1 Qui tenetur dotem reſtituere ſoluto matrimonio, eandem matrimonio nunquam ſecuto reſtituere tenetur: Nam caſus finiti morte vel divortio matrimonii, caſum etiam nunquam contracti matrimonii continent. 2 Dotis promiſſioni tacita hæc ineſt conditio, ſi nuptiæ ſequantur. *l.* 4. §. 2. ff. *de pactis.* 3 Veriſimilia in cauſis definiendis ſequimur: ut per contrarium, non veriſimilia non ſequimur, ut falſa, vel falſi imaginem. Unde colligunt veriſimilia ea jure cenſeri, in quibus par, aut major ſit ratio. Quid enim veriſimilius, quam ut extraneus, qui dotem dedit, ea mente fuerit, ut dotem non ſecuto matrimonio reciperet, qui ea mente fuit, ut eam reciperet ſecuto etiam matrimonio? facit *l. Titius.* 25. §. *Lucius. infr. de liberis & poſthumis. l. ult. C. de poſthumis.* 4 Expreſſum in caſum qui ſibi proſpicit, idem & in omiſſum ſibi proſpexiſſe intelligitur, ſi par ſit ratio, vel major, *Zaſius.* quem ſi in ſpecie cogitaſſet, ſine dubio non omiſiſſet. tunc enim talis caſus omiſſus habetur pro expreſſo: vel ita, Omiſſus caſus, omiſſus quidem intelligitur, verum diſpoſitioni juris communis committitur: ad ejus deciſionem, jus commune quærimus: facit *lex commodiſſime.* 10. *infr. de liberis & poſthumis.* Bart. *in l. Gallus.* §. *& quid, ſi tantum. d. tit. de liber. & poſth.* unde rurſus notant, Cautionem hominis, cautionem legis ordinariam non impedire. adde *l. ult. C. de pactis conventis.* 5 Id eſt, in eum caſum, quo nunquam matrimonium ſecutum fuerit: atque ita, matrimonium finitum fingitur, quod nunquam fuit contractum: qua fictione dicitur id deſinere, quod nunquam cœpit. *l.* 3. §. 1. *ſupr. uſufr. quemadm. caveat.* 6 Argumentum a contrario ſenſu conſtare hinc colligunt. adde *l. inter ſocerum.* 26. §. *cum inter.* 2. *infr. de pactis dotalibus.* 7 Qui ob matrimonium dedit, matrimonio non ſecuto datum condicere poteſt, quaſi cauſa non ſecuta. 8 Quia oneratur præſumptionibus juris. Probationibus igitur evidentiſſimis utendum eſt adverſus eum, qui pro ſe juris præſumptionem habet. facit *l. ult.* ff. *quod metus cauſa.* 9 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 31. §. 23. *infr. de ædilit. edict.* 10 Poteſt enim filiæ dotem donare, etiamſi matrimonium non ſequatur. Eaque dos veræ dotis privilegium habitura eſt. v. *l.* 17. 18. 19. *infr. de rebus autorit. judic.* 11 Cur competit? nempe quia donare filiæ in poteſtate pater non poteſt. *Gloſſ. & Doctores in l. ſi donatione. C. de collat.* niſi donet filiæ pro dote. *l. Pomponius.* 8. *ſupr. famil.* 12 Qui ſe putans debitorem, juſſu mulieris, ejus marito dotis nomine ſolvit, nuptiis non ſecutis repetit, non mulier. 13 *Donare* videtur, qui ſcienter indebitum ſolvit. v. *l.* 53. *infr. de reg. jur.* 14 Condictione cauſa dati repetitur non modo res ipſa, ſed omnis etiam fructus, & naturalis acceſſio. Cur ita? Condictiones hæ, licet re contrahantur & ſtricti juris ſint, §. *Item. Inſt. quib. mod. re contrah.* æquitate tamen conſtant: ut id condicamus, quo adverſarius factus locupletior eſt. *l.* 26. §. 6. *infr. de condict. indebiti l.* 12. *in fin. infr. eod. l.* 38. *infr. de uſuris.* 15 V. *l.* 4. *infr. de ritu nupt.* 16 Id eſt, repudium. ſponſa dotem numeratam non repetit, niſi miſſo repudio: nec uxor, niſi facto divortio. 17 Idem habitus matrimonii, idem matrimonium. 18 Impropriè ſumpta, v. *l.* 4. §. 3. *infr. de gradibus.* hac iter *l.* 5. *C. de hered. inſtituendis.* 19 Adfinitatem inter ſponſum & ſponſam, virum & uxorem eſſe hinc colligitur. 20 Dos data non repetitur, donec matrimonium ſeu ſponſalia ſperantur effectum ſuum conſecutura. *Zaſ.* 21 Condictio ob cauſam mulieri adquiritur per liberam perſonam, dotem ei conſtituentem animo donandi. An id receptum favore dotis, ut Baldus putat? An potius jure ſeu vi ipſius numerationis, ut Jaſon, *arg. l.* 1. *C. de adquir. vel amitt. poſſeſſ. l.* 1. *C. per quas perſonas. l. traditio.* 20. *in fin. infr. de adquir. rer. dom.* 22 *l.* 7. *verſ. ſed ſi cum. ſupr. eod.* 23 Vid. *l.* 78. *in fin. infr. de jure dotium.* 24 Exceptio, quæ obſtat deleganti, non obſtat ei, cui facta eſt delegatio ex cauſa oneroſa. *Angel.* 25 Vid. *l.* 55. *infr. de reg. jur.* 26 Lucrum dotis merum lucrum non eſt, eum oneris in matrimonio ſuſtinendi cauſa concedatur. 27 Quod eſſe non oportet. *l.* 4. §. 21. *infr. de doli mali & metus except.* 28 *l.* 57. *in fin. infr. l.* 1. *C. de condict. indebit.* 29 *Donat*, qui debitum remittit. *l.* 4. *ſupr. eod.* 30 Numerationis, & acceptilationis ſimilitudo. Remittere, & dare, paria, *cap. veniens. extr. de teſtibus.* 31 Purum debitum accepto latum ſtatim exigi poteſt, ſi cauſa non fuerit ſecuta. 32 Qui fert accepto, *dare* intelligitur. v. *l.* 115. *infr. de reg. jur.* 33 Arbitratu heredis aut liberti teſtatores plerumque ſibi funus, epulum, aut monumentum fieri jubebant, *l.* 6. *l.* 40. §. 5. *infr. de conditionib. & demonſtrat.* unde arbitrium ſeu arbitria, pro funeris impenſa: dixi ad Ciceronem *in Oratione poſt reditum; & in Piſoniana.* 34 Executores teſtamentarios cogi reddere rationem adminiſtrationis ſuæ, hinc Zaſius colligit: & ab ea regula ne quidem excipi fratres, qui vivo parente res paternas adminiſtrarunt: ſuper expenſis tamen credi eorum juramento, ubi probatio ſit difficilis. *arg. l. fin. §. in computatione. C. de jure delib.* 35 Et etiam vindicat. *l.* 29. *infr. de mortis cauſa donat.* 36 Aliud eſt in eo, cui inter vivos donatum eſt, & a quo poſtea donatio propter ingratitudinem revocatur. Titulus enim mortis cauſa donationis, vel a ſuo fonte revocabilis eſt: inter vivos autem donatio a principio ſimplex, & ſine conditione eſt. 37 Donator mortis cauſa convaleſcens, non modo rem ipſam, ſed & fructus rei ita donatæ condicit, *ut hic.* In donatione inter vivos aliud eſt: nec enim iis caſibus, in quibus permiſſa eſt rerum donatarum revocatio, fructus ipſi quoque revocantur. *l. ult. C. de revocand. donat.* 38 Conferre bona ſua fratribus, non eſt bonorum poſſeſſionem adgnoſcere: non hoc facit, qui illud facit. Cauſa hæc eſt, Bonorum poſſeſſio, judicis præſentiam exigit. *l. ult. C. qui admitti.* Quid, cenſeturne adire? non cenſetur: cum adire nemo poſſit, niſi qui jus & nomen heredis habeat. Bald. Angel. Salicet. Alex. Jaſ. *hic.* Quid, ſi non contulit, ſed vel conditionem implevit, ut *l.* 1. ff. *eod.* vel querelam inofficioſi propoſuit, ut *l. qui de inofficioſ.* 20. *ſupr. de inoffic.* teſtamentum falſum vel nullum dixit? Idem Bart. *in l. cum quidam.* 14. *infr. de bonorum poſſeſſ. l. cum falſum.* 46. *infr. de adq. vel omitt. heredit.* 39 Vide *l.* 3. §. *penult. infr. de collat. bonor.* 40 *l.* 6. §. 9. 10. *ſupr. de negotiis. l.* 57. *in fin. infr. de condict. indebit. l.* 80. §. 5. *infr. de furtis.* 41 Ea lege ſe vide *l.* 14. *infr. de ſolutionib.* 42 *l.* 6. §. 1. *infr. de condict. indebit.* vide *l.* 58. *infr. de ſolutionib.* 43 Adde *l.* 22. §. 2. *infr. de pignorat.* 44 *l.* 15. *in pr. infr. de præſcriptis.* 45 Sine ulla probatione ſcilicet: cum alius ei impoſuiſſet, ſervum illum ſuum eſſe. 46 *Præfectus vigilum* imperium habuit in ſervos, *ut hic. & l.* 3. §. 2. *ſupr. de officio Præfecti vigilum.* & viles perſonas. *l.* 3. §. 1. *ſupr. de officio Præfecti vigilum.* 47 Id eſt, morte: hinc conſtat falli eos, qui negant jure civili pœna mortis interdum fures affectos fuiſſe: huc facit *l.* 56. §. 1. *infr. de furtis.* vide Cujac. 9. *obſ.* 37. Vetat certe Juſtinianus, *Novell.* 134. *c.* 13. furi mortem infligi, aut membrum aliquod abſcindi: ſed aliter puniri: nec ibi furis nomine raptor intelligitur. 48 Datur hic pecunia, non ut pretium, ſed ex mutuo quodam officio: nam ſi ut pretium daretur, emptio & venditio eſſet omnimodo *l. ult. C. de prædiis decurionum.* 49 Adi Molin. *in labyrintho de divid. & individ. in pr. n.* 22. Forcat. *dial.* 40. *n.* 2. Bartol. *ad l.* 2. *in fin. pr. n.* 7. ff. *ſi certum petat.* Afflict. *deciſ.* 108. Fortun. Garz. *ad l. juris gentium. in pr. n.* 17. ff. *de pact.* Jaſon. *ad §. ſic itaque. num.* 12. *Inſtit. de donat.* Alciat. *l.* 1. *de eo quod intereſt.* Mod. 50 *Pro portione* quid hic eſt? an ſymmetria, ſeu analogia ſervata, ut quidam obſcure volunt? an pro parte, ut alii? *l.* 2. §. *adeo. infr. locati.* An quia ſpecies pro quantitate promittitur, non genus? ut Bart. *l.* 2. *ſupr. ſi certum.* Coraſius 2. *Miſcell.* 6. An idem, quod emptio, aut emptionis ſpecies? quod magis cenſeo: nam proportione (ſic lego conjunctim) contractus emptionis & venditionis eſt, qui alterutrius ſpecies eſt. 51 Cur in hac ſpecie nulla alia obligatio, quam ob rem dati? An non pecunia data eſt, ut Stichus daretur, & ſic emptio contracta? Putant nonnulli promitti hic ſpeciem pro quantitate, & ita contractum eſſe innominatum: ſecus fore, ſi genus pro quantitate promittatur. Atqui veriſimilius eſt, ut ante dixi, pecuniam hic non numerari, ut pretium, ſed ex mutuo quodam officio. Unde rurſus obſervatur, permutationem interdum nummis fieri, *l.* 8. §. 24. ff. *de tranſactionib. l.* 26. *infr. de jure dotium. l.* 21. *infr. de pactis dotalibus* §. *conſtituitur. Inſt. de uſufructu.* 31. Plin. 8. & eodem modo emptionem ſine nummis. vide Forcatulum 49. *Necyomant.*

hic alia obligatio eſt, quam ob rem dati re non ſecuta? In quod [1] proclivior ſum: & ideo, ſi mortuus eſt Stichus, repetere poſſum [2], quod ideo tibi dedi, ut mihi Stichum dares [3]. Finge alienum eſſe Stichum, ſed te tamen eum tradidiſſe: repetere a te pecuniam potero, quia [4] hominem accipientis non feceris: & rurſus ſi tuus eſt Stichus, & pro evictione ejus promittere non vis, non liberaberis, quo minus a te pecuniam repetere poſſim [5].

TIT. V.
DE CONDICTIONE [6] OB TURPEM VEL INJUSTAM CAUSAM.

De datis ob cauſam vel rem. 1. De dato, ob rem honeſtam. 2. De turpitudine accipientis.

1. PAULUS lib. 10. [7] ad Sabinum.

OMne [8], quod datur, aut ob rem datur, aut ob cauſam: & ob rem, aut turpem aut honeſtam: turpem autem, aut ut dantis ſit turpitudo, non accipientis: aut [ut] accipientis duntaxat, non etiam dantis: aut utriusque. §. 1. Ob rem [9] igitur honeſtam datum ita repeti poteſt, ſi res, propter quam datum eſt, ſecuta non eſt. §. 2. Quod ſi turpis [10] cauſa accipientis fuerit, etiamſi res ſecuta ſit, repeti poteſt.

2. De eo, quod datur judici.

2. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

UT puta dedi tibi, *ut ſacrilegium facias, ne furtum, ne hominem occidas*: in qua ſpecie Julianus ſcribit, ſi tibi dedero, *ne hominem occidas*, condici poſſe. §. 1. Item ſi tibi dedero [11], *ut rem mihi reddas depoſitam apud te*, vel *ut inſtrumentum* [*mihi redderes*].

§. 2. Sed ſi dedi, *ut ſecundum me in bona cauſa judex* [12] *pronunciaret*, eſt quidem relatum, condictioni locum eſſe: ſed hic quoque crimen contrahit: judicem enim corrumpere videtur: & non ita pridem Imperator noſter conſtituit, litem eum perdere.

De turpitudine dantis, & accipientis.

3. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

UBi autem & dantis [13] & accipientis turpitudo verſatur, non poſſe repeti dicimus, veluti ſi pecunia detur, *ut* [14] *male judicetur*.

2. De turpitudine accipientis. 3. De meretrice. 4. De indicio.

4. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

IDem, ſi *ob ſtuprum* datum ſit, vel ſi quis in adulterio deprehenſus, redemerit ſe: ceſſat [15] enim repetitio, idque Sabinus & Pegaſus reſponderunt. §. 1. Item ſi dederit fur, *ne proderetur*, quoniam utriusque turpitudo verſatur, ceſſat repetitio. §. 2. Quoties autem ſolius accipientis turpitudo verſatur, Celſus ait, repeti poſſe, veluti, ſi tibi dedero, *ne mihi injuriam facias*. §. 3. Sed quod meretrici datur, repeti non poteſt, ut Labeo & Marcellus ſcribunt: ſed nova ratione [16], non ea, quod utriusque turpitudo verſatur, ſed ſolius dantis: illam enim turpiter facere, quod ſit meretrix, non turpiter accipere, cum ſit meretrix. §. 4. Si tibi indicium [17] dedero [18], *ut fugitivum meum indices* vel *furem rerum mearum*, non poterit repeti [19], quod datum eſt: nec enim turpiter accepiſti. Quod ſi [20] a fugitivo meo acceperis, *ne eum indicares*, condicere tibi hoc, quaſi furi, poſſim: ſed ſi ipſe fur indicium a me accepit, vel furis, vel fugitivi ſocius, puto condictionem locum habere.

5. JULIANUS lib. 3. ad Urſeium Ferocem.

SI a ſervo meo pecuniam quis accepiſſet, *ne* [21] *furtum ab eo factum indicaret*, ſive indicaſſet, ſive non, repetitionem fore ejus pecuniæ [22], Proculus reſpondit.

De eo, quod ex injuſta cauſa apud aliquem eſt.

6. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

PErpetuo Sabinus probavit veterum opinionem exiſtimantium, *id, quod ex injuſta cauſa apud aliquem ſit, poſſe condici*. In qua ſententia etiam Celſus eſt.

De ſtipulatione per vim extorta.

7. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

EX ea ſtipulatione, quæ per vim extorta eſſet, ſi exacta eſſet pecunia, repetitionem eſſe conſtat.

De promiſſo ob turpem cauſam.

8. PAULUS lib. 3. Quæſtionum.

SI ob turpem cauſam promiſeris Titio, quamvis, ſi petat, exceptione doli mali, vel in factum ſummovere eum poſſis, tamen, ſi [23] ſolveris, non poſſe [te] repetere: quoniam ſublata proxima cauſa ſtipulationis, quæ propter exceptionem inanis [24] eſſet, priſtina cauſa, id eſt, turpitudo, ſupereſſet: porro autem ſi & dantis & accipientis turpis cauſa ſit, poſſeſſorem [25] potiorem eſſe: & ideo repetitionem ceſſare, tametſi ex ſtipulatione ſolutum eſt.

De dato, ut reddatur, quod gratis reddi debuit.

9. IDEM lib. 5. ad Plautium.

SI veſtimenta utenda tibi commodavero [26], deinde pretium, *ut reciperem*, dediſſem, condictione me recte acturum [27], reſponſum eſt: quamvis enim propter rem datum ſit, & cauſa ſecuta ſit, tamen turpiter datum eſt. §. 1. Si [28] rem locatam tibi, vel venditam a te, vel mandatam, ut redderes, pecuniam acceperis, habebo tecum ex locato, vel mandati actionem: quod ſi, ut id, quod ex teſtamento [29], vel ex ſtipulatu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim, condictio duntaxat [30] pecuniæ datæ eo nomine erit: idque & Pomponius ſcribit.

TIT. VI.
DE [31] CONDICTIONE INDEBITI [32].

Continuatio. 1. De ignorantia & ſcientia ſolventis.

1. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

NUnc videndum de indebito ſoluto. §. 1. Et quidem, ſi [33] quis indebitum ignorans ſolvit, per hanc actionem condicere poteſt: ſed ſi ſciens [34] ſe non debere ſolvit, ceſſat repetitio.

De ſoluto, ut, ſi appareat indebitum, reddatur. 1. De ſoluto ex teſtamento.

2. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

SI quis ſic ſolverit, *ut* [35], *ſi apparuiſſet eſſe indebitum vel Falcidia emerſerit, reddatur*, repetitio locum habebit: negotium enim contractum eſt inter eos. §. 1. Si quid *ex teſtamento* ſolutum ſit, quod poſtea falſum [36], vel inofficioſum, vel irritum, vel ruptum apparuerit, repetetur [37]: vel ſi poſt multum temporis emerſerit æs alienum, vel codicilli [38] diu celati, prolati, qui ademptionem continent legatorum ſolutorum, vel deminutionem per hoc, quia aliis quoque legata relicta ſunt: Nam Divus Hadrianus circa inofficioſum & falſum teſtamentum reſcripſit, actionem [39] dandam [40] ei, ſecundum quem de hereditate judicatum eſt.

3. PAPINIANUS lib. 28. Quæſtionum.

IDem eſt, & ſi ſolutis legatis nova & inopinata cauſa hereditatem abſtulit: veluti nato [41] poſthumo, quem heres in utero fuiſſe ignorabat: vel etiam ab hoſtibus reverſo filio, quem pater obiiſſe falſo præſumpſerat: nam utiles actiones poſthumo vel filio, qui hereditatem evicerat, dari oportere in eos, qui legatum perceperunt [42], Imperator Titus Antoninus reſcripſit: ſcilicet quod bonæ [43] fidei poſſeſſor, in quantum locupletior factus eſt, tenetur, nec periculum hujusmodi nominum ad eum, qui ſine culpa ſolvit, pertinebit.

4. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

IDem Divus Hadrianus reſcripſit, & ſi [44] aliud teſtamentum proferatur.

5. ULPIANUS lib. 16. ad Sabinum.

NEc novum, ut [45], quod alius ſolverit, alius repetat: nam & cum minor vigintiquinque annis, inconſulte [46] adita hereditate, ſolutis legatis [47], in integrum reſtituitur, non ipſi repetitionem competere,

1 Imo id genus contractus emptio eſt, & venditio, *l. 5. §. 1. ff. de præſcriptis.* vide Zaſ. c. *Antinom.* 3. vide Forcatulum, 49. *Necyomantia* 5. 2 Imo tuo perit periculo. *l. 5. §. 1. ff. de præſcriptis verbis.* 3 Id eſt, meum faceres, quod in emptione non requiritur. *l. 11. §. 2. ff. de act. empt.* 4 Vide *l. 167. ff. de reg. jur.* 5 Atque ita tria conſequuntur contractum dandi: quod ſcil. caſus fortuitus non liberet ab interitu ſpeciei: quod alienam rem dando nihil agatur: quod proprie res non cenſeatur data, niſi de evictione caveatur. *Zaſ.*

6 *L. 4. Cod. 7.* 7 *Al.* viceſimo. 8 Condictio, re in cauſam honeſtam collata, locum habet cauſa non ſecuta, *ut hic.* in turpem vero cauſam collata ſi fuerit, non repetetur pecunia, niſi accipientis duntaxat verſabitur turpitudo, *§. 2. ff. eod.* Zaſ. 9 *l. 23. l. 52. l. 65. §. 4. ff. de condict. indeb.* 10 *l. 4. C. h. t.* 11 *l. final. ff. depoſiti. l. 5. ff. de tutela & rationibus diſtrahendis.* 12 Dic idem in teſte. *Zaſ.* 13 *l. 4. §. 3. l. 8. in fin. ff. eod. l. 2. C. eod. l. 5. §. 1. ſupr. de calumniator. l. 9. ff. de doli mali & metus exceptione.* 14 Vide Socin. *regul.* 3. Goth. Adde *l. 1. & aut. ſeq. C. de pœn. jud. qui male jud.* & Menoch. *de arbitr. jud. caſ.* 343. Anſ. 15 Imo non ceſſat. *l. 7. §. 1. l. 8. ff. quod metus cauſa.* 16 Id eſt, quamvis ignominioſa conditio turpiter ſuſcipiatur, merces tamen ejus conditionis non turpiter accipitur, ideoque nec condici poterit, *ut hic.* & de hujusmodi quæſtu quis teſtari poterit, ut olim Flora meretrix teſtata eſt. Ad hæc, ejusmodi conditio non eam perſonam repellit a ſucceſſionibus teſtamentariis, & ab inteſtato. Zaſ. *hic.* Idem tamen negat, ex promiſſione ſtupri cauſa facta, eam agere poſſe: quinimo eo nomine datum pignus ait non retineri, cum pignus non poſſit adjici obligationi, quæ per ſe nulla ſit. 17 *Indicium*, præmium eſt, quod indici præſtatur, *l. 43. §. 8. §. 9. ff. de furtis.* ubi dixi, *l. 15. in fin. ff. de præſcript.* Adde quæ de mercedulis ſcripſi ad Edictum Juſtiniani *de Alexandrinis.* 18 Ob indicium comprehendendi furis præmium promiſſum, jure debetur. Paulus 2. *ſent.* 31. §. 10. 19 Indicium accipere licet. *d. l.* 15 20 Hinc colligi poſſe videtur, jure civili neminem teneri furem indicare, *ut hic.* non igitur furti conſcius erit, ſi non indicaverit. *l. 48. §. 1. ff. de furtis.* Atque illud eſt, quod Julius Clarus, *lib. 5. ſent. § fin. quæſt.* 87. tradit, hanc quæſtionem examinans, regulariter ſolam ſcientiam non eſſe punibilem. Zaſius addit, ne quidem jure Canonico & conſcientiæ, Epiſcopo furtum alicujus denunciandum. An judici, vel domino ex officio inquirentibus delictum indicandum eſt? indicandum eſt. An etiam non inquirentibus? quid ſi in eos conjuretur, aut crimen ſit publicum? Bartolus detegendum putat maleficium. Quod multis non placet: dicam quod ſentio: in primis ſpectandum eſſe, quibus legibus vivas: ut ſi lege municipali denunciatio delicti cujusque a quovis exigatur, id præſtetur. ſin minus, non paſſim judicis inquiſitionem antevertas, *arg. l. 31. in princ. ff. depoſiti.* nec in omnibus alterum deferas, ſed in gravioribus, *l. 2. l. 7. ff. ad l. Pompeiam de parricid.* & futuris præſertim delictis. *arg. l. 6. ff. de pœnis.* Item, ne ſolus, ſed cum alio teſte deferas: quid enim ſi ſolus denuncias, & reus (verus alioquin, ſed non manifeſtus) actione *l. 5. C. de ingen.* te convenire velit? Et indignum quoque eſt, te invidiam ac pœnam pati, legis præſcripto ſervientem. Ex contrario, ſi denunciaſſe, vel alium detuliſſe ſuffecerit, quis innocens tandem futurus erit? 21 *l. 4. in fin. ſupr. eod. l. 1. 2. ff. de receptatoribus.* 22 Quinimo rem ſi evulgaverit, ſuſpendi poſſit, Bartolus exiſtimat. 23 Solutio ſpontanea (etiam uſurarum. *Jaſ.*) poſt metum adhibitum, metum purgat, & turpitudinem commiſſam in contractu, *l. 2. C. de his, quæ vi metuve cauſ.* etiam reſidui ratione, ut in illud competat actio. An & Principis voluntaria coronatio ejusdem meticuloſam electionem purgat? Sic putat Jaſon. 24 De inani dixi ad *l. 6. ſupr. de dolo.* 25 In pari cauſa turpitudinis potior eſt cauſa poſſidentis. 26 *Al.* commendavero. 27 Gratuitam qui reſtitutionem debet, turpiter pecuniam reſtituendi cauſa accipit. 28 *Al.* ſi ob rem. *Hal.* 29 Actio ex teſtamento ſtricti juris eſt. Jaſon ex *l. 6. ff. de in litem jurando.* in eam tamen veniunt fructus & uſuræ a tempore moræ, nec anguſtius temporis vitiatur, ad inſtar actionum bonæ fidei, quas in eo imitatur. Jaſon, ad *l. 5. de eo, quod certo.* 30 Non uſuræ, ut in bonæ fidei judiciis, *in pr. ſupr. eod.* nec actio ex eo contractu, *Accurſ.* cum tamen actio quoque bonæ fidei detur, ſi debitum ex bonæ fidei contractu non dederis. Alberic. *hic.*

31 *L. 4. Cod. 5.* 32 Indebitum eſt quadruplex. Naturaliter, & civiliter: naturaliter, non civiliter: civiliter, non naturaliter: ope exceptionis, non naturaliter, & civiliter. 33 Indebitum qui per ignorantiam non ſciens & prudens ſolvit, condicit. *Synopſ. Baſil.* 52. *tit.* 3. *ex lib.* 24. *tit.* 6. *c.* 1. 34 Sciens qui indebitum ſolvit, non repetit. vide *l. 9. C. eod.* 35 Id eſt, ſi quis dubitans ſolverit. vide *l. 11. C. eod.* aut potius animo conferendi alterius juris. *l. 15. ff. de bonor. poſſeſſ. contra tab.* 36 Teſtamenti hæc vitia: falſum, inofficioſum, irritum, ruptum. 37 Hoc in legato ad pias cauſas non admittit Baldus, *l. 2. C. de fideicommiſſar. libert.* quod Jaſoni diſplicet *hic.* cum non ſit eadem ſemper ratio libertatis, & piæ cauſæ. 38 Prolatis codicillis, vel alio teſtamento, quibus ademptum eſt legatum, vel certe reſciſſum, perperam ſoluta repetuntur Paul. 3. *ſent.* 6. §. *ult.* 39 Condictionem indebiti. Unde colligas, teſtamento ob falſum vitiato, ſeu falſo pronunciato, legatorum futuram ſolutionem non tantum impediri, ſed etiam præteritam jam revocari, *ut hic.* Quid, ſi libertas bona fide ex teſtamento præſtita, & id teſtamentum poſt falſum pronunciatum eſt? hic caſus excipitur: libertas non retractatur. *l. 2. C. de fideicommiſſ. libertat.* 40 *l. 5. in fin. ff. eod.* 41 *l. 7. in fin. ſupr. familiæ.* 42 Repetitur enim legatum. *l. Papinianus. §. ſi ex cauſa. ff. de inoffic. teſt.* Nam quod dicitur *l. cum mater. eod. tit.* ex hujusmodi teſtamento libertates & legata præſtari, nota, & reprehenſione dignum viſum Paulo. Ita enim illic accipiendum eſt τὸ *annotare.* porro vide præterea ad hanc legem Joann. Robert. *l. 1. ſentent. jur. cap.* 7. & Curt. Brug. *l. 3. εἰκαστῶν ad fratrem cap.* 35. Mod. 43 Locupletior factus bonæ fidei etiam poſſeſſor, tenetur. Dicamus apertius: bonæ fidei poſſeſſor, & legatarius, quibus bona fide ſoluta legata ſunt, non tenentur, niſi, quatenus facti locupletiores ſunt. Ideoque legatis conſumptis non tenentur, *ut hic.* Cur ita? indebiti condictio eatenus datur, quatenus accipiens factus locupletior eſt. *l. 26. §. 12. l. 65. §. 6. hoc tit.* 44 Legata ex primo teſtamento ſoluta poſſunt per heredem in ſecundo teſtamento inſtitutum repeti. 45 *l. 2. in fin. l. 3. 4. ſupr. eod. l. 46. ff. eod.* 46 Minor in integrum reſtituitur adverſus hereditatem inconſulte aditam: ut eam nimirum omittat. *C. ſi minor ab hereditate ſe abſtineat. l. 44. ff. de re judicata. l. 44. ff. de adquir. vel omitt. heredit.* 47 *Subaudi*, indebitis: nam debita ſoluta non repeterentur. *l. in integ. ff. de minorib.*

ſed

sed ei [1], ad quem bona pertinent, Arrio Titiano rescriptum est [2].

De procuratore, & tutore.

6. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SI procurator tuus indebitum solverit, & tu ratum non habeas, posse repeti, Labeo libris posteriorum scripsit: quod si debitum fuisset, non [3] posse repeti. Celsus: ideo, quoniam [4] cum quis procuratorem rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur, ut solvat [5] creditori: neque [6] postea exspectandum sit, ut ratum habeat. §. 1. Idem Labeo ait, si procuratori indebitum solutum sit, & dominus [7] ratum non habeat, posse repeti. §. 2. Celsus ait, eum, qui procuratori debitum solvit, continuo liberari: neque ratihabitionem considerari: quod si indebitum acceperit, ideo exigi ratihabitionem, quoniam [8] nihil de hoc nomine exigendo mandasse videretur: [&] ideo, si ratum non habeatur, a procuratore repetendum. §. 3. Julianus ait, neque [9] tutorem, neque [10] procuratorem solventes [11], repetere posse: neque interesse, suam pecuniam, an pupilli vel domini solvant.

Quid repetitur.

7. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

QUod indebitum per errorem solvitur, aut ipsum [12], aut tantundem [13] repetitur.

De eo, quod mulieri debetur a marito, qui non est solvendo.

8. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

QUod nomine mariti, qui solvendo non sit, alius mulieri solvisset, repetere non potest: adeo debitum esset mulieri.

9. ULPIANUS lib. 66. ad Edictum.

NAm & maritus, si [14], cum facere nihil possit, dotem solverit [15], in ea causa est, ut repetere non possit [16].

De debito in diem.

10. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

IN [17] diem debitor, adeo debitor est, ut ante [18] diem solutum [19] repetere non possit [20].

Si de peculio condemnatus plus, quam in eo sit, solverit.

11. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

SI is [21], cum quo de peculio [22] actum est, per imprudentiam plus [23], quam in peculio est, solverit [24], repetere [25] non [26] potest [27].

De herede.

12. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI fundi mei usumfructum tibi dedero, falso existimans me eum tibi debere, &, antequam repetam, decesserim, condictio ejus [28] ad heredem quoque meum transibit.

De naturali obligatione servi, 1. Vel pupilli.

13. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

NAturaliter [29] etiam servus obligatur: & ideo si quis nomine ejus solvat, vel ipse manumissus [30] (ut Pomponius scribit) ex peculio, cujus liberam administrationem habeat, repeti non [31] poterit: & ob id & fidejussor pro servo acceptus [tenetur [32]]: & pignus pro eo datum tenebitur: & si servus, qui peculii administrationem habet, rem pignori in id, quod debeat, dederit, utilis pigneratitia reddenda est. §. 1. Item quod pupillus sine tutoris autoritate mutuum accepit, & locupletior [33] factus est, si pubes factus solvat, non repetit.

14. POMPONIUS lib. 21. ad Sabinum.

NAm hoc natura [34] æquum est, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem [35].

Quid repetitur. 1. De nummis alienis. De possessione. 2. De re, cujus ususfructus alienus est.

15. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

I*Ndebiti soluti condictio naturalis* [36] *est*: Et ideo etiam quod rei solutæ accessit, venit in condictionem: ut puta partus [37], qui ex ancilla natus sit; vel quod alluvione accessit; imo & fructus, quos is, cui solutum est, bona fide percepit, in condictionem venient. §. 1. Sed & si nummi alieni dati sint, condictio competet, ut vel possessio eorum reddatur: quemadmodum si falso existimans possessionem me tibi debere alicujus rei, tradidissem [38], condicerem. Sed & si possessionem tuam fecissem, ita ut tibi per longi temporis præscriptionem avocari non possit, etiam sic [39] recte tecum per indebitam [40] condictionem agerem. §. 2. Sed & si ususfructus in re soluta alienus sit, deducto usufructu a te condicam.

De debito sub conditione, 1. vel sub die incerto.

16. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

SUb conditione debitum, per errorem solutum [41] pendente [42] quidem conditione repetitur, conditione autem existente repeti non potest. §. 1. Quod autem [43] sub incerto die debetur, die existente [44] non repetitur:

17. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

NAm si, *cum moriar*, dare promisero, & antea solvam, repetere me non posse, Celsus ait: Quæ sententia vera est [45].

18. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

QUod si ea conditione debetur, quæ omnimodo exstatura est, solutum repeti non potest: licet sub alia conditione, quæ an impleatur, incertum est, si ante solvatur, repeti possit.

De debitore ob pænam creditoris liberato. 1. Si non debitor creditori solvat. 2. De communi pecunia. 3. De soluto quasi ex alternata obligatione. 4. De duobus reis. De reo, & fidejussore.

19. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

SI pœnæ [46] causa ejus, cui debetur, debitor liberatus est, naturalis obligatio [47] manet: & ideo solutum repeti non potest. §. 1. Quamvis debitum sibi quis recipiat, tamen si is, qui dat, non debitum dat, repetitio competit [48]: veluti si [49] is, qui heredem se, vel bonorum possessorem, falso existimans, creditori hereditario solverit: hic enim neque [50] verus heres liberatus erit; & is, quod dedit, repetere poterit: quamvis enim debitum sibi quis recipiat, tamen si is, qui dat, non debitum dat, repetitio competit [51].

1 *d. l.* 2. hic minor heres solvit, cognati repetunt. 2 Hoc notandum, datas ab eo interim libertates, ex fideicommisso, non revocari, *l.* 31. *supr. de minorib. l.* 30. §. 10. §. 11. ff. *de fideicomm. libert.* nec pretium servorum manumissorum a minore acceptum restitui. *l.* 22. ff. *de minorib.* Sed nec ea pecunia, quæ quibusdam creditoribus hereditariis soluta erit, communicabitur cæteris creditoribus. *d. l.* 31. 3 *l.* 87. ff. *de solutionib.* 4 *d. l.* 87. ff. *de solut.* adde *l.* 46 ff. *de pecul.* 5 Procurator generale mandatum habens, mandatum quoque solvendi habere intelligitur, *ut hic.* solvendi, inquam, quod civiliter debetur, non quod natura tantum *l. si is, cui.* 94. §. *Favius* 3. ff. *de solut.* 6 Procurator secutus mandatum, quod facit, ratum per se est, neque indiget alia ratihabitione: unde notant clausulam rati mandato adjectam, supervacuam esse, cum tacite intelligatur. At Angelus putat superiore clausula concedi generalem & liberam administrationem, eo effectu, ut possit transigere, compromittere, & procuratorem constituere. *l. quam Tuberonis.* 7. §. 1. ff. *de peculio.* Verum communiter explosa ea opinio est, hac sententia: liberam potestatem procuratori nunquam concessam intelligi, nisi expressa concessa sit, *d. l.* 7. §. 1. ut post Glossas juris Canonici, Cuneum, Bartolum, Baldum, Salicetum, Geminianum, Ludovicum, tenet Jason 7 *l.* 14. *supr. de condictione caus. dat.* 8 Mandato quantumcunque generali, & cum libera, & irrevocabili, nunquam intelligitur mandatum procuratori, ut indebitum recipiat, *ut hic.* & *l.* 57. §. 1. ff. *eod.* aut illicitum facit, aut id, quod dominus incidat in pœnam: item, ut opponat exceptiones calumniosas, & articulos criminosos: ut possit compromittere, appellare ab executione sententiæ, recusare judicem, in carcerem conjicere debitorem mandantis, indignum eligere suo loco, negare, aut facere aliquid in præjudicium mandantis, & ejus famæ: & breviter, Procurator generaliter datus non censetur datus ad illicita, Jason *hic.* apud quem v. *de limitat. hujus regulæ.* v. etiam *l.* 46. ff. *de pecul. l.* 6. ff. *de pign.* Canonistæ addunt, generali mandato, & concessione, non intelligi ea concedi, quæ mandanti reservata sunt, jure privilegii. Quæ omnia obtinent, etiamsi procurator mandatum habeat cum libera, *l. si pater.* 12. ff. *de his, quæ in fraudem.* etiamsi dominus juraverit ratum habiturum gestum a procuratore: nam cum juramentum juris sit divini, merito extendi non debet ad res juri divino contrarias, hoc est, iniquas, & injustas. Quid, si procurator, quod temere litigaret, quod contumax esset, quod peteret eam rem, quam non peti dominus ipse sub pœna promisit, in pœnam incidit? Quid, si gestum a procuratore dominus ratum habuit, tacite vel expresse? Quid si procuratorem injusta postulantem dominus ipse sciens vel præsens non prohibuit? Quid, si consuetam pœnam promisit? Quid, si justo errore ductus indebitum sine ulla culpa sua, & diligentissimus alias, recepit? Procuratoris facto dominum in pœnam incidere, ipsum denique procuratorem recte indebitum recipere, notat Jason *hic.* 9 *Synops. Basil.* 37. *tit.* 11 *ex lib.* 24. *tit.* 7. *c.* 4. 5. Harmenop. 11. §. 46. adde *l.* 13. §. 2. ff. *de administr. & peric. tutorum.* 10 Imo potest, si ratum non habeat dominus, *l.* 6. *C. h. t.* Dic, directa non posse, *ut hic.* utili & subsidiaria posse, *ut hic.* 11 Indebitum scilicet. 12 Si species est. 13 Si quantitas. *l.* 26. *in fin.* ff. *de præscr.* 14 Dotis nomine non convenitur maritus in solidum, sed quatenus possit facere, ne egeat. *l. maritum.* 12. & *seq.* ff. *soluto matrim. l. non tantum.* 20. ff. *de re judicata. l. in condemnatione.* 173. ff. *de regulis.* Quid, si pauper maritus totam dotem solvit? non repetit: superius enim beneficium maritus habet retinendo, non repetendo, *ut hic.* Quid, si dos in re immobili consistat, eaque exstet? ut extraneus conveniri potest. *l.* 1. §. *cum autem. C. de rei uxor. act.* Quid, si mulier ipsa æque inops? Quid, si maritus ideo inops, quod decoxerit? Quid, si cum dotem reciperet, se idoneum, & solvendo professus est? in solidum conveniri posse, notat hic Jason. Quid, si dote fisco vindicata, a fisco conveniatur? Bartolus putat in solidum recte conveniri: a quo Alexander & Jason dissentiunt. Recte: nihil enim speciale fingendum est in fisco, nisi lex id nominatim adjiciat. *Gloss. in l.* 1. *C. de petit. hered.* Deinde fiscus succedens privato, privati jure utitur. *l. fiscus.* 6. ff. *de jure fisci.* Postremo textus apertus est in *l. si marito.* 31. ff. *soluto.* 15 *l.* 5. §. 2. *in fin.* ff. *de liberat. legat.* 16 Eo neglecto, quod egere possit: An quod deducendi privilegium marito tantum competat retinendo, non autem repetendo, ut post Baldum ait Jason? 17 Exceptione temporali & sic dilatoria tutus per errorem solvens repetit: quod non modo verum in exceptione quavis aperta, sed etiam in tacita, & a lege præsumpta, seu quum lex dilatoriam præsumit, Jason *hic.* 18 Quid, num ante diem solvere cogi quis potest? in genere non est cogendus, nisi debitor sit fisci, & magnæ fisco necessitates immineant. *l.* 1. *C. de condict. ex lege.* 19 Pone ante diem solvisse eum, qui 40. post annos summam certam sive quantitatem solvere debuit: num interusurium quoque temporis repetet: Negat Bart. in *l.* 1. *supr. eod.* & *in l. cum quis.* 10. *C. de jur. & fact. ignorant. arg. l. nam si cum moriar.* 17. ff. *eod.* ut & Baldus hoc argumento, quod cum sortem ipsam repetere non possit, non possit & usuras. *l. eos.* 26. *C. de usuris.* In eadem sententia est Angelus & Salicetus *hic.* & Alexander in *l.* 1. ff. *eod.* Jac. Butrigarius & Albericus communem esse putant. Contra Jason putat posse repeti, post Glossam in *d. l. Cum quis.* Butrigarium quoque, Baldum, Raphaelem, Fulgos. Martinum Silium, Albericum, Imolam, imo & Bartolum in ea sententia sibi varios fuisse, in *l. si socer.* 44. §. *Lucius.* ff. *soluto.* Movetur autem, quod plus tempore solutum æque repeti debeat, ut plus quantitate, seu re, solutum, cum dies pars sit obligationis, *l.* 1. §. *editiones. supr. de edendo. l.* 19. *in fin. l.* 23. *in fin. l.* 25. *l.* 40. ff. *eod.* cum argumentum a re ad tempus valeat, *l. miles.* 41. ff. *de testam. milit.* eo magis, quod indebiti condictio æquitate & natura consistat. *l.* 14. ff. *eod. l. non debet.* 41. §. *in re.* 1. ff. *de reg. jur.* Et alias interusurium temporis deduci, quoties quis coactus aut per errorem solvit, jure constare. *l. si constante.* 24. §. *quoties.* 2. ff. *soluto. l.* [illegible] 10. §. *si cum* 12. *l. omnes.* 17. *in fin.* ff. *quæ in fraud. cred.* Gloss & Bart. *in l.* 1. *C. de condict. ex lege. l.* 39. ff. *eod. l. si mandavero tibi, ut pro me in diem fidejubeas* 22. ff. *mandati. l. pulcer.* 7. *l. rerum.* 29. ff. *rerum amot.* Postremo indebiti condictione id omne repeti, quo quis factus est locupletior. *l.* 26. §. 12. ff. *eod.* 20 Non idem est in debito conditionali, quia pendente conditione solutum repeti potest. *l.* 16. ff. *eod.* 21 Dominus, vel pater. 22 Servi, vel filii. 23 Cum fini peculii tantum conveniri deberet. *l.* 44. ff. *eod.* 24 Nomine filii, non suo. 25 Imo potest. *l.* 19. §. 1. ff. *eod.* Goth. Videtur obstare *l.* 44. ff. *h. t.* Sed conciliat Charond. *verisimil. lib.* 2. *c.* 15. Ans. 26 Cur? an quia creditor suum recepit? an sufficit debitum, ex parte fuisse debitum? an potius nomine filii solvit, non suo? adde *l.* 1. *C. ne filius pro patre.* 27 Dominus ultra peculium solvens non repetit. 28 Condictio indebiti, puta ususfructus, transit ad heredem solventis. *Jason.* per quam fructus præteriti percepti repetuntur. *l.* 6. ff. *de usu & usufr. legat.* 29 Naturalis obligatio (quæ in servum cadit) impedit repetitionem soluti: quinetiam ei accedere potest fidejussor, & pignus, *ut hic.* & *l.* 14. ff. *de oblig.* 30 *l.* 21. §. 2. ff. *de fidejuss. l.* 83. ff. *de solut.* 31 Vide *l.* 21. §. 2. ff. *de fidejuss.* 32 *l.* 16 ff. *de fidejuss.* 33 Id autem accidit, quoties illud solvit, quod de suo fuisset soluturus, ut *l.* 4. §. 4. ff. *de dolo mali & metus except.* 34 *l.* 66. ff. *eod. l.* 206. ff. *de regulis juris.* vide *l.* 2. §. 10 ff. *ne quid in loco publ. l.* 12. §. 1. ff. *de distract. pignor. l.* 3. *in fin. C. commun. utriusque judicii. l.* 6. *in fin.* ff. *de jure dotium. l.* 7. *l.* 25. ff. *rerum amotarum. l.* 17. §. 4. ff. *de institoria. l.* 6. §. 3. ff. *de negotiis.* 35 Quo igitur jure usucapiones introductæ? an, ut negligentia dominorum puniatur? an, ut ne in incerto dominia sint? an quod rigor in specie, æquitati, si ea in genere tantum est, præferendus sit? *Jas.* 36 *l.* 66. ff. *eod.* 37 *l.* 26. §. 12. *l.* 65. §. 5. ff. *eod. l.* 38. §. 2. ff. *de usuris. l.* 27. *in fin. infr. de usu & usufr. legato.* 38 *l.* 16. *in fin. supr. de petit. hered.* 39 *l.* 2. §. 4. *supr. de rebus credit.* 40 *Al.* indebiti. *Indebita condictio*, pro *condictio de indebito*, seu *indebiti.* 41 *l.* 48. *infr. eod. l.* 38. §. 3. *infr. de solution.* 42 Debitum conditionale solutum pendente conditione, potest repeti tanquam obligatione nondum nata 43 Item. & *ita forte legendum*, censet Antonius Faber 4. *conjectur.* 20. 44 Die non existente, vel die pendente, Cujac. 13. *observ.* 20. *ut* §. 1. *Inst. de Attiliano.* alioquin nulla esset differentia inter debitum sub conditione, & debitum ex die incerto: idem Cujac. *in quadam prælectione ad me transmissa.* 45 Quia licet dies mortis in individuo sit incerta, tamen in genere certa est adde *l.* 1. §. 1. 2. *infr. de condit. & demonstrat.* Incertum est, quando morituri simus, & certum tamen est nos aliquando morituros. 46 *l.* 40. *infr. eod.* 47 *l.* 10. *infr. de SC. Macedon.* 48 Imo non competit. *l.* 11. ff. *eod.* 49 *l.* 65. *in fin. infr. eod.* 50 *l.* 31. *supr. de petit. heredit.* 51 Imo non competit, *l.* 5. *C. de petit. hered. l.* 5. *C. de condict. ind. l.* 44. *infr. eod.* Sed hanc legem intellige de eo, qui errore solvit, quod se debere existimabat, quamvis non deberet: qui ideo potest indebitum repetere. vid. Charondam *lib.* 2. *verisimil. cap.* 15. Cujacium *lib.* 8. *observ. cap.* 9. Gilbertum Regium *lib.* 1. *ἐναντιοφανῶν cap.* 12. Mod.

§. 2. Si

§. 2. Si falso [1] existimans debere, nummos solvero, qui pro parte alieni, pro parte mei fuerunt, ejus summæ partem dimidiam, non [2] corporum, condicam. §. 3. Si putem, me Stichum aut Pamphilum debere, cum Stichum debeam, & Pamphilum solvam, repetam [3] quasi indebitum solutum: nec enim pro eo, quod debeo, videor id solvisse. §. 4. Si duo rei, qui decem debebant, viginti pariter solverint: Celsus ait, singulos quina repetituros: quia, cum decem deberent, viginti solvissent, & quod amplius ambo solverint, ambo repetere possunt.

20. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

SI reus & fidejussor solverint pariter, in hac causa non differunt a duobus reis promittendi: quare omnia, quæ de his dicta sunt, & ad hos [4] transferre licebit.

21. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

PLane si duos reos non ejusdem pecuniæ, sed alterius obligationis, constitueris, ut puta Stichi, aut Pamphili, & pariter duos datos, aut togam, vel denaria mille, non idem dici poterit in repetitione, ut partes repetant: quia nec solvere ab initio sic [5] poterunt [6]: Igitur hoc casu electio est creditoris, cui velit solvere, ut alterius repetitio impediatur.

Si quis quasi adjecto solverit. 1. *De itinere.*

22. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

SEd & si me putem tibi aut Titio promisisse, cum aut neutrum factum sit, aut Titii persona in stipulatione comprehensa non sit, & Titio [7] solvero, repetere a Titio potero. §. 1. Cum iter excipere deberem, fundum liberum per errorem tradidi, incerti condicam [8], ut iter mihi concedatur.

De transactione. 4. *De actione dupli vel quadrupli.*

23. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

ELeganter Pomponius quærit: si [9] quis suspicetur transactionem [10] factam [vel] ab eo, cui heres est, vel ab eo, qui [11] procurator est, & quasi ex transactione dederit, quæ facta non est; an locus sit repetitioni? Et ait, repeti posse: ex falsa enim causa datum est. † Idem puto dicendum, & si transactio secuta non fuerit, propter quam datum est. † Sed & si resoluta sit transactio, idem erit dicendum. §. 1. Si post [12] rem judicatam quis transegerit, & solverit, repetere poterit: idcirco, quia placuit transactionem nullius esse momenti: Hoc enim Imperator Antoninus cum D. Patre suo rescripsit: retineri tamen [13], atque compensari in causam judicati, quod ob talem transactionem solutum est, potest. † Quid ergo, si appellatum sit: vel hoc ipsum incertum sit, an judicatum sit, vel an sententia valeat? Magis est, ut transactio vires habeat: tunc enim rescriptis locum esse credendum est: cum de sententia indubitata, quæ nullo remedio adtemptari [14] potest, transigitur. §. 2. Item si ob transactionem alimentorum testamento relictorum datum sit, apparet posse repeti, quod datum est: quia transactio Senatusconsulto [15] infirmatur. §. 3. Si quis post transactionem nihilominus condemnatus fuerit, dolo quidem id sit, sed tamen sententia valet: potuit autem quis, si quidem ante litem contestatam transegerit, volenti litem contestari opponere doli exceptionem: sed si post litem contestatam transactum est, nihilominus poterit exceptione doli uti post secuti [16]: dolo enim facit, qui contra transactionem expertus, amplius petit: & ideo condemnatus repetere potest, quod ex causa transactionis dedit. Sane quidem [17] ob causam datum: neque repeti solet quod ob causam datum est, causa secuta: Sed hic non videtur causa secuta, cum transactioni non stetur. Cum igitur repetitio oritur, transactionis exceptio locum non habet: neque [18] enim utrumque debet locum habere, & repetitio, & exceptio. §. 4. Si qua lex ab initio dupli vel quadrupli statuit actionem, dicendum est, solutum ex falsa ejus causa repeti posse.

De exceptione perpetua.

24. IDEM lib. 46. ad Sabinum.

SI is, qui perpetua exceptione tueri se poterat, cum sciret [19] sibi exceptionem profuturam, promiserit aliquid, ut liberaretur: condicere non potest.

De reo, & fidejussoribus.

25. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

CUm duo pro reo fidejussissent decem, deinde reus tria solvisset, & postea fidejussores [20] quina, placuit eum, qui [21] posterior solvit, repetere tria posse: hoc merito, quia tribus a reo solutis septem sola debita supererant, quibus persolutis, tria indebita soluta sunt.

De usuris. 3. *De exceptione perpetua.* 4. *Si plus solutum sit.* 7. *De exceptione perpetua.* 8. *De peculiari debitore, & peculio adempto.* 9. *Si filiusfamilias mutuatus solverit.* 10. *De opinata condemnatione ex compromisso.* 11. *De successoribus.* 12. *De operis libertorum,* 13. *De obligatione alternata.*

26. IDEM lib. 26. ad Edictum.

SI [22] non sortem quis sed usuras indebitas solvit, repetere [23] non poterit, si fortis debitæ solvit: sed si supra legitimum modum solvit, D. Severus rescripsit (quo jure utimur) repeti quidem non posse, sed sorti imputandum [24]; & si postea sortem solvit, sortem quasi indebitam repeti posse. Proinde & si ante [25] sors fuerit soluta, usuræ [26] supra legitimum modum solutæ, quasi sors indebita, repetuntur. Quid, si simul solverit? Poterit dici, & tunc repetitionem locum habere.

§. 1. Supra [27] duplum [28] autem usuræ, & usurarum [29] usuræ, nec in stipulatum deduci nec exigi possunt: & solutæ repetuntur: quemadmodum futurarum usurarum usuræ. §. 2. Si quis falso se sortem debere credens, usuras solverit, potest condicere: nec videtur sciens indebitum solvisse. §. 3. *Indebitum* autem *solutum* accipimus, non solum si omnino non debeatur, sed & si per aliquam exceptionem perpetuam [30] peti non poterat: quare hoc quoque repeti poterit: nisi sciens [31] se tutum exceptione, solvit. §. 4. Si centum debens [32], quasi ducenta deberem, fundum ducentorum solvi: competere repetitionem Marcellus lib. xx. Digestorum scribit, & centum manere stipulationem. Licet enim placuit, rem [33] pro pecunia solutam parere liberationem; tamen si ex falsa debiti quantitate majoris [34] pretii res soluta est, non fit confusio partis rei cum [35] pecunia: nemo enim invitus [36] compellitur ad communionem: Sed & condictio integræ rei manet, & obligatio incorrupta: ager autem retinebitur, donec debita pecunia solvatur. §. 5. Idem Marcellus ait, si pecuniam debens, oleum dederit pluris pretii, quasi plus debens, vel cum oleum deberet, oleum dederit, quasi majorem modum debens, superfluum olei esse repetendum, non totum: & ob hoc peremptam esse obligationem. §. 6. Idem Marcellus adjicit, si cum fundi pars mihi deberetur, quasi totus deberetur æstimatione facta, solutio pecuniæ solidi pretii fundi facta sit, repeti posse non totum pretium, sed partis indebitæ [pretium]. §. 7. Adeo autem perpetua [37] exceptio parit condictionem, ut Julianus lib. x. scripsit, si emptor fundi damnaverit heredem suum, ut venditorem nexu venditi liberaret, mox venditor ignorans rem tradiderit, posse eum fundum condicere. Idemque, & si debitorem suum damnaverit liberare, & [ille] ignorans solverit. §. 8. Qui filiofamilias solverit, cum esset ejus peculiaris debitor, si quidem ignoravit [38] ademptum ei peculium, liberatur: si scit [39], & solvit, condictionem non habet: quia sciens [40] indebitum solvit. §. 9. Filiusfamilias contra Macedonianum mutuatus [41] si solverit, & patri suo heres effectus, velit vindicare nummos, exceptione summovebitur a vindicatione nummorum. §. 10. Si quis quasi ex compromisso condemnatus, falso solverit, repetere potest.

§. 11. Hereditatis [42] vel bonorum possessori, si quidem defendat hereditatem, indebitum solutum condici poterit: si vero is non defendat, etiam debitum solutum repeti potest. §. 12. Libertus, cum se putaret *operas* [43] patrono debere, solvit; Condicere [44] eum non [45] posse, quamvis putans se obligatum solvit, Julianus lib. x. Digestorum scripsit: Natura [46] enim operas [47] patrono libertus debet. † Sed & si [48] non operæ patrono sunt solutæ, sed, cum officium ab eo desideraretur, cum patrono decidit [49] pecunia, & solvit, repetere non potest. † Sed si *operas* patrono exhibuit, non officiales [50], sed fabriles [51], veluti pictorias [52], vel alias, dum putat se debere, videndum, an possit condicere [53]? Et Celsus lib. VI. Digestorum putat, eam esse causam operarum, ut non sint eædem, neque ejusdem hominis, neque eidem exhibentur [54]: nam plerumque [55] robur hominis, ætas temporis [56], opportunitasque naturalis [57] mutat causam operarum: & ideo nec volens quis reddere potest. Sed hæ (inquit) operæ recipiunt æstimationem [58], & interdum licet aliud [59] præstemus (inquit) aliud condicimus: ut puta fundum indebitum dedi, & fructus [60] condico: vel hominem indebitum, & hunc sine fraude modico distraxisti: nempe hoc solum refundere debes, quod ex pretio habes: vel meis sumptibus pretiosiorem hominem feci: nonne [61] æstimari hæc debent? Sic & in proposito ait, posse [62] condici, quanti operas essem conducturus: Sed si [63] delegatus [64] sit a patrono officiales [65]

1 Putativus heres, vel bonorum possessor, quod hereditario creditori solvit, repetere potest. 2 Vide quæ scripsi ad *l.* 94. §. 1. *infr. de solutionibus.* 3 Imo non repetet. *l.* 19. *infr. de legat.* 2. 4 Hodie tamen reus principalis ante fidejussorem conveniri debet. *Novell.* 4. *c.* 1. 5 Adde *l.* 34. §. 1. *infr. de solutionib.* 6 *Al.* potuerunt. 7 Puta falso procuratori creditoris. *l.* 8. *C. h. t.* 8 *l.* 35. *supr. de servitut. præd. urbanor. l.* 6. §. *fin. supr. commun. prædior.* 9 Transactio post rem judicatam, & ratam habitam nullius est momenti. Itaque si quis ex tali transactione solverit, repetit, vel potius, quod solutum est, in satisfactionem compensatur: si vero post sententiam sequuta sit appellatio, vel incertum sit, an omnino judicatum sit, vel an sententia valeat, vires habet transactio, *Synopsis Basil.* 11. *tit.* 2. *ex lib.* 24. *tit.* 6. *c.* 18. adde 1. Harmen. 10. §. 4. 10 Aut compromissum. *l.* 26. §. 10. *infr. eod.* 11 *Cuj.* 12 Vide *l.* 32. *C. de transactionibus.* 13 *l.* 7. §. 1. 2. *supr. de transact.* 14 Ita *Flor. al.* temperari. *al.* adtemperari. 15 Imo oratione Divi Marci, *l.* 8. *in princ.* ff. *de transact.* Dic utrumque verum, vel ideo quod orationes principum in senatu recitatas senatusconsulta sequebantur, *Cujac.* dixi plenius ad *l.* 16. *infr. de ritu nuptiar. l.* 7. *C. de prædiis minor.* 16 Cur ita? vide *l.* 2. *C. sententiam rescindi.* 17 *Al.* sane si quid ob causam. 18 Duæ lucrativæ causæ non concurrunt. 19 Vide *l.* 26. §. 3. *infr. eod.* 20 Singuli sc. 21 *l.* 57. §. 2. *infr. eod.* 22 Indebitas usuras qui solvit, cum sortem deberet, non repetit. Quod si supra legitimum modum usuras solvit, non repetit quidem, sed sorti imputat. Quod si sortem quoque solverit, repetet solutas, ut qui sortem non debeat, sive adeo ante sortem usuras solverit, sive post, sive simul *Synopsis Basilic.* 52. *tit.* 3. *ex lib.* 24. *tit.* 6. *c.* 20. 23 *l.* 3. *in fin. C. de usuris.* 24 *l.* 102. *in fin. infr. de solutionibus.* 25 *l.* 18. *C. de usuris.* 26 Usuræ, quæ centesimam excedunt, per errorem solutæ repeti possunt. Paul 2. *sent.* 14. §. 4. 27 *l.* 4 *in fin. infr. de nautico fœnore.* v. Paul 2. *sent.* 14. §. 2. & *ibidem* Cuj. 28 Usuris sortem adæquantibus, usurarum ratio finitur. Ea ratione, in centesimas Kalendas recte stipulari usuras licuit: hoc enim temporis spatio sortem adæquabant usuræ centesimæ. *l. centesimis* 46. *infr. de verb. oblig.* Goth. Adi Alciat. *lib.* 6. *parerg. c.* 15. Mod. 29 *l.* 28. *C. de usuris.* 30 *l.* 40. *infr. eod.* 31 *l.* 24. *supr. eod. l.* 21. §. 1. *supr. de inofficioso.* 32 Vide Joan. Autpach *lib.* 2. *epistol. cap.* 4. Mod. 33 Vide *l.* 17. *C. de solutionibus.* 34 *l.* 84. *infr. de regulis juris.* 35 Hæc verba, *cum pecunia*, Hotomanus expungit, 3. *observ.* 5. 36 Vide *l. ult. C. commun. dividund.* 2. *Feud.* 55. § 2. excipe casum *Novellæ Leonis* 102. 37 Perpetuam qui exceptionem habet, solutum per errorem repetere potest. *l.* 40. *infr. eod.* 38 Ignorantia, ac justus error, solutionem factam filiofamilias excusat. *l.* 27. *in pr.* ff. *de pactis.* adde *l.* 14. §. *pen. infr. quando dies legat.* 39 *l.* 21. §. 1. *supr. de inofficioso.* 40 Ideoque videtur donare: proinde non repetit. 41 *Mutuatus* dicitur, qui mutuum accepit. 42 Al. *heredi.* 43 De operis libertorum vide *hic* Bartol. Jason. & Zasium 1. *Resp.* 3. 44 Si per errorem operæ non debitæ datæ sunt, ipsæ repeti non possunt. *l.* 25. *fere pen. infr. de præscriptis.* 45 Facta repeti regulariter non possunt. *arg. d. l. penult. infr. de præscriptis.* Quin & illud notant. Obligationem antidoralem, id est, qua ad ἀντίδωρα patrono obligatus est, in liberto ita potentem esse, ut si operas officiales patrono præstiterit, quas sola natura ei debet, non repetat. Vide interea hic Jasonem, sedecim effectus enumerantem naturalis seu antidoralis obligationis. 46 Cur natura? quia lex est naturæ, beneficio beneficium pensare, *l. sed & si.* 25. § *consuluit* 11. *supr. de petit. hered.* 47 Operas patrono libertus natura debet, *ut hic.* operas officiales, *in fin.* §. 48 Operarum & officii discrimen. 49 Transigere & compromittere de operis cum patrono suo libertus potest. 50 Operarum aliæ officiales, aliæ fabriles. 51 Operæ fabriles, an eæ sunt, quæ sine ulla disciplina præstantur? Bartolus ita putat: Jason contra sentit, argumento hujus loci. 52 Vel pictorias. Cujac. *ad tit. de adquisit. per adrogationem.* ut *in l.* 23. 24. *infr. de operis libert.* 53 Dic posse condicere, quando esset conducturus. *vers. sic in proposito. infr.* 54 *Al.* exhibeantur. 55 Varietate circumstantiarum variantur ejusdem hominis operæ, ut nec eædem, neque ejusdem sint, neque eidem præstentur. adde *l. nemo* 5. *infr. de duobus reis. l.* 31. *infr. de solutionibus.* vide tamen *l.* 15. *in fin. C. de contr. stipulat.* 56 Alias tempus. operæ unius, & ejusdem hominis uno die præstitæ, ab operibus ejusdem alterius diei distinguuntur. Sed & hoc notant, quæ tempore distinguantur, eadem semper non esse. 57 *Al.* naturalem. 58 Æstimatio rei condicitur, quoties res ipsa condici non potest, *l. pen. infr. de præscript. verb. l. ult.* 3. *de offic. præsid. l. non amplius.* 26. §. *cum bonor.* 2. *infr. de legat.* 1. 59 Indebitum ipsum non semper condicimus, sed nonnunquam ejus loco aliud. 60 *l.* 15. *supr. eod. l.* 65. §. 5. *infr. eod.* 61 *Alias* non æstimari hæc debent. & *ita est in vulgata editione.* Unde colligunt, eum, qui indebitum servum acceperit, & eum pretiosiorem fecerit, sumptus non posse repetere, aut retinere æstimationem ejus, quo pretiosior est: hac nimirum ratione, quod hujusmodi conditio intrinseca sit. 62 Indebitum omni jure, solutum condici potest. 63 *Al.* sed si delegat. *alii*, sic a patrono: *mallem ita*, sed si delegatus sit a patrono ad officiales operas. 64 Delegari operæ officiales non possunt. *ut hic.* & *l.* 4. *infr. de novat.* Quid ita? cohærent personæ patroni. *l. opera.* 9. *infr. de operis libert.* 65 *Alias* in officiales *sed & ita*, ad officiales.

operas,

operas, apud Marcellum lib. xx. Digestorum quæritur? Et dicit Marcellus, non [1] teneri eum: nisi [2] forte in artificio [3] sint: hæ enim, jubente patrono, & alii edendæ sunt: Sed si solverit officiales delegatus, non potest [4] condicere, neque ei, cui solvit, creditori [5] (cui alterius contemplatione solutum est, quique suum recipit) neque patrono: quia natura ei debentur. §. 13. Si *decem aut Stichum* [6] stipulatus, solvam quinque: quæritur, an possim condicere? Quæstio ex hoc descendit, an liberer in quinque: nam, si [7] liberor, cessat condictio: si non liberor, erit condictio? Placuit autem (ut Celsus lib. vi. & Marcellus lib. xx. Digestorum, scripsit) non perimi partem dimidiam obligationis: ideoque eum qui quinque solvit, in [8] pendenti habendum, an liberaretur, petique ab eo posse reliqua quinque, aut Stichum: &, si præstiterit residua quinque, videri eum & in [9] priora [10] debita solvisse: si autem Stichum præstitisset, quinque eum posse condicere, quasi indebita: Sic posterior solutio comprobabit, priora quinque utrum debita, an indebita solverentur. Sed & si post soluta quinque, & Stichus solvatur, & malim ego habere quinque, & Stichum reddere, an sim audiendus, quærit Celsus? Et putat, natam esse quinque [11] condictionem: quamvis utroque simul soluto, mihi [12] retinendi, quod vellem, arbitrium daretur. §. 14. Idem ait, & si duo heredes sint stipulatoris, non sic posse, alteri quinque solutis, alteri partem Stichi solvi. Idem & si duo sint promissoris heredes. Secundum quæ liberatio non contingit, nisi aut utrique quina, aut utrique partes Stichi fuerunt solutæ.

Ubique condicitur.

27. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

QUi loco certo debere existimans indebitum solvit, quolibet [13] loco repetet: non enim existimationem solventis eadem species repetitionis sequitur.

Si debitor absolutus solverit.

28. IDEM lib. 32. ad Edictum.

JUdex si male absolvit [14], & absolutus [15] sua [16] sponte solverit [17], repetere non [18] potest.

De pupillo, furioso, prodigo.

29. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

INterdum [19] persona locum facit repetitioni: utputa si pupillus [20] sine tutoris auctoritate, vel furiosus, vel is, cui bonis interdictum est, solverit: nam in his personis generaliter repetitioni [21] locum esse non ambigitur: Et, si quidem exstant nummi, vindicabuntur [22]: consumptis vero, condictio locum habebit.

De eo, qui creditor & debitor est.

30. IDEM lib. 10. Disputationum.

QUi invicem creditor, idemque debitor est, in [his] casibus, in [23] quibus [24] compensatio locum non habet, si solvit, non habet condictionem, veluti indebiti soluti, sed sui crediti petitionem.

De indebito promisso.

31. IDEM lib. 1. Opinionum.

IS, qui plus, quam hereditaria portio efficit, per errorem creditori caverit [25], indebiti promissi habet condictionem.

De obligatione alternata. 1. De fidejussore. 2. De eo, quod mulier dedit nomine dotis. 3. De obligatione generis.

32. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

CUm is, qui *Pamphilum aut* [26] *Stichum* debet, simul utrumque solverit, si posteaquam utrumque solverit, aut uterque, aut alter ex his desiit in rerum natura esse, nihil repetet [27]; id enim remanebit in soluto, quod superest. §. 1. Fidejussor cum paciscitur, *ne ab eo pecunia petatur*, & per imprudentiam solverit, condicere stipulatori poterit: & ideo [28] reus quidem manet obligatus, ipse autem sua exceptione tutus est: nihil autem interest, fidejussor an heres ejus solvat: Quod si huic fidejussori reus heres extiterit & solverit, nec repetet [29], & liberabitur. §. 2. Mulier [30], si [31] in ea opinione sit, ut credat se pro dote obligatam, quicquid dotis nomine dederit, non repetit: sublata enim falsa opinione, relinquitur pietatis [32] causa [33], ex qua solutum repeti non potest.

§. 3. Qui *hominem generaliter* [34] promisit [35], similis [36] est ei, qui *hominem aut decem* debet [37]: & ideo, si, cum existimaret se Stichum promisisse, eum dederit, condicet [38]: alium autem quemlibet [39] dando liberari poterit.

Si quis in alieno solo ædificaverit, aut insulam alienam fulserit.

33. IDEM lib. 39. Digestorum.

SI in area tua ædificassem, & [40] tu ædes possideres, condictio locum non habebit [41]: quia [42] nullum negotium inter nos contraheretur: nam is, qui [43] non debitam pecuniam solverit, hoc ipso aliquid negotii gerit: cum autem ædificium in area sua ab alio positum dominus occupat, nullum negotium contrahit. † Sed [&] si is, qui in aliena area ædificasset, ipse possessionem tradidisset, condictionem non [44] habebit: quia nihil accipientis faceret, sed suam rem dominus habere incipiat: Et ideo constat, si quis, cum existimaret se heredem esse, insulam hereditariam fulsisset, nullo [45] alio modo, quam per retentionem [46] impensas servare posse.

De condictione fideicommissi.

34. IDEM lib. 40. Digestorum.

IS, cui hereditas tota per fideicommissum relicta est, & præterea fundus [47] *si* [48] *decem dedisset heredi*, & heres suspectam [49] hereditatem dixerit, & eam ex Trebelliano restituerit, causam dandæ pecuniæ non [50] habet: & ideo quod eo nomine, quasi implendæ conditionis gratia dederit, condictione repetet.

De soluto ob rem non defensam.

35. IDEM lib. 45. Digestorum.

QUi ob rem non defensam [51] solvit [52], quamvis [53] postea defendere paratus est, non repetet, quod solverit.

Si servus, qui rem commodavit creditori, cui commodatarius eam rem pigneravit, pecuniam dederit.

36. PAULUS lib. 5. Epitomarum Alfeni Digestorum.

SErvus cujusdam, insciente domino, *magidem* [54] commodavit: is, cui commodaverat, pignori eam posuit, & fugit; qui accepit, non aliter se redditurum aiebat, quam si pecuniam accepisset [55]; ac-

1 Cur non tenetur: cum liberto consentiente fiat delegatio, *l.* 11. ℑ. *de novationib.*? Operæ officiales a persona patroni separari non possunt. *l.* 41. ℑ. *de operis libert.* adde tamen *l. si libertus.* 27. *infr. de operis libert.* Goth. Interpretationem hujus §. vide apud Rodericum, *de reditibus. quæst.* 17. *num.* 86. Ans. 2 Operæ artificiales, sicut reales operæ, transeunt ad filios, imo & ad extraneos. *Jason.* & sic delegari possunt.
3 Operæ artificiales delegari possunt, *ut hic.* cur possunt? nempe quia personæ patroni non cohærent: sed ab eo possunt separari. 4 *Al.* non poterit. 5 Delegatio creditori fieri solet. 6 Molinæus *in labyrintho de divid. & individ. part.* 2. *num.* 133. Cujacius *lib.* 8. *observat. cap.* 35. Mod. 7 Eadem solutio non potest operari liberationem, & inducere repetitionem. *l.* 32. §. 3. *in fin. infr. eod. l.* 34. *in fine.* ℑ. *de solut.* 8 *l.* 2. §. 1. *infr. de verb. oblig.* 9 Alibi abest hæc particula.
10 vide *l.* 51. *infr. de fidejussoribus.* 11 *Al.* in quinque. 12 Creditori scilicet: verum id abrogatur. *l.* 10. *in fin. C. h. t.* data ei electione recipiendi, qui & dandi habuit. vide *l.* 32. *infr. eod.* 13 Et etiam in eo, in quo solvit indebitum: & sic non tantum ratione contractus, sed quasi forum sortimur. Gloss. Jason, & quos ille vocat Citramontanos, a quibus dissentiunt Ultramontani. Hi moventur, quod errantes non tribuant jurisdictionem: quod qui repetit, ante gesta improbet, & ita quodlibet forum attributum reo: quod in loco domicilii rei, res sit petenda, *l.* 65. *supr. de judiciis. l.* 2. *C. de jurisd. omn. jud.* Illi vero, & ex quasi contractu (puta negotiorum gestorum) sortiri quemque forum probant, *l.* 33. ℑ. *eod. l.* 1. 2. *C. ubi de ratiociniis opor.* ut ubicunque quis obligetur, ibi contrahere videatur. *l.* 20. *supr. de judiciis.* 14 Debitorem meum scilicet. Goth. Intellectum hujus l. vide apud Zanger. *de Except. part.* 3. *cap.* 1. *num.* 46. Ans. 15 Absolutus per sententiam injustam debitor, si solvit, non repetit: licet indebitum solverit. *Indebitum* etiam dici potest, quod quis injusta sententia judicis solvere jussus est. 16 Id est, non coactus in judicio. 17 Creditori suo, cui reipsa debebat, quique eum provocare seu appellare a sententia absolutoria deberet, ab ea non appellaverat. 18 *l.* 60. *infr. eod. l.* 1. *C. h. t.* Imo potest, *l.* 2. *infr. de condict. sine causa.* & res judicata, pro veritate accipitur. *l.* 207. *infr. de regulis juris.* 19 Vox *interdum*, a regula excipit. vide *l.* 78. *infr. de verb. signific.*
20 *l.* 14. *in fine. infr. de solut.* §. *fin. Inst. quibus alienare.* 21 Quid repetitio, hæc, daturne per in integrum restitutionem, ut Ultramontanis videtur? an sine restitutione, ut Placentino & Citramontanis? Et si per in integrum restitutionem datur, an ad ipsam conditionem indebiti datur, ut quidam putant? an ad ipsam rem omnimodo, ut Butrigarius? an ad obligationem naturalem, ut Jacobus Aretinus? An ad id, quod civiliter tantum debitum solutum est, ut Jacobus Arena & Ultramontani? An ad ipsam solutionem, quam consecuta est consumptio: ut Ray. & Sal.? Placentini & Citramontanorum opinionem sequitur Bartolus & Jason, hoc sensu, Personas hic enumeratas indebiti solutum, condictione indebiti repetere, ubi aliæ personæ non repeterent. 22 *l.* 46. *in fine. l.* 53. *in fin. infr. eod.* 23 Qui tutus exceptione compensationis solvit, condicere solutum, ut indebitum, non potest: ut creditum, potest: crediti, non vero indebiti condictionem habet. 24 Ut puta debebas decem ex mutuo, ego decem ex causa depositi. *l. ult. in fin. C. de compensationibus.* vide *l.* 2. *C. de compensat.* 25 Cautiones factæ per errorem, condici possunt. *l.* 3. *C. h. t. l.* 5. *in fin. infr. de act. empt. l.* 2. §. 3. 4. *infr. de donat.* 26 Alternationis debitor, si rem utramque solverit, & una res apud accipientem perierit, eam, quæ superest, ut indebitam condicere non poterit. Quæ perierit, illi solventi perierit; quæ superest, in soluto apud eum, qui accepit, manebit, *ut hic.* Ut ea ratione præsumatur periisse res indebite soluta potius, quam debita. Quid si sub alternatione non species, sed speciem & quantitatem debuit? Speciem eum repetere posse notant: cum quantitas perire non possit. *arg. l. incendium. C. si certum.* Quid si creditor in mora recipiendi fuerit? vide *l. Stichum aut Pamphil.* 95. ℑ. *de solut.* Quid, si utraque species non eodem momento soluta? vide *l. cum duo.* ℑ. *eod.* Quid, si creditor mala fide utramque accepit? Aliud: hoc est, ubi superiora occurrent, re una perempta, ea, quæ supererit, poterit condici. 27 Quid, si neuter desiit in rerum natura esse, cuinam jus eligendi erit? Hæc lex Julianum habet autorem quem lex 10. *C. h. t.* testatur dedisse electionem debitori, vide Cujac. 8. *observ.* 35. vide etiam quæ notavi ad *l.* 26. §. *pen. in fin. supr. eod.* 28 Eadem solutio non inducit repetitionem fidejussori, & liberationem reo principali: pareret enim effectus contrarios, quod nulli actui tribuitur. *l.* 26. §. 4. §. 13. *supr. eod.* 29 vide quæ notavi ad *l.* 26. §. 13. *in princ.* ℑ. *eod.* 30 *Mater arg. l.* 34. ℑ. *de negot.* sic emendat Cujac. *in quadam prælectione ad me transmissa.* 31 vide quæ scripsi ad *l.* 26. *infr. de donat. inter virum*

32 Pietatis ratio efficit, ut indebiti soluti cesset repetitio. Ex hoc quoque loco notant, Dotis causam piam esse, non ex se, sed si a matre vel sorore promissa fuerit.
33 vide *l.* 5. ℑ. *de servo corrupto. l.* 14. §. 7. *supr. de religiosis.* 34 *l.* 2. §. 1. ℑ. *de verb. oblig.* 35 Quilibet dandi facultatem habet. Nam electio, in obligatione generis, est debitoris: æque ac in stipulatione alternativa. *l.* 2. §. 1. ℑ. *de verb. oblig.*
36 Generalis obligationis & alternativæ similitudo, *ut hic. & l.* 2. §. 1. *infr. de verb. oblig.* Interdum tamen differunt, de quo vide Zasium 2. *Responsor. ult* 37 Is enim (utpote debitor sub disjunctione) electionem habet solvendi, quem velit. 38 Imo, nihil repetet, *l.* 19. *in fin.* ℑ. *de legat.* 2. vide Cujac. 8. *observ.* 35. 39 *l.* 52. *infr. mandati.* adde *l.* 35. *C. de donat.* 40 Impensas in alieno faciens, eas servat non condicendo, sed retinendo, *ut hic.* Atqui indebitum qui accipit, tenetur condictione: cur non eodem jure qui fundum suum occupavit, in quo alius expensas fecit, expensarum ratione condictione indebiti non tenebitur? Is, cui non debitam pecuniam solvi (ita hic legendum videtur) hoc ipso quod indebitum accipit, aliquid negotii gerit: Cum autem ædificium in sua area ab alio positum, occupat, nullum negotium contrahit. *vers. nam is* Cur tam varie? Cui indebitam pecuniam solvi, hoc ipso, quod omnimodo indebitum accipit, negotium gerit, contrahere & contractu obligari videtur. Posteriore casu haud omnino non suum nec omnino indebitum accipit: Nam etsi ædificium quidem ab alio positum accipit, quia tamen in area sua positum occupat, non tam indebitum, quam suum occupasse intelligitur. Quidquid enim areæ alienæ inædificatur, solo cedit. Ponamus areæ dominum ejus possessionem non occupasse, sed ab eo, qui ædificium posuit, accepisse. Ne hoc quidem casu qui ædificium posuit, condictionem habiturus sit. Quo jure? condicere ea quisque solet, quæ accipientis fecit. In hac specie qui possessionem tradidit, nihil accipientis fecit, cum rem suam dominus habere cœperit, *vers. sed etsi.* Ex his constat, eum, qui cum se heredem existimaret, insulam hereditariam fulserit, impensas nullo alio modo, quam per retentionem servare posse, *vers. & ideo.* Quod uti verum sit, stricto, an æquo jure, mox explanabo 41 Qui in alieno ædificat, si possidet, repetit: si non possidet, non condicit stricto jure, *ut hic.* 42 Ut competat condictio indebiti, requiritur, ut aliquod negotium gestum sit inter partes: & merito, quia condictiones sunt actiones personales, quæ præsupponunt obligationem inter partes *Jason* 43 *Forte legendum*, cui non debitam pecuniam solvi, ut ℑ. *notatum est* nisi dicas indebitam pecuniam solventem obligare sibi accipientem. 44 Imo habebit vide *l* 40. § 1. ℑ. *eod.*
45 Ad expensas factas bona fide in rem alienam nullum aliud habeo remedium ad eas consequendas, quam retentionis. *Jason.* nisi ex æquo & bono, *arg. l.* 32. *supr de reb cred Castrens.* Sed Molinæus *ad cons. Par. tit.* 1. §. 1. *gloss.* 5. *n.* 101. *& seq.* ait etiam malæ fidei ædificatorem ad eos sumptus repetendos (quibus scil. domini fundi conditio facta est melior) actionem habere: idque probat, *l.* 6. §. 3. *supr. de negot. l.* 38. *supr. de petit. her. l.* 2. *in fin. C. de rei vind. l.* 14. *infr. de donationibus.* & leges omnes contrarias ad jus strictum & juris rigorem refert. 46 Retentione tantum quædam servantur. 47 *Subaudi*, ipsius heredis proprius. 48 Hereditate relicta ex causa futura. condictione ob causam: ex causa præterita, indebiti condictione agitur. 49 Heres, qui invitus hereditatem fideicommisso obnoxiam adit, neque incommodum, neque lucrum ex ea hereditate consequitur. *l. quia poterat. infr. ad SC. Treb.* 50 Cur non habet? nempe quia decem dare jussus est, non hereditatis, sed fundi nomine, ac præterea hereditatem fideicommisso obnoxiam ab herede invito, & adire coacto accepit: ut ea de causa decem quoque præstare ei non debuerit. Non fundi quoque nomine decem dedit, quem hic subintelligere debemus ab herede non præstitum. adde *l.* 65. §. 3. *infr. eod.* 51 Adde *l.* 14. §. *ult. infr. jud. solvi.* 52 Facta executione a lege, *l.* 19. *infr. de leg.* 2. vel ab homine, non admittitur purgatio moræ, *ut hic. Jas.* 53 Moræ purgatio non admittitur post executionem factam a lege, vel homine. *d. l. si is, cui.* 19. *infr. de leg.* 2. *l. trajectitiæ. vers. de illo. infr. de oblig.* Bart. *in l. insulam. infr. de verb. oblig.* 54 Id est vas, quo farina subigitur. Pollux, 6. c. 12. alias μαγὶς, vel lancem, Plin. 13. c. 11. (dictam magidem a magnitudine Varro testatur 4. *de lingua*:) vel mensam significat. Pollux 6. c. 12. 55 Qui rem alienam pignori sciens accipit, is furtum committit, *ut hic. & arg. l.* 12. *in fin. C. de furtis.* An aliud erit, si nesciens accipit? Sic putat Castrensis (ut merito Jason statutum Judæorum reprehendat, apud quos nemo cogitur pignus furtivum restituere,) atque ita videtur retineri pignus posse, quousque credita pecunia restituatur: si ita est, hoc casu restringitur *l.* 2. *C. de furt.*

cepit a ſervulo, & reddidit magidem: *Quæſitum* eſt, an [1] pecunia ab eo repeti poſſit? *Reſpondit*, ſi is, qui pignori accepiſſet magidem, alienam ſcit [2] apud ſe pignori [3] deponi, furti eum ſe obligaſſe: ideoque, ſi pecuniam a ſervulo accepiſſet redimendi furti cauſa, poſſe repeti [4]: ſed ſi neſciſſet alienum [5] apud ſe deponi, non eſſe furem. † Item ſi pecunia ejus nomine, a quo pignus acceperat, a ſervo ei ſoluta eſſet, non poſſe ab eo repeti.

De eo, qui ſuum ſervum emit.

37. JULIANUS lib. 3. ad Urſeium Ferocem.

SErvum meum [6] inſciens a te emi [7], pecuniamque tibi ſolvi; Eam me a te repetiturum, & eo nomine condictionem mihi eſſe, omnimodo puto: ſive ſciſſes meum eſſe, ſive ignoraſſes.

De eo, quod frater fratri, 1. Vel filius patri, 2. Vel pater filio naturaliter debet. 3. De fidejuſſore.

38. AFRICANUS lib. 9. Quæſtionum [8].

FRater [9] a fratre [10], cum [11] in ejusdem poteſtate eſſent, pecuniam mutuatus [12], poſt mortem patris ei ſolvit: *quæſitum eſt*, an repetere poſſit? *Reſpondit*, utique quidem pro [13] ea parte, qua ipſe patri heres extitiſſet repetiturum [14]: pro ea vero, qua frater heres extiterit, ita [15] repetiturum, ſi [16] non minus ex peculio ſuo ad fratrem perveniſſet: naturalem [17] enim obligationem, quæ [18] fuiſſet, hoc ipſo ſublatam videri, quod [19] peculii partem frater ſit conſecutus: adeo ut, ſi prælegatum [20] filio, eidemque debitori [id] fuiſſet, deductio hujus debiti a fratre ex eo fieret: idque maxime conſequens eſſe ei ſententiæ, quam Julianus probaret, ſi extraneo quid debuiſſet, & ab eo poſt mortem patris exactum eſſet, tantum judicio eum familiæ [21] erciſcundæ recuperaturum a coheredibus fuiſſe, quantum ab his creditor actione [22] de peculio conſequi potuiſſet. Igitur, [&] ſi [23] re integra familiæ erciſcundæ agatur, ita peculium dividi [24] æquum eſſe, ut ad quantitatem ejus indemnis [25] a coherede præſtetur: porro [26] eum, quem adverſus extraneum defendi oportet, longe magis in eo, quod fratri debuiſſet, indemnem [eſſe] præſtandum. §. 1. *Quæſitum* eſt, ſi [27] pater filio crediderit, iſque emancipatus [28] ſolvat, an repetere poſſit? *Reſpondit*, ſi nihil ex peculio apud patrem remanſerit, non repetiturum: nam manere naturalem [29] obligationem, argumento eſſe, quod extraneo agente intra annum de peculio, deduceret pater, quod ſibi filius debuiſſet. §. 2. Contra [30] ſi pater, quod filio debuiſſet, ei-

1 Vide quæ dixi ad *l.* 1. *C. de furt.* 2 Furti tenetur, qui ſcit rem alienam apud ſe pignori deponi: qui ſciens rem alienam pignori accipit. Quod quidam extendunt ad eos, qui alea pecuniam alienam ſcientes lucrantur, puta dominicam a ſervo vel inſtitore, patriam ſeu paternam a filio. 3 Depoſiti ſpecies eſt pignori poſitum, *ut hic.* & apud Paulum 2. *ſent.* 5. §. 1. Quid ita? Pignus eſt contractus, quo res apud creditorem deponitur: hypotheca vero, quo res tantum ei obligatur. 4 Si tamen conſumpta eſt; vel ratum habuit dominus, vel ſolvi noluit: alias, ſi extaret, vindicatur. *Albericus.* 5 Al. *alienam.* 6 Suæ rei emptio non valet, eoque nomine ſolutum pretium repetitur. 7 *l.* 16. *l.* 34. §. 4. *infr. de contrah. empt.* 8 Legem hanc luculenter ſane explicat, & ſupra quam notarum & ſcholiorum ratio poſtulabat Gothofredus: quia tamen pervagata ejus eſt fama, multaque ſæpe fuit inter præclariſſimos quosque Juriſconſultos de ejus vera ſententia velitatio; non pigebit admonere, qui primi nominis in eam commentati ſint. Fecerunt igitur id imprimis Cujacius *ad Africanum, tract.* 9. a quo tamen longe diſcedit Hotomanus, hanc legem ex profeſſo explicans, poſt illuſtres quæſtiones, & *in fin. lib.* 1. *obſervat. ad ff.* rurſumque *in ſcholiis Valentinis.* Item Coraſius *tom.* 1. *pag.* 307. Loriot. *de conſanguinitate n.* 28. Zaſius *in ſcholiis tom.* 5. Joan. Robert. *lib.* 1. *Receptar. lect. c.* 30. Mod. 9 Non pigebit poſt tot Interpretes, ad hanc legem, ſatis involutam, aliquid etiam proferre. Statum ejus ad uſum fori accommodaſſe nunc ſufficiet: & vero paucis: Nam ſentio me voluminis hujus brevitate circumſcriptum: Et extant alioquin doctiſſimorum anteceſſorum ſelectiſſimi ad hanc legem commentarii. Secundus filius, mortuo Tertio patre (cui duodecim ſolidos facto Primi fratris debebat) peculium profectitium (aliud eſt enim in caſtrenſi, vel quaſi, *l.* 12. *C. de collation.*) totidem ſolidis conſtans, hereditati intulit, Primo fratri coheredi communicandum, *l.* 13. *C. familiæ erciſcundæ.* Dividitur hereditas. Primus, unum ſemiſſem: Secundus, alterum capit: Eidem primo Secundus ignoratione ſumma illa duodecim, quæ patri quondam ita debuerat, integra ſolvit; quæ poſtea juris ſui admonitus, Primo ut indebite accepta condicit. Hujus actionis *prima* ſit hæc *intentio:* Primus, ſemiſſem unum recte repeti a Secundo, pro qua parte is patri heres extitiſſet, non negat: ſed alterum injuſte; cum eum habeat a Secundo, diſſolvendæ obligationis naturalis cauſa: Naturalis enim obligationis eam eſſe vim, ut a patre ſemel adquiſita non tantum in ejus perſona conſiſtat, ſed ut in ejus hereditate relicta, vel in eam reflexa, ipſis liberis, ideoque & ipſi Primo, pro ſua parte communicata cenſeatur: Juris diſpoſitione receptum eſſe, ut quæ diſſolvendæ naturalis obligationis cauſa ſoluta ſint, minime repetantur. Hujus exceptionis ſubſtantia, ex replicatione Secundi nunc ſequente colligitur: „ Hic obiter monebo, magnas controverſias, hujuſce *Naturalis obligationis* ratione, inter doctiſſimos interpretes motas fuiſſe. Alii filium patri naturaliter obligari poſſe, ajunt: alii negant, quod ſit una perſona cum patre: Alii peculiatum filium patri obligari poſſe naturaliter per alterum filium peculiatum negant, quod inde ſequatur, unum & eundem patrem ſibi pecuniam credere, & accipere: alii fieri poſſe ajunt, puta Accurſius inter veteres, & inter Neotericos Zaſius: Nec enim eſſe ἀδύνατον, ut unus & idem pater, diſtinctis filiorum peculiis uni per alterum obligetur, & unum per alterum ſibi obliget; ſibi, inquam, ac maxime quidem, ſi filiorum peculia ſepararit: Nihil impedire, quominus in una, & eadem perſona, unius ejusdemque rei ratione, actio & paſſio reperiatur; utque unus & idem pater unius filii miniſterio alterum ſibi obliget naturaliter: unum & eundem avum neptis ſuæ miniſterio, progenerum; pronepotis vero ſui, pronurum accipere: unum & eundem, uxorem pronepoti accipere, pronepotem autem eidem nepti matrimonio conjungere. vide *l.* 67. §. 1. *infr. de ritu nuptiarum:* Nullam conventionem eſſe, in qua quis ſeipſum voluntarie non obliget, ac alteri volens etiam non obligetur: Nihil obſtare, quominus deſtinatione patris diſtincta filiorum peculia, conventiones & obligationes juris naturæ mutuas admittant: perinde ac ſi a diverſis & extraneis hominibus contracta fuiſſent: utque ipſe pater in ſua perſona, inque filiorum diſtinctis peculiis hujusmodi conventiones ſervet, quas in aliorum perſonis admitteret: pacta juris naturæ talia eſſe, ut etiam inter parentes & liberos ſint ſervanda. Æquitatis eam eſſe vim & poteſtatem, ut ſolutius & ἐν πλάτει res ipſas conſideret, & ſic deſtinatione patris, diſtinctis filiorum peculiis in iis eundem naturaliter obligari permittat. Fictione juri non inimica, duos, ſi fas eſt dicere, homines in uno homine, ob diverſa filiorum ejus peculia conſiderari poſſe, licet ad eundem, eamque unum, dati & accepti jus integrum, brevi manu, redeat. Medii civilis interventu naturalem obligationem contrahi poſſe: Tribus locis hac in lege naturalis obligationis inter parentem & filios mentionem fieri, eamque a fratre fratri objici: fruſtra & male ſublatam, & remanere dici, niſi quædam extiterit: cum nec manere, nec tolli quidquam poſſit, niſi antea fuerit: Ad hæc, vel ipſo jure naſcendi, ac re ipſa, filium non eſſe eundem, qui ſit pater: patrem non eum eſſe, qui ſit filius: inde conſtare, identitatem perſonæ parentis ac filii, non tam naturalem eſſe, quam civilem, ac fictitiam. Et cum pater ac filius duo ita ſint, hujusmodi naſcendi legem nihil obſtare, quominus inter ipſos naturalis obligatio recte contrahatur: Duas enim reipſa perſonas eſſe, quarum una alteram obligare, altera obligari poſſit. Id etiam magis perſpici, quod alter alteri pietatem & alimenta debeat: Neminem debitorem eſſe, niſi vel jure naturæ, gentium, vel civili: Quod ſi receptum ſit, ut unus liberorum patri obligari poſſit, admittendum eſſe, ut reliqui liberi eidem obligari poſſint: Fratrem fratri mutuum dando, facto ipſo eum ſibi obligare, utcumque patri res credita acquiratur. Hinc ſequi, ut frater, qui mutuum accipit, patri obligetur, cum etiam nemo patri obligare poſſit, quin pariter obligetur. Sed hæc plus ſatis: nam ſi licet dicere, plus utilitatis eſſe puto, ſi, neglectis hujusmodi controverſiis, quæſiverimus potius, ecquid hodie filii parentibus adquirant, uſu reducto *l.* 6. *C. de bon. quæ lib.* Sed ad rem redeo.„ Secundus duo illa priora enunciata fratri Primo ultro concedit, ſaltem in his non diſputat: ſed interea, cumque hoc conſtare ait, fruſtra naturalem obligationem a Primo fratre ſibi objici, quæ ſit extincta, quæque ideo nullas vires habeat. Extinctam ex eo animadverti, quod ipſe Primus, non minus iſto ſemiſſe (contentioſo ſcilicet ac controverſo) ex peculio Secundi conſequutus ſit (his verbis innuens ſe una ſolutione ſatis liberatum eſſe). Hæc ſit replicatio Secundi, quam expreſſit Jaſon his verſibus, *Ad reliquam partem Mævio* (id eſt, Primo) *manet actio* (id eſt, obligatio) *ſalva: Sed perit obventu ſecti cum fratre peculii.* Quid hic Primus faciat, niſi forte reſpondeat, debiti præſtatione naturalem obligationem generaliter extingui, ſed in cauſa peculii, ac judicio familiæ erciſcundæ, præſertim inter fratres, jus quoddam eſſe ſingulare? Hæc ſit Primi duplicatio. Si pater (inquit Secundus) mihi duodecim vel aſſem crediſſet, peculiumque aſſe conſtans mihi prælegaſſet, ex eo prælegato atque aſſe ſemiſſem, ut heres patris creditoris mei, dividi tibi poſtulaſſes (hinc conſtat, legato peculio a patre non cenſeri liberationem filio legatam). Quod ſi tui ſemiſſis conſervandi cauſa, tibi de meo peculio ſatisfieri poſtulaſſes, æquum quoque nunc eadem ratione fuerit, ut idem ſemis peculii mei a te perceptus, extinguat in hac ſpecie naturalem obligationem, quam tu mihi paulo ante opponebas. Quorſum enim ex peculio meo ſemiſſem poſtulaſſes, niſi ut aliquam obligationem extinguereres? Præterea, ſi extraneo quid debuiſſem (res ita habet, filiumfamilias peculiatum, patre mortuo, a creditoribus peculii nomine conveniri, *l.* 18. §. 5. *ſupr. familiæ erciſcundæ.* & iiſdem condemnari poſſe, *l.* 13. *C. famil.* condemnatum actiones ſibi cedi a creditoribus recte poſtulare, *dict. l.* 18. ut a coheredibus tantum judicio familiæ erciſcundæ recuperet, quantum creditores ab iis actione de peculio fuiſſent conſecuti, *ut hac l.* i. e. tantam quantitatem, in quantam creditoribus condemnatus fuerit, *dict. l.* 13.) & a me poſt mortem patris exactum eſſet, tantum judicio familiæ erciſcundæ a te coherede meo recepturus fuiſſem, quantum a me creditor actione de peculio conſequi potuiſſet. Unde conſtat mutuum a filiofamilias peculiato contractum ex ejus peculio ſolvendum eſſe: Atque ita ejus perceptione obligationem filiifamilias extingui. Igitur cum ſemiſſem ex eo perceperis, ſequitur naturalem illam ac meam obligationem extinctam eſſe. Quod ſi iterum contendas, nihil ex ſuperioribus ſequi, quod nullus in hac ſpecie extraneus debitor reperiatur, hoc tamen honeſtatis & æquitatis ratione evincetur, me non deterioris conditionis adverſus fratrem eſſe oportere, quam adverſus extraneum. Extraneus ſi ageret, de peculio ſatisfieret. Ex peculio igitur, ſi experiri cœperis, tibi ſatisfieri neceſſe fuerit: Si extraneo ex peculio fuiſſet ſemel ſatisfactum, extincta ejus obligatio diceretur. Quinetiam & adverſus patrem, extraneus, imo, ipſe emancipatus, peculio tale mutuum imputaſſem. §. 1. & 2. *infr. eod.* Quod cum hic ſit, conſtat ſemiſſem alterum, de quo mota quæſtio eſt, apud te eſſe ex nulla obligatione, ne quidem naturali, cum ea ſit extincta, eumque tibi tanquam indebitum, a me juſte condici: Jaſon his id verſibus ſic expreſſit, *Namque profectitio ſic ſunt affixa peculio* (id eſt, peculio) *Jura,* (id eſt, onera) *quod id ſemper, velut agrum lepra, ſequatur.* Goth. Ad hanc legem vid. Zaſ. & Donell. 14. *comm.* 19. Charond. *veriſimil. lib.* 1. *cap.* 9. Belion. *ſupputat. lib.* 4. *cap.* 9. Anſ. 10 Quid? hæc lex num locum tantum habet in duobus fratribus? an etiam locum habitura eſt in pluribus? Bartolus & Angelus hic negant in pluribus locum habere. Quid, locumne habet in duobus ſervis unius & ejusdem domini? Baldus in *l. ult. C. quod cum eo.* ita putat: contrarium vero exiſtimat Jaſon, ex *l.* 1. *in fin. C. an ſervus ex ſuo facto.* 11 Mutuum frater in poteſtate, a fratre in poteſtate quoque poſito, mutuum, inquam, accipere poteſt. Atqui in poteſtate filius, nihil ſuum habere poſſe videtur? Imo poteſt, idque varie. Primum enim, peculium caſtrenſe vel quaſi caſtrenſe habere poteſt: quod ſi habeat, & uſumfructum, & dominium quoque habet, *l. ultim. C. de inofficioſo. l. advocati. C. de advocatis diverſ. jud. l.* 1. *& titul. de caſtrenſi peculio. infr.* Deinde peculium adventitium habere poteſt, hoc eſt, quod neque caſtrenſe, neque quaſi caſtrenſe, neque a patre profectum, ſed aliunde, *l. cum oportet.* 6. *C. de bonis, quæ liberis.* cujus proprietas veteri jure patris erat: hodie, nudus uſusfructus. *dict. l. cum oportet. l. placet.* 79. *infr. de adquir. vel omitt. hereditate.* Præterea profectitium peculium, hoc eſt, a patre acceptum, habere poteſt: Imo & pecuniam paternam. Hæc a rationibus patris ſeparata non eſt, peculium profectitium ſeparatum eſt. *l. peculium.* 39. *infr. de peculio.* In pecunia paterna patrem non obligat: in peculio obligare poteſt. *infr. de peculio.* unde publicatis bonis patris, ſeparatur peculium profectitium, tanquam filii fuerit. *l.* 3. §. *ſed utrum.* 4. *in fin. ſ. de minoribus.* 12 Frater mutuam pecuniam ex ſuo peculio profectitio (cujus dominium eſt patris) mutuans fratri, dominium transfert: id enim mutui naturæ eſt, *l.* 2. §. *appellata. ſupr. de reb. creditis.* Imo non transfert dominium in fratrem: aut certe momentarie tantum transfert: Nam qui eam pecuniam accipit frater, ſtatim adquirit patri. Quid, num dicemus hic pecuniam non peculii ſed ex peculio partam mutuo dari? An momentaneam illam dominii amiſſionem, & recuperationem, vi legis, non hominis fieri dicemus? An potius momentaria illa omnia a lege non negligi, quod ſecum trahant utilitatem ſuam, hoc eſt, jus pecuniæ ita acceptæ commodius adminiſtrandæ per unum filium, quam per alium? An vero momentariam illam translationem pecuniæ a ſeipſo in ſeipſum tolerari, cum expreſſe ita contrahatur, non tacite? An ejus dominium adquiri per accipientem, non per eum, qui mutuum dedit, ſi modo pater id habeat? An potius adquiri, ſi pecunia ipſa ab accipiente conſumpta? 13 Creditore debitori ſuccedente, vel e contra, obligatio ſimul & actio permiſcetur, *l. Uranius.* 71. *ſ. de fidejuſſoribus. l. debitori tuo.* 7. *C. de pactis.* Nam cum obligatio ſit vinculum, quo quis adſtringitur, *Inſt. de oblig.* conſtat, neminem ſeipſum ſibi recte obligare poſſe, ſive initium, ſive conſequentia omnia, ſeu poſtfacta ſpectemus, *l. pen. ſupr. de recept. qui arbitr.* ne idem inveniatur creditor & debitor. 14 *Non repetiturum* Hotom. reprehenſus a Roberto 1. *recept.* 30. & Cujac. 9. *ad Africanum.* 15 Obligatio naturalis non parit actionem, ſed reſtitutionem. *l. ſi pœna.* 19. *l. ſi non ſortem.* 26. *ſupr. eod.* 16 Peculium enim filii, patre mortuo, inter omnes liberos defuncti dividitur: & ſic, pro ea quantitate, qua peculium ad aliquem venit, pro eadem tranſit onus debitorum & creditorum: Tranſit autem, non pro quota hereditatis, ſed quatenus eſt peculium, & in eo differt utilitas ex peculio percepta, ab utilitate hereditatis. 17 Obligationem naturalem tantum inter patrem & filium eſſe hinc colligunt: civilem vero nullam recte contrahi putant, *l. interpoſitas.* 13. *C. de transact.* cum jure civili pater & filius ſint una & eadem perſona, *l. nam civium.* 4. *ſupr. de his, qui ſunt ſui. l. ult. C. de inſtitut.* ſed & hoc colligitur, Naturalem obligationem naſci inter fratres in eadem poteſtate exiſtentes, ſi inter ſe contraxerint. 18 Quid, quæ naturalis obligatio eſſe poteſt inter patrem & filium? Peculii ratione, patrem naturaliter obligat. Obligatio ita contracta, peculii onus eſt, peculium adficit: æs contractum a filio peculiato, ex eo ſolvendum eſt. 19 Peculium a patre acceptum, eo mortuo, fratribus conferendum, ſeu communicandum: quo nomine judicio familiæ erciſcundæ, qui peculium habet, conveniri poteſt, *l. certum eſt.* 13. *C. familiæ. l.* 12. *C. de collat.* 20 *l.* 12. *C. de collat.* Prælegato peculio uni liberorum omne peculium ejus eſt, non aliorum heredum. 21 *l.* 13. *C. familiæ.* Heres quidquid neceſſitate ſolvit, id judicio familiæ repetit a reliquis coheredibus. Hoc amplius notatur, Heredibus pluribus uni exiſtentibus quemque heredem pro ſua parte poſſe ſolvere, licet defunctus pro parte ſolvere non potuiſſet. *l.* 2. §. 1. *infr. de verb. oblig.* 22 Qui extraneus cum filio contrahit, filium ipſum in ſolidum obligatum habet, ac præterea patrem ipſum, non in ſolidum, ſed de peculio, *l. ſi quis cum filiofamilias.* 44. *infr. de peculio.* Ea ratione fit, ut filius ita peculiatus indemnis ſit ſervandus per heredes coheredis. 23 Retentio facilius re integra conceditur, quam actio poſt rem non integram. 24 Peculium dividi inter heredes poteſt, ut & quævis alia res hereditaria. *l. filiæ licet.* 12. *C. de collat. l. certum. C. familiæ.* 25 Heres unus damnatus aliquid ex ipſa hereditate ſolvere tempore diviſionis, id ex ipſa hereditate deducere non poteſt, ſed a coheredibus indemnitatem tantum exigere. vide Jaſonem *hic.* 26 Qui quem adverſus extraneum defendere & indemnem præſtare debet, eum multo magis a ſe indemnem præſtare debet, *l. venditrici.* 3. *C. de reb. alienis non alien.* Nam qui defendere debet, impugnare non debet. 27 Mutuum filio peculiato pater dare poteſt, atque ita ſibi filium obligare naturaliter. 28 Mutuum, quod quis a patre filiusfamilias accipit, ſi id emancipatus ſolverit, repetet, ſi peculium apud patrem remanſit: ſi nihil peculii apud patrem remanſit, non repetet, *ut hic.* Cur non repetet? quia ſemel naturali jure patri debuit, id debitum nulla peculii redditione ſuſtulit, ſi peculium Pater occupaſſet; naturale & id debitum ſuſtuliſſet. Cum igitur in hac ſpecie filius patri ſolvit, quod ex naturali obligatione debuit, non repetet, *ut hic. ibi, ſi nihil ex peculio.* Poſſis quærere, quo jure conſtet obligationem illam naturalem manere inter patrem & filium poſt ipſius filii emancipationem? manere hinc conſtat, quod filio emancipato, occupans ejus peculium pater, creditoribus filii agentibus teneatur intra annum. *infr. quando actio de peculio eſt annalis.* quod ea actione pater mihi deducere poſſet, quod mihi filius debuit, *ut hic in fine.* 29 Si pater filio peculiato, *ut hic.* & e contra, mutuum crediderit, contrahitur inter eos naturalis obligatio, quæ etiam poſt emancipationem filii durat, ſi nihil apud patrem ex peculio remanſerit. §. *prox. infr. eod.* 30 Mutuum, quod pater a filiofamilias ſuo accepit, ſi id emancipato ſolverit, non repetit. Goth. Vide Anton. Merend. Controv. *lib.* 1. *cap.* 26. Anſ.

dem

dem emancipato solverit, non repetet: nam hic quoque manere naturalem [1] obligationem, eodem argumento probatur: Quod si extraneus intra annum de peculio agat, etiam quod pater ei debuisset, computetur. Eademque erunt & si extraneus heres exheredato filio solverit id, quod ei pater debuisset. §. 3. Legati [2] satis accepi [3], & cum fidejussor mihi solvisset, apparuit, indebitum fuisse legatum: Posse eum repetere existimavit.

De cautione omissa.

39. MARCIANUS lib. 8. Institutionum.

SI quis [4], cum a fideicommissario sibi cavere poterat, non caverit [5], quasi indebitum [6] plus debito eum solutum repetere posse, Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

De exceptione perpetua. 1. De impensis deducendis. 2. De operis liberti.

40. IDEM lib. 3. Regularum.

QUi *exceptionem* [7] *perpetuam* [8] *habet, solutum per errorem repetere potest* [9]. Sed hoc non est perpetuum: nam si quidem ejus [10] causa exceptio datur cum quo agitur, solutum repetere potest; ut accidit in Senatusconsulto [11] de intercessionibus [12]: ubi [13] vero in odium ejus cui debetur, exceptio datur, perperam solutum non repetitur; veluti si filiusfam. contra Macedonianum mutuam pecuniam acceperit, & paterfamilias factus solverit, non repetit. §. 1. Si pars domus, quæ in diem per fideicommissum relicta est, arserit ante diem fideicommissi cedentem, & eam heres sua impensa refecerit, deducendam esse impensam ex fideicommisso constat: & si [14] sine deductione domum tradiderit, posse incerti [15] condici [16], quasi plus debito dederit. §. 2. Si pactus fuerit patronus cum liberto, *ne operæ ab eo petantur*, quidquid postea solutum [17] fuerit a liberto, repeti potest [18].

De pupillo.

41. NERATIUS lib. 6. Membranarum.

QUod pupillus [19] sine tutoris autoritate stipulanti promiserit [20], solverit, repetitio est: quia [21] nec natura debet [22].

De pœnis.

42. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

POenæ [23] non solent repeti, cum depensæ sunt [24].

De exceptione jurisjurandi.

43. PAULUS lib. 3. ad Plautium.

SI [25] quis jurasset *se dare non oportere*, ab omni contentione discedetur [26]: atque ita solutam pecuniam repeti posse dicendum est.

De eo, qui suum recepit.

44. IDEM lib. 14. ad Plautium.

REpetitio nulla est ab eo, qui suum [27] recepit, tametsi ab alio [28], quam vero debitore, solutum est.

De eo, quod debetur venditori hereditatis.

45. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

SI is, qui hereditatem vendidit, & emptori tradidit, id, quod sibi mortuus debuerat [29], non retinuit, repetere poterit [30]: quia plus debito solutum per condictionem recte recipietur.

De eo, qui legata solvit nomine heredis.

46. IDEM lib. 4. ex Plautio.

QUi heredis nomine legata non debita ex nummis ipsius heredis solvit, ipse quidem repetere non potest [31], sed si ignorante herede nummos ejus tradidit, dominus [ait] eos recte vindicabit. † Eadem causa rerum corporalium est [32].

Si fidejussor indebitum solverit.

47. CELSUS lib. 6. Digestorum.

INdebitam pecuniam per errorem promisisti; eam, qui pro te fidejusserat, solvit: Ego existimo, si nomine tuo solverit fidejussor, te fidejussori, stipulatorem tibi obligatum fore, nec exspectandum est [33], ut ratum habeas: quoniam [34] potes videri idipsum mandasse, ut tuo nomine solveretur: sin autem fidejussor suo nomine solverit quod non debebat, ipsum a stipulatore repetere posse: quoniam indebitam jure gentium pecuniam solvit: quo minus autem consequi poterit ab eo, cui solvit, a te mandati judicio consecuturum; si modo per ignorantiam petentem exceptione non summoverit.

De eo, quod sub conditione vel sub die incerto debetur.

48. IDEM lib. 6. [35] Digestorum.

QUi promisit, *si aliquid a se factum sit*, vel [36], *cum aliquid factum sit, dare se decem*, si prius [37], quam id factum fuerit, quod promisit, dederit, non videbitur fecisse, quod promisit: atque ideo repetere potest [38].

Quibus condicitur.

49. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

HIs solis pecunia condicitur, quibus quoquo [39] modo soluta est [40]; non quibus proficit [41].

De eo, qui sciens solvit.

50. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mucium.

QUod quis sciens [42] indebitum dedit hac mente [43], ut postea repeteret, repetere non potest.

De his, quæ retineri, non peti possunt.

51. IDEM lib. 6. ad Quintum Mucium.

EX quibus causis retentionem [44] quidem habemus, petitionem autem non habemus, ea, si solverimus [45], repetere non possumus.

Quid intersit inter datum ob causam, & datum ob rem.

52. IDEM lib. 27. ad Quintum Mucium.

DAmus [46] aut ob causam, aut ob rem. † Ob causam præteritam: veluti cum ideo do; *quod* [47] *aliquid a te consecutus sum*, vel *quia aliquid a te factum est*; ut etiam si falsa causa sit, repetitio ejus pecuniæ non sit. † Ob rem vero datur, *ut aliquid sequatur*: quo non sequente [48], repetitio competit.

De conditione libertatis legatæ.

53. PROCULUS lib. 7. Epistolarum.

DOminus testamento servo suo libertatem dedit, *si decem det* [49]; servo ignorante id testamentum non valere, data sunt mihi decem [50]; Quæritur, quis repetere potest? Proculus respondit: Si ipse servus peculiares [51] nummos dedit, cum ei a domino id permissum non [52] esset, manent nummi domini, eosque non per condictionem, sed in rem actione petere debet: si autem alius rogatu servi suos nummos dedit, facti sunt mei, eosque dominus servi, cujus nomine dati sunt, per condictionem petere potest. Sed tam benignius, quam utilius [53] est, recta [54] via [55] ipsum, qui nummos dedit, suum recipere.

Quibus ex causis condictio competit.

54. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

EX his omnibus [56] causis, quæ jure non valuerunt [57], vel [58] non habuerunt effectum, secuta per errorem solutione, condictioni locus erit.

Si prædoni solutum sit.

55. IDEM lib. 6. Quæstionum.

SI urbana prædia locaverit prædo, quod mercedis [59] nomine ceperit, ab eo qui solvit, non repetetur [60]: sed domino erit obligatus. † Idemque juris erit in vecturis navium, quas ipse locaverit, aut exercuerit: Item mercedibus servorum, quorum operæ per [61] ipsum fuerint locatæ: nam si servus non locatus, mercedem, ut domino, prædoni retulit, non fiet accipientis pecunia: quod si vecturas navium, quas dominus locaverat, item pensiones insularum acceperit, ob indebitum ei tenebitur, qui non est liberatus solvendo. Quod ergo

1 Pater filio naturaliter obligatur ex mutuo. 2 Id est, mihi satisdatum fuit ab herede legati nomine. *l.* 8. §. 4. ℥. *qui satisdare.* 3 Fidejussori indebitum suo nomine solventi competit repetitio. *l. indebitam.* 47. *infr. eod.* 4 *Sub.* heres. 5 Id est, non consecutus est cautionem: unde notant, solventem non recepta cautione, solutum repetere. 6 Cautio omissa, seu non petita per errorem, condici potest. *l.* 3. §. 5. §. *ult. infr. si cui plus, quam.* 7 Vide hic Albericum. 8 Aut quasi perpetuam, ut infra dicetur. 9 *l.* 26. §. 3. *supr. eod. l.* 54. *infr. eod. l.* 34. *in fin.* ℥. *de solutionib.* 10 Velleiani exceptio inducta est ejus causa, cum quo agitur, hoc est, mulieris, seu mulierum gratia: Macedoniani vero ejus causa, qui agit, hoc est, fœneratoris. 11 De quo dixi *l.* 10. *C. & l.* 15. ℥. *ad SC. Velleianum.* 12 Mulierum sc. seu Velleiano: hinc collige, Senatusconsultum Velleianum constitutum esse favore ejus personæ, cum qua agitur, *ut hic.* Macedonianum vero in odium ejus, qui agit. *infr. eod.* priori casu, solutum repetitur: Altero, non repetitur, *ut hic. & l.* 19. *in princ. supr. eod. l.* 9. §. *pen. & ult.* ℥. *de SC. Macedon.* 13 Præsumimus quid odio singulariter inductum esse, quoties dolo alicui lex occurrit: Contra, favore inductum præsumimus, quoties aliquid lex constituit, mota imbecillitate ejus, cui fit concessio. 14 Omissa deductio impensarum condici potest. 15 Id est, possessio condicitur. adde *l.* 21. ℥. *ad SC. Trebell.* condictione incerti repetit heres, quod retinere potuit. 16 Imo non condicetur. *l.* 33. ℥. *eod.* 17 Facti jurisque ignorantia. *l.* 5. *in fin. C. de pactis.* 18 *l.* 32. §. 1. *supr. eod.* 19 Infantiæ proximus. 20 Ne quidem naturaliter in eo se obligaverit: ideoque quod ex ea causa solverit, recte condicet. 21 *l.* 1. §. 2. *infr. de constituta. l.* 59. *infr. de obligationibus.* 22 Imo, natura debet. *l.* 21. ℥. *ad l. Falcidiam.* 23 Pœna depensa non repetitur. *Synops. Basil.* 52. *tit.* 3. *ex lib.* 24. *tit.* 6. *cap.* 37. *l.* 35. ℥. *eod.* 24 *l.* 46. *infr. de regul. jur.* vide Cujac. 8 *observ.* 39. *l.* 22. *infr. de pignorat.* 25 Qui juravit se non debere, si jam solvit, repetit. *Synopsis, ibid.* Quid ita? Juramenti vis hæc est, ut qua in re juratum sit, ea parte naturalem obligationem tollat. Igitur, si quid inde, hoc est, a præstito jurejurando solutum erit, indebitum fuerit, ut indebitum merito condicetur. 26 *l.* 3. §. 2. ℥. *de jurejurand.* 27 An rem propriam, ut Stella sentit? An suum debitum, ut Albericus & Zasius, *tract. adversus Stellam. &* 1. *Antinom.* 14. *l.* 5. §. 5. *infr. de doli mal. & met. except. l.* 21. ℥. *de donat.* 28 Imo si ab eo repetit, condicet. *l.* 19. §. 1. *supr. eod.* vide Zasium *in tractatu adversus Stellam.* Goth. Videtur obstare *l.* 19. §. 1. *h. t.* conciliat Del Rio. *h. l.* Zas. *part.* 1. *antinomiar. num.* 14. Charond. *verisimil. lib.* 2. *cap.* 15. Cujac. *lib.* 8. *obs.* 9. Ans. 29 Venditor hereditatis si sibi debitum (etiam naturaliter, ut notat Bartolus, *argum. l. Stichum.* 95. §. 2. *vers. aliquando infr. de solutionib.*) non retinuit, id ab emptore potest petere. 30 *l.* 2. §. *pen. & ult. infr. de hered. vel act. vend.* 31 Quod quis meo nomine, sciente me indebitum solvit, condico, quod ignorante, vindico. priori casu dominium, altero non transfertur. 32 Res corporales a nummis (quorum superius mentionem fecit) distinguere hic videtur. Nummos autem esse rem incorporalem ex eo constat, quod is, qui nummos debeat, quantitatem debeat, non corpora. adde *l.* 94. *infr. de soluto.* 33 Ratihabitio in his, quæ vi expressi vel taciti mandati gesta sunt, non exigitur. *Jason.* 34 Mandatum habens, ut se obliget, is etiam habere mandatum, ut solvat, intelligitur. *Bald.* 35 *lib.* 26. Petr. Fabr. apud Cujac. *l.* 38. *infr. de verbor. oblig.* 36 Dictiones *Si & Cum* faciunt conditionem. *Jason.* obstat *l.* 100. *in fin. infr. de verb. oblig.* 37 vid. *l.* 38. §. 16. *infr. de verb. oblig.* 38 Incertum in diem, quod promissum est, ante diem tuto vel irrevocabiliter non solvitur: potest enim condici, quia debitum iri non est certum. *l.* 56. ℥. *eod.* 39 vide *l.* 75. *in fin. infr. de verb. oblig.* 40 Condictio indebiti est personalis, non in rem scripta. Oritur enim ex quasi contractu. 41 *l.* 44. ℥. *eod.* vid. *l.* 13. *C. de oblig. & act.* 42 *l.* 9. *C. h. t.* 43 *l.* 7. *C. de condict. ob caus.* Solvens scienter indebitum non repetit, etiamsi animum repetendi habuerit. Unde notant, propositum seu intentionem animi intrinsecam, repetitionem non inducere: facit *l. si repetendi.* 7. *C. de condict. ob caus.* 44 Facti, non juris: nam ex quibus causis retentionem ipso jure habemus, petitionem non habemus, ea, si solverimus, certi condictio est. *l.* 30. *infr. de act. empt. l.* 5. §. *penult.* ℥. *de impens.* Cujac. *Instit. de rer. div.* 45 Per errorem scilicet. 46 *Causa*, præteritum & præsens: *Res*, futurum respicit. vide Bartolum in *l. demonstratio falsa.* 17. *infr. de conditionib. & demonstrat.* Ex hac differentia causæ & rei nascitur condictionis indebiti & ob rem quoque dissimilitudo. Indebiti condictio datur ob causam præteritam: ob rem vero datur ex causa futura. 47 *l.* 65. §. 2. ℥. *eod.* 48 *l.* 1. §. *pen.* ℥. *de condict. ob turp.* 49 Tertio cuidam, non heredi. 50 Ea repeti possunt. *l.* 54. *infr. eod.* 51 Peculiares nummos, si conditionis libertatis testamento sibi relictæ adimplendæ causa servus extraneo dederit, heres eos vindicabit: sin vero extraneus suos nummos, rogatus ab ipso servo, extraneo dedit, servi quidem ipsius dominus jure stricto: extraneus ipse, ex æquo & bono eos nummos repetet. 52 Cur hic dicimus servo non fuisse permissum conditionis implendæ causa nummos peculiares solvere? An quia testamentum in hac facti specie non valuit, *Ibi testamentum non valere.* ℥. *eod.* ut putat Baldus? An potius, quod nulla ejusce rei facta mentio est, ut Jason refert? 53 Ex æquo & bono. 54 Circuitus vitandi sunt, æquo & bono id nobis ita præscribente. adde *l. si ita.* 37. *infr. de statuliber. l.* 4. §. 6. *C. de arbitris. l. ult. C. de adopt. l.* 1. §. 3. ℥. *si pars hereditatis petatur. l.* 15. *supr. si certum.* 55 Ut vitentur circuitus, Jas. *arg. Nov.* 39. *in pr.* 56 Junge *l.* 27. ℥. *de obligat.* 57 *l.* 40. *in pr. l.* 53. ℥. *eod.* 58 Paria sunt jure nullum, & inefficax, *ut hic.* unde dicitur, obligationi, quæ nulla sit, pignus accedere non posse. *Gloss. l.* 2. *supr. de condict. ob turpem.* vide Jas. *in l. ult.* ℥. *de offic. ejus, cui mandata est jurisdict.* 59 Furtum facit prædo, hoc etiam ipso, quod fructus & mercedes rei alienæ percipit. 60 Solutum prædoni ex ejus contractu, liberat solventem bona fide, nec repetitur ut indebitum, *l.* 68. ℥. *de solution.* nec solvens convenietur a domino, quia cum eo nullum contractum habuit. vide quæ notavi ad *l.* 3. *infr. de Senatusc. Macedon.* 61 Solutæ mercedes & vecturæ prædoni, eidemque locatori rei alienæ, an conductorem solventem liberant? si conductor contraxit cum ipso prædone, eaque ex causa prædoni solvit, liberatur conductor, nisi sciens prædonem ei solverit. Sin vero, cum contraxisset seu conduxisset ab ipso domino ejusve servo, prædoni solvit, non liberatur. *facit l. filius.* 88. ℥. *de solutionibus.* Cur [illegible]? priore casu contraxit cum ipso prædone, licet in re aliena; suo ex contractu prædoni obligatus fuit, nec ipsi domino. adde *l. servus.* 33. ℥. *depositi. l. commodare.* 15. [illegible] *seq.* ℥. *commodati. l. si pignore.* 22. §. *si prædo.* 2. ℥. *de pignoratitia. l.* 1. §. *si rem.* 32. ℥. *depositi.*

dici solet, *prædoni fructus posse condici*, tunc locum habet, cum domini fructus fuerunt.

Si incertum sit, temporaria sit an perpetua exceptio.

56. IDEM lib. 8. Quæstionum.

SUfficit ad causam indebiti, incertum [1] esse [2], temporaria sit an perpetua exceptionis defensio [3]: nam si quis, *ne conveniatur, donec* [4] *Titius Consul fiat*, paciscatur [5], quia potest Titio decedente [6] perpetua [7] fieri exceptio, quæ ad tempus est, Titio Consulatum ineunte, summa ratione dicetur [8], quod interim solvitur, repeti: ut [9] enim pactum [10], quod in tempus certum collatum est, non magis inducit condictionem, quam si ex [11] die debitor solvit, ita [12] prorsum defensio [13] juris, quæ causam incertam habet, condictionis instar obtinet.

De tutore, de procuratore.

57. IDEM lib. 3. Responsorum.

CUm indebitum [14] impuberis nomine tutor numeravit, impuberis [15] condictio est. §. 1. Creditor, ut procuratori suo debitum redderetur, mandavit: Majore [16] pecunia soluta, procurator indebiti [17] causa convenietur: quod si nominatim, ut major pecunia solveretur, delegavit, indebiti eum eo (qui) delegavit, erit actio: quæ non [18] videtur perempta, si frustra cum procuratore lis fuerit instituta.

De conditione impossibili.

58. IDEM lib. 9. Responsorum.

SErvo manumisso fideicommissum ita reliquit, *si* [19] *ad libertatem ex testamento* [20] *pervenerit*; post acceptam [21] sine judice pecuniam, ingenuus [22] pronunciatus est: indebiti fideicommissi repetitio erit [23].

De fidejussore, & reo.

59. IDEM lib. 2. Definitionum.

SI fidejussor jure [24] liberatus, solverit errore pecuniam, repetenti non oberit: si vero reus promittendi, per errorem & ipse postea pecuniam solverit, non repetet: cum prior [25] solutio [26], quæ fuit irrita, naturale [27] vinculum non dissolvit, nec civile, si reus promittendi tenebatur.

Si debitor post litem contestatam solverit. 1. De debito pure, & sub conditione.

60. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

JUlianus [28] verum debitorem post litem contestatam, manente adhuc judicio, negabat solventem repetere posse: quia [29] nec absolutus, nec condemnatus repetere posset: licet enim absolutus sit, natura [30] tamen debitor permanet: similemque esse ei dicit, qui ita promisit [31], *sive navis ex Asia venerit, sive non venerit*: quia ex [32] una causa alterius solutionis origo proficiscitur. §. 1. Ubi autem quis, quod pure debet, [sub conditione] novandi animo promisit, plerique putant, pendente novatione solutum repetere posse: quia, ex qua obligatione solvat, adhuc incertum sit: idemque esse, etiam si diversas personas ponas eandem pecuniam pure, & sub conditione, novandi animo promisisse: sed hoc dissimile est: in stipulatione enim pura & conditionali, eundem debiturum certum est.

De tutore, qui plus solvit, deinde pupillum abstinuit.

61. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

TUtores pupilli quibusdam creditoribus patris ex patrimonio pater. no solverunt: sed postea, non sufficientibus bonis, pupillum abstinuerunt [33]: Quæritur, an quod amplius creditoribus per tutores pupilli solutum est, vel totum quod acceperunt, restituere debeant? Respondi, si nihil dolo factum esset, tutori quidem vel pupillo non deberi: creditoribus autem [34] aliis in id, quod amplius sui debiti solutum est, teneri.

De fideicommisso in stipulationem deducto.

62. MÆCIANUS lib. 4. Fideicommissorum.

FIdeicommissum in stipulatione [35] deductum [36], tametsi non debitum fuisset [37], quia [38] tamen a sciente [39], fidei [40] explendæ [41] causa promissum esset, debetur.

Si hominem debens, statuliberum dederit.

63. GAJUS lib. singulari de casibus.

NEratius casum refert, ut quis id, quod solverit, repetere non possit: quasi debitum dederit, nec tamen liberetur: velut, si is, qui cum certum hominem deberet, statuliberum [42] dederit: nam, ideo [43] eum non [44] liberari, quod non [45] in [46] plenum stipulatoris hominem fecerit; nec tamen repetere eum posse, quod debitum dederit.

De naturali obligatione.

64. TRYPHONINUS lib. 7. Disputationum.

SI quod dominus servo debuit, manumisso solvit, quamvis existimans ei [se] aliqua teneri actione, tamen repetere non poterit: quia naturale [47] adgnovit debitum: ut [48] enim libertas [49] naturali jure continetur, & dominatio [50] ex gentium jure introducta est [51], ita debiti vel non debiti ratio in condictione naturaliter intelligenda est.

In quibus causis de repetitione quæritur. 1. *De dato ob transactionem,* 2. *Ob causam,* 3. *Propter conditionem,* 4. *Ob rem.* 5. *De accessionibus.* 6. *De frumento.* 7. *De habitatione.* 8. *De servo manumisso ab eo, cui indebite solutum est.* 9. *Quid sit* indebitum.

65. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

IN summa [52], ut generaliter de repetitione tractemus, sciendum est dari, *aut* [53] *ob transactionem* [54], *aut ob causam* [55], *aut propter conditionem* [56], *aut ob rem* [57], *aut indebitum* [58]: in quibus omnibus quæritur de repetitione. §. 1. Et quidem quod transactionis nomine datur, licet res [59] nulla media fuerit, non repetitur [60]: nam si [61] lis fuit, hoc ipsum, quod a lite disceditur, causa videtur esse. Sin [62] autem evidens calumnia [63] detegitur, & transactio [64] imperfecta est, repetitio [65] dabitur. §. 2. Id quoque, quod ob causam datur, puta quod negotia mea adjuta ab eo putavi, licet non sit fa-

1 Dubia & incerta exceptio soluti condictionem parit. 2 vide quæ notavi ad *l.* 48. *supr. eod.* 3 *Subaudi*, cujus eventus vinculum naturale dissolvit. 4 *Donec* particula an & quomodo inducat conditionem, & suspendat, vide *hic* apud Jason. 5 Hæc dictio conditionem facit. vide Jas. *hic.* 6 *Subaudi*, ante consulatum. 7 Dubia & incerta (ut sunt dispositiones, dignitates, honores & similia) præsumuntur esse peremptoria, & perpetua. 8 In re dubia magis favendum repetitioni, quam adventitio lucro. *Jas.* & causæ magis impedienti. *Bart. l. non debet.* 41. §. *in re obscura.* 1. ff. *de reg. jur.* 9 Similitudo a contrariis, ut quemadmodum dies certus in obligatione contrahenda & dissolvenda repetitionem non parit, ita & incertus. 10 *Subaudi*, de non petendo: ut hinc colligatur, diem incertum in contractibus, ut in ultimis voluntatibus pro conditione haberi. *l. dies incertus.* 75. ff. *de condit. & demonstrat.* 11 *Al.* Ex ea die. 12 Hinc Jason colligit ea, quæ fine, effectu & forma conveniunt & differunt, simpliciter convenire vel differre. 13 Id est, exceptio. 14 vide *l.* 13. §. 2. ff. *de administ. & peric. tutor.* 15 In hac igitur specie tutor solvit, impubes condicit. 16 Indebitum solutum procuratori non habenti mandatum, repetitur ab ipso procuratore, non a domino. 17 vide *l.* 6. §. 1. ff. *eod.* 18 In electione personarum conveniendarum non nocet mala actio: secus in electione remediorum vel actionum. Jas. *l. quod in heredo.* 9. §. *eligere.* 1. ff. *de tributor.* vel ita, male instituta adversus unum actio, non efficit, ut ne adversus verum debitorem agi possit. 19 Conditio, quæ possibilis visa est testatori, impossibilis tamen erat, pro possibili habetur, & vitiat dispositionem, seu legatum, *ut hic.* secus si putaret testator possibilem, cum impossibilis esset. hoc enim casu, vitiatur dispositio legati, non legatum. *l.* 3. ff. *de cond. & demonstr.* §. 10. *Inst. de heredit. inst.* Quid, si τῷ ἴσῳ, seu per id, quod tantundem valeat vel efficiat, impleri possit ea conditio? ut *l.* [illegible] 84. §. *si ita.* ff. *de leg.* 1. Quid, si hinc honestum & licitum conditioni adjecit testator? ut *l. legatum civitati* 16. *infr. de usufruct. legato* Quid si post impossibilem scivit, & tamen eam tacitis codicillis confirmavit, ut post Angel & Aretinum tenet Jason? Quid si incertus fuit impossibilem esse eam conditionem? ut Bartolus notat in *l. ab omnibus* 104. §. *in testam. infr. de legat.* 1. (a quo Raphaël dissentit.) Quid si de libertate? ut *l. cum tale.* 72. §. *falsam.* ff. *de condit. & demonst. l. Stichus.* 24. *infr. de statulib.* Quid, si de pia causa agatur? *arg. l.* 1 *in fin. C. de commun. servo.* Aliud esse dicitur. *Goth.* Intellectum hujus l. vid. apud Zarmient. *lib.* 2. *cap.* 1. & 2. & quando impossibilis conditio vitiet dispositionem, Goedd. *de contrah. stipul cap.* 8. *num.* 191. Ans. 20 *Subaudi*, in quo relictum erat fideicommissum. 21 *Subaudi*, ab herede 22 Ingenuus legatum non capit, quod ei, ut liberto relictum est: & si ceperit, tenetur condictione indebiti. 23 Cur erit? nempe quod testatoris verba interpretari nos oporteat ex ejusdem testatoris sententia & opinione. *l. quo loco.* 20. §. 1. *infr. de hered. inst.* Unde notant testimonia inter se contraria, una parte sustineri posse: si una parte, id quod verum sit, [illegible]: altera vero id, quod in opinione. *Goth.* Quia hic non est conditio impossibilis, & quæ natura existere non possit: cujus demum nulla in testamentis habetur ratio, *l.* 3. *de condit. & demonstr.* v. Emanuelem Costam *lib.* 1. *selectior. c.* 9. Gilbert. Regium *lib.* 1. ἐναντιοφανῶν *c.* 6. Mod 24 Non acceptilatione, non in rem pacto, sed in personam. Accurs *l.* 32. §. 1. ff. *eod.* alias liberatur reus. *l.* 13. §. 7. ff. *de acceptilat* 25 Quod fidejussor solvit jure liberatus, id ipse condicere potest. Quod reus promittendi principalis post eidem creditori solvit, non potest At solutio facta jam erat creditori per fidejussorem? facta quidem, sed contra jus, unde irrita Solutio autem irrita fidejussoris, nullam dissolvit rei principalis obligationem: Nullam, hoc est, neque naturalem, neque civilem Natura debuit, qui accepit, civili jure debuit, quia stipulanti promisit. 26 Pacto liberati fidejussoris per errorem solutio, rei principalis debito non est imputanda. 27 Stipulationi inesse vinculum etiam naturale hinc colligitur, seu ex stipulatione etiam oriri naturalem obligationem, licet stipulatio sit juris civilis. §. *de constituta.* 9. *Inst. de actionibus.* hoc ideo, quod stipulatio sine consensu fieri non possit, & quæ consensu perficiuntur, ea juris sint gentium & naturæ. *l.* 1. ff. *de pactis.* 28 Diffuse hanc legem interpretantur Bart. Albericus & Jas. vide etiam ad hanc legem Antonium Fabrum 4. *conjectur. ult.* 29 Quod lite contestata, & adhuc manente judicio, verus debitor solvit, repetere non potest: quia sive absolutus sive condemnatus solverit, repetere non possit. At iniquum dixeris eum, qui sententia judicis absolutus solverit, solutum repetere non posse: iniquum non est: cum id, quod natura (hic enim agitur de vero debitore, *ibi, verum debitorem.* ff. *eod.*) debuit, solverit. At sententia judicis absolutus fuit? sententia, qua verus debitor absolvitur, naturalem obligationem non tollit. *arg. l.* 1. *C. de legib. l. placuit. C. de judiciis. l.* 1. *infr. si is qui testamento.* Solutum non repetitur, quod vel sola natura debitum fuit, licet jure civili indebitum. Id ut melius intelligamus, jungendus est superiori is, qui ita promisit: Centum dabo, sive navis ex Asia venerit, sive non venerit, *vers. similemque.* promissio hæc duabus conditionibus contrariis constat. Quod ita promittitur, pure debetur, ut si solvatur, repeti non possit. *l. necessario.* §. 1. ff. *de periculo & commodo rei vendita.* ex una causa alterius solutionis origo proficiscitur, *ut hic.* hoc est, quod ex una earum solutum ante diem dicetur, ex altera recte solutum intelligetur: si ex priore perperam solutum dixeris, ex posteriore non inutiliter solutum dixeris: quod ex una deficit, ex altera suppletur. Utravis causa solutum fuerit, si non ex hac substitet solutio, ex illa recte substiterit. 30 Civilis tolli per se sola potest, manente naturali, *ut hic.* & naturalis, manente sola civili, veluti pacto de non petendo. Duplex itaque civilis obligatio, ut & naturalis. Naturalis civilis, quæ actionem parit: & naturalis, quæ inhibet repetitionem. Cujac. *ad l.* 127. *infr. de verb. oblig.* 31 An idem in testamentis? non idem. *Goff. d.* §. 1. Jason *hic. num.* 4. & 27. 32 Hæc verba paulo ante interpretatus sum. 33 vide *C. si minor ab hered* 34 Non solum ipsi solventi (puta tutori ejusque pupillo) datur indebiti condictio, sed & iis, ad quos ex postfacto (ut sunt etiam creditores patris pupilli) negotium cœpit pertinere. *Jas.* facit *l.* 5. ff. *eod.* 35 Stipulationi inesse etiam naturalem obligationem hinc colligitur. 36 Potest enim deduci in stipulationem. *arg. l.* 23. *C. de fideicommiss.* 37 *Subaudi* cum effectu. 38 Debitum natura a sciente promissum vel solutum debetur, & non repetitur. 39 *l.* 21. §. 1. ff *de inofficioso.* 40 *l.* 5. § 15 ff. *de donat. inter virum.* 41 Fidem bonam qui agnoscit, licet non sit obligatus, non repetit: sed & hoc additur, Æquum esse bonam fidem etiam præstare in iis, ad quæ præstanda jure stricto non sis obligatus. Inde fieri, ut ex æquo bono, ex nudo pacto obligatio & actio oriatur, licet aliud sit stricto jure. *l. juris gentium.* 7. § *sed cum nulla.* ff. *de pactis.* 42 *l.* 72. §. *pen. & ult. infr. de solut.* 43 Species non integræ solutio liberationem non inducit. 44 Imo liberatur. *l.* 92. *in fin.* ff. *de solutionibus.* 45 Quid ita? qui dat statuliberum hominem, eum non in plenum facit accipientis, quia statuliber eveniente conditione libertatis, libertatem adipiscitur. vide *l.* 5. *l.* 25. *l.* 33. ff. *de statulib.* 46 In plenum alicujus hominem facere, est totum facere alterius. 47 Dominus obligatur servo naturaliter: eaque obligatio sequitur servum etiam manumissum. *Jas.* 48 Servo natura obligatur dominus: jure gentium, neque obligari neque debere potest, nec civili. vide Senec. 2. *de beneficiis.* 19. 49 Libertas a natura cuique est: unde Natura omnes liberi sumus. *l.* 4. ff. *de just. & jure. l.* 4. *supr. de statu hom. pr. Inst. de libertinis.* Natura omnes æquales sunt. *l. quod attinet.* 32. ff. *de reg. jur.* Varro apud Nonium, *Natura, humana omnia sunt paria.* Natura est omnibus communis: & ideo parricidii tenetur, qui parentes naturales, seu servos occidit, ac si legitimos occidisset. *l.* 12 § 3. ff. *de accusation.* 50 Dominatio, κυριότης, dominica potestas, vel domino subjici, quod est δυλεία, servitus, jus servitutis. 51 Libertas ut jure naturali continetur, & servitus jure gentium (quod & ipsum naturale est;) ita & in condictionum quæstione, debitum & indebitum naturaliter accipitur, id est, jure gentium, non civiliter: & indebitum quidem natura condicitur: debitum natura non condicitur. Cujac. ad *tit. de jure personarum.* 52 In summa, seu qui summarie dicit, an dicere jussus est, omnia membra, omnes præcipuas partes complecti, nullas demque id genus omittere debet. 53 Transactionis, causæ, conditionis, rei, sive litis & indebiti differentia. 54 §. 1. *infr. eod.* 55 § 2. *infr eod.* 56 § 3. *infr. eod.* 57 §. 4. *infr. eod.* 58 § 8 *inf. eod.* quia debitum putavi, debitum tamen non fuit 59 *Res*, id est, lis: hinc apparet verbum transactionis hic improprie sumi: est enim transactio rei litigiosæ. *l.* 1. *supr. de transact* Alii, ut Accursius *res* vocabulo debitum hic intelligunt. Quin, ex hoc loco notant, beneficium *l.* 2. *C. de rescind. vendit.* in transactionis contractu non dari. de quo vide Socin. *reg.* 210. & 436. Goth. Adde Pinell. proximo catu v. *l.* 2. *C. h. t.* 61 Transactionis causa datum, ideo non repetitur, quod dari intelligatur ob causam veram: nempe ut a lite discedatur. 62 Transactio ipso jure nulla est, quæ evidenti adversarii calumnia interposita est, *ut hic.* secus si tacita calumnia intercessit, aut non ita evidens. *l. sub prætextu.* 19 *C. de transactionib* 63 Ambitio *l.* 12. *C. de transact.* 64 Transactio stricti quidem juris est, si tamen dolus transigentis evidens in ea fuerit, ipso jure nulla fuerit. 65 Et repetitio. *Hal.* alias quæri potest, quando transactio imperfecta dicatur.

ctum:

ctum: quia donari [1] volui, quamvis falſo [2] mihi perſuaſerim, repeti non poſſe. §. 3. Sed agere per condictionem propter conditionem legati vel hereditatis [3], ſive non ſit mihi legatum, ſive ademptum legatum, poſſum, ut repetam, quod dedi: quoniam [4] non contrahendi animo dederim: quia cauſa propter quam dedi, non eſt ſecuta. † Idem & ſi hereditatem adire nolui [5] vel non potui. Non idem poteſt dici, ſi ſervus meus ſub conditione heres inſtitutus ſit, & ego dedero; deinde manumiſſus adierit: nam hoc caſu ſecuta res eſt. §. 4. Quod ob rem [6] datur, ex bono & æquo habet repetitionem: veluti, ſi dem tibi, *ut aliquid facias* [7], nec feceris.

§. 5. Ei qui indebitum [8] repetit, & fructus [9] & partus reſtitui debent, deducta [10] impenſa. §. 6. In frumento indebito ſoluto & bonitas [11] eſt: &, ſi conſumpſit frumentum, pretium repetet.

§. 7. Sic, habitatione data [12], pecuniam condicam: non quidem quanti locare potuit, ſed quanti tu conducturus fuiſſes [13].

§. 8. Si ſervum indebitum tibi dedi, eumque manumiſiſti, ſi ſciens hoc feciſti, teneberis ad pretium ejus: ſi neſciens, non [14] teneberis: ſed propter operas ejus liberti, & ut hereditatem ejus reſtituas.

§. 9. *Indebitum* [15] eſt non tantum, quod omnino non debetur, ſed & quod alii debetur, ſi alii ſolvatur: aut ſi id, quod alius debebat, alius [16], quaſi ipſe debeat, ſolvat.

Ratio & effectus hujus condictionis.

66. PAPINIANUS lib. 8. Quæſtionum.

HÆc condictio [17] ex bono [18] & æquo [19] introducta, quod alterius apud alterum ſine cauſa deprehenditur, revocare conſuevit.

De conditione libertatis legatæ. 1. Si tutor plus ſolverit. 2. Cui ex duobus idem debitum ſolventibus repetitio datur. 3. De pacto pariationi adſcripto. 4. An reſtitutio minoris, ne ſolvat, proſit, ut ſolutum repetatur.

67. SCÆVOLA lib. 5. Digeſtorum.

STichus teſtamento ejus, quem dominum ſuum arbitrabatur, libertate accepta, *ſi decem annis ex die mortis annuos decem heredibus præſtitiſſet*, per octo [20] annos præfinitam quantitatem, ut juſſus erat, dedit: poſtmodum ſe ingenuum comperit: nec reliquorum annorum dedit: & pronunciatus eſt ingenuus: Quæſitum eſt, an pecuniam, quam heredibus dedit, ut indebitam datam repetere, & qua actione poſſit? Reſpondit, ſi eam pecuniam dedit, quæ neque ex operis ſuis neque ex re ejus, cui bona fide ſerviebat, quæſita ſit, poſſe [21] repeti [22]. §. 1. Tutor creditori pupilli ſui plus [23], quam debebatur, exſolvit [24]: & tutelæ judicio [25] pupillo non imputavit [26]; Quæro, an repetitionem adverſus creditorem haberet? Reſpondit, habere. §. 2. Titius, cum multos creditores haberet, in quibus & Seium, bona ſua privatim facta venditione Mævio conceſſit, ut ſatis creditoribus faceret [27]: ſed Mævius ſolvit pecuniam Seio, tanquam debitam, quæ jam a Titio fuerat ſoluta: Quæſitum eſt, cum poſtea reperiantur apochæ [28] apud Titium debitorem partim ſolutæ pecuniæ, cui magis repetitio pecuniæ indebitæ ſolutæ competit, Titio debitori, an Mævio, qui in [29] rem ſuam procurator factus eſt? Reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, ei [30], qui poſtea ſolviſſet. §. 3. Idem quæſiit [31], an pactum, quod in pariationibus [32] adſcribi ſolet [33] in hunc modum, *ex* [34] *hoc contractu nullam* [35] *inter ſe controverſiam amplius eſſe*, impediat repetitionem? Reſpondit, nihil proponi, cur impediret [36]. §. 4. Lucius Titius Gaio Seio minori annis vigintiquinque pecuniam certam credidit, & ab eo aliquantum uſurarum nomine accepit [37]: [&] Gaii Seii minoris heres adverſus Publium [38] Mævium a Præſide provinciæ in integrum reſtitutus eſt, ne debitum hereditarium [39] ſolveret: [&] nec [40] quicquam de uſuris ejusdem ſortis, quas Seius minor annis vigintiquinque exſolverat, repetendis tractatum apud Præſidem [41], aut ab eo eſt pronunciatum. Quæro, an uſuras, quas Gaius Seius minor annis vigintiquinque, quoad viveret, creditori exſolveret, heres [42] ejus repetere poſſit? Reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, condici id [43], quod uſurarum nomine defunctus ſolviſſet, non poſſe.

† Item quæro, ſi exiſtimes repeti non poſſe, an ex [44] alio debito heres retinere eas poſſit? Reſpondit, ne hoc quidem.

TIT. VII.

DE CONDICTIONE SINE CAUSA [45].

De promiſſione ſine cauſa, & ſolutione indebiti. 1. De cauſa non ſecuta. 2. De promiſſione ſine cauſa. De cauſa finita vel non ſecuta. 3. De non juſta cauſa.

1. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

EST & hæc ſpecies condictionis, ſi quis ſine cauſa promiſerit, vel ſi ſolverit quis indebitum [46]: Qui [47] autem [48] promiſit ſine cauſa, condicere quantitatem non [49] poteſt, quam [50] non dedit: ſed ipſam [51] obligationem. §. 1. Sed etſi ob cauſam promiſit, cauſa tamen ſecuta non eſt, dicendum eſt, condictionem locum habere. §. 2. Sive ab initio ſine cauſa promiſſum eſt, ſive fuit cauſa promittendi, quæ finita eſt vel ſecuta non eſt, dicendum eſt, condictioni locum fore. §. 3. Conſtat id demum poſſe condici alicui, quod vel non ex juſta cauſa ad eum pervenit, vel [52] redit [53] ad non juſtam cauſam.

De fullone.

2. IDEM lib. 32. ad Edictum.

SI fullo [54] veſtimenta lavanda [55] conduxerit [56], deinde, amiſſis eis domino pretium, ex locato conventus [57], præſtiterit, poſteaque dominus invenerit [58] veſtimenta: qua [59] actione debeat conſequi pretium [60], quod dedit? Et ait Caſſius, eum non ſolum ex conducto agere, verum condicere domino poſſe: Ego puto ex conducto [61] omnimodo eum habere actionem. An autem & condicere poſſit, quæſitum eſt: quia non indebitum dedit? Niſi forte, quaſi ſine cauſa datum, [ſic] putamus condici poſſe: etenim veſtimentis inventis, quaſi ſine cauſa datum videtur [62].

De obligato ſine cauſa.

3. JULIANUS lib. 8. Digeſtorum.

QUi ſine cauſa obligantur, incerti condictione conſequi poſſunt, ut [63] liberentur: nec [64] refert, omnem quis obligationem ſine cauſa ſuſcipiat, an majorem [65] quam ſuſcipere eum oportuerit: niſi [66] quod alias condictione id agitur, ut omni obligatione liberetur [67], alias, ut exoneretur [68]. veluti qui decem promiſit: nam ſi quidem nullam cauſam promittendi habuit, incerti condictione conſequitur, ut tota ſtipulatio accepto fiat: at ſi, cum quinque promittere deberet, decem promiſit, incerti condictione conſequetur, ut [in] quinque liberetur.

De dato ſine cauſa, & de cauſa non ſecuta.

4. AFRICANUS lib. 8. Quæſtionum [69].

NIhil [70] refert [71], utrumne ab initio ſine cauſa quid datum ſit, an cauſa, propter quam datum ſit, ſecuta non ſit.

1 *Al.* donare. 2 Etiamſi dandi falſa cauſa ſit, condictio impeditur. *l.* 52. ff. *eod.* 3 Vel teſtamenti. *l.* 2. *ſupr. de condict. cauſa dat.* 4 *Quanquam non contrahendi*: ut ſit ſenſus: Ea, quæ dantur conditionis implendæ cauſa, ab herede ſcripto omiſſa hereditate, quaſi ob rem data, re non ſecuta condici. Cujac. ad *l.* 19. ff. *de uſurp. & uſucap.* ad. de *l.* 34. *ſupr. eod.* 5 Adde *l.* 61. *ſupr. eod.* 6 Futuram: quæ non ſecuta, quæque vel mihi vel alteri utilis. *l.* 52. *ſupr. eod.* 7 *l.* 1. §. *pen. ſupr. de cond. ob turp.* 8 Vide Molinæum *in labyrintho de divid. & individ. part.* 2. *num.* 105. Mod. 9 *l.* 15. *l.* 26. §. 12. ff. *eod.* 10 Cur? fructus ſunt, qui deducta impenſa ſuperſunt. 11 Bonitas in frumento indebite dato ſpectatur, non ſola menſura vel quantitas. *l.* 3. *ſupr. de reb. cred.* 12 Indebite ſc. idque vel a me, vel alio concedente. Si ab alio habueris, eique ſolveris, ſatis tutus es, *l.* 55. *ſupr. eod.* ſi a me, ſub ſpe tamen recipiendæ penſionis, recurretur ad arbitrium boni viri. *arg. l.* 2. ff. *de extraord. cognit.* Quid, ſi ab inquilino, pignori domum meam habeas: an tanti mihi teneberis, quanti conducturus fuiſſet, ut vult Speculator? An quanti locari communiter potuiſſet, ut alii volunt? v. Jaſ. *hic.* In ſumma, qui indebite domum meam inhabitat, ex bona fide penſionem reſtituere debet: non quanti locaturus fuiſſem, ſed quanti ipſe fuiſſet ab alio conducturus, *ut hic.* 13 Quod ex perſona & qualitate habitantis judex æſtimabit. 14 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 91. §. 2. ff. *de verb. oblig.* 15 *Indebitum* variis modis tibi ſolvo, vel quod omnimodo tibi non debetur, vel quod alii debetur, non tibi, vel quod alius tibi debet, non ego. Eſt igitur indebitum ſimplex, & ſecundum quid. 16 Puta heres. *l.* 5. *C. h. t.* 17 An indebiti? an ſine cauſa? indebiti, ut hæc lex titulo reſpondeat: Indebitum a me ſi accepiſti, ſine cauſa etiam accepiſti. 18 Condictio ex æquo & bono introducta revocat, quod alterius ſine cauſa apud alterum deprehenditur. 19 *l.* 65. §. 4. *ſupr. eod.* vid. *l.* 25. *in fin.* ff. *rerum amotar.* 20 Octo qui etiam annis indebitum ſolvit, repetere poteſt. *Jaſon.* 21 Datum pro libertate, ſeu pro conditione implenda relictæ ſibi libertatis, ab eo, qui reperitur ingenuus, repetitur. *Bart.* 22 An condictione ob cauſam futuram, ut Accurſius & Caſtrenſis putant? An indebiti, ut Bartolus, Albericus, Fulgoſius, Jaſon? hoc verius, & ad titulum magis. 23 Vide *l.* 13. §. 2. ff. *de adminiſt. & peric. tut.* 24 Pecunia ſua vel pupilli, ejusque nomine. 25 Contrario vel directo. 26 Quod per tutorem non eſt rationibus pupilli adſcriptum, ad rationem tutoris pertinet: & ſic quod indebitum pupilli nomine ſolvit tutor, neque imputavit pupilli rationibus, id ipſe tutor exigere poteſt. *Jaſ.* 27 Et ſuperfluum accipientis eſſet. 28 *Apocha*, ſolventi: *antapocha*, recipienti datur vide *l. plures apochas.* 19. *C. de fide inſtrum.* 29 Procurator in rem ſuam etiam a reo poteſt conſtitui, adde Accurſ. in *l. ſi actor.* 29. *ſupr. de procuratoribus.* 30 Ex duobus idem debitum ſolventibus, ultimo ſolventi competit condictio. adde *l.* 25. *ſupr. eod.* 31 Vide Covarruviam *lib.* 2. *variar. reſolut. c.* 4. Mod. 32 *Pariationibus*, id eſt, computationibus hinc & inde ita factis, ut nihil debeatur. adde *l.* 81. ff. *de condit. & demonſt. l.* 40. *in fin.* ff. *de ſtatulib. Pariatio* eſt, cum par eſt ſumma accepti & dati. *Goth.* Quid ſit pariatio, pariare, & pariator, explicat Anton. Auguſtin. *emendat. lib.* 4. *c.* 12. S. L. 33 Ab eo qui ſolvit indebitum per errorem. *d. l.* 40. §. 3. 34 *l.* 13. *C. de ſolution.* 35 Generalis remiſſio non extenditur ad ea, de quibus non eſt cogitatum. 36 Quia in omni promiſſione & renunciatione, verbi gratia, exceptionis non numeratæ pecuniæ, clauſula *ſalvo jure erroris* intelligitur. Nec enim actus agentium ultra eorum intentionem valere debent: quin etiam nullus conſenſus errantis eſt. Dices, renunciantem, condictionem indebiti in genere non ignoraſſe, cum renunciaret: Reſpondeo, eandem cauſam erroris, quæ principales promiſſiones irritas facit & ſolutiones, eandem quoque renunciationes erroris proponendi in ipſis principalibus irritas facere. Verum ætas pejor avis mox datura progeniem vitioſiorem, remedium iſtis attulit: dum plus æquo vigilantes Notarii, inſtrumentis inſerunt unam & alteram clauſulam. Talis: *Sciens* (v. *l.* 76. ff. *de regul.*) *ſe ad infra ſcripta non teneri, promiſit.* Item: *Si poſthac apparuerit prædicta indebite, vel ſine cauſa ſoluta, ex nunc, prout tunc dedit & donavit. l.* 6. *C. de ſolutionib. quicquid per condictionem indebiti, vel ſine cauſa, vel prætextu cujuscunque erroris poſſet repetere. Jaſ.* 37 Hinc duæ naſcuntur quæſtiones: Una, an minori, ejusque heredibus detur reſtitutio adverſus creditores? reſpondetur dari. Vide *C. ſi adverſus credit. l.* 6. *ſupr. de in integr.* Altera, an reſtitutio adverſus ſortem heredibus conceſſa, ad uſuras ſortis jam illatas condicendas aut compenſandas extendatur? reſpondetur non extendi. 38 *L. Titium.* Hotom. 5. *obſerv.* 13. 39 Seu principale vel ſortem. 40 Judex nihil ex ſuo officio in judicio reſtitutionis in integrum ſupplere poteſt. 41 Cognoſcentem de cauſa reſtitutionis in integrum. 42 Reſtitutionis beneficium competens minori, tranſit ad ejus heredem. *l. non ſolum.* 6 *ſupr. de in integrum.* 43 Reſtitutio legitima rei principalis, ad ejus acceſſiones extenditur: *Authent. Idem. C. de hæreticis.* An idem in reſtitutione hominis? non idem. Romanus *ſingulari* 545, *vel* 543. 44 Reſtitutio in integrum ad uſuras conſequendas impetrari poteſt: antequam tamen impetrata ſit reſtitutio, earum nomine compenſatio objici non poteſt; cum nullo jure debeantur, licet deberi ſperentur. Unde notant, reſtitutionem in integrum incidenter, jure compenſationis opponi non poſſe. Sed & id colligunt, Quæ ſpeciali jure impetrari ſolent, ea negligi, antequam impetrata ſint. *arg. l.* 4. *in fin.* ff. *de fideic. l. exceptiones, quâ perſona.* 7. *in fin.* ff. *de exceptionibus.* 45 *L.* 4. *Cod.* 9. 46 Condictio ſine cauſa generaliſſima eſt: cum contineat in ſe condictionem indebiti, *ut hoc tit.* & condictionem ob cauſam, quæ ſequuta poſtea non eſt. §. 1. ff. *eod.* 47 Condicimus ſine cauſa quantitates, & obligationes: quantitates, numeratas: obligationes, quantitatis non numeratæ. 48 Ex hac adverſativa quidam colligunt, condictionem indebiti non dari ad promiſſa non ſoluta, hoc eſt, non ad incerta, cum hic locum habeat condictio ſine cauſa. 49 Cur? Privatio habitum præſupponit. *l.* 116. ff. *de verb. oblig. l. manumiſſiones.* ff. *de juſtitia.* 50 Condici pecunia non poteſt, niſi data ſit. 51 V. *l.* 3. ff. *eod.* 52 *l.* 54. *ſupr. de cond. indeb. l.* 6. ff. *de donat. inter virum.* 53 Cauſa redacta ad non cauſam, jus retinendi non parit, adde §. 2. *ſupr. eod.* 54 *l.* 13. §. 6. ff. *locati.* γναφεὺς, *l.* 1. §. *penult.* ff. *de via publ. l.* 12. *l.* 82. ff. *de furt.* adde *l.* 13. §. *fin. ſupr. de uſufr.* 3. ff. *de aqua & aquæ pluviæ.* 55 Lavantur autem creta, quo ordine, quoque modo præſcripſit lex Metella, de fullonibus dicta: nam & hæc res curæ fuit majoribus autore Plinio, *lib.* 35. v. Cujac. 11. *obſ.* 8. *Cogere & conciliare* verba fullonibus uſitata, τὸ συμπιλῶν, πιέζειν, ἰπῶν καὶ συμπατῆσαι. Titinnius apud Nonium. *Terra hæc, non aqua eſt, quaſi ubi tu ſolitus pedibus argutarier, dum compeſcis cretam, & veſtimenta eluis.* Hinc ſaltus fullonius Senecæ, *epiſt.* 15. Joſeph. Scalig. *ad Varron.* 5 *de ling.* 56 Conduxerit, id eſt, in ſe receperit, ut mercedem acciperet: & ita in operis conductor mercedem accipit: in rerum & fundorum conductionibus, mercedem numerat. 57 Solutum per ſententiam, cujus cauſa reducta eſt ad non cauſam, repeti poteſt. quia in ſpecie in ipſa ſententia iniquitas non notatur, ſed cauſæ ceſſatio. 58 Pretio veſtimentorum amiſſorum recepto a fullone, poteſt etiam ipſe dominus veſtimenta reperta furi condicere. 59 An ex conducto? an condictione ſine cauſa? An utraque, ſeu alterutra? 60 In contractibus bonæ fidei venit ex æquo & bono etiam id, de quo cogitatum non eſt. Hoc enim in contractu fullo de mercede a domino veſtimentorum accipienda tantum cogitaverat, & tamen pretium veſtimentorum, quod locatori dedit, condicit. adde *l. ſi is, qui.* 13. *in fin. l. in commodato.* 17. *in fin.* ff. *commodati.* de quo contractus ipſius initio non cogitavit. 61 Ad reſolvendum contractum, agi poteſt actione ex eo contractu deſcendente. 62 Vel potius ratio redit ad non juſtam cauſam. *l.* 1. *in fin. ſupr. eod.* 63 *l.* 1. *ſupr. eod.* 64 Totius ad totum eadem, quæ partis ad partem, ratio eſt; *l. quæ de tota.* 76. ff. *de rei vind. l. an pars.* 3. ff. *pro derelicto. l. ſi ſervus.* 14. ff. *de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* & diviſio. *l. tres.* 55. ff. *de adminiſtr. & peric. tut.* Cujus ſententiæ ſex exceptiones vide *hic* apud Jaſonem. 65 *l.* 4. *C. de cond. ob cauſ. dat.* 66 Libelli alia ratio eſt in totius, & partis petitione. 67 Quoties totum ſine cauſa promiſit. 68 Quoties partem ſine cauſa promiſit. 69 Vide Cujac. *in hanc leg.* 8. *ad African.* 70 In condictione ſine cauſa ſcilicet, quia hæc ſemper datur: ad hæc paria ſunt ab initio tale eſſe, vel ex poſtfacto tale fieri. *l.* 1. §. 2. *ſupr. eod.* 71 Ex cauſa, quæ non ſit ſecuta, & ſine cauſa aliquid habere, paria ſunt.

De pecunia in dotem ob nuptias illicitas, quæ secutæ non sunt, data.

5. PAPINIANUS lib. II. Quæstionum.

AVunculo [1] nuptura [2], pecuniam in dotem dedit [3], neque nupsit, an eandem repetere possit, quæsitum est? Dixi, cum ob turpem causam dantis & [4] accipientis pecunia numeretur, cessare condictionem: & in delicto [5] pari potiorem esse possessorem: quam rationem fortassis aliquem secutum respondere, non habituram mulierem condictionem. Sed recte defendi, non [tam] turpem causam in proposito [6], quam [7] nullam fuisse: cum pecunia, quæ daretur, in dotem converti nequiret [8]: non [9] enim stupri, sed matrimonii [10] gratia datam esse. §. 1. Noverca privigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit, neque nupsit: Cessare condictio prima facie videtur, quoniam jure [11] gentium incestum [12] committitur: Atquin [vel] magis ea in specie nulla [13] causa dotis dandæ fuit. Condictio igitur competit.

1 Datum ob causam jure impossibilem, quæ tamen secuta non fuerit, repetitur, si ab ignorante datum. *c. & si necesse. extr. de donat. inter virum.* 2 Contra juris regulas. vide *l. 39. ff. de ritu nupt.* Hi tamen factum sciverunt, & jus ignorarunt. 3 E scil. 4 *l. 3. ff. de condictione ob turpem.* 5 V. *l. 2. C. de cond. ob turpem.* 6 Id est, quæ destinavit avunculo nubere, eique pecuniam eo nomine in dotem dedit, non tam ex turpi, quam ex nulla causa, id facere videtur. Ideoque hæc dandi species non est comparanda cum ea causa, ex qua datur aliquid turpiter. 7 Causæ turpis, & nullius differentia. Turpe & nullum separantur. 8 Quia nuptiæ prohibitæ dotem non habent. §. 12. *Inst. de nupt.* 9 Titulus coloratus excusat maleficium, verbis tantum contractum, non tamen re ipsa perfectum. adde *l. si adulterium cum incestu. 38. infr. ad l. Jul. de adulteriis.* 10 Id est, alia ob turpem causam, alia ob matrimonium dandi & repetendi causa est. 11 *l. ult. infr. de ritu nupt.* 12 Inter hujusmodi personas. *l. 17. C. de nupt.* 13 Id est, hic idem dicendum est, quod in casu superiore hujus legis dictum est.

LIBER TERTIUSDECIMUS.

TIT. I.
DE CONDICTIONE FURTIVA [1].

Cui datur hæc actio.

1. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

IN furtiva re, soli domino [2] condictio competit.

De furiosis, & infantibus.

2. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

COndictioni [3] ex causa furtiva, & furiosi, & infantes obligantur [4], cum [5] heredes necessarii exstiterunt: quamvis cum eis agi non possit [6].

De servo condicendo.

3. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

SI condicatur servus ex causa furtiva, id venire in condictionem certum est, quod intersit agentis: veluti si heres sit institutus [7], & periculum subeat dominus hereditatis perdendæ: Quod [&] Julianus scribit. † Item si mortuum hominem condicat, consecuturum ait pretium hereditatis [8].

De servo, & filiofamilias.

4. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

SI servus vel filiusfamilias furtum commiserit, condicendum est domino [9] id, quod ad eum pervenit: in residuum, noxæ servum dominus dedere potest.

5. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

EX furtiva [10] causa filiofamilias [11] condici potest [12]: nunquam [13] enim ea condictione alius, quam qui fecit [14], tenetur, aut heres ejus.

6. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

PRoinde & si ope [15] consiliove alicujus furtum factum sit, condictione non tenebitur [16]: etsi furti [17] tenetur.

De furti decisione. 1. De concursu hujus actionis, & aliarum. 2. De herede furis. De interitu rei furtivæ.

7. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

SI pro fure damnum decisum [18] sit, condictionem non impediri [19] verissimum est: decisione [20] enim furti quidem actio, non autem condictio tollitur. §. 1. Furti [21] actio pœnam [22] petit legitimam: condictio, rem ipsam: ea res facit, ut [23] neque furti actio per condictionem, neque condictio per furti actionem consumatur. Is itaque, cui furtum factum est, habet [24] actionem furti, & condictionem, & vindicationem: habet & ad exhibendum actionem. §. 2. Condictio rei furtivæ, quia [25] rei habet persecutionem, heredem [26] quoque furis obligat: nec tantum, si vivat servus furtivus, sed etiam si decesserit: sed & si apud furis heredem diem suum obiit servus furtivus vel non apud ipsum, post mortem tamen furis, dicendum est condictionem adversus heredem durare. † Quæ in herede diximus, eadem erunt & in cæteris successoribus [27].

De interitu, 1. Et æstimatione rei furtivæ. 2. De fructibus.

8. IDEM lib. 27. ad Edictum.

IN re furtiva [28] condictio ipsorum corporum competit: sed utrum tamdiu, quamdiu existent: an vero & si desierint esse in rebus [29] humanis? Et si quidem obtulit fur, sine dubio nulla erit condictio: si non obtulit, durat condictio æstimationis [30] ejus: corpus enim ipsum præstari non potest. §. 1. Si ex causa furtiva res condicatur, cujus temporis æstimatio fiat, quæritur. Placet tamen, id tempus spectandum, quo [31] res unquam plurimi fuit: maxime, cum deteriorem rem factam fur dando non liberetur: semper [32] enim moram fur facere videtur [33]. §. 2. Novissime dicendum est, etiam fructus in hac [34] actione venire.

Quatenus heres tenetur.

9. IDEM lib. 30. ad Edictum.

IN condictione ex causa furtiva non pro parte, quæ pervenit, sed in solidum [35] tenemur, dum soli heredes sumus; pro parte autem heres, pro ea parte, pro qua heres est, tenetur.

De fure. 1. De bonorum raptore. 2. De re alienata, 3. Vel legata.

10. IDEM lib. 38. ad Edictum.

SIve manifestus fur, sive nec manifestus sit, poterit ei condici. Ita demum autem manifestus [36] fur condictione tenebitur, si deprehensa non fuerit a domino possessio ejus. Cæterum nemo furum condictione tenetur, postea quam [37] dominus [possessionem] adprehendit: & ideo Julianus, ut procedat in fure manifesto tractare, de condictione, ita proponit: furem deprehensum aut occidisse, aut fregisse, aut effudisse id, quod interceperat. §. 1. Ei quoque [38], qui vi bonorum raptorum [39] tenetur, condici posse Julianus lib. XXII. Digestorum significat. §. 2. Tamdiu [40] autem condictioni locus erit, donec domini facto dominium ejus rei ab eo recedat: & ideo si eam rem alienaverit [41], condicere non poterit. §. 3. Unde Celsus lib. XII. Digestorum scribit, si rem furtivam dominus pure [42] legaverit furi, heredem ei condicere non posse. † Sed & si non ipsi furi, sed alii, idem dicendum est, cessare condictionem, quia dominium facto testatoris, id est, domini, discessit.

11. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

SEd nec legatarius condicere potest: ei enim competit condictio, cui [43] res subrepta est, vel heredi ejus: sed vindicare rem legatam ab eo potest.

Si res mihi subrepta, tua maneat vel non. 1. De re communi. 2. De pignore subrepto.

12. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

ET ideo eleganter Marcellus definit lib. VII; ait enim: Si res mihi subrepta, tua remaneat, condices [44]: sed & si dominium non tuo facto amiseris, æque condices. §. 1. In communi igitur re eleganter ait interesse, utrum tu provocasti communi dividundo judicio, an provocatus es: ut si provocasti communi dividundo judicio, amiseris condictionem: si provocatus es, retineas. §. 2. Neratius libris membranarum [45] Aristonem existimasse refert, eum, cui pignori res data sit, incerti condictione acturum, si ea subrepta est [46].

Etiam species facta ex materia mea venit in hac condictione, & in ea habetur ratio meliorationis factæ, etiam sumptibus furis. Bart.

13. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

1 *L. 4. Cod.* 8. condictio hæc dominis datur odio furum: alias dominus rem suam non condicit. *§. sic itaque discretis. 14. Inst. de actionibus.* Datur heredi, *l. 10. in fin. l. 11. ff. eod.* facit *l. cum heredes. 23. infr. de adquirend. vel amitt. possess.* datur & tutoribus nomine pupilli: datur & quasi dominis, seu utile dominium habentibus. *l. 1. ff. si ager vectigal.* Interim nota hanc actionem differre ab actione furti. vide *l. 7. §. 1. infr. eod.* 2 V. *d. l. 11. ff. eod.* 3 *Al.* condictione. 4 Imo, non obligantur, *l. quod infans. 60. supr. de rei vindic.* Dic in delictis, quæ ex re descendunt, obligari, *l. furiosus. 46. ff. de obligat.* vel obligantur, ut heredes, non ex proprio facto. *l. impuberem. ff. de furtis.* 5 Licet alias furtum non committere intelligantur. 6 Sed cum eorum tutoribus & curatoribus. *l. 48. in fin. infr. de leg 2.* 7 Id, quod interest nostra lucri ratione, seu extra rem, consideratur. Imo non consideratur. *l. 2. §. portio. 4 infr. ad l. Rhodiam. l. ratio. 3. §. si per venditorem. 3. infr. de action. empt.* An hic casus specialis: ille generalis? An potius hic id, quod interest, certum est: ibi incertum? An id, quod hic interest, circa rem est? An quia hic agitur adversus furem non ex non facto, sed ex re furto subtracta? An quia in re mea aliquid facit me invito? 8 *l. 52. §. 28. ff. de furtis.* adde *l. 23. §. 2. 3. supr. ad l. Aquil.* 9 Vel patri. *l. 19. ff. eod.* 10 Obligatur etiam filiusfamilias, non tantum ex delicto, *ut hic.* sed etiam ex contractu, vel quasi præterquam ex mutuo & voto. *l. filiusfam. 39. infr. de obligat. l. 1. infr. de Senatusconf. Macedon. l. 2. §. 1. infr. de pollicitat.* 11 Filiusfamilias obligari ex delicto potest. *l. 3. §. pen. infr. de peculio.* 12 *Subaudi*, in solidum: non patri, ad quem nihil pervenit. 13 *Subaudi*, etiam noxaliter: licet in domino secus. *§. ult. Inst. de noxalib.* 14 *Subaudi*, furtum. 15 Vide *l. 53. §. 2. infr. de verb. sign.* 16 Condictio furtiva strictior est furti actione: Furti actio datur adversus eum, cujus ope consiliove furtum factum est: condictio vero furtiva, non datur. Contrarium videbatur dicendum; hoc est, furti actionem utpote pœnalem, & magis odiosam, non dari adversus eum, cujus ope vel consilio furtum factum esset: contra, hanc dari, cum rei persecutoria sit. Differentiæ causam vide apud Accursium, in *l. sed nec legatarius. 11. ff. eod.* 17 Is, cujus ope & consilio furtum committitur, furti tenetur. adde *l. 52. §. 19. infr. de furt.* 18 Hinc illud legis 12. Tab. *Duplione damnum decidito.* licebat enim de furto pacisci, *l. 7. §. 14. in fin. l. 17. §. 1. ff. de pact.* hinc *l. 13. C. de furt.* post decisionem furti leges agi prohibent. Porro, quod lex 12. Tab. furem domino addixerit. 11. *Gell. ult.* intellige, nisi quis pro fure damnum deciderit. v. Cujac. 10. *obs.* 11. 19 Id est, extingui. 20 Pacto tollitur ipso jure furti actio, at non condictio. Qui de furto paciscitur, ut ne furti teneatur, hoc tantum sibi adquirit, ut ne fur habeatur, at non hoc adquirit, ut ne rem furtivam restituat: A pœna furti liberat se: at non a rei furtivæ restitutione: hæc enim distant, §. 1. *ff. eod.* Ut hinc constet, pactum in actione furti interpositum, non extendi ad furtivæ rei condictionem. Cæterum *decisionis* verbo, quidam recte transactionem: alii male sententiam interpretantur. 21 Furti actionis, & condictionis furtivæ differentia: Prior pœnam, posterior rem ipsam tantum persequitur. 22 *l. ult. in fin. C. de noxalibus. l. 12. C. de furt. l. 1. infr. de privat. delictis.* 23 Persecutoria actio pœnali, & contra, non tollitur, quoties ex delicto descendunt (cum utrumque peti possit, & res, & pœna: secus si ex contractu: tunc enim alterutrum petendum, *l. rescriptum. 10 §. 1. supr. de pactis. l. apud Celsum. 4. §. item Labeo. 5. ff. de doli mali & met. except.* nisi dictum fuerit, rato manente pacto. *l. qui fidem. 16. supr. de transact.* 24 Furto facto, ei, cui furtum factum est, variæ competunt actiones, actio furti, condictio, vindicatio, ad exhibendum actio. 25 Ad heredes transeunt actiones rei persecutoriæ. 26 Heres furis furti actione tenetur. adde *l. 1. infr. de privatis delictis.* adde *l. 9. infr. eod.* Goth. Vide *l. ult. infr. ad leg. Jul. peculat.* Dissentit Cujac. *obs. lib. 7. cap. 38. & lib. 13. c. 37.* Ans. 27 Furis successores furti tenentur, *ut hic. l. 9. §. 1. ff. de edendo.* 28 Vid. Goedd. *de contrah. stipul. c. 11. n. 107* Ant. 29 *l. ult. infr. eod.* 30 Restitui clausula, factum & quidem primo continetur: deinde id, quod interest. Zas. 2. *Responsor.* 20. 31 *l. pen. in fin. infr. rer. amotar. l. 2. §. 3. infr. de privatis delictis.* 32 Excipe *leg. 29. in fin. infr. de verb. ob.* 33 *d. l. ult. in fin.* 34 *In hanc actionem.* 35 Tentat Cujacius probare 7. *obs.* 38. condictionem furtivam in heredem in solidum non dari: hoc tamen improbat Antonius Faber, 4. *conjectur.* 1. 36 *Fur manifestus* dicitur, qui in furto deprehensus est, licet ei res prærepta non fuerit a domino. vide *l. 2. l. 3 & seq. ff. de furtis.* 37 *l. 54. §. 3. ff. de furtis.* 38 Cur? quia fur est, & quidem improbissimus. *Inst. vi bonor. raptorum* 39 *l. 1. in fin. infr. de condict. tritic.* 40 *Tamdiu* particula quam vim habeat, vide Castrens. *in l. sufficit. 56. supr. de cond. indeb.* 41 *l. 56 in fin. ff. de oblig. & actionib.* 42 Secus, si sub conditione. *l. 14. infr. eod.* 43 *l. 1. si pr. eod. l. 14 §. 16. in fin. infr. de furtis.* Differentiam interim observa successoris universalis, & particularis: huic condictio furtiva non datur: illi datur. 44 Datur enim condictio furtiva dominis contra naturam condictionis. vide *l. 1. supr. eod. l. 1. in fin. infr. de condiction. triticiar. l. 2. § 26. infr. vi bonorum raptorum.* 45 Membranarum libros septem hic Neratius scripsit. 46 Quia ejus interest rem salvam esse, *l. 22 infr. de pignorat.* depositario vero, commodatario, & similibus rei detentatoribus in factum actione, vel officio judicis consulitur: bonæ fidei possessoribus, triticiaria. *l. 2. infr. de condict. tritic.* Accurs.

EX [1] argento subrepto pocula [2] facta [3] condici posse Fulcinius ait: Ergo in condictione poculorum [4], etiam cælaturæ [5] æstimatio fiet, quæ impensa furis facta est: quemadmodum, si infans [6] subreptus adoleverit, æstimatio fit adolescentis: quamvis cura & sumptibus furis creverit.

De servo furtivo sub conditione legato. 1. *An reo cavendum sit.* 2. *De bove, & ejus corio, carne, cornibus.* 3. *De uvis, mustoque, & vinaciis.*

14. JULIANUS lib. 22. Digestorum.

SI servus furtivus sub conditione legatus fuerit, pendente ea heres [7] condictionem habebit: & si lite contestata, conditio exstiterit, absolutio sequi debebit, perinde ac si idem servus sub conditione liber esse jussus fuisset, & lite contestata conditio exstitisset: nam nec petitoris jam interest hominem recipere, & res sine dolo malo furis ejus esse desiit. † Quod si pendente conditione judicaretur, judex æstimare debebit, quanti emptorem [8] invenerit. §. 1. Cavere autem ex hac actione petitor ei, cum quo agitur, non debebit. §. 2. Bove subrepto, & occiso, condictio [9] & bovis, & corii, & carnis domino competit: scilicet si & corium, & caro contrectata fuerunt: cornua quoque condicentur [10]. Sed si dominus condictione bovis pretium consecutus fuerit, & postea aliquid eorum, de quibus supradictum est, condicet, omnimodo exceptione summovetur. † Contra si corium condixerit, & pretium ejus consecutus, bovem condicet, offerente fure pretium bovis, detracto pretio corii, doli mali exceptione summovebitur. §. 3. Idem juris est, uvis subreptis [11]: nam & mustum, & vinacia [12] jure condici possunt.

De fure manumisso.

15. CELSUS lib. 12. Digestorum.

QUod [13] ab alio servus subripuit, ejus nomine liber furti tenetur [14]: condici autem ei non potest [15], nisi liber contrectavit.

De commodatario, & depositario.

16. POMPONIUS lib. 38. ad Quintum Mucium.

QUi furtum [16] admittit, vel re commodata [17], vel deposita [18] utendo, condictione quoque ex furtiva causa obstringitur: quæ differt [19] ab actione commodati hoc, quod etiamsi [20] sine dolo malo & culpa ejus interierit [21] res, condictione [tamen] tenetur: cum in commodati actione non facile [22] ultra culpam, & in depositi [non [23]] ultra dolum [24] malum teneatur is, cum quo [depositi] agetur.

De oblatione, & novatione.

17. PAPINIANUS lib. 10. Quæstionum.

PArvi refert ad tollendam [25] condictionem, offeratur [26] servus furtivus, an in [27] aliud nomen, aliumque statum obligationis [28] transferatur. Nec me movet, præsens [29] homo fuerit, necne: cum mora, quæ eveniebat ex furto, veluti quadam delegatione finiatur.

De procuratore solvente indebitum scienti.

18. SCÆVOLA lib. 4. Quæstionum.

QUoniam furtum fit, cum [30] quis indebitos nummos sciens acceperit, videndum, si procurator suos nummos solvat, an ipsi furtum fiat? Et Pomponius Epistolarum lib. VIII. ipsum condicere ait ex causa furtiva: sed & me condicere, si ratum habeam, quod indebitum datum sit: sed altera condictione altera tollitur.

De filia, quæ res amovit.

19. PAULUS lib. 3. ad Neratium.

JUlianus ex persona filiæ, quæ res amovit, dandam in patrem [31] condictionem in peculium respondit.

De rei interitu.

20. TRYPHONINUS lib. 15. Disputationum.

LIcet fur paratus fuerit excipere condictionem, & per me steterit, dum in rebus humanis res fuerat, condicere eam, postea autem perempta est [32], tamen durare condictionem *Veteres* voluerunt: quia videtur qui primo invito domino rem contrectaverit, semper in restituenda ea, quam nec debuit auferre, moram [33] facere.

TIT. II.

DE CONDICTIONE EX [34] LEGE [35].

PAULUS lib. 2. ad Plautium.

SI obligatio lege nova [36] introducta sit, nec cautum eadem lege, *quo genere actionis experiamur*, ex lege [37] agendum est [38].

TIT. III.

DE CONDICTIONE TRITICIARIA [39].

De pecunia numerata, & aliis rebus. 1. *De re sua. De re furtiva vel vi rapta.*

1. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

QUi [40] certam pecuniam numeratam petit, illa actione utitur, *si certum petetur.* Qui [41] autem alias res, per triticiariam condictionem petet. † Et [42] generaliter dicendum est, eas res per hanc actionem peti, [si] quæ sint præter pecuniam numeratam [43]: sive [in] pondere, sive [in] mensura constent: sive mobiles sint, sive [44] soli. Quare fundum quoque per hanc actionem petimus, & si vectigalis sit, sive jus stipulatus quis sit, veluti usumfructum [45] vel servitutem utrorumque prædiorum. §. 1. Rem autem suam [46] per hanc actionem nemo petet, nisi ex causis [ex] quibus potest, veluti ex causa furtiva [47] vel re mobili vi abrepta [48].

De fundo vi possesso.

2. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

SEd & ei [49], qui vi aliquem de fundo dejecit, posse fundum [50] condici Sabinus scribit. Et ita etiam Celsus: Sed ita si dominus sit, qui dejectus condicat: cæterum, si non sit, possessionem [51] eum condicere Celsus ait.

De rei petitæ æstimatione.

3. IDEM lib. 27. ad Edictum.

IN hac actione [52] si quæratur, res [53], quæ petita [54] est, cujus temporis æstimationem recipiat, verius [55] est, quod Servius ait, condemnationis [56] tempus spectandum [57]. Si vero desierit esse in rebus humanis [58], mortis [59] tempus [60], sed ἐν πλάτει [61], secundum Celsum, erit spectandum: non [62] enim debet novissimum vitæ tempus æstimari: ne ad exiguum pretium æstimatio redigatur in servo forte mortifere vulnerato [63]. † In [64] utroque autem, si post moram deterior res facta sit, Marcellus scribit lib. XX. habendam æstimationem, quanto deterior res facta sit. Et ideo, si quis post moram servum eluscatum [65] dederit, nec liberari [66] eum: Quare ad tempus moræ [67] in his erit reducenda æstimatio.

De tempore ad locum idem est judicium. Bart.

4. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

1 Furtiva actione condicitur res facta ex materia furtiva: quod si res non restituitur, petitur æstimatio. Sed & habetur ratio rei melioris factæ furis opera. 2 Subaudi contrectata · *l.* 52. §. 14. ℔. *de furtis.* 3 Musto quoque ex alienis uvis facto, locum habet hæc actio, *d. l.* 52. §. 14. modo qui mustum fecerit, sciverit alienas esse uvas; ita enim mustum pertinebit ad eum, qui dominus fuit uvarum, *l. de eo. §. si quis* ℔. *ad exhibend.* porro vide Franc. Sarmientum *lib.* 1. *select. cap.* 10. Mod. 4 *Subaudi*, peremptorum ante moram purgatam. 5 *l.* 19. §. 11. ℔. *de auro.* 6 v. *l.* 67. §. 2. ℔. *de furtis.* 7 Nam pendente conditione heres rei legatæ dominium habet. *l.* 12. §. 2. *supr. famil. l.* 45. §. 1. ℔. *de legat.* 2. *l.* 66. *supr. de rei vindic. l.* 34. *supr. de relig. l.* 36. *supr. de rebus creditis.* 8 Id est, quanti vendi potest, *l.* 1. §. 16. ℔. *ad SC. Trebell.* Valere res quæque dicitur, quantum vendi potest. 9 Vide *l.* 53. §. 5. ℔. *de legat.* 1. 10 Aliud est in usufructu: nec enim caro, & corium mortui pecoris in fructu est. *l.* 30. ℔. *quib. modis ususfruct. l.* 49. *in princ.* ℔. *de legatis.* 2. 11 *l.* 52. §. 14. ℔. *de furtis.* 12 *Vinacia*, granula uvarum: interdum & reliquiæ uvæ tortæ. Colum. & Varro. 13 Furtum si servus alii fecit actione furti in duplum post libertatem tenetur, non condictione furtiva, nisi liber contrectaverit. *Synopsis Basil.* 15. *tit.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 10. *cap.* 12. 14 Quia interest maleficia puniri, & ne cum aliena jactura locupletetur. *Bart.* 15 Quia condictio furtiva similitudinem habet cum contractibus, servus autem ex contractibus post manumissionem non tenetur. *Bart.* 16 Furtum facit, qui commodato vel deposito in alium usum utitur. 17 V. *l.* 5. §. 8. ℔. *commodati.* Goth. Bellon. *lib.* 4. *supputat. c.* 11. Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 298. Mod. 18 §. 6. *Inst. de oblig. quæ ex delict.* 19 Furtum committit, qui re commodata abutitur. Quid, qua actione in hac specie tenebitur? furtiva condictione, *ut hic.* An eadem illa fuerit, quæ commodati? non eadem; nam commodati actione non facile ultra culpam agitur: furtiva vero condictione, etiam si sine culpa commodatarii, qui ea abusus est, res perierit, peti potest. 20 Si prius, quam fur rem offerat, rem perire contigerit, furis periculum est. *Synops. d. tit. cap.* 17. 21 V. *l. ult.* ℔. *eod.* 22 Commodatarius non facile ultra culpam tenetur, *ut hic.* ut tamen ultra culpam teneatur; & sic, ut casum etiam præstet, paciscendo fieri potest. *l.* 7. §. 15. *l.* 27. §. 3. *supr. de pact.* 23 *l.* 13. §. 1. ℔. *depositi.* Depositarius non facile ultra dolum malum tenetur 24 Imo depositarius tenetur, etiamsi sine dolo malo res perierit. *l.* 1. §. 25. ℔. *depositi.* 25 Fur non liberatur condictione furtiva, nisi rem præsentem domino offerat. vide *l.* 72. §. 3. ℔. *de solutionib.* Atqui absentis servi potest fieri novatio, *ut hac l.* Vide quæ scripsi *ad l.* 1. ℔. *de contr. empt.* Cur non eadem opera liberari poterit, servum absentem domino offerendo? 26 *l.* 9. *C. de furtis.* 27 *Novare* dicitur, qui in aliud, novum & nomen, veterem obligationem mutat. v. *l.* 1. ℔. *de novat.* 28 Puta stipulationis. *l.* 29. §. *fin* ℔. *de verb. oblig.* 29 Vide Cujac. ad *l.* 29. *in fin.* ℔. *de verb. oblig.* 30 *l.* 38. §. 1. ℔. *de solution.* adde *l.* 21. §. 1. ℔. *de furtis.* 31 Vide *l.* 4. ℔. *eod.* 32 *l.* 7. §. 2. *l.* 8. *l.* 16. ℔. *eod. l. ult. C. h. t. l.* 30. ℔. *de act. empt. l.* 1. §. 34. ℔. *de vi, & vi armata. l.* 46. *l.* 67. *in fin.* ℔. *de furtis. l.* 7. *C. de condict. ob turpem.* 33 *l.* 8. §. 1. *in fin.* ℔. *eod.*

34 Condictiones ex legibus quædam nasci solent. Theophilus, §. 24. *Inst. de act.* 35 *Lib.* 4. *Cod.* 9. Actiones in personam, aut civiles sunt, aut Prætoriæ, aut ex legibus vel constitutionibus, *l.* 2. *C. de quad. præscript. circa finem princip.* adde & ex moribus, & statutis: quales sunt hodie actiones feudales, retractus, municipales, ut statuta, quibus fœminæ masculis exstantibus a successione excluduntur, adde nonnunquam ex mente legis dari actionem utilem vel in factum. Item ex Principis rescripto vel constitutione, Theoph. *d.* §. 24. quinetiam ex iniquo jure, quale est, *ut quod quisque juris in alium statuerit, eodem ipse jure utatur.* 36 *Lex nova* dicitur, quæ de novo introducta. Aliis lex Nova, quæ post legem 12. Tabularum lata sit, vide *l.* 1. *supr. de hered. petit.* Goth. Exemplum est in *Novell.* 162. *c.* 1. Ans. 37 Talis est condictio ex lege Julia, & Cincia, & legibus Talariis, quibus condictio est ejus, quod in aleam lusum est. Cujac. *hic.* & *C. h. t.* adde *l.* 35. §. 5. *C. de donat.* adde *l.* 46. §. 6. *C. de Episc.* Tales quoque sunt actiones, quæ ex novo statuto vel consuetudine nova competunt. 38 Nova scilicet, sed tamen vetere actione etiam uti possumus: nisi nova nominatim id vetuerit. *l.* 41. ℔. *de oblig.*

39 *Triticiaria* sic dicta, quod qui hanc actionem primus dari sibi postulavit, forte res ei fuit de æstimando tritico Cujac. *hic.* & Stephanus, *Græc. interpr.* 40 Condictio si certum petetur, datur ex pecunia numerata: triticiaria ex aliis rebus numeratis, hæc prima differentia observetur. 41 Differentiam secundam hujus actionis, sive condictionis a condictione si certum petetur, observa. Illa condictione certum petimus: hac, incertum. 42 Differentiam tertiam hujus actionis a condictione si certum petetur, observa: condictione si certum petetur, quantitas pecuniæ petitur: hac condictione, omnis alia quantitas præter pecuniam. 43 Quarta differentia: per hanc actionem, res immobiles, incertæ, & incorporales petuntur: actione si certum petetur, non æque. Quinta differentia: In illa judex inservit contractui, arbitrii inops: in hac triticiaria rem petitam æstimat habita ratione loci & temporis. Cujac. *hic.* ut merito condictionis hujus usus hodie non sit supervacuus. 44 Differentiam sextam observa. Condictione si certum petetur, pecunia, quæ est res corporalis, & mobilis, petitur: hac vero condictione, etiam immobilis, *ut hic.* & incorporales, ut jura, *vers. sive jus.* 45 Quia, qui usumfructum stipulatur, incertum stipulatur. *l.* 75. §. 3. ℔. *de verb. oblig.* 46 Differentiam septimam observa. Condictione si certum, rem debitam nobis poscimus: hac condictione, interdum propriam, *ut hic.* ejusve possessionem. *l.* 2. ℔. *eod.* 47 Odio furum receptum est, ut furibus etiam res nostras condicamus, *l.* 1. ℔. *de condict. furt. l.* 9. §. 1. *supr. de rebus credit.* & creditori, qui pignus non reddit, *l.* 4. §. 1. ℔. *de reb. credit.* tunc enim fur habetur, *l.* 54. ℔. *de furtis.* & prædoni, *ut hic.* & *l.* 10. §. 1. *supr. de condict. furtiva.* & malæ fidei possessori, *d. l.* 4. & colono, qui post tempus conductionis finitum fructus percipit: item si quid vi fluminis nobis ablatum. *d. l.* 4. 48 V. *l.* 2. §. 26. ℔. *vi bonor. raptor. l.* 25. §. 1. ℔. *de furtis.* 49 Id est, ab eo. 50 Id est, possessionem: nec enim fundi dominium amissum condici potest. 51 Quam non habet, ut *l.* 56. §. 6. ℔. *de verb. oblig.* seu rei possessionem. 52 Subaudi *triticiaria:* adde huic legi, quæ dicturus sum ad *l.* 4. ℔. *eod.* Goth. V. ad hanc legem Goed. *de contrah. stipulat. c.* 11. *n.* 92. & *seqq.* Ans. 53 Id est, species: & vero hic agitur de mancipio, ut ex sequentibus constat. 54 Subaudi dari ex contractu bonæ fidei vel stricti juris. 55 Id est, verum. *l. ult. C. de furtis. l.* 1. §. 2. ℔. *de dolo.* 56 V. *l.* 4. ℔. *eod.* 57 *Subaudi*, si tunc res pluris valuit, nec culpa, nec mora præcessit. 58 *Subaudi* culpa possessoris. 59 Si tunc pluris fuit a mora: idque si culpa præcessit, non dolus. 60 Nec enim rei æstimatio unquam crescit post ejus interitum. Bald. adde *l. pen. supr. de rei vind.* 61 ἐν πλάτει spectare aliquid, est solutius latiusque id spectare, non ita exacte. *l.* 28. ℔. *de prob. l.* 13. ℔. *de solut. l.* 12. §. 2. ℔. *ratam rem.* 62 Tempus mortis ἐν πλάτει, non ipsum momentum mortis, sed quod circa mortem paulo ante. 63 Vel longo tempore infirmo, ut postea perierit. 64 Nisi mora præcessit. 65 De eluscato adde *l.* 5. §. *ult. in princ. supr. ad leg. Aquil.* 66 Ab actione de dolo. 67 Judicandæ per litis contestationem.

Si

SI merx [1] aliqua [2], quæ certo die dari debebat, petita [3] sit, veluti vinum, oleum, frumentum: tanti [4] litem æstimandam Cassius ait, quanti fuisset eo die [5], quo dari debuit: si de die nihil convenit, quanti tunc [6], cum judicium acciperetur. † Idemque juris in loco esse: ut primum æstimatio sumatur ejus loci [7], quo dari debuit: si de loco nihil convenit, is locus spectetur [8], quo peteretur. Quod & de cæteris rebus juris est.

TIT. IV.

DE [9] EO, QUOD CERTO LOCO DARI OPORTET [10].

Ratio hujus actionis.

1. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

ALio [11] loco [12], quam in quem sibi dari quisque stipulatus esset, non videbatur agendi facultas competere: sed quia [13] iniquum erat, si promissor ad eum locum, in quem daturum se promisisset, nunquam accederet, (quod vel data opera faceret, vel quia aliis [14] locis necessario distringeretur [15]) non posse stipulatorem ad suum pervenire; ideo [16] visum est, utilem actionem [17] in eam rem comparare [18].

De utilitate actoris, & rei. 1. De causa hujus actionis. 2. De forma libelli in obligatione alternata. 3. De effectu promissionis alternatæ. 4. De stipulatione Ephesi, & Capuæ. 5. De insula facienda. 6. De die expresso vel subaudito. 7. De adjecto. 8. De utilitate rei, & de officio judicis.

2. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

ARbitraria [19] actio utriusque [20] utilitatem continet, tam actoris, quam rei. Quod si [21] rei interest, minoris fit pecuniæ condemnatio, quam intentatum est: aut si actoris [22], majoris [pecuniæ] fiat. §. 1. Hæc [23] autem actio ex illa stipulatione venit, ubi stipulatus sum a te, *Ephesi decem dari*. §. 2. Si quis *Ephesi decem, aut Capuæ hominem dari* stipulatus experiatur, non debet, detracto altero loco, experiri: ne auferat loci utilitatem reo.

§. 3. Scævola lib. xv. Quæstionum ait, Non [24] utique ea, quæ tacite [25] insunt stipulationibus, semper in rei esse potestate, sed quid debeat, esse in ejus arbitrio: an debeat, non esse. Et ideo eum [26], qui [27] *Stichum* [28] *aut* [29] *Pamphilum* promittit, eligere [30] posse, quod solvat, quamdiu ambo vivunt: cæterum ubi [31] alter decessit, extingui ejus electionem [32]: ne sit in arbitrio ejus, an debeat, dum non vult vivum præstare, quem solum debet. Quare & in proposito eum, qui promisit *Ephesi, aut* [33] *Capuæ*, si fuerit in ipsius arbitrio, ubi ab eo petatur, conveniri non potuisse: semper enim alium locum electurum: sic evenire, ut sit in ipsius arbitrio, an debeat: quare putat posse ab eo peti altero loco, & sine loci adjectione: damus igitur actori electionem [34] petitionis. Et generaliter definit Scævola, petitorem electionem habere [35], ubi petat: reum, ubi solvat: scilicet ante petitionem. Proinde mixta [36] (inquit) rerum alternatio [37] locorum alternationi, ex necessitate facit actoris electionem, & in rem propter locum: alioquin tollis ei actionem, dum vis reservare reo optionem. §. 4. Si quis stipulatur, *Ephesi, & Capuæ*, hoc ait [38], ut Ephesi partem & Capuæ partem petat. §. 5. Si quis *insulam fieri* stipuletur, & locum [39] non adjiciat, non valet stipulatio. §. 6. Qui ita stipulatur, *Ephesi decem dari*, si ante diem, quam Ephesum pervenire possit, agat: perperam ante diem agi: quia & Julianus putat, diem tacite [40] huic stipulationi inesse. Quare verum puto, quod Julianus ait, eum, qui Romæ stipulatur, *hodie Carthagine dari*, inutiliter [41] stipulari. §. 7. Idem Julianus tractat, an is, qui *Ephesi sibi aut Titio dari* stipulatus est, si alibi Titio solvatur, nihilominus possit intendere, sibi dari oportere? Et [Julianus] scribit, liberationem non contigisse [42]: atque ideo posse peti, quod interest. Marcellus autem & alias tractat, & apud Julianum notat, posse dici, & si mihi alibi solvatur, liberationem contigisse, quamvis invitus accipere non cogar; plane, si non contigit liberatio, dicendum ait, superesse petitionem integræ summæ; quemadmodum si quis insulam alibi fecisset, quam ubi promiserat, in nihilum liberaretur. Sed mihi videtur summæ solutio [43] distare a fabrica insulæ: & ideo, quod interest, solum petendum. §. 8. Nunc *de officio judicis* hujus actionis loquendum est: utrum quantitati contractus debeat servire [44], an vel excedere vel minuere quantitatem debeat: ut si interfuisset rei, Ephesi potius solvere, quam eo loci, quo conveniebatur, ratio ejus haberetur? Julianus Labeonis opinionem secutus, etiam actoris habuit rationem, cujus interdum potuit interesse, Ephesi recipere. Itaque utilitas quoque actoris veniet: quid enim, si trajectitiam [45] pecuniam dederit, Ephesi recepturus, ubi sub pœna debebat pecuniam, vel sub pignoribus: & distracta pignora sunt, vel pœna commissa mora tua, vel fisco aliquid debebatur, & res stipulatoris vilissimo distracta est? in hanc arbitrariam, quod interfuit, veniet: & quidem ultra legitimum [46] modum usurarum. Quid [47], si merces solebat comparare? & an & lucri ratio habeatur, non solius damni? Puto & lucri [48] habendam rationem.

3. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

IDeo in [49] arbitrium [50] judicis refertur hæc actio, quia scimus, quam varia [51] sint pretia rerum per singulas civitates, regionesque: maxime vini, olei, frumenti, pecuniarum quoque, licet videatur una & eadem potestas ubique esse, tamen aliis locis facilius, & levibus usuris inveniuntur, aliis difficilius & gravibus usuris.

De reo absolvendo.

4. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

QUod si Ephesi petetur, ipsa sola summa petetur, nec amplius quid: nisi si quid esset stipulatus, vel si temporis [52] utilitas intervenit. §. 1. Interdum judex, qui ex hac actione cognoscit, cum sit arbitraria [53], absolvere reum debet, cautione ab eo exacta de *pecunia ibi solvenda, ubi promissa* est: quid enim, si ibi vel oblata pecunia actori dicatur, vel deposita, vel ex facili solvenda? Nonne debebit interdum absolvere? In summa, æquitatem [54] [quoque] ante oculos habere debet judex, qui huic actioni addictus [55] est.

De jussu testatoris.

5. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

SI heres a testatore jussus sit, *certo loco quid dare*, arbitraria [56] actio competit [57]:

De mutuo.

6. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

AUt mutua pecunia [sic] data fuerit, ut certo loco reddatur.

7. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

IN [58] bonæ fidei judiciis, etiam [59] si [in] contrahendo convenit, ut

1 *Al.* res. 2 Ut vinum, oleum, frumentum, ℌ. *eod.* & breviter res aliqua quantitate consistens. 3 Post moram debitoris: & quidem hac actione. 4 Solutio fit rei ipsius vel æstimationis: hæc, illius subsidiaria est: de cujus forma tota hæc quæstio est: in qua finienda, nobis hæc duo maxime spectanda: tempus, & locus. Quod ad tempus attinet, priore loco æstimationem rei metimur ex eo die, quo dari res debuit, hoc est, quo rem dari convenit, *ut hic.* Quid, si de die nihil convenit? tanti res æstimanda, quanti tunc fuit, cum judicium acciperetur, hoc est, quanti tunc fuit, cum res peteretur, *l.* 22. *supr. de reb. cred. l.* 18. *infr. de constituta.* imo verius est tempus condemnationis spectari, & ad id tempus æstimationem referri rei. *l.* 3. *supr. eod.* Sic sentio, tempus litis contestatæ spectari, si tunc plurimi res fuit, *ut hic.* sin minus, tempus condemnationis & sententiæ, *d. l.* 3. Quid, si non quantitas, sed species debebatur, & culpa possessoris res esse desiit? æstimationem a rei peremptæ tempore, seu a morte rei vel speciei ducemus: ut quanti tunc fuerit, cum esse desiit, tanti præstetur ejus æstimatio. *l.* 3. *vers. si vero desierit. supr. eod.* Quid, mortis tempus ipsumne moriendi momentum accipimus, an potius quoddam tempus non ita strictum, sed latius, quod ante mortem fuerit? non ipsum momentum mortis inspicimus, sed id, quod etiam paulo ante, ne ad exiguum pretium æstimatio redigatur: Periniquum est enim æstimari servum mortifere vulneratum tunc, cum mortuus fuerit, ac non potius qualis fuit, antequam vel vulneraretur, vel moreretur ex vulnere. *d. l.* 3. *vers. mortis tempus.* Et breviter in utroque, id est, sive condemnationis, sive mortis tempus spectemus, habenda semper æstimatio est, quanto res deteriores factæ sint. Quid enim, si post moram debitor servum luscatum det? utique eum liberari non dicemus. Ut hinc constet, ad tempus moræ reducendam semper esse æstimationem. *vers. in utroque.* Et hæc de die ac tempore. De loco videamus: nam pro locorum varietate rerum varia sunt pretia. Si de loco convenit, æstimatio sumetur ejus loci, si nihil de loco convenit, ex eo loco inibitur æstimatio, quo res petita fuerit. *ut hac l.* 5 *l. vinum.* 22. *supr. de reb. cred.* De æstimatione mercis ad certum diem promissæ nec traditæ v. Johann. a Sande, *decis. lib.* 3. *tit.* 4. *defin.* 8. Ans. 6 *l.* 3. ℌ. *eod. l.* 22. *supr. de reb. cred.* 7 Vide *l.* 1. *in princ.* ℌ. *de usuris.* 8 *l.* 22. *in fin. supr. de reb. cred. l.* 22. ℌ. *de verb. oblig.*
9 Actio hæc arbitraria est. *l.* 2. *l.* 4. *in fin.* ℌ. *eod.* 10 *Lib.* 3. *Cod.* 18. Id est, num id, quod certo loco debetur, alio loco peti potest? 11 Qui certo loco dari sibi stipulatus est, alio quoque loco actione utili experiri potest, *ut hic.* spectante tam ad rei, quam ad actoris utilitatem, eaque de causa quantitas augetur vel minuitur. *l.* 2. *infr. eod. Synops. Basil.* 24. *tit.* 9. *c.* 1. 12 *l.* 8. *C. de solut.* hinc constat, Solutionis destinatæ ratione forum sortiri nos in alio, quam domicilii loco. *Goth.* Ad intellectum hujus legis & materiæ vid. Zanger. *de except. part.* 2. *cap.* 1. *num.* 137. Ans. 13 Stipulationem quamque ita interpretari nos oportet, ut non inutilis sit. *l. quoties.* 80. *infr. de verb. oblig.* Præsumptiones in dubio non ducimus ad ea, quæ acta gesta dicuntur impugnanda. adde *l. Divus.* 22. *infr. de usur.* 14. Debitor alio, quam destinato loco potest conveniri ex mora, neque eum excusat, quod aliis locis distringatur: moram enim committit. etiamsi aliis locis distringatur. 15 Ut debitor possit alibi conveniri, non est necesse, ut is in mora fuerit ad locum destinatum solutioni accedendi, alioqui carcere vel custodia qui continetur, moram nunquam committeret, ut qui carcere sive custodia necessario distringatur. *l.* 23. *infr. de usuris.* Jason *l.* 80. *infr. de verb. obligat.*
16 Ne alioquin stipulatio reddatur inutilis, id enim in dubio est. 17 Arbitrariam. *l.* 2. *l.* 3. *in princ. l.* 4. *in fin.* ℌ. *eod.* §. 33. *vers. loco. Inst. de act.*
18 Ut ubicunque repertus fuerit, in eum agi possit. Potestne reus petere, suo ut ex domicilio destinatæ solutionis ad locum remittatur? non potest, nisi reus juramento interposito certo loco solutionem promisit, nisi lis loco destinato inchoata, nisi fori privilegio renunciavit, nisi promisit se judicio sistere, petente quandocunque adversario, seu creditore, nisi junctim certo loco, die certa adjecta solutionem promiserit. *Jas.*
19 Arbitraria actio est hæc, de eo, quod certo loco. *l.* 3. *l.* 4. *in fin.* ℌ. 20 Id est, *ἑκατέρῳ.* in hanc actionem venit æstimatio ejus, quod alterutrius interfuit. *l.* 8. ℌ. *eod. l. un. C. eod.* In arbitrariis actionibus ratio habetur ejus, quod interest actoris, & rei.
21 §. *ult. in princ.* ℌ. *eod.* id est, in hac actione habetur ratio utilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si illo loco solvisset, quo se soluturum spopondit. §. 33. *vers. propter quam causam. Inst. de act.* 22 *l. un. C. ubi conveniatur, qui certo loco.*
23 Actio, loci ratione, arbitraria est, si est stricti juris (ut si ex stipulatione, mutuo, testamento:) secus est, si est bonæ fidei. *Jas.* 24 Tacite quæ insunt stipulationi, non semper sunt in rei potestate. 25 *Inesse* dicuntur, quæ verbis non expressa, ut electio, tempus, locus. 26 In *alternatione rerum* (puta cum quis *Petrum aut Paulum* promittit) quamdiu superstites ambo sunt, reus electionem habet, utrum præstare velit: Cæterum ubi decessit alter, alterum præstare cogitur. In alternatione vero locorum, electionem reus habet, ut, ubi velit, solvat: cum autem non solvit, actor, ubi vult, petit. Quod si mixta fuerit alternatio rerum, & locorum, actor electionem habet, quid, & quo loco petere velit. & ita quidem *Synops. Basil.* 24. *tit.* 9. *c.* 2.
27 Antea legebatur, *cum qui.* August. 1. *Emend.* 9. 28 Alternatio hæc rerum est. Cæterum hic notandum, alternativas non unius esse generis, sunt enim rerum, personarum, temporis, locorum. Est & mixta ex loco, & tempore, vel ex rebus, locis, & personis: ut, *promittis mihi dare Stichum aut Pamphilum, mihi Titiove, Lutetiæ vel Lugduni.* Est & mixta ex rebus, personis, loco, & tempore simul. 29 In alternativa rerum, quamdiu utraque res superest, debitoris electio est, *l.* 10. *in fin. infr. de jure dotium.* in locorum vero, (*vers. quare. infr. eod.*) & in mixta (*vers. proinde. infr. eod.*) rerum & locorum alternativa, creditori electio competit. 30 In alternativa rerum, electio est debitoris, quamdiu utraque superest: una perempta, debuit ejus esse electio. *l. plerumque.* 10. *in fin. infr. de jure dotium.* 31 *l.* 95. *in princ. &* §. 1. *infr. de solutionibus.*
32 Postquam una res alternativæ promissionis sublata est, tollitur debitori electio, & altera præcise remanet in obligatione. 33 *Locorum alternatio* hæc est. In hac alternativa electio est semper creditoris quia posset reus alioqui semper variare. Eadem ratione in pluribus judicibus defensoris seu rei, creditoris electio est, nisi reus vel juris studiosus sit. *Authent. habita. C. ne filius pro patre.* vel judicium antevertit, ex *l. diffamari. C. de ingenuis.* 34 *l.* 19. §. *fin. supr. de judic.* contra est arg. *l.* 5. §. 1. *in fin.* ℌ. *depos.* Ans. 35 Interdum reo fit potestas agendi, ubi velit, puta si privilegium habeat, ut scholaris: item si alium prævenit, ut in specie *d. l.* 5. *C. de ingen. manumiss.*
36 *Alternatio mixta* est, quæ ex rebus & locis est. In hac alternatione electio est creditoris: ut cum loci electionem habeat, idem & rei quoque electionem consequatur.
37 Alternativam rerum & locorum mixtam observa. 38 Copula, &, posita inter plura loca, dividit solutionem pro rata. *l. reos.* 11. §. *cum tabulis.* 1. *infr. de duobus reis. Jason.* Goth. vide Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 2. *n.* 31. & Butrigar. *h. l.* Ans.
39 vide *l.* 84. 115. *infr. de verb. oblig.* sic incertitudo loci vitiat stipulationem insulæ faciendæ: ut & alias relictum. *arg. l.* 71. *infr. de leg.* 1. nisi pia causa sit. 40 Tempus tacite inest promissioni certo loco dandi. *l.* 2. §. *penult.* ℌ. *si quis caut. l.* 1. *in fin.* ℌ. *de cond. & demonst. l.* 24. ℌ. *de oper. libert. l.* 41. §. *pen. l.* 73. *l.* 137. §. 2. *infr. de verb. obligat.* §. *loca etiam.* 5. *Inst. de verb. oblig.* 41 Angustiæ temporis vitiant stipulationem. *Jas.* 42 Debitor solvens adjecto alibi, quam in loco destinato, non liberatur. 43 Quia factum certo loco promissum, substantialiter vitiatur ex locorum diversitate: præstatio autem summæ, non æque: quia quocunque loco præstatur, recipiendi commodum præbet, & continet. *Bart.* 44 Officium judicis interdum actioni deservit, interdum eam excedit, interdum minuit. 45 Usurarum centesimarum ratio in trajectitiis pecuniis non servatur: quin etiam duplum in iis excedi potest; secus ac in eo, quod interest. 46 De quo dixi ad *l.* 1. §. 3. ℌ. *de pignoribus.*
47 Hinc colligunt, interesse lucri cessantis per locum a solitis probari. *Jas.* vide quæ scripsi ad *l.* 9. §. 8. ℌ. *si certum.* De loco a solitis vide Everardum *in loco a solitis.* 104.
48 vide *l.* 13. *infr. rat. rem hab.* vide *l.* 8. §. 1. *supr. de negot. l.* 36. *infr. mandati.*
49 *l.* 2. ℌ. *eod.* 50 Ex hac lege modum articulandi circa valorem rerum colligunt. *Bald.* Articulandus rerum valor uti quove modo fiat, ex hac lege colligas.
51 vide *l.* 63. *infr. ad l. Falcid.* §. 33. *Inst. de act.* 52 vide *l.* 24. ℌ. *de reg. jur.*
53 *l.* 2. *l.* 3. ℌ. *eod.* 54 Jure informatam, & quæ ex jure possit colligi, non cerebrinam, Abbas *apud Jason.* de æquitate. vide *l.* 21. *supr. de interrog.* 55 Interdum judex actioni inservit, interdum eam excedit, interdum minuit. 56 Actiones arbitrariæ propter locum, sunt quatuor: ex stipulatione, ex testamento, ex mutuo, *l.* 6. *infr. eod.* ex constituto. *Jas.* 57 *Sub.* si agatur alio loco. 58 In bonæ fidei judiciis actio arbitraria quod certo loco, locum non habet. 59 Loci adjectione bonæ fidei actio non fit arbitraria, nec eo judicis potestas restringitur.

certo

certo loco quid præstetur, ex empto vel vendito vel depositi actio competit [1]: non [2] arbitraria actio. §. 1. Si tamen *certo loco traditurum se* quis stipulatus sit, hac actione utendum erit.

De bonæ fidei judiciis. De stipulatione.

8. AFRICANUS lib. 3. Quæstionum.

CEntum Capuæ dari stipulatus, fidejussorem accepisti: ea pecunia ab eo [3] similiter, ut ab ipso promissore peti debebit: id est, ut si alibi [4], quam Capuæ petantur, arbitraria agi debeat, lisque tanti æstimetur, quanti [5] ejus vel actoris interfuerit eam summam Capuæ potius, quam alibi solvi. Nec oportebit, quod forte per reum steterit, quo minus tota centum Capuæ solverentur, obligationem fidejussoris augeri [6]: neque [7] enim hæc causa recte comparabitur obligationi usurarum; ibi enim duæ [8] stipulationes sunt, hic autem una pecuniæ [creditæ] est: circa cujus exsecutionem, æstimationis ratio arbitrio judicis committitur. Ejusque differentiæ manifestissimum argumentum esse puto, quod si post moram factam pars pecuniæ soluta sit, & reliquum petatur, officium judicis tale esse debeat, ut æstimet quanti actoris intersit, eam duntaxat summam, quæ petetur, Capuæ solutam esse.

Ubi solvi debet.

9. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

IS, qui certo loco dare promittit, nullo [9] alio loco, quam in quo promisit, solvere invito stipulatore potest.

De fidejussore post moram accepto.

10. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

SI post moram factam, quo minus Capuæ solveretur, cum arbitraria vellet agere, fidejussor acceptus sit ejus actionis nomine, videamus, ne ea pecunia, quæ ex sententia judicis accedere potest, non debeatur: nec sit in obligatione, adeo ut nunc quoque forte soluta vel si Capuæ petatur, arbitrium judicis cesset: Nisi [si] quis dicat, si judex centum & viginti condemnare debuerit, centum solutis ex universitate [10], tam ex sorte, quam ex pœna, solutum videri: ut superfit petitio ejus, quod excedit sortem, & accedat pœna pro eadem quantitate. Quod non puto admittendum: tanto magis, quod creditor accipiendo pecuniam [11] etiam remisisse pœnam videtur.

TIT. V.

DE [12] PECUNIA [13] CONSTITUTA [14].

Ratio, 1. *Et verba edicti. De muliere.* 2. *De pupillo.* 3. *De filiofam.* 4. *De stipulatione inutili.* 5. *Si aliud pro debito constituatur.* 6. *De debito ex contractu*, 7. *Vel naturaliter*, 8. *Vel jure prætorio. De his, qui de peculio tenentur.*

1. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

HOc Edicto Prætor favet naturali [15] æquitati, qui constituta ex consensu facta custodit: quoniam grave est [16] fidem [17] fallere. §. 1. Ait Prætor: *qui pecuniam debitam* [18] *constituit. Qui* [19] sic accipiendum est, *quæve*: nam & mulieres [20] de constituta tenentur, si non intercesserint. §. 2. De pupillo [21], etsi nihil sit expressum Edicto, attamen sine tutoris autoritate constituendo non obligatur [22]. §. 3. Sed si filiusfamilias constituerit, an teneatur, quæritur? Sed puto verum, & ipsum constituentem teneri, & patrem de peculio. §. 4. Eum, qui inutiliter [23] stipulatus est, cum stipulari voluerit, non constitui sibi, dicendum est de constituta experiri non posse: quoniam non [24] animo constituentis, sed promittentis factum sit. §. 5. An potest aliud [25] constitui, quam quod debetur, quæsitum est? Sed cum [26] jam placet, rem [27] pro re solvi posse [28], nihil prohibet, & aliud pro debito constitui: denique si quis centum debens, frumentum ejusdem pretii constituat, puto valere constitutum [29]. §. 6. *Debitum* autem ex quacunque causa [30] potest constitui, id est, ex quocunque contractu [31], sive certi [32], sive incerti [33]: & si ex causa emptionis quis pretium debeat, vel ex causa dotis, vel ex causa tutelæ, vel ex quocunque alio contractu. §. 7. Debitum autem vel [34] natura sufficit [35]. §. 8. Sed & is, qui honoraria [36] actione, non [37] jure civili [38] obligatus est [39], constituendo tenetur: videtur enim debitum, & quod jure honorario debetur: & ideo & pater & dominus de peculio obstricti, si constituerint, tenebuntur usque ad eam quantitatem, quæ tunc fuit in peculio, cum constituebatur: cæterum, si plus suo nomine constituit, non tenebitur in id, quod plus est.

2. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

QUod si filii nomine constituerit se decem soluturum, quamvis in peculio quinque fuerint, de constituta in decem tenebitur.

De marito. 1. *De obligatione civili tantum.* 2. *De obligatione in diem.*

3. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

QUod si maritus plus [40] constituit ex dote, quam facere poterat, quia debitum constituerit, in solidum quidem tenetur, sed mulieri, in quantum facere potest, condemnatur. §. 1. Si quis autem constituerit, quod jure civili debebat, jure [41] prætorio non debebat, id est, per [42] exceptionem, an constituendo teneatur, quæritur? Et est verum, ut [&] Pomponius scribit, eum non teneri: quia *debita juribus* [43] non est pecunia, quæ constituta est. §. 2. Si is, qui [&] jure civili, & prætorio debebat, in diem [44] sit obligatus, an constituendo teneatur? Et Labeo ait, teneri [constitutum]: quam sententiam & Pedius probat: & adjicit Labeo, vel propter [45] has potissimum pecunias, quæ nondum peti possunt, constituta inducta: quam sententiam non invitus probarem: habet enim utilitatem, ut ex die obligatus, constituendo se eadem die soluturum, teneatur.

4. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SEd &, si citeriore [46] die constituat se soluturum, similiter tenetur.

De loco. 1. *De legato.* 2. Debitum *quomodo accipitur.* 3. *De epistola.* 4. *De persona solutura*, 5. *Et cui solvendum est.* 6. *De procuratore, tutore, actore municipum, curatore.* 10. *De servo.*

5. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

EUm, qui Ephesi promisit se soluturum, si constituat alio [47] loco se soluturum, teneri constat. §. 1. Julianus Legatum Romæ constituentem, quod in provincia acceperat, putat conveniri debere [48]: quod & verum est. Sed [&] si non cum Romæ esset, sed in provincia

1 Id enim, quod interest, ex earum actionum natura consequitur. 2 Nulla actio bonæ fidei, propter adjectionem loci potest fieri arbitraria. Jas. *in pr.* nisi contractus bonæ fidei deducatur in stipulationem: tunc enim assumit naturam contractus stricti juris, *ut hic.* §. 1. *infr. eod.* Jas. *n* 4. ubi notat Bartolum ea in re fuisse sibi contrarium: additque, eam in rem utile esse, ut tabelliones & notarii suis instrumentis stipulationem inserant. 3 Fidejussore. vide *l.* 3. *infr. de fidejussorib. tutorum.* 4 Loco certo qui debet, invitus alibi conveniri potest: sic ut arbitraria actione tanto minus solvat, quanti interest ejus condicto potius loco, quam quo convenitur, solvere. vide *l.* 2. §. 3. ff. *eod.* 5 Is sit causæ nostræ status: Secundus centum Capuæ se mihi Primo, Kalend. Martiis daturum promisit: & eam ob causam mihi fidejussorem Tertium dedit: Neuter Kal. Martiis Capuæ satisfacit: Hic Ephesi Tertium offendo, cui sortem supradictam condico: eoque amplius, quanti mea interfuit eam summam Capuæ potius, quam hic Ephesi solutam esse. Non disputabo (inquit Tertius) tibi jus sit, necne, principali debitore neglecto, in me unum agere: Item, recte necne postules sortem, quodque tua interlit: hoc unum postulo, ut eo minoris tibi tenear, quo mea interfit, eam summam potius Capuæ, quam alibi solvi, cum mihi libertas Capuæ solvendi sit prærepta, ubi levioribus usuris pecuniæ mutuo possunt accipi, quam hic Ephesi; idque eo magis, quod in hac actione, non tui, sed & mei, meæque utilitatis habenda sit ratio. vid. *l. un C h. t.* Ac, si præterea nimium urges, tanti me ulla obligatione tibi teneri, negari potest, cum per me non steterit (impeditum sc. reipubl. causa, & adversa valetudine graviter affictum), sed per ipsum reum principalem, quo minus tibi Capuæ satisfactum fuerit: Notum quippe, non omnem dilationem moræ adnumerari, *l* 12. *infr de usuris.* sed justis de causis moram excusari. *l.* 5. ff. *de reb. cred.* Ut res ita sit (inquit Primus) hoc tamen constat, moram principalis, ejus fidejussori nocere, ut in usuras ipse quoque teneatur. *l.* 54. *infr. locati. l.* 49. *infr. de verb. signif.* Hæc ita sint (inquit Tertius) sed nihil ad me pertinent: cum hæc causa valde dissimilis ab eo sit casu, quem nunc profers. Porro, quæ dissimilia sunt, eundem effectum non obtinent, sed eorum diversa decisio est. Non recte comparari hanc præsentem causam, in qua agis ad interesse, cum obligatione usurarum, id est, ei negotio, in quo usuræ petuntur a fidejussore, eo constat, quod illo casu duæ obligationes reperiuntur: una sc. sortis, altera usurarum. *l.* 4. *C. depositi.* Hic autem una tantum stipulatio & obligatio, sortis sc. & usurarum nulla: quod si dixeris hic interesse peti, non repugnabo: sed adde, id genus interesse sive utilitatis a solo judicis arbitrio, *l.* 49. *in fin. infr. de act. empt.* non ab ulla obligatione, descendere. Sint igitur ista arbitrio judicis dijudicanda ex æquo & bono: ut ne putes judicem ulli tuæ obligationi adstrictum: petatur id quanti tua intersit judicis arbitrio, non ex obligatione: non hoc enim, sed illo tibi teneor. Hæc eo quoque manifestiora his erunt, si partem sortis acceptasses, ad residuum egisses, & officio judicis postulasses æstimari, quanti tua interfuisset residuum illud Capuæ tibi solutum esse. *infr. eod. in fin.* Quod si id jus in residui petitione servatum fuisset, idem sane nunc quoque fuerit nulla parte debiti soluta, toto ac integro manente debito: ut quod jus in parte recipi potuisset, idem totius ratione, & in toto recipi debeat. 6 Mora rei obligatio fidejussoris non augetur, *ut hic.* licet perpetua reddatur. v. *l.* 91. §. 4. *infr. de verb oblig.* 7 Instantia seu objectio hæc est: mora rei crescit quidem usurarum adversus fidejussorem obligatio: & tamen mora, de qua hic agitur, non augetur fidejussoris obligatio. Cur tam varie? usuræ stipulanti promissæ, a reo debentur: igitur & a fidejussore. Id vero, quod interest, in arbitrariis actionibus, non stipulatione, non promissione rei, sed officio tantum judicis debetur: ut hinc colligas, id ipsum, quod intersit, a fidejussore promissum non esse. 8 Vide *l.* 4. *C. depositi. l.* 18. *infr. de acceptilat. l.* 9. §. 4. ff. *de reb. cred.* 9 *l* 2. §. 2. *supr. eod. l.* 5. §. 1. *infr. depositi. l.* 122. *infr. de verb. oblig. l.* 16. §. 1. *infr. de fidejuss. l.* 9. *C. de solut.* 10 Centum solutis ex universitate &c. sic emendavit Cujac. in *quadam prælectione ad me transmissa.* 11 Vel hominem, *l.* 4. §. 7. *in fin. infr. de doli mali & met. except.* sic qui usuras accipit, sortis petitionem differt. v. *l.* 2. §. 6 *d. tit.* e contrario, qui pecuniam sub pœna promissam accipit, venditioni sub pœna contractæ renunciat. *l.* 28. *l.* 49. *infr. de act. empt.* Goth. Vide Surd. *de aliment. tit.* 6. *quæst.* 3. *num.* 12. Ans.

12 *L.* 4. *C.* 18. & §. 9. *Inst. de actionib.* Paul. 2. *sent.* 2. 13 Pecuniæ appellatione in hoc edicto continentur omnes res, quæ pondere, numero & mensura constant. *l.* 88. *l.* 122. *l.* 178. *infr. de verb. signif.* Ans. 14 *Constitutum* est conventio, qua quis respondet citra stipulationem se soluturum, quod ipse vel alius debet. Cujac. *hic.* Porro, constitutum a fidejussione differt, quod quis & pro se, & nudo pacto, & absens, & aliud pro alio constituere possit, fidejussio vero ista non admittat. vide Oldend. *class.* 4. *act.* 8. *in princ.* & quod constituti reus decem dies ad solvendum habeat, *l.* 21. §. 1. *infr. eod.* cum qui stipulanti promisit, statim possit exigi. *l.* 118. §. 1. *infr. de verb. oblig.* 15 A naturali ratione edicta Prætorum commendantur plerumque, *ut hic.* & *l.* 1. *supr. de pactis.* 16 Imo non est grave certis casibus fidem fallere. dixi ad *l.* 38. ff. *de rei vindic.* 17 Fidem fallere grave est. *l.* 25. ff. *eod. l.* 1. *supr. de pact. l.* 1. §. 4. ff. *depositi.* 18 *Subaud.* ab alio. Paul. 2 *sentent.* 2. §. *un.* si id, quod mihi Lucius debet, soluturum te constituas, teneris actione pecuniæ constitutæ. 19 Vide *l.* 1. ff. *de verb. sign. l.* 3. §. 1. ff. *de homine libero.* 20 *Mulier* constituere pro alio potest, si tamen non intercesserit, *ut hic. Synops. Basil.* 26. *tit.* 7. *c.* 1. 21 *Pupillus* constituere tutore autore potest: eo non autore, non potest. 22 Ne quidem natura. vide *l.* 41. ff. *de condict. indebit. l.* 1. ff. *de novat.* 23 Inutilis stipulatio vim non habet constituti. *l.* 1. §. 2. ff. *de verb. oblig.* Goth. Loriot. *de pact. axiomat.* 147. Forcatulus *dialog.* 5. *num.* 6. Baldus Novell. *ad l.* 1. §. *si quis ita.* ff. *de verb. oblig. n.* 28. *ibidemque.* Jac. Nigr. *n.* 79. Fortunius Garzia *ad l. leg.* ff. *de pact. num.* 50. Mod. 24 Intercessit quidem stipulatio & promissio, at non constituendi animus. Unde notant, Constitutum fieri posse, ex interrogatione & responsione. adde *l.* 7. §. 12. ff. *de pactis.* 25 Constitui aliud potest, quam quod debetur. Nihil interest, an id, quod constituitur, sit debitum, dummodo constituatur nomine debiti. 26 Argumentum a solutione ad constitutum. 27 Solvi res una pro alia re potest. 28 Creditori volenti, non invito. 29 At non fidejussio. *l.* 42. ff. *de fidejussoriv.* 30 Constitui potest debitum ex quocunque contractu. 31 Etiam delicto, *l.* 29. ff. *eod.* vide quæ notavi ad *l.* 26. ff. *eod.* 32 Contractuum alii certum, alii incertum continent. adde *l. un. C. de sentent. quæ pro eo, quod interest.* 33 Incertum etiam potest constitui. v. quæ scripsi ad *l.* 14. ff. *eod.* 34 Id est, saltem. Constitui potest etiam id, quod natura tantum debetur. 35 Naturaliter eodem modo legata debentur, propter testatoris voluntatem, etiamsi testamentum non sit solenne. vide *l.* 12. *l.* 17. ff. *de injusto.* ideoque debitum ex testamento constitui potest. Zas. *ad d.* §. 9. *n.* 8. 36 Constitui potest id, quod jure tantum honorario debetur. 37 Jus honorarium aliud a civili. Porro *honorarium* jus, prætorium. 38 Nam quod jure civili tantum debetur, constitui non potest: quia dici potest indebitum, quod est jure tantum civili debitum. vide *l.* 3. §. 1. ff. *eod.* 39 Quid ita? cum civili debito fidejussor possit accedere: cur non & eadem ratione civile debitum constitui poterit? omnes pene tradunt nullam rationem afferri posse. Sed Zas. *ibid.* ait, constituti eam esse naturam, ut confirmet: nihil autem confirmari posse, nisi id, quod firmabile sit: confirmat, inquam, id est, adjicit alias qualitates, monetam, tempus, locum, & his similia: fidejussionis non eam esse vim, ut ita firmet, cum in ea plus esse non possit, quam in debito sit. *Zas.* Minsing. *ad d.* §. 9. *Inst. de actionib.* 40 Constituere uxori solidam dotem maritus quidem potest: ut ex constituto in solidum teneatur; non tamen in solidum condemnatur. Solida quidem obligatio est, condemnatio non est. Ut his constet, paria non esse promittere, & solvere. contra *l. ult. C. ad l. Falcid.* 41 Debentur quædam civili jure, quæ prætorio jure non debentur, *ut hic.* & *l.* 30. ff. *eod.* Dedi tibi mutuo decem, pactus sum postea ea abs te non peti. Civili jure manes obligatus, *l.* 3. *l.* 27. §. 2. *l.* 51. *in fin. supr. de pact. l.* 5. *C. de pactis.* §. 3. *Inst. de except.* at non prætorio ob pactum, & naturalem pacti æquitatem. Eodem sensu legimus, nihil interesse, ipso jure quis actionem non habeat, an habeat, sic tamen, ut per exceptionem infirmetur. *l.* 112. ff. *de reg. jur.* Per jocum qui spopondit, jure civili obligatus est, at non prætorio; vid. tamen *l.* 3. *in fin.* ff. *de oblig.* Jurasti me deferente, vel servus in suo peculio contraxit: Prætorio jure obligatus sum. 42 *l.* 14. ff. *de compensationib.* Constitui debitum non potest, cujus petitio exceptione elidi potest. 43 *Vulg.* viribus. Quid, si legas? *quia debita jure prætorio non est pecunia, quæ constituta est.* 44 Non solum debitum purum, sed etiam in diem, constitui potest, *ut hic.* de quo tamen a veteribus dubitatum fuit. *l.* 2. *vers.* & *dubitaretur. C. de constituta pecunia.* 45 Constitutum tenet, licet in eo plus sit tempore vel loco, *ut hic.* At fidejussor in duriorem causam obligatus, quam reus ipse obligatus sit, teneri non potest. *l. Græce.* §. *illud.* ff. *de fidejuss.* An hoc ideo fit, quod fidejussor accessionis locum magis subeat, quam qui constituit, (nec enim potest esse sine principali, *l. si heres pecuniam.* 73. ff. *ad SC. Treb.*) ut ea ratione naturam sui principalis eo magis consequatur, quam qui constituit? 46 *Citerior* dies, qui nobis vicinior. 47 Constitui alio loco potest, quod alio loco debetur. 48 Imo, non est conveniendus. *l.* 8. *supr. de judiciis.* vide Cujacium 13. *obs.* 17.

adhuc, conſtituit ſe Romæ ſoluturum, denegatur in eum actio de conſtituta. §. 2. Quod exigimus [1], ut ſit debitum, quod conſtituitur, in rem exactum eſt: non utique ut is, cui conſtituitur, creditor ſit: nam & quod ego debeo [2], tu conſtituendo teneberis [3], & quod tibi debetur, ſi mihi conſtituatur, debetur. §. 3. Julianus quoque lib. XI. ſcribit: Titius epiſtolam [4] ad me talem emiſit: *Scripſi* [5] *[me] ſecundum* [6] *mandatum Seii, ſi* [7] *quid tibi debitum adprobatum erit, me tibi cauturum, & ſoluturum ſine controverſia:* tenetur Titius de conſtituta pecunia. §. 4. Sed ſi quis conſtituerit *alium ſoluturum*, non ſe pro alio, non [8] tenetur: & ita Pomponius lib. VIII. ſcribit. §. 5. Item, ſi mihi conſtituas te ſoluturum, teneberis. Quod ſi mihi conſtitueris, *Sempronio te ſoluturum*, non teneberis. §. 6. Julianus lib. XI. Digeſtorum ſcribit, procuratori [9] conſtitui poſſe [10]: quod Pomponius ita interpretatur, ut ipſi [11] procuratori conſtituas te ſoluturum, non domino [12]. §. 7. Item [13] tutori [14] pupilli conſtitui poteſt, & actori municipum, & curatori furioſi. §. 8. Sed & ipſi conſtituentes tenebuntur [15]. §. 9. Si actori [16] municipum, vel tutori [17] pupilli, vel curatori furioſi, vel adoleſcentis ita conſtituatur, *municipibus ſolvi*, vel *pupillo*, vel *furioſo*, vel *adoleſcenti*, utilitatis gratia puto dandam municipibus, vel pupillo, vel furioſo, vel adoleſcenti utilem [18] actionem. §. 10. Servo quoque conſtitui poſſe conſtat [19]: & ſi ſervo conſtituatur, *domino ſolvi* vel *ipſi ſervo*, qualem qualem [20] ſervum domino adquirere obligationem.

De eo, qui bona fide ſervit.

6. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

IDem eſt & ſi ei [21], qui bona fide mihi ſervit, conſtitutum fuerit.

De filiofam. 1. De adjecto.

7. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

SEd & ſi filiofamilias [22] conſtituatur, valet conſtitutum. §. 1. *Si mihi aut* [23] *Titio* ſtipuler, Titio conſtitui ſuo nomine non poſſe, Julianus ait: quia [24] non habet petitionem [25], tametſi [26] ſolvi [27] ei poſſit.

8. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SI vero *mihi, aut Titio* conſtitueris *te ſoluturum*, mihi competit actio. Quod ſi poſteaquam ſoli [28] mihi te ſoluturum conſtituiſti, ſolveris Titio, nihilominus mihi teneberis [29].

9. PAPINIANUS lib. 8. Quæſtionum.

TItius tamen indebiti condictione tenebitur: ut quod ei perperam ſolutum eſt, ei, qui ſolvit, reddatur.

De duobus reis ſtipulandi.

10. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

IDem [30] eſt & ſi ex duobus reis ſtipulandi poſt alteri conſtitutum, alteri poſtea ſolutum eſt: quia loco ejus, cui jam ſolutum eſt, haberi debet is, cui conſtituitur.

Si non apparet debitor. 1. Si plus L. 13. vel minus conſtituatur, quam debitum ſit.

11. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

HActenus igitur conſtitutum valebit [31], ſi quod conſtituitur, debitum ſit, etiam [32] ſi nullus apparet, qui interim debeat: utputa, ſi ante aditam hereditatem debitoris [33], vel capto eo ab hoſtibus [34], conſtituat quis ſe ſoluturum: nam & Pomponius ſcribit valere conſtitutum, quoniam debita pecunia conſtituta eſt [35]. §. 1. Si quis centum aureos debens, *ducentos* conſtituat, in centum tantummodo [36] tenetur: quia [37] ea pecunia debita eſt: ergo & is, qui ſortem, & uſuras, quæ [38] non debebantur, conſtituit, tenebitur in ſortem duntaxat.

12. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

SEd & ſi decem debeantur, *& decem & Stichum* conſtituat, poteſt dici, decem tantummodo [39] nomine teneri.

13. IDEM lib. 29. ad Edictum.

SEd ſi quis viginti debens, *decem* conſtituit ſe ſoluturum, tenebitur [40].

De certa vel incerta quantitate. 1. De pignore, 2. Vel fidejuſſore dando. 3. Quibus modis, per quas perſonas conſtituitur.

14. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

QUi autem conſtituit ſe ſoluturum, tenetur, ſive adjecit certam quantitatem, ſive non [41]. §. 1. Si quis conſtituerit *ſe pignus* [42] *daturum*, cum utilitas pignorum irrepſerit [43], debet etiam hoc conſtitutum admitti. §. 2. Sed & ſi quis *certam perſonam fidejuſſuram pro ſe* conſtituerit [44], nihilominus tenetur, ut Pomponius ſcribit. † Quid tamen, ſi ea perſona nolit fidejubere? puto teneri eum, qui conſtituit: niſi aliud actum eſt. Quid, ſi ante deceſſit? Si mora interveniente, æquum eſt teneri eum, qui conſtituit, vel in id, quod intereſt [45], vel ut aliam [46] perſonam [47] non minus idoneam fidejubentem præſtet: ſi nulla mora interveniente, magis puto non teneri. §. 3. Conſtituere autem & præſentes & abſentes [48] poſſumus: ſicut [49] paciſci [50], & per nuncium [51], & per noſmetipſos, & quibuſcunque [52] verbis [53].

15. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

ET licet libera [54] perſona ſit, per quam tibi conſtitui, non erit impedimentum, quod per liberam perſonam adquirimus [55]: quia [56] miniſterium [57] tantummodo hoc caſu præſtare videtur.

De duobus conſtituentibus. 1. De loco, & tempore. 2. Verba edicti. 3. Si per rerum naturam ſtetit, quo minus fieret. 4. Quo tempore conſideratur, an reus fecerit.

16. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

SI duo, quaſi [58] duo rei, conſtituerimus, vel cum altero agi poterit in ſolidum [59]. §. 1. Sed & certo [60] loco & tempore conſtituere quis poteſt: nec ſolum eo loci [poſſe eum] petere, ubi ei conſtitutum eſt: ſed, exemplo arbitrariæ actionis, ubique poteſt. §. 2. Ait Prætor, *ſi appareat, eum, qui conſtituit, neque ſolvere, neque* [61] *feciſſe, neque* [62] *per actorem ſtetit, quominus fieret, quod conſtitutum eſt.* §. 3. Ergo, ſi non ſtetit per actorem, tenet actio: etiam [63] ſi per rerum naturam [64] ſtetit: ſed magis dicendum eſt, ſubveniri reo debere [65]. §. 4. Hæc [66] autem verba Prætoris, *neque feciſſe reum, [quod conſtituit]*, utrum ad tempus conſtituti pertinent, an vero uſque ad litis conteſtationem trahimus [67] dubitari poteſt? Et puto, ad tempus conſtituti [68].

17. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SEd & ſi alia die offerat, nec [69] actor accipere voluit, nec ulla cauſa juſta fuit [70] non accipiendi, æquum eſt, ſuccurri reo aut exceptione, aut juſta [71] interpretatione: ut factum actoris uſque ad tempus judicii [72] ipſi noceat: ut illa verba, *neque feciſſe*, hoc ſignificent, ut neque in diem, in quem conſtituit, fecerit, neque poſtea [73].

Quo tempore conſideratur, an per actorem ſteterit, 1. Vel an debitum ſit. 2. Quid perſequitur hæc actio. 3. An qui hac actione egit, ſortis obligationem conſumat.

18. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

ITem illa verba Prætoris, *neque per actorem ſtetiſſe*, eandem recipiunt dubitationem: Et Pomponius dubitat, ſi forte ad diem conſtituti

1 *l. 2. C. h. t.* 2 Non ſolum debitum proprium, ſed etiam alienum conſtitui poteſt. 3 An hoc caſu conſtituenti beneficium diſcuſſionis poſtulare permittitur? Poſt Fabrum ita tenet Zaſius, *d. §. 9. Inſtit. de act. arg. Nov. 4. cap. 1. & Authent. Præſente. C. de fidejuſſorib.* qua beneficium diſcuſſionis, cuivis pro alio intercedenti permittitur, & nominatim conſtituentibus id beneficii datur, *l. ult. C. hoc tit.* hinc Faber, omne quod in jure de fidejuſſore diſponitur, habere etiam locum in conſtituente. *l. 2. C. h. t.* Quid, ſi conſtituta ſit pecunia incerti debiti, & debitor moriatur: antequam putatis rationibus debitum certum appareat, num conſtituens tenebitur? Non teneri videtur. v. *l. 122. §. antepen. ff. de verb. oblig.* 4 V. *l. 24. ff. eod.* 5 *Scripſi* particula, ſeu vox hæc *ſcripſi* uſitata in cautionibus debitorum, ut *l. 40. ſupr. de rebus creditis.* Poſſis ex hoc loco colligere, quibuſvis verbis & ſcripto conſtitutum fieri poſſe, de quo dixi ad *l. 14. in fin. ff. eod.* 6 Idem ſi ſine mandato. *l. 27. ff. eod.* 7 Conſtitutum verbis futuri temporis concipi hinc colligunt: hac tamen parte mentem potius, quam verba ſpectari. 8 V. *l. 38. ff. de verb. oblig.* ſed omnium maxime *Authent. Si quando. C. h. t. & Novell. 115. c. 6.* 9 Procuratori creditoris conſtitui poteſt. 10 Voluntate domini. 11 Id eſt, ut etiam ipſi. 12 Qui conſentit ſuo procuratori ſolvi. 13 Differentiam obſerva procuratoris vulgaris a tutore, procuratore, aut proprie magis ut loquaris, actore municipum, & curatore furioſi. Huic conſtituimus recte etiam ignorantibus dominis: illi non recte conſtituimus, niſi conſentiente domino. 14 Conſtituatur tutori, an pupillo, utrum interſit, vide Albericum *in l. quoties. 9. de admin. & peric. tutor.* 15 Utili actione §. 9. *ff. eod.* 16 *Actori municipum* conſtitui poteſt, quod municipibus debetur. 17 *Tutori & curatori* conſtitui poteſt, quod pupillo, furioſo vel adoleſcenti debetur. 18 V. *l. 2. ff. quando ex facto tutoris.* 19 *Servo* conſtitui poteſt, quod domino debetur. 20 Qualiſqualis ſervus hic dicitur, qualiſcunque, ſive ordinarius (qui & actor dicitur, & diſpenſator, ſive vicarius: nec enim idem de conſtituta, quod de ſoluta pecunia dicimus; actori namque ſolvi poteſt, non vicario, *arg. l. 19. C. de ſolut.* conſtitui autem poteſt tam actori, quam vicario. v. Cujac. 11. *obſ.* 35. 21 *Bonæ fidei poſſeſſori* conſtitui poteſt, quod ei debetur, qui bona fide poſſidetur. 22 *Filiofamilias* conſtitui poteſt, quod ejus patri debetur. 23 *Adjecto* conſtitui non poteſt, quod quis præſens ſibi & adjectis ſtipulatur. 24 Conſtitui non poteſt iis, qui neque petitionem habent, neque obligationem. 25 Facit *l. 56. §. 2. ff. de verb. oblig. ſubaudi*, nec aliquam obligationem. *l. 1. in pr. ff. eod. l. is, qui promiſit. 33. ff. de pignorib.* 26 Conſtituti & ſolutionis non eſt eadem ratio. 27 Adjecto poteſt ſolvi, non tamen conſtitui. 28 Aliud erit, ſi mihi tantum fuerit conſtitutum, tunc enim poterit adhuc adjecto ſolvi. *l. 59 ff. de ſolution.* 29 V. *l. 59. ff. de ſolut.* 30 *Subaudi*, ut liberatio non contingat, & ut ſolvens repetere poſſit. 31 Hinc conſtat, ſcienter conſtituentem indebitum, nunquam actione de conſtituta pecunia teneri: quod conſtitutum non valeat, niſi præcedat debitum. *l. 2. C. h. t.* 32 Conſtitutum valet, etiamſi nulla adhuc perſona appareat, quæ debeat. v. tamen *Nov. 115. cap. 6. Auth. ſi quando. C. de conſtit. pecunia.* 33 *Subaudi* defuncti. 34 Pendente, id eſt, vacante per mortem dignitate quæ fiunt, valere hinc colligitur, cum & præſcriptio jacente hereditate currat. *l. ſi ſervus 4. ff. de diverſis temporalibus præſcription.* 35 An vero conſtituens ſcienter indebitum, donare intelligitur? ſic videtur *arg. l. 53. ff. de reg. jur. l. 9. C. de condict. indeb.* Et Dynus ait, conſtitutum ſuper indebito, ſi a ſciente fiat, donatum præſumi. Id tamen negant Faber, Jaſon, & Zaſius. 36 Utile conſtitutum per inutile non vitiatur. 37 *Quantitas* ea conſtitui tantum poteſt, quæ debetur, *hac l. in pr. & l. 2. verſ. ut pro jam debito. C. h. t.* 38 Conſtitui non poſſunt, quæ non debentur. 39 Et ſic utile per inutile non vitiatur. *l. 1. §. pen. ff. de verb. obl.* 40 V. *l. cum furti. 9. ſupr. de in litem jurando.* Cur ita? in eo, quod plus eſt, minus eſt. 41 Incertum conſtitui etiam poteſt, *ut hic.* ſi tamen relatio fiat ad certum. *l. Quintus. 28. ff. depoſiti. l. cum poſt. 69. §. gener. 4. ff. de jure dot.* Nec obſtat *l. 1. §. debitum. 6. ſupr. eod.* quia debitum ibi erat certum. 42 Hoc eſt, conſtituti actione qui pignus conſtituit, *ut hic.* Pignus enim ſi non ſorti accedit, ſortis firmandæ gratia adjicitur. Dicamus apertius: in conſtituto plus eſſe poteſt, quam in debito principali, ſi modo plus illud ad cautionem obligationis refertur, non ad eam augendam: enimvero conſtitui poſſunt debiti acceſſoria, licet principaliter non ſint debita. *Bart.* Pignus, licet non debeatur, accedit tamen debito, & ideo poteſt conſtitui. *Goth.* Vid. Bellon. *ſupput. lib. 3. c. 13.* Anſ. 43 Id eſt, in uſum venit ex edicto Prætoris. *l. ſi tibi decem dem. 17. §. de pignore. 2. ſupr. de pact.* 44 Id eſt, ſe curaturum certam perſonam pro ſe fidejuſſuram: alias nemo factum alienum promittendo obligatur *l. 38. ff. de verb. oblig.* 45 *Subaudi*, creditoris. 46 *l. 25. in fin. ſupr. de recept. qui arbitr.* vide quæ ſcripſi ad *l. 45. §. 2. ff. mandati.* 47 Idoneum æque qui præſtat, conventioni ſatisfacere videtur. 48 *Abſens* conſtituere poteſt. *l. 27. ff. eod.* 49 Argumentum a pacto ad conſtitutum. 50 *l. 2. ſupr. de pactis.* 51 Nuncio uti poſſumus in conſtituto faciendo, ſeu conſtituenda alteri pecunia. adde *l. 24. ff. eod.* 52 *Subaudi*, idoneis: generale enim ad id tantum, quod idoneum ſit, tacite reſtringere debemus. 53 Verborum ſolennitas non exigitur in conſtituto, *ut hic.* poteſt & alio verbo, quam *conſtituendi* fieri: & ſi vox ea omiſſa ſit, conſtitutum tenet. *arg. l. 5. §. 3. ſupr. eod. l. 24. l. 26. ff. eod. l. ſi ſiv una. 136. ff. de verb. oblig.* 54 *l. 24. §. 2. ff. de uſur. l. 3 ff. quod vi, aut clam.* 55 Non adquirimus, Hotom. 4. *obſ.* 12. *l. judicium. 58. ff. de judiciis.* 56 Nuncii & procuratoris differentia hæc eſt: Nuncius in perſona domini conventionem concipit: procurator in ſuam, & propriam. Ille nudum miniſterium præſtat, alter præter miniſterium, quod præſtat, ipſe quoque intervenit. de hac differentia procuratoris & nuncii, adde *cap. bonæ memoriæ ad ipſam. extr. de elect. cap. cum delicti. extr. de dolo. l. multum. 6. C. ſi quis alteri, vel ſibi.* 57 *l. 18. ff de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* 58 Conſtitui duo rei promittendi poſſunt. 59 Stricto jure, ſi pro alio conſtituerint: alias habent beneficium Epiſtolæ Divi Adriani, *l. ult. C. h. t.* ſin autem pro ſe conſtituerint, opponere poſſunt beneficium *Novell. 99. cap. 1.* ut ſic pro rata parte conveniantur. 60 Conſtituente ſe aliquo certo loco ſoluturum, naſcitur actio arbitraria. *Goth.* Vide Zanger. *de except. part. 2. cap. 1. num.* 207. Anſ. 61 Solvere & facere differunt. Hinc tamen colligit Joannes, conſtitui factum pro dato poſſe. 62 *Subaudi*, neque per eum, ut mora admittenti noceat. 63 Vide quæ notavi ad *l. 23. ff. de verbor. obligat.* 64 Natura juſtas excuſationes præſtat. 65 Re perempta niſi fuerit in mora. 66 De quibus §. 2. *ſupr. eod.* 67 Cur ita? ne reus de interitu teneatur, niſi lite adverſus eum conteſtata. 68 *Subaudi*, ut ſi tunc creditori non offerat, inde conſtituatur in mora. 69 Mora conſtituta, quemadmodum purgetur. 70 Vide Alexandrum *ad l. qui Romæ. §. coheredes num. 6. de verb. oblig.* Jacobum Nigr. *ad l. ſi inſulam. infr. de verbor. oblig. num.* 199. Antonium Rub. *ad l. vinum. ff. ſi certum petat. num.* 176. Joan. Robertum denique *lib. 2. ſent. jur. c.* 18. Mod. 71 Id eſt ipſo jure, quando ſpecies erat in obligatione, quæ oblata periit. 72 Id eſt, uſque ad litem conteſtatam, *l. in tribus iſtis judiciis. 13. ſupr. de judic.* ut in *l. 17. §. ultim. ff. de damno.* vide Cujac. ad *l. 84. infr. de verbor. obligat.* quaſi diceret, mora conſtituentis ad litem uſque conteſtatam purgari poteſt: poſt conteſtationem, ſecus: niſi intra paucos dies moram ſuam purgare velit. 73 Cum quodam ſcilicet temperamento. *l. 105. infr. de ſolutionibus.*

per

per actorem non steterit, ante stetit vel postea? & puto, & hæc ad diem constituti referenda: proinde si [1] valetudine impeditus, aut vi, aut tempestate petitor [2] non venit, ipsi nocere Pomponius scribit.

§. 1. Quod adjicitur, *eamque pecuniam, cum constituebatur, debitam [3] fuisse*, interpretationem pleniorem exigit. Nam primum illud efficit, ut si [4] quid tunc debitum fuit, cum constitueretur, nunc non sit, nihilominus teneat constitutum: quia retrorsum se actio refert. Proinde temporali actione obligatum constituendo, Celsus & Julianus scribunt teneri debere: licet post constitutum dies temporalis actionis exierit. Quare & si post [5] tempus obligationis se soluturum constituerit, adhuc idem Julianus putat: quoniam eo tempore constituit, quo erat obligatio, licet in id tempus, quo non tenebatur. §. 2. E re autem est hic subjungere, utrum pœnam contineat hæc actio, an rei persecutionem? Et magis est, ut etiam Marcellus putat, ut rei [6] sit persecutio [7]. §. 3. Vetus fuit dubitatio, an, qui hac actione egit, sortis [8] obligationem consumat? Et tutius est dicere, solutione [9] potius ex hac actione facta liberationem contingere, non [10] litis contestatione: quoniam solutio ad utramque obligationem proficit.

1. *De conditione.* 2. *De peculio.*

19. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

ID, quod sub [11] conditione [12] debetur, sive pure [13], sive certo die constituatur, eadem conditione suspenditur: ut existente conditione teneatur [14]: deficiente, utraque actio depereat. §. 1. Sed is, qui pure debet, si sub conditione constituat, inquit Pomponius, in hunc utilem [15] actionem esse. §. 2. Si pater vel dominus constituerit se soluturum, quod fuit in peculio, non minuetur peculium, eo quod [16] ex ea causa obstrictus esse cœperit: & licet interierit peculium, non tamen liberatur.

20. IDEM lib. 4. ad Plautium.

NEc enim, quod crescit peculium, aut decrescit, pertinet ad constitutoriam [17] actionem.

De pretio rei peremptæ post moram. 1. *De constituto sine die.* 2. *Quomodo satisfaciendum est constituto.*

21. IDEM lib. 29. ad Edictum.

PRomissor Stichi, post moram ab eo factam, mortuo Sticho, si constituerit se pretium [18] ejus soluturum, tenetur. §. 1. Si sine die constituas, potest quidem dici, te non teneri, licet verba Edicti late pateant; alioquin & confestim agi tecum poterit, si statim, ut constituisti, non solvas: sed modicum tempus statuendum est, non minus decem [19] dierum [20], ut exactio celebretur [21]. §. 2. Constituto satis non facit, qui [22] soluturum se constituit, si offerat satisfactionem. † Si quis autem constituat *se satisdaturum*, fidejussorem [23] vel pignora det, non tenetur: quia nihil interest, quemadmodum satisfaciat.

De hereditate restituta vel evicta.

22. IDEM lib. 6. Brevium.

SI post constitutam [24] tibi pecuniam, hereditatem [25] ex Senatusconsulto Trebelliano restitueris, quoniam sortis petitionem transtulisti ad alium, deneganda est tibi pecuniæ constitutæ actio. † Idem est in hereditatis possessore post evictam [26] hereditatem. Sed magis est, ut fideicommissario, vel ei qui vicit, decernenda esset [27] actio [28].

De re post moram perempta.

23. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

PRomissor hominis [29], homine mortuo [30], cum per eum staret, quo minus traderetur, etsi hominem daturum se constituerit, de constituta pecunia tenebitur [31], ut pretium ejus solvat.

De Epistola.

24. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

TItius [32] Seio [33] epistolam emisit in hæc verba: *Remanserunt [34] apud me [35] quinquaginta ex credito tuo, ex contractu pupillorum meorum, quos [36] tibi reddere debebo Idibus [37] Maiis probos [38]: Quod si ad diem suprascriptum non dedero, tunc dare debebo usuras [39] tot.* Quæro, an Lucius Titius in locum pupillorum hac cautione [40] reus successerit? Marcellus respondit, si intercessisset stipulatio [41], successisse [42]. † Item quæro, an, si non successisset [43], de constituta teneatur? Marcellus respondit, in sortem teneri [44]: est enim humanior & utilior ista interpretatio.

De obligatione alternata. 1. *De jurejurando.*

25. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

ILlud aut [45] illud debuit, & constituit alterum: an vel alterum, quod non constituit, solvere possit, quæsitum est? Dixi, non esse audiendum, si velit hodie fidem [46] constitutæ rei frangere. §. 1. Si, jurejurando [47] delato, *deberi tibi* juraveris, cum habeas eo nomine actionem, recte de constituta agis. Sed & si non ultro detulero jusjurandum, sed referendi necessitate [48] compulsus id fecero: quia nemo [49] dubitat, modestius facere qui referat, quam ut ipse juret: nulla distinctio adhibetur, tametsi ob tuam facilitatem ad meam verecundiam subsecuta sit referendi necessitas.

De epistola.

26. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

QUidam ad creditorem literas ejusmodi [50] fecit: *Decem, quæ Lucius Titius [51] ex arca tua mutua acceperat, salva ratione usurarum [52] habes [53] penes me, Domine:* Respondit, secundum [54] ea, quæ proponerentur, actione de constituta pecunia eum teneri [55].

De debitore præsente, vel absente, vel invito.

27. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

UTrum præsente debitore, an absente [56], constituat quis, parvi refert: Hoc amplius, etiam invito [57] constituere eum posse, Pomponius lib. XXXIV. scribit. Unde falsam putat opinionem Labeonis existimantis, si postquam qui constituit pro alio, dominus ei denunciet, ne solvat, in factum exceptionem dandam: nec immerito Pomponius: nam cum semel sit obligatus, qui constituit, factum debitoris non debet eum excusare.

De effectu constituti.

28. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

UBi quis pro alio constituit se soluturum [58], adhuc [59] is, pro quo constituit, obligatus manet.

De obligatione ex delicto.

29. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

QUi injuriarum [60], vel furti, vel vi bonorum raptorum tenetur actione, constituendo tenetur [61].

De adjecto.

30. IDEM lib. 2. Sententiarum.

SI quis [62] duobus pecuniam constituerit, *tibi, aut Titio*, etsi stricto jure propriæ [63] actioni [64] pecuniæ constitutæ manet obligatus, etiamsi Titio solverit, tamen per exceptionem adjuvatur.

De errore constituentis.

31. SCÆVOLA lib. 5. Digestorum.

LUcius Titius [65] Seiorum debitor decessit: hi persuaserunt Publio Mævio, quod hereditas [66] ad eum pertineret [67], & fecerunt, ut epistolam [68]

1 Difficultas non excusat creditorem a mora, *ut hic.* Dibitorem excusat. *l. quod te.* 5. ff. *si certum.* Cur tam varie? hic de damno, ille de lucro sollicitus est. 2 Solutionem offerre creditori debitor debet, si ejusdem sit fori: sin diversi fori, creditor in foro debitoris solutionem exigere debet. *Interpretes hic. arg. l. juris ordinem.* 2. *C. de jurisd.* 3 Hactenus enim constituta pecunia valet, si id, quod constituitur, debitum sit. *l.* 11. ff. *eod. l.* 2. *in princ. circa med. C. h. t.* 4 Constituti tempore sufficit esse debitum, licet postea desinat esse debitum. Actio de constituta pecunia adjicit, non novat. 5 Vide *l.* 37. ff. *de fidejussorib.* 6 Tantum, non pœnæ. 7 Si prima rei persecutoria fuit: secus, si pœnalis, ut *l.* 29. ff. *eod.* 8 Id est, principalem actionem. 9 Sola. 10 Petitione sola ex hac actione non tollitur vetus actio, sed solutione. *l.* 4. *supr. de his, qui effud.* 11 Constitutum accedens conditionali debito, nihil ei adjicit: nam si conditio extabit, valebit, si non extabit, non valebit etiam. 12 Constitui non solum re, sed etiam spe debitum potest, ut conditionale: sed tunc constitutum naturam primi debiti imitatur, & recipit omnes conditiones, & qualitates admittit, quæ principali contractui inhunt. Alciat. *ad l.* 18. ff. *de adquir. possess. num* 20. ut antea non competat hujus actionis exercitium, quam principalis actio possit exerceri. Oldendorp. *class.* 4. *act.* 8. *num.* 8. 13 Constitui pure potest, quod sub conditione debetur. *ut hic.* & e contra sub conditione quod pure debetur. §. 1. ff. *eod.* adde *l.* 2. *vers. & dubitaretur, an pro debito sub conditione. vers. & liceat pro debito pure. C. h. t.* 14 Hac actione & principali. 15 Id est, efficacem. 16 Constituti tempus consideratur. 17 Constitutoria actio datur ex constituto, sive antiphona, quoties quis alieno nomine se soluturum constituit: tametsi interdum locus esse possit huic actioni, si suo nomine constituat. Græcis constitutoria actio, ἐπὶ τῇ ἀντιφωνήσει ἀγωγή. *Synops. Basil.* 26. *tit.* 3. *c.* 1. 3. Harm. 6. §. 2. & 5. Theoph. §. 9. *Inst. de action.* 18 Constitui pretium hominis mortui potest ab eo, cui is homo post moram mortuus est, *ut hic.* Quid homo mortuus? vide *l.* 23. ff. *eod.* 19 Constitutum factum sine die, in decimum diem collatum videtur. Constituens sine die, seu pure, decendium ad solvendum habet. Omne enim constitutum est ad diem, idque *constituendi* verbum significat. Aliud est in stipulatione, hac enim die promissum potest etiam statim exigi. *l.* 118. §. 1. ff. *de verb. oblig. l.* 14. ff. *de reg. jur.* 20 Ut petatur sc. nam quatuor mensium spatium datur judicato satisfaciendo. *l.* 3. *in fin. C. de usur. rei judic.* Bart. 21 Nec enim creditor cum sacco debitorem adire debet. vide *l.* 105. ff. *de solut.* 22 *Solvere* non videtur, qui satisfactionem offert. Aliud igitur est satisfacere; aliud, solvere. 23 Constituens se satisdaturum, pignus aut fidejussorem dare debet, *ut hic. Synops. Basil.* 26. *tit.* 3. *ex tit.* 7. *cap.* 22. 24 A debitore hereditatis. 25 V. quæ scripsi ad *l.* 37. ff. *ad SC. Trebell.* Hereditatis restitutione facta, actiones heredi ex proprio contractu quæsitæ, ex æquo & bono transeunt in fideicommissarium. Idem est in eo, qui hereditatem evicit possessori. 26 A substituto directe vel herede legitimo testatoris. 27 *Al.* sit. 28 Utilis ex facto possessoris: atqui ejus conventio, neque nocet, neque prodest evincenti. *l.* 17. *in fin.* ff. *de pact.* Solve, constitutum est accessio principalis obligationis: sequitur ergo heredem, penes quem est sortis obligatio. Pactum autem accessio dici nullo modo potest. vide Cujac. *d. l.* 17. 29 Certi. 30 Mortuus homo, licet in stipulationem deduci non possit, quia tamen post moram remanet in obligatione, ideo in constitutum deduci potest. *Bart.* 31 Constitui etiam mortuus homo potest ab eo, cui is post moram mortuus sit, *ut hic* homo, inquam, certus. Quid pretium ejus? v. *l.* 21. *supr. eod.* 32 Tutor. 33 Creditori pupillorum. 34 V. quæ scripsi ad *l.* 14. *in fin. supr. eod.* & *l. Lucius* 24. ff. *depositi.* 35 Qui sum tutor tuorum debitorum. 36 Epistola inducit obligationem, si verbis dispositivis concepta sit, *ut hic.* secus si enunciativis. *l. Publia.* 26. *in fin.* ff. *depositi.* 37 Idus veteribus solutionis dies fuit usitatus, ut in quem solutionis diem conferrent *l. ex pluribus.* 89. *in fin.* ff. *de solut.* Cic. 10. *ad Attic.* 5. & 14. *ep.* 20. Sed & pueri, qui in ludum ibant, singulis Idibus octonos asses æris referebant pro disciplinæ mercede Horat. 1. *Satyr* 6. 38 Probos nummos creditori dari, & solvi, debitores plerique in cautionibus promittebant. v. *l.* 40. *supr. de reb. cred.* Plaut. *Persa act.* 3. *sc.* 3. Nummi sexcenti hic erunt, Probe numerati. & *ib. act.* 4. *sc.* 3. Probum & numeratum argentum, ut accipiat, face. Idem Bacchid. *act.* 4. *sc.* 8. Ducentos nummos aureos Philippos probos, Dabin? Probi autem nummi redduntur, qui sunt ejusdem bonitatis. 39 *Subaudi*, certas, ne obstet *l. tutor.* 41. *in fin. l. quod in stipulatione* 31. ff. *de usuris.* 40 Epistolam prius vocavit. vide *l. ult.* ff. *eod.* Sed tamen Bart. hinc colligit, Epistolam inducere obligationem in his, quæ geri possunt per epistolam, ut inter mercatores, non in aliis. *l.* 26. *in fin.* ff. *depositi.* 41 Atqui per epistolam non contrahitur stipulatio. *l.* 1. ff. *de verb. obl. l.* 52. *supr. de pactis.* Ut id sit, probatur tamen inducta, *Bart.* 42 In sorte, & usuris. 43 Per stipulationem, quia nulla stipulatio interposita fuit. 44 Vide tamen *l. ult.* ff. *de institoria.* 45 Constitui pars una potest obligationis sub alternatione conceptæ, quia in alternativis utrumque est in obligatione. 46 V. *l.* 1. *in pr. supr. eod.* 47 Constitui potest, quod ex jurejurando delato vel relato debetur. 48 *l.* 3. *l.* 38. *supr. de jurejur. l.* 12. §. 1. *C. de reb. cred.* 49 Jusjurandum *relatum*, Modestino est *delatum.* 50 Formulam constituendæ pecuniæ observa. Sic Paulus Epist. ad Philemonem, v. 18. 19. *Qua re læsit te Philemo, aut quod is tibi debet, mihi imputato: ego Paulus manu mea scripsi, ego reddam.* adde *l.* 5. §. 3. *supr. eod. Auth. si quando. C. h. t.* 51 *Ex arca sua numerasse* si dicebantur, qui ex domo sua numeraverant, ut *l.* 40. ff. *de reb. cred.* ad eorum differentiam, quæ quis numeraverat ex mensa, seu ex mensæ scriptura, *ut ibid.* dixi. 52 Quæ debebantur ex primo contractu. 53 V. quæ scripsi ad *l.* 14. *in fin. supr. eod.* 54 Constitutum per epistolam potest contrahi. vide *l.* 24. *supr. eod.* 55 Etiam ad usuras. 56 Constitui debitum potest absente ipso debitore, *ut hic.* Imo & invito, *vers. hoc amplius.* ff. *eod.* ut absentia vel dissensus obligationem impedire non possit. *Goth.* Hinc collige, cambii literas acceptantem acceptationem suam revocare non posse *Ans.* 57 Debitore scil. *l.* 91. ff. *de solutionib.* Atqui beneficium in invitum non confertur, *l.* 19. §. 2. ff. *de donation.* non confertur, quoties ejus solum commodum spectatur, *ut ibi.* secus quoties alterius, *ut hic. l.* 39. *supr. de negot.* 58 Nisi solutum sit debitum. *l.* 18. *in fin.* ff. *eod.* 59 Constitutum primam actionem non tollit, sed potius aliam adjicit. *l.* 15. ff. *de in rem verso.* 60 Constitui debitum ex delicto potest. 61 Quia debitum ex quacunque causa constitui potest. *l.* 1. §. *antepen. supr. eod.* 62 *Sub.* Obligatus tibi principali creditori simpliciter, non sub alternatione: hac enim postrema parte Accursius peccat. 63 Priori actioni, Cujac. 13. *obs.* 20. *in fin.* verum reprehenditur ab Ant. Fabr. 5. *Conject.* 3. 64 Actio pecuniæ constitutæ ea est, in quam venit pecunia in constitutum deducta. 65 Patruus P. Mævii, de quo ff. 66 *Subaudi*, L. Titii. 67 *Subaudi*, quæ non pertinebat. 68 Id est, cautionem, ut *l.* 24. ff. *eod.* quæ inter præsentes etiam perficitur. *l.* 1. *C. de contrahend. stipul.* Talibus epistolis nomen suum veteres præponere soliti videntur, vide *l.* 26. §. *ult. in princ.* ff. *depositi.* sed & diem & consulem. vide & notata *l.* 34. ff. *de pignorib.* vide Duar. 1. *Disput.* 45.

in eos exponeret[1], debitorem sese esse, quasi heredem patrui sui[2], confitentem: qui & addidit epistolæ suæ, *quod in*[3] *rationes*[4] *suas eadem pecunia pervenit:* Quæsitum est, cum ad Publium Mævium ex hereditate Lucii Titii nihil[5] pervenerit, an ex scriptura proposita de constituta pecunia conveniri possit? & an doli exceptione uti possit? Respondit, nec civilem eo nomine actionem competere, sed nec de constituta, secundum ea, quæ proponerentur. † Idem quæsiit, usurarum nomine quod ex causa suprascripta datum sit, an repeti possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, posse[6].

TIT. VI.

COMMODATI[7] VEL CONTRA.

Edictum. 1. De commodato, & utendo dato. De rebus mobilibus, & immobilibus. De habitatione. 2. De pupillo, & furioso.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

AIt Prætor[8], *quod quis commodasse dicetur, de eo judicium*[9] *dabo*[10]. §. 1. Hujus Edicti interpretatio non est difficilis: Unum solummodo notandum: quod qui Edictum concepit, *commodati* fecit mentionem, cum Pacuvius[11] *utendi* fecit mentionem. Inter commodatum[12] autem, & utendum datum Labeo[13] quidem ait tantum interesse, quantum inter genus[14] & speciem: commodari enim rem mobilem, non etiam soli: utendam dari etiam[15] soli: Sed, ut apparet, proprie commodata res dicitur, &[16] quæ soli est[17], idque [&] Cassius[18] existimat: Vivianus [amplius] etiam[19] habitationem[20] commodari posse ait[21]. §. 2. Impuberes commodati actione non tenentur[22]: quoniam nec[23] constitit commodatum in pupilli persona sine tutoris auctoritate: usque adeo, ut, etiam[24] si pubes factus dolum aut culpam admiserit, hac actione non[25] tenetur, quia ab[26] initio non constitit[27].

2. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

NEc in furiosum commodati actio danda est[28], sed ad exhibendum adversus eos dabitur, ut res exhibita vindicetur.

De rei deterioratione. 2. De in litem jurando. De tempore æstimationis ineundæ. 3. De herede. 4. De his, qui sunt in aliena potestate. 6. De eo, quod usu consumitur.

3. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SEd mihi videtur, si locupletior[29] pupillus factus sit[30], dandam utilem commodati actionem, secundum D. Pii rescriptum.

§. 1. Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita, non videbitur reddita, [quæ deterior facta[31] redditur], nisi quod interest, præstetur: proprie enim dicitur *res*[32] *non reddita*, quæ deterior[33] redditur. §. 2. In hac actione, sicut in cæteris bonæ fidei judiciis, similiter in litem[34] jurabitur: & rei judicandæ[35] tempus, quanti res sit, observatur: quamvis in stricti, litis contestatæ tempus spectetur. §. 3. Heres[36] ejus, qui commodatum[37] accepit, pro ea parte, qua heres est, convenitur: nisi[38] forte habuit[39] facultatem totius rei restituendæ, nec faciat: tunc enim condemnatur in solidum; quasi hoc boni judicis arbitrio conveniat. §. 4. Si filiofamilias servove commodatum sit, dumtaxat de peculio agendum erit: cum filio autem familias ipso & directo quis poterit[40]. † Sed & si ancillæ vel filiæfamilias commodaverit, duntaxat[41] de peculio [erit] agendum[42].

§. 5. Sed non tantum ex causa doli earum personarum pater vel dominus condemnetur, sed & ipsius quoque domini vel patris fraus dumtaxat venit: ut Julianus lib. XI. circa pigneratitiam actionem distinguit. §. 6. Non[43] potest commodari id, quod usu consumitur[44]: nisi forte ad pompam[45] vel ostentationem quis accipiat.

De pecunia numerata.

4. GAJUS lib. 1. de Verborum Obligationibus.

SÆpe etiam ad hoc commodantur pecuniæ, ut dicis[46] gratia numerationis loco intercedant.

De loco, & tempore. 1. De litis æstimatione soluta. 2. De dolo, culpa, diligentia. 3. De re æstimata. 4. De senectute, morbo, vi latronum, incendio, ruina, damno fatali. 5. De custodia. 6. Hominis commodati. 7. De morte. De servo, qui de machina cecidit. 8. De usu rei commodatæ. 9. De re, quæ sequitur rem commodatam. 10. Quibus casibus dolus tantum præstatur. 11. In quibus speciebus agitur commodati. 12. De re data, ut pignori detur, vel pro alio pignorata. 13. De servo commodato cum lance. 14. De triclinio strato, & argento ibi relicto. 15. De re duobus commodata.

5. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SI, *ut certo loco vel tempore reddatur commodatum*, convenit, officio[47] Judicis inest, ut rationem loci vel temporis[48] habeat.

§. 1. Si quis hac actione egerit, & oblatam[49] litis æstimationem[50] susceperit, rem offerentis facit[51]. §. 2. Nunc videndum est, *Quid*[52] *veniat in commodati actione:* utrum dolus, an & culpa? an vero & omne[53] periculum? Et quidem in contractibus[54] interdum dolum solum, interdum & culpam præstamus: dolum[55], in deposito: nam, quia[56] nulla *utilitas* ejus versatur apud quem deponitur, merito dolus præstatur solus[57], nisi forte & merces[58] accessit: tunc enim (ut est & constitutum) etiam culpa[59] exhibetur: aut si hoc ab initio convenit[60], ut & culpam, & periculum præstet is, penes quem deponitur[61]. Sed ubi utriusque utilitas vertitur, ut in empto[62], [ut] in locato, [ut] in dote, [ut] in pignore, [ut] in societate, & dolus & culpa[63] præstatur. † Commodatum autem plerumque[64] solam utilitatem continet ejus, cui commodatur: & ideo verior est Quinti [Mutii] sententia existimantis, & culpam[65] præstandam, & diligentiam[66]. §. 3. Et si forte res æstimata[67] data sit, omne periculum[68] præstandum ab eo, qui æstimationem se præstaturum recepit. §. 4. Quod vero senectute contigit, vel morbo, vel vi latronum ereptum est, aut quid simile accidit, dicendum est, nihil[69] eorum esse imputandum ei, qui commodatum accepit: nisi aliqua culpa interveniat. Proinde & si incendio[70], vel ruina aliquid contigit, vel aliquod damnum fatale[71], non tenebitur: nisi[72] forte, cum possit res commodatas salvas facere, suas[73] prætulit. §. 5. Custodiam plane commodatæ rei etiam diligentem[74] debet præstare.

§. 6. Sed, an etiam hominis commodati custodia præstetur, apud *veteres* dubitatum est[75]: nam interdum & hominis custodia præstanda est, si[76] vinctus[77] commodatus est, vel ejus ætatis[78], ut custodia indigeret: Certe si[79] hoc actum est, ut custodiam is, qui rogavit, præstet, dicendum erit, præstare. §. 7. Sed interdum & mortis[80] damnum ad eum, qui commodatum rogavit, pertinet: nam si tibi equum commodavero, *ut ad villam adduceres*, tu[81] ad bellum duxeris, commodati teneberis. Idem erit & in homine. † Plane, si sic commodavi, *ut*[82] *ad bellum duceres*, meum erit periculum. † Nam & si servum tibi tectorem[83] commodavero, & de machina ceciderit, periculum meum esse Namusa ait: Sed ego ita hoc verum puto, si tibi commodavi, *ut [&] in machina operaretur:* cæterum si, ut de plano[84] opus faceret, tu eum imposuisti in machina, aut si machinæ culpa factum

1 Hoc est, ut constitueret se debitorem esse. 2 Lucii Titii. 3 Vide quæ scripsi *ad l. Lucius.* 24. ff. *depositi.* 4 Hoc est, utilitatem suam. 5 Constituens alienum debitum, tanquam debitum proprium, non tenetur. 6 Qua condictione? indebiti. *l. si non sortem.* 26. ff. *de cond. indeb.*

7 *L.* 4. *Cod.* 23. §. 2. *Instit. quib. mod. re.* Paul. 2. *sent.* 4. 8 Quid? actio commodati estne Prætoria? non est, sed civilis, Accurs. & Dinus, *Inst. de act.* §. *sed ista.* 9 Directum, & contrarium. Nam ex commodato datur directa commodanti, & contraria actio ei, qui commodatum accepit, *ut in rubrica Commodati, vel contra.* 10 Hoc ad approbationem, non ad originem referendum est, quia actio commodati ex contractu juris gentium descendit. 11 *Al.* Pacunnius. 12 Commodati & utendum dati differentia: hoc, generis: illud speciei vicem sustinet. 13 Inter tres Jurisconsultos hæc pugna est. Labeo putabat non commodari res soli: Cassius, contra: Vivianus hoc amplius, servitutes etiam commodari posse. 14 Generis & speciei differentia. 15 *Etiam* particula inclusiva, quasi diceret, Dari utenda, non modo quæ mobilia sint, sed etiam immobilia. 16 Commodantur res etiam soli, fundi, immobilia, habitationes. 17 Mobilia, immobilia, & incorporalia commodari possunt. 18 Notans Labeonem. 19 Commodari etiam servitutes possunt, *ut hic.* ut & precario concedi. *l.* 3. *l. & habet.* 15. §. *precario.* 2. ff. *de precario.* 20 Non ut domus transeat in commodatarium, sed commodum habitandi. Quid, quæ actio eo nomine competit? Commodati, *ut hic.* non præscriptis verbis, ut male sentit Accursius, *arg. l. si gratuitam.* 17. ff. *de præscriptis.* datur enim præscriptis verbis actio, cum alia deficit. *l.* 1. 2. ff. *de præscript.* Datur autem hic commodati. Quid, qui habitationem gratis habet, qui usum habet, qui servitutem urbanam vel rusticam habet, potestne eam commodare? Prior non potest. Secundus potest. Tertius rusticam servitutem commodare potest, *l. si habitatio.* 10. *supr. de usu. l. arboribus.* 12. §. *usufruct.* 2. ff. *de usufruct.* vide Alberic. *hic.* Quid, cui habitatio commodatur, habetne servitutem vel jus servitutis? hoc velle videtur Accurs. contra Guilielmus & Andreas apud Albericum *hic.* 21 Ergo & commodati agi poterit. Idem tamen Vivianus ait, tutius esse eo casu præscriptis verbis agi. *l.* 17. ff. *de præscript.* 22 Nisi facti locupletiores sint. *l.* 3. ff. *eod.* 23 Impubes commodati non tenetur, sine tutoris autoritate. 24 Atqui paria sunt dolum admittere, & locupletiorem factum, *l.* 1. §. *an in pupillum.* 15. ff. *depositi.* posteriore casu tenetur pupillus, *l.* 3. ff. *eod.* ergo & priore maxime in delictis. *l.* 1. *l.* 2. *C. si advers. delict.* An hic locus corrigitur per dictam *l.* 3. ff. *eod.* An potius hic de infante, ibi de majori infante agitur? 25 Imo doli tenetur, *l.* 1. *C. si adversus delictum* etiam in commodato *l.* 2. ff. *de fidejussorib.* 26 Nullum ab initio, ex postfacto non fit validum. 27 Quoties contractus ab initio ratione inhabilitatis personæ non tenet, nunquam consummatur, aut reconvalescit. *Bald.* 28 Etiamsi sit locupletior *l. in negotiis.* 5. ff. *de regulis.* 29 *l.* 13. *in fin.* ff. *de condict. indeb. l.* 10. ff. *de institoria. l.* 5. *in pr. &* §. 1. ff. *de autoritate tutor.* 30 Vere, non ficte. 31 *Subaudi*, culpa commodatarii *l.* 10. ff. *eod.* 32 Deterior redditur res, cui jus aliquod deest: quæ evictioni obnoxia, cujus forma mutata. 33 Res reddita, quæ non deterior redditur, Hotom. 5. *obs.* 3. Atqui res eodem redit, ut necessaria non sit mutuatio. Non solvit, qui deterius reddit: solvit, qui deterius non reddit. *l.* 18. §. 1. ff. *eod. l.* 1. §. 16. ff. *depositi.* 34 V. *l.* 5. ff. *de in litem jurando.* 35 V. *Novell.* 115. Imo obligationis. *l. hominem.* 37. ff. *mandati.* Imo moræ vel litis contestatæ. *l. in hac. supr. de condict. triticiaria.* 36 Idem in deposito. 37 Commodati actio in heredem datur. *l.* 17. §. 2. ff. *eod. l.* 3. *C. h. t.* Goth. Vide Molinæum *in labyrintho de dividuis & individ. part.* 2. *num.* 232. 233. 237. *& part.* 3. *num.* 230. *cum sequent.* Vaconium *declarat.* 191. Alciatum *ad l.* 4. §. *Cato. de verbor. oblig. a n.* 85. *usque ad num.* 88. item *ib.* Angel. de Perigiis *num.* 12. 111. & 113. Mod. 38 Ob eandem causam unus heres interdum cogitur rationes solus reddere. *l.* 6. §. 1. *supr. de edendo.* 39 Ante litem contestatam. 40 *Sub.* in solidum, at non cum servo. 41 *l.* 28. ff. *de peculio.* 42 *Sub.* adversus patrem vel dominum ratione doli, vel culpæ. 43 Commodari non dicitur, quod usu consumitur: nisi non consumendi, sed ostentandi potius animo accipiatur. 44 Quia in commodato res eadem restituenda est. *l.* 2. §. 1. *in fin. supr. de reb. cred. l.* 16. *C. de solut.* sed quæ usu consumuntur, eadem reddi non possunt. 45 Ad pompam & ostentationem accipere, est idem, quod dicis gratia accipere, *l.* 4. ff. *eod.* ut quasi fucum facias, & imponas spectatori, ut eo utaris ad breve admodum tempus. 46 *l.* 1. §. 34. ff. *de SC. Silan.* Varr. 5. *de ling. Lat.* ex Græcis, & in Lexico B. Germani νόμου χάριν, id est, ut satisfiat legis solennitatibus: alii λόγου χάριν, id est, verbi gratia, id est, ut se dicere possint numerasse. Cuj. 10. *obs.* 37. adde eundem 5. *obs.* 33. Modest. ἀφοσιώσεως χάριν, *l.* 13. §. 6. ff. *de excus. tut.* & ὁσίας χάριν. v. *l.* 2. ff. *qui pet. tut.* vid. Aug. 1. *Emend.* 2. Varr. 5. *de ling. Lat.* dicis ergo, dicis causa. Ambr. 3. & 4. *contra gentes.* hanc vocem casu genitivo reperiri docet Charis. 1. *Gramma.* apud Duar. 1. *disp.* 47. v. etiam Turneb. 11. *Advers.* 12. Cic. *ad Attic.* 1. *epist.* 15. & Corn. Nep. *in Attici vita.* Ditis gratia, *Halo.* & male: quæ res effecit, ut Accursius pro divite eam vocem usurpet. Dantis gratia, *Alciat.* 4. *disp.* 15. adde Pet. Pith. 2. *advers.* 8. Certe hic, *dicis gratia*, nihil aliud, quam vel ad pompam & ostentationem, *l.* 3. *in fin. supr. eod.* ut publice ac palam paucissimas ad horas vel aliquot tantum momenta utaris. Sic dicis causa epulari apud Plin. 28. *c.* 2. est publice pro populo. Hoc ipso dicendi genere usus Apulei. *lib. de Philosophia.* adde quæ scripsi ad Varronem 5. *de ling.* 47 Officium judicis deservit actionibus bonæ fidei. 48 Moræ. In bonæ fidei judiciis moræ habetur ratio. *l.* 7. ff. *de eo, quod certo.* 49 Æstimationem rei commodatæ recipiens, dominium rei ipsius transfert in commodatarium. 50 Litis æstimatio similis est emptioni. vide *l.* 3. *infr. pro empt.* 51 Cur ita? vide *l.* 3. *infr. pro emptore.* 52 Commodati actione commodatarius præstat regulariter dolum, culpam latam, & levissimam. Quid, si commodatum utriusque gratia factum est? levem tantum præstabit. Quid, si commodantis tantum? latam. Quid? casum numquam præstabit? Imo præstabit, si ejus mora, culpa, vel conventio in id concepta casum præcessit. 53 Etiam casus fortuiti. 54 In contractibus, qui dantis tantum gratia habentur, venit dolus, & lata culpa: qui accipientis tantum, levis, & levissima: qui utriusque, lata & levis; de casu fortuito quis non tenetur, nisi conventio, æstimatio, vel culpa præcedens aliud inducat. *Bart.* 55 *l.* 1. §. 8. *in fin. infr. depositi. l.* 23. *infr. de regul. jur.* 56 Depositum non fit gratia depositarii. 57 *Sub.* & lata culpa. *l. quod Nerva.* 32. *infr. depositi.* 58 Non proprie, sed improprie; tunc enim esset locatio. *d. l.* 1. §. 9. 59 *Sub.* levis. 60 *d. l.* 1. §. 6. *l.* 7. §. 15. *supr. de pactis.* 61 Idem in commodatario. *l.* 1. *in fin. C. h. t.* 62 *l.* 23. *infr. de regul. jur.* 63 *Sub.* levis. 64 Id est, regulariter, *l. tutela plerumque.* 16. *infr. de tutelis.* 65 *Sub.* levissimam. 66 Vide *l. si cum.* 13. *in fin. infr. de pignorat. l.* 8. §. 3. *infr. de precario.* 67 Vide *l.* 1. *in fin. infr. de æstimatoria.* 68 Ex culpa proveniens. 69 Sunt enim casus fortuiti, quos nullum humanum consilium prævidere potest, *l.* 32. §. 1. *l.* 50. *infr. de admin. & peric. tut. l.* 4. *C. de peric. tut.* quos nullus regulariter præstat. *l.* 23. *in fin. infr. de regul. jur. l.* 6. *C. de pignorat.* Paul. 2. *sent.* 4. §. 2. 70 *l.* 1. §. 4. *infr. de oblig.* 71 Fatale damnum non imputatur commodatario. 72 Culpa est, si quis res suas salvas fecit, & commodatas amittit. adde *l.* 13. §. 1. *infr. de admin. & peric. tut.* 73 Commodatarius res commodatas non minus custodire debet, quam suas, hoc est, rerum commodatarum custodiam suis præferre debet. adde *c. bona fides. extr. depositi.* Verum id usu prævaluisse videtur, ut suas præferre possit. *l. qui servandarum.* 14. *infr. de præscriptis. l. præses.* 6. *C. de servitutibus.* 74 Sed quæ diligens custodia, vide *l.* 1. §. *diligens.* 7. §. 8. *supr. de fugitivis.* 75 Id est, minus quis tenetur de custodia in homine, quam in alia re: potest enim seipsum custodire. *Bart.* 76 Custodia majore digni sunt, qui vincti commodantur. 77 *d. l.* 23. *l.* 21. *in pr.* ff. *de rei vind.* adde quæ *de vinctis* scripsi *ad l.* 7. §. 7. ff. *de dolo.* 78 Custodiendi sunt diligentius juvenes, quam senes. adde *l. si hominem.* 7. *infr. depos. l. qui petitorio.* 36. §. 1. *supr. de rei vindic.* 79 Pacto custodiæ legem dicere possumus. 80 Mortis damnum quemadmodum præstet commodatarius. 81 Commodatarius casum præstat quoties culpa præcessit casum. *Bart.* 82 Vide quæ not. §. 10. *in fin. infr. eod.* 83 Vide *l.* 27. *in fin. supr. ad l. Aquil.* 84 Id est, æquo loco, non edito, ut *l.* 9. §. 3. ff. *de off. procons.* χαμόθεν. *l.* 13. §. 10. *infr. de excus. tutor.* vide *l.* 11. §. 3. *infr. de institoria.*

minus

minus diligenter non [1] ab ipso ligatæ, vel funium, perticarumque vetustate, dico periculum, quod culpa contigit rogantis commodatum, ipsum præstare debere. Nam & Mela scripsit, si servus lapidario commodatus sub machina perierit, teneri fabrum commodati, qui negligentius machinam colligavit. §. 8. Quinimo & qui alias re commodata utitur, non solum commodati, verum furti [2] quoque tenetur, ut Julianus lib. XI. Digestorum scripsit. † Denique ait, si tibi *codicem* [3] commodavero, & in eo chirographarium debitorem tuum cavere feceris, egoque [hoc] interlevero, si quidem ad hoc [4] tibi commodavero, ut caveretur tibi in eo, teneri me tibi contrario judicio [5]: si minus, neque me certiorasti [6] ibi [7] chirographum esse scriptum, etiam teneris mihi (inquit) commodati: Imo (ait) etiam furti [8]: quoniam aliter re commodata usus es: Quemadmodum qui equo (inquit) vel vestimento aliter, quam commodatum est, utitur, furti tenetur. §. 9. Usque adeo autem diligentia in re commodata præstanda est, ut etiam in ea [9], quæ sequitur [10] rem commodatam [11], præstari debeat; utputa, Equam tibi commodavi, quam pullus [12] comitabatur: etiam [13] pulli [te] custodiam præstare debere, *Veteres* [14] responderunt. §. 10. Interdum plane dolum solum [15] in re commodata [16], qui rogavit, præstabit; utputa si quis ita convenit: vel si sua dumtaxat causa commodavit, sponsæ [17] forte suæ, vel uxori, quo honestius [18] culta ad se deduceretur [19]: vel si quis ludos edens Prætor scenicis commodavit [20], vel [ipsi] Prætori quis ultro commodavit. §. 11. Nunc videndum, *In quibus* [21] *speciebus commodati actio locum habeat?* Et est apud *Veteres* de hujusmodi speciebus dubitatum. §. 12. Rem tibi dedi, *ut creditori tuo pignori dares*: dedisti: non repignoras [22]: ut mihi reddas, Labeo ait, commodati actionem locum habere [23]: Quod ego puto verum esse, nisi [24] merces [25] intervenit, tunc enim, vel in factum [26], vel ex locato [27] conducto agendum erit: Plane, si ego pro te rem pignori dedero tua voluntate, mandati erit actio. Idem Labeo recte dicit, si a me culpa absit *repignorandi*, creditor autem nolit reddere pignus, competere tibi adhuc duntaxat commodati, ut tibi actiones [28] adversus eum [29] præstem. Abesse autem culpa a me videtur, sive jam solvi pecuniam, sive solvere sum [30] paratus. Sumptum plane litis [31] cæteraque æquum est [32] eum agnoscere, qui commodatum accepit [33].

§. 13. Si me rogaveris, *ut servum tibi cum* [34] *lance commodarem*, & servus lancem perdiderit, Cartilius ait, periculum ad te respicere: nam & lancem videri commodatam: quare culpam in eam quoque præstandam. Plane, si servus cum ea fugerit, eum qui commodatum accepit, non teneri, nisi fugæ præstitit culpam. §. 14. Si de [35] me petiisses, *ut triclinium* [36] *tibi sternerem*, & *argentum ad ministerium* [37] *præberem*, & fecero; deinde petiisses, ut idem sequenti die facerem, & cum commode argentum domi referre non possem, ibi hoc reliquero, & perierit: qua actione agi possit, & cujus esset periculum? Labeo de periculo scripsit [38], multum [39] interesse, custodem posui, an non: si posui, ad me periculum spectare: si minus, ad eum, penes quem [40] relictum est. Ego puto commodati quidem agendum, verum [41] custodiam eum præstare debere, penes quem res relictæ sunt: nisi aliud nominatim convenit.

§. 15. Si [42] duobus vehiculum commodatum sit, vel locatum simul, Celsus filius scripsit lib. VI. Digestorum, quæri posse, utrum unusquisque eorum in solidum [43] dominium [44], vel [45] possessionem [46] esse non posse, nec quemquam partis corporis dominum esse: sed totius corporis pro indiviso [47] pro parte dominium habere: Usum autem balnei quidem, vel porticus, vel campi uniuscujusque in solidum esse: neque enim minus me uti, quod & alius uteretur: Verum in [48] vehiculo commodato, vel locato pro parte quidem effectu [49] me usum habere, quia non omnia loca vehiculi teneam, sed esse verius ait, & dolum & culpam [50], & diligentiam [51], & custodiam in totum me præstare debere: Quare duo quodammodo [52] rei habebuntur [53]: & si alter conventus præstiterit, liberabit [54] alterum: & ambobus competit furti actio [55].

6. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

UT [56] alterutro agente, alterius actio contra furem tollatur [57].

7. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

UNde quæritur, si alter furti egerit, an ipse solus debeat commodati conveniri? Et ait Celsus, si alter conveniatur, qui furti non egit, & paratus sit periculo suo convenire alterum, qui furti agendo lucrum sensit ex re commodata, debere eum audiri [58], & absolvi.

§. 1. Sed si legis Aquiliæ [59] adversus socium ejus habuit commodator actionem [60], videndum erit, ne cedere debeat [61], si forte damnum dedit [62] alter, quod hic, qui convenitur, commodati actione sarcire compellitur: nam & si adversus ipsum habuit Aquiliæ actionem commodator, æquissimum est, ut commodati agendo remittat actionem: Nisi forte quis dixerit [63], agendo eum e lege Aquilia, hoc minus consecuturum, quam ex causa commodati consecutus est: Quod videtur habere rationem.

De possessione & proprietate rei commodatæ.

8. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

REi [64] commodatæ & possessionem, & proprietatem retinemus [65].

9. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

NEmo enim commodando, rem facit ejus [66], cui commodat.

De usu rei. De culpa. De deterioratione. 1. De re inspectori data.

10. IDEM lib. 29. ad Sabinum.

EUm, qui rem commodatam accepit, si in [67] eam rem usus est, in quam accepit, nihil præstare, si eam in nulla parte culpa sua deteriorem [68] fecit, verum est: nam si culpa [ejus] fecit deteriorem, tenebitur. §. 1. Si rem inspectori [69] dedi [70], an similis [71] sit ei, cui commodata res est, quæritur? Et, si quidem mea [72] causa dedi, dum volo pretium exquirere, dolum mihi tantum præstabit: si sui, & custodiam: & ideo [73] furti habebit actionem. Sed & si, dum refertur [74], periit, si quidem ego mandaveram per [75] quem remitteret, periculum meum erit: si vero ipse, cui voluit, commisit, æque culpam mihi præstabit, si sui causa accepit:

11. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

QUi non tam idoneum [76] hominem elegerit, ut recte id perferri possit.

De eo, qui missus est, ut rem commodatam repeteret.

12. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SI mei causa, dolum tantum. §. 1. Commodatam rem missus qui repeteret, cum [77] recepisset, aufugit: Si [78] dominus ei dari jusserat, domino perit: si commonendi [79] causa miserat, ut referretur res commodata, ei, qui [80] commodatus est.

De re non apparente. 1. De quæstu. 2. De eo, qui bona fide servit commodanti.

13. POMPONIUS lib. 11. ad Sabinum.

IS, qui commodatum accepit, si non [81] apparentis [82] rei nomine, commodati condemnetur, cavendum ei est, *ut repertam dominus ei præstet.* §. 1. Si quem quæstum fecit is, qui experiendum [83] quid accepit, veluti si jumenta fuerint, eaque locata sint, id ipsum præstabit, qui experiundum dedit: neque [84] enim ante eam rem quæstui cuique esse oportet, [prius] quam periculo ejus sit. §. 2. Si libero homini, qui mihi bona fide serviebat, quasi servo rem commodavero, videamus, an habeam commodati actionem: Nam & Celsus filius aiebat, si jussissem [85] eum aliquid facere [86], vel mandati cum eo vel præscriptis verbis experiri me posse. Idem ergo & in commodato erit dicendum. † Nec obstat, quod non hac mente cum eo, qui liber bona fide nobis serviret, contraheremus, quasi eum obligatum habituri: plerumque [87] enim id accidit, ut [88] extra id, quod ageretur, tacita obligatio nascatur, veluti, cum per errorem indebitum solvendi causa datur.

De servo commodante.

14. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

1 Fabri male reficientes machinam vel pontes tenentur. 2 *l.* 16. *supr. de condict. furtiva. l.* 34. §. 1. ℔. *de obligat. & act. l.* 76. ℔. *de furtis.* 3 Furti etiam tenetur, qui codice utitur alium ad usum, quam concessum, *ut hic. juncto vers. imo.* ℔. *eod.* 4 Id est, ad cautionem. 5 Non furti. 6 Certiorandus est, qui ignorat. v. *l.* 1. *in fin.* ℔. *de act. empt.* 7 Chirographum, rationum libro inscribi potest. 8 Furti tenetur, qui commodato abutitur. 9 Vel quæ ei adgnata, ut est servo vestis. *l* 14. §. 15. ℔. *de furt.* 10 In accessionibus quoque commodati custodiam præstare commodatarius tenetur. 11 Vel precario datam. v. *l.* 10. ℔. *de precario.* An idem in deposito? v. *l.* 1. § *quæ depositis.* ℔. *depositi.* 12 V. *d. l.* 14. 13 Pullus an censeatur venditus equa vendita, vide *hic. Alber.* 14 *Veteres* illi, qui fuere? Forte Brutus, Sabinus, Cassius, *l. vetus.* 68. *supr. de usufr.* Labeo, *l. veterib.* 39. *supr. de pact. l. Labeo.* 21. ℔. *de contr. empt.* §. 11. ℔. *eod.* Veterum appellatione hi solent intelligi. 15 Commodatarius dolum tantum & latam culpam præstat, quoties quis sua ipsius causa rem commodavit, §. 2. ℔. *eod. l.* 12. ℔. vel ita convenit. 16 Aliud est in re dotali. *l.* 6. ℔. *de pact. dotalib.* 17 Jocalia, & vestes heredibus mariti uxorem restituere cogi, hinc colligitur. 18 Vide *l.* 9. *C. de don. ante nupt.* 19 More vetusto novæ nuptæ deducebantur in domum mariti: de quo more dixi *ad leg. pen.* ℔. *de don. inter vir. l.* 15. ℔. *de cond. & demonst.* 20 Quid, si quis alicui equos & arma ad bellum commodaverit, & is ibidem ea amiserit, an commodati competet in eum actio? non competit, §. 7. ℔. *eod.* neque enim commodatarius eo casu fines commodati excessit, cum eo usu arma & equos acceperit. Idem dicendum, si eodem fine arma & equos conduxero, & in acie perierint. *l.* 13. §. 3. *in fin.* ℔. *locati.* 21 Commodati, an alia actio detur certis casibus dubitatur. 22 *l. pen. C. h. t.* repigneras. 23 In id, quod revera interest. 24 *l.* 19. *in fin.* ℔. *de præscriptis verbis.* 25 Atqui debet esse gratuitum commodatum. 26 Id est, præscriptis verbis, quoties scilicet merces est vel incerta, vel non in pecunia numerata. 27 Quando merces certa est, & in pecunia numerata consistit. 28 Directas. 29 Creditorem. 30 *l.* 6. §. 1. ℔. *quibus modis pignus.* 31 Movendæ contra ipsum creditorem. 32 Nempe commodatarium: aliud est in deponente. vide *l.* 12. §. 1. ℔. *ad exhib.* 33 At non commodantem, qui agit jure cesso. 34 Commodatarii periculo est servus, cum lance commodatus. 35 Id est, a me, ut *l. hujusmodi.* §. *Stichum.* ℔. *de legat.* 1. 36 *Triclinium*, locus tribus lectis constructus, seu in quo tres lecti constructi. *l.* 28. ℔. *de servit. præd. urban.* Nemo, inquit Varro, 8. *de lingua*, facit triclinii lectos, nisi pares & materia, & altitudine, & figura. κλίνη Græce lectus est. Isidor. 15. *Orig.* 3. potest & accipi pro tribus ipsis lectis. vide Forcat. *c.* 16. *penus.* 37 Triclinii forte, vel aliud. 38 Male secundum Azonem: bene, secundum Joannem. 39 *l.* 51. ℔. *de adq. vel amitt. possess.* 40 Non penes custodem. An quia nullus fuit, ut Martinus putat? an quia aliquis, ut Accursius? 41 Appositio custodis facta, ex postfacto onus custodiæ commodatario non remittit. *Bart.* 42 Duo in solidum non habent ejusdem rei dominium, vel possessionem: usum habere possunt. 43 Domini in solidum plures ejusdem rei vel juris esse non possunt, *ut hic. & l.* 3. §. *ex contrario.* ℔. *de adquir. vel amitt. poss.* Imo possunt, si res communis sit, *l. ea, quæ.* 6. *C. famil. l. in rebus.* 30. *C. de jur. dot.* sed & unus vere, alter ficte, *l. in suis.* 11. ℔. *de liberis & posth.* unus natura, alter jure civili, seu diverso respectu, *l.* 1. ℔. *si ager vectig.* unus actu, alter habitu, *l.* 1. *C. comm. de leg. l. cum filius.* 76. §. *varius.* 8. ℔. *de leg.* 2. Quatuor alios casus vide apud Socin. *regula* 99. adde *hic. Alber.* Goth. item Molin. *in labyrintho de divid. & individ. part.* 3. *n.* 190. 208. & 216. Joan. Robert. *l.* 3. *sent. jur. c* 18 Marttrec. *in notis.* Vacon. *declarat.* 72. Doctores *ad l.* 4. § *Cato. supr. oppos.* Bart. ℔. *de verb. oblig.* Ar. Pinel. *in repet. ad l.* 1. *C de bon. mater.* 3. *part. n.* 10. & *seq.* Mod. 44 Atqui duobus in solidum pecunia dari potest *l.* 5. *C. de reb. cred. l.* 19. §. 3. ℔. *de castrens. pec.* 45 Ligius vasallus duorum eodem modo quis esse non potest: quia impossibile est, duos esse in solidum dominos, eodem jure. *Laudensis*, 1 *feudorum.* 46 Civilem, seu naturalem eandem. *l.* 3. §. 5. ℔. *de adquir. vel amitt. possess.* 47 *Pars pro indiviso*, quid sit, alias dixi. 48 Sic duo rei locationis esse possunt. *l.* 13. §. 9. ℔. *locati.* 49 *Al.* evectus, *id est*, evectionis. *Hot.* 50 Levem. 51 Id est, culpam levissimam. 52 *Quodammodo*, improprietatis nota: nec enim vere sunt duo rei. 53 Vehiculo amisso. dixi *l.* 9. ℔. *de duobus reis.* 54 Bona enim fides non patitur idem bis exigi. *l.* 57. ℔. *de regulis juris.* 55 In solidum: quia cum uterque teneatur in solidum, utriusque interest in solidum. 56 *Al.* Et. 57 Quia cum utrique in solidum ex una, eademque causa defertur furti actio, uni per alterum præjudicatur. *Accurs.* 58 Ex æquo. *Goth.* An, qui cum alio principaliter se obligavit, nec tamen ad eum pecunia pervenit, beneficium ordinis habeat, vide Casp. Roderic. *de ann. redit. lib.* 2. *cap.* 5. *num.* 5. 8. & 15. Ans. 59 Vide quæ notavi ad *l.* 18. §. 1. ℔. *eod.* 60 Ob damnum ab eo datum in re commodata. 61 *Sub.* actionem Aquiliæ. 62 Culpa, vel negligentia. 63 Et male. *Jacob. de Arena*, ut verba hæc, in fine hujus legis, *quod videtur habere rationem*, huc non referantur, sed ad superiora. 64 Seneca *epist.* 63. Rebus non me trado, sed commodo. Commodans rei proprietatem, & possessionem non amittit: contra commodatarius neutrum habet, sed detentionem tantum. 65 In eo commodatum differt a mutuo. *l.* 2. *supr. de reb. cred.* 66 *l.* 8. ℔. *eod.* §. 2. *Inst. quib. mod. re.* adde *l.* 2. §. 1. ℔. *pro herede. l.* 1. *in fin.* ℔. *de precario.* 67 Commodato qui ad sui & verum usum utitur, interitum rei non præstat. 68 *l.* 18. §. 1. ℔. *eod.* 69 *Inspector* est is, cui rem inspiciendam trado, ut rei verum pretium ab eo explorem, vel qui ultro rem a me petiit, ut eam inspiceret. 70 Vide *l.* 18. *in princ.* ℔. *de præscriptis.* 71 Commodatarii, & inspectoris, an, & quæ similitudo sit, seu, an idem sit rem commodare, & inspiciendam dare? utilis enim hæc eo quæstio est, ut sciatur, an, & quatenus inspector teneatur. 72 Inspiciendas res nostras alteri damus, vel nostra causa, vel accipientis. Nostra causa, quoties per accipientem exquirimus nostræ rei pretium. 73 Inspiciendam rem qui accepit suo periculo, furti agere potest. *l.* 78. ℔. *de furtis.* 74 Remittens rem domino, an & quomodo teneatur de interitu rei, si res, dum remitteretur, perierit? Dic remitti periculo mandantis: si nihil sit mandatum, periculo remittentis, si modo sui causa accepit. 75 *l.* 12. ℔. *eod.* 76 Electio mala culpæ tribuitur. 77 Vide quæ scripsi ad *l.* 7. *C. de furtis.* 78 Nuncio commodatum impune redditur, si recipiendi, non commonendi tantum mandatum habuit: commonendi tantum mandatum habet, qui jussus est monere commodatarium, ut remitteret, *ut hic.* Quid, si ad recipiendum commodatum se missum dixerit? non statim ei credere commodatarius debebit. 79 Tantum scil. 80 Cui commodata res est. *Hal.* 81 Commodata re non apparente, commodatarius recte conveniri potest. 82 *Subaud.* culpa ejus. 83 *l.* 20. *in princ.* ℔. *de præscript.* 84 Lucrum & quæstum ex re commodata commodatarius facere non potest, nisi cum periculum commodati ad eum spectat. 85 Vide *l.* 54. §. 3. ℔. *de adq. rer. dom.* 86 Puta, ut gereret mea negotia. *l.* 19. §. 2. *supr. de negot.* 87 *Plerumque* vox, regulæ index. 88 Tacita plerumque obligatio nascitur extra id, quod agimus.

SI servus meus rem meam tibi, scienti [1] nolle me tibi commodari, commodaverit, & commodati [2] & furti nascitur actio, & [3] præterea condictio ex causa furtiva.

De re aliena.

15. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

COmmodare possumus [4] etiam alienam rem, quam possidemus: tametsi scientes alienam, possidemus.

16. MARCELLUS lib. 5. Digestorum.

ITa ut, & si fur [5] vel prædo [6] commodaverit, habeat commodati actionem [7].

De pacto, ne dolus præstetur. 1. *Si contraria actio moveatur sine principali.* 2. *De herede commodatarii.* 3. *De effectu commodati.* 4. *De duabus rebus commodatis.* 5. *De pretio soluto.*

17. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

IN commodato [8] [hæc] pactio [9], *ne dolus præstetur*, rata non est [10]. §. 1. Contraria commodati actio etiam [11] sine principali moveri potest [12], sicut & cæteræ, quæ dicuntur *contrariæ* [13]. §. 2. Si ex facto heredis [14] agatur commodati, in [15] solidum condemnatur, licet ex parte heres [16] est. §. 3. Sicut [17] autem voluntatis & officii magis, quam necessitatis est, commodare, ita modum commodati, finemque præscribere, ejus est, qui beneficium tribuit. Cum autem id fecit (id est, postquam commodavit) tunc finem præscribere, & retro agere, atque intempestive [18] usum commodatæ rei auferre, non officium tantum impedit, sed & suscepta obligatio inter dandum accipiendumque: geritur enim negotium invicem: & ideo invicem propositæ sunt actiones, ut appareat, quod principio beneficii ac nudæ voluntatis fuerat, converti in mutuas præstationes actionesque civiles [19]: ut accidit in eo, qui absentis negotia gerere inchoavit: neque [20] [enim] impune peritura deseret: suscepisset enim fortassis alius, si is non cœpisset: *voluntatis est enim suscipere mandatum, necessitatis* [21] *consummare.* † Igitur si pugillares [22] mihi commodasti, *ut debitor mihi caveret*, non recte facies importune repetendo: nam si negasses, vel emissem, vel testes adhibuissem. † Idemque est, si ad fulciendam insulam tigna commodasti, deinde protraxisti, aut etiam sciens vitiosa [23] commodaveris: *adjuvari quippe nos, non decipi, beneficio oportet.* Ex quibus causis etiam contrarium judicium utile esse dicendum est. §. 4. Duabus rebus commodatis, recte de [24] altera commodati agi posse Vivianus scripsit: Quod ita videri verum, si separatæ sint, Pomponius scripsit: nam eum, qui carrucham puta, vel lecticam commodavit, non [25] recte [26] acturum de singulis partibus. §. 5. Rem commodatam perdidi [27] & pro ea pretium dedi, deinde [28] res in potestate [29] tua venit: Labeo ait, contrario judicio aut [30] rem mihi præstare te debere, aut, quod a me accepisti, reddere.

De dolo, culpa, diligentia, casibus, quibus resisti non potest. 1. *De re deteriorata.* 2. *De impensis a commodatario factis.* 3. *De vasibus vitiosis.* 4. *De contrario judicio, & jure pensationis.*

18. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

IN [31] rebus commodatis talis [32] *diligentia* præstanda est, qualem [33] quisque diligentissimus [34] paterfamilias suis rebus adhibet: ita ut tantum eos casus non præstet, quibus resisti non possit; veluti mortes servorum, quæ sine dolo & culpa ejus accidunt, latronum hostiumve incursus, piratarum insidias, naufragium, incendium, fugas servorum [35] qui custodiri non solent. Quod autem de latronibus, & piratis & naufragio diximus, ita scilicet accipiemus, si in hoc commodata sit alicui res, ut eam rem peregre secum ferat: alioquin si cui ideo argentum commodaverim, quod [36] is amicos ad cœnam invitaturum se diceret, & id peregre secum portaverit, sine ulla dubitatione, etiam piratarum [37], & latronum, & naufragii casum præstare debet. Hæc ita, si dumtaxat accipientis gratia commodata sit res: † At si utriusque, veluti si communem amicum ad cœnam invitaverimus, tuque ejus rei curam suscepisses, & ego tibi argentum commodaverim, scriptum quidem apud quosdam invenio, quasi dolum tantum præstare debeas. Sed videndum est, ne & culpa præstanda sit: ut ita culpæ fiat æstimatio, sicut in rebus pignori datis & dotalibus æstimari solet. §. 1. Sive autem pignus, sive commodata res, sive deposita, deterior [38] ab eo, qui acceperit, facta sit, non solum istæ sunt actiones, de quibus loquimur: verum etiam legis Aquiliæ [39]: sed, si qua earum actum fuerit, aliæ tolluntur [40]. §. 2. Possunt justæ causæ intervenire, ex quibus cum [41] eo, qui commodasset, agi deberet [42], veluti de impensis in valetudinem [43] servi factis, quæve post fugam requirendi, reducendique ejus causa factæ essent: nam cibariorum [44] impensæ, naturali scilicet ratione, ad eum pertinent, qui utendum accepisset. Sed & id, quod de impensis valetudinis [45] aut fugæ diximus, ad majores impensas pertinere debet: modica [46] enim impendia verius est, ut, sicuti cibariorum [47], ad eundem pertineant. §. 3. Item qui sciens *vasa vitiosa* [48] commodavit, si ibi infusum vinum, vel oleum corruptum effusumve est, condemnandus eo nomine est. §. 4. Quod [49] autem contrario [50] judicio consequi quisque potest [51], id etiam recto [52] judicio, quo cum eo agitur, potest salvum habere jure [53] pensationis [54]: Sed fieri [55] potest, ut amplius [56] esset, quod invicem aliquem [57] consequi oporteat [58], aut Judex pensationis [59] rationem non habeat, aut ideo de restituenda re cum eo non agatur, quia ea res casu intercidit, aut sine Judice restituta est: dicemus necessariam esse [60] contrariam [61] actionem.

De damno injuria dato.

19. JULIANUS lib. 1. Digestorum.

AD eos, qui servandum aliquid conducunt [62], aut utendum accipiunt [63], damnum injuria ab alio datum non pertinere, procuIdubio est: Qua [64] enim cura aut diligentia consequi possumus, ne aliquis damnum nobis injuria det?

De re ei, qui perferebat, intercepta.

20. IDEM lib. 3. ad Urseium Ferocem.

ARgentum [65] commodatum [66] si tam idoneo [67] servo [68] meo [69] tradidissem ad te perferendum, ut [70] non debuerit quis æstimare futurum, ut a quibusdam malis hominibus deciperetur, tuum, non meum, detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.

De domino, 1. *Aut ejus servo rem commodatam surripiente.*

21. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

REm mihi commodasti, eandem subripuisti: deinde, cum commodati ageres, nec a te scirem esse subreptam, Judex me condemnavit, & solvi: postea comperi a te esse subreptam. *Quæsitum* est, quæ mihi tecum actio sit? *Respondit*, furti quidem non esse, sed [71] commodati [72] contrarium judicium utile mihi fore. §. 1. In exercitu contubernalibus [73] vasa utenda communi periculo dedi: ac deinde meus servus, subreptis his, ad hostes profugit: & postea sine vasis receptus est: Habiturum me commodati actionem cum contubernalibus constat, pro cujusque parte: sed [74] & illi mecum furti, servi nomine, agere possunt: quando & noxa caput sequitur: Et si tibi rem periculo tuo utendam commodavero, eaque a servo meo subripiatur, agere mecum furti possis servi nomine.

Si servus commodatus commodatario furtum fecerit.

22. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

1 Vide *l.* 14. *C. de furtis.* 2 Ut hæc verba accipienda sint, vide Cujac. 17. *observ.* 12. 3 Actiones exercitio non origine contrariæ, ex eodem facto nasci possunt. vide Dynum, *cap. nullus pluribus. de regulis.* 4 Commodare rem etiam alienam, qui non dominus est, potest. *l.* 16 ℌ. *eod* 5 Fur commodare rem furtivam potest 6 Prædo commodati actionem adquirit, cum rem a se raptam commodat. 7 Ad æstimationem rei, vel id, quod sua interfit. *l.* 64. ℨ. *de judiciis.* *l.* 13. *supr. de reb. cred* *l.* 31. *circa fin* ℌ. *depositi.* 8 Idem in deposito. *l* 1. § 7 ℌ. *depositi.* 9 Pactum, *ne dolus futurus præstetur*, non valet: occasio enim delicti pacto adquiri non potest. 10 *l.* 27. §. 3. ℨ. *de pact.* *l.* 1. §. 7. ℌ. *depositi.* v. *l.* 23. ℌ. *de regulis juris.* 11 Commodati contraria agi potest, etiam sine directa. Porro directæ, & utiles actiones propria non sunt nomina actionum, sed qualitates tantum. vide *l.* 47. *supr. de negot.* 12 Pro expensis factis in re commodata. *l.* 18. §. 3. §. 4. ℌ. *eod.* 13 *l.* 18. *in fin.* ℌ. *eod.* *l.* 10. *supr. de negot.* vide *l.* 1. *in fin.* ℌ. *de cont. tutel.* 14 Commodatarii: puta, quod rem deteriorem fecerit. 15 Heres ex suo facto convenitur in solidum. 16 Alias datur in heredem. *l.* 3. §. 3. ℨ. *eod.* 17 Commodatum ab initio officii est, & voluntatis, ex postfacto necessitatis. 18 Commodatum (quia in eo certus usus præfinitus est) non potest ante tempus expletum revocari: in quo differt a precario, *l.* 1. *in fin.* ℌ. *de precario.* hoc est, commodatum a precario differt in revocatione, seu revocandi facultate: Precarium enim, vel intempestive revocari potest, nec contraria pactione impeditur. *l.* 12. ℌ. *de precario.* 19 Commodati actio an civilis? dixi *ad l.* 1. ℨ. *eod.* 20 *l.* 6. *in fin* ℨ. *de negot* 21 Vide *l.* 5. §. 1. & *seq.* *l.* 22. §. *fin.* ℌ. *mand.* 22 *Pugillares*, tabellæ ceræ. Instrumentum tabulis cereis scribi posse hinc colligunt: & ita perscriptum instrumentum a tabellione, successor ejus in mundum referre tenetur, ut & edere contrahenti. 23 Adde *l.* 18. §. *pen.* ℌ. *eod.* 24 Separatæ res commodatæ, separatim peti possunt. 25 Adde *l* 3. *supr. famil.* *l.* 5. §. 7. ℌ. *judic. sol.* 26 *Sub.* culpa mea. 27 Facit *l.* 21. ℌ. *eod.* 28 Cur? quia lectica, vel carruca, corpus est, cujus partes separatæ nullum usum præstant. vide *l.* 3. ℨ. *fam. ercisc.* 29 *Al.* potestatem. 30 Commodatarius pretio rei commodatæ soluto commodanti, ad rem commodatam varias actiones habet: in rem utilem, *l. si culpa.* 63. *supr. de rei vind.* ad æstimationem, condictionem sine causa, *l.* 2. ℨ. *de condictione sine causa.* ad rem vel æstimationem alternative, commodati contrariam, de qua hic: ut ea parte sit electio commodatarii. Nam cum habeat electionem actionum, rerum quoque ipsarum electionem habere debet. *l rescriptum.* 10. §. *si pacto.* 1. ℨ. *de pact.* *l.* 9. 1 *supr de eo, quod certo.* 31 *Synopsis Basil* 13. *tit.* 1 *cap.* 17. 32 In commodato commodatarius præstat dolum, & culpam omnem, hoc est, latam, levem, levissimam (nisi utriusque gratia commodatum factum sit, tunc enim levis tantum culpa præstatur): casum vero, si culpa ejus præcessit casum. Porro *lata culpa* est omittere, quod omnis: *levis*, quod diligens: *levissima*, quod diligentissimus quisque faceret. *l. si merces.* 25. §. *pen.* ℌ. *locati.* 33 Imo majorem. *l.* 1. §. 4. ℌ. *de oblig.* & *act.* 34 Vide quæ scripsi *ad l.* 35. ℌ. *de contrah. empt.* & sic levissimam culpam præstat. 35 Qui custodiri non solent. adde *l.* 5. §. 13. ℨ. *eod.* *l.* 1. §. 4. ℌ. *de oblig.* 36 *d.* §. 4. *in fin.* 37 *l.* 3. §. 1. *supr. nautæ, caup.* *Novell.* 134. *cap.* 13. πειραταὶ ἐν ὕδασι λῃσταὶ, Seneca 4. *de benefic.* 25. si deos imitaris, da & ingratis beneficia: Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria. Vox autem piratæ vel a πεῖρα, quod deceptionem significat: vel a πειρᾶν, id est, pererrando, deducitur. De piratarum crudelitate Seneca 2. *de clement.* *cap.* 4. nec contenti interficere sæviunt, ut Busiris ille, & Procrustes, & piratæ, qui captos verberant, & in ignem vivos imponunt. & *alibi* 1. *declam.* 2. ita raptæ pepercere piratæ, ut lenoni venderent. & Cic. 3. *off.* Pirata, *inquit*, non est ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium: cum hoc nec fides esse debet, nec jusjurandum commune. 38 *l.* 3. §. 1. *l.* 10. ℨ. *eod.* 39 *l.* 7. §. 1. *supr. eod.* 40 Nisi forte aliquid supersit, quod per alteram actionem non fuerit consecutus commodator. *d. l.* 7. *in fin.* ℨ. *eod.* *l.* 71. ℌ. *de furt.* 41 Commodati contraria datur adversus eum, qui commodavit. 42 Restituendo. vide *l. ult. C. h. t.* 43 Et curationem. vide *l.* 22. ℌ. *eod.* 44 Alimentorum expensas naturali ratione præstare is debet, ad quem usus vel hominis vel equi pertinet. adde *l. eos.* 6. §. 2. *C. de appell.* Quid libertus & vasallus: num suo sumptu operas præstant? dixi *l. suo victu.* 18. ℌ. *de oper. libert.* 45 Adde *l.* 30. ℌ. *de adilitio.* 46 Imo modica curantur, *l. si proprietarius.* 22. ℌ. *de damno.* §. *gallinarum.* 16. *Inst. de rer. divis.* *l. id est.* 10. *supr. de dolo.* *l. scio.* 4. ℨ. *de in integrum.* 47 *l.* 17. §. 3. *in fin. supr. eod.* 48 Vitiosa res commodata a commodatore ignorante, si noceat commodatario, commodator non tenetur: fit enim commodatum accipientis causa, *ut hic.* & *l. pen.* ℌ. Quid, si deposita res vitiosa ab ignorante? tenetur deponens, fit enim depositum ejus causa, & officium depositario noxium esse incivile est. *l. si servus.* 61. §. *quod vero.* 5. ℌ. *de furt.* Quid, si res vendita vitiosa nocuit emptori? Venditor indistincte tenetur, quia vitiosam vendere non debuit, etiam ignorans, cum pretium recipiat: si tamen ignorans vendidit, quanto minoris emptor empturus fuisset: si sciens, id omne, quod emptoris interest, præstat. *l. tenetur.* 6. §. *si vas.* 4. *l. Julianus.* 13. *in princ.* & §. 1. ℌ. *de act. empt.* Quid, si locata? si vitiosum mancipium sciens locavit, in id omne, quod interest: si ignorans, noxaliter tantum tenetur, *l. si domum.* 45. §. 1. *l. cum in plures.* 60. §. *servum.* 7. ℌ. *locati.* si res alia a mancipio, id omne, quod interest, præstabit, *l. sed addes.* 19. §. 1. ℌ. *locati.* Cur tam varie? fugitivi vitium facilius ignoramus, quam doli. 49 Commodatarius actione commodati conventus, quod sibi debetur, compensare potest: sin illud amplius sit, aut judex compensationem non admittit, aut commodatum casu interciderit, aut extra judicium restitutum sit, actioni contrariæ locus est. *Synopsis Basilic.* 13. *tit.* 1. *c.* 57. 50 Contraria commodati actio, quibus ex causis introducta, vide Oldendorp. *Classe* 4. *actione* 15. *c. adfin. remedia. n.* 6. 51 Ut expensas magnas. 52 *Rectum* judicium, directum. 53 *l. ult. C. h. t.* vide *l.* 20. *in fin.* ℌ. *de adquir. vel amitt. possess.* 54 Opponendæ ab homine. 55 Id est, fieri potest, ut commodator commodatario plus debeat, quam ei debeatur a commodatario. 56 Atque ita commodatarius sibi compensare non potest: ut ea de causa necessaria sit illi contraria commodati actio. 57 *Sub.* commodatarium. 58 *Sub.* ratione expensarum. 59 Petitæ, *l.* 7. §. 1. ℌ. *de compensat.* 60 Vide *l.* 17. §. 1. ℨ. *eod.* 61 Contraria agi potest, etiamsi non agatur directa. *l.* 17. § 1. *supr. eod.* 62 Damnum, quod prævideri non potest, conductor, & commodatarius non præstat. 63 *Sub.* gratis. 64 *l.* 41. ℌ. *locati.* 65 In massa: alias mutuum esset. 66 A te mihi. 67 Vide *l.* 11. ℨ. *eod.* 68 Eligi communi opinione idoneum sufficit ad commodatum perferendum commodatori. 69 Vel tuo, *l.* 20. *in fin.* ℌ. *de præscript.* 70 Communis opinio excusat. 71 Vide *l.* 17. *in fin.* ℨ. *eod.* 72 Cur non furti? an quia ejus non interfit, cum sit liberatus actione commodati: ut aliud futurum sit, si ejus interesset? An quia nemo furtum rei suæ facit? Prima verior videtur. 73 *Contubernium*, teste Vegetio 1. *de re militari*, significat decem milites sub uno papilione degentes: *contubernales* autem dicuntur a tabernis, quæ fiebant ex tabulis: unde & *tabernacula* dicta sunt, licet extentis pellibus fiant: sic enim legit apud Festum Joseph. Scaliger. Quin Isidorus 9. *orig. ult.* Contubernium ad tempus coëundi conventionem appellat, & tabernacula, quæ modo huc & illuc præfigantur. Contubernales itaque sunt commilitones, qui eodem tabernaculo utuntur, *qui sont camarades ensemble.* 74 Atque ita dolus servi non præjudicat commodatori, licet pro eo noxaliter teneatur. *Bart.*

Si

SI servus, quem tibi commodaverim, furtum [1] fecerit, utrum sufficiat [2] contraria commodati actio, quemadmodum competit, si quid in curationem [3] servi impendisti: an furti agendum sit, quæritur? Et, furti quidem noxalem habere, qui commodatum rogavit, proculdubio est: contraria autem commodati tunc eum teneri, cum sciens [4] talem esse servum, ignoranti commodavit.

De equo deteriorato.

23. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mucium.

SI [5] commodavero tibi equum, quo votereris usque ad certum locum, si [6] nulla [7] culpa tua interveniente, in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati: nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodavi, qui eum laborem sustinere non potuit.

TIT. VII.

DE PIGNERATITIA [8] ACTIONE, VEL CONTRA [9].

De traditione, & nudo consensu. 1. Si æs pro auro obligetur.

1. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

PIgnus contrahitur non [10] sola traditione [11], sed etiam [12] nuda [13] conventione [14], etsi non traditum est. §. 1. Si igitur contractum [15] sit pignus nuda conventione [16], videamus, an si [17] quis aurum ostenderit, quasi pignori daturus, & æs [18] dederit, obligaverit aurum pignori? Et consequens est, ut aurum obligetur, non autem æs: quia in hoc non consenserint. §. 2. Si quis tamen, cum æs [19] pignori daret, adfirmavit [20] hoc aurum esse, & ita pignori dederit, videndum erit, an æs pignori obligaverit: & numquid, quia in corpus consensum est, pignori esse videatur? Quod magis est: tenebitur tamen pigneratitia contraria actione qui dedit: præter [21] stellionatum [22], quem fecit.

Si pignus venditum oppignoretur secundo creditori.

2. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

SI [debitor] rem pignori datam vendidit, & tradidit, tuque ei nummos credidisti, quos ille solvit ei creditori, cui pignus dederat, tibique cum eo convenit, *ut ea res, quam jam vendiderat, pignori tibi esset*, nihil te egisse constat: quia [23] rem alienam pignori acceperis [24]: ea enim ratione emptorem pignus liberatum habere cœpisse: neque ad rem pertinuisse, quod tua pecunia pignus sit liberatum.

De dolo debitoris in solutione.

3. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

SI quasi recepturus a debitore tuo cominus pecuniam, reddidisti ei pignus, isque per fenestram id misit [25] excepturo eo, quem de industria ad id posuerit, Labeo ait, furti te agere cum debitore posse [26], & ad exhibendum: & si agente [te] contraria pigneratitia, excipiat debitor de pignore sibi reddito, replicabitur de dolo & fraude, per quam nec redditum, sed per fallaciam ablatum id intelligitur.

De venditione pignoris.

4. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

SI [27] convenit de distrahendo pignore, sive ab initio, sive postea, non [28] tantum venditio valet, verum incipit emptor dominium rei habere. † Sed etsi non convenerit de distrahendo pignore, hoc tamen jure utimur, ut [29] liceat distrahere: si modo non convenit, *ne liceat*. Ubi [30] vero convenit, *ne distraheretur*, creditor, si distraxerit, furti [31] obligatur: nisi ei ter fuerit denunciatum, ut solvat, & cessaverit.

5. POMPONIUS lib. 19. ad Sabinum.

IDque juris est, sive omnino fuerint pacti, *ne veneat*, sive in summa, aut conditione, aut loco contra pactionem factum sit [32].

Creditor non cogitur vendere pignus, sed cogitur ostendere, cautione accepta.

6. IDEM lib. 35. ad Sabinum.

QUamvis convenerit, *ut fundum pigneratitium tibi vendere liceret*, nihilo [33] magis cogendus es vendere, licet solvendo non sit is, qui pignus dederit: quia tua causa id caveatur. Sed Atilicinus, ex causa cogendum [34] creditorem esse ad vendendum, dicit: Quid enim, si multo minus sit, quod debeatur, & hodie pluris venire possit pignus, quam postea? Melius autem est dici, eum [35], qui dederit pignus, posse vendere, & accepta pecunia solvere id, quod debeatur; ita tamen, ut creditor necessitatem habeat ostendere rem pignoratam, si mobilis sit; prius idonea cautela [36] a debitore pro indemnitate [37] ei præstanda: invitum [38] enim creditorem cogi vendere, satis inhumanum est.

§. 1. Si creditor [39] pluris [40] fundum pignoratum vendiderit, si id [41] fœneret [42], usuram ejus pecuniæ præstare debet ei, qui dederit pignus: Sed & si ipse usus [43] sit ea pecunia, usuram præstari oportet: Quod si [44] eam depositam [45] habuerit [46], usuras non debet [47].

7. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

SI autem tardius superfluum restituat creditor [id], quod apud eum depositum est, ex mora [etiam] usuras debitori hoc nomine præstare cogendus est.

De impensis a creditore factis. 1. De venditione pignoris.

8. POMPONIUS lib. 35. ad Sabinum.

SI necessarias [48] impensas fecerim in servum, aut in fundum, quem pignoris causa acceperim, non tantum retentionem [49], sed etiam contrariam [50] pigneratitiam actionem habebo: Finge enim medicis [51], cum ægrotaret servus, dedisse me pecuniam, & eum decessisse: item insulam fulsisse, vel refecisse, & postea deustam esse: nec [52] habere, quod possem retinere [53]. §. 1. Si pignori [54] plura mancipia data sint, & quædam certis pretiis ita vendiderit creditor, *ut evictionem eorum præstaret*, & creditum suum habeat, reliqua mancipia potest [55] retinere, donec ei caveatur, quod evictionis nomine promiserit, indemnem eum futurum. §. 2. Si unus ex heredibus portionem suam solverit, tamen tota [56] res pignori data venire poterit: quemadmodum si ipse debitor portionem solvisset [57]. §. 3. Si annua, bima, trima die [58], [triginta] stipulatus, acceperim pignus, pactusque sim, *ut, nisi sua [59] quaque die pecunia soluta esset, vendere eam mihi liceret*, placet, antequam omnium pensionum dies veniret, non posse me pignus vendere: quia eis verbis omnes [60] pensiones demonstrarentur: Nec verum est, sua quaque die non solutam pecuniam, antequam omnes dies venirent: sed omnibus pensionibus præteritis, etiam [61] si una portio soluta non sit, pignus potest venire. Sed si ita scriptum sit, *si qua pecunia sua die soluta non erit*, statim [62] competit ei pacti conventio.

§. 4. De vendendo pignore in [63] rem pactio concipienda est [64], ut omnes contineantur: Sed & si creditoris dumtaxat persona fuerit comprehensa, etiam heres ejus jure vendet, si nihil in contrarium [65] actum est. §. 5. Cum [66] pignus ex pactione venire potest, non solum ob sortem non solutam venire poterit, sed ob cætera quoque, veluti usuras [67], & quæ in id impensa sunt [68].

De re aliena. 1. Ob quam causam pignus dari potest. 2. Quid intersit inter pignus & hypothecam. 3. De solutione, & satisfactione. 4. De re aliena. 5. Si ante solutionem agatur.

9. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SI rem alienam mihi debitor pignori dedit, aut malitiose [69] in pignore versatus sit, dicendum est, locum [70] habere contrarium judicium.

§. 1. Non tantum autem ob pecuniam, sed [71] & ob aliam causam pignus dari potest; veluti si [72] quis pignus alicui dederit, *ut pro se fide-*

1 Vide *l.* 61. §. 1. J. *de furt.* & *l.* 45. §. 1. J. *locati.* quæ est ejusdem libri, ut ibi dixi. 2 Id est, competat: hoc enim sensu verbum *sufficere* sumitur *in l.* 29. ff. *comm. divid. l. Titius.* 43. J. *de act. empt. l. si domum.* 45. §. 1. J. *locati.* Cui contrarium est, *deficit.* 3 Quidquid in rem commodatam ob morbum, vel aliam rationem, impensum est, a domino recipi potest. Paul. 2. *sent.* 4. adde *l.* 18. §. 2. *supr. eod.* 4 Adde *l.* 31. J. *tit. prox.* 5 *Synops. Basil.* 13. *tit.* 1. *c.* 20. §. 4. & 1. Harmen. 10. §. 4. 6 Commodatarius non est in culpa, qui re commodata ad usum sibi concessum utitur. 7 Ut in casu *l. ult.* ff. *ad l. Aquil.* adde *l.* 27. §. *pen. d. tit.*

8 4. C. 24. §. *ult. Inst. quib. mod. re.* Paul. 2. *sent.* 5. huic actioni æmulam esse hypothecariam (de qua J. *de pignor.*) testatur Justinianus, *l.* 2. §. 5. *C. de veteri jure.* sunt tamen diversæ: hac debitor adversus creditorem soluto debito directe agit, in eum vero creditor ob sumptus, contraria: hypothecaria autem creditor in quemlibet possessorem directo experitur. 9 De qua, *l.* 16. §. 1. J. *eod.* 10 Id est, non solum: sic Græci, *ὃ μόνον παραδόσει.* *Synops. Basil.* 25. *tit.* 1. *cap.* 1. 11 Rei sc. *l.* 1. §. 6. J. *de obligat.* 12 *l.* 4. J. *de pignorib. l.* 17. §. 2. ff. *de pact.* 13 Imo non solo consensu perficitur pignus. *l.* 26. J. *eod.* 14 Quid? pignore nudo consensu contracto, num jus in re, vel actio realis adquiritur? Guilielmus ita putat. *arg. l.* 1. *l. grege.* 13. §. & *in superficiarius.* J. *de pign. l. eum, qui.* 14. J. *de furtis.* & J. *tit. de Salviano interdicto.* 15 Contractum pignus, nihil aliud est, quam hypotheca: atque ita improprie pignus. Pignus enim traditur: hypotheca constituitur, sive sit mobilis, sive immobilis. *l. sciendum.* 15. §. *creditor.* 2. ff. *qui satisdare.* Nam quod ait Jurisconsultus, pignus, rei mobilis proprie esse, *l.* 238. §. 2. J. *de verb. signif.* propriissime dicere voluit. 16 Idque jure honorario, ita ut contrarium judicium detur creditori, *l. si tibi.* §. *de pignore.* ff. *de pact.* directa vero actio creditori non competit, nisi re contracta sit obligatio. § *ult. Inst. quib. mod. re cont. oblig.* & *l.* 42. J. *eod. tit.* Mod. 17 Æris pro auro subjector, stellionatus crimine tenetur, *ut hic.* apud Paul. 5. *sent.* 25. §. 4. qui æs inauravit, argentavit, quive cum argentum vel aurum poneret, æs stannumve subjecerit, falsi pœna coërcetur. 18 *l.* 36. J. *eod.* 19 Qui ostenso auro, quasi hoc pignori daturus, æs dederit, non æs, sed aurum obligatum est: si vero quis æs, quod aurum adfirmavit esse, pignori dederit, & actione pigneratitia tenetur, & ea lege, quæ stelliones, (*δολιευομένυς*) punit. *Synops. Basil.* 25. *tit.* 1. *cap.* 1. 20 Et ita sciens dedit. v. *l.* 22. J. *de verb. oblig.* 21 *Præter* dictio an includat, vel excludat, vide *l. nullum.* 9. J. *de divort.* & *repud.* 22 Stellionatus crimine tenentur æris pro auro subjectores, *ut hic. l.* 16. §. 1. J. *eod.* Imo falsi, ut paulo ante dixi ex Paulo: & eo quidem magis, quod stellionatus crimen subsidiarium sit, & ei locus sit, ubi nulla alia pœna lege constituta sit. An hoc scripsit Ulp. nondum ea edita superiore constitutione? an potius ignorata? 23 *l.* 2. *l.* 6 *in fin. l.* 7. *l.* 8. *C. si aliena res pignori. l.* 6. *C. quæ res pignori. l.* 13. *in fin. C. de donat. inter virum.* vide *l. ult. in fin. C. de pactis* 24 Potest tamen res aliena obligari sub conditione. *l.* 16. §. *antep.* adde *l.* 18. J. *de pignoribus.* voluntate domini. *l.* 20. J. *eod.* Num vero rem alienam mihi inscienti pigneratam, retinere possum adversus dominum, donec mutuam pecuniam recepero? vide *l.* 36. *supr. de cond. indeb.* 25 Id est, demisit pecuniam. 26 Fidem de pretio non habet, qui putat statim sibi solvi. *Bart.* 27 Pignus creditor vendere potest, si ita convenit, ut liceret vendere, *ut hic.* Quid, si nihil convenit de venditione? Recte creditor distrahit, & emptorem dominum facit, *ut hic.* Quid, si nominatim convenit, *ne distraheretur*, & tamen creditor distraxerit? furti tenebitur, nisi quum ter debitori denunciatum esset, ut solveret, is cessaverit: sive omnino convenerit, ne distractio fiat, sive in conditione, sive in summa, sive in loco contra pactionem fecerit. *Synops. Basil.* 25. *tit.* 1. *c.* 4. 28 Vide *l.* 3. *C. de jure domini impetr. l.* 1. *C. de pactis pignorum.* 29 *l.* 9. *l.* 14. *C. de distr. pign.* Creditor si simpliciter (id est, nulla distrahendi vel non distrahendi stipulatione interposita) sibi pignus depositum distrahere velit, ter ante debitori suo denunciare debet, ut pignus luat, ne a se distrahatur. Paul. 2. *sent.* 5. *c.* 1. 30 Si inter creditorem & debitorem convenerit, ut fiduciam sibi vendere non liceat, non solvente debitore, creditor denunciare ei solenniter potest & distrahere. Nec enim ex tali conventione fiduciæ actio nasci potest. Paul. 2. *sent.* 13. §. 5. vide quæ scripsi ad *l.* 1. *l.* 3. *C. de jure domini impetr.* 31 *l.* 66. J. *de furt.* id est, eo nomine creditor debitori fiduciæ actione non tenetur. 32 Et si conventum est de non vendendo pignore, pignus tamen vendi poterit, trina denunciatione præmissa. *Bart.* vide Paul. 2. *sent.* 5. §. 1. & *tit.* 13. §. 5. 33 *l.* 51. §. *antepen.* J. *de fidejuss.* & *mand.* id est, non cogitur pignus vendere, cum possit, si velit, uti actione personali. vide *l.* 4. §. 4. J. *de re judicata.* 34 *l.* 15. §. 5. J. *de re judicata.* 35 *Novell.* 112. *c.* 1. 36 *l.* 8. §. 10. J. *quib. modis pignus.* 37 Et superfluo debiti, de quo *l.* 36. J. *mandati.* 38 Invitus creditor, hoc est, sine causa cogi non potest, pignus, quod habet, divendere. 39 Privatus, quinimo & fiscus. *ut l.* 45. §. 12. J. *de jure fisci.* 40 *l.* 7. *l.* 24. §. 2. J. *eod. l.* 4. *C. eod. l.* 21. *in fin.* J. *de pignorib.* 41 *Al.* si id, quod plus est, fœneret. 42 Quid, si rem emit? vide *l. ult. C. de distract. pignor.* 43 Usuras præstat pecuniæ ex pignoris venditione redactæ creditor, si ea usus sit: usus igitur ratio usuram parit. 44 Uti re non videtur, qui eam tantum apud aliquem deposuit. 45 Nomine debitoris. 46 Imo, ut depositam habuerit, usuras debet. *l.* 2. *C. de usuris.* 47 Nisi ex mora. 48 Vide *l.* 25. J. *eod.* aliud in non necessariis. *l.* 7. *in fin. C. eod. l.* 6. *C. de pignoribus.* Idem tamen in utilibus. 49 Retentio pignoris datur creditori, *l.* 25. J. *de pignorib. l. unica. C. etiam ob chirographariam pecuniam pignus retineri posse.* 50 Contraria pigneratitia actio plus tribuit, quam jus retinendi. 51 Impensa *necessaria* est, quod quis pro ægroto medicis præstat, vel pro insula fulcienda, vel reficienda. 52 *l.* 3. *C. de distr. pign.* 53 *l.* 12. J. *de vi, & vi armata. l.* 65. ff. *de rei vindicat.* 54 *l.* 7. *in fin. C. h. t. l.* 6. *C. de pignor.* 55 Pignus retinere creditor potest, non modo propter impensas in ipso pignore factas, sed ob futurum imminens periculum evictionis rei pignoratæ. 56 Individua est pignoris liberatio. *l.* 11 §. 4. *in fin.* J. *eod. l* 65 J. *de eviction.* 57 Qui pro parte heres exitit, nisi totum debitum solvat, suam portionem pignoris recipere non potest, *l.* 1. *C. de luitione pign.* vel ita, Unus ex heredibus debitoris, id solvendo, quod ab eo actione personali peti potuit, facultatem distrahendi res obligatas creditori non adimit. *l.* 16. *C. de distract. pignor.* 58 Covarruvias *lib.* 1. *variar resolut. cap.* 13 Mod. 59 Vide *l.* 12. J. *de usuris.* 60 Oratio universalis, unius falsitate, tota falsa redditur: particularis, non item, vide *l.* 29. J. *de hered. inst.* adde *l. si is, qui ducenta.* 13. §. *utrum.* 3. *infr. de reb. dub.* 61 Quamdiu non est integra pecunia creditori numerata, distrahendi facultatem creditor non amittit. *l.* 6. *C. de distr. pign.* 62 Ut initio primi diei possit vendere. vide *l.* 122. *in fin. pr. infr. de verb. oblig.* 63 Pactum in rem transit ad heredes. 64 Pacti in rem efficacia ad heredes transit. *l.* 7. §. 8. *l.* 40. *supr. de pactis.* 65 Dic, ut *l.* 4. *in fin. l.* 5. *supr. eod.* 66 *Synopsis Basil.* 25. *tit* 1. *c.* 8. Goth. Cujacius *lib.* 5. *observ. c.* 28. Mod. 67 Facit *l.* 11. §. 3. *infr. eod.* & *l.* 13. *in fin. infr. de pign.* 68 Vide 3. Harmenop. 5. §. 14. 69 Vide *l.* 54. *infr. de fidejussoribus.* 70 Id est, actione pigneratitia tenetur. *Synops. Basil. ibid. cap.* 8. 71 Res hypothecæ dari potest, pro quacumque obligatione *l.* 5. *infr. de pignorib.* 72 Pignus pro facto obligari potest. facit *l.* 5. *infr. de pignoribus. ibi, vel mandatum. l.* 19. *in fin. infr. de præscriptis verbis.*

jubeat.

jubeat. §. 2. Proprie [1] *pignus* [2] dicimus, quod ad creditorem transit: *hypothecam*, cum non transit, nec possessio ad creditorem.

§. 3. Omnis [3] pecunia exsoluta esse debet, aut eo nomine satisfactum [4] [esse], ut nascatur pigneratitia actio: *Satisfactum* [5] autem accipimus, quemadmodum voluit creditor, licet non sit solutum: sive aliis [6] pignoribus sibi caveri voluit, ut ab hoc recedat [7], sive fidejussoribus, sive reo dato, sive pretio aliquo, vel nuda conventione, nascitur pigneratitia actio. Et generaliter dicendum erit, quoties [8] recedere voluit creditor a pignore, videri ei satisfactum, si, ut ipse voluit, sibi cavit, licet in hoc deceptus sit. §. 4. Is quoque, qui rem alienam pignori dedit, soluta pecunia potest pigneratitia experiri.

§. 5. Qui ante solutionem egit pigneratitia, licet non recte egit, tamen, si offerat in judicio pecuniam, debet rem pigneratam, & quod sua interest, consequi.

10. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

QUod si non solvere [9], sed alia ratione satisfacere paratus est, forte si expromissorem dare vult, nihil ei prodest.

De litis contestatione. 1. De novatione. 2. De pecunia non credita. De acceptilatione. De conditione deficiente. De pacto. 3. De sorte, & usuris. 4. De pluribus heredibus creditoris. 5. Cui solvendum. 6. De procuratore, & tutore.

11. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

S*Olutum* non videtur, si lis [10] contestata [11] cum debitore sit de ipso debito, vel si fidejussor conventus fuerit. §. 1. Novata [12] autem debiti obligatio, pignus perimit: nisi [13] convenit, ut pignus repetatur. §. 2. Si quasi daturus tibi pecuniam, pignus accepero, nec dedero, pigneratitia actione tenebor, & nulla [14] solutione facta: Idemque, & si accepto [15] lata sit pecunia, vel conditio defecit, ob quam pignus contractum est, vel si pactum [16], cui standum est, de pecunia non petenda factum est. §. 3. Si in sortem dumtaxat [17], vel [18] in usuras obstrictum est pignus, eo soluto, propter quod obligatum est, locum habet pigneratitia. Sive autem usuræ in stipulatum sint deductæ, sive non [19]: si tamen pignus & in eas obligatum fuit, quamdiu quid ex his debetur, pignoratitia [20] cessabit. Alia causa est earum, quas [21] quis supra licitum [22] modum promisit: nam hæ penitus illicitæ sunt. §. 4. Si creditori plures heredes exstiterint, & uni [23] ex his pars ejus solvatur, non debent cæteri heredes creditoris injuria adfici: sed possunt totum [24] fundum vendere, oblato debitori eo, quod coheredi eorum solvit: Quæ sententia non est sine ratione. §. 5. *Solutam* [autem] pecuniam accipiendum [25], non solum si ipsi, cui obligata res est, sed & si alii [26] sit soluta voluntate ejus, vel ei, cui heres exstitit, vel procuratori ejus, vel servo pecuniis exigendis præposito.

† Unde si domum conduxeris, & [27] ejus partem mihi locaveris, egoque locatori tuo pensionem solvero [28], pigneratitia adversus te potero experiri: Nam Julianus scribit, solvi ei posse: & si partem tibi, partem ei solvero, tantumdem erit dicendum. Plane in eam [29] duntaxat summam invecta mea & illata tenebuntur, in quam cœnaculum [30] conduxi: non enim credibile est hoc convenisse, ut ad universam pensionem insulæ frivola [31] mea tenerentur. Videtur autem tacite & cum domino ædium hoc convenisse, ut non pactio cœnacularii proficiat domino, sed sua propria. §. 6. Per liberam autem personam [32] pignoris obligatio nobis non [33] adquiritur: adeo, ut ne per procuratorem plerumque [34] vel tutorem [35] adquiratur: & ideo ipsi actione pigneratitia conveniuntur. Sed nec mutat, quod constitutum est ab Imperatore [36] Nostro, *posse* [37] *per liberam personam possessionem adquiri*: nam hoc eo [38] pertinebit, ut possimus pignoris nobis obligati possessionem per procuratorem vel tutorem adprehendere; ipsam autem obligationem libera persona nobis non semper adquiret.

§. 7. Sed si procurator meus, vel tutor rem pignori dederit, ipse agere pigneratitia poterit. Quod in procuratore ita procedit, si [39] [ei] mandatum fuerit pignori dare.

12. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

VEl [40] universorum bonorum administratio ei permissa est ab eo [41], qui sub pignoribus solebat [42] mutuas pecunias accipere.

De pacto creditoris cum emptore. 1. De dolo, culpa, custodia, vi majore.

13. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

SI, cum venderet creditor pignus, convenerit inter ipsum, & emptorem, *ut* [43], *si solverit debitor pecuniam pretii emptori, liceret ei recipere rem suam*: scripsit Julianus, & est rescriptum, ob hanc conventionem pigneratitiis actionibus teneri creditorem, ut debitori mandet ex vendito actionem adversus emptorem: sed & ipse debitor aut vindicare rem poterit, aut in factum actione adversus emptorem agere.

§. 1. Venit autem in hac actione [44] & dolus [45], & culpa [46], ut [47] in commodato; venit & [48] custodia: vis major [49] non venit.

De diligentia.

14. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

EA [50] igitur, quæ diligens [51] paterfamilias in suis [52] rebus præstare solet, a creditore exiguntur.

De repromissione creditoris restituentis pignus.

15. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

CReditor [53], cum pignus reddit [54], de dolo debet debitori repromittere [55]: & si prædium fuit pigneratum, & de jure ejus repromittendum [est], ne forte servitutes [56], cessante uti creditore, amissæ sint.

De tutore, & curatore. 1. Si res aliena, vel obligata, vel morbosa pignori detur. 2. De vectigali vel superficiario prædio.

16. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

TUtor, lege non refragante [57], si dederit rem pupilli pignori, tuendum [58] erit: scilicet [59] si in [60] rem pupilli pecuniam accipiat. Idem [est] & in curatore adolescentis, vel furiosi. §. 1. *Contrariam* [61] pigneratitiam creditori [62] actionem competere [63] certum est: Proinde si rem alienam, vel alii pignoratam, vel in publicum obligatam dedit, tenebitur: quamvis & stellionatus [64] crimen committat. Sed utrum ita demum si scit, an & si ignoravit? Et quantum ad crimen pertinet, excusat [65] ignorantia: quantum ad contrarium judicium, ignorantia [eum] non excusat: ut Marcellus lib. VI. Digestorum scribit. Sed si [66] sciens creditor accipiat, vel alienum, vel obligatum, vel morbosum, contrarium ei non competit. §. 2. Etiam [67] vectigale [68] prædium pignori dari potest: Sed & superficiarium [69]: quia hodie utiles actiones [70] superficiariis dantur.

17. MARCIANUS lib. singulari ad formulam [71] hypothecariam.

SAne Divi Severus & Antoninus rescripserunt, ut sine [72] deminutione mercedis soli obligaretur.

De nomine debitoris. 1. De eo, quod accedit rei pignoratæ. 2. De venditione pignoris. 3. De navi facta ex silva pignorata. 4. De servo, & filiofam.

18. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SI convenit, ut *nomen* [73] *debitoris mei pignori tibi sit*, tuenda est a Prætore hæc conventio: ut & te in exigenda pecunia, & debitorem adversus me, si cum eo experiar, tueatur. Ergo, si [74] id nomen pecuniarium fuerit, exactam pecuniam tecum pensabis: si vero corporis alicujus, id, quod acceperis, erit tibi pignoris loco.

§. 1. Si nuda [75] proprietas pignori data sit, ususfructus, qui postea adcreverit, pignori erit. Eadem causa est alluvionis [76].

§. 2. Si fundus pignoratus venierit [77], manere [78] causam pignoris: quia cum sua causa [79] fundus transeat; sicut in partu [80] ancillæ, qui post [81] venditionem natus sit. §. 3. Si quis caverit, *ut silva* [82] *sibi pignori esset*, navem, ex ea materia factam, non esse pignoris, Cassius

1 *Pignus* est, quod creditori traditur: *hypotheca*, quod non est traditum, sed quod tantum convenit. *Synops. Basilic. eod. c.* 9. 3. Harmenop. 5. §. 7. 2 Vide *d. l.* 5. §. 1. 3 Pignoratitia nascitur soluto debito, vel satisfacto. vide *l.* 2. *C. debitor. vendition. pignor.* 4 Vide *l.* 13. §. 4. ℔. *de pignorib.* 5 Adde *l.* 5. §. 17. ℔. *ut in possess. legat.* 6 Repudiata Atilicini sententia. *l.* 6. *in fin.* ℔. *quib. mod. pign. solvit. l.* 50. *in fin.* ℔. *de jure dotium.* Goth. Hinc collige, etiam si creditor æque idoneum pignus offerat, invito tamen creditori, prius pignus non liberari. Junge interpretationem *l.* 59. §. 1. ℔. *mandati.* & facit *l.* 14. §. 1. *de constit. pecun.* Ans. 7 Vide Romanum *singulari* 552. *incipiente*, *Ego legi.* 8 Vide *l.* 5. ℔. *quib. mod. pign. solvit.* 9 Vide *l.* 6. §. 1. ℔. *quib. mod. pign. solvit.* 10 Solvisse non videtur, qui super debito litem contestatus est. 11 Dic amplius, etsi judicatus sit debitor. *l.* 13. §. 4. ℔. *de pignoribus. l. unic. C. etiam ob chirographar.* 12 Pignus tollitur novatione, nisi dictum fuerit, ut nihil in causa pignoris novatum esset, hoc est, ut pignus maneret. *l.* 18. ℔. *de novationib.* 13 Novatione, seu in novanda obligatione pignus antiquum pacto retineri potest. 14 Pignus citra ullam solutionem repetere a creditore potest debitor, cui nihil creditum fuerit ab adversario. 15 Acceptilatio quippe vim naturalis solutionis habet. 16 *l.* 5. ℔. *quib. mod. pign. solvit.* 17 Pignus limitatum fines suos non excedit: ut dissoluta una speciali causa pignoris, pignus ipsum ob aliam causam retineri non possit. 18 Nec in usuras: Cujac. 5. *observ.* 28. reprehensus a Roberto 1. *Receptæ lectionis* 27. vide ejusdem Cujac. *replicationem in* 19. *obs.* 27. & ejusdem Roberti *duplicationem* 1. *animadvers.* 26. triplicationem vero pro Cujac. apud Anton. Mercat. 1. *Notator.* 26. 19 Pignus etiam pro debito tantum naturali obligari potest. 20 Directa. 21 *l.* 1. §. 3. ℔. *de pign.* 22 Usurarum licitus modus, centesima usura: dixi ad *d.* §. 3. 23 Individua est, ut debitori, ita creditori, pignoris liberatio. 24 Vide *l.* 8. §. 2. ℔. *eod.* ubi dixi. 25 Adi Gilbert. Regium *l.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 20. Vitalem *lib.* 2. *Variar. lect. cap.* 18. Mod. 26 Pignus liberatur solutione debiti, sive ipsi creditori, sive alii ejus voluntate expressa, vel tacita, solvatur. 27 Conductor relocare potest, *ut hic.* nisi aliud convenit. *l.* 6. *C. de locato.* 28 Conductor secundus, solvendo suam pensionem primo locatori, liberatur. 29 Imo, in nullam. *l.* 5. ℔. *in quib. caus. pignus.* 30 Cœnacula Festo dicuntur, ad quæ scalis ascenditur. 31 Vasa fictilia *Festus.* Fribola, Isidor. 9. *orig. in fin.* Glossis σκευάρια, frivola; σκευάριον vascellium. Seneca 3. *controvers.* Ego illos in frivola invitavi nostra. Quibusdam videntur vocari lumen unicum, & brevis supellex, *in l.* 6. §. 5. ℔. *de offic. præf.* Malim tamen illo loco lumen unicum accipere, pro habitatione unam fenestram habente. Frivola sunt aliquæ res minimi momenti. Ea forma fribusculum, in *l.* 32. §. 12. ℔. *de donat. inter vir.* videtur sumendum pro ira leviuscula. 32 Joan. Robertus *lib.* 2. *sentent. jur. cap.* 1. Cujacius *ad tit. Inst. Per quas personas nobis acquir.* Mod. 33 Vide *l.* 1. *C. per quas person. nob. adquir.* imo adquiritur. Potest enim pignoribus obligatis inter absentes contrahi. *l.* 23. *in fin. infr. de pignoribus.* 34 *Plerumque* dixit, quoniam certis casibus obligatio nobis adquiritur per procuratorem. 35 *l. ut C. quando ex fact. tut.* 36 Alexandro Severo. *l.* 1. *C. de adquir. & retin. possess.* 37 Vide *l.* 20. *in fin. infr. de adquir. rer. dom.* 38 Possessionem pignoris nobis jam obligati per alium (puta per procuratorem, vel tutorem) adquirimus. 39 Procurator pignori dare potest, si mandatum habuerit, *ut hic.* vel si universorum bonorum administrationem habuerit ab eo sibi commissam, qui sub pignoribus solebat mutuas pecunias accipere *l.* 18. *in fin. infr. eod.* 40 Procuratoris mandatum habentis, & universorum bonorum similitudo. 41 Id est, Ex consuetudine mandantis. *l.* 13. *in fin. infr. de usuris.* 42 Consuetudinem domini in pignore dando procurator sequi, seu imitari potest, *ut hic.* adde *l.* 3. *C. de episcop. aud.* 43 Pignus vendens creditor, potest stipulari debitori pignoris ita venditi redhibitionem, quoties debitor petierit. *l.* 7. §. 1. *infr. de distract. pignor.* 44 *Sub.* directa. 45 Vide *l.* 19. *C. de pignorib.* 46 Vide *in hanc l.* Cujac. 19. *obs.* 24. 47 Al. *sicut*, & ita Albericus legit, notans hanc particulam *sicut* non innuere omnem omnino similitudinem. 48 Quatuor hic considerantur: custodia, dolus, culpa, vis major. 49 Cui resisti non potest. adde *l.* 30. *infr. eod. l.* 2. *supr. quod metus.* 50 Culpam levem in pignore præstat creditor. 51 Diligens paterfamilias quis. adde *l.* 35. §. 4. *infr. de contrah. empt.* 52 Ergo non exactissimam, quam alii exactissimi præstant. 53 Ut & emptor, qui redhibet. *l.* 21. §. 1. *infr. de adilit.* 54 Et maritus cum dotem. *l.* 25. §. 1. *infr. soluto matrimon.* 55 Pignus debitori reddens creditor, cavere debet pignus suo facto suave negligentia deterius factum non esse. 56 Debitæ ipsi prædio. 57 Adde *l.* 7. §. 5. *infr. de reb. eorum, qui sub tutela.* 58 *Al.* tuendus, *l.* 7. §. 1. *infr. de reb. eorum, qui sub tutela.* 59 *l.* 3. *C. si aliena res pignori.* 60 Pignus pro pupillo accipere tutor potest: dare pupilli nomine non potest, si lex refragetur. Hodie necessaria est inquisitio, tam in rebus mobilibus, pretiosis præsertim, quam soli. *l.* 22. *C. de administ. tut.* 61 De qua, *l.* 9. *supr. eod. l.* 32. *infr. eod.* 62 Contraria pigneratitia creditori competit, si a debitore in pignore deceptus sit. 63 In id, quod interest. 64 Stellionatus tenetur, qui sciens pignorat rem alienam, vel alii obligatam, vel in publicum obligatam. *l.* 1. *in fin.* ℔. *eod. l.* 36. *infr. eod. l. ultim. infr. stellionat. l.* 2. *C. de crimine stellionat.* 65 Ignorantia excusat a crimine stellionatus eum, qui rem alienam, vel obligatam, pignorat. 66 Scienti dolus non infertur. 67 Quasi diceret, non solum directum sed & utile dominium pignorari potest. 68 Pignorare potest etiam is, qui utile tantum dominium habet, salvo tamen jure directi dominii. *l.* 31. *infr. de pign. l.* 1. *C. de fundis patrimon.* vide quæ notavi *ad l.* 1. *C. de pactis inter empt. l.* 1. *& passim. supr. si ager vectigalis.* 69 Superficiarium prædium. v. *l.* 13. §. 3. *infr. de pignorib. & tit. de superficiebus. infr.* 70 *l.* 74. *& l.* 75. *supr. de rei vindicat.* 71 Formula hypothecaria, est actio hypothecaria, vel actionis hypothecariæ formula hujusmodi, Si paret convenisse, ut ea res mihi pignori esset, nec solutam mihi esse pecuniam, neque res restituitur, aut pecunia solvatur, condemnat eum judex. Cujac. *infr. de pignoribus.* 72 *l.* 42. ℔. *de pactis*, id est, id pignus non nocet directum dominium habenti. 73 *l.* 13. §. 2. *in fin. infr. de pignorib. l.* 4. *C. quæ res pignori.* eodem modo rem mihi pignoratam, alteri pignorare possum. *l.* 13. §. 2. *infr. de pignorib.* 74 Pignoris nomen obligari potest. Hujus obligationis effectus is est, ut quod ex eo creditor exegerit, in suum debitum imputare vel loco pignoris retinere teneatur. Inde ... imputare, si pecunia sit: loco pignoris retinere, si species sit, vel corpus aliud. 75 Pignorata proprietate, ususfructus et adcrescens, imo quidquid proprietati alluvione adcrevit, pignoratum quoque intelligitur: ut proprietas augetur, ita & pignus. 76 Ut scilicet alluvione ager major factus, totus obligetur. Alluvio pignus auget. *l.* 16. *infr. de pignorib.* 77 A debitore. 78 Cum suo pignore aut pignoris onere vendita res transit. *l.* 35. §. *penult. in fin. infr. de donationibus. l.* 14. *l.* 15. *C. de pignorib. l.* 3. *l.* 10. *C. de remiss. pignor. l.* 12. *C. de distract. pignor. Novell.* 112. *c.* 1. 79 Causa pignoris, ejus accessio: sic partus ancillæ, causa est, *ut hic.* 80 V. *l.* 1. *C. de partu pignoris.* 81 Partus pignoratæ ancillæ apud debitorem conceptus, est in causa pignoris, *ut hic. & l.* 1. *C. de partu pignoris.* apud extraneum non est. *l.* 29. §. 1. *infr. de pignorib.* 82 Pignorata silva, navis ex ea silva facta non est pignori: nisi illa ita pignorata sit, quæque ex silva facta natave sint.

ait:

ait: quia aliud [1] sit materia [2], aliud navis: & ideo nominatim in dando pignore adjiciendum esse ait, *quæque ex silva facta nata [ve] sint.*
§. 4. Servus rem peculiarem [3] si pignori dederit, tuendum [4] est [5], si liberam [6] peculii administrationem habuit: nam [7] & alienare eas res potest [8].

19. MARCIANUS lib. singul. ad Formulam hypothecariam.

EAdem & de filiofamilias dicta intelligemus.

De re aliena pignori data. 1. Si pluribus simul pignori detur. 2. Quibus ex causis pigneratitia competit. 3. Vel non.

20. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

ALiena res pignori dari voluntate [9] domini potest: sed & si ignorante eo data sit, & ratum [10] habuerit [11], pignus valebit [12].
§. 1. Si pluribus res simul pignori detur, æqualis [13] omnium [14] causa est. §. 2. Si per creditorem stetit [15], quo minus ei solvatur, recte agitur pigneratitia. §. 3. Interdum & [16] si soluta sit pecunia, tamen pigneratitia actio inhibenda est, veluti si creditor pignus suum emerit [17] a debitore.

De domo, & area.

21. IDEM lib. 9. Brevium [18].

DOmo pignori data, & area [19] ejus tenebitur: est enim [20] pars ejus: & contra [21], jus soli sequetur ædificium.

De eo, quod creditor ob pignus subreptum, 1. Aut metus causa traditum, percepit. 2. De prædone, & fructibus. 3. Si debitor possessionem distracti pignoris non restituat. 4. De creditore, qui duplam, vel simplam præstitit.

22. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

SI pignore subrepto, furti [22] egerit creditor, totum [23] quicquid [24] percepit, debito [eum] imputare Papinianus [25] confitetur [26]: Et est verum, etiamsi culpa creditoris furtum factum sit [27]. Multo magis hoc erit dicendum in eo, quod ex condictione [28] consecutus est. Sed quod ipse debitor furti actione præstitit creditori, vel condictione [29], an debito sit imputandum, videamus? Et quidem non [30] oportere id ei restitui [31], quod ipse ex furti actione præstitit, peræque relatum est, & traditum. Et ita Papinianus lib. IX. Quæstionum ait.
§. 1. Idem [Papinianus ait], & si metus causa servum pignoratum debitori tradiderit, quem bona fide pignori acceperat: nam si egerit [32], quod metus causa factum est, & quadruplum sit consecutus, [nihil] neque restituet ex eo, quod consecutus est, nec debito imputabit. §. 2. Si prædo [33] rem pignori dederit, competit ei & de fructibus pigneratitia actio, quamvis ipse fructus suos non faciet: a prædone enim fructus & vindicari extantes possunt, & consumpti condici [34]; proderit [35] igitur ei, quod creditor bona fide possessor fuit. §. 3. Si post distractum [36] pignus debitor, qui precario [37] rogavit, vel conduxit pignus, possessionem non restituat, contrario judicio tenetur [38]. §. 4. Si creditor, cum venderet pignus, duplam promisit (nam usu [39] hoc evenerat, [&] conventus ob evictionem [erat], & condemnatus): an haberet regressum pigneratitiæ contrariæ actionis? Et potest dici, esse regressum, si modo sine dolo & culpa sic vendidit; & ut paterfamilias diligens [40] id gessit: si vero nullum emolumentum talis venditio [41] attulit, sed tanti venderet, quanti vendere potuit, etiamsi hæc non promisit, regressum non habere.

Creditor usuras a debitore stipulatus, si duplum præstet, eas consequetur; si simplum tantum, nequaquam. Hot.

23. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

NEc enim amplius a debitore, quam debiti summam, consequi poterit [42]. Sed si stipulatio usurarum fuerat, & post quinquennium forte, quam pretium ex re obligata (consecutus est), victus eam emptori restituit, etiam medii temporis usuras a debitore petere potest: quia nihil ei solutum esse, ut auferri non possit, palam factum est: sed si simplum præstitit, doli exceptione repellendus erit ab usurarum petitione; quia habuit usum pecuniæ pretii, quod ab emptore acceperat.

De jure dominii impetrato, & de evictione. 1. De reprobis nummis solutis. 2. De pignore pluris vendito, quam debitum erat. 3. De pignore deteriorato a creditore.

24. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

ELeganter apud me quæsitum est, si [43] impetrasset creditor [44] a Cæsare, *ut* [45] *pignus possideret* [46], idque evictum [47] esset, an habeat contrariam pigneratitiam? Et videtur finita [48] esse pignoris obligatio [49], & a contractu [50] recessum: Imo utilis [51] ex empto accommodata est, quemadmodum si pro soluto ei res data fuerit, ut in quantitatem debiti ei satisfiat, vel in quantum ejus intersit: & compensationem habere potest creditor, si forte pigneratitia, vel ex alia causa cum eo agetur. §. 1. Qui reprobos [52] nummos solvit creditori, an habet pigneratitiam actionem, quasi soluta pecunia, quæritur? Et constat, neque pigneratitia eum agere, neque liberari posse: quia reproba pecunia [53] non liberat solventem, reprobis videlicet nummis reddendis [54]. §. 2. Si [55] vendiderit quidem creditor pignus pluris, quam debitum erat, nondum autem pretium ab emptore exegerit: an pigneratitio judicio conveniri possit [56] ad superfluum reddendum? an vero vel expectare debeat, quoad emptor solvat, vel suscipere actiones adversus emptorem? Et arbitror, non esse urgendum ad solutionem creditorem; sed aut expectare debere debitorem, aut si non exspectat, mandandas ei actiones adversus emptorem, periculo tamen venditoris. Quod si accepit jam pecuniam, superfluum [57] reddit. §. 3. In pigneratitio judicio venit & si res pignori datas male [58] tractavit creditor, vel servos debilitavit. Plane si [59] pro maleficiis suis coërcuit, vel [60] vinxit, vel obtulit Præfecturæ [61], vel Præsidi, dicendum est, pigneratitia creditorem non teneri: quare si [62] prostituit ancillam, vel aliud improbatum facere coëgit, illico pignus ancillæ solvitur.

De pignore meliorato a creditore.

25. IDEM lib. 31. ad Edictum.

SI servos pigneratos artificiis [63] instruxit [64] creditor: si quidem jam [65] imbutos, vel voluntate debitoris, erit actio contraria: si vero nihil horum intercessit, si quidem artificiis necessariis [67], erit actio contraria, non tamen sic, ut [68] cogatur servis carere pro quantitate sumptuum debitor: sicut enim negligere creditorem [69] dolus, & culpa, quam præstat, non patitur, ita nec talem efficere rem pigneratam, ut gravis sit debitori ad recuperandum [70]; puta, saltum grandem pignori datum ab homine, qui vix luere potest, nedum excolere, tu acceptum pignori excoluisti sic, ut magni pretii faceres: Alioquin non est æquum, aut quærere me alios creditores, aut cogi distrahere, quod velim receptum, aut tibi penuria coactum [71] derelinquere. [Medie] [72] igitur hæc a Judice erunt dispicienda, ut neque delicatus debitor, neque onerosus [73] creditor audiatur.

De prætorio pignore.

26. IDEM lib. 3. Disputationum.

NOn est mirum, si ex quacunque causa Magistratus [74] in possessionem aliquem miserit, pignus [75] constitui: cum [76] testamento [77] quoque pignus constitui posse, Imperator noster cum Patre sæpissime rescripsit. §. 1. Sciendum est, ubi jussu [78] magistratus pignus constituitur, non alias constitui, nisi [79] ventum fuerit in possessionem.

De re data, ut pignori detur.

27. IDEM lib. 6. Opinionum.

1 Imo, non est aliud. *l. 7. in fin. princ. infr. de except. rei judicatæ.* 2 Si est identitas materiæ, diversitas formæ, res diversa esse dicetur: de materia dixi ad *l. 12.* ff. *de usufruct.* 3 Rem peculiarem obligare creditori suo servus peculiatus potest, si liberam peculii administrationem habuerit. 4 *Al.* tuendus. 5 Imo, non est tuendus, cum non possit pignori dare. *l. 1. §. 1. infr. quæ res pignori.* 6 *l. 10. C. quod cum eo.* 7 Vide *l. 9. §. 1. infr. de pignorib.* Pignorare potest, qui potest alienare: plus enim est in alienatione, quam in pignore. 8 Non tamen donare. *l. 28. §. ult. supr. de pactis.* 9 *l. 27. in fin. infr. eod.* 10 Pignorare rem alienam possumus voluntate ipsius domini præcedente vel sequente. 11 *l. 16. §. 1. infr. de pignorib.* 12 Ab eo tempore, quo convenit. v. *l. 25. in fin. C. de donat. inter virum.* 13 Pares tempore, pares jure. Imo pares non sunt. v. *l. 16. §. 8.* ff. *de pignorib.* 14 Potest ergo res pluribus esse obligata: non tamen pluribus esse in dominio. *Bart.* 15 Pignus tollitur oblatione debiti judiciaria facta a debitore creditori: sic ut ab ea oblatione, pignus pigneratitia actione possit persequi. Atqui consignatio & depositio præterea requiritur. *l. acceptam. 19. C. de usuris.* Quid, num dicemus legem contrariam ad oblationem extra judicium factam pertinere? *ut in l. 34. infr. eod.*
16 Pigneratitia etiam soluto debito debitor experiri non potest, si pignus ipsum creditori ipse vendidit. 17 V. *l. 11. in fin. infr. de pignoribus.* 18 Al. *Brevis edicti.* 19 Area pignorata intelligitur domo pignorata, *l. 29. §. pen. infr. de pignorib.* 20 Toto pignorato, pars pignorata intelligitur. 21 Ædificio pignorato, area: area pignorata ædificium pignoratum intelligitur. Prioris ratio est, quod pars totius sui rationem sequatur: posterioris, quod ædificium soli conditionem sequatur. vide *l. 29. §. 2. infr. de pignorib.* 22 Creditori furti actio pignoris nomine competit, *ut hic.* Aquilia non competit, *l. qui occidit. 30. §. 1. supr. ad l. Aquil.* hoc ideo, quia Aquilia soli domino datur. 23 Pignoris causa quidquid (sive id sit rei æstimatio, vel pœna) ab extraneo creditor consequitur, idipsum debito imputat: sed & superfluum debitori reddit. Quid, si pœnam ab ipso debitore consequutus sit? neque debito imputat, neque reddit. 24 *l. 24. §. pen. infr. eod.* 25 Adde *l. 15. infr. de furt. l. 1. l. 2. l. 3. l. ult. C. h. t.* 26 Imo, id videtur non imputare. Nam commodatarius non imputat, *l. ult. §. sed 3. vers. tamen. C. de furtis. §. item. Inst. de oblig. quæ ex delicto.* differunt: commodatarii, usus rei est, non creditoris. 27 vid. Corasium *lib. 6. miscell. c. 7.* Bellon. *lib. 2. supputat. c. 14.* Vitalem *lib. 2. variar. lect. c. 17.* Mod.
28 Furtiva. 29 Incerti: hæc enim etiam datur non domino: furtiva, soli domino. *l. 1. supr. de condict. furt.* 30 Pœnæ depensæ repeti non possunt. *l. 42. supr. de cond. indebiti. l. 1. §. 2.* ff. *ad leg. Juliam de ambitu. l. 3. §. condemnatio.* ff. *de tabulis exhibend. l. 79. 87. infr. de furtis.* Imo possunt, *l. 23. §. 8. infr. de ædilitio.* sed ibi de redhibitoria actione agitur, quæ ejus est naturæ, ut in ea omnia in integrum restituantur.
31 Nec enim pœnæ repeti solent, cum depensæ sunt. *l. 42.* ff. *de condict. indeb.* depensæ a debitore, lucro creditoris cedunt. *l. 74.* ff. *de solut.* nullo modo recipiuntur. *l. 79.* ff. *de furtis.* non restituuntur debitori. *l. 46. infr. de reg. jur.* 32 Atqui agere posse non videtur. *l. sed & partus. 12. §. 1.* ff. *quod metus causa.* 33 Adde *l. 9. §. pen.* ff. *eod.* 34 *l. 13. supr. de rebus creditis. l. 14. in fin. supr. de cond. causa dat. l. 3. C. de condict. ex lege.* 35 Imo, prodesse non videtur. *l. si navis. 62.* ff. *de rei vindicat.*
36 Contractum. Hot. 5. *observ.* 12. 37 Precario habere, & conducere rei nostræ possessionem possumus ab eo, cujus ea possessio est. 38 In id, quod interest: jurare etiam in litem hoc casu acturem posse quidam existimant: & cum de fide rupta agat, reum fieri infamem, *l. furti. §. mandati. supr. de his, qui notantur infamia.* Habet etiam possessor hoc casu interdictum de precario, hypothecariam, & interdictum unde vi, quasi expulsus, Azo, & Accursius *hic.* 39 Non est in culpa, qui facit, quod consuetum est fieri. 40 *l. 9. in fin. C. h. t.* 41 Conditio. Hot. 5. *observ.* 12.
42 Quare si quid a creditore, plus debito receptum fuerit, non ei proficiet, sed debitoris lucro erit. *l. 12. §. 1. infr. de distract. pignorum.* 43 Vide quæ scripsi ad *l. 8. C. de sententiis, & interlocutionibus.* 44 Vide *l. 2. C. de jure dominii impetr. l. 59. infr. ad SC. Trebell. l. 63. in fin. infr. de adqu. rer. dom.* 45 Princeps dominium rei privatis auferre potest legem condendo, vel rescribendo, *l. omnes. 2. C. de quadr. præscr.* judicando, *ut hic.* contrahendo. *l. bene a Zenone. 3. C. de quadr. præscr.* 46 *Ut in l. 59. infr. ad SC. Trebell.* 47 Atqui res vendita a principe evinci non potest. *d. l. bene a Zenone.* 48 Imo non videtur finita, sed prima competere. *l. libera. 8. C. de sent. & int. l. si plus. 74. §. 1. infr. de evict.* 49 Propter confusionem, quia res pignorata effecta fuit creditori. *Bart.* 50 Imo non videtur a contractu recessum. *l. debit. 59. infr. ad SC. Trebell. l. ex sextante. 30. §. Latinus. infr. de except. rei judic.*
51 Qui pignus ex judicati causa habet, emptoris loco est, ideoque eo evicto in debitorem non pignoratitia, sed utili ex empto experietur. 52 Solvere non videtur, qui reprobos nummos solvit. 53 Et res *l. 3. §. 1. supr. commodati l. 1. §. 16.* ff. *depositi. l. 33. in fin. infr. de solut.* 54 Ut eos donasse non videatur. *l. 50. infr. de solution.* 55 Debitor distractis fiduciis a creditore de superfluo adversus eum habet actionem. Paul. *2. sent. 13. §. 1.* Quid, si minoris vendidit? residui petitio creditori superest. *l. 28. supr. de rebus credit.* 56 Debitor distractis fiduciis a creditore, de superfluo adversus eum habet actionem. Paul. *2. sent. 13. §. 1. l. 22. supr. eod. l. 30. §. 1. supr. ad l. Aquil. l. 21. in fin. infr. de pign. l. 15. infr. de furtis. l. 20. C. de distr. pignorum.* 57 Dixi ad *l. ult. C. de distract. pignorum.* 58 Vide *l. 3. in fin. l. 7. C. h. t.* 59 Vide *l. 23. §. 1. supr. de usufruct.* vide *l. 96. infr. de verb. oblig.*
60 Castro pignori accepto, jus esse creditori jurisdictionem exercere, hinc colligit Romanus *singulari 554. incipiente, quæritur a me.* 61 Urbanæ. *l. 1. §. 5.* ff. *de officio præfect. urb.* vel vigilum. *l. 15. supr. de condict. causa data.* 62 Adde *l. 12. C. de episc. audientia. l. 6. C. de spectaculis.* 63 *l. 8. supr. eod.* vel disciplinis. v. *l. 13. §. 22. infr. de act. empt.* 64 Si creditor rem fiduciariam fecerit meliorem, ob ea recuperanda, quæ impendit, judicio fiduciæ debitorem habebit obnoxium. Paul. *2. sent. 13. §. 7.* 65 Consuetudo superstitis domini in impensis ejus, in rebus faciendis servatur. adde *l. 1. §. si defunctus. infr. de rebus eorum.* 66 Impensas in pignore factas creditor repetit, si cœptas a debitore ipse ejus voluntate expressa, vel tacita perfecit, vel si necessarias fecit, non tamen immodicas. 67 Vide *l. 7. in fin. C. h. t.*
68 Vide *l. 38. supr. de rei vindicat.* 69 Creditor pignus negligere non debet. *l. 29. §. pen. supr. ad l. Aquil.* 70 Vide *l. 10. de negot. gest. l. 31. famil. erciscund. l. 7. §. 13. infr. ad SC. Macedonian.* Ans. 71 Vide quæ notavi ad *l. 15. §. 34. infr. de damn.* 72 Hoc est, temperamento servato, *facit l. 137. §. 3.* ff. *de verb. oblig.* Virtus est medium vitiorum utrinque reductum, *Horatius.* Medium, est virtus inter duo extrema. *l. 6. §. 3. supr. de officio proconsul.* 73 *l. si bene. 33. infr. de usuris. l. 1. C. de commerciis.* Cujus extat exemplum in *l. 105. infr. de solut.* 74 Ob causam judicati pignus teneri potest. *l. 3. §. 1. infr. de rebus eorum. l. 1. C. si in causa judicati.*
75 Vide *l. 5. infr. ut in possessionem.* 76 Argumentum a testamento ad contractum. vide *l. 46.* ff. *de leg. 1.* 77 *l. 12. infr. de alimentis.* Quin, qui legat tacite, pignori ea obligat legatariis. *l. 1. C. com. de legatis. l. creditoribus. l. 4. infr. de separat. l. heres serv. 58. infr. de evict.* 78 Pignus prætorium jussu magistratus constituitur vid. *l. 1. l. 2. C. de prætorio pignore.* 79 Imo, etsi ventum non sit in possessionem, sed solus jussus intercesserit: *c. contingit. extr. de dolo.*

PEtenti mutuam pecuniam creditori, cum præ manu debitor non haberet, species [1] auri dedit, ut pignori apud alium creditorem poneret; Si jam solutione liberatas receptasque eas is, qui susceperat, tenet, exhibere jubendus est: Quod si etiam nunc apud creditorem creditoris sunt, voluntate [2] domini nexæ videntur: sed, ut liberatæ tradantur, domino earum propria actio adversus suum creditorem competit.

De possessore, qui litis æstimationem solvit creditori. 1. *De servo pignus accipiente.*

28. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

SI creditor, qui rem pignori acceperat, amissa ejus possessione, Serviana actione petierit, & litis æstimationem consecutus sit, postea debitor eandem rem petens exceptione summovetur, nisi [3] offerat ei debitor, quod pro eo solutum est. §. 1. Si servus [pro] peculiari nomine pignus acceperit, actio pigneratitia adversus dominum debitori competit.

Si is, cui competit Publiciana, pignori dederit, & creditor domino successerit.

29. IDEM lib. 44. Digestorum.

SI rem alienam bona fide emeris, & mihi pignori dederis, ac precario [4] rogaveris, deinde me dominus heredem instituerit, desinit [5] pignus esse: & sola precarii rogatio supererit: idcirco usucapio tua interpellabitur.

De rate a creditore in flumine retenta.

30. PAULUS lib. 5. Epitomarum Alfeni Vari Digestorum.

QUi ratiario crediderat, cum ad diem pecunia non solveretur, ratem in flumine sua auctoritate [6] detinuit; postea flumen crevit, & ratem abstulit: Si invito ratiario retinuisset, ejus periculo ratem fuisse, respondit; sed si [7] debitor sua voluntate concessisset, ut retineret, culpam dumtaxat ei præstandam, non vim [8] majorem.

De furto admisso, servo pignorato.

31. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

SI servus pignori datus, creditori furtum faciat, liberum est debitori servum pro noxæ [9] deditione relinquere: Quod si sciens [10] furem, pignori mihi dederit, etsi paratus fuerit pro noxæ dedito apud me relinquere, nihilominus habiturum me pigneratitiam [11] actionem, ut indemnem me præstet. † Eadem [12] servanda esse Julianus ait, etiam cum depositus [13] vel commodatus [14] servus furtum faciat.

De re aliena.

32. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

CUm debitore, qui alienam rem pignori dedit, potest creditor contraria pigneratitia agere, etsi [15] solvendo debitor sit [16].

De antichresi.

33. IDEM lib. singul. ad Formulam Hypothecariam.

SI pecuniam debitor solverit [17], potest pigneratitia actione uti ad recuperandam ἀντίχρησιν [18]: nam, cum pignus sit [19], hoc verbo [20] poterit uti.

Si creditor pignus emerit.

34. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

TItius [21], cum credidisset pecuniam Sempronio, & ob eam pignus accepisset, futurumque esset, ut distraheret id [eam] creditor, quia pecunia non solveretur, petiit a creditore, *ut* [22] *fundum certo pretio emptum haberet;* &, cum impetrasset, epistolam [23], qua se vendidisse fundum creditori significaret, emisit: *Quæro*, an hanc venditionem debitor revocare possit, offerendo sortem, & usuras, quæ debentur? *Marcellus respondit*, secundum ea, quæ proposita essent, revocare [24] non posse.

De pecunia redacta ex venditione pignoris. 1. *De proprietate & possessione pignoris.*

35. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

CUm & sortis nomine, & usurarum aliquid debetur ab eo, qui sub pignoribus pecuniam debet, quidquid ex venditione pignorum recipiatur, primum [25] usuris, quas jam tunc deberi constat, deinde, si quid superest, sorti accepto ferendum est: nec audiendus est debitor, si, cum parum idoneum se esse sciat, eligit, quo nomine exonerari pignus suum malit. §. 1. Pignus [26], manente [27] proprietate debitoris, solam [28] possessionem transfert [29] ad creditorem: potest tamen & precario [30], & pro conducto [31] debitor re sua [32] uti.

De ære subjecto pro auro. 1. *De re aliena, vel alii obligata.*

36. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SI quis in pignore pro auro æs [33] subjecisset creditori, qualiter teneatur, quæsitum est? In qua specie rectissime Sabinus scribit, si quidem dato auro æs subjecisset, Furti [34] teneri: quod si in dando æs subjecisset, turpiter fecisse, non furem esse: Sed [&] hic puto pigneratitium judicium locum habere: Et ita Pomponius scribit. Sed & extra ordinem stellionatus [35] nomine plectetur, ut est sæpissime rescriptum. §. 1. Sed & si quis rem alienam mihi pignori dederit sciens prudensque, vel si quis alii obligatam [36] mihi obligavit, nec me de hoc certioraverit, eodem crimine plectetur. Plane si ea res ampla est, & ad modicum æris fuerit pignorata, dici debebit, cessare non solum stellionatus crimen, sed etiam pigneratitiam, & de dolo actionem: quasi in nullo captus sit, qui pignori secundo loco accepit.

Si debitor pignus conduxerit.

37. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

SI pignus mihi traditum locassem domino, per [37] locationem retineo possessionem [38]: quia, antequam conduceret debitor, non fuerit ejus possessio: cum & animus mihi retinendi sit, & conducenti non [39] sit animus possessionem adipiscendi.

De pupillo pignus accipiente.

38. MODESTINUS lib. 1. Differentiarum.

PUpillo capienti pignus, propter metum pigneratitiæ actionis, necessaria est tutoris auctoritas [40].

Si debitor signaverit testamentum creditoris, in quo se emisse pignus creditor expressit.

39. IDEM lib. 4. Responsorum.

GAius Seius ob pecuniam mutuam fundum suum Lucio Titio pignori dedit; postea pactum inter eos factum est, *ut creditor pignus suum* [41] *in compensationem pecuniæ suæ certo tempore possideret;* Verum ante expletum tempus creditor cum suprema [42] sua ordinaret [43], testamento cavit, *ut alter ex filiis suis haberet eum fundum*, & addidit, *quem de Lucio* [44] *Titio emi*, cum non [45] emisset; hoc testamentum inter cæteros signavit & Gaius Seius, qui fuit debitor: Quæro, an ex hoc, quod signavit [46], præjudicium [47] aliquod sibi fecerit, cum nullum instrumentum venditionis proferatur, sed solum pactum, *ut creditor certi temporis fructus caperet?* Herennius Modestinus respondit, contractui pignoris non obesse, quod [48] debitor [49] testamentum creditoris, in quo se emisse pignus expressit, signasse proponitur [50].

Si debitor, 1. *Aut ejus filius pignus emerit a creditore.* 2. *De effectu solutionis.*

40. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

DEbitor a creditore pignus, quod dedit, frustra [51] emit, cum *rei suæ nulla* [52] *emptio sit:* nec si minoris emerit, & pignus petat, aut dominium vindicet, ei non totum debitum offerenti creditor possessionem restituere cogetur. §. 1. Debitoris filius, qui manet in patris potestate, frustra pignus a creditore patris peculiaribus nummis comparat: & ideo si patronus debitoris contra tabulas ejus possessionem acceperit, dominii partem obtinebit: nam pecunia, quam filius ex re patris in pretium dedit, pignus liberatur.

§. 2. Soluta [53] pecunia, creditor possessionem pignoris, quæ corporalis [54] apud eum fuit, restituere debet: nec quicquam amplius præstare cogitur. Itaque si medio tempore pignus [55] creditor pignori dederit, domino solvente pecuniam, quam [56] debuit, secundi pignoris neque persecutio dabitur, neque retentio relinquetur.

De re aliena.

41. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

REm alienam [57] pignori [58] dedisti [59]: deinde dominus [60] rei ejus

1 Species auri, est aurum factum; puta vas aureum, vel quid tale: alio sensu species auri est id, quod auri speciem refert, non tamen aurum est: Aurum accepisti, aurum redde: nolo, mihi alia pro aliis subjicias: nolo pro auro, aut impudenter plumbum, aut fraudulenter æramenta supponas: nolo auri speciem, sed naturam plane. Vincen. Lirin. *adv. profanas novat.* 2 *l.* 20. ff. *eod.* 3 *l.* 65. *supr. de rei vindic. l.* 2. ff. *quib. mod. pign. vel hypothec. l.* 7. §. 12. ff. *comm. divid. l.* 1. *in fin. C. si vendito pign.* 4 Potest enim precario rogare. *l.* 35. *in fin. infr. eod.* 5 Vide *l.* 45. *infr. de regul. jur.* Imo desinere posse non videtur, cum ab initio non tenuerit. *l.* 1. *in fin. supr. quibus modis ususfructus. l. Titio.* 71. *infr. de condition. & demonstrat.* Dicendum est hic tenuisse pignus, cum debitor bona fide rem emisse hic dicatur, & eo nomine Publicianam habuisse. *l. ult.* ff. *de Publiciana. l. si ab eod.* 18. ff. *de pignor.* 6 Quod esse non debet, nisi conventio, vel jussus magistratus præcedat. *l.* 11. *C. h. t.* Quid, si ex pacto propria auctoritate pignus detinuit creditor, utrum culpæ tenebitur? Accursius negat: hoc tamen Albericus non probat. 7 Pactum valet, ut creditori liceat propria auctoritate pignus capere. 8 Vis enim major a nemine præstatur. *l.* 13. *in fin.* ff. *eod.* 9 Pignoratus servus furtum faciens, dominum obligat: liberatur tamen ipse dominus noxæ deditione: nisi sciens furem pignoravit: hoc enim casu debitor pigneratitia actione creditorem indemnem præstare cogitur. 10 *l.* 22. *in fin. supr. tit. prox.* 11 *Subaudi*, contrariam. 12 Pignoris, depositi, & commodati similitudo. 13 Vide *l.* 61. §. 5. *infr. de furt.* 14 *d. l.* 22. 15 Adde *l. si quis stipulatus.* 112. *in fin. infr. de verb. oblig.* 16 Potest enim postea solvendo non esse, eamque ob causam actio illi permittitur, *arg. l.* 35. *supr. de negotiis.* est autem plus cautionis in rem, quam in personam. *l.* 25. *infr. de reg. jur.* 17 Pignoratitia competit, soluto debito. 18 ἀντίχρησις, pignoris species. Pignus enim aliud simplex, cujus usum creditor non habet: aliud ἀντίχρησις, cujus usum habet. vide *l.* 11. §. 1 *infr. de pignorib. l.* 39. *infr. eod.* Goth. ἀντίχρησις autem est res data ea lege, ut fructus pro usuris percipiat creditor; vide Alciatum *lib.* 2. *dispunct. c.* 3. & Cujac. *lib.* 3. *observ. c.* 35. Mod. 19 Imo ἀντίχρησις non est pignus, sed quiddam diversum. *l.* 11. §. 1. ff. *de pignorib.* Dic, non idem esse proprie: vel ἀντίχρησις conditio est pignori adjecta, vel est pignus utilitatem utendi fruendi in vicem debiti continens. 20 Id est, hac pignoratitia actione. 21 Si debitor pignus creditori vendiderit, non potest post solvendo sortem, & usuras, venditionem rescindere. *Synops. Basil.* 25. *titul.* 1. *cap.* 27. Goth. Vide ad hanc l. Pinell. *ad l.* 2. *de rescind. num.* 20. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 1. *n.* 149. Roderic. *de redditib. lib.* 2. *quæst.* 2. *num.* 23. & 37. Ans. 22 Vide *l.* 20 *in fin.* ff. *eod.* 23 Vide *l. ult. supr. de constitut. pecunia.* 24 Aliud erit, si pignus debitoris creditor per suppositam imaginarii emptoris personam emit, & ita semper possessionem tenuit. *l.* 10. *C. de distract. pignorum.* adde *l. ult. infr. de contrahen. empt.* 25 Pecunia ex pignore redacta, primo in usuras: secundo in sortem imputatur. *l.* 5. §. *pen. in fin l.* 101. *in fin. infr. de solut.* 26 Conventionale 27 *l.* 9. *C. h. t.* 28 *l.* 16. *infr. de usurp.* 29 Imo non transfert: cum ipse possideat. *l.* 36. *infr. de adq. vel amitt. possess.* 30 Precario re sua pignorata uti debitor ipse potest, consentiente ita creditore. vide *l.* 6. *in fin. infr. de precario.* 31 Conducere rem suam pignoratam debitor potest. vide *l.* 16. *infr. de peculio.* 32 Alii pignori obligata. 33 *l.* 1. §. *ult. l.* 9. *supr. eod. l.* 54. *infr. de fidejuss. l.* 20. *infr. de furtis.* vide quæ notavi *ad l.* 27. *supr. eod.* 34 Ut & pignoratitia contraria. 35 Vide *l.* 16. §. 1. *supr. eod. l.* 3. §. 1. *vers. sed & si. infr. stellionatus.* 36 Vid. *l.* 3. *infr. stellionat.* Imo falsi, non stellionatus. *l. qui duob.* 21. *infr. ad l. Corn. de falsis.* 37 Et per debitorem possidere videor, *l.* 37. *infr. de adquir. vel amitt. possess.* ut conductio idem præstet, quasi apud creditorem res esset. *l.* 33. *in fin. infr. de usurp.* 38 Possessionem rei retinet, qui rem locat. 39 Deficiente animo possidendi (qui causa possessionis est) deficit possessio. 40 Si factus sit locupletior. *arg. l. ult. C. de usucap. pro empt.* 41 Id est, pignoris fructus, quod tacite intelligitur. *l.* 2. *l.* 3. *C. h. t. l.* 1. *C. de distract. pign.* nisi forte hic de ἀντιχρήσει agatur. Goth. Vide *l.* 9. §. *fin. de supell. leg. l.* 11. §. 1. *de pignorib. l.* 14. 17. *C. de usur.* Treutler. *de pign. thes.* 6. Johann. Decher. *lib.* 1. *dissert.* 1. *n.* 51. Jacob. Butrigar. *h. l.* Ans. 42 *Suprema* vocat ultimam voluntatem, testamentum. 43 Ordinat testamentum qui id vel scribit, vel nuncupat. 44 *Legendum videtur*, C. Seio. Hot. 5. *observ.* 13. 45 Sed ut fructibus debitum compensaret. 46 Subscribens, seu signans instrumentum, vel testamentum non voluntate, sed quasi necessitate, vel ut testis, sibi non præjudicat, *l.* 34. §. 2. *infr. de legat.* 2. non id signat, quasi contrahens, aut ut se contrahendo obliget: unde notant, Quæ nobis invitis possunt fieri, ea consensum, nobis etiam præsentibus, non inducere. & breviter: Qui ut testis subscribit, probare ea non intelligitur, quibus subscripsit. vide *l.* 14. *C. si certum petetur. l.* 6. *C. de fidejussoribus.* vide Socinum *regula Subscribens.* 385. 47 Potest enim minus esse in pignore, quam in debito. adde *l.* 26. §. 1. *infr. de pign.* 48 *l.* 8. *in fin. infr. de rescind.* 49 Putant quidam hic esse ἀπόνοιαν & hic vocari debitorem, qui prius vocatus sit creditor: male. adde *l.* 65. *infr. de verb. oblig.* 50 Filio tamen obest, cum patris jussu, pignori, manu sua subscribendo, domum suam subjicit. *l.* 26. §. 1. *infr. de pign.* 51 Nullum ipso jure, nullum effectum habet: ideoque actus nullus, alium actum tollere non potest. 52 *l.* 22. §. 3. *infr. mandati. l.* 16. *infr. de contrah. empt.* 53 *l.* 13. §. 2. *infr. de pign. l.* 6. *infr. quib. mod. pignus* 54 Pignus corporaliter possidet creditor. *l.* 9. §. 2. ff. *eod.* 55 Pignus pignori dare creditor potest. *l.* 1. *C. si pignus pignori datum sit. l.* 13. §. 2. *infr. de pignorib.* 56 Pignus acceptum creditor alteri majorem in quantitatem pignori dare non potest, quam ipse debitori crediderit: eam igitur solvente debitore, pignus liberatur: neque jus est creditori creditoris pignus vel retinere, vel actione persequi 57 Ad hanc legem vide præter Alciatum & Robertum, allegatos ad oram, Pulvæum *de aliena rei distract. c.* 26. Martresium *in notis. c.* 25. Mod. 58 *l.* 20. *supr. eod.* idem, si vendidisti. *l.* 46. *infr. de act. empt.* Goth. Conciliationem hujus l. cum *l.* 22. *infr. de pignorib.* apud Aurpach. *epist. jurid.* 8. Charond. *verisimil. l.* 1. *c.* 20. Ans. Adde Alciat. *lib.* 7. *parerg. cap.* 14. Duar. *lib.* 1. *disp. c.* 4. Joh. Rob. *recept. jur. civ. lect. lib.* 2. *c.* 1. S. L. 59 *Sub.* ignoranti. 60 Contractu inter vivos, ut differat a specie §. seq.

esse

eſſe cœpiſti: Datur utilis [1] actio pigneratitia creditori. † Non [2] eſt [3] idem dicendum, ſi ego Titio, qui rem meam obligaverat ſine mea voluntate, heres exſtitero: hoc enim modo pignoris perſecutio concedenda non eſt creditori [4]: Neque utique ſufficit ad [5] competendam utilem pignoratitiam actionem, eundem eſſe dominum, qui etiam pecuniam debet: ſed ſi conveniſſet de pignore, ut ex ſuo mendacio arguatur, improbe reſiſtit, quo minus utilis actio moveatur.

De pignore pluris vendito, quam debitum erat.

42. PAPINIANUS lib. 3. Reſponſorum.

CReditor judicio, quod de pignore dato [6] proponitur, ut ſuperfluum [7] pretii cum uſuris [8] reſtituat, jure cogitur: nec audiendus erit, ſi velit emptorem delegare: cum in venditione, quæ fit ex facto [9], ſuum creditor negotium gerat.

Si debitor ob Inſtrumenta *ſibi a creditore non tradita damnum paſſus ſit.* 1. *De* Intertritura *rei pigneratæ.*

43. SCÆVOLA lib. 5. Digeſtorum.

LOcum purum [10] pignori creditori obligavit: eique inſtrumentum [11] emptionis tradidit: &, cum eum locum inædificare vellet, mota ſibi controverſia a vicino de [12] latitudine, quod alias probare [13] non poterat, petit a creditore, *ut inſtrumentum* [14] *a ſe traditum auctoritatis* [15] *exhiberet*: quo non exhibente, minorem [16] locum ædificavit: atque [ita] damnum paſſus eſt: Quæſitum eſt, an ſi creditor pecuniam petat, vel pignus vindicet, doli exceptione poſita, judex hujus damni rationem habere debeat? Reſpondit, ſi operam non dediſſet, ut inſtrumenti facultate ſubducta, debitor caperetur, poſſe debitorem, pecunia ſoluta, pigneratitia agere: opera autem in eo data, tunc & ante pecuniam ſolutam in id, quod intereſt, cum creditore agi. §. 1. Titius [cum] pecuniam mutuam accepit a Gaio Seio ſub pignore culleorum [17], iſtos culleos cum Seius in horreo haberet, miſſus ex Officio [18] annonæ Centurio culleos ad annonam ſuſtulit: [ac] poſtea inſtantia [19] Gaii Seii creditoris recuperati ſunt: Quæro, intertrituram [20], quæ ex operis [21] facta eſt, utrum Titius debitor, an Seius creditor, adgnoſcere debeat? Reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, ob id, quod eo nomine intertrimenti [22] accidiſſet, non teneri.

1 *l.* 1. ℥. *de pign.* 2 Si heres extitero ei, qui rem meam me ignorante obligavit, ex poſtfacto pignus non convaleſcet directo, ſed utilis tantum actio in me dabitur Modeſt. in *l. ſi Titio.* 22. ℥. *de pign.* Imo hoc modo, ſeu in hac ſpecie pignoris perſecutio concedenda non eſt creditori, *hac leg.* Varias ad hanc antinomiam ſolvendam rationes adferunt varii, Accurſ. Bart. *hic.* Conan. 4. *Comm.* 13. Alciat. 7. *parerg.* 14. Duar. 2. *diſp.* 4. Rob. 2. *receptar.* 1. Cuj. 19. *obſ.* 26. Hot. 5. *obſ.* 7. Sic cenſeo, Tribonianum Pauli verba nonnihil hic immutaſſe: nec tamen ad conciliandam hanc l. cum *l.* 22. *de pignorib.* neceſſarium eſſe dicere Modeſtini ſententiam velut recentioris juriſconſ. tandem prævaluiſſe, & uſu obtinuiſſe, ut qui ſub Gordianis vixerit. *l.* 5. *C. ad exhibend.* Hoc potius nobis tentandum eſt, ut dicamus Modeſtinum a Paulo non diſſentire, quod ex Pauli ſpeciebus hic ſubjectis, & expoſitis fidelius liquido patere poterit: Rem meam Titio pignori dediſti: tu mihi poſtea ſucceſſiſti: quæ pignoratitia Titio ab initio non competit, ea ex poſtfacto in te convaleſcit, qui dominium rei pignoratæ mihi ſuccedendo conſecutus es, *h. l. in pr.* Tua voluntate initio pignus conſtitit: at nunc dominium rei conſecutus es: hic concurſus dominii & voluntatis tuæ facile efficit, ut pignus convaleſcat, ut in te utilis pignoratitia detur. Num idem dicendum eſt, ſi me invito rem meam Titio pignoraſti, & poſtea tibi ſucceſſi? Prima facie dixerit aliquis, Titio creditori pignoratitiam adverſus me actionem non convaleſcere: nec enim utique ſufficere (ut Paulus hic ait) ad competendam utilem pignoratitiam actionem, eundem eſſe dominum, qui etiam pecuniam debet, id eſt, aut ſane ita legendum eſt, non utique ſufficit, dominum (rei pigneratæ ſc.) heredem eſſe ejus, qui pecuniam debuit. Cur? quia hic, ſeu in hoc caſu, ne quidem initio inſpecto obligatio in me conſtitit: defuncto rem me invito obligante. Si tamen æquum bonumque quis intuebitur, dicendum eſt, etiam hoc caſu utilem in me pignoratitiam Titio creditori concedendam eſſe: nam ſi defunctus convenit de pignore rei meæ, improbe ſane reſiſto, quominus utilis actio pignoratitia in me moveatur: quia ſic reſiſtendo Titio efficio, ut defunctus, cui ſucceſſi, ex mendacio ſuo arguatur, *verſ. ſed ſi convenſ.* Qui defuncto debitori ſucceſſi, factum ejus probare debeo, obligationem rei meæ per eum factam improbare non debeo, ne mendacii arguatur, qui rem meam obligando, ſuam eſſe adſeveravit: ſalvam defuncti, cui ſucceſſi, æſtimationem tueri & conſervare debeo, ideoque in hac ſpecie eam ob cauſam utilis pignoratitia in me actio creditori defuncti dabitur. Hæc eſt Pauli ſententia: a qua ſane ſententia non diſſentit Modeſt. in *l.* 22. ℥. *de pign.* ait enim in hac ſpecie (me ſuccedente ei, qui rem meam alteri obligavit) ex poſt facto (cum ita videlicet debitori ſuccedo) pignus quidem directo non convaleſcere: ſed utilem pignoratitiam tamen dari creditori. Ergo Modeſtinus a Paulo non diſſentit: ait enim Modeſtinus in me utilem dari, non directam: Paulus ait improbe me facere, creditori defuncti agenti in me pignoratitia, reſiſtendo, & contradicendo, quia efficio, ut defunctus, qui me heredem fecit, mendacii ſui arguatur. His verbis Paulus ſatis innuit creditori defuncti utilem in me pigneratitiam actionem dari. Et ita re nunc melius perſpecta, quam olim ad hunc locum feci, Modeſtinum Paulo conciliandum exiſtimo. 3 Num eſt idem dicendum? Alciat. 7. *parerg.* 14. reprehenſus a Roberto, 2. *recept.* 1. 4 Datur tamen utilis. *l.* 22. ℥. *de pign.* vide Cujac. 19. *obſ.* 26. Hotom. 5. *obſ.* 7. Conan. 4. *Comm.* 13. 5 Vel hic ſtilus prodit ſatis, Tribonianum in hanc legem adtentaſſe, & ſcripturam Pauli interpolaſſe. 6 *Videtur legendum*, vendito. Nam hic ſpecies ponenda eſt in pignore vendito: ex cujus pretio creditor, primo quidem loco pecuniam ſibi debitam deducere: poſtremo, quod plus erit, debitori cum uſuris reſtituere cogitur: vel judicium, quod de pignore dato proponitur, eſt judicium pignoratitium, actiove pignoratitia, qua ago adverſus creditorem, qui pignus meum vendidit, & ejus venditione plus pretii conſecutus eſt, quam ei deberetur, ut videlicet illud ſuperfluum cum uſuris reddat. 7 *l.* 3. §. 4. *verſ. ſin autem minus. C. de jure dominii.* 8 *l.* 40. ℥. *de uſur.* 9 Pacto, ita legit Cujacius, *C. de diſtract. pignor. arg. §. creditor. Inſt. quibus a. tenare.* quia fit ex pacto. *l.* 7. *C. de diſtract. pig.* [illegible] 10 Purus locus hic opponitur ædificato. Fuerit igitur purus locus, non ædificatus. 11 Ut *l.* 20. ℥. *de pign.* 12 Sine ædificio probantur fines & ſpatia prædiorum per inſtrumenta. adde *l. Titius.* ℥. *de act. empt.* 13 Vide *l.* 5. ℥. *famil. erciſcund.* 14 Originale, id eſt, Authenticum inſtrumentum interdum exhiberi neceſſe eſt. *l.* 10. *in princ. ſupr. de edend. l.* 5. *in princ.* ℥. *fam. erciſc.* 15 Auctoritatis inſtrumentum, eſt venditionis inſtrumentum. 16 Hoc eſt, minus ſpatium ædificio occupavit. 17 Frumentariorum ſcilicet ut *l.* 12. §. 1. *in fin.* ℥. *de inſtructo.* Eſt autem culleus uter ex corio factus, Iſidor. 5. cap. 27. erant alii vinarii, de quibus *l.* 17. ℥. *de annuis.* Varro 4. *de lingua*: cum in dolium aut culleum vinum addunt ruſtici, prima urna addita, dicunt etiam nunc, multa & Columella 3. *cap.* 3. in prædiis Senecæ vinearum jugera ſingula culleos octonos reddidiſſe compertum eſt. Alias ſignificat vaſculum parricidale, ut *l.* 9. ℥. *ad l. Pomp. de parricid.* 18 Officium annonæ, officiales Præfecti annonæ, in cujus cura annona. vide *l.* 102. ℥. *de ſolut.* 19 *Inſtantia* hic, opera, cura, ſollicitudo. 20 *Intertritura* idem, quod intertrimentum, ℥. *eod.* utrumque eſt rei deminutio: ſed cum loquatur de culleorum intertrimento, cur mentionem facit intertritutæ ex operis factæ? Aut operas referemus ad culleos, ut operarum intertrimentum ſit uſus deminutio, ac depretiatio culleorum: Aut legendum erit, intertritura, quæ culleis facta eſt. 21 Uſu, vel utendo, id eſt, ex ſubvectione horum culleorum. *de l'employ.* 22 *Intertrimentum*, cum de argento agitur, eſt evanida argenti pars, quæ in excoctione deperit. Livius, 42. *cap.* 54. Terentius *Heaut.* 3. *ſcen.* 1. Galli, *empirance*, *tare*. Hic vero eſt depretiatio, ſeu deminutio rei ob uſum.

LIBER QUARTUSDECIMUS.

TIT. I.

DE [1] EXERCITORIA ACTIONE.

Utilitas hujus edicti. 1. *Magiſtri navis definitio.* 2. *De contractibus & delictis nautarum.* 3. *Quibus rebus magiſter imponitur.* 4. *De conditione & ætate magiſtri.* 5. *Qui magiſtrum præponunt.* 6. *De navi.* 7. *Quibus ex cauſis datur exercitoria.* 13. *De pluribus magiſtris.* 15. *Exercitoris definitio.* 16. *Sexus, conditio, ætas.* 17. *De concurſu actionis exercitoriæ, & directæ.* 18. *An detur actio exercitori.* 19. *Si exercitor ſit in alterius poteſtate.* 24. *De concurſu actionis exercitoriæ, & directæ.* 25. *De pluribus exercitoribus.*

1. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

UTilitatem [2] hujus Edicti [3] patere, nemo eſt, qui ignoret: nam cum interdum ignari [4], cujus ſint conditionis vel quales, cum magiſtris [5] propter navigandi neceſſitatem contrahamus, æquum fuit, eum [6], qui magiſtrum navi impoſuit, teneri: ut [7] tenetur, qui inſtitorem tabernæ vel negotio præpoſuit: cum [8] ſit major neceſſitas contrahendi cum magiſtro, quam inſtitore: quippe res patitur, ut de conditione quis inſtitoris diſpiciat, & ſic contrahat: in navis magiſtro non ita: nam interdum [9] locus [10], tempus [11] non patitur plenius deliberandi conſilium. §. 1. *Magiſtrum* [12] *navis* accipere debemus, cui totius navis cura mandata eſt [13]. §. 2. [Sed] ſi cum [14] quolibet nautarum ſit contractum, non datur actio in exercitorem [15]: quamquam ex delicto cujusvis eorum, qui navis [16] navigandæ cauſa in nave ſint, detur actio in exercitorem: alia enim eſt contrahendi cauſa, alia delinquendi: ſiquidem qui magiſtrum præponit, contrahi cum eo permittit, qui nautas adhibet, non contrahi cum eis permittit, ſed [17] culpa & dolo carere eos curare debet. §. 3. Magiſtri autem imponuntur locandis navibus, vel ad merces, vel vectoribus conducendis, armamentiſve [18] emendis: ſed etiam ſi mercibus emendis vel vendendis fuerit præpoſitus, etiam hoc nomine obligat exercitorem. §. 4. Cujus autem conditionis [19] ſit magiſter iſte, nihil intereſt: utrum liber, an ſervus: & utrum exercitoris, an alienus: ſed nec, cujus ætatis ſit, intererit: ſibi imputaturo, qui præpoſuit. §. 5. *Magiſtrum* autem accipimus, non ſolum quem [20] exercitor præpoſuit, ſed [21] & eum, quem magiſter: & hoc conſultus Julianus in ignorante exercitore reſpondit. Cæterum ſi ſcit [22], & paſſus eſt, eum in nave magiſterio fungi, ipſe eum impoſuiſſe videtur [23]: quæ ſententia mihi videtur probabilis: omnia enim facta magiſtri debet præſtare, qui [24] eum præpoſuit: alioquin contrahentes decipientur: & facilius [25] hoc in magiſtro, quam inſtitore, admittendum propter utilitatem. Quid tamen, ſi ſic magiſtrum præpoſuit, ne alium ei liceret præponere? an adhuc Juliani ſententiam admittimus, videndum eſt? finge enim & nominatim eum prohibuiſſe, *ne Titio magiſtro utaris?* Dicendum tamen erit, eo usque producendam utilitatem navigantium.

§. 6. *Navem* accipere debemus, ſive [26] marinam [27], [ſive fluviatilem [28]], ſive in aliquo ſtagno naviget, ſive ſchedia [29] ſit.

§. 7. Non [30] autem ex omni cauſa Prætor dat in exercitorem actionem, ſed [31] *ejus rei nomine, cujus ibi præpoſitus fuerit*, id eſt, [ſi] in eam rem præpoſitus ſit, utputa, ſi [ad] onus vehendum locatum ſit, aut aliquas res emerit utiles naviganti, vel ſi quid reficiendæ navis cauſa contractum vel impenſum eſt, vel ſi quid nautæ, operarum nomine, petent. §. 8. Quid [32], ſi mutuam pecuniam ſumpſerit? an ejus rei nomine videatur geſtum? Et Pegaſus exiſtimat, ſi ad uſum ejus rei, in quam præpoſitus eſt, fuerit mutuatus, dandam actionem: quam ſententiam puto veram. Quid enim, ſi ad armandam inſtruendamve navem, vel nautas exhibendos, mutuatus eſt? §. 9. Unde quærit Ofilius, ſi ad reficiendam [33] navem mutuatus, nummos in ſuos uſus converterit, an in exercitorem de-

1 *L.* 4. *C.* 25. Paul. 2. *ſent.* 6. §. 2. *Inſt. quod cum eo, qui in aliena.* Exercitoria hæc actio nomen habet ab eo, qui præpoſuit: inſtitoria, ab eo, qui præpoſitus eſt. Ratio diverſitatis eſſe poteſt, quia a magiſtro, quem exercitor navi præpoſuit, magiſterianæ actionis nomen inelegans videbatur. Cuj. *C. h. t.* Goth. Ad tit. & materiam v. Stracch. *de mercatura. tit. de mandato. n.* 25. Afflict. *deciſ.* 82. Tholoſan. *Syntagmat. lib.* 29. *c.* 9. Anſ. 2 Pertinet enim ad ſummam Rempublicam. §. 20. ℥. *eod.* 3 Formula hujus edicti hæc, vel ſimilis videtur fuiſſe: Quod cum magiſtro navis geſtum eſſe dicetur, in exercitorem, qui eum præpoſuit, in ſolidum judicium dabo. 4 Adde *l.* 1. ℥. *quod falſo tutore.* 5 V. §. 1. §. 3. §. 5. ℥. *eod.* 6 Id eſt, exercitorem dominum, vel poſſeſſorem navis, ad quem quotidiani navis quæſtus & obventiones pertinent: quique navem per magiſtrum & præſidem exercet. 7 Quid enim intereſt navi aliquem præponas, an tabernæ, an negotio? 8 Dic, ut *in verſiculo quippe.* ℥. *eod.* 9 Ut in ſpecie *l.* 1. §. 2. ℥. *depoſiti.* 10 Mare ipſum. 11 Ipſa tempeſtas. 12 Magiſter navis, Græcis πιϛικὸς τῦ πλοίυ. *Synopſ. Baſilic.* 53. *tit.* 1. *c.* 16. 2. Harmenop. 11. §. 7. & *lib.* 6. *tit.* 2. §. 15. 13 Eſtque exercitoris inſtitor, πιϛικός. Harmenop. 2. *tit.* 11. 14 Ex contractu nautarum exercitor non tenetur: ex delictis autem ipſorum tenetur: Nam facere debet, ut dolo, & culpa, hoc eſt, ut malitia careant. *Synopſ. Baſil.* 53. *tit.* 1. *cap.* 15. 2. Harmenop. 11. §. 5. 6. 15 Dominum vel poſſeſſorem navis 16 Simile dicendi genus in *l.* 3. ℥. *de nautico fœnore.* 17 *l.* 7. §. 4. ℥. *nautæ, caupones.* vide *l.* 45. *in fin. ſupr. famil. erciſc.* §. *ultim. Inſt. de oblig. quæ ex quaſi delict.* 18 Nonnulli ſtrenue fabricant navigia, nec conſummata perinde inſtruunt armamentis, miniſtriſque. Columell. 4. *cap.* 3. *in princ.* Porro armamenta ſunt navium inſtrumenta. *l.* 3. §. 1. ℥. *de rei vindic. l.* 6. ℥. *de l. Rhodia.* Hic obiter notandum, patres civitatum, armamentariorum curam habuiſſe, quæ *Novell.* 85. *cap.* 2. δημοσίας ὁπλοθήκας vocat: & ab Iſidor. 5. *orig.* 5. armamentarium vocari locum, ubi tenentur tela armorum. Cæterum armamentum Græci ἐξαρτίαν appellant, Harm. 2. *tit.* 11. exarmatur navis, cum armamentis ſpoliatur. *l.* 2. §. 1. ℥. *de l. Rhodia.* 19 In conditione cujusque hæc ſpectantur, ut ſæpius, utrum liber, an ſervus ſit; an hujus vel illius: cujus ætatis. 20 Magiſtri navium ab exercitoribus præficiebantur. 21 Magiſter navis a magiſtro ejusdem navis primo ſecundarius conſtitui poterat. 22 Sciens & patiens exercitor ſubmagiſtrum a magiſtro imponi, ipſe ſubmagiſtrum impoſuiſſe intelligitur. 23 *l.* 18. ℥. *mandati.* 24 *l.* 1. *C. h. t.* 25 Qui magiſtrum navi præpoſuit, tenetur, velut is, qui inſtitorem tabernæ vel negotiationi præpoſuit. *Synopſ. Baſil.* 53. *tit.* 1. *c.* 16. 26 Navium aliæ marinæ, fluviatiles, ſtagnorum, ſchediæ. 27 De qua *l.* 5. §. 5. ℥. *de jure immunitatis.* 28 Quales piſcatoriæ, actuariæ, voluptatis cauſa paratæ, & ſimiles, *l.* 2. ℥. *de captivis.* rates, *l.* 1. §. 14. ℥. *de fluminibus.* Goth. Cott. *in memorabilib. in voce Liberorum.* Aul. Gell. *lib.* 10. *noct. Attic. cap.* 25. Mod. 29 *Schedia* navis, genus navigii inconditum, trabibus inter ſe tantum nexis factum, vide Feſtum in *ſchedia.* 30 Ex iis magiſtri contractibus exercitor tantum tenetur, qui ad eam rem pertinent, cui præpoſitus fuit. [illegible] 7. *verſ. ſic illud.* ℥. *eod.* 32 Magiſter ſi mutuam pecuniam ſumpſerit reficiendæ navis cauſa, vel ad alendos nautas, & pecuniam in ſuos uſus converterit, exercitor tenetur, *ut hic.* non itidem, ſi ab initio fraudulentum animum adhibuit, nec expreſſit ſe ad navis cauſam accipere, §. 9. ſed & ſi in rerum emptarum pretiis fefellerit, exercitorem damno adfecit. §. 10. ℥. *eod. Synopſ. Baſil.* 53. *tit.* 1. *cap.* 16. 33 Vide quæ notavi ad *l.* 25. *ſupr. de reb. cred.*

tur actio ? Et ait, ſi hac [1] lege acceperit, quaſi in navem impenſurus, mox mutavit voluntatem, teneri exercitorem, imputaturem ſibi, cur talem præpoſuerit: quod ſi ab initio conſilium cepit fraudandi creditoris, & hoc ſpecialiter non expreſſerit, *quod ad navis cauſam accipit*, contra eſſe: quam diſtinctionem Pedius probat. §. 10. Sed & ſi in pretiis rerum emptarum fefellit magiſter, exercitoris erit damnum, non creditoris. §. 11. Sed ſi ab alio mutuatus, liberavit eum, qui in navis refectionem crediderat, puto etiam huic dandam actionem, quaſi in navem crediderit. §. 12. Igitur præpoſitio [2] certam [3] legem [4] dat contrahentibus [5]. Quare ſi eum præpoſuit navi ad hoc ſolum, ut [6] vecturas exigat, non ut locet, quod forte ipſe locaverat, non tenebitur exercitor, ſi magiſter locaverit [7]: vel ſi [8] ad locandum tantum, non ad exigendum, idem erit dicendum, aut ſi ad [9] hoc, ut vectoribus locet, non ut mercibus navem præſtet, vel contra, modum [10] egreſſus, non obligabit exercitorem. † Sed &, ſi, ut certis mercibus eam locet, præpoſitus eſt, puta legumini, cannabæ [11], ille marmoribus, vel alia [12] materia locavit, dicendum erit, non teneri: quædam [13] enim naves onerariæ, quædam (ut ipſi dicunt) ἐπιβατηγοὶ [14] id eſt, *vectorum ductrices*, ſunt, & pleroſque mandare ſcio, *ne vectores recipiant:* & ſic, *ut certa regione, & certo mari negotietur:* ut ecce ſunt naves, quæ Brunduſium a Caſſiopa [15], vel a Dyrrachio vectores trajiciunt, ad onera inhabiles: item quædam fluvii capaces, ad mare non ſufficientes. §. 13. Si plures ſint magiſtri, non [16] diviſis officiis, quodcumque cum uno geſtum erit, obligabit exercitorem: ſi diviſis, ut alter locando, alter exigendo, pro cujuſque officio obligabitur exercitor. §. 14. Sed & ſic [17] præpoſuit, ut plerumque faciunt, *ne [18] alter ſine altero quid gerat*, qui contraxit cum uno, ſibi imputabit. §. 15. *Exercitorem* [19] autem eum dicimus, ad quem obventiones [20], & reditus omnes perveniunt, ſive is dominus navis ſit, ſive a domino navem per averſionem [21] conduxit, vel ad tempus, vel in perpetuum. §. 16. Parvi autem refert, qui exercet, maſculus ſit, an mulier [22], paterfamilias, an filiusfamilias [23] vel ſervus: pupillus autem ſi navem exerceat, exigemus tutoris auctoritatem. §. 17. Eſt autem nobis electio, utrum exercitorem an magiſtrum convenire velimus. §. 18. Sed ex contrario, exercenti navem adverſus eos, qui cum magiſtro contraxerunt, actio non pollicetur [24]: quia non eodem auxilio indigebat. Sed aut ex locato [25] cum magiſtro, ſi mercede operam ei exhibet: aut, ſi gratuitam, mandati agere poteſt. † Solent plane præfecti propter miniſterium annonæ, item in provinciis Præſides provinciarum, extra ordinem [26] eos juvare ex contractu magiſtrorum. §. 19. *Si [27] is [28], qui navem exercuerit [29], in aliena [30] poteſtate [31] erit, ejuſque [32] voluntate navem exercuerit, quod cum magiſtro [33] ejus geſtum erit, in [34] eum, in cujus poteſtate is erit, qui navem exercuerit, judicium [35] datur [36].* §. 20. Licet autem detur actio in eum, cujus in poteſtate eſt, qui navem exercet, tamen ita demum datur, *ſi voluntate ejus exerceat.* Ideo autem ex voluntate in ſolidum tenentur, qui habent in poteſtate exercitorem: quia ad ſummam [37] Rempublicam [38] navium exercitio pertinet. At inſtitorum non idem uſus eſt: ea propter in tributum duntaxat vocantur, qui contraxerunt cum eo, qui in merce peculiari ſciente domino negotiatur: ſed ſi ſciente duntaxat, non etiam volente, cum magiſtro contractum ſit, utrum quaſi in volentem damus actionem in ſolidum, an vero exemplo tributoriæ dabimus? In re igitur dubia melius eſt, verbis [39] Edicti ſervire: & neque ſcientiam ſolam, & nudam patris dominive in navibus onerare: neque in peculiaribus mercibus voluntatem extendere ad ſolidi obligationem. Et ita videtur & Pomponius ſignificare: ſi ſit in aliena poteſtate, ſi quidem voluntate gerat, in ſolidum eum obligari: ſin minus, in peculium. §. 21. *In poteſtate* autem [40] accipiemus utriuſque ſexus, vel filios, vel filias, vel ſervos, vel ſervas. §. 22. Si tamen ſervus peculiaris, volente filiofamilias, in cujus peculio erat, vel ſervo, vicarius ejus navem exercuit, pater, dominusve, qui voluntatem non accommodavit, duntaxat de peculio tenebitur: ſed filius ipſe in ſolidum. Plane, ſi voluntate domini vel patris exerceant, in ſolidum tenebuntur: & præterea & filius, ſi & ipſe voluntatem accommodavit, in ſolidum erit obligatus. §. 23. Quamquam autem, *ſi cum magiſtro ejus geſtum ſit*, duntaxat polliceatur Prætor actionem, tamen (ut Julianus quoque ſcripſit) etiam ſi cum ipſo exercitore ſit contractum, pater [41] dominusve in ſolidum tenebitur.

§. 24. Hæc actio ex [42] perſona magiſtri in exercitorem dabitur: & ideo, ſi cum utro eorum actum eſt, cum altero agi non poteſt: ſed ſi quid ſit ſolutum [43], ſi quidem a magiſtro, ipſo [44] jure minuitur obligatio: ſed & ſi ab exercitore, ſive ſuo nomine, id eſt, propter honorariam obligationem, ſive magiſtri nomine ſolverit, minuetur obligatio: quoniam & alius [45] pro me ſolvendo me liberat.

§. 25. Si [46] plures navem exerceant, cum quolibet [47] eorum in ſolidum agi poteſt:

2. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

NE in [48] plures [49] adverſarios diſtringatur, qui cum uno contraxerit.

3. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

NEc quicquam facere, quotam quiſque portionem in nave habeat: eumque qui [50] præſtiterit, ſocietatis judicio a cæteris conſecuturum.

2. De ſervo plurium exercitore. 3. De alienatione aut morte ſervi exercitoris. De morte magiſtri. 4. De tempore harum actionum. De heredibus.

4. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI tamen plures per ſe navem exerceant, pro portionibus exercitionis conveniuntur: neque enim invicem ſui magiſtri videntur.

§. 1. Sed ſi plures exerceant, unum autem de numero ſuo magiſtrum fecerint, hujus nomine in ſolidum poterunt conveniri.

§. 2. Sed ſi ſervus plurium [51], navem exerceat voluntate eorum, idem placuit, quod in pluribus exercitoribus: plane ſi unius ex omnibus voluntate exercuit, in ſolidum ille tenebitur: & ideo puto, & in ſuperiore caſu in ſolidum omnes teneri. §. 3. Si ſervus ſit, qui navem exercuit voluntate domini, & alienatus [52] fuerit, nihilominus is, qui eum alienavit, tenebitur: proinde, & ſi deceſſerit ſervus, tenebitur: nam & magiſtro defuncto tenebitur. §. 4. Hæ actiones [53] perpetuo, & heredibus, & in heredes dabuntur: proinde & ſi ſervus, qui voluntate domini exercuit, deceſſit, etiam poſt annum dabitur hæc actio, quamvis de peculio ultra annum non detur.

Si quis cum ſervo ſuo exercitore alterius, vel cum ſervo communi, 1. Vel cum ſervi ſui magiſtro contraxerit. 2. Si unus ex multis exercitoribus cum Magiſtro contraxerit.

5. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SI eum, qui in mea poteſtate ſit, magiſtrum navis habeas, mihi quoque in te competit actio, ſi quid cum eo contraxero. Idem [eſt], ſi communis ſervus nobis erit: ex locato [54] tamen mecum ages, quod operas ſervi mei conduxeris: quia & ſi cum alio contraxiſſet, ageres mecum, ut actiones, quas eo nomine habui, tibi præſtarem: quemadmodum cum libero, ſi quidem conduxiſſes, experieris: quod ſi gratuitæ operæ fuerint, mandati ages. §. 1. Item ſervus meus navem exercebit [55], & cum magiſtro ejus contraxero, nihil obſtabit [56], quominus adverſus magiſtrum experiar actione [57], quæ mihi vel jure civili [58] vel honorario competit: nam & cuivis alii non obſtat hoc Edictum, quo minus cum magiſtro agere poſſit: hoc enim Edicto non transfertur actio, ſed adjicitur [59]. §. 2. Si unus ex his exercitoribus cum magiſtro [60] navis contraxerit, agere cum aliis exercitoribus poterit [61].

Si ſervus non voluntate domini exerceat. 1. De ſervo communi.

6. PAULUS lib. 6. Brevium.

SI ſervus non [62] voluntate [63] domini navem exercuerit; ſi ſciente [64] eo quaſi [65] tributoria: ſi ignorante, de peculio actio dabitur.

§. 1. Si communis [66] ſervus voluntate dominorum exerceat navem, in ſingulos dari debebit in ſolidum actio.

Si quæratur, an creditum ſit in id, cui magiſter, 2. Vel inſtitor præpoſitus erat.

7. AFRICANUS lib. 8. Quæſtionum.

LUcius Titius Stichum magiſtrum navis [67] præpoſuit: is pecuniam mutuatus, cavit, *ſe [68] in refectionem navis eam accepiſſe:* Quæſitum eſt, an non aliter Titius exercitoria teneretur, quam ſi creditor probaret [69], pecuniam in refectionem navis eſſe conſumptam? Reſpondit, creditorem utiliter acturum [70], ſi [71], cum pecunia crederetur, navis in ea cauſa fuiſſet, ut refici deberet: etenim ut non oportet creditorem ad hoc adſtringi, ut ipſe reficiendæ navis curam ſuſci-

1 *d. l. 7. in pr.* 2 Præpoſitio exercitoris certam legem dat contrahentibus cum magiſtro, & ita lex præpoſitionis ſpectanda. 3 Certa indefinite accipi non debent, ne incerta efficiantur. 4 Formam præpoſitionis egreſſus magiſter, exercitorem non obligat. 5 V. Afflictum *deciſion.* 82. *n.* 9. Anconit. *in tractat. de mercaturibus in tit. mandati. n.* 25. Mod. 6 Præpoſitus ad navis vecturas tantum exigendas, navem locare non poteſt. 7 Cur ita? collige ex *l.* 5. §. 10. ꝟ. *de inſtit.* 8 Præpoſitus ad locandum, mercedem ipſam locationis exigere non poteſt. 9 Præpoſitus ad navem locandam vectoribus, eandem mercibus præſtare non poteſt, vel contra. 10 Mandatarius modum mandati egredi non debet. *Goth.* Unde ſequitur, quod non habenti mandatum ad ſolvendum non recte ſolvatur pretium. Rom. *ſingular.* 23. *l.* 86. *ff. de ſolut.* .. 12 *ff. eod.* Salmient. *lib.* 3. *ſelect. cap.* 12. *n.* 9. vid. *not. ad l.* 12. 35. 88. ꝟ. *de ſolut.* Ant. 11 Canaba, *ut hic.* vel cannabum. 3. Paul. 5. κάνναβος, *canabum*, Iſidor. 16. *orig.* 27. unde Canabetum in vetere inſcriptione ſepulchri, *Retro uſque ad Canabetum, huic area cedent.* vide Briſſonium, 2. *ſelect.* 16. 12 *Al.* alii materiæ. 13 Navium aliæ ad onera ferenda, aliæ ad vecturas, aliæ marinæ, quibus certo tantum mari negotiantur homines, aliæ fluviatiles. adde §. 6. ꝟ. *eod.* 14 ἐπιβάδες, *Haloand. Bud.* ἐπιβάται, quaſi ſcanſiles, & vectoribus trajiciendis aptæ: hinc dici ναυτεπιβάται, *l. ult.* §. 2. ꝟ. *nautæ* videntur. Florentina lectio probatur ab Ant. Aug. 4. *emend.* 16. Budæus legit emphractæ Sunt igitur naves onerariæ, & ἐπιβατηγοὶ, utiles, comparatæ, & deſtinatæ tantum ad devehendos homines, oneribus ferendis plerumque inhabiles, *baſteaux paſſagers*, *ut hic.* aliæ ſunt etiam ξυληγαὶ, de quibus *l.* 55. §. 5. ꝟ. *de legat* 3.
15 Alii Caſſopa, vel Capua: & male, cum apud Strabonem conſtet *lib.* 7. Κασσιόπην, portum Epiri a Brunduſio diſtare ſtadiis 1300, & totidem a Tarento, idem Ptolomæus teſtatur. 16 Individuis in officiis, quod unus gerit, alterum obligat: in dividuis, ſecus, *ut hic.* & §. 14. ꝟ. *eod.* 17 Id eſt, ſi ſic. *Goth.* Ad hunc §. vide Cottam, *in memorab. verb. legatus.* & *in verb. Emphraſta.* Alciat. *lib.* 1. *parerg. c.* 43. Anſ.
18 Conſilium adjuncti ſui quemque ſequi cogi, hinc colligunt. de quo vide Alberic. *hic.*
19 Exercitor quis dicatur. 20 Obventiones hic ſeparantur a reditibus.
21 ἐν ὁμάδι, id eſt, *in univerſo.* vide quæ notavi ad *l.* 4. §. 1. ꝟ. *de peric. l.* 62. *in fin.* ꝟ. *de contrah. empt.* Goth. Averſio quid ſit, vid. *l. fin.* §. *fin.* ꝟ. *tit. prox. l.* 62. §. 2. & *ibi not.* ꝟ. *de contrah. empt.* Anſ. 22 *l.* 4. *C. h. t.* 23 §. 19. §. 21. ꝟ. *eod.*
24 Paſſive, hoc eſt, non promittitur: niſi hic legas, actionem non pollicetur.
25 .. 5. ꝟ. *eod.* 26 Imo, officio judicis id fit. *l. cum filiusfam.* 17 *ſupr. de reb. cred. l. ſalar.* 7. ꝟ. *mandati.* 27 Videntur hæc verba edicti fuiſſe. *Goth.* Vid. hic Bart. & Bald. Afflict. *deciſ.* 82. *n.* 1. Bellon. *ſupput. lib.* 4. *cap.* 14. Anſ. 28 Quid, ſi plures exercuerint? v. §. 25. *l.* 2. *l.* 3. *l.* 4. ꝟ. *eod.* quid, ſi ſervus plurium? *l.* 4. §. 2. quid, ſi ut mas, ita fœmina? §. 21. ꝟ. *eod.* Goth. 29 Bellonus *lib.* 4. *supputat. c.* 14. Mod. 30 Ut filius, v. §. 23. ꝟ. *eod.* vel ſervus. 31 V. §. 21. ꝟ. *eod.* 32 In cujus poteſtate eſt. 33 V. §. 24. ꝟ. *eod.* quid, ſi cum ipſo exercitore contractum? idem §. 23. ꝟ. *eod.* 34 §. 20. ꝟ. *eod.* 35 Quatenus? in ſolidum. *l.* 1. *l.* 2. *C. de inſtitoria.* §. 2. *Inſt. quod cum eo.* Diverſum eſt in inſtitoria. Nam ſi voluntate patris filius merces peculiares exercet, tum ex ejus contractu vel inſtitoris a filio præpoſiti, pater non tenetur in ſolidum, ſed vocatur in tributum, id eſt, tenetur actione tributoria, *ut hic.* & §. 22. ꝟ. *eod. l.* 3. §. *ſi filiusfam.* ꝟ. *nautæ.* Paul. 2. *ſent.* 6. §. *un.* 36 Quouſque? etiam poſt annum. *l.* 4. §. 4. ꝟ. *eod.* 37 De hoc genere loquendi, ad ſummam rempublicam pertinere, alias ſcripſi. 38 Reipublicæ: ideo hujus tituli utilitas ſumma eſt, *l.* 1. *in pr. ſupr. eod.* hanc tamen lectionem defendit ingenioſiſſime & doctiſſime Cujac. 12. *obſerv.* 32. 39 *l.* 69. ꝟ. *de legat.* 3. *l.* 12. §. 1. ꝟ. *qui, & a quibus manumiſſ.* non tamen id ſemper verum eſt. 40 §. 16. *ſupr. eod.* 41 §. 19. *ſupr. eod.* filiusfamilias ſi voluntate patris navem exercet, patrem in ſolidum, ob ea, quæ ſalva receperit, obligat. §. 19. ꝟ. *eod.* Paul. 2. *ſent.* 6. 42 Exercitoriæ origo eſt ex perſona magiſtri: objectum, exercitor ipſe. 43 *l.* 23. ꝟ. *de ſolut.* 44 Ipſo jure obligatio tollitur per ſolutionem. 45 *l.* 39. *ſupr. de negotiis. l.* 91. ꝟ. *de ſolut. Inſtit. quibus modis tollitur obligatio. l.* 8. *in fin.* ꝟ. *de novationib.* 46 Ubi plures ex contractu unius conveniuntur, quilibet convenitur in ſolidum: ſecus ſi plures ex ſuo contractu proprio.
47 *l.* 2. *l.* 4. ꝟ. *eod. l.* 1. *in fin. ſupr. de his, qui effuderint.* 48 *l.* 39 ꝟ. *de procuratorib.*
49 Domino moriente relictis pluribus heredibus vaſallos non cogi hominium niſi uni præſtare, hinc colligitur. vid. tamen Accurſ. in *l. ſi cujus.* 13. §. 1. *ſupr. de uſufructu.*
50 *l.* 13. *in fin.* ꝟ. *de inſtitoria.* 51 *l.* 6. §. 1. ꝟ. *eod.* 52 Exercitoria actio durat, ſervo exercitoris etiam alienato vel mortuo. 53 Exercitoria, *ut hic.* inſtitoria, *l.* 15. ꝟ. *de inſtitoria* tributoria, *l.* 6. ꝟ. *de tributoria.* de in rem verſo. *l.* 1 *in fine.* ꝟ. *quando actio de peculio.* 54 *l.* 1. § 18. *ſupr. eod.* 55 *Al.* exercuerit.
56 *l.* 1. ꝟ. *de inſtitoria.* 57 *Subaudi*, competente ex contractu cum eo celebrato.
58 Non tamen in ipſum ſervum meum. *l.* 11. *in fine.* ꝟ. *de inſtitoria.* 59 Augmenta, quæ inducunt, deminutionem inducere non debent. *l. cum tale.* 72. *in fin.* ꝟ. *de condit. & demonſt.* 60 *Subaudi*, communi. 61 *Subaudi*, pro iis partibus, quas habeat in merce navis. 62 *l.* 42. ꝟ. *de furtis.* 63 *Subaudi*, expreſſa.
64 *l.* 1. §. 20 *verſ. ſed ſi ſciente. ſup. eod.* 65 Quaſi tributoria tenetur, qui ſcit ſervum ſuum navem exercere. 66 *l.* 4. §. 2. *ſup. eod.* 67 *Al.* navi.
68 Ut *l.* 1. §. 9. ꝟ. *eod.* 69 Probare an & quando teneatur creditor, pecuniam a ſe mutuo datam, in rem utilitatemque accipientis, vel ejus domini verſam fuiſſe.
70 Quatuor ei, qui credidit ad refectionem navis, conſideranda ſunt: ut nominatim mutuet ad refectionem, ut res in ea cauſa ſit, ut neceſſario debeat refici, ut ei, qui ſit ad eam rem præpoſitus, credat: ne plus neceſſario credat: ut autem curam ſuſcipiat, ut in eam rem pecunia credita erogetur, non eſt neceſſarium, *ut hic.* vide tamen *l.* 5. ꝟ. *qui potiores.* 71 Credens pecuniam ad refectionem navis, hæc obſervare diligenter debet. Primo, ut cum eam pecuniam credit, navis in ea cauſa ſit, ut refici debeat. Non autem cogitur ipſe navis reficiendæ curam ſuſcipere, *ut hic.* Deinde ut ſciat ſe credere magiſtro navis ad eam rem præpoſito. *verſ. ita illud exigendum.* Tertio ut ſciat neceſſariam refectioni pecuniam eſſe, *verſ. quod certe.* Quarto, ut non majorem pecuniam credat, quam quæ ad eam rem neceſſaria ſit, *verſ. quare etſi.* Interdum etiam requiritur, ut ſciat ſe credere ad eas res, quæ in ea provincia, ubi credit, comparari poſſint. §. *interdum.* 1. ꝟ. *eod.*

piat, & negotium domini gerat (quod certe futurum ſit, ſi neceſſe [1] habeat probare, pecuniam in refectionem erogatam eſſe); ita illud exigendum, ut ſciat in hoc ſe credere, cui rei magiſter quis ſit præpoſitus: quod certe aliter fieri non poteſt, quam ſi illud quoque ſcierit, neceſſariam refectioni pecuniam eſſe: quare etſi in ea cauſa fuerit navis, ut refici deberet, multo tamen major pecunia credita fuerit, quam ad eam rem eſſet neceſſaria, non debere in ſolidum adverſus dominum navis actionem dari. §. 1. Interdum etiam illud æſtimandum, an in eo loco pecunia credita ſit, in quo id, propter quod credebatur, comparari potuerit: quid enim (inquit) ſi ad velum emendum in ejusmodi inſula pecuniam quis crediderit, in qua omnino velum comparari non poteſt? Et in ſumma aliquam [2] diligentiam in ea creditorem debere præſtare. §. 2. Eadem fere [3] dicenda ait, & ſi de inſtitoria actione quæratur: Nam tunc quoque creditorem ſcire debere, neceſſariam eſſe mercis comparationem, cui emendæ ſervus ſit præpoſitus, & ſufficere, ſi in hoc crediderit: non etiam illud exigendum, ut ipſe curam [4] ſuſcipiat, an in hanc rem pecunia eroganda eſt.

TIT. II.
DE LEGE RHODIA [5] DE JACTU.

Summa hujus legis.

1. PAULUS lib. 2. [6] Sententiarum.

LEge Rhodia cavetur, *Ut [7] ſi levandæ [8] navis gratia jactus mercium factus eſt, omnium contributione ſarciatur, quod [9] pro omnibus datum eſt.*

Quæ actiones dantur pro contributione. 1. De nave deteriorata, aut armamentis ſpoliata. 2. Qui, & quantum, & pro quibus rebus conferunt. 3. De navi a piratis redempta, de rebus ablatis a prædonibus. 4. Quantum conferri debet. 5. De ſervis, qui in mari perierunt. 6. Si quis ex vectoribus ſolvendo non ſit, 7. & res jactæ apparuerint. 8. De dominio rei jactæ.

2. IDEM lib. 34. ad Edictum.

SI laborante nave, jactus factus eſt, amiſſarum mercium domini, ſi merces vehendas locaverant, ex locato cum magiſtro navis agere debent; is deinde cum reliquis, quorum merces ſalvæ ſunt, ex conducto, ut detrimentum pro portione communicetur, agere poteſt. Servius quidem reſpondit, ex locato agere cum magiſtro navis debere, ut cæterorum vectorum merces retineat, donec portionem damni præſtent. Imo, etſi retineat [10] merces magiſter, ultro [11] ex locato habiturus eſt actionem cum vectoribus: quid enim, ſi vectores ſint, qui nullas ſarcinas habeant? plane commodius eſt, ſi ſint, retinere eas. † At, ſi non [&] totam navem conduxerit, ex conducto aget [12]: ſicut vectores, qui loca [13] in nave conduxerunt: æquiſſimum enim eſt, commune detrimentum fieri eorum, qui propter amiſſas res aliorum, conſecuti ſunt, ut merces ſuas ſalvas haberent. §. 1. Si conſervatis mercibus deterior facta ſit navis, aut ſi quid exarmaverit [14], nulla facienda eſt collatio: quia diſſimilis earum rerum cauſa ſit, quæ navis gratia parentur, & earum, pro quibus mercedem aliquis acceperit: nam & ſi faber incudem aut malleum fregerit, non imputaretur ei, qui locaverit opus: ſed ſi voluntate vectorum vel propter aliquem metum id detrimentum factum ſit, hoc ipſum ſarciri oportet.

§. 2. Cum in eadem nave varia mercium genera complures mercatores coegiſſent, prætereaque [15] multi vectores ſervi liberique in ea navigarent, tempeſtate gravi orta, neceſſario jactura facta erat: Quæſita deinde ſunt hæc: an omnes [16] jacturam præſtare oporteat: & ſi qui tales merces impoſuiſſent, quibus navis non oneraretur, velut gemmas, margaritas? & quæ portio præſtanda eſt? & an etiam pro liberis capitibus dari oporteat? & qua actione ea res expediri poſſit? *Placuit*, omnes, quorum interfuiſſet, jacturam fieri, conferre oportere, quia id tributum obſervatæ [17] res deberent: itaque dominum etiam navis pro portione obligatum eſſe: jacturæ ſummam pro rerum pretio diſtribui oportet: corporum liberorum æſtimationem [18] nullam fieri poſſe: ex [19] conducto dominos rerum amiſſarum cum nauta, id eſt, cum magiſtro, acturos. † Itidem *agitatum* eſt, an etiam veſtimentorum cujusque, & annulorum æſtimationem fieri oporteat? Et omnium viſum eſt, niſi ſi qua conſumendi cauſa impoſita forent: quo in numero eſſent cibaria, eo magis, quod, ſi [20] quando ea defecerint in navigationem, quod quisque haberet, in commune conferret.

§. 3. Si navis a piratis redempta ſit, Servius, Ofilius, Labeo, omnes conferre debere aiunt. Quod [21] vero prædones abſtulerint [22], eum perdere, cujus fuerint: nec conferendum ei, qui ſuas merces redemerit.

§. 4. Portio autem pro æſtimatione rerum, quæ ſalvæ ſunt, & earum, quæ amiſſæ ſunt, præſtari ſolet: nec [23] ad rem pertinet, ſi hæ quæ amiſſæ ſunt, pluris veniri [24] poterunt [25]: quoniam detrimenti [26], non lucri, fit præſtatio. Sed in his rebus, quarum nomine conferendum eſt, æſtimatio debeat haberi, non quanti emptæ ſint, ſed quanti venire poſſunt. §. 5. Servorum quoque, qui in mari perierunt, non magis æſtimatio facienda eſt, quam ſi [qui] ægri in nave deceſſerint, aut aliqui ſeſe præcipitaverint. §. 6. Si quis ex vectoribus ſolvendo non ſit, hoc detrimentum magiſtri navis non erit: nec enim fortunas cujusque nauta excutere debet. §. 7. Si res quæ jactæ ſunt, apparuerint [27], exoneratur collatio: quod ſi jam contributio facta ſit, tunc hi, qui ſolverint, agent ex locato cum magiſtro, ut is ex conducto experiatur, & quod exegerit reddat. §. 8. Res autem jacta domini manet, nec fit adprehendentis: quia pro derelicto non habetur.

De inſtrumento navis dejecto.

3. PAPINIANUS lib. 19. Reſponſorum.

CUm arbor [28], aut aliud navis inſtrumentum, removendi communis periculi cauſa, dejectum eſt, contributio debetur.

De mercibus in ſcapham trajectis. 1. De mercibus per urinatores extractis. 2. De mercibus, quæ in navi remanſerunt, deterioratis.

4. CALLISTRATUS lib. 2. Quæſtionum.

NAvis [29] onuſtæ levandæ cauſa, quia intrare flumen vel portum non potuerat cum onere, ſi quædam merces in ſcapham [30] trajectæ ſunt, ne aut extra flumen periclitetur, aut in ipſo oſtio vel portu, eaque ſcapha ſummerſa eſt, ratio haberi debet inter eos, qui in nave merces ſalvas habent, cum his, qui in ſcapha perdiderunt: proinde tanquam ſi jactura facta eſſet. Idque Sabinus [quoque] lib. II. Reſponſorum probat. † Contra, ſi ſcapha cum parte mercium ſalva eſt, navis periit, ratio haberi non debet eorum, qui in navi perdiderunt: quia jactus in tributum nave ſalva venit. §. 1. Sed ſi navis [31], quæ in tempeſtate, jactu mercium unius mercatoris, levata eſt, in alio loco ſubmerſa eſt, & aliquorum mercatorum merces per urinatores extractæ ſunt data mercede, rationem haberi debere ejus, cujus merces in navigatione levandæ navis cauſa jactæ ſunt ab his, qui poſtea ſua per urinatores [32] ſervaverunt, Sabinus æque reſpondit [33]: Eorum vero, qui ita ſervaverunt, invicem rationem haberi non debere ab eo, qui in navigatione jactum fecit, ſi quædam ex his mercibus per urinatores extractæ ſunt: eorum enim merces non poſſunt videri ſervandæ navis cauſa jactæ eſſe, quæ periit. §. 2. Cum autem jactus de nave factus eſt, & alicujus res, quæ in navi remanſerunt, deteriores factæ ſunt, videndum, an conferre cogendus ſit: quia non debet duplici [34] damno onerari, & collationis, & quod res deteriores factæ ſunt? Sed defendendum eſt, hunc conferre debere pretio præſente rerum: itaque (verbi gratia) ſi vicenum merces duorum fuerunt, & alterius [35] aſpargine [36] decem eſſe cœperunt, ille, cujus res integræ ſunt, pro viginti conferat, hic pro decem. Poteſt tamen dici etiam illa ſententia, diſtinguentibus nobis deteriores ex qua cauſa factæ ſunt, id eſt, utrum propter jacta nudatis rebus damnum ſecutum eſt, an vero alia ex cauſa: veluti quod alicubi jacebant merces in angulo aliquo, & unda penetravit: tunc enim conferre debebit.

† An [37] ex priore cauſa, collationis onus pati non debet, quia jactus etiam hunc læſit? Adhuc numquid & ſi aſpergine propter jactum [res] deteriores factæ ſunt? ſed diſtinctio ſubtilior adhibenda eſt, quid plus ſit, in damno, an in collatione: [ſi] (verbi gratia) hæ res viginti fuerunt, & collatio quidem facit decem, damnum autem duo: deducto hoc, quod damnum paſſus eſt, reliquum conferre debeat. † Quid ergo, ſi plus in damno erit, quam in collatione? Utputa decem aureis res deteriores factæ ſunt: duo autem collationis ſunt? Indubitate utrumque onus pati non debet. Sed hic videamus, num & ipſi conferre oporteat: quid enim [38] intereſt, jactatas res meas amiſerim, an nudatas deteriores habere cœperim? Nam ſicut ei, qui perdiderit, ſubvenitur: ita & ei ſubveniri oportet, qui deteriores propter jactum res habere cœperit: hæc ita Papirius Fronto [39] reſpondit.

De mercibus ex naufragio liberatis. 1. De arbore cæſa.

5. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

AMiſſæ [40] navis damnum, collationis conſortio non [41] ſarcitur per eos [42], qui merces ſuas naufragio liberaverunt: nam hujus æquitatem tunc admitti placuit, cum jactus remedio cæteris in communi periculo, ſalva navi, conſultum eſt. §. 1. Arbore cæſa [43], ut navis cum mercibus liberari poſſit, æquitas contributionis habebit locum.

1 Aliud eſt in minorum cauſa, *l.* 2. *C. ſi advers. credit.* & civitatis interdum. vide *l.* 27. *ſupr. de rebus credit.* 2 Curioſum creditorem eſſe oportet, quoties pecuniam credit ad navis refectionem. 3 *Fere*, hæc particula, inquam, non eſt παρελκον temperat enim comparationem, quæ fit inſtitoris, & magiſtri, qua non licet ſemper uti. *l.* 1. §. 5. & 19. *§. eod.* unde hæc particula ab Accurſio temperamentum vocatur. Macrob. 1. *in ſomn. Scip.* Vocem, inquit, quæ hanc definitionem temperat, adjecit, *Fere*. 4 Id eſt, ut ſit curioſus. vide *l.* 3. §. 9. *infr. de in rem verſo.*

5 *Al.* ad legem Rhodiam, *Haloan.* adde Paul 2. *ſentent.* 7. *Synopſ. Baſil.* 53. *tit.* 3. 2. Harmenop. 11. 13. *C. Theod.* 9. Tertull. 3. *advers. Marcionem* ſcilicet Nauclero illi, non quidem Rhodia lex, ſed Pontica caverat, Errare Judæos. *Goth.* Ad hunc tit. v. Pecc. *tract. de re naut.* Tholoſan *Syntagm. lib.* 29 *c.* 10. *Anſ.* 6 *Tit.* 7. §. 1.

7 Extat hæc ſententia apud Paulum, *d.* §. 1. 8 Vexatam fluctibus navem jactura levis defendit. *l.* 4. *C. Theodoſ. eod.* 9 τὸ ῥιφθὲν, id, quod abjectum eſt. *Synopſ. Baſil. eod. c.* 1. 10 Alii legendum volunt, *etſi non retineat.* Arn. Vinn. *ad Pecc. hic.* contra Cujac. *lib.* 3. *obſ.* 2. Ita etiam Haloander, ſed reprehenſus a Ruſſardo. *S. L.*

11 Id eſt, prior, ut in *l.* 1 §. 6 *in fin. infr. uti poſſidetis.* ſic ultro accuſare. Liv. 1. ultro arridere, Donat Cujac. 3. *obſerv.* 2. & in *l.* 10 *in princ.* ff. *de negotiis.* ſed an ultro? &c. id eſt, num negotiorum geſtor prior agere poteſt? 12 Conduxerint, ex conducto agent. Cujac. *ibid.* 11. *obſerv.* 11. id confirmat ex Baſilicis, εἰ δὲ μὴ τὸ πλοῖον ὅλον. *Goth.* Malim tamen hunc locum ita ſalvari, ut hic conductio pro locatione ſit, & locatio pro conductione, quo verbo veteres promiſcue uti ſolebant, *l.* 20. ff. *de act. empt.* vide Briſſon. *in verb. locationis.* S. L. 13 Hinc locarium Varro 4 *de lingua.* & locare Martiali vide quæ notavi ad *l.* 15. *in fin.* ff. *qui potiores.* 14 Armamentis ſpoliaverit. de armamentis dixi ad *l.* 1. §. 3. *ſupr. tit. prox.* 15 Omnibus contribuentibus ſarciuntur res jactæ: quin & navis ipſa pro rerum jactarum æſtimatione contributioni ſubjacet, exceptis liberis capitibus, & cibariis. 16 Omnes res, etiam eæ, quibus navis non oneratur, & ipſa quoque navis pro æſtimatione ſua, nomine contributionis obligatæ ſunt, exceptis liberis capitibus, & annona. Nam ea confertur in commune pro iis, qui ſunt in navi, & victu deſtituuntur. *Synopſ. Baſil. eod. c.* 1. adde 2. Harmenopul. 11. §. 16. 17 *Al.* ob ſervatas res. 18 *l.* 3. ff. *ſi quadrupes pauperiem.* 19 Datur adverſus magiſtrum navis actio dominis amiſſarum mercium. *Synopſ. ibid. c.* 1. 20 Hinc colligit Bartolus in caritate annonæ, id eſt, arctioris annonæ tempore, omnia eſſe communia. Baldus paulo lepidius negat furtum committi, ſi quis eo caſu panem veſcendi cauſa ſubripiat. 21 Differentia piratæ & prædonis. 22 Pretium redemptionis, non rerum perditarum, ab omnibus conferendum.

23 In contributione, res amiſſæ, quanti emptæ ſunt, æſtimantur, non quanti venire potuerunt: non enim lucri, ſed detrimenti habetur ratio. Res ſalvæ, quanti venire poſſunt, æſtimantur. *Synopſ. ibid. cap.* 3. Cur tam varie? Damnum, quoad ejus fieri poteſt, minuendum, lucrum vero propagandum. Ita denique utrisque conſulitur, & iis, qui jacturam fecerunt, & iis, qui res ſuas ſalvas habent. 2. Harm. 11. §. 11. & 17. 24 *Al.* venire. 25 *Al.* poterant. 26 Contra quam in *l.* 2. *in fin ſupr. de eo, quod certo loco.* 27 Hæ dominorum permanent. *l.* 9 *in fin* ff. *de adquir. rer. domin. l.* 43. §. *penult.* ff. *de furtis.* 28 *l.* 5. *in fin.* ff. *eod.* ſic expreſſit Paulus, nave vel arbore vi tempeſtatis amiſſa, vectores ad contributionem non tenentur, niſi, ipſis arborem ſalutis cauſa eruentibus, navis ſalva ſit. 2. *ſent.* 7. §. 3. 29 Levandæ navis gratia merces in ſcapham trajectas, atque ideo amiſſas, in tributione earum, quæ in nave ſalvæ ſunt, refici convenit; nave autem perdita, conſervatæ cum mercibus ſcaphæ ratio non habetur, Paulus 2. *ſentent.* 7. §. 4. ut ſit ſenſus: Mercibus trajectis in ſcapham (navis levandæ cauſa) ſcapha ſubmerſa, nave ſalva, contributioni locum eſſe: Nave amiſſa, ſcapha ſalva, contributioni non eſſe locum, quia naufragium factum eſt. 30 Quæ vulgo βάλκα, & κοντὶλὰς dicitur, Harmenopul. 2. *tit.* 11. §. 9. Barcæ meminit Iſidorus 19. *c.* 1. a qua cuncta navis commercia ad littus portari ait. 31 Vide Anton. Auguſt. *emendat. lib.* 1. *cap.* 3. *Anſ.* 32 Urinatores ſunt, qui ſubter aqua natantes, tempore in illo continent ſpiritum, & in ea urinantur, id eſt, emergunt. Varro *de lingua Latina.* Plinius. 33 Paulus autem ſic exprimit, 2. *ſentent.* 7. §. 2. Jactu navis levata ſi perierit, extractis aliorum per urinatores mercibus, ejus quoque rationem haberi placuit, qui merces ſalva nave jactavit. 34 Sic punitus ſatis, non debet ex ea cauſa iterum puniri. *l.* 43. *in fin.* ff. *de vulgari & pupillari ſubſtitut.* huc referri poſſunt *l.* 14. *ſupr. de officio præſidis. l.* 23. *C. de pœnis.* 35 *Al.* Alterius merces adſpergine. 36 Adſpergine, *Haloand.* eſt autem vitium ex pluvia vel unda contractum, quibusdam περίκλυσμα ὑδρασία. & aſpergines parietum, guttæ ſunt illæ, quæ ex humiditate contractæ ſunt. Hinc Virgil. 3. *Æneid.* *Saxa ſpumant aſpergine cautes.* hæc vox uti pingi ſolita ſit, vide apud Cujacium. 12. *obſervat. ult.* 37 *Al.* At. 38 Æquipollentibus aliquid fiat, nihil intereſt. vide *l.* 6. ff. *de reb. cred.* 39 Cujus meminit *l.* 220. §. 1. ff. *de verb. ſign.* 40 Amiſſa nave qui res ſuas naufragio liberaverunt, non conferunt. Tunc enim fit contributio, quum ſalva nave fit jactus, ut cætera ſerventur. *Synopſ. eod. c.* 12. 41 Cur? quod quisque ex naufragio ſibi ſervat, id ſibi ſervat, velut ex incendio, *l.* 7. *infr. eod.* 42 *l.* 7. *infr. eod.* 43 V. *l.* 3. *ſupr. eod.* Contributio fit, malo cæſo ſervandæ navis & mercium cauſa. *Synopſ. ibid. cap.* 12.

De sumptu instruendæ navis causa facto.

6. JULIANUS lib. 86. Digestorum.

NAvis [1], adversa tempestate depressa, ictu fulminis deustis armamentis [2] & arbore [3], & antenna, Hipponem [4] delata est, ibique tumultuariis [5] armamentis ad [6] præsens comparatis, Ostiam [7] navigavit, & onus integrum pertulit. Quæsitum est, an hi, quorum onus fuit, nautæ pro damno conferre debeant? Respondit, non debere: hic enim sumptus instruendæ magis navis, quam conservandarum mercium gratia factus est.

De servatis ex nave depressa vel dejecta.

7. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

CUm [8] depressa navis aut dejecta esset, quod quisque ex ea suum servasset, sibi servare respondit, tanquam ex incendio.

De rei jactæ domino.

8. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

QUi levandæ navis gratia res aliquas projiciunt, non [9] hanc mentem habent, ut eas pro [10] derelicto habeant; quippe si invenerint eas ablaturos; & si suspicati fuerint, in quem locum ejectæ sunt, requisituros: ut perinde sint, ac si quis onere pressus, in [11] viam rem abjecerit, mox cum aliis reversurus, ut eandem auferret.

De his, qui naufragium fecerunt, direptis a Publicanis.

De auctoritate legis Rhodiæ.

9. VOLUSIUS MÆCIANUS ex lege Rhodia [12].

Ἀξίωσις [13] Εὐδαίμονος Νικομηδέως πρὸς Ἀντωνῖνον βασιλέα. Κύριε βασιλεῦ Ἀντωνῖνε, ναυφράγιον [14] ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, διηρπάγημεν ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων. Ἀντωνῖνος εἶπεν Εὐδαίμονι. Ἐγὼ μὲν τοῦ [15] κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης [16]. τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μή τις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται, τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θειότατος Αὔγουστος ἔκρινεν. *Id est*, Deprecatio Eudæmonis Nicomediensis ad Antoninum Imperatorem. *Domine Imperator Antonine, naufragium in Italia facientes, direpti sumus a Publicanis Cyclades insulas habitantibus.* Respondit Antoninus Eudæmoni: *Ego quidem mundi Dominus [17], lex autem maris: lege id Rhodia, quæ de rebus nauticis præscripta est, judicetur, quatenus [18] nulla nostrarum legum adversatur. Hoc idem Divus quoque Augustus judicavit.*

De morte mancipii in navem impositi. 1. De rebus, quæ cum nave perierunt, aut die statuto non sunt eo loci, quo vehi debuerunt, expositæ.

10. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI vehenda [19] mancipia conduxisti, pro eo mancipio, quod in nave mortuum est [20], vectura tibi non debetur. Paulus: Imo [21], quæritur, quid actum est: utrum [ut] pro his, qui impositi, an pro his, qui deportati essent, merces daretur: quod si hoc apparere non poterit, satis erit pro nauta, si probaverit impositum esse mancipium.

§. 1. Si ea conditione navem conduxisti, *ut ea merces tuæ portarentur*, easque merces nulla nauta necessitate coactus, in [22] navem deteriorem, cum id sciret, te fieri nolle, transtulit, & merces tuæ cum ea nave perierunt, in qua novissime vectæ sunt, habes ex conducto [locato [23]] cum priore nauta actionem. Paulus: Imo contra, si modo ea navigatione utraque navis periit, cum id sine dolo & culpa nautarum factum esset. † Idem juris erit, si prior nauta publice retentus, navigare cum tuis mercibus prohibitus fuerit. † Idem juris erit, cum ea conditione a te conduxisset [24], *ut certam pœnam tibi præstaret, nisi ante constitutum diem merces tuas eo loci exposuisset, in quem devehendas eas merces locasset* [25], nec per eum staret, quo minus remissa [26] sibi [ea] pœna spectaret. † Idem juris in eodem genere cogitationis [27] observabimus: si probatum fuerit [28], nautam morbo impeditum, navigare non potuisse. † Idem dicemus, si navis ejus vitium fecerit sine dolo malo, & culpa ejus. §. 2. Si conduxisti navem amphorarum duo millium, & ibi amphoras portasti, pro duobus millibus amphorarum pretium [29] debes. Paulus: Imo si [30] aversione [31] navis conducta est, pro duobus millibus debetur merces [32]; si pro numero impositarum amphorarum merces constituta est, contra se habet: nam pro tot amphoris pretium debes, quot portasti.

TIT. III.

DE [33] INSTITORIA [34] ACTIONE.

De actionibus ei, qui institorem præposuit, aut in eum competentibus.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

ÆQuum [35] Prætori visum est, sicut [36] commoda sentimus ex actu institorum, ita [37] etiam obligari nos ex contractibus ipsorum, & conveniri. † Sed non idem facit circa eum, qui institorem præposuit, ut experiri possit: sed si quidem servum proprium institorem habuit, potest esse securus, adquisitis sibi actionibus: si autem vel alienum servum, vel etiam hominem liberum, actione deficietur; ipsum tamen institorem vel dominum ejus convenire poterit, vel mandati, vel negotiorum gestorum. Marcellus autem ait, debere dari [38] actionem ei, qui institorem præposuit, in eos, qui cum eo contraxerint.

2. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

EO nomine, quo institor contraxit, si modo aliter rem suam servare non potest.

Institoris etymologia. Qui dicuntur institores.

3. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

INstitor appellatus [39] est ex eo, quod negotio gerendo instet: nec multum facit, tabernæ sit præpositus, an cuilibet [40] alii [41] negotiationi:

4. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

CUm interdum etiam ad homines honestos adferant merces, & ibi vendant [42]. Nec mutat causam actionis [43] locus [44] vendendi, emendive, cum utroque modo verum sit, institorem emisse, aut vendidisse.

8. De libitinario, & pollinctore. 9. De servo pistoris vendente panem. 10. De discipulo fullonis. 11. Quibus ex causis hæc actio competit 16. De fidejussore institoris. 17. Si decesserit is, qui præposuit. 18. Si procurator, tutor, curator præposuerit.

5. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

CUicunque [45] igitur negotio præpositus sit, institor recte appellabitur. §. 1. Nam & Servius libro primo ad Brutum ait, si quid cum insulario [46] gestum sit, vel eo, quem quis ædificio præposuit vel frumento coëmendo, in solidum eum teneri. §. 2. Labeo quoque scripsit, si quis [47] pecuniis fœnerandis, agris colendis, mercaturis, redempturisque [48] faciendis præposuerit, in solidum eum teneri.

§. 3. Sed & si in mensa habuit quis [49] servum præpositum, nomine ejus tenebitur. §. 4. Sed etiam eos institores dicendos placuit, quibus vestiarii, vel lintearii [50], dant vestem circumferendam & distrahendam; quos vulgo *circitores* [51] appellamus. §. 5. Sed & muliones quis proprie institores appellet. §. 6. Item fullonum & sarcinatorum præpositus, stabularii quoque loco institorum habendi sunt. §. 7. Sed & si tabernarius servum suum peregre mitteret ad merces comparandas, & sibi mittendas, loco institoris habendum Labeo scripsit. §. 8. Idem ait, si libitinarius [52], quos Græce νεκροθάπτας [53], id est, *mortuorum sepultores*, vocant, servum pollinctorem [54] habuerit, isque mortuum spoliaverit, dandam in eum quasi institoriam actionem: quamvis & furti & injuriarum actio competeret.

1 Quum instrumentum navis tempestate periit, & aliud exercitor comparavit, atque ita navigans merces integras pertulit, domini cum eo conferre debent. *Synops. ibid. cap.* 12. Si nova navis armamenta ab exercitore comparata sunt, collationi locus non est. 2. Harmenop. 11. §. 13. 2 *l.* 2. §. 1. *supr. eod.* vide quæ de armamentis notavi ad *l.* 1. §. 3. *supr. de exercitoria.* 3 Id est, malo. vide *l.* 242. ℨ. *de verb. sign.* 4 Quidam volunt esse Locrorum coloniam, cujus meminit 3. Plin. 5. quam Strabo 6. vocat ἱππώνιον, a qua Hipponiates sinus. non male tamen potest intelligi altera duarum Hipponum Africæ, cujus meminit Polybius 1. quarum in una, quæ Diarthitos Medæ 1, Tritos Straboni 7, dicitur, præfuit episcopatu D. Augustinus. Fuit & hæc memorabilis Delphini [illegible] ex hominis manu cibum caperet, 9. Plin. 8. refert Augustin. 16. *de civit.* 8. in ea fuisse natum hominem, quasi lunatas habentem plantas, & in eis binos tantummodo digitos, similes & manus. 5 Subitis. 6 Id est, ad præsentem usum. 7 ὄστια, Strab. 3. ab Anco ædificata, Romæ navale fuit. 8 Nave depressa, quod ex ea quisque de suis rebus servaverit, sibi servat, tanquam ex incendio. *Synops. Basil. ibid. c.* 14. Goth. Vide Sebast. Medic. *tract. de cas. fort. p.* 1. *q.* 11. *n.* 51. Santern. *de sponsi. merc. p.* 4. *n.* 42. Ans. 9 *l.* 2. *in fin.* ℨ. *eod. l.* 9. *in fin.* ℨ. *de adquir. rer.* 21. §. 1. ℨ. *de adqu. vel amitt. possess. l.* 7. *infr. pro derelicto. l.* 43. §. *pen.* ℨ. *de furtis.* § *ult. Inst. de rer. divis.* Imo aliquando habent. *l.* 43. §. *pen.* ℨ. *de furtis.* 10 Vide *Auth. Navigia. C. de furtis.* 2. Harmen. 11. §. 19. 11 *Al.* unam rem. 12 Leges nauticas complures a Rhodiis (quorum disciplina navalis & gloria tunc maxime excellebat, Romani sumpsere. Et Harm. 2. *tit.* 15. testatur nauticarum omnium legum Rhodias esse vetustissimas. *Strabo* 1. maris imperium eos habuisse testatur. Idem *l.* 14. Rhodum omnibus maritimis urbibus anteponit, & Rhodiorum in maritimis legibus εὐνομίαν, καὶ ἐπιμέλειαν, puta de architectis, instrumentis, armamentariis, Massiliensibus & Cyzicenis comparat. Rhodi appellatione Cyclades intelliguntur. *Nov.* 41. earum enim caput erat. Claram fuisse testatur Horat. in *Odis*, id est, quod soli exposita, Porphyr. *ibid.* aut, ut apertius id exponamus, quod Rhodi (ut & Syracusis) nunquam tanta nubila obducantur, ut non aliqua hora sol cernatur, 2. Plin. 62. Fuit porro Rhodus nobilis ob studia, & in ea professores, in quibus Apollonius clarissimus dicendi magister, cujus auditores Julius Cæsar, & Cicero, teste *Plutarch. & Sueton.* 13 Hujus legis explicationem pete ab Forcatulo in *Cupidine jurisperito c.* 9. Menchaca *l.* 1. *illustr. quæst. c.* 20. *cum seq.* Copiose Igneus multa disputat huc pertinentia in suo tract. *An Imperatori subsit rex Franciæ.* & Bartholomæus de las Casas *in tract. An Princeps subditos alienare possit* §. 3. Mod. 14 *Al.* ναυάγιον. *Goth.* V. ad hanc leg. Selden. *de mare claus. lib.* 1. *cap.* 25. 26. Alciat. *lib.* 2. *disp. cap.* 5. Ans. 15 ὑπερβολή. Nec enim Scythis, Persis, & Sarmatis Antoninus imperavit, de hyperbole dixi ad *l. ult. C. de probat.* 16 Legendum est ita, θαλάσσης, ut sit sententia, Mundi sive terræ lex, Princeps ipse quidem est; lex maris, ex lege Rhodia petenda, in his, in quibus nulla ipsius Principis lex contraria est. Hunc locum [illegible] exprimit Harm. 2. *tit.* 11. §. 1. Nam [illegible] omnia, & quæ [illegible] in mari controversiæ incidunt, lege Rhodia decidantur, & ex præscripto legum Romanarum disceptantur atque judicantur, ubicunque lex alia non extiterit, quæ Rhodiis adversetur. Sunt enim legum nauticarum omnium leges Rhodiæ vetustissimæ. 17 V. quæ notavi de Principis jure ad *Nov.* 85. & 105. Num quicunque reges sunt, Imperatori subsint, quæstionis est? v. Bart. ad *l.* 1. §. *ex hac.* ℨ. *de rei vindic.* Goth. Mundi dominus dicitur quoad protectionem & generale imperium, non quoad proprietatem rerum. v. Bronchorst. *cent.* 2. *assert.* 63. Tholosan. *lib.* 6. *de republica. c.* 13. *n.* 14. Ans. 18 Quod & nos Galli de Romanorum jure prorsus censemus, eo sc. uti nos, quatenus ei lex Gallica non adversatur, Cujac. apud Paul. 2. *sent.* 7. 19 Hujus legis interpretationem vide apud Cujac. 3. *obs.* 2. 20 Et e contrario natum: idem pro infante. *l.* 19. §. 7. ℨ. *locati.* 21 Conduxisti vehenda mancipia: mancipium unum in navi mortuum est: quæritur, num vectura debeatur? si de mancipiis vehendis inita conventio est, non debetur: si de mancipiis tantum navi imponendis, debetur: quemadmodum & si dubitetur de verbis conventionis, *ut hic.* Romanus *singulari* 555. *incipiente, Conduxi mulionem.* 22 *l.* 13. §. 1. ℨ. *locati.* 23 Sic enim appellatur actio ex conducto. Cujac. 3. *obs.* 2. ex Varr 2. *de re rust.* 24 Difficultas enim superveniens excusat a pœna; Bellonus *lib.* 3. *supput.* [illegible] *c.* 13. *textus in l.* 2. §. 1. ℨ. *si quis cautionibus.* porro vide Decium *cons.* 439. *n.* 8. Afflictum *decis.* 295. Grammaticum *quæst.* 2. Feder. de Sen. *cons.* 122. Aretinum *cons.* 142. *col.* 3. Parisiens. *cons.* 110. *num.* 25. *cum seq. lib.* 1. Joan. Laur. de presbyt. *cons.* 147. & Joan. Ant. Cont. *cons.* 148. *n.* 8. *inter cons. divers. ad* [illegible] *crim. com.* 1. Mod. 25 Locasses. *Cujac.* 26 Remissam sibi eam pœnam. *Cujac.* 27 Cognitionis. *Cujac.* 28 Vide *l.* 2. §. 3. *supr. si quis cautionib.* 29 Id est, mercedem. vide *l.* 2. *infr. locati.* 30 Differentiam observa conductæ navis per aversionem, & pro numero impositarum amphorarum. 31 Aversione conducere & vendere quid, dixi ad *l.* 62. §. 2. *infr. de contrahend. emption.* 32 Id est, merces, de qua convenerit, integra debebitur, etiamsi parum aut nihil in navem conductor immiserit. *Cujac.*

33 *L.* 4. *Cod.* 25. Paul. 2. *sent.* 8. 34 *Synops. Basil.* 8. *tit.* 1. ab institore negotio præposito sic dicta, ut exercitoria a præponente, quia magisteriæ actionis nomen inelegans videbatur, ut dixi ℨ. *de exercitoria.* 35 Qui præposuit institorem tabernæ, conveniri quidem potest ab iis, qui cum eo contraxerunt, *ut hic.* non autem experiri potest adversus eos, nisi proprium servum tabernæ præposuerit, *vers. sed non idem. Synops.* 8. *tit.* 1. *c.* 1. 1. Harmen. 2. §. 57. si vero servus alienus, aut homo liber est, habet adversus ipsum ante dominum actionem mandati, vel negotiorum gestorum. *vers. si autem.* Habet & actionem in eos, qui cum tabernæ præposito contraxerunt. *vers. Marcellus.* si aliter rem suam servare non potest. *l.* 2. ℨ. *eod. Synops. Basil.* 8. *tit.* 1. *cap.* 1. 36 Sicut commoda sentimus ex actu præpositi institoris, ita & incommoda sentire debemus. Et ideo qui servum, sive filium, filiamve familias, sive ancillam præposuit negotiis, vel mercibus exercendis, eorum nomine in solidum conveniuntur. Paul. 1. *sent.* 6. §. 1. 37 *l.* 149. *infr. de reg. jur.* 38 Cur ita? vide *l.* 79. *infr. de verbor. oblig. l.* 5. ℨ. *de prat. stipul.* 39 Institor, qui negotio instat. *l.* 18. *infr. eod.* 40 Institor, qui præest tabernæ, vel cuilibet alii negotiationi, *ut hic. & l.* 5. *infr. eod.* Cuilibet, puta insulæ, ædificio, frumento coëmendo, pecuniis fœnerandis, agris colendis, mercaturis, redempturis, mensæ, vestibus, & linteis circumferendis, mulis, fulloniæ, sarciendis vestibus, stabulo, mercibus emendis, libitinæ, pani. *l.* 5. §. 1. *& seq. infr.* 41 [illegible] tabernæ alicui præpositus. 42 Adde *l.* 27. *in fin. supr. de petit. hered.* 43 Locus non mutat causam actionis. 44 Locus vendendi & emendi non mutat causam actionis institoriæ. adde *l.* 18. *infr. eod.* 45 Facit *l.* 16. *infr. eod.* 46 Insularius, insulæ custos. v. quæ scripsi ad *l.* 16. §. 1. *supr. de usu, & habit.* 47 V. Paul. 2. *sent.* 8. §. 2. 48 Forte captivorum. 49 Argentarius sc. 50 Ita junguntur vestiarii, & lintearii in *l.* 7. *C. de excusat. muner.* 51 Circuitores, sive Circitores, qui vestem circumferunt distrahendam. 52 Libitina, (quæ alia est a Libentina, cujus meminit Varro 5. *de Ling.* Aug. 4. *de civit.* 8.) de dea Venere dicitur: in cujus templo vendebantur ea, quæ ad sepulturam pertinebant. v. Plut. in *Probl. Roman. n.* 23. an tu Aruntium, & Aterium, & cæteros, qui captandorum testamentorum artem professi sint, non putas, eadem habere, quæ designatores, & libitinarios, vota? Sen. 6. *de benef.* 38. Hinc Romæ Libitinensis porta. Lamprid. in *Commodo*, per quam efferebantur cadavera: quoniam lege cautum erat, ne quis in urbe sepeliretur. Libitina sumitur etiam pro sepulturæ impensis: vix libitina suffecit, Liv. 40. pro arte sepeliendi. hinc libitinam exercere, 5. Val. 2. libitinæ quæstus. Horat. 2. *serm.* 6. pro lecto mortuorum. Horat. 3. *Carm.* 30. Goth. Vide Cottam in memorabil. verb. *libitinarii*: & verb. *pollinctores.* Ans. 53 Κτερίστην legit *Halo.* quem Græci ταφέα. Alciat. ad *l. Maximarum. C. de excus. muner.* Glossis νεκροθάπτης, vespillo, Libitinarius, νεκροκαύστης, rogarius, bustuarius: alibi ἐνταφιοπώλης. Libitinarius. 54 *Vulg.* pollicitator, male. Pollinctor Nonio est, qui pollincit, lavat, & abluit corpora mortuorum, de quo v. *l.* 14. §. 4. *supr. de relig.* & Tertull. *in Apologet.* mortuis parari silicernium, obbam, pollinctorem, scripsit, unde pollinctorum negotiatio. Alciat. *in l. Maximarum. C. de excusat. muner.* pollinctores eos esse putat, qui in funeribus cœnas opiparas, & panes, ex polline comparant, quique Polluci, & Græcis ἐνταφιοπώλαι, Glossis Pollinctor, ἐνταφιαστής.

§. 9. Idem

§. 9. Idem Labeo ait, Si quis pistor servum suum solitus fuit in certum locum mittere ad panem vendendum, deinde is pecunia accepta præsenti, *ut per dies singulos eis panem præstaret*, conturbaverit, dubitari non oportet, quin, si permisit ei ita dari summas, teneri debeat. §. 10. Sed & cum fullo peregre proficiscens rogasset: *ut discipulis suis* [1], *quibus tabernam instructam tradiderat, imperaret*, post cujus profectionem vestimenta discipulus accepisset, & fugisset, fullonem non teneri, si quasi procurator fuit relictus: sin vero quasi institor, teneri eum: plane si [2] adfirmaverit mihi, recte me credere operariis suis, non institoria, sed ex locato tenebitur.

§. 11. Non tamen omne, quod cum institore geritur, obligat eum, qui [3] præposuit: sed [4] ita, si ejus rei gratia, cui præpositus fuerit, contractum est, id est, duntaxat ad id, ad quod eum præposuit.

§. 12. Proinde si præposui *ad mercium distractionem*, tenebor nomine ejus ex empto actione. † Item si forte *ad emendum* [eum] præposuero, tenebor duntaxat ex vendito. Sed neque, si *ad emendum*, & ille vendiderit: neque, *si ad vendendum*, & ille emerit, debebit teneri. Idque Cassius probat. §. 13. Sed si pecuniam quis crediderit institori, *ad emendas merces* præposito, locus est institoriæ. † Idemque [5], & si *ad pensionem* [6] *pro* [7] *taberna exsolvendam*: quod ita verum puto, nisi prohibitus fuit mutuari. §. 14. Si ei, quem *ad* [8] *vendendum emendumve oleum* præposui, mutuum oleum datum sit, dicendum erit institoriam locum habere. §. 15. Item si [9] institor, cum oleum vendidisset, annulum [10] arrhæ nomine acceperit, neque eum reddat, dominum institoria teneri: nam ejus rei, in quam præpositus est, contractum est: nisi [11] forte mandatum ei fuit, præsenti pecunia vendere. † Quare [12] si forte pignus [13] institor ob pretium acceperit, institoriæ locus erit. §. 16. Item fidejussori [14], qui pro institore intervenerit, institoria competit: ejus enim rei sequela est. §. 17. Si [ab alio] institor sit præpositus, is tamen decesserit, qui præposuit, & heres [15] ei exstiterit, qui eodem institore utatur, sine dubio teneri eum oportebit: néc non si ante aditam hereditatem cum eo contractum est, æquum est ignoranti dari institoriam actionem. §. 18. Sed & si procurator meus [16], tutor, curator, institorem præposuerit, dicendum erit, veluti a me præposito, dandam institoriam actionem.

6. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SEd & in ipsum procuratorem, si [17] omnium rerum procurator est, dari debebit institoria.

Si negotiorum gestor præposuit. 1. *De institoris & præponentis sexu, conditione,* 2. *Et ætate.*

7. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SEd & si quis meam rem gerens præposuerit, & ratum [18] habuero, idem erit dicendum. §. 1. Parvi [19] autem refert, quis sit institor: masculus, an fœmina; liber [20], an servus proprius vel alienus: Item, quisquis [21] præposuit: nam & si mulier præposuit, competet institoria, exemplo [22] exercitoriæ [23] actionis: & si mulier [24] sit præposita, tenebitur etiam ipsa. † Sed & si [25] filiafamilias sit, vel ancilla præposita, competit institoria actio.

§. 2. Pupillus autem institor obligat eum, qui eum præposuit [26], institoria actione: quoniam sibi [27] imputare debet, qui eum præposuit.

8. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

NAm [&] plerique pueros puellasque tabernis [28] præponunt.

9. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

VErum si ipse pupillus præposuerit, si quidem tutoris auctoritate, obligabitur: si minus [29], non.

10. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

EAtenus tamen dabitur in eum actio, quatenus [30] ex ea re locupletior est.

2. De proscriptione, ne contrahatur. 7. An concurrant institoria, & tributoria. 8. Si vicarium servi tui institorem fecero, tuque cum eo contraxeris.

11. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SEd si pupillus heres [31] extiterit ei, qui præposuerat, æquissimum erit, pupillum teneri, quamdiu præpositus manet: removendus [32] enim fuit a tutoribus, si nollent opera ejus uti. §. 1. Sed & si minor vigintiquinque annis erit, qui præposuit, auxilio [33] ætatis utetur non sine causæ [34] cognitione. §. 2. De quo palam [35] proscriptum fuerit, *ne cum eo contrahatur*, is præpositi loco non habetur: non enim permittendum erit cum institore contrahere: sed, si quis nolit contrahi, prohibeat: cæterum, qui præposuit, tenebitur ipsa præpositione. §. 3. *Proscribere palam* [36] sic accipimus, claris [37] literis, unde de plano [38] recte legi possit, ante [39] tabernam scilicet vel ante eum locum, in quo negotiatio exercetur, non in loco remoto, sed in evidenti. Literis, utrum Græcis, an Latinis? Puto secundum [40] loci conditionem; ne [41] quis causari possit ignorantiam literarum: Certe si quis dicat, ignorasse [42] se literas vel non observasse, quod propositum erat, cum multi [43] legerent, cumque palam esset propositum, non audietur. §. 4. Proscriptum [44] autem [45] perpetuo [46] esse oportet. Cæterum si [per] id temporis, quo propositum non erat, vel obscurata [47] proscriptione contractum sit, institoria locum habebit. Proinde si dominus quidem mercis proscripsisset, alius [48] autem sustulit, aut vetustate vel pluvia, vel quo simili [49] contingit, ne proscriptum esset, vel non pareret, dicendum, eum, qui præposuit, teneri. † Sed si ipse institor decipiendi mei causa detraxit, dolus [50] ipsius præponenti nocere debet, nisi [51] particeps doli fuerit, qui contraxit. §. 5. Conditio [52] autem præpositionis servanda est: quid enim, si [53] certa lege vel interventu cujusdam personæ, vel sub pignore voluit cum eo contrahi, vel ad certam rem? Æquissimum erit, id servari, in quo præpositus est. † Item si plures habuit institores, vel cum omnibus simul contrahi voluit, vel cum uno solo; sed & si denunciavit [54] cui, ne cum eo contraheret: non debet institoria teneri: nam & certam personam possumus prohibere contrahere, vel certum genus hominum vel negotiatorum; vel certis hominibus permittere. Sed si [55] alias cum alio contrahi vetuit, continua [56] variatione [57], danda est omnibus adversus eum actio: neque enim decipi [58] debent contrahentes. §. 6. Sed si [59] in totum prohibitur cum eo contrahi, præpositi loco non habetur: [60] cum magis [61] hic custodis sit loco, quam institoris: Ergo nec vendere mercem hic poterit, nec modicum quid ex taberna. §. 7. Si [62] institoria recte [63] actum est, tributoria ipso jure locum non habet; neque enim potest habere locum tributoria in merce dominica: quod si non fuit institor dominicæ mercis, tributoria superest actio. §. 8. Si a servo tuo operas vicarii ejus conduxero, & eum merci meæ institorem fecero, isque tibi mercem vendiderit, emptio est: nam, cum [64] dominus a servo emit, est emptio, licet [65] non sit dominus obligatus, usque adeo, ut etiam pro emptore & possidere & usucapere [66] dominus possit.

12. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

ET ideo utilis [67] institoria actio adversus me tibi competet: mihi vero adversus te, vel de peculio dispensatoris, si ex conducto agere velim: vel de peculio vicarii, quod ei mercem vendendam mandaverim: pretiumque quo emisti, in rem tuam versum videri poterit, eo quod debitor servi tui factus esses.

Si sæpius agatur institoria. 1. De novatione. 2. De pluribus præponentibus.

13. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

HAbebat quis servum merci [68] oleariæ [69] præpositum Arelatæ [70]: eundem & mutuis pecuniis accipiendis: acceperat mutuam pecuniam: putans creditor ad merces eum accepisse, egit porposita [71] actione: pro-

1 Huc refero Pauli sententiam 2. *sent.* 8. §. *ult.* Quod cum discipulis, inquit, eorum, qui officinis vel tabernis præsunt, contractum est, in magistros vel institores tabernæ in solidum actio datur. 2 V. *l.* 12. §. 13. ℱ. *mand.* 3 Qui præposuit, non eorum omnium nomine tenetur, quæ ab institore contracta, sed quæ ab eo ita contracta, ut ad id pertinerent, ad quod ipse institor præpositus. *Synops. Basil. eod. c.* 3.
4 *l.* 11. §. 5. *infr. eod.* 5 Præposito ad emendum pecunia credi potest ad pensionem tabernæ solvendam. Qui ita credidit, institoriam actionem habet etiam adversus eum, qui præposuit, nisi prohibitus fuit mutuari. *Synops. ibid. cap.* 3. 6 ἐνοίκιον Græcis *illo loco.* 7 Id est, pro pensione tabernæ solvenda. 8 Præposito ad vendendum & emendum oleum mutuo oleum dari potest: eoque nomine institoria actione tenebitur, qui eum præposuerit oleo vendendo & emendo. Cur ita? qui permittit emere, idem mutuum accipere quoque permisisse dicendus est. 9 Præpositus ad vendendum arrham accipere seu fidem de pretio habere potest, nisi mandatum sit, ut præsenti pecunia venderet, ut statim pretium acciperet. *Synops. ibid.* 10 Annulus interdum dabatur arrhæ gratia, ut in *l.* 11. §. 6. *vers. ego illud. infr. de act. empt.*
11 Fidem de pretio habere non potest, qui jussus est præsenti pecunia vendere.
12 Ut idem jus sit in pignore dato, quod in arrha data. 13 Præpositus ad vendendum, pignus ob pretium accipere potest. 14 Præpositus ad vendendum vel emendum, fidejussorem rei venditæ vel pretii nomine dare potest: qui ita fidejussit, actionem institoriam habet adversus eum qui præposuit. *Synops. ibid.* 15 *l.* 15. ℱ. *eod.*
16 *l.* 1. *in fin. infr. quod jussu.* 17 Ut *l.* 58. 59. *supr. de procurat.* 18 Ratihabitio tantundem facit post negotium, quantum mandatum ante. 19 *l.* 1. §. 16. *supr. de exercitoria.* Institoria actione tenetur mulier, si præposuerit vel præposita fuerit, & pupillus si modo id fecerit auctoritate tutoris. 1. Harmen. 2. §. 58. 20 § 2. *in fin. Inst. quod cum eo.* 21 Quilibet etiam præponit. *Synops. Basil.* 18. *tit.* 2. *c.* 4.
22 Institoriæ & exercitoriæ actionis similitudo. 23 *l.* 1. §. 16. *supr. de exercitoria.* quia tenetur is, qui servum suum magistrum navi præposuit. *Synops. dict. cap.* 4.
24 *d.* §. 16. 25 Institoria tenetur, qui quem præposuit tabernæ, etiam filiumfamilias, ancillam, pupillum. §. 2. & *l.* 8. *infr. eod. Synops. dict. c.* 4. 26 Is autem non obligatur. *d.* §. 16. *in fine.* 27 Ut in *l.* 27. §. 2. *supr. de recept. qui arbitr.* 28 Procuratores eodem modo esse possunt liberi, & puellæ. 29 *d.* §. 16. 30 Notanda est hæc regula, ut hic in institoria, in venditione, *l. ult. C. de usucap. pro empt.* in indebito accepto, *l.* 13. *in fin. supr. de condict. indeb.* commodato, *l.* 2. *in princ. supr. commodati.* in solutione, *l.* 4. §. 4. *infr. de doli mal. & met. except. l.* 47. *infr. de solut.* & generaliter in quocunque contractu facto a pupillo. §. *ult. circa finem. Inst. quib. alienare non licet.* Idem in heredibus dicendum. vide *l.* 7. *in fin. infr. de tribut.* 31 *l.* 17. §. 2. *infr. eod.* 32 Institoria tenetur pupillus, si heres extiterit ei, qui præposuit, donec eum tutores removeant. *Synops. ibid. c.* 4. 33 Id est, restituetur in integrum, non sine justa causa. *Synops. ibid.* 34 Nec enim passim minoribus subvenitur, sed causa cognita. *l.* 11. §. 3. *supr. de minoribus.* 35 Institoria tenetur, qui præposuit, nisi proscriptione prohibuit, ne cum præposito contraheretur. *Synops. ibid. cap.* 5. §. 3. ℱ. *eod.* §. 5. *vers. sed & si denunciavit.* ℱ. *eod. l.* 17. §. 1. *in fin.* §. *penult.* ℱ. *eod.* 36 Palam proscribit, qui has sequentes conditiones in proscribendo servat, qui videlicet claris literis, qui quod de plano recte legi possit, qui ante tabernam vel locum, in quo negotiatio exercetur, qui ibidem, non in loco remoto, sed evidenti, qui literis eo loco frequentius usitatis, seu idiomate eo loco usitato proscribit, *ut hic.* quippe si hæc observentur, dicere non potest is, qui contraxit, non propositas fuisse literas, aut eas se non vidisse. *Synops. Basil.* 17. *tit.* 2. *cap.* 5. & *ibi Scholiastes.* 37 Claræ literæ, hic opinor, quæ non per notas scriptæ. 38 ἐξ ἐπιπέδου. *Synops. ibid.* vide *l.* 5. §. 7. ℱ. *commodati.* Ex antiquo ære regiæ Francorum, & incomparabilis Bibliothecæ, hæc verba citat Cujacius, *apud forum palam, unde de plano recte legi possitur, proscriptam habuerint.* & ex Joso-pho 19. ὅθεν ἐξ ἐπιπέδου καλῶς ἀναγνωσθῆναι δύναται. Hæc est proponendarum legum conditio vulgaris: unde apud Suetonium *in Caio cap.* 41. Cajus Cæsar Caligula culpatur, quod minutissimis literis & angustissimo loco, legem de vectigalibus proposuit, uti ne cui describere liceret. Cujac. 7. *observ.* 29. vide quæ notavi ad *l.* 13. §. 10. ℱ. *de excus. tut.* 39 *l.* 47. *infr. de peculio.* 40 Loci consuetudo in proscriptionibus publicis spectanda. 41 Ignorantia supina non toleratur, Supina est, id ignorare, quod propositum eo loco sit, ubi contrahas, quodque ibidem multi legunt.
42 Ignorantia an præsumatur, & toleretur, dixi ad *l.* 6. *C. qui militare.* Sane hic scientia (quæ animi invisibilis qualitas est) signis aut conjecturis colligitur. 43 Præsumitur nemo ignorare, quod multi legunt, quodque palam propositum. At id mihi generalius, quam par sit, videtur. Tutius ita loquamur, Præsumitur nemo proscriptum id ignorasse, quod eo loco propositum est, ubi contrahas, quodque ibidem multi legerunt. v. *l.* 9. §. 2. ℱ. *de juris & facti ignor.* 44 Proscriptio semper proposita esse debet, ac lectu facilis. Proinde si quum vetustate, vel pluvia, vel qua re alia (fumo scilicet vel pulvere) fuerit obscurata, vel ab ipso præposito sublata, contraxerit cum eo quispiam, doli minime particeps, actionem adversus eos, qui præposuerunt, habet. *Synops. Basil. c.* 5. 45 Hinc & ex §. superiori collige, quinque necessaria in hac proscriptione: ut proscriptio claris literis, quæque intelligi possit, ante locum negotiationis, de plano posita, perpetuo maneat. 46 Vide Accursium *in l.* 2. *in fin. infr. quibus ex caus. in possess.* 47 Idem si vetustate, pluvia vel fumo contigit, ne proscriptum esset. *infr. eod.* 48 Tertius. 49 Fumo, vel luto. 50 Dolus institoris nocet præponenti. 51 Dolus dolo compensatur, verbi gratia, emptoris cum venditore.
52 ὅρος, modus, finis, potestas, lex. *Synops. ibid.* Conditio, in qua quis præponitur, servanda. 53 *l.* 5. §. 11. *supr. eod.* 54 De eo dixi §. 2. ℱ. *eod.* 55 Institoria actione qui præposuit institorem, tenetur, si interdum cum institore contrahi permittit, interdum prohibet: idque propter continuam variationem. *Synops. ibid.*
56 Variationis continuæ exemplum hoc profertur a Græcis. Hodie proscribendo vetuit quis de vino cum institore contrahi, cras de oleo, hoc modo varie proscriptio mutatur. Scholiastes apud auctorem *Synops. ibid.* 57 Variatio continua in homine seu præponente institorem non ferenda. 58 Deceptio contrahentibus nocere non debet.
59 Qui cum institore in totum contrahi prohibet, non præpositus, sed custos est: nec alienare quidquam potest. *Synops. ibid.* 60 Anco. *in tract. de mercat. in tit. de contract. mercium. n.* 14. Cagn. *ad l. qui cum alio. post n.* 3. *de reg. jur.* Fel. *ad cap. ex parte. de rescript.* Mod. 61 Custodis & institoris differentia: Custos tabernæ, vendere mercem non potest, institor potest. 62 Institoria qui agit, ex contractu in merces dominicas experitur: Tributoria vero in peculio datur, non in merce dominica. Priore qui recte agit, ad aliam redire non potest. Unde notant contrarias actiones simul non oriri: sed & eum, qui priore loco, justa actione experiatur, ad ineptam recurrere non posse: qui inepta utatur, apta, ut subsidiaria, uti posse. *arg. l.* 1. *C. de furtis.*
63 Quia contraxerunt in merce dominica. 64 Vide *l.* 5. §. 1. ℱ. *de exercitoria.*
65 Facit *l.* 4. *supr. de judiciis.* 66 Usucapionem perfici ex contractu, qui jure civili non valeat, hinc colligunt. 67 *l.* 19. ℱ. *eod. l. penult. C. eod.* 68 Servos etiam præficiebant veteres mercibus, & mutuis pecuniis dandis. 69 *l.* 5. §. 14. ℱ. *eod.* 70 Arelati *Halo.* urbs ea Ἀρελάται Straboni dicitur *lib.* 3. in quam pater Tiberii Cæsaris colonias deduxit, teste Suetonio in *Tiberio*: in eadem Constantinus magnus Synodum convocavit. Euseb. 10. *Histor. Eccles.* 5. Junius Constantinus Theatrales ludos sumptuosissime edidit anno imperii sui 30. teste Ammiano 14. Justinianus Germanis eam attribuit, ut iis adversus Gothos uteretur. Procop. 3. *de bello Got.* Plinius Coloniam Sextanorum eam vocat: quoniam ex sexta legione coloni eo deducti sunt: Reipublicæ Arelatensium meminit *l.* 34. ℱ. *de usu & usufruct. legato.* 71 Institoria.

bare

bare non potuit [1], mercis gratia eum accepiſſe: Licet conſumpta eſt actio, nec amplius agere poterit [2], quaſi pecuniis quoque mutuis accipiendis eſſet præpoſitus, tamen Julianus utilem ei actionem competere ait. §. 1. Meminiſſe autem oportebit, inſtitoria dominum ita demum teneri, ſi non novaverit [3] quis eam obligationem, vel ab inſtitore, vel ab alio novandi animo, ſtipulando. §. 2. Si duo pluresve tabernam exerceant, & ſervum, quem ex diſparibus partibus habebant, inſtitorem [4] præpoſuerint, utrum pro dominicis partibus teneantur, an pro æqualibus: an pro portione mercis, an vero in ſolidum, Julianus quærit? Et verius eſſe ait, exemplo exercitorum, & de peculio actionis, in ſolidum unumquemque conveniri poſſe: & quidquid is præſtiterit, qui conventus eſt, ſocietatis judicio [5], vel communi dividundo conſequetur: quam ſententiam & ſupra probavimus.

14. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

IDem erit, & ſi alienus ſervus communi merci præpoſitus ſit: nam adverſus utrumque [6] in ſolidum actio dari debet, & quod quisque præſtiterit, ejus partem ſocietatis, vel communi dividundo judicio conſequetur: certe ubicunque actio ſocietatis vel communi dividundo ceſſat, quemque pro parte ſua condemnari oportere conſtat, velut ſi is, cujus ſervo creditum eſt, duobus heredibus inſtitutis, ei ſervo libertatem dederit: nam heredum [7] quisque pro ſua parte conveniendi ſunt, quia ceſſat inter eos communi dividundo judicium.

De tempore harum actionum. De herede.

15. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

NOviſſime ſciendum eſt, has [8] actiones perpetuo [9] dari, & in heredem [10], & heredibus.

De villico.

16. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SI [11] cum villico [12] alicujus contractum ſit, non datur in dominum actio [13]: quia villicus propter [14] fructus percipiendos, non [15] propter quæſtum præponitur. Si tamen villicum diſtrahendis quoque mercibus præpoſitum habuero, non erit iniquum, exemplo [16] inſtitoriæ actionem in me competere.

Si quis mancipiis vel jumentis, pecoribusve emendis, vendendisve præpoſitus ſit. 1. De ſervo alieno præpoſito. 2. De morte ejus, qui præpoſuit. 4. De denunciatione, ne inſtitori credatur. 5. De actione directa.

17. IDEM lib. 30. ad Edictum.

SI quis mancipiis vel jumentis, pecoribusve emendis vendendisque præpoſitus ſit, non ſolum inſtitoria competit adverſus eum, qui præpoſuit, ſed etiam redhibitoria vel ex ſtipulatu duplæ ſimplæve in ſolidum actio danda eſt. §. 1. Si ſervum Titii inſtitorem habueris, vel tecum ex hoc Edicto, vel cum Titio ex inferioribus Edictis agere potero: ſed ſi tu cum eo contrahi vetuiſti [17], cum Titio duntaxat agi poterit. §. 2. Si impubes patri habenti inſtitores, heres extiterit, deinde cum his contractum fuerit, dicendum eſt, in pupillum dari actionem, propter utilitatem promiſcui uſus [18]: quemadmodum ubi poſt mortem tutoris, cujus auctoritate inſtitor præpoſitus eſt, cum eo contrahitur [19]. §. 3. Ejus contractus certe nomine, qui ante aditam hereditatem interceſſit, etiam ſi furioſus heres exiſtat, dandam [eſſe] actionem etiam Pomponius ſcripſit: non enim imputandum eſt ei, qui ſciens [20] dominum deceſſiſſe, cum inſtitore exercente mercem contrahat. §. 4. Proculus ait, ſi denunciavero tibi, *ne ſervo a me præpoſito crederes*, exceptionem dandam [21], *ſi ille illi non denunciaverit, ne illi ſervo crederet.* Sed ſi ex eo contractu peculium habeat [22], aut in rem meam verſum ſit, nec velim, quo locupletior ſim, ſolvere, replicari de dolo [malo] oportet: nam videri [23] me dolum [malum] facere, qui ex aliena jactura lucrum quæram. §. 5. Ex hac cauſa [24] etiam condici [25] poſſe verum eſt.

Definitio inſtitoris.

18. IDEM lib. ſingul. de Variis lectionibus.

I*Nſtitor* [26] eſt, qui tabernæ, locove [27], ad emendum, vendendumve præponitur [28], quique ſine loco [29] ad eundem [30] actum præponitur.

De procuratore accipiendis pecuniis præpoſito. 1. De manumiſſione inſtitoris. 2. Si pater pro filio inſtitore fidejuſſerit. 3. Quibus ex cauſis inſtitoria competit.

19. PAPINIANUS lib. 3. Reſponſorum.

IN eum, qui [31] mutuis accipiendis pecuniis procuratorem præpoſuit, utilis ad [32] exemplum inſtitoriæ dabitur actio: quod æque faciendum erit & ſi procurator ſolvendo ſit, qui ſtipulanti pecuniam promiſit. §. 1. Si [33] dominus, qui ſervum inſtitorem apud menſam pecuniis accipiendis habuit, poſt libertatem quoque datam, idem per libertum negotium exercuit, varietate ſtatus [34] non mutabitur periculi cauſa. §. 2. Tabernæ præpoſitus a patre filius, mercium cauſa mutuam pecuniam accepit: pro eo pater fidejuſſit: Etiam [35] inſtitoria ab eo petetur, cum [36] acceptæ pecuniæ ſpeciem [37] fidejubendo negotio tabernæ miſcuerit. §. 3. Servus [38] pecuniis tantum [39] fœnerandis præpoſitus, per interceſſionem æs alienum ſuſcipiens, ut inſtitorem [40], dominum in ſolidum jure Prætorio non adſtringit: quod autem pro eo, qui pecuniam fœneravit [41], per delegationem [42] alii promiſit, a domino recte petetur: cui pecuniæ creditæ contra eum, qui delegavit, actio quæſita eſt.

De morte præponentis.

20. SCÆVOLA lib. 5. Digeſtorum.

LUcius Titius menſæ nummulariæ, quam exercebat, habuit libertum [43] præpoſitum, is Gaio Seio cavit in hæc verba: *Octavius* [44] *Terminalis, rem agens Octavii* [45] *Felicis, Domitio Felici ſalutem. Habes* [46] *penes menſam patroni mei denarios mille, quos denarios vobis numerare debebo pridie Kalendas Maias:* Quæſitum eſt, Lucio Titio defuncto ſine herede, bonis ejus venditis, an ex epiſtola jure conveniri Terminalis poſſit? Reſpondit, nec jure his verbis obligatum [47], nec æquitatem conveniendi eum ſupereſſe: cum id inſtitoris officio, ad fidem menſæ præſtandam [48], ſcripſiſſet.

TIT. IV.

DE TRIBUTORIA [49] ACTIONE.

Utilitas edicti. 1. Mercis appellatione quid contineatur. 2. Differentia mercis peculiaris, & peculii. 3. De ſcientia & patientia domini. 4. Poteſtatis verbum quomodo accipitur. 5. De his, qui bona fide ſerviunt vel in quibus uſumfructum habemus.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

HUjus [50] quoque [51] Edicti non minima utilitas eſt: Ut [52] dominus, qui alioquin in ſervi [53] contractibus privilegium [54] habet (quippe cum de peculio duntaxat teneatur, cujus peculii æſtimatio, deducto [55], quod domino debetur, fit); tamen ſi ſcierit [56] ſervum peculiari merce negotiari, velut extraneus creditor, ex hoc Edicto in [57] tributum vocatur [58]. §. 1. Licet *mercis* [59] appellatio anguſtior ſit, ut neque ad ſervos fullones, vel farcinatores, vel textores, vel venaliciarios [60] pertineat, tamen Pedius lib. xv. ſcribit, ad omnes negotiationes porrigendum Edictum.

§. 2. *Peculiarem* autem *mercem*, non [61] ſicuti *peculium* accipimus: quippe peculium deducto [62], quod domino debetur, accipitur; merx peculiaris, etiamſi [63] nihil ſit in peculio, dominum tributoria obligat: ita demum, ſi ſciente eo negotiabitur. §. 3. *Scientiam* [64] hic eam accipimus, quæ habet & voluntatem. Sed (ut ego puto) non voluntatem, ſed patientiam [65]: non [66] enim velle debet dominus, ſed non nolle: ſi igitur ſcit, & non proteſtatur, & contradi-

1 Agens ex certa cauſa non obtinet ea non probata, licet aliam probet. Pinell. ad *l.* 2. *C. de reſcind. vendit. p.* 3. *c.* 3. *n.* 28. *& ſeq.* Radelant. *deciſ. Ultraject.* 17. *num.* 20. Gail. *de pace publica lib.* 1. *cap.* 13. *num.* 16 E contra, agentem ex una & probantem ex alia obtinere debere tenent Surd. *deciſ.* 284. *n.* 14. Cravet. *conſil.* 198. *n.* 7 Parlador. *rer. quotid. lib.* 2. *cap.* 10. Anſ. 2 Adi Menochium *de arbitr. jud. lib.* 1. *quæſt.* 31. Felin. *ad c.* 2. *col.* 12. *de reſcript.* & ad *ca. licet. col.* 20. *de probat.* Socin. *ad l. naturaliter.* §. *nihil commune. n.* 2. *&* 3. *de acquir. poſſ.* Mod. 3 Vide Bartol. in *l. civitas.* 27. ℱ. *de reb. cred.* 4 Inſtitoria contra dominum non competit, ubi prima actio novatur. 5 *l.* 3. *ſupr. de exercitoria.* 6 *l.* 4. §. 1. *ſupr. de exercitoria.* 7 *l.* 15. *infr. eod.* 8 Inſtitorias & exercitorias. 9 Etiam mortuo inſtitore vel magiſtro. 10 *l.* 5. §. *pen. ſupr. eod.* 11 Ex villici contractibus non datur in præponentem actio: eſt enim fructuum tantum ſuſceptor: niſi forte permiſſum ei ſit aliquid diſtrahere. *Synopſ. Baſil.* 18. *tit.* 1. *c.* 9. 12 Villicus, qui Græcis διοικητὴς χωρίου, actor fundi. *Synopſ. Baſil. eod. c.* 9. eſt præpoſitus rationibus ruſticis, fructibus percipiendis, univerſoque operi ruſtico. *l.* 8. *infr. de inſtructo. l.* 31. ℱ. *de adimend. leg.* Sed Poëtæ transferunt eam appellationem ad præfectos quoslibet, ut Juvenal. ad Præfectum urbi, *Satyr.* 4. & Pataviana inſcriptio, ad Præfectum ærarii. v. Cuj. 10. *obſ.* 37. 13 *Subaudi*, inſtitoria. Eſt enim villicus alius ab inſtitore. 14 Villicus propter fructus percipiendos præponitur, non propter quæſtum. 15 Cuſtodes caſtrorum fundos in emphyteuſim dare non poſſe, ex hoc loco colligit vetus interpres Guilielmus Cuneus. 16 Cur ita? collige ex *l.* 5. *ſupr. eod.* v. *l.* 19. *infr. eod.* 17 V. *l.* 11. §. 2. 3. *ſupr. eod.* 18 Commerciorum. Liv. 34. 38. adde *l.* 24. §. 1. *ſupr. de minor. l.* 12. §. 1. *in fin. infr. de adminiſtr. & peric. tut.* 19 Hinc collige, morte ejus, qui inſtitorem præpoſuit mercaturis faciendis, non finiri præpoſitionem, & inſtitoris officium, ſed inſtitorem removendum eſſe. *l.* 11. *ſupr. eod.* Interim notandum, ſi tibi in hoc dederim nummos, ut Sticho crederes, & me mortuo ignorans dederis, te non eos facere accipientis. *l. pen. ſupr. de reb. cred.* Cur tam varie? an quod inſtitor a diſpenſatore ſeparandus ſit? Qua in re tandem? quod illius negotium ad rempub. ſpectet, *l.* 1. §. 20. *ſupr. de exercit.* hujus autem mandatum privatæ potius accedit, quam præpoſition. publicæ. v. Cujac. 8. *ad Af.* 20 Neſciens: & ita emendandum putat Ant. Fab. 2. *conject.* 11. 21 *Subaudi*, ſi velis me in ſolidum convenire inſtitoria. 22 Id eſt, in peculium vertat. 23 Dolo facit, qui aliena jactura lucrum quærit. v. *l.* 14. *ſupr. de cond. indeb.* 24 *l.* 29. ℱ. *de reb. cred.* 25 Directo. v. *l.* 5. §. 1. *ſupr. de exercitoria.* 26 Inſtitor eſt, qui ad emendum vendendumve præpoſitus eſt loco alicui, vel ſine loco. *Synopſ. Baſil. eod. c.* 11. 27 Alicui, ſc. alteri. 28 Quique inſiſtit. *l.* 3. *l.* 5. ℱ. *eod.* §. 2. *verſ. inſtitoria. Inſt. quod cum eo qui in aliena.* 29 Facit *l.* 4. ℱ. *eod.* 30 Emendi, vendendi. 31 Ut *l.* 5. *l.* 6. *C. eod.* 32 *l.* 16. *in fin. ſupr. eod. l.* 5. *C. eod. l.* 10. §. 5. *infr. mandati.* 33 Si præpoſitus a me ſervus poſt libertatem quoque datam permanſerit in negotiatione, inſtitoria obligatus maneo. *Synopſ. ibid. cap.* 12. 34 *l.* 58. §. 2. *infr. pro ſocio.* 35 *Etiam*, dictio implicativa. 36 Inſtitoriam actionem fidejuſſoria obligatio non tollit, id eſt, etiamſi pro filio in cauſa mercium paternarum contrahente, ipſe fidejuſſerit pater, datur inſtitoria etiam actio in patrem non tantum ex fidejuſſione. Qui ita fidejubet, non tollit naturam inſtitoriæ, ſeu actionem inſtitoriam. 37 Id eſt, cauſam. 38 Atqui pro ſeipſo fidejuſſiſſe pater videtur. *l. heres.* 21. §. *ſervo.* 2. *infr. de fidejuſſ.* Imo pro filio. *l. item ſi.* 7. §. *interdum.* 11. *infr. ad SC. Macedon.* 39 *l. ult. infr. quod cum eo qui in alien.* 40 Ut inſtitor. *Hal.* id eſt, inſtitor non obligat dominum, niſi in id, ad quod præpoſitus eſt. *Bart.* Contrahens appoſito nomine officii, in dubio contemplatione officii, non ſuo nomine contrahere videtur. *Bart.* ideoque, ſi curator, citra fraudem, dotem nomine pupillæ, ut curator pollicetur, poſt æs alienum pupillæ emergens, ſupra vires patrimonii ejus non tenebitur, *l.* 43. §. 1. ℱ. *de adm. & peric. tut.* idem dicendum eſt, ſi eo, quem diximus, modo curator vel tutor pecuniam ſe ſoluturum cavit, vide *l.* 5. *in pr. & fin. infr. quando ex facto tut.* ſecus, ſi ut procurator, & proprio nomine ſe obligavit. *l. ſervum.* 49. *infr. mandati.* 41 An fœnori recepit? an potius fœnori dedit? Illud verius. 42 Fœnerandis tantum pecuniis præpoſitus fidejubendi pro alio mandatum habere non intelligitur: neque ſi fidejuſſerit, inſtitoria dominum obligabit. Quid, ſi cum fœnori pecuniam dare vellet Titio, ab eodem delegatus fuerit Seio? recte Seius pecuniam petierit ab inſtitoris domino: cui viciſſim actio datur adverſus Titium, quo delegante inſtitor Seio pecuniam promiſit. 43 Octavium Terminalem, de quo *infr.* 44 Prænomen patroni liberti adſumebant, *ut hic.* Octavius Terminalis libertus rem agens Octavii Felicis. 45 Qui & paulo ante Lucius Titius dictus eſt, ut hinc colligas, veteres interdum quadrinomios fuiſſe. 46 Vide quæ ſcripſi ad *l. Lucius.* 24. *infr. depoſiti. l.* 64. *ſupr. de procurat.* 47 Textus hic locum tantum habet in perſona privata, non in privilegiata, ut in eccleſia, civitate & ſimili: Bartol. hic & Doct. *ad l. Civitas. de reb. cred. ad fin.* ubi Jaſon dicit communem *num.* 28. vide & Alexandrum *conſ.* 4. *lib.* 3. Adde Ancon. *in tract. de mercat. in tit. de nautis in* 5. *part. verſ. ſcio. num.* 2. Mod. 48 *Alii* proteſtandam.

49 Sic enim legendum eſt, non Tributaria. §. 2. *infr. eod.* §. 3. *Inſt. quod cum eo.* Cur ita appellatur? vide *l.* 1. *infr. eod.* 50 Quod ſequitur. 51 Hic ſermo ad ſuperiores titulos refertur. *l.* 1. *in princ. ſupr. de exercit. l.* 1. *ſupr. de inſtitor.* 52 Actione de peculio mota, deducit dominus, quod ſibi debetur, ſiquidem ignorabat: ſi vero ſciebat ſervum negotiari in merce peculiari, veluti extraneus creditor, venit id in actionem (quæ tributoria διαιρετικὴ dicitur) quæ inter dominum, & eos, qui cum ſervo contraxerunt, pro rata lucrum dividit, qualiscunque ſit tandem negotiatio, ſive terra, ſive mari, verbi gratia, ſi contigerit ſervum diverſis, atque etiam domino ſuo debere, cogitur in medium proferre merces ſuas, quarum pro rata æris alieni fit diviſio: nec in ulla dominus potior eſt, ſed debitum æqualiter dividitur. *Synopſ. Baſil.* 18. *tit.* 2. *c.* 1. *& ibid. Scholiaſtes.* 53 Vide §. 2. ℱ. *eod. l.* 3. ℱ. *eod.* 54 Ut ſit prior. *l.* 52. *in pr. infr. de pecul.* 55 Peculium æſtimatur deducto eo, quod domino debetur, *ut hic &* §. 2. 56 Differt hæc actio in eo ab exercitoria. Nam in exercitoria, voluntate domini ſervum contrahere oportet: hic *patiente* tantum. *l.* 1. §. *licet.* 20. *l.* 6. *ſupr. de exercit.* 57 ἀναλόγως διαιρεῖται τὰ φορτία. *Syn. dict. c.* 1. Tributoria actio ab inſtitoria differt: Inſtitoria agitur in ſolidum adverſus eum, qui præpoſuit: Tributoria ad peculium. Et inſtitoria quidem ſemper agitur adverſus eum, qui præpoſuit: Tributoria vero ad merces peculiares ſervi, qui magnum æs alienum contraxit, quæ quidem inter creditores atque dominum merces pro rata dividit. Scholiaſtes *apud auctorem Synopſ.* 1. *Baſil.* 18. *tit.* 1. *c.* 1. 58 Ad æquam tributionem primum vocatur: ſi inique partitus fuerit, hac etiam actione tenebitur, quæ correctoria eſt iniquæ tributionis mercium peculiarium a patre vel domino factæ dolo malo inter eum & alios mercium creditores, in quibus eo ſciente filiusfam. vel ſervus negotiabatur. Cujac. *hic.* 59 Mercis appellatione proprie non continentur mancipia, ſed lata ſignificatione. adde *l. Mercis.* 66. *& l. Mercis.* 207. *infr. de verb. ſign.* 60 *l.* 5. §. 14. ℱ. *eod. l.* 207. ℱ. *de verbor. ſign.* 61 Peculii & peculiaris mercis differentia. 62 Peculium dicitur, quod ſupereſt, eo deducto, quod domino debetur. 63 Tributoria actio locum habet, etiamſi nihil ſit in peculio. *Synopſ. ibid cap.* 1. 64 Scientiam in tributoria actione accipimus, non pro voluntate, ſed pro patientia, quippe ſi dominus ſciat, nec proteſtetur, aut contradicat, actione tributoria tenetur. *Synopſ. ibid.* Goth Bellon. *lib.* 4. *ſi putat. cap.* 14. Alciat. *lib.* 5. *parerg. cap.* 17. Mod. 65 Patientia quid eſt? nec eſt velle expreſſe, ſed non nolle, non proteſtari, aut contradicere. 66 Nolle eſt ſcienter & palam refragari Velle ei contrarium: non nolle, medium eſt, & patientiam denotat, & factum tacendo comprobare. vide quæ notavi ad *l.* 4. ℱ. *de reg. jur.*

cit,

cit, tenebitur actione tributoria. §. 4. *Potestatis* [1] verbum ad omnem sexum, item [2] ad omnes, qui sunt alieno [juri] subjecti, porrigendum erit. §. 5. Non solum ad servos pertinebit tributoria actio, verum ad eos quoque, qui [3] nobis bona fide serviunt: sive liberi, sive servi alieni sunt, vel in quibus usumfructum habemus:

2. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

UT tamen merx, qua [4] peculiariter negotietur, ad nos pertineat.

De servo communi. 1. De servo pupilli vel furiosi.

3. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SEd si [5] servus communis sit, & ambo sciant domini, in utrumlibet ex illis dabitur actio: At si alter scit, alter ignoravit, in eum, qui scit, dabitur actio: deducetur tamen solidum, quod ei, qui ignoravit, debetur. Quod si ipsum quis ignorantem convenerit, quoniam de peculio convenitur, deducetur etiam id, quod scienti debetur: & quidem in solidum: nam & si ipse de peculio conventus esset, solidum, quod ei deberetur, deduceretur. Et ita Julianus lib. XII. Digestorum scripsit. §. 1. Si servus pupilli vel furiosi sciente tutore, vel curatore, [in] merce peculiari negotietur, dolum quidem tutoris vel curatoris nocere pupillo [6] vel furioso non debere puto: nec tamen lucrosum esse debere: Et ideo hactenus eum ex dolo tutoris tributoria teneri, si quid ad eum pervenerit. Idem & in furioso puto: quamvis Pomponius lib. VIII. [7] Epistolarum, si solvendo tutor sit, ex dolo ejus pupillum teneri scripsit. Et sane hactenus tenebitur, ut actionem, quam contra tutorem habeat, præstet. §. 2. Sed & si ipsius pupilli dolo factum sit, si ejus ætatis [8] sit, ut doli capax sit, efficere, ut teneatur: quamvis scientia ejus non [9] sufficiat ad negotiationem. Quid ergo est? Scientia quidem tutoris & curatoris debet facere locum huic actioni: dolus autem, quatenus noceat, ostendi [10].

4. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI pupillus, cujus tutor scierit, pubes factus, vel furiosus sanæ mentis [11], dolo admittant [12], tenentur ex hoc Edicto.

De scientia & dolo procuratoris. 1. De servo vicario. 2. De ancilla. 3. De institore servi. 4. De merce, & eo, quod est extra mercem. 6. Qui vocantur in tributum. 7. De causa, ex qua domino debetur. 8. De merce pignerata. 9. Si domino vel eis debeatur, qui sunt in ejus potestate. 10. De pluribus dominis. 11. De peculio, & merce, & pretio mercis. 13. De instrumento tabernæ, & cæteris, quæ servus habet extra peculium. 14. De mancipiis. 15. De pluribus creditoribus separatis. 16. De duabus tabernis ejusdem negotiationis. 17. Qui sunt potiores vel non. 19. De tribuendo pro rata, si unus agat tributoria.

5. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

PRocuratoris [13] autem scientiam & dolum nocere debere domino, neque Pomponius dubitat, nec nos dubitamus. §. 1. Si vicarius servi mei negotietur, si quidem me sciente, tributoria tenebor: si me ignorante, ordinario sciente, de peculio ejus actionem dandam, Pomponius libro sexagesimo scripsit: nec deducendum [14] ex vicarii peculio, quod ordinario debetur: cum id, quod mihi debetur, deducatur. † Sed si uterque scierimus, & tributoriam & de peculio actionem competere ait: tributoriam, vicarii nomine: de peculio vero, ordinarii: eligere tamen debere agentem, qua potius actione experiatur: sic tamen, ut utrumque tribuatur, & quod mihi & quod servo debetur: cum, si servus ordinarius ignorasset, deduceretur integrum, quod ei a vicario debetur. §. 2. Sed & si ancilla [15] negotiabitur, admittendam tributoriam dicimus. §. 3. Item parvi refert, cum ipso servo contrahatur, an cum institore ejus.

§. 4. *Mercis* [16] *nomine* merito adjicitur [17], ne [18] omnis negotiatio cum eo facta tributoriam inducat. §. 5. Per hanc actionem tribui jubetur, quod [19] ex ea merce, & quod eo nomine receptum est.

§. 6. In [20] tributum autem vocantur, qui in potestate habent, cum creditoribus mercis. §. 7. Sed est quæsitum, dominus utrum ita demum partietur ex merce, si quid ei mercis nomine debeatur, an vero & si ex alia causa? Et Labeo ait, ex quacunque causa [21] ei debeatur: parvique referre, ante mercem, an postea ei debere quid servus cœperit: sufficere enim, quod privilegium deductionis perdidit.

§. 8. Quid tamen, si qui contrahebant, ipsam mercem pignori acceperint? Puto debere dici præferendos [22] domino jure pignoris.

§. 9. Sive autem domino, sive his, qui in potestate ejus sunt, debeatur, utique erit tribuendum. §. 10. Sed si duo pluresve domini sint, utique omnibus tribuetur pro rata debiti sui. §. 11. Non [23] autem totum peculium venit in tributum: sed [24] id duntaxat, quod ex ea merce est, sive merces manent, sive pretium earum receptum, conversumve est in peculium. §. 12. Sed & si adhuc debeatur mercis nomine a quibusdam, quibus solebat servus distrahere, hoc quoque tribuetur, prout fuerit receptum. §. 13. Si præter mercem servus iste in taberna [25] habeat instrumentum, an hoc quoque tribuatur? Et Labeo ait, & hoc tribui, & est æquissimum: plerumque enim hic apparatus [26] ex merce est: imo semper [27]. Cætera tamen, quæ extra hæc in peculium habuit, non tribuentur: ut puta argentum habuit vel aurum: nisi si hæc ex merce comparavit. §. 14. Item si [28] mancipia in negotiatione habuit ex merce parata, etiam hæc tribuentur.

§. 15. Si plures habuit servus [29] creditores, sed quosdam in mercibus certis [30], an omnes in iisdem confundendi erunt [31], & omnes in tributum vocandi: utputa, duas negotiationes exercebat, puta sagariam [32], & linteariam, & separatos habuit creditores? Puto, separatim eos in tributum vocari: unusquisque enim eorum merci magis, quam ipsi, credidit. §. 16. Sed si [33] duas tabernas ejusdem negotiationis exercuit, & ego fui tabernæ (verbi gratia) quam ad Hucinum [34] habuit, ratiocinator: alius ejus, quam trans Tiberim, æquissimum puto, separatim [35] tributionem faciendam: ne ex alterius re merceve alii indemnes fiant, alii damnum sentiant. §. 17. Plane, si in eadem [36] taberna merces deferebantur, licet hæ, quæ existent, ex [37] unius creditoris pecunia sint comparatæ, dicendum erit, omnes in tributum venire, nisi fuerint creditori pigneratæ. §. 18. Sed si dedi mercem meam vendendam, & exstat, videamus, ne iniquum sit, in tributum me vocari? Et si quidem in creditum ei abii, tributio locum habebit: enimvero si non abii, quia res venditæ non alias desinunt esse meæ, quamvis vendidero, nisi [38] ære soluto vel fidejussore dato, vel alias satisfacto, dicendum erit, vindicare [39] me posse. §. 19. Tributio autem fit pro [40] rata ejus, quod cuique debeatur: & ideo, si unus creditor veniat desiderans tribui integram portionem, consequitur: sed quoniam fieri potest, ut alius quoque vel alii exsistere possint mercis peculiaris creditores, cavere [41] debet creditor iste, *pro rata se refusurum, si forte alii emerserint creditores.*

6. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

NOn [42] enim hæc actio, sicut de peculio, occupantis [43] meliorem causam facit, sed æqualem [44] conditionem quandoque agentium.

1. Si dominus tribuere nolit. 2. Si minus tributum sit. 3. Si dominus mercem perire passus est, aut avertit, aut vilius distraxit, aut pretium non exegit. 4. Si negaverit cuiquam deberi. 5. De tempore hujus actionis. De successoribus.

7. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

ILlud quoque cavere debet, *si quid aliud domini debitum emerserit, refusurum se ei pro rata:* Finge enim conditionale debitum imminere vel in occulto esse; hoc quoque admittendum est: nam injuriam dominus pati non debet, licet in tributum vocatur. §. 1. Quid tamen, si [45] dominus tribuere nolit, nec hanc molestiam suscipere: sed peculio vel mercibus cedere paratus sit? Pedius refert, audiendum eum: Quæ sententia habet æquitatem: & plerumque arbitrum in hanc rem Prætor debebit dare, cujus interventu tribuantur merces peculiares. §. 2. Si cujus dolo malo factum est, quo minus ita tribueretur, in eum tributoria [46] datur, ut quanto minus tributum sit, quam debuerit, præstet: quæ actio dolum malum coercet domini.

† *Minus* [47] autem *tribuere* videtur, etiam si nihil tributum sit.

† Si tamen ignorans in merce servum habere, minus tribuit, non videtur dolo minus tribuisse, sed [48] re comperta si non tribuat, dolo [nunc] non caret: proinde si sibi ex ea merce solvi fecit, utique dolo videtur minus tribuisse. §. 3. Sed & si mercem perire passus est, aut eam avertit, aut vilioris data opera distraxit, vel si ab emptoribus pretium non exegerit, dicendum erit, teneri eum tributoria, si dolus intervenit. §. 4. Sed etsi negaverit dominus cuiquam deberi, videndum erit, an tributoriæ locus sit? Et est verior Labeonis sententia, tributoriam locum habere: alioquin expediet domino negare [49].

§. 5. Hæc actio & perpetuo [50] & in heredem datur, de [51] eo duntaxat, quod ad eum pervenit.

8. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

QUia [52] non de [53] dolo est, sed rei persecutionem continet: Quare etiam mortuo servo dominus, item heres ejus, perpetuo teneri debebit, propter factum defuncti: quamvis non aliter, quam dolo interveniente, competat.

1 *l.* 215. *ff. de verb. sign.* 2 Tributoria actio competit de quovis, qui juris alieni est, bonaque fide servit, *ut hic.* tam libero, quam servo alieno, & in quo usumfructum habemus, §. 5. *ff. eod.* si tamen peculiaris merx, qua negotiatur, ad reum pertineat. *l.* 2. *ff. eod. Synops. Basil. ibid.* 3 *l.* 1. *in fin. ff. de peculio.* 4 *Al.* in qua. 5 vide *l.* 11. *§. ult. ff. de peculio.* 6 vide *l.* 3. *ff. quando ex facto tut.* 7 vide *l.* 60 *l.* 61. *ff. de admin. & peric. tut.* quæ sunt ex eodem libro. 8 vide *l.* 2. §. 19. *ff. de vi bon. rapt.* 9 vide *l.* 110. §. 2. *ff. de reg. jur.* 10 Debet sc. ab eo, qui dolo dicit factum esse. *l.* 18. §. 1. *ff. de probat.* 11 Factus sc. 12 De malitia & dolo pupillorum supplente ætatis defectum, quatenus in contractibus & delictis considerentur, v. *cap. de illis. extr de despons. impub.* Cravett. *cons.* 936. *num.* 11. *& consil.* 336. *n.* 53. Ans. 13 Generalis, *l.* 58. *ff. de procur.* cui omnium rerum administratio data est, *l.* 5. *in fin l.* 6. *supr. de institor.* alias, si talis non sit procurator, dolus ejus minime nocebit, *l.* 4. §. 18. *in fin. ff. de doli mal. & met. except.* 14 Imo deducendum est. *l.* 17. *in fin. ff. de peculio.* 15 v. *l.* 7. §. 1. *l.* 8. *ff. de instit. l.* 27. *ff. de pecul.* 16 Tributoriam actionem inducit non omnis contractus, sed is, qui mercis nomine initur. *Synops. eod. cap.* 9. 17 *l.* 1. §. 1. *supr. eod.* 18 vide *l.* 1. §. 2. *ff. eod.* 19 Tributoria actione tribuitur, quod ex mercibus & quod eo nomine servus habet. *Synops. ibid.* 20 Μερίζεται, partitur ex merce is, qui habet in potestate contrahentem, cum creditoribus, *ut hic.* sive mercis nomine debeatur, sive quacunque alia ex causa, sive tam ipsi domino, quam aliis, qui in ejus potestate sunt, deberi cœperit, antequam negotiaretur is, qui est in potestate, sive postea. §. 7. §. 9. §. 10. *ff. eod.* quod si merces extraneis oppignoratæ sunt, domino præferuntur. §. 8. *ff. eod. Synops. ibid.* 21 Sive ex contractu, sive ex rationum libris, sive ex delicto. *l.* 9. §. 6. *ff. de peculio.* 22 Creditorem, qui semen ad seminandum dedit, aliis etiam anterioribus creditoribus præferri hinc colligunt, cum sit causa fructuum percipiendorum. Petr. de Ferrariis, *in forma libelli. §. sub ea. vers. quid autem.* 23 Non totum peculium, sed quidquid ex merce est, tribuitur: tum, quod ex ea receptum est, quodque comparatum est ex ea peculium, quæque sunt in taberna instrumenta. Hæc enim semper domini esse creduntur, *ut hic.* §. 11. 12. 13. 14. *Synops. ibid.* 24 § 5. *ff. eod.* §. 13. *ff. eod. l.* 11. *ff. eod.* 25 *Al.* in tabernam. 26 vide *l.* 12 *ff. de instructo.* 27 Dixit paulo ante *plerumque*, nunc mutata oratione dicit *semper.* 28 *l.* 1. §. 1. *ff. eod.* 29 Cujus nomine dominus tributoria convenitur. 30 Et quosdam in aliis. 31 Ut omnes simul merces contribuant. 32 Hinc sagaria communio, *l.* 52. §. 4. *ff. pro socio.* sagarius, sagorum venditor. 33 Duas si quis negotiationes exercet, vel in diversis locis tabernas habet, quarum diversi sunt ratiocinatores, ac separatim earum nomine mutuum sumit: alterius negotiationis aut tabernæ creditores in tributionem mercium alterius non vocantur, *ut hic.* si in eandem tabernam omnia deferantur, vocantur omnes: etiamsi videantur ex unius pecunia omnia comparata, nisi forte pignorata illi fuerunt. §. 17. *ff. eod.* Quod si mercium vendendarum nomine dedi, siquidem dominium transtuli, vocantur in tributum omnes: sin minus, non tribuuntur: sed ego eas vindico, quippe res venditoris esse non desinunt, nisi vel pretium, vel satisdationem, vel fidejussorem acceperit, *ut hic. Synops. ib.* 34 Buccinum, *Hal.* quod magis placet, nam Publius Victor in quarta urbis Romæ regione, Buccinam auream, vel Buccinum aureum collocat. 35 Separata conjungi non oportet. *Accurs.* 36 *Al.* eandem tabernam. 37 Meum statim non est, quod ex mea pecunia comparatum est, *l.* 1. *C. si quis sibi, vel alteri.* nisi sim miles. *l.* 8. *C. de rei vind.* Quid, si pupilli, vel minoris pecunia res comparata est? vide *l.* 52. *vers. plane. ff. de peculio. l.* 88. *ff. de solut. l.* 3. *C. arbitr. tutel. l.* 2. *C. quando ex facto tut.* Quid, si pecunia Ecclesiæ res empta sit? vide *l.* 32. *C. de Episc.* Quid, si pecunia uxoris? vide *l.* 12. *C. de jure dotium. l. ult. C. de servo pignori dato manum. l.* 54. *ff. de jure dotium.* Quid, si pecuniam apud mensam argentarii vel mensarii sub fide publica deposui, & ea pecunia rem tibi emeris? vide *l.* 24. §. 2. *ff. de reb. auct. judicu.* vid. etiam quæ notavi ad *l.* 48. *in fin. ff. de furtis.* 38 §. 41. *Inst. de rer. divis.* 39 vide quæ notavi ad *l.* 24. §. 2. *in fin. ff. de reb. auctor. jud.* 40 *l.* 7 §. 2. *ff. eod.* §. 3. §. 5. *vers. is quoque. Inst. quod cum eo.* 41 Adde *l.* 57. *in fin. ff. de petit. hered.* 42 Tributoriæ & de peculio actionis differentia. 43 Occupantis non semper melior est conditio. *l.* 10. *l.* 12. *ff. de peculio.* 44 Cur æqualem? An quia merci videntur credidisse, non personæ? 45 Cedere bonis posse eum etiam, qui solvendo sit, hinc colligunt: hac nimirum ratione, ne in bonis suis dividendis laborem insumere cogatur: Quod ut falsum, merito rejiciendum est. Est enim cessionis beneficium inductum in subsidium, & inopis tantum bono. *l. cum & filiusfam.* 7. *C. qui bonis cedere.* 46 *§. pen. ff. eod. l.* 1. *in fin. ff. eod. l.* 10. *l.* 12. *ff. eod. l.* 1. *ff. tit. prox.* §. 3. *Inst. quod cum eo.* non tributaria, ut in Epigraphe Florentina hujus tituli. *Goth.* vide Ant. August. *emendat. lib.* 3. *cap.* 6. & Zeraphin. *de privileg. juram. c.* 10. *n.* 16. Ans. 47 Minus etiam facit, qui nihil facit: atque ita comparativus non semper facit comparationem, *l.* 12. *in fin. l.* 32. *l.* 82. *l.* 117. *ff. de verb. signif.* unde notant pœnam committendam ei, qui ex duobus minus cucurrerit, præstari etiam ab eo, qui omnimodo non cucurrerit. 48 *l.* 13. *ff. depositi.* 49 Negatione melioris conditionis quem fieri hinc notant: sane interdum qui negat, deterioris est conditionis, & a lege punitur. *l.* 10. §. 1. *ff. de fidejuss. l. cum de indebito.* 25. *ff. de prob. Auth. Contra qui propr. C. de non numerata.* 50 Tributoria actione perpetuo dominus tenetur, *ut hic.* actione vero de peculio, intra annum. *Scholiastes apud auctorem Synops. Basilic.* 18. *tit.* 2. *c.* 3. 51 *l.* 26. *supr. de dolo.* 52 Doli actio perpetuo non datur. 53 Est tamen propter dolum. *Cast.*

De concursu actionis de peculio & tributoriæ. De herede.

9. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

QUod in herede dicimus, idem erit & in cæteris successoribus. §. 1. Eligere [1] quis debet, qua actione experiatur, utrum de peculio, an tributoria: cum scit [2] sibi regressum ad aliam non futurum [3]. Plane, si quis velit ex alia causa tributoria agere, ex alia causa de peculio: audiendus erit. §. 2. Si [4] servo testamento manumisso peculium legatum sit, non debere heredem tributoria teneri, quasi neque ad eum pervenerit, neque dolo fecerit, Labeo ait: Sed Pomponius lib. LX. scripsit, heredem, nisi curaverit caveri sibi a servo vel deduxit a peculio, quod tribuendum erat, teneri tributoria: Quæ sententia non est sine ratione: ipse enim auctor doli est, qui [id] egit, ne intribueret: Totiens [5] enim in heredem damus de eo, quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex suo.

De emptore servi.

10. PAULUS lib. 30. ad Sabinum.

DE peculio actione etiam [6] cum emptore servi agi potest, tributoria non potest.

Collatio actionis de peculio & tributoriæ.

11. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

ALiquando [7] etiam agentibus expedit potius [8] de peculio agere, quam tributoria: nam in [hac] actione, de qua loquimur, hoc [9] solum in divisionem venit, quod in mercibus est, quibus negotiatur: quodque eo nomine receptum est. at in actione de peculio totius peculii quantitas spectatur, in quo & merces continentur, & fieri potest, ut dimidia forte parte peculii, aut tertia vel etiam minore negotietur: fieri præterea potest, ut patri dominove nihil debeat.

Si quis ab uno de peculio, ab alio tributoria, conveniatur.

12. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

ALius duntaxat de peculio, alius tributoria, servi nomine cum domino agit: Quæsitum est, an deducere dominus de peculio debeat, quod tributoria agenti præstaturus sit? Respondit, Tributoria actione tunc demum agi potest, cum [10] dominus, in distribuendo pretio mercis, Edicto Prætoris non satisfecit, id est, cum majorem partem debiti sui deduxit, quam creditoribus tribuit, veluti si cum in merce triginta fuissent, in quam ipse quidem quindecim crediderat, duo autem extranei triginta, tota quindecim deduxerit, & creditoribus reliqua quindecim dederit, cum deberet sola decem deducere, extraneis dena tribuere: cum igitur hoc fecit, nec intelligendus est servum a se liberasse: eo quod quinque adhuc nomine ejus tributoria actione præstaturus sit: Quare si agi de peculio cœperit, cum forte extra mercem peculium esset, quinque tanquam adhuc creditor servi deducere debebit.

TIT. V.

QUOD [11] CUM EO, QUI IN ALIENA [12] POTESTATE [13] EST, [NEGOTIUM] GESTUM [14] ESSE DICETUR.

Actiones competentes ex contractibus eorum, qui in aliena potestate sunt.

1. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

OMnia Proconsul [15] agit, ut, qui contraxit cum eo, qui in aliena potestate sit, etiamsi deficient superiores actiones (id est, exercitoria, institoria, tributoriave), nihilominus tamen, in quantum ex bono & æquo res patitur, suum consequatur: sive [16] enim *jussu* ejus, cujus in potestate sit, negotium gestum fuerit, in solidum eo nomine judicium pollicetur: sive non jussu, sed tamen in *rem* ejus *versum* fuerit, eatenus introducit actionem, quatenus in rem ejus versum fuerit: sive neutrum eorum sit, *de peculio* actionem constituit.

Edictum. 1. De filio citra emancipationem sui juris effecto, vel in adoptionem dato, vel ex minima parte instituto.

2. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

AIt Prætor, *In eum, qui emancipatus* [17], *aut exheredatus* [18] *erit, quive* [19] *abstinuit se hereditate ejus, cujus in potestate, cum moritur, fuerit, ejus* [20] *rei nomine, quæ cum eo contracta erit, cum [is] in potestate esset, sive sua voluntate, sive jussu ejus, in cujus potestate erit, contraxerit, sive in peculium ipsius, sive in patrimonium ejus, cujus in potestate fuerit, ea res redacta fuerit, actionem, causa cognita, dabo* [21] *in quod facere potest.* §. 1. Sed & si citra [22] emancipationem sui juris factus sit, vel in adoptionem datus, deinde pater naturalis [23] decesserit: item, si quis ex minima [24] parte sit institutus, æquissimum est, causa cognita etiam in hunc dari actionem in id, quod facere potest.

An in hac actione detrahi debeat, quod debetur aliis, vel postea contrahentibus non aliis. Bart.

3. IDEM lib. 3. Disputationum.

SEd an hic detrahi debeat, quod aliis debetur, tractari potest? Et si quidem sint creditores, qui, cum esset alienæ potestatis, cum eo contraxerunt; recte dicetur, occupantis [25] meliorem esse conditionem: nisi si quis privilegiarius veniat: hujus enim non sine ratione prioris ratio habebitur. Quod si qui sint, qui, postea quam sui juris factus est, cum eo contraxerunt, puto horum rationem habendam.

De filio ex parte non modica instituto. 1. De eo, qui patremfamilias se mentitus est. 2. De delicto. 3. De herede filii. 4. Si ex continenti vel post multos annos agatur. 5. Si is, qui de peculio egit, quod jussu agere velit.

4. IDEM lib. 29. ad Edictum.

SEd si ex parte [26] non modica sit heres scriptus filius, in arbitrio est creditoris, utrum pro portione hereditaria, an in solidum eum conveniat. Sed & hic judex æstimare debet, ne forte in id, quod facere potest, debeat conveniri. §. 1. Interdum autem, & si exheredatus filius vel emancipatus sit, in solidum actio adversus eum dabitur: utputa, si [27] patremfamilias se mentitus [28] est, cum contraheretur cum eo: nam libro secundo Digestorum Marcellus scripsit, etiamsi facere non possit, conveniendum propter mendacium [29]. §. 2. Quamquam autem ex contractu in id, quod facere potest, actio in eum datur, tamen ex delictis [30] in solidum convenietur. §. 3. Soli autem filio succurritur, non [31] etiam heredi [32] ejus: nam [&] Papinianus lib. IX. Quæstionum scribit, in heredem filii in solidum [33] dandam actionem. §. 4. Sed an etiam temporis haberi debeat ratio, ut si [34] quidem ex continenti cum filio agatur, detur actio in id, quod facere potest: sin vero post multos annos, non debeat indulgeri? Et mihi videtur rationem habendam esse: in hoc enim causæ cognitio vertitur. §. 5. Is, qui de peculio egit, cum posset quod jussu, in ea causa est, ne [35] possit quod jussu postea agere. Et ita Proculus existimat. Sed si deceptus de peculio egit [36], putat Celsus succurrendum ei: quæ sententia habet rationem.

Si filiusfam. vivo patre condemnatus fuerit. 1. Si fideicommissum acceperit, 2. Aut restituerit.

5. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI filiusfamilias, vivo patre, conventus & condemnatus sit; in emancipatum, vel exheredatum, postea judicati [37] actio in id, quod facere potest, danda est. §. 1. Si filio exheredato, ex Senatusconsulto Trebelliano hereditas patris restituta [38] sit, non debebit in quantum facere potest, sed in solidum condemnari: quia effectu [39] quodammodo heres est. §. 2. Sed si coactus [40] immiscuerit se, ut restituat hereditatem, perinde observandum, ac si se abstinuisset.

De eo, qui se patremfam. simulavit.

6. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

EUm, qui se patremfamilias simulavit [41], & mandante aliquo stipulatus est, mandati teneri, Marcellus scripsit, quamvis rem præstare non possit: & sane verum est, teneri eum debere, quia dolo fecit. Hoc & in omnibus bonæ fidei judiciis dicendum erit.

Si pater filio permiserit, ut mutuam pecuniam acciperet, & creditori mandavit, ut ei crederet.

7. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

PAter filio permisit mutuam pecuniam accipere: & per epistolam creditori mandavit [42], *ut ei crederet*: filius ex minima parte [43] patri heres exstitit: Respondi, esse in potestate creditoris, utrum filium, cui credidisset, in solidum [44], an heredes, pro qua parte quisque successisset, mallet convenire, sed filius condemnatur in quantum facere potest.

Si dispensator pro emptore debitum susceperit.

8. PAULUS lib. 1. Decretorum.

TItianus primus præposuerat [45] servum mutuis pecuniis dandis, & pignoribus accipiendis: is servus etiam negotiatoribus hordei solebat pro emptore suscipere debitum, & solvere: cum fugisset servus,

1 Electionem creditor habet, utrum actione de peculio, an tributoria, velit experiri Regredi quidem ad alteram non potest: diversis autem ex causis utraque potest. *Synops. Basil. l.* 18. *tit.* 2. *c.* 3. vel ita: Quoties actiones plures eidem, eadem de causa ad idem & in eundem competunt, cogitur actor alteram eligere. qua electa ad alteram redire non potest: secus, si ex diversis competant. Electionem actori nonnunquam competere hinc etiam colligunt. *l. est in arbitrio.* 14 *C. de oblig* dixi *l* 2. §. 3. ʒ. *de eo quod certo loco* 2 vide *l.* 6 ʒ. *de except. rei jud.* 3 Nisi contrarium antea fuerit protestatus, *l.* 1. §. 4 ʒ. *quod legatorum.* nisi errore fuerit deceptus. *l.* 4 *in fin.* ʒ. *tit prox* 4 Heres ex dolo proprio, vero, vel præsumpto, tenetur, etiamsi nihil ad eum pervenit, vel apud eum reperiatur: ex dolo defuncti non convenitur, nisi quatenus ad eum pervenit 5 Vide *l.* 44. ʒ. *de reg. jur.* 6 *l.* 32. §. *pen.* ʒ. *de peculio* 7 Tributoria actione interdum expedit agere potius, quam actione de peculio: & e contra. Nam in tributoriam merces negotiationis veniunt, & quod ex iis receptum est. At in actionem de peculio, totum peculium pariter, & merx: atque etiam usu venire potest, ut patri dominove nihil debeatur. *Synops. Basil. ibid. c.* 4. §. 5. *vers. is quoque Inst. quod cum eo.* 8 § 5. *vers. rursus. Inst. quod cum eo.* 9 *l.* 5 §. 11 *supr. eod.* 10 *l.* 7. §. 2 ʒ. *eod.* nec enim scientia sola huic actioni dominum subjicit, sed dolus, id est, iniqua divisio. *l.* 3. §. *pen. & ult. l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. ʒ. *eod. l.* 3. ʒ. *quando ex facto tutoris.*

11 *Lib.* 4. *Cod.* 26. & 4. *Inst.* 7. 12 Patris vel domini: est enim hic Titulus generalis ad utrosque. *l. penult. & ult.* ʒ. *eod.* 13 vide *l.* 215. ʒ. *de verbor. signif.* 14 Id est, contractum. 15 Cur *Proconsul?* sumpta hæc est lex ex Gaji libris ad edictum provinciale. 16 Filius tuus negotiatione sua in rem tuam aliquid vertit? de in rem verso. Jussisti quacunque in re filium negotiari? quod jussu: in rebus maritimis? exercitoria: in taberna? institoria: in peculio suo negotiari passus es? de peculio creditoribus, & contrahentibus in te dabitur actio. Quid, si ipsemet ei peculiato credidisti? Tributoria uti potes. Nec peculium habuit, nec in rem tuam vertit, nec jussu tuo mutuum accepit? non teneris. ʒ. *ad SC. Macedon.*
17 Emancipatus non tenetur ex contractu ante emancipationem habito, *ut hic.* Quid si post contracta debita illico in fraudem creditorum emancipatus sit? Aliud, *arg. l.* 1. ʒ. *si is qui testam. lib. esse juss. l.* 32. §. 3. ʒ. *de legat.* 2. Quid, si pro parte heres sit, vel non ex contractu, sed ex delicto obligatus? Aliud, *l.* 4. §. 2. ʒ. *eod.* vid. Socin. *reg.* 157. Quid, si cum contraheret, se patremfamilias mentitus est? Non juvatur hoc edicto, *l.* 4. §. 1. ʒ. *eod.* 18 vide *l.* 49. ʒ. *de re judic.* 19 *l.* 2. *l.* 4. *C. h. t.*
20 Renunciare huic beneficio ut sæpius solent filiifam. quoties se una cum parente obligant, & eodem momento renunciant huic legi. Hanc formulam refert Alberic. *renunciavit ipse filius beneficio, quo factus sui juris non tenetur in solidum, sed quatenus facere possit.* 21 Adde *l.* 2. *C. eod.* 22 Ut *l.* 1. §. 4. ʒ. *quando actio de peculio.* idque vel sacerdotio Vestali, vel sacerdotio Dialii. 1. *Gell.* 12. 23 Pater adoptivus, *ut hic.* 24 Heres in minima parte institutus, heres non videtur. *Minima autem pars* videtur, quæ minor legitima. vide *l.* 4. ʒ. *eod.* 25 Occupantis melior conditio vide *l.* 10. ʒ. *de peculio.* 26 *l.* 2. *in fin. l.* 7. ʒ. *eod.* 27 *l.* 6. ʒ. *eod.*
28 Mendacium punitur. *l.* 6. ʒ. *eod.* dixi *l.* 3. ʒ. *de Senatuscons Macedon*
29 Mendacii nomine quis interdum in solidum convenitur, qui non in solidum poterat alias conveniri. Mendacium ut puniatur, vide *Nov.* 18 *cap.* 10. 30 Emancipatus, post emancipationem tenetur ex delictis, cum sui juris non esset, a se admissis. 31 Ut in causa *l.* 63. §. 2. ʒ. *pro socio.* 32 Heredi filii non datur beneficium hujus edicti *l.* 12. *l.* 13. ʒ. *solut. matrimon.* 33 Et ita quædam accuratius observantur in herede, quam in defuncto. 34 Emancipatus, ob contractus a se initos, cum esset in potestate, factus sui juris non convenitur, nisi quatenus facere potest. Imo etiam quatenus facere potest, non convenitur, nisi in continenti: post multos annos ab emancipatione, non potest in id, quod facere possit, conveniri, nisi causa cognita. 35 Cur ita? collige ex *l.* 22. ʒ. *de except. rei judic.*
36 Existimans eam actionem tantum sibi competere. 37 Utrum exceptio hujus edicti possit in executione sententiæ objici. 38 Hereditatem paternam non obtinere, aut nudo tantum nomine, seu sine re, vel effectu obtinere, paria sunt, ideoque alteri restituta hereditate patris filius effectu heres non est, unde non convenitur factus sui juris eorum nomine, quæ in potestate patris positus contraxerit jussu patris.
39 *Novell.* 1. *cap.* 1. §. 1. id est, qui per successionem quamvis longissimam defuncto heredes exstiterunt, non minus *heredes* intelliguntur, quam qui principaliter heredes exstiterunt. *l.* 194. ʒ. *de regul. jur.* 40 *l.* 21. *in fin. supr. quod metus caus.* Ans.
41 *l.* 4. §. 1 ʒ. *eod.* adde *tit. C. si minor se major. dixer.* vide *l.* 10. ʒ *de re judic.*
42 *l.* 9. *C. h. t.* 43 Adde *l.* 4 *supr. eod* 44 *l.* 1. *infr. quod jussu.*
45 Cujacius putat, hanc legem fugitivam esse, id est, aberrare a titulo *de institoria,* ut & *l. penult.* ʒ. *qua res pignori.* a titulo seq. *qui potiores in pignore.*

& is, cui delegatus fuerat dare pretium hordei, conveniret dominum nomine institoris, negabat, eo nomine se conveniri posse: quia [1] non in eam rem præpositus fuisset: cum autem & alia quædam gessisse, & horrea conduxisse, & multis solvisse idem servus probaretur, Præfectus annonæ contra dominum dederat sententiam: Dicebamus, quasi [2] fidejussionem [esse] videri, cum pro alio solveret debitum [non pro aliis suscipit debitum]: non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem: nec videtur [3] hoc dominum mandasse: sed quia [4] videbatur in omnibus eum suo nomine substituisse, sententiam conservavit [5] Imperator.

TIT. VI.

DE [6] SENATUSCONSULTO [7] MACEDONIANO [8].

Senatusconsulti verba. 1. Si pendeat jus potestatis. 2. De emancipatione arrogati. 3. De dignitate filiifam. De castrensi peculio.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Verba Senatusconsulti Macedoniani hæc sunt: *Cum* [9] *inter ceteras sceleris causas Macedo, quas illi natura* [10] *administrabat* [11], *etiam æs alienum adhibuisset, & sæpe materiam peccandi malis moribus præstaret, qui pecuniam (ne quid amplius diceretur) incertis* [12] *nominibus crederet: Placere* [13], *ne cui, qui filiofamilias* [14] *mutuam pecuniam* [15] *dedisset, etiam* [16] *post mortem parentis ejus, cujus in potestate fuisset, actio petitioque daretur: ut scirent* [17], *qui pessimo exemplo* [18] *fænerarent, nullius posse filiifamilias bonum* [19] *nomen* [20] *expectata patris morte fieri.* §. 1. Si pendeat, an sit in potestate filius, utputa quoniam patrem apud hostes habet, in pendenti [21] est, an in Senatusconsultum sit commissum: nam si reciderit in potestatem, Senatusconsulto locus est: si minus, cessat: interim igitur deneganda est actio. §. 2. Certe [22], si adrogatus mutuam pecuniam acceperit, deinde sit restitutus, ut emanciparetur, Senatusconsultum locum habebit: fuit enim filiusfamilias. §. 3. In filiofamilias nihil [23] dignitas [24] facit, quo minus Senatusconsultum Macedonianum locum habeat: nam etiamsi Consul sit [25], vel cujusvis dignitatis, Senatusconsulto locus est: nisi forte castrense [26] peculium habeat, tunc enim Senatusconsultum cessabit.

2. IDEM lib. 64. ad Edictum.

Usque ad quantitatem castrensis peculii: cum filiifamilias in [27] castrensi peculio vice patrumfamiliarum fungantur [28].

De filiofamilias, qui paterfamilias existimabatur. 1. Puta, quia vectigalia conducta habebat. 2. Si minor, vel pupillus, vel filiusfamilias crediderit. 3. De mutuo, & aliis contractibus. 4. Si quis a filiofamilias stipuletur, & patrifamilias facto numeret.

3. IDEM lib. 29. ad Edictum.

Si quis patremfamilias esse credidit [29], non vana simplicitate deceptus, nec juris ignorantia, sed quia publice [30] paterfamilias plerisque [31] videbatur, sic agebat, sic contrahebat, sic [32] muneribus fungebatur: cessabit Senatusconsultum. §. 1. Unde Julianus lib. XII. in eo, qui vectigalia conducta habebat, scribit, & est sæpe constitutum, cessare Senatusconsultum. §. 2. Proinde & in eo, qui scire non potuit, [an] filiusfamilias sit, Julianus lib. XII. cessare Senatusconsultum ait: utputa [33] in pupillo vel minore [34] vigintiquinque annis. Sed [35] in minore, causa [36] cognita, & a Prætore succurrendum. In pupillo autem etiam alia ratione debuit dicere cessare Senatusconsultum: quod mutua pecunia non fit, quam sine tutoris auctoritate pupillus dat: quemadmodum ipse dicit Julianus lib. XII: Si filiusfamilias crediderit [37], cessare Senatusconsultum: quod mutua pecunia non fit, quamvis liberam peculii administrationem habuit: non [38] enim perdere [39] ei peculium pater concedit, cum peculii administrationem permittit: & ideo vindicationem nummorum patri superesse ait. §. 3. Is autem solus [40] Senatusconsultum offendit, qui *mutuam pecuniam filiofamilias dedit*: non [41] qui alias contraxit, puta vendidit, locavit, vel alio modo contraxit [42]: nam pecuniæ datio perniciosa parentibus eorum visa est: & ideo etsi in creditum abiit [43], filiofamilias [44], vel ex causa emptionis, vel ex alio contractu, in quo pecuniam non numeravi, & [si] stipulatus sim, licet cœperit esse mutua pecunia, tamen quia pecuniæ numeratio non concurrit, cessat Senatusconsultum. Quod itademum erit dicendum, si non fraus [45] Senatusconsulto sit cogitata: ut [46], qui credere non potuit, magis ei venderet, ut ille rei pretium haberet in mutui vicem. §. 4. Si a filiofamilias stipulatus sim, & patrifamilias facto crediderim, sive capite diminutus sit, sive morte patris, vel alias sui juris sine [47] capitis diminutione fuerit effectus, debet dici cessare Senatusconsultum: quia mutua jam [48] patrifamilias data est.

4. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

Quia quod vulgo dicitur, filiofamilias credi non licere, non [49] ad verba [50] referendum est, sed ad numerationem [51].

5. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

Ergo hic, & in solidum damnabitur [52], non in id, quod facere potest.

Si quis a patrefamilias stipuletur, & filiofamilias facto numeret.

6. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

Contra etiam recte dicitur, si a patrefamilias stipulatus [sis], credas postea filiofamilias facto, Senatus potestatem exercendam, quia expleta est [53] numeratione substantia obligationis.

De filiofamilias fidejussore, 1. Vel correo. 2. Si patre absente dotem pro filia promiserit, & rem patris pignori dederit. 3. De re mutuata. 4. Si filiusfamilias post mutuum acceptum in alterius potestate esse cœperit. 5. Si pater in civitate esse desierit. 6. De successoribus mutuantis. 7. Si alius mutuum dedit, alius stipulatus est. 8. De duobus filiisfamilias reis. 9. De mutuo, & fœnore. 10. De herede & patre mutuati. 11. De filiofamilias institore. 12. De in rem verso. 13. De eo, qui mutuatus est studiorum causa, 14. Vel ut creditori suo solveret. 15. Si quid solutum sit mutuanti.

7. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Item si filiusfamilias fidejusserit [54], Neratius lib. I. & II. Responsorum cessare Senatusconsultum ait. Idem Celsus lib. IV. Sed Julianus adjicit, si color [55] quæsitus sit, ut filiusfamilias, qui mutuam accepturus erat, fidejuberet, alio reo dato, fraudem Senatusconsulto factam nocere, & dandam exceptionem tam filiofamilias quam reo: quoniam & fidejussori filii subvenitur. §. 1. Idem ait, si duos reos accepero, filiumfamilias, & Titium, cum ad filiumfamilias esset perventura pecunia, ideo autem reum Titium acceperim, ne quasi fidejussor auxilio Senatusconsulti uteretur, utilem esse exceptionem adversus fraudem dandam. §. 2. Sed [&] si filiusfamilias patre suo relegato vel longo tempore absente, dotem pro filia [56] promiserit [57], & rem [58] patris pignori dederit, Senatusconsultum cessabit: patris tamen res non tenebitur. † Plane, si patri heres exstiterit filius, & pignus persequatur, exceptione doli summovebitur. §. 3. *Mutui dationem*, non solum numeratæ pecuniæ, verum omnium, quæ mutuo dari possunt, an accipere debeamus, videndum? Sed verba videntur mihi ad numeratam [59] pecuniam referri: ait enim Senatus, *mutuam pecuniam dedisset*: sed [60] si fraus sit Senatusconsulto adhibita, puta frumento, vel vino, vel oleo mutuo dato, ut his distractis fructibus uteretur pecunia, subveniendum est filiofamilias.

§. 4. Si filius in alterius erat potestate, cum mutua daretur, nunc in alterius, mens Senatusconsulti non cessat: dabitur itaque exceptio. §. 5. Sed & si patri ejus non mors, sed alia [61] causa inciderit, quo minus sit in civitate, dicendum Senatusconsulto locum esse.

§. 6. Non solum ei, qui mutuam dedisset, sed & successoribus [62] ejus, deneganda est actio. §. 7. Proinde & si alius mutuam dedit, alius stipulatus est, dabitur adversus eum exceptio, licet hic non dederit. Sed & si alteruter eorum ignoravit in patris esse potestate se, verius * [63] dicendum est, utrique nocere. [Idem est & in duobus reis stipulandi]. §. 8. Item, si duos filiosfamilias accepero reos, sed alterum putavi [64] patremfamilias, intererit, ad quem pecunia pervenit, ut si eum scivi filiumfamilias, ad quem pervenit pecunia, ex-

* al. severius.

1 l. 19. §. ult. ff. de institoria. 2 Paria sunt fidejubere, expromittere, & judicium pro alio suscipere. Cujac. 13. obs. 35. in fin. 3 Nec vider. 4 Qui servum, aut alium in omnibus suo nomine substituit, de ejus contractibus tenetur. 5 Confirmavit. Hal. sed Florentinam lectionem defendit Cujac. 17. obs. 20. in fin.

6 Lib. 8. Synops. 4. Theoph. §. 7. Inst. quod cum eo. Duenaz. reg. 369. Goth. De exceptione Senatusconsulti Maced. vid. Zanger. de except. part. 3. cap. 12. Ans.
7 Lib. 4. C. 28. §. 7. Inst. quod cum eo. Paul. 2. sentent. 10. 8 A Macedone quodam, l. 1. in pr. ff. eod. unde constat, non omnia Senatusconsulta (ut nec omnes leges, cujus rei exemplum exstat in lege Sempronia, & Senatusconsulto Papyriano) denominari ab eo Consule, qui ea referebat, sed ob eos, in cujus odium lex facta est, vel qui legi causam dedit. Porro hoc Senatusconsultum latum fuisse sub Claudio 4. & Vitellio 3. Coss. anno urbis 799. tradit Petrus Faber, 1. Semestr. ult. 9 Ex præfatione Legis vel Senatusconsulti colligitur ratio & mens legislatoris, vel statuentis adde l. ult. infr. de hered. inst. 10 Natura hic pro impetu naturæ. 11 Suggerebat
12 Nomen incertum, num est cautio in qua causa ac totali credendi particulares non exprimuntur, ne si tituli expressi essent, eorum turpitudo detegeretur, cui contrarium sit, nominibus certis pecuniam debere, Cic. 3. Ver. ? An vero cautio in mortem parentis concepta, cujus dies incerta est. ff. eod. in fin. ? 13 Qui filiofamilias contra interdictum amplissimi ordinis pecuniam mutuam crediderit, post mortem patris ex eo, quod vivo patre crediderit, cum eo agere non potest. Paul 2. sent. 10.
14 Vel nepoti, vel pronepoti. l. 6. C eod. 15 Imo & alias res. l. 7. §. 3. ff. eod. Ans. 16 Mutuam pecuniam dans filiofamilias, ne quidem post mortem parentis ejus pecuniæ petitionem habet. Synops. eod. c. 1. 17 Macedonianum inductum, non favore filiorumfamilias, sed odio fœneratorum. 18 Exempli pessimi contractus in Republica non ferendi. 19 Nomen bonum, est debitor idoneus, (ut l. 26. §. 2. infr. mandati. l. 19. §. 4. infr. ad SC. Vell.) l. 13. §. 1. l. 35. l. 44. ff. de administr. & peric. tut. l. 21. §. Lucius. ff. de ann. leg. l. 89. ff. ad l. Falcid. l. 101. in pr. ff. de solut. l. 2. ff. de custodia. Columella, Alphius fœnerator optima nomina non appellando fieri mala dixit, Nomini bono malum & deterius opponitur, l. 36. ff. si certum. l. 30. ff. ad leg. Falcid. l. ult. in fin. ff. de administr. tut. 20 Filiusfam. non est idoneus pecuniæ mutuæ debitor, & sic filiofam. credere, prope perdere est.
21 §. 5. Inst. quib. mod. jus p. tr. pot. 22 Hic agitur de restitutione in integrum, quæ retro non ducit; sed novum jus inducit: superiore paragrapho agitur de postliminio, quod fingit retro fuisse jus. Et hæc differentia fictionis & restitutionis in integrum est. 23 Nec enim dignitate quavis jus patriæ potestatis solvitur.
24 Mutuam accipere prohibetur filiusfam. cujuscunque dignitatis sit. ut hic Synops. eod.
25 Hodie id abrogatum est. Novell. 81. Nam his & aliis quibusdam dignitatibus patria potestas hodie tollitur. Goth. vide Ascan. Clement. de patr. potestat. c. ult. Ans. Adde Censur. Forens. nostr. lib. 1. c. 9. n. 16 S L. 26 Mutuam pecuniam ad castrensis usque peculii quantitatem filiusfamilias sumere potest, d. l. 2. & l. 2. ff. eod. Synops. eod. l. ult. §. 1. C. eod. 27 Filiusfamil. in castrensi peculio, vice patrisfamil. fungitur. d. l. ult. 28 Fungi vice alterius, est vicem alterius obtinere, τάξιν ἔχειν. Synops. eod. c. 6. ff. de rebus cred. 29 Adde l. 52. §. 15. ff. de furtis
30 Juste creditur, quod communiter creditur. Communis, atque publica opinio excusat in mutuo dando, l. 7. §. 8. l. 19. ff. eod. l. 1. C. eod. l. 10. ff. de admin. & peric. tut. sententias latas a servo sustinet, l. 3. ff. de off. Præt. confugium ad asylum, l. 17. §. 12. ff. de ædilit. solutionem factam institori, l. 17. §. 2. supr. de instit. servo, l. 19. ff. de furt. matrimonium contractum contra leges, l. 4. C. de incestis contractum cum furioso, l. 7. §. 2. ff. de Publ. vel putativo possessore initum, l. 55. supr. de cond. indeb. aditionem hereditatis, l. 30. §. 4. ff. de adqu. vel omitt. hered. sustinet. 31 Fama est, quod a plerisque, aut a majore parte, dicitur, vel vox totius populi inveterata. v. l. 3. §. 2. ff. de testib. fama excusat. 32 Frequentia actuum publicorum facit, ut personæ habilitas præsumatur. v. Bald. 1. C. eod. 33 Mutuum dans pupillus dominium pecuniæ non transfert, ut ff. eod. & vers. in pupillo. ff. eod. minor seu pubes transfert: unde non alias juvatur, quam si restitutus sit in integrum, ut inc. 34 l. 11. in fin. supr. de minor. l. 9. ff. de juris & facti ignor. 35 Præsumitur ignorantia facti in pupillo & minore. 36 l. 44. supr. de minor. 37 Id est, mutuum dederit. l. 2. supr. de rebus credit. 38 Administrationem rei habens jus perdendi non habet.
39 Filiusfamilias, qui credit, mutuum perdere dicitur. 40 l. 7. §. 3. infr. eod.
41 l. 3. C. eod. 42 Puta fidejussit, l. 7. in princ. ff. eod. novavit, l. 13. infr. eod.
43 In creditum ire generaliter hic usurpatur, non specialiter pro mutuum contrahere, ut l. 2. supr. si cert. pet. v. Duaren. lib. 1. anniversar. disput. c. 14. Mod. 44 Al. filiusfamilias. Abire in creditum filiusfamil. dicitur, qui ex credito obligatur; vel, abire in creditum filiofamilias ex causa emptionis dicor, si ei credidi ex causa emptionis.
45 l. 7. §. 3. vel color. d. l. 7. ff. eod. 46 Fraus fit, de contractu ad contractum. Prohibetur autem hic venditio in fraudem mutui: ut si quis vendat filiofamilias rem aliquam, ut ea rursus alteri vendita pretium consequatur. 47 Puta Flaminio Diali, aut Vestali sacerdotio. 1. Gell 12 l. 2. in fin. supr. quod cum eo, qui in al. pot.
48 Tempus numerationis, non stipulationis, aut mutui, in Macedoniano inspicitur.
49 Credendi verbum ad verba & numerationem refertur. 50 Cur ita? vide l. 5. C. de legib. 51 d. l. 7. §. 3. ff. eod. 52 Quia cum patrefamilias facto contraxit. l. 3. in fin. ff. tit. prox. 53 vide l. 7. ff. de novat. 54 Fidejubendo filiusfamilias obligatur, nisi in fraudem Macedoniani fidejusserit. 55 Color quæsitus, id est, fraus quæsita. l. 3. §. pen. in fin. supr. eod. Porro color, hoc loco prætextum, & rationem significat. l. 2. ff. de inoff. l. 49. infr. de donat. inter virum. sic apud Senecam 10. Controvers. 5. colorem facere. Colorem quærere, est factum dissimulare, ac tegere, l. 2. ff. de inoff. vel, sub titulo facere, l. 21. ff. de captivis. 56 Et & pro sorore. l. 17. ff. eod. 57 Adde l. 5. §. 8. ff. de jure dot. 58 Filiusfamilias mutuum in rem patris accipere potest, licet non possit res patris obligare: & ideo pignoratitia pater non tenebitur, sed personali tantum. 59 Pecuniæ verbum in Macedoniano stricte sumitur, pro pecunia, pater alias latissime pecuniæ verbum. l. 5. l. 88. l. 97. l. 178. l. 222. ff. de verb. sign. 60 Ut l. 3. §. 3. in fin. ff. eod. 61 Puta deportatio §. 1. Instit. quib. mod. jus patr. potest. 62 Macedoniani exceptio est in rem, ex parte ejus, cui opponitur, hoc est, opponi successoribus & creditoribus potest. 63 Severius, id est, durius, & acerbius. durum enim & acerbum est cuiquam scientiam alterius nocere. l. iniquissimum. de jur. & fact. ign. ff. l. ult. quib. ad lib. proclam. non lic. & l. liberis. §. si duo. de liberal. caus. Itaque additum est severius, ut ostenderetur hoc summo jure comparatum esse in odium eorum, qui filiisfamilias adversus SC. credunt. Mod. 64 Dic, ut ff. eod. in princ.

ceptione ſummovear: ſi ad eum, quem ignorem, non ſummovear [1]. §. 9. Sive autem ſub [2] uſuris mutua data ſit, ſive ſine uſuris, ad Senatusconſultum ſpectat. §. 10. Quamquam [3] autem non declaret Senatus, cui exceptionem det, tamen ſciendum eſt, & heredem [4] filii, ſi paterfamilias deceſſerit, & patrem ejus, ſi filiusfamilias deceſſerit, exceptione uti poſſe. §. 11. Interdum tamen [5], etſi Senatusconſulto locus ſit, tamen in alium datur actio: ut puta [6], filiusfamilias inſtitor [7] mutuam pecuniam accepit: ſcribit enim Julianus lib. XII. ipſum quidem inſtitorem exceptione Senatusconſulti uſurum, ſi conveniatur, ſed inſtitoriam actionem adverſus eum, qui præpoſuit, competere: Quanquam (inquit) ſi ipſe pater eum præpoſuiſſet merci ſuæ, vel peculiarem exercere paſſus eſſet, ceſſare Senatusconſultum: quoniam patris voluntate contractum videretur: nam ſi ſcit eum negotiari, etiam hoc permiſiſſe videtur, ſi non nominatim prohibuit merces accipere. §. 12. Proinde [8] ſi acceperit pecuniam, & [9] in rem patris vertit, ceſſat Senatusconſultum: patri enim, non ſibi accipit. † Sed & ſi ab initio non ſic accepit, verum poſtea in rem patris vertit, ceſſare Senatusconſultum lib. XII. Digeſtorum Julianus ait: intelligendumque [10] ab initio ſic accepiſſe, ut in rem verteret. Non tamen vertiſſe videbitur, ſi mutuam pecuniam acceptam patri in proprium debitum ſolvit: & ideo, ſi pater ignoravit, adhuc Senatusconſulto locus erit. §. 13. Quod dicitur, *in eo, qui ſtudiorum* [11] *cauſa abſens mutuum acceperat, ceſſare Senatusconſultum*, ita locum habet, ſi probabilem [12] modum in mutua [13] non exceſſit: certe eam quantitatem, quam pater ſolebat ſubminiſtrare.

§. 14. Si filius accepit mutuam pecuniam, ut [14] eum liberaret, qui, ſi peteret, exceptione non ſummoveretur, Senatusconſulti ceſſabit exceptio. §. 15. Hoc amplius ceſſabit Senatusconſultum, ſi pater ſolvere [15] cœpit, quod filiusfamilias mutuum ſumpſerit: quaſi [16] ratum habuerit. §. 16. Si [17] paterfamilias factus ſolverit [18] partem [19] debiti [20], ceſſabit Senatusconſultum: nec [21] ſolutum repetere poteſt.

8. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

CUm tamen a curatore per ignorantiam ſolutum ſit, repeti debet.

Si paterfamilias factus rem pignori dederit. 1. *Si filius pecuniam ſibi donatam ſolverit.* 2. *De filiofam.* 3. *Quibus ſuccurritur.* 4. *An ſolutum repetatur, de exceptione poſt ſententiam opponenda.*

9. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SEd ſi paterfamilias factus rem pignori dederit [22], dicendum erit, Senatusconſulti exceptionem ei denegandam usque ad pignoris quantitatem. §. 1. Si [23] ab alio donatam ſibi pecuniam filius creditori ſolverit, an pater vindicare vel repetere poſſit? Et ait [24] Julianus, ſi quidem hac conditione ei donata ſit pecunia; *ut creditori ſolvat*, videri a donatore profectam protinus ad creditorem, & fieri [25] nummos accipientis: ſi vero ſimpliciter ei donavit, alienationem eorum filium non habuiſſe, & ideo, ſi ſolverit, condictionem patri ex omni eventu [26] competere. §. 2. Hoc Senatusconſultum [&] ad [27] filias quoque familiarum pertinet. Nec [28] ad rem pertinet, ſi adfirmetur, ornamenta ex ea pecunia comparaſſe: nam & ei quoque, qui filiofamilias credidit, decreto ampliſſimi ordinis actio denegatur: nec intereſt, conſumpti ſint nummi, an exſtent in peculio. Multo igitur magis, ſeveritate [29] Senatusconſulti, ejus contractus improbabitur, qui filiæfamilias mutuum dedit. §. 3. Non ſolum filiofamilias & patri [30] ejus ſuccurritur, verum fidejuſſori [31] quoque, & mandatori ejus, qui & ipſi mandati [32] habent [33] regreſſum: niſi [34] forte donandi animo interceſſerunt: tunc [35] enim, cum nullum regreſſum habeant, Senatusconſultum locum non habebit. Sed [36] [&] ſi non donandi animo, patris tamen voluntate [37], interceſſerunt, totus [38] contractus a patre videbitur comprobatus. §. 4. Et hi tamen, qui pro filiofamilias ſine voluntate patris ejus interceſſerunt, ſolvendo [39] non repetent. Hoc enim & Divus Hadrianus conſtituit, & poteſt dici, non repetituros: Atquin perpetua [40] exceptione tuti ſunt, ſed & ipſe filius: & tamen non repetit; quia hi demum ſolutum non repetunt, qui [41] ob [42] pœnam [43] creditorum actione liberantur, non quoniam exonerare eos lex voluit. §. 5. Quanquam autem ſolvendo [44] non repetant [45],

10. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

QUia naturalis [46] obligatio manet;

11. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

TAmen [47], ſi [48] non oppoſita exceptione condemnati [49] ſunt, utentur Senatusconſulti exceptione. Et ita Julianus ſcribit in ipſo filiofamilias, exemplo [50] mulieris intercedentis [51].

De ſcientia, juſſu & pœnitentia patris.

12. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI, tantum ſciente [52] patre, creditum ſit filio, dicendum eſt, ceſſare Senatusconſultum. Sed ſi juſſerit [53] pater filio credi, deinde ignorante [54] creditore mutaverit [55] voluntatem, locus Senatusconſulto non erit: quoniam initium [54] contractus ſpectandum eſt.

Si filiusfam. novandi cauſa promiſerit.

13. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI, quod alii mutuum dedimus, a filiofamilias novandi cauſa ſtipulemur, non [57] eſſe impedimento Senatusconſultum, Julianus ſcribit.

Si nepos juſſu patris mutuum acceperit.

14. JULIANUS lib. 12. Digeſtorum.

FIlium habeo, & ex eo nepotem: nepoti meo creditum eſt juſſu patris ejus: Quæſitum eſt, an contra Senatusconſultum fieret? Dixi, etiamſi verbis Senatusconſulti filii [58] continerentur, tamen & in perſona nepotis [59] idem ſervari debere. Juſſum autem hujus patris non efficere, quominus contra Senatusconſultum creditum exiſtimaretur, cum ipſe in ea cauſa eſſet, ut pecuniam mutuam invito patre ſuo accipere non poſſit.

Si civitas crediderit.

15. MARCIANUS lib. 14. Inſtitutionum.

NIhil intereſt, quis filiofamilias crediderit, utrum privatus, an civitas [60]: nam in civitate quoque Senatusconſultum locum habere D. Severus & Antoninus reſcripſerunt.

De ſcientia patris.

16. PAULUS lib. 4. Reſponſorum.

SI filiusfamilias, abſente patre, *quaſi ex mandato* [61] *ejus pecuniam acceperit*, caviſſet, & ad patrem literas [62] emiſit, *ut eam pecuniam in provinciam* [63] *ſolveret*, debet [64] pater, ſi actum [filii ſui] improbat, continuo [65] teſtationem interponere contrariæ voluntatis.

Si filiusfam. pecuniam mutuatus ſit, ut eam pro ſorore ſua in dotem daret.

17. IDEM lib. 2. Sententiarum.

FIliusfamilias ſi in id acceperit mutuam pecuniam, *ut eam pro ſorore* [66] *ſua in dotem* [67] *daret*, pater ejus de in rem verſo actione

[1] Ignorantia hic ita prodeſt, nec nocet. v. *l.* 3. *ſupr. eod.* adde *l.* 3. §. *pen.* ℔. *de SC. Silanian.* *l.* 18. §. *pen.* ℔. *de injuriis.* [2] vide *l.* 3. *C. h. t.* [3] Exceptio in dubio præſumitur realis, hoc eſt, heredibus etiam competere. [4] §. 6. *ſupr. eod.* [5] Hæc particula, *tamen*, bis hic repetitur, ut *l.* 1. §. 3. ℔. *de uſufr. accreſc.* & particula *ſi*, in *l.* 1. §. 3. ℔. *de extr. cognit.* & particula *eos*, in *l.* 79. ℔. *de legat.* 3.
[6] *l.* 9. §. 3. *in fin.* ℔. *eod.* adde *l.* 7. §. 1. 2. *l.* 19. §. 1. *ſupr. de inſtitoria.* & *l.* 1. §. 16. *ſupr. de exercitoria.* [7] Macedoniano non juvatur filiusfamilias, ejusve pater, quoties ipſi filiofamilias, ut inſtitori patris mutua pecunia data eſt, *ut hic.* Vel ita, ſi filiusfamilias inſtitor mutuam pecuniam acceperit, ille quidem, qui eum præpoſuit, actione inſtitoria convenitur: ipſe vero ſenatusconſulti exceptionem habet, niſi pater eum merci ſuæ præpoſuit, vel in peculio negotiari paſſus eſt. Nam ſi ſcit eum negotiari, etiam hoc permittere videtur, niſi nominatim prohibuerit. *Synopſ. Baſilic.* 18. *tit.* 4. *c.* 3. §. 7. [8] Filiusfamilias mutuum in rem patris vertit: Quamvis hoc animo mutuum non acceperit, Senatusconſultum ceſſat. Sin pecuniam ignoranti patri mutuatam in proprium debitum ſolvit, in rem patris vertiſſe non videtur, & Senatusconſulto locus eſt. *Synopſ. ibid.* [9] *l.* 17. *infr. eod.*
[10] Præſumitur animus contrahendi ab initio fuiſſe ex poſtfacto, ſeu ex iis, quæ quis poſt facit: vel ita, Præſumitur pecuniam quisque in eam cauſam ſumpſiſſe, in quam ea pecunia verſa repetitur. [11] *Studiorum* is eſt favor, ut Macedoniani Senatusconſulti auctoritas petitionem ejus pecuniæ non impediat, quæ filiofamil. ſtudiorum cauſa credita eſt. *l.* 2. & 5. *C. eod.* Unde colligitur, mutuum filio ſtudioſo factum poſſe ab ejus patre repeti: Macedoniani exceptionem ceſſare, quoties filiofam. credita pecunia eſt ſtudiorum cauſa, *ut hic.* & *d. l. Macedonian.* 5. *C. eod.* niſi invito patre ſtudiis det operam: hoc tamen caſu credi in ejus alimenta poſſe putant, pro ea parte, quam domi apud patrem expenſurus erat, *l.* 3. §. *proinde. infr. de in rem verſ.* *l. Stichus.* 12. *infr. de legat.* 3. niſi quantitatem a patris conſuetudine deſtinatam creditor exceſſit, *ut hic.* niſi ultra vires patrimonii patris credidit, *ut hic.* niſi ſumptus jam præſtiti a patre filio fuerint: qua tamen in ſpecie mutuum ab ignorante creditore factum, peti a patre quidam exiſtimant, *l. ſed ſi pupillus.* 11. §. *proſcribere.* 3. ℔. *de inſtitor.* *l. ult.* ℔. *pro ſoc.* Duenaz. *reg.* 370. notat lege Regia apud Hiſpanos mutuum ſtudioſo datum ipſi filio condici, non patri. [12] Id eſt, ſi neceſſarios ſumptus, quos pater filio non recuſavit, crediderit. *d. l.* 5. [13] *Al.* in mutua pecunia non exceſſit maxime eam &c. [14] Macedoniani exceptio ceſſat, quoties filiusfamil. pecuniam mutuam accipit in cauſam neceſſariam. [15] Macedoniani exceptio non competit ei, qui partem mutui accepti ſolvere jam cœpit: Partis ſolutio Macedonianum impedit. Partis ſolutione, an quis teneatur alteram partem ſolvere. v. *in l.* 4. *C. ne uxor pro marito.* adde *l.* 9. §. 4. *infr. eod.* [16] Quaſi ratum mutuum habet, qui mutui partem ſolvit: partis adprobatione totum adprobamus. v. *l.* 7. *C. eod.* [17] Filiusfamilias ſc. [18] Vel rem pignori dederit. *l.* 9. *infr. eod.* [19] Adde *l.* 4. *C. de non numerata.* [20] Contracti, cum eſſet filiusfamilias. [21] An nondum ſolutam alteram partem ſolvere cogitur? id non videtur. [22] Vel ſolverit, *l.* 7. *in fin. ſupr. eod.* vel ſe obligaverit. *l.* 2. *C. eod.*
[23] Si filiusfamilias donatam ſibi pecuniam creditori ſolverit, omnimodo pater eam repetit. Non enim filius ejus alienationem habebat: niſi donator ea conditione donaverit, ut creditori ſolveret. *Synopſ. ibid.* [24] Multi juris auctores, cum quid veriſſimum eſſe ſignificare volunt, & Julianum id dicunt ſcribere, & veriſſimum eſſe, cum & Marcellus diſſentiat, *l.* 27. §. 3. *ſupr. ad leg. Aquil.* *l.* 2. *in fin. ſupr. de noxalib.* diſſentit autem Marcellus *in l.* 14. *ſupr. de reb. cred.* ab hoc reſponſo Juliani. vid. Cujac. 14. *obſerv.* 35. [25] *l.* 22. §. 8. *infr. mandati.* [26] Id eſt, ad extremum omnimodo condictionem competere. Cujac. 14. *obſerv.* 35. [27] *Filiorumfamilias* appellatione in Macedoniano filiæfam. quoque continentur. [28] Macedonianum locum habet etiam in filiafamilias, quamvis ex pecuniis creditis ornamenta comparaverit. Nam & in filio, ſive mutuum conſumptum ſit, ſive in peculio exſtet, Senatusconſulto locus eſt. *Synopſis & Scholiaſtes, ibid.* [29] vid. *l.* 7. §. 7. *ſupr. eod.*
[30] Exceptio Macedoniani etiam patri competit. [31] Macedoniani exceptio etiam fidejuſſoribus & mandatoribus filiorumfam. competit, & ea parte realis eſt: niſi fidejuſſerint animo donandi. *l.* 7. §. 1. ℔. *de except.* [32] Mandati regreſſum habent adverſus reum principalem fidejuſſor, & mandator. [33] Id eſt, habere poſſunt
[34] Macedoniani exceptio competit fidejuſſoribus & mandatoribus filiifamilias, εἰ μὴ ὁλοψύχῳ προθέσει παρενέβαλον ὅλον τὸ συνάλλαγμα βεβαιῶσθαι, id eſt, niſi toto animi propoſito interceſſerunt, ut totum contractum ratum facerent. *Scholiaſtes apud auctorem Synopſeos* 18. *Tit.* 4. *c.* 3. §. 7. [35] Donator nullum regreſſum mandati adverſus donatarium habet. [36] *Al.* ſed ſi non donandi. [37] Ut ſi fuit inſtitor patris, *l.* 7. §. 11. *ſupr. eod.* [38] Contraxiſſe ipſe pater videtur, quod filiusfamilias ejus i. e. ejus voluntate contraxit. [39] Macedoniano renunciat filiifamilias fidejuſſor ſolvendo. adde *l.* 7. §. 15. *ſupr. eod.* [40] Macedoniani exceptionem quidem perpetuam habet ipſe filiusfam. mutuum accipiens, & qui pro eo intercedit: ſi tamen ſolverint, non repetent. Nam talis exceptio, non eorum favore, ſed actoris odio introducta eſt, & naturaliter tenentur. *Synopſ. Baſil.* 18. *tit.* 4. *c.* 6.
[41] *l.* 40. *ſupr. de condict. indeb.* [42] Macedonianum inductum in odium creditorum. [43] Exceptio Macedoniani pœnalis eſt. [44] Id eſt, ſi ſoluta pecunia ſit. *l.* 19. ℔. *eod.* *l.* 40. *in fin. ſupr. de cond. indeb.* *l.* 10. ℔. *de oblig. & act.* [45] Ipſi filiifamilias. [46] *l.* 16. §. 4. ℔. *de fidejuſſorib.* [47] Id eſt, ipſo quidem jure eſt actio, ſed opponenda eſt exceptio SC. ne ſequatur condemnatio. Cujac. apud Paul. 2. *ſent.* 10. [48] Tamen etſi. *Hal.* male *arg. l.* 9. *ſupr. eod.* [49] Macedoniani, ut & Vellejani exceptio, etiam poſt ſententiam objici poteſt, quia utraque exceptio peremptoria eſt. dixi *l.* 14. *in fin.* ℔. *de fidejuſſ.* [50] Macedoniani, & Vellejani ſimilitudo, ſeu argumentum a muliere, eove, quod in muliere conſtitutum ad filiosfamil.
[51] Sed mulier poteſt renunciare Vellejano, ergo & filiusfamil. Macedoniano: idque maxime, cum renunciatio non ſit donatio. *arg. l.* 28. *in fin.* ℔. *de pact.* vide Zaſ. 2. *reſp.* 28.
[52] Macedoniano non juvatur pater, quo ſciente vel juvante filiusfamil. contrahit
[53] *l. ult. C. h. t.* [54] vid. *l.* 12. §. 2. ℔. *de ſolut.* [55] Mutare vel voluntatem nemo poteſt, eo ignorante, qui lædi poſſit. [56] *l.* 1. §. 13. §. 30. ℔. *depoſiti.* *l.* 8. ℔. *mandati.* *l.* 58. §. 2. ℔. *pro ſocio.* [57] Cur ita? collige *ex l.* 3. §. 3. *ſupr. eod.*
[58] *Filii* appellatio in Macedoniano extenditur ad nepotes, ut utrisque competat Macedoniani exceptio. [59] *l.* 6. *in fin. C. eod.* [60] Macedoniani exceptio poteſt objici ut creditori privato, ita & civitati. Quod adverſus eos facit, qui putant contractus civitatis vim legis habere. [61] Aliud eſt in minore: minor enim adverſus filiumfamilias reſtituitur, *ut in l.* 11. *in fin.* ℔. *de minor.* unde colligitur, civitates ipſis minoribus minus eſſe privilegiatas. *Goth.* Adi Marſil *ſingul.* 344. Matheſ. *n.* 22. Cæpol *caut.* 9. Jaſ. *in repet. l. admonend. n.* 142. *de jurejur.* Rip. *ad d. l. admonend. n.* 137. *cum ſeq.* Zuccard *ad rubr. C. de pact. num.* 72. Crot. *ad l. non ſolum.* § *morte.* ℔. *de nov. oper. nunc. n.* 94. & *ſeq.* Rimin. *ad princ. Inſt. quib. alien. lic. vel non. num.* 190. Ant. Rub. *ad l. unum. num.* 71. ℔. *ſi cert. pet.* Jac. Menoch denique *in tractat. de arbitr. jud. lib. centur.* 1. *caſ.* 21. *num.* 3. Mod. [62] Literas qui recipit, conjunctionis favore, præſumitur probare ea omnia, quæ in literis comprehenſa, niſi continuo ſeu illico contradicat. adde *l.* 34. ℔. *mandati.* [63] *Al.* in provincia. [64] Probare enim actum is videtur, qui non rejicit, qui contra non proteſtatur. v. *l. unic. infr. furti adverſus nautas.* [65] *Continuo*, hoc arbitrio judicis finitur, ut recipienti literas non denegetur legendi, cogitandi, & conſulendi peritiores tempus: veriſimilis enim conſenſus eſſe debet, qui præſumptioni legis innititur. Pone, eum, ad quem literæ ſcriptæ ſunt, literas ipſas recepiſſe, mortuo jam ſcribente: poteſt enim id caſu evenire: Ancharanus 1. *qu.* 48. negat, recipientem teneri, cum mortuo ſcribente defendi poſſit ſcripturam ejus non loqui. Quid ſi literæ, de quibus agitur, neque ſcriptæ manu propria mittentis, aut ejus ſigno ſignatæ? Qui literas id genus recipit, non obligatur. Anchar. *ibid.* Quid, ſi teſtibus præſentibus literæ traditæ, receptæ, lectæ? Recipientem & legentem obligari, niſi contra proteſtetur, putat Cæpolla, *cautela* 24. [66] Ut & pro filia. *l.* 7. §. 2. *ſupr. eod.* [67] Dotem ſorori ſi filius recepta pecunia mutuo dederit, tenetur pater, quaſi creditum in rem ejus verſum eſſet. Nam filia in matrimonio moriente, patri dotis repetitio datur. *Synopſ. Baſil.* 18. *Tit.* 4. *cap.* 10. & *ibi Cyrillus & Scholiaſtes.*

tene-

tenebitur: ipsi enim, mortua [1] in matrimonio puella, repetitio dotis [2] datur.

De fidejussore post mortem filiifam. accepto.

18. VENULEIUS lib. 2. Stipulationum.

CReditorem filiifamilias, mortuo eo, fidejussorem [3] accipere non [4] posse, Julianus scribit: quia [5] nulla obligatio aut civilis aut naturalis supersit, cui fidejussor accedat: Plane a patre, ejus actionis nomine, quæ de peculio adversus eum competat, fidejussorem recte accipi.

De scientia vel ignorantia creditoris.

19. POMPONIUS lib. 7. ex Variis lectionibus.

JUlianus scribit, exceptionem Senatusconsulti Macedoniani nulli obstare, nisi [6] qui sciret [7], aut [8] scire potuisset, filiumfamilias esse eum, cui credebat.

De novatione.

20. IDEM lib. 5. Senatusconsultorum.

SI is, cui, cum in potestate patris esset, mutua pecunia data fuerat, paterfamilias [9] factus, per [10] ignorantiam facti, novatione facta, eam pecuniam expromisit, si petatur ex ea stipulatione, in factum excipiendum erit [11].

1 *Sub.* sine liberis, unde a contrario notant, Dotem profectitiam mortua muliere ad ejus liberos pertinere, non ad eum, qui dedit, reverti. dixi ad *Ulpianum* 6. §. 4. 2 *Sub.* profectitiæ. 3 *l.* 11. *l.* 12. *infr. de fidejuss.* 4 Cur non potest? quia hoc jure filiusfamilias non habebat heredem: hodie habet, & ita fidejussor potest accipi. Bald. *hic.* 5 Fidejussor esse non potest, nisi civilis aut naturalis aliqua supersit obligatio. 6 *l.* 3. ff. *eod.* 7 Macedoniani exceptio recte objicitur creditori, qui sciens filiofamilias credidit.

8 Paria sunt scire, aut scire potuisse. 9 Macedoniani exceptio competit ei, qui cum filiusfamilias mutuum accepisset, paterfamilias factus per errorem mutuum confirmavit: per errorem, hoc est, cum nesciret Macedoniani exceptionem sibi competere. 10 *l.* 8. *supr. eod.* secus si scienter. *l. ultim. C. eod.* Quid, si ignorans solvit? non idem, *l.* 9. *l.* 19. *supr. eod.* 11 Quia imprudenter, non ut heres, & sciens, quemadmodum in *l.* 2. *C. eod.* ut ita hæc lex cum *d. l.* concilietur.

LIBER QUINTUSDECIMUS.

TIT. I.
DE [1] PECULIO.

Continuatio. 1. *Divisio,* 2. *Et verba edicti.* 3. *De sexu,* 4. *Et ætate personæ peculiatæ.* 5. *Potestatis verbum quomodo accipitur.* 6. *De servis propriis, vel alienis; de his, qui bona fide serviunt.*

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

ORdinarium [2] Prætor arbitratus est, prius eos contractus exponere eorum, qui alienæ potestati subjecti sunt, qui [3] in solidum tribuunt actionem: sic deinde ad hunc pervenire, ubi de peculio datur actio. §. 1. Est autem triplex [4] hoc Edictum: aut enim *de peculio*; aut *de in rem verso*, aut *quod jussu*, hinc oritur actio. §. 2. Verba autem Edicti talia sunt: *quod* [5] *cum eo, qui in alterius potestate esset, negotium gestum erit.* §. 3. De *eo* loquitur, non de ea: sed [6] tamen, & ob [7] eam, quæ est feminini sexus, dabitur ex hoc Edicto actio. §. 4. Si cum impubere filiofamilias, vel servo contractum sit: ita dabitur in dominum vel patrem de peculio, si [8] locupletius eorum peculium factum est. §. 5. *Potestatis* [9] verbum communiter accipiendum est, tam in filio [10], quam in servo. §. 6. Nec magis dominium servorum [esse] spectandum, quam facultatem [11] habendi eos: non [12] enim solum servorum propriorum nomine conveniemur, item communium, verum [13] eorum quoque, qui bona fide nobis serviunt, sive liberi [sint], sive servi alieni.

De servo, cujus usufructus, vel usus, alienus est.

2. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

EX ea causa, ex qua soleret servus fructuarius vel usuarius adquirere, in eum, cujus ususfructus, vel usus sit, actio dumtaxat de peculio, cæteræque honorariæ dantur: ex reliquis [14], in dominum proprietatis.

De servo nullius, veluti hereditario. 1. *De servo substituto.* 2. *De sexu,* 3. *Et ætate,* 4. *Et furore domini.* 5. *De interventione servi pro alio.* 7. *De eo, qui pro filio, vel servo alterius fidejussit, vel solvit.* 8. *De compromisso vel condemnatione servi.* 9. *De interventione,* 10. *Compromisso,* 11. *Condemnatione filii.* 12. *De condictione furtiva. De actione rerum amotarum.* 13. *De filiofamilias duumviro, qui rem pupilli salvam fore caveri non curavit.*

3. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

LIcet tamen Prætor, *si cum eo, qui in potestate sit, gestum sit*, polliceatur [15] actionem, tamen sciendum est, & si in nullius sit potestate [16], dari de peculio actionem: utputa, si cum servo hereditario [17] contractum sit ante aditam hereditatem. §. 1. Unde Labeo scribit, & si secundo tertiove gradu substitutus sit servus, & deliberantibus primis heredibus cum eo contractum sit, mox repudiantibus eis ipse [18] liber heresque exstiterit, posse dici, de peculio eum conveniri, & de in rem verso. §. 2. Parvi autem refert [19], servus quis masculi [20] an mulieris fuerit: nam de peculio & mulier convenietur. §. 3. Pedius etiam impuberes dominos de peculio obligari ait: non enim cum ipsis impuberibus contrahitur, ut tutoris auctoritatem spectes. † Idem adjicit, pupillum [21] non posse servo peculium constituere, nec tutoris auctoritate. §. 4. In furiosi [22] quoque curatorem dicimus dandam de peculio actionem: nam & hujus servus peculium habere potest: non si fuerit concessum, ut habeat; sed [23] si non fuerit prohibitum, ne habeat. §. 5. Si filiusfamilias [24], vel servus pro aliquo fidejusserint [25], vel alias intervenerint [26], vel mandaverint: tractatum est, an sit de peculio actio? Et est verius, in servo causam [27] fidejubendi vel mandandi spectandam: Quam sententiam & Celsus libro sexto probat in servo fidejussore. Si igitur quasi [28] intercessor servus intervenerit, non [29] rem peculiarem agens, non obligabitur dominus de peculio. §. 6. Julianus quoque lib. XII. Digestorum scribit, si servus mandaverit, *ut creditori [meo] solveretur*, referre ait, quam causam mandandi habuerit: si pro creditore suo solvi [30] mandavit, esse obligatum dominum de peculio: quod si [31] intercessoris officio functus sit, non obligari dominum de peculio. §. 7. Cui congruit, quod idem Julianus scribit, Si a filio meo fidejussorem accepero, quidquid a fidejussore accepero, id me non de in rem verso, sed de peculio actione mandati præstaturum. Idem accipias & in servi fidejussore. Idemque, si alius mihi pro filio meo debitore solvisset. † Quod si filius meus debitor non fuisset, exceptione doli fidejussorem usurum: &, si solvisset, condicturum scribit. §. 8. Si servus, cum se pro libero gereret, compromiserit [32], quæritur, an de peculio actio ex pœna [33] compromissi, quasi ex negotio gesto, danda sit, sicuti trajectitiæ [34] pecuniæ datur? Sed hoc & Nervæ filio & mihi videtur verius [35], ex compromisso servi non [36] dandam de peculio actionem: quia [37] nec, si [38] judicio condemnetur servus, datur in eum actio. §. 9. Sed si filius fidejussor vel quasi interventor acceptus sit, an de peculio patrem obligat, quæritur? Et est vera Sabini & Cassii sententia existimantium, semper [39] obligari [40] patrem de peculio; & distare [41] in hoc a [42] servo. §. 10. Quare [&] ex compromisso [43] pater tenebitur. Et ita Papinianus quoque lib. IX. Quæstionum scribit: nec interesse ait, ex qua causa compromiserit, utrum ex ea causa, ex qua potuit cum patre de peculio agere, an vero ex ea, qua non potuit: cum ex stipulatu pater conveniatur. §. 11. Idem scribit, judicati quoque patrem de peculio actione teneri. Quod [&] Marcellus: Putat etiam ejus actionis nomine, ex qua non potuit pater de peculio actionem pati: nam sicut [44] [in] stipulatione contrahitur cum filio, ita [45] judicio contrahi: proinde [46] non [47] originem [48] judicii spectandam, sed ipsam judicati velut obligationem [49]. Quare & si quasi defensor condemnatus sit, idem putat. §. 12. Ex furtiva causa [50] filio quidem familias condici posse constat: an vero in [51] patrem, vel in dominum de peculio danda est, quæritur? Et est verius, in quantum [52] locupletior dominus factus esset, ex furto facto actionem de peculio dandam. Idem Labeo probat: quia iniquissimum est, ex furto [53] servi dominum locupletari [54] impune. Nam & circa [55] rerum amotarum actionem, filiæfamilias nomine, in id, quod ad patrem pervenit, competit actio de peculio. §. 13. Si filiusfamilias Duumvir [56] *pupillo rem salvam fore* caveri non [57] curavit, Papinianus lib. IX. Quæstionum, de peculio [58] actionem competere ait: Nec quicquam mutare arbitror, an [59] voluntate patris Decurio factus sit: quoniam rempubl. salvam fore pater obstrictus est [60].

Quid sit peculium. 1. *De nuda voluntate domini.* 2. *De ignorantia & voluntate domini.* 4. *Si opem ferente servo, extraneus furtum fecerit.* 5. *Si ære alieno dominico exhauriatur peculium.* 6. *De peculio vicarii.*

1 *L.* 4. *Cod.* 26. & §. 4. *Instit. quod cum eo, qui in aliena.* adde *lib.* 33. ff. *tit.* 8. 2 Id est, ordine fieri, *ut l.* 1. ff. *de poss. hered. petit.* ex ordine, *l.* 1. ff. *de fideic. hered. pet.* 3 Vide *l.* 1. ff. *quod cum eo.* 4 Edictum de peculio triplex, id est, ex hoc edicto potest tripliciter agi adversus dominum, vel patrem: vel dic, Edictum hoc tribus capitibus constat. 5 De peculio actionem habet, qui cum servo, vel ancilla contrahit. *Synops. Basil.* 18. *tit.* 5. *c.* 1. 6 Masculina appellatione, fœmina hic continetur 7 *l.* 27. ff. *eod. l.* 5. §. 2. ff. *de tributori. l.* 11. *C. quod cum eo.* 8 Si, qui contraxit, filiusfamilias, aut servus, impubes est, tunc competit hæc actio, cum peculium locupletius factum est, *Synops. ibid.* vide *l.* 11. *C. eod. l.* 10. *supr. de institoria.* adde *l.* 6. §. 7. ff. *de negot.* 9 *Potestatis* verbo continentur servi proprii, communes, alieni, bona fide possessi, fructuarii: sed & domini utriusque sexus, majores, minores, suæ, & sanæ mentis, furiosi. 10 Peculii actio datur ex contractu filii, & servi. 11 Vide quæ notavi ad *l.* 21. §. 3. *supr. de noxalibus.* 12 *Synops. Basil. ibid.* 13 *l.* 1. *in fin. supr. de tributoria.* 14 Imo, ex omnibus in fructuarium. *l.* 19. §. 1. ff. *eod.* 15 Actio de peculio dativa est. *Bart.* 16 Extraneus, vid. *l.* 28. *in fin.* ff. *de stipul. servorum.* nam res hereditariæ, antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt. vide *l.* 1. ff. *de rer. divis.* 17 Hereditarius servus ante aditam hereditatem est in potestate heredis jure, non facto. Nam hereditas factum non habet. *l. si prædio.* 15. ff. *de in diem. l.* 1. §. *Scævola* ff. *si is qui testamento liber.* adde *l.* 31. ff. *de heredibus instituendis.* Atque ita verbum *potestatis* in edicto positum. *in l.* 1. §. 2. *supr. eod.* locum habet in eo, qui in nullius est potestate, si factum spectes. Nam hereditas jure repræsentat heredem. 18 *l.* 30. § 2. ff. *eod.* 19 Facit *l.* 3. §. 1. ff. *quibus ex caus. in possess.* 20 Verbum *alterius* locum habet in sexu utroque. 21 *l.* 7. §. 1. ff. *eod.* 22 Libellus in personam curatoris concipitur, quoties agitur in furiosum. 23 Peculium concedit non tantum is, qui nominatim concedit, sed & qui non prohibet, ne peculium habeatur. Igitur non prohibere, ne quid habeas, & connivere, concedere est. 24 *l.* 5. *C. quod cum eo.* 25 Fidejubentis, intervenientis, & mandantis similitudo. 26 *Negotium geri* dicitur, cum quis fidejubet, intervenit, mandat. 27 Causa fidejubendi & mandandi spectanda. 28 §. 6. ff. *eod. l.* 20. ff. *de fidejussoribus.* 29 Extra causam peculiarem. 30 *l.* 47. §. 1. ff. *eod. l.* 30. §. 1. *supr. de pactis.* 31 §. 5. ff. *eod.* 32 Compromisso obligari non potest, qui judicio obligari non potest. Servus compromittere in arbitrum non potest. *Goth.* Vid. ad hunc § 8. Cujac. 8. *observ.* 11. S. L. 33 Nullum quod est compromissum, pœnam committi non facit. Pœnam itaque non præstat, qui compromisso, quod nullum sit, non stat. 34 Id est, sicuti teneretur dominus, si servo trajectitia pecunia credita fuisset, *l.* 1. §. 16. ff. *de exercitoria.* ratio diversitatis est, quod negotiis privatis domini servus interesse potest: judiciis non potest, *ut hic. l.* 13. *supr. si quis cautionib.* 35 De peculio actio non datur in dominum ex compromisso servi cum pœna, *ut hic.* 36 *l.* 32. §. 8. ff. *de recept. qui arbitr.* 37 Ergo & ex intercessionis causa fidejussor a servo datus non tenetur. vide in hanc *l.* Cujac. 8. *observ.* 11. Interim hic argumentum sumitur a judiciorum ratione ad arbitria & compromissa: ut qui judicio obligari non possunt, iidem non possint etiam obligari compromittendo: sed nec eum compromittere posse, qui mandatum negotii gerendi habeat. 38 Actio de peculio non datur in dominum, ex eo ipso, quod servus ejus suscepit judicium. 39 Eodem numero est obligatio, qua tenentur pater & filius. 40 Nisi filius donaverit, *l.* 28. *in fin. supr. de pact. l.* 2. ff. *de donat.* 41 De peculio actio non datur in dominum ex fidejussione servi: & in eo distat servus a filio, qui patrem actione de peculio obligat, sive contrahat, sive fidejubeat, sive compromittat, etiam sine consensu patris. 42 Qui dominum de peculio tenus non semper obligat fidejubendo. *l.* 19. *infr. de fidejuss.* 43 Compromittere filius potest etiam sine consensu patris, *ut hic.* licet in judicio esse non possit sine consensu patris. *l. ult. in fin. pr. C. de bonis, quæ liberis.* 44 Judicii & stipulationis similitudo. 45 In judicio, quasi contrahitur, *ut hic.* ut & per jusjurandum. *l.* 5. §. 2. ff. *eod.* 46 In judicio duplex contractus est, instantiæ, quæ fit per litis contestationem: debiti, per sententiam. Contestatio litis, origo judicii: finis, judicatum, seu sententia. *l.* 11. *in fin.* ff. *de novat. l.* 5. *C. de novat.* 47 Imo non origo judicii, seu titulus actionis, sed ipsa judicati obligatio, seu debiti causa respicitur. *l.* 69. *infr. de fidejuss.* 48 Substituta & subrogata actio, non semper ejusdem est naturæ, cujus ea actio est, cui fit subrogatio. 49 Sententia obligationem parit. 50 *l.* 5. ff. *de condict. furtiv.* 51 *l.* 58. *infr. de reg. jur.* 52 *l.* 4. ff. *de condict. furtiva. l.* 16. *infr. de vi & vi.* 53 Actio de peculio non datur ex maleficio, nisi qua peculium locupletius est. 54 Locupletari ex furto servi dominos iniquissimum. 55 Citra, *vulgata.* adde *l.* 3. §. 4. *infr. rer. amot. l.* 19. ff. *de condict. furt.* 56 Vid. *l.* 1. *in fin. infr. de magistr. conveniend.* Goth. Ad hunc §. vid. Cujac. *l.* 7. *observ. c.* 32 & *quæst. Papinian. lib.* 9. *tom.* 4. S. L. 57 Et ita litem suam fecit. 58 Tantum. 59 Adde *l.* 3. *C. ut uxor. l.* 1. *C. quod cum eo, qui in aliena.* 60 Non rem pupilli. vide in hanc *l.* Cujac. 7. *obs.* 32.

4. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

PEculii est, non id, cujus servus seorsum a domino rationem habuerit; sed [1] quod dominus ipse separavit, summa [2] servi rationem discernens: nam cum servi peculium totum adimere, vel augere, vel minuere dominus possit, animadvertendum est, non quid servus, sed quid dominus, constituendi servilis peculii gratia fecerit. §. 1. Sed hoc ita verum puto, si debito servum liberare [3] voluit dominus: ut etiam si nuda voluntate remiserit [4] dominus quod debuerit, desinat servus debitor esse: si vero nomina ita fecerit dominus, ut quasi debitorem se servo faceret, cum [revera] debitor non esset, contra puto: re [5] enim, non verbis, peculium augendum est. §. 2. Ex his apparet, non [6] quid servus ignorante domino habuerit, peculii esse, sed quod volente: alioquin & quod subripuit servus domino, fiet peculii; quod non est verum. §. 3. Sed sæpe fit, ut [7] ignorante domino, incipiat minui servi peculium, veluti cum damnum domino dat servus, aut furtum [8] facit. §. 4. Si opem [9] ferente servo meo, furtum mihi feceris, id ex peculio deducendum [10] est, quo minus ob rem subreptam consequi possim. §. 5. Si ære alieno dominico exhauriatur peculium servi, res tamen in causa peculiaria [11] manent [12]: nam si aut servo donasset debitum dominus, aut nomine servi alius domino intulisset, peculium suppletur, nec est nova concessione domini opus. §. 6. Non [13] solum id in peculio vicariorum [14] ponendum est, cujus rei a domino, sed etiam id, cujus ab eo, cujus in peculio sint, seorsum rationem habeant.

De deposito. 1. *De precario.* 2. *De jurejurando.* 3. *Etymologia,* 4. *Et definitio peculii.*

5. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

DEpositi [15] nomine, pater [16] vel dominus [17] dumtaxat de peculio conveniuntur, & si quid dolo malo eorum captus sum. §. 1. Sed etsi precario res filiofamilias vel servo [18] data sit, dumtaxat de peculio pater dominusve obligantur. §. 2. Si filiusfamilias jusjurandum detulerit, & juratum sit, de peculio danda est actio, quasi [19] contractum sit. Sed [20] in servo diversum [21] est. §. 3. *Peculium* dictum est, quasi pusilla [22] pecunia, sive patrimonium [23] pusillum. §. 4. Peculium autem Tubero quidem sic definit [24] (ut Celsus lib. VI. Digestorum refert), quod servus domini permissu [25], separatum [26] a rationibus dominicis habet [27], deducto [28] inde si quid domino debetur.

6. CELSUS lib. 6. Digestorum.

DEfinitio *peculii* [29], quam Tubero exposuit, [ut] Labeo ait, ad vicariorum [30] peculia non pertinet. Quod falsum est: nam eo [31] ipso, quod dominus servo peculium constituit, etiam vicario constituisse existimandus est.

1. *De domino pupillo vel furioso. De libera administratione peculii.* 2. *De scientia domini.* 3. *De ætate & furore peculiati.* 4. *Quæ in peculio computantur.*

7. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

QUam Tuberonis [32] sententiam & ipse Celsus probat. §. 1. Et adjicit, pupillum [33] vel furiosum constituere quidem peculium servo non posse; verum [34] ante constitutum (id est ante furorem, vel a patre pupilli,) non adimetur ex his causis: Quæ sententia vera est. Et congruit cum eo, quod Marcellus apud Julianum notans adjicit, posse fieri, ut ex dominis servus peculium habeat apud alterum, apud alterum non; utputa si alter ex dominis furiosus sit, vel pupillus: si, ut quidam (inquit) putant, peculium servus habere non potest, nisi concedente domino: Ego autem puto, non esse opus concedi peculium a domino servum habere, sed [35] non adimi, ut habeat. Alia causa est peculii liberæ administrationis: nam [36] [hæc] specialiter [37] concedenda est. §. 2. Scire [38] autem non utique singulas res debet [39], sed παχυμερέστερον, id est, *pinguius* [40]: Et in hanc sententiam Pomponius inclinat. §. 3. Pupillum autem, tam filium, quam servum, peculium habere posse, Pedius lib. XV. scribit, cum [in] hoc (inquit) totum ex domini constitutione pendeat. Ergo & si furere cœperit servus, vel filius, retinebunt [41] peculium. §. 4. In peculio autem res esse possunt omnes, & mobiles, & soli: vicarios [42] quoque in peculium potest habere, & vicariorum peculium: hoc amplius [43], & [44] nomina [45] debitorum. §. 5. Sed & si quid furti actione servo deberetur, vel alia actione, in peculium computabitur; hereditas quoque & legatum, ut Labeo ait. §. 6. Sed & id quod dominus sibi debet, in peculium habebit, si forte in domini rationem impendit [46]; & dominus ei debitor manere voluit: aut si debitorem ejus dominus convenit: quare si forte ex servi emptione evictionis nomine, duplum dominus exegit, in peculium servi erit conversum, nisi forte dominus eo proposito fuit, ut nollet hoc esse in peculium servi. §. 7. Sed & si quid ei conservus [47] debet, erit peculii, si modo ille habeat peculium, vel [prout] habebit.

De nuda voluntate domini, & de traditione.

8. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

NOn [48] statim, quod dominus voluit ex re sua peculii esse, peculium fecit: sed si [49] tradidit, aut cum apud eum esset, pro [50] tradito habuit: desiderat enim res naturalem dationem: Contra [51] autem, simul atque noluit, peculium servi desinit peculium esse.

Si dominus, 1. *Vel conservus damnum vel furtum fecerit.* 2. *De eo, quod debetur domino.* 3. *Aut his, qui sunt in ejus potestate.* 4. *Aut tutela, aut cura, vel quorum negotia administrant.* 5. *Si creditor succedat ei, qui tenetur de peculio.* 6. *De causis, ex quibus servus domino debet.* 7. *De damno dato a servo in sua persona.* 8. *De eo, quod dominus debet, aut præstitit pro servo.*

9. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

SEd si damnum servo dominus dederit, in peculium hoc non imputabitur, non magis, quam si subripuerit [52]. §. 1. Plane si conservus dedit [53] damnum, vel subripuit, in peculium videtur haberi. Et ita Pomponius libro undecimo scribit: nam & si quid dominus ab eo, qui rem peculiarem subripuit, vel consecutus est, vel consequi potest [54], in peculium esse ei imputandum, Neratius lib. II. Responsorum scribit. §. 2. Peculium [55] autem deducto [56], quod [57] domino debetur, computandum esse, quia prævenisse [58] dominus, & cum servo suo egisse [59] creditur. §. 3. Huic definitioni Servius adjecit, *& si quid his debeatur, qui sunt in ejus potestate;* quoniam hoc quoque domino deberi nemo ambigit. §. 4. Præterea id etiam deducetur, quod his personis debetur, quæ sunt in tutela vel cura domini, vel patris; vel quorum negotia administrant; dummodo dolo careant, quoniam & si [60] per dolum peculium vel ademerint vel imminuerint, tenentur: nam si semper prævenire dominus & agere videtur, cur non dicatur etiam hoc nomine eum secum [61] egisse, quo [nomine] vel tutelæ, vel negotiorum gestorum, vel utili actione tenebitur? Nam, ut eleganter Pedius ait, ideo hoc minus in peculio est, quod [62] domino vel patri debetur, quoniam [63] non est verisimile [64], dominum id concedere servo in peculium habere, quod sibi debetur: Sane cum ex cæteris causis [65] ipsum a [66] semetipso exegisse dicimus, qui negotia vel tutelam geret, cur non etiam in specie peculiari exegerit, quod exigi debuit? Defendendum igitur erit, quasi [67] sibi eum solvere, cum quis agere de peculio conabitur. §. 5. Sed & creditor servi, qui heres exstitit domino ejus, deducit de peculio, quod sibi debetur [si conveniatur], sive libertatem servus acceperit, sive non. Idemque & si legatus sit pure servus: nam quasi prævenerit, & ipse secum egerit, sic deducet, quod sibi debetur: licet nullo [68] momento dominium in manumisso vel legato pure habuerit. Et ita Julianus lib. XII. scribit. † Certe si sub conditione servus libertatem acceperit, minus dubitanter Julianus eodem loco scribit, heredem deducere: dominus enim factus est. Ad defensionem sententiæ suæ Julianus etiam illud adfert, quod si ei, qui post mortem [69] servi vel filii intra annum potuit conveniri de peculio, heres exstitero, proculdubio deducam [70], quod mihi debetur. §. 6. Sive autem ex contractu [71] quid domino debeat, sive ex rationum reliquis, deducet dominus. Sed & si ex delicto ei debeat: utputa ob furtum, quod fecit, æque deducetur. † Sed est quæstionis, utrum ipsa furti æstimatio, id est, [id] solum, quod domino abest, an vero tantum, quantum si alienus servus commisisset, id est, cum furti pœnis? Sed prior sententia verior est, ut ipsa furti æstimatio sola deducatur.

§. 7. Si [72] ipse servus sese [73] vulneraverit, non debet hoc damnum deducere; non magis, quam si se occiderit, vel præcipitaverit: licet [74] enim [etiam] servis naturaliter [75] in suum corpus sævire: Sed si [76] a se vulneratum servum dominus curaverit, sumptuum nomine debitorem eum domino puto effectum; quanquam si ægrum eum curasset, rem suam potius egisset. §. 8. Item deducetur de peculio,

1 Vide *l. 5. §. ult. ff. eod.* Peculii natura tota, atque conditio a voluntate & destinatione unius, id est, ipsius domini dependet, unde non continuo peculium erit, quod servus ipse habet seorsum a ratione domini, sed quod ipse dominus peculium esse voluit. peculium sola voluntate domini constituitur, interveniente vera traditione, vel ficta. 2 *Al.* [illegible] suum a servi ratione discernens. 3 Liberationis & obligationis differentia est: Hæc facti excusationem requirit, non illa. 4 Remittere est dare. Bart. *arg. l. 10. in fin. supr. de condict. causa data.* 5 Peculium re, non verbis augendum. Verbis auget peculium dominus, quoties se peculii debitorem facit, cum non sit ipse debitor; re auget, cum debitum remittit servo peculium habenti. Remittere dare est. Qui remittit, donat. Cui debitum remittitur, peculium auget. *l. 8. ff. eod.* v. *l. 26. ff. de donation.* 6 Peculium domino ignorante constitui non potest, licet diminui possit. 7 Peculium minuit servus delinquendo, cum ex delicto obligetur. 8 Vid. *l. 9. §. 1. ff. de pecul. legat.* 9 Peculium delicto minuit servus, non tantum cum furtum facit, sed & cum opem fert [illegible] facienti. 10 Adde *l. 11. §. 6. ff. eod.* 11 *Al.* peculiari. 12 Jus universale minui potest, etsi corpora ipsa universitatis non minuantur. 13 In peculio voluntas domini & servi ordinarii inspicitur. 14 *l. 6. ff. eod.* 15 Peculio tenus obligantur patres & domini, ex filiorum vel servorum deposito, precario, juramento. 16 *l. 1. §. 42. ff. depositi. l. 3. §. 4. supr. commodati.* 17 *l. 26. ff. eod.* 18 *l. 13. ff. de precar.* 19 Per jusjurandum quasi contrahitur, sicut per sententiam [illegible] adde *l. 3. §. 11. ff. eod.* 20 Argumentum a libero ad servum corruit [illegible] *l. 1. §. 1. supr. si certum.* 21 Imo idem est in servo *l. 23. ff. de jurej.* [illegible] 22 Facit *l. 79. ff. de leg. 3.* Peculium, pecuniæ præsidii causa repositæ, [illegible] interdum ὑποκοριστικῶς universæ facultates, *l. 16. ff. ad SC. Trebell.* quod olim Romæ maximi redditus & census in pecore. *Varro.* Est & peculium, patrimonium parsimonia quæsitum. *l. 39. ff. eod.* 23 *l. 39. ff. eod.* 24 Vide Theoph. §. 10. *Inst. de act.* 25 Id est, voluntate. *l. 4. §. 2. ff. eod.* 26 *l. 4. supr. eod.* 27 Traditum non nuda voluntate. v. *l. 4. ff. eod.* 28 *l. 53. ff. soluto.* 29 V. Revard. *lib. 5. Variar. c. 10.* S. L. 30 *l. 4. in fin. supr. eod. l. 6. §. 2. ff. de pecul. legato.* 31 Peculium qui ordinario servo constituit, idem & ordinarii servi vicario peculium constituisse intelligendus est. 32 *l. 5. in fin. l. 6. ff. eod.* Goth. V. ad hunc §. Vital. *lib. 2. var. lect. c. 23.* Augustin. *lib. 1. emendat. c. 4.* S. L. itemque Alciat. *lib. 2. dispunct. cap. 9.* Mod. 33 *l. 3. §. 3. §. 4. supr. eod.* 34 Furore domini superveniente, peculium servo adimi non intelligitur. 35 Peculium constituitur, non tantum si conceditur, sed & si non adimitur. 36 Procurator, ut habeat liberam, oportet dominum ei liberam concedere. *Bald.* 37 Specialiter libera rei administratio concedenda est servo peculiato, *ut hic.* ut & procuratori. 38 Scientia duplex: Una specialis, & exacta, rerum etiam singularum: Altera generalis, qua παχυμερέστερον, id est, pinguius & solutius res scimus. 39 V. *l. 49. in pr. ff. eod.* 40 Hoc Latino verbo utitur Jurisconsultus, *l. 49. in fin. infr. de re jud. l. 14. ff. de except. rei jud.* pinguius autem est crassius, solutius, non ita exacte ac specialiter. 41 Furore patris peculiatus filiusfamilias peculium non amittit, *ut hic.* eodem modo furore domini servus peculium non amittit. §. 1. *ff. eod.* 42 Et sic res moventes. 43 Mobilium & immobilium appellatione nomina non continentur. hæc enim tertiam rerum speciem constituunt. adde *l. moventium. 93. infr. de verb. signif.* 44 Et sic res incorporales. 45 V. *l. 25. infr. soluto.* 46 Venit autem in hanc actionem, quod in rem domini versum est. *l. 19. in fin. infr. de in rem verso.* 47 *l. 9. §. 1. l. 17. in fin. ff. eod. l. 8. §. 2. ff. de peculio legato.* 48 Separata a rationibus domini, quæ dicantur. 49 Peculium constituitur traditione naturali, vel quasi. adimitur [illegible] nudis verbis *l. 4. §. 1. infr.* [illegible] *supr. eod. l. 26. infr. de donat.* Goth. De [illegible] traditionis vide Warmser [illegible] 3. [illegible] 6. Ans. 50 Pro tradito habetur, quod quasi traditur, ut [illegible] rem meam esse apud te patior. 51 Facilior est peculii ademptio, quam datio: hæc naturalem rationem requirit, ut ff. illa, simul atque noluit dominus, fit. 52 V. *l. 9. §. 1. infr. de peculio legato.* 53 *l. 9. §. 1. infr. de pecul. legat.* 54 *l. 11. §. 2. ff. eod.* 55 Deducere seu deduxisse ex peculio, quando dominus dicatur, & quibus ex personis deducat. 56 Dominus enim privilegium habet in peculio servi. *l. 3.* [illegible] *supr. de tributoria.* 57 Peculium intelligitur eo deducto, quod domino debetur. 58 Qui deducit, cepisse intelligitur. 59 *l. 11. §. 2. infr. eod.* Cur ita? v. §. 4. *infr. eod.* 60 *l. 21.* [illegible] *infr. eod. l. 19. infr. de in rem verso.* 61 Secum agere quis interdum dicitur. 62 *l. 6. §. 4. infr. de peculio* [illegible] 63 In peculio servi esse non videtur, quod ipsi domino debetur. 64 [illegible] 65 Puta negotiorum gestorum. *l. 6.* [illegible] *de neg. gest.* 66 A semetipso quis etiam exigere potest. 67 Quasi sibi solvit, qui debitori succedit. 68 Legatæ rei dominium nullo momento est penes heredem. Nam legata [illegible] eo, qui legavit, transeunt ad eum, cui legata sunt, *l. 64. in fin. ff. de furtis.* 69 Vel manumissionem. *l. 6. infr. qui, & a quibus manumiss.* 70 §. *ult. infr. eod.* 71 [illegible] *infr. de act. empti l. 5. §. 7. ff. de trit. vin.* 72 Hoc modo servus nocet domino; verum hic modus facti est, non juris, ut *l. 3. C. de pactis.* 73 *l. 23. §. 3. infr. de ædilit. edict.* Goth. Forcatul. *in Cupidine Jurisperito cap. 12.* Mod. 74 Atqui nemo dominus est membrorum suorum, [illegible] 13. [illegible] *ad* [illegible] *Aquil.* Licet id est, quamvis diligentia domini vix id prohiberi vel impediri potest. 75 Naturaliter in seipsum sævit, qui se vulnerat. 76 Ex peculio servi dominus deducit id omne, quod impendit in servum, qui seipsum vulneravit, curando; at non quod impendit in eum ægrum tantum curandum. *Goth.* De medicamentorum sumptib. v. Garf. *de expens. c. 3.* Marc. Mantuan. *singul. obs. cap. 16. circa med.* Ans.

lio,

lio, si [1] quid dominus servi nomine obligatus est, aut præstitit obligatus: ita, si quid ei creditum est jussu domini: nam hoc deducendum, Julianus lib. XII. Digestorum scribit: Sed hoc ita demum verum puto, si non in rem domini, vel patris, quod acceptum est, pervenit: alioquin secum debebit compensare. Sed & si pro servo fidejusserit, deducendum Julianus lib. XII. Digestorum scribit: Marcellus autem in utroque, si nondum quicquam domino absit, melius [2] esse ait, præstare creditori, ut [3] caveat [ille], *refusurum se, si quid præstiterit dominus hoc nomine conventus*, quam ab initio deduci: ut medii temporis interusurium magis creditor consequatur. † Sed si de peculio conventus dominus, condemnatus est, debebit de sequenti actione de peculio deduci: cœpit enim dominus vel pater judicati teneri: nam & si quid servi nomine non condemnatus præstitisset creditori, etiam hoc deduceret.

De occupatione.

10. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI vero adhuc in suspenso est prius judicium de peculio, & ex posteriore judicio res judicaretur, nullo modo debet prioris judicii ratio haberi in posteriore condemnatione, quia in actione de peculio occupantis [4] melior est conditio: *Occupare* autem videtur, non qui prior litem contestatus est, sed qui prior [5] ad [6] sententiam judicis pervenit.

De judicio noxali. 1. Si dominus pro servo aut servus domino promiserit. 2. Si servus a debitore dominico exegerit. 3. An idem debitum sæpius deducatur. 6. An dominus de peculio deducat, quod aliunde consequi potest. 7. De servo vendito cum peculio. 8. Si quis servum emerit, cum quo contraxerat. 9. An dominus deducat, quod alii debetur.

11. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI noxali judicio conventus dominus, litis [7] æstimationem obtulerit, de peculio deducendum est: quod si noxæ dederit, nihil est deducendum [8]. §. 1. Sed & si quid dominus soluturum se servi nomine repromisit [9], deduci oportebit: quemadmodum si [10] quid domino servus pro debitore expromiserat. † Idem est & si pro libertate quid domino expromisit, quasi debitor domino sit effectus: sed ita demum, si manumisso eo agatur [11]. §. 2. Sed si a debitore dominico servus exegerit, an domini debitorem se fecerit, quæritur: Et Julianus lib. XII. Digestorum, non [12] aliter dominum deducturum ait, quam si ratum habuisset, quod exactum est. Eadem & in filiofam. dicenda erunt. Et puto veram Juliani sententiam: naturalia [13] enim debita spectamus in peculii deductionem: est autem naturæ æquum, liberari filium vel servum obligatione, eo [14] quod indebitum videtur exegisse. §. 3. Est autem quæstionis, an id, quod dominus semel [15] deduxit, cum conveniretur, rursus, si conveniatur de peculio, eximere debeat, an vero veluti solutum ei videatur, semel facta deductione? Et Neratius & Nerva putant. Idem Julianus lib. XII. scribit, si [16] quidem abstulit hoc de peculio, non debere deduci: si vero eandem positionem [17] peculii reliquit, debere eum deducere [18]. §. 4. Denique scribit, si servus vicarium [19] quinque valentem in peculium habuit, & domino quinque deberet, pro quibus vicarium dominus deduxisset, & mortuo postea vicario alium ejusdem pretii servus comparaverit, non desinere domini esse debitorem, quasi vicarius ille domino decesserit; nisi forte, cum eum servo ademisset, & sibi solvisset, tunc decesserit. §. 5. Idem recte ait, si cum vicarius valeret decem, dominus conventus de peculio, quinque pro servo præstitisset, quoniam quinque ipsi debebantur; mox vicarius decessisset: adversus alium agentem de peculio, decem dominum deducturum, quia [&] in eo, quod jam pro eo solvit, debitorem servum sibi fecerit: Quæ sententia vera est, nisi servo ademit vicarium, ut sibi solveret. §. 6. Quod autem deduci debere diximus [20] id, quod debetur ei, qui de peculio convenitur, ita accipiendum est, si non [21] hoc aliunde consequi potuit. §. 7. Denique Julianus scribit, venditorem, qui servum cum peculio vendidit, si de peculio conveniatur, non debere deducere, quod sibi debetur: potuit enim hoc ex ratione peculii detrahere, & nunc condicere quasi indebitum: quoniam non [22] est in peculio, quod domino debetur: potest (inquit) etiam ex vendito agere: Quod ita erit probandum, si [23] tantum fuit in peculio, cum venderet, ut satisfacere debito dominus possit: cæterum, si postea quid accessit, conditionibus debiti existentibus, quod dominus non distraxerat [24], contra erit dicendum. §. 8. Idem scribit, si quis servum, cujus nomine de peculio habebat actionem, comparasset, an possit deducere, quod sibi debetur, quoniam [25] adversus venditorem habeat actionem de peculio? Et recte ait, posse: nam & quivis alius potest eligere, utrum cum emptore [26], an cum venditore ageret: Hunc igitur eligere pro actione deductionem: Nec video, quid habeant creditores, quod querantur; cum possint ipsi venditorem convenire, si quid forte putant esse in peculio. §. 9. Non solum autem, quod ei debetur, qui convenitur, deducendum est; verumetiam si [27] quid socio ejus debetur. Et ita Julianus lib. XII. Digestorum scribit: nam qua ratione in solidum alteruter convenitur, pari ratione deducere eum oportet, quod alteri debetur: Quæ sententia recepta [28] est:

12. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

QUia hoc casu etiam cum eo agi potest, penes quem peculium non est.

13. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SEd in emptore, & venditore vera non est; item in fructuario, & proprietario, & cæteris, qui [29] non sunt socii; & in domino, & bonæ fidei emptore: nam & Julianus libro duodecimo scribit, neutrum horum deducere id, quod alteri debetur.

14. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

ITem cum testamento, præsenti die servus liber esse jussus est [30], cum omnibus heredibus [31] de peculio agendum [32] est: nec quisquam eorum amplius deducet, quam quod ipsi debeatur. §. 1. Item cum servus vivo domino mortuus est, deinde dominus intra annum plures [33] heredes reliquit, & de peculio actio, & deductionis jus scinditur [34].

15. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SEd si duo sint bonæ fidei possessores, adhuc dicendum erit, neutrum plus deducturum, quam quod sibi debetur: Idemque & si duo sunt fructuarii: quia nullam [35] inter se habent societatem. Idem dicetur interdum & in sociis, si forte separata apud se peculia habeant, ut alter alterius peculii nomine non conveniatur: cæterum si commune sit peculium, & in solidum convenientur, & deducetur, quod utrique debetur.

Quibus casibus peculium servi communis non est commune.

16. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

QUis [36] ergo casus est, quo peculium servi communis [37] ad alterum ex dominis solum pertineat? In primis, si quis servi partem dimidiam vendiderit, nec peculium ei concesserit [38]: Deinde, si quis servo communi pecuniam, vel res aliquas ea mente dederit [39], ut proprietatem eorum retineret, administrationem autem servo concederet. *Marcellus notat:* Est etiam ille casus, si alter ademerit, vel si omni quidem modo concesserit dominus; sed in [40] nominibus erit concessio [41].

De peculio vicarii, & ordinarii.

17. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI servus meus ordinarius [42] vicarios habeat, id, quod vicarii mihi debent, an deducam ex peculio servi ordinarii? Et prima illa quæstio est, an hæc peculia in peculio servi ordinarii computentur? Et Proculus, & Atilicinus existimant, sicut ipsi vicarii [43] sunt [44] in peculio, ita etiam peculia eorum: & id quidem, quod mihi dominus [45] eorum, id est, ordinarius servus debet, etiam ex peculio eorum detrahetur; id vero, quod ipsi vicarii debent, dumtaxat ex ipsorum peculio: sed & si quid non mihi, sed ordinario servo debent, deducetur de peculio eorum, quasi conservo debitum; id vero, quod ipsis debet ordinarius servus, non [46] deducetur de peculio ordinarii servi; quia peculium eorum in peculio ipsius est. Et ita Servius respondit, sed peculium eorum augebitur [47], ut opinor: quemadmodum si dominus [48] servo suo debeat.

18. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

CUi consequens est, ut si Sticho [49] peculium suum legatum sit, isque ex testamento agit, non aliter cogetur id, quod vicarius ejus testatori debet, relinquere, nisi is, [id est,] vicarius, peculium habeat.

1. De servo dotali, aut fructuario, aut bona fide a duobus possesso. 2. De fructuario, & domino. De duobus dominis.

19. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

HInc quæritur, si ordinarii servi nomine actum sit de peculio, an agi possit & vicariorum? Et puto non posse. Sed si actum sit de peculio vicarii, agi poterit & de peculio ordinarii [50]. §. 1. Potest esse apud me duplicis [51] juris peculium: utputa servus est dotalis [52]: Potest habere peculium, quod ad me respiciat, potest & quod ad mulierem: Nam quod [53]

1 Ex peculio servi vel filii deducit pater vel dominus id, quod servi vel filii nomine præstitit, aut præstare cogitur, nisi superiores personæ id in rem patris vel domini verterint. §. 6 ℥ *eod.* Goth. De jure deductionis vide Menoch. *Consil.* 704. *n.* 14. & 22. *lib.* 8. Ans. 2 Hæc duo verba, *melius esse*, Hotom. putat supeesse. 5. *obs.* 16. 3 *l.* 52 *in fin.* ℥. *eod. l.* 57. *in fin. supr. de petit. hered. l.* 2. §. 1. ℥. *de coll. bon.* 4 Occupantis melior est conditio, ubi æqua omnium conditio est. *l.* 52. ℥. *eod. l.* 6. *supr. de tributoria. l.* 3. *supr. quod cum eo, qui in aliena.* 5 *l.* 14. ℥. *de noxa lib. action. l.* 9. ℥. *de verb. oblig.* 6 Qui prior sententiam obtinuit. 7 De peculio servi deducit dominus litis æstimationem noxali judicio præstitam, seu id, quod noxali judicio, servi nomine conventus præstitit, *ut hic.* An idem si servum ipsum pro noxa dederit? Non idem, *vers. quod si noxa.* 8 In hoc casu: sed in vicario distingue ex *l.* 16. ℥. *de peculio legato.* 9 De peculio servi deducit dominus, quod servi nomine expromisit. 10 De peculio deducit dominus, quod servus ipse pro alio debitore apud ipsum dominum expromisit: sed &, si quid domino pro libertate obtinenda expromisit. 11 *Sub.* inter vivos: ne obstet lex *denique.* 8. §. *ic consequenter.* 5. ℥. *de peculio legato.* 12 Vide *l.* 9. §. 1 *supr. eod.* 13 Non civilia. *l.* 41. *l.* 49. *in fin.* ℥. *eod.* 14 *l.* 9. §. 2 *supr. eod.* 15 Semel re & verbo deductum ex peculio, amplius deduci non potest: verbis vero tantum deductum, deduci postea potest. 16 Re ex peculio deducit, qui aufert ex peculio debitum: verbis tantum, qui eandem positionem peculii relinquit. 17 *Positio* eadem peculii, est idem status peculii apud Albericum. A quibusdam legitur *possessionem.* Cæterum idem status peculii est, cum nihil dum deductum est per dominum. 18 Quia videtur eam partem in compensationem destinasse. *l.* 13. *infr. de compensationibus.* 19 *Vicarius*, servi ordinarii servus. *Scholiast. Synops. Basil.* 18. *Titul.* 5. *c.* 16. Theoph. §. 4. *Institut. quod cum eo.* 20 *l.* 9. §. 2. ℥. *eod.* 21 De peculio deduci non potest, quod aliunde, aliave actione dominus potest consequi. *l.* 4. §. *antepenult. supr. eod.* Goth. V. Menoch. *de remedio adipiscend.* 4. *n.* 423. Ans. 22 In peculio non est, quod domino debetur. 23 Facit *l.* 35. §. 1. §. 2. *supr. de negotiis.* 24 *Al.* detraxerat, & ita notat quoque legi Albericus. 25 Excipere de jure tertii, nisi ab eo causam habeat, neminem posse, hinc Baldus colligit. 26 *l.* 32. §. *penultim. infr. eod.* 27 Ex peculio socius deducit, non tantum quod sibi debetur, sed & quod socio, ubi nimirum communio ei cum socio est servi ipsius, & ejus peculii: secus si vel servi vel neutrius est communio. *l.* 51. *circa fin. infr. eod. l.* 4 *supr. de tributor.* 28 Inter Jurisconsultos in foro, & judicando. 29 Veluti quod pariter eis donata sit, vel legata, §. 3. *Inst. de oblig. quæ ex quasi contractu.* 30 *Sub.* a domino peculii nomine obligato. 31 *Sub.* domini. 32 *Sub.* pro parte hereditaria. 33 Adde *l.* 30. §. 1. *infr. eod.* 34 Quia servus desiit esse communis. *l.* 29. *infr. eod.* 35 *d.* §. 3. v. *l.* 25. §. 16. ℥. *fam. erc.* 36 *l.* 37. §. 2. *infr. eod.* v. Bart. *in l. solutum.* 11. §. *per liberam. supr. de pignorat.* 37 V. Cottam *in memorabil. in voce* Peculium. *Mod.* 38 Debet enim specialiter concedi: nam quoties servus venit, cum peculio non distrahitur. v. *l.* 29. *infr. de contr. empt.* 39 vide *l.* 37. §. 1. *infr. de adq. rerum dom.* 40 Obligationes & nomina non ita transferuntur, ut jura realia *l.* 1. *in fin. l.* 2. *l.* 3. *infr. pro socio.* Cur ita? obligationes, & actiones magis inhærent personæ. 41 Cessio nominum facienda est: vide quæ scripsi *ad d. l.* 3. 42 Servus servi & peculium ejus sunt primi servi (primus servus hic, *ordinarius*: servus servi, *vicarius* dicitur). Quod igitur domino debetur a primo servo, ex ejus quoque peculio deducitur, qui servi servus est: quod autem a servo servi debetur, non ex primi servi, sed ex ipsius tantum peculio deducitur, sive domino sive primo servo debeat. Quod autem primus servus servo suo debet, non deducitur illud quidem, sed ejus tamen, qui servi servus est, peculium auget: quemadmodum si dominus servo suo debeat. *Synopsis Basil. & ibid. Scholiastes* 18. *tit.* 5. *cap.* 16. Goth. De servorum vicariis vide Revard. *var. lib.* 5. *c.* 20. Ans. Adde Cujac. *lib.* 4. *quæst. Pauli, tom.* 1. S. L. 43 *Vicarius* una cum suo peculio in peculio est servi ordinarii. *l.* 4. *in fin. l.* 6. *supr. eod. l.* 6. §. 2. *infr. de pecul. legat.* §. 4. *in fin. Inst. quod cum eo, qui in alien.* adde *l.* 5. *infr. de evictionib.* adde quæ scripsi *ad l.* 2. *C. qui manumittere.* 44 Peculiares inde servi dicti. *l.* 21. *infr. de pecul. legat.* 45 Est igitur ordinarius, dominus vicarii, id est veluti dominus (sicuti peculium est, quasi patrimonium servi. *l.* 39. *infr. eod.* Alia sunt in jure naturalia nomina, alia civilia: *Peculium*, est naturale nomen: *patrimonium*, civile. *Contubernium*, naturale: *matrimonium*, civile. *Cognatio*, naturale, *agnatio* civile). Veluti dominus, inquam, quia conservus est alter alteri. Horat. 2. *serm.* 7. Sive Vicarius est, qui servo paret, uti mos vester ait, seu conservus. Et alio loco: *Conservus, vili portanda locabit in arca*, Cujac. 8. *ad Afric. ad l.* 38. §. 2. *infr. eod.* 46 Imo non deducendum ex vicarii peculio, quod conservo debetur. *l.* 5. §. 1. ℥. *de tributoria.* 47 Hujusmodi debito. *l.* 7. *in fin. supr. eod.* 48 Servus ordinarius, servi sui vicarii quasi dominus: Unde notant, *Dominicum* dici nuda ratione præeminentiæ, seu prærogativæ. Inde rursus notant uxore domina, & magistra relicta, dominium rei non intelligi ei relictum, sed usumfructum tantum. 49 *l.* 38. §. 2. *infr. eod.* 50 Quia majori summæ inest minor. vide *l.* 6. *in fin.* ℥. *l.* 37. §. 3. *infr. eod.* 1 Peculium duplici jure apud aliquem esse potest. 52 De peculio servi dotalis maritus tenetur indistincte: sive ejus sive uxoris sit peculium in servo. 53 Mariti est, quidquid dotalis servus ex re ipsius vel operis suis adquisivit.

ex

ex re mariti quæſiit, vel ex operis ſuis [1], id ad maritum pertinet: & ideo ſi reſpectu [2] mariti heres ſit inſtitutus, vel ei legatum datum, id eum non debere reſtituere, Pomponius ſcribit. Si igitur mecum agatur ex eo contractu, qui ad me reſpicit, utrum omne deducam, quodquod debetur mihi, ſive ex mea cauſa ſive ex ea, quæ ad uxorem reſpicit? An vero ſeparamus [3] cauſas, quaſi in duobus peculiis, ut & cauſa debiti, quod petitur, ſpectetur: Ut ſi quidem ex eo peculio agatur, quod ad mulierem ſpectat, id deducam, quod ex eo contractu debeatur; ſi ex eo contractu, qui ad me reſpicit, meum deducam? † Quæ quæſtio dilucidius eſt in fructuario [4] tractata: utrum ex eo demum contractu poteſt de peculio conveniri, quod ad ſe pertinet, an ex omni? Et Marcellus etiam fructuarium teneri ſcribit, & ex omni contractu [5]: eum enim, qui contrahit, totum ſervi peculium, velut patrimonium, intuitum: Certe illud admittendum omnimodo dicit, ut priore convento, ad quem res reſpicit, in ſuperfluum is, cui quæſitum non eſt, conveniatur: Quæ ſententia probabilior eſt, & a Papiniano probatur. Quod & in duobus bonæ fidei emptoribus erit dicendum. Sed in marito melius eſt dicere, ſimpliciter eum de peculio teneri. Sin autem maritus, hujuſmodi ſervi nomine, aliquid præſtiterit [6], an adverſus mulierem agentem dotis nomine deducere id poſſit? Et ait, ſi id, quod creditori præſtitum eſt, ad utriuſque generis peculium pertinebit, pro rata utrique peculio decedere debere: Ex quo intelligi poteſt, ſi ad alterum peculium contractus pertinebit, modo ſoli uxori detrahi, modo non detrahi, ſi ad id peculium pertinuit contractus, quod apud maritum reſedit. §. 2. Interdum [7] & ipſi [8] fructuario [9] adverſus dominum datur actio de peculio, utputa ſi apud eum habeat peculium, apud ipſum vero aut nihil, aut minus, quam fructuario debetur. Idem etiam contra [10] eveniet: quamvis in duobus dominis ſufficiat pro ſocio [11], vel communi dividundo actio.

20. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

NAm inter ſe agere ſocii de peculio non poſſunt.

De dolo domini, 1. Vel tutoris, vel curatoris, vel procuratoris, 2. Vel venditoris, vel defuncti, 3. Ante vel poſt judicium acceptum. 4. Si recuſetur actio de peculio.

21. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SUmma cum ratione etiam hoc *peculio* Prætor *imputabit, quod dolo* [12] *malo domini factum eſt, quo minus in peculio eſſet.* † Sed *dolum malum* accipere debemus, ſi ei ademit peculium: Sed & ſi eum intricare [13] peculium in necem creditorum paſſus eſt, Mela ſcribit, dolo malo ejus factum. Sed & ſi quis, cum ſuſpicaretur alium ſecum acturum, alio peculium avertat, dolo non caret: Sed ſi alii ſolvit, non dubito de hoc, quin non teneatur; quoniam creditori ſolvitur, & licet creditori vigilare [14] ad ſuum [15] conſequendum. §. 1. Si dolo [16] tutoris, vel curatoris furioſi, vel procuratoris, factum ſit, an pupillus, vel furioſus, vel dominus, de peculio conveniatur, videndum: Et puto, ſi ſolvendo tutor ſit, præſtare pupillum ex dolo ejus: maxime, ſi quid ad eum pervenit. Et ita Pomponius lib. VIII. Epiſtolarum ſcribit. Idem [&] in curatore, & procuratore, erit dicendum.

§. 2. Emptor autem ex dolo venditoris non tenebitur, nec heres, vel alius ſucceſſor, niſi in id, quod ad ſe pervenit. §. 3. Sive autem poſt judicium acceptum [17], ſive ante, dolo factum ſit, continetur officio Judicis. §. 4. Si dominus vel pater recuſet de peculio actionem, non eſt audiendus, ſed cogendus [18] eſt, quaſi aliam quamvis perſonalem actionem ſuſcipere.

De cautione damni infecti ædium peculiarium nomine. De judicio noxali, vicarii nomine.

22. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

SI damni infecti, ædium peculiarium nomine, promiſerit dominus, ratio ejus haberi debet. Et ideo [19] ab eo, qui de peculio agit, domino cavendum eſt.

23. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

ÆDium autem peculiarium nomine in ſolidum damni infecti promitti debet [20]: ſicut vicarii nomine noxale judicium in ſolidum pati: quia [21] pro pignore eas, ſi non defendantur, actor [abducit vel] poſſidet.

De curatore furioſi.

24. ULPIANUS lib. 26. [22] ad Sabinum.

CUrator furioſi adminiſtrationem peculii [23] & dare & denegare poteſt tam ſervo furioſi, quam filio.

De veſtimentis ſervo conceſſis.

25. POMPONIUS lib. 23. ad Sabinum.

ID veſtimentum [24] peculii eſſe incipit, quod ita dederit dominus, ut eo veſtitu ſervum perpetuo [25] uti vellet, eoque nomine ei traderet, ne quis alius eo uteretur, idque ab eo ejus uſus gratia cuſtodiretur. Sed quod veſtimentum ſervo dominus ita dedit utendum, ut non ſemper, ſed ad certum uſum, certis temporibus eo uteretur, veluti cum ſequeretur eum, ſive cœnanti miniſtrabit, id veſtimentum non eſſe peculii.

De dolo domini.

26. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI ſemel ex ea cauſa, [id eſt,] quod dolo [26] fecerit, dominus præſtiterit de peculio conventus, cæteris ex eadem cauſa nihil [27] præſtabit [28]. Si tantundem ſervus ei debeat, quantum dolo minuit, non erit condemnandus. His conſequens erit, ut manumiſſo quoque vel alienato ſervo, ex cauſa [etiam] doli intra annum teneatur.

De ancilla & filiafamil. 1. Quid deducit heres. 2. De ſervo alienato. 8. De ſervo communi.

27. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

ET ancillarum [29] nomine [30], & filiarumfamilias *in peculio* actio datur: maxime, ſi qua ſarcinatrix, aut textrix erit, aut aliquod artificium vulgare exerceat, datur propter eam actio: Depoſiti quoque & commodati [31] actionem dandam earum nomine, Julianus ait: Sed & *tributoriam* [32] *actionem*, ſi peculiari merce ſciente patre dominove negotientur, dandam eſſe. Longe magis non dubitatur, & ſi *in rem verſum eſt, quod juſſu* [33] patris dominive contractum ſit. §. 1. Conſtat heredem domini id [34] quoque deducere debere, quod ſervus, cujus nomine cum eo de peculio ageretur, ante [35] aditam hereditatem ex bonis hereditariis amoviſſet, conſumpſiſſet [36], corrupiſſet.

§. 2. Si ſervus alienatus ſit, quamvis in eum, qui alienaverit, intra annum Prætor de peculio actionem polliceatur, tamen nihilominus & in novum dominum actio datur: & nihil intereſt, aliud apud eum adquiſierit peculium, an, quod pariter, cum eum emerit vel ex donatione acceperit, eidem conceſſerit. §. 3. Illud quoque placuit, quod & Julianus probat, omnimodo permittendum creditoribus [37], vel in [38] partes cum ſingulis agere, vel cum uno in ſolidum.

§. 4. Sed ipſi [39], qui vendiderit ſervum, non putat Julianus, de eo, quod ante venditionem crediderit, cum emptore de peculio agere permittendum. §. 5. Sed & ſi alieno credidero, eumque redemero, deinde alienavero, æque non putat mihi in emptorem dari debere [judicium]. §. 6. In [40] venditorem autem duntaxat intra annum poſt redemptionem numerandum, de eo, quod adhuc alieno crediderim, dandam eſſe mihi actionem exiſtimat: deducto [41] eo, quod apud me peculii ſervus habebit. §. 7. Sicut autem de eo, quod ipſe crediderim [42] ſervo meo, non putat Julianus in emptorem, alienato eo, actionem mihi dari debere, ita & de eo, quod ſervus meus ſervo meo crediderit, ſi is, cui creditum fuerit, alienatus ſit, negat permitti mihi debere cum emptore experiri. §. 8. Si [43] quis cum ſervo duorum [44] pluriumve contraxerit, permittendum eſt ei, cum quo velit dominorum in ſolidum experiri: eſt enim iniquum in plures [45] adverſarios diſtringi [46] eum, qui cum uno contraxerit: nec hujus duntaxat peculii ratio haberi debet, quod apud eum, cum quo agitur, is ſervus haberet, ſed & ejus, quod apud alterum: Nec tamen res damnoſa futura eſt ei, qui condemnatur: cum poſſit rurſus ipſe judicio ſocietatis [47] vel communi [48] dividundo, quod amplius ſua portione ſolverit, a ſocio ſociiſve ſuis conſequi. Quod Julianus ita locum habere ait, ſi apud alterum quoque fuit peculium: quia eo caſu ſolvendo [49] quiſque etiam ſocium ære alieno liberare videtur: at ſi nullum ſit apud alterum peculium, contra eſſe: quia nec liberare ullo modo ære alieno eum intelligitur.

28. JULIANUS lib. 11. [50] Digeſtorum.

QUare & ſocio neque heres, neque bonorum poſſeſſor, extitiſſet, eatenus damnari debet is, cum quo actum fuerit, quatenus [51] peculium apud eum erit: & quantum ex bonis conſequi poteſt.

Si plures creditores domino ſuccedant. 1. De prohibitione domini.

29. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI quis ſervum teſtamento *liberum eſſe* juſſerit, relictis heredibus his, qui cum ſervo contraxerunt, poſſunt inter ſe coheredes vel de peculio agere: quia de eo quiſque peculio, quod apud eum eſſet, quolibet alio agente teneatur. §. 1. Etiamſi prohibuerit [52] contrahi cum ſervo dominus, erit [53] in eum de peculio actio.

Quo tempore ſpectatur, an ſit in peculio. de actione ad exhibendum vel in rem. 1. Quatenus tenetur heres. 4. Si ſæpius agatur. 5. De ſervo vendito. 6. Si dolus objiciatur domino, 7. Vel heredi.

1 Et ſic fructus ſervi dotalis mariti eſt. *l. ult. infr. ſolut. matrimon.* 2 Contemplatione cujus quidque fiat, conſiderandum: ut ecce dotalis ſervus, non ipſius dominæ, ſed ejus mariti contemplatione heres inſtitutus eſt, aut quid ei legatum eſt, id non dominæ, ſed ejus domino adquiritur. 3 Separamus. Nam quæ ſervi dotales ex quacunque cauſa (niſi ex re mariti, vel operis ſuis, adquiſierunt, ad mulierem pertinent. *l. unic.* §. 9. *C. de rei uxor. act.* 4 De peculio ſervi fructuarii, quemadmodum quis teneatur. 5 Imo, non ex omni. *l. 2. in fin. ff. eod.* 6 Et ita crediderit. vide *l. 27. §, 6. infr. eod.* 7 Ut *l. 37. in fin. infr. eod.* 8 De peculio actio datur fructuario contrahenti cum ipſo ſervo fructuario peculium a proprietatis domino habente. 9 *Sub.* qui contraxit cum ſervo peculium habente a proprietario. 10 De peculio ſervi fructuarii, adverſus fructuarium dominum experiri poteſt, qui proprietatem in ſervo habet: quoties proprietarius ipſe contraxit cum ipſo ſervo fructuario, peculium habente ab ipſo fructuario domino.
11 *l. 27. in fin. infr. eod.* 12 Actio de peculio datur, in id, quod dolo conventi deſiit eſſe in peculio. *l. 9. §. 4. ff. eod. l. 26. l. 36. infr. eod.* Dolo facit, qui rem in alium transfert, cum ſuſpicatur alium ſecum acturum. 13 Dolo facere videtur dominus, qui ſervum intricare peculium patitur, ut *l. 17. §. 1. infr. quæ in fraudem creditorum. l. ult. in fin. infr. de ſtipul. ſervorum.* 14 Vigilare creditoribus licet ad ſuum conſequendum. vide *l. 24. infr. quæ in fraudem creditorum.* 15 Suum, id eſt, ſibi debitum. 16 Ex dolo tutoris, & curatoris, procuratoris, & breviter, geſtoris, quis tenetur, quatenus locupletior factus eſt. 17 *l. 7. §. 11. ſupr. de pactis.* 18 Invitum libello reſpondere, & litem conteſtari quemque cogi hoc ex loco notant. 19 *l. 5. in fin. l. 6. ſupr. de tributor.* 20 Quia ædes, cum decidunt, quaſi deliquiſſe videntur. *l. 7. §. 1 infr. de damno.* 21 Decretum primum, & ſecundum in cauſa noxali interponi, in re mobili, hinc Jacobus Aretinus & Baldus colligunt adverſus Gloſſam *l. item ſi ſervum. 6. ſupr. de Publiciana. & in l. jubere. 4. ſupr. de juriſd. arg. l. quæ legatorum. 14. infr. ut in poſſeſſ.*
22 Junge ex eodem libro *l. 17. ff. de adopt. l. 4. infr. de divortiis. l. 9. infr. de ritu.*
23 Non poteſt autem ipſum peculium dare. *l. 3. §. 3. in fin. §. 4. & arg. l. 7. 9. 1. ff. eod.*
24 Peculii ea veſtis eſt, quam dominus ſervo dederit, ut ea ſolus ipſe perpetuo uteretur, & apud ipſum ejus uſus gratia cuſtodiretur. Si vero ad certum uſum, certumve tempus dedit, ut ea ſcilicet uteretur, quum eum ſequeretur, vel miniſtraret, non eſt peculii.
Synopſ. Baſil. 18. tit. 5. c. 22. 25 Id eſt, quandiu durabit. Nam alioquin veſtimenta uſu deteruntur. §. 2. *Inſt. de uſufr.* vide quæ ſcripſi ad *l. 66. ff. de ſolut.* Goth. Adde Anton. Fabr. *ad hanc leg. & l. 40. §. 1. ff. h. t.* Anſ. 26 Puta minuerit, averterit, conſumpſerit peculium. *l. 21. ſupr. eod.* Goth. V. Cujac. *ad lib. 30. Pauli ad Edictum tom. 1.* S. L. 27 Compenſationem hic ipſo jure fieri notat Albericus. 28 Quia ipſo jure plusquam ſemel deberi non poteſt, *l. 18. ff. de verb. obligat. l. 57. ff. de reg. jur.*
29 De peculio actio adverſus patrem vel dominum datur, etiam ancillarum & filiarum nomine. *l. 1. §. 3. ſupr. eod. l. 5. §. 2. ſupr. de tributor. act.* Goth. Vide Cavalcan. *part. 1. deciſ. 26. num. 1.* Anſ. 30 *l. 14. ff. de negotiis.* 31 *l. 3. §. antep. in fin. ff. commodati.* 32 *d. l. 5. §. 2. ff. de tributor.* 33 *l. 1. ff. quod juſſu.* 34 Id eſt, æſtimationem. 35 *l. 1. ff. ſi is, qui teſtamento.* 36 *l. 1. ff. ſi is, qui teſtamento.* 37 *l. 13. in fin. ff. eod.* 38 De peculio actio creditori datur contra ſervi peculiati venditorem & emptorem: in partes, ſi cum ſingulis: in ſolidum, ſi cum uno egerit.
39 Actio de peculio datur venditori ſervi adverſus ejus emptorem, non de eo, quod ante venditionem cum ſervo contraxit, ſed quod poſt. 40 Actio de peculio quatenus emptori ſervi detur adverſus ejuſdem ſervi venditorem. 41 *l. 15. in fin. ff. eod. l. 37. in fin. l. 47. §. antepen. ff. eod.* 42 Quomodo credens fidem habere cenſeatur & traditione dominium & rem amittat, vid. Cujac. *lib. 11. obſ. 19.* Joseph. Ludovic. *comm. concluſ. 75.* Anſ. Adde not. *ad l. 19. ff. de contr. empt.* S. L. 43 Ubi eſt communio ſervi & peculii, quilibet poteſt conveniri in ſolidum. *Bart.* 44 Actione de peculio in ſolidum quis tenetur, ubi ſervi & peculii ejus communionem cum alio habet. 45 In plures adverſarios diſtringi, iniquum eſt. 46 *Diſtringendi* verbum reperitur in *l. 2. ff. de exercit. l. ult. ff. rem pupilli. l. 5. §. 7. ff. judicatum ſolvi.* 47 *l. 19. in fin. ff. eod.* 48 Quod unus ſociorum plus parte ſua ſolvit, poteſt id a ſocio communi dividundo repetere. *l. 8. in fin. ſupr. comm. dividundo.* 49 Solvendo pro ſocio, ſocius ſocium liberat. 50 *Duodecimo.*
51 *l. 1. §. 8. ff. quando de peculio actio annalis eſt. l. 1. §. 10. ff. de dot. prælegat.*
52 Invitum etiam dominum ſervus actione de peculio obligat. *l. 47. ff. eod.*
53 *l. 47. ff. eod.* Imo non erit, quia novo pacto, in deterius cauſam domini reformare ſervus non poteſt, *l. 3. C. de pactis.* & prohibitio domini obſtat. *l. 19. §. 3. ff. de inſtitoria.*

30. ULPIA-

30. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

QUæſitum eſt, an teneat actio de peculio, etiam [1] ſi nihil ſit in peculio, cum [2] ageretur, ſi [3] modo ſit [4] rei judicatæ tempore? Proculus & Pegaſus nihilominus teneri aiunt: intenditur enim recte, etiamſi nihil ſit in peculio. † Idem & circa ad exhibendum & in rem actionem placuit: quæ ſententia & a nobis probanda eſt. §. 1. Si cum ex parte [5] herede domini vel patris agatur, duntaxat de peculio condemnandum, quod apud eum heredem ſit, qui convenitur. Idem & de in [6] rem verſo pro parte: niſi ſi quid in ipſius heredis rem vertit: nec quaſi unum ex ſociis eſſe hunc heredem conveniendum, ſed pro parte duntaxat. §. 2. Sed ſi ipſe ſervus ſit [7] heres ex parte inſtitutus, æque cum eo agendum erit. §. 3. Sin vero filius ſit, quamvis ex parte inſtitutus, nihilominus in ſolidum actionem patietur: Sed, ſi velit pro parte nomen coheredis redimere, audiendus eſt. Quid enim, ſi in rem patris verſum ſit? cur non conſequatur filius a coherede, quod in patris re eſt? Idem & ſi peculium locuples ſit. §. 4. Is, qui ſemel [8] de peculio egit, rurſus, aucto peculio, de reſiduo debiti agere poteſt. §. 5. Si annua exceptione [9] ſit repulſus a venditore creditor, ſubveniri ei adverſus emptorem debet: ſed ſi alia exceptione, hactenus [ſubveniri], ut deducta ea quantitate, quam a venditore conſequi potuiſſet, ab emptore reſiduum conſequatur. §. 6. In dolo objiciendo temporis ratio habetur: fortaſſis enim, poſt [10] tempus de dolo actionis, non patietur dolum malum objici Prætor: quoniam [11] nec de dolo actio poſt ſtatutum tempus datur. §. 7. In heredem [12] autem doli clauſula in id, quod ad eum pervenit, fieri debet: ultra, non;

31. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SEd ſi ipſe heres dolo fecit, ſolidum præſtat.

Electione unius ex pluribus non habentibus communionem ſervi & peculii, alii liberantur: ſed de æquitate in reſiduo cæteri tenebuntur, & quantum ſit in peculio ſententiæ tempore inſpicitur. Bartolus.

An uno convento cæteri liberentur. 1. Quo tempore ſpectatur quantitas peculii. 2. De ſervo vendito.

32. ULPIANUS lib. 2. Diſputationum.

SI ex duobus vel pluribus heredibus ejus, qui manumiſſo ſervo, vel libero eſſe juſſo, vel alienato, vel mortuo, intra annum conveniri poterat, unus fuerit conventus, omnes heredes liberabuntur: quamvis non in majorem quantitatem ejus peculii, quod penes ſe habet, qui convenitur, condemnetur. Idque ita Julianus ſcripſit: idemque eſt & ſi in [13] alterius rem fuerit verſum. Sed & ſi plures ſint fructuarii vel bonæ fidei poſſeſſores, unus conventus cæteros liberat: quamvis non majoris peculii, quam penes ſe eſt, condemnari debeat. Sed [ſi] licet hoc jure [14] contingat, tamen æquitas [15] dictat, judicium in eos dari, qui occaſione juris [16] liberantur, ut [17] magis eos perceptio, quam intentio [18] liberet: nam qui cum ſervo contrahit, univerſum peculium ejus, quod ubicunque eſt [19], veluti [20] patrimonium, intuetur. §. 1. In hoc autem judicio, licet reſtauretur præcedens [21], tamen & augmenti & deceſſionis rationem haberi oportet: & ideo, ſive hodie nihil ſit in peculio, ſive acceſſerit aliquid, præſens ſtatus peculii ſpectandus eſt. Quare circa venditorem quoque, & emptorem, hoc nobis videtur verius, quod acceſſit peculio, poſſe nos ab emptore [22] conſequi: nec retrorſus, velut in uno judicio, ad id tempus conventionem reducere emptoris, quo venditor conventus ſit. §. 2. Venditor ſervi, ſi cum peculio ſervum vendiderit, & tradiderit peculium, ne intra annum quidem de peculio convenietur: neque enim hoc pretium ſervi, peculium eſt, ut Neratius ſcripſit.

33. JAVOLENUS lib. 12. ex Caſſio.

SEd ſi quis ſervum ita vendidit, *ut pretium pro peculio acciperet*, penes [23] eum videtur eſſe peculium, ad quem pretium peculii pervenit [24]:

34. POMPONIUS lib. 12. ex variis Lectionibus.

NOn penes quem res peculiaris ſit.

35. JAVOLENUS lib. 12. ex Caſſio.

AT cum heres juſſus eſt *peculium dare, accepta certa ſumma*, non videtur [25] penes heredem eſſe peculium.

De contractibus bon. fid. & dolo.

36. ULPIANUS lib. 2. Diſputationum.

IN bonæ fidei contractibus [26] quæſtionis eſt, an [27] de peculio, an in ſolidum pater vel dominus tenerentur, ut eſt in actione de dote agitatum, ſi filio dos data ſit, an pater duntaxat de peculio conveniretur? Ego autem arbitror, non ſolum de peculio, ſed & ſi quid præterea dolo malo patris [28] capta fraudataque eſt mulier, competere actionem: nam ſi habeat res, nec reſtituere ſit paratus, æquum eſt, eum quanti ea res eſt condemnari: nam quod in ſervo, cui res pignori [29] data eſt, expreſſum eſt, hoc & in cæteris bonæ fidei judiciis accipiendum eſſe, Pomponius ſcripſit: namque ſi ſervo res pignori data ſit, non ſolum de peculio & in rem verſo competit actio, verum hanc quoque habet adjectionem, *& ſi quid dolo malo domini captus fraudatusque actor eſt.* Videtur autem dolo facere dominus, qui [30], cum haberet reſtituendi facultatem, non vult reſtituere.

Si pater creditori filii ſuccedat & hereditatem vendat. 1. De ſervo vicarium emente pecunia domini. 2. De venditione ſervi communis. 3. De ſervo, cujus uſusfructus alienatus eſt.

37. JULIANUS lib. 12. Digeſtorum.

SI creditor filii tui heredem te inſtituerit, & tu hereditatem ejus vendideris, illa parte ſtipulationis, *quanta* [31] *pecunia ex hereditate ad te pervenerit*, teneberis de peculio. §. 1. Si ſervo tuo permiſeris [32], vicarium [33] emere aureis octo [34], ille decem [35] emerit, & tibi ſcripſerit [36] *ſe octo emiſſe*, tuque ei permiſeris eos octo ex tua pecunia ſolvere, & is decem ſolverit, hoc nomine duos aureos tantum vindicabis, ſed hi venditori præſtabuntur duntaxat de peculio ſervi. §. 2. Servum communem quem cum Titio aut cum Sempronio habebam [37], Titio vendidi, antequam ejus nomine ageretur mecum de peculio: quæſitum eſt, ſi de peculio cum Titio aut cum Sempronio ageretur, an ejus peculii quod apud me eſſet, ratio haberi deberet? Dixi, ſi cum Sempronio ageretur, nunquam rationem ejus peculii quod apud me eſſet, haberi debere: quia is nullam adverſus me actionem haberet, per quam id quod præſtitiſſet, conſequi poſſet. Sed & ſi cum Titio poſt annum quam vendidiſſem, ageretur, ſimiliter non eſſe [38] computandum peculium, quod apud me eſt: quia jam mecum agi de peculio non poſſet: Sin autem intra annum ageretur, tunc quoque habendam hujus peculii rationem: poſtquam placuit, alienato homine, permittendum creditori & cum venditore & cum emptore agere. §. 3. Si actum ſit de peculio cum eo, qui uſumfructum [39] in ſervo habet, & minus conſecutus ſit creditor, non eſt iniquum, ut ex univerſo ejus peculio, ſive apud fructuarium ſive apud proprietarium erit, rem conſequatur. Nihil intereſt, operas ſuas conduxerit [40] ſervus a fructuario, an pecuniam mutuam ab eo acceperit: dari itaque debebit actio ei [41] adverſus dominum proprietatis, deducto [42] eo quod ſervus peculii nomine apud fructuarium habet.

De pecunia depoſita apud filiumfam. 1. Si ſoluto matrimonio petatur liberatio a promiſſione dotis. 2. De eo, quod vicarius non peculiatus domino debet. 3. De ſervo vendito.

38. AFRICANUS lib. 8. [43] Quæſtionum.

DEpoſui apud filiumfamilias decem, & ago depoſiti de peculio: quamvis nihil patri filius debet, & hæc decem [44] teneat [45], nihilo magis tamen patrem damnandum exiſtimavit, ſi nullum præterea peculium ſit: hanc enim pecuniam, cum [46] mea maneat, non eſſe peculii. Denique quolibet alio agente de peculio, minime dubitandum ait, computari non oportere: itaque [47] ad exhibendum [48] agere me, & exhibitam vindicare debere. §. 1. Si [49] nuptura filiofamilias, dotis nomine certam pecuniam promiſerit: & divortio facto agat de toto cum patre: utrumne tota promiſſione, an deducto eo quod patri filius debeat, liberari eam oporteret? Reſpondit, tota promiſſione [50] eam liberandam eſſe: cum certe & ſi [51] ex promiſſione cum ea ageretur, exceptione doli mali tueri ſe poſſet. §. 2. Stichus [52] habet in peculio Pamphilum, qui eſt decem: idem Pamphilus debet domino quinque: Si agatur de peculio Stichi nomine, placebat, æſtimari debere pretium Pamphili [53]: & quidem totum, non deducto eo, quod domino Pamphilus debet: neminem [54] enim poſſe intelligi ipſum in ſuo peculio eſſe. Hoc ergo caſu damnum dominum paſſurum, ut pateretur, ſi cuilibet alii ſervorum ſuorum peculium non habenti crediſſet: idque ita ſe habere evidentius apparitarum ait, ſi [55] Sticho peculium legatum eſſe proponatur, qui certe, [ſi] ex teſtamento agat, cogendus non eſt, ejus quod vicarius ſuus debet, aliter quam ex peculio ipſius deductionem pati: alioquin futurum, ut ſi tantundem vicarius domino debeat, ipſe nihil in peculio habere intelligatur: quod certe eſt abſurdum. §. 3. Servo [56] quem tibi vendideram, pecuniam credidi: Quæſitum eſt, an ita mihi in te actio de peculio dari debeat, ut deducatur id, quod apud me ex eo remanſerit. Quod quidem minime verum eſt: nec intererit, intra annum, quam vendiderim, an poſtea experiar; nam nec cæteris quidem, qui tunc cum eo contraxerint, in me actio datur. In contrarium quoque, agentibus mecum his qui antea cum eo ſervo contraxiſſent, non deducam id [57] quod poſtea mihi debere cœperit. Ex quo apparet, onus ejus peculii, quod apud me remanſerit, ad poſterioris temporis contractus pertinere non debere.

Quæ ſunt in peculio.

39. FLORENTINUS lib. 11. Inſtitutionum.

PEculium & ex eo conſiſtit, quod parſimonia ſua quis paravit [58], vel officio meruerit a quolibet ſibi donari: idque velut [59] proprium patrimonium ſervum ſuum habere quis voluerit.

1 *l.* 14. *ſupr. de negotiis.* 2 Vide *l.* 1. ff. *de in litem jur. l.* 61. *ſupr. de judiciis.* 3 *l.* 16. ff. *de petit. hered. l.* 27. §. 1. *ſupr. de rei vindicat.* 4 Peculii quantitas, ſeu quantum in peculio ſit, inſpicitur tempore rei judicatæ. 5 *l.* 14. *in fin. ſupr. eod.* Goth. vide Bellon. *lib.* 4. *diſp. cap.* 9. S. L. 6 *l.* 32. ff. *eod.* 7 *l.* 3. §. 1. 2. *ſupr. eod.* 8 De peculio eo actor iterum experiri poteſt, qui prima actione vel non ſolidum exegit, vel nihil exegit, cum nihil eſſet in ipſo peculio. 9 Exceptio auctori competens in ſucceſſorem non tranſit, ſi in perſona ipſius auctoris deficiat cauſa exceptionis. 10 Imo, ſine temporis præfinitione de dolo replicari poteſt; *l.* 6. *C. de exception.* & actio de dolo in heredem datur, *l.* 17. ff. *de dolo.* Cujac. *in d. l.* 17. negat, *legem* 17. de replicatione doli intelligendam. 11 Replicationi ita præſcribitur, ut actioni: & ita æque tempore finiuntur replicationes, ut actiones. 12 Actio de peculio datur in heredem, quatenus locupletior factus eſt. 13 *l.* 30. §. 1. ff. *eod.* 14 Id eſt, ipſo jure. vide quæ notavi ad *l.* 122. §. 5. ff. *de verb. oblig.* 15 Æquitas ſtricto juri præfertur *l.* 8. *C. de judiciis.* 16 Stricti. 17 *l.* 4. *ſupr. de his, qui effuderint, vel dejecerint.* 18 Actio inſtituta. 19 Æs alienum non loci eſt, ſed univerſarum facultatum. *l.* 50. §. 1. ff. *de judiciis. l.* 19. §. 1. *ſupr. hoc tit.* 20 Peculium ſervi ejus quaſi patrimonium. *l.* 47. *in fin.* ff. *eod.* 21 Recedens. *Fulg.* 22 *l.* 11. §. *pen. l.* 27. §. 2. *ſupr. eod. l.* 10. ff. *de tributoria.* Goth. Sunt tamen caſus, quibus quia ſervus nec naturaliter obligatur, ideo in iis nec actio de peculio in dominum datur, quos vid. apud Cujac. *lib.* 8. *obſ.* 11. Anſ. 23 Peculium penes quem eſſe intelligatur. 24 Nam qui rei pretio fruitur, non minus rem habere intelligitur, quam qui principali re fruitur. *l.* 39. *ſupr. de uſufruct.* 25 Imo, peculium penes eum eſt, qui in tradendo a legatario ſe liberavit. *l.* 1. §. 7. ff. *quando de peculio.* 26 *Subaudi*, a filio vel ſervo initis. 27 De peculio actio datur in bonæ fidei contractibus adverſus patrem & dominum, quatenus in ipſo tantum peculio eſt, niſi alteruter eorum admiſerit dolum, tunc enim in ſolidum tenentur. 28 *l.* 1. §. 42. ff. *depoſiti.*

29 Et commodati. *l.* 3. §. 4. *ſupr. commodati.* 30 *l.* 1. *in fin.* ff. *depoſiti.* 31 Adde *l.* 2. §. 6. ff. *de heredit. vel action. vendita.* 32 Permiſſu domini vicarium ſervum ordinarii interdum emebant. 33 *Vicarius* eſt ſervus ordinarii. 34 Pretium ſervi obſerva, aureorum octo: aliud pretium vide in *l.* 1. *C. de communi ſervo manumiſſo.* 35 Permiſſionem tuam exceſſerit. 36 Falſo, & ſic tibi impoſuerit. 37 Communem quem cum Sempronio habebam. *Cujac. obſ. lib.* 13. *cap.* 8. 38 Cur ita? vide *l.* 32. *in fin ſupr. eod.* 39 Si de peculio agitur cum fructuario, eatenus proprietarius liberatur, quatenus a fructuario percipitur, ſeu ſolvitur. 40 *l.* 25. §. *antepen.* ff. *de uſufr.* 41 Fructuario. *l.* 19. *in fin. ſupr. eod.* 42 *l.* 27. §. 6. *ſupr. eod.* 43 Vide Cujac. 8. *ad Africanum.* 44 Vide *l.* 36. *ſupr. de petit. hered.* 45 *Tenere* naturalis poſſeſſionis eſt verbum ut *poſſidere*, civilis: *habere*, & *incubare*, utriusque: hoc tamen poſtremum malam in partem ſolet accipi. vide *l. ultim. in fin. C. ne rei dominicæ, vel templorum. l.* 7. *tit.* 38. 46 Vide quæ notavi ad *l.* 24. §. 2. *in fin.* ff. *de reb. auctor. judic.* 47 De peculio non agitur, ubi nihil eſt in peculio, ſed alia actione. 48 *l. penult* ff. *depoſiti.* 49 Vide Cujac. *d. loco in hunc* §. 50 *l.* 30. *in fin.* ff. *ſoluto matrimonio.* 51 *Debitor* non eſt, qui exceptione ſe tueri poteſt. *l. vel obligatus.* 20. §. 3. ff. *de liberali cauſa.* 52 Servus ſcilicet, qui & ordinarius ac diſpenſator: vix eſt autem ordinarius ſine peculio, cujus eſt quaſi dominus. *l.* 17. *ſupr. eod.* Cujac. *ibid.* 53 Nam omnis vicarius ſervus peculiaris eſt: non e contra: ſiquidem filiifamilias peculiaris ſervus, non eſt vicarius. Hujus rei is effectus erit, ut ſi Titius Sempronio ſuos ſervos, Pamphilo peculium cum libertate legaverit, vicarius ſequatur Pamphilum, non Sempronium. *l.* 73. *in fin.* ff. *de leg.* 3. *l.* 15. ff. *de pecul. legat.* 54 *l.* 16. *in fin.* ff. *de pecul. legat.* 55 *l.* 18. *ſupr. eod.* 56 Vide Cujac. in hunc §. *ibid.* 57 *l.* 47. §. *penult.* ff. *eod.* 58 Vel, ut ait Terentius, *in Phorm. act.* 1. *ſcen.* 1. Quod ille unciatim vix de demenſo ſuo ſuum defraudans genium comparſit miſer. 59 De eo dixi ad *l.* 17. *ſupr. eod.* adde *l.* 47. *in fin.* ff. *eod.* Alius dixit, *ex ſe aliquid peculii cogit.*

De ortu, augmento, decremento & interitu peculii.

40. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

PEculium nascitur, crescit, decrescit [1], moritur [2]: & ideo eleganter Papirius Fronto dicebat, *peculium simile esse homini.* §. 1. Quomodo autem peculium *nascitur*, quæsitum est? Et ita veteres distinguunt: si id adquisiit servus, quod dominus necesse non habet præstare, id esse peculium: si vero tunicas, aut aliquid simile, quod ei dominus necesse habet præstare, non esse peculium: ita igitur nascitur peculium. † *Crescit*, cum auctum fuerit. † *Decrescit*, cum servi vicarii moriuntur, res intercidunt. † *Moritur*, cum [3] ademptum sit.

41. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

NEc servus quicquam debere potest, nec servo potest deberi. Sed cum eo verbo abutimur, factum [4] magis demonstramus [5], quam [6] ad jus civile [7] referimus obligationem. Itaque quod servo debetur, ab extraneis [8] dominus recte petet: quod servus ipse debet, eo nomine in [9] peculium, & si quid inde in rem domini versum est, in dominum actio datur.

De adrogatore.

42. IDEM lib. 12. ad Edictum.

IN adrogatorem [10] de peculio actionem dandam, quidam recte putant: quamvis Sabinus, & Cassius, ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam existimant.

De servo vendito post litem contestatam.

43. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI [11] posteaquam tecum de peculio egi, ante rem judicatam servum vendideris, Labeo ait, etiam ejus peculii nomine, quod apud emptorem [12] quæsierit, damnari te debere: nec succurrendum tibi: culpa enim tua [id] accidisse, qui servum vendidisses.

De contractu filiifam.

44. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

SI quis [13] cum filiofamilias contraxerit, duos [14] habet debitores: filium in solidum, & patrem duntaxat de peculio.

45. PAULUS lib. 61. ad Edictum.

IDeoque, si pater filio peculium ademisset, nihilominus creditores cum filio agere possunt.

De administratione peculii.

46. IDEM lib. 60. ad Edictum.

QUi [15] peculii administrationem concedit, videtur permittere generaliter [16], quod & specialiter permissurus est.

De prohibitione domini. 1. De servo fidejubente. 2. De futuro incremento peculii. 3. De servo alienato.

47. IDEM lib. 4. ad Plautium.

QUotiens in taberna [17] ita scriptum fuisset, *cum Januario servo meo geri negotium veto*: hoc solum consecutum esse dominum constat, ne institoria teneatur, non etiam de peculio. §. 1. Sabinum respondit, non [18] alias dandam de peculio actionem in dominum, cum servus fidejussisset, nisi in rem domini, aut ob rem peculiarem fidejussisset. §. 2. Si semel actum sit de peculio, quamvis minus inveniatur rei judicandæ tempore in peculio quam debet, tamen cautionibus locum esse non placuit de futuro incremento peculii: hoc enim in pro socio actione locum habet [19]: quia socius universum debet. §. 3. Si creditor servi ab emptore esset partem consecutus, competere in reliquum in venditorem utile judicium Proculus ait: Sed re integra [20] non esse permittendum actori dividere [21] actionem, ut simul cum emptore & cum venditore experiatur: satis enim esse, hoc solum ei tribui, ut rescisso superiore judicio, in alterum detur ei actio, cum electo reo minus esset consecutus: Et hoc jure utimur. §. 4. Non tantum autem quivis creditor cum venditore ex ante gesto agere potest, sed & ipse emptor: idque & Juliano videtur: quamvis & deducere ipse potest adversus alium agentem: dum tamen id, quod apud se habet, computet. §. 5. Si servus, deducto peculio, venditus sit, procedit, ut venditor & deductione uti possit: &, si post [22] venditionem cœperit aliquid venditori servus debere, non minuit peculia: quia non domino debet. §. 6. Quæ diximus in emptore & venditore, eadem sunt & si alio quovis genere dominium mutatum sit: ut legato [23], dotis datione: quia, quasi [24] patrimonium liberi hominis, peculium servi intelligitur, ubicunque esset.

De administratione peculii.

48. IDEM lib. 17. ad Plautium.

LIbera peculii administratio non permanet neque in fugitivo [25], neque in subrepto, neque in eo, de quo nesciat quis, vivat, an mortuus sit [26]. §. 1. Cui peculii administratio data est, delegare [27] debitorem suum potest.

Quæ sunt in peculio. 1. De servo negotia domini ignorantis gerente. 2. Quibus ex causis servus domino debet, vel contra.

49. POMPONIUS lib. 4. ad Quintum Mucium.

NOn solum id peculium est, quod dominus servo concessit: verum [28] id quoque, quod ignorante quidem eo adquisitum sit, tamen si rescisset, passurus [29] erat esse in peculio. §. 1. Si ignorante me servus meus negotia mea administraverit, tantidem debitor mihi intelligetur, quanti tenebatur, si liber negotia mea administrasset. §. 2. Ut debitor, vel servus domino vel dominus servo intelligatur, ex causa civili [30] computandum est: ideoque si dominus in rationes suas referat, *se debere servo suo*, cum omnino neque mutuum acceperit, neque ulla causa præcesserat debendi, nuda [31] ratio non facit eum debitorem.

Si nihil sit in peculio. 1. Si pater creditori filii succedat. 2. De obligatione servi. 3. De eo, quod bon. fid. possess. accepit ut manumitteret.

50. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

EO tempore, quo in peculio nihil est, pater latitat: In bonorum possessionem ejus, rei servandæ causa, mitti non possum [32], qui de peculio cum eo acturus sum: quia *non* [33] *fraudationis causa latitat, qui, si judicium acciperet, absolvi deberet.* Nec ad rem pertinet, quod fieri potest, ut damnatio sequatur: nam & si in diem vel sub conditione debeatur, fraudationis causa non videtur latitare, tametsi potest judicis injuria [34] condemnari. † Sed fidejussorem datum eo tempore, quo nihil in peculio est, teneri putat Julianus: quoniam fidejussor futuræ [35] quoque actionis accipi possit: si tamen sic acceptus est. §. 1. Si creditor patrem, qui de peculio [36] tenebatur, heredem instituerit: quia mortis tempus in Falcidiæ ratione spectatur, illius temporis peculium considerabitur. §. 2. Etiam postquam [37] dominus de peculio conventus est, fidejussor pro servo accipi potest: Et ideo qua ratione, si post actionem dictatam servus pecuniam exsolverit, non magis repetere potest, quam si judicium dictatum non fuisset: eadem ratione fidejussor quoque utiliter acceptus videbitur: quia naturalis obligatio [38], quam etiam servus suscipere videtur, in litem translata non est. §. 3. Servus alienus, cum bona fide serviret mihi, nummos a Titio mutuatos mihi dedit, ut eam [39] manumitterem: & manumisi: creditor quærebat, quem de peculio conveniret? Dixi, quamquam creditor electionem alias haberet, tamen in proposito dominum esse conveniendum: & eum [40] ad exhibendum mecum acturum pecuniæ nomine, quæ ipsi esset adquisita [41], nec in eam causam alienata, quæ pro capite servi facta proponeretur: Neque enim admittendam esse distinctionem [42] existimantium, si non manumittam, domini pecuniam esse: manumissione vero secuta, videri pecuniam ex re mea quæsitam mihi: quoniam magis propter [43] rem meam [44], quam ex re mea, pecunia mihi daretur.

De eo, quod extranei servo debent.

51. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

QUod debetur servo ab extraneis, agenti de peculio, non [45] omnimodo dominus ad quantitatem debiti condemnandus est: cum & sumptus in petendo, & eventus executionis possit esse incertus: & cogitanda sit mora temporis [46], quod datur judicatis, aut venditionis bonorum, si id magis faciendum erit: ergo: si paratus sit actiones mandare, absolvetur [47]: Quod enim dicitur, si [48] cum uno ex sociis agatur, universum peculium computandum, quia sit cum socio actio: in eodem redibit, si actiones paratus sit præstare, & in omnibus, quos idcirco teneri dicimus, quia habent actionem, delegatio pro [49] justa præstatione sit.

---

1 Id est, non tantum habet suas accessiones & decessiones in partu, fœtu, fructu, sed etiam decedit, cum adimitur §. 1 ℐ. eod. l. ult. ℐ *quando act. de peculio.* 2 Num prætermittit ἀκμὴν, cujus Aristot. meminit, 3. *de anima. illo loco.* ἀνάγκη τὸ γενόμενον αὔξησιν ἔχειν, καὶ ἀκμὴν καὶ φθίσιν. Cujac. 9. *ad Africanum.* Mihi non videtur: eam enim satis expressisse verbo *crescendi* intelligitur Jurisconsultus. 3 *l.* 8. *in fin. supr. eod.* 4 *Factum & jus* opponuntur 5 Facti dicit esse Ulpianus, quod juris civilis non est; sed tantum naturalis. sic stipulari potest servus sibi possidere licere, id est, tenere *l. stipulatio ista.* ℐ. *de verb. oblig.* Mod. 6 Vide *l.* 49. §. *ult.* ℐ. *eod.* 7 Servus ratione juris non debet, nec ei debetur. Nam, quæ ipsi debentur, dominus petit. De iis vero quæ servus debet, actione de peculio, vel de in rem verso convenitur. *Synops. Basil.* 18. *tit.* 5. *c.* 32. 8 §. 1. *Inst. de stipulat servorum.* §. 1. *Inst. per quas personas.* 9 *l.* 7. *C. quod cum eo.* 10 De peculio actio datur in patrem adrogatorem, ut in patrem legitimum. *l.* 45. *supr. de adoptionibus l.* 7. ℐ. *de pecul. legat.* 11 Si post litem in actione de peculio contestatam, servus venditus fuerit, ejus quoque peculii nomine venditor tenetur, quod apud emptorem quæsitum erit, seu quod deinde quæsitum erit. *Synops. ibid. & Scholiastes, c.* 33. 12 Vide *l.* 23. *in fin.* ℐ. *de action. empti.* 13 Idem *Synops. ib. c.* 33. 14 *l.* 57. ℨ. *de judiciis. l.* 39. ℐ. *de oblig. & actionib.* 15 Idem *Synops. Basil. ibid. c.* 36. 16 Generali concessione administrationis specialis concessio continetur: civiliter tamen hoc intelligendum est, ut notavi ad *l.* 6. §. *penult. supr. de condict. indeb.* hoc est, non censetur ea generaliter concedens permisisse, quæ non permitteret specialiter. Generalis concessionis hæc tacita est taxatio, seu limitatio.
17 Proscriptiones ad tabernas fieri solitæ ad impediendam negotiandi facultatem, *ut hic.* qua de re vide quæ notavi ad *l.* 11. §. 2. 3 *supr. de institoria.* Adde etiam, hujusmodi proscriptiones ad ædes fieri solitas recuperandi servi fugitivi, *l.* 1. *in fin.* ℨ. *de fugitivis.* indicandæ rei amissæ, & repertæ, *l.* 43. §. 8. 9. ℐ. *de furtis.* & denunciationis faciendæ gratia. *l.* 4. §. 5. *in fin.* ℐ. *de damno.* 18 Idem *Synops. ibid. c.* 37. 19 In qua socius promittere debet de eo, quod in futurum socius facere non poterit. *l.* 63. §. 4. ℐ. *pro soc.* Eodem modo maritus cavere debet, se, si meliorem ad fortunam pervenerit, quod minus persolvit, id restiturum. *l. un.* §. 7. *C. de rei uxoriæ.* 20 Id est, si nondum partem consecutus sit. 21 Atqui licet alibi adversus mandatorem & debitorem agere. *l.* 60. ℐ. *mandati.* 22 *l.* 38. *in fin.* ℨ. *eod.* 23 *l.* 20. ℐ. *de verb. signif.* Ulp. *in fragmentis.* 19. §. 17. 24 Vide *l.* 39. *supr. eod.* 25 *l.* 11. *in fin.* ℨ. *de reb. cred.* 26 Cur ita? hæc omnia collige ex *l.* 38. ℐ. *de solutionib.*
27 *l.* 15. ℐ. *de solution. l. ult. in princ.* ℐ. *de novationib.* 28 *l.* 7. §. 2. *supr. eod.* 29 *l.* 39. ℨ. *eod. l.* 17. ℐ. *de alimentis. l.* 5. §. 2. *C. de necessariis servis.* 30 Id est, quoties quæritur, num servus domino obligetur, & e contra, toties nos loqui de obligatione civili intelligendum est. nam civili jure inter dominum, & servum nulla est obligatio. *l.* 41. *supr. eod.* 31 *l.* 26. ℐ. *de donation.* Goth. Excipe mercatores, quorum rationes contra ipsos scribentes fidem faciunt: sed intellige hic de ratione quæ nuda est a causa, *cap. si cautio. extr. de fide instrument. l. si de indebito.* §. *pen. ff. de probat.* vel a præsentia partis. Bart. *in l. nuda. ff. de donat.* sive illud sit paganum, quod privato; sive castrense, quod militi conceditur; sive quasi castrense, quod militi forensem militiam obeunti permittitur. *l. ult. C. de inoffic. testam. l.* 4. *C. familiæ erciscund.* Ans. 32 Imo, tametsi nihil sit in peculio, possunt tamen eo casu latitantis bona possideri, & venire. *l.* 7. §. 15. ℐ. *quibus ex causis in possessionem.*
33 Latitare animo fraudandi non videtur, qui si judicium acciperet, absolvendus esset. 34 De quo vide *l.* 65. §. 2. ℐ. *ad SC. Trebell.* 35 *l.* 35. *in fin.* ℨ. *de judiciis. l.* 4. ℐ. *de fidejussorib.* 36 Pugnat hic locus cum *l. si creditor.* ℐ. *ad l. Falcid.* sed hujus pugnæ conciliatio petenda est ex *l. cum quo.* ℐ. *ad l. Falcid.* quæ postrema est Accursii sententia. *Mod.* 37 Post litem contestatam. *l.* 8. §. 3. *infr. de fidejussoribus.* 38 Naturaliter enim servus obligatur, non civiliter. *l.* 41. *supr. eod.* 39 Ita *Florent.* sed reponendum, quomodo Haloand. *ut eum.* 40 Id est, eo casu verus dominus servi a creditore conveniendus est, qui mox ad exhibendum servum, ac pecuniæ a me acceptæ mecum est acturus. 41 Dominio tenus. *arg. l.* 43. ℐ. *de adquir. rer. l.* 1. §. 6. ℐ. *de adquir. vel amitt. poss.* 42 Hinc notat Bartolus particulam *Et* denotare causam immediatam, cui adde Decium ad *Auth. Si quis in aliquo. C. de edend. & ad l. non dubium. C. de legib.* item *ad rubr. C. qui admitt. num.* 13. notant alii aliquando eam accipi improprie secundum subjectam materiam pro causa mediata, vel etiam simul proprie & improprie diversis respectibus, vide eundem Decium *consil.* 69 *col.* 1. *n.* 7. Albert. Perg. *in tract. de præpos. n.* 25 Mod 43 *Propter & ex* dictionum differentia: *Propter*, causam remotam: *Ex*, proximam demonstrat: adde *l. un. C. si servus extero.* Quod diximus de voce *propter*, idem est de dictione *ob l. non dubium. C. de legibus.* Dictioni vero *Ex*, respondet particula *De. l.* 1 §. *nunc videamus.* ℐ. *de conjungendis cum emancipato liberis.* 44 Similis pene locutio est *in l.* 1. §. 14 ℐ. *de conjungendis cum emancipato.* 45 Actionis non ea æstimatio est, quæ quantitatis in ipsa actione comprehensæ: minus enim æstimatur actio ob sumptus in eam faciendos, & dubium actionis eventum. 46 *l.* 15 *in pr.* ℐ. *ut legat. seu fideic.* Olim duorum mensium: hodie, quatuor. *l. si debitori.* 21 *supr. de judiciis l.* 2. *C de usuris rei judicatæ* 47 Omnino si ex eo tantum tenetur, quia actionem habet, eam actionem cedendo liberatur, secus si ex alia quoque causa tenetur, etiamsi actionem alioqui habeat. Bart. *ad l. cum fundus.* §. *servum tuum.* ℨ. *si cert. pet.* Corn. *cons.* 231. *incip Videtur in præsenti. col. fin. vol.* 2. Soc. Jun. *in repetit ad l.* 4. §. *Cato. n* 28. *vers. nec obstat* ℐ *de verb. oblig. & num seq.* ubi plene declarat, an, & quando quis liberetur cedendo actionem. *Mod.* 48 *l.* 31. *in fin. supr eod.* 49 *l.* 16. §. *ult. l.* 20. §. 17. *supr. de petit. hered. l.* 2. §. 3. ℐ. *de heredit. vel action. vendit.*

De privilegiis creditorum.

52. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

EX facto quæritur, Qui tutelam, quasi liber, administrabat, servus pronunciatus est: an, si conveniatur ejus dominus a pupillo (cujus quidem potiorem [1] causam quam creditorum cæterorum servi habendam rescriptum est) [an] vel id deducatur ex peculio, quod domino debetur? &, si putaveris posse deduci, an intersit, utrum, cum adhuc in libertate ageret, domini debitor factus est, an postea, & an de peculio impuberi competat? Respondi: Nullum privilegium præponi patri vel domino potest, cum ex persona filii vel servi de peculio conveniuntur: plane [2] in cæteris creditoribus habenda est ratio privilegiorum. Quid enim, si filius dotem accepit, tutelam administravit? Merito igitur & in servo, qui pro tutore egit, id rescriptum est: *& quia occupantis* [3] *melior solet esse conditio, quam cæterorum*, inhibebitur actio. † Plane si ex re pupilli nomina fecit vel pecuniam in arca deposuit, datur ei vindicatio nummorum, & adversus debitores utilis actio: scilicet, si nummos consumpserunt: hic enim alienare eos non potuit: quod & in quovis [4] tutore dicendum est. Nec tamen interesse puto, quando domino debere cœpit, utrum cum in libertatis possessione esset, an postea: nam & si Titii servo credidero, ejusque dominus esse cœpero, deducam quod prius credidi, si conveniri de peculio cœpero. Quid ergo est? Quia de peculio actio deficit, utilis actio in dominum quasi tutelæ erit: ut, quod ille pro patrimonio habuit, peculium esse intelligatur. §. 1. Si dos filiofamilias sit data, vel tutelam administraverit, habenda erit ratio privilegiorum in actione de peculio: dilata interim cæterorum creditorum actione, vel interposita cautione [5], si priores agant, qui privilegium non habent, *restitutum iri, quod acceperunt, si inferatur postea cum patre actio privilegii.*

Si peculium manumisso non adimatur.

53. IDEM lib. 11. Quæstionum.

SI Sticho peculium cum manumitteretur, ademptum non est, videtur [6] concessum: debitores autem convenire, nisi mandatis [7] sibi actionibus, non potest.

De servis qui domino debebant, prælegatis.

54. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

FIliofamilias uni ex heredibus [8] prædia prælegavit, *ut instructa erant, cum servis*: hi servi domini debitores fuerunt: Quæsitum est, an cæteris heredibus adversus eum actio de peculio competat? Respondit, non competere.

Si conventus de peculio vi eximatur.

55. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

IS cum quo de peculio agebam, a te vi exemptus est: Quod [9] tunc, cum vi eximeres, in peculio fuerit, spectari.

Si servus domino expromiserit.

56. PAULUS lib. 2. ad Neratium.

QUod servus meus pro [10] debitore meo mihi expromisit, ex peculio deduci debet, & a debitore nihilo [11] minus debetur. † Sed videamus, ne credendum sit, peculiare fieri nomen ejus, pro quo expromissum est: Paulus, Utique, si de peculio agente aliquo deducere velit, illud nomen peculiare facit.

Quo tempore quantitas peculii spectatur.

57. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

SI filius vel servus, cujus nomine duntaxat de peculio actum est, ante [12] finitum judicium decesserit, id peculium respicietur, quod aliquis eorum, cum moriebatur, habuit. §. 1. Sed eum, qui servum testamento *liberum esse* jubet, & ei peculium legat, ejus temporis peculium legare intelligi Julianus scribit, quo libertas competit, ideoque omnia incrementa [13] peculii quoquo modo ante aditam hereditatem adquisita ad manumissum pertinere. §. 2. At si quis extraneo peculium servi legaverit, in conjectura voluntatis testatoris quæstionem esse, & verisimilius esse id legatum, quod mortis tempore in peculio fuerit, ita ut, quæ ex rebus peculiaribus ante aditam hereditatem accesserint, debeantur, veluti partus ancillarum, & fœtus pecudum: quæ autem servo donata fuerint, sive [quid] ex operis suis adquisierit, ad legatarium non pertinere.

De servis, qui domino debebant, prælegatis.

58. SCÆVOLA lib. 5. Digestorum.

UNi [14] ex heredibus *prædia* legavit [15], *ut instructa erant, cum servis* [16], *& cæteris rebus, & quidquid ibi esset*: Hi servi domino debitores fuerunt, tam ex aliis causis, quam ex ratione Kalendarii [17]: Quæsitum est, an cæteris heredibus adversus eum pecuniæ [ab] his debitæ actio de peculio competit? Respondit, non competere.

TIT. II.

QUANDO DE PECULIO [18] ACTIO ANNALIS [19] EST [20].

Edictum. 1. *Quibus casibus actio de peculio est perpetua, vel annalis.* 2. *Quomodo annus computatur.* 3. *Ratio edicti.* 4. *Quibus ex causis incipit actio esse annalis.* 5. *De speciebus alienationum.* 7. *De servo legato.* 8. *Si hereditas præcepto servo & peculio restituatur.* 9. *De usufructu extincto.* 10. *Si post actionem annalem agatur perpetua.*

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

PRætor ait, *Post mortem* [21] *ejus, qui in alterius potestate fuerit, posteave quam is emancipatus* [22], *manumissus* [23], *alienatusve fuerit, duntaxat de peculio, & si quid dolo malo ejus, in cujus potestate est, factum erit, quo minus peculii esset: in* [24] *anno, quo primum de ea re experiundi potestas erit, judicium dabo.* §. 1. Quamdiu servus vel filius in potestate est, de peculio actio perpetua [25] est: Post [26] mortem autem ejus, vel postquam emancipatus, manumissus, alienatusve fuerit, temporaria esse incipit, id est, annalis.

§. 2. *Annus* [27] autem utilis computabitur: Et ideo [&] si conditionalis sit obligatio, Julianus scripsit, ex eo computandum annum, non ex quo emancipatus est, sed ex quo peti potuit conditione existente. §. 3. Merito autem temporariam in hoc casu fecit Prætor actionem: nam, cum morte [28] vel alienatione extinguitur peculium, sufficiebat, usque ad annum produci obligationem.

§. 4. *Alienatio* autem, & *manumissio*, ad servos pertinet, non [29] ad filios: *Mors* autem tam ad servos, quam ad filios, refertur: *emancipatio* [30] vero ad solum filium. Sed & si alio modo [31] sine emancipatione desierit esse in potestate, annalis erit actio. † Sed & si morte patris vel deportatione, sui juris fuerit effectus filius, de peculio intra annum heres patris vel fiscus tenebuntur. §. 5. In alienatione [32] accipitur utique venditor, qui actione de peculio intra annum tenetur. §. 6. Sed & si donavit servum, vel permutavit, vel in dotem dedit, in eadem causa est. §. 7. Item heres [33] ejus, qui servum legavit non cum peculio: nam si cum peculio vel legavit, vel liberum esse jussit, quæstionis fuit: Et mihi verius videtur, non dandam neque in manumissum, neque in eum, cui legatum sit peculium, de peculio actionem. An ergo teneatur heres? Et ait Cæcilius teneri: quia peculium penes [34] eum sit, qui tradendo id legatario, se liberavit. Pegasus autem caveri heredi debere ait, ab eo, cui peculium legatum sit: quia ad eum veniunt creditores: ergo, si tradiderit sine cautione, erit conveniendus.

§. 8. Si, præcepto servo & peculio, rogatus sit heres restituere hereditatem: si de peculio conveniatur, Trebelliani exceptione non utetur, ut Marcellus tractans admittit: Is autem, cui restituta est hereditas, non tenetur, ut Scævola ait: cum [35] peculium non habeat, nec [36] dolo fecerit, quo minus haberet. §. 9. Usufructu quoque extincto, intra annum actionem dandam in usufructuarium Pomponius lib. LXI. scripsit. §. 10. Quæsitum est apud Labeonem, Si, cum filius viveret, tu credens eum mortuum, annali actione egeris: &, quia annus præterierat, exceptione sis repulsus, an rursus experiri tibi, comperto errore, permittendum est? Et ait, permitti debere duntaxat de peculio, non etiam [37] de in rem verso: nam priore judicio de in rem verso recte actum est, quia annua exceptio ad peculium, non [38] ad in rem versum, pertinet.

Quæ actiones sint annales post mortem filii. 1. *De servo, qui est apud hostes.*

2. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

CUm [39] post mortem filiifamilias annua adversus patrem actio est, quemadmodum adversus eum esset perpetua vivo filio, ideo, si ex causa redhibitionis erat de peculio actio, sex mensium [40] erit post mortem filii: [Idemque] dicendum in omnibus temporalibus actionibus. §. 1. Si servus, cui creditum est, apud hostes sit, de peculio actio in dominum non anno finienda est, quamdiu postliminio reverti potest.

De augmento & decremento peculii post servi mortem.

3. POMPONIUS lib. 4. ad Quintum Mucium.

DEfinitione *peculii* interdum utendum est, etiam [41] si servus in rerum natura esse desiit, & actionem Prætor de peculio intra annum [42] dat: nam & tunc [43] & accessionem, & decessionem, quasi peculii, recipiendam, quamquam jam desiit, morte [44] servi vel manumissione, esse peculium: ut possit ei accedere ut peculio, fructibus, [vel] pecorum fœtu, ancillarumque partubus: & decedere, veluti si mortuum sit animal, vel alio quolibet modo perierit.

TIT. III.

DE IN REM [45] VERSO.

Quibus casibus locum habet hæc actio, & quid differt ab actione de peculio.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI hi, qui in potestate aliena sunt, nihil in peculio habent; [vel habeant, non in solidum tamen [46]] teneantur [47] qui eos habent in potestate, si in rem eorum, quod acceptum est, conversum sit: quasi [48] cum ipsis potius contractum videatur.

1 *l.* 1. ff. *de tributoria.* Goth. Adde *l.* 22. §. *fin.* ff. *solut. matrim.* Ans. 2 Id est, ubi cæteri creditores agunt. 3 v. *l.* 10. ff. *eod.* 4 *l.* 2. *C. quando ex facto tutor.* Goth. Adde *l.* 3. *C. arbitr. tutel.* Ans. 5 *l.* 9. *in fin.* ff. *eod.* 6 Peculium sequitur servum manumissum inter vivos. *l.* 3. ff. *de manumissionibus, quæ servis. l. un. C. de peculio eorum, qui libertatem.* 7 Invitus quis interdum cogitur actionem cedere. 8 *l. ult.* ff. *eod.* 9 *l.* 12 §. 1. *supr. si quis cautionibus* 10 De peculio servi dominus deducit, quod servus mihi pro debitore meo expromisit. 11 *l.* 56 §. 1. ff. *de fidejussoribus.* 12 Si is, de cujus peculio agitur, lite pendente decesserit, peculii quantitatem ad ipsum mortis tempus referemus, *ut hic.* Quid, si legatum ei sit peculium? tempus, quo cedit legati dies, inspiciemus una cum omni suo incremento. §. 1. ff. *eod.* Quid, si extraneo legatum sit? vide §. 2. ff. *eod* 13 *l.* 8. §. *ult.* ff. *de pecul. legat.* 14 Actione de peculio heredibus testatoris non tenetur is, cui a testatore servus legatus est: Non tenetur, inquam, ob id, quod servus ita legatus domino suo debuit. 15 Prædia prælegavit. *Haloand. l.* 54. ff. *eod.* 16 (Conjunge [illegible] de *l.* 54. ff. *eod.* Gothofredus monuit) *cum l.* 45. *de jure dot. & cum l.* 27. *de liber. legat* Mod. 17 vide quæ notavi ad *l.* 41. *supr. de rebus creditis.* 18 [illegible], liberorum, & servorum. 19 Adversus parentes, & dominos [illegible] Dic, post mortem, emancipationem, manumissionem, & alienationem eorum: est enim alias perpetua de peculio actio. 20 Nec ultra annum datur: & in eo differt ab exercitoria, *l.* 4. *in fin.* ff. *de exercitoria.* institoria, & de in rem verso. 21 Peculium his modis extinguitur, morte, emancipatione, manumissione, alienatione, ut §. 3. ff. *eod.* 22 Ad filios hoc referendum. §. 4. ff. *eod.* 23 Ad servos hoc refertur. §. 4. ff. *eod.* 24 §. 1. ff. *eod.* *l.* [illegible] *C. quod cum eo. l.* 5. ff. *ad SC. Maced.* 25 In perpetuum competit. *Synops. Basil.* 18. *tit.* 6 *c.* 1. 26 vide *l.* 6. ff. *quis, & a quibus.* 27 Actionis de peculio annalis annus continuus est, incipiens ex quo facultatem agendi quis habuit. Ideoque annus in conditionali debito, non ab ipsa filii emancipatione computabitur, sed ex quo conditio extitit. *Synops. ibid. c.* 1. *in medio.* [illegible] autem annus, qui hic dicitur, continuus hodie factus est. vide [illegible] *C. de temp. in integrum restit.* 28 Peculium servi morte vel alienatione extinguitur. 29 Manumitti & alienari non dicuntur liberi, sed servi, *ut hic* [illegible] etiam manumitti dicuntur 30 ff. [illegible] 31 Ut *l.* 2. *supr. quod cum eo* id est, sacerdotio Vestali, aut Flaminio Diali, [illegible] Gell. 12. 32 [illegible] 47 §. *ult. supr. de peculio* 33 *l.* 3 *in pr.* ff. *de peculio* [illegible], qui vendit, *ut hic,* qui donat, permutat, in dotem dat. §. 6 ff. *eod.* 34 Cum heres jussus est dare peculium accepta certa summa, non videtur penes eum esse peculium. [illegible] 35 *l.* 28. ff. *de pecul.* 36 In actione de peculio etiam id agitur, in quantum minus factum est peculii in dolo ejus, qui hominem in potestate habet. [illegible] 37 v. *l.* 4. ff. *de in rem verso.* 38 v. quæ notavi ad *l.* 4 *in fin.* ff. [illegible] 39 Cum de debitis post filiifamilias mortem pater convenitur, si quidem de peculio est actio, annalis est: [illegible] redhibitoria rei vitiosæ, sex mensium datur actio post mortem filii. Idem & in omnibus temporalibus actionibus dicendum. *Synops.* [illegible] 40 v. *l.* 19. *in fin. l.* 55. ff. *de aedilitio* 41 Mortuus interdum fingitur habere peculium. 42 Scilicet utilem. *l.* 1. §. 2. *h. t.* Ans. 43 Vide quæ notavi ad *l.* 40. ff. *de pecul.* 44 Peculium licet morte & manumissione servi desinat, tamen si post mortem ejus annalis actio moveatur, tam incrementum, quam decessio peculii [illegible] *Synops. Basil. ibid c.* 2. *in fin.* 45 *L.* 4. *C.* 26. §. 4. *vers. in rem autem. Inst. tit. quod cum eo.* Paul 2. *sent* [illegible] *Bas.* [illegible] *tit.* 7. Illud diligenter observandum est, quod scribit Cujac. 8: *ad Africanum. ad l.* 17 [illegible] ff. *eod.* unam esse actionem de peculio, & de in rem verso. de peculio principalem intentionem esse: de in rem verso, adjectionem, quæ tamen necessaria est, & transit in proprium nomen actionis, cum post mortem servi actio de peculio finiatur anno. 46 Male Haloander hæc verba omisit, in quibus hic casus tractatur, cum peculium solvendo non est. vide Anton Augustin. *emendat. lib.* 1. *cap.* 2. Mod. 47 *Tenentur.* 48 §. *ult. Inst. quod cum eo.*

§. 1. Nec [1] videtur frustra de in rem verso actio promissa, quasi sufficeret de peculio: Rectissime enim Labeo dicit, fieri posse, ut & in rem versum sit, & cesset de peculio actio: Quid enim, si dominus peculium ademit sine dolo malo? Quid, si morte servi exstinctum est peculium, & annus utilis præteriit: de in rem verso namque actio perpetua [2] est, & locum habet, sive ademit sine dolo malo, sive [3] actio de peculio anno finita est. §. 2. Item si plures agant de peculio, proficere hoc ei [4] cujus pecunia in rem versa est, debet, ut ipse uberiorem [5] actionem habeat. † Certe, si [6] præventum sit ab aliquo, & actum de peculio, de in rem verso actio an cesset, videndum? Et refert Pomponius, Julianum existimare, de peculio actione perimi de in rem verso actionem: quia in peculium conversum est, quod in domini rem erat versum; & pro servo solutum est, quemadmodum si ipsi servo a domino fuisset solutum: Sed ita demum, si præstiterit ex actione de peculio dominus, quod servus in rem ejus verterat: cæterum, si non præstiterit, manet [7] actio de in rem verso.

2. JAVOLENUS lib. 12. ex Cassio.

QUi [8] nummis acceptum [9] servum manumisit, agi cum eo de in rem verso non potest: quia, dando libertatem, locupletior ex nummis [10] non fit.

1 Quid sit in rem versum. 3. De sumptu in alimenta & vestimenta servi vel filiifam. 4. De domo dominica exornata. 5. De pecunia credita. 6. Si bono domini non cesserit, quod consumptum est. 7. Si in rem versum periit. 9. De creditore decepto a servo. 10. Si nummi ad comparandam vestem accepti, perierunt. Si vestis quoque periit.

3. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

QUod si servus domino quantitatem dederit, *ut manumittatur*, quam a me mutuam accepit, in peculium quidem hanc quantitatem non computari, in rem autem videri versum, si quid plus sit in eo, quod servus dedit, quam est in servi pretio. §. 1. *In rem* [11] autem *versum* videtur, sive idipsum quod servus accepit, in rem domini convertit (veluti si triticum acceperit, & idipsum in familiam domini cibariorum nomine consumpserit, aut si pecuniam a creditore acceptam dominico creditori solverit: sed & si erravit in solvendo, & putavit creditorem eum, qui non erat, æque in rem versum esse, Pomponius lib. LXI. ait, quatenus indebiti repetitionem [12] dominus haberet), sive cum servus domini negotii gerendi administrandive causa quid gessit (veluti si mutuatus sit pecuniam, ut frumentum compararet [13] ad familiam alendam vel si ad vestiendam), sive peculiariter mutuatus, postea in rem domini vertit. Hoc enim jure utimur, ut etiam si prius [14] in peculium vertit pecuniam, mox in rem domini, esse de in rem verso actio possit. §. 2. Et regulariter [15] dicimus, totiens [16] de in rem verso esse actionem, quibus casibus procurator mandati, vel qui negotia gessit, negotiorum gestorum haberet actionem, quotiensque aliquid consumpsit servus, ut aut meliorem rem dominus habuerit, aut non deteriorem. §. 3. Proinde si servus sumpsit pecuniam, ut [17] se aleret [18] & vestiret [19] secundum consuetudinem [20] domini (id est, usque ad eum modum, quem dominus ei præstare consueverat), in rem videri domini vertisse Labeo scribit. † Ergo idem [21] erit & in filio [22]. §. 4. Sed si mutua pecunia accepta domum dominicam exornavit [23] tectoriis, & quibusdam aliis, quæ magis ad voluptatem pertinent, quam ad utilitatem, non videtur versum: quia nec [24] procurator hæc imputaret: nisi forte mandatum domini aut voluntatem [25] habuit: nec debere eo ex onerari [26] dominum, quod ipse facturus non esset: Quid ergo est? Pati debet dominus, creditorem hæc auferre [27], sine domus suæ videlicet injuria [28], ne [29] cogendus sit dominus vendere domum, ut, quanti pretiosior facta est, id præstet. §. 5. Idem Labeo ait, si servus mutuatus nummos a me, alii eos crediderit, de in rem verso dominum teneri, quod [30] nomen ei adquisitum est: quam sententiam Pomponius ita probat, si non peculiare nomen fecit, sed quasi dominicæ rationis, ex qua causa hactenus erit dominus obligatus, ut, si non putat sibi expedire nomen debitoris habere, cedat creditori actionibus, procuratoremque eum faciat. §. 6. Necnon illud quoque in rem domini versum Labeo ait, quod mutuatus servus, domino emit volenti [31] ad luxuriæ materiam, unguenta forte, vel si quid ad delicias, vel si quid ad turpes sumptus subministravit: neque enim spectamus, an bono domini cesserit, quod consumptum est, sed an in negotium domini. §. 7. Unde recte dicitur, & si frumentum comparavit servus ad alendam domini familiam, & in horreo dominico reposuit, & hoc periit, vel corruptum est, vel arsit, videri [32] versum. §. 8. Sed & si servum domino necessarium emisset [33], isque decessisset, vel insulam [34] fulsisset, eaque ruisset, dicerem, esse actionem de in rem verso. §. 9. Sed si [sic] accepit, quasi in rem domini verteret, nec vertit, & decepit creditorem, non videbitur versum, nec tenetur dominus: ne credulitas [35] creditoris domino obesset vel calliditas servi noceret. Quid tamen, si is fuit servus, qui solitus erat accipiens vertere? Adhuc non [36] puto nocere domino, si alia mente servus accepit: aut si, cum hac mente accepisset, postea alio vertit: curiosus [37] igitur debet esse creditor, quo vertatur.

§. 10. Si mutuatus sit pecuniam servus ad vestem [38] comparandam, & nummi perierint, quis de in rem verso agere possit? utrum creditor, an venditor? Puto autem, si quidem pretium numeratum sit, creditorem de in rem verso acturum, etsi vestis perierit: si autem non fuit pretium solutum, ad hoc tamen data pecunia, ut vestis emeretur, & pecunia perierit, vestis tamen familiæ divisa est, utique creditorem de in rem verso habere actionem. An & venditor habeat, quia res ejus pervenerunt in rem domini? Ratio hoc facit, ut teneatur: unde incipit [39] dominus teneri ex una [40] causa duobus [41]: proinde etsi tam pecunia, quam vestis periit, dicendum erit, utrique dominum teneri, quoniam ambo in rem domini vertere voluerunt.

De occupatione.

4. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SEd dicendum est, occupantis [42] meliorem conditionem esse debere: nam, utrisque [43] condemnari dominum de in rem verso, iniquum est.

De re empta domino. 1. De ratihabitione domini. 2. De re empta domino. 3. Si servus ab initio negotium peculiare gesserit.

5. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI [44] res domino non necessarias emerit servus quasi domino necessarias, veluti servos, hactenus videri in rem ejus versum Pomponius scribit, quatenus servorum [45] verum [46] pretium facit: cum, si necessarias emisset, in solidum, quanto venissent, teneretur.

§. 1. Idem ait, sive ratum habeat servi contractum dominus, sive non, de in rem verso esse actionem. §. 2. Quod servus domino emit, siquidem voluntate ejus emit, potest *quod jussu* agi: sin vero non ex voluntate, siquidem dominus ratum [47] habuerit, vel alioquin rem necessariam vel utilem domino emit, *de in rem verso* actio erit: si vero nihil eorum est, *de peculio* erit actio. §. 3. Placet, non solum eam pecuniam in rem verti, quæ statim a creditore ad dominum pervenerit, sed & quæ [48] prius fuerit in peculio: Hoc autem totiens verum est, quotiens servus rem domini gerens, locupletiorem [49] eum facit nummis peculiaribus: alioquin si servo peculium dominus adimat, vel [si] vendat eum cum peculio, vel rem ejus peculiarem & pretium exigat, non videtur in rem versum.

6. TRYPHONINUS lib. 1. Disputationum.

NAm si hoc verum esset, etiam antequam venderet rem peculiarem, de in rem verso teneretur; quia hoc ipso, quod servus rem in peculio haberet, locupletior fieret [50]: quod aperte falsum est.

3. De erogatis in funus ad dominum pertinentibus. 4. Si dominus evincat hereditatem, quam servus vendiderat. 5. De pecunia in dotem data.

7. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

ET ideo, & si donaverit servus domino rem peculiarem, actio de in rem verso cessabit: Et sunt ista vera. §. 1. Plane si mutuum servus acceperit, & donandi animo solvit [51], dum [52] non vult eum debitorem facere peculiarem, de in rem verso actio est. §. 2. Illud verum non est, quod Mela scribit, si servo meo argentum dederis, ut pocula tibi faceret ex quolibet argento: mox factis poculis servus decesserit, esse tibi adversus me de in rem verso actionem, quoniam [53] possum pocula vindicare. §. 3. Illud plane verum est, quod Labeo scribit, si odores [54], & unguenta servus emerit, & [55] ad funus erogaverit, quod ad dominum suum pertinebat, videri in rem domini versum. §. 4. Idem ait [56], & si hereditatem a servo tuo emero, quæ ad te pertinebat, & creditoribus pecuniam solvero,

1 Actio de in rem verso creditori necessaria est, quum servus id, quod accepit, in rem domini vertit. Quid enim, si nullum sit peculium? vel minus sit debito? vel sine dolo malo ademptum? vel is, qui erat in potestate, mortuus sit, & annus præterierit, ut actio de peculio locum non habeat? Quippe de in rem verso, & perpetua est actio, & competit exstincto quoque peculio. *Synopsis eod. c. 1.* 2 *l. 7. C. quod cum eo.* & sic intra 30. annos moveri potest. 3 *l. 10. §. 3. ʃ. eod.* 4 *l. 52. vers. plane. supr. de pecul.* 5 Actionum aliæ aliis uberiores sunt. 6 *l. 10. in fin ʃ. de pecul.* 7 Cur, peculio & actione peculii finitis, non finitur actio de in rem verso: Potest enim dici in peculio servi esse, quod servus in rem domini vertit? Ut differentia est inter peculium, & mercem peculiarem, *l. 1. §. peculiarem. supr. de tributoria.* peculium, & servum peculiarem, *l. 1. l. 4. ʃ. de pecul. legat.* ita inter peculium, & in rem versum, quamvis & hoc ipsum in peculio sit. Quod si finita non sit actio de peculio, inest ei actio de in rem verso: id est, qui agit de peculio, agit etiam de in rem verso. 8 *In rem versum* non videtur, quod pro libertate datum est, nisi quod servus ipse dederit, pretium excedat ipsius servi. *Synops. Basil. 7. tit. 6. ex l. 18. tit. 7. c. 2.* 9 Nummis acceptis *vulgat.* & ita Græci, *ὁ λαβὼν νομίσματα.* Alii ita legunt, *qui nummis accepit*, & quidem ab alio, non a servo. *l. 54. ʃ. mandati.* 10 Datum pro libertate, non videtur in rem versum, nisi quatenus excedit servi pretium *Bart* 11 *l. 10. §. 4 ʃ. eod.* 12 Indebiti a servo soluti repetitio domino competit: at si negotiorum gestor indebitum solvit, ei, cujus negotium gestum est, non competit, *l. 23. supr. de negotiis.* 13 Hic enim sumptus necessarius est. *l. 22. supr. de negotiis.* 14 *l. 5 in fin. ʃ. eod.* 15 Hanc regulam sic expressit Paulus, 2 *sent. 9. Servus, vel filiusfamilias, si acceptam pecuniam, in rem patris vel domini verterit hoc modo, agrum puta colendo, domum fulciendo, mancipia vestiendo, emicando, vel creditori solvendo, vel quid tale faciendo, de in rem verso in solidum dominum vel patrem obligat: si tamen ob hanc causam pecunia data sit.* 16 Actioni de in rem verso, tunc regulariter locus est, quum homo liber, qui in rem vertit, negotiorum gestorum actionem habiturus est, quoties servus, qui consumpsit, meliorem, aut non deteriorem rem domini fecerit, *ut hic. Synops. ibid. c. 2.* 17 *l. 19. l. 20. l. ult. ʃ. eod.* 18 *In rem domini vertisse* intelligitur, qui mutuam pecuniam accepit, ut se aleret, & vestiret. 19 Alimenta & vestitum servis dominus præstare & præbere debet, & quidem justa. 20 Consuetudo patrisfamil. spectanda: ut eatenus mutuum servo patrisfamil. factum subsistat, quatenus consuetudinem domini secutus est creditor in mutuo dando. 21 Actio de in rem verso datur ex contractu filii, vel servi, *ut hic. Synops. d. c. 2.* Argumentum interim observa, a servo ad filiumfamilias. 22 Cui si quis mutuum dederit, ut se aleret, vestimenta haberet, & necessaria, pater obligatur de in rem verso, *arg. l. 19. ʃ. eod.* adde *l. 5. C. ad SC. Macedon.* 23 In rem domini mutuum acceptum vertisse non videtur servus, qui ex mutuo accepto opera ad voluptatem fecit, quæ dominus facturus non erat. Quid igitur? licentiam habet dominus permittendi, ut ea opera sine domus injuria creditores auferant, ne cogatur propter restitutionem domum vendere: quippe nec procurator ultra voluntatem mandatumve domini sumptus hujusmodi faciens repetitionem habet. *Synops. ibid.* 24 Procurator contra mandatum non imputat impensas voluptuarias. *l. 27. ʃ. de negotiis.* 25 Id est, ratihabitionem. Ratihabitio, est voluntatis, *ut* [illegible] *l. 16. §. 1. ʃ. de pignorib. l. 9. §. 2. ʃ. de donationib. l. 46. §. 8. ʃ. de jure fisc.* 26 *l. 10. l. 11. supr. de negotiis.* 27 Potest tamen ea, quæ impendit, auferre. *l. 38. supr. de rei vind. l. 10. §. 10. ʃ. mandati.* 28 Id est, si ea recipiunt separationem. vide *l. 38. in fin ʃ. de rei vind l. 9. ʃ. de impensis.* 29 Id est, finge pauperem, cui, si id reddere cogatur, laribus, sepulchrisque avitis sit carendum. *l. 38. supr. de rei vindic.* 30 Id est, quia actio domino adquiritur, videtur in rem versum. 31 Fallit in minore mandante, *l. 12 §. 11. ʃ. mandati.* & muliere. *l. 11. ʃ de impensis.* 32 Sufficit enim utiliter cœptum fuisse. *l. 10. l. 12. l. 22. supr. de negotiis.* 33 Vide *l. 11. §. 4. supr. de minorib.* vide *l. 31. ʃ. famil.* vel curasset. *l. 10. supr. l. 10. C. de negotiis.* 34 *l. 10 supr. de negotiis.* 35 Imo utiliter cœptum fuisse videtur *l. 12 in fin. supr. de negotiis.* sed & credulitas creditori prodesse posse videtur. vide *l. 3. supr. ad SC. Macedon.* 36 Imo, eam ob causam videtur creditor esse juvandus. *§. 3. supr. eod.* 37 Contra quam in exercitoria receptum est. *l. ult. in fin. supr. de exercitoria.* 38 In vestes servorum mutuum dominum obligat. adde *§. 3. supr. eod.* 39 Dic, ut *l. 3 infr. eod.* 40 Id est, quia in unius utilitatem versa est: alias hic ex duabus causis tenetur, mutuo scilicet & venditione. 41 Imo videtur unus tantum de in rem verso agere posse. *l. 18. ʃ. eod.* 42 Occupantis melior est conditio, ubi pluribus competit actio de in rem verso 43 Vide *l. 26. supr. de peculio. l. 18. ʃ. de verb. oblig. l. 57. ʃ. de reg. jur.* 44 In iis, quæ necessario emuntur, in solidum quidquid expenditur, in rem versum est: quamvis dominus ratum non habuerit: sin res non necessariæ, sed quasi necessariæ tamen, emantur, eatenus in rem versum est, quatenus est verum pretium: quippe si non servum, sed fundum, servus emebat, & præsumptione putabat, se illum quasi necessarium, emisse, quanti dignus est emptus ille fundus, in tantam quantitatem dominus tenetur, *Synops. Basil. & ibi Scholiastes. 18. tit. 7. cap. 2.* vel ita, in rebus necessariis, justum: in non necessariis, conventum pretium inspicitur. 45 Vid. *l. 12. infr. eod.* 46 *Verum pretium* quid est? commune. *l. pretia. 63. ʃ. ad l. Falcidiam.* 47 *l. 1. §. 6. ʃ. quod jussu.* 48 *l. 3. §. 1. in fin. supr. eod.* 49 Hæc enim exceptio, *locupletior factus es*, justissime objicitur. vide quæ notavi ad *l. 10. supr. de in litem jur.* [illegible] *l. 1. §. 4. supr. de peculio.* 50 Esse in peculio servi, & in rem domini versum esse, diversa sunt. 51 Domino suo. 52 Atqui servus dominum sibi obligare non potest. *l. 41. supr. eod.* Jure, non potest, *ut ibi.* facto potest, *ut* [illegible] 53 In rem verso actione non utitur, cui rei vindicatio competit. 54 Vide *l. 37. ʃ. de religiosis.* 55 Vide *l. 30. supr. de religiosis.* 56 Et male *ut vers. ego autem non puto.*

deinde

deinde [hanc] hereditatem abstuleris mihi, ex empto actione me idipsum consecuturum: videri enim in rem tuam versum, nam & si hereditatem a servo emero, ut quod mihi ab ipso servo debebatur, compensarem, licet nihil solvi, tamen consequi me ex empto, quod ad dominum pervenit: ego autem non puto, de in rem verso esse actionem emptori, nisi hoc animo gesserit servus, ut in rem domini verteret. §. 5. Si filiusfamilias pecuniam mutuatus, pro [1] filia sua dotem [2] dederit, in rem versum patris [3] videtur, quatenus [4] avus pro nepte daturus fuit: Quæ sententia ita demum mihi vera videtur, si hoc animo dedit, ut patris negotium gerens.

8. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

ET nihil interesse Pomponius ait, filiæ suæ nomine, an sororis [5], vel neptis ex altero filio natæ dederit. † Idem ergo dicemus, & si [6] servus mutuatus fuerit, & domini sui filiæ nomine in dotem dederit.

9. JAVOLENUS lib. 12. ex Cassio.

SI vero pater dotem daturus non fuit [7], in rem patris versum esse non videtur.

Si filius pro patre obligatur vel judicium suscipiat. 4. De parte. 5. De sorte & usuris. 6. Si duret versum vel non. Si dominus vel extraneus solverit servo vel filio. 7. De eo, quod servus debet domino, & de eo, quod creditori dominico solvit. 9. Si servus, postquam in rem domini vertit, deinde ejus debitor, mox creditor factus sit. 10. Si filius solvat, quod & ipse & pater debet.

10. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI [8] pro patre filius fidejusserit, & creditori solverit, in rem patris videtur versum: quia patrem liberavit. §. 1. Cui simile est, quod Papinianus lib. IX. Quæstionum scribit: si [9] filius quasi defensor patris judicium susceperit, & sit condemnatus, de in rem verso teneri patrem: namque filius eum judicio [10] suscepto liberavit.

§. 2. Idem tractat Papinianus, & si, quod patrem dare oporteret, a filio sim stipulatus, & ita convenerim filium: nam [&] hic de in rem verso fore actionem: nisi si donare patri filius voluit, dum se obligat. §. 3. Quare potest dici, etsi de peculio actionem quasi defensor patris susceperit, teneri patrem de in rem verso usque ad peculii quantitatem: cujus sententiæ id erit emolumentum, ut si finita sit actio de peculio [11], de in rem verso conveniatur: Ego & ante condemnationem, post judicium patris nomine acceptum, de in rem verso patrem teneri puto. §. 4. *In rem* autem *versum* videtur, prout [12] aliquid versum est: proinde, si pars versa est, de parte [13] erit actio. §. 5. Sed utrum in sortem duntaxat tenebitur dominus, an & in usuras? Et si quidem promisit usuras, Marcellus lib. v. Digestorum scribit, dominum præstaturum: sed si non sint promissæ, utique non debebuntur, quia in stipulatum deductæ non sunt. † Plane, si contemplatione domini pecuniam dedi non gerenti servo negotia domini, sed ipse gerens, negotiorum gestorum actione potero etiam de usuris experiri. §. 6. *Versum* autem sic accipimus, ut [14] duret [15] versum [16]: Et ita demum de in rem verso competit actio, si non sit a domino servo solutum, vel filio. † Si tamen in necem [17] creditoris, id est, perdituro servo vel filio solutum sit, [quamvis solutum sit,] desinit quidem versum: æquissimum autem est, de dolo malo adversus patrem vel dominum competere actionem. Nam & peculiaris debitor, si fraudulenter servo solverit, quod ei debebat, non liberatur. §. 7. Si domini debitor sit servus, & ab alio mutuatus, ei solverit, hactenus non vertit, quatenus [18] domino debet: quod excedit, vertit: Proinde si, cum domino deberet triginta, mutuatus quadraginta, creditori ejus solverit, vel familiam exhibuerit [19], dicendum erit, de in rem verso in decem competere actionem: aut, si tantundem debeat, nihil videtur versum: nam (ut Pomponius scribit) adversus lucrum [20] domini videtur subventum: Et ideo, sive debitor fuit domino, cum in rem verteret, nihil videri versum: sive postea debitor esse domino cœperit, desinere versum: idemque & si solverit ei. † Plus dicit, etsi tantundem ei donavit dominus, quantum creditori solvit pro se, si quidem remunerandi animo, non videri versum: si vero alias donavit [21], durare versum. §. 8. Idem quærit, si decem in rem domini vertit, & postea tantandem summam a domino mutuatus sit, habeat præterea & peculium decem, videndum ait, utrum desiit esse versum? An vero, quoniam est peculium, unde trahatur debitum, de in rem verso non tollimus actionem? An potius ex utroque pro rata detrahimus? Ego autem puto, sublatam de in rem verso actionem: cum debitor domini sit constitutus. §. 9. Idem quærit, si in rem tuam verterit, & debitor tuus factus sit, mox creditor ejusdem summæ, quam tibi debuit, an renascatur de in rem verso actio, an vero ex post facto non convalescat? Quod verum est [22].

§. 10. Idem tractat, an ex [23] eventu possit in rem patris filius vertere: veluti si duo rei pater & filius fuerint, & filius mutuatus suo nomine solvat: vel si filio jussu patris credidisti, & filius creditum tibi solvisset? Mihi videtur [24], si quidem pecunia ad patrem pervenerat, videri in rem versum: quod si non fuit, & suum negotium gerens filius solvit, non esse de in rem verso actionem.

Si servus creditori suo solvit.

11. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

QUod servus in hoc mutuatus fuerit, ut creditori suo solveret, non erit in rem versum: quamvis actione de peculio liberatus sit dominus.

De re empta patri vel domino.

12. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI [25] fundum patri dominove emit servus vel filiusfamilias, versum quidem esse videtur: ita tamen, ut sive minoris [26] sit, quam est emptus, tantum videatur in rem versum, quanti dignus sit: sive pluris sit, non plus videatur in rem versum, quam emptus est.

De servo communi.

13. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI in rem alterius ex dominis versum sit, utrum is solus [27], in cujus rem versum est, an & socius possit conveniri, quæritur? Et Julianus scribit, eum solum conveniri, in cujus rem versum est, sicuti cum [28] solus jussit: quam sententiam puto veram.

14. JULIANI lib. 11. Digestorum Marcellus notat.

INterdum & propter hoc, quod in rem alterius socii versum est, de in rem verso cum altero agi potest: qui conventus, a socio petere potest id, in quo damnatus fuerit. Quid enim dicemus, si peculium servo ab altero ademptum fuerit [29]? Paulus, Ergo hæc quæstio ita procedit, si de peculio agi non potest.

De constituto.

15. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

SI filiusfamilias constituerit [30], quod pater debuit, videndum est, an de in rem verso actio dari debeat? Atquin non liberavit patrem: nam qui constituit [31], se quidem obligat, patrem vero non liberat: plane si solvat post constitutum, licet pro se videatur solvisse (hoc est, ob id, quod constituit), in rem [32] tamen vertisse patris merito dicetur.

De re vendita; aliaque ejusdem generis empta.

16. ALFENUS lib. 2. Digestorum.

QUidam fundum colendum servo suo [33] locavit, & boves ei dederat: cum hi boves non essent idonei, jusserat eos venire: & his nummis, qui recepti essent, alios reparari [34]: servus boves vendiderat [35], alios redemerat, nummos venditori non solverat: postea conturbaverat [36]: qui boves vendiderat, nummos a domino petebat actione de peculio, aut quod in rem domini versum esset, cum boves pro quibus pecunia peteretur, penes [37] dominum essent: *Respondit*, non videri peculii quicquam esse: nisi si quid deducto [38] eo, quod servus domino debuisset, reliquum fieret: illud sibi videri, boves quidem in rem domini versos esse, sed pro ea re solvisse tantum, quanti priores boves venissent: si quo amplioris pecuniæ posteriores boves essent, ejus oportere dominum condemnari [39].

Si in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit.

1. De vicario.

17. AFRICANUS lib. 8. [40] Quæstionum.

SErvus in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit: Nihilominus posse cum domino de in rem verso agi, existimavit [41]; nam & si procurator [42] meus [43] in negotia mea impensurus, pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdiderat, recte [44] eum hoc nomine mandati, vel negotiorum [45] gestorum acturum.

§. 1. Cum Sticho vicario servi tui Pamphili contraxi: Actio de peculio, & in rem verso, [ita] dari debet, ut quod [46] vel in tuam ipsius rem, vel in peculium Pamphili, versum sit, comprehendatur: Scilicet, etiam si mortuo vel alienato Sticho, agatur: Quod si Pamphilo mortuo agam, magis est, ut quamvis Stichus vivat, tamen de eo, quod in peculio Pamphili versum est, non nisi intra annum [47] quam is

1 Si ut gerens negotium pro patre meo, pecuniam mutuatus, pro filia mea dotem dedero, in rem versum est, *ut hic.* Idem est, si pro sorore vel nepte patris mei, ex alio fratre dotem dedero. *l.* 8. *infr. eod. Synops.* 18. *titul.* 7. *cap.* 3. §. 2. 2 Dos, seu dotandi onus, res, seu onus patris est. 3 Id est, avi, ut videatur dos ab avo profecta. *l.* 5. §. 8. *infr. de jure dotium.* 4 *l.* 5. §. 8. *infr. de jure dotium.* 5 Non uterinæ, sed consanguineæ. *arg. l.* 12. §. *pen. infr. de administ. & peric. tut.* 6 In rem domini vertisse intelligitur, qui ex pecunia, quam mutuo accepit, filiam domini dotavit, *ut hic. Synops. ibid.* 7 Quid, quando pater dotem dare non tenetur, cum semper dare teneatur. *l. fin. vers. neque enim leges incognita. C. de dotis promissione. l.* 19. *infr. de ritu nuptiarum.* vide tamen casum in *l.* 19. §. 1. *C. de hæreticis?* Respondeo, avus maternus non cogitur, quia nec mater cogitur, *l.* 14. *C. de jure dotium.* nec naturalis pater. *arg. l.* 41. §. 11. *infr. de legat.* 3. 8 Filius, si pro patre fidejusserit, & solverit, *in rem versum est:* quippe liberat eum. *l.* 15. *infr. eod. Synops. ibid. c.* 5. 9 In rem patris vertisse videtur, qui suscepta patris defensione condemnatus fuit. Namque filius eum judicio suscepto liberat. *Synops. Basil. dict. c.* 5. 10 vide *l.* 23. *infr. de solutionib.* 11 *l.* 1. §. 1. *in fin. supr. eod.* 12 *l.* 3. §. 1. *supr. eod.* §. 4. *Inst. quod cum eo.* 13 Parte in rem alicujus versa, datur de in rem verso pro parte actio. 14 Versum & factum censetur, quod durat, *l.* 6. §. *pen.* ff. *quod cujuscunque univers. l.* 15. §. 1. *supr. de inofficioso. l.* 2. §. 6. *infr. de heredit. vel action. vendit. l.* 4. §. 12. *infr. de usurpat.* vide tamen *l.* 17. *infr. eod.* 15 Versum non videtur, si momento quodam versum fuerit? Minime: versum non videtur, quod momento tantum aliquo versum fuit. dixi plura *l. ult. C. de bonis, quæ liberis,* 16 vide Zasium *part.* 2. *antinom. n.* 9. & quod sequitur, *in necem creditoris,* in eo nota locutionem non vulgarem, *quippe* ubi *necem* posuerit Ulpianus pro *detrimentum* sive *damnum.* ut etiam idem in eodem significatu reperire est *in l. summa. in princ. supr. de pecul.* Mod. 17 Id est, in fraudem. 18 In rem accipientis vertisse non videtur, qui quod ipse debuit, accipienti solvit, *ut hic.* Quid, si quod accepit, id reddidit? desinit versum. §. 8. *infr. eod. l.* 16. *infr. eod. l.* 20. *supr. de dolo.* 19 Id est, aluerit. 20 Actione de in rem verso creditori servi subvenitur adversus lucrum domini. 21 Principaliter non animo remunerandi, ut *l.* 12. *infr. mandat.* 22 Non reviviscit semel extincta obligatio, *l.* 98. §. *ult. infr. de solut.* 23 Ex eventu in rem versum & lucrum non æstimamus, sed ex consilio servi. Nec enim tam exigimus, ut lucrum fecerit ex negotio servi dominus, quam ut negotium illud domino gerere servus voluerit & caverit se accipere in rem domini, *ut hic.* ita demum obligatur dominus, si in eam rem pecunia credita sit. Paulus 2. *sentent. tit.* 9. Exigimus, ut sciat creditor in rem domini pecuniam sumi, imo & consumi. *l.* 3. §. *sed si accepit. supr. eod.* 24 Id est, lucrum, vel in rem versum non æstimamus ex eventu, & lucro domini, sed ex consilio servi, id est, an domini negotium gerere voluerit. 25 In rem versum est, si fundum patri dominove servus aut filiusfamilias emit. Quid, si fundus pretii minoris est? Verum pretium computatur in rem versum. Quid, si pluris, quam pretium? Tantum id, quod solutum est. *Synops. Basil.* 18. *tit.* 7. *cap.* 6. 26 *l.* 5. *supr. eod.* 27 Solus is tenetur ex dominis actione de in rem verso, & jussu, in cujus solius rem versum est, aut qui solus jussit. 28 *l. ultim.* §. 1. *infr. quod jussu.* 29 *Non fuerit,* ita emendat Cujac. 8. *ad Africanum, in explicatione legis* 17. *hujus tituli.* sed ab Antonio Fabro reprehenditur 1. *conjectur.* 9. 30 Filius, si pro patre constituerit, tunc in rem patris vertit, quum solverit. Etenim pecunia videtur in rem ejus verti, eumque solum spectat. Nam quod a patre cum effectu debebatur, filiusfamilias constituit. *Synops. Basil.* 18. *tit.* 7. *cap.* 8. *& ibidem Scholiastes. l.* 10. *supr. eod.* 31 Constituens non novat, obligat quidem se, non tamen liberat eum, cujus nomine constituit. 32 vide quæ notavi ad *l.* 36. *infr. de fidejussorib.* 33 Peculium habenti. 34 Reparare vina, est in locum priorum alia emere, ut *l.* 122. §. 1. *infr. de verbor. oblig.* Sic Horat. 1. *Odar.* 31. vina Syra reparata merce. 35 Et tradiderat fide habita de pretio. 36 *Conturbare* decoquere est, & pecuniam suam dissipare: & proprie de servis dicitur, qui cum rationibus dominicis paria non faciunt: sic autem & Ulpianus dixit in *l.* 5. §. 9. ff. *de instit. act.* de servo pistoris loquens: *Si pecunia accepta præsente, ut per dies singulos panem cui præstaret, conturbaverit.* & ante hos JC. Cicero pro Plancio: *Verum fac me multis debere, & in his Plancio: Utrum igitur me conturbare oportet, an cæteris, cum cujusque dies venerit, hoc nomen quod urget, nunc cum petitur dissolvere?* nec ignoravit ejus vim Martialis, cujus est: *Conturbavit Atlas, & non erit uncia tota. Decidat tecum qua pater ipse Deum.* Terentius tamen maluit plene dicere: *Conturbasti mihi rationes omnes.* porro vide ad hanc legem etiam Sarmientum *lib.* 3. *select. interpretat. c.* 8. Mod. 37 *l.* 36. ff. *de pet. hered.* 38 *l.* 10. §. 7. *supr. eod.* 39 vide ad hunc locum Bart. ad *l.* 22. *in fin. infr. solut.* 40 vide Cujac. ad hanc *legem* 8. *ad Africanum.* 41 Cur ita? collige ex iis, quæ notavi ad *l.* 10. *in fin. supr. eod.* 42 Sæpe fit in hoc titulo procuratoris comparatio cum servo. *l.* 3. §. 2. §. 4. ff. *eod.* 43 Id est, privati: secus est in Ecclesiæ procuratore: nec enim sufficit creditori probare creditum, cum ulterius probare versum teneatur. *Novell.* 120. *l.* 27. *supr. de reb. creditis.* 44 Imo, non recte. Nam vel hoc titulo versum intelligitur, quod durat versum. *l.* 10. §. *versum. supr. eod.* Dic, durare versum satis, quod durat in extremam usque fortunam, & casum, *ut hic.* 45 Procuratorem itaque hoc casu accipe pro voluntario procuratore, id est, negotiorum gestore, qui mandatum non habeat. *l.* 6. §. 1. *l.* 38. *supr. de negotiis. l.* 51. ff. *de ædilit.* 46 vide *l.* 7. *infr. de juris & facti ignor.* 47 Sciendum est, actionem de peculio, vivo servo, esse perpetuam: mortuo annalem: actionem vero de in rem verso, tam mortuo, quam vivo servo, perpetuam esse. Cuj. *ibid.*

decessit, actio dari debeat: etenim quodammodo de peculio Pamphili tum experiri videbor: sicuti, si quod jussu ejus credidissem, experirer. † Nec nos movere debet, quod Stichus, de cujus peculio agatur, vivat, quando non aliter ea res in peculio ejus [1] esse potest, quam si Pamphili peculium maneat. † Eadem ratio efficiet, ut id, quod in peculio Pamphili versum [fit], ita [2] præstari debere dicamus, ut prius ejus, quod tibi Pamphilus debuerit, deductio fiat: quod vero in tuam rem versum fuerit, præstatur etiam non deducto eo, quod Pamphilus tibi debet.

De fidejubente pro servo.

18. NERATIUS lib. 7. Membranarum.

QUamvis in eam rem pro servo meo fidejusseris, quæ ita contracta est, ut in rem meam versaretur [3]: veluti, si cum servus frumentum emisset, quo familia aleretur, venditori frumenti fidejusseris: Propius est tamen, ut de peculio eo nomine, non de in rem verso agere possis: ut unius [4] duntaxat in quoquo contractu, de in rem verso sit actio, qui idipsum credidit, quod in rem domini versum est.

De toga, quam filius emit, & pater dedicavit in funus ejus.

19. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

FIliusfamilias togam emit: mortuo deinde eo, pater ignorans & putans suam esse, dedicavit [5] eam in funus ejus: Neratius libro Responsorum ait, in rem patris versum videri: in actione autem de peculio, quod in rerum natura non esset, uno modo æstimari debere, si dolo [6] malo ejus, quo cum agatur, factum esset: atquin si filio pater togam emere debuit [7], in rem patris [res] versa est, non nunc, quo funerabitur, sed quo tempore emit: funus enim filii, æs alienum patris est: Et [hoc] Neratius quoque, qui de in rem verso patrem teneri putavit, ostendit, negotium hoc (id est sepulturam [8], & funus filii) patris esse æs alienum, non filii: Factus est ergo debitor peculii, quamvis res non exstet: ut etiam de peculio possit conveniri: In quam actionem venit, & [9] quod in rem versum est, quæ tamen adjectio [10] tunc necessaria esset, cum annus post mortem filii excessit.

De filiafam. quæ pecuniam a viro creditam consumpsit in alimenta. 1. De verso in rem pupilli. De promissione tutoris.

20. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

PAter pro filia dotem promisit: & convenit, ut [11] ipse filiam aleret [12]: non præstante patre, filia a viro mutuam pecuniam accepit, & mortua est in matrimonio: *Respondi*, si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut servos paternos exhibere non posset, dandam de in rem verso utilem [13] actionem. §. 1. Servus absentis Reipublicæ causa pupilli [14] servis pecuniam credidit, subscribente tutore, stipulatione in personam tutoris translata: *quæsitum est*; an adversus pupillum competat actio? Respondi, si, cum in rem pupilli daretur, id in rem ejus versum est, & quo magis actus servorum confirmaretur, tutor spopondit, posse nihilominus dici, de in rem verso cum [15] pupillo actionem fore.

De filiafam. quæ pecuniam a viro creditam aliamque ejus pecuniam consumpsit in alimenta.

21. IDEM lib. 5. Digestorum.

FIliamfamilias duxit uxorem patre dotem promittente: & convenit inter omnes personas, uti eam [16] pater, aut ipsa se tueretur [17]: maritus ei mutuos nummos dedit [18], cum juste putaret, patrem ejus ministraturum tantum salarium, quantum dare filiæ suæ instituerat: eos nummos illa in usus necessarios sibi, & in servos, quos secum habebat, consumpsit: aliquantum &, cum ei res familiares creditæ essent, ex pecunia mariti in easdem causas convertit: deinde prius quam pater salarium expleret, moritur filia: pater impensam recusat: maritus res mulieris retinet [19]: *Quæro*; an de in rem verso adversus patrem actio competat? *Respondit*, si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut servos paternos exhibere non posset, dandam de in rem verso utilem actionem.

TIT. IV.

QUOD [20] JUSSU [21].

Ratio edicti. 1. Quibus modis jubetur. 2. De jussu vel mandato revocando. 3. De mandato, 4. Vel subscriptione, 5. Vel fidejussione, 6. Vel ratihabitione domini vel patris. 7. De jussu pupilli, 8. Vel fructuarii, vel bon. fid. possessoris, 9. Vel curatoris, vel procuratoris.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

M*Erito ex jussu domini in solidum* [22] *adversus eum judicium datur*: Nam quodammodo cum eo contrahitur, qui jubet [23]. §. 1. *Jussum* autem accipiendum est: sive [24] testato quis, sive per Epistolam [25], sive verbis, aut per nuncium, sive specialiter in uno contractu jusserit, sive generaliter: & ideo, & si sic contestatus sit, *quod* [26] *voles cum Sticho servo meo negotium gerere periculo meo*, videtur ad omnia jussisse, nisi certa lex [27] aliquid prohibet.

§. 2. Sed ego quæro, an revocare [28] hoc jussum, antequam credatur, possit? Et puto, posse: quemadmodum [29] si mandasset, & postea ante contractum contraria voluntate mandatum revocasset, & me certiorasset. §. 3. Sed & si mandaverit [30] pater, dominusve, videtur jussisse. §. 4. Sed & si servi chirographo subscripserit [31] dominus, tenetur [32] quod jussu. §. 5. Quid ergo, si fidejusserit [33] pro servo? Ait Marcellus non teneri quod jussu: quasi extraneus enim intervenit: Neque [34] hoc dicit ideo, quod tenetur ex causa fidejussionis; sed quia aliud est jubere. † Denique idem scribit, etsi inutiliter [35] fidejusserit, tamen eum non obligari, quasi jusserit: Quæ sententia verior est. §. 6. Si ratum [36] habuerit quis, quod servus ejus gesserit, vel filius, quod jussu actio in eos datur. §. 7. Si pupillus dominus jusserit, utique non [37] tenetur, nisi tutore auctore jussit. §. 8. Si jussu fructuarii erit cum servo contractum; item ejus, cui bona fide servit: Marcellus putat, quod jussu dandam in eos actionem: Quam sententiam & ego probo. §. 9. Si curatore adolescentis, vel furiosi, vel prodigi jubente, cum servo contractum sit, putat Labeo dandam quod jussu actionem in eos, quorum servus fuerit: Idem & [38] in vero procuratore. † Sed si procurator verus non fit, in ipsum potius dandam actionem, idem Labeo ait.

De jussu tutoris. 1. De ancilla, & filia. 2. Si is, qui jussit, postea dominus fiat.

2. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI, tutoris jussu, servo pupilli creditum sit, puto, si ex utilitate [39] pupilli fuerit creditum, in pupillum esse dandam actionem, quod jussit tutor. §. 1. Si jussu domini ancillæ, vel jussu patris filiæ creditum sit, danda est in eos quod jussu actio. §. 2. Si jussu meo cum alieno servo contractum fuerit, eumque postea redemero, quod jussu non tenebor; ne actio, quæ ab initio inutilis fuerit, eventu confirmetur.

De mutuo, & pignore.

3. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

DOminum, qui jussit semissibus [40] usuris servo suo pecuniam mutuam credi [41], hactenus teneri, quatenus jussit: nec pignoris obligationem locum habere in his prædiis, quæ servus non ex voluntate domini obligavit.

De jussu administratoris rerum civitatis.

4. IDEM lib. 10. ad Edictum.

SI jussu ejus, qui administrationi rerum civitatis præpositus est, cum servo civitatis negotium contractum sit, Pomponius scribit, quod jussu [42] cum eo agi posse.

Si pecuniam accepturus jusserit servo filiove numerari. 1. De servo communi.

5. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

SI dominus vel pater pecuniam mutuam accepturus, jusserit servo filiove numerari, nulla quæstio est, quin ipsi condici possit: Immo hoc casu de [43] jussu actio non [44] competit. §. 1. Si unus ex servi dominis jussit contrahi cum eo, is solus tenebitur: sed si duo jusserunt, cum quovis in solidum agi potest: quia similes sunt duobus mandantibus.

1 Id est, vicarii, ut ex Joanne hic notat Cujac. 2 Quod versum est in peculium Pamphili, debet Pamphilus Sticho, ut alius dominus servo. Joan. *ibid.* 3 *Al.* verteretur. Actio de in rem verso competit ei, qui principaliter contrahit, ut in rem domini vertatur. 4 vide *l. 3. in fin. l. 4. supr. eod.* 5 Id est, destinavit: vestibus olim utebantur in funeribus & cum vestimentis etiam mortuos sepeliebant. vide *l. 14. §. 4. supr. de relig. & sumpt.* 6 *l. 9. §. 4. supr. de peculio.* 7 vide quæ notavi ad *l. 3. §. 3. supr. eod.* 8 *l. 7. §. 3. ff. eod.* 9 Actio de peculio licet una sit, duas tamen habet condemnationes. §. 4. *Instit. quod cum eo.* 10 De in rem verso, de peculio, tributoria, institoria formulæ actionum propria non sunt nomina, sed actiones tantum. 11 Adde *l. 3. §. 3. supr. eod. l. 21. in pr. infr. eod. l. 17. infr. de doli mal. & met. except.* 12 Actione de in rem verso pater tenetur, quoties mutuum filiafamilias in alimenta vertit. 13 Utilis actio hic nihil aliud, quam efficax. 14 Actionem de in rem verso contra pupillum promissio tutoris non tollit. 15 *l. 2. infr. quod jussu.* 16 vide *l. 20. in pr. ff. eod.* 17 Id est, se aleret, ut in *l. 4. in fin. l. 12. §. 1. infr. de pact. dotalib.* 18 Eorum nomine adversus patrem agere potest, *ut hic.* 19 De retentionis jure conjugibus competente vid. Coler. *de process. executiv. part. 1. c. 2. n. 199. 207. 225. & seq.* Ans.

20 *L. 4. C. 26. §. 1. Inst. quod cum eo. Synops. Basil. 18. tit. 8.* Ab hac voce incipiebant nonnullæ apud veteres formulæ. 21 Domini vel patris scilicet contractum fuerit cum ejus filio, vel servo. 22 *l. pen. supr. quod cum eo. §. 1. Inst. quod cum eo.*

23 Et mandat. *l. 152. §. 1. l. 169. ff. de reg. jur.* 24 Sive quis testato (ἐπὶ μαρτύρων) jusserit, ut cum ipsius servo contraham, sive per epistolam, sive nudis verbis, sive per nuntium, sive in uno negotio, sive generaliter, sive his verbis, *Quod voles, cum hoc servo meo contrahe*: in solidum, sicut & is, qui contraxit, tenetur, nisi quid lex specialis prohibeat. *Synops. Basilic. 18. tit. 8. cap. 1.* 25 Epistola, & sic absens jubere quis potest. *l. 1. §. 1. ff. mandati.* 26 Generalis jussus his verbis concipitur. 27 Id est, vel specialiter expressa, vel tacite intellecta: nam utcunque libera peculii administratio concedatur servo, non potest tamen donare *l. 25. §. 2. ff. de pact.* 28 Jussum revocare licet, priusquam contrahatur cum servo jubentis, & contracturum ea de re certiorem facere: sic enim in mandato est. 29 Mandati & jussus in revocando similitudo, *ut hic.* Non tamen eadem vis, idemque effectus mandati, & jussus. Nam quum jussit dominus, potest is, qui facere jussus est, jussum exsequi. Verum ubi mandans injunxerit, recusare factum vel mandatum non potest, quod semel recepit, propter generalem mandatorum naturam. Nam jubere quidem domini vel patris est, juberi vero servi, & filii. Scholiastes *apud auctorem Eclog. 18. tit. 8. cap. 1.* 30 Jubet, qui mandat. Actioni quod jussu locus est, ex mandato patris vel domini. *Synopsis ibid. l. 8. C. quod cum eo. l. 7. supr. quod cum eo.* 31 Subscribens jubere videtur. facit *l. 3. C. quod cum eo.* 32 Jubere etiam videtur, qui subscribit, qui mandat, *l. 5. C. quod cum eo. l. 8. §. 15. infr. quib. mod. pign. solvit.* qui ratum habet. *l. 60. infr. de regulis juris* ergo & qui sigillo suo contractum confirmavit. Hinc colligunt, Recognosci debere non modo subscriptiones, seu etiam sigilla. *l. 4. infr. testam. quemadmod. aper. l. 20. C. de fide instrum.* 33 Jussu actione non obligatur, qui pro suo servo fidejussit. *Synops. ibid.* 34 Id est, non negat dominum teneri ex fidejussione: tenetur enim. 35 Inutilis fidejussio pro jussu non habetur 36 Jussu actione tenetur, qui ratum habuit, quod a filio vel servo gestum est. *Synops. ibid. l. 5. §. 2. supr. de in rem verso l. 7. in fin. C. quod cum eo.* Qui ratum habet, jubere intelligitur, ut hac actione teneatur. *Goth.* vide *l. 60. infr. de reg. jur. cap. ratihabitionem. de reg. jur. in 6.* Et ratihabitio retrotrahit quod actum est. *l. 4. l. 5. C. de pign. l. 6. infr. de reg. jur.* Ans. 37 Imo, teneri videtur. *l. 3. §. 1. in fin. infr. quib. ex causis in possess.* 38 *l. 5. in fin. supr. de institoria.* 39 *l. 20. in fin. supr. tit. prox.* 40 Semisses usuræ sunt, cum semis aurei in centenos, quot mensibus penditur: nam Centesima (cujus pars dimidia est semis usura) dicitur, cum in centenos aureos, unus aureus singulis mensibus penditur: & sic centesima usura centesimo; semis, ducentesimo mense sortem exæquat. 41 vide Vitalem *lib. 2. variar. lection. cap. 24.* Mod. 42 Administrator rerum civitatis ex suo jussu tenetur, adde *l. 3. §. 2. infr. de administr. rerum.* 43 Hæc actio, & de jussu, *ut hic.* & quod jussu, appellatur, ut *supr. eod. toto tit.* 44 Si pater vel dominus pecuniam mutuam accepturus, jusserit servo, filiove numerari, non actione quod jussu, sed ex credito convenitur. *Synops. Basil. ibid. c. 5.*

LIBER SEXTUSDECIMUS.

TIT. I.

AD SENATUSCONSULTUM [1] VELLEIANUM.

Summa, 1. Et ratio SC. 2. Quomodo mulieri succurritur.

1. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

VElleiano Senatusconsulto plenissime comprehensum est, *Ne pro ullo fœminæ intercederent* [2]. §. 1. Nam sicut moribus [3] civilia [4] officia adempta sunt fœminis, & pleraque ipso jure non valent, ita multo magis adimendum eis fuit id officium, in quo non sola opera [5] nudumque ministerium [6] earum versaretur: sed etiam periculum rei familiaris [7]. §. 2. Æquum autem visum est, ita mulieri succurri [8], ut in veterem debitorem, aut in eum, qui pro se constituisset mulierem ream, actio daretur: magis enim ille, quam creditor, mulierem decepit.

De edictis Augusti, & Claudii. 1. Senatusconsulti verba, 2. Et ejus commendatio. 3. De mulieribus deceptis, vel decipientibus. 4. De contractibus. 5. De defensione alterius.

2. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

ET primo quidem temporibus Divi Augusti, mox deinde Claudii, Edictis eorum erat interdictum, *Ne fœminæ pro viris suis intercederent.* §. 1. Postea factum est Senatusconsultum [9], quo plenissime fœminis omnibus subventum est, cujus Senatusconsulti verba hæc sunt, *Quod Marcus Silanus, & Vellejus Tutor, Consules, verba fecerunt de obligationibus fœminarum, quæ pro aliis reæ fierent, quid de ea re fieri oportet, de ea re ita consuluerunt* [10]*: quod ad fidejussiones* [11] *& mutui dationes* [12] *pro aliis, quibus intercesserint fœminæ, pertinet, tametsi ante videtur ita jus dictum esse, ne eo nomine* [13] *ab his* [14] *petitio* [15] *neve in eas actio detur, cum eas virilibus* [16] *officiis fungi, & ejus generis obligationibus obstringi non sit æquum, arbitrari* [17] *Senatum, recte atque ordine facturos, ad quos de ea re in jure aditum erit, si dederint operam, ut in ea re Senatus voluntas servetur.* §. 2. Verba itaque Senatusconsulti excutiamus, prius providentia Amplissimi Ordinis laudata: quia opem tulit mulieribus, propter sexus imbecillitatem [18], multis hujuscemodi casibus suppositis, atque objectis.

§. 3. Sed ita demum eis subvenit, si non callide [19] sint versatæ. Hoc enim Divus Pius & Severus rescripserunt. nam deceptis [20] non decipientibus, opitulatur: Et est & Græcum Severi [tale] rescriptum, Ταῖς ἀπατώσαις γυναιξὶν τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου βουλῆς οὐ βοηθεῖ. id est, *Decipientibus mulieribus Senatusconsultum auxilio non est:* infirmitas enim fœminarum, non calliditas [21], auxilium demit [22].

§. 4. *Omnis* [23] *omnino obligatio* senatusconsulto Velleiano comprehenditur: sive verbis, sive re, sive quocunque alio contractu intercesserint. §. 5. Sed etsi mulier defensor [24] alicujus exstiterit [25], proculdubio intercedit [26]: suscipit [27] enim in se alienam obligationem: quippe cum ex hac re subeat condemnationem: Proinde neque [28] maritum [29], neque [30] filium, neque patrem [31] permittitur mulieri defendere.

3. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SEd si [32] eum defendat, qui damnatus regressum ad eam habeat (veluti cum venditorem hereditatis sibi venditæ [33] vel fidejussorem suum defendat) intercedere non videtur.

De ignorantia creditoris. 1. Si mulier donatura mutuetur, aut rem suam vendat.

4. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SEd si ego cum muliere ab initio contraxerim, cum ignorarem [34], cui hæc factum vellet, non dubito Senatusconsultum cessare: & ita Divus Pius & Imperator Noster rescripserunt. §. 1. Proinde, si dum vult Titio donatum [35], accepit a me mutuam pecuniam, & eam Titio donavit, cessat Senatusconsultum. Sed & si tibi donatura, creditori tuo nummos numeraverit [36], non intercedit: Senatus enim obligatæ [37] mulieri succurrere voluit, non donanti: Hoc ideo, quia facilius [38] se mulier obligat, quam alicui donat.

5. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

NEc interest, pecuniam solvendi causa numeret, an quamlibet suam [39] rem in solutum det: nam etsi vendiderit rem suam, sive pretium acceptum pro alio solvit, sive emptorem delegavit creditori alieno, non puto Senatusconsulto locum esse.

De his, qui mandato mulieris fidejusserunt.

6. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI fidejussores pro defensore absentis filii, [ex] mandato [40] matris ejus intercesserint, *quæritur*, an etiam his Senatusconsulto subveniatur? Et ait Papinianus lib. IX. Quæstionum, exceptione eos usuros: Nec multum facere, quod pro defensore fidejusserunt: cum contemplatione mandati matris intervenerunt. † Plane (inquit) si qui accepit eos fidejussores, matrem eis mandasse ignoravit, exceptionem Senatusconsulti replicatione doli repellendam.

7. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

QUanquam igitur fidejussor, doli replicatione posita, defensionem exceptionis amittat, nullam tamen replicationem adversus mulierem habebit [41]: quia [42] facti non potest ignorationem prætendere. Sed [43] non erit iniquum, dari negotiorum [44] gestorum actionem in defensorem: quia mandati causa per Senatusconsultum constituitur irrita, & pecunia fidejussoris liberatur.

De pignore dato, vel reddito. 1. De promissione indemnitatis. 2. De duabus intercessionibus subordinatis. 3. De repetitione soluti. De delegatione. 7. De acceptilatione. De solutione. 11. Quibus & in quos actio restituitur. 12. Si creditor mulieri, 13. Vel mulier debitori successerit. 14. Si mulier pro alio contraxerit. 15. De intercessione pro pupillo, vel minore XXV. annis, vel filiofam. L. 9. Vel servo alieno.

8. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

QUamvis pignoris [45] datio intercessionem faciat, tamen Julianus lib. XII. Digestorum scribit, redditionem [46] pignoris, si creditrix mulier rem, quam pignori acceperat, debitori liberaverit, non esse intercessionem. §. 1. Si mulier intervenerit apud [47] tutores filii sui, ne [hi] prædia ejus distraherent, & indemnitatem eis repromiserit, Papinianus lib. IX. Quæstionum non putat eam intercessisse: nullam enim obligationem alienam recepisse, neque [48] veterem, neque novam, sed ipsam fecisse hanc obligationem [49]. §. 2. Si mulier [50] apud Primum pro Secundo intervenerit, mox pro Primo apud creditorem ejus, duas intercessiones factas, Julianus lib. XII. Digestorum scribit; unam pro Secundo apud Primum, aliam pro Primo apud creditorem ejus: & ideo [&] Primo restitui [51] obligationem, & adversus eum. *Marcellus* autem *notat*, esse aliquam differentiam, utrum hoc agatur, ut ab initio mulier in alterius locum subdatur, & onus debitoris, a quo obligationem transferre creditor voluit, suscipiat: an vero quasi debitrix delegetur; scilicet, ut si quasi debitrix delegata est, una sit intercessio: proinde secundum hanc suam distinctionem, in prima visione [52], ubi quasi debitrix delegata est, exceptionem ei Senatusconsulti Marcellus non daret, sed condemnata, vel ante condemnationem, condicere utique ei, a quo delegata est, poterit, vel quod ei abest, vel si [53] nondum abest, liberationem. §. 3. Interdum intercedenti mulieri & condictio competit, puta si contra [54] senatusconsultum obligata, debitorem [55] suum delegaverit: nam hic ipsi competit condictio: quemadmodum

1 *L.* 4. *Cod.* 29. Paul. 2. *sent.* 11. 1. Harmenop. 13. Hujus tituli Epitome ea est. In omni genere negotiorum, & obligationum, tam pro viris, quam fœminis, intercedere mulier prohibetur. Paulus 2. *sent.* 11. §. 1. nisi pro libertate, *l. pen. C. eod.* dote. *l. fin.* nisi post biennium secundo caveat. *l.* 22. *C. eod.* nisi pretium fidejubendi nomine capiat. *l.* 23. *C. eodem.* nisi in rem suam accepit. *l.* 3. *l.* 13. nisi ei successit, cujus nomine intercessit. *l.* 8. §. 13. nisi decipiat, *l.* 30. *infr. eod.* nisi renunciavit, *l. final.* §. *pen. infr. eod.* potest enim senatusconsulto renunciare: quod non est in Macedoniano. Præterea Velleiano non juvatur, si renunciat in jure, aut juris auctoritate, si juramento interposito fidejussit: vide Socinum *reg.* 274. Porro ut se mulieres obligent utiliter, requiritur, ut in instrumento publice confecto tribus præsentibus testibus fidejubeant. *l.* 23. *circa fin. C. eod.* Goth. De exceptione Senatusc. Vellei. vid. Zanger *de Except. part.* 3. *c.* 11. Ans. 2 Id est, alterius obligationem in se transferrent. *l.* 4. *l.* 14. *C. eod.* 3 De jure moribus recepto vide quæ not. *ad l.* 1. *infr. de non. int. vir. l.* 2. *infr. de vulgari & pupillari substitut.* 4 Vide casus, in quibus mulier viro deterioris conditionis est, a me observatos *ad lib.* 10. *C. tit.* 62. 5 Civilis. 6 Civile. 7 Eadem pene ratio extat *in d. l.* 1. 8 Succurritur mulieribus exceptione, si nondum solverint: vel replicatione, *ut in specie l.* 17. §. 1. *l ultim.* §. 2. *infr. eod.* condictione, si solverint. *l.* 8. § *interd. l.* 24 §. 2. *l.* 31. *infr. eod.* 9 Nota quatuor tempora in hac mulierum fidejussione, Augusti, Claudii, hujus Senatusconsulti, & Authenticæ *Si qua mulier. C. eod. Nov.* 134. *cap.* 8. quæ requirit, ut pecunia, ob quam fidejussit, ejus in utilitatem vertatur. 10 *Censuerunt.* Hot. 1. *obs.* 14. *in fin.* 11 Intercessionis duo genera hic inveniuntur: nimirum veteris & novæ obligationis susceptio. Quæ fidejubet, veterem: Cui mutuum datur, novam pro alio obligationem in se suscipit. dixi *ad l.* 8. §. 1. *infr. eod.* 12 *Mutuationes*, Hot. 1. *obs.* 5. & 4. *obs.* 14. nec enim Senatusconsultum prohibet, ne mulieres dent mutuam pecuniam, sed ne pro aliis accipiant. Hot. 1. *obs* 14. *in fin.* sed Cujac 4 *ad Afr. ad l.* 17. *ad SC. Vellejan* sic accipit, mutui dationes, id est, cum mulier alii datura, vel ab eo, qui alii daturus erat, mutuum accepit: & eodem tract. *ad l.* 19. *infr. eod.* ostendit fidejussione pro alio, recipi veterem alienam obligationem: mutui datione pro alio novam recipi. 13 His verbis, *Eis*, ut & mox, *In eas*, significantur actiones activæ, & passivæ, id est, quas dictamus, quasque patimur. His verbis autem, *Ab his*, & *In eas*, actiones in rem, & in personam: Vindico a te: Ago in te. 14 Hæc verba, *Ne ab his petitio, neve actio*, non impediunt obligationem aut actionem oriri, sed exceptionem parant, ut & *l.* 1. *supr. de SC. Macedoniano* 15 *Petitionis* nomine, vindicatio: *actionis*, condictio hic intelligitur: & ita ex intercessionis causa, alias datur condictio, alias vindicatio, sed utrique obstat exceptio intercessionis. Vindicatio autem hic datur, si res suas pignori dedit. 16 *l.* 2. *infr. de reg. jur.* 17 Hæc formula, *Arbitrari*, Senatus utebatur in Senatusconsulti conceptione. Plin. 11. *epist.* 2. Cicero 5. *Philip.* 18 Qualitas hæc, imbecillitas, inquam, in fœminis, naturalis est: de qua dixi *ad l.* 1. §. 10. ff. *si quadrupes.* 19 Mulieribus non decipientibus, in omni obligatione subvenitur. *Synops. Basil* 26. *tit.* 7. *c.* 33. 20 Provisio facta favore alicujus, propter ejus dolum amittitur. Bart. *l.* 30. ff. *eod l.* 43. § 1. *vers. præterea.* ff *de administ. & peric. tut. l.* 37. §. 1. *supr. de minor. l.* 1. *l.* 2. *C. si minor se maj.* Deceptis, non decipientibus, subvenitur. 21 Dolo seu ob dolum suum mulier amittit privilegium. 22 *Merito.* 23 Id est, aliena, vetus, nova. *l.* 18. *C. h. t.* Et breviter, *Intercessionis* verbo, omnis obligatio intelligitur. Intercedit mulier, quæ quoquo modo pro alio se obligat. 24 Mulieri subvenitur, etiam cum alium defendit. *Synopsis d. c.* 33. 25 Sine mandato. 26 Intercedit pro alio, qui eum defendit, qui defensione sua condemnationem subit. 27 Intercedit, qui alienam obligationem in se suscipit. 28 Mulieri maritum, filium, vel patrem defendere non est permissum. *Synopsis ibid.* & ideo si defenderit, Velleiano juvabitur. 29 In causa libertatis. *l.* 3. §. 2. ff. *de lib. caus* 30 *l.* 3. *C. h. t.* 31 Imo mulier pro parente & liberis postulare potest, *l.* 1. *in fin. supr. de postul.* & eorum negotia gerere. *l.* 41. *supr. de procuratoribus.* 32 Mulier intercedere, seu constituere (id Græcis ἀντιφωνεῖν) non dicitur, quoties eum defendit, qui adversus eam experiri potest. *Synopsis Basil. ibid.* 33 Quidam monet hoc loco legendum esse, *veluti cum emptorem hereditatis a se venditæ, vel fidejussorem &c.* nec enim is, qui vendit hereditatem mulieri, damnatus regressum habet in mulierem, sed emptor. *arg. l.* 17. §. 5. *l.* 32. *supr. de pactis.* 34 Aliud est, si sciam. *l.* 11. ff. *eod.* Ita mulier intercedendo Velleiano juvatur, si creditor scivit eam intercedere; secus si ignoravit: hoc est, Velleiano non juvatur, quæ apud ignorantem creditorem intercessit. 35 *l.* 5. *l.* 8. §. 5. ff. *eod. l.* 1. *l.* 4. *C. eod.* 36 *l.* 21. *in fin. infr. eod.* 37 Quæ donat, Velleiano non juvatur. 38 Facilius quæ fiunt, eo diligentius sunt tollenda, & prohibenda. Pronis & promiscuis deceptionibus occurrendum est magis, quam raris, vel raro contingentibus, ut sunt mulierum donationes. Jus sc. ad id aptatur magis, quod sæpe fit, vel accidit. *l.* 3. & *seq. supr de legibus.* & *l.* 3. *supr. si pars hered.* 39 Velleiano non juvatur, quæ rem suam agit. 40 Velleiano juvatur mulier, sive fidejubeat, sive alteri fidejubere mandet, *l.* 15 *C. h. t. l.* 30. *in fin.* ff. *hoc titulo.* vide tamen *l.* 8. *in pr. infr. eod* 41 Pro pecunia creditori soluta. 42 Ignorantia in facto proprio non est tolerabilis, *ut hic.* nisi de damno vitando agatur. *ut l.* 22. *in fin. supr. de condict. indebit.* Parcitur enim justæ ignorantiæ, non scienti, aut qui scire debuit. Præsumitur quisque memor eorum esse, quæ fecit. adde *l. filio.* 31. *infr. de adimendis. l. magnam.* 12. *C de contrahenda stipulatione. l. si quis. infr. de novationibus.* An & in factis antiquis? vide *l.* 44. *infr. de adquir. vel amitt. possessione.* 43 Inutile mandatum non impedit actionem negotiorum gestorum oriri. 44 Negotiorum gestorum actionem habet, qui alienum negotium gerit. 45 *Intercedere* videtur, qui pignus dat, at non qui reddit. Plus est dare pignus, quam reddere: pignus obligare, quam liberare. Unde in hac specie mulier intercessisse non videbitur, cum pignus reddiderit: proinde nec Velleiano juvabitur adde *l.* 5. *l.* 7. *C. h. t.* 46 Ideoque constante etiam matrimonio, jus hypothecæ ac pignoris marito remittere mulier potest. *l.* 11 *C. eod.* adde *l.* 17. §. 1. ff. *hoc tit.* 47 Intercedere mulier non dicitur, quæ indemnitatem promittit. *l.* 6. *C. eod.* 48 *Intercedere*, est recipere alienam obligationem veterem, aut novam. *l.* 2. §. 1. ff. *eod. ubi dixi. l.* 6. *C. eod.* Veterem obligationem mulieres recipiunt participando, aut eam in se transferendo. *l.* 4. *C. eod.* Participando, ut si fidejubeant, constituant, mandent, pignori dent: Transferendo vero, per expromissionem, novando, vel in judicium defendendo. *l.* 21. *in fin* ff. *eod. l.* 2. *C. de pactis.* Novam autem obligationem recipit mulier, quam alius erat subiturus, nisi ipsa intervenisset. 49 Suum quodammodo negotium gessisse, *d. l* 6. Paul. 2. *sent.* 11. §. 2. sic expressit: *Mulier, quæ pro tutoribus filiorum suorum indemnitatem promisit, ad beneficium Senatusconsulti non pertinet.* 50 Velleiano juvatur mulier adversus primum debitorem, ut & adversus eum, cui delegata est. 51 Vide *l.* 16. *C. eod.* 52 Id est, quæstione. vide quæ notavi ad *l.* 25. §. 15. ff. *de petit. hered.* Haloander legit, *in Primi fidejussione.* 53 Exceptio actioni adfinis: prior tamen facilius datur. *l.* 156. ff. *de regulis.* adde *l.* 8. ff. *de doli mali except.* 54 Velleiani exceptione utitur mulier, quoties solvit juris ignorantia: quod in aliis non est. vide *l.* 10. *C. de juris & facti ignorantia.* 55 Velleiano juvatur mulier, si pro alio obligata, pro eodem vel solvat, vel deleget debitorem suum, vel non suum, *ut hic.* Quid, si quid horum fecerit non obligata? cum donasse videatur, Velleiano non juvabitur.

si pecu-

si pecuniam solvisset, condiceret: solvit [1] enim & qui reum delegat [2].

§. 4. Sed si is, qui a muliere delegatus est, debitor ejus non fuit, exceptione [3] Senatusconsulti poterit uti, quemadmodum mulieris fidejussor. §. 5. Plane si mulier intercessura, debitorem suum delegaverit, Senatusconsultum cessat: quia, etsi pecuniam numerasset [4], cessaret Senatusconsultum: mulier enim per Senatusconsultum relevatur: non quæ [5] deminuit, restituitur. §. 6. Sed si eum delegaverit, qui debitor ejus non fuit, fraus [6] Senatusconsulto facta videbitur, & ideo exceptio datur. §. 7. Quoties pro debitore intercesserit mulier, datur in eum pristina actio, etsi ille prius acceptilatione liberatus sit, quam mulier intercesserit.

§. 8. Si convenerit cum debitore, ut expromissorem [7] daret, & acceptum ei latum sit, deinde is dederit mulierem, quæ auxilio Senatusconsulti munita est, potest ei condici, quasi non dedisset: quid enim interest, non det, an talem [8] det? Non erit igitur actio utilis necessaria, cum condictio competat. §. 9. Marcellus quoque scribit, si mulieri post intercessionem accepto tulerit creditor, nihilominus restitutoriam actionem ei dari debere: inanem [9] enim obligationem dimisit [10]. §. 10. Si mulier post intercessionem sic solverit, ne repetere possit, juste prior debitor actionem recusat: Sed cum relevatur reus, si mulier sic solvit, ut repetere non possit, & cum ei mulieri, quæ repetere non poterat, si solvisset, accepto tulit creditor, similiter relevatur reus. §. 11. Quamquam in omnes [11], qui liberati sunt, restituitur [12] actio, non tamen omnibus [13] restituitur, utputa duo rei stipulandi fuerunt; apud alterum mulier intercessit: Ei soli restituitur obligatio, (apud) quem intercessit. §. 12. Si mulieri [14] heres extiterit creditor, videndum, an restitutoria uti non possit? Et ait Julianus lib. XII, restitutoria eum nihilominus usurum: Non immerito, cum non obligatæ cum effectu successerit, Denique in Falcidia hoc æs alienum non imputabitur. §. 13. Plane si mihi proponas mulierem, veteri debitori successisse, dicendum erit, restitutoria eam conveniri posse: Sed & directa actione: nihil enim ejus interest, qua actione [15] conveniatur. §. 14. Si cum essem tibi [16] contracturus, mulier intervenerit, ut cum ipsa potius contraham, videtur intercessisse: quo casu datur in te actio, quæ instituit [17] magis, quam restituit obligationem; ut perinde [18] obligeris eodem genere obligationis, quo mulier est obligata. Verbi gratia, si per stipulationem mulier, & tu, quasi ex stipulatu convenieris. §. 15. Illud videndum est, si mulier pro [19] eo intervenit, qui, si cum ipso contractum esset, non obligaretur, an hac actione ille debeat teneri, utputa si [20] pro pupillo intercessit, qui sine tutoris auctoritate non obligatur? Et puto, non obligari pupillum, nisi locupletior factus est ex hoc contractu.

† Item si minor vigintiquinque annis sit, pro quo mulier intercessit, in integrum restitutionem poterit implorare, vel si filius contra Senatusconsultum contracturus est.

9. PAULUS lib. 6. Regularum.

SEd si pro alieno [21] servo intercedat, quemadmodum in patremfamilias priorem reum restituitur actio, ita in dominum quoque restituenda erit.

De successoribus, de rei persecutione, de tempore harum actionum.

10. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

HÆ [22] actiones [23], quæ in eos, pro quibus mulier intercessit, dantur, & heredibus [24], & in heredes [25], & perpetuo competunt: habent enim [26] rei persecutionem: cæteris quoque honorariis successoribus [27] dabuntur, & adversus eos.

De scientia vel ignorantia creditoris.

11. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI mulier, tanquam [28] in usus [29] suos pecuniam acceperit, alii [30] creditura, non est locus Senatusconsulto: alioquin nemo cum fœminis [31] contrahet: quia ignorari potest, quid acturæ sint.

12. IDEM lib. 6. Brevium.

IMmo tunc locus est Senatusconsulto, cum [32] scit creditor eam intercedere.

Quibus casibus mulier obligatur. 1. De pignore prioris debitoris. 2. De intercessione conditionali, vel in diem.

13. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

ALiquando [33], licet alienam obligationem suscipiat mulier, non adjuvatur hoc Senatusconsulto: Quod tum accidit, cum prima facie quidem alienam, re [34] vera autem suam obligationem suscipiat, ut ecce, si ancilla ob pactionem libertatis expromissore [35] dato, post manumissionem id ipsum suscipiat, quod expromissor debeat: aut si hereditatem emerit [36], & æs alienum hereditarium in se transcribat [37]: aut si pro fidejussore suo intercedat. §. 1. De pignoribus prioris debitoris non est creditori nova [38] actione opus: cum quasi [39] Serviana (quæ [&] hypothecaria vocatur,) in his utilis sit, quia verum est, convenisse de pignoribus, nec solutam esse pecuniam.

§. 2. Si sub conditione vel in diem mulier pro alio intercesserit, etiam [40] pendente conditione, volenti creditori, cum priore actio danda est restitutoria: Quo [41] enim bonum est, expectare conditionem, vel diem, cum in ea causa sit prior iste debitor, ut omnimodo ipse debeat suscipere actionem?

In quos actio restituitur.

14. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

SI mulier contra Senatusconsultum intercesserit, æquum est, non solum in [42] veterem debitorem, sed & in fidejussores [43] ejus actionem restitui: nam, cum mulieris persona subtrahatur creditori propter Senatusconsultum, integra [44] causa pristina restituenda est.

Si mulier alii debitum exegerit, & de rato caverit.

15. IDEM lib. 51. Digestorum.

SI mulieri solvero id, quod tibi debebam, & ab ea ratam rem te habiturum, stipulatus fuero, & forte te ratum non habente, agere ex stipulatu instituero, exceptio Senatusconsulti, quod de intercessionibus fœminarum factum est, non proderit mulieri: non enim videri potest alienam [45] obligationem recusare, cum maneam debito obligatus, & ipsa [46] de lucro [47] agat: ac potius reddere cogatur, quod non debitum acceperat, quam pro alio solvere.

Si debitor mulieri intercedenti solverit. 1. De fidejussore.

16. IDEM lib. 4. ad Urseium Ferocem.

SI mulier contra Senatusconsultum [Velleianum] pro me intercessisset Titio, egoque mulieri id solvissem [48], & ab ea Titius eam pecuniam peteret, exceptio [hujus] Senatusconsulti non est profutura mulieri: neque enim eam periclitari, ne eam pecuniam perdat, cum [49] jam eam habeat. §. 1. Si ab ea muliere, quæ contra Senatusconsultum intercessisset, fidejussorem [50] accepissem, Gaius Cassius respondit, ita [51] demum fidejussori exceptionem dandam, si a muliere rogatus fuisset: Julianus autem recte putat, fidejussori exceptionem [52] dandam, etiamsi mandati actionem adversus mulierem non habet: quia totam [53] obligationem Senatus improbat: & a Prætore restituitur [54] prior debitor creditori.

De ignorantia creditoris. 1. Si mulier consentiat obligationi rei sibi pignoratæ. 2. Si mulier una cum alio mutuata sit, L. 18. vel intercesserit.

17. AFRICANUS lib. 4. [55] Quæstionum.

VIr uxori [56] donationis causa [57], rem viliori [58] pretio addixerat [59], & in id pretium creditori suo delegaverat: *Respondit*, venditionem nullius momenti esse: & si creditor pecuniam a muliere peteret, exceptionem utilem [60] fore [61]: quamvis creditor existimaverit, mulierem debitricem mariti fuisse: Nec id contrarium videri debere ei, quod placeat, si quando in hoc mulier mutuata [62] est, ut marito crederet, non obstaturam exceptionem, si creditor ignoraverit, in [63] quam causam mulier mutuaretur: quoniam quidem plurimum intersit, utrum cum muliere quis ab initio contrahat, an alienam obligationem in eam transferat: tunc enim diligentiorem [64] esse debere.

§. 1. Si mulier dixisset [65] sibi rem dotis nomine obligatam, & creditor curasset ei pecuniam dotis solvi, qui idem pignus [66] acciperet, mulieri [67] etiam pecunia credita deberetur: [si] possessor creditor adversus eam Serviana agentem exciperet, *si non voluntate ejus pignus datum esset*, replicationem [68] mulieri Senatusconsulti

1 *Solvit*, qui reum delegat. 2 Ideoque bonum nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum. vide *l.* 18. *infr. de fidejussor. l.* 26. §. 2. *infr. mandati. l.* 167. ʃ. *de verb. sign.* 3 De qua dixi ad *l.* 23. *infr. eod.* 4 Vide *l.* 4. *in fin supr. eod.* 5 Non in his, quæ &c. *Hal.* 6 In fraudem Velleiani facta rescinduntur, perinde, ac si facta non essent. 7 *l.* 22. *infr. eod.* 8 Paria sunt, nullum dare expromissorem, vel mulierem dare, *ut on.* Ita paria sunt non cavere, & vitiose cavere. *l.* 6. *supr. qui satisd.* Nam qui promittit, id facere tenetur, quod jure valere possit, adde *l. si nomen.* 4. *infr. de hered. vel act. vend.* & vitiosa cautio, cautio non est. Eodem modo paria sunt, non extare actionem, & extare, sed inutilem, *l.* 6. *supr. de dolo.* non esse transactionem, & esse, sed imperfectam, *l.* 1. *in fin. infr. ad SC. Tertul.* & ut paucis dicatur, inutile, & nullum, paria sunt An idem est ad adquirendam vel excludendam causam retractus, si quis imperfecte pretium offerat? vide Imbertum *in Enchiridio, in verbo, Retract* 9 De *inani* dixi ad *l.* 6. *supr. de dolo.* 10 Obligationem ei dimissam. *Hal.* Mulier est inanis fidejussor, ideoque acceptilatio ei facta, non prodest reo principali. 11 Reos debendi. 12 De hac restitutoria actione v. §. 14. ʃ. *eod.* 13 Reis stipulandi. 14 *Sub.* quæ debet. 15 Id est, an directa, ex sua promissione; vel utili, id est, restitutoria, qua defunctus tenebatur: atque ita hodie fidejussoria obligatio non tollitur, si fidejussor debitori heres extiterit. Cujac. 15. *observ.* 11. 16 Id est, tecum. 17 Muliere a veteri, quam susceperat, obligatione, vi Velleiani liberata, pristina actio in veterem debitorem restituitur, quæ restitutoria & ἀποκαταστικὴ dicitur: Eadem a nova, quam susceperat, obligatione liberata, in reum principalem magis instituitur actio, quam restituitur, eaque actio, institutoria Accursio dicitur: utraque, muliere ex obligatione subducta, creditori datur a Prætore. vide Cujac. 16. *observ.* 27. 18 *Preinde.* Hot. 5. *obs.* 23. 19 Puto pro pupillo, *ut hic.* & 26. *Synops.* 7. *c.* 33. pro minore, *ver. item.* ʃ. an idem si pro servo alieno? vid. *l.* 9. *l. ult* §. 5. *infr. eod.* 20 Si pro eo, qui obligari non potest (puta pro pupillo, qui sine tutoris auctoritate non obligatur) mulier intervenerit, cessat actio restitutionis in integrum, nisi pupillus ex hoc contractu locupletior factus est. *Synops.* 26. *tit.* 7. *c.* 39. §. 9. 21 *l. ult. in fin. infr. eod.* 22 Institutoria, & restitutoria. *l.* 8. §. 14 *supr. eod* 23 Id est, actionum adjectiones: nec enim propria sunt actionum nomina, sed cognomina, ut exercitoria, institoria, de peculio, & similes. 24 *l.* 20. *C. eod.* Cur ita? habet enim mulier rei vindicationem. Oldend. *in tract. de jure sing.* 25 Debitoris. 26 Heredibus, & in heredes dantur actiones rei persecutoriæ. 27 Id est, bonorum possessoribus. dixi *ad l.* 24. *in fin. supr. familiæ.* 28 Id est, cum ignorarem, cui hoc factum vellet, *l.* 4. *supr. eod. l.* 19. §. 5. *in princ.* personam mulieris secutus. *l.* 27. ʃ. *eod.* cum illa negotium gesturus. *l.* 10. *C. eod.* 29 Tunc enim non juvatur, cum est principalis debitrix. *l.* 10. *l.* 13. *C. eod.* 30 Cum id factum vellet alter. 31 Eadem est ratio in minore. *l.* 24. §. 1. *supr. de minorib.* 32 Velleianum non objicitur creditori, nisi sciens mulieri intercedenti credidit. Nec enim continuo, qui credit mulieri, eidem, ut intercedenti credit: cum possit eidem, ut res suas ac proprias gerenti credere. 33 Velleiano non juvatur, quæ in rem suam intercedit. *Goth.* V. *l.* 16. *infr. eod.* Zang. *de except. part.* 3. *c.* 11. *num.* 21. Ans. 34 Quoties vi & effectu obligatio spectat ad mulierem, Velleiano mulier non juvatur. vide *l.* 3. ʃ. *eod.* 35 *Expromissor* est, qui pro non obligato datur, *ut in l.* 7. §. 8. *supr. de dolo.* ut differat expromissor a fidejussore, v. quæ notavi ad *l.* 37. *in fin. infr. de oper. lib.* 36 Ut *l.* 32. *infr. eod.* 37 *Transcribat*, id est, hereditarium æs suscipiat: de hoc vocabulo dicam, *l.* 41. §. 9. *infr. de leg.* 3. 38 Atqui eædem res a posteriore debitore non possunt obligari sine consensu prioris, *ut l.* 30. *infr. de novationib.* 39 Pignora & hypothecas quasi Serviana actione persequimur. 40 Conditio non exspectatur, cujus eventus nihil operatur, *ut hic.* & *l.* 24 §. 2. *infr. eod. l.* 24. *infr. de liberis & posthum.* vid. *l.* 5. *infr. de injust. rupt* 41 *Quo bonum*, id est, cui bono, ut *in l.* 13. §. 2. *supr. de usufr. & quemadm. quis utatur.* ubi dixi. 42 Vid. *l.* 9. *supr. eod.* 43 Etiam fidejussori mulieris, quæ intercessit, subvenitur: licet adversus eam mandati actionem non habeat, nam obligatio tota fit irrita, & creditor restituitur in primum debitorem. *Synopsis Basil. tit.* 36. *ex lib* 26. *tit.* 7. *c.* 47. 44 Restitutionis hæc natura est, ut in integrum pristinam causam restituat. vide *l.* 22. *l.* 35 *l.* 73. *l.* 75. *l.* 81. *l.* 246. §. 1. *infr. de verb. signific.* 45 Velleiano non juvatur mulier, cum propriam obligationem defendit. Propriam defendit, cum alienum accipiens, promittit dominum rem ratam habiturum. In hac enim specie pro alio non solvit, sed magis indebitum accepit, quod danti restituere postea cogitur, domino factum illud ratum non habente, *ut hic.* 46 Et ego de damno. 47 Mulier de præda sollicita Velleiano non juvatur. *l.* 16. *l.* 22. *in fin. infr. eod. l.* 25. *in fin. infr. de administ. & peric. tut.* 48 Idem dicendum, si mulieri pecuniam dedi, ut eam creditori meo solvat. *l.* 22. ʃ. *eod.* 49 Perdidisse nemo censetur, quod ipse habeat. 50 Fidejussor pro fidejussore potest accipi. *l. Græce.* 8. *in fin. infr. de fidejussorib.* 51 Id est, Exceptio Velleiani mulieri competens, & ejus fidejussori voluntario competit. *Bart.* 52 *l.* 7. *in fin. infr. de except.* 53 Id est, omnem: quocunque modo intercesserit pro alio. 54 Restituitur actio, *ut hic.* vel instituitur. ut *l.* 29. *infr. eod.* 55 Vide in hanc legem Cujac. 4. *ad Africanum.* 56 Constante scilicet matrimonio. 57 Vide *l.* 38. *infr. de contrah. empt.* id est, donandi animo. 58 Vendere pretio viliori rem aliquam extraneus extraneo potest, *l. si quis donationis.* 38. *infr. de contr. empt.* vir uxori non potest. inter maritos non valet hæc venditio. Fit enim in fraudem juris civilis, quo inter maritos prohibitæ sunt donationes. *l.* 1. ʃ. *de donat. inter virum.* 59 Vendiderat. 60 Mulieri. 61 Oportet enim creditorem in hac specie curiosum esse: alias non cogitur. vide *l.* 19. *in fin. infr. de novationibus.* 62 Mutuum accepit. 63 *l.* 28. *in fin. infr. eod.* 64 Id est, curiosiorem. Curiosus enim creditor esse debet, quo vertatur hujusmodi pecunia, *l.* 3. §. *sed si accepit.* 9. *supr. de in rem verso. l. ult.* ʃ. *de exercitor.* alias in creditore curiositatem non exigimus. *l. doli.* 19. §. *ult.* ʃ *de novat.* 65 Hodie nihil est necesse pignus dari mulieri propter dotem, quia mulier habet tacitam hypothecam. vide Cujac. 4. *ad Africanum in hanc legem.* Goth. V. in hunc 9. Zanger. *de Except. p.* 3. *c.* 11. *n.* 111. & Gasp. Roderic. *de ann. reditib. lib.* 2. *quæst.* 5. *num.* 24. & 28. Ans. 66 Pignus propter dotem maritus hic uxori dat. de quo plenius dixi. 67 Et cum mulieri. *Hotoman.* 68 Mulier intercedens, inter cætera juvatur replicatione, *ut hic.* & *l. ult.* §. 2. *infr. eod.*

non [1] profuturam : nisi creditor scisset, etiam aliam pecuniam ei deberi. §. 2. Mulier, & Titius, cum in rem communem mutuarentur, ejusdem pecuniæ rei facti sunt: Non omnimodo mulierem pro [2] parte socii videri intercessisse dicebat : nam si [3] ob eam [4] causam mutuati fuerint, ex [5] qua, si creditor pecuniam non dedisset, majus damnum mulier passura fuerat (veluti quod communis insula fulta non esset, vel quod fundus communis in publicum committeretur), potius esse, ut Senatusconsulto locus non sit [6] : ait si in [7] aliquam emptionem mutua pecunia sit accepta, tunc pro parte intercessionem factam videri: & ideo creditorem partem dumtaxat pecuniæ a muliere petere posse : Quod si totum petierit, exceptione pro parte summovetur.

18. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

IDem [8] & si pro debitore meo Titius, & mulier, duo rei intercesserint.

De promissione indemnitatis. 2. De hereditate adita mandato mulieris. 3. De emptione hereditatis. 4. De promissione, Quanto minus a debitoribus hereditariis servari poterit. 5. De creditore delegato a muliere.

19. AFRICANUS lib. 4. [9] Quæstionum.

TUtor pupilli decesserat, herede instituto Titio : cum de adeunda hereditate dubitaret [10], quoniam male gesta [11] tutela existimaretur, persuadente [12] matre pupilli, ut suo periculo adiret, adiit: stipulatusque de ea est, *indemnem* [13] *se eo nomine præstari :* Si ex ea causa Titius pupillo aliquid præstitisset, isque matrem conveniret, negavit [14] exceptioni Senatusconsulti locum esse : quando vix sit, ut aliqua apud [15] eundem pro eo ipso intercessisse intelligi possit. §. 1. Nec dissimilem huic propositioni [16] ex facto agitatam [17], cum quidam vir prætorius decessisset duobus filiis superstitibus, quorum alter impubes [esset], & alter legitimus [18] tutor fratri esset, & cum paterna hereditate abstinere vellet, mandatu uxoris defuncti, quæ mater pupillo esset, abstento pupillo solum se hereditati miscuisse : ubi similiter se respondisse [Julianus] ait, si, ex [ea] causa agente pupillo, damnum eo nomine passus esset, non impediri eum Senatusconsulto, quominus a muliere rem servaret. §. 2. In proposita specie & illud tractandum est, an is, qui mandato mulieris adierit, si damnum ob id patiatur, quod debitores hereditarii solvendo non fuerint, Senatusconsulto locus sit, quasi quodammodo eorum obligationes mulier susceperit ? Magis autem est, ut ne ob hanc quidem causam Senatusconsultum locum habeat: quando non ea mente fuerit, ut pro his intercederet: sed tutoris adversus pupillum, & cæteros forte creditores, indemnem hereditatem [19] præstaret. §. 3. Denique si ponamus, mulierem in emptionem [20] hereditatis eo nomine damnum pati [21], quod debitores hereditarii solvendo non sint, nulla (puto) dubitatio erit, quin Senatusconsulto locus non sit : etiamsi maxime creditoribus aliquantum præstiterit. §. 4. Quid ergo, si, cum propterea de adeunda hereditate dubitaret Titius, quod parum idonea nomina debitorum viderentur: mulier hoc ipsum repromisit, *ut quanto minus a quoquo eorum servari posset, ipsa præstaret ?* Prope est, ut sit intercessio. §. 5. Cum haberes Titium debitorem, & pro eo mulier intercedere vellet, nec tu mulieris nomen propter Senatusconsultum sequereris, petiit a me mulier mutuam pecuniam solutura tibi : & stipulanti mihi promisit ignoranti [22] in quam rem mutuaretur : atque ita numerare me tibi jussit: Deinde ego, quia ad manum nummos non habebam, stipulanti tibi promisi: *Quæsitum est*, si eam pecuniam a muliere petam, an exceptio Senatusconsulti ei prosit ? *Respondit* [23], videndum, ne non sine ratione dicatur, ejus loco, qui pro muliere fidejusserit, haberi me debere: ut, quemadmodum illi, quamvis ignoraverit mulierem intercedere, exceptio adversus creditorem detur, ne in mulierem mandati actio competat, ita mihi quoque adversus te utilis exceptio detur, mihique in mulierem actio denegetur, quando hæc actio [24] periculo mulieris futura sit: Et hæc paulo expeditius dicenda, si prius, quam ego tibi pecuniam solverim, comperenim eam intercessisse : cæterum si ante solverim, videndum utrumne nihilominus mulieri quidem exceptio adversus me dari debeat, & ego tibi condicere pecuniam possim : an vero perinde habendum sit, ac si initio ego pecuniam mulieri credidissem, ac rursus tu mihi in [25] creditum isses [26] : Quod quidem magis dicendum existimavit [27], ut sic Senatusconsulto locus non sit : sicuti & cum debitorem suum mulier deleget, intercessioni locus non sit: Quæ [28] postea non recte comparari ait, quando delegatione debitoris facta, mulier non obligetur, at in proposito alienam obligationem in se transtulerit: quod certe Senatus fieri noluerit.

De intercessione pro uno ex duobus reis.

20. IDEM lib. 8. Quæstionum.

SI pro uno reo [29] intercessit [30] mulier, adversus utrumque [31] restituitur [32] actio creditori.

Si in rem mulieris intercedentis vertatur. 1. De donatione pro patre.

21. CALLISTRATUS lib. 3. Institutionum.

SI pro aliquo mulier intercesserit, sed in rem ejus, quod acceptum est, versaretur, exceptio Senatusconsulti locum non habet, quia [33] non fit pauperior. §. 1. Item si quid liberaliter fecerit, veluti ne judicatus pater ejus propter solutionem vexetur, non erit tuta Senatusconsulto : oneribus [34] enim earum Senatus succurrit.

Si mulier pecuniam accepit, ut solveret vel expromitteret.

22. PAULUS lib. 6. Regularum.

SI mulieri dederim pecuniam, ut eam creditori meo solvat [35] vel expromittat [36], si ea expromiserit, locum non esse Senatusconsulto Pomponius scribit : quia mandati [37] actione obligata, in rem suam videtur obligari.

De interrogatione in jure.

23. IDEM lib. singul. ad Senatusconsultum Velleianum.

SI mulier in jure interrogata, responderit *se heredem esse ;* si sciens [38] se heredem non esse, responderit, minime [39] intercessisse videri, quia [40] decepit; quod si existimavit se heredem, & [41] eo nomine decepta responderit; in eam actionem quidem dari, plerique existimaverunt, sed exceptione Senatusconsulti adjuvari.

De muliere delegata, 1. Vel pecuniam promittente, ne delegetur. 2. De restituenda actione, 3. Temporali.

24. IDEM lib. singulari de intercessionibus fœminarum.

DEbitrix [42] mulier a creditore delegata, pro eo, cui delegata est, promisit: Non utetur exceptione. §. 1. Sed si pecuniam promisit [43], ne [44] delegetur, intercessisse videtur. §. 2. Si Senatusconsulti beneficium intervenerit, utrum statim, cum mulier intercesserit, actio in priorem debitorem competit, an, si mulier solutum condicat? Puto, statim [45], & non exspectandam solutionem. §. 3. Si pro eo, qui temporali [46] actione teneretur, mulier intercesserit, temporalis actio restituetur [47] : sic tamen, ut ex præcedenti causa, continua [48] tempora numerarentur post restitutionem : quamvis [49] statim, atque intercessit mulier, competierat [50].

Si domina servo suo credi jusserit, 1. Vel pro eo fidejusserit.

25. MODESTINUS lib. sing. de Eurematicis [51].

SI domina servo suo credi jusserit, actione honoraria [52] tenebitur. §. 1. Quod si pro eo fidejusserit, exceptione Senatusconsulti Velleiani, judicio conventa, adversus creditorem tueri se poterit : nisi pro suo negotio [53] hoc fecerit.

De interrogatione in jure.

26. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

SI mulier intercedendi animo [54], servum alienum *suum esse* responderit [55], quasi intercesserit, auxilio Senatusconsulti utetur [56] : plane, si *pro bona fide serviente sibi* responderit [57], non videtur intercessisse.

De bona fide creditoris. 1. De intercessione apud servum. 2. Si mulier pro debitrice sua, quam delegavit, promiserit.

27. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

BOna [58] fide personam mulieris in contrahendo secutus, ob ea, quæ inter virum & uxorem accepta pecunia gesta sunt, exceptione Senatusconsulti non summovetur [59]. §. 1. Cum servi ad negotiationem præpositi, cum alio contrahentes, personam mulieris, ut idoneæ, sequuntur, exceptione [60] Senatusconsulti dominum summovet [61] : nec videtur deterior causa domini per servum fieri [62], sed nihil esse domino quæsitum : non magis, quam si litigiosum prædium servus aut liberum hominem emerit. §. 2. Uxor debitri-

1 Quia redhibitio pignoris non est intercessio. *l.* 8. *in pr.* ff. *eod.* 2 Quia duo rei debendi non videntur vice mutua fidejubere, nisi id actum sit nominatim. *l.* 11. ff. *de duobus reis.* 3 *Al.* Nisi ob eam causam &c. 4 Velleiano non juvatur mulier mutuum cum alio accipiens in rem communem necessariam, *ut hic.* Quid, si in causam voluntariam? Non tenetur, nisi pro parte. 5 Causa hæc necessaria est. 6 Utcunque id etiam ignoraverit creditor, tunc enim doli mali replicatio mulieri opponi potest. *l.* 18. *C. h. t.* 7 Causa hæc voluntaria est. 8 Immo, non idem est : nam in specie hujus legis, nullam partem a muliere petere creditor debet, *l.* 48. ff. *de fidejuss.* in specie vero *l.* 17. *in fin.* ff. *eod.* partem petit. *Goth.* Conciliationem hujus *l.* 18. *cum l.* 48. *de fidejuss.* v. apud Joann. a Sande *decis. Fris. l.* 3. *tit.* 10. *defin.* 2. Ans. 9 V. Cujac. in hanc legem, 4. *ad Afric.* 10 Titius. 11 Per tutorem. 12 Ex hac persuasione non nascitur obligatio (ut nec alias, nisi dolus malus intervenit), *l. ult.* ff. *de dolo.* sic alias ex dicto non nascitur, *l. nam quod.* 14. §. *ult. l. cogi.* §. *idem quærit.* ff. *ad SC. Treb.* licet ex mandato nascatur, *l. si hereditatem.* 32. ff. *mandati.*) sed ex cautione indemnitatis : cautio igitur hic necessaria. 13 Utrum cautio indemnitatis præstita hic a muliere, intercessionem facit? Non facit. Cur non facit? mulier in hac specie obligationem propriam facit, non alienam recipit. Est vero intercedere, alienam in se suscipere. *l.* 8. §. 1. ff. *eod.* At hic pro herede tutoris se obligavit : Imo heredi potius, quam pro herede se obligavit. Quod si heredi, non pro herede, quia nemo se eidem pro eodem obligat. *l. Granius.* 71. ff. *de fidejuss.* Intercessor medius quidam & sequester inter duos est. 14 Mulier, quæ pro tutoribus filiorum suorum indemnitatem promisit, ad beneficium Senatusconsulti non pertinet. Paul. 2. *sent.* 11 §. 2. si videlicet pro tutoribus non pro filiis, sed tutoribus ipsis, indemnitatem repromisit. 15 Nemo potest se eidem pro eodem obligare. 16 *Propositio* hic, quid sit, dixi *in l.* 20. §. 1. ff. *de heredit. vel action. vend.* 17 *Agitare* est tractare, respondere : Verbum Africano familiare. *l.* 45. ff. *de act. empt.* 18 Id est, fiduciarius. *Accurs.* & male : nam cum uterque manet in eadem potestate, ut in hac specie, pubes impuberi tutor est legitimus, *l.* 1. ff. *de legit. tut. l.* 9. §. 1 ff. *de tut. & ration. l.* 3. *C. de except.* quemadmodum ex constitutione Anastasii, emancipatus fratri suo impuberi legitimus est. *l.* 4. *C. de legit. tut. l.* 5. *C. de curat. furios.* Cujac. *d. loco.* Emancipato impuberi pubes frater suus, aut emancipatus, tutor est fiduciarius. 19 *Heredem.* 20 Emptio hereditatis, & quæ eam consequitur indemnitatis cautio, intercessio non est : licet penuria debitorum mulier oneretur, nec enim ea agitur principaliter, ut pro eis intercedat. Et ad summam, quæ per consequentias venit intercessio, neque principaliter fit, non pertinet ad Velleianum : excipe tamen casum sequentem. Cuj. *ibi.* 21 Ut in specie *l.* 18. ff. *de hered. vel action. vend.* 22 Hinc nascitur quæstio, an ignoranti creditori noceat exceptio intercessionis. 23 Julianus sc. cujus auctoritas etiam sine ratione Africano valet. *Cujac.* 24 Obligatio. 25 Id est, in mutuum. *l.* 2. ff. *de reb. cred.* 26 *In creditum ire*, est mutuum aut promutuum contrahere : promutuum contrahit, qui vice debitoris se reum creditori delegat. *Cujac.* 27 Julianus sc. 28 Sed & postea &c. hinc collige Jurisconsultos interdum in suis opinionibus variasse. Cujac. 4. *ad Afric. & 2. obs.* 37. *l.* 75. ff. *de reg. jur.* 29 *Subaudi*, debendi. 30 Puta expromisit, vel judicium suscepit, quasi defensor. 31 Cur in utrumque? quia intercedendo mulier utrumque liberaverat : Proinde rescissa post intercessione mulieris, in utrumque est actio utilis restitutoria creditori. 32 Intercesserat igitur mulier novandi animo, alioquin non restitueretur actio. vide Cujac. in hanc *l.* 8. *ad Afric.* adde *l.* 8. §. 11. ff. *eod.* 33 Ut in casu *l.* 3. *l.* 13. ff. *eod. l.* 22 ff. *eod.* 34 *l.* 4. *in fin.* ff. *eod.* 35 Adde *l.* 16. ff. *eod.* 36 Pro alio, idque novandi animo. *l.* 8. §. 8. ff. *eod.* 37 Mandati obligatur, qui ab aliquo pecuniam accipit, ut eam alteri solvat. Quæ pecuniam mulier ita accipit, intercedere non videtur, sed rem suam agere, & in rem suam obligari. 38 Et sic dolo. *Goth.* Vide in hanc *l.* 23 Butrigar & Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 11. *n.* 133. Ans. 39 Imo, videtur intercessisse. *l.* 26. ff. *eod.* 40 Vide *l.* 30. ff. *eod.* 41 Ut in casu *l.* 30. ff. *eod.* 42 Velleiano non juvatur, quæ vere debitrix delegatur, *ut hic.* secus, si quid promittat, ut ne delegetur. §. 1. ff. *eod.* Priore casu a priore creditore liberatur : posteriore non liberatur, sed novo etiam se adstringit, ut in *l.* 2. *C. h. t.* 43 Promittens pecuniam, ne delegetur, intercedit. 44 Id est, intercessisse videtur mulier, si maluit promittere, quam delegari. 45 §. 3. ff. *eod. l.* 13. *in fin. supr. eod.* Actio directa, & utilis (quæ & restitutoria, & rescissoria) ipso jure mulieri competit, statim atque ipsa mulier intercessit : legitimæ restitutiones sine ullo temporis intervallo fiunt : factum hominis non expectant. 46 Vide *l. ult.* ff. *de minorib.* 47 In veterem debitorem. 48 Id est, continuata. 49 Quoniam statim. Cujac. *ad l. ult.* ff. *de minor.* 50 Competit actio, quæ nascitur. Competere enim est nasci.
51 Περὶ εὑρηματικῶν. *Halo.* Eurematica sunt, quæ hodie vocantur *Cautelæ.* 52 Id est, quod jussu *Accurs.* 53 Ut *l.* 3. ff. *eod.* 54 Animus facta distinguit, *ut hic.* Mulier scienter respondens Erotem servum suum esse, cum non esset ejus servus, intercessisse videtur, ideoque juvatur Velleiano, *ut hic.* Imo non juvatur, quia decepit. *l.* 23. ff. *eod.* Dici potest, actorem scivisse, mulierem falsum respondere, proinde scientem non videri deceptum *l.* 1. §. 1. ff. *de act. empt.* 55 Sine mala fide, & non animo decipiendi. 56 Est enim decepta. *l.* 23. *in fin.* ff. *eod.* 57 Suum esse. 58 Color quæsitus inter mulierem, & debitorem, creditori non nocet. adde *l. si fœnebris.* 13. *C. h. t.* 59 Alias nemo cum fœminis contraheret. *l.* 11. ff. *eod.* 60 Exceptio Senatusconsulti. *Halo.* 61 Servi institoris culpa nocet domino. 62 Nec etiam potest, *l. pen.* ff. *depositi.* adde & distingue, ut in *l. ult. in fin. C. de adquir. & retin. possess.*

cem suam viro delegavit, ut vir creditori ejus pecuniam solveret: si fidem suam pro ea, quam delegavit, apud virum obligaverit, locum exceptio Senatusconsulti non habebit, quia [1] mulier suum negotium gessit.

De confessione testatoris. 1. *De muliere mutuata, ut pro marito solvat.*

28. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

SEia mancipia emit, & mutuam pecuniam accepit sub fidejussore [2] marito, eamque solvit venditori: postea maritus decedens non solvendo, in fraudem creditoris cavit [3] testamento, *se eam pecuniam universam debere*: Quæritur, an intercessisse mulier videretur? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur [4], non intercessisse.

§. 1. Fundum uxoris suæ maritus obligavit [5] Sempronio ob conductionem: mox mulier a Numerio sua fide mutuam pecuniam accepta sub obligatione ejusdem fundi solvit [statim] Sempronio pro marito suo: Quæsitum est, an adversus Senatusconsultum obligata sit? Respondi, si Numerius scisset [6], eam intercedere [7], fore Senatusconsulto, de quo quæreretur, locum [8].

De muliere mutuata pro aliis, pignusque creditori dante, & a debitoribus accipiente. 1. *Si fraus Senatusconsulto fiat.*

29. PAULUS lib. 16. Responsorum.

QUidam voluit heredibus Lucii Titii mutuam pecuniam dare, & cum eis contrahere: sed quoniam facultates eorum suspectas habuit, magis [9] voluit uxori testatoris dare pecuniam, & ab ea pignus accipere: mulier eandem pecuniam dedit heredibus, & ab his pignus accepit: Quæro, an intercessisse videatur, & an pignora, quæ ipsa accepit, teneantur creditori? Paulus respondit, si creditor, cum contrahere vellet cum heredibus Lucii Titii, evitatis his, magis mulierem ream elegit, & in ipsius persona Senatusconsulto, quod de [10] intercessionibus factum est, locum esse [11]: & pignora [ab ea] data non teneri. Eas autem res, quas mulier ab his, pro quibus intercedebat, pignori accepit, creditori mulieris obligatas non esse: sed non sine ratione Prætorem facturum, si non tantum [in] persona, subducta muliere, in principales debitores, dederit [12] actionem, sed etiam in res, quæ mulieri obligatæ sunt. §. 1. Paulus respondit, ea, quæ in [13] fraudem Senatusconsulti, quod de intercessione fœminarum factum est, excogitata probari possunt, rata haberi non oportere.

De dolo mulieris. 1. *De procuratore, qui mandato mulieris intercessit.*

30. IDEM lib. 2. Sententiarum.

SI decipiendi [14] animo, vel cum sciret se non teneri, mulier pro aliquo intercesserit, exceptio ei Senatusconsulti non datur: actionem [15] enim, quæ in dolum mulieris competit, Amplissimus Ordo non excludit. §. 1. Procurator, si mandatu mulieris pro alio intercesserit, exceptione [16] Senatusconsulti Velleiani adjuvatur: ne alias actio intercidat.

Si mulier nolit solutum repetere, sed mandati agere.

31. IDEM lib. 1. ad Neratium.

[PAulus], Si mulier, quod ex intercessione solvit, nolit repetere, sed mandati agere, & cavere velit de indemnitate reo, audienda est.

De aditione hereditatis. 1. *De pignore.* 2. *De venditione in fraudem Senatusconsulti.* 3. *Si quis intercedat mandato mulieris.* 4. *De muliere judicium suscipiente.* *De renunciatione exceptionis.* 5. *De intercessione pro servo alieno.*

32. POMPONIUS lib. 1. Senatusconsultorum.

SI mulier hereditatem [17] alicujus adeat, ut æs alienum ejus suscipiat, vix est, ut succurri ei debeat: nisi si fraude creditorum id conceptum sit: *nec* [18] *enim loco minoris vigintiquinque annis circumscripti per omnia habenda est mulier.* §. 1. Si mulier rem a se pignori datam per [19] intercessionem recipere velit, fructus [20] etiam liberos [21] recipit: & si res deterior facta fuerit, eo nomine magis æstimetur [22]. † Sed si creditor, qui pignus per intercessionem acceperit, hoc alii [23] vendidit [24], vera est eorum opinio, qui petitionem dandam ei putant & adversus bonæ fidei emptorem: *ne melioris conditionis emptor sit, quam fuerit venditor* [25]. §. 2. Item si [26] mulier creditori viri fundum vendidit [& tradidit] ea conditione, *ut emptor acceptam pecuniam viro referret*, & hunc fundum vindicat, exceptio quidem opponitur [27] ei de re empta, & tradita, sed replicabitur [28] a muliere, *aut* [29] *si ea venditio contra Senatusconsultum facta sit.* Et hoc procedit, sive ipse creditor emerit, sive interposuerit alium, quo mulier ea ratione careat re sua. † Idem est & si non pro viro, sed pro alio debitore rem suam tradidit. §. 3. Si mulier, ne ipsa intercederet, alii [30] mandaret, ut id faceret, an in hujus persona locus huic Senatusconsulto sit, qui rogatu mulieris id faceret, totus enim sermo Senatusconsulti ad petitionem non dandam adversus ipsam mulierem spectat? Et puto, rem ita esse distinguendam: ut si quidem creditor, cui me obligavi, mandante muliere hoc in fraudem Senatusconsulti egisset, ne ipsa interveniret contra Senatusconsultum, daret autem alium, excludendum eum exceptione fraudis Senatusconsulti factæ: si vero is ignorasset, ego autem scissem, tunc mandati me agentem cum muliere, excludendum esse: me autem creditori teneri.

§. 4. Si mulier, pro eo, pro quo intercesserit, judicium parata sit accipere, ut non in veterem debitorem actio detur: quoniam Senatusconsulti exceptionem opponere potest, cavere debebit [31], *exceptione se non usuram*, & sic ad judicem ire. §. 5. *Intercedere* mulierem intelligendum est, etiam pro eo, qui obligari non possit, veluti, si pro servo alieno intercedit; sed rescissa [32] intercessione, in dominum restituenda est actio.

TIT. II.

DE COMPENSATIONIBUS [33].

Definitio compensationis.

1. MODESTINUS lib. 6. Pandectarum.

COmpensatio, est debiti [34] & crediti inter se contributio [35].

Effectus.

2. JULIANUS lib. 90. Digestorum.

UNusquisque [36] creditorem suum, eundemque debitorem, petentem summovet [37], si paratus est [38] compensare [39].

Utilitas.

3. POMPONIUS lib. 25. ad Sabinum.

IDeo compensatio necessaria [40] est, quia interest [41] nostra potius non solvere [42], quam solutum repetere.

Fidejussor compensare potest.

4. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

VErum est, quod & Neratio placebat, & Pomponius ait, ipso jure [43] eo minus fidejussorem [44] ex omni [45] contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest: sicut enim cum totum peto a reo,

1 Ut in *l. 3. l. 22. supr. eod. l. 1. in fin. ff. de pignorib.* 2 Fidejubere pro uxore maritus potest, *ut hic.* pro marito uxor non potest *l. 2. supr. eod.* 3 Testatoris verba enunciativa creditoribus non præjudicant. 4 Et ita falsa testatoris confessio veritati non præjudicat. *l. 39. in fin. ff. de pignorat. l. 3. §. 1. ff. de SC Silaniano.* 5 Vid. Roderic. *de redit. lib. 2. quæst. 5. num. 34 & 35.* Ans. 6 *l. 8. §. 14. ff. eod.* Velleiani exceptio nocet creditori scienti, non ignoranti: scienti, inquam, id est, qui scivit, in quam rem mulier mutuaretur. 7 Id est, intercessisse pro marito suo. 8 Intercessio est, quia consensit mulier obligationi rerum suarum, sciente creditore Numerio; unde merito datur illi exceptio SC. *l. si sine. C. h. t.* in *l. si fænebris. C. eod.* non proponitur intercessio facta, sed mutuum mulieri datum. Itaque exceptio illi denegatur. *Mod.* 9 Id est, fidejussionem mulieris colorare voluit: quoties autem per creditorem coloratur mulieris intercessio, toties mulier Senatusconsulto juvatur. 10 *l. 2. C. h. t.* 11 Cur ita? vide *l. 8. §. 14. supr. eod.* 12 Actio duplex mulieri, directa vel restitutoria instituitur, seu datur, & restituitur per Prætorem, *ut hic.* & *l. 8. §. 14. l. 16. in fin. ff. eod.* 13 In fraudem Senatusconsulti Velleiani facta, rata non habentur, *ut hic.* Idem in Macedoniano. *l. 3. §. 3. l. 7. supr. de SC. Macedon.* 14 *l. 2. §. 3. l. 23. ff. eod. l. 110. in fin. ff. de reg. jur.* 15 Velleiano non utitur mulier, quæ decepit. Velleianum Senatusconsultum doli actionem, qua teneri potest mulier, non excludit. 16 Hic obiter nota, Senatusconsulto Velleiano multifariam mulieribus subveniri, puta exceptione, si nondum solverint: replicatione, *l. 17. §. 1. in fin. ff. eod. l. ult. §. 2. ff. eod.* & condictione, si solverint *l. 8. §. 3. l. 24. §. 2. ff. eod. l. 40. ff. de condict. indeb.* 17 *l. 13. in pr. ff. eod.* 18 Restitutio in integrum, quæ ætatis ratione datur, circumscriptis non datur solius sexus ratione. vide *l. 12. ff. de minorib.* 19 Id est, ex causa intercessionis, & fidejussionis a te factæ. 20 Velleiano utens mulier non tantum pignus suum revocat, sed & pignoris fructum. 21 Integros. 22 *Al.* Æstimabitur, id est, habenda rei erit ratio quæ deterior facta est. 23 Velleiano utitur mulier non modo adversus eum, cum quo ἀμέσως, seu immediate contraxit (puta cum fundum proprium, pro tertio quodam intercedens, vendidit); sed & cum eo, qui mediate causam ab ipsa muliere habet, hoc est, adversus emptorem, & successorem emptoris. 24 Adde *l. 7. C. h. t. l. 39. in fin. ff. de rei vind.* 25 Quod esse non debet. *l. 175. §. 1. ff. de reg. jur.* 26 Intercedit pro alio mulier, quæ pro eodem fundum proprium vendit. 27 Imo, non opponitur, *l. 4. C. h. t.* 28 Vid. *l. 17. §. 1. ff. eod.* quia sollicitata fuit ab emptoribus; secus, si eos sollicitavit, ut in *l. 4. C. h. t.* ut eo pacto utræque leges concilientur. 29 Ac si ea. *Haloand.* 30 Intercedere videtur mulier, non tantum cum ipsa palam & aperte intercedit, sed & cum alicui mandat, ut intercedat: proinde, & in hac quoque specie Velleiano juvabitur. 31 Potest igitur mulier non tantum in judicio, sed & extra judicium renunciare beneficio hujus Senatusconsulti, *ut hic.* & *l. 21. C. h. t. l. ult. ff. Auth. matri & aviæ in pr. C. quando mul. tut. off. Nov. 118. c. 5.* quod Bartolus reprehendit; nam qua facilitate mulier pro alio obligari, eadem renunciare Velleiano potest: atqui priore casu mulieribus Senatusconsultum subvenit: ergo, & altero illis subveniri æquum est. Ad hæc, Renunciatio alieno nomine ex facto emergens (nam tacite renunciare Velleiano videtur mulier, quæ obligatione pro alio suscepta creditori solvit) ei, quæ verbis contrahitur, comparatur: sed illo casu mulier juvatur: solutum enim eo nomine condicit *l. 8. §. 3. supr. eod.* Cur non æque juvabitur in hujus legis specie Velleiano renuncians? sed hæc summi juris ratio dictare videtur, cui consuetudo, legesque superiores repugnant. Est tamen mulier sui beneficii monenda a Notariis, cum Velleiano renunciat, *Accurs.* quod in qualibet renunciatione admittendum videtur. *arg. l. 5. supr. de transact.* Sunt enim renunciationes stricti juris, in quibus ea tantum veniunt, quæ sunt nominatim expressa, *arg. l. 35. l. 47. §. 1. supr. de pactis. l. 9. in fin. ff. de transact. l. quidquid adstringendæ. ff. de verb. oblig.* & eo quidem magis, quod renunciationes ejusmodi leviter plerumque fiant, & sine causæ cognitione, & ex quadam potius Notariorum consuetudine, quam certa eorum, qui contrahunt, scientia. Quid, si eam renunciasse Velleiano, scripto constiterit? Præsumitur admonita. *arg. §. 16. Inst. de inutil. stip. §. ult. Inst. de fidejuss. l. 30. l. 134. §. pen. ff. de verb. oblig. l. 1. C. de contrah. stipul.* Aliud esse puto, si non constiterit in instrumento eam Velleiano renunciavisse: ut in dubio renunciasse non præsumatur, *ut hic.* Bart. eoque in dubio interrogari potest Notarius a judice, de privilegio Velleiani. Quod si ignoraverit, haud dubie mulier, neque renunciasse, neque monita fuisse intelligitur. Addunt interpretes, mulierem in jurata renunciatione præsumi admonitam, eoque casu Velleiano non juvandam. *arg. Auth. Sacramenta puberum. C. si advers. vend.* nisi immodice læsa sit: tunc enim circumscriptam præsumi, & juramentum vinculum iniquitatis esse non oportere. 32 De rescissoria hac actione dixi *l. 8. §. 14. ff. eod.*

33 *L. 4. Cod. 31. 3.* Harmenop. 9. §. 30. 39. *Inst. de act.* quæ hodie ipso jure, tam in bonæ fidei, quam stricti juris judiciis fiunt, excepta depositi actione. vide *l. ult. C. h. t. d. §. 30.* Possunt etiam in causa appellationis compensationes peti & opponi. vide Cappellam Tholosan. q. 262. *Goth.* Vid. ad hunc titulum Loriot. Butrigar. & Zanger. *de except. part. 3. cap. 8.* Ans. 34 Liquidi &c. dic, ut notavi ad *l. 22. ff. eod.* 35 ἀντέλλογος. Theoph. *d. §. 30. Inst. de act.* est etiam instar solutionis. *l. 4. ff. qui potiores.* 36 *Subaudi*, creditor & debitor in genere & quantitate. 37 *Subaudi*, opposita compensationis exceptione. 38 Et debitum ipsum, qua de re agitur, compensari debeat vel possit: idque concurrentem ad usque quantitatem. 39 In vicem debiti: ita tamen, ut si quid amplius debeatur, judicialiter offeratur, & deponatur. *l. 12. C. h. t.* 40 Compensatio necessaria, id est, utilis est, quoties debitum jure Civili exigi potuit: quod si jure tantum naturæ exigi potuit, civili non potuit, tunc proprie ac vere necessaria est compensatio. *l. si ambo. 10. §. si quis igitur. ff. eod. l. fidejuss. 16. §. fidejussor. 3. ff. de fidejussorib.* 41 Id est, cum lis possit uno judicio definiri scil. per actionem, & exceptionem, pluralitas, seu multitudo judiciorum non debet admitti, ut quæ incommoda, sumptusque afferat: quinetiam compensationem æquitas poscere videtur: nam dolo facit, qui petit quod restituturus est. *l. 8. ff. de dol. mal. & met. except.* Interim sciendum est, ibi reconventionem locum habere, ubi non potest fieri compensatio. De reconventione extat tit. *extr. de mutuis petitionibus.* vide *l. 11. §. 2. ff. de jurisd.* 42 §. 39. *Inst. de act. l. 15. ff. de fidejussor.* Cicero, 3. *in Verrem.* Utrum æquius est decumanum petere, an curatorem repetere? judicium integra re, an perdita fieri? 43 Ut ministerium operave judicis non exigatur, sed extrajudicialis conventio sufficiat. *Bart.* quod ad impediendam causam usurarum valere debet, *l. 11. ff. eod. l. 5. C. h. t.* & pœnæ ob moram solvendæ. Hic effectus compensationis diligenter notandus est, emphyteutæ canonem non solventi, si dominus ei quid debeat: tunc enim expelli ab emphyteusi non poterit, ob hujus compensationis effectum. Faber, ad *d. §. 30.* An idem est in eo, qui juravit intra certum tempus se soluturum, ut evitet perjurium, exceptionem compensationis opponens? ait Faber *ibidem.* negat Zasius ex *c. ad nostram. extr. de jurejurando.* ad evitandam tamen condemnationem judicis, opponenda est judicialiter. An & post condemnationem opponi potest compensatio? Videtur opponi posse: ideoque opposita sententiæ exceptionem impediet. Cur? omnis exceptio peremptoria non impugnans sententiam, sed eam moderans, etiam post sententiam opponi potest. *l. 6. ff. eod.* Compensatio autem non impugnat sententiam, cum compensans satisfacere videatur: solvit enim, qui compensat. 44 Compensare fidejussor potest id, quod etiam reo principali debetur: perinde ac si ei deberetur, *ut hic.* & *l. 5. ff. eod.* 45 Vide quæ scripsi ad *l. 36. ff. de administr. & peric. tut.*

male peto, ita & fidejussor [1] non tenetur ipso [2] jure in majorem [3] quantitatem, quam [4] reus condemnari potest.

5. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI quid a fidejussore petetur, æquissimum est, eligere fidejussorem, quod ipsi, an quod [5] reo debetur, compensare malit: sed &, si utrumque velit compensare, audiendus est [6].

Naturale debitum compensari potest.

6. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

ETiam quod natura [7] debetur, venit in compensationem [8].

In diem debitum, ante diem compensari non potest. 1. *Non admissa compensatione utrum salva maneat petitio.*

7. IDEM lib. 28. ad Edictum.

QUod in [9] diem debetur [10], non compensabitur, antequam [11] dies venit, quanquam dari oporteat. §. 1. Si rationem compensationis judex non habuerit [12], salva manet petitio: nec enim rei [13] judicatæ exceptio objici potest: Aliud dicam, si reprobavit [14] pensationem, quasi non existente debito: tunc enim rei judicatæ mihi nocebit exceptio.

De litis contestatione.

8. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

IN compensationem etiam id deducitur [15], quo [16] nomine cum actore lis [17] contestata est [18], ne [19] diligentior [20] quisque deterioris conditionis habeatur, si compensatio ei denegetur.

De debito peculiari. 1. *De eo, quod patri rei debetur.*

9. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SI cum filiofamilias [21] aut servo contracta sit societas, & agat dominus vel pater, solidum per compensationem servamus: quamvis, si ageremus, duntaxat de peculio præstaretur. §. 1. Sed si cum [22] filiofamilias agatur, an, quæ patri debeantur, filius compensare possit, quæritur? Et magis est admittendum: quia unus contractus est: sed cum conditione, ut caveat, *patrem suum ratum habiturum*: id est, non exacturum, quod is compensaverit.

De sociis. 1. *De condictione indebiti.* 2. *De maleficiis.* 3. *De stipulationibus prætoriis.*

10. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

SI ambo socii [23] parem negligentiam societati adhibuimus, dicendum est, desinere nos invicem esse obligatos, ipso jure compensatione negligentiæ [24] facta. † Simili modo probatur, si alter ex re communi aliquid percepit, alter tantam negligentiam exhibuerit, quæ eadem quantitate æstimatur, compensationem factam videri, & ipso jure [25] invicem liberationem. §. 1. Si quis igitur compensare potens [26], solverit, condicere [27] poterit, quasi indebito soluto. §. 2. Quotiens ex maleficio oritur actio, utputa ex [28] causa furtiva [29], cæterorumque maleficiorum, si de ea pecuniarie [30] agitur, compensatio locum habet. Idem est [31] & si condicatur ex causa furtiva. † Sed & qui noxali judicio convenitur, compensationem opponere potest.

§. 3. In stipulationibus quoque, quæ instar [32] actionum habent, [id est, prætoriis,] compensatio locum habet: & secundum Julianum, tam in ipsa stipulatione [33] quam in ex stipulatu [34] actione poterit objici compensatio.

De usuris. De fisco.

11. IDEM lib. 32. ad Edictum.

CUm alter alteri pecuniam sine usuris [35], alter usurariam debet, constitutum est a Divo [36] Severo, concurrentis [37] apud utrumque quantitatis usuras non esse præstandas [38].

12. IDEM lib. 64. ad Edictum.

IDem [39] juris est non solum in privatis, verumetiam in causa [40] fisci constitutum. † Sed & si invicem sit usuraria pecunia, diversæ tamen [sint] usuræ, compensatio nihilominus locum habet ejus, quod invicem debetur.

Si sæpius objiciatur compensatio.

13. IDEM lib. 66. ad Edictum.

QUod Labeo ait, non est sine ratione: ut, si [41] cui petitioni specialiter destinata est compensatio, in cæteris [42] non objiciatur.

De obligatione, cui obstat exceptio.

14. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

QUæcunque [43] per exceptionem [44] perimi possunt, in compensationem non veniunt.

De eo, quod certo loco.

15. IDEM lib. 2. Epistolarum.

PEcuniam certo [45] loco a Titio dari stipulatus sum: is petit a me, quam ei debeo, pecuniam: Quæro, an hoc quoque pensandum sit, quanti mea interfuit, certo loco dari? Respondit, Si Titius petit, eam quoque pecuniam, quam certo loco promisit, in compensationem deduci oportet: sed cum sua causa; id est, ut ratio habeatur, quanti Titii [46] interfuerit [47], eo loco, quo convenerit, pecuniam dari [48].

De eo, quod alius quam actor debet. 1. *De re judicata.*

16. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

CUm [49] militi castrensium bonorum alius, cæterorum [50] alius heres exstitit, & debitor alteri heredum obligatus, vult compensare, quod ab [51] alio debetur, non audietur. §. 1. Cum intra diem ad judicati [52] executionem datum judicatus Titio agit cum eodem Titio, qui & [53] ipse pridem [54] illi judicatus est, compensatio admittetur: aliud est enim, diem obligationis non venisse: aliud [55], humanitatis [56] gratia tempus indulgeri solutionis.

De Ædili condemnato ob arctiorem annonam præbitam.

17. IDEM lib. 1. Responsorum.

IDeo [57] condemnatus, quod arctiorem [58] annonam Ædilitatis [59] tempore præbuit, frumentariæ pecuniæ debitor non videbitur: & ideo compensationem habebit.

De procuratore in rem suam. 1. *De eo, quod alii quam reo debetur.*

18. IDEM lib. 3. Responsorum.

IN [60] rem suam [61] procurator datus, post litis contestationem si vice mutua conveniatur, æquitate compensationis utetur. §. 1. Creditor [62] compensare non cogitur, quod [63] alii quam debitori suo debet: quamvis creditor ejus pro eo, qui convenitur ob debitum proprium, velit compensare.

De pecunia soluta servo publico.

19. IDEM lib. 11. Responsorum.

DEbitor pecuniam publicam servo publico citra [64] voluntatem eorum solvit, quibus debitum recte solvi potuit: obligatio pristina manebit, sed dabitur ei compensatio peculii fini [65], quod [66] servus publicus habebit.

1 Fidejussoris interest compensare potius, quam solvere, & post solutum repetere. Hac ratione colligitur, fidejussorem in negotio, causave principalis debitoris testimonium dicere non posse, cum ejus causa lisque proprie esse videatur. adde *l. omnib.* 10. *C. de testibus.* 2 Ipso jure non obligari in majorem quantitatem est, non teneri in majorem quantitatem, non modo in judicio, sed & si extra judicium verseris, quamvis extra judicium facta denunciatione, compensationem posse objici, ut & ea extra judicium etiam facta, obligationem tolli ipso jure videatur. 3 Fidejussor in majorem quantitatem obligari, quam reus ipse debeat, non potest. 4 Vide §. 5. *Inst. de fidejussoribus.* 5 *l.* 4. ℥. *eod.* 6 Eodem modo pater filio debitum, ut & dominus, quod servo suo debetur, *l.* 9. ℥. *eod.* & procurator in rem suam, quod cedenti debitum fuit tribus casibus, *l.* 18. *infr. eod.* ut & socius, quod socio debetur, *l.* 10. ℥. *de duobus reis* compensare potest: alias aliena debita non compensantur. *l.* 9. *C. h. t.* 7 Compensari potest etiam id, quod sola natura debetur. *Goth.* Vid. ad hanc leg. Joan. Robert. *sentent lib.* 1. *cap.* 6. S.L. 8 Nisi exceptione peremptoria perimi possit, *l.* 14. *infr. eod.* veluti si debitum præscriptione vel sententia absolutoria inane redditum sit. *Castrens.* 9 Compensari id, quod in diem debetur, potest, sed non antequam dies venerit: statim quidem debetur, *l. cedere diem.* 213. *infr. de verbor. significat.* sed non ante diem compensatur. 10 *l.* 16. §. 1. *infr. eod.* 11 Compensatio fit liquidi tantum confessi & præsentis, *ut hic. l.* 10. §. 2. *l.* 22. *infr. eod. l. ult. C. h. t.* 12 Compensatio a judice repudiata, post objici non potest, omissa potest. *l.* 8. §. 2. ℥. *de negot. l.* 1. §. 4. *infr. de contrar. tutela. l.* 18. *in fin. supr. commodati.* Goth. Rationem compensationis jure non habet judex, si expedite probari non potest, invicem deberi. *l. ult. C. h. t.* vide *l. aufertur. infr. de jur. fisc.* Mod. 13 Sententia dicta in principali, non præjudicat incidenti: nisi sua sententia incidenti quoque præjudicium facere judex voluerit. 14 Adde *l.* 9. *infr. de except. rei jud.* 15 Officio judicis. *l.* 7. *supr. eod.* 16 Id est, id, cujus nomine. 17 Litem contestantis deterior esse conditio non debet, quam non contestantis. 18 Olim sc. vel in alio judicio. 19 In compensationibus deterioris conditionis esse non debet diligens, quam negligens. *l.* 29. *infr. de novationibus. l.* 86. *infr. de regulis juris.* 20 Diligentioris causa melior. 21 Vide *l.* 5. ℥. *eod.* 22 Compensationem filius potest suo nomine objicere ejus, quod patri debetur, dummodo de rato caveat. 23 Compensatio in societate ipso jure locum habet. 24 Compensatio in delictis ipso jure fit. Negligentiæ ad negligentiam fit compensatio, *ut hic.* sic dolus dolo compensatur, *l.* 36. ℥. *de dolo. arg. l.* 4. § 13. ℥. *de doli mali & met. except* & delictum. vide §. 2. *infr. eod.* 25 Ipso jure fit compensatio, etiamsi ab homine non objiciatur. 26 Si qui compensare potuit, nec tamen compensavit, sed solvit, solutum potest condicere: nam ubi lege compensatio fit, solutum repetitur, tanquam indebitum. 27 *l.* 5. §. *pen. infr. de impensis.* si modo res talis sit, ut compensari possit. vide *l.* 30. ℥. *de condict. indeb.* 28 Condictio furtiva oritur ex maleficio, *ut hic.* licet alii putent ex variis causarum figuris oriri. *l.* 1. *infr. de obligat.* 29 Vel rebus amotis. *l.* 1. *C. rerum amot l.* 7. §. *ob donationes. infr. soluto.* 30 Id significat pecuniariæ actioni ex maleficio, compensationem opponi, non pœnali, id est, criminali. Hic quæri potest utiliter, an injuriæ (ut si fur appellatus a Titio, eum latronem appellaverit) compensari debeant? Id textus affirmare videtur, ut Bart. & *lex* 25 *supr. de procur.* purgare convitium cuique permitti, idque eo magis, quod vita & fama æquiparantur, *l.* 9. *infr. de manumiss. vind.* & retorquere crimen in alium sit permissum. Ad hæc *lex* 14. §. 6. *infr. de bon. libert.* & *l.* 39. *infr. soluto.* tradit, paria delicta mutuo inter virum & uxorem compensari: sed superioribus obstat *lex* 19. *C. qui accus.* quæ negat facultatem accusatis recriminandi in pari vel majore crimine: ideoque notat Speculator, eo casu quemlibet de injuria sibi illata agere posse. 31 Id est, Cujac. 13. *obs.* 37. idque confirmari Basilicis ait, quæ ita habent, ὁ ἐναγόμενος, χρηματικῶς ἀπὸ κλοπῆς, τῇ τῆς κλοπιμαίου ἀπαιτήσει, ἢ noxalia ἀντελλογίζεται. 32 Stipulationes prætoriæ instar judiciorum habent, quod ab invitis extorqueantur. *l.* 1. §. *cautionales.* 2. *infr. de prætoriis stipul.* 33 *Subaudi*, interponenda. 34 Hoc est, interposita jam stipulatione. 35 Compensare qui potest, usuras non præstat, sive eas ex mora, sive ex stipulatione debuit, ut notat *hic Alberic.* Quid, qui compensandi jus habet, num etiam pœnam, quam debere potest, compensare potest? Richardus Malumbranus ita censuit exemplo superiore usurarum, *l. lecta.* 40. ℥. *de reb. cred. l. Gaius.* 11. ℥. *de usuris. l. pen. supr. de condict. indeb. c. constitutus. extr. de pœnis.* unde dicitur, Emphyteutam, mora in solvendo canone admissa, emphyteusi non decidere, si quid ei vicissim a domino debebatur, si moram suam cum mora sibi debiti compensare possit. 36 Id est, Alexandro. Cujac. 8. *observ.* 16. 37 Vide *l.* 4. *l.* 5. *C. h. t. l.* 1. ℥. *quæ sent. sine app. l.* 7. *C. de solut.* 38 Mutui in judicio (licet strictum judicium sit) fit etiam compensatio ipso jure. vide *l.* 21. ℥. *eod.* 39 Compensantur usuraria debita hinc inde ut in privatis negotiis, ita & in fiscalibus. 40 Vide *l.* 1. *C. h. t.* 41 Compensationes plures fieri non possunt ejusdem debiti vel ita, Compensatio quæ unicum debitum perimit, alii debito objici non potest: cum semel effectum suum sit sortita. Non potest autem una causa diversos effectus sortiri. 42 Una causa non potest operari circa diversos effectus. *Bart.* 43 Compensationem nemo recte petit eorum, quæ petere quidem potest stricto jure, non potest tamen cum effectu petere, cum exceptione possit repelli. *Goth.* V. in hanc leg. Bellon. *lib.* 2. *supput. c.* 1. S. L. 44 Vide *l.* 6. *supr. eod.* 45 Compensari ubique potest, quod certo loco debetur, si modo præstetur adversario id, quod ejus interest debitum suo loco solvi. unde notant, Compensationes non modo sortis, sed & eorum quæ sorti accedunt, puta ejus, quod interest, posse peti: & breviter, necdum liquida debita interdum compensari. *Goth.* Vide in hanc l. Ant. Augustin. *lib.* 2. *emend. c.* 1. S. L. 46 *Quanti tua* vulgata, quæ lectio defensa a Molineo, *tractatu de eo, quod interest. num.* 10. *Quanti tua* autem hic est, quanti tua, qui agis, interest. 47 *l.* 2. §. *ult.* ℥. *de eo, quod certo loco.* 48 *Al.* restituiri: *Florentina*, daturi: *Antonius Augustinus* datuiri. 49 Si cum militi. *vulg. Haloand.* 50 Id est, non castrensium paganorum. 51 Vide *l.* 18. §. 1. ℥. *eod.* 52 Tempus ad judicati executionem datum judicatis primum fuit unius mensis: tum, duorum: ad extremum, quatuor. vide *l.* 2. *C. de usuris rei judic.* 53 Vide *l.* 2. *in fin. C. h. t.* 54 *Pridem*, pro quatuor mensibus hic accipi notat post Richardum Baldus. 55 Compensationem non impedit tempus, quod humanitatis gratia indulgetur. 56 Ut & Græci dicunt πρὸς περίθαλψιν. Cujac. ad *l.* 118. ℥. *de verb. oblig.* 57 Compensatio criminali condemnationi objicitur ex debito civili. *Bald. Goth.* Vid. in hanc l. Duaren. *lib.* 1. *disp. anniversf. cap.* 25. Cujac. *lib.* 2. *observ. cap.* 23. & *lib.* 14. *cap.* 13. & Joan. Robert. *lib.* 3. *sent. jur. cap.* 26. S. L. 58 Arctiorem annonam præbet, qui de ea frumenti quantitate subducit, quam viritim populo præberi oportet. Robert. 3. *sent. ult.* de quo vide *l.* 53. *supr. de jud.* Livius 25. Adsidendo diutius arctiorem annonam sociis, quam hosti faciebat. Interim nota, Ædilem a Curatore rei frumentariæ differre: hic, si ex curationis causa condemnetur, compensatione uti non potest, *l.* 20. ℥. *eod.* Ædilis vero, quam curator annonam redegerit, in ea præbenda ipse operam navat: & si annonam fraudavit, compensatione adversus fiscum uti potest. *d. l.* 53. Præterea curatori pecunia datur: ædili annona, non pecunia. vide Cujac. 2. *observ.* 23. *in fin.* 59 Budæus, Alciatus & Haloander legunt *edulitatis*: quo vocabulo intelligunt, rerum edulium largitionem & præbitionem fieri solitam a Principe tempore carioris annonæ. Lamp. Alexand. vide Duar. *disp.* 25. & male: *Ædilitatis tempore*, hic est, cum in ædilitate esset. Cujac. 2. *observ.* 23. ἐν τῷ ἀγορανομεῖν. Cujac. 14. *obs.* 13. *ex Basilic.* ubi reprehendit Duarenum, monetque apud Lampridium legendum esse *utilitatem*: & veteres *adulitatem* & *adilitatem* promiscue scripsisse. Hinc illud Tertulliani in *Apologetico*, Philosophi tyrannidem affectant, Christianus vero nec ædilitatem. 60 Compensare procurator in rem suam potest, quod ei debetur ex mandato, cessaque ei actione. 61 Vide Cujac. 24. *obs.* 37. 62 Vide Rom. *singul.* 534. incipiente *Debitor meus.* 63 Vide *l.* 9. *C. h. t. l.* 16. *supr. eod.* 64 *l.* 12. *C. de solut.* 65 Imo in solidum. *l.* 9. ℥. *eod.* Cæterum *peculii fini* compensationem dari, hic nihil aliud est, quam ad quantitatem peculii dari. *l.* 15. §. 4. ℥. *ad L. Falc.* 66 Qua, Duaren. 1. *disput.* 12.

De curatore rei frumentariæ condemnato.

20. IDEM lib. 13. Reſponſorum.

OB negotium copiarum expeditionis tempore mandatum curatorem [1] condemnatum, pecuniam jure compenſationis retinere non placuit: quoniam ea non compenſatur.

De procuratore convento.

21. PAULUS lib. 1. Quæſtionum.

POſtea quam placuit inter omnes, id, quod invicem debetur, ipſo jure [2] compenſari, ſi procurator abſentis conveniatur, non debebit de rato cavere, quia nihil compenſat, ſed ab initio minus ab eo petitur.

De debito alternato.

22. SCÆVOLA lib. 2. Quæſtionum.

SI debeas decem [millia], aut [3] hominem, utrum adverſarius volet: ita [4] compenſatio hujus debiti admittitur, ſi [5] adverſarius palam dixiſſet [6], utrum voluiſſet.

De eo, quod tutor debet, qui pro pupillo agit.

23. PAULUS lib. 9. Reſponſorum.

ID, quod [7] pupillorum nomine debetur, ſi tutor petat, non poſſe compenſationem objici ejus [8] pecuniæ, quam ipſe tutor ſuo nomine adverſario debet.

De fiſco.

24. IDEM lib. 3. Decretorum.

JUſſit Imperator audiri adprobantem ſibi a fiſco [9] deberi, quod ipſe [10] convenitur.

TIT. III.
DEPOSITI [11] VEL CONTRA.

Definitio & Etymologia depoſiti. 1. *Edictum.* 2. *Ratio edicti.* 3. *Quid ſit deponere tumultus vel cæterarum cauſarum gratia.* 4. *Ratio edicti.* 5. *De his, quæ accedunt rei depoſitæ.* 6. *Pactum de culpa,* 7. *Vel dolo.* 8. *De veſtimentis ſervandis balneatori datis.* 9. *De ſervo in piſtrinum conjecto.* 11. *De re perferenda.* 13. *De re recipienda & cuſtodienda.* 14. *De re juſſu unius depoſita apud alium.* 15. *De pupillo depoſitario.* 16. *De re deteriorata.* 17. *De ſervo deponente,* 18. *Vel recipiente.* 19. *De ſucceſſoribus.* 20. *De dolo præterito vel futuro.* 21. *Quo tempore ſpectatur facultas reſtituendi.* 22. *De eo, qui non reddit depoſitum.* 23. *De bona fide.* 24. *De fructibus & omni cauſa.* 25. *De venditione & redemptione. De interitu rei depoſitæ.* 26. *De jurejurando in litem.* 27. *Si ſervus noſter, vel is qui bona fide ſervit,* 28. *Vel ſervus fructuarius,* 29. *Vel hereditarius depoſuit.* 30. *De morte, manumiſſione, alienatione ſervi, qui depoſuit.* 31. *Si ſervus communis depoſuit.* 32. *De re domino opinato reddita.* 33. *De pecunia depoſita a ſervo, ut pro ejus libertate detur domino. Quid ſit reddere depoſitum.* 34. *De uſu,* 35. *Et periculo rei depoſitæ.* 36. *De heredibus depoſitum repetentibus.* 38. *De teſtamento recitato a depoſitario.* 39. *De prædone vel fure deponente.* 40. *De forma libelli.* 42. *De filiofam. & ſervo.* 43. *De duobus depoſitariis,* 44. *Vel depoſitoribus.* 45. *De tempore præſtituto.* 47. *De dolo, de venditione rei depoſitæ.*

1. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

DEpoſitum [12] eſt, quod cuſtodiendum alicui datum eſt. Dictum ex eo, quod ponitur: præpoſitio enim *de* [13] auget depoſitum, ut oſtendat, totum [14] fidei ejus commiſſum, quod ad cuſtodiam rei pertinet. §. 1. Prætor ait, *quod* [15] *neque tumultus, neque incendii, neque ruinæ, neque naufragii cauſa depoſitum ſit, in ſimplum* [16], *[ex] earum autem rerum, quæ ſupra comprehenſæ ſunt, in ipſum in duplum* [17]: *in heredem ejus, quod dolo malo ejus factum eſſe dicetur, qui mortuus ſit, in ſimplum* [18]: *quod ipſius, in duplum judicium* [19] *dabo.* §. 2. Merito has [20] cauſas deponendi ſeparavit Prætor, quæ continent fortuitam cauſam depoſitionis ex neceſſitate deſcendentem, non [21] ex voluntate proficiſcentem. §. 3. Eum [22] tamen *deponere tumultus, vel incendii, vel cæterarum cauſarum gratia* intelligendum eſt, qui nullam aliam cauſam deponendi habet, quam imminens [23] ex cauſis ſupraſcriptis periculum. §. 4. Hæc autem ſeparatio cauſarum juſtam rationem habet: quippe cum quis fidem elegit, nec depoſitum redditur, contentus eſſe debet ſimplo: cum vero extante neceſſitate deponat, creſcit perfidiæ crimen [24]: & publica utilitas coërcenda eſt [25], vindicandæ reipublicæ cauſa: eſt enim inutile [26] in cauſis hujuſmodi fidem [27] frangere. §. 5. Quæ [28] depoſitis rebus accedunt, non [29] ſunt depoſita, ut puta ſi homo veſtitus deponatur, veſtis enim non eſt depoſita, nec ſi equus cum capiſtro: nam ſolus equus depoſitus eſt [30]. §. 6. Si convenit, *ut in depoſito, & culpa* [31] *præſtetur*, rata eſt conventio: contractus enim legem [32] ex conventione accipiunt. §. 7. Illud non probabis, dolum [33] non eſſe præſtandum, ſi convenerit: nam hæc conventio contra bonam fidem, contraque bonos [34] mores eſt: & ideo nec ſequenda eſt. §. 8. Si [35] veſtimenta ſervanda balneatori data perierunt, ſi quidem nullam [36] mercedem ſervandorum veſtimentorum accepit, depoſiti eum teneri, & dolum duntaxat præſtare debere puto: quod ſi accepit, ex conducto [37]. §. 9. Si quis ſervum cuſtodiendum conjecerit forte in piſtrinum [38], ſi [39] quidem merces intervenit cuſtodiæ, puto eſſe actionem adverſus piſtrinarium ex conducto: ſi vero mercedem accipiebam [40] ego pro hoc ſervo, quem in piſtrinum accipiebat, ex locato me agere poſſe: Quod ſi operæ ejus ſervi cum cuſtodia penſabantur, quaſi genus locati & conducti intervenit: ſed [41], quia pecunia non datur, præſcriptis verbis datur actio: ſi vero nihil aliud, quam cibaria præſtabat, nec de operis quicquam convenit, depoſiti actio eſt. §. 10. In conducto & locato, & in negotio, ex quo diximus præſcriptis verbis dandam actionem, & dolum [42], & culpam præſtabunt, qui ſervum receperunt: at ſi cibaria tantum dabant, dolum duntaxat: ſequemur tamen (ut Pomponius ait), & quid habuerunt proſcriptum, aut quid convenerit: dummodo ſciamus, & ſi quid fuit proſcriptum, dolum tamen eos præſtaturos, qui receperunt, qui ſolus [43] in depoſitum venit. §. 11. Si [44] te rogavero, *ut rem meam perferas* [45] *ad Titium, ut is eam ſervet*, qua actione tecum experiri poſſum, apud Pomponium quæritur? Et putat, tecum mandati, cum eo vero, qui eas res receperit, depoſiti: Si vero tuo nomine receperit, tu quidem mihi mandati teneris, ille tibi depoſiti: quam actionem mihi præſtabis [46], mandati judicio conventus.

§. 12. Quod ſi [47] rem tibi dedi, *ut, ſi Titius [rem] non recepiſſet, tu cuſtodires*, nec eam recepit, videndum eſt, utrum depoſiti tantum, an & mandati actio ſit? Et Pomponius dubitat: puto [48] tamen, mandati eſſe actionem: quia plenius fuit mandatum, habens & cuſtodiæ legem. §. 13. Idem Pomponius quærit, ſi tibi mandavero, *ut rem ab aliquo meo nomine receptam cuſtodias*, idque feceris, mandati an depoſiti tenearis? Et magis probat, mandati eſſe actionem, quia hic eſt [49] primus contractus. §. 14. Idem [Pomponius] quærit, ſi [50] apud te volentem me deponere, *juſſeris* [51] *apud libertum tuum deponere*, an poſſim tecum depoſiti experiri? Et ait, ſi tuo nomine, hoc eſt, quaſi te cuſtodituro, depoſuiſſem, mihi tecum depoſiti eſſe actionem: ſi vero ſuaſeris mihi, *ut magis apud eum deponam*, tecum nullam [52] eſſe actionem; cum illo depoſiti [actio eſt]; nec mandati teneris: quia rem meam geſſi. Sed ſi mandaſti mihi, *ut periculo tuo apud eum deponam*, cur non ſit mandati actio, non video. † Plane ſi fidejuſſiſti [53] pro eo, Labeo omnimodo fidejuſſorem teneri ait: non tantum ſi dolo fecit is, qui depoſitum ſuſcepit, ſed & ſi non fecit, eſt tamen res apud eum: quid enim, ſi fureret is, apud quem depoſitum ſit? vel pupillus ſit? vel neque heres [54], neque bonorum poſſeſſor, neque ſucceſſor ejus exſtaret? tenebitur ergo, ut id præſtet, quod depoſiti actione præſtari ſolet. §. 15. An in pupillum [55], apud quem ſine tutoris auctoritate depoſitum eſt, depoſiti actio detur, quæritur? Sed probari oportet, ſi apud doli mali jam capacem depoſueris, agi poſſe, ſi dolum commiſit: nam [&] in quantum [56] locupletior factus eſt, datur actio in eum, & ſi dolus non intervenit. §. 16. Si res depoſita deterior [57] reddatur, quaſi non reddita, agi depoſiti poteſt, cum enim deterior [58] redditur, poteſt dici [59], dolo malo redditam non eſſe. §. 17. Si ſervus meus depoſuerit, nihilominus depoſiti habebo actionem. §. 18. Si [60] apud ſervum depoſuero,

---

1 *l.* 3. *C. h. t. l.* 46. §. 5. ℐ. *de jure fiſci.* vide quæ notavi ad *l.* 17. *ſupr. eod.* 2 Ut exceptionem doli opponi non ſit neceſſe: quinetiam, utcunque per errorem ſoluta ſit pecunia, condici poteſt. *l.* 10. §. 1. ℨ. *eod.* 3 Et ſic ſub alternatione poſita in ſtipulantis electione. 4 Cur? debitum ſub alternatione eſt incertum *l.* 75. ℐ. *de verb. oblig.* 5 Non fit compenſatio, niſi debiti liquidi, confeſſi præſentis: nam controverſi vel incerti compenſatio non fit, *ut hic.* & *l.* 3 ℐ. *de tutela & rat. diſtr.* ut nec in depoſito, etiam ante Juſtinianum. 2. Paul. 12. §. *ult. l.* 3. ℐ. *de tutela & rat. diſtrah.* adde *l. ult. C. h. t.* 6 Cur? Electione res fit certa. 7 Non compenſatur tutoris proprium debitum, tutore petente, quod pupillis debetur. *Synopſ. Baſil. l.* 7. *tit.* 6. & *tit.* 10. *cap.* 13. 8 ὀ συμψηφίζεται χρέος ἰδικὸν τοῦ ἐπιτρόπου. *Eclog. l.* 7. *tit.* 6. *ex Baſil.* 10. *c.* 23. 9 Compenſationem fiſcus ſubit, ſi petit, & debeat. *Synopſ. ibid. cap.* 24. 10 Quod & ipſe, Haloand. *l.* 3. *C. h. t. l.* 46. §. 5. ℐ. *de jure fiſci* legendum videtur, id in quod: *vel*, in quo ipſe.

11 *L.* 4 *C.* 34. §. 3 *Inſt. quibus modis re contrahitur oblig. l.* 1 §. 5. ℐ. *de oblig. Nov.* 88. 2. Paul. 4 & 12 13 *Eclog.* 2.3. Harm. 9. 3. *extr* 16 12 *Synopſ. Baſil.* 13. *tit.* 2 *cap.* 1. 13 *De* præpoſitio auget ſignificationem verbi, ut ſit idem, quod *valde*. Feſtus in Deoccultarunt, valde occultarunt. Idem in Dedita, Defrui, Deperio. Nonius in Deamare, & Demagis. Deproperus *in l.* Theod. 14 Ita tamen, ut & proprietas & poſſeſſio maneat penes deponentem. *l.* 17 *in fin.* ℐ. *eod.* 15 De iis, quæ tumultus, vel incendii, vel ruinæ, vel naufragii cauſa depoſita ſunt, in eum quidem, qui accepit, in duplum actio competit: in heredem, quod dolo teſtatoris factum eſt, in ſimplum: quod ipſius, in duplum. De cæteris vero depoſitis in ſimplum actio datur. *Synopſ. ibid. c.* 1 16 Alias, i. tumultus cauſa depoſitum eſt, dupli agetur §. 17. *in fin. Inſt. de act.* 17 §. 17. *Inſt. de act.* 18 *l.* 18. ℐ. *eod.* 19 Actionem depoſiti. 20 Tumultus, incendii, ruinæ, naufragii. 21 Eſt ergo duplex deponendi cauſa, voluntas, & neceſſitas: neceſſitas, ut in his caſibus: adde & ſequeſtrum: adde & illud depoſitum, quod fit impediendarum uſurarum cauſa, de quo *l.* 19 *C. de uſuris l.* 9. *C. de ſolutionib.* 22 Deponere tumultus, incendii, ruinæ, vel naufragii cauſa videtur, qui duntaxat propter imminens ex hiſce cauſis periculum, non ullam aliam ob cauſam deponit. *Synopſ. Baſil. ibid.* 23 Id eſt, inſtans, ut *l.* 1. ℨ. *quod metus cauſa.* 24 Et ſic pœna criminis. 25 Publica utilitate coërcendum eſt &c. *vulg.* utilitas coërcendo vindicanda. *Hal.* publica inutilitas coërcenda. *Cujac.* ad *l.* 2 *de fide, & jure haſtæ.* reprehenſus a Robert. 1. *recept.* 31. adde quæ notavi ad *l. ult. C. de ſervitutib.* & Robert. 22. *Animad.* 26. Ant. Mercator. 2. *Notar.* 26. legendum videtur, *coercenda, & vindicanda, reipublicæ cauſa.* Goth. Vide etiam eundem Robertum *lib.* 3. *ſentent. cap.* 11. Ferrandum *lib.* 1 *explicat. c.* 18. & Duarenum *lib.* 1. *diſput. anniverſar. cap.* 11. Mod. 26 *Al.* incivile. Sed Duarenus, 1. *diſp.* 11. putat, *Inutile* hic eſſe idem, quod repugnans utilitati. Præſtat tamen *inutile* hic ſumi pro moleſto & incommodo; imo pro inhoneſto, pernicioſo, & gravi: quo ſenſu Græci ἄχρηστον, & ἀχρηστίαν uſurpant. 5. Pollux 30. Suidas. Heſych. Et certe gravius eſt, depoſitum negare, quam mutuum. Ariſt. *in Probl.* Herodot. *in Erato.* adde Stobæum, *in ſermone* περὶ ἐπιορκίας, item *ſermone* περὶ φρονήσεως. 27 *l.* 1. *ſupr. de conſtituta.* 28 Quæ depoſitum comitantur, non ſunt depoſitum: puta ſervi veſtis, & capiſtrum equi. *Synopſ. ibid.* 29 Imo ſunt depoſita, quæ rebus depoſitis accedunt. v. *l.* 10. ℐ. *de precario.* 30 Pro iis tamen, quæ ita accedunt, competet actio. v. §. 41. ℐ. *eod.* 31 *l.* 1. *C. h. t.* 32 V. *l.* 52. ℐ. *de verb. oblig. Nov.* 136 *c.* 1. & *c.* 85. *de reg. jur. in* 6. 33 Pactum, *ut ne quis doli actione teneatur*, in depoſito non valet. vide *l.* 17. ℨ. *commodati* 34 Optima hæc ratio eſt. vide *l.* 6. *C. de pactis* 35 Si veſtimenta ſervanda balneatori data perierunt, ſi quidem ſine mercede ſervanda accepit, locus eſt actioni depoſiti duntaxat ex dolo: ſin cum mercede, locati in duplum actio competit. *Synopſ. ibid.* 36 *l.* 5. §. 12. ℨ. *commodati.* 37 Id eſt, levem culpam præſtat. *arg.* §. *ult. Inſt. de locat. & conduct.* S. L. 38 In piſtrinum conjiciebant nonnunquam ſervos ſuos domini, cuſtodiendos ibidem, & coërcendos: eoque nomine mercedem piſtrinario dabant. *Goth.* In hunc §. vid. Corraſ. *lib.* 2. *miſcell. cap.* 12. S. L. 39 Servum cuſtodiendum dedi: ſi mercedem dedi, ex conducto; ſi mercedem accepturus, ex locato: ſi operæ ejus cum cuſtodia penſabantur, quaſi genus locati & conductionis eſt: non tamen datur locati aut conducti actio, ſed præſcriptis verbis. Cur? quia nulla pecunia hic intervenit, quod in locatione neceſſarium eſt. Quid, ſi nihil de operis ſervi convenit, & ſervo cibaria præſtita ſint a cuſtode? depoſiti actio erit. Ex hac actionum varietate notant, contractum innominatum dijudicari ex natura contractus nominati, cui magis convenit. 40 Cur? ſine mercede locatio eſſe non poteſt. *l.* 3. § 1. *ſupr. nautæ, caupones. l.* 5. § 2. ℐ. *de præſcriptis. l.* 52. ℐ. *de donat. inter vir. & ux.* 41 Notandum eſt, contractum fere ad locationem pertinentem, præſcriptis verbis actionem parere. *l.* 1. ℐ. *de præſcriptis verb.* 42 *d. l.* 3. § 1. *ſupr. nautæ.* 43 Vide *l.* 23. ℐ. *de regul. jur.* 44 Si te rogavero, *ut rem meam perferas ad Petrum, ut is eam ſervet*, adverſus te quidem mandati actionem habeo, ſed adverſus Petrum, qui eam recepit, actionem depoſiti, quam mihi per actionem mandati præſtas. *Synopſ. ibid.* Et breviter is, cui res datur perferenda, mandati: cui cuſtodienda, depoſiti tenetur. 45 Cui res perferenda datur, mandati: cui cuſtodienda, depoſiti tenetur. 46 Ut in *l.* 16. ℐ. *eod.* 47 Si tibi dixi, *ſi Petrus rem meam non receperit, tu eam mihi cuſtodito*, ille vero non accepit, tantum adverſus te mandati actionem habeo; velut, ſi tibi commiſero, ut rem ab aliquo meo nomine recipias, & cuſtodias: Prior eſt enim mandati contractus, *ut hic.* & §. 13. ℐ. *eod. Synopſ. ibid.* 48 Quoties contractus perfectus præcedit, & adjicitur conventio, quæ poteſt cadere in nomen contractus, potius inducitur informatio primi, quam novus contractus. Bart. *hic.* Bald. *in rubrica. C. h. t. n.* 7. 49 Vide *l.* 12. *ſupr. de SC. Maced.* 50 Si me volentem apud te rem deponere, juſſeris apud libertum tuum deponere, ſi, quaſi te cuſtodituro, depoſui, tecum mihi depoſiti actio eſt: ſi vero ſuaſeris mihi, ut apud libertum deponam, cum illo quidem mihi depoſiti actio eſt, tecum vero nec depoſiti nec mandati actionem habeo: niſi mihi mandaveris, ut periculo tuo apud eum deponam. *Synopſ. ibid.* 51 Tres quæſtiones hic oriuntur ex his verbis, juſſeris, ſuaſeris, mandaſti tuo periculo deponi 52 Cur? nemo ex conſilio obligatur *l.* 2. *in fin.* ℐ. *mandati.* 53 Depoſiti actio contra pupillum doli capacem datur, ſi dolum committit, vel eſt locupletior. 3 Harmenop. 9. §. 19. 54 *l.* 95. §. 1 *in fin.* ℐ. *de ſolutionib.* Imo, fidejuſſor non tenetur, quoties perſona obliganda eſt. *l.* 5. *in princ.* ℐ. *ut legatorum.* 55 Adde *l.* 3. *in fin.* ℐ. *quod eo ex facto tutoris.* 56 V. *l.* 10. ℨ. *de inſtitoria. l.* 1. §. 4. ℨ. *de peculio. l.* 3 *in fin.* ℨ. *de in rem verſo.* 57 *l.* 42. ℨ. *ad leg. Aquil. l.* 17. §. 3. ℨ. *commodati* 58 Paria ſunt depoſitum non reddi, & deterius reddi, hoc eſt, nullum, & deterius 59 Vide *l.* 24. §. 1. ℨ. *de pignoratitia.* Cur? Reddi non videtur, quod deterius, quam ſit datum, redditur. 60 Servus, qui depoſitum accepit, poſt manumiſſionem actione depoſiti non convenitur: quamvis & de dolo, deque commiſſis in ſervitute teneatur, quippe delicta caput ſequuntur: ideoque actionibus aliis utendum erit. *Synopſ. ibid.*

&

& cum manumisso agam, Marcellus ait, nec tenere actionem [1]: quamvis solemus dicere, *doli etiam in servitute commissi teneri quem debere*: quia & delicta & noxæ caput [2] sequuntur: erit igitur ad alias actiones competentes decurrendum. §. 19. Hæc actio bonorum possessoribus, cæterisque successoribus, & ei, cui ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est hereditas, competit [3]. §. 20. Non tantum præteritus dolus in depositi [4] actione veniet, sed etiam futurus, id est, post litem contestatam. §. 21. Inde scribit Neratius, si res deposita sine dolo malo amissa sit, & post [5] judicium acceptum recuperaretur [6], nihilominus recte ad [7] restitutionem reum compelli, nec debere absolvi nisi restituat. † Idem Neratius ait, quamvis tunc tecum depositi actum sit, cum restituendi facultatem non habeas, horreis forte clausis, tamen [8], si ante condemnationem restituendi facultatem habeas, condemnandum te, nisi restituas: quia res apud te est: tunc enim quærendum, an dolo malo feceris, cum rem non habes.

§. 22. Est autem & apud Julianum lib. XIII. Digestorum scriptum, eum, qui rem deposuit, statim posse depositi actione agere: hoc enim ipso dolo [9] facere eum, qui suscepit, quod reposcenti rem non reddat: Marcellus autem ait, non semper videri posse dolo facere eum, qui reposcenti non reddat: quid enim, si in provincia res sit, vel in horreis, quorum aperiendorum condemnationis tempore non sit facultas? vel conditio [10] depositionis non extiterit. §. 23. Hanc actionem bonæ fidei esse [11], dubitari non oportet. §. 24. Et ideo [12] [&] fructus [13] in hanc actionem venire, & omnem causam, & partum, dicendum est: ne nuda res veniat. §. 25. Si rem depositam [14] vendidisti, eamque postea redemisti [15], in causam depositi, etiamsi sine dolo malo postea perierit, teneri te [16] depositi: quia semel dolo fecisti, cum venderes. §. 26. In depositi quoque actione [17] in litem [18] juratur [19]. §. 27. Non solum si servus meus, sed & si is, qui bona fide mihi serviat, rem deposuerit, æquissimum erit, dari mihi actionem, si rem ad me pertinentem deposuit. §. 28. Simili modo, & si usumfructum in servo habeam, si id, quod deposuit, ex eo peculio fuit, quod ad me pertinebat, vel res mea fuit, eadem actione agere potero. §. 29. Item si servus hereditarius [20] deposuerit, heredi postea adeunti competit actio. §. 30. Si servus deposuit, sive vivat, sive decesserit, utiliter dominus hac actione experietur: ipse autem servus manumissus non [21] poterit agere: sed & si fuerit alienatus, adhuc ei competit actio, cujus fuit servus cum deponeret: initium [22] enim contractus spectandum est. §. 31. Si duorum servus sit, qui deposuit, unicuique [23] dominorum in partem competit depositi. §. 32. Si rem a servo depositam Titio, quem dominum ejus putasti [24], cum non esset, restituisses, depositi actione te non teneri, Celsus ait: quia nullus dolus intercessit: cum Titio autem, cui res restituta est, dominus servi aget [25]: sed si exhibuerit, vindicabitur: si vero, cum sciret esse alienum, consumpserit, condemnabitur: quia dolo fecit, quo minus possideret. §. 33. Eleganter apud Julianum quæritur, si pecuniam servus apud me deposuit, *ita ut domino pro libertate ejusdem*, egoque dedero, an tenear depositi? Et lib. XIII. Digestor. scribit, si quidem sic dedero, quasi [26] ad hoc penes me depositam, teque certioravero, non competere tibi depositi actionem, quia [27] sciens recepisti: careo igitur dolo: si vero quasi meam pro libertate ejus numeravero, tenebor: Quæ sententia vera mihi videtur: hic enim non tantum sine dolo malo non reddidit, sed nec reddidit: aliud [28] est [29] enim reddere, aliud quasi de suo dare. §. 34. Si pecunia [30] apud te ab initio hac lege deposita sit, *ut si voluisses utereris*, priusquam utaris, depositi teneberis. §. 35. Sæpe evenit, ut res deposita vel nummi periculo [31] sint ejus, apud quem deponuntur: utputa si [32] hoc nominatim [33] convenit: sed & si se quis deposito obtulit [34], idem Julianus scribit, periculo [se] depositi illigasse: ita tamen, ut non solum dolum, sed etiam culpam & custodiam [35] præstet, non tamen casus fortuitos [36]. §. 36. Si pecunia in sacculo [37] signato deposita sit, & unus ex heredibus ejus, qui deposuit, veniat repetens, quemadmodum [38] ei satisfiat, videndum est: Promenda pecunia est vel coram Prætore [39], vel intervenientibus [40] honestis [41] personis, & exsolvenda pro parte hereditaria: sed etsi resignetur, non contra legem depositi fiet: cum vel Prætore auctore, vel honestis personis intervenientibus hoc eveniet: residuo [42] vel apud eum remanente, si hoc voluerit: sigillis videlicet prius ei impressis, vel a Prætore, vel ab his, quibus coram signacula remota sunt: vel si hoc recusaverit, in æde [43] deponendo. Sed si res sunt, quæ dividi [44] non possunt, omnes debebit tradere, satisdatione idonea a petitore ei præstanda in hoc, quod supra ejus partem est: satisdatione autem non interveniente, rem in [45] ædem deponi, & omni [46] actione depositarium liberari. §. 37. Apud Julianum lib. XIII. Digestorum talis species relata est, ait enim, Si depositor decesserit, & duo [47] existant, qui inter se contendant, unusquisque solum se heredem dicens, ei [48] tradendam rem, qui paratus est, adversus alterum, reum defendere [hoc est, eum, qui depositum suscepit]: quod si neuter hoc onus suscipiat, commodissime dici ait, non esse cogendum a Prætore judicium suscipere: oportet igitur rem deponi in [49] æde aliqua, donec de hereditate judicetur. §. 38. Si quis tabulas testamenti apud se depositas pluribus præsentibus [50] legit [51], ait Labeo depositi actione recte de tabulis agi posse: Ego arbitror & injuriarum agi posse, si hoc animo recitatum testamentum est quibusdam præsentibus, ut judicia secreta [52] ejus, qui testatus est, divulgarentur. §. 39. Si *prædo* [53] vel *fur* deposuerint, & hos Marcellus lib. VI. Digestorum putat recte depositi [54] acturos: nam interest eorum, eo quod teneantur. §. 40. Si quis *argentum* vel *aurum* depositum petat, utrum speciem [55], an & pondus complecti debeat? Et magis est, ut utrumque complectatur: scyphum forte, [vel] lancem, vel pateram dicendo, & materiam, & pondus addendo: sed & si purpura sit infecta vel lana, pondus similiter adjiciendum [56]: salvo eo, ut si de quantitate ponderis incertum est, juranti succurratur. §. 41. Si *cista* [57] signata deposita sit, utrum cista tantum petatur, an & species comprehendendæ sint? Et ait Trebatius [58], cistam repetendam, non singularum rerum depositi agendum: Quod [&] si res ostensæ sunt, & sic depositæ, adjiciendæ sunt & species vestis. Labeo [59] autem ait, eum, qui cistam deponit, singulas [60] quoque res videri deponere: Ergo & de rebus agere eum oportet. † Quid ergo, si ignoraverit is, qui depositum suscipiebat, res ibi esse? Non multum facere, cum suscepit depositum: Ego [61] & rerum depositi agi posse existimo, quamvis [62] signata cista deposita sit. §. 42. Filiumfamilias [63] teneri depositi constat: quia & cæteris actionibus tenetur: sed & cum patre ejus agi potest duntaxat de peculio. † Idem & in servo [64]: nam cum domino agetur. Plane & Julianus scripsit, & nobis videtur: Si eorum nomine, qui sunt in potestate, agatur, veniat in judicium, & si quid per eum, in cujus jure sunt, captus fraudatusve est, ut & dolus eorum veniat, non tantum ipsorum, cum quibus contractum est. §. 43. Si [65] *apud* [66] *duos* sit deposita res, adversus unumquemque eorum agi poterit: nec liberabitur alter, si cum altero agatur [67]: non enim electione, sed solutione liberantur. Proinde si ambo dolo fecerunt, & alter, quod interest, præstiterit, alter non convenietur, exemplo duorum [68] tutorum. Quod si alter vel nihil vel minus facere possit, ad alium pervenietur. † Idemque & si alter dolo non fecerit, & idcirco sit absolutus: nam ad alium pervenietur.

§. 44. Sed si duo [69] deposuerint, & ambo agant, si quidem sic deposuerunt, ut vel unus tollat totum, poterit in solidum agere: sin vero pro [70] parte, pro qua eorum interest, tunc dicendum est, in partem condemnationem faciendam. §. 45. Si deposuero apud te, *ut* [71] *post mortem tuam reddas*, & tecum [72], & cum herede tuo, possum depositi agere; possum [73] enim mutare voluntatem, & ante mortem tuam depositum repetere. §. 46. Proinde & si sic deposuero, *ut post mortem meam reddatur*, potero & ego, & heres meus, agere depositi: [ego] mutata [74] voluntate. §. 47. Quia autem dolus [75] duntaxat in hanc actionem venit, quæsitum est, si heres [76] rem apud testatorem depositam vel commodatam distraxit, ignarus depositam, vel commodatam, an teneatur? Et quia dolo non fecit, non tenebitur de re. An tamen vel de pretio [77] teneatur, quod ad eum pervenit? Et verius est, teneri eum: hoc enim ipso dolo [78] facit, quod id, quod ad se pervenit, non reddit.

1 Nisi rem teneat. *l.* 21. ℨ. *eod.* 2 Id est, personam delinquentis. *l.* 21. *in fin. supr. commodati. l.* 4. *C. an servus ex suo facto.* 3 Singulis tamen pro portione hereditaria. *l.* 2. *C. de herad. act.* Ans. 4 Ut in petitione hereditatis. *l.* 25. §. 7. *in fin. supr. de petit. hereditatis.* 5 Depositi actione veniunt, quæ post litem contestatam accidunt. 6 *l.* 3. ℨ. *eod.* 7 Finis hujus actionis est, ut res deposita restituatur, *ut hic.* & *l.* 1. §. 5. ℨ. *de obligat.* & ideo rei persecutoria dicitur. *l.* 7. §. 1. ℨ. *eod.* 8 Idem est in eo, qui agit ad exhibendum. *l.* 7. *in fin.* ꝰ. *ad exhibend.* 9 §. *ult.* ℨ. *eod* *l* 36. *supr. de peculio.* 10 Si depositum est sub conditione, ante conditionis eventum agi non potest depositi, *l.* 5. *C. h. t.* vide tamen §. *pen.* ℨ. *eod.* 11 Depositi actio bonæ fidei est. *Synops. d. loco.* §. 28 *Inst. de act.* 12 In bonæ fidei judicio venit fructus, omnis causa, partus. *Synops. lib.* 3. Harm. 9 §. 3. 13 *l.* 65. *in fin.* ℨ. *de furtis. l.* 38. §. 10. ℨ. *de usuris.* 14 Vid. omnino ad §. hujus pleniorem intellectum Paul. de Cast. & Jason. *ad l. quod te. num.* 4. *supr. si certum petat.* Jac. de Nig. *ad l. si insulam. num.* 298. ℨ. *de verb. oblig.* Mod. 15 Dolus commissus in vendendo non purgatur rem redimendo. 16 Atqui redempta in potestatem deponentis rediit, *l.* 4. §. 10. ℨ. *de usurpat.* res autem domino perit: præterea depositarius dolum suum purgavit redimendo, nec tenetur ultra dolum. *l.* 16. *supr. de cond. furt.* 17 Directa scil. non contraria vide *l.* 5. ℨ. *eod.* 18 Jurijurando in litem locus est in actione depositi *Synops. Basil.* 22. *tit.* 6. *ex l.* 13. *tit.* 2. *c.* 2. 19 Est enim bonæ fidei, §. 23 ꝰ. *eod.* in his actionibus in litem juratur. *l.* 3. *supr. de in litem jurando. l.* 9. *C. unde vi.* 20 *l.* 9. *C. h. t. l.* 16. ℨ. *de obligat.* & *act.* 21 Datur tamen ei doli exceptio. *l.* 7. §. *pen.* ꝰ. *de pactis.* 22 Vide *ll.* 12. *supr. de SC. Macedon.* 23 *l.* 4. ℨ. *de stipulat. servorum.* 24 Depositum putativo domino ignoranter restituens liberatur. 25 Ad exhibendum. *l.* 1. *C. h. t.* 26 Depositum reddere non videtur, qui quasi de suo rem reddit. 27 Vide *l.* 1. *in fin.* ℨ. *de act. empt.* 28 Reddere & dare de suo differunt. 29 Imo, qui reddit, dare intelligitur. *l.* 94. ℨ. *de verb. signif.* 30 Vide ad hunc § Revard. *lib.* 1 *variar. c.* 15. S. L. 31 *l.* 5. §. 2. ꝰ. *commodati* *l.* 39 ℨ. *mandati. l.* 7. §. 15. *s. pr. de pactis.* 32 Depositarius culpam etiam levissimam præstat, si ita convenit. 33 Idem dicendum, si vel mora, vel culpa, vel dolus præcessit casum, aut depositum fuit causa accipientis. *Accurs.* 34 Depositarius culpam quoque levissimam præstat, si se deposito obtulit. 35 An ut levissimam culpam præstet? plerique ita putant: hic enim dicitur, eum præstare etiam culpam (quo nomine levem culpam intelligunt) & custodiam, & sic levissimam culpam. Alii vero, &c. hic accipiunt pro, *id est* 36 Qui a nemine præstantur regulariter. vide *l.* 6. *C. de pignoratitia.* 37 *l.* 29. ℨ. *eod. l.* 82. ℨ. *de condit.* & *demonstr.* 38 Sigillum deponentis resignare licet, vel coram Prætore, vel honestis personis, *ut hic.* adversus eum, qui hac forma neglecta id fecerit, dolus præsumitur adde *edictum Justiniani* 9. *c.* 4. 39 Ut ita dolo caruisse videatur. *l.* 81. §. 1. ℨ. *de solut l.* 2. *C. quemadm. testam. aperiant.* 40 Præsentia honestarum personarum idem præstat, quod præsentia judicis. 41 *Intervenisse* dicuntur hic, qui rogati fuere: ut intervenire, & rogari, idem sit. *Novel.* 90. *c.* 1. 42 Dividuum depositum uni reddi potest. Atque ita dividua eandem utilitatem præstant in parte, respectu partis, quæ tota in toto, respectu totius. 43 *l.* 5. *in fin.* ℨ. *eod.* *l.* 7. § 2. *circa medium. supr. de minoribus.* adde *l.* 5. *in fin.* ꝰ. *furti* *ie. l.* 77. §. 26 ℨ. *de legat.* 2. 44 §. 5. *Inst. de officio judicis.* Dividuum depositum, uni ex heredibus repetenti solvi potest: individuum, solvi solidum potest, si modo ipse heres caveat; sin minus, depositarius apud alium recte deponi postulabit. 45 De in ædem seu templum depositione adde §. 37. ℨ. *eod.* *l.* 5. *in fin.* ℨ. *eod. l.* 73. ꝰ. *de procur. l.* 5. ℨ. *ad l. Jul. peculatus.* 46 *Al.* Omnino. quam vocem pro eo, quod ipso jure valeat, accipit Accursius, & Baldus, *hic.* Roman. *singular.* 1. ut in *l. obsignatione.* 9. *C. de solutionibus.* 47 Depositum duobus heredibus repetentibus, & se heredes esse mutuo contendentibus, depositarius uni depositum reddere potest, exacta ab eo defensionis cautione. 48 Id est, si duo se heredes contendant, licet debitori solvere, cui eorum voluerit, exacta cautione se adversus alium defensum iri *Bart.* 49 Ut ꝰ. dictum est. §. 37. 50 Ut *l.* 41. *vers. sed & si quis. supr. ad l. Aquil.* 51 Depositi & injuriarum tenetur, qui tabulas testamenti apud se depositas (ne secreta testatoris vulgarentur) legit 52 Vide quæ scripsi ad *l.* 2. *C. de alimentis pupillo præst.* 53 Depositi agere potest etiam fur, & prædo. *l.* 31. §. 1. ℨ. *eod. l.* 64. ꝰ. *de judiciis.* 54 Vide *l.* 13. *supr. de rebus creditis.* 55 Depositam speciem argenteam petens, libello speciem & pondus complecti debet, nisi se ignorare juraverit. vide *l.* 6. *supr. de rei vindic.* 56 Imo, non est adjiciendum. *l.* 19. §. 1. ℨ. *de furtis.* 57 *Cista* vas est, vestis ponendæ causa, dicitur ἀπὸ τοῦ ἐγκεῖσθαι. Pollux, 6 & Hesych. *Goth.* Vid. Cujac. *lib.* 8. *observ. cap.* 1. S. L. 58 Dic, ut in *vers. ego.* ℨ. *eod* 59 Dic, ut *dict. vers. ego.* ℨ. *eod.* 60 Deponens cistam plenam, & signatam, rerum singularum nomine experiri potest, si modo cum cistam deponeret, depositario res singulas ostendit: sin minus, cistam in genere repetet. 61 Hæc Ulpiani verba, Trebatii & Labeonis sententiam emendant, ut deposita cista, non sit necesse cistam præcise petere, id est, sufficere, si res ipsæ petantur. 62 Quid, quibus modis rerum in cista depositarum numerus probabitur? Si cista deposita a depositario, dolo adhibito, aperta fuit, juramento deponentis stabitur, § 26. ꝰ. *eod.* ut deponens non plene probare cogatur de rebus omnibus in cista positis: sin autem culpa, aut casu fortuito, onus probandi in depositarium transfertur, Bart. *hic.* & ita intellige §. 5. *supr. eod.* 63 *l.* 5. ꝰ. *de peculio.* 64 Si apud eum sit depositum. §. 18. *supr. eod. l.* 21 ℨ *eod* 65 Si apud duos deposita res fuerit, & unus conveniatur, alter electione non liberatur, sed solutione. Quare si ambo dolo fecerunt, & alter, quod interest, præstiterit, alter exemplo tutorum liberatur. *Synops. Basil. cap.* 3. 66 Depositarii plures, depositi in solidum tenentur, sed & doli, si modo illi omnes dolum admiserint; secus, si unus tantum. Quarum obligationum prior illa depositi, primaria est: secunda doli, secundaria. 67 Imo, in duobus reis hoc receptum est, ut si ab uno petatur, ipso jure alter liberetur. *l.* 2 ℨ. *de duobus reis.* 68 *l.* 15. ℨ. *de tutelæ,* & *rationibus.* Argumentum observa a duobus tutoribus ad duos depositarios. 69 Deponentes plures in solidum experiri possunt, nisi actum sit, ut uni solvi possit. 70 *l.* 17 *in pr.* ℨ. *eod.* 71 In diem deponi potest. 72 Depositum etiam ante tempus statutum, & conventum, repeti potest, *ut hic* & §. *prox.* ℨ. *eod.* 73 Ut sequester, si causa justa sit. *l.* 5 *in fin.* ℨ. *eod.* 74 § 22. ꝰ. *eod.* 75 Depositarius non tenetur, nisi de dolo & lata culpa. *l.* 23 ℨ *de reg. jur.* 76 Heres rem depositam apud defunctum vendens, justam ignorantiæ causam habet, *ut hic.* & *l.* 42. ℨ *de regul. jur.* proinde hac specie non tenebitur, nisi de eo, quod ad eum pervenit. 77 Pretium succedit loco rei, & si exactum non sit, cessio actionis succedit, *ut hic.* & *l.* 2. ℨ. *eod.* 78 §. 22. *supr. eod. l.* 36. *in fin.* ꝰ. *de peculio.*

2. PAULUS lib. 31. ad Edictum.

QUid ergo, ſi pretium nondum exegit? aut minoris, quam debuit, vendidit? Actiones [1] ſuas tantummodo [2] præſtabit.

3. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

PLane ſi poſſit rem redimere [3], & præſtare, nec velit, non caret culpa: quemadmodum ſi redemptam, vel alia ratione ſuam factam noluit præſtare, cauſatus, quod ſemel ignarus vendiderit.

4. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

SEd etſi non ſit heres, ſed putavit ſe heredem, & vendidit, ſimili modo lucrum [4] ei extorquebitur.

De actione contraria & jurejurando in litem. 1. De ſequeſtre.

5. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

EI, apud quem depoſitum eſſe dicetur, contrarium [5] judicium depoſiti datur [6]: in quo judicio merito in [7] litem non juratur: non [8] enim [9] de fide rupta agitur, ſed de indemnitate ejus, qui depoſitum ſuſcepit. §. 1. *In* [10] *ſequeſtrem* [11] depoſiti actio competit; ſi tamen cum ſequeſtre convenit, ut certo loco rem depoſitam exhiberet, nec ibi [12] exhibeat, teneri eum palam eſt. Quod ſi de pluribus locis convenit, in arbitrio [13] ejus eſt, quo loci exhibeat: ſed ſi nihil convenit, denunciandum eſt ei, ut apud Prætorem exhibeat. §. 2. Si velit *ſequeſter* officium deponere [14], quid ei faciendum ſit? Et ait Pomponius adire [15] eum [16] Prætorem oportere, & ejus auctoritate denunciatione facta his, qui eum elegerant, ei rem reſtituendam, qui præſens fuerit. Sed hoc non ſemper verum puto: nam plerumque non eſt permittendum, officium quod ſemel ſuſcepit contra legem depoſitionis deponere: niſi juſtiſſima [17] cauſa interveniente, & cum permittitur, raro [18] ei res reſtituenda eſt, qui venit: ſed oportet eam, arbitratu judicis, apud ædem [19] aliquam deponi.

6. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

PRoprie [autem] in *ſequeſtre* eſt depoſitum, quod a pluribus [20] in ſolidum certa conditione [21] cuſtodiendum reddendumque traditur.

1. *De heredibus depoſitorum.* 2. *De nummulariis.*

7. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

SI hominem apud ſe depoſitum, ut quæſtio de eo [22] haberetur, ac propterea vinctum, vel ad malam manſionem extenſum, ſequeſter ſolverit miſericordia [23] ductus, dolo proximum eſſe, quod factum eſt, arbitror: quia cum ſciret cui rei pararetur, intempeſtive miſericordiam exercuit, cum poſſet non ſuſcipere talem cauſam, quam [24] decipere.

§. 1. Datur actio depoſiti *in heredem* ex dolo [25] defuncti in ſolidum [26]: Quanquam enim alias ex dolo defuncti non ſolemus teneri, niſi pro ea parte, quæ ad nos pervenit, tamen hic dolus ex contractu reique perſecutione deſcendit: ideoque in ſolidum unus heres tenetur: plures vero pro [27] ea parte, qua quiſque heres eſt.

§. 2. Quotiens foro [28] cedunt nummularii, ſolet primo loco ratio haberi depoſitariorum, hoc eſt, eorum, qui depoſitas pecunias habuerunt, non [29] quas fœnore apud nummularios, vel cum nummulariis, vel per ipſos exercebant: & ante [30] privilegia igitur, ſi bona venierint, depoſitariorum ratio habetur: dummodo eorum, qui vel poſtea uſuras [31] acceperunt, ratio non habeatur, quaſi renunciaverint depoſito. §. 3. Item quæritur, utrum ordo ſpectetur eorum, qui depoſuerunt [32]; an vero ſimul omnium depoſitariorum ratio habeatur? Et conſtat, ſimul admittendos [33]: hoc enim Reſcripto Principali ſignificatur.

8. PAPINIANUS lib. 9. Quæſtionum.

QUod privilegium exercetur non in ea tantum quantitate, quæ in bonis argentarii, ex pecunia depoſita reperta eſt, ſed in omnibus fraudatoris facultatibus: idque propter neceſſarium [34] uſum argentariorum ex utilitate publica [35] receptum eſt. Plane ſumptus cauſa, qui neceſſarie [36] factus eſt, ſemper præcedit: nam, deducto eo, bonorum calculus ſubduci ſolet.

De heredibus.

9. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

IN depoſiti actione, ſi [37] ex facto defuncti agatur adverſus unum ex pluribus heredibus, pro [38] parte hereditaria agere debeo: ſi vero ex ſuo delicto, pro parte non ago: merito, quia æſtimatio refertur ad dolum, quem in ſolidum ipſe heres admiſit.

10. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

NEc adverſus coheredes ejus, qui dolo carent, depoſiti actio competit.

De ſervo deponente.

11. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

QUod [39] ſervus depoſuit, is, apud quem depoſitum eſt, ſervo [40] rectiſſime reddet ex bona fide: nec enim convenit bonæ fidei, abnegare id, quod quis accepit, ſed debebit reddere ei, a quo accepit: ſic tamen, ſi ſine dolo omni reddat, hoc eſt, ut nec culpæ quidem ſuſpicio ſit: Denique Sabinus hoc explicuit, addendo, *nec ulla cauſa intervenit, quare putare poſſit, dominum* [41] *reddi nolle*: hoc ita eſt, ſi potuit ſuſpicari, juſta ſcil. ratione motus: cæterum ſufficit bonam fidem adeſſe: ſed & ſi ante ejus rei furtum fecerat ſervus, ſi tamen ignoravit is, apud quem depoſuit, vel credidit dominum non invitum fore hujus ſolutionis, liberari poteſt: bona enim fides exigitur. Non tantum autem ſi remanenti in ſervitute fuerit ſolutum, ſed etiam ſi manumiſſo vel alienato, ex juſtis cauſis liberatio contingit: ſcilicet, ſi quis ignorans [42] manumiſſum vel alienatum, ſolvit: Idemque & in omnibus debitoribus ſervandum Pomponius ſcribit.

Res ibi debet reſtitui, ubi depoſita eſt, niſi alibi expenſis petentis petatur. Bart. *De loco. 2. De actione ſequeſtraria. 3. De periculo rei depoſitæ.*

12. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

SI in Aſia depoſitum fuerit, *ut Romæ reddatur*, videtur [43] id actum, ut non impenſa ejus id fiat, apud quem depoſitum ſit, ſed ejus, qui depoſuit [44]. §. 1. Depoſitum *eo* [45] *loco* reſtitui debet, in quo ſine dolo malo ejus eſt, apud quem depoſitum eſt: ubi vero depoſitum eſt, nihil intereſt. † Eadem dicenda ſunt communiter & in omnibus bonæ fidei judiciis. Sed dicendum eſt, ſi velit actor ſuis impenſis, ſuoque periculo perferri rem Romam, ut audiendus ſit: quoniam & in ad exhibendum actione id ſervatur. §. 2. Cum ſequeſtre [46] recte agetur depoſiti ſequeſtraria [47] actione: quam & in heredem ejus reddi oportet [48]. §. 3. Quemadmodum quod ex ſtipulatu vel ex teſtamento dari oporteat [49] poſt judicium acceptum cum detrimento rei periret, ſic depoſitum quoque eo [50] die, quo depoſiti actum ſit, periculo ejus, apud quem depoſitum fuerit, eſt, ſi judicii accipiendi tempore potuit id reddere reus, nec reddidit.

De inficiatione depoſitarii. 1. De condictione.

13. PAULUS lib. 31. ad Sabinum.

SI quis inficiatus ſit non adverſus dominum, ſed quod [51] eum, qui rem depoſitam petebat, verum procuratorem non putaret, aut ejus, qui depoſuiſſet, heredem: nihil dolo malo fecit [52]: poſtea [53] autem [54] ſi cognoverit, cum eo agi poterit: quoniam nunc [55] incipit dolo malo facere, ſi reddere eam non vult. §. 1. Competit etiam condictio [56], depoſitæ rei nomine: ſed [57] non antequam id dolo admiſſum ſit: non enim quemquam hoc ipſo, quod depoſitum accipiat, condictione obligari, verum quod dolum malum admiſerit.

De heredibus depoſitoris. 1. De naturali interitu rei depoſitæ.

14. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI plures heredes exſtiterint ei, qui depoſuerit, dicitur ſi [58] major pars [59] adierit, reſtituendam rem præſentibus. *Majorem* [60] autem *partem* non ex numero utique perſonarum [61], ſed ex magnitudine portionum hereditariarum intelligendam, cautela idonea reddenda.

§. 1. Sive autem cum ipſo, apud quem depoſita eſt, actum fuerit, ſive cum herede ejus, & ſua [62] natura res ante rem judicatam interciderit, veluti ſi homo mortuus fuerit, Sabinus & Caſſius, abſolvi debere eum cum quo actum eſt, dixerunt: quia æquum eſſet, naturalem interitum ad actorem [63] pertinere: utique, cum [64] interitura eſſet ea res, etſi reſtituta eſſet actori.

De eo qui rem ſuam ex depoſito vel alia cauſa accepit.

15. JULIANUS lib. 13. Digeſtorum.

QUi rem ſuam [65] deponi apud ſe patitur [66], vel utendam rogat, nec depoſiti [67] nec commodati actione tenetur: ſicuti qui rem ſuam conducit, aut precario rogat, nec precario tenetur, nec ex locato.

1 Ceſſio actionum ſuccedit loco pretii non exacti & rei. 2 Niſi dolum admiſerit. *l.* 7. § *penult. ſupr. de tributoria.* 3 *l.* 1. §. 21. ff. *eod.* 4 *l.* 10. §. 3. *in princ.* ff. *mandati. l.* 28. *ſupr. de petit. hered.* 5 Depoſiti contraria actio depoſitario datur, directa deponenti. *Goth.* Vid. in hanc leg. Bellon. *lib. ſupput. c.* 14. & Butrig. *h. l.* Anſ. Adde Duaren. *de in litem jur. n.* 20. S. L. 6 Vide quæ notavi ad *l.* 1. §.26. ff. *eod.* adde *l.* 6. *in fin. ſupr. de his, qui notantur.* 7 Jurare in litem depoſitarius non poteſt: non juratur in litem in contraria depoſiti actione. *Goth.* Vid. Duaren. *de in litem jurando.* 26. Bellon. *lib.* 2. *ſupputat c.* 14. Mod. 8 Depoſiti contraria actione non agitur de fide rupta, ſed de indemnitate depoſitarii. 9 Juratur in litem, ubi de fide rupta agitur, ſeu adverſum eum, qui fidem rupit.
10 Depoſiti etiam in ſequeſtrem actio datur: qua actione rem exhibere in loco convento, vel aliis ex locis conventis cogitur 11 *l.* 12. §. 2. ff. *eod.*
12 *l.* 9. *ſupr. de eo, quod certo loco.* 13 Vide *l.* 10. *in fin.* ff. *de jure dot.*
14 Ut *l.* 1. §. 45. ff. *eod.* 15 Sequeſter ſuum officium ſua ſponte deponere non poteſt, niſi ex cauſa, & judice interveniente. 16 Vide *l.* 81. §. 1. ff. *de ſolutionibus.* 17 Cauſa ſequeſtro juſtiſſima ſequeſtrarii muneris deponendi eſt, ſi abiturus ſit, aut ſimilis cauſa. *l filiusfamilias. in fin. cum l. ſeq.* ff. *de procurat.*
18 *Cito*, ita videtur legiſſe Bartolus, quærens, quando cito dicatur. adde *l.* 9. §. 3. *ſupr. de dolo.* 19 Vide *l.* 1. §. 37. ff. *eod.* 20 *l.* 17. ff. *eod. l.* 110. ff. *de verb. ſign.* 21 Et certo ordine ſervato. *l. un. C. de prohib. ſequeſt. pecun.*
22 De qua in *l.* 15. §. 41. ff. *de injuriis.* Græcis malam manſionem, τὸ οἴκημα, appellari ſcribit Forner. 2. *ſelect.* 1. *Mali* vero vocabulo ſignificari quæſtionem apud Terent. in *Eunuch. act.* 4. *ſc.* 2. & in *Hecyra, act.* 3. *ſc.* 1. *in fin.* & Nonium in *dictione Patibulum.* 11. Saluſt. *hiſt. lib.* 4. malæ manſionis deſcriptionem contineri in Toxari Luciani: huic non diſſimile eſſe ſupplicium apud Socratem, 2. *hiſt.* 42. Cujac. 9. *obſ.* 37. malam manſionem notat in Baſilicis vocari ζητρεῖον, καὶ ξύλον, εἰς ὃ ἐμβάλλουσι τοὺς πόδας· eandem Cedreno κακουχίαν. Plauto, *ligneam cuſtodiam* appellari: apud acta Apoſtolorum ξύλον· lignum dici apud Prudentium, *ligno plantas inſerit divaricatis cruribus:* ξύλον, inquam: hinc apud Euſebium, τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν, & Lucianus, τὰ σκέλη ἐν τῷ ξύλῳ κατακεκλεισμένα, ποδοκάκην Ut res ſit nota extendi ſolitos fuiſſe reos ad malam manſionem, *ut hic.* 23 Miſericordiam intempeſtive exercens, dolum committere præſumitur, id facere dolus eſt præſumptus. v. *l.* 5. ff. *de ſervo corrupto.* 24 Id eſt, potius quam. 25 *l.* 49. ff. *de oblig. & act.* 26 In ſimplum tamen, nam actio depoſiti, in duplum, quum pœnalis ſit, non tranſit. *l.* 18. *h. t.* Anſ. 27 *l.* 18. ff. *eod.* 28 Foro cedunt nummularii. vide quæ notavi ad *l. ult.* ff. *de cur. bon. dando. l.* 15. §. 7. ff. *de injuriis.* 29 Deponi duobus modis ſolent apud nummularios pecuniæ, nimirum cuſtodiæ, aut fœnoris gratia, *ut hic. & l.* 50. ff. *de adminiſt. & peric. tutor.* Hujus meminit Plautus *Moſtellaria*: illius vero, *in Captivis.*
30 *l.* 8. ff. *eod. l.* 24. §. 2. ff. *de reb. auct. judic.* Imo poſt. *l.* 24. §. 2. ff. *de reb. auctor. judic. poſſid.* 31 Dixi ad *l.* 2. *C. de jure dominii impetrando.* 32 Deponentium eadem inter ſe conditio eſt. Ipſi tamen præferuntur fœneratoribus. *l.* 24. §. 2. ff. *de reb. auct. jud. poſſid.* 33 Occupantis tamen melior erit conditio. *l.* 19. ff. *de re jud.* 34 Argentariorum uſus neceſſarius. *Nov.* 136. 35 De qua vid. quæ notavi ad *l.* 51. §. *ult. ſupr. ad l. Aquil* 36 In conſervandis, verbi gratia, bonis foro cedentis: & eorum venditione facienda. *Bart.* 37 Heres ex dolo defuncti tenetur pro portione hereditaria: ex proprio, in ſolidum. 38 *l.* 18. ff. *eod.* 39 Depoſitum reddi ei, qui depoſuit, juſtiſſime poteſt, etiamſi ſervus ſit, niſi juſta cauſa fuerit credendi, dominum id permiſſurum non fuiſſe. 40 Vide *l.* 35. ff. *de ſolution.* 41 *l.* 5. *in fin.* ff. *de reb. cred.* 42 *l.* 18. ff. *de ſolutionib.* adde §.10. *Inſtit de mandato.* 43 Depoſiti paſtitia exportatio, ſeu alium in locum translatio, expenſis deponentis fieri debet. merito: res enim ejus eſt. 44 Quo nomine competit depoſitario actio. *l.* 23. *infr. eod.* Goth. Vide *l.* 22. *infr. eod. & l.* 7. *infr. teſtam. quem. ap.* Anſ. 45 Depoſitum eo loco reſtitui debet, quo depoſitum fuit, niſi alio loco, idque actoris expenſis, petatur. *l.* 38. ff. *de judiciis. l.* 10. *l.* 11. *l.* 12. *ſupr. de rei vindicat. l.* 11. §.1. ff. *ad exhib. l.* 3. *in fin. infr. de act. empt. l.* 47. *in pr. verſ. ſed ſi alibi. infr. de legat.* 1. 46 *l.* 5. §. 1. *ſupr. eod.* 47 Sequeſtraria actio in ſequeſtrem datur. 48 Sequeſtraria actio etiam in heredem ſequeſtri datur. *l.* 25. *infr. eodem. l.* 8. *C. eod.* v. Robert. 1. *ſent.* 23. 49 Depoſitarius periculum rei depoſitæ præſtat poſt litem conteſtatam. *Goth.* Vid. in hunc §. Joann. Robert. *lib.* 1. *ſent.* 23. S.L. 50 Caſum præſtat depoſitarius, ſi culpa ejus præceſſit caſum. 51 Vide *l.* 2. *infr. quod falſo tutore.*
52 Adi Fab. Acoramb. *ad l. naturaliter §. nihil commune. de acquirenda poſſ. num.* 79. Fr. Balbum *ad l. Celſus. ff. de uſucap. n.* 115. Afflictum *deciſ.* 18. Cagn. ad *l. qui in alterius. n.* 15. *de reg. jur.* Jaſon. *ad l. de pupil. §. qui procuratorio. infr. de nov. oper. nunc.* Mod.
53 Dolo malo facere quis ab ea die videtur, qua non juſtam litigandi cauſam habuit.
54 *l.* 7. §. 2. *in fin.* ff. *de tributoria l.* 2. §. 5 *infr de doli mali & met. except.*
55 Ab initio quis deligetur, an ex poſt facto, nihil intereſſe, hinc colligunt. *l.* 17. §. 4. *infr. de aedilit. l.* 25. §. 5. *ſupr. de heredit. petit.* 56 Depoſitarius furtiva & ſine cauſa condictione teneri poteſt. 57 *l.* 16. ff. *de condict furt.* 58 Depoſitum dividuum majori parti heredum reddi debet, *ut hic.* Dividuum enim uni reddi poteſt. *l.* 1. §. *idem Pomponius. ſupr. eod.* 59 Pars major heredum, quod facit, petitve, præferendum, *ut hic.* Pars ita major quod decernit, de rerum Eccleſiaſticarum alienatione, ſequendum eſt *Nov.* 120. *c.* 6. *verſ. ſi vero noluerit.* 60 Major pars heredum non ex numero perſonarum æſtimatur, ſed ex magnitudine portionum hereditariarum. 61 Vide *l.* 8. ff. *de pactis.*
62 Depoſita res, ſi eo modo perit apud depoſitarium, quo peritura erat apud deponentem, depoſitarius liberatur. 63 Id eſt, ad dominum, cui res perire ſolet. *l.* 6 *C de pignoratitia.* 64 *l.* 14. §. 11. ff. *quod metus cauſa.* vide *l.* 44 *ſupr. ex quibus cauſis majores.*
65 Depoſitum ſuæ rei non conſiſtit, neque eo caſu depoſiti agitur. 66 Ignorans ſc. ut *l.* 31. §. 1. *verſ. ſi tamen ignorans. infr. eod.* vid. *l.* 82. *infr. de verb. oblig.* alias, rei ſuæ nemo depoſitarius eſt. *l.* 45. *infr. de reg. jur.* ordinarie ſc. & proprie. 67 Suam rem, ex depoſiti, commodati, conducti, precariive cauſa nemo habere poteſt.

De depositario deponente.

16. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

SI is [1], apud quem rem deposueris, apud alium eam deponat, & ille dolo quid admiserit, ob dolum ejus, apud quem postea sit depositum, eatenus eum teneri apud quem tu deposueris, ut actiones [2] suas tibi præstet.

Apud sequestrem plures tantum deponunt: & tunc possessio amittitur. Delegatio pro justa præstatione hic fuerit. Bart.

De sequestre, proprietate, & possessione rei depositæ.

17. FLORENTINUS lib. 7. Institutionum.

LIcet deponere tam plures quam unus possint, attamen [3] apud sequestrem nonnisi plures [4] deponere possunt: nam tum [5] id fit, cum aliqua res in controversiam deducitur [6]: itaque hoc casu in [7] solidum unusquisque videtur deposuisse [8]: Quod [9] aliter [10] est, cum rem communem plures deponunt. §. 1. Rei depositæ proprietas apud deponentem manet, sed [11] & possessio: nisi [12] apud sequestrem deposita est: nam tum demum sequester possidet [13]: id enim agitur ea [14] depositione, ut neutrius possessioni id tempus procedat [15].

De re deposita ex quatuor causis edicti.

18. NERATIUS lib. 2. Membranarum.

DE [16] eo, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum est, in heredem [17] de dolo mortui actio est pro hereditaria [18] portione, & in simplum [19], & intra annum quoque: in ipsum, & in solidum, & in duplum, & in perpetuum datur.

De filiofamilias.

19. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

JUlianus & Marcellus putant, filiumfamilias [20] depositi [21] recte agere posse.

De re amissa a depositario.

20. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

SI sine [22] dolo malo rem depositam [tibi], amiseris, nec depositi teneris, nec [23] cavere debes, *si deprehenderis, eam reddi:* si tamen ad te iterum pervenerit, depositi teneris.

De emancipatione, 1. Vel manumissione depositarii.

21. IDEM lib. 60. ad Edictum.

SI apud filiumfamilias res deposita sit, & emancipatus [24] rem teneat, pater nec intra annum de peculio debet conveniri: sed ipse filius. §. 1. Plus Trebatius existimat, etiam si apud servum depositum sit, & manumissus rem teneat, in ipsum [25] dandam [26] actionem, non in dominum, licet ex cæteris causis in manumissum actio non datur.

De heredibus depositarii.

22. MARCELLUS lib. 5. Digestorum.

SI duo heredes rem apud defunctum depositam dolo interverterint, quodam utique casu in partes tenebuntur: nam si [27] diviserint [28] decem [millia], quæ apud defunctum deposita fuerant, & quina [millia] abstulerint, & uterque solvendo est, in partes obstricti erunt: nec enim amplius actoris interest. Quod si lancem conflaverint, aut conflari ab aliquo passi fuerint, aliave quæ species dolo eorum interversa fuerit, in solidum [29] conveniri poterunt, ac si ipsi servandam suscepissent: nam certe verum est in solidum quemque dolo fecisse: &, nisi pro solido, res non potest restitui: Nec tamen absurde sentiet, qui hoc putaverit, plane, nisi integræ rei restitutione, eum, cum quo actum fuerit, liberari non posse; condemnandum tamen, si res non restituetur, pro qua parte heres exstitit.

De impensis factis a depositario.

23. MODESTINUS lib. 2. Differentiarum.

ACtione [30] depositi conventus [31], servo constituto [32] cibariorum [33] nomine, apud eundem Judicem utiliter experitur.

De commendato. De restitutione corporis, vel tantidem. De usuris.

24. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

LUcius Titius Sempronio salutem: *Centum nummos, quos hac die commendasti mihi, adnumerante servo Sticho actore, esse apud* [34] *me ut* [35] *notum haberes, hac epistola, manu mea scripta, tibi notum facio: quæ quando voles, & ubi voles, confestim tibi numerabo.* Quæritur, propter usurarum incrementum? *Respondi*, depositi actionem locum habere: quid est enim aliud *commendare* [36], quam deponere? Quod ita verum est, si id actum est, ut corpora [37] nummorum eadem redderentur: nam si, ut tantundem solveretur, convenit, egreditur ea res depositi notissimos terminos. In qua quæstione, si depositi actio non teneat, cum convenit tantundem, non idem reddi, rationem [38] usurarum haberi, non facile dicendum est. Et est quidem constitutum, in [39] bonæ fidei judiciis, quod ad usuras attinet, ut tantundem possit officium arbitri [40], quantum stipulatio: sed contra bonam fidem & depositi naturam est, usuras ab eo desiderare temporis [41] ante moram, qui beneficium in suscipienda pecunia dedit: si tamen ab initio de usuris præstandis convenit [42], lex contractus servabitur.

De patre res puellæ oblatas accipiente. 1. De restitutione tantidem. De usuris.

25. IDEM lib. 3. Responsorum.

DIe sponsaliorum aut postea res oblatas puellæ, quæ sui juris fuit, pater [43] suscepit: Heres [44] ejus, ut exhibeat, recte convenietur etiam actione depositi [45]. §. 1. Qui pecuniam apud se non obsignatam, ut tantundem redderet, depositam, ad usus proprios [46] convertit, post moram in [47] usuras quoque judicio depositi condemnandus est.

Reddendum esse depositum. 1. Pactum de usuris. 2. De epistola, qua quis fatetur se res accepisse, & creditorem esse.

26. PAULUS lib. 4. Responsorum.

PUblia Mævia, cum proficisceretur ad maritum suum, arcam clusam [48] cum veste & instrumentis commendavit [49] Gaiæ Seiæ, & dixit ei: *Cum salva sanave venero, restitues mihi: certe, si* [50] *aliquid mihi humanum* [51] *contigerit, filio meo, quem ex alio marito suscepi:* Defuncta ea intestata, desidero res commendatæ, cui restitui debeant: filio, an marito? *Paulus respondit*, filio [52]. §. 1. Lucius Titius ita cavit: Ἔλαβον, καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια μυρία, καὶ πάντα ποιήσω, καὶ συμφωνῶ, καὶ ὡμολόγησα, ὡς προγέγραπται· καὶ συνεθέμην χορηγῆσαι σοι τόκον ἑκάστης μνᾶς ἑκάστου μηνὸς ὀβολοὺς τέσσαρας, μέχρι τῆς ἀποδόσεως παντὸς ἀργυρίου. id est, *Suscepi, habeoque apud me titulo depositi suprascripta denarium argenti decem millia: meque ad præscriptum omnia præstaturum & promitto, & profiteor* [53]*: conventione scilicet inita, ut quoad omne argentum reddatur, in singulos menses, singulasque libras, usurarum nomine, quaternos tibi obolos subministrem. Quæro*, an usuræ peti possunt? *Paulus respondit*, eum contractum, de quo quæritur, depositæ pecuniæ modum excedere [54]: [&] ideo secundum [55] conventionem usuræ quoque actione depositi peti possunt. §. 2. Titius Semproniis salutem [56], *Habere me a vobis auri pondo plus minus decem, & discos duos, saccum signatum: ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium deposuistis: item quos Trophimati* [57] *decem: item ex ratione patris vestri decem, & quod excurrit* [58]*: Quæro* [59], an ex hujusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit, scilicet quod ad solam pecuniæ causam attinet? *Respondit*, ex [60] epistola, de qua quæritur, obligationem quidem nullam natam videri, sed probationem depositarum rerum impleri posse: An [61] autem is quoque, qui deberi sibi cavit in eadem epistola decem, probare possit hoc, quod scripsit, Judicem æstimaturum.

1 Depositarius si apud alium deposuerit, tenetur depositario præstare quanti ejus interest, vel suas actiones adversus secundum depositarium cedere. 2 *l.* 1. §. 11. ff. *eod.* 3 Sequestri & depositi differentia. Deponere etiam unus potest: apud sequestrem vero non deponunt, nisi plures, *ut hic. Synopsis Basil.* 13. *c.* περὶ μεσεγγυητῶν. Goth. Ad hanc leg. vid. Corras. lib. 1. *miscell cap.* 2. Zas. *part.* 2. *Antinom. n.* 4. S. L. 4 Vide *l.* 6. ff. *eod.* 5 Sequestro locus est, cum aliqua res in controversiam deducitur: cum depon. res ultro possit. 6 Vel expectatur cautio *l.* 7 *in fin. supr. qui satisdare.* 7 Apud sequestrem qui deponunt, singuli in solidum deponunt, non pro parte. 8 Et tenetur depositi sequestraria. *l.* 5. §. 1. ff. *eod.* 9 Sequestri a deposito secunda differentia. Qui rem communem deponunt, pro parte: qui apud sequestrem litigiosum deponunt, singuli, non in solidum deponunt. 10 Tunc enim quilibet pro sua parte deposuisse videtur. *l.* 1. §. 44. ff. *eod.* 11 Vide *l.* 2. §. 1. ff. *pro herede.* 12 Sequestri & depositi tertia differentia. Qui deponit simpliciter, proprietatem & possessionem retinet: qui apud sequestrem consensu deponunt, possessionem amittunt, *ut hic. l. interesse.* 39. ff. *de adquir. vel amitt. possess.* nisi auctoritate judicis res sequestretur, invito possessore. *arg. l.* 3. ff. *de adquir. vel amitt. possess.* Butrigarius, Aret. Cynus. *l.* 1. 2. *C. de prohibita sequestr.* 13 Neuter ergo possidet, ut quoties inter eos conflictus est de possessione, fiat sequestratio, *ut hic.* secus si consensum est ab iis: tunc enim sequester possidet in victoris commodum. *l.* 39. ff. *de adquir. vel amitt. possess.* 14 Sequestrum est species depositi. 15 Vide Leonin. *Emend. lib.* 7. *c.* 1. *n.* 3. Ans. 16 Vide *l.* 1. §. 1. *supr. eod.* 17 *l.* 7. §. 1. ff. *eod.* 18 *l.* 9 *supr. eod.* 19 *l.* 1. §. 1. *in fin. supr. eod.* 20 Filiofamilias etiam reddendum est depositum. *l.* 9. ff. *de oblig.* 21 Nec tantum depositi, sed de omnibus adventitiis. *l. ult. C. de bonis, quæ liberis.* 22 Vide *l.* 1. *C. h. t.* 23 Imo, cavendum videtur. *l.* 5. §. 2. *in fin. supr. de cond. causa data.* 24 Depositi post emancipationem, filius: post manumissionem, servus etiam tenetur. 25 Vide *l.* 1. §. 18. ff. *eod.* 26 Imo non datur. *l.* 1. §. *si apud supr. eod. l. Pomponius.* 15. ff. *de negotiis.* 27 Heredes depositarii defuncti, si pecuniam depositam diviserint inter se, pro parte; si non diviserint, sed ex pecunia deposita lancem, vel tale quid conflaverint, in solidum tenentur. 28 Eodem modo tenentur tutores, si inter se diviserint tutelam. *l.* 55. *in pr. vers. plane.* ff. *de administr. & peric. tut.* Goth. Molinæus *in labyrintho de dividu & individ.* potissimum *part.* 2. *n.* 292. 336. & *part.* 3. *n.* 245. Mod. 29 Adde *l.* 3. §. 3. ff. *commodati.* 30 Directa. 31 Is videlicet, apud quem deposita sunt mancipia, vel animalia. 32 Hæc duo verba *servo constituto*, desunt in fragmentis *collationis legum Mosaicarum, tit.* 10. Pet. Pithœus, *ibid.* notat, superiora verba non recte legi: reponit itaque *servo restituto.* 33 Depositi actione impensæ in depositum factæ repetantur, nec enim depositarius ad impensas circa depositum faciendas tenetur *l.* 12. *supr. eod.* 34 Apud se res alienas esse, qui scribit, depositum fateri, seu agnoscere videtur. 35 Nummularii ad fidem mensæ contestandam plerumque notum creditoribus faciebant, quantum penes se esset pecuniæ adnumeratæ, vel ab ipso creditore, vel ejus actore, *ut hic. & l.* 28. ff. *eod. l. emptor.* §. 1. ff. *de pact. l.* 24. *l. ult. supr. de pecunia constituta. l. ult.* ff. *de institoria actione. l. ult.* ff. *de obligationibus. l.* 34. ff. *mandati.* 36 *l.* 186 ff. *de verb. signif.* Commendatum est, depositum. ideoque Cujac. *ad* 2. Paul. 12. §. *ult.* notat, juris compositores, *in l. ult. C. commodati* perperam legisse *commodati.* pro *commendati.* Ambros. in *lib. de Tobia, cap.* 20. Pignus dicunt, quod pro mutuo ære susceptum est: Commendatum autem, & depositum, quod custodiatur causa alicujus commissi. Hæc ille: & Paul. 2. *sent. apud collectorem collationis legum Mosaicarum, tit.* 10. deponere videtur, qui rem custodiendam commendat. 37 Corpora nummorum hic distinguuntur a quantitate. vide *l.* 94. ff. *de solutionibus.* Corpus, idem: quantitas, tantundem efficit. 38 Vid. Hotom. 4. *obs.* 1. & *l.* 9. §. *ult.* ff. *de rebus creditis.* 39 Usuræ a tempore moræ in depositi actione debentur officio judicis: quod in bonæ fidei judiciis tantundem præstat, quod in stricti juris stipulatio expressa, *ut hic.* 40 Vide *l.* 54. ff. *locati.* vid. quæ notavi de officio judicis *ad l.* 21. ff. *de interrog.* De judice id proditum. *l.* 7. ff. *de negotiis.* 41 *l.* 40. *in fin.* ff. *de rebus creditis.* 42 Ut *l.* 26. §. 1. ff. *eod.* Usuræ in deposito nuda etiam conventione debentur. vid. *l.* 30. ff. *de usuris.* 43 Depositi tenetur, qui me præsente rem meam recipit. vid. tamen *l. fidejussor.* 32. §. *ignorante.* 1. *supr. de negotiis.* 44 *l.* 12. §. 2. ff. *eod.* 45 Imo, non depositi, sed actione negotiorum. *l.* 32. *in fin. supr. de negotiis.* 46 Vid. *l.* 28. ff. *eod.* 47 Vid. *l.* 32 §. 2. ff. *de usuris.* Paul. 2. *sent.* 12. §. 2. 48 Clusam, id est, clausam. Goth. Ad hanc leg. vid. Decher. *lib.* 2. *dissert.* 11. *num.* 26. & *seq.* Ans. Adde Alciat. *lib.* 1. *paradox. cap.* 1. & Cujac. *lib.* 27. *cap.* 18. S. L. 49 Commendare idem, quod deponere. 50 Depositum in hac specie filio restituendum, non ex pacto matris (mater enim filio utiliter stipulari, aut actionem adquirere non potest, *l.* 26. *C. de jure dotium.*), sed ex fideicommisso: quod hæc verba ostendere videntur. vide Antonium Fabrum 1. *Conjectur.* 4. 51 His verbis mors innuitur. *l.* 162. ff. *de verb. signif.* §. 1. *Instit. de donationib.* 52 Heredi. *l.* 8. *C. ad exhibendum.* 53 Valet talis conventio. *l.* 24. *in fin. supr. eod.* 54 Non excedere. Hotoman. 4. *obs.* 10. 55 Usuræ pacto etiam nudo in bonæ fidei contractibus debentur. *l.* 5. *C. de pactis inter emptorem, & venditorem.* adde *l.* 24. *in fin. supr. eod. l.* 30. ff. *de usuris.* 56 Epistolæ salutatione dignoscuntur. Duar. 1. *disp.* 45. non necessario tamen: extant enim multæ antiquorum epistolæ sine inscriptione. Deinde mandatorum scripturæ inscriptiones habent, *l. si procuratorem.* 65. ff. *de procurat. l. si vero non remunerandi* 12. §. *cum quidam.* 12. *l. si mandatu.* 59. §. 5. ff. *mandati.* ut & Imperatorum rescripta, & Jurisconsultorum responsa, *l. interdum.* 16. *in pr.* & §. *pen.* ff. *de publican. & vectig. l. Domitius.* 27. ff. *de testam. l. Proculus* 67. ff. *de jure dotium.* & tamen epistolæ non sunt. vide Robertum, 4. *sent.* 20. Goth. Pro intellectu hujus text. vide Alciat. *lib.* 1. *dispunct. cap.* 18. & 19. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cent.* 1. *cas.* 93. *num.* 16. Cujac. *lib.* 1. *obs. c.* 11, S. L. Adde Bellonum in uno casu ad §. *præterea. Instit. quib. mod. re contr. obl.* Curtium *ad l.* 2. *in princ. supr. si cert. pet.* Mod. 57 Id est, nutricii. Aug. 4. *Emend.* 16. legit, κουρατροφεῖον. *Hal.* κουροτροφεῖον. male: Trophimas enim nomen est viri, cui Sempronius decem dederat ex causa depositi: dicitur & τρόφιμος, 2. *ad Timoth. in fin.* 58 Id est, quod ordinem, numerum, & mensuram egreditur. hinc August. 12. *de civitate, Quod nos modo quærimus post quinque millia, & quod excurrit, annorum. & lib.* 15. *nunquid credibile est, per mille quadringentos, & quod excurrit, annos* &c. Hinc Cicero, *in Oratore, excurrentia* verba appellat, quæ ultra rhythmum legitimum adduntur: & Quintilianus, 4. *quadrans dicitur summa, & solida, in qua nihil excurrit.* Budæus *hic.* Volusius Mætianus *in libro de asse, Ingeniosissime*, inquit, *cum ad denarium ratio conficeretur, excurrentis æris nota inventa est.* Optatus, 2. *ad Parmenianum, Ferme ante annos* 60. *& quod excurrit, per totam Africam persecutionis est denegata potestas: & lib.* 3. *Ante annos* 60. *& quod excurrit, fuerat Annulinus.* Vegetius 1. *ad finem: Post primum Punicum bellum viginti, & quod excurrit, annorum, pax ita Romanos otio oneravit, ut secundo bello Punico Hannibali pares esse non possent.* Cujac. 1. *obs. ult.* 59 Epistola an & quemadmodum fidem faciat pro scribente, & adversus eundem, vel tertium, dixi ad *l.* 34. §. 1. ff. *de pignor. l.* 24. ff. *de fidejuss.* 60 Verba enunciativa non inducunt dispositionem in contractibus, sed probationem. vide quæ notavi ad *l.* 29. ff. *de probat.* 61 Epistola interdum pro scribente probat: nimirum quoties capita debiti & crediti connexa habet, ut unum pro scribente, alterum adversus scribentem faciat: hujusmodi epistolam is, ad quem missa est, si recepit, nec improbavit, nec contradixit, vel si adversus

Si

Si detur in dotem ſervo, & ſub titulo depoſiti in cautionem conferatur.

27. IDEM lib. 7. Reſponſorum.

LUcius Titius, cum haberet filiam in poteſtate Seiam, Pamphilo ſervo [1] alieno in matrimonium collocavit: cui etiam dotem dedit, quam ſub [2] titulo depoſiti in cautionem contulit, & poſtea, nulla denunciatione a [3] domino facta, pater deceſſit: mox & Pamphilus ſervus [4]: *Quæro*, qua actione Seia pecuniam petere poſſit, cum ipſa patri heres exſtiterit? *Paulus reſpondit*, quoniam dos conſtitui non [5] potuit, ex cauſa depoſiti actione de peculio pecuniam repetendam.

De uſuris.

28. SCÆVOLA lib. 1. Reſponſorum.

QUintus Cæcilius Candidus ad Paccium Rogatianum epiſtolam ſcripſit in verba infra ſcripta: *Cæcilius Candidus Paccio Rogatiano ſuo ſalutem. Vigintiquinque nummorum, quos apud* [6] *me eſſe voluiſti, notum tibi [ita] hac epiſtola facio, ad ratiunculam meam ea perveniſſe, quibus ut primum proſpiciam, ne vacua* [7] *tibi ſint, [id eſt, ut uſuras eorum accipias], curæ* [8] *habebo. Quæſitum eſt*, an ex ea epiſtola [9] etiam uſuræ peti poſſint? *Reſpondi* [10], deberi ex bonæ fidei judicio [uſuras], ſive [11] percepit, ſive pecunia in re [12] ſua uſus eſt.

De contrectatione. 1. Et uſu rei depoſitæ. De uſuris.

29. PAULUS lib. 2. Sententiarum [13].

SI ſacculum [14] vel argentum ſignatum depoſuero, & is, penes quem depoſitum fuit, me invito contrectaverit, & depoſiti [15] & furti actio mihi in eum competit. §. 1. Si [ex] permiſſu [16] meo depoſita pecunia is, penes quem depoſita eſt, utatur, ut in cæteris bonæ fidei judiciis, uſuras [17] ejus nomine præſtare mihi cogitur.

De litis æſtimatione.

30. NERATIUS lib. 1. Reſponſorum.

SI fidejuſſor pro te, apud quem depoſitum eſt, litis æſtimatione damnatus ſit, rem [18] tuam fieri.

Bona fides quomodo accipitur. 1. De re depoſita apud dominum.

31. TRYPHONINUS lib. 9. Diſputationum.

BOna [19] fides, quæ in contractibus [20] exigitur, æquitatem ſummam deſiderat. Sed eam utrum æſtimamus ad merum [21] jus gentium [22], an [23] vero cum præceptis civilibus, & prætoriis: veluti reus [24] capitalis judicii depoſuit apud te centum, is deportatus eſt, bona ejus publicata ſunt; utrumne ipſi hæc reddenda, an in publicum deferenda ſint [25]? Si [26] tantum naturale jus & gentium intuemur, ei, qui dedit, reſtituenda ſunt: ſi [27] civile jus, & legum ordinem, magis [28] in publicum deferenda ſunt: Nam male meritus publice, ut [29] exemplo [30] aliis ad deterrenda maleficia ſit, etiam egeſtate laborare debet. §. 1. Incurrit hic & alia inſpectio, an bonam fidem inter [31] eos tantum, inter quos contractum eſt, nullo extrinſecus [32] adſumpto [33], æſtimare debeamus, an reſpectu etiam aliarum perſonarum, ad quas id, quod geritur, pertinet; exempli loco, latro [34] ſpolia, [quæ] mihi abſtulit, poſuit apud Seium inſcium de malitia deponentis, utrum [35] latroni, an mihi reſtituere Seius debeat? Si per ſe dantem, accipientemque intuemur, hæc eſt [36] bona fides, ut commiſſam rem recipiat is [37], qui dedit: Si totius rei æquitatem, quæ ex omnibus perſonis, quæ negotio iſto continguntur, impletur, mihi [38] reddenda ſunt, quo facto ſceleſtiſſimo adempta ſunt: & probo *hanc eſſe juſtitiam, quæ ſuum* [39] *cuique ita tribuit, ut non diſtrahatur ab ullius perſonæ juſtiore repetitione.* Quod ſi ego ad petenda ea non veniam, nihilominus ei reſtituenda ſunt, qui depoſuit, quamvis male quæſita depoſuit: Quod & Marcellus in prædone & fure ſcribit. Si tamen ignorans latro, cujus filio, vel ſervo rem abſtuliſſet, apud patrem dominumve ejus depoſuit ignorantem, nec [40] ex jure gentium conſiſtet depoſitum; cujus hæc eſt poteſtas, ut alii, non domino ſua ipſius res quaſi aliena ſervanda detur: Et ſi rem meam fur, quam me ignorante ſubripuit, apud me etiam nunc delictum ejus ignorantem depoſuerit, recte dicetur non contrahi depoſitum: quia non eſt ex fide bona, rem ſuam dominum prædoni reſtituere compelli: ſed & ſi etiam nunc ab ignorante domino tradita ſit, quaſi ex cauſa depoſiti, tamen indebiti dati condictio competet.

De lata culpa.

32. CELSUS lib. 11. Digeſtorum.

QUod Nerva diceret, *latiorem* [41] *culpam dolum eſſe*, Proculo diſplicebat, mihi veriſſimum videtur. Nam & ſi quis non [42] ad eum modum, quem hominum [43] natura deſiderat, diligens eſt, niſi tamen ad ſuum [44] modum curam in depoſito præſtat, fraude non [45] caret: nec [46] enim ſalva fide minorem iis, quam ſuis rebus, diligentiam præſtabit.

De ſervo deponente apud ſequeſtrem.

33. LABEO lib. 6. Poſteriorum a Javoleno Epitomatorum.

SErvus [47] tuus pecuniam cum Attio in [48] ſequeſtre depoſuit apud Mævium, ea conditione, *ut ea tibi redderetur, ſi tuam eſſe probaſſes: ſi minus, ut Attio [redderetur]*: Poſſe dixi cum eo, apud quem depoſita eſſet, incerti agere, id eſt, ad [49] exhibendum, & exhibitam vindicare: quia ſervus in deponendo tuum jus deterius [50] facere non potuiſſet.

De depoſito non gratis reddito.

34. IDEM lib. 2. Pithanon.

POtes agere depoſiti [51] cum eo, qui [52] tibi non [53] aliter, quam nummis a te acceptis depoſitum reddere voluerit, quamvis ſine mora & incorruptum reddiderit.

id caput non proteſtatus eſt, intelligitur eam epiſtolæ partem comprobaſſe. *arg. l. filiusfamilias. ff. ad SC. Macedonian.* ſic tamen, ut eo caſu plurimum poſſe judicis arbitrium dicamus. *ff. eod. judicem æſtimaturum.* hic adde, quæ tradit Socinus *regula* 186. Goth. An liber ſcribentis pro ſcribente probet, v. Fachin. *contr. lib.* 11. *c.* 33. Anſ. Et Epiſtola an & quando probet pro, aut contra ſcribentem, vid. Johann. de Paſſerib. *de privat. ſcriptura. lib.* 3. *c.* 1. S. L.

1 Vide *l. unic. C. de SC. Claudiano.* 11. *Ulpian.* 11. 2 Vide Titulum Cod. plus valere, quod agitur, quam quod ſimulate concipitur. 3 Nulla denunciatione domino facta. Hotom. 5. *obſ.* 23. *ex l.* 3. *C. de murilegulis.* & Tertull. 2. *ad uxorem.* 4 An liber fuerit, v. *Nov.* 22. *c.* 10. 5 Nupſit enim libera ſervo: quo caſu dos non eſt. §. *ult. Inſt. de nupt.* 6 V. quæ ſcripſi ad *l.* 24. *ſupr. eod.* 7 Vacua pecunia, otioſa, ut *l.* 13. *ff. de uſuris.* 8 Curam depoſitæ pecuniæ intra certum tempus fœnerandæ promittens, uſuras ejus pecuniæ præſtat. 9 Epiſtola uſuræ conſtitui poſſunt. 10 Depoſitarius uſuras debet, ſi uſuras ex depoſito percepit, aut rebus depoſitis uſus fuit. Idem & in aliis bonæ fidei judiciis. *Synopſ. Baſil.* 13. *tit.* 2. *c.* 28. *in pr.* 11 *l.* 29. §. 1. *ff. eod.* 12 *l.* 25. *in fin. ſupr. eod. l.* 3. 4. *C. eod.* 13 *Tit.* 12. §. 1.

14 Σάκκον, *Ecloga ibidem.* ſacellum. *tit.* 10. *collationis legum Moſaicarum*, ut ſit ſenſus, eum, qui depoſito a me argento, vel ſacco ſignato utatur præter voluntatem meam, tam depoſiti, quam furti in duplum teneri. *Synopſ. ibid. c.* 28. *in fin.* §. 23. *Inſt. de act.* 15 *l.* 3. *C. h. t.* 16 Nec enim aliter poteſt, ſine furti vitio. §. 6. *Inſt. de oblig. ex delicto.* 17 Dic ut *in l* 28. *in fin ſupr. eod.* 18 Vide *l* 46. *ſupr. de rei vindic.* 19 Bona fides in contractibus æquitatem ſummam deſiderat. hoc eſt, id exigit, ut res depoſita deponenti reſtituatur, niſi extrinſeca & ſpecialis ratio id impediat. 20 *l* 4. *C. de oblig.* 21 *Merum jus*, ipſum jus.
22 *Gentium jus*, quod naturale etiam paulo poſt appellat. 23 Bona fides in depoſito, an æſtimanda ſit ex jure gentium, civili, vel prætorio? 24 Depoſitum, an ſit reſtituendum reo capitalis judicii, deportato & bonis ejus publicatis?
25 Ante inquiſitionem bonorum rei. v. quæ notavi *ad l.* 4. §. *ultim. ſupr. de condict. ob turpem.* 26 Juris naturalis ſeu gentium cum civili hæc pugna eſt: Naturali jure, depoſitum ei, qui depoſuit, reddendum: civili jure, non eſt reddendum, ſi reus capitis damnatus ſit, & bona ejus publicata: Depoſitum quippe eo caſu in publicum deferendum eſt: Jus civile publicum, præfertur privato. Ita debitores hominis damnati, cujus bona publicata ſunt, fiſco, non privato, ſolvere debent.
27 Quod prævalet, præferendumque eſt. 28 *Æquitas* non ex mero jure naturali, & gentium, cuique conſideranda, ſed ex jure civili potius, & prætorio.
29 Vide *l.* 6. *in fin. ff. de cuſtodia. l.* 1. *in pr. C. ad legem Juliam repetund.* 30 Pœnarum exemplo a delictis homines deterrentur. 31 Officium judicis bonæ fidei actioni deſerviens, ultra perſonas actoris, & rei porrigitur. 32 Extraneæ perſonæ in judiciis admittuntur ex æquo & bono, puta, ſi eorum intereſt.
33 Ut in *Novell.* 88. *c.* 1. 34 *l.* 1. §. 39. *ff. eod.* 35 Deponenti latroni dominus præferendus eſt, hoc eſt, depoſitum vero domino potius reſtituendum, quam latroni, qui depoſuit. 36 Notanda eſt hic æqui & boni pugna.
37 *l.* 11. *ff. eod.* 38 Domino ſc. non prædoni. 39 Imo, deponenti potius, quam domino, reſtituenda res videtur. *arg. l.* 1. §. *pen. ſupr. nautæ, caupones.*
40 Vid. *l.* 15. *ſupr. eod.* 41 Comparativus pro poſitivo hic ſumitur. Zaſ. *gloſſ. in hanc legem.* & Corraſ. 4. *Miſcell.* Eſt tamen qui legat, leviorem. Hotom. 3. *obſ.* 2. ineptiſſime: Hic enim agitur de latiore, id eſt, lata culpa. *verſ. Nam & ſi quis non ad eum modum, quem hominum natura deſiderat, diligens eſt. ff. eod.* quæ latioris culpæ definitio eſt. Quemadmodum & *latæ culpæ* ſpeciem poſſis dicere, hanc vocem tantum, ſine conſequentibus legiſſe: quod is facit, qui pro latiore culpa leviorem hic ſubſtituit. Veteres interpretes quinque Culparum ſpecies conſtituunt, latiſſimam, latiorem, latam, levem, leviſſimam; quod Zaſius reprehendit, quod majus & minus non conſtituant diverſas ſpecies. Oldendorpius levem, & leviorem: Corraſius levem, leviorem, leviſſimam, *ibid.* admittit. *Goth.* Vide in hanc l. Loriot. Butrig. & Charond. *veriſimil. lib.* 3. *cap.* 9. Anſ. Adde Corraſ. *lib.* 4. *miſcell. cap.* 1. 2. Joann. Robert. *recept. lect. cap.* 7. & Cagnol. *ad l. contractus.* 23. *ff. de reg. jur.* S. L. Adde Zaſium *lib.* 1. *ſing. reſponſ. c.* 2. Benedictum Capram *in Reg. concl.* 78. Cuſtium Brug. *ad fratrem lib.* 2. εἰκαςῶν *c.* 2. Charondam *lib.* 3. *veriſimil. c.* 9. Joann. Robertum *lib.* 2. *recept. juris civil. lect. c.* 7. Mod. 42 Hanc negativam, ſive relinquas, ſive expungas, ſenſus eſt, *Latam culpam* duobus indiciis deprehendi: Primo, ſi quis quid non ad eum modum faciat, quo omnes homines faciunt: altero, ſi quis non eodem modo in re aliena, ac in ſuis rebus, verſetur. *ut infr. eod.* utrumque dolo proximum eſt. *Levis* eſt, quoties eandem in alienis, quam in ſuis rebus diligentiam, & fidem præſtat, non tamen eam, quam circumſpectiores homines, & diligentiſſimi adhibent: Et ut paucis dicam, *levis culpa* eſt conſueta in rebus ſuis & alienis negligentia, *l.* 22 §. 3. *infr. ad SC. Trebell. Lata*, eſt in ſuis diligentia, in alienis negligentia. *Leviſſima*, ſi quæ eſt, ex imperitia non affectata naſcitur. Similis eſt, quæ ratione ætatis, ſexus, ruſticitatis, facile excuſatur. 43 Omnium ſc. 44 Quem in ſuis rebus ſervat. 45 Fraude caret. Hotom. 3. *obſerv.* 1. Et hic alterum quoque erratum eſt, dempta negatione hunc locum affirmatione ſubſtituta legere, cum hoc diſertim velit Juriſconſultus, Eum, qui non ad eum modum, quem hominum natura deſiderat, diligens ſit, fraude non carere: Generalis hæc ſententia eſt, a qua hunc caſum illico Juriſconſultus excipit, niſi tamen ad ſuum modum curam in depoſito præſtat. Vides, quisquis hæc lecturus es, Lector, apertam Juriſconſulti ſententiam eſſe, fraude non carere, qui non ad eum modum diligens ſit, quem hominum natura deſiderat; & tamen fraudem in aliena re & depoſito excuſari, ſi quis ad ſuum modum curam in depoſito cuſtodiendo præſtet, hoc eſt, ſi non minorem in depoſito, quam in ſuis rebus diligentiam præſtitit, *ut hic.* Sed hæc ſatis.
46 Qui in depoſito non præſtat eam diligentiam, quam in ſuis rebus, dolum committit. *Synopſ. Baſil.* 13. *tit.* 2. *c.* 2. 3. Harm. 9. §. 14. 47 Depoſita apud ſequeſtrum per ſervum poteſt ipſe ſervi dominus petere. 48 *In ſequeſtre*, eſt apud ſequeſtrum. 49 *l.* 38. *ſupr. de peculio.* 50 Vide *l.* 27. §. 1. *ſupr. ad SC. Velleian. l.* 122. §. 1. *infr. de verb. oblig. l.* 133. *infr. de reg. jur.* 51 Quem in finem? ut pecuniam, quam apud eum depoſuiſti, recipias. 52 Depoſiti tenetur, qui pecuniam accepit, ut depoſitum redderet. 53 *l.* 2. §. 1. *ſupr. de condict. ob turpem.*

LIBER

LIBER SEPTIMUSDECIMUS.

TIT. I.

MANDATI [1], VEL CONTRA.

De conſenſu. 1. *De nuncio, & epiſtola.* 2. *De verbis mandati.* 3. *De die, & conditione.* 4. *De gratuito, & mercede.*

1. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

OBligatio mandati, conſenſu [2] contrahentium conſiſtit. §. 1. Ideo [3] per nuncium quoque vel per epiſtolam mandatum ſuſcipi poteſt. §. 2. Item ſive *rogo* [4], ſive *volo*, ſive *mando*, ſive alio [5] quocunque verbo [6] ſcripſerit, mandati [7] actio eſt. §. 3. Item mandatum [8] & in [9] diem differri, & ſub conditione contrahi poteſt. §. 4. Mandatum [10], niſi gratuitum [11] nullum eſt: nam [12] originem [13] ex officio, atque amicitia [14] trahit: contrarium ergo eſt officio [15] merces: interveniente [16] enim [17] pecunia [18], res ad locationem [19] & conductionem potius reſpicit.

Cujus cauſa mandatum contrahitur.

2. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum [ſive aureorum].

MAndatum inter nos contrahitur, ſive mea tantum gratia tibi mandem, ſive aliena tantum, ſive mea & aliena, ſive mea & tua, ſive tua & aliena. Quod ſi tua tantum gratia tibi mandem, ſupervacuum eſt mandatum, & ob id nulla [20] ex eo obligatio naſcitur. §. 1. *Mea tantum gratia* intervenit mandatum, veluti, ſi tibi mandem, ut negotia mea geras, vel ut fundum mihi emeres, vel ut pro me fidejubeas. §. 2. *Aliena tantum*, veluti, ſi tibi mandem, ut Titii negotia gereres, vel ut fundum ei emeres, vel ut pro eo fidejubeas. §. 3. *Mea & aliena*, veluti, ſi tibi mandem, ut mea, & Titii negotia gereres: vel ut mihi & Titio [21] fundum emeres: vel ut pro me & Titio fidejubeas. §. 4. *Tua & mea*, veluti, ſi mandem tibi, ut ſub uſuris crederes ei, qui in rem meam mutuaretur. §. 5. *Tua, & aliena*, veluti, ſi [tibi] mandem, ut Titio ſub uſuris crederes: Quod ſi, ut ſine uſuris crederes; aliena tantum gratia intervenit mandatum. §. 6. *Tua* autem *gratia* intervenit mandatum, veluti, ſi mandem tibi, ut pecunias tuas potius in emptiones prædiorum colloces, quam fœneres: vel ex diverſo, ut fœneres potius, quam in emptiones prædiorum colloces; cujus generis mandatum, magis conſilium eſt, quam mandatum: & ob id non eſt [22] obligatorium: quia nemo ex conſilio [23] obligatur, etiamſi non expediat ei, cui dabatur: quia liberum eſt cuique, apud ſe explorare, an expediat ſibi conſilium.

Si melior vel deterior fiat cauſa mandantis. 2. *De re empta pluris.*

3. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

PRæterea in [24] cauſa mandati etiam illud vertitur, ut interim nec [25] melior cauſa mandantis fieri poſſit, interdum melior [26], deterior vero nunquam. §. 1. Et quidem ſi mandavi tibi, ut aliquam rem mihi emeres, nec [27] de pretio quidquam ſtatui, tuque emiſti, utrinque actio naſcitur. §. 2. Quod ſi pretium ſtatui, tuque pluris emiſti, quidam [28] negaverunt [29], te mandati habere actionem, etiamſi paratus eſſes, id, quod excedit, remittere: namque iniquum [30] eſt [31], non eſſe mihi cum illo actionem, ſi nolit; illi [32] vero, ſi velit, mecum eſſe.

4. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum [vel aureorum].

SEd Proculus recte eum, usque ad pretium ſtatutum [33] acturum exiſtimat: Quæ ſententia ſane benignior eſt.

De finibus mandati cuſtodiendis. 1. *De mandato non impleto.* 2. *De emptore alterius rei.* 3. *De re minoris vendita.* 5. *De re minoris empta, vel tantidem, ut tamen aliud accederet.*

5. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

DIligenter [34] igitur fines [35] mandati cuſtodiendi [36] ſunt; nam qui exceſſit [37], aliud [38] quid facere videtur [39]. §. 1. Et ſi ſuſceptum non [40] impleverit, tenetur. §. 2. Itaque ſi mandavero tibi, *ut domum Seianam* [41] *centum emeres*, tuque Titianam emeris longe majoris pretii, centum tamen, aut etiam minoris, non videris impleſſe mandatum. §. 3. Item ſi mandavero tibi, *ut fundum meum centum venderes* [42], tuque eum nonaginta vendideris, & petam fundum; non obſtabit mihi exceptio [43], niſi & reliquum mihi, quod deeſt, mandatu meo præſtes, & indemnem [44] me per omnia conſerves. §. 4. Servo quoque dominus ſi præceperit, *certa ſumma rem vendere*, ille minoris vendiderit, ſimiliter vindicare eam dominus poteſt, nec ulla exceptione [45] ſummoveri [46], niſi indemnitas [47] ei præſtetur. §. 5. *Melior* [48] autem *cauſa* mandantis fieri poteſt, ſi cum tibi mandaſſem, *ut Stichum decem emeres*, tu eum minoris emeris, vel tantidem, ut [49] aliud quicquam ſervo accederet: utroque enim caſu, aut non [50] ultra pretium, aut intra pretium feciſti.

De honorario. 1. *De negotiis gerendis.* 2. *De tacito conſenſu.* 3. *De re turpi.* 4. *De eo, quod intereſt.* 6. *De mandato generali, vel ſpeciali.* 7. *De eo, qui mercede pacta vel accepta fidejubet. De redemptore litis.*

6. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI remunerandi gratia honor [51] intervenit [52], erit mandati actio. §. 1. Si cui fuerit mandatum, *ut* [53] *negotia adminiſtraret*, hac actione erit conveniendus: nec recte negotiorum geſtorum cum eo agetur: nec enim ideo eſt obligatus, quod negotia geſſit, verum idcirco, quod mandatum ſuſceperit: denique tenetur, etſi non geſſiſſet. §. 2. Si paſſus [54] ſim [55], aliquem pro me fidejubere, vel alias intervenire, mandati teneor: & niſi pro invito [56] quis interceſſerit, aut donandi animo, aut negotium gerens, erit mandati actio. §. 3. Rei turpis [57] nullum mandatum eſt: & ideo hac actione non agetur. §. 4. Si tibi mandavero, quod mea [58] non [59] intererat [60], veluti, *ut pro Seio intervenias*, vel *ut Titio credas*, erit [61] mihi tecum mandati [62] actio (ut Celſus lib. VII. Digeſtorum ſcribit), & ego tibi ſum obligatus. §. 5. Plane ſi tibi mandavero, quod tua intererat, nulla erit mandati actio, niſi [63] mea quoque interfuit: aut ſi non eſſes facturus, niſi ego mandaſſem [64], etſi mea non interfuit, tamen erit mandati actio. §. 6. Apud Julianum lib. XIII. Digeſtorum quæritur: Si dominus juſſerit *procuratorem ſuum certam pecuniam ſumere* [65], *& fœnerare periculo ſuo, ita ut certas uſuras domino penderet* [*dumtaxat*], ſi pluris fœnerare potuiſſet, ipſe lucraretur? In creditam [66] pecuniam videtur (inquit) accepiſſe. Plane [67], ſi omnium negotiorum erat ei adminiſtratio mandata, mandati quoque eum teneri: quemadmodum ſolet mandati teneri [debitor], qui [68] creditoris ſui negotia geſſit. §. 7. Marius Paulus quidam fidejuſſerat pro Daphnide, mercedem pactus ob ſuam fidejuſſionem; & ſub nomine alterius ex [69] eventu litis cave-

1 *Lib.* 4. *Cod.* 35. & 3. *Inſt.* 27. & Paul. 2. *ſent.* 5. vide elegantem locum de mandato apud Ciceronem *pro Roſcio Amerino.* 2 *Inſt. de oblig. ex conſenſu.* vel patientia, *l.* 6. §. 2. ff. *eod.* τῆς περὶ συμφωνίας ἀγωγῆς ἐςι, eſt ex earum actionum numero, quæ conſenſu contrahuntur. *Synopſis Baſil.* 14. *tit.* 1. *c.* 1. 3 Per nuncium, & epiſtolam ſuſcipere & contrahere poſſumus, quæcunque ſolo conſenſu poſſunt contrahi. adde *l.* 2. §. 2. *infr. de oblig.* 4 Mandatum uno rogante, altero recipiente, perficitur. Hæc duo verba, *Rogo* & *Recipio* citra ſtipulationem perficiunt mandatum. adde *l. quidam.* 46. ff. *de heredibus inſt. l.* 1. §. *exceptionem.* ff. *quarum rerum actio non detur. l. ſi negotia.* 11. *l. ſi ſervi mei.* 42. *ſupr. de negotiis.* Virgil. Idem orans mandata dabat. Nam & *mando*, verbum eſt precarium. Mandamus libero homini, imperamus villico, aut ſervo. Cic. 1. *de Oratore.* Cujac. *C. eod.* 5 *Mandat*, qui rogat, imperat, qui velle ſe ait. 6 Mandandi verba libera. 7 Modo non ſit rei inhoneſtæ. *l.* 6. §. 3. ff. *eod.* Notandum eſt interea per verba commendatoria, exhortatoria, vel conſilii, mandatum non contrahi. *l.* 12. §. 12 ff. *eod. l. fin. C. quod cum eo, qui.* Idem tradunt eſſe interpretes in literis credentiæ generalibus, quæ, quod nimis generales & obſcuræ ſint, non obligant. Bart. *ad l.* 24 ff. *de fidejuſſor.* niſi periculo ſuo literas deferenti, ſcribens credi voluerit, vel niſi generalitas laxitasque literarum, quibusdam circumſtantiis ad ſpeciem aliquam certam reſtringatur, veluti, ſi inſtitor ipſe literas credentiæ deferat, qui ſcripſit, præſumitur ei mandaſſe facultatem in ea merce negotiandi. 8 Sic procurator ad lites in diem, & ſub conditione conſtitui poteſt. *l.* 3. & 4. *ſupr. de procurat.* 9 Mandare in diem, & ſub conditione poſſumus: mandatum diem & conditionem recipit. adde §. 12. *Inſt. eod. Synopſ. eod. c.* 1. 10 Commodatum eadem ratione gratuitum. *l.* 5. §. 12. ff. *commodati.* §. 2. Theophil. *Inſt. quibus modis re contrahitur obligatio.* 11 Nam ſi datur pecunia, locatio: ſi res alia, contractus erit innominatus, *do, ut facias.* excipe tamen, quod remunerandi gratia datur. *l.* 6. ff. *eod.* 12 *Gratuita* dicimus, quæ originem ex officio & amicitia trahunt. Proinde quod quis ex officio & amicitia fecerit, ejus nomine mercedem jure non poſtulabit. 13 Ex origine cujusque rei naturas rerum metimur. *Goth.* Adde *l.* 12. *in fin. ſupr. ad Senat. Maced. l.* 8. ff. *eod.* & *l.* 58. §. 2. ff. *pro ſocio.* Anſ. 14 Amicitia factum non videtur, quod fit mercede interpoſita. 15 Officio contraria eſt merces. 16 *Gratuitum* non eſt, quod pecunia interveniente fit. 17 Mandatum gratuitum eſſe oportet: nam interveniente pecunia, locatio eſt. *Synopſis eod. cap.* 1. 18 Aut quavis re alia. *l.* 22. ff. *de præſcriptis verbis.* 19 Locatio & conductio proprie fit intercedente pecunia & mercede. 20 Ex contractu, obligatio: ex obligatione actio naſcitur. *l.* 42. §. 2. *ſupr. de procurat.* 21 Hoc caſu mandati, in mandatarium: negotiorum vero geſtorum, in Titium erit actio. *l.* 14. *C. de negotiis.* 22 Niſi alias non contracturo conſilium dederis. *l.* 6. §. 5 ff. *eod.* Quid, ſi contracturus eram? adhuc teneberis, ſi fraudulenter in conſilio mihi dando ſis verſatus. Fraus adhibetur, ſi lucri captandi cauſa conſilium dediſti. *l.* 8. ff. *de dolo.* Citra fraudem, *l.* 47. ff. *de reg. jur.* aut cautionem de damno præſtitam, non teneris: quo refert *l.* 6. §. 5. *l.* 32. ff. *eod.* Quid in delictis? utroque modo qui conſuluit, tenetur damnum paſſo. Nam ſive conſultor non alias commiſſurus erat delictum, teneris, quod ex bono malum: ſi facturus erat, ex malo deteriorem feceris. *l.* 1. §. 3. *ſupr. de ſervo corr.* conſultori tamen non tenetur, quia liberum habuit non parere. 23 Conſilio nudo ac non fraudulento nemo obligatur. adde *l.* 47. ff. *de reg. jur. c.* 62. *de reg. jur. in* 6. 24 Mandatarius interdum meliorem facit conditionem mandantis: deteriorem vero nunquam. *Synopſ. eod. cap.* 3. parem & meliorem facere poteſt, at non deteriorem. *Goth.* v. Cujac. *lib.* 12. *obſ. cap* 34. S. L. 25 Mandatum emendi habens, nullo pretio ſibi conſtituto a mandatore, etiamſi pluris emerit, mandantem obligat, *ut hic.* Certo pretio adjecto emendi mandatum habens, qua pluris emerit, ea mandantem non obligat, ſed ad pretium usque conſtitutum tantum: nam eatenus tantum obligat. §. *prox.* & *l. ſequenti.* 26 Meliorem mandantis cauſam non facit, qui id præciſe præſtat, quod rogatus ſit, qui fines mandati non egreditur. *l.* 5. ff. *eod.* 27 *l.* 5. §. 5. ff. *eod.* 28 Sabinus, & Caſſius, §. 8. *Inſt. eod.* 29 Hoc emendatur *l.* 4. ff. *eod.*

30 Eſt enim mandati actio ex æquo, & bonæ fidei. vid. *l.* 5. ff. *de oblig.* 31 Claudicaret enim contractus. *l.* 21. §. *pen.* ff. *de recept. qui arbitr.* Certo tamen caſu claudicat mandati actio. *l. eo tempore.* 50. *in fin. ſupr. de peculio.* 32 Vid. ff. *quod quisque juris.* 33 Id eſt, ſi remittat mandatori ſuperfluum ſtatuti pretii. *l.* 5. *in fin.* ff. *eod.* Eadem ratione dabimus utilem actionem mandatori ad rem recipiendam, qui ratum habet, quod excedit, id eſt, qui integrum pretium reddere paratus eſt invito altero. Cujac. 12. *obſ.* 34. 34 Mandati fines cuſtodiri diligenter oportet, *ut hic.* niſi ſint actus inter ſe cohærentes, & alii ab aliis, quaſi dependentes: tunc enim uno mandato, alterum quoque mandatum intelligitur. *l. qui procuratorem.* 57. *ſupr. de procuratorib.* Idem eſt, ſi procurator præſente domino & tacente mandatum excedit. v. Socinum *reg.* 252. 35 *Finis* hic, forma eſt, *l.* 41. ff. *eod.* hinc illa lex mandatario datur in Tragœdia Sophoclis, ἴσχε, καὶ φύλασσε πρῶτα μὴν μόνον, τὸ μὴ πιθυμεῖν, πομπὸς ὤν, περισσὰ δρᾶν Goth. Adde Aul. Gell. *lib.* 1. *cap.* 13. S. L. 36 *l.* 10. §. 9. ff. *eod.* 37 Præſcriptos fines ſcilicet. Idem ſi contra mandatum revocatum & denunciationem fecerit. *l.* 30. ff. *eod.* 38 Mandati fines non implet, qui aliud facit. Formæ omiſſio vitiat. 39 Qua de re, & quomodo amplietur, limiteturque pluribus modis. vide Fel. *ad c. cum dilecta. col.* 9. & *ſeq. extr. de reſcript.* Jaſon. *ad l. ſi procurator. col.* 1. *C. de procur.* & *ad l.* 1. §. *ſi procurator. n.* 3. *ſi quis jus dic. non obtemp.* & *ad l.* 2. § *prius. col. fin. in fin. de vulgar.* & *ad l. ſi quis mihi bona.* §. *ſi coram. n.* 2. *de acquir. hered.* & *ad l.* 1. *n* 57. *de offic. ejus.* & *ad rubr. de acquir. poſſeſſ. n.* 19. Moder. Ancon. *in tract. de mercat. in tit. mandati.* Bulg. *ad l.* 1. *Cod. qui admitti. n.* 60 & *ſeq.* Mod. 40 *l.* 6. §. 1. *l.* 8. §. 4. *l.* 22. *in fin. l.* 27. §. 2. ff. *eod. l.* 9. *l.* 11. *C. eod.* §. 11. *Inſt. eod. l.* 17. § 3. *ſupr. commodati.* 41 Aliud emitur re, vel quantitate. Mandatum itaque non ſervat, qui vel aliud, vel non eadem quantitate emit, qua rogatus eſt emere. 42 Mandatum vendendi habens conſtituto certoque pretio, minoris vendere non poteſt, *ut hic* & § *ſequente.* 43 Certo pretio juſſus rem diſtrahere, ſi minoris vendiderit, mandati judicio, pretii ſummam poterit integrare: venditionem enim diſſolvi non placuit. Paul. 2. *ſent.* 15. §. *ultim.* 44 Indemnitatis præſtatione ſatisfit adverſario, *ut hic* & §. *proxim.* 45 Rei venditæ & traditæ meo mandato. 46 A rei vindicatione. 47 Id eſt, niſi ſuppleatur pretium, vel id futurum promittatur. 48 Meliorem cauſam mandantis facit, qui vel non ultra pretium, cum acceſſione tamen rei alicujus, vel intra pretium facit. 49 Sic tamen ut. 50 Vide *l.* 4. *ſupr. eod.* 51 Id eſt, ſalarium. *Honor* ſeu *remuneratio* diſtinguitur a *mercede.* 52 Promiſſus ſit. 53 Ex mandato gerendi, non negotiorum, ſed mandati actio oritur. 54 Quid? ſi vetui? vide *l.* 40. ff. *eod.* 55 Qui patitur pro ſe alium fidejubere, vel intervenire, mandare videtur: mandati denique tenetur. Mandati actio fidejuſſori in reum principalem competit. vide *l.* 18. *l.* 40. *l.* 53. ff. *eod.* §. 6. *Inſt. de fidejuſſor.* 56 *l.* 40. ff. *eod.* 57 Turpis rei nullum mandatum eſt. *Synopſ. Baſil.* 14. *tit.* 1. *c.* 6. §. 3. *l.* 22. §. 6. ff. *eod.* §. 7. *Inſt. eod. l.* 35. §. 2. ff. *de contrah. empt. l.* 26. ff. *de verb. oblig.* 58 *Al.* Quod mea intererat. Græci hunc locum ita reddunt, ſi tibi mandavero, ut pro alio aliquid agas, mandati actio inter te & me naſcitur, *ut hic.* ſin pro te ſolum, non tamen extra, quam ſi facturus non fuiſſes, niſi ego mandaſſem, vel ſi mea quoque interfuit. *Synopſis eod. dicto* §. 3. Albericus ita. Quod mea non intererat, nec tua, ſed tertii. 59 Peculiariter. 60 Principaliter ſcilicet. Hotom. 4. *obſerv.* 30. 61 Atqui mandati actio tunc competit, cum cœpit intereſſe mandantis. *l.* 8. §. 6. ff. *eod.* vid. Cujac. 17. *obſ.* 29. 62 Ut eam ſcilicet cedam ei, cujus intereſt. *l. ult. C. de jure dotium.* Albericus. 63 Mandatum convaleſcit, cum primum intereſſe incipit. 64 Et caviſſem damnum tibi præſtari. v. *l.* 32. ff. *eod.* alias non teneor. vide quæ notavi ad *l.* 2. *in fin.* ff. *eod.* 65 Adde *l.* 10. §. 13. ff. *eod.* Goth. In hunc §. v. Bellon. *lib.* 4. *ſupput. cap.* 7. Anſ. 66 Id eſt, mutuam. *l.* 2. *ſupr. de rebus creditis.* 67 Id eſt, ſuperiore hoc caſu mandati, ex mutuo tenebitur. 68 Vide *l.* 38. *in princ. ſupr. de negot.* 69 *Pactum de quota litis*, non eſt obligatorium, *ut hic.* & *l.* 7. ff. *eod.* ut fidejubeas, obligatorium eſt, & actionem mandati parit.

rat, ſibi certam quantitatem dari: hic a Claudio Saturnino Prætore majores [1] fructus inferre juſſus erat: [&] advocationibus [2] ei idem Saturninus interdixerat: Videbatur autem mihi [3] judicatum ſolvi fidejuſſiſſe, & quaſi redemptor litis extitiſſet [4], velle a Daphnide mandati judicio conſequi, quod erat condemnatus: Sed rectiſſime Divi fratres [5] reſcripſerunt, nullam [6] actionem eum propter ſuam calliditatem habere: quia mercede pacta acceſſerat ad talem redemptionem. Marcellus autem ſic loquitur de eo, qui accepta pecunia ſpopondit, ut ſi quidem [hoc] actum eſt, ut ſuo periculo ſponderet, nulla actione agat: ſin vero non hoc actum eſt, utilis [7] ei potius actio competat: Quæ ſententia utilitati rerum conſentanea eſt.

De ſalario procuratoris.

7. PAPINIANUS lib. 3. Reſponſorum.

SAlarium [8] procuratori conſtitutum [9], ſi extra ordinem peti cœperit, conſiderandum erit, an laborem dominus remunerare voluerit [10], atque ideo fidem adhiberi placitis [11] oporteat; an eventum [12] litium, majoris pecuniæ præmio, contra [13] bonos mores procurator redemerit.

De procuratore non reddente inſtrumenta. 1. De colluſione procuratoris. 2. De executione litis. 3. Si procurator procuratorem faciat. 4. Si tutor contutori mandaverit. 5. De mandato bona fide ſervientis, ut redimatur, & manumittatur. 6. De eo, quod intereſt. 7. Si fidejuſſores ex ſubſtantia debitoris ſolverunt, 8. Vel condemnati non appellarunt. 9. Quid eſt reſtituendum. 10. De emptione ſervi.

8. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI procuratorem dedero, nec [14] inſtrumenta [15] mihi cauſæ reddat, qua actione mihi teneatur? Et Labeo putat, mandati eum teneri: nec eſſe probabilem ſententiam exiſtimantium, ex hac cauſa agi poſſe depoſiti: uniuſcujuſque enim contractus initium [16] ſpectandum, & cauſam. §. 1. Sed [17] & ſi per colluſium [18] procuratoris abſolutus ſit adverſarius, mandati eum teneri: ſed ſi ſolvendo non ſit, tunc de dolo [19] actionem adverſus eum, qui per colluſionem [20] abſolutus ſit, dandam ait. §. 2. Sed & de lite [21], quam ſuſcepit [22] exſequendam, mandati eum teneri conſtat. §. 3. Si quis mandaverit alicui, *gerenda negotia ejus* [23], *qui ipſe ſibi mandaverat*, habebit mandati actionem, quia & ipſe tenetur [24]: tenetur autem, quia agere poteſt: Quanquam enim vulgo dicatur, *procuratorem ante* [25] *litem conteſtatam facere procuratorem non poſſe*, tamen mandati actio eſt: ad [26] agendum enim dumtaxat hoc facere non poteſt. §. 4. Si tutores mandaverint contutori [27] ſuo *mancipium emendum pupillo*, & ille non emerit, an ſit mandati actio? Et utrum tantum mandati, an vero & tutelæ? Et Julianus diſtinguit: referre enim [ait], cujus generis ſervum tutores uni tutorum mandaverint, ut emeret: nam ſi ſupervacuum ſervum, vel etiam oneroſum, mandati actione tantum eum teneri, tutelæ non teneri: ſi vero neceſſarium ſervum, tunc & tutelæ eum teneri, [non] ſolum, ſed & cæteros: nam & ſi [non] mandaſſent, tenerentur tutelæ, cur ſervum pupillo neceſſarium non comparaverunt. Non ſunt igitur excuſati [28], quod contutori mandaverunt, quia emere debuerunt: plane habebunt nihilominus mandati actionem, quia mandato non eſt obtemperatum. Contra [29] quoque Julianus ait, tutorem, qui emit, mandati actionem habere adverſus contutores ſuos. §. 5. Si liber [30] homo, cum bona fide ſerviret, mandaverit Titio, *ut redimeretur*, & nummos [31] ex eo peculio dederit, quod ipſum ſequi, non apud bonæ fidei emptorem relinqui debuit: Titiuſque pretio ſoluto liberum illum manumiſerit, mox ingenuus pronunciatus eſt: habere eum mandati actionem, Julianus ait, adverſus eum, cui ſe redimendum mandavit: ſed hoc tantum ineſſe mandati judicio, *ut ſibi* [32] *actiones mandet*, *quas habet adverſus eum, a quo comparavit.* † Plane ſi [33] eam pecuniam dederit, quæ erat ex peculio ad bonæ fidei emptorem pertinente, nullæ ei (inquit Julianus) mandari actiones poſſunt, quia [34] nullas habet, cum [35] ei ſuos nummos emptor dederit: quinimo (inquit) ex vendito manebit obligatus: ſed & hæc actio inutilis eſt, quia quantum [36] fuerit conſecutus, tantum empti judicio neceſſe habebit præſtare. §. 6. Mandati actio tunc competit, cum [37] cœpit intereſſe [38] ejus, qui mandavit: cæterum, ſi nihil intereſt, ceſſat mandati actio: & eatenus [39] competit, quatenus intereſt: Utputa mandavi tibi, *ut fundum emeres*, ſi intererat mea emi, teneberis. cæterum, ſi eundem hunc fundum ego ipſe emi, vel alius mihi, neque intereſt aliquid; ceſſat mandati actio. † Mandavi, *ut negotia geres*: Si nihil deperierit, quamvis nemo geſſerit, [nulla actio eſt:] aut ſi alius idonee geſſerit, ceſſat mandati actio. Et in ſimilibus hoc idem erit probandum. §. 7. Si ignorantes [40] fidejuſſores debitorem [41] ſolviſſe [42], vel etiam acceptilatione [43] ſive pacto [44] liberatum, ex [45] ſubſtantia debitoris ſolverunt, non tenebuntur mandati. §. 8. Quod & ad actionem fidejuſſoris pertinet. Et hoc ex reſcripto Divorum Fratrum [46] intelligere licet. Hujus verba hæc ſunt: Catullo Juliano; *Si hi, qui pro te fidejuſſerant, in majorem quantitatem damnati quam debiti ratio exigebat, ſcientes* [47] *& prudentes auxilium appellationis omiſerunt* [48], *poteris, mandati agentibus his, æquitate judicis tueri te.* Igitur, ſi ignoraverunt, excuſata ignorantia eſt: ſi ſcierunt, incumbebat eis neceſſitas [49] provocandi: cæterum dolo verſati ſunt, ſi non provocaverunt: Quid tamen, ſi paupertas eis non permiſit? Excuſata eſt [50] eorum inopia. Sed & ſi teſtato convenerunt debitorem, ut, ſi ipſe putaret, appellaret, puto rationem eis conſtare.

§. 9. *Dolo* autem *facere* videtur [51], qui id, quod poteſt reſtituere, non [52] reſtituit. §. 10. Proinde ſi tibi mandavi, *ut hominem* [53] *emeres*, tuque emiſti, teneberis mihi, ut reſtituas. † Sed & ſi dolo emere [54] neglexiſti (forte enim pecunia [55] accepta alii ceſſiſti, ut emeret) aut ſi lata culpa (forte ſi gratia [56] ductus, paſſus es alium emere) teneberis: Sed & ſi ſervus, quem emiſti, fugit, ſi quidem dolo tuo, teneberis: ſi dolus non intervenit, nec culpa, non [57] teneberis, niſi ad hoc, ut caveas, *ſi in poteſtatem tuam pervenerit, te reſtituturum.* † Sed & ſi reſtituas, [&] tradere debes, & ſi cautum eſt de evictione, vel potes deſiderare, ut tibi caveatur, puto ſufficere, ſi mihi hac actione cedas, ut procuratorem me in rem meam facias, nec amplius præſtes, quam conſecuturus ſis.

9. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

DE tuo etiam facto [58] cavere debes.

De emptione fundi, 1. Vel ſervi. 2. De fructibus. 3. De uſuris. 4. De mutuo. 5. De fidejuſſione. 6. De ſtipulatione. De dote. 7. De monitione, & conſilio. 8. De uſuris. 9. De fructibus, & impenſis. 11. De ſolutione. 12. De exceptione omiſſa a fidejuſſore. 13. Si creditor fidejuſſori acceptum ferat, aut donet, aut liberationem leget, aut eum heredem inſtituat.

10. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

IDemque & in fundo, ſi fundum emit procurator: nihil enim [59] amplius, quam bonam [60] fidem [61] præſtare eum oportet, qui procurat. §. 1. Sed & ſi de ſanitate ſervi procuratori cautum eſt, aut caveri poteſt, aut de cæteris vitiis, idem erit dicendum: aut ſi culpa caveri non curaverit, condemnabitur. §. 2. Si ex fundo, quem mihi emit procurator, fructus [62] conſecutus eſt, hos quoque officio Judicis præſtare eum oportet. §. 3. Si procurator meus pecuniam meam habeat, ex mora utique uſuras [63] mihi pendet [64]. Sed & ſi pecuniam meam fœnori dedit, uſuraſque conſecutus eſt, conſequenter dicemus, debere eum præſtare, quantumcunque emolumentum ſenſit, ſive ei mandavi, ſive non: quia bonæ fidei hoc congruit, ne de alieno lucrum ſentiat: Quod ſi non exercuit pecuniam, ſed ad uſus ſuos convertit, in uſuras convenietur, quæ [65] legitimo [66] modo in regionibus frequentantur. † Denique Papinianus ait, etiam ſi uſuras exegerit procurator, & in uſus ſuos converterit, uſuras [67] eum præſtare debere. §. 4. Si quis Titio mandaverit, *ut ab actoribus ſuis mutuam* [68] *pecuniam acciperet*, mandati eum non acturum, Papinianus lib. III. Reſponſorum ſcribit: quia [69] de mutua pecunia eum habet obligatum: & ideo uſuras eum petere non poſſe, quaſi ex cauſa mandati, ſi in ſtipulationem deductæ non ſunt. §. 5. Idem Papinianus libro eodem refert, fidejuſſori condemnato, qui ideo fidejuſſit, quia dominus procuratori mandaverat, ut pecuniam mutuam acciperet, utilem actionem dandam, quaſi [70] inſtitoriam; quia & hic quaſi præpoſuiſſe eum mutuæ pecuniæ accipiendæ videatur. §. 6. Si cui mandavero, *ut a Titio ſtipuletur*, potero [71] cum eo, cui mandavi, agere mandati, ut eum accepto liberet, ſi hoc velim: vel ſi malim, in hoc agam, ut eum [72] deleget mihi, vel [ſi] cui alii voluero. † Et Papinianus libro eodem ſcribit, ſi mater pro filia dotem dederit, eamque mandante filia vel illico [73] ſtipulata ſit, vel etiam poſtea, mandati [74] eam teneri, quamvis ipſa ſit, quæ dotem dederit. §. 7. Si quis ea, quæ procurator ſuus & ſervi gerebant, ita demum rata eſſe mandavit, *Si interventu Sempronii geſta eſſent*, & male pecunia credita ſit, Sempronium, qui nihil dolo fecit, non

1 Id eſt, duplos: dixi *l.* 12. *infr. de diſtract. pignorum.* v. Cujac. 5. *obſerv.* 21.
2 Poteſt enim. *l.* 6. *in fine. ſupr. de poſtulando. l.* 9. *infr. de pœnis.* 3 Mihi quaſi judicatum ſolvi fidejuſſiſſet, non quaſi redemptor litis extitiſſet. Hot. 5. *obſerv.* 9. 4 *Extitiſſe &c.* 5 M. Aurelius Antoninus & L. Verus Fratres Adoptivi. *Anſ.* 6 Vid. *l.* 134. *in fin. infr. de reg. jur.* 7 Non mandati, quia merces intervenit, *l.* 1. *in fin. ſupr. eod.* ſed præſcriptis in factum, *do, ut fidejubeas.* adde *l.* 19. §. 1. 2. ʃ. *de donationibus.* Bart. 8 Ὀψώνιον, Salarium procuratori litis conſtitutum extra ordinem petitur, & conſiderat Judex, an pro labore de eo convenerit, tunc enim ſolvi debet. non quia litis eventum multa pecunia procurator nefarie redemit. 14. *Synopſ. Baſil.* 1. c. 6.
9 Promiſſum. *l.* 1. *C. h. t.* 10 Conſiderandum eſt etiam, certumne fuerit, an incertum. vide *l.* 17. *C. eod. l.* 1. *l.* 2. ʃ. *de proxeneticis.* adde *l.* 56. §. 3 ʃ. *eod.* adde Cujac. 16. *obſ.* 16. 11 Pacto etiam nudum ſalarium promiſſum debetur. 12 *l.* 6. *in fin.* ſ. *eod.* 13 *l.* 53. ſ. *de pactis.* 14 Procurator inſtrumenta litis non reddens, mandati tenetur, non depoſiti. Cur ita? Hujus contractus origo eſt a mandato, non a depoſito. 15 v. *l.* 9. *ſupr. de edendo.* 16 Initium contractus ſpectandum. facit *l.* 10. §. 4. ʃ. *eod.* v. *l.* 12. *ſupr. de SC. Macedon.* 17 Procurator colludens cum adverſario, mandati conveniri poteſt: In ſubſidium vero ejus is, qui colluſione procuratoris abſolutus eſt. 18 Colluſionem. 19 Vide *l.* 7. §. 9. ſ. *de dolo.* 20 Colluſio duorum, tertio non nocet. 21 Procurator, qui litem ſuſceptam non exequitur, tenetur mandati. Ita tria hic vitia ſunt procuratorum, inſtrumenta non reddere, colludere, *ut* ſ. *eod.* litem ſuſceptam non exequi. 22 Adde *l.* 6. *in fin.* ſ. *de negotiis. l.* 17. § 3. *ſupr. commodati* 23 Procurator ad negotia ſubſtituere ſuo loco alium procuratorem poteſt, ad judicia procurator non poteſt, niſi poſt litem conteſtatam. *l.* 28. *ſupr. de negotiis.* 24 *l.* 14. ʃ. *eod.* ſi res non magni ſit præjudicii: alias primi mandatoris permiſſio requiritur. *l.* 15. §. 2. ʃ. *de diverſ. temporal.* 25 *l.* 4. *in fin.* ʃ. *de appellat. l.* 8. *l.* 11. *circa fin. C. de procurat.* 26 Id eſt, procurator ad judicia conſtitutus. 27 Procuratorem meum facere contutorem meum poſſum. 28 Cur ita? v. *tit. C. ſi tutor non geſſerit.* 29 Mandante aliquid tutore contutori, hinc inde inter mandantem & mandatarium naſcitur actio mandati, non tutelæ. 30 Vide *l.* 54. §. *ult.* ʃ. *eod.* 31 *l.* 7. *C. de act. empt.* 32 Procurator actionem ſibi quæſitam occaſione mandati mandanti cedere tenetur. *l.* 45. ʃ. *eod.* 33 Quoties pecunia ſoluta pretii nomine non ſit accipientis, & res tradita evincitur, ceſſant hinc inde actiones.
34 Nullum quod eſt, cedi non poteſt. 35 *l.* 22. §. 8. *in fin.* ʃ. *eod.* 36 §. *ult.* ʃ. *eod.* 37 Imo etiam ſi non interſit. v. *l.* 6. §. 4. *ſupr. eod.* Goth. vide Cujac. *lib.* 17. *obſ.* 29. S. L. 38 Mandati actio ei, cujus intereſt, datur: ubi nihil intereſt, ceſſat. 39 Mandati actio, quatenus intereſt, datur. 40 Fidejuſſori, qui ignoranter ſolvit indebitum, conſulitur, agendo, & excipiendo, *ut hic.* & §. 8. ʃ. *eod. l.* 29. §. 2. ʃ. *eod.*
41 Fidejuſſorem omittentem exceptionem excuſat ignorantia. Omittentem vero appellare excuſat paupertas, & denunciatio facta principali: Alexand. *ad l.* 2. §. *ex his. n.* 5. *in fin. de verb. oblig.* Jaſon *ad l.* 4. *in* 8. Bart. oppoſit. & ibi Alciat. & Socin. Jun. *in* 4. *concl. n.* 173. *& ſq.* Ruin. *n.* 63. Felin. *ad c. olim. n.* 3. *de accuſ.* Boer. *deciſ.* 247. *n.* 14. Duen. *reg.* 337. *ampl.* 6. Molin. *in labyrinth. de divid. & indiv. part.* 2. *n.* 167. Bened. Capra *in reg. concl.* 65. Mod. 42 Et ita naturaliter & civiliter liberatum. 43 Et ita civiliter. 44 Et ita naturaliter. 45 Fidejuſſores bona debitoris principalis diſtrahere poſſunt, ne in cuſtodiam publicam vel carcerem conjiciantur. Bart. & Caſtrenſis *in Authen. ſi captivi ſubject. l.* 49. *C. de Epiſcopis.* 46 Sunt hi M. Aurelius Antoninus & L. Verus Fratres adoptivi. *Anſ.* 47 Idque contra bonam fidem. *l.* 10. *in fin. C. h. t.* 48 Et ita deſerta fuit appellatio. 49 *l.* 31. §. 2. *in fin.* ſ. *de negotiis. l.* 17. *C. de procuratorib.* 50 Paupertas & inopia excuſant a provocatione, *ut hic.* a multa. *l.* 6. *in fin. ſupr. de officio præſid.* 51 Gilbertus Regius *l.* 1. ἐναντιοφανῶν c. 19. Mod. 52 *l.* 55. ʃ. *eod.* 53 Certum ſcilicet, puta Stichum. 54 *l.* 5. §. 2. *ſupr. eod.* 55 Dolum pecunia accepta, *ut hic.* latam culpam gratia arguit. *infr. eod.* 56 Procuratorem gratiam facere non poſſe hinc colligit Baldus. 57 Improviſus enim caſus a mandatario non præſtatur. *l.* 13. *C. h. t.* 58 Cedens jura tenetur ceſſionarium procuratorem facere in rem ſuam adde *l. quod ſi minor.* 24. *ſupr. de minorib. l. plan.* 3. *ſupr. familiæ.* 59 Puta quod ante traditionem non obligaveris, non manumiſeris, ſervitutem non impoſueris, *l.* 2. *in princ.* ʃ. *de hered. vel action. vend.* facit *l.* 20. ʃ. *de adq. rer. dom. l. ſi quis a multis.* 14. *ſupr. de noxalib.* 60 *l.* 59. §. 1. ʃ. *eod.* 61 Procurator bonam fidem præſtare debet. 62 § 9. ʃ. *eod l.* 13. §. 1. ʃ. *de uſuris* 63 Uſuræ, actione mandati veniunt. Procurator uſuras præſtat ex mora, *ut hic.* ſi pecuniam domini fœnori dedit. *verſ. ſed etſi.* ʃ. *eod.* ſi in uſus ſuos pecuniam vertit *verſ. quod ſi.* ʃ. *eod.* 64 Quæ ſc. legitimo modo in regionibus frequentantur *ut* ʃ. *eod.* eamque verborum hic trajectionem notat Cujac. 13. *obſerv.* 15.
65 Uſuras legitimas præſtat procurator, quibus caſibus eas præſtare mandanti cogitur
66 De uſurarum legitimo modo dixi ad *l.* 1. §. 3. ʃ. *de pignorib.* 67 Centeſimas, exemplo tutorum, & curatorum, & Duumvirorum, qui reipub. negotia geſſerunt: nam ab his procuratores vel geſtores differre non ſinit *l.* 38. ſ. *de negotiis.* Cujac. *d. loco.* Porro quod de anatociſmo hic adfertur, nimis contrarium eſt. Dixi interim de anatociſmo *ad l.* 28. *C. de uſuris.* 68 Ut *l.* 6. §. 6. *ſupr. eod.* 69 Mandati non agit, cui ex mutuo competit actio. Cur ita? Agendum ex eo contractu eſt, qui præcipue geritur, non ex alio. facit *l.* 8. *in princ ſupr. eod.* 70 *l.* 31. *ſupr. de negotiis. l.* 19. ſ. *l. pen. & ult. C. de inſtitoria. l.* 13. §. 25. ʃ. *de act. empt.* 71 Cedenda nobis actione hoc eſt, quæ nobis cedenda eſt a procuratore, etiam abuti poſſumus. Proinde mihi adverſus eum, qui actionem quæſitam cedere debet, experiri licet, vel ut debitorem ipſum liberet, vel ut eum mihi vel alii deleget. 72 *l.* 45. ʃ. *eod.* 73 Illico facit, qui eodem momento facit. 74 Dos mandati actione reſtituenda non matri, etſi numeravit, ſed filiæ quæ matri mandavit dotem ſtipulari

teneri:

teneri: & est verum, eum, qui non animo [1] procuratoris intervenit, sed affectionem amicalem [2] promisit in monendis procuratoribus, & actoribus, & in regendis consilio, mandati [3] non teneri: sed si quid dolo fecerit, non mandati, sed magis de dolo teneri.

§. 8. Si mandavero procuratori meo, *Ut Titio pecuniam meam credat sine usuris*, isque non sine usuris crediderit [4], an etiam usuras mihi restituere debeat, videamus? Et Labeo scribit, restituere eum oportere, etiamsi hoc mandaverim, ut gratuitam pecuniam daret: quamvis, si [5] periculo suo credidisset, cessaret (inquit Labeo) in usuris actio mandati. §. 9. Idem Labeo ait, & verum est, reputationes [6] quoque hoc judicium admittere, & sicuti fructus [7] cogitur restituere is, qui procurat, ita sumptum [8], quem in fructus percipiendos fecit, deducere eum oportet: sed & si ad vecturas suas, dum excurrit in prædia, sumptum fecit, puto hos quoque sumptus reputare eum oportere: nisi [si] salariarius [9] fuit, & hoc convenit, ut sumptus de suo faceret ad hæc itinera [hoc est, de salario].

§. 10. Idem ait, si quid procurator citra mandatum in voluptatem [10] fecit, permittendum ei [11] auferre, quod sine damno domini fiat, nisi rationem sumptus istius dominus admittit. §. 11. Fidejussores & mandatores [12], etsi sine [13] judicio solverint, habent actionem mandati. §. 12. Generaliter Julianus ait, si fidejussor [14] ex sua persona omiserit exceptionem, qua reus uti non potuit, si [15] quidem minus [16] honestam [17], habere eum mandati actionem: quod si eam, qua reus uti potuit, si sciens [18] id fecit, non habiturum mandati actionem: si modo habuit facultatem rei conveniendi, desiderandique, ut ipse susciperet potius judicium [19] vel suo vel procuratorio nomine. §. 13. Si fidejussori donationis [20] causa [21] acceptum factum sit a creditore, puto si fidejussorem remunerari voluit creditor, habere eum mandati actionem: Multo [22] magis, si mortis causa accepto tulisset creditor, vel si eam [23] liberationem legavit.

11. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

SI ei, cui damnatus ex causa fidejussoria fueram, heres postea exstitero, habebo mandati [24] actionem.

1. Si fidejussori & filiofam. vel servo donaturus pro eo solvit. 3. De servo, 4. vel filiofamil. fidejussore. 5. Si filiofam. mandetur, ut solvat. 7. Cui datur actio contraria. 8. Si patronus prædium emens, & partem pretii solvens, jusserit liberto reliquum soluturo tradi, isque reliquum solverit, deinde patrono prædium vendenti consenserit. 9. De sumptibus a mandatario factis, & de usuris. 10. De pecunia data, ut creditori solvatur. 11. De mandato adolescentis luxuriosi. 12. De epistola commendatoria. 13. De eo, qui pro filiofam. mutuante fidejussit. 14. De mandato post pecuniam creditam. 15. De mandato tutoris. 16. De revocatione mandati. 17. De monumento faciendo.

12. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI vero [25] non [26] remunerandi causa, sed principaliter donando [27], fidejussori remisit actionem, mandati [28] eum non acturum [29].

§. 1. Marcellus autem fatetur, si quis donaturus [30] fidejussori, pro [31] eo solverit creditori, habere fidejussorem mandati actionem.

§. 2. Plane, inquit, si filiusfamilias vel servus fuit fidejussor, & pro his solvero donaturus eis, mandati patrem vel dominum non [32] acturos: hoc ideo, quia non patri donatum voluit [qui solvit].

§. 3. Plane si [33] servus fidejussor solverit, dominum mandati acturum. §. 4. Idem Marcellus ibidem ait, si filiusfamilias non jussu patris fidejusserit [34], cessat mandati actio, si nihil sit in peculio: quod si jussu vel ex peculio solutum est, multo magis habet pater mandati. §. 5. Si filiofamilias mandavi, *ut pro me solveret*, patrem, sive ipse solverit, sive filius ex peculio, mandati acturum Neratius ait: Quod habet rationem: nihil [35] enim mea interest, quis solvat. §. 6. Si filiofamilias mandavero, *ut pro me solveret*, & emancipatus solvat, verum est in [36] factum actionem filio [37] dandam: patrem [38] autem, post emancipationem solventem, negotiorum gestorum actionem habere. §. 7. Contrario [39] judicio experiuntur, qui mandatum susceperunt, utputa qui rerum vel [40] rei unius procurationem susceperunt. §. 8. Inde Papinianus quærit, si patronus prædium, quod emerat, pro quo pretii bessem [41] exsolverat, jusserit liberto suo tradi [42], *ut ille residuum* [43] *pretii redderet*, deinde, reddito pretio, vendenti fundum patrono libertus consenserit, trientis pretium an libertus possit repetere? Et ait, si mandatum suscepit initio libertus, non donatum accepit, contrario judicio posse eum pretium repetere, quod deductis mercedibus, quas medio tempore percepit, superest: quod si donationem patronus in libertum contulit, videri [44] & postea libertum patrono donasse

§. 9. Si mihi mandaveris, *ut rem tibi aliquam emam*, egoque emero meo pretio [45], habebo mandati actionem de pretio recuperando: sed & si tuo pretio impendero [46] tamen aliquid bona fide ad emptionem rei, erit contraria mandati actio; aut si rem emptam nolis recipere: Simili modo, & si quid aliud mandaveris, & in id sumptum fecero. Nec tantum id [47], quod impendi, verum [48] usuras [49] quoque consequar. Usuras [50] autem non tantum ex mora esse admittendas, verum Judicem æstimare debere, si exegit a debitore suo quis, & solvit, cum uberrimas usuras consequeretur (æquissimum enim erit rationem ejus rei haberi); aut si ipse mutuatus gravibus usuris, solvit. † Sed & si reum usuris non relevavit, ipsi autem & usuræ absunt: vel si minoribus relevavit, ipse autem majoribus fœnus accepit, ut fidem [51] suam liberaret; non dubito, debere eum mandati judicio & usuras consequi: Et (ut est constitutum) totum hoc ex æquo & bono judex arbitrabitur. §. 10. Dedi [52] tibi pecuniam, *ut creditori meo exsolvas*, non fecisti: Præstabis mihi [53] usuras [54]: quo casu & a me creditor pecuniam debitam cum usuris recepturus sit; Et ita Imperator Severus Hadriano Demonstrati rescripsit.

§. 11. Si adolescens [55] luxuriosus mandet tibi, *ut* [56] *pro meretrice fidejubeas*, idque tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem: quia simile [57] est, quasi [58] perdituro pecuniam sciens credideris. † Sed & si ulterius directo mandaverit tibi, *ut meretrici pecuniam credas*, non [59] obligabitur mandati; quasi adversus bonam fidem mandatum sit. §. 12. Cum quidam talem epistolam [60] scripsisset amico suo, *Rogo te, commendatum* [61] *habeas Sextilium Crescentem amicum meum*, non obligabitur [62] mandati: quia [63] commendandi magis [64] hominis quam mandandi [65] causa scripta est.

§. 13. Si quis mandaverit *filiofamilias credendam pecuniam*, non [66] contra Senatusconsultum accipienti, sed ex ea causa, ex qua de peculio, vel de in rem verso, vel quod jussu pater teneretur, erit licitum mandatum. † Hoc amplius dico, si cum dubitarem utrum contra Senatusconsultum acciperet, an non, nec essem daturus contra Senatusconsultum accipienti, intercesserit, qui diceret, non accipere [67] contra Senatusconsultum, & *periculo meo crede*, dicat, *bene* [68] *credis*, arbitror locum esse mandato, & mandati eum teneri [69].

§. 14. Si post creditam pecuniam mandavero creditori credendam, nullum [70] esse mandatum rectissime Papinianus ait: Plane, si, *ut expectares, nec* [71] *urgeres debitorem ad solutionem*, mandavero tibi, ut ei des intervallum, periculoque meo pecuniam fore dicam, verum puto,

1 Mandatum est conventio, qua is, qui quid rogatur, procuratoris animo, in se recipit gratuito daturum, facturumve, *ut hic. & l. 2. infr. de proxeneticis.* 2 Adde *l. 42. supr. de negotiis.* 3 Mandati non tenetur, qui rogatus est consilium alteri impertiri. Si tamen dolo quid fecerit, doli tenebitur. v. *l. 2. in fin. ff. eod.* 4 Quid, si majores, quam testator rogaverit, usuras tutores stipulati sunt, an eis lucro an vero eorum pupillis cedent? v. *l. 47. §. 4. infr. de administr. & peric. tut* 5 Usuras sortis creditæ voluntate domini, procurator non restituit, si sortem suo periculo credidit, hoc est, nisi consensu domini, suo ac proprio periculo credidit: cur enim dominus usuras ex ea pecunia exspectet, quam suo periculo credi noluit? 6 Mandati judicio continentur mutuæ præstationes, ut fructuum, ita sumptuum, & impensarum. 7 *§. 2. supr. eod. l. 59. §. 1. infr. eod.* 8 *l. 12. §. 9. infr. eod.* Goth. Adde *l. 19. §. 4. supr. de negot gest.* Ans. 9 Salariarius ea forma dicitur, qua fideicommissarius, legatarius, depositarius: alii legunt, *salarium fuit*, forte legendum, *salariatus fuit*, ut salariatus sit, qui salarium habet, ut peculiatus, qui peculium. 10 Ad voluptatem fecit. *Haloand.* 11 vide *l. 3. §. 4. supr. de in rem verso.* 12 Id est mandatarii, qui alterius mandato alicui pecuniam credunt. vel dic, mandatores, qui mandarunt alicui pecuniam credi. 13 Id est, sponte, & sine controversia. 14 Fidejussor mandati actionem habet, etiamsi sciens omiserit exceptionem minus honestam, qua ipse uti potuit ex persona sua, reus non potuit. Mandati actionem non amittit, qui exceptionem inhonestam rei principalis judicio omisit: potest enim fidejussor inhonestam exceptionem omittere. *Goth.* Vide Cujac. *lib. 11. obs. cap. 40.* Gutier. 3. *part. resolut. cap. 13. n. 15. 16.* S. L. 15 Quæ sit minus honesta exceptio, hic quæritur. Potest sumi exemplum de exceptione ex edicto, *quod quisque juris*, quam Græci vocant exceptionem stellionatus videlicet, cum is, qui decoxit creditoribus, impetratis novis tabulis, agit cum debitoribus suis. Repellitur enim exceptione stellionatus: quia ut stellionatus est in creditore, qui non numerat pecuniam, vel numeratam iterum accipit, etiamsi ex sententia judicis ei solvatur, *l. 29. §. 5. in fin. infr. eod.* ita & in debitore, qui decoquit creditoribus, licet legis beneficio (id est, novarum tabularum) ei debitum remittatur. *l. bona fides. 50. infr. de act. empt.* Decoctor autem adversus decoctorem hac exceptione non utitur, quia absurdum est, vitium, in quo ipse sit, objicere ipsum alteri. cætera v. apud Cujac. 11. *observ.* 40. 16 Quid, si honestam omisit? Mandati exceptionem non habebit, ut ἐξ ἀντιδιαστολῆς hic colligitur: (ut si omisit exceptionem pacti in suam personam concepti, vel intercessionis, vel temporis, qua reus uti non potuit) quod ita procedit, nisi reo cavere velit de indemnitate, *l. 29 in fin. infr. eod l. pen. supr. ad SC. Vellejan.* quæ cautio non desideratur ab eo, qui exceptionem inhonestam omisit. Cujac. *ibid.* 17 Cur licet ei minus honestam omittere? Excusatus est pudor ejus, qui minus honesta exceptione uti noluit. *l. 48. infr. eod.* 18 *l. 29. infr. eod.* 19 vide *l. 1. in fin. infr. de eo, qui pro tutore.* 20 Mandati actione adversus reum principalem fidejussor experiri potest, cui creditor remunerandi animo, debitum rei principalis inter vivos, vel mortis causa donatione accepto tulit, vel liberationem legavit, *ut hic.* Secus, si simpliciter ei donavit. *l. 12. ff. eod.* 21 *l. 9. l. 10. l. 11. infr. pro socio.* facit *l. 29. §. 1. infr. de donationib.* 22 Remunerandi causa præsumitur fieri mortis causa donatio, & legatum. 23 *Al.* ei. 24 Imo ex stipulatu, non mandati, *l. 21. in fin. infr. de fidejuss.* 25 *Vero*, particula adversativa. 26 Remunerationis & donationis simplicis differentia. Qui principaliter donat, citra obligationem ullam novum beneficium refert: qui remuneratur, donat, sed provocatus Hinc etiam colligunt, in donatione remuneratoria, donatorem evictionis non teneri. vide Bart. *l. 131. §. 1. infr. de verb. obligat.* 27 *Sub.* inter vivos. 28 Imo, si creditori fidejussoris acceptum tulero, fidejussor ex mandato agere poterit. *l. 26. §. 3. infr. eod.* 29 Cur ita? Ei nihil abest: creditori vero nihil adest: Remissæ actionis ea conditio est. 30 *Sub.* inter vivos. 31 Solvit creditori fidejussor, si per alium solvit, & sic solutione utroque modo facta, mandati actio est fidejussori in reum principalem. 32 Cur non acturi? Patri vel domino donatum noluit, qui solvit. Qui fingitur filio vel servo donare, patri vel domino donare non intelligitur: fictionis fictio non est. *l. cum post. 69. §. gener. 4. ff. de jure dotium.* 33 Mandati agit dominus ex solutione servi fidejussoris. 34 Et condemnatus sit pater. 35 Mandati pater agit, sive ipse, sive ejus filius fidejussoria ex causa solverit. 36 Quæ utilis dicitur. *l. 46. ff. de heredib. inst.* ex æquo. 37 vide quæ scripsi ad *l. 78. ff. de verb. oblig.* 38 Mandatum filiofamilias factum pater exequi potest, filio ipso emancipato: qua in specie patri negotiorum, non mandati, actio competit. 39 Mandati contrario judicio experiuntur procuratores, sive omnium rerum, sive unius rei procuratores sint. 40 Rerum consideratione duæ sunt mandati species, generalis, & specialis, *ut hic.* consensu inspecto, tres, *l. 1. in princ. & §. 1. ff. eod.* puta, si quis vel mandet, vel non prohibeat, vel ratum habeat. *l. 60. ff. de reg. jur.* Personarum vero contemplatione, quinque. ut *l. 2. supr. eod. Inst. eod. in princ.* 41 Bes, octo unciæ. *§. hereditas. Inst. de hered. inst.* 42 Et ita donari. *ut l. 8. C. de revoc. donat.* 43 Id est, tertiam partem. 44 Unus actus donationis facit aliam donationem præsumi. *Bart.* 45 Mea pecunia. Paul. 2. *sentent.* 15. §. 2. adde *l. 10. §. 9. supr. eod.* 46 Mandati actione pretium, *ut supr. eod.* impensas, *ut hic.* sumptus, *vers. simili modo.* usuras consequimur. *vers. nec tantum.* 47 *l. 10. §. 9. supr. l. 27. §. 4. l. 56. in fin. infr. eod. l. 11. in fin. l. 14. l. 20. C. eod.* 48 Paulus *ibid.* 49 *l. 1. C. eod.* 50 Usuras mandati judicio procurator consequitur, etiamsi in solvendo moram dominus ipse non admiserit, verbi gratia procurator exegit sortem a debitore suo, ex qua sorte uberrimas usuras consequebatur. eas, pecunia accepta, mandantis creditori solvit, eaque solutione mandantem liberavit, *ut hic.* Item procurator mutuum accepit gravibus usuris, & ex ea pecunia mandantem, qui usuras alteri debuit, liberavit, *vers. aut si ipse.* his casibus usuras procurator consequetur. Quid, si solutione nullis usuris mandantem liberavit? Etiam usuras, si quæ ipsi abfuerint, consequetur, *vers. sed etsi.* Quid, si procurator majoribus usuris pecuniam accepit, & minoribus usuris mandantem liberavit? Et hoc quoque casu usuras procurator consequetur, cum, ut fidem suam liberaret, seu ut munus mandati susceptum exequeretur, eas solutiones fecerit. *vers. vel si minoribus.* 51 Fidem suam liberare procurator periculo mandantis debet. 52 Adde *l. si tibi. 25. infr. de donat.* 53 Usuras mandati præstat etiam procurator, ut si pecuniam acceptam a mandante, ut usuras creditori mandantis solveret, non solvit. 54 Actione mandati. *l. 17. infr. de solut.* 55 Num in alio quam adolescente diversum jus est? Sic videtur: nam etsi meretrix turpiter vivit, non est tamen exclusa donationibus, *l. 5. infr. de donat.* commerciis, & contractibus, v. *l. 4. §. 3. supr. de cond. ob turp. l. 22. §. 6. infr. eod.* præsertim cum patrefamilias, *arg. l. 3. §. 6. supr. de in rem vers.* excipe casum *legis* 11. *infr. de impensis.* 56 Mandati non agit, qui fidejubet ex inhonesta causa. 57 Paria sunt perdituro & meretrici credere. 58 Luxurioso quod creditur, perdituro creditur. 59 *l. 24. §. 4. ff. de minoribus.* 60 Mandati non obligatur, cui mandatur inhonestum. 61 Epistola commendatoria scribentem non obligat. 62 *l. ult. C. quod cum eo.* 63 Commendatoria verba non obligant. *Goth.* vid. Censur. Forens. nostram, & ibi DD. *S. L.* 64 Verbum *commendandi*, cum ad personam refertur, obligationem non inducit, *ut hic.* secus, si ad rem. tunc enim deponere significat. *l. 24. in pr. supr. depositi.* adde *l. ult. vers. neque. C. quod cum eo.* 65 Commendare aliud est, quam mandare. 66 Aliud, si mandasset. *l. 7. C. h. t.* 67 Mandati agit, qui mandat filiofamilias credi in casu permisso, neque per senatusconsultum Macedonianum prohibito. 68 *Puto ita legendum*, non accipit contra Senatusconsultum, periculo meo crede: bene credis. ut sint tres fidejubendi pro filiofamilias formulæ. 69 Qui affirmat creditori, eum recte & idonee crediturum, tenetur mandati, *l. 9. supr. de dolo. l. 5. §. 10. supr. de institoria. l. 4. in fin. infr. de fidejussoribus tutorum. l. 24. infr. de fidejussoribus.* sed tamen cognita causa. *l. 7. in fin. supr. de dolo.* 70 Mandatum futuri est, non facti. Mandatum præcedere obligationem debet, non sequi, ut sit mandati actio, requiritur, ut res sit futura. nam facti præteriti ratihabitio quidem, sed non mandatum esse potest, *ut hic.* adde & illa duo requiri, ut mandatum scilicet sit gratuitum, & res honesta. adde quæ scripsi ad §. 3. Theoph. *Inst. de fidejussoribus.* 71 *l. 58. §. 1. infr. eod.*

omne nominis periculum debere ad mandatorem pertinere.

§. 15. Idem ait, ſi tutor mandet, *ſuſcipi vel probari nomen* [1], *quod fecerat*, teneri eum mandati, ſcilicet quondam pupillo ſuo vel curatori ejus. §. 16. Si mandavero *exigendam pecuniam*, deinde voluntatem mutavero [2], an ſit mandati actio vel mihi, vel heredi meo? Et ait Marcellus, ceſſare mandati actionem, quia extinctum [3] eſt mandatum, finita voluntate: quod ſi mandaveris exigendam, deinde prohibuiſti, exactamque [4] recepiſti, debitor liberabitur.

§. 17. Idem Marcellus ſcribit, Si, *ut* [5] *poſt mortem ſibi monumentum fieret*, quis mandavit, heres ejus poterit mandati agere [6]: illum vero, qui mandatum ſuſcepit, ſi ſua pecunia fecit, puto agere mandati, ſi non ita ei mandatum eſt, ut ſua pecunia faceret monumentum: potuit enim agere etiam cum eo, qui mandavit, ut [7] ſibi pecuniam daret ad faciendum: maxime [8], ſi jam quædam ad faciendum paravit.

De fundo heredibus emendo.

13. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

IDem eſt & ſi mandavi tibi, *ut poſt mortem* [9] *meam heredibus meis emeres fundum.*

Si heres fidejuſſoris aut emptor hereditatis ſolverit. 1. Si heres fidejuſſoris a coherede emens hereditatem, totum ſolverit.

14. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

HEredem [10] fidejuſſoris [11], ſi ſolverit, habere mandati actionem dubium non eſt. † Sed ſi vendiderit hereditatem, & emptor [12] ſolverit, an habeat mandati actionem, quæritur? Et Julianus lib. XIII. ſcribit, idcirco heredem habere mandati actionem [13], quia [14] tenetur judicio ex empto [15], ut præſtet actiones [16] ſuas, idcircoque competere ex empto actionem, quia [17] poteſt præſtare. §. 1. Si fidejuſſori duo heredes exſtiterint, & alter eorum a coherede emerit hereditatem, deinde omne, quod defunctus fidejuſſerat, ſtipulatori ſolverit, habebit aut ex ſtipulatu aut ex empto obligatum coheredem ſuum: idcirco is [18] mandati actionem habebit.

De revocatione mandati.

15. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

SI mandatum [19] tibi, *ut fundum emeres*, poſtea ſcripſiſſem, *ne emeres*, tu antequam [20] ſcias me vetuiſſe, emiſſes, mandati tibi obligatus ero: ne damno adficiatur is, qui ſuſcipit mandatum.

De mandato, ut quid fiat in loco mandatarii.

16. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI quis [mihi] mandaverit, *in meo* [21] *aliquid facere*, & fecero: Quæſitum eſt, an ſit mandati actio [22]? Et ait Celſus lib. VII. Digeſtorum, hoc reſpondiſſe ſe, cum Aurelius Quietus hoſpiti ſuo medico mandaſſe diceretur, *ut in hortis ejus, quos Ravennæ habebat, in quos omnibus annis ſedere ſolebat, ſphæriſterium* [23], *& hypocauſta* [24], *& quædam ipſius valetudini apta, ſua impenſa faceret*: Deducto igitur, quanto ſua ædificia pretioſiora feciſſet, quod amplius impendiſſet, poſſe eum mandati judicio perſequi.

Quo tempore ſpectatur, an mandatarius exegerit.

17. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI mandavero tibi, *ut a Titio decem exigeres*, &, ante exacta ea, mandati tecum egero: ſi ante [25] rem judicatam exegeris, condemnandum te eſſe conſtat.

De tacito conſenſu.

18. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

QUi [26] patitur [27] ab alio mandari, *ut ſibi credatur*, mandare intelligitur.

Si ſervus ſe emi mandaverit.

19. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

SErvus meus *ſi de ſemet* [28] *emendo* mandaret, ut redimatur, Pomponius eleganter tractat, an is, qui ſervum redemerit ultro, convenire poſſit venditorem [29], ut ſervum recipiat: quoniam mandati actio ultro [30] citroque eſt? Sed eſſe iniquiſſimum Pomponius ait, ex [31] facto ſervi mei cogi me ſervum recipere, quem in perpetuum alienari volueram: nec magis in hunc caſum debeo mandati teneri, quam ut eum tibi venderem.

De lucro vel damno mandatarii. 1. De fidejuſſore abſentis.

20. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

EX mandato, apud eum, qui mandatum ſuſcepit, nihil [32] remanere oportet, ſicuti nec damnum pati debet, ſi exigere fœneratam pecuniam non potuit. §. 1. Fidejuſſori negotiorum geſtorum [33] eſt actio, ſi pro [34] abſente fidejuſſerit [35]: nam mandati actio non poteſt competere, cum non anteceſſerit mandatum [36].

Si quis pro aliquo, mandato alieno, fidejuſſerit vel ſpoponderit.

21. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

CUm, mandatu alieno [37], pro te [38] fidejuſſerim, non poſſum adverſus te habere actionem mandati, quemadmodum qui alienum mandatum intuitus, ſpopondit: ſed ſi non utique unius, ſed utriuſque mandatum intuitus id fecerim, habebo mandati actionem etiam adverſus te: quemadmodum ſi duo mihi mandaſſent, *ut tibi crederem*, utrumque haberem obligatum.

De fidejuſſore ſolvente ante diem. 2. Si mandetur de re mandatarii. 5. De mandato ejus, cujus bona publicata ſunt. 6. De re turpi. 7. De pecunia data, ut alteri detur. 8. Si debitor ſervo creditoris mandet, ut ſolvat. 9. De re empta a ſervo fugitivo & tradita extraneo. 10. De venditione bonorum, & de creditoribus, tam præſentibus, quam abſentibus. 11. De mandato ſuſcipiendo & implendo vel renunciando.

22. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SI mandavero tibi, *ut pro me in diem fidejubeas*, tuque [39] pure [40] fidejuſſeris, & ſolveris, utilius reſpondebitur, interim non eſſe tibi mandati actionem: ſed cum [41] dies venerit. §. 1. Item tractatum eſt, ſi, cum in diem deberem, mandatu meo in diem fidejuſſeris, & ante diem ſolveris, an ſtatim habeas mandati actionem? Et quidam putant [42], præſentem quidem eſſe mandati actionem, ſed tanti minorem, quanti mea interſit, ſuperveniente die ſolutum fuiſſe: ſed [43] melius eſt dici, interim [44] nec hujus ſummæ mandati agi poſſe: quando nonnullum adhuc commodum meum ſit, ut [45] nec hoc ante diem ſolvam. §. 2. Interdum evenit, ut meum negotium geram [46], & tamen [47] utilem habeam mandati actionem, veluti, cum debitor meus periculo ſuo debitorem ſuum mihi delegat, aut cum [48] rogatu fidejuſſoris cum reo experior: nam quamvis debitum meum perſequar, nihilominus & illius negotium gero: igitur, quod minus ſervavero, conſequar mandati actione. §. 3. Si hi [49], quorum res veneunt, quas pignori dederunt, ſuppoſuerunt emptores, & eis emendas res mandent, mandatum intelligitur [50]: licet, quantum ad meram rationem, mandatum non conſtitit: nam cum rem tuam emas, nulla [51] emptio eſt in tua perſona rei tuæ. §. 4. Julianus ſcripſit, mandati obligationem conſiſtere etiam [52] in rem ejus, qui mandatum ſuſcipit, ex eo maxime probari: quod ſi pluribus heredibus vendentibus uni mandavero [53], ut rem hereditariam emeret, etiam pro [54] ea parte, qua heres ſit, obligatur mandati [55] actione, & obligat [56]: & ſane, ſi ille propter hoc extraneo rem non addixerit, quod mandatum ſuſceperat, ex bona fide eſſe, præſtare ei pretium, quanti vendere poterat: & contra, ſi emptor ad emptionem rei ſibi neceſſariæ idcirco non acceſſerat, quod heredi [57] præcepiſſet, *ſe ei empturum*, æquiſſimum eſſe, mandati judicio præſtari, quanti ejus interfuit, emptam rem habere.

§. 5. Is, cujus bona publicata ſunt [58], mandare alicui poteſt, ut ea emat, & ſi emerit, utilis erit mandati actio, ſi non præſtet fidem: quod ideo receptum eſt, quia publicatis [59] bonis, quidquid poſtea adquiritur, non ſequitur fiſcum [60]. §. 6. Qui ædem [61] ſacram ſpoliandam, hominem vulnerandum, occidendum, mandatum ſuſcipiat, nihil mandati judicio conſequi poteſt, propter turpitudinem mandati. §. 7. Si tibi centum dedero, *ut* [62] *ea Titio dares*, tuque [63]

1 Ut in *l.* 16. *ff. de adminiſt. & peric. tut.* 2 Non ſufficit tamen mandatorem mutaſſe voluntatem: requiritur amplius, ut mandatario voluntatis indicetur mutatio: alias qui cœpit gerere negotium, poſt revocatum etiam mandatum recte agere poterit. 3 Mandatum extinguitur voluntate finita. 4 v. *l.* 31. *in fin. ſupr. de petit. hered.* 5 Mandatum, quod poſt mortem confertur, morte non finitur. 6 *l.* 12. §. 3. *ſupr. de religioſ.* 7 Procurator agit mandati, ut pecuniam conſequatur, ad negotii mandati executionem. 8 Mandati agit fidejuſſor, ſi ſolvit: imo non tantum fidejuſſor, ſed & ejus heres. 9 Contraria mandati actione mandatarius non ſolum excipiendo reputat ſumptus, & uſuras, ſed etiam eas perſequitur per actionem: quinimo agere poteſt, ut pecuniam a mandatore accipiat ad exequendum mandatum. 10 Atqui mandatum morte finitur. *l.* 26. *infr. eod.* 11 Et tutoris. *l. penult. ff. de contr. tutelæ.* 12 Revocati mandati juſta ignorantia procuratori mandatum exequenti non nocet. adde *l.* 12. §. 2. *ff. de ſolutionibus.* 13 Adverſus reum principalem, debendi ſcilicet. 14 Conventus hypothecaria. 15 Eadem eſt ratio in *l.* 8. §. 3. *ſupr. eod.* 16 Emptori ſcilicet. *l.* 11. *in princ. ff. de act. empt.* 17 Quæ ſcilicet poſt hujuſmodi ſolutionem factam, non prius, fidejuſſori in mandatorem competere cœperunt. hinc collige, in emptorem hereditatis transferri eas tantum actiones, quæ tunc temporis competebant, cum hereditas ei venderetur. Bart. *hic.* Et licet ceſſiones non ſint ſtricti juris, ſed extendantur ad ſuas conſequentias, hoc tamen intelligi oportet de iis conſequentiis, quæ tempore venditionis exiſtebant, non de aliis, quæ poſtea cœperunt competere. Bald. ad *l.* 6. *C. de ſolut.* notat tamen Bartolus dicto loco, hodie in contractibus emptionis & venditionis venditorem cedere jus omne, quod habet, & habere ſperat. 18 *Al.* 19 *Al.* mandaſſem. 20 *l.* 11. §. 2. *ff. de act. empt.* 21 Mandatum, ut in meo ædificem ad tuum commodum, mandati actionem parit: atque ita vel in re mandantis mandatum conſiſtit. 22 Eſt: ſed quomodo? vide *l.* 22. §. 2. *infr. eod.* 23 Sphæriſterium, & hypocauſtum, apta valetudini, utrumque recte balneis jungitur: ſ. Plinius *epiſtol.* 6. *Ibidem* Cubiculum, hyeme tepidiſſimum, quia plurimo ſole perfunditur: cohæret *hypocauſtum*, & ſi dies nubilus, immiſſus vapor, ſolis vicem ſupplet. Inde *apodyterium* balnei laxum excipit cella frigidaria. *& poſt:* Apodyterio ſuppoſitum eſt *ſphæriſterium*, quod plura genera exercitationis pluresque circulos capit, nec procul a balineo ſcalæ &c. Erat ergo locus balinei rotundus, in quo veteres frictiones ſuas, & varia exercitationum genera facere ſolebant. Sueton. *in Veſpaſiano c.* 20. Valetudine proſperrima uſus eſt, quamvis ad tuendam eam nihil amplius, quam fauces cæteraque membra ſibimet ad numerum in ſphæriſterio defricaret. Erat etiam Sphæriſterium locus ad pilæ exercitium aptiſſimus. Lamprid. *in Alexandro*: poſt lectionem operam palæſtræ, aut ſphæriſterio, aut curſui aut luctaminibus dabat. 24 De Hypocauſtis vide *l.* 55. §. 3. *infr. de legatis.* 3. 25 Actio ſuperveniens pendente judicio ex cauſa præterita, actori ad condemnationem rei prodeſt. 26 Mandat, qui patitur ab alio mandari, ut ſibi credatur. 27 Patientia habetur pro mandato & conſenſu in his, quæ utilia ſunt ei, qui patitur: ideo mandati tenetur. *l.* 6. §. 2. *ff. eod. l.* 6. *C. eod. l.* 53. *infr. eod. l.* 60. *infr. de reg. jur. l.* 5. §. 10. *ſupr. de his, qui effuderint. l.* 1. §. 5. *ſupr. de exercit. l.* 1. §. [illegible] *infr. de fluminibus.* 28 *l.* 54. *infr. eod.* 29 *Subaudi*, mandati contraria. 30 *l. Labeo.* 19. *infr. de verb. ſign.* 31 Facto ſervi mandantis, domini conditio deterior fieri non poteſt. v. *l.* 133. *infr. de reg. jur.* 32 Mandatum gratuitum eſſe debet: Procurator neque lucrum neque damnum ſentire debet. *l.* 10. §. 2. *ſupr. eod.* 33 *l.* 3. 4. *ſupr. de negotiis.* 34 vide *l.* 3. *in fin. ſupr. de negotiis. l.* 30. *infr. de fidejuſſoribus.* 35 Et ſolverit. §. 6. *Inſt. de fidejuſſoribus.* 36 Secus, ſi anteceſſerit. *l.* 22. *in pr. l.* 56. §. 1. *infr. eod.* 37 Mandati actio conſiſtit inter mandantem, & mandatarium, at non cum eo, qui mandatum exſequitur ab alio ſuſceptum. 38 *l.* 53. *infr. eod.* 39 Mandatum excedit, qui vel pure fidejubet: vel ſolvit, cum in diem fidejubendi mandatum acceperit: his caſibus procurator mandati actionem non habet, mandatum enim exceſſit. 40 *l.* 51. *infr. eod.* 41 v. *l.* 1. *C. de condictione ex lege.* 42 Et male, *ut infr.* 43 Mandati agitur ex forma fidejubendi præſcripta, non ex forma ſolutionis: hoc eſt, procurator mandato fidejubendi in diem accepto ante diem ſolvens mandati non agit. Nam ſolvendo commodum diei præcripſit, id eſt, abſtulit mandatori. 44 Id enim tempus intermedium liberum eſt promiſſori. *l.* 38. §. 6. *infr. de verb. obl. l.* 31. *infr. de fidejuſſ.* adde *l.* 43. §. *pen. infr. de ædil.* 45 In obligatione ante diem non naſcitur obligatio, niſi poſt diem. 46 Ut in *l.* 16. *ſupr. eod.* 47 Mandati utilem actionem habet interdum, qui negotium gerit. 48 *l.* 45. §. *fin. infr. eod.* §. 2. *Inſt. eod.* 49 Mandatum de re mea a tertio (qui eam jure poteſt vendere) emenda valet. Unde colligitur, in publica ſubhaſtatione quemque dominum pignus ſuum emere poſſe: poſſe, inquam, ut quivis poteſt: nam ut dominus non poteſt. 50 De æquitate, *Accurſ.* ex æquo, & bono. 51 vide *l.* 40. *ſupr. de pignorat.* 52 Mandatum etiam in re mandatarii conſiſtit. 53 Ut *l.* 35. *infr. eod.* 54 Mandare tibi poſſum, ut id emas, quod pro parte tuum eſt. 55 *Subaudi*, directa. 56 *Subaudi*, contraria. 57 *Al.* quod heres recepiſſet. 58 Sine capitis diminutione, maxima & media ſcil., puta relegati, non deportati, ut infra dicetur. *Goth.* vid. Bart. *ad l. ex hoc jure de juſtit. & jur.* Jaſon. *Inſtit. de act. in princ. n.* 45. Decium *conſ.* 442. Forcatul. *in Necyomant. jur. dialog.* 82. *num.* 6. Gomeſ. *Inſtit. de act. ad princ. n.* 40. Mod. 59 Publicatis bonis, futura ſeu poſt quæſita bona non publicantur. Publicatio bonorum ad præſentia tantum bona reſtringitur, *l. certa forma.* 4. *C. de jure fiſc.* & ita deportatus adquirit ex contractu, jure gentium. 60 Secus eſt in deportato (deportatio autem ſucceſſit in locum aquæ & ignis interdictionis), hinc enim ſequitur omnium bonorum publicatio, & quæ adquirit poſt ſententiam, fiſco adquirit, *l.* 2. *C. de bonis proſcript.* quam legem cum hac ita conciliat Cujac. in *l.* 8. *infr. de teſt.* hoc etiam probatur ex iis, quæ notavi ad *l.* 7. *in fin. infr. de bon. damn.* huc pertinet proprie *l.* 11. §. 4. *infr. de publicanis.* Goth. vide Accurſ. *hic.* Pinell. *de bonis matern. part.* 1. *num.* 3. Jul. Pac. *Enantiophan. cent.* 5. *tit. mandati quæſt.* 81. Cujac. *lib.* 6. *obſerv.* 23. Gomez. *var. reſol. tom.* 3. *c.* 14. *tit. de confiſcat. bon. num.* 1. Farinac. *de delict. & pæn. qu.* 25. *num.* 138. Anſ. 61 Mandatum rei turpis non parit mandati actionem. v. *l.* 6. §. 3. *ſupr. eod.* 62 *l.* 7. *C. de furtis. l.* 12. §. 10. *ſupr. eod.* 63 Mandati non agit, qui mandatum non implevit.

non

non dederis, sed consumpseris, & mandati [1] & furti teneri te, Proculus ait: Aut si ita dederim, ut quæ velles, dares [2], mandati tantummodo [3]. §. 8. Si mandaverim servo tuo [4], *ut quod tibi debeam, solveret meo nomine*, Neratius scribit, quamvis mutuatus servus pecuniam, rationibus tuis quasi a me receptam intulerit, tamen si nummos a creditore non ita acceperit, ut meo nomine daret [5], nec liberari me [6], nec te mandati [7] mecum acturum: quod si sic mutuatus sit, ut pecuniam meo nomine daret, utrumque contra esse [8]: nec referre [9], alius [quis], an idem ipse servus nomine tuo, quod pro me solvebatur, acceperit: & hoc verius est, quoniam [10], quotiens suos [11] nummos accipit creditor, non contingit liberatio debitori. §. 9. Fugitivus meus, cum apud furem esset, pecuniam adquisiit, & ex ea servos paravit, eosque Titius per traditionem a venditore accepit: Mela ait, mandati actione me consecuturum, ut restituat mihi Titius: quia servus meus mandasse Titio videbatur, ut per traditionem acciperet, si modo [12] rogatu servi hoc fecerit: quod si sine voluntate ejus venditor Titio tradiderit, tunc posse me ex empto agere, ut mihi eos venditor traderet, venditoremque per condictionem [13] a Titio repetiturum, si servos tradiderit Titio, quos non debuerit, cum debere se existimaret. §. 10. Si [14] curator [15] bonorum venditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non solverit, Trebatius, Ofilius, Labeo responderunt, his, qui præsentes fuerunt, competere adversus eum mandati actionem: his autem, qui absentes fuerunt, negotiorum gestorum actionem esse: Atquin si præsentium mandatum executus, id egit, negotiorum gestorum actio absentibus non est, nisi [16] forte adversus eos, qui mandaverunt curatori, tanquam si negotia absentium gesserint: quod si, cum soli [17] creditores se existimarent, id mandaverint, in factum actio absentibus danda est in eos, qui mandaverint. §. 11. Sicut [18] autem liberum [19] est, mandatum non suscipere, ita susceptum consummari oportet, nisi renunciatum sit. Renunciari autem ita [20] potest, ut integrum [21] jus mandatori reservetur, vel per se, vel per alium eandem rem commode explicandi, aut si [non,] redundet in eum captio, qui suscepit mandatum. Et quidem, si is, cui mandatum est, ut aliquid mercaretur [22], mercatus non sit, neque renunciaverit, *se non empturum*, idque sua non alterius culpa fecerit: mandati actione teneri eum convenit: hoc amplius tenebitur (sicuti Mela quoque scripsit) si eo tempore per fraudem renunciaverit, cum jam recte emere non posset.

23. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

SAne [23] si valetudinis [24] adversariæ [25] vel capitalium inimicitiarum,

24. PAULUS lib. 2. Sententiarum [26].

SEu ob inanes [27] rei actiones,

25. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

SEu [ob] aliam [28] justam causam excusationes alleget, audiendus est.

De morte mandantis. 2. *De fidejussore delegante,* 3. *Vel per donationem liberato.* 4. *Vel solvente,* 5. *Procuratori creditoris.* 6. *De damno fortuito.* 7. *Si servus ex mandato emptus mandatario furtum fecerit.* 8. *De servo empto, edocto, & vendito a mandatario.*

26. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

INter causas omittendi mandati etiam mors [29] mandatoris est: nam mandatum solvitur morte: si tamen per ignorantiam impletum est, competere actionem utilitatis [30] causa dicitur. Julianus quoque scripsit, mandatoris morte solvi mandatum: sed [31] obligationem aliquando [32] durare. §. 1. Si quis debitori suo mandaverit, *ut Titio solveret*, & debitor, mortuo [33] eo, cum [34] id ignoraret, solverit, liberari eum oportet. §. 2. *Abesse* intelligitur pecunia fidejussori, etiam [35] si debitor ab eo delegatus [36] sit creditori: licet is solvendo non fuerit: quia bonum [37] nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum [38]. §. 3. Si is, qui fidejussori donare vult, creditorem ejus habeat debitorem suum, eumque liberaverit, continuo aget [39] fidejussor mandati: quatenus [40] nihil interfuit, utrum nummos solverit creditori, an eum liberaverit. §. 4. Præterea sciendum est, non [41] plus fidejussorem consequi debere mandati judicio [42], quam [quod] solverit. §. 5. Mandatu tuo fidejussi in decem, & procuratori creditoris solvi: si verus procurator fuit, statim mandati agam: quod si [43] procurator non est, repetam ab [44] eo. §. 6. Non [45] omnia [46] quæ impensurus non fuit, mandatori imputabit, veluti quod spoliatus [47] sit a latronibus, aut naufragio res amiserit, vel languore suo suorumque adprehensus, quædam erogaverit: nam [48] hæc magis casibus quam mandato imputari oportet. §. 7. Sed cum servus, quem mandatu meo emeras, furtum tibi fecisset, Neratius ait, mandati actione te [49] consecuturum, ut servus tibi noxæ dedatur: si tamen sine culpa tua [50] id acciderit: quod si ego scissem talem esse servum, nec prædixissem, ut possis præcavere, tunc [51], quanti tua intersit [52], tantum tibi præstari oportet. §. 8. Faber mandatu amici sui emit servum decem, & fabricam docuit: deinde vendidit eum viginti [53], quos mandati judicio coactus est solvere: mox, quasi homo non erat sanus, emptori damnatus est [54]. Mela ait, non præstaturum [55] id ei mandatorem, nisi posteaquam emisset, sine dolo malo ejus hoc vitium habere cœperit servus: sed si [56] jussu mandatoris eum docuerit, contra fore [57], tunc enim & mercedem & cibaria consecuturum: nisi [si], ut gratis doceret, rogatus sit.

De liberatione. 1. *De manumissione. De pœnitentia mandantis.* 2. *De mandato implendo vel renunciando.* 3. *De morte mandatarii.* 4. *De impensis a mandatario factis.* 5. *De mutuo.*

27. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI quis alicui scripserit, *ut* [58] *debitorem suum liberet*, seque eam pecuniam, quam is debuerit, soluturum; mandati actione tenetur. §. 1. Si servum ea lege tibi tradidero [59], *ut eum post* [60] *mortem meam manumitteres*, constitit obligatio: potest autem & in mea quoque persona agendi causa intervenire, veluti si, pœnitentia acta [61], servum recuperare velim. §. 2. Qui mandatum suscepit, si potest id explere [62], deserere promissum officium [63] non debet: alioquin, quanti [64] mandatoris intersit, damnabitur: si vero intelligit explere se id officium non posse, idipsum, cum primum poterit, debet mandatori nunciare: ut is, si velit, alterius opera utatur: quod si, cum possit nunciare, cessaverit. quanti mandatoris intersit, tenebitur: si aliqua [65] ex causa non poterit nunciare, securus erit. §. 3. *Morte* [66] quoque [67] ejus, cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, solvitur mandatum [68]: & ob id heres ejus, licet exsecutus fuerit mandatum, non habet mandati actionem. §. 4. *Impendia* [69], mandati exsequendi gratia facta, si bona fide facta sunt, restitui omnimodo debent: nec [70] ad rem pertinet [71], quod is, qui mandasset, potuisset, si ipse negotium gereret, minus impendere. §. 5. Si, mandatu [72] meo Titio credideris, & mecum mandati egeris, non aliter condemnari debeo, quam [73] si actiones [74] tuas, quas adversus Titium habes, mihi præstiteris: sed si cum Titio egeris, ego [75] quidem non liberabor, sed in [76] id duntaxat tibi obligatus ero, quod a Titio servare non potueris.

De mandatore solvente.

28. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

PApinianus lib. III. Quæstionum ait, mandatorem debitoris solventem, ipso jure [77] reum non liberare: propter [78] mandatum enim suum [79] solvit & suo nomine: ideoque mandatori actiones putat adversus reum cedi debere.

1 V. quæ scripsi ad *l.* 3. *C. depositi.* *l.* 1. *C. de furtis.* 2 Ac postea consumpseris. 3 Non furti, nam cum arbitrio tuo mandator usum ejus pecuniæ reliquerit, non videris eam consumendo contra ejus voluntatem contrectasse. 4 Qui mihi pecuniam credidisti. 5 Sed ut in peculio haberet. 6 Quia dominium mihi non fuit quæsitum. 7 *Subaudi*, contraria. 8 Quia eo casu, mihi per eum quæsitum inane est dominium pecuniæ mutuo acceptæ. *l.* 1. §. 19. §. 20. *infr. de adqu. vel amitt. possess.* 9 Solvere creditori ut per quemcunque alium, ita per servum ejusdem creditoris ipse debitor potest. 10 Si servus tuus meo nomine pecuniam tuam tibi solvit, non liberor, *ut hic.* si ab alio mutuo acceptam, meo nomine, tibi solvit, liberor: habes tamen adversus me actionem, ut servum tuum indemnem reddam. Quid, si mutuam accepit, non meo nomine, & eam tibi solvit? non liberor: nec in te adversus me mandati est actio. *ut supr. eod.* 11 Solvendo non liberatur debitor, qui nummos ipsos creditoris ipsi creditori solvit, *l.* 8. §. 5. *supr. eod.* vide *l.* 7. *in fin. C. de act. empt.* 12 *l.* 19. *vers. sed si alii. infr. de solut.* 13 Solutio indebite facta inducit repetitionem. 14 Id est, ut curator bonis datus distrahens mandato quorundam creditorum, eis tenetur mandati: sic illi, aliis absentibus creditoribus eo nomine tenentur actione in factum, si se solos creditores existimarunt: negotiorum, si esse alios creditores non ignorarunt. 15 vide *infr. de curat. bonis dand.* 16 Negotium proprium facimus ratihabitione. 17 *l. ult. infr. de curat. bonis dand.* 18 Mandatum suscipere, voluntatis: susceptum perficere, necessitatis: nisi justa causa sit renunciandi. 19 *l.* 27. §. 2. *J. eod.* §. 11. *Inst. eod.* vide Cicer. *pro Rosc. Amerino.* *l.* 17. §. 3. *supr. commod.* 20 Renunciare mandatum intempestive mandatarius non potest. 21 Renunciat intempestive, qui re non integra renunciat, qui renunciat mandatori eo tempore, quo vel ipse per se, vel per alium rem æque commode explicare non potest. 22 *l.* 5. §. 2. *supr. eod.* 23 Renunciandi mandati quæ justæ causæ sint. 24 Adde *l.* 24. *l.* 25. *J. eod.* *l.* 20. *l.* 21. *supr. de procurat.* ob subitam valetudinem, ob necessariam peregrinationem, ob inimicitiam, & inanes rei actiones, integra adhuc causa mandati, negotio renunciari potest. Paul. 2. *sentent.* 15. §. 1. 25 *Adversæ.* 26 *Tit.* 15. 27 Inanes sunt, quæ vel inopia vel exceptione debitoris excluduntur. De inani dixi ad *l.* 6. *ff. de dolo.* 28 *l.* 16. 17. 18. *ff. de procurat.* 29 Vide *l.* 27. §. 3. *infr. eod.* *l.* 16. *supr. de procur.* 30 Utilitatis causa, quæ hic dicitur, est, ne officium, seu benignitas mea, mihi noceat, ut *l.* 140. *infr. de reg. jur.* *l.* 7. *infr. test. quem. aper.* *l.* 61. §. 5. *J. de furtis.* *l.* 19. *C. de testib.* neve mandati usus, utilitatis gratia inter homines inventus, retardetur. 31 *l.* 58. *J. eod.* 32 Quia ille est casus, quo morte mandatoris solvitur mandatum, obligatio tamen mandati durat: non est certe ille, quem posuit Paulus ante, si per ignorantiam impletum sit mandatum, sed qui proponitur in *l.* 34. §. 1. *J. eod.* 33 Mandati actio, finito etiam mandato morte vel capitis deminutione mandatoris, re nondum secuta duobus casibus competit: Uno casu, quoties procurator ignorans mortem domini, mandatum explevit, *ut hic.* Altero, de quo in *l.* 34. §. 1. *infr. eod.* 34 *l.* 19. §. 3. *infr. de donat.* 35 Mandati fidejussor agit, quoties ei aliquid abest. Abest autem aliquid fidejussori, si suum debitorem rei principalis creditori delegavit. 36 *l.* 18. *J. de fidejuss.* 37 Solutionis vice est delegatio. Solvit, qui delegat. Solutum accipit, qui delegatum accipit. 38 Sibi imputaturus, quod non magis idoneum admiserit, *l.* 1. §. 11. *infr. de separation.* 39 Imo, non aget mandati. *l.* 12. §. 1. *supr. eod.* *l.* 14. *C. de fidejuss.* 40 Id est, quandoquidem, quoniam, ut *l.* 3. §. 1. *ff. de in rem verso.* 41 Mandati judicio fidejussor plus non consequitur, quam quod vere vel quasi solverit, nisi accessione nominis, quod amplius debeatur. 42 Adde *l.* 8. §. 8. *l.* 22. *in princ.* & §. 1. *supr. eod.* 43 Fidejussor mandati tum demum agit, cum solvendo reum liberavit. Reum non liberat, qui solvit falso creditoris procuratori. 44 Condictione ob causam. *l.* 14. *in fin. supr. de condict. causa data.* 45 Mandatarius non repetit ea, quibus spoliatus est a latronibus, vel quæ naufragio amisit, vel quæ in suorum morbum erogavit. Nam hæc casu, non ex mandato acciderunt. *Synopsis Basilic.* 14. *tit.* 1. *lib.* 53. *tit.* 1. *cap.* 35. §. 3. 46 Quædam tamen §. 7. *infr. eod.* 47 Mandatarius, mandatum exsequendo, si quid damni (captivitate puta, vel similibus) senserit, mandatori non imputat, licet alias (si mandatum illi non fuisset) id damni percepturus non erat, *ut hic.* non idem est in causa societatis. *l.* 52. §. 4. *J. pro socio.* Placet tamen, quod Accursius hic notat, hunc paragraphum, de curialitate, ut loquitur, non observari, id est, a bono & honesto mandatore negligi. 48 Mandati actione procurator non consequitur damna, quæ magis casu, quam ex mandati causa accepit. 49 Justissime enim procurator allegat, se id damni non fuisse passurum, si id non fuisset mandatum. *l.* 61. §. 5. *infr. de furtis.* 50 *Mea:* ita emendat Anton. Faber, 3. *conjectur.* 5. Simili errore putat, in *l.* 45. §. 7. *infr. eod.* legendum, *tuam*, pro *meam.* 51 Mandatu meo a te emptus servus si tibi furtum fecerit (me furem eum esse ignorante,) noxæ eum tibi dedendo liberor: si furem esse scivi, nec prædixi, quanti tua intersit, teneor. 52 Præter servum noxæ tibi deditum scilicet. 53 Vulgari sc. servorum pretio. *l.* 1. *C. de communi servo manumiss.* 54 Per actionem redhibitoriam. 55 Id est, mandatario mandator pretium servi restituet eo casu: si modo sine dolo mandatarii, is servus tale vitium contraxerit. facit *l.* 8. *in fin. supr. eod.* 56 Mandatum docendi suscipiens, intelligitur mandatum ea lege suscepisse, ut ne gratis doceret, sed mercede accepta. 57 Id est, tenebitur mandatario, etiamsi ante emptionem fuerit vitiosus. Quid ita? quia factum mandatarii videtur adprobasse mandator, cum de servo empto sc. docendo, mandatarium rogaverit. *Joann. Accurs.* 58 Mandatario, quod ei mandati nomine absit, mandator præstare cogitur. 59 Qui tradit, dominium facit. 60 Talia mandari possunt. *l.* 12. *in fin.* *l.* 13. *supr. eod.* 61 Finitur enim mandatum mutata voluntate. *l.* 12. §. *pen.* *l.* 22. §. *ult. supr. eod.* huc refer *l.* 2. §. 2. *supr. de condict. causa data.* 62 *l.* 5. §. 1. *ff. eod.* 63 Officium præstat mandatori procurator. 64 Mandatum deserens, quanti mandatoris intersit, tenetur. 65 Impotentia non denunciantem excusat. 66 Morte mandatum revocatur, *ut hic.* *l.* 26. *supr. eod.* *l.* 57. *J. eod.* *l.* 15. *C. eod.* §. 10. *Inst. eod.* *l. ult. J. de solut.* *l.* 8. *C. de oblig. & act.* Quid, si res desiit esse integra? Aut mandatum interposito jurejurando factum? Aut ejus rei sit, quam tradi necesse est? Quid, si mandatum factum est a judice? Aut ad pias causas? Quid, si mandator procuratori, seu mandatario satisdedit, cum eo casu res integra desiisse videatur? Aut mandatum in post mortem tempus collatum? Quid, si institori mandatum, ut *l. si quis mancipiis* 17. §. *si impubes.* 2. *supr. de institoria?* Mandatum morte non revocari, notat Socin. *reg.* 254. 67 Hoc est, non tantum mandatoris, ut *l.* 26. *ff. eod.* Mandatum finitur morte mandatarii, sicut mandatoris. 68 Vide tamen *l.* 58. *J. eod.* 69 *l.* 12. §. 9. *ff. eod.* Goth. Adde *l.* 45. §. 6. *J. eod.* Etiamsi negotium aliquo casu implere non potuerit. *l.* 56. *in fin. infr. eod.* *l. etiamsi. C. eod.* Ans. 70 Mandatarius impensas bona fide factas repetit, licet mandator minoris fecisset. 71 Imo inspiciendum est, quod dominus facere solitus est. *l.* 54. *supr. de petit. hered.* *l.* 38. *ff. de rei vindicat.* *l.* 12. *supr. de pignorat.* Goth. Confer. *l.* 10. & *l.* 11. *ff. de negot. gest.* *l.* 25. *supr. de pignor. act.* Ans. 72 vide *l.* 7. *C. h. t.* 73 *l.* 36. *in fin. J. de fidejuss.* 74 Cedendæ sunt mandatori actiones a mandatario adversus reum principalem. 75 *l.* 71. §. 2. *J. de fidejuss.* 76 vide *l.* 13. *J. de fidejuss.* 77 Sed per exceptionem adde *l.* 35. *J. de fidejusso.* Goth. Vide Gœdd. *de contrah. stip. c.* 9. *n.* 119. & 126. Ans. 78 Eadem est ratio in *l.* 31. *ff. de petit. hered.* 79 Præsumitur quisque suo nomine facere; quod facit, etiamsi id potuit alieno quoque nomine facere. *arg. l. pro herede.* 20. *infr. de adqu. vel omitt. hered.*

De exceptione omissa a fidejussore. I. *De solutione.* 4. *De exceptione procuratoria.* 5. *De repetitione indebiti.* 6. *De fidejussore solvente.*

29. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI fidejussor conventus, cum [1] ignoraret non fuisse debitori numeratam pecuniam, solverit ex causa fidejussionis, an mandati judicio persequi possit id, quod solverit, quæritur? Et si quidem sciens [2] prætermiserit exceptionem vel doli, vel non numeratæ pecuniæ, videtur dolo versari: dissoluta [3] enim negligentia prope [4] dolum est. Ubi vero ignoravit, nihil, quod ei imputetur [5]. Pari ratione & si aliqua exceptio [6] debitori competebat, pacti forte conventi, vel cujus alterius rei, & ignarus hanc exceptionem non exercebit [7], dici oportet, ei mandati actionem competere: potuit enim atque debuit reus promittendi certiorare [8] fidejussorem suum, ne forte ignarus solvat indebitum. §. 1. Non male tractabitur, si, cum ignoraret fidejussor inutiliter se obligatum, solverit, an mandati actionem habeat? Et siquidem factum [9] ignoravit, recipi ignorantia ejus potest: si vero jus [10], aliud dici debet. §. 2. Si, cum debitor solvisset, ignarus fidejussor solverit, puto eum mandati habere actionem: ignoscendum est enim ei, si non divinavit [11] debitorem solvisse: debitor enim debuit [12] notum facere fidejussori, jam se solvisse, ne forte creditor obrepat [13], & ignorantiam ejus circumveniat, & excutiat ei [14] summam in quam fidejussit. §. 3. Hoc idem tractari & in fidejussore potest: si [15] cum solvisset, non certioravit reum, sic deinde reus solvit, quod solvere eum non oportebat: & credo, si, cum posset [eum] certiorare, non fecit, oportere mandati agentem fidejussorem repelli: Dolo enim proximum est, si post solutionem non nunciaverit debitori: cedere autem reus indebiti actione fidejussori debet, ne [16] duplum creditor consequatur.

§. 4. Quædam tamen etsi sciens omittat fidejussor, caret fraude, utputa, si exceptionem procuratoriam [17] omisit, sive sciens, sive ignarus: de bona fide enim agitur, cui [18] non congruit de apicibus [19] juris [20] disputare, sed de hoc tantum, debitor fuerit, nec ne. §. 5. In omnibus autem visionibus [21], quæ propositæ sint, ubi creditor vel non numeratam pecuniam [accipit], vel numeratam iterum accepit, repetitio contra eum competit, nisi ex condemnatione fuerit ei pecunia soluta: tunc [22] enim propter auctoritatem rei judicatæ, repetitio quidem cessat [23], ipse autem [24] stellionatus [25] crimine propter suam calliditatem [26] plectetur. §. 6. Fidejussor, si solus tempore liberatus, tamen solverit creditori, recte mandati [27] habebit actionem adversus reum: quamquam enim jam liberatus solvit, tamen fidem [28] implevit, & debitorem liberavit: si igitur paratus sit defendere reum adversus creditorem, æquissimum est, mandati judicio eum, quod solvit, recuperare: Et ita Juliano videtur.

De procuratore prohibente, quod a domino mandatum est.

30. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

SI hominem tibi dedero, *ut eum manumitteres*, & postea procurator meus prohibuerit [29] *ne manumitteres*, an mandati agere possim, si tu eum manumiseris? Respondi: Si procurator justam causam habuit interpellandi manumissionem servi, quem in hoc solum acceperam, ut manumitterem, veluti [30] si compererit eum postea falsas rationes confecisse, insidias vitæ prioris domini struxisse, tenebor [31], nisi denunciationi procuratoris paruero: si vero nulla justa causa procuratori fuit denunciandi, *ne servus manumitteretur*, non poterit mecum agi, quamvis ad libertatem eum perduxerim.

Si procurator a se non exegerit.

31. IDEM lib. 14. Digestorum.

SI negotia mea mandavero gerenda ei, qui mihi actione in quadruplum tenebatur [32], post annum vero in simplum, etsi post annum cum eo mandati agam, præstare mihi quadruplum debebit: nam qui alterius negotia administranda suscepit, id [33] præstare debet in [34] sua persona, quod in aliorum.

De aditione hereditatis. De legato.

32. IDEM lib. 3. ad Urseium Ferocem.

SI [35] hereditatem [36] aliter aditurus non essem [37], quam cautum mihi fuisset, *damnum præstari*, & hoc [38] mandatum intercessisset, fore mandati actionem existimo: si quæ [39] autem mandaverit alicui, *ne legatum a se repellat*, longe ei dissimile esse: nam legatum acquisitum nunquam [40] illi damno esse potuit, hereditas [41] interdum damnosa est [42]. † In summa quicunque contractus tales sunt, ut [quicunque] eorum nomine fidejussor obligari posset, & mandati obligationem consistere puto: neque enim multum referre, præsens [43] quis interrogatus fidejubeat, an absens mandet: præterea vulgo [44] animadvertere licet, mandatu creditorum [45] hereditates suspectas adiri, quos mandati judicio teneri proculdubio est.

De summa, in quam obligatur fidejussor.

33. IDEM lib. 4. ex Minicio.

ROgatus, *ut fidejuberet*, si [46] in minorem summam se obligavit, recte tenetur [47]: si in majorem, [Julianus] verius putat, quod a plerisque responsum est, eum, qui majorem summam, quam rogatus erat, fidejussisset, hactenus mandati actionem habere, quatenus [48] rogatus esset: quia id fecisset, quod mandatum ei est: nam usque ad eam summam, in quam rogatus erat, fidem ejus spectasse videtur, qui rogavit.

De procuratore, qui pecuniam, quam exegit, se debiturum scripsit. I. *De emptione rei communis mandatario cum aliis.*

34. AFRICANUS [49] lib. 8. Quæstionum.

QUi negotia [50] Lucii Titii procurabat [51], is, cum a debitoribus ejus pecuniam exegisset, epistolam ad eum emisit, qua significaret, *certam summam ex administratione apud* [52] *se esse, eamque creditam sibi se debiturum cum usuris semissibus.* Quæsitum est, an ex ea causa, credita pecunia peti possit? Et an usuræ peti possint? Respondit, non [53] esse creditam: alioquin [54] dicendum [55], ex omni contractu, nuda pactione [56], pecuniam creditam fieri posse.

† Nec [57] huic [58] simile esse, quod si pecuniam apud te depositam [59] convenerit, ut creditam habeas, credita fiat, quia [60] tunc nummi, qui mei erant, tui fiunt: Item [61], quod si a debitore meo jussero te accipere pecuniam, credita fiat, id enim benigne [62] receptum est: his [63] argumentum esse, eum, qui cum mutuam pecuniam dare vellet, argentum [64] vendendum dedisset, nihilo magis [65] pecuniam creditam recte petiturum, & tamen pecuniam ex argento redactam, periculo ejus fore, qui accepisset argentum: [Et] in proposito igitur [66] dicendum [67], actione mandati obligatum fore procuratorem, ut, quamvis ipsius periculo nummi fuerint, tamen usuras, de quibus convenerit, præstare debeat [68].

§. 1. Cum heres ex parte esses, mandavi tibi, *ut prædium*

1 Vide *l. 42. infr. de reg. jur.* 2 *l. 8. §. 8. supr. eod. l. 48. in princ. infr. eod. l. 10. in fin. C. eod.* 3 Negligentia dissoluta est, non intelligere, quod omnes intelligunt. *l. 213. in fin. infr. de verb. sign.* lata culpa. *l. 223. infr. de verb. sign.* latior culpa. *l. 32. ff. depositi* quæ contrahitur etiam in non faciendo, *l. 91. infr. de verb. oblig. l. 1. §. 1. supr. si mensor.* lata culpa dolo proxima. *l. 11. infr. de incend.* 4 Id est, dolo proxima, *l. 1. §. 2. infr. si is, qui testam. lib.* dolo comparatur *l. 1. §. 1. supr. si mens.* 5 Quia hæc ignorantia supina non est. *Bart.* 6 Adde *l. 8. §. 7. 8. supr. eod.* 7 *Al.* exercebat. *al.* non exercuit. 8 vide §. 2. *infr. eod.* 9 Ignorantia facti excusat. 10 *l. 23. supr. de negot.* 11 Divinare nemo cogitur. *l. 31. in fin. ff. ad l. Aquil. c. unic. extr. ut Eccles. beneficia sine diminutione conferantur.* 12 *In princ. supr. eod. l. 8. §. 7. in fin. l. 22. §. ult. ff. eod. l. 5. §. 2. supr. de cond. causa data. l. 11. §. 3. supr. de institoria.* adde *l. 42. infr. de reg. jur.* 13 Obrepit fidejussori creditor, cum celat sibi satisfactum esse. vide *l. 29. infr. ad l. Corn. de falsis.* 14 Iterum. 15 Fidejussor solvens, reum principalem certiorem facere solutionis debet: alioquin, solvente post reo principali, fidejussor mandati actionem non habet in ipsum reum principalem, nisi ut cessione accipiat condictionem indebiti adversus creditorem. 16 Id enim bona fides non patitur, *l. 57. infr. de reg. jur.* 17 Procuratoris exceptio ad juris apices pertinet. 18 Adde *l. 51. in fin. supr. ad l. Aquil.* 19 Apices juris fidejussor recte omittit, hoc est, fidejussori non imputatur, si omisit exceptiones, quæ ad juris apices pertineant. Apices autem juris dicuntur, qui sola in juris subtilitate politi sunt. Apices hujusmodi juris bona fides negligit, neque de apicibus disputat.
20 Et verborum. *l. 2. in fin. C. de constit. pecun.* 21 Visio, quæstio dixi ad *l. 25. §. 15. supr. de pet. hered. l. 25. §. 3. infr. de prob.* 22 *l. 60. in pr. supr. de cond. indeb. l. 1. C. de cond. indeb.* 23 Imo non cessat. *l. 5. §. 7. infr. de donat. inter virum.*
24 Stellionatus tenetur creditor, qui non numeratam pecuniam, vel numeratam iterum accepit, etiamsi ex sententia judicis ei solvatur, *ut hic.* adde quæ scripsi ad *l. 10. §. 12. ff. eod.* 25 Cur potius stellionatus, quam alio? collige ex *l. 3. §. 1. ff. stellionatus.*
26 Calvitatem. *Haloand.* facit *l. 233. infr. de verbor. significat.* al. *cautitatem.* 27 vide *l. 37. infr. eod.* 28 Post præscriptionem, hoc est, etsi tutus sis præscriptione, licet bonam fidem implere. facit *l. 48. infr. eod.* 29 Procurator generalis revocare non potest ea, quæ per ipsum dominum gesta sunt, hoc est, factum domini. nisi causa aliqua superveniat, ex qua, si dominus ipse præsens fuisset, revocasset. 30 Procurator generaliter datus potest ea immutare, quæ a domino specialiter cauta sunt ex ea causa, quam, si scisset dominus, revocasset. 31 Hoc verbum, ut & sequentia (puta *paruero, perduxerim mecum*) commodius meo judicio in secunda persona legentur, quam in prima. 32 Puta ob res vi raptas, vel ob calumniam, metumve. *Accurs.*
33 vide *l. 38. in pr. supr. de negot.* 34 Procurator a se ipso exigere debet, ut ab extraneo: in sua persona præstare debet, quod in aliorum persona præstat. 35 *l. 90. infr. de adquir. vel omitt. hered.* 36 Mandans adiri hereditatem, mandati obligatur. legatum vero agnosci mandans, vel non repelli, consilium dat potius, quam mandat: ideoque nec obligatur. Est igitur illud mandatum obligatorium: hoc, non item.
37 *l. 6. §. 5. supr. eod. §. 6. in fin. Inst. eod. l. 4. in princ. infr. de doli mal. & met. except.*
38 Adeundæ sc. hereditatis. 39 *Quis.* 40 Imo interdum legatum onus habet, *l. 70. infr. de legat. 2.* & in eo quis fallitur. *l. 7. §. 7. supr. de minorib.* 41 Hereditatis & legati differentia. Legatum semper lucrosum: hereditas interdum damnosa. Illam adiri mandans onus mandat: legatum vero agnosci, non æque. 42 *l. 7. §. 5. supr. de minorib.* Interdum etiam lucrosa, ut merito dici possit titulus lucrativus, si est solvendo hereditas. *arg. l. 108. §. 4. ff. de legat. 1. l. 83. §. 6. ff. de verb. oblig. §. 6. in fin. Inst. de legat.* 43 Fidejussor verbis tantum & per stipulationem obligatur.
44 Argumentum a consuetudine, & eo, quod vulgo fit. 45 *l. ult. ff. de dolo. l. 4. ff. de doli mal. & met. except. l. 7. §. 17. supr. de pactis.* 46 Fidejubens in minorem mandati quantitatem, mandati recte agit: in majorem, hactenus tantum, quatenus rogatus sit. 47 Quippe majori summæ minor inest. §. 8. *Inst. eod.* 48 *l. 4. supr. eod.* 49 vid. Cujac. ad hanc *leg. 8. ad Afric. fol. 173. & 8. obs. 8.* Alciat. ad *l. 31. supr. de reb. cred.* Corras. 6. *Miscellan.* 16. Molin. *tr. de usuris.* 6. Robert. 2. *sent.* 4.
50 De procuratore ad negotia, non ad lites, hic agi observa. 51 Titii mandato scil. 52 vid. quæ scripsi ad *l. 24. supr. depositi.* 53 Imo credita esse potest, *l. 57. in fin. infr. de donat. inter virum.* 54 Argumentum ab absurdo. Creditum nuda pactione contrahi non potest: quia pactione nuda non transfertur dominium: non est autem creditum, nisi transferatur dominium. Creditum fit re, id est, traditione, numeratione, alienatione, translatione dominii, non pactione nuda. 55 Quidni dicatur? *l. 7. in fin. C. si cert.* 56 Epistola, cui consentit is, ad quem mittitur, pro pacto est, ut in *l. 15. infr. de fundo dotali. l. 16. supr. de SC. Maced.* 57 Cur non simile est? Quod tibi ex causa depositi debeo, tuum est. Et quia tuum, meum fieri ex mutuo potest: ea enim natura mutui est, ut ex tuo meum fiat. At quod ex causa mandati tibi debeo, tuum non est: minus itaque in mutuum verti potest. Qua enim ratione mutuum fiat, hoc est, meum, quod nunquam tuum fuit, *ut hic. ibi, quia tunc nummi.* Atqui si jussero te a debitore meo pecuniam accipere, credita fit pecunia, & mutuum recte ita contrahitur? Contrahitur quidem: sed benigna ratione, h. e. contra rationem juris, jure singulari: quod cum singulare jus sit, & singulariter receptum, non continuo dixeris, in hac quoque specie recipiendum esse. Nam quæ benigne sunt recepta, singularia sunt, nec ad alios casus producenda. *verb. id enim benigne. infr. eod.* Cur benigne (inquies) hoc receptum est? Fictione brevis manus. *l. licet. 43. §. 1. infr. de jure dotium.* Fingitur ea pecunia mihi a debitore soluta, & mox a me tibi credita. *l. 3. §. sed si debitorem. infr. de don. inter vir. & uxor.* At enim, si hæc ita sint, dices, in tribus personis, ut quod debitor mihi debeat, id fingatur brevi manu ad me primum, mox inde ad te, pervenisse: cur non in duobus tantum id quoque recipiendum esse dixeris, ut quod ipse mihi ex mandato debeas, id in mutuum possis quoque vertere? Ita sane Ulpianus sensit *l. 15. supr. de reb. cred. & l. rogasti. infr. de præscr. verbis.* Africano contraria sententia est, *ut hic.* male. Cur enim negemus benigne recepta esse producenda ad ea, quæ verisimilia sunt (& probabilia magis? Africanus juris stricti, Ulpianus æqui religiosior est: Africanus opinionem suam nondum receptam recipi cupit, Ulpianus sententiam juris proponit. Patet vero sententia juris latius, quam opinio. Et hæc inter utrumque Jurisconsultum dissidii componendi ratio est, ut ne cum interpretibus putes, in specie hujus legis pecuniam consumptam esse, in *d. l. 15.* non consumptam. Nam si in eo cardo rei verteretur, Jurisconsulti ipsi non prætermisissent. Deinde, *ut hic*, esset consumpta pecunia, obligatio tamen consumptæ pecuniæ superesset. Postremo ne quidem in *d. l. 15.* pecunia in mutuum verteretur. Nam si consumpta pecunia ex specie hujus legis non sit credita: multo minus non consumpta, in specie *d. l. 15.* Ex his itaque Ulpiani sententia sic constabit. Hodie ex quolibet contractu nuda pactione creditam pecuniam fieri posse, admissa in omnibus fictione brevis manus. vid. Cujac. *ad African. in hac lege.*
58 Imo simile esse debet. vid. quæ notavi ad *l. 15. ff. de reb. cred.* 59 Depositum in mutuum verti potest. Potest conveniri, ut pecunia mea apud te deposita, tibi sit credita? quia ex meo tuum fit in illa specie. 60 Item, ut pecunia, quam a debitore acceperis, tibi sit credita. 61 Eo casu scil. *l. 9. in fin. supr. de reb. cred.*
62 Contra rationem juris, ideoque produci non potest ad consequentias. Etenim communia, non singularia, ad similia producuntur: hæc strictius accipiuntur. 63 In deposito nummi mei sunt, & quia mei, a me tibi mutuo dari possunt: at quod meum non est, a me tibi mutuum esse non potest. 64 Vel massam auri. *l. 11. supr. de reb. cred.* 65 Quidam exponunt, *nihilominus*: male. vid. quæ scripsi ad *l. 2. §. 1. ff. vi bon. rapt.* 66 Conclusio superiorum est. Quid autem concludat, videndum est. Pecunia ex mandati causa debita, in mutuum verti non potest, & pacto tamen potest effici, ut ea pecunia sit debitoris periculo, imo ut & usuras præstet ejus pecuniæ.
67 Probaturus Africanus pecuniam, quæ apud me sit ex causa mandati, in mutuum verti non posse, ita argumentatur: pacto non potest effici, ut pecunia ex mei argenti venditione a te redacta, tibi sit credita; nec igitur pacto potest pecunia ex causa mandati debita in creditum verti. Et tamen quia pacto potest effici, ut pecunia ex argenti mei venditione redacta, tuo sit periculo, potest quoque pacto effici, ut pecunia mihi a te ex causa mandati debita, tuo periculo sit: Pactum hoc, licet inutile sit ad debitum ex causa mandati in mutuum vertendum, non est tamen inutile, ut pecunia ex ea causa debita, periculo sit ejus, qui eam debet. 68 Non debeat, Hotom. 1. *obs.* 34. reprehensus a Roberto 1. *recept.* 12.

heredita-

hereditarium mihi emeres certo pretio : emisti [1] : pro coheredum quidem partibus non dubie mandati actio est inter nos : pro tua autem parte posse dubitari ait, utrumne [2] ex empto, an mandati, agi oporteat : neque [3] enim sine ratione quem existimaturum, pro hac parte sub [4] conditione contractam emptionem : quod quidem maxime quæri pertinere ait, ut si forte prius, quam emptio fieret, decessérim, & tu, cum scires me decessisse, propter mandatum meum alii vendere nolueris, an heres meus eo nomine tibi sit obligatus ? Et retro, si alii vendideris, an heredi meo tenearis ? Nam si quidem sub conditione [5] emptio facta videtur, potest agi [6], quemadmodum si quævis alia conditio post mortem extitisset : sin vero perinde mandati agendum sit, ac [7] si alienum fundum emi mandassem ; morte insecuta, cum id scieris, resoluto mandato, nullam [8] tibi actionem cum herede meo fore : sed & si mandati agendum esset [9], eadem præstanda, quæ præstarentur, si ex empto ageretur.

Si mandavero, ut emas rem, quam habes communem cum alio, certo pretio : aliorum partibus emptis, tuam pro residuo pretio dare teneris ; sed si pretium determinatum non fuerit, tua pars viri boni arbitrio æstimabitur, h. d. cum princ. l. seq. Bart.

35. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

SI fundum, qui ex parte tuus est, mandavi tibi, *ut emeres mihi :* verum est, mandatum posse ita consistere, ut mihi, cæteris partibus redemptis, etiam tuam partem præstare debeas : sed si quidem certo pretio emendas eas mandaverim, quanticunque aliorum partes redemeris, sic [10] & tua pars coarctabitur, ut non abundet mandati quantitatem [11], in quam tibi emendum totum mandavi : sin autem, nullo certo pretio constituto, emere tibi mandaverim, tuque ex diversis pretiis partes cæterorum redemeris, & tuam partem, viri [12] boni arbitratu æstimato pretio [13], dari oportet :

De emptione partium.

36. JAVOLENUS lib. 7. ex Cassio.

ITa [14] ut omnes summas, majores & minores coacervet, & ita portionem ei, qui mandatum suscepit, præstet. Quod & plerique probant. §. 1. Simili modo & in illa specie, ubi *certo* [15] *pretio tibi emere* mandavi [16], & aliarum partium nomine commode [17] negotium gessisti, & vilius [18] emeris, pro tua parte tantum tibi præstatur, quanti [19] interest tua [20], dummodo intra id pretium, quod mandato continetur : quid enim fiet, si exiguo pretio hi, cum quibus tibi communis fundus erat, rem abjicere [21] vel necessitate rei familiaris vel alia causa [22] cogerentur ? non etiam tu ad idem dispendium deduceris : sed nec lucrum [23] tibi ex hac causa adquirere debes : cum mandatum [24] gratuitum esse debet : neque enim tibi concedendum est, propter [25] hoc venditionem impedire, quod animosiorem ejus rei emptorem esse, quam tibi mandatum est, cognoveris. §. 2. Quod si fundum, qui per partes venit, emendum [tibi] mandassem, sed ita, *ut non aliter mandato tenear, quam si totum fundum emeres*, si totum emere non potueris, in partibus emendis tibi negotium gesseris : sive habueris in eo fundo partem, sive non : & eveniet, ut is, cui tale mandatum datum est, periculo suo interim partes emat, & nisi totum emerit, ingratus [26] eas retineat. Propius est, ut cum hujusmodi incommodis [27] mandatum suscipi possit, præstarique officium & in partibus emendis, perinde atque in toto debet ab eo, qui tale mandatum sua sponte suscepit. §. 3. Quod si mandassem tibi, *ut fundum mihi emeres*, non addito eo, *ut non aliter mandato tenear, quam si totum emeres*, & tu partem, vel quasdam partes ejus emeris, tum habebimus sine dubio invicem mandati actionem, quamvis reliquas partes emere non potuisses.

De tempore æstimationis ineundæ.

37. AFRICANUS [28] lib. 8. Quæstionum.

H*Ominem certum* [29] pro te dari fidejussi, & solvi : Cum mandati agatur [30], æstimatio ejus ad id [31] potius tempus [32], quo solutus sit, non quo agatur [33] referri debet : & ideo, etiam si [34] mortuus fuerit, nihilominus utilis ea actio est. † Aliter [35] in stipulatione [36] servatur : nam tunc id tempus [37] spectatur, quo agitur : nisi forte, aut per promissorem steterit, quo minus sua die solveret, aut per creditorem, quo minus acciperet : etenim neutri eorum frustratio [38] sua prodesse debet.

An reus teneatur liberare pignus, 1. *Vel fidejussorem.*

38. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

LUcius Titius Publio Mævio filio naturali domum communem permisit, non donationis causa, creditori filii obligare : postea Mævio defuncto, relicta pupilla, tutores ejus judicem adversus Titium acceperunt, & Titius de mutuis [39] petitionibus : Quæro, an domus pars, quam Titius obligandam filio suo accommodavit, arbitratu [40] judicis liberari debeat ? Marcellus respondit, an, & quando debeat liberari, ex persona debitoris, itemque ex eo, quod inter contrahentes actum esset, ac tempore [41], quo res, de qua quæreretur, obligata fuisset, judicem æstimaturum : est enim earum specierum judicialis quæstio, per quam res expediatur. §. 1. Non absimilis [42] illa, quæ frequentissime agitari solet, Fidejussor [43], an, & prius, quam solvat, agere possit, ut liberetur ? Nec tamen semper exspectandum est, ut solvat, aut judicio accepto condemnetur, si diu in solutione reus cessavit, aut certe bona sua dissipavit [44] : præsertim si domi pecuniam fidejussor non habebit, qua numerata creditori, mandati actione conveniat.

Pactum de rei periculo.

39. NERATIUS lib. 7. Membranarum.

ET Aristoni & Celso patri placuit, posse rem hac conditione deponi [45], mandatumque [46] suscipi, *ut res periculo ejus sit, qui depositum vel mandatum suscepit :* Quod & mihi verum esse videtur.

De fidejubente pro invito.

40. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

SI pro te præsente & vetante [47] fidejusserim, nec mandati actio, nec negotiorum gestorum est : sed quidam utilem putant dari [oportere] : quibus non consentio, secundum quod & Pomponio videtur.

De finibus mandati non custoditis.

41. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

POtest & ab una [48] duntaxat parte mandati judicium dari : nam si is, qui mandatum suscepit, egressus [49] fuerit mandatum, ipsi quidem mandati judicium non competit, at ei, qui mandaverit, adversus eum competit.

De dolo mandatarii.

42. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SI mandavero tibi, *ut excuteres vires hereditatis* [50], & tu, quasi [51] minor sit, eam a me emeris, mandati mihi teneberis. Tantundem & si tibi mandavi, *ut vires excuteres ejus, cui eram crediturus*, & renunciaveris, eum [52] idoneum esse.

De pecunia in diem credenda. De actionibus a mandatario cedendis.

43. IDEM lib. 23. ad Edictum.

QUi mandatum [53] suscepit, *ut pecunias in diem* [54] *collocaret*, isque hoc fecerit, mandati conveniendus est, ut cum dilatione [55] temporis actionibus [56] cedat.

De dolo.

44. IDEM lib. 62. ad Edictum.

D*Olus* [57] est, si quis nolit persequi, quod persequi potest [58], aut si quis [59] non exegerit, quod exigere, solvere [60].

1 Si tibi heredi ex parte mandavero, ut mihi fundum hereditarium emeres, etiam pro tua parte teneris mandati actione : in qua idem veniet, quod in actione empti, etiamsi decessero, antequam emeres, & scires me decessisse. Summam hujus tituli a Græcis sua lingua redactam sic transtulit & supplevit Cujac. 8. *ad Afric.* 2 Si tibi heredi ex parte mandavero, ut mihi fundum hereditarium emeres, etiam pro tua parte teneris mihi mandati, in qua idem veniet, quod in actione empti, etiam si decessero, antequam emeres, & scires me decessisse : hoc casu durat actio mandati, quia habetur pro actione empti, & hic est casus, quo mandatum quidem solvitur, obligatio tamen durat. de quo in *l.* 26. *supr. eod.* 3 i. e. potest in hac specie defendi, agi ex empto, quia videtur emptio partis tuæ contracta sub conditione, ut mox dicetur. 4 Quæ hæc conditio fuit ? si cæterorum partes emerentur. Conditio hæc tacita fuit, quia scilicet non potes partem tuam emere, quin emas & cæterorum. 5 Emptio sub conditione contrahi potest. *l. sicut.* 20. *infr. locati.* §. *pen. Inst. de empt.* quod ad differentiam mancipationis notandum est. 6 Potest enim ita contrahi emptio. *d. l.* 20. *infr. locati.* 7 Neque enim in hac specie mandavi, ut alienum simpliciter emeres, sed ut mihi tecum hereditarium emeres. 8 Mandati actio soluto interdum mandato, morte vel capitis minutione mandatoris finitur, duobus casibus : Uno, si heredi ex parte mandaverim, ut fundum hereditarium emeret, & emerit sciens post mortem meam, *ut hic.* altero, de quo in *l.* 26 §. 1. *supr. eod.* ut non abs re olim dubitatum fuerit, an actio mandati daretur in heredem, quæ non cœpisset in defunctum. Constat enim ex Cicerone ad Herennium, M. Drusum Prætorem reddidisse judicium, Quod cum herede mandati ageretur : Sextum vero Julium non reddidisse. 9 Sicuti agendum est inspecto initio contractus, quamvis morte mandatoris resolutum mandatarius scierit esse mandatum : instar tamen esse eam actionem judicii empti venditi : nec esse necesse potius agi ex empto vendito, cum non minus illa, quam ista contineatur. 10 Vide *l. seq.* §. 1. adde *l.* 44. *infr. eod.* 11 Id est, summam, ac pecuniam mandato comprehensam. vid. Robert. 3. *sent.* 6. 12 Viros bonos præcepta accipere a Jurisconsultis, hic locus indicio est. Et vero, quis vir bonus, nisi Jurisconsultus, æquitatis magister, & sacerdos ? 13 Pretium uti æstimare vir bonus debeat, explicat mox sequenti lege. Quin recte Joannes notat, media pretia ea esse, quæ inter majora & minora sunt. 14 V. Cuj. *ad Africanum.* & ad *l.* 34. §. *cum heres. in fin.* ff. *eod.* 15 Puta centum. 16 Fundum tibi cum aliis communem. 17 ἐποφελῶς. *Basilic.* Cujac. *ad l.* 34. *supr. eod. tract.* 8. *ad African.* 18 Puta viginti. 19 Vendere suam hereditatis partem nemo cogitur eo pretio, quo aliorum partes redemit. 20 Id est, justum pretium, non integra, ne lucrum facias ex mandato. 21 Addicere, *Budæus*, bene reprehensus a Cujac. *ibid.* Nam *abjicere* & *projicere* proprium est verbum vendentium vilissimo pretio, *l.* 50. *infr. de evict.* & prodigentium, non donantium. Seneca *in epist. Multi sunt, qui non projiciunt, sed donant.* 22 Id est, æris alieni. 23 Lucrum est emere exiguo pretio. Martialis, *Lucrifecit adeo bene emit.* & alio loco, *lucrifieri bombycina possunt,* id est, exiguo pretio emi. M. Tull. *pro Flacco, Emit aliquid, quod multo pluris esset, dat de lucro.* 24 Gratuitum mandatum esse debet. *l.* 1. §. 4. ff. *eod.* 25 Sensus est : non ideo licere mandatario augere pretium partis suæ, quod cognoverit mandatorem ea duci cupiditate habendæ ejus rei, ut sit multo pluris empturus, quam mandaverit, si quis difficiliorem se præbeat. 26 Id est, invitus, non grato, seu lubenti animo. Terent. *in Eunucho, Ingratus ut dormiam :* alius *ingratis* eodem sensu legit, & apud Terent. *in Heautont. act.* 3. *scen.* . . . legi ait : *ingratis, post illa cœpit victum vulgo quærere.* sed Cujacius dicto loco legit *ingratiis.* & ita Latinos omnes locutos fuisse, non Comicos tantum, sed & Ciceronem *pro Quintio, Extorquendum est invito, atque ingratiis.* & 6. *in Verrem, Dicent, quæ necesse erit ingratiis.* & simili forma *gratiis* Plautus *Captivis, Cujus vultum nunquam tranquillavi gratiis.* 27 Invitus emere quis interdum cogitur, ut *hic.* adde quæ scripsi ad *l.* 2 ff. *de distract. pign.* 28 Cujac. 8 *ad Afric f* 178. 29 An idem, si incertum ? Accursius ita putat : quo nomine a Cujacio notatur *ibid. arg. l.* 23. ff. *de verb. oblig. l. penult. C. de usuris rei jud.* 30 Per fidejussorem adversus reum principalem debendi. 31 Vide quæ notavi ad *l.* 59. *& l.* 60 ff. *de verb. oblig.* 32 Pretium rei cujusque pro tempore est. Senec. 3. *de benef.* 33 *Subaudi*, mandati, seu litis contestatæ : recte. Possit enim minoris esse servus tempore institutæ mandati actionis adversus reum, qui pluris fuerit, cum creditori solveretur a fidejussore. Proinde ut pretium servi ita soluti fidejussor consequatur, pretii initur æstimatio a die soluti servi. Sicut per contrarium non augetur fidejussoris actio, si servi pretium a die solutionis creverit. 34 *l.* 50. *in fin. infr. eod. l.* 9. *supr. comm. divid.* 35 In stipulationibus pretium servi promissi reducitur ad tempus litis contestatæ, hoc est, tanti homo æstimatur, quanti fuerit, quantique est litis contestatæ tempore : nisi post moram promissoris deterior factus fuerit, hoc enim casu ad tempus moræ refertur æstimatio. Atqui in actione mandati non spectatur litis contestatæ tempus, sed solutionis ? Causas differentiæ alias attuli, de quibus vide Cujacium *ad Africanum ad hanc l.* 36 Certi hominis, puta Stichi. 37 Pretium cujusque rei pro tempore est. Seneca 3. *de benefic.* Cujac. *ibid.* 38 Frustratio, mora est : qui frustratur, moratur. vide *l.* 3. *in fin.* ff. *de usuris.* 39 Vide *l.* 1. *in fin.* ff. *de extraord. cognit. l.* 1. *C. rerum amot.* 40 Fidejussor diu, necne pignora sua obligata habuerit, seu, an diu steterit obligatus, arbitrio judicis finitur. Illud autem *Diu* colligitur ex persona debitoris, ex conventione, ex tempore rei obligatæ, *ut hic.* si diu in solutione ejus cessavit, si bona sua dissipavit, aut dissipare cœpit, præsertim si pecuniam præsentem domi fidejussor ipse non habeat. §. 1. ff. *eod.* 41 Id est, si diu cessatum est in solutione. *l.* 25. §. 2. ff. *solut. matrim.* 42 Fidejussorem enim & pignus dare, pene paria. 43 Fidejussor & mandatarius agere possunt adversus mandatorem, prius quam solvat, si reus in solutione diu cessavit, si bona sua dissipat, *ut hic.* si id inter reum & fidejussorem seu mandatarium convenit, si creditori sit condemnatus, ut *supr. eod.* adde *l.* 10. *C. eod. l.* 45. ff. *de fidejussor.* Goth. Vide Censur. Forens. nostram, *lib.* 4. *c.* 17. *n.* 27. *& ibi alleg.* S. L. 44 *l.* 10. *C. h. t.* vel dissipare cœpit : qua in specie vulgi opinio spectanda. *l. ult. C. de jure dot.* 45 *l.* 7. §. 15. *l.* 27. §. 3. *supr. de pact.* vide *l.* 1. §. 35. *supr. depositi. l.* 5. §. 2. *supr. commodati. l.* 1. *C. de commodato. l.* 6. *in fin. C. de pignerat.* 46 Mandatum, mandatarii, ut depositum, depositarii periculo ex conventione esse potest. *l.* 22. *C. de negotiis.* 47 *l.* 6. § 2. ff. *eod. l.* 53. ff. *eod. l. ult. C. de negotiis.* Prohibitio tollit actionem mandati. 48 Claudicare mandati contractus ex justa causa potest. 49 *l.* 5. ff. *eod. l.* 20. *infr. locati.* 50 *Subaudi*, mihi delatæ. 51 Mandatarius decipiens mandatorem, mandati tenetur. 52 *l.* 9. *supr. de dolo.* 53 *l.* 8. *supr. de dolo.* 54 Adde *l.* 22. ff. *eod.* 55 Id est, ut actiones cedas in illam diem, in quam contraxisti, & ita hic prius agitur, ut fiat, quam ut detur. *l.* 45. §. 5. *infr. eod.* 56 Cedere actiones etiam ante diem procurator debet, *ut hic.* unde notant in negotio in diem, ante diem nasci obligationem. 57 Dolus est non persequi, non exigere, non solvere, quod possis. Qui hæc facit procurator, dolum admittit. 58 *l.* 11. *C. eod.* 59 Aut si quis nolit solvere, quod exegerit, editio Roberti Stephani, a qua facit *l.* 8. §. 9. *supr. eod.* si quis non exegerit, quod exigere potest, aut solvere. *Hal.* 60 Forte legendum, *solet*, vel *soleret.*

De

De emptione fundi, & pretio nondum soluto. 1. *De judicio.* 2. *De promissione mandatarii.* 5. *De obligatione.* 6. *De sumptibus factis a fidejussore.* 7. *De novatione.* 8. *Si mandato fidejussoris cum reo agatur.*

45. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

SI mandatu meo fundum emeris, utrum, cum dederis pretium, ageres [1] mecum mandati, an & antequam [2] des, ne necesse habeas res tuas vendere? Et recte dicitur, in hoc esse mandati actionem, ut [3] suscipiam obligationem, quæ adversus te venditori competit: nam & ego tecum agere possum, ut præstes mihi adversus venditorem empti actiones. §. 1. Sed si mandatu meo judicium suscepisti, manente judicio, sine [4] justa causa non debes mecum agere, ut transferatur judicium in me: nondum enim perfecisti mandatum. §. 2. Item si, dum negotia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris, & antequam [5] solvas, dicendum est, te agere posse, ut obligationem suscipiam, aut, si [6] nolit creditor obligationem mutare, cavere tibi debeo, defensurum [7] te.

§. 3. Si judicio te sisti promisero, nec exhibuero, & antequam præstem, mandati agere possum, ut [8] me liberes, vel si pro te reus promittendi factus sim. §. 4. Sed si mandavero tibi, *ut creditori meo solvas*, tuque expromiseris, & ex ea causa damnatus sis, humanius est & in hoc casu mandati actionem tibi competere.

§. 5. Quotiens [autem] ante [9] solutam pecuniam mandati agi posse diximus, faciendi causa [10], non dandi tenebitur reus: & est æquum, sicut mandante aliquo actionem nacti cogimur [11] eam præstare judicio mandati, ita ex eadem causa obligatos habere mandati actionem, ut liberemur. §. 6. Si fidejussor multiplicaverit [12] summam, in quam fidejussit, sumptibus [13] ex justa ratione factis, totam eam præstabit is, pro quo fidejussit. §. 7. Quod mihi debebas, a debitore [14] stipulatus sum periculo [15] tuo: posse me agere tecum mandati in id, quod minus ab illo servare potero, Nerva, Atilicinus aiunt: quamvis [16] id mandatum ad tuam [17] rem pertineat: Et merito: tunc enim liberatur is, qui debitorem delegat [18], si nomen ejus creditor secutus [est], non cum periculo debitoris ab eo stipulatur. §. 8. Idem juris est, si mandatu [19] fidejussoris cum reo egissem, quia sequenti mandato liberaretur ex priore causa.

Quomodo implendum sit mandatum.

46. IDEM lib. 74. ad Edictum.

SI quis pro eo spoponderit, qui ita promisit, *si Stichum non dederis, centum millia dabis*, & [20] Stichum redemerit vilius [21], & solverit, ne centum millium stipulatio committatur; constat, posse eum mandati agere. Igitur commodissime illa forma in mandatis servanda est, ut, quotiens certum [22] mandatum sit, recedi [23] a forma non debeat: at quotiens incertum [24] vel plurium causarum, tunc licet aliis præstationibus exsoluta sit causa mandati, quam quæ ipsi mandato inerant [25], si tamen hoc mandatori expedierit, mandati erit actio.

Si creditor fidejussori ex titulo oneroso promittat, quod ei debet ex causa fidejussoria. 1. *Si fidejussor alienum hominem dederit.*

47. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

JUlianus ait, si fidejussori uxor doti [26] promiserit, quod ei ex causa fidejussoria debeat, nuptiis secutis confestim mandati adversus debitorem agere eum posse: quia intelligitur abesse [27] ei pecunia, eo quod [28] onera matrimonii sustineret. §. 1. Si is, qui pro te hominem dare fidejussit, alienum [29] hominem stipulatori dederit, nec ipse liberatur, nec te liberat: & ideo mandati actionem tecum non habet: sed si stipulator eum hominem usuceperit, dicendum esse Julianus ait, liberationem [30] contingere: eo ergo casu mandati actio post usucapionem demum tecum erit.

De fidejussore, qui usuras solvit. 1. *De mandato, quod fit gratia mandantis,* 2. *Vel mandatarii.*

48. CELSUS lib. 7. Digestorum.

QUint. Mucius Scævola ait, Si quis sub usuris creditam pecuniam fidejussisset, & reus in judicio conventus cum recusare vellet sub usuris creditam esse pecuniam, [&] fidejussor solvendo usuras potestatem recusandi eas reo sustulisset [31], eam pecuniam a reo non petiturum: sed si reus fidejussori denunciasset, *ut recusaret*, sub usuris debitam esse, nec is propter [32] suam existimationem recusare voluisset, quod ita solverit, a reo petiturum. Hoc bene censuit Scævola: parum enim fideliter facit fidejussor in superiore casu, quod potestatem eximere reo videtur, suo [33] jure uti: cæterum in posteriore casu non oportet esse noxiæ fidejussori, si ipse pepercisset pudori suo [34]. §. 1. Cum mando tibi, *ut credendo pecuniam, negotium mihi geras, mihique id nomen præstes* [35], [meum [36] in eo] periculum, meum emolumentum sit: puto mandatum posse consistere. §. 2. Cæterum, *ut* [37] *tibi negotium geras, tui arbitrii sit nomen*, id est, *ut cuivis credas, tu* [38] *recipias usuras*, periculum duntaxat ad me pertineat, jam extra mandati formam est [39]: quemadmodum si mandem, *ut mihi* [40] *quemvis fundum emas.*

Si quis rem suam nomine procuratorio vendiderit, aut rem suam ex aliqua causa, quasi suam ex alia causa vendi mandaverit.

49. MARCELLUS lib. 6. Digestorum.

SErvum Titii emi ab alio bona fide [41], & possideo: mandatu meo eum Titius vendidit, cum ignoraret suum esse: vel contra, ego vendidi illius mandatu, cum forte is, cui heres extiterit, eum emisset: de jure evictionis, & mandato, *quæsitum est.* Et puto, Titium, quamvis [42] quasi procurator vendidisset, obstrictum [43] emptori, neque si rem tradidisset, vindicationem ei concedendam, & idcirco mandati agere posse, si quid ejus interfuisset, quia forte venditurus non fuerit. † Contra, mandator, si rem ab eo vindicare velit, exceptione doli summovetur, & adversus venditionem [44] testatoris sui habet ex empto, jure hereditario, actionem.

Si quis pro fidejussore solverit. 1. *Quid repetit fidejussor.*

50. CELSUS lib. 38. Digestorum.

SI is, qui negotia fidejussoris [45] gerebat, ita solvit stipulatori, *ut reum, fidejussoremque liberaret*, idque utiliter fecit, negotiorum gestorum actione fidejussorem habet obligatum [46]: nec refert, ratum habuit necne [47] fidejussor [48], etiam antequam solveret procuratori pecuniam, simul [49] ac ratum habuisset, haberet tamen mandati actionem. §. 1. Sive, cum frumentum deberetur, fidejussor Africum [50] dedit, sive quid ex necessitate [51] solvendi plus impendit, quam est pretium solutæ rei, sive Stichum solvit, isque decessit, aut debilitate flagitiove ad nullum pretium sui redactus est, id mandati judicio consequeretur [52].

De fidejussore solvente ante diem.

51. JAVOLENUS lib. 9. ex Cassio.

FIdejussor [53], quamvis per errorem ante [54] diem [55] pecuniam solverit, petere [56] tamen ab eo non potest: ac ne mandati quidem actionem, antequam dies solvendi veniat, cum reo habebit.

De bonitate rei solutæ a fidejussore.

52. IDEM lib. 1. Epistolarum.

FIdejussorem, si sine [57] adjectione bonitatis tritici, pro altero triticum spopondit [58], quodlibet triticum dando [reum] liberare posse existimo: a reo autem non aliud triticum repetere poterit, quam quo pessimo tritico liberare se a stipulatore licuit: itaque si paratus fuerit reus, quod dando ipse creditori liberari potuit, fidejussori dare, & fidejussor id, quod dederit (id est, melius triticum) condicet, exceptione eum doli mali summoveri existimo.

De eo, qui mandato alterius pro alio fidejussit vel solvit.

53. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

QUi fide alterius pro alio fidejussit præsente [59], & [60] non recusante, utrosque [61] obligatos habet jure mandati. Quod si pro invito [62] vel ignorante, alterutrius mandatum secutus fidejussit, eum solum convenire potest, qui mandavit, non etiam reum promittendi: nec me movet, quod pecunia fidejussoris reus liberetur, id enim contingit, etsi meo mandato pro alio solvas.

Si servus, 1. *Aut bona fide serviens se emi mandaverit.*

54. IDEM lib. 27. Quæstionum.

CUm servus [63] extero se [64] mandat emendum, nullum mandatum est. Sed si in hoc mandatum intercessit, *ut servus manumitteretur*, nec manumiserit, & pretium consequetur dominus ut venditor: & affectus ratione, mandati agetur: Finge filium naturalem vel fratrem esse: placuit enim *Prudentioribus*, affectus [65] rationem in bonæ fidei judiciis habendam [66]. Quod si de

1 *Al.* ages. 2 Mandatarius mandati non agit ante impletum mandatum. vide *l. ult. infr. de contr. tutel.* 3 Vide §. 5. *infr. eod.* 4 Multæ sunt autem hujusmodi causæ. *l.* 8. *in fin.* ff. *de procurat.* 5 *In pr. supr. eod.* v. §. 5. *infr. eod.* 6 Invitus nemo personam fidejussoris mutare cogitur: etiamsi æque idoneus offeratur. Quidam putant creditorem accepti jam fidejussoris personam mutare cogi non posse, nondum accepti cogi. *l.* 14. §. 2. *supr. de pecun. const.* Decius eandem in accipiendo, quæ in accepto sit, rationem esse existimat. perperam: cum ex *d.* §. 2. tum quod differentia sit inter facta, & necdum facta. Nec illum juvat *l.* 10. *supr. quod metus causa.* quia fidejussores per vim liberati coguntur se in obligationem reponere. Non obstat *lex* 25. *in fin.* ff. *de recept. qui arbitr.* quia semel juste liberati fidejussores, non coguntur se in obligationem fidejussionis reponere. Non obstat *l.* 9. *in fin.* ff. *locati.* Ubi locator, qui non potest domum alienam, te conductore inscio locatam conductori, ob evictionem ipsius domus secutam præstare, aliam domum præstando liberatur. Non obstat *lex* 2. §. 8. *supr. de religiosis*: est enim specialis illic casus favore religionis. Non obstat regula, qua dicitur, Nobis id facere permitti, quod nobis prosit, alteri non noceat, *l.* 1. §. *denique. infr. de aqua & aquæ pluviæ.* quoniam superior illa regula locum non habet in jure alteri jam quæsito, *l.* 2. §. *si quis a principe. infr. ne quid in loco publico.* vid. Pyrrh. *disp. pen. ad consuet. Aurelian.* 7 *Al.* Defensum iri te. 8 Fidejussor, si nondum solvit, ad factum, non ad solutionem agit. 9 V. §. 2. *supr. eod.* 10 Factum petit, qui se liberari postulat. Qui in id agit, ad factum, non ad dandum experitur. 11 *In pr.* ff. *eod. l.* 8. §. 5. *l.* 22. *l.* 43. *supr. eod. l.* 59. ff. *eod.* 12 Fidejussori reus præstat id omne, quo crevit obligatio, seu condemnatio. *l.* 50. *in fin. infr. eod* 13 Fidejussor a reo sumptus litis repetit. 14 *Al.* a debitore tuo. 15 Novatio, quæ fit periculo debitoris, debitorem ipsum non liberat. 16 Cur ita? collige ex *l.* 22. §. 2. *supr. eod.* 17 *Meam*, & ita post Accursium legendum putat Ant. Fab. 3. *conjectur.* 6. ut *supr. l.* 26. §. 7. tua pro mea. 18 Solvit enim, & qui reum delegat. *l.* 8. §. 3. ff. *ad SC. Velleian.* 19 Aut rogatu. *d. l.* 22. §. 2. *supr. eod.* 20 Fidejussor interdum solvere potest, quod in obligatione non sit: eo effectu, ut si id solverit, & reum ipsum principalem liberet, & id mandati quoque actione a reo principali consequatur. 21 Fidejussor solvens vile quiddam, ut majori obligatione reum liberet, mandati actione a reo repetit, quod ita solutum fuerit. 22 Certa mandati forma excedi non potest: incertam utiliter expediri fat est. 23 Forma mandati interdum potest negligi. vide *l.* 5. *supr. eod.* 24 V. *l.* 3. ff. *eod.* 25 *Al.* inerat. *Hal.* 26 *Al.* dotem. Sed veteris juris reliquiæ hic hærent. Scripserat enim Pomponius, *doti dixerit.* 27 Abesse dos ei videtur, qui onera matrimonii sustinet. 28 Lucrativa causa non videtur dotis expromissio. *l.* 19. *infr. de oblig. & act.* 29 *l.* 17. *l.* 78. ff. *de solut.* 30 Ut eo casu minime de evictione teneatur. *l.* 54. *infr. de evict.*

31 Quod non potest invito reo. *l.* 29. *supr. eod.* 32 Excusatus est pudor ejus, qui minus honesta exceptione uti noluit. adde quæ scripsi ad *l.* 10. §. *penult. supr. eod.* 33 Suo jure uti nemo recte prohibetur. Jus id alteri non aufertur recte. *l.* 26. *infr. de damno. l.* 3. §. 7. ff. *de incendio. l.* 55. ff. *de regulis. l.* 13. §. 1. ff. *de injuriis.* 34 Cur? est enim pudor fidejussori promissas usuras præstare nolle. 35 Præstes, & ut periculum, & emolumentum sit. *Hal.* 36 *Al.* & meum. 37 Si ut t. n. g. tuique arbitrii &c. 38 *Al.* & tu. 39 Est enim potius consilium, quam mandatum. *Accurs.* 40 Tibi. *Hal.* 41 Hanc & præcedentem legem explicat Butrigar. v. Leonin. *emendat lib* 3. *cap.* 2. *num.* 1. & Joann. a Sande, *decis Frisic lib.* 3. *tit.* 7. *defin.* 1. Ans. 42 Qui velut procurator vendit, evictionis tenetur, & ideo si evincit, tenetur. *Bart.* 43 Atqui, ut obstringatur procurator, videtur requiri, nominatim fidem ut suam evictionis causa obstrinxerit, *l.* 67. *supr. de procur.* ad hæc dominus (procurator rei suæ per errorem) rem suam per ignorantiam vendit, sed nemo errans rem suam amittit. *l.* 7. *in fin. infr. de rescindenda. l.* 35. ff. *de acquir. rer. l.* 18. *C. de rei vind.* 44 *Al.* venditorem. *Hal.* 45 Solvens pro fidejussore, non ipsum tantum fidejussorem, sed & ipsum reum principalem obligatum habet. 46 Ratihabitio non est necessaria, ubi præcessit mandatum. 47 Qui pro fidejussore creditori solvit procurator, potest id a fidejussore repetere. Quid, si fidejussor a creditoris procuratore convenitur? Habet eo nomine, vel antequam solvat procurator, mandati actionem adversus reum principalem. 48 *Al.* sed fidejussor. 49 Ratihabitio desideratur in iis, quæ alicui sine cessione adquiruntur. 50 Frumentum Africum pro meliore hic poni videtur: licet Plin. Italico principatum det. 51 Ex justa ratione. *l.* 45. §. 6. *supr. eod.* 52 Consequetur. *Hal.* 53 Fidejussor a reo plus petere non potest, quam possit ipse creditor a reo. 54 *l.* 22. *supr. eod. l.* 31. ff. *de fidejussorib.* 55 Solvens ante diem procurator, neque ante diem mandati agere, neque solutum repetere potest. 56 Repetere. *Hal.* 57 Solvendo etiam id; quod minimum sit, liberatur generis debitor, veluti qui in genere triticum, frumentum debet, vel quid simile. 58 *l.* 4. *infr. de tritic.* v. *l.* 75. *infr. de verb. oblig* v. *l.* 32. ff. *de cond. indeb.* 59 *l.* 6 §. 2 *supr. eod* adde *l.* 40. *supr eod* 60 Vid. *l.* 18. ff. *eod.* 61 Fidejussor solvens pro aliquo mandatu alterius, utrumque, hoc est, & mandatorem, & reum ipsum principalem, obligatum habet. 62 Vid. *l.* 40. *supr. eod.* 63 Servi mandantis se emi, mandatum nullum est. 64 Vid. *l. un. C. si servus extero se emi mandaverit* & Cyn. *ibi.* 65 Affectus ratio in bonæ fidei judiciis habetur, *ut hic.* & *l.* 7. *infr. de serv. export. l.* 35. *supr. de minor. l.* 36. ff. *de lib. lib.* Imo non est habenda *l.* 33. *supr. ad l. Aquil.* 66 Ideoque vel in delictis, qui adfinem aut cognatum receptat, mitius punitur. *l.* 2. *infr. de receptatoribus.* De interesse affectionis, vid. Bart. in *l. un. C. de sent. quæ pro eo, quod interest.*

suis

suis [1] nummis emptor pretium dederit (neque enim aliter judicio venditi liberari potest), quæri solet, an utiliter de peculio agere possit? Et verius & utilius videtur, Prætorem de hujusmodi contractibus servorum non cogitasse, quo se ipsi mala [2] ratione dominis auferunt [3]. §. 1. Si liber homo bona fide serviens, redimi se mandaverit, idque nummis emptoris factum sit, contraria mandati actione agi posse constat, ut tamen actiones præstentur, quas habet emptor adversus venditorem: finge, non manumisisse liberam personam emptorem.

De rebus reddendis a procuratore.

55. IDEM lib. 1. Responsorum.

PRocurator, qui [4] non res inclusas subtraxit, sed traditas non reddidit, judicio mandati, non furti [5], tenetur.

De mandatore conveniendo. 1. De fidejussore, qui pecuniam debitam publice deposuit. 2. De bona fide. De instauratione mandati. 3. De promissione salarii incerti. 4. De sumptibus a procuratore factis.

56. IDEM lib. 3. Responsorum.

QUi mutuam pecuniam dari mandavit, omisso reo promittendi, & pignoribus non distractis, eligi [6] potest [7]: quod uti liceat, si [8] literis exprimatur, distractis quoque pignoribus, ad eum creditor redire poterit [9]: etenim quæ dubitationis [10] tollendæ causa contractibus inferuntur, jus commune [11] non lædunt. §. 1. Fidejussor, qui pecuniam in jure obtulit [12], & propter ætatem ejus, qui petebat, obsignavit [13], ac publice deposuit, confestim agere mandati [14] potest. §. 2. Non ideo minus omnis temporis bonam fidem explorari oportet, quod dominus post annos quinque provincia reversus [15], mox Reipubl. causa profecturus, non acceptis rationibus mandatum instauraverit [16]: cum igitur ad officium procuratoris pertinuerit, quidquid [17] ex prima negotiorum gestorum administratione debuit, ad secundam rationem transferre, secundi temporis causa priorem litem suscipiet. §. 3. Salarium incertæ [18] pollicitationis neque [19] extra ordinem recte petitur, neque judicio mandati, ut salarium tibi constituat. §. 4. Sumptus [20] bona fide necessario factos, etsi [21] negotio finem [22] adhibere procurator non potuit, judicio mandati restitui necesse est.

De morte mandatarii.

57. IDEM lib. 10. Responsorum.

MAndatum distrahendorum [23] servorum, defuncto, qui mandatum suscepit, intercidisse constitit [24]: quoniam tamen heredes ejus errore lapsi, non animo furandi, sed exsequendi, quod defunctus suæ curæ fecerat, servos vendiderant, eos ab emptoribus usucaptos videri placuit: sed venaliciarium [25] ex provincia reversum, Publiciana [26] actione non utiliter [27] acturum, cum exceptio [28] justi dominii causa cognita detur, neque oporteat eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem aut imperitiam heredum, adfici damno.

De morte mandantis, de negotiis hereditariis. 1. An decretum Prætoris noceat creditori absenti.

58. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

SI præcedente mandato Titium defenderas, quamvis mortuo eo, cum hoc ignorares, [ego] puto mandati actionem adversus heredem Titii competere, quia *mandatum morte mandatoris, non* [29] *etiam mandati actio solvitur.* Quod si sine mandatu defensionem suscepisti, negotium quodammodo defuncti gerere instituerás, [&] quemadmodum, si illum liberasses, competeret tibi negotiorum gestorum actio, ita potest dici, & heredem ejus eadem actione teneri. §. 1. Lucius Titius creditori suo mandatorem [30] dedit, deinde defuncto debitore, majore [31] parte creditorum consentiente [32], a Prætore decretum est, ut portionem creditores ab heredibus ferant, absente eo creditore, apud quem mandator exstiterat [33]: Quæro, si mandator conveniatur, an eandem habeat exceptionem, quam heres debitoris? Respondi: Si præsens apud Prætorem ipse quoque consensisset, pactus [34] videtur justa ex causa: eaque exceptio & fidejussori danda esset, & mandatori: sed cum proponas eum abfuisse, iniquum est auferri ei electionem, sicut pignus [35], aut privilegium, qui potuit præsens idipsum proclamare, nec desiderare decretum Prætoris: nec enim, si quis dixerit summovendum creditorem, heredi consulitur, sed mandatori vel fidejussori, quibus mandati judicio eandem partem præstaturus est: plane si ab herede partem accepisset, an in reliquum permittendum esset creditori fidejussorem convenire, dubitatum est? sed videbitur consentire decreto, conveniendo heredem.

De eo, qui stipulatur mandato alterius. 1. De fidejussore emente rem pignoratam. 2. De die adjecto in mandato. 3. De pluribus mandatoribus. 4. De pignore evicto. 5. De die adjecto in mandato. De morte rei. 6. De cautione idonea.

59. IDEM lib. 4. Responsorum.

SI mandatu Titii Calpurnius pecuniam, quam Titius credebat, stipulatus esset, non donandi [36] animo, mandati judicio eum ab herede Titii posse conveniri, ut actiones [37] suas præstet. † Idem est & si exacta est a Calpurnio pecunia [38]. §. 1. Paulus respondit, fidejussorem, qui rem pignoris jure obligatam a creditore emit [39], mandati judicio conventum ab herede debitoris, ablato [40] omni debito restituere cum fructibus [41] cogendum; neque [42] habendum similem extraneo emptori: cum in omni contractu bonam [43] fidem præstare debeat. §. 2. Paulus respondit, die [44] adjecto in mandato, intra quem præstaturum se Lucius Titius scripsit, non esse impedimento, quo minus [45] etiam post eum diem conveniri mandati judicio possit. §. 3. Paulus respondit, unum ex mandatoribus [46] in solidum eligi posse, etiamsi non sit concessum in mandato: post [47] condemnationem autem in duorum personam collatam, necessario ex causa judicati singulos pro parte [48] dimidia conveniri posse, & debere. §. 4. Creditor [49] pignus vendidit, quæro, an si evicta sit possessio emptori, regressum creditor ad mandatorem habere possit? Et an intersit, creditoris jure [50] vendiderit, an communi jure [51] promiserit? Paulus respondit, si creditor ex pretio pignorum debitum consecuturus [52] non sit, mandatorem liberum non videri. Ex hoc responso apparet, si evictionis [53] nomine non teneatur, proficere eam rem ad liberationem. §. 5. *Ille illi salutem. Mando tibi, ut Blæsio Severo affini meo octoginta credas, sub pignore illo [& illo], in quam pecuniam, & quidquid usurarum nomine accesserit, indemnem rationem tuam me esse ex causa mandati* [54] *in eum diem, quoad vixerit Blæsius Severus, præstaturum.* postea sæpe conventus mandator, non respondit: Quæro an morte debitoris liberatus sit? Paulus respondit, mandati obligationem perpetuam [55] esse, licet in mandato adjectum videatur, *indemnem rationem tuam esse ex causa mandati, in eum diem, quoad vixerit Blæsius Severus, præstaturum.* §. 6. Paulus respondit, non videri mandati conditione [56] paritum, cum in mandato adjectum sit, *ut idonea* [57] *cautio a debitore exigeretur*, si [58] neque fidejussor [59], neque pignora accepta sint.

Si mandator appellaverit. 1. De mandatore, qui pro alio, non tamen ejus causa, promisit. 2. De duobus mandatariis. 3. De exhibitione uxoris. 4. De libera administratione concessa.

60. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

CReditor [60] mandatorem convenit, is condemnatus, provocavit. Quærendum est, an manente appellatione debitor a creditore conveniri potest? Respondi [61], posse. §. 1. Ad eum, qui uxorem ducturus erat, literas fecit tales: *Titius Seio salutem. Semproniam pertinere ad animum meum cognovisti; ideoque cum ex voto meo nuptura tibi sit, velim certus sis, secundum dignitatem tuam contrahere te matrimonium: & quamvis idonee repromissuram tibi Titiam matrem puellæ dotem sciam, tamen & ipse, quo magis conciliem animum tuum domui* [62] *meæ, fidem* [63] *meam interponere non dubito: Quare scias quodcunque ab ea ex hac causa stipulatus fueris, id me mea fide esse jussisse, salvum te habiturum:* Atque ita Titia, quæ neque Titio mandaverat, neque ratum habuerat, quod scripserat, dotem Seio promisit: Quæro, si heres Titii ex causa mandati præstiterit, an actione mandati heredem Titiæ convenire potest? Respondi, secundum ea, quæ proponuntur, non [64] posse. Item quæsitum est, an nec negotiorum gestorum? Respondi, nec hoc nomine jure agere posse: palam enim facere Titium, non [65] tam Titiæ nomine, quam quod consultum vellet [66], mandasse. Item, si maritus adversus mandatorem ageret, an aliqua exceptione summoveatur? Respondi, nihil proponi, cur summovendus sit. §. 2. Duobus quis mandavit negotiorum administrationem: quæsitum est, an

1 Vide *l. 7. C. de act. empt.* 2 Malo more, malaque ratione, servi se dominis suis ignorantibus auferunt, dum extraneo se emi mandant, & manumitti. de quo vide *tit. C. si servus extero se emi mandaverit.* sic malo more pecuniam sibi promissam prohibetur petere, qui de lite pactum se esse confitetur. *l. 1. §. 12. ff. de extraord. cognit.*
3 Et ita de peculio servi sui domini non tenentur, *ut hic. & l. 1. 2. ff. de in rem verso.* Item si servus intercedat, non in causa peculiari, *l. 19. ff. de fidejuss.* si donet, *l. 28. §. fin. supr. de pact.* si voveat, *arg. l. 2. §. 2. ff. de pollicit.* si judicium vel arbitrium suscipiat, *l. 3. §. 8. supr. de pecul.* v. Cujac. 13. *obs.* 32. 4 Furtum non committit procurator, cum id non restituit, quod domino debet. Qua igitur actione eo casu conveniri poterit? Mandati. Cur ita? Ab initio consensum domini habuit. 5 Quia furtum sine contrectatione non committitur. adde *l. 8. §. 9. supr. & l. 59. ff. eod.* 6 *l. 51. §. 3. ff. de fidejuss.* 7 Hodie non potest. *Novell. 4. c. 1.* 8 Supervacua cautio contractum non restringit. 9 *l. 25. C. de fidejussor.* 10 Dubitationis tollendæ causa addita jus commune non lædunt *l. 47. in fin. ff. de cond. & demonst. l. 81. ff. de reg. jur. l. 17. C. de testament. l. 1. §. 7. ff. de adilit.* 11 Jus autem commune est, ut creditor, vel reum, vel ejus fidejussorem, vel eorum pignus eligere possit, & ut uno electo possit ad alium redire. v. *l. 3. l. 5. l. 23. C. de fidejuss.* ut superfluum ac residuum sui debiti ab alio obtineat. *l. 25. C. de fidejussor.* 12 Solvere videtur, qui pecuniam in jure offert, & obsignat, unde mandati actio perinde fidejussori pecuniam offerenti & obsignanti competit, ac si solvisset. Paria enim hæc sunt solvisse & ita obsignasse. 13 Vide *l. 64. ff. de fidejuss.* 14 *l. 6[illegible] ff. de fidejuss.* 15 Mandatum revocatum intelligitur, domino revertente, ac præsente. *c. si quem. extr. de procur. in 6.* si modo dominus reversus judiciis ac negotiis ipsis seipsum immiscuerit. Ideoque notarii actis advocati causæ inserunt, *Titium comparere in judicio non animo revocandi suos procuratores.* vide *Bart.* 16 Mandatum instauratur, quod antea revocatum erat interventu atque præsentia ipsius domini, absentia nova ejusdem instaurari videtur: absentia, inquam, maxime si reversus nondum rationes a procuratore accepit, & rursus abesse cœpit. 17 Mandato revocato, post iterato, seu redintegrato, debitum ex priore mandato, in iteratum seu redintegratum devolvitur. 18 Incerta salarii pollicitatio non obligat. *l. 17. C. h. t. Goth.* Excipe eos, qui accipere solent salaria. *l. 1. in fin. C. h. t. l. 1. C. de suffrag. l. 1. §. in honorariis. 10. ff. de extraordinar. cognitionib.* Ans.
19 Imo extra ordinem petitur. *l. Divus. 4. ff. de extraord. cognit.* 20 *l. 12. §. 9. ff. eod.* 21 Vide *l. 4. C. h. t. l. 10. §. 1. supr. de neg.* Officium fecisse sufficit, tametsi finem non sis adsecutus. Ita finis ab officio secernitur. Finis, scopus ipse; officium, justa ac legitima ad finem via. 22 Procurator sumptus necessarios repetit, etiamsi litis eventus non successerit, vel nondum lis finita sit. 23 Mandans distrahi, industriam personæ eligit. Id itaque genus mandati ad heredem non transit. *Goth.* Ad intellectum hujus leg. vide Ant. Augustin. *lib. 1. emendat. cap. 2.* Joann. Robert. *lib. 2. recept. lect. cap. 16.* Cujac. *lib. 10. Respons. Papiniani. tom. 4.* S. L. 24 Quia videtur electa personæ industria. 25 Mangonem, qui & venalitius, *l. 44. §. 1. l. ult. §. 2. ff. de adilit.* ubi pro *ex venalitio* Basilica παρὰ σωματεμπόρου. Cic. *pro Cornel.* multi venalitii, mercatoresque. Sueton. *de claris Rhetor.* venalitii cum gregem venalitium navi educerent. vid. Cujac. 10. *obs.* 6. 26 Quia Publiciana non competit contra dominum. 27 Non inutiliter, Aug. 1. *emend.* 2. Zoanettus *cap.* 18. Russat. Rancoret. Char. reprehensi a Roberto, 2 *recept. lect.* 16. 28 Putativus procurator usucapiendi conditionem, & Publicianam præstat, non tamen excludit dominum exulem. vide quæ scripsi ad *l. 16. ff. de Publiciana.* 29 Mandatum morte finitur, at non mandati actio, vel negotiorum gestorum. *l. 26. supr. eod.* 30 Mandatores hujusmodi plerumque creditori mandabant, non tantum debitori credi, verum etiam debitorem non urgeri ad solutionem, sed expectari. *l. 12. §. 14. ff. eod.* 31 V. *l. 7. in fin. ff. de pactis.*
32 *Subaudi*, ante aditam hereditatem. *l. juris gentium. 7. in fin. ff. de pactis.*
33 Ita Flor. *al.* exsisterat. 34 Pacisci videtur se staturum decreto, qui ei consentit.
35 Imo privilegium absentibus auferri potest. *l. 10. in pr. ff. de pact.* Hic Paulus respondet ex ratione juris: ibi Ulpianus ex Pii rescripto, quod Paulus ignoravit, Cujac. *ibid.*
36 Donare mandatario rem non præsumitur, qui eum ad stipulandum adhibuit.
37 *l. 45. in pr. ff. eod.* 38 Hanc enim restituere cogitur. *l. 55. supr. eod.*
39 Pignus a creditore emere fidejussor rei principalis potest, ut *l. 1. C. de dolo.* vid. *l. 26. ff. de pignorib.* 40 *Al.* oblato. 41 V. *l. 10. §. 9. ff. eod.* 42 Quod quis, ut ipse non potest, ut alius non potest, *ut hic.* 43 V. *l. 10. in pr. ff. eod. l. 26. in pr. ff. de pignorib.* 44 Dilatio, seu id, quo quid differtur, non tollit obligationem: dies differendæ obligationis causa adjectus, obligationem non tollit. 45 Qui potest ut procurator intra diem solutionis adversus debitorem agere, idem & post eundem diem agens citra mandatum non agit. 46 Vide Cujac. 1. *obs.* 14. *in fin.*
47 Plures mandatores in solidum ab initio conveniri possunt: a sententia pro parte tantum. 48 Vide quæ notavi ad *l. 43. ff. de re judicata.* 49 *l. 16. C. de fidejussoribus. §. 4. Inst. de fidejuss.* 50 Quo creditor vendens pignus, evictionem non præstat. v. *l. 2. C. creditorem pignoris evictionem non præstare.* 51 Quo venditor evictionis tenetur. 52 Ita Flor. al. *consecutus.* 53 Evictionis nomine non tenetur, qui jure creditoris vendit. v. *l. 10. ff. de distr. pign.* 54 Mandatum temporarium post mortem perpetuum efficitur: vel ita incerta non conditio, sed demonstratio non reddit obligationem temporariam. 55 Mandatum tempore finitum, post moram fit perpetuum. 56 Conditioni. 57 Idonea cautio fit dato fidejussore vel pignore: *Idonee* vox cautioni adjecta, promissorem obligat, vel ad pignus vel ad fidejussorem præstandum. 58 Atqui cautionis nomine tacite non venit fidejussor. *l. 3. C. de verb. sign.* 59 Adde *l. 48. ff. de fideic. lib.* Goth. junge *l. 4. §. 8. ff. de fideicommiss. libert. l. 21. §. fin. supr. de const. pecun.* Ans. 60 Lis appellationis adversus mandatorem instituta non impedit, quominus reus principalis conveniri possit.
61 *l. 116. ff. de verbor. obligat.* 62 *Al.* domi. 63 Atenim fidejussores, vel mandatores dotium non dantur. *l. 2. C. ne fidejussores, vel mandatores dotium.*
64 Cur non possit? Mandatum, quod fit mandatoris gratia, adversus tertium mandati actionem non parit. 65 Id est, non tam Titiæ, quam suum egit negotium.
66 Consultum sibi vellet. *Haloand.* adde *l. 6. §. 3. supr. de negot.*

unusquisque mandati judicio in solidum teneatur? Respondi, unumquemque [1] pro solido conveniri debere: dummodo ab utroque non amplius debito exigatur. §. 3. Si inter [2] maritum, & socerum, id actum esset vel tacito [3] intellectu, ut onus exhibendæ [4] uxoris ad maritum rediret, præstante patre dotis usuras, nullam actionem superfore ad recipiendum, quod negetur consumptum [5]: quod si pater puellæ exhibitionem mandasse se doceat, actionem mandati competere.

§. 4. Lucius Titius fratris filio [6] commisit rerum suarum administrationem ita: Σείῳ τέκνῳ χαίρειν. Ἐγὼ μὲν κατὰ φύσιν εἶναι νομίζω, τοῦ ὑπὲρ πατρὸς, καὶ τῶν τοῦ πατρὸς υἱῶν πραγματεύεσθαι, δίχα τοῦ τινα ἐπιτροπικὸν αἰτεῖν· εἰ δὲ δεῖ καὶ τοιούτου τινὸς, ἐπιτρέπω σοι περὶ πάντων ἐμῶν, ὡς θέλεις, πραγματεύεσθαι, εἴτε πωλεῖν θέλεις, εἴτε ὑποτίθεσθαι, εἴτε ἀγοράζειν, εἴτε ὁτιοῦν πράττειν, ὡς κυρίῳ ὄντι τῶν ἐμῶν, ἐμοῦ πάντα κύρια εἶναι τὰ ὑπό σου γινόμενα ἡγουμένου, καὶ μηδὲν ἀντιλέγοντός σοι πρὸς μηδεμίαν πρᾶξιν, id est, *Seio filio suo S. Ego quidem secundum [7] naturam esse existimo pro patre, & patris filiis negotiari sine aliqua concessionis inquisitione: si autem necessitas alicujus talis erit, concedo tibi de omnibus meis [8], ut [9] vis [10], negotiari, sive vendere vis, sive pacisci, sive emere, sive quodcunque operari, ut domino omnium meorum, me omnia firma esse a te facta existimante, & non contrarium dicente tibi ad ullam operationem.* Quæsitum est, si quid non administrandi animo, sed [11] fraudulenter alienasset vel mandasset, an valeret? Respondi, eum, de quo quæreretur, plene quidem, sed quatenus res ex fide [12] agenda esset, mandasse. † Item quæro, an cum Seius magistratu functus, debitor exstitisset, Lucius Titius eo nomine conveniri possit vel res ejus obligatæ essent, propter verba epistolæ suprascripta? Respondi, neque conveniri posse neque res obligatas esse.

Si filiofamilias mandetur.

61. PAULUS lib. 2. ad Neratium.

QUod filiofamilias, ut peteret mandavi, emancipatus exegit: de peculio [13] intra annum utiliter agam, Paulus: Sed & cum filio agendum est.

De literis, quibus declaratur commune futurum, quod ex eventu litis pervenerit. 1. Si is, cui mandatum est, ut fidejubeat, mandaverit.

62. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

CUm controversia esset de hereditate defunctæ, inter scriptum heredem, & patruum Mævium, & amitas, Mævius, literis ad sorores suas factis [14], declaravit *commune futurum, quidquid ad eum ex [15] eventu litis hereditariæ pervenisset*: neque stipulatio [16] literas secuta est: Quæsitum est, cum transegerit idem Mævius cum scripto herede, ita ut prædia, & aliæ quædam res ex ea transactione ad eum pervenirent, an [17] ex literis suis possit a sororibus conveniri? Respondit, posse. §. 1. Mandavi in hæc verba, *Lucius Titius Gaio suo salutem. Peto, & mando tibi, ut fidem dicas [18] pro Publio Mævio apud Sempronium: quæque a Publio soluta tibi non fuerint, me repræsentaturum, hac epistola, manu mea scripta, notum tibi facio*: quæro, si non fidejussisset [19], sed [20] mandasset creditori, & alias egisset, quam [quod] ei mandatum esset, an actione mandati teneretur? Respondit [teneri] [21].

TIT. II.

PRO [22] SOCIO.

Quibus modis societas contrahitur. 1. De societate omnium bonorum.

1. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SOcietas coïri potest vel in perpetuum [23], id est, dum vivunt [24], vel ad [25] tempus, vel ex tempore, vel sub [26] conditione. §. 1. In [27] societate omnium bonorum omnes [28] res, quæ coëuntium sunt, continuo communicantur [29].

2. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

QUia, licet [30] specialiter traditio non interveniat, tacita [31] tamen creditur intervenire.

2. De justa hereditate. 3. De dolo.

3. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

EA vero, quæ in nominibus [32] erunt, manent in suo statu [33], sed actiones invicem præstare debent. §. 1. Cum specialiter omnium [34] bonorum societas coita est, tunc & hereditas [35], & legatum, & quod donatum est, aut quaqua ratione adquisitum, communioni adquiretur. §. 2. De illo quæritur, si ita societas [36], *ut si* [37] *qua justa hereditas alterutri obvenerit, communis sit*: quæ *justa hereditas*? utrum quæ jure legitimo [38] obvenit, an etiam ea, quæ testamento? Et probabilius est ad legitimam hereditatem tantum [39] hoc pertinere. §. 3. Societas, si dolo [40] malo, aut fraudandi causa coita sit, ipso jure nullius momenti est: quia fides bona contraria [41] est fraudi, & dolo.

Quibus modis contrahitur, 1. Vel dissolvitur societas.

4. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

SOcietatem [42] coïre & re [43], & verbis [44] & per nuncium [45] posse nos, dubium non est. §. 1. Dissociamur renunciatione [46], morte [47], capitis minutione [48], & egestate [49].

Quarum rerum contrahitur. 1. De his, qui non sunt æquis facultatibus. 2. De donatione.

5. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SOcietates [50] contrahuntur sive universorum [51] bonorum, sive negotiationis [52] alicujus, sive vectigalis [53], sive etiam rei [54] unius [55]. §. 1. Societas autem coïri potest, & valet etiam inter eos, qui [56] non sunt æquis facultatibus, cum plerumque pauperior [57] opera [58] suppleat, quantum ei per comparationem patrimonii deest. §. 2. Donationis causa societas recte non [59] contrahitur [60].

De partibus lucri & damni.

6. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI societatem [mecum] coïeris, ea conditione [61], *ut partes societatis constitueres*, ad boni viri arbitrium ea res redigenda est: & conveniens [62] est viri boni arbitrio, ut non utique ex æquis partibus socii simus, veluti si [63] alter plus operæ, industriæ, pecuniæ in societatem collaturus sit.

De societate simpliciter contracta.

7. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

COïri [64] societatem & [65] simpliciter [66] licet: & si non fuerit distinctum [67], videtur coïta esse universorum, quæ ex quæstu [68] veniunt,

1 Mandatarii universales, ut in solidum mandatum habent, ita in solidum conveniri possunt. 2 Dotis usuras maritus suas facit, quas jure mariti percipit; suas, inquam, facit, tametsi universas in uxorem non eroget, impendatve. Quid, si nudum ministerium usuris percipiendis præstitit? aliud. 3 Id est, etiam tacite. 4 Alendæ. 5 Id est, ad recipiendum id, quod minus erogatum fuerit: multum autem interest, an convenerit inter socerum, & generum, *ut ex usuris dotis maritus alat uxorem*: an cum pater ipse alere deberet, mandavit alendam marito. Priore casu residuum, si quod est, maritus non reddit: posteriore reddit, quia ut minister est electus, Accurs. 88. § 1 ff. *de leg.* 2. 6 Vid. Jason. *ad l. cum filiusfam. de verb. obl.* Rim *Instit. quib. alien. lic. vel non.* §. 1. *n.* 122. *& seq.* Jacob. Menoch. *in tract. de arbitr jud. lib.* 1. *q.* 7. *n.* 63 Alciat. *lib.* 4. *dispunct. c.* 4. Mod. 7 Exemplum vide in *l* 2. ff. *de curat. furioso & aliis.* 8 Vel concedo plenam potestatem. *l.* 10. *C. de procur.* volo te facere, quidquid ego coram possem. *l.* 122. §. 1. ff. *de verb. oblig.* 9 *Volo* verbum liberam administrationem seu liberum arbitrium confert. 10 Etsi his verbis innuitur concedi libera administratio, non ideo dolus permittitur, *ut hic.* potest tamen indignus a procuratore eligi citra dolum. *l.* 24. ff. *de leg.* 2. Mandato igitur generali tacite inest, ut mandatarius dolum non committat, in boni patrisfamilias vicem sustineat, ne profuse dilapidet donando vel perdendo. 11 Hinc colligit Accurs. in generali mandato bonam fidem intelligi, quæ dolo sit contraria. *arg. l.* 71. §. 2. ff. *de cond. & dem.* Generalis administrationis concessione dolum non remitti, sed potius id mandatum videri, ut res bona fide geratur. 12 *l.* 5. §. 7. ff. *de administ. & peric. tut.* 13 Mandatum filii eo emancipato non expirat. *l.* 46. §. 1. *in fin. supr. de neg.* 14 Missis scriptis. 15 Eventum litis qui communicare cogitur, idem transactionis insecutæ emolumentum communicare cogitur: hoc ideo, quod ex eventu litis percipi intelligatur, quod ex transactione percipitur. 16 Adde *l.* 1. *C. de contrah. stipulat.* 17 V. *l.* 38. ff. *de oblig. & act.* 18 Ut mea fide dicas. *Hal.* Fidem autem dicere, est fidejubere. 19 Hinc colligit Accursius, nihil interesse quid fiat ex æquipollentibus. adde *l.* 28. §. 2. ff. *de judic.* hinc Alexander quoque *cons.* 40. *volum.* 5. ex hac lege infert, eum, qui mandatum habeat compromittendi, transigere posse, quod compromissum & transactio æquipollentia sint. 20 Fidejubere mandatarius videtur, etiam cum mandat creditori: Idem enim effectu fidejubere, & mandare: mandato satisfit re persimili: Cum ita satisfit, mandati potest agi. 21 Hæc l. male intellecta ab iis, quos citat Gothofred. Quæstio enim est, si mandatarius aliud quid egerit, an mandatori competat actio, cui affirmative respondetur, mandatarium teneri: minime vero, ut per aliud æquipollens liberetur. vide *l.* 5. *l.* 41. *supr. eod.* S. L.

22 *L.* 4. *Cod.* 37. 3. *Inst.* 26. Paul. 2. *sent.* 16. *Synops. Basil.* 12. *tit.* 1. 3. Harmenop. 10 §. 11. 23 *Perpetuum*, pro vitæ spatio. adde quæ notavi ad *l.* 46. §. 9. *C. de episcop.* 24 Dum vivunt, qui eam contraxere. *Harmenop.* alias nulla in æternum societatis coitio est, *l.* 70. ff. *eod.* nulla ultra mortem porrigitur, *l.* 52. §. 9. ff. *eod.* nec ad heredes extenditur. 25 Societas diem & conditionem recipit. *Synops. eod. c.* 1. 26 *l.* 6. *C. h. t.* 27 Societate omnium bonorum, res continuo omnes fiunt communes, tanquam tacite traditæ, exceptis nominibus, *ut hic. l.* 2. *l.* 3. ff. *eod. Synops. eod. cap.* 2. 28 *l.* 52. §. 16. ff. *eod.* 29 Ut dominium, & possessio de uno in alium æquis portionibus transeat. *Accurs.* 30 Societas omnium bonorum consensu nudo ita contrahitur, ut necessaria non sit traditio, non mancipatio: sed quasi ea intervenerit, dominia rerum inter socios statim communicantur. *ut hic.* 31 Id est, ficta: aliud est in vera, ad quam refer *l.* 20. *C. de pact.* 32 Incorporalia (ut nomina, jura, & actiones) sine cessione non transferuntur. *ut hic.* Cur ita? Veram traditionem non recipiunt: igitur nec fictam: Nec enim, nisi veri fictio esse potest, *l.* 4. *in fin.* ff. *de heredit. vel act. vend.* Goth. Adde *l.* 16. & *l.* 53. *in fin.* ff. *de peculio.* S. L. 33 Hinc nota, difficilius jura & actiones separari, quam res corporales. 34 Societate omnium bonorum inita, communicatur hereditas, legatum, donatio, omne lucrum. *Synops. eod.* 35 *l.* 73. ff. *eod.* 36 Coïta sit sc. 37 Pacisci de hereditate viventis generaliter licet, at non specialiter. 38 V. *l* 1. *supr. de petit. hered.* Goth. Hereditas ex testamento non dicitur legitima, ita text. hic, & not. gloss. in vers. *ex testamento*; quæ vult, quod etiam illa dicatur legitima confirmatione. de quo late Jason. *ad l. unic. col.* 2. *C. quand. non pet. part.* Alciat. *lib.* 4. *paradox. cap.* 7. Bellon. *lib.* 3. *supputat. c.* 7. Zuccard. ad *l. fin. C. de edict. divi Adrian. tollend. n.* 151. Forcatulus *in Necyoman. jur. dialog.* 99. *n.* 5. Fernand. Vasquius *de success. creat. in præfat. n.* 17. & §. 10. *num.* 41. Mod. 39 Imo & ad testamentariam, quum & hæc dicatur legitima. *l.* 130. ff. *de verb. sign.* Ans. 40 Societas malo dolo, vel fraude inita nullius est momenti. Nam his fides contraria est. *Synops. eod. c.* 3. 41 Contraria fides est fraudi, & dolo. *Goth.* Vide Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 3. *num.* 141. Ans. 42 *Synops. eod. cap.* 4. 43 Id est, tacito consensu. Cujac. *hic.* rebus in commune relatis. Idque colligitur ex actibus ipsi societati convenientibus, veluti si duo simul habitant, si quæstus & lucra simul participant, si damna communiter tolerant, si ad societatem contrahendam apti sint, & idonei: tunc enim active & passive sunt socii. vide Rolan. a Valle, 1. *cons.* 91. *num.* 27. 44 Expresso consensu. Cujac. *hic.* Nam ut re & verbis contrahere, duo sunt genera contrahendi inter præsentes, ita inter absentes dupliciter contrahitur: per Nuncium (id est, epistolam vivam) & per epistolam (id est, nuncium tacitum). Quid enim est epistola? tacitus nuncius, inquit Epictetus. Hæc *Cujac.* Porro verba cum hic dicimus, solennem verborum formulam non exigimus. *l.* 2. ff. *de oblig.* 45 Per nuncium societas potest contrahi, *ut hic.* igitur & inter absentes: nam quæ per nuncium possumus, absentes gerimus. v. *l.* 1. §. 1. *supr. mandati. l.* 2. §. 2. ff. *de oblig. & act.* 46 Contrario consensu. v. *l.* 5. *C. h. t.* 47 *l.* 65. §. 9 ff. *eod.* 48 V. *l.* 63. §. *ult.* ff. *eod* 49 V. *l.* 65. §. 12. ff. *eod.* 50 *Synops. d. c.* 4. 51 Nomine & signo universali. Prudentius tamen faciunt Notarii, qui addunt, *societatem generalem contrahi super omnibus bonis, præsentibus & futuris, quocunque modo, licito tamen & honesto, adquisitis, & adquirendis, tam ex industria, quam fortuna, tam ex contractibus inter vivos, quam ultimis voluntatibus. l.* 3. §. 1. ff. *eod. Inst. eod. in pr.* Ferrariens. 52 Puta vini, frumenti, lanæ. in hujusmodi societate communicantur ea omnia, quæ ex ea proveniunt, non aliunde, puta industria personæ vel fortuna quæsita. *l.* 52. §. 5. ff. *eod.* 53 *l.* 63. §. 8. ff. *eod. l.* 3. *C. h. t.* 54 Puta equi vendendi. 55 Etiam minimæ. Sen. 10. *ep.* 74. socium efficit, etiam quod ex minima parte commune est. adde quartam speciem de qua *l.* 7. ff. *eod.* 56 Societas ius quidem quodammodo fraternitatis, *l.* 63. ff. *eod.* constare tamen potest vel inter eos, qui non sunt æquis facultatibus, *ut hic.* 57 Vide *l.* 29. §. 1. ff. *eod.* quid si legas, *pauperioris opera?* Sed nil necesse: *pauperior opera* &c. *opera* in ablativo. 58 Opera pauperis, vel opera pauper plerumque supplet patrimonii defectum. 59 Vide *l.* 35. § *antepenult* ff. *de mort. caus. donat.* 60 Quid, valebitne ut donatio, si non valet ut societas? Ita censet Accursius: quod Jacobo Aretio non probatur. Cur enim valeat ut donatio, quod ut societas principaliter initum est? *l.* 1. §. *eum. supr. de constit.* Quid, quod communio hic nasceretur, si donationis nomine hic contractus substitisset, ac proinde societas esset? quod tamen hic negatur. Alioqui id mirum, cum transactio nullo dato, ne quidem jure pacti, valeat. *l.* 3. *C. de repud. vel abstin. hered l si ego.* 18 *supr. de reb. cred.* 61 Sub conditione fit societas, *ut hic.* qua de re tamen dubitabatur, propterea quod societati mancipatio inest, ut in emptione, quæ etiam imaginaria conditionem non recipiebat. Verum hodie imaginariæ emptiones sublatæ, *l. contractus.* 54. ff. *de oblig.* & consequenter placet hodie venditionem contrahi sub conditione. *l. sicut.* 20. ff. *locat.* §. *empt. Inst. de empt. & vend.* 62 Potestas alicui concessa, in dubio significat arbitrium boni viri, *ut hic.* & in emptione, *l.* 7. ff. *de contrah. empt.* & in locatione. *l.* 24. ff. *locati.* 63 *l.* 29. *l.* 80. ff *eod. Novell Leon.* 103. 64 Tota *Sabini* est hæc lex, ut ostendit *lex* 9. ff. 65 Societate simpliciter coita, re non expressa, inita videtur societas lucri descendentis ex emptione, venditione, locatione, conductione, *Synops. eod. c.* 7. hoc est, ad res industria quæsitas, & lucra personalia, at non ea, quæ extra personæ industriam posita, ut sunt donationes & legata. 66 Non adjecto signo universali, non expresso certo genere negotiationis, sive ea sit expresse contracta vel tacite: quod ultimum notat Rol. a Valle, 1. *cons.* 91. *n.* 28. 29. 30. 31. 67 *Al.* dictum. 68 Id est, ex operis, non ex fortuna, & ultimis voluntatibus: ideoque hereditates, legata, & donationes in tali societate non communicantur, *l.* 8. & *seq. infr. eod.*

hoc

hoc est si [1] quod lucrum ex emptione, venditione, locatione, conductione descendit.

De quaestu.

8. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

(*Quaestus* enim intelligitur, qui ex opera [2] cujusque descendit.)

9. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

NEc adjecit Sabinus, *hereditatem* [3], *vel legatum*, *vel donationes mortis causa*, *sive non mortis causa*: Fortassis hæc ideo, quia [4] non sine causa obveniunt, sed ob [5] meritum [6] aliquod accedunt.

10. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

ET quia plerumque vel a parente vel a liberto, quasi [7] debitum nobis hereditas obvenit.

11. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

ET ita de hereditate, legato, donatione, Quintus Mucius scribit.

12. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

SEd nec æs [8] alienum, nisi quod ex quæstu pendebit, veniet in rationem societatis.

De lucro.

13. IDEM lib. 32. ad Edictum.

SEd & si adjiciatur, *ut & quæstus* [9] *& lucri socii sint*, verum est, non ad aliud lucrum, quam quod ex quæstu venit, hanc quoque adjectionem pertinere.

De pacto, ne res dividatur, aut ne abeatur a societate.

14. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

SI convenerit inter socios, *ne* [10] *intra certum tempus communis res dividatur*, non videtur convenisse, ne societate abeatur. Quid tamen, si hoc convenit, *ne* [11] *abeatur?* an valeat? Eleganter Pomponius scripsit, frustra hoc convenire: nam etsi non convenit, si tamen intempestive [12] renuncietur societati, esse pro socio actionem: sed etsi convenit, *ne* [13] *intra certum tempus societate abeatur*, & ante tempus renuncietur, potest rationem habere renunciatio, nec [14] tenebitur pro socio, qui ideo renunciavit, quia conditio [15] quædam, qua societas erat coïta, ei non præstatur: aut quid, si ita [injuriosus [16] &] damnosus socius sit, ut non expediat eum pati?

15. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

VEl quod [17] ea re frui non liceat, cujus gratia negotiatio suscepta sit?

1. *Jus excipiendi transit contra singularem successorem, h. d. cum princ. l. seq.* Bartol.

16. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

IDemque erit dicendum, si [18] socius renunciaverit societati, qui Reipublicæ [19] causa diu, & invitus sit absuturus, quamvis nonnunquam ei objici possit, *quia potuit & per alium societatem administrare vel socio committere*: sed hoc non alias, nisi valde sit idoneus socius, aut facilis [20] absuturo etiam per alium societatis administratio. §. 1. Qui igitur paciscitur, *ne dividat* [21], nisi aliqua justa [22] ratio intercedat, nec [23] vendere poterit, nec alia [24] ratione efficiet, ut dividatur: Et [25] sane potest dici venditionem quidem non impediri, sed exceptionem [26] adversus emptorem locum habere, si ante dividat, quam divideret is, qui vendidit.

1. *Si renuncietur absenti.* 2. *Pactum de renunciatione.*

17. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

SEd & socius, qui alienaverit, contra pactionem accipit [27], committit, & tenetur societatis, aut [28] communi dividundo judicio. §. 1. Si [29] absenti renunciata societas sit, quoad [30] is scierit, quod is adquisivit, qui renunciavit, in commune redigi; detrimentum autem solius ejus esse, qui renunciaverit: sed quod absens adquisiit, ad [31] solum eum pertinere; detrimentum ab eo factum, commune esse. §. 2. In societate autem coeunda, nihil attinet de renunciatione cavere [eundem], quia ipso [32] jure societatis intempestiva [33] renunciatio in æstimationem venit.

De renunciatione societatis a servo contracta.

18. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI servus societatem coïerit, non [34] sufficiet, si jubeatur a domino servus abire a societate: sed socio renunciandum est.

De socio socii. De servo præposito societati, de compensatione lucri & damni.

19. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

QUi admittitur socius, ei [35] tantum socius est, qui admisit, & recte: cum enim societas consensu [36] contrahatur, socius mihi esse non potest, quem ego socium esse nolui: Quid ergo, si socius meus eum admisit? Ei soli socius est:

20. IDEM lib. 31. ad Edictum.

NAm socii [37] mei socius, meus socius non est [38];

21. IDEM lib. 30. ad Sabinum.

ET quidquid fuerit de societate nostra consecutus, cum illo, qui eum adsumpsit, communicabit: nos [ei] cum eo communicabimus: sed factum ejus præstabitur societati, id est, aget socius, & societati præstabit, quod fuerit consecutus.

22. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

EX contrario factum quoque sociorum debet ei præstare, sicuti suum: quia ipse adversus eos habet actionem. Item certum est, nihil vetare, prius [quam] inter eum, qui admiserit, & eum, qui admissus fuerit, societatis judicio agi, quam agi incipiat inter cæteros, & eum, qui [39] admiserit.

1. *Qui tenetur ratione culpæ, non liberatur cedendo actionem; & lucrum contingens ex industria, non compensatur cum damno contingente ex culpa.* Bald.

23. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

DE illo Pomponius dubitat, utrum actionem eum mandare sociis sufficit, ut, si facere ille non possit, nihil ultra sociis præstet: an vero indemnes eos præstare debeat: & puto, omnimodo [40] eum teneri ejus nomine, quem ipse solus admisit, quia difficile est negare, culpa ipsius admissum. §. 1. Idem quærit, an [41] commodum, quod propter admissum socium accessit, compensari cum damno, quod culpa præbuit, debeat: Et ait, compensandum: Quod non [42] est verum [43]: Nam & Marcellus lib. VI. Digestorum scribit, si servus unius ex sociis, societati a domino præpositus, negligenter [44] versatus sit, dominum societati, qui præposuerit, præstaturum: nec compensandum commodum, quod per servum [45] societati accessit, cum damno: Et ita Divum Marcum pronunciasse: nec [46] posse dici [47] socio, *abstine commodo, quod per servum accessit [si] damnum* [48] *petis* [49].

24. IDEM lib. 31. ad Edictum.

PLane si ambo socii servum alterius præposuerint, non tenebitur dominus ejus nomine, nisi duntaxat de peculio [50]: commune [51] enim periculum esse oportet, cum ambo eum præponamus [52].

25. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

NOn ob eam rem minus ad periculum socii pertinet, quod negligentia [53] ejus periisset, quod in plerisque aliis industria ejus societas aucta fuisset: Et hoc ex appellatione Imperator pronunciavit.

26. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

ET ideo, si socius quædam negligenter in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum negligentia, ut Marcellus lib. VI. Digestorum scripsit.

De ære alieno.

27. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

OMne æs alienum [54], quod manente societate contractum [55] est, de communi solvendum est [56]: licet, posteaquam societas distracta est, solutum sit [57]: igitur & si sub conditione promiserat [58], &, distracta societate, conditio extitit, ex communi solvendum est: ideoque si interim societas dirimatur, cautiones [59] interponendæ sunt.

28. IDEM lib. 60. ad Edictum.

SI socii sumus, & unus ex die pecuniam debeat [60], & dividatur [61] societas, non debet hoc deducere socius, quemadmodum præsens debet, sed omnes dividere, & cavere [62], *cum dies venerit defensum iri socium.*

De partibus lucri & damni.

29. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

SI non fuerint partes [63] societati adjectæ, æquas [64] eas esse constat [65]. Si vero placuerit, ut quis duas partes vel tres habeat, alius

1 Quæstus lucrum continet. 2 Ergo & ex causa militiæ factus quæstus continebitur. Quid, si thesaurus inventus sit? alibi dicam. Quid, si nulla opera intercessit, sed amicitia impellente, vel sponte aliquis nobis donaverit? non communicabitur. *l.* 9. *J. eod.* adde *l.* 45. §. 2. *J. de acq. vel omitt. hered.* 3 *l.* 71. *in fin. J. eod.* 4 Beneficium præsupponit ac præsumit merita. *Bart.* 5 Imo interdum sine merito venit hereditas. *l.* 48. §. 1. *J. de her. inst.* Dic extraneis non sine merito obvenire: suis, quodam semper merito. *d.* §. 1. *l.* 10. *J. eod.* 6 Præsumitur liberalitas conferri in meritum. *ut hic.* ut pœna in demeritum. adde *l. Centurio.* 27. *J. de milit. testam.* 7 Hereditas parentum, liberis; libertorum, patronis quasi debita. adde *l.* 6. *J. de bon. libert.* 8 V. *l.* 27. *J. eod.* 9 Lucrum, alias generale vocabulum, hic restringitur ratione adjuncti sui, puta quæstus. 10 Pactum ne intra certum tempus res communis dividatur, hoc præstat, ut ne sine justa causa ante id tempus renunciari possit societati. 11 Pactum, ne a societate discedatur, hoc præstat, ut ne a societate discedatur sine justa & legitima causa. 12 *l.* 17. *in fin. l.* 65. §. 5. *J. eod.* 13 *l.* 14. §. 2. §. 3. *S. comm. divid.* 14 Fidem frangenti fidem servari non est necesse. v. *l.* 21. *C. de pact.* 15 Conditio tacita inest societati, ut hinc inde fides servetur. Quid, si non servetur? poterit abiri a societate, quasi conditione non servata; etiamsi ita contracta fuerit societas, *ne abeatur.* 16 Societati injuriosi hominis & damnosi socii renunciare licet. adde *l.* 7. *J. de reb. cor.* 17 Hæc, & superior causa, fratribus diligenter notanda gravatis a patre, *ne dividant.* Bart. 18 Absentia diuturna, justa causa est dissolvendæ ante tempus societatis, si, qui absuturus est, societatis negotia per alium æque commode explicare non possit. 19 Sponsalibus ob hanc causam ut renuncietur, v. *l.* 2. *C. de repud.* 20 Excusatur, qui procuratorem non misit, si facile nancisci procuratorem non potuit. Id hinc Bald. colligit. 21 Ne dividatur. *Hal.* 22 Generalis promissio justas semper exceptiones admittit. 23 Cum aliquid prohibetur, prohibentur etiam media ad illud tendentia. *l.* 16. *J. de sponsal b.* 24 Prohibita societatis dissolutione, prohibentur & omnia, quæ ad eam dividendam pertinent. 25 Et, *al.* sed. 26 Excipiendi jus transit in singularem successorem. v. *l.* 17. §. 5. *supr. de pact.* 27 Contra pactionem committit. *Hal.* 28 Quoties scil. res definit esse sociorum communis *l.* 1. *supr. comm. dividundo.* 29 Absenti socio renunciata societate, quæcunque renuncians adquirit, quoad absens scierit, in commune rediguntur: licet detrimentum non sit commune, sed ejus tantum, qui renunciavit. Per contrarium, quod absens ille socius lucrum facit, sibi tantum, non socio renuncianti præjudicat statim: absenti, non ante, quam renunciationis fuerit admonitus. 31 *l.* 67. §. 1. *J. eod.* 32 Κατὰ φύσιν τῆς κοινωνίας &c. natura societatis tenetur, qui intempestive societati renunciavit. *Synops. ibid.* 33 V. *l.* 14. *S. eod.* 34 Societatem servi jussus domini non dissolvit, cum ea res etiam factum ipsius servi exigat. 35 Socii socius, non est mihi socius. *l.* 20. *eod. l.* 105. *J. de verb. sign. l.* 47. §. *fin. J. de reg. jur.* 36 *l.* 31. 32. *l.* 37. *l.* 44. *J. eod.* Ans. 37 Socius socii, non est socius meus, *ut hic.* sic libertus liberti, non est meus libertus: vasallus vasalli, non est meus vasallus. Doctores in *l. Pater.* 38. §. *duob.* 1. *J. de leg.* 3. Contra, amicus inimici, aut inimicus amici, inimicus esse videri potest. facit *l.* 1. §. *cum patronatus. supr. de offic. Pref. urb.* 38 Nec enim potest socius mihi invito socium parare, *ut hic.* non potest servitutem fundo communi imponere. *l.* 2. *supr. de servit.* (contra est in usufructu. *l.* 5. *supr. de usufruct.*) rem communem celare, amovere, *l.* 45. *l.* 46. alienare plus parte sua, *l.* 68. damnum in ea dare, *l.* 47. 48. 49. in eam, nisi sit sepulchrum, mortuum inferre, *l.* 39. nec socium obligare æris recepti, nisi æs in communem arcam intulerit, *l.* 82. an & filiam dotare ex communi pecunia? vide *l.* 81. *hoc tit.* potest tamen partem rei communis pro indiviso alteri donare, *l.* 12. *C. de donationib.* at non parietem demoliri, & reficere. *l.* 8. *supr. de servit. præd. urban.* Item prohibere potius quam facere potest *l.* 11. *supr. si servit. vind.* 39 Quem *Florentina.* 40 Cedendo actiones, non liberatur, qui culpa sua obligatus est. 41 Lucrum industria contingens non compensatur cum damno contingente ex culpa. 42 Imo est, & est compensatio. *l.* 6. *supr. de compensat.* 43 Imo, verum est. *l.* 11. *in fin. supr. de negotiis.* 44 Ita ut ejus negligentia obfuerit societati. 45 Id est, per industriam servi. 46 Socio in hoc casu dici non potest, Si vis me universum damnum servi per me præpositi negligentia contractum subire, commodo per eum adquisito abstine, *ut hic.* nec enim cum lucro negligentia compensatur. 12. *Eclog.* 1. *cap.* 125. 47 *Sub.* per eum, qui servum præposuit. 48 Id est, quod interest. 49 *Al.* non petis. 50 Si damnum culpa intulit societati. 51 Commune esse debet, quod communiter fit a pluribus. 52 Cum præposuerint. *Halo.* 53 Negligentia socii in uno non excusatur, quod in aliis rebus diligens fuerit. Ex hac lege & sequenti restitui potest *cap.* 25. 12. *Eclog. tit.* 1. quod mutilum esse constat. 54 *l.* 12. *supr. eod. l.* 213. §. 1. *J. de verb. signif.* 55 Ab uno sociorum, in societatis commodum. 56 Vide tamen *l.* 82. *J. eod.* 57 *Sub.* pretium rei in societatem emptæ. 58 Societate constante contractum debitum, ea dissoluta, creditori solvendum est in præsenti, si purum est debitum: si vero sub conditione, vel in diem, interponitur cautio. 59 De socio sc. defendendo eveniente conditione, sub qua obligatus est nomine societatis. *l.* 28. *l.* 38. *l.* 67. *J. eod.* 60 *Sub.* societatis causa. 61 Pendente die. 62 *Sub.* socio in diem obligato. 63 Lucri, & damni. 64 Præsumitur æquis partibus coita societas, *ut hic. Synopsis eod. c.* 29. Ita lex partes tacite colligit, quæ expressæ a contrahentibus non sunt. 65 Si æquale fuit capitale, id est, si uterque eandem sortis pecuniæve quantitatem vel easdem operas contulit: Si inæquale fuit, partes lucri & damni inæquales erunt juxta quantitatem capitalis, sive sortis: id enim tacite actum intelligitur. *l.* 6. *in fin. supr. eod. l.* 80. *in fin. J. eod.*

unam, an valeat? Placet valere: si modo aliquid plus contulit societati vel pecuniæ, vel operæ, vel cujuscunque alterius rei [causa].

§. 1. Ita coiri societatem posse, ut nullius partem [1] damni [2] alter sentiat, lucrum vero commune sit, Cassius putat: Quod ita [3] demum valebit (ut & Sabinus scribit [4]) si tanti sit opera, quanti damnum est: plerumque enim tanta est industria socii, ut [5] plus societati conferat, quam pecunia: Item si solus naviget, si solus peregrinetur, periculo [6] subeat solus. §. 2. Aristo refert, Cassium respondisse, societatem [7] talem coiri non posse, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret: & hanc societatem *leoninam* [8] solitum appellare: Et nos consentimus, talem societatem nullam esse, ut alter lucrum sentiret, alter vero nullum lucrum, sed damnum sentiret. Iniquissimum enim genus societatis est, ex qua quis damnum, non [9] etiam lucrum spectet [10].

Lucrum dicitur deducto damno, & dammum dicitur deducto lucro. Bald.

30. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

MUcius lib. XIV. scribit, non posse societatem coiri, ut aliam damni, aliam lucri partem socius ferat. Servius in notatis Mucii ait, nec posse societatem ita contrahi: neque [11] enim lucrum intelligitur, nisi omni damno [12] deducto [13]; neque damnum, nisi omni lucro deducto: Sed potest coiri societas ita, ut ejus lucri, quod reliquum in societate sit, omni damno deducto, pars alia feratur: & ejus damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiatur.

De actione pro socio, & judiciis divisoriis.

31. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

UT sit pro socio actio, societatem intercedere oportet: nec enim sufficit, rem esse communem, nisi societas intercedit: Communiter autem res agi potest etiam citra [14] societatem: [ut] puta cum non affectione societatis incidimus in communionem, ut evenit in re duobus legata: item [15] si a duobus simul empta res sit: aut si hereditas vel donatio communiter nobis obvenit: aut si a duobus separatim emimus partes eorum, non socii futuri.

32. IDEM lib. 2. ad Edictum.

NAm cum [16] tractatu [17] habito societas coita est, pro socio actio est: cum sine tractatu, in re ipsa & negotio communiter gestum videtur:

33. IDEM lib. 31. ad Edictum.

UT in conductionibus publicorum [18], item in emptionibus: nam qui nolunt inter se contendere, solent per nuncium rem emere in commune: Quod a societate longe remotum est, & ideo societate sine tutoris auctoritate coita, pupillus non [19] tenetur: attamen [20] communiter gesto tenetur.

34. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

QUibus casibus, si quid forte unus in eam rem impenderit, sive fructus mercedesve unus perceperit, vel deteriorem fecerit rem, non societatis judicio locus est: sed inter coheredes quidem familiæ erciscundæ judicio agitur: inter cæteros, communi dividundo. † Inter [21] eos quoque, quibus hereditario jure communis res est, posse & communi dividundo agi.

De heredibus.

35. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

NEmo potest societatem heredi [22] suo sic parere [23], ut ipse heres socius sit. † In heredem [24] autem socii proponitur actio, ut [25] bonam fidem præstet;

36. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

ET acti etiam culpam [26], quam is præstaret, in cujus locum successit, licet [27] socius (non) sit.

37. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

PLane si hi, qui sociis heredes exstiterint, animum inierint [28] societatis in ea hereditate novo consensu; quod postea gesserint, efficitur, ut in pro socio actionem deducatur.

Cautiones de futuro damno, vel lucro. 1. De impensis & fructibus.

38. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

PRo socio arbiter [29] prospicere [30] debet cautionibus [31] in futuro damno vel lucro pendente ex ea societate: Quod Sabinus in [32] omnibus bonæ fidei judiciis existimavit: sive generalia [33] sunt, veluti pro socio, negotiorum gestorum, tutelæ: sive specialia, veluti mandati, commodati, depositi. §. 1. Si tecum societas [34] mihi sit, & res ex societate communes, quam impensam [35] in eas fecero, quosve fructus ex his rebus ceperis, vel pro socio, vel communi dividundo [36], me consecuturum; & altera actione alteram tolli [37] Proculus ait.

39. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI fundus mihi tecum communis sit, & in eum mortuum intuleris, agam [38] tecum pro socio [39].

De herede.

40. IDEM lib. 17. ad Sabinum.

HEres socii, quamvis [40] socius non est, tamen ea, quæ per defunctum inchoata sunt, per heredem explicari debent [41]: in quibus [42] dolus [43] ejus admitti potest [44].

De stipulatione pœnali.

41. ULPIANUS lib. 20. ad Edictum.

SI quis a socio pœnam [45] stipulatus sit, pro socio non aget, si [46] tantundem in pœnam sit, quantum ejus interfuit.

42. IDEM lib. 45. ad Sabinum.

QUod si ex stipulatu [47] eam consecutus sit, postea pro socio agendo, hoc minus accipiet, pœna ei [48] in sortem imputata.

De concursu actionis pro socio, & communi dividundo.

43. IDEM lib. 28. ad Edictum.

SI actum sit communi dividundo [49], non tollitur pro socio actio, quoniam [50] pro socio & nominum [51] rationem habet [52], & adjudicationem non admittit [53]: sed si postea pro socio agatur, hoc minus ex ea actione consequitur, quam ex prima actione consecutus est.

De re vendenda data.

44. IDEM lib. 31. ad Edictum.

SI margarita tibi vendenda dedero, ut, *si ea decem vendidisses, redderes mihi decem: si pluris, quod excedit, tu haberes*, mihi videtur, si [54] animo [55] contrahendæ [56] societatis id actum sit, pro socio esse actionem: si minus, præscriptis verbis [57].

45. IDEM lib. 30. ad Sabinum.

REi communis nomine cum socio furti [58] agi potest, si per fallaciam dolove malo amovit, vel rem communem celandi animo contrectet: sed [59] & pro socio actione obstrictus est: nec [60] altera actio alteram tollet [61]: Idemque in omnibus bonæ fidei judiciis dicendum est.

46. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

IDem est & [62] in colono [63], & in eo, qui negotia gerit [64], & qui mandatum nostrum exequitur, & in tutore [65].

1. De damno dato in re communi.

47. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

SEd si ex causa furtiva condixero, cessabit pro socio actio, nisi si pluris mea intersit. §. 1. Si damnum [66] in re communi socius dedit, Aquilia [67] teneri eum, & Celsus, & Julianus, & Pomponius scribunt:

48. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

SEd nihilominus & pro socio tenetur,

49. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI hoc facto societatem læsit: si verbi gratia negotiatorem servum vulneraverit, vel occidit [68].

50. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

SEd actione pro socio consequitur, ut altera [69] actione contentus esse debeat, quia utraque actio ad rei persecutionem respicit: non, ut furti, ad pœnam dumtaxat.

De furto. 1. De plagio.

51. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

MErito autem adjectum est [70], *ita demum furti actionem* [71] *esse* [72],

1 Ut nullam partem. *Hal.* 2 Pecuniæ ab alio socio collatæ, ut si ea pereat, socio non teneatur: cum tuas operas in vicem rei pecuniæve per socium collatæ perdideris. Nam & si ea duntaxat salva fuerit, tota revertetur ad eum, qui eam contulit. At enim, inquies, te operam perdidisse: Res ita est: sed alter vicissim pecuniam otiosam in societate habuit. 3 Vide Theophilum, §. 2. *Inst. eod.* 4 Societas potest ita iniri, ut nullam partem damni sentias, & tamen lucri partem sentias, si tanti opera tua est, quanti damnum, veluti si solus naviges, peregrineris, vel pericula subeas. *Synops. ibid. c.* 29. *in fin.* 5 *l.* 1. *C. h. t. l.* 5. §. 1. ff. *eod. l.* 80. ff. *eod.* §. 2. *Inst. eod.* 6 *Al.* pericula. 7 Societas ea pactione contrahi non potest, ut tu damnum tantum capias, alter lucrum. *Synops. d. c.* 29. 8 Nam leo (ut est in Apologo) communem ex venatione prædam sic dividebat cum vulpe, ut sibi ferme totam retineret, vulpi vix minimam concedens partem: Seneca 2. *epist. ult.* sine amico visceratio leonis ac lupi vita est. *Goth.* De societate Leonina vide Mantic. *de tacit. & ambig. lib.* 6. *tit.* 8. Ans. 9 Vide *l.* 55. *in fin.* ff. *eod.* 10 *Al.* speret. 11 Lucri norma, damnum: damni, lucrum: *Lucrum* est, quod damno deducto superest: *damnum*, quidquid lucro deducto reliqui est. 12 *Sub.* casuali, fortuito. 13 Imo, lucrum percipitur damno non deducto. *l.* 23. *in fin. supr. eod.* 14 Actio pro socio oritur ex contractu, non ex nuda communione: & ex antecedenti conventione fit, non ex incidenti. *l.* 2. *supr. commun. divid. l.* 4. *C. commun. divid.* §. 3. *Instit. de oblig. ex quasi contr.* 15 *l.* 2. *C. h. t.* 16 Societas seu κοινωνία fit tractatu habito, seu conventione: κοινοπραξία, seu communiter gestum, sine tractatu, & conventione *Synops. eod. cap.* 32. 3 Harm. 10. §. 3. 17 Id est, quoties conventio contractum præcedit, ἀπὸ συναινέσεως. *Synops. eod. cap.* 32. 18 Puta vectigalium. *ut l.* 5. *supr. eod. l.* 63. §. 8. ff. *eod.* 19 Cur ita? vid. *l.* 110. §. 2. ff. *de reg. jur.* 20 Cur ita? collige *ex l.* 29. *vers. denique. supr. comm. divid. l.* 46. ff. *de oblig. & act.* 21 *l.* 20. §. 4. *l.* 44. *supr. famil.* 22 Societas ad heredem non transit, nisi dictum sit. *l.* 59. ff. *eod.* 23 *Al.* parare. 24 *l.* 63. §. 8. ff. *eod.* 25 Societas non transit ad heredem, licet eo, quod ipse gesserit, teneatur, & cœpta a defuncto perficere teneatur: hæc enim bonæ fidei propria sunt *l.* 40. ff. *eod.* 26 *l.* 40. ff. *eod.* 27 *d. l.* 63. §. 8. ff. *eod.* 28 Adde *l.* 44. ff. *eod.* 29 Datus a Prætore. vide *l.* 18. *in fin.* ff. *qui satisdare.* 30 Futuri cautio ad Judicem pertinet in judiciis, sive generalia sint, sive specialia, scilicet, quoties æquitas suadet. 31 *l.* 27. *in fin. supr. eod.* 32 Vide *l.* 41. ff. *de judiciis.* 33 Judiciorum bonæ fidei alia generalia, alia specialia. 34 *Sub.* conventionalis. 35 *l.* 52. §. 4. ff. *eod.* Pro socio actione expensas pro socio factas socius consequitur. 36 *l.* 43. *v. l.* 47. ff. *eod.* 37 *l.* 41. *l.* 50. *in fin.* ff. *eod.* 38 An ut tollas mortuum? An ut partis fundi æstimatio præstetur? An potius, ut omne damnum, quodque mea plane interest? 39 Alibi in factum, *l.* 6. §. 6. *supr. commun. dividundo.*

40 Heres socius non est. *l.* 36. *in fin. supr. l.* 63. §. 8. ff. *eod.* 41 Ut & heres tutoris & negotiorum gestoris. *l.* 1. *l. qui heredes. C. de hered. tut. l.* 21. §. 2. ff. *de negot. gest.* Ans. Imo non cogitur. *l.* 19. ff. *de accusationibus.* 42 *Sub.* explicandis. 43 *Dict. l.* 36. 44 Ideo tenetur. 45 Pœna conventionalis succedit loco rei: ideoque pœna exacta, res: ut per contrarium, re exacta, pœna peti non potest, nisi plus in re, quam in pœna sit. adde *l. ult. supr. de rebus cred.* Goth. Enodationem hujus & præcedentis legis vid. apud Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *cap* 5. *n.* 108 Ans. 46 Cur ita? vide *l.* 38. *in fin. supr. eod.* 47 Hoc est, certi condictione ex stipulatione, si certa: ex stipulatu, si incerta. 48 Imo, quod pœnæ nomine a debitore exactum est, lucro debet cedere creditoris. *l.* 74. ff. *de solut.* v. *l.* 4. §. 7. ff. *de doli mali & met. except.* 49 *l.* 38. *in fin.* ff. *eod.* v. *l.* 47. ff. *eod.* 50 Pro socio actionis, & communi dividundo, hæc differentia est: pro socio actio, qua nominum rationem habet a socio contractorum, ea parte superat actionem communi dividundo: qua vero adjudicationem non admittit, in eo superatur a communi dividundo actione. 51 Ab uno sociorum contractorum. 52 Possunt enim communicari nomina, non dividi. Interim nota differentias actionis pro socio, & communi dividundo: est enim mutua inter eas relatio, ut excedentis, & excessi. 53 Quia pro socio actio efficit, ut conferatur in communionem, quod antea commune non fuit: ad quam communionem nihil facit adjudicatio. Communi dividundo judicium versatur circa res, quæ communes sunt, æqualiter dividendas. 54 Ut *l.* 37. ff. *eod.* 55 Id est, societas tum demum contrahitur, cum societatis contrahendæ animus adest, qui ex qualitate personæ colligitur. 56 Ut, quia ego rem, tu operam contulisti. 57 Hoc est, do, ut facias. 58 *l.* 51. ff. *eod.* 59 Socius & furti & pro socio actione teneri potest, nec alteram altera actio tollit. *Synops. eod. c.* 43. 60 Actio rei persecutoria tollitur alia rei persecutoria, pœnali non tollitur, & e contra. 61 Si pluris mea interfit. *l.* 47. ff. *eod.* 62 Id est, & in colono. Cujac. 9. *obs.* 15. *in fin.* 63 *l. si locatum tibi.* 42. ff. *locati.* 64 *Sub.* sine mandato. 65 Vide tamen *l. tres tutores.* 55. ff. *de administr. & peric. tut.* 66 *l.* 59. *in fin.* ff. *eod. l.* 9. ff. *de serv. corrupt.* 67 Adfinia remedia actionis pro socio sunt, legis Aquiliæ, *ut hic.* communi dividundo, *l.* 38. *in fin. l.* 43. *supr. eod.* & furti actiones. *l.* 45. *supr. eod. l.* 51. ff. *eod.* 68 Vide *l.* 19. *supr. ad l. Aquil.* 69 Vid. *l.* 38. *supr. eod.* 70 *l.* 45. ff. *eod.* 71 *Sub.* contra socium. 72 Nunquam fit præscriptio delicti, Alciat. *de præscriptionib. reg.* 3. *præsump.* 1. Cravett. *cons.* 57. *n.* 6. Felin. *ad c. cum dilect. n.* 2. *extr. de accusat. & ad c. in præsentia. n.* 13. *de probat.* ubi etiam Decius *n.* 57. Marin. *singul.* 218. Jason. *ad l.* 1. *n.* 24. *C. de serv. fugit.* Fallit in mulieribus. Cagnol. *ad l. fœmina. n.* 9. *licet reprobet.* ff. *de reg. jur.* Fallit ratione patriæ, Tiraquell. *de legibus connubialib. l.* 7. *n.* 1. Fallit ratione parentum, idem Tiraquell. *ibidem n.* 8. Fallit in populo illegitime coadunato, Abb. *ad c.* 2. *n.* 3. *extr. de elect. & ad c. cum ecclesia. n.* 31. *de causs. poss. & propr.* Cott. *in memorab. in voce* Delictum. Socin. *reg.* 39. Mod.

si per

si per fallaciam & dolo malo amovit [1]: quia, cum sine dolo malo fecit, furti non tenetur: & sane plerunque credendum est, eum [2], qui partis dominus est, jure potius suo [re] uti, quam furti consilium inire.

§. 1. Et ideo videbimus, an Favia [3] teneatur? Et ratio [4] quidem facit, ne teneatur: verum, si plagium fecit [5], vel suppressit, Favia teneri [6].

Si is, qui mandavit alteri, ut emeret, & sibi partem cederet, ipse emit. 1. De bona fide. 2. De dolo, culpa, & casu fortuito. 5. De argentariis sociis. 6. De fratribus parentum hereditates indivisas habentibus. 7. De sociis, quorum unus pecuniam, alter operam contulit. 8. De fratribus sociis. 9. De morte socii. 10. De refectione communis insulæ. 11. De societate ad emendum. 12. De refectione rei communis. 13. De usu rei communis. 14. De pluribus societatibus inter eosdem. 15. De sumptibus. 16. De societate omnium bonorum. De delictis.

52. IDEM lib. 31. ad Edictum.

CUm duobus [7] vicinis fundus [conjunctus] venalis esset, alter ex his petit ab altero, *ut eum fundum emeret, ita ut ea pars, quæ suo fundo juncta esset, sibi cederetur*: mox ipse eum fundum, ignorante vicino, emit. Quæritur, an aliquam actionem cum eo vicinus habeat? Julianus scripsit, implicitam [8] esse facti quæstionem: nam [9] si hoc solum actum est, *ut fundum Lucii Titii vicinus emeret & mecum communicaret*, adversus me, qui emi, nullam actionem vicino competere; si vero id actum est, ut quasi commune negotium gereretur [10], societatis judicio tenebor, ut tibi deducta parte [11], quam mandaveram, reliquas partes præstem. §. 1. Venit autem in hoc judicium pro socio bona fides [12]. §. 2. Utrum ergo tantum dolum, an etiam culpam [13], præstare socium oporteat, *quæritur?* Et Celsus lib. VII. Digestorum ita scripsit, Socios inter se dolum [14] & culpam præstare oportet: Si [15] in coëunda societate (inquit) artem [16] operamve pollicitus est alter, veluti cum pecus in commune pascendum, aut agrum politori [17] damus in commune quærendis [18] fructibus: nimirum ibi etiam [19] culpa præstanda est: pretium enim operæ artis [20] est velamentum [21]. Quod si rei communi socius nocuit, magis admittit, culpam quoque venire. §. 3. Damna [22], quæ imprudentibus [23] accidunt, hoc est, damna fatalia, socii non coguntur præstare: Ideoque si pecus æstimatum datum sit, & id latrocinio aut incendio perierit, commune damnum est, si nihil dolo aut culpa acciderit [ejus, qui æstimatum pecus acceperit]: Quod si a furibus [24] subreptum sit, proprium ejus detrimentum est: quia custodiam præstare debuit, qui æstimatum accepit. Hæc vera sunt, & pro socio erit actio; si modo societatis contrahendæ causa pascenda data sunt, quamvis æstimata.

§. 4. Quidam [25] sagariam [26] negotiationem [27] coierunt, alter ex his ad merces comparandas profectus in latrones incidit, [suamque] pecuniam perdidit: servi ejus vulnerati sunt, resque proprias perdidit: Dicit Julianus damnum esse [28] commune, ideoque actione pro socio damni partem dimidiam agnoscere debere, tam pecuniæ, quam rerum cæterarum, quas secum non tulisset socius, nisi ad merces communi [29] nomine comparandas proficisceretur: Sed & si quid in medicos impensum est, pro parte socium agnoscere debere, rectissime Julianus probat: Proinde & si naufragio quid periit, cum non alias merces, quam navi, solerent [30] advehi, damnum ambo sentient; nam sicuti [31] lucrum, ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contingit. §. 5. [Cum] duo erant argentarii socii, alter eorum aliquid separatim [32] quæsierat, & lucri [33] senserat: *quærebatur*, an commune esse lucrum oporteret? Et Imperator Severus Flavio Felici in hæc verba rescripsit: *Etiam si maxime argentariæ societas inita est, quod quisque tamen [34] sociis non ex argentaria causa quæsiit, id ad communionem non pertinere, explorati juris est.* §. 6. Papinianus quoque lib. III. Responsorum ait: Si fratres [35] parentum indivisas [36] hereditates ideo retinuerunt [37], *ut emolumentum ac damnum in* [38] *his commune sentirent*, quod aliunde [39] quæsierint, in commune non redigetur.

§. 7. Item ex facto consultum respondisse se, ait lib. III. Responsorum: Inter Flavium Victorem [40] & Vellicum Asianum placuerat [41], *ut, locis emptis pecunia Victoris monumenta fierent opera & peritia Asiani: quibus distractis, pecuniam Victor cum certa quantitate reciperet, superfluum Asianus acciperet, qui operam in societatem contulit*: Erit pro socio [42] actio. §. 8. Idem Papinianus eodem libro ait [43], si inter fratres voluntarium consortium [44] initum fuerit, & stipendia [45], cæteraque salaria in commune redigi judicio societatis: quamvis filius emancipatus hæc non cogatur conferre fratri (inquit) in potestate manenti: quia, etsi in potestate maneret, præcipua [46] ea haberet. §. 9. Idem respondit, societatem [47] non [48] posse ultra [49] mortem porrigi: & ideo nec libertatem [50] de supremis judiciis constringere quis poterit, vel cognatum ulteriorem proximioribus præferre. §. 10. Idem respondit, Socius [51], qui cessantis [52] cessantiumve portiones insulæ restituerit [53], quamvis aut sortem cum certis usuris [54] intra quatuor menses, postquam opus refectum erit, recipere potest, exigendoque privilegio utetur, aut [55] deinceps propriam rem habebit; potest tamen pro socio agere ad hoc, ut consequatur, quod sua intererat. Finge [56] enim, malle eum magis suum consequi [57], quam dominium insulæ: Oratio [58] enim D. Marci idcirco quatuor mensibus finit certas usuras, quia post [59] quatuor dominium dedit. §. 11. Si qui societatem ad emendum [60] coierint, deinde res alterius dolo vel culpa empta non sit, pro socio esse actionem constat: Plane, si conditio sit adjecta, *si intra illum diem veniret*, & dies sine culpa socii præterierit, cessabit actio pro socio.

§. 12. Item si in communem rivum reficiendum impensa facta sit, pro socio esse actionem ad recuperandum sumptum, Cassius scripsit.

§. 13. Item Mela scribit, si vicini semipedes [61] inter se contulerunt, ut ibi cratitium [62] parietem inter se ædificarent ad onera utriusque sustinenda, deinde ædificato pariete alter in eum immitti non patiatur, pro socio agendum. † Idemque, & si aream in commune

1 *Sub.* rem communem. 2 Adde *l.* 9. *in fin. pr.* ℱ. *de serv. corrupt.* *l.* 15. §. 36. ℱ. *de injur.* 3 De plagiariis. 4 Prima quidem facie scilicet. *Accursius.* adde tamen *l.* 14. *C. ad l. Fabiam.* Dic potius, *rationis* voce hic intelligi præsumptionem illam, de qua paulo ante dictum est. 5 Præsumitur in dubio casu quisque suo jure potius uti, quam alteri nocere, aut obesse velle. adde *l.* 4. *C. si serv. exportand.* v. Alciatum, 3. *præsumpt.* Interpretationem in dubio accipimus, quæ delicto careat, *cap. estote. extr. de regulis.* Actus a providis & honestis personis interpositus præsumitur juste ac legitime factus. *cap. nisi essent viri providi. &c. de præbendis. dict. cap. estote.* Et cum actus referri ad delictum & non delictum potest, ad eam partem potius referre eum oportet, quæ delicto careat, quam quæ delictum habeat, vel inducat. *Gloss. in can. absit.* 11. *quæst.* 3. Magna enim præsumptio ex qualitate personarum ducitur. & breviter, Dolus regulariter non præsumitur, nisi probetur. *l. dolum.* 6. *C. de dol.* 6 Vendendo servum dolo malo. 7 Vide Leonin. *Emendat. lib.* 3. *cap.* 3. *num.* 3. 8 *Sub.* criminaliter, & civiliter.
9 Implicita facti quæstio, in qua facti controversia accurate spectanda est, & breviter: Mandati agitur, ubi mandatum: pro socio, ubi animus societatis contrahendæ fuit.
10 Id est, si mandavi vicino meo, ut fundum venalem Titii vicinum mihique utilem emeret, eumque emi, conveniri non possum. Quod si ei mandavi, ut eum fundum emeret, futurum nobis communem, eumque postea emi, adversus contractam societatem venio, ideoque actione pro socio teneor. Cur tam varie? vel ideo quod in mandato pœnitere liceat: in societate, non æque. 11 Proxima fundo meo. 12 Ideoque socius socio de dolo & culpa tenebitur. §. 2. ℱ. *eod.* *l.* 3. *C. eod.* utrumque enim bonæ fidei contrarium est. 13 Latam, & levem.
14 Socius doli tenetur. *Synops. Basilic. eod. c.* 49. 15 *Eclog. c.* 49. 16 *Ars* hic pro industria, pro opera denique. 17 Pollicitori. *Haloand. Budæus*, licitatori, id est, colono partiario plurimo omnium licitanti: reprehensi ab Antonio Augustino, 4. *Emend.* 9. Politores sunt, qui agros excolere atque polire consueverunt. Hinc Nonius, *politiones agrorum.* Ennius 3. Satyr. *Africa campos politos gerit.* & annal. 9. *rostros dente fabros carpsit causa poliendi agri.* Varro, *ex agri depolitionibus ejiciuntur.* & apud Catonem de re rustica, *Politor hordeum quinto modio dividat:* add. Festus *in Polimenta.* Huc refer poliendi verbum *ex l.* 9. §. 5. ℱ. *locati.* Politio vero est, cum ager colendus, alicui locatur pactione certæ partis frugum, ut sextæ, aut septimæ, aut nonæ. Turnebus 30. *advers. ex Catonis* 163. 18 Colonus partiarius non deducit impensas factas ratione fructuum, cum teneatur præstare operam, ac partem. 19 Socius etiam culpam præstat, si in coëunda societate artem vel operam pollicitus est. *Synops. ibid.* Artifex culpam præstat. 20 Operæ, & artis. *Hal.* & meo judicio recte. Hoc sensu, Qui boves pastori dat animo societatis in bobus contrahendæ, rem ipsam præstat: pastor autem, operam: valet hæc societas. Nam velamentum, id est, præstatio collatioque operæ & artis, pretium est. Perinde est, ac si pretium pastor conferret: quippe industria ejus, ac opera vicem pretii sustinet: Ac ut societas valet uno rem, altero pretium, seu pecuniam conferente, ita hoc casu valebit, uno boves, altero operas, & artem conferente. *Velamentum*, id est, præstatio operæ, & artis, pretium est: pretii loco est.
21 Quidam *hostimentum*: *Velamentum* Budæus posse legi monet, etsi barbare, ut sit τιμὴ ἀντάξιος τῆς τε ἐργασίας, καὶ τῆς τέχνης. Sed Arnoldus Ferronius apud Cujac. *Instit. eod.* legit *levamentum*, id est, examen, sive sacoma, eademque voce usum Ulpianum monet in *l.* 3. §. 2. ℱ. *si familia.* Interim pessime hunc locum is interpretatur, qui eum ita reddit: Pecunia supplet, & velat, quod & in arte & opera deest. cum sit omnino ita reddendum, ars & opera velat, & supplet, quod in pecunia deest. Hotom. *de usur.* 7. & 4. *observ.* 7. æquamentum legi a nonnullis notat, & ita quidem Avellanus quoque legendum existimat, *cap.* 24. *Restitutionum legit.* 22 Socius casus fortuitos non agnoscit. Ideoque si pecus æstimatum datum sit, idque a latronibus raptum sit, commune damnum est: si a furibus subreptum sit, tantum ejus detrimentum, qui pecus habuit: quippe custodiam præstare debet, qui æstimata accepit. Datur itaque in eum pro socio actio, si modo societatis causa pascenda data sunt, quamvis æstimata. *Synops. Basil. eod. c.* 49. & 3. Harmenop. 10. §. 24. 23 Prudentibus, Gilbertus Regius 2. *Enantioph.* 40. reprehensus a Roberto 2. *receptar.* 31. Hotomanus quoque legit *prudentibus*, 4. *obs.* 16. *ubi, qui sint casus fatales*, vide. 24 Socius socio non præstat damnum fatale a latronibus acceptum, licet a furibus præstet. Cur? adversus latrones parum prodest custodia: adversus furem prodesse potest, si quis advigilet. Latrocinium, fatale damnum, sed casus fortuitus est: at non furtum. 25 Socius, communis negotiationis causa peregre profectus, in latrones incidit, & pecuniam resve suas perdidit, quas nisi negotiationis causa secum non tulisset: respondetur, socium partem damni agniturum, ac præterea impensarum in medicos factarum, *ut hic.* Idem est &, si navigans cum mercibus naufragium fecerit, & damno adfectus sit: quum non nisi mari merces advehi consueverunt. *Synopsis eod. c.* 49. 26 Sagaria negotiatio quid sit, v. *l.* 5. §. 15. ℱ. *de tributor.* 27 Sic negotiatio lignaria, Capitolino *in Pertinace*: negotiatio Asiatica Ciceroni 16. *epist. fam.* 28 Aliud est in casu *l.* 26. §. 6. ℱ. *mandati.*

29 *Al.* non communi nomine, *male.* 30 Culpa facere non videtur, qui facit consueta, id est, ut solet fieri. 31 Paulus 2. *sent.* 16. ait, lucrum ita & damnum inter socios communicari, nisi quid culpa socii vel fraude eversum est.
32 Actione pro socio non præstantur, quæ alter ex sociis extra societatem quæsiit.
33 *Al.* lucrum. 34 Unius negotiationis societas ad alium non porrigatur. *Bart.*
35 3. Harm. 10. §. 27. non minores sc. nec enim id fieri debet sine auctoritate tutoris. *l.* 33. *supr. eod.* 36 Societas tacite omnium omnino bonorum, non censetur contracta inter fratres, hoc ipso quod hereditatem paternam inter se non diviserint, hac mente, ut emolumentum & damnum in his commune sentirent. Cujus rei is effectus est, ut non teneantur eo nomine inter se judicio societatis conferre quidquid lucri extrinsecus fecerint. 37 Expresse: quid, si tacite? & si tacite, quibus signis atque argumentis deprehendentur societatem iniisse? non satis est, ut qui negotiatur, major sit: requiritur enim consensus tutoris, si aliqui minores sint, *dict. l.* 33. & inter majores non sufficit ad præsumendam tacitam societatem, quod unius & ejusdem parentis hereditatem possideant. Bart. *hic. n.* 3. Item non sufficit, ut simul vivant, utque eorum unus negotietur alterius nomine. Requiritur ergo, ut res solitæ sint semper in commune redigi. v. *l.* 4. *supr. eod.* ut interea moneamus non censeri inter eos contractam societatem omnium bonorum, sed illius tantum actus, qui gestus est. adde superioribus præsumi tacitam societatem inter duos, si inter se communiter negotiati sint: si confecta negotiatione unus eorum res societatis distraxerit: si ambo interfuerint rationibus, quas calculatas sive computatas oportebat eum creditoribus subducere: si reus, societatis judicio, habitationis & alimentorum nomine, pro actore ejusdem judicii solverit: si pluries idem diversis locis & coram diversis personis communionem agnoverit: si ambo promiscue societate usi fuerint: si constabit actorem negotiationi præfuisse. adde conjunctim superioribus, si ambo simul habitaverint, de quo v. Mynsing. 2. *Resp.* 18. *n.* 33. & *seq.* 38 Lucri societas in rebus certis, non extenditur ad lucra aliunde quæsita. 39 Adde *l.* 4. ℱ. *de castrensi.* 40 Hi duo referuntur in *l.* 13. §. 5. ℱ. *de action. empt.* nisi quod non Flavius Victor, *ut hic.* sed Terentius Victor appellatur: sed forte hic Flavius Victor coheres fuit Terentii. 41 Ut observetur societatis pactum, competit actio pro socio, *ut hic.* & *l.* 17. ℱ. *eod.* 42 Pro socio actione petimus pacta societatis nomine inita conservari. 43 Quamvis frater emancipatus non conferat in potestate manenti ea, quæ adquirit in militia, nec etiam stipendia (quando, tametsi maneret in potestate, patri tamen non adquireret,) tamen si societatem fratres inierint, etiam hæc in commune rediguntur. *Synops. eod. c.* 49. 44 Omnium quæstuum sc. *Accurs.* 45 De quibus *l.* 9. *C. de procur.* 46 Vid. *l.* 1. §. 15. ℱ. *de collat. bon.* 47 Societas ultra mortem sociorum porrigi non potest, *ut hic.* Imo nec id mandari a testatore potest. v. Clarum, 3. *sent.* §. 1. *quæst.* 60. 48 Imo potest. *l.* 65. §. 9. ℱ. *eod.* 49 Vide *l.* 59. ℱ. *eod.* 50 Nemo etiam per indirectum, libertatem testandi sibi auferre potest perpetuæ societatis conventione habita, *ut hic.* v. Cujac. *obs.* 10. *c.* 25 responsione ad stipulationem facta, *l.* 61. ℱ. *de verb. oblig.* donando, *l. ult. circa fin. C. de pactis* sed nec jurando, quia contra bonos mores eripitur alicui libertas testandi, *d. l.* 61. *d. l. ult.* & juramentum contra bonos mores præstitum, non est obligatorium: etiam in testamentis, cum nemo possit efficere, ut leges locum in sua dispositione non habeant. vid. *l.* 55. ℱ. *de legat.* 1. ideoque tale juramentum nec impediet, quominus secundum fiat testamentum. v. *l.* 1. *C. qui testamenta.* vide *hic* Bart. vid tamen *l.* 59. ℱ. *eod.* 51 Si socius cessantibus aliis, communem domum restituerit, optionem habet, vel ut impensas recipiat cum usuris, intra quatuor menses post refectionem (& tum privilegium in exigendo nomine refectionis habet), vel ut post quadrimestre tempus dominium domus consequatur: aut potius actione pro socio domum retinet. Propterea vero quatuor mensibus usuræ definitæ sunt, quoniam post quadrimestre lex dominium refectori dat. *Synops. Basilic. eod. c.* 50. 3. Harm. 12. §. 20. 52 Quid in non faciente? v. *l.* 4. *C. de ædific. priv.*
53 Depositas reposuerit. *l.* 25. ℱ. *de reb. cred.* 54 *Μετὰ τόκων* Græcis: centesimis usuris quidam legunt apud Accursium. *arg. l.* 4. *C. de ædific. privat.* 55 Id est, qui ædificium socii absentis restituit, jus sumptuum & usurarum repetendarum habet, & privilegium hypothecæ, de quo v. *l.* 5. ℱ. *qui potiores.* & post quatuor menses, dominii jus. v. *d. l.* 4. *C. de ædific. priv.* adde *l.* 46. *in fin.* ℱ. *de damno infecto.* 56 Plures vias habens leviorem eligere potest. *Bart.* 57 Suum non consequi. *Hal.*
58 Senatusconsultum in *l.* 1. ℱ. *in quibus caus. pignus.* Cujac. 19. *obs.* 20. 59 Statim dederat Hadrianus. *d. l.* 5. 60 Societas ad emendum coiri potest. v. *l.* 69. ℱ. *eod.* 61 Atque ita murus, semipede a quoquo sociorum collato, pede constabat. Huc referendum quod Vitruvius *lib.* 2. legibus publicis vetitum fuisse commemorat, majores crassitudines, quam sesquipedales loco communi constitui: lateritios vero, nisi displinthii aut trisplinthii fuissent, sesquipedali crassitudine non potuisse plus quam unam contignationem sustinere Plin. 3. *c.* 13. & hæc de crassitudine parietum. Dixi de altitudine ad *l.* 1. *C. de ædific. privatis.* 62 *Craticius paries*, Festo *Concratitius.* adde 2. Vitr. 8. & *lib.* 7. *cap.* 3. intergerinus 35. Plin. 35. Festus *in Intergerinus*, *mur mitoyen*, μεσότοιχος *Gloss.* medius paries.

emerint, ne luminibus suis officeretur, & alteri tradita sit, nec præstet alteri, quod convenit, pro socio actionem esse. §. 14. Si plures sint inter eosdem societates coitæ, ad omnes societates sufficere [1] hoc unum [2] judicium, constat. §. 15. Si quis ex sociis propter societatem profectus sit, veluti ad merces emendas, eos dumtaxat sumptus [3] societati imputabit, qui in eam [4] pensi sunt. Viatica igitur, & meritoriorum, & stabulorum [5], jumentorum, carrulorum vecturas, vel sui, vel sarcinarum suarum gratia, vel mercium, recte imputabit. §. 16. Socium [6], universa [7] in societatem conferre debere, Neratius ait, si omnium bonorum socius sit: & ideo, sive ob injuriam sibi factam, vel ex lege Aquilia, sive ipsius sive filii corpori nocitum sit, conferre debere respondit. §. 17. Ibidem ait, socium omnium bonorum non cogi conferre, quæ ex prohibitis [8] causis adquisierit. §. 18. Per [9] contrarium quoque apud veteres tractatur, an socius omnium bonorum, si quid ob injuriarum actionem damnatus præstiterit, ex communi consequatur, ut præstet? Et Atilicinus, Sabinus, Cassius, responderunt, si injuria Judicis damnatus sit, consecuturum [10]: si ob maleficium suum [11], ipsum tantum damnum sentire debere: Cui congruit quod Servium respondisse, Aufidius refert, si socii bonorum fuerint, deinde unus, cum ad judicium non adesset, damnatus sit, non debere eum de communi id consequi, si vero præsens injuriam Judicis passus sit, de communi sarciendum.

53. IDEM lib. 30. ad Sabinum.

QUod autem ex [12] furto, vel ex alio maleficio quæsitum est, in societatem [13] non [14] oportere conferri palam est: quia delictorum turpis atque fœda communio est: Plane, si in medium collata sit, commune erit lucrum;

54. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

QUod enim ex maleficio contulerit socius, non aliter recipere debet, quam [15] si damnatus sit.

55. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

SI igitur ex hoc conventus fuerit, qui maleficium admisit: id, quod contulit, aut solum, aut cum pœna auferret. [solum auferret,] si mihi proponas, insciente socio eum in societatis rationem hoc contulisse: quod si sciente, etiam pœnam socium agnoscere oportet: æquum est enim, ut cujus participavit lucrum [16], participet & damnum.

56. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

NEc quicquam interest, utrum manente [17] societate præstiterit ob furtum, an dissoluta ea. † Idemque est in omnibus turpibus [18] actionibus: veluti injuriarum, vi bonorum raptorum, servi [19] corrupti, & similibus; & in omnibus pœnis pecuniariis [20], quæ ex publicis judiciis accidunt.

De re honesta, vel inhonesta.

57. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

NEc prætermittendum esse, Pomponius ait, ita demum hoc esse verum, si honestæ & licitæ rei societas coita sit: cæterum, si maleficii societas coita sit, constat, nullam esse societatem: Generaliter enim traditur, *rerum inhonestarum* [21] *nullam esse societatem* [22].

De interitu rei in societatem collatæ. 2. De emancipatione filiifam. 3. Vel alienatione servi, qui societatem contraxerat.

58. IDEM lib. 31. ad Edictum.

SI id, quod quis in societatem contulit, extinctum [23] sit, videndum, an pro socio agere possit? Tractatum ita est apud Celsum lib. VII. Digestorum, ad Epistolam Cornelii Felicis: Cum tres equos haberes, & ego unum, societatem coimus, *ut accepto equo meo, quadrigam venderes, & ex pretio quartam mihi redderes*: Si igitur ante [24] venditionem [25] equus meus mortuus sit, non putare se Celsus ait, societatem manere, nec ex pretio equorum tuorum partem deberi: non enim habendæ quadrigæ [26], sed [27] vendendæ coitam societatem: cæterum si id actum dicatur, ut quadriga fieret, eaque communicaretur, tuque in ea tres partes haberes, ego quartam, non dubie adhuc socii sumus. §. 1. Item Celsus tractat, si pecuniam [28] contulissemus *ad mercem emendam*, & mea pecunia perisset, cui perierit ea? Et ait, si post collationem evenit, ut pecunia periret, quod non fieret, nisi societas coita esset, utrique perire; utputa si pecunia, cum peregre portaretur ad mercem emendam, periit: si vero ante collationem, posteaquam eam destinasses [29], tunc perierit, nihil eo nomine consequeris, inquit, quia non societati periit. §. 2. Si filiusfamilias societatem coierit: deinde emancipatus [30] a patre fuerit, apud Julianum quæritur, an eadem societas duret? an vero alia sit, si forte post emancipationem in societatem duratum est? Julianus scripsit lib. XIV. Digestorum, eandem societatem durare [31]: initium [32] enim [in] his contractibus inspiciendum: duabus autem actionibus agendum esse, una adversus patrem, altera adversus filium: Cum patre, de eo, cujus dies ante emancipationem cessit, nam ejus temporis, quo post emancipationem societas duravit, nihil præstare patrem oportet: cum filio autem, de utroque tempore, id est, de tota societate: nam & si quid (inquit) socius filii, post emancipationem filii, dolo fecerit, ejus, non patri, sed filio actio danda est. §. 3. Si servus meus societatem cum Titio coierit, & alienatus in eadem permanserit, potest dici, alienatione servi & priorem societatem finitam, & ex integro alteram inchoatam; atque ideo & mihi, & emptori, actionem pro socio competere: item tam adversus me [quam adversus emptorem], ex his causis, quæ ante alienationem inciderunt, dandam actionem: ex reliquis, adversus emptorem solum.

De morte socii. 1. De eo, quod socius male perdidit. De dolo.

59. POMPONIUS lib. 12. ad Sabinum.

ADeo morte [33] socii solvitur societas, ut nec [34] ab initio pacisci [35] possimus, *ut heres [etiam] succedat societati*. Hæc [ita] in privatis societatibus ait: In societate vectigalium nihilominus manet societas [36], & post mortem alicujus: sed [37] ita demum, si pars defuncti ad personam heredis ejus adscripta sit, ut heredi quoque conferri oporteat: quod [38] ipsum ex causa æstimandum est: Quid enim, si is mortuus sit, propter cujus operam maxime societas coita sit? aut sine quo societas administrari non possit? §. 1. Quod in alea [39] aut adulterio perdiderit socius, ex medio non est laturus [40]: si quid vero dolo nostro socius damni ceperit, a nobis repetat [41].

De usuris, & eo, quod interest. 1. Quæ communicantur, vel non.

60. IDEM lib. 13. ad Sabinum.

SOcium [42], qui in eo, quod ex societate lucri faceret [43], reddendo moram adhibuit, cum ea [44] pecunia ipse usus sit, usuras quoque [eum] præstare debere, Labeo ait, sed [45] non quasi usuras [46], sed quod socii intersit, moram eum non adhibuisse [47]: sed si aut usus ea pecunia non sit, aut moram non fecerit, contra esse. Item post mortem socii nullam talem æstimationem ex facto heredis faciendam; quia morte [48] socii dirimatur societas. §. 1. Socius, cum resisteret communibus [servis] venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus [49] est: impensam, quam in curando se fecerit, non [50] consecuturum pro socio actione, Labeo ait: quia id non [51] in [52] societatem, quamvis propter [53] societatem, impensum sit, sicuti si [54] propter societatem eum heredem quis instituere desisset, aut legatum prætermisisset, aut patrimonium suum negligentius administrasset; nam nec compendium, quod propter [55] societatem ei contigisset, veniret in medium, veluti si propter [56] societatem heres fuisset institutus, aut quid ei donatum esset:

1 Uno judicio, ac libello plurium nomine societatis agi potest. 2 *l.* 25. §. 3. ff. *fam. l.* 10. *circa fin.* ff. *de act. empt.* 3 Impensas judicio societatis consequitur a socio socius. 4 Hoc in socio omnium bonorum fallit. Is enim impensas in dotandis filiabus factas societati imputat, v. quæ notavi ad *l.* 81. ff. *eod.* vide Rolandum a Valle, 1. *Consil.* 91. *num.* 49. 5 *Al.* stabulariorum. 6 Universorum bonorum sc. idque expressim. *l.* 3. §. 1. ff. *eod.* non simpliciter. *l.* 7. ff. *eod.* adde & *l.* 3. *l.* 73. ff. *l.* 3. *C. eod.*
7 Socius omnium bonorum societati confert universa, etiam ea, quæ ex injuriarum actione veniunt, & quæ sint ex lege Aquilia sive ipsius, sive filii corpori nocitum sit, *ut hic.* non tamen confert ea, quæ ex prohibitis causis adquisivit. §. 17. ff. *eod. Synops. a. cap.* 50. 8 *l.* 53. *l.* 54. ff. *eod.* 9 Socio, vel injuriarum, vel quod ad judicium non adfuisset, injuria judicis damnato ex communi societatis, condemnatio præstatur: juste damnato non præstatur. *Synops. eod. l. c.* 50. 10 Hinc constat, socio illatam injuriam socium contingere, *ut hic.* & ff. *eod. in fin.* quod non est inter emptorem, & venditorem. *l.* 51. ff. *de evict.* 11 *l.* 59. *in fin.* ff. *eod.* v. *l.* 46. *l.* 203. ff. *de reg. jur. l.* 20. ff. *communi divid.* 12 Socius adquisita ex furto, vel maleficio sociis non communicat: turpis enim delictorum communio est, *ut hic.* Quid, si contulerit? commune fiet: nec aliter judicio societatis recipiet, quam si damnatus sit. *vers. plane.* ff. *eod. l.* 54. ff. *eod.* Tunc enim res ita collatas solum aufert, si insciis sociis intulit: sin scientibus, pœnam quoque participat. *l.* 55. ff. *eod. Synops. eod. cap.* 50. 13 Et bonæ fidei judicia. *l.* 5. ff. *de t. jeris.*
14 Atqui inhonestos quæstus possessor hereditatis heredi restituere cogitur. *l.* 52. ff. *de pet. hered.* 15 12. *Synopsis Basil.* 1. *c.* 50. *in fin.* adde *l.* 2. §. 10. ff. *de hered. vel act. vend.*
16 Lucrum qui sentit, idem & damnum participare debet. *l.* 29 *in fin.* ff. *eod. l.* 2. §. 9. ff. *de hered. vel act. vend. l.* 10. ff. *de reg. jur.* 17 Vid. *l.* 27. *in pr.* ff. *eod.* 18 Famosæ & turpes actiones quæ. 19 Corrupti servi actio famosa. *l.* 6. ff. *de obsequiis.*
20 Possumus enim vel civiliter vel criminaliter agere ex publico judicio. *l.* 16. *l. pen. l. ult. C. ad l. Corn. de falsis.* 21 Inhonestarum rerum nulla societas est. Seneca 2 *de benef.* 14. 22 *l.* 52. §. *pen. l.* 53. *l.* 54. ff. *eod. l.* 35. §. 2. ff. *de contrah. empt.* emptionem, mandatum; *l.* 1. §. 14. ff. *de tutel. & rationib.* fidejussionem. *l.* 70. *in fin.* ff. *de fidejussorib.*
23 *l.* 63. §. *ult.* ff. *eod.* 24 Si res perit, antequam coita societas sit, res ipsa ei, cujus est, perierit: sin post perfectam jam societatem, communiter. 25 Sic quadrigæ legatum mortuo equo perit. *l.* 65 §. 1. ff. *de legatis.* 2. 26 Rei societas, rerum ipsarum collatione perficitur: quæ contractu initur, eo perfecto celebrata intelligitur
27 Habendæ & vendendæ quadrigæ discrimen. Haberi quadriga ante venditionem potest. Interest inter illa duo quod societate tantum habendæ quadrigæ inita, ut primum ea habita est, quicquid ex ea perit, societati pereat: vendendæ inita, quidquid pereat, non ante pereat societati, quam ipsa quadriga sit vendita, unde Baldus interesse notat, societas concepta sit pretii futuri, an corporum ipsorum. 28 Pecuniæ jam communicatæ periculum est commune: communicandæ, solius proprietarii, hoc est ejus, cujus pecunia est. 29 Destinatio sola non reponendæ, sed nunc primum faciendæ alicujus rei, non facit rem esse in actu: ac proinde destinata ad affigendum, non habenda pro affixis. *l.* 17. § *pen.* & *ult. l.* 18. ff. *de action. empt.* sic carbonibus legatis lignum destinatum ad carbones faciendos, *l.* 55 § 7. ff. *de legatis.* 3. argento facto, cœptum: libris legatis, cœpti. *l.* 52. §. 4. *in fin.* ff. *de legatis.* 3. cinctorum appellatione, cingendi: mobilium nostrorum, pecuniæ destinatæ, ut mutuæ darentur, non continebuntur. *l.* 79. §. 1. ff. *de leg.* 3. Hinc Baldus decidit, determinationem non sumi ab eo, quod erit, sed ab eo, quod est. Quod verum esse ait Zasius, nisi destinatio ad rem reponendam in usitatum morem referatur, *d. l.* 17. nisi res destinata parum absit, & modicum a sua perfectione distet. Ut liber nondum claviculatus, seu malleatus, pro compacto: cingendus proxime, pro cincto, *l. penult.* ff. *de milit. testamento*: contractis sponsalibus fundus in dotem datus, habeatur pro dotali. eadem ex causa, citra mendacium, & crimen falsi, (de quo *l. pen. C. ad leg. Corn. de falsis*) destinatus ad officium scribæ, vel Doctoris, potest Doctor, & scriba appellari. v. Zasium *ad l.* 41. *in fin.* ff. *de legat.* 1. E contrario, pecunia destinata in emptionem prædiorum, prædii naturæ, id est, rei immobili comparatur. v. tamen *l.* 3. §. 6. ff. *de contraria tutelæ.* 30 Emancipatione, societatis judicium non evitat filius. Ideoque societatis, cum in potestate esset, nomine contractæ tenetur, etiamsi emancipatus sit, hoc est, etiam post emancipationem. 31 Vid. *l.* 63. §. 10 ff. *eod.* adde *l.* 8. ff. *de cap. minut. l. penult.* §. 2. ff. *de institor.* 32 Initium spectandum. *l.* 8. ff. *mandati.* Goth. Adde *l.* 1. *in fin.* ff. *mandat. l.* 12. ff. *ad SC. Macedon.* Ans. 33 *l.* 52. §. 9. *supr. eod. l.* 60. *l.* 63. §. 8. *l.* 65. §. 9. *infr. eod.* Goth. Vide Thoming. *decis.* 13. Cujac. 10. *obs.* 25. Ans. 34 Imo possumus. *l.* 65. §. 9. *infr. eod.* 35 Pacto societas in post mortem tempus prorogari etiam non potest. vid. *l.* 12. *supr. de SC. Macedon.* 36 Vid. quæ notavi ad *l.* 52. § 9. *supr. eod.* & Cujac. 10. *obs.* 25. 37 Id est, societas ut ad heredem transeat, requiritur, ut sit vectigalium conductio, ut ea lege facta sit conductio, ut heredes in eandem conductionem succedant, *ut hic.* addit Accursius, ut persona succedens sit idonea, ut ipsi socii non tantum cum locatore vectigalium, sed id inter se paciscantur.
38 Morte solvitur societas: nec pacisci permittitur, ut ad heredes transeat, nisi publicis in vectigalibus: quod ipsum cum ratione æstimandum est: quid enim, si propter operam mortui, societas coita sit, & sine ipso administrari non possit? *Synopsis Basilic. eod. cap.* 53.
39 Alea res turpis. Lucrum aleæ socius socio non communicat. 40 Cur ita? collige ex *l.* 52. *in fin.* ff. *eod.* 41 Cur? ex dolo nostro obligamur. 42 Usuram lucri socius non præstat, nisi ex mora, vel si lucro usus sit. De herede nihil ejusmodi dicimus, quippe soluta societas est: quin & socius superstes non quasi usuras, sed ut id, quod interest, præstat. Ita Græci hunc locum explicant. *Synopsis Basil.* 12. *tit.* 1. *c.* 54. adde 3. Harmen. 10. §. 11. vel ita, usuræ post moram veram, vel fictam, actione *pro socio* præstantur a socio, at non ab herede socii. 43 Al. *fecit.* 44 *Aut cum* Cujac. 13. *obs.* 15. 45 Usuræ, & ejus, quod interest, discrimen est. 46 Nam si quasi fœnus, etiam citra moram, aut abusionem ejus pecuniæ proculdubio deberentur. *l.* 17. §. 3. *in fin.* ff. *de usuris.* Cujac. *ibid.* 47 Id est, non paruisse interpellationi, aut non fecisse moram in re ipsa, pecunia versa in suos usus, nam hic moræ nomine comprehendi volumus utramque eam, quæ fit ex persona, quæ proprie est mora, & eam, quæ fit ex re ipsa. Cujac. *ibid.* 48 *l.* 59. ff. *eod.* 49 Impensas vulneris, occasione societatis accepti, socius a socio consequitur, ut *l.* 61. *infr. eod.* quæ hanc emendat.
50 Hoc emendatur *l. prox. infr. eod.* 51 *In societatem venit*, quidam ita legunt.
52 In societatem quod impenditur, actione *pro socio* peti potest: at non continuo, quod propter societatem sit impensum. Hæc enim distinguuntur, ut Græcis, *περὶ τὴν κοινωνίαν*, & *διὰ τὴν κοινωνίαν*. *Synopsis ibid. cap.* 54. 53 *Propter*, causam remotam ostendit, & occasionem potius, quam causam. 54 Sicuti nec si. *Hal.* 55 Atqui maritus præstare cogitur quicquid ad eum, quasi patronum ex bonis liberti pervenerit. *l.* 64. §. 5. *infr. soluto.* adde casum *l.* 59. *in fin. infr. ad SC. Trebell.* 56 Id est, ex occasione quadam remota societatis, ex sua persona tamen: veluti si occasione quadam socio, vel legato apud Principem, res societatis agenti, castrum sit donatum: secus si propter societatem, id est, contemplatione societatis: bifariam enim possunt intelligi hæc verba Bart. *hic.*

61. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SEcundum Julianum [1] tamen, & quod medicis pro se datum est, recipere potest. Quod verum est.

De pretio rei communis diviso inter verum socium, & opinatum.

62. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI Titius, cum quo mihi societas erat, decesserit, egoque, cum putarem [2] Titii hereditatem ad Seium pertinere, communiter cum eo res vendiderim, & partem pecuniæ ex venditione redactæ ego, partem Seius abstulerit, te qui revera Titio heres es, partem ad me redactæ pecuniæ societatis judicio non consecuturum, Neratio & Aristoni placebat: quia meæ [3] dumtaxat partis pretia percepissem: Neque interesse, utrum per se [4] partes meas vendidissem, an communiter cum eo, qui reliquas partes ad se pertinere diceret: alioquin eventurum, ut etiamsi duo socii rem vendiderint, unusquisque quod ad se pervenerit, partem alteri societatis judicio præstare debeat: Sed nec te ex parte, quam hereditatis petitione forte a Seio consecuturus sis, quicquam mihi præstare debere: quia quod ad Seium pervenerit, tuarum partium pretium sit: nec ad me, habentem meum, quicquam ex eo redire debeat.

Quatenus condemnatur socius, 1. Vel ejus fidejussor, vel defensor, 2. Vel pater, vel dominus, vel successor. 3. De æstimatione ejus, quod socius facere potest. 4. De cautione ejus, quod facere non potest. 5. De occupatione. 6. Quo tempore spectatur, an socius facere possit. 7. De æstimatione ejus, quod facere potest. 8. De herede. 9. Si socius servo communi legaverit. 10. Quibus modis societas solvitur.

63. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

VErum est, quod Sabino videtur, etiam [5] si non universorum bonorum socii sunt, sed unius rei, attamen in id, quod facere possunt [6], quodve dolo malo fecerint, quo minus possint, condemnari oportere: hoc enim summam rationem habet, cum societas jus quodammodo [7] fraternitatis [8] in se habeat. §. 1. Videndum est, an & fidejussori socii id præstari debeat? an vero personale beneficium sit? Quod magis verum est: Sed si hic fidejussor, quasi defensor [9] socii, judicium susceperit, proderit sibi: namque Julianus lib. XIV. Digestorum scripsit, defensorem socii in id, quod socius facere potest, condemnari oportere. † Idemque & in patroni defensore accipere debere ait. † Et utique idem erit in universis, qui in id, quod facere possunt, conveniuntur.

§. 2. Patri [10] autem vel domino socii, si jussu eorum societas contracta sit, non esse hanc exceptionem dandam, quia nec heredi socii cæterisque successoribus hoc præstabitur: quia [11] nec cæterorum [12] heredibus, successoribusve, quos in id, quod facere possunt, convenimus, idem præstatur. §. 3. *Id, quod facere socius potest*, quemadmodum [13] æstimandum sit? Et placuit, non debere deduci æs alienum, quod debetur a socio: Ita & Marcellus lib. VII. Digestorum scripsit: nisi [14] forte (inquit) ex ipsa societate debeatur. §. 4. Item videndum, an cautio [15] veniat in hoc judicium ejus, quod facere socius non possit, sc. [16] nuda promissio? Quod magis dicendum arbitror. §. 5. Si cum tres socii essent, egerit cum uno ex sociis socius, & partem suam integram sit consecutus: deinde alius socius cum eodem agat, & partem consequi integram non poterit, quia facere solidum non potest, an hic, qui minus consecutus est, cum eo agere possit, qui solidum accepit, ad [17] communicandas partes inter eos [id est] exæquandas: quasi iniquum sit, ex eadem societate, alium plus, alium minus consequi? Sed magis est, ut pro socio actione consequi possit, ut utriusque portio exæquetur: Quæ sententia habet æquitatem.

§. 6. Tempus autem spectamus, quantum facere socius possit, rei [18] judicandæ. §. 7. Hoc [19] quoque facere quis posse videtur, quod dolo fecit, quo minus possit: nec [20] enim æquum est, dolum suum quemquam relevare. Quod & [21] in cæteris, qui in id, quod facere possunt, conveniuntur, accipiendum est. Si [22] tamen non dolo, sed culpa sua, facere posse desiit, dicendum est, condemnari eum non debere. §. 8. In heredem [23] quoque socii pro socio actio competit, quamvis heres [24] socius non sit: licet enim socius non sit, attamen emolumenti successor est: Et circa societates vectigalium [25] cæterorumque idem observamus, ut heres socius non sit, nisi fuerit adscitus: verumtamen omne emolumentum societatis ad eum pertineat, simili modo & damnum adgnoscat, quod contingit, sive adhuc vivo socio vectigalis, sive postea. Quod non similiter in voluntaria [26] societate observatur. §. 9. Si servo [27] communi legatum sine libertate unus ex dominis reliquit, hoc ad solum socium pertinet. An tamen pro socio judicio communicari debeat cum herede socii, quæritur? Et ait Julianus, Sextum Pomponium referre Sabinum respondentem, non communicari: & posse hanc sententiam defendi, Julianus ait: non enim propter communionem hoc acquisitum est, sed ob suam partem, nec oportet id communicari, quod quis non propter societatem sed propter suam partem acquisierit. §. 10. Societas solvitur ex personis [28], ex rebus [29], ex voluntate [30], ex actione [31]. Ideoque sive homines, sive res, sive voluntas, sive actio interierit, distrahi videtur societas. † Intereunt [32] autem homines quidem maxima aut media capitis deminutione [33], aut morte. Res [34] vero, cum aut nullæ relinquantur, aut conditionem mutaverint: neque [enim] ejus rei, quæ jam nulla sit, quisquam socius est: neque ejus, quæ consecrata [35] publicatave [36] sit. † Voluntate [37] distrahitur societas, renunciatione [38].

64. CALLISTRATUS lib. 1. Quæstionum.

ITaque cum separatim socii agere cœperint, & unusquisque eorum sibi negotietur, sine dubio jus societatis dissolvitur.

2. De morte. 3. De renunciatione. 7. Si procurator renunciet, 8. Aut ei renuncietur. 9. De morte. 10. De negotio finito. 11. De arrogatione, & emancipatione. 12. De publicatione. 13. De impensis. 14. Si cui sociorum quid absit. 15. Quibus casibus manente societate agitur pro socio. 16. De dote.

65. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

ACtione [39] distrahitur: cum aut stipulatione [40] aut judicio [41] mutata sit causa societatis: Proculus enim ait, hoc ipso quod judicium ideo dictatum est, ut societas distrahatur, renunciatam societatem: sive totorum bonorum sive unius [42] rei societas coita sit. §. 1. Item bonis a creditoribus venditis [43] unius socii, distrahi societatem Labeo ait.

§. 2. Si in rem certam emendam conducendamve coita sit societas, tunc etiam post alicujus mortem quidquid lucri detrimentive factum sit, commune esse Labeo ait. §. 3. Diximus [44] dissensu solvi societatem; hoc ita est, si [45] omnes dissentiunt [46]: Quid ergo, si unus renunciet? Cassius scripsit, eum, qui renunciaverit societati, a se quidem liberare socios suos, se autem ab illis non liberare: Quod utique observandum est, si dolo [47] malo renunciatio facta sit, veluti si, cum omnium bonorum societatem inissemus, deinde cum obvenisset uni hereditas, propter hoc renunciavit: ideoque siquidem damnum attulerit hereditas, hoc ad eum, qui renunciavit, pertinebit; commodum autem communicare cogetur actione pro socio: Quod si quid post renunciationem adquisierit, non erit communicandum: quia nec dolus [48] admissus est in eo. §. 4. Item, si societatem ineamus ad aliquam rem emendam, deinde solus volueris eam emere, ideoque renunciaveris societati, ut solus emeres, teneberis, quanti interest mea: Sed si ideo renunciaveris, quia emptio tibi displicebat, non teneberis, quamvis ego emero: quia hic nulla fraus est: Eaque & Juliano placent.

§. 5. Labeo autem posteriorum libris scripsit, si renunciaverit societati unus ex sociis eo [49] tempore [50], quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro socio actione [51]: nam si emimus mancipia, inita societate, deinde renuncies mihi eo tempore, quo vendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem causam meam facis, teneri te pro socio judicio: Proculus hoc ita verum esse, [si] societatis non intersit dirimi societatem: semper enim non [52] id, quod privatim interest unius ex sociis, servari solet, sed quod societati expedit: Hæc ita accipienda sunt, si nihil de hoc in coëunda societate convenit. §. 6. Item qui societatem in tempus coit, eam ante tempus renunciando, socium a se, non se a socio liberat. Itaque, si quid compendii postea factum erit, ejus partem non fert: at si dispendium, æque præstabit portionem, nisi renunciatio ex necessitate [53] quadam facta sit. Quod si tempus finitum est, liberum est recedere: quia sine dolo [malo] id fiat. §. 7. Renunciare societati etiam per alios possumus: & ideo dictum est, procuratorem [54] quoque posse renunciare societati. † Sed utrum de eo dictum sit, cui omnium bonorum administratio concessa est, an de eo, cui hoc [55] ipsum nominatim mandatum est, videamus? An vero per utrumque recte renuncietur? Quod est verius, nisi [si] prohibuerit eum dominus specialiter renunciare. §. 8. Item scriptum est, posse procuratori [56]

1 Cujus sententia prævaluit Labeonis sententiæ, de qua *l. 60. in fin. ff. eod.* 2 Si pretium rei communis cum socio putativo divisero, a vero socio putativus ille convenietur, non ego: cum partem meam receperim. *Bart.* 3 Vide *l. ult. C. depositi.* 4 Id est, separatim. 5 Imo, universorum bonorum socio tantum id privilegii dari videtur. *l. 16. ff. de re jud.* 6 Condemnatur socius socio, non in solidum, sed in quantum facere potest, nisi erogaverit bona sua in fraudem futuræ hujus actionis, *l. 68. ff.* nisi negaverit se socium esse, *l. 67. in fin. ff.* nisi agatur adversus ejus fidejussorem, *§. 1. ff. eod.* 7 Societas non est proprie fraternitas, seu communio, sed per societatem inducitur communio justa lucri, & damni, *l. 1. §. plane ff. de tutel. & rationib. distrah.* jus quodammodo fraternitatis in se continet, non est tamen vera fraternitas. 8 Cic. *pro Roscio Amerino.* *Fraternitatis* nomine etiam communitas significatur in Panegyrico *Flaviensium nomine.* *Fratrum* quoque nomine, & communitas apparet, & æqualitas dignitatis. Quintilian. *declamat.* 320. sacra res est unitas, & quædam fraternitas animorum. 9 V. *l. 23. ff. de re judicata* 10 Privilegium socii (ut ne conveniatur, nisi in quantum facere possit) non transit ad ejus patrem, dominum, heredem. 11 Similium idem est judicium. *§. 7. ff. eod.* 12 Puta filii, *l. 4. §. 3. ff. quod cum eo.* mariti, *l. 24. in fin. l. 25. l. 41. ff. de re jud.* 13 Adde *l. 49. ff. de re judicat.* 14 Socius, cum in quantum facere potest, convenitur, æs alienum ejus non deducitur, nisi ob ipsam societatem sit contractum. 15 Socius, cum in quantum facere potest, convenitur, cavere debet de solida quantitate præstanda, cum ad meliorem fortunam pervenerit. adde *l. 47. §. 2. ff. de pecul. l. unic. §. 7. C. de rei uxoriæ actione. l. 8. C. soluto.* 16 *Cautionis* verbo nuda promissio intelligitur. 17 *l. 67. ff. eod.* 18 Socius utrum solidum facere possit, necne, spectamus tempus rei judicatæ. *l. 31. ff. de re judic.* 19 Facere posse videtur, qui dolo fecit, ne posset facere: secus si culpa. 20 Dolo proprio nemo relevatur. 21 Similium enim eadem ratio est. *§. 2. ff. eod.* 22 Culpa mitius punitur, quam dolus. 23 *l. 35. in fin. l. 36. l. 40. ff. eod. l. 65. §. 9. ff. eod. l. 3. C. eod.* 24 Heres socii non est socius, licet sit emolumenti successor. adde *l. 69. §. 3. ff. eod.* 25 *l. 3. C. eod.* 26 Quid? an non vectigalium cæterorumque societas voluntariæ sunt? Respondeo, voluntarias fuisse cum defuncto: nego esse voluntarias cum herede: & ita cum esset inter Sextum Nævium & G. Quintium coita societas rerum, quæ in Gallia comparabantur, mortuo Gaio, cum herede ejus P. Quintio non fuit societas voluntaria, sed, ut Cic. loquitur, hereditaria: communio enim necessaria est cum herede, non societas voluntaria. Hæc Cujac. 10. *obs.* 25. 27 Communi servo cum libertate & sine libertate relinqui potest, totumque legatum socio testatoris adquiritur. Paul. 3. *sent.* 6. §. 4. *l. 49. ff. ad l. Falc.* Ulp. 2. *tit.* 7. 28 Societas solvitur intereuntibus personis, rebus, voluntate, vel actione. 3. Harm. 11. §. 1. 29 Peremptis sc. vel publicatis. 30 Renunciatione, *in fin. ff. eod. l. 4. §. 1. ff. eod. l. 5. C. eod.* 31 *l. 65. ff. eod.* 32 Moritur homo, seu persona, cum damnatus mortis, aut relegationis, aut publicationis pœnam subiit, aut etiam communi morte decesserit. Harm. *ibid* & breviter, mors est a natura, vel lege. 33 Id est, non tantum naturaliter, puta morte, sed etiam civiliter, puta maxima & media capitis deminutione, cum libertatem & jus civitatis amittunt, sic deportati mortuorum loco habentur. vid. *l. 1. §. pen. ff. de B. P. contra tabulas.* 34 Moritur res, cum prorsus nulla relicta est, aut conditionem mutat. Mutat autem, si consecrata, vel publicata. Harm. *ibid.* 35 Adde *l. 3. ff. de religiosis.* 36 Vide *l. 65. §. 12. ff. eod.* 37 Societas voluntate distrahitur expresse, vel tacite. Expresse, si socii renunciaverint societati, *ut hic.* Tacite, cum separatim unusquisque sibi negotiari cœperit. *l. 64. ff. eod.* Harm. *ib.* 38 Expressa, *l. 65. §. 3. ff. eod.* vel tacita *l. 64. ff. eod.* male fit absenti, *l. 17. §. 1. ff. eod.* absens autem non est, qui procuratorem reliquit; ideoque procuratori absentis renunciari potest societas, *l. 65. §. 8. ff. eod.* male fit etiam ante tempus conventum, nisi socius contra pacta societatis quid faciat, vel rixosus sit, vel damnosus societati, *l. 14. in fin. ff. eod.* male fit etiam dolo: qui ut adhibeatur, vid. *l. 65. §. 3. ff. eod.* 39 Societas actione dissolvitur, cum, aut stipulatione, aut judicio mutatur societatis causa. Qui enim ideo judicium dictat, ut societas distrahatur, haud dubie societati renunciat. Harm. *ibid.* 40 Per stipulationem, interrogando, & respondendo, contractus societatis transfunditur in novam obligationem, & conventionis formulam, priore perempta, *l. 1. ff. de novationibus.* vel si alius socius delegetur. *l. 11. in fin. ff. de novationibus.* 41 Idque, si actio pro socio ideo dictetur, ut societas distrahatur. Oldendorp. 4. *Class. act.* 20. *n.* 8. 42 Societas unius etiam rei esse potest: cujusmodi frequens est inter venalitiarios. *l. 44. §. 1. ff. de ædilitio. Inst. de societate. in pr.* 43 Vel cessione bonorum. §. 8. *Inst. eod.* 44 *l. 63. in fin. ff. eod.* 45 Societas solvitur, si omnes socii renuncient, *ut hic. Synops. Basilic. eod. c. 59. §. 3.* 46 Hoc est, consentiunt, ut a societate recedatur. 47 Ut in hoc exemplo, & *§. 4. ff. eod.* & *l. 17. §. 1. ff. eod. §. 4. Instit. eod.* 48 Dolum ad futura, de quibus cogitatum non erit, extendi hinc colligit *Baldus.* 49 Societatis renunciatio, etiam intempestiva, punitur: ut res sit, renunciantem non liberat. 50 Vide *hic Accurs.* 51 Actionem. *Hal.* 52 Societati quid expediat, non quod uni sigillatim ex sociis expedit, spectamus. *Synops. dict. §. 3.* Societatem ipsam spectamus, non singulos socios. Sic utilitas communis privatæ præfertur. adde *l. 21. ff. commun. divid.* 53 Ut *l. 14. in fin. ff. eod.* vel si contraxit matrimonium, vel pater ei mortuus fuerit. *Bart.* 54 Procurator, sive specialis, sive generalis sit, societati renunciare potest, nisi prohibitus sit renunciare. *l. ult. C. eod.* Quidam etiam hic legunt, *per procuratorem posse renunciari.* 55 Protestatio potest fieri per procuratorem, si justa causa sit, etiamsi non habeat speciale mandatum. *Bart.* adde *l. 20. §. 11. ff. de pet. hered. l. 2. in fin. ff. de divortiis.* 56 Procuratori societas renunciari potest.

quoque

quoque meo socium meum renunciare: quod Servius apud Alfenum ita notat esse in potestate domini, cum procuratori ejus renunciatum est, an[1] velit ratam habere renunciationem: igitur is, cujus procuratori renunciatum est, liberatus esse videbitur: An autem ipse quoque, [qui] renunciavit procuratori, liberetur, in potestate ejus erit: quemadmodum diximus in eo, qui socio renunciat. §. 9. Morte[2] unius societas dissolvitur, etsi consensu omnium coita sit, plures[3] vero supersint: nisi[4] in coeunda societate aliter convenerit, nec heres[5] socii succedit: Sed quod ex re communi postea quæsitum est: item dolus & culpa in eo, quod ex ante gesto pendet, tam ab herede, quam heredi, præstandum est. §. 10. Item si alicujus rei societas sit, & finis negotio impositus, finitur societas: Quod si, integris omnibus manentibus, alter decesserit, deinde tunc sequatur res, de qua societatem coierunt, tunc eadem distinctione utemur, qua in mandato; ut si quidem ignota fuerit mors alterius, valeat societas: si nota, non valeat. §. 11. Societas quemadmodum ad heredes[6] socii non transit, ita nec ad adrogatorem: ne alioquin invitus[7] quis socius efficiatur, cui non vult: Ipse autem adrogatus socius permanet, nam etsi filiusfamilias emancipatus[8] fuerit, permanebit socius. §. 12. Publicatione[9] quoque[10] distrahi societatem diximus, quod videtur spectare ad universorum bonorum publicationem, si socii bona publicentur: nam, cum[11] in ejus locum alius succedat, pro mortuo habetur. §. 13. Si post distractam societatem[12] aliquis[13] in rem communem impenderit, Socius actione pro socio id non consequitur: quia non est verum, pro socio, communiterve, id gestum esse: sed communi dividundo judicio hujus quoque rei ratio habebitur: nam etsi distracta esset societas, nihilominus divisio rerum[14] superest.

§. 14. Si communis pecunia penes aliquem[15] sociorum sit, & alicujus[16] sociorum quid absit, cum eo[17] solo agendum, penes quem ea pecunia sit: qua deducta, de reliquo, quod cuique debeatur, omnes[18] agere possunt[19]. §. 15. Nonnunquam[20] necessarium est & manente societate agi pro socio, veluti cum societas vectigalium[21] causa coita est: propterque varios contractus neutri expediat[22] recedere a societate, nec refertur in medium[23], quod ad alterum pervenerit. §. 16. Si unus ex sociis maritus sit, & distrahatur societas manente[24] matrimonio, dotem[25] maritus præcipere debet[26], quia apud[27] eum esse debet, qui onera sustinet: Quod si jam dissoluto matrimonio societas distrahatur, eadem die recipienda est dos, qua & solvi debet.

66. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

QUod si eo tempore, quo dividitur societas, in ea causa dos sit, ut certum sit, eam, vel partem ejus reddi non oportere, dividere[28] eam inter socios Judex debet.

De venditione rei communis. 1. De usuris. 2. De impensis. 3. Quatenus socius condemnatur.

67. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SI unus ex sociis rem communem vendiderit[29] consensu sociorum, pretium dividi debet ita, ut ei caveatur, *indemnem eum futurum*. Quod si jam damnum passus est, hoc ei præstabitur: Sed si pretium communicatum sit sine cautione, & aliquid præstiterit is, qui vendidit, an, si non omnes socii solvendo sint, quod a quibusdam servari non potest, a cæteris debeat ferre? Sed Proculus putat, hoc ad cæterorum[30] onus pertinere, quod ab aliquibus servari non potest: ratione defendi posse: quoniam societas cum contrahitur, tam lucri, quam[31] damni communio initur. §. 1. Si unus ex sociis, qui non[32] totorum bonorum socii erant, communem pecuniam fœneraverit, usurasque perceperit, ita demum usuras partiri debet, si societatis[33] nomine fœneraverit: nam si suo nomine, quoniam[34] sortis periculum ad eum pertinuerit, usuras ipsum retinere oportet.

§. 2. Si quid unus ex sociis necessario de suo impendit in communi negotio, judicio societatis servabit; & usuras[35], si forte mutuatus[36] sub usuris, dedit: Sed & si suam pecuniam dedit, non sine causa dicetur, quod usuras quoque percipere debeat, quas[37] possit habere, si alii mutuum dedisset. §. 3. Non alias socius in id[38], quod facere potest, condemnatur, quam[39] si confitetur se socium fuisse[40].

De alienatione. 1. Quid sit facere, quo minus facere possit.

68. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

NEmo ex sociis plus[41] parte[42] sua[43] potest alienare, etsi[44] totorum bonorum socii sint. §. 1. Illud quæritur, utrum is demum facere videtur, quo minus facere possit, qui erogat bona sua in fraudem futuræ actionis; an & qui occasione[45] adquirendi[46] non utitur? Sed verius est, de eo sentire Proconsulem, qui erogat bona sua: Idque ex interdictis colligere possumus, in quibus ita est, *quod dolo fecisti, ut desineres possidere.*

De societate ad emendum, & epulis præstandis.

69. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

CUm societas ad emendum[47] coiretur, & conveniret, *ut unus reliquis nundinas (id[48] est epulas) præstaret*[49], *eosque a negotio dimitteret*[50], si eas eis non solverit[51], & pro socio[52], & ex vendito[53] cum eo agendum est.

De tempore societatis.

70. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

NUlla societatis[54] in æternum[55] coitio[56] est[57].

De stipulatione pœnali. 1. De lucro, quæstu, compendio.

71. IDEM lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

DUo societatem coierunt, ut[58] Grammatica[59] docerent, & quod ex eo artificio[60] quæstus fecissent, commune eorum esset: de ea re, quæ voluerunt fieri, in pacto convento societatis proscripserunt[61]; deinde inter se his verbis stipulati sunt, *Hæc, quæ supra scripta sunt, ea ita dari, fieri, neque adversus ea fieri: si ea ita data, facta non erunt, tum viginti millia dari:* Quæsitum est, an, si quid contra factum esset, societatis actione agi posset? Respondit, si quidem pacto convento inter eos [de] societate facto ita stipulati essent, *hæc ita dari, fieri spondes?* futurum fuisse, ut[62], si novationis causa id fecissent, pro socio agi non possit, sed tota res in stipulationem translata videretur: sed quoniam non ita essent stipulati, *ea ita dari, fieri spondes*[63], sed *si ea ita facta non essent*, *decem dari*, non videri sibi, rem in stipulationem pervenisse, sed duntaxat pœnam: non enim utriusque rei promissorem obligari, ut ea daret, faceret: & si non fecisset, pœnam sufferret, & ideo societatis judicio agi posse.

§. 1. Duo colliberti societatem coierunt *lucri*[64], *quæstus*[65], *compendii:* postea unus ex his a patrono heres institutus est, alteri legatum datum est: Neutrum[66] horum in medium referre debere respondit.

1 Ratihabitio domini interdum necessaria est, ubi procurator intervenit. 2 Morte unius socii societas extinguitur, etiam quod ad alios, & superstites socios, nisi actum fuerit, ut duraret. Durat tamen communio, & agitur communi dividundo. *l. 1. in pr. l. 4. §. 1. l. 52. §. 9. l. 59. ff. eod.* Goth. Vide Cujac. *lib. 10. obs. cap. 26.* Ald. 3 *l. 59. ff. eod.* Morte unius socii societas omnium dissolvitur, & si plurium consensu coita sit, plures vero &c. Cujac. 10. *observ.* 26. 4 *l. 35. ff. eod.* Atqui conventione id effici non potest. *l. 52. §. 9. l. 59. ff. eod.* 5 *l. 63. §. 8. ff. eod.* atqui reliqui contractus legem ex conventione accipiunt, & active ac passive ad heredes transeunt: quin, unusquisque sibi & successoribus prospicere recte potest: Cur tam varie? Faber existimat, societatem ad heredes non transire, vel ideo quod societas discordiam pariat (sit autem discordia legibus inimica) neve libertas testandi tollatur. *l. 52. §. 9. ff. eod.* Fallit tamen superior regula in societate vectigalium, *l. 59. ff. eod.* nisi quis societatem pro se, & suis heredibus juramento inierit, idque jure canonico. Faber *per c. contingat. extr. de jurejurando* adde & restrictionem *l. 63. §. 8. ff. eod.* 6 Societas, mutata persona, ad alium non transit. 7 Invitus nemo fit socius. 8 Post societatem ab eo contractam. 9 *l. 63. in fin. ff. eod. §. 7. Inst. eod.* & sic egestate. *l. 4. in fin. ff. eod.* vide §. 7. *Inst. eod.* adde *l. 1. ff. de bonis damnatorum.* 10 Mors civilis, & naturalis comparantur, si eundem effectum habent. 11 Pro mortuo is habetur, cui vivo etiam succeditur, *ut hic.* Deportato, cui omnia bona confiscata sunt, fiscus succedit. 12 Adde *l. 11. ff. comm. divid.* 13 Aliquid. *Hal.* 14 Quæ remanserunt in communi dividundo. 15 Hoc Albericus refert ad massarium & canevarium societatis, *arg. l. verum. §. si cum tres. ff. eod.* 16 *Al.* alicui. 17 Adde *l. 6. §. 1. ff. de edendo.* 18 Is etiam, qui egit pro expensis factis. 19 *Sub* contra eundem. 20 Aliud ergo regulariter. 21 *l. 5. l. 63. §. 8. ff. eod.* 22 Vel, ut olim, non liceat. v. *l. 11. in fin. ff. de publicanis.* 23 In communem societatis utilitatem. 24 Societate distracta manente matrimonio socius dotem uxoris præcipuam aufert: dissoluto matrimonio, distracta societate, dotem ea die percipiet maritus, qua dotem ipsam uxori restituere debet, *ut hic.* quod si dos uxori reddi non debebit, dividetur inter socios. *l. prox. ff. eod.* 25 *l. 81. ff. eod. l. 2. C. familiæ erciscund.* 26 *Sub.* ex ipsa societate, de communi. Dos apud eum esse debet, qui onera matrimonii sustinet. 27 *l. 20. §. 2. l. 46. in fin. l. 51. ff. familiæ l. 7. in princ. l. 56. §. 1. ff. de jure dotium. l. 2. C. famil.* adde *l. 10. ff. de regulis jur. Inst. de legit. patr. tut.* 28 Ergo a contrario, ut socius dotem socio adquisitam lucratur, ejus quoque filiam dotare ex communi pecunia cogitur. 29 Socius vendens rem communem, pretium ex venditione redactum sociis communicare cogitur. 30 Unus ex sociis tenetur pro alio, quando non est solvendo. *Bald.* 31 Tunc duo rei dicuntur socii. *Aretin. Bart.* 32 Usuras ex fœnore perceptas sociis non communicat socius particularis: nisi communi nomine sociorum fœneraverit. 33 Quod socius non universorum bonorum emit, vel mercatus est, vel mutuum dedit nomine communi, ex pecunia communi alteri socio adquiritur pro sua parte: si proprio nomine adquisivit, non communicabit, *ut hic. ff. eod.* nisi pupillo. Bart. *ad l. 52. §. 6. ff. eod.* adde *l. 17. §. 1. ff. eod. l. 62. in fin. pr. ff. de rei vind. l. 10. §. 8. ff. mandati.* 34 Usuras is solus sibi percipit, qui suo periculo sortem fœnori datam habet. 35 Usuras nomine societatis a se depensas socius a sociis repetit. *l. 52. §. 10. ff. eod.* 36 Sub usuris mutuum accipere, societatis explicandæ causa socius potest. 37 Usuras propriæ pecuniæ nomine societatis numeratæ socius a sociis consequitur: quas nimirum habere potuisset, si alii mutuum dedisset. 38 De eo dixi *l. 63. §. 1. ff. eod.* 39 Igitur si se socium negaverit, ultra id, quam facere possit, condemnabitur, *ut hic.* ita mendacii ratione fidejussor beneficium divisionis amittit. *l. 10. §. 1. ff. de fidejussor.* 40 Vel adscitum in societatem fuisse. *l. 63. §. 8. ff. eod.* 41 Hoc locum habet, quoties unus est in dolo, *l. 63. ff. eod.* & cæteri contradicunt. *Bart.* ideoque hæc lex locum non habet in socio, filiam suam ex communi pecunia dotante, nec enim dolum committit, qui filiam dotat. vide quæ notavi ad *l. 81. ff. eod.* vide *l. 12. ff. comm. divid. l. 16. in fin. ff. de reb. cred.* 42 Socius partem suam alienare, & de ea transigere cum extraneo potest, *ut hic.* & *l. 16. ff. de reb. credit.* Cujus rei elegantem tractatum vide apud Ciceronem, *pro Roscio Comœdo.* 43 Mercium scilicet, atque venalium rerum: & quidem dolo, contradicentibus reliquis sociis: In aliis rebus non venalibus nullo modo potest, nisi procuratoris generalis exemplo, cui tantum permittitur, res, quæ servando servari non possunt, diminuere: Ideoque, licet socii inter se a lege tacitum mandatum gerendi habere videantur, hujusmodi tamen mandatum porrigitur ad ea tantum facienda, quæ societati expediunt, suntque utilia. *Bart.* 44 Multo igitur minus, si quorundam tantum bonorum. *l. 16. ff. de reb. credit.* 45 Vide *l. 30. §. 4. ff. de legat.* 3. socius non affectare præsumitur, quominus facere possit, occasione adquirendi non utendo, sed bona sua tantum erogando, *l. 6. ff. quæ in fraud.* excipe *l. 25. §. 8. ff. de petit. hered.* 46 Adquirere socius non cogitur: non tenetur denique socius socio ex eo, quod non adquisivit: hoc tantum præstat, quod erogavit, alienavit, dissipavit. 47 Ut *l. 52. §. 11. ff. eod.* 48 *Nundinæ*, pro epulis nundinalibus. Ita Græcis ἀγοραὶ sunt species annonariæ, Polyb. *lib. 1. princ.* 27. ἄγοντες, καὶ φέροντες συνεχῶς τὰς ἀγορὰς, apud Xenophontem in adscensu Cyri *lib. 6.* τὴν ἀγορὰν ἀνασκευάζειν, quod minus recte docti vertunt, *forum ad urbem transeunt*, cum sensus sit, omnes annonæ species intra mœnia comportatas. Polybio & passim Græcis ἀγοραὶ, non quævis annonæ, sed quæ venum expositæ. in eodem libro Xenophontis leges ἀγοραὶ πάντοθεν ἀφικνοῦνται ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Thucydides in 7. dixit, τὴν ἀγορὰν τῶν πολεμίων, annonam promercalem. & addit: καὶ ὅσα τις ἔχει ἐδώδιμα, significans de *Esculentis* proprie intelligi ἀγορὰν. Julius Frontinus Græcos imitatus vocem *commercium* ita accipit *lib. 5. certior factus hostem inopem commercio laborare, instructissima castra omnibus esculentis deseruit.* Commercio laborare est τὰς ἀγορὰς οὐκ ἔχειν, sive σπανίζειν ἀγορῶν. Guntherus *Ligurin.* 4. *neque enim commercia rerum Indigus afflicto sperabat miles ab hoste.* Ad vocem ἀγορὰ accedit propriè adhuc magis *mercatus* vox, quæ etiam pro annona usurpatur a posterioribus Latinis scriptoribus. *mercatum conferre* in appendice Frisingensis, plane quod Thucydidi, Xenophonti, aliis ἀγορὰς παρέχειν, Frid. Imp. *in epistola ad Ottonem Frisingensem, ubi tum a Mediolanensibus mercatum quæremus, & ipsi nobis dum negarent:* sic Gr. historia vetus αἰτεῖν ἀγορὰς καὶ ἀγορὰν δέχεσθαι Ottho de gestis Friderici, *lib. 1. super littus ejus, unde mercatum expectabamus, oppida parva.* Sic Galli nos *Nundinas* vocamus dona, quæ nundinarum occasione vel tempore fiunt, *donner la foire.* 49 *Subaudi*, cæteris ad negotiandum euntibus. 50 Ut unus reliquis nundinarias epulas præstaret, eosque ad negotium admitteret. *Hal.* dimitteret. Cuj. quem v. 4. *obs.* 17. adde tamen Anton. Fab. 5. *conject.* 4. 51 *Subaudi*, pretio epularum sibi soluto, vel satisfacto. 52 *Subaudi*, actione infirmata tali pretio. 53 Cur ex vendito? Emptum, quod socio communicant socii, ei vendidisse videntur. *l. 74. ff. eod.* 54 Vel communionis. *l. 14. §. 2. ff. commun. divid.* 55 Æterna nulla societas esse potest: in perpetuum tamen, id est, dum vivent socii, esse potest. *l. 1. ff. eod.* 56 *Al* conventio, ut *l. 14. §. si convenerit. ff. comm. divid.* Græcis est συνίστασθαι. *Synopsis eod. c.* 63. Verum coïtio societatis dici recte potest. *l. 1. ff. eod.* 57 Est enim ex consensu, nec re, ut communio, perficitur. 58 Societas professionis & artificii esse potest. Simile quiddam est apud Ciceronem *orat. pro Roscio Comœdo.* 59 Ita Flor. *al.* Grammaticam. 60 Grammaticæ professio, artificium dicitur, *ut hic.* unde colligunt, Quasi castrensia non esse, quæ ex Grammatices professione quæsita sint. 61 Huic pacto stipulatio subjicitur. 62 Pacto stipulatio incontinenti adjecta, novum contractum parit, seu novationem inducit, si hoc actum fuerit, si novandi animus non fuit, tantum est pœnalis. Priori casu & res principalis, & pœna, quæ in pacto, & subsequente stipulatione comprehensa fuerit, petitur: altero pœna tantum. 63 Nota diversitatem harum formularum, prior puta, novatio est, & in ea res pacto comprehensa continetur: altera, ut mere pœnalis non novat: nec rem pacti continet, sed pœnam tantum. Unde colligunt nonnulli, pœnalem stipulationem non semper censeri novationem v. *l. 28. ff. de act. empt.* 64 Vide *l. 13. ff. eod. l. 45. §. 2. ff. de acq. vel omitt. her.* 65 Societas lucri, quæstus, & compendii non extenditur ad ea, quæ extrinsecus quæsita, sed ad ea, quæ ex operis tantum quæsita. *Lucri* quidem generalis vox est: restringitur tamen vocibus his, *quæstus*, *compendii*, subsequentibus, unde volunt generale verbum restringi per speciale: genus denique per speciem subsequentem restringi. Quid, si genus antecedat, individua sequantur? genus restringitur ad individua expressa. vid. Dynum. *c. generi. de reg. in 6.* 66 *l. 9. ff. eod.*

De culpa.

72. GAJUS lib. 2. Cottidianarum rerum, [sive Aureorum.]

SOcius socio etiam [1] culpæ nomine tenetur, id [2] est, desidiæ, atque negligentiæ. *Culpa* [3] autem non [4] ad exactissimam [5] diligentiam dirigenda est: sufficit etenim talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet; quia qui parum diligentem sibi socium adquirit, de se queri debet.

De societate universarum fortunarum.

73. ULPIANUS lib. 1. Responsorum Maximino respondit.

SI [6] societatem universarum [7] fortunarum coïerint [8], id est, earum quoque rerum, quæ postea cuique adquirentur, hereditatem cuivis eorum delatam, in commune redigendam [9]. † Idem Maximinæ respondit, si societatem universarum fortunarum ita coïerint, *ut quidquid erogaretur, vel quæreretur* [10], *communis lucri atque impendii esset*, ea quoque, quæ in honorem alterius liberorum erogata sunt, utrinque imputanda.

De re empta a socio.

74. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

SI quis societatem contraxerit, quod emit [11], ipsius fit, non [12] commune: sed societatis judicio cogitur rem communicare [13].

De partibus societatis collatis in arbitrium alterius.

75. CELSUS lib. 15. Digestorum.

SI coita sit societas *ex his partibus quas Titius arbitratus fuerit*; si Titius, antequam arbitraretur, decesserit, nihil agitur [14]: nam idipsum [15] actum est, ne aliter societas sit, quam ut Titius arbitratus sit.

Sententiæ arbitri omnino est parendum: Sententia vero arbitratoris reducitur ad arbitrium boni viri. Bart.

76. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

SOcietatem mecum coïsti, ea conditione, *ut* [16] *Nerva amicus communis partem societatis constitueret*: Nerva constituit, *ut tu ex triente socius esses, ego ex besse*: Quæris, utrum [17] ratum id jure societatis sit, an nihilominus ex æquis partibus socii simus? existimo autem melius te quæsiturum fuisse, utrum ex his partibus socii essemus, quas is constituisset, an ex his, quas virum [18] bonum constituere oportuisset: Arbitrorum [19] enim genera sunt duo, unum [20] ejusmodi, ut [21] sive æquum sit, sive iniquum, parere debeamus; quod observatur, cum ex compromisso ad arbitrum itum est: alterum ejusmodi, ut ad boni [22] viri arbitrium redigi debeat; etsi nominatim [23] persona sit comprehensa, cujus arbitratu fiat:

77. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

VEluti cum lege locationis [24] comprehensum est, ut opus arbitrio locatoris fiat.

78. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

IN proposita autem quæstione arbitrium viri boni existimo sequendum esse: eo [25] magis, quod judicium pro socio bonæ [26] fidei est.

79. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

UNde si Nervæ arbitrium ita pravum est, ut manifesta iniquitas ejus appareat, corrigi potest per [27] judicium bonæ fidei.

80. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

QUid enim, si Nerva constituisset, *ut alter ex millesima parte, alter, ex duabus* [28] *millesimis* [*partibus*] *socius esset?* Illud potest conveniens esse viri boni arbitrio, ut non utique ex æquis partibus socii simus, veluti si alter [29] plus operæ, industriæ, gratiæ, pecuniæ in societatem collaturus erat.

Pactum de filia dotanda ex pecunia communi.

81. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

SI socius pro filia dotem promisit, & prius, quam solveret, herede ea relicta decessit, quæ postea [30] cum marito de exigenda dote egit, accepto liberata est: Quæsitum est, an si pro socio ageret, dotis quantitatem præcipere deberet, si forte [31] convenisset inter socios, *ut* [32] *de communi dos constitueretur?* Dixi, pactum non esse iniquum, utique si [33] non de alterius tantum filia convenit: nam si commune hoc pactum fuit, non interesse, quod alter solus filiam habuit: cæterum, si numeratam dotem pater, defuncta in matrimonio filia, recuperasset, reddi pecuniam societati debuisse; pactum ex æquitate sic nobis interpretantibus; quod si, salva societate, divortio matrimonium solutum foret, cum [34] sua causa dotem recuperari, scilicet ut ea vel alii [35] marito dari possit, nec, si prior maritus facere non posset, denuo de societate constituendam dotem: nisi [si] nominatim ita convenisset. Verum in proposito largiter esse [36] videbatur, dos numerata [37] esset, an vero promissa: nam si filia datam dotem, posteaquam patri heres extitit, jure suo recepisset, non esse referendam pecuniam societati, quam [38] mulier habitura fuit, etsi alius heres extitisset: quod si accepto a marito liberata esset, nequaquam imputari posse societati, non solutam pecuniam.

De ære alieno.

82. IDEM lib. 3. Responsorum.

JUre societatis per socium ære alieno socius non obligatur: nisi [39] in communem arcam [40] pecuniæ versæ sunt [41].

De his, quæ erant in confinio, exemptis.

83. PAULUS lib. 1. Manualium.

ILlud quærendum est, arbor [42] quæ in confinio [43] nata est, item lapis, qui per utrumque fundum extenditur, an cum succisa arbor est vel lapis exemptus [ejus sit], cujus fundus, pro ea quoque parte singulorum esse debeat, pro qua parte in fundo fuerat: an, qua [44] ratione duabus massis [45] duorum dominorum conflatis, tota massa communis est, ita arbor hoc ipso, quo separatur a solo, propriamque substantiam in unum corpus redactam accipit, multo magis pro indiviso [46] communis fit [47], quam massa? sed naturali convenit rationi, & postea tantam [48] partem utrumque habere, tam in lapide, quam in arbore, quantam & in terra habebat.

De societate jussu alicujus contracta.

84. LABEO lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

QUoties jussu alicujus vel cum filio ejus, vel cum extraneo societas coitur, directo [49] cum illius persona agi posse, cujus persona in contrahenda societate spectata sit.

1 Id est, non tantum doli, sed & culpæ. *l.* 52. §. 2. ℱ. *eod.* §. *ult. Instit. eod.*
2 *Culpa* est desidia, atque negligentia, hoc est, levis: id enim *culpa* verbum in dubio innuit. 3 Culpam levem, non levissimam socio præstat socius. 4 Socius socio magnam diligentiam non præstat, sed qualem suis rebus adhibet, *Synops. eod. cap.* 65.
5 Μεγάλην. *Eclog. cap.* 65. 6 Societate inita omnium rerum, etiam futurarum, hereditas, *ut hic.* lucrum, & damnum, etiam quod in honorem liberorum unius erogatum est omnibus imputabitur. *l.* 1. ℱ. *eod Synops. eod. c* 66. 7 Non simplex, ut *l.* 7. ℱ. *eod.* 8 Aliqui sc. 9 Cur ita? v. *l.* 3. §. 1. *l.* 52. §. 16. ℱ. *eod.*
10 *Eclog.* 16. *c.* 66. 11 vide *l.* 67. §. 1. ℱ. *eod.* 12 Ipso jure, dixi *l.* 8. *C. si quis alteri vel sibi. l.* 47. §. 6. ℱ. *de admin. & peric. tutor.* 13 Imo, non tenetur communicare. *l* 4 *C. comm. utriusque jud.* 14 Idem est in emptione, *l. ult. in fin. C. de contr. empt.* in locatione, *l.* 25. ℱ. *locat.* & stipulatione, *l.* 43. *l.* 44. ℱ. *de verb. oblig.*
15 Ita arbitrium hoc, licet in contractu bonæ fidei, stricte interpretabimur: nempe, quia ita convenit. vide quæ scripsi ad *l.* 76. ℱ. *eod.* 16 In arbitrium tertii, tanquam boni viri, modus & forma contractus conferri potest. 17 Arbitri sententiæ standum: arbitratoris vero stari non est necesse, cum possit reduci ad arbitrium boni viri.
18 *l.* 24. ℱ. *locati.* 19 *Arbitrium* (qui & arbitratus, Græcis δοκιμασία, & δοκιμαζόμενον) duplex: Merum, quod stricte accipitur; & arbitrium boni viri: Merum in personam certam confertur: Boni viri, modo in certam, modo in incertam. Mero adstringuntur, etiam iniquo, qui se illi subjecerunt: Boni viri, non adstringuntur, *ut hic.* illius iniquitas non corrigitur: nisi dolus adversarii intervenerit. *l.* 3. *C. de arbitr. l. ita demum.* 31. ℱ. *de recept. qui arbitr.* Hujus iniquitas quælibet corrigitur. Illud personam non egreditur. *l. in compromissis.* 45. ℱ. *de recept. qui arbitr.* Hoc egredi personam potest, quia etsi certæ personæ nomen inseratur, tamen non tam personæ, quam ipsum æquitatis arbitrium inseri videtur. Æquitas autem certis personis non circumscribitur. Igitur si hic, cujus nomen insertum est, æquum non statuerit, alium adire licebit. *l. ult. C. de contrah. stipul. l. ult.* §. *sed & si quis. C. comm. de legatis.* In stipulationibus stricte, in bonæ fidei contractibus (nisi aliud convenit. *l. si certo.* 75. ℱ. *eod.* aut natura rei sit incerta, *l. ult. C. de contrah. empt.*) & testamentis, (nisi pœna sit adscripta: pœnas enim stricte accipimus, *l.* 5 §. 4. ℱ. *de verb. oblig. l.* 27. ℱ. *de condit. & demonst.*) arbitrium latius accipimus, *ut hic.* adde Cujac. ad *l.* 43 ℱ. *de verb. oblig.* 20 vide *l.* 13. §. 2. ℱ. *de recept. qui arbitr.*
21 vid. *l.* 27. §. 2. ℱ. *de recept. qui arbitr.* 22 vid. *l.* 18 ℱ. *ju licat. solvi.*
23 Ut in *l.* 43. ℱ. *de verb oblig.* Priores, ut judices ordinem judiciarium servant in procedendo & definiendo: Secundi non ut judices eliguntur, nec servant ordinem judiciarium, sed ex æquo & bono judicant: Coram eis non est judicium, ideoque, vel ipse principalis adversarius arbitrator esse potest, non arbiter, aut judex, *C. ne quis in sua causa. l. pen.* ℱ. *de recept. qui arbitr.* ab eis ideo non appellatur (nisi ex justa causa, ut vult *Bart.*): sed eorum sententia reducitur ad arbitrium boni viri: in qua reductione gravatus observare tempora appellationis non cogitur. Ferrar. *formul* 19. *summar.* 14. *n* 4. *vers. de arbitris, & arbitratorib.* vid. hic Bart. & Corras. *not. am opinion.* 4. *Miscell* 18.
24 vide *l.* 25. ℱ. *locati.* 25 Præsumimus viri boni arbitrium intercedere debere in bonæ fidei judiciis. 26 *l.* 52. §. 1. ℱ. *eod. l.* 3. *C. eod.* §. 28. *Inst. de act.*
27 Arbitratus iniquus ad boni viri arbitrium reduci potest ex eo contractu, quo prius agi poterat. 28 Enormiter læsus quis dicitur, quando fit ultra dimidiam partem excessus, vid. *l.* 27 §. 2. *supr. de recept. qui arbitr.* & ultra dimidiam partem læsus est. *l.* 2. *l.* 8. *C. de rescind.* 29 Ex duabus. *l.* 6. ℱ. *eod.* ut *l.* 2. §. 1. ℱ. *eod.*
30 Postea quam. *Hal.* 31 Ergo a contrario sensu colligitur, filiam unius socii non esse dotandam de communi, nisi ex pacto ita actum sit inter socios, ut de communi dos constitueretur, *ut hic.* ut dotandi facultas non ex ipso jure societatis sed pacti descendat, *l. fin. C. de dotis promiss.* cum onus dotandæ filiæ personæ patris cohæreat, eamque afficiat, *l. fin. C. de dotis promiss.* (talia ad alium non transeunt): quin etiam, cum in communem arcam ea pecunia non vertatur, nec directe vel indirecte societatis ad commodum pertineat, *l.* 52. §. 15. ℱ *eod. l.* 82. ℱ. *eod.* cum ei personæ præstetur, quæ operas societati non tribuit, *l.* 8 ℱ. *eod.* cum nemo alterius partem, aut plus sua parte donare possit, *l.* 68. ℱ. *eod.* cum socius quinque filiarum parens contra legem societatis inæqualitatem servet quinque filias dotando in præjudicium alterius socii, trium tantum filiarum, aut forte nullius parentis. Hæc inæqualitas magis perspicitur, quod illæ quinque filiæ dotem suam præcipuam habituræ sint: & præterea, mortuo suo parente, æqualiter res societatis cum socio divisuræ. Adhæc, expensas profusas pro fratris studio ab altero fratre socio factas non imputari societati. eamque pene communem esse opinionem refert Roland. a Valle. 1. *cons.* 91. *num.* 1 *ad* 31. a qua tamen idem mox discedit. Movetur autem, quod omnis impensa societati imputetur, *arg. l.* 52. *in fin.* ℱ. *eod.* ergo & dotis: sed & ea, quæ in honorem alterius liberorum erogantur, *l.* 73. *supr. eod.* Non esse novum, ut socius onus non proveniens ex societate, sed ex facto fratris, etiam sentiat, *l.* 39. §. 3 ℱ. *fam.* &, quod magis est, quod actione injuriarum socius prætiterit, *d. l* 52. *in fin.* ℱ. *eod.* socio omnium bonorum, spe saltem, & jure, adquiri hereditatem socio delatam, *l.* 3. §. 1. ℱ. *eod.* & consequenter onus hereditatis, puta dotandæ filiæ socii, ad eum delatæ transferendum: & ex hujus legis fine, ibi *non esse referendam pecuniam societati*, perspici filiam, etiam citra pactum initum a parente cum ejus socio, dotem præcipuam habere, si modo ei soluta fuerit. Amplius, in societate bonorum omnium non attendi, utrum unus plus lucretur, quam alius, vel unus plus impendat, quam alter, sed omnia generaliter partienda. dotem ab uno sociorum adquisitam socio communicari, *l* 66 eadem lege dotata ab uno sociorum filia, hujusmodi onus societati imputandum: familias sociorum ex communi alendas, ergo & dotandas nam qui tenetur alere, tenetur & dotare, quod de uno ad aliud argumentum valeat. *l. fin.* ℱ. *de his, quib. ut indign.* Idem Roland. *n.* 45. tutissime ostendit, hanc esse communem opinionem, ut in societate omnium bonorum hæc lex habeat locum, citra pactum. Qui hanc opinionem negent vel admittant, v. Masuerium apud Ferrariens. *hoc tit.* 32 Pactum initum inter socios, ut *filiæ dotentur de communi*, validum est 33 Tunc enim æqualitas inter socios servatur, ut *l.* 21. §. *pen.* ℱ. *de recept. qui arbit. l. ult. C. de fructib. & lit. expens.*
34 *l.* 65. *in fin* ℱ *eod.* 35 Dotem priorem, seu eandem viduæ filiæ pater reddere tenetur, si secundas nuptias contrahat. vid. *l.* 68. ℱ. *de jur. dot.* 36 *Al.* interesse.
37 *Dotis numeratæ & promissæ* differentia Dos ex ipsa societate soluta matrimonio per mortem soluto ad societatem redit: secus, si promissa tantum. 38 Nam filia exheredata dotem semper præcipuam habet *l. un.* §. 11. *C. de rei uxor. act.*
39 Εἰ μὴ εἰς τὸ κοινὸν, nisi in commune pecuniæ venerint. *Synops. eod. c.* 75. Extra societatem gesta socios vel consortes non obligant, sed ipsos tantum contrahentes.
40 Arcam communem socii habere possunt, licet non sint collegiati, licet non faciant collegium. adde *l verum.* 63. §. *si cum. supr eod. l.* 1 §. *quib* ℱ. *quod cujuscunque univers.*
41 Et sic intellige *l* 27. *supr. eod.* 42 Quantam partem quis in solo ac terra habet, tantam in arboribus, & lapidibus separatis habet. adde *l arbor.* 19. *supr. comm. divid* Goth. In hanc leg. vid Edm Merill *lib sing. differ. cap.* 8. Roland. a Valle, *lib.* 1. *cons.* 9. *num.* 1. Ans. 43 Duorum fundorum. 44 *Separatio* aliud a *specificatione.* 45 Distingue, ut in §. 25. *Inst. de rer. divis.* 46 Sicut dum terræ cohærebat, communis erat pro indiviso. 47 *Fiat.* 48 *l.* 19. *supr. comm. divid. l.* 7. *in fin. l.* 8. ℱ. *de adq. rer. dom.* 49 Directo agi potest cum eo, qui jussit. §. *ult. Inst. quod cum eo.* Inde notant, jubentem in contractibus non ex interpretatione tantum sed etiam directo teneri: In delictis secus. *l.* 1. §. *dejecisse.* 12. ℱ. *de vi, & vi armata.*

LIBER OCTAVUSDECIMUS.

TIT. I.

DE CONTRAHENDA[1] EMPTIONE, ET DE PACTIS[2] INTER EMPTOREM, ET VENDITOREM COMPOSITIS, ET QUÆ[3] RES VENIRE NON POSSUNT.

De origine emptionis & venditionis, ejusque & permutationis differentia. De nummis. 1. Quibus modis emptio contrahitur.

1. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

ORigo[4] emendi vendendique a permutationibus cœpit[5]: olim enim non ita[6] erat nummus[7]: neque aliud *merx*[8], aliud *pretium* vocabatur: sed unusquisque secundum necessitatem temporum, ac rerum, utilibus inutilia[9] permutabat, quando plerunque evenit, ut, quod alteri superest, alteri desit: Sed[10] quia non semper, nec facile concurrebat, ut, cum tu haberes quod ego desiderarem, invicem haberem, quod tu accipere velles, electa materia[11] est, cujus publica ac perpetua[12] æstimatio difficultatibus[13] permutationum, æqualitate[14] quantitatis subveniret: ea [que] materia[15] forma[16] publica[17] percussa, usum dominiumque non[18] tam ex substantia[19] præbet, quam ex quantitate[20]: nec[21] ultra *merx* utrumque, sed alterum *pretium* vocatur. §. 1. Sed an sine nummis venditio dici hodieque[22] possit, dubitatur[23], veluti si ego togam dedi, *ut tunicam acciperem?* Sabinus & Cassius esse emptionem & venditionem putant[24]: Nerva & Proculus permutationem, non emptionem hoc esse: Sabinus Homero teste utitur, qui exercitum Græcorum ære[25], ferro, hominibusque vinum emere refert his versibus[26].

> Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο[27] καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ,
> Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
> Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν[28],
> Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν. Id est,
>
> *Hinc quidem vinum emebant comati Achivi:*
> *Alii quidem ære, alii autem splendido ferro,*
> *Alii vero pellibus, alii autem ipsis vaccis,*
> *Alii autem mancipiis. - -*

Sed hi versus permutationem significare[29] videntur, non emptionem, sicut illi[30]:

> Ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεὺς,
> Ὃς πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβεν. Id est,
>
> *Hinc rursus Glauco Saturnius mentes exemit Jupiter,*
> *Qui cum Tydide Diomede arma mutavit.*

Magis autem pro hac[31] sententia illud diceretur, quod alias idem Poeta dicit[32].

> - - πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν. id est,
> - - *emit possessionibus suis.*

Sed verior est Nervæ & Proculi sententia: nam ut aliud est *vendere*[33], aliud *emere*, alius *emptor*, alius *venditor*, sic aliud est *pretium*, aliud *merx*, quod in permutatione discerni non potest[34], uter emptor, uter venditor sit. §. 2. Est autem emptio juris gentium[35]: & ideo[36] consensu[37] peragitur: & inter[38] absentes contrahi potest, & per nuncium[39], & per literas.

De patre & filio. 1. De pretio.

2. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

I*Nter*[40] *patrem & filium*[41] *contrahi emptio non*[42] *potest*[43]: sed[44] de rebus castrensibus[45] potest. §. 1. *Sine*[46] *pretio*[47] *nulla venditio est.* Non[48] autem pretii numeratio, sed conventio perficit sine scriptis[49] habitam emptionem.

De pacto, ut, si res displicuisset, esset inempta.

3. IDEM lib. 28. ad Sabinum.

SI res ita distracta sit, *ut*[50] *si displicuisset, inempta esset*, constat, non esse sub conditione[51] distractam, sed resolvi[52] emptionem sub conditione[53].

De his, quæ non sunt in commercio.

4. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

ET liberi hominis, & loci sacri, & religiosi, qui haberi non potest, emptio intelligitur, si[54] ab ignorante emitur.

5. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

QUia difficile[55] dignosci potest liber homo a servo.

1. De lege commissoria. 2. De pactis contrariis.

6. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SEd Celsus filius ait, hominem liberum[56] scientem[57] te emere non posse: nec cujuscunque[58] rei, [si] scias alienationem [non] esse[59], ut[60] sacra[61], &[62] religiosa loca, aut quorum commercium non sit, ut publica, quæ non in[63] pecunia populi, sed in publico usu habeantur, ut est Campus Martius. §. 1. Si fundus annua[64], bima, trima die, ea[65] lege venisset[66], *ut si in diem statutum pecunia soluta non esset, fundus inemptus foret: & ut, si interim emptor fundum coluerit, fructusque ex eo perceperit, inempto eo facto restituerentur, & [ut] quanti minoris postea alii venisset, ut id emptor venditori præstaret*, ad diem pecunia non soluta, placet venditori[67] ex vendito eo nomine actionem esse: nec

1 *L.* 4. *Cod.* 38. & 3. *Inst.* 24. *Eclog.* 39. *tit.* 1. 3. Harm. 3. & 3. *Extra.* 17. Goth. Epitomen hujus tit. v. apud Charond. *verisimil lib.* 3. *cap.* 11. & Petr. Loriot. *h. t.* Ans. 2 4. *Cod.* 54. 3 4. *Cod.* 40. 4 Origines notare, & ab origine res quasque repetere, ut contractus, *l. ex hoc jure.* 5. *ff. de justitia.* Magistratus, & similia, jurisconsulti, & legislatores etiam solent. *l.* 2. *supr. de origine juris.* Goth. De intellectu hujus *l.* 1. v. Covarruv. *de veter. numismat. collat. cap.* 7. *num.* 2. Ans. Adde Mudæum, *de contract. rubr. de empt. & vend.* Forcatul. *in Necyomant. jur. dialog.* 48. S. L. 5 Hinc permutatio & emptio dicuntur vicinæ, *l.* 2. *ff. de rer. perm.* non sunt tamen idem, §. 1. *in fin. ff. eod. l.* 1. *ff. de rerum permut. l.* 5. §. 1. *ff. de præscriptis.* ut altera ab altera discerni possit, vide quæ notavi ad *l.* 6. §. 2. *ff. de act. empt.* 6 Nummus initio non ita fuit, ut nunc est. Quid? hocne innuitur, nummos initio non fuisse ex argento vel metallo? Jason ex corio primum fuisse censet, atque ita jure gentium nummum fuisse. Verum coriaceus nihilo plus, quam metallicus, a jure gentium est. sed nec in nummo hic substantia inspicitur. Coriaceorum autem meminit Sen. 5. *de benefic.* 14. queis & usos Lacedæmonios scribit. Ita coriacea moneta sub Friderico II cusa, Pandulphus Collenucius, Antonius *Chronic. ann.* 1240 *addit. ad Chronic. Ursperg.* Naucl. *generat.* 42. Helmoldus *Chronic. c.* 395. refert, apud Ranos, panno lineo commercia iniri. Quid? & num dicemus potius id significari, Nummos ab initio non ita fuisse, hoc est, nullo modo? nam & hæc verba, *non ita*, alibi sumuntur pro nullo modo. *l. ædil.* 38. §. *sed enim.* 7. *ff. de ædilitio.* Græcorum interpretatio mihi multo simplicior videtur, Olim permutationem rebus hinc inde traditis constitisse: postea sequutam fuisse venditionem nummis subministratis. *Synops. Basil.* 19. *tit.* 1. *c.* 1. 7 De *nummi* usu & inventione v. Aristot. 1. *Polit.* 9. & 5. *Ethic.* 5. A Græca voce νόμος dicitur, nempe quod a lege sit, non a natura. Lydis inventionem nummi tribuit Herodotus *lib.* 1. Indubie constat, apud alias atque alias gentes citius ac tardius nummorum usum receptum esse. Vix sane nummi usus apud Germanos, seculo Taciti, ut ipse Tacitus refert *libello de morib. German.* 8 Notanda est differentia utriusque. In permutatione species certa pro specie: in venditione, pretium in genere, pro specie datur. 9 Inutilia nobis utilibus contrahendo & permutando adquirere solemus. Est vero inutile, quod nobis superest: quod aut penitus inutile, aut minus utile. Vicissim quod permutatione ab alio accipio, ut mihi utile, adversario minus est utile. Ita necessitate atque penuria effectum est, ut quod nobis desit, utiliter apud alios quæreremus; per contrarium ut a nobis alius quærat, quod sibi desit: quærat, inquam, inutilis cum utili permutatione. 10 Nummus cur inventus? ἐξ ἀνάγκης ἡ τοῦ νομίσματος ἐπορίσθη χρῆσις. Aristot. 1. *Pol.* 9. 11 In nummo hæc spectamus, materiam, seu substantiam, æstimationem ejus, & quidem publicam & perpetuam, *ut hic.* formam publicam, usum. 12 *Perpetua æstimatio* hic non est generalis, ut putat Accursius, sed nullo tempore mutabilis: ne si mutetur in horas, ipsis possessoribus nummorum usus noceat. 13 Permutatio fit difficilius, quam emptio. Fuit tamen & initio in nummis & venditione sua difficultas, mensurabantur enim, expendebantur, appendebantur, metiebantur per trutinam, cujus rei vestigium hoc refert Varro, trutinam id genus in æde Saturni mansisse. Hinc Ennius, Pœni stipendia pendunt, & apud Livium extat locus elegans de ære Gallis appenso. Ex ambigua illa consuetudine libripens in venditionibus & testamentis adhibitus. §. 1. *Inst. de testamentis.* 14 Nummi usus in eo versatur, ut cum re permutatus æquitate quantitatis tantum præstet venditori emptor, quantum ipse venditor emptori tradidit: æqualitate quantitatis id perficitur, *ut hic.* non tam ex substantia, quam ex quantitate. *ff. eod.* Quantitas nummi, ipsa æstimatio est publica, & perpetua. *ff. eod.* Igitur æqualitate quantitatis, non sua substantia nummus venditori id, quasi re præstat, quod ipse emptori tradit, æqualitate, inquam, quam fieri potest maxime: interdum enim usus exigit, ut ab ea recedi possit. *l.* 2. *C. de rescind. vend.* 15 Materia nummi, metallum: forma publica, non tantum figura nummi, aut effigies insculpta, sed æstimatio publica. 16 Moneta forma publica percussa esse debet (& quidem in monetis publicis, *l.* 2. *C. de falsa moneta.*) aut adultera est. 17 Monetam seu nummos cudere non cujusvis est, non privati, non cujusvis civitatis, sed ejus tantum, qui Magistratum gerit. Id enim jus inter regalia jura censetur, *l.* 1. *l.* 2. *C. de falsa moneta. tit. Quæ sint regalia in feudis. & tit. C. de veteris numismatis potestate.* 18 A permutatione distinguitur emptio, & venditio. Permutatio ex ipsa substantia usum præbet: nummus, ex quantitate 19 *Substantia*, cui opponitur hic *quantitas*, paulo ante *materia* dicta est, ut *l.* 4 §. 20. *ff. de usurpat.* 20 vide *l.* 94. §. 1. *ff. de solut. Qualitate. Budæus.* Florentinam defendit Duaren. 1. *disput.* 6. atque, *quantitatem* hic significare æstimationem publicam, & pecuniæ valorem: cujus signum & nota sit character nummo impressus: alii hac voce pondus nummi intelligunt. Ferrandus 1. *Explic.* 19. putat nummum non ex sua substantia, sed ex sua qualitate æstimari: ut quo major sit ejus qualitas, eo majorem usum præbeat. Sed Robert. 3. *sent.* 6. quantitatis nomine, illam metiendi sive æstimandi vim, quæ nummo tributa sit, intelligit. Hujus disputationis progressum Aristot. 1. *Polit.* 9. sic definit, τὸ μὲν πρῶτον ἁπλῶς ὁρισθὲν μεγέθει καὶ σταθμῷ, τὸ δὲ τελευταῖον καὶ χαρακτῆρα ἐπιβαλλόντων, ἵνα ἀπολύσῃ τῆς μετρήσεως αὐτούς· ὁ γὰρ χαρακτὴρ ἐτέθη τοῦ ποσοῦ σημεῖον. 21 Venditio in hoc quoque differt a permutatione, quod in permutatione utrumque merx fit: in venditione unum merx, alterum vero pretium. 22 Venditio olim sine nummis fuit. An hodie esse possit? Sabinus & Cassius aiunt: Nerva & Proculus negant. Illi & olim, & hodie, sine nummis putabant: Hi olim, at non hodie, sine nummis posse perfici existimabant. *Goth.* Vide Alciat. *lib.* 9. *parerg. cap.* 17. S. L. 23 Hodie non potest, ut *l. pen. C. de rer. permut.* 24 De hæresibus Cassianorum, Sabinianorum, & Proculianorum adde *l.* 2. *in fin. supr. de origine juris. l.* 40. *supr. de petitione hered. l.* 7. §. 7. *ff. de adquirend. rer. l.* 3. §. 3. *ff. de adquirend. vel amitt. possess.* 25 Speciebus, non nummis. 26 Ἰλιάδ. η. *vers.* 482. 27 Venditionem sine nummis dici posse ex hoc verbo οἰνίζοντο, & alio sequente πρίατο, probabat Sabinus, aut potius permutationem esse emptionem. Potest Sabini sententia ex eo quoque probari, quod emptio sit juris gentium *l. ex hoc.* 5. *supr. de Justitia.* Nummus autem a jure civili, *supr. eod. ibid. forma publica.* & Plinius, 7. *c.* 56. emptionis antiquam esse originem refert. Idem probatur ex versibus Ulyssis in Cyclope, ubi narrat Ulysses Silenum agrum pro scypho uno sibi vendidisse, & Justinus 2. refert Lycurgum statuisse, ut omnia emerentur compensatione mercium: sic Virgilius *Mutandi* verbum pro *Emendi* voce usurpat, teste Servio, 3. *Georgicor.* ibi, *vellera mutentur.* & eo sensu *mutandi* verbum apud Plinium est 7. *cap.* 56. Vice versa, Permutatio cum pecunia signata esse potest. *l. ult. supr. de condict. causa data.* 28 Cave de nummo bove id intelligas cum Budæo, & Alciat. 9. *Parerg.* 17. Nam manifesta hic esset plane venditio; de quo tamen dubitatur. vide Pollucem *lib.* 6. 29 Hoc est, comprobare sententiam Nervæ & Proculi. 30 Ἰλιάδ. ζ. *versu* 234. 31 Hoc est, Sabini & Cassii. 32 Ὀδυσσ. α. *versu* 430. 33 In quibus conveniant, vide *l.* 2. *C. de rer. permut.* 34 Hæc sit prima differentia. Secunda emptionem consensu, permutationem re perfici. *l.* 1 §. 2 *ff. de rer. permut.* Item, emptio, nominatus: permutatio, innominatus (hoc tamen non fatetur Corrasius) contractus est. *l.* 7. §. 2 *ff. de pactis.* In hoc, re integra admittitur pœnitentia in illo, non æque. *l.* 5. *ff. de condict. caus. data.* Præterea venditor, re tradita, emptore pretium non solvente, ad pretium tantum agit, non ad rem ipsam, *l.* 2. *C. de rei vind.* in permutatione secus. *d. l.* 5. & *l.* 1. *in fin. ff. de rei permut.* 35 *l.* 5. *supr. de justit. & jure.* 36 *Synops. Basilic.* 19. *tit.* 1. *cap.* 1. Harmen. 3. §. ἀγορασία. facit *l.* 7. *in princ. supr. de pactis.* Quæ juris sunt gentium, & consensu, & inter absentes, & per nuncium, & per litteras possunt contrahi. 37 vide *l.* 2. & *l.* 48. *ff. de oblig. & actionib.* 38 *l. ult. C. si quis alteri, vel sibi.* 39 Διὰ μέσου, per intermediam personam. *Synops. ib.* 40 *Synops. eod. c.* 2. 3. Harm. 3. 41 *Subaudi*, in potestate positum. 42 Imo potest: nam & mutuum potest contrahi. *l.* 40. *supr. de reb. cred.* Ut obligatio vel actio cum effectu nascatur: nisi in castrensi peculio. *l.* 5. *l.* 53. *supr. de jud.* S. L. 43 Nec lis. *l.* 4. *supr. de judiciis.* 44 *d. l.* 4. *Inst. eod. in fin. princ.* 45 Venditio inter patrem & filium non contrahitur, nisi de re castrensi vel quasi, *ut hic.* Cur in castrensi vel quasi? filiusfamilias in id genus peculii vicem patrisfamilias obtinet. *l.* 2. *supr. de SC. Macedon.* 46 vide *l.* 9. *C. h. t. Synops. ibid.* & Harmenop. Ideoque si instrumentum factam fuisse venditionem continet, nec pretii mentionem facit, tale instrumentum venditionem non probat. Hinc etiam innuitur, quod ubicunque in aliqua dispositione fit mentio *pretii*, intelligitur proprie de emptione & venditione. 47 Venditio sine pretio nulla est. Pretium nota emptionis, *ut hic.* Vel, conductionis: aut potius nummus in conductione non est pretium, sed merces. 48 Venditio sine scripto contracta, nuda etiam conventione pretii perficitur, neque requirit traditionem pretii, *ut hic.* Quæ scripto contrahitur, alias & majores solennitates requirit. *l.* 17. *C. de fide instrum. Synopsis Basil.* 19. *titul.* 1. *c.* 2. & *ibi Scholiastes.* 3. Harmenop. 3. 49 Potest enim sine scripto fieri. vide *l.* 10. *C. de fide instrumentorum.* 50 *l.* 4. *C. de ædilit. actionib.* 51 Conditio, quæ emptionis dissolutionem spectat, non ipsam emptionem; contractum ipsum conditionalem non reddit, sed purum esse finit. 52 *l.* 2. *ff. de in diem addict.* 53 Quid, quod discrimen est emptionis puræ, & sub conditione contractæ? In pura, emptor fructus lucratur & præscribit. *l.* 2. *l.* 3. *ff. de in diem addict.* 54 Vendi ignoranti potest liber homo, locus sacer, religiosus, res denique, cujus non est commercium: vendi, inquam, non ut transferatur res in emptorem (nec enim possunt res hujusmodi in alium transferri), sed ut venditor teneatur emptori in id, quod interest. §. *ult. Inst. eod.* vide *l.* 70. *ff. eod.* 55 Difficultas cognoscendi excusat: quo jure excusari censent eum, qui bannitos receperit, cum difficile sit bannitos & servos ab aliis distinguere. 56 *l.* 34. §. 2. *ff. eod.* 57 Emere rem, cujus non sit commercium, sciens emptor non potest. 58 *l.* 34. §. 1. *ff. eod.* 59 Vel prohibitam esse. *Haloand. al.* esse. 60 In commercio non sunt sacra, religiosa, publica. 61 Adde *l.* 22. *l.* 23. *ff. eod.* 62 *Aut.* 63 In pecunia populi non esse dicuntur, quæ non sunt singulorum, sed in publico tantum usu. 64 Annua, bima, trima die. adde *l. si necessarias.* 8 §. *si annua. supr. de pign.* 65 Tria hic pacta adjiciuntur. 66 Id est, lege commissoria. *l.* 38. *ff. de minorib. l.* 2. *ff. de divers. temporalib. præscriptionib.* 67 Ubi contractus ex conventione resolvitur, agitur actione ex eo contractu ad id, quod actum est. vide *l.* 4. *ff. de lege commissoria.*

contur-

contrubari debemus, quod inempto fundo facto dicatur, actionem ex vendito futuram esse: in emptis enim & venditis potius id, quod actum [1], quam id, quod dictum sit, sequendum est [2]; & cum lege id dictum sit, apparet hoc duntaxat actum esse, ne venditor emptori, pecunia ad diem non soluta, obligatus esset; non [3] ut omnis obligatio empti & venditi utrique [4] solveretur. §. 2. Conditio quæ initio contractus dicta est, postea alia [5] pactione immutari [6] potest: sicuti etiam abiri tota [7] emptione potest, si [8] nondum impleta sunt, quæ utrinque præstari debuerunt.

De conditione in arbitrium collata. 1. *De emptione, quanti emisti, vel quantum pretii in arca habeo.* 2. *Vel centum & quanto pluris ab emptore vendetur.*

7. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

HÆc venditio servi, *si rationes domini computasset arbitrio*, conditionalis est: conditionales autem venditiones tunc perficiuntur, cum [9] impleta fuerit conditio. Sed [10] utrum hæc est venditionis conditio, *si ipse dominus putasset suo arbitrio*? an vero, *si arbitrio viri boni*? nam si arbitrium domini [11] accipiamus, venditio nulla est: quemadmodum si quis ita vendiderit, *si voluerit* [12]: vel stipulanti [13] sic spondeat, *si voluero* [14], *decem dabo*: neque enim debet in arbitrium rei [15] conferri, an sit obstrictus. Placuit itaque *veteribus*, magis in [16] viri boni arbitrium id collatum videri, quam domini: si igitur rationes potuit accipere, nec accepit, vel accepit, fingit autem se non accepisse, impleta conditio emptionis est: & ex empto venditor conveniri potest. §. 1. Hujusmodi emptio, *quanti* [17] *tu eum emisti, quantum pretii in arca habeo*, valet: nec enim incertum [18] est pretium tam evidenti [19] venditione: magis enim ignoratur, quanti emptus sit, quam in rei veritate incertum est.

§. 2. Si quis ita emerit, *est mihi fundus emptus centum, & quanto* [20] *pluris eum vendidero*, valet venditio, & statim [21] impletur: habet enim [22] certum pretium [23], centum: augebitur autem pretium, si [24] pluris emptor fundum vendiderit.

De re vendita, de re futura. 1. *De spe.*

8. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

NEc emptio nec venditio *sine re* [25], quæ veneat, potest intelligi: Et tamen [26] fructus [27] & partus futuri [28] recte emuntur [29]; ut, cum editus esset partus, jam tunc, [cum contractum esset negotium], venditio facta intelligatur: sed si id egerit venditor, ne nascantur, aut fiant, ex empto agi posse. §. 1. Aliquando [30] tamen & *sine re* venditio intelligitur, veluti cum quasi [31] alea emitur: quod [32] fit, cum captus piscium [33], vel avium vel missilium [34] emitur: emptio enim contrahitur, etiamsi nihil inciderit: quia spei [35] emptio est: & quod missilium [36] nomine eo casu captum est, si evictum [37] fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur [38]: quia id actum intelligitur.

De consensu & dissensu, & errore contrahentium.

9. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

IN venditionibus & emptionibus *consensum* [39] debere intercedere palam est: Cæterum sive [40] in ipsa emptione dissentient, sive in pretio, sive in quo alio, emptio imperfecta est: Si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te vendere Sempronianum putasti, quia *in corpore* [41] dissensimus [42], emptio [43] nulla [44] est. † Idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem vendere putasti: nam cum in corpore dissentiatur, apparet nullam esse emptionem [45]. §. 1. Si *in nomine* dissentiamus, verum de corpore constet, nulla dubitatio est, quin valeat emptio & venditio: nihil enim facit error nominis [46], cum [47] de corpore constat.

§. 2. Inde quæritur, si *in ipso corpore* non erratur, sed [48] *in substantia* error sit, ut puta si acetum pro vino veneat, æs pro auro, vel plumbum pro argento, vel quid aliud argento simile, an emptio & venditio sit? Marcellus scripsit lib. VI. Digestorum, emptionem esse & venditionem, quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum: Ego in vino quidem consentio, quia eadem prope [49] οὐσία, id est, *substantia* est, si [50] modo vinum acuit: cæterum si vinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embamma [51], id est, *intinctus*, aliud pro alio venisse videtur: in cæteris [52] autem nullam esse venditionem puto, quotiens in materia [53] erratur.

10. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

ALiter, atque si aurum [54] quidem fuerit, deterius autem quam emptor existimaret: tunc enim emptio valet:

11. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

ALioquin quid dicemus, si cæcus emptor [55] fuit? vel si in materia erratur? vel [56] in minus perito [57] discernendarum materiarum? In corpus eos consensisse dicemus? Et quemadmodum consensum [58], qui non vidit [59]? §. 1. Quod si ego me virginem emere putarem, cum esset jam mulier [60], emptio valebit: *in sexu* [61] enim non est erratum. † Cæterum si ego mulierem venderem, tu puerum emere existimasti, quia in sexu error est, nulla emptio, nulla venditio est.

Inspicitur dissensus vel consensus contrahentis: non autem illorum, quibus acquiritur. Bald.

12. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

IN hujusmodi autem quæstionibus [62] personæ ementium & vendentium spectari debent, non [63] eorum, quibus adquiritur ex eo contractu actio: nam si servus meus vel filius, qui in mea potestate est, me præsente, suo nomine emat, non est quærendum, quid ego existimem: sed [64] quid ille, qui contrahit.

13. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

[SEd] si servo meo, vel ei, cui mandavero, vendas sciens fugitivum, illo ignorante, me sciente: non teneri te ex empto verum est.

14. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

QUid tamen dicemus, si in materia [65] & [66] qualitate ambo errarent? utputa si & ego me vendere aurum putarem, & tu emere, cum æs esset? utputa coheredes viriolam [67], quæ aurea dicebatur, pretio exquisito uni heredi vendidissent, eaque inventa esset magna ex parte ænea? Venditionem esse constat: ideo, quia [68] auri aliquid habuit: nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, valet [69] venditio: si [70] autem æs [71] pro auro veneat, non valet.

De interitu rei. 1. *De ignorantia emptoris.* 2. *De emptione rei suæ.*

15. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

ETsi consensum fuerit in corpus, id tamen in rerum natura ante venditionem esse desierit [72], nulla emptio est. §. 1. Ignorantia [73] emptori prodest, quæ non in supinum [74] hominem cadit.

§. 2. Si rem meam mihi ignoranti [75] vendideris, & jussu meo alii

1 *Id quod actum*, in contractibus, nihil aliud, quam veritas: *dictum* vero id, quod quocunque modo dictum est, & simulatum esse potest aut calumniosæ interpretationi obnoxium. 2 Id est, Judex a prætore datus, non eatenus hic judicat, quatenus lingua nuncupatum est, sed ex æquo & bono, *l.* 11. §. 1. *infr. de act. empt.* secus quam in stipulatione, *l.* 99. *infr. de verb. oblig.* 3 Claudicare contractus emptionis potest, hoc est, una tantum parte rescindi. 4 *Al.* Utrimque. 5 Pacto contrario mutari conditiones possunt, quæ pacto sunt contractæ. 6 vide *l.* 72. ꝟ. *eod.* 7 A parte potest recedere, qui potest a toto: & a qualitate, qui potest ab ipsa substantia recedere. 8 Id est, antequam res fuerit secuta. *l.* 3. *infr. de rescind. vend.* 9 Conditionalis venditio perficitur impleta conditione. *l.* 37. *in fin. infr. eod. l.* 8. *infr. de peric. & commodo rei vend.* Goth. vide Johann. Robert. *lib.* 2. *sent. jur. cap.* 12. S. L. 10 Venditio collata in arbitrium unius contrahentium, puta venditoris vel emptoris, intelligitur collata in arbitrium boni viri: ita *Arbitrii* appellatione, boni viri arbitrium intelligitur. Quod si arbitrium contractui sit adjectum conditionis modo, contractus non perficitur, nisi arbitrio consecuto. 11 v. *l.* 13. *C. h. t.* Venditio nulla est, quæ collata est in merum arbitrium emptoris vel venditoris 12 v. *l.* 8. ꝟ. *de obl. & act.* 13 v. *l.* 17. *l.* 46. *in fin. & l.* 105. *in fin. infr. de verb. obl.* 14 An idem est, si dicatur, *Si volam?* vide *l.* 8. ꝟ. *de oblig.* 15 *d. l.* 17. 16 *l.* 1. *infr. de leg.* 2. adde *l.* 68. *infr. de verb. signif.* 17 *Certum est* pretium, cum ita emitur, *quanti tu eum emisti, emo*: hujus enim pretii quantitas re ipsa certa est. Certum fit aliquid relatione: certa denique pretii quantitas est, per relationem ad aliud, quod certum fit. 18 *Incertum* non videtur, quod ex alio potest certum fieri Bart. *l.* 75. §. 5. *infr. de verb. obl.* 19 Evidentia dicuntur, quæ ad aliud relatione facta certa & explorata sunt. 20 Ut in *l.* 13. § 24. *infr. de act. empt.* 21 Statim quod impletur, purum est. 22 Venditio pura esse potest, & tamen pars pretii conditionalis 23 Pretium autem in emptione certum esse debet § 1. *Inst. eod.* 24 Pluris adjectio incerta, nisi alterius relatione certa fiat. 25 Venditio sine re, quæ veneat, non est. *l.* 2. §. 1. *supr. eod.* 26 *Res*, proprie non est, quæ nondum est, ut fructus futuri. 27 Frumentum in herba num vendi potest? dixi ad *l.* 78. *in fin.* ꝟ. *eod.* 28 Futura recte emuntur, *ut hic. l.* 34. §. 2. *infr. eod.* ita vendita re non valet venditio, nisi res existat. Si dubius eventus venditus sit, tenet quidem venditio, etsi nihil evenerit: denique emptio consistit recte, sive res, sive spes vendatur. 29 Et pignorantur, vide *l.* 15. *infr. de pignor.* legantur, *l.* 24. *infr. de legat.* 1. §. 7. *Inst. de legatis.* promittuntur, *l.* 73. *infr. de verb. oblig.* sed tamen semper inest tacita conditio, si nascantur. *l.* 1. *in fin. infr. de condition. & demonstrat.* 30 *l.* 11. §. *ultim. infr. de act. empt.* 31 Quasi alea emi potest: quæ fit ita venditio, rem præsentem non habet, sed futuram. 32 Aleæ species captus piscium, avium, missilium. 33 *l.* 12. ꝟ. *de act. empt.* 34 *Missilia* sunt nummi, qui a Magistratu liberalitatis seu largitionis titulo in populum sparguntur. §. 46. *Inst. de rerum divis.* *Novell.* 105. *c.* 2. §. 1. 35 *Spes* emptio est: spes pretio emi potest. *l.* 11. *in fin. infr. ex quib. caus. in possess.* 36 vide *l.* 5. *in fin. infr. pro derelicto.* 37 Evictio non debetur, ubi spes vendita est. 38 vide *l.* 10. *in fin. infr. de hered. vel action. vend.* 39 Venditio sine consensu non est, *l.* 5. ꝟ. *de action. empt. l.* 116. *infr. de reg. jur.* substantialia emptionis, ac venditionis sunt consensus, *ut hic. & l.* 2. *C. h. t.* res, & merx, *l.* 8. *supr. eod.* pretium certum. *l.* 2. *supr. eod.* 40 Venditio non est, ubi dissensus est, vel in ipsa emptione, vel pretio, vel quo alio, puta corpore. 41 *l.* 4. *infr. de legat.* 1. 42 Dissensus venditionis probatur, si ostenditur error (vel in corpore, substantia, materia, sexu, *l.* 11. §. 1. *infr. eod.* pretio, contractu ipso, *ut hic*) infantia, §. 9. *Inst. de inutil. stipul.* furor, *l.* 2. *C. h. t.* cæcitas, *l.* 11. *infr. eod.* somnus, aut morbus vehemens, *l.* 1. *in fin.* ꝟ. *de aut. tut. l.* 1. §. 3. *infr. de adqu. vel amitt. poss.* ebrietas, *l.* 11. §. 2. *infr. de pœnis.* ironica, aut per jocum facta responsio, vide *l.* 3. *infr. de obligat. & action.* adde *l.* 55. *infr. eod. l.* 21. *C. de transact.* protestatio, v. *l.* 16. *supr. de SC. Macedon.* impossibilis conditio, *l.* 31. *infr. de obligat. & action.* justus metus, *l.* 1. *l.* 3. *supr. quod met. caus.* dolus. *l.* 7. *in princ. supr. de dolo.* 43 vide *l.* 34. *infr. de adqu. vel amitt. possess.* 44 Imo, talis stipulatio valet. vide *l.* 22. *infr. de verb. oblig.* 45 Et usucapionem. *l.* 2. §. 6. *infr. pro empt.* 46 Error nominis reo non obest, si de re ipsa, ejusque corpore constiterit. vide *l.* 4. *C. de testam.* 47 Quia rei venditæ corpus certum est. 48 *Substantia*, quæ & materia, & οὐσία. *infr. eod.* materia in *l.* 3. §. 20. *infr. de usurpat.* quid esset, dixi ad *l.* 9. §. 3. ꝟ. *ad exhibendum.* sane, hic distinguitur a corpore ipso. Goth. vide Forcat. in *penu jur. cap.* 9. Cujac. *lib.* 27. *obs. c.* 40. S. L. 49 Recte *prope* adjecit. Per se enim incorrupta vini οὐσία manet, sed per accidens corrumpitur. dixi ad *d.* §. 3. 50 *Acetum*, vel fit, vel ab initio tale est: Fit, ex vino acido: Ab initio est, ex omphacio, seu uvis immaturis. Prioris generis acetum οὐσία prope idem est, quod vinum: si id vendas pro vino, venditio est, neque in corpore, neque in substantia erratum est: Vinum denique prope venditum illo casu intelligitur. In alterius generis aceto secus est, cum ab initio acetum fuerit, nunquam vinum. Primum illud ὄξος ἀπὸ οἴνου. Alterum, σκευαστὸν ἐξ ἀρχῆς ὄξος, τυχὸν ὀμφάκων σταφυλῶν. *Synops. Basil.* 19. *tit.* 1. *cap.* 7. *& ibi Scholiastes.* 3. Harm. 3. §. 8. 51 *Embamma* quid, vide *l.* 9. ꝟ. *de trit.* 52 Puta, si æs pro auro veneat, *l.* 14. *in fin. infr. eod.* mensa cooperta auro, pro solido auro, *l.* 41. *in fin. infr. eod.* mensa quasi citrea, pro vere citrea. *l.* 21. §. 2. ꝟ. *de act. empt.* 53 Error in materia rei, vitiat emptionem. 54 In materia auri non errat, qui aurum quidem præstat, sed deterius. 55 Emptori igitur consulitur? v. *l.* 1. §. 12. ꝟ. *si quid in fraud. patron.* 56 Videre vere non potest cæcus: præsumptive vero non videt minus peritus discernendi: ut paria sint hic cæcus, & minus peritus discernendi. 57 Erretur a minus perito &c. *Halo.* 58 Quemadmodum consensit. *Halo.* 59 *Consentire* non videtur, qui non vidit. 60 Vel virginem ducere, cum sit corrupta, vel meretrix. Idem putat dicendum 29. *qu.* 1. *in fin.* matrimonium scil. valere: Sed tamen Moses *Deut.* 22. jubet hujusmodi mulierem supplicio affici: ad hæc *l.* 11. §. 5. ꝟ. *de actionib. empt.* ait quidem esse eo casu emptionem, sed actione ex empto resolvi, adde *Novell. Leon.* 93. 61 In sexu errat, qui puerum se emere putat, venditore fœminam vendente: hujusmodi error emptionem vitiat. At in sexu non errat, qui virginem emit, quæ tamen mulier sit, ideoque hujusmodi error emptionem non vitiat. Error in sexu vitiat emptionem. Cur? sexu differentia admodum differunt. 62 Erroris sc. seu opinionis in emptione. 63 Ementium & vendentium scientia & consensus inspicitur, non eorum, quibus ex contractu adquiritur. 64 *l.* 7. §. 13. *supr. de Publiciana.* *l.* 51. *infr. de adilitio.* 65 Ne quis decipiatur his vocibus in *hac leg.* & *l.* 1. ꝟ. *eod.* vinum, acetum, æs, aurum, corpora sunt, licet illa liquida, hæc metalla. Corpore ita conveniunt: Alia tamen rerum earum est substantia, materia, & οὐσία intrinseca. Corpore conveniunt, quia rebus illis sunt eædem qualitates inter se specie tenus, & extrinsecus quodammodo respondentes, *l.* 14. *infr. eod. l.* 21. §. 2. ꝟ. *de act. empt.* intrinsecus tamen & specie differentes. Goth. *l.* 45. ꝟ. *eod.* vid. Goed. *de cont. stipulat. c.* 3. *num.* 30. 31. ubi conciliat *l.* 41. §. 1. *infr. eod.* Ans. Add. Alciat. *lib.* 4. *parerg. c.* 8. Cujac. *lib.* 8. *obs. cap.* 9. S. L. 66 *Materia & qualitas* hic pro eodem. 67 Viriola, *hic. & l.* 8. §. 1. *infr. de optione. l.* 25. §. 10. *l.* 40. *in fin. infr. de auro.* ornamenti genus, Cujac. 2. *observ.* 4. manuum scil. non colli, ex gemmis viridibus, ut putat Baifus. Hinc etiam constat viriolas ex auro factitari, Græci ψέλλια, χλιδών, περιχείρια. *Viriæ* etiam dicuntur, ut probat ex Tert. *de pallio*, & Ambrosio. 1. *de Abraham.* Cujacius 10. *observ.* 17. *in fin.* vide Alciat. 4. *Parerg.* 8. ex Isidoro. 68 Auri aliquid habere in se, & inauratum esse, differunt. Auro vendito, valet venditio, si id, quod venditum est, ita præstetur, ut auri aliquid habeat; secus, si inauratum tantum præstetur. Priore casu non erratur in materia, & qualitate: posteriore, erratur plane. Sufficit in aliqua parte rei venditæ verum fuisse consensum contrahentium. 69 Imo, non valet, *l.* 41. *in fin.* ꝟ. *eod.* vide conciliationem apud Cujac. 2. *observ.* 4. & ad *l.* 22. ꝟ. *de verb. obligat.* 70 Errat in materia, qui æs pro auro comparat. 71 *l.* 9. §. 2. *supr. eod.* aurichalcum. Anton. Mercat. 1. *c.* 4. *in fin.* 72 Vide *l.* 8. ꝟ. *eod.* 73 Ignorantia supina emptori non prodest. 74 Supinus homo, summe negligens, & nimio plus ignorans, quam par sit. ut in *l.* 43. §. 1. ꝟ. *eod. l.* 55. ꝟ. *de adilitio edict. l.* 9. §. 2. ꝟ. *de jur. & facti ign.* 75 *l.* 16. ꝟ. *eod. l.* 10. *C. eod. l.* 41. §. 2. *infr. de legat.* 1. *l.* 45. ꝟ. *de reg. jur. l.* 54. *supr. de rei vind. l.* 18. *C. de rei vind.*

tradideris, non putat Pomponius, dominium [1] meum transire: quoniam non [hoc] mihi propositum [2] fuit, sed quasi tuum dominium ad eum transire: & ideo etiam si [3] donaturus [4] mihi rem meam, jussu meo alii tradas, idem dicendum erit.

1. De re, cujus ususfructus est emptoris.

16. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SUæ [5] rei emptio non valet, sive sciens sive ignorans emi: sed si ignorans emi, quod solvero repetere potero, quia [6] nulla obligatio fuit. §. 1. Nec tamen emptioni [7] obstat, si in ea re ususfructus [8] duntaxat ementis sit.

17. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

OFficio [9] tamen [10] judicis [11] pretium minuetur.

De emptione rei communis. 1. De finium demonstratione. De vacua possessione.

18. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SEd si communis ea res emptori cum alio sit, dici debet, scisso pretio pro [12] portione, pro parte emptionem valere, pro parte non valere [13]. §. 1. Si servus [14] domini jussu, in demonstrandis finibus [15] agri venditi, vel errore, vel dolo plus demonstraverit, id tamen demonstratum accipi oportet, quod [16] dominus senserit: Et idem Alfenus scripsit de vacua [17] possessione per servum tradita.

De translatione dominii in emptorem.

19. IDEM lib. 31. ad Quintum Mucium.

QUod vendidi, non aliter fit accipientis, quam [18] si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum [19]: vel etiam fidem [20] habuerimus emptori sine ulla satisfactione.

Differentia emptionis & locationis.

20. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

SAbinus respondit, si [21] quam rem nobis fieri velimus [etiam], veluti statuam, vel vas aliquod, seu vestem, ut nihil aliud, quam pecuniam daremus, emptionem videri: nec posse ullam locationem esse, ubi [22] corpus ipsum non detur ab eo, cui id fieret: aliter, atque si aream darem, ubi insulam ædificares, quoniam tunc a me substantia proficiscitur.

De pacto obscuro.

21. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

LAbeo scripsit [23], obscuritatem [24] pacti nocere potius debere venditori, qui id dixerit, quam emptori: quia potuit re integra apertius dicere.

De pacto, Si quid sacri vel religiosi est, ejus venit nihil.

22. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

HAnc legem venditionis, *Si quid sacri vel religiosi est, ejus venit nihil*, supervacuam [25] non esse, sed ad [26] modica loca pertinere: Cæterum, si omne [27] religiosum, vel sacrum, vel publicum venierit, nullam esse emptionem:

23. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

ET quod solverit eo nomine, emptor condicere [28] potest.

24. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

IN modicis autem ex empto esse actionem: quia non specialiter locus [29] sacer [30] vel religiosus venit, sed emptioni majoris partis accessit [31].

De venditione alternata. 1. De translatione dominii in emptorem vel stipulatorem.

25. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

SI ita distrahatur *illa, aut illa res*, utram [32] eliget [33] venditor, hæc erit empta. §. 1. Qui [34] vendidit, necesse non habet fundum emptoris facere: ut cogitur [35], qui fundum stipulanti spopondit [36].

De eo, qui vendendi jus non habet. de venditione in fraudem creditorum.

26. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

SI sciens emam ab eo, cui [37] bonis interdictum sit, vel cui tempus ad deliberandum de hereditate ita datum sit, ut ei deminuendi [38] potestas non sit, dominus non ero. Dissimiliter atque si a debitore sciens creditorem fraudari emero [39].

De bona fide.

27. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

QUi a quolibet rem emit, quam [40] putat [41] ipsius esse, bona fide emit: At qui sine [42] tutoris auctoritate [43] a pupillo emit [44], vel falso tutore auctore, quem scit tutorem non esse, non videtur bona fide emere, ut [&] Sabinus scripsit.

De re aliena.

28. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

REm alienam [45] distrahere quem posse, nulla dubitatio est: nam emptio est & venditio: sed res emptori auferri [46] potest [47].

De servo vendito & de peculio.

29. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

QUoties servus venit, non [48] cum peculio distrahitur: Et ideo, sive non sit exceptum, sive exceptum sit, [*ne cum peculio veneat*,] non cum peculio distractus videtur: Unde [49] si qua res fuerit peculiaris a servo subrepta, condici potest, videlicet quasi furtiva: hoc ita, si res ad emptorem pervenerit:

30. IDEM lib. 32. ad Edictum.

SEd ad exhibendum agi posse nihilominus, & ex vendito, puto.

31. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

SEd & si quid postea [50] accessit peculio, reddendum est venditori, veluti partus, & quod ex operis vicarii perceptum est.

De his, quæ sunt in solo publico.

32. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

QUi tabernas [51] argentarias, vel cæteras, quæ in solo publico sunt, vendit, non solum, sed [52] jus vendit: nam [53] istæ tabernæ publicæ sunt, quarum usus ad privatos pertinet.

De pacto, Servitutes, uti nunc sunt, ut ita sint.

33. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

CUm in lege [54] venditionis ita sit scriptum, *flumina, stillicidia, uti nunc sunt, ut* [55] *ita sint*, nec additur, quæ flumina [56], vel stillicidia:

1 Error dominii translationem impedit: si ignorans rem meam emi, jussuque meo alii tradideris, non abscedit a me rei dominium. 2 Propositum seu animus in contrahente inspicitur. 3 v. *l. 9. in fin. infr. de donationib.* 4 Donari mihi mea res non potest. 5 *l. 45. infr. de reg. jur. l. 15. in fin. supr. eod.* excipe *l. 34. §. 4. infr. eod.* 6 Condicere possumus, quod ex nulla obligatione solvimus. 7 Totius fundi, qui usufructuarii respectu alienus est. *l. 1. §. 1. infr. de SC. Silan.* 8 Emere id, quod meum sit, non possum: rem tamen, in qua nudum usumfructum habeo, possum emere. 9 Διαιρέσει, cognitione. *Synops. eod. c. 17.* 10 §. 9. *Inst. de legat. l. 82. §. 2. infr. de legat. 1.* 11 Officio judicis pretium venditionis, quæ nulla est, minui potest ex pacto, si pactum contractui adjectum. *l. 2. §. 1. supr. eod.* 12 Pro parte contractus valere potest. 13 Cur ita? collige ex *l. 13. in fin. infr. de in diem addict.* 14 *Eclog. c. 14.* 15 Confinium error emptionem non vitiat: Finium falsa demonstratio nihil adjicit contractui. 16 Procurator specialis quid senserit contrahendo, non inspicimus, sed quid dominus vel mandator. 17 *l. 68. §. 2. infr. eod.* 18 Venditor tribus casibus rei venditæ dominium amittit, si pretium rei ei solutum sit, vel satisfactum eo nomine, vel fidem de pretio habuerit, quod tamen ultimum cessat in iis negotiis, in quibus fidem de pretio habere non potest, *l. de pretio. 8. supr. de Publiciana. l. si procurator. 5. infr. de jure fisci. l. quæ Romæ. 122. §. Callimachus. infr. de verb. obl.* & hunc quidem in modum sine scriptis venditio peragitur: scripta vero, cum instrumentum venditionis absolutum. *Synops. eod. c. 15. & ibi Scholiastes.* Goth. Conciliationem hujus *l. 19. cum §. 41. Inst. de rer. divis.* & quando fides de pretio habita sit, v. Censur. Forens. nostr. *lib. 4. c. 19. & in addend. n. 24.* S. L. 19 *l. 53. infr. eod. l. 38. §. 2. infr. de liberali. §. 41. Inst. de rer. divis.* 20 *d. §. 41.* facit *l. 12. C. de rei vind.* 21 Emptio est, ubi nullum corpus do, sed nudam pecuniam, ut mihi quid fiat: ubi pecuniam simul & corpus aliquod do, ut mihi quid fiat in eo corpore, conductio est. His signis dignoscitur a conductione emptio. In emptione facti, nudum pretium do, nullum corpus: in conductione operarum, seu facti, substantia quædam a me proficiscitur, & corpus aliquod a me datur, ac præterea pecunia, *ut ic l. 65. infr. eod.* 22 Adde *l. 65. infr. eod. v. l. 2. in fin. infr. locati §. 4. Inst. de locat.* 23 Obscuritas pacti nocet venditori, non emptori. Cur venditori? quia pactum ejus causa adjectum est. Eadem ratione oberit emptori, si pactum ab emptore ejusve gratia adjectum fuerit. 28 [sic] *Obscurum est*, quod nullo modo: *ambiguum*, quod duobus vel tribus modis intelligi potest: In illo, quid dictum sit: In hoc, utrum dictum sit quid, quærimus. Porro obscuritatis in hac specie hoc exemplum Græci adferunt, Vendidi alicui agrum duodecim libris, & dixi, me tribus annis hujusmodi quantitatem recipere velle: Completo igitur anno petebam 4. libras: Ille respondit, se 4. annis totum soluturum: Quoniam ergo non perspicue dixi in venditione, quomodo accipere debuerim, mihimet nocui. 25 Sacra res penitus vendi non potest. Quid, si quid, in quo sacrum aliquid sit, venditum sit? si eam partem, quæ sacra sit, vendas nominatim, venditio non valebit. Quod si pars sacra excepta sit, vendita erit, sive proprietatem ipsam, sive jus sepulchri spectes, & specie vel ad mensuram vendas. Quod si ita vendidero, *si quid sacri vel religiosi erit, venit, id præstare nolo*: Sacræ & religiosæ partes, una cum aliis partibus non sacris, una denique, & cum ipsa universitate transferentur, consequentia alterius, pars sacra transit: per se non est in commercio, cum alio est. Unde hæc notant: spiritualia jura, cum universitate temporali transferri, donato vel vendito castro, sive in specie, sive ad mensuram rem constituas venditam. Sed & illud, sacrum non esse quidem in commercio, & tamen a commercio posse excipi. 26 *Quid* particula ad modica refertur. Ita qui fundum vendit hac lege, *ut ne, si quid sacri vel religiosi fuerit, teneatur*, non tenebitur, si quæ partes sacræ modicæ fuerint. Hac itaque exceptione venditor innuit modicas quasdam partes sacras esse posse, at non majorem partem. Forte, ne nihil vendidisse intelligatur. adde *l. 24. infr. eod.* 27 *l. 6. supr. eod.* 28 vide *l. 41. in fin. infr. eod.* 29 *d. l. 6. l. 22. supr. eod.* 30 vid. quæ scripsi ad *l. quæ relig. supr. de rei vindic.* 31 Facit *l. 53. §. 1. infr. de action. empti.* 32 In alternativa venditione electio est venditoris, *ut hic.* Cur venditoris? quia debitor. adde *l. plerunque. ff. de jure dotium. c. in alternativis. extr. de reg. in 6.* Goth. vide Revard. *lib. 4. variar. cap. 19.* quem refellit Joan. Robert. *lib. 1. recept. jur. civil. lect. c. 23.* S. L. 33 *l. 34. §. 6. ff. eod.* 34 Venditor rem emptoris facere non tenetur: promissor tenetur, *ut hic.* Cur tam varie? Speciale est in venditione: nec enim necessario venditor cogitur rem facere accipientis, nisi ipse rei sit dominus. Dare, in executione esse potest, licet non sit in obligatione. In cæteris contractibus, promissor rei dandæ debitor est, & jus, non merum factum promittit. adde *l. cum stipulatus. 113. infr. de verb. oblig. l. cum mota. 6. C. de transact.* 35 Necesse habet &c. vel sic, necesse non habet fundum emptoris facere, vel non cogitur. Revard. 4. *variar.* 19. reprehensus a Robert. 1. *recept.* 23. 36 Ut etiam cogitur pretium venditoris facere is, qui emit. *l. 11. infr. de act. empt. l. 75. in fin. infr. de verb. oblig.* 37 Vendendo is, cui vel bonis a judice vel lege interdictum, vel deminuendi potestas est negata, dominium non transfert: utravis prohibitio, dominii translationem impedit, *ut hic.* Quid enim si prodigus sit, cui interdicta bonorum administratio est? *Goth.* Intellectum hujus *l. 26.* vide apud Joann. Decher. *lib. 2. dissert. 8. num. 7.* Ans. 38 *l. 10. infr. de curatore furios.* 39 Tunc enim fio dominus, sed res per Paulianam revocatur. Dominii revocandi translatio facilius permittitur, quam perpetuo mansuri. 40 Emisse bona fide tum dicimur, cum opinione nostra a domino accepimus: nec tantum a domino, sed & ab eo, qui bonorum suorum administrationem habeat. *Synops. eod. cap. 22.* 41 *l. 2. C. de præscr. longi.* 42 Emere bona fide is non videtur, qui vel a pupillo sine tutoris auctoritate quid comparat: vel alio auctore, quem scit falsum esse tutorem. 43 *l. 9. C. de usucap. pro emptore.* 44 Paria sunt nullo tutore auctore emere, & eo auctore quem falsum tutorem esse scias. 45 Alienum emi vendi potest. *ut hic.* An legari? *l. 10. C. de legat.* donari? *l. 13. l. 33. infr. de mortis causa donat.* pignorari? *l. 20. supr. de pignorat.* mandari? *l. 6. §. 4. supr. mandati.* permutari? vide *l. 1. §. 3. infr. de rerum permutat.* in feudum dari, & quidem in concedentis præjudicium? Laudensis. 1. *feud. 27. in fine.* precario rogari? *l. 21. in fin. infr. de acquir. vel amitt. possess.* 46 An semper id verum sit, vide quæ notavi ad *l. 36. supr. de cond. indeb. l. 2. C. de furt. & C. de reb. alien.* 47 Eaque evicta emptor in venditorem aget, ut defendatur, *l. 74. §. 2. ff. l. 6. C. de evictión.* sed & de evictione, *l. 16. ff. de eviction.* ante evictionem etiam venditorem convenire potest, ab eoque petere, quanti sua intersit dominium rei in se fuisse translatum: idque maxime, si stipulatio intercessit dolum malum absfuturum, *l. 30. §. 1. ff. de act. empt.* ea remedia emptor habet in venditorem rei alienæ. 48 Vendens servum, servi peculium una vendidisse non intelligitur, nisi nominatim cum peculio distrahat: & breviter, venditum servum peculium ipsius non sequitur, *Synops. eod. cap. 23. l. 16. supr. de peculio. l. 3. ff. de evict. l. 1. §. 1. ff. de pignoribus. l. 24. ff. de peculio legato.* Cur accessorium hic non sequitur suum principale? An quia peculium non ejusdem naturæ, cujus est servus? An quod servo non cohæret? An potius, quod peculium ipso servo plerumque pretiosius sit? An quod venditæ rei conditionem non extendamus adversus venditorem? 49 Venditus servus non cum peculio, si rem aliquam peculiarem subripuerit, eaque ad emptorem pervenerit, venditori adversum emptorem competit eo nomine condictio furtiva, *ut hic.* ad exhibendum, & ex vendito. *l. 30. ff. eod.* Ex vendito, inquam, ad pretium. *Synops. d. cap. 23.* Imo ultra pretium: tametsi id officio judicis petatur, ut post Petrum & Cynum tenet Albericus. 50 Et ante. *arg. l. 2. C. de act. empt.* 51 Vendens tabernam in publico solo positam non solum ipsum, sed jus vendit, *ut hic. l. 23. infr. de instructo.* sic qui legat fundum vectigalem, non ipsum fundum, sed jus, quod in ipso fundo habet *l. 71. in fin. ff. de legat. 1.* Superioribus casibus soli ipsius proprietas, vel publici, vel alterius est: jus in solo, venditoris. In dubio autem id tantum quisque vendere intelligitur, quod suum sit, non alienum. adde *cap. quod autem extr. de jure patr.* Adde quæ de tabernis scripsi ad *l. 15. §. 7. ff. de injuriis.* 52 Quod in dubio præsumitur. Bart. *l. 71. in fin. infr. de legat. 1. l. 15. §. 6. infr. de damno.* 53 Eadem ratione Bartolus tradit, præscribi posse in fossis urbis jus horti: in templo jus inferendi mortui, quinetiam jus sedendi. adde *l. 18. C. de operib. public.* 54 *Lex* pro pacto hic usurpatur. 55 Formula hæc vetus servitutum recipiendarum fuit, quæ extat apud Varronem, 4. *de lingua.* de eadem dixi ad Ciceronem, 1. *de oratore. l. 17. §. 3. supr. de servit. præd. urban.* 56 Stillicidia & flumina in dubio dominantia intelligimus potius, quam servientia.

primum

primum [1] spectari oportet, quid acti sit; si non id appareat, tunc id accipitur, quod venditori [2] nocet: ambigua [3] enim oratio est.

De dissensu contrahentium in accessorio. 1. *Quæ res vendi possunt vel non.* 2. *De libero homine.* 3. *De re furtiva.* 4. *De emptione rei suæ, seu possessionis.* 5. *De gustu & mensura.* 6. *De alternatione, de rei interitu.* 7. *De tutore, curatore, procuratore, negotiorum gestore.*

34. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

SI in emptione fundi dictum sit, *accedere* [4] *Stichum servum*, neque intelligatur, quis ex pluribus accesserit, cum de alio emptor, de alio venditor senserit, nihilominus fundi venditionem valere constat: Sed Labeo ait, eum Stichum deberi, quem venditor [5] intellexerit: Nec refert, quanti sit accessio [6], sive plus in ea sit, quam in ipsa re, cui accedat, an minus: plerasque [7] enim res aliquando propter accessiones emimus, sicut cum domus propter marmora, & statuas, & tabulas pictas ematur. §. 1. Omnium [8] rerum, quas quis habere [9], vel possidere [10] vel persequi [11] potest, venditio recte fit, quas vero natura, vel gentium [12] jus, vel mores [13] civitatis commercio exuerunt, earum nulla venditio est [14]. §. 2. Liberum [15] hominem scientes emere non possumus: Sed nec talis [16] emptio, aut stipulatio admittenda est, *cum servus erit*: quamvis dixerimus, futuras [17] res emi posse: Nec enim fas est, ejusmodi casus [18] exspectare. §. 3. Item si & [19] emptor & venditor scit furtivum [20] esse quod venit, a neutra parte obligatio contrahitur. Si emptor solus scit, non obligabitur venditor: Nec tamen ex vendito quidquam consequitur, nisi ultro quod convenerit, præstet: Quod si venditor scit, emptor ignoravit, utrimque obligatio contrahitur [21]: Et ita Pomponius quoque scribit. §. 4. Rei suæ [22] emptio tunc valet, cum ab initio agatur, ut possessionem emas, quam forte venditor habuit: & in judicio possessionis potior [23] esset. §. 5. Alia causa est degustandi [24], alia metiendi: gustus enim ad hoc proficit, ut improbare liceat: mensura [25] vero non eo proficit, ut aut plus, aut minus veneat, sed ut appareat, quantum ematur. §. 6. Si emptio ita [26] facta fuerit, *Est mihi emptus Stichus* [27] *aut Pamphilus*, in potestate est venditoris, quem velit dare, sicut [28] in stipulationibus: sed uno [29] mortuo, qui superest, dandus est: & ideo prioris periculum ad venditorem, posterioris ad emptorem respicit: sed & si pariter decesserunt, pretium debebitur: unus enim utique periculo emptoris vixit. Idem dicendum est, etiam [30] si emptoris fuit arbitrium, quem vellet habere: si modo hoc solum arbitrio ejus commissum sit, ut, quem voluisset, emptum haberet, non & illud, an emptum haberet. §. 7. Tutor rem pupilli emere non potest [31]: Idemque porrigendum est ad [32] similia [33], id est, ad curatores, procuratores, & qui negotia aliena gerunt [34].

De arrhis. 1. *De pretio collato in arbitrium emptoris.* 2. *De venenis.* 3. *De servo fugitivo.* 4. *De periculo rei venditæ.* 5. *De specie & quantitate.* 6. *De grege.* 7. *De periculo vini venditi.* 8. *Si venditor confinem celaverit.*

35. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

QUod sæpe [35] *arrhæ* [36] nomine pro emptione datur, non eo [37] pertinet, quasi sine arrha conventio nihil proficiat: sed ut evidentius [38] probari possit, convenisse de pretio. §. 1. Illud constat, imperfectum [39] esse negotium, cum emere volenti sic venditor dicit, *quanti velis* [40], *quanti æquum putaveris*, [*quanti æstimaveris*,] *habebis emptum.* §. 2. *Veneni mali* [41] quidam putat non contrahi emptionem: quia [42] nec societas [43], aut mandatum flagitiosæ rei, ullas vires habet: quæ [44] sententia potest sane vera videri de his, quæ nullo modo, adjectione alterius materiæ, usu nobis esse possunt: de his vero, quæ mixta aliis materiis adeo nocendi naturam deponunt, ut ex his antidoti [45], & alia quædam salubria medicamenta conficiantur, aliud dici potest. §. 3. Si quis amico peregre eunti mandaverit [46], *ut fugitivum* [*suum*] *quærat, & si invenerit, vendat*, nec ipse contra Senatusconsultum committit, quia non [47] vendidit, neque amicus ejus, quia præsentem vendit, emptor quoque, qui præsentem emit, recte negotium gerere intelligitur. §. 4. Si res vendita per furtum perierit [48], prius animadvertendum [49] erit, quid [50] inter eos de custodia rei convenerat: Si nihil appareat convenisse, talis [51] custodia desideranda est a venditore, qualem bonus [52] paterfamilias suis rebus adhibet: quam si præstiterit, & tamen rem perdidit, securus esse debet, ut [53] tamen [scilicet] vindicationem rei & condictionem exhibeat [54] emptori: unde videbimus in personam ejus, qui alienam rem vendiderit: cum is nullam vindicationem aut condictionem habere possit, ob id [55] ipsum damnandus est: quia si suam rem vendidisset, potuisset eas actiones ad emptorem transferre [56]. §. 5. In his, quæ pondere, numero, mensurave constant [57] (veluti frumento, vino, oleo, argento), modo [58] ea servantur, quæ in cæteris, ut simul atque de pretio convenerit, videatur perfecta venditio: modo ut, etiam si de pretio convenerit, non tamen aliter videatur perfecta venditio: quam [59] si admensa, adpensa, adnumeratave sint: Nam si omne vinum vel oleum, vel frumentum, vel argentum, quantumcunque esset, uno [60] pretio [61] venierit, idem juris est, quod in cæteris rebus. Quod si vinum ita venierit, ut in singulas amphoras: item oleum, ut in singulos metretas: item frumentum, ut in singulos modios: item argentum, ut in singulas libras certum pretium diceretur: quæritur, quando videatur emptio perfici: Quod similiter scilicet quæritur & de his, quæ numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum? Sabinus & Cassius tunc perfici emptionem existimant, cum adnumerata, admensa, adpensave sint: quia venditio quasi sub hac conditione videtur fieri, ut in singulos metretas, aut in singulos modios, quos, quasve admensus eris, aut in singulas libras, quas adpenderis: aut in singula corpora, quæ adnumeraveris. §. 6. Ergo & si *grex* [62] venierit: si quidem universaliter uno pretio, perfecta videtur, postquam de pretio convenerit: si vero [in] singula corpora certo pretio, eadem erunt, quæ proxime tractavimus. §. 7. Sed & si ex doleario [63] pars *vini* venierit, veluti metretæ centum, verissimum est (quod & constare videtur) antequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere: Nec interest, unum pretium omnium centum metretarum an semel dictum sit, an in singulos eos. §. 8. Si quis in vendendo prædio confinem [64]

1 In contractibus priore loco spectamus quid actum sit, hoc est, id, quod nominatim lingua nuncupatum atque expressum: deinde quod verisimile. 2 *l.* 21. ff. *eod. l.* 17. *in fin.* ff. *de servit. præd. urban.* 3 Ambiguam orationem interpretamur contra venditorem, *ut hic. & l.* 21. ff. *eod.* cur adversus venditorem? nempe quia ipse eam protulit: imputare sibi merito debet, quod non locutus sit apertius. 4 In fundi venditionibus plerunque hoc addebatur, fundo vendito servos quosdam accedere. *Goth.* Vide Gœdd. *de contrah. stipulat. cap.* 2. *num.* 18. 19. Bart. *in l. ab emptione. ff. de pact.* Pinell. *de rescind. vend. part.* 2. *c.* 2. *num.* 12. 5 *Quem emptor.* Cujac. 1. *obs.* 10. quam emendationem reprehendit Fornerius 2. *select.* 18. veteres interpretes hunc locum ita accipiunt, ut in incerto de certis electio sit debitoris. Atqui, si quis hunc locum quoque diligentius inspiciat, comperiet haud dubie emptoris esse electionem, quod hæc verba satis innuunt, *nec refert, quanti sit accessio.* & post, *plerasque res aliquando propter accessiones emimus.* unde recte Albericus notat, non quærendum esse, a quo pactum venditioni adjectum proferatur, sed in cujus favorem: hic autem constare pactum adjectum esse emptoris intuitu. 6 *l.* 44. ff. *de ædilitio edicto* licet accessorium sit majoris pretii, ac valoris. 7 Accessionum intuitu plerunque res ipsas principales emimus, veluti domum, propter marmora, statuas, tabulas pictas: fundum propter servos. 8 Vendi res quælibet potest, cujus sit nobis proprietas, vel possessio vel persecutio. 9 *Habere* ea dicimur, quorum proprietas: *possidere*, quorum possessio: *persequi*, quorum actio nobis competit. Alii *habere*, civilis, *possidere*, naturalis possessionis verbum esse notant. 10 Vendi possessio potest. 11 Vendere actiones possumus vide ff. *de hered. vel action. vend.* 12 *l.* 6. ff. *eod.* 13 Venditio statuto prohiberi potest. *l. in quorum.* 24 ff. *de pignorib.* 14 Et breviter, omnes res vendi possunt, & emi, nisi [illegible] a lege sint prohibitæ. Hæ res vendi & emi non possunt, res sua, *ut hic.* aliena, vide *l.* 28. ff. *eod.* litigiosa, *l. ult. C. de litigiosis.* quæ non est unquam futura, *l.* 44. *l.* 57. ff. *eod.* ad usum sacrum vel publicum perpetuo destinata, §. *ult. Inst. eod.* fundus dotalis, *princ. Inst. quib. alienare.* res minorum pretiosa sine decreto, *l.* 3. *C. de præd. min.* & beneficium militare sine permissu domini, *tit. de prohib. feud. alien.* per Lothar. & Frideric. liber homo, *l.* 4. ff. *eod.* arma hostibus imperii, *l.* 2. *C. quæ res exportari.* frumentum exercitui missum, *l. fin. C. quæ res vendi.* res furtiva a sciente, *l.* 34. §. 1. ff. *eod.* venena. *l.* 35. §. 2. ff. *eod.* 15 *l.* 6. ff. *eod.* 16 Emi liber homo non potest: Quid, si ita emero, *Cum servus erit*: non erit emptio, *ut hic.* Atqui liberum, qui se vendidere licet? fit ea venditio a volente [illegible] is, de cujus venditione agitur, non ita vendi potest. Ut liberum eum, ita nec, cum servus erit, possis vendere: inhonesta utraque actio & cogitatio est, sive liberum vendas, sive cum servus erit. Cur? collige ex *l.* 83. §. 5. ff. *de verb. obligat.* 17 Futuras res emere possumus, *l.* 8. ff. *eod.* adde quæ scripsi ad *l.* 22. §. 9. ff. *ad leg. Corn. de falsis.* 18 Tristes scil. verbi gratia servitutes & similes. *d.* §. 5. 19 Furtivæ rei venditio utroque, id est, emptore & venditore sciente facta, neutram partem obligat: sciente tantum emptore facta, emptorem obligat, venditorem non obligat: sciente tantum venditore facta utrumque, hoc est, emptorem & venditorem, obligat. 20 §. 2. *Inst. de usuc.* 21 Imo, nulla est obligatio. *l.* 57. §. 1. ff. *eod.* 22 De eo dixi *l.* 16. ff. *eod.* 23 Suæ rei possessionem ab alio emere quis potest, qui a venditore possessionem ipsam avocare nullo interdicto potest: quod si possit avocare, non possit eam quoque emere. Tum demum autem possessionem interdicto avocare non posse intelligitur, cum adversarius in judicio possessionis est potior, *ut hic.* Græci vero ita hanc legem reddunt, Venditoris mei possessionem utiliter emo ab eo, qui eam habet, & in judicio possessionis potior esse possit. *Synops. eod. cap.* 27. 24 *Gustandi & metiendi* vini in venditione differentia: Gustu, quale sit vinum: mensura, quantum vini venditum sit, probamus. Gustus allicit emptorem, non mensura, nisi forte iniqua sit. Ideo gustatur vinum, ut gustu constet, emptio contracta sit, an non sit: mensuratur, ut appareat quantum vini emptum sit: gustatur denique, ut judicemus emptum futurum sit, necne: mensuratur non ut emptum sit, sed quia jam emptum. Græci *eod. cap.* 27. ita hunc locum reddunt, Qui emit, improbare potest: Qui sub mensura emit, nec addere, nec demere potest. *l.* 4. §. 1. ff. *de periculo.* 25 *l.* 1. *in fin.* ff. *de periculo.* 26 Vide *l.* 25. ff. *eod.* 27 In alternativa venditione electio est venditoris, utra res vendita sit, utpote debitoris: una tamen perempta, altera vendita intelligitur. Prioris periculum ad venditorem, alterius ad emptorem pertinet. Quid, si ambæ perierint? pretium debebitur, *ut hic. Synopsis Basilic. eod. cap.* 27. *in fin.* 28 *l.* 95. *in princ.* ff. *de solutionibus.* 29 Vide *l.* 10. *in fin.* ff. *de jure dotium.* 30 *d. l.* 95. 31 5. Harmenop. 5. *cap.* 40. nisi in auctione publica, & palam, cum ipse, tum ejus uxor. *l.* 5. *C. h. t. l.* 18. ff. *de aut. tutorum.* 32 Similium eadem est ratio. 33 Sit hoc primum exemplum eorum, qui emere vetantur, puta tutor vel curator a pupillo, *ut hic.* parens a filio, & e contra. vide tamen *l.* 2. ff. *eod.* furiosus, *l.* 2. *C. eod.* prodigus, *l.* 6. ff. *de verb. oblig.* administrator publicus vel privatus eas res, quas in sua administratione habet, emere prohibetur. *l.* 46. *l.* 62. ff. *eod.* An invitus quis emere vel vendere cogi potest? v. quæ notavi ad *l.* 11. *C. eod.* 34 *l.* 8. §. 1. ff. *de reb. eor. qui sub tutela.* 35 *Inst. h. t. in pr.* 36 *Arrha* venditio non contrahitur, sed probatur: Arrha emptionis probatio est, non substantia: non desinit res esse integra arrha data. *l.* 2. *C. quando liceat ab empt.* Quid, arrhæ contractus cujus naturæ est? alii nominatum, alii pignoris contractum esse putant: improprie tamen. *l.* 1. *C. si rector. l. Julianus.* 13. §. *offerri.* 8. ff. *de act. empt.* 37 Arrha solet duobus modis dari: uno modo, ut sit argumentum & probatio emptionis, *ut hic.* altero, ut sit pars pretii: priore casu, venditore invito emptor pœnitere potest, sed arrham datam amittit: altero, non licet ei pœnitere. 38 Etiamsi neget adversarius, probatur tamen conventum esse de pretio per arrham, *ut hic.* per scripturam, & testes. *l.* 17. *C. de fide instr.* si aliquid pecuniæ, pretii nomine sit acceptum. *l.* 12. ff. *de evict.* 39 Incertum est pretium ita conceptum, *quanti volueris, quanti æquum putaveris, quanti æstimaveris, ut hic.* Aliis certum videtur, verba illa accipientibus pro boni viri arbitrio, quod semper certum est. v. quæ scripsi ad *l.* 25. ff. *loc. ti.* 40 Pretium conferri non potest in arbitrium contrahentis. 41 *l.* 3. *in princ.* ff. *ad leg. Corn. de sicariis.* 42 Argumentum a societate & mandato ad venditionem. 43 *l.* 57. ff. *pro socio l.* 1. §. 14. *in fin.* ff. *de tutelæ, & rationibus. l.* 70. *in fin.* ff. *de fidejussoribus.* 44 Venenum emere non possumus, nisi adjectione alterius materiæ usui nobis esse possit. 45 Et recte: male quidam & parum prudenter legunt, Antidota. *Antidoti* fit mentio in *l.* 5. ff. *de penu legata.* hac voce utitur Quintilianus 1. *Inst.* 10. Antidotus, Gellio 17. *c.* 16. 46 *l.* 2. §. 1. ff. *ad leg. Fab. de plagiariis.* 47 Cur non vendidit, qui vendi mandavit? An quia procurator, quod facit contractu in suam personam concepto facit, ut ne dominus fecisse seu contraxisse videatur? An quod directe venditio fit a procuratore, oblique a mandatore? *L. quæcunque.* 11. ff. *de oblig.* Inde tamen notant, personaliter non comparere, qui per procuratorem judicio se sistat, *l. ult. C. de procur.* nec ut sicarium teneri, qui interfici mandaverit, sed ut mandantem. 48 *Perisse* dicitur, quod furto subreptum: unde emphyteutica res periisse dicitur, quæ a prædonibus occupata est: ut in ea specie pensionem emphyteuta præstare non teneatur, quasi re perempta. 49 §. 3. *vers. quod si fugerit. Inst. eod.* 50 Pacto, custodiæ lex definiri potest. 51 *l.* 3. *l.* 11. *in fin.* ff. *de periculo.* adde *l.* 11. ff. *de incendio.* 52 Custodia & diligentia boni patrisfamilias hic desideratur; ut alibi, diligentis, *l.* 14. ff. *de pignoratitia.* alibi diligentissimi, *l.* 18. ff. *commodati* hanc qui non præstat, levissimam: qui priorem, levem culpam admittit. Supina est, non intelligere, quod omnes intelligunt, *l.* 213. §. *fin.* ff. *de verb. signif.* usitatam in suis rebus diligentiam, in aliorum rebus non servare. *l.* 32. ff. *depositi.* 53 *Tantum ut.* adde *l.* 31. ff. *de act. empt.* 54 Cedi rei vindicatio & condictio furtiva potest. 55 An ut actiones cedat? an ut eo nomine teneatur emptor, quod suas actiones ei cedere non possit? vide *l.* 80. ff. *de furt.* 56 *l.* 80. ff. *de furt.* 57 Ad hunc §. vide Covarruviam *pract. quæst. cap.* 3. & Rævardum *lib.* 2. *varior. cap.* 7. Mod. 58 Venditio eorum, quæ pondere, numero & mensura constant, dupliciter perficitur: Priore modo, si res superiores simpliciter vendantur: Posteriore, si ad pondus, numerum & mensuram. Cum simpliciter venduntur, vel ab initio quamprimum de pretio convenit, contractus perfectus existimatur, sive actionem, sive periculum emptoris spectes: cum ad pondus, numerum & mensuram, sub conditione contractum videtur ponderandi, numerandi, mensurandi. Fit enim conditio, cum quid ex futuro speratur nasci. 59 *l.* 1. §. 1. ff. *de periculo.* §. 6. ff. *h. t.* 60 Venduntur res plures vel uno pretio in omnes, vel singulis pretiis in singulas res constitutis: In res singulas, hoc est, in singulas amphoras, singulos metretas, singulos modios, singulas libras, aut si pro numero corporum pretium sit statutum, ff. *eod.* si in singula corpora certum pretium sit, cui opponitur universaliter unum pretium. §. 6. ff. *eod.*
61 Non ad mensuram, pondus, ac numerum, sed in universum. *l.* 2. *C. de periculo.*
62 Grex, universum quid est: grex corpus efficit quoddam ex capitibus distantibus.
63 Doliario. *Hal.* doliari. *Bud.* 64 Vicinum, confinem, & ut Columella loquitur, conterminum malum qui celat in vendendo, emptori actione ex empto tenetur, *ut hic.* dixi ad *l.* 1. §. 6. ff. *si quid in fraud. patron. Nov.* 63. *c.* 1. *in fin.* Minoris enim res valet propter vicinum malum. Themistoclem ferunt, cum ædes distraheret, per præconem jussisse id edici, Ædibus, quas auctioni subjiceret, bonum esse vicinum. *Plutarch.* Hinc Columella 1. *cap.* 3. *Malam*, inquit, *sibi fortunam facit, qui nequam vicinum suis nummis parat: cum a primis cunabulis, si modo liberis parentibus est oriundus, audisse potuerit,* μηδ᾽ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ᾽, εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη· *quod non solum de bove dicitur, sed de omnibus partibus rei nostræ familiaris: adeo quidem ut multi prætulerint carere penatibus, & propter injurias vicinorum ædibus profugere relicto patrio solo, ut Achæi, Iberi, Albani, Siculi, Pelasgi, Aborigenes, Arcades.* & post: *Ne vicinum meum nominem, qui nec arborem prolixiorem stare nostræ regioni, nec inviolatum seminarium, nec pedamenti quidquam adnexum vineæ, nec etiam pecudes negligentius pasci sinit.* Jure igitur, quantum mea fert opinio, M. Porcius talem pestem vitare censuit. Virgilius, *Et mala vicini pecoris contagia lædent.* Hesiodus πῆμα κακὸς γείτων, ὅσσον τ᾽ ἀγαθὸς μέγ᾽ ὄνειαρ. vide Erasmum in proverbio, *Aliquid mali propter vicinum malum.* adde Gailium, 2. *obs.* 69. *n.* 20.

cela-

celaverit [1], quem emptor si [2] audiisset, empturus non esset, teneri venditorem [3].

De donationis causa.

36. ULPIANUS lib. 43. ad Edictum.

CUm in venditione quis pretium rei ponit [4], donationis [5] causa non exacturus, non videtur vendere.

De pretio incerto.

37. IDEM lib. 3. Disputationum.

SI quis fundum jure hereditario sibi delatum ita vendidisset, *erit tibi emptus [tanti], quanti a testatore emptus est*, mox inveniatur non emptus, sed donatus testatori, videtur quasi sine pretio facta venditio: ideoque similis erit sub conditione factæ venditioni: quæ [6] nulla est, si conditio [7] defecerit.

De donationis causa emptione.

38. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI quis donationis causa minoris [8] vendat, venditio valet: Totiens enim dicimus, in totum venditionem non valere, quotiens [9] universa venditio donationis causa facta est: quotiens vero viliore [10] pretio res donationis causa, distrahitur, dubium non est, venditionem valere. Hoc inter cæteros: inter [11] virum vero & uxorem donationis causa venditio facta pretio viliore, nullius momenti est.

De emptione rei suæ pignoratæ. 1. De venditione fructuum futurorum, & stipulatione pro certa quantitate.

39. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

SI debitor rem pignoratam a creditore [12] redemerit, quasi suæ [13] rei emptor, actione ex vendito non tenetur, & omnia in integro sunt creditori. §. 1. Verisimile est, eum, qui fructum olivæ pendentis vendidisset, & stipulatus est *decem pondo olei, quod [14] natum esset*, pretium constituisse ex eo quod natum esset, usque ad decem pondo olei: Idcirco solis quinque collectis, non amplius emptor petere potest, quam quinque pondo olei quæ collecta essent, a plerisque responsum est.

De pacto, ut emptor intra certum tempus metiatur, & de modo agri renunciet. 1. De pacto ut aqua accedat. 2. De stipulatione pretii in singula jugera agri venditi. 3. De exceptione manu satorum. 4. De exceptione fructuum. 5. Pactum de doliis. 6. De rota per quam aqua trahitur, & situla.

40. PAULUS lib. 4. Epitomarum Alfeni Digestorum.

QUi fundum vendebat, in lege ita dixerat, *ut emptor in diebus [15] triginta proximis fundum metiretur, & de modo renunciaret, & si ante eam diem non renunciasset, ut venditoris fides soluta esset*: emptor intra diem mensuræ, quo minorem modum esse credidit, renunciavit, & pecuniam pro eo accepit: postea eum fundum vendidit: &, cum ipse emptori suo admetiretur, multo minorem modum agri, quam putaverat, invenit: Quærebat, an id quod minoris esset, consequi a suo venditore posset? Respondit, interesse, quemadmodum lex diceretur: nam si ita dictum esset, *ut [16] emptor diebus triginta proximis fundum metiatur, & domino renunciet, quanto modus agri minor sit*: quod [17] post diem trigesimum renunciasset, nihil ei profuturum: Sed si ita pactum esset, *ut emptor in diebus proximis fundum metiatur, & de modo agri renunciet*: & [18] si in diebus triginta renunciasset, minorem modum agri esse; quamvis multis post annis, posse eum quo minor is modus agri fuisset, repetere. §. 1. In lege fundi *aquam [19] accessuram* dixit: Quærebatur, an etiam iter [20] aquæ accessisset? Respondit, sibi videri id actum esse: & ideo iter quoque venditorem tradere oportere. §. 2. Qui agrum vendebat, dixit, *fundi jugera decem & octo esse: & quod [21] ejus admensum erit, ad singula [22] jugera certum pretium stipulatus erat*: viginti inventa sunt: Pro [23] viginti debere pecuniam respondit.

§. 3. Fundi venditor *frumenta manu [24] sata* receperat [25], in eo fundo ex stipula seges erat enata. Quæsitum est [26], an pacto contineretur? Respondit, maxime referre, quid est actum: cæterum secundum verba esse [27] actum, quod ex stipula [28] nasceretur, non magis, quam si quid ex sacco saccarii [cecidisset], aut ex eo quod avibus ex aëre cecidisset, natum esset. §. 4. Cum fundum quis vendiderat, & *omnem [29] fructum* receperat, & arundinem [30], cæduam & silvam, in [31] fructum esse, respondit. §. 5. *Dolia, quæ in fundo domini [32] essent, accessura [33]* dixit: Etiam ea, quæ servus, qui fundum coluerat, emisset, peculiaria [34] emptori cessura respondit. §. 6. Rota [35] quoque, per quam aqua traheretur, nihilo [36] minus ædificii est, quam situla [37].

De pignore vendito luendo. 1. De errore contrahentium.

41. JULIANUS lib. 3. ad Urseium Ferocem.

CUm ab eo, qui fundum alii obligatum habebat, quidam sic emptum rogasset, *ut [38] esset is sibi emptus, si eum liberasset, dummodo ante [39] Kalendas Julias [40] liberaret*. Quæsitum est, an utiliter agere possit ex empto in hoc, ut venditor eum liberaret? Respondit: videamus, quid inter ementem & vendentem actum sit: nam si id actum est, *ut omni modo intra Kalendas Julias venditor fundum liberaret*, ex empto erit actio, ut liberet: nec sub conditione emptio facta intelligetur, veluti si hoc modo emptor interrogaverit, *erit mihi fundus emptus, ita ut eum intra Kalendas Julias liberes*: vel ita: *ut eum intra Kalendas a Titio redimas*: Si vero sub conditione facta emptio est, non poterit agi ut conditio impleatur.

§. 1. Mensam argento coopertam mihi ignoranti pro solida [41] vendidisti imprudens: Nulla est emptio [42], pecuniaque eo nomine data condicetur [43].

De venditione servi, ut cum bestiis pugnet.

42. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

DOmini neque per se, neque per procuratores suos, possunt saltem [44] criminosos servos vendere, *ut [45] cum bestiis pugnarent*. Et ita Divi fratres rescripserunt.

De commendatione rei venditæ. 1. De promissione, 2. Et dolo venditoris.

43. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

EA quæ commendandi [46] causa in venditionibus dicuntur, si [47] palam appareant, venditorem non obligant: veluti si dicat *servum speciosum [48], domum bene [49] ædificatam*: at [50] si dixerit *hominem literatum* vel *artificem [51]*,

1 Celare malum fraus est, falsum committitur, ut falsum dicendo, ita & tacendo verum. facit *Authent. presbyteri. C. de Episcopis. l. 21. §. 1. ff. de actionib. empt.*
2 Vide *l. 39. ff. de act. empt.*
3 *Al.* teneri venditorem dicimus. *vulgat.* ubi Accursius subintelligit, ad interesse, quæ verba interpretes textum esse existimantes putarunt, *Interesse* vocem esse Latinam, de quo dixi ad *l. 82. ff. de legat. 2.*
4 *l. 3. l. 9. C. h. t.* Venditio donandi animo facta simulata est, venditio non est, *ut hic. & l. 3. l. 9. in fin. C. eod.* Venditio quidem expressa est, sed re ipsa & effectu tacita donatio est. Pretii quidem mentio fit, non tamen ut exigatur: adde *Synops. Basil. eod. c. 30.* An idem est, si in instrumento venditionis vel transactionis illa verba apposita reperiuntur, *quod plus valet, Sempronius dedit & donavit Titio emptori, meritorum suorum ratione?* ut in eo contractu locum non habeat *l. 8. C. de rescind.* idem esse ait Bart. in *l. 36. ff. de verb. oblig. n. 4. 5.*
5 Quid? videturne donare, ut actus valeat, ut donatio? sic sane: quia donandi animus fuit. adde quæ scripsi ad *l. 5. in fin. supr. pro socio.* valet ut donatio, quod non valet ut emptio, quia donandi animus fuit: si non fuit, secus.
6 Conditione venditionis deficiente, deficit venditio.
7 *l. 7. ff. eod.*
8 Venditio minori seu viliori pretio facta venditionem non infirmat: donationis causa penitus infirmat. Donationis causa venditio est, in qua nullum pretium; quippe mera largitio, merum denique beneficium est donatio. Et hæc inter cæteros valent: non inter virum & uxorem. Porro minore pretio possis rem vendere, & hypothecam, seu hyperocham pretii donare, quod quia usitatum, summe notandum est. *Goth.* Vide Covarruv. *var. resolut. lib. 2. cap. 4.* Sarment. *lib. 1. select. cap. 11.* S. L.
9 *l. 17. ff. ad SC. Vellejan. l. 12. ff. de jur. dot.*
10 Vid. *l. 36. supr. eod.* vel uno nummo. *l. 46. ff. locat. l. 10. in fin. ff. de adquir. vel amitt. possess.* quibus contraria quodammodo videtur *lex 66. ff. de jure dotium.*
11 Venditio viliore pretio inter virum & uxorem facta non consistit, licet inter cæteros valeat, *ut hic.* Diversitatis hæc est ratio, quod viliore pretio donandi animo facta venditio, donationis species sit. Inter virum autem & uxorem donationes prohibitæ, *l. 5. §. 5. ff. tit. de donat. inter virum.*
12 *l. 40. supr. de pigneratit.* Goth. V. Cujac. *lib. 2. obs. c. 12.* S. L.
13 Emens rem suam pignoratam a creditore suo, actione ex vendito ab eo conveniri non potest. Cur non potest? suæ rei emptio non est: si non est emptio, neque venditio est: ita fit, ut ex vendito creditor experiri non possit, quasi nulla venditione.
14 Hæc verba, quod natum erit, adde *l. 5. ff. de tritic.* quod admensum, *l. 40. §. 2. ff. eod.* quidquid ad te pervenit, *l. 41. §. 1. ff. de legat. 2.* taxationis sunt loco. *Taxationes* dicuntur in testamentis & contractibus, præscriptiones quædam verborum, quibus oratio aut coërcetur, aut dilatatur: quæ plerunque efficiunt, ut minus, quam dictum sit, debeatur interdum, aut plus. *l. 40. §. 2. ff. eod.* Sic, quod veteres in vino diis offerendo soliti erant dicere, Macte vino inferio esto, Cato, *de re rustica.* Arnob. 7. *adversus gentes.* taxationis vim habebat, vid. Cujac. 2. *obs.* 12. Taxationis, inquam, id est, conditionis. Hinc colligit Bart. relativum *Qui, Quæ, Quod*, junctum verbo futuri temporis, facere conditionem, ut perinde sit dici, *quod natum erit*, atque illud, *si natum erit*. Item, in talibus formulis relativa inducere conditionem distributive, id est, quatenus natum erit, sive in totum, sive in partem: Item, verbum præteriti imperfecti, vel plusquam perfecti, optativi, vel subjunctivi modi, *ut hic.* quod natum esset, trahi ad futurum tempus.
15 Quid, si de mensurando fundo convenit, nec dies mensurandi sit adjectus? Intra 60. dies fiet dimensio. *l. 31. §. 22. ff. de ædil.* Quid, si nihil de mensuratione dictum est, usque ad triginta annos, de modo agri querela perferri poterit, *arg. l. 3. C. de præscript. 30. vel 40.* Cujacius. adde *l. 5. supr. si mensor.* sed quæ mensura, aut qui modus servabitur? v. *l. 18. §. 1. ff. eod.* Goth. Pro intellectu hujus *l. 40.* vid. Nicol. Burgund. *tract. de peric. & culp. c. 7. num. 36.* Ans. Adde Anton. Augustin. *emendat. lib. 4. cap. 17.* S. L.
16 Venditioni duplex hæc mensurandi conditio potest adjici, videlicet, *ut in diebus 30. proximis fundum metiatur emptor, & modum renunciet*: vel ita, *ut in diebus proximis metiatur & renunciet*: Priore casu emptor post tricesimum diem de modo agri renuncians, non admittitur: posteriore, etiam si post trigesimum diem admensus fuerit, & renunciaverit, poterit, quo minor modus agri fuerit, repetere: etsi non illis diebus (ita negatione adjecta hunc locum legendum puto) renunciaverit minorem modum agri esse, quamvis etiam post multis annis. Diversitatis hæc ratio est: quod quæ certo ac finito temporis spatio conceduntur, ea finitum spatium excedere non possint, quippe certa ac finita egredi non oportet: indefinite dicta, quocunque tempore possunt recte perfici. Et alias inane est, quod Baldus hic existimat, tempus priore casu adjectum mensurationi & relationi: posteriore, mensurationi tantum.
17 *Quod* qui.
18 Hæc particula, &, deest vulgatæ editioni.
19 *Aqua* vendita, venditum iter ad aquam intelligitur. *Synops. eod. cap. 34.*
20 *l. 3. §. fin. ff. de servit. præd. rustic.* adde *l. 5. ff. de sepulchro*
21 Vide quæ notavi ad *l. 39. §. 1. ff. eod.* Goth. Adde Pinell. *de rescind. vend. part. 3. cap. 2. num. 11.* Ans.
22 Fundus cum ad mensuram venditur, si major modus inventus, quam dictus fuerit, totius pretium debebitur.
23 In venditionibus, pro majore modo mensuræ, fundi pretium augetur: pro minore minuitur.
24 Manu sata, seu sata non videntur, quæ ex stipula enata, ut nec satum videtur, quod vel ex sacco saccarii, vel avium ore ex aëre in agrum cecidit. Proinde qui manu sata (seu pendentes fructus) exceperit, quæ ita in agro enata fuerint, excepisse non videbitur.
25 Id est, exceperat: alias, si non recepisset, fructus sati ad emptorem pertinerent, *l. 13. §. 10. ff. de act. empt. l. 13. C. de act. empt.* & legatarium. *l. 27. ff. de usufruct.* An idem dicendum de pensionibus & censibus, vide quæ notavi ad *l. ult. ff. de jure fisci.* Goth. adde Constantium Land. *prætermiss. cap. 3.* Joann. Aurpach. *epistolar. juridic. lib. 1. cap. 1.* Mod.
26 Vide ad decisionem hujus casus, *l. 80. ff. eod.*
27 Non esse actum &c. *Hal.* non esse significatum.
28 Stipula quid sit, vide *l. 30. §. 1. ff. de verb. signif.*
29 Fructu omni excepto, arundineti & sylvæ fructus intelligitur exceptus.
30 Vide *l. 10. ff. de usufruct.*
31 *Al.* in fructu.
32 Domini fuisse dolia in fundo videntur, vel ea, quæ servus ejus fundi colonus emerit.
33 Ergo nisi dictum fuerit, fundo vendito, dolia emptoris non erunt. Cur ita? collige ex *l. 17. ff. de act. empt.*
34 Doliorum fundi venditione, dolia a servo, ejusdem fundi colono empta, emptori cedunt.
35 *l. 2. ff. comm. præd.*
36 Ædificio cedit rota aquaria & situla.
37 Vide *l. 47. ff. eod.* Situla, antlia, haustrum.
38 *Ut* particula, natura sua modum, interdum conditionem facit *l. eas causas. 80. ff. de cond. & demonst.* Goth. Vid. ad hanc leg. Gœdd. *de contrah. stip. cap. 3. n. 46.* Ans.
39 *Ante Kalendas* idem quod *intra Kalendas.* & e contra, *l. si ita quis. 135. §. Seia. 2. ff. de verb. obligat.*
40 Ex his verbis Antonius Augustinus, 4. *Emendat.* 4. notat a Ciceronis ætate consuetum fuisse apud Romanos kalendis Quintilibus, seu Juliis, e domo conducta migrare, eumque diem conductionum primum fuisse Cic. 2. *epist. ad Qu. frat.* Martial. 2. *Epigr. imm.* Suet. *in Tiberio. l. 60. ff. locati. l. 9. ff. qui potiores. l. 12. ff. de precario.*
41 Solida ex argento non sunt, quæ cooperta tantum: *Solidum* dicitur, cui nihil deest.
42 Est enim erratum in materia, ut in *l. 45. in fin. ff. eod.* Separanda sunt autem inaurata & inargentata ab iis, quæ auro vel argento cooperta sunt: illis aurum vel argentum immixtum & infusum est: ideoque qui rem inauratam emit pro aurea, non omnino errat in materia: nam in ea inest auri aliquid. His autem quæ argento cooperta sunt, argentum infusum vel immixtum non est: talia cum emuntur ab aliquo pro auro, erratur in materia: nulla enim parte aurea sunt, sed operimento duntaxat laminæ vestita (ut de quadam Tiberii mensa lignea loquutus est Plin. 13. *cap.* 15.) vel inclusa argento. *l. 9. §. 1. in fin. ff. de supellectile.* Et ita conciliat Cujacius, 2. *obs.* 4. hanc legem cum *leg. 14. in fin. ff. eod.* quæ ait, valere venditionem cum rem auream puto me emere, & inaurata reperitur.
43 *l. 16. l. 23. ff. l. 52. in medio. l. 57. in princ. ff. eod. l. 7. ff. de hered. vel action. vendita. l. 8. ff. de periculo. l. 11. §. 5. ff. de action. empt.*
44 *Saltem*, pro etiam, hoc sensu, Vendere servum suum etiam criminosum dominus non potest, ut cum bestiis pugnet: Est enim inhumana feraque nimis hujusmodi adjectio: turpis autem conditio vel modus venditioni non debet adjici.
45 *l. 11. §. 1. ff. ad leg. Corn. de sicar.* adde *§. ult. Inst. de his qui sui. l. servus. 7. ff. de servis export.*
46 *l. 37. ff. de dolo. l. 19. ff. de ædilitio.*
47 Commendatio generalis rei venditæ, non refertur ad ea vitia, quæ emptor non ignorat: qualia sunt ea, quæ palam apparent.
48 Qui tamen sit deformis.
49 Quæ tamen male ædificata sit.
50 Palam videri vel in momento potest servus si speciosus sit, vel domus bene ædificata: literatus vero vel artifex servus sit, an non, non ita videri potest: Ita fiet, ut commendatio persuasoria venditorem non obliget priore casu: posteriore vero obliget.
51 Ut *l. 13. §. 4. ff. de act. empt.*

præ-

præstare debet [1]: nam hoc ipso pluris vendit [2]. §. 1. Quædam etiam pollicitationes venditorem non obligant, si ita in [3] promptu res sit, ut eam emptor non ignoraverit, veluti si quis hominem luminibus effossis emat, & de sanitate [4] stipuletur [5]: nam de cætera [6] parte corporis potius stipulatus videtur, quam de eo, in quo se [7] ipse decipiebat. §. 2. Dolum malum [8] a se abesse præstare venditor debet: qui non tantum in eo est, qui fallendi causa obscure loquitur [9]: sed etiam qui [10] insidiose obscure dissimulat.

De interitu unius ex rebus venditis.

44. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SI duos quis servos emerit pariter uno pretio, quorum alter ante venditionem mortuus est; neque in vivo constat emptio [11].

De ignorantia vel scientia contrahentium.

45. IDEM lib. 4. Regularum.

LAbeo libro posteriorum scribit, si vestimenta interpola [12] quis pro novis emerit, Trebatio placere, ita emptori præstandum quod interest, si ignorans interpola emerit: quam sententiam & Pomponius probat, in qua & Julianus est: qui ait, siquidem [13] ignorabat venditor, ipsius rei nomine teneri: si sciebat, etiam damni, quod ex eo contingit: quemadmodum si vas aurichalcum [14] pro auro vendidisset ignorans, tenetur, ut aurum, quod vendidit, præstet.

De administrantibus officia.

46. IDEM lib. singulari de Delatoribus.

NOn licet ex officio [15] quod administrat quis, emere quid vel per se, vel per [16] aliam personam: alioquin non tantum rem amittit, sed & in quadruplum convenitur secundum constitutionem Severi & Antonini: Et hoc ad Procuratorem [17] quoque Cæsaris pertinet. Sed hoc ita se habet, nisi [18] specialiter [19] quibusdam hoc [20] consensum [21] est.

Quæ sequuntur prædium venditum.

47. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SI aquæ ductus debeatur prædio, [&] jus aquæ [22] transit ad emptorem, etiamsi nihil dictum sit: sicut [23] & ipsæ fistulæ [24], per quas aqua ducitur.

48. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

LIcet extra [25] ædes sint.

49. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

ET quanquam jus aquæ non sequatur, quod amissum est: attamen fistulæ & canales, dum [sibi] sequuntur, quasi [26] pars [27] ædium ad emptorem perveniunt: Et ita Pomponius lib. x. putat.

Si per emptorem stet quominus conditio compleatur.

50. IDEM lib. 11. ad Edictum.

LAbeo scribit, si mihi bibliothecam [28] ita vendideris, *si decuriones Campani locum mihi vendidissent, in quo eam ponerem*, & per [29] me stet, quo minus id a Campanis impetrem [30], non esse dubitandum, quin præscriptis [31] verbis agi possit: Ego, etiam [32] ex vendito agi posse, puto, quasi impleta conditione, cum per [33] emptorem stet, quo minus impleatur.

De his, quæ non sunt in commercio, cohærentibus fundo vendito.

51. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

LItora [34], quæ fundo vendito conjuncta sunt, in modum non computantur, quia nullius [35] sunt: sed jure gentium [36] omnibus vacant: Nec viæ [37] publicæ, aut loca religiosa vel sacra: Itaque, ut proficiant venditori, caveri solet, *ut viæ, item litora, & loca publica in modum cedant.*

Ne ædificium diruatur venditionis causa.

52. IDEM lib. 54. ad Edictum.

SEnatus censuit, *Ne quis [38] domum villamve dirueret, quo plus sibi adquireretur: neve quis negotiandi causa eorum quid emeret, venderetve*: pœna [39] in eum, qui adversus Senatusconsultum fecisset, constituta [est], ut duplum ejus, quanti emisset, in ærarium inferre cogeretur: in eum vero qui vendidisset, ut irrita fieret venditio. † Plane, si mihi pretium solveris, cum tu duplum ærario debeas, repetes [40] a me, quod a mea parte irrita facta est venditio. † Nec solum huic Senatusconsulto locus erit, si quis suam villam vel domum, sed & si alienam vendiderit.

De translatione dominii in emptorem.

53. GAJUS lib. 28. ad Edictum provinciale.

UT res emptoris fiat, nihil [41] interest, utrum solutum sit pretium, an [42] eo nomine fidejussor datus sit. Quod autem de fidejussore diximus, plenius [43] acceptum est, qualibet ratione [si] venditori de pretio satisfactum est: veluti expromissore [44], aut pignore dato, proinde sit, ac si pretium solutum esset.

De rescindenda venditione.

54. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

REs bona fide vendita, propter [45] minimam [46] causam inempta fieri non debet.

De nuda & imaginaria venditione.

55. IDEM lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

NUda [47] & imaginaria [48] venditio pro non facta est: & ideo nec alienatio [49] ejus rei intelligitur [50].

De pacto primi venditoris.

56. IDEM lib. 50. ad Edictum.

SI quis sub hoc pacto vendiderit ancillam, *ne [51] prostituatur, &, si contra factum esset, uti [52] liceret [53] ei abducere*: Etsi per plures emptores mancipium cucurrerit [54], ei qui [55] primo vendit [56] abducendi [57] potestas sit.

De domo exusta.

57. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

DOmum emi, cum eam & ego & venditor combustam ignoraremus [58]. Nerva, Sabinus, Cassius, nihil venisse, quamvis area [59] maneat: pecuniamque solutam condici [60] posse aiunt. † Sed si pars domus maneret, Neratius ait in hac quæstione multum interesse, quanta pars domus incendio consumpta permaneat: ut si quidem amplior [61] domus pars exusta est, non compellatur [62] emptor perficere emptionem: sed etiam quod forte solutum ab eo est, repetet. Sin vero vel dimidia pars, vel minor quam dimidia exusta fuerit, tunc coartandus est emptor venditionem adimplere, æstimatione viri boni arbitratu habita, ut quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inventum, ab hujus præstatione liberetur. §. 1. Sin autem venditor quidem sciebat domum esse exustam, emptor autem ignorabat, nullam [63] venditionem stare [64], si tota domus ante venditionem exusta sit: si vero quantacunque pars ædificii remaneat, & stare venditionem, & venditorem emptori quod interest restituere.

§. 2. Simili quoque modo ex diverso tractari oportet, ubi emptor quidem sciebat, venditor autem ignorabat, & hic enim oportet, & venditionem stare, & omne pretium ab emptore venditori, si non

1 Ista enim non videntur. 2 Id est, *vendidit.* 3 *In promptu*, quid est? in oculis, visu, præsentia, conspectu vel sensu aliquo. 4 Sanus quidem non est, qui luminibus est effossis: qui tamen cæcum palam ita emit, & de sanitate stipulatur, de alio sanitatis genere sibi ignorato intellexisse potius videtur, quam de eo quod non ignoravit. 5 Cur ergo qui sciens fugitivum emit, *& eum fugitivum non esse* stipulatur, agere ex stipulatu potest. *l. 4. §. 5. ff. de dol. mal. & met. except.* 6 Quam de oculis ipsis. 7 Et ideo de se, non de alio queri debet. 8 *l. 1. §. 1. ff. de act. empt.* 9 Fallit, & qui obscure loquitur, & qui dissimulat insidiose vel obscure 10 Falsum committit, qui tacet quod dicere debuit, vel loquitur insidiose, ut testis: facit *l. 8. in fin. C. de Episcopis.* ut notarius: adde Cicer. 3 *Offic. l. 39. ff. de act. empt.* 11 Quia, ut familiæ, ita & servorum, in hoc casu una fuit stipulatio & emptio. vid. *l. 29. infr. de verb. oblig.* 12 Poliendo prope renovata, *frippez, & regratez.* facit *l. 37. infr. de ædil.* Goth. Vide ad hanc leg. Goed. *de committend. stipulat. c. 3. n. 43. & seq.* Ans. 13 *l. 21. §. 2. infr. de act. empt.* 14 Ut æs pro auro, *l. 9. §. 2. l. 13. vid l. 41. in fin. ff. eod.* *Aurichalcum* autem hic adjective sumi observa pro *aurichalcino.* de aurichalco adde quæ scripsi ad *l. 4. ff. de legat.* 1. Goth. Vid. Panciroll. *rer. memorabil. tit. de Aurich.* Ans. 15 Officialis nihil quidquam horum quæ administrat jure, emere per se vel per alium potest, nisi specialiter ei sit concessum. vide varias exceptiones apud Socinum, *regula 278. l. 62. infr. eod. l. 8. infr. ad leg. Jul. repetundarum. l. 36. §. 2. ff. de jure fisci.* vid. *l. unic. C. de contractib. judicum.* 16 Διὰ μέσου, *Synops. lib. 19. tit. 1. c. 39. 3. Harmen.* 3. Suppositas etiam per personas emere is vetatur, qui per se emere prohibetur *l. 91. infr. de adqu. vel omitt. hered. l. 46. §. 2. infr. de jure fisci. l. 1. C. de contract. judic. l. 2. §. 1. infr. de admin. rer. ad civit. pertinent. l. 3. C. si certum. l. 34. in fin. infr. de pœnis. l. 20. C. Th. de Episc. l. 48. C. Th. de hæret.* 17 Procurator Cæsaris nihil quidquam emere potest quæ Cæsaris sunt, nisi specialiter ei sit concessum. 18 Harmen 3. *tit.* 3. §. 11. §. 12. quem vide. 19 Specialiter concedi interdum emptio debet: alias in genere emptio jusque emendi omnibus permissum. 20 *Novell Leon.* 84. id abrogat. v. Cuj 16. *obs.* 13. 21 *Concessum.* 22 Aquæ servitus transit una cum prædio in emptorem (nisi forte jus aquæ sit amissum, *l. 49. infr. eod*) etiamsi nihil dictum sit: est enim jus reale. 23 *l. 40. in fin. supr. eod. l. 48. l. 49. l. 78. infr. eod. l. 38. in fin. infr. de act. empt.* 24 Aquæductus fistulis ducitur, *ut hic.* aquæ haustus sine fistulis, in ipso fonte vel lacu fit. 25 Extra ædes positæ fistulæ aquæductus, emptorem ædium sequuntur. Quid, si aquæductus non utendo sit amissus? etiam fistulæ emptorem sequentur. Quid ita? fistulæ pars ædium sunt. 26 Et sic jure accessionis aliquid debetur. *l. 78. infr. eod. l. 38. in fin. infr. de act. empt. l. 41. §. 6. l. 84. l. 91. §. pen. & ult. infr. de legat.* 3. 27 Pars suum totum consequitur. 28 Bibliothecæ olim venditæ. Est vero bibliotheca, numerus librorum. vid. *l. 52. §. 7. infr. de legat.* 3. 29 Conditio impleta videtur ei, per quem stat quo minus impleatur. vid *l. 24. infr. de cond. & demonst.* 30 Hieronym. Verl. *ad rubr. de verb. oblig. num.* 292 ubi Bald. *col fin.* & Jac Nig. *col.* 21. *ad princ.* Fortun. Garzia *ad l. juris gentium. §. quinimo n. 15. de pact.* Gozad. *ad l. 2. C. de pact. inter empt. & vendit. n.* 37. Bulgar. *ad l. petens. C. de pact. n. 23. & seq.* Forcatul. *Negoman. jur. dialog.* 91. *n.* 4. Mod. 31 Præscriptis verbis agere potest, cui conditio non servatur. 32 Præscriptis verbis actio potest concurrere cum actione ex vendito. 33 Vide *l. 7. supr. eod.* 34 Litora & viæ publicæ in modum & mensuram venditi agri non computantur, *ut hic.* aggeres & fossæ computantur. *l. prædia 27. §. ita legat. 4. infr. de instrum.* 35 Litora nullius sunt & omnibus vacant. 36 *l. 7. §. 1. infr. de periculo.* 37 Nullius quæ sunt, omnibus vacant. 38 *Synops. Basil.* 19. *tit.* 1. *ex lib.* 61. *tit.* 48. *cap.* 42. vid. *l. 41. §. 1. §. 3. §. 5. infr. de legat. 1. l. ult. infr. de damno.* 39 Pœna est contractus irritatio. 40 Vid. *l. 41. in fin. supr. eod.* 41 Paria sunt emptorem solvisse pretium venditori & fidejussorem dedisse. 42 *l. 19. supr. eod.* 43 Satisfit venditori, solutione debiti, fidejussore, expromissore vel pignore: satisfactionis sunt hæc genera. adde *l. 52. ff. de solutionib.* 44 *Expromissor a fidejussore* distinguitur. adde §. 41. *Inst. de rer. divis.* 45 Vide *l. 4. supr. de in integr. restit. l. 3. l. 8. C. de rescind.* 46 Minima causa irritam venditionem non facit bona fide contractam, *ut hic.* ut nec minor pensio locationem. *l. 23. infr. locati. l. 21. C. de locato.* 47 *l. 12. infr. de aqua & aqu. pluv. l. 54. infr. de oblig. l. 16. infr. de reg. jur. l. 21. C. de transaction.* 48 Εἰκονική, *Synops. Basil.* 19. *tit.* 1. & *lib.* 58. *tit.* 1. *c.* 45. 3. Harm. 3. §. 41. Quæri potest, quibus indiciis probetur simulata & imaginaria? Respondeo, si donandi animo fiat. *l. 36. supr. eod.* si uno nummo fiat. *arg. l. 46. infr. locat.* si læsio ultra dimidium pretii: si pactum sit de retrovendendo: tunc enim præsumitur contractus, non venditionis, sed fœneratitius, etiamsi emptor non sit solitus fœnerari vide Mynsing 3. *observ.* 62. 49 Nec translatio dominii vel possessionis Bart ad *l. 12. infr. de aqua & aquæ pluviæ.* Atqui ex inutili contractu possessio transfertur: Merito, quia in contractu inutili non deficit consensus. in simulato deficit, & sic substantia deficit: nam in adquirenda possessione animus requiritur. *l. 3. §. 3. infr. de adq. vel amitt. poss.* Quid? hujusmodi actus tametsi non valeat ut emptio, num valebit ut donatio? Textus hic videtur id negare: si quidem, qui donat, alienat: hic autem negatur, imaginaria venditione alienationem rei intelligi. Num saltem ut locatio, vel alius contractus valebit? Non videtur, cum hic animus agentium non fuerit. Et utilis tamen fuerit venditio, si donandi animo facta, resque tradita fuerit: inde eo casu exactio pretii nulla competet. *l. 3. l. 9. in fin. C. h. t. l. ult. infr. pro donato.* 50 Quid? qui imaginarium contractum habuit, potestne de eo simulato conqueri? Potest. Goffredus, 11 *qu.* vid. *tit. C. plus valere quod agitur.* 51 Vide *l. 1. C. si mancip. ita venierit, ne prostituatur.* 52 Adde casum *l. 3. C. de pignor.* 53 Pactum manus injectionis rem ipsam persequitur, penes quem ea sit. adde *l. creditores. 3. C. de pignorib.* 54 Ambulaverit, ut in *l. 25. §. 8. ff. de petit. hered.* 55 Vide quæ scripsi ad *l. 1. C. si servus extero.* 56 Id est, *vendidit?* 57 Rei dit dominium ad eum sine traditione dixi *l. 20. C. de pactis.* 58 Venditio domus combustæ, inter ignorantes facta, ita nullius est momenti, ut ne in area quidem domus ipsius combustæ subsistat, *ut hic.* Quid, si pars aliqua ipsius domus combustæ superest? Si pars amplior combusta fuerit, emptor non cogetur perficere emptionem: Imo si quid pretii nomine prorogavit, repetere poterit. *vers. sed si pars. infr. eod.* Quid, si vel dimidia, vel minor dimidia? Emptor venditionem implere cogitur, æstimatione viri boni arbitratu habita. Quid? ea æstimatione quid continetur? hoc scilicet, ut quod ex pretio propter incendium decrevisse fuerit inventum, ab hujus præstatione liberetur. Quid, si venditor sciebat domum esse exustam? vide §. 1. *infr. eod.* Quid, si emptor? vid. §. 2. *infr. eod.* Quid, si uterque? vid. §. 3. *infr. eod.* Goth. Ad hanc *l. 57.* vide Molin. *in nov. intellect.* Hotomann. *lib.* 1 *obs. cap.* 34. Joan. Robert. *recept. jur. civil. lect.* 1. 16. Cujac. *lib. 9. obs. cap.* 17. & *lib.* 14. *cap.* 11. Conan *comment. lib.* 7. *c.* 6. *pag.* 489. *A. B. C. D. E.* S. L. 59 Cur non in area, quæ major pars domus est, non consistit, ut *l. qui res. 98. §. aream. 8. infr. de solutionibus?* Empta hic domus fuit, non solo sine seu contemplatione fundi ac soli; sed ædificii. 60 Vide *l. 41. in fin. supr. eod.* 61 Pars amplior, ea dicitur, quæ dimidiam exsuperat, *ut hic.* 62 Non tantum compellatur. *Hal.* non tantum non compellatur. Hotom. 1. *obs.* 34. reprehensus a Robert. 1. *recept.* 16. Florentinam defendit Cujac. adversus eundem, 14. *obs.* 11. & adversus quendam jurisconsultum, quem Christiano-Judæum vocat, 9. *obs.* 17. puto Emanuelem Zoarem intelligi. 1. *obs.* 17. & 34. 63 Imo, utrimque obligatio oritur, *l. 34. §. 3. supr. eod.* 64 *l. 9. infr. de periculo & commod. rei vend.*

depensum

depensum est, solvi: vel, si solutum sit, non repeti. §. 3. Quod si uterque sciebat, & emptor & venditor domum esse exustam totam, vel ex parte, nihil actum fuisse, dolo [1] inter utramque partem compensando: & judicio, quod ex bona fide descendit, dolo ex utraque parte veniente, stare non concedente.

De arboribus dejectis vel absumptis.

58. PAPINIANUS lib. 10. Quæstionum.

ARboribus [2] quoque vento dejectis vel absumptis igne, dictum est, emptionem fundi non videri esse contractam, si [3] contemplatione illarum arborum (veluti oliveti) fundus comparabatur: sive sciente sive ignorante venditore: sive autem emptor sciebat vel ignorabat, vel uterque eorum, hæc obtinent, quæ in superioribus casibus pro ædibus dicta [4] sunt.

Qualis præstatur fundus a venditore.

59. CELSUS lib. 8. Digestorum.

CUm venderes fundum, non [5] dixisti, *ita ut optimus maximusque:* Verum est, quod Quinto Mucio placebat, non [6] liberum, sed qualis esset, fundum præstari oportere: Idem & in urbanis prædiis dicendum est.

De electione.

60. MARCELLUS lib. 6. Digestorum.

COmprehensum erat lege venditionis [7], *dolia sexaginta emptori accessura*, cum essent centum: in venditoris [8] fore potestate responsum est, quæ [9] vellet dare.

De emptione conditionali rei suæ.

61. IDEM lib. 20. Digestorum.

EXistimo posse me id, quod meum est, sub [10] conditione emere [11]: quia forte speratur [12] meum esse desinere.

De his, qui officii causa in provinciis sunt. 1. De his, quæ non sunt in commercio. 2. De aversione.

62. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

QUi officii [13] causa in provincia agit, vel militat, prædia comparare in eadem provincia non potest: præterquam si paterna [14] ejus [15] a fisco [16] distrahantur. §. 1. Qui nesciens [17] loca sacra, vel religiosa, vel publica, pro privatis comparavit, licet emptio non teneat, ex [18] empto tamen adversus venditorem experietur, ut consequatur, quod interfuit ejus, ne deciperetur. §. 2. Res in [19] aversione [20] empta, si non dolo venditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit: etiam si res adsignata [21] non sit.

Si res alii vendatur, quam cui dominus jusserit. 1. De demonstratione fundi & nominatione finium.

63. JAVOLENUS lib. 7. ex Cassio.

CUm servo dominus rem vendere certæ personæ jusserit, si alii vendidisset, quam cui jussus erat, venditio non valet [22]. Idem [23] juris in libera persona est, cum perfici venditio non potuit in ejus persona, cui dominus venire eam noluit. §. 1. Demonstratione fundi facta [24], fines nominari supervacuum est [25]: si nominentur, etiam ipsum venditorem nominare oportet, si forte alium agrum confinem possidet.

Si quis sibi & alii emerit.

64. IDEM lib. 2. Epistolarum.

F*Undus ille est mihi & Titio* [26] *emptus.* Quæro, utrum in partem, an in totum [27] venditio consistat, an nihil actum sit? Respondi: Personam Titii supervacuo [28] accipiendam [puto]: ideoque [29] totius [30] fundi emptionem ad me pertinere.

Differentia emptionis & locationis.

65. IDEM lib. 11. Epistolarum.

COnvenit mihi tecum, *ut certum numerum tegularum mihi dares certo pretio:* quod ut [31] faceres, utrum emptio sit, an locatio? Respondit: Si [32] ex meo fundo tegulas tibi factas ut darem, convenit, emptionem puto esse, non conductionem: totiens [33] enim conductio alicujus rei est, quotiens materia, in quo [34] aliquid præstatur, in eodem statu ejusdem manet: quotiens vero & immutatur, & alienatur, emptio magis, quam locatio intelligi debet.

Quid præstat venditor fundi. 1. De venditore, qui sciens servitutem deberi, reticuit. 2. De rutis cæsis.

66. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

IN vendendo fundo quædam [35] etiamsi [36] non condicantur, præstanda sunt: veluti [37], *ne fundus evincatur*, aut *usufructus ejus*, quædam ita demum, si dicta sint [38]: veluti viam, iter, actum, aquæ ductum præstatum iri. Idem & in servitutibus urbanorum prædiorum. §. 1. Si cum servitus venditis prædiis deberetur [39], nec [40] commemoraverit venditor, sed sciens esse reticuerit, & ob id per ignorantiam rei emptor non utendo per statutum tempus eam servitutem amiserit, quidam recte putant venditorem teneri ex empto ob dolum. §. 2. Quintus Mucius [scribit, qui] scripsit *ruta* [41] *cæsa*, [*quæque*] *ædium fundive non sunt*, bis [42] idem scriptum: nam *ruta* [43] *cæsa* ea sunt, quæ neque ædium neque fundi sunt.

De causa rei.

67. IDEM lib. 39. ad Quintum Mucium.

ALienatio [44] cum fit, cum sua causa [45] dominium ad alium transferimus, quæ esset futura, si apud nos ea res mansisset: Idque toto jure civili ita se habet, præterquam si aliquid nominatim sit constitutum.

De dolo & culpa venditoris.

68. PROCULUS lib. 6. Epistolarum.

SI, cum fundum venderes, in lege dixisses [46], *quod mercedis nomine a conductore exegisses, id emptori accessurum esse:* existimo te in exigendo non [47] solum bonam fidem, sed etiam diligentiam [48] præstare debere, id est [49] non solum, ut a te dolus malus absit, sed etiam ut culpa. §. 1. Fere aliqui solent hæc verba adjicere, *dolus malus a venditore aberit:* qui, etiam [50] si adjectum non est, abesse debet. §. 2. Nec videtur abesse, si per eum factum est, aut [51] fiet [52], quo minus fundum emptor possideat: Erit ergo ex empto actio, non ut [venditor] vacuam [53] possessionem tradat, cum multis modis accidere poterit, ne tradere possit, sed ut si quid dolo malo fecit, aut facit, dolus malus ejus æstimaretur.

Si lacus venditus creverit.

69. IDEM lib. 11. Epistolarum.

RUtilia Polla emit [54] lacum Sabatenem angularium [55], *& circa* [56] *eum lacum pedes decem:* Quæro nunquid [57] [&] decem pedes, qui tunc accesserunt, sub aqua sint, quia lacus crevit, an proximi pedes decem ab [58] aqua Rutiliæ Pollæ juris sit? Proculus respondit: Ego existimo, eatenus lacum, quem emit Rutilia Polla, venisse, quatenus [59] tunc [60] fuit, & circa eum decem pedes, qui tunc fuerunt: nec ob eam rem, quod lacus postea crevit, latius eum possidere debet, quam emit.

De emptione hominis liberi.

70. LICINNIUS RUFINUS lib. 8. Regularum.

LIberi hominis emptionem contrahi posse plerique existimaverunt: si modo inter [61] ignorantes [62] id fiat. Quod idem placet, etiam [63] si ven-

1 Compensatur utrimque dolus. vid. *l. ult. in fin. supr. de eo per quem.* 2 Vide *l. 9. infr. de periculo & commodo rei vendita.* 3 Contractus nominati (ut emptio & venditio) interdum resolvuntur, quando sub modo contractum est, sine quo pars alia non fuit contractura. *Costalius.* 4 *l. 57. supr. eod.* 5 Quid, si *fundum optimum maximum* vendidisti? Fundum non servire, præstare debes: at non ei serviri. quod tamen Siculus Flaccus *libro de conditionibus limitum* non admittit. adde *l. 20. §. 1. infr. de adquir. rerum dominio.* 6 Qui fundum vel urbanum prædium vendit, non cogitur eum liberum præstare: liberatur, si eum uti est, præstiterit. *l. 35. supr. de servit. præd. urb. l. 6. §. 3. supr. comm. prædior. l. 22. supr. de cond. indeb. l. 8. in princ. J. de act. empt. l. 75. infr. de evictionib. l. 90. infr. de verb. sign.* 7 *Fundi* scil. 8 Cur venditoris? quia debitor. Electio est in re dubia debitoris. 9 Integra tamen. *l. penult. in fin. infr. de act. empt.* 10 Sub conditione res etiam nostras emere possumus. 11 Ut & stipulari. *l. 31. infr. de verb. oblig.* 12 *Spei* habetur ratio. 13 *Synops. Basil.* 1. *tit.* 1. *c.* 61. vide *l. 46. supr. eod.* & Cic. *act. 6. in Verrem.* 14 Cur paterna bona militi vel officiali in sua provincia jus est emere? Affectionem singularem in hujusmodi rebus habere præsumitur. *l. si in empt. 35. supr. de minorib.* 15 Harmenop. 3. *tit.* 3. §. 11. 16 Vel ab alio distrahente propter tributa vel alia debita non soluta. 17 Adde *l. 70. infr. eod.* 18 Ex empto agitur in id, quod interest adversus venditorem, qui sciens rem sacram ignoranti vendidit. 19 Quid, si junctim legas, *inaversione? l. ult. in fin. supr. ad l. Rhod.* 20 Quid sit in aversione emere, vide Revard. *var. lib. 2. cap. 7.* Ans. Adde Anton. Augustin. *lib. 3. emend. cap.* 6. Govean. *lib. 2. variar. lect. cap.* 14. Cujac. *lib. 8. observ. cap.* 15. & Hotoman. *observat. lib. 1. cap.* 19. S. L. *l. 1. §. 15. supr. de exercitor.* vide *l. 4. §. 1. 2. infr. de peric. l. 36. J. de locat.* ἐν ὁμάδι, in universo. ἐν κοτλῳ, *Edict.* 13. 53. *Synops.* 17. *cap.* 10. in alea, in aggere, ἀθρόα τὰ φόρτια πέπρασθαι, *en gros, en bloc:* cui opponitur κοτυλίζειν, & τεμαχίζειν. Cujac. 8. *observ.* 15. διὰ τὴν ἐπικλώσειαν, uno pretio, quod scilic. quasi aversi quodammodo negotium contrahamus, re omni neque perspecta, neque explorata bene. Non uno vero pretio venire res dicuntur, cum in singula fundi jugera pretium statuitur. Cujac. *Instit. de empt.* In hujusmodi venditione res empta non confuse perspicitur, sed exploratur diligentissime. 21 Tradita: atqui re emptori non tradita, venditoris res manet, *l. 14. infr. de furtis. l. ult. C. de pericul.* ergo & ejus periculum esse debet, non autem emptoris. *l. 14. infr. de furtis.* 22 Alias enim venditurus non erat. 23 Mandati fines in emendo excedere nemo debet, sive liber sit, sive servus. 24 Sufficienter scil. 25 Alias confines non sunt celandi. *l. 35. in fin. S. eod.* & ad eos ostendendos actione tenetur venditor. *l. 48. infr. de act. empt.* Error eorum in legato legatum non vitiat. *l. 35. §. 1. infr. de leg. 3.* 26 *l. 110. infr. de verb. oblig.* S. L. 27 Imo, in totum. *J. eod.* 28 Copulam cuique partem tribuere hinc colligunt: ne aliquod absurdum consequatur. adde *l. 5. §. 5. supr. de constituta. l. 5. supr. comm. præd.* 29 Juri adcrescendi in contractibus locus est, quoties promissoris interest, *ut hic.* alias non est. *l. si mihi, & Titio. 110. infr. de verb. oblig. l. Julianus. 13. §. idem Celsus. 17. J. de act. empt.* Alii ita, in contractibus ex causa onerosa dividua vel individua jus adcrescendi locum habet. 30 Imo partis. *l. 41. §. 9. infr. de legat. 3.* 31 Quas tu faceres. 32 Venditio tegularum est, cum quis ex suo fundo tibi tegulas præstat: cum ex tuo, conductio. Cur ita? in venditione materiam præstat, qui vendit. In conductione operarum, operas præstat conductor, non materiam. Hac nota venditio ab operarum conductione distinguitur. adde *l. 20. supr. eod.* ubi alienatur materia, venditio est: ubi ejusdem manet, cujus fuit, alio operas tantum præstante, conductio. 33 Id est, in hoc casu, si tua materia est, ex qua fiunt tegulæ, venditio est, si in mea, conductio est. Nam in venditione dominium materiæ immutatur; in conductione, ejusdem manet. *Synops. eod. c.* 54. 34 Ita Flor. Al. *qua.* 35 Vendens simpliciter fundum, & si neque dixit *liberum esse*, vel *optimum maximum*, præstare tamen hoc debet, *ut ne pars fundi vel ususfructus evincatur:* continet enim fundi emolumentum ususfructus, etsi pars fundi non sit, *ut hic.* An & id præstare cogitur, ne servitus rustici vel urbani prædii evincatur? non tenetur. *vers. quadam. infr. eod.* Cur tam varie? qualis fundus fuit, talem vendidit. Servitus hæret prædio, qualitasque prædii est. Ut hæc tamen ita sint, neque venditor ex empti actione teneatur in id quod interest, æstimatoria tamen tenetur, id est, quanto minoris. *l. 61. infr. de ædilit. edict.* 36 Naturaliter quæ insunt, pro expressis habentur. 37 Excipe *l. 1. 2. C. de evict.* 38 Si condicta sint, *Haloa.* si nominatim dicta. *l. 75. infr. de evict. l. 6. §. 5. infr. de act. empt.* 39 Servitutes prædii venditor indicare emptori tenetur: Ideoque si emptor eas servitutes non utendo amiserit, tenebitur emptori venditor ex empto ob dolum. 40 Fundo vendito, *l. 1. §. 1.* vel tributum celavit, *l. 21. §. 1. infr. de action. empt.* & libertatem rei emptæ. *l. 69. §. 5. infr. de evict.* 41 De rutis & cæsis vid. *l. 17. §. 6. l. 38. in fin. infr. de act. empt.* 42 Bis idem scripsisse cur intelligitur? quia ruta cæsa, neque ædium sunt, neque fundi. 43 Vide *l. 17. §. 6. infr. de action. empt.* 44 Traditio. *l. 20. infr. de adquir. rer. dom.* 45 Id est, non tantum dominium, *d. l. 20.* sed & fructus, *l. 13. C. de act. empt.* & e contra, onera, *l. 23. §. 2. supr. de servit. præd. rustic. l. 12. §. 2. supr. famil. l. 54. infr. de reg. jur.* Porro, *causa*, hic onus est, & quidquid rei cohæret. 46 Lex enim dicebatur a venditore. vid. *l. 34. supr. eod.* non semper tamen. 47 *l. 13. §. 16. infr. de act. empt.* 48 Diligentiam in mercede exigenda ut ex pacto præstetur emptori, venditor præstare cogitur. 49 Diligentiam qui præstat, dolo & culpa carere debet. 50 Facit *l. 65. §. penult. in fin. S. eod.* 51 Dolum ante contractum, in contractu, & post contractum præstat venditor emptori. 52 In futurum. vide *l. 7. §. 3. S. de dolo.* 53 *Vacua possessio est*, quæ a nemine tenetur. *l. 18. in fin. supr. eod. l. 52. J. de adqu. vel amitt. poss. l. 4. §. 22. J. de usucap. l. 18. infr. de vi, & vi. l. 52. l. 75. §. 7. J. de verb. oblig. l. 3. C. de adq. & retin. poss.* Cicer. 3. *de oratore.* Quintil. *declam.* 12. 54 Privilegia venditorum ad emptorem transeunt. 55 Sabatianensem anguillarium. *Haloand. Angularius* autem forte est, qui in angulo fundi positus. Horat. *O si angulus ille proximus accedat, qui nunc denormat agellum.* 56 *Circa*, est circumcirca, utrinque. *Bald.* 57 Vide *l. 24. in fin. J. de aqu. & aqu. pluv.* Goth. De dictione *circa*, vide Menoch. *de arbitr. jud. lib. 2. cas.* 45. Ans. 58 *Ab* separationis nota. 59 Verba contractus referuntur ad tempus contractus. *Bart.* adde *l. 2. §. 1. J. de her. vel action. vend.* 60 Tempus contractus in venditionis causa dubia inspicimus potius, quam consequens ullum aliud. Unde notant, monetam, quæ tempore contractus habiti usitata fuerit, solvendam creditori. Vide id genus plura apud Albericum, ubi probat, præsentem rerum statum in dubiis inspiciendum esse. 61 Imo, utcunque ignoranter homo liber ematur, naturali ratione inutilis est venditio. *argum. l. 1. §. 9. J. de oblgat.* 62 *l. 4. §. 62. S. eod. §. fin. Inst. eod. l. 4. vers. respondit. J. quibus ad libertatem.* 63 Liberum hominem quis sciens vendere potest, *ut hic.* emere non potest, *vers. quod si emptor.* priore tamen casu liber non ita venditus censetur, ut præstetur, sed ut obligetur.

si venditor sciat, emptor autem ignoret: Quod si emptor sciens liberum esse, emerit: nulla [1] emptio contrahitur.

De mensura & pretio vini.

71. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. Constitutionum.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti Sextio Vero in hæc verba rescripserunt: *Quibus mensuris* [2] *aut pretiis negotiatores vina compararent, in* [3] *contrahentium potestate esse: neque enim quisquam cogitur vendere, si aut pretium aut mensura displiceat: præsertim si nihil* [4] *contra consuetudinem* [5] *regionis fiat.*

De pacto ex intervallo. 1. De pacto, si quid sacri, aut religiosi, aut publici est, ejus venit nihil.

72. PAPINIANUS [6] lib. 10. Quæstionum.

PActa conventa [7], quæ postea [8] facta, detrahunt [9] aliquid emptioni, contineri contractu [10] videntur: quæ vero adjiciunt [11], credimus [hoc] non inesse [12]. Quod locum habet in his, quæ adminicula [13] sunt emptionis, veluti *ne* [14] *cautio duplæ præstetur*: aut, *ut* [15] *cum fidejussore cautio duplæ præstetur*: sed [16] quo casu agente [17] emptore non valet pactum, idem vires habebit jure exceptionis, agente [18] venditore. † An [19] idem dici possit, aucto postea [20] vel diminuto pretio, non immerito quæsitum est: quoniam emptionis substantia [21] constitit ex pretio [22]. Paulus notat, Si omnibus integris [23] manentibus, de augendo vel diminuendo pretio rursum convenit, recessum a priore contractu, & nova [24] emptio intercessisse videtur [25].

§. 1. Papinianus, Lege venditionis illa facta, *Si* [26] *quid sacri, aut religiosi, aut publici est, ejus nihil venit*, si res non in usu publico, sed in patrimonio fisci erit, venditio ejus valebit [27]: nec venditori proderit exceptio, quæ non habuit locum.

De æde diruta. 1. De locis puris intra maceriam sepulchrorum.

73. IDEM lib. 3. Responsorum.

ÆDe sacra [28] terræ motu diruta, locus ædificii non est profanus [29], & ideo venire non potest. §. 1. Intra [30] maceriam sepulchrorum hortis vel cæteris culturis loca pura servata, si [31] nihil venditor nominatim excepit, ad emptorem pertinent.

De traditione clavium.

74. IDEM lib. 1. Definitionum.

CLavibus [32] traditis, ita mercium in horreis [33] conditarum possessio tradita videtur [34], si claves [35] apud horrea traditæ sint: quo facto, confestim emptor dominium & possessionem adipiscitur, etsi non aperuerit horrea: quod si venditoris merces non fuerunt, usucapio [36] confestim inchoabitur.

De pactis implendis.

75. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

QUi fundum vendidit, *ut* [37] *eum* [38] *certa mercede conductum ipse habeat*; vel, *si vendat, non alii, sed sibi* [39] *distrahat*; vel simile aliquid paciscatur, ad [40] complendum [id], quod pepigerunt; ex vendito agere poterit.

De doliis defossis. 1. De successore emptoris.

76. PAULUS lib. 6. Responsorum.

DOlia [41] in horreis [42] defossa [43], si non sint nominatim in venditione excepta, horreorum venditioni [44] cessisse videri.

§. 1. Eum, qui in locum emptoris successit, iisdem defensionibus [45] uti posse, quibus venditor [ejus] uti potuisset: sed & longæ [46] possessionis præscriptione [47], si utriusque possessio impleat tempora constitutionibus statuta.

De lapidicinis exceptis.

77. JAVOLENUS lib. 4. ex Posterioribus Labeonis.

IN lege fundi vendundi *lapidicinæ in eo fundo, ubique* [48] *essent, exceptæ erant*: [&] post [49] multum temporis in eo fundo repertæ erant lapidicinæ: eas quoque venditoris esse Tubero respondit: Labeo, referre quid actum sit: si non [50] appareat, non videri eas lapidicinas esse exceptas: neminem enim nec vendere, nec excipere, quod non [51] sit, & lapidicinas nullas [52] esse, nisi [53] quæ [54] appareant [55], & cædantur: aliter [56] interpretantibus, totum fundum lapidicinarum fore, si forte toto eo sub terra esset lapis: hoc probo.

De fistulis & castello. 1. De emptore, qui tutelam filii venditoris gerere cœpit. 2. De pacto, ut, soluta pecunia, tradatur emptori possessio. 3. De eo, quod vi, aut tempestate factum est.

78. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

FIstulas [57] *emptori accessuras* in lege dictum [58] erat: Quærebatur, an castellum, ex [59] quo fistulis aqua duceretur [60], accederet? Respondi, apparere id actum esse, ut id quoque accederet, licet scriptura non continetur [61]. §. 1. Fundum ab eo emisti, cujus [62] filii postea tutelam administrans [63], nequaquam accepisti possessionem: Dixi tradere te tibi [64] possessionem [65] hoc modo posse, ut pupillus & familia ejus decedat de fundo, tunc demum tu ingrediaris possessionem.

§. 2. Qui fundum ea lege emerat, *ut soluta pecunia traderetur ei possessio*, duobus heredibus relictis decessit: Si unus omnem pecuniam solverit, partem familiæ erciscundæ judicio servabit: nec [66], si partem solvat, ex empto cum venditore aget: quoniam ita contractum æs alienum dividi [67] non potuit. §. 3. Frumenta, quæ in [68] herbis erant, cum vendidisses, dixisti [69], *te, si quid vi, aut tempestate factum esset, præstaturum*; ea frumenta nives corruperunt: Si immoderatæ fuerunt, & contra [70] consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.

De pacto, ut is, qui emit, alteram partem conductam habeat.

79. JAVOLENUS lib. 5. ex posterioribus Labeonis.

FUndi partem dimidiam ea lege vendidisti, *ut emptor alteram partem, quam* [71] *retinebas, annis decem certa pecunia in annos singulos*

1 Imo aliqua. *C. de patribus, qui filios distrah.* 2 Quibus mensuris res venditæ mensurentur, in arbitrio est contrahentium. 3 *l.* 18. §. 3. *supr. de dolo.* 4 Hinc constat, re ad mensuram vendita, mensuram loci contractus sequendam. His ex verbis etiam constat, licet admittatur & toleretur deceptio in pretio, nulla tamen toleratur in pondere, vel mensura, cum sit semper certa regionis mensura. 5 Consuetudini renunciari vel derogari potest per pactum, *ut hic.* nisi consuetudo sit prohibitoria. *l.* 1. *C. ne fidejussor. dot.* 6 vide Cont. 3. *disp.* 27. Hotom. *q.* 35. 7 Quæ & nuda, quasi sola, sine nomine & causa: qua in re differunt a contractu. Contractus enim nomen habet, aut si nomine vacat, certe causam habet. Causam, ut si datione vel facto sumplit effectum. Cuj. 2. *obs.* 15. Goth. Vid. in hanc *l.* 72. Ant. Cont. *disput. jur. civil. cap.* 17. Revard. *variar. lib.* 2. *c.* 1. Ans. 8 Postea facta, hoc est, ex intervallo: est enim verbum *postea* intervalli nota. 9 Pacta detrahunt emptioni, quæ non tantum pretium minuunt, sed augent. Mutato enim pretio, natura emptionis mutatur. Detrahere itaque hic, est recedere ab emptione. Cujac. 14 *observ.* 28. Idem quoque 2. *obs.* 15 notat, pactis detrahentibus leviorem fieri conditionem emptoris: adjicientibus, graviorem. Sic sentio, ea pacta detrahere emptioni, quæ emptori detrahunt, quæ emptoris conditionem minuunt, quæ emptori nocent, prosunt venditori: cujus generis hic adfertur pactum, *ne cautio duplæ præstetur*: vel, *ut ne teneatur venditor ob evictionem*: Id genus sane pacti nocet quam maxime emptori, prodest venditori, detrahit emptionis adminiculis, detrahit emptori. Pacta vero ea adjiciunt emptioni, quæ emptori prosunt, nocent venditori, ut est hoc pactum, *ut cum fidejussore cautionem duplæ præstet venditor*. Hoc enim pactum adjicit emptioni, meliorem facit conditionem emptoris, prodest emptori, nocet venditori. Neutrum pactum est de substantia emptionis, sed de adminiculis tantum. Non est de substantia, quia non est de consensu vel pretio. Est de adminiculis, quoniam ad evictionem pertinet. 10 Sunt ex eodem contractu, ex natura emptionis: quæ his potissimum constat, re, pretio, consensu: id est, insunt ex parte actoris, informant actionem. insunt etiam ex parte rei, quia reum ipso jure tutum reddunt, etiam non opposita exceptione pacti. vide *l.* 3. *J. de rescind.* 11 *Adjicere*, est pacisci de adminiculis & accessionibus, &, ut Justinianus loquitur, pedissequis emptionis, salva & integra emptionis substantia. Cujac. 14 *observ.* 28. 12 Et ex parte actoris (ut pariant & forment actionem), & rei: quia licet ad exceptionem proficiant, ad exceptionem tamen opponi necesse est: Nec enim ipso jure tutus est reus: & *inesse* ea tantum dicuntur ex parte rei, quorum exceptionem opponi necesse non est, id est, quæ reo etiam tacenti nec ea allegandi proficiunt, *l.* 3. *J. de rescind.* valent ergo tantum ad exceptionem. Nec [illegible] autem detrahere emptioni pacta negativa, adjicere adfirmativa: nam adjiciunt etiam negativa. Cujac. *ibid.* 13 Et pedissequa, non ex ipso contractu. *Adminicula emptionis* dicuntur, quæ non perficiunt ipsam emptionem, sed quæ jam perfectæ emptioni subsidio & auxilio sunt. Hujus generis evictio est, seu evictionis pactum, quod emptionem nec perficit, sed ei tantum adjumento est. 14 Id est, ne venditor teneatur ob evictionem. *l.* 37. *J. de evict.* 15 Id est, ut venditor satisdaret de evictione, cum non cogatur nisi repromittere. 16 Pactum, quod inutile est emptori ad actionem, utile est venditori ad exceptionem. 17 Πλοκὴ, id est, *litem faciente.* 18 Id est, defendente venditore causam suam adversus emptorem, qui agit de evictione, vel de evictionis cautione præstanda, & est similis πλοκὴ in *l.* 1. *J. de edendo.* 19 Quæ sequuntur pacta, referenda sunt ad substantialia emptionis, non ad adminicula: pertinent enim ad pretium auctum vel minutum. 20 Id est, an idem est in pactis detrahentibus, quod in eis, quæ adjiciunt? 21 *Substantia emptionis*, pretium, *ut hic.* res, consensus; quibus nimirum emptio ipsa perficitur. Pactum circa substantiam emptionis interpositum ex intervallo, si res non sit integra, nullam parit actionem: si sit integra, emptio tollitur mutuo dissensu vel etiam reformatur, renovatur, repetitur: & hoc quidem casu datur actio, non quidem ex pacto, sed nova emptione. 22 Et re, & consensu. 23 Id est, nondum impletis, quæ utrinque præstari debent, vel in integrum restitutis. *l.* 55. *J. de pact.* 24 *l.* 27. §. 2. *supr. de pact.* sed & repeti. *l.* 7. §. 6. *J. de pact. l.* 2. *J. de rescind.* 25 Hæc opinio vulgaris est: subtilis est reformari tantum, renovari, repeti, *d. l.* 7. §. 6. 26 vide *l.* 5. *J. de sepulchro.* 27 Imo, non valebit. *arg. l.* 39. *in fin. infr. de leg.* 1. 28 Sacrum manet solum etiam æde diruta. 29 Nisi sit hostium. *l.* 36. *J. de religiosis.* 30 Sepulchro excepto, non intelligitur locus circa sepulchrum purus exceptus, sed ad sepulchrum tantum destinatus. 31 vide *l.* 53. §. 1. *J. de act. empt.* Hujusmodi loca religiosa non erant. vid. quæ scripsi ad *l.* 2. §. 5. *J. de relig.* Interim ex hoc loco possis observare, maceriis sepulchra includi olim consuevisse, quod ex duabus inscriptionibus probat Brisson. 2. *select.* 16. 32 vide *l.* 1. §. 21. *in fin. J. de adq. vel amitt. poss.* 33 Adde quæ scripsi ad *l.* 7. *J. de instructo.* 34 Tradita censetur, id est, *Quasi traditio* (quæ fictione juris civilis perficitur) in translatione dominii idem operatur, quod vera [illegible] *supr. de rei vind.* de vera fit mentio in *l.* 20. *C. de pactis.* Quasi traditio fit, si claves tradantur, *ut hic.* per precarii constitutionem, *l.* 21. *J. de adq. vel amitt. poss. l.* 15. *J. de reb. cred.* confessionem, *arg. l.* 57. *supr. de pact.* instrumenti consignationem, *l.* 1. *C. de donat.* ususfructus formalis retentionem, *l.* 28. *C. de donat.* per patientiam, præcedente contractu, *l.* 2. *C. de adq. & retin. poss.* celeritatem alicujus actus, qui alium occultet. *arg. l.* 3. §. 10. *J. de donat. int. vir.* appositionem custodis, *l.* 51. *J. de adq. vel amitt. poss.* per investituram. vide Bald. in *l.* 20. *C. de pact.* 35 Clavibus apud horrea traditis, videtur tradita possessio eorum, quæ sunt sub clavibus: symboli namque traditione res symbolo significata tradita intelligitur. 36 Adde *l.* 46. *J. de adq. rer. dom.* 37 *l.* 21. §. 4. *J. de act. empt.* 38 Venditor ea etiam lege fundum vendere potest, *ut conductum ipse ab emptore habeat* (qua in specie agere potest, ut conductum habeat), *vel ut nulli alii, quam ipsimet venditori revendat.* 39 Id est, venditori ipsi. *l.* 122. §. 3. *J. de verb. oblig.* 40 *Arg. l.* 2. *C. de pact. inter empt.* 41 An & torcularia? 42 Vel cellis. Varro, Manio, apud Nonium. *c.* 15. vid. *dolia. Hæc adeo emptoribus accedunt, cellæ, claves, claustra, carnaria,* Dolia. 43 *l.* 18 *J. de act. empt.* defixa. *l.* 93. §. 4 *infr. de leg* 3 & sic immobili solo cohærentia: eis contraria sunt infossa. *l. pen. in fin. infr. de act. empt.* 44 Imo, quæ sunt defossa, fundo vendito, aut villa distracta vel legata, emptorem non sequuntur. *l.* 17. *J. de act. empt.* Et legatarium, *l.* 93. §. 4. *J. de leg.* 3. Tiraquell. *de retractu.* §. 1. *gloss.* 7. *n.* 8. tradit, mendum esse in *d. l.* 93. Albericus de doliis immobilibus agi hic existimat. 45 Emptori venditoris jura prosunt. *l.* 2. §. 20. *infr. pro empt. l.* 156. §. 2. *J. de reg. jur. l.* 20. *C. de evict.* Jura, ut tempus ad usucapiendum, *l.* 2. §. 20. *infr. pro empt.* inter eos enim conjunguntur tempora, §. 13. *Inst. de usucap.* 46 Emptori venditoris jura prosunt, ut & possessio ad longi temporis præscriptionem. *Synops. eod. c.* 65. adde *l.* 177. *J. de reg. jur.* 47 Jus excipiendi transit ad emptorem. In jure excipiendi par conditio est successoris singularis, & universalis. 48 Ubicunque, *Hal.* quod probatur ab Ant. August. 3. *emend.* 7. & Cuj. *Inst. de servit.* qui addit *l.* 20. *in fin. J. de operis libert.* 49 Exceptio generalis lapidicinarum referenda est ad eas lapidicinas, quæ patent, non quæ occultæ. 50 Paria sunt, *non esse, & non apparere.* Bart. 51 Quod nondum sit. 52 Paria, *nullum & non apparens.* 53 Nisi præsentes. 54 Tempus contractus in omni exceptione inspicimus. 55 Hic non censetur exceptus lapis, qui nondum erat. Atqui ususfructu legato transfertur lapis, & metallum, quæ nondum erant. *l.* 9. §. 2. §. 3. *supr. de usufructu.* 56 Absurda interpretatio, ut & omnia, quæ nimia, vitanda. 57 ἀπὸ τοῦ σέλλειν, a mittenda aqua. 19. *Isid.* 10. alii a fundendo: hinc Varro 4. *de lingua*, fistula aquæ, fusus aquæ. 58 Imo, ut non dicatur, id intelligi videtur, ut accedant emptori. *l.* 47. 48. 49. *J. eod.* 59 Excepto aliquo, ea quoque excepta intelliguntur, quibus ad id pervenitur. 60 vide Cottam *in memorabilib. in voc.* Castellum. Ant. Quesadam *lib.* 1 *quæst. jur. c.* 14. Santernam *de assecurationibus par.* 3. *n.* 77. Tiraquellum *post leges connub. aut glos.* 2. *n.* 35. Antonium Rub. *ad l. unum. num.* 80. *si cert. pet. st.* Mod. 61 Explicite: implicite tamen continetur *h. d.* 62 vide quæ scripsi ad *l.* 8. *C. qui dare tutores.* Goth. Adde Bellon. *av.* 2 *supput. c.* 19. & *lib.* 3. *cap.* 14. Ans. Corras. *miscell. lib.* 6 *cap.* 15. Guter. *resolut. part.* 1. *c.* 24 S. L. 63 Hodie creditor pupilli tutelam ejus gerere non potest. *Authentic. minoris debitor. C. qui dare tutores.* 64 Imo tutori, eodem auctore, non potest a pupillo restitui hereditas. *l.* 1. §. 13. *J. ad SC. Trebell.* Corrasius 6. *Miscell.* 15. *n.* 4 novo intellectu tradit, hic non requiri solennitatem judicis, vel contutoris, quod tutor hic exequatur contractum cum patre pupilli defuncto habitum. *l.* 1. *C. quando decreto opus non est.* Sed tamen passim hoc videtur recipi, ut sibi solvat *l.* 9 §. 5. *J. de admin. & peric. tut. l.* 8. *C. qui dare tutores.* Alia objectio afferri potest, quod inter dantem & accipientem debeat esse diversitas. vide Bart. *ad l.* 2. *J. de stipul. servor.* 65 Possessionem sibi debitam tutor potest sibi propria auctoritate sine decreto judicis tradere, si tamen pupillus ipse una cum sua familia extra possessionem fundi prius decesserit: nam quamdiu quis in fundo est, vacua non est possessio. Ita tradere possessionem videtur is, qui e fundo decedit ea mente, ut alius in eum ingrediatur. 66 *l.* 57. *J. de ædilit.* 67 Individua venditio, invito venditore facto plurium heredum emptoris dividi non potest. 68 Frumentum in herbis vendi potest. *Goth.* v. Pinell. *de rescind. vend. part.* 1. *cap.* 3. *n.* 29. & *seq.* Ans. 69 Id est, te venditorem periculo subjecisti. *l.* 1. *in princ. vers. sed si vendit. infr. de periculo.* 70 *Casus fortuitus* intelligitur inopinatus, non ex consuetudine eveniens. *Bart.* Hinc nonnulli etiam colligunt, sermonem quantumvis generalem nunquam intelligi de insolitis. Generalem renunciationem casuum fortuitorum non complecti casum insolitum, & contra consuetudinem, veluti siccitatis. adde *l. Sejo.* 10. §. *medico. infr. de annuis legatis.* Schenkius 1. *Viridarii* 30. adde Gail. 2. *obs.* 23. & 18. vide quæ notavi ad *l.* 8. *C. de locato.* Sane, casu in emptorem frumenti in herbis pactione rejecto, casum insolitum non patitur emptor, sed venditor, *ut hic.* 71 Reservatio seu exceptio (quæ Gallis *grace, & retenue,* partem facit contractus, *ut hic.* unde colligit Imbertus *in Enchiridio in verbo Retract.* venditorem, qui sibi facultatem jusque retrahendi reservavit, id est, excepit, tali conventione propinquiorem excludere, vel dominum, jure gentilitio vel dominico fundum venditum retrahere volentes, licet realiter, & ante eum pretium emptori obtulerint.

conductam habeat: Labeo & Trebatius negant, posse ex vendito agi, ut id, quod convenerit, fiat. Ego contra puto: si modo ideo vilius fundum vendidisti, ut hæc tibi conductio præstaretur: nam hoc ipsum, pretium fundi videretur, quod eo pacto venditus fuerat: eoque jure utimur.

De exceptione manu satorum. 1. *De servitutibus.* 2. *De sylva cædua.* 3. *Si actum sit, ne dominium ad emptorem transeat.*

80. LABEO lib. 5. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

CUm *manu* [1] *sata* [2] in venditione fundi excipiuntur, non quæ in perpetuum sata sunt, excipi videntur, [sed] quæ singulis annis seri solent, ita ut fructus eorum tollantur: nam aliter [3] interpretantibus, vites & [4] arbores omnes exceptæ videbuntur. §. 1. Hujus rei emptionem posse fieri dixi, *quæ ex meis ædibus in tuas ædes projecta sunt, ut ea mihi ita habere liceat;* deque ea re ex empto agi. §. 2. Sylva cædua [5] in quinquennium [6] venierat: Quærebatur, cum glans decidisset, utrius esset? Scio Servium respondisse, primum sequendum esse, quod appareret actum esse: quod si in obscuro esset, quæcunque glans ex his arboribus, quæ cæsæ non essent, cecidisset, venditoris esset: eam autem, quæ in arboribus fuisset eo tempore, cum hæ cæderentur, emptoris. §. 3. Nemo [7] potest videri eam rem vendidisse [8], de cujus dominio id agitur, ne ad emptorem transeat: sed hoc aut locatio est, aut alius [9] genus contractus.

De pacto, ut si fidejussor pro reo solverit, emptum habeat prædium pigneratum. 1. *De fundo, ex quo venditor frumentum annuum alii promiserat.*

81. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

TItius [10], cum mutuos acciperet tot aureos sub usuris, dedit pignori sive hypothecæ prædia & fidejussorem Lucium: cui promisit, *intra triennium proximum se eum liberaturum; quod* [11] *si id non fecerit die suprascripta, & solverit debitum fidejussor creditori, jussit* [12] *prædia empta esse, quæ creditoribus obligaverat:* Quæro, cum [non] sit liberatus Lucius fidejussor a Titio, an, si solverit creditori, empta haberet suprascripta prædia? Respondit, si non ut in causam obligationis, sed ut empta habeat, sub conditione emptio facta est, & contractam [13] esse obligationem. §. 1. Lucius Titius [14] promisit [15] de fundo suo centum millia modiorum frumenti annua præstare prædiis Gaii Seii: postea Lucius Titius vendidit fundum, additis verbis his: *quo jure, quaque conditione ea prædia Lucii Titii hodie sunt, ita veneunt itaque habebuntur:* Quæro, an emptor Gaio Seio ad præstationem frumenti sit obnoxius? Respondit, emptorem Gaio Seio, secundum ea, quæ proponerentur, obligatum [16] non esse.

TIT. II.
DE IN [17] DIEM ADDICTIONE [18].

Quomodo *in diem addictio fit.*

1. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

IN diem addictio ita [19] fit, *ille fundus centum esto tibi emptus, nisi si quis intra Kalendas Januarias proximas meliorem conditionem fecerit, quo res a domino abeat.*

Utrum sit emptio pura, an conditionalis? 1. *De usucapione & accessionibus & periculo rei pure in diem addictæ.*

2. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

QUotiens fundus in diem addicitur, utrum pura [20] emptio est, sed sub conditione resolvitur; an vero conditionalis sit magis emptio, quæstionis est? Et mihi videtur verius, interesse [21] quid actum sit: nam si quidem hoc actum est, *ut meliore allata conditione, discedatur,* erit pura emptio, quæ [22] sub conditione resolvitur: Sin autem hoc actum est, *ut perficiatur emptio, nisi melior conditio afferatur,* erit emptio conditionalis. §. 1. Ubi igitur, secundum quod distinximus, pura venditio est, Julianus scribit, hunc, cui res in diem addicta est, & usucapere posse, & fructus [23], & [24] accessiones lucrari, & periculum ad eum pertinere, si res interierit:

3. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

QUoniam [25] post interitum rei jam nec adferri possit melior conditio.

De usucapione & fructibus rei sub conditione in diem addictæ. 1. *De interitu rei.* 3. *De dominio, & oppignoratione rei addictæ.* 4. *Quod vi, aut clam.* 5. *Quæ requiruntur, ut a priore emptione abeatur.* 6. *Meliorem conditionem afferre quid sit.*

4. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

UBi [26] autem conditionalis venditio est, negat Pomponius usucapere eum posse, nec fructus ad eum pertinere. §. 1. Idem Julianus lib. xv. quærit: Si res in diem addicta interciderit, vel ancilla decesserit, an partus vel fructus ejus nomine adjectio admitti possit? Et negat admittendam adjectionem, quia [27] alterius rei, quam ejus, quæ distracta est, non solet adjectio admitti. §. 2. Idem Julianus eodem libro scribit: Si ex duobus servis viginti venditis, & in diem addictis, alter decesserit, deinde unius nomine, qui superest, emptor extiterit, qui supra viginti promitteret, an discedatur a priore contractu? Et ait, dissimilem esse anc [28] speciem partus [29] specie [30], & ideo hic discedi a priore emptione, & ad secundam [31] perveniri. §. 3. Sed & Marcellus lib. v. Digestorum scribit, *pure vendito, & in diem addicto fundo, si melior conditio allata sit, rem pignori* [32] *esse desinere, si emptor eum fundum pignori dedisset.* Ex quo colligitur, quod emptor medio [33] tempore dominus esset: alioquin nec pignus teneret. §. 4. Idem Julianus lib. octogesimo [34] octavo Digestorum scripsit, *eum, qui emit fundum in diem, interdicto quod vi aut clam uti posse,* nam hoc interdictum ei competit, cujus interest opus non esse factum: *Fundo autem* (inquit) *in diem addicto; &* [35] *commodum, & incommodum omne ad emptorem pertinet, antequam venditio transferatur:* & ideo, si quid tunc vi aut clam factum est, quamvis melior conditio allata fuerit, ipse utile interdictum habebit; sed eam actionem sicut fructus [36], inquit, quos percepit, venditi judicio præstaturum. §. 5. Cum igitur tunc recedatur ab emptione, ubi pure contrahitur, vel tunc non impleatur, ubi sub conditione fit, cum melior conditio sit allata: si falsus [37] emptor subjectus sit, eleganter scribit Sabinus, priori rem esse emptam; quia non videatur melior conditio allata esse, non existente vero emptore: sed & si existat alius emptor, meliorem tamen conditionem non adferat, æque dicendum erit, perinde haberi, ac si non existeret. §. 6. *Melior* [38] autem *conditio adferri* videtur, si [39] pretio sit additum. † Sed & si nihil pretio addatur, solutio tamen afferatur facilior pretii, vel maturior; melior conditio adferri videtur. † Præterea, si [40] locus opportunior solvendo pretio dicatur, æque melior conditio allata videtur; & ita Pomponius lib. IX. ex Sabino scribit. † Idem ait & si persona [41] idoneior accedat ad emptionem, æque videri meliorem conditionem allatam. † Proinde, si quis accedat ejusdem pretii emptor, sed qui levioribus emat conditionibus, vel qui satisdationem nullam exigat, melior conditio allata videbitur. Ergo idem erit probandum & si viliori pretio emere sit paratus, ea tamen remittat, quæ venditori gravia erant in priore emptione.

5. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

QUidquid [42] enim ad utilitatem venditoris pertinet, pro *meliore conditione* haberi debet.

De fructibus.

6. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

ITem quod dictum est [43], *fructus* [44] *interea captos emptorem priorem* [45] *sequi,* totiens verum est, quotiens nullus emptor existit, qui [46] meliorem conditionem adferat, vel falsus [existit]. Sin vero existit emptor posterior, fructus refundere priorem debere constat, [sed] venditori: Et ita Julianus lib. XLVIII. Digestorum scripsit. §. 1. Si quis extiterit, qui meliorem conditionem adferat, deinde [47] prior emptor adversus eum licitatus sit, & penes eum emptorem manserit, dubitari poterit, utrum fructus [48] ipse habeat, quasi nulla meliore conditione allata? An vero [49] venditoris sint, licet eadem sit persona, quæ meliorem conditionem attulit? Quod ratio facere videtur: Intererit tamen, quid acti sit? Et ita Pomponius scribit.

De effectu adjectionis.

7. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

---

1 *l.* 40. §. 3 *supr. eod.* 2 *Sata manu* intelliguntur, non quæ perpetuo sata, sed quæ singulis annis seri solent. Perpetuo sata, arbores & vites: singulis annis frumenta. 3 Interpretationes absurdæ vitandæ. 4 Differentia inter ea, quæ singulis annis, & quæ in perpetuum feruntur, notanda. 5 Sylva cædua vendita, glans seu omnes fructus, *inf. de gland. legend.* emptoris sunt. *l. Julianus.* 13. §. *si fructibus.* 10. *infr. de act. empt.* Jure cædendæ sylvæ de quinquennio in quinquennium vendito, glans, quæ decidit, ante tempus cædendi, est venditoris, *ut hic.* nec enim hic proprie sylva venditur, sed jus sylvæ. 6 Et sic in diem. 7 Venditio non est, cum id agitur, ut ne dominium rei venditæ transeat in emptorem. Quid igitur? vel locatio, vel alius contractus. Cur non est venditio, cum pretii facta hic sit mentio? quia hoc agitur, ne hac venditione dominium transferatur, quod venditionis proprium est. 8 v. Forcatulus *dialog.* 4. *num.* 3. Loriottus *de pact. axiomat.* 113. Gomesius *tom* 2 *resolution. c.* 2. *n.* 30. Mod. 9 *Alius*, id est, alterius. 10 Intellectum hujus l. vid apud Gaspar. Roderic. *de reditibus. lib.* 2 *quæst.* 2. *n.* 6. Ans. 11 *l.* 16. *in fin. infr. de pignoribus.* 12 Fidejussor, ex pacto cum ipso debitore principali inito, potest pignus ejus emere, *ut hic.* An citra pactum emere potest? vid. *l.* 1. *l.* 2. *C. de distract. pignor.* 13 Valet ergo pactum commissorium, seu lex commissoria in pignore, si, & quatenus utile fuerit tertio, *ut hic.* adde si convenit, ut pignus ematur justo pretio, *l.* 16. *in fin. infr. de pignorib.* si ex intervallo id convenit. *l.* 34. *supr. de pignorat.* 14 Intellectum hujus §. vide apud Joan. a Sande, *dec. Frisicar. lib.* 3. *tit.* 12. *defin.* 8. Ans. 15 v. Molinæus *ad consuetudines Parisienses.* §. 52. *gloss.* 2. *n.* 20. Mod. 16 Personalis obligatio non sequitur fundum, nec ejus possessorem. *l.* 1. §. *si heres.* ff. *ad SC. Trebellian. l. ult. C. de hered. act. l.* 15. *C. de donat.*

17 *Eclog* 19. *tit.* 2. *cap.* 3 18 In hoc titulo frequentia sunt hæc tria verba. Primum *addicere*, quod est projicere. *l.* 50. ff. *de evictionibus.* Gallis *estrousser.* Secundum *adjicere*, id est meliorem conditionem adferre, auctuarium adjicere, supra adjicere, liceri. Tertium, *abjicere*, id est, adjectionem non recipere. *l.* 9. *infr. eod. l.* 1. *C. de vend. reb. civit. l. pe. lt. C. de omni agro deserto. l.* 2. *C. de locatione præd. civil. Addicere*, est auctione constituta rem penes eum collocare, qui pluris licitus fuerit: *In diem addicere*, est rem penes emptorem collocare, *hac lege, nisi quis intra certum diem meliorem conditionem attulerit.* Cujac. *ad l.* 18. ff. *eodem.* addictiones προσκυρώσεις, adjectiones ὑπερθεματισμοὺς Græci vocant. Tertull. *in Apologet. Sub eadem annotatione quæstoris, divinitas adducta conducitur.* Cujac. *ad tit. de fide & jure hast.* hæ ad pretium, illæ ad rem referuntur. In diem addictio hoc sensu a Græcis definitur: Emptio & venditio ea lege contracta, ut secuta licitatione sive auctione pretii (γινομένου ὑπερθεματισμοῦ ἤτοι ἐπαυξήσεως) intra diem, de qua in contrahenda venditione convenit, venditio rescindatur, *Synops. Basilic.* 19. *tit.* 2. *c.* 3. Goth. De Emendatione hujus tituli v. apud Ant. Augustin. *lib.* 2. *Emendat. c.* 3. *in pr.* & ad *l.* 1. adde Covarruv. *var. resolut. lib.* 3. *c.* 8. Ans. & Cott. in *memorabil. in voc.* Adjectio. *Mod.* 19 Formula in diem addictionis. adde *l.* 2. §. 4. ff. *pro empt.* Plaut. *Captivis. Act.* 1. *scena* 2. Agesis, roga emptum, nisi quis meliorem adferet, quæ tibi, atque amicis placeat conditio magis, Quasi fundum vendam, me eis addicam legibus. adde *l. si quis hac lege.* 41. *supr. de rei vindicat. l. si res.* 3. *infr. quibus modis pignus.* 20 Pura emptio sub conditione interdum resolvi potest, quod etsi accidat, non tamen conditionalis est emptio. Si hoc convenit, *ut meliore allata conditione discedatur ab emptione*, pura emptio est, quæ sub conditione resolvitur: sin ita, *ut perficiatur emptio, nisi melior conditio afferatur*, conditionalis est emptio: verbum enim *nisi*, facit conditionem. Goth. Emanuel. Costam vide *lib.* 1. *select. c.* 23. Mod. 21 *l.* 2. *l.* 3. ff. *de contrah. empt.* 22 Differentiam inter contractum conditionalem, & purum, resolvendum sub conditione observa, ut *l.* 1. 2. ff. *de leg. commissor.* Priori casu, licet res sit tradita, pactum tamen in diem addictionis (quod & formula ejusdem satis ostendit) ipso jure contractum resolvit, etsi non interveniat retro traditio. Jas. ad *l.* 58. ff. *de pact. n.* 7. Alias differentias v. *in* §. 1. ff. *eod. l.* 3. 4. *infr. eod.* 23 vid. *l.* 6. ff. *eod.* 24 Statim atque res in diem addicta, & pura venditio est (quod ut accidat, ff. diximus), is, cui res addicta est, ut usucapit, fructus & accessiones lucratur, ita periculum rei, ejus est (is effectus est in diem addictionis, quæ puram venditionem continet, *ut hic.*) Cur ejus est periculum? Quia post interitum rei, nulla amplius melior conditio adferri potest. *l.* 3. ff. *eod.* Quid, si in diem addictio conditionalis est? is, cui res addicta, neque usucapit, neque fructus suos facit. *l.* 4. ff. *eod.* His constat, puræ & conditionalis venditionis magnum discrimen esse. 25 Adde *l.* 4. §. 1. ff. *eod.* 26 *l.* 2. §. 4. ff. *pro empt.* 27 Adde *l.* 2. *in fin. l.* 3. *supr. eod.* 28 Ita Flor. pro *hanc.* 29 Alias, *a partus specie.* 30 De qua dictum est §. 1. *supr. eod.* 31 Principali uno sublato, aliud æque principale constare potest. Interim observa ita legi in Flor. *secunda*, non *secundam.* 32 *l.* 3. *infr. quibus mod. pign.* adde *l.* 3. ff. *de pign.* 33 *l.* 41. *in princ. supr. de rei vind.* 34 Quadragesimo. 35 *l.* 11. §. 10. ff. *quod vi, aut clam.* 36 vid. *l.* 6. ff. *eod.* 37 *l.* 55. ff. *de contrah. empt.* & falsus tutor. *l.* 221. *infr. de verb. signif.* 38 *Melior conditio* venditionis intelligitur, si *pretii additio*, si *solutio* pretii facilior, vel maturior, si *locus* opportunior solvendi pretii, si *idoneior persona* sit novi emptoris, si emptor novus *remittit satisdationem* venditori, aut non eas *conditiones* exigat, quas prior emptor. & breviter, melior conditio, quæ utilior venditori, *ut hic. & l.* 5. ff. *eod.* considerata pretii, temporis, loci, personæ, & conditionum qualitate. *ut hic. Synops. Basil. eod. c.* 3. 39 Propria & vera est hæc adjectio. 40 v. quæ notavi ad *l.* 8. *supr. de eo, quod certo loco.* 41 Persona, quo magis idonea est, eo plus esse in obligatione efficit. adde *l.* 112. *in fin* ff. *de verb. obl.* 4. *Ecl cap.* 3. 42 Melior conditio censetur venditoris, quæ utilior, ac magis conducit venditori. *Synops. eod. c.* 3. *in fin.* 3. Harm. 3. 43 *l.* 2. *in fin. supr. eod. l.* 16. ff *eod. l.* 2 § 4. ff. *pro emptore.* 44 Adde *l.* 5. ff. *de lege commissoria. l. fructus.* ff. *so luto matr.* v. Beroum, q. 59. 45 Prior emptor hic est, cui priori res vendita sub pacto in diem addictionis, post quem admitti solet alius meliorem conditionem afferens. 46 *l.* 4. §. 4. *vers. fundo.* ff. *eod. l.* 14. §. 1. *l. ult.* ff. *eod.* 47 *l. ult.* ff *de jure fisci* 48 *l.* 16. ff. *eod.* 49 Emptor posterior rem solam, non fructus accipit. Cur non accipiat? Non propterea quod pretium priori refundat, venditoris conditio melior fieri videtur, si fructus ipse lucraturus sit. *Synops. Basil. eod. c.* 10.

Licet

LIcet autem venditori, meliore allata conditione, addicere [1] poſteriori: niſi [2] prior paratus ſit plus adjicere [3].

Monendus emptor meliore conditione allata.

8. IDEM lib. 33. ad Edictum.

NEceſſe autem habebit venditor, meliore conditione allata, priorem emptorem certiorem facere, ut, ſi quid alius adjicit, ipſe [4] quoque adjicere poſſit.

De effectu adjectionis.

9. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

SAbinus ſcribit, *licere venditori* [5] *meliorem conditionem oblatam abjicere* [6], *ſequique primam, quaſi meliorem.* Et ita utimur. † Quid tamen, ſi hoc erat nominatim actum, *ut liceret reſilire emptori meliore conditione allata?* Dicendum erit, diſſolutam priorem emptionem, etiamſi venditor ſequentem non admittat.

De diſtractione pignoris.

10. JULIANUS lib. 13. Digeſtorum.

SEd ſi proponatur, a creditore pignus in diem addictum, non poteſt videri bona fide negotium agi, niſi adjectio recipiatur. Quid ergo eſt, ſi inops [7] emptor, & impediendæ tantummodo venditionis cauſa intervenit? Poteſt creditor, ſine periculo, priori emptori addicere.

An res addicta poſſit iterum addici. I. *De pluribus venditoribus.*

11. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

QUod autem Sabinus ſcribit, *Fundum in diem addici non poſſe rurſus, qui ſemel fuerit in diem addictus*, ratione ejusmodi defendit: *quia prioris*, inquit, *emptoris ſtatim fit, ſcilicet quaſi non videatur melior conditio allata, ſi non ſecure ſecundo emptori fundus addicitur, ſed alia licitatio proſpicitur.* Sed Julianus [8] lib. XV. Digeſtorum ſcripſit, intereſſe multum, quid inter contrahentes actum ſit, nec impedire quicquam, vel hoc agi, ut [9] ſæpius [fundus] collocetur [10]: dum vel prima, vel ſecunda, vel tertia adjectione res a venditore diſcedat. §. 1. Item quod Sabinus ait, *ſi, tribus vendentibus, duo poſteriori addixerint, unus non admiſerit adjectionem, hujus partem priori, duorum poſteriori emptam*, ita demum verum eſt, ſi variis pretiis partes ſuas diſtraxerunt.

12. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

ETſi diſpares partes vendentium fuerint.

13. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

QUod ſi uno pretio vendiderint, dicendum eſt, totam priori emptam manere: quemadmodum ſi quis mihi totum fundum ad diem addixiſſet, poſtea vero pretio adjecto, dimidiam [11] alii addixerit. Celſus quoque lib. VIII. Digeſtorum refert, Mucium, Brutum, Labeonem, quod Sabinum exiſtimare. Ipſe quoque Celſus idem probat: & adjicit, mirari ſe, a nemine animadverſum, quod ſi prior emptor ita contraxit, *ut* [12] *niſi* [13] *totum fundum emptum nollet habere*, non habere eum eam partem emptam, quam unus ex ſociis poſteriori emptori addicere noluit. §. 1. Verum eſt autem, vel unum [14] ex venditoribus poſſe meliorem adferre conditionem: emere enim cum [15] tota re etiam noſtram partem poſſumus.

De adjectione ſimulata. I. *De emptore non idoneo.* 3. *De pupillo, vel filiofamilias, vel ſervo plus offerentibus.* 5. *De fructibus.*

14. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI venditor ſimulaverit [16] meliorem allatam conditionem, cum minoris [17], vel etiam tantidem alii venderet, utrique emptori in ſolidum erit obligatus [18]. §. 1. Sed ſi emptor alium non idoneum ſubjecerit, eique fundus addictus eſt, non video (inquit) quemadmodum priori ſit emptus, cum alia venditio, & vera poſtea ſubſecuta ſit: Sed verum eſt, venditorem deceptum ex vendito actionem habere cum priore emptore, quanti ſua interſit, id non eſſe factum: per quam actionem & fructus, quos prior emptor percepit, & quo deterior res culpa vel dolo malo ejus facta ſit, recipiet venditor: Et ita Labeoni & Nervæ placet. §. 2. Sed ſi neuter ſubjecit emptorem, majore autem pretio addictum eſt prædium ei, qui ſolvendo non eſt, abitum eſt a priore emptione, quia ea [19] melior intelligitur, quam venditor comprobavit, cui licuit non addicere: §. 3. Sed & ſi pupillus poſtea ſine tutoris auctoritate pluris emerit, conſentiente venditore abibitur [20] a priore emptione. Idem & de ſervo alieno. † Aliter [21] atque ſi ſervo ſuo [22], vel filio, quem in poteſtate habet, vel domino rei per errorem id addixerit: quia non eſt emptio his caſibus. Quod ſi alieno ſervo, quem putaverit liberum eſſe, addixerit, contra ſe habebit, & erit hic ſimilis egenti. §. 4. Emptorem, qui meliorem conditionem attulerit, præter [23] corpus nihil ſequitur, quod venierit. §. 5. Non tamen ideo, ſi tantundem pretium alius det, hoc ipſo, quod fructus [24] eum non ſequantur, qui ſecuturi eſſent priorem emptorem, melior conditio videtur allata, quia non id agitur inter emptorem, & venditorem.

De morte venditoris ante adjectionem. I. *Quid ſit meliorem conditionem afferre.*

15. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI prædio in diem addicto, ante diem venditor mortuus ſit, ſive poſt diem heres ei exſiſtat, ſive omnino non exſiſtat, priori prædium emptum eſt: quia melior conditio allata, quæ domino placeat, intelligi non poteſt, cum [25] is, qui vendat, non exſiſtat: Quod ſi intra diem adjectionis [26] heres exſiſtat, melior conditio ei adferri poteſt. §. 1. Si [27] fundus in diem addictus fuerit pluris, ut quædam ei [28] accedant, quæ non acceſſerint priori emptori, ſi non minoris ſint hæ res, quam quo pluris poſtea fundus venierit, prior venditio valet; quaſi melior conditio allata non ſit, ſi minoris ſint. † Idemque æſtimandum eſt, ſi dies longior pretii ſolvendi data fuerit; ut quæratur, quantum ex uſura ejus temporis capi potuerit.

De fructibus, & ſumptibus.

16. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

IMperator Severus reſcripſit, *Sicut fructus* [29] *in diem addictæ domus, cum melior conditio fuerat allata, venditori reſtitui neceſſe eſt, ita rurſus quæ* [30] *prior emptor medio tempore neceſſario probaverit* [31] *erogata, de reditu retineri: vel, ſi non ſufficiat, ſolvi æquum eſt:* Et credo [32] ſenſiſſe Principem de empti venditi [33] actione.

De duabus rebus duobus ſeparatim addictis.

17. JULIANUS lib. 15. Digeſtorum.

CUm duo ſervi duobus ſeparatim denis in diem addicti ſint, & exſtiterit, qui pro utroque triginta det [34], refert [35], unius pretio decem, an ſingulorum quina adjiciat: Secundum ſuperiorem adjectionem, is ſervus inemptus erit, cujus pretio adjectio facta fuerit: ſecundum poſteriorem [adjectionem], uterque ad poſteriorem emptorem pertinebit: Quod ſi incertum [36] ſit, ad utrius pretium addiderit, a priore emptione non videbitur eſſe diſceſſum.

De re in diem addicta duobus ſociis.

18. AFRICANUS lib. 3. [37] Quæſtionum.

CUm in diem duobus [38] ſociis fundus ſit addictus, uno ex his pretium adjiciente, etiam pro ipſius parte a priore venditione diſcedi rectius exiſtimatur.

Si præter rem in diem addictam alia quoque veneat.

19. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

FUndo in diem addicto, ſi [39] poſtea pretium adjectum eſt, & venditor, alio [40] fundo applicito, eum ipſum fundum poſteriori emptori addixit, & id ſine dolo malo fecit, priori emptori obligatus [41] non erit: nam quamvis non id tantum, quod in diem addictum erat, ſed aliud quoque cum eo venierit, tamen ſi venditor dolo caret, prioris emptoris cauſa abſoluta eſt [42]: id enim ſolum intuendum eſt, an [43] priori venditori bona fide facta ſit adjectio.

Actio priori emptori contra ſecundum an detur, ob pretii partem prorogatam.

20. PAPINIANUS lib. 3. Reſponſorum.

PRior [44] emptor poſt meliorem conditionem allatam, ob pecuniam in exordio venditori de pretio ſolutam, contra ſecundum emptorem, citra delegationem jure ſtipulationis interpoſitam, agere non poteſt [45].

TIT. III.
DE [46] LEGE [47] COMMISSORIA [48].

Effectus.

I. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

1 Προσκυρῶν, 19. *Synopſ.* 2. *cap.* περὶ ὑπερθεματισμοῦ. *& ibidem Scholiaſtes.* & 3. Harmen. 3. §. 108. 2 Imo plus licet adjiciat, venditor eam conditionem abjicere poteſt. v. *l.* 9. ff. *eod.* 3 ὑπερθεματίζειν, *Synopſ. ibid.* 4 Adde caſum *l.* 35. *ſupr. de minorib.* 5 Pactum addictionis nonnunquam favore venditoris: nonnunquam emptoris adjicitur: Venditoris, in dubio, & generaliter: emptoris, ſi ita convenerit, ut liceret emptori reſilire ab emptione, meliore conditione allata. Multum igitur intereſt, cujus cauſa pactum addictionis ſit adjectum. 6 Id eſt, adjectionem non recipere (v. quæ notavi ad *epigraphen hujus tituli*,) id eſt, ſuo beneficio renunciare. *l.* 3. ff. *de lege commiſſ. l. pen. C. de pactis.* 7 Adjicere pretio, aut plus offerre, nemo intelligitur, niſi qui magis idoneus ſit ad ſolvendum. adde *l.* 4. *circa fin. ſupr. eod.* 8 *Eclog. c.* 8. 9 Poteſt & illi, qui plus adjicit, rurſus in diem quis addicere: ut adimatur ſcil. ei res vendita, ſi alius adjiciat: idque ad tertium usque emptorem. *Synopſ. eod. cap.* 8. Pactum addictionis in diem ſemel, iterum, ac ſæpius poteſt adjici. 10 *Collocare* eſt addicere ei, qui licitatione vicerit: ſic enim legendum eſt in *l.* 35. *ſupr. de minor.* Varro 4. *de lingua.* ab eo præco dicitur locare, quoad usque res emitur, quoad in aliquo conſiſtit pretium. Cujac. *ad l.* 35. Hoc verbum reperitur in *l.* 4. *C. de vectigalib. l.* 1. *l.* 5. *C. de locat. præd. civil. l.* 9. ff. *de ſponſalib.* Cujac. *ad d. l.* 5. 11 Partem ſcil. al. *dimidium.* 12 Unitas pretii id efficit, ut integer contractus maneat: Quæ tota atque integra tantum emere volumus, ea pro parte nobis offerri non poſſunt. Nam ut individua fuit ſtipulatio, ita præſtatio eſt. 13 Adde *l.* 47. *in fin.* ff. *de minorib.* 14 Ex duobus ſociis rem communem vendentibus, & addicentibus in diem, unus ex eis poteſt adjicere: atque ita cum tota re, etiam ſuam partem emere, *ut hic.* An idem in duobus ſociis ementibus? v. *l.* 18. ff. *eod.* 15 Secus ſi ſeparatim. *l.* 17. *ſupr. comm. divid. l.* 40. *ſupr. de pign. l.* 16. *ſupr. de contrah. empt. l.* 89. §. 4. ff. *de leg.* 2. 16 Simulato contractu, a vero recedi non poteſt: vero juſtoque contractu, a vero recedi poteſt. 17 Simulatio ſubſtantiæ in hoc contractu non admittitur, ſed quantitatis. 18 Nec enim a prima eſt diſceſſum. *l.* 4. §. 5. ff. *eod.* 19 *Comprobat*, qui malum ſcienter eligit. 20 Quemadmodum id fiat, v. *l.* 1. ff. *de novat.* 21 Verus contractus non reſolvitur per contractum, qui jure non tenet: ſecus ſi teneret quoquo jure. 22 Emptio non eſt inter ſervum, & dominum, filium, & patrem. 23 Emptori, cui plus adjicienti res addicitur, ſolum rei corpus addicitur: præter corpus rei, nihil conſequitur. adde §. 1. *ſupr. eod.* 24 Vide *l.* 6. *ſupr. eod.* 25 Adde *l.* 3. ff. *eod.* & morte finitur voluntas. *nolle* autem non dicitur, qui velle non poteſt. *l.* 4. ff. *de adquir. vel omitt. heredit.* 26 Ant. Auguſtin. *lib.* 2. *Emendat. cap.* 3. veretur ne in Florentina lectione recte dicatur *adjectionis*, pro *addictionis*: quod tamen non placet, *arg. l.* 7. ff. *eod.* S. L. 27 Si de novo res acceſſerit ei, qui plus adjicit, quæ res non minoris ſit, quam id, quod ab ipſo adjectum eſt, prior venditio non reſcinditur: quemadmodum & die longiore pretii ſolvendi conceſſo, non tanta capi uſura poterit, quanti eſt facta acceſſio, *Synopſis Baſil. eod. c.* 11. 3. Harmen. 3. §. 111. 28 *l.* 19. ff. *eod.* 29 V. *l.* 6. *ſupr. eod.* 30 Fructus percepti per emptorem, ut meliore conditione oblata reſtituantur venditori, ita primo eidem emptori reſtitui oportet, quod bona fide impenderit. 31 Sumptus neceſſarii reſtitui debent emptori, cui res aufertur. 32 Argumentum a Tituli diſpoſitione. Ita lex quæque ad eam actionem referenda, de qua titulus ipſe loquetur. 33 Sic dicitur *empti venditi.* 34 De ratione & intellectu hujus legis vide Hercul. S. *ad* 1. *ſolut. matr. col.* 19. *in fin.* licet uno verbo tangat clarius Socinus Jun. *ad l. ita ſtipulatus. n.* 90. *verſic. ad l. cum duo. de verb. oblig.* Mod. 35 Cui duæ res venduntur duplici pretio, hoc pacto, *ut aliquid addatur ad pretium*, illius venditio reſolvitur, ad cujus pretium fuit additum: quod ſi non apparet, neutra. vide *l.* 34. ff. *de adilit. l.* 29. ff. *de verbor. obligat.* 36 Incertitudinis ratione, actus irritus efficitur. 37 V. Cujac. 3. *ad Afric. fol.* 30. 38 Duobus ſociis ementibus, quibus res in diem communiter addicitur, unus ex eis adjicere poteſt, ac ſimiliter cum tota re partem ſuam emere, *ut hic.* adde *l.* 13. §. 1. ff. *eod.* 39 Commodius hunc locum ita legemus, *ſi poſtea pretium adjectum eſt alio fundo applicito, & venditor eum ipſum fundum poſteriori emptori addixit, & id ſi ſine dolo malo fecit, priori emptori obligatus non erit.* Hac ſententia, licet venditor priori emptori fundum in diem addixerit, poteſt tamen venditor, fundo ita vendito alium applicare, eoque ita applicato, novum emptorem, qui plus pretio adjiciat, quærere: Id, inquam, poteſt venditor facere bona fide. In hac ſpecie, id ſolum intuendum eſt, an poſteriori a venditore bona fide facta ſit adjectio: ſic enim videtur legendum in fine hujus legis. 40 Ut in *l.* 15. §. 1. *ſupr. eod.* 41 *Sub.* venditor. 42 Id eſt, a prima venditione videtur receſſum eſſe. 43 *Ita videtur legendum*, an poſteriori, *ſubaudi*, emptori a venditore bona fide facta ſit adjectio: id eſt, id ſolum inſpicimus in hac hypotheſi, an venditor bona fide fundo priori emptori vendito, fundum alium adjecerit, ut priorem melius venderet: ſi bona fide id fecerit, nullum dubium eſt, a priori venditione receſſum eſſe. 44 Prior emptor, cui in diem res addicta eſt a venditore, licet ipſi venditori pretium rei ſolverit, contra ſecundum emptorem (cui plus adjicienti res a venditore addicta eſt) agere non poteſt, niſi ei ſtipulanti venditor ſecundum ipſum emptorem delegaverit. Cur prior emptor in ſecundum experiri non poteſt? quia perſonalis actio fundum non ſequitur. 45 Niſi in ſubſidium, venditore non ſolvendo. *l.* 2. 3. 4. *C. quando fiſc. vel privat.*

46 19. *Eclog.* 3. facit 2. Paul. *ſent.* 3. & *L.* 4. *C.* 54. *h.* 3. 47 Id eſt conventione commiſſoria: ideo minus Latine dicitur *pactum legis commiſſoriæ.* Duarenus. *Lex* enim eſt conventio, quæ contractui adjicitur. Cujac. *hic.* 48 *Lex committitur*, ut ſtipulatio committitur, cum adverſus ſtipulationem aliquid factum eſt. Hæc pactio olim & veteribus dicebatur *fiducia.* Eſt autem *fiducia* pignus, quod creditori mancipatur, aut

SI fundus commissoria [1] lege venierit [2], magis est, ut sub [3] conditione resolvi [4] emptio, quam sub conditione contrahi videatur [5].

De electione venditoris.

2. POMPONIUS lib. 35. ad Sabinum.

CUm venditor fundi in lege ita [6] caverit, *si ad diem pecunia soluta non sit*, [*ut*] *fundus inemptus* [7] *sit*, ita accipitur *inemptus esse fundus*, si venditor inemptum eum esse velit, quia [8] id venditoris causa caveretur: nam si [9] aliter acciperetur, exusta villa in potestate emptoris futurum, ut non dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui ejus periculo fuisset.

3. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

NAm legem commissoriam, quæ in venditionibus adjicitur, si volet, venditor exercebit: non [10] etiam invitus [11].

Quæ actio datur venditori, resoluta venditione. 1. De fructibus. 2. De electione venditoris. 3. De pacto, ut quanto minoris res vendetur, exigatur a priore emptore. 4. Quo casu locus est commissoriæ.

4. IDEM lib. 32. ad Edictum.

SI fundus lege commissoria venierit, hoc est, *ut nisi intra certum diem pretium sit exsolutum, inemptus* [12] *fieret*: videamus, quemadmodum venditor agat tam de fundo, quam de his, quæ ex fundo percepta sint? itemque si deterior fundus effectus sit facto [13] emptoris? Et quidem finita [14] est emptio; sed jam decisa quæstio est, ex [15] vendito actionem competere, ut rescriptis Imperatoris Antonini & D. Severi declaratur. §. 1. Sed, quod ait Neratius, habet rationem, ut interdum fructus [emptor] lucretur, cum [16] pretium, quod numeravit, perdidit. Igitur sententia Neratii tunc habet locum, quæ est humana, quando emptor aliquam partem pretii dedit [17].

§. 2. Eleganter Papinianus lib. III. Responsorum scribit, statim [18], atque commissa lex est, statuere venditorem debere, utrum commissoriam velit exercere, an potius pretium petere: nec posse, si commissoriam elegit [19], postea variare [20]. §. 3. In commissoriam etiam hoc solet [21] convenire, *ut si venditor eundem fundum venderet, quanto* [22] *minoris vendiderit, id a priore emptore exigat.* Erit itaque adversus eum ex vendito actio. §. 4. Marcellus lib. xx. dubitat, commissoria utrum [23] tunc locum habeat, si interpellatus non solvat, an vero si non obtulerit? Et magis arbitror, offerre [24] eum debere, si vult se legis commissoriæ potestate solvere: quod si [25] non habet, cui offerat, posse esse securum.

De fructibus.

5. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

LEge fundo vendito dicta, *ut* [26], *si intra certum tempus pretium solutum non sit, res inempta sit*, de fructibus [27], quos interim emptor percepisset, hoc agi intelligendum est, ut emptor interim eos sibi suo quoque jure perciperet; sed si fundus revenisset [28], Aristo existimabat, venditori de his judicium in emptorem dandum esse: quia nihil [29] penes eum residere oporteret ex re, in qua fidem [30] fefellisset.

De resolutione emptionis, & eo, quod datum est a venditore. 1. De accessionibus. 2. De tacita renunciatione.

6. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

DE lege commissoria interrogatus ita respondit, si per emptorem factum sit, quo minus legi pareretur, & ea lege uti venditor velit, fundos inemptos fore, & id, quod arrhæ [31], vel alio nomine datum esset, apud venditorem remansurum. §. 1. Idem respondit, si ex lege inempti sint fundi, nec [32] id, quod accessurum dictum est, emptori deberi. §. 2. Post [33] diem lege commissoria comprehensum, venditor partem reliquæ pecuniæ accepit: Respondit, si [34] post statutum diem reliquæ pecuniæ, venditor legem dictam non exercuisset, & partem reliqui debiti accepisset, videri recessum a commissoria.

7. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Post diem commissoriæ legi præstitutum, si [35] venditor pretium petat, legi commissoriæ renunciatum videtur [36], nec variare [37], & ad hanc redire potest.

De emptore, qui ex justa causa non solvit.

8. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

MUlier fundos Gaio Seio vendidit, & acceptis arrhæ [38] nomine certis [39] pecuniis, statuta sunt tempora solutioni reliquæ pecuniæ, quibus si non paruisset emptor, pactus est [40], *ut arrham perderet, & inemptæ* [41] *villæ essent*: die statuto emptor testatus est, *se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsolvere*, & sacculum cum pecunia signatorum [42] signis obsignavit; defuisse [43] autem venditricem: posteriore autem die nomine fisci testato [44] conventum emptorem, *ne* [45] *ante mulieri pecuniam exsolveret, quam fisco satisfaceret*: Quæsitum est, an fundi non sint in ea causa, ut a venditrice vindicari debeant ex conventione venditoris? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non [46] commisisse in legem venditionis emptorem.

TIT. IV.

DE HEREDITATE, [47] VEL ACTIONE VENDITA.

De hereditate, quæ non est.

1. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI hereditas venierit ejus qui vivit [48], aut nullus [49] sit, nihil esse acti: quia in [50] rerum natura non sit, quod venierit.

De satisdatione a venditore hereditatis præstanda. 1. Quo tempore spectatur quantitas hereditatis. 2. De hereditate testatoris, & impuberis. 3. De eo, quod ad venditorem hereditatis vel ad ejus heredem pervenit, 5. Vel ob eorum dolum aut latam culpam non pervenit. De re deperdita aut deminuta. 6. De eo, quod servus filiusve venditoris defuncto debuit. 7. De indebito, quod heres exegit, vel solvit. 8. De obligationibus & actionibus hereditariis, vel ab herede constitutis. 9. De lucro, & damno. 10. De re hereditaria ab herede vendita. 11. Si quid absit venditoti hereditatis, vel non. 12. De servo excepto sine peculio, 13. vel cum peculio. 14. De ædibus, quarum nomine damni infecti promissum fuerat, exceptis. 15. De venditore hereditatis, qui emptori successit, & ejus beteditatem vendidit. 16. De vectigalibus, & tributis. 17. De impensa funeris. 18. De eo, qui vendit hereditatem debitoris sui. 19. De servitutibus. 20. De venditore obligato propter hereditatem.

in jure ceditur, ea lege, ut soluta ad diem pecunia remancipetur; non soluta, creditori pleno jure committatur. vide Cujac. *apud* Paul. 2. *sent.* 13. *Commissoriam* dici idem auctor hic notat, quod qui in eam committit, in universam venditionem committat. Ideoque statim atque hæc commissa lex est, hoc est, cum per culpam emptoris, qui eam commisit, locum habere cœpit pactum, puta, elapso die in ea comprehenso statuere debet venditor, atque eligere, utrum commissoriam exercere malit adversus emptorem, an potius verum pretium petere, nec potest post electionem variare. *Goth.* Ad hunc tit. v. Caspar. Roderic. *de ann. redditib. lib.* 2. *quæst.* 2. *n.* 25. *& seqq.* Ans.

1 Formulam commissoriæ legis v. *in l.* 2. *l.* 4. *l.* 5. *l.* 8. *ff. eod.* 2 Quid? pignus potestne lege commissoria contrahi, ut venditio? non potest. Pactum commissorium, seu lex commissoria in pignoribus reprobatur, ne fœneratoribus grassandi via pateat. *l. ult. C. de pact. pignor.* 3 *Sub conditione resolvi, & contrahi*, differunt. Sub conditione contrahitur venditio, quæ ab initio est conditionalis: sub conditione vero resolvitur, quæ initio pura est, exitu conditionalis. 4 Illud omnium longe utilissimum est quæri: An ita resoluta venditione, venditor sit immunis a laudimiis domino ac patrono præstandis? Molinæus 1. *consuet.* §. 23. *n.* 10. *& sequentib.* tradit, venditione facta sub clausula resolutiva cadente in legem commissoriam, pecunia in diem non soluta, resolvi contractum: ideoque omnia ejus accessoria, & ab illo dependentia resoluta esse: Consequens esse, ut eo casu, jura feudalia ex eodem contractu orta, exceptionis hujus, vel actionis ope resolvantur. Hic enim, per non solutionem, venditionem ipso jure retro annullatam esse, & ad non causam redactam: Quod idem Molinæus confirmat, 2. *consuet.* §. 55. *gloss.* 1. *n.* 162. ubi *n.* 165. 166. 167. tradit superiora intelligi, quando lex commissoria ad modicum tempus relata est: tunc enim non dici alienatum, quod brevi revertitur: secus si in septennium, vel amplius hæc lex sit concepta, tunc enim ex conditione tam insolenti fraudem præsumi: & aliud agi videri, ut dominus directus toto decennio, nec tute retrahere possit, nec ullo modo laudimia petere, tunc autem statim, & semel jura dominicalia de venditione deberi, non de resolutione. Quid, si laudimia per errorem soluta, an repetentur? vide quæ notavi ad *l.* 4. *C. de pact. inter empt.* 5 *l.* 2. §. 3. *ff. pro emptore.* interim tamen est pura. Loriot. *hic.* 6 De formula legis commissoriæ adde *l.* 1. *l.* 2. *C. de pact. pignor.* 1. *Feudor.* 27. *&* 2. *tit.* 51. §. 6. *& l.* 4. *l.* 5. *l.* 8. *ff. eod.* Goth. vide ad hanc leg. Leonin. *Emendat. lib.* 4. *c.* 17. *n.* 8. Ans. 7 Ἀναγοραςὸς *Synops.* 19. *tit.* 3. *c.* 1. *Inempti* verbum solemne in lege commissoria. *l.* 4. *l.* 5. *l. ult. ff. eod. l. Emptionis.* 38. *ff. de minor. l. sed Celsus.* 6. §. *si fundus.* 1. *ff. de contr. empt. l. si duobus.* 6. §. 1. *ff. de divers. temp. præscr. l. trajectitia. ff. de obl.* ut & *Invenditi* vox *l. ult.* §. 1. *ff. de rescindenda vendit.* Sed & illud usitatum, ut res reddatur, si displicuerit, *l.* 6. *ff. de rescindenda* aut si contractus rescindetur. *Synops. Basilic.* 19. *tit.* 3. Idem dicendum est, si aliis verbis directis (lex enim nudis verbis non est imponenda. *l.* 2. *C. commun. de legat.*) ita conventum fuit, *res habeatur pro infecta*, vel *res sit inempta.* Utrumque enim verbum est directum: consequenter idem fuerit, si verba executionem factam demonstrantia, vel importantia addita fuerint: talia namque resolutionem ipso facto testantur, & arguunt: ut si ita conventum sit, *vendi rem posse sine ministerio justitia, se reinsinuare*, id est, reassumere, remque possidere & ea propria auctoritate frui. Idem dicendum, si ita venditio concepta fuerit, *si ad diem pecunia non soluta sit, alteri vendere mihi liceebit*: quia expresso effectu, pariter ipsum efficiens censetur expressum. Ut hinc constet hæc verba, *sit inemptus*, non esse formalia; cum sufficiant quæcunque importantia resolutionem contractus ipso jure. Molinæus 1. *consuet.* §. 23. *n.* 10. *& seq.* 8 Adde *l.* 6. *ff. de pigneratitia.* quæ est ex eodem libro Pomponii ad Sabinum. vide *l.* 6. *C. de legibus.* 9 Interpretationes absurdæ vitandæ. 10 Si venditor legem commissoriam non exercet invitus, ea uti liberum est venditori. Pactum legis commissoriæ adjicitur gratia venditoris. 11 Alias quod in favorem ejus introductum fuisset, in ejus injuriam retorqueri iniquum esset, *l.* 6. *C. de legibus.* volens tamen ei renunciare, potest. *l. penult. C. de pactis.* 12 vid. *l.* 2. *ff. eod.* 13 vide *l.* 6. §. 1. *ff. de serv. exportand.* 14 Lex enim commissoria conditionalem emptionem non facit, sed eam puram eveniente conditione resolvit. *Bald.* 15 Lege commissoria venditioni adjecta, & emptore intra statutum tempus pretium non solvente, finita intelligitur emptio, *ut ff.* Rem autem ipsam, rei fructus, damna rei illata ab emptore venditor repetit actione ex vendito, *ut hic.* & ita Sabinus censuit. *l.* 6. *ff. de rescindenda.* Proculiani vero, ut & Paulus, in factum dabant. *d. l.* 6. sed res est jam decisa, ex pacto legis commissoriæ dari ex empto vendito actiones, *ut hic.* & ita verbum *decisa* hic accipe. Pro Ulpiano etiam facit *l.* 2. *C. de pactis inter emptor.* Quid, si partem pretii emptor venditori numeravit? fructus lucratur eo casu. §. 1. *ff. eod.* & ita obtinuisse refert Romanus *singul.* 538. 540. 16 *l.* 6. §. 1. *ff. de contrah. empt. l.* 3. *C. de pact. inter empt.* 17 Nota humanum esse, emptorem fructus lucrari, si pretii partem perdidit. Quid, si partem pretii intulit, & nullos fructus percepit? partem fructuum amittit. Est igitur lex commissoria odiosa. 18 Lege commissoria statim uti debet venditor: statim, inquam, seu cum primum lex ipsa commissa est. 19 Commissoriam elegit, qui pretii usuras petiit, aut percepit, ideoque hujusmodi petitione commissoriæ renunciare videtur. v. *l.* 4. *C. de pact. inter empt.* 20 Variatio regulariter prohibita. *l.* 7. *ff. eod.* quia electione jus est quæsitum emptori, quod variatione venditoris interverti illi nequit. v. *l.* 20. *ff. de optione legat.* 21 Consueta adjici contractibus, non præsumi adjecta, si aliquid adjiciant obligationi, hic notat *Bald.* adde *l. ult. C. de fidejuss. l. sciendum.* 30. *ff. de verb. oblig.* 22 *l.* 6. §. 1. *ff. de contrah. empt.* 23 Lege commissoria qui vult se liberare emptor, intra statutum solutioni tempus solutionem offerre debet: neque exigitur, ut a venditore, solutionis nomine interpelletur: cum primum ad diem statutum solutum pretium non est, statim venditio committitur, & fit irrita, neque convalescit oblato postea pretio, nisi oblatum accipiat venditor, vel non oblatum petat. *l.* 6 *l.* 7. *ff. eod.* 24 Dies enim interpellat, *ut hic.* ut & eum, qui sub pœna aliquid debet. *l.* 12. *C. de contrah. & committ. stipul.* vel sub usuris. *l.* 9. §. *ult. ff. de usuris.* vel ex causa emphyteuseos. *l.* 2. *circa fin. C. de jur. emphyteut.* Eodem modo judex appellanti, licet non petenti, apostolos concedere debet. *l.* 6. *in fin. C. de appellationibus.* 25 Ei non imputabitur, neque dicetur lex esse commissa. v. *l. ult. in fin. ff. eod. l. cum quidam.* 17. §. *si pupillo.* 3. *ff. de usuris. l. si reus.* 73. *ff. de procurat.* 26 Ea lex est commissoria. *l.* 2. *ff. eod.* 27 Fructus, dum legis commissoriæ tempus exspectatur, sunt temporis: lege tamen commissa restituendi sunt venditori: Resoluto contractu, fructus restituendi sunt venditori. vide *l.* 6. *ff. de in diem addict.* ubi dixi. 28 *Revenire* dicitur res, quæ revertitur. 29 Excipe *l.* 4. §. 1. *ff. eod.* 30 Fidem qui fefellit, omni commodo indignus est. 31 Commissoria electa a venditore emptor, quod arrhæ aut pretii nomine dedit, amittit, *l.* 4. *ff. eod. ut hic.* facit *l.* 25. *in pr. ff. de pet. her.* 32 Ratio: nempe ejus est, ut cum rescissa sit in principali emptio, non teneat in accessorio. 33 Præsumitur venditor remittere legem commissoriam emptori, cum ab eo post diem statutum solutionis, solutionem seu rei pretium recipit, *ut hic.* Eadem ratione remitti legem commissoriam vasallo notant, si post statutum tempus hominium, seu homagium a vasallo recipiat dominus. 34 vid. *l.* 4. *C. de pact. int. empt.* 35 Renunciare legi commissoriæ videtur, qui post legem commissam pretium rei venditæ exigit. vide *l.* 4. *C. de pactis inter empt.* 36 Imo non videtur. *l.* 2 *in verb. licere. C. de jure emphyteut.* 37 vid *l.* 4. §. 2. *in fin. ff. eod.* 38 Arrhæ nomine interdum certa summa, *ut hic.* interdum etiam annulus dabatur *l.* 11. §. 6 *ff. de act. empt.* 39 *l. ult C. quando liceat ab emption.* 40 *l.* 1. *C de pactis inter empt.* 41 vide quæ scripsi ad *l.* 2. *ff. eod.* 42 vide quæ notavi ad *l.* 39. *ff. de fideijussoribus.* 43 *l.* 4. *in fin ff. eod.* 44 Protestatio facta per judicium, vel officialem debitori, *ne solvat creditori*, excusat eum, ne in moram incidat. Quid, si a privato? idem videtur; si justa causa inhibendi fuerit, *l* 4. *in fin. ff. quæ res pignori. l.* 3. *C. de novationib.* alias non ita valet facta protestatio, vel inhibitio, *l.* 14. *ff. de Publiciana. l.* 27. *ff. de constit.* 45 Dixi *ad Authenticam Sed jam. l.* 11. *C. depositi.* 46 Quia per eum non stetit, quominus antea solveret. *l.* 23. *circa finem. ff. de obligat. & actionibus.*

47 *L.* 4. *Cod.* 39. *Ecl.* 19. *tit.* 4. 48 Viventis hereditas non est, *ut hic. & l.* 1. *ff. pro herede.* 49 Aut nullius sit, *Haloand.* puto legendum esse, aut quæ nulla sit, *ex l.* 7. *& l.* 8. *ff. eod.* quod etiam extrema hujusce legis verba satis innuunt: vel hanc vocem accipe, pro eo, qui nunquam fuerit. vide *l.* 29. §. 1. *ff. de lib. & posth.* ubi dixi.
50 Quod in rerum natura non est, aut esse non potest, vendi non potest.

2. ULPIA-

2. ULPIANUS lib. 49. ad Sabinum.

VEnditor hereditatis satisdare [1] de evictione [2] non debet: cum [id] inter ementem & vendentem agatur, ut neque [3] amplius, neque minus juris emptor habeat, quam apud heredem futurum esset: Plane, de [4] facto [5] suo venditor satisdare [6] cogendus est. §. 1. In hereditate vendita utrum ea quantitas spectatur, quæ fuit mortis tempore, an ea, quæ fuit, cum aditur hereditas? an ea, quæ fuit, cum hereditas venundatur, videndum erit? Et verius est, hoc esse servandum, quod actum est: plerumque autem hoc agi videtur, ut quod ex hereditate pervenit, in [7] id tempus, quo venditio fit, id videatur venisse. §. 2. Illud potest quæri, si etiam impuberi sit substitutus is, qui vendidit hereditatem testatoris, an etiam id, quod ex impuberis hereditate ad eum, qui vendidit hereditatem, pervenit, ex empto actioni locum faciat? Et magis est, ne [8] veniat: quia alia [9] hereditas est: licet enim unum testamentum sit, alia tamen, atque alia hereditas est. Plane, si hoc actum sit, dicendum erit, etiam impuberis hereditatem in venditionem venire, maxime si jam delata impuberis hereditate venierit hereditas.

§. 3. *Pervenisse* [10] *ad venditorem hereditatis* quomodo videatur, quæritur: Et ego puto, antequam quidem corpora rerum hereditariarum nactus venditor fuerit, hactenus videri ad eum pervenisse, quatenus [11] mandare potest earum rerum persecutionem, actionesque tribuere: enimvero ubi corpora nactus est, vel debita exegit, plenius [12] ad eum videri pervenisse. Sed & si rerum venditarum ante hereditatem venditam pretia fuerit consecutus, palam est ad eum pretia rerum pervenisse. † Illud retinendum est, cum [13] effectu videri pervenisse, non prima ratione: idcirco quod [14] legatorum nomine quis præstitit, non videtur ad eum pervenisse: sed & si quid æris alieni est, vel cujus alterius oneris hereditarii, pervenisse merito negabitur. Sed & rerum ante venditionem donatarum [15] pretia præstari, æquitatis ratio exigit. §. 4. Non tantum autem quod ad venditorem hereditatis [pervenit], sed & quod [16] ad heredem ejus ex hereditate pervenit, emptori restituendum est: Et non solum quod jam pervenit, sed & quod quandoque pervenerit, restituendum est.

§. 5. Sed & si quid dolo malo eorum factum est, quo [17] minus ad eos perveniat, & hoc emptori præstandum est: *Fecisse* [18] autem *dolo malo, quo minus perveniat*, videtur, [sive] alienavit aliquid, vel etiam accepto quem liberavit, vel id egit dolo malo, ne [19] de hereditate adquireretur, vel ne possessionem adipisceretur, quam [20] posset adipisci. † Sed & si non dolo malo sed lata [21] culpa admiserit aliquid, utique tenebitur. † Deperdita [22] autem & deminuta sine dolo malo venditoris non præstabuntur. §. 6. Illud quæsitum est [23], an venditor hereditatis [24] ob debitum a filio suo, qui in potestate ejus esset, servove, ei cujus hereditatem vendidisset, præstare [25] debeat emptori? Et visum est, quidquid duntaxat de peculio filii, servive, aut in suam rem versum inveniatur [26], præstare eum debere.

§. 7. Solet quæri, an &, si quid lucri occasione hereditatis venditor senserit, emptori restituere id debeat? Et est apud Julianum [27] hæc quæstio tractata lib. VI. Digestorum, & ait, quod non debitum exegerit [28], retinere heredem: & quod non debitum solverit [29], non reputare: nam hoc servari, ut heres emptori non præstet, quod non debitum exegerit: neque ab eo consequatur, quod non debitum præstiterit: Si autem condemnatus præstiterit, hoc solum heredi sufficit, esse eum condemnatum [30] sine [31] dolo malo suo, etiamsi maxime creditor non fuerit is, cui condemnatus est heres: Quæ sententia mihi placet. §. 8. Non solum autem hereditarias actiones, sed [32] etiam eas obligationes, quas ipse heres constituit, dicendum erit præstari emptori debere: Itaque & si fidejussorem acceperit ab hereditario debitore, ipsam [hanc] actionem, quam habet heres, præstare [emptori] debebit: sed & si novaverit, vel in judicium deduxerit actionem, præstare debebit hanc ipsam actionem, quam nactus est. §. 9. Sicuti lucrum omne ad emptorem hereditatis respicit, ita [33] damnum quoque debet ad eundem respicere.

§. 10. Denique si rem hereditariam heres vendiderit, ac per hoc fuerit condemnatus, non habet contra emptorem actionem: quia non [34] ideo condemnatur, quod heres esset, sed quod vendiderit. Sed si pretium rei distractæ emptori hereditatis dedit, videamus, an locus sit ex vendito [35] actioni? Et putem esse. §. 11. Sive ipse venditor dederit aliquid pro hereditate, sive procurator ejus, sive alius quis pro eo, dum negotium ejus gerit, locus erit ex vendito actioni: dum modo aliquid absit [36] venditori hereditatis: cæterum, si nihil absit venditori, consequens erit dicere, non competere ei actionem.

§. 12. Apud Julianum scriptum est, si venditor hereditatis exceperit *servum sine* [37] *peculio*, & ejus nomine cum eo fuerit actum de peculio, & in rem verso, id dumtaxat eum consequi, quod [38] præstiterit ejus peculii nomine, quod emptorem sequi debeat, aut quod in rem defuncti versum est: His enim casibus æs alienum emptoris solvit: ex cæteris causis suo nomine condemnatur. §. 13. Quid ergo, si *servum cum* [39] *peculio* exceperit venditor hereditatis, conventusque de peculio præstitit? Marcellus lib. VI. Digestorum, non petere eum scripsit, si modo hoc actum est, ut, quod superfuisset ex peculio, hoc haberet: at si contra actum est, recte repetere [40] eum posse ait: si vero nihil expressim inter eos convenit, sed tantummodo peculii mentio facta est, cessare ex vendito actionem constat. §. 14. Si venditor hereditatis *ædes sibi* exceperit, quarum nomine damni infecti promissum fuerat, interest, quid acti sit: nam si ita excepit, *ut damni quoque infecti stipulationis onus sustineret*, nihil ab emptore consequeretur: Si vero id actum erit, *ut emptor hoc æs alienum exsolveret*, ad illum onus stipulationis pertinebit: si non apparebit quid acti sit, verisimile [41] erit, id actum, ut ejus quidem damni nomine, quod [42] ante [43] venditionem datum fuerit, onus ad emptorem, alterius temporis ad heredem pertineat. §. 15. Si Titius Mævii hereditatem Seio vendiderit, & a Seio heres institutus, eam hereditatem Attio vendiderit, an ex priore venditione hereditatis cum Attio agi possit? Et ait Julianus, quod venditor hereditatis petere a [44] quolibet extraneo [45] herede potuisset, id [46] ab hereditatis emptore consequatur: & certe, si Seio alius heres exstitisset, quicquid venditor Mævianæ hereditatis nomine præstitisset, id ex vendito actione consequi ab eo potuisset: nam & si duplam hominis a Seio stipulatus fuissem, & ei [47] heres exstitissem, eamque hereditatem Titio vendidissem, evicto homine, rem a Titio servarem.

§. 16. Si quid publici [48] vectigalis nomine præstiterit venditor hereditatis, consequens erit dicere, agnoscere emptorem [ei] hoc debere: namque hereditaria [49] onera [etiam] hæc sunt: & si forte tributorum nomine aliquid dependat, idem erit dicendum.

§. 17. Quod si funere facto heres vendidisset hereditatem, an impensam funeris ab emptore consequatur? Et ait Labeo, emptorem impensam funeris præstare debere: quia & ea, inquit, impensa hereditaria [50] est: cujus sententiam & Javolenus putat veram: & ego arbitror. §. 18. Cum quis debitori suo heres exstitit, *confusione* [51] creditor esse desinit: sed si vendidit hereditatem, æquissimum videtur, emptorem [52] hereditatis [53] vicem [54] heredis obtinere, & idcirco teneri venditori hereditatis, sive cum moritur, testator debuit, quamvis post mortem debere desiit, adita a venditore hereditate, sive quid in diem debeatur, sive sub conditione, & postea conditio exstitisset: ita tamen, si ejus debiti adversus heredem actio esse poterat, ne forte etiam ex his causis, ex [55] quibus cum herede actio non est, cum emptore agatur. §. 19. Et si servitutes [56] amisit heres institutus adita hereditate, ex vendito poterit experiri adversus emptorem, ut servitutes ei restituantur.

§. 20. Sed & si quid venditor nondum præstiterit, sed quoquo [57] nomine obligatus sit propter hereditatem, nihilominus agere potest cum emptore.

De pecunia a venditore hereditatis exacta & perdita.

3. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

1 Id est, cavere, fidejussores dare: nam neque alias venditor de evictione dat fidejussorem. *Goth.* Vid. Cujac. *lib.* 2. *obs.* 30. S. L. 2 Evictionem emptori non præstat hereditatis venditor, de facto tamen suo satisdat, *ut hic.* Cur non præstat evictionem? quia quoties hereditas venditur, id tacite agitur inter emptorem, & venditorem, ut jus omne venditoris penes emptorem sit, *ut hic.* 3 *l.* 23. *infr. eod. l.* 5. *C. eod. l.* 95. *infr. de legat.* 3. 4 De facto suo satisdare, *de ses faicts, & promesses.* adde *l. de* tuo. 9. *supr. mandati.* de dolo suo. §. 5. *infr. eod.* 5 Vide *l.* 9. *supr. mandati.* 6 Repromittere: Repromissionis verba illa sunt, Quanta pecunia ex hereditate &c. vide *l.* 50. ff. *de verbor. oblig.* vide Cujac. 2. *obs.* 30. venditor enim etsi præstare debeat hereditatem esse, & se heredem esse, si quid tamen ex corporibus hereditariis evincatur, ut eo nomine cavere non debet, ita nec eo nomine tenetur, quoniam hoc agitur, ut id ex ea tantum venditione emptor habeat, quantum habiturus foret venditor. Cujac. *ibid.* 7 Tempus contractæ venditionis hic inspicitur, at non mortis defuncti, aut aditæ hereditatis, *ut l.* 69. *l.* 77. *supr. de contrah. empt.* in hereditatis venditionem veniunt, non ea tantum, quæ fuerunt mortis, vel aditionis tempore, sed etiam, quæ post mortem aut aditionem accesserunt. Quid, si heredis facto quid decesserit, ante factam venditionem, puta venditum sit, vel donatum? Pretium ejus præstare debet. Ex his apparet, in inquirenda quantitate hereditatis ita venditionis tempus spectari, ut accessiones hereditatem augeant, decessiones vero heredis facto contingentes, diminuant: Quod in ponenda ratione legis Falcidiæ non observatur, in qua mortis tempus inspicitur, nec vel accessionibus augetur, vel decessionibus minuitur hereditas. Tempus quidem mortis hoc etiam casu, vel saltem aditionis spectari conveniebat, ut in lege Falcidia, sed ideo venditionis tempus inspicitur, quia plerumque id inter venditorem & ementem agi videtur. Cujac. *ibid.* 8 Venditor hereditatis, jus substitutionis, quod habet in ea hereditate, in dubio non intelligitur vendere. Cur non intelligitur vendere? quia alia est hereditas. Quid, si hoc actum sit, ut veniret? venditum censebitur, maxime si jam delata impuberis hereditate venierit, *ut hic.* 9 Hereditas substitutione delata, non est hereditas testatoris, sed instituti; alia est a tutoris hereditate, licet uno testamento sit delata. 10 *l.* 17. *supr. quod metus. l.* 23. §. 1. ff. *de petit. hered. l.* 171. *infr. de verb. sign.* 11 *l.* 51. *in fin. supr. de pecul.* pervenisse res ad aliquem videtur, si ejus persecutionem & actionem mandare potest. 12 Pervenisse plenius, seu cum effectu ad aliquem res videtur, cujus corpus ipsum possessor nactus est, *ut hic.* aut si pretium rei nactus sit, *vers. sed etsi. infr. eod.* minus plene, qui rei persecutionem, & actionem tantum mandare potest. *supr. eod.* 13 Pervenisse cum effectu res dicitur, cujus corpus aut pretium ad aliquem pervenit: sine effectu, si persecutio, aut actio. *l.* 164. *in fin.* ff. *de verb. sign.* 14 Pervenisse id ad heredem videtur, quod alii restituere coactus est, titulo vel legati, vel mutui, vel alterius oneris hereditarii. *l.* 165. *infr. de verb. sign.* 15 Hereditatis venditor, si quid ante venditionem ipsius hereditatis ex eadem donaverit, rei ita donatæ pretium emptori præstare cogitur. 16 Hereditatis venditoris heres etiam emptori tenetur id omne, quod ad eum pervenit, aut quandocunque pervenerit, restituere, *ut hic.* imo & id, quod dolo malo ad eum non pervenerit, restituendum est emptori. 17 Vide *l.* 4. ff. *rerum amotar.* 18 Dolo malo facit, ne ad se res perveniat, qui alienat, vel accepto liberat; qui non adquirit hereditatem, quam potest, aut non adipiscitur possessionem, quam potest adipisci. 19 Adquirendi occasionem omittere, doli species est. vide tamen *l.* 134. ff. *de reg. jur.* 20 *l.* 7. §. 3. ff. *de tributor. l.* 44. *supr. mandati.* 21 Hereditatis venditor latam culpam præstat in non adquisitis. Est vero lata culpa dolo proxima. 22 Hereditatis venditor, non præstat emptori res deperditas, aut diminutas sine dolo suo. 23 Guterius *resolut. part.* 1. *cap.* 42. *num.* 3. Mod. 24 Si creditor filii patrem heredem scripsit, & is porro hereditatem vendiderit, emptori de peculio tenebitur, quod fuit venditionis tempore. *l.* 37. ff. *de peculio.* 25 Præstandi verbum solenne est stipulationis emptæ & venditæ hereditatis, & actionis ex empto. dixi *in l. pen. infr. eod.* 26 Id est, versum durat. v. *l.* 10. §. 6. *supr. de in rem vers.* 27 *l.* 20. §. 18. *in fin.* ff. *de pet. hered.* 28 Venditor hereditatis id, quod indebitum exegit, emptori non præstat, & breviter, injusta lucra emptori non restituit. 29 Venditor hereditatis id, quod indebitum solvit, emptori non imputat, *ut hic.* nisi sine dolo suo condemnatus, & sententia judicis coactus, indebitum solverit, *vers. sin autem condemnatus.* ita injusta sententia in causa hereditatis venditæ lata, nocet emptori, at non venditori: hoc ideo, quod omne periculum hereditatis ad emptorem pertineat. 30 Fidejussorem condemnatum indebitum solvere, id a reo principali posse repetere, hoc ex loco notant. 31 Aliud, si dolo. §. 10. ff. *eod.* 32 Venditor hereditatis emptori, non solum actiones in hereditate repertas cedere debet, sed etiam actiones proprias ex suo, ac proprio facto competentes. *Bal.* ut si quid constituit, novavit, in judicium deduxit. 33 Lucri & damni par ratio. v. *l.* 55. *in fin. supr. pro socio. l. fin.* §. 3. *C. de furt.* 34 §. 7. *in fin. supr. eod.* 35 Hereditatis emptor venditori tenetur pretium, quod ab eo accepit rei hereditariæ alicujus distractæ, restituere, si venditor per judicem id restituere damnatus fuerit. 36 Puta, quod sit obligatus. §. *ult.* ff. *eod.* 37 Hereditatis venditor, qui servum excipit sine peculio, quidquid actione de peculio, servi nomine, alii præstiterit, ab emptore hereditatis recuperat. *Goth.* Ad hunc §. v. Rævard *lib.* 2. *variar. cap.* 13. S. L. 38 Aut venditor solvit pro onere, quod sequi debet emptorem; & repetit: aut pro onere, quod sequi ipsum venditorem debet: & non repetit. 39 Hereditatis venditor, qui servum excipit cum peculio, quatenus onera peculii agnoscit, eatenus non repetit ab emptore quidquid ei venditor hereditatis solvit pro onere: quod emptorem sequitur, id ab emptore potest repetere: quod pro re ad suum & proprium onus pertinet, id non repetit, *ut hic.* 40 Dubitationis enim tollendæ causa, quæ contractibus inseruntur, jus commune non lædunt. *l.* 56. *in pr. supr. mandati.* 41 Verisimilia magis in interpretationibus sunt spectanda. 42 Vide *l.* 1. *in fin. C. de periculo.* 43 Damnum ante & post venditionem contingens, an & quando periculo sit emptoris, vel venditoris. 44 Hereditatis emptor id venditori præstat, quod extraneus heres præstaret. 45 Cui hereditatem non vendidisset. 46 Hinc collige, defunctum, si venditori quid debuit, hoc ab emptore posse repetere, & venditorem hereditatis ea duntaxat bona alienare, quæ in hereditate fuerunt, non ea autem transferre, quæ sibi debita fuerunt a defuncto. Ea igitur ab emptore hereditatis petere potest, non minus, quam a quovis herede. 47 *l.* 48. *infr. ad leg. Falcid.* 48 Hereditatis venditor, quæ vectigalia ac tributa solvit, ab emptore repetit. 49 Vectigalia, & tributa, inter onera hereditaria numerantur facit *l.* 42. ff. *de pactis.* adde *l.* 45. ff. *de condict. indeb.* 50 Vel ideo, quod qui in funus impendit, contrahere videtur cum defuncto, non cum herede. *l.* 1. *supr. de religiosis* 51 *l.* 95. §. 2. ff. *de solut. l.* 7. *C. de pactis.* 52 Ita fideicommissarius, cui restituta est hereditas, vicem heredis obtinet, *l. si filiusfamilias.* 5. §. 1. *supr. quod cum eo.* vide *l.* 1. §. 4. *l. quia perinde.* 42. *infr. ad SC. Trebell.* 53 Qui alius est ab emptore bonorum de quo Caius, & Imperator *in Institutionib.* bonorum enim emptor est, qui emit ea, quæ distrahunt creditores. 54 Hereditatis emptor vicem heredis obtinet, *ut hic & l.* 9. *in fin.* ff. *commun. prædior.* Immo non obtinet. *l.* 2. *C.* [illegible] *C. de* [illegible] 55 Puta delictis. §. 1. *Inst. de perpet. & temporalibus.* 56 Quæ debebantur a prædio hereditario, prædio venditoris hereditatis. *l.* 9. *supr. comm. prædior.* [illegible] 57 Emptor hereditatis (utpote quasi heres) quemcumque ejusdem hereditatis fidejussorem tenetur liberare. Ergo & ipsum venditorem ejusdem hereditatis, si hereditatis nomine fidejusserit. §. 14. ff. *eod.*

SI venditor hereditatis exactam pecuniam sine [1] dolo malo & culpa perdidisset, non [2] placet eum emptori teneri.

Quid præstat venditor nominis.

4. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

SI [3] nomen [4] sit distractum, Celsus lib. IX. Digestorum scribit, locupletem [5] esse debitorem, non debere præstare: debitorem autem [6] esse, præstare, nisi aliud convenit.

5. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

ET quidem sine [7] exceptione quoque, nisi in contrarium actum sit: sed, si certæ [8] summæ debitor dictus sit, in eam summam tenetur venditor: si incertæ [9], & nihil debeat, quanti [10] intersit emptoris.

6. IDEM lib. 5. Quæstionum.

EMptori nominis etiam [11] pignoris persecutio præstari debet: ejus quoque quod postea [12] venditor accepit. nam beneficium [13] venditoris prodest emptori [14].

De hereditate, quæ non est, vel non ad venditorem pertinet.

7. IDEM lib. 14. ad Plautium.

CUm hereditatem aliquis vendidit, esse [15] debet hereditas, ut sit emptio: nec [16] enim alea emitur, ut [17] in venatione, & similibus [18], sed res, quæ si non est, [non] contrahitur emptio, & ideo pretium condicetur.

8. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

QUod si nulla hereditas ad venditorem pertinuit, quantum emptori præstare debuit [19], ita distingui oportebit, ut si est quidem aliqua hereditas, sed ad venditorem non pertinet, ipsa æstimetur; si nulla est, de qua actum videatur, pretium dumtaxat; & si quid [20] in eam rem impensum est, emptor a venditore consequatur.

9. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

ET si [21] quid emptoris interest.

10. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

QUod [22] si in venditione hereditatis id actum est, *si quid* [23] *juris esset venditoris, venire, nec postea quidquam præstitum iri*, quamvis ad venditorem hereditas non pertinuerit, nihil tamen [ab eo] præstabitur, quia id actum esse manifestum est, ut quemadmodum emolumentum negotiationis, ita periculum ad emptorem pertineret.

11. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

NAm hoc [24] modo admittitur esse venditionem, *si qua sit hereditas, esto tibi empta*, & quasi [25] spes [26] hereditatis: ipsum enim incertum [27] rei veneat, ut in retibus [28].

12. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

HOc autem sic intelligendum est, nisi sciens [29] ad se non pertinere, ita vendiderit: nam tunc ex dolo tenebitur.

13. PAULUS lib. 14. ad Plautium.

QUod si [30] sit hereditas, [etsi] non ita convenit, *ut quidquid* [31] *juris haberet venditor, emptor haberet*, tunc heredem se esse, præstare debet: illo vero adjecto, liberatur venditor, si ad eum hereditas non pertinet.

De nomine filiifam. 1. *De rebus hereditariis, & quantitate hereditatis.*

14. IDEM lib. 33. ad Edictum.

QUi filiifamilias [32] nomina vendidit, actiones [33] quoque, quas [34] cum patre [35] habet, præstare debet. §. 1. Si hereditas venierit, venditor res hereditarias tradere [36] debet: quanta [37] autem hereditas est, nihil interest.

15. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

NIsi de substantia ejus affirmaverit [38].

Si fideicommissarius quasi heres vendiderit.

16. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

SI quasi [39] heres [40] vendideris hereditatem, cum tibi ex Senatusconsulto Trebelliano [41] restituta esset hereditas, quanti emptoris intersit, teneberis [42].

De nominibus sub conditione, vel in diem.

17. ULPIANUS lib. 43. ad Edictum.

NOmina eorum, qui sub [43] conditione [44] vel in diem debent, & emere & vendere [45] solemus: ea enim res est, quæ emi & venire potest.

Si venditor hereditatis pro parte quoque coheredum solverit.

18. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

SI ex pluribus heredibus unus, antequam cæteri adirent hereditatem, pecuniam, quæ sub [46] pœna debebatur a testatore, omnem solverit, & hereditatem vendiderit, nec a coheredibus suis propter egestatem eorum quidquam servare poterit; cum [47] emptore hereditatis, vel ex stipulatu, vel ex vendito recte experietur: omnem enim pecuniam hereditario nomine datam, eo manifestius est, quod in judicio familiæ erciscundæ ducitur [48], per quod [49] nihil amplius unusquisque a coheredibus suis consequi potest, quam quod tanquam heres impenderit.

De conditione.

19. IDEM lib. 25. Digestorum.

MUltum [50] interest [51], sub conditione aliqua obligatio veneat, an, cum ipsa obligatio sub [52] conditione sit, pure veniat. Priore [53] casu, deficiente conditione nullam [esse] venditionem: posteriore [54], statim venditionem consistere: nam si Titius tibi decem sub conditione debeat, & ego abs te nomen ejus emam, confestim ex [55] empto vendito agere potero, ut vel acceptum ei facias.

Si venditor hereditatis debitori defuncti successerit. 1. *De eo, qui vendidit hereditatem creditoris sui.*

20. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

SI hereditatem mihi Lucii Titii vendideris, ac post debitori [56] ejusdem heres existas, actione ex empto teneberis. §. 1. Quod simplicius [57] etiam in illa propositione [58] procedit, cum [59] quis ipse creditori suo heres exstitit, & hereditatem vendidit.

Quid præstat venditor emptori.

21. PAULUS lib. 16. Quæstionum.

VEnditor ex hereditate, interposita stipulatione, rem [60] hereditariam persecutus, alii vendidit: Quæritur, quid ex stipulatione præstare debeat: nam bis [61] utique non committitur stipulatio, ut & rem & pretium debeat? Et quidem si, posteaquam rem vendidit heres, intercessit stipulatio, credimus, pretium in stipulationem venisse: quod si antecessit stipulatio, deinde rem nactus est, tunc rem debebit. Si ergo hominem vendiderit, & is decesserit, an pretium ejusdem debeat? non enim deberet Stichi promissor [62], si eum vendidisset, mortuo eo, si nulla mora processisset: sed ubi hereditatem [vendidi,] & postea rem ex ea vendidi, potest videri, ut negotium ejus agam, quam [63] hereditatis: Sed [64] hoc in re singulari non potest credi: nam si [65] eundem hominem tibi vendidero, &, nec dum tradito eo, alii quoque vendidero, pretiumque accepero, mortuo eo; videamus, ne nihil tibi debeam ex empto, quoniam moram in tradendo non feci: pretium enim hominis venditi, non [66] ex re, sed propter negotiationem, percipitur: & sic fit, quasi alii non vendidissem: tibi enim rem debebam, non [67] actionem: at cum hereditas venit, tacite [68] hoc agi videtur, ut si quid tanquam heres feci, id præ-

1 §. 7. *in fin. supr. eodem.* 2 Cur? res empta perit emptori. 3 Incipit tractare de hujus tituli altera parte, nempe *de actione vendita.* 4 An quodcunque? an injuriarum? sic videtur, quia (licet injuriæ actio non transmittatur ad heredes ante litis contestationem, quod ea non sit in bonis, *l. 28. infr. de injuriis.* & post factam contestationem sit res litigiosa, ideoque nullo actu in alium transmitti possit, *l. 2. C. de litigiosis*) eam proponimus per nos, & per alios, & talem actionem cedere possumus. *arg. l. 17. §. 20. infr. de injuriis.* Accurs. 5 Emptori nominis, de periculo in substantia, non in qualitate venditor tenetur. *l. 5. J. eod. l. 74. §. ult. J. de evict. l. 4. § 6. infr. de dol. mal. & met. except.* 6 Nomen qui vendit, debitorem præstare cogitur: at non idoneum debitorem, nisi aliud convenit: vendi enim ita potest, *ut hic. & l. 5. l. 6. l. 17. l. 19. l. 23. §. 1. J. eod.* 7 *Creditor* improprie dicitur, cui exceptio potest objici. *.. vel obligatus. 20. infr. de liberali.* 8 Nomen certæ summæ venditum, ad eam summam, quæ dicta est, præstari debet. 9 Nomine incertæ summæ vendito, nomen aliquod est præstandum: quod si nullum sit nomen, venditor quantum emptoris interest, præstat. 10 Adde *l. 9. infr. eod.* 11 Pignus persequi potest, qui nomen emit. *l. 6. & 7. C. de oblig.* Emptori nominis cedi actio adversus fidejussorem debet: Cui personalis ceditur, eidem cedi debet & hypothecaria 12 Sine cessione hypothecaria non transit in emptorem, quæ a venditore post venditionem factam quæsita est. 13 Beneficium venditoris prodest emptori, *ut hic.* dum ne sit personale. *l. contra. 9. in fin. infr. de public.* 14 *l. 5. C. h. t.* 15 Vid. *l. 1. supr. eod. l. 8. supr. de contrah. empt.* excipe *l. 10. infr. eod.* 16 Hereditatis venditio ab aleæ venditione differt, *ut hic.* Imo non differt *l. 11. in fin. infr. eod.* 17 Id est, non ita est accipienda hereditatis venditio, quasi alea aut spes vendatur, nisi aliud actum sit. *l. 10. l. 11. J. eod.* 18 Puta piscatione, *l. 12. infr. de act. empt.* & sic alea emi potest, *ut hic.* venatio, *ut hic.* piscatio, *d. l. 12.* spes missilium: spei enim emptio est, *l. 8. in fin. supr. de contrah. empt.* ut ita sine re interdum venditio consistat, *ut hic.* sed & donari spes potest. *l. 3. C. de donationib.* 19 *Al.* debeat. 20 Vid. *l. 18. J. de liberat. legat.* 21 *l. 5. in fin. supr. eod.* si venditor alienam hereditatem vendidit, ad se non pertinentem, ejus æstimationem debet, & in id, quod emptoris interest, tenetur. 22 *Vendere hereditatem, & quidquid juris habeas in hereditate, differunt* posterior venditio titulum non confert, nisi de jure auctoris sit probatum: Incerto enim auctoris jure, jus successoris incertum est: Emptor jure emptionis uti non potest, nisi de jure venditoris probaverit. 23 Adde *l. 12. & 13. infr. eod.* 24 Hereditas vendi potest, ut jactus retis. Quum ita venditur hereditas, venditor hereditatem aliquam esse emptori non præstat. 25 Quasi spes hereditatis jam delatæ vendi potest. *l. 1. C. de pact.* 28 *l. 12. J. de act. empt.* 29 *l. 6. in fin. infr. de act. empt.* 30 Si prius ita non convenit, ut quidquid juris haberet venditor, id venditum esset, emptor se heredem probare cogitur. *Synops. Basil. 19. tit. 4. c. 1.* 31 Ut *in l. 10. J. eod.* 32 Hoc est, idipsum, quod filiusfamilias debet. 33 *l. 23. infr. eod.* 34 Nomine debitoris vendito, venditum nomen & adversus ejus fidejussorem intelligi hinc colligitur. facit *l. 23. J. eod.* 35 Fidejussor filii forte fuit pater. *l. cum filiusfamilias. 49. infr. de verb. oblig.* adde *l. 3. §. sed utrum. supr. de minoribus.* 36 Si hereditas vendita sit, emptori ad eam tradendam empti actio competit, nisi viventis sit, *l. 1.* vel nisi hereditas nulla sit, aut ad venditorem non pertineat, *l. 7. supr. eod.* nisi nondum solutum pretium, *l. 22. infr. eod.* nisi venditor persuasus ab emptore fuerit exiguam esse hereditatem, quæ erat alioqui ampla. *v. l. 4. C. eod.* 37 Quanta hereditas est, tanta præstanda. 38 *l. 18. J. de adilitio.* 39 Quasi heres est fideicommissarius universalis, cui restituta est ex Senatusconsulto Trebelliano hereditas. 40 Hereditatem, ut heres directus, fideicommissarius vendere non potest. Proinde si eam vendiderit, eo nomine emptori tenebitur in id, quod interest. Unde notant *Heredis* nomen in quocumque actu adjectum, directum heredem innuere. 41 Id est, vendens tanquam heres, cum sit fideicommissarius; tenetur in id, quod interest emptoris. *Bald.* 42 Actione ex empto. 43 *l. 19. infr. eod.* 44 Nomen conditionalis, vel in diem debitoris, vendi emique potest. 45 Et donare. *l. 3. C. de donationib.* 46 Qui pecuniam a defuncto debitam sub pœna, solvit, vendita hereditate eam pecuniam a suis coheredibus repetit: aut si ii solvendo non sint, ab ipso emptore repetit. 47 Venditor hereditatis, quod a coheredibus suis servare non potest, id omne ab ejusdem hereditatis emptore recuperat, puta expensas, & si quæ similia. 48 *Al.* deducitur, *& ita vulgat.* 49 Judicio familiæ erciscundæ nihil amplius unusquisque a coheredibus consequitur, quam quod ut heres impenderit. *l. 16. §. 4. in fin. l. 44. §. 3. supr. famil.* 50 Pure debitum, sub conditione: debitum sub conditione, pure vendi potest. Priore casu, si conditio defecerit, nulla: Posteriore statim venditio consistit. 51 Obligatio sub conditione vendi potest: potest & obligatio sub conditione pure vendi. Inter hæc duo discrimen est: priore casu, pura obligatio venditur, venditio tamen ipsa conditionalis est. Posteriore, obligatio conditionalis: pura vero venditio. Priore casu ante eventum conditionis emptor agere non potest: posteriore statim potest. 52 Sub conditione contracta sit, *ita Fulgosius.* 53 Obligatione sub conditione vendita, statim venditio non consistit, sed deficiente conditione nulla est venditio. 54 Obligatio conditionalis, seu nomen conditionale, pure vendi potest. Vendito ita nomine emptor statim agere potest. 55 Actio ex empto, *ex empto vendito* dicitur nonnunquam, ut *l. 33. infr. de act. empt.* ubi dixi. 56 Quid, si ex contrario ejus creditori succedat? *l. 23. J. eod.* 57 Ut in *l. 35. in fin. infr. locati*, id est, rudius, detracta scrupulositate, controversia, distinctione omni: nam scrupulosius in priori parte ex Juliano (quantum existimo) ponitur, tempore venditionis debitum non fuisse confusum. Cujac. 7. *ad Afric. in hanc legem.* 58 Propositio, hypothesis facti species. *l. 20. supr. de reb. cred.* Sic Rhetoricam, non dialecticam quæstionem Africanus & Julianus vocant, *hic: & d. l. 20. l. 19. §. 1. supr. ad SC. Vellejan. l. si pecunia. 6. infr. ut in possess.* 59 Aut creditor debitori, aut debitor creditori heres existens hereditatem tibi vendidi: Priore casu, licet confusione desierim esse creditor, mihi tamen teneris ex empto: altero, eodem modo confusione desino esse debitor, tibi tamen teneor, non pristina actione, quæ confusione sublata est, sed ex empto. Cujac. *ibid.* 60 Hereditaria res singularis vel ipsa hereditas vendatur, interest. 61 Bis stipulatio non committitur: bis autem committitur, quoties quis & rem & pretium debet. 62 *l. 91. infr. de verb. oblig.* 63 Potius quam, 4. *August.* 7. 64 Notanda est differentia inter venditionem hereditatis, & rei singularis. 65 Vide quæ scripsi *l. 13. §. 1. J. de action. empt.* 66 Imo, pretium rei dicitur esse ex re. *l. 68. supr. de procurat.* vide quæ scripsi *ad l. 48. in fin. infr. de furt.* 67 *Res ab actione distinguitur, ut hic. & infr. eod.* 68 Tacite id agi videtur hereditate vendita, ut venditor id præstet emptori, quod ut heres fecerit.

stem

ftem emptori, quafi illius negotium agam: quemadmodum fundi venditor fructus præftet bonæ fidei ratione: quamvis, fi neglexiffet [1], ut alienum, nihil [2] ei imputare poffit: nifi culpa ejus argueretur. Quod, fi rem, quam vendidi, alio poffidente, petii, & litis æftimationem accepi: utrum pretium illi debeo, an rem? Utique rem: non enim actionem ei, fed rem, præftare debeo. Et fi [3] vi dejectus, vel propter furti actionem duplum abftulero, nihil hoc ad emptorem pertinebit: nam fi fine [4] culpa defiit detinere venditor, actiones fuas præftare debebit, non rem, & fic æftimationem quoque: nam & aream tradere debet, exufto ædificio.

Si pars pretii foluta fit.

22. SCÆVOLA lib. 2. Refponforum.

HEreditatis venditæ pretium pro parte accepit, reliquum emptore non folvente: Quæfitum eft, an corpora hereditaria pignoris [5] nomine teneantur? Refpondi, nihil proponi, cur non teneantur [6].

Quid præftat venditor actionis.

23. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

VEnditor actionis [7], quam adverfus principalem reum habet, omne jus, quod ex ea caufa ei competit, tam adverfus ipfum reum [8], quam adverfus interceffores hujus debiti cedere debet, nifi aliud actum eft. §. 1. Nominis venditor quidquid vel compenfatione vel exactione [9] fuerit confecutus, integrum emptori reftituere compellatur.

Si hereditatis venditor legatario fucceſſerit.

24. LABEO lib. 4. Pofteriorum a Javoleno Epitomatorum.

HEreditatem [10] Cornelii vendidifti: deinde Attius, cui a te herede Cornelius legaverat, prius, quam legatum ab emptore perciperet, te fecit heredem: Recte puto ex vendito te acturum, ut tibi præftetur [11]: quia ideo [12] eo minus hereditas venierit, ut id legatum præftaret emptor: Nec quicquam interfit, utrum Attio, qui te heredem fecerit, pecunia debita fit, an legatario.

De eo, quod venditor hereditatis acquifierit nomine fundi excepti.

25. IDEM lib. 2. Pithanon.

SI, excepto [13] fundo hereditario, veniit hereditas, deinde ejus fundi nomine venditor aliquid adquifiit, debet id præftare emptori hereditatis. *Paulus*: Imo femper quæritur in ea re, quid actum fuerit: fi autem id non apparebit, præftare eam rem debebit emptori venditor: nam idipfum ex ea hereditate ad eum perveniffe videbitur, non fecus, ac fi eum fundum in hereditate vendenda non excepiffet.

TIT. V.
DE RESCINDENDA [14] VENDITIONE, ET QUANDO LICET [15] AB EMPTIONE DISCEDERE.

De re peculiari.

1. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

CElfus filius putabat [16], fi vendidiffet mihi filiusfamilias rem peculiarem, etiamfi conveniat, *ut abeatur ab ea venditione*, inter patrem & filium, & me convenire debere, ne, fi cum patre folo pactus fim, filius non poffit liberari: & quæratur, utrumne nihil agatur ex ea pactione, an vero ego quidem liberer, filius maneat obligatus: ficuti [17] fi pupillus fine [18] tutoris auctoritate pacifcatur, ipfe quidem liberatur, non etiam, qui cum eo pactus eft: nam quod Arifto dixit, poffe ita pacifci, ut unus maneat obligatus, non [19] eft verum: quia pro [20] una parte contrahentium abiri pacto ab emptione non poffit, & ideo, fi ab una parte renovatus fit contractus, dicitur non [21] valere ejusmodi pactionem, fed dicendum eft, patre [22] pacifcente, & liberato adverfario, filium quoque obiter liberari.

De iterata emptione.

2. IDEM lib. 24. ad Sabinum.

SI quam rem a te emi, eandem rurfus [a te] pluris minorisve emero, difceffimus a priore emptione: poteft enim, dum [23] res integra eft, conventione noftra, infecta fieri emptio, atque ita confiftit pofterior emptio, quafi nulla præcefferit: fed non poterimus eadem ratione uti poft [24] pretium folutum emptione repetita, cum poft pretium folutum [25] infectam emptionem facere non poffumus [26].

De contrario confenfu.

3. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

EMptio & venditio, ficut [27] confenfu contrahitur, ita contrario [28] confenfu refolvitur, antequam fuerit res fecuta. † Ideoque quæfitum eft, fi emptor fidejufforem [29] acceperit, vel venditor ftipulatus fuerit, an nuda voluntate refolvatur obligatio? Julianus fcripfit, ex empto quidem agi non poffe, quia bonæ fidei judicio exceptiones [30] pacti infunt [31]: An autem fidejuffori utilis fit exceptio, videndum? Et puto, liberato [32] reo & fidejufforem liberari. † Item venditorem ex ftipulatu agentem, exceptione fummoveri oportet. † Idemque juris effe, fi emptor quoque rem in ftipulationem deduxerit.

De venditione alternata.

4. Lib. 8. Digeftorum Juliani Paulus notat.

SI emptio contracta fit, togæ (puta) aut lancis, & pactus fit venditor, *ne alterutrius* [33] *emptio maneat*, puto refolvi obligationem hujus rei nomine duntaxat [34].

De acceptilatione. 1. De nudo confenfu. 2. De rei interitu.

5. JULIANUS lib. 15. Digeftorum.

CUm emptor venditori, vel emptori venditor, acceptum faciat [35], voluntas utriusque [36] oftenditur id agentis, ut a negotio difcedatur, & perinde habeatur, ac fi conveniffet inter eos, *ut neuter* [37] *ab altero quicquam peteret*: fed ut evidentius appareat, acceptilatio [38] in hac caufa non fua natura, fed poteftate [39] conventionis, valet. §. 1. Emptio nuda [40] conventione diffolvitur, fi res fecuta non fuerit. §. 2. Mortuo [41] autem homine, perinde habenda eft venditio, ac fi traditus fuiffet: utpote cum venditor liberetur, & emptori homo pereat: quare, nifi jufta [42] conventio intervenerit, actiones ex empto & vendito manebunt.

De re, fi difpliceat, reftituenda.

6. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

SI convenit, *ut* [43] *res, quæ venit, fi intra certum tempus difpliicuiffet* [44], *redderetur*, ex empto actio eft, ut Sabinus putat, aut proxima [45] empti in factum datur.

De pofteriore emptione conditionali. 1. De pupillo emente.

7. IDEM lib. 5. Quæftionum.

SI id quod pure emi, fub [46] conditione rurfus emam, nihil agitur pofteriore emptione [47]. §. 1. Si pupilli perfona intervenit, qui ante fine [48] tutoris auctoritate, deinde tutore auctore emit, quamvis venditor jam ei obligatus fuit, tamen, quia pupillus non tenebatur, renovata venditio efficit, ut invicem obligati fint. Quod fi ante tutoris auctoritas intervenerit, deinde fine tutore auctore emit, nihil actum eft pofteriore emptione. † Idem poteft *quæri*, fi fine tutoris auctoritate pactus fuerit, ut difcedatur ab emptione, an proinde [49] fit, atque fi ab initio fine tutoris auctoritate emiffet, ut fcilicet ipfe non teneatur, fed agente eo retentiones competant? Sed nec illud fine ratione dicetur, quoniam initio recte emptio fit contracta, vix bonæ fidei convenire, eo pacto ftari, quod alteri captiofum fit: & maxime, fi jufto errore [50] fit deceptus.

De fubfcriptione per errorem facta.

8. SCÆVOLA lib. 2. Refponforum.

TItius Seii procurator, defuncto Seio, ab eo fcriptus heres, cum ignoraret, fundum vendente fervo hereditario, quafi procurator fubfcripfit: Quæfitum eft, an cognito eo, prius quam emptio perficeretur, a venditione difcedere poffit? Refpondit, Titium, fi non ipfe vendidit, non idcirco actionibus civilibus teneri, quod fervo vendente fubfcripferat [51], fed fervi nomine prætoria [52] actione teneri.

De fententia Præfidis.

9. IDEM lib. 4. Digeftorum.

1 Negligere alienum quis poteft. Unde notant, eum, qui rem actione perfonali debeat, fructus tollere non cogi: neque de fructibus percipiendis teneri. 2 Qui debet rem actione perfonali, non tenetur eam tradere, & fic non tenetur de fructibus percipiendis. *Bart.* 3 Venditor hereditatis quidquid pœnæ nomine occafione hereditatis confequitur, id emptori ejusdem non præftat. 4 Hinc colligit Molinæus, poft Odofredum, vendentem rem duobus, non incidere in crimen falfi, fi primus emptor pecuniam non folvit. 1. *Conf.* 6. 23. *num.* 18. 5 Pignoris loco venditor rem venditam retinere poteft, donec emptor fatisfaciat. *l.* 31 § 8. ℑ. *de ædilit. l.* 13. §. 8. ℑ *de act. empt. l.* 14. §. 1. ℑ. *de furt.* dixi *ad Novell.* 136. *cap.* 3. 6 Cur ita? collige *ex l.* 13. §. 8. ℑ. *de action. empt.* 7 Actione vendita, jus omne adverfus eum, ejusque interceffores venditum intelligitur. *Synopf. Bafilic* 19. *tit.* 4. *c.* 20. 8 Ut *l.* 14. ℑ. *eod.* 9 Facit *l.* 3. *in fin. C. de non at.* 10 Hereditatem Cornelii vendidi Titio: Attius (cui legatum reliquerat idem Cornelius) antequam legatum peteret a Titio hereditatis Cornelii emptore, heredem me inftituit: quæritur, utrum a Titio (cui hereditatem Cornelii vendidi) legatum, quod Attio in ea hereditate debebatur, poffim petere? Sic fane. At eidem hereditatem (quæ id legatum debet) vendidi: Sane vendidi, fed eo minus, ut ea ratione Titius ipfe legatum Attio præftaret. Itaque mihi Titius emptor in hac fpecie tenebitur legati nomine, ut teneretur, fi Attio non legatum effet, fed pecunia ex mutuo vel alio contractu deberetur, *verfic. nec quicquam interfit.* ℑ. *eod.* 11 *Præftare*, verbum folenne ftipulationis emptæ, & venditæ hereditatis, & actionis ex empto, *ut hic* facit *l.* 2. §. 6. ℑ. *eod. l. is, a quo.* 57. ℑ. *de rei vindic.* Cicero 3. *de legibus*: Tu, fi tabellariam tuleris, ipfe præftabis. & 3. *officiorum*: Qui fcire debuit de fuga, & furtis, præftat edicto Ædilium. 12 *l.* 79. *in fin.* ℑ. *de contrahend. empt. l.* 6. *in fin.* ℑ. *de fervis exportandis.* 13 *Sub.* a venditore hereditatis.

14 *Lib.* 4. *Cod.* 44. *Inft. de empt. in fin. pr.* 19. *Eclog.* 5. 2. Harmen. 3. 15 *Lib.* 4. *C.* 45. 16 Et male, ut *in fin.* ℑ. *eod.* 17 Contractus interdum non funt reciproci, neque utrinque obligatorii. 18 *l.* 7. §. 1. *in princ.* ℑ. *eod.* 19 Imo verum eft. *l. fi convenerit.* 56. ℑ. *de pactis.* 20 Multo minus altero invito, ne quidem refcripto Principis, *l.* 3. *C. de refc. vend.* quamvis duplum offeras pretium, *l.* 6. *C.* quamvis tu emptioni fatis non feceris, *l.* 14. *C.* quamvis inæquali pretio res diftracta. *l.* 4. *C. eod.* 21 Imo, valere videtur hujusmodi pactio. *l.* 56. ℑ. *de pact.* 22 Ab emptione contracta cum folo filio in re peculiari poteft recedi pacto inito cum folo patre. 23 Venditio re integra, fola conventione infecta fieri poteft: re non integra, non poteft. adde *l. pact.* 72. ℑ. *de contrah. empt. l.* 7. §. 6. *l.* 58. *circa fin.* ℑ. *de pact.* §. *ult. Inftit. quib. mod. tollit. l.* 1. *l.* 2. *C. quando lic. ab empt.* 24 In venditione res non eft integra poft pretium folutum. 25 Vel rem traditam. *l.* 1. *C. quando lic. ab empt.* 26 *Poffimus.* 27 Contrariis fuis quæque diffolvuntur. Confenfu emptio contrahitur, confenfu diffolvitur, fi res non fit fecuta. Nam re fecuta, res contrahi dicitur. *Goth* vid Goed. *de contrah. ftipulat. cap.* 8. *num.* 79 Anf. 28 *d. l.* 7. *d. l.* 58 *l.* 6. §. *ult.* ℑ. *de contrah. empt. l.* 100. ℑ. *de regulis juris. l.* 12. *C. de pactis. l.* 8. *C. de pact. int. empt.* §. *fin. Inft. quib. mod. tollitur.* 29 Integra res effe non definit, vel fidejuffore emptori dato, vel ftipulatione a venditore interpofita. 30 Id eft, habetur a judice ratio pacti, etiamfi ejus pacti exceptionem reus omiferit. *Cujac.* 31 *Ineffe contractui* id dicitur, quod nomine exprimi non eft neceffe: Sic exceptiones pacti bonæ fidei judiciis ineffe dicuntur, quia vi fua infunt, licet non fint expreffæ. 32 Fidejuffor liberatur, reo liberato. 33 Venditionis fub alternatione conceptæ pars etiam una tantum conventione refolvi poteft. 34 Imo, exceptio pacti conventi in totum obftabit. *l.* 27. §. 6. ℑ *de pact.* 35 *l. ult.* ℑ. *de acceptilat.* 36 In contractibus qui hinc inde obligant, contractu una parte refoluto, & altera quoque parte refolutus intelligitur. 37 Imo, unus petere poffe ab altero videtur. *l.* 56 *fupr. de pact.* 38 Hinc nonnulli colligunt, ftipulationem inutilem habere vim pacti: Moventur etiam *l.* 27 §. *pen. fupr. de pact l.* 8. *l.* 19. ℑ. *de acceptilat* Sed illæ leges loquuntur de acceptilatione, non de ftipulatione, ftipulatio obligationem parit, acceptilatio liberationem: propenfiores fumus ad liberandum, quam ad obligandum. Inutilis acceptilatio habet pactum: inutilis ftipulatio non habet pactum. Cujac. *ad l.* 1. ℑ. *de verb. oblig.* 39 Id eft, quatenus eft acceptilatio, non tollit nifi obligationem verbis contractam: quatenus confenfum habet, valet, ut pactum ad exceptionem. 40 Nuda conventione, fi res non fit fecuta, emptio diffolvi poteft, *l.* 2. *fupr. eod.* 41 Ante traditionem. 42 Quæ? ut periculum hominis ante traditionem pertineat ad venditorem. 43 Adde *l.* 31. §. 22. ℑ. *de ædilit.* Goth vide Donell. *de præfcript. verb. c.* 2. *n.* 2. Anf. 44 Vendebatur res plerunque hunc in modum, ut fi difpliciuffet, redderetur, *ut hic.* redhiberetur, *l. quod nolit.* 31. § *fi quis ita.* 22. ℑ. *de ædilit.* inempta effet. *l.* 3. *fupr. de contr. empt* 45 In factum actio proxima empti actioni. vid. quæ fcripfi ad *l.* 4. *fupr. de leg. commiff* 46 Contractus purus contractu conditionali non refolvitur. Emptum pure, fub conditione emere amplius non poffumus. 47 Non idem e contra: quia per plenam a femiplena, non per femiplenam a plena emptione receditur, *argum. l.* 11. *in fin. princ. fupr de in diem addict. l.* 108. §. 9. ℑ. *de leg.* 1. vide *hic Accurf.* 48 *l.* 1. *fupr. eod.* 49 *Perinde* 50 Errans nemo rem fuam amittit. *l.* 35. ℑ. *de acq. rer dom. l.* 18. *C. de rei vind.* 51 Subfcribens per errorem, & fic errans in fubfcribendo, fibi non præjudicat, *l.* 39. *fupr. de pign.* 52 Servi contractu dominus tenetur prætoria actione, non civili. adde §. *in perfonam. Inft. de act.*

Fundus,

Fundus, qui Lucii Titii erat, ob vectigale [1] Reipublicæ veniit: sed cum Lucius Titius debitor professus esset [2], paratum se esse vectigal exsolvere solidum, cum minore [3] venisset fundus, quam debita summa esset: Præses [4] provinciæ rescidit [5] venditionem, eumque restitui jussit Lucio Titio: Quæsitum est, an post sententiam Præsidis, antequam [6] restitueretur, in bonis Lucii Titii fundus emptus esset? Respondit, non prius [7] quam emptori pretium esset illatum, vel si pretium nondum esset ab emptore solutum, in vectigal satisfactum esset.

De lege commissoria.

10. IDEM lib. 7. Digestorum.

Seius a Lucio Titio emit fundum lege dicta, *ut si ad diem pecuniam non solvisset, res inempta fieret.* Seius, parte pretii præsenti die soluta, defuncto venditore, filiis ejus pupillaris ætatis & ipse tutor cum aliis datus, neque [8] contutoribus pretium secundum legem numeravit, nec rationibus tutelæ retulit: Quæsitum est, an irrita emptio facta esset? Respondit secundum ea quæ proponerentur, inemptam videri. §. 1. Emptor prædiorum, cum suspicaretur Numeriam & Semproniam controversiam moturas, pactus [9] est cum venditore; *ut ex pretio aliqua summa apud se maneret, donec* [10] *emptori fidejussor daretur a venditore:* postea venditor eam legem inseruit, *ut, si ex die pecunia omnis soluta non esset, & venditor ea prædia venisse nollet, invendita* [11] *essent:* interea de adversariis alteram mulierem venditor superavit, cum altera transegit, ita ut sine ulla quæstione emptor prædia possideret: Quæsitum est, cum [12] neque fidejussor datus [est], nec omnis pecunia secundum legem suis diebus soluta sit, an prædia invendita sint? Respondit, si convenisset, *ut non prius pecunia solveretur, quam fidejussor venditi causa daretur*, nec id factum esset, cum per emptorem non staret quo minus fieret, non posse posteriorem legis partem exerceri.

TIT. VI.

DE [13] PERICULO [14] ET COMMODO REI VENDITÆ [15].

De vino. 2. De dolio signato. 3. De die ad metiendum præstituto. 4. De vino doliari.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Si vinum venditum [16] acuerit [17], vel quid aliud vitii [18] sustinuerit [19], emptoris erit damnum: quemadmodum si vinum esset effusum, vel vasis contusis, vel qua alia ex causa. † Sed si venditor [20] se periculo [21] subjecit, in id tempus periculum sustinebit, quoad se subjecit: Quod si non designavit tempus, eatenus periculum sustinere debet, quoad degustetur vinum: videlicet quasi tunc plenissime veneat, cum fuerit degustatum [22]. Aut igitur convenit, *quoad periculum vini sustineat*, & eatenus sustinebit: aut non convenit, & usque ad degustationem sustinebit: Sed si nondum sunt degustata, signata [23] tamen ab emptore vasa vel dolia, consequenter dicemus, adhuc periculum esse venditoris: nisi [si] aliud convenit. §. 1. Sed & custodiam ad diem mensuræ venditor præstare debet: priusquam enim admetiatur vinum, [prope] quasi nondum venit: post mensuram factam, venditoris desinit esse periculum, & ante mensuram periculo liberatur, si [24] non [25] ad mensuram vendidit, [sed] forte amphoras, vel etiam singula dolia.

§. 2. Si dolium signatum [26] sit [27] ab emptore, Trebatius ait, traditum id videri: Labeo, contra. Quod & verum est: magis enim ne summutetur [28] signari solere, quam ut tradere [29] tum videatur. §. 3. Licet [30] autem venditori vel effundere vinum, si diem ad metiendum præstituit, nec intra diem admensum est: effundere autem non statim poterit, prius quam testando [31] denunciet [32] emptori, *ut aut tollat vinum, aut sciat futurum, ut vinum effunderetur* [33]; si [34] tamen cum posset effundere, non effundit, laudandus [35] est potius: ea propter mercedem quoque doliorum potest exigere; sed ita demum, si interfuit ejus inania [36] esse vasa, in quibus vinum fuit, veluti si locaturus ea fuisset, vel si necesse habuit alia conducere dolia: commodius [37] est autem conduci vasa, nec reddi vinum; nisi, quanti conduxerit, ab emptore reddatur: aut vendere vinum bona fide, id est, quantum sine ipsius incommodo fieri potest, operam dare, ut quam minimo detrimento sit ea res emptori.

§. 4. Si doliare [38] vinum emeris, nec de tradendo [eo] quicquam convenerit, id videri actum, ut ante evacuarentur, quam ad vindemiam opera eorum futura sit necessaria: quod si non sint evacuata, faciendum [39], quod Veteres putaverunt, per corbem [40] venditorem mensuram facere, & effundere: Veteres enim hoc propter mensuram suaserunt, si quanta mensura esset, non appareat, videlicet ut appareret quantum emptori perierit.

1. De custodia.

2. GAJUS lib. 2. Cottidianarum rerum.

Hoc ita verum est, si is [41] est venditor, cui sine nova vindemia non sint ista vasa necessaria: si vero mercator est, qui emere vina, & vendere solet, is dies spectandus est, quo ex commodo venditoris tolli possint. §. 1. Custodiam [42] autem ante admetiendi diem qualem præstare venditorem oporteat, utrum plenam [43], ut & diligentiam præstet, an vero dolum duntaxat, videamus? Et puto, eam diligentiam venditorem exhibere debere, ut [44] fatale [45] damnum, vel vis magna, sit excusatum [46].

3. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Custodiam autem venditor talem præstare debet [47], quam præstant hi [48] quibus res commodata [49] est; ut diligentiam præstet exactiorem, quam in suis rebus adhiberet.

De vino intra diem degustando. 1. De aversione.

4. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Si quis vina vendiderit, & *intra certum diem degustanda dixerit*, deinde per venditorem steterit, quo minus degustarentur: utrum præteritum [50] dumtaxat periculum acoris [51] & mucoris venditor præstare debet? an vero etiam die præterito, ut, si forte corrupta sint, postea quam dies degustandi præteriit, periculum ad venditorem pertineat? an vero magis emptio sit soluta, quasi sub conditione venierint, hoc est, si ante diem illum fuissent degustata? Et interierit, quid actum sit: Ego autem arbitror, si hoc in occulto sit, debere dici, emptionem manere; periculum autem ad venditorem respicere, etiam ultra diem degustando præfinitum, quia per ipsum factum est. §. 1. Si *aversione* [52] vinum venit [53], custodia tantum præstanda est: Ex

1 Hinc colligit Baldus, subhastationem semper requiri, ubi res absentis venditur. *l.* 3. *C. de exec. rei jud.* Goth. Intellectum hujus l. vid. ap Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 2. *n.* 52. Ans. 2 Rescisso per sententiam contractu petente id venditore potest emptor excipere, atque etiam postulare, ut pretium & expensas recipiat. 3 *l.* 3. *C. si adversus fiscum. l.* 3. *C. si vendito pignore agatur.* vide *l.* 3. *C. de jure fisci.* 4 Imo Procurator Cæsaris. *l.* 3. *C. de jure fisci.* Provinciarum aliæ Proconsulares, aliæ Præsidiales Sueton. *in Augusto.* 1. Harm 2. In quibus Procurator Cæsaris non erat, in eis Præses erat, quoties de fiscali causa agebatur: ut erret Alciatus *in d. l.* 3 dum in Proconsulares, maxime Procuratores missos esse scribit Nam indifferenter εἰς τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ δήμου, *teste Dione* 53. Procuratores Cæsaris missi fuere. 5 Rescissum satis superque intelligi contractum, si judex dixerit, *se jubere rescissum esse*, hinc colligit Baldus. de quo vide Albericum. 6 Antequam ei. *Haloand* 7 vide *l.* 28. *supr. de pign.* Hinc colligit *Bart.* non impediri alienationem & subhastationem, si quis tantum dicat se paratum offerre pretium: sed requiri, ut pecunia offeratur. 8 Tenetur autem in sua persona, & in se præstare, quod adversus alios *l.* 69. *ff. de fidejussorib.* Et breviter, solvendi pupillo potestatem tutor habuisse intelligitur, qui contutoribus suis solvere potuit: Ita fit, ut tutor in legem commissoriam incidere possit, qui intra condictum solutionis ex causa emptionis tempus, partem pretii contutoribus suis non solverit. Alioquin in legem commissoriam non incidit, qui non habuit, cui pretium solveret. 9 Fidejussor ob evictionis suspicionem recte petitur. 10 Interdum tamen conveniebat, uti ne venditor vadem fidejussoremve daret. dixi ad Varronem 5. *de lingua.* 11 *Invendita* vox nota legis commissoriæ: dixi ad *l.* 2. *supr. de lege commissoria.* 12 *l.* 18. §. *ult. ff. de peric. & commod.*

13 *Lib.* 4. *Cod.* 48. 19. *Eclog.* 6. 14 Interitu sc. & incommodo accidente, vel dolo, vel culpa, vel negligentia, vel casu fortuito. 15 Perfectæ aut minus. Baro hujus edicti formulam sic restituit, futuram huic titulo vice summæ, *Ante perfectam emptionem, venditoris: post emptionem perfectam, emptoris (nisi aliud convenit) periculum commodumque erit.* 16 Perfecte. *l.* 8. *ff. eod. ut in specie l* 35. §. 5. *supr. de contrahend. empt* Goth. vid ad hanc l. Nicol. Burgund. *de peric. & culpa c* 7. *n.* 23. & Butrigar. *h. l.* Ans. 17 Vino vendito, periculum est emptoris Periculum, puta acoris: vitia item, cujusmodi effusio, vasorum contusio, similis denique causa, *ut hic.* 18 Puta mucoris, ut superius acoris. *l.* 4. *ff. eod.* 19 Joan. Robert. *lib.* 3. *sentent. cap.* 12. Anton. Augustin *lib* 3. *emendat. cap.* 6. Mod. 20 Vini venditi periculum in se venditor potest suscipere Quid, si susceperit ad certum usque tempus? intra tempus constitutum tantum periculum præstat, non post tempus. Quid, si non designato tempore, vini venditi periculum in se suscepit? eatenus periculum præstabit, quatenus vinum degustatum fuerit. Cur ad vini degustationem usque? quia tunc plenissime vinum venisse intelligitur, *ut hic.* Ante degustationem igitur plene venditum non videtur. Quid, si non degustatum vinum, sed signata vasa, vel dolia vini fuerint ab emptore? periculum vini est venditoris, nisi aliud convenit, *ut hic.* Magnum igitur discrimen est degustati vini & vasorum signatorum. Atqui signatione doliorum facta ab emptore, traditum ei vinum censetur, §. 2. *ff. eod.* proinde ei, ut domino, vinum perierit: Ita Trebatius sensit, a Labeone tamen notatus est, *ibidem.* 21 Vide *l.* 78. *in fin. supr. de contrah. empt* 22 Degustatio sola non facit vinum esse venditum: degustationem sequi debet voluntas & consensus emendi. Et hoc ita est, si singulatim emptæ sint vini amphoræ. At si quis ad certam mensuram vinum emerit, ita ut in singulas amphoras pretium sit statutum, talis emptio generis, non speciei esse videtur, habens eam conditionem, *ut quantum admensum fuerit, tantum sit emptum:* ita fiet ut ad mensurationem usque periculum sit venditoris non emptoris: Periculum (inquam) non qualitatis (puta acoris, aut mucoris, *l.* 4. *ff. eod.*) sed substantiæ, ut si vinum pereat, non emptori, cui nihil est admensum, sed venditori pereat: & ita concilianda sunt jura quæ hac de re varie loquuntur, *hæc lex* scil. & *l.* 4. §. 1. *in fin. l.* 15. *ff. eod l* 34. §. 5. *l.* 35. §. *penult. ff. de contrah. empt.* Wesenbec. *hic.* 23 Quia non videntur tradita: materia contra tradita videtur, quoties signata. *l.* 14. *in fin. ff. eod.* vid. Hotom. *quæst. illust.* 12. 24 vide *l.* 2 §. 1. *ff. eod.* 25 Vino ad amphoras vel dolia vendito, vini periculum venditor non præstat: neque vinum ad mensurationem usque custodire cogitur: quia non ad mensuram, sed ad amphoras & dolia venditum est, *ut hic.* Sin autem ad mensuram sit venditum, ad diem mensuræ, custodiam præstare debet. Hoc enim casu priusquam vinum sit admensum, prope quasi nondum venit, *ut ff. eod.* imo ne quidem venit, quia ad mensuram venditum. 26 *l.* 2. *C. eod. l.* 35. §. 5. *ff de contrah.* 27 *Signatione doliorum* facta ab emptore, vinum emptori non intelligitur traditum. Quid ita? Signare vinum emptor non intelligitur, ut vinum ei traditum videatur, sed ut ne summutetur, *ut hic.* 28 Submitteretur. *Haloand.* id est, supponeretur alia pro alia amphora. 29 *Tradi.* 30 Prædurum quidem, sed ita scriptum est. M. Cato inter leges venditi vini similem refert licentiam: *dominus*, inquit, *vino quod volet, faciet.* 31 Al. *testato:* adde *casum l.* 9. *ff. de actionib. empt.* 32 Atque ita cogere emptorem non potest ut tollat: quia res etiam tum venditoris est. vid. Zasium ad *l.* 9. §. 1. *ff. de damn.* 33 *Al.* effundatur. 34 Laude dignus est, qui cum, etiam jure, alteri nocere possit, non noceat tamen. 35 Vinum igitur non effundet venditor, sed vel mercedem suorum doliorum ab emptore vini exiget (si modo ejus interfuit vasa esse inania, puta quod vel ea locaturus erat, aut necesse habuit alia novis forte vindemiis, conducere, ita venditor non præcise mercedes doliorum suorum exigit ab emptore, sed illis duobus casibus), vel alia vasa conducet (qua in specie, vinum emptori reddere non cogetur, quam ab eo conductore mercedem receperit), vel vinum ipsum bona fide vendet, quam minimo emptoris adversarii incommodo, *ut hic.* quo ex loco satis constat, falli & errare eos tota via, qui putant hac specie, venditorem vinum emptoris effundere posse. Major sane religio hic Jurisconsulto fuit, quam ut vinum effundere venditori patiatur. His enim gradibus, ad æquitatem quasi ascendit, ut venditor dolia sua emptori gratis concedat, vel locet: aut si neutrum faciat, aliena locet dolia: si id etiam non procedat, ut vinum vendat bona fide, minimo adversarii detrimento: Neque huic sententiæ repugnabit, qui sequetur paragraphus. Quod consilium Jurisconsulti quoties apud me diligentius retracto, audenter jam dicam, inter Jurisconsultum & virum bonum nihil interesse: certissimam ad cœlum viam esse nostram juris professionem, si ad æquum & bonum revocetur. 36 Inania vasa, vacua, evacuata, §. 4. 37 Humanius consilium, ne malitiis indulgeatur. *l.* 38. *circa fin. supr. de rei vind.* Cæterum Accursius ait, hoc vocabulo necessitatem venditori non imponi. quod improbo: Laudator enim facti & propositi a monitore & suasore minime differt. *l.* 1. §. 4. *supr. de servo corrupto.* vide Rob. 3. *sent.* 12. 38 *Doliare vinum* seu *de dolio & cupa*, novum, nondum diffusum ex dolio in amphoras & cados. De hac vendendi lege, vide Catonem *c.* 148. *de re rustica.* Budæus vero ait, doliare vinum emi, cum in doliis emitur sine mensuratione, ad differentiam vini pendentis, quod adhuc in uvis est: ut doliare vinum sit vinum, quod dolio continetur. 39 Vinum igitur effundere venditori licebit? Facetias hic & jocos, mea sententia, molestissimo lectori reponit Ulpianus: Nam superiore paragrapho dixit venditorem laudandum esse, si non effundat, cum possit effundere: hortatur eum denique, ut dolia gratis concedat, aut si id nolit, locet: si neutrum placeat, aliena conducat: si ne ista quidem venditori sedeant, ut vinum vendat minimo adversarii detrimento. Ut ad rem redeam, mera hic εἰρωνεία est, qualis illa Virgiliana, I, sequere Italiam ventis. 9. Quintil. 2. 40 Facete dictum, ac si diceret, per cribrum: corbis enim fit viminibus, colligendis retinendisque liquidis inepta. Varro 1. *de re rustica* 22. & ut maxime fiat ex viminibus (quemadmodum naves fieri Cæsar, Plinius, Lucanus auctores sunt) corbis tamen mensuræ genus non est. Cujac. 2. *observ.* 36. quæ tamen sententia cuidam anonymo (cujus extant notæ ad hanc legem impressæ cum reliquis Duareni) displicet. 41 Præsumitur tempus adjectum, ex qualitate personarum. adde *l. nec semel.* 12 §. *si in habitatione.* 5. *l. Firmio.* 26 *ff. quando dies legat. l. eum qui certarum.* 138. *ff. de verb oblig* 42 *l* 1. §. 1 *supr eod.* quidem vid. *l.* 3. *ff. eod.* 43 Plena custodia non tantum dolum absuturum, sed & diligentiam continet. 44 *Al.* ut fatali damno vel vi magna sit excusatus. 45 Fatale damnum excusat. vide *l.* 31. *ff. de act. empt.* 46 *Al.* excusata. *al.* eum excuset: vide quæ scripsi ad *l.* 2. *C. h. t.* 47 Venditor custodiam vini debens, eam diligentiam præstare debet, quam commodatarius in rebus commodatis: quam quisque in suis rebus. 48 *l.* 11. *in fin. ff. eod. l.* 35. §. 4. *supr. de contrah. empt.* 49 *l.* 5. §. 2. *supr. commodati* 50 Venditor vini moram degustando vino adferens, emptori periculum vini præstat, non modo quod ante diem degustando vino præfinitum, sed & post eum diem, quia per ipsum factum est 51 §. 1 *in fin ff. eod. l.* 1. *in pr. supr. eod.* 52 Vide quæ notavi ad *l.* 62. *in fin. supr. de contrah. empt.* 53 Adi Ant. Augustin. *lib.* 3. *emendat. c.* 6. Govean *lib* 2 *variar. lect. cap.* 14. Cujac. *lib.* 8. *observat. cap.* 15. Hotoman. *observationum in Pandectas lib* 1 *cap.* 15 Mod.

hoc apparet, si [1] non ita vinum venit, *ut degustaretur*, neque acorem, neque mucorem, venditorem præstare debere, sed omne periculum ad emptorem pertinere: difficile [2] autem est, ut quisquam sic emat, ut ne degustet: quare si [3] dies degustationi adjectus non erit, quandoque degustare emptor poterit, &, quoad degustaverit, periculum acoris & mucoris ad venditorem pertinebit: dies enim degustationi præstitutus [4] meliorem conditionem emptoris facit.

§. 2. Vino autem *per aversionem* [5] vendito, finis [6] custodiæ est avehendi tempus. Quod ita erit accipiendum, si adjectum tempus est: cæterum, si non sit adjectum, videndum, ne infinitam [7] custodiam non debeat venditor? Et est verius (secundum ea quæ supra [8] ostendimus) aut interesse, quid de tempore actum sit, aut denunciare [9] ei, ut tollat vinum: certe, antequam [10] ad vindemiam fuerint dolia necessaria, debet avehi vinum.

Si per emptorem stet, quo minus ad diem vinum tollat.

5. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI per emptorem steterit [11], quo minus ad diem vinum tolleret; postea, nisi quod dolo [12] malo venditoris interceptum esset, non debet ab eo præstari: si, verbi gratia, amphoræ centum ex eo vino, quod in cella esset, venierint, si admensum est; donec admetiatur [13], omne periculum venditoris est, nisi id per emptorem fiat.

De exceptione facta gratia emptoris.

6. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI vina emerim, *exceptis acidis, & mucidis*, & mihi expediat [14] acida quoque accipere, Proculus ait, quamvis id emptoris [15] causa exceptum sit, tamen acida & mucida non venisse: nam quæ invitus emptor accipere non cogeretur, iniquum [16] esse, non permitti venditori vel alii ea vendere.

De alluvione & fluminis occupatione. 1. Quæ cedunt in modum agri.

7. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

ID quod post emptionem fundo accessit [17] per alluvionem [18], vel periit, ad emptoris commodum incommodumque pertinet: nam & si [19] totus ager post emptionem flumine occupatus esset, periculum esset emptoris: sic [20] igitur & commodum ejus esse debet.

§. 1. Quod venditur, in modum [21] agri cedere debet: nisi [si] id actum est, ne cederet: At quod non venit, in modum cedendum [22], si idipsum actum est, ut cederet, veluti [23] viæ publicæ [24], limites, luci, qui fundum tangunt. Cum vero neutrum dictum est, cedere non debet: & ideo nominatim caveri solet, *ut luci, viæ publicæ, quæ in fundo sint, tota in modum cedant.*

De perfecta vel imperfecta emptione, & quæ requirantur, ut perfecta dicatur, & quæ sint effecta perfectæ venditionis.

8. IDEM lib. 33. ad Edictum.

NEcessario sciendum [est], quando perfecta sit emptio [25]: tunc enim sciemus, cujus periculum sit: nam [26] perfecta [27] emptione periculum ad emptorem respiciet. † Et, si [28] id, quod venierit, appareat [29], quid [30], quale, quantum sit [31], [sit] & pretium, & pure venit, perfecta est emptio. † Quod si [32] sub conditione res venierit, si quidem defecerit [33] conditio, nulla est emptio, sicuti nec stipulatio: Quod si exstiterit, Proculus & Octavenus emptoris esse periculum aiunt. Idem Pomponius lib. IX. probat. † Quod [34] si pendente [35] conditione, emptor vel venditor decesserit; constat, si exstiterit conditio, heredes quoque obligatos esse, quasi [36] jam contracta emptione in præteritum. Quod si pendente conditione res tradita sit [37]; emptor non [38] poterit eam usucapere pro emptore, & [39] quod pretii solutum est, repetetur [40], & fructus [41] medii temporis venditoris sunt: sicuti stipulationes [42], & legata conditionalia perimuntur, si pendente conditione [43] res exstincta fuerit. Sane [44] si exstet res, licet deterior effecta, potest dici, esse damnum emptoris. §. 1. Si ita venierit, *est ille servus emptus, sive* [45] *navis ex Asia venerit, sive non venerit*, Julianus putat, statim [46] perfectam esse venditionem, quoniam certum sit eam contractam.

§. 2. Cum usumfructum mihi vendis, interest, utrum [47] jus [48] utendi fruendi, quod solum tuum sit, vendas, an vero in ipsum corpus quod tuum sit, usumfructum mihi vendas: nam priore casu, etiamsi statim morieris, nihil mihi heres tuus debebit, heredi autem meo debebitur, si tu vivis: posteriore casu, heredi meo nihil debebitur [49], heres tuus debebit.

De arboribus ante fundi emptionem dejectis.

9. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

SI post [50] inspectum [51] prædium, antequam emptio contraheretur, arbores vento [52] vi dejectæ sunt, an hæ quoque emptori tradi debeant, quæritur? Et responsum est, non deberi, quia [53] eas non emerit, cum antequam fundum emerit, desierint fundi esse: Sed si ignoravit emptor dejectas esse arbores, venditor autem scivit [54], nec admonuit, quanti emptoris interfuerit, rem æstimandam esse, si modo venit.

De emptione conditionali, & pacto. 1. De loci interitu ante mensuram.

10. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

SI in venditione conditionali hoc ipsum convenisset [55], *ut res periculo emptoris servaretur*; puto pactum valere [56]. §. 1. In libro septimo Digestorum Juliani *Scævola notat*: Fundi [57] nomine emptor agere non potest, cum prius, quam mensura [58] fieret, inundatione [59] aquarum, aut chasmate [60], aliove quo casu pars fundi interierit.

De insula combusta.

11. ALFENUS [Varus] lib. 2. Digestorum.

SI vendita insula combusta [61] esset, cum incendium sine culpa [62] fieri non [63] possit, quid juris sit? Respondit: Quia sine patrisfamilias [64] culpa fieri potest, neque si servorum negligentia factum esset, continuo dominus in culpa erit: Quamobrem si [65] venditor eam diligentiam adhibuisset in insula custodienda, quam debent homines frugi [66] & diligentes præstare, si quid accidisset, nihil [67] ad eum pertinebit.

De lectis in via publica positis, & ab Ædili concisis.

12. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

LEctos [68] emptos Ædilis, cum in via [69] publica positi essent, conci-

---

1 Vinum qui ita vendit ut degustetur, hoc est, ut emptum sit cum degustatum fuerit, acorem & mucorem præstat: si non ea lege vendiderit, neutrum præstat, *ut hic.* 2 Vina, ut sæpius ea conditione emebantur, ut degustarentur: raro, ut ne degustarentur. 3 Vino degustando die non adjecta, potest emptor quandoque seu quandocunque degustare: ita accidit, ut dies degustationi non præstitutus (ita paulo post videtur legendum) meliorem conditionem emptoris faciat. 4 *Forte legendum*, non præstitutus, *ut paulo ante dixi.* & ita quoque legit Cujac. 23. *obs.* 34. 5 *Aversione vinum vendere* quid, dictum *l.* 62. *in fin.* ff. *de contrah. empt.* 6 Ut in cæteris finis negotii spectatur, dum approbetur, tollatur, evehatur, restituatur. *Baro.* 7 Infinitam custodiam vini aversione venditi venditor non præstat. 8 *l.* 1. *supr. eod.* 9 Protestatio efficit, ut ne qui protestatus est, infinitam custodiam præstet. *d. l.* 1. §. 3. *supr. eod.* 10 Vinum avehere emptor debet, antequam dolia ad vindemiam fuerint necessaria. 11 In eadem causa est is per quem sterit, & cui tradita res; & e contrario, qui tradidit, & qui obtulit. *l.* 17. *infr. eod. l.* 2. *l.* 4. *C. h. t.* 12 *l.* 17. *infr. eod.* Igitur venditor post moram emptoris, culpam non præstat. adde *l.* 16. *in fin. infr. eod.* 13 *l.* 1. §. 1. ff. *eod.* 14 Acetum vino interdum utilius esse potest. Martialis *Amphora Niliaci non sit tibi vilis aceti: Esset cum vinum, vilior ista fuit.* 15 Exceptum emptoris causa non potest emptor invito venditore petere: ita quod ejus favore inductum est, in ejus damnum recidit. 16 Oportet autem æquitatem in contractibus bonæ fidei servare. 17 Vide *l.* 1. *C. h. t.* 18 Alluvio perfecta emptione, sive quid adjicit, sive quid aufert, emptori prodest vel nocet. *l.* 10. §. 1. *infr. l.* 1. *C. h. t.* Nam post venditionem fundi, tam lucrum quam damnum emptorem respicit. Quid enim, si per alluvionem accessio facta sit, vel pars ejus, aut totus adeo flumine sit occupatus? 2. *Synops.* 19. *tit.* 6. *c.* 1. 3. Harmen *tit.* 3. § 14. Theophil. §. 3. *Inst. de empt.* 19 §. 3. *Inst. de empt.* 20 §. 3. *Inst. de empt. l.* 10. ff. *de reg. jur.* 21 Modus in fundorum venditione plerumque dicebatur, *leg.* 2. ff. *de act. empt.* Aggenus Urbicus, *Soliti erant antiqui in conductionibus, & emptionibus modum comprehendere, atque ita cavere, fundum illum, jugera tot, in singulis jugeribus tantum. Itaque si in ea regione agitur, ubi hæc erit consuetudo, aut cautiones scilicet, aut emptiones, intuendæ erunt.* 22 *Al.* cedendum est. 23 In modum agri non cedebant viæ publicæ, limites, luci, qui fundum tangebant, nisi id actum esset, ut cederent: cum vero neutrum dictum erat, cedere non debebant, *ut hic & l. litora.* 51. *supr. de contrah. empt.* 24 Fundo ad mensuram vendito, num aggeres, & fossæ mensurandæ sunt? Bartolus ait, *in l.* 51. ff. *de contrah. empt.* in via aliud esse ait, *ad l.* 27. §. 4. ff. *de instructo.* quod & Baldus sentit, *C. de contr. empt. in pr. quæst.* 4. nec enim venire in commercium, vel contractum, licet aliqua utilitas ex eis percipiatur. dominos prædiorum in illis non habere titulum, sed solam utendi commoditatem: accessorie magis venire ex agrorum cohærentia, quam contractus potestate: id liquere magis, quod per se vendi non possint. Baldus distinguit: negat enim ripas mensurandas, si exceptæ sint: sin comprehensæ in termino, vendi posse: eam conventionem admitti venditoris gratia, qui cernens in ripa commoditatem (puta saliceti, arboreti) pluris fundum vendere voluerit, ut alter emere: res enim ut interdum emimus propter accessiones, *l.* 34. *in princ. supr. de contrah. empt.* ita & easdem pluris iisdem de causis vendimus. Huic quæstioni subnotabo, quod *ivid.* Baldus notat, colonum, ad fundi fossas, quæ ad perpetuam rei memoriam constructæ sint, reficiendas non teneri: teneri vero, si faciant ad utilitatem ejus anni, quo conduxerit. 25 Emptio sub conditione contracta, quantum ad periculum deteriorationis, pro perfecta habetur, modo appareat, quantum venierit. interitus & custodia ad venditorem pertinent, nisi aliud convenerit. *l.* 10. *infr. eod. tit.* Mod. 26 Perfectæ venditionis is est effectus, ut ab ea periculum rei spectet ad emptorem. 27 Vide *l.* 1. *C. h. t.* 28 Perfectam venditionem facit rei certitudo, ejus pretium, & si pure venit, aut si sub conditione venit, & conditio extitit. 29 *l.* 9. *C. de contrah. empt.* 30 *Certum* censetur, de quo apparet, quid, quale, quantum. *l.* 74. *l.* 75. *infr. de verb. oblig.* 31 *l.* 9. *C. de contrah. empt.* 32 Venditio sub conditione contracta, deficiente conditione nulla est: existente perfecta est, & periculum ad emptorem pertinet. Si ea pendente venditor vel emptor mortuus sit, obligatio transit ad heredes: quod si res tradita sit pendente conditione, emptor eo spatio rem ipsam usucapere non poterit, quia pendente conditione non est emptio: Si interierit, venditoris; Si deterior tantum facta, emptoris erit periculum. 33 *l.* 7. *in princ. supr. de contrah. empt.* 34 Initium legis, est hic paragraphus apud Fulgosium. *in l. pecuniam.* 36. *supr. de reb. cred.* 35 *l.* 5. *C. h. t.* 36 Conditione venditionis existente, venditio in præteritum retrotrahitur, ut quasi pure facta videatur. *l.* 11. §. 1. *infr. qui potiores.* Conditionis eventus facit, ut quasi purum fuisse negotium videatur. 37 Alii quam emptori. 38 *l.* 2. §. 2. *infr. pro empt.* 39 *Al.* sed. 40 *l.* 41. *in fin. supr. de contrah. empt.* 41 *l.* 6. *circa fin. C. de pactis inter empt.* 42 *l.* 23. ff. *de verb. oblig.* 43 Vide *l.* 33. *infr. de verb. obl.* 44 Conditione venditionis pendente, si res intereat, periculum est venditoris: si fit deterior, emptoris, *ut hic.* Quid ita? Ubi res non extat, fictio non habet, ubi hæreat: secus, ubi extat, licet deterior sit. *l. huic.* 15. *supr. ad leg. Aquiliam.* Atqui venditore vel emptore mortuis pendente conditione, non interiit venditio, vel emptio: Recte: nam ipsi heredes ipsam defunctorum personam repræsentant, & una eademque persona censentur cum defuncto. *supr. eod. l. si prædio supr. de in diem addict.* 45 Dixi ad *l.* 60. *supr. de condict. indeb.* 46 Legatum tamen ex simili conditione non transit. *l.* 13. *infr. quando dies.* 47 Jus utendi fruendi, si mihi ab usufructuario venditum sit, fructuario ipso mortuo, heres venditoris non amplius mihi debebit, & tamen heredi meo debebit. Si vero proprietarius usumfructum mihi vendiderit, & post mortuus sit, heres venditoris mihi debebit, heredi meo nihil. 48 Idem vendi potest. §. 1. *in fin. Inst. de usu.* 49 Sed mihi. *l.* 3. *C. de usufruct.* 50 Fundo inspecto tantum, necdum empto, arbores interim, dum emptio perficeretur, dejectæ, emptori non debentur. Quid ita? quia non emit. Cur non emit? Quia antequam emit, fundi esse desierunt. Quid, si emptor nescivit dejectas, venditor scivit, nec admonuit? Quanti emptoris interfuerit, res æstimabitur, *ut hic.* Quid, si quis emit fundum, & emptione jam perfecta, arbores vi dejectæ, vel igne consumptæ? Emptio fundi non videbitur contracta, si contemplatione arborum fundus comparatus est. *l.* 58. *supr. de contrah. empt.* 51 Inspecti ab emptore fundi tempus non inspicimus, sed contractus. 52 Vide *l.* 58. ff. *de contrah. empt.* 53 Venditor fundi emptori id præstare non cogitur, quod ante venditionem perfectam fundi esse desierit. 54 *l.* 58. *supr. de contrah. empt.* 55 Aliud si non convenit. *l.* 5. *C. h. t.* Interim colligunt, conventionem nudam vestiri contractus unitione, etiamsi conditionalis sit. 56 Et ita pactum nudum, vestitum cohærentia contractus, valet. 57 Ut in rebus mobilibus, ita in immobilibus non dicitur perfecta venditio, antequam mensurentur. *Bart.* 58 Ante mensuram, de qua facienda convenit, non est fundi venditio. 58 Aquæ inundatione, aut chasmate fundi, & immobilia interire dicuntur. vid. *l.* 23. *infr. de reg. jur.* 60 Terræ motu. *l.* 47. *in fine. infr. de leg.* 1. v. Plin. 2. *cap.* 26. 61 *l.* 5. *C. h. t.* 62 Levissima scilicet, & quidem inhabitantium; quod plerumque accidit. *l.* 3. §. 1. *supr. de offic. Præf. vigil.* ergo non semper eorum culpa id accidit. 63 Fieri possit. Hotom. 4. *obs.* 32. Goth. Sed male, ut eum reprehendit Arnold. Vinn. *Select. quæst. lib.* 1. *c.* 33. S. L. 64 Non tamen sine alicujus culpa. Cujac. 17. *obs.* 29. *in fin.* 65 Incendium rei alienæ, frugi homo, & diligens custos non præstat. 66 *Frugi homo*, cui opponitur *nequam.* 67 Si venditoris dolo & lata culpa incendium acciderit, tenetur de incendio, *l.* 11. ff. *de incendio.* si diligens fuit, ad instar eorum, qui sunt frugi, & diligentes, in custodienda re vendita, non tenetur de incendio, utcunque servi ejus negligentia incendium acciderit, *ut hic.* id enim fortuito accidit, id est, extra ejus dolum, & latam culpam, ideoque venia indiget, *l.* 11. *infr. de incendio.* & hæc quidem de venditore. Quid de *conductore* dicendum est? Eum scil. eodem exemplo non teneri, si contra præsumptionem (negligentiæ scil. latæ, & doli) probaverit se diligentem fuisse; quo probato securus est. *ut hic.* Quanquam nonnulli distinguunt, ut conductor teneatur, incendii servis convictis, si in officio sibi commisso deliquerint, puta lucernam in stabulo custodiendo non habuerint: si in alio loco extra munus suum, non teneatur: Quis enim hæc præstare possit? v. Andr. Gail. 2. *obs.* 21. Quid? an ex incendio probato servi conductoris illico tenebuntur, tanquam plane convicti? ut continuo necesse sit ab eis incendium ortum fuisse, si non ab eorum domino fuerit admissum? utique conductore absoluto locator probationes suas afferre debet: ergo & certum ex iis aliquem omnino nominare tenetur, ne alioquin incerta feratur sententia. Num vero eo casu conductor vicinis tenebitur incendii nomine, si incendii ratione eis nocitum fuerit? distingue, ut supra. Quid, si quis ædes incendio proximas intercideret, ne ignis ad suam domum perveniret? non tenetur. vid. *l.* 3. §. 7. ff. *de incendio.* Is vero, cujus ædes ita destructæ fuerint, vicinæ servandæ causa, num exemplo contributionis, quæ jactus causa fit, in vicinos aget? v. d. *l.* 3. 68 Ut & alibi mensuras. v. *l.* 13. §. 8. ff. *locati.* v. Suetonium, *in Claudio c.* 16. *in fin.* Goth. Intellectum hujus legis vid. apud Nicol Burgund. *de peric. & culpa. c.* 7. *n.* 45. Ans. Adde Joann. Robert. *l.* 3. *sent. c.* 4. Brisson. *lib.* 4. *select. c.* 4. S.L. 69 Viarum enim cura ædilibus commissa erat. *l.* 1. ff. *de via publica.* De viarum curatoribus tractat Paulus 5. *sent.* 6. §. 2. qui & viocuri dicuntur.

dit [1]: Si traditi essent emptori, aut per [2] eum stetisset [3], quominus traderentur, emptoris periculum esse placet;

13. JULIANUS lib. 3. ad Urseium Ferocem.

EUmque cum Ædili [4], si id [5] non jure fecisset, habiturum actionem legis Aquiliæ: aut certe cum venditore ex empto agendum esse, ut is actiones suas, quas cum Ædile habuisset, [ei] præstaret.

1. *De furto.* *De traditione.*

14. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

QUod si neque traditi essent, neque [6] emptor in mora fuisset, quo minus traderentur, venditoris periculum erit. §. 1. Materia [7] empta si furto periisset postquam tradita esset, emptoris esse periculo, respondit: si minus, venditoris: Videri [8] autem trabes traditas, quas emptor signasset [9].

De vino corrupto.

15. GAJUS lib. 2. Cottidianarum rerum.

SI vina, quæ [10] in doliis erunt, venierint, eaque, antequam ab emptore tollerentur, sua natura corrupta fuerint: si quidem de bonitate eorum adfirmavit [11] venditor, tenebitur emptori: quod si nihil adfirmavit, emptoris erit periculum: quia, sive [12] non degustavit, sive [13] degustando male probavit, de se queri debet: Plane, si, cum intelligeret venditor, non duraturam bonitatem eorum usque [ad] in eum diem, quo tolli deberent, non [14] admonuit emptorem, tenebitur ei, quanti [15] ejus interesset admonitum fuisse.

De re ab emptore conducta, donec pretium solvat.

16. JAVOLENUS lib. 7. ex Cassio.

SErvi emptor, si eum conductum [16] rogavit, donec pretium solveret, nihil per eum servum adquirere poterit: quoniam non videtur traditus is [17], cujus possessio per locationem retinetur a venditore: Periculum ejus servi ad emptorem pertinet, quod tamen sine [18] dolo venditoris intervenerit.

De mora.

17. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

ILlud sciendum est, cum [19] moram emptor adhibere cœpit, jam non culpam, sed dolum [malum] tantum præstandum a venditore. Quod si per venditorem & emptorem mora fuerit, Labeo quidem scribit [20], emptori potius nocere, quam venditori, moram adhibitam: Sed videndum est, ne posterior [21] mora damnosa ei sit. Quid enim, si interpellavero venditorem, & non dederit id, quod emeram; deinde, posteriore [22] offerente illo, ego non acceperim? Sane hoc casu nocere mihi deberet. Sed si per emptorem mora fuisset; deinde cum omnia in integro essent, venditor moram adhibuerit, cum posset se exsolvere, æquum est, posteriorem moram venditori nocere.

De oneribus habitationum finitis. 1. *De evictione.*

18. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

HAbitationum oneribus morte libertorum finitis, emptor domus ob eam causam venditori non tenetur, si nihil aliud convenit, quam ut habitationes secundum defuncti voluntatem super pretium libertis præstarentur. §. 1. Ante [23] pretium solutum dominii quæstione mota, pretium emptor solvere non cogetur, nisi [24] fidejussores idonei a venditore ejus evictionis [25] offerantur.

De mora in pretio solvendo.

19. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

VEnditori si emptor in pretio solvendo moram fecerit, usuras [26] duntaxat præstabit, non omne omnino, quod venditor, mora non facta, consequi potuit, veluti si negotiator fuerit [27], &, pretio soluto, ex mercibus plus [28], quam ex usuris, quærere potuit.

TIT. VII.

DE SERVIS EXPORTANDIS [29], VEL SI ITA MANCIPIUM VENIERIT, UT [30] MANUMITTATUR, VEL CONTRA [31].

De servo exportando, & legis remissione.

1. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

SI fuerit distractus servus, *ne aliquo loci moretur*, qui vendidit, in ea conditione est, ut possit [32] legem remittere, ipse Romæ [33] retinere: Quod & Papinianus lib. III. respondit, *propter* [34] *domini enim* (inquit) *securitatem custoditur lex*, *ne* [35] *periculum subeat.*

De interdictione Italiæ.

2. MARCIANUS lib. 2. Publicorum.

E*Xportandus* si venierit ab Italia, in provincia [36] morari potest: nisi specialiter prohibitum fuerit.

3. PAULUS lib. 50. ad Edictum.

SI quis hac lege veniit, *ut intra certum tempus manumittatur*, si non sit manumissus, liber fit: si tamen is, qui vendidit, in [37] eadem voluntate [38] perseveret, heredis voluntatem non esse exquirendam.

De minore vendente servum, ut manumittatur.

4. MARCELLUS lib. 24. Digestorum.

SI [39] minor viginti annis servum tibi in hoc vendiderit, [& tradiderit,] *ut eum manumitteres*, nullius [40] momenti est traditio, quamquam ea mente tradiderit, *ut* [41], *cum viginti annos ipse explesset*, *manumitteres*: non enim multum facit, quod distulit libertatis præstationem, lex quippe consilio ejus quasi [42] parum firmo restitit.

De interdictione pomerii.

5. PAPINIANUS lib. 10. Quæstionum.

CUi, pacto venditoris, *pomerio* [43] *cujuslibet civitatis interdictum est*, urbe [44] etiam interdictum esse videtur. Quod quidem alias cum Principum mandatis præciperetur, etiam naturalem [45] habet intellectum, ne scilicet qui careret [46] minoribus, fruatur majoribus.

De pacto, ne ancilla manumittatur, neve prostituatur, & de stipulatione pœnali. 1. *De eo, quod interest.*

6. IDEM lib. 27. Quæstionum.

SI venditor ab emptore caverit, *ne serva manumitteretur*, *neve prostituatur*, & aliquo facto, contra quam fuerat exceptum, evincatur, aut libera judicetur, & ex stipulatu pœna petatur, doli exceptionem quidam obstaturam putant: Sabinus, non obstaturam: Sed ratio faciet, ut jure [47] non teneat stipulatio, si *ne manumitteretur*, exceptum est: nam incredibile est, de actu manumittentis, ac [48] non potius de effectu beneficii cogitatum: cæterum si, *ne prostituatur*, exceptum est, nulla ratio occurrit, cur pœna peti, & exigi non debeat, cum & ancillam contumelia adfecerit, & venditoris affectionem [49] forte, simul & verecundiam læserit: etenim alias, remota quoque stipulatione, placuit ex vendito esse actionem.

§. 1. Si quid emptor, contra quam lege venditionis cautum est, fecisset, [aut non fecisset,] nobis aliquando [50] placebat, non alias

1 Vide *l.* 102. *infr. de solut.* Injuria rei emptæ illata a judice, emptori nocet, si vel ei tradita fuit, aut per eum stetit, quominus traderetur, *ut hic.* & *l.* 14. *J. eod.* 2 Mora emptoris ipsi nocet auctori. 3 *l.* 13. *l.* 14. *infr. eod. l.* 4 & *ult. C. h. t.* 4 Poterat enim in jus vocari, quia non erat summus magistratus, & cum imperio. Cic. 2. *in Verrem.* 13. Gell. 13. *ex Varrone.* 5 Litem suam facit judex, cum potestate abutitur adde *l. ædiles. infr. de via publica.* 6 *l.* 2. *supr. eod.* 7 Si vendita materia furto perierit ante traditionem, venditoris damno fit. si post, emptoris: videntur autem trabes traditæ, quas emptor signavit. *Synops. Basilic.* 19. *tit.* 6. *c.* 7. *De materia* dixi *ad leg.* 12 *supr. de usufruct.* Materia autem hic, ligna ad ædificandum parata. §. 29. *Inst. de rerum divis.* adde *l.* 167. *l.* 168. *infr. de verb. signif. l.* 7. *supr. ad exhibend.* 8 Imo signatione res non videtur tradita. *l.* 1. §. 2. *supr. eod.* An hic aliud in trabibus quam in doliis vini signatis? Si aliud, cur aliud? An quia vini dolia signari in alium finem possunt, quam ut tradita habeantur: trabes non possunt signari ob alium finem? 9 Signatio interdum habetur pro traditione: vide quæ notavi ad *l.* 1. *in pr. supr. eod.* 10 Id genus vini doliare. *l.* 1. §. *ultim. supr. eod.* 11 Vide quæ notavi de adfirmatoribus ad *l.* 12. §. 13. *supr. mandati.* 12 Vini doliaris venditi periculum emptoris est, etiam ante degustationem. 13 Paria sunt, male degustare, & non degustare. 14 Decipit emptorem venditor, qui eum non admonet vitiorum rei emptæ. adde *l.* 14. *in fin. infr. de liberali.* qui denique eum certiorem non facit, rem duraturam non esse. 15 V. *l.* 3. *C. h. t.* 16 Emptor servi, eum conductum a venditore rogare potest, donec pretium solvat. adde *l.* 37 *J. de acquir. vel amitt. possess.* idem precario rogare potest. *l.* 20. *infr. de precario.* Id genus possessionis, neque unum est, neque plenum. Itaque qui servum ita conductum aut precario habet, nihil per eum adquirit. Quid ejus servi, cujus periculum est, an venditoris, aut emptoris potius? emptoris, *ut hic.* 17 Per colonum enim possidemus, *l.* 25. §. 1. *l.* 37. *infr. de adq. vel amitt. possess.* ut & per ipsum rei emptorem, donec pretium rei nobis ab eo solvatur, *ut hic* & contra. Nam etsi venditor non teneatur præcise transferre dominium rei venditæ, si tamen venditor in instrumento fatetur se constituere nomine emptoris rei venditæ possessorem, his verbis rei possessionem se ei tradidisse demonstraverit: Nihil enim interest, an quis per seipsum rem venditam prehendat, ingrediaturve, an per alium. Quid, si venditor constituit se nomine emptoris precario possidere? in emptorem sola civilis possessio, non naturalis, transfertur. Ferrariensis *forma* 37. *summa* 12. Bartol post Accursium notat requiri, ut aliquis possideat civiliter & naturaliter, ad hoc, ut faciat fructus suos, id est, neminem fructus rei suos facere, nisi civiliter & naturaliter possideat. 18 V. *l.* 5. *supr. eod. l.* 37. *J. de act. empt.* 19 Mora ubi solius est emptoris, ipsi tantum auctori nocet, *ut hic.* ubi emptoris, & venditoris, qui postremus eorum moram admiserit, moræ is tenebitur. *vers. quod si.* adde *Synopsin Basilic.* 19. *tit.* 6. *c.* 9. 3. Harm. 3. §. 21. Goth. Restituitur hæc lex a Nicol. Burgund. *tract. de peric. & culpa. c.* 7. *n.* 43. Ans. 20 *l.* 51. *J. de act. empt.* 21 Mora posterior nocet. vide tamen Socinum, *reg* 27. 22 *Al.* postea. 23 Vid. *l.* 17. §. 2. *in fin. infr. de dol. mal. & met. except. l.* 24. *C. de eviction.* 24 Evictione initio venditionis imminente, emptor pretium alias solvere non cogitur, nisi fidejussores idoneos a venditore accipiat, *ut hic.* Quid in hac specie, num recte postulabit fidejussorem adversus quoscumque, qui postea litem movere possunt, vel potuerunt? an adversus eum tantum, qui tum agat? etiam in quoscumque, *l. ult.* §. 1. *supr. tit. prox.* v. *interpretes in l. si post perfectam.* 24. *C. de evict.* & ita Jacobus de Arena, Richardus Malumbra, & Cynus putant. Unde quidam hoc εὕρημα, hanc cautelam emptori suggerunt, uti ne pretium ita venditori solvat, certos homines summittat, qui litem rei venditæ nomine venditori moveant. 25 Gratia scilicet. 26 Usuras pretii, ob moram in eo venditori numerando, præstat emptor. An & lucrum omne, quod venditor ex pretio etiam supra legitimum usurarum modum facere potuit? non præstabit, *ut hic.* adde *Synops. Basil.* 19. *tit.* 6. *c.* 11. 3. Harm. 3. §. 63. 27 Imo eo casu lucri cessantis aut spei lucri habenda ratio est. *l.* 2. *in fin. supr. de eo, quod certo.* Respondeo, certi lucri initur ratio in eo, qui negotiari solitus est, quique si pretium habuisset, lucrum præsens habere potuisset: Aliud est in eo, qui negotiari non est solitus: tunc enim incerti lucri habenda non est ratio: Multa enim accidere possunt, quæ lucrum impediant: & in lege Aquilia non consideratur futurum lucrum, quod spe tantum erat, propter ejus incertitudinem, *l.* 29. §. 3. *supr. ad legem Aquil.* & ita Corrasius has leges conciliat. 3. *Miscell.* 14. Sed præstat, dictam legem secundam ad trajectitiam pecuniam referri. 28 Lucrum ex mercibus suis negotiator facere etiam supra legitimum usurarum modum potest: neque id cum facit, injuria facit, aut ut improbus fœnerator. Id enim lucri genus jure licitum.

29 *L.* 4. *Cod.* 55. Τοῦ μὴ διάγειν ἐν τινὶ τόπῳ, 19. *Eclog.* 17. *vers.* 7.
30 *L.* 4. *Cod.* 57. 31 Additur in Ecloga, *ibid.* καὶ περὶ χειρὸς ἐπιβολῆς, de manus injectione: quo pertinet *l.* 9. *infr. eod.* 32 Ut in omnibus quæratur, an domini voluntate Romam venerit. *l.* 2. *C. si serv. export.* 33 Et Romæ. *Halo.* 34 Renunciari pacto prohibitorio potest ab eo, cujus favore fuit introductum. *Bald.* 35 Solent enim ita plerumque vendi, *ne quo loco morentur, ubi venditori nocere possint.* 36 Limitata dispositio limitatum producit effectum. *Bald.* adde *l.* 63. *supr. de contrah. empt.* 37 Adde *l.* 27. §. 2. *l.* 30. *in fin. supr. mandati. l.* 15. *infr. de manumission. l.* 6. *in fin. C. si mancipium ita fuerit.* 38 Imo, voluntatem mutare non potest. *l.* 1. *in fin. J. qui sine manumiss.* 39 *Synops. Basil.* 19. *tit.* 17. *c.* 1. 40 *l.* 31. *infr. de legat.* 2. *l.* 7. *in fin. infr. qui, & a quibus. l.* 66. *infr. de verb. oblig. l.* 4. *C. qui manumittere.* 41 Tempore prohibito facta non valent, licet effectus sit dilatus in tempus concessum, quoties nimirum lex negotio vel ab ipso ejus initio resistit, *ut hic.* secus si prohibitio ad effectum, non ad initium refertur. *l. in tempus.* 62. *infr. de hered. inst.* 42 Consilium minoris viginti annis, parum firmum lege præsumitur. 43 Κωλύθη τοῦ προαστείου, *Eclog. c.* 5. Est igitur προάστειον, pomerium, suburbanum, anteurbanum. de pomerio Urbis v. Varronem, Livium 1. & 13. Gell. 14. & 15. *c.* 27. Tacitum 12. Aggenum Urbicum, & Frontinum, Pollucem 9. Majoragium. 3. *Miscell.* 13. 44 Patria sua, *l.* 7. §. 13. *infr. de interdict. & releg.* Roma sc. *Duar.* adde *l. ult. C. si servus export.* urbe, qua venit, quod Demostheni & Æliano est vendere ἐπ' ἐξαγωγῇ. 45 *Naturalis intellectus* est, qui a natura: *A natura*, hoc est, quæ omnibus hominibus, & in omnes homines ex æquo fusa est. adde *l.* 13. §. 7. *J. de excus. tutor.* 46 Scil. majoribus removetur, qui a minoribus est remotus. *l.* 4. *supr. de senator. d. l.* 7. *in fin.* 47 Jure non tenent, quæ ipso jure non tenent. v. *l.* 122. §. 5. *in fin. infr. de verbor. obligation.* 48 *Actus & effectus* differentia: *Actus*, facti: *Effectus*, juris est. 49 Affectionis sinceræ & honestæ in actionibus ratio habetur, *adde l.* 7. *infr. eod.* 50 *l.* 7. *J. eod.* quæ est desumpta ex libro decimo quæstionum ejusdem Papiniani: hæc autem lex ex vigesimo septimo. & ita lex sequens *septima* ab hac corrigitur. Ita sane quidam putant esse. At mihi primum non tanti librorum Papiniani, quanti hæc Pandectarum dispositio est. Dicemus itaque hanc, ut priorem, proxima, & posteriore lege mutari: eo magis, quod sequentis legis ratio tota ab æquitate, & bono sit: & alioquin, hæc etiam lex, a viro bono. Hæc cum exstent, tanti nobis non fuerit contraria Sabini auctoritas, quanti æquum ipsum & bonum. Et vero denegatæ hoc casu actionis hanc rationem adferunt Græci, *Synops. eod. c.* 5. *in fin.* ὀργῆς ἀποπλήρωσις οὐκ ἔχει διαφέρον, *Iræ satisfactio non habet quod intersit.* Addunt tamen illo loco Græci actionem dari venditori eo casu, si propterea minoris servum vendidit, ut indignationi, dolori, duritiei, & inhumanitati satisfieret. Hoc illi casu venditorem utiliter agere posse existimant. Ego contra, propter superiores, quas protuli rationes, ac maxime vero, quod juris & injuriæ summum sit discrimen, neque hanc potestatem injurioso homini jus faciat, ut vindictam suam exerceat, vel ut juris nomine abutatur, ad sævitiam suam in servos exercendam. Ideo magis nobis amplectendum est, quod immanis sævitia dominorum novis legibus sit restricta: ut sævitiæ nomine, servos etiam abalienare cogantur domini, & quidem bonis conditionibus, non sibi tantum, sed & servo. *l.* 2. *supr. de his, qui sunt sui.* Contra qui senserint, Læstrigonum & Cyclopum gentem, conscientia victi, auxerint: nisi citra vindictam, aut sævitiam, intersit venditoris servum venditum, in Italia non esse, ut a quo forte insidias aut quid tale metuat.

ex vendito propter pœnam homini irrogatam agi posse, quam si pecuniæ ratione venditoris interesset, veluti quia pœnam promiserit: cæterum viro bono non convenire credere, venditoris interesse, quod animo sævientis satisfactum non fuisset. Sed [1] in contrarium me vocat Sabini sententia, qui utiliter agi ideo arbitratus est, quoniam hoc [2] minoris homo venisse videatur.

Si pœna promittitur pacto nudo, non potest exigi, nisi intersit. Bart.

7. IDEM lib. 10. Quæstionum.

Servus ea lege veniit, *ne* [3] *in Italia esset: quod si aliter factum esset, convenit citra* [4] *stipulationem, ut pœnam præstaret emptor*: Vix [5] est, ut eo homine vindictæ ratione venditor agere possit: acturus utiliter, si non servata lege, in pœnam, quam alii promisit, inciderit. Huic consequens erit, ut hactenus agere possit, quatenus alii præstare cogitur: quidquid enim excedit, pœna [6], non [7] rei persecutio est. Quod si, *ne pœnæ causa exportaretur*, convenit, etiam affectionis [8] ratione recte agetur. Nec [9] videntur hæc inter se contraria [10] esse, *cum beneficio* [11] *adfici hominem, intersit* [12] *hominis*: enimvero [13] pœnæ non [14] irrogatæ indignatio solam duritiem [15] continet.

Si venditor voluntatem mutaverit.

8. IDEM lib. 27. Quæstionum.

Quæsitum est, si quis proprium servum vendidisset, *&, ut manumitteretur intra certum tempus*, præcepisset, ac postea mutasset voluntatem, & emptor nihilominus manumisisset, an aliquam eo nomine actionem haberet? Dixi, ex vendito actionem, manumisso servo, vel mutata venditoris voluntate, evanuisse [16].

Si emptor servum vendiderit eodem, vel diverso pacto.

9. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

Titius servum vendidit ea lege, *ut, si Romæ moratus esset, manus* [17] *injicere* [18] *liceret*: emptor alii eadem lege vendidit: servus fugit a secundo emptore, & Romæ moratur: Quæro, an sit [19] manus injectio [20], & [21] cui? Respondi: In fugitivo non est dubitandum, nihil contra legem factum videri, quia [22] nec domino auferre se potest, nec [23] qui in fuga est, ibi moratur: quod si [ex] voluntate [24] secundi emptoris, contra legem moratus sit, potior [25] habendus est, qui auctor fuit legis: & [26] posterior, magis admonendi emptoris, & liberandi se eandem legem repetierit: nec poterit aliquo modo auferre legem sui venditoris, cujus conditio exstitit: nam & si pœnam promisisset, tenetur, licet ipse quoque stipulatus esset: sed in pœna promissa duæ [27] actiones sunt: manus autem injectio in servum competit. † Quod si prior ita vendidit, *ut prostituta libera esset*, posterior, *ut manus injicere liceret*, potior est libertas, quam manus injectio. Plane, si prior lex manus habeat injectionem, posterior libertatem, favorabilius dicetur, liberam fore, quoniam utraque conditio pro mancipio additur, & sicut manus injectio, ita libertas eximit eam injuriam [28].

De libertate collata in tempus mortis emptoris.

10. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

Cum [29] venderet Pamphilam, & Stichum, venditioni inseruit pactum conventum, *uti ne eadem mancipia, Pamphila & Stichus, quos minorato* [30] *pretio vendidit, alterius servitutem, quam Seii paterentur, post* [31] *mortemque ejus in libertate morarentur* [32]: Quæsitum est, an hæc mancipia, de quibus inter emptorem & venditorem convenit, post mortem emptoris jure ipso liberata sint? Respondit, secundum constitutionem *Divi Adriani* super hoc prolatam, Pamphilam & Stichum, de quibus quæreretur, si manumissi non sint, liberos non esse. *Claudius*: Divus Marcus ex lege dicta libertatis in vendendo, quamvis [33] non manumissos fore liberos in Semestribus [34] constituit, licet in mortis tempus emptoris distulit venditor libertatem.

1 Hic locus ostendit Papinianum variasse, *l. 22. §. 3. C. de furt.* v. Cujac. in hunc locum 2. *obs.* 37. *præsertim in fin. & 4. ad Africanum. fol.* 39. Porro variare an & quatenus liceat, v. *l. 75. infr. de reg. jur.* 2 Res vendita cum pacto aliquo, minus valet, quam cum libera vendita est. adde *l. 3. ff. de verb. oblig.* pacto quippe hujusmodi minuitur rei libertas. Pactum rei additum, pars ejus intelligitur. 3 Et sic, ut exportaretur. 4 Ut in casu *l. 11. in fin. ff. de religiosis*, & in usuris. *l. 3. C. de usuris.* 5 Observa jus æquum & humanum; nec puta per legem superiorem id corrigi; ut ibidem plenius ostendi. 6 Vindicta. 7 Aliud *pœna*, aliud *rei persecutio*. 8 Affectionis ratione interdum actio permittitur, ut *in l. 54. supr. mandati*, adde *l. 6. in fin. princ. supr. eod.* 9 Stipulari pœnam, si servus in Italia fuerit, & si pœnæ causa fuerit exportatus, ita non contraria sunt, ut suo tamen modo contraria sint, vel diversa. Priore casu, pœnam possis petere, quatenus alii præstare cogeris, *ut hic.* hoc est, si tua intersit pecuniæ ratione, *l. 6. supr. eod.* non alias: Durus enim homo videare, si ob id agas, quod sævitiæ tuæ non sit satisfactum. Posteriore casu pœnam possis recte petere, etiam si nihil pecuniæ ratione tua intersit: Nam cum stipularis ab emptore pœnam, si servum exportaverit, pœnæ causa, viri boni officio atque munere fungeris. *l. 6. supr. eod.* Tua interest id non fieri, quia vir bonus es, quia cujusque hominis interest, hominem beneficio adfici: affectionis justæ, non injustæ, habetur hæc ratio: Justa affectio est, servum non exportari: Injusta, animo tuo sævienti satisfieri, *d. l. 6.* vindictæ & duritiei tuæ rationem haberi, *hac lege.* 10 Contraria postulans non audiendus. 11 Beneficio adfici hominem, hominis interest, ut *in l. 1. §. pen. & ult. ff. de periculo.* v. Cic. 2. *Officiorum.* 12 Interest hominis hominem beneficio adfici: societatem enim & cognationem quandam inter nos constituit natura. *l. 3. supr. de just. & jur.* 13 *Durus* homo est, qui hoc ipso indignatur, quod ex animi sui sententia ac sævitia alteri pœna non sit irrogata, *ut hic.* Ita Caius Fimbria notatur merito, quod, cum in funere C. Marii curasset Scævolam vulnerari, sanctissimum atque ornatissimum civitatis Romanæ virum, ei diem Scævolæ dixit, postquam comperit eum posse vivere: Cum ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis posset, dicunt hominem, ut erat furiosus, respondisse, quod non totum telum corpore recepisset. Vide Ciceronem *pro Sexto Roscio Amerino.* 9. Valer. 11. 14 Id est, vindictæ. 15 Κακοθελὲς, 19. *Synops.* 17. *c.* 7. σκληρότητα καὶ ἀπανθρωπίαν vocavit, *c.* 5. 16 Cur? Quia quando pactum de non manumittendo servo apponitur tertii gratia, puta emptoris, non potest per venditorem in ejus præjudicium revocari. *Baldus.* 17 *Manus injectio* (quæ Græcis χειρὸς ἐπιβολὴ, *Synops. eod. in inscript. tituli*) in legibus duodecim Tabellarum permittebatur adversarii in jus vocandi, itemque addicti vindicandi causa, ut illo loco, *manus injectio esto.* & alio, *si calvitur, pedemve struit, manum endo jacito.* qua de re scripsi ad leges duodecim Tabularum. Interdum manus injectio permittitur domino, servi sui vindicandi causa. vid. *l. 1. C. si servus export.* interdum auxilii ferendi causa, *ut in fine hujus legis.* adde *l. 20. ff. de manum. l. 54. C. de decurion.* Tertull. 1. *adversus Marcionem.* quodammodo injecta manu detinens adversarii sensum. 18 *Ecloga ibidem, in Epigraphe l. 1. l. 2. C. si serv. export.* 19 In servum Romæ morantem. 20 Vel an servus commissus sit. *l. 16. §. 4. ff. de publican.* 21 An primo venditori, an secundo? 22 Ἐνστάσει utitur Paulus: Servus domino se auferre fuga, seu fugiendo non potest. servus dominum possessione sua privare per fugam non potest, seu domino subvertere possessionem non potest, *l. Pomponius.* 13. *l. rem.* 15. *ff. de adquir. vel amitt. possess. l. ult. §. servi.* 4. *ff. de public. l. non solum.* 33. *§. si rem.* 5. *ff. de usurpat.* 23 Ἀντιπαραστάσει hac utitur Paulus; etiamsi servus per fugam se domino auferre posset, quia tamen in fuga est, ibi, ubi in fuga sit, morari dici non potest: Ibi non moratur, ubi agit ad fugam. *l. servus* 82. *ff. de leg.* 3. Hæc sunt contraria, demorari, & esse in fuga: stare, & fugere. Fugitivi & erronis nullæ sunt sedes certæ. 24 Vide quæ scripsi ad *l. 12. in fin. infr. quæ in fraud. creditor.* 25 Pactum manus injectionis adjectum contractui, rem venditam ita afficit, ut a quolibet possessore vel successore possit auferri. 26 Nec posterior, qui magis admonendi emptoris & liberandi gratia, eandem legem repetierit, poterit aliquo modo &c. *Hal.* 27 Non una ex vendito, alia ex stipulatu, sed una, qua ipse, altera, qua alius ei tenetur. *Accursius.* 28 *Al.* ab injuria. Ita manus injectio plerumque fiebat, auxilii ferendi causa adversus injuriam servorum pudicitiæ vel similibus modis illatam. 29 Vide quæ scripsi ad *l. 122. §. Flavius. infr. de verb. oblig.* Goth. Adde Hotomann. 4. *obs.* 4. Cujac. *lib.* 10. *obs.* 21. Ant. Fab. *conject. lib.* 14 *cap.* 1. Ans. 30 Id est, minore. 31 Pactum valet, ut ne servus venditus fiat liber, nisi post mortem emptoris. 32 Ad hanc clausulam, *ut in libertate morarentur*, referenda est constitutio D. Hadriani, non D. Marci, de qua *infr. eod.* vide Cujac. 10. *obs.* 21. 33 Constitutio divi Marci & Commodi (ad quorum ætatem pervenit Cerbidius Scævola hujusce legis auctor) servum ea lege venditum, *ut manumitteretur*, cessante emptore, ipso jure liberum facit, atque ideo repræsentat, quod facere emptor debuit. *l. ult. C. si mancip. ita fuerit* Cujac. 10. *obs.* 21. adde *l. 11. §. 1. supr. de minoribus* vide Hotomannum 4. *observ.* 4. 34 Semenstria, vel semestria D. Marci, *l. 46. supr. de pactis l. 12. infr. de acqu. vel omitt. heredit. §. 1. Inst. de excus.* ubi Theophilo dicuntur ἑξαμηνιαῖαι διατάξεις, *ibid. scripsi* quæ in semestribus consiliis constituta, & ab eo rescripta. Nam semestria Augustum sibi consilia instituisse, Suetonius in Augusto, *c.* 35. & Dion, *lib.* 55. & Zonaras in Augusto scribunt. Glossis veteribus utriusque testamenti semestria dicuntur liber, in quo sex mensium actiones continentur.

LIBER NONUSDECIMUS.

TIT. I.

DE [1] ACTIONIBUS [2] EMPTI [3], ET VENDITI [4].

Si non tradatur. 1. *De servitute celata.* *De bona fide.*

1. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Si res vendita non tradatur [5], in id [6], quod interest [7], agitur [8]: hoc est, quod rem habere interest emptoris: hoc [9] autem interdum [10] pretium egreditur, si pluris interest, quam res valet, vel empta est. §. 1. Venditor, si, cum [11] sciret deberi servitutem, celavit [12], non evadet ex empto actionem: si modo eam rem emptor ignoravit: omnia enim, quæ contra bonam fidem [13] fiunt, veniunt in empti actionem. Sed scire venditorem, & celare [14], sic accipimus, non solum si non admonuit [15], sed & si negavit servitutem istam deberi, cum esset ab eo quæsitum: sed & si proponas, eum ita dixisse, *Nulla quidem servitus debetur, verum, ne* [16] *emergat inopinata servitus, non teneor*, puto enim ex empto teneri: quia servitus debebatur, & scisset [17]: sed si id egit, ne cognosceret emptor aliquam servitutem deberi, opinor, eum ex empto teneri. Et generaliter dixerim, si improbato more versatus sit in celanda servitute, debere eum teneri, non si securitati suæ prospectum voluit. Hæc ita vera sunt, si emptor ignoravit servitutes: quia non videtur esse celatus, qui scit, neque certiorari [18] debuit, qui non ignoravit [19].

De modo fundi. 1. *De possessione.*

2. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Si in emptione *modus* [20] dictus est, & non præstatur [21], ex empto [22] actio est. §. 1. *Vacua* possessio emptori tradita non intelligitur, si alius in ea legatorum fideive commissorum servandorum causa in possessione sit, aut creditores bona possideant. Idem dicendum est, si venter in possessione sit: nam & ad hoc pertinet vacui [23] appellatio.

1 Hunc titulum in Synopsin contraxit Charondas *lib. 3. verisimil. cap.* 12. & in eundem scripsit Gabriel Mudæus. *Mod.* 2 *L. 4. Cod.* 49. Paulus 2. *sent.* 17. 19. *Synops. Basil. eod. cap.* 1. 3 *Ex empto* actione utitur is, qui emit. *l. 11. ff. eod.* 4 *Ex vendito* actione utitur venditor ad ea consequenda, quæ ei ab emptore præstari oportet. *l. 13. §. 19. infr. eod.* 5 Tradi rem, & restitui stipulationes, meum factum continere, hinc colligit Zasius, 2. *Respons.* 20. cum id, quod interest, hic succedat loco rei. 6 *l. 11. §. 9. infr. l. 4. 10. 12. C. h. t. l. 68. in fin. supr. de contrahend. empt.* 7 Id, quod interest, nihil aliud est, quam utilitas, quæ mihi abest, quamque adipisci potui, quæ vel jurejurando actoris, vel officio judicis, æstimatur. *l. 15. §. 7. infr. quod vi.* & modo tanti, quanti res est, *l. 11. infr. de re judicat.* (ut ita plane tunc idem sit rei pretium, & id, quod interest) modo minoris est, quam res, *l. 9. in fin. supr. ad exhibend.* modo pluris, *ut in hac lege.* & hoc postremo genere pluris æstimatur utilitas, quam sit res: sane quod excedit verum pretium, pœna est: cui tamen modus injectus est a Justiniano. Cujac. 9. *obs.* 31. *l. unic. C. de sententiis, quæ pro eo.* v. *l. 5. supr. de in lit. jurand.* 8 Vide Molinæum *de eo, quod interest num.* 83. Vandum *lib. 1. quæstion. var. quæst.* 9. Pileum *quæst.* 116. Mod. 9 Id, quod interest, pretium rei egredi potest, si pluris intersit, quam res valeat, vel empta est. *Synops. Basil. eod. c.* 1. 10 Imo, nunquam, *l. 21. §. 3. ff. eod.* 11 Tunc enim dolum committit, ideoque tenetur. v. *l. 6. §. 8. ff. eod.* 12 Celans servitutem venditor ignoranti emptori, empti actione tenetur: scienti, non tenetur. 13 Mala fides est celare emptorem. 14 Celat servitutem, & qui non admonet, & qui interrogatus negat servitutem deberi, sed & qui id agit, ne cognosceret emptor aliquam servitutem deberi: & breviter, qui improbato more versatur in celanda servitute. 15 ὑστερολογία. Is enim celat emptorem, qui interrogatus non tantum negat mendaciter servitutem deberi, sed & qui ultro non admonet. v. Cic. 3. *Off.* adde *l. 39. in princ. ff. eod.* 16 *Forte legendum*, ut emergat, vel si emerget. 17 *Al.* scivit. 18 *c. 31. de reg. in 6. l. 43. §. 1. supr. de contrah. empt. l. 12. in fin. C. de contrah. stipulatione.* 19 Tunc enim non ab alio, sed a seipso decipitur: *l. 26. supr. de rei vind.* & volenti dolus non infertur, *l. 9. C. h. t. l. 145. infr. de reg. jur.* etiam in transactione, & donatione. *l. 34. C. de transact.* 20 Modus agri in fundorum venditionibus plerumque dicebatur, *ut hic. l. 13. §. 14. l. 42. infr. eod.* dixi *ad l. 7. in fin. supr. de peric. & commod. rei vend. l. qui fundum.* 40. *§. qui agrum.* 2. *supr. de contrah. empt.* Modum ita dictum venditor præstare actione ex empto cogitur emptori, *ut hic. Synops. eod. c.* 2. 21 Non præstatur, quoties minor invenitur. *l. 4. §. 1. l. 6. §. 4. ff. eod. l. 45.* adde *& leg. 69. in fin. infr. de evict.* 22 Olim in duplum: Hinc Paulus 2. *sent.* 17. distracto, inquit, fundo, si quis de modo mentiatur, in duplo ejus, quod mentitus est, officio judicis æstimatione facta convenitur. *& lib. 1. tit.* 19. *§. 1.* Quædam actiones, si a reo inficientur, duplantur, veluti judicati, depensi (restitue *depositi*): item de modo agri, cum a venditore emptor deceptus est, *& 5. tit. 5. §. 7.* dixi ad Ciceronem 3. *Offic.* 23 Vacua possessio non traditur emptori, si in ea sit tertius aliquis qui ventris, legati, fideicommissi, vel debiti nomine, de vacua possessione agit. *l. 12. C. de probation.*

De fructibus. 2. *De ſervitutibus.* 3. *De mora.* *De rei æſtimatione.*

3. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

RAtio [1] poſſeſſionis, quæ a venditore fieri debeat, talis eſt, ut, ſi quis eam poſſeſſionem jure [2] avocaverit [3], tradita poſſeſſio non intelligatur. §. 1. Si emptor *vacuam poſſeſſionem tradi* ſtipulatus ſit, & ex ſtipulatu [4] agat, fructus non venient in eam actionem: quia [5] & qui *fundum dari* ſtipularetur, vacuam [6] quoque poſſeſſionem tradi oportere, ſtipulari intelligitur, nec [7] tamen fructuum præſtatio ea ſtipulatione continetur [8], neque rurſus plus debet eſſe in ſtipulatione, ſed ex empto ſupereſſe ad fructuum præſtationem.

§. 2. Si iter, actum, viam, æquæductum per tuum fundum emero, vacuæ poſſeſſionis traditio nulla eſt: itaque cavere debes, per [9] te non fieri, quo minus utar. §. 3. Si [10] per venditorem vini mora fuerit, quo minus traderet, condemnari eum oportet, utro tempore pluris vinum fuit [11], vel quo venit, vel quo lis in condemnationem deducitur, item quo loco pluris fuit, vel quo venit, vel ubi agatur. §. 4. Quod ſi per emptorem [12] mora fuiſſet, æſtimari oportet pretium, quod ſit, cum agatur, & quo loco minoris ſit. Mora autem videtur eſſe, ſi nulla difficultas venditorem impediat, quo minus traderet, præſertim ſi [13] omni tempore paratus fuit tradere. Item non oportet ejus loci pretia ſpectari, in quo agatur: ſed [14] ejus, ubi vina tradi oportet: nam [15] quod a [16] Brunduſio vinum venit, etſi venditio alibi facta ſit, Brunduſii tradi oportet.

De dolo promiſſoris, de dupla. 1. *De modo agri.*

4. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI ſervum mihi ignoranti, ſciens [17] furem, vel noxium eſſe, vendideris, quamvis duplam promiſeris, teneris mihi ex empto, quanti mea intererit ſciſſe, quia ex ſtipulatu eo nomine agere tecum non [18] poſſum, antequam [19] mihi quid abeſſet. §. 1. Si [20] modus [21] agri minor inveniatur, pro numero jugerum auctor [22] obligatus eſt: quia ubi modus minor invenitur, non poteſt æſtimari bonitas loci, qui [23] non exſtat: ſed non ſolum, ſi modus agri totius minor eſt, agi cum venditore poteſt, ſed etiam de partibus ejus, utputa ſi dictum eſt, vineæ jugera tot eſſe, vel oliveti, & minus inveniatur. Ideo [que] his caſibus pro bonitate loci fiet æſtimatio.

De venditione ex voluntate. 1. *Vel quaſi ex voluntate teſtatoris.*

5. IDEM lib. 3. ad Sabinum.

SI heres teſtamento quid *vendere damnatus* ſit [24], & vendiderit [25]; de reliquis [26], quæ per conſequentias [27] emptionis propria ſunt, vel ex empto, vel ex teſtamento, agi cum eo poterit. §. 1. Sed ſi falſo [28] exiſtimans *ſe damnatum vendere*, vendiderit, dicendum eſt, agi cum eo ex empto non poſſe, quoniam doli mali exceptione actor ſummoveri poteſt [29]: quemadmodum ſi falſo exiſtimans *ſe damnatum dare*, promiſiſſet, agentem doli mali exceptione ſummoveret: Pomponius etiam incerti [30] condicere eum poſſe ait, ut liberetur.

De modo fundi. 1. *De pacto, ut quid fiat.* 3. *De ædificatione prope locum venditum.* 4. *De vaſe.* 5. *De itinere.* 7. *De filiofamil. vendente.* 8. *De dolo venditoris.*

6. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

TEnetur ex empto venditor, etiam ſi [agnoverit [31]] minorem fundi modum eſſe. §. 1. Si vendidi tibi inſulam [32] certa pecunia, & *ut aliam inſulam meam reficeres*, agam ex [33] vendito, ut reficias: ſi autem hoc ſolum, *ut reficeres eam*, conveniſſet, non [34] intelligitur emptio & venditio facta, ut [&] Neratius ſcripſit. §. 2. Sed ſi aream tibi vendidi certo pretio, & tradidi ita, *ut inſula ædificata partem* [35] *dimidiam mihi retradas* [36], verum eſt, & ut ædifices, agere me poſſe ex vendito [37], & ut ædificatam mihi retradas; quamdiu enim aliquid ex re vendita apud te ſupereſſet, ex vendito me habere actionem conſtat. §. 3. Si locum ſepulchri emeris, & propius [38] eum locum, antequam mortuus ibi inferatur, ædificatum a venditore fuerit, poteris ad eum reverti. §. 4. Si vas aliquod mihi vendideris [39], & dixeris *certam* [40] *menſuram capere*, vel *certum pondus habere*, ex empto tecum agam, ſi minus præſtes: ſed ſi vas mihi vendideris, *ita ut adfirmares integrum*, ſi id integrum non ſit, etiam id, quod eo nomine perdiderim, præſtabis mihi: ſi vero non id actum ſit, ut integrum præſtes, dolum malum dumtaxat præſtare te debere: Labeo contra [putat], & illud ſolum obſervandum, ut [41], niſi in contrarium id actum ſit, omnimodo integrum præſtari debeat: & eſt verum. Quod & in locatis [42] doliis præſtandum, Sabinum reſpondiſſe, Minicius refert. §. 5. Si tibi iter vendidero, ita demum auctorem me laudare [43] poteris, ſi tuus [44] fuerit fundus, cui adquirere ſervitutem volueris: iniquum eſt enim me teneri, ſi propter hoc adquirere ſervitutem non potueris, quia dominus vicini fundi non fueris.

§. 6. Sed ſi fundum tibi vendidero, & *ei fundo iter acceſſurum* [45] dixero, omnimodo tenebor itineris nomine, quia utriusque rei quaſi unus venditor obligatus ſum. §. 7. Si filiusfamilias [46] rem vendiderit mihi, & tradiderit, ſicut paterfamilias tenebitur [47]. §. 8. Si dolo malo aliquid fecit venditor in re vendita, ex empto, eo nomine, actio emptori competit: nam & dolum [48] malum eo judicio æſtimari oportet, ut id, quod præſtaturum ſe eſſe pollicitus ſit venditor, emptori præſtari oporteat. §. 9. Si venditor ſciens obligatum [49] aut alienum vendidiſſet, [&] adjectum ſit, *neve* [50] *eo nomine quid præſtaret*; æſtimari [51] oportet [52] dolum malum ejus, quem ſemper abeſſe oportet [53] in judicio empti, quod bonæ fidei ſit.

De mendacio venditoris.

7. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

FUndum mihi cum venderes, *deducto uſufructu*, dixiſti, [*eum*] *uſumfructum Titii eſſe*, cum [54] is apud te remanſurus eſſet: ſi cœperis eum uſumfructum vindicare, reverti adverſus te non potero [55], donec [56] Titius vivat, nec [57] in [ea] cauſa eſſe cœperit, ut, etiam ſi ejus uſusfructus eſſet, amiſſurus eum fuerit: nam tunc (id eſt, ſi capite deminutus vel mortuus fuerit Titius), reverti potero ad te venditorem. † Idemque juris eſt, ſi dicas eum uſumfructum Titii eſſe, cum ſit Seii.

Si prædium liberum pro ſervo traditur, 1. *Vel contra.*

8. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI tibi liberum prædium tradidero, cum ſerviens tradere deberem, etiam condictio incerti [58] competit mihi, ut patiaris eam ſervitutem, quam debuit, imponi. §. 1. Quod ſi [59] ſervum prædium in traditione fecero, quod liberum tibi tradere debui, [tu] ex empto habebis actionem, remittendæ ejus ſervitutis gratia, quam pati non debeas.

De emptore, qui non vult rem tollere.

9. POMPONIUS lib. 20. ad Sabinum.

SI is, qui lapides ex fundo emerit, tollere eos nolit, ex vendito agi cum eo poteſt, ut eos [60] tollat [61].

De concurſu actionum.

10. ULPIANUS lib. 46. ad Sabinum.

NOn [62] eſt novum [63], ut duæ obligationes in ejusdem perſona, de eadem re concurrant [64]: cum enim is, qui venditorem obligatum habebat, ei, qui eundem venditorem obligatum habebat, heres exſtiterit, conſtat, duas [65] eſſe actiones in ejusdem perſona concurrentes,

1 *Al.* datio, *al.* traditio. Cujac. 13. *obſ.* 35. & Hotom. *quæſt. illuſt.* 11. Hinc Cujac. 21. *obſ.* 19. definit, *traditionem eſſe dationem poſſeſſionis.* 2 Non *traditur* poſſeſſio, quæ jure avocari poteſt: nec enim videtur datum, quod ita datur, ut habere non poſſis. *l.* 29. §. 3. ff. *de leg.* 3. facit *l.* 22. ff. *de acquir. vel amitt. poſſeſſ. l.* 4. §. 12. ff. *de uſurp. & uſucap.* 3 *Traditum* non videtur, quod jure avocari poteſt. adde *l.* 1. *C. fin. regund.* 4 Qui ſimpliciter [illegible] (non conjunctim rem, vacuamque poſſeſſionem, *l.* 4. ff. *de uſuris*, tradi ſtipulatur, vacuam poſſeſſionem: ſed vacuam poſſeſſionem ſine fructibus ſtipulatur, licet mora in tradendo ſit commiſſa, *ut hic.* Imo, qui eo caſu agit ex ſtipulatu, non ſine fructibus, ſi moram committi contigerit, poſſeſſionem ſtipulatur, cum quanti ſua interſit, conſequi debeat. *l.* 114. ff. *de verb. oblig.* Reſpondeo, tunc intereſſe venire, non fructus: hi enim petuntur, omnes: illud quoties petitur, quatenus mea intereſt, dumtaxat conſequor. Atqui fructus conſequor ob moram eo caſu, ſi ex empto egero, *ut hic. in fin.* Cur tam varie? actio ex empto, bonæ fidei: ex ſtipulatu, ſtricti juris eſt. 5 Dandi fundi promiſſor vacuam quoque poſſeſſionem ejus debet tradere. 6 Vacuam rei poſſeſſionem tradere emptori quid eſt? A nemine occupatam: ſic qui caſtrum reſtituere alteri promittit, arcem in eo a ſe ædificatam retinere non poteſt. *Bart.* 7 Stipulatione, *vacuam poſſeſſionem tradi*, fructus non veniunt. *l.* 78. *in fin. infr. de verb. oblig.* 8 Imo, continentur *l. ſi ſtipulatus.* 4. *infr. de uſuris*: Ibi rem dari, & vacuam poſſeſſionem tradi, convenit, hic, vacuam poſſeſſionem tantum. Poſſis & meo judicio recte dicere, hæc verba Sabini eſſe, a cujus ſententia Pomponius mox recedit his verbis, *ſed ex empto ſupereſſe ad fructuum præſtationem*: quaſi dicat, Sabinus putat hac ſtipulatione *vacuam poſſeſſionem tradi*, fructus non contineri, ſed ego contra puto actionem ex empto ad fructuum præſtationem competere. 9 Cur *patientia* in incorporalibus, pro traditione habetur? quia in incorporalibus plena non eſt traditio. 10 V. *l. vinum.* 22. *ſupr. de reb. credit. l. unum.* 3. *de cond. triticiaria.* 11 Venditor a tempore moræ tenetur, quanti plurimi res fuit, loci & temporis ratione: Temporis, inquam, rei venditæ, vel ſententiæ, vel intermedii loci, quo venit, vel in quo res vendita petitur. 12 Emptor, ſi moram committit in re empta accipienda, nec poſſit ei venditor rem tradere, æſtimationem rei a venditore recipiet. Quam? quanti res valet, cum agitur, & quo loco minoris ſit. 13 *Moram committit*, qui nulla difficultate impeditus, cum potuit, rem non tradidit. 14 *l.* 12. §. 1. *ſupr. depoſiti. l.* 3. ff. *de rebus auct. judic.* 15 Ut ſi a Brunduſio v. v. e. v. a. f. f. B. tradi oporteat. 16 A Brunduſio vinum veniſſe num id dicitur, quod Brunduſii tradi oporteat? num quod Brunduſii venit? An potius, quod Brunduſii eſt, ut in Comœdia, *ab Andria hæc ancilla eſt?* 17 Idem ſi ignorans. *l.* 11. §. 7. v. *l.* 13. §. 1. ff. *eod.* 18 Cur non poſſum? Duplex ſtipulatio juris vel facti evictionem exigit. *l.* 3. *infr. de doli mal. & met. except.* 19 Sed ex empto. v. *l.* 30. §. 1. *infr. eod.* 20 Modus agri ſi minor inveniatur, pro numero jugerum venditor obligatur, & pro modo pretium minuitur: ſin vero non totius agri, ſed partis ejus minor eſt modus (puta vineæ), tunc & bonitatis habetur ratio. *Synopſ. eod. c.* 4. 21 V. quæ notavi ad *l.* 2. *ſupr. eod.* 22 *Auctor*, eſt venditor, qui auctoritatem debet. *l. ult. infr. de evict.* 23 Quod non eſt, non habet bonitatem, nec malitiam. *Bartolus.* Qualitas enim non poteſt eſſe ſine ſubjecto. *Bald.* Æſtimari non poteſt, quod non eſt. 24 Poteſt enim ad id damnari: quod ut intelligatur, v. *l.* 49. §. 8. *infr. de leg.* 1. 25 Ex ea cauſa ſcilicet, quæ neceſſaria eſt. 26 *Ut l.* 27. *infr. de ſolutionib.* 27 De quibus *l.* 13. *in fin. & ſeq. infr. eod.* 28 Atque ita minime conſentiens. *l.* 9. *ſupr. de contrah. empt.* 29 Qui petit, quod redditurus eſt. *l.* 8. *infr. de dol. mal. & met. except.* 30 Sine cauſa. *l.* 3. *ſupr. de condict. ſine cauſa.* 31 Ignoraverit. *Hal.* ut *l.* 11. §. 7. *infr. eod.* 32 Molinæus *in labyrintho de divid. & individ. part.* 3. *num.* 35. Mod. 33 Cur ex vendito? Actione, quæ ex ipſo contractu eſt, utimur ad ea, quæ ex pacto contractui in continenti adjecto ſunt promiſſa. *l. pacta.* 72. *ſupr. de contrah. empt.* Goth. V. Goedd. *de contrah. ſtip. c.* 9. *n.* 47. Anſ. 34 Cur non emptio facta intelligitur? quia hoc tantum actum eſt, ut inſulam meam reficeres. 35 Si rem tibi a me venditam trado, ut in ea quid facias, eoque facto ejus rei pretii partem dimidiam retradas, non eſt locatio, aut permutatio, ſed venditio: quia in hac conventione nominatim, ut §. 1. *ſupr. eod.* facta eſt mentio venditionis. Quod ſi nominatim venditionis non eſt facta mentio, & pecunia rem ſuperet, emptio: ſi res pecuniam, permutatio: ſi utrinque res & pecunia ſit æqualis, in dubio intelligitur contractus innominatus. Bart. *ad l.* 1. *infr. de rerum permutat.* 36 *Retradere*, eſt retro dare. 37 Atqui eo caſu venditio non fuit. *l.* 13. §. 1. *infr. de præſcr.* 38 Quam lege ſtatutum. v. *l. ult.* ff. *finium.* 39 Vide Anton. Guibertum *lib.* 1. *quæſtion. jur. c.* 13. Molinæum *de eo quod intereſt. num.* 49. 54. 55. & 57. Mod. 40 Certa & integra promiſſa emptori ſunt præſtanda: Certa, puta, certa menſura, certum pondus, integrum. v. *l.* 2. *ſupr. eod.* 41 In venditione, locatione, & commodato vaſis alicujus, *l.* 18. §. 3. *ſupr. commodati.* in dubio intelligitur, ut incorruptum præſtetur. *Bartolus.* Quid, ſi quis neſciens vitioſum vendiderit, vel locaverit? tenebitur in id quod intereſt accipientis. v. *l.* 19. §. 1. *infr. locati.* 42 *l.* 19. §. 1. *infr. locati.* 43 *Laudare auctorem* quid eſt? nominatim citare, & ad ſui defenſionem accerſere, appellareque eum, qui tibi vendidit, vel a quo rem habuiſti, quod vulgo *ſummare* dicitur. Budæus ex Gell. 2. Macr. 16. Nam *laudare* apud veteres nihil aliud, quam nominare. Feſtus in *Laudare.* Nonius, *Laudare eſt verbis efferre* & rurſus, *laudare etiam ſignificat nominare.* 44 Eſt enim hæc juſta cauſa impedimenti. *l.* 1. *ſupr. commun. præd.* 45 *l.* 27. *infr. eod.* 46 *Filiusfamilias* vendens, ſicut paterfamilias, tenetur. *Synopſ. Baſ.* 19. *tit.* 9. *c.* 6. 47 Venditi nomine, *ut hic* ut & alibi, depoſiti, *l.* 1. §. 42. *ſupr. depoſiti* & generaliter ex omnibus cauſis, ut paterfamilias obligatur. *l.* 39. *infr. de obligationib. & actionib.* 48 *l.* 1. §. 1. *ſupr. eod. l.* 11. §. 15. *in fin. l.* 13. §. 6. & *l.* 39. *in fin. infr. eod. l.* 43. *l.* 6. *ſupr. de contrah. empt.* 49 Qui alienum, vel obligatum ſciens vendidit, tenetur; quamvis pactus fuerit, ne quid eo nomine præſtaret *Synopſ. eod. cap.* 6. 50 Id eſt, ne de evictione teneretur. 51 Et ita pactum, *Ne quis teneatur de evictione*, non prodeſt venditori, qui cauſam, ex qua res evinceretur, ſcivit, & tacuit, *ut hic.* neque emptori res ea nocebit, ſi modo ignoravit evictionem. *l.* 1. *in fin. ſupr. eod.* Bart. 52 Non ut agat de evictione adverſus venditorem (pactum enim contrarium interpoſitum eſt) ſed ex empto, ex clauſula doli, quia ſciebat ſervum alienum, & tacuit. *l.* 30. *in fin. infr. eod.* Baldus *ad l.* 4. *C. h. t. quæſt.* 5. paulo aliter diſtinguit, ſed meo judicio, male. 53 *l.* 11. *in fin. infr. eod. l.* 12. *ſupr. de heredit. vel action. vendit. l.* 14. §. 9. ff. *de ædilit. l. fin. C. cred. evict. pignor.* 54 Et ita venditor in dolo fuiſſe videtur, cum partim contrahat nomine proprio, partim ut nuncius, cum nuncius non eſſet. 55 Eoque modo, ſupervacua adjectio perſonæ inutilis, aut falſa demonſtratio perſonæ non vitiat contractum, ſed in totum valet. *l.* 64. *ſupr. de contrah. empt.* 56 Ut eo pacto uſusfructus mihi adquiratur ſub iisdem omnibus qualitatibus & conditionibus, quibus perſonæ nominatæ quæſitum eſſet. Bart. *hic.* Bald. *ad l.* 6. *C. ſi quis alteri.* 57 *Al.* vel. 58 *l.* 35. *ſupr. de ſervit. præd. urbanorum. l.* 22. *in fin. ſupr. de condict. indebiti.* 59 *l.* 7. §. 3. *ſupr. de dolo. l.* 6. §. 4. *ſupr. commun. præd.* 60 Sic eſt in vino vendito. *l.* 1. §. 3. *ſupr. de periculo.* 61 Eadem ratione agi poteſt adverſus creditorem, ut debitum recipiat. 62 Cur? quia utraque par eſt, & æque principalis. *l.* 5. *infr. de fidejuſſoribus.* 63 *l.* 21. §. 1. *infr. de fidejuſſoribus.* Hinc colligit Bartolus, duas actiones inferi poſſe in uno & eodem libello: Diverſarum enim rerum nomine poſſe quem diverſis actionibus uti. *Goth.* V. *cap.* 2. & 3. *extr. de cauſa poſſ. & propriet.* & *c.* 43. *extr. de reſcript.* & *ibi Gloſſ.* Anſ. 64 *Concurrere* dicuntur *actiones*, quæ uno & eodem libello contineri poſſunt: Unum autem libellum dici Baldus notat, cujus unica ſit concluſio. 65 Imo, una eſt. *l.* 5. *infr. de fidejuſſ.*

propriam,

propriam, & hereditariam [1], & debere heredem inſtitutum, ſi velit ſeparatim duarum actionum commodo uti, ante aditam hereditatem propriam venditorem convenire: deinde, adita hereditate, hereditarium: quod ſi prius adierit hereditatem, unam [2] quidem actionem movere poteſt, ſed [3] ita, ut per eam utriusque contractus ſentiat commodum. Ex contrario quoque ſi venditor venditori heres exſtiterit, palam eſt, duas evictiones eum præſtare debere.

Cui datur actio ex empto. 1. *Quid in eam venit.* 2. *De traditione rei, & ſolutione pretii.* 3. *De redhibitione.* 4. *De ſanitate animalis.* 5. *De muliere empta pro virgine.* 6. *De repetitione arrharum. De emptione diſtrahenda.* 7. *Qualis præſtatur ſervus a venditore. De cautione, habere licere. De traditione.* 12. *Si emptor noxali judicio damnetur.* 13. *Si quæſtio de poſſeſſione moveatur emptori.* 14. *De dupla.* 16. *De evictione. De dolo venditoris.* 17. *De eo, quod accedit rei venditæ.* 18. *De promiſſione, habere licere. De evictione. De alea.*

11. IDEM lib. 32. ad Edictum.

Ex [4] empto [5] actione is, qui emit, utitur. §. 1. Et in primis ſciendum eſt, in hoc judicio id demum deduci, quod præſtari convenit [6]: cum enim ſit bonæ fidei judicium, *nihil magis bonæ fidei* [7] *congruit quam id* [8] *præſtari, quod inter contrahentes* [9] *actum eſt*: quod ſi nihil convenit, tunc ea [10] præſtabuntur, quæ naturaliter [11] inſunt hujus judicii poteſtate. §. 2. Et in primis [12] ipſam rem [13] præſtare venditorem oportet, id eſt, tradere [14]: quæ res, ſiquidem dominus fuit venditor, facit & emptorem dominum: ſi non fuit, tantum [15] evictionis nomine venditorem obligat [16], ſi modo pretium eſt numeratum, aut eo nomine ſatisfactum. Emptor autem nummos venditoris [17] facere cogitur. §. 3. Redhibitionem [18] quoque contineri empti judicio, [&] Labeo & Sabinus putant, & nos probamus. §. 4. Animalium quoque venditor cavere debet, *ea ſana* [19] *præſtari*: & qui jumenta vendidit, ſolet ita promittere, *eſſe, bibere, ut oportet.* §. 5. Si quis *virginem* ſe emere [20] putaſſet, cum mulier veniſſet, & ſciens errare eum venditor paſſus ſit, redhibitionem quidem ex hac cauſa non eſſe, verumtamen ex empto competere actionem ad [21] reſolvendam emptionem, & pretio reſtituto mulier reddatur. §. 6. Is, qui vina emit, *arrhæ* nomine certam ſummam dedit: poſtea convenerat, ut emptio irrita fieret: Julianus, ex empto agi poſſe ait, *ut arrha reſtituatur*: utilemque eſſe actionem ex empto etiam [22] ad diſtrahendam, inquit, emptionem. Ego illud quæro, ſi annulus [23] datus ſit arrhæ nomine, & ſecuta emptione, pretioque numerato, & tradita re, annulus non reddatur, qua actione agendum eſt: utrum condicatur, quaſi ob cauſam datus [ſit,] & cauſa finita ſit: an vero ex empto agendum ſit? Et Julianus diceret, ex empto agi poſſe: certe etiam condici [24] poterit, quia jam ſine cauſa apud venditorem annulus eſt. §. 7. [Venditorem,] etiam ſi ignorans [25] vendiderit, *fugitivum* [26] *non eſſe* præſtare emptori oportere, Neratius ait. §. 8. Idem Neratius, etiamſi alienum ſervum vendideris, *furtis* [27], *noxiſque* [28] *ſolutum* præſtare [te] debere, ab omnibus receptum ait, & ex empto actionem eſſe, *ut habere* [29] *licere* emptori caveatur [30], ſed & ut tradatur [31] ei poſſeſſio. §. 9. Idem ait, non tradentem, quanti interſit [32], condemnari: ſatis autem non dantem [33], quanti plurimum auctorem [34] periclitari oportet. §. 10. Idem Neratius ait, propter omnia hæc ſatis eſſe, quod plurimum eſt, præſtari, id eſt, ut ſequentibus actionibus, deducto eo, quod præſtitum eſt, lis æſtimetur. §. 11. Idem recte ait, ſi quid horum non præſtetur, cum cætera facta ſint, nullo deducto condemnationem faciendam. §. 12. Idem lib. II. Reſponſorum ait, Emptorem noxali [35] judicio condemnatum, ex empto actione id tantum conſequi, quanti [36] minimo [37] defungi potuit. Idemque putat, & ſi ex ſtipulatu aget, & ſive defendat noxali judicio, ſive non, quia manifeſtum fuit noxium ſervum fuiſſe, nihilominus vel ex ſtipulatu, vel ex empto, agere poſſe. §. 13. Idem Neratius ait, venditorem in re tradenda debere præſtare emptori, ut in lite de [38] poſſeſſione potior [39] ſit; Sed Julianus lib. XV. Digeſtorum probat, nec videri traditum, ſi ſuperior in poſſeſſione emptor futurus non ſit; erit igitur ex empto actio, niſi hoc præſtetur.

§. 14. Caſſius ait, eum [40], qui ex duplæ [41] ſtipulatione, litis æſtimationem conſecutus eſt, aliarum rerum nomine, de quibus in venditionibus caveri ſolet, nihil conſequi poſſe. Julianus, deficiente dupla [42], ex empto agendum putavit. §. 15. Denique libro X. [43] apud Minicium ait, ſi quis ſervum ea conditione vendiderit, *ut intra triginta dies duplam promitteret, poſtea ne quid præſtaretur*, & emptor hoc fieri intra diem non deſideraverit, ita demum non teneri venditorem, ſi ignorans alienum vendidit: tunc enim in hoc fieri, ut per ipſum, & per heredem ejus, emptorem habere liceret: qui [44] autem alienum ſciens vendidit, dolo (inquit) non caret, & ideo empti judicio tenebitur. §. 16. Sententiam Juliani veriſſimam eſſe arbitror in pignoribus quoque: nam ſi jure [45] creditoris vendiderit, deinde hæc fuerint evicta, non tenetur, nec ad pretium reſtituendum ex empto actione creditor: hoc enim multis conſtitutionibus effectum eſt. Dolum plane venditor præſtabit: denique etiam repromittit de dolo; ſed etſi non repromiſerit, ſciens [46] tamen ſibi non obligatam, vel non eſſe ejus, qui ſibi obligavit, vendiderit, tenebitur ex empto, quia dolum eum præſtare debere oſtendimus.

§. 17. Si quis rem vendiderit, & *ei acceſſurum* [47] *quid dixerit*, omnia quidem, quæ diximus in re diſtracta, in hoc quoque ſequenda ſint [48], ut tamen evictionis nomine non in duplum teneatur, ſed in hoc tantum obligetur, ut emptori habere liceat, & non ſolum per ſe, ſed per omnes. §. 18. Qui autem *habere* [49] *licere* vendidit, videamus, quid debeat præſtare: Et multum [50] intereſſe arbitror, utrum [hoc] polliceatur, *per ſe* [51], *venientesque a ſe perſonas non fieri, quo minus habere liceat: an vero per* [52] *omnes*: Nam ſi per ſe, non videtur id præſtare, ne alius evincat: proinde ſi evicta res erit, ſive ſtipulatio interpoſita eſt, ex ſtipulatu non tenebitur, ſive non eſt interpoſita, ex empto non tenebitur? ſed Julianus lib. XV. Digeſtorum ſcribit, etiam [53] ſi aperte venditor pronunciet, *per ſe heredemque ſuum non fieri, quo minus habere liceat*, poſſe defendi, ex empto eum in hoc quidem non teneri, quod emptoris intereſt; verumtamen [54], ut pretium reddat, teneri. Ibidem ait, idem eſſe dicendum & ſi aperte in venditione comprehendatur, *nihil* [55] *evictionis nomine præſtatum iri*, pretium quidem deberi [56] re evicta, utilitatem non deberi: Neque enim bonæ fidei contractus hanc patitur conventionem, ut emptor rem amitteret [57], & pretium venditor retineret: Niſi forte (inquit) ſic quis omnes iſtas ſupraſcriptas conventiones recipiet, quemadmodum recipitur, *ut venditor nummos accipiat, quamvis merx ad emptorem non pertineat*, veluti [58] cum futurum [59] jactum retis a piſcatore emimus, aut indaginem plagis poſitis a venatore, vel pantheram [60] ab aucupe: nam etiamſi nihil capit, nihilominus emptor pretium præſtare neceſſe habebit, ſed in ſupraſcriptis conventionibus contra erit dicendum, niſi forte ſciens alienum vendit; tunc enim, ſecundum ſupra a nobis relatam Juliani ſententiam, dicendum eſt, ex empto eum teneri, quia dolo facit.

De jactu retis.

12. CELSUS lib. 27. Digeſtorum.

Si jactum [61] retis [62] emero, & jactare retem piſcator noluit [63], incertum [64] ejus rei æſtimandum eſt: ſi quod extraxit piſcium, reddere mihi noluit, id æſtimari debet, quod extraxit [65].

De vitio rei venditæ. De ſcientia vel ignorantia venditoris. 4. *De*

1 Adde *l.* 14. *in princ.* & §. 2. ℨ. *de except. rei judic.* 2 Facit *l.* 52. §. 14. ℨ. *pro ſocio.* 3 Quoties quis petitionem unius actionis dividit, poteſt opponi, & peti, ut totum in unum judicium deducat. Bart. *hic.* 4 2. *Feudor.* 55. *verſ. res a dom. in fin.* 5 Cui opponitur ex vendito. de qua in *l.* 13. §. 19. ℨ. *eod.* 6 Contractus enim ex conventione partium legem accipiunt. *l.* 1. §. 6. *ſupr. depoſit. v. l.* 13. *ſupr. commun. prædior.* 7 *l.* 1. *ſupr. de pactis.* eſtque grave fidem fallere. *l.* 1. *ſupr. de conſtit. [illegible]* 8 Si modo res, perſonæ, & ſimiles circumſtantiæ venditionem non impediant. 9 Quo vocabulo intellige ſucceſſores ipſorum contrahentium. Nam qui emptori ſuccedit, cum emptoris creditoribus quaſi contrahere videtur. *arg. l.* 5. §. 2. ℨ. *de obligat.* 10 Id igitur, quod in re ipſa ineſt, debebitur tantum, non quod extra rem. 11 Naturaliter inſunt judicii ſeu actionis empti poteſtate, quæ naturalia ſunt emptionis 12 Baldus *ad leg. tert. C. de pericul.* notat, emptorem ex emptionis contractu ſex principaliter conſequi oportere a venditore, ut ex contractu habeat actionem, *l.* 7. *ſupr. de dolo.* ut a venditore habeat rei etiam furtivæ traditionem, *idem ad leg.* 34. §. 3. *ſupr. de contrahend. empt.* ut non patiatur deceptionem (tunc enim conſequitur quanto pluris ſervum emiſſet, *l.* 13. §. 4. ℨ. *eod.*) ut habeat dominium rei, vel uſucapiendi conditionem: ut res vendita vitio careat (tunc enim tenetur in id quod intereſt, & in rem *l.* 23. ℨ. *eod.*) ut propter evictionem rei emptor damnum non ſuſtineat, ſive ut dolus venditoris non ei noceat ante rem emptam. *Bald.* 13 Et vacuam poſſeſſionem. *l.* 2. §. 1. *ſupr. eod.* Rem, inquam, cum fructibus, & reliquis acceſſionibus a tempore venditionis, ut quidam indiſtincte volunt: ſed tamen æquius eſt id intelligi, ſi modo venditor pretii partem ſaltem acceperit *l.* 13. §. 10. & §. 20. ℨ. *eod. l. pen. C. eod.* 2 Paul. *ſent.* 27. §. 7. 14 Principaliter ſcil. & ipſo facto, non dare, id eſt, dominium, & jura dominii transferre: quemadmodum enim venditor dare poſſet (id eſt, proprietatem utiliter transferre: *Dare* enim id ſignificat, *l.* 75. *in fin.* ℨ. *de verb. obligat.*) rem alienam, quam vendidit. at iniquum eſſe dixeris rem alienam emptori tradi: Sed hujusmodi traditione in emptorem nihil aliud, quam uſucapiendi conditio transfertur, venditore interim de evictione obligato. Quid, ſi res evicta ſit? empti utetur actione, ut id, quod ſua intereſt, conſequatur. Dixi principaliter venditorem teneri tradere: nam per conſequentiam dominium ipſum venit tacite, veluti ſi venditor ſit dominus, *ut* ℨ. *eod.* 15 Ut tunc loco rei ſuccedat obligatio in id, quod intereſt. 16 Venditor non tenetur dominium transferre, *ut hic.* niſi genus vendat. vide Socinum *reg.* 438. Bart. *ad l.* 2. *ſupr. ſi cert. petat.* 17 Id eſt, dare. Cur tam diſpariter & varie ſit, ut videlicet, emptor nummos dare teneatur, id eſt, accipientis facere, venditor vero rem dare non cogatur? Ille generis, hic ſpeciei debitor eſt, quæ gravius eum onerat, quam ſi genus deberet, merito relevandus eſt in eo, ut tradere, non dare, teneatur. *Accurſ.* Bart. 18 Ut *in* §. 4. & 5. ℨ. *eod.* Goth. Redhibitio quid ſit, vid. *l.* 21. *l.* 60. ℨ. *de ædilit. edict.* Anſ. 19 Venditor animalium cavebat, *ea ſana* præſtari. *l.* 14. *C. h. t.* 20 Vel virginem ducere, cum ſcortum eſſet. vide quæ de eo not. *ad l.* 11. *in fin.* & *l.* 41. *in fin.* ℨ. *de contrah. empt.* Goth. Adde *Novell. Leon.* 93. *l.* 11. §. 1. *ſupr. de contrah. empt.* Goedd. *de contrah. ſtipulat. c.* 3. *n.* 147 Anſ. 21 Nota hoc verbum ad deciſionem quæſtionis nunc proxime a me propoſitæ. 22 Et arrham repetendam. *l.* 3. *C. h. t. l. ult. C. quand. lic. ab empt. diſced.* 23 Ut *in l.* 5. §. 15. *ſupr. de inſtitoria.* Annulus interdum dabatur arrhæ nomine, *ut hic.* & *d. l.* 15. Plinius 33. *c.* 1. Argumento eſt conſuetudo vulgi ad ſponſiones etiam annulo exiſtente, ab eo tempore, quo nondum erat arrha velocior. 24 Arrhæ repetuntur condictione ſine cauſa. *l. ult. C. quando liceat ab empt. diſcedere.* 25 *l.* 4. *ſupr. eod.* vid. *l.* 13. §. 1. ℨ. *eod.* 26 Fugitivum non eſſe præſtare emptori cogitur, qui ſervum vendit. *l.* 225. ℨ. *de verb. ſignif. l.* 14. *C. hoc tit.* 27 Μὴ ὑποκεῖσθαι αὐτὸν κλοπῇ, ἢ ἐνοχῇ. *Synopſ. Baſil.* 19. *tit.* 1. *c.* 8. 28 *l.* 17. §. 17. ℨ. *de ædilit.* 29 Habere licere venditor emptori præſtare debet. *l.* 8. ℨ. *de oblig.* & *act. v. l.* 38. ℨ. *de verb. oblig.* vel ita, Agitur ad traditionem rei venditæ, & ut caveatur emptori habere licere, *Synopſ. eod. c.* 11. 30 *l.* 37. §. 1. *in fin.* ℨ. *de evict.*

31 Eoque tradito teneatur emptori venditor ad intereſſe. *l.* 44. *in fin.* ℨ. *de ædilit.* 32 *l.* 1. *ſupr. eod.* 33 Id eſt, non repromittentem, idque ſine fidejuſſore. *d. l.* 37. *in princ.* §. 1. 34 Id eſt, emptorem agentem de evictione. 35 V. *l.* 7. *C. eod.* 36 Venditi ſervi nomine noxali judicio conventus ac condemnatus emptor non plus conſequitur, quam quantum præſtitit: nam ſive defendat noxali judicio, ſive non (hoc eſt, ſive condemnetur, ſive non) & æſtimationem litis ſolvat, habet actionem, quæ rem petit (id eſt, ex empto), & actionem de damno infecto (hoc eſt, ex ſtipulatu), ſi manifeſtum ſit ſervum eſſe noxium. *Ita Græci*, *Auctor Synopſ. Baſilic.* 19. *tit.* 1. *c.* 11. 37 Minimo defungi potuit emptor ſervum noxæ dedendo, quam centum ſolidos dando. 38 *l.* 2. *l.* 3. *ſupr. eod.* 39 *l.* 1. *in fin. C. creditorem evict. pign.* 40 In judicio de poſſeſſione, venditor duplum ſolvens aliarum rerum nomine, de quibus in venditionibus caveri ſolet, non obligatur. *Synopſis Baſil. eod. c.* 11. Pretium, ut id, quod reapſe intereſt, conſecutus. 41 Puta, ſi fundus, domus, vel homo, vel alia res pretioſa vendita ſit, de qua promitti ſoleat dupla. 42 *l.* 19. ℨ. *de evict. l.* 8. *l.* 25. *C. de evict.* 43 Quinto. Sex enim tantum libros ad Minicium ſcripſit. 44 Dolo non caret, qui ſciens alienum vendit. 45 *l.* 10. ℨ. *de diſtrah. pig. l.* 50. ℨ. *de evict. l.* 1. *C. credit. evict.* Goth. Vide Kinſchot. *Reſponſ.* 42. Anſ. 46 *l.* 2. *C. credit. evict. pign.* 47 *l.* 27. ℨ. *eod.* 48 *Al.* ſunt. 49 Vide integram leg. 38. ℨ. *de verb. obl.* Goth. Adde Goedd. *de contr. ſtipulat. c.* 5. *n.* 268. Anſ. 50 Imo, non intereſt, *ſimpliciter habere venditor* promiſerit, an *habere licere per omnes* promiſerit. Accurſ. *arg. l.* 38. ℨ. *de verb. oblig.* cum & indefinita univerſali æquipolleant. 51 *Habere licere per ſe, & venientes ſuos* promittens, de evictione extraneorum, id eſt, ab extraneis facta, non tenetur. 52 *Habere licere per omnes* ſtipulari & promittere poſſumus. 53 Si tibi vendidero hac lege, *Neque per me, neque per heredem meum, vel venientes a me perſonas, futurum, quominus habere tibi liceat*, & alius rem venditam evicerit: non teneor actione empti venditi, nec actione in rem id, quod intereſt, ſed ad reſtitutionem pretii, niſi pactum fuerit, nihil præſtitum iri, ſi res evincatur, dum ignorans rem alienam vendo: quippe qui ſcit, quamvis ita ſit conventum, in rem actione tenetur, non is, qui ignoravit: Nam fieri poteſt, ut venditor pretium lucretur, & emptor rem nullam conſequatur, velut in piſcatione & venatione: Nam tametſi nihil captum fuerit, tamen emptor pretium præſtat. 19. *Synopſ.* 8. *d. c.* 11. *in fin.* 54 Qui promiſit de evictione pro ſe, & herede tantum, tertio evincente non tenetur, niſi ad pretium, *ut hic.* ſi modo aliud conventum non ſit. *arg. l.* 22. ℨ. *de pactis.* 55 Hoc pactum non eſt utile, ſi venditor in dolo fuerit, ſi ejus heres agat, aut ſi pretium repeti poteſt: niſi expreſſe dictum fuerit venditorem ad pretii reſtitutionem non teneri. Bart. *hic.* 56 Fallit, ſi ita pactum inter coheredes. v. Nicol. van der Hoogh, *Singular. jur.* 9. Anſ. 57 Imo, hoc videtur fieri poſſe *l.* 25. §. 17. *ſupr. de petit. hered.* 58 Jactus retis a piſcatore, indago a venatore, panthera ab aucupe, emi poteſt. 59 *l.* 12. ℨ. *eod.* 60 Id eſt, univerſam venationem Alciat. 1. *Parerg.* 42. Sunt, qui putant legendum *Panthera* plurali numero, quod πάνθηρον ſit genus retis, quod omnes aves concludere ſolet. 61 *l.* 11. *in fin. ſupr. eod. l.* 8. *in princ. ſupr. de contrah. empt. v. l.* 7. ℨ. *de hered. vel act. vend.* 62 Retis jactus vendi poteſt. 63 Quid, ſi vi ventorum impacti nautæ in aliam navim piſcatoriam, exque ea niſi præciſis funibus, ſe explicare non potuerint, ob eamque cauſam nulli piſces capti ſint, an piſcium non captorum habebitur ratio? non habebitur. *l.* 29. §. 3. *ſupr. ad l. Aquil.* Eſt igitur hic aliud quam in lege Aquilia. 64 Id eſt, quantum veriſimiliter capi potuiſſet: quod colligitur ex conſuetudine piſcatoris. *Accurſ.* Incertum ita æſtimatur: ita id; quod intereſt, ſeu lucrum ceſſans piſcaturæ certæ, & indubitatæ, *ut hic.* venationis & aucupii, peti poteſt, *l.* 2. *in fin. ſupr. de eo quod certo loco.* ſecus ſi captura erat incerta. *arg. l. quemadmodum.* 29. §. 3. *verſ. [illegible]* ℨ. *ad l. Aquil.* Mediceus *tr. de Venatione* 1. *quæſt.* 18. 65 Ut reddiderit, non tenebitur de evictione, quia in hoc genere venditionis non ad aliud, quam ad ipſam ſpem ſimpliciter reſpicimus. *Bald. ad l.* 3. *C. de donat.*

mendacio venditoris. 5. *De dolo emptoris,* 6. *Vel vendentis.* 7. *Tutoris.* 8. *De obligatione pretii.* 9. *De parte pretii ſoluta, & re evicta.* 10. *De fructibus.* 11. *De penſionibus.* 12. *De actionibus emptori cedendis.* 13. *De operis ſervorum, de vecturis, de peculio aucto.* 14. *De alluvione.* 15. *De acquiſitione rei emptæ ex cauſa lucrativa.* 16. *De dolo & culpa venditoris.* 17. *De parte fundi pro indiviſo vendita.* 18. *De acquiſitis per ſervum venditum.* 19. *Quid veniat in actionem ex vendito.* 20. *De pretio, & uſuris.* 21. *De poſſeſſione.* 22. *De ſumptibus in re diſtracta factis.* 23. *De pacto, ut emptor reum locupletem det.* 24. *De pacto, ut ſi prædium emptor hereſve ejus pluris vendiderit, ejus pars venditori præſtetur.* 25. *De procuratore.* 26. *De pœna in fraudem legitimarum uſurarum.* 27. *De colluſione procuratoris vendentis.* 28. *De minore circumvento.* 29. *De pupillo vendente.* 30. *De habitatione vel fruitione excepta.* 31. *Quæ ſunt prædii venditi, vel non.*

13. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

JUlianus lib. XV. inter eum, qui ſciens quid, aut ignorans vendidit, differentiam [1] facit in condemnatione ex empto: ait enim, qui [2] pecus morboſum, aut tignum vitioſum vendidit, ſi quidem ignorans fecit, id tantum ex empto actione præſtaturum, quanto minoris eſſem empturus, ſi id ita eſſe ſciſſem: ſi vero ſciens reticuit [3], & emptorem decepit, omnia [4] detrimenta, quæ ex ea emptione emptor traxerit, præſtaturum ei: ſive igitur ædes vitio tigni corruerunt, ædium æſtimationem; ſive pecora contagione [5] morboſi pecoris perierunt, quod interfuit idonee [6] veniſſe, erit præſtandum.

§. 1. Item [7] qui furem vendidit, aut fugitivum, ſi quidem ſciens [8], præſtare debebit, quanti emptoris interfuit non decipi: ſi vero ignorans [9] [vendiderit], circa fugitivum quidem tenetur, quanti minoris empturus eſſet, ſi eum [eſſe] fugitivum ſciſſet: circa furem non tenetur: Differentiæ [10] ratio eſt, quod fugitivum quidem habere non licet, & quaſi evictionis [11] nomine tenetur venditor; furem autem habere poſſumus. §. 2. Quod autem diximus, *quanti emptoris interfuit non decipi*, multa [12] continet, & ſi alios ſecum ſollicitavit, ut fugerent, vel res quasdam abſtulit. §. 3. Quid tamen, ſi ignoravit quidem furem eſſe, adſeveravit autem bonæ [13] frugi, & fidum, & [14] caro vendidit? Videamus, an ex empto teneatur? Et putem, teneri. Atqui ignoravit: ſed [15] non debuit facile, quæ ignorabat, adſeverare. Inter hunc igitur, & qui ſcit, intereſt: qui ſcit, præmonere debuit furem eſſe; hic non debuit facilis eſſe ad temerariam indicationem [16]. §. 4. Si venditor dolo fecerit, ut [rem] pluris venderet, puta de artificio mentitus eſt, aut de peculio, empti eum judicio teneri, ut præſtaret emptori [17], quanto [18] pluris ſervum emiſſet, ſi ita peculiatus eſſet, vel eo artificio inſtructus.

§. 5. Per contrarium [19] quoque idem Julianus ſcribit: Cum Terentius Victor deceſſiſſet, relicto herede fratre ſuo, & res quasdam ex hereditate, & inſtrumenta, & mancipia Vellicus [quidam] ſubtraxiſſet, quibus ſubtractis facile quaſi [20] minimo valeret hereditas, ut ſibi ea venderetur, perſuaſit, an venditi judicio teneri poſſit? Et ait [Julianus] competere actionem ex vendito in tantum, quanto pluris hereditas valeret, ſi hæ [res] ſubtractæ non fuiſſent. §. 6. Idem Julianus, dolum [21] ſolere a venditore præſtari, etiam in hujusmodi ſpecie oſtendit: ſi [22] cum venditor ſciret fundum pluribus municipiis legata [23] debere, in tabula [24] quidem conſcripſerit, *uni* [25] *municipio deberi*, verum poſtea legem conſignaverit, *ſi qua tributorum* [26], *aut vectigalis, indictioniſve quid nomine, aut ad viæ* [27] *collationem præſtare oportet, id emptorem dare, facere, præſtareque oportere*: ex empto eum teneri, quaſi decepiſſet emptorem: Quæ ſententia vera eſt. §. 7. Sed cum in facto proponeretur, tutores hoc idem [28] feciſſe, qui rem pupillarem vendebant: quæſtionis eſſe ait, an tutorum [29] dolum pupillus præſtare debeat? Et ſi quidem ipſi tutores vendiderunt, ex [30] empto eos teneri, nequaquam dubium eſt. Sed ſi pupillus, auctoribus eis, vendidit, in tantum tenetur, in [31] quantum locupletior ex eo factus eſt, tutoribus in reſiduum perpetuo condemnandis, quia nec transfertur in pupillum poſt pubertatem hoc, quod dolo tutorum factum eſt. §. 8. Offerri [32] pretium ab emptore debet, cum ex empto agitur: & ideo [&] ſi pretii partem [33] offerat, nondum eſt ex empto actio: Venditor enim, quaſi [34] pignus, retinere poteſt eam rem, quam vendidit.

§. 9. Unde quæritur, ſi pars ſit pretii ſoluta, [&] res tradita, poſtea evicta ſit, utrum ejus rei conſequetur pretium integrum ex empto agens? an vero, quod numeravit: Et puto magis id, quod numeravit, propter doli exceptionem [35]. §. 10. Si fructibus jam maturis ager diſtractus ſit, etiam fructus [36] emptori cedere, niſi aliud convenit, exploratum eſt. §. 11. Si [37] in locatis ager fuit, penſiones [38] utique ei cedent, qui locaverat: Idem & in prædiis urbanis [39]: niſi ſi quid nominatim conveniſſe proponatur. §. 12. Sed & ſi quid præterea rei venditæ nocitum [40] eſt, actio emptori præſtanda eſt: damni forte infecti, vel aquæ pluviæ arcendæ, vel Aquiliæ, vel [41] interdicti *quod vi, aut clam.* §. 13. Item ſi quid ex operis ſervorum, vel vecturis jumentorum vel navium quæſitum eſt, emptori præſtabitur: & ſi quid peculio eorum acceſſit, non tamen, ſi quid ex re venditoris. §. 14. Si Titius fundum, in quo nonaginta jugera erant, vendiderit, & in lege emptionis dictum eſt, *in* [42] *fundo centum* [43] *eſſe jugera*, &, antequam modus manifeſtetur, decem jugera alluvione [44] adcreverint, placet mihi Neratii ſententia exiſtimantis, ut ſi quidem ſciens vendidit, ex empto actio competat adverſus eum, quamvis decem jugera adcreverint: quia dolo fecit, nec dolus purgatur: ſi vero ignorans vendidit, ex empto actionem non competere. §. 15. Si fundum mihi *alienum* [45] vendideris, & hic ex cauſa [46] lucrativa meus factus ſit, nihilominus ex empto mihi adverſus te actio competit. §. 16. In his autem [47], quæ cum re empta præſtari ſolent, non ſolum *dolum, ſed & culpam* præſtandam arbitror: nam & Celſus lib. VIII. Digeſtorum ſcripſit, cum convenit, ut venditor præteritam [48] mercedem exigat, & emptori præſtet, non ſolum dolum, ſed & culpam eum præſtare debere. §. 17. Idem Celſus libro eodem ſcribit: Fundi, quem cum Titio communem [49] habebas, partem tuam vendidiſti: & antequam traderes, coactus [50] es communi dividundo judicium accipere, ſi ſocio fundus ſit adjudicatus, quantum ob eam rem a Titio conſecutus es, id tantum emptori præſtabis: quod ſi tibi fundus totus adjudicatus eſt, totum [51] (inquit) eum emptori trades [52]: ſed ita, ut ille ſolvat, quod ob eam rem *Titio* condemnatus es: Sed ob eam quidem partem, quam vendidiſti, pro evictione cavere debes: ob alteram autem, tantum de dolo malo repromittere: æquum eſt enim, eandem eſſe conditionem emptoris, quæ futura eſſet, ſi cum ipſo actum eſſet communi dividundo: Sed ſi certis regionibus fundum inter te, & Titium judex diviſit, ſine dubio partem, quæ adjudicata eſt emptori, tradere debes. §. 18. Si quid [53] ſervo diſtracto venditor donavit ante traditionem, hoc quoque reſtitui debet; hereditates quoque per ſervum adquiſitæ, & legata omnia: nec diſtinguendum [54], cujus reſpectu iſta ſint relicta. Item quod ex operis ſervus præſtitit venditori, emptori reſtituendum eſt: niſi ideo dies traditionis e pacto prorogatus eſt, ut ad venditorem operæ pertinerent.

§. 19. *Ex vendito* [55] *actio* venditori competit ad ea conſequenda, quæ ei ab emptore præſtari oportet. §. 20. Veniunt [56] autem in hoc judicium infra ſcripta: In primis pretium, quanti res venit: item uſuræ [57] pretii poſt diem traditionis: nam [58] cum re emptor fruatur, æquiſſimum eſt eum uſuras pretii pendere. §. 21. Poſſeſſionem autem traditam accipere debemus, etſi [59] precaria ſit poſſeſſio: hoc enim ſolum ſpectare debemus, an habeat facultatem fructus percipiendi. §. 22. Præterea, ex vendito agendo, conſequetur etiam ſumptus [60], qui facti ſunt in re diſtracta: utputa ſi quid in ædificia diſtracta [61] erogatum eſt: ſcribit enim Labeo, & Trebatius, eſſe ex vendito hoc nomine actionem: Idem & ſi in ægri [62] ſervi curationem impenſum eſt ante traditionem, aut [ſi quid] in diſciplinas [63], quas verſimile [64] erat etiam emptorem velle impendi: Hoc amplius Labeo ait &, ſi quid in funus [65] mortui ſervi impenſum ſit, ex vendito conſequi oportere: ſi modo ſine culpa venditoris mortem obierit. §. 23. Item ſi [66] convenerit, cum res veniret, *ut locuples ab emptore reus* [67]

1 Qui rem vitioſam ignorans vendit, quanto minoris emptor fuiſſet empturus, qui ſciens, quod interfuit emptoris rem idonee veniſſe, præſtabit, id eſt, tenebitur ad intereſſe extra rem. *Bart.* 2 Si pecus morboſum vitioſumve tignum vendidero, ſi quidem ignorans fecero, id tantum ex pretio reſtituo, quanto minoris emptor, ſi vitium ſciſſet, empturus erat: ſi vero ſciens, ad id, quod intereſt, teneor. Quid enim, ſi ædes vitio tigni corruerint, vel pecora contagione morboſi pecoris perierint? *Synopſ. eod. c.* 13.
3 Reticere vitium rei venditæ, idque ſcienter, decipere eſt. *l.* 45. §. 1. *ff. eod.*
4 Venditoris emptorem decipientis in vitiis rei reticendis, hæc pœna eſt, ut omnia detrimenta præſtet, quæ ex emptione emptor traxit. 5 Διὰ τῆς ἀφῆς, *Synopſ. ibid.*
6 Idonee non vendit, qui emptorem decipit: qui celat vitia rei venditæ. 7 Qui fugitivum vendidit, aut furem, ſiquidem ſciens, circa fugitivum præſtat id, quod intereſt: circa furem duplum pretii, & ſi quod emptori damnum dedit: ſi vero ignorans, circa fugitivum tenetur ad pretium; circa furem non tenetur. *Synopſis eod. c.* 13.
8 *l.* 4. *ſupr. eod.* 9 *l.* 11. §. 7. *ff. eod.* 10 *Fugitivi & furis* venditi differentia: gravius tenetur, qui fugitivum habet, quam qui furem. Furem habere poſſumus, fugitivum non item. 11 *l.* 1. *C. de adilit. act.* 12 Id, quod noſtra intereſt, non decipi in ſervi emptione, multa continet. Non tantum enim pretium ſervi continet, ſed & ſi quos alios ſollicitavit, vel ut fugerent, vel ut res quasdam auferrent. *Synopſ. ibid.*
13 Πιστὸν, καὶ χρήσιμον. Si venditor furem ignorabat, & tamen adſeverabat, ſe fidum & frugi vendere; tenetur: Nam qui ſcit, quia non præmonuit emptorem, tenetur: qui ignorat, quia temere, quæ non eſſent, adſeveravit. *Synopſ. eod.* 14 Ut caro venderet. *Haloand.* 15 Hinc collige quem teneri in id, quod intereſt ratione culpæ in vendendo admiſſæ, *ut hic.* 16 Id eſt, ſcurrilem, ac verboſam rerum venalium commendationem, qua venditores emptorem hiantem inducere volunt: notum enim illud, *laudat venales, qui vult extrudere, merces.* 17 V. *l.* 1. §. 13. *ff. ſi quid in fraud. patron.* Goth. Ad hunc § 4 & 5 v. Gœd *de contrah. ſtipulat. c.* 3. *n* 116. 144. & 145 Anſ. 18 Vel, ut apud Paulum eſt 2. *ſent.* 17. § 6. quanto minoris valuiſſet, emptori præſtare compellitur, niſi paratus ſit eum redhibere. adde *l* 43 *ſupr. de contrah. empt.* 19 Relativa, contrariorum ſpecies. §. 25. *ff. eod.* dixi ad *l.* 41 *ff. de regul. jur.* 20 *l.* 9 *ff. de dolo* 21 Dolum venditor præſtare cogitur, tenetur de dolo, *ut hic.* Idem in locatore, ut in ſpecie propoſita, & agitata a Beroo, *quæſt.* 62 quem vide. *Goth.* Vid. Johann. a Sand. *deciſ. Friſic. lib.* 3 *tit.* 4 *defin* 6. Anſ. 22 V. *l.* 39. *ff. eod.* Si venditor ſciens diverſis tributis obnoxium eſſe fundum, in venditione unum duntaxat dixerit, & adjecerit, *ſi quid hujus fundi nomine, tributum ſcilicet, aut vectigal, aut indictionem, aut ad viæ refectionem præſtare oporteat, id emptorem dare facere oportere*, actione ex empto tenebitur doli mali cauſa, *ut hic.* ſi vero tutor erat, qui hoc fecit in venditione rei pupillaris, ſi quidem ipſe vendidit, tenetur: ſi vero pupillo vendenti auctor fuit, pupillus quidem, in quantum locupletior factus eſt, tenetur: tutor autem in reſiduum, perpetuo: Nam quod ipſius dolo factum eſt, poſt pubertatem in pupillum non transfertur. §. 7. *ff. eod.* 23 Vectigalia Cujac. 5. *obſ. ult* quod Græca metaphraſis indicat, quæ ſic habet: ἐὰν ὁ πράτης εἰδὼς διαφόροις ὑποκεῖσθαι τέλεσι τὸν ἀγρόν. *Synopſ.* 19 *tit.* 8 *c.* 13. 24 Tabulam hanc ſuſpendi in auctionibus ædium faciendis mos erat. dixi ad *l.* 15 §. 32. *ff. de injuriis.* 25 Μόνον τὸ ἕν, duntaxat unum deberi. 19 *Synopſ.* 8 *c.* 13 ſcil. hoc modo, ſi venditor ſciens diverſis tributis fundum obligatum eſſe, in venditione *unum duntaxat deberi* dixerit, & adjecerit, *ſi quod hujus fundi nomine tributum, aut vectigal, aut indictionem, aut ad viæ refectionem præſtare oporteret, id emptorem dare facere oportere*, actione ex empto tenetur doli mali cauſa. 26 Δημόσιον, ἢ ἐκφώνευμα, ἢ τέλεσμα, ἢ ὑπὲρ ὁδοστρωσίας. *Synopſ. Baſilic. d. c.* 13. 27 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 27. §. 3. *ſupr. de uſufruct.* 28 Celaſſe tributa & vectigalia fundi pupillaris venditi. 29 Tutoris vendentis dolo, an & quatenus pupillus teneatur. 30 Actione ex empto tenetur is, qui vendidit: ex vendito is, qui emit: datur ex empto, emptori: ex vendito, venditori. 31 Ut *l.* 15. *ff. de dolo.* 32 *l.* 8. *in fin. C. h. t. l.* 31. *circa fin. ſupr. de rebus creditis.* 33 *l.* 57. *ff. de adilit.* vide Hotom. *quæſt. illuſt.* 20. 34 Quaſi pignus retinere poteſt venditor rem, quam vendidit. adde *l.* 14. § 1. *ff. de furtis. l* 22 *ſupr. de hereditat. vel action. vendita.* 35 Id, quod intereſt, pretium poteſt egredi. *l.* 1. *ff. eod.* 36 Et operæ ſervorum, & fœtus pecorum, & ancillarum partus. Paul. 2. *ſent.* 17. §. 7. quinetiam id, quod ipſemet venditor donavit ſervo ante traditionem: ſed & hereditatem, & legata per eundem ſervum adquiſita, § 18. *ff. eod. l pen. C. eod.* vide *l. ult. in fin. ff. de jure fiſci.* 37 Si is ager locatus fuit. *Hal.* 38 Vide quæ ſcripſi ad *l. ult. in pr. ff. de jure fiſci & l.* 13. *ff. eod.* 39 Locatis ſcilicet. 40 *l.* 16 *ff. de aqua, & aquæ pluv.* 41 *l.* 11. § 8 *ff. quod vi, aut clam.* 42 Modum agri in venditionibus veteres plerumque definiebant, dixi ad *l.* 2. *ſupr. eod.* 43 Et ſic plura jugera expreſſit, dixitve, quam eſſent re ipſa. 44 Alluvio ſuperveniens ante traditionem prodeſt venditori ad menſuram, ſi fuit ignorans: ſecus, ſi ſciens *Bart.* 45 Vide *l.* 9. *ff. de evictionib.* 46 Lucrativa cauſa non extinguit oneroſam, *ut hic.* uti nec oneroſa aliam oneroſam, *l.* 10 *ſupr. eod.* extinguit tamen etiam lucrativam in eadem perſona, vel diverſis, inter quas juri adcreſcendi locus eſt, *l* 22. *ff. de legat.* 2 non inter quas jus adcreſcendi non eſt. Bald. *hic, & l. omnes. ff. de oblig.* 47 Non ſolum hic præſtatur dolus & culpa in re vendita, ſed & in ejus acceſſoriis. 48 *l* 68. *ff. de contrah. empt.*
49 *l.* 7. § 13. *ſupr. comm. divid.* 50 *l.* 7. *ff. de rebus eorum.* v. quæ ſcripſi ad *l.* 158. *ff. de regul.* 51 Juri adcreſcendi in contractibus etiam locus eſt, ſi emptoris intereſt: non alias. ſcripſi ad *l.* 64. *ſupr. de contrah. empt.* 52 Atque ita quis cogitur rem ſuam vendere. 53 V. §. 10. *ſupr. l.* 23. *infr. eod. l.* 51. *in fin. infr. de evict.*
54 *l.* 23. *in fin. infr. de adilit.* 55 *l.* 1 *l.* 2. *C. h. t.* cui opponitur ex empto actio, de qua *in l.* 11 *in princ. ſupr. eod.* 56 Venditi actione venditor ab emptore hæc conſequitur, pretium, uſuras pretii poſt diem traditionis, *ut hic.* ſumptus factos in rem diſtractam ante traditionem (puta in ædificia, curationem ægroti ſervi, diſciplinas, funus) §. 22 *ff. eod. Synopſ. eod. c.* 13. 57 Poſt rem traditam, niſi emptor pretium ſtatim exolvit, uſuras ejus præſtare cogendus eſt. Paul. 2 *ſent.* 17. §. 9. *l.* 5. *C. eod. l.* 2. *C. de uſuris.* 58 Fructuum & uſurarum æqua viciſſitudo: qui fructus rei venditæ percepit, uſuras pretii nondum ſoluti præſtat venditori. *l.* 5. *C. h. t.* 59 Poſſeſſionem rei emptæ emptor accepiſſe videtur a venditore, etiamſi precario rem emptam ab eo poſſideat: habet enim precaria illa poſſeſſione fructus percipiendi facultatem. 60 Sumptuum varia exempla, in ædificia, medicos, diſciplinas, funus, *l.* 10. *in fin. ſupr. l.* 10. *C. de negotiis.* 61 εἰς ἀνόρθωσιν οἴκου, in ædibus inſtaurandis. *Synopſ. ibid.* quæ erant deſtructæ. 62 *l.* 38. §. 1. *ff. l.* 16. *C. eod.* Sumptus facti in re vendita per actionem ex vendito repetuntur. *Bart.* 63 Sumptus factos in diſciplinas venditi ſervi ab emptore actione ex vendito venditor ipſe conſequitur. *l.* 27. §. 2. *ſupr. de uſufruct. l.* 25. *ff. de pigneratitia.* 64 Veriſimiles ſumptus facile repetuntur. 65 Sic venditor hereditatis funeris impenſas emptori imputat. *l.* 2. §. 17. *ff. de hered. vel action. vend.*
66 In venditionibus ſæpe hoc conveniebat, *ut locupletior reus ab emptore daretur. Synopſ. eod.*
67 Expromiſſor. *Accurſ.* fidejuſſor pretii.

detur,

detur, ex vendito agi posse, ut id fiat. §. 24. Si inter emptorem prædiorum & venditorem convenisset [1], *ut* [2] *si ea prædia emptor, heresve ejus, pluris vendidisset, ejus partem dimidiam venditori præstaret*: & heres emptoris pluris ea prædia vendidisset, venditorem, ex vendito agendo partem ejus, quo pluris vendidisset, consecuturum. §. 25. Si *procurator* vendiderit, & caverit emptori: quæritur, an domino, vel adversus dominum actio dari debeat: Et Papinianus lib. III. Responsorum putat, cum domino [3] ex empto agi posse utili actione, ad [4] exemplum [5] institoriæ actionis, si modo rem vendendam mandavit: ergo & per contrarium [6] dicendum est, utilem [7] ex empto actionem domino competere. §. 26. Ibidem Papinianus respondisse se refert: si convenerit, *ut* [8] *ad diem pretio non soluto, venditori duplum præstaretur*, in fraudem [9] constitutionum videri adjectum, quod [10] usuram legitimam excedit, diversamque [11] causam commissoriæ [12] esse ait, cum [13] ea specie (inquit) non fœnus illicitum contrahatur, sed lex contractui non improbata dicatur. §. 27. Si quis colludente procuratore meo, ab eo emerit, an possit agere ex empto? Et puto, hactenus, ut [14] aut stetur emptioni, aut discedatur. §. 28. Sed & si quis, minorem vigintiquinque annis circumvenerit, & huic hactenus dabimus actionem ex empto [15], ut diximus, in superiore casu.

§. 29. Si quis a pupillo sine tutoris auctoritate emerit, ex uno latere [16] constat contractus: nam qui emit, obligatus est pupillo, pupillum sibi non [17] obligat [18]. §. 30. Si venditor habitationem exceperit [19], *ut* [20] *inquilino liceat habitare*, vel *colono*, *ut perfrui liceat ad certum tempus*, magis esse Servius putabat, ex vendito [esse] actionem: denique Tubero ait, si iste colonus damnum dederit, emptorem ex empto agentem [21] cogere posse venditorem, ut [22] ex locato cum colono experiatur, ut quicquid fuerit consecutus, emptori reddat.

§. 31. Ædibus distractis, vel legatis, ea esse ædium solemus dicere, quæ quasi pars ædium, vel propter ædes habentur, ut puta puteal:

14. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

ID est, quo puteus [23] operitur.

15. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

LInes, [24] [&] labra [25], salientes [26], fistulæ quoque, quæ salientibus junguntur, quamvis longe [27] excurrant extra ædificium, ædium sunt. Item canales. Pisces autem, qui sunt in piscina [28], non sunt ædium, nec fundi:

16. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

NOn magis, quam pulli, aut cætera animalia, quæ in fundo sunt.

17. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

FUndi nihil est, nisi [29] quod terra se tenet. † Ædium [30] autem multa esse, quæ ædibus adfixa [31] non sunt, ignorari non oportet, utputa seras [32], claves, claustra: Multa etiam defossa [33] esse [34], neque tamen fundi, aut villæ [35] haberi, utputa vasa vinaria, torcularia [36]: quoniam hæc instrumenti [37] magis sunt, etiamsi ædificio cohærent. §. 1. Sed & vinum, & fructus perceptos [38], villæ non esse constat. §. 2 Fundo vendito, vel legato, sterculinum [39] & stramenta, emptoris & legatarii sunt: ligna autem, venditoris vel heredis: quia non sunt fundi, tametsi ad eam rem comparata sunt. In sterculino autem distinctio Trebatii probanda est: ut, si quidem stercorandi agri causa comparatum sit, emptorem sequatur: si vendendi, venditorem: nisi si aliud actum est. Nec interest, in stabulo jaceat, an acervus sit. §. 3. Quæ tabulæ pictæ protectorio includuntur [40], item [que] crustæ marmoreæ, ædium sunt. §. 4. Reticuli circa columnas, plutei circa parietes, item Cilicia [41] vela, ædium non sunt. §. 5. Item quod insulæ causa [42] paratum est, si nondum perfectum est, quamvis positum in ædificio sit, non [43] tamen videtur ædium esse. §. 6. Si *ruta* [44] *& cæsa* excipiantur in venditione, ea placuit esse ruta [45], quæ eruta sunt, ut arena, creta, & similia: cæsa ea esse, ut arbores cæsas, & carbones, & his similia. Gallus autem Aquilius, cujus Mela refert opinionem, recte ait, frustra [46] in lege venditionis de rutis & cæsis contineri: quia, si non specialiter venierunt, ad [47] exhibendum de his agi potest: neque enim magis de materia cæsa, aut de cæmentis aut de arena cavendum est venditori, quam de cæteris, quæ sunt pretiosiora. §. 7. Labeo generaliter scribit, *ea, quæ perpetui* [48] *usus causa in ædificiis sunt, ædificii esse: quæ vero ad præsens, non esse ædificii*, utputa fistulæ, temporis quidem causa positæ, non sunt ædium: verumtamen, si perpetuo fuerint positæ, ædium sunt. §. 8. Castella [49] plumbea, putea [50], opercula [51] puteorum, epitonia [52] fistulis adplumbata, aut quæ terra continentur, quamvis non sint adfixa, ædium esse constat.

§. 9. Item constat, sigilla [53], columnas quoque, & personas [54], ex [55] quarum rostris [56] aqua salire solet, villæ esse. §. 10. Ea, quæ ex ædificio detracta [57] sunt, ut reponantur, ædificii sunt: at quæ parata sunt, ut imponantur, non sunt ædificii. §. 11. Pali, qui vineæ causa [58] parati sunt, antequam collocentur, fundi non sunt; sed qui exempti sunt hac mente, ut collocentur, fundi sunt.

18. JAVOLENUS lib. 7. ex Cassio.

GRanaria, quæ ex tabulis [59] fieri solent, ita ædium sunt, si [60] stipites eorum in terra defossi sunt: quod si supra terram sunt, rutis [61] & cæsis cedunt. §. 1. Tegulæ, quæ [62] nondum ædificiis impositæ sunt, quamvis tegendi gratia allatæ sunt, in rutis & cæsis habentur [63]: Aliud juris est in his [64], quæ detractæ sunt, ut [65] reponerentur: ædibus enim accedunt.

De significatione emptionis, & venditionis, & locationis, & conductionis.

19. GAJUS ad Edictum Prætoris titulo de publicanis.

VEteres in emptione, venditioneque, appellationibus promiscue [66] utebantur:

1 Inter venditorem & emptorem plerumque hoc conveniebat, ut si pluris rem emptor ejusve heres venderet, ejus, quod amplius numeratum esset, partem venditori præstaret. *Synopsis ibid.* 2 Ut augeatur pretium, si pluris emptor vendiderit, *l. 7. in fin. ff. de contrah. empt.* vel ut quantum pluris fundus dotalis venierit, id in dote sit. *l. 12. §. 3. ff. de pactis dotalib.* 3 Ex procuratoris venditione, *ut hic*, & divisione inter coheredes suos facta, dominus obligatur. *l. 66. in fin. ff. de evict.* 4 *l. 31. ff. de negotiis.* 5 Utilis ex vendito, in dominum, exemplo institoriæ actionis datur actio. *ut hic l. 2. l. 19. ff. de institoria. l. 5. ff. de stip. prætor. l. 31. supr. de negotiis. l. 10. §. 5. ff. mandati. l. 5. l. 6. C. de institoria.* 6 Relativorum hæc est natura, ut §. 5. ff. eod. dixi ad *l. 41. ff. de reg. jur.* 7 *l. 5. ff. de stipul. præt. l. 79. ff. de verb. oblig.*
8 In venditionibus & hoc plerumque conveniebat, ut duplum præstaret emptor, nisi ad certum diem pretium solvisset: quod cum usuram legitimam excedebat, emptorem non obligabat. *Synops. ib. c. 14.* 9 Id autem vetitum est. *l. 5. C. de legib. l. 7. §. 3. ff. de SC. Macedon.* 10 *l. 9. l. 29. l. 44. ff. de usuris l. 15. in fin. C. de usuris.* 11 Sub. a pœna in fraudem legum adjecta: hic aliud pœna, aliud fœnus. *l. 9. §. 1. ff. de usuris.*
12 Quæ in venditionibus quidem recipitur. *l. 3. ff. de lege commiss.* atque ita dupli stipulatio, si ad diem pretium non solvatur, non coloratur prætextu legis commissoriæ.
13 Id est, legis commissoriæ non improba est conventio, dupli in hac hypothesi stipulatio, fœnus illicitum censetur. 14 Agere possum, ut procuratoris factum ratum habeas, vel reprobes, similis est agendi forma in *l. 16. ff. rem ratam hab.* facit *l. 8. 9. ff. de negotiis.* ut domini voluntas dignoscatur, ratum, necne habeat. Hinc constat contractum interdum non tenere, id est, inutilem esse, & tamen ex eo agi. 15 Minor enim restituitur adversus emptionem, si prædium plus, quam oportet, emerit, *l. 27. §. 1. vers. prædium. ff. de minoribus.* si rem non necessariam. *l. 11. §. 4. ff. de minoribus.* Adde, minorem non tantum restitui adversus emptionem, si ejus eum pœniteat: sed si eam adversus alium affectet: Quid enim, si de re, quæ majorum ejus fuerit, emenda, agatur? *l. 35. supr. de minoribus.* Quid, si ab ejus tutoribus commissoria lex neglecta sit? *l. 38. ff. de minoribus.* non restituetur tamen, si rem necessariam, licet mortalem emerit, aut locupletior factus sit. 16 Sic interdum locator non obligatur, conductor obligatur, *l. 20. in fin. ff. locati.* sic fieri potest, ut venditor pretium accipiat, merx ad emptorem non pertineat, *l. 11. §. ultim. supr. eodem.* & sic claudicat contractus, si fiat cum pupillo. *Bart.* Cujac. 16. *observ.* 21. 17 Cur non obligat sibi pupillum? Quia scire debebat pupillum contrahere non posse sine tutoris auctoritate, *l. qui a quolibet. 27. ff. de contrahend. empt. l. 8. ff. de adqu. vel omitt. hered.* vide *l. unic. C. de reput. quæ fiunt in judicio.* Goth. *pr. Inst. de auct. tut. l. 9. ff. eod. l. 11. ff. de acq. rer. dom. l. 28. supr. de pact. l. 14. §. 8. ff. de solut.* S. L. 18 Emendo, ut non sit securus, qui a pupillo tutore absente rem emerit. *l. 1. l. 7. in fin. ff. de reb.* Quid, si ancillas ab eo emptas statim manumiserit? tunc quidem non revocatur libertas, verum emptor minori, quanti ejus intererit, tenetur. *l. 48. §. 1. supr. de minor.* Securus erit, si minor patris defuncti voluntate & damnatione rem vendidit, *l. 3. C. quando decreto.* aut si locupletior factus sit, *l. 10. ff. de institoria l. 1. §. 4. supr. de pecul. l. 1. §. 15. supr. depositi.* Utcumque sit, sciendum est, decretum judicis & solemnitatem in hujusmodi venditionibus exigi. 19 In venditionibus venditores quædam nonnunquam solebant excipere, *ut hic* habitatio excipitur: alibi frumenta manu sata, *l. qui fundum. 40. §. fundi. 3. ff. de contrah. empt.* omnes fructus, *d. l. qui fundum. 40. §. cum fundum. 4.* Lapidicinæ. *l. 77. ff. de contr. empt.* 20 Venditor fundi plerumque excipiebat colono suo jus fruendi, nempe, ut eum perfrui & habitare emptor permitteret, *ut hic.* 21 Agendi modum singularem observa: ago contra te, ut agas. *Bart.* facit *l. 2. §. pen. supr. de lege Rhodia. l. 60. §. 5. ff. locati. l. 75. in fin. ff. de leg. 1. l. 2. §. 28. ff. ne quid in loc. publ.* adde *l. 5. C. de ingenuis* sed tamen hoc casu reus liberatur cedendo actionem. Bart. *hic.* 22 Agi interdum potest, ut agatur, *ut hic.* dixi ad *l. 60. §. 5. ff. locati.* 23 *l. 17. §. 8. infr. eod.* τοῦ φρέατος σκέπασμα. 17. *Synopsis 8. c. 15.* dicitur & περιστόμιον φρέατος, puteale. *Puteal* veteres sigillis solebant exornare. Hinc Cicero, tibi mando putealia sigillata duo. 24 Quidam legunt, *tines*, vel *tenes*, ut *l. 17. §. 1. supr. si servitus*: Haloander, *funes*, quod vocabulum Budæus ad funes haustorios refert. *Lines*, Græci δεξαμένας, id est, lacus aquam continentes. Quo sensu, ληνὰς & ληνοὺς Græci dicunt, ut in Eparchico περὶ φυτῶν φυτεύσεως quod Harmenop. refert 2. *Epitomat.* Afranius, & Laberius apud Nonium. *Labella, Leneis.* Cujac. 6. *obs.* 7. Martial. 1. *Tepida natabis Lene Congedi vada.* Cujac. 10. *obs.* 15. Auctor Synopseos ibidem ita hunc locum exprimit, καὶ αἱ δεξάμεναι καὶ οἱ λουτῆρες, καὶ οἱ ἠγμένοι τοῖς ἀναβρύτοις, σωλῆνες. 25 Non aquæ, ut Accursius ait: sunt enim hic *salientes*, crateres lapidei, quibus aqua saliens siphunculis excipitur. *Bud.* lapides, vel personæ, ex quibus aquæ saliunt, Basilicis ἀνάβρυτοι, veteribus silvani: vide *l. 17. §. 9. ff. eod.* Festus *in Tullios.* 26 *l. 12. §. 24. ff. de instructo.* sunt lapides, ex quibus aquæ saliunt.
27 Græci hunc locum exprimunt hunc in modum: εἰ καὶ πόῤῥω τῆς οἰκίας ἐκτείνονται, quamvis longe ab ædificio porrigantur. 28 Paulus certe differentiam facit, ut pisces in piscinam conjecti a nobis possideantur: qui in stagno sint, non possideantur. *l. 3. §. 14. ff. de adquir. vel amitt. poss.* & Molinæus: gravis auctor, pro consuetudine Parisiensi adversus jus Romanum, pro Guidone Papæ, & aliis, 1. *Consuet.* §. 1. *gloss.* 8 *n.* 18. 19. 20. ait, aliud esse, si pisces, non in piscinam, sed in stagnum, aut vivarium conjecti, non custodiæ causa, sed ad multiplicandum, & reddendum fructum fundo sint destinati, tum esse partem fundi, & censeri inter immobilia. 29 ὅσον ἐστὶ τοῦ ἀγροῦ ὃ μὴ ἥνωται τῇ γῇ. Fundi nihil est, nisi quod terræ adfixum. *Synops. eod. c. 15.*
30 Serræ, claves, salientes canales, crateres, domus magis portio, quam domus instrumentum sunt. *l. 12. §. 24. ff. de instructo.* 31 Vide *l. 12. §. 23. ff. de instructo.*
32 Μοχλοὶ, κλεῖς, κλεῖθρα, *Synops. ibid.* 33 Κατωρωρυγμένα. *Synopsis.*
34 Atqui *fundo, ut optimus, maximusque esset*, legato, machinæ, vasa vinaria, id est, cupæ, & dolia in cella defixa legato non continentur, *l. 93. §. pen. ff. de leg. 3.* & vino legato, dolia depressa in cella vinaria non debentur, ut nec vasa immobilia, *l. 3. §. 1. ff. de tritico.* Imo, fundo locato dolia cum reliquo instrumento colono sunt præstanda. *l. 19. §. 2. ff. locati.* Item dolia fictilia, item plumbea, quibus terra congesta est, & in his viridaria posita, ædium sunt: si ita alligata sint ædibus, ut ibi perpetuo sint. *l. 21. l. 26. ff. de instructo.* Ad hæc, dolia in horreis defossa horreorum venditioni cedunt, nisi nominatim excepta sint. *l. 76. ff. de contrah. empt.* ea igitur, quæ defossa sunt, fundi habentur: Tiraquellus de retractu, §. 1. *gloss.* 7. *n.* 98. hic mendum esse ait. 35 ἐποικίω. Est vero ἐποίκιον, ἡ ἐν τῷ ἀγρῷ οἰκία, domus in agro. 36 Est vero *torcular*, lignum, quo premuntur, & torquentur uvæ. Lignum maximum, quod olearum fructibus imponitur, ut oleum, & vinum exprimatur, *Scholiastes Synopseos illo loco.*
37 Quid ita, cum sigilla, & statuæ adfixæ, instrumento domus non contineantur, sed domus portio sint. *l. 12. §. 23. ff. de instructo?* 38 Aliud si penderent. *l. 44. ff. de rei vindic.* 39 *Sterculinum* vendendi causa, quod habitum fuit, non sequitur emptorem fundi, sive in stabulo jaceat, sive acervus sit: stercorandi agri causa habitum, debetur. 40 Ea, quæ tectorio non continentur, in rutis sunt, non sunt ædium. *l. 241. ff. de verborum signif.* 41 *l. 12. §. 17. ff. de instructo.* 42 Nunc primum, *ut hic.* & *§. ult. ff. eod.* aliud si, ut reponatur. *d. §. ult. l. 18. in fin. ff. eod.*
43 Imo sunt, quia cœpta pro factis habentur, *l. 19. §. 11. ff. de auro.* Sed ibi de ultima voluntate agitur, resque latius extenditur: hic de contractu, qui stricte accipiendus est: vel ibi de principali, hic de accessoriis agitur. 44 De *rutis & cæsis* adde *l. 18. l. 38. in fin. ff. eod. l. 2. in fin. C. eod. l. 241. ff. de verb. signif. l. 66. §. fin. ff. de contr. empt. l. 5. §. 2. ff. ad exhib.* Festus, & Nonius *in Ruta*, Cicero 2. *de Orator. Partitionibus, & Topicis.*
45 *l. 18. in fin. l. 38. in fin. ff. eod.* ea non sunt ædium, *l. 66. in fin. ff. de contrah. empt.* terra non continentur. *l. 241. ff. de verborum signif.* 46 Ruta cæsa, etsi non sint expressa nominatim, sunt tamen tacite venditoris. 47 *l. 5. §. 2. supr. ad exhibendum.* 48 Perpetua vim majorem habent, quam temporaria. Ex perpetua destinatione rei qualitatem sumimus, ac finimus. Quæ sunt alicubi ad tempus, non videntur ibi esse, sed quæ perpetuo, *l. quæsitum. 78. in fin. l. si ita. 86. ff. de legat. 3. v. l. 32. in fin. ff. de pig.* perpetuo, id est, ut existimo, ea mente posita, ut illic essent, vivente eo, qui intulit *argum. l. 1. ff. pro socio.* ut & durante conductione. *d. l. 32.* 49 *l. 38. in fin. ff. eod.* 50 *Al.* putealia, ut *l. 13. in fin. l. 14. ff. eod.* 51 Quid, si putealia, id est, opercula puteorum, seu ἐπιστόμια, legamus? ut *l. 13. in fin. l. 14. supr. eod.* 52 Varro 3. *de re rustic.* epitoniis versis. Vitruvius 20: Frequens compressus epitoniorum. Sunt autem *Epitonia*, instrumenta, quibus chordæ funesque tenduntur. 53 *Sigilla*, parva signa.
54 Id est, salientes, qui & ἀνάβρυτοι *Basilic.* qui & *silvani* veteribus, ut non male qui glossemata interpretati, dixerint silvanum κρήνην. hinc Cornel. *lib.* 3. confert etiam aliquid ad somnum silvanus juxta cadens: & Lucretius 6. Corpora silvanos ad aquarum strata jacebant, & in fabulis Hygini *c.* 69. 70: Tres silvani sunt secati, qui Amymonius fons appellatus est. & Festus, *Tullios Alii dixerunt silanos*: ubi *silvanos* legendum esse monet Cujac. 11. *obs.* 2. & veteres glossæ interpretatæ sunt silvanum, fontem, vel κρήνην. Cujac. 14. *obs.* 13. 55 Pentameter est versus, *ex quarum rostris aqua salire solet.* Nam in aqua prior producitur. Cicero Prognosticis, Vos quoque signa videt aquai dulcis, & auræ. Lucretius 6. Quæ calidum faciunt aquæ tactum, atque saporem. 56 Rostra personarum etiam sunt, seu de personis dicuntur. Nonius 6. *n.* 41. 57 Detracti, ut reponatur: & parati, ut imponatur, differentia: Illud, non hoc, ædificii est. Forte, quod quæ reponuntur, ædificii ante fuerunt: quæ imponuntur, nunquam fuerunt ædificii. adde *l. 18. §. 1. ff. eod.* 58 V. §. 5. *ff. eod.* 59 Adde *l. 1. §. 8. ff. de vi, & vi armata.* Goth. V. Alciat. 3. *parerg.* 22. Ans. 60 Ut stipites non sint defossi, si tamen ita positi, ut tolli possint æstate, vel hyeme, ædium erunt. *l. 242. in fin. ff. de verb. signif.* 61 Mobilibus *l. 60. ff. de adquir. rer. dom.* 62 Dixi ad *l. 17. §. 10. ff. eod.* ubi de differentia recens impositorum & detractorum, ut reponerentur.
63 Facit *l. 242. §. 2. ff. de verb. sign.* 64 Ut & in plumbo, quod pro tegulis ponitur. *l. 242. §. 2. ff. de verb. signif.* 65 Aliud est, si ut nunc primum imponerentur. v. *l. 17. §. 5. supr. eod.* Idem vero est in causa pignoris, si res in fundum inducta est, ut perpetuo esset. *l. 32. in princ. infr. de pig.* 66 Id est, respectu quarundam alienationum, & aliorum contractuum, quos emptio, & venditio in se complectitur. *l. 29. in fin. infr. de statuliberis.* Hinc Varro *de re rustica*, in emptionibus dominium legitimum sex fere perficiunt: hereditatis aditio, mancipium, in jure cessio, usucapio, aut si quid ex præda sub corona emit. aut si ex bonis sectioneque publice venit. Alciat. 3. *parerg.* 22. An etiam in se relatione habita, ejusque vi? ait Alciatus: nam ubi emptor, ibi venditor: idque cum fit, contractus, non autem personæ (alia est enim emptoris, alia venditoris persona) aut res utrinque accepta (est enim aliud res, aliud rei pretium) considerantur. Alciat. 5. *parerg.* 15 ubi etiam probat apud auctores principium sumi pro fine. Cujacius vero negat, ut notabo *l. proxim. infr. eod.*

20. IDEM lib. 21. ad Edictum provinciale.

IDem est[1] [&] in locatione, & conductione.

De partu vendito ejus, quæ parere nequit. 1. De reticentia venditoris. 2. De errore in qualitate rei. 3. De mora venditoris. 4. De pacto, ut fundus venditus venditori locetur: 5. Aut ne alii vendatur, quam venditori. 6. De acceptione alternata.

21. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

SI sterilis[2] ancilla sit, cujus partus[3] venit, vel major annis quinquaginta[4], cum id emptor ignoraverit, ex empto tenetur venditor. §. 1. Si prædii venditor non dicat[5] de tributo[6] sciens, tenetur ex empto: quod si ignorans non prædixerit, quod forte hereditarium[7] prædium erat, non tenetur. §. 2. Quamvis supra[8] diximus[9], cum in corpore[10] consentiamus, de qualitate[11] autem dissentiamus, emptionem esse[12]: tamen venditor teneri debet, quanti[13] interest non esse deceptum: & si venditor quoque nesciat, veluti si mensas, quasi citreas[14] emat, quæ non sunt. §. 3. Cum per venditorem steterit, quo minus rem tradat[15], omnis utilitas emptoris in æstimationem venit, quæ[16] modo circa[17] ipsam rem consistit: neque enim, si potuit ex vino[18] (puta) negotiari, & lucrum facere, id æstimandum est[19], non magis quam si triticum[20] emerit, & ob eam rem, quod non sit traditum, familia ejus fame laboraverit: nam pretium[21] tritici, non[22] servorum fame necatorum, consequitur: nec major fit obligatio, quod tardius agitur[23], quamvis crescat si vinum hodie pluris sit: Merito: quia[24] sive datum esset, haberet emptor, sive non: quoniam saltem hodie dandum est, quod jam olim dari oportuit.

§. 4. Si tibi fundum vendidero, *ut*[25] *eum conductum certa summa haberem:* ex vendito, eo nomine, mihi actio est, quasi in[26] partem pretii ea res sit. §. 5. Sed etsi ita fundum tibi vendidero, *ut nulli*[27] *alii eum, quam mihi venderes*, actio eo nomine ex vendito est, si alii vendideris. §. 6. Qui[28] domum vendebat, *excepit sibi habitationem, donec viveret, aut*[29] *in singulos annos decem*, emptor primo anno maluit[30] decem præstare, secundo anno habitationem [præstare.] Trebatius ait, mutandæ[31] voluntatis potestatem eum habere[32], singulisque annis alterutrum præstare posse; & quamdiu paratus sit alterutrum præstare, petitionem non esse.

De mendacio venditoris.

22. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

SI in qualitate[33] fundi venditor mentitus sit, non[34] in modo ejus, tamen tenetur emptori[35]: pone enim dixisse eum, *quinquaginta jugera esse vineæ, & quinquaginta prati:* & in vinea minus, & in prato plus inveniri: esse tamen omnia centum jugera.

De manumissione servi venditi cum peculio.

23. IDEM lib. 13. Digestorum.

SI[36] quis servum, quem cum[37] peculio vendiderat, manumiserit, non solum peculii nomine, quod servus habuit tempore quo manumittebatur, sed & eorum quæ postea adquirit, tenetur, & præterea cavere[38] debet, *quidquid*[39] *ex hereditate liberti ad eum pervenerit, restitutum iri.* Marcellus notat: Illa præstare venditor ex empto debet, quæ haberet emptor, si homo manumissus non esset: non continebuntur igitur, quæ[40] si manumissus non fuit, adquisiturus non esset.

De servo fructuario emente. 1. Si servus furtivus, bona fide emptus, hominem emerit ex peculio, quod ad dominum pertinebat. 2. De servo vendente.

24. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

SI servus, in quo usufructus tuus erat, fundum emerit, & antequam pecunia numeraretur, capite minutus fueris: quamvis pretium solveris, actionem ex empto non habebis, propter talem capitis deminutionem, sed indebiti actionem[41] adversus venditorem habebis: ante capitis autem minutionem nihil interest, tu solvas, an servus ex eo peculio, quod ad te pertinet: nam utroque casu actionem ex empto habebis. §. 1. Servum tuum[42] imprudens a fure bona fide emi; is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem paravit, qui mihi traditus est: Posse te eum hominem mihi condicere, Sabinus dixit; sed si quid mihi abesset ex negotio, quod is gessisset, invicem me tecum acturum de peculio: Cassius veram opinionem Sabini retulit, in qua ego quoque sum. §. 2. Servo vendente hominem, fidejussor venditionis omnia[43] præstare debet, in quæ obligaretur, si[44] pro libero fidejussisset: nam & in dominum actio sic datur, ut emptor eadem consequatur, quæ, libero vendente, consequi debuisset: sed ultra peculii taxationem dominus non condemnatur.

De vindemia pendente.

25. IDEM lib. 54. Digestorum.

QUi pendentem[45] vindemiam emit, si uvam legere prohibeatur a venditore, adversus eum petentem pretium, exceptione[46] uti poterit, *Si ea pecunia, qua de agitur, non pro ea re petitur, quæ venit, neque tradita est.* Cæterum post traditionem sive lectam uvam calcare, sive mustum evehere prohibeatur[47], ad exhibendum, vel[48] injuriarum[49] agere poterit: quemadmodum si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur.

De mendacio venditoris.

26. ALFENUS VARUS lib. 2. Digestorum.

SI quis, cum fundum venderet, *dolia*[50] *centum, quæ in fundo esse adfirmabat, accessura*[51] dixisset, quamvis ibi nullum dolium fuisset, tamen dolia emptori debebit.

De qualitate rei accessoriæ.

27. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni.

QUidquid venditor[52] *accessurum*[53] dixerit, id integrum ac sanum tradi oportet, veluti si fundo dolia[54] accessura dixisset, non quassa, sed integra dare debet.

De pacto, ut emptor faciat, & stipulatione pœnali adjecta.

28. JULIANUS lib. 3. ad Urseium Ferocem.

1 *Id est*, Cujacius ita restituit 9. *observ.* 15. ut sit sensus: Veteres promiscue usi sunt emptionis venditionisque verbo: Promiscue, id est, ut & conductionem intelligerent (hinc *emptores fructuum* pro *conductoribus* accipiuntur. *l.* 21. ℱ. *de annuis.*) & in locatione, & in conductione veteres locationem sæpe venditionem appellarunt, & conductorem emptorem: quin etiam mercedem, sive pensionem, pretium: idque propter vicinitatem emptionis, & locationis, ideoque Aggen. 2. *de limitibus*, mancipibus ementibus, id est, conducentibus in annos singulos. *Festus*, Venditiones olim dicebantur bonorum locationes. Huic forte legi occasionem dedit, quod cum Publicani (ad quos refertur inscriptio *l. proxim.* ff. *eodem*) emptores, sive redemptores dicerentur, monuerunt juris interpretes, veteres *emendi & vendendi* verbo promiscue usos, etiam in locatione, & conductione. Non enim ut emptionem pro venditione, & emptorem pro venditore, & e contrario, acciperent, ita locuti sunt. Quod si hic cum Florentino exemplari legas *Idem est*, sensus erit, Veteres, ut emptionis sic locationis verbo promiscue usos, ut alios contractus significarent, eoque pertinet, quod *ibid.* Cujacius observat, fœnus videri esse locationem, & conductionem. Hinc Horatius *Conductis nummis.* id est, sumptis fœnori, *quinas mercedes exegit*, id est, usuras: & tamen fœnus proprie locatio non est. vide in hunc locum Robert. 1. *animad.* 7. 8. 9. 10. *adversus* Cujac. & Anton. Mercatorem *pro eodem* Cujac. 2. *not.* 7. 8. 10. 2 Qui vendidit partum nasciturum, qui nasci non poterat, tenetur in id, quod interest emptoris, si sciebat, *ut hic.* sin ignorabat, restituere pretium tenetur. *l. cum hereditatem.* 7. ff. *de hered. vel act. vendita.* 3 Raro tamen ob id emitur. *l.* 27. ff. *de petitione hered.* 4 Mulier major annis 50 sterilis dicitur: post 50 annum non gignit, *ut hic*, ideoque si ea ætate pariat, partus dicitur mirabilis: recipitur tamen, estque legitimus, *l.* 12. *C. de legit. heredibus:* ideoque lege Julia & Papia maribus sexagenariis, fœminis quinquagenariis nuptiæ interdictæ erant. Ulp. *in fragm. tit.* 16. *in fin. ubi dixi.* quod postea sustulit Justinianus *l. penult. C. de nuptiis.* Differentiæ ratio fuit, quod sexagenarii apti sint ad generandum, quinquagenariæ mulieres non item. Arist. 5. περὶ ζώων. 5 Vide *l.* 39. ℱ. *eod.* 6 De tributo non dicit, qui minorem capitationem dicit, cum major esset. *l.* 9. *C. eod.* 7 Idque merito: nam qui alterius in locum succedit, justam habet causam ignorandi. *l.* 42. ℱ. *de reg. jur.* 8 Id est, *l.* 9. & *l.* 14. ff. *de contrah. empt.* non autem hoc refertur ad Pauli libros. Cujac. 2. *observ.* 5. Goth. Vide ad hunc §. Goedd. *de contrah. stipulat. c.* 3. *n.* 37. & *seqq.* Ans. 9 Hæc verba sunt Triboniani, non Pauli. Cujac. 2. *obs.* 5. 10 *Error* in corpore consensum venditionis impedit: in qualitate, non impedit. Et tamen ut qualitatis error non impediat venditionem, potest tamen emptor agere adversus venditorem, & ab eo consequi quanti sua intersit, non esse deceptum: Et vero decipitur emptor, qui mensas quasi citreas emit, quæ non sunt citreæ: si corpora spectes, mensa est, etiam quæ non citrea: si qualitatem, non videtur vendita, nisi quæ citrea esset. 11 Non accidente, sed materia, vel genere. *Vigelius.* 12 Emptionem non esse. Halo. 4. August. 17. Cujac. 2. *obs.* 5. Hotom. *ad tit. de act. empt.* Conn. 7. *comm.* 6. Molinæus *de eo, quod interest. n.* 36. Robert. 1. *animad.* 13 *l.* 62. §. 1. ff. *de contrah. empt.* 14 *Mensæ citreæ* magno in pretio veteribus fuerunt, ut Plinius indicat *lib.* 13. *c.* 15. cujus capitis hic est titulus, *de Atlantis arboribus & cedrinis mensis.* sed cum in *lib.* 1. legatur *citreis*, non *cedrinis:* & Petronius dicat: *Afris eruta terris Citrea mensa:* & cum Tertullian. *lib. de Pallio*, mensam a M. Tullio emptam (cujus meminit Plinius eo capite) orbem citri appellet; assentiendum Philandro, qui *lib.* 8. Vitruvii 3. emendat in Plinio (*d. c.* 15. & *lib.* 16. *c.* 15. & 16.) citreis, citri, & citrum. Repositoria e citro. 13. Plin. 11. Citri arbores sunt frugiferæ: Cedri sunt (ut Suidas scribit) δένδρα ὑψίκομα, καὶ ἄκαρπα, αἷς ἀπεικάζει Δαβὶδ τὴν εἰδωλολατρείαν. Cujac. 2. *obs.* 5. Has emendationes, etsi ei non largitur Robertus 1. *animad.* 4. (reprehensus eo nomine ab Anton. Mercat. 1. *Not.* 1.) tamen & hoc addit de citreis mensis, a Cicerone *Verrina de signis.* Verri objectum, quod citream mensam a Q. Lutatio, omnibus scientibus Lilybæi abstulisset: Citreas mensas, a Martiali inter pretiosum supellectilem numerari *lib.* 9. *in Mamurram.* & *lib.* 10. *de Erote.* 15 Anton. Guibert. *lib.* 1. *quæstion. jur. cap.* 4. Loriott. *de eo, quod interest. axiom.* 22. 26. & 64. & *de pact. axiom.* 114. Molin. *de eo quod interest. num.* 96. 97. & 99. Mod. 16 Id est, hic non attenduntur lucra, sed damna, ut & *l. ult.* ff. *de peric. l.* 26. *in fin.* ℱ. *de damno. l.* 1. §. 21. *in fin.* ℱ. *de aqua & aquæ pluv. l.* 71. *in fin.* ℱ. *de furt.* facit *l.* 13. §. 4. *in fin.* ℱ. *de injur.* Imo, omnia detrimenta veniunt. *l.* 13. ff. *eod.* sed, & quantum mihi abest, & quantum lucrari, *l.* 13. ℱ. *rem rat. hab.* quantum consequi ipse potui, *l.* 13. *in fin. pr.* ff. *eod.* vel meo nomine potuisti, *l.* 7. *C. arbitr. tut.* (puta hereditatem, *l.* 23. *in pr. supr. ad l. Aquil.* puta quantum depretiatum fuit par occisi. §. 10. *Inst. de l. Aquil.* non unius anni, sed quinquennii fructus, *ut in l.* 24. §. 4. ff. *locati.*) lucri denique habenda est ratio, *l.* 2. *in fin.* ff. *de eo quod certo loco.* damnum enim incurrere videtur, qui lucrum amittit. *l.* 2. §. 11. ℱ. *ne quid in loco publ.* Ut paucis dicam, & veteres & novi juris auctores id, quod interest, & ex damno & ex lucro statuerunt. *l. unic. in fin. C. de sententiis, quæ pro eo, quod interest.* Quid juris sit? In pecunia numerata, id locum habere quidam aiunt, *arg. l.* 118. *in fin* ℱ. *de verb. oblig.* Accursius certe ait, casus illos omnes speciales esse, standum esse hodie dictæ legi unicæ. 17 Utilitatem circa rem, interpretes nostri, *interesse intrinsecum* appellant. Molinæus tamen id non admittit: cum aliud sit circa rem, & intra rem: Vult igitur interesse circa rem, esse æstimationem quanti plurimi a tempore moræ. Et indubie quæ hic circa rem vini dicitur utilitas, paulo post dicitur crescens obligatio, vinum, quod hodie pluris est. 18 *l.* 12. *C. h. t.* 19 Imo est, & habetur hodie lucri ratio, *l. unic. in fin. C. de sentent. quæ pro eo, quod interest.* Goth. Adde *l.* 2. §. *fin.* ff. *de eo quod certo loco.* Quæ sit vera facti seu rei æstimatio, vid. Yanes. *rer. quotidianar. l.* 1. *c.* 6. § 2. *n.* 10. 11. 12 Ans. 20 Vide *l.* 10. *C. h. t.* 21 Pretium tritici hic non interpretor, pretium ab emptore venditori numeratum, sed æstimationem tritici, ad id tempus relatam, quo hodie pluris sit. Emptor non consequitur a venditore id, quod potuit negotiari ex vino: non consequitur quoque pretium servorum fame necatorum: pretium consequitur, *ut hic*, quod hodie vinum pluris est: vini forensem, atque adeo summam æstimationem, quæ a negotiatione vini hic ita separatur. 22 Emptor tritici solum pretium a venditore, moram in tradendo committente, accipit, non servorum fame necatorum æstimationem, *ut hic.* Atenim dices, emptorem a venditore consequi pretium ædium, quæ corruerunt, si forte hæ vitiosæ traditæ sint. *l.* 13. ff. *eod.* Prius est, inquit Accursius, male (*ut in dict. l.* 13.) quam nullo modo, *ut hic*, tradere. 23 Vel solvatur a reo. *l.* 8. *supr. de eo quod certo loco.* 24 Quia si datum esset, hoc haberet emptor: quoniam vero non dedit, saltem hodie &c. *Haloand.* 25 *l.* 6. § 1. ff. *de serv. exportand. l.* 16. *supr. de pericul.* 26 Id est, quia vilius ideo fundum vendidisti. *l.* 75. *l.* 79. *supr. de contrahenda empt.* 27 *d. l.* 75. *supr. de contrah. empt.* 28 Lex plerunque dicebatur a venditore; dixi *l.* 34. *supr. de contr. empt.* 29 Pactum hoc alternativum. 30 Ejus enim, ut & rei, electio est. *l.* 10. *in fin.* ℱ. *de jure dot.* 31 In obligationibus annuis alternative conceptis, licitum est emptori singulis annis variare: de *variandi* facultate vide quæ notavi ad *l.* 20. ℱ. *de optione.* 32 Vide *l.* 75. ℱ. *de regulis juris.* 33 *Qualitas* alia est prati, alia vineæ: *modus*, est ipsa fundi quantitas. 34 *Modi & qualitatis* differentia. Modus agri, ejusdem quantitas: Qualitas, vinea, pratum. His cognitis dicimus: si non in modo sed qualitate venditor mentitus sit, tenetur. Nam forte quum centum essent jugera, vineam 50. jugerum dixit, quum non sit. *Synops. eod. cap.* 20. 35 An ut quoquo modo centum præstare jugera sufficiat? pro bonitate loci fiet æstimatio. vide *l.* 42. *in fin.* ℱ. *eod.* 36 Si servum, quem cum peculio vendidi, manumisero, teneor & eorum nomine, quæ postea manumissus adquisivit: si quidem adquisiturus ea fuisset emptor, si manumissus non esset: simul etiam caveo, si quid ex hereditate liberti ad me pervenerit, emptori restitutum iri. *Synops. eod. cap.* 21. 37 Servus cum peculio suo vendi potest. 38 Ita cavet maritus uxori dotis nomine. *l.* 24. §. 4. ℱ. *soluto.* 39 Atqui pactum de futura successione non valet. *l.* 4. *C. de inutilib. stipulat. l. ult. C. de pactis.* Goth. Solve. Quod secus in pactis conservandæ hereditatis initis. v. Paul. Bus. in *l.* 61. *ff. de verb. oblig.* & Butrigar. *hic.* Ans. 40 Vid. *l.* 11. *supr. de minorib. l.* 43. ℱ. *soluto.* 41 Condictionem. *l.* 41. *in fin. supr. de contrah. empt.* 42 *l.* 31. §. 1. *supr. de reb. cred.* 43 Adde *l.* 84. ℱ. *de solut.* 44 § 1 *Instit. de fidejuss.* 45 Pendentes fructus qui emit, potest eos propria auctoritate colligere, suis tamen impensis. 46 Doli. *l.* 5. *in fin. C. de evictionibus l.* 5. § 4. ℱ. *de doi mal. & met. except.* 47 Injuriarum agi ob vim turbativam hinc colligit Castrensis. sed & vim illam, si mala fide fiat, maleficium esse notat. Ita injuriarum aget, qui jure suo uti prohibetur. 48 Cur non ex empto? Castrensis putat, venditorem post rem traditam ex empto, non conveniri, sed aliis actionibus. 49 Qui alium re sua uti impedit, injuriarum tenetur. vide Bald. *in Rubr. C. de usufructu.* v. *l.* 13. § 7. ℱ. *de injuriis.* 50 Vid. *l.* 27. ℱ. *eod.* 51 Vid. *l.* 27. ℱ. *eod.* 52 *l.* 34. *supr. de contrah. empt.* 53 *l.* 6. §. 6. *l.* 11. §. 17. *l.* 26. *supr. eod.* 54 Dolia fundo accedere plerunque venditores fundi nominatim dicebant, *ut hic.* & *l.* 26. *supr. eod. l.* 54. *in fin.* ℱ. *eod. l.* 60. *l.* 76. *supr. de contrah. empt. l.* 33. ℱ. *de ædilit.*

PRædia mihi vendidisti [1], & convenit, *ut aliquid facerem: quod si non fecissem, pœnam promisi.* Respondit, venditor, antequam pœnam ex stipulatu petat, ex vendito agere potest: si consecutus fuerit, quantum pœnæ nomine stipulatus esset, agentem ex stipulatu [2] doli mali exceptio summovebit: si ex stipulatu pœnam consecutus fueris, ipso jure ex vendito agere non poteris: nisi in id, quod pluris ejus interfuerit, id fieri.

De emptione rei sub conditione legatæ.

29. IDEM lib. 4. ex Minicio.

CUi res sub conditione legata erat, is eam [3] imprudens ab herede emit: actione ex empto poterit consequi emptor pretium, quia non [4] ex [5] causa legati rem habet.

Si servus venditus venditori furtum fecit. 1. De eo, qui sciens rem alienam vendit.

30. AFRICANUS lib. 8. [6] Quæstionum.

SErvus [7], quem de me cum peculio emisti, prius quam tibi traderetur, furtum mihi fecit. Quamvis ea res, quam subripuit [8], interierit, nihilo [9] minus retentionem eo nomine, ex peculio me habiturum ait, id est, ipso [10] jure, ob id factum minutum [11] esse peculium, eo scilicet, quod debitor meus ex causa [12] condictionis sit factus: Nam licet, si jam traditus furtum mihi fecisset, aut omnino condictionem eo nomine de peculio non haberem, aut eatenus haberem, quatenus ex re furtiva auctum peculium fuisset, tamen in proposito & retentionem [13] me habiturum, & si omne peculium penes te sit, vel, quasi plus debito solverim, posse me condicere. Secundum quæ dicendum, si nummos, quos servus iste mihi subripuerat, tu, ignorans furtivos esse, quasi peculiares ademeris, & consumpseris, condictio eo nomine mihi adversus te competat, quasi [14] res mea ad te sine [15] causa pervenerit. §. 1. Si [16] sciens alienam rem ignoranti mihi vendideris: etiam [17], prius quam evincatur, utiliter me ex empto acturum putavit in id, quanti mea interfuit meam esse factam: quamvis enim alioquin verum sit, venditorem [18] hactenus teneri, ut rem emptori habere liceat, non etiam ut ejus faciat, quia tamen dolum malum abesse præstare debeat; teneri eum, qui sciens [alienam] non suam ignoranti vendidit. Idem [est] maxime, si manumissuro vel pignori daturo vendiderit.

De re vi adempta venditori. 1. Quid præstat venditor servi. 2. De duobus emptoribus.

31. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

SI ea res, quam ex empto præstare debebam, vi mihi adempta fuerit, quamvis eam custodire [19] debuerim, tamen propius est, ut nihil amplius, quam [20] actiones persequendæ ejus præstari a me emptori oporteat: quia custodia adversus vim [21] parum proficit: actiones autem eas non solum arbitrio, sed etiam periculo tuo [tibi] præstare debebo, ut omne lucrum ac dispendium te sequatur.

§. 1. Et non solum, quod ipse per eum adquisii, præstare debeo, sed & id, quod emptor, jam tunc sibi tradito servo adquisiturus fuisset. §. 2. Uterque nostrum eandem rem emit, a non domino, cum emptio, venditioque sine dolo malo fieret; traditaque est: sive ab eodem emimus, sive ab alio, atque alio, is ex nobis tuendus est, qui prior [22] jus ejus adprehendit, hoc est, cui primum tradita est: si alter ex nobis a domino emisset, is omnimodo tuendus est.

De falsis ponderibus.

32. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SI quis a me oleum, quod emisset, adhibitis iniquis [23] ponderibus accepisset, ut in modo me falleret, vel emptor circumscriptus sit a venditore ponderibus minoribus, Pomponius ait, posse dici venditorem sibi dare oportere, quod plus est, petere: quod habet rationem. Ergo & emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse possit.

De pluribus rebus emptis uno pretio.

33. IDEM lib. 32. ad Edictum.

ET si uno pretio plures res emptæ sint, de singulis ex empto, & [24] vendito [25] agi potest.

De qualitate rei.

34. IDEM lib. 18. ad Edictum.

SI, fundo vendito, in qualitate [26] jugerum captio est, ex empto erit actio.

De servitute evicta.

35. IDEM lib. 70. ad Edictum.

SI quis fundum emerit, quasi per eum fundum eundi agendi jus non esset, & interdicto [27] de itinere actuque victus sit, ex empto habebit actionem; licet enim stipulatio de evictione non committatur, quia [28] non est de jure servitutis in rem actione pronunciatum, tamen dicendum est, ex empto actionem competere.

De custodia rei & stipulatione damni infecti.

36. PAULUS lib. 7. ad Plautium.

VEnditor domus [29], antequam eam tradat, damni infecti [30] stipulationem interponere debet: quia antequam [31] vacuam possessionem tradat, custodiam & diligentiam [32] præstare debet, & pars [33] est custodiæ, diligentiæque, hanc interponere stipulationem: & ideo, si id neglexerit, tenebitur emptori.

De dolo venditoris.

37. IDEM lib. 14. ad Plautium.

SIcut æquum est, bonæ [34] fidei emptori alterius dolum non nocere, ita non est æquum, eidem personæ venditoris [35] sui dolum prodesse.

38. CELSUS lib. 8. Digestorum.

SI [36] venditor hominis dixit, *peculium eum habere decem, nec quemquam adempturum:* etsi plus habet, totum præstet; nisi hoc actum est, ut duntaxat decem præstaret: si minus est, præstet esse decem, & talem servum esse, ut tantum peculii habeat.

§. 1. Si per emptorem steterit [37], quo minus ei mancipium traderetur, pro [38] cibariis, per arbitrium [39] indemnitatem posse servari, Sextus Ælius, Drusus dixerunt: quorum & mihi justissima videtur esse sententia. §. 2. Firmus a Proculo quæsiit [40], si de plumbeo castello fistulæ [41] sub terram missæ, aquam ducerent in aënum [42] lateribus circumstructum, an hæ ædium essent? an ut ruta [43] cæsa vincta [44] fixaque [45], quæ ædium non essent? Ille rescripsit, referre, quid acti esset. Quid ergo, si nihil de ea re neque emptor neque venditor cogitaverunt, ut plerumque in ejusmodi rebus evenisse solet? nonne propius est, ut inserta & inclusa ædificio partem ejus esse existimemus?

De reticentia venditoris.

39. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

QUæro: si quis ita fundum vendiderit, *uti venumdatum esse videatur, quod intra terminos ipse possedit;* sciens tamen aliquam partem certam se non possidere, non certioraverit emptorem: an ex empto judicio teneatur, cum hæc generalis adjectio ad ea quæ specialiter novit qui vendidit, nec excepit, pertinere non debeat: ne alioquin emptor capiatur [46], qui fortasse, si [47] hoc cognovisset vel empturus non esset, vel minoris empturus esset, si certioratus de loco certo fuisset: cum hoc & apud veteres sit relatum in ejus persona, qui sic exceperat, *servitutes* [48] *si quæ debentur, debebuntur:* etenim juris auctores responderunt, si certus venditor quibusdam personis certas servitutes debere, non admonuisset emptorem, ex empto eum teneri debere, quando hæc generalis [49] exceptio non ad ea pertinere debeat, quæ venditor novit, quæ [que] specialiter excipere & potuit & debuit, sed ad ea quæ ignoraverit, & de quibus emptorem certiorare nequivit? Herennius Modestinus respondit: si quid circumveniendi emptoris causa venditor in specie de qua quæritur, fecit, ex empto actione conveniri posse.

De arboribus stantibus.

40. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

1 Notandus est hujus propositionis progressus. *Contractus* venditionis habetur: *pactum* adjicitur, ut aliquid fiat, *stipulatio pœna*, si id factum non erit, subsequitur. Pactum non impletur ab emptore. Quid juris? venditor agere potest ex pacto (vestito, scil. cohærentia contractus) ut emptor faciat. Demus venditorem id non fecisse: venditori duæ restant actiones: una, ex vendito: altera ex stipulatu. Quid, num utraque simul uti poterit? Julianus respondet, venditorem priore prius uti posse. altera electa, pœnaque percepta pœnam sine dolo petere non posse. At minus in pœna consecutus est, quam ejus interfuit? Julianus hic ait ex priore (puta ex vendito) agi posse, si pluris ejus interfuit. adde *l. 47. in fin. infr. eod.* Si ita est, hoc consequi videtur, per stipulationem pœnæ præcedentem contractum non novari. Nam si hic facta novatio, seu nova debendi causa esset, ex ea tantum nova obligatione, non ex ea partim, partim ex anterioribus ageretur, & pœnæ stipulatio sufficere videretur vide apud Hotom. *quæst. illustr.* 10. Interim sic habendum est, principalem obligationem pœnali stipulatione non novari: nisi id actum sit. *l. 8. §. 1. infr. de novationib.* §. 3. *versic. sed cum hoc Inst. quibus mod. toll. oblig. l. ult. C. de novat.* 2 vid. *l. 4. §. 7. infr. de dol. mal. & met. except.* 3 Si ab herede imprudens emero rem mihi sub conditione legatam, actione ex empto pretium consequor. *Synops. Basil. eod. cap. 26. l. 16. supr. de contrah. empt.* 4 Quia nunc ex causa legati rem habet. Ita emendat Antonius Faber, 5. *Conjectur.* 14. Nunc (inquam) id est, tempore existentis conditionis. 5 Non ex lucrativa causa. 6 vide Cujac. 8. *ad Africanum.* 7 Si servum cum peculio tibi vendam, isque furtum ante traditionem mihi fecerit, ipso jure peculium minuitur. Quod si forte jam peculium tibi tradiderim, id ipsum recipio, *ut hic.* sin post traditionem servi furtum acciderit, actionem eo nomine tecum non habeo, nisi eatenus, quatenus ex re furtiva peculium auctum est, *vers. Nam licet. infr. eod.* Quod si tu ignorans nummos istos furtivos esse, servo quasi peculiares ademeris, & consumpseris, de iis mihi teneris. *vers. secundum. infr. eod. Synops. eod. c. 27. in pr.* 8 vide *l. ult. supr. de condict. furt.* 9 Obligatio naturalis oritur ex maleficio inter dominum & servum: eaque diminuit peculium ipso jure. 10 Ἰδίῳ δικαίῳ. *Synops. eod. cap. 27.* Peculium ipso jure minuit id, quod domino vel patri debetur. 11 *Minui*, est detrahi, retineri, deduci, recidi. Igitur *ipso jure minus legata*, hic nihil aliud est, quam ex lege Falcidia quartæ retentionem esse, qua heres utitur suo jure, quasi heres & dominus: & ideo retineri dicitur Falcidia jure hereditario, *l. 14. infr. ad l. Falcid.* jure testamenti. *l. 42. ff. de vulgar.* 12 Adde *l. 9. §. 6. supr. de pecul.* 13 vide quæ notavi ad *l. 51. supr. de cond. indeb.* 14 Ut *l. 32. in fin. supr. de rebus cred.* 15 Condictione sine causa repetimus res nostras, quæ apud alium sunt sine causa. *l. si me, & Titium. 32. supr. de reb. cred.* 16 Qui sciens ignoranti rem alienam vendit, etiam prius quam evincatur, ex empto convenitur in id, quantum emptoris interest rem ejus esse factam, maxime si velit emptor manumittere vel pignorare, quod emit. Qui vero imprudens rem alienam vendit, non tenetur, ut emptorem dominum faciat, sed ut ei habere liceat. *Synops. eod. cap. 27. in fin.* 17 vide *l. 4. supr. eod.* Ante evictionem potest interdum agi. adde *l. 19. §. 3. supr. de negot. s.* 18 vide *l. 25. supr. de contrahend. empt.* 19 vide *l. 36. infr. eod.* 20 *l. 35. §. 4. supr. de contrah. empt. l. 14. in princ. infr. de furtis.* 21 Re per vim ablata, venditor liberatur, nisi vis ei sit illata ob ejus inimicitias: tunc enim videtur res amissa, aut interiisse culpa venditoris. *l. 25. §. 4. ff. locati. l. 66. in princ. ff. solut matrim.* 22 *l. 9. §. 4. supr. de Publiciana. l. 15. C. de rei vind.* 23 *l. 32. §. 1. ff. ad leg Corn. de falsis.* adde *l. 18. §. 3. supr. de dolo.* 24 *Al.* ex empto vendito, ut *l. 19. supr. de heredit. vel action.* sic Varro, 2. *de re rustica.* 2. ex conducto locato. 25 Idem, si plures commodatæ sint. *l. 17. §. 4. ff. commodati.* 26 vide *l. 41. in fin. infr. eod.* 27 Adde *l. 3. §. 2. ff. de itinere, actuque.* 28 Evicta servitute agitur ex empto, non ex evictione. *l. 75. ff. de evict.* 29 Venditor etiam in immobilibus custodiam debet, antequam ipsa immobilia tradat. 30 *l. 18. §. 7. ff. de damno.* 31 *l. 35. §. 4. supr. de contrah. empt. l. 14. ff. de furtis.* 32 *l. 31. supr. eod.* 33 Custodiam venditæ domus qui debet, damni infecti stipulationem ejus domus nomine negligere non debet: pars enim custodiæ est, ac diligentiæ, stipulari de damno infecto. qui id omisit, negligens fuit. 34 Bonæ fidei emptori dolus venditoris, neque nocet neque prodest. 35 vide *l. 3. C. de pericul.* Dolus suus nemini prodest. 36 Quum venderem servum, dixi eum habere peculium decem aureorum, si minus est, decem aureos impleo: si plus habet, totum emptor accipit: nisi convenit, ut decem ei duntaxat præstarentur. *Synops. Basil. eod. cap. 33.* 37 Expensas agnoscit, seu præstat, qui moram admittit. 38 *l. 13. §. 22. ff. eod.* ut in commodato. *l. 18. §. 2. ff. commodati.* 39 *Al.* arbitrum. 40 Ut *l. 17. §. 8. ff. eod.* 41 Ut *l. 47. supr. de contrah. empt.* 42 Ut *l. 19. §. 2. ff. locat.* aëneum, *Accurs.* specum, *Budæus:* Florentina videtur esse melior, ut aënum sit miliarium. *l. 19. §. 12. ff. de auro. Miliarium* autem male Beroaldus, Nebrissensis & Accursius vas esse tradunt ad milium coquendum sine ullo auctore: probandum potius, quod Athenæus *lib. 3.* δειπνοσοφιστῶν scribit, τὸ μιλιάριον καλούμενον ὑπὸ Ῥωμαίων τὸ εἰς θερμοῦ ὕδατος κατεργασίαν κατασκευαζόμενον & breviter, miliarium cocinatorium nihil aliud est, quam aënum (in quo aqua ad potandum calefit. *l. 18. §. 3. ff. de instructo.* In balneatorio instrumento miliarium Paulus etiam numerat, in quo aqua ad lavandum calefit. Paulus 3. *sentent.* 6. §. 65. & ibi Cujac. 2. *observat.* 6. Aënum etiam, id est, in quo aqua calida lavatur olea, *l. 19. §. 2. ff. locati.* Miliarii meminit Seneca, 3. *Naturalium,* 24. & 4. c. 9. Vas igitur fuit ad calefaciendam aquam potui usitatam. Glossis. Θερμητρον. Nam veteres aqua usi, alias calida in potu. Seneca, 1. *de ira* 12. & 2. *de ira* 25. adde *l. 18. §. 3. ff. de instructo.* 43 vide *l. 17. §. 6 supr eod.* 44 Juncta, & *ita vulgata.* Fixa & juncta hic opponit rutis & cæsis, fixis & junctis Livius 39. adjicit immolita, quo nomine quæque citra ædificii formam molita sint, significantur, ut in legibus limitum, *Ne quis eos limites decumanos obsepito, neve quid in eis immolitum, neve quid ibi positum habeto.* 45 Infixa, inficta, dixi ad *l. 7. ff. de incendio* 46 Captiosa exceptio nocet excipienti. 47 *l. 13. §. 6. l. 21. §. 1. supr. eodem. l. 35. in fin. l. 43 in fin. ff. de contrah. empt l. 9 ff. de periculo.* 48 Servitutum recipiendarum hæc generalis fuit formula. His enim modis recipiebantur, *Quibus est servitus, utique est. l. 10. supr comm. præd.* De speciali servitutum receptione dixi ad *l. 17. §. 3 supr de servit. præd. urban.* 49 Generalis exceptio permissa est ignoranti: specialis a sciente exigitur.

QUintus Mucius ſcribit: Dominus fundi de prædio arbores ſtantes vendiderat, [&] pro his rebus pecuniam accepit, & tradere nolebat: emptor quærebat, quid ſe facere oporteret: & verebatur, ne hæ arbores ejus non viderentur factæ? Pomponius: Arborum [1], quæ in fundo continentur, non eſt ſeparatum corpus a fundo: & ideo, ut [2] dominus ſuas ſpecialiter arbores [3] vindicare emptor non [4] poterit, ſed ex empto [5] habet actionem.

De reticentia venditoris.

41. PAPINIANUS lib. 3. Reſponſorum.

IN venditione, ſuper annua [6] penſitatione [7] pro aquæductu infra domum Romæ conſtitutam [8], nihil [9] commemoratum eſt: Deceptus ob eam rem ex empto actionem habebit: itaque, ſi conveniatur ob [10] pretium ex vendito, ratio improviſi oneris [11] habetur.

De compenſatione lucri & damni.

42. PAULUS lib. 2. Quæſtionum.

SI duorum fundorum venditor ſeparatim de modo [12] cujusque pronunciaverit, & ita utrumque [13] uno pretio tradiderit, & alteri aliquid deſit, quamvis in altero exſuperet, forte ſi dixit, unum centum jugera, alterum ducenta habere, non proderit ei, quod in altero ducenta decem inveniuntur, ſi in altero decem deſint: Et de his ita apud Labeonem relatum eſt. † Sed an exceptio doli mali venditori profutura ſit, poteſt dubitari? Utique ſi exiguus modus ſilvæ deſit, & plus in vineis habeat, quam repromiſſum eſt, an non facit dolo, qui jure [14] perpetuo utitur? nec enim hic, quod amplius in modo invenitur, quam alioquin dictum eſt, ad compendium venditoris, ſed ad emptoris pertinet; & tunc tenetur venditor, cum minor modus invenitur. Videamus tamen, ne nulla [15] querela ſit emptoris in eodem fundo, ſi plus inveniat in vinea quam in prato [16], cum univerſus modus conſtat. † Similis quæſtio eſſe poteſt ei, quæ in duobus fundis agitata eſt, & ſi quis duos ſtatuliberos uno pretio vendat & dicat, unum decem dare juſſum, qui [17] quindecim dare debebat: nam & hic tenebitur ex empto actione, quamvis emptor a duobus viginti accepturus ſit. Sed rectius eſt [18], in omnibus ſupraſcriptis caſibus lucrum [19] cum damno compenſari [20]: & ſi quid deeſt emptori, ſive pro modo, ſive pro qualitate [21] loci, hoc ei reſarciri.

De venditione ſervorum, quibus fideicommiſſaria libertas debetur. De ſumptibus ab emptore factis, cui res evincitur.

43. IDEM lib. 5. Quæſtionum.

TItius, cum decederet, Seiæ Stichum, Pamphilum, Areſcuſam, per fideicommiſſum reliquit, ejusque fidei commiſit, ut *omnes ad libertatem poſt annum* [22] *perduceret*: cum legataria fideicommiſſum ad ſe pertinere noluiſſet, nec tamen heredem a ſua petitione liberaſſet, heres eadem mancipia Sempronio vendidit, nulla [23] commemoratione fideicommiſſæ libertatis facta: emptor, cum pluribus annis mancipia ſupraſcripta ſibi ſerviſſent, Areſcuſam manumiſit: [&] cum cæteri quoque ſervi cognita voluntate defuncti, fideicommiſſam libertatem petiiſſent, & heredem ad prætorem perduxiſſent, juſſu [24] Prætoris, ab herede ſunt manumiſſi: Areſcuſa quoque, nolle [25] ſe emptorem patronum habere, reſponderat: cum emptor pretium a venditore, empti judicio, Areſcuſæ quoque nomine repeteret, lectum [26] eſt reſponſum Domitii Ulpiani, quo continebatur, Areſcuſam pertinere ad reſcriptum ſacrarum conſtitutionum, ſi nollet [27] emptorem [28] patronum habere: emptorem tamen nihil [29] poſſe poſt manumiſſionem a venditore conſequi: Ego cum meminiſſem & Julianum in ea ſententia eſſe, ut exiſtimaret, poſt manumiſſionem quoque empti actionem durare: quæro, quæ ſententia vera eſt? Illud etiam in eadem cognitione nomine emptoris deſiderabatur, ut ſumptus, quos in unum ex his quem erudierat, fecerat, ei reſtituerentur. † Item quæro, Areſcuſa, quæ recuſavit emptorem patronum [habere], cujus ſit liberta conſtituta, an poſſit vel legatariam, quæ non [30] liberavit, vel heredem patronum habere: nam cæteri duo ab herede manumiſſi ſunt? Reſpondi, ſemper probavi Juliani ſententiam putantis [31], [manumiſſione [32] non amittitur [33] eo modo]. *De ſumptibus* vero, quos in erudiendum hominem emptor fecit, videndum eſt: nam empti judicium ad eam quoque ſpeciem ſufficere exiſtimo: non enim pretium continet tantum, ſed [34] omne [35] quod intereſt emptoris, ſervum non evinci: Plane, ſi in tantum pretium exceſſiſſe [36] proponas, ut non ſit cogitatum a venditore [37] de tanta ſumma: veluti [38] ſi ponas [39] agitatorem [40] poſtea factum vel pantomimum [41], evictum eſſe eum qui minimo veniit pretio, iniquum videtur, in magnam quantitatem obligari venditorem:

44. AFRICANUS lib. 8. Quæſtionum.

CUm [&] forte idem mediocrium [42] facultatum ſit, [&] non [43] ultra duplum [44] periculum ſubire eum oportet:

45. PAULUS lib. 5. Quæſtionum.

IDque [&] Julianum agitaſſe [45] Africanus refert: quod juſtum eſt: ſicut minuitur [46] præſtatio, ſi ſervus deterior apud emptorem effectus ſit, cum evincitur [47]. §. 1. Illud expeditius videbatur, ſi mihi alienam aream vendideris, & in eam ego ædificavero, atque ita eam dominus evincit: nam, quia [48] poſſum petentem [dominum], niſi [49] impenſam ædificiorum ſolvat, doli mali exceptione ſummovere, magis eſt, ut ea res ad periculum venditoris non [50] pertineat: Quod & in ſervo dicendum eſt [51], ſi in [52] ſervitutem, non in libertatem evinceretur, ut dominus mercedes & impenſas [53] præſtare debeat: Quod ſi emptor non poſſideat ædificium vel ſervum, ex empto habebit actionem. In omnibus tamen his caſibus, ſi ſciens [54] quis alienum vendiderit, omnimodo [55] teneri debet.

§. 2. Supereſt *tertia* [56] *deliberatio*, cujus debet eſſe liberta Areſcuſa, quæ recuſat emptorem? Et non ſine ratione dicetur, ejus debere effici libertam, a quo vendita eſt, [id eſt heredis,] quia & ipſe ex empto actione tenetur: Sed hoc ita, ſi non Areſcuſa elegerit [57] emptoris patronatum: tunc etenim & illius remanet liberta, & ille ex empto actionem non habet, quia nihil ejus intereſt, cum eam libertam habet.

Si alienæ rei venditor domino ſucceſſerit.

46. IDEM lib. 24. Quæſtionum.

SI quis alienam rem vendiderit, & medio [58] tempore heres domino rei extiterit; cogetur implere [59] venditionem.

De pœna & uſuris.

47. IDEM lib. 6. Reſponſorum.

LUcius Titius [60], accepta [61] pecunia ad materias [62] vendendas [63] ſub pœna certa, *ita ut ſi non integras repræſtaverit* [64] *intra ſtatuta tempora, pœna conveniatur*, partim datis materiis, deceſſit: cum igitur teſtator [65] in [66] pœnam commiſerit, neque [67] heres ejus reliquam materiam exhibuerit, an & [68] in pœnam, & in uſuras conveniri poſſit:

1 Arbores quæ in fundo ſunt, non efficiunt corpus a fundo ſeparatum. Unde notant, Dominium arborum ſolo cohærentium, ſine ſolo transferri non poſſe. 2 Qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſius dominus eſt. *l. 8. C. h. t. l. 50. ſupr. de rei vindic. l. 20. C. de pactis. l. 27. C. de rei vindic. l. 3. C. de his, quæ a non domino. l. 14. infr. de furtis. §. 3. in fin. Inſt. de empt.* 3 *l. ult. ſupr. de rei vindic.*
4 Emptor adverſus creditorem non tradentem, non utitur rei vindicatione, ſed ex empto actione perſonali. Cur ita? Ex contractu generaliter non transfertur dominium ante traditionem. *l. ſi ager. 50. ſupr. de rei vindic. l. 25. ſupr. eod. l. penult. C. de rei vindic.* licet jus pignoris ſola conventione transferatur. *l. 1. ſupr. de pignorat. act.*
5 Ad patientiam ſcil. quæ habetur loco traditionis. Bald. *ad titul. C. de contrah. empt. qu. ult.* adde *l. 25. ſupr. eod.* 6 De annua præſtatione ſcripſit Jacobus Venantius Bononienſis. 7 Pro aquæductu Romæ annuæ penſitationes præſtabantur. *l. 27. § 3. ſupr. de uſufruct. l. 1. C. de aquæductu.* 8 *Lege* conſtituto. 9 Venditor ut commoda, ita fundi vitia emptori indicare cogitur. 10 Ex vendito actio datur ad pretium 11 Id eſt, celatæ penſitationis domino fundi ſervientis præſtandæ, quæ actio non tendit ad evictionem, ſed ad pretii exonerationem, ſive ex empto, quanto minoris: quod verba antecedentia, *ſi conveniatur ob pretium*, oſtendunt. v. Cujac. ad *l. 28. infr. de verb obligat.* Hinc poſſe colligi videtur, venditorem teneri tradere rem liberam a ſervitute. Item, emptori decepto competere actionem & exceptionem. *eod.* Goth. Pro intellectu hujus legis vid. Joann. Decher. *lib. 2. diſſert. 7. num.* 19. Anſ.
13 *l. 47. infr. de evictionib.* 14 Actione ex edicto perpetuo. 15 Si per ignorantiam venditor in una re decipitur, & in alia decipit (in uno ſcil. contractu, [illegible] in pluribus) debet horum fieri compenſatio, *Bart.* ad hanc legem Baldus ad *l. 12. C. eod.* dicit alibi non eſſe. 16 Vineæ quippe reditus longe amplior eſt quam prati: ita judicant Juriſconſulti: ita Columella 3. c. 3. Vulgus aliter, quod pratum ſine opere paratum ſit, & quod ei quam minime noceri poſſit. ſed, ut ille docet, quod vinea infamis eſt, hoc non ſuo, ſed hominum vitio contingit, qui vineta per avaritiam, vel inſcitiam, vel negligentiam perdunt: qui, ſi cum ſcientia ſociaverint diligentiam, omnes illos, qui fœnum ſuum & olera amplexantur, incremento patrimonii facile ſuperarent. v. Cujac. 8. *ad Afric.* & Catonem, *c. 2. de re ruſtica.* & Varronem, *l. 1. c. 7.*
17 Hæc fraus dimidium non ſuperat, & ita tolerabilis eſt. *l. 10. infr. de ſtatuliberis.*
18 Verba ſunt Triboniani, non Pauli. Cujac. 8. *ad Afric.* 19 *l. 11. in fin. ſupr. de negot* 20 Compenſatio qualitatum admittitur 21 *l. 4. in fin. l. 22. l. 34. ſupr. eod.* 22 Et ſic in diem, talis non eſt ſtatuliber, ſed quaſi, *l. 51. §. 3. infr. de fideicomm. libert.* Statuliber, ſi ei libertas obtigerit, nullum habet patronum: is cui obtigerit fideicommiſſaria, nullum habet duriorem vel ingratum. *l. 24 in fin. ff. de fideic. libert.* Cuj 8. *ad Afric.* Goth Adde Gozad. *ad l. qui ſe patris. C. unde lib. n.* 83. *& ibi* Fab. Acoromb. *n.* 68. Bereng. a Paulac. *ad l. unic. C. de ſentent. quæ pro eo quod inter. n.* 130. *&* 232. *& ſeq.* ubi Ray. de Forl. *num.* 15. Petr. Rebuff. *n.* 130. 134. 138. *&* 140. Mod. 23 Et ſuo damno. *l. 10. §. 1. l. 15. l. 24. in fin. infr. de fideicomm. libert.* 24 Ut *d. l. 24. §. ult.* 25 Recuſare ſibi aliquem patronum. Nolle legatum, non idem eſſe quod repudiare, cum poſſit deliberare, hic notat Bald.
26 Legebantur apud Prætorem reſponſa juriſconſultorum, ut intelligerent, quid conſuluiſſent, *ut hic.* vide & *l. unic. C. Theod. de reſponſ. prud.* ut & cautiones, *l. lect. ſupr. de reb. cred.* 27 Habet enim electionem. *l. 45. in fin. infr. eod.* 28 Sed venditorem, id eſt, heredem. *l. 45. §. ult. infr. eod. & d. l. 24.* 29 Paulus ab opinione Ulpiani in ſententiam Juliani declinat. *infr. eod.* 30 Quæ eam non liberavit &c. *Hal.* 31 *Al.* dicentis, manumiſſione non amitti eo modo ex empto actionem. *& ita vulgata.* 32 Manumiſſione ex empto actionem eo modo non amitti. *Haloand.* 33 Patronatus jus qui amittit, cum peculiariter ejus interſit, actionem habet ex empto. *Bart.* alias qui libertum habet, non dicitur locupletior: cum libertus non poſſit æſtimari. *l. 5. in fin. infr. de præſcr.* 34 Empti judicium non tantum pretium, ſed & id, quod intereſt emptoris, continet. *l. 70. infr. de evictionib.*
35 Non tamen ultra duplum. *l. 44. infr. eod.* niſi dixeris hujus legis, & *l. 44. & 45.* caſum eſſe ſpecialem, quia retentione emptor in ſervo manumiſſo uti non potuit.
36 *Al.* exceſſiſſe. 37 *Sub.* mediocrium facultatum, ut *l. 44. ff. eod.* qui non poſſit emptori refundere tantos ſumptus, ac meliorationes. *l. 27. l. 28. ſupr. de rei vindic.*

38 Dic idem, ſi librarius aut pictor *l. 28. ſupr. de rei vindic.* 39 *Agitatores*, inter ſervos pretioſos numerati & habiti. vide tamen *l. 4. C. de ſpect.* 40 *l. 25. §. 1. ff. de oper. libert.* de agitatoribus & pantomimis vide quæ notavi ad *l. 4. C. de ſpectaculis. lib. 11. tit. 40.* 41 Vel pictorem librarium. *l. 28 ſupr. de rei vindicat.*
42 Extremus primorum Horatius mediocris patrimonii *l. 25. infr de oper libert.*
43 Evicta re, intereſſe impenſarum ab emptore factarum, extra judicium ſc. (nam judiciales victus victori univerſas præſtare debet, *l. 79 ſupr de judiciis.*) non debet excedere duplum pretii conventi vel communis, *l. un. C de ſent quæ pro eo quod intereſt. in princ.* niſi agatur contra ſcientem. *l. 45. § 1. in fin. ff. eod.* Bart. 44 *l. 2. ff. de evict. l. quod ſi nolit. 31. §. quia aſſidua. 20. ff. de ædilit* id eſt, quanti res empta eſt, tantum ſolvit venditor emptori, ut duplum hic non ſumatur extra pretium rei. Cujac. *in l. 8. ad Afri anum.* id eſt, cum pretio tantundem ſolvit. Hanc enim ſignificationem duplum habet in evictionibus, *l. 48. l. 56 infr de evict.* niſi aliud convenerit; poteſt enim conveniri de triplo & quadruplo. *l. ſi dictum. 56 ff. de evict. l. ſi curator. 5. ff. de jure fiſci. l. 4 in fin. ſupr. ſi quis cautionibus.* idem *ibidem.* 45 *Agitaſſe* eſt, reſpondiſſe: verbum Africano uſitatum. *l. 19. §. 1. ſupr. ad SC. Vellejanum.* qui & ſæpe quoque Juliani auctoritate utitur, *ut hic.*
46 *l. 66. in fin. l. 70. ff. de evict.* Imo non minuitur. *l. 64. ff. de evict.* 47 Ut e contrario non augetur quantitas evictionis, ſi res melior fuerit effecta. *l. 64. ff. de evict.* Hinc collige, Quoties agitur ex empto de evictione, æſtimationem ſpectari rei, quo tempore res evincitur, *ut hic.* ſecus ſi ex ſtipulatione ageretur re evicta. Bartol *hic.* 48 *l. 14. ff. commun. divid. l. ſumptus. 48 ff de rei vindic. l. Paulus reſpondit. 14. ff. de dol. mal. & met. except arg. l. 16. C de evict. l. ſi fidejuſſor. 29. §. 1. ff mandati.* 49 vide *l. 16. C. de evictionib* atque ita utitur retentione. *l. 14. §. 1. ff. commun. divid.* 50 Imo pertinet. *l. 43. l. 44. l 45. ſupr. eod.* 51 Imo non idem dicendum in ſervo, quod in area. *l. 27. in fin. ſupr de rei vind.* Solve: idem dicendum, ſi dominus habet, quod ſolvat: ſecus, ſi non habet. 52 Evinci in ſervitutem & libertatem differunt. Cum ſervi evincuntur in libertatem, emptor relatione uti non poteſt: cum in ſervitutem, uti poteſt relatione. 53 v. *l. 1. C. de infantib. expoſ.* 54 *l. 13. ſupr. eod.*
55 Id eſt, etiam ultra duplum. quod notari debet. 56 De qua in *l. 43. verſ. item quæro, Areſcuſa. ſupr. eod.* 57 Poteſt enim eligere, *l. 25. ff. de fideicommiſſar.* ideo poſſe nolle dicitur, *l. 43. ſupr. eod.* nam ut nolle poſſit, debet poſſe velle. vide *l. 3. ff. de reg. jur.* 58 Dominium accedens venditori, prodeſt emptori. 59 Id eſt, rem tradere & ea facere, quæ in venditione deſiderari ſolent & exigi. *Accurſ.*
60 Venditor ſcilicet. 61 Ab emptore ſcil. 62 *Materia* quid eſſet, dixi ad *l. 12. ff. de uſufr.* 63 Id eſt, tradendas, ut emptori materias, puta lignum vel lapides venderet. 64 Præſtiterit, *vulgat.* repræſentaverit. Cujac. 3. *obſ.* 15. ut in *l. 22. ff. ad SC. Trebell. Repræſentare*, eſt exhibere vel præmature dare. ideoque paulo poſt. *ff. eod.* neque heres ejus reliquam materiam exhibuerit. Verum idem Cujac. 13. *obſ.* 35. ab ea emendatione diſcedit, & verbum *repræſtandi* amplectitur: nam ut Plauto & Catoni, & noſtris auctoribus, reſolvere, eſt rem ſolvere; ita *repræſtare*, eſt rem præſtare, *ut l. 6. ſupr. quod cum eo.* 65 *Teſtator* hic accipitur pro defuncto: nec enim ulla hic cauſa teſtamentaria eſt. 66 *Committit in pœnam*, qui in ſtipulationem pœnalem, cui pœna ſit adjecta, committit. 67 Quid, ſi heres reliquam partem mulieri exhibuerit, ſeu tradiderit, poſt tempus, cum purgaret moram, ut ne pœnam conventam præſtaret? non purgaret, *l. magnam. 12. C. de contr. ſtipul. l. trajectitia. 23. §. de illo. ff. de obligat. l. 2. C. de jure emphyteut.* hoc eſt, tametſi heres poſt moram offerret, tamen pœnam ejus præſtat, *ut hic.* at non id, quod intereſt; oblatio hæc pœnam conventam non ſiſtit, ſed id, quod intereſt tantum: non pœnam, quia in contractibus ubi dies eſt, & pœna, lapſo die mora purgari non poteſt. Stipulationem inter contrahentes ita placitam lex non poteſt immutare, niſi cum magna fraude ſtipulatoris. vide Alciat. 8. *reſp.* 4. 68 Vendita res ſi non traditur, agi poteſt, & in pœnam pactitiam, ſeu promiſſam, & ad pretium recipiendum cum uſuris, ſi id pretium accepit emptor ab alio ſub uſuris, *ut hic.* Atqui pœnam & uſuram ſimul præſtare, id in fraudem legitimarum uſurarum eſſe videtur: quia & majores nemo recte ſtipulari poſſit. *l. cum allegat. 15. C. de uſuris.* Sed utrumque hic ſimul petitur, cum ad res diverſas referatur. Petit itaque pœnam ex ſtipulatione: pretium, actione ex empto: pretii uſuras, officio judicis.

præſer-

præsertim cum emptor mutuatus pecuniam [1], usuras gravissimas expendit? Paulus respondit, ex contractu, de quo quæritur, etiam heredem [2] venditoris in pœnam conveniri posse [3], in actione quoque ex empto [4] officio judicis, post [5] moram intercedentem usurarum [6] pretii rationem haberi oportere.

De instrumentis fundi & finibus.

48. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

TItius heres [7] Sempronii fundum Septicio vendidit ita: *Fundus Sempronianus, quidquid Sempronii juris fuit, erit tibi emptus tot nummis:* vacuamque possessionem tradidit, neque fines ejus demonstravit: Quæritur, an empti judicio cogendus sit ostendere ex instrumentis hereditariis, quid juris defunctus habuerit, & fines ostendere? Respondi, id ex ea scriptura præstandum, quod sensisse intelliguntur: Quod si non appareat, debere venditorem & instrumenta [8] fundi, & fines ostendere [9]: hoc etenim contractui bonæ fidei consonat.

De venditore, qui colonum per collusionem supposuit. 1. De usuris.

49. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

QUi per collusionem imaginarium colonum, circumveniendi emptoris causa, supposuit [10], ex empto tenetur: Nec defenditur, si, quo facilius excogitata fraus occultetur, colonum & quinquennii pensiones in fidem suam recipiat. §. 1. Pretii sorte [11], licet post moram, soluta [12], usuræ peti non possunt, cum hæ non sint in obligatione, sed officio [13] judicis præstentur.

De emptore liberato beneficio legis.

50. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

BOna [14] fides non patitur, [ut,] cum [15] emptor alicujus legis [16] beneficio pecuniam rei venditæ debere desisset, antequam res ei tradatur, venditor tradere compelletur & re sua carere: possessione autem tradita futurum est, ut rem venditor [17] æque amitteret, utpote cum petenti eam rem [emptor exceptionem rei venditæ & traditæ objiciat, ut perinde [18] habeatur, ac si] petitor ei neque vendidisset, neque tradidisset.

De mora.

51. IDEM lib. 5. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

SI & per emptorem & venditorem mora [19] fuisset, quominus vinum præberetur & traderetur, perinde esse ait, quasi [20] si per emptorem solum stetisset: non enim potest videri mora per venditorem emptori facta esse, ipso [21] moram faciente emptore. §. 1. Quod si fundum ea lege, *uti des pecuniam Kalendis Juliis*, etsi ipsis Kalendis per venditorem esset factum quo minus pecunia ei solveretur: deinde per te staret, quo minus solveres: uti posse adversus te lege sua venditorem *dixi* [22]: quia in vendendo hoc ageretur, ut quandoque [23] per emptorem factum sit, quo minus pecuniam solvat, legis pœnam patiatur: Hoc ita verum puto, nisi [24] si quid in ea re venditor dolo fecit.

De instrumentis exhibendis. 1. De prædio æstimato in dotem dato. 2. De militia. 3. De ripa domui venditæ juncta.

52. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

CReditor fundum sibi obligatum, cujus chirographa [25] tributorum a debitore retro solutorum apud se deposita habebat, vendidit Mævio ea lege, *ut si quid tributorum nomine debitum esset, emptor solveret:* Idem fundus ob causam [26] eorum tributorum quæ jam soluta erant, a conductore [27] saltus [28], in quo idem fundus est, venit: eumque idem Mævius emit, & pretium solvit: Quæsitum est, an empti judicio, vel aliqua actione, emptor a venditore consequi possit, ut solutionum suprascriptarum chirographa [ei] dentur: Respondit, posse emptorem empti judicio consequi, ut instrumenta de quibus quæreretur, exhibeantur [29]. §. 1. Prædium æstimatum [30], in dotem a patre filiæ suæ nomine datum, obligatum creditori deprehenditur: Quæsitum est, an filius [31], qui hereditatem patris retinet, cum ab ea se filia abstinuisset, dote contenta, actione ex empto teneatur, ut a creditore [32] lueret, & marito liberum [33] præstaret? Respondit, teneri. §. 2. Inter venditorem & emptorem militiæ [34] ita convenit, ut salarium quod debeatur ab illa persona [35] emptori cederet. Quæsitum est, emptor militiæ quam quantitatem a quo exigere [debet], & quid ex ejusmodi pacto venditor emptori præstare debeat? Respondit, venditorem actiones extraordinarias eo nomine, quas haberet, præstare debere. §. 3. Ante domum mari junctam, molibus jactis ripam [36] constituit: *& uti* [37] *ab eo possessa domus fuit*, Gaio Seio vendidit: Quæro, an ripa, quæ ab auctore domui conjuncta erat, ad emptorem quoque jure emptionis pertineat? Respondit, eodem jure fore venditam domum, quo [38] fuisset prius, quam veniret.

De mercede insulæ venditæ: 1. De sepulchro non excepto. 2. De habitatione excepta.

53. LABEO lib. 1. Pithanon.

SI *mercedem* [39] *insulæ accessuram* [*esse*] *emptori* dictum est [40], quanti insula locata [41] est, tantum emptori præstetur. Paulus [42]: Imo si insulam totam uno [43] nomine locaveris & amplioris conductor locaverit, & in vendenda insula *mercedem emptori cessuram* esse dixeris, id [44] accedet, quod tibi totius insulæ conductor debebit. §. 1. Si eum fundum vendidisti, in quo sepulchrum [45] habuisti, nec nominatim tibi sepulchrum excepisti, parum [46] habes eo nomine cautum. Paulus: Minime, si [47] modo in sepulchrum [48] iter publicum transit. §. 2. Si [49] *habitatoribus habitatio* lege venditionis recepta [50] est, omnibus in ea habitantibus, præter [51] dominum, recte recepta habitatio est. Paulus: Imo, si cui in ea insula quam vendideris, gratis [52] habitationem dederis, & sic receperis, *habitatoribus, aut* [53] *quam quisque diem conductum habet*, parum caveris: nominatim enim de his recipi oportuit: itaque eos [54] habitatores emptor insulæ habitatione impune prohibebit.

De eo quod servus venditor fecit jussu venditoris. 1. De doliis fundo accedentibus.

54. IDEM lib. 2. Pithanon.

SI servus quem vendideras, jussu tuo aliquid fecit, & ex eo crus [55] fregit, ita demum ea res tuo periculo non est, si id imperasti quod solebat ante venditionem facere, & si id imperasti quod etiam non vendito servo imperaturus eras. Paulus: Minime: nam si [56] periculosam rem ante venditionem facere solitus est, culpa tua id fa-

1 Sub usuris scilicet, ut venditori pretium lignorum solveret. 2 *l.* 52. §. 1. ℐ. *eod.* 3 Actione ex stipulatu. 4 Quæ emptori competit, præter superiorem ex stipulatu. Hinc colligit Bartolus, stipulationem pœnalem non perimere (cum ex empto agi possit) actionem descendentem ex contractu venditionis, & ita non novare.
5 Id est, ob moram commissam a venditore. 6 Hinc constat emptorem, & rem ipsam a venditore petere posse, & usuras pretii illati, si pretium a tertio, solvendi causa, sub usuris accepit. vide Bald. ad *l.* 4. *C. eod. qu.* 4. & ad *l.* 2. *C. de usuris.* 7 Vid. in hanc legem Leonin. *lib.* 3. *emend. c.* 20. *n.* 1. & Innocent. *in cap. final. extr. de empt. & vend.* Ans. 8 His enim jura fundi declarantur ac demonstrantur. 9 Sed & instrumenti descriptionem ei permittere, *l.* 15. ℐ. *de reb. auctor.* vide quæ notavi ad *l.* 4. 5. ℨ. *famil.* adde *l.* 52. ℐ. *eod.* 10 Facit exemplum Cannii & Pythii apud Cicer. 3. *off.* 11 Officium judicis mercenarium extinguitur sorte soluta. *Bald.*
12 Soluta sorte, usuræ debitæ ob moram (post sententiam antecedentem, *l.* 4. *C. depositi. l. ult. in fin. princ. C. de usur. rei judic.*) non petuntur, *ut hic Synops. eod. cap.* 42.
13 *l.* 8. *supr. de eo, quod certo loco.* Hinc colligunt, officium judicis non præsupponere vel fingere obligationem vel actionem, adde *l.* 3. *in fin.* ℐ. *de annuis.* idque in restitutionibus concedendis apparere, *l.* 17. *in fin. l.* 24. *in fin. supr. de minor.* adde *l. deducta.* 58. 9. *acceptis.* ℐ. *ad SC. Trebell. l. quæro.* 54. *in fin.* ℐ. *locati.* 14 Emptio & venditio contractus est bonæ fidei: Unde notant fide sua emptore soluto venditorem fide sua liberari, ut si unus alteri fidem servare non cogatur, alter alteri quoque eandem servare non teneatur. 15 Emptor si quo beneficio pretium solvere non cogitur, nec cogitur venditor ad rem emptori tradendam. 16 An restitutionis, aut quod jus iniquum impetravit, ut Accursius sentit? an acceptilationis, ut Bartol. *l. ult.* ℐ. *de acceptilat.* An potius novarum tabularum, quibus debitum ei remittitur, ut hunc locum accepit Cujac. 11. *observ.* 40. 17 Venditor eam amittat, utpote &c. *Haloand.* 18 Sensus est, Restituto minore adversus venditorem, venditor non modo ei rem præstare non cogitur sine pretio, *l.* 35. *supr. de minoribus.* sed & traditam repetere potest. *l.* 27. §. 1. *supr. de minoribus.* perinde ac si neque vendidisset, neque tradidisset, *ut hic.* At, inquies, minore restituto fidejussores ejus non juvari, perinde ac si nunquam fidejussissent, sed eos creditori minoris adhuc adstringi. *l.* 1. 2. *C. de fidejussor. minor. l.* 13. *supr. de minorib.* Ista non pugnant invicem: siquidem hæc lex restituto minore restituit & ejus adversarium: Leges autem superiores restituunt minorem, non ejus fidejussorem, quia de nece sive detrimento tertii, puta creditoris, agitur, in quem, etiam si dolo cum minore contraxit, *l.* 7. §. 1. ℐ. *de exception. l.* 2. *in fin. C. de fidejussoribus minor.* etsi nihil illi deperit restituto minore, fidejussor restituitur, ut in casu *l.* 89. ℐ. *de adquir. vel omitt. heredit.* 19 Et sic, cum certo die ac certo loco tradi vinum oporteret, nullus interfuerit. 20 Emptoris mora tollit effectum moræ venditoris. Vel ita, in pari, hoc est, ejusdem temporis, mora emptoris & venditoris, deterior est agentis conditio: in successiva, ultima mora nocet. 21 Mora emptoris seu debitoris non inspicitur, cum venditor, id est, creditor, est in mora. Bart. *l.* 17. *supr. de periculo.* 22 Nisi ipse venditor dolo fecerit: atque ita mora posterior (puta ab emptore admissa, post moram venditoris) nocet, *ut hic.* nisi dolus adversarii intercesserit. ℐ. *eod. in fin.* 23 Quandoque *pro* quandocunque. 24 Mora ultima quando, & cui noceat, dixi ad *l.* 17. *supr. de peric. & comm.* 25 *Antapocha* hic videtur definiri. Est autem antapocha chirographum tributi a debitore retro soluti. adde *l.* 2. *C. de cond. ex lege.* atque ita dominus per antapocham probat tributum sibi deberi. 26 Propter tributa non soluta potest fieri venditio fundi. *C. si propt. public. pensitat. & C. de capiend. & distrahend. pignor. tribut. causa. lib.* 10. *tit.* 21. 27 Conductor seu collector tributorum alicujus provinciæ vel syndicus villæ, vel castri, qui collectam pro omnibus castri sui solvere cogitur, possessionem non solventium potest vendere. *Bart.* ut qui emit vectigal vel fructus, reditus & proventus vectigalium a communi, videatur emisse pœnas transgressorum sive contumacium. *Cynus.* seu mulctas eorum, qui tenentur solvere vectigal, *l.* 60. §. [illegible] ℐ. *locati.* eoque casu sive cessæ sint actiones, sive non, tacite tamen videntur cessæ actu ipso emptionis & venditionis. Bald. ad *l.* 17. *C. de usuris.* 28 *Saltus*, pascua, loca pastionibus addicta, *l. penult.* §. 1. *supr. si servitus. l.* 25. *supr. de pignorat. l.* 8. ℐ. *de instructo.* Varro 4. *de lingua.* Quos agros non colebant propter sylvas, aut id genus, ubi pecus pasci posset, & possidebant, ab usu suo saltus nominarunt. Ælius Gallus apud Festum *in Saltum*, Saltum definit ubi sylvæ & pastiones sint, quarum causa casæ quoque ibi sunt: si qua particula in eo saltu, pastorum aut custodum causa aratur, ea res non perimit nomen saltus, non magis quam fundi, qui est in agro culto: & ejus causa habet ædificium, si qua particula in eo habet sylvam. Cætera vide in *l.* 19. §. 1. ℐ. *locati.*
29 Venditor cogitur emptori exhibere instrumenta, quæ ad defensionem rei venditæ pertinent. adde *l.* 48. *in fin.* ℨ. *eodem.* vide *l.* 6. ℐ. *de fide instrum. & l.* 5. *supr. famil.*
30 Æstimatam dotem accipiens maritus, ad eam agit actione ex empto, *ut hic.* quasi videatur emisse. adde *l.* 1. *C. de jure dotium. l. ex conventione.* 11. *C. de pactis. l. quoties.* 16. ℐ. *de jure dotium.* 31 Heres ic *l.* 37. *supr. eod.* 32 Vide *l.* 41. ℨ. *de contr. empt. l.* 5. *C. de evictionibus.* Si filia ab hereditate patris se abstineat, debet dotale prædium ab herede defendi. *Bart.* 33 *Liber funaus* præstatur, cum nemini obligatus est.
34 De *militiæ* venditione, vide *l.* 27. *C. de pignor. Nov.* 53. *c.* 5. Cæterum *militia* est officium eorum, qui in aliqua schola inter statutos relati sunt, & ab ea salarium accipiunt.
35 Id est, a collegio, aut corpore aliquo, puta advocatorum: & sic militiarum salarium non a sola Principis liberalitate promanat, ut ait *Nov.* 53. 36 Injunctam molibus jactis pilam constituit. *Halo.* 37 Domum qui vendit vel legat, uti a se venditore & testatore possessa est, *l.* 1. ℐ. *de servit. leg.* & ideo pilas & columnas extra domum ei conjunctas, vel adjacentes, vendere, vide *l.* 38. *in fin supr. eod.* legare intelligitur, *l.* 41. §. 6. ℐ. *de leg.* 3. omnia denique quæ ibi fuerunt, quibusque domus fuerit instructior, *l.* 91. §. 1. ℐ. *de leg.* 3. 38 Facit *l.* 30. ℐ. *de acquir. rer. domin.* 39 Ut *l.* 50. *in princ.* ℐ. *locati.* 40 Imo, ut dictum non sit, videtur accedere. vide quæ notavi ad *l. ult.* ℐ. *de jure fisci.* 41 *Sub.* a quocunque: & in eo erravit Labeo. 42 A Paulo in tribus notari Labeonem hac lege observa. 43 *Uno nomine* insulam locat, qui totam locat, ut ℐ. *eod.* nec cum veteribus quibusdam hic legas, *tuo nomine.*
44 Venditæ insulæ qui mercedem accessuram dicit, de mercede sibi debita a primo conductore cogitasse intelligitur, non de mercede, quam primus conductor ab aliis secundis conductoribus relocando insulam stipulatus est. Potest enim conductor relocare insulam: & quidem ampliori mercede. 45 Bartolus id extendit ad sacellum, ut si fundo vendito sacellum cohæreat, venditum videatur, nisi aditum habeat ex publico. adde *l.* 43. ℨ. *de rei vindicat.* 46 Parum habet cautum, qui sibi parum cavit vel prospexit.
47 *l.* 10. *supr. de religiosis.* alias emptori cedere videtur, *l.* 24. *l.* 73. *in fin. supr. de contr. empt.* adde *l.* 30. *in fin.* ℨ. *familiæ.* 48 Hic agitur de via publica dividente sepulchrum a fundo. *l. Attius.* 38. ℐ. *de adquir. rerum dominio.* Quippe via publica, finis est intra rem, non extra. *l. id quod.* 7. §. 1. *supr. de pericul.* 49 Vide Romanum *singul.* 27. 50 *Recipi* dicuntur, quæ excipiuntur. 51 Domum tibi vendidi ea lege, ut qui in ea habitant, habitationem habeant: in ea Titius mercede, Cajus gratis, quinetiam & ego simul habitamus: Titio recte excepta est habitatio, quia licet regulariter nemo alteri stipulari possit (*l.* 38. § 17. ℐ. *de verb. obligationib.*) fallit tamen in traditione rei suæ. *l. pen. C. ad exhibend.* An & Titio & mihi? nullo modo: Ut hinc constet in generali exceptione non comprehendi personam loquentis. Accurs. Bart. *hic.* Quid, si nullus in ea domo præter me habitabat? id videtur intelligi, ut ipse venditor habeat jus habitandi. Bart. ad *l.* 72. (*quæ illi est* 73.) ℐ. *de legat.* 1. Nisi malis in tres casus totam hanc legem dividere, quorum primus hic fuerit: Venditor excipiens habitationem habitatoribus, aliis non sibi excepisse intelligitur: quippe in generali sermone non continetur persona loquentis. *l. inquisitio.* 18. *C. de solut. l. si peculium.* §. *sicut* ℐ. *de pecul. leg.*
52 Gratuitam habitationem habentibus venditor habitationem excepisse non intelligitur, cum generaliter excipit habitatoribus habitationem. adde *l. Aquilius* 27. ℐ. *de donat.* Ita fiet, ut qui gratuito habitent, specialiter excipi oporteat. Si tamen propius hanc legem considerabimus, tutius dici fuerit generali exceptione habitatorum eos excipi quoque, qui gratis habitent: at non hac exceptione speciali, *aut quam quisque diem conductum habet*, gratuitos habitatores exceptos: Hac enim speciali antecedentem generalem restringi ad eos tantum, qui conductum habent, non ad eos, qui gratis habitant, pertinere: Nec enim qui gratis habitat, conductum habet. 53 *Aut* pro *&*: legendum, *at quam* ἀρχαϊκῶς, pro *ad quam.* vel si minus id placet, *in quam.* 54 Emptor habitationis, post traditam sibi possessionem, potest impune habitatores expellere: ℐ. ut *l.* 12. *l.* 18. ℐ. *de vi.* 55 Ut in *l.* 26. *supr. commun. divid. l.* 3. §. 1. ℨ. *de servo corrupto. & l. ult. supr. ad leg. Aquil.* 56 Vendito servo venditor imperare non potest, ut quæ periculosa ante venditionem facere consuetus erat, faciat, *ut hic.* sed nec id quod prudens paterfamilias imperaturus non esset. *vers. idem juris.* ℐ. Quid, si hoc expressum fuit, *ut eo uti, eique imperare posset venditor?* Novam rem etiam potest venditor imperare, quam imperaturus alias non erat, si non venditus esset servus.

ctum eſſe videbitur: puta enim eum, fuiſſe ſervum, qui per catadromum [1] deſcendere [2] aut in cloacam dimitti ſolitus eſſet. Idem juris erit, ſi eam rem imperare ſolitus fueris [3], quam prudens & diligens paterfamilias imperaturus ei ſervo non fuerit. † Quid, ſi hoc exceptum fuerit? Tamen poteſt ei ſervo novam rem imperare, quam imperaturus non fuiſſet, ſi (non) veniſſet: veluti ſi ei imperaſti, *ut ad emptorem iret, qui peregre eſſet*: nam certe ea res tuo periculo eſſe non debet: itaque tota ea res ad dolum malum duntaxat, & culpam venditoris, dirigenda eſt. §. 1. Si *dolia* [4] *octoginta accedere fundo, quæ infoſſa* [5] *eſſent*, dictum erit, & plura erunt, quam ad eum numerum, dabit emptori ex omnibus, quæ vult, dum [6] integra det: ſi ſola octoginta ſunt, qualiacunque emptorem ſequentur, nec pro non integris quicquam ei venditor præſtabit.

De ſervo qui eſt apud hoſtes.

55. POMPONIUS lib. 10. Epiſtolarum.

SI ſervus, qui emeretur vel promitteretur, in [7] hoſtium poteſtate ſit, Octavenus magis putabat, valere emptionem & ſtipulationem; quia inter ementem & vendentem eſſet commercium: potius enim difficultatem [8] in præſtando eo ineſſe, quam [9] [in] natura: etiam ſi officio [10] judicis ſuſtinenda eſſet ejus præſtatio, donec præſtari poſſit.

TIT. II.

LOCATI [11] CONDUCTI [12].

Cujus juris eſt locatio, & quomodo contrahitur.

1. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

LOcatio & conductio, cum naturalis [13] ſit, & omnium [14] gentium, non verbis [15], ſed conſenſu [16] contrahitur: ſicut [17] emptio & venditio.

Collatio locationis & emptionis.

2. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum.

LOcatio & conductio proxima [18] eſt emptioni & venditioni: iisdemque [19] juris regulis conſtitit. Nam ut emptio & venditio [ita] contrahitur, ſi de pretio [20] convenerit: ſic [21] & locatio & conductio contrahi intelligitur, ſi de mercede [22] convenerit.

§. 1. Adeo autem familiaritatem [23] aliquam habere videntur emptio & venditio, item locatio & conductio, ut in quibusdam quæri ſoleat [24], utrum emptio & venditio ſit, an locatio & conductio: ut ecce, ſi cum aurifice [mihi] convenerit, *ut is ex auro ſuo annulos mihi faceret certi ponderis, certæque formæ*, & acceperit (verbi gratia) trecenta: utrum emptio & venditio ſit, an locatio & conductio? Sed placet [25], unum [26] eſſe negotium, & magis emptionem & venditionem eſſe. Quod ſi ego aurum dedero, mercede pro opera conſtituta, dubium non eſt, quin locatio & conductio ſit.

De æſtimatione.

3. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

CUm fundus locetur, & æſtimatum inſtrumentum colonus accipiat, Proculus ait id [27] agi, ut inſtrumentum emptum habeat colonus: ſicuti [28] fieret, cum quid æſtimatum in dotem daretur.

De voluntate & morte locatoris ejusque qui precario conceſſit.

4. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

LOcatio precariive rogatio ita facta, *quoad* [29] *is, qui eam locaſſet, dediſſetve, vellet* [30], morte [31] ejus qui locavit, tollitur [32].

De penſione remiſſa.

5. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SI tibi habitationem locavero, mox penſionem [33] remittam [34], ex locato & conducto agendum erit.

De eo quod conductor furti actione conſecutus eſt.

6. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

IS qui rem conduxerit [35], non [36] cogitur reſtituere [37] id, quod rei nomine furti actione conſecutus eſt.

De locatione alienæ inſulæ per plures perſonas ambulante.

7. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SI tibi alienam inſulam locavero quinquaginta, tuque eandem ſexaginta, Titio locaveris, & Titius a domino prohibitus fuerit habitare, agentem te ex conducto, ſexaginta conſequi debere placet: quia [38] ipſe Titio tenearis in ſexaginta.

8. TRYPHONINUS lib. 9. Diſputationum.

NOs videamus, ne non ſexaginta præſtanda, nec quinquaginta ſint, ſed quanti intereſt perfrui conductione: tantundemque conſequatur medius, quantum præſtare debeat ei qui a ſe conduxit; quoniam emolumentum conductionis, ad comparationem uberioris mercedis computatum, majorem efficit condemnationem: & tamen primus [39] locator reputationem [40] habebit quinquaginta, quæ ab illo perciperet, ſi dominus inſulæ habitare noviſſimum [41] conductorem non vetuiſſet. Quo jure utimur.

De evictione prædii locati. 1. De morte fructuarii, qui locavit. De ædificio exuſto. 2. De vi majore. 3. De igni innocente habendo. 4. De grege abacto. 5. De imperitia. 6. De acquiſitione rei conductæ.

9. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

SI quis domum bona fide emptam vel fundum locaverit mihi, isque ſit evictus ſine dolo malo culpaque ejus, Pomponius ait, nihilominus eum teneri ex conducto ei qui conduxit: *ut* [42] *ei præſtetur, frui quod conduxit licere.* Plane, ſi dominus non patitur, & locator paratus ſit [43] aliam habitationem non [44] minus commodam præſtare, æquiſſimum eſſe ait, abſolvi locatorem. §. 1. Hic ſubjungi poteſt, quod Marcellus lib. VI. Digeſtorum ſcripſit: ſi fructuarius [45] locaverit [46] fundum in quinquennium, & deceſſerit, heredem ejus non teneri, ut frui præſtet; non magis quam inſula [47] exuſta teneretur locator conductori. † Sed an ex [48] locato teneatur conductor, ut [49] pro rata temporis, quo fruitus eſt, penſionem præſtet, Marcellus quærit: quemadmodum præſtaret, ſi fructuarii ſervi operas conduxiſſet vel habitationem: Et magis admittit, teneri eum: & eſt æquiſſimum. † Idem quærit: ſi ſumptus [50] fecit in fundum, quaſi quinquennio [51] fruiturus, an recipiat? Et ait, non recepturum: quia [52], hoc evenire poſſe proſpicere [53] debuit [54]. † Quid tamen, ſi non quaſi fructuarius ei locavit, ſed [ſi] quaſi [55] fundi dominus? Videlicet tenebitur: decepit enim conductorem: Et ita Imperator Antoninus cum Divo Severo reſcripſit. † In exuſtis quoque ædibus, ejus temporis, quo ædificium ſtetit, mercedem præſtandam reſcripſerunt. §. 2. Julianus lib. XV.

1 Κατάδρομον γεράνυ. *Haloand.* Hoc quid eſt? ſi bono Accurſio credimus, curſus fluentium erit. Budæus *decurſorium* ad verbum interpretatur. Hinc Tranquillus, *in Nerone*, *c.* 11. Nobiliſſimus eques Romanus elephanto ſuperſedens per catadromum (quod etiam Græci hippodromon, Galli *liceas & torneamenta*, vocant) decucurrit. Sed cum catadromus nihil habeat commune cum cloaca, ſervus cum decurſione equeſtri, mendum hic ideo eſſe putat Alciatus, 1. *Pærerg.* 20. & ex quarto Pollucis 19. decurſionem gruis ſic dictam ſcribit, cum ex ſublimi theatri parte, per machinam quis delapſus, aliquem rapit & ſurſum ſecum aſportat, ut cum Aurora Memnonem rapiebat, Jupiter Ganymedem; metaphora ſumpta a gruibus, quæ in terram deſcendunt, ſubripiendi alicujus lapidis cauſa. Hinc grus machina Vitruvio, qua architecti ſaxa ingentia ſublevant. Verum Turnebus 27. *adverſ.* 18. *in fin.* catadromum funem intelligit, qui ſummo theatro alligatus, declivis ad imum theatri pertingebat ſolum, defigebaturque; per quem deſcendere maximi periculi & artis, atque adeo miraculi erat: hinc Dio, ὅτι δὴ καὶ ἐλέφας ἀνήχθη εἰς τὴν ἀνωτάτην τοῦ θεάτρου ἀψῖδα, καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ σχοινίου κατέδραμεν ἀναβάτην φέρων. *hæc ille.* Sed nos aliquando certius hunc locum explicabimus. vid. interim Græcos in *l.* 4. ff. *ad l. Aqu.* qui hunc locum accipiunt de filio, qui ſervum meum juſſit, τὴν σκαλωσίαν, ſcalationem quandam periculoſam conſcendere: vel καταδρομον βύθον τινὰ τῶν μετάλλων. *l.* 3. *l.* 6. *C. de Metallariis.* 2 Facit *l.* 3. §. 1. ff. *de ſervo corrupt.* 3 Culpa eſt, ſi quis imperet ſervo, quod prudens & diligens paterfamilias non ſit imperaturus. 4 Dixi ad *l.* 27. *ſupr. eod.* 5 Vide *l.* 18. ff. *eod. l.* 76. *ſupr. de contr. empt.* 6 Venditor dolia octoginta infoſſa vendidit. Si plura fuerint, octoginta dabit, ſed ea tamen integra: ſi tantum octoginta ſint, qualiacunque ea fuerint præſtando liberabitur. 7 *l.* 9. *l.* 98. *l.* 104. §. 2. ff. *de legat.* 1. *l.* 103. ff. *de verb. oblig.* 8 *Difficile & impoſſibile* differunt, *ut hic. & l. cum heres.* 4. §. 1. ff. *de ſtatuliber.* Impoſſibile, in re ipſa: Difficile, in perſonas: Unde Ariſtoteli definitur, Difficile λύπῃ, ἢ πλήθει χρόνου, hoc eſt, id eſſe quod ſummo labore vel prolixo tempore fit. Impoſſibile id efficit, ut ne ſtipulatio committatur, at non difficile. Difficultas non facit inutilem ſtipulationem, *ut hic. l.* 2. §. *ex his.* ff. *de verb. oblig.* Impoſſibilitas inutilem facit. 9 Facit *l.* 137. §. 4. ff. *de verb. oblig.* 10 Officio judicis dantur dilationes. Dantur autem juſta ex cauſa, donec recte negotium poſſit expediri.

11 *Lib.* 4. *Cod.* 65. & 20. *Eclog.* 1. adde *L.* 11. *C.* 70. 71. & 3. *Inſt.* 25. & 2. *Extrav.* 18. & 3. Harm. 8. & Paul. 2. *ſentent.* 18. Huc referre viſum eſt, perpetuam locatoris & conductoris differentiam non ſumi ab eo, qui dat aut accipit; Magis perpetua erit, ſi dixerimus *locatorem* eſſe eum, qui rem (puta domum) vel ſe utendum (puta profeſſorem aut magiſtrum) præbet: *conductorem*, qui rem ab alio accipit utendam. vide Cujac. 2. *obſerv.* 28. 12 De conducti actione, vid. *l.* 15. ff. *eod.* 13 Naturalis locatio eſt, hoc eſt, contractus locationis, jure naturali, quod & gentium, inductus eſt. 14 *l.* 5. *ſupr. de juſtitia.* 15 Tantum, ut ſtipulatio. *l.* 1. §. 7. ff. *de obligat. & action.* 16 *l.* 2. ff. *de obligat. & action.* 17 Locationis cum venditione, conductionis cum emptione, ſimilitudo quædam eſt. adde *l.* 2. ff. *eod.* 18 Nam in utraque intervenit pretium. *l. ultim. in fin. ſupr. de leg. Rhodia. l.* 10. *in fin.* ff. *de adqu. vel amitt. poſſeſſ.* Pretium locationis, interdum merces (ut in operis, Græci μισθὸν), interdum penſio, reditus, ut in prædiis, Græci pretium habitationis ἐνοίκιον καὶ στεγονόμιον. *Novell.* 43. 88. 120. Harmenop. 3. *Epitom.* 8. Clem. Alexand. 1. *Stromaton.* τῷ μὲν ναυκλήρῳ ὀφθὲν λέγεσθαι ναῦλον· τῷ δὲ τελώνῃ, τέλος· καὶ ἐνοίκιον μὲν τῷ σταθμούχῳ, μισθὸν δὲ τῷ διδασκάλῳ, καὶ τῷ πιπράσκοντι ἀρραβῶνα. Cujac. 4. *obſerv.* 26. 19 Differunt tamen. nam in venditione, traditio: in locatione factum venit. *Bart.* 20 Pretium in emptione & venditione requiritur: neque emptio eſt aut venditio ſine pretio. Ita pretium nota eſt emptionis. 21 Pretium in venditione præſtatur pro ipſa re: in locatione & conductione, merces præſtatur pro uſu rei: Ita fit, ut ex quantitate pretii, contractus locationis a venditione diſtinguatur. Pretium enim majus datur pro ipſa re & in emptione, quam pro uſu rei in conductione. 22 Tria ſunt ſubſtantialia hujus contractus. conſenſus, *l.* 1. *ſupr. eod.* merces ſeu penſio, *ut hic.* res quæ locatur. *l.* 20. *ſupr. de contr. empt.* Quid? merces, qua in re eſſe debet? in pecunia numerata. *l. naturalis.* 5. §. *at cum do.* 2. ff. *de præſcriptis.* Quid, ſi in frumento? ſi convenit quotam fructuum dares (puta tertiam, quartam) ſocietas eſt, *l. ſi merces.* 25. § *vis major.* 6. ff. *eod. l. cum duobus.* 52. §. 2. *verſic. ſi in coeunda. ſupr. pro ſocio.* ſi ut certam menſurationem ſeu modiationem, contractus eſt innominatus, & agitur præſcriptis verbis. *l.* 3. ff. *de præſcript. verb. l. ſi olei.* 21. *C. h. t.* Merces quoque in locatione certa eſſe debet. *l.* 5. ff. *de donat. inter virum.* 23 Familiarium eadem pene jura ſunt: alia ab aliis vix diſtinguuntur. 24 Ut *l.* 65 *ſupr. de contr. empt.* 25 Id eſt, cum pecuniæ loco rem aliquam tradis & dominium in me transfers, emptio: ſi nudas operas, locatio erit. 26 *Unum negotium*, an hic proprium eſt negotium, aut proprius contractus ex ſe, qui ab aliis ſit ſejunctus? An potius hic legendum eſt, *Sed placet primum negotium magis emptionem & venditionem eſſe*. Nam duæ ſpecies hic proponuntur, quarum prior, venditio: altera locatio eſt? 27 Siquidem æſtimatio, emptio eſt. vide *l. un.* ff. *de æſtimator.* 28 Æſtimata quæ quis in dotem accipit, empta ea habere intelligitur, *hac l.* & *l.* 10. §. 5. ff. *de jure dotium.* 29 Locatio valet ita concepta *quoad voluero, res locata tibi ſit.* 30 Quid ſi ita fuerit concepta: *locatio erit, quoad eam revocavero?* Baldus *poſt Cynum & Ray*, notat, morientem in hac ſpecie non revocare. *l. cum precario.* 12. ff. *de precario.* 31 Tunc enim velle deſiit. adde *l.* 9. ff. *qui ſine manumiſſ.* Morte finitur voluntas, ejusve continuatio. vide tamen *c. ſi gratioſe. de reſcriptis. in* 6. Goth. Pro novo intellectu hujus l. vid. Bart. in *l. & aqua. circa fin. ff. de juriſdict.* Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 1. *qu.* 60. *n.* 18. & 20. Bald. *l.* 1. *n.* 5. *C. commodati.* Anſ. 32 v. Decium *ad Reg. ejus eſt nolle. de reg. jur.* Tiraquell. *ad l. boves.* §. *hoc ſermone.* ff. *de verb. ſign. num.* 5. Mon. 33 Ut *l.* 16. ff. *de liberatione.* 34 *Sub.* ex juſta cauſa. 35 Vel commodaverit. *l. ult.* § 3. *C. de furtis.* ſecus eſt in creditore. *l.* 22. *ſupr. de pignorat.* in hunc locum vide Cujac. 8 *obſ.* 39 36 Cur ita? Quas utilitates ex re conducta percipit conductor, eas non reſtituit locatori, ex natura ipſius contractus: omnis enim utilitas rei, conductoris eſt. 37 Pœnam ſibi dependam 38 Conductor impeditus uti frui, non modo a locatore mercedem conventam, numeratam forte, repetit, ſed & eo amplius mercedem ab eodem exigit, quam relocando, ab aliis ſibi ſtipulatus eſt: Imo & id quanti intereſt ſua perfrui conductione, *ut hic. & l.* 8. ff. *eod.* 39 Et ſic locator conductori tenetur ad intereſſe, ut *l. ſequ.* 40 Exonerationem. *l.* 15. §. 7. adde *l.* 30. §. 1. ff. *eod.* 41 Id eſt, ultimum. 42 Hac formula utitur conductor adverſus locatorem. Conductor ita agit ad factum adverſus locatorem, *ut ei præſtetur uti frui licere domo conducta.* 43 Locator præſtans conductori domum, æque idoneam uti eſt, quæ locata conductori fuit, & evicta, liberatur, ut *l.* 60. ff. *eod.* 44 An ea ratio locum habitura eſt in emptore & venditore? non ita. vide *l.* 42. ff. *de act. empt.* An & in fidejuſſoribus? vide *l* 25. *in fin.* ff. *de recept. qui arbitr.* dixi plenius in *l.* 45. §. 2. ff. *mandati.* 45 Uſufructuarius ædes fructuarias locare poteſt: quo mortuo heres fructuarii non tenetur conductori, ut ei præſtet uti frui: quippe uſusfructus ea natura eſt, ut morte fructuarii extinguatur, *ut hic.* niſi forte fructuarius locaverit, ut proprietarius. *verſ. quid tamen.* 46 Poteſt enim locare. *l.* 13. §. 8. *l.* 27. §. 1. ff. *de uſufructu.* §. 1. *in fin. Inſt. de uſu.* 47 Locator non tenetur conductori inſula exuſta. 48 Locati actione tenetur conductor locatori. 49 Conductor uſusfructus in quinquennium, præmortuo ante quinquennium fructuario locatore, non præſtat penſionem, niſi pro rata temporis quo fruitus eſt, *ut hic.* Idem in præbendæ poſſeſſore. *c. querelam. extr. ne prælati vices ſuas, vel Eccleſias.* 50 Sumptus ejusce rei gratia factos repetere colonum hinc notant: at non ſumptus factos fructuum cogendorum cauſa. *c. tuam. extr. de decimis.* 51 Uſufructuarius poteſt locare ædes fructuarias in quinquennium, *ut hic.* Quid, ſi in quinquennium locavit, & conductor impenſas aliquas fecit, & ante id quinquennium fructuarius ſit mortuus? Conductor expenſas neque ab herede fructuarii, neque a proprietatis domino, ad quem uſusfructus redit, recipiet: proſpicere enim debuit conductor evenire poſſe, ut ante quinquennium moreretur fructuarius. 52 Evictio conductori non præſtatur, ſi eam prævidere debuit. 53 Proſpicere debemus quod evenire poteſt, & rem ordinatam ad caſum fortuitum eſſe. Bart. *l.* 27. §. 2. ff. *ex quibus cauſis major.* 54 Non tamen omnes ad id adſtringuntur, ut in *l.* 11. §. 5. ff. *de minor. l.* 31. ff. *ad leg. Aquil.* 55 Uti quisque contrahat inſpiciendum: an, ut fructuarius, vel dominus, vel emphyteuta, vel proprietarius.

Digeſto

Digestorum dicit: Si quis fundum locaverit, *ut etiam si quid vi* [1] *majore accidisset, hoc ei præstaretur*, pacto standum esse. §. 3. Si colonis prædiorum lege locationis, *ut innocentem* [2] *ignem habeant*, denunciatum [3] sit, siquidem fortuitus casus incendii causam intulerit, non præstabit periculum locator: si vero culpa locatoris [4], quam præstare necesse est, damnum fecerit, tenebitur. §. 4. Imperator Antoninus cum Patre, cum [5] grex esset abactus, quem quis conduxerat, ita rescripsit: *Si capras latrones citra tuam fraudem abegisse probari* [6] *potest, judicio locati casum præstare non cogeris; atque temporis* [7], *quod insecutum est, mercedes ut indebitas recuperabis* [8]. §. 5. Celsus etiam imperitiam [9] culpæ adnumerandam libro VIII. Digestorum scripsit: si quis [10] vitulos pascendos vel sarciendum quid poliendumve [11] conduxit, culpam eum præstare debere: & quod imperitia peccavit, culpam esse: quippe ut [12] artifex (inquit) conduxit. §. 6. Si alienam domum mihi locaveris, eaque [13] mihi [14] legata vel donata sit, non teneri me tibi ex locato ob pensionem. Sed de tempore præterito videamus, si quid ante legati diem pensionis debetur? Et puto solvendum.

10. JULIANUS lib. 3. ad Ferocem.

ET ego ex conducto recte [15] agam, vel in hoc, *ut me* [16] *liberes.*

De culpa eorum quos conductor in fundum induxit. 1. *De igne.* 2. *De deterioratione.* 3. *De depositione rei conductæ ob controversiam proprietatis.* 4. *De fœno in villa urbana non componendo.*

11. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

VIdeamus, an & servorum culpam & quoscunque induxerit, præstare conductor debeat? & quatenus præstat, utrum & servos noxæ dedat, an vero suo nomine teneatur? & adversus eos quos induxerit, utrum præstabit tantum actiones, an quasi ob propriam culpam tenebitur? Mihi ita placet, ut culpam etiam eorum quos [17] induxit, præstet suo nomine, etsi nihil convenit: si tamen culpam in inducendis admittit, quod tales habuerit, vel suos [18], vel hospites: Et ita Pomponius libro sexagesimo [tertio] ad Edictum probat. §. 1. Si hoc in locatione convenit, *ignem* [19] *ne habeto*, & habuit, tenebitur, etiamsi fortuitus [20] casus admisit incendium, quia non debuit ignem habere: Aliud [21] est enim *ignem innocentem* [22] *habere*: permittit enim habere, sed innoxium ignem. §. 2. Item, prospicere debet conductor, ne aliquo vel jus rei, vel corpus deterius faciat vel fieri patiatur [23]. §. 3. Qui *vinum de Campania transportandum* conduxisset, deinde, mota a quodam controversia, signatum [24] suo & alterius sigillo in apothecam deposuisset [25], ex locato tenetur, ut locatori possessionem vini sine controversia [reddat [26]], nisi culpa conductor careret. §. 4 Inter conductorem & locatorem convenerat, *ne* [27] *in villa Urbana fœnum componeretur*: composuit: deinde servus igne illato [se occidit [28]]: Ait Labeo, teneri conductorem ex locato: quia ipse causam præbuit, inferendo contra conductionem.

12. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

SEd etsi quilibet extraneus ignem injecerit, damni locati habebitur ratio.

De cisio everso. 1. *De nave submersa.* 3. *De servo peregré ducto.* 4. *De magistro qui discipulum percussit.* 5. *De gemma fracta.* 6. *De vestimentis rosis vel permutatis.* 7. *De conductore qui migravit.* 8. *De mensuris jussu magistratus fractis.* 9. *De duobus reis.* 10. *De relocatione.* 11. *De tacita renovatione conductionis.*

13. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

ITem quæritur, si cisiarius [29], [id est, carrucarius [30],] dum cæteros [31] transire contendit, cisium evertit, & servum quassavit vel occidit? Puto ex locato esse in eum actionem: temperare enim debuit: sed & utilis Aquilia [32] [ei] dabitur. §. 1. Si navicularius onus Minturnas vehendum conduxerit [33], &, cum flumen [34] Minturnense navis ea subire non posset, in aliam [35] navem merces transtulerit, eaque navis in ostio fluminis perierit, tenetur primus navicularius: Labeo, si culpa caret, non teneri ait: cæterum si vel invito domino fecit, vel quo non debuit tempore, aut si minus idoneæ navi [imposuit] [36], tunc ex locato agendum. §. 2. Si magister [37] navis sine [38] gubernatore [39] in flumen navem immiserit, & tempestate orta temperare non potuerit, & navem perdiderit, vectores habebunt adversus eum ex locato actionem. §. 3. Si quis servum docendum [40] conduxerit [41], eumque duxerit [42] peregre, & aut ab hostibus captus sit, aut perierit, ex locato esse actionem placuit; si [43] modo non sic conduxit, *ut & peregre duceret.* §. 4. Item Julianus libro octogesimosexto Digestorum scripsit, si sutor [44] puero parum bene facienti forma [45] calcei tam vehementer cervicem percusserit, ut ei oculus effunderetur [46], ex locato esse actionem patri ejus: quamvis enim magistris levis castigatio concessa sit, tamen hunc modum non tenuisse: Sed & de Aquilia [47] supra diximus. Injuriarum autem actionem competere, Julianus negat [48]: quia non injuriæ faciendæ causa hoc fecerit, sed præcipiendi. §. 5. Si gemma [49] includenda [50] aut insculpenda data sit, eaque fracta sit, si quidem vitio materiæ factum sit, non erit ex locato actio: si imperitia [51] facientis, erit: Huic sententiæ addendum est, nisi periculum [52] quoque in se artifex receperat; tunc enim, etsi vitio materiæ id evenit, erit ex locato actio. §. 6. Si fullo vestimenta polienda acceperit, eaque mures roserint [53], ex locato tenetur: quia debuit ab hac re cavere [54]: & si [55] pallium fullo permutaverit, & alii alterius dederit, ex locato actione tenebitur: etiamsi ignarus fecerit. §. 7. Exercitu veniente [56] migravit conductor [57]: deinde hospitio milites fenestras, & cætera sustulerunt: Si domino non denunciavit [58], & migravit, ex locato tenebitur: Labeo autem si resistere [59] potuit, & non resistit, teneri ait: Quæ sententia vera est: Sed [&] si denunciare non potuit, non puto eum teneri. §. 8. Si quis mensuras conduxerit, easque Magistratus [60] frangi [61] jusserit, si quidem iniquæ [62] fuerunt, Sabinus distinguit, utrum scit conductor, an non: si scit, esse ex locato actionem: si minus, non: Quod si æquæ sunt, ita demum eum teneri, si culpa ejus id fecit Ædilis [63]: Et ita Labeo & Mela scribunt. §. 9. Duo [64] rei locationis in solidum esse possunt. §. 10. Si lege operis locandi comprehensum esset, *ut, si ad diem effectum non esset, relocare* [65] *id liceret*, non alias prior conductor ex locato tenebitur, quam si eadem lege relocatum esset; nec [66] ante [67] relocari id potest, quam dies efficiendi præteriisset. §. 11. Qui impleto tempore conductionis [68], remansit [69] in conductione, non solum reconduxisse [70] videbitur, sed etiam pignora [71] videntur durare [72] obligata. Sed hoc ita verum est, si non alius

1 Hinc collige regulariter: Non omnem sterilitatem & cœli injuriam accidentem, coloni sed domini periculo esse, nisi aliud convenerit. *l.* 8. *C. h. t.* 3. Harm. 8.
2 Πῦρ ἀβλαβὲς, *Synops. eod. cap.* 8. §. 5. qui & innoxius. *l.* 11. §. 1. *ff. eod.* Ita plerunque locator stipulabatur, ne conductor in villa fœnum haberet. *d. l.* 11. §. *ult. ff. eod.*
3 Si convenerit, ut domus conductores innocentem ignem haberent, & si incendium fortuito acciderit, conductor an tenetur? Si ejus culpa contigit, tenetur. *Synops. eod. cap.* 8. §. 5. Ita denunciatio & admonitio (aut conventio potius) efficit, ut conductor de casu fortuito teneatur. 4 Puto legendum: *si vero culpa locatori, quam præstare necesse est, damnum fecerit, tenebitur.* 5 Gregem, qui conduxit non tenetur, si probatum fuerit, citra fraudem ejus latrones eum abegisse. Quin, & mercedes pro insequuto tempore solutas recuperat. *Synops. ibid.* & Harm. 8. §. 15. Ita caprarius non tenetur ad capras restituendas locatori, quas latrones ei subripuerint. 6 Præsumitur culpa in omni custode, qui gregis sui omnia capita non restituit. Quod placet magis, quam quod a Richardo & Guilielmo veteribus interpretibus dicitur, Caprarium ea parte innocentem præsumi, nisi probetur nocens. 7 Conductor solutam jam mercedem repetere potest, ubi remissio mercedis ei facienda est. 8 Pro tempore, quo conductor non potest uti re, fit remissio mercedis non solutæ, & soluta repetitur. Nam eo casu, quo pro futuro tempore mercedes non debentur, solutæ, ut indebitæ repetuntur.
9 *l.* 132. *infr. de reg. jur.* medici, *l.* 6. §. 7. *supr. de off. Præsid.* mulionis, §. 8. *Inst. de leg. Aquil.* judicis & adsessoris, ut *C. de pœna judicis. l.* 2. *supr. quod quisque.* 10 Pastor & bubulcus peritiam artis suæ præstare cogitur. Verum, in hujusmodi hominibus plerumque inanis est actio ob eorum inopiam. 11 *Politio* quid esset, dixi ad *l.* 52. §. 2. *supr. pro socio.* ad eam significationem Anton. August. 4. *Emend.* 9. hoc verbum refert. Possis tamen & hanc vocem ad fullonem referre, ut *l.* 13. §. 6. *l.* 25. *in fin. ff. eod.* siquidem reperio, 20. *Synops.* 1. *l.* 9. *in fin.* hanc sententiam: ὁ ποιμὴν, καὶ ὁ ῥαπτής, καὶ ὁ κναφεὺς ἀπὸ ἀμελείας καὶ ἀπειρίας ἀνέχονται, id est, *pastor, sarcinator, & fullo ex culpa & imperitia tenentur.* Idem quoque sentit Harm. 3. *tit.* 8. *c.* 61.
12 Imperitus autem nemo præsumitur in eo, in quo semel probatus est industriæ plenus, ut Advocatus in judicialibus, negotiator mercatorum matriculæ adscriptus. vide Bart. ad *l.* 1. *C. qui & advers. quos.* 13 Conductor conductionis contractu liberatur, superveniente ei rei conductæ dominio quoquo titulo, puta legati vel donati.
14 *l.* 21. *infr. de usurpat. l.* 45. *infr. de reg. jur.* 15 Conductor tametsi in futurum ex conductione non tenetur (nimirum adquisito rei conductæ dominio) potest tamen agere adversus locatorem, ut ab eo liberetur contractu conductionis. 16 Id est, ut instrumentum liberationis facias: nam conductio sublata est mero jure, cum res facta est conductoris. *d. l.* 21. *ff. de usurp. & usuc.* Bart. 17 *l.* 3. *ff. de publicanis.* mala electio in culpa est. vid. *hic* Accurs. 18 Id est, proprios & domesticos, sive servos, ut *l.* 4. §. 1. *ff. de offic. Procons.* & ita Basilica habent, ὁ μισθωτὸς τὴν ἀμέλειαν τῶν ἰδίων καὶ τῶν ξένων ἐπιγινώσκει. Cujac. 11. *obs.* 1. 19 *l.* 9. §. 3. *supr. eod.*
20 Fortuitum casum præstat conductor, quoties quid facit in re conducta adversus pacta & conventa. 21 Prohibere aliquid simpliciter, & cum modo, differunt, *ut hic.* aliud est prohibere ne ignem habeas, & ne habeas nocentem. 22 *l.* 9. §. 3. *ff. eod.* Quid, innocentem ignem habere quid est? an non omnis nocet, aut nocere potest? Ignem nocentem habet, qui ea parte fundi, aut ædium habet, ubi maxime ac facile nocere possit propter stipulam vicinam vel similia. 23 Quam conduxit. Quid, si ejus inimicitia deterius factum est? vid. *l.* 25. §. 4. *infr. eod.* 24 Sequestratæ res nonnunquam sigillo sequestrantis & adversarii obsignatæ in apothecam cujusdam tertii deponebantur. 25 Carrucarius vini transportandi conductor, si culpa sua vinum ipsum sequestrarit, tenetur locatori, hoc est, vini domino actione ex locato: qua cogitur sequestro vinum ipsum liberare. 26 Facit *l.* 25. *C. eod.* 27 Si conductor promiserit, se fœnum in domo non habiturum, & habuerit: deinde servus ejus aut extraneus ignem intulerit & succenderit, ex pacto actioni locus est. *Synops. eod. cap.* 2. *in princ.* 28 Illato succendit. *Hal.* καὶ καύσῃ. *Ecl. c.* 12. 29 Cisium erat vehiculum binarum rotarum, quo utebantur Romani, cum iter celeriter erant confecturi. Cicero *pro Roscio*: decem horis nocturnis 506000. passuum cisiis pervolavit. & 2. *Philipp.* inde cisio celeriter urbem advectus. De cisio & aliis generibus vehiculorum, vid. Festum *in Ploximum.* vid. Corras. 3. *Miscell.* 20. 30 ἁμαξάριος. *Eclog.* 20. *tit.* 1. *cap.* 12.
31 Φιλονεικῶν προλαβεῖν. Si carrucarius dum cæteros antevertere contendit, carrucam everterit & servum attriverit, quem in curru pro mercede vehebat, actione locati tenetur. *Synops. eod.* 12. *in fin.* 32 Utilis Aquiliæ. *Haloand.* Cur utilis? vel ideo, quod qui cisium evertens alium occidit, cum non corpore suo damnum dederit, non directa: cum non in corpus damnum dederit, non in factum actione teneatur: corpori tamen ejus, qui occisus est, damnum dedit, ideoque utilis Aquilia in eum dari debet. & ita intellige §. *ult. Inst. de l. Aquil. utcunque obscurum* adde quæ notavi ad *l. pen. C. de l. Aquil.*
33 Conducit vehendum navicularius, ac mercedem accipit: In ædificiis qui conducit, mercedem præstat, non accipit. 34 Id est, Lirim. Horat. 3. *Car.* 7. *& ibid. Acron.* Minturnas palustres vocat idem Horat. 1. *Epist.* 5. fuit enim Minturnis palus ubi Marius latuit, Acron. *ibid.* de Minturnensibus, v. *l.* 2. §. 5. *ff. si servitus.* 35 Etiam idoneam. *l.* 36. *in fin. ff. de rei vind. arg. l. pen. ff. de usufr.* 36 Id est, deteriori. ut in *l.* 10. §. 1. *in pr. ff. de lege Rhodia.* 37 Quid sit, vid. *l.* 1. §. 1. *ff. de exercit.* 38 Et ita culpam admisit. 39 Culpam admittit navis magister, navem in flumen sine gubernatore mittendo. 40 Conducens servum docendum, eum peregre ducere non potest. 41 Ut eo nomine mercedem acciperet. 42 vide *l.* 40. *infr. de furtis.* 43 *l.* 5. §. 10. *supr. commodati.* 44 vide *l.* 5. *in fin. supr. ad leg. Aquil.* 45 Quæ Mustricola Festo. 46 *Al.* effoderetur, *al.* perfunderetur, ut *l.* 5. *in fin. supr. ad l. Aquil.* 47 *l.* 5. 7. *supr. ad l. Aquil.* 48 Cædi discentes (quanquam & acceptum sit, & Chrysippus non improbet) minime velim: quia deforme atque servile est. & post, hoc dixisse satis est, in ætatem infirmam & injuriæ obnoxiam nemini debet nimium licere, Quintil. 1. *Inst.* 3. *in fin.* 49 Λιθέαν legit *Ecloga c.* 13. vel calicem. v. *l.* 27. §. 29. *supr. ad l. Aquil.* 50 Si quis gemmam acceperit includendam vel insculpendam, eaque fracta sit: siquidem artificis imperitia, locus erit actioni ex locato. sin vitio materiæ, non tenetur, nisi periculum in se receperat. *Synops. eod. cap.* 43. adde *l.* 59. *& l. ult. infr. eod.* 51 *l.* 9. §. 5. *supr. eod. l.* 7. *in fin. supr. ad l. Aquil.* 52 Periculum in se recipere conductor artifex potest. 53 Mures si roserint, quod fulloni datum erat, ex locato actioni locus erit. *Synops. eod.* adde *l.* 59. *l.* 60. §. 2. *ff. eod.* Placet quod hoc loco notat Baldus, fœneratores, quibus plerumque vestes pignoris causa mancipari a debitoribus solent, cog. vestes ita pignoratas purgare, & a tineis defendere, ne si eam diligentiam ac custodiam omittant, periculi teneantur. Quid, si mures roserint testament. tabulas? v. *l.* 1. *in fin. infr. de bon. poss. secundum tabulas.* 54 Id est, in locum tutiorem transferre, ut *l.* 34. *in fin. infr. de damno* 55 Si fullo quod alterius erat, alteri dederit, vel aliud quid vetus, quamvis ignarus fecerit, ex locato actioni locus erit. *Synops. eod.* 56 vide *l.* 1. *in fin. infr. de eo qui pro tutore.* 57 v. Soc. Jun. *consil.* 120. *n.* 19. *vol.* 3. & Jac. Menoch. *tract. de arbitr. jud. lib.* 2. *cas.* 137. Mod. 58 Notanda est hæc distinctio, si domino non denunciavit & migravit: si resistere potuit & non restitit, si denunciare non potuit. Ego magis probaverim distinctionem ejusdem Labeonis, in *l.* 9. *supr. quod met. causa.* v. quæ ibi notavi. facit *l.* 15. §. 2. *in fin. infr. eod.* 59 v. *l.* 50. *infr. de reg. jur.* 60 Puta ædilis, ut *infr. eod. l.* 12. *supr. de periculo. l.* 12. *infr. de decurionibus.* Plautus *in Rudente*: Neptunus ita solet, quamvis fastidiosus ædilis est: *& in Sticho*, Si quæ improbæ sunt merces, jactat omnes, ædilitatem gerit. & Persius, *Satyr.* 1: Sese aliquem credens, Italo quod honore supinus Fregerit heminas Arreti ædilis iniquas. & Juvenalis, *Sat.* 10: Hujus qui trahitur, prætextam sumere mavis? An Fidenarum Gabiorumque esse potestas, Et de mensura jus dicere, vasa minora Frangere, pannosus vacuis ædilis Ulubris? v. Duar. 1. *disp.* 26. *in fin.* 61 Mensuræ iniquæ frangendæ sunt a Magistratu.
62 Mensuræ iniquæ, μέτρα κόλοβα. 6. Harm. 5. *in Georgicis.* §. *ultim.* πλαστὰ, falsa. *Synops.* 10. *tit.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 22. *cap.* 6. 63 Ædilis qui hic dicitur, paulo ante Magistratus dictus est, ut in Magistratu municipali exemplum hic poni colligamus. de quo dixi *l.* 30. *infr. eod.* 64 *l.* 47. *infr. eod. l.* 9. *infr. de duob. reis.* 65 Relocandi pactum eadem lege & conditione, uti prius, fieri debet. 66 Relocandi jus pacto quæsitum, ante pacti diem exerceri non potest. 67 Neque enim ante suam diem conditio committitur. 68 Rustici prædii. *arg. vers. ult. infr. eod.* (*ubi agitur de urbano*) vel reipublicæ. *vers. eod. infr. eod.* Goth. Adde Afflictum *decis.* 365. *num.* 5. Gozad. *ad l.* 2. *C. de pact. inter empt. & vend. num.* 162. & 172. & 174. Chassaneum *in Catal. glor. mund.* 5. *par.* 27. *cons. vers. sic olim.* Mod. 69 Sciente domino scil., alias si vel ignoravit, non videtur consensisse, multo minus si invito: tunc enim furti tenetur colonus fructus percipiens. *l.* 67. *in fin. infr. de furtis.* & sic fructus condicuntur. *l.* 4. §. 1. *supr. de reb. cred.* Hinc legimus conductorem legantem fructus conducti prædii ad lustrum usque. *l.* 30. §. 1. *infr. de leg.* 3. 70 An idem in precario? omnino, *l.* 4. *in fin. infr. de precar.* an idem in Emphyteusi? vid. Jul. Clar. *lib. recept. sent.* 71 Ejus sc. non ejus fidejussoris, ut *infr. eod.* 72 *l.* 16. *C. eod.* in annum sc. dic ut *infr. vers. quod autem.*

pro eo in priore conductione [1] res obligaverat: hujus enim novus [2] conſenſus erit neceſſarius. Eadem [3] cauſa erit, & ſi Reipublicæ prædia locata fuerint [4]. † Quod autem diximus, *taciturnitate utriusque partis, colonum* [5] *reconduxiſſe videri*, ita accipiendum eſt; ut in ipſo anno [6] quo tacuerunt, videantur eandem locationem renovaſſe, non etiam in ſequentibus annis: & ſi luſtrum [7] forte ab initio fuerat conductioni præſtitutum: Sed & ſi ſecundo quoque anno poſt finitum luſtrum nihil fuerit contrarium actum, eandem videri locationem in illo anno permanſiſſe: hoc enim ipſo quo tacuerunt, conſenſiſſe videntur, & hoc deinceps in unoquoque anno obſervandum eſt [8]. † In urbanis [9] autem prædiis alio jure utimur: ut, prout [10] quisque habitaverit, ita [&] obligetur: niſi [11] in ſcriptis certum tempus conductione comprehenſum eſt.

14. IDEM lib. 71. ad Edictum.

QUi ad certum [12] tempus conducit, finito quoque tempore colonus eſt: Intelligitur [13] enim dominus, cum patitur [14] colonum in fundo eſſe, ex integro locare [15]: & hujusmodi contractus neque [16] verba, neque ſcripturam [17] utique deſiderant, ſed nudo conſenſu convaleſcunt: & ideo ſi interim dominus [18] furere [19] cœperit [20] vel deceſſerit [21], fieri non [22] poſſe Marcellus ait, ut locatio redintegretur: Et eſt hoc verum.

Actio ex conducto cui datur, 1. *Et quibus ex cauſis competit.* 2. *De vi tempeſtatis, fluminum, avium, incurſu hoſtium, corruptione fructuum, terræ motu.* 3. *De incendio fundi.* 4. *De mercede remiſſa ob ſterilitatem.* 5. *De fructuum exiguitate & vinearum vetuſtate.* 6. *De navi amiſſa.* 7. *De remiſſione mercedis.* 8. *Si dominus frui non patiatur.* 9. *Si pupillus abſtentus hereditate locatoris reſtituatur.*

15. IDEM lib. 32. ad Edictum.

EX conducto [23] actio conductori datur. §. 1. Competit autem ex his cauſis fere, ut puta ſi re, quam conduxit, frui ei non liceat, forte quia poſſeſſio ei aut totius agri aut partis non præſtatur, aut [24] villa non [25] reficitur vel ſtabulum [26], vel ubi greges ejus ſtare oporteat: vel, ſi quid in lege conductionis convenit, ſi hoc non præſtatur, ex conducto agetur. §. 2. Si vis tempeſtatis calamitoſæ [27] contigerit, an locator conductori aliquid præſtare debeat, videamus? Servius omnem vim, cui reſiſti non poteſt, dominum colono præſtare debere ait, ut puta fluminum, graculorum [28], ſturnorum [29], & ſi quid ſimile acciderit: aut [30] ſi incurſus hoſtium fiat: Si qua tamen vitia [31] ex ipſa [32] re oriantur, hæc damno coloni eſſe: veluti ſi vinum coacuerit: ſi [33] raucis [34], aut herbis [35] ſegetes corruptæ ſint: ſed & ſi labes [36] facta ſit, omnemque [37] fructum tulerit, damnum coloni non eſſe, ne ſupra damnum [38] ſeminis [amiſſi] mercedes agri præſtare cogatur: Sed & ſi uredo [39] fructum oleæ corruperit, aut ſolis fervore [40] non adſueto id acciderit, damnum domini futurum: Si vero nihil extra [41] conſuetudinem acciderit, damnum coloni eſſe: Idemque dicendum, ſi exercitus [42] præteriens per laſciviam [43] aliquid abſtulit: Sed [&] ſi ager terræ motu [44] ita corruerit, ut nusquam ſit, damno domini eſſe: oportere enim agrum præſtari conductori, ut frui poſſit. §. 3. Cum quidam incendium [45] fundi [46] allegaret, & remiſſionem deſideraret, ita ei reſcriptum eſt: *Si prædium coluiſti, propter caſum incendii repentim non immerito ſubveniendum* [47] *tibi eſt.* §. 4. Papinianus lib. IV. Reſponſorum ait. Si uno anno remiſſionem quis colono dederit [48] ob ſterilitatem, deinde ſequentibus annis contigit [49] ubertas, nihil obeſſe domino remiſſionem: ſed integram penſionem, etiam ejus anni quo remiſit, exigendam [50]. Hoc idem & in vectigalis [51] damno reſpondit. Sed [&] [52] ſi verbo *donationis* [53] dominus ob ſterilitatem anni remiſerit, idem [54] erit dicendum: quaſi non ſit donatio [55], ſed [56] transactio. † Quid tamen, ſi noviſſimus erat annus ſterilis [57], in quo ei remiſerit? Verius dicetur, etſi ſuperiores uberes fuerunt, & ſcit locator, non debere eum ad computationem vocari. §. 5. Cum quidam de fructuum exiguitate [58] quereretur; non eſſe rationem ejus habendam, reſcripto Divi Antonini continetur. Item alio reſcripto ita continetur: *Novam rem deſideras, ut propter vetuſtatem* [59] *vinearum remiſſio tibi detur.* §. 6. Item [60] cum quidam nave amiſſa vecturam, quam pro mutua [61] acceperat, repeteret, reſcriptum eſt ab Antonino Auguſto, non immerito Procuratorem Cæſaris ab eo vecturam repetere [62], cum munere vehendi functus [63] non ſit: Quod in omnibus perſonis ſimiliter obſervandum eſt.

§. 7. Ubicunque tamen remiſſionis [64] ratio habetur [65] ex cauſis ſupra [66] relatis, non [67] id quod ſua intereſt conductor conſequitur, ſed mercedis exonerationem [68] pro [69] rata: ſupra [70] denique damnum [71] ſeminis ad colonum [pertinere] declaratur. §. 8. Plane ſi forte dominus frui non patiatur, vel cum ipſe locaſſet, vel cum alius alienum, vel quaſi procurator, vel quaſi ſuum, quod intereſt præſtabitur: Et ita Proculus in procuratore reſpondit [72]. §. 9. Interdum ad hoc ex locato agetur, *ut quis locatione liberetur*, Julianus lib. XV. Digeſtorum ſcripſit, utputa Titio fundum locavi, isque pupillo herede inſtituto [73] deceſſit: & cum tutor conſtituiſſet abſtinere [74]

1 Idem in precario. *l. 4. in fin. ff. de precario.* 2 Id eſt, expreſſus, atqui novus conductoris vel locatoris conſenſus expreſſim non requiritur: & merito, cum is circa rem ſuam patiatur id agi, ad quod ex natura contractus tenebatur: Ille vero tacite reconduxiſſe præſumitur, potius quam deliquiſſe. Bart. *hic.* 3 Argumentum ſeu extenſio a privatis ad Reipublicæ locationem. 4 Ut ſc. ſcientibus & patientibus iis, qui poteſtatem ejusmodi prædiorum locandorum habent, inducatur tacita reconductio. Idem dicendum in prælatis & tutoribus, ut eorum ſcientia & patientia inducat tacitam relocationem. *Bart* 5 Conductor in ruſtico prædio habitans poſt tempus conductionis in annum videtur prædium ruſticum reconduxiſſe: non in amplius: etiamſi forte in luſtrum ſeu quinquennium fuit prima conductio. Idem erit dicendum, ſi ſecundo anno in conductione manſerit, ut in eadem ſpecie videatur tantum in annum reconduxiſſe, *ut hic.* His caſibus pignora in prædium ruſticum invecta a colono & ejusdem coloni propria, tacito quoque pignori locatori tenebuntur: at non ea quæ a tertio, conductoris coloni nomine data fuerint. Ita fiet, ut aliena pignora in tacita reconductione non obligentur, niſi accedat domini conſenſus. 6 Si prædium ejus erat naturæ, ut annuatim fructus redderet. Quid, ſi bis in anno, aut luſtratim? eadem reconductio cenſebitur. 7 Quinquennii ſpatium. v. *l. 24. §. 2. ff. eod.* 8 Reconductio tacita in urbanis prædiis, prout vel uti quisque habitavit poſt finitam conductionem, ita contracta intelligitur, ſi conductio ſeu locatio ipſa non ſcripta fuit. Nam ſi locationis contractus, non ad probationem tantum conſcriptus eſt, ſed ut eſſet locatio plane ſcriptis inita, qui poſt tempus conventum habitat urbanum prædium conductor, reconduxiſſe non intelligitur. Cur tam varie? Priore caſu, facile eſt ſolo conſenſu contractam conductionem ſolo ac tacito conſenſu reconciliari ſeu continuari: Poſteriore, ſolo conſenſu non fit tacita reconductio, quæ nominatim ſcriptura interpoſita, ab initio contracta eſt: atque ita Joannis opinio defendi poteſt. Ita conſtituendum erit, tacitum reconductorem prædii urbani, non in amplius locatori obligari, quam habitaverit: liberum ei integrumque eſſe quoties voluerit, habitationem relinquere, etſi forte anni, biennii, vel majoris temporis fuerit prima ipſa conductio. Quid tamen, ſi neglecta Joannis ſententia, de qua paulo ante, dicamus, conductorem, ubi non ſcripta fuerit conductio, non amplius obligari, quam ipſe habitaverit: ubi vero ſcripta eſt locatio vel conductio, tacite reconduxiſſe intelligi in id omne tempus quod ſcriptum conductioni ſit adjectum: atque ita adſcriptum tempus conductionis, non ſcripto, hic opponamus: ut ubi nullum fuerit adſcriptum tempus, libera ſit reconductio: ubi adſcriptum, coacta? 9 Cur tam varie? cur non idem in urbanis ac in ruſticis? in his ſolum uno tempore: in illis qualibet anni parte fructus percipiuntur. *Bart.*
10 An hoc ſignificat, ut in nullum tempus, aut in id omne videatur reconduxiſſe, quo primo conduxerit? an potius in id, in quo habitavit? Poſtremum placet, *Bart.*
11 Ne ita accipias, niſi primus contractus fuit celebratus in ſcriptis: nec enim locatio ſcripturam requirit, *l. 17. C. de pactis.* aut ita, niſi in ſcriptis iterum expreſſe conducat: quis enim dubitet eo caſu conductionem recte conſiſtere? Sed ita, niſi ab initio convenerit, ut ſcriptura interpoſita, locatio fieret, & ad ejus ſubſtantiam pertineret, ut *l. 17. C. de fide inſtrum.* Idem dicendum, ſi ab initio convenerit, ut locatio ſtipulatione iniretur. v. hic Bart. *n.* 13. 12 Certa plerumque tempus præſtitutum egrediuntur: *ut hic.* Qui ad certum tempus conduxit, finito quoque tempore colonus eſt, tacita domini voluntate. 13 Tacite, ut *l. 13. in fin. ſupr. eod.* Patientia inducit tacitum conſenſum. 14 Eo ſcil. tempore, quo colendus ager eſt, idque non, modico tempore, quod arbitrio boni viri inſpici oportet. *Bart.* Quid, ſi citra Emphyteuſim quadraginta aut amplius annis, paſſus fuerit colonum penſiones annuatim ſolvere? jus proprietatis domino integrum manet, *l. 2. C. de præſcr.* 30. *annor.* Angelus tamen ait, locationem præſcribi & fieri perpetuam, ut ulterius non poſſit colonus expelli, vel ex locato actione, vel ullo interdicto: cum habeat talis colonus cauſam detinendi, velut perpetuus colonus, Bald. *ibid.* Idem quoque ſentit Harmenop. 15 Renovare locationem: renovare, inquam, pro eodem pretio, ſalario, cum omnibus pactis, modis, & clauſulis quæ erant in prima. 16 Tacita pacta neque verba, neque ſcripturam, neque præſentiam contrahentium requirunt. 17 v. *l. 24. C. h. t. l. 17. C. de pactis.* 18 Reconductio tacita in ruſticis (idem in urbanis) prædiis fieri non intelligitur, locatore in tutorem verſo. Quid ita? Conductio, tametſi tacita, conſenſum exigit: furioſus autem nullum habet conſenſum. 19 Ad quod ſe porrigit lex naturæ, ad id ſe porrigit legis fictio, Bart. *hic.* v. *l. 8. §. 2. infr. de opt. legato.* fictio naturam imitatur. 20 Imo furioſus conſentire poſſe intelligitur. *l. 2. in fin. infr. ſoluto.* 21 Mors inducit tacitam voluntatis, ut ita loquamur, mortem, h. e. voluntatis privationem. Quid, ſi heres defuncti, vel curator furioſi, finitum conductoris tempus eſſe ſciverint, conductorem tamen paſſi ſint etiam in conductione morari? Conductio tacite renovata intelligitur. *§. l. plane. 24. ſupr. pro ſocio.* 22 vid. *l. 6. ff. de precario.* Ita legis fictio ac præſumptio in iis nihil præſtat, in quibus veritati locus eſſe non poteſt. adde *l. 16. ſupr. de adoptionib.* 23 Sic enim appellatur, *l. 24. in fin. infr. eod.* vel conducti, *Inſt. eod. in pr.* cui opponitur ex locato, *Inſt. eod.* 24 Locator ædes conductori præſtare idoneæ debet, h. e. ad eum uſum ad quem locatæ & conductæ ſunt. 25 Idem in conductore ad longum tempus. Aretin. *conſ.* 111. non idem eſt in Emphyteuta. *idem conſil.* 55. Bald. *in l. 1. in ſecunda differentia. C. de jure Emphyteut.* & uſufructuario. *l. 7. §. 2. ſupr. de uſufr.* 26 Locarium, quod datur in ſtabulo & taberna, ubi conſiſtunt. Varr. 4. *de ling.* 27 Calamitas proprie culmorum. 28 Graculi, quod gregatim paſcuntur, Varr. 4. *de ling.* a voce tamen ſibi familiari graculos dictos notat Fabius, 1. *c.* 6. 29 Volitant enim gregatim graculi. Varro *de re ruſt.* 12. Iſid. 7. & Aratus ait, φῦλα κολοιῶν φαινόμενοι ἀγεληδά. nec igitur eſſe μαλακοχραῖνεις, qui non ſunt σηαγελαςικοι. Adde inter cæteras ſegetum calamitates, paſſerum & gruum agmina, murium & locuſtarum ſimiliter. v. *l. 18. C. h. t.* Cujac. 15. *obſerv.* 28. Cott. *in memorab. in dictione* Graculorum. 30 Penſionis remiſſio conductori fit, non ſolum ob caſum vi divina contingentem, ſed & ſi vi humana aliquid accidat: vi humana, puta incurſu hoſtium, *ut hic.* Qui caſus ſumme notandus eſt, niſi forte, damnum ab hoſtibus illatum, leve ſit. 31 Vitia alia naturalia, accidentia, ſolita, inſolita, magna, parva. 32 Colono non remittitur penſio, ob vitia ex ipſa re naſcentia.
33 Ita videtur diſtinguendum: coacuerit. Si raucis, aut herbis ſegetes corruptæ ſint: ſed etſi labes facta ſit &c. ut prius illud vitium corruptarum raucis vel herbis ſegetum, ad damnum coloni non pertineat. Tametſi defendi poſſe videatur, id genus vitii, quaſi negligentiæ coloni, adſcribi poſſe, qui raucis vel herbis, agrum ſuum non purgaverit: ut merito id vitium ejus damno eſſe debeat. Ita fiet remiſſio penſionis ob ſterilitatem, non ob fructuum vitia. 34 Id eſt, vermiculis quibus ſegetes obnoxiæ ſunt, 17. *Plin.* 18. Alciatus repoſuit *erucis.* A raucis diverſæ ſunt volucræ, ſalictis, pampinis & uvis infeſtæ. vide Cujac. 15. *obſ.* 28. Cottam *in memor. in voce* Rauca. 35 Hic a Græcis inter herbas noxias numeratur ἄγρωστις & ὀσπρολέων. Cujac. 8. *ad Africanum.* de avena, v. Cottam *in memor. in voce* avena. de tribulis, vide eundem *in voce* tubi.
36 vide quæ notavi ad *l. ult. infr. eod.* 37 Non partem tantum. vide §. 4. §. 5. *infr. eod.* 38 Colonus ſemen præſtare, hoc eſt, ſuo ac proprio frumento fundum ſerere cogi in dubio intelligitur. 39 vide Hotom. 4. *obſ.* 7. 40 Id eſt, rubigine ſive rubellione. Fit autem ex rore concreto ad ſolis auroram, ſilente cœlo, Græci ἐρυσίβην, de qua Orpheus, καὶ αἰθερίην ἐρυσίβην ἥ τε κατηρανόθεν πταμένη ποτὶ καρπὸν ἐρυθρή. Ἀμφὶ περὶ σταχύεσσι περισυνέχουσα κάθηται. Uredo vero, de qua v. Cott. *in memorab. in voce* uredo ex rore putrefacto, ſi in ſegetibus: ſi in vineis, carbunculus dicitur ſive nebula aeris, 18. Plin. 29. Galli *niellam*, quaſi nebulam vocant. de rubigine ſic Horatius 1. *Garmin.* : Nec peſtilentem ſentiet Africum fœcunda vitis, nec ſterilem ſeges rubiginem. Hinc robigalia dicta, & Robigius, cui publicæ feriæ fiebant ad 7. Kalend. Maji, & cui, ut Deo (Deam facit Auguſt. 4. *de civit.* 21.) ſacrificabatur canis, Ovid. 4. *Faſt.* ne rubigo occuparet ſegetes, Varro 5. *de lingua Latina.* idem 1. *de re ruſtica.* 41 vide *l. 18. C. h. t.* Goth. Vide *l. 4. §. 1. ff. de conſtit.* Anſ. 42 *l. 13. §. 7. ſupr. eod.* 43 Laſcivia militaris frequens. 44 Chaſmate. vid. *l. 11. §. 5. ſupr. de minorib.* 45 Quid, ſi peſtem regioni accidiſſe quis conqueratur? Quid, ſi vitioſi fructus redditi? v. Hippolytum de Marſiliis, *ſing.* 85.
46 Id eſt, fructuum pendentium. An & eorum qui a ſolo ſeparati, in area ſunt nondum triturati? ſic putat Fulgoſ. v. Catell. Cottam *in verbo* conductor. 47 Niſi conductor ita renunciat conductioni ſine cauſa etiam juſta & omnibus exceptionibus, per quas relevaretur a penſionis ſolutione & omni legum auxilio, jurans &c. quod memoria notandum eſt adverſus publicanos & vectigalium conductores. v. Cottam *in memorab. in dictione* conductor. 48 v. Covarruv. *pract. quaſt. cap.* 30. Benedict. Capra *in regul. concl.* 88. Ægidius Boſſius *in pract. crim. tit. de remiſſione mercedis. fol.* 410. *cum tit. ſeq.* Molinæus *ad conſuet. Pariſ. tit.* 10. §. 10. Mod. 49 v. *l. 8. C. h. t.* 50 v. *l. 4. ff. de ceſſione. l. 6. §. ult. verſ. [illegible] ſupr. de off. Procſ.* 51 Penſio ob ſterilitatem remittitur vectigali ſeu emphyteuticario Reip. ut [illegible] non emphyteuticario privati. de quo in *l. 1. C. de jure emphyt.* 52 v. quæ ſcripſi ad *l. 14. C. de don. inter vir.*
53 Argumentum a privato conductore, ad publicum vectigalium conductorem.
54 Donandi verbo interdum non donatio, ſed transactio intelligitur. Qui dicit dono, non ſemper donat, *ut hic.* Sic qui debitum naturaliter, ut & civiliter ſciens ſolvit, donat, etiamſi dixerit ſolvo, non dono. Cur hic improprie accipitur verbum donandi? nempe quia additum fuit a locatore, id ſterilitatis cauſa donari. 55 Ut verba contractuum pro rei qualitate contra proprietatem verborum intelligantur, *l. 29. infr. eod.*
56 Verba contractus ex ejus natura, uti & ſubjecta materia, intelligere debemus.
57 Quid? ſterilitas quæ eſt? quoties ſi mercedem præſtaret conductor, deceptus eſſet ultra dimidium juſti pretii. *arg. l. 2. C. de reſcind. vendit.* 58 Id eſt, de modico damno. *l. 25. §. 6. ff. eod.* 59 Id enim colono imputandum magis, quam in eo ſublevandus eſt, *arg. l. 22. in fin. ff. de negotiis.* 60 v. Cuj. 3. *obſ.* 1. 61 Ut *l. 34. in fin. infr. de legat.* 3. & apud Cæſarem 3. *de bello civili.* pro invecto nauta acceperat &c. *Halo.* præ manu, ἐν προχειρίᾳ, vel προχειρίως. & ita Græci, Harmenop. 2. *tit.* 14. §. 1. Auctor *Synopſ. Baſil.* 20. *tit.* 1. *cap.* 15. *in l. 2. C. de frumento urbis Conſtantinopolitanæ.* & in *l. 40. §. ſervus. infr. de ſtatulib.* Theodor. Hermopol. ad *l. 1. C. de ſententiis, quæ pro eo quod intereſt;* Mutuum dicitur in *d. l.* 2. In anteceſſum Latini dicerent. adde Cujac. 3. *obſ.* 1.
62 Imo non repetit. v. 69. *infr. eod.* 63 Caſus contingens operas præſtanti, conditionem inducit ei, qui mercedem prorogavit. 64 Colono faciendæ.
65 Id eſt, propter inſperatam, improviſam, & inopinatam calamitatem. dixi *l. 43. ff. de damno.* 66 Penſionis remiſſionem colonus impetrat, ob fructuum ſterilitatem, *ut hic.* impetrat quoque remiſſionem, ſi fundus chaſmate periit. *l. 15. §. 2. ſupr. eod.* Goth. vide ad hunc §. Molin. *de eo quod intereſt. n.* 49. *& ſeq.* Anton. Guibert. *lib. quaſt.* 1. *cap.* 13. *num.* 1. Anſ. 67 Id quod intereſt excedit mercedis exonerationem. 68 Ut ita reputetur, adde *l. 8. ſupr. eod.* & ſic conductor propter caſum non agit ad intereſſe, ſed ad exonerationem mercedis. 69 Pro rata *ſubaudi* temporis & conductionis. Eſt igitur pro rata, hic, pro ea parte temporis, qua conductor & colonus fuiſti. 70 §. 2. *verſ. ſed & ſi labes. ſupr. eod.*
71 Seminis damnum ſemper ad colonum pertinet, quantamcunque ſterilitatem paſſus ſit: non pertinere. Hotom. 4. *obſ.* 21. 72 Quid reſpondit? Eum ſc. qui tanquam procurator aliquid efficiat, cum non ſit, in id quod intereſt, teneri. *Bart*
73 Conductio deſcendit in heredem etiam pupillum. 74 Abſtinendi beneficium, de quo vide *C. ſi minor ab her. ſe abſtin.*

pupillum hereditate, ego [1] fundum pluris locavi: deinde pupillus restitutus [2] est in bona paterna [3]: Ex conducto nihil [4] amplius eum consecuturum, quam ut locatione liberetur: mihi enim justa causa fuit locandi [5]:

16. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

Cum eo tempore in pupillum actiones nullæ darentur.

17. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

Tutelæ tamen cum [6] tutore judicio, inquit, aget, si abstinere non debuit:

18. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

In quo inerit etiam hoc, quod ex conductione fundi lucrum [7] facere potuit.

1. De vitio rei. 2. De instrumentis fundi locati. 3. De pacto ut locator certum modum frumenti certo pretio acciperet. 4. De adjectis, 5. Vel illatis ab inquilino tollendis. 6. De eo qui pensionem prorogavit, aut plus quam debuit, solvit. 7. De muliere qua in navi peperit. 8. De herede. 9. De morte conductoris. 10. De morte legati Cæsaris & salario comitum.

19. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

Sed addes hoc Juliani sententiæ, ut, si collusi ego cum tutore, ex conducto tenear in id quod pupilli interfuit. §. 1. Si quis dolia [8] vitiosa ignarus locaverit [9], deinde vinum effluxerit, tenebitur in id quod interest: nec ignorantia ejus erit excusata: Et ita Cassius scripsit. Aliter atque si saltum [10] pascuum locasti, in quo herba mala [11] nascebatur: hic enim si pecora vel demortua sunt, vel etiam deteriora facta, quod interest præstabitur, si scisti: si ignorasti, pensionem non petes: Et ita Servio, Labeoni, Sabino placuit. §. 2. Illud [12] nobis videndum est, si quis fundum locaverit, quæ soleat *instrumenti* [13] nomine conductori præstare: quæque si non præstet, ex locato teneatur? Et est Epistola Neratii ad Aristonem, dolia utique colono esse præstanda, & prælum & trapetum [14], instructa funibus: si minus, dominum instruere ea debere: Sed & prælum vitiatum dominum reficere debere: Quod si culpa coloni quid eorum corruptum sit; ex locato eum teneri. Fiscos [15] autem quibus ad premendam oleam utimur, colonum sibi parare debere [Neratius scripsit]: quod si regulis [16] olea prematur, & prælum, & suculam [17], & regulas, & tympanum [18], & trochleas, quibus relevatur prælum, dominum parare oportere: Item aënum, in quo olea calida aqua lavatur, ut cætera vasa olearia, dominum præstare oportere, sicuti dolia vinaria: [quæ] ad præsentem usum colonum picare oportebit. Hæc omnia sic sunt [accipienda], nisi si quid aliud specialiter actum sit. §. 3. Si dominus exceperit in locatione, *ut* [19] *frumenti certum modum certo pretio acciperet*, si dominus nolit frumentum accipere, neque pecuniam ex mercede deducere: potest quidem totam summam ex locato petere, sed utique consequens est existimare, officio Judicis hoc convenire, habere rationem, quando conductoris intererat, in frumento potius, quam in pecunia solvere pensionis exceptam portionem. Simili modo, & si ex conducto agatur, idem erit dicendum. §. 4. Si inquilinus ostium vel quædam alia ædificio adjecerit, quæ actio locum habeat? Et est verius, quod Labeo scripsit, competere ex conducto actionem, *ut* [20] *ei tollere liceat*: sic tamen, ut damni infecti caveat, ne in aliquo dum aufert, deteriorem causam ædium faciat, sed ut pristinam faciem ædibus reddat. §. 5. Si inquilinus arcam æratam [21] in ædes contulerit, & ædium aditum [22] coangustaverit dominus, verius est, ex conducto eum teneri, & ad exhibendum actione, sive scit, sive ignoraverit: officio enim judicis continetur, ut cogat eum, aditum [23] & facultatem inquilino præstare ad arcam tollendam, sumptibus scilicet locatoris. §. 6. Si quis, cum in annum habitationem [24] conduxisset, pensionem totius [25] anni dederit, deinde insula post sex menses ruerit vel incendio consumpta sit, pensionem residui temporis, rectissime Mela scripsit, ex conducto actione repetiturum [26]: non quasi indebitum condicturum: non [27] enim per errorem dedit plus, sed ut sibi in causam conductionis proficeret: aliter atque si quis cum decem conduxisset, quindecim solverit; hic enim, si per errorem solvit, dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit, sed solam condictionem: nam inter eum qui per errorem solvit, & eum qui pensionem integram prorogavit [28], multum interest. §. 7. Si quis mulierem vehendam navi conduxisset, deinde in nave infans natus [29] fuisset, probandum est, pro infante nihil deberi: cum neque vectura ejus magna sit, neque [30] is omnibus utatur, quæ ad navigantium usum parantur. §. 8. Ex conducto actionem etiam ad [31] heredem transire palam est. §. 9. Cum quidam exceptor [32] operas suas locasset [33], deinde is qui eas conduxerat, decessisset, Imperator Antoninus cum Divo Severo rescripsit ad libellum exceptoris, in hæc verba: *Cum per te non stetisse proponas, quo minus locatas operas Antonio Aquilæ solveres, si* [34] *eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri æquum est.* §. 10. Papinianus quoque lib. IV. Responsorum scripsit. Diem functo Legato Cæsaris, salarium Comitibus [35] residui [36] temporis præstandum [37]: modo si [38] non postea Comites cum aliis eodem tempore fuerunt.

De conditione. 1. De donatione. 2. De emptore conducente, donec pretium solvat.

20. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

Sicut emptio [39], ita & locatio [40], sub conditione [41] fieri potest. §. 1. Sed donationis [42] causa contrahi non potest. §. 2. Interdum locator non obligatur [43], conductor obligatur, veluti cum emptor fundum conducit, donec [44] pretium ei solvat [45].

21. JAVOLENUS lib. 11. Epistolarum.

Cum venderem fundum, convenit, *ut donec* [46] *pecunia omnis persoluta veretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet*: an soluta pecunia, merces accepta fieri debeat? Respondit, Bona fides exigit, ut, quod convenit [47], fiat: sed non amplius præstat is venditori, quam pro portione [48] ejus temporis, quo pecunia numerata non esset.

De eo, quod datur faciendum. 2. De eo, qui insulam sua impensa faciendam conduxit. 3. De quantitate pensionis.

22. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

Item [49] si *pretio non soluto, inempta res facta sit*, tunc ex locato erit [50] actio. §. 1. Quotiens autem faciendum aliquid datur, locatio est. §. 2. Cum insulam ædificandam loco, *ut sua impensa conductor omnia faciat*, proprietatem [51] quidem eorum ad me transfert, & tamen locatio est: locat enim artifex operam suam [52], id est, faciendi necessitatem [53]. §. 3. Quemadmodum in emendo naturaliter [54] concessum est, quod pluris sit, minoris emere: quod minoris sit, pluris vendere: & [ita] invicem se circumscribere [55]; ita in locationibus quoque & conductionibus juris est.

23. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Et ideo, prætextu minoris [56] pensionis, locatione facta, si nullus dolus adversarii probari possit, rescindi locatio non potest.

De opere probando. 1. Si colonus locaverit. 2. De conductore deserente prædium. 3. De his quæ præsenti die colonus præstare debet. 4. Si colono frui non liceat. 5. De herede damnato, ut liberet conductorem.

1 Locatam rem uni, possum alteri justa ex causa locare. Justa causa hæc est: Titio fundum locavi: Titius filium eundemque pupillum heredem instituit: pupillus hereditate patris abstinuit tutore auctore: Cum id ita esset, fundum alteri locavi: Ab ea locatione, beneficio in integrum restitutionis minor restitutus est in bona paterna: quæritur, an factam a me alteri locationem revocare possit, aut certe, eo nomine in me agere: & si in me agere possit, quid consequi debeat? Nihil amplius consequetur, quam ut locatione liberetur, ut eo jure, quod pluris secundo locavi, ne quidem consequatur, cum eo abstinente, justa locandi alteri causa fuerit. Hunc in modum, restitutus minor, non rescindit ea quæ a tertio legitime facta sunt. 2 V. *l.* 1. 2. *C. si ut omissam heredit.*
3 Hinc dubitandi ratio oritur. Quippe minore restituto, omnia jura defuncti videntur ei restitui, eaque lege, jus locationis defuncto adquisitum. 4 Locator juste rem alteri locare potest, quoties in primum conductorem nullam habuit actionem, *ut hic. & l.* 16. *ff. eod.* 5 *l.* 24. §. 4. *l.* 30. *l.* 33. *ff. eod.* eoque casu re non integra, minor restitutionem inutiliter postulat. *l.* 24. §. 2. *supr. de minoribus.* 6 *l.* 7. *C. arbitrium tutel.* 7 Facit *l. ult. ff. de administr. & peric. tut.* 8 V. *l.* 6. §. 4. *ff. de action. empt.* Goth. Adde *l.* 18. §. 3. *ff. commodati.* Ans. 9 v. Molinæus *de eo quod interest num.* 49. 50. & 51. Anton. Guibertus *l.* 1. *quæst. jur. cap.* 13. Mod. 10 Saltus, locus pascuus & pastionibus accommodatus, ut dixi ad *l. creditor.* 52. *ff. de action. empt.* unde hic, Saltus pascuus & alibi saltus pastionesque, *l.* 8. *ff. de instructo.* ex his per greges & pastiones fructus percipiebantur. *l.* 9. *ff. de instructo. l.* 32. *ff. de usufructu.* Imo & ex venatione, *l.* 62. *ff. de usufructu.* hinc saltuenses fundi principis, nemora pastioni deputata & locari solita. *C. de fundis patrimonialib. & saltuens.* Saltuarius, saltus custos. *l.* 12. §. *saltuarium. ff. de instructo.* Horum saltuum alii æstivi, alii hyberni. *l.* 67. *ff. de legat.* 3. *l.* 3. § *saltus. l.* 44. *in fin. infr. de adquir. vel amitt. poss. l.* 1. §. 3. *vers. æstiva. ff. de aqua quotidiana.* 11 Pestibilis vel lethifera. *l. penult. C. de adilit. actionib.* 12 Vide Forcatulum. *c.* 11. *Penus.* Goth. Adde Cottam *in voce Tympanum.* Anton. Augustin. *lib.* 1. *emendat. c.* 7. & 11. Guilielm. Budæum, *ad hunc* §. Ans. 13 Locans vineam vel olivetum, vel aliud prædium, conductori præstare omnia instrumenta debet necessaria colono ad fructus percipiendos & vindemiam faciendam, ut si ea non præstet, teneatur ex conducto actione, *ut hic.* Secus in venditore. *l. fundum mihi.* 7. *supr. de act. empt.* 14 Mola est olearia, Virgil. *in Georgic.* Venit hiems, teritur Sicyonia bacca trapetis. Varroni, 4. *de lingua*: Trapetes, molæ oleariæ. vide Budæum, Cottam *in memorabilibus*, *in dictione* trapetum. 15 Intrita oliva novo fisco includitur & prælo subjicitur. v. Columellam, Budæum, Cottam, *in dictione* fiscus.
16 Male *tegulis* quidam legunt, nam mox additur *regulas.* Regula est instrumentum, ad oleum conficiendum paratum, Columell. 1. aut regulis (inquit) si consuetudo regionis, aut certe novis fiscis, exprimi debent. *Idem*, oleam frangito, eamque vel in regulas vel in novos fiscos adjicito. vide Budæum, Cottam *in memorabilib. in dictione* regula.
17 Machinam tractorii generis artemoni similem. Cato *de re rustica*; in instrumento torcularis tradit esse debere suculas quinque, funes ductorios quinque, trochleas decem. v. Budæum, Cott. *in memorabilib. in voce* sucula. 18 Eo utimur hodie ad calcem, lapidem & cæmenta in magnificis ædificiis subministranda ad formam rotæ, quæ a calcantibus versatur: vide Cottam *ibid. in dictione* tympanum: Budæus, machinam haustoriam interpretatur, quæ dum versatur, aquam, adnexis permultis modiolis, haurit, & iterum circumacta effundit. 19 Pactum ut colonus det locatori certam quantitatem fructuum certo pretio, non adstringit ipsum locatorem, ut eam quantitatem invitus recipiat; cogit tamen ut tantum e pensione remittat, quantum interfuerit conductoris fructus potius solvisse, quam pecuniam numeratam. 20 Conductor fenestras, ostia, & similia domui conductæ a se adplicita, si vult, tollere potest. *l. in fundo.* 38. *ff. de rei vindic.* Si non vult tollere, expensas a locatore recipit, *l. dominus.* 55. §. 1. *ff. eod.* aut tanto minus ex pensione solvit. *l.* 1. §. 3. *vers. quicunque. ff. de via publ.* Invito tamen locatore, superiora sic adplicita ædificio, alteri vendere non potest. *l. habitator.* 59. *supr. de rei vind. l. sed si quid inædificaverit.* 15. *ff. de usufr.* 21 Ita *Haloa.* cameratam, arcuatam, *vulgat.* confornicatam, *Budæus.* concameratam, *al.* Camerum Festo, est curvum. 22 Locator conductori ædium seu inquilino aditum præstare debet ad res suas inductas exportandas: alias de damno infecto cavere cogitur. 23 *l.* 27. *ff. eod.* alioqui videretur dominus inquilinum migrare prohibere. *l.* 33. 34. *ff. de damno.*
24 Vel balneum. *Ecl. c.* 33. 25 Conductor pensionem initio solvere non tenetur: si tamen initio solverit, & post re conducta frui non poterit, solutum repetet actione conducti. Si plus pensione solverit, indebiti condictione. Cur non initio solvitur pensio? quia ante usum solveretur. Ita notanda ac detestanda quorundam fœneratorum ratio est, qui usuras in ipso momento & limine mutui fœneratitii a debitore recipiunt. 26 *l.* 30. §. 1. *ff. eod.* 27 Optima ratio. *l.* 21. §. 1. *ff. de inofficioso.* 28 Ante diem erogavit, ut *l.* 53. *ff. de pactis. l.* 4. §. 1. *ff. de manumissionib.* 29 Idem e contrario si mortuus sit in navi aliquis *l. ult. ff. de l. Rhod.* ut sit nati infantis & mortui eadem ratio.
30 Castrensis has addit rationes, quod vectura solvatur pro impositis tantum rebus: infantem in hac specie nunquam fuisse impositum, licet mater imposita fuerit. Deinde infantem per id tempus, quo per matrem lactatur, unum & idem corpus cum matre æstimari. 31 *l.* 10. *l.* 29. *l.* 34. *C. h. t.* 32 Νοτάριος. *Eclog* 2. *cap.* 15. *in fin.*
33 Locat artifex operam suam. *l.* 22. §. 2. *ff. eod.* & mercedem accipit: conductor mercedem præstat. His cognitis, sensus hic fuerit: Locatorem operarum mercedem pactam atque conventam a conductore accipere, si per ipsum conductorem steterit, ne opus perficeretur. 34 Locans alteri fundum a colono suo desertum, non potest experiri adversus primum colonum, qui eum fundum deseruit. Cur ita? quia qui locat secundo, damnum non patitur, & ita Bartolus, Fulgosius & Jason censent, licet aliud Castrensis notet in *l.* 28. §. 2. *ff. eod.* 35 Adde *l.* 16. *ff. de offic. Præsid.* adde Ciceronem, 11. *ad Atticum* 1. & 2. *Verrina.* 36 *l.* 4. *ff. de offic. assess.* 37 Finguntur enim servivisse, cum per eos non steterit, quominus servirent. 38 Duobus cum eodem tempore servire non possint, a duobus salarium non accipient: lex enim non potest fingere super casu impossibili. *Bart.* nam ubi non potest cadere veritas, ibi non cadit fictio. v. *l.* 8. §. 2. *ff. de optione.* quinetiam cessat eorum damnum seu interesse cum alii servierint. vid. Jas. in *d. l.* 4. *ff. de offic. assess.* 39 §. 4. *Inst. de emptione & vendit.*
40 Societas *l.* 6. *C. pro socio.* 41 *Eclog. c.* 16. 42 *l.* 46. *ff. eod.* 43 Claudicat interdum contractus, ut in *l.* 5. *l.* 41. *ff. mandati. l.* 13. §. 29. *ff. de act. empt.*
44 V. *l.* 21. *ff. eod.* id est, lege commissoria, *l.* 22. *ff. eod.* quæ huic jungenda est. v. Cujac. 16. *obs.* 21. 45 Pretium exolvat. *Haloand.* & merito: quia illa pensio magis debetur pro pretio, quod non solvitur, quam pro re: eoque casu non soluto pretio, reque inempta, ex locato erit actio. 46 *Donec* particula discretiva & distributiva temporis. 47 *l.* 20. *in fin. ff. eod.* v. *l.* 3. *l.* 75. *l.* 79. *ff. de contrah. empt. l.* 16. *ff. de periculo. l.* 11. *ff. de act. empt.* 48 *l.* 1. *ff. de pactis.* 49 Id est, si pretio &c. Cujac. *ib.* & hujus legis initium jungendum immediate cum fine *leg.* 20 *ff. eod.* quod Roberto displicet. 11. *animad.* 2 sed Cujac. defenditur ab Ant. Mercat. 1. *notat.* 11.
50 Non erit autem tibi in me ex conducto actio, ut frui liceat, quia finita simul conductio & emptio, est commissa per te. Cujac. *ibid.* 51 *l.* 5. §. 2. *ff. de præscript.* locator operæ mercedem accipit. *l.* 19. §. 9. *ff. eod.* 52 Quæ magis impletur, quam dominii translatio. 53 Locator operarum necessitate adstringitur ad faciendum.
54 Naturaliter, hoc est, jure gentium, *l.* 16. §. 4. *ff. de minorib.* ubi vide quæ notata sunt plura. *l.* 8. *C. de rescind. vend. circa med.* 55 In quantitate scil. *Eclog. cap.* 16. nam sublata spe quæstus, languet mercatus. Seneca. vid. Robert. 3. *sentent.* 12. *in fin.* alias datur restitutio, eaque temperat. *l.* 16. §. 4. *ff. de minorib. l.* 2. 4. 8. 10. 11. *C. de rescind. l.* 3. *C. com. utriusque judicii.* Quinimo hæc circumventio jure quoque Canonico obtinet. *c. penult. extr. de empt.* Hinc emptor viliore comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes, ad emptionem accedere dicuntur. *l.* 8. *C. de rescind.* 56 *l.* 21. *C. h. t.* minor autem pensio non intelligitur, in qua deceptio est ultra dimidiam justi pretii. *arg. l.* 2. *C. de rescind.*

24. PAU-

24. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

SI in lege locationis comprehensum sit, *ut arbitratu*[1] *domini opus adprobetur*, perinde habetur, ac si viri[2] boni arbitrium comprehensum fuisset: Idemque servatur, si alterius cujuslibet arbitrium comprehensum sit: nam fides bona exigit, ut arbitrium tale præstetur, quale viro bono convenit: idque arbitrium ad qualitatem operis, non[3] ad prorogandum tempus quod lege finitum sit, pertinet: nisi idipsum[4] lege comprehensum sit. Quibus consequens est, ut irrita sit adprobatio dolo[5] conductoris facta, ut ex locato agi possit. §. 1. Si colonus locaverit[6] fundum, res[7] posterioris conductoris domino non obligantur: sed fructus[8] in causa pignoris manent, quemadmodum essent, si primus colonus eos percepisset. §. 2. Si domus vel fundus *in quinquennium*[9] *pensionibus* locatus sit, potest dominus, si deseruerit[10] habitationem vel fundi culturam colonus vel inquilinus, cum eis statim[11] agere. §. 3. Sed & de his, quæ præsenti die præstare debuerunt, (velut opus[12] aliquod efficerent, propagationes facerent), agere similiter potest. §. 4. Colonus, si ei frui non liceat, totius quinquennii nomine statim[13] recte aget, etsi reliquis annis dominus fundi frui patiatur[14]: nec enim semper liberabitur dominus, eo quod secundo vel tertio anno patietur fundo frui: nam & qui expulsus a conductione, in aliam se coloniam[15] contulit, non suffecturus duabus, neque ipse pensionum nomine obligatus erit: & quantum per[16] singulos annos compendii[17] facturus erat, consequetur: Sera[18] est enim patientia fruendi, quæ offertur eo tempore, quo frui colonus, aliis rebus illigatus, non potest. Quod si paucis[19] diebus prohibuit, deinde pœnitentiam agit, omniaque colono in integro sunt, nihil ex obligatione, paucorum[20] dierum mora minuet. Item utiliter ex conducto agit is[21], cui secundum conventionem non præstantur, quæ convenerant: sive prohibeatur frui a domino, vel ab extraneo, quem dominus prohibere[22] potest. §. 5. Qui in plures[23] annos fundum locaverat, testamento suo damnavit heredem, *ut conductorem liberaret*[24]*:* Si[25] non patiatur heres eum reliquo tempore frui, est ex conducto actio: quod si patiatur, nec mercedes remittat, ex testamento tenetur.

De mercede collata in arbitrium alterius. 1. De venditione prædii locati. 2. De luminibus obscuratis. De ostiis vel fenestris corruptis. 3. De officio conductoris. 4. De arboribus excisis ab inimico conductoris, 5. Vel a conductore. 6. De vi majore. De damno & lucro. 7. De fractione rei transportandæ. 8. De re amissa.

25. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

SI merces promissa sit generaliter *alieno arbitrio*, locatio & conductio contrahi non videtur: sin autem *quanti*[26] *Titius*[27] *æstimaverit*, sub hac conditione stare locationem, ut si quidem ipse qui nominatus est, mercedem definierit, omnimodo secundum ejus æstimationem & mercedem persolvi oporteat, & conductionem[28] ad effectum pervenire: sin autem ille vel noluerit[29] vel non potuerit mercedem definire, tunc pro nihilo esse conductionem, quasi nulla mercede statuta. §. 1. Qui fundum fruendum vel habitationem alicui locavit, si aliqua ex causa fundum vel ædes vendat, curare[30] debet, ut apud emptorem quoque eadem pactione & colono frui & inquilino habitare liceat[31]: alioquin prohibitus is aget cum eo ex conducto[32]. §. 2. Si, vicino ædificante, obscurentur[33] lumina cœnaculi, teneri locatorem inquilino: Certe, quin liceat[34] colono vel inquilino relinquere conductionem, nulla dubitatio est. De mercedibus quoque, si cum eo agatur, reputationis ratio habenda est. † Eadem intelligimus, si ostia[35] fenestrasve nimium corruptas locator non[36] restituat. §. 3. Conductor omnia secundum[37] legem conductionis facere debet; & ante omnia colonus curare debet, ut opera[38] rustica suo[39] quoque tempore faciat, ne intempestiva[40] cultura deteriorem fundum faceret: Præterea villarum curam agere debet, ut eas incorruptas[41] habeat.

§. 4. Culpæ autem ipsius & illud adnumeratur, si[42] propter inimicitias[43] ejus[44] vicinus arbores exciderit. §. 5. Ipse quoque si exciderit, non solum ex locato tenetur, sed etiam lege Aquilia, & ex lege duodecim tabularum *arborum furtim cæsarum*[45] & interdicto *quod vi aut clam:* Sed utique Judicis, qui ex locato judicat, officio continetur, ut cæteras[46] actiones locator omittat. §. 6. *Vis major*[47], quam Græci Θεοῦ βίαν[48] id est, *vim divinam* appellant, non debet[49] conductori damnosa esse, si plus quam tolerabile[50] est, læsi fuerint fructus[51]: alioquin[52] modicum[53] damnum æquo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. Apparet autem de[54] eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratam conduxit: alioquin partiarius[55] colonus, quasi societatis[56] jure, & damnum & lucrum cum domino fundi partitur. §. 7. Qui[57] columnam transportandam conduxit, si ea dum tollitur aut portatur, aut reponitur, fracta sit, ita id periculum præstat, si qua ipsius eorumque quorum opera uteretur, culpa acciderit: culpa autem abest[58], si omnia facta sunt, quæ diligentissimus quisque observaturus fuisset. † Idem scilicet intelligemus &, si dolia vel tignum[59] transportandum aliquis conduxerit. † Idemque etiam ad cæteras[60] res transferri potest. §. 8. Si fullo aut sarcinator vestimenta[61] perdiderit, eoque nomine domino satisfecerit, necesse est domino vindicationem eorum & condictionem cedere.

De operis duobus simul locatis.

26. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

IN operis duobus simul[62] locatis, convenit priori[63] conductori ante satisfieri.

De demolitione partis ædium. 1. De conductore qui migravit, vel non.

27. ALFENUS lib. 2. Digestorum.

HAbitatores, non, si paulo[64] minus commode aliqua parte cœnaculi uterentur, [statim] deductionem ex mercede facere oportet: ea enim conditione habitatorem esse, ut, si quid transversarium[65] incidisset, quamobrem dominum aliquid demolire oporteret, aliquam partem parvulam incommodi sustineret: non ita tamen, ut eam partem cœnaculi dominus aperuisset, in qua magnam partem usus habitator haberet.

§. 1. Iterum *interrogatus* [*est*], si quis timoris[66] causa emigrasset,

1 Arbitrium varie sumitur, vel ut iniquum æquo præferas, *l. fideicommiss.* 11 §. *quanquam.* 7. ꝗ. *de leg.* 3. vel ut solemnitatibus juris sis solutus, *l.* 34. *in fin.* ꝗ. *de test. milit.* ut voluntati morem geras. *l. si quis major.* 41. *C. de transf.* 2 Arbitrii nomine continetur arbitrium boni viri, *l.* 76. ꝗ. *pro socio. l.* 7. *supr. de contr. empt. l.* 75. ꝗ. *de legat.* 1. *l.* 44. ꝗ. *de fidejussorib.* non aliter arbiter judicare debet, quam in se vellet judicari. *arg. l.* 1. ꝗ. *de solutionib.* 3 Arbitrium approbandæ obligationis qui habet, non potest prorogare terminum vel arctare. *Bart.* 4 Hoc cum accidit, quid juris sit, v. Catt. Cott. *in memorab. in dictione*, arbiter cui data est. 5 Arbitrium dolo malo prolatum nullius est momenti. 6 Id enim potest, nisi aliud convenerit. *l.* 6. *C. h. t.* 7 Locatori res invectæ secundi conductoris non sunt obligatæ pro pensione. 8 Locator fructus coloni, pro pensione pignoris nomine retinere potest, etiam secundi. 9 In id tempus veteres solebant locare prædia: idque vocabatur lustrum, *l.* 4. §. 1. ꝗ. *de reb. cred. l.* 13. §. 11. 12 ꝗ. *h. t. l.* 30. §. 1. ꝗ. *de leg.* 3. *l.* 67. *in fin.* ꝗ. *de furt.* Imitatione lustri publici, quo vectigalia luebantur, id est, solvebantur. Varro 5. *de lingua.* Porro lustrum illud non de quinquennio integro intelligitur, sed de quarto exacto & quinto ineunte. 10 Sine justa causa scil. v. *l.* 27. *in fin. l.* 55. *in fin.* ꝗ. *eod.* Justa causa est, si vitium sit in ipsa re conducta. Ut migrare necessitas sit conductori: secus, si voluntaria migratio, ut si migrare velit, quod uxorem duxerit, vel alia privata utilitate perductus. 11 Locator etiam statim agere potest adversus conductorem vel inquilinum habitationem deferentem. 12 Ut in *l.* 14. *l.* 22. *C. eod.* 13 Conductor etiam statim agere potest, ubi frui uti non potest. 14 Locator conductori non tantum habere, sed & pati eum perfrui cogitur. 15 Colonia quid, vid. in *l.* 2. §. 23. ꝗ. *Ne quid in loco publico.* 16 Id quod nostra interest ob non factum id quod fieri convenit, & ad rem totam referetur, statimque committitur. Ita conductor impeditus uti frui per locatorem eumve, quem locator prohibere potuit, statim agere potest ad remissionem pensionis, imo & ad id quod sua interesit, hoc est ad lucrum, quod ex conductis ædibus facere potuit. 17 Seu lucri quod facturus erat relocando. *l.* 18. ꝗ. *l.* 30. *l.* 33. *l.* 35. *in fin.* ꝗ. *eod.* 18 Sero offert, qui offert re non integra. 19 Mora potest purgari intra paucos dies. *Bart.* 20 Paucorum dierum mora non spectatur vel officit. 21 V. *l.* 15. ꝗ. *eod.* 22 Aliud si non potest. *d. l.* 33. *in fin.* 23 *l.* 32. ꝗ. *eod.* 24 Ut *l.* 16. ꝗ. *de liberat.* 25 Ex conducto actione agimus ad conductionis pacta servanda: ex testamento actione, ad remissionem mercedis testamento nobis relictæ. 26 Certum pretium locationis ut venditionis esse debet. Quid, pretium ita constitutum, *quanti Titius æstimaverit*, estne certum? Quibusdam videtur certum esse, accipientibus hæc verba pro boni viri arbitrio, quod semper est certum, & emptionem locationemque valere, etiam pretium non definiente Titio, *l.* 1. ꝗ. *de legat.* 2. Sane boni viri arbitrium certum est: quia & ipsa æquitas. At taxatio pretii certi non apparet, antequam eam definierit aliquis. Itaque taxari quantitatem in venditione & locatione exigimus omni modo, & ob id videtur irrita esse venditio pretium non definiente Titio. quod Justinianus probat magis. *l. ult. C. de contr. empt. l.* 35. §. 1. ꝗ. *de contrah. empt.* 27 Adde *l. ult. C. de contrah. empt.* 28 Eadem verba Justiniani extant in *C. de contrah. empt.* ut ea collatione liqueat Tribonianum hic Gaio tribuere verba Triboniani, & aliquo loquendi modus satis auctorem prodit. 29 Vide *l.* 44. ꝗ. *de verb. oblig.* 30 Locatoris successor singularis non tenetur stare ejus colono. de quo plura vide hic apud Bald. 31 *l.* 9. *C.* [illegible] *Ecloga cap.* 24 adde *l. ult.* ꝗ. *de jure fisci.* 32 Adde *l.* 12. *in fin.* ꝗ. [illegible] 33 Obscuratis nimio plus ædibus conductis a locatore, potest inquilinus migrare 34 Eo casu [illegible]. 35 Locator ostia ac fenestras domus locatæ reficere suis impensis cogitur. 36 *l.* 19. §. 2. ꝗ. *eod.* 37 *l.* 19. *C. eod.* §. 5. *I.* [illegible] *eod.* 38 Fundi deterioris facti & cultura non exercitati, & ædificiorum non refectorum culpa, arbitrio judicis domino a conductore sarciri potest. Paul. 2. *sent.* 18. §. [illegible] 39 Colonus opera rustica suo quoque tempore facere debet, ac præterea villæ ita curam gerere, ut incorruptam habeat. 40 Intempestiva dicuntur, quæ suo tempore non fiunt. 41 *l.* 11. §. 2. ꝗ. *eod.* 42 Culpa coloni ipsius fieri videtur, quod ejus inimicus fecit in fundo conducto. 43 *l.* 11. §. 3. ꝗ. *eod. Ecloga c.* 25. *l.* 66. ꝗ. *soluto. l.* 20. ꝗ. *comm. divid.* culpa autem debetur, *l.* 52. §. 4. *in fin.* ꝗ. *pro socio.* 44 Non patriæ, non latronum. Bart. *hic.* 45 In duplum, *l.* 7. *in fin.* ꝗ. *arbor. furtim cæs.* 46 V. *l.* 130. ꝗ. *de reg. jur.* 47 Sic appellatur. *l.* 9. §. 2. ꝗ. *eod.* a Cicerone 2. *de inventione.* Plinio 18. *cap.* 28. *in fin.* Columella 1. *c.* 71. Seneca 1. *de beneficiis pen.* fatum, *l.* 11. §. 5. ꝗ. *de mi[illegible]* fatale damnum, vis magna, 2. *in fin. supr. de periculo.* ratio, seu casus qui vim habeat divinam, *l.* 24. §. 4. ꝗ. *de damno.* vis tempestatis calamitose, vis cui resisti non potest. *l.* 15. §. 2. ꝗ. *eod.* 48 ἐκ τῆς λεγομένης θεομηνίας, [illegible] *c.* 26. *ut &* Harmen. 3. *tit.* 8. utroque loco sic exprimitur hæc sententia. Qui pecunia conduxit, damnum immodicum, quod frugibus accidit vi majore & ea quæ θεομηνία dicitur, nequaquam agnoscat, sed modicum duntaxat. At partiarius colonus quasi jure societatis, lucrum & damnum cum domino fundi partitur. 49 Cur non debeat? nonne statim ut res vendita est, periculum ad emptorem pertinet? nonne locatio similis emptioni? *l.* 2. §. 1. *supr. eod.* Respondeo: Si fructus futuri vendantur, nec nascantur, pretium non debetur, *l.* 8. *supr. de contr. empt.* qui fundum conducit, fructus ejus emere videtur, ideoque si non nascantur, non debetur pensio. *Bart.* 50 Intolerabile damnum estne ultra dimidium justi pretii, ut vult Jacobus de Aretio? an vero cum colonus supra damnum seminis amissi mercedes præstare cogitur? *l.* 15. §. 2. ꝗ. *eod.* an potius, cum nihil superest colono deducta impensa? *l.* 7. ꝗ. *soluto.* ut vult Bartolus. Postrema hæc opinio æquior videtur. 51 Quorum æstimatio inibitur, non a die sterilitatis sed contractus habiti. *arg. l.* 8. *C. de rescind. vendit.* 52 Pensionis remissio non fit ob modicum damnum. 53 Justa hæc est exceptio locatoris adversus conductorem, quemadmodum si vim majorem colonus in se suscepit. *l.* 9. §. 2. si fundum deseruit. *l.* 15. *in fin. l.* 16. si altero anno ubertatem colonus sensit. *l.* 15. §. 4. *supr. eod.* 54 Colonorum alii ad pecuniam numeratam conducunt, alii partiarii sunt, & partem fructuum præstant. *ut hic.* 55 Partiarius colonus est, qui non pecuniam præstat locatori, sed fructuum partem. Plinius 9. *Epist.* Non nummo, sed partibus locavi. Hic γεωργὸς μορτίτης a μόρτη, quæ fructuum est partitio. 6. Harmen. *in Georgicis* 1. §. 20. Idem ἡμισιαστής, *ibid.* §. 24. forte quod medias fructuum præstaret domino, qui ibidem χωροδότης, fundum colendum præstans: Hic vero partiarius μεριζόμενος μισθωτὸς auctori *Synops.* dicitur, *eod. cap.* 26. 56 Ut eo casu servetur hic idem quod in sociis: & ita hic contractus non transeat in heredem coloni. *l.* 52. §. 4 *supr. pro socio.* Igitur si conventio talis sit, ut dominus partiarium admittat colonum, quasi societas: si ut mercedem in pecunia accipiat, vera locatio. si ut mercedem in frumento, vino aut oleo habeat, erit contractus, do, ut des, vel facias. *Bart* 57 Architectus culpam factorum operariorum suorum præstat. 58 Culpa caret, qui ea facit quæ diligens faceret. *l.* 31. *supr. ad l. Aquil.* Goth. Imo non tenetur locator de levissima culpa. *l.* 3. §. 1 *supr. naut. caupon. stabul.* Sed ibi de locatione operis. Hotoman ad §. *fin. Inst. h. t.* Alii dicunt non regulariter venire levissimam culpam, sed saltem ratione circumstantiarum, aut pactionum. vid. Treutler. *de locat. th.* 6. *litt. f.* Ans. 59 Græci videntur legisse *lignum.* τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ πίθων καὶ ξύλων καὶ ἄλλων πραγμάτων. 3. Harmenop. 8. §. 28. Et tamen Hotomanus legit *signum*, 4. *obs.* 22. 60 Transportandas scil. 61 *l.* 60. §. 2. ꝗ. *eod. l.* 5. *in fin.* ꝗ. *nautæ* 62 Ne dicas eodem tempore (alias hæc lex sibi contraria esset, neuter prior esset) sed ab uno & eodem homine, diversis tamen temporibus, id est, si eædem operæ & pluribus &c. *Accurs.* 63 Prior in obligatione facti, potior est jure. 64 Modica incommoditas conductoris non inducit remissionem mercedis. *Bart.* Sed nec causa idonea est conductori migrandi. 65 Transversarium quidam hic exponunt, adversarium. 66 Instantis præsertim, idque saltem specietenus. Est enim receptum, ut propter justum metum impune inquilinus migrare possit. *l.* 28. ꝗ. *de damno.* Talis est metus damni infecti. *l.* 13. §. 6. ꝗ. *de damno.* ignis, *l.* 49. *in fin.* ꝗ. *ad leg. Aquil.* exercitus. *l.* 13. §. 7. *supr eod.* pestis. v. Bart. *ad l.* 8. *C. eod.* Memini me adolescente Ludovicum Sanctonium disertissimum in foro Parisiensi advocatum, curatorem & cognatum meum, clienti cuidam suo remissionem pensionis impetrasse conquerenti, se propter spectra, idola, seu φαντάσματα domum conductæ infesta, frui non posse: Movebat, quod cum conductio emptioni similis esset, conductio statim in conductorem periculum rei locatæ transferre videretur. Ille hanc hypothesin emptioni fructuum futurorum comparabat, qui si nulli extitissent, constabat nullam venditionem esse: igitur nullam hic conductionem esse, quod ejusmodi spectra habitationem impedirent. Dicebam conductorem eo casu non ferendum, qui sibi sponte metum accerseret, cum constaret ex Plinio *epist.* 7. *cap.* 27. Athenodorum philosophum Athenis minime eas res expavisse: metum autem eum non esse considerandum, qui in constantem virum non possit cadere. Ille non exemplis, sed legibus judicandum esse: quin etiam illum unicum Athenodorum proferri, non unum aut alterum. Raros reperiri qui non talibus spectris occurrentibus expavescant, hinc liquere metum hic non minus verum esse, quod unicus Athenodorus in hoc casu talia spectra non reformidaverit, nec enim quæ semel vel iterum eveniunt, a legislatore considerari: ad hæc dicebat argumentum fecisse judicibus, quod hujusmodi spectris domus non modo, sed & regiones desertæ fuerint redditæ, utebatur autem testibus omni exceptione majoribus, scriptura divina scil. & Matth. 8. Marc. 5. Luc. 8. locum ex Plinio juniore citabat 27. *Epist.* 7. proferebat pariter historiam umbræ Samuelis, jussu Saulis evocatæ: & Augustini lo-

set,

set [1], deberet mercedem, necne: Respondit: si causa [2] fuisset, cur periculum timeret, quamvis [3] periculum vere non fuisset, tamen non debere mercedem: sed si [4] causa timoris justa non [5] fuisset, nihilominus debere.

De domo quæ vitium fecit. 2. Si inquilinus potestatem conducendi habuit.

28. LABEO lib. 4. Posteriorum Epitomatorum a Javoleno.

QUod si [6] domi [7] habitatione [8] conductor æque usus fuisset, præstaturum. §. 1. Etiam [9] ejus domus mercedem, quæ vitium fecisset, [deberi [10] putat]. §. 2. Idem [11] juris est, si potestatem conducendi habeat, ut pretium conductionis præstaret [12]. Sed si [13] locator conductori potestatem conducendæ domus non fecisset, & is in qua habitaret, conduxisset, tantum ei [14] præstandum putat, quantum sine dolo malo præstitisset [15]. Cæterum, si [16] gratuitam habitationem habuisset [17], pro portione [18] temporis ex locatione domus deducendum esse.

Sinere *quid sit.*

29. ALFENUS lib. 7. Digestorum.

IN lege [19] locationis scriptum erat, *Redemptor* [20] *silvam ne cædito, neve cingito* [21], *neve deurito, neve quem cingere, cædere, urere sinito:* Quærebatur, utrum redemptor, si quem quid earum rerum facere vidisset, prohibere deberet; an etiam silvam custodire, ne quis id facere possit? Respondi, verbum *sinere* [22] utramque [23] habere significationem: sed locatorem potius id videri voluisse, ut redemptor non solum, si quem casu vidisset silvam cædere, prohiberet; sed uti curaret & daret operam, ne quis cæderet.

De demolitione insulæ. 1. De balneo exusto. 2. De mulis ruptis. 3. De pretio promisso in singulos pedes. 4. De vi excepta.

30. IDEM lib. 3. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

QUi insulam triginta conduxerat, singula [24] cœnacula ita [conduxit [25]] ut quadraginta ex omnibus colligerentur: dominus insulæ quia ædificia vitium facere diceret, demolierat eam: Quæsitum est, quanti lis æstimari deberet, si (is) qui totam conduxerat, ex conducto ageret? Respondit, si [26] vitiatum ædificium necessario [27] demolitus esset, pro portione, quanti dominus prædiorum locasset, quod ejus temporis habitatores habitare non potuissent, rationem duci, & tanti litem æstimari: sin [28] autem non fuisset necesse demoliri, sed, quia melius ædificare vellet id fecisset, quanti [29] conductoris interesset, habitatores ne migrarent, tanti condemnari oportere. §. 1. Ædilis [30] in municipio balnea conduxerat, *ut* [31] *eo anno municipes gratis* [32] *lavarentur:* post tres menses incendio facto [33], Respondit posse agi cum balneatore ex conducto, ut pro portione [34] temporis, quo lavationem non præstitisset, pecuniæ contributio fieret. §. 2. Qui [35] mulas *ad certum pondus oneris* locaret, cum majore onere conductor eas rupisset [36], *consulebat* de actione? Respondit, vel lege Aquilia, vel ex locato recte eum agere: sed lege Aquilia tantum [37] cum eo agi posse, qui tum mulas agitasset: ex locato, etiam si alius eas rupisset, cum conductore recte agi.

§. 3. Qui ædem faciendam locaverat, in lege [38] dixerat: *quoad in opus lapidis [opus] erit, pro lapide & manupretio* [39] *dominus redemptori in pedes singulos septem dabit:* Quæsitum est, utrum factum opus, an etiam imperfectum, metiri oporteret? Respondit: etiam [40] imperfectum. §. 4. Colonus villam hac lege acceperat, *ut incorruptam redderet, præter vim* [41] *& vetustatem:* coloni servus villam incendit, non fortuito casu: Non videri eam vim exceptam respondit: nec id pactum esse, ut si aliquis domesticus [42] eam incendisset, ne præstaret, sed extrariam [43] vim utrosque excipere voluisse.

De onere averso.

31. IDEM lib. 5. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

IN navem Saufeii cum complures frumentum confunderant [44], Saufeius uni [45] ex his frumentum reddiderat de communi, & navis perierat [46]: Quæsitum est, an cæteri pro sua parte frumenti, cum nauta agere possunt oneris aversi [47] actione? Respondit [48], rerum locatarum duo genera esse: ut aut idem redderetur, sicuti cum vestimenta fulloni curanda locarentur: aut ejusdem generis [redderetur], veluti cum argentum pusullatum [49] fabro [50] daretur, ut vasa fierent, aut aurum, ut annuli: ex superiore causa rem domini manere: ex posteriore, in [51] creditum iri. † Idem [52] juris esse in deposito: nam si quis pecuniam numeratam ita deposuisset, *ut neque clusam, neque obsignatam traderet*, sed *adnumeraret*, nihil aliud eum debere, apud quem deposita esset, nisi [53] tantundem pecuniæ solveret: Secundum quæ videri triticum factum Saufeii, & recte datum. Quod si separatim tabulis, aut heronibus [54] aut in alia cupa clusum uniuscujusque triticum fuisset, ita ut internosci posset quid cujusque esset, non potuisse nos permutationem [55] facere, sed tum posse eum cujus fuisset triticum, quod nauta solvisset, vindicare: & ideo se [56] improbare actiones oneris aversi: quia sive ejus generis essent merces, quæ nautæ traderentur, ut continuo ejus fierent, & mercator in creditum iret, non videretur onus esse aversum, quippe [57] quod nautæ

cum insignem *ex libris de cura pro mortuis agenda:* quod eo lubentius adscripsi, ut vel hoc loco bene merenti cognato, quondam curatori, gratiam non immemoris animi qualem qualem referrem: quem summa & exacta juris nostri cognitio, ut & mores placidi & integerrimi, ad majores post honores, non in patria tantum Lutetiæ, sed & apud ipsum patriæ patrem, hoc est Regem, commendatissimum provexerunt. His adde quæ ad hanc quæstionem: An remissio pensionis vel emigratio peti possit ob pestem, larvas & strigas, quæ scribit Arnoldus Ferronus *ad* §. 3. *consuetudinum Burdigalensium Titul. de locato.* Christophorus Porcus ad §. *ult. Instit. de locato.* Guido Papæ *Decis.* 630. Vide etiam Gregorium 3. *Dialog. c.* 4. Lucianum *in dialogo Philopseude.* Alexandrum ab Alexandro 5. *genial.* 23. Pausaniam 2. *Eliacon, ubi de Temessensibus.* Ælianum 8. *de varia historia.* Leonicum 1. *de varia historia. c.* 42. Ita occulto Dei judicio dæmonibus etiam provinciæ totæ infestantur. Vide Augustinum 18. *de civitate.* 18. Gregor. 3. *Dial.* 21. Thomam 1. *parte quæst.* 114. *art.* 1. & 4. vide etiam 3. *Regum ultim. Epistolam ad Ephesios c.* 6. *c. Episcopi* 26. *quæst.* 5. Auctorem Mallei maleficorum. Hanc etiam quæstionem sæpius agitatam in Prætorio Granatensi Didacus refert Covarr. 4. *Variar.* 6. 1 Conductor domus potest propter justum metum emigrare: ita ut ea emigratione possit pro rata temporis pensionis remissionem petere. 2 Adde *l.* 1. §. 4. ff. *de migrando.* 3 In justo metu non consideratur eventus, sed justa opinio. 4 Conductor domus citra justam metus causam emigrans, pensionis remissionem non impetrat. 5 V. *l.* 24. §. 2. *supr. eod.* adde *l.* 9. ff. *quod met. caus.* 6 Conductor domus si justam emigrandi causam habens, non emigravit, non consequitur mercedis remissionem: sibi enim imputare debet, quod non emigravit: quod denique usus sit ædibus, a quibus emigrare propter justum metum potuit. 7 Domus habitatione &c. *Hal.* 8 Mendum esse puto in his verbis, sic itaque lego: Et æque, ac si domus habitatione conductor usus fuisset, præstaturum. 9 Conductor remissionem pensionis impetrat ejus domus quæ vitium fecit. 10 A quo? non a conductore, cui eo nomine ex conducto actio competit, *l.* 13. §. 6. ff. *de damno.* non a locatore. Is enim mercedem conductori non præstat, sed ab eo accipit. Accursius post Azonem monet, hæc verba, *deberi putat*, esse cancellata in libro Johannis. & bene. Adhæc, particulam, *etiam*, non esse paragraphi initium in vulgata editione animadverto, sed principio hujus legis omnino cohærere: si ita est, sensus erit, eum qui sine justa causa emigraverit, non minus debere pensionem, quam si ipsa re vere usus sit, utrumque vel antea vel postea contigerit eam domum vitium facere. antea, inquam: hoc enim sibi imputare debet, qui sciens vitiosam conduxit. *d. l.* 13. §. 6. postea vero cum id post moram suam acciderit. 11 Conductor remissionem pensionis non modo obtinet, quoties coactus emigrare aliam conduxit, permittente locatore, sed & id omne quod plus impendit, in alia domo conducenda. 12 Præstaret dominus, *Hal.* mendum hic esse suspicor: sic restitui posse puto. Idem juris e. f. p. c. h. ut e contrario pretium conductionis præstaret locator, si conductori potestatem &c. 13 Conductor coactus emigrare ex domo conducta, potest invito locatore aliam conducere. Ea in specie locator tenetur conductori tantum præstare, quantum conductor sine dolo malo alterius domus conducendæ causa præstiterit, *ut hic.* Quod si conductor aliam domum non conduxerit, sed gratuitam habuerit etiam ab alio, locator conductori nihil damni nomine præstabit, sed pro portione temporis quo conductor perfrui non potuerit, deducta ei ex pensione. 14 Id est, conductori. 15 Id est, quanti conducturus fuisset. *arg. l.* 65. §. 7. ff. *de condict. indeb.* 16 Facta emigratione sc puta mense Martio cum a primo Januarii ad finem Decembris domum conduxisset. 17 Conductor scil. idque ab aliquo ad finem Decembris. 18 Id est, pro decem mensibus, ut in hypothesi quam attuli, non pro integro anno. facit *l.* 30. §. 1. ff. *eod.* 19 Leges ita certæ seu conventiones dicebantur redemptoribus, *ut hic. l.* 30. §. 3. ff. *eod. l.* 15 ff. *de publican.* 20 Redemptor, qui quid pecunia sua redemit, *ut hic.* redemptor silvæ. & *l.* 30. §. 3. ff. *eod.* redemptor ædis, redemptor cotoriarum, *in l.* 15 ff. *de publican.* redemptor pontis, *in l.* 60. §. 8. ff. *eod.* redemptor ædificii qui suis cæmentis ædificat, *l.* 39. ff. *de rei vind.* cui si quid mandante domino ædificii restituendi creditor mandet, privilegium exigendi habeat. *l.* 1. ff. *in quibus causis tacite pignus* 21 Hoc quid sit, vide *l.* 5. ff. *arborum furtim cæsarum* adde *l.* 15. ff. *de publican. l.* 203 ff. *de verbor. signif.* 22 Vide *l.* 15. §. 4. *supr. eod.* Goth. Ubi ex natura & qualitate contractus intelliguntur, *S. L.* 23 Sinendi debitor non modo præsens prohibere facientem debet, sed & absens curare debet, ne quis faciat. 24 Locare per singula cœnacula, & locare domum aversione, contraria sunt. nam aversione, est totam locare uno pretio. 25 Ita locavit. *Haloander.* 26 Locator necessaria ex causa domum locatam reficiens deducit ex pensione conductoris pro rata temporis, quo conductor non potuit ædibus perfrui. 27 *l.* 3. *C. h. t.* & sic dominus potest ex causa necessaria inquilinum expellere, ergo eadem lege, si justa causa fuerit, inquilinus ante conductionis tempus emigrare poterit. vide *l.* 24. §. 2. *l.* 27. *in fin. supr. eod. l.* 55. *in fin.* ff. *eod.* 28 Locator citra necessariam causam domum locatam reficiens tenetur conductori in id, quod interest, præter remissionem pensionis pro portione temporis, quo frui conductor non potuit. 29 Vide quæ notavi ad *l.* 28. ff. *de damno.* Lucrum & in eo continetur. *l.* 24. §. *colonus.* 4. *supr. eod. l.* 33. *in fin.* ff. *eod.* 30 Ædiles erant in municipiis: His inter cætera fori & mensurarum cura erat, *l.* 13. §. 8. ff. *eod.* ut & balneorum conductio publicorum, *ut hic.* Porro in municipiis etiam Ædiles fuisse, Festus & Cicero 13. *Epist. ad Brutum.* & Spartianus testantur *in Adrian.* sic Areti Ædiles apud Persium *Satyr.* 1. Fidenæ, Gabiis, Ulubris. Juvenalis *Satyr.* 1. 10. Novariæ, Suetonius *libro de Claris Grammaticis*, ubi de Gaio Albula, ideoque de municipalibus ædilibus intelligi potest. *l.* 13. §. 8. ff. *eod. l.* 17. §. 4. ff. *de excusat. tutor. l.* 12. ff. *de decurion.* In inscriptionibus occurrit sæpe vox *Ædilis* separata a Duumviris: forte quia diversi Ædiles & Duumviri. v. Brissonium 3. *sel.* c. 11. 31 Si balneum conducam, ut anno toto laver, idque tertio mense comburatur, residui temporis mercedem repeto. *Synops. eod. c.* 3. 32 Conductori fit remissio pensionis pro rata temporis quo fruitus non est, etiamsi usum domus conductæ aliis gratis concedebat. 33 Facto combusta sint, *vulgat.* καὶ καύθη τῷ τρίτῳ μηνί. *Eclog. c.* 33. 34 V. *l.* 28. *in fin. supr. eod.* 35 Si quis jumentum conduxerit (ἄλογον ζῷον, *Synops. eod. c.* 33. ἄλογον, 3. Harmen. 8. §. 29.) ad certum onus gestandum, idque imposito graviori pondere læsum fuerit, ex locato cum eo quidem agitur, qui damnum dedit: Aquiliæ vero locus est in eum duntaxat, qui jumentum egit. 36 *Ut l.* 27. §. 9. *supr. ad l. Aquil.* 37 Imo, & cum ipso domino, si gravius onus jumento imponi mandavit. *arg. l. certe.* 6. §. 1. ff. *de precario.* 38 Leges hujusmodi redemptoribus dicebantur, ut *in l.* 29. *supr. eod.* dixi. 39 *Manus pretio*, Haloand. *manu pretio*, Brisson. 4. *select.* 23. In manus pretio plerumque plus est, quam in re, *l.* 13. §. 1. ff. *de verb. signif.* pretium operæ artis, *l.* 52. §. 2. *in fin. supr. pro socio.* dicitur 33. Plin. 11. Nec copia tantum argenti quæritur vitæ, sed validius pene manu pretium. Idem dixit manui pretium 35. *c.* 11. proponimus militiam & castrensium laborum tarda manu petere. Seneca 17. *Epist.* 102. 40 Quo nomine id tacite venit, ut pro modo mensuræ fiat solutio. *Costal.* Ita quoties merces præstatur in singulas mensuras, potest agi etiam ante opus perfectum, *ut hic.* Idem est, si prius in universum opus merces constituta sit, & redemptor operis sit ejus conditionis, ut non possit opus perficere, nisi pecunia accepta, *l.* 2. *C. h. t. l. si vero non remunerandi.* 12. *in fin. l. si mandatu meo.* 45. *supr. mandati.* 41 *Sub.* illatam ab extraneo, non a domestico. Ita fit, ut in generali exceptione non contineatur persona loquentis, *l.* 33. *in fin. supr. de act. empt.* ne fraus & dolus consequatur. adde *l.* 29. *in fin.* ff. *de pign. l.* 18. *C. de solut.* 42 Factum suæ familiæ quis præstat, ubi ejus culpa arguitur, non ubi casus accidit. *Cost.* Conductori vis fieri non intelligitur, quæ a domesticis fit ei: imo potius id culpæ suæ adscribere debet, quam casui, quod hujusmodi personarum opera utatur. 43 Extraria vis hic, quæ ab extraneo, non a domestico illata. Sic extrarii heredes. *l.* 36. ff. *de bonis libertor.* 44 *Al. confuderant.* 45 Vide *l. ult. C. depositi.* 46 Specie perempta an & quando debitor liberetur, vide Decium *ad l. quod te. num.* 6. *supr. de reb. credit.* Mod. 47 Onus avertere, est distrahere & permutare. Oneris aversi actio in duplum fuisse videtur imitatione furti: nihil proprium habuisse constat, ut in actione in factum de publicanis, nisi forte id actum est, ut innotesceret, curæ legibus esse improbitatis hoc genus hominum coërcere. *Cujac.* 7. *obs.* 39. Goth. Quid sit aversione vendere aut locare, vid. Charond. *verisimil. lib.* 3. *cap.* 5. Alciat. *lib.* 8. *parerg.* c. 28. Hottomann. *lib.* 1. *obs. c.* 19. Ans. 48 Locatarum rerum duo genera sint. Unum ut idem: alterum, ut ejusdem generis reddatur: Idem, puta idem vestimentum: Ejusdem generis, puta vas ex meo argento, annulus ex auro meo. Priore casu res domini manet. posteriore, in creditum itur. 49 Quidam *pusillatum* legunt apud Accursium, *pustulatum* legit Alciatus 6. *Parerg.* 4. Inde dictum arbitratur, quod ut victoribus in circo daretur, a quovis postularetur. hinc Juvenalis, *Accipe, victori populus quod postulat aurum:* & Martialis 6. *Nulla venit a me argenti tibi libra postulati.* Budæus hic *pastillatum*, id est, in pastillos formatum, id est, infectum. sunt enim pastilli, massæ cujusque materiæ. Hujusmodi argentum Germanos afferre; Galli *condreas* vocant. *Postulatum* tamen (quod & Haloander habet) idem rectius legi monet. Hinc Suetonius *in Nerone:* aurum postulatum exegit, id est purgatissimum, excoctissimum τὸ πολλάκις ἑψηθέν. quod & purum dicitur, quale Carthaginenses Romanis dare cogebantur, *ex* 6. *Gell.* 5. Citat autem Gellius Alfenum hujus legis auctorem: quæ res facit, ut Cotta, *in memorabilibus suis, in dictione Argentum.* existimet hic legendum *argentum purum*, ut apud Gellium. *Cuj.* 7. *obs.* 39. monet idem esse, pustulatum, postulatum, pusulatum. Pustulam, pusulam, & postulam dici. *Tibullus:* Læderet, ut teneras postula rupta manus. Pustulatum dici non sensu Alciati, sed quod soleat argentum merum in coquendo in pusulas adsurgere, Gallice dicitur, *argent de coupelle.* vide *ibidem* Cujac. Idem quoque video ab Adriano Turnebo notari 24. *adversariorum* 2. citatque Plinium 26. c. 8. 50 Vasculario. *l.* 39. ff. *de auro.* 51 Imo in locatione & conductione ire in creditum non potest, nec enim locatio transfert dominium. *l. non solet.* 39. ff. *eod.* An hic casus specialis est: an vero hoc negotium contractus innominatus fuerit, non locatio? An potius dicendum est, mixtum esse negotium: ut qua parte spectaveris operas, sit locatio: qua dominii translationem, non sit locatio, sed alius contractus? 52 Depositarum rerum duo genera sunt: unum, ut idem plane reddas: alterum, ut tantundem. Idem, puta eandem pecuniam clusam & obsignatam. Tantundem, puta pecuniam; neque clusam & obsignatam, depositam, adnumeratam. 53 Atqui in deposito non transit dominium. *l. Lucius.* 24. *supr. depositi.* Dic hoc genus depositi egredi proprios depositi terminos. 54 Centonibus, Haloander. heronibus vel peronibus. Bud. *hic*, id est, saccis, quo verbo usus fuit Plin. 36. *c.* 54. & Vitruv. 5. *in fin.* Cotta *in dictione argentum*, opinionem eandem adfert suppresso Budæi nomine. *Cujac.* 7. *obs.* 39. Florentinam tuetur, additque Græcos in hanc legem interpretari herones cophinos. Turneb. 24. *advers.* 2. legit: Eronibus. Erones accipit, texta quædam storiarum & tegetum more, in quibus interdum pauperes dormiebant, & fruges reponebantur. hujusmodi vasa φορμοὶ a Græcis dicuntur. Apud interpretem Terentii, id est, Donatum *in Phormione* legi. Phormionem, non a formula, sed a Phormione dici sparteo, quem nos Eronem dicimus trivialiter, & pro consuetudine. 55 Frumentum unius alteri dare. 56 Oneris aversi actiones improbat, & cur. 57 Onus avertisse non dicitur, qui rem suam avertit. Ita oneris aversi actione nemo tenetur, nisi quis alienum onus avertit. In hac autem specie nauta ea lege merces mercatorum accepit; ut ipsius nautæ fierent.

fuisset: sive eadem res quæ tradita esset, reddi deberet, furti esse actionem locatori, & ideo [1] supervacuum esse judicium oneris aversi. Sed si ita datum esset, *ut in simili re solvi possit*, conductorem culpam dumtaxat debere: nam in re, quæ [2] utriusque causa contraheretur, culpam deberi, neque [3] omnimodo culpam esse, quod uni reddidisset ex frumento, quoniam alicui primum reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem ejus conditionem faceret, quam cæterorum.

Si fundus locatus, vel venditus legetur.

32. JULIANUS lib. 4. ex Minicio.

QUi fundum colendum *in plures* [4] *annos* locaverat, decessit: & eum fundum legavit: Cassius negavit [5] posse cogi [6] colonum, ut eum fundum coleret, quia [7] nihil heredis interesset: Quod si colonus vellet colere, & ab eo cui legatus esset fundus, prohiberetur [8], cum herede [9] actionem colonum habere, & hoc detrimentum ad heredem pertinere: sicuti si quis rem, quam vendidisset, necdum tradidisset, alii legasset, heres ejus emptori & legatario esset obligatus.

Si colono frui non liceat.

33. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

SI fundus quem mihi locaveris, publicatus [10] sit [11]; teneri te actione ex conducto, ut mihi frui liceat, quamvis per te non stet, quo minus id præstes: Quemadmodum [12], inquit, si insulam [13] ædificandam locasses, & solum corruisset, nihilominus teneberis: Nam [14] & si vendideris mihi fundum, isque prius, quam vacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis [15] ex empto [16]: Quod hactenus verum erit, ut pretium restituas, non ut etiam id præstes, si quid pluris mea intersit, eum vacuum mihi tradi. † Similiter [17] igitur & circa conductionem servandum puto, ut mercedem quam præstiterim restituas; ejus scilicet temporis, quo fruitus non fuerim: nec ultra actione ex conducto præstare cogeris. † Nam & si colonus tuus fundo frui a te aut ab eo prohibetur quem tu prohibere [18] ne id faciat possis, tantum ei præstabis, quanti [19] ejus interfuerit frui: in [20] quo etiam lucrum [21] ejus continebitur [22]: Sin [23] vero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim majorem, aut [24] potentiam ejus non [25] poteris, nihil amplius ei quam mercedem remittere, aut reddere debebis.

34. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

PErinde ac latronum incursu id acciderit.

De duobus quorum uterque fundum communem aut fundum alterius conductum habet.

35. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

ET hæc distinctio convenit illi, quæ a Servio introducta, & ab omnibus fere probata est, ut, si *aversione* [26] insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit, effecerit, animadvertatur, necessario [27] nec ne id opus demolitus est: Quid enim interest [28], utrum locator insulæ propter vetustatem cogatur eam reficere, an locator fundi cogatur ferre injuriam ejus quem prohibere non possit? intelligendum [29] est autem, nos hac distinctione uti de eo, qui & suum prædium fruendum locaverit, & bona fide negotium contraxerit: non de eo qui alienum prædium per fraudem locaverit, nec resistere domino possit, quominus is colonum frui prohibeat. §. 1. [Cum] fundum communem habuimus, & inter nos convenit, *ut alternis annis certo pretio* [30] *eum conductum* [31] *haberemus:* tu, cum tuus annus exiturus esset, consulto fructum insequentis anni corrupisti [32]; agam tecum duabus actionibus, una ex conducto, altera ex locato: locati enim judicio mea pars propria [33], conducti autem actione tua dumtaxat propria in judicium venient. Deinde ita *notat:* Nonne, quod ad meam partem attinebit, communi dividundo præstabitur a te mihi damnum? Recte quidem [notat]: Sed tamen etiam Servii sententiam veram esse puto; cum [34] eo scilicet, ut cum alterutra actione rem servaverim, altera perimatur. † Quod ipsum simplicius [35] ita quæremus, si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, convenisse, *ut alter alterius ita conductum haberet, ut fructus mercedis nomine pensarentur.*

De aversione.

36. FLORENTINUS lib. 7. Institutionum.

OPus [36], quod *aversione* [37] locatum est, donec adprobetur, conductoris periculum est. Quod vero ita conductum sit, *ut in pedes, mensurasve præstetur*, eatenus conductoris periculo est, quatenus [38] admensum non sit: & in utraque causa nociturum locatori, si [39] per eum steterit, quominus opus adprobetur, vel admetiatur. Si tamen vi [40] majore opus prius interciderit, quam adprobaretur, locatoris [41] periculo est: nisi si aliud actum sit: non enim amplius præstari locatori oporteat, quam quod sua cura atque opera consecutus esset.

De opere antequam probetur, consumpto.

37. JAVOLENUS lib. 8. ex Cassio.

SI prius quam locatori opus probaretur, vi aliqua consumptum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si [42] tale opus fuit, ut probari deberet.

De operis non præstitis.

38. PAULUS lib. singul. Regularum.

QUi operas suas locavit, totius temporis mercedem [43] accipere debet, si [44] per [45] eum non stetit, quominus operas præstet.

§. 1. Advocati [46] quoque, si per eos non steterit, quominus causam agant, honoraria [47] reddere non debent.

De dominio rei locatæ.

39. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

NOn [48] solet [49] locatio [50] dominium [51] mutare [52].

De custodia & periculo.

40. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

QUi [53] mercedem accipit pro custodia alicujus rei, is hujus periculum [54] custodiæ [55] præstat.

41. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

SEd de damno ab alio dato agi cum eo non posse, Julianus ait: *Qua* [56] *enim custodia consequi potuit, ne damnum injuria ab alio dari possit:* Sed Marcellus interdum esse posse ait, sive custodiri [57] potuit, ne damnum daretur, sive ipse custos damnum dedit: Quæ sententia Marcelli probanda est.

1 Oneris aversi actione in avertentes non utitur, qui suum consequi ab eo potest furti actione. 2 Culpam in re communi quisque præstare cogitur. 3 Gratificationi locus est, *l. ult. ff. de religiosis.* 4 *l. 24. in fin. supr. eod. l. 60. ff. eod.* plureis quam quinque, Siculus Flaccus: Alii per singula lustra locare soliti: alii in plures annos; pauciores quam decem: nam qui in plures, utile dominium habet. *l. 1. supr. si ager.* & habet jus in re, nec potest repelli ab emptore, legatario, vel successore singulari. *Bartol.* 5 Colonus non cogitur stare successori singulari locatoris, *ut hic.* nam & eadem ratione singularis successor locatoris non cogitur stare colono: potest tamen eo casu colonus prohiberi colere a successore singulari. 6 *Subaudi*, per heredem locatoris (quia ejus non interest coli fundum: postquam legatus est fundus): Imo nec per legatarium, seu singularem successorem locatoris: quoniam actiones personales locatoris, in ejus singularem successorem non transeunt, nisi legaverit fundum cum omni suo jure, & actione sibi competente: tunc enim videtur actionem ipsam legasse, & actionem utilem in legatarium transtulisse, *l. ex legato nominis.* 18 *C. de legat.* vel nisi heres actionem cederet. *l. si rem quam.* 29. *ff. de evict.* quod minus probo. Qui enim cedat heres, quod ipse non habeat? 7 Is cujus non interest, non admittitur ad agendum. Nemo admittitur ad agendum nisi ejus intersit. Exceptio tua non interest, agentem repellit.
8 Colonus a successore singulari locatoris expelli potest, *ut hic.* nisi forte colonus jus habeat pignoris in re ipsa. *l. 54. §. 1. ff. eod.* 9 *l. 120. in fin. ff. de legat.* 1.
10 Ut & alibi militibus adsignatus. *l. 15. §. 2. supr. de rei vindic.* 11 Locato fundo publicato, locator conductori tenetur ad solam pensionis remissionem: Sed & hinc notare possis, fiscum non cogi stare colono. 12 Locati fundi publicati, & chasmata perempti collatio: alterutro casu, solam pensionis remissionem conductori præstat locator. 13 *l. 59. ff. eod.* 14 Locati & venditi fundi publicati collatio: illo casu locator, vel pensionem acceptam reddere, vel remissionem nondum acceptæ facere conductori tenetur. Hoc autem casu venditor emptori, vel pretium acceptum reddit, vel nondum recepto liberationem facit emptori. Neutro casu agit in id, quod sua intersit conductor, vel emptor. Publicato post traditionem fundo, nulla est adversus venditorem emptori actio. 15 Cur? quia fuisti in mora. *l. ult. C. de periculo.*
16 Atqui res perit domino: fundus autem emptoris fuit ante traditionem, *l. 8. supr. de periculo.* & statim periculum ad eum dicitur pertinere. §. 3. *Inst. de empt.* Cur tam varie? non ideo quod in Institutionibus regulæ juris, & sic jus summum tradatur: in Pandectis æquitas. Nam idem *in l. 8. supr. de pericul.* deciditur: sed quod utrobique est ex stricto jure, hic ex æquitate. Sensus itaque erit, ante traditionem, publicato fundo, vel perempto, etiam impedito emptore vi majore, aut potentia, in hoc tantum esse actionem emptori, ut pretium venditor remittat, vel restituat: aliud si post traditionem aliquis rem evicerit, jure dominii, hypothecæ, possessionis, usus, ususfructus, superficie. *Cujac.* 8. *ad Afric.* 17 Est enim frequens emptionis & conductionis inter se collatio. *l. 7. 8. supr. de peric.* 18 Prohibere qui potest, neque prohibet cum prohibere debeat, tenetur adversario in id, quod ejus interest. *l. 7. ff. qui sine manumissione. l. 109. ff. de reg. jur.* 19 Conductor si frui a locatore impediatur, agit etiam in id, quod sua interest, *ut hic.* Jas. 1. *cons.* 109. Paul. 1. *cons.* 38. ut & si a tertio, si modo locator obsistere tertio potuit. Romanus *cons.* 178. Socinus 1. *cons.* 88. & 120. & 2. *cons.* 9. Immo si quid dolo facit adversus locationem, locatori doli tenetur, *l. permisisti.* 16. §. *permisisti.* 1. *ff. de præscript. verb.* Quid si locator in re aliqua conductorem impedit, & rem æque idoneam conductori offert? purgatum ejus factum dici potest. *l. 9. in fin. supr. eod. l. 60. ff. eod.* 20 Id quod interest lucrum etiam continet, puta fructus quos ex fundo percepturus erat conductor, quod pluris locare fundum alteri potuit. *l. 30. ff. eod.*
21 *l. 18. l. 30. l. 24. §. 4. supr. eod.* vide Cuj. *ad hanc leg.* 8. *ad Africanum.* quod scilicet potuit ex ipso fundo, ex ipsa re facere: at non quod aliunde lucrari potuit, id est, lucrum intrinsecum colono præstat, non extrinsecum. Nam & ita fit in emptione. *l. 21. §. 3. supr. de action. empt.* 22 *l. 24. §. 4. supr. eod.* Imo non continetur: nec enim continetur in emptione, quæ locationi similis est. *l. 21. §. 3. supr. de act. empt.* 23 Cur locato fundo publicato conductori tenetur locator, vel ad pensionem reipsa restituendam: vel ad remissionem pensionis faciendam: non in id, quod conductoris interest? Quia si ipse fundus chasmate periisset, non in amplius teneretur, *vers. quemadmodum. supr. eodem:* quia vendito fundo & publicato, venditor non in amplius tenetur emptori. *vers. Nam & si vendideris. supr. eod.* quia si prohiberetur conductor frui ab eo, quem ipse prohibere propter vim majorem, aut potentiam, aut latrocinium non possis, non in amplius teneris, *ut hic.* & *l. 34. infr. eodem.* quia si locator necessaria ex causa domum suam reficere cogeretur, non in amplius teneretur conductori, *l. 35. in princip. ff. eod.* Ita fundi locati publicatio comparatur fundo, qui chasmate periit: comparatur fundo vendito publicato: comparatur vi majori: comparatur denique necessariæ ædium refectioni. Ita locator non publicationem, non vim majorem, non vitia rei præstabit conductori. Quid si locator cum hæc sciret omnia, nempe publicationem, vim majorem ac potentiam, & insulæ mox reficiendæ vitia? tenebitur in id, quod interest conductoris. *l. 35. vers. Intelligendum. ff. eod.* 24 Vide Paponem 10. *Arrestorum* 7. *in fin.* 25 Vide *l. 50. ff. de reg. jur.* 26 Id est, totam uno pretio, non in singula cœnacula: de aversione dicam *l. 36. ff. eod.* 27 Hæc necessitas vi proxima est. Imo vis nihil aliud est, quam necessitas contraria voluntati: & retro, necessitas vis contraria voluntati, vis cui inviti succumbimus, ut est *in l. pen. §. ult. ff. de excusat.* 28 ἀνάγκη τῆς διαλύσεως ἰσόῤῥοπος ἐστὶν βίᾳ ὑπερτέρᾳ. Cujac *tractatu* 8. *ad Africanum ex Græcis.* 29 Hic versiculus expositus est *l. 33. in fin. supr. eod.* Goth. Nota quod qui est dominus, pro indiviso potest elocare totum fundum. vid Bald. *ad l. 1. C. qui testamenta.* Ad intellectum hujus l. vid. Anton. Augustin. *lib. 3. emend. cap.* 6. Charond. *lib. 3. verisimil. cap.* 5. Cujac. *lib.* 1. & 8. *ad African.* 30 Sine certa mercede locatio nulla est.
31 Locare socius socio partem pro indiviso communem potest. Ita fiet, ut si inter socios conventum fuerit, ut alternis annis fruerentur, illo casu competat ex locato & conducto actio 32 Immisso forte pecore, *l. 23. ff. comm. divid.* vide quæ notavi ad *l. 48. supr. de usufruct.* vel contra legem vulgarem locationis, ne colonus capra natum in fundo pascat; finge enim eum fundum fuisse vineam, vel agrum surcularium. Cujac. *ibid.*
33 Sum enim meæ partis locator, tuæ conductor, & tu utriusque partis fructus maligne corrupisti. 34 Ea conditione, *ut l. 39. ff. de solut.* Haloander legit in eo, & male.
35 Detracta communione fundi, detracta actione communi dividundo. Græci δίχα τινὸς ποικιλίας καὶ διαστίξεως. Cujac. *ibid.* simplicius & rudius, detracta scrupulositate, controversia, distinctione omni, ut *l. 20. supr. de hered. vel action. vend.* 36 Locati operis aversione periculum est ejus, qui opus facere tenetur, non in infinitum, sed donec opus approbetur: in pedes vero, mensurasve operis periculum est, & ejusdem non donec approbetur, sed donec mensuretur. 37 ὑφ' ὁμάδα, Latine quasi averso vultu, ut Græci τοῦ προσώπου διατετραμμένου, totum uno pretio non in pedes mensurasve. vide quæ scripsi *ad l. 62. in fin. supr. de contr. empt.* 38 Si merces est præstanda ad operis mensuram, periculum est conductoris donec mensuretur. vide quæ notavi ad *l. 59. ff. eod.* 39 Si dominus est in mora mensurandi, vel approbandi opus, tenetur redemptori. 40 Periculum qui in se suscipit, casus fortuitos non præstat.
41 Vide *l. 59. ff. eod.* 42 *l. 36. supr. eod. l. 59. l. ult. ff. eod. l. 5. supr. nautæ, caup.*
43 Locator operarum mercedem accipit. 44 Exceptionis genus observa: Per me non stetit, quo minus operas præstarem. 45 Vide *l. 24. ff. de cond. & demonst.*
46 *Ecloga* 38. 47 τὸ μίσθωμα, mercedem, *Synopsis eod. cap.* 38.
48 Imo interdum mutare solet. *l. 31. supr. eod.* 49 Mihi scil. qui rem alteri loco, vel ab alio ignarus conduco. *l. 28. ff. de adquir. vel amitt. possess.* adde *l. 8. 9. supr. commod. l. 45. ff. de reg. jur.* 50 Locatio non est modus amittendi dominii, *ut hic.* Ita commodando nemo rem facit ejus, cui commodat: retinet enim rei commodatæ possessionem & proprietatem. *l. rei.* 8. *l. nemo* 9. *supr. commodati.* Porro locationis verbum hic Albericus refert ad locationem modici temporis. Modica autem Paulo Castrensi est intra decennium. Nam quæ ultra est, utile dominium transfert. *l. 1. §. qui in perpetuum. supr. si ager vectigal.* Imo & possessionem naturalem, quod in usufructuario apparet. *l. naturaliter.* 12. *ff. de adquir. vel amitt. poss.* 51 Ex locatione tamen in longum tempus, vel in perpetuum transfertur possessio naturalis. vide Bart. *ad l. 1. ff. si ager.* Quid? locatio mutatne possessionem civilem vel naturalem? minime, sed mutat detentionem tantum, *l. non solum.* 33. §. *quod vulgo.* 1. *ff. de usurp.* Nam locator retinet civilem per se, aut animo suo naturalem per corpus coloni. *l. 1. C. de usucap.* 52 Excipe *l. 22. §. 2. l. 31. supr. eod.*
53 Qui pro alicujus rei custodia mercedem accipit, is hujus periculum custodiæ præstat, excepto damno ab alio dato, nisi custodiri potuit; quod si & custos ipse damnum dedit, tenetur. *Synops. eod. c.* 40. & 3. Harmenop. 8. §. 30. 54 Id est, culpam levissimam, non autem casum fortuitum. 55 Periculum pro custodia. Haloan. *l. 5. in fin. ff. nautæ.*
56 *l. 19. ff. commod.* vide *l. 6. C. de pignorat.* 57 Et prævideri, *l. 29. in fin. supr. eod.*

Si conductor rem conductam subripiat.

42. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

SI locatum[1] tibi servum subripias, utrumque[2] judicium adversus te est exercendum, locati [actionis], & furti.

Si servum conductum vulneret.

43. IDEM lib. 21. ad Edictum.

SI vulneraveris[3] servum tibi locatum, ejusdem vulneris nomine, legis Aquiliæ, & ex locato actio est: sed alterutra contentus actor esse debet: idque officio judicis continetur, apud quem ex locato agetur.

De servitute.

44. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

LOcare[4] servitutem[5] nemo[6] potest.

De servis locatoris damnum aut furtum facientibus. 1. De servo corrupto conducto, qui furtum fecit.

45. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

SI domum tibi locavero, & servi mei tibi damnum dederint, vel furtum fecerint, non teneor tibi ex conducto, sed noxali actione. §. 1. Si hominem tibi locavero, *ut habeas in taberna*, & is furtum fecerit, dubitari potest, utrum ex conducto[7] actio sufficiat, quasi longe sit a bona fide [actum], ut quid patiaris detrimenti per eam rem quam conduxisti: an adhuc dicendum sit, extra causam conductionis esse furti crimen, & in propriam[8] persecutionem cadere hoc delictum? Quod magis est.

De quantitate mercedis.

46. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

SI quis conduxerit[9] nummo uno, conductio[10] nulla est: quia & hoc donationis[11] instar inducit.

De duobus reis.

47. MARCELLUS lib. 6. Digestorum.

CUm apparebit emptorem conductoremve pluribus[12] vendentem, vel locantem[13], singulorum in solidum intuitum personam: ita demum ad præstationem partis singuli sunt compellendi, si constabit esse omnes solvendo: quanquam fortasse justius sit, etiamsi solvendo omnes erunt, electionem[14] conveniendi quem velit, non auferendam actori, si actiones suas adversus cæteros præstare non recuset.

De conductore locante, 1. Vel non restituente.

48. IDEM lib. 8. Digestorum.

SI cui locaverim faciendum, quod[15] ego conduxeram, constabit habere me ex locato actionem. §. 1. Qui servum conductum, vel aliam rem [non[16] immobilem] non restituit, quanti[17] in litem[18] juratum fuerit, damnabitur.

De tutoribus & curatoribus.

49. MODESTINUS lib. 6. Excusationum.

OI ἐπίτροποι γενόμενοι, ἢ κουράτορες, πρὶν ἐκτίσαι τὰ τῆς κηδεμονίας, μισθωταὶ Καίσαρος γενέσθαι κωλύονται, κἂν τις ἀποκρυψάμενος τοῦτο, προσέλθῃ τῇ μισθώσει τῶν τοῦ Καίσαρος χωρίων, ὡς παραποιήσας κολάζεται· Τοῦτο ἐκέλευσεν ὁ αὐτοκράτωρ Σεβῆρος. §. 1. Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ οἱ χειρίζοντες ἐπιτροπὰς, ἢ κουρατορίας εἰσὶν κεκωλυμένοι μισθοῦσθαι καὶ παρὰ τοῦ ταμείου χωρία. id est, *Tutores curatoresve constituti, prius*[19] *quam officii sui rationes reddant, probibentur, ne quid de patrimonio Cæsaris conductum habeant, ac si quis id dissimulans, nihilominus, ad conducenda Cæsaris prædia accesserit, perinde ut falsarius pœna afficitur. Hocque sanxit Imperator Severus.* §. 1. *Secundum quæ sane prohibiti erunt & a fisco conducere, qui tutelam curamve gerunt.*

De milite.

50. IDEM lib. 10. Pandectarum.

SI ignorans[20] quis militi[21] quasi pagano locaverit, exigere[22] illum posse probandum est: non[23] enim contemnit disciplinam, qui ignoravit militem[24].

De relocatione. 1. De vitio operis facti.

51. JAVOLENUS lib. 11. Epistolarum.

EA lege fundum locavi, *ut si non ex lege coleretur, relocare*[25] *eum mihi liceret; & quo minoris locassem, hoc mihi præstaretur:* [nec convenit, ut, si pluris locassem, hoc tibi præstaretur:] & cum nemo[26] fundum colebat, pluris tamen locavi. Quæro, an hoc ipsum præstare debeam? Respondit: In hujusmodi obligationibus id maxime spectare debemus, quod inter utramque partem convenit: videtur autem in hac specie id silentio[27] convenisse, *ne*[28] *quid præstaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus:* Id est, ut hæc ex conventione pro locatore[29] tantummodo interponeretur. §. 1. Locavi opus faciendum, *ita ut pro opere redemptori*[30] *certam mercedem in dies singulos darem:* Opus vitiosum factum est[31]: an ex locato agere possim? Respondit: Si ita opus locasti, *ut bonitas ejus tibi a conductore approbaretur*[32], tametsi convenit, *ut in singulas operas certa pecunia daretur*, præstari tamen tibi a conductore debet, si id opus vitiosum factum est: non enim quidquam interest, utrum uno pretio opus, an in singulas operas collocatur: si modo universitas[33] consummationis ad conductorem pertinuit: poterit itaque ex locato cum eo agi, qui vitiosum opus fecerit: nisi [si] ideo in operas singulas merces constituta erit, ut arbitrio domini opus efficeretur: tum enim nihil conductor præstare domino de bonitate operis videtur.

De errore in mercede.

52. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

SI decem tibi locem fundum, tu[34] autem existimes quinque te conducere, nihil agitur[35]. Sed & si ego minoris me locare sensero, tu pluris te conducere, utique non pluris erit conductio, quam [quanti] ego putavi.

De fidejussore coloni apud mancipem.

53. PAPINIANUS lib. 11. Responsorum.

QUi fidejussor extitit apud mancipem[36] pro colono publicorum prædiorum, quæ manceps ei colono locavit, Reipublicæ[37] non[38] tenetur: sed fructus[39] in eadem causa pignoris manent.

An fidejussor conductionis teneatur in usuras. 1. De pensione non soluta. 2. De periculo servi æstimati.

54. PAULUS lib. 5. Responsorum.

QUæro, an fidejussor conductionis, etiam in[40] usuras, non illatarum pensionum nomine teneatur: nec prosint ei constitutiones, quibus cavetur, *eos qui pro aliis pecuniam exsolvunt, sortis solummodo dammum agnoscere oportere?* Paulus respondit, si in[41] omnem[42] causam conductionis etiam fidejussor se obligavit, eum quoque, exemplo coloni tardius illatarum per moram coloni[43] pensionum præstare debere usuras: usuræ[44] enim[45] in bonæ fidei judiciis etsi non[46] tam ex obligatione proficiscantur, quam[47] ex officio Judicis applicentur; tamen cum fidejussor in[48] omnem causam se applicuit, æquum videtur ipsum quoque agnoscere onus[49] usurarum, ac si ita fidejussisset, *in quantum illum condemnari*[50] *ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse jubes:* vel ita, *indemnem*[51] *me præstabis?* §. 1. Inter

1 *l.* 34. §. 2. ℑ. *de oblig.* 2 Ex delicto in re conducta a se admisso, conductor hac actione potest conveniri: neque tantum hac actione locati, sed & actione ex ipso delicto admisso: sic tamen, ut una per alteram tollatur, quia rei ambæ persecutoriæ sunt, & pœnalis tollitur per rei persecutoriam, vel contra, *ut hic. & l.* 43. ℑ. *eod. t. si pro fure.* 7. *supr. de condict. furt.* 3 *l.* 25. §. 5. *supr. eod. l.* 27. §. 11. *supr. ad l. Aquil.* 4 An & pignori dare. v. *l.* 11. §. *ult.* ℑ. *de pignoribus.* 5 Realem scil. vel prædiorum cohærentem solo, ad ejus utilitatem: nam personalem potest, *l.* 12. §. 2. *supr. de usufruct.* §. 5. *Inst. de usu.* sed & ea jura, quæ solo quidem cohærent, non tamen sunt ad utilitatem soli, ut jura vectigalium, *l. fin. C. de vectig.* 6 Id est, neque dominus, neque is cui debetur. Cur non potest? omnis locatio fit ad tempus: servitus ad tempus constitui non potest, *l.* 4. *supr. de serv.* & tamen vendi potest, *l. cum manu.* 80. 9. 1. *supr. de contrah. empt. l.* 3. §. *si iter.* 2. *l. tenetur.* 6. §. *si tibi.* 5. *supr. de act. empt.* Quin & pignori dari potest, tam a domino, quam ab eo, cui servitus debetur, *l.* 12. ℑ. *de pignor.* vide quæ scripsi *ad l.* 11. 12. ℑ. *de pignor.* 7 Adde *l.* 14. §. 7. *supr. de serv. corrupt.* 8 Furti noxalem. *Accurs.* 9 *l.* 10. *in fin.* ℑ. *de adq. vel amitt. poss.* 10 2. *Feud.* 9. §. 1. & emptio. *l.* 38. *supr. de contrah. empt.* quæ non de uno nummo, sed de vili pretio interpretanda est. Nec obstat *l.* 66. ℑ. *de jure dot.* quæ ait venditionem uno nummo fieri posse, quia ea venditio, cujus fit mentio *in d. l.* 66. fit necessitate, ut quia res non erat digna majori mercede. *Accurs. Bart.* 11 *l.* 20. §. 1. ℑ. *eod.* cujus vero donationis? usus sc. Ferra. *tit.* 52. *art.* 5. *in fin.* Ita locatio facta uno nummo, quæ nugatoria est, valet, ut usus donatio. Qui rem locat uno nummo, usum donat rei, non rem ipsam. Cur? locare voluit, locatio autem dominium non transfert. *l.* 39. ℑ. *eod.* 12 *l.* 13. §. 9. ℑ. *eod.* 13 Vide *l.* 13. §. 9. ℑ. *eod.* 14 Hodie in partem debiti conveniendi sunt. *Novell.* 99. *c.* 1. 15 *l.* 38. §. 21. ℑ. *de verb. oblig.* id enim possumus. *l.* 6. *C. h. t. Eclog. c.* 66. 16 Κινητὸν ἢ αὐτοκίνητον. *Synops. eod. c.* 95. 17 Juratur in litem adversus conductorem, rem conductam non restituentem. adde *l.* 55. *in fin.* ℑ. *eod.* 18 Ἐκδίκον ὅρκον appellant Græci jusjurandum in litem. *Synops. illo loco.* 19 *l.* 1. §. 9. ℑ. *ad l. Corn. de falsis.* v. *l. unic. C. ne tut. vel curat. vectigal. cond.* 20 Vide quæ notavi ad Accursium in *l.* 3. *C. de Fabricens.* 21 Vide *l.* 31. *C. h. t.* 22 Locans militi rem ignoranter, exigere ab eo pensionem potest: neque punitur: imo valet contractus, *ut hic.* secus si scienter, ignorans tamen, hoc est, nesciens prohibitos esse milites conducere res alienas. *l. milites.* 31. *C. h. t.* Jus enim ab omnibus sciri necesse est. Atque ita Castrensis putat. 23 Animus delicta distinguit. Delictum cessat, tibi delinquendi animus non est. Adde Aristot. 5. *Ethic.* 1. 24 Vel clericum *l.* 52. §. 1. *C. de Episc.* Goth. Adde *l.* 15. §. 15. ℑ. *de injuriis.* S. L. 25 Vide *l.* 13. *in fin.* ℑ. *eod.* 26 Non ex lege fundum colit, qui neminem ei colendo adhibet. 27 Silentio conventio, tacitum pactum. 28 Locavi fundum, ut si non ex lege coleretur, alteri relocarem, & quo minoris locassem, id mihi præstaretur: pluris elocavi, quæritur, an id tuo, an meo potius cedat commodo? Cedit meo: At convenit, ut si minoris locassem, id mihi præstares: igitur & si pluris locavi, id tibi præstabitur? Contrariorum non est eadem semper ratio: & fallitur Accursius *in l. si merces.* 25. §. *vis major.* 6. ℑ. *eod.* cum putat pensionem majorem deberi locatori propter ubertates, cum minuere ac remittere etiam cogatur propter sterilitates. 29 Pactum appositum pro locatore non extendendum est, ut ei noceat. *Bart.* Quod & in dispositione quavis legitima obtinet favore alterius inducta. Quid, si quis jus iniquum impetravit sibi utile? ipse quoque eo uti adversarium pati debet, ℑ. *quod quisque juris. l. in ratione.* 30. §. *tametsi.* 7. *in fin.* ℑ. *ad l. Falcid.* 30 Redemptores operum, magistri operis, architecti. in 29. ℑ. *eod.* 31 Ex aliis causis, quam in *l.* 60. ℑ. *eod.* 32 Arbitrio boni viri *l.* 24. ℑ. *eod.* 33 Si universitas consummandi operis ad te pertinet, de vitio operis teneris: at si in operas singulas mercedem tibi constitui, ut arbitrio meo opus efficeretur, quatenus singulæ operæ præstitæ fuerint, nec a me reprobatæ, eas tacite videbor approbasse: ideoque opere perfecto, si vitium in opere apparuerit, amplius reprobare non potero, quod semel probavi *l.* 9. ℑ. *de negot.* 34 Quoties locator majorem pensionem sibi præstandam putat, conductor minorem: neque locatio, neque conductio est: sin minorem locator existimat sibi præstandam, conductor majorem, valet locatio, *ut hic.* Priore enim casu fieret injuria conductori: posteriore neque conductori neque locatori fit injuria. 35 Quia illis quinque locator non fuit contentus: idque locum obtinet, quoties locator aliud, aliud conductor intellexit. At si quis viginti stipulatus promissionem in decem acceptet, consistet stipulatio, *l.* 1. §. 4. *in fin.* ℑ. *de verb. oblig.* quæ huic ita conciliari potest. 36 Manceps est, qui publica prædia colono locat, *ut hic.* manceps etiam dicitur, qui quid a populo emit conducitve: qui manu sublata significat se auctorem emptionis esse: idem præs dicebatur. Festus *in diction. manceps.* Aggen. 2. *de limit. agror.* hinc mancipes, id est, publicani. Symmachus 2. *Epistol.* vasorum transvectionem cupiditati mancipum (non mancipi) subtrahas: hinc mancipes, *l.* 18. *C. de cursu publico.* cursus publici sc. qui & mancipes mutationum a Cassiodoro dicuntur, ubi Cujacius, & mancipes comites horreorum, *l.* 1. *C. de pistorib. lib.* 11. *tit.* 15. *qui in Novell.* 80. dicuntur προεστῶτες ἀρτοποιητικῶν ἐργαστηρίων, Cujac. 13. *de diversis temporibus. & ab* Harmen *tit. de dignit.* quod sumpsit ex libris Basil. 6. *c.* 1. *& in l.* 1. ℑ. *quod cujuscunque* libri Basil. habent *mancipum.* Eodem modo dicuntur mancipes carceris, *apud* Prudentium: auctrinæ *apud* Plinium: Divinitatis, *apud* Tertullianum. 37 Seu vico, *Accurs.* 38 Fidejubens pro conductore secundi locatoris, primo locatori non tenetur, ita fiet, ut res secundi conductoris primo locatori non sint obligatæ, sed secundo tantum, vel ita fidejubere apud fiscum non intelligitur, qui fidejubet apud debitorem fisci, *l.* 24. §. 1. ℑ. *eod.* vel ita, Fidejubens apud Reipub. mancipem pro colono, cui publicos fundos locavit Reipub. non tenetur. 39 Conductoris secundi fructus tacite obligantur primo locatori. *l.* 7. ℑ. *in quibus causis tacit.* in urbanis vero invecta secundi conductoris obligata sunt quidem primo locatori, non tamen in pensionem integram, sed pro qua parte secundus conductor habitavit. *l.* 11. §. 5. ℑ. *de pignorat.* 40 Vide Papouem 10. *Arrestorum* 10. *in fin.* Goth. Adde Gœd. *de contrah. stipulat. cap.* 4. *n.* 71. 73. *&* c. 11. *n.* 128. Ans. 41 Fidejussor non tantum in sortem sed & in usuras tenetur his tribus casibus: si in omnem causam fidejussit, *ut hic.* si judicatum solvere, vel indemnitatem promisit. *vers. itaque tutum.* ℑ. *eod.* 42 Observa intercedendi modum non simplicem, sed in omnem causam, qui diversus est a *l.* 8. ℑ. *de eo quod certo loco.* quæ huic leg. ita conciliada est. Placentinus apud Conrat 2. *Miscell.* 12. *n.* 9. Qui in omnem causam se obligat, & ad sortem, & ad usuras tenetur. Quid, si simpliciter quis fidejusserit pro aliquo? Placentinus putat usuras non ex mora, sed ex stipulatione tantum debitas præstare, *d. l.* 8. Joannes putat, teneri in sortem & usuras: Azo censet teneri tantum in præteritas, & jam debitas, quæ ante fidejussionem currere cœperunt, non in alias. Sed Joannis sententia communiter magis recepta est. 43 Vid. *l.* 56. §. 2. ℑ. *de fidejuss. & l.* 52. §. 2. ℑ. *h. t. junct. l.* 2. *C. de usur. pupil.* S. L. 44 *l.* 7. ℑ. *de negot. d. l.* 8. *l.* 24. *in fin.* ℑ. *depositi l.* 32. ℑ. *de usuris. l.* 2. *C. depositi.* 45 Usuræ in bonæ fidei judiciis officio judicis magis applicantur, quam ex obligatione proficiscuntur. Ita usuræ vel obligatione, vel officio judicis debentur, duæ illæ causæ sunt *usurarum.* 46 Imo ex obligatione ipsa debentur. *l. usura.* 121. ℑ. *de verb. sign.* 47 Officium judicis, obligationem non præsumere hinc colligunt. *l.* 49. *in fin.* ℑ. *de act. empt.* 48 Fidejussor qui in omnem causam fidejussit, fidejussisse quoque in usuras videtur. *Causæ* vocabulo etiam usuræ continentur. 49 Qui promisit universam judicati causam solvi, sortis & usurarum nomine se obstringit. 50 Fidejubens judicatum solvi, in sortem & usuras obligatur. 51 Indemnitatem qui tibi promittit, & in sortem & usuras obligatur. vide *l.* 1. 2. *C. si mater indem.*

locatorem fundi, & conductorem convenit [1], *ne* [2] *intra tempora locationis Seius conductor de fundo invitus repelleretur: & si pulsatus esset, pœnam decem præstet Titius locator Seio conductori:* vel *Seius conductor Titio, si intra tempora locationis discedere vellet, æque decem Titio locatori præstare vellet:* quod invicem de se stipulati sunt: Quæro, cum Seius conductor biennii [3] continui pensionem non solverit, an sine metu pœnæ expelli possit? Paulus respondit: quamvis nihil expressum sit in stipulatione pœnali de solutione pensionum, tamen verisimile esse ita convenisse de non expellendo colono intra tempora præfinita, si pensionibus paruerit, &, ut oportet, coleret: & ideo [4] si pœnam petere cœperit is, qui pensionibus satis non fecit, profuturam locatori doli exceptionem [5]. §. 2. Paulus respondit, servum, qui æstimatus [6] colonæ [7] adscriptus est, ad periculum colonæ pertinebit: & ideo æstimationem hujus defuncti ab herede colonæ præstari oportere.

De horreis effractis & compilatis. 1. De impensis a conductore factis. 2. De colono deserente fundum.

55. IDEM lib. 2. Sententiarum.

Dominus horreorum, effractis [8] & compilatis [9] horreis, non tenetur, nisi [10] custodiam eorum recepit: servi tamen ejus, cum quo contractum est, propter ædificiorum notitiam [11] in quæstionem [12] peti possunt. §. 1. In conducto fundo, si conductor sua opera [13] aliquid necessario vel utiliter [14] auxerit [15], vel ædificaverit, vel instituerit [16], cum id non convenisset, ad recipienda ea quæ impendit [17], ex conducto cum domino fundi experiri potest. §. 2. Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine [18] justa ac probabili causa deseruerit, ad solvendas totius [19] temporis pensiones ex conducto conveniri potest, quatenus locatori in id, quod ejus interest [20], indemnitas servetur [21].

De absentia conductoris non solventis.

56. IDEM lib. singul. de officio Præfecti vigilum.

Cum domini horreorum insularumque desiderant, diu [22] non apparentibus, nec ejus temporis pensiones [23] exsolventibus conductoribus, aperire [24], & ea quæ ibi sunt, describere, a publicis [25] personis, quorum interest, audiendi sunt: Tempus autem in hujusmodi re biennii [26] debet observari.

Quid intersit inter hanc actionem & legem Aquiliam.

57. JAVOLENUS lib. 9. ex Posterioribus Labeonis.

Qui domum habebat, aream injunctam [27] ei domui vicino proximo locaverat: Is vicinus, cum ædificaret in suo, terram [28] in eam aream amplius quam fundamenta cæmentitia [29] locatoris erant [30], congessit, & ea terra adsiduis pluviis inundata, [ita] parieti ejus qui locaverat humore [31] præstituto [madefacto], ædificia corruerunt: Labeo ex [32] locato tantummodo actionem esse ait, quia non ipsa congestio, sed [33] humor ex ea congestione postea damno fuerit: damni [34] autem injuriæ actio ob ea ipsa fit, per quæ non extrinsecus alia causa oblata damno quis adfectus est. Hoc probo.

De mercede insulæ venditæ. 1. De pœna promissa, nisi quid intra diem fiat. 2. De pecunia conductori ad rei refectionem danda.

58. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

Insulam [35] uno [36] pretio totam locasti, & eam vendidisti, *ita ut* [37] *emptori mercedes inquilinorum accederent.* Quamvis eam conductor majore pretio locaret, tamen id emptori accedit [38], quod tibi conductor debeat. §. 1. In operis locatione erat dictum, *antequam* [39] *diem effici deberet:* deinde, *si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam conductor promiserat.* Eatenus eam obligationem contrahi puto, quatenus vir [40] bonus de spatio temporis æstimasset: quia id actum apparet esse, ut eo [41] spatio absolveretur, sine quo fieri non possit. §. 2. Quidam in municipio *balneum præstandum annuis viginti nummis* conduxerat: & ad [42] refectionem fornacis fistularum, similiumque rerum, centum nummi ut præstarentur ei convenerat: conductor centum nummos petebat: ita ei deberi dico, si in earum rerum refectionem eam pecuniam impendi satisdaret [43].

De parte operis concussa.

59. JAVOLENUS lib. 5. Labeonis Posteriorum.

Marcius [44] domum faciendam a Flacco [45] conduxerat [46]: deinde operis parte effecta terræ [47] motu concussum erat ædificium. Massurius Sabinus, si vi [48] naturali, veluti terræ motu, hoc acciderit, Flacci [49] esse periculum [50].

Si conductor nec habitare nec locare possit. 1. De herede coloni. 2. De vestimentis quæ fullo perdit. 3. De mutatione operis facta ex voluntate locatoris. 4. De pœnitentia ejus qui opus faciendum locavit. 5. De messe sublata. De condictione furtiva. 6. De locatore qui contra suum propositum inferre passus est. 7. Si culpa servi conducti mulus periit. 8. De portorio. 9. De custodia.

60. LABEO Posteriorum lib. 5. a Javoleno Epitomatorum.

Cum in [51] plures annos domus locata est, præstare locator debet, ut non [52] solum habitare [53] conductor ex Kalendis illis [54] cujusque anni, sed etiam locare [55] habitatori, si velit, suo tempore possit. Itaque si ea domus ex Kalendis Januariis fulta [56] in Kalendis Juniis [57] permansisset, ita ut [58] nec habitare quisquam, nec [59] ostendere alicui posset, nihil locatori conductorem præstaturum: adeo [60] ut nec cogi quidem posset, ex Kalendis Juliis [61] refecta domo habitare, nisi [62] si paratus fuisset locator commodam domum ei ad habitandum dare. §. 1. Heredem coloni, quamvis colonus non [63] est, nihilominus domino [64] possidere existimo. §. 2. Vestimenta tua fullo perdidit [65]: & habes unde petas, nec repetere vis: Agis nihilominus ex locato cum fullone. Sed [66] Judicem æstimaturum, an possis adversus furem magis agere, & ab eo tuas res consequi, fullonis videlicet sumptibus [67]: sed si hoc tibi impossibile esse perspexerit, tunc fullonem [68] quidem tibi condemnabit: tuas autem actiones te ei præstare compellet. §. 3. Lege dicta, domus facienda locata erat, ita, *ut probatio aut improbatio locatoris aut heredis ejus esset:* redemptor, ex [69] voluntate locatoris quædam in opere permutaverat. Respondi, opus quidem ex lege dicta non videri factum, sed quoniam ex voluntate locatoris permutatum esset [70], redemptorem absolvi debere. §. 4. Mandavi tibi [71] *ut excuteres, quanti* [72] *villam ædificare velles:* renunciasti [73] mihi ducentorum impensam excutere:

1 Vide Marsil. *sing.* 42, Fortun. Garziam *ad l. item quia. num.* 34. *de pact* Curt Jun. *ad l. cum mota. C. de transact. num.* 24. Didac. Covarr. *ad rubri. extr. de testament* 2. *part. num.* 12. Guterium *resolut. part.* 1. *cap.* 37. Berojum *quæst.* 53. Mod. 2 Hæc clausula conducere volentibus scitu utilis est: quemadmodum & illa, cujus meminit Bart. *in l.* 35. *supr. eod. n.* 1. 2. nempe ut conductori locator in instrumento locationis ipsius obliget, non tantum omnia bona sua pro contractus implemento, vel observatione, sed ut ipsam rem quoque eamque actualiter hypothecæ tradat, vel quasi: his enim interpositis colonum posse dicere: Ego rei fundoque ipso jure pignoris & hypothecæ pro meo jure, vel interesse insisto. Hypotheca vel pignus, jus est reale, quod transit ad quemcumque successorem. Idem quod in superioribus casibus dicendum est, si fundus locatus fuit in plures, quam decem annos: tunc enim colono utile dominium adquisitum est. *l.* 1. *supr. si ager. l.* 1 *ff. de superfic.* Idem dicendum, si colonus expensas in fundo fecit: tunc enim jus detinendi, quousque sibi solvatur, habet, *l.* 12. *ff. de vi & vi.* In partiario idem dicendum est, ut expelli non possit eo anno quo sevit: alias, eo finito nemo societatem inire cum aliquo tenetur. *l.* 16. *supr. pro socio.* 3 Vide *l.* 56. *in fin. ff. eod.* Et ita, promissio de non expellendo conductore intelligitur, si colonus in solutione pensionis non cessavit. Quædam enim tacite intelliguntur. Promisi me te non offensurum? intellige nisi causam offensionis mihi dederis, *l.* 96. *ff. de verb. oblig.* non exheredaturum? nisi causam exheredandi dederis. *l.* 132 *ff. de verb obl* non revocare arbitrium? nisi injuste arbitratus sis. *l.* 30. *ff. de oper. libert.* Et generaliter ad omnes contractus hoc pertinet, ut quis ad pœnam cum effectu non teneatur, si per adversam partem promissa pactaque non fuerint servata. adde *l.* 13. §. 8. *supr. de act. empt.* vide & adde *l.* 76. §. 7. *ff. de leg.* 2. 4 Fidem frangenti, fidem non servandam esse hinc colligunt: quod Hippol. Marsil. *sing.* 42 verum esse putat, etiamsi promissio iterata vel jurata sit. Hoc enim casu notat promissionem simplicem & nudam non servanti promissionem iteratam, vel juratam impune non servari, *arg. l. cum proponas. C. de pact. l. fin.* 28. *C. de transact.* adde *l.* 154. *ff. de reg. jur. c.* 75. *de reg. jur. in* 6. *l. penult. & ult. supr. de rescind.* Eadem conditio in juramento subintelligitur, *c. querelam de jurejurando.* Ita omnis promissio alteri facta hanc tacitam in se conditionem continet, si is, cui facta promissio est, pacta servaverit, ut in hac specie: Promissio de non expellendo colono, tacitam hanc conditionem complectitur, dum colonus pensionem præstet. Finge: transactio facta est novandi animo: pignus ex ea dedisti: transactionem tamen non servas? Pignus retinere non posse pro obligatione novata, putat Marsilius, *sing.* 115 post Angel. *in l. ex differentia. ff. in quib. caus. pign.* 5 Cur exceptio locatori competit? quia non est verisimile locatorem pœnam promisisse conductori in eum casum, quo a conductore pensionem non acciperet. 6 Et ita venditus intelligitur. *l.* 3. *supr. eod. l.* 1. *ff. de æstimat.* 7 *Al.* coloniæ. 8 Horrea effracturis obnoxia, *l.* 1. *l.* 4. *C. h. t. l.* 3. §. 2 *supr. de offic. Præfect. vigil.* adde quæ scripsi *ad l.* 7. *ff. de instructo.* Goth. Ad hanc l. vid. Salicet. *l. ex divid. in fin. C. locat.* Cujac. *lib.* 16. *obs. c.* 21. Bald. *l.* 1. *in pr. C. locati.* Ans. 9 Expilatis horreis. *Haloand.* de quibus cognoscit Præfectus vigilum. *l.* 3. §. 2. *supr. de offic. Præfect. vigil.* 10 *l.* 60. *in fin. ff. eod.* 11 Præsumi non solet ignorantia facti domestici in domesticis personis & vicinis. adde *l.* 9 *C. de nupt l.* 9. *C. qui milit tre* 12 Baldus hinc colligit, furto aut delicto alicubi admisso, præsumi ejus notitiam habere vicinos & domesticos: atque ideo præ aliis torquendos esse delicti indicanda causa. 13 Suis impensis. 14 Vide *Novell.* 46. *cap.* 1. 15 Puta ostium adjecerit, *l.* 19. §. 4. *supr. eod.* vineas posuerit, *l.* 61. *ff. eod.* nec enim conductor tenetur reficere villæ stabula, ostia, fenestras, sed agit contra locatorem, ut reficiat, *l.* 15. §. 1. *supr. eod.* nisi conductor ipse ea destruxerit, *l.* 29. *C. h. t.* viam quidem ante domum reficere cogitur, sed expensis locatoris, *l.* 1. §. 3. *in fin. ff. de via pub.* sed & tributa soluta locatori imputabit, sicut creditor pignori. *l.* 6. *C. de pignorib.* Adde, locatorem reficiendo, lumina conductoris obscurare non posse, nec ei multum incommodare licere. *l.* 25. §. 1. *l.* 27. *supr. eod.* 16 Vide *l.* 61 *ff. eod.* 17 Conducti actione conductor expensas necessarias, vel utiliter factas in fundo conducto potest petere, aut in pensionem imputare, si non sint solutæ, *l. aediles* 1. § 3. *vers quæcumque ff. de via public.* vel etiam exportare, si possit auferri commode, & hoc ipse velit. *l. sed addes* 19. §. *si inquilinus supr. eod.* 18 Vide *l.* 24. §. 2. *supr. eod.* 20 *Syn* [illegible] 1 *c* 52. 19 Conductor deserens fundum conductum ad pensionem totius temporis conveniri potest: imo & in id, quod interest ut ex parte deceptus sit Azo, existimans ad pensionem totius temporis agi non posse 20 V. *l.* 48. *in fin. ff. de usur. l.* 17. *C. h. t.* 21 Hic videtur deesse lex antiqua de creditore pigneratitio, qui debitori rem obligatam locaverat, donec pretium solveret, ut distracto forte aut soluto pignore sit creditori actio mercedis non debitori actio, ut conducto uti frui liceat, quasi finita conductione. Et verba Basilicon hæc sunt, ἐὰν ὁ δανειστὴς μισθώσῃ τῷ χρεώστῃ τὸ ἐνέχυρον, αὐτὸς μὲν ἔχει κατὰ τοῦ μισθωτοῦ ἀγωγήν, ὁ δὲ χρεώστης οὐκ ἔχει κατὰ τοῦ μισθώσαντος ἀγωγήν. Cujac. 16. *obs.* 21. *in fin.* 22 *Diu*, id est, biennio, *ff. eod.* alias *diu* decennium significat, *l.* 16. §. 3. *ff. qui & a quibus manumiss.* 23 In singulari σεγανόμιον habet Harmen. 3. *tit.* 8. §. 35. quod est, teste Suida, μισθὸς ὁ ὑπὲρ τῆς μονῆς τῷ πανδοχεῖ διδόμενος. 24 *Synops. c.* 54. & Harmen. 3. *tit.* 8. ex quibus hanc legem ita restitue: licet iis quorum interest aperire, publicisque personis præsentibus, ea quæ ibi sunt, describere: alias non licet locatori in ædibus inquilini rimari. 25 Conductore non apparente & cessante in solutione pensionis per biennium potest locator domum vel horrea aperire, & quæ ibi posita sunt, coram publicis personis describere: descriptio enim fieri debet manu publici notarii. 26 *l.* 54 §. 1. *ff. eod.* adde *Novell* 7. *c.* 3. *Novell.* 120. *c.* 8 *Authent qui rem C. de sacros. Eccl. ante l.* 15. 27 Areæ injunctæ domui & ædificiis. 28 Vel sterquilinium. v *l.* 17. §. 2 *ff. si servit.* 29 Quæ ex quadrato lapide non erant, sed ex puro cæmento. 30 Legendum est *ferrent.* 31 *l.* 18. 19 *ff. de servit. præd. urbanorum.* 32 Damnum dans conductor non immediate ex eo, quod facit, sed occasionem damni mediate præstans, non tenetur lege Aquilia, sed ex locato actione. 33 Damnum hoc mediatum est, non immediatum. 34 Damnum immediatum lege Aquilia vindicatur, non mediatum. *Mediat* [illegible], quod fit extrinsecus alia causa sublata. 35 *Insula* est ædificium, quod proprio ambitu constat. vide Festum *in Insula* erant junctæ plerumque domui insulæ, *l.* 91. *in fin ff. de leg.* 3. res pretiosissimæ in iis reponebantur, *l.* 3. §. 2. *ff. de offic. Præfect. vigil.* inde insularius, insulæ custos, *l.* 16. §. 1. *ff. de usu & habitat. l.* 5. §. 1. *ff. de instit. l. ult ff. de off. Præfect. vigil.* 36 Id est, aversione. vid. *l.* 30. *ff. eod.* 37 *l.* 53. *ff. de action. empt.* 38 *Sub.* tantum. 39 Ante quem diem. *Hal.* 40 *l.* 137. §. 5. *ff. de verb. oblig.* 41 *l.* 14. *l.* 137. §. 3. *ff. de verb. oblig.* 42 Hæc dictio *ad* facit modum. *l.* 40. *in fin. ff. de cond. & demonst.* 43 Cautionem de modo implendo in contractibus debitor cogitur præstare: facit *l. hujusmodi. ff. de leg.* 1. *l.* 40. §. 5 *ff. de cond. & demonst.* Est vero cautio cum fidejussore. *d. l.* 40. vide *hic* Bart. 44 Puta, faber, architectus. 45 Fundi domino. 46 Qua lege? est enim distinguendum, an aversione, an in singulos pedes facta sit conductio: Item an tale fuerit opus jam factum, ut probandum esset, ut *l.* 36. 37. *ff. eod.* 47 Terræ motu, quæ vitia accidunt operi, ea non pertinent ad redemptorem, seu architectum operis. 48 Terræ motus vis naturalis est. 49 Id est, domini fundi: id enim locatoris periculo est. *l.* 36. *in fin. ff. eod.* 50 Non tamen architectus plene liberatur: debet enim opus de novo reficere. Facti enim stipulatio individua est, ideoque partis præstatione debitor non liberatur. vide *l.* 15. *l.* 72. *ff. de verb. oblig. l.* 13. §. 5. *l.* 15. §. 6. *l.* 35. *l.* 36. *l.* 37. *supr. l. ult. ff. eod. l.* 14 §. 1. *ff. de aqua & aquæ pluvia.* 51 Vid. *l.* 32. *supr. eod.* 52 Locator tenetur pati conductorem utentem fruentem: imo & ablocantem. 53 *l.* 15. §. 1. *supr. eod.* 54 Kalendis Juliis. *Hal.* v. quæ notavi ad *l.* 41. *ff. de contr. empt.* 55 Conductor ablocare potest, non tamen in majus tempus, quam ipse conduxit. *l.* 6. *C. h. t.* 56 *Al.* fracta, *al.* rupta. *Hal.* 57 Ex Kalendis Juliis fracta usque ad Kalendas Junias permansisset. *Hal.* 58 Vide quæ notavi *ad l.* 41. *supr. de contr. empt.* 59 *Hal.* ne ostendi alicui posset. 60 *l.* 9. *supr. eod.* 61 Kalendis Juniis. *Hal.* 62 Conductor oblatam post tempus conventum habitationem recipere non cogitur. 63 Imo heres conductoris in jus defuncti succedit. *Inst. eod. in fin.* 64 Locator retinet possessionem etiam per eum qui colonus non est, puta per heredem coloni. Id ideo fieri putat Baldus, quod in hoc herede reliquiæ ipsius coloni quædam sint. *l.* 30. §. *pen. ff. de adq. vel amitt. possess.* 65 *l.* 13. §. 6. *supr. eod.* 66 Et ita: Qui contra duos agere potest, cogitur ex causa unum magis eligere. *Accurs.* 67 Locator (cujus vestimenta culpa, & facto fullonis amissa sunt) potest agere condictione furtiva adversus furem qui ea vestimenta subripuit, idque expensis & periculo fullonis: adversus ipsum vero fullonem, actione locati 68 *l.* 25 *in fin supr. eod.* vid. *l.* 12. *ff. de furtis l.* 5 *supr. nautæ.* 69 Formam contractus non immutat, qui ab eo discedit voluntate adversarii. Ita potest forma operis constituendi mutari partium voluntate: ergo & a solennitatibus inter volentes discedi. v. interpretes in *l.* 9. *C. de testam.* 70 Locatoris quædam permutata essent. *Haloand.* 71 Architecto, redemptori. 72 Mihi scilicet. 73 Mendacium ob conductoris locator potest a contractu concedere: atque ita pœnitere: Quod adversus redemptores ædificiorum, ut sæpius mendaces, summe notandum est.

certa mercede opus tibi locavi: postea [1] comperi non posse minoris trecentorum eam villam constare: data autem tibi erant centum, ex quibus cum partem impendisses, vetui te opus facere. *Dixi*, si opus facere perseveraveris, ex locato tecum agere, ut pecuniæ mihi reliquum [2] restituas. §. 5. Messem, inspiciente colono [3], cum alienam esse non ignorares, sustulisti? Condicere tibi frumentum dominum posse [4] Labeo ait: & *ut* [5] *id faciat*, colonum ex conducto cum domino acturum. §. 6. Locator horrei propositum [6] habuit *se aurum* [7], *argentum*, *margaritam non recipere suo periculo*: deinde cum sciret has res inferri, passus est [8]. Proinde eum futurum tibi obligatum dixi, ac si propositum fuit remissum [videtur]. §. 7. Servum meum mulionem conduxisti; negligentia ejus mulus tuus periit. Si ipse se locasset, ex peculio dumtaxat, & in rem versum damnum tibi præstaturum [*dico*]; sin autem ipse eum locassem, non ultra me tibi præstaturum, quam [9] dolum malum & culpam meam abesse: Quod si sine definitione personæ mulionem a me conduxisti, & ego eum tibi dedissem, cujus negligentia jumentum perierit, illam quoque culpam me tibi præstaturum *aio*, quod eum elegissem [10], qui ejusmodi damno te adficeret. §. 8. Vehiculum conduxisti, *ut onus tuum portaret*, & *secum iter faceret*: id cum pontem transiret [11], redemptor [12] ejus pontis portorium [13] ab eo exigebat: Quærebatur, an etiam [14] pro ipsa [sola] reda portorium daturus fuerit? *Puto*, si mulio non ignoravit ea se transiturum, cum vehiculum locaret, mulionem præstare debere. §. 9. Rerum custodiam, quam horrearius [15] conductoribus præstare deberet, locatorem totorum horreorum horreario præstare non debere puto: nisi [16] [si] in locando aliter convenerit.

De impensis a colono factis. 1. De nave conducta & navigatione impedita.

61. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

Colonus, cum lege locationis non esset comprehensum, *ut vineas poneret*, nihilominus [in fundum] vineas instituit [17], & propter earum fructum [18] denis amplius aureis annuis ager locari cœperat: Quæsitum est, si dominus istum colonum fundi ejectum [19] pensionum debitarum nomine conveniat, an sumptus utiliter factos in vineis instituendis reputare possit opposita doli mali exceptione? Respondit, vel expensas [20] consecuturum [21], vel nihil amplius præstaturum. §. 1. Navem [22] conduxit, *ut de provincia Cyrenensi Aquileiam navigaret, olei metretis tribus millibus impositis, & frumenti modiis octo millibus, certa mercede*: sed evenit, ut onerata navis in ipsa provincia novem mensibus retineretur, & onus impositum commisso [23] tolleretur: Quæsitum est, an vecturas, quas convenit, a conductore secundum locationem exigere navis [24] possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, posse.

De rivo corrupto, antequam probetur.

62. LABEO lib. 1. Pithanorum.

Si rivum, quem faciendum conduxeras, & feceras, antequam eum probares, labes [25] corrumpit, tuum periculum est. Paulus: Imo si [26] soli [27] vitio id accidit, locatoris erit periculum: si operis vitio accidit, tuum erit detrimentum.

TIT. III.

DE ÆSTIMATORIA [28].

Cur hæc actio introducta sit. Quibus casibus competit. Quid *in eam venit.*

1. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

Actio de æstimato proponitur, tollendæ dubitationis [29] gratia [30]: Fuit enim magis dubitatum, cum [31] res æstimata vendenda datur, utrum [32] ex *vendito* sit actio [33] propter [34] æstimationem: an ex *locato*, quasi rem vendendam locasse videor: an ex *conducto*, quasi operas conduxissem: an *mandati?* Melius [35] itaque visum est, hanc actionem proponi: Quotiens [36] enim de nomine contractus alicujus ambigeretur, conveniret tamen aliquam actionem dari, dandam [37] æstimatoriam præscriptis verbis actionem: est enim negotium civile gestum: & quidem bona fide. Quare omnia & hic locum habent, quæ in bonæ fidei judiciis diximus. §. 1. Æstimatio [38] autem periculum [39] facit [40] ejus qui suscepit: Aut igitur ipsam rem debebit incorruptam reddere, aut æstimationem [41] de qua convenit.

De Mercede.

2. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Hæc actio utilis est, & [42] si merces intervenit.

TIT. IV.

DE RERUM [43] PERMUTATIONE [44].

Differentiæ emptionis, & permutationis: ac primum, De merce, & pretio. 1. De evictione. 2. De nudo consensu. 3. Si res aliena detur. 4. De traditione facta ex altera parte.

1. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Sicut [45] aliud est vendere, aliud emere; alius emptor, alius venditor: ita pretium aliud, aliud merx: at in permutatione discerni non potest [46], uter emptor, vel uter venditor sit. Multumque [47] differunt præstationes: emptor enim, nisi [48] nummos accipientis fecerit, tenetur ex vendito: venditori sufficit ob evictionem se obligare, possessionem tradere, & purgari dolo [49] malo: itaque, si evicta res non sit, nihil debet [50]. in permutatione vero [51] si utrumque pretium est, utriusque rem fieri oportet; si merx, neutrius: sed cum debeat & res, & pretium esse, non potest [52] inveniri, quid eorum merx, & quid pretium sit: nec ratio patitur, ut una, eademque res & veneat, & pretium sit emptionis. §. 1. Unde si ea res, quam acceperim, vel dederim [53], postea evincatur [54], in factum dandam actionem [55] respondetur. §. 2. Item emptio ac venditio nuda [56] consentientium voluntate contrahitur: permutatio autem ex re tradita initium obligationi præbet: alioquin, si res nondum tradita sit, nudo consensu constitui obligationem dicemus: quod in his dumtaxat receptum est, quæ [57] nomen suum habent: ut in emptione, venditione, conductione, mandato. §. 3. Ideoque Pedius ait, alienam [58] rem dantem nullam [59] contrahere permutationem.

1 Placet valde lex, quæ fuit Ephesi (cujus Vitruvius meminit *initio libri ultimi*) ut bona architecti (qui publicum opus curandum recepisset, & indicasset, quanto sumptu id reipubl. esset futurum) reipubl. obligentur, donec opus sit perfectum, & eo perfecto, si ad indicationem impensa respondeat, ut publice decretis honoribus exornetur: si non amplius quam quarta parte superet impensa, ut non teneatur: si supra quartam partem, ut de suo quod superat, quartam impleat: Et hoc etiam jure æquius esse nos uti in locandis privatis operibus: ait Cujac. 19. *obs.* 22. 2 Id est, quinquaginta. Sensus est: si me architectus vel redemptor in indicatione fefellerit, mihi licet a locatione recedere, & repetere, quod ei (indicatione secuta) prærogavi. An & id quod interest? Sic sane: si temere vel dolose mihi indicationem fecit. Cujac. *ibid.* 3 Colonus partiarius actionem furti non habet, sed agit contra dominum ut agat. 4 *l.* 52. §. 8. *infr. de furtis.* 5 Agi potest interdum adversus aliquem, ut in alium agat: denique ut agatur, *ut hic. & l.* 13. §. 30. *supr. de act. empt. l.* 2. *in fin. supr. ad l. Rhodiam. l. si sic.* 75. *in fin. infr. de legat.* 1. Quid, si hac parte reus cedat actionem? liberatur. *l.* 2. §. *idem Labeo. infr. ne quid in loco publico.* Quid? non & exceptione id obtinere possum ut agas interdum, *ut* §. 2. *supr. eod. l. unde quæritur.* 7. *supr. commodati.* 6 Ne dixeris, propositum in mente retentum (ut post Cynum putat Bartolus.) Quis enim est tam stupidus, qui putet tacitam contrahentis cum aliquo voluntatem in contractibus spectandam esse? Propositum hic significat proscriptum in horrei foribus. v. *l.* 11. §. 2. *supr. de instit. l.* 47. *supr. de pecul.* v. Govean. 2. *variar. lection.* 23. Ut dicam quod sentio, puto negationem huic loco deesse, ut ita sit legendum, propositum non habuit: quam sententiam hic paragraphus tuetur, in illa adversativa, *ac si propositum fuit*: ut sit sensus: locator horrei non habuit propositum se aurum &c. ea inferri passus est: tenetur de periculo: at si propositum fuit, remissum videtur. Sed hunc locum in commentariis nostris paulo aliter emendabimus & explicabimus sua die. Notas enim ad jus tantum subsecivas nunc damus: posthac autem, Deo favente, pleniores juris commentarios. 7 Nam in horreis res pretiosissimas reponi solitas testatur Jurisconsultus *in l.* 3. §. 2. *supr. de offic. Præfecti vigil.* ubi diximus de horreis. 8 Patientia contrarii actus id efficit, ut qui patitur, obligetur, & a contrario actu recessum videatur. Id ex hoc loco notant interpretes. At ego id potius colligo, eum qui sciens in horreum aurum inferri patiatur, custodiam præstare, etiamsi propositum non habuit se aurum non recipere suo periculo: quod si propositum id habuit, & inferri passus est, proscriptum seu propositum remisisse quoque intelligitur. 9 Quia imperitum pro perito locavi. *l.* 27. §. 34. *supr. ad l. Aquil.* 10 Eorum quos eligimus culpa facta præstanda esse docet Cicero 1. *Epist. ad Quintum Fratrem.* 11 Iter faceres, & cum pontem. *Haloand.* 12 Redemptor pontis non est architectus ipsius pontis, sed publicanus qui portoria in ipsis pontibus exigebat. 13 Portoria in ipsis quoque pontibus exigi solita hic locus indicio est. Seneca libello, in sapientem non cadere injuriam. 2 *de Tranquillitate*: cogitans & in pontibus quædam pro transitu dari. 14 Mulio, carrucarius, & similes, portorium muli vel currus nomine solvere tenentur. An & pro rebus in curru positis? earum dominus portorium solvere debebit. *Bart.* 15 Horrea locari solita erant mercium reponendarum causa, quarum custodiam conductoribus horrearii præstabant. 16 *l.* 55. *supr. eod.* v. *l.* 12. *in fin. infr. de vi, & vi arm.* 17 Instituere vineas, est eo loco novas vineas ponere, ubi ante non fuerunt: adde *l.* 55. *supr. eod.* Ciceronem 2. *in Rullum.* 18 Si colonus contra legem locationis conserendo, majorem fundo reditum adquisierit, expensas consequitur, vel eæ cum pensione compensantur. *Synopsis Basilic. eod. cap.* 59. 19 Colonus ejectus pensionum non solutarum nomine, repetere potest expensas utiliter factas. Quin & hoc notant, Dominum fundi propria auctoritate posse fundo expellere emphyteutam ob non solutum canonem. 20 *d. l.* 55. §. 1. *supr. eod.* 21 Aliud in emphyteusi, *l.* 2. *C. de jure emphyt.* 22 Aliquis scilicet. 23 Puta quia merces vetitæ erant. 24 Nauta, Cujac. 3. *observ.* 1. vel navicularius. 25 *l.* 15. §. 2. *supr. eod.* Id est, soli fragor non *tabes*. ut vult Budæus & Cotta *in memor. in voce* Tabes. Labes plerunque accidit vi ventorum & flatu, aut pluviarum incursu, aut alio casu superiore. Basilica ita habent, ἐὰν ἀπὸ ὀλίσθου πάντες φθάσωσιν οἱ καρποί. Cyrillus autem εἰ δὲ γένοιτο ὀλίσθημα ἐπικλύσεις πολλῶν ὑδάτων. Cujac. 15. *obs.* 28. idem auctor 8. *ad Africanum* notat hujusmodi labem non ex imo venire, ut fundum absorbeat: sed ex summo ut decidat, eamque in Basilicis ὀλίσθον appellari, ut ℱ. Labem afferre, est agri superficiem seu crustam auferre. Hotom. 4. *obs.* 7. Aliud significat labes apud Festum. 26 Redemptori operis opus perit, si ipsum opus proprio vitio perierit: sin soli vitio, soli domino. 27 *l.* 14. §. 1. *infr. de aqua & aquæ pluviæ. l.* 36. *in fin. l.* 59. ℱ. *eod.* adde *l.* 15. ℱ. *de verb. obligat.*

28 19. *Eclog.* 9. 29 Dubitationibus tollendis leges constituuntur maxime: nec enim eorum quæ cuique nota sunt, lex ferri debet, sed eorum quæ dubitationem habent. Dubitationis porro tollendæ causa quæ adjiciuntur, jus commune non lædunt. *l.* 56. *supr. mandati.* 30 Et ne periclitaretur actor ineptam actionem proponendo. 31 *Synops. Basil.* 19. *tit.* 9. 32 Rem æstimatam vendendam tibi dedi: si non vendas, aut si non restituas pretium, quæri possit: quæ actio mihi competat? Non ex vendito competit, quia res ea mente non est data, ut perpetuo jure esset apud accipientem: sed ut eam restitueret vel pretium: Non ex locato, quia non data est utenda: Non ex conducto, maxime si non consuevit operas locare: Non mandati, quia hic potest intervenire merces, *l.* 2. *infr. eod.* quod mandato repugnat, *l.* 1. *supr. mandati.* Quid igitur? recurretur ad generalem hanc de æstimato. Cur de æstimato? quia res æstimata data est. Hæc decisio dubitationem omnem in agendo tollit. 33 Æstimatio quippe vera venditio est. *l.* 10. §. 5. *in fin. infr. de jure dot. l.* 3. *supr. locati.* 34 Vide *l.* 54. *in fin. supr. locati.* 35 Quoties dubitatur de nomine contractus, descenditur ad actionem præscriptis verbis. 36 Ut quoties. *Hal.* 37 Datur æstimatoria præscriptis verbis actio: esse enim negotium &c. *Hal.* dandam præscriptis verbis actionem. Hotom. 5. *obs.* 16. putat enim hanc vocem *æstimatoriam* ex Glossis irrepsisse. 38 *l.* 5. §. 3. *supr. commodati.* perinde atque res vendita. *l.* 51. *infr. soluto.* 39 Æstimatio possessorem dominum facit, *ut hic.* adde *l.* 10. *infr. de jure dot.* 40 Imo, præcise non facit, sed distinguendum videtur, ut *l.* 17. §. 1. *infr. de præscriptis.* utcunque sit, hinc constat hanc speciem actionis valde differre a locatione. 41 Libellum concipiendi in actione æstimatoria formam observa. 42 Ut non tam habeatur ratio mercedis, quæ locationem solet inducere, *l.* 1. *supr. mandati.* quam æstimationis, quæ venditionem facit. *l.* 10. 11. 12. *infr. de jure dotium. l.* 2. *in fin. infr. pro empt.*

43 *Lib.* 4. *C.* 64. 20. *Eclog.* 3. 3. *Extr.* 19. Cur *rerum* vocabulum hic addidit? Nempe quia *permutationis* nomen ad omnes contractus extenditur, in quibus res, merces, operæ, imo & pecunia cum re permutatur. At hic de rerum inter se permutatione agitur: ut si species cum alia specie permutetur, puta vestis cum alia veste. Nam si genus cum genere, vestis cum panno permutabitur, contractus fuerit innominatus. 44 V. Corasius *lib.* 2. *miscellan. c.* 15. Loriottus *de pact. axiomat.* 113. & 122. *cum seq. usque ad axioma* 129. Mod. 45 Permutatio hic inter cætera differt a venditione: *Contractu*, nam una parte dicitur venditio, altera emptio: *Personis*, ille venditor, hic emptor: *Rebus*, una enim parte merx est, altera pretium: In permutatione nihil horum est. Idem nomen *contractus* utrinque est. Utræque *personæ* dicuntur permutare: utrinque *merx* est. 46 Nam uterque permutat, id est, rem dat, *l.* 5. §. 1. *infr. de præscript. l.* 19. §. *pen. infr. de adult. l.* 1. §. 1. *supr. de contrah. empt.* puta, unus frumenti certam modiationem dat, alter olei designatum pondus. *l.* 7. *C. h. t.* in emptione, uterque non emit: in locatione, uterque non locat: & ita differt forma ab illis contractibus permutatio. 47 Permutatio a venditione differt *præstatione*. Emptor dominium pretii transferre cogitur in venditorem: venditor rei dominium transferre non cogitur: sufficit enim ut tradat, & de evictione promittat. In permutatione utrinque dominium transferri debet. 48 Hic ab *effectu* sumitur differentia emptionis & permutationis adde *l.* 25. *supr. de contr. empt.* 49 Dolum malum a venditione abesse venditor plerunque promittit: quod etsi non sit adjectum, præstari tamen debet, *ut hic. & l. si cum fundum* 68. §. 1. *supr. de contr. empt.* Ambros. 3. *offic.* 10. Quid loquar de contractibus cæteris, ac maxime de concessione prædiorum vel transactionibus atque pactis? Non honestatis formulæ sunt, *dolum malum abesse?* 50 Imo, ut non sit evicta, tenetur. *l.* 30. *in fin. supr. de act. empt.* 51 Sensus est: Permutatio, locatio, aut emptio, non est. Nam in emptione alius est venditor ab emptore: ille pretium, hic rem accipit: ille pretium accipientis facit, hic rem non facit accipientis. In permutatione num id agitur, ut uterque emat? uterque estne emptor? si ita est, utriusque res fiet (nam in venditione emptor cogitur nummos facere accipientis): atqui hoc absurdum est: non est igitur emptio. Quid? in permutatione num id agitur, ut res ab utroque detur loco mercedis? nullo modo: nam ubi datur merces, res in ejus vicem accipitur: in permutatione vero uterque rem dat, Igitur permutatio non est locatio. 52 Potest discerni, quod eorum sit merx &c. *Hal.* 53 Ex causa permutationis. 54 Vid. *l.* 1. *C. h. t.* 55 Permutatio a venditione quoque distat in *ipsa actione danda*: Nam evicta re vendita actio ex empto datur: permutata re evicta, datur actio in factum præscriptis verbis. 56 *Sexta* differentia emptionis & permutationis sumpta *a causa efficiente*. venditio solo consensu perficitur & parit actionem: permutatio re perficitur, neque parit actionem ante rem traditam. 57 *Septima* permutationis a venditione differentia: venditio, contractus est nominatus: permutatio, innominatus. 58 Aliena res permutari non potest, *ut hic.* adde quæ scripsi ad *l. rem alienam.* 28. *supr. de contr. empt.* 59 Id est, neutrius ex parte.

§. 4. Igitur ex altera parte traditione facta [1], ſi alter rem nolit [2] tradere, non [3] in hoc agemus, ut intereſt noſtra illam rem accepiſſe, de qua convenit, ſed, ut res contra nobis reddatur, condictioni locus eſt, quaſi re non ſecuta.

Similia venditionis, emptionis, & permutationis, & qualis res ſit præſtanda.

2. IDEM lib. 5. ad Plautium.

ARiſto ait, quoniam permutatio vicina [4] eſſet emptioni, *ſanum* [5] *quoque, furtis noxiſque ſolutum, & non eſſe fugitivum ſervum*, præſtandum, qui ex cauſa daretur.

TIT. V.

DE [6] PRÆSCRIPTIS [7] VERBIS, ET IN FACTUM [8] ACTIONIBUS [9].

Si vulgaris actio ceſſet. 1. *De domino mercium, De magiſtro navis.* 2. *De re data pretii explorandi cauſa.*

1. PAPINIANUS lib. 8. Quæſtionum.

NOnnunquam evenit, ut ceſſantibus judiciis proditis & vulgaribus [10] actionibus, cum proprium [11] nomen invenire non poſſumus, facile [12] deſcendemus [13] ad eas, quæ in factum appellantur. Sed, ne res exemplis egeat, paucis agam. §. 1. Domino mercium in magiſtrum navis, ſi [14] ſit incertum [15], utrum [16] navem conduxerit, an merces vehendas locaverit, civilem actionem in factum eſſe dandam, Labeo ſcribit. §. 2. Item ſi quis pretii explorandi [17] gratia rem tradat, neque depoſitum [18], neque commodatum [19] erit: ſed non exhibita fide, in factum [20] civilis ſubjicitur actio.

Si vulgaris actio ceſſet.

2. CELSUS lib. 8. Digeſtorum.

NAm [21] cum deficiant [22] vulgaria [23] atque uſitata actionum nomina, præſcriptis verbis agendum eſt:

De contractibus innominatis.

3. JULIANUS lib. 14. Digeſtorum.

IN quam [24] neceſſe eſt confugere, quotiens contractus exiſtunt, quorum appellationes nullæ jure [25] civili proditæ ſunt.

4. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

NAtura [26] enim rerum conditum [27] eſt, ut plura ſint negotia, quam [28] vocabula.

De contractu, manumiſi, ut manumittas. De quatuor contractibus innominatis. 1. Do, ut des. 2. Do, ut facias. 3. Facio, ut des. 4. Facio, ut facias. 5. *Manumiſi, ut manumittas.*

5. PAULUS lib. 5. Quæſtionum.

NAturalis meus filius ſervit [29] tibi, & tuus filius mihi: convenit inter nos, *ut & tu meum manumitteres & ego tuum:* ego manumiſi; tu non manumiſiſti: qua actione mihi teneris, quæſitum eſt [30]. In hac quæſtione totius ob rem [31] dati tractatus inſpici poteſt: qui in his competit ſpeciebus. Aut enim *do* [32] *tibi, ut des:* aut *do, ut facias*, aut *facio, ut des:* aut *facio, ut facias:* In quibus quæritur, quæ obligatio naſcatur. §. 1. Et ſi quidem *pecuniam* [33] *dem* [34], *ut rem accipiam* [35], emptio & venditio [36] eſt [37]: ſin autem [38] *rem do, ut rem* [39] *accipiam*, quia non [40] placet permutationem rerum emptionem eſſe, dubium non eſt, naſci civilem [41] obligationem: in qua actione id veniet, non [42] ut reddas, quod acceperis, ſed *ut* [43] *damneris mihi, quanti intereſt mea, illud, de quo convenit, accipere:* vel [44], ſi meum recipere velim, repetatur quod datum eſt, quaſi ob rem [45] datum, re non ſecuta. † Sed ſi *ſcyphos tibi dedi, ut Stichum mihi dares*, periculo meo Stichus erit [46]: ac tu duntaxat culpam præſtare debes. [Explicitus eſt articulus ille, *do, ut des.*] §. 2. At *cum do, ut facias* [47], ſi tale ſit factum, quod [48] locari ſolet, puta *ut tabulam pingas* pecunia data, locatio erit: ſicut ſuperiore caſu emptio: ſi res, non erit locatio, ſed naſcetur vel civilis actio in hoc, quod mea intereſt, vel ad repetendum condictio. † Quod ſi tale [49] eſt factum, quod locari non

1 Nota: re ab uno tradita ex cauſa permutationis, licere ei, qui non dedit, pœnitere, *ut hic.* ex ſimplici placito permutationis nulla re ſecuta nullam dari actionem. *l. 3. l. 4. C. h. t.* Ex placito permutationis veſtito ſtipulatione, etiam nulla re ſecuta actionem naſci, *d. l. 3. l. 4. l. 7. C. eod.* eoque puto referendam *l. 7. §. 7. ſupr. de pactis.* in qua dicitur naſci civilis obligatio, quoties rem tibi dedi, ut aliam dares. Plus igitur eſt ſubjecta contractui permutationis ſtipulatio, quam partis ſubſecutæ traditio. Hinc dici ſolet, contractus innominatos ſtipulationis ſubjectione vim nominatorum conſequi: ab uno contrahentium facta rei traditio non facit permutationem nominatum eſſe contractum: ſubſecuta inter utroſque ſtipulatio, ſecus. In innominatis pœnitere licet altero invito, *ut hic.* in nominatis non permittitur. *d. l. 3. & 7. C. eod.* 2 *Octava* differentia permutationis a venditione hæc eſt. In permutatione ſi rem tuam accepi, & meam invicem tibi non dedi, non potes me invitum cogere, ut contractum impleam, quia pœnitere poſſum: ſed ut rem tuam reſtituam tibi, condictione tantum uti potes, *ut hic.* At in venditione qui rem dedit vel pretium, datum repetere non poteſt, ſed in id agere debet, ut contractus impleatur, *l. incivile. 12. C. de rei vind.* nec enim habet locum condictio ob cauſam in contractibus nominatis, *l. ult. ſupr. de condict. cauſ. dat.* *Nona* hæc differentia a quibusdam adfertur, in venditione venditorem non transferre dominium, niſi vel pretium receperit, vel ſatisfactum ei fuerit, vel fidem habuerit de pretio: In permutatione dominium rei traditæ transferri in accipientem, etiamſi fides non ſit ei habita rei in vicem ejus, quæ tradita eſt, accipiendæ: Accurſius ita putat *hic.* & in *l. 2. & l. cum precibus. C. eod.* Qui tamen contrarium ſentit in *l. cum proponas. 4. C. de dolo.* Quod poſtremum verius eſt: Nullo enim contractu dominium rei traditæ transfertur, niſi ſaltem fides habita ſit. 3 Hanc negationem expungit Hotomanus, 3. *obſ.* 2. Goth. Ut ſcilicet conveniat cum *l. 5. §. 1. infr. de præſcript. verb.* quæ pugnare videtur. Accurſius intelligit, non, pro, non tantum: Baſilica ſecundum *d. l. 5.* uni ex permutantibus electionem dant, utrum ad intereſſe agat, an, ut rem ſuam recipiat condictione, velit. Sed neutrum placet, poteſtque commodius ſalvari, ſi text. ad traditionem rei alienæ reſtringas, quam a permutatione conſtitui præcedenti §. negat Pedius. *S. L.* 4 Eſt enim juris gentium, ut emptio, *argum. l. 5. ſupr. de juſtit. l. 2. C. eod. l. 15. infr. quibus ex cauſis in poſſeſſion.* ab ea cœpit emptio, *l. 1. ſupr. de contrahend.* non eſt tamen contractus nominatus, ut emptio. At enim dices, *permutationis* elegans eſſe vocabulum? Reſpondeo, emptionis vocabulum ita ſpeciale eſſe, ut ſc. ei negotio tantum inſerviat, in quo res cum pretio permutatur: at permutationis vocabulum generis eſt, ſaltem ſubalterni, cujus ambitu ipſa & emptio & locatio comprehenditur, in quibus cum re vel pretium, vel merces permutatur. Bart. ad *l. 7. ſupr. de pactis.* ideoque vox permutationis ad certam ſpeciem non reducitur. Weſenb. *hic.* cum omnis pene contractus conſtet, veluti permutatione quadam: Quapropter Ariſtoteles dixit, medium arrogantiæ carere nomine: licet alio loco ſcribat, veritatem eſſe medium arrogantiæ; propterea quod veritatis nomen latius patet: ita recte dicam, negotium *do, ut des*, carere nomine, licet *permutatio* appelletur, Cujac. *hic.* Corraſius 1. *Miſcellan.* 23. *num.* 4. ait permutationem dici poſſe nominatum contractum: a qua tamen opinione videtur recedere 2. *Miſcellan.* 15. *in fin.* & merito: ſiquidem nominatis contractibus in *l. 7. §. 1. ſupr. de pactis.* relatis *in* §. 2. ſubjicitur permutatio, quæ in alium contractum non tranſire dicitur. Quorſum hæc pertineat quæſtio, vide *l. 1. in fin. ſupr. eod.* 5 Ut venditor ſervi, ſanum, ſolutum furtis, ac noxis, non fugitivum denique præſtare cogitur, ita qui permutat.
6 *Libr.* 4. *C.* 64. 7 Inventa eſt actio præſcriptis verbis (quæ & *Incerti Civilis* dicitur, *l. 7. §. 2. in fin. ſupr. de pactis.* *Incerti* quia id, quod intereſt perſequitur, cujus æſtimatio incerta eſt, & arbitraria. Cujac. *C. eod.* *Civilis*, non quod nominatim ſit prodita, ſed quia ad exemplum civilium actionum comparata eſt: Nam *do, ut des*, emptioni: *do, ut facias*, locationi: *facio, ut facias*, mandato, commodato & precario proximum eſt: eaque ratione utilis dicitur, Cujac. ad *l. 7. ſupr. de pactis.*) propter controverſias Juriſconſultorum certantium de nomine actionis. Nec enim poſſunt tolli eæ, aut evitari melius, quam ſi egeris ſine nomine, ſecundum quod conventione præſcriptum eſt, narrata conventione, narrato facto. Cujac. ad *l. 24. infr. eod. 8. ad Africanum.* Dicitur autem *præſcriptis verbis*, quia datur ex conventione, uti ſcripta eſt, Cujac. *C. eod.* Item quod in ejus formula, quemadmodum ſe res haberet, deſcribebatur, tum quæ contractus ſpecies eſſet, præſcriptum reperiebatur. Alciat. 4. *diſp. ult.* Denique præſcriptis verbis actio eſt τῶν προγεγραμμένων συμφώνων, uti Græci interpretantur recte, quia ex conventionibus tantum datur, quæ ſc. alio nomine non appellantur: ſimiles tamen ſunt civilibus, quæ ſuum nomen habent: Nihil eſt enim aliud actio præſcriptis verbis, quam actio in factum civilis, quæ naſcitur ex contractibus, qui non appellantur proprio nomine. Cujac. *hic.* aliter demonſtrari non poteſt ea actio, quam ſi dicatur, agi ſecundum verba conventione præſcripta. Cujac. *C. eod.* Verum Hotom. in ſua de præſcriptis verbis conjectura, ait, ſibi videri, non *præſcriptis*, ſed *perſcriptis verbis* legendum, vel ideo, quod veteres, pervulgatæ, ſolennes, uſitatæ, ac legitimæ actiones notis tantum & ſyllabis deſignarentur, ut nimium in vulgus, ac præſertim iis, qui in foro verſabantur, notæ: Notis præſcribi ſolitas, conſtare ex eo, quod Cic. *pro Murena* Juriſconſultos exagitans, veriti, inquit, ne ſine ſua opera lege poſſet agi, notas quaſdam compoſuerunt: Item conſtare ex *l. 1. C. de formulis.* has aucupationes ſyllabarum, & juris formulas tolli: Legi apud Manilium in *Aſtronomicis* illis verſibus: *Hic etiam legis titulos & condita jura Noverit, atque notis levibus pendentia jura:* Earum notarum reliquias eſſe in Pauli Diaconi, & Valerii Probi libellis: apud hunc autem, inter veteres hanc perſonalis actionis formulam referri, *A. T. M. D. O.* id eſt, *aio te mihi dare oportere:* De notis caput eſſe apud Iſidorum 22. *c.* 1. earum quoque fieri mentionem in *Novell.* 47. *cap.* 2. Has autem actiones, de quibus hoc titulo agitur, ideo *perſcriptis verbis* appellari, quod plenis, & integris verbis perſcriberentur, non certa, aut compendioſa formula, ut illæ antiquæ, ſed diſerte, plene, ac dilucide: &, ut Theophilus dicere ſolet, διηγηματικῶς, factum, conventionem, negotium, rem geſtam exprimebant. *hæc Hotom.* 8 Cur in *factum* dicuntur actiones? quia quod certo & peculiari nomine non poſſunt exprimere negotium, id rei geſtæ enarratione declarant, citra formulam, aut ſolennitatem ullam. *l. 6. in fin. C. de tranſact.* Cujac. *hic.* Factum res geſta vocatur in *l. 6. C. de tranſact.* a Conſtantino ſic definitur, τὸ κεφάλαιον καὶ τὸ τῆς ὑποθέσεως ἀποτέλεσμα, Cuj. *ad l. 7. ſupr. de pactis.* qui hæc interim verba *in factum* ad Prætorias refert actiones, quæ non ex contractibus dantur, ſicut *præſcriptis verbis*, ſed ex aliis cauſis *hoc tit.* Alii *in factum* interpretantur, quaſi ex tali facto. Alii, *in factum*, quaſi infectum & indefectum: quo nihil magis ridiculum proferri potuit vel poſſit. 9 Sunt enim plures: Æſtimatoria & ex permutatione, actiones, bonæ fidei ſunt: cetera, de quibus hic agitur, ſtricti juris. Cujac. *hic.* 10 Atque uſitatis, *l. 23. infr. eod.* de quibus in *l. 5. ſupr. de juſtitia. l. 7. §. 1. ſupr. de pactis.* quibus ob ſui frequentiam inter homines, & neceſſarium inter eos uſum, formam, & nomen facile Juriſperiti repererunt. 11 Id eſt, ſpeciale, non ſuum, id eſt, generis. *d.* §. 1. 12 Hinc conſequitur, in factum actiones non eſſe judicia prodita, & vulgares actiones: hic enim opponuntur vulgaribus actionibus in factum actiones. 13 Deſcendamus. *Hal.* 14 Præſcriptis verbis actio datur ex negotio geſto, quod certum eſt in contractum aliquem nominatum incidere: dubium eſt tamen in quem incidat, idque propter facti ipſius ambiguitatem. Interdum quoque datur ex negotio geſto, quod certum eſt cadere in contractum innominatum. 15 Secus ſi certum ſit. *l. 2. in pr. ſupr. de l. Rhod.* 16 Merces magiſtro navis tradidi: Incertum eſt, an navem conduxerim, an vero merces vehendas locaverim. Quæritur quæ actio mihi competat? Neque ex conducto, neque ex locato, ſed præſcriptis verbis: quia dubitatur de facto ipſo. 17 Rem qui tradit pretii explorandi cauſa, neque deponit, neque commodat. Non deponit, quia non tradidit, ut res cuſtodiretur: Non commodat, quia non tradidit, ut accipiens ea uteretur. vid. *l. 17. §. 4. infr. eod.* vid. Alciat. 5. *parerg.* 15. Igitur eo caſu datur recte præſcriptis verbis actio. 18 Nec enim datur cuſtodienda. *l. 1. ſupr. depoſiti.* 19 Quia non datur utenda. *Jaſ.* 20 Imo, mandatum videtur, ſi nihil aliud mando, quam ut inquiras, quanti poſſit vendi res, quæ datur vendenda. *Jaſ.* 21 Martinus putabat, commodati, & depoſiti actiones cumulari poſſe, falſo: ſunt enim contrariæ: nam in commodato uſus eſt, qui non eſt in depoſito. Ac præterea dicitur hic recurrendum ad præſcriptis verbis actiones, quoties dubitatur de actione.
22 Cum deficiunt. *Hal.* 23 Id eſt, propria. *l. 7. §. 1. ſupr. de pactis.*
24 Ad quam. *Hal.* 25 I. e. a legiſlatoribus. An ob hujusmodi contractuum raritatem, ut vult Hotomanus? an potius quod varii ſint & late pateant, ac in mille rerum circumſtantias ſingulis horis varientur, quod denique non tam prægnantem præciſamve cauſam in ſe continere videantur, ut ad neceſſitatem exequendi trahendi ſint, ut impoſſibile ſit eos ſpeciali nomine deſignare, certave forma comprehendere, ut vult Oldend. *in ſuo actionum tractatu?* 26 Ariſt. 2. *Eth.* 7. Cic. *pro Cæcinna.* 27 Inductum eſt. 28 Cic. 3. *de Finib. in pr.* Græcis magis tamen nobis verba parienda ſunt, imponendaque nova novis rebus nomina. *& poſt*, in omni arte, cujus uſus vulgaris communisque non ſit, multa novitas nominum eſt. 29 Poteſt enim filius meus naturalis non tibi tantum, ſed & mihi ſervire: poſſum etiam ſtipulari, ut eum manumittas, *ut hic. & l. 2. C. ſi mancip. ita fuer. alien.* Goth. Vide Mudæum *ad l. cum manu ſata. §. nemo. n. 3. de contr. empt.* Loriot. *de pact. axiomat.* 113. ſcripſit & Meneſius ad hanc legem *Mol.*
30 Dic præſcriptis verbis actionem dari in id, quod mea intereſſe poteſt, qui ſervum manumiſi, *ut in fin. infr. eod.* vel ut manumittas ſervum tuum, quia meum manumiſi, *l. 9. infr. eod.* vel ad id, quod mea intereſt, ſervum a te non manumitti §. 1. *ibi, quanti intereſt mea. infr. eod.* 31 Dationem vel factum.
32 *l. 7. §. 2. ſupr. de pact. l. 33. §. 2. infr. de donat.* 33 Certam ſc. & numeratam. 34 V. Forcatulus *dialog.* 49. *n.* 3. 5. Gilbertus Regius *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 10. Coraſius *lib. 3. miſcellan. cap.* 39. Molinæus *ad rubr. de verb. oblig. n.* 82. & *in labyrintho de dividuis & individ. in princ. num.* 23. Mod.
35 Hoc caſu præciſe non cogeris dominium transferre, *l. 11. §. 1. ſupr. de act. empt.* ſecus ſi pecuniam dedi, *ut rem dares:* nam *dare* eſt dominium transferre
36 Cur? pecuniam dedi, ut rem traderes. §. 2. *verſ. ſicut.* J. *eod.* 37 Imo non eſt venditio, aut emptio, ſed obligatio ob rem datam cauſa non ſecuta. *l. ult. ſ. de condict. cauſa data.* Sed ibi dedi pecuniam, non ut pretium, ſed ut officium: adde Forcatulum, *c.* 19. *Necyomant.* 38 In articulo dandi has differentias obſerva. Do interdum pecuniam, ut rem accipiam. *h.* §. interdum rem do, ut rem inanimatam accipiam, *ut hic.* vel ut ſcyphum accipiam. *verſ. ſed ſi.* 39 Aliam ab homine, ut hæc ſpecies differat a *verſic. Sed ſi Scyphos.* 40 Juriſconſultis. vid. *l. 1. §. 1. ſupr. de contr. empt. l. 1. ſupr. de rer. permut.* 41 Præſcriptis verbis, quam *nativam* dixeris, ut hinc colligitur, licet alibi *dativa* dicatur. *l. 1. ſupr. tit. prox.* 42 Id eſt, non cogor præciſe agere, ut tu mihi reddas rem, quam a me accepiſti: quia poſſum agere in id, quod mea intereſt, ſi velim. Cæterum ſi velim datum recipere, id condicere ſane potero. *verſ. vel ſi meum.*
43 Innominatis in contractibus id, quod intereſt, ſuccedit loco dandæ rei, *ut hic. & §. 2. & §. 5. infr.* In nominatis non item: cogitur enim rem præciſe dare, aut ſi id non poſſit, æſtimationem præſtare. Alberic. *l. 23. ſupr. de conſtitut. pecun. l. 75. in fin. infr. de verb. oblig. l. 9. in fin. infr. eod.* 44 Poſſum igitur eligere, utrum datum condicam, an vero in id, quod intereſt mea, agam, *ut ſupr.*
45 Ut rem acciperem. 46 Imo, periculo meo non erit, ſed tuo, qui dominus rei fuiſti. *l. ult. ſupr. de condict. cauſa data.* Erit quidem meo periculo, ut rem non petam, *ut hic.* non tamen, ut datum amittam. *d. l. ult.* adde Coral. 2. *Miſc.* 9.
47 V. Forcatulus *dialog.* 97. *n.* 5. Coraſ. *lib. 2. miſc. c.* 11. Loriottus *de eo quod intereſt axiom.* 76. Idem *de pactis axiom.* 127. 135. 140. Labittus *in uſu Indicis in fol.* 23. Bellonius *ſupputat. lib. 1. cap.* 6. Alciat. *lib. 5. paradox. c.* 7. Duarenus denique *ad tit. de pact. fol.* 27. Mod. 48 Factorum quædam locari poſſunt, quædam non. adde quæ ſcripſi ad *l. 2. de rer. permut.* 49 *Pingere* tabulam, factum eſt, quod locari ſolet, *in princ. ſupr. eod.* ſervum manumittere, factum eſt, quod locari non poteſt, *ut hic.* Priori caſu nominatus, locatio ſcil. altero, innominatus contractus eſt. Quæritur, quibus indiciis facta locabilia ab his, quæ locari non poſſunt, diſcernamus? an ex modo contractus, ut vult Accurſius? an ex modo implendi, ut qui Ultramontani nuncupantur, exiſtimant, vid. Bald. & Alberic. *hic?* an conſuetudine, id eſt, quod perſona ſolita ſit locare operas, ut putat Bart. ad *l. 5. in pr. n.* 23. *ſupr. de condict. cauſa data?* an vero, quod ex eo opere poteſt ſequi emolumentum pecuniarium, ut vult Jaſon. *hic. n. 2. in fin.?*

poſſit,

possit, puta *ut servum manumittas*, sive certum tempus adjectum est, intra quod manumittatur, idque cum potuisset manumitti, vivo servo transierit, sive finitum non fuit, & tantum temporis consumptum sit, ut potuerit debueritque manumitti, condici ei potest, vel præscriptis verbis agi. Quod his, quæ diximus, convenit. † Sed si dedi tibi servum, *ut servum tuum manumitteres*, & manumisisti, & is, quem dedi, evictus est: si sciens dedi, de dolo in me dandam actionem Julianus scribit: si ignorans, in factum civilem [1].

§. 3. Quod *si faciam, ut des* [2], & posteaquam feci, cesses dare, nulla erit civilis actio, & ideo de [3] dolo dabitur. §. 4. Sed, *si facio, ut facias*, hæc species tractatus [4] plures recipit. † Nam si pacti sumus, *ut tu a meo debitore Carthagine exigas* [5], *ego a tuo Romæ*: vel, *ut tu in meo, ego in tuo solo ædificem*, & ego ædificavi & tu cessas; in priorem speciem mandatum [6] quodammodo intervenisse videtur: sine quo [7] exigi pecunia alieno nomine non potest: quamvis [8] enim & impendia sequantur, tamen mutuum [9] officium præstamus: & potest mandatum [10] ex pacto etiam naturam suam excedere. † Possum enim tibi mandare, *ut & custodiam mihi præstes, & non plus impendas in exigendo, quam decem*: Et si [11] eandem quantitatem impenderemus [12], nulla dubitatio est: Sin autem alter fecit, ut & hic mandatum intervenisse videatur, quasi refundamus invicem impensas: neque enim de re tua tibi mando. Sed tutius [13] erit, & in insulis fabricandis & in debitoribus exigendis, præscriptis verbis dari actionem: quæ actio similis [14] erit mandati actioni: quemadmodum in superioribus casibus, locationi & emptioni. §. 5. Si ergo hæc sunt, ubi de faciendo ab utroque convenit, & in proposita quæstione idem dici potest: & necessario sequitur, ut ejus fiat condemnatio quanti interest mea, servum habere, quem manumisi. An deducendum erit, quod libertum habeo? Sed hoc non [15] potest æstimari.

Vendo, ut reficias.

6. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

INsulam hoc modo, *ut aliam [insulam] reficeres*, vendidi [16]: Respondit [17], nullam [18] esse venditionem: sed civili intentione incerti agendum [est].

Do, ut manumittas.

7. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

SI tibi decem dedero, *ut Stichum manumittas*, & cessaveris, confestim agam præscriptis [19] verbis, ut solvas, quanti [20] mea interest: aut, si nihil interest, condicam tibi, ut decem reddas.

De servo, qui quæstionis habendæ causa æstimatus datus est.

8. IDEM lib. 27. Quæstionum.

SI dominus servum, cum furto [21] argueretur, quæstionis [22] habendæ [23] causa æstimatum [24] dedisset, neque de eo compertum fuisset, & is non redderetur, eo nomine civiliter agi posse, licet aliquo [25] casu servum retenturus esset, qui traditum [26] accepisset. Potest [27] enim retinere servum sive dominus pro eo pecuniam elegisset, sive in admisso [28] deprehensus fuisset: tunc enim [&] datam [29] æstimationem reddi a domino oportere. Sed quæsitum est, qua actione [30] pecunia, si eam dominus elegisset, peti posset? Dixi, tametsi quod inter eos ageretur, verbis quoque stipulationis conclusum non fuisset, si tamen lex contractus non lateret; præscriptis verbis incerti & hic agi posse: nec videri [31] nudum pactum intervenisse, quotiens [32] certa lege dari probaretur.

Accepto tuli, ut deleges.

9. IDEM lib. 11. Responsorum.

OB [33] eam causam accepto [34] liberatus, *ut nomen Titii debitoris delegaret*, si fidem contractus non impleat, incerti [35] actione tenebitur: Itaque judicis officio non vetus obligatio restaurabitur [36], sed promissa [37] præstabitur, aut condemnatio sequetur.

De usufructu & cautione omissa.

10. JAVOLENUS lib. 13. Epistolarum.

PArtis tertiæ [38] usumfructum legavit: heredis bona ab ejus creditoribus distracta sunt: & pecuniam, quæ ex æstimatione partis tertiæ fiebat, mulier accepit fruendi causa: & per ignorantiam stipulatio [39] prætermissa [40] est: Quæro, an ab herede mulieris pecunia, quæ fruendi causa data est, repeti possit, & qua actione? Respondi, in [41] factum actionem dari debere.

Quibus casibus dantur actiones in factum.

11. POMPONIUS lib. 39. ad Quintum Mucium.

QUia [42] actionum non plenus numerus esset, ideo plerumque actiones in factum desiderantur. Sed & eas actiones, quæ legibus proditæ sunt, si lex justa ac necessaria sit, supplet Prætor in eo, quod legi deest: Quod facit in lege Aquilia [43], reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliæ: idque utilitas ejus legis exigit.

De transcriptione rei venditæ.

12. PROCULUS lib. 11. Epistolarum.

SI vir [44] uxori suæ fundos vendidit, & in venditione comprehensum est, convenisse [45] inter eos, *si ea nupta ei esse desisset, ut eos fundos, si [46] ipse vellet, eodem pretio mulier transcriberet [47] viro*, in factum existimo judicium esse reddendum: idque & in aliis personis observandum.

De re data, ut certo pretio vendatur & superfluum venditor lucretur. 1. De area data, ut ædificetur. De puero docendo vel nutriendo. De pecore pascendo.

13. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

SI tibi rem vendendam certo pretio dedissem, *ut, quo pluris vendidisses, tibi haberes*, placet, neque [48] mandati [49], neque pro socio esse actionem: sed in factum, quasi alio negotio gesto: quia & mandata gratuita esse debent; & societas non videtur contracta in eo, qui te non admisit socium distractionis, sed sibi certum pretium excepit. §. 1. Julianus [lib. XI. Digestorum] scribit. Si tibi areæ [50] meæ dominium [51] dedero, *ut insula ædificata partem mihi reddas*, neque emptionem esse, quia pretii loco partem rei meæ recipio: neque mandatum, quia non est gratuitum [52]: neque societatem, quia nemo societatem contrahendo rei suæ dominus esse desinit [53]. † Sed *si puerum docendum*, vel *pecus* [54] *pascendum* tibi dedero, vel *puerum nutriendum, ita ut, si post certos annos venisset, pretium inter nos communicaretur*, abhorrere hæc ab area; eo quod hic dominus esse non desinit, qui prius fuit: competit igitur pro socio [55] actio. † Sed si forte puerum domini tui fecero, idem se, quod in area, dicturum: quia dominium

1 Imo, Julianus scripsit in factum actionem a Prætore dandam, non incerti civilem, id est, præscriptis verbis, quo nomine a Mauriciano reprehenditur, *l. 7. §. 2. supr. de pact.* Cujac. ad *d. l. 7.* monet hanc vocem *civilem* imperite hic a Triboniano adjici. Nam si in ignorantem detur actio in factum civilis, *ut hic.* hæc eadem in scientem danda est, non de dolo: quod hic tamen dicitur: Et e contra, si in scientem de dolo datur, ergo & in ignorantem prætoria. Hanc itaque vocem Tribonianus ex nota Mauriciani adscripsit, quomodo & nota Marcelli Juliano in *Novell.* 87. Pauli Labeoni, *l. 2. §. 9. in fin. infr. de aqua & aquæ pluviæ.* Ulpiani Marcello, *l. pen. infr. de jure codicill.* adscribitur Govean. 2. *var.* 27. merito conqueritur improbatam Juliani sententiam in *d. l. 7.* in hoc paragrapho poni. Id tamen sæpius factum a Triboniano notat. In duobus itaque dic Julianum errasse, qui doli actionem sic dedit, cum tamen alia possit dari, & qui dandam a prætore censuit, cum tamen ipso jure civili per se competat. *d. §. 2.* 2 V. Corasius *lib. 2. miscellan. cap.* 10. Goveanus *lib. 2. variar. lect. cap.* 28. Forcatulus *in Cupidine Jurisperito c.* 3. Loriotus *de pact. axiom.* 145. Oroscius *ad l. Juris gentium. §. & ideo puto. circa finem supr. de pact.* Anton. Contius *lib. 1. subsecivarum disputat. cap.* 13. Mod. 3 Vide *l. 4. C. de dolo.* 4 *Tractatus*, membra, quæstiones. 5 Pactum hoc, *ut a debitore meo Carthagine exigas, ego a tuo Romæ*, estne facio, ut facias? An potius mandatum? Mandatum dixeris, quoniam neuter nostrum mutuo nomine exigere pecuniam potest sine mandato. *vers. in priorem. infr. eod.* Atqui in hac specie qui exigit nomen, suis impensis exigit; mandatarius autem impensis mandatoris *l. idemque. 10. §. idem Labeo. 9. ff. mandati. l. qui proprie. 46. §. tutis. supr. de procur.* Dici potest, neque eo mandatum mutare suam naturam, licet pacto possit naturam suam excedere. *l. 1. §. si convenerit. l. Lucius. 27. supr. depositi.* Quid juris sit? tutius est in hoc negotio ita perplexo dare actionem præscriptis verbis. *vers. sed tutius. infr. eod.* 6 Contractus innominatus habet vim mandati, Bald. apud Jas. *hic. n.* 8. 7 Mandato sc. in quo domini voluntas continetur. *l. 39. supr. de negot.* 8 Id est, quamvis hic casus non mere gratuitum officium contineat (nam qui hic exigunt, suis impensis nomen exigunt: quod non est in mandato) cum tamen sit quasi mandatum, procuratori ex eo agenti non poterit, quod non sit procurator, opponi. vid. Jas. *hic. n.* 2. & Curt. junior. *hic. n.* 11. 9 Mutuum officium qui præstant, commodatarii sunt, id est, mutuum mandatum suscipiunt. 10 Mandatum potest ex pacto naturam suam excedere. Quomodo? possum tibi mandare, ut custodiam mihi præstes, ubi custodiam non debebas. *l. qui mercedem.* 40. ff. *locati.* 11 Locus est meo judicio corruptus, cujus vim etsi sentio, ullus tamen sanare non possim. 12 Impenderimus. *Hal.* 13 Quoties dubium est, an sit contractus nominatus, ratione dubii recurrimus ad innominatum. Jas. *hic. n.* 3. facit *l. 24. circa fin. infr. eod.* 14 Contractus innominati assumunt naturam contractus nominati, cui assimilantur, Jas. *hic. num.* 4. 15 Patronatus qui jus habet, non dicitur habere jus æstimabile, nec per hoc dicitur factus locupletior. Jas. *hic. n.* 1. Eorum enim, quæ sunt inæstimabilia, qualia sunt libertas, potestas patria, dominica, jus patronatus, necessitudinis ratio non habetur in judiciis: quia & haberetur frustra. Cujus enim ratio non est, nec iniri potest: nec enim alia ratione actio ingrati jure civili prodita non est, quam quod difficilis æstimatio ejus sit. Quemadmodum enim judex inibit æstimationem? verba sunt Senecæ docentis non posse dari actionem ingrati. Et in *l. 41. in pr. supr. ad l. Aquil.* Marcellus, deletis tabulis testamenti testatori non dari actionem injuriæ: quemadmodum enim, inquit, æstimatio inibitur? Cujac. 8. *ad Afric. in explicatione l. 30. de act. empt.* 16 Talis conventio, proprie non est venditio, quia consistit sine pretio. 17 Si contractui locationis inseritur verbum, *vendo*, non mutatur natura contractus, *ut hic.* Ita error in nomine contractus, vel falsa denominatio contractus non vitiat contractum. Jas. *hic.* Goth. Pro intellectu hujus legis V. Bart. *in l. si quis ante. infr. de acq. vel amitt. poss.* Jason. in *l. qui Romæ. num. 27. ff. de verb. oblig.* Ans. 18 Cur nulla est venditio? quia hic nulla pretii mentio ac numeratio: sed insula data est, ut alia reficeretur. Cæterum ubi pretium deest, ibi venditio dici fingive non potest. *l. 2. C. de contr. empt.* Itaque fuerit hic contractus innominatus, do ut facias: rejecto e contractu venditionis verbo, tanquam inutili. 19 Præscriptis verbis actio in eum, qui, cum in id tamen pecuniam accepisset, servum non manumisit, datur in id, quod interest, si intersit ejus, qui dedit, servum manumitti: si non intersit, datur condictio ob causam. 20 *l. 5. in fin. supr. eod.* 21 *Al.* furti, vel de furto. 22 *l. 15. supr. de cond. causa data.* 23 Præscriptis verbis actio datur ex contractu, do ut facias. 24 Servi quoties dabantur quæstionis habendæ causa, dabantur æstimati. 25 De quo dic *ut infr. eod.* 26 *Traditum* hic appellat, quod paulo ante *datum* dixit: unde Forcatulus colligit, 49. *Necyomant.* 4. pro subjecta materia verbum *dare* sumi pro *tradere*, quod adversus Alciatum 2. *Paradox.* 9. notat. 27 Hoc enim casu intelligitur agi, ut non reddatur servus quæstionis habendæ causa datus, si convictus sit. 28 Admissum est flagitium. 29 Quid, si *pactam æstimationem*, vel *dictam æstimationem* legamus? nam hic agitur de servo, qui æstimatus datus est habendæ quæstionis causa. 30 Ad id repetendum, quod est datum, vel ejus æstimationem, competit actio præscriptis verbis, quando hoc pactum est. *Bart.* 31 Pactum appositum juxta traditionem rei, non est nudum: velatur enim traditionis cohærentia. *Jas.* adde *l. 48. supr. de pactis.* vel ita, præscriptis verbis actio datur, ut fiat, quod convenit in pacto incontinenti adjecto. 32 *l. 6. C. de rer. permut.* 33 Præscriptis verbis actio datur ex contractu, *facio ut facias*, ut fiat, quod convenit. 34 Si tibi accepto tuli decem, ut mihi debitorem tuum delegares, nec deleges, hac actione teneberis. 35 *Incerti actio* dicitur, quæ datur ad factum. *l. 16. infr. eod.* 36 Imo vetus restauratur, cum ex ea datum condici possit. *l. 4. supr. de condict. causa data.* 37 Hac actione non tantum id, quod interest, sed promissa servari, petere possumus. 38 Dixi ad *l. 4. C. quando dies legatorum.* 39 Cautio interponitur ab usufructuario rei, quæ usu consumitur, de quantitate eadem restituenda, finito usufructu. *supr. de usufruct. earum rerum.* 40 Pecunia data ad fruendum, omissa cautione finito usufructu repetitur per actionem in factum. vid. *l. 5. §. 1. supr. de usufruct. earum rerum.* 41 Cur in factum? quia heres testatoris ab herede fructuariæ eam pecuniam fructuariam repetit, quam non ipse, sed creditores hereditarii ipsi fructuariæ numerarunt: Nam si ipsa pecunia fuisset ipsi fructuariæ ab herede testatoris numerata, eam repeteret finito usufructu, certi condictione generali, vel sine causa. *l. hoc Senatusconsultum. 5. supr. de usufr. ear. rerum.* 42 *Actiones in factum subsidiariæ* ob eam causam inventæ sunt a Prætore, quod æquum esset actionem dari, non quod ulla actio prodita erat: sed & inventæ ad supplenda Prætorum edicta, & leges civiles, quibus minus commode cuique prospicitur, ut in hoc exemplo: Aquilia actio directa datur in eum, qui suo corpore in corpus alterius damnum dedit: Quoties non corpore in corpus, vel corpore in non corpus damnum datur, nulla Aquilia comparata est. Ea res movit Prætorem, ut in hac specie daret in factum actionem loco actionis legis Aquiliæ, *ut hic.* 43 Ubi lex Aquilia deficit, jus suppletur per actionem in factum. Bart. ad §. *fin. Inst. de l. Aquil.* In factum ex lege Aquilia datur, cum nec oratio, nec sententia legis convenit, hoc est, cum neque damnum, vel corpore, vel corpori datum fuit. *d. §. ult. l. 33. in fin. l. 53. supr. ad l. Aquil.* 44 Vendere vir uxori potest, valet inter virum & uxorem venditio. vide quæ scripsi ad *l. 31. §. 3. infr. de donat. inter virum.* 45 Ex pacto de retrovendendo apposito in venditione non tantum potest agi actione innominata præscriptis verbis, *ut hic.* sed & ex vendito actione informata ex pacto. *l. 6. supr. de rescindenda vendit. l. 2. C. de pactis inter empt.* 46 Aut si pretium offerret. *l. 2. C. de pactis inter empt.* Ita plerunque venditores stipulabantur ab emptore, ut nulli alii, quam ipsi venditori revenderent. *l. qui fundum. 40. ff. de contr. empt. l. si sterilis. 21. §. si tibi. 4. supr. de act. empt.* 47 Præscriptis verbis innominata actione agi potest ex pacto retrovendendi, venditioni adjecto, *ut hic.* quinimo ex vendito actione pacto informata agi etiam potest. *l. 2. C. de pactis conventis. l. si convenit. 6. supr. de rescindenda. l. sed Celsus. 6. §. 1. supr. de contrah. empt.* 48 Qui rem accipit certo pretio vendendam, ut quo pluris vendiderit, id sibi habeat, neque mandati, neque pro socio obligatur: Non mandati, quia mandatum gratuitum esse debet, hic autem lucrum sentit: Non pro socio, quia in lucro, quod facit, nullum habet socium. Quid igitur? In factum actione tenebitur. 49 Adde *l. 5. §. 4. supr. eod. & §. 1. infr. eod.* 50 Areæ meæ tibi dominium dedi, ut insula ædificata partem mihi reddas: estne emptio? non est, quia pretii loco partem rei meæ recipio. 51 Aliud erit, si non dominium dedi, sed vendidi, ut in *l. 6. §. 2. supr. de act. empt.* 52 Tale est autem mandatum. *l. 1. §. 4. supr. mandati.* 53 Partem tamen communicat socio. *l. 1. §. 1. supr. pro socio.* 54 Ut *l. 8. C. de pactis.* 55 Cum is, qui acceperit pecora partiaria, pascenda acceperit. *d. l. 1. §. 1.*

definit

desinit ad primum dominum pertinere. Quid ergo est? in [1] factum putat actionem Julianus dandam [id est, præscriptis verbis]. Ergo si quis areæ dominium non transtulerit, sed passus sit te sic ædificare, ut communicaretur vel ipsa, vel pretium, erit societas. Idemque, & si partis areæ dominium transtulerit, partis non, & eadem lege ædificare passus sit.

De mercibus alienis in mare projectis. 1. Si servus spoliatus frigore moriatur. 2. De calice argenteo in profundum abjecto non lucri, sed damni causa. 3. De glande ex arbore in alterius fundum cadente, eamque depascendi causa immisso pecore.

14. IDEM lib. 41. ad Sabinum.

QUi servandarum mercium [suarum] causa alienas merces in mare projecit, nulla [2] tenetur actione; [Sed] si sine [3] causa id fecisset, in factum: si dolo, de dolo [tenetur]. §. 1. Sed & si [4] servum quis alienum spoliaverit, isque frigore [5] mortuus sit, de vestimentis quidem furti agi poterit, de servo vero in [6] factum [agendum], criminali [7] pœna adversus eum servata. §. 2. Sed [8] & si calicem argenteum quis alienum in profundum [9] abjecerit, damni dandi causa, non lucri faciendi, Pomponius lib. XVII. ad Sabinum scripsit, neque furti, neque damni injuriæ actionem esse: in [10] factum tamen agendum. §. 3. Si glans [11] ex arbore tua in meum fundum cadat, eamque ego immisso pecore depascam, Aristo scribit, non sibi occurrere legitimam actionem [12], qua experiri possim; nam neque ex lege [13] duodecim tabularum *de pastu pecoris*, quia non in tuo [14] pascitur; neque de pauperie, neque de damni injuria [15] agi posse: in factum [16] itaque erit agendum.

De indicio servi fugitivi.

15. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

SOlent [17], qui noverunt servos fugitivos alicubi celari, indicare eos dominis, ubi celentur: quæ [18] res non facit eos fures: Solent etiam mercedem [19] hujus rei accipere & sic indicare: nec videtur illicitum esse hoc, quod datur: Quare qui accepit, quia ob causam accepit, nec improbam causam, non timet condictionem: Quod si solutum quidem nihil est, sed pactio intercessit ob [indicium] hoc est, *ut si* [20] *indicasset, apprehensusque esset fugitivus, certum aliquid daretur*, videamus, an possit agere? Et quidem conventio ista non est nuda, ut quis dicat, ex [21] pacto actionem non oriri, sed [22] habet in se negotium aliquod: ergo [23] civilis actio oriri potest, id [24] est, præscriptis verbis; nisi [25] si quis & in hac specie de [26] dolo actionem competere dicat, ubi [27] dolus aliquis arguatur.

De creta exempta & loco replendo. 1. De satis in fundo alieno.

16. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

PErmisisti [28] mihi cretam [29] eximere de agro tuo, *ita* [30] *ut eum locum, unde exemissem, replerem*: exemi [31], nec repleo [32]: Quæsitum est, quam habeas actionem? Sed certum est, civilem actionem incerti [33] competere. Si autem vendidisti [34] cretam, ex vendito ages? Quod si post exemptionem cretæ replevero, nec patiaris me cretam tollere, tum agam ad exhibendum [35], quia mea [36] facta est, cum voluntate tua [37] exempta sit. §. 1. Permisisti mihi, *ut sererem in fundo tuo & fructus tollerem*: sevi, nec pateris me fructus tollere: Nullam juris civilis actionem esse, Aristo ait, an in factum [38] dari debeat, deliberari posse: Sed erit de dolo.

De habitatione gratis data. 1. De æstimatoria. 2. De re inspicienda. 3. Commodo, ut commodes. 4. De re ostendenda relicta. 5. De sponsione.

17. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SI gratuitam [39] tibi habitationem dedero, an commodati [40] agere possim? & Vivianus ait, posse. Sed est tutius [41], præscriptis verbis agere. §. 1. Si [42] margarita tibi æstimata dedero, *ut aut eadem mihi adferres* [43], *aut pretium eorum*: deinde hæc perierint ante venditionem: cujus periculum sit? Et ait Labeo, quod & Pomponius scripsit, si quidem ego te venditor rogavi, meum esse periculum: si tu me, tuum: si neuter nostrum, sed duntaxat consensimus, teneri te hactenus [44], ut dolum & culpam mihi præstes. Actio autem ex hac causa utique erit præscriptis verbis.

§. 2. Papinianus lib. VIII. Quæstionum scripsit: Si rem tibi *inspiciendam* [45] dedi, & dicas [46] te perdidisse, ita demum mihi præscriptis verbis actio competit, si ignorem ubi sit? nam si mihi liqueat, apud te esse, furti [47] agere possum, vel condicere, vel ad exhibendum agere. Secundum [48] hæc, si cui inspiciendum dedi, sive [49] ipsius causa, sive utriusque, & dolum & culpam mihi præstandam esse dico, propter utilitatem, periculum non. Si vero mei duntaxat causa datum est, dolum solum: quia prope depositum hoc accedit. §. 3. Si [50] cum unum bovem haberem & vicinus unum placuerit inter nos, *ut* [51] *per denos dies ego ei, & ille mihi bovem commodaremus, ut opus faceret*, & apud alterum bos periit, commodati non competit actio, quia non fuit gratuitum commodatum: verum præscriptis [52] verbis agendum est. §. 4. Si cum mihi vestimenta venderes [53], rogavero *ut ea apud me relinquas, ut peritioribus ostenderem* [54]; mox hæc perierint vi ignis, aut alia majore: periculum me minime præstaturum. Ex quo apparet, utique custodiam [55] ad me pertinere. §. 5. Si [56] quis *sponsionis* [57] *causa* annulos acceperit, nec reddit victori, præscriptis verbis actio in eum competit. Nec enim recipienda est Sabini opinio [58], qui condici & furti agi ex hac causa putat. Quemadmodum [59] enim rei nomine, cujus neque possessionem, neque dominium victor habuit, aget furti? Plane si inhonesta [60] causa sponsionis fuit, sui annuli duntaxat repetitio erit.

De pecunia deposita, ut reducenti fugitivum detur.

18. IDEM lib. 30. ad Edictum.

SI apud te pecuniam deposuerim, *ut dares Titio, si* [61] *fugitivum meum reduxisset*, nec dederis, quia non reduxit: si pecuniam mihi non reddas, melius est præscriptis verbis agere. Non enim ambo pecuniam ego & fugitivarius [62] deposuimus, ut quasi apud sequestrem [63] sit depositum.

De re vendenda data, ut pretium in mutuum convertatur. 1. De fidejussore præstando ei, qui prædium pro alio obligavit.

19. IDEM lib. 31. ad Edictum.

ROgasti me [64], ut tibi nummos mutuos darem, ego cum non haberem, *dedi tibi rem vendendam, ut pretio utereris*: Si non vendi-

1 Sensus est: Si res ad meliorandum ita datur, ut translato ejus integro dominio ea postea dividatur, præscriptis verbis: si, ut pars tantum transferretur, actum est, pro socio erit actio. *Bart.* 2 Imo, vel ex locato vel conducto. *l. 2. supr. de leg. Rhodia.* 3 Præscriptis verbis tenetur, qui sine dolo suarum mercium servandarum causa meas in mare projicit: doli, si dolo. 4 Servum tuum Titius spoliavit: servus frigore mortuus est: de vestimentis in duplum tibi actio in Titium est: de servo ipso dupli petitio: criminali quoque actione servata. *Synops. Basilic. 19. tit. 10. ex lib. 20. tit. 4. c. 13. in pr.* 5 *Eclog. 19. titul.* περὶ ζημιούντων ἀνθρώπων τε, καὶ ἀλόγων ζώων &c. 6 Cur in factum? Qui servum alienum spoliat, etsi is frigore postea moriatur, corpori quidem damnum datum est, non tamen corpore ipso damnum dedit: spoliavit quidem, at non illa spoliatio servum interfecit immediate, sed frigus. Ubi non corpore in corpus damnum datur, ibi, quia directa Aquilia non competit, in factum præscriptis verbis competit actio. 7 Legis Corneliæ, de qua in *l. 23. §. 9. supr. ad l. Aquil.* 8 Si vas alienum in profundum abjecero, non lucri faciendi causa, sed damni dandi domino in duplum teneor, non tamen furti in duplum actione vel Aquilia. *Synopsis eod. cap. 13. in medio.* 9 *l. 27. §. 21. supr. ad l. Aquil.* adde *l. 55. in fin. infr. de adqu. rer. dom.* 10 Cur in factum? Corpore in non corpus damnum datum est. Corpore calicem tuum in profundum abjeci: Corpus calicis nullum damnum recepit, sed tu, qui calicis es dominus. Aquilia autem directa non datur, ubi corpore in non corpus damnum datur. Itaque in factum hæc actio fuerit necessaria. 11 Glans tua si cadit in fundum meum, eamque immisso pecore depasco, locus erit actioni in factum, non de pastu pecoris (quia non in agro tuo pavi) sed Aquiliæ. *Synops. eod. c. 13. in fin.* 12 Imo eo casu ad exhibendum actio competit, teste Pomponio, Aristoni in eo dissimili. *l. 9. §. 1. supr. ad exhibendum.* Cur tam varie? ibi dolo, hic sine dolo. *Accurs.* 13 Erat autem & actio de pastu ex lege 12. Tabul. adde Paul. 1. *sentent.* 15. §. 1. 14 De pastu actio ex leg. 12. Tab. locum non habet, cum in meo glandem tuam pecore meo depasco. facit *l. ult. C. de l. Aquil.* 15 Neque damni injuriæ, *Haloand.* Cur damni injuriæ? potuit enim glans immatura depasci. *l. 27. §. 25. supr. ad leg. Aquil.* 16 Actione scil. eaque prætoria, non civili. Cujac. ad *l. 7. supr. de pactis.* 17 Fures, ac fugitivos indicare nemo cogitur. Possis eorum indicandorum causa, pecuniam licite accipere: non autem, ut ne eos indices. vide Albericum *hic.* Goth. Adde Cont. *lib. 1. disput. cap.* 14. Donell. *ad hunc tit. cap.* 12. & 18. Ans. 18 *Fur* non est, qui furem ita indicat: qui quid eo nomine accipit, ob causam non improbam accipit, condictionem non timet. 19 Quæ *indicium* dicitur. *l. 4. §. 4. supr. de cond. ob turpem. l. 1. infr. de proxenet.* vide Cujac. 5. *observat.* 18. Contium 1. *subcessivar.* 13. 14. 20 Contractum innominatum fieri per dictionem *si*, hinc colligit Baldus. adde *l. apud Labeon. infr. eod. l. si quis cum debitore.* 39. *supr. de jurejur. l. intra.* 41. *supr. de pactis.* 21 Ex pacto nudo non oritur actio. 22 *Nuda pactio* non est, quæ habet in se negotium aliquod. 23 Actio non est dativa, sed nativa, quam negotium aliquod antecedit. 24 Præscriptis verbis actio civilis est. 25 Indicia promissa recte petuntur, vel actione doli, vel actione in factum prætoria, *ut hic.* Imo & ex stipulatu, si stipulatio intercesserit. adde Paul. 2. *sentent.* 31. §. 20. 26 Doli actio locum toties habet, quoties dolus argui potest. 27 Dolus autem hic arguitur, si vel dolo induxit dominum ad indicium promittendum, vel si ipsi servo fugæ, vel occultationis causa fuit. 28 Præscriptis verbis actio competit adversus eum, qui cretæ eximendæ ex certo loco facultatem gratuito habuit, nec locum replevit: ex vendito, si vendita ea facultas fuit: ad exhibendum, adversus eum, qui non patitur eam tolli 29 Adde *l. 34. supr. de dolo. l. 6. infr. de donation.* 30 Et sic dedisti, *ut facerem.* 31 Aliud fuerit, si sumptum tantum feci necdum exemi, ut *l. 34. supr. de dolo.* 32 V. Fernand. *ad l. pacta conventa. de contr. empt. col. 2. num.* 55. Forcatulus *in necyoman. jur. dialog.* 91. *num.* 5. Nonius *ad princ. institut. de verbor. oblig. n.* 23. Mod. 33 Incerti actio datur ad factum, *ut hic.* & *l. 9. supr. eod.* 34 Hic plenus est contractus. 35 Imo, nulla est alia, quam de dolo. *d. l.* 34. 36 Facit *l. 35. §. ult. C. de donat.* 37 Id est, quasi traditione *d. l.* 6. 38 Ut patientiam præstes, ut patiaris fructus tollere: ad hanc actionem de dolo & ad patientiam præstandam, refer affines ejus actiones: nam si rem meam in tuo fundo positam congestam non patieris tollere, & actione ad exhibendum, *l. 5. §. 3. l. 9. §. 1. l. 15. supr. ad exhibend.* & interdicto de glande legenda, si de glande legenda agitur, *d. l. 9. §. 1. & l. un. ff. de gland.* interdicto, de thesauro meo tollendo, *d. l. 15.* & confessoria de servitutibus, ut ire agere patiaris, utar, *l. 15. in fin. supr. de servitutib.*

39 Gratuitam habitationem qui accipit, non commodati, sed præscriptis verbis actione convenitur, *ut hic.* Sic qui gratuitam habitationem occupat, non patitur in rebus suis invectis & illatis tacitam hypothecam, ut qui conducit. *l. 5. infr. in quibus causis pignus, vel hypoth.* Cur in factum actione hic convenitur, qui gratuitam habitationem accipit? an quia constat non habitantis commodo aut precibus datam esse, ut neque commodatum sit, aut precarium, sed concedentis, cujus intererat domum habitari, ut ne vacua, & deserta periret? *Goth.* Vide hic Bellon. *supput. l. 2. cap.* 13. Ans. Adde Stephan. Forcatul. *necyo. dialog.* 46. *num.* 9. S. L. 40 Potest enim habitatio commodari, *l. 1. §. 1. in fin. supr. commod.* & gratuito dari. *l. 27. infr. de don.* 41 Sic recedit a sententia Juliani, ut hic casus sit contractus innominatus & merito: nam quoties dubitatur de intellectu alicujus legis, ille sensus est accipiendus, qui rubricæ illius tituli convenit. Vide alias præterea rationes apud Bellon. 2. *supput.* 13. *n.* 2. 3. 4. 5. Verum dic melius cum Forcatulo, 49. *necyomant. in fin.* Tutius hic dicit, quia dando habitationem non convenerat expresse, ut eandem mihi redderes: & ita concilia huic legi *l. ult. ff. eod.* Vel dic: dubium hic erat, utrum gratuita habitatio data fuisset ad certum usum vel incertum. ideoque præscriptis verbis datur. nam si constaret, ad certum usum datam fuisse, commodati competeret actio: ut & de precario, si ad incertum tempus. *Alberic.* 42 Si tibi rem æstimatam dedero, ut eandem mihi referres, aut pretium ejus, & perierit ante venditionem, actionem præscriptis verbis habeo. Et si quidem ego te rogavi, ut acciperes, meum est periculum. sin tu me rogasti, tuum: si neuter nostrum, dolum & culpam mihi præstas. *Synops. Basil.* 24 *tit.* 4. *c.* 15 2. Harm. 2. 9. 11. 43 Sic alibi, Eosdem scyphos, vel ejusdem ponderis argentum *l. ult. infr. eod.* 44 Imo æstimatio præcise periculum ejus facit, qui accipit, *l. 1. in fin. supr. de æstimat.* quid? Imo re æstimata accepta, ne quidem debetur periculum, nisi receptum fuerit. *l. 5. §. 3. supr. commodati.* 45 Præscriptis verbis actione tenetur, qui recepit rem inspiciendam & eam culpa perdidit: quod si non perdidit, sed se perdidisse dixerit, furti, & condictione furtiva, & ad exhibendum tenetur 46 Non statim ei creditur, qui dicit se rem inspiciendam accepisse & eam perdidisse 47 *l. 78. infr. de furtis.* 48 Traditione facta, recipientis gratia, levissima, dantis, dolus, & lata; utriusque, levis tantum culpa præstatur. 49 Aliam distinctionem v. in *l. 10. §. 1. supr. commodati.* adde *l. 23. infr. eod.* 50 §. 2. *Inst. de locat.* 51 Si commodo, ut commodes, agitur præscriptis verbis. *Bart.* 52 Cur præscriptis verbis, non commodati? quia hinc inde res commodatæ, quod quoties accidit, gratuitum non est commodatum: ita, cum non sit verum commodatum, commodati non agitur, sed præscriptis verbis. 53 *Venderes*, id est, vendere velles. Idem genus loquendi in jure sæpe occurrit. de quo dixi ad *l. 3. § 2 infr. de injusto.* 54 Pretii explorandi causa. *l. 1. in fin. supr. eod.* 55 Custodiam qui præstat, levem culpam præstat, non levissimam. hoc ideo, quia pro custodia mercedem principaliter non recipit: alias secus. *l. qui mercedem.* 40. *supr. locati.* 56 Præscriptis verbis actione tenetur, qui rem recepit, ut alteri restitueret in certum temporis eventum; tenetur, inquam, post tempus completum nisi ob causam inhonestam traditio fieri debeat. 57 Cujus exemplum est apud Plinium 9. *c.* 35. ubi loquitur de unionibus, quos Cleopatra una cœna absumere voluit, ut sponsione cum Antonio facta vinceret. adde Macrobium 3. *Saturn.* 27. Hujusmodi sponsio fiebat pignoribus depositis, & plerunque ludicra esse solebat: eratque permissa ex lege Titia & Cornelia. *l. 3. ff. de aleatorib.* vide Budæum, ad *l. 2. supr. de orig. juris.* 58 Adde *l. 1. in fin. ff. de distract. pign.* 59 Furti agere non potest, qui rei neque possessionem, neque dominium habuit, *ut hic.* nisi ejus interfuit custodiæ causa, quam alteri debeat. 60 *Al.* non. v. *l. 6. in fin. C. depositi.* 61 Adde *l. 15. ff. eod.* 62 Hoc verbum extat in *l. 1. in fin. C. Theod. si vagum petatur mancipium. lib.* 10. *tit.* 12. Erant autem *fugitivarii*, qui fugitivos persequebantur: quod L. Annæi Flori locus indicat, *l.* 3. Ita, inquit, qui per fugitivarios retrahi debuissent, prætorios duces profugos prælio ipsi sequebantur. & ita Varro 3. *de re rustic. c.* 14. loquens de cochleis: Aqua finiendæ (id est cludendæ), ne fugitivarius sit parandus. Cujac. 5. *obs.* 8. id est, ne locus fugæ pateat cochleis, & cogaris postea tanquam fugitivos servos, sic cochleas fugitivas persequi, & uti ministerio reprehensorum. *Fugitivarius* autem dicitur eadem analogia, qua thunnarius, & anataria aquila apud 10. Plin. 3. Anataria, id est, anatum insectatrix. Bud. *hic.* Varro 4. *de lingua.* illa, quæ jam majoribus nostris ademit oblivio fugitiva, secuta sedulitas Marii & Bruti retrahere nequit. Terentius, Fugitivum retraham argentum. 63 Facit *l. 9. §. 3. ff. de dolo.* 64 Facit *l. 11. supr. de reb. cred.* Goth. Vide Donell. *h. t. c.* 23. *num.* 8. Joann. Robert. 2. *sentent. jur. cap.* 5. Bellon. *lib.* 2. *supputat. cap.* 13. Ans.

disti,

disti, aut vendidisti quidem, pecuniam autem non [1] accepisti mutuam; tutius [2] est, ita agere, ut Labeo ait, præscriptis verbis, quasi negotio quodam inter nos gesto proprii [3] contractus. §. 1. Si prædium pro te obligavero: deinde [4] placuerit [5] inter nos, *ut* [6] *mihi fidejussorem præstares*, nec facias, melius esse dico, præscriptis verbis agi, nisi merces intervenit: nam si [7] intervenit, ex locato esse actionem.

1. De re experienda, 2. Vel inspicienda data.

20. IDEM lib. 32. ad Edictum.

APud Labeonem quæritur: si tibi *equos venales experiendos* [8] *dedero, ut, si in triduo displicuissent, redderes*, tuque desultor [9] in his cucurreris [10] & viceris, deinde emere nolueris, an sit adversus te ex vendito actio? Et puto verius esse, præscriptis verbis agendum: nam inter nos hoc actum, ut experimentum gratuitum acciperes, non ut etiam certares. §. 1. Item apud Melam quæritur: Si *mulas* tibi dedero, *ut experiaris* [11], *& si placuissent, emeres; si displicuissent, ut in dies singulos aliquid præstares*: deinde mulæ a grassatoribus [12] fuerint ablatæ intra dies experimenti: quid esset præstandum, utrum pretium, & merces, an merces tantum? Et ait Mela, interesse, utrum emptio jam erat contracta, an futura: ut si facta, pretium petatur; si futura, merces petatur. Sed non exprimit de actionibus. Puto autem, si quidem perfecta fuit emptio, competere ex vendito actionem: si vero nondum perfecta esset, actionem talem, qualem adversus desultorem dari. §. 2. Si [13], cum emere argentum velles, vascularius [14] ad te detulerit & reliquerit, & cum displicuisset tibi, servo tuo referendum [15] dedisti, & sine dolo malo & culpa tua perierit, vascularii esse detrimentum: quia ejus quoque causa sit missum [16]: Certe culpam eorum, quibus custodiendum perferendumve dederis, præstare te oportere, Labeo ait: & puto præscriptis [17] verbis actionem in hoc competere.

Si deficiat actio vel exceptio.

21. IDEM lib. 2. Disputationum.

QUotiens [18] deficit actio vel exceptio [19], utilis [20] actio vel exceptio est.

De vestimentis poliendis, sarciendisve.

22. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

SI tibi polienda sarciendave vestimenta dederim, si [21] quidem gratis hanc operam te susciperis, mandati est obligatio: si vero mercede data, aut constituta, locationis conductionisque negotium geritur. Quod si neque gratis hanc operam susceperis, neque protinus [22] aut data aut constituta sit merces, sed eo animo negotium gestum fuerit, ut postea tantum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum sit, placet, quasi de novo [23] negotio, in factum dandum esse judicium, id est, præscriptis verbis.

Si annulus ei, cui ostensus est, exciderit.

23. ALFENUS lib. 3. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

DUo secundum Tiberim cum ambularent, alter eorum ei, qui secum ambulabat, rogatus [24] annulum [25] ostendit, ut respiceret: illi excidit annulus, & in Tiberim devolutus est: Respondit, posse agi cum eo in factum actione.

De pecunia data, ut fœnori detur & ex ejus usuris tributum solvatur.

24. AFRICANUS [26] lib. 8. Quæstionum.

TItius Sempronio triginta [27] dedit [28], pactique sunt [29], *ut ex reditu* [30] *ejus pecuniæ tributum, quod* [31] *Titius pendere deberet* [32], *Sempronius præstaret; computatis* [33] *usuris semissibus: quantoque* [34] *minus tributorum nomine præstitum foret, quam earum usurarum quantitas esset, ut id Titio restitueret: quod* [35] *amplius præstitum esset, id ex sorte decederet: aut* [36], *si & sortem & usuras summa tributorum excessisset, id quod amplius esset, Titius Sempronio præstaret*; neque de ea re ulla stipulatio interposita est: Titius *consulebat* [37], id quod amplius ex usuris Sempronius redegisset, quam tributorum nomine præstitisset, qua actione ab eo consequi possit? Respondit, pecuniæ [38] quidem [39] creditæ usuras nisi in stipulationem deductas, non deberi: Verum in proposito videndum, ne [40] non tam fœnerata pecunia intelligi debeat, quam quasi [41] mandatum inter eos contractum, nisi [42] quod ultra semissem consecuturus esset: sed [43] ne ipsius quidem sortis petitionem pecuniæ creditæ fuisse: quando, si Sempronius eam pecuniam sine dolo malo vel amisisset; vel vacuam [44] habuisset, dicendum, nihil eum eo nomine præstare debuisse: Quare tutius [45] esse, præscriptis verbis in factum actionem dari? præsertim cum illud quoque convenisset, *ut, quod amplius præstitum esset, quam ex usuris redigeretur, sorti decederet*: quod ipsum jus, & causam pecuniæ creditæ excedat.

De operis. De condictione indebiti.

25. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SI operas fabriles [46] quis servi [47] vice [48] mutua dedisset, *ut totidem reciperet*, posse eum præscriptis [49] verbis agere: sicuti si *penulas dedisset, ut tunicas acciperet*. Nec esse hoc contrarium, quod si per errorem operæ indebitæ datæ sunt, ipsæ repeti [50] non possunt: nam aliud [51] dando, ut aliud reddatur, obligari jure gentium possumus: quod autem indebitum datur, aut ipsum repeti debet, aut tantundem ex eodem genere: quorum [52] neutro modo operæ repeti possunt.

De scyphis datis, ut iidem vel ut tantundem ponderis, vel ut alterutrum reddatur.

26. POMPONIUS lib. 21. ad Sabinum.

SI tibi scyphos dedi [53], *ut eosdem mihi redderes*, commodati [54] actio est [55]: si [56] *ut pondus argenti redderes*, quantum in illis esset, tantidem ponderis petitio est per actionem præscriptis verbis; tam boni tamen argenti, quam illi scyphi fuerunt: sed si, ut *vel hos scyphos, vel [ut] ejusdem ponderis argentum dares*, convenit, (idem) dicendum est.

1 Quid si accepisti? mutuum erit, atque ita pretium ex re vendita redactum, in mutuum pacto converti potest, *ut hic. & l. rogasti.* 11. *supr. de reb. cred.* quod Africanus negat in *l.* 34. *supr. mandati.* ubi dixi. 2 Utilius est, *Hal.* an id elective ponitur, vide Bellonum 2. *supputat.* 13. 3 Distinctl a mutuo. 4 Præscriptis verbis agitur ex pacto incontinenti apposito: quin & actione ex contractu informata, si quæ hujus generis fuerit. 5 Id est, si feci, ut faceres. *l.* 5. §. 4. *supr. eod.* 6 v. *l.* 9. §. 1. *supr. de pign. act.* 7 Merces locationem præsupponit, *l.* 5. §. 12. *supr. commodati.* id est, arguit & demonstrat. 8 Præscriptis verbis actione tenetur equum restituere, qui eum experiendum recepit, & eam conventionem excessit. §. 1. *infr. eod. l.* 10. *l.* 13. §. 1. *supr. commod.* 9 *Desultor* erat, qui duos equos absque ephippiis agitans, ex altero in alterum mira pernicitate desiliebat. hunc Ælianus, *lib.* 20. *de aciebus instruendis*, ἀμφίππον vocat: quod genus hominum aciei contra Barbaros instruendæ valere ait: Ex aliis enim equis in alios transultare consueverunt, hinc *desultoria levitas*. Hic tamen Desultores esse videntur, qui equis in certamine decurrebant victoriæ causa, quosque Græci κέλητας appellabant, Tranquill. *in Cæsare c.* 39. Plin. 4. *c.* 5. & Varro 2. *de re rust.* 7. peritus belli aliter equos eligit, atque docet, aliter quadrigarius & desultor. Budæus. v. Isid. 18. *c.* 39. & Manil. 10 In certamine publico, *ut infr. eod.* 11 Rem experiendam qui recipit, perfecta emptione tenetur ad pretium actione ex vendito, vel præscriptis verbis ad id, quod convenit. 12 Facit *l.* 20. *supr. commod.* 13 *Synops. Basil.* 24. *tit.* 4. *c.* 19. 2. Harm. 3. § 12. 14 Qui vasa aurea & argentea facit, sunt enim inter aurifices vascularii. Bud. *hic.* 15 v. *l.* 10. *l.* 11. *l.* 12. *l.* 20. *supr. commodati.* 16 Is, cui res inspicienda data est, casum, fortunamque non præstat rei, cum eam perferendam dedit. Quid igitur? dolum & culpam præstabit, hac præscriptis verbis actione. 17 Imo mandati. §. *ult. Inst. mandati.* 18 Præscriptis verbis generalis actio & exceptio datur, ubi specialis deficit. 19 Directa sc. *Directæ exceptiones* dicuntur, quæ titulum aliquem vel descriptionem in jure habent, unde certo potest intelligi, qua forma proponendæ sint. Oldend. in *Enchir. except. c.* 3. *n.* 2. 20 In factum scilicet, de qua *l.* 2. §. 5. *l.* 4. §. 32. J. *de doli mal. & met. except.* quod factum tale est, ut licet nominatim nullam pariat exceptionem reo convento, æquitate tamen defendendus sit. Huic exceptioni similis est exceptio doli mali. *d.* §. 32. *d. l.* 2. §. 5. *infr.* 21 Quoties quis gratis operas præstat, mandati: quoties dicta ac certa mercede, locationis: quoties spe mercedis, innominatus est contractus, ex quo oritur hæc præscriptis verbis actio. 22 Id est, initio contractus. 23 Nec enim est mandatum, cum non sit gratuitum: non locatio, quia ab initio certa merces non est constituta in pecunia numerata. *Jas.* 24 Adde *l.* 17. §. 2. *supr. eod.* 25 Annulum tuum accepi, ut inspicerem, & in flumen excidit: hac actione teneor. *Synops. Basilicon* 24. *titul.* 4. *c.* 22. 2. Harmen. 3. § 33. hoc est, præscriptis verbis actione. si nulla alia supersit, tenetur, qui rem alienam culpa sua perdidit. 26 vide Cujac. 8 *ad African.* 27 Triginta millia scil. *Goth.* Vid. Cujac. *ad African.* 8. Forcatul. *dialog.* 4. *num* 5. *vers. quando.* Bart. & Decium *in l. quod te. n.* 4. *ff. si cert. pet.* Ans. 28 Hæc datio contractus est: fit enim certa lege. 29 Incontinenti sc. ut eam pecuniam Sempronius fœnori occuparet, quanto maximo posset, & ut ex reditu &c. Cujac. *ibid.* 30 Id est, usura, *Nov.* 160 usura siquidem (brevis est & certa hæc definitio) est reditus pecuniæ debitæ, vel reditus sortis debitæ, vel usufructus nomine, *l.* 3. *supr. de usufr. earum rerum.* id est, quasi usufructus. Cujac. *ibid.* 31 Ita pecunia hic non datur, ut recipiens sibi ipsi negotietur, sed pro adnumerante: unde colligas, hac pecuniæ adnumeratione mutuum non esse contractum. Imo nec societatem, cum dominium pecuniæ translatum fuerit in accipientem: sed nec mandatum, cum spes lucri fuerit. 32 Fisco scil. 33 Id est, ad finem & modum semissis usuræ. 34 Id est, & hoc pepigere inter se, ut si plus esset in usuris, quam tributi nomine solvendum esset, ut superfluum illud usurarum Titio daretur. 35 Id est, & hoc etiam pepigere, ut si plus esset in tributo, quam in usura semisse, id ut ne sumeret Sempronius ex eo, quod superaret semisses usuras (si forte gravioribus usuris pecuniam collocasset) sed ex sorte, id est, ut tanto minus Titio redderet ex sorte. *Cujac.* 36 Id est, & hoc tertio pepigere. 37 Id est, finge Sempronium plus redegisse ex usuris, quam solverit tributi nomine: An ex eo pacto agere cum eo Titius potest, ut superfluum præstet ad finem modumque semissis usuræ sc. uti convenit? Poterit. nec enim hæc conventio tam pactum nudum est, quam contractus, cui inest pactum, *ut l.* 8. *supr. eod.* 38 Si pactum nudum de præstandis usuris interpositum sit, nullius est momenti. Ex nudo etiam pacto inter cives Romanos actio non nascitur. Paulus 2. *sent.* 14. §. 1. *l.* 3. *C. de usuris.* 39 Strictis in judiciis usuræ non veniunt, nisi sint in stipulationem deductæ, *ut hic. & l.* 3. *C. de usur.* v. Cujac. *consult.* 16. 40 Id est, ut intelligamus quæ hic actio detur, constituere prius debemus, datio illa pecuniæ quis contractus sit? Non est *creditum*, nam initio legis non dicitur *Titius credidit*, sed *Titius dedit*: Crediti lex est, ut tantundem reddatur: hujus conventionis jus fuit, ut quandoque minus redderetur vel nihil. Jus crediti est, ut periculum ad accipientem pertineat, quod in hac conventione non fit. Jus crediti est, ut usuræ ex pacto non debeantur: hic debentur; quia initio contractus pactæ sunt. Cujac. *ibid.* 41 Id est, hic contractus est mandatum pecuniæ fœnerandæ & solvendi tributi, atque ideo secundum naturam mandati periculum pertinet ad mandantem. 42 Nisi quid. *Haloand.* Ratio dubitandi, cujus hic sensus est, Superiori sententiæ hoc objici potest, hanc conventionem, de qua agitur, non esse *mandatum*, quod convenerit, ut compendium graviorum usurarum accipientis fieret, id enim abhorret a natura mandati, quod debet esse gratuitum: non est *liberalitas*, quam sequitur lucrum, nec ea res esse mihi debet lucro, quæ non est periculo meo. *Cujac.* 43 Ratio decidendi secundum unam opinionem. Sensus est: Lucrum hujusmodi non adeo certum est, ut tolerari non possit hoc colore, quod sit incertum & pendeat ex casu: Nec enim forte inveniet, qui velit gravioribus usuris pecuniam accipere, sicut salarium toleratur hoc colore, quod sit honor, non merces: & ut depositi actio est, licet conventio excedat depositi modum, *l.* 24. *l.* 26. §. 1. *supr. depositi.* & in hoc fortiter de mandato defendi potest. Sed tamen tutius est agere præscriptis verbis, & repetere ea actione quod amplius fuerit in usuris semissibus, quam in tributo, *ut* J. *eod.* dicetur. 44 *Vacua pecunia* quæ ab usuris vacua est, aut fœnori non data. 45 Ratio decidendi secundum alteram opinionem, Cur tutius vero? Inventa est actio præscriptis verbis propter controversias Jurisconsultorum certantium de nomine actionis, quæ non possunt melius evitari, quam si egeris sine nomine secundum quod conventione præscriptum est, narrata conventione, narrato facto. Cujac. *ibid.* 46 De operis servorum vide Zasium *Respons.* 3. Goth. Adde Bellon. *lib.* 2. *supput. cap.* 60. *& lib.* 1. *cap.* 50. Rom. *singul.* 48. Ans. Alciat. *paradox.* 9. S. L. 47 Servi sui. *Haloand.* 48 Præscriptis verbis agitur, si operæ præstentur, pro tot operis invicem præstandis. 49 Cur præscriptis verbis? quoniam qui operas servi sui alteri pollicetur, ut ab ejus servo totidem operas fabriles accipiat, id non possit condictione indebiti recipere: Condictione indebiti id ipsum quod dedimus, petimus. In hac specie operas fabriles servi mei condicere non possum easdem. Cur non easdem? quia non extant. Igitur cum eo casu non sit condictio ejus, quod datum sit, superest, ut alia, hoc est, præscriptis verbis actione ad operas alias serviles experiar. 50 *l.* 26. §. 12 *supr. de condict. indeb.* 51 Præscriptis verbis actio potest ex manifestaria conventione ad aliud omnino diversum competere, quam datum sit. Condictio vero indebiti non competit, nisi in id idem, quod datum sit, aut in id, quod ejusdem generis sit tantundem. 52 Nec enim operæ semel a quoquo exhibitæ, præstari possunt eædem, vel etiam ejusdem generis. Non eædem, quia non extant; non ejusdem generis, quia ejusdem etiam hominis operæ haud similes sunt, ut in hoc proposito sit necesse omnino alias exigi. 53 Id est, dominium transtuli. Alciat. 2. *Parad.* 19. reprehensus a Bellono 2. *supput.* 6. Dedi, id est, tradidi. *Goth.* Vide Bellon. *supput. lib.* 1. *cap.* 6. Ans. 54 Cur non præscriptis verbis? Nam si gratuitam habitationem tibi dedi, cur non commodati, sed præscriptis verbis agitur. *l.* 17. § *eod.* An hic actum est, ut iidem scyphi redderentur, ut eo nomine competat commodati actio? In dicta vero *l.* 17. non actum est, ut eadem redderetur habitatio? An tacite id actum dixeris? recte: ideo Vivianus dicit commodati agi posse: Ulpianus, consideratis circumstantiis tutius esse agi præscriptis verbis. 55 Vide Hieronym. Botticell. *ad l.* 2 §. *mutui datio. n.* 18. *si cert. petat.* Forcatulum *Necyom. jur. dialog.* 46. *n.* 6. Rom. *singulari* 38. Hopperum *ad tit. de oblig. Instit. lib.* 1. *sub rub. de mutuo num.* 2. Mod. 56 Scyphos dedi, ut eosdem redderes, Commodati. Dedi, ut vel pondus argenti redderes, vel sub alternatione eosdem scyphos, vel ejusdem ponderis argentum: præscriptis verbis actio est. Cur præscriptis verbis, non commodati? quia aut non iidem omnino redduntur, aut iidem reddi non possunt. Debes pro scyphis vel idem pondus: tua electio est, ut pondus debeas, scyphos non debeas. Commodati autem pura natura est, quia idem reddere debes sine alternatione, quod accepisti.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

PARS QUARTA[1].

LIBER[2] VIGESIMUS[3].

TIT. I.

DE[4] PIGNORIBUS[5] ET[6] HYPOTHECIS[7]: [ET] QUALITER[8] EA CONTRAHANTUR: ET DE PACTIS[9] EORUM.

De re aliena. 1. *De peculio servi pignerati.* 2. *De prædio cum fructibus pignerato, deinde vendito.* 3. *De compensatione fructuum cum usuris.* 4. *De muliere, quæ prædium suum pro viro pigneravit.*

1. PAPINIANUS lib. 11. Responsorum.

CONventio *generalis* in pignore dando[10] bonorum vel[11] postea quæsitorum[12] recepta est: in speciem autem alienæ[13] rei collata conventione, si non fuit ei, qui pignus dabat, debita, postea[14] debitori dominio quæsito, difficilius[15] creditori, qui non ignoravit alienum, utilis[16] actio dabitur: sed[17] facilior erit possidenti retentio. §. 1. Servo pignori dato[18] peculium ejus creditor, citra conventionem specialiter super eo conceptam, frustra distrahit: Nec interest, quando[19] servus domino peculium adquisierat. §. 2. Cum prædium pignori daretur, nominatim[20] *ut fructus quoque pignori essent*, convenit. Eos consumptos[21] bona fide emptor utili[22] Serviana restituere non cogetur: pignoris[23] etenim[24] causam nec usucapione[25] perimi placuit: quoniam quæstio pignoris ab intentione[26] dominii separatur[27]: Quod in fructibus dissimile[28] est, qui nunquam debitoris fuerunt. §. 3. Pacto placuit, *ut, ad diem usuris non solutis*[29], *fructus hypothecarum usuris compensarentur*[30] *fini*[31] *legitimæ*[32] *usuræ*: Quamvis exordio minores in stipulatum venerint, non esse tamen irritam conventionem placuit: cum, ad diem[33] minore fœnore non soluto, legitimæ majores[34] usuræ stipulanti recte promitti potuerunt. §. 4. Cum prædium uxor viro donasset[35], idque prædium vir pignori dedisset, post divortium mulier possessionem prædii sui recuperavit: & idem prædium ob debitum viri pignori dedit: In ea duntaxat[36] pecunia recte pignus a muliere contractum apparuit, quam offerre[37] viro debuit, meliore prædio facto: scilicet, si[38] majores sumptus, quam fructus fuissent, quos vir ex prædio percepit: etenim in ea quantitate proprium mulier negotium gessisse, non[39] alienum suscepisse videtur.

De fidejussore, qui creditori solvit & pignus suscepit.

2. IDEM lib. 3. Responsorum.

FIdejussor, qui pignora vel hypothecas suscepit, atque ita pecunias solvit, si mandati agat[40], vel cum eo agatur, exemplo creditoris, etiam culpam æstimari oportet: Cæterum judicio, quod[41] de pignore dato proponitur, conveniri non potest.

An sententia lata contra debitorem præjudicet creditori.

3. IDEM lib. 20. Quæstionum.

SI superatus[42] sit debitor[43], qui rem suam vindicabat, *quod suam non probaret*, æque servanda erit creditori actio Serviana[44], probanti, *res eo tempore, quo pignus contrahebatur, in*[45] *bonis illius fuisse*: Sed & si victus sit debitor vindicans hereditatem, judex actionis Servianæ, neglecta de hereditate dicta sententia, pignoris causam inspicere debebit: Atquin aliud[46] in legatis & libertatibus dictum est: cum secundum[47] eum, qui legitimam hereditatem vindicabat, sententia dicta est. Sed creditor[48] non bene legatariis per omnia[49] comparatur: cum[50] legata quidem aliter valere non possint, quam si testamentum ratum esse constaret: enimvero fieri potest, ut & pignus recte sit acceptum, nec tamen ab eo lis bene instituta. §. 1. Per injuriam[51] victus[52] apud judicium, rem, quam petierat, postea pignori obligavit: non[53] plus habere creditor potest, quam habet, qui pignus dedit. Ergo summovebitur rei[54] judicatæ exceptione; tametsi maxime nullam[55] propriam, qui vicit, actionem exercere possit: non[56] enim quid ille non habuit, sed quid in ea re, quæ pignori data est, debitor habuerit, considerandum est.

1 Hæc quarta pars digestorum *μέσον ἐπὶ τοῦ παντὸς* dicitur §. 5. *in constitutione Græca ad magnum Senatum*: ut & *in Latina* §. 5. umbilicus totius compositionis. Nam cum sint septem præcipuæ Pandectarum partes, hæc quarta de pignoribus media est. Quinta pars incipit *infr. lib. 28. tit. qui testamenta facere possunt.*
2 Hic liber ad hypothecariam formulam pertinet. 3 In librum hunc & duos sequentes scripsit Hugo Donellus. *Mod.* 4 *Lib.* 8. *C.* 14. 2. *Cod. Th.* 30. 25. *Eclog.* 1. Paul. 2. *sent.* 5. 3. Harmen. 5. 5 Hinc pignoratitia actio, quæ hypothecaria frequentius dicitur: quæ tamen differt a pignoratitia actione, de qua *supr. lib.* 13. *tit.* 7. Illius directa, quæ bonæ fidei est, & civilis, quia pignus re contractum civile negotium est, debitori in creditores competit: contraria, creditori in debitorem. Hæc arbitraria (quatenus scil. pignus persequitur nudo pacto contractum: unde in Institutionibus *tit. de actionib.* dicitur hypothecaria ex ipsius prætoris jurisdictione capere substantiam) creditori in quemlibet possessorem datur: Illa, repetit: hæc, rem vendicat: illa traditione, hæc conventione perficitur. Cujac. *hic.* & *C. eod.* 6 *Pignus* ab *hypotheca* syllabarum sono discernitur, quantum etiam lingua Latina discernitur a Græca: tamen docendi causa jurisconsulti, *l.* 5. §. 1. *infr. eod.* (ut & ipse Chrysostom. *in Psal.* 38.) pignus pro pignore, re, & quidem mobili, contracto: hypothecam pro pignore nudo consensu, & re immobili accipiunt: eadem licentia qua & apocham ab acceptilatione: & qua medici quidam anthraca a carbunculo: & Theologi Pentecostem a quinquagesima separant, Cujac. *C. eod.* illud *παραδοθὲν*, hoc *συμφωνηθὲν*, dicitur 25 *Eclog* 1. c. 9. 3. Harm 4. 7 *Hypotheca* quid, v. *l.* 5. §. 1. *infr. eod.* Goth. Vide Duaren. *lib.* 1. *Disp. anniv. cap.* 12, Brisson. *lib.* 3. *select. cap.* 1. Ans. Scripserunt etiam de hac materia Anton. Negusantius, Gabriel Mudæus, & Franc. Balduinus. *Mod.* 8 *Lib.* 8. *Cod.* 17. 15. *Eclog.* 2. 9 *Lib.* 8. *C.* 35. 10 Ita interpungo, *dando, bonorum, vel postea quæsitorum recepta est.* 11 Id est, etiam 12 Duplex est sensus: Prior, Generaliter, non tantum præsentia bona, non tantum ea, quæ ex nostris rebus aliquando speramus, ut fructus pendentes, partus ancillæ, fœtus pecorum nominatim obligare possumus, *l.* 15. *J. eod.* sed etiam ea, quæ post [illegible] extrinsecus adquirere possumus, *ut hic.* Ita enim sub conditione obligamus, si nostra futura sint: Posterior sensus, in generali obligatione res futuras tacite comprehendi & obligari. De posteriori dicam ad *l. ult. C. quæ res pign.* 13 Res aliena non potest pignori dari. v. *tit. C. si aliena res.* 14 Obligatio pignoris constituta in re aliena creditori scienti, ex superveniente dominio non confirmatur. Ratio, quia scienti alienum non competit hypothecaria, *Bart.* & quia sciens non decipitur, sed se ipsum decipit. *Ripensis.* 15 Id est, nunquam, vel ita: Rem mihi debitam tibi obligavi: ejus dominium postea adquisivi: hac dominii adquisitione pignus rei alienæ mihi convalescit, *ut hic.* Rem omnino alienam tibi ignoranti obligavi, & postea dominium ejus adquisivi: pignus convalescit. Quid, si scienti tibi obligavi? non convalescet pignus, ut agas, sed tantum ut retineas: tibi non prodest hoc ad agendum, sed ad retinendum tantumvis, vel etiam ad agendum tibi adversus me proderit: adversus tertium, non item. v. Baldum *hic.* Dabitur ergo: sed difficilius. *l.* 53. *supr. de judic. l.* 5. *C. si aliena res.* 16 *l.* 41. *supr. de pignoratitia.* 17 Retentione confirmatur pignus rei alienæ ex superveniente dominio. *Ripensis.* 18 Vel vendito *l.* 29. *supr. de contr. empt.* Servo pignori obligato, non continetur ejus peculium. 19 Ante pignus constitutum, vel post. 20 Fructus nominatim tibi obligatos, sed consumptos a bonæ fidei emptore creditor utili Serviana avocare non potest. 21 Et maxime seminatos per emptorem. 22 Quasi Serviana. §. 7. *Inst. de act.* 23 Hoc est, pignoris causam, conventionem, persecutionem, usucapione perimi non placet, *ut hic.* & *l.* 7. *C. de pignorib. l.* 44. §. 5. *J. de usurp.* licet dominium usucapi possit. Non si pignus ipsum usucapi potest, ita jus pignoris potest usucapi: Nam ut alia natura est pignoris, alia dominii, ita modus quærendi utriusque, ac tollendi diversus est. Itaque hoc casu, usucapto pignoris dominio adversus debitorem principalem, nondum tamen usucaptum est jus pignoris adversus debitorem. Temporis majus spatium in hoc, quam in illo tollendo requiritur. Dicet aliquis: Cur non in hac specie creditori actio erit ad fructus consumptos, ut ei actio est ad jus pignoris? Obscure respondet Papinianus, in fructibus dissimile esse, qui nunquam debitoris fuerunt: quasi diceret, jus, quod in bonis suis habuit debitor, facile in creditorem suum transferre potuit, translatum creditor facile conservare potuit. Jus tale fuit pignoris, at non fructuum; illud saltem debitoris fuit: Fructus vero nunquam ejus fuerunt. Non mirum itaque, si quod nunquam debitoris fuit, id creditor facile amittere potuerit. 24 Objectionem observa: cujus hic sensus est: At enim dices, non esse potioris juris eum, qui non usucepit quam qui usucepit, & tamen adversus usucapientem pignus persequimur, *ut hic. l.* 7. *C. de pignorib. l.* 44. §. 5. *infr. de usurp. l.* 12. *infr. pro empt. l.* 2. *infr. pro herede.* & multo igitur magis hoc nostro casu persequemur: vel hunc locum sic accipe: Atenim (inquit) dices usucapionem non extinguere pignoris conventionem: & proinde creditorem fructus prædii sibi pignorati, licet consumptos, bonæ etiam fidei possessorem condicere posse: sed respondet Papinianus, in fructibus hoc esse dissimile: facilius enim fructus prædii pignorati usucapi, quam ipsum prædium. Cur? quia hoc debitoris fuit: fructus autem nunquam debitoris fuerunt, & hæc quidem hujus §. (quem decurtatum esse certissimum est) sententia perspicua est. 25 Triennii sc. non decennii, vicennii, tricennii: *l. ult. C. de oblig. & act.* Auctor Synops. Basil. hanc leg. sic exprimit, *ἡ χρονία νομὴ οὐκ ἀναιρεῖ τὸ ἐνέχυρον*, id est, *longi temporis possessio pignus non extinguit.* Dic melius: Rem mihi obligasti: eam tertius bona fide, & tit. decem annis libere possedit: hypothecariam amisi, at non personalem adversus te actionem. Extraneus rem mihi obligatam possidens decem annis etiam contra hypothecariam meam præscribit: at neque tu, neque heres tuus liberati a me estis. *l.* 1. *C. si adversus creditorem.* Objectionis hæc ratio civilis est: pignus mihi obligatum usucapere non potes: ergo nec jus meum pignoris: Quinimo ut pignus usucapere posses adversus debitorem meum, jus tamen meum pignoris non usucaperes, quia quæstio mei pignoris ab intentione dominii separatur, *ut hic.* & nulla societate cum dominio conjungitur. *l.* 44. §. 5. *infr. de usurpat.* Res illa mihi officere non potest. Licet pignus adversus debitorem usuceperis, non tamen jus mei pignoris usucepisti, & proinde possum hypothecaria fructus, per te consumptos licet, persequi. Hæc est vis hujus objectionis, quam pauci advertunt recte. 26 Hoc est, petitione, natura, qualitate, conditione & adquisitione. 27 *l.* 44. §. 5. *infr. de usurpat.* 28 Usucapere facile fructus pignoris potest possessor: jus pignoris, non item. 29 V. Duaren. *lib.* 1. *disputation. anniversar. c.* 12 Brissonius *lib.* 3. *select. c.* 1. *Mod.* 30 Pactum valet ut non solutis usuris minoribus fructus usurarum legitimarum loco cedant, *l.* 9. *infr. de usur.* Bart. & hæc *ἀντίχρησις* est *l.* 11. §. 1. *infr. eod.* 31 Id est, ad modum. Id genus loquendi reperitur in *l.* 19. *in fin. supr. de compensat.* ubi plenius dixi, sed in Roberti Stephani editione ita legitur, *nisi legitimæ usuræ sua die solvantur &c.*
32 *Legitimæ usuræ*, centesimæ. Appellatione enim legitimæ usuræ nisi de usura nautica agatur. *l.* 26. §. 1. *C. de usuris.*) centesima usura intelligitur, ut supra quam stipulari non licuit. Atque hic modus centesimæ videtur definitus lege Gabinia, teste Cic. 5. *ad Attic.* quod & in Cilicia edicto translatitio cavisse se, cum eam provinciam Proconsule obtineret, Cicero refert. Ejusmodi edictum in multis Asiæ provinciis propositum, refert Plutarch. *in ejus vita.* Hinc usuræ licitæ, *l.* 44. *infr. de* [illegible] modus, *l.* 11. §. 3. *supr. de pign. act.* status modus usurarum, *l.* 27. *infr. de usuris.* modus legitimæ usuræ, *l.* 17. *infr. de usuris. l.* 3. *in fin. supr. de eo, quod certo loco. l.* 10. §. 3. *supr. mandati. l.* 8. *infr. in quib. causis pignus. l.* 3. *in fin. J. de annuis legatis.* legitimæ usuræ, *l.* 4. §. 1. *infr. de nautico fœnore* maximæ, *l.* 37. *supr. de negotiis.* gravissimæ, *l.* 7. §. 8. *infr. de administr. & peric. tutorum.* centesimæ sunt. Est vero notandum constitutionibus specialem modum usuris injectum. *l.* 10. *C. de usuris.* 33 Valet pactum, ut non solutis ad diem usuris minoribus, currant majores. *Bart.* Paria sunt enim, pacisci, ut fructus usurarum loco sumantur, licet plus colligatur: & pacisci de majoribus usuris, si die sua non solvantur minores. *Accurs.* 34 *l.* 13. §. 26. *supr. de act. empt.* 35 *Sub.* constante matrimonio. 36 Id est, uxor potest rem propriam obligare pro marito quondam suo, quatenus est ejus debitrix. *Bart.* vel ita: Non potest rem suam pro viro quondam suo obligare, nisi quatenus est debitrix viri: vel ita: Mulier non potest res suas obligare, nisi obliget in rem suam: alias juvatur Vellejano. 37 Id est, debere, restituere, refundere. 38 Adde *l.* 48. *l.* 65. *supr. de rei vindic.* 39 Et ideo cessat Vellejanum. *l.* 21. *l.* 27. *in fin supr. ad SC. Vellejanum.* 40 Potest enim mandati agere. *arg. l.* 25. *infr. de fidejussorib.* 41 Id est, contra fidejussorem, qui pignus (cujus nomine fidejusserat) a creditore soluta ei pecunia recepit, debitor agit non pignoratitia, sed mandati actione, *ut hic.* At si fidejussor pignus solvit alterius contractus, qui personam ejus non contingebat, non mandati, sed negotiorum gestorum actione convenietur. *l.* 32. *supr. de negot.* 42 Creditori, quoad pignus non obest sententia adversus debitorem suum dicta, v. *l.* 5. *C. de pignorib.* atque ita, pignoris jus creditori non deperit, ex sententia adversus debitorem lata. *Goth.* vide Joann. Robert. 1. *sentent. cap.* 21. Cujac. *lib.* 2. *observ. cap.* 7. Gloss. *in cap. quamvis. extr. de sentent. & re judicat.* Ans. 43 Ignorante creditore: secus, si sciente. & sic intellige *l.* 63. *supr. de rei vindic.* 44 Quasi Serviana hæc est. §. 7. *Inst. de act.* 45 vide *l.* 15. §. 1. *infr. eod.* 46 Sententia lata pro herede legitimo adversus scriptum heredem, legatis & libertatibus testamento relictis efficit, *ut hic.* Ergo & sententia lata adversus debitorem, creditoribus ejus nocebit. vide *l.* 50. §. 1. *infr. de legat.* 1. 47 Quid, si contra scriptum heredem collusorie agentem sententia dicta sit, ea sententia non nocebit legatariis. vide *d. l.* 5. *C. de pignorib. l.* 50. §. 1. *infr. de legat.* 1. v. tamen Cujac. 2. *obs.* 7. 48 Videtur legendum *debitor*: nam hic supra & [illegible] de debitore male litem instituente, non de creditore. 49 In quibusdam tamen comparatur, vide quæ notavi ad *l.* 1. *infr. qui testamenta*
50 Sententia lata adversus heredem scriptum, cur legatariis & libertatibus nocet, & tamen lata adversus debitorem creditoribus non nocet? Quia lata sententia adversus scriptum heredem testamentum ipsum irritum facit, & consequenter legata eo testamento relicta, quæ ex heredis institutione dependent: At victo debitore non possis ita dicere sententiam adversus eum latam creditoribus ejus nocere: quia litem male instituere adversus rerum possessores potuit, & tamen res eas creditoribus suis jure aut legitime obligasse. Ex his colliges creditores & legatarios non per omnia comparari. 51 An injusta sententia effectum habeat, vide quæ notavi ad *l.* 65. §. 2. *infr. ad SC. Trebell.* 52 Si non appellavit. *l.* 50. §. 1. *infr. de* [illegible] 53 vide *l.* 20. *infr. de adquir. rer. dom.* 54 Adde *l.* 28. *infr. de except. rei judicatæ.* tametsi injuriosa fuerit sententia: Quam rem per sententiam licet injuriosam amisi, eam tibi obligare postea non possum: licet eam postea tibi obligavero, jus pignoris utile tibi non tribuet. *ut hic.* 55 Sententia iniqua, victori præbet retentionem tantum rei, non actionem, sive persecutionem, *ut hic*: adde *l.* 11. *supr. de jurejurando.* Sententia nocet ei, qui a victo rem habet: vincenti vero retentionem tantum præbet, non actionem vel persecutionem. Quæ duo jura sane singularia, notandaque sunt. 56 Non inspicimus jus ejus, cujus commodo injuriosa sententia lata est: sed jus ejus potius, in quem lata est. Superatus apud judicem injuria, non appellavit: superatus jure suo decidit: ideoque rem, in qua victus est, utiliter postea pignorare non potuit. *arg. l.* 67. *supr. de contr. empt. l.* 20. *infr. de adquir. rer. domin.*

De

De nuda conventione.

4. GAJUS lib. singul. de formula hypothecaria.

Contrahitur [1] hypotheca per [2] pactum [3] conventum [4], cum quis paciscitur, *ut res ejus propter* [5] *aliquam obligationem sint hypothecæ nomine obligatæ*: Nec [6] ad rem pertinet quibus fit verbis: sicuti [7] est [&] in his obligationibus, quæ [8] consensu contrahuntur: Et ideo & sine scriptura [9] si convenit, *ut hypotheca sit*, & probari poterit, res obligata erit, de qua conveniunt [10]: Fiunt enim de his scripturæ, ut quod actum est, per eas facilius probari poterit, & sine his autem valet quod actum est, si habeat probationem: Sicut [11] & nuptiæ [12] sunt, licet testationes in scriptis habitæ non sunt.

Pro quibus obligationibus res pignorari possunt.
2. Differentia pignoris & hypothecæ.

5. MARCIANUS lib. singul. ad Formulam hypothecariam.

Res hypothecæ dari posse sciendum est pro quacunque [13] obligatione: sive mutua pecunia datur, sive dos, sive emptio vel venditio contrahatur, vel etiam locatio & conductio, vel mandatum: & sive pura est obligatio, vel in diem, vel sub conditione, & sive in præsenti contractu, sive etiam præcedat: sed & futuræ [14] obligationis nomine dari possunt: sed [15] & non solvendæ omnis pecuniæ causa, verum etiam de parte [16] ejus: & vel pro civili obligatione vel honoraria, vel tantum [17] naturali: sed [&] in conditionali [18] obligatione non alias obligantur, nisi conditio extiterit. §. 1. Inter *pignus* autem & *hypothecam* tantum [19] nominis [20] sonus differt. §. 2. Dare autem quis hypothecam potest, sive pro sua obligatione, sive pro aliena.

Quæ non continentur generali obligatione.

6. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

Obligatione generali [21] rerum, *quas quis habuit, habiturusve sit*, ea non [22] continebuntur, quæ verisimile [23] est quemquam specialiter [24] obligaturum non fuisse: utputa supellex [25]: item vestis [26] relinquenda est debitori: & ex mancipiis, quæ in eo usu habebit, ut certum sit, eum pignori daturum non fuisse: proinde de ministeriis ejus perquam ei necessariis [27], vel quæ ad affectionem [28] ejus pertineant,

7. PAULUS lib. 68. ad Edictum.

Vel quæ in usum [29] cottidianum habentur, Serviana non competit.

8. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

Denique concubinam [30], filios [31] naturales [32], alumnos [33] constitit generali obligatione non contineri, & si qua alia sunt hujusmodi ministeria.

Quæ possunt pignerari.

9. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Sic & quod ad eas res, quas eo tempore, quo paciscebatur, in bonis habuit, idem observari debet. §. 1. Quod emptionem venditionemque recipit, etiam [34] pignorationem recipere potest.

De re duobus simul obligata.

10. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

Si debitor res suas duobus [35] simul pignori obligaverit, ita ut utrique in solidum [36] obligatæ essent, singuli in solidum adversus extraneos [37] Serviana utentur: inter ipsos autem si quæstio moveatur, possidentis [38] meliorem esse conditionem: dabitur enim possidenti hæc exceptio, *Si non convenit, ut eadem res mihi quoque pignori esset*: Si autem id actum fuerit, ut pro partibus res obligarentur, utilem actionem competere, & inter ipsos, & adversus extraneos per quam dimidiam partis possessionem [39] apprehendant singuli.

De administratione bonorum Reip. 1. De antichresi.
2. De usufructu. 3. De servitutibus urbanis.

11. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

Si is, qui bona Reipublicæ jure administrat [40], mutuam pecuniam pro ea accipiat [41], potest [42] rem ejus obligare. §. 1. Si ἀντίχρησις [43] id est, *mutuus pignoris usus pro credito*, facta sit, & in fundum, aut in ædes aliquis inducatur, eousque retinet possessionem [44] pignoris loco, donec illi pecunia solvatur, cum in [45] usuras fructus percipiat aut locando, aut ipse percipiendo, habitandoque: Itaque, si amiserit possessionem [46], solet [47] in factum actione uti. §. 2. Ususfructus [48] an possit pignori hypothecæve dari, quæsitum est, sive dominus proprietatis convenerit, sive ille, qui solum usumfructum habet? Et scribit Papinianus lib. XI. Responsorum, tuendum creditorem: & si velit cum creditore proprietarius agere, *Non esse ei jus uti frui invito se*, tali exceptione eum Prætor tuebitur, *Si non inter creditorem, & eum ad quem ususfructus pertinet convenerit, ut ususfructus pignori sit*: Nam [49] & cum emptorem ususfructus [50] tuetur Prætor, cur non & creditorem tuebitur? Eadem ratione & debitori objicietur exceptio. §. 3. Jura prædiorum urbanorum [51]

1 Hypotheca quemadmodum, seu quot modis possit contrahi. *Goth.* Vide Anton. Augustin. *lib.* 2. *emendat. cap.* 2. Ans. 2 *l.* 17. §. 2. *supr. de pactis. l.* 1. *supr. de pignorat. l.* 2. *C. quæ res pign.* 3 *Pactum conventum a pacto* quidam an recte separent, dicetur alibi commodius. Sane Græcis 22. *Eclog.* 2. *cap.* 4. hæc sententia ita exprimitur, ἡ ὑποθήκη συμφώνῳ συνίσταται. Quidam pactum conventum accipiunt, pro expresso pacto, non pro tacito. 4 Per stipulationem etiam contrahitur, ut per scripturam. *l.* 26. §. 1. *infr. eod.* 5 Obligatio bonorum debet fieri propter aliquam obligationem, *ut hic.* 6 Idem extat in *l.* 4. *infr. de fide instrument.* id est, in contrahenda obligatione bonorum non requiruntur solennitates verborum & scripturæ. *Bart.* 7 Hypothecaria, est obligatio ex consensu. 8 Intelligi, opinor, aut actionem de constituta pecunia, *Novell* 115 *cap* 6. aut fidejussoriam potius. nisi quis hic malit legere, sicuti est in his obligationibus, quæ verbis contrahuntur. At τὸ *sicuti*, comparat plane hypothecariam ex consensu actionibus. 9 *Scriptura* non est de substantia contractus hypothecarii, sed magis fit ad probandum, *ut hic. l.* 4. *infr. de fide instrum. Novell.* 136. *cap.* 6. 10 *Al.* convenit. 11 vide tamen *l.* 9. *C. de nupt.* 12 Et omnes pene contractus. vide *l.* 17. *C. de pactis.* 13 *l.* 9. §. 1. *supr. de pignoratit. l. ult. in pr. C. quæ res pignori.* etiam naturali, *l.* 14. *in fin. infr. eod.* quinetiam pro usuris. *l.* 13. *in fin. infr. eod.* Idem est in fidejussore. §. 3. *Inst. de fidejussorib.* 14 Pignus futuræ obligationi accedere potest: de eo dixi *l.* 1. *supr. eod.* 15 Et non solum solvendæ omnis pecuniæ causa &c *Haloand.* 16 *l.* 5. §. 1. *infr. in quibus causis pignus.* 17 *l.* 14. *in fin. infr. eod.* 18 Conditionali obligatione non alias tenemur, quam si conditio extiterit. 19 Cur nominis tantum sono differunt? An quia *pignus* Latina vox, *hypotheca* Græca est, ut scripsi initio hujus tituli? Sed videamus, an id absciise verum sit, quod hic dicitur, pignus & hypothecam solo nominis sono distare. Indubie pignus & hypotheca actionem æque pariunt, *ut supr.* at pignus vulgo, mobilis: hypotheca rei immobilis est, *l.* 238. §. 2. *infr. de verbor. signific.* §. 7. *I. st. de action.* Item, plus est cautionis in pignore, quam hypotheca, ut qui idoneam cautionem accipere jussus sit, mandato satisfecisse non videatur, nisi vel pignus, vel fidejussorem acceperit, *l.* 59. *in fin. supr. mandati.* Tertio hypothecaria creditor intra certum tempus experiri cogitur, intra quod nisi experiatur, actione hypothecaria decidit: Nam tertius hypothecæ possessor titulum habens, præscribit hypothecam adversus creditorem præsentem decennio: absentem, vicennio, *l.* 2. *C. si advers. creditorem præscr.* titulum non habens tricennio, *l. cum novissimi.* 7. *C. de præscr.* 30. *vel* 40. *annorum.* debitor vero, ejusve heres, annis quadraginta. *l.* 1. §. 1. *C. de annal. except.* at qui pignus habet, pignoratitia experiri intra certum tempus non cogitur: Cur enim agat, aut agere teneatur, cum possideat? ita fiet, ut si vel centum annis pignus possideat, neque pignoratitia egerit, pignoratitiam non amittat. Est & hæc summa, & quarta quidem pignoris, & hypothecæ differentia: Hypothecarius creditor adversus tertium possessorem hypothecaria experiri non potest principali non discusso. *Novell. de fidejussorib.* 4 *c.* 2. *Auth. hoc si debitor. C. de pignor.* Pignoratitius creditor etiam principali non discusso tertium pignoris possessorem convenire potest. *l. ult. C. de prætorio pignore.* His quatuor modis pignus & hypotheca differunt non tantum nominis sono, sed & re ipsa. 20 De eo dixi *supr. hoc tit.* ad inscriptionem. adde *l.* 9. §. 2. *supr. de pignorat.* §. 7. *Inst. de actionibus. l.* 238. §. 2. *J. de verb. sign.* 21 *Generalis obligatio rerum* dicitur, cum quis res obligat, quas habeat, quasque habiturus est, hoc est, cum præsentia non modo sed etiam futura obligat. 22 *c. in generali. de regul. jur. in* 6. 23 *Verisimilitudo*, in rebus pignorandis *l.* 1 *C. quæ res pignor.* in legato attenditur, ut *l.* 38. §. 3. *infr. de legat.* 3. & in potestate administrandi concessa *l.* 7. *infr. de donationib.* Hinc clausula generalis privilegii non comprehendit non verisimilia. Sed unde verisimilitudo sumitur? Id arbitrio judicis relinquendum, qui ex affectione necessitatis, usuque quotidiano debitoris, animum suum informabit: nam quod dicitur verisimile, id ab arbitrio judicis potissimum pendet. 24 Generali obligatione nemo ea obligare intelligitur, quæ non verisimile sit, etiam specialiter obligare solere vel velle, *ut hic.* Nemo præsumitur aut solere, aut velle supellectilem, aut vestes obligare. Ita ex generali obligatione & hypotheca, quædam tacito intellectu excipiuntur *Nov.* 39. *cap.* 1. Goth. Non continentur quæ prohibita sunt alienari, ut feudum, *cap.* 1. *de prohibit feudi alienat.* bona fideicommisso subjecta. *l.* 3. §. 2. *C. commun. de legat.* Tessaur. *decis* 193. Item bona ejus qui heres est pignorantis. *l.* 29. *infr. eod* Res dotales *l unic.* §. *& cum. C. de rei uxor act.* Jus patronatus. *cap. Berthold. extr. de re judicat* Ans. 25 Siquidem nemo præsumitur velle carere necessariis ad usum communem & quotidianum: qualia supellex continet. *l.* 6. *infr. de supellect.* Ergo lecti, & eorum accessoria, *l.* 52. *in fin. supr. de leg* 3. non continentur in obligatione generali. 26 Quæ non est in supellectili, *l.* 10. *infr. de supellect.* (*vestis* nomen quid contineat, vide *l* 24. *infr. de auro.*) In obligatione generali (idem dic in cessione bonorum. Bald. ad *l. fin C. qui bon. ced.*) nemo vestes suas, *ut hic*, maxime hyemales obligat. v. *l* 1 *C. de militari veste. lib.* 12. *tit.* 40. Vestes tamen etiam necessarias, voci præconis subjectas refert Cicero *pro Quintio.* 27 Ideoque potest iis libertatem dare: secus in iis, qui specialiter obligati sunt. v. *l.* 3. *C. de servo pignori dato.* 28 Affectionis ratione colligimus voluntates contrahentium. 29 Quotidiani res usus nemo verisimiliter obligat. 30 Puta ancillam, cum qua poterat esse concubinatus, v. Gujac. 5. *obs.* 6. 31 Atqui filius a patre vendi potest, *C. de patrib. qui filios suos distraxerunt.* ergo & pignorari, *l. unic. C. rem alienam gerentibus.* Vendi possunt certo casu, certisque conditionibus, quæ sunt expressæ *C. de patrib.* 32 De naturalium liberorum adfectione, adde *l.* 2. *C. de patrib. qui filios suos distraxerunt. l.* 71. §. 3. *infr. de leg.* 1. *l.* 41. §. 2. *in fin. infr. de legat.* 3. *l.* 3. *infr. de liberali causa.* vide Paul. 5. *sent.* 6. *in fin. Nov.* 157. *c.* 1. 33 *l.* 1. *C. quæ res pignori.*

34 Quæ expressim vendi, ea pignorari & obligari possunt, *l.* 18. *in fin. supr. de pignoratitia. l. un. C. rem alienam gerentib.* & e contrario quæ non sunt in commercio, pignorari non possunt. *l.* 1. §. 2 *infr. quæ res pignori* An servitutes urbanæ & rusticæ? v. *l.* 11. *in fin. infr. eod.* an ususfructus? v. *l.* 11. §. 2. *in fin. infr. eod.* an homo liber, alienus, an filius mortuus vel vivus, volens, aut invitus vasallus? v. quæ notavi ad *l.* 1. *infr. ad l. Fab. de plagiariis.* an pignus? v. *l.* 1. *C. si pign.* an feudum invito domino? v. 2. *Feud.* 55. an spes præmiorum publicorum? v. *l.* 5. *C. quæ res pignor.* an stipendia militiæ, vel quasi, puta doctorum & advocatorum? v. *l.* 4 *C. de execut. rei judic.* an mercedes diurni laboris? v. *d. l.* 4. an prebendæ & fructus beneficiorum? v. *d. l.* 4 an res sacræ, religiosæ, hospitales, jus sepulchri? v *l.* 2. *C. de religiosis.* an res subjectæ restitutioni fideicommissi, præsertim si sit redimendus is, qui fideicommisso gravatus est, aut ejus liberi? v. *l* 3 §. 3. *infr. ad SC. Trebell.* an res litigiosa? v. *l.* 1. *in fin. infr. quæ res pign.* an bona minorum sine decreto? vid. *l.* 22. *C. de administr. tutorum.* an boves aratorii, & agricolarum instrumenta? v. *l.* 7. *C quæ res pign.* an flumina, mare, maris litora, palatia, theatra, turres, universitates pignorari possunt extraneo principi vel subjectis? v. *l.* 4. §. 2. *infr. de re judic.* 35 Conjunctim & quidem scientibus: id enim potest. Quid, si duobus separatim obligarit ignorantibus & diversis contractibus dissimulata obligatione? Stellionatus tenetur: nisi res, quæ pluribus fuit obligata, tanta sit, ut omnibus ea creditoribus satisfieri possit, *l.* 36. *in fin. supr. de pignoratitia.* aut nisi priori creditori satisfecerit: tunc enim in secundi creditoris persona pignus convalescit, estque utile *l* 4. *infr qui potiores.* Quid si vendiderit, permutaverit, in solutum dederit? Falsi, si modo rogatus negavit, ulli obligatas esse: & sic intellige *l.* 21. *infr ad l. Corn. de falsis* & stellionatus, si hypothecam tacuit: & ita intellige *l* 3. *infr. stellionatus.* 36 Quid, si solidi nulla facta sit mentio? an in solidum, an pro parte res erunt eis obligatæ? v. *l.* 16. §. 8. *infr. eod.* 37 *l.* 2. *infr. de Salviano interdict.* 38 Possidens plus juris habet, quam qui non possidet, *l.* 1. §. 1. *infr. de Salviano interdict. l.* 128. *infr de reg. jur.* Agenti hypothecaria contra tertium possessorem incumbit onus probandi suam hypothecam tempore priorem esse; alias absolvendus possessor. An idem est, si fiscus agat? vide quæ notavi ad *l.* 1. *C. de jure fisci.* 39 Per actionem hypothecariam avocatur nuda possessio, *l.* 66. *infr. de evict.* quod in libello hypothecariæ actionis notandum est, nec minus prætereundum 40 Jure quodam & munere proprio, non ut Curator Reipublicæ, & Præses. vide *l.* 3. §. 4. *infr. quod vi.* nec enim ad eam rem præpositi censentur. facit *l. ult. supr. quod cum eo* 41 Et in rem utilitatemque Reipublicæ vertit, *l.* 27. *supr. de rebus creditis.* vel speciale mandatum habuit. adde *l* 3. §. 4. *infr. quod vi.* 42 Imo non potest: nam ne quidem inter privatos magister societatis paciscendo, societati nocet. *l.* 14. *supr. de pactis.* Imo potest: quia vel delicto curatoris collegii collegium obligatur. *l.* 10. *in fin. C. de sacros. Eccles.* 43 *l.* 1. *l.* 26. *l.* 33. *l.* 39. *supr. de pignoratitia.* Harmenop. 3. *tit.* 3. & §. 122. & 3. *Novell. Michaelis*: Sic conventio licita est, etiamsi pluris domus locari soleat [illegible]quam efficiat usurarum legitimarum ratio admissa propter incertum eventum fructuum, eorumque incertum pretium: etiamsi aliquo anno possit fructuum emolumentum legitimum modum excedere. *arg. l.* 23. *C. de usuris.* De antichresi, vide *tractatum commerciorum & contractuum usurariorum* Molinæi, *quæstione trigesima quinta.* de tacita antichresi vide *l.* 8. *infr. in quib. caus. pign.* Porro sutile est, quod nonnulli hic legunt ἀνταποχὴ & ἀντιφωνή Et hæc ἀντίχρησις pignoratitia expressa, vide *l. penult. infr. titul. prox.* de antichresi, vide etiam Hotomann. 1. *obs* 4. Goth. Dissentit hac in parte Jus Canon. *cap.* 1. 2. *cap. conquestus.* 8. & *cap. salubriter.* 16. *extr. de usur.* Ans. 44 Et fructus ejus possessionis. 45 ἀντίχρησιν ædium qui habet creditor, loco usurarum, quas perciperet ex suis nummis, fructus ex ædibus pignoratis percipit his modis vel locando, vel percipiendo, vel habitando. *l.* 39. *supr. de pignoratit. l.* 6. *C. quod cum eo. l.* 14. *l.* 17. *C. de usuris.* 46 Sensus est, Creditorem qui amisit possessionem ἀντιχρήσεως, non hypothecaria, sed in factum actione uti solere, nimirum quod ἀντίχρησις proprie hypotheca non sit. Cujac. 3. *observ.* 35. *in fin.* 47 Nam id tentari potest, hypothecariam creditori competere. Azorius. Cujacius *ibid.* 48 Pignori usumfructum dare potest fructuarius invito etiam proprietario. 49 Argumentum a venditione ususfructus ad ejus pignorationem. Usumfructum vendere fructuarius potest: ergo & pignorare. 50 Vendi potest (ut & cedi *l.* 12. §. 2. *l.* 63. *supr. de usufruct.*) utiliter ususfructus: ergo & pignorari, *l.* 9. *in fin. supr. eod.* Imo, ususfructus formalis vendi & cedi nequit, *l.* 66. *infr. de jure dot.* §. 3. *Instit. de usufruct.* Nec causalis, quia non separatur a sua causa: qua non translata non potest transferri: Quid juris? Bartolus, & alii usumfructum cedi & pignorari posse existimant, non quatenus est servitus, sed quatenus commoditatem utendi in se continet. 51 An aliud in rusticis prædiis? Putat Bartolus, has esse differentiæ rationes: quod urbanæ perpetuam causam contineant, id est, urbanæ constitui sub quadam perpetuitate debeant, *l.* 4. *supr. de servitutibus.* (verum id competit etiam rusticis, *d. l.* 4.) Deinde ne urbs deformetur, *l. ult. infr. de quid in loco publico.* & si in his admittatur pignus, possit evenire, ut tigna auferantur, quod in rusticis non est, ut vult idem Bartolus, (Imo, idem esse videtur in urbanis, quod in rusticis: Potest enim servitus urbana precario dari, *l.* 3. *infr. de precario.* ergo & pignori dari, & rusticæ; & urbanæ contrariæ non sunt, sed diversæ tantum: Eadem est ratio in ambabus, unde hic a contrario sensu argumentum sumi non potest.) Id castimo: non solas urbanas servitutes esse, quæ pignorari non possint, sed hic tantum innui, urbanas hypothecæ subjici non posse; ex quo pignorari non possunt, *ut hic.* Ratio? quia ea tantum pignorari possunt, quæ sunt in bonis nostris (in quibus non sunt servitutes, *l.* 1. *infr. de usu & usufruct. leg.*) Pignorari proprie non possunt, quæ tract[illegible] non

pignori dari [1] non [2] poſſunt [3]: Igitur [4] nec convenire poſſunt, ut hypothecæ ſint.

De ſervitutibus ruſticis jure pignoris conſtituendis.

12. PAULUS lib. 68. ad Edictum.

SEd an viæ [5], itineris, actus, aquæductus pignoris conventio locum habeat, videndum eſſe Pomponius ait: ut talis pactio fiat, [ut] *quamdiu pecunia ſoluta non ſit, eis ſervitutibus creditor utatur* [6], ſcilicet ſi vicinum fundum habeat: & ſi intra diem certum pecunia ſoluta non ſit, vendere [7] eas vicino liceat? Quæ ſententia propter utilitatem [8] contrahentium admittenda eſt.

De grege. 1. De ſtatulibero, 2. Si pignus pignori datum ſit. 3. De ſuperficiariis. 4. De rei vel fidejuſſoris condemnatione. 5. De conditione. 6. De uſuris. De pœna.

13. MARCIANUS lib. ſingulari ad formulam hypothecariam.

GRege [9] pignori obligato, quæ [10] poſtea naſcuntur [11], tenentur: Sed & ſi prioribus capitibus decedentibus, totus grex fuerit renovatus [12], pignori tenebitur [13]. §. 1. *Statuliber* quoque dari hypothecæ poterit [14], licet conditione exiſtente evaneſcat pignus. §. 2. Cum pignori [15] *rem pignoratam* [16] accipi [17] poſſe placuerit, quatenus [18] utraque [19] pecunia debetur, pignus ſecundo creditori tenetur [20], & tam exceptio, quam actio utilis [21] ei danda eſt [22]. Quod ſi dominus ſolverit [23] pecuniam, pignus quoque perimitur. † Sed [24] poteſt dubitari, numquid creditori, nummorum ſolutorum nomine, utilis actio danda ſit, an non: quid enim, ſi res ſoluta fuerit? Et verum eſt, quod Pomponius libr. VII. ad Edictum ſcribit: ſi quidem pecuniam debet is, cujus nomen [25] pignori datum eſt, exacta [26] ea creditorem ſecum penſaturum [27]: ſi vero corpus [28] is debuerit & ſolverit, pignoris loco futurum apud ſecundum creditorem. §. 3. Et *in ſuperficiariis* [29] legitime conſiſtere creditor poteſt adverſus quemlibet poſſeſſorem: ſive tantum [30] pactum conventum de hypotheca intervenerit, ſive etiam poſſeſſio tradita [fuerit], deinde amiſſa ſit. §. 4. Etiam [31] ſi creditor judicatum [32] debitorem [33] fecerit, hypotheca manet obligata, quia [34] ſuas [35] conditiones habet hypothecaria actio: id eſt, ſi ſoluta eſt pecunia, aut ſatisfactum [eſt]; quibus ceſſantibus tenet: Et [36] ſi cum defenſore in perſonam egero, licet is mihi ſatis dederit & damnatus ſit, æque hypotheca manet obligata: Multo magis ergo ſi in perſonam actum ſit, ſive cum reo, ſive cum fidejuſſore, ſive cum utriſque pro parte; licet damnati ſint, hypotheca manet obligata. Nec [37] per hoc videtur ſatisfactum creditori, quod habet judicati actionem. §. 5. Si ſub conditione [38] debiti nomine, obligata ſit hypotheca, dicendum eſt, ante conditionem non recte agi, cum nihil interim [39] debeatur: ſed, ſi ſub conditione debiti conditio venerit, rurſus agere poterit. Sed ſi præſens ſit debitum, hypotheca vero ſub conditione, & agatur ante conditionem hypothecaria, verum quidem eſt, pecuniam ſolutam non eſſe, ſed auferri hypothecam iniquum eſt: ideoque arbitrio judicis cautiones interponendæ ſunt: *ſi* [40] *conditio exſtiterit, nec pecunia ſolvatur, reſtitui hypothecam, ſi in rerum natura ſit.*
§. 6. Propter uſuras [41] quoque, ſi obligata ſit hypotheca, uſuræ ſolvi debent. Idem [42] & in pœna dicemus.

De obligatione in diem. 1. De caſibus, ex quibus naturalis obligatio conſiſtit.

14. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

QUæſitum eſt, ſi nondum dies penſionis venit, an & medio tempore perſequi pignora permittendum ſit? Et *puto*, dandam [43] pignoris perſecutionem: quia [44] intereſt mea: Et ita Celſus ſcribit.
§. 1. Ex quibus caſibus naturalis [45] obligatio conſiſtit, pignus perſeverare conſtitit.

De rebus futuris. 1. De re aliena. 2. De re ſæpius obligata.

15. GAJUS lib. ſingul. de formula hypothecaria.

ET quæ nondum ſunt, *futura* [46] tamen ſunt, hypothecæ [47] dari poſſunt: ut fructus pendentes, partus ancillæ, fœtus pecorum, & ea quæ naſcuntur, ſint hypothecæ obligata. Idque ſervandum eſt, ſive [48] dominus [fundi] convenerit aut de uſufructu, aut de his, quæ naſcuntur: ſive is, qui uſumfructum habet, ſicuti Julianus ſcribit.
§. 1. Quod dicitur [49] creditorem probare debere [50], *cum conveniebat, rem in* [51] *bonis debitoris fuiſſe:* ad eam conventionem pertinet, quæ ſpecialiter facta eſt, non [52] ad illam [53], quæ cottidie inſeri ſolet [54] cau-

poſſunt aut poſſideri: Proprie, ſi rem in abſtracto, non in concreto, & acceſſorie conſideremus: Poſſunt alioquin ſervitutes obligari, fundo, cui cohærent, obligato. *argum. l. 1. ſupr. commun. præd.* & ſic nihil impedit, quominus ego, qui vicinam domum habeo, poſſim uti commoditate luminis tui, vel proſpectus, vel tigni immiſſi in tuo habendi. Hæc Ripenſis ad *l. 9. in fin. num. 62. ſupr. eod.* Niſi ſi dicamus, id jus eo caſu non ſumi, tanquam ſervitutem, ſed tanquam commoditatem utendi: utilitatem quoque ſuperioribus non obſtare, *l. 12. in fin. infr. eod.* ut interea dicamus, alii quam ei, qui vicinus eſt, tales ſervitutes urbanas pignorari non poſſe: conſtare etiam minus utilitatis in tali ſervitutum urbanarum, quam ruſticarum pignore: nam cui ruſtica ſervitus (puta viæ, vel itineris), pignorata eſt, is alteri quam vicino fundi ſervientis eam pignorare poteſt: etiam magno. Quid enim, ſi creditoris fundus intermedius ejus iter impediat? In urbanis id eſſe non poteſt, contra propriam pignoris naturam. *l. 13. §. 2. infr. eod.* Quam enim remotus a fundo mihi ſerviente utilitatem habere poſſit tigni immittendi in meum vicinum? vide tamen Cujacium 15. *obſervat.* 6. vide Duarenum, 2. *diſput.* 13. qui hanc legem refert ad ſervitutem jam conſtitutam: proximam vero, ad conſtituendam: atque ita putat proſpectus, aut tigni immittendi ſervitutem ad aliquod tempus debitorem creditoris gratia, pati poſſe, & precarii nomine, *l. 3. infr. de precario.* vel pignori dare, *ut hic.* hoc autem jus adquiſitum creditorem alteri pignorare amplius non poſſe. Apertius rem totam ita exponamus: Accurſius & Bartolus cenſent ſervitutes urbanas ideo pignorari non poſſe, quod earum cauſa ſit perpetua: pignus, temporarium ſit. Verum, ſi ea ratio conſtaret, ruſticæ quoque pignorari non poſſent, quæ tamen pignorantur recte, *l. 12. infr. eod.* nam ſervitutum ruſticarum cauſa quoque perpetua eſſe debet, *l. 4. ſupr. de ſervitut.* Duarenus putat *d. 2. diſput.* 13. & urbanas & ruſticas pignorari poſſe, cum poſſint utræque precario concedi, *l. 3. infr. de precario.* Quid igitur? quæ Duareni ſententia eſt? Paulum Juriſconſultum ita putare, *l. 12. infr. eod.* debitorem in ſuo fundo ſervitutem ruſticam creditori ſuo vicinum fundum habenti pignorare poſſe: qui interrogatus, idem eſſe in urbano prædio non negaret: Marcianum vero hic negare, debitorem fundi urbani, ſervitutem alii non vicino poſſe pignorare, qui interrogatus idem reſponderet in ruſtico prædio: Item creditorem jus ſervitutis pignoratum ſibi, alteri pignorare non poſſe. Quibus ſententiis duæ contrariæ opponuntur a Cujacio, 15. *obſervation.* 5. Prima eſt: Creditorem ſervitutem ruſticam pignoratam ſibi, alteri poſſe pignorare: Fructum enim rei eſſe, poſſe dare pignori. *l. ultim. infr. de uſuris.* Altera eſt: Ne quidem ab ipſo domino ſervitutes urbanas pignorari poſſe, *ut hic.* ruſticas poſſe. *l. 12. infr. eodem.* Cur enim priori caſu non poſſis ſervitutem ruſticam mihi pignorare, qui tuus ſum vicinus, ut per meum ac pignoratum tuum fundum, ad alios fundos meos remotiores perveniat meus creditor pignoratitius? Cur non ſervitutem ruſticam mihi pignoratam licebit mihi pignorare creditori meo hunc in modum? At non recte ſimiliter dixeris, ſervitutem urbanam mihi pignoratam, poſſe me creditori meo vicino pignorare: Qui enim poſſit vicinus meus creditor, tignum recte immittere in prædium urbanum mihi pignoratum? Atqui precarium in utriuſque ſervitutibus eſſe poteſt. *l. ſi quis ſepulchrum.* 12. *ſupr. de relig. l. & habet.* 15. *§. precario.* 2. *infr. de precario.* Pignoris utilitas eſt in alienandi, & pignorandi facultate, etiam invito debitore, qui pignus dedit. *l. 4. ſupr. de pignorat. action. l. mulier. C. de diſtr. pignor.* Precarium pendet omnino a voluntate ejus, qui dedit. Ut hæc ita ſint, nondum tamen diſſoluta eſt hujus loci difficultas: nimirum cur poſſint pignorari ruſticæ ſervitutes, urbanæ non poſſint? nam & ruſticæ ne quidem pignorari poſſe videntur, cum pignus ad tempus conſiſtat: ad tempus autem, ſervitus non poſſit conſtitui. *l. 4. ſupr. de ſervitut. l. 44. ff. locati.* An id in ruſticis ideo dicemus eſſe, quod ad earum perpetuitatem ſufficiat hoc ſpectare, quod in perpetuum poſſint diſtrahi, debitore poſt trinam monitionem in ſolvendo moram admittente? *d. l. 4. in fin.* Paul. 2. *ſentent.* 5. §. 1.
1 Nec legari. *l. 1. infr. de uſu & uſufruct. legat.* 2 Atqui vendi poſſunt: poſſunt igitur hypothecæ dari. *l. 9. in fin. ſupr. eod.* 3 vide etiam hic Molinæum *de divid. & individ. parb. 3. num.* 330. *cum ſeq.* & Charondam *lib. 1. veriſimil. cap.* 5. 4 Argumentum a pignore ad hypothecam: pignus datur, hypotheca fit conventione, *ut hic.* pactum tantum conventum de hypotheca intervenit, in pignore poſſeſſio traditur, *l. 13. §. 3. infr. eod.* quod dari pignori non poteſt, id hypothecæ dari quoque non poteſt. 5 Servitutem ruſticam fundum vicinum habenti creditori debitor pignorare poteſt: ſibi conſtitutam creditor alii vendere poteſt, *ut hic.* Imo & pignorare. *l. 13. §. 2. infr. eod.* Goth. vide Molin. *de divid. & individ. p. 3. num.* 336. Duaren. *lib. 2. diſput. cap.* 13. Cujac. 15. *obſerv. cap.* 6. Anſ. 6 Græci notant poſſe nos κατασκευάζειν τῶν δουλειῶν ἀγροικικῶν καρπόν. Cujac. 15. *obſerv.* 6. 7 Fructus eſt, vendere pignus poſſe. 8 Cur non eadem utilitas facit contra ſubtilem docendi rationem, ut idem ſit in urbanis? Duaren. *ibid.* De utilitate, vide *l. 51. §. ult. ſupr. ad l. Aquil.* 9 *Grex* pignorari poteſt, *ut hic.* legari, §. 18. *Inſt. de legat.* vindicari. *l. 1. §. 3. l. 2. l. 3. ſupr. de rei vindic.* 10 *l. 29. §. 1. infr. eod. l. 21. infr. de legat.* 1. *l. 81. in fin. infr. de legat.* 3. *l. 3. infr. de inſtructo.* 11 Ex illo grege ſcil. ut & alia qualibet univerſitate. 12 Et ita mutatus. *l. 16. §. 2. inf. eod.* 13 Cur tenebitur? Grex ipſe ſubſtantiam non mutat, quod ſub[illegible] ei ſint alia capita. *l. 22. infr. de legat.* 1. *l. 76. ſupr. de judiciis.* 14 Cur poterit? quia pendente conditione ſervus eſt, non liber. *l. 26. §. 5. l. 45. in fin. infr. de fideic. libert. l. 12. in fin. ſupr. famil. l. 16. l. 25. infr. de ſtatulib. l. 3. C. de fideic. libert.* 15 Pignus pignori dari poteſt, *l. 1. l. 2. C. ſi pignus pignori.* (id Græcis μεταυποθηκεύειν) ut & nomen debitoris. *l. 4. C. quæ res pignor. l. 3. l. 7. C. de hered. vel action. vend.* Goth. vide Edmund Merill. *lib. 1. obſ. cap.* 36 Anſ. 16 *l. 18. ſupr. de pignorat.* 17 Ergo & dari *C. ſi pign. pignori.* 18 Quid? an in duriorem [illegible], aut majorem ſummam? minime, *l. 4. in fin. C. quæ res pignori.* Quatenus, hic, eſt per id tempus, ut ad tempus, non ad ſummam referatur 25. *Syn.* [illegible] 18. 13. Harm enop. 75 §. 18. 19 Id eſt, utriuſque debitoris 20 Una tamen ſolutione liberatur primus debitor: tunc enim deſinit ei eſſe in cauſa pignoris. & ita intellige *l. 1. C. ſi pignus pignori. l. 40. §. 2. ſupr. de pignorat.* 3. Harmenop. 5. §. 18. 21 Hypothecaria ſc. 22 Adverſus primum debitorem. 23 Cui? Titio ſuo creditori? an Sempronio creditoris ſui creditori? Utrique poteſt. Num vero tibi pignoris domino Sempronius, ne Titio ſolvas, utiliter denunciare poteſt? Utique: textus in *l. 4. C. eod.* quod tamen Bartolus negat hic, *num.* 3. Num Titius, ne Sempronio? puto non poſſe: nam quo jure prohibuerit, quominus pignus tuum ab eo, qui illud detinet, recipias? 24 Pignus dedi Titio in centum: Titius idem pignus Cajo pignoravit: Me centum Cajo ſolvente poſſum liberare pignus meum: qua etiam ſpecie, Cajus in ſummam a Titio ſibi debitam, centum a me accepta imputabit. Quid, ſi Titio debui non pecuniam, ſed Stichum? Eidem Cajo ſi Stichum tradam, liberabo meum pignus ea lege, ut Stichum pignoris nomine retinere poſſit, tantiſper dum ei ſatisfaciat Titius. 25 Nomen acceptum pignori dare poſſumus. *l. 18. ff. de pignorat. l. 4. C. quæ res pignori.* 26 *Al.* Exactam eam. 27 Id eſt, quam pecuniam creditori creditoris mei, luendi mei pignoris cauſa ſolvo, creditorem meum ea ſumma exonerat ipſo jure, *ut hic.* 28 Puta equum (cujus loco pignori veſtimenta dederat) ſibi commodatum. 29 vide *l. 15. infr. qui potiores.* 30 Hypotheca pacto tantum convento contrahitur: in pignore, poſſeſſio traditur: adde quæ ſcripſi ad *l. 11. in fin. ſupr. eodem.* 31 Hinc dubitandi ratio ſumitur. Videbatur enim pignus non manere creditoris poſt condemnatum factum debitorem: Nam per ſententiam fit novatio, *l. ult. C. de uſur. rei judic.* Novatione, nova adquiritur actio priore ſublata, *l. 1. infr. de novat.* & pignus perimitur. *l. 11. §. novata. 1. ſupr. de pignorat.* Verum dici poteſt, ſententia quidem novam adquiri obligationem & actionem, nec tamen veterem tolli. Poteſt & hæc eſſe ratio. Pignus novatione voluntaria tolli poſſe: at non judiciali ſeu judicii accepti. Judicatum enim debitorem facientes, ut & litem conteſtantes nunquam deteriorem noſtram cauſam facimus. *l. 29. infr. de novat.* 32 Judicatum debitorem, vel condemnatum creditor facit, quoties vincit, & a judice obtinet, ut reus ſatisfaciat, *ut hic. l. 8. C. de pignorib. l. unic. C. etiam ob chirographariam pecuniam.* 33 Suum ſcil. 34 Hypothecaria actio tamdiu durat, quamdiu ſoluta non eſt pecunia creditori, aut ei non ſatisfactum. 35 vide *l. 6. infr. quib. modis pign.* 36 Hypothecariam actionem non amittit creditor, etiamſi judicatum fecit debitorem, *ut ſupr. eod.* etiamſi cum defenſore debitoris in perſonam egerit, & is ſatisdederit ac damnatus fuerit, *ut hic.* etiamſi in perſonam egerit cum reo, vel fidejuſſore, vel cum utroque, & hi damnati ſint, *verſ. multo magis. infr.* 37 Satisfactum creditori non videtur, hoc ipſo vel ſolo, quod habeat judicati actionem adverſus debitorem. Porro ſatisfactio habetur pro ſolutione. *l. 52. infr. de ſolut.* 38 Hypotheca pura præſenſque conſtitui poteſt, licet debitum ſit ſub conditione, *ut hic.* & e contra præſens debitum eſſe poteſt, hypotheca ſub conditione: Priore caſu, hypothecaria experiri non poteſt creditor, ante conditionem debiti: poſt conditionem vero agere poteſt: Poſteriore caſu, nondum ſoluta pecunia ante conditionem hypothecæ, debitor hypothecam creditori auferre non poteſt. Et breviter, illo caſu creditor ante conditionem debiti: hoc caſu, debitor ante conditionem hypothecæ non experietur *Goth.* Confer *l. 41. ſupr. de judic. tot. tit. C. ut legator.* quibus propter debitum conditionale poteſt peti cautio. *Anſ.* 39 *l. 213. infr. de verb. ſign.* 40 Formula cautionis. 41 Hypotheca non tantum propter ſortem, ſed & propter uſuras, & pœnam obligari poteſt. adde *l. 8. in fin. ſupr. de pign. act.* Imo pignus quod ſortis nomine obligatur, facile & pro uſuris obligatum intelligitur. 3. Harm. 5. §. 14. Quin & hoc notandum eſt, pignus in ſortem tantum, vel in uſuras obligari: Priore caſu, ſorte ſoluta debitorem pignus repetere poſſe: idem pignus, uſurarum nomine a creditore non poſſe retineri: poſteriore quoque ſolutis uſuris pignus repeti poſſe, & injuſte retineri a creditore. *l. 11. § ſi in ſortem duntaxat, ſupr. de pignorat. l. 3. C. de uſuris.* Quid ita? limitatum pignus naturam ſuam egredi non debet. In his ſpeciebus, pignus vel in ſortem tantum, vel in uſuras tantum obligatum ponitur. *l. 8. in fin. l. 11. §. 3. ſupr. de pignorat.* 42 *Pœnæ & uſuræ* cognatio. Eſt enim pœna uſuræ ſpecies. 43 Imo danda non eſt: Nam ante diem pignoratitia agi non poteſt, *l. 4. infr. de diſtract. pign. l. 5. §. 1. infr. quibus modis pignus.* Regulariter, hoc eſt, ſine juſta cauſa non poteſt: ſeu niſi ſuſpectus ſit debitor, *arg. l. ait Prætor.* 10 *§. ſi debitorem.* 16. *infr. quæ in fraudem. l. 21. ff. de interrogation.* Ante conditionem agi non poteſt, *l. 13. §. 5. ſupr. eod.* *Dies & conditionis* differentia eſt: Debitum *ſub conditione*, ante eventum conditionis omnino indebitum eſt, ideoque agi non poteſt. Debitum *in diem*, ſtatim deberi incipit atque promiſſum eſt, licet ante diem agi non poſſit. *l. cedere.* 213. *infr. de verb. ſign.*
44 Quoties mea intereſt poſſum pignus perſequi, etiam ante diem penſionis & conditionis eventum: mea intereſt, ſi debitor ſuſpectus eſſe incipit. vide *l. 36. ſupr. de reb. credit.* alias ante diem pignus vendi non poteſt. *l. 4. infr. de diſtract. pign. l. 5. §. 1. infr. quibus modis pignus.* Goth. Sicut in fallitis ante diem peti poteſt. v. Stracch. *de decoctor. p. 7. n.* 12. Anſ. Adde Bart. Bald. & Coſtal. *hic.* Caccialup. *tract. de debitore ſuſpect.* Moſſ. *de contract. rubr. de pignoribus. verſ. quæ actio. num.* 12. Menoch. *de arbitr. jud. lib. 2. cent. 1. caſ.* 87. Pecc. *de jure ſiſtendi cap. 4. num.* 6. S. L. 45 *l. 5. in fin. pr. ſupr. eod.* adde *l. 16. §. 3. infr. de fidejuſſ.* 46 Futura, fructus pendentes, partus ancillæ, fœtus pecorum & ſimilia. v. *l. 1. ſupr. eod. l. 8. ſupr. de contr. empt. l. 73. infr. de verb. oblig.*
47 *Futura* ad eum modum ſtipulari poſſumus & promittere, *l. 73. infr. de verb. oblig.* emere, *l. 8. ſupr. de contrah. empt.* legare, *l. 24. infr. de leg.* 1. ſic, quod ex fundo apparuerit, quod agro alluvione acceſſerit, pignorare poſſumus, *l. 16. infr. eod.* quod in flumine enatum, *l. 14. l. 15. l. 16. l. 17. infr. de legat.* 3. quæ omnia effectum habent, utiliaque cum in rerum natura eſſe cœperint. Subeſt enim tacita hæc conditio, ſi nata ſint, *l. 7. in fin. infr. de tritico. l. 1. in fin. infr. de cond. & demonſtr.* 48 *l. 11. §. 2. ſupr. eod.* 49 In *l. 3. ſupr. eod. l. 23. infr. de probation. arg. l. 4. in pr. infr. de aqua & aquæ pluv.* 50 Id eſt, tempore contractus & pignoris contracti. 51 Adde *l. 3. ſupr. eod. l. 23. infr. de probat.* Hoc latius patet, quam *in dominio fuiſſe: nam in bonis ſunt*, non ea tantum, quæ in dominio noſtro ſunt, ſed & quæ bona fide poſſidemus, ut & ſuperficiaria. *l. 49. infr. de verb. ſign.* Ita hic ſufficit creditorem probare rem a debitore fuiſſe bona fide poſſeſſam, aut eundem rei utile dominium habuiſſe. Falſus eſt itaque Accurſius in *§. item Serviana. Inſt. de act.* dum putat creditorem cogi probare rem in dominio debitoris fuiſſe. 52 Id eſt, non ad generalem, quam ſpeciali ſubjicere ſolent contrahentes, & Notarii, requiritur, ut res obligata tunc fuerit in bonis debitoris: nam in generali rerum obligatione ſufficit, ſi poſtea res quandocunque inveniatur in bonis obligatis. Hinc interim formam contrahendi in hypothecaria obſerva.
54 Mixtam hanc hypothecam poſſis dicere, ex generali & ſpeciali. 54 Notanda eſt hæc Notariis uſitatiſſima alicujus obligandi formula.

tionibus,

tionibus, *ut specialiter* [1] *rebus hypothecæ nomine datis, cætera* [2] *etiam bona teneantur debitoris, quæ nunc habet & quæ postea adquisierit, perinde atque si specialiter hæ res fuissent obligatæ.* §. 2. Qui res suas jam obligaverint, & alii secundo obligant creditori, ut effugiant periculum [3], quod solent pati, qui sæpius easdem res obligant [4], prædicere [5] solent, *alii nulli rem obligatam esse, quam forte Lucio Titio, ut in id, quod excedit priorem obligationem, res sit obligata*, [ut sit pignori, hypothecæve id quod pluris est], aut solidum, cum [6] primo debito liberata res fuerit. De quo videndum est, utrum hoc ita se habeat, si & conveniat: an & si simpliciter convenerit de eo quod excedit, ut sit hypothecæ? Et solida res inesse conventioni videtur, cum a primo creditore fuerit liberata. An adhuc pars? Sed illud magis est, quod prius diximus.

De alluvione. 1. *De re aliena & ratihabitione.* 2. *De mutatione rei obligatæ.* 3. *De convento hypothecaria absolvendo vel condemnando.* 4. *De fructibus.* 5. *De præscriptione hypothecæ adjudicatæ.* 6. *De debitore condemnato ob pignus non restitutum.* 7. *De re aliena.* 8. *De re duobus obligata.* 9. *De pacto, ut non soluto debito res justo pretio æstimanda sit debitoris.*

16. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

SI fundus hypothecæ datus sit, deinde alluvione [7] major factus [est, totus obligabitur [8]]. §. 1. Si nesciente domino res [9] ejus hypothecæ data sit, deinde postea dominus [10] ratum [11] habuerit, dicendum est, hoc [12] ipsum [13], quod ratum habet, voluisse [14] eum retro [15] recurrere [ratihabitionem] ad illud tempus, quo convenit: Voluntas autem fere [16] eorum demum servabitur, qui & pignori dare possunt. §. 2. Si res hypothecæ data, postea mutata [17] fuerit, æque hypothecaria actio competit: veluti de domo data hypothecæ & horto facta [18]. Item si de loco convenit & domus facta sit. Item de loco dato, [deinde] vineis in eo positis.

§. 3. In vindicatione [19] pignoris quæritur, an rem, de qua actum est, possideat is, cum quo actum est? Nam si non possideat, nec [20] dolo fecerit: quo minus possideat, absolvi debet. Si vero possideat & aut pecuniam solvat [21], aut rem restituat, æque absolvendus est. Si vero neutrum horum faciat, condemnatio sequetur [22]. † Sed [23] si velit restituere, nec possit forte quod res abest, & longe est vel in provinciis, solet [24] cautionibus res explicari: nam, si caverit se restituturum, absolvitur. Sin vero dolo quidem desiit possidere, summa [25] autem ope nisus non possit rem ipsam restituere, tanti [26] condemnabitur, quanti actor in litem juraverit, sicut [27] in cæteris [28] in rem actionibus: nam [29] si tanti [30] condemnatus esset, quantum deberetur, quid [31] proderat in rem actio cum [&] in personam agendo idem consequeretur? §. 4. Interdum [32] etiam de fructibus arbitrari debet Judex: ut [33] ex quo lis inchoata sit, ex eo tempore etiam fructibus [34] condemnet. Quid enim, si minoris sit prædium, quam debetur? nam de antecedentibus fructibus nihil potest pronunciare, nisi exstent [35], & res non sufficit. §. 5. Creditor hypothecam sibi per sententiam adjudicatam quemadmodum habiturus sit, quæritur: nam dominium [36] ejus vindicare non potest. Sed hypothecaria agere potest: & si exceptio objicietur a possessore rei judicatæ [37], replicet [38], *si* [39] *secundum me judicatum non est.*

§. 6. Si pluris [40] condemnatus sit debitor non restituendo pignus, quam computatio sortis & usurarum faciebat, an si tantum solverit, quantum debebat, exoneretur hypotheca? Quod ego, quantum quidem ad subtilitatem legis & auctoritatem sententiæ, non [41] probo: Semel [42] enim causa transire videtur ad condemnationem, & inde pecunia deberi. Sed humanius [43] est, non amplius eum, quam quod revera debet, dando, hypothecam liberare. §. 7. Aliena [44] res utiliter potest obligari sub conditione, *si debitoris facta fuerit.*

§. 8. Si duo [45] pariter [46] de hypotheca paciscantur: in quantum quisque obligatam hypothecam habeat, utrum pro quantitate debiti, an pro partibus dimidiis, quæritur? Et magis est, ut pro quantitate debiti pignus habeant obligatum. Sed uterque, si cum possessore agat, quemadmodum? utrum de parte quisque, an de toto, quasi utrique in solidum res obligata sit? Quod erit dicendum, si eodem [47] die pignus utrique datum est separatim [48]: sed si simul illi & illi, si [49] hoc actum est, uterque recte in solidum aget: si minus, unusquisque pro parte. §. 9. Potest ita [50] fieri pignoris datio, hypothecæve, *ut, si intra certum tempus non sit soluta pecunia, jure emptoris possideat rem, justo* [51] *pretio* [52] *tunc æstimandam:* hoc enim casu videtur quodammodo conditionalis esse venditio: Et ita Divus Severus & Antoninus rescripserunt.

Qualis sit actio hypothecaria.

17. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

PIgnoris [53] persecutio [54] in [55] rem [56] parit [57] actionem creditori.

De eo, cui competit Publiciana.

18. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

SI ab eo [58] qui Publiciana [59] uti potuit, quia dominium [60] non habuit, pignori accepi: sic [61] tuetur me per Servianam Prætor, quemadmodum debitorem per Publicianam.

De pluribus rebus pigneratis,

19. ULPIANUS lib. 21. ad Edictum.

QUi pignori plures res accepit, non [62] cogitur unam liberare, nisi [63] accepto universo, quantum debetur.

De pensione obligata.

20. IDEM lib. 63. ad Edictum.

CUm convenit, *ut is, qui ad refectionem* [64] *ædificii credidit, de pensionibus jure pignoris ipse creditum recipiat*, etiam actiones utiles

1 Ut in *l.* 4. §. 4. ff. *si quis cautionib.* 2 Non expressa specialiter. 3 Stellionatus, *l.* 3. §. 1. ff. *stellionatus.* *l.* 16. §. 1. *l.* 36. *in fin. supr. de pignorat.* & falsi. *l.* 21. ff. *ad leg. Corn. de falsis.* 4 Et vendunt: nam de venditionibus loquuntur *d. l.* 3. *d. l.* 21. 5 Tunc enim volenti creditori non fit injuria, quemadmodum si res debitoris ampla sit. *d. l.* 16. §. 1. & 36. Num vero necessitas imponitur Notario (cujus ministerio vel opera, vel quo teste seu præsente debitor forte alii obligatus fuit) ut id secundo debitoris creditori indicet? 6 *l.* 4. *in fin.* ff. *qui potiores.* 7 *Alluvio* pignus auget; crescit pignus alluvione, *l.* 18. §. 1. §. 3. *in fin supr. de pignoratit.* & hereditas. *l.* 16. §. 3. *supr fam.* usufructus. *l.* 9. §. 4. *supr. de usufruct.* Crescit & alluvione legatum, dos, fideicommissum, feudum *l* 34. *supr. de rei vind.* *l.* 16. §. 3. *supr. comm. divid.* *l* 4. *in fin. infr. de jure dot* *l* 29. §. 2. ff. *de leg.* 2. *l.* 16 ff. *de legat.* 3. 1. *Feudor.* 4. §. 5. 8 Atqui alluvio in agris limitatis locum non habet. *l in agris.* 16. ff. *de adquir. rer. dom.* Recte: eorum enim limitata est natura 9 Et ita aliena, v. Dynum ad *c.* 9. *de reg. in* 6. Goth. Adde Edmund. Merill. *lib.* 1. *obs.* 36 Ans. 10 *Ratihabitione* negotium gestum confirmatur *l.* 6. § 9. *l.* 9. *l.* 24. ff. *de negotiis.* *l.* 56. *supr. de judic.* *l.* 25. *C. de donat inter virum.* mutuum a filiofamilias contractum, *l ult. C. ad SC Macedon.* venditio, *l* 44. §. 1. ff. *de usurpat.* donatio, *d. l.* 25. solutio, *l.* 71. §. 1. ff. *de solut.* delictum. *l.* 152. §. 2. ff. *de reg. jur.* *l.* 5. *C. de nupt.* 11 Ratihabitio pignus conciliat *l* 20. *in fin. princ. supr. de pignorat.* 12 Voluntas quæ sequitur, ratihabitio est, *ut hic.* & *l.* 9. §. *pen. infr. de donat.* *l.* 3. §. *sed si mutua. supr. de in rem verso.* *l. Pomponius* 40. §. *ult. supr. de proc.* *l. ult. C. ad SC. Macedonian.* 13 *Al.* hoc ipso. 14 Ratihabitio, voluntatis species, dixi *l.* 3. §. 4. *supr. de in rem verso.* 15 Ratihabitio retrotrahitur ad tempus conventionis. vide Dyn. in *c. ratihabitio. de reg. in* 6. 16 Nam & is regulariter, qui pignori obligare non potest, pignoranti consentiendo nihil agit. Usufructuarius tamen pignorandi proprietatem jus non habens, *l.* 6. *C. de usufruct.* potest obligationi proprietatis consentire. 17 Puta si domus ad aream sit redacta, & iterum post extructa, vid. *l.* 29. §. 2. ff. *eod.* domus in hortum vel horreum: locus, in domum vel vineam sit mutatus. *infr. eod.* Hypotheca non tollitur domus, si ea hortus facta sit: loci, si domus ibi ædificata, aut vineæ ibi positæ. 18 Et horreo facto. *Haloand.* 19 Pignus creditor vindicare potest. *l.* 17. ff. *eod.* 20 Paria sunt *possidere*, & *dolo desiisse possidere.* 21 Ut *l.* 6. ff. *quibus modis pignus.* 22 Scilicet, ut possessor rem restituat, eaque jure pignoris a creditore retineatur, ut hinc colligere possis hypothecaria formula qualis esse debeat, id est, quemadmodum concipiendi libelli, & ferendæ sententiæ in actione hypothecaria sint. 23 Summa hujus legis hæc est: Pignus vendicat creditor a non possessore, eove qui dolo non desiit possidere: reus absolvendus. A possessore? aut pecuniam debitam creditori solvere, aut pignus restituere possessor debet: si neutrum facere velit, condemnandus est, *ut supr. eodem.* si velit restituere, nec possit, cavens se restituturum, absolvetur: si restituere non poterit, quia dolo desiit possidere, tanti condemnandus, quanti in litem creditor juraverit, *ut hic.* Et hæ rei persecutoriæ utilitates sunt, restitutio rei, pecuniæ debitæ solutio, cautio, juramentum in litem. 24 Eo casu scilicet. §. 2. *Instit. de offic. judic.* Cautiones commodo reorum inventæ. 25 Quo magis inutilis est diligentia post dolum, eo minus doli effectum purgat. 26 Juratur in litem contra non restituentem pignus, sicut in cæteris in rem actionibus. vid. *l.* 5. *supr. de in litem jurando.* 27 Juratur in litem adversus non restituentem in actionibus in rem. *l.* 5. *supr. de in litem jurand.* 28 Pignus actionem in rem parit. *l.* 17. *infr. eod.* 29 Jusjurandum in litem plus quam debetur, hoc est, plus debito continet. 30 Imo, tanti condemnandus videtur, *l.* 21. *in fin. infr. eodem.* vide æquitatis sententiam in §. 6. *infr. eodem.* 31 Quasi Serviana in rem actio, creditori utilior est, quam personalis. 32 Nam hæc distinctio servanda, de qua hic agitur. 33 Pignoris fructus post litem contestatam perceptos possessor debitori restituit arbitrio judicis, si minoris sit prædium, quam debeatur: antecedentes, hoc est, ante litem contestatam perceptos non restituit: nisi exstent, & res pignorata non sufficiat. adde *l.* 3. *C. in quibus causis pignus.* 34 Etiam de fructibus. *Haloand.* extantibus scilicet, non de consumptis a bonæ fidei possessore. *l.* 1. §. 2. ff. *eod.* 35 Dixi ad *l.* 3. *C. in quibus causis pignus.* 36 Pignus sibi adjudicatum, creditor persequitur, non rei vindicatione, sed hypothecaria. Quid ita? Hæc adjudicatio jus dominii non tribuit. 37 Quasi agere teneatur creditor actione rei judicatæ. *l. minor annis, cui fideicomm.* 40. *supr. de minoribus.* 38 Evidenter enim iniquissimum est proficere rei judicatæ exceptionem ei, contra quem judicatum est. *l.* 16. ff. *de except. rei judicatæ.* 39 Formula replicationis. 40 *l.* 21. ff. *eodem.* & male: nec enim pluris condemnari potest. *d. l.* 21. 41 Adversus debitorem pignus non restituentem in litem juratum est. §. 3. ff. *eodem.* *l.* 21. *in fin.* ff. *eodem.* Pluris ita condemnatus est, quam sors & usuræ sortis faciebant: hæc enim potest egredi jusjurandum in litem. Quæritur, si ab ea condemnatione sortis & usurarum veram quantitatem solverit, an pignus liberet, etiamsi non solverit, quanti in litem juratum est? si subtilitatem legis, & auctoritatem sententiæ spectamus, non exoneratus est, nisi quanti in litem fuerit juratum, solverit: humanius est tamen liberare, si id, quod revera debeat, solverit, *ut hic.* Humanius agitur adversus debitorem, quam adversus extraneum possessorem. Ille non pluris, quam debuit: hic etiam pluris condemnatur. *l.* 21. *in fin.* ff. *eod.*

42 Prioris judicii pronunciatione res transit in rem judicatam. dixi ad *Novell.* 93. Goth. Vide Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 5. *num.* 94. Ans. 43 *Subtilitas* est juris, debitorem teneri in veram quantitatem sententiæ, licet ea sortem & usuras debitas excedat: *humanitas est*, eum liberari dando id, quod revera debet. Ratio? quia si creditor ab extraneo plus suo debito exegisset, debitori redderet. *l.* 21. *in fin.* ff. *eod.* Igitur plus debito ab ipso debitore eum exigere iniquum fuerit. 44 *l.* 41. *supr. de pignorat.* vide *l.* 5. *C. si aliena res.* 45 Vide *l.* 10. ff. *eod.* 46 *Pariter*, hic non est eodem momento, sed eadem die, diversis momentis. 47 *Simul* dicitur fieri, quod eodem die fit, licet diversis momentis. *Bart.* 48 Id est, diversis momentis, eadem tamen die. 49 Imo, ut hoc non actum sit, cum res pluribus simul daretur, æqualis tamen omnium causa erit in pignore, *l.* 20. §. 1. ff. *de pignorat.* & ita pro sua parte, non in solidum. 50 Vide quæ notavi ad *l.* 81. *in fin. princ. supr. de contr. empt.* 51 De *justo pretio*, adde quæ scripsi ad *l.* 50. ff. *de furtis.* 52 Atqui pretii quantitas conferri non potest in alterius, vel ipsius emptoris arbitrium. *l.* 25. *supr. locati.* *l.* 35. §. 1. ff. *de contrah. empt.* Hic pretii æstimatio refertur ad justum pretium, hoc est, vel ad commune, seu forense; vel judicis arbitrio finiendum: qui tanquam vir bonus arbitratur, *l. ult. C. de jure domini impetr.* electis justis æstimatoribus, exactoque ab eis jurejurando, *arg. l.* 20. *C. de fide instrum.* *Novell.* 7. *c.* 3. §. 2. *vers. quod autem.* Si minus, ipsi litigatores æstimatorem jussu judicis eligent. *argum. l. hac edictali.* §. *his illud. C. de secundis nuptiis.* 53 Id est, hypothecæ. *l.* 18. *C. de pignoribus.* 54 Quasi Serviana scilicet. *l.* 16. §. 3. *supr. eod.* *l.* 18. *C. eod.* *l.* 2. *C. si unus ex pluribus her.* §. 7. *Inst. de actionibus.* 55 *l.* 16. §. 3. *in fin.* ff. *eod.* *l. un. C. de alien. jud. mut. caus.* *l. ult. C. de obligat.* §. *item Serviana.* 7. *Inst. de act.* *l. ult. C. si unus ex plurib. heredib. creditor.* 56 Imo non parit in rem actionem: Nam pignus consensu contrahitur. *l* 1. *supr. de pignorat. action.* *l. si decem dem tibi.* §. *de pignore.* ff. *de pactis.* Consensu jus reale non acquiritur, sed traditione, *l.* 20. *C. de pactis.* *l.* 3. §. 1. *l. si partem. supr. quemadmodum servitut.* Num dicemus pignore adquiri in rem actionem, quod pignoris securitas sit minimi momenti, ut ideo facile nascatur? An potius, quod pignus mutuo, aut alii contractui sæpe adjici soleat? Mutuum & similes contractus ex se jam personalem actionem pariant, ut nisi pignus realem pariat, supervacua futura sit pignoris adjectio? 57 Adeo ut vindicatio creditori competat. *l.* 10. *in fin. C. de pignorat.* *l.* 16. §. 3. *supr. eod.* 58 Id est, si a non domino, ut *l.* 21. §. 1. ff. *eod.* 59 Publicianam, & quasi dominium habens, pignus dare potest, *ut hic.* Atqui Publicianam habens, rem in bonis non habet: Creditor autem, qui pignus accipit, ut pignus suum recte tueatur, probare debet rem fuisse in bonis ejus a quo accepit pignus. *l.* 15. §. 1. *supr. eod.* Dicendum est, eum, qui utile rei dominium habeat, rem in bonis habere. *l.* 49. ff. *de verb. signif.* 60 Sed quasi tantum, & utile, seu, si ita licet loqui, indirectum. *l.* 21. §. *si debitor.* ff. *eod.* *l.* 1. & *tot. tit.* ff. *de Publiciana.* §. 3. § 4. *Inst de act.* 61 Pignus qui accepit a non domino, Publicianam tamen habente, ita defenditur per Servianam, ut is, a quo accepit, per Publicianam, *ut hic.* At non defenditur per Publicianam. *l.* 13. §. 1. *supr. de Publiciana.* Non defenditur quoque Serviana adversus verum dominum pignoris, *l.* 18. *supr. de rei vindicatione.* Exceptio dominii repellit Publicianam, *l. ultim. supr. de Publiciana.* *l.* 24. ff. *de except. rei judic.* multo igitur magis, qui pignus accepit a Publicianam habente. 62 Pignoris liberatio individua est. *l.* 65. ff. *de evictionib.* nec enim creditor pignus, ejusve partem reddere tenetur, nisi accepto universo, quod debetur, *ut hic.* & *l.* 8. §. 2. *l.* 9. §. 3. *supr. de pignorat.* *l.* 85. §. *penult.* ff. *de verbor. oblig.* *l.* 1. *C. de luit. pignoris.* *l.* 16. *C. de distract. pignorum.* Universo, hoc est, sorte & usuris, *l. acceptam. C. de usuris.* *l.* 41. §. *Lucius.* ff. *de usuris.* expensis litis, *l.* 65. *supr. de rei vindicatione.* *l. ult.* §. *in computatione. C. de jure deliberandi.* *l.* 2. *C. si antiquior credit.* eo omni, quo deterius fit jus creditoris. *l. eleganter.* 7. §. *non solum.* 3. ff. *de dolo.* Quid tamen si ita conventum fit, ut parte sortis, vel debiti soluta, creditor pignus, ejusve partem restitueret? aliud dicendum. *d. l.* 41. §. 1. Quid, si debitor partem offerat, partem aliam neget? vide *l.* 21. ff. *de reb. cred.* Quid, si libertas, pia causa aliud suadet? Quid, si debitor non sit solvendo? vide *Authent. hoc nisi debitor. C. de solut.* Quid, si debitor Emphyteuta sit patrimonii Cæsaris? vide *l. placuit. C. de collat. fund. patrim. lib.* 11. Quid, si volenti publicano pars soluta, an nocebit fisco? vide *l. ult. C. de apochis publ.* Quid, si debitor diversis locis, non uno loco debeat? vide *l.* 2. §. *si quis ita. supr. de eo, quod certo loco.* Quid, si unum ex pluribus fidejussoribus liberare velit debitor? vide *l.* 5. §. 1. ff. *de solut.* Quid, si lege quiddam debeatur? vide *Auth. hoc nisi debitor.* *l.* 5. ff. *de verbor. obligat.* Quid, si pro parte solvat, pro altera parte compensationem petat? vide *l.* 5. *l.* 12. *C. de compensat.* Quid in specie *l. ult.* ff. *quibus modis pignus?* Partis oblatione integrum pignus liberari dicendum est. 63 Cui ob eam causam competit exceptio non impleti contractus pignoris, *ut hic.* & *l.* 9. §. 3. *supr. de pignorat.* *l.* 1. *C. de luit. pign.* *l.* 85. §. *penult.* ff. *de verb. oblig.* ut & aliis casibus, puta non impletæ emptionis, *l.* 1. ff. *de in diem addict.* & *tit. de l. commiss.* *l.* 13. §. 8. *supr. de act. empt.* venditionis, *l.* 2. §. 1. *l.* 25. *l.* 50. *supr. de act. empt.* locationis, *l.* 9. *l.* 15. *l.* 24. §. 4. *supr. locati.* *l.* 16. *C. de locato.* conductionis, *l.* 1. ff. *de migrando.* *l.* 1. *supr. si ager vectig.* *l.* 2. *C. de jure emphyt.* societatis. *l.* 19. *in fin supr. pro socio.* 64 De hoc dicam ad *l.* 5. ff. *qui potiores.*

adverſus inquilinos accipiet, cautionis [1] exemplo [2], quam debitor creditori pignori dedit.

De procuratore & negotiorum geſtore. 1. De eo, qui habet Publicianam. 2. De periculo & commodo pignoris. 3. De litis æſtimatione.

21. IDEM lib. 73. ad Edictum.

SI inter colonum & procuratorem [3] meum convenerit de pignore, vel ratam [4] habente me conventionem vel mandante: quaſi [5] inter me & colonum meum conveniſſe videtur. §. 1. Si debitor ſervum, quem a non domino [6] bona fide emerat & pignoravit [7], teneat; Servianæ locus eſt, & ſi adverſus eum agat creditor, doli replicatione exceptionem elidet [8]: [&] ita Julianus ait: & habet rationem [9]. §. 2. Quidquid pignori commodi, ſive incommodi fortuito [10] acceſſit [11], id ad debitorem pertinet. §. 3. Si res pignerata non reſtituatur, lis adverſus poſſeſſorem erit æſtimanda: ſed utique aliter [12] adverſus ipſum debitorem, aliter adverſus quemvis poſſeſſorem: nam adverſus debitorem non pluris, quam quanti debet, quia non pluris intereſt: adverſus cæteros poſſeſſores etiam pluris, & quo amplius [13] debito conſecutus creditor fuerit, reſtituere debet debitori pigneratitia actione.

Si dominus ei, qui pignoravit, ſucceſſerit.

22. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

SI Titio, qui rem meam ignorante me creditori ſuo pignori obligaverit, heres [14] exſtitero, ex poſtfacto pignus directo [15] quidem non convaleſcit, ſed utilis [16] pigneratitia dabitur creditori [17].

De locatione. 1. De abſentibus.

23. IDEM lib. 3. Regularum.

CReditor prædia ſibi obligata ex cauſa pignoris locare [recte] [18] poterit. §. 1. Pignoris obligatio etiam inter abſentes [19] recte [20] ex contractu obligatur.

De eo, qui prohibetur emere.

24. IDEM lib. 5. Regularum.

IN [21] quorum finibus emere [22] quis prohibetur [23], pignus accipere non [24] prohibetur.

De retentione.

25. IDEM lib. 8. Regularum.

CUm vitioſe [25] vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni [26] locus non [27] eſt: nec ſi bona creditoris ad fiſcum pertineant.

De fidejuſſore, qui pignora ſuſcepit & non ſolvit. 1. De eo, qui ſcripſit inſtrumentum obligationis rei ſuæ. 2. De re ſubſtituta in locum rei obligatæ.

26. IDEM lib. 4. Reſponſorum.

FIdejuſſor impetravit a Poteſtate [28], *ut & antequam ſolveret, pignora ipſe poſſideat, quaſi ſatisfacturus creditoribus*, nec ſatisfecit: modo heres debitoris paratus eſt ſolvere creditoribus: Quæro, an pignora fidejuſſor reſtituere cogendus ſit? Modeſtinus reſpondit, cogendum [29] eſſe. §. 1. Pater Seio emancipato filio facile [30] perſuaſit, ut, quia mutuam quantitatem acciperet a Septitio creditore, chirographum perſcriberet ſua manu filius [ejus], quod ipſe impeditus eſſet ſcribere, ſub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandæ: Quærebatur, an Seius inter cætera bona etiam hanc domum jure optimo poſſidere poſſit, cum patris ſe hereditate abſtinuerit, nec metuiri [31] ex hoc ſolo, quod mandante patre manu ſua perſcripſit inſtrumentum chirographi, cum neque conſenſum ſuum accommodaverat patri, aut ſigno ſuo, aut alia ſcriptura [32]? Modeſtinus reſpondit, cum ſua [33] manu pignori domum ſuam futuram Seius ſcripſerat, conſenſum ei obligationi dediſſe [34] manifeſtum eſt. §. 2. Lucius Titius prædia & mancipia, quæ in prædiis erant, obligavit: heredes ejus prædiis inter ſe diviſis, illis mancipiis defunctis, alia ſubſtituerunt: creditor poſtea prædia cum mancipiis diſtraxit: Quæritur, an ipſa mancipia, quæ ſunt modo in prædiis conſtituta, hoc eſt [in] hypothecis, emptor vindicare recte poſſit? Modeſtinus reſpondit, ſi neque pignorata ſunt ipſa [35] mancipia, neque [36] ex pignoratis [37] ancillis nata, minime creditoribus obligata eſſe.

De pignore deteriorato a debitore.

27. MARCELLUS lib. 5. Digeſtorum.

SErvum, quem quis pignori dederat, ex leviſſima offenſa vinxit, mox ſolvit: & quia debito non ſatisfaciebat, creditor, minoris [38] ſervum vendidit: an aliqua actio creditori in debitorem conſtituenda ſit, quia crediti ipſius actio non ſufficit ad id, quod deeſt perſequendum? Quid ſi eum interfeciſſet, aut eluſcaſſet? Ubi quidem interfeciſſet, ad exhibendum [39] tenetur: ubi autem eluſcaſſet [40], quaſi damni injuriæ dabimus actionem ad [41] quantum intereſt, quod debilitando aut vinciendo, perſecutionem pignoris exinanierit. Fingamus nullam crediti nomine actionem eſſe, quia forte cauſa ceciderat: non exiſtimo indignam rem animadverſione & auxilio Prætoris. Ulpianus notat: ſi [42] ut [43] creditori noceret, vinxit, tenebitur: ſi merentem, non tenebitur.

Si pater ob legatum filio ſub conditione relictum pignus acceperit.

28. PAULUS lib. 3. Quæſtionum.

SI legati conditionalis [44] relicti filiofamilias, pater ab herede rem propriam ejus pignori [45] accepit, & mortuo patre [46], vel [47] emancipato filio, conditio legati exſtiterit: incipit [48] filio legatum deberi [49], & neque

1 Poteſt enim cautio & nomen pignori dari. *l.* 13. §. 2. *in fin.* ʒ. *eod. l.* 43. ʒ. *de pignorat.*
2 Qui ad refectionem ædificii credit pecuniam, plerumque ita ſtipulatur, *ut ædificii refecti penſiones jure pignoris recipiat:* quo nomine adverſus inquilinos perinde utili actione experiri poteſt, ut is, qui cautionem, ſeu nomen a debitore pignoris accepit. Poteſt enim creditor in hac ſpecie experiri adverſus debitores, a quibus cautio emiſſa, aut nomen ſcriptum eſt. adde *l.* 13. §. 2. *in fin. ſupr. eod. l.* 18. *ſupr. de pignorat. act. l.* 4. *C. quæ res pignori.* 3 Procurator privati, *ut hic.* & reipublicæ ut pignori dare poteſt, *l.* 11. ʒ. *eod.* ita & accipere. adde *l.* 23. J. *eod.* 4 Qui ratum habet vel mandat, ipſe pignorare videtur, adde *l.* 16. §. 1. *ſupr. eod.* Ratihabitione poteſt pignus contrahi
5 Quaſi conveniſſe videtur, qui per procuratorem pactus eſt: non ipſe quidem convenit, ſed quaſi. *Quaſi* cum hic dicimus, non pene dicimus, aut prope, ſed vere per interpretationem tamen. 6 Vide *l.* 18. *ſupr. eod.* 7 Ignoranti, ne contraria ſit *l.* 1. *ſupr. eod.* 8 Debitor non poteſt referre quæſtionem dominii. 9 Cur habet rationem? quia debitor pignus emit ab eo, qui id vendidit, ut dominus, *l. optimam.* 14. *C. de contrah. ſtipulat.* vel ita, Debitor generali hypotheca conventus poteſt excipere rem illam, ad quam agitur, non fuiſſe nec eſſe ſuam, ſed alterius & laudare dominum, a quo poſſidet, fructus denique percipere: quod cum facit, poteſt accidere, ut mendacii non accuſetur: cum neque ea res fuerit in ejus bonis: ſecus fuerit, ſi ſpeciali jure rem eam obligaverit: hoc enim caſu quæſtionem dominii objicere, citra mendacii ſuſpicionem, non poteſt. Mendacii enim convincitur, qui rem ipſam in ſpecie obligavit. 10 V. *l.* 24. §. 2. *ſupr. de pignorat.* 11 Pignori quidquid accedit commodi vel incommodi, debitoris eſt, *ut hic.* Cur debitoris? quia dominus eſt pignoris. *l.* 6. *l. pignus.* 9. *C. de pignoratit. l. ſicut vim majorem.* 19. *C. de pignoribus.* §. *ult. Inſt. quibus modis re contrahit. l.* 23. J. *de reg. jur.* 12 Dixi ad *l.* 16. §. 6. *ſupr. eod.*
13 V. *l.* 6. *C. de pignorat.* Pignoris fructus & omnes ejus utilitates debitori reſtituere creditor debet. Quin ſi pignus plus vendidit, acceptæ quantitatis partem imputat primum in uſuras, deinde in ſortem. Poſtremo id, quod ſupereſt, reddit. *l.* 35. *ſupr. de pignor. act.* Si illam ipſam quantitatem, quæ plus continet, fœneravit, vel ea uſus ſit, uſuras præſtat. *l.* 6. §. 1. *ſupr. de pignoratit.* Quid, ſi creditor ex eo, quod plus eſſe diximus, fundum comparavit? Debitor in ea ſpecie non in fundum ipſum, ſed in perſonam creditoris experitur. *l. ult. C. de diſtract. pignor.* Quid, ſi plus quidem vendidit pignus, nondum tamen pretium exegit? vide *l.* 24. §. 2. ʒ. *de pignorat.* Paul. 2. *ſent.* 13. §. 1. & *d. l. ult.* Quid, ſi minus redegit ex venditione? vide *l.* 3. *l.* 5. *l.* 6. *C. de diſtr. pignor. l.* 9. *in fin.* J. *de diſtr. pign. l.* 28 *ſupr. de reb. credit. l.* 8. *C. ſi certum. l.* 10. *C. de obligat.*
14 Hujus legis ſententia explicata eſt in *l.* 16. §. 7. *ſupr. eod.* 15 Quia nihil ipſe pactus ſum de pignore. 16 Ad exemplum hypothecariæ: idque ex æquo & bono. *l.* 5. *C. ſi res aliena.* Atqui Paulus ait, pignoris perſecutionem non eſſe dandam creditori adverſus dominum pignoris cauti, ſive obligati a debitore poſt ei ſuccedentem. *l.* 41. *in pr. ſupr. de pignorat. act.* Et ita eſt: nam de directa loquitur: ſed in fine adjicit utilem dari: vide quæ notavi ad *d. l.* 41. vide Alciat. 7. *Parer.* 14. Duar. 1. *diſp.* 4. Cujac. 19. *obſ.* 26. vide tamen Hotom. 5. *obſ.* 7. Goth. Contra *l.* 41 *ſupr. de pign.* Ubi vide Goth. Vult. 1. *diſc.* 17. Treutler. *de pignor. to.* 5. *in pr.* Joann Aurpach. *epiſt. iurid.* 8. Anſ.
17 V. Charondas *lib.* 1. *veriſimilium c.* 20. Pulvæus *de alien. rei diſtract. cap.* 26. Mod.
18 Imo non poterit: Nam qui locat, fruitur. *l.* 12 §. *uſufructua ius l.* 13 *in fin l.* 15. §. 4. §. 5 *ſupr. de uſufruct.* Creditor autem citra furtum pignore uti non poteſt. *l.* 54. J. *de furtis.* §. 6. *Inſt. de oblig. ex delicto.* An hunc locum referemus ad creditorem, cui jus ſit ἀντιχρήσεως in pignore? An potius ad res eas, eaque pignora, quæ niſi locentur per creditorem, noxia futura ſint ipſi debitori. adde *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *C. de pignorat. act.*
19 V. *l.* 4. *ſupr. eod.* hoc eſt, per nuncium, epiſtolam, procuratorem. *l.* 21. ʒ. *eod. l.* 2. *ſupr. de pact. l.* 1 §. 2. *ſupr. commodati. l.* 1. § 2. *ſupr. de contrah. empt.* 20 Imo non recte: Nec enim per liberam perſonam pignoris obligatio nobis adquiri poteſt. *l.* 11. §. 6 *in pr. de pignoratit.* Ipſa obligatio adquiri per liberam perſonam nobis non poteſt, pignoris jam obligati ipſa poſſeſſio poteſt, ut manifeſtis verbis Ulpiani conſtat *in d.* §. 6. Quod ſi rariſs cauſam differentiæ quæſiveris, dici poteſt poſſeſſionis adquirendæ rationem naturalem eſſe, a traditione: obligationis, a jure civili: hanc ab his, qui in poteſtate noſtra ſunt, tantum adquiri, illam paſſim a quovis. *l.* 53. J. *de adqu. rerum dom.* Quin obligationes cohærere proximis perſonis obligantibus. *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *ſupr. pro ſocio.*
21 Ita Magiſtratus in ſua provincia emere vetiti. *l. qui officii cauſa.* 62 *ſupr. de contrah. empt.* Cicer. 4 *Verrina.* Neminem, qui cum poteſtate, aut legatione in provinciam eſſet profectus, tam amentem fore putaverunt, ut emeret argentum: dabatur enim de publico: ut veſtem; præbebatur enim legibus. Mancipium putaverunt, quo & omnes utimur, & non præbetur populo. Sanxerunt, Ne quis emeret mancipium niſi in demortui locum. *Et poſt:* Non enim te inſtruere domum tuam voluerunt, ſed illum uſi in provinciæ ſupplere. Quæ fuit cauſa, cur tam diligenter nos in provinciis ab emptionibus removerent? Hæc judices quod putabant ereptionem eſſe, non emptionem, cum venditori ſuo arbitratu vendere non liceret in provinciis: intelligebant, ſi is, qui cum imperio eſſet, quod apud quemcunque eſſet, emere vellet, idque liceret: fore, ut quod quiſque vellet, ſive eſſet venale, ſive non eſſet, quanti vellet, auferret.
22 Emere prohiberi minus eſt, quam commercium rei, aut alienationem interdici. Emptione prohibita, non interdicitur pignoris capio: alienatione tamen, aut commercio rei interdictis, pignus accipi non poteſt. Hoc ideo, quod pignoris acceptio, commercii & alienationis ſpecies eſt, *l.* 1. §. 2. J. *quæ res pignori. l. ult. C. de reb. alienis non alienandis.* emptionis vero ſpecies non eſt. Hunc in modum conciliari rectius hæ leges poſſunt, *d. l.* 1. §. 2. quam ut dicamus cum Accurſio, venditione a lege prohibita, pignus interdici: quod tamen permitteretur, ſi ab homine alienatio eſſet interdicta: id enim repugnat *d. l. ult.* Neque planius eſt, quod Butrigarius putat, commercio interdicto pignus interdici: alienatione prohibita, non interdici. Nam & hoc poſtremum falſum eſt. *d. l. ult.* Minus etiam placet diſtinctio Bartoli, qui putat, re alienari prohibita pignus interdici: ſecus, ſi perſona emere prohibeatur. 23 Ratione officii ac Magiſtratus, *l.* 46. *ſupr. de contr. empt.* id fit interdum a judice. *l.* 9. § 9. J. *de pœnis*
24 Imo, qui prohibetur emere, prohibetur pignori accipere, *l.* 1. §. 2. J. *quæ res pign. l. ult. C. de reb. alien.* quia pignus inutile eſt creditori, niſi poſſit id vendere *l.* 4. *in pr. de pignorat.* 25 Vitioſa pignoratio jus retentionis non tribuit. vitioſa ſic cautio non eſt cautio. ut *l.* 6. *ſupr qui ſatisd.* 26 Vitioſus & inutilis contractus jus hypothecæ non tribuit.
27 Imo, retentioni locus eſt. *l.* 1 *in fin. princ. ſupr. eod. l.* 8. *C. de pignorat*
28 *l.* 2. J. *de diſtr. pign.* Idem eſt, ſi emit a creditore. *l.* 59. §. 1. *ſupr. mandati l.* 1 *in pr. C. de dolo.* 29 *l.* 1. *in fin. C. de dolo.* 30 Perſuadet facile filio ſuo pater, *l.* 22. J. *de ritu nuptiar.* ut & patronus liberto. *l.* 1. §. 5. J. *quarum rerum actio.* Goth. Intellectum vide apud Joann. Decher. *lib.* 1. *diſſert.* 11. *n.* 51. Anſ. 31 Nec metuere debeat ex hoc &c. *Haloand.* 32 Sed ſola reverentia, v. *l.* 22. J. *de ritu nupt.* quæ ſola metum non arguit. 33 Scribens inſtrumentum obligationis rei ſuæ, obligationi ejus conſentire videtur, etiamſi filius ſit, qui patre id jubente faciat.
34 Imo, contractui pignoris non obeſt, quod debitor teſtamentum creditoris, in quo ſe emiſſe pignus expreſſit, ſignaſſe proponitur, *l.* 39. *in fin.* ʒ. *de pignorat.* Ita qui diviſioni bonorum intereſt velut teſtis, repudiare jus non cenſetur, quod in illis bonis ſperat, aut ſperare poteſt. *l.* 34. §. 2. J. *de legat.* 2. 35 Sed ab heredibus empta aliunde: Hinc collige, defunctum res heredis pignorare poſſe. 36 Subrogata res rei pignoratæ ab alio, quam a pignorante, non cenſetur obligata, niſi ex ipſa re pignorata ſuum ortum habuerit. 37 *l.* 13. *ſupr. eod.* 38 Cur minoris vendidit? Forte quia minoris vendebantur ſervi vincti, quam non vincti. Ulp. 1. § 11. *l.* 43. J *de fideic. libert.* ubi dixi: adde Paul. 4. *ſent.* 12. §. 4. Cur minoris? quia deterioris conditionis erant, quam qui non vincti: enimvero manumiſſi non Cives omnino, ſed Dedititii fiebant. Gaius 1. *tit.* 1. §. 4. *l. un. C. de dedit. libert.* §. 3 *Inſt. de libert.* 39 Aquilia & ad exhibendum, *l.* 7. §. 4. *ſupr. de dolo. l.* 9. *ſupr. ad exhibendum.* in factum etiam. v. *l.* 5. *in fin. l.* 17 *ſupr. ad l. Aquil. l.* 3. *in fin. ſupr. de condict. triticiar.* 40 *l.* 5. §. *ult.* ʒ. *ad l. Aquil. d. l.* 3. *in fin. ſupr. de cond. triticiar.* 41 Ad id quantum. *Hal.* Quoties æſtimandum eſt id, quod intereſt actoris, ejus tantum damni ratio habetur, quod revera abeſt, quod rei cohæret, ut Rogerius dixit, quod rem comitatur, quod circa rem conſiſtit, & ut Græci interpretantur ad *l.* 21. §. 3. *ſupr. de act. empt.* τὸ ὂν διάφερον ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, non ejus, quod venit, aut venire potuit extrinſecus. Cujac. 8. *ad Afric.* 42 Pignoratum ſervum creditoris debitor vincire non poteſt, ut creditori noceat: merentem poteſt, *ut hic.* & *d. l.* 5. *l.* 17. *d. l.* 3. 43 Mens debitoris ſervum pignoratum vincientis, aut coercentis ſpectanda eſt 44 Conditionalis nomine, *Hal.* conditio fuit, *lego Titio centum, ſi juris ſui effectus fuerit.* 45 Legati conditionalis nomine recte exigitur cautio, & pignus accipitur, *ut hic.* & *l.* 1. §. 14. *l.* 5. §. *ſi dies, aut conditio. l.* 15. J. *ut legatorum.* 46 Alterutro caſu filius factus eſt ſui juris. 47 Id eſt, filio ſui juris facto, patris morte, vel ſui emancipatione.
48 Qua conditio extitit, ſub qua illi legatum eſt. v. *l.* 18. J. *de reg. jur.* Ex contractu patris in adventitiis filii interpoſito, utilem actionem filio competere hinc etiam colligitur.
49 Legatum relictum eſt Titio filiofamilias ſub conditione: in id legatum pignus accepit pater. filiofamilias morte patris, vel emancipatione ſui juris facto, conditio legati extitit: Duæ quæſtiones hic oriuntur: Prima, cui id legatum adquiratur? Altera, an pignus, de quo diximus, filio ſit quæſitum, ſi legatum ei adquiratur? Quod ad primam quæſtionem attinet, legatum Titio adquiritur, quoniam tempore conditionis legati, ſui juris fuit, *ut hic* & *l.* 5 *C. de condit. inſertis. l.* 14. *in fin.* J. *quando dies leg. l.* 18. J. *de reg. jur.* In legatis, ſtatum filii tempore conditionis legati inſpicimus, ut ſi eo tempore ſui juris fuerit, ſibi adquirat: ſin minus, patri: licet in ſtipulationibus factis a filiofamilias ſub conditione, filiofamilias facto ſui juris tempore conditionis, utilitas ſtipulationis adquiratur patri, non filiofamilias; quoniam in ſtipulationibus, non tempus conditionis, ſed quo contrahimus, inſpicimus, ut dixi ad *l.* 78. J. *de verb. oblig.* Quod ad alteram quæſtionem attinet, reſpondetur, ad pignus a patre acceptum, nullam ejus filio Titio actionem competere. At legati commodum tranſit in ipſum filium: legati ejus nomine pignus

pater

pater potest pignus vindicare [1], neque filius qui nunc habere cœpisset actionem, nec ex præcedente tempore potest quicquam juris habere in pignore, sicut in fidejussore dicitur.

De generali conventione & de bonis heredis. 1. De partu pignoris. 2. De domo exusta & iterum extructa. 3. De servo, qui domini bona generaliter obligavit.

29. IDEM lib. 5. Responsorum.

PAulus respondit, generalem [2] quidem conventionem sufficere ad obligationem pignorum: sed [3] ea, quæ ex bonis defuncti non fuerunt, sed postea ab herede ejus ex alia [4] causa adquisita sunt, vindicari non posse a creditore testatoris. §. 1. Si mancipia in causam pignoris ceciderunt [5], ea quoque [6] quæ ex his nata [7] sunt, eodem jure habenda sunt: Quod tamen diximus *etiam adgnata teneri*, sive specialiter de his convenerit, sive non [8], ita procedit, si [9] dominium eorum ad eum pervenit, qui obligavit, vel heredem ejus: Cæterum, (si) apud alium dominum pepererint [10], [non erunt obligata.] §. 2. Domus pignori data exusta [11] est, eamque aream emit Lucius Titius & extruxit [12]: Quæsitum est, de jure pignoris? Paulus respondit, pignoris persecutionem perseverare [13]: & ideo jus [14] soli [15] superficiem secutam videri, id est, cum [16] jure pignoris: sed bona [17] fide [18] possessores non [19] aliter cogendos creditoribus ædificium restituere, quam sumptus in extructione [20] erogatos, quatenus pretiosior [21] res facta est, reciperent. §. 3. Si sciente & consentiente domino servus, *ut omnia bona domini pignori obligata essent*, convenit, ipsum [22] quoque [23], qui cavit, obligatum esse pignoris jure.

De periculo pignorum nominis venditi.

30. IDEM lib. 6. Responsorum.

PEriculum [24] pignorum [25] nominis venditi ad [26] emptorem [27] pertinere [28], si [29] tamen [30] probetur eas res obligatas fuisse.

De fundo vectigali.

31. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

LEx vectigali [31] fundo dicta erat, *ut, si [32] post certum temporis vectigal solutum non esset, is fundus ad dominum redeat*: postea is fundus a possessore pignori [33] datus est: Quæsitum est, an recte [34] pignori datus est? Respondit, si pecunia intercessit, pignus esse. † Item quæsiit: si cum in exsolutione vectigalis tam debitor, quam [35] creditor [36] cessassent & propterea pronunciatum [37] esset, *fundum secundum legem domini esse*, cujus potior causa esset? Respondit, si (ut proponeretur) vectigali non soluto, jure suo dominus usus esset, etiam pignoris jus evanuisse [38].

De inductis in prædium.

32. IDEM lib. 5. Responsorum.

DEbitor pactus est, *ut quæcunque in prædia pignori data, inducta [39], invecta, importata, ibi nata, paratave essent, pignori essent*: Eorum prædiorum pars sine colonis fuit, eaque actori [40] suo colenda debitor [ita] tradidit, adsignatis & servis culturæ necessariis: Quæritur, an & Stichus villicus, & cæteri servi ad culturam missi, & Stichi vicarii [41] obligati essent? Respondit, eos duntaxat, qui hoc animo a domino inducti essent, ut ibi perpetuo [42] essent, non [43] temporis causa accommodarentur, obligatos.

Si pignus detur adjecto.

33. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

IS, qui promisit *tibi aut [44] Titio*, solutum quidem Titio repetere non [45] potest, sed pignus ei datum, & [46] ante solutionem recipit [47].

De taberna. 1. De epistola non signata, & sine die, & Consule. 2. De hypotheca generali, & pecunia postea mutuo accepta.

34. SCÆVOLA lib. 27. Digestorum.

CUm tabernam debitor creditori pignori dederit, quæsitum est, utrum eo facto nihil [48] egerit, an tabernæ [49] appellatione merces [50], quæ in ea erant, obligasse videatur [51]? & si eas merces per tempora distraxerit, & alias comparaverit, easque in eam tabernam intulerit & decesserit, an omnia, quæ ibi deprehenduntur, creditor hypothecaria actione petere possit, cum & mercium species mutatæ sint, & res aliæ illatæ? Respondit: Ea [52], quæ mortis [53] tempore debitoris in taberna inventa sunt, pignori obligata esse videntur.

§. 1. Idem quæsiit, cum epistola [54] talis emissa sit: Δανεισάμενος παρά σου δηνάρια πεντακόσια, παρεκάλεσά σε, μὴ βεβαιωτὴν ἀλλ' ὑποθήκην παρ' ἐμοῦ λαβεῖν· οἶδας γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι ἡ ἡ ταβέρνα, καὶ οἱ δοῦλοί μου οὐδενὶ κατέχονται, ἢ σοί· καὶ ὡς εὐσχήμονι ἀνθρώπῳ ἐπιστεύσας. Id est, *Mutuatus abs te quingentos denarios, rogavi, ne sponsorem, sed pignus a me acciperes: exacte enim, & pro certo nosti, nemini [55] alii tabernam; servosque meos, quam tibi esse obligatos, & quod tanquam honesto viro fidem habueris*: an pignus [56] contractum sit? an vero [ea] epistola nullius momenti sit, cum [57] sine die & Consule sit? Respondit, cum convenisse [58] de pignoribus videtur, non idcirco obligationem pignorum cessare, quod dies [59] & Consules additi vel tabulæ signatæ [60] non sint. §. 2. Creditor pignori accepit a debitore *quidquid in bonis [61] habet, habiturusve esset*: Quæsitum est,

acceptum est: Igitur & pignoris persecutio danda fuerit ipsi Titio? Verisimile est, ideo pignoris persecutionem Titio non competere, quod pater sibi non filio pignus acceperit: sibi accepit, cum putaret legatum sibi adquiri posse: qua spe falsus, & morte vel emancipatione filii pater jure proprio pignus accepit: filius jure alio proprio pignus persequitur. Ita hypotheca per patrem accepta proprio nomine, filio non prodest, qui jure suo nititur. At qui quod in re filii pater stipulatur, non sibi sed filio adquirit. *l.* 1. *l.* 2. *C. quando ex facto tutoris.* Responderi potest: hoc jure, patribus fuisse adquisita, quæ per filios quærebantur: novo jure, patres jus tantum administrationis in bonis filiorum consequi, ut in specie hujus legis defendi possit, pignoratitiam competere filio ex patris stipulatione, aut pignoris acceptione.

1 Filio emancipato. Quid ita? quia nunc demum tenuit, cum extitit conditio.

2 *Generale pignus* extenditur ad ea quæ post obligationem adquisivit ipse debitor: at non ad ea quæ post eandem obligationem adquisivit ipse heres aliunde, quam ex bonis defuncti auctoris. *l.* 1. *in princ. l.* 15. *supr. eod.* Quid, si defunctus bona sui heredis obligavit? Quidam putant, debitorem scienter bona heredis (utpote aliena) obligare non posse: neque eam obligationem aditione heredis confirmari. *arg. l. rem alien.* 41. *supr. de pignorat.* Alii putant, heredis bona ea obligari, quæ tempore obligationis a defuncto contractæ, & post aditam hereditatem adquisiverit: at non ea quæ jacente hereditate adquisivit: quia id genus bonorum, neque testatoris, neque heredis fuerit: Nam jacente hereditate nondum est heres. Alii putant, heredem adeundo pignus rerum suarum a defuncto contractum confirmare, quod est verius, *l. si fundus.* 16. §. 1. *ff. eod.* nisi facto inventario heres fuerit: tunc enim ultra vires hereditatis non obligatur. *l. ult. C. de jure deliberandi.*

3 Id est, quilibet generaliter bona sua obligare potest: sed tamen hujusmodi obligatio non porrigitur ad bona heredis. 4 Quam ex re testatoris. 5 Id est, si mancipia pignorata sunt. 6 Imo ancillæ pignoratæ partus non est pignori *vers. cæterum. ff. eod.* Respondeo, ut partus pignori censeatur esse creditori, partum fuisse conceptum apud debitorem sufficit: Nam si apud alium peperit, & concepit: hoc enim postremum verbum huic legi nostræ in fine adjiciendum est: pignoratæ ancillæ hujusmodi partus non est pignori creditori: cum ejus fit, apud quem & conceptus & editus fit. Nullo denique tempore fuit in bonis debitoris hujusmodi partus. Cæterum venditæ ancillæ partus quoque una cum matre venditus emptoris fit. *l. ult. ff. de adquir. rerum domin. l.* 12. *C. de rei vindic.* 7 *l.* 13. *supr. eod. l.* 1. *ff. de Salviano. l.* 1. *C. de partu pign. l.* 18. §. 2. *supr. de pignoratit.* 8 Adde *l.* 7. *ff. in quibus causis pignus.* 9 Hoc est, si apud debitorem saltem partus conceptus est. *l.* 1. *C. de partu pignoris. l.* 18. §. 2. *supr. de pignor. act.* 10 Et conceperint. 11 Et ita interiisse pignus videtur. *Goth.* Vide *l. fin. ff. eod. l.* 21. *supr. de pignorat. act. l.* 8. *ff. quibus mod. pign. vel hypoth.* Ans. 12 Cur convalescit pignus? quia hujusmodi extructio fecit, ne res interiisse videatur, sed eam renovat restituitque potius. *l.* 15. §. 2. *supr. eod.* 13 *l. ult. ff. eod.* Imo, non perseverat, quia ædibus legatis exustis ususfructus perit. *l.* 5. §. 2. *supr. quib. mod. ususfr.* Jus ususfructus fragile est, nec restituitur facile. 14 *Superficies* jus soli sequitur: id est, ejus conditionis est superficies, cujus est solum: si solum, areave pignorata est, superficies quoque pignerata intelligitur. 15 *l.* 21. *supr. de pignoratitia.* 16 Pignoratus fundus una cum jure suo pignoris transit in emptorem. 17 Atqui bonæ fidei possessor est: Is autem si insulam pignoratam emit, impensas non deducit. *l.* 44. *in fin. ff. de damno.* adde *l.* 6. *l.* 8. *supr. eod.* Distinguendi sumptus: ibi, de sumptibus refectionis: Hic, de sumptibus novi ædificii agitur. 18 An & mala fide? vide *l.* 38. *supr. de petit. hered.* 19 Imo aliter: quippe emptor sumptus in domo pignorata factos, adversus creditorem hypothecaria agentem non servat etiam ædium retentione. *l.* 44. §. *damni. ff. de damno.* An dicemus, emptorem illa lege, malæ fidei fuisse? An potius jus strictum id esse, ut sumptus non repetat? An illa lege emptor ædificii, pretio, quod dedit, decoxit: hic autem expensas in ædificio factas servabit? An potius dicendum, sumptus refectionis non præstari possessori a creditore, cum eos repetere possit a venditore: hic autem novæ extructionis sumptus repetere etiam a creditore, cum sine his sumptibus, nullius utilitatis pignus habeat creditor? 20 Aliud in refectione. *l.* 44. *in fin. ff. de damno.* 21 Vide *l.* 10. *supr. de in litem* & *Nov.* 6. *cap. ult.* Goth. Contra *l.* 44. §. 1. *vers. cur ergo. ff. de damno infecto.* Sed ibi sciens emerat rem alienam, hic ignorans. *S. L.* 22 Id est, servum ipsum, qui promisit. Hinc collige: Generali sermone personam loquentis contineri, *l.* 53. *in fin. supr. de act. empt.* vid. *l.* 30. *in fin. sup.* [illegible] *l.* 18. *C. de solut.* ut hic servus, qui omnia bona domini obligat, seipsum quoque obligare intelligatur. facit *l.* 10. *ff. de distr. pignor. l.* 17. *ff. de evict.* 23 Imo is, qui loquitur, non continetur, *l.* 53. *in fin. supr. de act. empti.* unde vasallus non cogitur juvare dominum (licet ei fidelitatem adversus omnes promiserit) contra seipsum: An saltem contra patrem, filium & descendentes? Durum fuerit id in vasallo exigi. vid. *l.* 30. *C. de fideic. l.* 6. *l.* 7. *l.* 8. *supr. eod.* 24 Periculum pignoris est, si perimitur, si debitor fiat non solvendo: si pignus ipsum evincitur. 25 *Pignora nominis venditi*, ea pignora sunt, quæ nomine vendito continentur: quæ denique obligata sortis causa in ipso nomine comprehensa: Ne alioqui putes cum Accursio, nomen pignoratum. 26 Imo, ad debitorem, *l.* 21. §. 2. *supr. eod.* Solve: est debitoris, quamdiu pignoris ipsius dominus est. 27 Etiamsi nondum solvit venditori pretium. *l.* 68. *infr. de evictionib.* 28 Tacite sc. multo magis si expresse id conventum sit: & sic intellige *d. l.* 68. 29 Facit *l.* 4. *supr. de hered. vel action. vendita.* 30 Pignus vendens creditor, evictionem pignoris non præstat emptori, nisi pignus ipsum sciit sibi non esse obligatum. adde *l.* 50. *l.* 68. *ff. de eviction. l.* 11. §. *sententiam.* 16. *supr. de act. empt. l.* 2. *C. creditorem evict. pignor. non debere. l. & si.* 10. *ff. de distr. pignor.* 31 *Vectigalis fundus*, ex quo vectigal certis temporibus præstatur. vid. *supr. tit. si ager vectig. vel emphyteut. l.* 71. §. *si fundus.* §. *sed etsi. ff. de legat.* 1. Goth. Vid. ad intellect. hujus l. Surd. *decis.* 286. *n.* 5. Alex. *vol.* 2. *cons.* 38. Dec. *cons.* 320. *num.* 3 Ans. 32 Vectigalis fundus seu emphyteuticarius plerunque ea lege dabatur, *ut nisi certo tempore vectigal domino solutum esset, fundus ad dominum rediret.* 33 Vectigalis fundus pignori dari potest, *ut hic.* ut & superficiarius. *l.* 13. §. 3. *s. eod.* Quod generale in iis, qui utile dominium habent feudis exceptis. *c.* 1. *de prohibita feudi alien. per Fridericum.* 34 Vectigalis, id est, emphyteuticarius fundus potest etiam non requisito domino (non idem est in feudo, *c.* 1. *de prohibita feud. alien. per Frideric.* ac quamvis a feudo ad emphyteusim argumentum ducatur, non licet tamen a juribus feudalibus argumentari ad correctionem juris communis) pignorari, *l.* 16. *in fin. s. de pign.* nisi res emphyteuticaria in eam quantitatem pignoretur, ut ejus in posterum luendæ, id est, liberandæ nulla sit amplius spes, *l.* 101. *in pr. ff. de legat.* 3. vel nisi emphyteuta pacto prohibitus sit rem obligare: tunc enim ea in re constituere pignus prætorium vel judiciale non potest. *arg. ff. eod.* An vero res vectigalis potest pro executione rei judicatæ capi, & creditori adjudicari? Potest: salvo tamen jure domini. vid. *l.* 15. §. 26. 27. *ff. de damno infecto.* 35 Census, seu vectigal fundi, per alium quoque solvi potest. 36 Potest igitur per creditorem coloni mora purgari ipsi domino fundi vectigalis. 37 Num eo casu sententia præcise requiritur? 38 Resoluto jure tradentis, resolvitur jus accipientis. Idem dicendum, quoties resolvitur contractus ex *l.* 2. *C. de rescind.* tunc enim jus patrono quæsitum pro laudimiis resolvitur: Idem est etiam, quando redimentibus nobis ex veteri pacto retrovendendi, ab initio adjecto, resolvuntur hypothecæ. vide Molin. 1. *consuet.* 21. *num.* 45. 39 *Inducuntur* servi, *ff. eod. in fin.* *Invehuntur* res mobiles majores, vehiculis: *Importantur*, quæ dorso gestari possunt: *Nascuntur* autem in prædio, quæ e terra oriuntur: ibi *parantur*, quæ neque e terra producta, neque inducta, invecta vel importata, sed quæ labore vel industria ibidem parta, quæsitaque. Et hæ differentiæ sunt inducti, invecti, importati, nati in prædio, parative. 40 *Actor*, qui & *villicus* servus, *ff. eod.* cui servi adsignantur culturæ necessarii: cum quo servi ad culturam mittuntur. *ff. eod.* 41 Vicarii servi adtributi actoribus, ac villicis, *Vicarius* est servus servi. 42 Vide *l.* 17. §. 7. *s. de action. empt. l.* 7. §. 1. *ff. tit. prox. l.* 35. §. 3. *ff. de hered. instit. l.* 41. §. 6. *ff. de legat.* 3. *l.* 25 *s. de pecul. l.* 40. *s. de religiosis. l. si necdum perpetua.* 10. *C. de religiosis.* 43 Imo & qui temporis causa adcommodati. *arg. l.* 4. *ff. de instructo. l.* 39. §. 1. *ff. de aura.* Dixi ibidem, & emendavi. 44 Adjecto solvi quidem potest, *l.* 38. *l.* 95. §. 5. 6. 7. *ff. de solut.* nec tamen possunt ei obligari bona, aut pignori dari. 45 Adjecto pignus dari non potest: quin, datum revocatur. 46 Multo magis post solutionem. 47 Imo non recipit: Nam inutiliter promissa, pignore accepto, retentione servamus. *l.* 4. *C. de usuris.* Goth. Titio nihil debetur, cum alteri stipulari nemo possit. At ei recte solvitur: quia ad solutionem adjectus est, non ad obligationem. §. *si quis alii.* & §. *plane. Instit. de inutilibus stipul.* Mod. 48 Cur nihil egisse videri possit? An quia taberna, de qua hic agitur: aut in solo publico posita est: aut de publico conducta: ut ejus generis tabernam pignori obligare non possis magis quam res ipsas, quæ vere publicæ sunt. *arg. l.* 32. *s. de contr. empt.* An potius quia taberna tantum hic pignori data intelligitur: nec taberna cum instrumento: quæ si ita pignorata esset, nullum dubium foret merces tabernæ quoque pignoratas. *arg. l.* 7. *l.* 13. *l.* 15. *l.* 23. *ff. de instructo?* 49 Taberna pignorata, hæc una pignorata intelliguntur, merces tabernæ præsentes & futuræ, sive de novo emptæ, sive in venditarum locum substitutæ, *ut hic.* Imo substitutæ pignori esse non videntur, nisi dictum sit. *l.* 26. *in fin. s. eod.* An dicemus hic merces mutatas esse ab ipso debitore, non ab ejus herede? An potius mutatione individuorum, universitatis corpora (ut est taberna) ob id non mutata intelligi. *arg. l. greg.* 13. *s. eod. l. peculium.* 65. *ff. de legat.* 2? 50 Imo merces non videntur pignoratæ. *arg. l.* 32. §. 2. *ff. de usu & usufr. legato.* Num dicemus in legatis strictam nos rationem sequi: in pignoribus uberiorem? Atqui rursus dixeris, generali obligatione supellectilem non videri obligatam. *l.* 6. *s. eod.* Aliud supellex, aliud merx est. 51 Si quidem merces reddunt tabernam instructiorem. *l.* 185. *ff. de verbor. significat.* Goth. Vide quæ notat Bart. *in l. generali.* §. 1. *ff. de usu & usufr. legat.* Covarr. *lib.* 3. *variar. cap.* 10. *n.* 46. Alciat. *lib.* 9. *disp. c.* 17. Ans. 52 *Tabernam* qui pignorat, ipsas etiam merces pignorat: Moritur debitor: num in merces, quas vivus vendidit, creditor jure pignoris agere potest? non potest, *ut hic.* At forte ad earum pretium aget? Quidam ita putant, quod in universitate pretium succedit loco rei. *l.* 70. *in fin. ff. de legat.* 2. v. Ripent. *ad l.* 1. *s. eod. n.* 8. 9. 53 Quid ita? cum legato *omnium rerum, quæ in domibus erunt*, non debeantur omnia, quæ in domibus reperiuntur tempore mortis testatoris, & excipiantur tacite merces, *l.* 32. §. 2. *ff. de usu & usufr. legat.* & supellex generali pignoratione non contineatur. *l.* 6. *s. eod.* 54 *Epistola* potest pignus contrahi: v. quæ scripsi ad *l.* 17. *ff. de jure codic. l.* 75. *ff. de legat.* 2. 55 Id est, honesto & gravi homini. *Hal.* 56 His verbis pignus inducitur, & verba enunciativa per modum causæ prolata dispositionem inducunt. 57 Scriptura privata diem, annum, & signationem, quod contrahentes ipsos & eorum heredes attinet, non exigit: secus fuerit, si de jure πρωτοπραξίας seu prælationis in bonis debitoris agetur. *l.* 11. *C. qui potior.* Bart. quoties enim controversia fit prioritatis, id est, prælationis, tempus probari necesse est. 58 Tacite sc. ex verbis superioribus ex parte debitoris: ex parte vero creditoris, literarum acceptatione. Is autem literas acceptat, qui eas retinet. v. *l.* 16. *s. de SC. Macedon.* 59 *Epistola* sine die & consule ad contrahendum pignus valet: ex ea tamen jus πρωτοπραξίας non confertur, *arg. l. scripturas. C. qui potior.* v. quæ scripsi ad *l.* 2. §. *diem autem & consulem. ff. testam. quemad. aperiantur.* v. Mathesilanum *sing.* 43. 60 Epistola pignus utiliter contrahitur, etsi non sit signata. 61 Vide *l.* 5. *in pr. s. eod.*

an

an [1] corpora pecuniæ, quam idem debitor ab alio mutuam accepit, cum in bonis [2] ejus facta sint, obligata creditori pignoris esse cœperint? Respondit, cœpisse.

De insula combusta & restituta.

35. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI insula, quam tibi ex pacto convento licuit vendere, combusta [3] est, deinde a debitore suo [4] restituta, idem in nova insula juris habes.

TIT. II.

IN QUIBUS CAUSIS PIGNUS, VEL HYPOTHECA TACITE [5] CONTRAHITUR [6].

Ob ædificii restitutionem credita vel redemptori subministrata pecunia pignus tacite contrahitur.

1. PAPINIANUS lib. 10. Responsorum.

SEnatusconsulto, quod sub Marco [7] Imperatore factum est, pignus [8] insulæ creditori datum [9], qui pecuniam ob restitutionem [10] ædificii [11] exstruendi mutuam dedit, ad eum quoque [12] pertinebit [13], qui redemptori [14], domino mandante, nummos ministravit.

Ob locationem urbani ædificii invecta & illata tacite pignori sunt.

2. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

POmponius lib. XL. Variarum lectionum scribit. Non [15] solum pro pensionibus, sed & si deteriorem [16] habitationem fecerit culpa sua inquilinus [17], quo nomine ex locato cum eo erit actio, invecta & illata pignori erunt obligata.

Item horrei, diversorii & areæ.

3. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

SI horreum [18] fuit conductum vel diversorium [19], vel area: tacitam conventionem de invectis illatis, etiam [20] in his locum habere, putat Neratius: Quod verius est.

De prædiis urbanis vel rusticis. 1. De stabulis.

4. NERATIUS lib. 1. Membranarum.

EO jure utimur [21], ut quæ in prædia urbana *inducta* [22] *illata* sunt, pignori esse credantur, quasi id tacite convenerit: In rusticis prædiis contra [23] observatur. §. 1. *Stabula* [24], quæ non sunt in continentibus ædificiis, quorum prædiorum ea numero habenda sint, dubitari potest? Et quidem urbanorum sine dubio non sunt, cum a cæteris ædificiis separata sint. Quod ad causam tamen [talis] taciti pignoris pertinet, non [25] multum ab urbanis prædiis differunt.

De eo qui gratuitam habitationem accepit a conductore. 1. De obligatione pignoris pro parte debiti. 2. Si debitor rem fidejussoris pignoraverit.

5. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

POmponius [libro XIII [26] Variarum lectionum scribit], Si [27] *gratuitam* [28] habitationem conductor mihi præstiterit, invecta a me domino insulæ pignori [29] non [30] esse. §. 1. Item illud, inquit, videndum est, voluntate [31] domini induci pignus ita posse, ut in partem [32] debiti sit obligatum. §. 2. Si quis [33] fidejubeat, cum [34] res illius a debitore, pro quo fidejussit, pignori data sit, bellissime intelligitur [35], hoc ipso quod fidejubeat, quodammodo mandare res suas esse obligatas. Sane si postea sint ejus res hypothecæ datæ, non erunt obligatæ.

Manumissio *servi tacite ob pensionem obligati valet.*

6. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

LIcet in prædiis urbanis tacite solet [36] conventum accipi, ut perinde [37] teneantur *invecta & illata*, ac si specialiter convenisset: certe libertati [38] hujusmodi pignus non officit: Idque & Pomponius probat: ait enim, manumissioni [39] non officere ob habitationem [40] obligatum.

De fructibus fundi locati. 1. De illatis vel inductis.

7. POMPONIUS lib. 13. ex variis Lectionibus.

IN prædiis rusticis fructus [41] qui ibi [42] nascuntur, tacite [43] intelliguntur pignori esse domino fundi locati, etiam [44] si nominatim [45] id non convenerit. §. 1. Videndum est, ne non omnia illata, vel inducta: sed ea sola, quæ, ut ibi sint [46], illata fuerint, pignori sint? Quod magis est.

De Antichresi tacita.

8. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

CUm debitor gratuita [47] pecunia utatur [48], potest [49] creditor de fructibus [50] rei sibi pigneratæ ad modum [51] legitimum usuras retinere.

Manumissio servi tacite ob pensionem obligati valet.

9. IDEM lib. singul. de Officio Præfecti Vigilum.

EST differentia [52] obligatorum propter [53] pensionem [54], & eorum quæ ex conventione manifestarii [55] pignoris nomine tenentur: quod

1 Qui *quæ in bonis habet habiturusve est*, obligat, etiam eam pecuniam obligat, quam mutuo accepit, cujus per mutuum factus est dominus, *ut hic. & l. 2. ff. de reb. cred.* Quid? in illis corporibus pecuniæ quæ extat, num præfertur is qui eam dedit? an potius anterior creditor? an potius simul admittentur? Anterior præfertur: Nam jure singulari depositoribus id privilegii datum est. *l. 24. §. 2. ff. de reb. auct. jud. possid. l. 7. in fin. supr. depositi.* 2 Et recte *in bonis*: Nam in mutuo pecunia fit accipientis mutuum. adde *l. 7. in fin. ff. qui potior.* 3 Vid. *l. 29. §. 2. supr. eod.* 4 *Al.* tuo.
5 *L. 8. C. 15.* Περὶ τῶν σιωπηρῶς ὑποκειμένων ἐνεχύρων τε καὶ ὑποθηκῶν. *Eclog. 25 tit. 3.* tacite, id est, silentio. *l. 51 in princ. supr locati.* juris potestate, *l. 13. §. 2. ff. de hered. inst.* & justa præsumptione legis, *l ult. C. h. t.* tacitam enim hypothecam lex inducit aut præsumit, *l. 3. 4. ff eod l. 3. C eod.* nam alia hypotheca manifestaria est, alia tacita Cuj. *hic. & C eod.* Tacita est igitur quæ a lege inducta, etiamsi lex eam expressam appellet, etiamsi lex velit eam hypothecam eandem vim obtinere, quam fortitur hypotheca instrumento aliquo comprehensa Idem dixeris, si verbis fictionem significantibus inducta sit hypotheca. *l. 7. ff. eod* Quid, potestne testibus probari tacite hypotheca? directo non potest, sed oblique tantum, Bald *in l conventicula. in fin. C. de episcop.* 6 *Et de effectu taciti pignoris* id huic titulo addendum. 7 Divus Marcus, *l. 24. §. 1. ff. de reb. auct. jud* oratio Divi Marci, *l. 52. §. 10. supr. pro socio.* 8 Tacitum scil. hoc enim titulo de pignore tacito agitur. 9 Quo plures essent qui ad refectionem domuum quas refici publice interest, mutuo darent. *l. 46. ff. de damno* 10 Ut *l. 25. ff. de reb. cred.* refabricationem. *l. 5. C. de ædific. privat.* 11 Vel ædificiorum. *d. l. 25.* 12 Secundus casus est privilegii dati mutuanti ad refectionem domus: nam prior ad eum qui domino, secundus ad eum qui redemptori pecuniam numeravit, pertinet, *ut hic.* Tertius (hic enim addi potest) ad eum qui ultro ædificat cessante domino. vide *d. l. 25. & l 5 C. de ædific. privat.* 13 Cur pertinebit? nihil interest, domino, an redemptori ædificii, mandante domino ob restitutionem ædificii credita pecunia numeretur Qui mandat numerari, ipse accepisse intelligitur *l. 48. §. 1. ff. mand. lat.* Tacitum jus hypothecæ & privilegium exigendi, non desinit esse privilegium, cum ita extenditur. Ob restitutionem denique ædificii mandatum fuisse hic præsumimus: ut ex responsionis qualitate, quæstionis qualitatem colligamus: ut ne novum sit, ab una persona ad aliam privilegium extendi: & præsumi mandatum, in eam nominatim causam, ut ædificium restitueretur. 14 Redemptor, qui cæmentis suis ædificat. *l. 39. ff. de rei vind.* Redemptori ædificii qui domino mandante mutuum dat, domum sibi obligatam habet: eamque si pro satisfactione apprehendere velit, reliquos creditores vincet. 3. Harm. 5. §. 37. 15 Id est, invecta non tantum tacite obligantur pro pensionibus, sed & pro quovis alio damno per conductorem dato. 16 *l. 25. §. 3. ff. locati.* 17 Urbani ædificii. 18 Taciti pignoris jus videbatur non pertinere ad res invectas in horreum, diversorium, vel aream: quod jus id datum sit in res, quæ invectæ in prædia urbana. v. *l. 6. ff. eod.* Nihil autem horum videbatur prædium urbanum, aut habitatio urbana: Nam *horreum* fructibus condendis, aut mercibus custodiendis comparatum est: *diversorio*, ad tempus, raptim ac festinanter utimur, ut merito separetur ab habitatione. Cicero *de senectute*: Commorandi autem natura diversorium nobis dedit, non habitandi. *Area* vero, quæ sine ædificio est, habitatio non est: nam sine ædificiis non est habitatio. 19 Devorsorium. *Haloand.* 20 *l. 5. in fin. pr. supr. ad exhibend.* adde *l. 6. §. 2 ff. qui potiores in pignore.* 21 *l. ult. C. eod.* consuetudinario sc. nam si exacta ratione quæras, nulla aut exigua differentia erit inter rustica & urbana prædia. vide Cuj. *ad l. 4. supr. de pact. in pr.* adde *l. 5. ibid. l. 5. in pr. C. de locato.*
22 Invecta τὰ κινητὰ οἷον χρυσὸς καὶ ἐσθὴς, καὶ τὰ λοιπά. Illata, τὰ αὐτοκίνητα, οἷον βοῦς, ἵππος, οἷος καὶ τὰ ὅμοια. *Scholia. Synops. Basil. 20. tit. 11.*
23 Jure moribus introducto magis quam ulla ratione. *ut ff. eod.* quam enim hic afferunt interpretes, colorata est potius quam vera. 24 Tacitum pignus locum etiam habet in iis, quæ in stabulum invecta, licet stabulum hominis non sit habitatio, sed equorum. 25 Et recte, *l. 198 ff de verb. sign.* 26 Vide *ff. l. 7.* 27 In quibusdam veteribus codicibus lex ab hac parte incipit, teste Baldo. *Goth.* Vide ad hanc legem Neguzant. *de pignor. 2. part. 4 membri num. 6.* Ans. 28 Imo, idem videtur, si non gratuitam habitationem conductor mihi præstiterit. *l. 24. §. 1. l. 53. ff. locati.*
29 *Sub.* propter pensionem: nec enim ullam pensionem debet, qui gratis habitat: sed propter deteriorationem tenetur. *l. 2. ff. eod.* 30 Imo, res meæ pignori sunt, si conductam domum mihi locasti. *l. 11. §. 5. in fin. supr. de pignorat.* 31 Id est, *pactione.* Cujac. *ad d. l. 4. supr. de pact.* 32 *l. 5. in fin. pr. supr. de pignorib.* 33 Res mea apud te est a Titio pignorata, Titii nomine fidejubeo: tacite videor rem meam tibi pignorasse. 34 Aliud erit, si postquam fidejussi, debitor rem meam pignorarit. 35 Fidejubens, mandare intelligitur suas res obligatas esse. Pignori res meas dedisti: postea, pro te fidejubeo: bellissime intelligitur, hoc ipso quod fidejubeo mandare res meas esse obligatas. 36 Tacitum pignus non est, quod creditor subintellexit, sed quod omnes creditores in eadem facti specie subintelligere solent Est & tacitum, quod usus, lex, consuetudo, vel statutum creditori tribuere solet, etiamsi nominatim de eo nihil sit conventum. Pignus tacitum est ex legis dispositione & statuti, ut dixi *in raor.*
37 Taciti & expressi an par sit virtus, *ut in c. expressa. extr de reg jur.* Datur Senatusconsulto, *l. 1 supr. eod* præcipitur, lege introducitur. Datur primario, donatur vel exemplo alterius, *ut hic, l. 1 C. comm. de leg. l. unic. §. 1. C. de rei uxor. l. 8. in fin. C. de secund. nupt.* quasi scriptum *d. §. 1.* apud Concenatium 4. q. 8. 38 Tacitum pignus non impedit manumissionem, *ut hic. & l. 9. ff. eod. l. 3. C. de serv. pign. dato.* Comparatur quidem speciali pignori, hoc uno excepto, ut liceat servum manumittere, *ut hic.* favore libertatis id introductum. 39 Libertatis hic est favor, ut generalis, & tacita hypotheca non impediat servi ita nexi manumissionem. Similis est favor funeris in *l. 14. §. 1. supr. de relig.* ubi colonus & inquilinus dicuntur posse funerari ex invectis, & illatis suis, ut si quid superfluum manserit, hoc pro debita pensione teneatur.
40 Id est, ob pignus tacitum. Sciendum est tamen, servos pecunia pupilli emptos, tacite pignoratos pupillo & eos post tacitam obligationem frustra a quopiam manumitti. *l. 6. C. de serv. pign. dat. manumiss.* 41 Invecta igitur in prædium rusticum numquam pignori fuerint locatori? Fuerint sane: non tacite, sed expressa conventione. qui sensus est *l. 5. C. de locato.* 42 Aliud igitur in fructibus, aliud in invectis vel illatis. Quid fructus ibi natos, an naturales tantum intelligimus? an & artificiales, seu industria quæsitos? Sic sane, ut hoc postremo casu Jason sit deceptus, & eadem majorve ratio in industria quæsitis est, ut sint pignori locatori, quam in sponte natis, ut quæ commodiora ad vitæ usum quam silvestria illa, quæ terra sponte nascuntur: & alioqui restringeretur hoc modo nimio plus jus taciti pignoris. An & fructus ibi nati obligati erunt, si eos ibi esse nesciverit locator? Accursius negat: quod non probo. 43 Hypotheca verbis fictitiis (ut est verbum, *intelligitur*, *creditur*, *videtur*) tacite inducta a lege, ficta non est, sed vera, *ut hic.* Quoties enim lex fictitiis verbis utitur in negotio legitimo, quod a lege descendit, toties veritas spectatur, non fictio: vere facit, non facit ficte. Butrigar. *cons.* 20. 44 *Tacita* est hypotheca, de qua nihil nominatim convenit. ut *l. 4. supr. de pactis.* 45 *l. 24. §. 1. supr. locati.* 46 Perpetuo: non ad tempus. Nam perpetuitatis ratio nobis spectanda: adde quæ scripsi ad *l. 32. in fin. supr. de pignorib.* 47 *Non gratuita.* Hotom. 1. *obs.* 4. reprehensus a Roberto 1. *recept.* 14. recte. Cur enim hic ponamus, debitorem non gratuita pecunia uti, & fructus pignoris ad legitimum usurarum modum amittere? Qua, inquam, æquitate & usuras pecuniæ præstabit (id enim est *non gratuita pecunia uti*) & fructus pignoris, ut antea dictum est, amittet? Ut hæc sententia non placet, ita nec quæ sequitur, tametsi a viro doctissimo sit, Cujac. 8. *obs.* 17. tacite id semper videri actum, ut pignoris fructus suos faciat, qui dat alteri mutuum Quæro enim quemadmodum gratuita pecunia censeri possit, cujus nomine debitor fructus pignoris amittit, ad legitimum usurarum modum. Itaque dicendum magis est, eum qui ab initio gratuita pecunia utatur, si in ea solvenda moram fecerit, in id tacite videri consensisse, ut creditor pignoris ejus fructus suos faciat non omnes, sed ad legitimum usurarum modum. Nempe ita fit nonnunquam, ut quæ expressa conventione ab initio gratuita sunt, ea ex accidenti, & mora debitoris, non sint gratuita, *l. 2. l. 18. ff. de usur.* 3. Harmen. 7. §. 15. Goth. Adde Brisson. *lib. 3. select. jur. cap.* 1. Ans. 48 Ut quia usuras ab eo pactus non sum, vel stipulatus. 49 Jure tacitæ ἀντιχρήσεως. id enim vel hic titulus exigit, ita intelligi, qui *de tacitis pignoribus* conceptus est: Nam quoties ager traditur pignori, & nihil dicitur de fructibus, vel usuris, tacite videtur conventa antichresis. vid. Cuj. 8. *obs.* 17. 50 V. Vitalem *lib. 2. variarum lect. c. 15.* Mod.
51 Tacita ἀντίχρησις modum usurarum servat, expressa non item. *Cujac.* 52 Major est enim vis specialis, quam generalis pignoris: & major expressi, quam taciti: cum ea, quæ perfusorie, & tacito jure pignorantur, non ita nos obstringant. 53 *Tacitum* est pignus, quod pro pensione obligatum intelligitur: & e contra, expressum, quod ex conventione manifestaria est, *ut hic.* Aut potius conventio manifestarii pignoris hic nihil aliud est, quam pignus speciale: non, propter pensionem generale. Quos servos manifestaria, hoc est, speciali, conventione obligavimus, eos manumittere non possumus, quos inhabitantes, id est, propter pensionem, seu in genere obligavimus, manumittere possumus, antequam pensionis nomine servi ipsi sint perclusi, vel præclusi. Præclusio servorum facta agente creditore, aut manu ab eo injecta, servos specialiter nectit obligatque: vim specialis habet pignoris: ideoque manumitti servi hujusmodi non possunt, *ut hic. & l. 6. ff. eod. l. 2. l. 3 l 6. C de servo pignori dato manum. l. 44. §. 7. ff. de legat* 1. *l. 66. ff. de furtis.* Præclusos servos intelligimus, statim atque ostium obseratum est, aut jussio eis facta, ne ædibus discederent, neque exigimus, ut in eam partem ædium sint retrusi, unde neque viam ex ostio, vel fenestra spectare possint. Nerva derisus est, in eo quod putaret servum præclusum non videri, cui per fenestras ædium ad viam publicam prospectus esset, compedes aut latumias nescio quas somnians, in queis essent mancipandi servi, specialiter ut nexi viderentur 54 Vide quæ scripsi *ad l. 4 supr. de pignorib* 55 Manifestaria. *Hal. Manifestarium* pignus non ita commode quidam interpretantur expressum pignus, cum nihil aliud sit manifestarium pignus hoc loco quam speciale pignus: ut hinc directo non sumamus divisionem pignoris in expressum & tacitum, sed in generale & speciale; generale, inquam, quo tacite multa etiam non expressa veniunt: Nam qui res alicujus invectas tacite obligatas habet, non unam aut alteram rem habet obligatam, sed universitatem quandam bonorum. Et alioqui distat longe expressum pignus a speciali: ut plurimum intersit, hic manifestarium pignus accipiamus pro expresso, an pro speciali. Expressum pignus verbis contrahitur, & fit ex conventione, constituitur inter volentes, fit & interdum generaliter: Manifestarium vero hoc pignus, neque verbis semper contrahitur, sed re, puta præclusione, aut manus injectione, *ut hac lege*, non est ex conventione, constituitur invito conductore, in speciem est non generale.

manu-

manumittere mancipia obligata [1] pignori non possumus: inhabitantes [2] autem, manumittimus: scilicet [3] antequam pensionis nomine percludamur [4]: tunc enim pignoris nomine retenta mancipia non liberabimus: Et derisus [5] Nerva Jurisconsultus, qui per fenestram [6] monstraverat servos detentos ob pensionem, liberari posse [7].

De re pignorata ex causa transactionis.

10. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

Tutoris [8] heres cum herede pupilli transactione facta, cum ex ea majorem partem solvisset, in residuam quantitatem pignus obligavit: Quæsitum est, an in [9] veterem [10] contractum jure res obligata esset? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, obligatam esse.

TIT. III.

QUÆ RES PIGNORI, VEL HYPOTHECÆ DATÆ OBLIGARI [11] NON POSSUNT [12].

De pupillo. 1. *De filiofam. vel servo, & re peculiari.* 2. *De re quæ non est in commercio.*

1. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

Pupillus sine [13] tutoris auctoritate [14] hypothecam [15] dare [16] non [17] potest. §. 1. *Si filiusfamilias* pro [18] alio rem peculiarem obligaverit, vel *servus*, dicendum est, eum non teneri, licet liberam [19] peculii sui administrationem habeant: sicut nec donare.[20] eis conceditur: non enim usquequaque habent liberam administrationem. Facti [21] tamen [22] est quæstio, si quæratur, quousque eis permissum videatur peculium administrare. §. 2. Eam [23] rem, quam quis emere non potest, quia [24] commercium ejus non est, jure pignoris accipere non potest, ut D. Pius Claudio Saturnino rescripsit. Quid ergo si prædium quis [25] litigiosum [26] pignori acceperit? an exceptione summovendus sit? Et Octavenus putabat, etiam in pignoribus locum habere exceptionem: Quod ait Scævola lib. III. variarum Quæstionum procedere, ut in rebus mobilibus exceptio locum habeat [27].

De pignore dato pro muliere aut filiofamilias contra Senatusconsultum.

2. GAJUS lib. singul. de formula hypothecaria.

Si alius pro muliere [28] quæ intercessit, dederit hypothecam, aut pro filiofamilias [29], cui contra Senatusconsultum creditum est: an [30] his succurritur, quæritur: Et in [31] eo quidem, qui pro muliere obligavit rem suam, facilius [32] dicetur, succurri ei: sicuti [33] fidejussori [hujus] mulieris eadem [34] datur exceptio. Sed [&] in eo, qui pro filiofamilias rem suam obligavit, eadem [35] dicenda erunt, quæ tractantur & in fidejussore ejus.

De posteriore creditore, qui succedit in locum prioris.

3. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

Aristo Neratio Prisco scripsit, etiam si ita contractum sit, ut [36] *antecedens* [37] *dimitteretur* [38], non aliter in jus pignoris succedet [39], nisi [40] convenerit, *ut sibi eadem res esset obligata*; neque enim in jus primi succedere debet, qui ipse nihil convenit de pignore: quo casu [41] emptoris [42] causa melior [43] efficietur. Denique si antiquior creditor *de pignore vendendo* cum debitore pactum interposuit, posterior autem creditor de distrahendo omisit, non per oblivionem, sed cum hoc ageretur, *ne* [44] *posset vendere*: videamus, an dici possit huc usque transire ad eum jus prioris, ut distrahere pignus huic [45] liceat? Quod admittendum existimo: sæpe enim [46] quod *quis* ex sua persona non habet, hoc per extraneum [47] petere [48] potest [49].

De tempore cautionis, & tempore numerationis.

4. IDEM lib. 5. Responsorum.

Titius, cum mutuam pecuniam accipere vellet a Mævio, cavit ei [50], & quasdam res hypothecæ nomine dare destinavit [51]; deinde postquam quasdam ex his rebus vendidisset, accepit pecuniam. Quæsitum est, an & prius res venditæ creditori tenerentur? Respondit, cum in [52] potestate fuerit debitoris, post cautionem interpositam pecuniam non accipere [53], eo tempore pignoris obligationem contractam videri, quo pecunia numerata [54] est: & ideo inspiciendum, quas [55] res in bonis debitor numeratæ pecuniæ tempore habuerit.

De filiofam. pignerato.

5. IDEM lib. 5. Sententiarum.

Creditor, qui sciens filiumfamilias a parente pignori [56] accepit, relegatur [57].

1 Id est, expressim. Goth. Imo possumus. *l.* 12. *C. de distr. pignor.* Ans. Ad hanc l. vid. Cuj. *lib.* 17. *obs. cap.* 39. S. L. 2 Nam habitationis causa, servi duntaxat tacite obligati sunt locatori. 3 Speciale pignus rem magis afficit, quam generale. Generaliter obligatum servum manumittimus, at non eum, qui specialiter sit obligatus. *l.* 6 *supr. eod l.* 2. *l.* 3. *C. de servo pignori dato manum. l.* 44. §. 7. *in fin. ff. de leg.* 1. *l.* 66. *infr. de furtis.* Libertatis favor id præstat, ut & alias præstat religionis causa, ut ex innoxiis & illatis suis inquilini & coloni funerentur potius, quam pensio ex iis solvatur locatori. *l.* 14. §. 1. *ff. de religiosis.* 4 Moris erat non solvente inquilino pensionem, aperiri ædes, & describi a publicis officiis res omnes & mancipia, quæ in eas intulisset, *l.* 56. *supr. locati.* ac deinde ab iisdem officiis obsignari, *l.* 20. *ff. de injuriis. l. ult. C. Theod. de admin. tut.* ac præcludi ostium ædium claustro adhibito vel consepto, quod Græcis in illo loco est, τὸν οἶκον ἀσφαλίζειν, quo genere videbatur locator ipse detinere mancipia, quæ intulerat, nec jam erat tacitum pignus, sed reale & corporale, & quasi manifestarium: ideoque a præfixis, & inclusis ædibus jus non erat inquilino eorum mancipiorum manumittendorum. Cujac. 17. *obs.* 39 5 Non insultando, sed argumentando, quo modo adnotationem Proculi Celsus derisit, *l.* 10. §. 1. *supr. de negot.* Cujac. *ibid.* Seneca 10. *Controv.* 5. Hoc colore derisus est. 6 Puta in fenestra exhibito aut se offerente servo, & domino dicente, teste populo eum se liberum esse velle, Cujac. *ibid.* 7 Quasi non plene detineantur, quibus pateant fenestræ. Nam si ejus ratio esset vera, non tantum præfigendum esset ostium, sed præfigendæ, & obstruendæ essent fenestræ, & prospectus omnes, Cujac. *ibid.* 8 *Novell.* 118. *c.* 5. *in fin.* Goth. Ex. plicationem hujus l. vide apud Cujac. *lib.* 7. *obs.* 19. & Bald *tract. de pign. Rubr. de vi & effect. pign. n.* 8. Ans. 9 Transfigendo tacite intelligere videmur, ut ad priorem eam obligationem deveniatur, si transactioni non stetur. 10 Quis hic contractus? quo tutorum bona pupillis tacite obligata sunt, ob administrationem ipsam tutelæ, *l. pro officio.* 20. *C. de adminis. tut. l. cum oportet. in fin. C. de bonis quæ liberis.*
11 *Lib.* 8. *Cod.* 16. 17. 21. 24. 25. *Synops. Basil.* 4. & 3. Harmen. 5. §. 27. *& seq.* 12 *Et a quibus*: de hoc agitur *l* 1. *in pr.* & § 1. 13 Quin, utcumque tutoris auctoritas intercedat, non potest pupillus immobilia sua sine decreto magistratus pignorare. *l.* 1. § 2. *circa fin. ff. de reb. eorum.* 14 Igitur hypothecam tutoris auctoritate recte dederit pupillus, *ut hic.* multo magis auctore judice, *l. si pupillorum.* 7. §. *si pupillus.* 1. *ff. de reb. eor. qui sub tutel. l.* 3. *C. de pignorib.* vel patre, *l. ult. C. si adv. vend. pignorum. l.* 4. *C. de reb alien. l.* 1. §. 2. *ff. de reb. eorum.* 15 Expresse, *ut hic.* Imo nec tacite: Nec enim obligantur ejus bona tutelæ nomine. *l. ult. C. de leg tut.* non ejus invecta & illata, si domum conduxerit, ut notant interpretes *in l. item quia.* 4. *supr. de pactis.* 16 Imo, ne accipere quidem propter metum pignoratitiæ actionis. *l.* 38. *ff. de pignorat. action.* 17 Imo potest: Nam minor 25 annis mulier dotis promissæ nomine, recte sua bona pignerat expresse vel tacite. ut per contrarium, vir minor 25. annis sua quoque bona recte pignorat expresse vel tacite, ob dotem uxori restituendam: sed & donationis propter nuptias causa, ut adversus Bartolum quinque rationibus defendit Jason *in l. si constante.* 24. *n.* 210. *ff. soluto matr.* 18 Hoc est, pro creditore non peculiari, pro eo, qui cum eo nullo modo contraxit, potest alias in rem peculiarem, aperiri suu pignus dare, si liberam peculii sui administrationem habuerit: & ita huic legi conciliranda est lex 18. *l* 19. *supr. de pignoratitia. l. libera.* 48. *supr. de peculio.*
19 Imo, servus liberam peculii administrationem habens non tantum pignorare, sed & alienare potest *l.* 18. *in fin. l.* 19. *supr. de pignorat.* 20 Vid. *l* 7 *infr de donationibus.* 21 Facti quæstionem hic interpretamur, non eam tantum, quæ ex verbis manifestissimis apparet, sed quæ ex mente est. *arg. l.* 6. §. 1. *ff. de verb. signif.* Nam & liberam peculii administrationem habens potest etiam donare: sed cum modo, seu temperamento, si nominatim id ei permissum sit. *d. l.* 7. §. *item videamus. ff. de donat* Sed & si justa ratione ductus fuerit, *d. l.* 7. §. 1. quasi tacite id actum videatur, ut ex justa causa donare possit. 22 *d. l.* 7. §. 1. Liberam administrationem peculii habens, etiam donare potest, si id nominatim sit permissum. 23 vid. *l.* 9. *in fin supr de pignorib.* 24 Compendio summo hanc legem ita finimus: Commercio vel alienatione rei interdictis, pignoris dationem prohibitam censeri: *ut hic.* & *l ult. C. de reb. alienis non alienandis.* (Nam & commercii & alienationis species est pignus. *d. l. ult.*) Emptione autem interdicta rei, non interdictam pignoris capionem, *l. in quorum finibus.* 24. *supr. de pignorib.* quoniam pignus, species est contractus ab emptione separata, cui neque ut species, neque ut subalternum quiddam subjicitur. Ita potest huic legi conciliari *d. l.* 24. Commentitium enim est quod Accursius putat, re per legem prohibita alienari, ejus rei pignoris capionem interdici: quæ non interdiceretur, si ejus alienatio interdicta esset ab homine. Falsum est quoque quod Jacob. Butrigarius putat, commercio interdicto rei, pignori eam rem dari non posse, secus si alienatio sit interdicta: refellitur enim fatis *d. l. ult.* Neque placet quoque quod Bartolus putat, rei alienatione prohibita, interdici pignus: secus si persona interdicta sit: Nam a quocunque quis alienare sit prohibitus, idem pignori dare non potest. *d. l. ult.* 25 *Litigiosa* res sive immobilis, sive mobilis sit, pignori accipi non potest, *ut hic.* nisi in iis causis, ex quibus res litigiosæ possunt in alium transferri: puta ex causa necessaria, dotis, donationis propter nuptias, transactionis, legati, divisionis. *l. ult. vers. exceptis. C. de litigiosis. l. peto.* 69. §. *prædium. ff. de legat.* 2. *l.* 1. *ff. de fundo dotali.* Atque ita huic legi concilianda est lex 18. *supr. de rei vindicat.* qua innuitur rem litigiosam posse pignori dari. 26 Litigiosum tamen potest justa ac necessaria ex causa vendi, puta dotis, donationis propter nuptias, divisionis, transactionis, legati. *l.* 1. *ff. de fundo dotali. l. peto.* 69. §. *prædium. ff. de legat.* 2. *l. ult. vers. exceptis. C. de litigiosis*: ut iisdem casibus pignerari posse videatur.
27 Imo non habet: potest enim res litigiosa pignori dari. *l.* 18. *ff. de rei vind.* Potest, inquam, pignori dari, sed revocatur pignus. 28 Pignus obligans pro muliere quæ pro alio intercedit, juvatur Vellejano. 29 Pignus obligans pro filiofamilias, juvatur Macedoniano. 30 Et fidejussori mulieris, quæ contra Senatusconsultum Vellejanum pro alio fidejubet, datur exceptio ipsi mulieri competens. *l.* 6. *l.* 30. §. 1. *ff. l.* 14. *C. ad SC. Vellejan.* Ita fidejussori filiifamilias, qui adversus Senatusconsultum Macedonianum mutuum accepit, competit exceptio ipsius filiifamilias. *l.* 9. §. *non solum. supr. ad SC. Macedon.* 31 Pignus dans pro muliere fidejubente, juvatur Vellejano, ut juvatur qui pro muliere fidejussit. Est enim summa cognatio inter eum, qui alieno nomine dat pignus & fidejubet, *ut hic.* Ita pignus & fidejussio fuerit inefficax, si inutili obligationi principali accesserit. 32 Cur facilius succurritur fidejussori mulieris quam filiifamilias? Qui fidejussit pro muliere etiam donandi animo (qua in specie nullum regressum habet adversus mulierem) juvatur Vellejano: quia totam obligationem Senatus improbat, hoc est eam etiam fidejussionem improbat, quæ donandi animo facta est. *l.* 16. §. 1. *supr. ad SC. Vellejan* Qui pro filiofamilias fidejussit, si donandi animo fidejussit, Macedoniano non juvatur. *l. Sed si paterfam* §. *non solum. supr. ad SC. Macedon.* Cur tam varie? Ratio quærenda est a constituentium voluntate. 33 Fidejubere, & pignus dare pro alio, paria. 34 Ut exceptio Vellejani prodest mulieris fidejussori. *l.* 14 *C. ad SC. Vellejan* ita & rem suam pignoranti pro muliere, *ut hic* 35 Ut Macedoniani exceptio prosit ei, qui pro filiofamilias fidejussit: nisi donandi animo intercesserit *l.* 9. §. 3 *supr. ad SC. Macedon.* 36 Quoties secundus creditor in pignus primi creditoris succedere vult, non satis est, eum stipulari ut sua pecunia primus creditor dimittatur. hoc amplius exigitur, stipulari, ut sibi pignus primi creditoris sit obligatum, seu in illud pignus substituatur, *ut hic* Quid, si primo licuit ex pacto pignus vendere, secundo non licuit (pacto nimirum in id interposito) & secundus in jus primi creditoris successit, an secundo licebit pignus vendere? licebit: Sæpe enim per alium quis consequitur, quod ex sua persona non habeat, *ut hic.* Jure suo secundus pignus vendere non potest, si pactum fuit ne venderet: hoc jus personam promittentis afficit, non alium. Jure vero primi creditoris, & ut ejus successor, poterit, quia jus illud reale est: hypothecaria in rem parit actionem. *l.* 17. *supr. de pignoribus.* In rem actiones successoribus cohærent, & ad eos descendunt. Nisi mavis dicere, pactum pignoris non vendendi, jure non omni modo recipi: quod contra naturam & utilitatem pignoris sit. *l.* 4. *supr. de pignorat.* Paul. 2. *sentent.* 5. Quo enim pignus, nisi vendere id liceat creditori, debitore ad diem non solvente? Proinde improbata hac conventione, secundus pignus vendiderit, jure alieno, non suo. 37 Id est, qui primus tibi credidit. 38 Pecunia ejus, qui secundo tibi crediderit. 39 Secundus ille creditor. 40 Nam si id actum est, ut subrogatus esset in locum prioris creditoris, in pignus & potestatem vendendi succedet. *Bart.* Hic casus loquens de creditorum ordine facit, ut de titulus Cujac. *hic.* aberrare suspicetur hanc legem a titulo sequente, *qui potiores in pign.* sed & legem *ult. supr. quod cum eo.* a titulo *de institor.* 41 Id est, tunc enim cum nihil actum est de subrogando secundo creditore in locum prioris &c. 42 Id est ejus, qui emit a debitore. 43 Nec enim omnimodo succedunt in locum hypothecarii creditoris hi, quorum pecunia ad creditorem transit, *l.* 1. *C. de his, qui in prior. cred. loc.* sed & extraneus res debitoris obligatas liberando, numeratam a se pecuniam tantum petere potest, nec earum dominium adipiscitur, *l.* 21. *C. de pign.* ut merito dicat Accurs. quatuor necessaria esse secundo creditori, ut in locum prioris succedat: Primum, ut conveniat, ut sit res ei obligata: item, ut in locum primi succedat: item, ut in id mutuum det: postremo ut ad primum creditorem pecunia perveniat. 44 Pactum *ne possit vendi pignus*, contra naturam pignoris est. vid. *l.* 4. *supr. de pignorat.* 45 Ei liceat *Hal.* 46 Per extraneam personam sæpe id habere quis potest, quod ex sua persona habere non possit, *ut hic.* & *l.* 55. *ff. de adq. vel omitt. hered. l.* 74. *ff. de cond. & demonstr. l.* 10. *supr. quem. servit. amitt. l.* 22. §. 3. *supr. mandati.* 47 Hoc est, ex jure quod habet per extraneum. 48 Al. *habere.* 49 Imo, quod non possum per me, non possum per alium meo nomine gerentem. *l.* 8. *in fin. ff. de usurpat.* v. Dyn. *in c. potest quis. de reg. jur. in* 6. 50 *Cavere* creditori suo is dicebatur, qui mutuam pecuniam accipiebat. Vetus Horatii commentarius ad eum versum 2. *Satyr.* 3. *Dictantis, quod tu nunquam rescribere possis.* Dictantis aut credentis, quia cum dando dicimus, *Scribe cautionem pro ea pecunia.* 51 Longe aliud est rem destinare (spe futuri crediti) ad hypothecam, & actu ipso rem ipsam hypothecæ subjicere. Qui destinat, potest ante numerationem sibi factam rem destinatam alii vendere in præjudicium creditoris. *l.* 1. *ff. tit. prox.* Aliud est destinatio hypothecæ, aliud hypotheca ipsa: destinatas res hypothecæ debitor alii vendere potest: at non eas quæ sunt hypothecæ. Res ita venditæ, post destinationem hypothecæ, ante numerationem pecuniæ, non sunt pignori creditori.
52 In debitoris est potestate destinatam mutuo pecuniam, a creditore non accipere: licet ei pœnitere ante numerationem mutui. 53 Quoties sc. gratis pecunia datur. v. *l.* 30. *supr. de reb. cred.* secus si sub usuris. Bart. *hic.* 54 Tempus numerationis hic spectamus: non destinati pignoris: Mutuum a te accepi: mutua conventione res certa tibi pignori a me destinata est: Antequam numerares pecuniam, rem ita destinatam vendidi. Ea tibi pignori non est. Cur non est? quia tempore numerationis in meis bonis non fuit. Ante numerationem licet mihi pœnitere, & a te mutuum non accipere, *ut hic.* Quod satis firmo est argumento, rem integram esse debitori ante numeratam sibi pecuniam: adde quæ scripsi ad *l.* 1. *infr. tit. prox.* 55 vide *l.* 3. *supr. de pignorib.* 56 Pignori dare filium pater non potest, *ut hic.* & *l.* 1. *C. de patrib. qui filios. l.* 6. *C. quæ res pign.* (ut nec obsidem. durior enim est conditio obsidis, quam simpliciter nexi, *arg. l. obsides. ff. qui test.*), ac ne quidem tacite. *arg. l.* 2. & *passim.* [illegible] *patre. l.* 12. *C. de oblig.* Potest tamen ob nimiam egestatem certis modis filios [illegible] lentos seu recens natos vendere. *l. ult. C. de patrib. qui filios suos distr.* 57 Paul. 5. *sent* 1. §. 1. scripsit deportari. & *l.* 2. *C. Th. de alim. quæ inop. par. de publico pet.* [illegible] res fecit, ut Cujac. ad 5. Paul. *sentent.* 25. §. 8. hic legendum moneat, *deportatur.* adde *l.* 6 *C. quæ res pign.*

TIT. IV.

QUI POTIORES [1] IN PIGNORE, VEL HYPOTHECA HABEANTUR, ET DE [2] HIS QUI IN PRIORUM CREDITORUM LOCUM SUCCEDUNT.

De tempore promissionis, & tempore numerationis.

I. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

QUi [3] dotem pro muliere promisit, pignus sive hypothecam de [4] restituenda sibi dote accepit: subsecuta deinde [5] pro parte numeratione, maritus eandem rem pignori alii [6] dedit [7]: mox residuæ quantitatis numeratio impleta est. Quærebatur de pignore? Cum ex causa promissionis ad universæ quantitatis exsolutionem, qui dotem promisit, compellitur, non [8] utique solutionum observanda sunt tempora, sed [9] dies contractæ obligationis: Nec [probe [10]] dici, in potestate [11] ejus esse, ne pecuniam residuam redderet [12], ut minus dotata mulier esse videatur. §. 1. Alia [13] causa est ejus [14] qui pignus accepit, ad eam summam, quam intra diem certum numerasset, ac forte prius, quam numeraret, alii res pignori data est.

De priore creditore habente generalem hypothecam, & posteriore habente specialem.

2. IDEM lib. 3. Responsorum.

QUi generaliter [15] bona debitoris pignori accepit, eo potior [16] est [17], cui postea prædium ex his bonis datur: quamvis [18] ex cæteris pecuniam suam redigere possit. † Quod si ea conventio prioris fuit, *ut ita demum cætera* [19] *bona pignori haberentur, si pecunia de his quæ generaliter* [20] *accepit, servari non potuisset*: deficiente secunda [21] conventione secundus creditor in pignore postea dato non tam potior quam solus invenietur.

De novatione. 1. De prædio oppignerato, antequam possideatur, uni & postea alii. 2. De pacto, ut rem vendere liceat, & de parte rei pro indiviso pignerata.

3. IDEM lib. 11. Responsorum.

CReditor acceptis pignoribus, quæ secunda conventione secundus [22] creditor accepit, novatione [23] postea facta [pignora] prioribus addidit [24]: Superioris temporis ordinem manere [25] primo creditori placuit, tanquam in suum locum succedenti. §. 1. Cum [26] ex causa mandati prædium Titio cui negotium fuerat gestum, deberetur [27], prius [28] quam ei possessio traderetur, id pignori dedit [29]: post traditam possessionem idem prædium alii denuo pignori dedit: Prioris causam esse potiorem apparuit, si [30] non creditor secundus pretium ei qui negotium gesserat, solvisset: verum in ea quantitate quam solvisset, ejusque usuris, potiorem fore constaret: nisi forte, prior ei pecuniam offerat: Quod si debitor [31] aliunde pecuniam solvisset, priorem præferendum. §. 2. Post divisionem regionibus [32] factam inter fratres convenit, *ut, si frater agri portionem pro* [33] *indiviso pignori datam, a creditore suo non liberasset, ex divisione quæsitæ partis partem dimidiam alter distraheret* [34]: Pignus intelligi contractum existimavi: sed priorem secundo non esse potiorem: quoniam secundum pignus ad eam partem directum videbatur, quam ultra [35] partem suam frater non consentiente socio non potuit obligare.

Si satisfactum sit priori creditori.

4. POMPONIUS lib. 35. ad Sabinum.

[SI] debitor antequam a priore [36] creditore pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam alii pignori dedisset, & antequam utrique creditori solveret debitum, rem [aliam] priori creditori vendiderat, creditumque pensaverit [37] cum pretio rei venditæ: dicendum est perinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset. Nec enim interesse [38], solverit, an pensaverit: & ideo posterioris [39] creditoris causa est potior.

De pecunia credita in rem conservandam, & de mercede.

5. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

INterdum [40] posterior potior [41] est priori [42]: utputa, si in rem [43] istam conservandam [44] impensum est [45], quod sequens credidit:

1 *Lib.* 8. C. 18. 25. *Eclog.* 5. Potior est autem, qui prior jure ac die. Quid, si duo instrumenta eadem die conscripta reperiantur? vel hoc etiam casu certis indiciis nonnunquam potest colligi, quod eorum prius fuerit. Primum enim ordine naturæ id instrumentum præcessisse dicetur, in quo habitus continebitur: posterius vero id esse in quo privatio. Secundo publicum privato anterius præsumemus, *l. scripturas.* 11. *C. qui potiores.* Tertio ex horarum discrimine prius & posterius distinguemus. Soc. *in l.* 1 *§. [illegible]* Ex ordine quoque protocolli deprehendere, quod prius, quodque posterius sit, possumus, *arg. l. si quis ex argentariis.* 6. *§. si initium.* 6. *supr. de edendo. l. quoties.* 34. *ff. de usufr.* 2 *lib.* 8. *Cod.* 19. 3 Sive pater, sive extraneus. 4 Pignus de restituenda dote accipere possumus, *l. quod autem.* 7. *§. si uxor.* 6. *ff. de donat. inter vir. l. res hypothecæ.* 5. *ff. de pignorib.* licet fidejussor non possit accipi, *l.* 1. *C. ne fidejussor. dotium.* Sunt tamen qui illo loco differentiam faciant inter dotem conservandam & restituendam: & priori casu fidejussorem dari non existimant. 5 Dotis restituendæ promissio interdum dotis numerationem præcedit. 6 Potest enim eam acceptam facere. *l.* 49. *ff. de jur. dot.* 7 *Ut l. pen. ff. tit. prox.* 8 Diversum est *in d. l. pen.* 9 Imo non dies contractæ obligationis: sed numeratæ pecuniæ spectandus est. *l.* 4. *supr. tit. prox.* Paulo plenius hanc legem retractemus: Promisi dotem pro muliere: Deinde pignus de restituenda mihi Titio dote accepi: postea pro parte dotem numeravi: Mox maritus eandem rem alii, putaGaio pignori dedit: post hæc residuum dotis numeratum est (quinque tempora hic observanda sunt: promissæ dotis, pignoris accepti pro restituenda dote, dotis pro una parte numeratæ, pignoris ejusdem alii pignori dati, dotis pro residua parte numeratæ,) quæritur de pignore: quis in eo præferatur, Titius an Gaius? Respondetur: Titium potiorem esse. Cur potior? quia promissor dotis statim ad universæ quantitatis solutionem cogi potuit: in ejus potestate non fuit, ne residuam pecuniam redderet. Si in ejus potestate fuisset, minus dotata mulier videretur. Igitur cum ab initio statim cogi potuerit, diem contractæ obligationis, non solutionum observabimus. Ubi numeratio necessaria est ab initio contractus, *ut hic.* ubi vero voluntaria, numerationis tempus spectamus. *d. l.* 4. Numeratio posterior necessaria trahitur retro: & hypothecam ab initio constitutam potiorem facit hypotheca in medio, seu inter duas medias numerationes constituta. Unde notant ob dotem tacitam, confessamque, bona ab initio ipso hypothecæ esse: idque verum in expressa hypotheca, non in tacita. 10 Imo, probe dici potest, in potestate mariti esse, dotem non accipere: potest enim eam acceptam facere, *d. l.* 49. 11 Sensus est: Quando in potestate debitoris est pecuniam non recipere, solutionis *ut d. l. pen.* quando non est ejus in potestate, tunc obligationis contractæ tempus inspicitur, *ut hic.* non est in potestate promissoris dotis, utrum velit dotem numerare vel non: esset enim mulier indotata, *ut hic.* 12 At est in potestate mariti, ut dotem non accipiat: cum possit per acceptilationem promissorem dotis liberare. *l. vir ab eo.* 49. *infr. de jure dot.* Dic: virum hoc commode non posse: ne mulier indotata maneat: aut si id faciat, mulieri teneri. 13 Cur alia? quia tunc posterior præfertur priori. In casu vero superiore, prior posteriori præfertur. Cur hic præfertur posterior? quia in potestate debitoris fuit se non obligare priori. vid. *l.* 4. *ff. tit. prox.* 14 De quo *l.* 9. *§.* 1. *l.* 11. *ff. eod. l.* 4. *ff. tit. prox.* 15 Generalis hypotheca prior præfertur posteriori cuicunque, etiam speciali. 16 *l.* 6. *C. qui pot.* Goth. Intellectum hujus *l.* 2. *& l.* 2. *C. de pignorib.* vide apud Joan. a Sande, *decis. Frisic. lib.* 3. *tit.* 12. *defin.* 26. Ans. 17 Imo non est potior. Pares enim jure sunt habentes hypothecam generalem & specialem. *l.* 7. *§.* 1. *ff. eod.* Dic pares esse, si eodem in tempore concurrunt, *ut ibi.* hic non simul concurrere, sed ordine. Imo is, cui specialis hypotheca data est, præfertur generalem habenti. *l.* 2. *C. de pignorib.* Dic, ibi conventionem specialem præcedere generalem. Ita specialis obligatio posterior nihil detrahit generali anteriori. 18 Imo, si primus creditor ex cæteris bonis pecuniam suam redigere potest, secundo creditori bona quæ ei obligata sunt, auferre non poterit. *l.* 2. *C. de pignorib.* Has sententias ita conciliat Cujac. 11. *obs.* 32. Prima conventio primi creditoris, si fuerit specialis, & ejusdem secunda generalis, sub hac conditione tamen (*si specialis non sufficeret*) speciali idonea existente, secundus creditor in suo pignore non tam prior, quam solus futurus est. 19 His verbis generalis hypotheca significatur. vide *l.* 1. *ff. de distract. pign.* Sed Antonius Faber 6. *Conject.* 16. legendum putat, *certa*, quemadmodum & Baldum legisse paulo ff. indicabo. 20 Et ita legunt Græci. (Cuj. tamen legit *specialiter* 11. *obs.* 32.) quæ vulgaris erat conventio. *l.* 15. *§.* 1. *supr. de pignorib. l.* 9. *C. de distract. pign.* 21 Quæ fuit hæc secunda conventio? Ut secundam teneamus, prima nobis antea ponenda est. Titius generaliter bona debitoris sui pignori accepit. Potior est eo cui postea res ex his bonis pignori datæ sunt. Cur potior? quia prior. Quid, si ex cæteris bonis possit pecuniam suam redigere? potest & eo casu pignus possessori avocare. Quo jure? quia cum pignori bona debitoris generaliter acceperit, singulas eorum bonorum species obligatas habuit: ut & singulas a quibuscunque possessoribus peteret. Nihil ex illa generali, eo invito, potuit minuere debitor, *ut hic.* Quid, si pignus ea lege accepit, ut si pecuniam de his quæ generaliter accepit, non servaret, certa bona (nam ita legendum videtur, non *cætera*: quemadmodum & legisse Baldus videtur quoque: ubi in rebus quibusdam specificatis pignus hic constitutum ponit) pignori haberet? Si hæc secunda conventio locum habuerit, & pecuniam servare ex cæteris bonis non potuerit, in ea certa bona poterit experiri. Casus hic diversus est a superiore: Nec enim certa hæc quædam bona per hypothecariam avocare possessori potest, nisi in subsidium & deficientibus aliis. Quid ita? quia pacto nominatim ea bona sunt excepta. Is ordo agendi communi conventione præstitutus fuit, ut creditor prius ageret in bona sibi generaliter obligata, quam in certa quædam bona, *ut hic. ff. vers. quod si.* Quid, si creditori junctim bona generaliter & specialiter sint obligata? Specialiter obligata prius persequi cogitur, antequam ad cætera bona veniat: Casus hic contrarius est superiori. Quippe illo casu specialia quædam bona in subsidium generaliter obligatis deficientibus avocari possunt: Hic, generalia: si nulla specialia sint. Ita cum hac lege non pugnabit *lex* 2. *C. de pignorib.* 22 Qui & Tertius commodius vocari potest: ut mox dicam. 23 *l.* 12. *§.* 5. *ff. eod.* vid. Cujac. 11. *observ.* 32. *in princip.* hoc loco, quendam errorem Græcorum notantem. 24 Sensus est, pignora in obligatione novante repetita, intelligi repetita cum privilegio ordinis. 25 Novatione tollitur hypotheca & pignus, *l.* 18. *ff. de novat.* Hac sententia præmissa, speciem ita constituimus. Primus creditor quædam pignora a debitore accepit, post paulo ab eodem alia pignora novatione interposita accepit, quæ debitor a Secundo (aut potius Tertio) quodam creditore liberaverat (ut Secundum pro Tertio accipiamus, novum esse non debet. Nam & omnes nuptiæ post primas, & Tertiæ & Quartæ, secundæ dici possunt, Azo, Cyn. Bart. *in rub. de secund. nupt.* substitutiones omnes post primam secundæ. Cujac. *ad rubr. de vulg.* Sic secunda electio, quæ Tertia, *can. Cleros* 21. *distinct.*) Novatione ita facta Secundus aliquis creditor pignora ea avocare Primo creditori studet, & quidem ea, quæ a Tertio liberata fuerint hac ratione, quod ipse Secundus ante Tertium fuerit: Ea autem quæ Primus initio habuit, quod per novationem ea desierint esse pignori, *d. l.* 18. novationis enim interventu superioris temporis ordinem amisisse: & ex priore posteriorem factum. Quid juris sit? Superioris temporis ordo Primo creditori manet. Quomodo manet? quia tanquam in suum locum successit, *ut hic. & l.* 12. *§.* 5. *ff. eod.* Quomodo in locum suum? Si novatione facta in Primi pignus successisset quartus aliquis, utique in locum primi succederet. *d. l.* 12. *§.* 9. Si id novando fieri potuit, & jus id adquiri quarto, cur non potuit jus idem per novationem adquiri eidem Primo quasi in locum suum succedenti, ut ordinem suum suamque prærogativam retineat nec amittat. An hoc sit, quod nominatim in ipsa novatione cautum fuit, ut ne Primus creditor superioris temporis ordinem amitteret? Ita putat Bart. Ego etiam tacito intellectu id ita venire existimo. Cum debitum simpliciter novas, pignus quidem censetur liberatum. *d. l.* 18. Cum autem ita novas, ut pignori, quod jam habes, pignus aliud accedat, tacito intellectu, id videris egisse, ut non tantum pignus primum tibi maneat, sed ut cum sua causa, ac temporis prærogativa pignus tibi utile sit. Stipulatur Secundus, ut in tuum pignus succedat? Stipulari sane intelligitur, ut in id pignus succedat cum suo jure, cum sua temporis prærogativa. Stipularis novatione facta, ut primis tuis pignoribus nova quædam accedant? Videris non in tuum primum pignus tantum successisse, quod id expresse convenit: sed & in ejus pignoris privilegium: quasi tacite id convenerit. Ita in hac specie Primus creditor novando, jus ac privilegium superioris temporis non amittit, *ut hic.* An posterioris? quid enim si Tertii pignus accepit? sic videtur: Nam cum lex superioris temporis ordinem Primo creditori manere dicit, posterioris temporis ei utilem non esse satis innuit. 26 Prædium mihi quæsitum per procuratorem meum, & ita mihi debitum, antequam mihi traditum esset, Primo pignori dedi: postquam traditum fuit, idem prædium alii puta Secundo obligavi: quis potior in illo pignore? Primus. Quid, si Secundus procuratori meo pretium numeravit, & sic pretium prædii solvit? Secundus eo casu & in quantitate & in usuris potior est Primo: nisi forte Primus Secundo pecuniam offerat. 27 Pignorare rem nobis debitam etiam possumus. 28 Ratio dubitandi hinc sumi potest. Quia prædium Primo creditori obligavi, cum nondum meum esset, id est, debitum tantum, nondum meum tamen obligavi. 29 *Subaudi*, Titius. 30 Succedit non tantum in locum prioris creditoris, sed & prioris [illegible] hinc colligit *Bart.* 31 *Subaudi*, Titius: idemque emptor prædii. 32 Divisiones agrorum regionibus interdum fiebant: hoc autem casu ita fit divisio, non ut plena sit ac perfecta, sed commodioris tantum culturæ gratia. 33 Pars pro indiviso intellectu juris cernitur magis, quam corpore aut oculis, parsque proprie est. Nam quæ pro diviso est, totum sit unum ac quoddam efficit: pars quæ ante fuit, nunc non est pars, sed totum. adde *l.* 7. *in fin. ff. quib. mod. pign.* 34 Ego & tu fundum communem pro indiviso fratres habebamus: partem tuam pro indiviso Titio obligasti: postea arbitro sumpto, fundum illum regionibus divisimus, & inter nos placuit, ut si tu a Titio *partem illam tuam* non liberares, eam vendere possem. His verbis (tuam illam partem) jus hypothecæ quæsivi. *vers. pign. ff. eod.* Cur? quia si mihi partem tuam vendere permittis, eandem obligasse mihi eam in rem videris. Ex pacto jus vendendi conferente, contractum pignus intelligitur. *Bart.* ut & ex facultate mihi concessa bona tua auctoritate mea ingrediendi. vide Cremens. *sing.* 2. Eritne Titius in illa parte me potior? Minime, *vers. sed priorem.* Cur? quia partem mihi obligasti, quam me invito ei obligare non potuisti. *vers. quoniam. ff. eod.* 35 vide *l.* 2. *C. comm. divid. l.* 1. *C. si comm. res pignori.* 36 *l.* 15. *in fin. ff. de pignorib.* 37 Solutum creditori censetur, si compensandi crediti causa domus illi vendita sit. 38 Solvit qui compensat. 39 Liberato debitore a priore creditore, qui secundus ab eo est creditor, potior est. 40 Id est, non semper: ut hæc lex exceptio sit regulæ, *Qui prior tempore, potior est jure. l.* 4. *C. qui potior. in pignore l.* 15. *C. de rei vindic. c. qui prior. de reg. in* 6. Nam privilegia non ex tempore semper, sed ex causa æstimantur. *l.* 32. *ff. reb. auct. jud.* 41 Id est, privilegium exigendi habet, *l.* 25. *ff. de reb. cred.* exigendo privilegio utitur, *l.* 52. *§.* 10. *ff. pro socio.* vel ut *Novell.* 97. *cap.* 3. de hujusmodi creditoribus ait, *κυριώτεροι καθεστήκασι.* Porro privilegium illud plura capita habet: unum, tacitæ hypothecæ, *l.* 1. *supr. in quib. caus. pign.* alterum, ut anterioribus tempore personalem actionem habentibus, Mynsing. *observ.* 40 tertium, ut expressam habentibus creditor præferatur. 42 Quid? qui credidit in navem reficiendam, estne potior dote anteriorem etiam expressam habente? Salicetus negat, ut & Jason *in l. creditor supr. de reb. cred.* Cynus contra, quod verius videtur. Nec enim hic tollitur privilegium *l. assiduis C. qui potiores.* Sed hoc casu tantum coercetur. Deinde privilegium nostræ legis jure novo quoque confirmatum est *Novell.* 97. *cap.* 3. Postremo cur hic non fruatur creditor privilegio, cum salvam totius pignoris dotalis causam fecerit? 43 Qualemcunque. 44 Rem conservat, qui armat. *ff. eod.* & reficit. *ff. eod. l.* 7. *in pr. ff. de exercit.* Hujus enim vocis meminit septies *d. l.* 7. negat tamen Antonius Mercator, 4 *not.* 14. *adversus Robert.* errare qui scribunt, eum qui ad refectionem domus pecuniam credidit, habere in ea re tacitam hypothecam) qui in cibaria credit, *l.* 6. *ff. eod.* qui restituit, *l.* 25. *supr. de reb. cred. & l.* 1. *ff. in quib. caus. pign. l.* 24. *§.* 1. *ff. de reb. aut.* qui rem salvam facit, qui naulum, *l.* 6. *§.* 1. merces & vecturas rerum præstat, *§.* 2. *ff. d. t.* cujus pecuniis debitor domum extruxit, *l.* 1. *ff. in quib. caus. pign.* navis comparata, fabricata, reparata: domus ædificata, aut etiam emptus ager. *Nov.* 97. *cap.* 3. Is ergo cujus pecunia emptus ager erit, cui comparatur is, qui nunc primum ad ædificandum domum debitori credit, hoc privilegio utetur. *d. c.* 3. Imo, non utetur, nisi specialiter vel generaliter agrum obligatum habeat. *l.* 17. *C. de pignorib. l.* 7. *C. qui potior. Nov.* 136 *c.* 3. Illis autem verbis quid aliud innuitur, quam ei denegari tacitam hypothecam: cum is expressim, specialiter aut generaliter hypothecam stipulari necesse habeat, denique minus privilegii habere eum, qui ad emendum agrum mutuum dederit, quam qui ejus causam salvam fecerit: & rursus ædificatio tem, quam reædificationem. *Goth.* Adde hic *l. in bello.* 12. *§. si pignori. ff. de capt. & postlim. revers.* Et pro intellectu hujus *l.* 5. vide Joan. a Sand. *decis. Frisicar. lib.* 3. *tit.* 12. *defin.* 7. Ans. Adde Conan. *l.* 4. *emendat. cap.* 17. Benven. Stracch. *de nat. navi. & navig. num.* 2. S. L. 45 Non igitur sufficit necessariam esse refectionem, & nosse pecuniam se nominatim in eam rem credere, *l.* 7. *ff. de exercit.* sed & eam impensam esse re ipsa oportet,

veluti

veluti si navis [1] fuit obligata & ad armandam [2] eam [rem], vel reficiendam ego credidero.

6. IDEM lib. 73. ad Edictum.

HUjus enim pecunia salvam [3] fecit totius [4] pignoris causam: Quod poterit quis admittere, & si in cibaria [5] nautarum fuerit creditum, sine [6] quibus navis salva pervenire non poterat. §. 1. Item si quis in merces [sibi] obligatas crediderit, vel ut salvæ [7] fiant, vel ut naulum [8] exsolvatur, potentior erit, licet posterior sit: nam & ipsum naulum potentius est. §. 2. Tantundem dicetur & si merces horreorum, vel areæ, vel vecturæ [9] jumentorum [10] debetur: nam & hic potentior erit.

De eo, ex cujus nummis res est comparata. 1. De re aliena, uni generaliter, alteri specialiter, si debitoris fiet, obligata.

7. IDEM lib. 3. Disputationum.

IDemque [11] est, si ex nummis [12] pupilli [13] fuerit res comparata. Quare si duorum pupillorum nummis res fuerit comparata, ambo [14] in pignus concurrent pro his portionibus quæ in pretium rei fuerint expensæ. Quod si res non [15] in totum ex nummis cujusdam comparata est, erit concursus utriusque creditoris, id est & antiquioris, & ejus cujus nummis comparata est. §. 1. Si tibi, *quæ* [16] *habiturus sum*, obligaverim, & Titio specialiter fundum, *si* [17] *in dominium meum pervenit*, mox dominium ejus adquisiero, putat Marcellus, concurrere [18] utrumque creditorem [&] in pignore. Non enim multum facit, quod de suo nummos debitor dederit: quippe cum res ex nummis pigneratis empta, non [19] fit [20] pignorata ob hoc solum, quod pecunia pignerata erat.

De fisco.

8. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI [21] pignus specialiter Respublica [22] acceperit, dicendum est, præferri eam fisco debere, si postea fisco [23] debitor obligatus est: quia [24] & privati [25] præferuntur.

De obligatione in diem, 1. Vel conditionali. 3. An priore pignore dimisso, sequens confirmetur.

9. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

QUi balneum ex *Kalendis proximis* [26] conduxerat, pactus erat, *ut homo Eros pignori locatori esset, donec* [27] *mercedes solverentur*. Idem ante [28] Kalendas Julias eundem Erotem alii ob pecuniam creditam pignori dedit: Consultus, an adversus hunc creditorem petentem Erotem, locatorem Prætor [29] tueri deberet? Respondit, debere: licet enim eo tempore homo pignori datus esset, quo [30] nondum [31] quicquam pro conductione deberetur, quoniam [32] tamen jam tunc in ea causa Eros esse cœpisset, ut invito locatore jus pignoris in eo solvi non posset, potiorem ejus [33] causam habendam. §. 1. Amplius [34] etiam sub conditione creditorem tuendum *putabat* adversus eum, cui postea quicquam deberi cœperit, si modo non ea conditio sit, quæ [35] invito debitore impleri non possit. §. 2. Sed [36] & si heres ob [ea] legata, quæ sub conditione data erant, de pignore rei suæ convenisset, & postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit, ac post conditio legatorum extitit, hic quoque tuendum eum, cui prius pignus datum esset, *existimavit*. §. 3. Titia prædium alienum Titio pignori dedit, post Mævio: deinde domina ejus pignoris facta [37], marito suo in dotem æstimatum [38] dedit: Si Titio soluta sit pecunia, non ideo magis Mævii pignus convalescere placebat: Tunc [39] enim priore dimisso [40], sequentis confirmatur pignus, cum res in bonis debitoris inveniatur: in proposito autem maritus emptoris [41] loco est: atque ideo, quia neque tunc cum Mævio obligaretur, neque cum Titio solveretur, in bonis mulieris fuerit, nullum tempus [42] inveniri, quo pignus Mævii convalescere possit: Hæc tamen ita, si bona [43] fide in dotem æstimatum prædium maritus accepit, id est [44], si ignoravit Mævio obligatum esse [45].

De Prætorio pignore.

10. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

SI & jure judicatum, & pignus in causa judicati ex auctoritate ejus qui jubere potuit, captum est, privilegiis [46] temporis fore potiorem heredem [47] ejus, in cujus persona pignus constitutum [48] est.

Si alter prius credidit, alter prius convenit de hypotheca. 1. De stipulatione conditionali. 2. De inductis in fundum. 3. De re futura. 4. Si posterior creditor priori solvere paratus sit.

11. GAJUS lib. singul. de formula hypothecaria.

POtior est in pignore, qui prius [49] credidit pecuniam, & accepit hypothecam, quamvis cum alio ante convenerat, *ut, si ab eo pecuniam acceperit, sit res obligata*: licet ab hoc postea accepit: poterat [50] enim, licet ante convenit, non accipere ab eo pecuniam. §. 1. *Videamus*, an idem dicendum sit, si sub conditione [51] stipulatione facta, hypotheca data sit, qua pendente alius credidit pure, & accepit eandem hypothecam, tunc deinde prioris stipulationis exsistat conditio, ut potior sit, qui postea credidisset? Sed vereor, num hic aliud sit dicendum: cum enim semel conditio extitit, perinde habetur, ac [52] si illo tempore quo stipulatio interposita est, sine conditione facta esset: Quod & melius est. §. 2. Si colonus convenit, *ut inducta in fundum, illata, ibi nata, pignori essent*, & antequam inducat, alii rem hypothecæ nomine obligaverit, tunc deinde eam in fundum induxerit, potior erit, qui specialiter pure accepit: quia non [53] ex conventione [54] priori obligatur, sed [55] ex eo, quod inducta res est: quod posterius factum est. §. 3. Si [56] de *futura* [57] *re* convenerit, ut hypothecæ sit, sicuti est de partu: hoc *quæritur*, an ancilla conventionis tempore in [58] bonis fuit debitoris [59] & in fructibus [60]? Si convenit, ut sint pignori: æque quæritur, an fundus [61], vel jus [62] utendi fruendi conventionis tempore fuerit debitoris? §. 4. Si paratus [63] est posterior creditor [64] priori creditori solvere, quod ei debetur, videndum est, an competat ei hypothecaria actio, nolente priore creditore pecuniam accipere [65]? Et dicimus, priori creditori inutilem esse actionem, cum per [66] eum fiat, ne ei pecunia solvatur.

ut hic. quanquam *d. lex* 7. videtur creditorem non adstringere, ut probet pecuniam ad refectionem erogatam esse, sed ei sufficere, si sciat se credere in rem necessariam. Demus impensam esse pecuniam in refectionem domus, quæ mox corruerit? Zasius ad *d. l.* 25. *post gloss. in l.* 1. *ʒ. de cess. bon.* putat exigi domus ut reficienda duret: cessare hoc privilegium, si domus non extiterit: adeo ut talis creditor privilegium non habeat in area ædificii. Ut libere dicam quod sentio: Video eum, qui mutuum dederit ad refectionem domus, negotium creditoris egisse, *l.* 6. *ʒ. eod.* negotiorum autem gestori sufficere, ut utiliter negotium cœptum sit, licet effectum non habuerit. *l.* 10. §. 1. *l.* 12. *in fin. supr. de negot.* Ad hæc, creditores minus esse favorabiles ipsis minoribus, quos tamen certum sit adversus creditorem non restitui, cujus pecunia servum necessarium emerint, licet postea mortuus sit servus, *l.* 11. §. 4. *ʒ. de minor.* Demus te ampliorem summam credidisse, quam ad refectionem necessaria erat. Idem Zasius, *ibid. n.* 7. tradit in summa excurrente cessare hoc privilegium.

1 Navis ædificatori privilegium datur. Ulpian. 3. §. 6. *Novell.* 97. *cap.* 3. 2 Navem ad armandam qui credit, privilegium exigendi habet, *ut hic. l.* 34. *infr. de reb. auct. jud.* ut & qui in navem extruendam, instruendam, fabricandam, *d. l.* 34. & *l.* 26. *ʒ. de reb. auctor. jud.* reficiendam & conservandam, *ut hic.* Id utilitati publicæ datur. 3 Salvam fecisse totius pignoris causam, causam privilegii exigendi induit, *ut hic.* §. 1. *ʒ. eod.* 4 Id est, omnium creditorum. 5 Cibariorum causa privilegiata est. Cibaria qui nautæ necessaria credidit, privilegium exigendi habet, *ut hic.* 6 Cibaria non omnia privilegium merentur, sed necessaria tantum. 7 Dixi in *princ. hujus legis.* 8 Naulum qui solvit pro mercibus alienis, privilegium exigendi in illis mercibus habet, *ut hic* Naulum autem, ex navi: ut operæ ex servis: vecturæ, ex jumentis & navigiis. pensiones ex urbanis ædificiis, *l.* 39. §. 1. *ʒ. de legat* 1. mercedes, ex rusticis, *l.* 29. *supr. de hered. pet* horreis & area, *ut hic.* 9 Hinc colligit Cujac. 9. *observ.* 8. vectori merces, quas conduxit vehendas pro vectura tacito jure obligatas esse. *l.* 5. *ʒ. ad exhib. l.* 3. *supr. in quib. caus. pign.* 10 *Vecturæ* sunt jumentorum, *ut hic* & *l.* 39. §. 3. *ʒ. de leg.* 1. navis, *l.* 19. §. 7. *supr. locati.* utriusque. *l.* 29. *supr. de hered. pet* 11 Pignus tacite pupillus habet in re comparata ejus pecunia, *ut nic* Imo non habet, *l. quamvis.* 17. *C. de pignorib.* Speciale est in pupillo. Imo idem est in majore, *l. licet.* 7. *C. h. t. Novell* 97 *cap. his consequens.* 3. Idem est, si modo id ita conventum nominatim. Atqui pupillus obligatam non habere videtur eam rem, sed jure suo ac propriam seu domini. *l. si ut proponis.* 8. *C. de rei vind. l.* 1. *l.* 2. *C. quando ex facto tutoris. l. si Curator.* 3. *C. arbitrium tutelæ.* Proprie non est pupilli, sed utiliter: cum eam possit avocare per hypothecariam. *Goth.* Vide in hanc leg. Azon. *summ. tit. in quib. caus. pign. num.* 8. Neguz. *tit. de pignorib.* 2. *part.* 4. *membr.* Ans. 12 *l.* 3. *ʒ. de reb. eor.* 13 Quin & cujusvis, *l.* 17. *C. de pignorib.* si modo specialiter, vel generaliter rem hujusmodi obligatam habet. 14 Pari jure censentur, & æqualiter in pignus admittuntur æquo jure privilegiati. 15 Pupillus in re suis nummis comparata pro ea parte privilegium habet, pro qua pecuniam contulit, nec enim fruitur privilegio in alterius jacturam. 16 Vide *l.* 34. *in fin. ʒ. de pignorib.* 17 *l. pen. in fin. supr. de pignorib.* 18 Imo non concurrunt. *l.* 2. *ʒ. eod.* Non concurrunt, si diversis temporibus res fuerint eis obligatæ: Illo enim casu prior tempore potior est jure, *d. l.* 2. *l. ult. ʒ. eod. l. hac edictali.* 6. §. *omnib.* 2. *C. de sec. nupt. l. in rebus.* 30. *C. de jure dot.* & ita rejecta secunda opinione Accursii, tenet Bartol. & Bald. *hic* & in *l. si quis.* 28. *ʒ. de jure fisci.* 19 Vid. *l.* 48. *in fin. ʒ. de furtis.* 20 Nunc sit pignorata &c. *Hal.* 21 Hypothecam specialem expressam habens priorem tempore, potior est posteriore habente expressam & tacitam. 22 Prior in tempore privatus, vel respubl. præfertur fisco in jure. Bart. *l.* 3. *C. h. t. l.* 2. *C. de privileg. fisci.* 23 Vel reipublicæ. *l.* 3. *C. de remiss. pign.* 24 In republica multo magis locum habet, quod in privato obtinet. 25 Pignus antiquius & speciale privatus habens præfertur etiam fisco, vide quæ notavi ad *l.* 34. *ʒ. de reb. auct. jud.* 26 Kalendis Juliis: Græci ita legunt (interim vide quæ notavi ad *l.* 41. *ʒ. de contr. empt*) Hunc diem Politianus fuisse solennem inchoandis locationibus, & mercedibus exsolvendis notat. Vellem addidisset & Kalendas Martias: quod constat ex *l.* 58. *supr. de usufr.* 1. Macrob. 2. mense Martio mercedes exsolvebant magistris, quas completus annus deberi fecisset. Cujac. 8. *ad Afric.* Goth. vid. Ant. August. *emend. l.* 4. *cap.* 14. Ans. 27 Primus creditor in diem vel sub conditione, quo invito tenere potest contractus, præfertur secundo pure credenti. Unde notant, conditionem casualem vel mixtam retrotrahi posse: at non potestativam, quæ in potestate sit debitoris, *ut hic.* §. 1. *ʒ. eod.* 28 Id est, ante diem locationis, cum nondum quidquam deberetur propter locationem, pignus enim præcedere obligationem potest. 29 Nam ex pacto pignoris, etiam facto ex intervallo, id est, ex hypotheca jure prætorio datur actio. *l.* 17. §. 2. *supr. de pact. l.* 23. *C. de pignorib.* 30 Pignori res esse potest etiam eo tempore, quo nihil dum debetur. 31 Pensionem in fine anni solvendam esse, hinc colligunt. adde *l.* 19. §. 6. *supr. locat.* 32 Vide quæ scripsi ad *l.* 1. *supr. eod.* & *l. pen. supr. tit. prox.* 33 Locatoris sc. cui pignus recte ab initio constitutum fuit, licet nondum cœpisset quidquam deberi ex locato & conducto: & adjicit Azo recte, *ut peti posset.* quippe nata statim erat obligatio, sed non actio. Cujac. *ibid.* 34 *l.* 11. §. 1. *ʒ. eod.* Notanda est gradatio: Non tantum est potior locator, cui ante diem primum locationis pignori res obligata est (licet ante eum diem alii eadem obligata sit credenti pecuniam pure, *hac l. in pr.*) sed etiam stipulator conditionalis (cui pendente conditione pignus obligatum est) *ut hic*, & non tantum stipulator conditionalis, sed etiam legatarius conditionalis, *ut* §. 2. *ʒ.* Cujac. *ibid.* 35 Id est, si modo sit conditio necessaria, non voluntaria, *Alberic.* dixi *initio hujus legis.* & *l.* 1. *supr. eod.* 36 Legatorum sub conditione nomine pignus dedi legatario: Idem pignus postea secundo meo creditori dedi: Quis potior? Legatarius potior fuerit in eo pignore, ubi conditio legati extiterit, *ut hic.* Conditio casualis, vel mixta retro facile trahi potest: at non potestativa, ut paulo ante diximus. 37 Convaluit hoc modo pignus utriusque, adquisitione dominii, etiam posterius. Nam quod valeret ab initio, si res fuisset debitoris, convalescit postea, si res ejusdem facta sit. Cujac. *ibid.* 38 Id est, marito quasi vendidit, maritum ejus pignoris dominum fecit: nam æstimatio venditionem facit. 39 Pignus secundo creditori tum demum prodesse incipit, quoties dimisso primo creditore pignus in debitoris bonis fuit 40 Id accidit, sive debitor ei solverit, sive posterior creditor obtulerit, obsignaverit, deposuerit debitam pecuniam. *l.* 4. *ʒ. l.* 12. *in fin. ʒ. eod. l.* 10. *C. eod.* 41 Æstimatam rem qui accipit, emptoris loco est. *l.* 10. *C. de jure dotium.* 42 Id est, non valuit, quo tempore contractum est: non convaluit, quo tempore dimissus est Titius: quia & hoc & illo tempore res fuit aliena: at forte medio tempore, ne tum quidem: quia & res aliena erat, & Titius prior erat. Cujac. *ibid.* 43 Quid, si mala fide? non videtur melior, qui sic possidere desiit, *c. pro possessore, extr. de reg. jur.* & ita post Richardum Malumbram notat Bartolus *hic.* 44 Ignorans, bonam fidem habere, seu bonæ fidei esse intelligitur. 45 Alias sc. in maritum agetur, si dolo malo egit cum muliere, ut res æstimaretur fraudandi secundi creditoris causa. Cujac. *ibid.* 46 De privilegiis quædam hoc eodem libro Ulpianus retulit, ut apparet ex *l.* 33. *ʒ. de jure fisci.* Goth. vid. in hanc l. Forner *select. lib.* 2. *cap* 7. Cujac. *obs.* 9. *cap.* 37. Ans. 47 Decretum primum in heredem transire hinc colligit Baldus 48 Hanc sententiam huic legi Fornerius attribuit 2. *select.* 7. Is ejusve heres, cui pignus a debitore constitutum est (hoc enim verbum ad conventionale, non ad judiciale pignus referri debet) ei, qui postea auctoritate magistratus in rem venit, & eam cœpit pro pignore possidere, præfertur. Sed Cujac. 9. *obs.* 37. ait, hic innui in judiciali pignore eum potiorem esse, cujus nomine prius captum est pignus ex causa judicati: in Prætorio secus: cum missio illa proficiat omnibus creditoribus (videtur enim ille non sibi, sed omnibus possidere,) & hoc genus pignoris in rem, & generaliter omnium creditorum causa constituatur, illud in personam. 49 Prior tempore, potior in pignore. *l.* 1. 2. 3. 4. 8. *C. h. t. l.* 3. *C. ut in poss. legat. l.* 2. *C. de privileg. fisc.* 50 *l.* 30. *ʒ. de reb. creditis.* 51 V. *l.* 9. §. 1. *supr. eod.* 52 Conditio existens retrotrahitur ad tempus contractus. 53 *Tacitum* pignus, & ex conventione pignus, opponuntur: Tacitum enim est, quod ex inducto venit, *ut hic.* & *l. item quia.* 4. *ʒ. de pactis.* 54 *Sub.* sola. 55 *l.* 5. *C. locati.* 56 Pignus futuræ rei quoties datur, hoc semper priore loco quæritur, an res ipsa principalis rei futuræ tum fuerit in bonis debitoris pignus constituentis. verbi gratia quoties quæritur, an partus ancillæ, & fructus fundi recte pignoratus sit, id spectare solemus, num tempore contracti pignoris ancilla, vel fundus fuerint in bonis debitoris: Est enim ancilla, res principalis, ex qua partus: fundus, ex quo fructus. 57 Vide *l.* 1. *supr. de pignoribus.* 58 Vide *l.* 3. *ʒ. de pignoribus.* 59 Quia tum tenet obligatio. 60 *Sub.* futuris. 61 Cujus fructus futuri sunt obligati. 62 In bonis rem habere usufructuarius intelligitur. 63 Cum effectu puta, si pecuniam debitam offert, *l.* 10. *C. h. t.* si consignat, si deponit, *l.* 20. *C. de pignorib. l.* 19. *C. de usuris.* Offerens creditori debitum posterior creditor vel alius, jus hypothecæ ei adimit. 64 *Subaud.* possidens pignus. 65 V. *l. qui pecun.* 30. *supr. de reb. cred.* 66 *l.* 20. §. 2. *supr. de pignorat. l.* 3. *C. de luit. pign.*

De actione, exceptione, & replicatione quæ dantur priori creditori contra ſecundum. Si ſecundus cum alio poſſeſſore agat. 1. Si poſſeſſor litis æſtimationem ſolverit priori creditori. 2. Si primus creditor poſt ſecundum, aut in diem ante ſecundum, hypothecam accepit. 3. De eo qui ante & poſt ſecundum credidit. 4. Si voluntate primi hypotheca obligetur ſecundo. 5. De novatione. 6. De jure ſecundi creditoris in pignore adverſus debitorem. 7. De ſecunda hypotheca ſimpliciter contracta. 8. De tertio ſuccedente in locum primi. 10. Si ſecundus pactus ſit de hypotheca vendenda, vel pignus ei traditum ſit.

12. MARCIANUS lib. ſingulari ad formulam hypothecariam.

CReditor, qui prior hypothecam accepit, ſive poſſideat eam, & alius vindicet hypothecaria actione, exceptio [1] priori utilis eſt, *ſi* [2] *non mihi ante pignori* [3] *hypothecæve nomine ſit res obligata*: ſive alio poſſidente, prior creditor vindicet hypothecaria actione, & ille excipiat *ſi non convenit, ut ſibi res ſit obligata*, hic in modum ſupra relatum replicabit [4]: Sed ſi cum alio poſſeſſore creditor ſecundus agat, recte aget, & adjudicari [5] ei poterit hypotheca, ut tamen prior cum eo [6] agendo, auferat ei rem. §. 1. Si, quoniam [7] non reſtituebat [8] rem pigneratam poſſeſſor, condemnatus ex præfatis modis litis æſtimationem [9] exſolverit [10], an perinde ſecundo creditori teneatur, ac ſi ſoluta ſit pecunia priori creditori, quæritur? Et recte puto hoc admittendum eſſe. §. 2. Si primus, qui ſine [11] hypotheca credidit, poſt ſecundum [12], qui utrumque [13] fecit, [ipſe] hypothecam [14] accepit, ſine dubio poſterior in hypotheca eſt. Unde ſi in diem [15] de hypotheca convenit, dubium non eſt, quin potior ſit: licet ante diem cum alio creditore pure de eadem re convenit. §. 3. Si idem [16] bis [17], id eſt, ante ſecundum, & poſt eum crediderit, in priore pecunia potior eſt ſecundo, in poſteriore tertius eſt. §. 4. Si tecum [18] de hypotheca paciſcatur debitor, deinde [idem] cum alio tua voluntate [19]: ſecundus potior erit: Pecunia autem ſoluta ſecundo, an rurſus teneatur tibi, recte quæritur? Erit autem facti quæſtio agitanda, quid [20] inter eos actum ſit: utrum ut diſcedatur ab hypotheca in totum, (cum) prior conceſſit [creditor] alii obligari hypothecam: an ut ordo ſervetur, & prior creditor ſecundo loco conſtituatur. §. 5. Papinianus lib. XI. reſpondit: Si prior [21] creditor poſtea novatione [22] facta eadem pignora cum aliis accepit, in ſuum [23] locum eum ſuccedere [24]: ſed ſi ſecundus non offerat pecuniam, poſſe priorem vendere, ut primam tantum pecuniam expenſam ferat, non etiam quam poſtea credidit, & quod ſuperfluum ex anteriore credito accepit, hoc ſecundo reſtituat. §. 6. Sciendum eſt, ſecundo [25] creditori rem teneri etiam invito debitore tam in ſuum debitum, quam in primi creditoris [26], & in uſuras ſuas, & quas primo creditori ſolvit: Sed tamen uſurarum, quas creditori primo ſolvit, uſuras non conſequetur. Non enim negotium alterius geſſit, ſed [27] magis ſuum: Et ita Papinianus lib. III. Reſponſorum ſcripſit: & verum eſt.

§. 7. Si ſimpliciter conveniſſet [28] ſecundus creditor de hypotheca, ab omni poſſeſſore eam auferre poterit [29], præter [30] priorem creditorem, & qui ab eo [31] emit. §. 8. A Titio mutuatus, pactus eſt cum illo, *ut ei prædium ſuum pignori hypothecæve eſſet*: deinde mutuatus eſt pecuniam a Mævio, & pactus eſt cum eo, *ut* [32], *ſi Titio deſierit prædium teneri, ei teneatur*: tertius deinde aliquis dat mutuam pecuniam [tibi], *ut Titio ſolveres*, & paciſcitur [tecum], *ut idem prædium ei pignori hypothecæve ſit, & locum ejus ſubeat*: Num hic medius tertio potior eſt, qui pactus eſt, ut, Titio ſoluta pecunia impleatur conditio [33], & tertius [34] de ſua negligentia [35] queri debeat? Sed tamen & hic tertius creditor ſecundo præferendus eſt [36]. §. 9. Si tertius creditor pignora ſua diſtrahi permittit [37] ad hoc, ut priori pecunia ſoluta, in aliud pignus priori ſuccedat, ſucceſſurum eum Papinianus lib. XI. Reſponſorum ſcripſit: [Et omnino ſecundus creditor nihil aliud juris habet, niſi ut ſolvat priori, & loco ejus ſuccedat. §. 10. Si [38] priori hypotheca obligata ſit, nihil [39] vero de venditione convenerit, poſterior vero de hypotheca vendenda convenerit: verius eſt priorem potiorem eſſe: Nam [&] in pignore placet, ſi prior convenerit de pignore, licet poſteriori res tradatur, adhuc potiorem [40] eſſe priorem.

De venditione inſulæ & rebus inquilini.

13. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

INſulam [41] tibi vendidi, & dixi, *prioris anni penſionem mihi, ſequentium tibi acceſſuram, pignorumque ab inquilino datorum jus utrumque ſecuturum*: Nerva, Proculus, niſi ad utramque penſionem pignora ſufficerent, jus omnium pignorum primum ad me pertinere: quia nihil aperte dictum eſſet, an communiter ex omnibus pignoribus ſumma pro rata ſervetur: ſi quid ſupereſſet, ad te. *Paulus.* Facti [42] quæſtio eſt: Sed veriſimile [43] eſt id actum [44], ut primam [45] quamque [46] penſionem pignorum cauſa ſequatur.

Si duo a non domino, vel a non dominis pignori acceperint.

14. IDEM lib. 14. ad Plautium.

SI non [47] dominus duobus eandem rem diverſis temporibus pigneraverit, prior potior [48] eſt: quamvis ſi a diverſis non dominis pignus accipiamus, poſſeſſor [49] melior ſit.

De ſuperficie.

15. IDEM lib. 68. ad Edictum.

ETiam ſuperficies [50] in alieno [51] ſolo poſita, pignori dari poteſt: ita tamen, ut prior cauſa ſit domini ſoli, ſi non ſolvatur ei ſolarium [52].

Si primus creditor a tertio ſuperetur.

16. PAULUS lib. 3. Quæſtionum.

CLaudius Felix eundem fundum tribus [53] obligaverat [54], Eutychianæ primum, deinde Turboni, tertio loco alii creditori: cum Eutychiana de jure ſuo doceret, ſuperata [55] apud judicem a tertio creditore non provocaverat: Turbo apud alium [judicem] victus appellaverat: Quærebatur, utrum tertius creditor etiam Turbonem ſuperare deberet, qui [56] primam creditricem; an, ea remota, Turbo tertium excluderet? Plane [57] cum tertius creditor primum de ſua pecunia dimiſit, in [58] locum ejus ſubſtituitur in ea quantitate, quam ſuperiori exſolvit; Fuerunt igitur qui dicerent, hic quoque tertium creditorem potiorem eſſe debere [59]: mihi nequaquam hoc juſtum eſſe videbatur. † Pone, primam creditricem judicio conveniſſe tertium creditorem: & exceptione [60], aliove quo [61] modo a tertio ſuperatam: numquid adverſus Turbonem, qui ſecundo loco crediderat, tertius creditor, qui primam vicit, exceptione rei judicatæ uti poteſt? aut contra, ſi poſt primum judicium, in quo prima creditrix ſuperata eſt a tertio creditore, ſecundus creditor tertium obtinuerit, poterit uti exceptione rei judicatæ [62] adverſus [primam] creditricem? Nullo modo, ut opinor. Igitur nec tertius creditor ſucceſſit in ejus locum, quem excluſit: nec *inter* [63] *alios res judicata alii prodeſſe, aut nocere ſolet*: ſed [64] ſine [65] præjudicio prioris [66] ſententiæ totum jus alii creditori integrum relinquitur.

Si ſecundus creditor emat prædium pigneratum.

17. IDEM lib. 6. Reſponſorum.

[EUm] qui a debitore [ſuo] prædium obligatum comparavit [67], eatenus [68] tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia pervenit.

De uſuris priori creditori debitis.

18. SCÆVOLA lib. 1. Reſponſorum.

LUcius Titius pecuniam mutuam dedit ſub uſuris, acceptis pignoribus: eidemque debitori Mævius ſub iiſdem pignoribus pecuniam dedit: Quæro an Titius non [69] tantum ſortis, & earum uſurarum

1 Prior creditor vincit ſecundum agendo, excipiendo, & replicando. 2 Formulam exceptionis hypothecariæ obſerva. 3 *Al.* pignoris. 4 *Sub.* de proprietate ſuæ obligationis. 5 Id eſt, pronunciari rem ſibi obligatam eſſe, & poſſeſſionem reſtituendam, *Bart.* 6 *Subaud.* Avocante. 7 *Al.* ſi quando: & ita legit Baldus, & Albericus. 8 *l.* 16. §. 3. *l.* 21. *in fin. ſupr. de pignorib.*
9 Soluta litis æſtimatione priori creditori jus prioris creditoris reſolvitur: & confirmatur jus ſecundi: ac ſi debitor debitum ſolviſſet. 10 *Sub.* priori creditori, & retinuit rem obligatam. 11 Hypothecarius potior eo eſt qui de debito tantum cum adverſario convenit, ut ne tempus obligationis contractæ ſpectemus, ſed hypothecæ.
12 *Sub.* qui accepit idem pignus. 13 *Id eſt*, ſub hypotheca credidit. 14 *Sub.* eandem. 15 *l.* 11. §. 1. *ȷ. eod.* 16 Prior & poſterior ſeipſo vario reſpectu quis in credendo eſſe poteſt, Verbi gratia, ante ſecundum Titio credidi: eidem Titio poſt eundem ſecundum quoque aliam ſummam credidi: In priori pecunia ſum ante ſecundum: in poſteriore, poſt ſecundum. hoc eſt in priore primus, in poſteriore tertius. 17 *Ut l.* 20. *ȷ. eod.*
18 Si voluntate Titii, prioris creditoris tui, alteri, puta Mævio, pignus obligaſti, quod ad Titium, hypotheca inutilis eſt: quod ſi poſt hæc, Sempronio & Gajo rem obligaſti, ac Mævio ſolveris, num in Titii perſona pignus antiquum evaneſcit? Primum inſpiciendum eſt, quid actum ſit, *ut hic.* ſi id non apparet, Titius videtur in totum pignoris jus remiſiſſe. *Bart.* Quid, ſi Mævio ſecundo tuo creditori, ſine conſenſu Titii prioris creditoris, Sempronio vero tertio creditori Titii conſenſu rem obligaſti, an Titius poſtponendus Mævio? in dubio quibusdam ita videtur, *arg. l.* 11. *ȷ. quib. mod. pign.* in quo tamen ſubſiſto. 19 *l.* 9. *in fin. ȷ. quib. mod. pign.* 20 Quid actum hoc caſu videtur? In dubio videtur totum remittere: Accurſius *hic.* & *l.* 2. *C. de remiſſ. pignor.* cujus tamen contrarium notat Paul. *l.* 12. *ȷ. quib. mod. pignus.* Prior ſententia verior: excepto caſu *l. jubemus.* 21. *C. ad SC. Velleian.* Ita voluntas prioris creditoris, ut obligetur res ſecundo, præjudicium ei facit adverſus ſecundum. 21 *l.* 5. *infr. de diſtract. pignorum.* Goth. Conciliationem hujus §. cum *l.* 1. *ȷ. de diſtract pign.* vid. apud Joann. a Sande *deciſ. Friſic. lib.* 3. *tit.* 12. *defin.* 27. Anſ. 22 Novatione obligatio mutatur, ſuperioris temporis ordo non mutatur. Cujac. 11. *obſerv.* 32. adde *l.* 3. *ſupr. eod.* Jus ac privilegium exigendi locum habet in obligatione novante. 23 Ut *l.* 3 *ȷ. eod.*
24 Cum privilegio exigendi. 25 Pignus ſecundo creditori tenetur, quoties primo creditori debitum ſolvit, tenetur, inquam, non modo ſortis, ſed & uſurarum nomine, quæ a primo ei debitæ fuerint. 26 Vide *l.* 22. *C. de pignoribus*
27 Vide *l.* 58. §. 2. *ȷ. ad SC. Trebell.* 28 Id eſt, non conſentiente primo creditore: quia ſi conſenſiſſet primus, ſecundus poſſet rem ei hypothecaria avocare.
29 Cur? hypothecaria eſt in rem. *l.* 17. *ſupr. de pignorib.* 30 Secundus creditor primus eſt ante tertios, quartos, & deinceps at non ante primum, & eum, qui a primo creditore comparavit 31 Vide *l.* 2. *ȷ. de ceſſ. bon.* 32 Tertius creditor ſecundo potior, quoties ſuccedit in locum primi. 33 *Subaud.* obligationis.
34 Qui ſucceſſit in locum primi. 35 Id eſt, ei imputatur, quod non de ſtatu prædii inquiſivit diligentius. vid. *l.* 19. *infr. de reg. jur* Bart. 36 Quia ejus pecunia pignus ab anteriore creditore liberatum fuit. *l.* 16. *infr. eod.* 37 Permittens pignus ſuum vendi, ut primo creditori ſatisfiat, perinde habetur, ac ſi ipſe eidem ſolviſſet: ideoque prioris in creditoris locum ſuccedit. 38 Primus ſecundo potior eſt, etiamſi jus vendendi non habeat, ſecundus habeat: ita eo caſu primus ſecundum prohibebit vendere volentem. 39 Nam quoties duobus in ſolidum prædium diſtrahitur, cui prius id traditum eſt, in dominio eſt potior. *l.* 15. *C. de rei vind.* 40 Ideoque prior poſteriorem creditorem impedire poteſt, ne pignus vendat, licet ipſe quantumvis prior vendere non poſſit.
41 *Sub.* ante locatam pro annua penſione. 42 Vide *l.* 24. *ȷ. de reg. jur.*

43 Vide *l.* 116 *ȷ. de verb. ſign.* Verba non interpretamur adverſus proferentem, quoties præſumptio aut conjectura quædam pro eo facit 44 Conventio. *ut pignora pertineant ad utrumque*, intelligitur eo ordine quo ſolvi debitum principale debet. *Bart* quod cum ſit, verba pro venditore hic interpretamur contra *leg.* 39. *ſupr. de pact l.* 21. *ȷ. de contr. empt.* 45 Pignora primo cedunt in primam penſionem, deinde in ſecundam, non autem in utramque. Ita ordo perſonarum trahit ſecum ordinem hypothecæ Hinc etiam notant Regulam, *qui prior eſt tempore, potior eſt jure*, locum in tacitis etiam hypothecis habere. 46 Primam quoque. *Hal.* 47 Atqui rei alienæ obligatio non valet Hic, dominus quidem non erat, ſed habebat Publicianam. *l. ſi ab eo. ſupr. de pignorib.* Quod in Publiciana ſtatuitur, idem in hypothecaria ſtatuitur. 48 Imo non eſt potior *l.* 9. §. 4 *ȷ. de Public.* 49 *l.* 15. *in fin. C. de rei vind.*
50 *Superficies* eſt quod ſupra ſoli faciem eſt: puta vinea, planta, *l.* 13. *ſupr. de ſervit. præd. ruſtic.* ædificium, *l.* 23. *ȷ. de uſurpat. l.* 13. §. 3. *ȷ. de pign. l.* 16. *ſupr de pign. act.* Ita ſuperficiarius jus ſuum, hoc eſt, ſuperficiem pignori obligare poteſt, *ut h.l.* & *d. l.* 13 Datur enim ſuperficiario actio in rem, *l.* 73. *l.* 74. *l.* 75. *ſupr de rei vind l.* 1. §. 6 *ȷ. de ſuperficieb.* & interdictum. *d. l.* 1. §. 2. 51 Superficiem pignori dari non poſſe hinc argumentum duci poterat: Nam ſuperficies in alieno ſolo poſita, *ut hic.* ſoli pars eſt, ut area, ſolum autem ſine ſuperficie nec ſuperficies ſine ſolo poteſt uſucapi, *l.* 26. *ȷ. de uſurpat. l.* 44. §. 1. *ȷ. de oblig.* ergo nec pignori dari. 52 *Solarium* hic & *l.* 2. §. 17. *ȷ. ne quid in loco publico.* melius, quam *in l.* 7. §. 2. *in fin. ſupr. de uſufr.* ſalarium: adde *l.* 39. §. 5. *ȷ. de legat.* 1. Solarium Græci τοπιατικὸν, quod & locarium. *Locarium* Varroni 4. *de lingua, circa princ.* dicitur merces, quæ datur ab eo, qui locum, in quo conſiſtit, in taberna vel ſtabulo, conduxit: adde & in navi, *ut in l.* 2. *in fin. ſupr. de lege Rhod.* Græci etiam vocant προθύριον κέρδος, vide *Novell. Leonis* 56. & 104. Cujac. 14. *obſ.* 1. 53 Si primus creditor a tertio ſuperatur, non præjudicatur ſecundo, nec per hoc tertius ſuccedit in locum prioris *Bart.* Goth. Veram hujus l. lectionem atque interpretationem vide apud Lecum. *emendat. lib.* 1. *c.* 5. *n.* 1. & 7. Jacob. Butrigar. *hic.* Anſ. 54 *Sub.* ordine et ſucceſſive. 55 Tertius creditor, qui primum per ſententiam ſuperavit, ut ſecundum viciſſe non intelligitur, ita nec ſecundus primum viciſſe intelligitur, etiamſi tertium ſuperavit. *Bald.* 56 Superaverat ſcil. hinc ſumitur ratio pro tertio contra Turbonem, quia ſi vinco vincentem te, & multo magis vinco te. *l.* 14. §. 1. *ȷ. de diverſ. temporal.* Bart. 57 Hoc quod ſequitur, eſt adverſus Turbonem. 58 *l.* 6 *l.* 12. §. 8. *ſupr. eod. l.* 17. *l.* 21. *in fin. ȷ. eod. l.* 3 *ȷ. de diſtr. pign. l.* 3 *C. de luitione pign.* 59 Quod in ejus locum ſubſtitutus ſit 60 Pacti vel præſcriptionis. *Bart.* 61 Etiam per judicis injuriam *Bart.* 62 Pro tertio adverſus primum. 63 Res judicata adverſus unum creditorem, alii neque præjudicat, neque prodeſt. *l.* 1. *ȷ. de except rei jud.* 64 Hac formula, *ſine præjudicio*, utuntur multi in ſuis conſiliis 65 *l.* 1. *in fin C. quibus res judicata non nocet.* & ſic fallit regula, *ſi vinco vincentem te.* Cur autem fallit? Tertius primum excluſit, at non ei ſucceſſit. Latet in his verbis acumen Pauli. 66 Latæ pro tertio adverſus primum.
67 Non ut ejus fieret in præjudicium prioris creditoris. vid. *l.* 30. *in fin. ȷ. de except. rei judicatæ.* 68 Pignoris emptor poteſt ex pacto ſuccedere in locum prioris creditoris, ſi modo ad ipſum priorem creditorem pretium pervenerit. 69 Prior tempore in ſorte, intelligitur etiam prior in uſuris, *ut hic.* Imo non præfertur: Nam fiſcus præfertur ratione ſortis, non & uſurarum, quia non præfertur in pœnis, *l.* 1. *C. de pœnis fiſc. cred. l. in ſumma.* 17. *ȷ. de jure fiſci.* Privilegium temporis ut in ſorte, ita & in uſuris licitis obtinet, niſi quid aliud obſtet. Myninſ. 1. *obſ.* 59. Pœna autem eſt uſura. *l. lecta.* 40. *ſupr. de reb. cred. l. pœnæ.* 42. *ſupr. de condict. indeb.* Hic præceſſit uſurarum conventio: ibi creditores præceſſerant conventionem uſurarum.

nomine,

nomine, quæ accesserunt, antequam Mævius crederet, sed etiam earum quæ postea accesserunt [1], potior esset? Respondit, Lucium Titium in omne, quod ei debetur, potiorem esse.

Si possessor creditori offerat, & petat jus nominis sibi cedi.

19. IDEM lib. 5. Responsorum.

MUlier in dotem dedit marito prædium pignori obligatum [2], & testamento maritum & liberos ex eo natos, item ex alio [3] heredes instituit: creditor, cum posset heredes convenire [4] idoneos, ad fundum [5] venit: Quæro, an, si ei justus [6] possessor offerat [7], compellendus sit jus nominis cedere [8]? Respondit, posse videri non injustum postulare.

De hypotheca primum secundo, deinde primo obligata.

20. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

QUærebatur, si post primum contractum tuum, antequam aliam pecuniam tu crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta, & hyperocham [9] hujus rei, quæ tibi pignori data esset, debitor obligasset, dehinc tu eidem debitori crederes forte quadraginta: quod plus est in pretio rei, quam primo credidisti, utrum ei ob quinquaginta, an tibi in quadraginta cederet pignoris hyperocha: finge Seium paratum esse offerre tibi summam primo ordine creditam? Dixi, consequens esse, ut Seius potior sit in eo, quod amplius est in pignore: & oblata [10] ab eo summa primo ordine credita, usurarumque ejus, postponatur primus creditor in summam, quam postea eidem debitori credidit.

De novatione, & de fisco. 1. De conductione horreorum Cæsaris.

21. SCÆVOLA lib. 27. Digestorum.

TItius Seiæ ob summam, qua ex tutela [11] ei condemnatus erat, obligavit pignori *omnia bona sua, quæ habebat, quæque habiturus esset:* postea mutuatus a fisco pecuniam, pignori ei res suas omnes obligavit, & intulit Seiæ partem debiti, & reliquam summam novatione facta eidem promisit, in qua obligatione similiter, ut supra, de pignore convenit: Quæsitum est, an Seia præferenda sit fisco & in illis rebus, quas Titius tempore prioris obligationis habuit; item [12] in his rebus, quas post priorem obligationem adquisiit, donec universum debitum suum consequatur? Respondit, nihil proponi, cur non [13] sit præferenda. §. 1. Negotiatori [14] marmorum creditor sub pignore lapidum, quorum pretia venditores [15] ex pecunia creditoris acceperant, numeravit: idem debitor conductor horreorum Cæsaris [16] fuit; ob quorum pensiones aliquot annis non solutas, Procurator exactioni præpositus, ad lapidum venditionem officium [17] suum extendit: Quæsitum est, an [18] jure pignoris eos creditor retinere possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, posse.

TIT. V.
DE DISTRACTIONE [19] PIGNORUM, ET HYPOTHECARUM.

De eo, qui prior est in speciali, & posterior in generali hypotheca.

1. PAPINIANUS lib. 26. Quæstionum.

CReditor, qui prædia pignori accepit [20], &, post alium creditorem qui pignorum conventionem ad bona debitoris contulit, ipse quoque simile pactum bonorum [21] ob alium aut eundem [22] contractum interposuit, ante secundum creditorem dimissum [23], nullo jure cætera [24] bona [25] titulo [26] pignoris vendidit [27]: sed ob eam rem in personam actio contra eum creditori, qui pignora sua requirit, non competit [28]. nec utilis danda est. nec furti rerum [29] mobilium gratia recte convenietur: quia propriam causam, ordinis errore ductus [30], persecutus videtur: præsertim cum alter [31] creditor furto possessionem [32], quæ non fuit apud eum, non amiserit. ad exhibendum quoque frustra litem excipiet: quia [33] neque possidet, neque dolo fecit, ut desineret possidere. Sequitur, ut secundus creditor possessores interpellare debeat [34].

De fidejussore, qui emptionis titulo suscepit prædium pigneratum.

2. IDEM lib. 2. Responsorum.

FIdejussor conventus [35], officio [36] Judicis adsecutus est, ut [37] emptionis titulo prædium creditori pignori datum susciperet: Nihilominus alteri [38] creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit, offerendæ [39] pecuniæ, quam fidejussor dependit, cum usuris medii temporis, facultas erit: nam hujusmodi venditio [40] transferendi [41] pignoris causa, necessitate [42] juris fieri solet.

De eo, qui emit a primo creditore, 1. Vel a debitore.

3. IDEM lib. 3. Responsorum.

CUm prior creditor pignus jure [43] conventionis vendidit, secundo creditori non [44] superesse jus offerendæ pecuniæ, convenit [45]. §. 1. Si tamen debitor, non interveniente creditore, pignus vendiderit, ejusque pretium priori creditori solverit, emptori poterit [46] offerri, quod ad alium creditorem de nummis ejus pervenit, & usuræ medii temporis: nihil enim interest, debitor pignus datum vendidit, an denuo pignori obliget.

De die solutionis dilato.

4. IDEM lib. 11. Responsorum.

CUm solvendæ pecuniæ dies pacto profertur, convenisse videtur [47], ne [48] prius vendendi [49] pignoris potestas exerceatur.

De secundo creditore vendente. 1. De fidejussore, vel secundo creditore ementibus.

5. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

CUm secundus creditor, oblata [50] priori pecunia, in [51] locum ejus successerit, venditionem [52], ob pecuniam solutam & creditam, recte facit. §. 1. Si secundus creditor, vel fidejussor, soluta pecunia, pignora susceperint, recte eis [53] offertur, quamvis emptionis [54] titulo ea tenuerunt [55].

6. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

CUm posterior creditor a priore pignus emit, non [56] tam adquirendi dominii, quam servandi pignoris sui causa intelligitur pecuniam dedisse: & ideo offerri [57] ei a debitore potest.

Si creditor juste pignus vendidit extraneo, non potest debitor recuperare rem, nisi ex pacto, vel ratione minoris ætatis. Bart.

7. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

An debitor possit recuperare pignus venditum a creditore.
2. De alienatione pacto prohibita.

SI creditor pignus, vel hypothecam vendiderit hoc pacto, [58] *ut liceat* [59] *sibi reddere pecuniam, & pignus recuperare:* an, si paratus sit debitor reddere pecuniam, consequi id possit? Et Julianus lib. XI. Digestorum scribit, recte [60] quidem distractum esse pignus; cæterum agi posse cum creditore, ut si quas actiones [61] habeat, eas cedat [62] debitori: Sed quod Julianus scribit in pignore, idem [63] & circa hypothecam [64] est. §. 1. Illud inspiciendum est, an liceat debitori, si hypotheca venierit, pecunia soluta [65] eam recuperare? Et si quidem ita venierit, *ut, si intra certum tempus a debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur*, intra illud tempus pecunia soluta recipit hypothecam: si vero tempus præteriit, aut si non eo pacto res venierit, non potest rescindi venditio, nisi minor [66] sit annis vigintiquinque debitor, aut pupillus, aut Reipublicæ [67] causa absens, vel in aliqua earum causarum [erit], ex quibus Edicto [68] succurritur. §. 2. Quæritur, si pactum sit a creditore, *ne liceat debitori hypothecam vendere, vel pignus*, quid juris sit: & an pactio nulla sit talis [69], quasi contra jus sit posita, ideoque veniri possit? Et certum est, nullam [70] esse venditionem, ut pactioni [71] stetur.

De electione pignorum distrahendorum.

8. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

CReditoris [72] arbitrio permittitur, ex pignoribus sibi obligatis, quibus [73] velit distractis, ad suum commodum pervenire.

1 Vid. *l.* 129. *in fin. infr. de regulis.* 2 *Sub.* alii. 3 *Sub.* marito natos. 4 *Sub.* actione personali. 5 Ejusque justum possessorem. Atqui debitorem discuti prius oportuit. *Novell.* 4. *c.* 2. quinetiam vero domino non potest fieri cessio pignoris. *l.* 45. ff. *de reg. jur.* Fundi tamen nomine Baldus hic intelligit actionem hypothecariam, quæ nonnunquam inspicitur omissa personali. Albericus *fundum* proprie accipit, ne sola possessio per hypothecariam hic petatur. Unde notat ex Rossiensi, possessionem ipsam, si loqui posset, respondere cogi, non ipsum possessorem. 6 Imo & qualiscunque. *l.* 12. *in fin.* ff. *quib. mod. pign.* 7 Debitum & litis æstimationem. *l.* 2. ff. *quib. mod. pign.* 8 Omnis possessor justus, potest creditori pecuniam solvere, & ab eo petere, ut actionem cedat. 9 Hypothecam, *Hal.* & male. Alciat. 12. *Parer.* 1. *Hyperocha* Gallis *la plus-valuë:* cujus exemplum extat *in l.* 15. *in fin. supr. de pignorib. l.* 6. ff. *de naut. fœnore.* est igitur Hyperocha, id quod plus est in pretio fundi, quam in prioris credito. Cujac. 4. *obs.* 25. Quoties hyperocha donatur, non competit beneficium *l.* 2. *C. de rescind. vend* 10 Secundus creditor confirmat sibi pignus, solvendo prius debitum primo creditori, nec tenetur secundum debitum ei offerre. 11 Pupilla tempore privilegiata præfertur fisco postea contrahenti. 12 Primus creditor præfertur secundo, etiam in bonis post secundam obligationem quæsitis debitori. 13 Imo non est præferenda in postea acquisitis, *l.* 28. ff. *de jur. fisci.* quod sentit Fornerius 2. *select.* 24. Sed Cujac. 10. *obs.* 22. secundam Accursii opinionem tuetur, negatque eas leges inter se pugnare: hanc legem loqui ait de quæsitis post priorem obligationem, antequam cum fisco contraheretur. *d. l.* 28. de rebus quæsitis post priorem posterioremque obligationem, id est, post obligationem fisci. Conciliationem hujus legis v. apud Ant. Fab. 2. *Conject.* 10. 14 *Μαρμαρίῳ.* 9. *Ecl.* 5. *cap.* 10. 15 Negotiator marmora a te emi: pretia marmorum Titius pro me solvit, & ea marmora sibi obligata esse voluit: postea conduxi horrea Cæsaris & pensiones tamen non solvi: In marmora, quorum superius facta est mentio, Titius fisco præferendus est. 16 Hypothecam expressam habens privatus præfertur fisco & Cæsari postea contrahenti: ut ea ratione procuratori Cæsaris se opponens efficiat, ne fisco bona debitoris fiscalis adcorporet, neglecto jure hypothecæ prioris. 17 In Fiscalibus ad executionem de facto proceditur. Bald. *arg. l.* 52. *supr. de act. empt.* 18 Privatus habens expressam hypothecam, fisco vel Cæsari postea contrahenti præfertur. *Bart.* 19 *L.* 8. *C.* 28. & 25. *Eclog.* 7. & 3. Harm. 4. 20 *Sub.* primo loco. *Goth.* Conciliationem hujus l. cum *l.* 12. §. 5. ff. *qui pot. in pign.* vide apud Joann. a Sand. *decis. Frisicar. lib.* 3. *tit.* 12. *defin.* 27. Ans. 21 *Sub.* omnium. 22 Hinc colligit Cujac. 11. *obs.* 32. Novatione obligationem mutari, superioris temporis ordinem non mutari. v. *l.* 3. *l.* 12. §. 5. *supr. qui potiores.* 23 *Dimitti* dicitur creditor, cum ei solvitur. 24 His verbis *cætera bona* significatur generalis hypotheca, *ut l.* 2. *supr. qui potior.* Cuj. 11. *obs.* 32. 25 Quæ accesserunt tertiæ obligationi. 26 Improprie: nec enim proprie est titulus, sed quidam modus possidendi, nisi in subsidium re perempta vel præscripta. 27 Bona fide ignorans obligationem alterius. 28 Ad pretium pignoris quod percepit. 29 *l.* 17. *in fin. supr. de præscriptis.* 30 Putans se priorem tempore errore justo: quia in facto alieno justa est ignorantia. v. *l.* 51. *princ. supr. pro socio.* 31 Secundus. 32 v. *l.* 1. *in fin. infr. de furtis.* sub. *pignoris venditi.* 33 Ad exhibendum non tenetur, qui neque possidet, neque dolo fecit, ut desinat possidere. 34 Agendo hypothecaria adversus possessorem.

35 A priore creditore. 36 Cessio potest fieri officio judicis. 37 Judicis auctoritas ex illicito licitum facere non potest. 38 Fidejussor emens pignus debitoris, secundo creditori restituere cogitur, accepto tamen prioris pretio, & usuris, *ut hic.* & *l.* 59. ff. *de fidejussorib. l.* 1. *C. de dolo.* 39 *l.* 6. §. 1. ff. *tit. prox.* 40 Invitus quis interdum vendit, *ut hic* pignoris causa: & in casu *l.* 36. *in fin. supr. mandati. l.* 15. ff. *de fideicom. libert.* alias ereptio est, non emptio, cum venditor vendit invitus, Cicero 4. *in Verrem.* 41 Per quam transfertur pignus in fidejussorem. Hujusmodi cessio, simulata quædam venditio est. 42 Id est, pignus in fidejussorem transferre non prius cogitur creditor, quam si omne debitum receperit, *l.* 2. *C. de fidejussoribus.* vide *l.* 6. ff. *eod.* 43 Theophil. §. 2. *Inst. quib. alienare liceat.* 44 *l.* 1. *C. si antiquior creditor pign.* 45 Qui emit a primo creditore, irrevocabiliter possidet, si modo ab eo emit, cui jure conventionis vendere licuit. 46 *l.* 2. 3. *C. si antiquior creditor.* 47 Dilatio concessa super principali, censetur concessa super accessorio. adde *l.* 4. *in fin. supr. de pactis.* 48 Non ante diem quo pecunia solvenda est, id est, non antequam debitor sit in mora, pignus vendi potest. 49 Prius tamen peti potest. *l.* 14. *supr. de pignorib.* 50 Vide *l.* 12. ff. *quibus modis pignus.* & quæ scripsi ad *l.* 9. *C. de locato.* 51 *l.* 12. §. 6. *supr. qui potiores.* 52 Creditor potest vendere pignus pro suo debito, & pro eo quod obtulit priori creditori. 53 *l.* 3. *supr. eod.* 54 Imo emptoris loco non substituuntur. *l.* 59. ff. *de fidejussor.* 55 V. *l.* 3. *C. plus valere.* Cujac. 16. *obs.* 26. 56 Pignus emens a primo creditore secundus creditor, non proprietatem pignoris, sed jus obligationis comparat. 57 *l.* 3. §. 1. *supr. eod.* 58 *Ut in l.* 13. *supr. de pignorat.* Goth. De pugna inter Bart. & Accurs. super veritate lectionis hujus testatur Bart. *in l.* 3. *n.* 4. *C. de cond. ob caus. dator.* Ans. 59 *Licere* verbum interdum necessitatem innuit. 60 *l.* 1. *C. si antiq. cred.* 61 Ex vendito vel præscriptis verbis. 62 *l. pen.* ff. *eod.* 63 Argumentum a pignore ad hypothecam. 64 Specialem: non generalem. Vide Rolandum a Valle, 2. *consil.* 62. *n.* 11. ubi notat, hypothecam specialem pacto non alienandi adjectam dominii translationem impedire: secus si generalis fuerit hypotheca. 65 Id est, solvere debitum. 66 *l.* 1. *C. si adv. vend. pign. l.* 9. *supr. de minorib.* 67 Aut militiæ. *l.* 4. 6. *C. de restit. milit.* 68 Quod continetur in *l.* 1. §. 1. *supr. ex quib. caus. major.* 69 V. Augustin. *l. emendat.* 4. *c.* 17. Forcatul. *in Cupidine Jurisperito c.* 13. Zoannet. *rer. quotidian. c.* 23. isque in fine locus: *Et certum est nullam esse venditionem, ut pactioni stetur:* ipsissimus ille est, de quo Bart. & Baldus vehementer inter se dissenserunt, & Pisas (ubi tunc erant Pandect. Florentini) miserunt, ut germanam lectionem haberent, vide Anton. August. quo loco diximus. *Mod.* 70 Ita quoque *Hal.* legit: alii tamen legunt, *nullam esse conventionem.* & male. 71 Imo, talis pactio, *ne me invito prædium tuum alienes*, non videtur admittenda. *l. penult. supr. de pactis.* Solutio est facilis, Qui jus habet in re (ut creditor) sibi a debitore ita pacisci potest, *ut hic.* extraneus, cujus nullo modo interest, non potest, *ut dict. l. pen.* His adde quæ scripsi ad *l.* 3. *C. de condict. ob caus. datorum.* 72 *Sub.* unius qui bona generaliter habet obligata. Quin ex hoc loco notat Baldus, Filium pro sua legitima posse quancunque rem distrahere, exemplo creditoris: licet pater ei precariis verbis substituerit. 73 Pluribus ex pignoribus potest unum vel quodcumque vult creditor vendere. An & majus pro exigua pecunia? Sic putat Bartolus. Imo aliud videtur. *l.* 5. §. 10. ff. *de rebus eorum qui sub tutel.* Goth. Vide *l. quamdiu. C. h. t.* Fr. Marc. *decis.* 928. *part.* 2. Ans.

De pignore minoris vendito, quam creditori debetur.

9. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

QUæsitum est, si creditor ab emptore pignoris pretium servare non potuisset [1], an debitor liberatus esset? *putavi*, si nulla culpa imputari creditori possit, manere [2] debitorem obligatum: quia ex necessitate facta venditio non liberat debitorem, nisi [3] pecunia percepta.

§. 1. Pomponius autem Lectionum lib. II. ita scripsit: Quod in pignoribus dandis adjici solet, *ut, quo minus pignus venisset, reliquum* [4] *debitor redderet*, supervacuum [5] est: quia ipso jure ita se res habet, etiam non adjecto eo.

De evictione.

10. IDEM lib. 6. Responsorum.

ET si is, qui lege pignoris emit [6], ob evictionem [7] rei redire ad venditorem non potest: tamen [8] non [9] esse audiendum creditorem, qui fundum vendidit, si velit ejusdem rei ex alia causa quæstionem movere.

De nominibus, & pignoribus adjudicatis in judicio familiæ erciscundæ.

11. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

ARbiter dividendæ [10] hereditatis, cum corpora hereditaria divisisset, nomina [11] quoque communium debitorum separatim singulis in solidum adsignavit: Quæsitum est, an debitoribus cessantibus, pro solido pignus vendere quisque potest? Respondi, posse.

Si creditor emat a debitore. 1. *De re aliena pignorata. De lucro, quod occasione pignoris creditor consecutus est.*

12. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

REscriptum est ab Imperatore, libellos [12] agente Papiniano [13], creditorem a [14] debitore pignus emere posse: quia in dominio [15] manet debitoris. §. 1. Si aliena res pignori data fuerit, & creditor eam vendiderit [16]: videamus, an pretium, quod percepit creditor, liberet debitorem [17] personali actione pecuniæ creditæ? Quod vere responderetur, si ea lege [18] vendidit, *ne evictionis nomine obligaretur*: quia ex contractu, [&] quali quali obligatione a debitore interposita, certe ex occasione ejus redactum id pretium æquius [19] proficeret debitori, quam creditoris lucro cederet: Sed quantum quidem ad creditorem, debitor liberatur: quantum vero ad dominum rei, si necdum pignus evictum est, vel ad emptorem, post evictionem, ipsi debitor utili actione tenetur, ne ex aliena [20] jactura sibi lucrum adquirat: nam [&] si majores fructus [21] forte petens a possessore creditor abstulit [22], universos in quantitatem debitam accepto ferre debebit: & cum per injuriam judicis domino rem, quæ debitoris non fuisset, abstulisset creditor, quasi obligatam sibi, & quæreretur, an, soluto debito, restitui eam oporteret debitori? Scævola noster restituendam probavit. Quod si non ita vendidit, ut certum sit omnimodo apud eum pretium remansurum, verum obligatus [23] est ad id restituendum; arbitror interim quidem nihil a debitore peti posse, sed in suspenso haberi liberationem: verum, si actione ex empto conventus præstitisset creditor emptori, debitum persequi eum a debitore posse: quia apparuit non esse liberatum [24].

Quid præstat creditor emptori.

13. PAULUS lib. 1. Decretorum.

CReditor, qui jure [25] suo pignus distrahit, jus suum [26] cedere [27] debet: &, si pignus possidet, tradere utique [debet] possessionem.

De nominibus & pignoribus adjudicatis in judicio familiæ erciscundæ.

14. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

ARbitri [28] dividundæ hereditatis, inter heredes, cum corpora hereditaria divisissent, nomina quoque communium debitorum separatim [29] diversa singulis in solidum [30] adsignaverunt: Quæsitum est, an unusquisque eorum, debitore sibi addicto cessante in solutione, pro solido pignus sub eo nomine obligatum vendere possit? Respondit, potuisse.

TIT. VI.

QUIBUS MODIS [31] PIGNUS, VEL HYPOTHECA [32] SOLVITUR.

De negotiorum gestore, qui liberavit pignus. 1. *De donatione inutili.* 2. *De translatione judicii a defensore, qui cavit judicatum solvi, in dominum.*

1. PAPINIANUS lib. 11. Responsorum.

DEbitoris absentis amicus negotia gessit & pignora citra [33] emptionem pecunia [34] sua liberavit: Jus pristinum domino restitutum videtur. Igitur qui negotium gessit, utilem Servianam dari sibi non recte desiderabit [35]: si tamen possideat, exceptione doli defenditur. §. 1. Cum venditor [36], numerata sibi parte pretii, prædium quod venierat [37], pignori accepisset, ac postea residuum pretium emptori, literis ad eum missis, donasset [38]: eoque defuncto, donationem quibusdam [39] modis inutilem esse constabat: jure pignoris fiscum frustra [40] petere prædium, qui successerat in locum venditoris, apparuit: cujus [pignoris] solutum esse pactum prima voluntate donationis [41] constabat: quoniam inutilem pecuniæ donationem lex [42] facit, cui non est locus in pignore liberando. §. 2. Defensor absentis cautionem [43] judicatum solvi præstitit. In dominum [44] judicio postea translato [45], fidejussores ob rem judicatam, quos defensor dedit, non tenebuntur, nec pignora quæ dederunt.

De possessore, qui litis æstimationem obtulit creditori.

2. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI creditor Serviana actione pignus a possessore petierit, & possessor litis æstimationem obtulerit [46], & ab eo debitor rem vindicet, non aliter hoc facere concedetur: nisi prius ei debitum offerat [47].

De in diem addictione. De pacto, ut si res emptori displicuerit, sit inempta.

3. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

SI res distracta fuerit sic, *nisi* [48] *intra certum diem meliorem conditionem invenisset*, fueritque tradita, & forte emptor, antequam melior conditio offerretur, hanc rem pignori dedisset, Marcellus lib. v. Digestorum ait, finiri [49] pignus, si melior conditio fuerit allata: quanquam ubi sic res distracta est, *nisi emptori displicuisset*, pignus finiri non putet.

De redhibitione. 1. *De creditore alienante pignus, vel alienationi consentiente.*

4. IDEM lib. 73. ad Edictum.

SI debitor, cujus res pignori obligatæ erant, servum quem emerat, redhibuerit, an desinat Servianæ locus esse? Et magis est, ne [50] desinat: nisi ex voluntate creditoris hoc factum est. §. 1. Si in venditione pignoris consenserit [51] creditor, vel, *ut debitor hanc rem permutet*, vel *donet*, vel *in dotem det*, dicendum erit, pignus liberari: nisi [52] *salva causa pignoris sui* consensit [vel venditioni, vel cæteris]: nam solent multi *salva causa pignoris sui* consentire. Sed [&] si ipse vendiderit creditor, sic [53] tamen venditionem fecit, *ne discederet a pignore, nisi ei satisfiat*, dicendum erit, exceptionem ei non nocere. † Sed & si non concesserat pignus venundari, sed ratam habuit venditionem, idem erit probandum [54]. §. 2. Belle quæritur, si forte venditio rei specialiter obligatæ non valeat, an nocere hæc res creditori debeat quod consensit: ut puta si qua ratio juris venditionem impediat? Dicendum est, pignus [55] valere.

Si ab hypotheca discedatur. De pacto ne pecunia petatur, 1. *Vel ne intra certum tempus petatur.* 2. *De fidejussore dato pro hypotheca. De jure creditoris vendito.* 3. *De jurejurando.*

5. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

SOlvitur hypotheca, & si ab ea discedatur [56], aut paciscatur creditor, *ne* [57] *pecuniam petat*: nisi [si] quis dicat pactum interpositum esse, *ut a persona non petatur*: Et quid si hoc actum sit, cum forte alius hypothecam possidebit? Sed cum pactum conventum exceptionem perpetuam pariat, eadem [&] in hoc casu possunt dici, ut & ab hypotheca discedatur. §. 1. Si paciscatur creditor, *ne intra annum pecuniam petat*, intelligitur [58] de hypotheca quoque idem pactus esse. §. 2. Si convenerit, *ut pro hypotheca fidejussor* [59] *daretur*, & datus sit: satisfactum videbitur, ut hypotheca liberetur. Aliud est, si jus obligationis vendiderit creditor, & pecuniam acceperit: tunc enim manent omnes obligationes integræ, quia pretii [60] loco id accipitur, non solutionis nomine. §. 3. *Satisfactum* [esse] creditori intelligitur, & si jusjurandum [61] delatum datum est, *hypothecam non esse rem obligatam.*

De solutione, satisfactione, tempore, & aliis rationibus. 1. *De solutione oblata. De satisfactione oblata, vel admissa.* 2. *De satisdatione.*

6. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

ITem liberatur pignus, sive solutum [62] est debitum [63], sive eo nomine satisfactum [64] [est]. Sed [&] si tempore [65] finitum pignus est, idem dicere

1 Propter subitam inopiam ei supervenientem. 2 Pignoris nuda venditio non liberat debitorem, sed solutio facta creditori. adde *l.* 10. *C. de obligat. l. ult.* §. 4. *C. de jure domini impetr.* 3 *l.* 26. ff. *de solution.* 4 *l.* 3. *C. h. t.* 5 Adjectio eorum quæ tacite insunt, contractui nihil adjicit: adde *l. non recte.* 3. *C. de fidejuss.* & *l.* 28. ff. *de reb. cred.* 6 *Sub.* a creditore. 7 Creditor idemque venditor pignoris, emptori evictionis nomine non tenetur, *ut hic. l.* 11. §. 16. ff. *de act. empt.* 8 Evictionis etsi non teneatur creditor pignoris venditi nomine, rescindere tamen ipse venditionem factam non potest. 9 Id est, etsi creditor non teneatur de evictione, neque promittat emptori nullam litem ei ab aliis motam iri, ipse tamen non potest evincere. v. *l.* 17. ff. *de evict.* 10 Eadem lex reperitur in *l. ult.* ff. *eod.* 11 V. *l.* 77. §. 18. ff. *de legat.* 2. 12 Vide quæ scripsi ad *tit. C. quando libellus Princ. datus.* 13 Papinianus libellos egit, id est, magister libellorum fuit. 14 *l.* 9. *infr. quibus modis pign.* 15 *l.* 9. *C. de pignor. act.* 16 *Sub.* non jure creditoris: ut ea ratione evictionem præstet. 17 *Sub.* in perpetuum. 18 Quæ semper tacite intelligitur. *l.* 2. *C. credit. evict. pign.* 19 *l.* 23. ff. *de pignorat.* 20 Adde *l.* 14. *l.* 66. *supr. de condict. indeb. l.* 206. ff. *de reg. jur.* Recte Calcagninus scripsit, paria esse, aliena jactura locupletari, & dolum expressum committere. 21 Fructus enim imputabit in usuras & sortem, *l.* 1. *C. h. t.* v. *l.* 1. *l.* 2. *C. de partu pign. l.* 1. 2. *C. de pignorat. act.* 22 *Sub.* per sententiam: & ita juste. 23 *Sub.* pacto expresso post evictionem interposito. 24 In perpetuum, sed ad tempus. *l.* 26. ff. *de solut.* 25 Ut quis jure pignus distrahat, moram debitoris intervenire oportet, *l.* 4. ff. *eod.* ut sit in mora, prius conveniendus est denunciationibus, *l.* 10. *C. de pignorib.* mora commissa biennium expectandum est *l.* 3. §. 1. *C. de jur. dom. impet.* 26 Id est, pignoratitiam actionem, *arg. l. in creditore* 38. ff. *de evict.* vel hypothecariam, *l. penult.* §. *Latinus.* ff. *de except. rei judic.* 27 *l.* 7. ff. *eod.* & melius, *l.* 38. ff. *de evict.* 28 *l.* 11. ff. *eod* Goth. Vid. Ant. Augustin. *lib.* 1 *emendat. c.* 7. Ans. 29 Nam ea, quæ in nominibus sunt, non recipiunt divisionem: cum ipso jure in portiones hereditarias ex lege 12. tabularum divisa sint. v. *l.* 6. *C. famil. erciscund. l.* 1. *C. si certum.* 30 *Al.* solvendum, & ita male in Pandectis Florentinis legi notat Brissonius *in parergis.*

31 De remissione pignoris agitur *Lib.* 8. *C.* 26. de luitione 8. *C.* 31. & 25. *Eclog.* 8. 32 Solutione. vid. *l.* 1. ff. *eod.* 33 In pignus debitoris non succedit, qui pro debitore pecuniam solvit ejus creditori, licet eum liberet. Itaque ut in pignus succedat, nominatim id convenire oportet. *l.* 21. *C. de pignorib.* 34 Solutione pignus tollitur, *ut hic. l.* 6. §. 1. *in fin.* ff. *eod. l.* 19. *in fin. C. de usuris.* oblatione, *l.* 6. §. 1. ff. *eod.* depositione, *d. l.* 19. vide *l.* 9. *C. de solut.* donatione, §. 1. ff. *eod.* pacto de non petendo, *l.* 5. ff. *eod.* novatione, v. *l.* 11. §. 1. ff. *de pignorat.* satisfactione, *l.* 6. *in princ.* ff. *eod.* voluntate expressa, ac remissione, *l.* 5. ff. *eod.* tacite, si creditor consentiat venditioni qualicunque pignoris, *l.* 4. §. 1. *l.* 7. ff. *eod.* re extincta, *l.* 8. ff. *eod.* tempore convento finito, *l.* 6. ff. *eod.* mutatione personæ debitoris, §. *ult. infr. eod.* si juratum, *l.* 5. *in fin.* aut judicatum sit non deberi, *l.* 13. ff. *eod.* 35 Quia non succedit in jus debitoris, quoad actionem, sed quoad exceptionem. *Bart.* 36 *Al.* creditor, & *ita Albericus.* 37 Id est, tradiderat *Albericus.* 38 *Donatione* etiam inutili pignus solvitur. 39 Ut inter virum & uxorem pignoris remissio est, at non debiti, *l. jubemus.* 21. *C. ad SC. Velleianum.* Item pignus 500. aureos excedens remitti potest sine insinuatione: sors vero ejusdem quantitatis remitti non potest sine insinuatione. Adde hic præterea Accursium. 40 Immo, debito inutiliter remisso pignus vindicari potest. *l.* 5. *C. de remiss. pign.* 41 *Al.* donatoris. 42 Si forte remitto, dum contra legem Cinciam donatum volo, remissio inutilis est. Tacitæ hypothecæ remissio inutilis non est, quia remissa hypotheca nulla fieri donatio intelligitur. 43 Cautio judicatum solvi extinguitur mutata persona, hoc est, translato judicio ab uno in alium fidejussores judicio sisti non tenentur. 44 *Sub.* ratum habentem, quem admittere auctor non tenebatur. 45 Mutatione personæ debitoris, pignus solvitur. 46 Eaque oblata actiones sibi cedi a creditore petierit. *l.* 19. *supr. qui potior.* 47 Alias est in dolo. *l.* 8. *in fin.* ff. *eod.* 48 Formula in diem addictionis, *l.* 1. 2. ff. *de in diem addict.* 49 *l.* 4. §. 3. *supr. de in diem addict.* Resoluto jure venditoris, resolvitur jus emptoris, si modo ex causa ambigua ac necessaria jus venditoris solutum est. *Goth.* V. Anton. Merend. *lib.* 1. *controv. c.* 45. Ans. 50 *l.* 43. §. 8. *infr. de adilitio.* 51 Tacite creditor discedit a jure pignoris, quoties consentit omni ejus alienationi. *ut hic.* & *l.* 9. *in fin. l.* 11. *in fin. l.* 12. ff. *eod. l.* 4. *C. de remiss. pign.* Goth. Adde *l.* 158. ff. *de reg. jur. l.* 18. ff. *de novat.* Menoch. *lib.* 3. *præsumpt.* 119. Ans. 52 Nugatio hæc est, cum quis verbis aliquid dicere videtur, efficitur vero, seu subsequitur nihil. Hic enim creditor consentit alienationi pignoris, salvo jure suo. 53 Protestatione conservari jus protestantis, hinc Bartolus colligit. 54 Probandum eum velle. Quæritur si forte &c. *Hal.* 55 Actus (pone venditionis) cui consensus præstatur, si non tenet, nunquam nocet consensus, *ut hic.* Huic regulæ objicitur *l.* 8. §. 12. ff. *eod.* Ita quoties actus nullus est, consensus eidem præstitus, consentienti non nocet. 56 *l.* 9. §. 3. *vers.* & *generaliter. supr. de pignorat.* 57 *l.* 11. §. 2. *in fin.* ff. *de pignorat. l.* 2. *l.* 5. *l.* 9. *C. de remiss. pignor. l.* 17. §. 2. ff. *de pact.* 58 Vide *l.* 4. ff. *tit. prox.* 59 *l.* 14. ff. *eod.* 60 Adde *l.* 76. *in fin.* ff. *de solut.* 61 *l.* 13. ff. *h. t.* 62 *l.* 1. §. 2. ff. *eod. l.* 11. §. 3. §. 4. ff. *de pignorat. l.* 11. §. 1. *l.* 13. §. 2. *l.* 16. §. 3. ff. *de pignorib. l.* 9. *l.* 10. *C. de pign. l.* 3. *C. de luit. pign.* 63 Integrum. *l.* 20. *C. de pign.* 64 *l.* 13. §. 4. ff. *de pignorib. l.* 9. §. 3. ff. *de pignorat. l.* 52. ff. *de solut.* 65 Puta usucapione longi temporis: vide quæ notavi *ad l.* 1. §. 2. ff. *de pignorib.* & *l.* 7. *C. de pignorib.* 30. annorum ab extraneo titulum non habente, *l.* 3. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* quadraginta vero annorum ab ipso debitore, & ejus heredibus, *arg. d. l.* 3.

debemus.

debemus. Vel si qua [1] ratione obligatio ejus finita est. §. 1. Qui paratus [2] est solvere, merito pignus videtur liberasse. Qui vero non solvere, sed satisfacere paratus est, in diversa [3] causa est. Ergo satisfecisse [4] prodest: quia sibi imputare debet creditor, qui satisfactionem admisit vice solutionis: at qui non admittit satisfactionem, sed [5] solutionem desiderat, culpandus non [6] est. §. 2. In satisdatione autem non utimur Attilicini sententia [7] qui putabat, si satisdetur [8] alicui [9] certæ pecuniæ, recedere eum a pignoribus debere.

Si venditioni consenserit creditor, vel tutor, 1. Vel procurator, vel servus actor. 2. De pacto cum debitoris procuratore, vel servo. 3. Si convenerit de parte pro indiviso alienanda, & certa pars alienatur. 4. De divisione rei cujus pars fuerit pro indiviso obligata.

7. GAJUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

Si consensit [10] venditioni creditor, liberatur hypotheca: Sed in his pupilli consensus non debet aliter ratus haberi [11], quam si præsente tutore [auctore] consenserit, aut etiam ipse tutor: scilicet si commodum aliquid, vel satis ei fieri ex eo Judex æstimaverit. §. 1. Videbimus, si procurator omnium bonorum consensit, vel servus actor, cui & solvi [12] potest, & in id positus est: an teneat consensus eorum? Et dicendum est non [13] posse: nisi specialiter hoc eis mandatum est. §. 2. Sed si [14] cum debitoris procuratore convenit, *ne sit res obligata*, dicendum est, id debitori per doli exceptionem prodesse. Cum autem cum servo ejus convenerit, per ipsam pacti [conventi] exceptionem debet [15].

§. 3. Si convenerit *de parte pro indiviso alienanda*, si certa [16] res est, quæ venit, potest dici, de reliqua parte ab initio agi oportere, nec obstat exceptio. §. 4. Illud tenendum est, si quis communis rei partem pro indiviso [17] dederit hypothecæ, divisione facta cum socio, non [18] utique eam partem creditori obligatam esse, quæ ei obtingit, qui pignori dedit, sed utriusque pars pro indiviso pro parte dimidia manebit obligata.

De interitu rei corporalis vel ususfructus. 1. Si pacto remittatur pignus. 2. De pacto procuratoris in rem suam. 3. De remissione pignoris pro parte. 5. De filiofamilias & servo. 6. De venditione permissa. 7. Si pignus permissu creditoris venditum debitor, 8. Vel emptor, qui debitori successit, 9. Vel is, qui ab emptore pignori accepit, possideat. 10. De cautione creditori præstanda ab emptore. 11. De pignore legato, 12. Vel vendito, nec tradito, 13. Vel donato: vel in dotem dato, vel vendito, 14. Minoris aut pluris, quam creditor concesserit. 15. De creditoris scientia, subscriptione, & consensu sine scriptis. 16. Si heres debitoris, 17. Vel novus possessor vendiderit. 18. De venditione post tempus præfinitum a creditore. 19. De litis æstimatione soluta.

8. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

Sicut [19] re corporali extincta [20] ita [21] & usufructu [22] extincto, pignus hypothecave perit. §. 1. Creditor, *ne pignori hypothecæve sit res*, pacisci [23] potest: & ideo si heredi [24] pactus [25] fuerit, ei [26] quoque proderit [27] pactum, cui restituit [28] hereditatem ex Senatusconsulto Trebelliano. §. 2. Si procurator [29] debitoris in rem suam [30] sit, non puto dubitari debere, quin pactum [31] noceat creditori. † Itemque si a parte creditoris procurator in rem suam extiterit, paciscendo inutilem sibi faciet hypothecariam actionem: in tantum, ut putem recte dici, & dominis [32] litis hoc casu nocere hanc exceptionem.

§. 3. Si convenerit, *ne* [33] *pars dimidia pro indiviso pignori sit*, quæcumque fundi ejus pars a quolibet possessore petatur, dimidia non recte petetur. §. 4. Si plures dederint pro indiviso, & cum uno creditor paciscatur, *ne hypothecæ sit*, deinde ab eo petat, etiam si hic, cum quo pactus est, solidum fundum possideat pro indiviso: quia [34] de parte convenisset, non repellit eum a toto. §. 5. An pacisci possunt filiusfamilias [35], & servus, *ne res pignori sit*, quam peculiariter hypothecam [36] acceperint, & habent liberam [37] administrationem, videamus: an quemadmodum donare [38] non possunt, ita nec pacisci, *ne pignori sit*, possint? Sed dicendum est, ut concedere possint: scilicet si [39] pretium pro pactione accipiant: quasi vendant. §. 6. Si voluntate [40] creditoris fundus alienatus est, inverecunde [41] applicari [42] sibi eum creditor desiderat: si [43] tamen effectus [44] sit secutus venditionis: nam si non venierit, non est satis ad repellendum creditorem, quod voluit venire. §. 7. Supervacuum [45] est quærere [46], agrum specialiter hypothecæ datum, permissu creditoris venisse, si ipse debitor re possideat [47]: nisi quod potest fieri, ut debitor permissu creditoris vendiderit, deinde postea bona fide redemerit ab eodem, vel ab alio, ad quem per successionem ea res pertinere cœpisset; aut si ipse debitor emptori heres exstiterit. Verumtamen, cum pecunia soluta non sit, doli mali suspicio inerit, translata [48] ad præsens tempus, ut possit [49] creditor replicationem doli mali objicere. §. 8. Illud videamus, si Titius debitor voluntate creditoris sui vendiderit Mævio, vel ei a quo Mævius emerit, & postea Mævius Titio heres exstiterit, & creditor ab eo petat, quid juris sit. Sed iniquum est auferri ei rem a creditore, qui non successionis jure, sed alio modo rem nactus est: potest tamen dici, cum Titii dolus in re versaretur, ne creditor a possessore pecuniam recipiat, iniquissimum esse, ludificari eum. §. 9. Quod si is fundus a Mævio alicui obligatus possideatur, cui nondum satisfactum erit, tunc rursus æquum erit excipi, *si* [50] *non voluntate creditoris venit*: licet enim dolus malus debitoris interveniat qui non solvit, tamen secundus creditor qui pignori accepit, potior est. §. 10. Tutius tamen est, si debitor a creditore petat, *ut ei permittat pignus vendere, quo magis satisfaciat*, aut cautionem [51] accipere ab eo qui rem empturus erit, ut pretium rei venditæ usque ad summam debiti creditori solvatur.

§. 11. *Venditionis* autem appellationem generaliter [52] accipere debemus, ut & si legare [53] permisit, valeat quod concessit: Quod ita intelligemus, ut [&] si legatum repudiatum fuerit, convalescat [54] pignus.

§. 12. Si debitor vendiderit [55] rem, nec tradiderit, annon repellatur creditor, quasi adhuc res in bonis sit debitoris: an vero cum teneatur ex empto, pignus extinguatur? Quod & magis est. Sed quid, si pretium venditor consecutus non sit, nec paratus sit emptor dare? Tantundem potest dici. §. 13. Sed si permiserit creditor *vendere*, debitor vero donaverit, an exceptione illum summoveat? An facti [56] sit magis quæstio, nunquid ideo veniri voluit, ut pretio accepto, ipsi quoque res expediat? Quo casu non nocebit consensus. † Quod si in dotem dederit, vendidisse [57] in hoc casu recte videtur, propter onera matrimonii. † In contrarium, si concessit donare, & vendiderit debitor, repelletur creditor. Nisi si quis dicat, ideo concessisse donari, quod amicus erat creditori is cui donabatur. §. 14. Quod si concesserit *decem vendere*, ille quinque vendiderit, dicendum est, non esse repellendum creditorem. In contrarium non erit quærendum, quin recte vendiderit, si pluris vendiderit, quam concessit creditor.

§. 15. Non [58] videtur [59] autem consensisse creditor, si sciente eo debitor rem vendiderit [60], cum ideo passus est venire, quod sciebat ubique pignus [sibi] durare: sed si subscripserit [61] forte in tabulis emptionis, consensisse videtur: nisi manifeste appareat deceptum esse. Quod observari oportet & si sine scriptis consenserit. §. 16. Si debitori concessum sit, & heres ejus vendiderit, potest facti quæstio esse, quid intellexerit creditor? Sed recte [62] venisse dicendum est: hæ enim subtilitates [63] ab Judicibus non admittuntur. §. 17. Si debitor forte concessa venditione desierit [64] possidere, & novus possessor [65] vendiderit, an duret pignus, quasi [66] personæ permiserit creditor? Quod & magis est: nam si novo possessori, non debitori, a quo hypothecam accepit, concessit creditor vendere, dicendum est, nocere ei exceptionem. §. 18. Sed si intra annum, aut biennium consenserit creditor vendere, post [67] hoc tempus vendendo, non aufert pignus creditori. §. 19. Si creditor hypothecaria usus,

1 Puta oblatione & consignatione in judicio facta, de qua ℨ. §. prox. 2 l. 20. C. de pignorib. l. 10. supr. de pignorat. l. 9. C. de pign. 3 Satisfacere minus est quam solvere. 4 Vide l. 52. infr. de solut 5 Solvere, plus est, quam satisfacere. 6 Cur? quia suo jure utitur. 7 Nemo enim cogitur, fidejussores loco pignorum accipere, si tamen velit, potest. l. 9. ℨ de pignor. act. & l. pen. hoc tit vide & August. lib. 1. emend. c. 1. Mod. 8 Pignus liberare non videtur, qui satisdationem tantum offert. Cur non liberat? Plus est cautionis in pignore, quam in fidejussore. 9 Invito scilicet, nam in volente aliud est. l. 9. §. 3. supr. de pignorat. 10 l. 4. supr. eod. 11 l. 28. supr. de pact. 12 Solvi potest procuratori omnium bonorum, ut & servo actori: sed & ei, qui in id, ut solutionem reciperet, præpositus est, l. 10. in fin. l. 11. supr. de pact. l. 34. §. 3. infr. de solut. & quod magis est, cui pignorare licet. l. 11. l. 12. supr. de pignorat. 13 Remittens pignus donare intelligitur. Liberam peculii administrationem habens servus, l. 28. in fin. supr. de pact. procurator, ut hic. & totorum bonorum, l. 63. supr. de procurat. alienare non possunt, nisi specialiter hoc eis mandatum sit, ut hic. idem transigere in nostrum præjudicium non possunt. l. 60. supr. de procur. 14 l. 17. 18. 19. supr. de pact. 15 Exceptionem prodesse debet. Hal. 16 Id est, si corpus est. Accurs. adde l. 3. in fin. supr. qui potiores. 17 Obligans partem pro indiviso, postea dividendo non officit creditori. adde l. 3. §. 2. supr. qui potiores 18 l. 6. §. 8. supr. comm. dividund. 19 Interitu rei extinguitur obligatio domini, pignoris, ususfructus. Goth. Scilicet totius rei. vid. l. 21. supr. de pignorat. act. l. 16. §. 2. l. 29. §. 2 l. fin. supr. de pignorib. l. 57. supr. de contrah. empt. Ans. 20 Imo, homine pignorato extincto agi potest ad exhibendum. l. 27. supr. de pignorib. 21 Argumentum a re corporali ad incorporalem. 22 Potest enim pignorari ususfructus. l. 11. §. 2. supr. de pignorib. 23 Id est, pacto remittere jus pignoris. 24 Hereditario nomine, ita ut nec obligatio habeatur pro hereditaria: quod proficit cuicunque subeunti heredis locum. vide Cujac. ad l. 21. infr. de fidejuss. 7. tractatu ad Afric. 25 Id est, pacto remiserit. 26 Pactum factum heredi transit ad fideicommissarium universalem. l. 20. ℨ. de petit. heredit. Bart. 27 Imo non competit fideicommissario. vide l. 73. infr. ad SC. Trebell. Respondeo, quia suo nomine non hereditario contraxit, Cujac. ibid. Vel ita: Potest creditor pacisci, ut ne pignus obligatum habeat: de quo si cum herede pactus sit, dicendum fuerit eo pacto quoque juvari eum, cui ex Senatusconsulto Trebelliano fuerit restituta hereditas. Alii putant, Pactum superius factum defuncto & heredi ejus extendi ad fideicommissarium: at non extendi in fideicommissarium, si factum sit ipsi heredi, argum. l. si tibi decem. 17. §. cum possessor. 6. supr. de pactis. l. si heres pecuniam. 73. infr. ad SC. Trebell. 28 Fideicommissarius universalis est, etiam heres. vide quæ notavi ad l. 1. §. 3 ℨ. quod legatorum. & quæ scripsi ad l. 43. ℨ. ad SC. Trebell. Ita promissio, in qua fit mentio heredis, extenditur ad fideicommissarium. 29 Procurator in rem suam, sive ex parte actoris, sive ex parte rei ipsius sit procurator, loco domini habetur. vide l. 55 supr. de procur. paciscendo officit sibi & credenti. 30 l. 13. in fin. supr. de pact. 31 d. l. 13. ut & ususjurandum. l. 7. in fin. supr. de jurejur 32 l. 55. ℨ. de procur. 33 Pactum portionis divisæ non extenditur ad partem indivisam. 34 Pactum rei recte pignori obligatæ, rem ipsam non egreditur. 35 l. 1. §. 1 supr. quæ res pign. 36 Cum peculiariter pignori hypothecam &c. Hal. 37 Liberam habens administrationem peculii, donandi jus, aut remittendi gratuito pignoris non habet, sed transigendi tantum. 38 l. 3. §. 8. in fin. infr. de donat. int. vir. .. 7. infr. de donat. 39 Tunc enim donatio non est, ut hic. & breviter justa de causa liberam peculii administrationem habentes donare possunt, d. l. 7. §. 1. infr. de donat. ut & si specialiter hoc eis sit permissum. l. 7. §. 1. supr. eod. 40 Adde §. 3. supr. eod. 41 Vid. l. 158. infr. de reg. jur. 42 Sub. jure pignoris.

43 Qui consentit, ut pignus alienetur, tacite remittit jus pignoris, si alienatio sit secuta. Bart. 44 Consensus non officit, nisi actus, in quem consensum est, effectum suum consequutus, & consummatus sit. Bald. 45 Agrum specialiter hypothecæ dedit Titio creditori Sempronius. Titius creditor hypothecaria in eum fundum experitur. Excipit Sempronius ponit enim, permissu creditoris eum fundum venisse: itaque frustra in eum hypothecaria experiri. Replicat Titius creditor, verisimile non esse suo permissu fundum eum venisse, quem ipse debitor re possideat: cujus nec apud eum possessio sit. Contra duplicat ita debitor, fieri posse, ut is fundus permissu creditoris venditus sit, & tamen eum nunc possideat: nihil enim impedire permissu creditoris agrum venisse, deinde bona fide Sempronium debitorem ab emptore ejusve successore eundem redemisse. Quid, si debitor ipsi emptori heres extiterit? Quæstio hæc tota in conjectura posita est. Imo ne in conjectura quidem, cum ex se manifesta sit satis? Constat agrum, de quo agitur, hypothecæ datum, ut supr. eod. Constat pecuniam solutam non esse, vers. verumtamen. Quæ cum ita sint aperta, quis dubitat, doli mali suspicionem translatam esse ad præsens tempus, ut cum hoc tempore agrum, quem hypothecæ dedisti, quemque soluta pecunia creditori non liberasti, ipse possideas: debitori nunquam eum agrum permissu creditoris vendidisse præsumaris. 46 Credere 47 Rem possideat. Hal. male: re possidere, hic est, habere. 48 De translatione temporum, adde l. 17. §. 14. infr. de injuriis. 49 Imo, non potest. Nam qui semel consensit alienationi pignoris vel hypothecæ, hoc consensu pignoris jus suum extinxit l. ult. C. de remiss. pign. 50 Verba exceptionis, de qua d. l. ult. in fin. C. de remiss. pign 51 De qua vide l. 6. supr. de pignorat. 52 Venditionis & alienationis idem effectus. Qui legat, alienat, ut hic. Venditionis enim vocabulum omnem alienationem comprehendit, l. 29. in fin. infr. de statulib. Goth. Intellectum hujus § tradit Johann. Decher. lib. 1. dissert. 1. n. 9. Ans. 53 Testari potest de re mea, & eam legare meo consensu. ideoque consensus ille mihi nocebit. v. Bald. l. quoties. C. de fideic. l. si decem tibi. § de pign. supr. de pact. Bart. l. cum quis. 37. infr. de leg. 3. 54 Utcunque tibi legandi pignoris mihi obligati potestatem feci, si tamen legasti, & legatum repudiatum est, pignus convalescit, ut hic. facit §. 6. 7. 8. 9. supr. eod. 55 Consentiente creditore. 56 Vide l. 24. ℨ. de reg. jur. 57 Non vendit, qui donat, quasi vendit, qui in dotem dat, ut hic. l. 19. infr. de oblig. & act. & ita si permittitur unus actus alienationis, permittitur omnis alius illi similis, & eundem effectum habens, vel meliorem (v. ℨ. in verb. & vendiderit) secus si deteriorem. §. 14. infr. eod. 58 Imo videtur is consentire venditioni & renunciare hypothecæ, quo sciente & non repugnante res distrahitur. l. 8. C. de remiss. pign. l. 4. §. 12. ℨ. de doli mal. & met. except. 59 Scientia sola & patientia creditoris venditionem pignoris non confirmat, sed subscriptio. 60 Vide l. 6. l. 8. C. de remiss. pign. 61 Subscribens in suo negotio principaliter, l. 9. in fin. infr. eod. consentit, ut hic. qui in alieno (ut notarius & testis) secus, l. 39. in fin. supr. de pignorat. vid. tamen l. 25. §. 1. supr. de pignorib. 62 Potestas vendendi debitori facta, & ejus heredi facta intelligitur, ut hic. 63 Subtilitates meræ judicibus invisæ. l. 47. in fin. supr. de neg. l. 12. §. 1. C. de legib. 64 Rem desierit possidere. 65 Non habens ab eo causam, vel habens, sed singularem. 66 Qui debitori venditionem pignoris permittit, eidem & facultatem deferendæ possessionis non permittit, id est, permissio venditionis uni facta ad alium non extenditur. Bart. Determinata permissio, nominatam personam non egreditur. Alber. 67 Permissio venditionis facta ad tempus ultra tempus non porrigitur. Bart. Determinata tempore sc. permissio, tempus suum non egreditur. Albericus.

a poſſeſſore litis [1] æſtimationem conſecutus fuerit, & a debitore petat debitum, puto doli mali exceptionem [2] ei obſtaturam.

De duobus creditoribus pignus in aſſem ementibus. 1. De primo creditore tacite remittente pignus, & tertio ſuccedente in locum ſecundi.

9. MODESTINUS lib. 4. Reſponſorum.

Titius Sempronio fundum pignori dedit: & eundem [fundum] poſtea Gaio Seio pignori dedit: atque ita idem Titius Sempronio [3], & Gaio Seio fundum eundem in aſſem [4] vendidit, quibus pignori ante dederat in ſolidum ſingulis. Quæro, an, venditione interpoſita jus pignoris exſtinctum ſit: ac per hoc jus ſolum emptionis apud ambos permanſerit? Modeſtinus reſpondit, dominium [5] ad eos de quibus quæritur emptionis jure pertinere: cum conſenſum mutuo venditioni dediſſe proponantur, invicem pigneratitiam actionem eos non [6] habere.

§. 1. Titius Seio pecuniam ſub pignore fundi dederat, qui fundus cum eſſet Reipublicæ ante obligatus, ſecundus creditor pecuniam Reipublicæ [eam] ſolvit: ſed Mævius exſtitit, qui dicebat, ante Rempublicam ſibi fundum obligatum fuiſſe: inveniebatur autem Mævius, inſtrumento cautionis cum Republica facto [7] a Seio, interfuiſſe [8], & ſubſcripſiſſe: quo caverat Seius *fundum nulli* [9] *alii eſſe obligatum.* Quære, an actio aliqua in rem Mævio competere poteſt? Modeſtinus reſpondit, pignus, cui is de quo quæritur, conſenſit [10], minime eum retinere poſſe.

De venditione pignoris reſoluta, vel quæ non habet effectum.

10. PAULUS lib. 3. Quæſtionum.

Voluntate creditoris pignus debitor vendidit: & poſtea placuit inter eum & emptorem, *ut a venditione diſcederent.* Jus pignorum ſalvum erit creditori: nam ſicut debitori, ita & creditori priſtinum [11] jus reſtituitur: Neque omnimodo creditor pignus remittit, ſed ita demum, ſi emptor rem retineat, nec reddat venditori: & ideo ſi judicio quoque accepto venditor abſolutus ſit, vel, quia non tradebat, in id quod intereſt condemnatus, ſalvum fore pignus creditori dicendum eſt: hæc enim accidere potuiſſent, etiam ſi non voluntate creditoris vendidiſſet.

§. 1. Creditor quoque ſi pignus diſtraxit, & ex venditione receſſum fuerit, vel homo redhibitus [12], dominium ad debitorem revertitur. † Idemque eſt in omnibus, quibus conceſſum eſt rem alienam vendere: Non enim, quia dominium transferunt, ideo ab emptore jus [ejus] recipiunt, ſed in priſtinam [13] cauſam res redit, reſoluta venditione.

De pignore dato in dotem conſenſu creditricis.

11. IDEM lib. 4. Reſponſorum.

Lucius Titius cum eſſet uxori ſuæ Gaiæ Seiæ debitor ſub pignore, ſive hypotheca prædiorum, eadem prædia cum uxore ſua [14], [Seiæ] Septitiæ communis filiæ nomine, Sempronio marito ejus futuro in dotem dedit [15]: poſtea, defuncto Lucio Titio, Septitia filia abſtinuit [ſe] hereditate paterna. Quæro, an mater ejus hypothecam perſequi poſſit? Paulus reſpondit, pignoris quidem obligationem prædiorum Gaiam Seiam, quæ viro pro filia communi in dotem eadem danti conſenſit [16], cum communis filiæ nomine darentur, remiſiſſe videri, obligationem autem perſonalem perſeveraſſe: ſed adverſus eam, quæ patris [17] hereditate ſe abſtinuit, actionem non eſſe dandam.

Si debitor conſenſu creditoris pignus obliget tertio. 1. De oblatione pecuniæ debitæ.

12. IDEM lib. 5. Reſponſorum.

Paulus reſpondit, Sempronium antiquiorem creditorem conſentientem, cum debitor eandem rem tertio creditori obligaret, jus ſuum pignoris remiſiſſe videri [18], non etiam tertium in locum ejus ſucceſſiſſe, & ideo medii creditoris meliorem cauſam effectam. † Idem obſervandum [eſt] & ſi Reſpublica tertio loco crediderit. §. 1. Qui pignoris jure rem perſequuntur, a vindicatione rei eos removeri ſolere, ſi qualiſcunque [19] poſſeſſor offerre [20] vellet: neque enim debet quæri de jure poſſeſſoris, cum jus petitoris removeatur, ſoluto pignore.

Jurejurando & ſententia ſolvitur pignus. Bart.

13. TRYPHONINUS lib. 8. Diſputationum.

Si deferente [21] creditore juravit debitor, *ſe dare non oportere*, pignus liberatur: quia perinde habetur, atque ſi judicio [22] abſolutus eſſet: nam & ſi a judice, quamvis per injuriam, abſolutus ſit debitor, tamen pignus liberatur.

De fidejuſſore dato.

14. LABEO lib. 5. Poſteriorum a Javoleno Epitomatorum.

Cum colono tibi convenit [23], *Ut invecta importata pignori eſſent, donec merces tibi ſoluta, aut ſatisfactum eſſet:* deinde mercedis nomine fidejuſſorem [24] a colono accepiſti. Satisfactum tibi videri exiſtimo: & ideo illata pignori eſſe deſiſſe.

Si debitor pecuniam primo creditori debitam offerat ei, qui in jus primi & ſecundi ſucceſſit.

15. SCÆVOLA lib. 6. Digeſtorum.

Primi creditoris, qui pignori prædia acceperat, & poſterioris, cui quidam ex iiſdem fundis dati erant, ad eamdem perſonam hereditas devenerat: debitor offerebat quantum a poſteriore creditore mutuatus fuerat: Reſpondit, cogendum [25] accipere *ſalvo* [26] *jure pignoris prioris contractus.*

1 *l.* 2. ff. *eod.* 2 Hypothecaria conventus poſſeſſor ſolvens litis æſtimationem, liberat debitorem, ope exceptionis, non ipſo jure. Cur non ipſo jure? quia ſolvit, ut ſe liberet, & ſuum non debitoris negotium gerens. 3 Poteſt enim creditoribus debitor pignus vendere. *l.* 12. ff. *de diſtract. pign.* Goth. Vide in hanc l. Alciat. *l.* 9. *parerg. c.* 33. Cottam *in memorabil. verb. Annona.* Anſ. 4 Hoc quid eſt, an in ſolutum? an in ſolidum? cui opponitur in aliquid, *l.* 1. §. 1. ff. *de ſeparationib.* quod etiam vult *Cujac.* An vili pretio? An ad juſtum calculum? an quanti vendi potuit? Quam poſteriorem opinionem defendit Alciat. 2 *Parerg.* 33. an pro quota debiti, ut vult Ruſſardus? 5 Pignoris jus in jus dominii venditione mutatur. 6 Juri in ſolidum agendi renunciat creditor, cui ſimul cum alio creditore debitor rem pro quota debiti vendidit. 7 Antea facto. *Haloand.* 8 Pignus creditori perit, quod eo conſentiente alii venditur. 9 Juri pignoris renunciat primus creditor, qui fundum ſibi obligatum nulli alii obligatum (coram ſecundo creditore) ſubſcribit. vide *l.* 8. §. 15. ff. *eod.* 10 Subſcribendo ſc. 11 Revaleſcit pignus alienatum creditoris conſenſu, ſi debitoris in poteſtatem redierit, *ut hic. l.* 8. §. 7. ff. *eod.* vid. *l. ult. C. de remiſſ. pign. l.* 12. §. 12. ff. *de captivis.* 12 *l.* 4. *in princ.* ff. *eod. l.* 60. ff. *de ædilit. edict.* 13 Si res cum eadem cauſa ad venditorem redit, pignus in ſtatum priſtinum redintegratur. *Bart.* 14 Si debitor conſenſu creditricis pignus ei ſuppoſitum, alteri obligat, creditrix eo conſenſu jus pignoris amittit. v. quæ notavi ad *l.* 12. §. 4. ff. *qui potior.* Goth. Vide quid per hanc l. conſuluerunt Alexand. *vol.* 2. *conſil.* 12. & Socin. *conſil.* 266. facit *l.* 3. *cum not. ſupr. de pact.* Anſ. 15 Quæ conſentit, rem ſibi, cauſa dotis obligatam, in dotem alteri dari, ea videtur pignus remittere, *ut hic.* etiam marito. *l.* 11. *C. ad SC. Velleian.* 16 Vide *l.* 4. §. 1. ff. *eod.* 17 Dote filia contenta, patris hereditate abſtinere poteſt: Unde colligunt, dotem in bonis patris non eſſe. vide *l.* 2. *C. de revocand. his quæ in fraud. cred.* 18 Quantum ad tertium, non quantum ad alios. *l.* 21. *C. ad SC. Velleian.* 19 Hoc eſt, ſive juſtus, ſive injuſtus, ut oblato debito removeat agentem hypothecaria. Cujac. 11. *obſ.* 35. 20 *l.* 16. §. 3. ff. *de pignorib. l.* 19. *ſupr. qui potiores. l.* 5. *ſupr. de diſtract. pignor.* vide quæ ſcripſi ad *l.* 9. *C. de locato.* 21 *l.* 5. *in fin. ſupr. eod. l.* 40. *ſupr. de jurejur.* 22 *l.* 2. ff. *de jurejur.* 23 Recte additum eſt, *convenit:* nam ſine conventione invecta & importata in prædium ruſticum non ſunt pignori locatori. 24 *l.* 5. §. 2. *ſupr. eod. l.* 9. §. 3. *ſupr. de pignorat.* 25 Et ita partis admittitur ſolutio. *l.* 21. ff. *de reb. cred.* 26 Clauſula, *ſalvo jure pignoris.* adde *l.* 4. §. 1. ff. *eod.*

LIBER VIGESIMUSPRIMUS.

TIT. I.[1]

DE[2] ÆDILITIO[3] EDICTO[4], ET REDHIBITIONE[5], ET QUANTI[6] MINORIS.

De rebus mobilibus vel immobilibus. 1. Edictum de venditione mancipiorum. 2. Ratio edicti: De dolo & ignorantia venditoris. 3. De venditionibus fiſcalibus, 4. Vel factis a Republica, 5. Vel pupillaribus. 6. De vitio, ſeu morbo manifeſto. 7. Morbi definitio & diviſio, an differat a vitio. 8. De morbo impediente uſum & miniſterium, aut levi. 9. De fanaticis, phreniticis, & aliis vitiis animi. 11. De timidis, cupidis, avaris, iracundis, melancholicis, protervis, gibberoſis, curvis, prurigmoſis, ſcabioſis, mutis & ſurdis.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Labeo ſcribit Edictum Ædilium curulium de venditionibus [7] rerum eſſe tam [8] earum quæ ſoli ſint, quam [earum] quæ mobiles [9] aut ſe moventes [10]. §. 1. Aiunt Ædiles, *Qui mancipia vendunt* [11], *certiores faciant emptores, quid morbi vitiive cuique ſit, quis fugitivus* [12], *errove ſit, noxave* [13] *ſolutus non ſit* [14]: *Eademque omnia* [15] *cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuncianto. Quod ſi mancipium adverſus ea veniſſet, ſive adverſus quod dictum promiſſumve fuerit, cum veniret, fuiſſet: quod ejus præſtari oportere dicetur emptori, omnibusque* [16], *ad quos ea res pertinet, judicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur* [17]. † *Si quid autem poſt venditionem traditionemque deterius* [18] *emptoris opera familiæ* [19], *procuratoriſve* [20] *ejus factum erit: ſive quid ex eo poſt venditionem natum, adquiſitum fuerit* [21]: *& ſi quid aliud in venditione ei acceſſerit, ſive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem: ut ea omnia reſtituat.* † *Item, ſi quas acceſſiones* [22] *ipſe præſtiterit, ut recipiat.*

1 Ad hunc titulum ſcripſit Cœpolla, & Franc. Bald. *Mod.* 2 Adde huic titulo de ædilitiis actionibus, ex 4. Gell. 2. & quod de Manilianis legibus (Manilio quodam juris noſtri auctore: cujus meminit Pomponius *l.* 2. §. 39. ff. *de origine juris*) refert Cicero 1. *de Oratore*, nec quiſquam eſt, inquit, eorum cui ſi jam ſit ſibi addiſcendum aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manilianas venalium vendendorum leges addiſcere, Varro 2. *de re ruſtica.* Itaque ſtipulantur, paucis exceptis verbis, ac Manilius ſcriptum reliquit. Idem *c.* 5. Paulo verboſius hæc qui Manilii actiones ſequuntur. Idem *c.* 7. Iiſdem rebus dominum in emptione mutant, ut in Manilii actionibus ſunt præſcripta. 3 *Ædilitium edictum* dicitur, quod Ædilibus curulibus curæ fuit in venditionibus, ut omnes fraudes amoverentur, ex triplici cauſa: Ex *reticentia*, ſi venditor vitium ignotum emptori reticuerit: *ex dicto promiſſove*, ut ſi dixerit abeſſe aliquid quod non abeſt, vel adeſſe quod non adeſt, *l.* 27. ff. *de dolo.* quod ea *non caveantur* emptori, id eſt, non repromittantur emptori ea, quæ in rebus venalitiis edictum Ædilium curulium repromitti jubet, veluti, fugitivum non eſſe, recte ſanum eſſe, hodie eſſe, recte bibere poſſe, habere licere, duplæ ſtipulationem. Cujac. *hic.* adde 19. *Eclog. cap.* 1. 4 De Ædilitiis actionibus *Lib.* 4. *C.* 58. quas Juſtinianus empti & venditi actionibus ait eſſe παρακολουθήματα. Atqui hæ actiones ſuperfluæ videntur, cum ſint civiles ex empto & vendito? Imo inductæ ſunt, ut innoteſceret Ædiles curam egiſſe, ne emptores a venditoribus circumvenirentur: Quin hoc edictum aliquanto durius eſt: quippe in duplum (hinc Ædilitiæ actiones pœnales dicuntur, *l.* 23. §. 4. ff. *eod.*) fit condemnatio niſi pareatur Ædilitio edicto, *l.* 45. ff. *eod.* in civilibus non item, niſi evictionis nomine; vel jure veteri, niſi venditor de modo agri mentitus ſit. Paul. 1. *ſent.* 11. vel ex lege XII. Tabularum, niſi inficietur, quæ dixit in faciendo nexu mancipioque. Ad hæc, hoc edictum datur in unum e multis, cujus major pars in venditione fuit, aut nulla parte minor, *l.* 44. §. 1. ff. *eod.* civiles pluribus ſociis vendentibus in ſingulos dantur pro portione, qua ſocii ſunt. *d. l.* 44. Hoc edictum in ignorantem datur, qui ſcire debuit. *l.* 1. §. 2. ff. *eod.* civiles non item, ſi rem emptori habere liceat. Ædilitiæ temporariæ (redhibitoria enim ſemeſtris, æſtimatoria annalis, exceptis certis caſibus), civiles perpetuæ, *l.* 56. ff. *de evictionib.* Cujac. *hic.* 5 Quæ noſtris ἀναστροφή, Platoni ἀναγωγή. Cujac. *hic.* ἢ τὸ πραθὲν ἀναστρέφουσα ἀγωγὴ εἴσω ἓξ μηνῶν. 19. *Synopſ.* 10. Cæterum emptori ædilitiæ duæ actiones, redhibitoria & æſtimatoria. *Redhibitoria*, venditionem reſcindit in totum, reddita re vendita & pretio recepto, rebusque omnibus reſtitutis in integrum. 6 Seu *Æſtimatoria*, quæ in parte reſcindit venditionem, & qua emptor agit in hoc, ut quanto pluris emit ignorans rei qualitatem aut quantitatem, id venditor (qui etiam ignorat) damnetur ſibi reddere. *l.* 39. ff. *de action. empt.* Hæc actio Græcis, ἡ μειοῦσα τὸ τίμημα ἐντὸς ἐνιαυτοῦ. *Synopſ. ibid.* 3. Harmenop. 3. *cap.* περὶ ἀναστροφῆς, actio qua minuitur pretium intra annum. 7 Non de locationibus. *l.* 63. ff. *eod.* 8 Ædilitio edicto agitur de venditionibus rerum quæ mobiles & ſoli ſunt. *Synopſ. eod. c.* 1. 9 Inanimatæ, quæ motum in ſe non habent. 10 Quæ motum in ſe habent, ut animalia. *l.* 48. §. 6. ff. *eod. l.* 93. ff. *de verb. ſign.* 11 Venditor pronunciare morbos & vitia ſervi cogitur, num fugitivus ſit vel erro, vel noxa ſolutus non ſit, *ut hic.* vel capitale quid admiſerit, vel conſciſcendæ mortis cauſa quid fecerit, vel in arenam, vel theatrum deſcenderit, ſeu productus intromiſſusve fuerit, ut cum beſtiis depugnaret. *verſ. item ſi quod.* ff. *eod. Synopſ. ibid.* 12 Vid. *l.* 17. ff. *eod.* Horat. 2. *epiſt.* 2. pœnæ ſecurum eſſe eum, qui in vendendo ſervo excipit fugam, *Des nummos, excepta nihil te ſi fuga lædat, Ille ferat pretium pœnæ ſecurus opinor, Prudens emiſti vitioſum, dicta tibi eſt lex.* 13 Vide *l.* 17. §. 17. ff. *eod.* 14 Adde *Eclog. ibid. cap.* 1. vel capitale quid admiſerit, vel mortis conſciſcendæ ſibi cauſa quid fecerit, vel in arenam deſcenderit, ut cum beſtiis depugnaret. *ut* ff. *eod.* 15 Venditor ſervi qui ſuperiora (quæ paulo ante enumeravimus) vitia non enumerat, vel in pronunciandis mentitur, obligatur in id, quod intereſt (id eſt, in quantum damno adfectus eſt emptor, & ſervum recipit, ac præterea id quod ſervus poſt traditionem emptori factam, factus opera emptoris familiæ, vel procuratoris ejus deterior: ſed & ea recipit, quæ ex ſervo nata, quæ per eum adquiſita, quæ ei vendito acceſſerunt, fructus ex eo perceptos, acceſſiones. *Synopſ. ibid.* 16 Vid. *l.* 19. § *pen.* ff. *eod.* 17 Vid. *l.* 21. ff. *eod.* 18 Vid. *l.* 23. ff. *eod.* 19 V. *l.* 25. §. 1. ff. *eod.* 20 Vid. *l.* 25. §. 3. ff. *eod.* 21 V. *l.* 23. §. 1. *l.* 24. ff. *eod.* 22 Προσθήκας. *Synopſ. ibid.*

Item si quod mancipium capitalem [1] *fraudem admiserit, mortis conscifcendæ* [2] *sibi causa quid fecerit, inve arenam* [3] *depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit: ea omnia in venditione pronuncianto. Ex his enim causis judicium dabimus. Hoc amplius, si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicetur, judicium dabimus.*

§. 2. Causa [4] hujus Edicti proponendi [5] est, ut occurratur fallaciis vendentium, & emptoribus succurratur, quicunque decepti a venditoribus fuerint: dummodo sciamus venditorem, etiam [6] si ignoravit [7] ea, quæ Ædiles præstari jubent, tamen teneri debere: Nec est hoc iniquum, potuit enim ea nota habere venditor: neque enim interest emptoris, cur fallatur, ignorantia venditoris, an calliditate. §. 3. Illud sciendum est, Edictum hoc non pertinere ad venditiones [8] fiscales [9]. §. 4. Si [10] tamen Respublica [11] aliqua faciat venditionem, Edictum hoc locum habebit. §. 5. In pupillaribus quoque venditionibus erit Edicto locus. §. 6. Si intelligatur vitium, morbusque mancipii, ut plerumque signis [12] quibusdam solent demonstrare vitia [13], potest dici, Edictum cessare: hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur. §. 7. Sed sciendum est, *morbum* apud Sabinum [14] sic definitum esse [15], *habitum* [16] *cujusque corporis contra naturam, qui usum ejus ad id facit deteriorem, cujus causa natura nobis ejus corporis sanitatem dedit:* Id autem alias in [17] toto corpore, alias in parte accidere: namque totius corporis [18] morbus est, puta, φθίσις [19], id est, *tabes*, febris; partis, veluti cæcitas [20], licet homo ita quoque natus sit: *Vitiumque* [21] a *morbo* multum differre: utputa si quis [22] balbus [23] sit: nam hunc vitiosum magis esse, quam morbosum: Ego puto Ædiles tollendæ dubitationis [24] gratia bis κατὰ τοῦ αὐτοῦ [25] id est, *de eodem* idem dixisse, ne qua dubitatio superesset. §. 8. Proinde [26] si quid tale fuerit vitii, sive morbi, quod usum ministeriumque hominis impediat, id dabit redhibitioni locum: Dummodo meminerimus, non utique quodlibet quam levissimum efficere, ut morbosus vitiosusve habeatur: Proinde levis [27] febricula, aut vetus [28] quartana, quæ tamen jam sperni potest, vel vulnusculum [29] modicum, nullum habet in se delictum, quasi pronunciatum non sit: contemni enim [hæc] potuerunt. † Exempli itaque gratia referamus, *qui morbosi vitiosique sunt.* §. 9. Apud Vivianum quæritur, si servus inter *fanaticos* [30] non semper caput jactaret, & aliqua profatus esset, an nihilominus sanus videretur? Et ait Vivianus, nihilominus hunc sanum [esse]: neque [31] enim nos (inquit) minus animi vitiis [32] aliquos sanos esse intelligere debere: alioquin (inquit) futurum, ut in infinito [33] hac actione multos sanos esse negaremus, utputa [34] levem, superstitiosum [35], iracundum, contumacem, & si qua similia sunt animi vitia: magis enim de corporis sanitate, quam de animi vitiis promitti. Interdum [36] tamen, inquit, vitium corporale usque [37] ad animum pervenire & eum vitiare, veluti contingeret φρενιτικῷ, id est, *mente capto* [38], quia, id [39] ei ex febribus acciderit. Quid ergo est? si quid sit animi vitium tale, ut id a venditore excipi oporteret, neque id venditor, cum sciret, pronunciasset: ex empto eum teneri. §. 10. Idem Vivianus ait, quamvis aliquando quis *circa fana* [40] *bacchatus sit*, & responsa reddiderit, tamen, si nunc hoc non faciat, nullum vitium esse: neque eo nomine, quod aliquando id fecit, actio est: sicuti si aliquando febrem habuit: Cæterum, si nihilo minus permaneret in eo vitio, ut *circa fana* bacchari soleret, & quasi demens responsa daret, etiamsi per [41] luxuriam [42] id factum est, vitium tamen esse: sed vitium animi, non corporis: ideoque redhiberi non posse: quoniam Ædiles de corporalibus vitiis loquuntur: attamen ex empto actionem admittit. §. 11. Idem dicit etiam in his, qui [43] præter modum *timidi, cupidi, avarique* sunt, aut *iracundi:*

2. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

VEl *melancholici* [44]:

3. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

VEl *protervi* [45], vel *gibberosi*, vel *curvi*, vel *pruriginosi* [46], vel *scabiosi*: item *muti* [47] *& surdi.*

1. De vitio corporis penetrante usque ad animum. 2. De aleatore, vinario, guloso, impostore, mendaci, litigioso. 3. De vitiis animi. De fatuo vel morione, errone, fugitivo. De jumentis pavidis vel calcitrosis. 4. De vitio animi vel corporis. 5. De morbo sontico vel non. 6. De morbo levi aut ex quo usus impediatur περὶ κακοηθείας, πάθους, νόσου, ἀῤῥωστίας.

4. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

OB quæ vitia negat redhibitionem esse, ex empto dat actionem. §. 1. Sed si vitium corporis usque [48] ad animum penetrat, forte si propter febrem loquantur aliena, vel [qui] per vicos more insanorum deridenda [49] [loquantur], in quo sit animi vitium, ex corporis vitio accidit, redhiberi posse. §. 2. Item aleatores [50] & vinarios [51] non contineri Edicto, quosdam respondisse Pomponius ait: quemadmodum nec gulosos [52], nec impostores [53], aut mendaces [54], aut litigiosos. §. 3. Idem Pomponius ait: quamvis non [55] valide sapientem servum venditor præstare debeat, tamen, si ita fatuum vel morionem [56] vendiderit, ut in eo usus nullus sit, videri vitium: Et videmur hoc jure uti, ut vitii morbique appellatio non videatur pertinere, nisi ad corpora: animi autem vitium ita demum præstabit venditor, si promisit: si minus, non; & ideo [57] nominatim *de errone & fugitivo* excipitur: hoc enim animi vitium est, non corporis. Unde quidam jumenta pavida [58] & calcitrosa morbosis non esse adnumeranda dixerunt: animi enim, non corporis, hoc vitium esse. §. 4. In summa, si quidem animi tantum vitium est, redhiberi non potest, nisi [59] si dictum est, hoc abesse, & non abest: ex

1 Vid. *l.* 23. §. 2. ff. *eod.* 2 v. *l.* 23. §. 3. ff. *eod.* 3 *Ecl.* 19. *tit.* 10. *c.* 1. Εἰς κυνηγέσιον ἐπὶ τὸ θηριομαχῆσαι, vel παρεδόθη τῷ θεάτρῳ, εἰς τὸ θηριομαχῆσαι. *Schol. ib.* 4 *l.* 38. §. 2. ff. *eod.* 5 v. Ant. Guibert. *l.* 1. *quæst. jur. c.* 13. Mod. 6 Ædilitia tenetur venditor, etiamsi edictum ignoret. *Synops. ibid.* 7 Leges enim ab omnibus tenendæ. v. *l.* 9. *C. de legib.* 8 Ædilitium edictum locum habet ἐπὶ πολιτικῶν, καὶ ὀρφανικῶν πράξεων, καὶ μὴν καὶ δημοσίων. *Synops. ibid.* in municipalibus, §. 4. in pupillaribus venditionibus, §. 5. ff. *eod.* non tamen in fiscalibus, *ut hic.* nam si quid fiscus vendidit, non redhibetur, *Synops. ibid.* adde *l.* 12. ff. *de bonor. possess.* Cur? an quod jurisdictio Ædilium ad fiscum usque non pertingit? an quod contractus fiscales tenendi sunt? 9 Fiscus edictum Ædilium curulium exercere non patitur, *ut hic.* (contra quam Respublica, §. 4. ff. *eod.*) sic fiscus ex contractibus usuras accipit, non dat, nisi in locum privati debitoris succedat, *l.* 2. *C. de fiscalib. usuris.* 10 Reipublicæ deterior est conditio, quam fisci, *ut hic. juncto* §. *superiore.* de quo scripsi ad *l.* 4. *C. de fide & jure hastæ fiscalis.* 11 vide *l.* 16. ff. *de verb. signif.* 12 Morborum alii cernuntur palam, alii intelliguntur, seu signis quibusdam demonstrantur. 13 Sunt enim quidam morbi, qui omnibus possunt apparere, *l.* 14. *in fin. infr. eod.* & palam. *l.* 43. *supr. de contrah. empt.* 14 Puto legendum esse *morbum a Labeone apud Sabinum* (in libro scil. quem de edicto ædilium curulium scripsit) *sic definitum.* 4. Gell. 2. 15 Cicero 4. *Tuscul.* sic definit, *morbum* totius corporis corruptionem. Galenus, 2. *Therapeutic.* 3 & *symptomatibus.* 4. *cap.* 1. Avicenna, *Phen.* 2. *can.* 1. *doct.* 1. *cap.* 1. morbum affectum præter naturam vocat. Fuchs. 3. *Instit.* adde *l.* 60. ff. *de re judicat.* 16 Νόσος ἐστὶ σωματικὴ κατάστασις παρὰ τὴν φύσιν ἡμῖν προσγινομένη, χρήσεώς τινος ἀναιρετική, ἧς ἕνεκα φύσις ἡμῖν τὴν ὑγείαν ἐνεχείρισατο. *Synops. ibid.* hoc est, *morbus est constitutio corporis, quæ contra naturam nobis accidit, & usum ejus ad id facit deteriorem, cujus causa natura nobis sanitatem dedit* 17 Morborum alii in toto corpore, alii in parte accidunt. 18 Morborum alii totius corporis, alii singularum partium sunt: totius corporis, quin & totius substantiæ, phtisis, gangræna, sic sphacelus in jecoris, lienis aliarumque partium corruptela positi sunt putridæ febres non totius substantiæ, sed simplicis intemperiei morbi sunt. Fernel. 2. *de abditis.* 19 Celsus 2. *cap.* 1. Hujus plures sunt species: ἀτροφία, cum corpus non alitur, eamque ob causam summa in eo macies exoritur: καχεξία, cum ob omnium alimentorum corruptionem, alius corporis habitus est: φθίσις proprie vocatur morbus periculosissimus, qui a capite oritur, inde in pulmonem distillat, quem frequens tussis sequitur, & in quo pus excreatur, aut cruentum aliquid, 3. Cels. 22. 20 Veluti cæcitatis, aut pedum debilitas. 4. Gell. 2. 21 *Morbum*, inquit Cicero 4. *Tuscul.* appellant totius corporis corruptionem: *ægrotationem*, morbum cum imbecillitate: *vitium*, cum partes corporis inter se dissident, & *l.* 101. §. 2. ff. *de verb. sign. Morbus* est temporalis corporis imbecillitas: *vitium*, perpetuum corporis impedimentum, veluti si talum excussit, ita luscus utique vitiosus est. Hinc Gell. 4. *cap.* 2. In libris veterum, inquit, scriptum est, morbum & vitium distare: vitium, perpetuum: morbus cum accessu discessuque fit. 22 *Balbus*, Græcis ψελλὸς, magis vitiosus, quam morbosus. 23 Ut & luscus, *d. l.* 101. de balbo ff. dicemus *l.* 10. *in fin.* ff. *eod.* 24 Dubitationis tollendæ causa bis idem dicere & geminare dictiones licet. adde *l.* 56. *supr. mandati.* 25 ἐκ παραλλήλου. Alciat. 2. *prætermiss.* & 4. *de verb. sign.* 26 Morbus, sive vitium, quod usum & ministerium hominis impedit, actioni redhibitoriæ locum dat, non tamen quodlibet, aut leve, veluti levis febricula, vel vetus quartana, vel modicum vulnus (puta in digito, quodque non sentitur). Nam hæc ne quidem pronunciari necesse est, uti quæ contemni possint. *Synops. eod. & ibid. Scholiastes.* 27 De qua v. *l.* 4. *in fin.* ff. *eod.* 28 *l.* 60. *in fin.* ff. *de re judicata.* 29 Mediocre ulcus. *l.* 4. *in fin.* ff. *eod.* 30 *Fanaticus*, qui aliqua profatus est, *ut hic.* qui circa fana bacchatur, & quasi demens responsa reddit, §. *penult.* ff. *eod.* cujus vitium est, caput jactare, *ut hic.* hinc fanaticus error apud Horat. *lib. de art. poet.* Solebant circa fana bacchari & comas rotare sacerdotes responsa & oracula daturi, Virgil. 6. *Æneid.* Lucan. 5. Juvenal. *satyr.* 2. Græcis ἔνθεοι & θεοφορούμενοι, quod non sua sponte, sed divino numine ferri crederentur. Hinc qui atræ bilis abundantia caput jactant, fanatici. Lamprid. *in Heliogab.* jactavit caput inter præcisos fanaticos: & genitalia sibi devinxit, & omnia fecit, quæ Galli facere solent. Senec. 10. *contr.* 5. multo vehementius insanit, quam nostri fanatici. *Græci* hic fanatici nomine intelligere videntur eum, qui ex vehementiori & ardenti febre se insolenter aut præter morem gerit: aut per vicos insanorum more cursitat, ridicula loquens: quomodo etiam testatur *lex* 4. §. 1. ff. *eod.* Brisson. 2. *select.* 13. Fanaticos proprie dici notat, Magnæ Deum Matris sacerdotes: sic enim appellati. Livius 36. Juvenal. *satyr.* 2. Prudent. *in Roma* & alii auctores: qui & secti & præcisi, quod virilia seu testes amputarent. Martial. 5. *epigramm.* Juvenal. *ibid.* unde & semiviri. Juvenal. *ibid.* Varro *Eumenidibus apud Nonium.* Tibi nunc semiviri teretem comam volantem jactant Galli: Lucanus 1. *Crinemque rotantes Sanguineis populis cecinerunt tristia Galli:* Quod a Lymphatis in Bacchanalium celebritate factum, vide Catullum, *poemate de nuptiis Pelei.* Hinc jacere caput, Tacit. 11. Atque hæ sunt, quas Plutarchus Marias vocat, τῷ ὀρινομένῳ ῥιψαύχενι τὸν χλόον. Hoc Lucianus dicit, σείειν τὴν κόμην αὐτοῦ· erant enim capillati. Id autem præcipiebant, vindicarent terram colentes sedere non oportere, semper enim esse quod agant, Isidorus 8. *de Ceremoniis.* 31 Animi vitia non efficiunt, ut quis non sanus habeatur. 32 Vitiis, quæ corporis aliquos &c. *Hal.* 33 Infinita fugere solemus. 34 Animi hæc vitia, levem, superstitiosum, iracundum, contumacem esse, *ut hic.* 35 *Superstitiosus*, qui inconsulto timore deum timet. Budæus *argum. l.* 8. ff. *de condit. instit.* hos Græci δεισιδαίμονας vocant. Plutarch. libellum scripsit, περὶ δεισιδαιμονίας. Plaut. *in Rudente, act.* 4. *sc.* 4. *Quid, si ista aut superstitiosa, aut hariola est.* *Modus quidam religionis est, nimium superstitiosum esse non oportet:* Cicero *pro domo* adde eundem 1. *de finibus in fine.* De superstitione dixi, *l.* 30. ff. *de pœnis.* Superstitiosi servi exemplum præbet Synesius *epist.* 52. quem vide, ut & Theophrasti characteres, *cap. de superstitione.* 36 Ob animi vitia locum non esse redhibitioni, nisi animi vitia ea sint, ut ad corpus usque perveniant, ut in phrenetico apparet: nam plerunque phrenesis accidit ex febribus. Hujusmodi morbus non est animi tantum, sed & corporis. Neque tamen hic improbaverim, si quis ordine inverso ita legeret, *Interdum tamen, inquit, usque ad vitium corporale, animi pervenire, & id vitiare, velut contingeret in phrenetico, quia inde febres accidant:* Cursam tamen lectionem tuetur *lex* 4. §. 1. ff. *eodem.* 37 *l.* 4. §. 1. *infr. eodem.* 38 Fuchsius, 1. *Institut.* 11. ex Galeno 2. *de symptomatibus*, φρενῖτιν esse ait cerebri, aut ejus membranæ phlegmonem: hujus tria genera facit Celsus, 3. *cap.* 10. & quidem primum quod cum febre est, in cujus accessione ægri desipiunt, & aliena loquuntur. Alterum sine febre ex tristitia. Tertium quo homines, vel imaginibus, vel mente desipiunt. De phrenetide, ejusque causis, & differentiis ab insania, vide 1. Trallian. 13. 39 Idem Trallianus *ibid.* docet insanientes a phreneticis hinc discerni, quod illi citra febrim, hi cum febri spectentur. Idem morbus φρενῖτις, imaginosus etiam dicitur, quum φαντάσματα animo occurrunt. de quo morbo Cels. *lib.* 3. & Cælius Aurelianus. A quo morbo est alius quoque imaginosus, qui κορυβαντιασμὸς, a quo morbo κορυβαντιῶντες, quibus semper aures musica & carminum sonoribus videntur personari. de quo morbo vide plura apud Scaliger. *in Catull.* 40 vide §. 9. ff. *eod.* Bacchari est insanire, Bacchantium more. Hinc Bacchari servili more, §. *ult. Instit. de success. sublat.* Bacchantes hujusmodi quasi dementes interdum responsa dabant, *ut hic.* & ff. *eod.* Sic fanaticus quidam in templo Sylvani tensis membris exclamavit, *Taciti purpuram, taciti purpuram*, itque septimo, quod quidem postea omini deputatum est. Vopiscus *Floriano.* Goth. Vide ad hunc §. Forcat. *dial.* 88. Augustin. *lib.* 4. *emendat. cap.* 11. S. L. 41 Luxuriæ is plerunque fructus est, furor & desperatio. 42 Et si plurifariam. *Budæus.* reprehensus ab August. 4. *Emend.* 11. qui verbo luxuriæ abusum quemcunque intelligit, & morum solutionem, & effrenatam animi cupiditatem: vide quæ notavi ad *l.* 40. ff. *de damn.* Porro *luxuriam* veteres verbo ἀνοηταίνειν comprehenderunt. vide *l.* 2. ff. *de curat. furios.* Adde *l. penult.* ff. *de incend. ruin. & naufrag.* 43 Animi vitio hi omnes laborant. 44 *Melancholici* qui atra bili vexantur. *Budæus.* Bilis atra, fex est, & sedimentum sanguinis, cujus sedes est in lienis vena cava: flavæ seu pallidæ bilis sedes est in ea vesica, *quæ* subest jecori. Melancholicis Venerem mederi scribit Aretinus 1. *c.* 5. *in fin.* Æginetа 1. *cap.* 15. Oribas. 1. *cap.* 16. 45 *l.* 9. ff. *eod.* sed quid protervo cum gibbosis? itaque legendum puto, *vel pectorosi:* ut enim gibboso dorsum, ita pectoroso latum, & prægrande pectus est. Ea antithesis quadrat sequentibus pruriginosis, scabiosis, mutis, surdis. Juvenal. *Satyr.* 10. *Nec prætextatum rapuit Nero loripedem vel Strumosum atque utero pariter gibboque tumentem.* id est, utrimque gibbosum. ἀμφίκυρτον Græci, figura lunæ non dum semiplenæ. 46 A prurigine, dicta a perurendo. 4. *Isidor.* 7. 47 Muti & surdi. *Hal.* forte muti nomine eum intelligit, qui graviter loquitur. Talis morbosus non est: non de muto qui ἀσήμως, quemque morbosum esse ait *lex* 9. *infr. eod.* huic ita conciliandа. 48 *l.* 1. §. 9. ff. *eod.* 49 Καταγέλαστα, Scholia. 19. *Eclog.* 10. *c.* 3. Deridenda qui loquitur, & sic ex sermone, quia præsumitur fatuus. *Aretinus.* 50 *Aleator* hoc ipso quod aleator sit, non redhibetur. *l.* 225. ff. *de verb. sign.* 51 *Vinarius* hic est οἰνοπότης non οἰνοπώλης, est denique vinolentus & temulentus οἰνοβαρὴς, οἰνώδης, οἰνωμένος. 52 Comedores. *l.* 18. ff. *eod.* gluttos. 53 Φενακισμὸς Græcis impostura: φενακίζειν imponere, a φενάκη, adulterina coma. Impostor etiam Græcis πλάνος. Matth. 27. Qualem Francisc. Villonum ætate suorum patrum fuisse scribit Budæus. 54 *l.* 65. ff. *eod.* 55 vide *l.* 18. ff. *eod.* 56 *Morio* cui nullus sapientiæ usus inest. Hinc Martial. 8. *Morio dictus erat, viginti millibus emi: Redde mihi nummos, Gargiliane, sapit.* Cotta *murgisonem* legit *in memorabilib. in voce* murgiso. Murgisonem, inquit Festus, dicebant a mora & decisione, quasi moriculo. Isidor. *in glossis* murgiso callidus morator (non murmurator). 57 Exceptio firmat constituitque regulam in casibus non exceptis. 58 Τὰ δειλὰ καὶ λακτιστικὰ ὑποζύγια, οὐκ εἰσὶν ἐμπαθῆ. 19. *Synops.* 10. *c.* 3. Hinc Gell. 1. *c.* 2. equus mordax, aut calcitrosus vitiosus est, non morbosus. 59 Redhibitoria locum non habet, ubi animi tantum vitium est: nisi venditor animi vitium abesse dixerit. competit autem quanti minoris *Synops. d. c.* 3. Qui locus indicat non corporis tantum, sed & animi vitius caveri plerunque solitos veteres. Horat. 2. *Satyr.* 3. *Sanus utrisque Auribus atque oculis, mentem nisi litigiosus Exciperet dominus cum venderet.* ubi vetus interpres. Sumptum est hoc argumentum a dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia cognita sibi tam corporis quam animi, debebant aperire emptori, nisi postea litigare vellent propter celatum vitium. Nudati ita servi plerumque a mangonibus vendebantur. Senec. *in epist.* 83. Suet. *Caligula cap.* 36. Lucianus *Eunucho:* Claudianus *in Eutropium. Nudatus quoties medicum dum consulit emptor.*

empto [1] tamen agi poteſt, ſi ſciens id vitium animi reticuit: ſi [2] autem corporis ſolius vitium eſt, aut & corporis & animi mixtum vitium, redhibitio locum habebit. §. 5. Illud erit adnotandum, quod [3] de morbo generaliter ſcriptum eſt, non de *ſontico* [4] *morbo.* Nec mirum hoc videri, Pomponius ait: nihil enim ibi agitur de ea re, cui [5] hic ipſe morbus obſtet. §. 6. Idem ait: non omnem morbum dare locum redhibitioni, ut puta levis lippitudo, aut levis dentis auriculæve [6] dolor, aut mediocre [7] ulcus: non denique febriculam [8] quantulamlibet ad cauſam hujus Edicti pertinere.

5. PAULUS lib. II. ad Sabinum.

ET quantum intereſt inter hæc vitia, quæ Græci κακοηθείαν [9], id eſt, *vitioſitatem*, dicunt, interque πάθος [10], id eſt, *perturbationem*, aut νόσον, id eſt, *morbum*, aut ἀῤῥωστίαν, id eſt, *ægrotationem*, tantum inter talia vitia & eum morbum, ex quo quis minus aptus uſui ſit, differt.

De morbo perpetuo vel temporali. 1. De impetigine. 2. De ſpadone. De eo, qui unum teſticulum habet.

6. ULPIANUS lib. I. ad Edictum Ædilium curulium.

POmponius recte ait, non tantum ad perpetuos [11] morbos, verum ad temporarios quoque hoc Edictum pertinere. §. 1. Trebatius ait, impetiginoſum [12] morboſum non eſſe, ſi eo [13] membro, ubi impetigo eſſet, æque recte [14] utatur. Et mihi videtur vera Trebatii ſententia. §. 2. Spadonem morboſum non [15] eſſe, neque vitioſum, verius mihi videtur, ſed ſanum eſſe: ſicuti illum, qui unum teſticulum habet, qui etiam [16] generare [17] poteſt [18].

7. PAULUS lib. II. ad Sabinum.

SIn autem quis ita ſpado eſt, ut tam neceſſaria [19] pars corporis ei penitus abſit, morboſus [20] eſt.

De lingua abſciſſa.

8. ULPIANUS lib. I. ad Edictum Ædilium curulium.

SI cui lingua abſciſſa [21] ſit, an ſanus eſſe videatur, quæritur? Et extat hæc quæſtio apud Ofilium, relata [apud eum] in equo: ait enim, hunc videri non eſſe ſanum.

De muto & eo qui male loquitur.

9. IDEM lib. 44. ad Sabinum.

MUtum [22] morboſum [23] eſſe, Sabinus ait [24]: morbum [25] enim eſſe, ſine voce eſſe, apparet: ſed qui graviter [26] loquitur, morboſus non eſt: nec qui ἀσαφῶς [27], id eſt, *obſcure:* plane, qui ἀσήμως, id eſt, *ſine ulla ſignificatione vocis*, loquitur, hic utique morboſus eſt.

De digito abſciſſo & membro lacerato. 2. De pluribus vel paucioribus digitis. 3. De myope. 4. Περὶ νυκτάλωπος, hoc eſt, *de luſcitioſo. 5. De balbo, blæſo, atypo, varo, vatio.*

10. IDEM lib. I. ad Edictum Ædilium curulium.

IDem Ofilius ait, ſi homini digitus [28] ſit abſciſſus, membrive quid laceratum, quamvis conſanaverit [29], ſi tamen ob eam rem eo minus uti [30] poſſit, non videri ſanum [eſſe]. §. 1. Catonem quoque ſcribere lego, cui digitus de manu, aut de pede præciſus ſit, eum morboſum eſſe: Quod verum eſt, ſecundum ſupra ſcriptam diſtinctionem. §. 2. Sed ſi quis plures [31] digitos [32] habeat, ſive in manibus, ſive in pedibus [33], ſi nihil impeditur numero eorum, non eſt in cauſa redhibitionis: propter quod non illud ſpectandum eſt, quis numerus ſit digitorum, ſed an ſine impedimento vel pluribus, vel paucioribus uti poſſit [34]. §. 3. De myope [35] quæſitum eſt, an ſanus eſſet? Et puto, eum redhiberi poſſe. §. 4. Sed & νυκτάλωπα, id eſt, *luſcitioſum* [36], morboſum eſſe conſtat, id eſt, ubi homo neque matutino tempore videt [37]; neque [38] veſpertino: quod genus morbi Græci vocant νυκτάλωπα. Luſcitionem [39] [eam eſſe] quidam putant, ubi homo lumine adhibito nihil videt. §. 5. Quæſitum eſt, an balbus [40] & blæſus [41] & atypus [42], isque, qui tardius loquitur, & varus [43], & vatius, ſanus ſit? Et opinor, eos ſanos eſſe.

De eo, cui dens abeſt.

11. PAULUS lib. II. ad Sabinum.

CUi dens [44] abeſt [45], non eſt morboſus: magna enim pars hominum aliquo dente caret, neque ideo morboſi ſunt: præſertim cum ſine dentibus naſcimur [46], nec ideo minus ſani ſumus, donec dentes habeamus; alioquin nullus ſenex ſanus eſſet.

De eo, qui clavum habet: de polypoſo. 1. De membris inæqualibus. 2. De gutturoſo. De eo, qui oculos prominentes habet. 3. De ſcæva & manco. 4. De oris fætore, de hircoſo, de ſtrabone.

12. ULPIANUS lib. I. ad Edictum Ædilium curulium.

QUi clavum [47] habet, morboſus eſt: ſed & polypoſus [48]. §. 1. Eum qui alterum oculum, aut alteram maxillam [49] majorem habet, ſi recte iis utatur, ſanum videri, Pedius ſcribit: ait enim, inæqualitatem maxillarum, oculorum, brachiorum, ſi nihil ex miniſterio præſtando ſubtrahit, extra redhibitionem eſſe. Sed & latus vel crus brevius poteſt adferre impedimentum: ergo & hic erit redhibendus. §. 2. Si quis natura gutturoſus [50] ſit, aut oculos eminentes [51] habeat, ſanus videtur. §. 3. Item ſciendum eſt, ſcævam [52] non eſſe morboſum vel vitioſum, præterquam ſi imbecillitate dextræ validius ſiniſtra utitur: Sed hunc non ſcævam, ſed mancum eſſe. §. 4. Is, cui [53] os oleat, an ſanus ſit, quæſitum eſt? Trebatius ait, non eſſe morboſum, os alicui olere (veluti hircoſum [54], ſtrabonem [55]), hoc enim ex illuvie oris accidere ſolere: Si tamen ex corporis vitio id accidit, veluti quod jecur, quod pulmo, aut aliud quid ſimiliter dolet, morboſus eſt.

De claudo.

13. GAJUS lib. I. ad Edictum Ædilium curulium.

ITem cl(dus [56] morboſus eſt.

De ea, quæ mortuos parit. 1. De prægnante. 2. De puerpera. 3. De ſterili. 4. De eo, qui urinam facit. 5. De uva præciſa. 6. De digitis conjunctis. 7. De ea, quæ mulier fieri nequit. 8. περὶ ἀντιάδων, id eſt, *de tonſillis. 9. De morbo nominatim excepto. 10. De morbo apparente.*

1 *l.* 1. §. *penult.* ℨ. *eod.* 2 Redhibitoria locum habet, ubi corporis vitium eſt, vel corpori & animo commune. *d. c.* 3. 3 In ædilitio edicto & redhibitoria, non quæritur de morbo ſontico, ſed de qualicunque vitio, quod obſit rei: nihil enim intereſt, cui rei morbus obſtet. *d. c.* 3. 4 *Sonticus morbus*, an qui nocet, *l.* 113. *infr. de verb. ſign.* an qui vehementior, vim graviter nocendi habet? 20. Gell. 1. (*ſontes* enim ſunt, qui nocent) an qui rei cuique agendæ impedimento eſt litiganti? *l.* 60. *infr. de re judic.* an qui perpetuus? *l.* 6. *infr. eod.* an qui in hominem incidit, poſtquam is natus eſt, *l. ult.* §. 1. *infr. eod.* an certus cum juſta cauſa? Ælius Stilo apud Feſtum. Gloſſariis, *ſonticus morbus*, ἱερὰ νόσος. Hinc ſontica cauſa a morbo dicitur, quæ quid agere non permittit. *Eclog. cap.* 3. ὀλέθριον πάθος. Talis morbus diem judicii, ipſo jure, differt etiam invito judice, *l.* 2. §. 3. *in fin. ſupr. ſi quis cautionibus.* vide *l.* 60. *infr. de re judicata.* Pro epilepſia Plinius accepit. Dicitur & νόσος δεινὴ, & νόσημα ταλαντιαῖον, ab Alcæo, quaſi magni momenti. 5 Hæc verba, *cui hic ipſe morbus obſtet*, tollenda videntur, aut obſcure admodum a Triboniano hic adjecta. 6 Aurium vitia, ſurditas, tarditas, tinnitus, verminatio. vide apud Fuchſium 3. *Inſtitut.* 13. 7 Vulnus minuſculum. *l.* 1. §. 8. *ſupr. eod.* 8 Levis febricula. *d.* §. 8. ℨ. *eod.* leviſſima febris. *l.* 60. *in fin. infr. de re judic.* 9 Cicero id ita exprimit. Quomodo in corpore morbus (νόσος. ℨ. *eod.*) ægrotatio (ἀῤῥωστία, ℨ. *eod.*) & vitium (κακοηθεία. *hic*), ſic in animo morbum appellant totius corporis corruptionem: ægrotationem morbum cum imbecillitate: vitium, cum partes totius corporis inter ſe diſſident: & *poſt*, illa duo, morbus & ægrotatio, ex totius corporis conquaſſatione & perturbatione gignuntur; vitium autem integra valetudine ex ſe cernitur: ſed in animo tantummodo cogitatione poſſumus morbum ab ægritudine disjungere: vitioſitas autem eſt habitus, aut affectio in tota vita inconſtans, & a ſeipſo diſſentiens, 4. *Tuſcul.* adde κακοηθείαν perverſiſſimam humorum qualitatem, κακοχυμίαν perverſam quantitatem & qualitatem humorum, quæ & διαφθορὰ, ſeu corruptela dicitur. Fuchſ. 5. *Inſt.* 5. καχεξίαν paſſionem, quæ ex intemperantia ægrotantis, aut curatione medicaminis venit. 4. Iſid. 7. 10 Πάθος eſt averſa a recta ratione contra naturam commotio. Zeno apud Ciceron. 4. *Tuſculanar. & lib.* 3. motum quemque in animo turbidum vocat. 11 Morborum alii perpetui, alii temporarii. 12 *Impetix*, ſeu *impetigo*. Feſtus, eſt, vel ſicca ſcabies, prominens a corpore, cum aſperitate & rotunditate formæ, quam vulgus *Sarnam* appellat. 4. Iſid. 8. Græcis λειχὴν, aut vitium cutis celeriter in lepram, & ſcabiem tranſiens. Celſus 5. lichenas, papulas, & lepram, impetiginem vertit. Gloſſis λειχήνωτος impetigioſus. Vid. Plin. 26. Ante Tiberii principatum morbus hic incognitus: ſolo vel oſculo proceres invadebat. 13 Puta mento, menti impetiginis meminit Galenus 5. *de compoſ. med. c.* 7. quæ *mentagra* Plinii omnino ſimilis. 14 *l.* 12. §. 1. ℨ. *eod.* 15 Quia multo magis venit, quam cæteri ſervi, *l. ult. C. comm. de leg. l.* 1. *C. de comm. ſerv.* & in vectigalibus rebus ſpadones numerantur, *l. ult.* ℨ. *de publ.* vide 4. Gell. 2. excipe tamen *l.* 7. ℨ. *eod.* 16 Hæc particula innuit ſpadonem, de quo ſupra, generare poſſe: quod negari videtur *l.* 2. §. 1. *ſupr. de adoption.* Cajus *Inſt. de adopt.* 17 Generare non poteſt. *Hal.* reprehenſus ab Auguſt. 3. *Emend.* 5. & 4. *cap.* 17. 18 Et militare, *l.* 4. ℨ. *de re militari.* uxorem ducere, *l.* 39. *in fin.* ℨ. *de jure dotium.* teſtamentum facere, *l.* 5. *C. qui teſtam.* adoptare, poſthumum heredem ſcribere, *l.* 6. *infr. de lib. & poſt.* Gloſſis Μονόρχις uniteſtis, unicoleus. 19 Id eſt, uterque teſticulus, id eſt, ſi eſt caſtratus. 20 Aliud in mulo caſtrato. *l.* 38. §. 7. *infr. eod.* 21 Furioſus, mutusve, cuive quod membrum lacerum læſumque eſt, aut obeſt, quo ipſe minus aptus ſit, morboſi ſunt. Maſurius Sabinus 2. *juris civilis. lib.* 4. apud Gell. *in fin.* Lingua tamen abſciſſa quoſdam Chriſtianos loquutos fuiſſe retuli, in *l.* 2. *C. de offic. Præf. prat. Afric.* 22 De eo dixi *l.* 3. *ſupr. eod.* 23 Hinc dicitur eſſe in adverſa valetudine. *l.* 43. ℨ. *de vulgari.* 24 *lib.* 2. *juris civilis.* 4. Gell. 2. 25 Morbus eſt ſine voce eſſe. 26 *Graviter loquitur*, qui ægre ac difficulter loquitur. 27 *Vocis* quatuor hic *vitia*: mutum eſſe, graviter loqui, ἀσαφῶς καὶ ἀσήμως, quorum extrema ædilitio edicto locum faciunt, at non intermedia illa duo 28 Paulus 4. *ſent.* 9. §. 4 *l* 38. ℨ. *de verb. ſign.* ad digitos pertinet §. 1. 2 *infr eod. l.* 12. §. 3. *l.* 14. §. 6. ℨ. *eod.* Digitum porro membrum non eſſe, ſed officium membri, hinc colligunt, ut abſcindens digitum non teneatur ſtatuto puniente abſcindentem membrum. 29 Conſolidaverit. *Hal.* 30 *d.* §. 1. 2. *d* §. 3. *d* §. 6. 31 *l.* 14. *in fin* ℨ *de ſtatu homin.* 32 Plinius 11. *c.* 44. Digiti quibusdam in manibus ſeni: ut Curiatii ex patricia gente filias duas ob id Sedigitas appellatas accipimus & Volcatium Sedigitum, illuſtrem in Poëtica: & *poſt*, Brachia non omnibus paria ſecum, Studioſo Thraci in C. Cæſaris ludo notum eſt, dextram fuiſſe proceriorem, Ibidem *c.* 52. Membra animalibus agnata inutilia ſunt, ſicut ſextus homini ſemper digitus. Gloſſis ἑξαδάκτυλος, ſex digitus. 33 *l.* 38. *infr. de verb. ſign.* 34 Verſus integer hic deeſt, qui extat in Norico textu: *Item de hydropico quæſitum eſt, an ſanus eſſet, & puto redhiberi poſſe. Sed quod de myope &c.* 35 *Myops* luſcitioſus Latinis. 4. Gell. 2. Is ea, quæ prope ſunt, cernit: quæ procul, non videt. Ariſt. *problem.* 35. Cæterum, qui non longe videt, tam ſanus eſt, quam qui tardius currit. Gell. *ibi.* Aëtius 2. *Tetrab.* 3. *cap.* 4. 5. ait *myopes* dici, qui ex nativitate, parva quidem prope vident, magna vero procul videre non poſſunt: & alios inæquales, alios æquales oculos habere, eamque affectionem incurabilem eſſe, limis, ſemicluſiſque oculis aſpicere etiamſi parva ſint: remota vero quamvis magna, non vident. ἀπὸ τοῦ νυκτάλωπος differt μύωψ· μύωψ enim natura talis: νυκτάλωψ, morbo. 36 Fulgentius *libro de priſco ſermone*, Luſcitioſos dici voluerunt, interdiu parum videntes, quos Græci μύωπας vocant. Plaut. *Milite*: Mirum eſt lolio victitare te, vili tritico. Quid jam? quia luſcitioſus es. Dicunt enim quod lolium comedentibus oculi obſcurentur. 37 Aëtius 2. *Tetrab.* 3. *c.* 46. ait *nyctalopas* vocari, qui die quidem videant, occidente ſole obſcurius, deinde nocte nihil penitus cernant: quibusdam tamen contingere, ut noctu quidem melius videant, interdiu deterius: & ſi noctu luna appareat, nihil cernant. Idem ait Ægineta 3. Oribaſ. 8. *Synopſ.* 46. & 4. *de locis affect. c.* 18. *in fin.* Actuarius 4. *c.* 11. & 2. *c.* 7. eos vocat νυκτάλωπας ἐαρινὰς, ubi interpres vertit, luſcitioſos vernos. Marcellus *in lib. de re medica* ubi tractat de remediis oculorum. Iſidorus vero 4. *cap.* 8. νυκταλωπίαν ait eſſe paſſionem, quæ per diem viſum patentibus oculis denegat, nocte reddit, & e contra. 38 Sed meridiano forte. 39 Nuſcitionem, *Hal.* Eluſcationem, *al.* luſcitationem, *al.* Nuſcitioſum Aëtius Philologus appellat eum, qui propter oculorum vitium parum videt: Aëtius Stilo, qui plus videt veſperi, quam meridie, nec cognoſcit, niſi quod usque ad oculos admoverit. Nuſcitiones cæcitudines nocturnæ Popilio Aurelio, *Feſtus.* 40 Balbus qui literas vel ſyllabas exterit. 41 Blæſus, qui literas vix pronunciat. 42 Atypus, qui ſyllabam ſyllabæ propere jungere non poteſt. Balbus & Atypus, vitioſi magis, quam morboſi ſunt, 4. Gell. 2. ubi Baptiſta Egnatius aphtiphum legit, id eſt, eum qui ulceribus in ore laborat. Sed Cotta, *triphus* legit; qui Græce *triphonus*, qualis eſt is, qui ob linguæ celeritatem ita confuſe loquitur, ut uno tempore tres ſimul voces videatur emittere, ſed hæc meræ nugæ. Sed nos aliquando de his omnibus plenius volente Deo, in Commentariis ad jus dicemus. 43 *Vari* introrſus: *vatii* (qui & *valgi*) extrorſus intortos pedes habent. *Bud.* Varro *de re ruſtica*, & potius variis, quam vatiis. 44 Eum, cui dens abeſt, Servius redhiberi poſſe reſpondit: Labeo in cauſa eſſe redhibendi negavit &c. 4. Gell. 2. Minimus defectus non vitiat: nec igitur impediet promovendum. 45 Quid? cui unum eſt ſolidum ac continuum os loco dentis? Qualis fuit Pruſiæ filius, & Pyrrhus rex Epirotarum, qui a Græcis μονόδους. Feſtus *in Monodos.* Plin. 7. *cap.* 16. ubi Pruſiæ filii meminit, notatque M. Curium (qui ob id Dentatus) & Cn. Papyrium Carbonem præclaros viros cum dentibus natos eſſe: in fœminis eam rem inauſpicati fuiſſe exempli. Valeria ita nata. v. eundem. 46 Abſurdum eſt autem, dicere homines non ſanos naſci. 4. Gell. 2. 47 *Clavus*, eſt tuberculum in cute extans rotundum, calloſum, clavi caput repræſentans, præduræ radici affixum, & in pedibus maxime naſcitur, & in gradiendo dolorem inducit. v. Æginetam 30. *cap.* 80. & *lib.* 6. *cap.* 78. Aetium 4. *Tetrab.* 20. *c.* 82. Plin. 1. *Epiſt.* 51. alio ſenſu clavi. *l.* 19. § 5. *l* 23. §. 1. ℨ. *de auro.* 48 Πολύπους, eſt tumor præter naturam in naribus obortus. Ægineta 3. *cap* 24. a marini polypi ſimilitudine nominatur: nam & illius carni aſſimilis eſt. Ægineta 6 *cap.* 25. obſtruit meatus, qui a colatu ἠθμοειδεῖς dicuntur. Actuarius 2. *cap* 28. 49 Maxillam altera majorem qui habet non eſt morboſus. 50 vide *l.* 14. §. 8 ℨ. *eod.* Goth. vide ad hunc §. Cujac. *lib.* 11 *obſerv. cap.* 10. Forcat *dialog.* 88. *num.* 5. S L. 51 Qui Græcis ἐξόφθαλμος, cui contrarius κοιλόφθαλμος. 52 Scæva qui ſiniſtra loco dextræ utitur: Hinc Scævola dicitur, Varro 6. *de lingua Latina*, Livius 2. *un gaucher.* Græci σκαιὰν ſiniſtram appellant. *Feſtus.* 53 *Putidus* dicitur Nonio, cui os fœtidum & grave, quod naribus probetur, *c.* 6. *n.* 68. 54 Cui alæ male redolent. 55 Hircoſum, τραγῶντα. *Budæus.* Joſephus Scaliger ad 6. Varron. *de lingua Latina*, legit raponem. Varro: cum hic rapo umbram quoque ſpei devoraſſet. Sed Cujac. 11 *obſerv.* 10. legit hircoſum ſcabronem. Eſtque ſcabro, qui dentes, aut gingivas abluendi, & lavandi negligentia ſcabras, & ſpurcas habet. adde Feſtum *in Hirquitalli*, ubi ſcripſi, qui ore hircum olet. Martialis: hircoſo premit oſculo. Porro *Strabo* is dicitur, qui diſtortos oculos habet, ſed de hoc alibi plenius. 56 Claudus *Haloand.* quaſi clauſus pedibus; hinc *Claudiorum* familia, a quibus Tribus Claudia. Iſidorus 17. *Originum* 5 ut *Codex* dictus quaſi caudex: ſic enim & veteres *Clodium* pro *Claudium* dicebant. Idem *l.* 12. *c.* 3. Antiqui ſoricem, ſauricem dicebant, ſicut Clodum, Claudum.

14. ULPIA-

14. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

QUæritur de ea muliere, quæ semper mortuos [1] parit, an morbosa sit? Et ait Sabinus, si vulvæ vitio hoc [2] contingit, morbosam esse. §. 1. Si mulier prægnans [3] venierit, inter omnes convenit, sanam [4] eam esse: maximum enim, ac præcipuum munus fœminarum est, accipere, ac tueri [5] conceptum. §. 2. Puerperam [6] quoque sanam esse, si modo nihil extrinsecus accidit, quod corpus ejus in aliquam valetudinem immitteret. §. 3. De sterili [7] Cælius distinguere Trebatium dicit, ut, si natura [8] sterilis sit, sana sit: si vitio corporis, contra. §. 4. Item de eo, qui urinam [9] facit, quæritur? & Pedius ait, non ob eam rem sanum non esse, quod [10] in lecto, somno, vinoque pressus, aut etiam pigritia surgendi urinam faciat: Sin autem vitio vesicæ collectum humorem continere non potest, non quia urinam in lecto facit, sed quia vitiosam vesicam habet, redhiberi posse: & verius est.

§. 5. Quod Pedius idem ait, si uva [11] alicujus præcisa sit, tollere magis, quam præstare redhibitionem, quod morbus minuitur: Ego puto, si morbus desinit, non esse redhibitioni locum: sin autem vitium perseveret, redhibitionem locum habere. §. 6. Si quis digitis [12] conjunctis nascatur, non videtur sanus esse: sed ita demum, si incommodatur ad usum manus. §. 7. Mulierem ita artam [13], ut mulier [14] fieri non possit, sanam non videri constat.

§. 8. Si quis ἀντιάδας [15], id est, *tonsillas*, habeat, an redhiberi, quasi vitiosus, possit, quæritur? Et si ἀντιάδες, id est, *tonsillæ*, [hæ] sunt, quas existimo, id est, inveteratas [16]: & qui jam discuti non possint, faucium tumores: qui ἀντιάδας, id est, *tonsillas* habet, vitiosus est. §. 9. Si venditor nominatim exceperit, de aliquo morbo, & de cætero *sanum esse* dixerit, aut promiserit, standum est eo quod convenit: remittentibus [17] enim actiones suas non [18] est regressus dandus: nisi sciens venditor morbum, consulto reticuit: tunc enim dandam esse de dolo malo replicationem.

§. 10. Si nominatim *morbus* exceptus non sit, talis [19] tamen morbus sit, qui omnibus potuit apparere, ut puta cæcus [20] homo veniebat, aut qui cicatricem evidentem [21], & periculosam habebat vel in capite, vel in alia parte corporis, ejus nomine non teneri, Cæcilius ait: [perinde] ac si nominatim morbus exceptus fuisset: ad eos enim morbos vitiaque pertinere Edictum Ædilium probandum est, quæ quis ignoravit [22] vel ignorare potuit.

De ea, quæ bis in mense, & ea, quæ nunquam purgatur.

15. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

QUæ bis [23] in mense purgatur, sana non est; item quæ non purgatur, nisi per ætatem accidit.

De sanato.

16. POMPONIUS lib. 23. ad Sabinum.

QUod ita sanatum [24] est, ut in pristinum statum restitueretur, perinde habendum est, quasi nunquam morbosum esset.

Quis sit fugitivus. 10. *De effectu fugæ.* 11. *Quis sit* fugitivus. 14. *Quis sit* erro. 15. *Quis sit* fugitivus. 17. Noxa solutus *quomodo accipitur.* 19. *De servo, qui manumitti non potest, vel sub pœna vinculorum distracto, vel a potestate damnato vel exportando.* 20. *De eo, quod venditor affirmavit.*

17. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

QUis sit *fugitivus*, definit Ofilius: Fugitivus [25] est, qui extra [26] domini domum fugæ causa, quo se a domino celaret, mansit. §. 1. Cælius autem fugitivum esse ait eum, qui ea mente [27] discedat, ne ad dominum redeat: tametsi, mutato consilio, ad eum revertatur: nemo enim tali peccato (inquit) pœnitentia [28] sua nocens esse desinit. §. 2. Cassius quoque scribit, fugitivum esse, qui [29] certo proposito dominum relinquat.

§. 3. Item apud Vivianum relatum est, fugitivum fere ab affectu animi intelligendum esse, non utique a fuga [30]: nam eum, qui hostem, aut latronem, incendium, ruinamve fugeret, quamvis fugisse verum est, non tamen fugitivum esse. † Item, ne eum quidem, qui a præceptore, cui in disciplinam traditus erat, aufugit, esse fugitivum: si forte ideo fugit, quia immoderate [31] eo utebatur. Idemque probat & si ab eo fugerit, cui erat commodatus, si propter eandem causam fugerit. Idem probat Vivianus, & si sævius cum eo agebat: Hæc ita, si eos fugisset, & ad dominum venisset: Cæterum si ad dominum non venisset, sine ulla dubitatione fugitivum videri ait. §. 4. Item ait interrogatus Proculus de eo, qui domi latuisset, in hoc scilicet, ut fugæ nactus occasionem se subtraheret: ait, tametsi fugere non [32] posset videri qui domi mansisset, tamen eum fugitivum fuisse: sin autem in hoc tantum latuisset, quoad iracundia domini effervesceret [33], fugitivum non esse, sicuti ne eum quidem, qui cum dominum animadverteret verberibus se adficere velle, præripuisset [34] se ad amicum, quem ad precandum [35] perduceret. Ne eum quidem fugitivum esse, qui in hoc progressus est, ut se præcipitaret. Cæterum etiam eum quis fugitivum diceret, qui domi in altum locum ad præcipitandum se ascendisset, magisque hunc mortem sibi consciscere voluisse: illud enim, quod plerunque ab imprudentibus (inquit) dici solet, eum esse fugitivum, qui nocte aliqua sine voluntate domini emansisset [36], non esse verum [37], sed ab affectu animi cujusque æstimandum.

§. 5. Idem Vivianus ait, si a magistro puer recessit, & rursus ad matrem pervenit, cum quæreretur, num fugitivus esset, si celandi causa [quo], ne ad dominum reverteretur, fugisset, fugitivum esse: sin vero, ut per matrem faciliorem deprecationem haberet delicti alicujus, non esse fugitivum. §. 6. Cælius quoque scribit, si servum emeris, qui se in Tiberim dejecit, si, moriendi duntaxat consilio suscepto, a domino discessisset, non esse fugitivum: sed si fugæ prius consilium habuit, deinde mutata voluntate, in Tiberim se dejecit, manere fugitivum. Eadem probat & de eo qui de ponte se præcipitavit. Hæc omnia vera sunt, quæ Cælius scribit. §. 7. Idem ait, si servus tuus fugiens, vicarium suum secum abduxit, si vicarius invitus, aut imprudens secutus est, neque occasionem ad te redeundi nactus prætermisit: non videri fugitivum fuisse. Sed si aut olim, cum fugeret, intellexit [38] quid ageretur, aut postea cognovit quid acti esset, & redire ad te cum posset [39], noluit [40]: contra esse. † Idem putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit. §. 8. Idem Cælius ait: si servus, cum in fundo esset, exisset de villa ea mente, ut profugeret; & quis eum, prius quam ex fundo tuo exisset, comprehendisset: fugitivum videri: animum [41] enim fugitivum facere. §. 9. Idem ait: nec eum, qui ad fugam gradum unum, alterumve promovit, vel etiam currere cœpit, si dominum sequentem non potest evadere, non esse fugitivum. §. 10. Idem recte ait, libertatis [42] cujusdam speciem esse, fugisse: hoc est, potestate dominica in præsenti liberatum esse. §. 11. Pignori datus servus debitorem quidem dominum [43] habet: sed si, posteaquam jus suum exercuit creditor, ei se subtraxit, potest fugitivus videri. §. 12. Apud Labeonem & Cælium quæritur, si quis in [44] asylum [45] confugerit, aut eo se conferat, quo solent venire, qui se [46] venales postulant, an fugitivus sit? Ego puto, non esse eum fugitivum, qui id facit, quod publice [47] facere licere arbitratur. Ne eum quidem, qui ad statuam [48] Cæsaris confugit, fugitivum arbitror: non enim fugiendi animo hoc facit. † Idem puto & in eum, qui in asylum, vel quod aliud confugit: quia non fugiendi animo hoc [facit]: si tamen ante fugit, & postea se contulit, non ideo magis fugitivus esse desinit.

§. 13. Item Cælius scribit, placere, [eum] quoque fugitivum esse,

1 *l.* 129. *infr. de verb. sign.* 2 Ut sc. mortuos pariat, *ut hic.* Idem dicendum, si ea de causa concipere fœtum non potest. 4. Gell. 2. 3 Prægnans mulier sana est, *ut hic.* si modo nihil extrinsecus accidat. §. 2. ff. *eod.* 4 *l.* 2. §. 4. ff. *si quis cautionibus* 5 *l.* 2. *C. de indicta viduitate.* 6 Puerpera sana est, si modo nihil extrinsecus accidat, quod invaletudinem ei immittat. *Synopsis eod. cap.* 9. de qua in *l.* 163. *in fin.* ff. *de verb. signific.* 7 4. Gell. 2. 8 Sterilis natura, sana est: vitio corporis, non sana. 9 Hi ἐνουρεῖν Græcis dicuntur, quibus luxatus cervicis vesicæ musculus hoc vitium parit. Parit autem frequentissime in pueris, Budæus ex Paulo Ægineta 3. c. 45. *in fin.* 10 Urinam in lecto faciens ex somno, vel quod ex vino, vel quod pigre surgit, sanus censetur: secus si vitio vesicæ id faciat. 11 Quo modo fieri hoc potest, cum Ruffus Ephesius, 1. *de appell. partium cap.* 8. dicat σταφυλὴν, id est, uvam non partem, sed affectum, nominari oportere: Idemque 2. c. 4. ait supra epiglottidem superne columellam dependere, eamque vocari σταφυλὴν, minimamque utilitatem afferre scribit, cum ea rescissa nulla corporis actio vitietur: Certe Fuchsius (hic enim cogimur peritos in arte medicos consulere, quod fecisse veteres jurisconsultos constat) 3. *sect.* 1. *cap.* 16. ait, uvam vitium esse columellæ, quo ea luxata, extrema sui parte major est, & livida: superne vero tenuis, ut similitudinem fructus uvæ (unde nomen accepit) præ se ferat: *columella* autem (quæ κίων & γαργαρεὼν, id est, *gurgulio*, Gallis *la luette*) particula est carnosa, quæ in fine palati ad fauces suspensa apparet. & hoc de uvæ substantia. Vasseus *in suis tabulis* auctor est, nonnullos, quibus ea ad basim usque esset amputata, non modo deterius locutos, sed etiam frigidiorem sensisse inspirationem: plerosque etiam pulmone ac thorace refrigerato periisse. Igitur *uvam* hic pro columella accipi constat. 12 Ut pauciores, quam quinque habeat (de curatione digitorum cohærentium, vide Cels. 7. *cap.* 32.) qui plures, ἑξαδάκτυλος dicebatur, ut ff. dixi. 13 Quod vel nativitate, vel post accidit, variis modis: de quibus, ut & ejus vitii remediis, vide Aëtium 4. *Tetrab. cap.* 95. 96. Vitium huic contrarium in marito, cum ita natura imbecillis est, ut coire non possit, *l.* 10. *C. de repud.* ob eam causam mulier repudiari potest, quasi summe vitiosa & impar matrimonio, *l.* 60. §. 1. ff. *de donat. inter vir. & uxor.* vide Damhonderium *in Enchiridio Parium. in verbis maritus mutilus.* Goth. Adde Alexandr. Sperell. *decis.* 141. *num.* 37. *& seq.* Ans. 14 Quid, si legas, *ut mater &c.* quid, si mulier causetur, & dicat, volo esse mater, & filios procreare. vide *can. requisisti.* 33. *quæst.* 1. Græci *dict. c.* 9. ita legunt, ἡ στενωμένη γυνὴ, ὥστε τὰ γυναικῶν μὴ ὑπομένειν, οὐκ ἔστιν ὑγιής. Mulier tam arcta, ut muliebria pe[r]peti nequeat, sana non est. Ita hic elegans fuerit πλοκὴ, cujus priore loco vox *mulier*, sexum ipsum, posteriore, *ut mulier fieri non possit*, eam, quæ cognosci non possit, demonstrat integram, & quæ signata Nonno dicitur. Tertull. *lib.* 2 *de velandis virginibus.* Dicam, licet nolim, difficile semel mulier fit, quæ timet fieri. Ita Cicero objurgatus, quod senex virginem duxisset, Cras, inquit, mulier erit. Sic puella apud Theocritum, cum a Satyrisco mulier fieret, παρθένος ἔνθα βέβηκα, γυνὴ δ' εἰς οἶκον ἀφέρψω. Cui Satyriscus, ἀλλὰ γυνὴ μήτηρ τεκέων τροφὸς, οὐκέτι κώρα. Id est, *Huc virgo advenis, mulier ecce domum reabis. [illegible] mater puerorum altrix, desine virgo.* Interdum tamen *mulieris* appellatione virgo continetur *l.* 13 ff. *de verb. signif.* Ut hic arta mulier, ita artatio syllabæ, Varro 4. *de lingua.* Hæc cum ita, vel anno 90 scripserim, & publice ediderim, miror scabiosum nescio quem, summa impudentia hominem ausum fuisse anno 98. alicubi notare, me hic πλοκὴν non vidisse. Illud perfidiosius in illo homine fuit, quod illo ipsomet tempore, quo me mendacissime notavit, litteras honoris, laudisque plenas ad me scripsit, quas si effrons negare voluerit, prodam publice, ut impudentia, malitia, & perfidia hominis insulsissimi omnibus innotescat. 15 Faucium inflammationes cum tumore, ff. *eod.* glandularum, quæ in fine oris utrinque linguæ apposita sunt, defluxu ex capite nati tumores. 16 ὁ ἔχων χοιράδας παλαιὰς ἀνιάτους, id est, *habens strumas inveteratas, & quæ discuti non possunt. Synops. eod. cap.* 9. 17 Renunciari beneficio *l.* 2 §. *de rescind. vend.* hinc colligitur, idque generis renunciationis firmum ratumque esse, quod renuncians similis sit scienti, nisi renunciatio simplicitate, aut facilitate interposita sit: de quo vide Socin. *reg.* 226 & 346 18 Remittens actiones, ad eas regressum non habet. *l.* 31. ff. *de pactis. l.* 20. *in fin. l.* 21. ff. *de minoribus. l.* 15. §. 5. ff. *ad l. Jul. de adulteriis. l.* 2. ff. *ad SC. Turpill.* vid. *l.* 4 *C. de pactis.* 19 *Morbi* nomine, qui omnibus apparere potuit, venditor non tenetur, velut si cæcus venditus sit, aut qui periculosam evidenti in loco cicatricem in capite, vel in alia parte corporis habebat. Nam edictum eos morbos, vitiaque complectitur, quæ quis ignoravit, vel ignorare potuit. *Synops. eod cap.* 9. *in fin* 20 Adde *l.* 43. § 1 ff. *de contrah. empt.* 21 Evidentia vim exceptionis habet: idem facit, & operatur, quod exceptio. *Eclog. c.* 9. 22 *l.* 1. §. 6 ff. *eod.* 23 Nota hic duo vitia ὑπερκάθαρσιν seu αἱμοῤῥαγίαν τῆς ὑστέρας, id est, *immodicam purgationem* · de qua vide Actuarium 1. *medica* 22. & ἐμμήνων ἀποχὴν, id est, *menstruorum retentionem.* Budæus. De utrisque vide Æginetam 3. *de eo medica.* 61. 62. 63. & Oribas. 14. *Medicin. cap.* 65. 24 *l.* 10 *in princ.* ff. *eod.* Restitutus sanitati, par ei, qui semper fuit sanus. 25 Adde §. 1 2 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. ff. *eod.* 26 Nec enim sufficit jactasse, ac fugæ consilium iniisse: assumpto actu id delictum intelligi oportet: non secundum propositionem, sed cum aliquo facto, *l.* 225. ff. *de verb. sign.* non solum consilii, sed & facti, fugæ nomen est, *l.* 43 §. 1. ff. *eod.* ab effectu intelligitur, non a fuga. §. 3. ff. *eod.* 27 Mens fugientis fugitivum discernit. 28 *l.* 65. *in fin.* ff. *de furtis.* Sera pœnitentia hic non prodest, ut nec in furto, rapina, apostasia, *Accurs.* hinc colligit Bartolus, usurarium adhuc censeri, qui desiit fœnerari. v. *l.* 65. ff. *de furtis. l.* 19. ff. *ad leg. Corn. de falsis.* Tractatum Guidonis Papæ, *de pœnitentia juris* Goth. vid. Tiraquell. *de pœn. temperand. caus.* 60. & 30. *n.* 10. & *cap.* 1. *in fin. extr. de summa trinitate* Ans. 29 Certum propositum προαίρεσις. 30 *Fuga* vocabulum hic videtur sumi pro justa causa & affectu fugiendi. 31 *l.* 43. §. 1. ff. *eod.* adde *l.* 6. *supr. ad l. Aquil.* 32 His verbis restringendum est initium hujus legis. 33 *Defervesceret.* nam effervescere homo dicitur, cum ira excandescit. *Budæus* adde *l.* 43. §. 1. ff. *eod.* 34 Præripuisset se *Bud.* 35 Perfugia duo servi habuere, aram & deprecatorem, *ut hic.* & *l.* 43. § 1. ff. *eod.* Terentius *Phormione*: Nunc ad deprecatorem abeam, qui mihi sic oret. Item, Nec hic tibi aliquam aram aut deprecatorem paraveris. 36 Extra domum scil. Hinc enim ratio dubitandi sumitur *in princ. supr. eod.* 37 Non est verum. *Hal.* 38 vid. *l.* 4. ff. *quæ in fraudem creditor.* 39 Qui non facit, quod facere potest, is videtur facere nolle. adde *l.* 19 *in fin* ff. *de ritu.* 40 *Nolle* dicimur, cujus contrarium possumus. 41 Animus fugitivum facit. 42 Libertatis species est, fugisse. 43 *l.* 9 *C. de pignorat.* 44 Vel in ædem sacram § *ult Inst. de his, qui sunt sui* ad altaria, *l.* 3. *l.* 6 *C. de his, qui ad Eccles.* Goth v. Revard *conject. l.* 2. *c.* 8. 45 Servius *in* 2. *Æneid.* ait, dici asylum, quasi ἄσυλον. σύλειν enim est trahere. ἄσυλον, locus, unde jus abstrahendi confugam non est, v. eundem in 8. *Æneid.* sed potius a συλάω, quod est, eripio, derivatur. 46 *Catastam* intelligit, locum illum certum Romæ, in quo solebant venire, qui venales producebantur: cujus loci comminit Cyprianus *epist.* 33. Tibullus 2. *Elegiar* 6. *Quem sæpe coegit Barbara gypsatos ferre catasta pedes.* Quo ex loco quoque notandum est, venalium trans mare advectorum pedes *creta* notatos fuisse: quod & confirmat Ovidius 1. *Amorum* 8. *Nec tu, si quis erit capitis mercede redemptus, Despice Gypsati nomen inane pedis.* & Juvenalis *Satyr* 1. *Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis.* Plinius 35. *c.* 17. & 18 Est & hoc notandum, Captivos, qui lege vendebantur, *sub corona*, & coronatos venisse. 7. Gell. 4. Varro 2 *de re rust.* 10. Cæsar 3. *de bello Gall.* quemadmodum & servi, quorum nomine venditor nihil præstaret, pileati venibant, ut ex Cælio Sabino notat Gell. *d. loco.* Quin & plerunque nudabantur servi, ut eo melius vitia corporis emptor cognosceret, Senec. 11. *epist* 81 Claudian. 1. *ad Eutropium* Lucianus *in Eunucho* Sueton. *Caligul.* 36. Quin & *cum titulo* vendebantur, ex quo cognoscebatur quid morbi vitiive in eis esset, 4. Gell. 2. Seneca 6. *epist.* 47. Apollonius 3 *apud Philostrat.* 47 Non peccat, qui id facit, quod publice facere licet. v. *l.* 3. ff. *de SC Maced.* v. *hic* Bald 48 Ad statuas Cæsarum, *ut hic.* ad statuam, *l.* 3. ff. *de extraord. crim.* ad imperatoris simulachra, *l. un. C. de his, qui ad statuas confug.* ad imaginem Imperatoris, *l.* 38 ff. *de injuriis.* imaginem Cæsaris (quam interdum præferri a confugis moris erat) *l.* 28. §. 7. ff. *de pœnis.*

qui eo se conferat, unde eum dominus recuperare [1] non possit: multoque magis illum fugitivum esse, qui eo se conferat, unde abduci [2] non possit. §. 14. *Erronem* [3] [ita] definit Labeo, pusillum fugitivum esse: & ex diverso, *fugitivum*, magnum erronem esse: sed proprie *erronem* sic definimus, qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa vagatur, & temporibus [4] in res nugatorias consumptis, serius domum redit. §. 15. Apud Cælium scriptum est, Liberti apud patronum habitantis sic, ut sub una clave [5] tota ejus habitatio esset, servus ea mente, ne rediret ad eum, extra [6] habitationem [liberti] fuit; sed intra ædes patroni [&] tota nocte oblituit [7], videri esse fugitivum Cælius ait: Plane si talem custodiam ea habitatio non habuit, & in ea cella [8] libertus habitavit, cui commune [9] & promiscuum plurium cellarum iter est, contra placere debere, Cælius ait, & Labeo probat. §. 16. Idem Cælius ait, servum in provinciam missum a domino, cum eum mortuum esse, & testamento se liberum relictum audisset [10], & in eodem officio permansisset, tantumque pro libero se gerere cœpisset: hunc non esse fugitivum: nec enim mentiendo se liberum (inquit) fugitivus esse cœpit: quia sine fugæ consilio id fecit.

§. 17. Quod aiunt Ædiles [11], *Noxa solutus non sit*, sic intelligendum est, ut non hoc debeat pronunciari, *nullam eum noxam commisisse*: sed illud, *noxa solutum esse*: hoc est, noxali judicio subjectum non esse: ergo, si noxam commisit, nec permanet, noxa solutus videtur. §. 18. *Noxas* [12] accipere debemus privatas, hoc est, eas, quæcunque committuntur ex delictis, non [13] publicis criminibus: ex [14] quibus agitur judiciis noxalibus: denique specialiter cavetur infra de capitalibus fraudibus: ex privatis autem noxis oritur damnum pecuniarium, si quis forte noxæ dedere noluerit: sed litis æstimationem [15] sufferre. §. 19. Si quis talis sit servus, qui omnino manumitti non possit ex constitutionibus [16], vel si sub pœna [17] vinculorum distractus sit a domino, vel ab aliqua potestate damnatus, vel exportandus: æquissimum erit etiam hoc prædici. §. 20. Si quis adfirmaverit, aliquid adesse servo, nec adsit; [vel abesse & adsit]: utputa si dixerit, *furem non esse*, & fur sit; si dixerit, *artificem esse*, & non sit: hi enim, quia quod adseveraverunt non præstant, adversus [18] dictum promissumve facere videntur.

18. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SI quid venditor de mancipio affirmaverit [19], idque non ita esse emptor queratur, aut redhibitorio, aut æstimatorio, id est, quanto [20] minoris, judicio agere potest: verbi gratia, *si constantem*, aut *laboriosum*, aut *curracem* [21], *vigilacem* [22] esse, aut *ex frugalitate* [23] *sua peculium adquirentem* affirmaverit: & is ex diverso levis, protervus, desidiosus [24], somniculosus, piger, tardus, comesor [25] inveniatur: Hæc omnia videntur eo pertinere, ne id, quod adfirmaverit venditor, amare ab eo exigatur, sed cum [26] quodam temperamento: ut si forte *constantem esse*, affirmaverit, non exacta gravitas & constantia, quasi a Philosopho [27] desideretur; & *si laboriosum & vigilacem* [28] affirmaverit esse, non continuus labor per dies noctesque ab eo exigatur: sed hæc omnia ex bono & æquo modice [29] desiderentur. † Idem & in cæteris, quæ venditor affirmaverit, intelligimus. §. 1. Venditor, qui *optimum cocum esse* dixerit, optimum [30] in eo artificio [31] præstare debet: qui vero simpliciter *cocum* [32] *esse* dixerit, satisfacere videtur, etiam si mediocrem [33] cocum præstet. Idem & in cæteris [34] generibus artificiorum.

§. 2. Æque, si quis simpliciter dixerit *peculiatum* esse servum, sufficit, si is vel minimum [35] habeat peculium.

2. *Quid intersit inter* dictum & promissum. 3. *De eo, quod venditor dixit, aut promisit.* 5. *De emptore, permutatore & successoribus.* 6. *De tempore actionis redhibitoriæ & æstimatoriæ.*

19. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SCiendum tamen est, quædam etsi dixerit, præstare eum non debere: scilicet ea, quæ ad nudam laudem [36] servi pertinent: veluti si dixerit, *frugi* [37], *probum*, *dicto audientem*: Ut enim Pedius scribit, multum interest, commendandi servi causa quid dixerit, an vero præstaturum se promiserit quod dixit.

§. 1. Plane, si dixerit, *aleatorem non esse* [38], *furem non esse*, *ad* [39] *statuam nunquam confugisse*, oportet eum præstare.

§. 2. *Dictum* a [40] *promisso* sic discernitur: *Dictum* accipimus, quod verbo tenus pronunciatum est, nudoque sermone finitur: *Promissum* autem potest referri & ad nudam promissionem, sive pollicitationem, vel ad sponsum [41]: Secundum quod incipiet is, qui de hujusmodi causa stipulanti spopondit, & ex stipulatu posse conveniri & redhibitoriis actionibus: Non novum: nam & qui ex empto potest conveniri, idem [42] etiam redhibitoriis actionibus conveniri potest. §. 3. Ea autem sola dicta sive promissa admittenda sunt, quæcunque sic dicuntur, ut præstentur, non [43] ut jactentur. §. 4. Illud sciendum est: Si quis *artificem* [44] promiserit vel dixerit, non utique perfectum eum præstare debet: sed ad [45] aliquem modum peritum, ut neque consummatæ scientiæ accipias, neque rursum indoctum [esse] in artificium [46]: sufficiet igitur, talem esse quales vulgo [47] artifices dicuntur. §. 5. Deinde aiunt Ædiles [48], *Emptori, omnibusque ad* [49] *quos ea res pertinet judicium dabimus*: Pollicentur emptori actionem, & successoribus ejus qui in universum jus succedunt [50]. *Emptorem* accipere debemus eum, qui pretio emit: sed si quis permutaverit [51], dicendum est, utrumque [52] emptoris & venditoris loco haberi, & utrumque posse ex hoc Edicto experiri.

§. 6. Tempus autem redhibitionis sex [53] menses utiles habet: Si autem mancipium non redhibeatur, sed quanto minoris agitur, annus [54] utilis est; Sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit; aut, si dictum promissumve quid est, ex eo, ex quo dictum promissumve quid est.

De dicto præcedente & stipulatione sequente venditionem.

20. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SI vero ante venditionis tempus dictum intercesserit, deinde [55] post aliquot dies interposita fuerit stipulatio, Cælius Sabinus scribit, ex priore causa, quæ statim (inquit) ut veniit id mancipium, eo nomine posse agere cœpit.

Redhibitionis *definitio & Etymologia.* 1. *De cautionibus in redhibitione præstandis.*

21. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

R*Edhibere* [56] est, facere ut rursus habeat venditor quod habuerit: &, quia reddendo id fiebat, idcirco redhibitio est appellata, quasi redditio. §. 1. Cum redditur ab emptore mancipium venditori [57], *de dolo malo* promitti oportere ei, Pomponius ait: & ideo cautiones necessarias esse: ne forte aut pignori [58] datus sit servus ab emptore, aut jussu ejus furtum sive damnum cui datum sit.

§. 2. Idem Pomponius ait, interdum etiam dupliciter [59] cautiones interponi debere: alias in præteritum, alias in futurum: utputa si ejus servi nomine qui redhibetur, emptor, procuratorve ejus judicium accepit; vel quod cum eo ageretur, vel quod ipse ejus nomine ageret. Cavendum autem esse ait, si quid sine dolo malo emptor condemnatus [fuerit, aut] dederit, his rebus recte præstari [60]: vel si quid ex eo quod egerit, ad eum pervenerit, dolove malo vel culpa ejus factum sit, quo minus perveniret, iisdem diebus [61] reddi. §. 3. Idem ait, futuri temporis nomine cautionem ei qui sciens vendidit, fieri solere, *si in fuga est homo sine culpa emptoris*, & nihilominus condemnatur venditor [62]: tum [63] enim cavere [64] oportere, *ut emptor hominem persequatur, & in sua potestate redactum venditori reddat*:

22. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ET *neque per se, neque per heredem suum futurum, quominus eum hominem venditor habeat.*

De servo deteriorato ab emptore. 1. *De accessionibus.* 2. *De capitali fraude.* 3. *De servo qui mortis sibi consciscendæ causa quid fecit.* 4. *Si servus vel filiusfamilias vendiderit.* 5. *De heredibus.* 6. *Si bona fide possessus, vendiderit.* 7. *De effectu redhibitionis.* 8. *Si servus venditus furtum fecerit.* 9. *De eo, quod ob servum pervenit ad emptorem, vel culpa ejus non pervenit.*

23. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

1 Id est, cum nulla publica cautio tibi prosit: est enim *recuperatio*, ut ait Gallus Ælius apud Festum, cum inter populos & reges, nationesque, & civitates peregrinas lex convenit, ut res privatæ reddantur. 2 Si nolit: abducimur enim & per vim, *l.* 15 §. 17. 18. 19. *ff. de injuriis.* nolentes & inviti, & gremiis abducere pactas Virg *apud Donatum*, ut sit [illegible]. Si fugitivus est, quem non possis ab extraneo loco abducere. quod jus abducendi, tuæ civitati (puta quia nunquam id cum vicinis civitatibus pacta est, non competit: multo magis fugitivus erit, si postquam jus illud abducendi tuæ civitati competierit, non possis ex eo (in quem fugit) loco, tuum servum abducere. Priore casu tibi fugitivus est: altero, & tibi, & tuæ civitati, quæ jus abducendi, & recuperandi habet. 3 *Erro*, pusillus fugitivus: *Fugitivus*, magnus erro Proprie vero erro est, qui sine causa frequenter vagatur, & temporibus in res inutiles consumptis, serius domum redit. *Synops. eod. cap* 12. 6. Harmenop. *tit de verb sign.* § 16 *l.* 225 *infr de verb sign.* adde *l* 14. *C. de act empt.* 4 *Ecloga cap.* 12. 5 *Habitatio una* dicitur, si est una clausula, quæ ultima claudat omnes domos & familiares. *Bart.* Clave sub eadem qui habitant, sub eadem familia esse intelliguntur *Bald* 6 *In princ supr. eod.* 7 Habitationem fugit, & intra ædes patroni tota nocte delituit *Haloand* oblatuit. *al.* 8 Dixi ad Festum. 9 Vide quæ notavi de *exhedra*, & *mesauana* ad *l.* 5. §. 2. *supr. de his, qui effuder.* 10 Falso [illegible] *Accurs.* 11 *l.* 1 §. 1. *supr. eod.* 12 *l.* 174. *ff. de verb sign.* Noxaliter, & publicis judiciis agi non potest vide Bald. *hic.* 13 *Delict.* & criminis differentia adde *l.* 131. *in fin. ff. de verb. signif.* 14 *l.* 11. *in fin. ff. de [illegible]. l.* 200 *infr. de verb. sign.* 15 *l.* 2. *C. de noxalib.* 16 v. *l.* 48. §. 2 *infr de hered inst.* 17 Facit *l.* 10. *C. de pœnis* Vinculorum pœnam & jus meri imperii non esse, hinc colligunt nonnulli, cum privatis competat. vide tamen *Bald.* 18 *l* 1 §. 1 *supr eod.* 19 *l.* 15. *supr. de hered. vel action vendit* 20 *l.* 25. §. 1. *ff. de except. rei judicatæ.* 21 *Currax*, τροχαλος. *Synops cap.* 13 ut hinc constet ante perperam lectum, *curacem.* Ruffin. 8. *antiq.* 8. Nutriebantur autem equi, ut essent pulchri pariter, & curraces. sic Æschylus Jovis nuncium laudans, τρόχιν appellat. 22 Propert. 4. *Elegia.* 7. *Jamne tibi exciderunt vigilacis furta Suburræ.* *Vigilax* autem Græcis ἀγρυπνος. 23 Hic πορισικὸς Græcis. Est vero *peculii* definitio quod quis suum defraudans genium comparsit miser, Terentius, *Andria.* 24 Caudex, stipes, asinus, plumbeus, Terent. *Heautont. act.* 1. *sc.* 1. 25 Commessor. *Hal.* comessator. Bud. & Cotta. Martialis: *Qui nec leno potes, nec commessator haberi*: Idem quod gulosus. *l.* 4. §. 2. *ff. eod.* 26 Id est, non valde, *l.* 4. §. 3. *ff. eod.* non perfecte, ad aliquem modum. *l.* 19. §. 4. *ff. eod. l.* 10. *in fin. ff. de bon. poss.* 27 Aut Jurisconsulto. *d. l.* 10. 28 *Vigilax* hic, ut & supra *currax*, ea forma dicuntur, ut apud Catonem vendax & emax. Cato *c.* 2. *de re rustica* Patremfamilias vendacem esse oportet non emacem. Sic apud Ovidium 4. *de Tristibus.* Vivax, *Et modo carpebant vivax de cespite gramen.* Apulejus 9. *de Asino.* Sulphur vivax metallum. Sic apud Virgilium, sternax equus: sic furax apud Ciceronem 3. *offic.* In mancipio vendendo dicendane vitia? non ea, quæ nisi dixeris, redhibeatur mancipium jure civili, sed hæc, mendacem esse, aleatorem, furacem, ebriosum. 29 Hæ voces diligenter notandæ, *modice, non amare, cum quodam temperamento, non exacte, ex bono & æquo, non quasi a philosopho.* adde *l.* 33. *infr. de usuris.* 30 De cocis loquens Livius, 9. *bell. Maced.* quod ministerium, inquit, fuerat, ars haberi cœpit. De cocis 9. Plin. 17. Triumphorum pretiis æstimantur, nullusque pluris æstimatur, quam qui peritissime censum domini mergit. Seneca, 1. *de benefic.* 10. Fœdissimum patrimoniorum exitium culina. Idem 14. *epist.* 91. Tam supervacuus est cocus, quam miles. vide Plinium *illo loco.* Porro cocorum nomina ea fuerunt veteribus, Antrax, Congrio, Macherio, Jul. Scal. 1. *poët.* 31 Artificum appellatione cocum contineri hinc colligunt: & proinde indicto artificibus vectigali, cocos contineri. vid. Cremens. *sing.* 98. 32 Id est, cujus bonitas principalem gradum bonitatis habet. *l.* 75. §. 2. *ff. de verb. oblig.* 33 Mediocrem rem præstando debitor liberatur. 34 *l.* 19. §. 4. *ff. eod.* 35 Minimum enim in summis sequimur. *l.* 83. §. 3. *ff. de verb. oblig.* 36 Cum quadam jactatione, §. 3. *ff. eod.* commendatione. *l.* [illegible] *supr. de dolo. l.* 43. *ff. de contrah. empt.* 37 Plin. 1. *epist.* 20. Credo decentes esse servos, qui sunt empti mihi ex consilio tuo; Superest, ut frugi sint, quod de venalibus melius auribus quam oculis judicatur. Apul. 4. & 8. *Metam.* Asinum, bovem frugi dixit 38 *l.* 31. §. 1. *ff. eod.* 39 Ad statuam confugisse in servis nota improbitatis erat. ut non confugisse, probitatis. adde *l* 17. §. 12 *ff eod* 40 Aliud est *promittere*, aliud *dicere* multa dicuntur sine promissione Promittimus pollicitando, vel altero nudum consensum præstante vel stipulante dicimus verbis. Promittimus nuda etiam promissione, hoc est, etiam nudo consensu sine verbis. An potius dicta intelligimus, quæ stipulanti promittimus: Promissa quæ etiam non stipulanti? qualia sunt ea, quæ non stipulanti promittimus, quæ pollicemur, quæ spondemus? 41 Ad sponsionem *Hal.* 42 Argumentum ab actionibus civilibus ad prætorias duci observa. 43 Aliud promissio, aliud jactatio. v *supr eod in pr* adde *l.* [illegible] *ff. de testamentis.* 44 *l.* 18 *in fin ff. eod* 45 *l.* [illegible] 18. *ff. eod.* Artifex non dicitur, nisi qui peritiam artis habet 46 *Al.* in artificio. 47 *Vulgi sententiam* in contractibus sequimur, ut quales vulgo intelliguntur, tales præstentur artifices, quod in rerum pretiis observatur. *l.* 63. *ff. ad leg Falcid* Vulgi ad opinionem recurrendum. 48 *l.* 1. §. 1 *supr eod* 49 Pertinere dicuntur res defuncti, etiam ad successores ejus. 50 Id est, heredibus, *l.* 48. §. 5. *ff. eod.* [illegible] heres, & hereditas. v. *l.* 24. *ff. de verb. sign.* 51 *Emit* qui pretio comparat: emit & vendit, qui permutat. Emptionis enim vocabulo omnis alienatio intelligitur [illegible] non pretii nomine. vide *l.* 19 *supr. de act. empt.* v *l.* 1. *supr. de rer permut l* 29. §. 1 *ff de statulib.* 52 In permutatione uterque emptoris & venditoris loco est. *l.* 1. *ff de rer permut* 53 v. *l.* 55. *ff. eod.* 54 *l.* 38. *ff. eod. l.* 2. *in fin. C. eod.* Cur minus durat redhibitoria, quam quanti minoris? illa datur ad rescindendum hæc ad recuperandum adde *l* 35. *vers sed cum. ff. de oblig.* 55 Præfationibus stipulationum quæ continentur, pleranque eadem in stipulationibus & contractibus repetita intelliguntur, & ad ten[illegible] contractus referuntur. *l.* 134. §. 1. *ff. de verb. obligat.* 56 Tunc enim omnia retro aguntur. *l.* 9. *ff. de alien. judicii. l.* 10. *in fin. ff. quib. mod. pign.* 57 Vel a creditore debitori pignus. v. *l.* 15. *ff. de pignorat.* 58 Pignori dari potest fugitivus. [illegible] 59 Adde *l.* 30. *ff. eod.* 60 v. *l.* 71. *ff. de verb. sign.* 61 Iisdem diebus *Hal* id reddi, v *l.* 30 *ff. eod.* Cujac. 17 *observ.* 21. qui Tribuniani errorem [illegible] ex singularibus litteris. 62 Ad pretium reddendum. *Accurs.* 63 Fugitivum qui sciens vendit, restituere pretium tenetur, etiamsi is servus non restituatur; sed nuda cautio de eo reddendo præstatur, si captus fuerit: si ignorans, non aliter reddit pretium, quam recepto servo *l. ultim. C. eod.* 64 Tum cum cavere oportet. *Hal.*

Cum

CUm autem redhibitio fit, ſi deterius mancipium ſive animo ſive corpore ab emptore factum eſt, præſtabit emptor venditori: utputa ſi ſtupratum [1] ſit, aut ſævitia emptoris fugitivum eſſe cœperit: & ideo, inquit Pomponius, ut ex quacunque cauſa deterius factum ſit, id arbitrio Judicis æſtimetur & venditori præſtetur: Quod ſi ſine judice homo redhibitus ſit, reliqua autem, quæ diximus, nolit emptor reddere, ſufficiat venditori ex vendito actio. §. 1. Jubent Ædiles *reſtitui & quod venditioni acceſſit, & ſi quas acceſſiones* [2] *ipſe præſtiterit*: ut uterque reſoluta emptione, nihil amplius conſequatur, quam [non] haberet, ſi [3] venditio facta non eſſet. §. 2. Excipitur etiam ille, qui capitalem [4] fraudem admiſit. † *Capitalem fraudem admittere* eſt, tale aliquid delinquere, propter quod capite [5] puniendus ſit: *Veteres* [6] enim *fraudem* pro pœna ponere ſolebant. Capitalem fraudem admiſiſſe accipiemus [7], dolo malo [8] & per nequitiam: Cæterum ſi quis errore, ſi quis [9] caſu fecerit, ceſſabit Edictum: Unde Pomponius ait, neque impuberem [10], neque furioſum [11] capitalem fraudem videri admiſiſſe. §. 3. Excipitur & ille, qui mortis [12] conſciſcendæ cauſa quid fecerit. Malus ſervus creditus eſt, qui aliquid facit, quo magis ſe rebus humanis extrahat: utputa laqueum torſit [13], ſive medicamentum pro veneno bibit, præcipitemvé ſe ex alto miſerit, aliudve quid fecerit, quo facto ſperavit mortem perventuram: tanquam nonnihil in alium auſurus, qui [14] hoc adverſus ſe auſus eſt. §. 4. Si ſervus ſit, qui vendidit [15], vel filiusfamilias, in dominum, vel patrem de peculio Ædilitia actio competit: quamvis enim pœnales [16] videantur actiones, tamen [17] quoniam ex contractu veniunt, dicendum eſt, eorum quoque nomine, qui in aliena poteſtate ſunt, competere: proinde & ſi filiafamilias vel ancilla diſtraxit, æque dicendum eſt actiones Ædilitias locum habere. §. 5. Hæ actiones, quæ ex hoc Edicto oriuntur, etiam adverſus [18] heredes omnes competunt. §. 6. Etſi bona [19] fide nobis ſervient liberi forte homines vel ſervi alieni, qui vendiderunt, poteſt dici, etiam hos hoc Edicto contineri. §. 7. Julianus ait, judicium redhibitoriæ actionis utrumque [20], id eſt, venditorem & emptorem, quodammodo [21] in integrum reſtituere debere. §. 8. Quare ſive emptori ſervus furtum fecerit, ſive alii cuilibet, ob quod furtum emptor aliquid præſtiterit, non [22] aliter hominem venditori reſtituere jubetur, quam [23] ſi indemnem eum præſtiterit. † Quid ergo, (inquit Julianus) ſi noluerit venditor hominem recipere? non eſſe cogendum ait quicquam præſtare: nec amplius [24], quam pretio condemnabitur: & hoc detrimentum ſua culpa emptorem paſſurum, qui, cum poſſet hominem noxæ dedere, maluerit litis æſtimationem ſufferre: Et videtur mihi Juliani ſententia humanior eſſe. §. 9. Cum redhibetur mancipium, ſi quid ad [25] emptorem pervenit, vel culpa ejus non pervenit, reſtitui oportet: non ſolum ſi ipſe fructus percepit, mercedesve a ſervo vel conductore ſervi accepit, ſed etiam ſi a venditore fuerit idcirco conſecutus, quod tardius ei hominem reſtituit: ſed & ſi a quovis alio poſſeſſore fructus [26] accepit emptor, reſtituere eos debebit. † Sed & ſi quid fructuum nomine conſecutus eſt, id præſtet. Item ſi legatum, vel hereditas ſervo obvenerit. Neque refert, potuerit hæc conſequi venditor, an non potuerit, ſi ſervum non vendidiſſet. Ponamus enim, talem eſſe, qui capere aliquid ex teſtamento non potuerat: nihil hæc res nocebit. † Pedius quidem etiam illud non putat eſſe ſpectandum, cujus [27] contemplatione [28] teſtator ſervum heredem ſcripſerit vel ei legaverit: quia, etſi venditio remanſiſſet [29], nihil hæc res emptori proderat: & per contrarium (inquit) ſi contemplatione venditoris inſtitutus proponeretur, tamen diceremus, reſtituere emptorem non [30] debere venditori, ſi nollet eum redhibere.

24. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ET generaliter dicendum eſt, quidquid [31] extra rem emptoris per eum ſervum adquiſitum eſt, id juſtum videri reddi oportere.

De mancipio deteriorato. 2. Familiæ *appellatione qui continentur.* 3. Procurator *quis hic dicatur.* 4. *De mancipio deteriorato.* 8. *De bis, quæ præcedunt, vel ſequuntur litem conteſtatam.* 9. *Alia verba edicti de venditione mancipiorum.* 10. *De ordine edicti.*

25. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ÆDiles etiam hoc *præſtare emptorem* volunt, *ſi in aliquo deterior factus ſit ſervus*: ſed ita demum, *ſi poſt venditionem, traditionemque factus ſit*: cæterum [ſi ante fuit], non pertinet ad hoc judicium, quod ante factum eſt. §. 1. Sive ergo ipſe deteriorem eum fecit, ſive familia [32] ejus, ſive procurator, tenebit actio. §. 2. *Familiæ* [33] appellatione omnes, qui in ſervitio ſunt, continentur: etiam liberi [34] homines, qui ei bona fide ſerviunt, vel alieni: accipe eos [35] quoque, qui in poteſtate ejus ſunt. §. 3. *Procuratoris* [36] fit mentio in hac actione: Sed Neratius procuratorem hic [eum] accipiendum ait, non quemlibet, ſed cui univerſa [37] negotia, aut idipſum, propter quod deterius factum ſit, mandatum [38] eſt. §. 4. Pedius ait [39], æquum fuiſſe, id duntaxat imputari emptori ex facto procuratoris & familiæ, quod non fuit paſſurus ſervus, niſi [ei] veniſſet: quod autem paſſurus erat, etiam ſi non veniſſet, in eo concedi emptori ſervi ſui noxæ deditionem: & ex eo (inquit) quod procurator commiſit, ſolum actionum præſtandarum neceſſitatem ei injungi. §. 5. Quid ergo, ſi *culpa* [40], non etiam dolo emptoris ſervus deterior factus ſit? Æque condemnabitur. §. 6. Hoc autem, quod *deterior* factus eſt ſervus, non [41] ſolum ad corpus, ſed etiam ad animi vitia referendum eſt: utputa ſi imitatione [42] conſervorum apud emptorem talis factus eſt; aleator forte, vel vinarius [43] vel erro evaſit. §. 7. Sed notandum eſt, quod non permittitur emptori, ex hujuſmodi cauſis noxæ dedere ſervum ſuum: nec enim factum ſervorum ſuorum, itemque procuratoris præſtat. §. 8. Item ſciendum eſt, hæc omnia, quæ exprimuntur Edicto Ædilium, præſtare eum debere, *ſi ante* [44] *judicium acceptum facta ſint*: idcirco enim neceſſe habuiſſe ea enumerari, ut, ſi quid earum ante litem conteſtatam contigiſſet, præſtaretur: cæterum poſt [45] judicium acceptum, tota cauſa ad hominem reſtituendum in judicio verſatur: & tam fructus [veniunt], quam id, quo deterior factus eſt, cæteraque veniunt: Judici enim, ſtatim atque judex factus eſt, omnium rerum officium incumbit, quæcunque in judicio verſantur: ea autem, quæ ante judicium contingunt, non valde ad eum pertinent: niſi fuerint ei nominatim injuncta. §. 9. Præterea in Edicto adjicitur ſic: *Et quanta pecunia pro eo homine ſoluta acceſſionisve nomine data erit, non reddetur: cujusve* [46] *pecuniæ quis eo nomine obligatus erit, non liberabitur.* §. 10. Ordine [47] fecerunt Ædiles, ut ante venditori emptor ea omnia, quæ ſupra ſcripta ſunt, præſtet: ſic deinde pretium conſequatur.

De redhibitione, quomodo res ordinanda ſit.

26. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

VIdeamus tamen, ne iniquum ſit, emptorem compelli dimittere corpus, & ad actionem judicati mitti, ſi interdum nihil præſtatur propter inopiam venditoris: potiusque res ita [48] ordinanda ſit, ut emptor caveat, ſi intra certum tempus pecunia ſibi ſoluta ſit, ſe mancipium reſtituturum.

Quæ pecunia emptori reſtituitur.

27. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

DEbet autem recipere pecuniam [49] quam dedit pro eo homine, vel ſi quid acceſſionis nomine. *Dari* [50] autem non id ſolum accipiemus, quod numeratum venditori, utputa pretium & uſuras ejus: ſed & ſi quid emptionis cauſa erogatum eſt: Hoc autem ita demum deducitur, ſi ex voluntate venditoris datur: cæterum, ſi quid ſua ſponte datum eſſe proponatur, non imputabitur: neque enim debet, quod quis ſuo arbitrio dedit, a venditore exigere: Quid ergo ſi forte vectigalis [51] nomine datum eſt, quod emptorem forte ſequeretur? Dicemus, hoc quoque reſtituendum: indemnis enim emptor debet diſcedere.

Si venditor non cavet.

28. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SI venditor [52] de his, quæ Edicto Ædilium continentur, non caveat, pollicentur [53] adverſus eum (ad) redhibendum judicium, intra duos [54] menſes: vel quanti emptoris interſit, intra ſex menſes [55].

Si venditor, quæ in hac actione deſiderantur, præſtat, vel non. 1. *De eo, cujus nomine emptor obligatus eſt.* 2. *Quid contineat condemnatio venditoris.* 3. *Si emptor damnum ſenſit, vel pro ſervo impendit.*

29. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ILlud ſciendum eſt, ſi emptor venditori hæc [56] non præſtat, quæ deſiderantur in hac actione, non poſſe ei venditorem condemnari: ſi autem emptori venditor iſta non præſtat, condemnabitur ei. §. 1. Item emptori præſtandum eſt, ut pecuniæ [57], cujus nomine obligatus erit, liberetur: ſive ipſi venditori obligatus ſit, ſive etiam alii. §. 2. Condemnatio autem fit, *quanti* [58] *ea res erit*: Ergo, excedet pretium, an non, videamus? Et quidem continet condemnatio pretium [59], acceſſioneſque; An & uſuras pretii conſequatur, quaſi [60] quod ſua interſit debeat accipere, maxime cum [61] fru-

1 Deterior ancilla, quæ ſtuprata eſt, vel quæ fugitiva eſſe cœpit, redditur. 2 l. 1. §. 1. *ſupr. eod.* l. 61. §. 2. ff. *de furtis* poſſeſſionem, l. 22. cauſam uſucapionis & fructus, l. 35. l. 73 ff. *de verb. ſignif.* non tantum corpus, ſed omnem rei conditionem & cauſam. l. ult. §. ult ff. *de verb ſignif.* 3 l. 75 ff. *de verb. ſign.* 4 Cyprianus 2 *ad Donatum.* Hic teſtamentum ſubjicit, ille falſum capitali fraude conſcribit. 5 *Capitalis fraus* in ſervo eſt, quæ capite punitur, *ut hic.* l. 12. *in fin.* ff. *de accuſationib.* *Capitalis pœnæ* verbo, etiam decapitatio intelligitur *Bald.* 6 Alias *Fraus* aliud eſt, & aliud pœna. l. 131. ff. *de verb. ſign.* 7 Capitalis pœna dolum exigit: ideoque impuberi imponi non poteſt, niſi ſit doli capax. 8 Nam in maleficiis ſpectatur voluntas, non exitus. v. l. 14. ff. *ad l. Corn. de ſicariis.* 9 Error & caſus excuſat a pœna capitali, [illegible] v. l. 31. l. 52. § 2 *ſupr. ad l. Aquil.* 10 Doli incapacem. nam aliud eſt incapaci. vide l. 7. C. *de pœnis.* l. *ſi arrogati.* 14. ff. *de tutel.* l. *excipiuntur.* 14. ff. *ad SC. Silanianum* 12 Vide l. 13. l. 14. *ſupr. de off. Præſidis.* 12 l. 1. §. 1. *in fin. ſupr. eod.* adde l. 9. § 7. *ſupr de peculio* 13 Ut ſe ſuſpenderet. 14 Qui ſibi non pepercit, multo minus alii parcet, l. ult. §. 6. *in fin.* ff. *de bon. eor.* Qui in ſe malum admiſit, omne, & in omnes admittet multo magis. 15 l. 57. § 1 ff. *eod.* 16 Ædilitiæ actiones quaſi pœnales. Cur? ædilitium edictum durius eſt actione ex empto. dix. l. 1. ff. *eod.* 17 Pœnales actiones ex contractibus filiorum & ſervorum deſcendentes dantur in parentes, & dominos. 18 l. 48. §. 5. ff. *eod.* 19 Adde l. 1. *in fin.* l. 2 *ſupr. de peculio.* 20 Ut ita omnia in integrum reſtituantur. v. l. 60 ff. *eod.* 21 *Quodammodo*, diminutionis nota. 22 Ordo ſervatur in redhibendo. l. 25. *in fin.* ff. *eod.* 23 l. 29 *in fin.* ff. *eod.* l. 70. §. 2 ff. *de leg.* 1. l. 36. *in fin* ff. *ad SC. Trebell.* 24 l. 24. ff. *eod.* 25 l. 58. §. 1. ff. *eod.* 26 Adde §. 1. *ſupr. eod.* adde l. 98 *ſupr. de hered. petit.* 27 l. 13. §. 18. *ſupr. de act. empt.* adde l. 10. §. 6. ff. *de vulgari.* 28 Contemplationis hic non habetur ratio, ſed cauſæ effectivæ & immediatæ. *Bald.* 29 Venditoris manſiſſet. *Bud.* 30 Albericus hoc verum eſſe putat, ſi agatur actione ex empto, cum non habeat locum, niſi volente emptore: ſecus fore, ſi condictione ſine cauſa agatur: tunc enim venditorem id poſſe petere, quaſi rei ſuæ ſit. l. *ſed ſi plures.* 10. §. *in arrog.* 6. ff. *de vulg.* l. *additio.* 45. ff. *de adq. vel omitt. her.* l. *penult.* ff. *de ſtipul. ſerv.* 31 Omnis cauſa reſtituenda eſt ab emptore. l. 1. §. 1. *ſupr. eod.* l. 25. l. 31. §. 2 3. *penult. ult.* l. 43 § 5. l. 60. ff. *eod.* l. 32. *ſupr de petit. hered.* l. 11. §. 7. *ſupr ad l. Aquil.* 32 § 2 ff. *eod.* l. 1. § 1. ff. *eod.* 33 *Familiæ* appellatione qui contineantur. adde l. 1. §. 18. ff. *de vi, & vi armata.* l. 6 § 5. C. *de his, qui ad Eccleſiam.* l. 2. § 14. ff. *vi bon. raptor.* l. 195. §. 3 ff. *de verb. ſign.* l. 1. §. *familiæ.* ff. *de public.* Goth. Adde Ferrand. *lib* 1. *explicat.* c. 20. Anſ. 34 Liberi homines in ſervitiis aliorum nonnunquam erant: neque tamen liberi eſſe deſinebant. Varro 6. *de lingua.* liber, qui ſuas operas in ſervitute pro pecunia, quam debeat, dum ſolveret, præſtat, *nexus* vocatur, ut ab ære, *obæratus*: liber ob hujuſmodi miniſterium eſſe non deſinebat. 35 Et filiosfamilias, l. 31. §. 15. ff. *eod.* liberos, l. 40. §. 2. quin & ipſum principem familiæ, l 196. ff. *de verbor ſignif.* adde l. 195. §. 1. *cum ſeq.* ff *de verb ſign.* l. 1. §. 18. ff. *de vi, & vi.* adde l. 2. §. 14. ff. *vi bonor. raptor.* 36 §. 1. *ſupr. eod.* § 4. ff. *eod.* l. 1. §. 1. *ſupr. eod. ſubaudi*, habentis liberam, & ita poſt Richard. Malumbram interpretatur Bald. *Procurator* eſt, qui ſufficiens mandatum, ad id quod agit, habet. 37 Vid. l. *quod ſi nolit.* 31. § *quod in procuratore.* 14. ff. *eod.* l. *ſi procurator* 9. ff *de doli mali & met. except.* 38 *Subaudi*, ſpecialiter. 39 Vide Anton. Auguſt. *lib.* 3. *Emendat* c. 7. S L. 40 l 23. § *ult. in pr. ſupr. eod.* l. 31. §. 14. ff. *eod.* 41 Deterior non tantum redditur is, cujus corpus deterius redditur, ſed & is cujus animus. 42 Imitatio mala in culpa. 43 l. 4 § 2. *ſupr. eod.* 44 In judicium non videtur veniſſe, quod poſt judicium acceptum accidit. l. 23. ff. *de judiciis.* 45 l 31. § 13. ff. *eod.* Officium judicis multum poteſt in occurrentibus poſt litem conteſtatam: antecedentia vero, libello inferenda ſunt, ac petenda. Et priore quidem caſu judex plene cognoſcens: judex ſupplet etiam non petita, & ſumptus adjudicat vide Bald *hic.* 46 *Pecuniæ obligatus* dicitur, ut obligatus & obſtrictus furti, compertus ſacrilegii, manifeſti criminis, æris debiti, judicati damnatus, confeſſus. 47 Pretium recepturus emptor, rem primum redhibere debet. l. 13. §. 8 *ſupr de act. empt.* 48 l. 29. *in fin.* ff. *eod.* 49 l. 29. §. 2. ff. *eod.* l. 31. §. 17. l. 59. *in princ.* ff. *eod.* 50 Vide l. 19. ff. *de liberali cauſa.* 51 Quod ἐπώνιον. l. 17. ff *de verbor. ſignif.* Emptor venditori vectigal ſolutum, rei redhibitæ nomine imputat, *ut hic.* ut & pignoris creditor debitori, cæteriſque debitoris creditoribus. l. 6. ff. *qui potiores* 52 *Synopſis eod.* c. 19. 53 l. 5. ff. *de verb. obl.* 54 Caſus eſt ſpecialis, vide quæ ſcripſi ad l. 19. *in fin. ſupr. eod.* 55 Quia non cavet: nam alia tempora definiuntur, quando vitioſa res eſt. l. 19. *in fin. ſupr. eod.* 56 Quæ ſuperius dicta ſunt. l. 23. 24. *& ſeq.* Redhibitoria agens emptor, niſi venditori offerenda offerat, venditor abſolvendus erit. 57 l. 25 §. *pen. ſupr. eod.* 58 *Quanti res* eſt, pretium, acceſſiones, uſuras pretii, & id, quod intereſt, continet. 59 Venditor redhibenti rem emptori pretium, acceſſiones, & uſuras reſtituere debet. 60 Qui rem redhibet, fructus rei reſtituit: Viciſſim quanti res eſt, a venditore recipit, hoc eſt, pretium quod ipſe venditori numeravit, a venditore recipit, acceſſiones, pretii uſuras, ſi ſua interſit: *ut hic.* adde Beroum *qu.* 59. uſuras autem hic pretii, ut id quod intereſt. 61 Adde l. 24. §. *pen.* l. 47. *in fin. ſupr. de minorib.*

ctus [1] quoque ipſe reſtituat? Et placet conſecuturum. §. 3. Si quid [2] tamen damni ſenſit, vel ſi [3] quid pro ſervo impendit, conſequetur arbitrio judicis: ſic tamen, non ut ei horum nomine venditor condemnetur, ut ait Julianus: ſed ne alias compellatur hominem venditori reſtituere, quam [4] ſi eum indemnem præſtet.

Si ſervi redhibendi nomine emptor judicium accepit vel dictavit.
1. De impenſis ab emptore factis.

30. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ITem ſi ſervi redhibendi nomine emptor judicium accepit, vel ipſe ejus nomine dictavit, cavendum ex utraque [5] parte erit: ut, ſi quid ſine dolo malo condemnatus ſit, vel ſi quid ex eo, quod egerit, ad eum pervenerit, dolove malo ejus factum ſit, quo minus perveniret, id reddat [6]. §. 1. Quas impenſas neceſſario in curandum [7] ſervum poſt litem conteſtatam emptor fecerit, imputabit: præcedentes [8] impenſas nominatim comprehendendas, Pedius; ſed cibaria ſervo data non eſſe imputanda, Ariſto ait: nam [9] nec ab ipſo exigi, quod in miniſterio ejus fuit.

Si nolit venditor hominem recipere. 1. Si ſervus emptori furtum fecerit. 2. De partu. 3. De uſufructu. 4. De peculio. 5. De pluribus heredibus emptoris. 7. Si ſervus communis emerit. 9. De mancipio deteriorato. 10. De pluribus heredibus venditoris, aut ſervo communi vendente, aut pluribus venditoribus, aut pluribus emptoribus, aut pluribus mancipiis venditis. 11. De morte mancipii redhibendi. 14. De his, qui ex officio pro emptore interveniunt. 15. De familia emptoris. 16. Si ſæpius agatur æſtimatoria. 17. De actione in factum ad pretium recuperandum. 19. De eo, quod ſervo in venditione acceſſit. 20. Si venditor de dupla non caveat. 21. De natione mancipii pronuncianda. 22. De pacto, ut niſi res placuerit, redhibeatur, *& de illius rei redhibitione. 25. De eo, quod emptioni accedit.*

31. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

QUod ſi nolit venditor hominem recipere, non in majorem ſummam (inquit) quam [10] in pretium ei condemnandum. Ob hæc ergo, quæ propter ſervum damna ſenſit, ſolam dabimus ei corporis retentionem, cæterum poterit evitare præſtationem venditor, ſi nolit hominem recipere: quo facto, pretii præſtationem, eorumque, quæ pretium ſequuntur [11], ſolam non evitabit. §. 1. Si venditor pronunciaverit vel promiſerit, *furem* [12] *non eſſe*, tenetur [13] ex ſua promiſſione, ſi furtum ſervus fecit: eſſe [14] enim hoc caſu furem non tantum eum, qui extraneo, ſed [& eum], qui domino ſuo res ſubtraxit, intelligendum eſt. §. 2. Si ancilla redhibeatur, & quod [15] ex ea poſt venditionem natum erit, reddetur, ſive unus *partus* ſit, ſive plures. §. 3. Sed & ſi forte *uſusfructus* [16] proprietati adcreverit, indubitate hic quoque reſtituetur. §. 4. Si *peculium* [17] quæſiit apud emptorem, quid de hoc dicemus? Et, ſi quidem ex [18] re emptoris acceſſit, dicendum eſt, apud ipſum [19] relinquendum: ſi aliunde crevit, venditori reſtituendum [20] [eſt]. §. 5. Si plures heredes ſint emptoris: an omnes [21] ad redhibendum conſentire debeant, videamus? Et ait Pomponius, omnes [22] conſentire debere ad redhibendum: dareque unum [23] procuratorem: ne [24] forte venditor injuriam patiatur, dum ab alio partem recipit hominis, alii in partem pretii condemnatur, quanti [25] minoris is homo ſit. §. 6. Idem ait, homine [26] mortuo vel etiam redhibito, ſingulos pro ſuis portionibus recte agere. Pretium autem, & acceſſiones pro parte recipient: ſed & fructus [27] acceſſionis, & ſi quo deterior homo factus eſt, pro parte præſtabitur ab ipſis: niſi forte tale ſit, quod diviſionem [28] non [29] recipiat: utputa ancillæ partus: in hoc enim idem ſervandum eſt, quod in ipſa matre [30] vendita, quam pro parte redhiberi poſſe negavimus. §. 7. Marcellus quoque ſcribit, ſi ſervus communis ſervum emerit, & ſit in cauſa redhibitionis, unum ex dominis pro parte ſua redhibere ſervum non poſſe: non magis (inquit) quam cum emptori plures heredes exſtiterunt, nec [31] omnes ad redhibendum conſentiunt. §. 8. Idem Marcellus ait, non poſſe alterum ex dominis conſequi actione ex empto, ut ſibi pro parte venditor tradat, ſi proportione pretium dabit: & hoc in emptoribus ſervari oportere ait: nam venditor [32] pignoris [33] loco, quod vendidit, retinet, quoad [34] emptor ſatisfaciat.

§. 9. Pomponius ait, ſi unus ex heredibus [35], vel familia [36] ejus, vel procurator [37] culpa vel dolo fecerit rem deteriorem, æquum eſſe in ſolidum eum teneri arbitrio judicis: Hoc autem expeditius eſſe, ſi omnes heredes unum [38] procuratorem ad agendum dederunt: tunc & ſi quo deterior ſervus culpa [39] unius heredum factus eſt, & hoc ſolutum eſt, cæteri familiæ erciſcundæ judicium adverſus eum habent: quia, propter ipſum damnum ſentiunt, impediunturque redhibere. §. 10. Si venditori plures heredes extiterint, ſingulis [40] pro portione [41] hereditaria poterit ſervus redhiberi: & ſi ſervus plurium venierit, idem erit dicendum: nam ſi unus a pluribus, [vel plures ab uno], vel plura mancipia ab uno emantur, verius eſt dicere, ſi quaſi plures rei fuerunt venditores, ſingulis [42] in ſolidum redhibendum: ſi tamen partes emptæ ſint a ſingulis, recte dicetur, alteri quidem poſſe redhiberi, cum altero autem agi quanto minoris. Item ſi plures ſinguli partes ab uno emant, tunc pro parte quisque eorum experietur: ſed ſi in ſolidum emant, unusquisque in ſolidum redhibebit. §. 11. Si mancipium, quod redhiberi oportet, mortuum [43] erit, hoc quæretur, nunquid culpa emptoris, vel familiæ ejus, vel procuratoris [44], homo demortuus ſit; nam ſi culpa [45] ejus deceſſit, pro [46] vivo habendus eſt: & præſtantur [ea] omnia, quæ præſtarentur, ſi viveret. §. 12. *Culpam* [47] omnem accipiemus, non utique [48] latam: propter quod dicendum eſt, quamcunque occaſionem morti emptor præſtitit, debere eum [49]: etiam ſi non [50] adhibuit medicum, ut ſanari poſſit, vel [51] malum adhibuit, ſed culpa ſua. §. 13. Sed hoc dicemus, ſi ante judicium acceptum deceſſit: cæterum, ſi poſt judicium acceptum deceſſiſſe proponatur, tunc in arbitrium judicis veniet, qualiter mortuus ſit: ut enim & Pedio videtur, ea quæcunque poſt [52] litis conteſtationem contingunt, arbitrium judicis deſiderant. §. 14. Quod in procuratore diximus, idem [&] in tutore, & curatore dicendum erit, cæterisque, qui ex officio pro aliis interveniunt: Et ita Pedius ait, & adjicit, quibus adminiſtratio rerum [53], culpam abeſſe præſtare non inique dominum cogi. §. 15. Idem Pedius ait, *familiæ* appellatione & filiosfamilias [54] demonſtrari: facta enim domeſticorum, redhibitoria agentem præſtare voluit. §. 16. Si quis egerit quanto minoris propter ſervi fugam, deinde agat propter morbum: quanti fieri condemnatio debeat? Et quidem ſæpius agi poſſe quanto minoris, dubium non eſt: Sed ait Julianus, id agendum eſſe, ne lucrum emptor faciat, & bis [55] ejusdem rei æſtimationem conſequatur. §. 17. In factum actio competit, ad pretium [56] recuperandum, ſi mancipium redhibitum fuerit: in qua non hoc quæritur, an mancipium in cauſa redhibitionis fuerit, ſed hoc tantum, an ſit redhibitum: Nec immerito: iniquum eſt enim, poſteaquam venditor agnovit, recipiendo [57] mancipium, eſſe id in cauſa redhibitionis, [tunc] quæri, utrum debuerit redhiberi, an non debuerit: nec de tempore quæretur, an intra tempora redhibitus eſſe videatur. §. 18. Illud plane hæc actio exigit, ut ſit redhibitus: cæterum, niſi fuerit redhibitus, deficit iſta actio, etiamſi nudo conſenſu placuerit, ut redhibeatur: conventio ergo de redhibendo non [58] facit locum huic actioni, ſed ipſa redhibitio. §. 19. Reſtitui autem debet per hanc actionem, etiam quod ei ſervo in venditione acceſſit. §. 20. Quia aſſidua [59] eſt duplæ ſtipulatio, idcirco placuit, etiam ex empto agi poſſe, ſi duplam venditor mancipii non caveat: *ea enim, quæ ſunt moris* [60] *& conſuetudinis* [61], *in bonæ fidei judiciis debent venire.*

§. 21. Qui mancipia vendunt, *nationem* [62] cujusque in venditione pronunciare debent: plerunque enim natio ſervi aut provocat, aut deterret emptorem; idcirco intereſt noſtra ſcire nationem: præſumptum [63] etenim eſt, quosdam ſervos bonos eſſe, quia natione ſunt non infamata: quosdam malos videri, quia ea natione ſunt, quæ magis infamis eſt: Quod ſi de natione ita pronunciatum non erit, judicium emptori, omnibusque, ad quos ea res pertinebit, dabitur: per quod emptor red-

1 Si modo petiti ſint. Nam fructus in rei vindicatione non veniunt, niſi petiti ſint vide tamen Socin. *reg.* 161. 2 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 2. *C. de reſcindend. vendit.* 3 *l.* 23. §. 1. *ſupr. eod.* 4 *d. l.* 23. §. 8. ℨ. *eod.* Retentionis jure expenſas emptor potius conſequitur, quam agendi jure. 5 *d. l.* 21. §. 2. *ſupr. eod.* 6 Vide *l.* 21. §. 2. *ſupr. eod.* 7 Adde *l.* 29. §. 3 *ſupr. eod. l.* 10. *in fin. ſupr. & l.* 10. *C. de negotiis. l.* 18. §. 2. *ſupr. commodati.* 8 Impenſæ poſt litem conteſtatam factæ judicis officio præſtantur: ante litem conteſtatam factæ, ſi libello petitæ ſunt. 9 Cibaria ſervo præſtita is non recuperat, a quo ſervi miniſterium non exigitur. Cibariorum enim impenſæ naturali ratione ad eum pertinent qui utendum accepit. *l.* 18. §. 2. *ſupr. commodati.* Sic maritus impenſas in doctrinam, & alimenta ſervorum dotalium non ſervat: quia miniſteriis eorum utitur. *l.* 28. §. 1. ℨ. *de donat. inter virum.* 10 *l.* 58. ℨ. *eod.* Cedens rei venditor non liberatur a pretio quod accepit, ſed tantum ab expenſis: ſententia expenſarum non mandatur executioni ſine creditore rei. *Bald.* 11 Puta uſurarum. *l.* 29. §. 2. *ſupr. eod.* 12 *l.* 19. §. 1. *ſupr. l.* 52. *in fin.* ℨ. *eod.* 13 Nec enim debuit temere quidquam adfirmare. *l.* 1. §. 1. *l.* 13. §. 1. *ſupr. de act. empt.* 14 *Fur* etiam cenſetur, qui furtum domino ſuo fecit. 15 Redhibita ancilla redhibendi ſunt etiam partus. 16 Redhibita proprietate, redhibendus eſt quoque uſusfructus qui adcrevit. 17 Redhibito ſervo, peculium quæſitum ex re venditoris una reſtituendum eſt: at non quæſitum ex re emptoris 18 *l.* 24. ℨ. *eod.* & *arg. l.* 33. *l.* 34. *ſupr. de petit. hered.* 19 Emptorem ſc. Ideo emptori id non eſt relinquendum, nec id emptori prodeſſe debet. *l.* 23. *in fin. ſupr. eod.* 20 *l.* 24. *ſupr. eod.* 21 Redhibitio cum fit a pluribus heredibus unius emptoris, fieri debet eorum omnium conſenſu unum etiam procuratorem conſtituere, quod ex unius perſona veniant, & factum individuum ſit v. Bald. *h.c.* 22 §. 7. ℨ. *eod.* 23 Imo, plures dari oportere conſtat *l.* 42. §. 6. *ſupr. de procurator.* 24 §. 9. ℨ. *eod.* optima ratio. *v. l.* 5. *in fin.* ℨ. *judicatum ſolvi.* 25 V. *l.* 43. §. 6. ℨ. *eod.* 26 *l.* 38. §. 3. ℨ. *eod.* 27 Quid ita? uſuras uſurarum exigi non oportet. *l.* 26. §. 1. *ſupr. de cond. indeb. l.* 18. *C. de uſur.* 28 Partus editus dividi a matre ſua non debet. igitur pro parte ne fiat redhibitio, matre redhibita, partus non retinendus erit ejus ab emptore. adde *l.* 35. *l.* 39. ℨ. *eod.* 29 Quidni partus a matre diviſionem recipiat, cum ovibus legatis agni non debeantur. *l.* 81. §. *pen.* ℨ. *de legat.* 3. Cur non partus æque poterit dividi a matre, ac maritus ab uxore, & liberis: cum conſtet ſervo legato uxorem & filiam legato non cedere *l.* 20. §. 4. ℨ. *de inſtructo.* Adhæc, ſi cum mater petitur, partus natus eſt, eum poſſeſſor non reſtituit, niſi actor ſpecialiter ejus nomine egerit *l.* 10. ℨ. *de uſur.* 30 Nam matre vendita, partus ad emptorem pertinet *l.* 4. *in fin.* ℨ. *de uſur. l.* 16. *C. de act. empt.* 31 §. 5. *ſupr. eod.* 32 Pignoris loco rem venditam venditor retinere poteſt, quoad emptor ſatisfaciat: non cogitur partem rei præſtare, niſi pretium univerſum accipiat. 33 *l.* 22. *ſupr. de hered. vel action. vend. l.* 13. § 8 *ſupr. de act. empt.* 34 *l.* 57. ℨ. *eod.* 35 Vid. Hieronym. Botticell *ad l.* 4. § *Cato. de verb. obligat.* & ibidem Socin. Jun. *num.* 142. Molinæum *in labyrint. de divi l. & individ. part.* 3. *n.* 185. Mod. 36 *l.* 25. §. 2. *ſupr. eod.* 37 *d. l.* 25. §. 3. ℨ. *eod.* 38 §. 5. *ſupr. eod.* 39 Nam omnia quæ quis in hereditate dolo, aut culpa fecerit, in judicium familiæ erciſcundæ veniunt. *l.* 16. §. 4. 5. 6. *l.* 17. *ſupr. famil.* 40 Atqui ſinguli heredes emptoris redhibere non poſſunt. §. 5. *ſupr. eod.* Cur non eadem ratio fuerit in pluribus heredibus venditoris, ut non poſſit res redhiberi niſi omnibus? Emptor qui rem redhibere debet, tenetur ad individuum, hoc eſt, rem præſtandam: ideo actio non dividitur inter ejus heredes: venditor vero tenetur ad dividuum, hoc eſt, pretium, ideo dividitur inter ejus heredes: & ſic actio poteſt interdum eſſe dividua ex parte rei, individua vero ex parte actoris.
41 Atqui ſervus utiliter ſingulis redhiberi non poteſt, cum nec dividi poſſit.
42 Plures rei in contractu, reputantur plures in diſtractu. *Bald.* 43 Atqui mortui redhiberi poſſe non videntur. *l. ult. C. eod.* 44 Hoc Albericus ad tutores & curatores, & omnes adminiſtratores extendit. 45 V. quæ notavi ad *l.* 91. ℨ. *de verb. oblig.* 46 Servus ei vivere intelligitur, cujus culpa mortuus eſt. Aliud eſt tamen proprie *vivere* & *haberi pro vivo*, ut & *civem eſſe*, & *haberi pro cive.* 47 Quæ debetur in contractibus bonæ fidei. *l.* 108. §. 12. ℨ. *de leg.* 1. 48 Id eſt, non tantum latam, id enim ex præcedentibus & ſequentibus evincitur. 49 Teneri. *Hal.* 50 Malum ſcienter, aut nullum medicum adhibere ægroto, paria. Quod Alciatus extendit ad maritum, ut iis de cauſis mortua uxore privetur lucro dotis. 51 Culpam admittit, qui ægroto medicum nullum, aut malum, adhibet. 52 Vide *l.* 25. §. 8. ℨ. *eod.* Contingentia poſt litem conteſtatam, officium judicis deſiderant. 53 *Rerum permiſſa eſt, eos culpa abeſſe* &c. *Hal.* Procuratoris verbo Tutor & Curator continentur. 54 Ut *l.* 25. §. 2. *ſupr. eod.* 55 Bis eandem rem conſequi injuſtum eſt. *l.* 32. §. 1. ℨ. *de evict.* 56 *l.* 27. *ſupr. eod.* 57 Quod quis recipiendo agnoſcit, poſtea recuſare non poteſt. *l. pen. in fin.* ℨ. *de vacat. & excuſ. & muner.* 58 Atqui cautio heredis eum obligat ad ſolvenda legata [illegible] 59 Facit *l.* 37. §. 1. *in fin.* ℨ. *de eviction.* Conſueta in contractibus per Notarios inſerenda ſunt nec omittenda. Imo licet non inſerta ſint, pro pactis & inſertis habenda. 60 Contractus dubii recipiunt modum & formam a conſuetudine *bon. g.* facit *l.* 24. *in fin. ſupr. de uſufr.* [illegible] 6. ℨ. *de evict.* [illegible] 6 *l.* 37. ℨ. *de uſur. l.* 50. *in fin.* ℨ. *de leg.* 1. *l.* 17. § 1 *in fin.* ℨ. *de aqua & aq. pluv.* *l.* 19. *C. locati.* [illegible] Dupla promittenda eſt ſecundum morem & conſuetudinem loci. 61 An & quando adſueta apponi in aliquo actu vel contractu intelligantur, & habeantur pro appoſitis, vide Jaſonem *ad l. certi condictio.* §. *ſi nummos. num.* 23. ℨ. *ſi cert. petat.* & *ad l. Gallus.* §. *idem credend. num.* 12. & 22. *de lib. & poſthum.* Felinum *ad c. ad hoc. ut lit. non conteſt. n.* 10. & ad [illegible] *M.* [illegible] 6. *extr. de conſtitut.* Mod. 62 Senec. 10. *controv.* 5. Quod ad rem pertinet, cujus nationis ſervus ſit? adde eundem 15. *epiſt.* 96. de differentiis [illegible], adde Plinium 2. c. 78. Quid *natio*, v. Feſtum. Sic natio Sabinorum triſtis, [illegible], critica. Livius 1. *ubi de Numa.* Cic. 15. *epiſt.* 20. Hinc aliud apud Ciceronem *oratione pro L. Flacco*, vetus proverbium Phrygem plagis fieri ſolere meliorem. [illegible] quid cum periculo experiri velis, in Caria id potiſſimum eſſe faciendum. [illegible] deſpicatus dicitur, Myſorum ultimus eſſe dicitur. & poſt: Quis unquam Græcus Comœdiam [illegible], in qua ſervus primarum partium non Lydus eſſet? Sic Cretenſes ſemper mendaces *ἀεὶ ψεῦσται* dicti. Paulus ad *Tit.* 1. *verſ.* 12. 63 Hinc colligit Alciatus [illegible], qui ex nobili parente, peritum qui ex perito, & e contra, 1. *præſumpt.* 48 eam que præſumptionem duci ex naſcendi cujusque lege, quod filii parentes repræſentent. Horatius 4. *Oda* 4. *Fortes creantur fortibus ac bonis: Eſt in juvencis, eſt in equis patrum Virtus: nec imbellem feroces Progenerant aquilæ columbam.*

hibet

hibet mancipium. §. 22. Si quid ita venierit, *ut nisi*[1] *placuerit, intra præfinitum tempus redhibeatur*[2], ea conventio rata habetur: si[3] autem de tempore nihil convenerit, in factum actio intra sexaginta dies utiles accommodatur emptori ad redhibendum, ultra non: si vero convenerit, ut in perpetuum redhibitio fiat, puto hanc conventionem valere. Item si tempus sexaginta[4] dierum præfinitum redhibitioni præteriit, causa[5] cognita judicium dabitur. §. 23. In causæ autem cognitione hoc versabitur, si aut mora fuit per venditorem[6], aut[7] non fuit præsens, cui redderetur, aut aliqua justa causa intercessit, cur intra diem redhibitum mancipium non est, quod [ei] magis[8] displicuerat. §. 24. In his autem actionibus eadem erunt observanda, quæ de partu[9], fructibus, accessionibus, quæque de mortuo redhibendo dicta sunt[10]. §. 25. Quod emptioni accedit[11], partem esse venditionis, Prudentibus visum est.

32. GAJUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

ITaque sicut superius venditor de morbo, vitiove & cæteris, quæ ibi comprehensa sunt, prædicere jubetur; & præterea[12] in his causis non esse mancipium, ut promittat, præcipitur: ita & cum accedat alii rei homo, eadem & prædicere, & promittere compellitur: quod non solum hoc casu intelligendum est, quo nominatim adjicitur, *accessurum*[13] *fundo hominem Stichum*, sed etiam si generaliter omnia mancipia, quæ in fundo sint, accedant venditioni.

33. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

PRoinde Pomponius ait, justam causam esse, ut, quod in venditione accessurum[14] esse dictum est, tam integrum præstetur, quam illud præstari debuit, quod principaliter veniit: Nam jure civili, ut integra sint[15], quæ accessura dictum fuerit, ex empto actio est: veluti *si dolia*[16] *accessura fundo* dicta fuerint: Sed hoc ita, si certum corpus accessurum fuerit dictum: nam si servus cum peculio venierit, ea mancipia quæ in peculio fuerint, sana esse præstare venditor non debet; quia non dixit, certum corpus accessurum: sed peculium tale [præstare oportere]: & quemadmodum certam quantitatem peculii præstare non debet, ita nec hoc. † Eandem rationem facere Pomponius ait, ut etiam si hereditas, aut peculium servi venierit, locus Edicto Ædilium non fit circa ea corpora, quæ sunt in hereditate, aut in peculio. † Idem probat, & si *fundus cum instrumento* venierit, & in instrumento mancipia sint: Puto hanc sententiam veram: nisi si aliud specialiter actum esse proponatur. §. 1. Si vendita res redhibeatur, servus quoque, qui ei rei accessit, licet[17] nullum in eo vitium sit, redhibetur.

De pluribus rebus venditis.

34. AFRICANUS lib. 6.[18] Quæstionum.

CUm ejusdem[19] generis[20] plures res simul veneant[21], veluti comœdi[22], vel chorus[23], referre ait, in universos[24], an in singulos pretium constituatur: ut scilicet interdum una, interdum plures venditiones contractæ intelligantur: Quod vel eo quæri pertinere, ut, si quis eorum forte morbosus vel vitiosus sit, [vel] omnes simul[25] redhibeantur. §. 1. Interdum etsi in singula capita pretium constitutum sit, tamen una emptio est: ut propter unius[26] vitium omnes redhiberi [possint] vel debeant: scilicet cum manifestum erit[27], [non] nisi omnes quem empturum vel venditurum fuisse: ut plerunque circa comœdos[28], vel quadrigas[29], vel mulas pares accidere solet, ut neutri non nisi omnes habere expediat.

35. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

PLerunque propter morbosa mancipia etiam non morbosa redhibentur, si separari non[30] possint sine magno incommodo, vel[31] ad pietatis[32] rationem offensam: Quid enim, si filio[33] retento, parentes redhiberi maluerint, vel contra? Quod & in fratribus[34] & in personis contubernio[35] sibi conjunctis, observari oportet.

36. POMPONIUS lib. 23. ad Sabinum.

SI plura mancipia uno pretio venierint, & de uno eorum ædilitia actione utamur, ita demum pro bonitate ejus æstimatio fiet, si confuse universis mancipiis constitutum pretium fuerit. Quod si singulorum[36] mancipiorum constituto pretio, universa tanti venierunt, quantum ex consummatione[37] singulorum fiebat, tunc cujusque mancipii pretium, seu pluris, seu minoris id esset, sequi debemus.

Ne veterator pro novitio veneat.

37. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

PRæcipiunt Ædiles, *Ne veterator*[38] *pro novicio*[39] *veneat*[40]. Et hoc Edictum fallaciis venditorum occurrit: ubique enim curant Ædiles, ne emptores a venditoribus circumveniantur: ut ecce plerique[41] solent mancipia, quæ novicia non sunt, quasi novicia distrahere: ad hoc [scilicet], ut pluris vendant: præsumptum[42] est enim, ea mancipia, quæ rudia sunt, simpliciora esse, & ad ministeria aptiora, & dociliora, [&] ad omne ministerium habilia; [trita vero mancipia & veterana difficile est reformare], & ad suos mores formare. Quia igitur venalitiarii[43] sciunt, facile decurri ad novitiorum emptionem, idcirco interpolant[44] veteratores, & pro novitiis vendunt: quod ne fiat, hoc Edicto Ædiles denunciant: & ideo si quid ignorante emptore ita venierit, redhibebitur.

Edictum de jumentorum venditione. 1. *Argumentum*, 2. *Et causa suprascripti edicti*. 3. *Collatio hujus & superioris edicti*. 4. *Quid intersit inter* jumentum & pecus. 5. *De verbis dicto edicto subjectis*. 6. *De bobus*. 7. *De animali castrato*. 8. *De mula, quæ non potest transjungi*. 9. *Vel alterum jugum non patitur*. 10. *Quibus ex causis jumentum redhibetur*. 11. *De tempore & causa jumenti ornati*. 12. *De pluribus jumentis venditis*.

38. IDEM lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

ÆDiles[45] aiunt, *Qui*[46] *jumenta vendunt, palam recte*[47] *dicunto*[48], *quid in quoque eorum morbi, vitiique sit: uti quæ optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradentur: si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis, jumentisve ornamentorum*[49] *nomine redhibendis, in diebus sexaginta*[50]*: morbi autem, vitiive causa inemptis faciendis, in sex mensibus vel quo minoris, cum venirent, fuerint, in anno judicium dabimus. Si jumenta paria simul venierint, & alterum in ea causa fuerit, ut redhiberi debeat, judicium dabimus, quo utrumque redhibeatur.* §. 1. Loquuntur Ædiles in hoc Edicto de *jumentis* redhibendis. §. 2. Causa autem hujus Edicti eadem est, quæ mancipiorum redhibendorum. §. 3. Et fere eadem[51] sunt in his quæ in mancipiis, quod ad morbum, vitiumve attinet. Quidquid igitur hic diximus, huc erit transferendum: & si mortuum[52] fuerit jumentum; pari modo redhiberi poterit, quemadmodum mancipium [potest]. §. 4. *Jumentorum* autem appellatione an omne pecus contineatur, videamus? Et difficile est, ut contineatur: nam aliud significant *jumenta*[53], aliud significatur *pecoris* appellatione

§. 5. Idcirco elogium huic Edicto subjectum est, cujus verba hæc sunt, *quæ de jumentorum sanitate diximus, de cætero quoque pecore*[54] *omni venditores faciunto*. §. 6. Unde dubitari desiit, an hoc Edicto boves quoque contineantur: etenim *jumentorum* appellatione non[55] contineri eos verius est: sed *pecoris*[56] appellatione continebuntur.

§. 7. Sed enim sunt quædam, quæ in hominibus quidem morbum faciunt, in jumentis non adeo, utputa si mulus[57] castratus est, neque morbi, neque vitii quid habere videtur, quia neque de fortitudine quid ejus detrahitur, neque de utilitate; cum ad generandum nunquam[58] sit habilis. Cælius quoque scribit, non omnia animalia castrata ob id ipsum vitiosa esse, nisi[59] propter ipsam castrationem facta sunt imbecilliora: & ideo mulum non esse vitiosum. Idem refert Ofilium existimasse, equum castratum sanum esse: sicuti spado[60] quoque sanus est: sed si emptor ignoravit, venditor scit, ex empto esse actionem: Et verum est, quod Ofilius. §. 8. Quæsitum est, si mula[61] talis sit, ut transjungi[62] non possit, an sana sit? Et ait Pomponius

1 Adi ad hujus §. intellectum Covarruv. *lib. 1. var. resolut. cap. 9.* Menoch. *de arbitr. jud. lib. 1. quæst. 22.* Beroj. *quæst. 5.* Socin. Jun. *cons. 145. n. 4. & n. 52. & seq. lib. 1.* Felin. ad *rubr. de præscript. n. 15.* Doctores late *ad l. si quis arbitratu.* super quæstione Bartoli, quanto tempore duret potestas arbitrandi. *ff. de verb. oblig.* Fernand. Vasquium *in tract. de success. credit. §. 10. n. 16.* Mod. 2 *l. 4. C. eod. l. 6. ff. de rescind.* 3 Nota tria tempora redhibendi, præfinitum, seu conventionale, tacitum, perpetuum. Redhibendæ rei jus habens, intra 60. dies eam redhibere debet: nisi aliud conventum sit: post dies 60. non potest, nisi causa cognita ei succurratur. 4 Menses duo sexaginta diebus finiuntur. vide Fornerium ad *l. 98. ff. de verb. sign.* 5 Vide *l. 1. in fin. supr. ex quib. caus. major.* 6 *l. ult. supr. de procurat. l. 24. l. 25. ff. ex quib. caus. major.* 7 Absente parte arbitramentum fieri posse, hinc colligit Baldus. adde *l. 43. ff. de verb. oblig.* 8 *Magis*, particula electiva. *l. 6. in fin. pr. supr. de condict. causa data. l. 1. supr. commun. divid. l. 5. supr. finium regund. l. 3. ff. de incendio.* Subauditur in *l. 2. §. 1. ff. de reb. cred.* Goth. Ut sæpius, vid. Ant. Augustin. *lib. 4. cap. 8. emendat.* S. L. Plautus in *Persa*, Magis volo esse dives quam pauper. *& alibi.* Vis vendere istam? Magis libet quam perdere. 9 Partus, fructus, accessiones distinguuntur. 10 *l. 24. & seq. supr. eod.* 11 *l. 32. l. 33. ff. eod.* 12 Ea in accessoriis præstanda sunt quæ in principali. *d. l. 33. in fin. l. 11. §. 17. supr. de act. empt.* Goth. Vid. Cujac. *l. 16. obs. c. 20.* S. L. 13 *Servos fundis venditis accessuros* plerunque promittebant, dixi ad *l. 15. ff. de evict.* 14 Accessiones rei venditæ, tam integræ sunt præstandæ, quam ipsæ res principales. 15 *l. 27. supr. de act. empt.* 16 *Dolia fundo accessura*, fundi venditores, ut sæpius dicebant. *l. 27. supr. de act. empt.* 17 Adde *l. 36. ff. eod.* 18 Vide Cuj. *6. ad African.* 19 Adde *l. 38. l. 39. l. 40. l. 64. ff. eod.* 20 Quæstio scil. nascitur, utrum una sit venditio, an plures? 21 *Genus* hic pro artificio, professione, officio, ut *l. ult. ff. eod.* 22 Id est, comœdorum, mimorum, histrionum agmen. 23 Chorus cantorum certo numero constat: canebant autem alta voce, vel tibia, vel utroque misto: & nonnunquam etiam in comœdiis saltabant & loquebantur. Mimos a choris separabat *lex 14. C. de episc. aud.* Cujac. *ibid.* 24 v. *l. 29. ff. de verb. oblig.* 25 Vide quæ scripsi ad *l. 5. §. 7. ff. jud. solvi.* 26 Puta coryphæi. v. *l. 65. §. 1. ff. de leg. 2.* 27 Id autem præsumitur. 28 *l. 38. in fin. ff. eod. l. 22. §. 1. supr. ad l. Aquil.* 29 v. *l. 65. §. 1. ff. de leg. 2. l. 29. ff. de verb. oblig.* 30 *l. 38. in fin. ff. eod.* 31 *Al.* vel ob pietatis rationem offensam. *al.* vel sine pietatis ratione offensa. 32 Pietatis ratio non permittit matrem redhiberi sine liberis. facit *l. quæsitum est. 12. §. 7. ff. de instr. vel instrum. l. possessionem. C. comm. utriusque judicii.* 33 Vel partu. v. *l. 31. §. 6. ff. eod.* 34 *l. 39. ff. eod.* 35 *Contubernium* est inter servum & ancillam: inter liberos *matrimonium*. Non possum itaque servum sine contubernali sua redhibere. *l. 6. in fin. l. 8. supr. de pignorib.* 36 *l. 34. §. 1. supr. eod.* 37 *Consummatio* fit, cum omnium pretia redacta sunt ad unam summam. Plautus *in Trucul.* & Seneca *5. epist.* summam summarum appellat. & eodem modo Justinianus, *l. ult. C. de usur.* consummatam quantitatem sortis, & usurarum, id est, in unam summam redactam. Græci illo loco συναφθεῖσαν, Cujac. ad *l. 34. supr. eod.* 38 v. *l. ult. §. ult. ff. eod.* 39 Hinc Græcis νεώνητας, cui opponitur ὁ ἤδη δουλεύων, qui jam servivit; veterator. *Synops. eod. cap. 28.* 40 v. Gilbertus Regius *lib. 1.* ἐναντιοφανῶν *cap. 7.* Cujac. *lib. 8. observ. c. 9.* Joannes Aurpachus *lib. 2. allegat. c. 50.* Mod. 41 Si quis velut novitium vendiderit eum qui jam servierit, ad redhibendum tenetur. Cupiunt enim homines novitios consequi, velut dociles, & quales suos ad mores reformare possint. *Synops. d. c. 28.* 42 Nota præsumptionem. 43 *Venalitiarii*, venditores servorum. *l. 44. §. 1. ff. eod. l. 57. in fin. supr. mandati.* 44 *l. 45. supr. de contrah. empt.* 45 De quorum origine & potestate, vide Alex. ab Alexand. *4. genial.* 46 Qui jumenta vendit, morbos, eorumque vitia dicat, & ornatum, quo amicti vendendi causa fuerunt, eis tradat. Qui hæc non facit, de ornamentis restituendis, vel jumentis, ornamentorum non datorum nomine recipiendis, intra dies sexaginta convenitur: morborum vero vitiorumve causa, intra sex menses: quanti denique minoris, intra annum, *Synops. eod. cap. 29.* 47 *Recte dicere* quid, dixi ad *l. 1. supr. eod. & ad l. 11. ff. de duobus reis.* 48 De bobus Varro *2. de re rust. 5. ex Manilii actionibus.* Cum emimus domitos boves, stipulamur sic, *Illosce boves sanos esse noxisque præstari?* Cum emimus indomitos, sic, *Illosce juvencos sanos recte, deque pecore sano esse, noxisque præstari spondesne?* Lanii vero qui ad cultrum bovem emunt, & qui ad altaria hostiæ sanitatem non solent stipulari. Eadem forma erant emendi asini, *c. 6.* & equi, *cap. 7. ibid.* 49 Equum ostendens cum ornamentis, tradere eum debet cum ipsis ornamentis, sella scilicet & fræno, & cum omnibus quibus demonstratus est. *Bald.* vide tamen *§. 11. ff. eod.* 50 Casus est specialis. *l. 28. l. 31. §. 22. supr. eod.* 51 Ut quodammodo hic quadrupedibus videantur comparari mancipia, ut in *l. 2. §. 2. supr. ad l. Aquil.* Goth. Interpretationem hujus §. vide in §. 7. *seq.* S. L. 52 *l. 31. §. 6. supr. eod.* 53 Quid ita? cum Varro *2. de re rustic. c. 1.* testetur, scientiam pecoris parandi partes ter ternas habere: unam de minoribus pecudibus (ovem, capram, suem); alteram de majoribus (boves, asinos, equos); tertiam pecuariam, mulos scilicet, canes, pastores. Porro jumentorum appellatione non continentur boves, *ut hic.* continentur elephanti & cameli. *l. 1. § 2. supr. si quadrup.* 54 Varro *2. de re rust. 2.* hanc formulam, emendarum ovium tradit, Tanti sunt mihi emptæ: Prisca formula talis fuit, Illasce oves, qua de re agitur, sanas esse, uti pecus ovillum, quod recte sanum est, & extra luscam, surdam, minam, id est, ventre glabro, neque de pecore morboso esse, habereque recte licere, hæc sic recte fieri spondes? &c. Quod ad capras attinet, sanas sanus nemo promisit, inquit idem Varro *ibid. cap. 5.* ita tamen emuntur, *Illas capras hodie recte esse & bibere posse, habereque recte licere, hæc spondesne?* De suibus hoc addi a quibusdam superiori formulæ videtur, *cap. 4.* perfunctas esse a febri & a foria. 55 *l. 65. §. antepenult. ff. de legat. 3. l. 89. ff. de verb. sign.* 56 *Boves* non jumentorum, sed pecoris appellatione hoc edicto continentur. 57 *Mulus* ex asino & equa gignitur. Gignitur etiam mula ex equo & asina. Equo & asina genitos mares, *hinulos* antiqui vocabant. Cum equa muli coitu natum, vocarunt etiam hinnum vel gignum. Aristot. *6. de historia animal. 24. & 2. de generat. cap. ult. 6.* Columella *35. 8.* Plin. *44.* 58 Castratus nunquam generat. 59 Quærit Baldus, quid juris sit, si manus arida alicui amputetur? nihil eo casu utilitatis abesse, sed quia formæ hominis detrahitur, scribit, rationem ejus habendam. 60 *l. 6. §. ult. l. 7. supr. eod.* 61 De mula hoc addatur, in Cappadocia, & aliis locis, mulas passim generare; ut scribit Aristoteles, *lib. de mirandis auscultat. & 6. de histor. anim. 34. & 36.* De partu mulæ, adde Plin. *8. cap. 49.* Herodot. *in Melpomene, & in Polyhymnia.* Liv. *6. & 37.* Dion. *47.* Varronem *2. de re rustica 1.* sed rarius pariunt mulæ, ut & reliqua animalia nata ex diversis generibus animalium, teste Plinio: vel potius quod matricem rectam non habeant, teste Horo. *in Hieroglyphicis.* Ideo mulæ pictura Ægyptii adumbrabant mulierem sterilem, unde Homerus mulas ἀέλλας quasi ventosas: omnia enim vento plena, sunt inutilia ad gignendum, teste Basilio *in Hexamero: vers. 27.* Rhodigin. *7.* his adde Ferrandum *1. Explic. 20.* adde Festum *in Mulis.* 62 *Transjungere* est jugalium loca mutare, quadrigæ locum mutare, temonariam mulam facere, quæ præcedere solita sit: vel dexteram facere quæ sinistra esse solebat.

sanam esse: plerasque denique carrucarias [1] tales esse, ut non possint transjungi. §. 9. Idem ait, si nata sit eo ingenio, aut corpore, ut alterum jugum non patiatur, sanam non esse. §. 10. Non tantum autem ob morbum, vitiumve [2] redhibitio locum [3] habebit in jumentis, verum etiam si contradictum, promissumve, erit locus redhibitioni, exemplo mancipiorum. §. 11. *Vendendi* autem *causa ornatum jumentum* videri Cælius ait, non si sub tempus venditionis, hoc est, biduo ante venditionem [ornatum] sit: sed [4] si in ipsa venditione ornatum sit, aut ideo, (inquit) venale cum esset, sic ornatum inspiceretur: semperque cum de ornamentis agitur, [&] in actione & in Edicto adjectum est, *vendendi causa ornata ducta esse*: poterit enim jumentum ornatum itineris causa duci, deinde venire. §. 12. Si plura jumenta venierint, non omnia erunt redhibenda propter unius ornamentum: nam [&] si vitiosum sit unum jugum, non tamen propter hoc cætera juga redhibebuntur. §. 13. Si forte jugum mularum sit, quarum altera vitiosa est, non ex pretio tantum vitiosæ, sed ex utriusque [5] erit componendum, quanti minoris sit: cum enim uno [6] pretio utræque venierint, non est separandum pretium, sed quanto minoris cum veniret, utrumque fuit, non alterum, quod erat vitiosum.

§. 14. Cum [7] autem jumenta paria veniunt, Edicto [8] expressum est, *ut, cum alterum in ea causa sit, ut redhiberi debeat, utrumque* [9] *redhibeatur*: in qua re tam emptori, quam venditori consulitur, dum jumenta non separantur. Simili modo & si triga [10] venierit, redhibenda erit tota: & si quadriga [11], redhibeatur. Sed si duo paria mularum sint, & una mula vitiosa sit, vel par, solum par [12] redhibebitur, alterum non, si tamen nondum sint paria constituta, sed simpliciter quatuor mulæ uno pretio venierint, unius erit mulæ redhibitio, non omnium: nam & si polia [13] venierit, dicemus, unum equum, qui vitiosus est, non omnem poliam redhiberi oportere. Hæc & in hominibus dicemus pluribus uno pretio distractis: nisi [si] separari non possunt, utputa si tragœdi [14] vel mimi,

39. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

VEl fratres [15].

1. *Edictum de eo, qui animal, qua vulgo iter fit, ita habet, ut nocere possit.*

40. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

HI enim non [16] erunt separandi. §. 1. Deinde aiunt [17] Ædiles, *ne* [18] *quis canem* [19], *verrem*, [*vel minorem aprum* [20]], *lupum*, *ursum*, *pantheram* [21], *leonem*,

41. PAULUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

ET generaliter, *aliudve, quod noceret, animal, sive soluta sint, sive alligata, ut contineri vinculis, quo minus damnum inferant, non possint,*

42. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

Q*Ua vulgo* [22] *iter* [23] *fiet, ita habuisse velit, ut cuiquam nocere damnumve dare possit: Si adversus ea factum erit, & homo liber ex ea re perierit, solidi* [24] *ducenti: Si nocitum homini libero esse dicetur, quanti* [25] *bonum æquum judici videbitur, condemnetur: cæterarum rerum, quanti* [26] *damnum datum, factumve sit, dupli.*

De bove, qui cornu petit; mulis cessum dantibus; jumentis, quæ sine causa turbantur, & semetipsa eripiunt. 1. *De eo, qui ad amicum domini confugit.* 2. *De eo, qui persuasu alterius a domino recessit.* 3. *Si servus alienus bona fide possessus fugerit.* 4. *Quid sit mortis consciscendæ causa quid facere.* 5. *De eo, quod emptor consecutus est, servi redhibendi nomine.* 6. *De mancipio nullius pretii.* 7. *De redhibitione in fraudem creditorum.* 8. *Si emptor servum pigneraverit, vel eum alienaverit, vel usumfructum ejus.* 9. *De emptione conditionali.* 10. *Si servus, in quo alienus est ususfructus, emerit.*

43. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

BOvem, qui cornu [27] petit, vitiosum esse plerique dicunt: Item mulas, quæ cessum dant [28]: Ea quoque jumenta, quæ sine causa [29] turbantur, & semetipsa eripiunt, vitiosa esse dicuntur. §. 1. Qui ad amicum [30] domini deprecaturus confugit, non est fugitivus: Imo etiamsi ea mente sit, ut non impetrato auxilio domum non revertatur, nondum fugitivus est: quia non solum consilii, sed & facti [31], *fugæ* nomen est. §. 2. Qui persuasu alterius a domino recessit, fugitivus est, licet id non fuerit facturus citra consilium ejus qui persuasit.

§. 3. Si servus meus bona fide tibi serviens fugerit, vel sciens se meum esse, vel ignorans, fugitivus est: nisi animo ad me revertendi id fecit. §. 4. Mortis [32] consciscendæ causa sibi facit, qui propter nequitiam, malosque mores, flagitiumve aliquod admissum, mortem sibi consciscere voluit: non si, dolorem [33] corporis non sustinendo, id fecerit. §. 5. Si quis servum emerit, &, rapto eo, vi bonorum raptorum actione quadruplum consecutus est, deinde servum redhibeat, reddere debebit quod [34] accepit: Sed si per eum servum injuriam passus, injuriæ nomine egerit, non reddet venditori [35]; aliter forsitam atque si loris ab aliquo cæso, aut quæstione de eo habita, emptor egerit. §. 6. Aliquando [36] [etiam] redhiberi mancipium debebit, licet æstimatoria, id est, quanto [37] minoris agamus: nam si adeo nullius sit pretii, ut ne expediat quidem tale mancipium domino habere, veluti si furiosum, aut lunaticum [38] sit, licet æstimatoria actum fuerit, officio tamen judicis continebitur, ut reddito mancipio pretium recipiatur. §. 7. Si quis, cum consilium inisset fraudandorum creditorum, redhibuerit, non [39] redhibiturus alias nisi vellet eos fraudare: tenetur creditoribus propter mancipium venditor. §. 8. Pignus [40] manebit obligatum, etiamsi redhibitus fuerit servus: quemadmodum si eum alienasset, aut usumfructum ejus, non recte redhibetur, nisi redemptum [sit], & pignore liberatum redhibeatur. §. 9. Si sub conditione homo emptus sit, redhibitoria actio ante [41] conditionem existentem inutiliter [42] agitur: quia [43] nondum perfecta emptio, arbitrio judicis imperfecta fieri non potest: & ideo, & si ex empto vel vendito, vel redhibitoria ante actum fuerit, expleta conditione, iterum agi poterit. §. 10. Interdum, etiamsi pura sit venditio, propter juris [44] conditionem in suspenso [45] est: veluti si servus, in quo alterius ususfructus, alterius proprietas est, aliquid emerit: nam dum incertum est, ex cujus re pretium solvat, pendet cui sit adquisitum: & ideo neutri eorum redhibitoria competit.

De eo, quod venditioni accedit. 1. *De pluribus venaliciariis sociis.* 2. *De servo alieno vendito.*

44. IDEM lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

JUstissime Ædiles noluerunt, *hominem ei* [46] *rei, quæ minoris* [47] *esset, accedere*: ne qua fraus aut Edicto aut juri civili fieret, ut ait Pedius, propter [48] dignitatem [49] hominum: alioquin eandem rationem fuisse & in cæteris rebus: Ridiculum namque esse, tunicæ fundum accedere. Cæterum hominis venditioni quidvis adjicere licet: nam & plerunque [50] plus in peculio est, quam in servo: & nonnunquam vicarius, qui accedit, pluris est, quam is servus qui venit. §. 1. Proponitur actio ex hoc Edicto in eum, cujus maxima pars in venditione fuerit: quia plerunque venaliciarii [51] ita societatem coëunt, ut quidquid agunt in commune videantur agere: æquum enim Ædilibus visum est, vel [52] in unum ex his, cujus major pars aut nulla parte minor esset, ædilitias actiones competere: ne [53] cogeretur emptor cum multis litigare: quamvis actio ex empto cum singulis sit pro portione, qua socii fuerunt: nam id genus hominum ad lucrum potius vel turpiter [54] facien-

1 Quæ habentur, ut jungantur ad carrucam vel rhedam, qua ratione *carrucariæ* hic dicantur, & a Varrone rhedariæ. 3. *de re rust.* Id genus animalis primum cœptum est jungi curribus & vehiculis, vide Festum *in Mulis.* 2 *l.* 47. ff. *eod.* 3 *l.* 19. *in fin.* ff. *eod.* 4 In *ipsa venditione & sub tempus venditionis* differunt. 5 *l.* 64. ff. *eod.* 6 *l.* 36. *supr. eod.* 7 Si jumenta paria fuerint, quæ venierint, ob morbum unius omnia redhibentur, *Synops. eod. c.* 39. 8 *In pr. supr. eod.* 9 *l.* 34. *in fin.* ff. *eod.* 10 Isid. 18. *c.* 36. Quadrigæ, bigæ, trigæ, & sejugæ ab equorum numero & jugo dictæ, ex quibus quadrigas Soli quia per quatuor tempora, ver, æstatem, autumnum & hyemem annus vertitur, bigas Lunæ (quoniam gemino cursu cum sole contendit, sive quia nocte videtur & die) Trigas diis inferis, quia hi per tres ætates homines ad se rapiunt, (id est, per infantiam, juventutem, atque senectam) sejugas, seu maximum currum Jovi deorum maximo desultores consecrarunt. Glossis Trigarium τόπος, ὅπȣ ἵπποι γυμνάζονται. Iisdem Glossis τρίπων Triga, τριπωλα Trigæ, sic vetus Poeta, *Triga mihi paucos inter dilecta sodales, Triga sodalitii pars bene magna mei.* 11 *Quadriga*, id est, equi quatuor, quæ etiam sine curru est. *arg l.* 22. *supr. ad l. Aquil l.* 10. *in fin.* ff. *quib. mod. usufr l.* 58. *supr. pro socio.* nec semper ita accipitur, quasi juncta curru: alioquin quadriga legata deberetur currus, quod est falsum. Deinde *quadriga*, nomen numeri est, ideoque ad res alias transfertur, ut cum Varro ait locum, corpus, tempus, actionem, esse initiorum quadrigas. & Vopiscus quadrigas tyrannorum vocat, Firmum, Saturninum, Bonosum, Proculum: & Hieron *ad Jovinian* quadrigas virginum, filias Philippi Evangelistæ *ad Paulinum*, Evangelistas quadrigam domini, quadrigam sanctitatis *ad Pammachium*: Cuj. ad *l.* 24 *supr eod.* Porro multum interest, quadrigæ, an quatuor equorum ususfructus legatus sit, *d. l.* 10. actum fuerit, ut quadriga haberetur, vel quatuor equi venditi essent, *d. l.* 58. quadrigæ una stipulatio est & individua, *l.* 29. ff. *de verb oblig.* quatuor equorum multiplex & dividua. 12 Par mularum seu jugum, quod Græci quidam ὀρικὸν ζεῦγος, & συνωρίδα, & τετρωρίδα vocant. Cujac 6. *ad African ad l.* 24. *supr. eod.* sic quadrigæ pro quaternario sumuntur apud Varr. 4. *de lingua.* Initiorum quadrigæ, locus, corpus, tempus & actio. Propert 3. *Et si quadriga visenda est ora Caystri.* quo loco quadriga Caystri, quatuor hæ nobilissimæ urbes, Ephesus, Smyrna, Colophon, Miletus: sic Marcellus Empiricus quadrigam vocat, τὸ τετραφάρμακον medicorum. 13 Græcis πώλεια. Xenoph *lib.* περὶ ἱππικῆς, est armentum equorum: hinc non omnem poliam redhiberi. Varro *equarias* vocat. *Catel.* Cotta *in voce Polias*, hoc vocabulum a voce πῶλος (quæ pullum significat) derivari putat: pullum sc. equinum: hinc πωλοδομάζειν, equos domare. Reperio etiam πώλιον Aristophani pullum significare. Tacitus, *lib de morib Germ.* equitium dixit *Poliam*; puto id esse quod Galli vocant, *une laisse de chevaux.* 14 *l.* 34. *in princ. supr. eod.* 15 *l.* 35. *in fin. supr. eod* 16 Separatio fratrum dura est: unum sine altero redhibere, durum est. In auctione quamvis hostili fratres hasta non dividunt. Seneca 9. *Controvers.* 3. 17 *Hic & §.* 1. *Inst. si quadrupes.* 18 Qui canem, aut verrem, aut ursum, aut lupum, aut pantheram, aut leonem, aliudve noxium animal, sive solutum, sive non sit alligatum, ut damnum inferre nequeat, qua vulgo fit iter, habeat, & homo liber ex eo perierit, ducentos aureos præstat: si vero non perierit ille quidem, sed nocitum tamen ei sit, quantum æquum bonum judici videtur, condemnatur: cæterarum rerum duplum damnum præstat, *ut hic. l.* 41. *l.* 42. ff. *eod. Synops eod ex lib* 51 *tit* 4. *c.* 30 6 Harmenop. 1. §. 2. 19 Lex Pesulania, vel Pesulonia, vel Solonia, lata est de cane damnum dante, Paulus 1. *sentent.* 15. § 1. Solon (teste Plutarcho *in Solonis vita*). ἔγραψε δὲ καὶ βλάβης τετραπόδων νόμον, ἐν ᾧ κύνα δακόντα παραδοῦναι κελεύει κλοιῷ τετραπήχει δεδεμένον. Haud absimilem legem condidit Plato his verbis, ἐὰν ὑποζύγιον, ἢ ἵππος, ἢ κύων, ἤ τι τῶν ἄλλων θρεμμάτων σίνηται &c. 20 Hæc verba, *minorem aprum*, desunt in *d.* §. 1. quæ res facit, ut Cujac. *ibid* existimet, superiora verba hic superesse. Certe Ecloga 19. *cap.* 30. ita legit, ὁ κυνάγριον, ἢ κάπρον, ubi Leunclavius lectionem aliam notat. ὁ κύνα, ἢ σύναγρον, adde quæ scripsi ad Nonium 2. *n.* 58. *&* 647. adde Petronium. Vel minor aper hic nondum grandis vel dentatus. 21 *Panthera* hic, & *l.* 2. *supr. ad leg. Aquil.* animal est. Panthera, & tigris macularum varietate, prope solæ bestiarum spectantur: Sunt qui tradunt in Armoris similem lunæ esse maculam crescentem in orbes, & cavantem pari modo cornua, creberrimæ in Africa, Syriaque, Senatusconsultum fuit vetus (quod ad hunc locum maxime pertinet), ne liceret Africanas in Italiam advehere. Contra hoc tulit ad populum Cnejus Aufidius Tribunus plebis, permisitque Circensium gratia importare. Prius autem Scaurus Ædilitate sua varias 150. universas misit: dein Pompejus Magnus 420. Divus Augustus 420. Cætera de Pantheris, & earum gratitudine, vide Plin. 8. *cap.* 17. Est & alio sensu in jure nostro *panthera*, id omne, quod auceps capit, capturusve sit, *l.* 11. §. 18. *supr. de act. empt.* 22 Qua populi iter est, Paulus 1. *sent.* 15 §. 2 secus in domo, ut antea dictum est, 23 Viarum curam gessisse Ædiles hic locus argumento est. dixi ad *l.* 1. ff. *de via publica.* 24 Paulus *ibid.* sic expressit: Pro modo admissi extra ordinem actio in dominum vel custodem datur, sed forte ad posteriorem hujus legis sententiam id referendum. 25 Si cum in hominem liberum quid dejectum erit & is perierit, in quinquaginta aureos fit condemnatio. *l.* 1. §. 5. *supr. de his, qui effuderint.* 26 Quantum. 27 Κερατίζων βȣ̃ς. *Synops. eod. c.* 31. Goth. Decisionem hujus l. habes in *l.* 4. *supr. eod.* S. L. 28 Quæ cessim eunt. *Hal.* λακτίζοντας, *Eclog.* 19. *tit.* 10. *c.* 31. id est, quæ calce percutiunt, quæ & calceatrones. *Novell.* 1. *n.* 214. Porro *cessim ire* significat ἀναχωρεῖν, regredi, retrocedere: hinc *l.* 52. §. 2. *supr. ad l. Aquil.* interim superius plaustrum cessim ire cœpit. 29 ἀναιτίως. *Synops. eod. c.* 31. ἐναντίως. S. Harmen. 3. *c.* περὶ πιπρασκόντων. 30 *l.* 17. §. 4. *supr. eod.* ubi dixi, adde Terent. *Heautont. act.* 5. *sc.* 2. 31 Idem de verbo *submittere* dicitur, *l.* 70. *in fin.* ff. *de usufructu.* fugæ & ut submittendi nomen facti est. 32 vid. *l.* 23. §. 3. *supr. eod.* Goth. Adde Leonin. *Emendat. l.* 4. *c.* 5. *num.* 1. Ans. 33 v. *l.* 2. *C. qui testamenta.* 34 v. *l.* 24. *supr. eod.* 35 Quia hujusmodi pœna infligitur ob injuriam illatam personæ non rei, vide *l.* 24. *supr. de petit. hered.* 36 Posterior enim actio redhibitionem continet. *l.* 25. §. 1. *infr. de except rei judic.* 37 *l.* 31. §. 5. *l.* 38. *supr. eod.* 38 Lunatici qui sint, vid. Hect. Felic *de Societat. c.* 7. *n.* 22. 23. Ans. 39 Adde *l.* 9. *in fin.* ff. *de alien. judic.* 40 *l.* 4. ff. *quibus modis pign.* 41 *l.* 22. *supr. mandati.* *l.* 13. *l.* 15. ff. *quando dies legat.* 42 Imo utiliter agi potest, *l.* 5. ff. *de injusto.* 43 Privatio ibi esse non potest, ubi non est habitus: Ubi non cadit habitus, ibi non cadit privatio. adde *l.* 10. ff. *de verb. obl.* vide Everardum *Topicis. loco* 26 *a privatione ad habitum. l.* 4. ff. *de instit. l.* 4. ff. *de divort. & repudiis l* 96 ff. *de cond & demonst. l.* 116. ff. *de verb. oblig. l.* 208. ff. *de reg jur. c. quod vero non formatur & c. ad dissolvendum. extr. de desponsat. impub* 44 Conditio a jure vel homine adjecta, actum suspendit. 45 In pendenti. *l.* 12. §. 5. *l.* 25 § 1. ff *de usufructu l.* 43. *in fin.* ff. *de adquirend rer. dom.* 46 Venditioni rei modicæ *homo* non accedit. dic, *ut* ff *eod* 47 Atqui in emptione fundi dici potest, ut Stichus servus accedat, *l.* 34. ff. *de contrahend empt.* v Cujac. 16. *obs.* 20. 48 *Homo* dignissimum animal Ovid. 1. *Metamorphos.* Sanctius animal vocat, & quod dominatur in cætera alia animantia. Plinius 7. *in Princ* In omnibus animantibus principium homini tribuit, cum ejus causa videatur cuncta genuisse natura. adde *l.* 28. §. 1. ff *de usuris.* Mercurius Trismegistus vocat hominem magnum miraculum. 49 Eadem hominis dignitas facit, ut *partus* non sit in fructu, *l.* 27. ff. *de petit. heredit.* ut *merces* appellatione homines non contineantur. *l.* 207 ff. *de verbor. signif.* 50 Accessiones plerumque potiores sunt principalibus suis ac primis, *ut hic.* plerunque plus est in peculio servi, quam servus ipse valeat: plus vicarius interdum valet, quam ipse ordinarius qui vicarium habet. 51 De quibus, *l.* 37. ff. *eod. l.* 57. *l. ult. in fin. supr. mandati. l.* 73. ff. *de legat* 3. *d. l.* 207. ff *de verb. significat l.* 1 *C de nundinis.* 52 Sociorum unum pro cæteris omnibus posse conveniri, hinc colligit Baldus: & socios in contractu, socios esse in distractu. 53 Adde *l* 2 *supr de exercitoria.* 54 Hinc Chrysostomus apud *Gratianum, can. ejiciens.* 88. *distinct* mercator sine mendacio & perjurio esse non potest. Et Demosthenes, *in Oratione pro Phormione*, ingens ait esse miraculum, si

dum,

dum, pronius est. §. 2. In redhibitoria vel æstimatoria potest dubitari; an, quia alienum [1] servum vendidit, & ob evictionem, & propter morbum forte, vel fugam simul teneri potest; nam potest dici nihil interesse emptoris, sanum esse, fugitivum non esse, eum qui evictus sit? Sed interfuit emptoris, *sanum possedisse* propter operas: neque ex postfacto decrescat obligatio: statim enim ut servus traditus est, committitur stipulatio, quanti interest emptoris.

De condemnatione in duplum vel simpliciter.

45. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

R*Edhibitoria actio* [2] duplicem habet condemnationem: modo enim in duplum, modo in simplum condemnatur venditor: Nam si [3] neque pretium, neque eum qui eo nomine obligatus erit liberet, dupli [4] pretii, & accessionis condemnari jubetur: si vero reddat pretium & accessionem, vel eum qui eo nomine obligatus est liberet, simpli [videtur condemnari].

Quid caveat redhibens.

46. POMPONIUS lib. 18. ad Sabinum.

CUm [5] mihi redhibeas; *furtis noxisque solutum esse*, promittere non debes, præterquam quod jussu tuo fecerat, aut ejus cui tu eum alienaveris.

De manumissione, 1. Vel morte mancipii empti.

47. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

SI hominem emptum manumisisti [6], & redhibitoriam, & quanti minoris denegandam tibi Labeo ait: sicut duplæ actio periret: Ergo & quod adversus dictum promissumve sit, actio peribit. §. 1. Post mortem [7] autem hominis ædilitiæ actiones manent:

1. *Si quis de morbo servi querens retinere eum velit.* 2. *Si tempore redhibitoria exclusus velit agere æstimatoria.* 3. *De servo vincto vendito.* 4. *De scientia emptoris.* 5. *De heredibus.* 6. *De mancipiis & aliis animalibus.* *De usufructu empto.* 7. *Si de uno vitio agatur, & timeatur, ne alia postea appareant.* 8. *De simplariis venditionibus.*

48. POMPONIUS lib. 23. ad Sabinum.

SI tamen sine culpa actoris, familiæve ejus, vel procuratoris mortuus sit. §. 1. Audiendus est is, qui de vitio vel morbo servi querens retinere eum velit. §. 2. Non [8] nocebit emptori, si sex mensium exceptione redhibitoria exclusus, velit intra annum æstimatoria agere. §. 3. Ei, qui [9] servum vinctum vendiderit, ædilitium Edictum remitti æquum est: multo enim amplius est id facere, quam pronunciare, *in vinculis fuisse*. §. 4. In ædilitiis actionibus exceptionem opponi æquum est, si emptor sciret de fuga, aut vinculis, aut cæteris rebus similibus, ut venditor absolvatur. §. 5. Ædilitiæ actiones & heredi [10], & in [11] heredem competunt; ut tamen & facta heredum, quæ postea accesserint, & quod experiri potuerint, quærantur. §. 6. Non solum de mancipiis, sed de omni animali [12] hæ [actiones] competunt; ita ut, etiamsi usumfructum in homine emerim, competere debeant. §. 7. Cum redhibitoria actione de sanitate agitur, permittendum est, de uno vitio agere & prædicere, ut, si quid aliud postea apparuisset, de eo iterum ageretur. §. 8. Simplariarum [13] venditionum causa ne sit redhibitio, in usu est.

De redhibitione fundi.

49. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

ETiam [14] in fundo vendito redhibitionem procedere, nequaquam incertum est: veluti si pestilens [15] fundus distractus sit: nam redhibendus erit. Et benignum est dicere, vectigalis exactionem futuri temporis post redhibitionem adversus emptorem cessare.

De varicoso.

50. JULIANUS lib. 4. ex Minicio.

V*Aricosus* [16] sanus non est.

Si servus, 1. Vel procurator emerit.

51. AFRICANUS lib. 8. [17] Quæstionum.

CUm mancipium morbosum vel vitiosum servus emat, & redhibitoria vel ex empto dominus experiatur, omnimodo [18] scientiam servi, non domini spectandam esse ait: ut nihil intersit, peculiari, an domini nomine [19] emerit, & certum incertumve mandante eo emerit: quia [tunc] & illud ex bona fide est, servum, cum quo negotium sit gestum, deceptum non esse, & rursus delictum ejusdem, quod in contrahendo admiserit, domino nocere debet: Sed si servus, mandatu domini, hominem emerit, quem dominus vitiosum esse sciret, non tenetur venditor. §. 1. Circa [20] procuratoris [21] personam, cum quidem ipse scierit morbosum, vitiosum esse, non dubitandum, quin, quamvis ipse domino mandati [22] vel negotiorum gestorum [23] actione sit obstrictus, nihilo [24] magis eo nomine agere possit: at cum ipse ignorans esse vitiosum, mandatu domini qui id sciret emerit, & redhibitoria agat, ex persona domini utilem exceptionem ei non putabat [25] opponendam.

Si servus venditori furtum fecerit.

52. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

SI [26] furtum domino servus fecerit, non est necesse, hoc in venditione servi prædicere, nec ex hac causa redhibitio est: Sed si dixerit, *hunc furem* [27] *non esse*, ex illa parte tenebitur, *quod dixit promisitve*.

De febri tertiana aut quartana. De podagra, de morbo comitiali.

53. JAVOLENUS lib. 1. ex Posterioribus Labeonis.

QUi tertiana [28], aut quartana [29] febri, aut podagra [30] vexarentur, quive comitialem [31] morbum haberent, ne quidem his diebus [32] quibus morbus vacaret [33], recte *sani* [34] dicentur.

Si mancipium ab emptore fugerit.

54. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

ACtioni redhibitoriæ non est locus, si mancipium bonis [35] conditionibus emptum fugerit, quod [36] ante non fugerat.

De emptore ignorante vitium servi empti.

55. IDEM lib. 12. Responsorum.

CUm sex [37] menses utiles [38], quibus experiundi potestas [39] fuit, redhibitoriæ actioni præstantur, non videbitur potestatem experiundi habuisse, qui vitium fugitivi latens ignoravit: non idcirco tamen dissolutam [40] ignorationem emptoris excusari oportebit.

An fidejussori redhibeatur.

56. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

L*Atinus Largus*: Quæro, an fidejussori emptionis [41] redhiberi mancipium possit? Respondi: Si in universam [42] causam fidejussor sit acceptus, putat Marcellus posse [43] fidejussori [44] redhiberi.

Si servus emerit. 1. Si servus aut filiusfamilias vendiderit.

57. IDEM lib. 5. Quæstionum.

SI servus mancipium emit, & dominus redhibitoria agat, non [45] aliter ei venditor daturus est, quam [46] si omnia præstiterit, quæ huic [47] actioni continentur: & quidem solida, non peculio tenus: nam & si ex empto dominus agat, nisi pretium totum solverit,

idem mercator industrius videatur & probus. A mercatura tanquam contagione omnis honor atque militia segregatur, *l. 12. in fin. C. de cohortalibus. libro 12. l. unic. C. negotiat. ne milit.* Apud Thebanos nemo ad honores reipublicæ admissus, nisi decem annis a mercatura destitisset. Aristoteles, 3. *Polit.* 3. *in fin.* Ideoque Bartolus mercaturam non inter officia, sed artificia numerat. *tract. de testimoniis. num.* 62. nec absentes reipublicæ causa mercatores esse dicuntur, quia commodi captandi causa, *l. 4. in fin.* & quidem sui, *l. 36.* ac privati negotiantur. *l. 42. supr. ex quibus causis major.* Si tamen penitius spectemus, honoribus interdum digni sunt: ut & reliqui: hoc enim pacto futurum est (ut inquit Xenophon, *libro de vectigalibus,*) plures ut mercaturæ studeant, & annonæ ex qua pendent hominum vitæ. *Goth.* Adde Tholosan. *de Republ. lib. 4. cap. 7. n. 7.* Ans.

1 *l. 11. §. 7. supr. de act. empt.* 2 Emptori competens. 3 Si nec pretium venditor nec accessiones solvit, nec obligatum suo nomine liberat; in duplum pretii, & accessionis judicio redhibitorio condemnatur: sin hæc præstat, in simplum condemnatur. *Synops. eod. cap.* 33. 4 In duplo continetur pretium. *Bart.* 5 Versus hic Jurisconsulto excidit in hac prosa oratione, sunt & alii multi a me sparsim hac editione notati. 6 *l. 25. ff. de evictiòn.* 7 *l. 23. §. 5. l. 38. §. 3. supr. eod. l. 48. ff eod. l. 19. ff. de evict.* 8 Redhibitoria sex mensium exceptione exclusus, potest quanti minoris intra annum agere. *Synops. eod. cap.* 35. 9 Qui servum vinctum vendit, actione de fuga non tenetur: Multo enim id amplius est, quam dicere in vinculis fuisse, *ut inf.* Nam quum emptor scit de fuga, vel vinculis, vel rebus similibus, opponitur ei exceptio. §. 4. *ff eod. Synops. eod. c.* 55. 3. Harmenop. 3. §. 78. 10 *l. 19. § pen. supr. eod.* 11 *l. 23 §. 5 supr. eod* 12 Et se movente: quin & de re soli. *l. 1. ff eod* 13 Singularium venditionum. *Hal.* Simplariarum legit Corras. 2. *miscell.* 24. quasi minutarum & vilium: a *simpulo*, vase exiguo, quo Romani diis (unde simpulatrices mulieres rei divinæ deditæ, Festo) sacrificabant, teste Varrone *apud Nonium.* hinc fluctus excitare in simpulo, id est, re minima. Cic. 4. *de leg.* Sed Budæus Florentinam defendit, & ait simplarias actiones eas esse, in quibus venditor non necesse habebat de dupla emptori repromittere, ut in *l. 37. ff. de evict.* eodem sensu, quod duplariæ, quadruplariæ actiones quæ in simplum & duplum dabantur: & armaturæ simplares, & duplares (2. Veget.) & torquarii simplares, duplaresque (Modesto *de vocabulis*) quod qui ea gestabant, singulas vel duplices annonas perciperent, & duplicarii, Varroni 4. *de lingua.* Græci ea sententia hunc locum ita exponunt, *συνηθές ἐστι μὴ ἁρμόζειν τὴν περὶ ἀναστροφῆς ἀγωγὴν, ἐπὶ τῶν ἁπλῶν πράσεων. Synops. eod. c.* 35. Harm. 3. §. 76. In usu est actionem redhibitoriam in simplis venditionibus non competere. Simplas autem Scholiastes Synopseos illo loco interpretatur, *μήτε ἔπαινον, μήτε ψόγον ἐχούσας,* quæ neque laudem neque vituperationem habeant. *Goth.* Adde Revard. *l. 1. conject. c.* 12. Ans. 14 *l. 63. ff. eod.* 15 Pestilentiæ causa (nempe si pestilens sit ipse fundus venditus) redhiberi potest fundus. dixi ad *l. 4. C. h. t.* & ad Cic. 2. *Agrar.* 16 *Varices*, sunt venæ plus æquo intumescentes: hinc varicosus, cui venæ nimio sanguine replentur. Celsus & Avicenna auctor est, varices accidere cursoribus, & onera bajulantibus, & diu stantibus. Hinc Juven. *Satyr.* 6. varicosus fiet aruspex, ex diuturna scil. statione. Aruspex, cum exta consulit, diu stando fit varicosus: Inde illud Vatinii est in Ciceronem varicosum gloriantem se humeris Italiæ ab exilio reportatum unde ergo tibi varices? de varicum curatione vide Æginetam 6 c. 64. & 82. Cels. 7. *de re medica* 33. 17 Vide Cujac. 8. *ad Afric.* Prima hujus legis quæstio hæc est. Si servus, vel filius morbosum aut vitiosum quid emit, an eorum, an vero patris aut domini eorum mens spectanda sit. 18 Id est, sive dominus mandavit emi, certum (veluti Stichum) sive incertum, id est, hominem generaliter. utroque casu scientia servi inspicitur, non domini. Cujac. *ibid.* 19 Nomine domini emit, qui domino emit nominatim, sive mandatum habeat, sive non, id est, sive quasi procurator emat, sive quasi gestor: & latius patent hæc verba, *nomine domini*, quasi generalia, quam *mandato domini.* Cujac. *ibid.* 20 Altera hujus legis quæstio est, an procuratoris ementis morbosum vel vitiosum, mens potius quam domini spectanda sit? 21 Etiam voluntarii, *ut & ff. eod.* in verbo, *vel negotiorum gestorum. l. 17. supr. de in rem verso.* 22 Si verus procurator. 23 Si voluntarius gestor adde *l. 4. ff. de fidejussorib.* & ita Quintilianus 7. *c.* 5. male gestæ procurationis in foro, negotiorum gestorum, an & mandati actio est? 24 Id est, nihilominus, v. *l. 2. §. 1. ff de vi bonor. rapt.* 25 Exceptionem etiamnum putat opponendam. Conan. 3. *comment.* 14. reprehensus a Robert. 2. *recept.* 4. 26 *Synops. eod. c.* 39. 27 *l. 31. §. 1. ff. eod.* 28 Ὁ τριταΐζων, ἤτε τεταρταΐζων. *Eclog.* 19. *tit.* 10. *cap.* 40. Porro de causis tertianæ & quartanæ, vide Fuchs. 3. *sect.* 1. *c.* 10. 29 De qua *l. 1. §. 8. supr. eod. l. 60. in fin. infr. de re judic.* 30 *Podagra*, est humoris a natura alicunde in pedes defluxio, hunc morbum Atheniensibus familiarem fuisse scribit Lucretius 7. Athide tentantur gressus oculique in Achæis Finibus: & Constantinopolitanis. 15. *Nicephorus* 14. certe Agesander *in Pithermo apud Athenæum* scribit, suis temporibus pueros, puellas, eunuchos eo morbo tentatos fuisse per annos viginti Mercurialis 1. *variar.* 24. de podagra adde *l. 3. C. qui morbo se excusant.* 31 *Δαιμονιζόμενοι* vertit auctor *Synops. ibid. Comitialis* dicitur, quod in comitiis, ut & aliis hominum cœtibus eo correpti, maxime infestarentur & frequenter detegerentur. Græcis *ἐπιληψία*, quæ teste Galeno 3. *de laborantib. locis* est intervallata, mentis, & sensuum cum læsione convulsio. Alio nomine *sacer morbus* appellatur, propter sui magnitudinem. Græcis enim familiare est, ut *ἱερὸν*, id est, *sacrum* pro magno usurpent: hinc, *auri sacra fames, sacer piscis* & Hippocrates *in 6. Epidem. sect. 6. aphorism.* 9. *μεγάλην νόσον* nominat. Dicitur & Herculeus morbus, quod ei familiaris, vel quod magnus. Idem *caducus* a crebro lapsu: & *lunaticus*, quod lunæ circumactionem sequatur: *Puerilis & infantilis*, quod ejusmodi ætatem maxime infestet. Fuchs. 3. *sect.* 1. *c.* 12. Idem a Plauto *in captivis.* & Plinio 10. *c* 23 *& lib.* 28. *c.* 3. appellatur *morbus, qui insputatur*, non quod sputo curetur, ut quidam putant, sed quod, si epilepticus occurrit, vel morbus ipse nominatur, abominandi morbi indicio sputum emittatur. Mercurialis, 5. *variar.* 11. Nisi forte dicamus potius, morbum qui insputatur, eum esse, quo æger liberatur, cum primum conspuerit: quo vitio laborantem sputo ejecto, statim sanatum non sine maxima animi admiratione vidi. Plato 11. *de legib.* emptum hominem sacro morbo laborantem intra annum redhiberi voluit: phthisicum & alios intra sex menses; vel ideo quod reliqui morbi sex mensibus dignoscuntur: epilepsia vix intra annum recte a vulgaribus discerni possit. Mercurialis, 4. *variar.* 7. notat ex Clemente Alexandrino 7. *Stromatum*, hircinas carnes epilepticis auxiliari, cum ex Plutarcho *in Problematis* constet, capras præ cæteris animalibus comitiali morbo ob meatuum angustiam tentari, quam vocis eorum tenuitas arguat. Ut ad Comitialem morbum revertar, idem morbus major dicitur Festo (Galli etiam vocant, *le haut mal.*) vide Festum *in Prohibere comitia.* 32 Non dicitur *liberatus*, qui habet aliquod sanitatis intervallum. *Bald.* 33 Cessaret reversurus. 34 V. *l. 31. ff. de evict.* 35 *Καλῇ αἱρέσει*, bona conditione, hac sententia: Qui emptus est bona conditione, si fugerit, locum redhibitoriæ actioni non facit, si non & ante fugerit. *Synops. eod. cap.* 41 36 *l. 3. in princ. C. h. t.* 37 *l. 19. in fin. l. 38. ff. eod. l. 2. supr. quando act. de peculio.* 38 *Utiles* dies, quibus est experiundi potestas. vide *l. 1. ff. de diversis temporal. præscr.* 39 *Posse* verbum, legi, aut statuto adjectum, dies utiles reddit. *Bald.* 40 Paria sunt scire, vel supine ignorare. *Bald.* 41 Id est, venditionis, ut nonnullis placet. *argum. l. 1. supr. de action. empt.* 42 Adde *l. 54. in princ. ff. locati.* 43 Contractus fidejussor, & distractus fidejussor est. 44 Posse & fidejussori redhibere. *Haloand.* 45 Contractu alterius qui utitur, eo uti debet cum suis omnibus clausulis & vitiis. *l. 23. ff. de manumission.* 46 *l. 31 §. 8. ff. eod. l. 78. §. 2. ff. de contrah. empt. l. 13. §. 8. supr. de act. empt.* 47 *Al.* hac actione.

nihil conſequitur. §. 1. Quod ſi ſervus [1] vel filius vendiderit, redhibitoria in peculium competit: in peculio autem & cauſa redhibitionis continebitur: Nec nos moveat, quod, antequam reddatur ſervus, non eſt in peculio: non enim poteſt eſſe in peculio ſervus, qui adhuc emptoris eſt: ſed cauſa ipſius redhibitionis in peculio computatur: Igitur ſi ſervus, [decem millibus] emptus, quinque millibus ſit, hæc quoque in peculio eſſe dicemus. Hoc ita, ſi nihil domino debeat, aut ademptum peculium non eſt. Quod ſi plus domino debeat, eveniet, ut hominem præſtet & nihil conſequatur.

De ſervo, qui rebus ablatis fugit ab emptore.

58. IDEM lib. 1. Reſponſorum.

QUæro, an, ſi ſervus apud emptorem fugit, & *in cauſa redhibitionis eſſe* pronunciatus fuerit, non prius venditori reſtitui debeat [2], quam [3] rerum ablatarum a ſervo æſtimationem præſtiterit? Paulus reſpondit, venditorem cogendum non tantum pretium ſervi reſtituere, ſed etiam rerum ablatarum æſtimationem: niſi [4] ſi pro his paratus ſit ſervum noxæ nomine relinquere. §. 1. Item quæro, ſi nolit æſtimationem & rerum pretia reſtituere, an ſervus retinendus ſit, & danda ſit actio de peculio, vel de pretio redhibiti ſervi ex duplæ ſtipulatione? Paulus reſpondit, de pretio [5] ſervi repetendo competere actionem, etiam ex duplæ ſtipulatione. De rebus per furtum ablatis jam reſponſum eſt. §. 2. Servum dupla [6] emi, qui rebus ablatis fugit: mox inventus præſentibus honeſtis [7] viris, interrogatus, *an & in domo venditoris fugiſſet*, reſpondit, *fugiſſe*: Quæro an ſtandum ſit reſponſo ſervi? Paulus reſpondit: Si & alia [8] indicia [9] prioris fugæ non deficiunt, tunc etiam ſervi [10] reſponſo credendum eſt.

De pretio ſervi redhibendi. 1. De duobus uno pretio emptis.

59. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum.

CUm in ea cauſa venditum eſt mancipium, ut redhiberi debeat, iniquum [11] eſt, venditorem pretium redhibendæ rei conſequi. §. 1. Si quis duos homines uno pretio emerit, & alter in ea cauſa eſt ut redhibeatur, deinde petatur pretium totum, exceptio erit objicienda. ſi tamen pars pretii petatur, magis dicetur, non nocere exceptionem: niſi forte ea ſit cauſa, in qua, propter alterius vitium, utrumque mancipium redhibendum ſit.

De effectu redhibitionis.

60. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

FActa redhibitione, omnia [12] in integrum reſtituuntur, perinde ac [13] ſi neque emptio, neque venditio interceſſit.

Si de ſervitute agatur.

61. ULPIANUS lib. 80. ad Edictum.

QUotiens [14] de ſervitute agitur, victus [15] tantum debet præſtare, quanti [16] minoris emiſſet emptor, ſi ſciſſet hanc ſervitutem impoſitam.

De donatione.

62. MODESTINUS lib. 8. Differentiarum.

AD [17] res donatas [18] Edictum Ædilium curulium non pertinere dicendum eſt: Etenim quid ſe reſtituturum donator repromittit, quando nullum pretium interveniat? Quid ergo, ſi res ab eo cui donata eſt, melior facta ſit? nunquid quanti ejus qui meliorem fecit, intereſt, donator conveniatur? Quod minime dicendum eſt: ne [19] eo caſu liberalitatis ſuæ donator pœnam patiatur: Itaque ſi qua res donetur, neceſſe non erit ea repromittere, quæ in rebus venalibus Ædiles repromitti jubent: Sane de [20] dolo donator obligare ſe & debet & ſolet; ne, quod benigne [21] contulerit, fraudis conſilio revocet.

De locatione.

63. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SCiendum eſt, ad venditiones ſolas [22] hoc Edictum pertinere, non tantum mancipiorum, verum cæterarum quoque rerum [23]. † Cur autem de *locationibus* [24] nihil [25] edicatur, mirum videbatur: Hæc tamen ratio redditur: vel [26] quia nunquam iſtorum de hac re fuerat jurisdictio: vel quia non ſimiliter [27] locationes, ut venditiones, fiunt.

De pluribus ſervis uno pretio emptis. 2. De jumento errante vel fugiente.

64. POMPONIUS lib. 17. Epiſtolarum.

LAbeo ſcribit, ſi uno pretio plures ſervos emiſti, & de uno agere velis, [inter] æſtimationem [28] ſervorum proinde [29] fieri debere, atque [ut] fieret in æſtimationem bonitatis agri, cum ob evictam partem fundi agatur. §. 1. Idem ait, ſi uno pretio plures ſervos vendidiſti, *ſanosque eſſe* promiſiſti, & pars [30] duntaxat eorum minus ſana ſit, de omnibus adverſus dictum, promiſſum, recte agi. §. 2. Ibidem ait, errare & fugere jumentum poſſe, nec tamen erronem aut fugitivum eſſe agi poſſe.

De animi vitiis. 1. De morbo ſontico. 2. De veteratore & novitio.

65. VENULEIUS lib. 5. Actionum.

ANimi potius, quam corporis vitium eſt, [veluti] ſi ludos [31] aſſidue velit ſpectare aut tabulas pictas ſtudioſe intueatur, ſive etiam mendax [32], aut ſimilibus vitiis teneatur. §. 1. Quotiens *morbus ſonticus* [33] nominatur, eum ſignificari Caſſius ait; qui noceat. nocere autem intelligi, qui perpetuus [34] eſt, non [35] qui tempore finiatur. ſed morbum ſonticum eum videri, qui inciderit in hominem, poſtquam is natus [36] ſit: *ſontes* enim nocentes dici. §. 2. Servus tam *veterator*, quam *novitius* dici poteſt, ſed *veteratorem*, non [37] ſpatio ſerviendi, ſed genere [38] & cauſa æſtimandum, Cælius ait: nam quicunque [39] ex venalicio noviciorum emptus, alicui miniſterio præpoſitus ſit, ſtatim eum veteratorum numero eſſe: *novicium* autem non [40] tyrocinio animi, ſed conditione [41] ſervitutis intelligi. Nec ad rem pertinere, Latine ſciat, necne: [nam] nec ob id veteratorem eſſe, ſi liberalibus [42] ſtudiis eruditus ſit.

TIT. II.

DE EVICTIONIBUS [43], ET DUPLÆ [44] STIPULATIONE.

De evictione totius vel partis.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

SIve [45] tota res evincatur, ſive pars [46], habet regreſſum emptor in venditorem. ſed cum pars evincatur, ſi quidem pro indiviſo [evincatur], regreſſum habet, pro [47] quantitate evictæ partis. quod ſi certus locus ſit evictus, non pro indiviſo portio fundi; pro bonitate loci erit regreſſus: quid enim, ſi, quod fuit in agro pretioſiſſimum, hoc evictum eſt; aut quod fuit in agro viliſſimum? æſtimabitur loci [48] qualitas, & ſic erit regreſſus.

Si dupla non promittatur.

2. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI dupla [49] non promitteretur [50], & eo nomine agetur, dupli condemnandus eſt reus.

De ſervo vendito, qui ex peculio ſummam ſecum abſtulit.

3. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

CUm in venditione ſervi peculium [51] ſemper exceptum eſſe intelligitur, is homo [52] ex peculio ſummam quandam ſecum abſtulerat: Si, propter hanc cauſam, furti cum emptore actum ſit, non reverteretur [53] emptor ad venditorem ex ſtipulatione duplæ: quia furtis [54], noxiſque ſolutum eſſe præſtari debet venditionis tempore, hæc autem actio poſtea [55] eſſe cœperit.

---

1 *l. 23. §. 4. ſupr. eod.* 2 Reſtitui non debeat. *Auguſtin. 1 Emendat. 2.* 3 *l. 23. §. 1. ff. eod.* 4 *l. 31. in princ. ff. eod.* 5 *l. 23. §. 8 ſupr. eod. l. 16. C. de evictionib.* 6 Id eſt, ſub ſtipulatione duplæ. *Accurſ.* 7 Confeſſio abſente adverſario coram honeſtis perſonis facta, & indiciis confirmata, facit probationem. Quid, ſi coram vicinis? idem. adde *l. 7. ff. de probationib.* 8 Indiciis multis concurrentibus, probatio enaſcitur. 9 An id innuitur, ex multis indiciis inſurgere plenam probationem? ait Baldus adde *l. indicia. 19. C. de rei vindicat. l. ult. C. de probat.* 10 Vide [illegible] *ff. de probat.* vide etiam diligenter quæ notavi ad *l. 7. ff. de teſtib.* 11 V[illegible] *l. 14. ff. de exception.* 12 *l. 21. 23. §. 7. l. 57. ſupr. eod.* 13 *d. l. 23. §. 1. ſupr. eod.* 14 Venditor fundi evictionem ſervitutis præſtat emptori, ſi quæ ſervitus in fundo ei vendito evincatur, non ex empto actione, quæ in id quod intereſt concipitur, *l. 66. verſ. quadam ita demum. ſupr. de contrah. empt.* ſed æſtimatoria, id eſt, quanti minoris, *ut hic & l. 16. ff. de evictionib.* ſi modo venditor ſervitutem a fundo deberi ignoravit nam ſi ſecus vendidit, in id quod intereſt tenetur. *l. 13. §. 2. l. 39. ff. de actionib. empt. l. 66. ſupr. de contr. empt.* idem ſi neſcivit, ſed tamen *optimum maximum fundum* vendidit. *d. l. 13. §. 3.* 15 Venditor ſc. 16 Vide *l. 39. ff. de act. empt.* 17 Redhibitoria & quanto minoris pro rebus donatis & locatis locum non habent, *ut hic.* etiamſi meritis antecedentibus facta ſit donatio vel locatio. *Bald.* hujus conſtitutionis rationem repetit ab Italico hoc proverbio, *A cavallo donato non riguardare palato.* Goth. Vide *l. 2. & ibi* Duaren. *C. h. t.* Anſ. 18 Cur ita? v. *l. 63. ff. eod.* 19 *l. 49. ff. de re judicata.* 20 *l. 18. in fin. ff. de donat.* 21 Id eſt, donavit. Donatio benignitatis ſpecies: *Benignus* eſt qui donat: *Benigne* donata fraudis conſilio non revocanda. 22 Non ad donationes, ut *l. 62. ſupr. eod.* Goth. Sed & permutationes, *l. 19. §. 5. ff. h. t.* Cujac. *lib. 12. obſerv. c. 38.* Anſ. 23 Mobilium, immobilium, *l. 1. ſupr. eod.* omnium animalium, hominis, *l. 48. §. 6. ſupr. eod.* fundi. *l. 49. ff. eod. l. 4. C. h. t.* Goth. Habet quoque hoc edictum locum in annona corrupta, & libris mendoſis per not. Gomez. *2. var. reſolut. num. 48.* Menoch. *de arbitr. jud. l. 2. cent. 4. caſ. 382. l. annona. ff. de extr. crimin. l. 3. §. ſed etſi. verb. vel corruperit. ff. ſtellionat.* Anſ. 24 An vero ad locationes hoc edictum porrigitur? ſic putat *Cujac. 12. obſ. 38.* ſiquidem finge ædes in quinquennium conductas, quas primo anno deprehenderis inſalubres, peſtilentes, male ſanas: redhibitioni locum fore dixeris. *argum. l. 33. C. de locato & conducto.* Verum ab eo diſſentit Hotom. *4. obſ. 17.* 25 Imo, aliquid. vid. *l. 33. C. de locato.* 26 Statuti condendi jus, eſt jurisdictionis non cauſalis, ſed ejus plane cui jus eſt condendæ legis *Bald.* 27 Id eſt, non interpoſitis iiſdem cautionibus. 28 *Interæſtimatio* eſt pretium, vel *interpretium* (hæc enim vox legitur apud Caſſiodorum, *lib. 2. variar.* Græcis παράλλαγον, Gloſſis interpondium) redhibiti, vel evicti hominis, aut evictæ partis fundi: quod ſc. venditor præſtat vel cedit emptori, & ita Seneca: quid prodeſt interæſtimata habere omnia, ſi ſis impetu nimius? *Cujac. 16. obſ. 4.* 29 Id eſt, perinde. 30 *l. 35. ſupr. eod.* 31 Adde Senec. *2. de ira. 9.* 32 *l. 4. §. 2. ſupr. eod.* 33 Vid. *l. 6. ſupr. eod. l. 113. ff. de verbor. ſign.* 34 *Morbi ſontici* qualitas eſt perpetua & inſeparabilis. De qualitate dixi ad *l. 10. ſupr. ſi quadrupes.* 35 *Non tantum qui.* & ita hunc locum Alciatus accipit *lib. 4. ff. de verb. ſign.* & Aug. *2. Emend.* Zaſius *in Antinomiis.* 36 Quid, ſi legas, *damnatus ſit*, vel, *accuſatus ſit*, nam mox addit Venuleius, *ſontes* enim nocentes dici: ut videatur hoc voluiſſe, *ſonticum morbum* eſſe, qui in eum hominem incidat, qui vel accuſatus, vel damnatus ſit, hoc ideo quod ſontes nocentes dicantur: Sunt tamen, & qui hic legunt, *ſanatus.* 37 *l. 37. ſupr. eod. l. 11. ſupr. de negotiis. l. ult. §. 3. ff. de publicanis.* Veterator, ſeu veteranum mancipium is eſt, qui in urbe, non in agro (ruſtici namque ſervi, veterani non dicuntur) integro anno ſervivit: Novicius, qui anno continuo non ſervivit. Cicero *in Piſonem.* Nemo queritur Syrum neſcio quem de grege noviciorum factum Conſulem. *Goth.* Obſtare videtur *l. 37. h. t.* quam conciliat Zaſ. *Antinom. n. 23.* quod Venuleius hic de ſervo in genere, Ulpianus in ſpecie loquatur. *Anſ.* 38 Genere & cauſa veteratorem æſtimamus, non ſpatio ſerviendi. Quippe novicius cum primum ex venalicio emptus eſt, & alicui miniſterio præpoſitus, veterator eſt: novicius autem non animi tyrocinio, ſed conditione ſervitutis intelligitur. Nam etſi Latine ſciat, novicius eſſe poteſt: ut per contrarium, veterator continuo non eſt, qui liberalibus ſtudiis ſit eruditus: veterator eſſe poteſt, qui liberalia ſtudia ignoret: novicius eſſe poteſt, etiam qui Latine ſciat. Quid? hoc loco *genus & cauſa* quid eſt? miniſterium ipſum. Græci ita hunc locum interpretantur: Non ſervitutis ſpatium diſcernit novicium, & moribus civilibus nondum excultum, ab eo ſervo qui jam profecit in agendis iis quæ ingenui faciunt, ſed genus & cauſa. Nam ſi novicium emam a venaliciario, atque eum alicui miniſterio præpoſuero, veterator eſſe reperietur. Nec intereſſe putemus Romanum ſciat necne. Iidem, nec ob id veterator eſt, qui ſtudiis liberalibus eruditus ſit. Porro genus hic, miniſterium eſt & artificium, ut *l. 34. ſupr. eod.* 39 Qui & *venaliciarius*, σωματεμπορος. *Synopſ. 18. tit. 8. ex lib. 19. tit. 10. cap. 51. §. 4.* 40 Id eſt, non tantum. vide *Cujac. 8. obſ. 9.* 41 Atqui ſervorum una eſt conditio. *l. 5. ff. de ſtatu hom.* Eſt ſane, ſi genus libertatis ſpectes: ſecus, ſi eorum conditionem. 42 *Liberalia ſtudia* libero homine digna. *l. 1. ff. de extr. cognit.*

43 *L. 8. Cod. 45. & 19. Ecl. 11.* de evictione. *Haloa. Evincere* eſt legitimo certamine vincere, id eſt, cognitione judicis, & non vincere tantum, ſed etiam rem abducere. Plus eſt enim evincere, quam vincere: una littera auget ſignificationem, ut in elugere, emereri, emigrare, exigere, enarrare, emunire, & in hac materia elaudare, plus eſt quam nominare & laudare. Feſtus apud Cujac. 6. *ad African. ad l. 24. ff. eod.* Ut ad rem redeam: ſi res vendita tibi ſit evicta, & ex empto tibi competit actio ad pretium. *l. 11. §. 2. ſupr. de actionib. empt.* & ex conventione in ſimplum. *l. 48. in fin. ff. de ædilit. l. 37. in fin. l. 56. ff. eod.* duplum, *ut hic.* 44 Ex edicto Ædilium emptor a venditore cautione ſibi proſpicere, & ita ſtipulari ſolet: mihi, heredique meo eum hominem, quem de te emi, habere recte licere, (*l. 21. §. 1. l. 57. ff. eod.*) nec evinci eum hominem mihi, heredive meo, partemve ejus, *l. 56. §. 2. ff. eod.* & ſi is homo a me heredeve meo petatur, tamen de ea re agenda adeſſe, & eam rem recte defendere, ut denunciatum tibi erit, (*l. 29. §. ut ff. eod.*) aut ſi ita factum non erit, quanti ea res erit, duplum præſtari dolumque malum abeſſe, (*l. 68. §. 1. ſupr. de contrah. emptione. l. 38. §. 13. ff. de verb. oblig.*) abfuturumque eſſe ſpondesne? Cujac. ad *l. 24. ff. eod. 6. ad African.* Aliam formulam non huic abſimilem idem auctor adfert *C. l. t.* 45 Sive pars, ſive totus fundus evincatur, tenetur venditor. *Synopſ. 19. tit. 11. cap. 1. & 3* Harmenop. 3. §. 86. ac ſi quidem pro indiviſo pars evincatur, pro quantitate ejus pretii tenetur: ſin certa pars, pro bonitate loci evicti ſit æſtimatio. *Synopſ. ibid.* 46 *l. 39. §. 2. l. 45. ff. eod.* 47 *l. 69. in fin. ff. eod.* 48 Vide *l. 45. ff. eod.* 49 In pretioſis rebus ſc. vid. *l. 37. §. 1. ff. eod.* 50 Repromittetur. *Hal.* 51 *l. 29. ſupr. de contrah. empt.* adde *l. 16. §. 2. ff. de publican.* 52 Servus. 53 *Al.* revertetur. 54 Venditor emptori ſervum furtis noxiſque ſolutum præſtare debet. *Synopſ. eod. cap. 3.* 55 Adde *l. 15. ff. eod.*

Quomodo

Quomodo cavendum. 1. *Si tutor vendiderit.*

4. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

ILlud quæritur, an is, qui mancipium vendidit, debeat fidejussorem ob evictionem dare, quem vulgo [1] *auctorem* [2] *secundum* [3] vocant? Et est relatum, non [4] debere: nisi [5] hoc nominatim actum est. §. 1. Si impuberis nomine tutor vendiderit [6], evictione secuta, Papinianus lib. III. Responsorum ait, dari in eum cujus tutela gesta sit, utilem actionem. sed adjicit, in id demum, quod rationibus ejus accepto latum est: sed an in totum, si tutor solvendo non sit, videamus? Quod magis puto: neque [7] enim male contrahitur cum tutoribus.

Si servo vendito cum peculio vicarius evincatur.

5. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

SErvi venditor [8] *peculium* [9] *accessurum* dixit: Si [10] vicarius [11] evictus sit, nihil præstaturum venditorem Labeo ait: quia sive non fuit in peculio, non accesserit: sive fuerit, injuriam [12] a judice emptor passus est: Aliter atque si nominatim, *servum accedere* [13] dixisset: tunc enim præstare deberet in peculio eum esse.

Quomodo cavendum.

6. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

SI fundus venierit [14] ex consuetudine [15] ejus [16] regionis [17] in qua negotium gestum est, pro evictione caveri oportet [18].

Si pupillus servum sibi substitutum vendiderit.

7. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

QUi a pupillo substitutum [19] ei servum emerit, agere cum substituto [20] ex empto potest: & ex stipulatu de evictione, cum neutram earum actionum adversus pupillum habere potuerit.

Quid præstat hominis venditor emptori.

8. IDEM lib. 15. Digestorum.

VEnditor [21] hominis emptori præstare debet, quanti ejus interest [22] hominem venditoris fuisse: Quare sive partus ancillæ, sive hereditas quam [23] servus jussu emptoris adierit, evicta fuerit, agi ex empto [24] potest: & sicut [25] obligatus est venditor, *ut* [26] *præstet licere habere hominem quem vendidit*, ita ea quoque, quæ per eum adquiri potuerunt, præstare debet emptori ut habeat.

Si vendita re aliena, emptor domino successerit.

9. PAULUS lib. 76. ad Edictum.

SI vendideris servum mihi Titii, deinde Titius heredem [27] me reliquerit, Sabinus ait, amissam actionem pro evictione, quoniam servus non potest evinci: sed [28] in ex empto actione decurrendum est.

De servitute ab uno ex pluribus dominis constituta.

10. CELSUS lib. 27. Digestorum.

SI quis per fundum, quem cum alio communem haberet [29], quasi solus dominus ejus esset, jus eundi, agendi, mihi vendiderit & cesserit, tenebitur mihi evictionis nomine, cæteris non [30] cedentibus.

De futuris casibus. 1. *Evictionis noxæ solutus quomodo accipitur.*

11. PAULUS lib. 6. Responsorum.

LUcius [31] Titius prædia [32] in Germania trans Rhenum emit, & partem pretii intulit: cum in residuam quantitatem heres emptoris conveniretur, quæstionem retulit dicens, has possessiones ex præcepto Principali [33] partim distractas, partim veteranis in [34] præmia adsignatas: Quæro, an hujus rei periculum ad venditorem pertinere possit? Paulus respondit, futuros [35] casus evictionis post contractam emptionem ad venditorem non pertinere: Et ideo secundum ea quæ proponuntur, pretium [36] prædiorum peti posse. §. 1. Ex his verbis stipulationis duplæ vel simplæ, *eum hominem, quo de agitur, noxa esse solutum*, venditorem conveniri non posse propter eas [37] noxas, quæ publice coërceri solent.

De herede vendente, & tacito consensu coheredum.

12. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

QUidam ex parte dimidia heres institutus universa prædia vendidit: & coheredes pretium acceperunt [38]: evictis his, Quæro, an coheredes ex empto actione teneantur? Respondi, si coheredes præsentes [39] adfuerunt, nec dissenserunt, videri unumquemque partem suam vendidisse.

De parte evicta.

13. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

BOnitatis [40] æstimationem faciendam, cum pars evincitur, Proculus recte putabat, quæ [41] fuisset venditionis tempore, non cum evinceretur.

14. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

NOn in dimidiam quantitatem pretii.

De alluvione. 1. *De usufructu.* 2. *De servo qui accessit fundo.*

15. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SEd si quid postea alluvione [42] accesserit, tempus quo accedit inspiciendum. §. 1. Si ususfructus [43] evincatur, pro bonitate [44] fructuum æstimatio facienda est. §. 2. Sed & si servus [45] evincatur, quanti [46] minoris ob id prædium est, lis æstimanda est.

De eo quod venditioni accessit. 1. *Quibus casibus stipulatio duplæ committitur.* 2. *An agi possit ob vitium servi evicti.*

16. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

EVicta re vendita, ex [47] empto erit agendum de eo quod accessit: quemadmodum ea quæ empto fundo nominatim accesserunt, si evicta sint, simplum præstatur. §. 1. *Duplæ stipulatio committi* dicitur tunc, cum res restituta est petitori, vel damnatus est litis æstimatione [48]; vel possessor ab emptore conventus absolutus est. §. 2. Si servus, cujus nomine *duplam* stipulati sumus, evictus fuerit [49] a nobis ob id, quod fugitivus vel sanus non fuerit, an agere nihilominus possimus [50], quæritur? Proculus videndum ait, ne hoc quoque intersit, utrum tum evictus sit, cum meus factus non esset; an tum, cum meus factus esset: in eo enim casu cum meus factus est, statim mea interest, quanto ob id deterior est; & quam actionem semel ex stipulatu habere cœpi, eam nec evictione, nec morte [51], nec manumissione, nec fuga [52] servi, nec ulla simili causa amitti: at si in bonis meis factus non sit, nihil ob ea, quod fugitivus sit, pauperior sim; utpote cum in bonis meis non sit. Quod *si sanum esse, erronem non esse*, stipulatus essem, tantum mea interesse, quantum ad præsentem [53] usum pertineret, tametsi in obscuro esset: utpote ignorantibus nobis, quandiu eum habiturus essem, & an futurum esset, ut eum quisquam aut a me aut ab eo cui vendidissem, cuive similiter promisissem, evinceret; summam autem opinionis suæ hanc esse, ut tantum ex [54] ea stipulatione consequar, quanti [55] mea intersit, aut post stipulationem interfuerit, eum servum fugitivum non esse.

De venditore rem venditam vindicante.

17. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

VIndicantem [56] venditorem rem, quam ipse vendidit, exceptione doli posse summoveri, nemini dubium est, quamvis alio jure dominium quæsierit: improbe [57] enim rem a se distractam evincere conaturi. Eligere [58] autem emptor potest, utrum rem velit retinere, intentione [59] per exceptionem elisa: an potius re ablata [60], ex causa stipulationis duplum consequi.

18. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SEd etsi exceptio omissa sit, aut opposita ea, nihilominus evictus sit, ex duplæ quoque stipulatione, vel ex empto [61] potest conveniri.

1 *l.* 56. ℱ. *eod.* ea opinio vulgi effecerat, ut satisdaretur, quia satisdatio illa *Secundum mancipium*, appellabatur. Unde illæ notæ S S M. *satis secundum mancipium.* Cic. 5. *ad Attic.* Sunt aliquot satisdationes secundum mancipium prædiorum. vid. *Cujac.* 11. *observ.* 4. 2 *Auctor secundus*, fidejussor. 3 Nam primus auctor est ipse venditor: venditor enim emptori auctoritatis nomine tenetur. Cic. 13 *epist.* Si ea prædia dividuntur, quæ ipse Cæsar vendidit, quæ tandem in ejus venditionibus poterit esse auctoritas? 4 *Dupli cautio*, repromissio est, non satisdatio. 5 Hinc Varro 5. *de lingua* refert, in lege mancipiorum conveniri solitum fuisse, ne venditor vades daret, neve poscerentur. 6 Ubi id ei concessum est, ut in *l.* 47. §. 1. ℱ. *de minor.* 7 *l.* 12. §. 1. ℱ. *de admin. & peric. tut.* 8 Lex solebat dici, ut sæpius a venditore. v. *l.* 34. ℱ. *de contrah. empt.* 9 Peculium non sequitur servum venditum. *l.* 3. ℱ. *eod.* 10 Evictio rei singularis non debetur universitate vendita. 11 De quo vide *l.* 17. ℱ. *de peculio.* 12 Evictionem injuria factam emptori, venditor non præstat. *l.* 51. ℱ. *eod.* 13 *l.* 33. ℱ. *de ædilit. edict.* 14 Et quæratur, an pro evictione caveri oporteat, vel in quantum aut quomodo. 15 Consuetudo cavendi spectanda. adde *l.* 31. §. 20. ℱ. *de ædilit.* 16 Evictionis nomine cautio præstatur secundum consuetudinem loci contractus. Locus contractus regit contractuum, judiciorum, & agendi decidendique ordinem. 17 Aut populi: finge Judaici apud quem lege Mosis distractis prædiis rusticis venditor non tenetur in perpetuum evictionis nomine. nam anno jubilei seu ἀφέσεως venditor res suas recipiens evictionis nomine teneri desinebat. *Levit.* 25. & olim rerum mancipio datarum venditor auctor non erat. Varro 2. *de re rustica* 10. Cujac. *C. h. t.* 18 Ita fiet, ut si ibi satisdandi consuetudo fuerit, satisdationis nomine agatur. vide Ancharanum, *qu.* 63. *n.* 3. 19 Substitutioni pupillari obnoxia, alienari, & obligari possunt: & obligant de duplo promissa substitutum ex contractu pupilli, *ut hic.* non idem in fideicommissaria substitutione. 20 Qui seipsum evincit, velut heredem pupilli. *l.* 51. §. 3. ℱ. *eod. l.* 1. §. 4. ℱ. *ad l. Falc.* Ita actio de evictione interdum incipit ab herede, quæ adversus defunctum competere non potuit. 21 Venditor mancipii, eo evicto, actione ex empto tenetur in id, quod interest emptoris, puta de his, quæ per eum adquisita sunt, & de partu ancillæ, & ubi heres scriptus, emptoris jussu hereditatem adiit. *Synops. eod. c.* 8. 22 *l.* 70. ℱ. *eod.* 23 *l.* 63. ℱ. *ad l. Falcid.* adde *l.* 23. §. 1. *supr. ad l. Aquil.* §. 10. *Inst. de l. Aquil.* 24 *l.* 41. §. 1. ℱ. *eod.* 25 *l.* 11. §. 2. ℱ. *de action. empt.* 26 Venditor præstare emptori debet, *habere licere*: dare præcise non cogitur: ex causa tamen tenetur, si teneri nolit in id quod interest. 27 Adde *l.* 41. §. 1. ℱ. *eod. l.* 49. *in fin.* ℱ. *mandati. l.* 11. §. 15. ℱ. *de act. empt. l.* 18. ℱ. *de oblig.* 28 Emptor succedens domino, agit ex empto ob tacitam evictionem. 29 Vel per alienum. *l.* 46. §. 1. ℱ. *eod.* 30 Secus fuerit si cæteri cedant. 31 Si venditum tibi fundum Princeps largitus fuerit, aut venire jusserit, nomine pretii teneris. ita legendum rejecta negatione apud auctorem *Synops. eod. c.* 11.) Quippe fortuiti casus evictionis, qui post factam evictionem accidunt, ad venditorem non pertinent. *Synops. ibid.* Evictio quæ a Principis pendet plenitudine, & potestate, venditori non nocet. 32 Bello quæsita sc. a Romanis: quæ non proprietatis, sed tantum possessionis jure fruenda concedebantur. de quibus *l.* 115. ℱ. *de verb. sign.* quæ sine auctoritate populi Principisve revocari non poterant, *l.* 11. §. 1. ℱ. *de publican.* alias ex agris privatorum ne quidem publico consilio cum ipsorum injuria quidquam capi potest. *l.* 13. ℱ. *commun. prædior.* adde 1. *Reg.* 21. Quin legimus cuique tribui agros a Deo sigillatim adsignatos, Rege prohibito se efferre supra fratres suos, *Deuter.* 17. vide Hotom. 1. *Illustr.* 1. adde quæ notavi ad *Novell.* 83. 33 Id enim ei licebat, ut superius ostensum est. 34 *Feudorum* origo inde ducta videri potest. 35 Evictionis casus post emptionem perfectam contingentes, ad emptorem pertinent, *ut hic.* Ita quæ post venditionem contingunt evictionis fortuitæ causa, venditori nihil obstant. *l.* 21. ℱ. *l.* 26. *C. h. t.* 3. Harmen. 3. §. 88. 36 Evictione secuta interdum emptor pretium præstat, & rem non habet. 37 Qui servum noxa solutum promisit propter debita publica ([illegible]) non tenetur. *Synops. eod. c.* 12. Ita stipulatio duplæ vel simpli propter rixas publicas non committitur, sed privatas tantum. *l.* 17. §. 18. ℱ. *de ædilitio.* 38 Pretium qui rei suæ accipit, eam vendidisse præsumitur. 39 Vide quæ notavi ad *l.* 14. *C. si certum petatur.* Ita non sola præsentia, sed præsentia & pretii participatio nocet recipienti. vide *l. Gaius.* 39. *supr. de pignorat. l. si fidejussor.* 26. §. *pater.* ℱ. *de pignorib.* 40 *l.* 14. *l.* 15. §. 1. *l.* 45. *l.* 64. §. 3. ℱ. *eod.* 41 Duplum rei qui promittit, pretium, quod tempore contractus fuit, spectare intelligitur: *Bald.* tempus contractus in dubio consideramus. 42 Vide *l.* 64. ℱ. *eod.* 43 Ususfructus perinde æstimatur, ut fructuum ipsorum commoditas est. 44 Tantum valet ususfructus, quantum fructuum commoditas. *Baldus.* & quo res fructuosior, eo plus valet. *Novell.* 131. *c.* 12. *in fin.* 45 Si servitus evincatur &c. ita Albericus. & Cujac. 2. *observat.* 20. & ad *l.* 46. ℱ. *eod.* 6. *ad African.* vide quæ ad hunc locum scripsi in *l.* 61. *supr. de ædilit & l.* 66. *supr. de contrahend. empt.* 46 Cur quanti minoris? Quia fundi venditores servos fundo accessuros nonnunquam promittebant. *l.* 32. *in fin. supr. de ædilit. l. si in emptione.* 34 *supr. de contrahend. emption.* Accessura quæ promissa sunt, præstanda sunt. *l.* 1. *supr. de leg. commiss. l. si cum fund.* 58 *l. si stud.* 78. *supr. de contrah. empt.* 47 *l.* 11. §. 17 *supr. de act. empt.* 48 Damnatus est in litis æstimationem. *Halo. l. Mod.* 49 Vid. Gabriel. Mudæum *ad l. ex empto.* 11. §. 7. *vers. etiam si ignorans de act. empt.* 50 Ex alio capite scil. ut sit sensus: Stipulatio duplæ concepta in casum evictionis non impedit, quominus ex alio capite possit committi alia stipulatio ad interesse. *Bald.* 51 Duplæ stipulatio evictione, morte, manumissione, fuga servi servi tutisve aut alia causa non amittitur. *l.* 47. *in fin. supr. tit. prox.* 52 *l.* 1. *C. de ædilitiis act.* 53 Id est, ad operas. *arg. l.* 44. *in fin. supr. de ædilit.* 54 Evicti mis actione ex stipulatu agitur in id, quod interest, & quidem ex uno capite, si alio non agatur. 55 *l.* 3. *in fin. C. de rebus alienis.* 56 Quem de evictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio *l.* 73. *in fin.* ℱ. *eod. l.* 72. *supr. de rei vindic. l.* 1. ℱ. *de except. rei venditæ & trad. l.* 10. *supr. de distract. pign. l.* 4. §. 32. ℱ. *de doli mali & met. except. l.* 1. *l.* 2. *C. ne fiscus rem quam vendidit evincat.* 57 Evincit improbe rem a se venditam venditor. 58 Exceptione summotus non prohibetur agere, & rem ipsam actione instituta petere, si modo actio non ad eundem, sed diversum effectum refertur: secus si ad eundem *l. quod in diem.* 7. §. 1. *supr. de compens.* Ita exceptione omissa jus agendi non amittitur, vel non amittitur. 59 Actoris, venditoris. 60 Re venditori restituta. 61 Hæc verba, *ex empto*, Baro dispungit.

Si a bonæ fidei possessore venditus ei successerit.

19. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SEd & si stipulatio nulla [1] fuisset interposita, de ex empto actione idem dicemus. §. 1. Si [2] homo liber, qui bona fide serviebat, venierit mihi a Titio; Titiusque eum heredem [3] scripserit quasi liberum, & ipse mihi sui faciat controversiam: ipsum de se obligatum habebo.

De evictione ob factum emptoris.

20. POMPONIUS lib. 10. ad Sabinum.

FUndum meum obligavi, deinde alienavi tibi: Ut eo nomine non obligaberis [4], si eum postea abs te emam, & satis pro evictione mihi des, excipiendum [5] cautione [6], quod pro me obligatus sit: quia etiam non excepto eo, agendo eo nomine contra te, doli mali exceptione possim summoveri.

De causa propter quam emptori rem habere non licet.

21. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SI servus venditus decesserit [7], antequam evincatur, stipulatio non committitur: quia [8] nemo eum evincit, sed factum [9] humanæ sortis; de dolo [10] tamen poterit agi, si dolus intercessit. §. 1. Unde Julianus lib. XLIII. eleganter definit, duplæ stipulationem tunc committi, quotiens res ita amittitur, ut eam emptori habere non liceat propter ipsam evictionem [11]. §. 2. Et ideo ait, si emptor hominis mota sibi controversia venditorem dederit procuratorem, isque victus litis [12] æstimationem sustulerit, stipulationem duplæ non committi: quia nec mandati actionem procurator hic idemque venditor habet, ut ab emptore litis æstimationem [13] consequatur. Cum igitur neque corpus, neque pecunia emptori absit, non oportet committi stipulationem: Quamvis, si ipse judicio accepto victus [14] esset & litis æstimationem sustulisset, placeat committi stipulationem: ut & ipse Julianus eodem libro scripsit. Neque enim habere licet eum, cujus si pretium quis non dedisset, ab adversario auferretur: prope enim hunc ex secunda emptione, id est, ex litis æstimatione, emptori habere licet, non ex pristina. §. 3. Idem Julianus eodem libro scribit, si lite contestata fugerit homo culpa possessoris, damnatus quidem erit possessor, sed [15] non statim eum ad venditorem regressurum, & ex duplæ stipulatione acturum: quia interim, non propter evictionem, sed propter fugam, ei hominem habere non licet: Plane (inquit) cum adprehenderit possessionem fugitivi, tunc committi stipulationem [Julianus ait]: nam & si sine culpa possessoris fugisset, deinde cautionibus interpositis absolutus esset, non alias committeretur stipulatio, quam si adprehensum hominem restituisset: Ubi igitur litis æstimationem obtulit, sufficit adprehendere: ubi cavit, non prius nisi restituerit.

Si tutor emerit, & litis æstimationem solverit. 1. Si mulier fundum emptum in dotem dederit, XXIV. ipsi domino.

22. POMPONIUS lib. 1. ex Plautio.

SI pro re pupilli, quam emit, litis æstimationem tutor non ex pecunia pupilli, sed ex suo [16] præstiterit: stipulatio de evictione pupillo adversus venditorem committitur. §. 1. Si pro evictione fundi, quem emit mulier [17], satis accepisset, & eundem fundum in dotem dedisset, deinde aliquis eum a marito [18] per judicium [19] abstulisset, potest [20] mulier [21] statim [23] agere adversus fidejussores emptionis [23] nomine, quasi minorem dotem habere cœpisset [24], vel [etiam] nullam: si tantum maritus obtulisset, quanti fundus esset [25].

23. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SEd & si post mortem mulieris evincatur [26], regressus erit ad duplæ stipulationem: quia ex promissione maritus [27] adversus heredes mulieris agere potest [28]: & ipsi ex stipulatu agere possunt [29]:

24. AFRICANUS lib. 6. [30] Quæstionum.

NOn tamen ei consequens esse [31], ut [&] si ipsi domino [32] nuptura, in dotem eum dederit, committi stipulationem [33] dicamus: quamvis æque indotata mulier futura sit: quoniam quidem etiamsi verum sit, habere ei non licere servum, illud tamen verum non sit, judicio [34] eum evictum esse [35]: Ex empto [36] tamen contra venditorem mulier habet actionem.

De manumissione.

25. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SI servum [37], cujus nomine duplam stipulatus sis [38], manumiseris [39], nihil ex stipulatione consequi possis: quia [40] non evincitur quo minus habere tibi liceat, quem ipse ante voluntate [41] tua perdideris [42].

26. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SEd hoc nomine, quod libertum quis non habeat, ex vendito actionem habet, si scierit venditor, alienum [43] se vendere. Sed & si ex causa fideicommissi emptor coactus [44] fuerit eum manumittere, ex empto actionem habebit.

De exceptionibus ex persona emptoris, vel venditoris: XXVIII. vel utriusque.

27. POMPONIUS lib. 11. ad Sabinum.

HOc jure utimur: ut exceptiones [45] ex persona emptoris objectæ si obstant, venditor ei non teneatur [46]: si vero ad personam venditoris respicient, contra: Certe nec ex empto, nec ex stipulatione duplæ, nec simplæ, actio competit emptori, si exceptio [ei], ex facto ipsius [47] opposita, obstiterit:

28. ULPIANUS lib. 80. ad Edictum.

SEd si ex utriusque persona, & auctoris [48], & emptoris exceptiones objicientur, intererit, propter quam exceptionem Judex contra judicaverit: & sic, aut committetur, aut non committetur stipulatio.

Si emptor rem a domino redemerit. 1. Si emptor possessionem, quam retinere, non petere poterat, amiserit. 2. Quo tempore denunciandum venditori.

29. POMPONIUS lib. 11. ad Sabinum.

SI rem, quam mihi alienam vendideras [49], a domino redemerim [50], falsum esse quod Nerva respondisset, posse te a me pretium consequi ex vendito agentem [51], quasi habere mihi rem liceret, Celsus filius aiebat: quia nec bonæ fidei conveniret, & ego ex alia causa rem haberem. §. 1. Si duplæ stipulator [52], ex possessore petitor factus & victus sit, quam rem, si possideret, retinere potuerit [53], peti autem utiliter non poterit, vel ipso jure promissor duplæ tutus erit, vel certe doli mali exceptione se tueri poterit: sed ita, si culpa [54], vel sponte duplæ stipulatoris possessio amissa fuerit. §. 2. Quolibet tempore venditori renunciari potest [55], ut [56] de ea re agenda [57] adsit [58]: quia [59] non præfinitur certum tempus in ea stipulatione: dum [60] tamen ne [61] prope ipsam condemnationem id fiat.

Si emptori successerit furtum passus.

30. IDEM lib. 19. ad Sabinum.

SI emptori, qui stipulatus sit, *furtis noxisque* [62] *solutum esse*, heres exstiterit is cui servus furtum fecerit, incipit is ex stipulatu actionem habere, quemadmodum si ipse alii præstitisset.

De stipulatione sanum esse: furem, vel vispellionem non esse.

31. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

SI ita quis stipulanti [63] spondeat, *sanum* [64] *esse*, *furem non esse*, *vispellionem* [65] *non esse*, *& cætera*: inutilis stipulatio quibusdam videtur: quia [66] si quis est in hac causa, impossibile est quod promittitur; si non est, frustra est: Sed ego puto verius, hanc stipulationem, *furem*

1 Deficiente dupla, ex empto agi potest. *l.* 11. §. 14. *in fin. supr. de act. empt.* 2 Exceptio *l.* 17. *supr. eod.* 3 Adde *l.* 7. *supr. eod.* 4 Non obligaveris, *Hal.* 5 Non est excipiendum. Hotom. 3. *obs.* 2. Qui suo ex facto convenitur, regressum adversus suum venditorem non habet. *l.* 27. *ff. eod.* Bald. 6 Excipiendum est a cautione. *Haloand.* 7 Vid. *l. fin. C. de adsertione toll. l.* 26. *C. h. t.* 8 Evictionis actioni locus est aliquo evincente: non est locus, hoc ipso quod res absit, vel sit extincta: si tamen dolus intercessit, de dolo agetur. 9 *Sed Fatum humanæ sortis*: ut sit sensus, Non committi hanc duplæ stipulationem propter fatalem necessitatem (puta mortem) ut *hic.* casum fortuitum, *l.* 11. *supr. eod.* vim, & impressionem alterius, *l. ult. C. de actionib. empt.* si aliud convenit, *l.* 37. *ff. eod.* item si emptor compromiserit in arbitrum, *l.* 56. §. 1. *ff. eod.* si locum a se emptum religiosum fieri permiserit, *l.* 51. §. 2. *ff. eod.* si dolo, vel culpa sua emptor vincatur. vide *l.* 27. *ff. eod.* vel ex eremodicio, *l.* 55. *ff. eod.* vel ex præscriptione, lapsis temporibus appellationis, *l.* 63. *in fin. ff. eod.* vel omissa possessione culpa sua, cum retentione rem sibi servare potuit, *l.* 29. §. 1. *ff. eod.* vel omissa actione, quam intendere potuit, *l.* 66. *infr. eod.* vel omissa usucapiendi occasione, *l.* 56. § 3. *ff. eod.* Item si venditori non denunciavit, ut defenderet, vide *l.* 29. *in fin. infr. eod.* item si per injuriam, vel stultitiam judicis emptor fuerit condemnatus, *l.* 5 *supr. l.* 51. *infr. l.* 8. *l.* 15. *C. h. t.* vide *l.* 67 *infr. de fidejussorib. l.* 22 § 4 *infr. rem ratam.* quo casu in judicem actio est adde & hypothesin *l.* 23. *infr. eod.* Cujac. ad *l* 23. *infr. eod.* 10 Id est, actione ex empto, nomine doli, ut Cujac. 3 *obs.* 37 *in fin.* 11 *l.* 57. *infr. eod.* 12 *l.* 66. §. 2. *infr. eod.* 13 Vide *l.* 3. *infr. pro emptore.* 14 *l* 16. §. 1. *ff. eod.* 15 Atque ita damnatur & non agit, duplique damno afficitur, contra quam in *l.* 4. §. *ult. in pr. supr. de l. Rhod.* 16 *l.* 3. §. 1 *infr. de contrar. tutel.* 17 A non domino. 18 Æque non domino. 19 Id est, jure judicioque 20 Et debet. *Accurs. Bart.* 21 Et ita fundo secundo emptori (puta marito, evicto, primo emptori (hoc est ipsi uxori) stipulatio habere licere committitur. *l.* 38 § 5. *infr. de verb. obl.* 22 *l.* 75. *infr. de jure dot. l.* 2. *C. de fundo dotali.* 23 Evictionis nomine. *Haloand.* 24 Si maritus non tantum præstiterit, quanti fundus esset. 25 Tunc is maritus fundum non pro dote, sed pro empto possidet 26 Marito apud quem dos adventitia remanet, & etiam profectitia, si pater non sit, qui denique lucratur dotem, vel ex pacto, vel ex lege, *Alberic.* Unde notant, evictionem pacto dotis lucrandæ contineri 27 Hinc colligit Baldus, fundum evictum marito censeri evictum mulieri, ut sit sensus, si marito evincitur fundus dotalis, mulieri statim committitur stipulatio duplæ, quia nullam dotem habere incipit, *Cujac.* Hinc etiam colligitur maritum lucrari dotem profectitiam, de quo dixi ad *l.* 4. *C. solut. matrimon.* 28 *l.* 1. *C. de jure dotium.* 29 *Subaudi* contra venditorem evictionis nomine. 30 Vide Cujac. 6. *ad Afric. an.* 31 Est igitur videndum, quantum distet hic casus a superiore. 32 Hujus legis quæstio hæc est, an possim dicere non committi stipulationem, si mulier (quæ emit a non domino) rem marito eidemque domino ejusdem rei dederit in dotem, puta marito jam non possidente pro dote, sed pro suo? non committitur. Cujac. *ibid.* 33 *Subaudi*, duplæ. 34 Et ita hæc lex a casu *l.* 22. §. 1. differt. 35 Quia forte cui servus datus est in dotem, retinet eum quasi suum. Cujac. *ibid.* 36 Quod sæpe evenit in hoc titulo deficiente actione ex stipulatu duplæ. v. *l.* 41. §. 1. *infr. eod.* 37 *Sub.* alienum 38 A venditore. 39 *l.* 47. *supr. de adilit. l.* 21. *circa fin. infr. de liberal. causa.* 40 Evictionem emptori, cujus facto res periit, non præstat venditor. 41 Eum manumittendo. 42 Vid. *leg. ex ista.* 16. *supr. eod.* 43 V. *l. utique.* 21. *in fin. infr. de liberali causa.* 44 V. *l.* 24. §. 21. *infr. de fideicommiss. libertatib.* 45 Evicta res si amissa fuerit facto emptoris, evictio non præstatur, *ut hic.* secus si facto venditoris *infr. eod.* Quid, si utriusque facto? v. *l.* 28. *infr. eod.* 46 Conjunge *l. ult. supr. de Publician.* 47 Non committitur duplæ stipulatio, si vincitur emptor vitio suo, veluti opposita exceptione stellionatus. Cujac. ad *l.* 23 *supr. eod.* 48 Atqui de auctoris dolo exceptio non objicitur. *l.* 4. §. 27. *infr. de doli mal. & met. except.* 49 *Sub.* tradideras etiam ignorans. 50 Vel habuerim ex quacunque causa, vel onerosa, vel lucrativa. *Bolognin.* 51 Ad pretium sc. 52 *Sub.* idemque emptor. 53 *l. si quis emptionis.* 8. *C. de præscr.* 30. *vel* 40. *ann.* 54 Quod quis sua culpa damnum sentit, ab alio non recuperat. v. *l.* 3 § 6. *infr. si cui plus quam per leg. Falcid.* 55 *Sub.* ab emptore. 56 Committitur ergo duplæ stipulatio, si emptor denunciat venditori, ut motæ controversiæ adsit, *ut hic* si auctorem laudaverit, *l.* 63 §. 1 *infr. l* 7. *et* 14. *C. h. t* si postulaverit, ut ab eo defenderetur evictionis nomine. *l* 75 *supr. de procurat.* 57 Defendenda. 58 Venditor liti adsistere tantum, vel subsistere dicitur, *ut hic. l.* 23. *C. h. t. l.* 85. §. *antepen. l.* 139. *infr. de verb. oblig.* quod Græcis est, παρίστασθαι. Cujac. *ibid* 59 Tempore certo agendi non præstituto, quolibet tempore agi potest. 60 Denunciationem fieri posse litis initio, vel medio, at non in fine, post detecta testimonia, hinc colligit Baldus. 61 Adde *l.* 3. *in fin. C. de temp. & reparation.* 62 *l.* 11. §. 8. *supr. de act. empt.* 63 Stipulatione, *sanum esse, vel vespillonem non esse*, id quod interest continetur. 64 Alludit ad ea quæ continentur in *l* 32. *in fin. infr. eod. l.* 11. §. 4. *supr. de act. empt.* [illegible] *de ædilit.* & ad formulam stipulationis, & Varronem imitatur. *lib* 2 *de re rust. c.* 2. Illasce oves sanas esse. *c.* 4. Illasce sues sanas esse. *c.* 5. Illosce boves sanos esse. Idem de emptione caprarum loquens, capras sanas sanus nemo promittit, neque enim sine febri sunt. v. Cujac. 9. *obs.* 3. 65 *Vespertilionem* Budæus legit, ut in *l.* 72 §. 5. *in fin. infr. de* [illegible] & interpretatur myopem, qui interdiu exiliter videt, & vesperi plus aciem habet Suidam auctorem esse Cherophonta quendam philosophum nycterida, id est, vespertilionem [illegible] dictum, quod philosophando expalluisset, & supra modum maceratus esset: Ad extremum *versipellem* leg. posse ait, quo vocabulo intelligit eos, qui putant se in lupos verti, ex Plin. 8. & 18 Aug. *de civit* 18. Sed Haloand. legit *Vespillionem*, ut in *l.* 72 § 5 [illegible] Cujac. autem ad *l.* 50 *supr. de p.* [illegible] Florentinam recte defendit: *Vispellio*, est cadaverum nudator, *Fulgent.* de quo puniendo agit *l.* 3. § 7 *infr. de sepulchro.* Palæmo, Vespillo sepulchrorum violator dictus olim vespero. Sed quid? Alciat 4. *de verb. sign.* Vespertilionem hic appellari existimat, qui ne creditoribus satisfaciat, latitet & vespere tantum exeat vel rationes conturbet: forte ex Æsopi fabula, qua inter cætera proditur, vespertilionem cum mergo societatem contraxisse: & immersa navi, cum uterque decoxisset, vespertilionem metu creditorum vagari, mergum, frequenter se in undas immittere, merces amissas perquirentem atque ita fabula hac nobis reposita, reprehendit eos, qui hic legunt vespillonem, vel versipellem Opinionem Alciati sequitur Oldend. *in Topic. in verb. transl.* Quæ ut lectorem magis oblectarent, quam ut ea sequeretur, protuli Nam ne hæc quidem parum ab Accursianis etymologiis remota sunt. *Goth.* Vide in hanc l. Forcatul. *Aviarii c.* 1 Cujac. *lib* 9 *obs.* 3 Ans. 66 Impossibilis conditio inutilem stipulationem facit, § 11. *Inst. de inutil. stipulat.*

Non

non esse, *vispellionem non esse*, *sanum esse*, utilem esse: hoc enim continere [1] quod interest [2], horum quid esse, vel horum quid non esse: sed [&] si cui horum fuerit adjectum [3] *præstari*, multo magis valere stipulationem: alioquin stipulatio, quæ ab Ædilibus proponitur, inutilis erit, quod [4] utique nemo sanus probabit.

De numero stipulationum. 1. *Si sæpius agatur quanto minoris.*

32. IDEM lib. 46. ad Sabinum.

QUia dicitur [5], *quotiens* [6] *plures res in stipulationem deducuntur, plures esse stipulationes*: an & in duplæ stipulatione hoc idem sit, videamus: Cum quis stipulatur, *fugitivum non esse*, *erronem non esse*, & cætera quæ ex edicto Ædilium curulium promittuntur: utrum una stipulatio est, an plures? Et ratio facit, ut plures sint. §. 1. Ergo & illud procedit, quod Julianus libro XV. Digestorum scribit: Egit (inquit) quanti minoris propter fugam servi; deinde agit propter morbum: Id agendum est (inquit) ne lucrum faciat emptor, & bis [7] ejusdem vitii æstimationem consequatur. Fingamus emptum decem; minoris autem empturum fuisse duobus, si tantum fugitivum esse scisset emptor: hæc consecutum propter fugam; mox comperisse, quod non esset sanus; similiter duobus minoris empturum fuisse, si de morbo non ignorasset: Rursus consequi debebit duo: nam, & si de utroque simul egisset, quatuor esset consecuturus: quia eum forte, qui neque sanus, & fugitivus esset, sex tantum esset empturus. Secundum hæc sæpius ex stipulatu agi poterit: neque enim ex una stipulatione, sed ex pluribus agitur.

Si emptor vendidit: & evictum tradere non potuit.

33. IDEM lib. 51. ad Sabinum.

SI servum emero, & eundem vendidero, deinde emptori ob hoc fuero condemnatus, quia tradere non potui evictum, committitur stipulatio.

De pacto ne prostituatur. 1. *Communi dividundo.* 2. *Si dominium evincatur, vel possessio actione Serviana.*

34. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

SI mancipium [8] ita emeris, *ne prostituatur*, *& cum prostitutum fuisset, ut liberum esset*: si contra legem venditionis faciente te ad libertatem pervenerit, tu [9] videris quasi manumisisse [10]: & ideo nullum adversus venditorem habebis regressum [11]. §. 1. Si communi dividundo mecum actum [esset], & adversario servus adjudicatus sit, quia [12] probavit eum communem esse: habebo [13] ex duplæ stipulatione actionem: quia non [14] interest, quo [15] genere judicii evincatur, ut mihi habere non liceat. §. 2. Duplæ stipulatio evictionem non unam continet, si quis dominium rei petierit & evicerit: sed & si Serviana actione experiatur.

35. PAULUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

EVictus autem a creditore tunc videtur, cum [16] fere spes [17] habendi abscissa est: Itaque si Serviana actione evictus sit, committitur quidem stipulatio, sed quoniam soluta a [18] debitore pecunia potest servum habere, si soluto pignore venditor conveniatur, poterit uti doli exceptione.

De materia ex qua navis vel domus constat.

36. IDEM lib. 29. ad Edictum.

NAve [19] aut [20] domu empta, singula [21] cæmenta vel tabulæ emptæ non intelliguntur: ideoque nec evictionis [22] nomine obligatur venditor quasi evicta parte [23].

An de dupla cavendum, & quomodo. 2. *De emptore qui simplam pro dupla per errorem stipulatus est.*

37. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

EMptori duplam promitti a venditore oportet, nisi aliud convenit [24]: non [25] tamen ut satisdetur, nisi specialiter id actum proponatur; sed ut [26] repromittatur. §. 1. Quod autem diximus, *duplam promitti oportere*, sic erit accipiendum, ut non ex omni re id accipiamus, sed de his rebus, quæ pretiosiores essent, si margarita forte, aut ornamenta pretiosa, vel vestis serica [27], vel quid aliud non contemptibile veniat. † Per edictum [28] autem curulium etiam de servo [29] cavere venditor jubetur. §. 2. Si simplam [30] pro [31] dupla per errorem stipulatus sit emptor, re evicta, consecuturum eum ex empto Neratius ait, quanto minus stipulatus sit: si modo omnia facit emptor, quæ in stipulatione continentur: Quod si non fecit, ex empto id tantum consecuturum, ut ei promittatur, quod minus in stipulationem superiorem deductum est.

Si creditor vendiderit.

38. IDEM lib. 2. Disputationum.

IN creditore, qui pignus vendidit [32], tractari potest, an re evicta vel ad hoc teneatur ex empto, ut [33] quam habet adversus debitorem actionem, eam [34] præstet: habet autem contrariam pigneratitiam [35] actionem? Et magis est, ut præstet [36]: cui enim [37] non æquum videbitur, vel hoc saltem consequi emptorem, quod [38] sine dispendio creditoris futurum est?

Si minor adversus secundum emptorem restitutus sit. 1. *Si servus hominem emerit, & eundem vendiderit.* 2. *De re a duobus empta.* 3. *De libero.* 4. *Vel statulibero vendito.* 5. *De usufructu.*

39. JULIANUS lib. 57. Digestorum.

MInor vigintiquinque annis fundum vendidit [39] Titio: cum Titius Seio: Minor se in ea venditione circumscriptum dicit; & impetrat cognitionem [40] non tantum adversus Titium, sed etiam adversus [41] Seium: Seius postulabat apud Prætorem, utilem sibi de evictione stipulationem in Titium dari [42]: Ego dandam putabam. Respondi, justam rem Seius postulat: nam si [43] ei fundus prætoria cognitione ablatus fuerit, æquum erit, per eundem Prætorem & evictionem restitui. §. 1. Si servus tuus emerit hominem, & eundem vendiderit Titio, ejusque nomine duplam promiserit, & tu a venditore servi stipulatus fueris: si Titius servum petierit, & ideo victus sit, quod servus tuus in tradendo sine voluntate tua proprietatem hominis transferre non potuisset, supererit Publiciana [44] actio, & propter hoc duplæ stipulatio ei non committetur: Quare venditor quoque tuus agentem te ex stipulatu, poterit doli mali exceptione summovere: Alias autem si servus hominem emerit, & duplam stipuletur, deinde eum vendiderit, & ab emptore evictus fuerit, domino quidem adversus venditorem in solidum competit actio, emptori vero adversus dominum duntaxat de peculio. † Denunciare [45] vero de evictione emptor servo, non domino debet: ita enim evicto homine, utiliter de peculio agere poterit: sin autem servus decesserit, tunc domino denunciandum est. §. 2. Si a me bessem [46] fundi emeris, a Titio trientem [47], deinde partem dimidiam fundi a te quis petierit: si quidem ex besse, quem a me acceperas, semis petitus fuerit, Titius non tenebitur [48]: Si vero triens, quem Titius tibi tradiderat, & sextans ex besse, quem a me acceperas, petitus fuerit: Titium quidem pro triente, ego pro sextante evictionem tibi præstabimus. §. 3. Pater sciens filium suum, quem in potestate habebat, ignoranti emptori vendidit [49]: quæsitum est, an evictionis nomine teneatur? Respondit: Qui [50] liberum hominem sciens vel ignorans tanquam servum vendat, evictionis [51] nomine tenetur: Quare etiam pater, si filium suum tanquam servum vendiderit, evictionis nomine obligatur. §. 4. Qui statuliberum [52] tradit, nisi dixerit *eum statuliberum esse*, evictionis nomine perpetuo obligatur. §. 5. Qui servum venditum tradit, & dicit [53] *usumfructum in eo Seii esse*, cum ad Sempronium pertineat, Sempronio usumfructum petente perinde tenetur [54], ac si in tradendo dixisset, *ususfructus nomine adversus Seium non teneri*: & si revera Seii ususfructus fuerit, legatus autem ita, ut, cum ad Seium pertinere desisset, Sempronii esset, Sempronio usumfructum petente [55], tenebitur; Seio agente, recte defugiet.

Si venditor emptori successerit.

40. IDEM lib. 58. Digestorum.

SI is, qui satis a me de evictione accepit, fundum a me herede [56] legaverit, confestim fidejussores [57] liberabuntur: quia etiam si evictus fuerit ab eo cui legatus fuerat, nulla adversus fidejussores actio est.

Si venditor emerit ab emptore. Deinde ei successerit. 1. *Si emptor domino servi successerit.* 2. *Si emptor vendiderit, & successerit emptori suo, vel eum heredem habuerit, vel utriusque hereditas ad eundem reciderit.*

41. PAULUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

SI ei, cui vendidi & duplum promisi, eum ipse eadem stipulatione mihi cavisset, heres [58] exstiterim: evicto homine, nulla parte stipulatio committitur: Neque enim mihi evinci videtur, cum vendiderim eum; neque ei, cui me promissorem præstarem: quoniam parum commode dicar ipse [59] mihi duplam præstare debere. §. 1. Item si domino servi [60] heres exstiterit emptor, quoniam evinci ei non potest, nec ipse sibi videtur evincere, non committitur duplæ stipulatio. His igitur casibus ex [61] empto agendum erit. §. 2. Si is qui fundum emerit, & satis de evictione acceperit, [&] eundem fundum vendiderit, emptori suo heres exstiterit [62]; vel ex contrario [63], emptor venditori heres exstiterit: an evicto fundo, cum [64] fidejussoribus agere possit, quæritur? Existimo autem, utroque casu fidejussores teneri: quoniam & cum debitor creditori suo heres exstiterit, ratio [65] quædam inter heredem, & hereditatem ponitur: & intelligitur major [66] hereditas ad debitorem pervenire, quasi soluta pecunia, quæ debebatur hereditati: & per hoc minus in bonis heredis esse: Et ex contrario, cum creditor debitori suo exstitit heres, minus in hereditate habere videtur, tanquam ipsa hereditas heredi solverit. Sive ergo is qui de evictione satis acceperat, emptori cui ipse vendiderat, sive emptor venditori suo heres exstiterit, fidejussores tenebuntur:

1 *Subaudi*, tacite. 2 Cujus executio confertur in futurum. 3 Expresse. 4 Absurdus intellectus rejiciendus est. 5 V. *l.* 29. ff. *de verb. oblig.* 6 Ex diversis capitibus ejusdem contractus potest agi diversis libellis, dum tamen omnes summæ non excedant id quod in universum intersit. 7 Vide *l.* 31. §. 16. ff. *de ædilit.* 8 Vide *tit. C. si mancip. ita venierit, ne prostituatur.* Goth. Adde Barbar. *vol.* 2. *cons.* 128. Alexand. *in l. si constante.* ff. *solut. matrimonio.* Molin. *de eo quod interest. num.* 132. Ans. 9 Emptor scil. 10 Non tamen ... patronus, sed venditor. *l.* 10. §. 1. *supr. de in jus vocand. l.* 7. ff. *de jure patr.* 11 *Sub.* si mancipium fuerit alienum. v. *l. si servum.* 25. *supr. eod.* 12 Solet enim in judiciis mixtis fieri adjudicatio. §. 5. *Inst. de offic. jud.* 13 Imo ratione partis non committitur stipulatio. *l.* 56. §. 2. ff. *eod.* 14 Evictio uti locum habeat, non interest quo genere evictionis res evincatur. 15 Respicit ad varia genera vindicationum, est enim vindicatio dominii, usus, ususfructus, pignoris, hypothecæ, emphyteuseos, superficiei, possessionis, servitutis. Cujac. ad §. 2. ff. *eod. l.* 46. ff. *eod.* 16 Evictionis emptor agere potest adversus venditorem, antequam etiam rem evictam restituat evincenti. 17 *l.* 57. ff. *eod.* 18 Debitorem posse debitum offerre etiam post sententiam hinc colligit Baldus. 19 De *scapha* agit *l.* 44. ff. *eod.* adde *l.* 42. ff. *eod.* 20 Nave aut domo vendita, non videntur singula, id est, cæmenta vel tabulæ, vendi: ideoque nec evictionis nomine venditor in duplum obligatur, quasi evicta parte. *Synops. Basil.* 10. *tit.* 1. *c.* 35. §. 5. 21 Singulatim. 22 Vide quæ notavi ad *l.* 1. ff. & *l.* 56. §. 2. ff. *eod.* 23 *l.* 56. §. 2. ff. *eod.* 24 Incontinenti, *l.* 72. ff. *de contr. empt.* 25 *l.* 4. ff. *eod.* 26 Hæc stipulatio, repromissio non satisdatio est. 27 *Serica* vestis res pretiosa, *ut hic.* Inde factum ut Romani a Barbaris sericum emere non possent, sine comite commerciorum, *l.* 2. *C. quæ res venire non possint.* cum nondum ratio conficiendi serici ad Romanos pervenisset & sericum auro contra venderetur, ut Vopiscus in *Aureliano* scribit, libram auri, libram serici fuisse, & lex Rhodia ὁλοσηρικὰ ὅμοια τῷ χρυσίῳ. Pretiosa autem dicebantur, pro quibus aurum dependebatur ad sacoma. Pretiosum est quod auro contra venit aut aurum supra. adde *l.* 22. *C. de admin. tut.* 28 *l.* 5. *in fin. princ.* ff. *de verbor. obligat.* 29 *l.* 31. §. 20. ff. *de ædilit.* 30 Hinc *simplaria* venditio dicitur *l.* 48. *in fin.* ff. *de ædil.* 31 Error stipulantis sibi minus quam debeatur, stipulanti non nocet. 32 Jure creditoris. 33 Venditor tenetur actiones, quas rei venditæ nomine adversus auctorem suum habet, cedere emptori. 34 *l. penult.* ff. *de dist. pign.* 35 Quia pignoravit. 36 Id est, ut cedat. 37 Cedendarum actionum necessitas & æquitas. 38 Quod prodest, & non nocet venditori, impetratur de facili. *Bart.* 39 Sine decreto alias restitutione non indigeret. *tit. C. de præd. minor.* ff. *eod. l.* 13. §. 1. ff. *de minoribus.* 40 Prætoriam sc. 41 Potest enim minor restitui adversus possessorem, *dict.* §. 1. si quidem finxeris venditionem per plures personas ambulasse *l.* 15. ff. *de minoribus* 42 Et recte, *d. l.* 15. 43 Evicta re, propter restitutionem in integrum agitur ex empto: *vel ita*, Quo officio seu beneficio restitutionis in integrum res evincitur emptori, eodem evictionis actio redintegranda est emptori. 44 Cur ita? & quando. *l.* 31. ff. *de usurpat.* Qui vincitur rei vindicatione, non prohibetur Publicianam intentare. *Bart.* 45 Denunciare dicitur facti, ideoque servo denunciari potest. *Bald.* 46 Id est, duas partes. 47 Id est, tertiam. 48 Quia emptor regressum habet in venditorem pro quantitate evictæ partis, *l.* 3. ff. *eod.* 49 *Subaudi*, propter egestatem contra nimiam famem. *l.* 1. 2. *C. de patribus qui filios distrax.* 50 Evictio debetur, homine libero vendito. 51 *l.* 4. ff. *quibus ad libertat.* 52 Ut in *l.* 51. § 1. *l.* 69. *in pr.* §. 1. § 2. ff. *eod.* 53 Adde *l.* 7. ff. *de act. empt.* 54 *Subaudi*, emptori. 55 *Subaudi*, jure. 56 *l.* 41. ff. *eod.* 57 Fidejussor non est conveniendus, quoties actio principalis confusa est. 58 Confunditur actio, quoties venditori emptor succedit. 59 Adde *l.* 11. *circa fin.* ff. *de legat.* 1. 60 *l.* 9. *supr. eod.* 61 Sæpe hoc titulo evenit, ut deficiente actione duplæ, detur actio ex empto, *l.* 8. *l.* 24. *l.* 36 *supr. eod. l.* 42. ff. *eod. l.* 23. §. 1. ff. *de usurpat.* 62 Et ita successit debitor creditori. Goth. Vid. in hunc §. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 9. *num.* 8. Ans. 63 Ubi successit creditor debitori. 64 *l.* 17. 18. *C. eod.* 65 Id est, compensatio. 66 Locupletior. *l.* 1. §. 18. ff. *ad leg. Falcid.*

&, si ad eundem venditoris & emptoris hereditas feciderit, agi cum fidejussoribus poterit.

De partu ancillæ.

42. PAULUS lib. 53. ad Edictum.

SI prægnans [1] ancilla vendita & tradita sit, evicto partu, venditor non potest de evictione [2] conveniri: quia [3] partus venditus non [4] est.

De vitulo post vaccæ emptionem nato.

43. JULIANUS lib. 58. Digestorum.

VAccæ emptor, si vitulus, qui post emptionem natus est, evincatur, agere ex duplæ stipulatione non potest: quia nec ipsa, nec ususfructus evincitur: Nam quod dicimus, *vitulum fructum* [5] *esse vaccæ*, non jus [6], sed [7] corpus demonstramus: sicuti prædiorum frumenta & vinum, fructum recte dicimus, cum constet, eadem hæc non [8] recte usumfructum appellari.

De scapha, & his quæ navi conjuncta sint.

44. ALFENUS lib. 2. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

SCapham [9] non [10] videri navis esse [11], respondit, nec quidquam conjunctum habere: nam scapham ipsam per se parvam naviculam esse: omnia autem, quæ conjuncta navi essent, (veluti gubernacula, malus, antennæ, velum [12],) quasi membra [13] navis esse.

De parte fundi evicta.

45. IDEM lib. 4. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

QUi fundum tradiderat [14] jugerum centum, fines multo amplius [15] emptori demonstraverat: Si quid ex [16] his finibus evinceretur [17], pro bonitate [18] ejus, emptori [19] præstandum ait: quamvis id quod relinqueretur, centum jugera haberet.

De usufructu. 1. De servitute. 2. De statulibero.

46. AFRICANUS lib. 6. Quæstionum [20].

FUndum, cujus ususfructus Attii erat, mihi vendidisti, nec dixisti *usumfructum Attii esse*: hunc [21] ego Mævio, detracto usufructu tradidi [22]: Attio [23] capite minuto [24], non ad me, sed ad [25] proprietatem usumfructum redire ait: neque [26] enim potuisse constitui usumfructum eo tempore, quo alienus esset: sed posse me venditorem te de evictione convenire: quia æquum sit, eandem causam meam esse, quæ futura esset, si tunc ususfructus alienus non fuisset. §. 1. Si per alienum [27] fundum mihi viam constitueris, evictionis nomine te obligari ait: Etenim quo casu, si per proprium constituentis fundum concessa esset via, recte constitueretur, eo casu, si per alienum concederetur, evictionis obligationem contrahit. §. 2. Cum tibi Stichum venderem, dixi, *eum statuliberum esse, sub hac conditione manumissum, si navis ex Asia venerit*: is [28] autem, *si Titius Consul factus fuerit*, manumissus erat: Quærebatur, si prius navis ex Asia venerit, ac post Titius consul fiat, atque ita in libertatem evictus sit, an evictionis nomine teneatur? Respondit, non teneri eum: etenim [29] dolo malo emptorem facere: cum prius exstiterit ea conditio, quam evictionis nomine exsolverit [30]. §. 3. Item, si *post biennium* [31] *liberum fore* dixi, qui post annum libertatem acceperit, & post biennium in libertate evincatur: vel decem dare jussum, *dixerim* quinque, & his decem datis, ad libertatem pervenerit: magis esse, ut his quoque casibus non tenear.

Si una ex duabus rebus evincatur.

47. IDEM lib. 8. Quæstionum.

SI duos servos quinis [32] a te emam, & eorum alter evincatur, nihil dubii fore, quin recte eo nomine ex empto acturus sim, quamvis [33] alter decem dignus sit: nec referre, separatim singulos, an simul utrumque emerim.

Si primum servitus, deinde proprietas evincatur.

48. NERATIUS lib. 6. Membranarum.

CUm [fundus], *uti* [34] *optimus maximusque* [*est*], emptus est, & alicujus servitutis evictæ nomine aliquid emptor a venditore consecutus est, deinde totus [35] fundus evincitur: ob eam evictionem id præstari debet, quod ex [36] duplo reliquum est: nam si aliud observabimus, servitutibus aliquibus, & mox proprietate evicta, amplius duplo emptor, quam [quanti] emit [37], consequeretur.

De usufructu.

49. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

[SI] ab emptore ususfructus petatur, proinde [38] is venditori denunciare debet, atque is, a quo pars [39] petitur.

De apparitore vendente.

50. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SI [40] pignora veneant per apparitores [41] Prætoris extra [42] ordinem sententias sequentes [43], nemo unquam dixit dandam in eos actionem re evicta: sed si dolo rem viliori pretio projecerunt [44], tunc de dolo [45] actio datur adversus eos domino rei.

De injuria judicis. 1. De servo qui post mortem venditoris liber esse jussus fuerit. 2. Si venditor voluntate emptoris sepeliatur in loco vendito. 3. De herede emptoris. Si servus institutus post mortem emptoris jussu heredis adierit. 4. Si plures pro evictione tenentur.

51. IDEM lib. 80. ad Edictum.

SI per imprudentiam [46] judicis, aut errorem, emptor rei victus est, negamus auctoris damnum esse debere: aut quid [47] refert, sordibus [48] judicis, an stultitia res perierit? injuria enim quæ fit emptori, auctorem [49] non debet contingere. §. 1. Si Titius Stichum *post mortem suam liberum* [50] *esse* jussum vendiderit, mortuo deinde eo Stichus ad libertatem pervenerit: an stipulatio de evictione interposita teneat? Et ait Julianus, committi stipulationem: Quamvis enim Titius hoc casu denunciari pro evictione non potuisset, heredi [51] tamen ejus denunciari potuisset. §. 2. Si quis locum vendiderit, & idem venditor ab herede suo, voluntate emptoris, in eo sepultus [52] fuerit, actio de evictione intercidit: hoc casu enim emptor proprietatem amittet.

§. 3. Non mirum autem est, ut, evicto homine, de evictione teneatur heres, quamvis [53] defunctus non similiter fuerit obstrictus; cum & aliis quibusdam casibus plenior [54] adversus heredem vel heredi competat obligatio, quam competierat defuncto: ut cum servus post mortem emptoris heres institutus est, jussuque heredis emptoris adiit hereditatem: nam actione ex empto præstare debet hereditatem, quamvis defuncto in hoc tantum fuit utilis ex empto actio, ut servus traderetur. §. 4. Si plures mihi in solidum pro evictione teneantur, deinde post evictionem cum uno fuero expertus [55], si agam cum cæteris, exceptione me esse repellendum [56], Labeo ait.

De causa ex qua stipulatio duplæ committitur.

52. IDEM lib. 81. ad Edictum.

SCiendum est, nihil [57] interesse, ex qua causa duplæ stipulatio fuerit interposita, utrum ex causa emptionis, an ex alia [58], ut committi possit.

De parte fundi evicta. 1. De denunciatione.

53. PAULUS lib. 77. ad Edictum.

SI, fundo tradito, pars [59] evincatur [60], si singula jugera venierint certo pretio, tunc [61] non pro bonitate [62], sed quanti singula venierint, quæ evicta fuerint, præstandum; etiamsi ea, quæ meliora fuerunt, evicta sint. §. 1. Si, cum [63] possit emptor auctori denunciare, non [64] denunciasset; idemque victus fuisset, quoniam parum instructus esset: hoc ipso videtur dolo fecisse, & ex stipulatu agere non potest.

De usucapione. 1. De statulibero & mendacio venditoris.

54. GAJUS lib. 28. ad Edictum provinciale.

QUi alienam rem vendidit, post [65] longi temporis [66] præscriptionem vel usucapionem desinit [67] emptori teneri de evictione.

§. 1. Si heres statuliberum, qui sub conditione pecuniæ dandæ liber esse jussus est, vendiderit, & majorem pecuniam in conditione esse dixerit, quam dare ei jussus est: ex empto tenetur: si modo talis est conditio, ut ad emptorem transiret, id est, si heredi dare jussus est servus: nam si alii dare jussus, quamvis veram pecuniæ quantitatem dixerit, tamen, si non admonuerit alii dare jussum, evictionis nomine tenebitur.

De absentia emptoris. 1. De denunciatione.

55. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

SI ideo contra emptorem judicatum est, *quod* [68] *defuit* [69]: non committitur stipulatio: magis enim propter absentiam victus [70] videtur [71],

1 Si prægnans ancilla vendita sit, & partus evictus fuerit, venditor non tenetur: nec enim partus venditus est. Idem de vitulo post venditionem nato, *ut hic.* & *l.* 43. ff. *eod.* *Synops. eod. c.* 12. §. 5. ubi v. Scholiasten. 2 Cur ita? vide quæ notavi ad *l.* 41. §. 1. *supr. eod.* 3 V. *l.* 36. ff. *eod.* 4 Imo venditus esse videtur, cum portio matris & viscerum fuerit *l.* 1. §. 1. ff. *de ventre inspiciendo.* Venditus quoque videtur ex alia ratione, quam attuli in *l.* 73. ff. *de leg.* 2. 5 Seu partem esse. quo casu peti potest *l.* 1. ff. *l.* 49. ff. *eod.* 6 Adde *l.* 8. *in fin.* ff. *de peric.* & *commodo.* 7 *Ususfructus* aliud est a *fructu* ipso. Ususfructus jus est, & quiddam incorporeum: fructus in facto & res corporea est. fructus ipse usufructu continetur: Ita patet latius ususfructus quam fructus. 8 Est ergo aliud *fructus*, aliud *ususfructus.* Imo qui fructus annuos legat, fundi usumfructum legare intelligitur. *l.* 20. *supr. de usufr.* & *quemadm.* *l.* 41. ff. *de usufr. legat.*

9 De qua *l.* 3. §. 1. ff. *de rei vindic.* *l.* 29. §. 2. ff. *ad l. Aquil.* *l. ult.* ff. *de instructo.* adde *l.* 36. ff. *eod.* σκαφὴ ἐκ τοῦ σκάπτειν, ab excavando, quod prius ex ligno excavato fieret. κατάσκοπος speculatorium. Isid. 19. *origin.* 1. 10 Navis stipulatione, scapha non petitur. Est enim scapha quiddam a navi separatum. 11 Partem sc. vel membrum. 12 Quod artemon. *l.* 242. ff. *de verb. sign.* 13 *Membra res* dicuntur, quæ pars sunt ipsius rei, at non separata a re ipsa. Unde notat Baldus, Castrum, cujus separata sit jurisdictio, non esse membrum ejus civitatis, cui servitium aliquod præstet. 14 *Sub.* ex causa venditionis. 15 Multo ampliores. *Hal.* 16 *l.* 10. *C. h. t.* 17 Pro diviso. 18 Ut ita loci æstimetur qualitas. *l.* 1. *in fin.* ff. *eod.* 19 *l.* 2. ff. *de act. empt.* 20 V. Cujac. 6. *ad African.* 21 *Sub.* fundum. 22 Ex causa venditionum. 23 *Sub.* fructuario. 24 Duabus enim capitis minutionibus maxima & media finitur usufructus. §. 3. *Inst. de usufruct.* 25 Id est. ad proprietarium v. *l.* 54. *circa medium. supr. de usufr.* 26 Ususfructus eo tempore constitui non potest, quo alienus est. 27 *l.* 10. *supr. eod.* adde *l.* 25. §. 10. ff. *fam.* 28 Hic quidem mendacium est: re ipsa tamen non nocet emptori. 29 Venditoris falsa adseveratio, quæ nullum emptori damnum adfert, sed commodum potius, venditorem non obligat. 30 Exceperit Cujac. *ibid.* ut *l.* 69. ff. *eod.* 31 Cujacius illo loco sic legit. *Si post annum liberum f. d. qui post biennium libertatem acceperit, in libertatem evincatur. v. d. d. i. d. q. & is decem datis &c.* adde *l.* 10. ff. *de statulib.* 32 Hæ voces sunt ἐπιμεριζόμεναι, dispertitivæ, ut dixi *l.* 79. ff. *de leg.* 1. & *l.* 56. §. 2. ff. *ad leg. Falcid.* 33 Adde *l.* 42. ff. *de act. empt.* 34 His verbis, *uti optimus maximusque est*, liberum fundum veteres significabant. *l.* 75. ff. *eod.* *l. cum venderes.* 59. ff. *de contrah. empt.* *l.* 90. *l.* 126. *l.* 163. *l.* 169. ff. *de verb. sign.* Siculus Flaccus, *lib. de conditionib. agror.* 35 Interesse particulare confunditur, & compensatur cum interesse totali. 36 Quod re evicta debetur. *l.* 44. ff. *de ædilit.* 37 Duplum evictionis est, quam quanti emit emptor. 38 *Ususfructus* & *partis rei* similitudo. 39 *l.* 1. *in fin.* *l.* 45. ff. *eod.* 40 Si apparitores Prætoris sententias exsequentes pignora vendiderint, re evicta non tenentur: sed si dolo viliori pretio distraxerunt, dominus adversus eos de dolo actionem habet. *Synops. eod. c.* 42. 41 Idem si per creditores, Judice permittente. *l.* 11. §. 16 *supr. de act. empt.* 42 Officio Judicis fit executio sententiæ: Item causa executionis sententiæ est extraordinaria. *l.* 75. *in fin.* ff. *de judiciis.* 43 ἀκολουθοῦντες, *Synops. al.* exsequentes. vid. *l. ult.* §. 3. *supr. quod metus causa.* Officiales non obligari ex contractu, sub nomine officii sui habito, hinc colligit. *Bald.* 44 Vide *l.* 36. §. 1. ff. *mandati.* Projicere rem videtur, qui eam minoris vendit quam valeat. Multi sunt qui non donant sed projiciunt. Seneca *Epistola* 121. Beneficia magis projicimus quam damus. Idem *de benefic.* 1. Quædam perdidimus, quædam projecimus, Idem 7. *de benefic.* 28. Quanquam & *projicere* est addicere. 45 Imo negotiorum gestorum. *l.* 3. §. 8. *supr. de negot.* 46 Vide *l.* 5. *supr. eod.* 47 Venditori non officit judicis sententia, errore vel dolo lata. 48 Adde *l.* 8. *l.* 15. *C. eod.* 49 Non venditorem sed judicem. *l.* 10. §. 3. ff. *de edend.* 50 Vide *l.* 39. §. 3. *supr. eod.* 51 Evictionis actio potest incipere ab herede. *Bald.* adde *l.* 7. ff. *eod.* 52 Hoc casu non committitur duplæ stipulatio. adde *l.* 21. ff. *eod.* 53 *l.* 84. ff. *ad l. Falcid.* 54 Actio potest augeri in persona heredis. *Bald.* Heres his casibus alio jure est quam defunctus. 55 Vel petiero. *l.* 2. ff. *de duobus reis.* vel totam rem cum eo in judicium deduxero. *l.* 31. §. 1. ff. *de novationibus.* 56 Imo nisi mihi ab uno solutum fuerit, adversus alios reliquam partem petam. *l.* 8. §. 1. ff. *de legat.* 1. 57 Evictionis stipulatio non solum in contractu venditionis, sed etiam in aliis contractibus obtinet. 58 Dotis, donationis: dixi ad *l.* 1. *C. de jure dotium.* ex aliis causis est obligatio evictionis nomine, etiam sine stipulatione, veluti ex permutatione, vel ex datione facta sub lege remunerationis, ex datione in solutum, adjudicatione, articulo *do ut facias*, investitura feudi. Cujac. ad *l.* 24. ff. *eod.* 6. *ad African.* 59 Non pro indiviso. *l.* 1. ff. *eod.* 60 *Subaudi*, distinguendum est. Nam si singula &c. 61 Evicta parte, ubi certum pretium est, non ejus bonitas sed pretium spectatur. 62 Totius. 63 Evictionem non denuncians emptori venditor, cum possit denunciare, evictionis postea non agit. Protestationem scienter omittens, præsumitur esse in dolo. 64 *l.* 8. *l.* 20. *C. h. t.* *l.* 1. *in fin. C. de periculo* & *commod.* adde *l.* 55. *in pr.* *l.* 59. *l.* 63. ff. *eod.* 65 *l.* 19. *C. eod.* *l.* 47. *in fin.* ff. *mandati.* *l.* 60. ff. *de furt.* *l.* 2. *in fin. C. de reb. alien.* 66 Evictionis non agit, qui rem præscripsit, vel usu cepit. 67 Cur? emptor rei emptæ usucapione vel præscriptione, dominus ejus factus est. 68 Evictionis non agit emptor, qui ob suam contumaciam damnatus est. 69 Vide *l.* 53. *in fin.* ff. *eod.* 70 Evictus. *Haloand.* 71 Hinc colligit Alciat. 3. *præsumpt.* 2. Sententiam latam contra absentem præsumi potius latam ratione contumaciæ, quam quod malam causam habuerit adde *l.* 8. §. 14. *supr. de inoff. testam.* Nec enim de delicto tunc vere constare; neminem præterea ex sententia contumaciæ infamem fieri: eam duntaxat partem instrumenti, quæ improbata sit, recusari: hujusmodi sententiam non parere præjudicium inter easdem personas ait *l.* 2. §. 1. *l.* 19. *infr. de jure fisci.*

quam

quam quod malam cauſam habuit. Quid ergo, ſi ille quidem, contra quem judicatum eſt, ad judicium non adfuit, alius autem adfuit, & cauſam egit: Quid dicemus? utputa acceptum quidem cum pupillo tutore auctore fuit judicium, ſed [1] abſente pupillo tutor cauſam egit, & judicatum eſt contra tutorem: quare non dicemus committi ſtipulationem [2]? etenim, actam eſſe cauſam, palam eſt: & ſatis eſt, ab eo, cui jus agendi fuit, cauſam eſſe actam. §. 1. Præſenti autem venditori denunciandum eſt: ſive autem abſit [3], ſive præſens ſit, & per [4] eum fiat, quo [5] minus denuncietur, committetur ſtipulatio.

Quomodo cavendum ſit. 1. De compromiſſo. 2. De parte hominis. 3. De uſucapione. 4. De denunciatione.

56. PAULUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

SI [6] dictum [7] fuerit vendendo, *ut* [8] *ſimpla promittatur*, vel [9] *triplum, aut quadruplum* [10] promitteretur, ex empto perpetua actione agi poterit [11]: non tamen, ut vulgus [12] opinatur, etiam ſatiſdare debet qui duplam promittit: ſed ſufficit nuda repromiſſio, niſi [13] aliud convenerit. §. 1. Si compromiſero [14], & contra me data fuerit ſententia [15], nulla [16] mihi actio de evictione danda eſt adverſus venditorem: nulla [17] enim neceſſitate [18] cogente id feci. §. 2. In ſtipulatione duplæ, cum homo venditur, partis [19] adjectio neceſſaria eſt: quia non poteſt videri homo evictus, cum pars [20] ejus evicta eſt. §. 3. Si, cum poſſit uſucapere emptor, non cepit, culpa [21] ſua hoc feciſſe videtur: Unde, ſi evictus eſt ſervus, non tenetur venditor. §. 4. Si [22] præſente promiſſore, qui de evictione promiſit, & non ignorante, procuratori [23] denunciatum ſit, nihilo minus promiſſor tenetur. §. 5. Simili modo tenetur & qui curavit, ne [24] ſibi denunciari poſſit. §. 6. Sed & ſi nihil venditore faciente, emptor cognoſcere, ubi eſſet, non [25] potuit, nihilominus committitur ſtipulatio. §. 7. Pupillo [26] etiam [27] ſine tutoris auctoritate poſſe denunciari [28], ſi tutor non apparet, ex duplæ ſtipulatione, benignius receptum eſſe, Trebatius ait.

Si evincens deceſſerit ſine ſucceſſore. 1. Aut rem donaverit, legaveritve emptori.

57. GAJUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

HAbere [29] *licere rem* videtur emptor, & ſi is, qui emptorem in evictione rei vicerit, ante [30] ablatam [31] vel abductam rem ſine [32] ſucceſſore deceſſerit: ita [33] ut neque ad fiſcum bona pervenire poſſint, neque privatim a creditoribus diſtrahi: tunc [34] enim nulla competit emptori ex ſtipulatu actio: quia [35] rem habere ei licet. §. 1. Quod cum ita eſt, videamus, num, & ſi ab eo qui vicerit donata legatave res fuerit emptori, æque dicendum ſit ex ſtipulatu actionem non naſci? Scilicet, ſi antequam abduceret vel auferret, donaverit aut legaverit: alioquin ſemel commiſſa ſtipulatio reſolvi non poteſt.

De re legata, L. 59. ab emptore.

58. JAVOLENUS lib. 1. ex Plautio.

HEres [36] ſervum non nominatim [37] legatum tradidit, & de dolo [38] repromiſit: poſtea ſervus evictus eſt: Agere cum herede legatarius ex teſtamento poterit, quamvis heres alienum eſſe ſervum ignoraverit.

59. POMPONIUS lib. 2. ex Plautio.

SI res, quam a Titio emi, legata ſit a me: non poteſt legatarius conventus a domino rei venditori [39] meo denunciare: niſi [40] ceſſæ ei fuerint actiones, vel quodam caſu hypothecas habet [41].

Si dictum non ſit, quantum pro evictione præſtabitur.

60. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

SI in venditione dictum non ſit, quantum venditorem pro evictione præſtare [42] oporteat: nihil venditor præſtabit, præter ſimplam evictionis nomine, & ex natura ex empto actionis hoc, quod intereſt [43].

Si venditor voluntate primi emptoris ſecundo tradiderit.

61. MARCELLUS lib. 8. Digeſtorum.

SI, quod a te emi, & Titio vendidi, voluntate mea [Titio] tradideris [44]: de evictione te mihi teneri, ſicuti [45] ſi acceptam rem tradidiſſem, placet.

De re vendita poſſeſſori. 1. De pluribus heredibus venditoris. 2. De uſufructu.

62. CELSUS lib. 27. Digeſtorum.

SI rem, quæ apud te eſſet, vendidiſſem tibi; quia pro [46] tradita habetur, evictionis nomine me obligari placet. §. 1. Si ei, qui [mihi] vendidit, plures [47] heredes exſtiterunt: una [48] de evictione obligatio eſt, omnibusque denunciari, & [49] omnes defendere debent: ſi de induſtria non venerint in judicium, unus tamen ex his liti ſubſtitit [50], propter denunciationis vigorem [51], & prædictam abſentiam, omnibus vincit [52] aut vincitur; recteque cum cæteris agam, quod evictionis nomine victi ſint. §. 2. Si fundum, in quo uſusfructus Titii erat, [qui ei relictus eſt] *quoad* [53] *vivet*, detracto uſufructu ignoranti mihi vendideris, & Titius capite deminutus fuerit; & aget Titius, jus ſibi eſſe utendi fruendi: competit mihi adverſus te ex ſtipulatione de evictione actio: quippe ſi verum erat, quod mihi dixiſſes in venditione, recte negarem, Titio jus eſſe utendi fruendi.

De denunciatione remiſſa. 1. Si emptor victus non appellavit. 2. Si appellavit & præſcriptione ſubmotus eſt.

63. MODESTINUS lib. 5. Reſponſorum.

HErennius Modeſtinus reſpondit, non obeſſe ex empto agenti, quod denunciatio pro evictione interpoſita non eſſet, ſi pacto [54] ei remiſſa eſſet denunciandi neceſſitas. §. 1. Gaia Seia fundum a Lucio Titio emerat, & quæſtione mota fiſci nomine, auctorem laudaverat [55], & evictione ſecuta fundus ablatus, & fiſco adjudicatus eſt, venditore præſente: Quæritur, cum emptrix non [56] provocaverat, an venditorem poterit convenire? Herennius Modeſtinus reſpondit, ſive quod alienus fuit, cum veniret, ſive quod tunc obligatus, evictus eſt, nihil proponi, cur emptrici adverſus venditorem actio non competat. §. 2. Herennius Modeſtinus reſpondit: Si emptor appellavit, & bonam cauſam vitio [57] ſuo ex præſcriptione perdidit, ad auctorem reverti non poteſt.

De decremento, 1. Vel augmento, 2. Vel decremento & augmento fundi venditi. 3. De evictione partis pro diviſo. 4. Si is tradat, qui rem habet pro indiviſo.

64. PAPINIANUS lib. 7. Quæſtionum.

EX mille jugeribus traditis ducenta flumen abſtulit: ſi poſtea pro [58] indiviſo ducenta [59] evincantur [60], duplæ ſtipulatio pro parte quinta, non quarta præſtabitur: nam quod periit [61], damnum emptori, non venditori attulit. ſi totus fundus, quem flumen deminuerat, evictus ſit, jure [62] non deminuetur evictionis obligatio: non magis, quam ſi incuria fundus, aut ſervus traditus, deterior factus ſit: nam & e contrario non [63] augetur quantitas [64] evictionis, ſi res melior fuerit effecta. §. 1. Quod ſi modo terræ integro, qui fuerat traditus, ducenta jugera per alluvionem [65] acceſſerunt, ac poſtea pro indiviſo, pars quinta totius evicta ſit, perinde pars quinta præſtabitur, ac ſi ſola ducenta de illis mille jugeribus, quæ tradita ſunt, fuiſſent evicta: quia alluvionis periculum non præſtat venditor. §. 2. Quæſitum eſt, ſi mille jugeribus traditis, periſſent ducenta, mox alluvio per aliam partem fundi ducenta attuliſſet, ac poſtea pro indiviſo quinta pars evicta eſſet: pro qua parte

---

1 Tutor judicio cœpto cum pupillo, ſolus, ac per ſe, ſine ipſo pupillo intereſſe poteſt. 2 Ut ſic ſufficiat litem a pupillo auctoritate tutoris ſemel inceptam. *l.* 1. §. 2. ∫. *de adminiſtr. & peric. tutor.* 3 In alia provincia, *l. ult. C. de præſcript. long. temp.* vel longo itinere. 4 *Denunciatum* ei videtur, cui & abſenti, & fugienti denunciatum eſt: hoc eſt, qui effecit, ne ei denunciaretur. Quid? abſenti venditori quemadmodum denunciare poſſumus? ſi ad domum ei denunciatum fuerit, *l.* 4. §. *toties.* ∫. *de damno.* emptor neque moleſtus fatigandus, *l.* 3. *in fin.* ∫. *de teſtibus.* neque a ſuis negotiis avocandus eſt. *l. ſed ſi quis ex ſignatoribus.* 7. ∫. *teſt. quemadmodum aperiantur.* 5 *l.* 56. §. 6. ∫. *eod.* 6 Non hoc vult ſimpliciter Paulus, ſi in vendendo dictum ſit ut dupla promittatur, in id agi poſſe actione ex empto (id enim nimis notum eſt) ſed hoc caſu perpetuam eſſe actionem ex empto quæ perpetua non eſt, ſi citra conventionem, & ſola æditi tii edicti poteſtate, *l.* 31. §. *quia aſſidua.* ∫. *de ædilit.* competat: quod hujus legis quoque inſcriptio confirmat, adde Antonium Fabr. 2. *conjectur.* 3. 7 Per pactum in continenti adjectum. *Ray.* 8 Ut dupla promittatur, non ſimpla. Cujac. 11. *obſerv.* 4. *arg. l.* 5. ∫. *de jure fiſc.* Goth. Diſſentit Anton. Fab. 2. *conj.* 3. Anſ. 9 Adde *l.* 74. ∫. *eod.* ut duplum vel triplum, aut quadruplum promitteretur. Anton. Fab. 2. *conjectur.* 3. 10 Supra quadruplum pœnam promittere nemo poteſt: quemadmodum nec ultra quadruplum ulla actio extenditur. §. *omnes Inſtit. de act.* forte quod nimia ſit affectio, quæ quid ſupra quadruplum conſequi velit: Nam adfectionibus tam immodicis non eſt indulgendum, quas legiſlator, quantum poteſt, coërcere ſolet, *l. penult.* ∫. *ad exhibend. l.* 40. ∫. *de damno.* adde tamen quæ ſcripſi ad *l.* 44. ∫. *de act. empt.* 11 V. Molinæus *de eo, quod intereſt n.* 184. Mod. 12 *l.* 4. *ſupr. eod. quam vid.* Imperitis non credendum. Sapiens non id, qua populus. *Seneca.* 13 *l.* 4. *ſupr. eod.* hinc collige, Simpliciter obligatum ad promittendum, non teneri ad ſatisdandum. *Bald.* 14 An id habet locum in eo, qui compromiſit in judicem non ſuum? v. Romanum *ſingul.* 11. 15 V. Benedict. Capra *in Reg. concluſ.* 87. *n.* 242. Mod. 16 Evictionis non agit adverſus venditorem emptor, qui cum apud arbitrum compromiſerit, ſententia ejus victus fuerit, *ut hic.* Cur ita? Quia talis ſententia non meretur executionem, niſi voluntate emptoris. 17 Evictionis agit qui neceſſitate cogitur compromittere, at non qui voluntarie compromiſit. 18 Facit *l.* 17. *C. h. t.* Quia hujuſmodi ſententia non meretur executionem præciſe, ſed cauſative *ſi venditor ſc. non vult pœnam ſolvere* Bald. 19 Evicta parte rei, non agitur actione ex ſtipulatu, niſi hoc actum ſit. 20 Imo, cum pars evincitur, ſtipulatio committitur *l.* 34 § 1. ∫ *eod.* 21 Emptor culpa ſua omittens uſucapiendi occaſionem, omittit quoque beneficium regrediendi in venditorem, hoc eſt jus agendi ex evictione. 22 Procuratori ſoli etiam denunciari evictio poteſt præſente ipſo domino. 23 Sufficit ergo citationis in libello dici, venditorem domi ſuæ quæſitum vicinis adhibitis & teſtatis. *Bart.* 24 Evictionis admonitus intelligitur, qui fuga aut abſentia ſua effecit ne evictionis admoneretur. 25 *l.* 55 *in fin.* ∫ *eod* vid. Socinum, *regula* 438. 26 Hæc verba arguunt emptorem non fuiſſe negligentem, ſed diligentem, & bona fide fuiſſe verſatum. 27 Evictio pupillo denunciari poteſt etiam ſine tutoris auctoritate: ſi modo tutor non appareat 28 Adde Molinæum *in conſuetud. Pariſ. tit.* 1. §. 13. *gl.* 10. *n.* 7. Mod. 29 Quia denuncians certat de damno vitando, jureque ſuo conſervando. Eſſet præterea periculum in mora. An id receptum favore pupilli? ait Accurſius, negat Molinæus, *num.* 309. *tract. de uſur.* quin ſufficere, ut amicis & cognatis pupilli denuncietur. *arg. l.* 22. ∫. *ex quib. cauſ. major. l.* 5. § 1. ∫ *quib. ex cauſ. in poſſ. l.* 5. §. 2. ∫. *quod vi, aut clam. l. penult. in fin. C. de non num. pecun. l.* 21 §. 1. *l.* 35. *ſupr. eod.* 30 Non dicitur res evicta per ſolam ſententiam, ſed per ejus executionem. 31 Evicta res emptori non videtur, niſi ablata ſit ei poſſeſſio rei. Unde notant, ſola ſententia poſſeſſionem non amitti, ſed ipſa tantum executione. 32 Poteſt quis ſine ſucceſſore decedere. *l.* 1. §. 14. *verſ. plane.* ∫. *depoſiti. l.* 95. §. 1 *in fin.* ∫. *de ſolutionibus.* 33 Paria ſunt, ſententiam non eſſe latam, vel ita latam eſſe, ut executioni mandari non poſſit. 34 Evicta re, ſtipulatio *rem habere licere* non ſtatim committitur, ſed tum demum, cum emptori habere non licuerit. 35 Hinc colligit Bartolus, Eum culpa feciſſe videri, qui minus ſubtiliter de jure ſui auctoris inquiſivit. 36 Evictionis an & quando teneatur heres legatario, vide *l. cum alienam.* 10. *C. de legat.* 37 Generis legato debetur evictio. *Baldus* idque vi, jureque teſtamenti. *Bart.* 38 An furtis noxiſque ſolutum vide *l.* 45. §. 1. ∫. *de legat.* 1. 39 Auctori: Auctori auctoris nemo poteſt denunciare, niſi habeat jura ceſſa: debet enim denunciatio certo ordine fieri. *Bald.* 40 Quid? heres teneturne jura cedere legatario? Accurſius negat: Guido de Suzaria ait. *arg. l. in creditore.* 38. *ſupr. eod. & C. creditorem evict. pign.* 41 Obſerva, legatarium habere hypothecam in re legata, qua de re Dd. diſputant, *in l.* 1. ∫. *de leg.* 1. *& in* §. *noſtra. Inſt. eod.* Mod. 42 Si in venditione dictum non ſit, quantum præſtare debeas, nihil præſtabis emptori præter ſimplum, & ſi quid præterea interſit, *ut hic.* Quid, ſi priusquam præſtari quidquam oporteat, quæratur, quid promittere debeat venditor? Dicemus promittere duplam debere, *l.* 2. ∫. *eod. l.* 31. §. *quia aſſidua. ſupr. de ædilit. edict.* ſi modo aut res pretioſa aut mancipium ſit venditum. *l.* 37. ∫. *eod.* Ita male Accurſius putat ſimplum præſtari, ſi hoc actum ſit, aut ſi certa ſcientia omiſſa ſit, duplæ ſtipulatio. Sed & ii male, qui hinc legem ad res viliores transferunt: Nam in rebus pretioſiſſimis, ſi in vendendo nihil dictum ſit, ſimpla tantum præſtatur, *ut hic.* antequam res evincatur, agi poteſt, ut dupla promittatur. *d. l.* 2. *ſupr. eod.* Quid, ſi triplum aut quadruplum fuerit ſtipulatus? vide *l.* 56. *ſupr. eod.* 43 *l.* 70. ∫. *eod.* 44 *l.* 33. ∫. *de ſolution.* 45 Ficta traditio eandem vim habet cum vera. 46 §. 44. *Inſtit. de rer. diviſ. l.* 77. ∫. *de rei vindic. l.* 9. §. 1. *ſupr. de Publiciana. l.* 21. *in fin.* ∫. *de acquir. rer. l.* 3. §. 20. ∫. *de acquir. vel amitt. poſſeſſ.* 47 *l.* 4. *in princ.* ∫. *de verb. oblig.* 48 Eaque in ſolidum. *l.* 85. §. 5. *l.* 139. ∫. *de verb. obl.* 49 *l.* 85. §. 5. ∫. *de verb. oblig.* Stipulatio adverſus plures committitur ex mora, vel facto unius, quoties cauſa individua eſt. 50 *Subſiſtere liti* quid, dixi ad *l.* 29. *ſupr. eod. & ad d. l.* 139. *de verb. oblig.* 51 Quæ ſingulos in ſolidum ſtringit. 52 Denunciatio facit, ut, qui ſunt abſentes, habeantur præſentes. *Baldus.* 53 Si alicui relictus eſt uſusfructus ſub hac conditione, *quoad vivet*, licet is capite minuetur, tamen uſusfructus redintegratur, quia dictio, *quoad*, repet. facit, *l.* 3 § 1. ∫. *quibus modis uſusfructus* Bald. 54 Evictionis venditori denunciandæ onus ac neceſſitas emptori pacto remitti poteſt ab ipſo venditore: cujusmodi pactum ſatis uſitatum & frequens in contractibus commemorat Baldus 55 Nominaverat, citaverat, interpellaverat. Auctorem laudare, Galli, *ſommer ſon garand.* 56 Emptor præſente venditore ſuperatus judicis ſententia, non cogitur tamen appellare. *Bald.* Quid ita? Sententia in dubio juſte præſumitur lata. vide Socin. *reg* 362 cogitur ſupra appellationem ipſam inſtitutam exequi. *Goth.* De emptore num appellare teneatur, vid. Specul. *de Appellat.* §. 1. *verſ. ſed nunquid emptor.* Anſ. 57 Vide *l.* 21. *ſupr. eod. l.* 66. *infr. eod.* 58 Pars pro indiviſo eſt, quæ nullis finibus eſt circumſcripta: pro diviſo, circumſcripta eſt. §. 3. ∫. *eod.* 59 Et ſic pars evincitur. 60 V. Molinæus *de eo quod intereſt*, Mudæus *in commentario de act. empt.* Mod. 61 *l.* 70. *in fin. infr. eod. l.* 45. *in princ.* ∫. *de act. empt.* 62 *Sub.* ſtricto. 63 Imo augetur. *l.* 70. *infr. eod.* Augetur actione ex empto, *d. l.* 70. non ſi dupla ex ſtipulatione, quæ ſtricti juris eſt, promiſſa ſit, *ut hic.* 64 Id eſt, dupla. 65 Vide *l.* 15. *ſupr. eod.*

auctor teneretur: Dixi, conſequens eſſe ſuperioribus, ut neque pars quinta mille jugerum, neque quarta debeatur evictionis nomine: ſed perinde teneatur auctor, ac ſi de octingentis illis reſiduis ſola centum ſexaginta fuiſſent evicta: nam reliqua quadraginta, quæ univerſo fundo deceſſerunt, pro rata novæ regionis eſſe intelligi.

§. 3. Cæterum cum pro diviſo pars [1] aliqua fundi evincitur, tametſi certus numerus jugerum traditus ſit, tamen non pro modo, ſed pro bonitate regionis præſtatur evictio. §. 4. Qui unum jugerum pro indiviſo ſolum habuit, tradidit: ſecundum omnium ſententias non totum dominium tranſtulit, ſed partem [2] dimidiam jugeri: quemadmodum ſi locum certum, aut fundum ſimiliter tradidiſſet.

De venditione rei hereditariæ pignoratæ.

65. IDEM lib. 8. Quæſtionum.

REm hereditariam pignori obligatam heredes [3] vendiderunt, & evictionis nomine pro partibus hereditariis ſpoponderunt: cum alter pignus pro parte ſua liberaſſet, rem creditor evicit: Quærebatur, an uterque heredum conveniri [4] poſſit [5]? Idque placebat, propter indiviſam [6] pignoris cauſam. nec remedio locus eſſe videbatur, ut per doli exceptionem actiones [7] ei, qui pecuniam creditori dedit, præſtarentur [8]: quia non [9] duo rei facti proponerentur. ſed familiæ [10] erciſcundæ [11] judicium eo nomine utile eſt: nam quid intereſt, unus ex heredibus in totum liberaverit pignus, an vero pro ſua duntaxat portione, cum coheredis negligentia damnoſa non debeat eſſe alteri?

Qua actione debet agere emptor, ut committatur evictionis ſtipulatio. 1. De reſtitutione in integrum. 2. Si primus emptor a ſecundo procurator datus, litis æſtimationem ſolvit. 3. De diviſione hereditatis.

66. IDEM lib. 28. Quæſtionum.

SI, cum venditor admonuiſſet emptorem, ut Publiciana potius vel ea actione, quæ de [12] fundo vectigali propoſita eſt, experiretur, emptor id facere ſuperſedit [13]: omnimodo nocebit ei dolus ſuus, nec committitur ſtipulatio. Non idem in Serviana quoque actione probari poteſt: hæc enim etſi [14] in rem actio eſt, nudam [15] tamen poſſeſſionem avocat, & ſoluta pecunia venditori, diſſolvitur: unde fit, ut emptori ſuo nomine non competat. §. 1. Si is, qui Reipublicæ cauſa abfuit, fundum petat, utilis [16] poſſeſſori pro evictione competit actio. † Item, ſi privatus a milite petat, eadem [17] æquitas eſt emptori reſtituendæ pro evictione actionis. §. 2. Si ſecundus emptor venditorem eundemque emptorem ad litem hominis dederit procuratorem, & non reſtituto eo damnatio fuerit ſecuta: quodcunque [18] ex cauſa judicati præſtiterit procurator, ut in rem ſuam datus, ex ſtipulatu conſequi non poterit. ſed quia damnum evictionis ad perſonam pertinuit emptoris, qui mandati judicio nihil percepturus eſt, non inutiliter ad percipiendam [19] litis æſtimationem agetur ex vendito. §. 3. Diviſione [20] inter coheredes facta, ſi procurator [21] abſentis interfuit, & dominus ratam habuit, evictis prædiis in dominum actio dabitur, quæ daretur in eum qui negotium abſentis geſſit, ut, quanti [22] ſua intereſt, actor conſequatur: ſcilicet ut melioris, aut deterioris [23] agri facti cauſa, finem [24] pretii, quo fuerat tempore diviſionis æſtimatus, deminuat vel excedat.

Si venditor rem evictam offerat emptori.

67. IDEM lib. 10. Reſponſorum.

EMptori [25] poſt evictionem ſervi, quem dominus abduxit, venditor eundem ſervum poſt tempus offerendo, quo minus præſtet quod [26] emptoris intereſt, non recte defenditur.

Si creditor vendiderit. 1. De delegatione.

68. IDEM lib. 11. Reſponſorum.

CUm [27] ea conditione pignus diſtrahitur, *ne quid evictione ſecuta creditor præſtet*; quamvis [28] pretium emptor non ſolverit, ſed venditori caverit, evictione ſecuta [29] nullam emptor exceptionem habebit, quo minus pretium ſolvat. §. 1. Creditor, qui [30] pro pecunia nomen debitoris per delegationem [31] ſequi maluit, evictis pignoribus [32], quæ prior creditor accepit, nullam actionem cum eo qui liberatus eſt, habebit.

De cauſa libertatis excepta. 6. Si modus fundi dictus deſit.

69. SCÆVOLA lib. 2. Quæſtionum.

QUi *libertatis cauſam* excepit [33] in venditione, ſive jam tunc [34], cum traderetur, liber homo fuerit, ſive conditione, quæ teſtamento propoſita fuerit, impleta ad libertatem pervenerit, non tenebitur evictionis nomine. §. 1. Qui autem in tradendo [35] *ſtatuliberum* dicit, intelligetur hanc ſpeciem duntaxat [36] libertatis excipere, quæ ex teſtamento impleta conditione ex præterito poſſit obtingere: & ideo ſi præſens teſtamento libertas data fuerit, & venditor ſtatuliberum pronunciavit, evictionis nomine tenetur. §. 2. Rurſus qui ſtatuliberum tradit, ſi [37] certam conditionem pronunciaverit, ſub qua dicit ei libertatem datam, deteriorem conditionem ſuam feciſſe exiſtimabitur: quia non omnem cauſam ſtatutæ libertatis, ſed eam duntaxat quam pronunciaverit, excepiſſe videbitur: veluti [38] ſi [quis] hominem dixerit *decem dare juſſum*, iſque poſt annum ad libertatem pervenerit, quia hoc modo libertas data fuerit, *Stichus poſt annum liber eſto*, evictionis obligatione tenebitur. §. 3. Quid ergo? qui juſſum *decem dare* pronunciat [39] viginti dare debere, nonne in conditionem [40] mentitur? Verum eſt: hunc quoque in conditionem mentiri: & ideo quidam exiſtimaverunt, hoc quoque caſu evictionis ſtipulationem contrahi: Sed auctoritas Servii prævaluit, exiſtimantis hoc caſu ex empto actionem eſſe: videlicet quia putabat eum, qui pronunciaſſet *ſervum viginti dare juſſum*, conditionem excepiſſe quæ eſſet in dando. §. 4. Servus *rationibus redditis* [41], *liber eſſe juſſus eſt*: hunc heres tradidit, & dixit *centum dare juſſum*: Si [42] nulla reliqua ſunt [43], quæ ſervus dare debeat, & per hoc, adita [44] hereditate, liber factus eſt, obligatio evictionis contrahitur: eo quod liber homo, tanquam [45] ſtatuliber, traditur: Si centum in reliquis habet, poteſt videri heres non eſſe mentitus: quoniam rationes [46] reddere juſſus, intelligitur ſummam pecuniæ, quæ ex reliquis colligitur, juſſus dare: Cui conſequens eſt, ut, ſi minus quam centum in reliquis habuerit, veluti ſola quinquaginta, ut, cum eam pecuniam dederit, ad libertatem pervenerit, de reliquis quinquaginta actio ex empto competat. §. 5. Sed & ſi quis in venditione *ſtatuliberum* perfuſorie [47] dixerit, conditionem autem libertatis celaverit [48], empti judicio tenebitur, ſi id neſcierit emptor: hic enim exprimitur, eum, qui dixerit ſtatuliberum & nullam conditionem pronunciaverit, evictionis quidem nomine non teneri, ſi conditione impleta ſervus ad libertatem pervenerit: ſed empti [49] judicio teneri, ſi modo conditionem, quam ſciebat propoſitam eſſe, celavit: ſicuti [50] qui fundum tradit, &, cum ſciat certam ſervitutem deberi, perfuſorie [51] dixerit, *itinera* [52] *actus*, *quibus ſunt*, *utique ſunt* [53], *recte recipitur*, evictionis quidem nomine ſe liberat, ſed quia decepit [54] emptorem, empti [55] judicio tenetur. §. 6. In fundo vendito cum modus [56] pronunciatus deeſt, ſumitur portio [57] ex pretio: quod totum colligendum eſt ex omnibus jugeribus dictis.

Quid perſequitur actio ex empto, re evicta.

70. PAULUS lib. 5. Quæſtionum.

EVicta re, ex empto actio non [58] ad pretium duntaxat recipiendum, ſed [59] ad id quod intereſt competit. Ergo, & ſi minor [60] eſſe cœpit damnum emptoris [61] erit.

De dote genero emptoris evicta.

71. IDEM lib. 16. Quæſtionum.

PAter [62] filiæ nomine fundum [63] in dotem dedit [64]: evicto eo an ex empto [65], vel duplæ ſtipulatio committatur [66], quaſi pater damnum patiatur, non immerito dubitatur. Non enim, ſicut mulieris [67] dos eſt, ita patris [68] eſſe dici poteſt [69]: nec conferre fratribus [70] cogitur dotem a ſe profectam, manente matrimonio. Sed videamus, ne probabilius dicatur, committi hoc quoque caſu ſtipulationem: intereſt [71] enim patris [72], filiam dotatam habere, & ſpem quandoque recipiendæ dotis: utique, ſi in poteſtate ſit: Quod ſi emancipata eſt, vix poterit defendi, ſtatim committi ſtipulationem, cum uno [73] caſu ad eum dos regredi poſſit. Nunquid ergo tunc demum agere poſſit, cum mortua in matrimonio filia potuit dotem repetere,

1 V. *l.* 1. ꝟ. *eod.* 2 Ad ſe pertinentem, non ad ſocium. 3 Duo ſc. 4 In individuis licet obligatio generaliter competit in ſolidum, non tamen propterea dicuntur duo rei debendi. *Bald.* 5 *Sub.* in ſolidum pro evictione. 6 *l.* 1. *l.* 2. *C. ſi unus ex pluribus.* 7 Agens de evictione, non cogitur jura præſtare. *Bald.* 8 Actione ex empto. 9 Licet duo pluresve rei, quæ individua ſit, nomine tenentur in ſolidum, non tamen dicuntur duo rei debendi: nec beneficio correis debendi dato fruuntur. *Bald.* 10 *l.* 25. §. 15. *ſupr. familiæ.* 11 Familiæ erciſcundæ judicium inducitur negligentia coheredis. 12 Vid. ꝟ. *ſi ager vectigal. vel emphyteuticar.* 13 *l.* 63. *in fin. ſupr. eod.* 14 Vide *l.* 1. *C. ubi in rem actio. l.* 17. *ſupr. de pignorib.* 15 Hypothecaria actione nudam poſſeſſionem rei avocamus: Quod agentibus hypothecaria notatu dignum eſt. v. *l.* 10. *in fin. ſupr. de pignorib.* 16 De utili etiam proponitur *l.* 39. ꝟ. *eod.* 17 Evictionis agi poteſt, reſciſſa præſcriptione per in integrum reſtitutionem. 18 Evictionis non agitur, ubi neque res, neque ejus æſtimatio abeſt. 19 *l.* 21. §. 2. ꝟ. *eod.* 20 *Diviſio* eſt diſtributio partium, quæ fit commutatis partibus: Diviſione fit permutatio: non fit diviſio ſine permutatione. Permutatio comparata ad exemplum actionis ex empto. Igitur bonæ fidei. 21 *l.* 67. *ſupr. de procuratorib. l.* 13. §. 25. ꝟ. *de act. empt.* Ex diviſione facta cum geſtore cujus factum ratum habetur, datur evictio. *Bald.* 22 *l.* 70. ꝟ. *eod.* 23 Evictionis agit emptor actione ex empto, etiamſi poſtea per venditorem res evicta ei offertur, omiſſo eo quod ejus interſit. Secus, ſi id quod ejus interſit, offeretur. 24 Id eſt, quantitatem pretii. 25 Vide *l.* 70. ꝟ. *eod.* 26 Ut in *d. l.* 70. 27 Pignus tacita hac conditione ſemper vendi intelligitur. *l.* 4. *ſupr. de hæredit. vel action. vendit. l.* 30. ꝟ. *de pignorib. l.* 11. §. 17. *ſupr. de act. empt.* Goth. Pro faciliori hujus l. intellectu vide *l.* 12. §. 1. *ſupr. de diſtract. pignor.* Anſ. 28 Sicut creditor pretium ſibi ſolutum retinet ope exceptionis, ita non ſolutum ope actionis conſequitur. 29 Evictionem qui non præſtat, etiamſi res emptori evicta ſit, a pretii petitione non repellitur. 30 Evictionis non agit adverſus primum debitorem creditor poſt factam cum eo novationem, hoc eſt, diſſolutam obligationem. 31 Quid ſit delegare, vide *l.* 11. ꝟ. *de novat.* 32 Ad emptorem enim pertinet periculum pignoris. *l.* 30. *ſupr. de pignorib.* 33 Id eſt, venditor, qui dixit ſe nolle teneri de evictione ob unam cauſam libertatis. *Accurſ.* 34 Qui dicit ſe nolle teneri evicto ſervo libertatis nomine, ſive ſervo pura vel conditionalis competebat libertas, non tenetur. *ut hic.* 35 Adde *l.* 46. §. 2. *ſupr. eod.* 36 Id eſt, conditionalem: eſt enim *Statuliber*, qui ſtatutam & deſtinatam in tempus, vel in conditionem, libertatem habet. *l.* 1. *in pr.* ꝟ. *de ſtatuliber.* hinc & ex §. ſuperiori conſtat, ſtatulibertate conditionalem tantum: libertate, omnem libertatem excipi: ut merito indefinitam univerſali æquipollere hinc appareat. 37 Certam conditionem excipiens, deteriorem ſuam conditionem facit. 38 Statuliber, ſub conditione ita fit, *ſi decem dederit*: in tempus, *poſt annum liber eſto.* Venditor ſuperiores cauſas in vendendo permutans tenetur. In his caſibus qui ſequuntur, notanda eſt hæc regula: Si ſtatuliberum non eadem conditione heres vendit, cauſa ejus immutabilis eſt, & luere ſe ab eo poteſt, ſimili modo ut ab herede. *l.* 9. §. 1. ꝟ. *de ſtatulib.* 39 Vide *l.* 10. ꝟ. *de ſtatulib. l.* 42. *in fin.* ꝟ. *de act. empt.* 40 *Al.* in conditione. 41 Ut in *l.* 5. *l.* 6. §. *ult. l.* 13. ꝟ. *de ſtatulib.* 42 Conditio rationum reddendarum nihil præſtat, ubi non eſt cujus ratio reddatur. 43 Vel ſi nulla adminiſtrata ratio, nihilominus erit liber, *l.* 41. §. *penult.* ꝟ. *de fideicommiſſ. libertat. l.* 26. *in fin.* ꝟ. *de ſtatulib.* idem dicendum, ſi heres cauſetur accipere rationes. *l.* 23. *in fin. l.* 34. §. 1. ꝟ. *de ſtatulib.* 44 Nam ante aditam hereditatem, in propriam uſucapitur ſervitutem. *l.* 9. *in fin.* ꝟ. *de ſtatulib. l.* 55. *in fin.* ꝟ. *de fideicommiſſ. libertat.* 45 At enim, qui *Centum dare juſſus* traditur emptori, *ut hic*, tanquam ſtatuliber traditur. *arg. l.* 8. *l.* 10. ꝟ. *de ſtatulib.* 46 Rationibus reddendis obnoxius reliqua reddere quoque cogitur. *l.* 89. §. 2. *infr. de verb. ſign.* 47 *Ut hic.* & ꝟ. *eod.* id eſt, obſcure, diſſimulanter, non diſerte, planeque dicere. *l.* 5. §. 1. ꝟ. *quod vi, aut clam.* Hinc perfuſoriæ aſſertiones Sueton. *in Domitiano* dicuntur ter quaterve dicis cauſa repetitæ aſſertiones in liberalibus cauſis, perfunctoriæ, defunctoriæ, Cujac. ad *l.* 14. ꝟ. *de excuſ. tutor.* 48 Suppreſſerit, diſſimulaverit. *l.* 9. §. 1. ꝟ. *de ſtatuliberis.* 49 Ob mendacium, *l.* 10. *in fin.* ꝟ. *de ſtatulib.* quin & ſtellionatus tenetur. *d.* §. 1. 50 *Eclog.* 19. *tit.* 11. *c.* 62. 51 *Perfuſorie* dicere eſt, cum aliqua commendatione animo commendandi nimio, at non vel negligenter, vel deceptorie, ut putat Albericus. *Goth.* Alias ita legendum, non *perfunctorie*, contendit Martreſius ad *l. veteribus.* ꝟ. *de pact. fol.* 33. & *ſeq.* Mod. 52 Servitutes itinerum olim ita excipiebantur. vide Siculum Flaccum, *libr. de condit. agrorum.* adde quæ ſcripſi ad *l.* 17. §. 3. *ſupr. de ſervitut. prædior. urbanor. l.* 39. *ſupr. de actionibus empt.* 53 Itinera, actus quibus ſunt, ut ita ſint recte recipit. *Hal.* 54 Reticendo. *l.* 39. *ſupr. de action. empt.* 55 *l.* 66. §. *pen. ſupr. de contrah. empt.* 56 *l.* 2. ꝟ. *de act. empt.* 57 *l.* 1. *ſupr. eod.* 58 Pretium differt ab eo quod intereſt. 59 Evicta re agitur adverſus venditorem, & ad pretium recuperandum, & in id quod intereſt. *l.* 8. *l.* 60. *l.* 66. *in fin. l.* 67. ꝟ. *eod. l.* 21. *in fin. l.* 29. *in fin. C. eod. l.* 43. *circa fin. ſupr. de actionib. empt. l. ult. C. de commun. rer. alienat.* 60 *l.* 66. *in fin. ſupr. eod. l.* 45. *ſupr. de act. empt.* §. 3. *Inſt. de empt.* 61 Imo non erit damnum emptoris. nec enim augetur quantitas, aut minuitur. *l.* 64. *ſupr. eod.* v. quæ ſcripſi *ad l.* 66. *ſupr. eod.* 62 Puta Mævius, idemque filius emancipatus. 63 Emptum, puta a Titio. 64 Sempronio genero ſuo. 65 *Sub.* actio. 66 Adverſus Titium, & an adverſus eundem Mævius agere poteſt. 67 Vel ſicut in matrisfamilias bonis. *l.* 4. ꝟ. *de collatione bonor.* 68 A quo ſit profecta *d. l.* 4. 69 Imo communis eſt & patris & filiæ *l.* 3. ꝟ. *ſolut.* 70 Qui manſerant in poteſtate. *d. l.* 4. *l.* 1. *in fin.* ꝟ. *de dot. collat. l.* 6. *C. de collationib.* 71 Ubi vero non intereſt ullo modo, non agitur de evictione. *Bald.* 72 Ut & Reipublicæ. *l.* 2. ꝟ. *de jure dot. l.* 1. ꝟ. *ſoluto.* 73 Senſus eſt, Filiæ emancipatæ fundum emptum a Titio cum duplæ ſtipulatione in dotem dedi: fundus evincitur filiæ, an ſtatim committitur ſtipulatio duplæ? ſtatim non committi videtur. quia uno tantum caſu videtur dos filiæ emancipatæ data ad patrem reverti poſſe, *ut hic.* Verum quis ille unus caſus? quoties nempe ob id divertit a marito, ut maritum lucro dotis afficiat, & patrem defraudet. v. *l.* 5. ꝟ. *de divort.* vide quæ notavi ad Ulp. 6. §. 4. *Goth.* Vide Anton. Fabr. 1. *conject.* 16. contra Gloſſ. hic. Anſ.

ſi evi-

ſi evictus fundus non eſſet? An & hoc caſu intereſt patris dotatam filiam habere, ut ſtatim convenire promiſſorem poſſit? Quod magis paterna affectio [1] inducit.

De pluribus rebus, uno inſtrumento interpoſito, venditis.

72. CALLISTRATUS lib. 2. Quæſtionum.

CUm plures fundi ſpecialiter nominatim uno inſtrumento emptionis interpoſito venierint, non utique alter alterius fundi pars videtur eſſe, ſed multi fundi una emptione continentur: & quemadmodum, ſi quis complura mancipia uno inſtrumento emptionis interpoſito vendiderit, evictionis actio in ſingula capita mancipiorum ſpectatur: & ſicut [2] aliarum quoque rerum complurium una emptio facta ſit, inſtrumentum [3] quidem emptionis interpoſitum unum eſt, evictionum autem tot [4] actiones [ſunt], quot & ſpecies rerum [ſunt] quæ emptione comprehenſæ ſunt: ita & in propoſito non utique prohibebitur emptor, evicto [5] ex his uno fundo venditorem convenire, quod una cautione emptionis complures fundos mercatus comprehenderit.

Si heres alienantis evincat.

73. PAULUS lib. 7. Reſponſorum.

SEia fundos, Mævianum & Seianum, & cæteros doti dedit: eos fundos vir Titius, viva Seia, ſine controverſia poſſedit: poſt mortem deinde Seiæ, Sempronia heres Seiæ quæſtionem pro prædii proprietate facere inſtituit: Quæro, cum Sempronia ipſa ſit heres Seiæ, an jure controverſiam facere poſſit? Paulus reſpondit, jure quidem proprio [6], non hereditario, Semproniam, quæ Seiæ, de qua quæritur, heres exſtitit, controverſiam fundorum facere poſſe, ſed evictis prædiis, eandem Semproniam heredem Seiæ convenire poſſe, vel [7] exceptione doli [8] mali ſummoveri [poſſe].

Pactum de quantitate ob evictionem danda. 1. De prætorio pignore. 2. De lite evictionis pendente. 3. De nomine vendito.

74. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

SI plus [9] vel minus, quam pretii nomine datum eſt, evictione ſecuta dari convenerit, placitum [10] cuſtodiendum eſt. §. 1. Si juſſu [11] judicis rei judicatæ pignus captum per Officium diſtrahatur, poſt evincatur [12], ex empto contra eum, qui pretio liberatus eſt [13], non quanti intereſt, ſed de pretio duntaxat ejusque uſuris, habita ratione fructuum dabitur: ſcilicet ſi hos ei cui evicit reſtituere non habebat neceſſe. §. 2. Mota [14] quæſtione, interim non ad pretium reſtituendum, ſed ad rem defendendam venditor conveniri poteſt [15].

§. 3. Qui nomen *quale fuit* vendidit, duntaxat [16] ut ſit, non ut exigi etiam aliquid poſſit, & dolum præſtare cogitur.

De ſervitutibus.

75. VENULEIUS lib. 16. Stipulationum.

QUod ad ſervitutes prædiorum attinet, ſi tacite [17] ſecutæ ſunt, & vindicentur [18] ab alio, Quintus Mucius, & Sabinus exiſtimant, venditorem ob evictionem teneri non poſſe: nec enim evictionis nomine quemquam teneri in eo jure, quod tacite [19] ſoleat accedere, niſi [20] *ut* [21] *optimus maximusque eſſet*, traditus fuerit fundus: tunc enim liberum [22] ab omni ſervitute præſtandum: Si [23] vero emptor petat viam vel actum, venditorem teneri non poſſe: niſi [24] nominatim dixerit, acceſſurum iter, vel actum; tunc enim teneri eum qui ita dixerit: & vera eſt Quinti Mucii ſententia, ut qui *optimum* [25] *maximumque fundum* tradidit, liberum præſtet, non etiam deberi alias ſervitutes: niſi hoc ſpecialiter ab eo acceſſum [26] ſit.

Si emptor rem habeat pro derelicto.

76. IDEM lib. 17. Stipulationum.

SI alienam rem mihi tradideris [27], & eandem pro derelicto habuero, amitti [28] auctoritatem [29], id eſt [30], actionem pro evictione, placet.

TIT. III.

DE EXCEPTIONE REI VENDITÆ [ET TRADITÆ [31].]

De venditore, 1. Et ejus herede, 2. Et eo cujus mandato res vendita eſt. 4. De manumiſſione emptoris. 5. Si venditor vindicet rem, quam non tradidit.

1. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

MArcellus ſcribit, ſi alienum fundum vendideris, & tuum [32] poſtea factum petas, hac te [33] exceptione recte repellendum. §. 1. Sed & ſi dominus fundi, heres [34] venditori exiſtat, idem erit dicendum. §. 2. Si quis rem meam, mandatu [35] meo [36] vendiderit, vindicanti mihi rem venditam, nocebit hæc exceptio: niſi probetur, me mandaſſe ne traderetur antequam pretium ſolvatur.

§. 3. Celſus ait, Si [37] quis rem meam vendidit minoris [38], quam ei mandavi, non videtur alienata: & ſi petam eam, non obſtabit mihi hæc exceptio: Quod verum eſt. §. 4. Si ſervus merces peculiariter emerit, deinde dominus eum, prius quam proprietatem rerum nanciſceretur, teſtamento liberum eſſe juſſerit, eique peculium prælegaverit, & venditor a ſervo merces petere cœperit: exceptio in factum locum habebit [39]: quia is tunc ſervus fuiſſet, cum contraxiſſet.

§. 5. Si [40] quis rem emerit, non autem fuerit ei tradita, ſed poſſeſſionem ſine vitio fuerit nactus, habet exceptionem contra venditorem: niſi forte venditor juſtam cauſam habeat, cur rem vindicet: nam & ſi tradiderit poſſeſſionem, fuerit autem juſta cauſa vindicanti [41], replicatione adverſus exceptionem utetur.

Si quis rem, antequam eſſet dominus, uni, & factus dominus alteri vendiderit.

2. POMPONIUS lib. 2. ex Plautio.

SI a Titio fundum emeris, qui [42] Sempronii erat, isque tibi traditus fuerit: pretio autem ſoluto Titius Sempronii heres exſtiterit, & eundem fundum Mævio vendiderit, & tradiderit: Julianus ait, æquius eſſe, priorem te tueri: quia, & ſi ipſe Titius fundum a te peteret, exceptione ſummoveretur; & ſi ipſe Titius eum poſſideret, Publiciana peteres.

De primo emptore, & ejus ſucceſſoribus, & ſecundo emptore. 1. De ſucceſſoribus venditoris.

3. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomatorum.

EXceptio rei venditæ & traditæ non tantum ei cui res tradita eſt, ſed [43] ſucceſſoribus etiam ejus, & emptori ſecundo, etſi res ei non fuerit tradita, proderit: intereſt enim emptoris primi, ſecundo rem non evinci. §. 1. Pari [44] ratione venditoris etiam ſucceſſoribus nocebit: ſive in univerſum jus, ſive in [45] eam duntaxat rem ſucceſſerint.

1 Cujus habenda eſt ratio in bonæ fidei judiciis. *l.* 54. *ſupr. mand* 2 Sicut ſi. 3 Unum dicitur inſtrumentum, quod ſimul abſolvitur, licet obligationes plures complectatur. *Bald.* 4 V. quæ notavi ad *l.* 29. *ff. de verb. oblig.* 5 *l.* 46. §. 1. *ff. de ſolut.* 6 Ut cum extraneo ſucceſſit: idem dicendum, ſi matri non ſucceſſit *l.* 14. *C. de rei vind.* hinc colligimus, heredem ex propria perſona non poſſe revocare contractum defuncti, *ut hic.* niſi jus heredis abſorbeat factum defuncti, & ſit ei derogatorium. *Bald. arg. l.* 5. *in fin ff de diverſ.* 7 Hoc indubitatius eſt. 8 *l.* 14. *in fin. C. de rei vindic.* 9 Puta triplum, quadruplum. *l.* 56. *ſupr. eod.* 10 *l.* 23. *l.* 25. *C. h. t.* 11 Judicis factum cenſetur factum partis ſecundum quid, non ſimpliciter. *Bald.* 12 Non tenetur qui vendidit, *Eclog.* 19. *tit.* 11. *c.* 42. 13 Id eſt, contra eum, cui pretii ſolutio profuit. v. *l.* 13. *in fin. C. h. t.* 14 Non ante, *l.* 3. *C. h. t.* Venditor emptorem defendere tenetur, at non pretium reddere, antequam ſententia ſit ſequuta. 15 Niſi aliud convenerit. *l.* 12. *C. h. t.* 16 Ut *l.* 4. *ſupr. de hered. vel act. vend.* 17 Ut *l.* 23. §. 1. *ſupr. de ſervit. præd. ruſt.* 18 Evicta ſervitute fundo vendito, tenetur emptor, quanto minoris, non ad intereſſe: niſi uti *optimus maximusque eſſet*, fundum vendiderit, *ut hic.* 19 Cum uterque ſc. tacuit: nam qui vendit prædium, tacite intelligitur vendere totum ipſum qualecunque ſit. Ideoque ſi non eſt liberum, ſed ſervitutem debet, evicta ſervitute non tenetur. 20 V. *l.* 48. *ſupr. eod. l.* 90. *l.* 126. *l.* 163. *l.* 169. *infr. de verb. ſign.* 21 Libertas prædii his verbis, *uti optimus maximus*, ſignificabatur, *ut hic.* dixi ad *l.* 48. *ſupr. eod.* 22 V. *l.* 69. §. 3. *ff. de leg.* 1. 23 Evincente ſervitutem itineris emptore, hoc eſt, petente ac vindicante ab alio rationem fundi comparati, ſi eam ſervitutem non obtineat, nihil conſequitur eo nomine a venditore, niſi nominatim dixerit iter acceſſurum, *ut hic.* Ita ex hoc caſu & ſuperiore colligimus, Eum qui fundum ſimpliciter vendit, *uti is ſit*, fundum illum vendere, ut, ſi is fundus ſervitutem debeat, nullo modo teneatur venditor niſi ſciverit & non admonuerit emptorem: ſi vero *liberum* vendit, hoc præſtat, ut non alii ſerviat, non ut ei ſerviatur. 24 *l.* 66. *ſupr. de contrah. empt.* 25 *Optimum maximumque fundum* qui tradit, liberum a ſervitute præſtat, at non dominantem: hoc non præſtat, ei ſerviri, ſed cum non ſervire. 26 Expreſſum. *Hal.* 27 V. Alciatus *lib.* 2. *parerg. cap.* 9. Ravardus *protribun. c.* 5. Mod. 28 Cur? qui pro derelicto rem habet, eam omnino a ſe rejicit. *l.* 36. *infr. de ſtipul.* v. *l.* 1. *infr. pro derelicto.* 29 *Auctoritas*, eſt actio competens in venditorem evictionis nomine. Venditor, inquit Paulus 2. *ſent.* 17. §. 1. ſi ejus rei, quam vendidit, dominus non ſit, pretio accepto auctoritatis manebit obnoxius & §. 3. Res empta mancipatione & traditione perfecta ſi evincatur, auctoritatis venditor duplo tenus obligatur. Hinc auctorem laudare *l.* 63. §. 1. *ſupr. eodem.* 30 *Auctoritas*, actio pro evictione.

31 15. *Eclog* 2. Emptori hæc exceptio competit adverſus venditorem, *l.* 1. *infr. eod.* impugnantem venditionem a ſe factam, vel a ſuo auctore. 32 Nemo ad reſcindendum ſuum factum ſuive procuratoris, vel ſui teſtatoris admittitur. 33 V. *l.* 17. *ff. de evict.* 34 *l.* 14. *C. de rei vindic. l.* 14. *C. de evict.* 35 Emptor exceptione rei venditæ uti poteſt, etiamſi eam poſſideat citra traditionem venditoris, dum tamen ſine vitio. 36 Ut filius liberam peculii adminiſtrationem habens. *l.* 41. §. 1. *ſupr. de rei vindic. l.* 14. *C. de donat. ante nupt.* 37 Si res mea vendita fuerit minoris, quam ipſe mandavi, vendita non videtur, & mihi eam petenti non obſtat exceptio. *Synopſ.* 19 *tit.* 2. *c.* 1. 3. Harmenop. 3. §. 92. 38 *l.* 7. §. 6. *infr. pro emptore.* 39 Ad exceptionem in factum ut ad actionem decurritur. *l.* 1. 2. 3. *Cod. an ſervus.* quoties jure civili actio vel exceptio deficit. quæ & utilis appellatur, quod directo non detur ex verbis & ſententia juris. *l. quoties. ff. de præſcr. verb.* Mod. 40 Si emptor rei ſibi non traditæ poſſeſſionem ſine vitio nactus fuerit (id eſt, non vi, aut clam) exceptionem contra venditorem habebit: niſi forte venditor juſtam cauſam habeat, cur rem vindicet: quippe ſi juſta cauſa ſubſit, & poſtea traditionem vindicat & exceptioni replicationem opponit. Juſtam autem cauſam habet, ſi convenerit ut a contractu recederetur, vel ſi xxv. annis minor fuerit venditor, aut circumſcriptus ſit. *Synopſ. eod. cap.* 3. 41 Vindicandi. *Hal.* 42 *l.* 72. *ſupr. de rei vind l.* 4 §. 32. *infr. de doli mali.* 43 V. *l.* 9. *in princ.* §. 1. 2. 3. *ſupr. de Publiciana.* 44 Exceptio rei venditæ datur ſucceſſori contra ſucceſſorem. Eſt in rem ex parte opponentis, & ejus cui opponitur. 45 Cur potius ſingularibus ſucceſſoribus nocet factum venditoris, quam iiſdem factum argentarii? *l.* 9. §. 1. *ff. de edendo.*

LIBER VIGESIMUSSECUNDUS.

TIT. I.

DE [1] USURIS [2], ET FRUCTIBUS [3], ET CAUSIS [4], ET OMNIBUS ACCESSIONIBUS [5], ET MORA [6].

De modo usurarum. 1. De socio qui pecuniam invasit, vel in usus suos convertit. 2. De eo, quod debetur Judicati actione. 3. De tutore.

1. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

CUm judicio bonæ [7] fidei disceptatur, arbitrio judicis usurarum modus ex more [9] regionis, ubi contractum est [10], constituitur [11]: ita [12] tamen, ut legi [13] non offendat. §. 1. Socius si ideo condemnandus erit, quod pecuniam communem invaserit, vel in suos usus converterit, omnimodo, etiam mora non interveniente, præstabuntur usuræ [14]. §. 2. Nec tamen judex judicii bonæ fidei recte jubebit interponi cautiones, ut, si tardius sententiæ condemnatus paruerit, futuri [15] temporis pendantur usuræ, cum in potestate sit actoris judicatum exigere. Paulus notat: Quid enim pertinet [16] ad officium judicis, post condemnationem futuri [17] temporis tractatus? §. 3. Papinianus: Circa [18] tutelæ restitutionem pro favore pupillorum latior [19] interpretatio [20] facta est: nemo enim ambigit hodie, sive [21] judex accipiatur in diem sententiæ, sive sine judice tutela restituatur, in eum [22] diem quo restituit usuras [23] præstari: Plane, si tutelæ judicio nolentem [24] experiri, tutor ultro [25] convenerit [26], & pecuniam obtulerit, eamque obsignatam deposuerit [27], ex eo tempore [28] non præstabit usuras.

De litis contestatione.

2. IDEM lib. 6. Quæstionum.

VUlgo receptum est, ut, quamvis in personam [29] actum sit, post [30] litem [31] tamen contestatam causa [32] præstetur: Cujus opinionis ratio redditur, quoniam, quale est [33], cum petitur, tale dari debet, ac propterea postea captos fructus, partumque editum restitui oportet.

De tempore quod condemnatis datur ad solvendum. 2. Si quis rogetur quidquid ex bonis supererit, 3. Vel quidquid ad se pervenisset, restituere. 4. De legato auri vel argenti facti.

3. IDEM lib. 20. [34] Quæstionum.

IN fideicommissi [35] persecutione [36], cum post judicis sententiam, moram fecisset heres, jussit Imperator Marcus Antoninus, intermisso [37] legitimo [38] tempore, quod condemnatis præstatur, ut usque ad sententiam [39] commoda fideicommissarius accipiat: Quod decretum ita accipi oportet, si ante judicis sententiam mora non intervenit: tametsi non [40] facile [41] evenire possit, ut, mora [42] non præcedente, perveniatur ad judicem: sed puta [43] legis Falcidiæ rationem intervenisse: Cæterum si [44], antequam ad judicem perveniretur, in mora heres fuit, exinde fructuum [45] præstandorum necessitate adstrictus [46], qua tandem ratione, quoniam & sententia victus est, legitimi [47] temporis spatio fructibus liberabitur, cum ea temporis intercapedo [48] judicato dilationem dare non lucrum [49] adferre debeat? §. 1. In his quoque judiciis [50], quæ [51] non sunt arbitraria, nec [52] bonæ fidei, post [53] litem contestatam, actori causa [54] præstanda est in eum diem, quo sententia dicitur: Certe post rem judicatam tempus [55] a fructibus dependendis immune [56] est [57]. §. 2. Nonnunquam evenit, ut quanquam fructus [58] hereditatis, aut pecuniæ usura nominatim relicta non sit, nihilominus debeatur [59]: utputa si [60] quis rogetur, *post mortem suam, quidquid* [61] *ex bonis* [62] *supererit* [63], *Titio restituere*: ut [64] enim ea quæ fide bona deminuta sunt [65], in causa fideicommissi non deprehenduntur [66], si pro modo cæterorum quoque bonorum deminuantur: ita, quod ex fructibus supererit, jure [67] voluntatis [68] restitui oportebit [69]. §. 3. Cum Pollidius a propinqua sua heres institutus rogatus fuisset, filiæ mulieris, *quidquid ex bonis ejus ad se pervenisset, cum certam ætatem puella complesset, restituere*: idque sibi [mater] ideo [70] placuisse testamento comprehendisset [71], *ne filiæ tutoribus, sed potius necessitudini* [72] *res committerentur*: eundemque Pollidium fundum retinere jussisset, Præfectis prætorii suasi [73], fructus, qui bona fide a Pollidio ex bonis defunctæ percepti essent, restitui [74] debere [75]: sive [76] quod fundum ei tantum prælegaverat [77], sive quod lubrico [78] tutelæ fideicommissi remedium mater prætulerat. §. 4. Si auro [79], vel argento facto, per fideicommissum relicto, mora intervenerit: an usurarum æstimatio facienda sit, tractari solet. Plane si materiam istam ideo relinquit, ut, ea distracta, pecunia [quæ refecta], fideicommissa solverentur, aut alimenta præstarentur, non oportere frustrationem [80] impunitam esse, responderi oportet: Quod si forte ideo relinquit, ut his vasis uteretur [81], non [82] sine rubore [83] desiderabuntur usuræ: ideoque non exigentur.

De stipulatione rem dari, vacuamque possessionem tradi.

4. IDEM lib. 27. Quæstionum.

SI stipulatus sis, *rem dari* [84] *vacuamque* [85] *possessionem tradi*, fructus [86] postea captos actione incerti ex stipulatu, propter [87] inferiora [88] verba, consecuturum te, ratio suadet. † An idem de

1 Hotomanus scripsit duos libros de usuris, qui sunt in vol. var. disp. de iisdemque tractatum edidit Molinæus. Vide & Covar. *l.* 3. *var. resol. cap.* 1. & Ferrand. *l.* 2. *explic. jur. c.* 8. Coras. *epist. quæst cap* 10. sed & de mora extant tractatus Æmilii Ferretti, Hotomani, Saportæ, Reberterii &c. *Mod.* 2 *L.* 4. *C* 32. 3. *Cod. Theod ult.* Paul. 2. *sent.* 14. 23. *Eclog.* 3. 5. *extr.* 19. 3. Harm. 7. seu fœnore, quod pro quantitate sortis aut pretii penditur, vel ex conventione, vel officio judicis: ut usus pecuniæ diutinus usuram pariat; usura vero, usus sortis æstimatio sit, *l.* 60. *supr. pro socio. l.* 7. §. 4. 5. ff. *de administr.* ut enim usura ab usu, sic fœtus a fœtura, τόκος a τίκτειν dicitur; merces aut reditus. (*l.* 24. *supr de præscript. l.* 30. ff. *de aumendis*, reditus, inquam, a tempore contractus (hinc fenus) vel a tempore moræ in diem, quo pecunia solvitur, *l.* 40. ff. *de reb. cred.*) vel quo is reditus pecuniam æquaverit. *l.* 26. §. 1. *supr. de cond. indebit.* Cujac. *C. h. t.* De usuris nauticis, vide *tit. prox. infr. eod. Novell.* 106. supra duplum non computandis, *Novell.* 138. pupillaribus, 5. *C.* 56. legatorum, fideicommissorum, 6. *C.* 47. fructibus & litium expensis, 7. *C.* 51. usuris rei judicatæ, 7. *C.* 24. fiscalibus, 10. *C.* 8. 3 Qui terra, vite, arbore procreantur. *Fructus enim* a ferendo dicti, teste Varrone: item prædiorum, pecorum, jumentorum. huc refer *l.* 8. 10. 14. 15. 25. 28. *l.* 38. §. 12. 13. 14. *l.* 46. 48. *infr. eod.* 4 *l.* 34. §. 1. *l.* 8. *l.* 38. §. 7. §. 11. *infr. eod. l.* 21. *l.* 22. §. 1. *l.* 37. §. 1. ff. *ad l. Aquil.* Cæterum *Causarum* nomine hic intelligit cum ipsas causas, ex quibus ipsæ accessiones debentur, tum modum ipsarum accessionum. Quod is, qui ex administratione rerum civilium convenitur, usuras debeat, causa est, *l.* 17. §. 7. ff. *eod.* quod maximas debeat, modus est, idque sit vice cujusdam pœnæ. *l.* 38. *supr de negot.* Causæ dicuntur ex variis contractibus, vel quasi, *l.* 38. *infr. eod.* modus facit eas esse licitas & illicitas, *l.* 29. ff. *eod.* vel: *Causæ* sunt, quæ neque proprie usuræ sunt, neque fructus: veluti partus, *l.* 28. §. 1. ff. *eod.* pensiones, *l.* 36. ff. *eod.* pœnæ, *l.* 44. ff. *eod.* jus rei pignori dandæ, *l. ult. infr. eod.* vel *Causa* est qualitas rei quæ rem circumsistit: veluti bonitas, libertas, immunitas, *l.* 86. *infr. de verb. signif* fœtuum fœtus, seu fœtus secundi. *l.* 8. *infr. eod.* 5 Ut sunt alluviones, consolidationes, adquisitiones servorum: est enim notandum, *accessionum* vocabulo etiam usuras comprehendi, & generaliter omnium actionum sequelas & consequentias omnes. Cujac. *hic.* 6 Huc refer *l.* 3. *l.* 7. *l.* 9. *l.* 14. *l.* 17. §. 3. §. 4. *l.* 21. *l.* 22. *l.* 23. *l.* 24. *l.* 27. *l.* 32. *infr. eod. Mora* quid sit, dicetur in *l.* 14. *l.* 32. *infr. eod.* 7 *l.* 37. *infr. eod. l.* 13. *C. h. t. l.* 38. ff. *de negot.* de judiciis bonæ fidei vide §. 28. *Inst. de act.* 8 Quid? an non quoque usuræ statuuntur in stricti juris judiciis? in quibusdam ita habet, etiam si nihil interesset actoris. Cujac. *supr. eod.* 9 *l.* 37. *infr. eod.* Goth. Adde *l.* 10. §. 3. *supr. mandati. l.* 7. §. 10. *infr. de admin. & peric. tut. l.* 2. *C. de usur. pupill.* Molin. *ad l. eos.* §. 1. *C. de usur. & quæst.* 76. *num.* 589. *& seq.* Pro intellectu hujus vid. Roderic. *de reditib. quæst.* 15. *num.* 27. Ans. 10 Imo ubi petitum est. *l.* 22. *in fin. supr. de reb. cred. l. ult. in fin. supr. de condict. tritic.* hæc verba, *ubi contractum est*, sic intellige, ubi actum est, ut solveret. *arg. l.* 21. ff. *de oblig.* 11 Etiamsi alio loco agatur. 12 Usuræ in contractibus bonæ fidei debentur, ex mora: & quæ usitatæ in ipsa regione. Quid, si varii sint generis usuræ in ea regione? leviores debebuntur. 13 Legem non offendas. *Hal.* id est, statutum, *l.* 29. ff. *eod.* prohibitum modum usurarum. *l.* 3. *in fin. infr. de ann. leg* 14 Imo, usuras præstabit non quasi usuras, sed quod socii interfuit moram eum non adhibuisse. *l.* 60. *supr. pro socio.* 15 *l.* 1. *C. de sent. quæ sine certa quantitate.* 16 *l.* 6. §. 1. ff. *quod cujuscunque universitat.* 17 Imo, futuri temporis tractatus ad judicem pertinet, cum is & cautionem in futurum interponi jubere possit, *l.* 7. *l.* 12. *supr. si servit. vindicetur. l.* 1. *C. de fideicommiss.* & in usuras reum condemnare possit, quoad pecunia condemnationis soluta fuerit, *l.* 1. *C. de sent. quæ sine certa quantitate.* quin usuræ peti possunt ex causa judicati. *l.* 13. *in fin. C. h. t.* 18 Tutela finita tutor ipso jure est in mora, nisi offerat reliqua, idque omne quod ex tutelæ administratione debet, *ut hic.* Quid, si nihil debeat? ipso jure reddita censetur ratio, *l. qui libertatis.* 69. §. *servus.* 4. *supr. de evict.* 19 Quia hic re ipsa & solo tempore fit mora, *l.* 3. *C. in quib. caus. in integr. restit. necessaria.* 20 Interpretatio latior admittitur favore pupillorum. 21 Ratio tutelæ reddi potest cum judice, vel sine. 22 *l.* 46. §. 3. *infr. de admin. & peric. tut.* 23 Et quidem maximas: idque puniendæ tutorum licentiæ causa, cum gratuitam, integram ac abstinentem omni lucro fidem præstare debeant. *l.* 38. *circ. fin. supr. de negotiis.* 24 Pupillum sc. 25 Ut *l.* 10. *supr. de negot. l.* 17. §. 1. *supr. commodati.* 26 Id est, admonuerit. 27 Ad moram irregularem impediendam, pecuniæ depositio necessaria est. vide *l.* 19. *C. h. t.* 28 Oblationis sc. & depositionis, & quidem publicæ & solennis. *l.* 28. *in fin. infr. de admin. & peric. tut. l.* 2. *l.* 6. *l.* 19. *C. hoc tit. l. ult. C. de usur. pupillar.* 29 Puta, ex stipulatu, *l.* 38. §. 7. *infr. eod.* vel condictione. *l.* 31. *supr. de reb. cred.* 30 *l.* 2. *d. l.* 38. §. 7. *infr. eod. d. l.* 31. 31 Post litem contestatam, reus causam, lucrum & partum præstat, etiam in obligationibus stricti juris. 32 Id est, causa, seu quod habiturus esset actor, si eo tempore quo petit, restituta res esset, *l.* 40. *supr. de petit. hered. l.* 20. ff. *de rei vind. dict. l.* 31. fructus. ff. *eod.* & *l.* 38. §. 7. ff. *eod. l.* 16. §. 3. 4. ff. *de pignorib.* 33 Quale quidque est. *Hal.* 34 Imo decimo nono. *Nov.* 108. *in fin. proœm.* 35 Vide *l.* 2. *C. de usur. & fruct. legat.* Goth. Sententiam hujus l. vid. apud Hottomannum *lib.* 3. *obs.* 6. & Jacob. Butrigar. *h. l.* Ans. 36 Personali sc. nam in realibus res statim restituitur. *arg.* §. 2. *Inst. de off. jud.* 37 Id est, omisso ac prætermisso, vid. Hotom. 3. *obs.* 6. 38 Quatuor sc. mensium *l.* 2. *C. de usur. rei judic.* Quadrimestre enim tempus post sententiam ad solvendum reus habet, conventus actione personali, *ut hic.* Tempus judicati faciendi quatuor est mensium, a quibus currunt usuræ centesimæ: Aliud si rei vindicatione: res enim statim restituenda est. *Inst. de off. jud. in pr.* 39 Tantum: non ut etiam reus præstet usuras, & fructus perceptos & percipiendos, tempore judicati faciendi. 40 Mora non præcedente, Judex facile adiri non solet. 41 Evenit tamen, ut in casu nunc sequenti. 42 Rei sc. 43 Heres in solvendo legato moram non committit, quoties solutionem legatariis offert ea conditione, ut prius Falcidia detrahatur: ideoque cum in mora sit restituere fructus, quos intra judicati faciendi tempus percipere potuit, non cogitur. 44 Mora si non præcessit judicium, reus non tenetur de fructibus percipiendis, intra tempus, quod datur judicatis: Secus, si mora præcessit judicium. 45 Percipiendorum: nam indistincte percepti veniunt. *l.* 42. *infr. eod.* 46 Adstrictus est. *Hal.* 47 Id est, quatuor mensium, *ut supr. eod.* 48 *Intercapedo* Festo, tempus interceptum: cum sc. mora est ad capiendum, Glossis διάστημα χρόνου. 49 Lucrum autem judicatus perciperet ex sententia, si fructus perceptos a die sententiæ ad finem temporis judicati faciendi suos faceret: id autem iniquissimum est. *l.* 16. ff. *de except. rei jud.* 50 Puta in actione ex stipulatu, *l.* 38. §. 7. *infr. eod.* donatione, *l.* 22. *in fin. infr. de donat.* 51 Litis contestatæ tempus consideratur in actionibus stricti juris, etiam si non sint arbitrariæ. 52 *Arbitraria* judicia & *bonæ fidei* differunt. vide §. 28. 29. 30. 31. *Inst. de act.* 53 V. *l.* 2. *supr. eod.* 54 Id est, omnis utilitas. 55 Quadrimestre. 56 Non est. *l.* 38. §. 7. *infr. eod.* 57 Etiam si præcessit mora sententiam, vel secuta fuit. 58 Perceptus judicio testatoris. 59 *l.* 32. *infr. ad SC. Treb.* 60 Fructus restituere cogitur rogatus *restituere quidquid supererit ex hereditate defuncti.* 61 Vox *quidquid* refertur ad sortem & usuras, rem & fructus: nihil denique excipit. 62 Hoc non addito, *meis vel tuis.* 63 Ut in *l.* 58. §. *pen.* ff. *ad SC. Treb.* v. *Nov.* 39. & 108. 64 Contrariorum eadem est disciplina. 65 Non animo intervertendi fideicommissi, vel pro rata sui patrimonii. *l.* 54. *in princ.* ff. *ad SC. Treb.* 66 Comprehenduntur. 67 *Nov.* 107. *c.* 3. 68 Imo ea defuncti voluntas fuisse non videtur. *d. l.* 58. §. *pen.* ff. *ad SC. Treb.* 69 Hodie definitum est, gravatum restituere id, quod illi tantum superit ex hereditate defuncti, posse dodrantem ex omni causa diminuere, & quadrantem ex certis causis. *Nov.* 108. *c.* 1. 2. 70 Adde *l. multi.* 18. ff. *de lib. & posth.* Ratione adjecta legato, legatum augetur, *ut hic* ut per contrarium minuitur. *l. cum pater.* 77. §. *dulcissimis.* 20. ff. *de leg.* 2. Causa & ratio declarat animum loquentis. *l. ult. infr. de hered. inst.* 71 Hinc nota, matrem posse uni administrationem rerum committere quas filiabus reliquit. vide *Nov.* 117. *c.* 1. 72 Consanguineis, &, ut ante dictum est, propinquis: ut *necessitudo* hic nihil aliud sit quam propinquitas 73 Præfectus prætorio suasi. *Hal.* 74 Quid, hic Pollidius potestne retinere quartam? non potest: quia nudus est minister. *l. si quis Titio.* 17. ff. *de leg.* 2. *l. si quis ad declinandam.* 49. *l. nulli.* 28. *C. de episc. & cler* 75 Completa certa ætate, non ante. 76 Adde *l.* 41. §. *pen.* ff. *de leg.* 2. 77 Et ita filiæ intuitu dilationem adjecerat. *l. si ita relictum.* 43. §. 2. ff. *de leg.* 2. 78 *Lubricum tutelæ* hic quid est? Mater verita, ne res filiæ suæ tutoribus filiæ committerentur, Pollidium heredem instituerat, eumque rogaverat, quidquid ex bonis ad se pervenisset, id ut restitueret filiæ suæ: testatrix ita lubrico tutelæ fideicommissi remedium prætulerat. 79 Usuram species non recipit: In debito specierum usuræ non veniunt, nisi per vindicationem species sint in pecuniam redigendæ. 80 Moram, adde *l.* 37. *in fin. supr. mandati.* adde *l.* 31. §. 2. ff. *supr. de negot.* 81 Debet enim commodatum esse gratuitum: ideoque ex commodati usu non debentur usuræ. 82 Vide *l.* 25. *C. h. t.* 83 Id est, verecundia. Verecundiæ enim & pudoris habenda est ratio. *l.* 15. *in fin.* ff. *de condit. instit.* 84 *Rem dari* qui stipulatur, proprietatem stipulatur, *l. ubi autem.* 75. ff. *de verb. obl. l. non videntur data.* 167. ff. *de reg. jur. l.* 2. *C. de contrah. & committ. stipul.* Qui *rem tradi stipulatur*, non proprietatem, sed possessionem stipulatur, qua ex stipulatione non competit certi condictio, sed actio ex stipulatu, *ut hic.* Sane hic qui rem dare, & vacuam possessionem tradere promittit, fructus & partus quoque promittit. Fructus veniunt utraque stipulatione superiore juncta, non divisa. 85 Hæc tria quæ sequuntur verba ex Glossa in contextum irrepsisse putat Hotomannus, 5. *obs.* 18. Cæterum de vacua possessione, vide *l.* 3. §. 1. *supr. de act. empt. l.* 52. *in fin. infr. de verb. obl.* 86 Causa bonorum. *d. l.* 52. 87 Licet in stipulatione, *rem dari*, non veniant fructus, si tamen ei subrogetur, ac subjungatur illa stipulatio, *vacuam possessionem tradi*, his duabus stipulationibus ita simul junctis fructuum ratio habebitur. *Bart.* atque adeo eam vim habet, ut conjuncta faciant, quorum neutrum per se faceret. *Accurs.* & merito: cum adjectio aliquid operari debeat. Hinc Baldus colligit, in his venditionis & emptionis verbis, *talis vendidit, dedit, & tradidit*, verbum *dedit* nihil quidquam addere. 88 Immo, ut hæc verba int.... *vacuamque possessionem tradi* non sint apposita, si tamen *rem dari* sit promissum, vacuam possessionem tradi oportere per se satis intelligitur. *l.* 3. §. 1. *supr. de act. empt.*

partu

partu ancillæ responderi possit, considerandum est? Nam quod ad verba superiora [1] pertinet, sive factum rei promittendi, sive [2] effectum per traditionem dominii [3] transferendi continent, partus non continetur. Verum [4] si emptor a venditore novandi animo, ita [5] stipulatus est, factum [6] tradendi stipulatus intelligitur: quia [7] non [8] est verisimile, plus venditorem promisisse, quam judicio empti præstare compelleretur. Sed [9] tamen propter [10] illa verba *vacuamque possessionem tradi*, potest [11] dici partus [12] quoque rationem committi incerti stipulatione: etenim, ancilla tradita, partum postea editum in bonis suis reus stipulandi habere potuisset. §. 1. Si post contractam emptionem, ante interpositam [13] stipulationem partus editus, aut aliquid per servum venditori adquisitum est, quod ex stipulatu consequi non poterit [14], judicio empti consequitur: id [15] enim quod non transfertur in causam novationis, jure pristino peti potest.

De præstatione contra bonos mores.

5. IDEM lib. 28. Quæstionum.

Generaliter observari convenit, bonæ fidei [16] judicium non [17] recipere præstationem, quæ contra [18] bonos mores desideretur.

De usuris longo tempore præstitis.

6. IDEM lib. 29. Quæstionum.

Cum [19] de in rem verso cum herede [20] patris vel domini ageretur, & usurarum quæstio moveretur, Imperator [Antoninus] ideo [21] solvendas usuras judicavit, quod [22] eas [23] ipse dominus vel pater longo [24] tempore præstitisset [25]. §. 1. Imperator quoque Severus filiæ Flavii Athenagoræ, cujus bona fuerant publicata, de fisco ideo numerari decies centena [26] dotis nomine jussit, quod ea patrem præstitisse dotis usuras allegasset.

De oblatione, & depositione pecuniæ.

7. IDEM lib. 11. Responsorum.

Debitor usurarius creditori pecuniam obtulit [27], & eam, cum accipere noluisset, obsignavit, ac deposuit: Ex eo [28] die ratio non habebitur usurarum. Quod si [29] postea conventus, ut solveset, moram fecerit, nummi steriles [30] ex eo tempore non erunt.

De equis per fideicommissum relictis, eorumque fœtu. De fætu secundo.

8. IDEM lib. 7. Responsorum.

Equis [31] per fideicommissum relictis, post moram fœtus quoque præstabitur ut fructus, sed fœtus secundus [32] ut [33] causa, sicut [34] partus mulieris.

De modo usurarum. De majoribus usuris solvendis, non solutis minoribus.

9. IDEM lib. 11. Responsorum.

Pecuniæ fœnebris, intra diem certum debito non soluto [35], dupli [36] stipulatum, in altero tanto [37] supra [38] modum legitimæ [39] usuræ respondi non tenere: Quare pro [40] modo cujuscunque temporis, superfluo [41] detracto, stipulatio vires habebit. §. 1. Usurarum stipulatio quamvis [42] debitor non conveniatur, committitur: nec inutilis legitimæ usuræ stipulatio videtur sub ea [43] conditione concepta, *Si minores ad diem solutæ non fuerint*: non [44] enim pœna, sed [45] fœnus uberius [justa] ratione sortis promittitur. Si tamen post mortem creditoris nemo [46] fuit, cui pecunia solveretur, ejus temporis inculpatam esse moram constitit: Ideo, si majores usuræ prioribus petantur, exceptio doli non inutiliter opponetur.

De partu.

10. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

Partum [47] post [48] litem contestatam editum restituere possessor [49] debet: quem non deberet restituere, si, cum mater peteretur, jam natus fuisset, nisi specialiter & pro hoc egisset.

De pecunia fœnerata ab administratore Reipublicæ, 1. Vel a tutore.

11. IDEM lib. 25. Quæstionum.

Gaius Seius, qui rem [50] publicam gerebat, fœneravit pecuniam publicam sub usuris solitis: fuit autem consuetudo, ut intra certa tempora non illatis usuris, graviores infligerentur: quidam debitores cessaverunt in solvendis usuris, quidam plus intulerunt, & sic effectum est, ut omne, quod usurarum nomine competebat, etiam pro his, qui cessaverant in usuris, suppleatur: Quæsitum est, an illud, quod amplius ex consuetudine pœnæ nomine a quibusdam exactum est, ipsi Seio proficere deberet, an Reipublicæ lucro cederet? Respondi, si Gaius Seius a debitoribus usuras stipulatus esset, eas solas [51] Reipublicæ præstari oportere, quæ secundum formam [52] ab his exigi solent, etiamsi omnia nomina idonea sint. §. 1. Quid si servus [53] publicus obligationem usurarum Reipublicæ adquisiit: Æquum est, quamvis ipso jure [54] usuræ Reipublicæ debeantur, tamen pro defectis nominibus compensationem majorum usurarum fieri, si non sit parata Respublica universorum [55] debitorum fortunam suscipere. † Eadem fere in tutoribus [56] Marcellus refert.

De majoribus usuris solvendis, non solutis minoribus.

12. IDEM lib. 4. Responsorum.

Seia mutuam pecuniam accepit a Septicio: de usuris ita convenit, *Nisi sua quaque* [57] *die usuræ suprascriptæ exsolverentur, vel post* [58] *tertium mensem, tunc in majores usuras Seia teneretur: & deinceps* [59] *per singulas pensiones, si conditione data usuræ non solverentur, ea conditio observaretur, donec omnis summa debita hoc nomine exsolveretur*: Quæro an hæc verba, *& deinceps per singulas pensiones (si conditione data usuræ non solvantur), ea conditio observaretur*, eo pertineant, ut, quamvis commissa sit forte prima stipulatio, non tamen in ampliorem quantitatem usurarum conveniri possit, quam ejus pensionis nomine, quæ egressa est diem præstitutum? Paulus respondit, plures conditiones continere eam stipulationem, quæ de gravioribus usuris præstandis subjecta est, [id est,] ut per singulas pensiones conditio inspectaretur [60] non illatarum suis temporibus leviorum usurarum: & ideo posse [61] evitari pœnam sequentium pensionum.

Si is, qui majores usuras promisit, per multos annos præstitit minores. 1. De procuratore, & negotiorum gestore.

13. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

Qui semisses [62] usuras promisit, per multos annos minores [63] præstitit, heres creditoris semisses petit: cum per debitorem non steterit, quo minus minores solvat. Quæro, an exceptio doli, vel pacti obstet? Respondi, si exsolvendis ex more usuris per tanta tempora mora per debitorem non fuit, posse, secundum ea quæ proponerentur, obstare exceptionem. §. 1. Quæsitum est, an [64] judicio negotio-

1 Rem dari sc. 2 Aliud est enim promittere factum tradendi, aliud effectum dominii transferendi. *Bald.* 3 Hæc stipulatio, *rem dari*, continet, ut dominium omnimodo efficiatur stipulatoris quoquo modo. *l. 75. in fin. infr. de verb. oblig.*
4 Prima causa, id est, obligatio secundam determinat. *Bald.* 5 Id est, conjunctim, *rem dari, & tradi*: unde colligit Baldus, stipulationem *rem tradi*, interpositam ex causa emptionis, obligationem dandi non inducere, sed tradendi: & verbum, *dandi*, instrumento emptionis insertum, tantum de datione consecutiva, *si tradens est dominus*, non de præcisa intelligi. 6 *Vacuam possessionem tradi* stipulatio uberior est, quam rem tradi, *ut hic.* Qui rem dari vel tradi stipulatus est, fructus & partus ei non debentur, nisi post litem contestatam, *l. si filiusfam.* 78 §. 1. *infr. de verb. oblig. l.* 38. §. *si actionem. infr. eod.* At qui vacuam possessionem tradi stipulatur, causam etiam bonorum stipulatur, hoc est fructus & partus, *ut hic. l. in conventionalibus.* 52 §. 1. ȷ. *de verb. obligat.* (vide tamen quæ mox dicturus sum). Imo priore casu fructus debentur. *l. si fundum.* 114. *infr. de verb. obligat.* Verum id quod interest illa lege non sunt fructus, sed rei pretium, & si quid pluris intersit circa rem. 7 Interpretatio nobis ea semper est quærenda, ut nulla verba sint in contractu supervacua. Clausulæ contractus singulæ pondus suum, vimque suam obtinere debent, *l. Proculus.* 19. *supr. de usufruct.*
8 Hinc illæ regulæ traduntur a Baldo: Promissio refertur ad id, quod debuit cogitari: In stipulationem id deduci videtur, quod de jure deduci debuit: Verba restringenda sunt secundum naturam contractus: Secundum jus commune, pactum est interpretandum.
9 Interpretari verba nos oportet, pro cujusque contractus conditione, sive natura: secundum jus commune: secundum id, quod fieri jure debet. *Bald.* Ita fiet, ut emptionis contractui adjectis verbis his, *dedit, vendidit, tradidit*, verbum *dandi* inutile sit: Nec enim dare cogitur venditor, nisi sit dominus. Datio consecutiva, ut loquuntur, exigitur, non præcisa. *Bald.* 10 Vide quæ scripsi *ad l.* 167. *infr. de reg. jur.*
11 Id est, potest tentari. Cur hoc additur? nempe quia possis etiam dicere (& quidem verius) stipulatione *vacuam possessionem tradi*, fructus non venire, *l.* 3. §. 1. ꝟ. *de act. empt.* Nam & hæc lex nostra petita est ex quæstionum libris. Quæstionum autem & Disputationum libris, quæ referunt Jurisconsulti: sæpe non tam vera, quam verisimilia sunt. 12 Qui promittit *dare & tradere*, fructus quoque & partus promittit. *Bald.*
13 Animo novandi: venditore tamen moram admittente. 14 Quid ita? quia id in stipulationem nominatim non est deductum. *l. quidquid.* 99. *infr. de verbor. oblig.* Ita novatio stricti juris est, ut quod novandi obligationi non insit, innovatum maneat.
15 Facit *l.* 18. §. 9. ȷ. *de damn.* 16 Puta societatis, *l.* 53. *l.* 54. ꝟ. *pro socio*, dic idem in pactis, *l. 6. l. 30. C. de pact.* & stipulationibus. *l. 4. C. de inutil. stipul.*
17 Imo recipit. *l.* 52. *supr. de petit. hered.* 18 Turpes præstationes ex mora non veniunt. 19 Vide Molinæum *tractatu de usuris. qu.* 1. *n.* 207. adde *l.* 28. *C. de pactis.* Goth. Adde Caspar. Roderic. *de Reditib. quæst.* 15. *num.* 9. Ans. 20 Vide *Edict. Justin. 9. cap.* 3. 21 Ex diuturna præstatione usurarum (dic idem in annuo legato, *l. 1. C. de fideicomm.*) præsumitur contracta obligatio, vel promissio facta usurarum, & sortis, *ut hic.* 22 Imo, etsi certis annis usuræ, *l. 7. C. h. t.* operæ præstitæ, *l.* 31. *infr. de operis libertor.* sed & quidvis datum fuerit, ad præstandum tamen in posterum id nos non obligat. *l. 28. C. de pactis.* 23 Mutetur hypothesis. Fingamus, te velut clientem Sempronio per decennium fundi Tusculani nomine obsequia præstitisse: Sempronium nullo titulo niti: & tamen ex illa decennali præstatione obsequii jus feudi vindicare: num audietur? Non putat Molinæus: quem vide 1. *consuet.* §. 7. *n.* 21. quia de personali præscriptione hic agitur, quæ ad realem non debet extendi, quæ tempus longius exposcit. 24 Id est, decennii. Probatur in hunc modum debitum per diuturnam solutionem. vide tamen Socinum *reg.* 82. 25 Quolibet anno sc. & quidem separatim, nec enim probare solutas pro pluribus annis simul sufficit. Molin. 1. *consuet.* §. 7. *n.* 21. Cur? quia solvens scivit se ad ea præstanda titulo legitimo & habili obligatum esse. Bart. *hic.* Est enim de in rem verso actio titulus legitimus. Porro nudum pactum, *d. l.* 28. nudus consensus, *d. l.* 7. inter privatos, *l.* 30. ȷ. *eod.* ignorantia, *d. l. 31. l.* 22. §. *pen.* ȷ. *de oper. libert.* tituli non sunt legitimi: Ut mirari minus oporteat, illis ex causis præstationem a præterito in futurum necessario non induci. Dices, ex inutili titulo fideicommissi, jus alimentorum triennio solutorum præscribi, *l. 1. C. de fideicomm.* & merito, cum duplici favore, alimentorum sc. & testamenti, receptum id esse dici possit, ut Bartolus notavit. 26 Millia nummorum. August. 2. *Emend.* 6. is modus fuit maximæ dotis. vide *l.* 77. §. 3. *infr. de cond. & demonst.* Martialis, 2. *Epigr.* 65. Centena decies, quæ tibi dedit dotis. Idem 11. *epigr.* 24. *decies mihi dotis in auro sponsa dabis.* Juvenalis Sat. 10. *Et ritu decies centena dabuntur Antiquo.* vide quæ notavi ad *l.* 11. §. 1. *C. de repudiis.* adde Juvenalem *Satyr.* 6. Senecam *de consol. ut. ad* Albinum. Tacit. 11. ubi de Hortalo: alibi *ibid.* ubi de Agrippæ filia, Agrippæ filiam posthabitam decies sestertium dote solatus est. Huc refer has notas D DC. *dictum decies.*
27 Usuras inchoatas non impedit oblatio, consignatio, depositio. *Alber.* Goth. Vid. Johann. Zanger. *de except. part.* 3. *c* 2. *n.* 92. Ans. 28 Vide *l* 6 *l* 19. *C. h t.*
29 Usuras debere incipit debitor, qui oblatam creditori suo pecuniam subducit. *Alber.*
30 *Steriles nummi* dicuntur, qui usuras non pariunt. vide quæ scripsi ad *l.* 3. §. 4. ȷ. *de contraria tutelæ.* 31 *l.* 39. *infr. eod.* alienis. 32 *l* 39. §. 1. *infr. eod. l.* 48. *in fin. infr. de adquirend. rer. dom.* 33 *Causæ & fructus* dissimilitudo Equis enim per fideicommissum relictis, post moram fœtus primus præstatur, ut fructus: fœtus secundus, ut causa. 34 *Al.* sic &: *vel*, sic in pactum. 35 V. Alexander ab Alexandro *l.* 1. *Genialium dierum. c.* 7. *post medium.* Brissonius *lib.* 3. *select. antiq c.* 1. Mod. 36 *l.* 13. §. 26. ꝟ. *de act. empt.* 37 Ut sc. alterum simplum sit sortis, alterum usurarum. Vide Hotom. 1. *de usur. ult.* 38 Vide *l.* 29. ȷ. *eod.*
39 Centesimæ, *l.* 40. *supr. de reb. cred. l.* 8. *C. si certum.* Negat Hotom. 1. *de usur.* 7. Legitimæ, quæ plerumque in usu sunt: olim besses, hodie ex Justiniani constitutione semisses: dixi de ea re plenius *ad l.* 1. §. 3. *supr. de pignorib.* 40 Non pro modo &c. *Haloand.* 41 Id est, eo quod erit supra legitimam usuram: alias, ad diem usuris non solutis stipulari majores possumus, sint tamen legitimarum, *l.* 1. §. 3. *supr. de pignorib.* usuræ sic legitimæ per inutiles non vitiantur, quemadmodum utile per inutile non vitiatur in iis, quæ separari possunt. vide *l.* 20. *infr. eod.* 42 V. *l.* 23. ȷ. *de obl. & act.* Goth. Adde Zanger. *de Except. d. c.* 2. *n.* 151. & 160. Ans. 43 *d l.* 1. §. 3.
44 Usurarum legitimarum aliæ majores, aliæ minores: Qui minores initio stipulatus est, ac nisi eæ intra diem solutæ essent, majores stipulatus est, non pœnam in fraudem usurarum stipulatur, sed uberius tantum fœnus, idque legitimum. adde *l.* 40. *supr. de reb. cred.* 45 Pœnæ & fœnoris uberioris legitimi differentia. 46 Moram non admittit, qui non habet, aut offendit, cui solvat. *l.* 17. § 3. *l.* 47. *infr eod. l.* 137 § 4. *infr. de verb. oblig.* 47 *l.* 2. *supr. eod.* 48 Partus editus post litis contestationem judicis officio debetur, ante editus, si petitus fuerit. 49 Vide *l* 2. *C. de fruct. & lit. expens.* 50 Actor Reipublicæ, qui ejusdem pecunias tractabat. Est vero hujus legis hæc sententia: Curator Reipublicæ, si ab aliquibus majores, quam consueverat stipulari, de more usuras exegit ab aliis, minores: compensatur ejus posterior negligentia cum lucro prioris exactionis. Quid, si minores, quam usitatas in ea civitate exegit? non admittetur hæc negligentia. 51 Adde *l.* 53. *infr. eod.*
52 Consuetudinem scilicet, quæ hic attenditur *l.* 7. §. 10. *in fin. infr. de administr. & peric. tut.* 53 De *Servo Publico* dixi *ad l.* 2. *in fin.* ȷ. *rem pupilli salvam fore.*
54 Sine cessione. 55 Vide *l.* 75. *infr. de reg. jur.* 56 Si pupilli nomina ac contractus agnoscere nolint. vid. *l.* 16. *infr. de admin. & peric. tut.* 57 Vox, *quaque*, est universalis, ideoque antequam omnium pensionum dies venerit, peti non posse videtur, *l.* 8. §. 3. *supr. de pignerat. act.* Hinc nascitur ratio dubitandi. 58 V. *l.* 71. *l.* 137. §. 7. *infr. de V. oblig.* 59 Quoties diversi termini diversis actibus successivis adjunguntur, tunc lapsus omnium terminorum minime expectandus est: quilibet enim terminus vi sua suum producit effectum *Bald.* 60 Spectaret. *Hal.*
61 Usuræ & pœnæ divisionem divisa mora inducit. 62 *Semisses usuræ*, dimidiæ assis. asses usuræ sunt centesimæ. *Centesima* est quoties singulis mensibus centesima pars sortis solvitur: semissis ergo usura est, cum ex ducentis aureis singulis pensionibus unus aureus solvitur, vel ex centum, semis aurei. Denique centesima est quoties singulis annis solvo duodecim in centum: *douze pour cent*: semis usura, *six pour cent.* Goth. Intellectum hujus l. vide apud Kinschot. *respons.* 52. *n.* 15. Ans. 63 Usuras minores recipiens creditor, tacite videtur pactus de non recipiendis majoribus. *l.* 5. *l.* 8. *C. h. t.*
64 Procurator sc. vel negotiorum gestor.

rum gestorum vel mandati pro pecunia [1] otiosa [2] usuras præstare debeat, cum [3] dominus nullam pecuniam fœneravit? Respondit, si eam pecuniam positam [4] habuisset, idque ex [5] consuetudine [6] mandantis fecisset, non debere quicquam usurarum nomine præstare.

De fideicommisso. 1. *De partu ancillæ.*

14. PAULUS lib. 14. Responsorum.

[R]Espondit Paulus], Moram [7] in solvendo fideicommisso [8] factam, partus [9] quoque ancillarum [10] restituendos. §. 1. Heres rogatus erat, *post mortem suam sine* [11] *reditu* [12] *hereditatem restituere:* Quæsitum est, an partus ancillarum, etiam vivo herede nati, restituendi essent propter verba testamenti, quibus de reditu solo deducendo testator sensit? Paulus respondit, ante diem fideicommissi cedentem partus ancillarum editos, fideicommisso non [13] contineri [14]. Neratius lib. 1. ita refert: eum, qui similiter rogatus esset, *ut mulierem* [15] *restitueret*, partum ejus restituere cogendum non esse: nisi tunc editus esset, cum in fideicommisso restituendo moram fecisset: Neque interesse existimo, [an] ancilla specialiter, an hereditas in fideicommisso sit.

De usuris fructuum.

15. IDEM lib. 16. Responsorum respondit.

NEque eorum fructuum [16], qui post litem contestatam officio judicis restituendi sunt, usuras præstari oportere: neque eorum, qui prius percepti quasi malæ fidei possessori condicuntur.

De liberalitate in Rempublicam. 1. *De usuris pretii rei venditæ.*

16. IDEM lib. 1. Decretorum.

LIberalitatis [17] in Rempublicam factæ usuræ non exiguntur [18].
§. 1. Cum usuræ [19] pretii fundi ab eo qui a fisco emerat peterentur, & emptor negaret [20] traditam sibi possessionem, Imperator decrevit, iniquum esse usuras ab eo [21] exigi, qui fructus non percepisset.

De pacto, ut, Si quo anno minores usuræ non solverentur, ex die pecuniæ creditæ majores præstentur. 1. *De usuris per longum tempus non petitis.* 2. *De tacito fideicommisso.* 3. *Si non sit cui possit solvi.* 4. *De locatione.* 5. *De fisco.* 6. *De republica.*

17. IDEM lib. singulari de Usuris.

CUm quidam cavisset, *se quotannis quincunces* [22] *usuras præstaturum: &, si quo anno non solvisset, tunc totius pecuniæ ex die* [23], *qua mutuatus est, semisses* [24] *soluturum*; & redditis per aliquot annos usuris, mox stipulatio commissa esset: Divus Marcus Fortunato ita rescripsit: *Præsidem provinciæ adi, qui stipulationem, de cujus iniquitate* [25] *questus es, ad modum justæ exactionis rediget* [26]. Hæc constitutio adfinitum modum [27] excedit. Quid ergo? Sic temperanda res est, ut in futurum duntaxat ex die cessationis crescat usura. §. 1. Divus Pius ita rescripsit: *Parum juste præteritas usuras petis, quas omisisse te longi temporis intervallum indicat, qui eas a debitore tuo, ut gratior* [28] *apud eum videlicet esses, petendas non putasti.* §. 2. In tacito [29] fideicommisso omne emolumentum heredi [30] auferendum, & fisco præstandum, Divus Pius rescripsit: Ergo & usurarum [31] emolumentum aufertur heredi. §. 3. Si pupillo non habenti tutorem fideicommissum solvi non [32] potuit [33], non videri moram per heredem factam, Divus Pius rescripsit: Ergo nec ei debetur, qui, quod Reipub. [34] causa afuit, vel ex alia [35] causa justa impeditus, ex qua restitutio indulgetur, petere non potuit: Quid [36] enim potest imputare ei, qui solvere, etiamsi vellet, non potuit? Nec simile videri posse quod placuit, minoribus etiam in his succurri, quæ non [37] adquisierunt: usuræ [38] enim non [39] propter lucrum [40] petentium, sed propter moram [41] solventium infliguntur. §. 4. Ex locato qui convenitur, nisi [42] convenerit [43] *ut tardius pecuniæ illatæ usuras deberet*, non nisi [44] ex mora usuras præstare debet. §. 5. Fiscus [45] ex suis contractibus usuras non dat; sed ipse accipit, ut solet a foricariis [46], qui tardius pecuniam inferunt, item ex vectigalibus: Cum autem in loco privati successit, etiam dare solet [47]. §. 6. Si debitores, qui minores semissibus præstabant usuras, fisci [48] esse cœperunt [49], postquam ad fiscum transierunt, semisses [50] cogendi sunt præstare. §. 7. Eos [51], qui [52] ex administratione rerum civitatium conveniuntur, usuris obnoxios esse satis notum est. Idem observatur in operum [53] curatoribus, si pecunia apud eos remansit. Sed in ea, quam redemptoribus [54] commiserunt, etiamsi negligenter dederint, usura eis remittitur: Hæc autem ita sunt, si nulla fraus arguitur: alioquin etiam usuræ applicabuntur. §. 8. Si dies non sit ab his, qui statuas vel imagines [55] ponendas legaverunt, præfinitus, a Præside [56] tempus statuendum est: & nisi posuerint heredes, usuras Reipublicæ usque ad tertiam [57] centesimæ pendent [58].

De usuris pretii rei evictæ. 1. *Si venditor tradita possessione decesserit.*

18. IDEM lib. 3. Responsorum.

EVictis [59] agris si initio convenit, *ut venditor pretium restitueret*, usuræ quoque post evictionem præstabuntur [60], quamvis emptor, post dominii litem inchoatam, fructus adversario restituit: nam incommodum medii temporis emptoris damnum est. §. 1. Post traditam possessionem defuncto venditore, cui successor incertus [61] fuit, medii quoque temporis usuræ [62] pretii, quod in causa depositi non fuit, præstabuntur.

De argento, vestimento, & similibus rebus. de usufructu & proprietate. 1. *De servitutibus.*

19. GAJUS lib. 6. ad legem XII. tabularum.

VIdeamus, an in omnibus rebus petitis in fructus [63] quoque condemnatur possessor: Quid [64] enim, si argentum, aut vestimentum, aliamve similem rem: quid præterea, si usumfructum, aut nudam proprietatem, cum alienus ususfructus sit, petierit? neque enim nudæ [65] proprietatis, quod ad proprietatis nomen attinet, fructus ullus intelligi potest; neque ususfructus rursus [66] fructus [67] eleganter computabitur: Quid [68] igitur, si nuda proprietas petita sit? Ex [69] quo perdiderit fructuarius usumfructum, æstimabuntur in petitione fructus. Item si ususfructus petitus [70] sit, Proculus ait, in fructus perceptos condemnari. Præterea Gallus Ælius putat, si vestimenta aut scyphus petita sint, in fructu hæc numeranda esse, quod locata [71] ea re, mercedis nomine capi potuerit. §. 1. Iter quoque & actus, si petitus sit, vix est, ut fructus ulli possint æstimari: nisi [72] si quis commodum in fructibus numeraret, quod habiturus esset petitor, si statim eo tempore, quo petiisset, agere non prohiberetur. quod admittendum est.

De usuris illicitis.

20. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

USuras illicitas sorti mixtas, ipsas tantum non deberi constat, cæterum sortem non [73] vitiare.

De causa dilationis.

21. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SCiendum est, non [74] omne, quod differendi causa optima ratione fiat, moræ adnumerandum [75]: Quid [76] enim, si amicos [77]

1 Usuras ociosæ pecuniæ gestor non præstat: nisi dominus, cujus gessit negotia, solitus erat fœnerari. 2 Nam si procurator pecunia usus est, vel eam fœneravit, vel pecuniæ negotium gessit, non dubium est teneri domino usurarum nomine, *l.* 10. §. 3. ff. *mandat.* idem est in negotiorum gestore, *l.* 6. *in fin.* *l.* 19. §. 4. *l.* 31. §. 3. *l.* 37. §. 1. *l.* 38. *supr. de negot.* *l.* 20. *C. de negot. gest.* Paul. 1. *sent.* 4. §. 3. 3 Usurarius esse non præsumitur, qui fœnori dare non est consuetus. 4 Quid? *posita pecunia* hic estne ea quam depositam apud te habeas? An quæ apud alium, qui depositum accepit? An fœnori posita? An potius otiosa? quod verius est. 5 Generale mandatum habens, potest ea facere, quæ dominus solitus est facere, *l.* 12. *supr. de pign. act.* etiam si magni sint ea præjudicii, Roman. *sing.* 10. 6 Consuetudinem non habens fœnerandi, non præsumitur usuras exigere velle, *l.* 12. *supr. de pign. act.* adde *l.* 21. §. 1. *in fin.* ff. *qui testam.* *l.* 50. *in fin.* ff. *de leg.* 1. 7 *Al.* post moram, *al.* mora in solvendo fideicommisso facta. 8 Rei singularis. 9 Perceptos & percipiendos. vide *l.* 8. *supr. eod.* 10 Alienarum. 11 Ut *l.* 58. §. 4. ff. *ad SC. Trebell.* Hæc verba *sine reditu* omnem accessionem excludunt, nisi mora fiat. Cæterum restituere sine reditu hereditatem rogatus intelligitur immunis ac liber a reditu restituendo: Imo & a partu ancillæ. 12 *Reditus* appellatione, licet improprie, continetur partus, & quidem dispositione testatoris: quoniam reditum excipiendo, videtur partum excipere.
13 *l.* 48. ff. *de leg.* 2. *l.* 41. §. 10. *in fin.* ff. *de leg.* 3. *l.* 21. *in fin.* ff. *de option.* hæc verba omnem accessionem excludunt, nisi ubi mora committitur. 14 Imo continentur: cum hujusmodi partus heres non retineat, *d. l.* 58. & merito, cum post suam moram nati sint: sic enim intelligenda est *d. l.* 58. *arg. l.* 47. *in fin.* ff. *de leg.* 1. vide Corras. 5. *Miscell.* 8. *in fin.* 15 Restituere *mulierem* rogatus partum restituere non cogitur, nisi tunc editus sit, cum in fideicommisso restituendo mora facta est. 16 *l.* 51. *in fin. supr. de pet. hered.* 17 Id est, donationis. 18 Imo exiguntur. *l.* 17. *in fin. infr. eod.* *l.* 5. ff. *de oper. publ.* 19 Usuras pretii fisco præstat, qui emit a fisco.
20 Negans videtur excipere: hoc est, qui negat rem traditam, videtur objicere exceptionem rei non traditæ. Interim possis colligere, non præsumi possessionem rei traditam emptori, nisi probetur. 21 *l.* 13. §. 20. *supr. de act. empt.* adde *l.* 5. *C. de pact. inter empt.* 22 *l.* 7. §. 10. *in fin.* ff. *de administ. & peric. tut.* *l.* 15. *l.* 16. §. 2. ff. *de alim. leg.* *Quincunces* usuræ sunt, cum ex centenis quini: seu quoties quinque in centum quotannis præstantur, *cinq pour cent*, leviores dicuntur *in d. l.* 7. modestæ a Persio, *Satyr.* 15. 23 Facit *l.* 40. ff. *de reb. cred.* 24 Quæ ampliores sunt quincuncibus, semisses usuræ, *six pour cent.* licet autem emptori eo casu stipulari, licitas tamen. *l.* 8. *C. h. t.* ideoque a levioribus usuris distinguuntur. *l.* 5. ff. *de oper. publ.* 25 Est autem iniquum, ut qui pro præterito tempore obtemperavit, pro eodem tempore pœnam patiatur, & incurrat. *Bald.* hoc iniquum fuit, ut ex die contractus usuris usuræ adcrescerent. Si usuræ crescerent in præteritum ex die contractus, usuræ usuris adcrescerent: usuræ usurarum hoc modo exigerentur, quod semper fuit prohibitum. *l.* 20. *C. ex quib. caus. infamia.* 26 Princeps permittit potestati, & arbitrio judicis, quod legis est, quodque lex jam finivit satis. 27 Ad infinitum modum. *Hal.* Sed Cujac. 19. *obs.* 5. Florentinam defendens interpretatur *ad finitum modum*, id est, ad summum modum: sic Plin. 31. *c.* 3. nives præferuntur imbribus, nivibusque etiam glacies velut ad finitum coacta subtilitate. Hæc potestas judici datur. Idem 7. *ad Afric. in explicat.* *l.* 64. ff. *de verb. oblig.* adfinitum modum usurarum, interpretatur legibus definitum modum: ut eodem sensu Varro 7. *de lingua* dixit effinitum modum. Sed hoc vult Paulus, hanc constitutionem D. Marci excedere, id est, recedere a convento modo usurarum: *adfinitus modus* pro definito, & stipulatione comprehenso, atque adeo non habere rationem definiti modi.
28 Ut gratiosior. *Hal.* ut sit sensus, qui spe futuræ gratiæ usuras non petit, eas remisisse videtur. *Bald.* 29 *Tacitum fideicommissum* est, quoties heres suam accommodat fidem de restituenda hereditate non capaci, *l.* 46. ff. *de pet. hered.* & *l.* 103. ff. *de leg.* 1.
30 Et prædoni *d. l.* 46. & fraudulento *d. l.* 103. 31 Heredi sc. indigno. *l.* 18. ff. *de his quæ ut indig.* quas accepit ex contractu defuncti, vel mora heredis. *Bald.*

32 Adde *l.* 9. *in fin.* ff. *eod.* *l.* 6. *in fin. supr. de neg.* 33 Potuit tamen pecunia in ædem deponi. *l.* 7. §. 2. *supr. de minorib.* 34 Hic exæquatur *ætatis & absentiæ* impedimentum. *Bald.* 35 Ut *l.* 1. §. 2. *supr. ex quib. caus. major.* 36 Mora regularis non committitur, ubi nullus est, qui possit debitum offerre. 37 i. e. In lucris. *l.* 7. §. 6. *l.* 44. *supr. de minor.* 38 Minor non restituitur in integrum, ut lucrum ex alterius delicto faciat. 39 Usuræ non præstantur propter lucrum, sed ex contumacia non solventis: qua cessante, cessant usuræ. 40 Principaliter sc. *Accurs.* 41 *l.* 32. §. 2. *infr. eod.* Hinc colligit Hotom. usuras jure civili nunquam permitti, nisi ob id, quod creditoris interest, *lib.* 1. *de usur. c.* 5. illud interesse ex mora & interusurio contingere *c.* 6. contra, fœnerationem ob lucrum creditoris. 42 Id est, non aliter quam si convenerit. 43 In continente, & ita usuræ debentur ex solo pacto incontinenti apposito bonæ fidei contractui: facit *l.* 22. *C. h. t.* 44 Usuræ in bonæ fidei contractibus non præstantur nisi ex mora: ante moram vero, si ita convenerit.
45 Fiscus moram committens usuras ex suis contractibus non dat, licet ipse accipiat: succedens tamen privato, usuras præstat. *l.* 43. *infr. eod.* 46 A fornicariis *Aug.* Budæus fornicarios intelligit opifices, propolas & institores, qui tabernas a fisco conducunt sub fornicibus, ut ibi venales suas merces habeant. Potest tamen *foricarius* a forica, latrina publica, deduci. Hinc Juvenal. *Satyr.* 3. *inde reversi Conducunt foricas.* Forire namque est deonerare ventrem, *vetus Scholiastes ibi.* Sed nos aliquando plenius hunc locum in Commentariis explicabimus. vid. *interim* Cujac. 22. *obs.* 34. 47 Licet sit privilegiatus, *l.* 6. *infr. de jure fisci.* vid. *l.* 2. *C. de his, quibus ut indign.* 48 Privilegiatus succedens non privilegiato, utitur privilegio suo in futurum tempus, non in præteritum. 49 Quia fiscus successit eorum creditori. 50 Non ultra, vid. *l. ult. C. de fiscalib. usur.* lib. 10. 51 *l. ult. in fin. infr. de admin. rer.* 52 Civitatum administratores usuras pecuniæ publicæ, quam apud se reliquam habent, præstant.
53 Operum publicorum curatores usuras pecuniæ publicæ, quam apud se habent, præstant. 54 Redemptoribus operum pecuniæ numerabantur ab operum curatoribus. 55 *Statuæ & imagines* ponendæ legabantur. vide *l.* 7. *infr. de ann. leg.* 56 *l.* 5. *infr. de oper. publ.* 57 *Trientes usuræ sunt*, quoties quatuor in centum penduntur, *quatre pour cent.* 58 Imo non præstant. *l.* 16. ff. *eod.* 59 Id est, si evincantur prædia. Ablativum absolutum resolvi in conditionem, hinc colligit *Bald.* Quin & hoc adjiciunt, eventum conditionis moram inducere sine ulla interpellatione. adde *l. a testatore.* 109. ff. *de cond. & demonst.* 60 Die interpellante pro homine. *l.* 12. *C. de contrah. stipul.* 61 Incertus etiam heres usuras debet. 62 Vid. *l.* 13. *C. de act. empt.* 63 *Fructus* appellatione continetur quidquid ex re percipitur. item pensio omnis & utilitas rei accidens. 64 Dubitandi ratio. 65 Nudæ proprietatis (quatenus nuda est proprietas, nullus est fructus. 66 Servitutis fructus constitui non potest. *l.* 33. *in fin. supr. de servitut. præd. rustic.* 67 *Al.* fructui. 68 Solutio hujus quæstionis. 69 *l.* 33. *supr. de rei vindic.* 70 Reali actione puta vindicatione vel confessoria. 71 *l.* 36. *l.* 38. §. 12. 13. *infr. eod.* *l.* 5. *C. de rei vindic.* 72 Vide *l.* 4. §. 2. ff. *si servit. vind.*
73 Inutilis adjectio non vitiat, sed vitiatur, *l.* 29. ff. *eod.* *l.* 8. *C. si cert. pet.* Illicitum licito mixtum vitiatur, & non vitiat. 74 Impedimentum justum excusat a mora, (nec enim omnis, qui differt solutionem, in mora esse intelligitur) *ut arg. l. quod te* [illegible] *§. supr. si cert. pet.* a culpa Bart. *l. juste.* 11. *infr. de adquir. vel amitt. possess.* expensis. *Gloss. in verb. solo. Novell. de judicibus.* a pœna legitima. *Gloss. l. ab executione.* 5. *in fin. C. quorum appellationes non recip.* ab eo quod interest, ut ne id præstet, aut in id condemnetur, *Gloss. in l.* 3. ff. *de tritic.* 75 *l.* 15. *in fin.* ff. *ex quib. caus. major.* 76 Hoc est, quid enim si ad commodam solutionem debiti, vel amicos, vel fidejussores quærat, vel exceptionem alleget, citra fraudandi animum? Qui justa causa ita differt, moram non facit. *Synops.* 7. *tit.* 17. *ex lib.* 2. *tit.* 3. *cap.* 19. 77 Testibus amicis uti possumus. adde *l.* 7. *in fin.* *l.* 23. *in fin.* ff. *ex quibus causis majores.* vid. *l.* 3. ff. *de testib.* *l.* 5. *C. de testib.*

adhiben-

adhibendos debitor requirat, vel expediendi debiti, vel fidejussoribus rogandis: vel exceptio aliqua [1] allegetur? Mora facta non videtur.

22. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

SI modo idipsum non fraudandi causa simuletur.

1. De mora ex re.

23. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SEd & si Reipublicæ [2] causa abesse subito [3] coactus sit, ut [4] defensionem sui mandare non possit, moram facere non videbitur: sive in vinculis hostiumve [5] potestate esse cœperit. §. 1. Aliquando etiam in re [6] moram esse decerni solet, si forte non [7] exstat, qui conveniatur.

De provocatione ad judicium. 1. an rei mora noceat fidejussori. 2. De eo, cui sit mora.

24. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

SI quis solutioni quidem moram fecit, judicium autem accipere paratus [8] fuit, non videtur fecisse moram: utique [9], si juste ad judicium provocavit. §. 1. Cum [10] reus moram facit, & fidejussor tenetur. §. 2. Mora videtur creditori fieri, sive ipsi, sive [11] ei [12] cui mandaverat, sive ei qui negotia ejus gerebat, mora facta sit: Nec hoc casu per liberam [13] personam adquiri videtur, sed officium impleri: sicuti cum quis furtum [14] mihi facientem deprehendit, negotium meum agens, manifesti furti actionem mihi parat; item cum procurator [15] interpellaverit promissorem hominis, perpetuam [16] facit stipulationem.

De fructibus fundi communis, 1. Vel bona fide empti vel fructuarii, vel vectigalis. 2. Quo tempore spectetur bona fides in percipiente fructus.

25. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

QUi scit, fundum sibi cum alio communem esse [17], fructus, quos ex eo perceperit, invito vel ignorante socio, non majore ex parte suos facit, quam ex qua dominus prædii est. Nec refert, ipse, an socius, an uterque eos severit: quia omnis fructus non [18] jure seminis, sed [19] jure soli percipitur: & quemadmodum [20] si totum fundum alienum quis sciens possideat, nulla [21] ex parte fructus suos faciet, quoquo modo sati fuerint, ita qui communem fundum possidet, non faciet suos fructus pro ea parte, qua fundus ad socium ejus pertinebit. §. 1. In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumentum sevi: an Titius bonæ fidei emptor [22] perceptos fructus suos faciat? Respondi: Quod (ad) fructus qui ex fundo percipiuntur, intelligi debet propius ea accedere, quæ servi operis suis adquirunt: quoniam in percipiendis fructibus magis corporis [23] jus, ex quo percipiuntur, quam seminis [24] ex quo oriuntur, aspicitur: & ideo nemo unquam dubitavit, quin [25], si [26] in meo fundo frumentum tuum severim, segetes, & quod ex messibus collectum fuerit, meum fieret. Porro bonæ fidei possessor [27] in percipiendis fructibus id juris habet, quod [28] dominis prædiorum tributum est. Præterea, cum [29] ad fructuarium pertineant fructus a quolibet sati, quanto [30] magis hoc in bonæ fidei possessoribus recipiendum est, qui plus juris in percipiendis fructibus habent? cum fructuarii quidem non fiant, antequam [31] ab eo percipiantur; ad bonæ fidei autem possessorem pertineant, quoquo [32] modo a solo separati fuerint: sicut [33] ejus, qui vectigalem fundum habet, fructus fiunt, simul atque solo separati sunt. §. 2. Bonæ fidei emptor sevit [34], & antequam fructus perciperet, cognovit [35] fundum alienum esse, an perceptione fructus suos faciat, quæritur? Respondi, Bonæ fidei emptor, quod ad percipiendos fructus, intelligi debet, quamdiu [36] evictus fundus non fuerit: nam [37] & servus alienus, quem bona fide emero, tamdiu mihi ex re mea, vel ex operis suis, adquiret, quamdiu a me evictus non fuerit [38].

De venatione.

26. IDEM lib. 6. ex Minicio.

VEnationem fructus fundi negavit esse, nisi [39] fructus fundi [40] ex venatione constet.

De transmissione moræ ad heredes.

27. AFRICANUS lib. 8. [41] Quæstionum.

CUm patrifamilias [42] mora facta sit, jam in herede ejus [43] non [44] quæritur mora: nam tunc heredi proximo hereditario jure, ea competet: ideoque ad cæteros [45] quoque deinceps transmittitur.

De fructu pecudum. 1. De partu ancillæ.

28. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum [sive aureorum].

IN pecudum [46] fructu etiam fœtus est, sicut [47] lac, & pilus, & lana: Itaque agni, & hœdi, & vituli statim pleno jure sunt bonæ fidei possessoris, & fructuarii [48]. §. 1. Partus vero ancillæ in fructu non [49] est: itaque ad dominum proprietatis pertinet: absurdum [50] enim videbatur, hominem [51] in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum [52] gratia comparaverit.

De usuris illicitis.

29. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

PLacuit, sive [53] *supra statutum* [54] *modum* quis usuras stipulatus fuerit, sive *usurarum* [55] *usuras*, quod illicite adjectum est pro [56] non adjecto haberi, & licitas peti posse [57].

De usuris ex pacto civitatibus solvendis.

30. PAULUS lib. singul. Regularum.

ETiam [58] ex nudo pacto debentur [59] civitatibus [60] usuræ [61] creditarum ab eis pecuniarum.

De stipulatione usurarum, Si quæ competierint.

31. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

QUod in stipulatione sic adjectum est, *& usuras, si quæ competierint*, nullius [62] esse [63] momenti, si modus certus non adjiciatur [64].

Quomodo fit mora. 2. De usuris ex mora in bonæ fidei contractibus. 3. De mora patris vel filii. 4. De mora correi, 5. Vel fidejussoris.

32. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

MOra [65] fieri intelligitur non [66] ex re [67], sed ex persona, id est [68], si interpellatus [69] opportuno loco [70], non solverit:

1 Vide *l.* 40. *in fin. supr. de reb. cred.* 2 *l.* 17. §. 3. *supr. eod.* 3 Facit *l.* 1. *supr. de eo, quod certo loco.* 4 Moram non facit, qui defensionem sui alicui mandare non potuit. 5 *l.* 14. *supr. ex quib. caus. major.* 6 Mora re committitur citra interpellationem. *l.* 32. ff. *eod.* ut in his casibus *l. item veniunt.* 20. §. *petitam.* 11. ff. *de hered. petit. l. in minorum.* 3. *C. in quib. caus. restit. l. cum vero.* 26. §. *apparet.* 1. ff *de fideic. libert. l. ult. in fin. C. de jure domini impetr. l.* 1. §. *rectissime.* ff *de vi.* adde *l.* 17. §. 5. *supr. eod.* 7 *l.* 2. ff. *de nautico fœnore.* 8 *l.* 47. ff. *eod. l.* 3 §. 5. ff. *quod vi aut clam. l.* 63. ff. *de reg. jur.* 9 Moram fecisse non videtur, qui ex justa causa, & justam habens causam litigandi, judicium suscepit. Justam habens causam litigandi excusatur. 10 Vide *l.* 88. ff. *de verb. oblig. Synops. ibid. c.* 21. 11 Moram inducit etiam interpellatio negotiorum gestoris. adde *l. si servum.* 91. §. 3. §. 4. ff. *de verb. oblig.* 12 Adde *l.* 27. ff. *eod.* 13 *l.* 15. *supr. de constit. pecun.* 14 §. 3. *Instit. de oblig. ex delicto. l.* 3. §. 1. ff. *de furt.* 15 *l.* 71. *supr. de procurat. l.* 3. *in princ.* ff. *quod vi aut clam.* 16 Vide *l.* 91. §. *antepen.* ff. *de verb. obl.* 17 V. Loriotus *de fructibus axiomat* 21. Mod. 18 Fructus non percipit is, qui in alieno fundo seminavit, sed is in cujus fundo fructus seminati sunt: hoc est, fructus jure seminis non percipimus, hoc est, quia seminamus, sed jure fundi & corporis, cujus vel dominium, vel possessionem, vel usumfructum habemus. adde §. 1. ff. *eod.* 19 Solum ad se trahit semen. *Bart.* 20 In toto quod jus est, idem est & in parte. Ita malæ fidei possessor partis, vel totius, quia malæ fidei est, fructus suos non facit. 21 *l.* 40. ff. *de adquir. rer. domin.* 22 Vide *l.* 48. ff. *de adquir. rer. dom.* 23 Id est, ipsius soli. *supr. in pr. legis.* 24 Id est, quam personæ quæ serit. 25 Argumentum a simili. 26 Vide *l.* 9. ff. *de adq. rer. dom.* 27 V. Charondas *lib.* 1. *verisimil. cap.* 7. Mod. 28 Bona fide possidere, & dominum esse, similitudinem inter se habent, *l.* 48. ff. *de adquir. rer. dom. l.* 136. ff. *de reg. jur.* 29 Fructus sunt fructuarii, a quocumque sati sint. 30 Fructus jure magis fiunt bonæ fidei possessoris, quam fructuarii: bonæ fidei possessor plus juris habet in percipiendis fructibus quam fructuarius. Quid ita? Fructuarii non fiunt, nisi ab eo percepti sint: bonæ fidei vero possessoris fiunt, quoquo modo a solo separati sint. Bonæ fidei possessor fructus suos facit, ac si vere esset dominus. 31 *d. l.* 48. *l.* 8. *in fin.* ff. *de annuis legatis.* 32 Etiam ab alio. vid. *l.* 78. ff. *de rei vindic.* 33 Fructus fiunt emphyteuticarii, seu ejus, qui vectigalem fundum habet, statim atque a solo separati sunt. 34 Vide ad hunc §. Covarruviam *lib.* 1. *var. resol. cap.* 3. Loriotum *de fructibus axiomat.* 50. & 51. Vaconium *lib.* 2. *declar.* 41. Ludov. Vitalem *l.* 1. *var. lect. c.* 19. Mod. 35 *l.* 40. ff. *de adqu. rer. dom.* adde *l. sed etsi.* 25. *supr. de petit. her. l.* 11. §. *partus. supr. de Publiciana.* ut possessor titulum habens fructus suos faciat, sufficit initio bonam fidem habuisse, neque obstat sive obest scientia sequens rei alienæ, seu mala fides: impedit tamen usucapionem. *Goth.* Vid. Leonin. *Emendat. l.* 3. *c.* 7. ubi hunc §. explicat & conciliat cum *l. bona fides.* 48. & *l. qui bona fide.* 23. ff. *de acq. rer. domin.* Ans. 36 Et ita scientia rei alienæ non nocet: nec impedit recte fructus percipi: ac per consequens bonæ fidei possessor erit. Imo non erit, *l.* 48. ff. *de acquir. rerum dominio.* 37 Adde *l.* 40. ff. *de adquirendo rerum domin.* & sic superveniens mala fides non impedit adquisitionem dominii in fructibus industria quæsitis. *Bald.* 38 Imo cum primum alienum servum novit, *l.* 23. §. 1. ff. *de adq. rer. domin.* 39 Venatio, ut & piscatio, fructus fundi est, *l.* 9. §. 5. *l.* 62. *supr. de usufruct.* adde *l.* 22. ff. *de instruct.* Demus, venationem non esse in fructu, num ideo malæ fidei possessor, quæ in venatione ceperit animalia, restituere non cogetur? Sic putat Corrasius in novo intellectu hujus legis, 5. *miscell.* 8. alias restituere fructus cogitur. *l.* 22. *C. de rei vind.* 40 Venatio fructus fundi est, cum ex venatione fructus fundi constat, *ut hic.* Quid? venatio in hac specie, seu hypothesi, num est fructus a natura vel industria? ab industria. Plus enim facti, atque operæ humanæ in ea versatur, quam naturæ. Augustinus Bern. *in c. gravis. n.* 6. *extr. de restit. spol.* Mediceus 1. *de Venatione. q.* 16. 41 Vide Cujac. 8. *ad Afric.* 42 Mora enim fit ex persona. *l.* 24. §. 1. ff. *eod.* 43 Qui debitorem su. frustra interpellavit. 44 Mora semel defuncto commissa, perpetua est, & transit ad primum heredem, ut necesse non sit ejus heredi moram fieri. Ita mora semel defuncto facta, id efficit, ut perpetuo usuræ ejus heredi debeantur. 45 Nam quæ jure hereditario competunt & sequentibus competunt in infinitum: quæ proprio jure, non item. *l.* 70. ff. *de verb. signif.* 46 §. 37. *Inst. de rer. divis.* 47 Fructus pecudum hæc: lac, pilus, lana, agni, hœdi, vituli. Interim hic notat Albericus, Causam fructuum non esse fructus; ideoque directo non adquiri bonæ fidei successori, nisi aliud appareat ex mente testatoris sed & illud: Causam & causatum non esse idem. 48 Vide *l.* 8. *supr. eod. l.* 68. §. 1. ff. *de usufruct.* 49 *d. l.* 68. *in princ.* §. 37. *Inst. de rerum divis.* auget tamen hereditatem. vid. *l.* 27. *supr. de petit. hered.* 50 Absurdus intellectus vitandus. 51 Homo non est in fructu. *d. l.* 68. *d.* §. 37. 52 Hominum gratia fructus omnes natura comparavit. Homo omnium animalium dignissimum & præstantissimum animal. dixi, *l.* 44. *supr. de adilit. edict.* 53 Si usuræ, sive supra legitimum modum, sive usurarum usuræ in stipulationem deductæ sint, licitum per illicitum non vitiatur. *l.* 20 *supr. eod.* 54 Usurarum statutus modus quis, dixi *ad l.* 1. §. 3. *supr. de pignorib.* 55 Quod prohibitum est *l.* 28 *C. eod. l.* 26. §. 1. *supr. de condict. indeb. l.* 20. *C. ex quibus causis infam.* 56 Usuræ illicitæ adjunctæ licitas non vitiant. v. *l.* 20. *supr. eod* 57 Non igitur puniuntur usurarii? Hoc certe constat *ex Catone & Tacito,* legibus duodecim tabularum quadrupli pœna fœneratores punitos: fures, dupli: L. Genutium Tribunum plebis tulisse ad populum, ne cui fœnerari liceret. Livius 1. *Decad.* 7. retentionem sortis & usurarum debitori Platonem concessisse, 1 *de legibus,* odio habendos fœneratores, Aristot. 1. *Politic.* 1. & Cicero 1. *Officior.* Catonem fœneratores improbos cives appellasse, & rogatum, quid esset fœnerari, respondisse, quid hominem occidere? Cicero 2. *Off.* fœnus interdictum Senatoribus & gravissimis viris, *ait* Chrysostomus *concione* 57. in Matth. 27. Item constat, motus in urbe, Livius 1. *dec.* 1. & in Asia ob fœneratores accidisse, quibus miseri debitores etiam filias suas vendere cogebantur. Plutarch. *in Lucullo:* qua de re etiam Basilius conqueritur. vid. Hotom. 2. *de usur* 1 Idem *ibid. c.* 3. refert in Nicena Synodo etiam sesqui centesimas usuras clericis interdictas: centesimas tantum interdictas lego; item ne frumentum ad septuplum dent *dist.* 47. *c.* 2. *quoniam multi & c.* 14. *q.* 4. *c. quoniam multi.* 8. *c.* 18 *Niceni concilii & c.* 4. *l.* 4. *c. quoniam multi.* Quid amplius? divino jure, *Exod.* 22. *Levit.* 25. *Deut.* 23. *Ps.* 15 & 55. *Ezech.* 18. *Nehem.* 5. usuræ prohibentur. Tale est illud quoque Lucæ 6. mutuum dare nihil inde sperantes. Sed Molinæus *in princ. tract. de usur* his locis negat præcise usuras prohiberi, sed eam tantum, quæ *Neschek,* id est, morsus Hebræis dicitur, id est, eam, quæ proximum mordeat, quæ charitati repugnet, quæ cum damno fratris fieri solet. Tolle hujus immoderatam, & pravam nocendi intentionem, usura beneficium, non onus erit: vel sponte bonæ fidei debitor in partem lucri te vocaturus est. Itaque vix est, ut assentiar Julio Claro 5. *sent.* §. *usura. in fin.* communem doctorum adversus glossam opinionem obtendenti, qua dicitur, eos, qui exercent usuras intra modum a jure civili permissum, esse ipso jure infames: cum lex 20. *C. ex quib. caus. infam.* ad eos tantum qui fœnus improbum, & usuras usurarum exigunt, pertineat, & forte ad eos, qui non semel usuras exegerunt. Interea recte notat, improbos fœneratores ad restitutionem usurarum teneri, vel ad sortis imputationem, *l.* 26. *supr. de condict. indeb. & arg. l.* 3. *C. eod.* & extra ordinem arbitrio judicis puniri posse Clementis sane constitutio eos, qui usuras accipere peccatum non esse existiment, pro hæreticis haberi vult, *Clement. unic. de usuris.* 58 Usuræ regulariter ex nudo pacto non debentur: quod hæc particula *Etiam* ostendit. 59 Cur debentur? favet lex non pacto, sed personæ. 60 Contra regulam generalem, qua usuræ non debentur, nisi stipulato promissæ sint. *l.* 3. *C. eod. l.* 24. *supr. de præscript.* Paul 2. *sent.* 14. §. 1. Sic ex causa depositi usuræ nudo etiam pacto promissæ debentur. *l.* 24. *in fin. l.* 26. §. 1. *supr. depositi.* 61 Nudum pactum accipe pro nudo consensu, absque stipulatione, non etiam absque re, & mutui numeratione. *l.* 5. ff. *de naut. fœn. l.* 1. ff. *de rer. permut.* Nam ex nudo pacto omnimodo actio non datur *l. juris gentium. de pact.* vel potius nudum pactum intellige, quod in continenti mutuo adjectum est. *Mod.* 62 Cur nullius momenti? quia usuræ incertæ sunt promissæ, *l.* 41. *in fin.* ff. *eod.* adde *l.* 59. §. 2. ff. *de re judic. l.* 3. *C. de sent. quæ sine certa quantitate.* 63 Imo sunt alicujus momenti hunc in modum promissæ usuræ, *l.* 1. *C. de sent. quæ sine certa quantitate.* 64 Id est, si non appareat, de quibus usuris conventio facta sit. *l.* 41. *in fin.* ff. *eod. l.* 75. §. *pen.* ff. *de verb. oblig.* 65 Mora, quæ fit vel interpellatione hominis, vel litis contestatione (hæc *regularis* interpretibus dicitur) non ex re, sed ex persona fieri intelligitur. Non ex re, quia non ideo fieri dicitur, quod debitum aliquod subsistat, vel quod debitum non sit solutum, sed quia persona moram admisit: Non ex ipsa rei debitæ contemplatione, sed vitio & contumacia debitoris oritur 66 Imo ex re. *l.* 23. §. 1 ff. *eod* ubi de mora irregulari agitur. 67 Tantum. Nam mora non fit sine interpellatione, non interpellando, *l.* 23. *in fin. supr. eod. l.* 26. §. 1. ff. *de fideicom. libert.* 68 Moram admisisse intelligitur adversarius, si interpellatus sit opportuno loco & tempore, nec remittitur, aut intermittitur interpellatio. 69 *Interpellatio* est monitio quæ fit testato, solvendi, vel accipiendi ejus, quod debetur, gratia: mora, contemptio hujus admonitionis. 70 Vel tempore *l.* 39. ff. *de solut.* Porro opportuno loco denunciat, qui ad domicilium denunciat *arg. l.* 8 §. 9. *supr. de transact.* Goth. V. Charond. *lib.* 1. *verisim. c.* 12. Corat. *lib.* 2 *miscell. c.* 6. & 7. Hotoman. *lib.* 2. *observ. c.* 12. & *c.* 8. *vol.* 1. *var. disp.* Joann. Robert. *lib.* 2. *sent. jur. c.* 15. Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 220. Mod.

Quod

Quod apud judicem [1] examinabitur. Nam (ut & Pomponius libro duodecimo Epiſtolarum ſcripſit) difficilis [2] eſt hujus rei definitio. Divus quoque Pius Tullio Balbo reſcripſit, *an mora facta intelligatur, neque* [3] *conſtitutione ulla, neque juris auctorum quæſtione* [4] *decidi poſſe; cum* [5] *ſit magis facti, quam juris.* §. 1. Et [6] non [7] ſufficit ad probationem moræ, ſi ſervo [8] debitoris abſentis denunciatum eſt a creditore, procuratoreve ejus: cum etiam ſi ipſi (inquit) domino denunciatum eſt, cæterum poſtea, cum is ſui poteſtatem faceret, omiſſa [9] eſſet repetendi debiti inſtantia, non protinus per debitorem mora facta intelligitur [10]. §. 2. In bonæ fidei [11] contractibus ex mora uſuræ debentur. §. 3. Quid ergo, ſi [12] & filiusfamilias, & pater ex perſona ejus teneatur, ſive juſſu ejus contractum eſt, ſive in rem verſum eſt patris, vel in peculium: cujus perſona circa moram ſpectabitur? Et, ſi quidem pater duntaxat convenietur ex mora ſua, non tenetur: in filium tamen dabitur actio in hoc, ut, quod minus a patre actor conſecutus eſt, filius præſtet: Quod ſi filius moram fecerit, tunc actor vel cum ipſo in ſolidum, vel cum patre duntaxat de peculio habebit. §. 4. Sed ſi duo [13] rei promittendi ſint [14], alterius [15] mora alteri non nocet [16]. §. 5. Item ſi fidejuſſor ſolus moram fecerit, non tenetur: Sicuti [17] ſi [18] Stichum promiſſum occiderit: ſed utilis actio in hunc dabitur.

De pecuniis publicis.

33. ULPIANUS lib. ſingul. de officio Curatoris [19] Reipublicæ.

SI bene [20] collocatæ ſunt pecuniæ publicæ, in ſortem inquietari debitores non debent: & maxime, ſi parient [21] uſuras: ſi non parient, proſpicere Reipublicæ ſecuritati debet Præſes provinciæ: *dummodo non acerbum ſe exactorem, nec contumelioſum præbeat, ſed moderatum & cum efficacia* [22] *benignum* [23], *& cum inſtantia humanum*: nam *inter inſolentiam incurioſam* [24], *& diligentiam non ambitioſam* [25], *multum intereſt* [26]. §. 1. Præterea proſpicere debet, ne pecuniæ publicæ credantur ſine pignoribus idoneis [27], vel hypothecis.

Collatio uſurarum, fructuum, & cæterarum obventionum.

34. IDEM lib. 15. ad Edictum.

USuræ vicem [28] fructuum obtinent: & merito non debent a fructibus [29] ſeparari [30]: & ita in legatis, & fideicommiſſis [31], & in tutelæ [32] actione, & in cæteris judiciis bonæ fidei ſervatur. Hoc idem [igitur] in cæteris obventionibus [33] dicemus.

De uſuris a lite conteſtata.

35. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

LIte conteſtata [34] uſuræ currunt.

De penſionibus prædiorum urbanorum.

36. ULPIANUS lib. 61. ad Edictum.

PRædiorum urbanorum penſiones [35] pro fructibus accipiuntur.

De contraria negotiorum geſtorum actione.

37. IDEM lib. 10. ad Edictum.

ET in contraria [36] negotiorum geſtorum actione uſuræ veniunt, ſi mutuatus ſum pecuniam, ut creditorem [37] tuum abſolvam: quia aut in poſſeſſionem mittendus erat bonorum tuorum, aut pignora venditurus. Quid ſi domi habens propter eandem cauſam ſolvi? Puto verum, ſi liberavi ex [38] magno incommodo, debere dici uſuras venire: eas autem quæ [39] in regione frequentantur, ut eſt in bonæ fidei judiciis conſtitutum: Sed ſi mutuatus dedi, hæ veniant uſuræ quas ipſe pendo? utique, ſi plus [40] tibi præſtarint commodi, quam uſuræ iſtæ colligunt.

De actionibus in perſonam. 1. De condictione ob rem dati. 2. De condictione indebiti. 3. De mortis cauſa donatione. 4. De actione Faviana, & Pauliana. 5. Unde vi. 6. Quod metus cauſa. 7. De ſtipulatione. 8. De emptione. 9. De ſocietate. 10. De depoſito, de commodato. 11. Quod vi aut clam. 12. De fructibus ante matrimonium perceptis. 13. De fructibus prædiorum urbanor. 14. De fructibus fundi communis. 15. De judiciis bonæ fidei. 16. De dote prælegata.

38. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

VIdeamus, generali [41] quando in actione, quæ [42] eſt in perſonam, etiam fructus veniant? §. 1. Et quidem ſi fundus [43] ob rem datus ſit, veluti dotis cauſa, [&] renunciata [44] adfinitas, fructus quoque reſtituendi ſunt: utique hi, qui percepti ſunt eo tempore, quo ſperabatur adfinitas: ſed & poſteriores [45], ſi in re mora fuit, [ut] ab illo, qui reddere debeat, omnimodo reſtituendi ſunt. Sed & ſi per mulierem ſtetit, quo minus nuptiæ contrahantur, magis eſt, ut debeat fructus recipere. Ratio autem hæc eſt, quod ſi ſponſus non conveniebatur reſtituere fructus, licuerat ei negligere fundum.

§. 2. Item ſi indebitum [46] [fundum] ſolvi, & repeto, fructus quoque repetere debeo. §. 3. Idemque eſt, ſi mortis [47] cauſa fundus ſit donatus, & revaluerit [48] qui donavit, atque ita condictio naſcatur. §. 4. In Faviana [49] quoque actione, & Pauliana [50], per quam quæ in fraudem creditorum alienata ſunt, revocantur [51], fructus [quoque] reſtituuntur: nam Prætor id agit, ut perinde ſint omnia, atque ſi nihil alienatum eſſet: quod non eſt iniquum: nam & verbum *reſtituas* [52], quod in hac re Prætor dixit [53], plenam [54] habet ſignificationem, ut fructus quoque reſtituantur. §. 5. Et ideo, cum reſtitui Prætor vult, veluti in interdicto unde vi [55], etiam fructus ſunt reſtituendi. §. 6. Item ſi vi, metusve [56] cauſa rem tradam, non aliter mihi reſtituiſſe videtur, quam ſi fructus [mihi] reſtituat: nec mora mea mihi aliquid aufert. §. 7. Si actionem habeam ad id conſequendum, quod meum non fuit [57], veluti ex ſtipulatu [58], fructus non [59] conſequar, etiam ſi mora facta ſit. Quod ſi acceptum [60] eſt judicium, tunc Sabinus, & Caſſius, ex æquitate fructus quoque poſt acceptum judicium præſtandos [61] putant, ut cauſa reſtituatur: Quod puto recte dici. §. 8. Ex cauſa etiam emptionis [62] fructus reſtituendi ſunt. §. 9. Sed in ſocietatibus [63] fructus communicandi ſunt. §. 10. Si poſſeſſionem naturalem [64] revocem, proprietas mea manet: videamus de fructibus: Et quidem in depoſito [65] & commodato [66] fructus quoque præſtandi ſunt, ſicut diximus. §. 11. In interdicto quoque quod [67] vi aut clam, magis eſt, ut omnis cauſa & fructus reſtituantur. §. 12. Ante [68] matrimonium quoque fructus percepti, dotis fiunt, & cum ea reſtituuntur. §. 13. Eadem ratio eſt in fructibus prædiorum [69] urbanorum. §. 14. Item, ſi dividere [70] fundum tecum velim, tu nolis, & colam, an fructus dividi debeant poſt deductionem impenſarum? Et puto dividendos. §. 15. In cæteris [71] quoque bonæ fidei judiciis fructus omnimodo præſtantur. §. 16. Si dos prælegata fuerit, ante [72] nuptias percepti fructus in cauſa legati veniunt [73].

De equis, vel equitio legato.

39. MODESTINUS lib. 9. Differentiarum.

E*Quis* [75] per fideicommiſſum [75] legatis, poſt moram heredis fœtus quoque debentur. † *Equitio* [76] autem [77] legato, etiamſi mora non intercedat, incremento gregis fœtus accedunt [78].

1 Etiam alium, quam in cujus juriſdictione fieri debet ſolutio. *l. 1. ſupr. de eo quod certo.* 2 Facit *l.* 202. ℌ. *de reg. jur.* 3 Mora quando facta intelligatur, ſemel ſcribi non poteſt, *ut hic.* ut nec quod intereſt, *l. quatenus.* 24. ℌ. *de reg. jur.* adde 2. *Feud.* 23. Quippe facta non recte dijudicamus, niſi cognitis circumſtantiis omnibus, quas omnes in legem referre impoſſibile eſt. Hæc autem mora in facto conſiſtit. 4 Quæſtio hic definitio, reſponſio. 5 Facta definiri legibus ita non poſſunt. Jus conſtitutione, vel quæſtione, juris auctorum deciditur: facta apud judicem examinantur. 6 Moram non facit quævis interpellatio, *ut hic.* Interpellatio facta ſervo abſentis debitoris, non conſtituit dominum ſervi in mora, *ut hic.* Deinde interpellatio facta ipſi domino, & poſt omiſſa, moram non inducit. 7 Imo ſufficit ſervo denunciatum eſſe, *l. de pupillo.* 5. §. *meminiſſe.* 10. & §. *præterea generaliter.* 12. ℌ. *de novi oper. nunt.* 8 Imo, ſufficere videtur: ſi ſervo denunciatum fuerit. vide *l.* 5. ℌ. *de novi oper. nunt.* 9 Interpellationem oportet eſſe continuam, ut interpellatum conſtituat in mora. 10 Imo, intelligitur mora fieri, etſi non ſit perpetua interpellatio, *l. in diem.* 9. ℌ. *de aqua & aquæ pluviæ.* 11 Vide *l.* 13. *C. eod. l.* 24. *l.* 25. *ſupr. depoſiti. l.* 54. *ſupr. locati. l.* 2. *C. depoſiti. Synopſ. eod. c.* 29. 12 Uſuras ex mora ſua pater non præſtat conventus nomine filii actione bonæ fidei, licet ex mora ſua interitum rei præſtet, idque exemplo fidejuſſorum. §. 5. ℌ *eod.* 13 Mora unius rei debendi, alteri correo nocet ad perpetuandam non ad augendam obligationem alterius. 14 V. Molinæus *in labyrintho de divid. & individ. part.* 3. *n.* 122. *cum ſeqq.* Mod. 15 *l.* 173. §. *penult.* ℌ. *de reg. jur.* 16 Imo nocet, *l. pen.* ℌ. *de duob. reis.* 17 Mora proprie non eſt, ſervum occidiſſe. hic enim duo illa ſeparantur, *ut & in l. ſi ſervum.* 91. §. *ſequitur.* 3. ℌ. *de verb. oblig.* Mora eſt dilatio, ceſſatio, fruſtratio, tarditas, procraſtinatio: Occiſio ſervi, nihil eſt tale: mora emendari poteſt; occiſio ſervi, non item. Utrumque tamen culpæ nomine continetur Ita *in l.* 12- *in fin.* ℌ. *de verb oblig* duplicem culpam debitor admittit, & quod ſolutionem moratus ſit, & quod occiderit immerentem. nam ſi merentem, culpa vacat, nec utilis in eum actio conſtituenda eſt, *l. qui ſi* [illegible] 96 ℌ. *de verb. obl.* vide Cujac. *ad d. l.* 127. 18 Moram ob ſuam fidejuſſor uſuras non debet: licet de interitu ob moram teneatur. *l.* 91. §. *pen.* ℌ. *de verb. oblig. l.* 38. §. *pen. l.* 95. §. 1. *in fin.* ℌ. *de ſolut.* 19 *Curator Reipublicæ* (de quo hic) fœnori dare poterat pecunias Reip. *ut hac lege.* 20 *Bene collocat* pecunias publicas, qui acceptis pignoribus eas credit. §. 1. ℌ. *eod.* 21 Uſuras nummi jure parere etiam poſſunt. dixi ad *l.* 3. §. 4. ℌ *de contr. tut. & ut. act.* 22 Id eſt, efficere aliquid debet, id eſt, exigere: ſic tamen ut ſe benignum præbeat, & medium teneat inter duo extrema, *l.* 6. §. 3. ℌ. *de offic. Proconſ. l.* 18. *in fin. pr. ſupr. de adil. edict.* 23 Et honeſtum, *l.* 1. *C. de commerciis.* adde *l.* 25. *in fin. ſupr. de pignor. act. l.* 105. ℌ. *de ſolut.* ut etiam detur dilatio, *l.* 45. §. 10. ℌ. *de jure fiſci.* facit *l.* 23. §. *pen. ſupr. quod metus cauſa.* 24 Injurioſam, *Budæus*: ut ſit ſenſus, *inſolentia injurioſa* utitur curator Reipublicæ, qui bene poſitas Reipublicæ pecunias acerbe & contumelioſe exigit: diligentia vero non ambitioſa utitur, cum male, aut parum tuto collocatas repetit. Ita inter injurioſam inſolentiam & diligentiam non ambitioſam multum intereſt. Sed malim ita ſimplicius, Præſes provinciæ, vel curator Reipublicæ in exigendis uſuris a debitoribus Reipublicæ, non debet eſſe acerbus, vel contumelioſus. Debet quidem efficere aliquid, ſed tamen benignus eſſe: debet inſtare, ſed humaniter: non debet contra ſolitum & receptum morem in exigendo nimis curioſus eſſe: debet quidem diligens exiſtere in exigendo, ſed tamen ex eo ambitionem, vel laudem quærere non debet: Hoc nimium eſt. Non debet illis artibus ſe Reipublicæ, cui ſervit, commendare. 25 *Ambitioſa* diligentia eſt idem, quod inſolentia injurioſa, idque exactio acerba, & contumelioſa pecuniæ, nimia *l.* 6. *in fin.* ℌ. *de bonis damnat.* ſcrupuloſa inquiſitio, *l.* 6. ℌ. *de juris & fact. ign.* delatoria, *d. l.* 6. 26 *Eſt inter* Tanain quiddam ſocerumque Viſelli. Horat. *Satyr.* 1. 27 Pecuniæ publicæ credi non debent ſine pignoribus idoneis vel hypothecis: facit *l.* 13. *in fin. ſupr. eod.* 28 *Uſurarum & fructuum* ſimilitudo, uſuræ ſunt fructus, *ut hic.* Imo non ſunt. vide *l.* 121. ℌ. *de verb. ſign.* Goth. Intellige de uſuris fructuum individuorum, ut ſunt ſatorum & plantarum, §. 36. *Inſtit. de rer. diviſ. l.* 25. §. 1. *in fin. ſupr. eod.* Secus in uſuris fructuum dividuorum, ut ſunt ædium aliarumque rerum locatarum penſiones, pecuniæ fœnebres. *l.* 36. ℌ. *eod.* Secundum quam diſtinctionem judicandum, an & quando Uſusfructus, qui nondum ceſſit Uſufructuarii heredibus, pro parte debeatur: facit *l.* 26 *ſupr. de uſufruct.* junct. *l.* 5. §. 4. ℌ. *ſi uſusfruct. pet. l.* 9. §. 1. *ſupr. locati. l.* 32. §. 7. ℌ. *de uſu & uſufruct. legat.* Quod alii arg. h. l. indiſtincte negant. Vid. Soto Major. *de uſufruct. cap.* 77. S. L. 29 Uſuræ, fructus dicuntur, *ut hic.* reditus, *l.* 30. *in pr.* ℌ. *de adimendis.* pœna, *l. lecta.* 40. *ſupr. de rebus creditis. l. qui ſine uſuris.* 38. *ſupr. de negotiis.* id quod intereſt, *l. debitor.* ℌ. *de legat.* 2. interdum opponuntur. *l.* 3. *ſupr. eod.* 30 Imo ſeparari debent, cum inter ſe differant: nam malæ fidei poſſeſſor de fructibus percipiendis tenetur, *l.* 62. *ſupr. de rei vindic.* novatio non extinguit fructuum perceptorum perſecutionem, *l.* 4. *ſupr. eod.* fructus ante moram veniunt, *l.* 38. §. *pen.* ℌ. *eod.* in uſuris ſecus. vide Cujac. 18. *obſ.* 3. 31 *l.* 84. ℌ. *de legat.* 2. 32 *l.* 2. *C. de uſur. pupill.* 33 Uſura obventio eſt. 34 *l.* 9 ℌ. *de verb. obl. l.* 13. *C. de judiciis.* 35 Facit *l.* 19. *in fin. princ. ſupr. eod. l.* 38. §. 13. ℌ. *eod.* 36 Uſuræ non tantum in directa, ſed & in contraria negotiorum geſtorum actione veniunt, *ut hic.* veniunt & in contrariis omnibus actionibus bonæ fidei. *Bald. l.* 19. §. 4. *ſupr. l.* 18. *C. de negot. geſt.* 37 *l.* 6. §. 1. *ſupr. de negot.* 38 Si liberavi te magno incommodo &c. *Hal.* adde *l.* 3. §. 1. *in fin.* ℌ. *de contr. tutelæ.* 39 *l.* 1. *in princ.* ℌ. *eod.* 40 Hoc eſt, ſi non minus. 41 Generatim *Hal.* 42 Fructus an & quando in actionibus perſonalibus debeantur. 43 *Ob rem datur*, quod dotis cauſa datur. 44 *l.* 7. *in fin. ſupr. de condict. cauſa data.* 45 *l.* 8. *ſupr. eod.* 46 *l.* 15. *ſupr. de cond indeb.* 47 Adde *l.* 8. *in fin. l.* 29. *l.* 35. §. 3. ℌ. *de mort. cauſa donat.* 48 Revalere vel revaleſcere, eſt convaleſcere. 49 Quæ revocat alienata in fraudem patroni. *l.* 1. §. 5. 6. *& ſeqq. & ult. l.* 2. *l.* 3. §. 1. *l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *l.* 7. *l.* 11. *l. ult. in fin.* ℌ. *ſi quid in fraud. patron.* 50 §. 6. *Inſt. de act.* v. *l.* 25. §. 4. ℌ. *quæ in fraud. cred. & C. eod. tit.* 51 Fructus, una cum re ipſa, in actionibus revocatoriis reſtituendi ſunt actori. 52 Verbum *reſtituendi*, fructus, *ut hic. l.* 173. §. 1. ℌ. *de reg. jur.* priſtinum ſtatum, *l.* 2. §. *antepen.* ℌ. *ne quid in loco public.* poſſeſſionem, *l.* 22. cauſam uſucapionis, *l.* 35. boni viri arbitrium, *l.* 73. quod habiturus eſſet actor, ſi ei controverſia mota non eſſet, *l.* 75. corpus, omnem rem, conditionemque, *l. ult.* ℌ. *de verb. ſignific.* continet: adde *l.* 7. *in fin. C. de pignor.* 53 Id eſt, interdixit: vide quæ ſcripſi *ad Titul. de interdict.* ℌ. 54 Plena ſignificatio *reſtitutionis* eſt, in qua non modo res ipſa, ſed fructus reſtituuntur. 55 *l.* 1. §. 40. ℌ. *de vi & vi.* 56 *l.* 12. *ſupr. quod metus cauſa.* 57 V. Molinæus *de eo quod intereſt. num.* 239. & 244. Mod. 58 *l.* 78. *in fin.* ℌ. *de verb. oblig.* 59 Ante litem conteſtatam. 60 Vide *l.* 2. *ſupr. eod.* 61 *l.* 3. §. 1. ℌ. *eod.* 62 *l.* 3. §. 1. *ſupr. de action. empt.* 63 *l.* 38. *in fin. ſupr. pro ſocio.* 64 Qualis eſt penes colonum & depoſitarium, *l.* 7. §. 11. *ſupr. commun. divid.* 65 *l.* 1. §. 24. *ſupr. depoſiti.* 66 *l.* 5. §. 9. *ſupr. commodati.* 67 *l.* 15. §. 7 ℌ *quod vi aut clam.* 68 *l.* 7. §. 1. ℌ *de jur dot l* 6. *l.* 7 § 4. ℌ. *ſol. matr* 69 *l.* 36. ℌ *eod* 70 *l.* 51. ℌ. *familiæ.* 71 Puta communi dividundo, *l.* 4. §. 3. ℌ *comm divid* finium regundorum, *l.* 4. §. 2. ℌ. *finium regundor.* 72 Facit *l.* 1. ℌ. *de dote prælegata.* §. 15. *Inſt. de leg.* 73 Quia continentur doli nomine. 74 Harmenopulus ita hunc locum refert. 3. *tit* 10. §. 15. Animalia alicui legata ſunt, & poſtea ſunt a tutoribus retenta: Cenſuit Magiſter, ut legatum etiam una cum fœtu reciperet: dum tamen ne principalium capitum ſummam fœtus excederent. 75 *l.* 8 *ſupr. eod. l.* 26. ℌ *de leg.* 3 76 *Equitio*, id eſt, armento equorum, *l.* 1. *in fin. ſupr. de rei vind l* 12. § 4. *ſupr. de uſu & hab.* Et hac etiam lege notandum, equiti legatum ab equorum legato differre. 77 *Equitium*, an *equi* legentur, intereſt. 78 Cur accedunt? quia eſt legatum univerſale.

De diſtractione pignoris.

40. IDEM lib. 4. Regularum.

IN eum diem [1], quo creditor pignora diſtraxit, recte uſuræ fiet reputatio.

De appellatione. 1. De obſignatione, & depoſitione partis pecuniæ debitæ. 2. De quantitate uſurarum incerta.

41. IDEM lib. 3. Reſponſorum.

TUtor condemnatus, per appellationem traxerat exſecutionem ſententiæ: Herennius Modeſtinus reſpondit, eum qui de appellatione cognovit, potuiſſe [2], ſi fruſtratoriam [3] morandi cauſa appellationem interpoſitam animadverteret, etiam de uſuris medii [4] temporis eum condemnare. §. 1. Lucius Titius, cum centum, & uſuras aliquanti temporis deberet, minorem [5] pecuniam, quam debebat, obſignavit: Quæro, an Titius pecuniæ, quam obſignavit, uſuras præſtare non debeat? Modeſtinus reſpondit, ſi [6] non hac lege mutua pecunia data eſt, *ut liceret & particulatim*, [*quod acceptum eſt*], *exſolvere:* non retardari [7] totius debiti uſurarum præſtationem, ſi, cum creditor paratus eſſet totum ſuſcipere, debitor, qui in exſolutione totius ceſſabat, ſolam partem depoſuit. §. 2. Ab Aulo Agerio Gaius Seius mutuam quandam quantitatem accepit hoc chirographo: *Ille ſcripſi* [8], *me accepiſſe, & accepi ab illo mutuos & numeratos decem: Quos ei reddam Kalendis illis* [9] *proximis cum ſuis uſuris placitis* [10] *inter nos:* Quæro, an ex eo inſtrumento uſuræ peti poſſint, & quæ? Modeſtinus reſpondit, ſi non [11] appareat de quibus uſuris conventio facta ſit, peti eas non poſſe.

De fideicommiſſo.

42. IDEM lib. 11. Reſponſorum.

HErennius Modeſtinus reſpondit, fructus, qui [12] poſt adquiſitum [13] ex cauſa fideicommiſſi dominium ex terra percipiuntur, ad fideicommiſſarium pertinere: licet major pars anni ante diem fideicommiſſi cedentem præteriiſſe dicatur.

De eo cui fiſcus, qui in locum privati ſucceſſit, actionem mandavit.

43. IDEM lib. 18. Reſponſorum.

HErennius Modeſtinus reſpondit, ejus temporis, quod ceſſit, poſtquam fiſcus [14] debitum percepit, eum, qui mandatis a fiſco actionibus experitur, uſuras quæ in ſtipulatum deductæ non [15] ſunt, petere poſſe.

De ſtipulatione pœnali.

44. IDEM lib. 10. Pandectarum.

POenam [16] pro uſuris ſtipulari nemo ſupra modum uſurarum licitum [17] poteſt.

De donatione inter virum & uxorem.

45. POMPONIUS lib. 22. ad Quintum Mucium.

FRuctus percipiendo uxor, vel vir ex re donata [18], ſuos facit: illos tamen [19], quos [20] ſuis operis adquiſierit, veluti ſerendo: nam [21] ſi pomum decerpſerit, vel ex ſylva cædit [22], non fit ejus: ſicuti nec cujuslibet [23] bonæ fidei poſſeſſoris [24]: quia non ex facto ejus is fructus naſcitur.

De fructibus & impenſis.

46. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

QUod in fructus redigendos impenſum eſt, non ambigitur ipſos fructus deminuere [25] debere.

De eo qui paratus eſt accipere judicium.

47. SCÆVOLA lib. 9. Digeſtorum reſpondit.

PAratum [26] judicium accipere, ſi ab adverſario ceſſatum [27] eſt, moram facere non videri.

De legato uſusfructus pure, & proprietatis cum liberos habebit.

48. IDEM lib. 22. Digeſtorum.

MAritus uxori ſuæ uſumfructum [28] tertiæ partis & cum liberos habuiſſet, proprietatem legavit: eam uxorem heredes falſi [29] teſtamenti, & aliorum criminum accuſaverunt: qua re impedita eſt legatorum petitio: interea & filius ei mulieri natus eſt, eoque conditio legati extitit: Quæſitum eſt, cum teſtamentum falſum non eſſe apparuerit [30], an fructus etiam mulieri præſtari debeant? Reſpondit, præſtandos [31].

De oppigneratione.

49. JAVOLENUS lib. 3. ex Poſterioribus Labeonis.

F*Ructus* [32] *rei* eſt [33], vel pignori dare licere [34].

TIT. II.

DE [35] NAUTICO [36] FÆNORE [37].

Quæ ſit pecunia trajectitia.

1. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

T*Rajectitia* [38] ea pecunia eſt, quæ trans mare vehitur: cæterum ſi eodem loci conſumatur, non erit trajectitia. † Sed videndum, an merces ex [ea] pecunia comparatæ in ea cauſa habeantur? Et intereſt, utrum etiam ipſæ periculo creditoris navigent: tunc enim trajectitia pecunia fit.

Si nemo ſit, qui poſſit interpellari.

2. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

LAbeo ait, ſi [39] nemo [40] ſit, qui a parte promiſſoris interpellari trajectitiæ pecuniæ poſſit, idipſum teſtatione complecti debere, ut pro petitione id cederet.

Ex quo die periculum ſpectat ad creditorem.

3. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

IN nautica pecunia ex [41] ea die periculum ſpectat creditorem [42], ex quo navem navigare conveniat [43].

De periculo non ſuſcepto, vel diſcuſſo. 1. De operis ſervi.

4. PAPINIANUS lib. 3. Reſponſorum.

NIhil intereſt, trajectitia pecunia ſine periculo creditoris accepta ſit, an poſt diem præſtitutum & conditionem impletam periculum eſſe creditoris deſierit [44]: utrubique igitur majus [45] legitima uſura fœnus non debebitur. Sed in priore quidem ſpecie ſemper: in altera vero, diſcuſſo periculo: nec pignora, vel hypothecæ, titulo majoris uſuræ tenebuntur. §. 1. Pro operis [46] ſervi trajectitiæ pecuniæ gratia ſecuti [47], quod in ſingulos dies in ſtipulatum deductum eſt [48], ad finem [49] centeſimæ [50], non [51] ultra duplum debetur. In ſtipulatione fœnoris poſt diem periculi ſeparatim interpoſita, quod [in ea] legitimæ [52] uſuræ deerit, per alteram ſtipulationem operarum ſupplebitur.

De pecunia credita, ut ſub conditione vendatur. 1. Et de pacto.

5. SCÆVOLA lib. 6. Reſponſorum.

1 Adde *l.* 42. ff. *de pign. act.* 2 Appellationis judex primam ſententiam ut confirmare, ita ſupplere & in ſententiam deducere id quod omiſſum fuerit, poteſt. 3 Appellatio etiam temeraria vim ſententiæ ſuſpendit qui tamen ita appellavit, in fructus medii temporis condemnandus eſt adde *l. ult. ff. de re jud.* Quid? appellatio *fruſtratoria* quæ eſt? quæ non prodeſt appellanti. 4 *l. ult. ff. de re jud. l.* 24. *ff. de appell.* adde *l.* 2. *C. de uſur. rei jud.* 5 Intereſt noſtra obligationem noſtram non dividi. v. *l.* 19. ff. *de pignorib.* 6 Partis ſolutio poteſt offerri, ſi ita convenerit: alias partem offerens nihil offert adde *l. qui ſolidum.* 78. *ff. de leg.* 2. neque liberatur ab uſuris. Cur non admittitur partis oblatio? nempe quia multa habet incommoda *l. plane.* 3. ff. *famil. erciſc.* 7 Si non retardatur, præſtatio univerſæ uſuræ per partis oblationem igitur nihil agit debitor partem offerens: atqui judicis officium eſt agente creditore, ut partem accipiat a debitore, *l.* 21. *in fin.* ff. *de reb. cred.* 8 Al. *ſcripſit.* S. L. 9 Juliis, ut *l.* 60. ff. *locati.* 10 Uſuræ incertæ peti non poſſunt: Incerta uſurarum promiſſio non tenet. 11 *l.* 31. ff. *eod.* 12 Fructus legatarii ſunt ex die dominii quæſiti: etſi pars anni major effluxerit. 13 Non a die mortis. *l.* 86. §. 2. *ff. de leg.* 1. 14 Uſuras quas fiſcus ex mora generali petere potuit, fiſci ceſſionarius petere poteſt. 15 *l.* 17. §. 5. ff. *eod.* 16 *l.* 15. *l.* 16. *C. eod.* 17 Uſurarum licitus modus, centeſima uſura, *l.* 1. §. 3. ff. *de pignorib. ubi dixi.* 18 Donatarius, naturali ratione, fructus cura ſua & induſtria perceptos, id eſt, induſtriales, ſuos facit, §. 35. *Inſtit. de rer. diviſ.* Goth. Vide ad hanc l. Pinell. *de reſcind. vend. part.* 2. *cap.* 4. *n.* 53. Govean. *var. lect. lib.* 2. *c.* 15. Charond. *veriſimil. lib.* 1. *cap.* 7. §. 2. Anſ. 19 Illos tantum. *Haloand.* 20 *Fructuum* alii operis adquiruntur, *ut hic.* alii non ex facto noſtro, *in fin. ff. eod.* puta ſi pomum decerpam, ſylvam cædam. *ff. eod.* Cui diviſioni tertium membrum adjicit Bartolus, civiles nimirum fructus, qui neque ex operis, neque ſponte naſcuntur, ſed jure, ut mercedes ædium. Alii mixtos eos appellant, natura partim, partim induſtria quæſitos. vide Copum, 1. *de fructib.* 3. 21 Naturales fructus, pomum decerpere, ex ſylva cædere. 22 Ceciderit. *Haloan.* 23 Imo omnes etiam naturales fructus ſuos facit, non ſolum induſtriales. *l.* 48. *ff. de adq. rer. dominio.* 24 Recte ait, *nec cujuslibet*, nam fructus hi naturales fiunt poſſidentis bona fide titulo oneroſo, puta ex empto, *l. bonæ. in f. de acquir. rer. domin.* non item poſſidentis titulo lucrativo, veluti ex donatione, *ut hic.* itaque non ſunt hæ leges contrariæ. Vide ad h. l. Coraſ. *lib.* 5. *miſcell. cap.* 9. Govean. *lib.* 2. *var. lect. cap.* 15. Charond. *lib.* 1. *veriſimil. cap.* 7. Menoch. *de arbitrar. jud. qu. lib.* 2. *cent.* 3. *caſ.* 210. Forcatul. *in penu juris c.* 18. Mod. 25 *L.* 36. §. 5. ff. *de petit. hered. l.* 48. ff. *de rei vind.* 26 *L.* 24. ff. *eod.* 27 *l.* 9. ff. *eod.* 28 Dixi ad *l.* 4. *C. quando dies legati.* 29 Accuſatio falſi teſtamenti ſuſpendit petitionem legati: reus tamen omnia damna præſtat. 30 Poſt hujusmodi fruſtrationem. 31 Vel ideo, quod is uſuras præſtat, qui fruſtrationis cauſa legis Falcidiæ beneficium imploravit. *l.* 89. *in fin. ff. ad l. Falcidiam.* 32 Fructus ſuos qui facit, idem pignori dare poteſt. 33 *l.* 72. *ff. de reg. jur.* etiam hoc caſu fructus eſt, ut fructuarius poſſit pignori dare uſumfructum. 34 Uſumfructum ſc. non proprietatem. *l.* 6. *C. de uſufructu.*

35 Adi Cujacium *lib.* 9. *obſervat. cap.* 15. & in primis ad totum hunc titulum Petrum Peckium *in Comment. titulorum ad rem nauticam pertinentium.* Mod. 36 4. *C.* 33. *Novell.* 106. & 110. Superiori autem titulo dixit de terrenis, & mediterraneis uſuris: nunc de maritimis tractat. 37 Ita ſcribendum quidam putant exiſtimantes fœneratorem dici quaſi φανερότερον ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι ἐπὶ τὸ χρηστότερον, quoniam id genus hominum ſpeciem oſtentat humanitatis, ut commodi eſſe videantur inopibus nummos deſiderantibus. Verum illam ſententiam improbat Gell. 16. *cap.* 12. notat enim, fœneratorem a fenore, fenus autem a feru dici, & quaſi a fetura quadam pecuniæ parientis, atque increſcentis, atque adeo M. Catonem, & cæteros ejus ætatis feneratorem ſine a litera pronunciaſſe, Varronem 3. *de ſermone Latino* ſcribere. Eſt autem fænus lucrum, quod ex conventione accedit ad ſortem mutuo acceptam: Quod ſi ad alium contractum quam mutui accedat præter ſortem aliquid officio judicis, non lucri cauſa, ſed ne in damno verſetur creditor, uſura eſt, non fænus. Fænoris utriusque diverſa eſt qualitas: maritimi namque periculum eſt creditoris: mediterranei vero, debitoris: quod & debitor teſtari debebat, priusquam navis ſolveret. Demoſth. πρὸς Φορμίωνα· mediterranei, modus certus finitusque: maritimi, olim infinitus, hodie finitus, ſed certe gravior mediterraneo. Video tamen hoc fænus appellari maritimas uſuras, *l.* 6. *ff. eod.* 38 Sic enim appellatur *hic. & in fin. h. l. l.* 2. *ff. eod. l.* 13. *in fin.* ff. *de negotiis. l.* 2. *in fin.* ff. *de eo, quod certo loco. l.* 3. §. 8. ff. *de peculio.* ſed & nautica, *l.* 3. *infr. eod. l.* 122. §. 1. *infr. de verb. oblig.* διαπόντια χρήματα, *Eclog.* 7. *tit.* 7. Auguſt. *Homil.* 29. quaſi fænus trajectitium facis. & Diogen. Laërt. ait, Menippum ſolitum ναυτικῷ τόκῳ δανείζειν, id eſt, *credere ſub lege ſuſcipiendi periculi:* & adjicit in Menippo, καὶ ἐξενεχυριάζειν, quia & ſub pignoribus credi ſolebat ea pecunia. v. *l.* 122. §. 1. *ff. de verb. obl.* Atque ita pecunia nautica ea eſt, quæ creditoris periculo trans mare vehitur, ſive illa ipſa, ſive etiam merces ex ea comparatæ reportentur, modo periculo creditoris navigetur, *hac l. in fin.* Hinc apud Pollucem, & Demoſth. *in oratione* πρὸς Φορμίωνα *& in oratione* περὶ Λακρίτου παραγραφῆς, fænus ἑτερόπλουν, quod pro commeatu tantum, & ἀμφοτερόπλουν, quod pro remeatu accipitur. v. Hotom. 1. *de uſur.* 9. 39 *Proteſtatio* loco petitionis eſt, ubi petitio fieri non poteſt. *l.* 25. *ff. ad leg. Jul. de adult. Auth. ſi captivi C. de epiſc. Auth. liberi furioſi C. de epiſc. audient. l. ult. perfectius.* 2. *C. de annali.* 40 *l.* 23. *in fin.* ff. *de uſur.* 41 Commodum ex ea die cujusque eſt, ex qua periculum ſentit, *ut hic.* & e contra. *l.* 4 *ff. eod.* 42 Spectat ad creditorem. *Hal.* 43 Conveniat, vel ex conventione, vel etiam ex ſolenni navigationis lege: Itaque ſi nondum aperto mari, atque hyberni temporis rigore naviget navis, non creditoris; ſed debitoris periculo eſt: Intempeſtiva navigatio debitoris damno eſt: Sibi imputet, quod ſua culpa damnum ſentit: Contra, Aliena culpa prægravari nemo debet: Cui, vel certe ſimili regulæ hoc exemplum Martianus appoſuerat. 44 Commodum ex ea die cujusque eſſe deſinit, ex qua periculum ejus eſſe deſinit, *ut hic.* & e contra. *l.* 3. ff. *eod.* Goth. V. ad hanc l. Leonini *emendat. lib.* 4. *c.* 7. Briſſon. *lib.* 3. *ſelect. c.* 1. Auguſt. *lib.* 1. *emendat. c.* 9. Hotom. *lib.* 3. *obſ. c.* 3. *in fin.* Anſ. 45 Imo, uſura nautica non tantum centeſima, ſed infinita poteſt eſſe. v. Paul. 2. *ſent.* 14. §. 3. Cujac. *ibi*, ait, Tribonianum ex Juſtiniani conſtitutione vocem, *centeſimam*, hic addidiſſe, a qua opinione reſilit 5. *obſ.* 38. quem *ibid.* diligentiſſime conſule. 46 Stipulationem pœnæ, & operarum eandem eſſe, notat Cujac. 7. *ad Afric. ad l.* 23. *ff. de obligationib.* diverſam tamen a fænoris ſtipulatione, *ut hoc loco.* Goth. v. Hotom. *lib.* 5. *obſ.* 6 Anſ. 47 Solebat enim a creditore mitti ſervus, vel libertus, qui pecuniam ſuo tempore a debitore exigeret, atque pro ejus operis certa ſumma in ſtipulationem deducebatur, *ut hic. & l.* 23. *in pr. ff. de oblig. & act.* Cujac. 20. *obſ.* 1. 48 V. Gilbertus Regius *lib.* ἐναντιοφανῶν *cap.* 1. Molinæus *de uſur. num.* 105. Mod. 49 Id eſt, ad modum. id Gr. περιμονκάλ... Duar. 2. *Diſp.* 3. 50 Uſuram centeſimam credita pecunia olim licebat ſtipulari, *ut hic. & l.* 8. *C. ſi cert. pet.* Credito frumento, & frugibus omnibus quatuor centeſimas; *l.* 1. *C. Theod. de uſuris. l.* 23. *C. de uſuris,* & ſic 48. in centum. Fruges recipiebant immodicas uſuras. Hodie credita pecunia ſtipulamur beſſes, aut ſemiſſes; credito frumento cæterisque frugibus centeſimas tantum. *l. eos.* 26. *C. de uſuris.* Cauſa differentiæ pecuniæ & frugum poſita eſt in incerto & inconſtante frugum pretio: quod etiam efficit, ut frugum uſuræ ex pacto debeantur: pecuniæ, nonniſi ex ſtipulatione. *l.* 12. *C. de uſuris.* Quinetiam in frugibus centeſimas quisque & ſtipulari, & promittere poteſt: in pecunia ruſtica trientem tantum promittere: viri illuſtres eundem ſtipulari poſſunt. Ita non omnium debitorum & creditorum in pecuniæ creditæ uſuris æqualis conditio eſt. adde *Novell.* 32. *& ibid.* Cujac. 51 Has tres voces, *non ultra duplum*, diſpungit Hotom. 5. *obſ.* 6. 52 *Legitima uſura*, centeſima: dixi ad *l.* 1. §. 3. *in fin.* ff. *de pignorib.*

PEriculi pretium [1] est [2], & si [3] conditione quamvis pœnali non existente recepturus sis quod dederis, & insuper aliquid præter pecuniam, si modo in aleæ [4] speciem non cadat [5]: veluti ea, ex quibus conditiones [6] nasci solent [7], ut *si manumittas* [8], *si non illud facias*, *si non convaluero*, & cætera [9]. Nec [10] dubitabis, si [11] piscatori erogaturo [12] in apparatum plurimum pecuniæ dederim, *ut si cepisset, redderet*: & athletæ, unde se exhiberet [13], exerceretque, *ut si vicisset, redderet* [14]. §. 1. In his autem omnibus & pactum [15] sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

De nave perempta: & pignoribus, quæ sunt in alia navi.

6. PAULUS lib. 25. Quæstionum.

FÆnerator, pecuniam usuris maritimis mutuam dando, quasdem merces in nave pignori accepit [16]: ex quibus si non potuisset totum debitum exsolvi, aliarum mercium aliis navibus impositarum, propriisque fæneratoribus obligatarum, si quid superfuisset, pignori accepit: Quæsitum est, nave propria perempta, ex qua totum solvi potuit, an id damnum ad creditorem pertineat, intra præstitutos dies amissa nave? an ad cæterarum navium superfluum admitti possit? Respondi, Alias quidem pignoris deminutio ad [17] damnum debitoris, non etiam ad creditoris pertinet; sed cum trajectitia pecunia ita datur, *ut non alias petitio ejus creditori competat, quam [si] salva navis intra statuta tempora pervenerit*, ipsius crediti obligatio non existente conditione defecisse videtur: & ideo pignorum quoque persecutio perempta est: etiam eorum quæ non sunt amissa: Si navis intra præstitutos dies periisset, & conditionem stipulationis defuisse videri: ideoque sine causa de pignorum persecutione, quæ in aliis navibus fuerunt, quæri. Quando ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti potuerit? Scilicet tunc, cum conditio [18] exstiterit obligationis, & alio casu pignus amissum fuerit, vel vilius distractum: vel si navis postea perierit, quam dies præfinitus periculo exactus fuerit.

De pacto.

7. IDEM lib. 3. ad Edictum.

IN quibusdam [19] contractibus etiam usuræ debentur, quemadmodum [20] per stipulationem. Nam si dedero decem trajectitia, *ut* [21] *salva nave sortem cum certis usuris recipiam*, dicendum est, posse me sortem cum usuris recipere.

Si per creditorem steterit, quominus acciperet.

8. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

SErvius ait, pecuniæ trajectitiæ pœnam [22] peti non posse [23], si [24] per creditorem stetisset, quo minus eam intra [certum] tempus præstitutum accipiat.

De morte debitoris.

9. LABEO lib. 5. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI trajectitiæ pecuniæ pœna [25], uti solet, promissa est: quamvis eo die, qui primus solvendæ pecuniæ fuerit, nemo [26] vixerit, qui [eam] pecuniam deberet, tamen perinde [27] committi pœna potest, ac si fuisset [28] heres debitoris.

TIT. III.

DE [29] PROBATIONIBUS [30], ET PRÆSUMPTIONIBUS [31].

De genere vel gente.

1. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

QUotiens quæreretur [32], genus [33] vel gentem quis haberet, necne, eum [34] probare [35] oportet.

De affirmante & negante.

2. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

EI incumbit probatio [36], qui [37] dicit [38]; non qui negat [39].

De tacito fideicommisso.

3. PAPINIANUS lib. 9. Responsorum.

CUm [40] tacitum [41] fideicommissum ab eo datur, qui tam in primo, quam in secundo testamento, pro eadem parte, vel postea pro majore heres scribitur: probatio [42] *mutatæ voluntatis* ei debet incumbere, qui [43] convenitur [44] cum secreti suscepti ratio plerunque [45] dominis [46] rerum persuadeat, eos ita heredes scribere, quorum fidem elegerunt.

De fuga servi.

4. PAULUS lib. 6. Responsorum [respondit.]

E*Mptorem* [48] probare debere, eum servum, de quo quæritur, antequam emeret, fugisse [48].

De prohibitione juris. 1. *De emancipatione.*

5. IDEM lib. 9. Responsorum.

AB ea parte, quæ dicit, *adversarium suum [ab] aliquo jure* [49] *prohibitum esse specialiter lege vel constitutione*, id probari oportere.

§. 1. Idem respondit, si quis negat [50] emancipationem recte factam, probationem *ipsum* præstare debere [51].

1 Τίμημα τῦ κινδύνυ, *Basil.* id est, periculo maritimo affine est illud terrestre, de quo mox dicturi sumus. id Græci χειμακόλυθον, quoties conditione quamvis &c. ut sit sensus: Periculum mutuæ pecuniæ in se recipiens creditor centesimas potest stipulari, sive pecunia trajectitia, id est, nautica sit, sive non sit. *Bald.* v. Molinæum nove hanc legem explicantem *in tr. usurar. n.* 98. *ad* 104. negantem etiam *periculum pretii* hic idem esse cum mutuo, venditione, societate, contractu usurario, alea: esse contractum, do ut des: cui certe Basilica obstant (in eo quod mutuum esse negat) cum ita habeant: δανείζων δύναμαι συμφωνεῖν, λαβεῖν ὃ δέδωκα σὺν ἑτέρας ποσότητος ὡσανεὶ τίμημα τῦ κινδύνυ &c. Cujac. 9. *obs.* 28. Goth. Emendationem hujus l. v. apud Hotom. *lib.* 5. *obs.* 1. Ans. 2 Non est, etsi conditione quavis pœnali non existente recepturus sis quod dederis, & insuper aliquid præter pecuniam, si modo in aleæ speciem non cadat. Hotom. 5. *obs.* 1. 3 Quæ pœna infligitur ei, qui conditionem non implet. Cujac. 9. *obs.* 28. 4 Hotoman. 5. *obs.* 1. in aliam speciem, idem Hotom. 1. *obs.* 27. 5 Non cadunt in aleæ speciem ii contractus, de quibus nunc dictur[i] sumus, cum ex iis nascatur condictio, quod in alea non est. *l.* 19. *in fin.* ∏. *de prob.* 6 Condictiones Cujac. ex *Basil.* Hotom. 1. *obs.* 27. & 5. *obs.* 16. *arg. l.* 76. ∏. *de jure dot. l.* 4. ∏. *de donat. inter vir.* 7 Conditiones hæ tres potestativæ: sub quibus pœnam majorem forte stipulamur, si contra pactum factum fuerit. Quid? hujusmodi stipulatio estne in fraudem usurarum legitimarum? non est, nec enim simplex pœnæ stipulatio hic est, ut in illa. Baldus interim hinc colligit: Contractum innominatum verbis conditionalibus, neque fieri, ut & modalibus. 8 ἵνα μὴ ἐλευθερώσῃς, *Basil.* si non manumittas. Cujac. *ibid.* 9 Ut in illa stipulatione, si intra certum tempus 20. mutua non reddentur, 30. reddes. *l.* 40. ∏. *de reb. credit. l.* 90. ∏. *de verb. oblig.* 10 Ac nec dubitabis in his omnibus, & pactum sine stipulatione, ad augendam obligationem prodesse. Hotom. 5. *obs.* 1. 11 Conditiones hæ duæ, quæ sequuntur, casuales & fortuitæ: quæ etsi operam requirant, effectu tamen ipso aleæ quasi speciem continent, & veræ conditionis instar sunt: ut ex ea causa dubium non sit ob incertum eventum, & sortis periculum, licere supra sortem pacisci. Hæ conditiones a superioribus differunt: hæ non, ut illæ, pœnales sunt: illæ negligentiæ nomine & fere effectu non secuto committuntur, hæ fortunæ solum potestate & effectu secuto vim suam obtinent: ut in his major sit dubitatio, quam in illis: & tamen periculi pretium utrobique est: & adjectio ultra legitimum usurarum modum debetur: pactum usurarum sine stipulatione his casibus prodest. vide Langeuekium 2. *Annotationum.* 12 *Erogato in apparatum, ut si cepisset, redderet* Hotomanus 3. *obs.* 5. existimat ita legendum, & hæc verba *plurimum pecuniæ* ab imperito interprete subjecta, sub hoc verbo, erogato. 13 Id est, in victum & exercitationem, quam *legem pulveris & cibi* Terentianus Maurus vocat. Cujac. 9. *obs.* 28. Athletæ solebant se multo ante tempore splendide alere, ut eo robustiores essent. Hinc *Laertius Athleticus* 14 Si non vicisset, non redderet. Cujac. *ibid.* 15 Adde *l.* 7. ∏. *eod.* 16 Id enim consuetum erat. vide *l.* 122. §. 1. ∏. *de verb. oblig.* 17 *l.* 6. *l.* 9. *C. de pignorat.* 18 *l.* 5. ∏. *de pignorib.* 19 *l.* 5. *in fin.* ∏. *eod.* 20 Perinde ac si stipulatus essem, id est citra vinculum stipulationis ex pacto. 21 Quippe ubi salva obligatio principalis non est, ibi salva obligatio pignoris esse non potest. 22 V. quæ scripsi ad *l. ult.* ∏. *eod.* Goth. Adde Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 12. *n.* 116. Ans. 23 Pœnam accipe non usuram nauticam, sed quam ob servi operas stipulari solebat creditor, si ad diem non solveretur sors ipsa. ∏. *eod. l. ult.* & *l. trajectitia.* ∏. *de act. & oblig.* usuras enim sub alia conditione stipulari solebant, si salva navis in portum rediret, aut appelleret &c. *Mod.* 24 *l.* 105. ∏. *de verb. oblig.* 25 Pœnæ pecuniæ trajectitiæ exempla pete ex *l. pen.* ∏. *eod. l. debitor.* 13. ∏. *de negotiis. l.* 3. §. *si servus.* ∏. *de peculio. l.* 23. ∏. *de oblig. & act.* 26 *l.* 77. ∏. *de verb. oblig.* 27 Pœna committitur, mortuo etiam debitore, *ut hic.* Quid ita? quippe hic mora ex contractu committitur: nec requiritur vera mora personæ, quæ adesse non potest hereditate jacente. *l. is, cui.* 5. §. *cessatum.* 20. ∏. *ut in possess.* 28 *Suaude*, in rerum natura.

29 *Lib.* 4. *C.* 19. & 22. *Eclog.* 12. & 2. *Extra.* 19. Utilem esse hunc titulum apparet ex eo, quod neque jus, neque voluntas defuncti quidquam possit, ubi deficit probatio, *l.* 30. ∏. *de testam. tutela.* quæ luci comparatur. *l.* [illegible] *C. eod.* lumen veritatis appellatur. *l.* 2. *in fin. C. de temp. & rep. appel.* Quid est *probatio*? An rei dubiæ per argumenta, ut volunt quidam antiqui glossatores, per testes, instrumenta, indicia, præsumptiones, ostensio, ut vult Gofredus? rei dubiæ legitimæ facta probatio, ut Hostiensis? extrinseca rei demonstratio per modos legitimos statutos a jure, ut vult Mathesilanus? An fides veri, legitimis modis, & temporibus facta, ut vult Baldus: de quibus vide Ferretum *in Rubr.* [illegible] *tituli.* An qua rei controversæ, testibus, aut tabulis judici fit fides, ut vult Duarenus 1. *disp.* 27. An quædam demonstratio dictorum, factorumque judici facienda in causis apud eum controversis, ut vult Oldendorpius *in Topicis, & tract. de probat. in princ.* An instrumenta, vel testimonia, quibus veri fides fit? Cujacius *hic.* intentionis suæ legitima fides judici ab actore, reo, vel utroque facta. Cujac. *C. eod.* 30 Quæ probationum species? instrumenta, personæ, sive testes, v. *l.* 11. *C. de fide instr.* directa, obliqua: plena (quæ est, quæ per duos, aut plures alios, per scripturas fide dignas, confessionem factam in jure, evidentiam facti, jusjurandum, de quo tamen vide *l. ult. C. de fide instr.* legitimam præsumptionem, de qua vide *d. l. ult.* fit: indicia, *l. ult. C. de fide instr.* v. Oldend. *c.* 2. *de probat.*) semiplena, qualis est unus testis, literarum comparatio, scriptura privata, levis præsumptio v. Oldend. *c.* 3. *de probat.* 31 2. *Eclog.* 23. *Præsumere*, est ante sumere, audere, accedere, tentare aliquid contra jus, prius adgredi, præoccupare, putare, præsagire, conjicere, cogitare, divinare. *Præsumptio*, est conjectura, seu divinatio in rebus dubiis, collecta per rerum circumstantias, ex argumentis, vel indiciis frequenter evenientibus. Oldend. *in Topicis. tract. de Præsumpt.* v. 3. *Reg.* 3. *C.* 2. *extr. de præsumpt.*) vel *Præsumptiones*, sunt anticipationes quædam de eo, quod in re est, communi sensu perceptæ ex eo, quod plerunque intelligitur, quodque plerunque fit, quæ probationem omnem in eum transferunt, contra quem faciunt. Cujac. *ibi.* Utiliter de præsumptionibus tractavit Oldendorpius *dict. loco* fusissime vero Alciatus *in suo de Præsumpt. tractatu.* Porro, præsumptionum alia major, alia minor: hæc juris, quia a lege introducitur, & de jure, quia a lege fluit, & habetur a lege pro vera. Estque nihil aliud Alciato (2. *parte præsumpt.*) quam dispositio legis præsumentis, & super præsumpto tanquam sibi comperto statuentis: contra quam non admittitur probatio. vide *l. ult. C. ad SC. Velleian.* alia juris tantum, quæ eidem Alciato (*in* 3. *parte præsumpt.*) nihil aliud est, quam probabilis conjectura ex certo signo proveniens, quæ non alio adducto pro veritate habetur. Differt præsumptio a *probatione.* Probatio per se, Præsumptio per ea, quæ certa sunt, fidem facit. vide *l.* 83. ∏. *de condit. & demonstrat.* Differt a *fictione*, quia fictio adversatur veritati: præsumptio fundatur in veritate: ideoque contra fictionem non admittitur probatio; quid enim efficeret probatio veritatis, ubi fictio adversus veritatem fingit? ideoque super falso & certo fingitur, super incerto & vero præsumitur. Porro, *fictio* nihil aliud est, quam legis adversus veritatem in re possibili ex justa causa dispositio. vide Alciat. *in* 1. *parte præsumpt. num.* 2. 32 In successionibus, & tutelis scil. ad adgnatos enim & gentiles solent eæ deferri. *arg. l.* 10. ∏. *de gradibus.* 33 *Genus* a *gente* hic separatur. Inter ascendentes & descendentes est genus, inter agnatos, gentilesque etiam gens est. Abusive tamen *genus* pro gente interdum sumitur: & in hæc duo, genus, & gentem, dividitur jure civili sanguinis conjunctio. Porro, quod ad gentem attinet, ea divisa erat in stirpes, familias, sive domos. *l. penult. in fin.* ∏. *de bon. poss. contra tabul.* Ita hereditatis divisio in stirpes. §. *cum filius. Instit. de heredit. quæ ab intest.* non est in gentes, sed in diversas unius gentis stirpes, seu domos divisio. Potest enim quis ex eadem gente esse, ut tamen non ex eadem domo sit: & contra nemo ex eadem domo, sive stirpe esse potest, nisi simul ex eadem gente, sive genere sit: adde quæ scripsi ad *l.* 195. ∏. *de verbor. signif.* & Revard. 5. *Variar.* 1. 34 Qui dicit scil. se esse ex ea gente, de cujus successione & tutela agitur: facit *Novell. de success. ortu* 36. *c.* 2. ideoque si inter duos litigetur de cognatione, ambo probationes afferre tenentur. *d. Nov.* 36. 35 Probanda gens est (quotiens nimirum de gente alicujus quæstio est, ex utraque parte cognitionaliter, non μονομερῶς. adde *Novell.* 36. 36 Vide *l. actor. C. eod.* negare enim interdum ita quis potest, ut etiam probare possit & debeat, *l.* 5. ∏. *eod.* Sed facti negatio directo probari non potest, verum oblique argumento ex affirmatione ducto: Non fuit Romæ Kal. quia fuit eo die Lutetiæ. *l. optimam. C. de contr. & commit. stipulat.* Mod. 37 *l.* 2. *C. eod. Novell.* 18. *cap.* 8. Affirmativa probatione indiget, non negativa: Affirmanti factum incumbit probatio, non neganti. *l.* 23. *C. eod.* 38 *d. l.* 2. id est actor, *l.* 23. ∏. *eod.* seu is, qui agit, ut emptor, *l.* 4. patronus, *l.* 6. heres, *l.* 12. *in fin.* qui de læsione conqueritur, *l.* 15. *infr. eod.* qui voluntatem mutatam dicit, *l.* 22. creditor, *l.* 21. *l.* 23. debitor pecuniam solutam affirmans. *l.* 1. *C. eod. l.* 18. §. 1. ∏. *eod.* 39 Cur ita? v. *l.* 23. *in fin. C. eod.* 40 Tacitum fideicommissum in uno testamento relictum, intelligitur in alio repetitum, nisi conjecturæ contrariæ sint: *Tacitum* est, cum secreto capaci relinquitur, ut is incapaci restituat. 41 De quo vide *l.* 103. ∏. *de leg.* 1. 42 Vide *l.* 48. *l.* 49. ∏. *de jure fisci l.* 22. ∏. *eod.* 43 Hic igitur casus excipitur a regula superiore, seu *l.* 2. ∏. *eod.* & merito, dum enim putant testatores, & heredes novatis testamentis occultius rem in fraudem legum se gerere, majore digni odio sunt habendi. Ferret. *hic.* 44 A fisco, qui vult hereditatem auferre, tanquam ab indigno, quod fidem in primo testamento commodavit de restitutione facienda incapaci. *l.* 3. §. *tacita.* 3. ∏. *de jure fisci.* Ita qui tacitam fidem adcommodavit alicui in primo ejus testamento, probare cogitur se tacitam fidem eidem non adcommodasse in ejusdem secundo testamento. Nec enim præsumitur mutata testatoris, vel heredis secreta voluntas. Qui tacitam fidem primo testamento adcommodavit, idem & in secundo eandem adcommodasse præsumitur, nisi probet contrarium. In secundo videntur repetita, quæ fuerunt in primo. vid. tamen *l.* 28. ∏. *de adimendis. l. Statius.* 48. ∏. *de jure fisc.* 45 Vide quæ scripsi in *l.* 9. in verbo *plerunque.* ∏. *eod.* Præsumptiones ducuntur ex eo, quod plerunque fit. 46 Id est, testatoribus. *Domini rerum*, hic nihil aliud, quam testatores: alias, *domini rerum*, Principes dicuntur. 47 Nisi probetur, emptor probat servum ante venditionem fugisse. 22. *Synops.* 1. *c.* 4. Probare tempus is debet, qui tempore nititur. 48 Vide *l.* 7. ∏. *eod.* 49 Puta advocationis, ut *l.* 5. *C. de postul.* Hinc collige, negativam ab eo probandam esse, qui ea et fundamentum suæ intentionis facit, & qui ea utitur adversus communem præsumptionem vel ita. Probare quid jure prohibitum, seu juris prohibitionem, & exceptionem is debet, qui eam in judicium deducit: quippe jure permissum, & factum quidque præsumitur, nisi contrarium probetur. adde *l.* 17. ∏. *de servit. præd. rustic. l.* 27. *C. de testam. l.* 32. *in fin. C. de appellat.* 50 Ut in *l.* 2. *C. si advers. rem jud.* [illegible] adde *l.* 24. ∏. *soluto matrim.* 51 Quia præsumitur jurisdictionis, & actus solennitas

De

De alienatione in fraudem patroni.

6. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

PAtronum manifeste [1] docere debere, libertum in fraudem [2] suam aliquid dedisse [3], ut partem ejus, quod in fraudem datum esset, possit avocare.

De fuga servi.

7. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

CUm [4] probatio [5] prioris fugæ deficit [6], servi quæstioni [7] credendum est: in se [8] enim interrogari [9], non pro domino, aut in [10] dominum videtur.

De patria potestate, de libertate.

8. IDEM lib. 18. ad Plautium.

SI [11] filius *in potestate* patris se esse [12] neget, Prætor cognoscit, ut prior doceat filius: quia & pro pietate [13], quam patri debet [præstare], hoc statuendum est: [&] quia *se liberum esse* quodammodo [14] contendit: Ideo enim & qui [15] ad libertatem proclamat, prior docere [16] jubetur.

De pacto personali, vel in rem.

9. CELSUS lib. 1. Digestorum.

SI pactum factum sit, in quo *heredis* mentio non fiat, quæritur, an id actum sit, ut ipsius dumtaxat persona eo statueretur [17]. Sed quamvis verum est, quod, qui excipit [18], probare debeat, quod excipitur, attamen de ipso duntaxat, ac non de herede ejus quoque convenisse, petitor, non qui excipit, probare debet: quia plerumque [19] tam heredibus [20] nostris, quam nobismetipsis [21] cavemus [22].

De censu, & monumentis publicis.

10. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

CEnsus [23] & monumenta [24] publica potiora [25] testibus [26] esse, Senatus censuit.

De fidejussoribus tutorum.

11. CELSUS lib. 11. Digestorum.

NOn [27] est necesse pupillo probare, fidejussores pro tutore datos, cum accipiebantur, idoneos non fuisse: nam probatio exigenda est ab his, quorum officii [28] fuit providere, ut pupillo caveretur.

De legato in testamento & in codicillis relicto.

12. IDEM lib. 17. Digestorum.

QUingenta [29] testamento tibi legata sunt; idem scriptum est [30] in codicillis postea scriptis: Refert, duplicare [31] legatum voluerit, an repetere: & oblitus, se in testamento legasse, id fecerit: Ab utro ergo probatio ejus rei exigenda est? Prima [32] fronte æquius [33] videtur, ut petitor probet, quod intendit: sed nimirum [34] probationes [35] quædam a reo exiguntur: nam si creditum petam, ille respondeat *solutam* [36] *esse pecuniam*, ipse hoc probare cogendus est: Et hic igitur, cum petitor duas scripturas ostendit [37], heres posteriorem [38] inanem [39] esse, ipse heres id approbare judici [40] debet [41].

De probatione ætatis.

13. IDEM lib. 30. Digestorum.

CUm de *ætate* hominis quæreretur, Cæsar Noster [42] in hæc verba rescripsit: *Et durum & iniquum est, cum de statu* [43] *ætatis alicujus quæreretur, & diversæ* [44] *professiones* [45] *proferuntur* [46], *ea* [47] *potissimum stare, quæ nocet* [48]: *sed causa cognita* [49] *veritatem excuti oportet* [50]: *& ex eo potissimum annos computari, ex quo præcipuam* [51] *fidem in ea re constare credibilius* [52] *videtur.*

De causa status.

14. ULPIANUS lib. 2. de Officio Consulis.

CIrca eum, qui se ex *Libertinitate* ingenuum dicat, referendum est, quis actoris partibus fungatur? Et, si [53] quidem in [54] possessionem libertinitatis fuit, sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere, docereque *se ingenuum esse*: Sin [55] vero in possessione ingenuitatis sit, & libertinus esse dicatur (scilicet ejus, qui ei controversiam movet) hoc probare debet, qui eum dicit libertum suum: Quid enim interest, *servum suum* quis, an *libertum* contendat? † Si quis autem fiducia ingenuitatis suæ ultro [56] in se suscipiat probationes, ad hoc ut sententiam ferat pro ingenuitate facientem (hoc est, *ingenuum se esse* ut pronuncietur) an obtemperare [57] ei debeat, tractari potest? Et non ab re esse opinor, morem ei geri probandi *se ingenuum*, & sententiam secundum se dandam: cum nulla [58] captio intercedat juris.

De eo, qui quasi filiis defuncti fideicommissum solvit, & cautionem accepit.

15. MODESTINUS lib. 12. Responsorum.

QUidam, quasi [59] ex Seia susceptus [a] Gaio Seio, eum Gaius fratres haberet, hereditatem Gaii invasit [60]: & fratribus ejusdem, quasi ex mandatu defuncti, fideicommissa solvit; cautionem [61] accepit [62]: qui postea cognito, quod filius fratris eorum non fuisset, quærebant, an cum eo de hereditate fratris possint, propter emissam manum [63] ab eis, quasi filio agere [64]? Modestinus respondit, cautione [65] exsoluti fideicommissi statum ejus, qui probari potest a fratribus defuncti filius [mortui] non esse, minime confirmatum esse: sed hoc ipsum a fratribus [66] probari debet.

De professione matris & avi.

16. TERENTIUS CLEMENS lib. 5. ad legem Juliam & Papiam.

ETiam [67] matris [68] *professio* [69] filiorum recipitur [70]: Sed & avi recipienda est.

De lege Falcidia.

17. CELSUS lib. 6. Digestorum.

CUm de lege Falcidia quæritur [71], heredis probatio est [72], locum [73] habere legem Falcidiam: quod dum probare non potest [74], merito condemnabitur.

1 *l. 6. C. de dolo l. ult. C. de probat.* Manifeste autem probari id dicitur, quod probatur ex indiciis, & conjecturis, *l. licet. 74. ff. de legat. 1. l. si locuples. 57. ff. de manum. test.* 2 Probare fraudem factam tenetur, qui fraudem admissam esse conqueritur, *l. 6. C. de dolo.* 3 Donasse inter vivos, *arg. l. 1. §. 1. ff. si quid in fraud. patron.* 4 Si non probetur, an apud venditorem servus fugerit, quæstioni ejus tormentis factæ credimus: Nam in se, non pro domino, vel in dominum interrogari videtur. *Synops. 22. tit. 1. cap. 6. in princ.* Paul. 2. *sentent.* 17. §. 13. *l. 58. in fin. supr. de ædilit.* Scholiastes *Synopseos Basil.* 19. *tit.* 10. *cap.* 42. 5 Plena, vel semiplena: sunt tamen quædam alia indicia: unde notant, Indicia minus quiddam esse semiplena probatione: Eum, qui semiplenam probationem habeat, eundem indicia quoque habere, *l. indicia. 19. C. de rei vindic. l. ult. C. de prob.* 6 Quia emptor eam probare non potest, sicuti debet. *l. 4. ff. eod.* 7 *Responsioni*: sic emendat Cujac. 5. *observ.* 38. *in fin.* ex qua re conflatum est ἐναντίωμα inexplicabile cum *l. 58 in fin supr. de ædilit.* 8 Vide hic Albericum, *l. 1. §. 2. ff. de quæst.* 9 *Sub.* directo. 10 Quod non admittitur, *l. 1. §. 16. ff. de quæst.* 11 Filius quoque sui se juris esse dicens probat. *Synops. Basil.* 22. *tit.* 1. *cap.* 6. *in fin.* hoc est, Filius, qui se emancipatum: servus, qui se manumissum ait, emancipationem, & manumissionem probare debent. Potestas patria, & dominica præsumitur durare, nisi probetur contrarium, id est, soluta esse. Ita magis præsumitur pro patre, & domino asseverante, quam pro filio, & servo, *vel ita.* Quasi possessio finationis, & servitutis transfert onus probandi in adversarium. adde *l. 11. C. de fide instr.* 12 Se esse *Hal.* quia natus ex legitimo matrimonio præsumitur esse in potestate patris. vid. Alciat. 2. *præsumpt.* 2. 13 Vide *l. 1 infr. de obsequiis.* 14 Nec enim revera opponitur patria potestas libertati, quod quis etiam liber subjicitur patriæ potestati: Liber esse quis ex eo non desinit, quod in patris sui potestate sit. v. *l. 215. infr. de verb. sign.* 15 Vide *l. 7. in fin infr. de liberal. causa.* 16 Se liberum esse. 17 Id est, intelligeretur, contineretur? 18 Vide *l. 19. in pr. infr. eod. l. 1. infr. de except.* 19 Ut si in rem stipulati fuerimus, *l. 8. §. pen. supr. de pignorat.* 20 Tam *Heredibus nostris*, quam nobismetipsis plerumque cavemus, adde 2. *Feudor.* 18. & cavisse præsumimur. 21 Heredi cavisse etiam intelligitur, qui sibi cavit: sunt enim pacta ad heredes transitoria. Pactum in dubio reale præsumitur, non personale, *l. 13. C. de contr. stipul.* 22 Sive pactum fiat de non petendo: sive etiam alios obligemus. vide *l. 2. & l. 13. C. de contrah. stipul.* 23 *Census*, id est, censuales, & publicæ cujusque territorii tabulæ, *l. 4. §. 1. infr. de censib.* quibus ætas, *l. 3. infr. de censibus* modus tributi solvendi, *l. 21. §. ult. infr. de annuis legatis.* probatur, ut & privilegia, & facta antiqua. *v. l. 7. l. 11. C. de fide instr.* Census potestne sola scriptura probari? dixeris *arg. l. quicunque. C. de apochis publicis.* Contrarium verius, *l. 19. C. de fide instr.* 24 Quid? Sepulchris publice inscripta, & custodita, annales qui vel opere, vel fortuna merentur fidem publicam, ut ait Plinius, qui etiam probare videntur, *arg. l. 1. in pr supr de offic. Quæstor.*) in publicum æs, ac monumentum incisa, num probant etiam plene? vide *l. 6. C. de religiosis.* Imo, non plene: cum falsis titulis vitiata fuerit imagine scriptura. Livius 4. & 18. An proverbia? vide *l. 79. § 1. in fin. ff. de legat* 3. An poetarum testimonia? collige *ex l. 6. in fin. supr. de rerum divis.* Goth. Scriptura a magistratibus confecta testibus præponderat *l. in donat. C. de donat. cap. post cessionem.* 7. *extr. de provat. l. si qua. 22. ubi Bald. C. de Episc. & Cleric.* Ans. 25 Ut testimonia sint superflua, *l. 31. C. de donat.* Imo, æqualia. vid *l. 15. C. de fide instr.* Imo, inferiora sunt, *l. 1. in fin. C. de censib. lib. 11. tit. 57.* sed & profitenti non præjudicat centualis professio. *l. 7 C. de donat.* non præjudicat etiam tertio, cujus bona tanquam mea professus fuero. *l. 64. infr. de adqu. rerum domin.* vid. hic Ferrettum *n.* 2. 3. 4. 26 Duobus, *l. 12. infr. de testib.* Scripturæ magis creditur, quam testibus in negotiis antiquis, factisve longævis 27 Præsumitur retro idoneus non fuisse, qui nunc inidoneus est: qui hanc præsumptionem præsentem habet pupillus, probare non cogitur, tutorum fidejussores tum, cum darentur, idoneos non fuisse, cum eo, quod nunc inidonei sint, & tum etiam non idoneos fuisse præsumptio sit. Ex præsenti, in præteritum conjecturas ducimus. 28 *l. 1. § 11. ff. de magistrat. conveniend.* 29 Quinquaginta. *Hal.* 30 Vel testamento: est enim interdum moris, ut binas tabulas testamentorum faciamus, *l. 14. C. de testam.* vide *l. 47. ff. de leg* 2. v. & Suetonium. 31 Ut *l. 29. ff. de jure dot.* multiplicare, *l. 34. §. 3. ff. de leg.* 1. 32 *Prima fronte*, id est, primo obtutu. 33 Cur æquius videtur? Nempe quia generalis hæc sententia est: In pari causa probandi onus ad actorem pertinere, *l. 23. C. h. t.* 34 Sed interdum *Hal.* 35 Probatio interdum exigitur a reo *l. 22. C. ad l. Cornel. de fals.* 36 *l. 1. C. de probat.* Interdum reus probat: veluti in eo, qui mutuum se quidem accepisse confitetur, verum solutam esse pecuniam dicit. *Synops. Basil.* 22. *tit.* 1. *c.* 11. §. 2. Opponens exceptionem solutionis, probare eam cogitur. *d. l. 1. C. de prob.* 37 Et earum vi duas diversas summas ab herede petit, quasi duplicatas a testatore. *ut ff.* 38 Inanis est cautio, solutione facta creditori. *l. 2. C. de cond. ex lege.* 39 Scriptura quælibet præsumitur idonea, vimque suam habere, nisi contra probetur. Nam vel in diversis voluntatibus præsumitur duplicatio, nisi contra probetur: neque præsumitur quis oblitus eorum, quæ fecit, ut in hac specie: legatum ejusdem quantitatis, in diversis scripturis relictum, intelligitur duplicatum, nisi contrarium probetur, de quo vide Alberic. *hic plenius.* 40 Probandum est judici, non adversario, *ut hic.* adde *l. 1*, *apud quem.* 2. *C. de edendo.* Quid ita? si adversario fides esset facienda, lis abiret in infinitum: nunquam fides ei fieret, eo semper tergiversante, vel negante. 41 *l. 44. in fin. infr. de legat.* 2. Imo, heres non tenetur probare priorem inanem esse, cum ei parcatur, & ad unicam dimtaxat, eamque minimam summam teneatur, *l. 47. in fin. infr. de* [illegible] ad hæc legatarii ex causa probare debent defunctum duplicare voluisse legatum. *l. 29 infr. de jure dot. l. 34. §. 3. ff. de leg.* 1. 42 Quidam putant, hic Severum Alexandrum designari. *Ans.* 43 Id est, an aliquis sit major viginti quinque annis: hinc ad statum suum pervenire quis dicitur, vid. *l. 77. §. 14 ff. de leg* 2. status ætatis hic, idem quod ætas. 44 Quid enim, si aspectus ejus, de quo quæritur, ab ejus professione discrepet, *l. 32. ff. de minorib.* si παιδογραφίαι, (de quibus *l. 2. ff. de excus. tutor.*) matris, aut avi professio, *l. 16 ff. eod.* a centualibus libris *l. 3. ff. de censibus*, ab obstetricibus (de quibus *l. 3. § 6. ff. de Carbon.*) & testibus, *l. 2. C. de his, qui veniam.* discrepent? aut, quod magis est, quid, si una earum professionum ementita sit? *ut in l. 14. C. h. t.* 45 Moris enim erat publice ætatem profiteri. vide *l. 3 in princ. ff. de censibus.* 46 His enim minores læsi ætatem probabant. *l. 1. C. si minor se major.* 47 *Al.* ei. 48 De cujus ætate quæritur. *Accurs.* 49 *l. 43. ff. de minoribus.* 50 Etiam die feriato, *l. 2. supr. de feriis.* 51 Vid. *l. 21. in fin. ff. de testib.* 52 Verisimilioribus ætatum professionibus stare nos oportet. 53 Probare se ingenuum debet, qui in quasi possessione libertinitatis est, id est, qui possessus est ab alio, ut libertus. vid. *l. 20. C. h. t.* 54 *In possessionem esse* dixit, ut & alias sæpe idem genus dicendi occurrit. 55 Probare adversarium libertinum esse is cogitur, qui adversus eum in possessione ingenuitatis morantem experitur. Quasi possessio probandi onus a nobis in adversarium transfert, *l. 18. ff. eod. l. 6 in fin. ff. si ingen.* 56 *Ut in l. 39. ff. de liber. caus.* 57 *Obtemperari.* 58 Probandi onus voluntate sua quis in se suscipere potest, non ejus tantum, cum quo litigat (sibi enim imputet, qui, cum probationis onus in adversarium rejicere potuit, onus probationis in se recepit, *arg. l. 23. supr. de statu hom.*), sed & aliorum absentium respectu. Cur? quod, eos si spectes, non tam pronunciatus sit ingenuus esse, quam videri, *l. 27. §. 1. ff. de liberali.* unde & nullum præjudicium talis eis affert sententia. *l. 1 ff. si ingen. l. 2. C. quib. res jud.* 59 Probare genus, ac gentem is non cogitur, qui in quasi possessione generis, ac gentis est. 60 Ex testamento. 61 Epistola non plene probatur sanguinis necessitudo. vid. *l. 13. l. 14. C. h. t.* 62 Tanquam filius, & heres. 63 *Manus* hic, cautio est. 64 *Al.* intestato. 65 Epistola non præjudicat quidem veritati, interim tamen, dum contrarium probetur, statur epistolæ. 66 *Sub.* conquerentibus: quippe, qui deceptionem allegat, probare eam cogitur. 67 Testimonium matris, & avi pro filio admittitur, *ut hic.* Imo, non admittitur. *l. parentes. C. de testibus.* An dicemus admitti jure speciali, quod aliis melius ætatem liberorum habeat cognitam? An admitti matrem non ut testem, sed ut indicium facientem? An quasi supplementum semiplenæ alterius probationis? An potius, quod in hoc matris testimonio de ætate filii nullum ejus commodum versetur, sed alienum plane? 68 Quid ita, cum parentes testes liberis esse non possint? *l. 6. C. de testib.* 69 De *professionibus* dixi *ad l. 6. C. de fide instrum.* 70 *l. 1. §. 12. ff. de liberis agnoscend.* Imo, non recipitur, *l. 29. §. 1. ff. eod.* Hinc colligunt: Minus legitimos testes (minorem puto annis 20. mulierem, & laicum, qui adversus clericum non admittitur) interrogari, & indicium judici facere ad veritatem inquirendam alterius: prohibitos autem non æque. vid. *l. 20. ff. de quæst. l. 6. C. de his, quibus ut indign.* 71 Per heredem sc. 72 Potest autem id facile ex inventario probare. *l. ult. §. 10. C. de jure delib.* possunt quoque legatarii illud inventarium impugnare. *l. ult. §. 10. C. de jure delib.* 73 Probare *Falcidiæ locum* esse, heres, qui ea uti desiderat, cogitur, *ut hic.* Atqui Falcidiæ locum esse qui ait, idem negat bona defuncti sufficere legatis solvendis: Negatio autem probari non posse dicitur, *l. 23. C. h. t.* An hic quæstio est de legatorum, non bonorum quantitate? An hic agitur de bonis æstimandis, non de patrimonii quantitate? An potius de inventarii libro, discussione bonorum defuncti facta, & vicinis eo nomine interrogatis? 74 Probatio ei incumbit, qui dicit adversarium *tacuisse*, vel *respondisse* interrogatum: hoc est adversarium contumacem fuisse.

De operis liberti. De præjudicio. 1. De dolo. 2. De interrogatione in jure.

18. ULPIANUS lib. 6. Disputationum.

QUotiens operæ quasi a liberto petuntur, probationes ab eo, *qui*[1] *se patronum dicit*, exiguntur: & ideo Julianus scripsit, licet in præjudicio possessor patronus esse videtur, verum partibus actoris non libertum fungi debere; sed eum qui se patronum esse contendit.

§. 1. Qui *dolo dicit factum aliquid*, licet in exceptione[2], docere dolum admissum debet. §. 2. Interrogationis[3] factæ probationem actori imponi debere, id est, ei, qui in jure interrogatum dixit respondisse, *se solum heredem esse*: vel, si tacuisse[4] dicatur interrogatus, æque tantundem erit dicendum, impositam improbationem[5], non ei, qui excepit se non respondisse, sed actori.

De exceptione. 1. De promissione judicio sisti. 2. De exceptione procuratoria, 3. Vel compensationis, 4. Vel rei judicatæ, vel jurisjurandi, vel aleæ.

19. IDEM lib. 7. Disputationum.

IN[6] *exceptionibus*[7] dicendum est, reum partibus actoris fungi oportere; ipsumque exceptionem, velut intentionem, implere: ut puta *si pacti conventi exceptione* utatur, docere debet pactum conventum factum esse. §. 1. Cumquis promisisset *judicio se sisti* & Reipublicæ causa afuisse dicat, & ob id non stetisse, vel dolo malo adversarii factum, quo minus sisteretur, vel valetudinem sibi impedimento fuisse, vel tempestatem[8]; probare[9] eum id oportet[10]. §. 2. Sed & si procuratoria[11] quis exceptione utatur, *eo quod non*[12] *licuisset adversario dare*[13], *vel fieri*[14] *procuratorem*: probare id oportet objicientem exceptionem. §. 3. Idem erit dicendum & si ea pecunia petatur, quæ pensata[15] dicitur. §. 4. Hoc amplius, si judicatæ rei vel jurisjurandi conditio delata dicatur de eo, quod nunc petitur, sive in alea[16] gestum esse contendatur, eum implere probationes oportet.

De libero homine rapto, & in vinculis habito.

20. JULIANUS lib. 43. Digestorum.

SI quis liberum hominem vi rapuerit, in[17] vinculis habuerit, is indignissime commodum[18] possessoris consequeretur, quia probari non poterit, hominem eo tempore, quo primum lis ordinaretur, in libertate fuisse.

De legato rei alienæ vel obligatæ.

21. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

VErius esse existimo, ipsum, qui agit, id est, legatarium[19], probare[20] oportere, *scisse alienam*[21] *rem, vel obligatam legare defunctum*: non heredem probare oportere, *ignorasse alienam vel obligatam*: Quia *semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.*

De mutatione voluntatis.

22. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

EUm, qui voluntatem mutatam[22] dicit, probare hoc debere.

De actione hypothecaria.

23. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

ANte omnia probandum est, quod[23] inter agentem & debitorem convenit[24], ut pignori hypothecæve sit: sed & si hoc probet actor, illud quoque implere debet, rem pertinere ad debitorem eo[25] tempore, quo convenit de pignore[26]; aut cujus voluntate hypotheca data sit.

De chirographo cancellato.

24. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

SI chirographum cancellatum[27] fuerit, licet præsumptione[28] debitor liberatus esse videtur, in eam tamen quantitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostenderit, recte debitor convenitur.

De condictione indebiti.

25. PAULUS lib. 3.[29] Quæstionum.

CUm[30] *de indebito* quæritur, quis probare debet non fuisse debitum[31]? Res ita temperanda est: Ut si quidem is, qui accepisse dicitur rem, vel pecuniam indebitam, hoc negaverit, & ipse, qui dedit, legitimis[32] probationibus solutionem adprobaverit, sine ulla distinctione ipsum, qui negavit sese pecuniam accepisse, si vult audiri, compellendum[33] esse ad probationes præstandas, quod pecuniam debitam accepit: per[34] enim absurdum est, eum, qui ab initio negavit pecuniam suscepisse, postquam fuerit convictus eam accepisse, probationem non debiti ab adversario exigere: Sin[35] vero ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias, dicat autem[36] non indebitas ei fuisse solutas, præsumptionem videlicet pro eo esse, qui accepit, nemo dubitat: *Qui enim solvit, nunquam ita resupinus*[37] *est*[38], *ut facile suas pecunias*[39] *jactet, & indebitas effundat*: & maxime si ipse, qui indebitas dedisse dicit, homo diligens est, & studiosus paterfamilias, cujus personam incredibile est in aliquo[40] facile errasse: & ideo eum, qui dicit, *indebitas solvisse*, compelli ad probationes, quod per dolum accipientis, vel aliquam justam ignorantiæ causam indebitum ab eo solutum: & nisi [hoc] ostenderit, nullam eum repetitionem habere. §. 1. Sin autem is, qui indebitum queritur, vel[41] pupillus[42], vel minor sit, vel mulier, vel forte vir quidem perfectæ ætatis sed miles[43], vel agricultor[44], & forensium rerum expers, vel alias simplicitate[45] gaudens, & desidia[46] deditus: tunc eum, qui accepit pecunias, ostendere bene eas accepisse, & debitas ei fuisse solutas, & si non ostenderit, eas redhibere. §. 2. Sed hæc ita[47], si totam summam indebitam fuisse solutam is, qui dedit, contendat: Sin autem pro parte quæritur, quod[48] pars pecuniæ solutæ debita non est; vel quod ab initio quidem debitum fuit, sed vel dissoluto debito, postea ignarus iterum solvit, vel exceptione tutus, errore ejus, pecunias dependit: ipsum omnimodo hoc ostendere, quod vel plus debito persolvit: vel jam solutam pecuniam per errorem repetita solutione dependit, vel tutus exceptione suam nesciens projecit pecuniam secundum generalem regulam, quæ *eos, qui opponendas esse exceptiones adfirmant*[49], *vel solvisse*[50] *debita contendunt, hæc ostendere* exigit.

§. 3. In omnibus autem visionibus[51] quas præposuimus, licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, adversario suo de rei veritate jusjurandum[52] inferre, prius ipso pro calumnia jurante[53], ut judex juramenti fidem secutus, ita suam sententiam possit formare, jure referendæ[54] religionis ei servando. §. 4. Sed hæc, ubi[55] de solutione indebiti quæstio est: Sin[56] autem *cautio* indebite exposita esse dicatur, & indiscrete[57] loquitur, tunc eum, in quem cautio exposita est, compelli[58] debitum esse ostendere, quod in cautionem deduxit: nisi ipse specialiter, qui cautionem exposuit, causas[59] explanavit, pro quibus eadem conscripsit: Tunc enim stare[60] eum oportet suæ confessioni[61]; nisi evidentissimis probationibus in scriptis[62] habitis ostendere paratus sit, sese hæc indebite promisisse.

De tacita remissione fideicommissi.

26. PAPINIANUS lib. 20. Quæstionum.

1 Probare se *patronum* debet, qui jus patronatus sibi in adversarium adserit, *l. 14. ff. eod. l. 6. in fin. ff. si ingen.* 2 Vide *l. 19. ff. eod. l. 17. ff. de except. rei jud.* Probare *dolum* is debet, qui dolum agendo, vel excipiendo admissum esse ait: Nec enim dolus præsumitur, nisi probetur. *l. 6. C. de dolo.* 3 Probare *exceptionem* impedimenti, excusationis peremptoriæ, dilatoriæ, vel declinatoriæ is debet, qui exceptionem allegat. 4 Vide *l. 11. § 4. l. 19. ff. de interrog.* 5 Imposita probatione. *Hal.* 6 An id probabit etiam juramento? Jacobus de Aretio ita putat. *arg. l. scire. 13. §. sufficit. 6. ff. de excusat tut. l. ult. C. de bonis auctorit. jud. possid.* Butrius, Andreas, & Richardus aliud censent apud Albericum & Baldum. *arg. l. 3. §. si ad diem. ff. de re militari.* 7 *l. 5. l. 9. l. 18. §. 1. ff. eod. l. 1. ff. de except.* in exceptionibus reus, actor est: & ad probationes tenetur. 22. *Synops.* 1. *c.* 17. 1. Harm. 2. §. 9. 8 Ut *l. 2. §. 6. ff. si quis cautionibus.* vel custodiam. *l. 2. C quib. ex caus major.* 9 *l. 3. C. de exceptione.* 10 Quomodo quis se impeditum fuisse probare poterit? Si desiderabit actionem intendere, testes utique ei necessarii fuerint ad probandam tempestatem, *l. 5. §. 2 ff. ne quis eum. l. 3. C. de naufragiis. lib. 11. tit. 5.* si exceptionem quæsiverit, isque casus testibus probari poterit, testibus uti poterit. *l. 3. §. 7. ff. de re militari.* si minus, stabitur ejus juramento, si bonæ existimationis fuerit, *l. 5. §. 6. ff. de re militari.* & ita dicendum est in specie *l. 13. §. 7. ff. de excus tut.* de juramento etiam traditur *l. 15. ff. ad exhib. l. 15. in fin. ff. de bonis auctor.* vid. Bald. ad *l. 2. §. 8. ff. si quis cautionib.* 11 De procuratoria exceptione adde *§. ult. Inst. de except.* 12 Paulus 1. *sentent.* 2. Infames cognitores fieri non possunt Quintil. 4 Male petis: procuratori enim tibi esse non licet: sed neque illi, cujus nomine litigas, habere procuratorem *& alibi*. Non licet tibi agere mecum: cognitor enim fieri non potuisti Fortunatianus. Reum negare infamem agere posse. Et tamen infamis procurator esse potest, Advocatus non potest. *l. 1. § 6 ff. de postul* Merito: Advocati non quæ major dignitas est, quam procuratoris: Est enim Advocatorum corpus seminarium dignitatum Valentin *Novell de postul* Inde Sidonius Advocatorum cum finiuntur actiones, tunc incipiunt dignitates Ennodius, nota proximitate sociatur causidicus, & senator. 13 Puta in criminalibus, *l. penult. § 1. ff. de publ. jud.* & interdum in populari actione. *l. 42. ff de procurat.* alias enim ex edicto cuique procuratorem dare licet. *l. 43. §. 1. ff. de procurat.* 14 Puta, quod sit miles, non veteranus. *l. 8. §. 2. ff. de procurat.* 15 Id est, compensata. 16 Vide *l. ult. §. 1. quær. rer. act.* 17 Inve vinculis. *Hal.* Hinc collige, *violentam* possessionem non liberare possessorem a probatione. *l. 15. C. h. t.* 18 Possessionis commodo non fruitur, qui liberum hominem detinet. 19 Vide *l. 57. in pr. ff. de legat. 1.* 20 Alias præsumitur ignorantia, nisi scientia probetur, dixi ad *l. 6. C. qui militare.* vide Socin. *reg.* 177. 21 Ignorantia facti alieni præsumitur. vide Socin *regul.* 176. 22 Mutata voluntas præsumi non solet, nisi probetur mutatio, *ut hic. & l. 3 supr. eod. l. 32. §. 4. ff. de donat. inter virum. l. 22. in fin. infr. de legat. 2. c. 1. extr. de his quæ vi metu ve cau. c. 6. majores. in fin. extr. de baptismo.* vide Menoch 6. *præsumpt.* 37. Alciat. 2 *præsumpt.* 26. 23 Probare conventionem hypothecariam, & rem fuisse in bonis debitoris creditor cogitur, ut hypothecaria possit experiri: vel ita, Hypothecaria qui agit, hæc tria probare cogitur, debitum esse, rem hypothecæ subjectam, & in bonis fuisse tum debitoris 24 Intentionis est non solum rem hypothecæ datam, sed a domino, vel saltem ejus voluntate datam probare: & ideo actor in hypothecaria utrumque probat. *arg. l. verius. ff. eod.* vide & Joannem Robertum *lib. 1. sent. jur. cap.* 20. Mod. 25 *l. 3. l. 15. §. 1. ff. de pignorib.* 26 Specialiter, non generaliter. *d. §. 1.* 27 Ut & redditum. *l. 14. in fin. l 15. C. de solut.* 28 Instrumento debiti apud debitorem reperto cancellato, præsumitur liberatio debitori facta, *ut hic.* Hinc, si cancellata fuerit cautio, debitor præsumptione liberatus est, nisi creditor probaverit adhuc sibi deberi. *Synops. eod. cap.* 12. Idem est, si idem integrum habeat. *d. l. 14. l. 15.* multo magis, si creditor fateatur se reddidisse, *l. 2. §. 1. supr. de pactis.* aut eundem constet reddi mandasse. *l 7. C. de remiss. pig* vid. *l. 19. §. 1. infr. de acceptilat. l. 14. C. de solutionib.* 29 Hoc eodem libro Paulus plura scripsit de condictione indebiti. *l. 21. l. 60. ff. de condict. indeb. l. 84. infr. de reg. jur.* 30 Aut vehementer fallor, aut huic legi manum suam Tribonianus admovit, quod vel ipse stylus in fine satis arguit. Paulo etiam aliter exstat apud auctorem *Synops. 22. tit. 1. c. 23.* 2. Harm. 2. § 10. 31 Vide ad intelligentiam hujus legis & singularum ejus partium Jason. ad *§. nihil commune. n. 75. l. naturaliter. de acquir. vel amitt. possess. &* rursum *ad l. si quando. n. 9. & seq C. unde vi.* itemque *ad l. fin. §. licentia. n. 2 C. de jur. delib.* Petr. Duen. *in Reg.* 118 & 119. Alexander *cons* 119. *lib. 2. n. 9.* Coccinat *lib 2 quæst. c* 6. Menoch. *de arbitr jud. quæst. lib. 2 cas* 88. Mod 32 Probata numeratione per creditorem, is, qui pecuniam recepit, si indebitum se recepisse dixerit, id probare cogitur. Est enim ejus probare, *l. 1. C de probat. l. ult. C. de solution.* vel ita, Reus fatetur se pecuniam accepisse, actor contendit se indebitam solvisse: in hac specie actor probare debet se per dolum accipientis, vel aliam quam justam ignorantiæ causam indebitum solvisse: quod nisi faciat, damnatur. Quid, si actor sit pupillus, minor, mulier, miles, imperitus, expers rerum civilium, vel simplex? aliud. Reus probare cogitur se debitum accepisse. *§. 1. ff. eod. Synops. 22. tit. 1 cap* 23. 33 Vel ideo quod contra negantem de mendacio convictus præsumitur, contra confitentem, non præsumitur extra confessionem. *Bald.* 34 *Tmesis*, pro, perabsurdum. 35 Reus negat se quidquam ab actore accepisse, Actor probat se aliud reo solvisse: In hac specie actor non cogitur probare, se indebitum solvisse, sed reus potius cogitur probare se indebitam pecuniam accepisse. *Synops. Basil. 22. tit. 1. c. 23.* 36 Qui dicit acceptas a se pecunias, sed non indebitas, probare non tenetur fuisse debitas, quia præsumptio generalis est, ei potius fuisse solutas, quam donatas. *ut infr. eod.* 37 Sic alibi: nemo ita supinus, ut nomen suum ignoret. *l. ult. C. de hered. instit.* 38 Prudens paterfamilias non præsumitur errare. *ff. eod. l. ult. C. arbit tutel.* 39 Stultus præsumitur, qui pecunias suas jactat. *l. pen. ff. de bonis eorum.* 40 Quod in parte verum est, præsumitur in totum verum esse. *Bald.* 41 Probandi onus ab actore in reum convertitur, favore personarum: puta, si actor pupillus, minor, mulier, miles, simplex *l. 3. ff ad leg. Falcid.* 42 *l. 13. in fin. ff. de Publiciana.* 43 Rusticis errantibus in jure regulariter ignoscitur. Vide tamen Socin. *regul.* 349. 44 ἢ ἄπειρος, ἢ ἀγροῖκος πολιτικῶν πραγμάτων *Synops. Basil. 22. tit. 1. c. 23.* 45 ἢ ἄλλως ἁπλὸς, vel alias simplex: *Rusticitati* ignoscitur. vide *l. 3. § 22. ff. de SC. Silaniano.* 46 Desidiæ deditus. *Hal.* id est, monachus Græci hunc locum ita accipiunt: forte ex *l. 25. C. de aleatoribus.* 47 Qui dicit se indebitum solvisse, puta partem, vel iterum solvisse, cum exceptionem haberet, id probare cogitur. *Synops. d. c* 23. 48 Adde *l. 4. C de non num. pecun.* 49 Id est, asserunt: si quidem eo casu personam actoris sustinent. *l. 1. ff. de except.* 50 Probare solutionem factam debet, qui solutionem factam esse ait. 51 Id est, interrogationibus, vide *l. 25. §. 15. ff. de petit. hered.* Græci ita, ἐν πᾶσι τούτοις, in omnibus his, *Synops. eod. c.* 23. hoc sensu: In his omnibus jusjurandum inferri, & sacramentum de calumnia præstari & referri. 52 *Nov. 73. c. 4.* 53 Si hoc exigatur. *l. 34. §. 4. supr. de jurejur.* 54 *l. 12. C. de reb. cred.* 55 Duo sunt hujus legis præcipua capita, indebiti solutio, & indebiti cautionis scriptura. 56 Indebitam cautionem scripsi, causa crediti nulla inserta (Græci ita hunc locum legunt, εἰ γὰρ λέγοι τις μὴ χρεωστῶν ποιῆσαι γραμματεῖον, ἢ ἔστιν ἀσφαλὲς &c. Ubi interpres certam cautionem pessime interpretatur: cum nudam, & sine causa vertere debuerit), adversarius probare eo casu tenetur sibi debitum esse: si causam adjeci, stare cogor meæ confessioni, nisi scriptura ostendere me indebitum promisisse. *Synops. ibid. c.* 22. 57 Indistincte. *Hal.* indiscrete, generaliter, causa non addita, Ferretus *hic.* unde notat Baldus, Cautionem non habentem causam adnexam, vel indiscretam non valere: Græci ita, καὶ ἔστιν ἀσφαλὲς, ut paulo ante dixi. vide quæ scripsi *ad l. 49. in fin. ff. de peculio.* 58 Donatio in dubio non præsumitur. v. Joseph. Ludovic. *tit. de donationib. Conclus.* 1. 59 Vide *l. 13. C. de non num. pec.* 60 Στοιχεῖν ἀναγκάζεται *Synops.* 1. ubi interpres vertit obscure, procedere cogitur. 61 Cautioni, quam Græcorum imitatione ὁμολογίαν vocavit, sic *confessio* pro cautione accipitur in *l. 20. in fin ff. de donat.* Cujac. *ad Nov.* 1. 62 Vide *l. 1. C. de testib.*

PRocula [1] magnæ quantitatis fideicommissum a fratre sibi debitum, post mortem ejus in ratione cum heredibus compensare vellet, ex diverso autem allegaretur, *nunquam* [2] *id a fratre, quamdiu vixit, desideratum, cum variis* [3] *ex causis sæpe [in] rationem fratris pecunias ratio Proculæ solvisset*: Divus Commodus, cum super eo negotio cognosceret, non admisit compensationem, quasi tacite fratri fideicommissum fuisset remissum [4].

De confessione testatoris.

27. SCÆVOLA lib. 33. Digestorum.

QUi testamentum [5] faciebat, ei, qui usque ad certum modum capere potuerat [6], legavit licitam [7] quantitatem: deinde ita locutus est: *Titio centum do lego, quæ mihi pertulit* [8], *quæ ideo ei non cavi, quod omnem fortunam & substantiam, si quam a matre susceperat, in sinu* [9], *meo habui* [10] *sine ulla cautione. Item, eidem Titio reddi & solvi volo de substantia mea centum quinquaginta, quæ ego ex reditibus prædiorum ejus, quorum ipse fructum percepi & distraxi: item de Calendario* [11], *si qua a matre receperat Titius, in rem meam converti.* Quæro, an Titius ea exigere potest? Respondit, si Titius suprascripta ex ratione sua ad testatorem pervenisse probare [12] potuerit, exigi [13]: videtur [14] enim eo, quod ille plus capere non poterat, in fraudem Legis hæc in testamento adjecisse.

Si quæratur, an memoria extet.

28. LABEO lib. 7. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI arbiter [15] animadvertere debeat, *An* [16] *operis facti memoria exstet* [17], hoc ei quærendum est: an aliquis meminerit, id opus factum esse? Paulus: Imo, cum in arbitrio quæritur, memoria facti operis exstet necne: non hoc quæritur, *num aliquis meminerit, quo die, aut quo* [18] *Consule factum sit*, sed *num* [19] *hoc aliquo modo probari possit, quando id opus factum sit*: & hoc ita, quod Græci dicere solent, ἐν πλάτει [20] enim potest hoc [21] memoria non teneri [22]: *intra annum* (puta) *factum*, cum interim nemo sit eorum, qui meminerit, quibus Consulibus id viderit: sed cum [23] omnium hæc est opinio, nec [24] audisse, nec vidisse, cum id opus fieret, neque ex eis audisse [25], qui vidissent, aut audissent: & hoc infinite similiter sursum [26] versum accidet [27]: cum memoria operis facti non exstaret.

Si quæratur, an sit filius. 1. De professione.

29. SCÆVOLA lib. 9. Digestorum.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti Claudio Apollinari rescripserunt, in hæc verba: *Probationes* [28], *quæ de filiis dantur, non in sola adfirmatione* [29] *testium consistunt: sed & epistolas* [30], *quæ uxoribus missæ allegarentur, si de fide earum constitit, nonnullam* [31] *vicem instrumentorum obtinere decretum est.* §. 1. Mulier gravida repudiata [32] filium enixa absente marito, [ut] spurium [33] in actis [34] professa [35] est: Quæsitum est, an is in potestate patris sit, & matre intestata mortua jussu ejus hereditatem matris adire possit, nec obsit professio a matre irata [36] facta? Respondit, veritati [37] locum superfore.

De fideicommisso, vel alimentis relictis ancillæ.

30. Lib. 1. Responsorum FESTO respondit.

SI ancilla fuit, ad libertatem perductam non videri neque [per] fideicommissi [38] relicti sibi probationem, nec quod alimenta sunt ut nutrici præstita [39].

De commemoratione in chirographo pecuniarum ex alia causa debitarum.

31. Lib. 2. MACTORIO SABINO.

COmmemorationem in chirographo pecuniarum, quæ ex alia causa [40] debere [41] dicuntur, factam, vim obligationis non [42] habere [43].

TIT. IV.

DE FIDE [44] INSTRUMENTORUM [45], ET AMISSIONE [46] EORUM.

Instrumentorum definitio & exempla.

1. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

INstrumentorum [47] nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui [48] potest: & ideo tam testimonia [49], quam personæ [50] instrumentorum loco [51] habentur [52].

De authentico, & indice & exemplo.

2. IDEM lib. 5. Sententiarum.

QUicunque [53] a fisco convenitur, non [54] ex indice [55] & exemplo [56] alicujus scripturæ, sed ex [57] authentico [58] conveniendus [59] est: ita si contractus fides possit ostendi: cæterum [60] calumniosam [61] scripturam vim [62] in judicio obtinere non convenit.

De die repetita.

3. IDEM lib. 3. Responsorum respondit.

REpetita [63] quidem die cautionem interponi non debuisse: Sed falsi [64] crimen, quantum [65] ad eos [66], qui in hoc consense-

1 *Al.* Procula, cum magnæ quantitatis. *Goth.* Ad intellectum hujus l. vid. Boër. *decis.* 42. *num.* 10. & *quæst.* 147. *n.* 2. Alex. *lib.* 7. *consil.* 100. *n.* 7. Dec. *consil.* 79. *n.* 3. & *consil.* 263. *num.* 3. Ans. Adde Matth. de Afflict. *decis.* 13. *num.* 12. Menoch. *de arbitr. jud.* 1. *centur.* 1. *cas.* 88. S. L. 2 Ratio sanguinis, longi temporis diuturnitas, mutua rationum redditio, ac computatio, tacite inducunt fideicommissi remissionem. adde *l.* 69. ff. *de jure dot.* Menoch. 2. *de arbitr. centur.* 1. *cas.* 88, *n.* 16. Si quid horum deficeret, non præsumeretur remissio. *Bald.* 3 Rationes hæ sunt decidendi: Consanguinitas, rationes sæpius putatæ, temporis diuturnitas. 4 Loquitur hic text. de fideicommisso purificato, non de eo quod in pendenti, de futuro purificandum est, de quo est text. in *l.* 45. ff. *de legat.* 1. *l. quod serv.* ff. *de condict. ob caus. l.* 1. ff. *de statulib.* Bart. ad *l. qui Romæ.* 122. §. *duo fratres.* 6. ff. *de verbor. oblig. num.* 19. Sed utrum per divisionem inter duos fratres factam, fideicommissum censeatur remissum. videtur quod sic, per *d.* §. *duo fratres.* Sed neg. Bart. *ibid. num.* 10. Vide Grass. §. *fideicommissum. quæst.* 63. & notata ad d. §. *duo fratres.* Ans. 5 Testator confessus est testamento *se centum Titio debere.* Is, cujus intuitu ac favore a testatore ipso facta confessio est, summam superiorem debiti jure petere non poterit, sed ut legatam tantum. 6 Puta filio naturali: & sic incapaci, dic idem in capace. *l.* 88. §. 10. ff. *de legat.* 2. *l.* 18. ff. *de auro. l.* 25. ff. *de liberat. legata.* 7 Puta duas uncias. *Novell.* 89. *cap.* 12. §. 4. 8 Quæ apud me esse sivit, nec repetiit: atque ita coloratur legatum. *l.* 37. §. *penult.* ff. *de leg.* 3. 9 *In sinu alterius* aliquid habere sine cautione, est in occulto, & in potestate ejus habere. Tertullianus, *de fuga in persecutione*: paciscens cum delatore vel milite, vel ministro aliquo Præsidis sub tunica, & sinu, quod aiunt. Lampridius *in Commodo*: qui etiam dicuntur condemnationes in sinum vertisse, id est, in privatas rationes. Cicero 3. *Tusculana*: in sinu gaudeo. 10 *Legendum est*, habuit. 11 Id est, fœneratitiis cautionibus, & pecuniis destinatis fœnori, solebant enim creditores usuras stipulari *in Calendas.* hinc Calendarii actio. *l.* 39. §. 14. ff. *de administ. & peric. tut.* 12 Et sic conjectura fraudis transfert onus probandi in legatarium. Præsumitur autem fraus ex confessione facta in favorem incapacis. *Salic.* 13 Non jure confessionis, aut quia eam summam suo testamento confessus est testator: sed quia probatur se eam summam apud testatorem habuisse. 14 Præsumitur confessio debiti inter personas legati incapaces fraudulenta, nisi aliunde vera probetur. 15 Vide *l.* 24. §. *pen.* ff. *de aqua & aquæ pluvia.* 16 *Memoria operis facti extare* dicitur, si sint qui viderint, vel audiverint videntem, vel audientem: per contrarium probatur non extare, si communis opinio est non extare, qui viderint, vel audiverint videntem, vel audientem opus fieri. Ita memoria probatur per auditum auditus: memoriam non extare, per communem opinionem probatur. 17 Finge operis facti memoriam non extare. *l.* 2. §. 7. ff. *de aqua & aquæ pluv.* 18 *l.* 2. §. 8. ff. *de aqua & aquæ pluv.* 19 In actione aquæ pluviæ arcendæ actor duo probat, opus manufactum, & memoriam operis extare. Reus vero, opus naturale non manufactum, & memoriam operis non extare. 20 Vide *l.* 3. ff. *de cond. triticiaria.* solent ἐν πλάτει. Non enim potest hoc non memoria teneri, intra annum factum, vid. Revard. 1. *variar.* 14. 21 Et ita Græci d. T. ε. π. potest enim hoc &c. *Hal.* 22 Memoria teneri. *Haloand.* non enim potest hoc memoria non teneri. Revard. 1. *variar.* 14. reprehensus a Roberto 1. *recept.* 22. qui putat ita legendum: Nunc enim potest hoc memoria teneri intra annum, puta factum &c. 23 Sed tunc. Robert. 1. *recept.* 21. 24 Hinc colligitur, de auditione testimonium admitti. 25 Hinc collige, testimonium de auditu alieno, id est, cum quis audivit, vel ab eo qui ab alio audiverat, *ut hic.* vel ab eo, qui memoria tenet, *dict. l.* 2. §. 8. ff. *de aqua & aquæ pluvia.* admitti in novi operis nunciatione, *ut hic.* & in finali quæstione, 1. Harmenop. 6. & in factis antiquis, de quibus memoria non ita constat facile. An in aliis quæstionibus admittetur? apud antiquos admissum fuisse testatur Asconius *in* 3. *Verr.* In finali quæstione tale testimonium admissum fuisse notat Harmenopul. 1. *tit.* 6. Quanquam Seneca, *lib.* 4. *natural.* secundæ notæ testes eos esse dicit, qui vidisse se negant, sed audivisse. Quid, si testis dicit, *se credere*, vel *arbitrari?* majores voluerunt, ut qui testimonium diceret, arbitrari se diceret, etiam quod ipse vidisset. Cicero. 4. *Academ. & pro Fonteio.* Hoc enim verbo, *nos arbitrari*, scilicet & in re vera ἠθικῶς utimur, ut & Ulpianus Demosthenis interpres νομίζειν & δοκεῖν Græcos dixisse notat. ὐ πάντως ἐπὶ ἀμφιβόλυ, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἐπὶ τῦ ἀληθεύειν. Quin eadem modestia judices utebantur in sententiis, cum sibi ita *videri* pronunciabant: de quo vide *l.* 3. ff. *de his, quæ in test. delentur.* Cujac. 3. *observat.* 26. Goth. Negat Mynsinger. 6. *observat.* 58. Vide Fachin. *lib.* 11. *c.* 66. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cent.* 5. *cas.* 475. Ans. 26 Sic alibi, *sursum versus.* 27 Sursum versum accideret. *Haloand.* 28 Filiatio (seu υἱοθεσία) probatur testibus: Imo, & epistolis patris ad matrem ejus, de cujus statu quæstio est, *ut hic.* 29 Facit *l.* 9. *C. de nuptiis.* 30 Quibus probatio impleri solet, *l.* 26. *in fin.* ff. *deposit.* si modo aliis indiciis est conjuncta, puta si epistolæ conjungatur natalium & adoptionis solennitas, *l.* 13. *C. hoc tit.* Cæterum nuda epistola non contrahitur obligatio, *d. l.* 26. non adquiritur hereditas, seu hereditatis jus. *l.* 52. *supr. de pactis.* Huc referri potest, quod legimus, transactione matris filios non fieri servos. *l.* 26. *C. de transact.* 31 Id est, non perfectam. Epistolæ, seu privatæ scripturæ, semiplenam probationem faciunt: ut ita cum aliis adminiculis probent, *ut hic.* Quibusdam tamen videntur epistolæ plenam probationem facere, iisque stari, donec contrarium probetur. Verum prior opinio verior est. 32 Et ita irata ob repudium. Ita matris iratæ professio non præjudicat filio. adde *l. quicquid in calore.* 48. *infr. de reg. jur.* 33 Idem si servum. *l.* 26. *C. de transact.* 34 Idem est, si in testamento, *l.* 27. §. 1. *supr. de inofficioso.* & transactione, *d. l.* 26. dixi ad *l.* 3. ff. *de censib.* hinc liber actorum Juvenali *Satyr.* 9. 35 Hujusmodi professio filio nocere videtur, *arg. l.* 16. ff. *eod.* & *l.* 3. *in princ. arg. l.* 1. §. 12. ff. *de liberis agnosc.* hinc dubitandi ratio sumitur. De professione dixi ad *l.* 6. *C. de fide instrument.* 36 Hinc ratio decidendi sumi potest, ut scilicet talis professio filio non obsit: nam interdum etiam irati patres filios heredes instituunt contumeliose, *l.* 9. §. 8. cum maledicto, *l.* 48. §. 1. ff. *de heredibus inst.* eorumque increpatio non facit filios infames, *l.* 13. *C. ex quib. caus. infamia.* ut hujusmodi increpatio inter odium, & justum dolorem patris, sit quiddam tertium: ut e contrario professio parentum nuncupantium filios, qui non sunt, filiis non obstat. *l.* 5. *C. de testam.* & breviter calor iracundiæ non attenditur. *l. quicquid in calore.* 48. ff. *de reg. jur.* 37 Λειπτότης, defectio: quippe minus dicitur, & plus intelligitur: Nam hic tribus verbis totius investigandæ veritatis ordo, ac processus innuitur. Interim tamen dicendum est, præsumi filium, qui in domo vicinis scientibus natus est, *l. si vicinis.* 9. *C. de nuptiis.* (sic alibi similis deminutio est, *legatum non ademit*, pro *legatum dedit. l.* 14. ff. *de adimendis vel transf. legatis*). Ita fiet, ut a liberis hic non exigatur probatio, sed ab eorum adversariis. Nec enim temere credendum est parentibus adversus suum sanguinem, hoc est, adversus liberos iratis. 38 Imo, si dominus ancillæ fideicommissum reliquit, videtur eam libertate donasse. *l.* 38. ff. *de fideicomm. libertatib.* 39 Nisi testator fuerit miles, tunc enim legato alimentorum ancillæ relicto, videtur eam liberam efficere. *Novell.* 78. *cap.* 4. 40 Seu ex alio instrumento. 41 *Al.* deberi. 42 Imo, habet, *l. generaliter.* 13. *C. de non numerata.* 43 Nisi idem, & alterum instrumentum, cujus mentio in altero facta est, proferatur, aut alia legitima probatio. v. *Nov.* 119. *cap.* 3. adde *l.* 2. ff. *tit. prox.*

44 4. *C.* 21. *Novell.* 44. & 73. & 22. *Eclog.* 2. 3. & 1. Harm. 8. & 2. *extra.* 2. 45 In hunc tit. scripsit Æmilius Ferretus: multaque ad eum pertinentia reperies apud Covarruviam *pract. quæst. cap.* 19. *cum* 3. *seq.* Mod. 46 Hæc verba ab indice titulorum absunt, hic autem supersunt. Cujac. *hic*, de amissione instrumentorum agitur in *l.* 4. 5. *C. eod.* 47 *l.* 99. §. 2. ff. *de verb. sign.* 22. *Eclog.* 1. *c.* 28. 48 *l.* 10. §. 2. *in fin. supr. de edendo. l.* 8. *supr. familiæ. l.* 34. ff. *de administ. & peric. tut. l. ult.* ff. *de suspectis. l.* 5. ff. *de jur. deliberand.* 49 Id est, dicta personarum, *Ferretus.* in scripturam redacta. 50 Ut servi, *d. l.* 34. *d. l. ult.* actores. *d. l.* 8. *d. l.* 99. *in fin.* Græci ita διὸ καὶ ἐκ μαρτύρια καὶ οἱ μάρτυρες. *Synops.* 22. *tit.* 1. *cap.* 28. hoc est, Testimonia, & testes instrumentorum loco habentur. 51 Ita condemnatus a judice, nisi intentionem suam titulis ac documentis probaverit, eandem personis & testibus probare poterit. *l. notionem.* 99. ff. *de verb. sign.* 52 Adde acta publica civilia vel criminalia, quæ vel auctorem habent judicem, *l.* 2. *C. de edendo.* vel tabellionem. *l.* 17. *C. hoc tit.* Privata vero sunt, privata & domestica adnotatio, testatio, *l.* 5. *l.* 7. *C. de probat.* epistola, de qua dixi *l.* 29. *supr. tit. prox.* chirographum, *l. ult.* ff. *tit. proxim.* libri rationum, *l.* 9. §. 2. *supr. de edendo.* apocha, vide *l.* 27. §. 2. ff. *de furtis.* (quæ & quittantia,) debitori utilis, ad probandam solutionem a se factam. antapocha, quæ creditori utilis est ad probandas annuas, & menstruas præstationes, & impediendas insidias præscriptionis, de qua v. *l.* 19. *C. n. t.* adde inventarium: de quo *in l. ult. C. de jure deliber.* & *l.* 57. ff. *de administr. & peric. tutor.* & ἰδιόχειρον, de quo *l.* 11. *C. qui potior.* ἀναγραφὴν, *l.* 15. ff. *de reb. auctor. judic.* ἀνάκρισιν, *Nov.* 142. *c.* 2. seu elogium, *l.* 6. ff. *de custod. reorum.* breves, brevia, breviculas chartas, βρέβια, vide *l.* 5. *C. de conveniend. fisci debitorib.* apostolos, *l.* 1. ff. *de libellis dimissoriis.* indices, exempla, *l.* 2. ff. *eod.* authentica. *l.* 8 ff. *famil.* Goth. Alias: Testimonia sunt, quæ & testationes prolatæ dicuntur; id est, scriptæ testificationes testium. *l.* 3. §. *Gabinio.* ff. *de testib. l.* 3. *C. h. t.* & instrumentorum appellatione generali etiam testes continentur, quibus instruitur causa. *l. notionem.* ff. *de verb. signif.* Mod. 53 Refertur hæc sententia apud Paulum, 5. *sent.* 12. §. 11. 54 Authenticis scripturis fides adhibetur, non eorum exemplis: Non hæc, sed illa etiam a fisco produci oportet, vide Alberic. *hic*, adde *Authentic. si quis in aliquo. C. de edendo.* 55 *Al.* vel exemplo, & ita apud Paulum *illo loco.* vel brevi. *l.* 5. *C. de conveniendis fisci debitorib.* 56 Exemplari. 57 Al. *vel*, & ita apud Paulum, *ibid.* 58 Cur ita? vide *l.* 8. *supr. familiæ.* adde *l.* 3. *supr. de edendo.* 59 *C.* 6. *extr. de exceptionib.* 60 Calumniosa scriptura uti hinc colligit Albericus eum, qui exemplum scripturæ exhibeat, non authenticam ipsam scripturam. 61 Vid. *l.* 24. *C. de probat.* 62 Vim justæ petitionis in judicio habere non convenit, ita apud Paulum *illo loco.* 63 Repetita *hic.* & *l.* 51. §. 2. ff. *ad l. Aquil. l.* 9. §. 6. *supr. ad exhibendum. l.* 5. §. 7. ff. *de novi oper. nunciat. l.* 15. §. 31. ff. *de damno. l.* 1. §. 9. 10. ff. *de itinere, actuque. l.* 34. *in fin.* ff. *de oblig. & act.* seu prolata, relata, v. *l.* 28. ff. *ad leg. Corn. de falsis.* id est, anticipata, antidata: προχρονισμὸν vocat *Eclog.* 22. *tit.* 1. *c.* 30. ut sit sensus: Tametsi fieri non debeat diei prælatio (προχρονισμὸς) quod tamen attinet ad eos, qui in hoc consenserunt, falsi crimen non competit: magis enim debitor, quam creditor deliquit. 64 Falsi crimen privatis consentientibus non est, repetere diem in instrumento, *ut hic.* Notario est. Bald. *hic.* 65 Falsum in privata scriptura committi potest, *ut hic.* Quomodo? non ut id aliis noceat: sed ut ne alius alium possit accusare. Quoties enim duo, pluresve in eodem instrumento falsum admittunt, alius alium accusare falsi non potest: unde notant, socios vel consocios criminis ejusdem se invicem non accusare. 66 Secus quantum ad alios, quibus fieret præjudicium. *d. l.* 28. ff. *ad leg. Corn. de falsis.*

runt, contractum non videri: cum inter præſentes & convenientes res actitata ſit: magisque debitor, quam creditor deliquerit.

De ſcriptura.

4. GAJUS lib. ſingul. de formula hypothecaria.

IN [1] re hypothecæ nomine obligata ad rem non pertinet, quibus fit [2] verbis: ſicuti eſt [&] in his obligationibus, quæ conſenſu contrahuntur: & ideo [&] ſine ſcriptura ſi convenit [3], *ut hypotheca ſit*, & probari [4] poterit, res obligata erit, de qua conveniunt: Fiunt [5] enim de his ſcripturæ, ut, quod actum eſt, per eas facilius probari poſſit: & ſine [6] his autem valet, quod actum eſt, ſi habeat probationem: ſicut & nuptiæ [7] ſunt, licet teſtatio ſine ſcriptis habita eſt.

5. CALLISTRATUS lib. 2. Quæſtionum.

SI res geſta, ſine literarum quoque conſignatione, veritate factum ſuum præbeat, non ideo minus valebit, quod inſtrumentum nullum de ea interceſſit [8].

De tabulis teſtamenti deponendis.

6. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

SI [9] de tabulis teſtamenti deponendis agatur, & dubitetur cui eas deponi oportet: ſemper [10] ſeniorem [11] juniore [12], & amplioris honoris [13] inferiore, & marem [14] fœminæ, & ingenuum libertino præferemus [15].

TIT. V.

DE [16] TESTIBUS [17].

Uſus teſtium. 1. Qui, & in quibus cauſis teſtes adhibentur. 2. De numero teſtium examinandorum.

1. ARCADIUS, qui & Chariſius, lib. ſingulari de teſtibus.

TEſtimoniorum *uſus* [18] frequens [19] ac [20] neceſſarius [21] eſt: & ab his præcipue exigendus, quorum fides non vacillat [22]. §. 1. Adhiberi quoque teſtes poſſunt, non [23] ſolum in criminalibus cauſis, ſed etiam in pecuniariis [24] litibus, ſicubi res poſtulat: & hi, quibus [25] non interdicitur teſtimonium, nec ulla lege [26] a dicendo teſtimonio excuſantur. §. 2. Quanquam [27] quibusdam [28] Legibus ampliſſimus numerus teſtium definitus ſit: tamen ex conſtitutionibus Principum hæc licentia ad ſufficientem numerum teſtium coartatur, ut judices moderentur [29], & eum ſolum numerum teſtium, quem neceſſarium [30] eſſe putaverint, evocari patiantur; ne [31] effrenata poteſtate ad vexandos homines ſuperflua multitudo teſtium protrahatur.

De fide teſtium examinanda. 4. De teſtibus præſentibus & teſtimoniis. 5. De liberto, impubere, damnato judicio publico, & aliis notatis infamia. 6. De teſtibus evocandis.

2. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

IN [32] teſtimoniis autem dignitas [33], fides [34], mores, gravitas examinanda eſt: & ideo teſtes, qui adverſus fidem ſuam teſtationis vacillant [35], audiendi non ſunt.

3. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

TEſtium [36] fides diligenter [37] examinanda eſt: Ideoque in perſona eorum exploranda erunt in primis [38] conditio [39] cujusque; utrum quis decurio [40], an plebejus [41] ſit; & an honeſtæ, & inculpatæ vitæ [42], an vero notatus quis, & reprehenſibilis; an locuples [43], vel [44] egens [45] ſit, ut lucri [46] cauſa quid facile admittat: vel an inimicus [47] ei ſit, adverſus quem teſtimonium fert; vel amicus [48] [ei] ſit, pro quo teſtimonium dat: Nam ſi careat ſuſpicione teſtimonium, vel propter perſonam, a qua fertur, quod honeſta [49] ſit; vel propter cauſam, quod neque lucri, neque gratiæ [50], neque inimicitiæ cauſa ſit: admittendus eſt. §. 1. Ideoque D. Hadrianus Vivio Varo Legato provinciæ Ciliciæ reſcripſit, eum, qui judicat, magis poſſe ſcire, quanta fides habenda ſit teſtibus. Verba epiſtolæ hæc ſunt: *Tu magis ſcire potes* [51], *quanta fides habenda ſit teſtibus: qui, & cujus dignitatis, & cujus æſtimationis ſint: & qui ſimpliciter* [52] *viſi ſint dicere, utrum unum eundemque meditatum* [53] *ſermonem attulerint; an ad ea, quæ interrogaveras, ex tempore* [54] *veriſimilia reſponderint.* §. 2. Ejusdem quoque Principis extat reſcriptum ad Valerium Verum de excutienda fide teſtium, in hæc verba: *Quæ* [55] *argumenta ad quem modum probandæ cuique rei ſufficiant, nullo* [56] *certo modo ſatis definiri poteſt: ſicut non ſemper, ita ſæpe ſine publicis monumentis cujusque rei veritas deprehenditur: alias* [57] *numerus teſtium, alias dignitas & auctoritas, alias veluti conſentiens fama* [58] *confirmat rei, de qua quæritur, fidem. Hoc ergo ſolum tibi reſcribere poſſum ſummatim* [59], *non utique ad unam probationis ſpeciem cognitionem ſtatim alligari debere* [60]; *ſed ex ſententia* [61] *animi tui te æſtimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opinaris.* §. 3. Idem Divus Hadrianus Junio Rufino Proconſuli Macedoniæ reſcripſit, *teſtibus* [62] *ſe, non teſtimoniis crediturum* [63]. Verba epiſtolæ ad hanc partem pertinentia hæc ſunt: *Quod crimina objecerit apud me Alexander Apro: & quia [non] probabat, nec teſtes producebat, ſed teſtimoniis uti volebat, quibus apud me locus non eſt: nam ipſos* [64] *interrogare ſoleo: quem remiſi ad provinciæ Præſidem, ut is de fide teſtium quæreret; & niſi impleſſet, quod intenderat, relegaretur.* §. 4. Gabinio quoque Maximo idem Princeps in hæc verba reſcripſit: *Alia eſt auctoritas præſentium teſtium, alia teſtimoniorum quæ recitari ſolent* [65]: *Tecum* [66] *ergo delibera, ut, ſi retinere* [67] *eos velis, des eis impendia* [68].

§. 5. Lege [69] Julia de vi cavetur, *Ne hac lege in reum teſtimonium dicere liceret, qui ſe ab eo* [70], *parenteve ejus liberaverit: quive impuberes* [71] *erunt: quique judicio publico damnatus* [72] *erit, qui eorum in integrum reſtitutus non erit: quive in vinculis, cuſtodiave publica* [73] *erit: quive ad beſtias* [74] *ut depugnaret, ſe locaverit: quæve palam quæſtum faciet, feceritve: quive, ob teſtimonium dicendum, vel non dicendum, pecuniam accepiſſe judicatus vel convi-*

1 Pignus nudo conſenſu contrahitur, etiam ſine ſcriptura. *l. 1. ſupr. de pignorat.* 2 Vid. *l. 4. ſupr. de pignorib.* 3 Id eſt, ſi conventum eſt. 4 Vide *l. 17. C. de pact.* 5 Plerumque, & ut ſæpius: interdum enim ſcriptura neceſſaria eſt ad probationem. 6 Scripturæ generaliter ad negotiorum ipſorum ſubſtantiam non pertinent, quippe ipſa negotia æquo jure teſtibus & inſtrumentis probantur: certis tamen caſibus neceſſariæ ſunt. vide *l. 17. C. eod.* 7 Vid. *l. 9. C. de nuptiis.* 8 Niſi contractus talis ſit, ut requirat ſcripturam, ut emphyteuſis. *l. 1. C. de jur. emphyt.* 9 Idem *Synopſ. Baſil. 12. tit. 1. ex lib. 60. tit. 42. c. 32.* 10 Teſtibus dignioribus & antiquioribus plenior fides adhibenda eſt. 11 Puta majorem natu, primogenitum. *l. 77. §. 21. ℨ. de leg. 2.* adde quæ notavi ad *l. 5. ℨ. de jure immunitatis. l. 16. ℨ. de accuſat.* 12 *Al.* Juniori. 13 Ut qui majori ex parte eſt heres. *l. 4. §. 3. l. 5. l. 6. ſupr. familiæ.* qui a majori parte electus eſt. *l. 15. ℨ. de reb. auct. jud.* 14 Mas fœminæ in Teſtimoniis præferendus. Eſt enim ſequioris, deteriorisque ſexus fœmina. 15 Eorum enim æſtimatio ad judicem pertinet. *l. 5. C. communia utriusque.* 16 Extat tomis tr[actatuum] eorum omnium, qui de teſtibus ſcripſerunt. tu vide in hunc titulum ante annos Ferretum. *Mod.* 17 4. *C. 20. Novell. 90. 21. Syn. Baſil. 1 & 5.* Paul. *ſent. 15. 6.* Harmenop. *6. 2. Extr. 10.* 18 Tituli juris nonnunquam commendantur ab uſu, frequentia & neceſſitate. 19 In omnibus cauſis criminalibus & civilibus, *§. 1. ℨ. eod.* teſtamentis, *l. 8. C. qui teſt. facere. l. 11. C. qui potior.* 20 Teſtimoniorum uſus neceſſarius eſt. *Novell. 90. in princ.* v. Quintilian. *5. in fin. princ.* Oldendorp. *in pr. tr. de teſtib.* Neceſſarius, inquam, in cauſis civilibus & criminalibus *§. 1. ℨ. eod.* 21 Sunt enim permulta, quæ probari non poſſunt, niſi per teſtes. *Novell. 90. in pr.* 22 Quod variis circumſtantiis accidit. v. *l. 2. ℨ. eod.* 23 Teſtes fide dignos eſſe oportet: idque tam in pecuniariis, quam in criminalibus cauſis, quibus a lege non eſt interdictum, & qui non excuſantur. *Synopſ. eod. c. 1. princ.* 24 Civilibus. 25 Omnes enim admittuntur ad teſtimonium dicendum, qui non prohibentur: de quibus dixi *Novell. 90. in princ.* Ita Edictum de teſtibus prohibitorium eſt. 26 Facit *l. 4. l. 5. ℨ. eod.* 27 Teſtium majoris numeri quanquam lex mentionem faciat, judices tamen tot admittunt, quot ſufficiunt: ne ob plurium productionem homines vexentur. *Synopſ. eod. c. 1. in fin.* Teſtium multitudinem judex præſcribere & definire ſolet. 28 Puta lege Servilia repetundarum, qua ut Valerius 8. *c. 1.* ſcribit, centum atque viginti hominibus teſtimonium dicere licuit. Apud Gallos ex regis Ludovici XII. conſtitutione receptum eſt, ut ne in ſingula factorum capitula plures, quam decem teſtes audiantur: quem numerum lege Mamilia receptum probatur his verbis, *Inque eam rem is, qui hac lege judicium dicit, Teſtibus publice duntaxat in res ſingulas decem denunciandi poteſtas eſto.* & apud Valerium Probum *in notis*, ubi de Edictis perpetuis loquitur: *Teſtibus publice duntaxat decem denunciandi poteſtatem factam.* vide Briſſonium 2. *ſelectar.* 17. Effrenatam teſtium multitudinem eſſe, ſi plus quam quadraginta ſint, Innocentius tradit in *c. 37. de teſtibus. & c. 4. de prob.* 29 Vide Ciceronem, *2. de finibus.* 30 Ubi vero numerus non adjicitur teſtium, duo ſufficiunt. *l. 12. ℨ. eod.* 31 Adde & hanc rationem, quod qui effrenata producendorum teſtium licentia abutantur, in ſuſpicionem veniant quaſi non ſatis veritati confidant. Oldend. *claſ. 66. except. n. 1.* 32 Cic. *in Topicis.* Clerus. *4. q. 3. c. 3. verſ. item in teſt.* 33 Nam viles perſonæ repelluntur a teſtimoniis. *Nov. 90. in pr. & c. 1.* Paul. *5. ſent. 15. §. 1.* ubi vide exceptiones. 34 Et hæc potius quam illa, id eſt, dignitas ſpectanda eſt, *l. 21. v. pen. ℨ. de tut. datis ab his.* 35 *l. 16. ℨ. eod.* vid *l. 2. ℨ. ad l. eg. corn. de falſis l. 15. ℨ. de quæſt.* hujusmodi vacillatio *improbitas* videtur vocari in *l. 14. C. h. t.* facit *l. 13. in fin. C. de non num.* *Vacillare* a nonnullis dicitur, qui hæſitat in dicendo teſtimonio: *variare*, qui diſſimilia profert: *contradicere*, qui repugnantia dicit. v. Rember. *3. de teſtib. 2. num 16.* 36 Cicero *pro Flacco.* Clerus *4. q. 3. c. 3. §. item teſtium.* 37 *Nov. 73. c. 3. in fin.* 38 In teſtibus hæc ſunt inquirenda: conditio, vita, facultates, inimicitiæ vel amicitiæ, ſuſpicio denique, *ut hic.* 39 Nam dignitas præſumptionem pro eorum fide adfert. *Novell. 90. c. 1.* 40 ἄρχων, *Synopſ. eod. c. 3.* magiſtratus. 41 Ut & in adoptionibus, *l. 17. §. 2. ſupr. de adopt.* 42 Ἰδιώτης, artifex, ignobilis, viliſſimus, mimus, obſcurus. *Novell. 90. c. 1.* 43 Cui magis creditur. *Nov. 90. c. 1. verſ. ſi vero abſunt.* quanquam divitiæ malevolum hominis propoſitum non mutant. v. *l. 5. ℨ. de ſuſpect.* 44 Vide quæ ſcripſi ad *Nov. 90. c. 1.* 45 *Pauper* dicitur, qui minus, quam quinquaginta aureos habet: unde removetur ab accuſatione. *l. 10. ℨ. de accuſ.* pauper tamen fidelis eſſe poteſt. vide *§. ult. Inſt. de ſuſpectis.* Paupertatem quemque etiam detegere cogi, hinc colligunt, etſi non cogitur alias reſpondere ad ea, quæ ejus turpitudinem detegant, vide Socinum *reg. 411.* ſed & illud: Pauperem generaliter admitti ad teſtimonium dicendum, exceptis quibusdam caſibus. Socin. *reg. 280.* 46 Lucri cauſa moveri egenus facile præſumitur. 47 Cicero *pro Fonteio. l. 17. C. h. t. Novell. 90. c. 7. l. 21. ſupr. de procur. l. 15. ℨ. de recept. qui arbitr.* Summus ſc. (eſt enim adjicienda hæc qualitas) capitalis, graviſſimus, non levis. *l. 3. in fin. ℨ. de adimend. vel transfer. legat.* puta ſi quis palam tibi maledixerit, infauſtas voces adverſus te jactaverit, ſtatus controverſiam moverit. *l. 6. §. 17. 18. ℨ. de excuſ. tut. l. 9. ℨ. de his, quæ ut indignis.* vel omnium bonorum, vel majoris partis *l. 21. ℨ. de excuſ. tut.* ſi inimicis tuis amicitiam ſuam copulavit, *l. 28. in fin. C. de inoff. teſtam.* alias, ſub prætextu inimicitiarum non eſt detrahenda fides quæſtioni, *l. 1. §. 24. & 25. ℨ. de quæſt.* hoc eſt, confeſſioni, reſponſioni, teſtimonio. 48 Gratioſus, *l. 5. C. eod.* de eo dicam in *l. pen. ℨ. eod. 1. Feud. 26.* Confeſſor, conviva, contubernalis, qui convivat, habitet, adſit, Cic. *pro Flacco.* 49 *l. 9. C. eod.* 50 *d. l. 5. Gratioſi* teſtes, amici. 51 Hinc colligunt, probationes in judicis arbitrio poſitas. vid. Menoch. *de arbitr. jud. lib. 2. cent. 1. caſ 90.* Anſ. 52 Sine ſuſpicionis ulla nota, non inſtructi a producente. 53 Præmeditatum. *Hal.* tunc enim corrupti creduntur: quanquam & ſine dolo unum & idem dicere poſſunt. *l. 16. C. de pœnis.* 54 Derepente, nam e re ipſa naſci teſtimonium debet, non velut ex commentario dici. *Bud.* 55 Adde 2. *Feudor. 23.* 56 Idem de mora dicitur, *l. 32. ſupr. de uſuris.* & ingratitudine vaſalli. *2. Feud. 23.* 57 Probationum ſpecies diverſæ mutuo ſe juvant. 58 *Fama conſentiens* fidem confirmat, non facit, *ut hic. & l. 9. C. de nupt.* aliud eſt in falſo rumore, qui non obeſt, *l. ult. ℨ. de hered. inſt.* de fama vide Speculatorem, *tit. de Notariis. §. 1.* Fama nonnullis cum uno teſte probat in civili cauſa: ſine teſte, plena non eſt probatio, vide Socin. *reg. 144.* Idem notat: Famam in antiquis factis plene non probare: niſi iis caſibus, qui jure ſunt comprehenſi, vel notorii, vide eundem Socin. *reg. 145.* 59 *Summatim*, eſt in ſummo compendio, generaliter. 60 Ad unum, aut certum tantum probationis genus judex ſe obſtringere non debet. adde *l. quoniam. 21. in fin. C. de hæreticis.* 61 Vide *l. 2. §. 2. C. de jurejur. propter calumn.* vide Cujac. *20. obſ. 21.* Judicem ex ſententia animi ſui, id eſt, conſcientia ſua, non ex allegatis vel probatis judicare oportere, hinc colligunt, contra quam in *l. 6. §. 1. ℨ. de offic. Præſid.* vide Hotom. *qu. illuſt. 27.* Goth. Adde Cujac. *lib. 12. obſ. c. 19.* Covarr. *var. reſolut. lib. 1. c. 1.* Bronchorſt. *cent. 1. aſſert. 14.* Anſ. 62 *Μάρτυσι, καὶ οὐ τοῖς ἐκμαρτυρίοις. Synopſ. eod. c. 3. 1.* Harmen. *6. §. 21. l. 10. §. 5. ℨ. de quæſt.* 63 Alia eſt enim auctoritas præſentium teſtium, alia teſtimoniorum, quæ recitari ſolent, *§. 4. ℨ. eod.* præſertim in criminalibus. vide *Nov. 90. c. 5. in fin.* teſtes audiendi, non eorum duntaxat voces. 3. Harm. *6. §. 6.* Errant igitur judices, qui mandant aliis teſtium examinationem, cum id duntaxat valetudine adverſa, ſenio, paupertate detentis, aut dignitate claris ſit permiſſum. v. *l. 15. ſupr. de jurejur.* 64 *Αὐτοπροσώπως ἐρωτῶνται. Synopſ. & Harmen. d. §. 21.* In propria perſona, vel ipſimet interrogantur a judicibus teſtes. 65 Sunt enim hujusmodi teſtimonia muta apud judicem, quæ veritatem rei facile fuſcare poſſunt. 66 Teſtes dicturos teſtimonium judex retinere diutius poteſt, per quindecim tantum dies ſc. *l. 19. C. h. t.* datis eis impendiis. unde notant: Non ſufficere, ut teſtis etiam coram judice juratus, *l. 19. C. h. t.* teſtimonium dicat coram honeſtis viris: hoc enim amplius exigi, ut præſente judice teſtimonium ferat, & coram eo juret, *ut hic.* In cauſis tamen civilibus judex nonnunquam teſtium examinationem delegat, *Novell. 90. c. 5. Authent. apud. C. de fide inſtr.* 67 Detinere. 68 *l. 11. C. h. t. l. 6. §. 2. C. de appell.* 69 4 *q. 3. [illegible]* *l. Jul.* Goth. Vid. ad hunc §. Duaren. *lib. 2. Diſp. 23.* Cujac. *13. obſ. 7.* S. L. 70 Libertus, in patronum, vel liberti filius, teſtis eſſe non poteſt. *l. 4. ℨ. eod.* 71 *l. 20. ℨ. qui teſtam. §. 6. Inſt. de teſt.* idque propter lubricum conſilii. *ℨ. eod.* jus enim, & factum ignorant, *l. ult. ℨ. de jur. & fact. ignor.* jurare non poſſunt. *l. 4. ſupr. de in litem jurando.* An pubes teſtis eſſe poterit de his, quæ impubes vidit? Utique, ſi de iis teſtetur, quæ veriſimiliter ab impuberibus capi poſſunt: eamque communem opinionem eſſe refert Oldendorp. *4. de teſtib. n. 12.* Quid ita? quia non prohibetur illo caſu eſſe teſtis: igitur admittendus. *l. 1. ſupr. eod.* Teſtatur ita quis de his, quæ vidit in ſervitute vide *l. 99. ℨ. de verb. ſign. l. 1. C. de teſtament.* At impubes neſcit, quid agit: Neſcit, ut præjudicium ſibi adferat, id eſt, noceat. *l. ult. ℨ. de jur & fact. ignor. l. 1. §. 33. ℨ. de Senat. Silan.* Quid minor viginti annis, id eſt, pubes? vide *l. 20. ℨ. eod.* 72 Convictus. v. *ℨ. eod.* 73 Id eſt, ob publicum judicium. *l. 20. ℨ. eod.* An talis velut infamis repellitur a teſtimonio? non repellitur, antequam ſc. condemnetur: nec enim carcer, aut vincula infamiam irrogant, *l. 1. C. ex quib. cauſ.* liberis hominibus ſc. nam ſervis vincula ſummam infamiam attulere: unde & manumiſſione jus civitatis Romanæ non conſequebantur. Ulpianus *in fragmentis. 1. §. 11.* Eadem ratione captivis vincula notam intulere: ideo legimus 4. *ἁλώσεως*, Joſepho captivo Veſpaſiani juſſu abruptas non explicatas catenas, & hoc modo ei ſervatam fuiſſe ἐπιτιμίαν. Cujac. *12. obſ. 7.* 74 *l. 1. §. 6. verſ. Et qui operas. ſupr. de poſtul.* hic operas tantum turpiter locat. auctorati vero totos ſe ſervituti addicunt, & ſe ludo vendunt. Pithœus 9. *Notar. Moſaic.* Auctorati autem ſpectaculo meridiano operam locabant: de quibus Theodoricus rex apud Caſſiodorum, *5. epiſt. antepen.* Sic propter deſperatam audaciam dicebantur παράβολοι. vide Socratem *in hiſtoria Eccleſiaſtica.* audaces Claudiano in illo verſu, *Audaces legat ipſa viros, qui colla ferarum Arte ligent, certoque premant venabula niſu.* Iidem & *confectores* Suetonio dicuntur *in Auguſto.* Gloſſis, confector, ἀναιρέτης & ita κονφέκτωρ apud Euſebium, ubi de Polycarpo Martyre. In veteri inſcriptione, *Confectuariorum & ſuariorum corpus.* Gloſſis confectorium, χοιροσφάγιον. Confectores κατάβολοι. Iidem & contificii, vel contifici dicti a Vopiſco *in Probo*, & beſtiarii. vide Joſeph. Scalig. 4. *in Manilium*

ctus[1] *erit*. Nam quidam[2] propter reverentiam personarum, quidam propter lubricum consilii sui, alii vero propter notam[3] & infamiam vitæ suæ, admittendi non sunt ad testimonii fidem. §. 6. Testes non temere *evocandi* sunt per longum iter[4]: & multo minus milites avocandi sunt a[5] signis vel muneribus[6], perhibendi testimonii causa: idque Divus Hadrianus rescripsit. Sed & Divi Fratres rescripserunt, *Quod ad testes evocandos pertinet, diligentiæ judicantis est explorare, quæ consuetudo*[7] *in ea provincia, in qua judicat, fuerit: nam si probabitur, sæpe*[8] *in aliam*[9] *civitatem testimonii gratia*[10] *plerosque evocatos, non esse dubitandum quin evocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit qui judicat.*

Qui non coguntur *testimonium dicere.*

4. PAULUS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

LEge[11] Julia[12] judiciorum publicorum[13] cavetur, *Ne invito denuncietur, ut*[14] *testimonium* [*litis*] *dicat adversus socerum, generum*[15], *vitricum, privignum, sobrinum*[16], *sobrinam, sobrino natum, eosve qui priore*[17] *gradu sint*: item *Ne liberto ipsius, liberorum ejus, parentum, viri, uxoris*: item *patroni, patronæ*: & *ut ne patroni, patronæ adversus libertos, neque liberti*[18] *adversus patronum cogantur testimonium dicere.*

5. GAJUS lib. 4. ad legem Juliam & Papiam.

IN[19] legibus, quibus excipitur, *Ne gener*[20] *aut socer invitus testimonium dicere cogeretur, generi* appellatione sponsum[21] quoque filiæ contineri placet: Item *soceri*, sponsæ patrem.

De his, quibus imperari *potest.*

6. LICINNIUS RUFINUS lib. 2. Regularum.

IDonei[22] non videntur esse testes, quibus imperari potest, ut testes fiant[23].

De servo.

7. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

SErvi[24] responso tunc credendum[25] est[26], cum alia probatio ad eruendam veritatem non est.

Qui non coguntur *testimonia dicere.*

8. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

INviti[27] testimonium dicere non coguntur senes[28], valetudinarii[29], vel milites[30], vel qui cum Magistratu Reipublicæ[31] causa absunt, vel quibus venire non licet[32].

De patre & filio.

9. PAULUS lib. 1. ad Sabinum.

TEstis[33] idoneus *pater*[34] filio, aut *filius* patri non est.

De teste in re sua.

10. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

NUllus idoneus testis in re[35] sua intelligitur.

De teste non rogato.

11. IDEM lib. 33. ad Sabinum.

AD fidem rei gestæ faciendam etiam *non*[36] *rogatus* testis intelligitur[37].

De numero testium.

12. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

UBi *numerus* testium non adjicitur[38], etiam duo[39] sufficient: pluralis[40] enim elocutio duorum[41] numero contenta est.

De calumniæ damnatis.

13. PAPINIANUS lib. 1. de adulteriis.

QUæsitum scio, an in publicis judiciis *calumniæ damnati* testimonium judicio publico perhibere possunt? Sed neque lege Remmia[42] prohibentur: & Julia lex de vi, & repetundarum[43], & peculatus, eos homines testimonium dicere non vetuerunt: verumtamen[44], *quod legibus*[45] *omissum est, non omittetur religione judicantium*[46]: ad quorum officium pertinet, ejus quoque testimonii fidem, quod integræ[47] frontis homo dixerit, perpendere.

De adulterii damnatis.

14. IDEM lib. singul. de adulteriis.

SCio quidem tractatum esse, an ad[48] testamentum faciendum adhiberi possit *adulterii*[49] *damnatus*? Et sane juste testimonii officio ei interdicetur. Existimo ergo neque jure civili testamentum valere, ad quod hujusmodi testis processit; neque jure Prætorio, quod jus civile subsequitur[50]: ut neque hereditas adiri, neque bonorum possessio dari possit.

De damnato repetundarum. 1. *De* Hermaphrodito.

15. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

REpetundarum[51] *damnatus*, nec ad testamentum, nec ad testimonium adhiberi potest. §. 1. *Hermaphroditus*[52] an ad testamentum adhiberi possit, qualitas[53] sexus incalescentis ostendit.

De testibus puniendis.

16. IDEM lib. 5. Sententiarum.

QUi[54] falso[55] vel varie testimonia dixerunt, vel utrique parti prodiderunt, a judicibus competenter[56] puniuntur[57].

De pluribus testibus ex una domo.

17. ULPIANUS lib. singul. Regularum.

PAter[58], & filius qui in potestate ejus est, item duo fratres qui in ejusdem patris potestate sunt, testes utrique[59] in eodem testamento; vel eodem negotio fieri possunt[60]: quoniam nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

De Fœminis.

18. PAULUS lib. 2. de Adulteriis.

EX[61] eo, quod prohibet lex Julia de adulteriis, testimonium dicere condemnatam[62] mulierem, colligitur[63], etiam *mulieres*[64] testimonii in judicio dicendi jus habere[65].

Qui non coguntur *testimonium dicere.* 1. *De* pupillis.

19. ULPIANUS lib. 8. de Officio Proconsulis.

1 Hujusmodi personæ sunt infames, *infr. eod. l.* 1. *supr. de his, qui notant.* An omnes infames ideo removentur? eos tantum, qui hac lege comprehenduntur, existimat removeri Duarenus, non eos, qui actione injuriarum, pro socio, tutelæ, mandati &c. damnati sunt, 2. *disp.* 23. Quin interdum infames & arenarii admittuntur justis de causis. vide *l.* 21. §. 2. *ff. eod.* Ut ad rem redeam, in refutando teste non sufficit, ut criminis sit accusatus, oportet eum esse convictum: Quis enim, si sufficiat accusasse, innocens fiet? convictum hic in criminalibus accipe, ex sententia judicis, quæ per appellationem non sit suspensa. vide *l.* 6. §. 1. *ff. de his, qui notant. l.* 2. *in fin. infr. de pœnis. l.* 1. *infr. nihil innovari.* in criminalibus tantum accusatum, *l.* 5. *infr. de publ. jud.* ut mirum sit in *l.* 20. *supr. de his, qui notant.* nullam differentiam statui inter damnatum judicio publico & privato. Quid ergo fiet eo casu? v. *d. l.* 7. 2 Testes hic tribus ex causis esse impediuntur, reverentia, lubrico consilii, nota seu infamia. 3 *Notæ & infamiæ* differentia. *l.* 2. *C. de dignit.* 4 Id enim est onerosum, *l.* 7. *infr. test. quemad. aperiantur.* adde *l.* 19. *C. eod.* 5 *l.* 45. *supr. ex quib. caus. major.* 6 Militaribus. 7 Consuetudine ita ferente, non alias, potest unus judex in alterius territorio citare testimonii dicendi causa, *ut hic.* Imo, & prehendere: potest enim consuetudo jurisdictionem unius loci minuere, alterius augere. Quod in statutis admittitur quoque *arg. l. Mediterranea.* 9. *C. de annonis, & tributis.* 8 Consuetudo est, quod sæpe fit. vid. Cujac. 20. *observ.* 21. 9 Quæ sit ejusdem Principis: Potest enim id consuetudo facere, *ut hic.* Si non sit ejusdem Principis, sine consuetudine id non fiet. Quod ad priorem casum attinet, vid. *l.* 15. §. 1. *infr. de re judicata. l.* 13. §. 3. *C. de judiciis.* adde quæ notavi ad *l.* 12. §. 1. *infr. de reb. author. jud.* Testium examinationem, seu interrogationem committi recte posse justis de causis, hinc etiam colligunt: de quo vide plura apud Socin. *regul.* 40. 10 Testimonii gratia testes ex alieno territorio evocari possunt, si id patiatur consuetudo. Zas. ad *l. ult. ff. de jurisd. num.* 13. 11 4. *q.* 3. *can.* 3. *vers. lege Julia.* 12 De qua *l.* 3. §. 5. *supr. eod.* 13 *l.* 10. *princ. infr. de gradib. l.* 2. *infr. de accusat.* Eadem lege Julia publicorum judiciorum cautum fuit, ne de duobus reis quis quæreret, nisi suarum injuriarum causa, *l.* 12. §. 2. *infr. de accusat.* ut qui reum detulisset, locum delicti, personas, & mensem designaret, *l.* 3. *infr. de accusat.* ut ne reus quid accusatori publico judicio præscribat (quod dicat se eodem crimine ab alio accusatum, & absolutum fuisse) quam de prioris accusationis prævaricatione constiterit, *l.* 3. *infr. de prævaricat.* ut si servus capitali crimine postulabitur, sisti eum vel ab extraneo satisdato promittatur: quod si non defendetur, in vincula conjiciatur, vel ex vinculis causam dicat. *l.* 2. *infr. de custodia.* uti reus vel accusator, qui domum judicis ingressus fuerit, in legem ambitus incidat, & centum aureis multetur, *l.* 1. *in fin. infr. ad l. Jul. ambitus.* Ad hanc autem legem non pertinet, quod Alexander rescripsit, reos capitalium criminum per procuratores defendi legibus publicorum judiciorum. Præter illam publicorum judiciorum, fuit & alia privata, qua tota judiciorum privatorum forma, ac regula constituta erat: de qua 14. Gell. 2. cujus etiam tria capita notavi ad *l.* 9. §. 2. *l.* 41. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 2. §. 1. *supr. de judiciis.* adde Brisson. 4. *select. antiquit.* 7. 14 In adfinem, vel cognatum inviti testes interrogari non possunt. Paul. 5. *sent.* 15. §. 2. 15 Vide *l.* 5. *infr. eod.* 16 Testes in cognatione esse non possunt sobrini & sobrina nati. *ut hic. & l.* 1. *infr. ad l. Jul. repet. l. lex Cornel. infr. de injuriis.* Idem est in prioribus, *ut infr. eod.* non egredi autem septimum gradum hic locus indicio est, ibi *sobrinam, sobrino natum.* 17 Propiore gradu, Petr. Fab. 1. *semestr.* 10. adde *l.* 1. §. 10. *infr. de quæst.* 18 4. *q.* 3. *c.* 3. *vers. Item ne liberto. l.* 5. *C. eod.* Testis mihi non est idoneus, in quem mihi jurisdictio est. *l.* 5. *C. eod.* Porro in has personas imperium esse notant, in adscriptum, personam domesticam, servum, uxorem, libertum, liberos, famulos, colonos. 19 4. *q.* 3. *c.* 3. *vers. cum autem excipitur.* 20 *l.* 4. *ff. eod.* 21 *l.* 8. *ff. de gradib. l.* 4. *ff. ad l. Pompej. de parricidiis.* 22 4. *q.* 3. *c.* 3. *vers. Item soceri.* 23 Tales sunt domestici. v. *l.* 24. *infr. eod.* 24 *l.* 3. §. 5. *supr. eod. l.* 20. *infr. l.* 8. *C. de quæst.* 4. *q.* 3. *c.* 3. *vers. servi.* 25 *l.* 58. *in fin. supr. de adult. exact.* 26 Servi testes olim esse non poterant, nisi in subsidium: hodie servi ad testimonium non admittuntur. vide *Novell.* 90. *c.* 6. & *Novell. Leon.* 49. has leges puto referri, tam adversus dominum, quam extraneos, ita tamen, ut non præjudicetur legibus, quæ volunt servos etiam in dominum torqueri posse certis in criminibus, de quibus v. *l.* 1. *C. de quæst.* 27 4. *q.* 3. *c.* 3. *vers. Item inviti.* etiam in criminalibus. vide tamen Socinum *regula* 417. 28 Cogitur tamen anus obstetrix, *l.* 3. §. 5. *infr. de Carbonian.* adde *l.* 3. 7. *infr. de jure immunit.* coguntur tamen omnes in judicium venire testimonii gratia certis personis exceptis. *l.* 16. *l.* 19. *C. eod.* 29 Facit *l.* 60. *infr. de re judicata.* 30 *l.* 3. *in fin. supr. eod.* 31 *l.* 2. *infr. de jure fisci. l.* 9. *C. ex quib. caus. infam. l.* 4. *C. de delatorib.* 32 Quales forte sunt ii, qui propter religionem loco se movere non possunt, de quibus *l.* 2. *supr. de in jus vocando.* aut qui manicis & compedibus vincti in publico sine dedecore comparere non possunt, *l.* 10. *supr. ex quib. caus. major.* Harmenop. 6. *tit.* 6. §. 15. 16 intelligit Protospatharium, & qui eo eminentiores sunt, ut & omnes personas divino ministerio addictas. Illustres & superillustres etiam intelliguntur. *l.* 16. *C. eod.* 33 Ut & judex. *l.* 10. *supr. de jurisd.* 34 Vide *l.* 6. *supr. eod.* adde *l.* 24. *infr. eod.* 35 Vide *l.* 10. *C. eod.* 36 *Rogatum* testem regulariter esse nihil necesse est, *ut hic.* 4. *qu.* 3. *c.* 3. *vers. ad fidem.* Num præsumitur rogatus? præsumitur, aliud in tabellione. de testibus rogandis vel rogatis, adde Authentic. *rogati. C. eod.* 37 Præterquam si de testamento agetur. vide quæ notavi ad *Novell.* 90. *c.* 2. 38 *Sub.* a lege, vel a judice. 39 *Matth.* 29. Duorum igitur numerus sufficiens erit. *l.* 1. *in fin. supr. eod.* 40 Pluralis elocutio, duorum numero contenta est, *ut hic.* Cur contenta? quia pluralis est, quæ duorum testimonium habet. Plures etiam duo. Et vero dualis, primus est numerus: cujus unitas principium, aut certe numerus numerans. 41 *l.* 217. *in fin. infr. de verbor. signif. c.* 40. *de reg. jur. in* 6. interdum tamen tres adsumi debent, *l.* 17. *C. si certum l. scripturas.* 11. *in fin. C. qui potiores* quinque, *l. ult. C. de testam.* septem, *l.* 21. *C. de testam.* octo, *l.* 8. *C. qui test.* Interdum quoque pluralis elocutio tres continet. *l.* 1. *infr. de optione.* 42 De qua vide *l.* 1. §. 2. *infr. ad SC. Turpill.* Alii Memmiam legunt, a quibus facit 3. Valer. 7. Cicero *pro Sexto Roscio.* 43 Repetundarum. 44 Testem esse infamem, seu testimonium infamem dicere, judex pati non debet: licet infamis nulla lege specialiter a dicendo testimonio repellatur. 45 Legibus omissa judex supplere potest. *l.* 7. *supr. de justit. l.* 12. *l.* 13. *supr. de legib.* 46 Et consultantium. *arg. l.* 2. *supr. de offic. assess.* 47 Hoc ideo dicit, quia calumniatoribus frons solebat inuri ex lege Remmia, litera K. Cicero *pro Roscio Amerino.* quæ pœna sublata est, *l.* 17. *C. de pœnis.* v. Pithœum 4. *notar. Mosaic.* 48 Testamentum ipso jure prætorio ac civili nullum est, in quo testes infames adhibiti. 49 Vide *l.* 18. *infr. eod.* 50 *l.* 7. *in fin. supr. de justitia, & jure. l.* 11. *supr. de præscriptis verbis.* v. *Novellam* 8. *c.* 1. §. 1. non semper tamen: quædam enim prætorio jure convalescunt, quæ civili jure inutilia sunt. *l.* 17. *infr. de injusto.* 51 *l.* 20. §. 5. *infr. qui testam.* 52 Vide *l.* 10. *supr. de stat. homin.* 53 Qualitas potior ac potentior sexum dijudicat: & semper spectanda est. 54 Tria hæc vitia in teste, falsum, varie testimonium dixisse, testimonium adversario prodidisse. 55 Falsa. Haloan. *l.* 1. *l.* 9. §. 3. *infr. ad leg. Corn. de falsis.* 56 Competenti Paul. 5. *sent.* 15. §. 5. hoc est, a judicibus competentibus. ὑπὸ τῶν προσφόρων ἀρχόντων τιμωροῦνται, 6. Harmen. 6. *in fin.* vel competenter, id est, competenti pœna. 57 Paulus 5. *sent.* 15. §. 5. ita integre: aut in exilium aguntur, aut in insulam relegantur, aut curia submoventur. 58 Testes pro extraneo, qui invicem sunt conjuncti, esse non prohibentur. 59 *l.* 22 *infr. qui testam.* §. 8. *Inst. de testam. ord.* 60 Vid. Ulpian. 20. §. 3. 6. 61 Prohibita specialiter quibusdam, aliis concessa intelliguntur. *Goth.* Hæc lex canonisata est, *can.* 2. *caus.* 15. *q.* 4. Ans. 62 Adde *l.* 14. *supr. eod. l.* 20. §. 6. *infr. qui test.* 63 Unde colligitur, si damnata prohibetur, non damnata non prohibetur. 64 Id non est admissum jure canonico in criminalibus causis (nisi in exceptis) sed tantum in pecuniariis, 33. *q.* 5. *c. mulierem.* 65 In negotio civili & criminali, nec enim lex distinguit: nisi in testamento, *d.* §. 8. & §. 6. *Instit. de test. l.* 20. §. 6. *infr. qui test.* & in probanda investitura feudi. 2. *Feudor.* 32. An in codicillis poterunt admitti? sic putat Speculator. *tit.* 4. *de testib. n.* 83. Oldendorpius 4. *de testib. n.* 13. negat admittendas, nisi virorum penuria. Ulpian. 20. §. 7. Possis latius ita dicere, in iis quæ juris sunt, quæ ad jus probandum scribuntur, ἐν συστατικοῖς admittendæ non videntur, velut in testamento, donationibus, stipulationibus, mutuo & similibus: in his quæ facti, pone delictis probandis, admittendæ, ut & in iis in quibus viri non accersuntur. 1. Harm. 6. adde, tempore Ciceronis mulieres testimonii dictionem habuisse. *Verrina* 3. antiquitus non habuisse, *l.* 1. *C. Th. de rapt.* & magni beneficii loco testimonii dictionem mulieribus certis concessam. vide 6. Gell. 7.

INviti teſtimonium non dicunt publicani [1]: item is, qui non detractandi [2] teſtimonii cauſa aberit [3]: item is, qui quid exercitui præbendum [4] conduxerit. §. 1. Sed nec pupillis [5] teſtimonium denunciari poteſt.

De eo qui accuſatus *eſt judicio publico: de* minore.

20. VENULEIUS lib. 2. de Judiciis publicis.

IN teſtimonium accuſator [6] citare non debet eum, qui judicio publico reus [7] erit, aut qui minor [8] viginti [9] annis erit.

De damnato ob carmen *famoſum.* 1. *De* Magiſtratibus. 2. *De* arenariis *& ſimilibus. De teſtibus* concordibus *vel contrariis.*

21. ARCADIUS, qui & Chariſius, lib. ſingul. de teſtibus.

OB carmen famoſum [10] damnatus inteſtabilis [11] fit. §. 1. Illud quoque incunctabile [12] eſt, ut, ſi res exigat, non tantum privati, ſed etiam Magiſtratus [13], ſi in [14] præſenti ſint, teſtimonium dicant. † Item Senatus cenſuit, Prætorem teſtimonium dare debere [15] in judicio adulterii cauſa. §. 2. Si ea rei [16] conditio ſit, ubi harenarium [17] teſtem, vel ſimilem [18] perſonam admittere cogimur, ſine [19] tormentis teſtimonio ejus credendum non eſt. §. 3. Si teſtes omnes ejusdem honeſtatis & exiſtimationis ſint, & negotii qualitas ac judicis motus [20] cum his concurrit, ſequenda [21] ſunt omnia teſtimonia: Si [22] vero ex his quidam [eorum] aliud dixerint, licet impari numero, credendum eſt: ſed quod naturæ [23] negotii convenit, & quod inimicitiæ aut gratiæ ſuſpicione caret: confirmabitque judex motum animi ſui ex argumentis & teſtimoniis, & quæ rei aptiora, & vero [24] proximiora eſſe compererit? Non enim ad multitudinem [25] reſpici oportet, ſed ad ſinceram teſtimoniorum fidem, & teſtimonia quibus potius lux [26] veritatis [27] adſiſtit.

De Magiſtratibus, qui ſe vel alios teſtes præbere debent.

22. VENULEIUS lib. 2. de Officio Proconſulis.

CUrent Magiſtratus cujusque loci, teſtari [28] volentibus & ſe ipſos & alios teſtes vel ſignatores [29] præbere: quo facilius negotia expliceentur, & probatio rerum ſalva ſit.

De eo, qui ante teſtimonium in reum dixerat.

23. IDEM lib. 1. de judiciis publicis.

PRoduci [30] teſtis is non poteſt, qui ante in eum reum [31] teſtimonium dixit.

De teſtibus e domo accuſatoris.

24. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

TEſtes eos, quos accuſator [32] de domo [33] produxerit, interrogari non placuit [34].

De patronis. De executoribus negotiorum.

25. ARCADIUS [qui & Chariſius] lib. ſingul. de Teſtibus.

MAndatis [35] cavetur, *Ut Præſides attendant, ne patroni* [36] *in cauſa, cui* [37] *patrocinium præſtiterunt, teſtimonium dicant* [38]: Quod & in executoribus [39] negotiorum obſervandum eſt.

TIT. VI.

DE JURIS [40] ET FACTI IGNORANTIA.

Diviſio ignorantiæ bimembris. 1. *Exempla utriusque ignorantiæ.*

1. PAULUS lib. 44. ad Edictum.

IGnorantia vel [41] facti, vel juris eſt. §. 1. Nam ſi quis neſciat [42] deceſſiſſe eum, cujus [43] bonorum poſſeſſio defertur, non cedit ei tempus. † Sed ſi ſciat quidem defunctum eſſe cognatum, neſciat autem proximitatis nomine bonorum poſſeſſionem ſibi deferri [44]: aut ſe ſciat ſcriptum heredem, neſciat autem quod ſcriptis [45] heredibus bonorum poſſeſſionem Prætor promittit: cedit [46] ei tempus, quia in jure errat. † Idem eſt, ſi frater conſanguineus defuncti credat matrem potiorem eſſe [47]. §. 2. Si quis neſciat ſe cognatum eſſe, interdum in jure, interdum in facto errat: nam, ſi & liberum ſe eſſe & ex quibus natus ſit ſciat, jura autem cognationis habere [ſe] neſciat, in jure errat. At ſi [quis] forte expoſitus [48] quorum parentum eſſet ignoret, fortaſſe & ſerviat alicui [49] putans ſe ſervum eſſe, in facto magis quam in jure errat. §. 3. Item ſi quis ſciat quidem alii delatam eſſe bonorum poſſeſſionem, neſciat autem ei tempus præteriiſſe bonorum poſſeſſionis, in facto errat. † Idem eſt, ſi putet eum bonorum poſſeſſionem accepiſſe. † Sed ſi ſciat eum non petiiſſe, tempusque ei præteriiſſe, ignoret autem ſibi ex ſucceſſorio [50] capite competere bonorum poſſeſſionem, cedet ei tempus, quia in jure errat. §. 4. Idem dicemus, ſi ex aſſe [51] heres [52] inſtitutus non putet ſe bonorum poſſeſſionem petere poſſe ante apertas tabulas: Quod ſi neſciat eſſe tabulas, in facto errat.

Ratio differentiæ inter ignorantiam juris & facti.

2. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

IN omni parte error in jure non eodem [53] loco, quo facti ignorantia, haberi debebit: cum jus [54] finitum [55] & poſſit eſſe, & debeat; facti interpretatio plerunque etiam prudentiſſimos fallat [56].

Diſcrimen utriusque ignorantiæ. 1. *De ſupina ignorantia.*

3. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

PLurimum intereſt, utrum quis de alterius [57] cauſa & facto non ſciret, an de jure ſuo [58] ignorat. §. 1. Sed Caſſius *ignorantiam* Sabinum ita accipiendam exiſtimaſſe refert, non deperditi [59] & nimium [60] ſecuri [61] hominis.

De uſucapione.

4. IDEM lib. 13. ad Sabinum.

JUris ignorantiam in uſucapione negatur [62] prodeſſe: facti vero ignorantiam prodeſſe conſtat.

De ſcientia vel ignorantia alterius.

5. TERENTIUS CLEMENS lib. 2. ad legem Juliam & Papiam.

INiquiſſimum videtur, cuiquam ſcientiam alterius [63] quam ſuam nocere: vel ignorantiam alterius alii profuturam.

Quæ ſcientia facti requiritur.

1 Cur ita? colligere potes ex *l.* 15. *ſupr. de jurejur. l.* 2. §. 1. *C. de jurejur. propter calumniam.* Sed adde, hunc locum commode referri poſſe ad publicanos, quo tempore libellum a præſidibus acceperunt mittendi commeatus ad exercitum cauſa. *arg. l.* 4. §. 1. *infr. de public.* unde forte non male hæc verba, *item is cui exercitui. &c. infr. eod.* conjungerentur huic voci, *publicani.* nec male loco, *item is cui*, legeremus, *tunc cum quid exercitui præbendum conduxerint:* ut ſit ſenſus, Publicanos, cum quid præbendum exercitui conduxerint, ideo invitos cogendos non eſſe teſtimonium dicere, ne a munere ſuo publico, curaque militari avocentur. *Goth.* Hæc lex canonizata eſt, *can.* 3. *cauſ.* 4. *quæſt.* 2. & 3. Vide Revard. *var. lib.* 5. *cap.* 4. Anſ. Adde Cujac. *lib.* 2. *obſ.* 21. S. L.
2 *Al.* detrectandi. 3 Ut quia litis gratia abeſt, *l.* 5. multitudine rerum diſtringitur, *l.* 25. *ſupr. ex quib. cauſis major.* abſens ex cauſa neceſſaria eſt. 4 Item is qui præbenda exercitui conduxerit. Alc. 2. *parerg.* 33. reprehenſus a Cujac. 2. *obſerv.* 23.
5 Impuberibus, *l.* 3. §. 5. *ſupr. eod.* 6 Teſtis in judicio criminali *reus publico judicio* eſſe non poteſt. 7 Vide *l.* 3. §. 5. *ſupr. eod.* 8 Teſtis in criminali judicio *minor viginti annis* eſſe non poteſt, *ut hic.* In civili impubes eſſe non poteſt: pubes poteſt. *l.* 19. *in fin. ſupr. eod.* 9 Imo, minor quatuordecim annis torqueri poteſt in crimine læſæ majeſtatis, *l.* 10. *l.* 15. §. 1. *infr. de quæſtion.* 10 *Inteſtabilis* quis, v. *l.* 18. *in fin. l.* 26. *infr. qui teſtam. l.* 5. §. 9. *infr. de injuriis.* ὁ καταδικασθεὶς ἐπὶ τῷ ποιῆσαι παρακῶδη φλυαρίαν. 1. *Baſil.* 1. *c.* 21. Cujac. 16. *obſ.* 26. v. Senec. 5. *controv.* 6. Theoph. §. 6. *Inſt. de Teſtam.* 11 Inteſtabilis & infamis infamia facti teſtis non admittitur in cauſa civili, vel criminali. vide tamen Socinum *reg.* 415. Sed & illud addatur, Inteſtabilem teſtimonio, eundem & teſtamento eſſe inteſtabilem: ut qui teſtimonium alteri non poſſit dicere, idem ſibi teſtamentum facere non poſſit.
12 *Incunctabile*, id eſt, ſine dubio. 13 Teſtimonium dicere, vel ipſi Magiſtratus ac prætores coguntur. 14 *In præſenti eſſe*, eſt in comitatu Principis eſſe: unde *præſentales.* 15 *Al.* dicere. 16 Negotiis. 17 Κυνηγοὶ, 21. *Eclog.* 1. *c.* 19. *l.* 3. §. 5. *ſupr. eod.* v. *Novell.* 90. *c.* 1. 1. Harmenop. 6. 18 V. *l.* 13. *C. eod.* 19 *Nov.* 90. *c.* 1. Teſtis infamis quibus caſibus jure ad teſtimonium admittitur, fides ei non adhibetur ſine tormentis. 20 *Motus judicis*, religio.
21 *l.* 3. §. 1. *ſupr. eod.* 22 Teſtes ubi varii ſunt, iis potior fides adhibetur, qui aptiora negotio deponunt: quippe ii fidem feciſſe magis intelliguntur, qui judicia veriſimiliora habeant. Doctores in *l.* 13. *C. de fide inſtrum.* Indicia & argumenta efficiunt, ut una probatio alteri præferatur. *l. ult. C. de prob.* 23 Ut ſi de libertate quæſtio ſit, pro ea magis quam adverſus eam feratur ſententia. *l.* 24. *infr. de manumiſſion.*
24 *Veriſimiliora* in dubiis ſequi debemus. vide *l.* 114. ff. *de reg. jur.* 25 *l.* 8. ff. *de pactis.* 26 Teſtimonia in negotiis & factis, *lux* dicuntur. 27 *l.* 1. *ſupr. eod. l.* 13. *ſupr. de probationib.* facit *l.* 13. *ſupr. de interrogation.* 28 Id eſt, & teſtamentum condere, & tabulas ad quamcunque probationem conficere v. Duaren. 1. *diſp.* 30. Robert. 4. *ſent. cap.* 4. hæc enim lex ad teſtamenta potius referenda eſt, quam ad teſtimonium. 29 Ut & alios judices, *l.* 1. *ſupr. de juriſdict.* advocatos. vide *l.* 1. §. 4. *ſupr. de poſtuland. l.* 21. *ſupr. de interrogat.* Qui ſint *Signatores*, vide Duaren. 1. *diſp.* 30. 30 Sic Budæus legit: produci teſtis i. n. p. in reum qui ante in eum teſtimonium dixit. 31 Id eſt, accuſatum criminis alicujus: ut ſit ſenſus, Neminem idoneum teſtem eſſe in ejus cauſa, in quem criminis poſtulatum ſemel teſtimonium dixerit. Duaren. 1. *diſp.* 29. Sed Cujac. 2. *obſ.* 23. ſenſum hujus legis hunc eſſe ait: qui ante in aliquem reum teſtimonium dixit, rurſus pro eodem teſtis eſſe non poteſt, ὁ κατά τινος (inquit *Eclog.* 21. *tit.* 1. *c.* 22. Harmenop. 1. *tit.* 6. §. 6.) ἤδη μαρτυρήσας, οὐ μαρτυρεῖ πάλιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Verum Duareni cauſam defendit Forner. 2. *ſelect.* 10. hunc locum ad criminale judicium referens, motus inſcriptione hujus legis: quæ ſumpta eſt ex libr. 1. *de public. judic.* movetur quoque ejusdem Harmenopuli auctoritate 1. *tit.* 6. §. 42. ὁ ἐγκληματικῶς τινὸς κατηγορήσας οὐ δύναται αὖθις μαρτυρεῖν κατ' αὐτοῦ, ὁ γὰρ χρηματικῶς τινὰ αἰτιασάμενος οὐ κωλύεται μὲν μαρτυρεῖν κατ' αὐτοῦ πλὴν ὑπούσης εὐλόγου αἰτίας κωλύεται & *Novell.* 90. accuſatorum teſtimonium rejicere. Idem legi apud Ciceronem *pro Fonteio:* facit *l.* 1. §. 24. *infr. de quæſtion.* Non prætermittendum, has diverſas ſententias ab Alberico notari: Teſtem ſemel productum amplius produci non poſſe: Teſtem, qui ſemel falſum teſtimonium dixerit, poſtea non admitti: eum, qui in cauſa criminali in alium teſtatus ſit, non poſſe in eundem teſtimonium dicere, quaſi inimicum. 32 Teſtes Magiſtratui ſui apparitores ſeu ſtratores (qui & *ſtatores* alibi) eſſe non poſſe hinc colligunt.
33 4. q. 3. Paul. 5. *ſent.* 15. §. 1. *collatio legum Moſaic. c.* 9. Domeſticus, *l.* 3. *C. eod.* inquit Duaren. 1. *diſp.* 28. non is tantum dicitur, qui in eadem domo habitat, ſed & qui ejusdem familiæ, & gentis eſt, ut pater & filius, *l.* 5. *l.* 6. *ſupr. quod cujuscunque. l.* 1. *C. de emend. prop.* libertus, patronus, ſervus, dominus, mercenarius, & is apud quem quis degit, *l.* 11. §. 1. ff. *de pæn. l.* 91. *infr. de furtis. l.* 1. *infr. de quæſt. l.* 6. *C. de quæſt.* Duaren *ibid.* fratrem ea voce contineri putat, etiamſi alibi moretur. Revard. 2. *Var.* 8. *domeſtici* vocabulo intelligit eum, qui in accuſatoris poteſtate eſt, *l.* 6. *l.* 9. *ſupr. eod. l.* 20. *infr. qui teſtam.* Cujac. ad *l.* 6. *infr. qui teſtam.* domeſticum intelligit, qui in eadem domo habitat. Et quod Græci dicunt οἴκοθεν ὁ μάρτυς ex Luciano conſtare non eſſe domeſticum, ſed eum qui adverſus ſemetipſum teſtimonium dixerit. Alciat. 4. *de verb. ſign.* ut teſtes de domo, ſint teſtes ſuſpecti. Petrus Pithæus *domeſticorum* nomine ſuſceptos & clientes accipit. 9. *not. Moſaic.* vide *l. antepenult.* §. *penult. C. de his qui ad Eccl.* ubi etiam de domeſticis agitur. Domeſticos teſtes Ecloga vocat οἰκειακοὺς, 21. *tit.* 1. *cap.* 22. οἰκειακὰς μαρτυρίας, domeſtica teſtimonia. adde Oldend. *c.* 4. *de teſt. n.* 5. & *c.* 66. *de except. n.* 4. Teſtimonium miſſum domo cur dicatur, vide apud Cic. *pro Flacco.* auctor. *ad Herenn.* 4. 34 Niſi res familiæ ſit probanda, quæ per alios difficillime probari poſſet, *l.* 8. §. 6. *C. de repud.* niſi denique ſimplicia domeſticorum teſtimonia appareant, vid. Reub. 1. *de teſtib.* 2. §. 1. 35 Principum, quæ Præſidibus & Rectoribus provinciarum tradi ſolebant. vide *Nov.* 4. 36 *l.* 17. *ſupr. de juriſdict.* Goth. Vid. Deſid. Herald. *de rer. judic. auctorit. lib.* 2. *c.* 4. 5. Anſ.
37 Ita Cicero *Verrin.* 4. conqueritur Hortenſium Verris patronum teſtem ſibi in ea accuſatione ereptum eſſe, non rei innocentia, ſed exceptione legis. 38 In adverſarios, non in eos quorum cauſæ patrocinati ſunt, *arg. l.* 17. *C. eod.* & breviter: Advocatus ſeu patronus cauſæ, in teſtem ab adverſario produci poteſt, at non ab eo cujus cauſæ patrocinatus eſt, *ut hic.* Quid? an ut teſtimonium dicere non poſſunt, ita neque teſtem inſtruere poſſunt: nimirum ut verum teſtentur, non ut falſum? 39 Tales ſunt tutores, curatores, procuratores, adminiſtratores: diverſis enim officiis fungerentur uno, & eodem tempore, quod eſt abſurdum. An poſtquam ſuo munere functi ſunt, interrogari poſſunt? Poſſe videntur: licet non accuſare: ſi modo de eorum perſonis non agetur. *arg. l.* 18. §. 8. *infr. de jure fiſci.* Quæ omnia ad ſolicitatores cauſarum ſive litium ex interpretatione legis refert Ferretus ad *l.* 1. *n.* 17. *ſupr. eod.*

40 *Lib.* 1. *Cod.* 18. & 1. Harm. 1. addit *Eclog.* 2. *tit.* 4. καὶ τίνες βοηθοῦνται ἐξ αὐτῶν. Ignorantia quando noceat vel proſit, vide apud Gail. 2. *obſ.* 48. & *l.* 9. *infr. eod.*
41 *Ignorantia* duplex, alia facti, alia juris. 42 *l.* 8. *C. qui admitti ad bon. poſſeſſ.*
43 Ignorantia facti non juris in bonorum poſſeſſione petenda non nocet. 44 Ex capite unde cognati. 45 *l.* 1. §. 4. *infr. de bon. poſſ. ſecundum tab.* 46 V. *l.* 10. ff. *de bonor. poſſeſſ.* 47 Hic decipitur in jure, veteri quidem, quia matre potior erat. *l.* 4. *C. ad SC. Tertull.* §. 3. *Inſt. de Senatusconſult. Tertull.* jure novo, cum matre admittitur, *l. ult. in princ. C. ad SC. Tertull. Nov.* 22. *cap.* 47. *in fin. Novell.* 118. *cap.* 2.
48 Vide *l.* 3. *C. de infantibus expoſitis.* & paſſim toto *tit.* 49 *Servire* facti eſt: *ſervum eſſe* juris, *ut hic.* 50 De quo *infr. de ſucceſſor. edict.* 51 Hodie ſui (non extranei) ex parte heredes etiam ante apertas tabulas adire poſſunt. *l. ult.* §. 1. & §. 5. *C. de jure deliberand.* adde *l.* 3. *C. d. tit.* 52 Heres ex aſſe inſtitutus bonorum poſſeſſionem petere poteſt, etiam ante apertas tabulas. 53 *l.* 29. §. 1. ff. *mand. l. ult. infr. pro ſuo.* interdum tamen juris error excuſatur, ut ſi conjunctam habeat ruſticitatem, *l.* 7. §. 4. *ſupr. de juriſd.* ſi inceſtus committitur ignoratione juris civilis, non juris gentium, *l.* 38. *in pr.* §. 1. §. 2. *infr. ad leg. Jul. de adult.* ſi tiro errat in diſciplina militari. *l.* 4. *in fin.* ff. *de re milit.* 54 *Juris & facti* diſcrimen: Jus finitum & certum: facta infinita. Jus notum prudenti: facti interpretatio plerunque prudentiſſimos quosque fallit, *ut hic.* Unde notant, poſitiones juris in libellis non admitti. 55 Et cognitum prudentibus. *l.* 9. §. 3. *infr. eod. l.* 2. §. 43. *ſupr. de orig. juris. l.* 10. ff. *de bonor. poſſeſſ.* 12. Quintil. *l.* 3. patet enim jus, & propoſitum cuique eſt: at facta recondita. v. Cuj. 5. *obſerv.* 39. *in fin. præſertim.* 56 Et ab eis ignoretur, *l. ult. in fin.* ff. *pro ſuo.* vide Robert. 4. *ſent.* 15. 57 *l. ult. in fin.* ff. *pro ſuo.* 58 Talis enim ignorantia non eſt regulariter ferenda. *l.* 6. ff. *eod.* 59 Τοῦ ἀπολλυμένου, καὶ τοῦ λίαν ἀμελοῦς, id, diſſoluti, *Eclog. cap.* 3. hinc diſſoluta negligentia, *l.* 29. *ſupr. mandati* & ſupina, craſſa. *l.* 6. *infr. eod.* 60 *Nimium ſecurus*, id eſt, nimium ignorans. 61 Quid? quæ ſecuri & deperditi hominis ignorantia? ignorare, quod omnes ſciunt, quod ſciri poſſit facile, adde *l.* 6. *infr. eod.* 62 Vide *l.* 31. *infr. de uſurpat.*
63 Puta procuratoris, *l.* 51. *in fin. ſupr. de ædil.* procurator quod ſcit, an ſcire dominus intelligitur?

6. ULPIANUS lib. 18. ad leg. Juliam & Papiam.

NEc ſupina [1] ignorantia ferenda eſt factum ignorantis: ut nec ſcrupuloſa [2] inquiſitio exigenda: Scientia enim hoc modo æſtimanda eſt, ut neque negligentia craſſa, aut nimia ſecuritas ſatis expedita ſit, neque delatoria [3] curioſitas exigatur.

De lucro & damno.

7. PAPINIANUS lib. 19. Quæſtionum.

JUris [4] ignorantia non prodeſt [5] adquirere volentibus, ſuum vero petentibus non nocet.

8. IDEM lib. 1. Definitionum.

ERror facti [6] ne maribus quidem in damnis vel compendiis obeſt: juris autem error nec [7] fœminis in compendiis [8] prodeſt: Cæterum omnibus juris error in damnis amittendæ rei ſuæ non nocet.

De ignorantia juris. De minore. 1. De militibus. 2. Quæ ſcientia facti requiritur. 3. Quibus caſibus juris ignorantia non prodeſt. 4. De eo qui falſo putat ſe a non domino emere. 5. De lege Falcidia, & condictione indebiti.

9. PAULUS lib. ſingul. de juris, & facti ignorantia.

REgula eſt, *juris* [9] *quidem ignorantiam cuique nocere*, [10], *facti vero ignorantiam non nocere.* Videamus igitur in quibus ſpeciebus locum habere poſſit: ante præmiſſo [11], quod minoribus [12] vigintiquinque annis [jus] ignorare permiſſum eſt: quod & [in] fœminis [13] in quibusdam cauſis propter ſexus infirmitatem dicitur: & ideo ſicubi non eſt delictum, ſed juris ignorantia, non læduntur [14]. Hac ratione, ſi minor vigintiquinque annis filiofamilias [15] crediderit, ſubvenitur ei, ut non videatur filiofamilias crediderit. §. 1. Si filiusfamilias miles [16] a commilitone heres inſtitutus, neſciat ſibi etiam ſine patre licere adire, per conſtitutiones principales jus ignorare poteſt: & ideo ei dies [17] aditionis [non] cedit. §. 2. Sed *facti ignorantia* ita demum cuique non nocet, ſi non ei ſumma negligentia objiciatur: quid [18] enim, ſi omnes in civitate ſciant, quod ille ſolus [19] ignorat? Et recte Labeo definit, ſcientiam neque curioſiſſimi [20], neque negligentiſſimi hominis accipiendam, verum ejus qui eam rem diligenter inquirendo notam habere poſſit. §. 3. Sed *juris ignorantiam* non prodeſſe, Labeo ita accipiendum exiſtimat, ſi juriſconſulti [21] copiam haberet, vel ſua prudentia inſtructus ſit: ut, cui facile ſit ſcire, ei detrimento ſit juris ignorantia, quod raro accipiendum eſt. §. 4. Qui ignoravit dominum eſſe rei venditorem, plus in re [22] eſt, quam [23] in exiſtimatione [24] mentis: & ideo tametſi [25] exiſtimet, ſe non a domino emere, tamen, ſi a domino ei tradatur, dominus efficitur. §. 5. Si quis jus ignorans, lege [26] Falcidia uſus non ſit, nocere [27] ei dicit epiſtola Divi Pii. Sed & Imperatores Severus & Antoninus in hæc verba reſcripſerunt: *Quod ex cauſa fideicommiſſi indebitum datum eſt, ſi non per errorem* [28] *ſolutum eſt, repeti non poteſt: Quamobrem Cargiliani heredes, qui cum ex teſtamento ejus pecuniam ad* opus aquæductus *reipublicæ Cirtenſium* [29] *relictam ſolverint, non ſolum cautiones non exegerunt, quæ interponi ſolent*, ut quod amplius cepiſſent municipes, quam per legem Falcidiam licuiſſet, redderent: *verumetiam ſtipulati ſunt*, ne ea ſumma in alios uſus converteretur, *& ſcientes* [30] *prudentesque paſſi ſunt eam pecuniam in opus aquæductus impendi: fruſtra poſtulant reddi ſibi a Republica Cirtenſium, quaſi plus debito dederint: Cum ſit utrumque iniquum, pecuniam, quæ ad opus aquæductus data eſt, repeti, & Rempublicam ex corpore patrimonii ſui impendere, [&] in id opus, quod totum alienæ liberalitatis gloriam repræſentet.*

† *Quod ſi ideo repetitionem ejus pecuniæ habere credunt, quod imperitia lapſi legis Falcidiæ beneficio uſi non ſunt: ſciant, ignorantiam facti, non juris prodeſſe:* nec ſtultis [31] ſolere ſuccurri, ſed errantibus. † Et licet *municipum* mentio in hac epiſtola fiat, tamen [32] & in qualibet perſona idem obſervabitur. Sed nec, quod in *opere* [33] *aquæductus* relicta eſſe pecunia proponitur, in hunc ſolum caſum ceſſare repetitionem dicendum eſt: nam initium [34] conſtitutionis generale eſt: demonſtrat enim, ſi non per errorem ſolutum ſit fideicommiſſum quod indebitum fuit, non poſſe repeti. † Item & illa pars æque generalis eſt, ut qui juris ignorantia legis Falcidiæ beneficio uſi non ſunt [35], [nec] poſſint repetere: ut ſecundum hoc poſſit dici, etiam ſi pecunia, quæ per fideicommiſſum relicta eſt, quæque ſoluta eſt, non ad aliquid faciendum relicta ſit, & licet conſumpta non ſit, ſed exſtet apud eum cui ſoluta eſt, ceſſare repetitionem.

De pupillis.

10. PAPINIANUS lib. 6. Reſponſorum.

IMpuberes [36] ſine tutore agentes, nihil poſſe ſcire intelliguntur [37].

1 Reſupina. *l. 4. infr. quod vi, aut clam.* 2 Imo, interdum ſcrupuloſa inquiſitio & curioſitas nobis neceſſaria eſt. *l. 3. §. 9. ſupr. de in rem verſ.* 3 Delatores, curioſi rerum quarumcunque exploratores eſſe ſolent: ideoque infames. *l. 3. C. de injuriis.* 4 Vid. *l. 31. ʃ. de uſurpat.* 5 Imo, qui in jure errat, adquirere poteſt, & ita retinere, ut prædo non ſit dicendus. *l. 25. §. 6. ſupr. de petit. hered.* 6 Juris error, ubi de damno evitando agitur, non nocet: ubi de lucro captando, nocet etiam fœminæ: error facti neutro caſu nocet. 7 *V. l. 6. C. qui admitti.* 8 *Arg. l. 110. in fin. ʃ. de reg. jur. l. 11. l. ult. C. hoc tit* 9 *In fin. ʃ. eod & C. eod. l. 10. ʃ. de bon. poſſeſſ. l. 11. §. 4. ſupr. de his, qui notant. infam. l. 29. §. 1. ʃ mandati.* Goth. Vide Cujac. *lib. 5. obſ.* 38. 39. Joann. Robert. *lib. 2. ſent. cap.* 27. S. L. 10 Id eſt, non prodeſſe, Cujac. 5. *obſ.* 38. 39. quo nomine a Roberto reprehenditur 2. *recept.* 27. 11 *Al.* præmitto. 12 *l. 11. C. eod. l. pen. C. de in integr. reſt. minor. l. 2. C. ſi adverſ. ſolut.* facit *l. 29. ſupr. de cond. indeb.* 13 *V. l. 8. ſupr. eod.* 14 Læduntur tamen, ſi juris ignorantia inventarium non fecerint. Harmenop 13. *in fin.* vide tamen quæ notavi ad *l. 11. C. eod.* 15 *l. 11. in fin. ʃ. de minor l. 3. §. 2. ʃ. de Senatuſc. Maced.* 16 In quo ideo juris ignorantia toleratur. *l. 22. in pr. C. de jure delib.* 17 Vide *l. 86. ʃ. de adq. vel omitt. hered.* 18 Ignorantia & negligentia ſumma eſt, id ignorare, quod nullus in civitate ignoret: hujusmodi facti ignorantia obeſt. 19 *l. 11. §. 3. ſupr. de inſtitor.* Supina ignorantia eſt ignorare, quod omnes ſcimus. 20 Curioſi & negligentes, contrarii: diligens inquiſitor, medius inter utrosque. 21 Vide quæ notavi ad *l. 2. ſupr. eod. l. 10. in fin. ʃ. de bon. poſſeſſ. l. 2. in fin. infr. quis ordo in bon. poſſeſſ.* Ruſticitati & imperitiæ parcendum: perraro tamen, id eſt, certis tantum caſibus: non enim exigimus, ut omnes Juriſconſultorum ſcientiam didicerint, nec ut omnes patresfamilias Magonis, vel Catonis libros: ſed communem eorum, quæ in legibus continentur, intelligentiam in omnibus exigimus. Hæc oportet ſcire, inquit Ariſtoteles, καὶ μὴ χαλεπά ἐστιν, Cujac. 5. *obſ.* 39. Denique juris ignorantiam allegare non poteſt, qui Juriſconſulti conſulendi copiam habuit, vel qui ſua, id eſt, naturali prudentia inſtructus eſſe potuit. 22 Plus valet, quod in re eſt quam quod in exiſtimatione. §. 11. *Inſt. de leg.* Imo non eſt plus, *l. 15. infr. de adq. vel omitt. hered.* 23 *Rei*, & *opinionis* differentia. 24 *Opinio* mentis exiſtimatio. 25 Error dominii in accipiente, impedit dominii translationem: ſecus in tradente. 26 *l. 9. C. ad l. Falcid.* Falcidiam errore juris, qui non deduxit, eam poſtea deducere non poteſt: maxime ſi legatum relictum erat civitati, & ad opus publicum. 27 *V. l. 9. C. ad l. Falcid.* 28 *V. l. 7. C. de cond. indeb.* 29 Cyrenenſium. *Halon. Cirte* fuit olim caput regni Maſſæſulorum, & Maſſiniſſæ regia, teſte Livio, *lib.* 30. Cujac. 3. *obſ.* 38. *in fin.* hodie Conſtantina, *Jovius*, Algeræ, *Fazellus.* 30 Vide *l. 2. C. de fideicomm.* 31 Stultis lex non ſuccurrit. Eſt vero ſtultum id ſolvere, quod poſſis deducere. *v. l. 4. ʃ. quod vi, aut clam.* 32 Exempla non reſtringunt regulam. 33 *Al.* in opus. 34 Generali ex principio, vel ratione lex generalis putanda eſt, etiamſi in ipſo progreſſu lex ipſa ſpeciei unius exemplo utatur. 35 Vid. *l. 9. C. ad l. Falcid.* 36 Impuberi, qui tutorem non habet, tempus ipſo jure non currit, ubi vel ſcientia, vel potentia requiritur. 37 Unde pejerare non dicuntur. *l. 26. in pr. ſupr. de jurejur.*

LIBER VIGESIMUSTERTIUS.

TIT. I.
DE [1] SPONSALIBUS [2].

Definitio.

1. FLORENTINUS lib. 3. Inſtitutionum.

SPonſalia [3], ſunt mentio [4] & repromiſſio [5] nuptiarum [6] futurarum [7].

Etymologia.

2. ULPIANUS lib. ſingul. de Sponſalibus.

SPonſalia [autem] dicta ſunt a *ſpondendo*: nam moris [8] fuit veteribus [9] ſtipulari [10], & ſpondere ſibi *uxores futuras*.

3. FLORENTINUS lib. 3. Inſtitutionum.

UNde & *ſponſi ſponſæque* appellatio nata eſt.

De nudo conſenſu. 1. De abſentibus.

4. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

SUfficit nudus conſenſus [11] ad conſtituenda [12] ſponſalia. §. 1. Denique conſtat, & abſenti [13] abſentem deſponderi poſſe: & hoc quotidie [14] fieri.

5. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

HÆc [15] ita, ſi ſcientibus his, qui abſint, ſponſalia fiant, aut ſi poſtea ratum habuerint.

De auctoritate tutoris.

6. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

SI puellæ tutores [16] ad finienda ſponſalia nuncium miſerunt, non putarem ſuffecturum ad diſſolvendam nuptiarum ſpem [17] hunc nuncium: non magis, quam ſponſalia poſſe eos ſolos [18] conſtituere: niſi forte omnia iſta ex voluntate puellæ facta ſint.

De ſcriptura. 1. Quorum conſenſus requiritur.

7. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

1 In hunc titulum ſcripſit Duaren. Vide Briſſon. *in lib. ſing. de ritu nuptiar. & jure connubior.* Aul Gell. *Noct. Attic. lib. 4. cap. 4.* Cujac. *lib. 16. obſerv. cap.* 32 Mod. 2 5. *C.* 1. & 38. *Eclog.* 1. & 4. *Extr.* 1. & 4. Harmenop. 31. Huc refer Novellas Juſtiniani 108. & 109. Leonis 18. 23. 93. 109. Unde dicta ſponſalia? v. *l. 2. ʃ. eod.* Goth. Ad hanc materiam vid. Briſſon. *de Ritu nupt.* Cujac. *lib. 16. obſ.* 33. Alciat. *lib. 1. diſpunct. cap.* 20. Anſ. 3 Hinc Μνηστεία ſponſalia Græci appellant. Eſt enim *μνηστεύεσθαι* providere, præmunire ac præparare id, quod poſtea ſit futurum, & rem aliquam ad ſeſe pertrahere ac transferre. Significat autem & nomen ipſum *μνηστεία* promiſſionis nomen. 4. Harmenop. 1. §. 1. 4 Μνήμη καὶ ἐπαγγελία. *Synopſ.* 28. *tit.* 1. *c.* 1. 5 Non ipſæmet nuptiæ: ideoque *ſpes matrimonii* vocantur, *l. 13. §. 3 ʃ ad leg. Jul. de adult.* (nam quæ de præſenti ſponſalia ſunt, nuptiæ ſunt) ſed tamen ſponſus ſponſam adulterii accuſare poteſt. *l 13. §. 3. & 8. ʃ. ad leg. Jul. de adult.* Quanquam autem ſponſa mea patri non ſit nurus, *l. 12. §. 2. ʃ. de ritu.* & ſponſa patris proprie non ſit noverca, *d. l. 12. §. 1.* non tamen patri meam: neque mihi patris ſponſam ducere licet, *d. l. 12. l. 14. in fin.* Ad hæc, bina ſponſalia eodem tempore contrahens, æque eſt infamis, ut is, qui binas nuptias contrahit, *l. 1. in fin. ſupr. de his, qui notant. inf.* diſſoluto matrimonio dos redditur: diſſolutis ſponſalibus (puta alterutrius morte) arrhæ redduntur, *l. 3. C. eod.* niſi oſculum datum ſit, v. *l. 16. C. de donat. ant. nupt.* Generi appellatione ſponſus comprehenditur, ideoque alter alteri teſtis eſſe invitus nequit, *l. 5. ʃ. de teſtibus.* Privilegiis etiam nuptiarum fruitur ſponſa, puta jure prælationis, *l. 17. in fin. infr. de reb. aut.* legatum ei relictum ſub ea conditione, *ſi nupſerit*, ei debetur, *argum. l. 15. ʃ. de cond. & demonſt.* quæ a ſponſo ſponſæ relinquuntur & donantur, non magis adquiruntur patri, quam ſi filia a marito ſuo ea habuiſſet. *l. 5. in fin. C. de bon. quæ lib.* Sponſus agit injuriæ ſponſæ factæ nomine, *l. 15. §. 24. ʃ. de injuriis.* 6 Non ſunt igitur nuptiæ. Sic pactum de vendendo a venditione diſtinguendum. 7 Igitur quæ fiunt de præſenti, improprie *ſponſalia* dicuntur: ad ſponſalia de præſenti alludit lex 6. lex 7. *ʃ. de ritu.* in quibus aliqua virgo eſt, & tamen de dote habet actionem, & maritum eluget. Præterea, Canoniſtæ volunt ſponſalibus de præſenti, ſponſo tolli poteſtatem contrahendi matrimonii cum alia, ſed & cum conſanguineis ſponſæ intra gradus prohibitos. *cap. 8. extr. de ſponſal. cap. 1. extr. de matrimon. contract.* negant quoque ea dirimi poſſe ſuperveniente lepra. *c. ult. extr. de conjug. lepr.* 8 Hinc Arnobius, *lib. 4. adv. gentes. Habent pactas, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas.* Si poſt eas ſtipulationes uxor non dabatur, aut non ducebatur, qui ſtipulabatur ex ſponſo agebat, judices cognoſcebant: ſi nulla juſta cauſa erat recuſandi, quanti ſtipulantis interfuerat eam uxorem duci, tanti ſponſor damnabatur, 4. Gell. 4. adde Varronem 5. *de lingua:* & ipſam formulam apud Plautum: *in Trinummo.* Hodie ſolennitates quædam requiruntur, ut benedictio, de qua vide quæ notavi ad *Novell. Alexii Comneni. c. 3.* 9 Hac formula gener ſocerum interrogabat, *Mihi deſpondes filiam?* Socer reſpondebat, *Spondeo.* Plautus Aulularia *Act. 1. Scen.* 4. & Curculione *Act. 5. Scen. 2.* Trinummo *Act. 5. Scen. 2.* quæ deſponſa erat, *ſponſa:* cui deſponſa, *ſponſus:* quo die ſponſum erat, *ſponſalia:* qui ſpoponderat filiam, *deſpondiſſe* dicebatur, quod de ſponte ejus, id eſt, voluntate ejus exiret. Varro, 5. *de lingua.* 10 *l. 11. infr. eod.* Non igitur olim (aliud enim eſt hodie, *l. 4. §. 1. infr. eod.*) fiebant ſponſalia nudo pacto, & inter abſentes: nam ſtipulatio non fit, niſi inter præſentes: ideo conſponſiones parentum filios non tenebant, nec nuptiarum omnis poteſtas in patribus erat. vide *l. 134. ʃ. de verb. oblig.* 11 Id eſt, non requiritur ſcriptura, *l. 7. infr. eod.* non requiritur ſtipulatio, quoniam conſenſu contrahuntur. vide *Novell. Alexii Comn. c. 3.* 12 An & ad diſſolvenda, dixi *l. 63. in fin. l. 65. ʃ. pro ſocio. & l. 1. C. hoc tit.* 13 *l. ult. ʃ. eod.* 14 Olim aliud fuiſſe videtur, ut notavi ad *l. 2. ſupr. eod.* 15 Sponſalia inter abſentes conſtituuntur, ſiquidem abſentibus de hoc conſtiterit, vel ſi ratum habuerint. *Synopſis Baſilic,* 18. *tit.* 1. *c.* 2. 4. Harmenop. 1. §. 22. 16 Aliud eſt in parente puellæ *l. 10. ʃ. eod.* 17 Sic enim vocantur ſponſalia, ut & alibi ſpes matrimonii, *l. 13. §. 3. ʃ. ad l. Jul. de adulter.* 18 Soli tutores pupillæ ſponſalia, neque conſtituere, nec diſſolvere poſſunt, *ut hic.* idem eſt in curatoribus, vid. *l. 20. ʃ. de ritu.* 4. Harmen. 1. §. 4. *l. 5. C. de nuptiis.* dotem autem conſtituere poſſunt, augere, mutare, vide *l. 61. infr. de jure dot. l. 7. infr. de tutor. datis ab his.*

IN [1] sponsalibus nihil interest, utrum testatio [2] interponatur, an aliquis sine [3] scriptura spondeat. §. 1. In [4] sponsalibus etiam *consensus* eorum exigendus est, quorum in nuptiis [5] desideratur: Intelligi [6] tamen semper filiæ patrem *consentire*, nisi [7] evidenter dissentiat, Julianus scribit.

De furore.

8. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

FUror [8] quin sponsalibus [9] impedimento sit, plus quam manifestum est, sed postea interveniens sponsalia non infirmat.

De sponsalibus in tempus præmaturum collatis.

9. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

QUæsitum est apud Julianum, an sponsalia sint [10], ante duodecimum annum si fuerint nuptiæ collatæ [11]: Et semper Labeonis sententiam probavi, existimantis, si quidem præcesserint sponsalia, durare ea, quamvis in domo loco nuptæ esse cœperit: si vero non præcesserint, hoc ipso quod in domum deducta [12] est, non videri [13] sponsalia facta [14]: Quam sententiam Papinianus quoque probat [15].

De filia in potestate vel emancipata.

10. IDEM lib. 3. Disputationum.

IN [16] potestate manente filia, pater [17] sponso nuncium remittere potest [18], & sponsalia [19] dissolvere: Enimvero si emancipata est, non potest neque nuncium remittere, neque quæ dotis causa data sunt condicere: ipsa [20] enim filia nubendo efficiet dotem esse, condictionemque extinguet, quæ, causa non secuta, nasci poterit: nisi forte quis proponat, ita dotem patrem pro emancipata filia dedisse, ut si nuptiis non consentiret [vel contractis, vel non contractis], repeteret, quæ dederat: tunc enim habebit repetitionem.

De consensu contrahentium.

11. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

SPonsalia, sicut nuptiæ, consensu contrahentium fiunt: & ideo, sicut nuptiis, ita sponsalibus filiamfamilias [21] consentire oportet.

12. ULPIANUS lib. singul. de Sponsalibus.

SEd, quæ patris voluntati non repugnat [22], *consentire* intelligitur. §. 1. Tunc autem solum dissentiendi a patre licentia [23] filiæ conceditur, si indignum [24] moribus [25], vel turpem [26] sponsum ei pater eligat.

13. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

FIliofamilias dissentiente [27], sponsalia nomine ejus fieri non possunt.

De Ætate.

14. MODESTINUS lib. 4. Differentiarum.

IN sponsalibus contrahendis ætas contrahentium definita non est, ut in matrimoniis: quapropter [&] a primordio ætatis sponsalia effici possunt; si modo id fieri ab utraque persona intelligatur, id est, si non sint minores, quam septem [28] annis.

De pupilla & tutore & filio tutoris.

15. IDEM lib. singul. de enucleatis casibus.

TUtor factam pupillam suam nec ipse uxorem ducere, nec filio suo in matrimonio adjungere potest [29]: Scias tamen, quod de nuptiis tractamus, & ad sponsalia pertinere.

De prohibitione nuptiarum extendenda ad sponsalia.

16. ULPIANUS lib. 3. ad leg. Juliam [30] & Papiam.

ORatio Imperatorum Antonini & Commodi, quæ quasdam nuptias in personam Senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil locuta est: recte tamen dicitur, etiam sponsalia [31] in his casibus ipso jure nullius esse momenti: ut suppleatur, quod Orationi deest.

De Dilatione sponsaliorum.

17. GAJUS lib. 1. ad leg. Juliam & Papiam.

SÆpe justæ ac necessariæ causæ non solum annum [32], vel biennium, sed etiam triennium, & quadriennium, & ulterius trahunt sponsalia: veluti valetudo sponsi sponsæve, vel mortes [33] parentum, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes quæ ex necessitate fiunt.

Quibus modis fiunt sponsalia.

18. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

IN sponsalibus constituendis parvi refert, per se & coram, an per internuncium [34], vel per epistolam, an per alium hoc factum est: & fere plerumque conditiones interpositis personis, [expediuntur].

TIT. II.

DE [35] RITU [36] NUPTIARUM [37].

Definitio nuptiarum.

1. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

NUptiæ [38] sunt [39] conjunctio [40] maris [41] & fœminæ [42], [&] consortium [43] omnis [44] vitæ: divini [45] & humani juris [46] communicatio [47].

De Consensu coëuntium & parentum.

2. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

NUptiæ [48] consistere non possunt, nisi [49] consentiant omnes: id est, qui coëunt, quorumque [50] in potestate sunt.

De patruelibus.

3. IDEM lib. 1. ad Sabinum.

SI nepotem ex filio, & neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos [51], [me] solo [52] auctore contrahi posse, Pomponius scribit, & verum est.

De Ætate.

4. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

MInorem annis duodecim [53] nuptam, tunc legitimam uxorem fore, cum [54] apud virum explesset duodecim annos.

De Absentia.

5. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

MUlierem [55] absenti [56] per literas [57] ejus, vel per nuncium posse nubere [58] placet [59], si in domum ejus [60] deduceretur: eam vero, quæ abesset [61], ex literis vel nuncio [suo] duci a marito non posse: deductione enim opus esse in mariti, non in uxoris domum, quasi in domicilium [62] matrimonii.

1 4. Harmen. 1. §. 2. *in fine.* 2 *Testatio* hic quid est? an scriptura? an testes? dixi *l.* 4. *supr. eod.* 3 Idem in nuptiis, vide *l.* 9. *C. de nuptiis.* 4 Qui in nuptiis consentiunt, etiam in sponsalibus consentiunt. *Synops. Basil. eod. cap.* 4. Harmenop. *eod.* §. 3. 5 De quibus, vide *l.* 2. *infr. de ritu.* 6 Consentit filiæ sponsalibus pater, qui non evidenter dissentit. 7 Favore matrimonii consentit pater, qui non contradicit. 8 *Synops. eod. cap.* 5. Harmenop. *eod.* §. 45. 9 Adde *l.* 16. *in fin. infr. de ritu.* 4. Harmenop. 1. *ex Novell. Leon.* 112. 10 Id est, an jure sponsaliorum valeant inutiliter contractæ nuptiæ: quemadmodum quæritur an stipulatio inutilis, ut pactum, vel ut constitutum valeat, *l.* 8. *infr. de acceptilat.* an inutile testamentum, ut Codicillus: an fidejussio inutilis, ut jussio? v. *l.* 30. *infr. quando dies legatorum.* Cujac. 11. *observ.* 15. Goth. Adde Leonin. *Emendat. lib.* 7. *cap.* 16. Alciat. *lib.* 12. *parerg. c.* 7. Ans. 11 *Dilatæ*, rejectæ in tempus pubertatis, *Budæus.* male: nam si dilatæ nuptiæ, nondum sunt: quæ nondum sunt, injustæ esse non possunt. Itaque Cujac. *ad l.* 5. *C. de loc. præd. civil.* & 11. *obs.* 15. legit, *collocatæ*, id est, contractæ, ut sit quæstio, An contractæ ante 12. annum nuptiæ valeant jure sponsaliorum: Sic apud Cic. 3. *de Oratore:* Tulit ille coronam ad collocandas nuptias. Potest tamen retineri & *Collatæ:* ut *Collatæ nuptiæ* dicantur, cum in domum mariti uxor deducta est.
12 De veteri *deductionis in domum mariti* more dixi *ad l. pen. infr. de donat. inter virum & uxorem. l.* 15. *infr. de condit. & demonst.* 13 Imo, videntur tenere sponsalia, cum pater pro affectu propensiore possit filiam suam minorem 12. annis nuptum dare, & maturius in familiam sponsi perducere, *l.* 11. §. 3. *infr. quod falso.* & eo quidem magis, quod dicatur tunc futura uxor, cum apud virum impleverit 12 annum, *l.* 4. ff. *de ritu. l.* 13. §. *antepenult. infr. ad l. Jul. de adult.* & ei privilegium dotis datum sit. *l.* 17. *in fin. infr. de reb. auct.* Sponsalia inutilia resolvuntur in sponsalia de futuro Gail. 2. *obs.* 80. *n.* 11. 14 Quod non fuerint: nec nuptiæ, quæ esse non potuerunt, *l.* 32. §. *penult. infr. de donat. inter vir.* 15 Et ipsemet Ulpianus, *d.* §. *pen.* 16 Sponsalia dissolvere & nuncium remittere pater potest ejus, quæ manet in potestate &c. *Synops.* 17. 17 Aliud in tutore, *l.* 6. *supr. eod.* 18 *l.* 2. *in fin. infr. de divortiis.* 19 At non matrimonium. *l.* 5. *C. de repudiis.* 20 Post emancipationem & perfectionem filia suo agens arbitratu, & sponso per matrimonium copulata, dotem efficit ea, quæ data sunt, & condictionem patris extinguit, *Synopsis ibid.* 21 *l.* 5. *l.* 7. *in fin. supr. eod.* 22 Evidenter. 23 Nec enim omnis nuptiarum potestas in patribus erat, ut recte *apud Comicum* filius: Nonne oportuit præscisse me ante, nonne prius communicatum oportuit? 24 *Al.* indignis moribus: *al.* indignum majoribus.
25 Vel religionis diversæ, *l.* 5. *C. eod.* 26 Vide quæ notavi ad *l.* 25. *l.* 36. *infr. de ritu nupt. l. penult. C. eod.* 27 Facit *l* 3. §. 5. *infr. de B. P. contra tab.* vid. 2. Gell. 7. 28 Vide *Novell. Leonis* 109. Minor septem annis sponsa esse non potest. 29 Nisi destinata in testamento a patre, vide *l.* 6. *C. de interd. matrim. l.* 7. *infr. ad leg. Jul. de adult.* vide Cujac. 16. *observ.* 33. 30 *l.* 17. *infr. eod. l.* 60. §. 5. *infr. de ritu.* adde *Nov. Leonis* 23. 31 *Sponsaliorum* hic par prohibitio, quæ nuptiarum.
32 Non solum biennium, sed etiam triennium: Cuj. 16. *observ.* 35. Movetur, quod non annus, sed biennium legitur apud Dionem 54. & *l.* 2. *C. de sponsalib. l.* 4. *l.* 6. *C. Theodos. eod.* Idem tamen addit, videri posse verba illa retineri, si dicamus, iis, qui sibi puellam 11. annorum despondissent, legibus fuisse præscriptum annum ad nuptias contrahendas. 33 *l.* 4. *C. eod.* 34 *l.* 4. *supr. eod.* facit *l.* 2. *supr. de pactis. l.* 14. *in fin. supr. de constit. pec.*
35 Adi Alexandr. ab Alexandro *Genial. dier. lib.* 1. *cap.* 24. & *lib.* 2. *cap.* 4. ubi diffuse diversos in contrahendis nuptiis gentium mores declarantem & Barnab. Brissonium *select. antiq.* [illegible] 1. *c.* 18. Mod. 36 *Ritus*, verbum Pontificale. Rituales sic libri. v. Festum *Rituales.* Ritus mos comprobatus in administrandis sacrificiis. v. Festum *Ritus:* [illegible] ergo *ritus* demonstrat, nuptias non sine sacrificio aliquo peragi solitas. v. *l.* 66. §. 1. *infr. de don. inter vir.* Ulp. *in fragmentis tit.* 9. 37 Ritus nuptiarum pro gentium varietate varii fuerunt: de quibus summatim dixi ad *Novell. Leonis* 89. Porro huic titulo respondent tituli *de nuptiis* inscripti. 5. *C.* 4. 1. *Inst.* 10. *Novell. Justiniani* 2. 19. 22. 154. 157. *Leon.* 24. 53. 79. 89. 90. 98. 100. 4. Harmenop. 4. περὶ γάμων νομίμων &c. 28. *Eclog.* 9. Ulpian. 5. Paul. 2. *sent.* 19. Sunt vero *nuptiæ* a nubendo, id est, operiendo. Varr. 4. *de lingua.* hinc *nubes*, quæ cœlum operiunt, 13. *Isidor.* 7. moris enim erat (etiam apud antiquissimos, *Genes.* 24. ubi Rebecca conspecto eminus sponso suo Isaaco caput suum obtexit, docens, ut ait Ambrosius, *c. nec illud.* 30 *quæst.* 5. verecundiam in nuptiis præire debere) ut nuptæ vultus suos velarent, 9. Isid. *ult.* flameo scilic. Ælius & Cincius *apud Festum:* vid. Tertull. *lib. de veland. virginib.* & *lib. de corona militis.* Ambr. *in* 1. *ad Corinth.* 11. hinc *nupta verba*, quæ virginem dicere nefas erat, *Fest.* Innupta, quæ nondum vultum suum velat, 9. Isid. *ult.* alias etymologias vide apud Festum. 38 Vide Theophilum, *Inst. de Nuptiis.* ubi dixi
39 *l.* 1. §. 3. *supr. de just. & jur.* §. 1. *Inst. de patria potest. Inst. de jure natural. in princ. c.* 27 *q.* 2. *in princ. c.* 11. *extr. de præsumpt.* 40 Quæ animum & consensum præcipue requirit. v. *l.* 15. *infr. de condit. & demonstr.* & ita illud intellige, ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. *Ephes.* 5. *v.* 31. tunc matrimonium est: Adulterium vero, cum quoquo modo disjunctis duobus alia caro, imo aliena miscetur. Tertull. *lib. de monogamia.*
41 Unius sc. est enim polygamia merito explosa, *l.* 1. *supr. de his, qui notant.*
42 Non marium inter se, vide *l.* 2. *C. de incestis. l.* 31. *C. ad leg. Jul. de adult. Nov.* 141.
43 *Consortes* ideo dicuntur conjuges & poterit mulier his verbis accipi, *Accipio te in consortem.* 44 De quo vide quæ notavi ad *l.* 66. *in fin. infr. de donat. inter virum.*
45 Divinæ domus. *l.* 4. *C. de crim. expil. hered.* An nuptiæ possunt cum meretrice contrahi? vide *Nov. Leonis.* 93. cum infideli? vide quæ notavi ad *l.* 6. *C. de Judæis.*
46 Rei humanæ, *d. l.* 1. fortunarum. unde mortuo marito nullis relictis liberis, uxor succedebat. Halicarnass. 2. Cajus 3. *Inst.* apud Ruffinum. *tit.* 16. *collationis legum Mosaicarum.* hinc sortitur domicilium mariti, *l.* 5. *infr. eod.* 47 Hinc collige, nihil tam humanum esse, quam fortuitis casibus mulieris maritum, vel uxorem viri participem esse. *l.* 22. §. 7. *infr. soluto* hinc uxor socia, *d. l.* 4. *l.* 52. ff. *de re judicata* quasi domina rerum mariti, *l.* 1 *infr. rer. amot.* Addidit Justinian. *Inst. de patria potestate.* hæc verba *individuam vitæ societatem continens:* quibus uxor a meretrice, & concubina differt: Columella 12. Nihil conspiciebatur in domo dividuum: nihil quod aut maritus, aut fœmina proprium esse juris sui diceret. Lactantius *l.* 1. *c.* 21. Qui servari potest charitas, nisi habitaverint semper una, nisi devota mens, & servata invicem fides individuam fecerit charitatem? Cicero 1. *Offic.* Prima societas in ipso conjugio est: Proxima in liberis. 48 Vid. Guibertum. 1. *c.* 12. *quæstionum.* Goth. Adde Ant. Cont. *lib.* 1. *Succisiv. lect. c.* 5. S. L. Coras. *c.* 29. *epist. quæst.* Mod. 49 Sine consensu nuptiæ esse non possunt. 50 V. *l.* 18. *infr. eod.* 51 Hinc collige, inter fratris vel sororis liberos nuptias valere. §. 4. *Inst. de nupt. l.* 19. *C. de nupt. l.* 2. *C. de instit.* Objicitur tamen Theophilus *in dict.* §. 4. & *Cajus* 4. vide Contium. 21. *lect.* 1.
52 Si modo filius non vivit, alias consensus ejus requiritur, *l.* 16. §. 1. *infr. eod.*
53 V. quæ notavi ad *l.* 9. *supr. de sponsalib.* 54 V. *l.* 10. *infr. de condit. & demonst.*
55 4. Harmen. 4. §. 5. 56 Viro. *Goth.* Vide in hanc l. Joann. Robert. *sent. jur. lib.* 3. *c.* 2. Brisson. 1. *select.* 18. & quæ not. *Censur. forens. nostr. lib.* 1. *c.* 14. *in fin.* S. L.
57 Id est, per procuratorem. 58 Imo fœmina absens nubere non potest: etsi vir absens uxorem ducere possit. Paul. 2. *sent.* 19. §. 5. adde quæ scripsi *ad l.* 15. ff. *de condit. & demonst.* 59 V. Joann. Robert. *lib.* 3. *sent. jur. c.* 2. Brisson. *lib.* 1. *select. antiq.* [illegible] 18. quod autem subjungitur: *si in domum ejus deduceretur*, per eam deductionem præstiti a puella consensus indicium designatur: atque ita non pugnat *l. Seia.* ff. *de donat. inter vir. & uxor.* Mod. 60 Quo pacto mulier in domicilium mariti transibat ejusque forum sortiebatur, ff. *eod.* 61 *l.* 69. §. 3. ff. *de jure dotium.* Domus mariti, matrimonii domicilium est: ideoque mulier per procuratorem in absentis mariti domo duci potest: in sua non potest: vide Paul. 2. *sent.* 19. §. 5. 62 *l.* 6. *C. de donat. ante nuptias.* v. *l. ult. C. de incolis. lib.* 10. *tit.* 39.

6. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

DEnique Cinna scribit: eum, qui absentem [1] accepit [2] uxorem [3], deinde rediens a cœna juxta Tiberim perisset, ab uxore lugendum [4] responsum est.

7. PAULUS lib. singulari ad legem Falcidiam.

IDeoque potest fieri, ut in hoc [5] casu aliqua virgo & dotem, & de dote habeat actionem [6].

De servili cognatione.

8. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

LIbertinus [7] libertinam matrem, aut sororem [8], uxorem ducere non potest [9]: quia hoc jus moribus [10], non legibus introductum est.

De Furore avi vel patris. 2. De patre captivo vel absente.

9. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

SI [11] nepos [12] uxorem velit ducere avo furente, omnimodo patris [13] auctoritas erit necessaria: sed si pater furit, avus sapiat, sufficit [14] avi voluntas. §. 1. Is [15], cujus pater ab hostibus captus est, si non intra triennium [16] revertatur, uxorem ducere potest.

10. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

SI ita pater absit, ut ignoretur, ubi sit, & an sit: quid faciendum est, merito dubitatur? Et, si triennium effluxerit, postquam apertissime fuerit pater ignotus, ubi degit, & an superstes sit, non prohibentur liberi [ejus] utriusque sexus matrimonium vel nuptias legitimas contrahere.

11. JULIANUS lib. 62. Digestorum.

SI filius ejus, qui apud hostes est, vel absit, ante triennium captivitatis vel absentiæ patris uxorem duxit; vel si filia nupserit: puto recte matrimonium vel nuptias contrahi: dummodo [17] eam filius ducat uxorem, vel filia tali nubat, cujus conditionem certum sit patrem non repudiaturum.

Si quis arroget maritum ejus quam repudiaverat. 1. De sponsa patris, 2. vel filii. 3. De filia uxoris post divortium suscepta. 4. De cognatione per adoptionem.

12. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

SI qua mihi uxor fuit, deinde a me repudiata nupsit Seio, quem ego postea adrogavi, non sunt nuptiæ incestæ [18]. §. 1. Inter me, & sponsam [19] patris mei nuptiæ contrahi non possunt, quanquam *noverca* mea non proprie dicatur. §. 2. Sed & per contrarium [20], sponsa [21] mea patri meo [22] nubere non poterit: quamvis *nurus* non proprie dicatur. §. 3. Si uxor mea post divortium alii nupserit, & filiam susceperit, putat Julianus, hanc [23] quidem privignam non [24] esse, verum nuptiis ejus abstinendum. §. 4. Adoptivæ sororis filiam possum uxorem ducere: *cognata* enim mea non est filia ejus, quia avunculus [25] nemo fit per adoptionem: & eæ demum cognationes contrahuntur in adoptionibus, quæ legitimæ essent, id est, quæ [26] adgnatorum jus haberent: Pari ratione & sororem patris mei adoptivi possum ducere, si non fuit eodem patre nata.

De Patrona ignobili.

13. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

SI patrona tam ignobilis [27] sit, ut ei honestæ sint vel saltem liberti sui nuptiæ, officio judicis super hoc cognoscentis hæ prohiberi non debent.

De uxore quondam patris, 1. vel filii adoptivi. 2. De servili cognatione, 3. vel affinitate. 4. Noverca, privigna, socrus, nurus quomodo accipiuntur.

14. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

ADoptivus filius si emancipetur, eam, quæ patris adoptivi uxor fuit, ducere non potest: quia *novercæ* locum habet [28]. §. 1. Item si quis filium adoptaverit, uxorem ejusdem, quæ *nurus* loco est, ne [29] quidem post emancipationem filii ducere poterit: quoniam aliquando nurus ei fuit. §. 2. *Serviles* quoque *cognationes* [in] hoc [30] jure observandæ sunt: Igitur suam matrem manumissus non ducet uxorem: Tantundem juris est, & in sorore, & sororis [31] filia. Idem e contrario dicendum est, ut pater filiam non possit ducere, si ex servitute manumissi sint: etsi dubitetur, patrem eum esse. † Unde nec vulgo quæsitam [32] filiam pater naturalis potest uxorem ducere: quoniam *in contrahendis matrimoniis naturale jus* [33], *& pudor inspiciendus est*: contra pudorem est autem filiam uxorem suam ducere [34]. §. 3. Idem tamen, quod in servilibus cognationibus constitutum est, etiam in servilibus adfinitatibus servandum est: veluti, ut eam, quæ in contubernio [35] patris fuerit, quasi novercam, non possim ducere: & contra, eam, quæ in contubernio filii fuerit, patrem quasi nurum non ducere: æque nec matrem ejus, quam quis in servitute uxorem habuit, quasi [36] socrum: cum enim cognatio servilis intelligitur, quare [37] non & adfinitas intelligatur? Sed in re dubia certius & modestius est, hujusmodi nuptiis abstinere. §. 4. Nunc videamus, quomodo noverca, & privigna, & socrus, & nurus intelligantur: ut sciamus, quas non liceat ducere. † Quidam *novercam* per se patris uxorem, & *nurum* filii uxorem, & *privignam* uxoris ex alio marito filiam intelligunt [38]: Sed quod ad hanc causam, verius est, nec avi uxorem, nec proavi duci posse. Duas ergo, vel plures novercas ducere non poterit: Non mirum: Nam & is, qui adoptivus est, nec naturalis patris, nec adoptivi [39] uxorem ducere potest: [Sed] & si plures uxores pater habuerit, nullam [40] earum ducere possum. † Itaque *socrus* appellatione non tantum uxoris meæ mater, sed [41] & avia, & proavia intelligitur: ut nullam earum ducere possim. † *Nurus* quoque appellatione non tantum filii uxor, sed & [42] nepotis, & pronepotis continetur: licet quidam has *pronurus* appellant. † *Privigna* quoque non solum ea mihi intelligitur, quæ uxoris meæ filia est, sed & neptis [43], & proneptis, ut nullam earum ducere possim: Item [44] ejus matrem, quam sponsam habui, non posse me uxorem ducere, Augustus interpretatus est: fuisse enim eam socrum [45].

De uxore quondam privigni. De marito quondam privignæ.

15. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

UXorem [46] quondam privigni conjungi [47] matrimonio vitrici non oportet: nec in matrimonium [48] convenire novercam ejus [49], qui privignæ maritus fuit.

Si filia Senatoris libertino nupserit. 1. De nepote, & nepte. 2. De furore.

16. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

ORatione [50] divi Marci cavetur, *Ut si Senatoris* [51] *filia libertino nupsisset, nec nuptiæ essent* [52]: quam & Senatusconsultum [53] secutum est. §. 1. Nepote uxorem ducente, & filius [54] consentire debet: neptis vero si nubat, voluntas & auctoritas avi sufficiet. §. 2. *Furor* [55] contrahi matrimonium non sinit, quia consensu opus est: sed recte contractum non impedit.

De fraternitate per adoptionem. 1. De adoptione generi, vel nurus. 2. De amita, matertera, amita magna, matertera magna.

17. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

PEr adoptionem quæsita *fraternitas* eousque impedit nuptias, donec [56] manet adoptio: Ideoque eam, quam pater meus adoptavit, & emancipavit [57], potero uxorem ducere: æque & si, me emancipato, illam in potestate retinuerit, poterimus jungi matrimonio. §. 1. Itaque volenti [58] generum adoptare suadetur, ut filiam emanciparet: similiter suadetur ei, qui nurum velit adoptare, ut emancipet filium. §. 2. Amitam [59] quoque, & materteram, item magnam quoque amitam, & materteram magnam prohibemur uxorem ducere [60]: quamvis magna amita, & matertera, quarto [61] gradu sint. Utique autem amitam, & amitam magnam prohibemur uxorem ducere, & si per adoptionem [62] nobis conjunctæ sint.

De nuptiis renovatis, & consensu parentum.

18. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

NUptiæ inter easdem personas nisi volentibus parentibus renovatæ [63], justæ non habentur.

De patribus cogendis in matrimonium collocare.

19. MARCIANUS lib. 16. Institutionum.

CApite trigesimoquinto legis Juliæ, *Qui* liberos, quos habent, in potestate [64], injuria *prohibuerint* ducere uxores, vel nubere, (vel qui dotem dare non volunt [65], ex constitutione Divorum

1 Absens. 2 Domi suæ, & quidem per alium. 3 Quid, si non absentem accepit, sed tantum osculatus est? v. *l.* 16. *C. de donat. ante nupt.* 4 vide *l.* 1. 8. 9. 10. 11. *supr. de his, qui notant.* 5 Quamvis nondum in cubiculum mariti venerit, videtur nupsisse, *l.* 34. *infr. de cond. & demonst.* 6 v. 4. Harmen. 4. §. 7. 7 v. *l.* 14. *infr. eod.* 8 Hanc vocem, *sororem*, Tribonianus adjecit: nec enim moribus, aut jure gentium sororem ducere prohibemur, id enim licitum erat apud Athenienses, & Ægyptios) sed legibus, seu jure civili. vide Cujac. 16. *observ.* 17. 9 Tametsi nulla sit inter servos agnatio, & nullum jus conjugii, ac proinde cognatio, quæ ante manumissionem nulla fuit, nuptiis obesse debere non videatur: quia tamen matrimonia non tam a legibus quam moribus gentium & jure naturæ pendent, cognationes serviles merito sunt nuptiis impedimento. vide Alciat. *lib.* 4. *parerg. cap.* 21. Mod. 10 Seu jure gentium. *l. ult. infr. eod.* 11 4. Harmen. 4. §. 9. 12 vide quæ scripsi ad *l.* 36. ℱ. *eod.* 13 In cujus potestatem quasi recidit. 14 Quæ non sufficeret, si pater etiam saperet, *l.* 3. *supr. eod. l.* 16. §. 1. *infr. eod.* 15 4. Harmenop 4. §. 10. 16 Adde *l.* 11. *infr. eod l.* 12. § 3. *infr de captivis.* 17 Cur ita? vide *l.* 42. ℱ. *eod.* 18 Incestæ videbantur, quia res ad eum casum pervenerat, a quo incipere non potest. *Accurs.* 19 Sponsam patris ducere filius non potest, §. 9. *Inst eod* 20 Contrariorum eadem est disciplina. 21 Sponsam filii pater ducere non potest. *d.* §. 9. 22 Quia soceri loco habetur. *l.* 5. ℱ. *de testibus. l.* 8. *infr. de gradib.* 23 *d.* §. 9. 24 Cur non est privigna? quia non ante nuptias cum ejus matre mihi contractas nata, sed post divortium cum ejus matre a me factum. 25 Imo, amita fit per adoptionem, eoque casu nuptiæ vetitæ sunt. *l.* 17. §. 2. *infr. eod.* 26 vide *l.* 23. *supr de adopt* agnationis jus non habent, qui non sunt ejusdem familiæ. *ibid.* 27 Ut quæ corpore quæstum fecit, vel ludicram artem exercuit, aut publico judicio damnata. *l* 47 *infr eod.* 28 Non tamen adgnatæ, *l.* 23. *supr de adopt* pari analogia eam, quæ neptis ex adoptione fuerit, licet emancipatam, ducere non potes. *l* 55. §. 1 *infr. eod.* 29 §. 1. *in fin. Inst. de nupt.* & quamvis adoptione cessent reliqua adoptionum jura. vide *l. pen* §. 2. *C. de adopt.* 30 *l.* 8. *si pr. eod.* § 10. *Inst. eod* 31 Cum qua, si matrimonium contraxeris, incestum commiseris. *l* 56. *infr eod.* 32 *l* 41. § 3. *in fin.* ℱ. *eod.* 33 Quod honestum est, *l.* 197. *infr. de reg. jur.* jus gentium *l. ult. infr. eod* commune jus, §. 7. *Inst. de nupt.* jus moribus introductum, *l* 8. *in fin. infr. eod.* id est, sola honestate, solo pudore quod etsi liceat [illegible], non est honestum, *l.* 144. ℱ. *de reg. jur.* ad hæc, una omnibus parentibus servanda est reverentia. *l.* 6. *supr. de in jus vocando.* 34 Nam utcunque servus eam [illegible], est tamen parens, *l.* 4. §. 3. *supr. de in jus vocando.* 35 Recte in contubernio: nam *matrimonium* est inter liberos homines: *contubernium* inter servos, aut cum servis. *l.* 3. *C. de incestis.* 36 Notandæ sunt hæ voces, *quasi noverca quasi nurus, quasi socrus.* 37 Argumentum a cognatione ad affinitatem observa. 38 *l* 4. §. 6 *infr. de gradibus.* 39 *l.* 55. *infr. eod.* 40 Patris, avi & ulterius sive naturalis, sive adoptivi uxores, mihi sunt *novercæ.* 41 Mater, avia, proavia, & ulterius uxoris meæ, mihi *socrus* sunt. 42 Uxor nepotis, *l.* 6. *infr. de gradibus.* & ulterius uxores, mihi *nurus* sunt. 43 *l.* 40. *infr. eod.* 44 Meæ uxoris, imo, & sponsæ, filia, neptis & ulterius, mihi sunt *privignæ*, *ut hic.* utcunque ex iis, vel ex concubinatu, vel ex meretricio complexu natæ sint. *l.* 7. *infr. de gradib.* 45 Imo, sponsæ parens socer non est. *l.* 6. *in fin. l.* 8. *infr. de gradib. l.* 4. *infr. ad leg. Pomp. de parric.* 46 Nec uxorem quondam privigni ducere, nec privignæ marito nubere potes. 47 Privigni mei quondam uxorem ducere non possum: Sic noverca, privignæ marito nubere non potest. Est enim vitricus privigno affinis. Privignus est mihi affinis. §. 6. *Inst. de nupt.* Privigni uxor est mihi in secundo genere affinitatis, & ita in linea ascendentium & descendentium nuptiæ prohibitæ in secundo genere affinitatis. An idem in linea collaterali? Non puto temere extendi, *c. non debet.* 8. *extr. de consanguinit.* prohibitione in secundo & tertio genere affinitatis sublata. 48 *Nec in manum.* Cujac. ad Ulp. 9. ita legit, & Tribonianum id mutasse ait, ob desuetum morem conveniendi in manum. 49 vide Tiraquellum *in legibus connubialibus l.* 4. *gl.* 1. *part.* 4. *n.* 5. Pratejum *inversionum cap.* 2. Mod. 50 Quam Senatusconsultum sequi solebat, ut mox dicam. 51 *l.* 34. §. *ult. l.* 42. *in fin. infr. eod. l.* 9. ℱ. *de Senatorib.* 52 Id hodie correctum videtur: sunt enim permissæ quantumvis illustribus personis cum libertis nuptiæ. *Nov.* 78. *c.* 3. *Nov.* 117. *c.* 6. 53 *l.* 43. §. 10. *infr. eod. Orationes Imperatorum*, patrum consulta sequebantur, *ut hic.* Tacit. 11. Orationem Principis secuto patrum consulto, Hedui senatorum in Urbe jus adepti sunt. Hujus rei exemplum, Senatusconsultum de petitione hereditatis quod ad orationem D. Hadriani factum est, *l. item veniunt.* 20. §. *præter.* 6. *l. si & rem.* 22. *supr. de petit. hered. l.* 1. *C. eod.* Hinc fit, ut quod uno loco Oratione Principis inductum dicitur, id alias Senatusconsulto, citra ullam [illegible] tribuatur. De quo dixi ad *l* 7. *C. de prædiis minorum.* 54 Imo solus avi consensus sufficere videtur. *l* 3 *supr. eod.* 55 Paul 2. *sent.* 19. §. 4. *l.* 8. ℱ. *de his, qui sunt* [illegible] *l* [illegible] *supr. de sponsal.* 56 §. 2. *vers. sed si qua. Inst. de nuptiis.* 57 *l* 5. ℱ. *de gradib l.* [illegible]. §. 1. ℱ. *de verb. oblig. l.* 9. *in fin* ℱ *de liberis.* 58 *d* §. 2. 59 *l* 17 *C. eod* 60 Quia parentum loco habentur, §. 5. *Inst. de nupt.* 61 *l.* 1. §. 6. *l.* 10 §. 15. ℱ. *de gradib.* Ulp. 5. §. 6. 62 Imo amitam adoptivam ducere possum, *l.* 12 *in fin* ℱ. *eod* v. Contium, 1. *subcesivar* 5. 63 *l.* 7. *C de nuptiis* [illegible] & contractæ, *l.* 2. ℱ. *eod. l* 2[illegible] *in pr. C. de nupt. Inst de nupt. in pr.* 64 Id est, [illegible] 65 An naturales tantum dotare coguntur? non coguntur, *arg. l.* 41. § 11 [illegible] *de leg.* 3. mater non cogitur filiam dotare, *l.* 14 *C. de jure dot.* ergo nec avus maternus, & avia materna. Quid avus paternus? tenetur, *l.* 33. *supr. de pactis. l* 6 *infr de*

Severi & Antonini) per Proconsules, Præsidesque provinciarum *coguntur* [1] in matrimonium collocare, & dotare [2]. *Prohibere* autem videtur, & qui conditionem non quærit.

De auctoritate curatoris.

20. PAULUS lib. singul. ad Orationem Divi Severi & Commodi.

SCiendum [3] est, ad officium curatoris [non] [4] pertinere, nubat pupilla [5], an non: quia officium ejus in administratione negotiorum constat: [Et] ita Severus & Antoninus rescripserunt, in hæc verba: *Ad officium curatoris administratio pupillæ pertinet: nubere* [6] *autem pupilla suo arbitrio potest.*

De consensu filiifamilias.

21. TERENTIUS CLEMENS lib. 3. ad leg. Juliam & [7] Papiam.

NOn cogitur [8] filiusfamilias uxorem ducere.

22. CELSUS lib. 15. Digestorum.

SI patre cogente [9] ducit uxorem [10], quam non duceret si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium: quod inter invitos non contrahitur: maluisse hoc videtur.

De libertina.

23. IDEM lib. 30. Digestorum.

LEge Papia [11] cavetur [12], *Omnibus ingenuis, præter Senatores* [13] *eorumque liberos, libertinam uxorem habere licere.*

De præsumptione nuptiarum.

24. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

IN liberæ mulieris consuetudine non concubinatus [14], sed nuptiæ [15] intelligendæ sunt: si non corpore quæstum fecerit [16].

De filio emancipato.

25. IDEM lib. 2. Regularum.

FIlius [17] emancipatus [18] etiam sine [19] consensu [20] patris [21] uxorem ducere potest, & susceptus filius ei heres erit.

De rea adulterii.

26. IDEM lib. 5. Responsorum [respondit].

REas adulterii [22] factas, nec ante damnationem vivente marito uxores duci posse.

Si Senator libertinam duxerit.

27. ULPIANUS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

SI quis in Senatorio ordine agens libertinam habuerit uxorem, quamvis interim [23] uxor non sit, attamen [24] in ea conditione est, ut si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat.

De liberta recusante nuptias patroni.

28. MARCIANUS lib. 10. Institutionum.

INvitam [25] libertam uxorem ducere patronus non potest.

29. ULPIANUS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

QUod & Ateius Capito Consulatu suo fertur decrevisse: Hoc tamen ita observandum est, nisi [26] patronus ideo eam manumisit, ut uxorem eam ducat.

De nuptiis simulatis.

30. GAJUS lib. 2. ad legem Juliam & Papiam.

SImulatæ [27] nuptiæ nullius momenti sunt.

Si Senator permissu Principis libertinam duxerit.

31. ULPIANUS lib. 6. ad legem Juliam & Papiam.

SI Senatori indulgentia Principis fuerit permissum libertinam justam uxorem habere, potest justa uxor esse [28].

De libertino arrogato ab ingenuo.

32. MARCELLUS lib. 1. ad legem Juliam & Papiam.

SCiendum est, libertinum qui se ingenuo dedit adrogandum, quamvis in ejus familia ingenui [29] jura sit consecutus, ut [30] libertinum tamen a Senatoriis nuptiis repellendum esse.

De redintegrato matrimonio.

33. IDEM lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

PLerique opinantur, cum eadem mulier ad eundem virum revertatur, id matrimonium idem esse: Quibus adsentior, si non [31] multo tempore interposito reconciliati fuerint: nec inter [32] moras aut illa alii nupserit, aut hic aliam duxerit: maxime si nec [33] dotem vir reddiderit.

De generali mandato quærendi mariti. 1. *De rea adulterii.* 2. *De comprivignis.* 3. *Si pater ejus quæ libertino nupsit, Senatu moveatur.*

34. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

GEnerali mandato *quærendi* [34] *mariti filiæfamilias*, non fieri nuptias, rationis est: Itaque personam ejus patri demonstrari, qui matrimonio consenserit, ut nuptiæ contrahantur, necesse est.

§. 1. Ream adulterii, quam vir jure mariti postulavit, non prohibetur post abolitionem [35] uxorem denuo ducere: Sed & si non jure mariti ream postulavit, jure contractum matrimonium videbitur. §. 2. Inter privignos [36] contrahi nuptiæ possunt, etsi fratrem communem ex novo parentum matrimonio susceptum habeant.

§. 3. Filiam Senatoris nuptias libertini [37] secutam, patris casus [38] non faciat uxorem: nam quæsita dignitas liberis, propter crimen [39] patris auferenda [non] est.

De filiofam. milite.

35. IDEM lib. 6. Responsorum.

FIliusfamilias miles [40] matrimonium sine patris voluntate non contrahit.

De adulta, tutore, vel curatore, 37. *vel liberto Curatoris.*

36. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

TUtor, vel curator adultam [uxorem] ducere non [41] potest: nisi a patre desponsa, destinatave, testamentove [42] nominata conditione [43] nuptiis, secuta fuerit.

collationib. An frater? utique: si ex eodem sit patre, l. 12. §. pen. infr. de admin. & peric. tut. Sunt tamen quidam casus, quod ad patrem attinet, excipiendi: quid enim, si ære alieno sit obrutus? utique dotare non cogetur filiam, qui in fraudem creditorum id faceret, l. 14. in fin. l. 25. §. 1. infr. quæ in fraud. creditorum. Quid, si filia habet unde dotetur? v. l. 22. §. pen. infr. ad SC. Trebell. Quid, si ingrata? v. Nov. 22. c. 27. in fin. ignominioso nubat? v. l. 3. §. 5. infr. de bonor. poss. contr. tab. si hæretica? v. l. 18. C. de hæreticis. Quid, si filia jam contraxit nuptias sine dote? vide Socinum, reg. 281. 4. Harm. 4. §. 11.

1 Ut interdum accidit, l. 9. supr. de in rem verf. Idem dicendum, si sint absentes, vel capitivi. l. 5. §. 4. infr. de jure dot. 2 Est enim eorum pietatis, l. 34. supr. de negot. voti, l. 22. §. penult. infr. ad SC. Trebell. & officii, filias dotare, l. ult. C. de dot. promiss. l. 18. in fin. C. de hæreticis. Sed quatenus? pro ratione facultatum, d. l. 18. arg. l. 8. in fin. supr. de in rem verso. l. 60. infr. de jure dot. 3 v. quæ scripsi ad l. 18. supr. eod. 4 Hæc negativa omnino vera est. Potest enim pupilla nubere arbitrio suo. infr. eod. non expectato consensu cognatorum, adfinium, & curatorum, l. 8. C. de nuptiis. l. 6. supr. de sponsalib. Hoc tamen constat, ubi pudore eligere maritum non vult, judicem convocatis ejus cognatis id statuere posse, l. 20. in fin. C. de nuptiis. possunt interea tutores pupillæ suæ dotem constituere, l. 61. infr. de jure dot. l. 7. infr. de tutor. datis. 5 vide l. 101. infr. de verbor. obl. 6 Pupilla nubere suo arbitrio potest, 4. Harm. 4. §. 12. 7 Nonne vanissimas Papias leges, quæ ante liberos suscipi cogunt, quam Juliæ matrimonium, post tantæ auctoritatis senectutem heri Severus constantissimus Principum exclusit? Tertull. 4. Apologetic. 8 l. 22. l. 28. infr. eod. l. 12. l. 14. C. eod. 9 Id est, suadente admodum, & urgente atque hortante, non tamen vi cogente aut minis. l. 21. supr. eod. Goth. Contra Jure Canonico, c. 14. & seq. extr. de sponsal. Ans. 10 Filius: & quidem sola reverentia patris, seu metu non duxit. adde l. 26. §. 1. supr. de pignorat. 11 l. 28. C. de nupt. 12 Quæ hodie abrogata est. Novell. 78. c. 3. 13 Senator, Senatorisque filius libertinam uxorem ducere non poterat: ut hic. 13. Ulp. 1. Theophil. §. 5. Inst. de libertin. 14 l. 3. infr. de concubinis. Goth. Contra Jure Canonico, c. 2. extr. de cland. despons. junct. c. aliter. 30. quæst. 5. Ans. 15 Hodie non præsumuntur nuptiæ, nisi mulier probet a viro se ea mente acceptam, ut illi esset uxor. Novell. 74. cap. 5. Porro de hac præsumptione, vide Alciat. 3. præsumpt. 38. 16 v. Joann. Robert. lib. 3. sent. jur. cap. 2. Hotoman. lib. 1. observ. in Pandectas cap. 9. Mod. 17 In filia emancipata idem, arg. l. 20. C. de nupt. 18 4. Harmen. 4. §. 13. 19 Hinc Contius, 1. subcesiv. 4. colligit, jure naturali, id est, necessario non requiri consensum parentum in liberorum nuptiis: alias emancipatus nunquam sine patris consensu contraheret: matris quoque, ut patris requireretur consensus, qui tamen legibus non requiritur, ut quæ filios in potestate non habeat. l. 20. C. de nupt. solus avi consensus, sine patris consensu nunquam sufficeret in elocanda nepte, l. 16. §. 1. ff. eod. Naturæ eam vim esse, ut omnibus ex æquo parentibus idem honos habeatur. l. 4. infr. de cur. furioso: ut nullo vel tempore, vel loco, vel personis mutetur. §. 11. Inst. de jure natur. Esavi legitimos liberos fuisse, Genes. 36. tametsi sine parentum consensu nuptias contraxit. Liranus in 28. Gen. Tobiam felicem suis nuptiis eventum sortitum, cui tamen patris consensus defuerit. Tob. 7. Nullibi sacris scripturis mandari, ut parentum consensus in liberorum nuptiis necessario adhibeatur: Pontificibus Romanis idem visum fuisse, Nicolao. 27. q. 2. c. sufficiat. 2. Lucio tertio quantumvis pater nuptiis filii reclamet. c. 6. extr. de raptoribus. Innocentio tertio c. 23. extr. de sponsal. & Tridentinæ Synodo, Johanni Andreæ. c. ult. extr. de sponsalib. impub. & Lombardo, distinct. 28. qui Canonistarum Scholasticorumque familias velut principales ducunt: videri consensum parentum ad decorum tantum, non ad necessitatem requiri; ex ritu & honestate magis quam necessitate adhiberi: Constare, non omnia, quæ honesta sint, esse pariter necessaria: Ideoque honesti, jurisque naturæ intuitum nuptias illegitimas non efficere, quæ sine parentum consensu fuerint contractæ. Sed his opponunt contra nonnulli, vel in primis omnium nuptiis ostensum, quid posteri sequerentur: Deum, patris loco functum Evam primo homini copulasse: consensu Abrahami, Isaacum, Gen. 24. Isaaci, Jacobum, Gen. 28. vers. 6. Simsonem, consensu patris Manoah, nuptias contraxisse. Jud. 14. vers. 4. lege divina mandari patribus, ne Chananæis filias suas elocent. Deut. 7. vers. 3. & pluribus aliis locis constare, citra parentum voluntatem nuptias non contrahi eamque auctoritatem parentibus sacro jure concedi. Exod. 22. Num. 30. 2. Sam. 1. 1. Corinth. 7. Hoc Imperatores, l. un. §. 1. C. de rapt. Inst. de nupt. in pr. hoc Ecclesiæ patres, Tertull. 1. ad uxor. in fin. Ambr. in lib. de patriarch. 32. q. 2. c. honorantur. Aug. epist. 233. Evarist. 30. q. 5. c. 1. hoc Synodum Toletanam quartam, 32. q. 2. c. ult. hoc jurisconsultos, l. 2. l. 16. §. 1. supr. eod. l. 11. supr. de stat. hom. hoc etiam Ethnicos, Euripid. in Andromacha. Museum in Hero, & Leandro v. 179. 180. sanxisse vel probasse. Sic sentio: quoscunque liberos, sive filios, sive filias, injussu patris contrahere nuptias impune non posse, nisi sint emancipati expresse (tunc enim videntur voluntate patris semper contrahere. l. 3. §. 5. ff. de B. P. contr. tab.) vel tacite, puta si majores 25. annis. Nov. 115. c. 3. (ex Edicto regis Henrici, fœmina anno 25. masculi anno 30.) si parentes eorum absentes vel captivi fuerint. l. 5. §. 4. ff. de jur. dot. Igitur minores 25. annis nunquam impune sine parentum consensu nuptias contrahent? sic est de jure, nisi parens eis conditionem non quærat, aut injuriose prohibeat eos nubere, vel uxorem ducere. l. 19. supr. eod. nisi furor parentes occupet, Inst. de nupt. in pr. aut captivitas, d. l. 5. his casibus, Prætoris decreto nuptias impune contrahent arg. l. 19. ff. eod. & d. l. 5. ita ut exheredari ob eam causam non possint, nisi forte propudiosas aut cum infamia nuptias contraxerint. d. N. 115. c. 3. l. 3. §. 5. infr. de B. P. contr. tab. Hæc si non procedent, exheredari posse videntur: ut & edicto regis Henrici 2. anno 1556. cautum in Gallia legitur. An eorum matrimonium distrahetur? si pater justam rationem habuit non probandarum hujusmodi nuptiarum, injustæ nuptiæ, injusta uxor, injusti liberi (& ut Apulejus 6. spurii, §. pen. Inst. de nupt.) nulla dos, nulla uxor erit. d. §. pen. non tamen jure civili Romanorum dissolvitur matrimonium: idque contemplatione publicæ utilitatis, id est, nuptiarum. Paul. 2. sent. 19. §. 2. Hinc Augustinus ait, 28. q. 1. c. ult. tale conjugium ratum esse, licet non legitimum: unde constat, hanc legem civilem imperfectam esse, ut quæ nuptias sine consensu parentum fieri prohibeat, contractas tamen non dissolvat: ut Cincia lex imperfecta dicitur, quod supra certum modum donare vetet, donatum tamen non rescindat. Ulp. tit. 1. Simile est edictum illud Henrici, de quo paulo ante diximus; vetat enim hujusmodi nuptias & punit, non tamen eas rescindit. 20 Quo? num sequente? Imo, præcedere debet. Inst. de nupt. in pr. ut & in adquirenda hereditate. l. 25. §. 4. infr. de adquir. vel omitt. heredit. ut merito laudandi judices videantur, qui simplicium sponsaliorum in causa, patris ratihabitione non contenti, jubent contracta sponsalia dissolvi: novoque patris consensu nova inchoari. Ratihabitio tamen patris videtur contractas ita nuptias recte conciliare. l. 5. C. de Nupt. Favor matrimonii, parentumque suos in liberos amor, hoc quoque persuadere satis videtur, ut sit satis consensum parentum intercedere. quo verbo Theophilus utitur Inst. de Nupt. nec sit necesse eum præcedere. vide tamen Hotom. 9. Illustr. & l. 68. ff. de jur. dot. Hic etiam quæritur, an expressus consensus præcise requiratur, an tacitus sufficiat? Postremum verius est, ut consensisse existimetur, qui sciens non contradixit. v. l. 5. C. de nupt. 21 An idem in matre? superius dixi, & dicam ad l. 20. C. eod. 22 l. 17. C. ad l. Jul. de adult. Goth. vide Cujac. lib. 4. obs. cap. 22. Joann. Robert. lib. 1. sent. cap. 4. S. L. 23 Vitiosum itaque ab initio interdum convalescit. l. 1. in fin. C. si rector provinciæ. 24 Cessante impedimento nuptiarum nuptiæ convalescunt: ita quæ initio non valent nuptiæ, tractu temporis possunt convalescere: vide tamen Dynum, c. non firmatur. de regul. jur. in 6. 25 Debent enim matrimonia esse libera. v. l. 14. C. de nupt. l. 134. infr. de verb. oblig. 26 l. 51. infr. eod. 27 l. 13. C. de nupt. vid. l. 54. ff. de oblig. & act. Simulatis nuptiis legis Juliæ & Papiæ pœnas nullus evitat 28 Possunt enim non jure facta a Principe confirmari. ut l. 38. supr. de adopt. l. 57. ff. eod. 29 Imo, quamvis libertus adoptetur a patrono, ingenuus non est, l. ult. ff. de stat. hom. 30 Libertinus qui se ingenuo dedit adrogandum, adrogatori ingenuus est, aliis non est. Unde velut ingenuus Senatoris filiam ducere non potest. 31 v. l. 3. infr. de divortiis. facit l. 31. ff. de jure dot. 32 De hoc loquendi genere dixi ad l. 28. infr. de admin. & peric. tut. 33 Tunc enim tacite dos ei reintegratur. vide l. 64. infr. de jure dot. l. pen. §. 5. infr. solut. matr. 34 Mandatum quærendi matrimonii excedit, qui non tantum maritum quærit, sed etiam ipsas nuptias contrahit. 35 vide tit. C. de abolitionib. 36 Comprivignos, §. 8. Inst. de nupt. Goth. Idem Jure Canonico. c. quod super his. extr. de consanguinit. & affin. Ans. 37 Ut l. 16. supr. eod. 38 l. 9. ff. de senatorib. 39 v. l. 26. infr. de pœnis. 40 Cur ita? collige ex l. 1. ff. de obsequiis. Goth. Secus Jure Canonico. cap. cum causa. extr. de raptor. c. per tuas. extr. de cond. apposit. Ans. v. ad hanc l. Cont. subcesiv. lect. lib. 1. c. 4. S. L. 41 l. 5. l. 7. C. de interdicto matrim. l. 64. §. 1. infr. eod. 42 l. 66. infr. eod. l. 101. ff. de cond. & demon. l. 7. infr. ad leg. Jul. de adult. 43 Destinatave, testamentove nominata, conditionem nuptiarum secuta fuerit. Cujac. 16. observ. 33.

37. IDEM

37. IDEM lib. 7. Responsorum.

LIbertum [1] curatoris puellæ prohiberi oportet uxorem eandem ducere.

De administrantibus Officia.

38. IDEM lib. 2. Sententiarum.

SI quis Officium in aliqua provincia administrat, inde oriundam, vel ibi domicilium habentem uxorem ducere non [2] potest, quamvis sponsare [3] non prohibeatur [4]: ita scilicet, ut, si post [5] officium depositum noluerit mulier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere, arris tantummodo redditis [6] quas acceperat. §. 1. Veterem sponsam in provincia, quam quis administrat, uxorem ducere potest: & dos data non fit caduca [7]. §. 2. Qui in provincia aliquid administrat, in ea provincia filias [8] suas in matrimonium collocare, & dotem constituere non prohibetur.

De sororis pronepte. 1. *De incestu.*

39. IDEM lib. 6. ad Plautium.

SOroris proneptem [9] non possum ducere uxorem: quoniam parentis loco ei sum. §. 1. Si quis ex his, quas moribus [10] prohibemur uxores ducere, duxerit, incestum dicitur committere.

De filia privignæ.

40. POMPONIUS lib. 4. ex Plautio.

ARisto respondit, privignæ [11] filiam non magis uxorem duci posse, quam ipsam privignam.

De ea quæ vulgo quæstum facit. 1. *De concubinatu.*

41. MARCELLUS lib. 26. Digestorum.

PRobrum [12] intelligitur etiam in his mulieribus esse, quæ turpiter viverent, vulgoque quæstum facerent, etiam si non palam [13]. §. 1. Et si qua se in concubinatu alterius quam patroni [14] tradidisset, *matrisfamilias* [15] honestatem non habuisse dico.

De honestate spectanda. 1. *Quibus nubere non possunt prognatæ Senatoribus.*

42. MODESTINUS lib. singulari de Ritu nuptiarum.

SEmper in conjunctionibus non solum quid liceat considerandum est, sed & quid [16] honestum [17] sit. §. 1. Si Senatoris filia, neptis, proneptis libertino [18], vel qui artem ludicram [19] exercuit, cujusve pater materve id fecerit, nupserit, nuptiæ non erunt.

Quid sit palam quæstum facere. 3. *De ea quæ palam sine quæstu se prostituit.* 4. *De ea, quæ facere desiit.* 5. *De obtentu paupertatis.* 6. *De lenocinio.* 10. *De damnata publico judicio,* 11. *Vel calumniæ, vel prævaricationis.* 12. *De adultera.*

43. ULPIANUS lib. 1. ad leg. Juliam [20] & Papiam.

PAlam [21] *quæstum facere* dicemus, non tantum eam quæ in lupanario se prostituit, verum etiam si qua, ut adsolet [22], in taberna cauponia, vel qua alia pudori [23] suo non parcit. §. 1. *Palam* autem sic accipimus, passim, hoc est sine [24] delectu [25]: non si qua adulteris, vel stupratoribus se committit: sed quæ vicem prostitutæ sustinet. §. 2. Item, quod cum [26] uno, & altero pecunia accepta [27] commiscuit, non videtur palam corpore quæstum facere [28]. §. 3. Octavenus tamen rectissime ait, etiam [29] eam quæ sine quæstu palam se prostituerit, debuisse his connumerari. §. 4. Non solum autem ea quæ facit, verum [30] ea quoque quæ fecit, & [si] facere desiit, lege notatur: neque enim adlevatur turpitudo, quæ postea intermissa est. §. 5. Non est ignoscendum ei, quæ obtentu paupertatis [31] turpissimam vitam egit. §. 6. Lenocinium facere non minus [32] est, quam corpore quæstum exercere. §. 7. *Lenas* autem eas dicimus, quæ mulieres quæstuarias [33] prostituunt. §. 8. *Lenam* accipiemus & eam, quæ alterius nomine hoc vitæ genus exercet.

§. 9. Si qua [34] cauponam exercens, in ea corpora quæstuaria [35] habeat, ut multæ adsolent sub prætextu instrumenti cauponii [36] prostitutas mulieres habere: dicendum, hanc quoque *lenæ* appellatione contineri. §. 10. Senatus [37] censuit, non conveniens esse ulli Senatori [38], uxorem ducere aut retinere damnatam publico judicio: quo [judicio] cuilibet [39] ex populo experiri licet; nisi si cui lege aliqua accusandi publico judicio non est potestas. §. 11. Si qua calumniæ judicio damnata sit ex causa publici judicii, & quæ prævaricationis damnata est, *publico judicio damnata* esse non videtur [40].

§. 12. Quæ [41] in adulterio deprehensa est, quasi publico judicio damnata est: [Proinde] si adulterii condemnata esse proponatur, non [42] tantum quia deprehensa est, erit notata, sed quia & publico judicio damnata est. Quod si non sit deprehensa, damnata autem, idcirco notetur, quia publico judicio damnata est: [at] si deprehensa quidem sit, damnata autem non sit, notata erit: Ego puto, etsi absoluta sit post deprehensionem, adhuc tamen notam illi obesse debere: quia verum est, eam in adulterio deprehensam: quia [43] factum [44] lex, non [45] sententiam [46] notaverit [47]. §. 13. Non adjicitur hic, ut in Lege Julia de adulteriis, *a quo* vel *ubi deprehensam* [48]: proinde sive maritus, sive quis alius deprehendisse proponatur, videtur notata: Sed & si non in domo mariti, vel patris sui deprehensa sit, erit notata secundum verba legis.

Legis Juliæ & Papiæ caput, de Senatoribus, & eorum liberis. 1. *Summa dicti capitis legis Juliæ.* 2. *Si avus vel avia artem ludicram fecerit.* 3. *De patre naturali, vel adoptivo,* 5. *Et tempore, quo artem ludicram fecit.* 7. *Si uxor Senatoris, vel prognati Senatore, artem ludicram facere incipiat.* 8. *Ne a Senatoribus ducantur, quæ a cæteris ingenuis duci non possunt.*

44. PAULUS lib. 1. ad leg. Juliam & Papiam.

LEge Julia [49] ita cavetur: *Qui Senator est, quive filius, neposve ex filio, proneposve ex filio nato, cujus eorum est, erit: Ne quis eorum sponsam uxoremve sciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quæ ipsa, cujusve* [50] *pater, materve artem ludicram facit, fecerit: Neve Senatoris filia, neptisve ex filio proneptisve ex nepote, filio nato, nata: libertino eive, qui ipse, cujusve pater, materve artem ludicram facit, fecerit: sponsa, nuptave sciens dolo malo esto: Neve quis eorum dolo malo, sciens sponsam uxoremve eam habeto.*

§. 1. Hoc capite prohibetur Senator libertinam ducere, eamve, cujus pater [51] materve artem ludicram fecerit: Item libertinus Senatoris filiam ducere. §. 2. Non obest, avum [52] & [53] aviam artem ludicram fecisse. §. 3. Nec distinguitur, pater in potestate habeat filiam, necne: tamen [54] justum [55] patrem intelligendum Octavenus ait, matrem, etiam si vulgo [56] conceperit. §. 4. Item [57] nihil refert, naturalis sit pater, an adoptivus. §. 5. An & is noceat, qui, antequam adoptaret, artem ludicram [58] fecerit: atque si naturalis pater, antequam filia nasceretur, fecerit? Et si hujus notæ homo adoptaverit, deinde emancipaverit, an non possit duci, ac si talis pater naturalis decessisset? Sed de hoc casu contrariam legis sententiam esse, Pomponius recte putat, ut eis non connumeretur.

§. 6. Si postea ingenuæ uxoris pater materve artem ludicram facere cœperit: iniquissimum est, dimittere eam debere, cum nuptiæ honestæ contractæ sint, & fortasse [59] jam liberi procreati sint.

§. 7. Plane si ipsa artem ludicram facere cœperit, utique dimittenda erit. §. 8. Eas, quas [60] ingenui cæteri prohibentur ducere uxores, Senatores non ducent [61].

Aliud legis Juliæ & Papiæ caput. Ne liberta invito patrono alii nubat. *De empta.* 1. *De jurejurando.* 2. *De emptore.* 3. *De filiof. milite.* 4. *De nupta vel sponsa.* 5. Invitus *quomodo accipitur.* 6. *De servitute patroni.*

45. ULPIANUS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

IN eo jure quod dicit, *invito* [62] *patrono libertam quæ ei nupta est, alii nubere non posse, Patronum* [63] accipimus (ut rescripto Imperatoris Nostri, & Divi Patris [64] ejus continetur) & eum [65] qui hac lege emit, ut manumittat; quia manumissa liberta emptoris habetur. §. 1. Qui autem juravit *se patronum*, hoc idem non [66] habebit. §. 2. Ne is quidem debet habere, qui non suis [67] nummis comparavit. §. 3. Plane, si filiusfamilias miles esse proponatur: non dubitamus, si castrensis peculii ancillam manumiserit, competere ei hoc jus: est enim patronus secundum constitutiones [68]: nec patri ejus hoc jus competit. §. 4. Hoc caput ad nuptam tantum libertam pertinet, ad [69] sponsam non pertinet [70]: & ideo, invito patrono nuncium sponsa liberta si miserit, cum alio connubium

1 Adde *l.* 64. *ff. eod.* Libertus meus adultam meam, cujus sum curator, uxorem ducere non potest, *ut hic.* An tutor? v. *l.* 6. *C. de interdicto.* 2 *l.* 57. 63. *ff. eod. l.* 6. *C. de nupt.* 3 *l. un. C. si rect. prov. l.* 3. §. 1. *ff. de donat. int. vir.* 4 Imo prohibetur. *arg. l.* 15. *ff. de sponsal.* Goth. Aliud dicendum est de præside vel rectore provinciæ, qui imperium & potestatem habet, *l. unic. C. si rector provinciæ.* & eas leges sic conciliant Græci. vide Cujacium *lib.* 4. *observ. cap.* 22. & Joann. Robert. *lib.* 1. *sent. jur. cap.* 4. Mod. 5 *l.* 65. *in fin infr. eod.* 6 v. *Nov. Leonis* 23. 7 Caduca dos *l.* 61. *ff. eod.* Ulpian. 16. *in fin.* 8 Novo jure, filias elocare prohibetur. *Nov. Leonis* 23. 9 *l.* 17. *C. de nupt. l. ult. C. si nupt. ex rescript.* §. 3. *Inst. de nupt.* 10 *l.* 8. *ff. eod.* jure gentium. *l. ult. infr. eod.* 11 *l.* 14. *in fin. supr. eod.* 12 Stuprum. *vulgat.* de probro adde *l.* 42. *infr. de verb. sign.* 13 Quod quid sit, v. *l.* 43. *infr. eod.* Quæritur tamen, quemadmodum fieri possit, ut mulier vulgo quæstum faciat, non tamen palam: videntur enim hæc diversa. 14 *l.* 1. *l.* 2. *infr. de concubinis. l.* 49. §. 4. *infr. de leg.* 3. *l.* 13. *ff. ad leg. Jul. de adult.* 15 De qua vide quæ scripsi ad *l.* 3 *in fin. ff. de lib. exhib.* 16 Quod decorum & natura justum. 17 *l.* 16. *supr l.* 44. *ff. eod. l.* 197. *ff. de reg. jur.* 4. Harm. 6. §. 42. 18 *l.* 44. *ff. eod.* adde Ulp *tit.* 13. §. 1. 19 Ulpian 13. 20 De maritandis ordinibus scil. An lex Julia & Papia sint una lex vel duæ, v. quæ not. ad *l.* 59. *ff. de cond. & demonstr.* 21 v. *l.* 33. *infr. de verb. sign.* 22 Cauponariæ mulieres facile prostitui præsumuntur. v. *l.* 29. *C. ad leg Jul. de adulteriis.* 23 In taberna, caupona, vel alias pudori &c. Hal. §. 9 *ff. eod.* 24 *Sine delectu* est indistincte. *l. ult. supr. de juris & facti ignor.* 25 Ut alibi, quod coram pluribus, *l.* 33. *ff. de verb. sign.* palam proscribere est, ut legi possit de plano. v. *l.* 11. §. 3. *ff. de institor.* palam nuncupare heredem, est ita nuncupare ut exaudiri possit, *l.* 21. *ff. qui testam.* 26 Item quæ cum uno &c. *Hal.* hinc collige, palam non fieri quod cum uno aut altero fit. 27 Idem si pecunia non accepta: nam quæ gratis facit, non ideo minus peccat. 28 Meretricem videri quæ duos quæstus causa admisit, hinc post alios colligit Rolandus a Valle, 1. *cons.* 74. *n.* 20. 29 Palam ut prostitui dicatur mulier, quæstum intercedere non est necesse, *ut hic.* idem est in calumniatore. *l.* 2. *ff. de calumniator.* 30 Quæ turpiter vixit, semper est ignominiosa, licet turpiter vivere desinat. *Bald.* 31 Mulier turpiter vivens prætextu paupertatis non excusatur. 32. *q.* 5. *can. ita.* Paupertas stuprum non excusat. *Bald.* 32 Imo, majus, *l.* 4. §. 2. *supr. de his, qui notantur.* Solon lenocinium morte multabat, ut Æschines refert. 33 *d. l.* 4. §. 2. *in princ.* 34 *d. l.* 4. §. 2. *vers. sive.* 35 Quæstuaria corpora, *ut hic* quæstuariæ mulieres. §. 7. *supr. eod.* 36 Instrumenti cauponarii. 37 *l.* 16. *ff. eod.* 38 Et ingenuo. Ulpian. 13. §. 2. 39 §. 1. *Inst. de publ. jud.* 40 Quoad probationem nuptiarum: in aliis causis secus. *Accurs.* 1. 9. 1 *supr. de calumniatorib.* 41 Ulp. 13. §. 2. 42 Ordo est inversus: ita legit Petrus Faber, Non tantum erit notata quæ publico judicio damnata est, sed & quæ deprehensa. 1. *Semestr.* 23. 43 Deprehensa in adulterio ? que notata est, ut quæ judicio publico adulterii damnata est, quia lex non tantum sententiam notat sed factum, hoc est, lex non tantum eam notat, quæ adulterii damnata est judicis sententia, sed quæ in ipso facto deprehensa. 44 *Facti & sententiæ* discrimen: unde colligitur, sententiam non requiri in iis in quibus lex factum notat. 45 Imo sententia magis notanda quam genus criminis. *l.* 13. *ff. de pœnis.* 46 Id est, lex non tantum notat damnatam adulterii, sed & in adulterio deprehensam, etiamsi nondum damnata fuerit. 47 Notat *Hal.* in muliere sc. in viro secus, in quo sententia, non lex ipsa infamiam infert, *l.* 2. §. 3. *ff. de his, qui notant.* Cur tam varie? vel ideo, quod major a muliere quam a viro pudicitia requiritur. 48 Vel ubi deprehensa sit. *Hal.* 49 Quæ nunc abrogata est. Ulp. 13. *Nov.* 78. *c.* 3. *Nov.* 117. *c.* 6. Cæterum hujus capitis meminit quoque Dio. *lib.* 54. & 56. & ad id pertinent *lex penult. C. de nupt. l.* 5. 6. 7. *ff. de Senatorib. l.* 8. *ff. de agnosc. liber. l.* 16. *l.* 42. §. 1. *ff. eod. l.* 3. §. 1. *ff. de donat. inter vir.* Goth. De Jure Canonico hæc Matrimonia etiam sunt permissa, *c.* 3. *si quis ancillam.* 29 *q.* 2. Ans. 50 *l.* 7. *in fin. C. de incestis.* Ulp. *tit.* 13. §. 1. 51 *l.* 7. *in fin. C. de incestis.* 52 Vitia parentum non nocent liberis. Avi vel Aviæ infamia & nota non nocet nepotibus. *Patris & Matris* appellatione avum & aviam non contineri, hinc quoque colligunt. 53 *Patris & Matris* appellatione non continentur in odiosis avus aut avia, quoties tractatur de odio: facit *l.* 21. *ff. ad l. Jul. de adult.* 54 *Patris* appellatione non continetur illegitimus, *ut hic.* quando sc. dispositio legis respicit civilem rationem, *ut hic.* non naturalem: tunc enim avus comprehenditur. *l.* 14. §. 2. *supr. eod. l.* 2. *in fin. ff. ad l. Jul. de adult.* junct. *l.* 30. *C. eod.* Ideoque naturalis filius parentis sui mortem vindicare potest. *l.* 3. *ff. de lib. caus.* eundem parentem in jus vocare non potest. *l.* 6. *ff. de in jus vocando.* An in majestatis pœnis illegitimi comprehenduntur, ut legitimi? vid. *l.* 5. *C. ad l. Jul majest.* an sunt domestici patris? vid. Bald. *hic.* 55 *Patris* appellatione, injustum seu bastardum patrem non contineri, hinc Baldus colligit: quod verum, quoties lex non aliam constituendi rationem habet quam civilem: secus si a natura constituendi causam petat *l. adoptivus.* 14. §. *serviles. ff. eod.* unde notant, filio bastardo permitti injuriam & mortem patris naturalis ulcisci: cum hæc ultio sit a naturali ratione. facit *l.* 3. *ff. de liberali causa.* 56 *l.* 14. §. 2. *ff. eod.* 57 Patris naturalis & adoptivi similitudo. 58 Quæ infamat *l.* 1. *ff. de his, qui notant.* 59 Nota favorem nuptiarum honeste contractarum, & liberorum ex eis procreatorum. adde *l.* 57. *ff. eod.* 60 Adde *l.* 49 *in fin. ff. eod.* & ita lege apud Ulpian. *tit.* 13. §. 2. potius, quam *cæteri ingenui.* 61 Quænam illæ sunt? Lena a lenone manumissa, in adulterio deprehensa, judicio publico damnata, quæ artem ludicram fecit, a Senatu damnata. *d.* §. 2. 62 *l.* 51. *ff. eod. l.* 11. *ff. de divortiis. l.* 8. *C. de operis libert.* 63 *Patronus* is etiam censetur, qui emit ancillam ut manumitteret, quique ita emptam manumisit. 64 Divi Sever. patris. *Hal.* Divi Marci, *l.* 3. §. 3. *ff. de suis.* adde *l.* 10. *ff. de in jus vocando. d.* 3. §. 3. *ff. de bon. libert. l.* 2. *l.* 3. *C. si mancip.* 65 *d.* §. 3. 66 Imo, idem jus habebit, & erit patronus, *l.* 8. §. 1. *ff. de in jus vocand.* 67 Non suis nummis comparat, qui nummos ab alio accepit ut manumitteret. *l.* 3. §. 4. *ff. de bon. lib.* 68 Divi Hadriani, *l.* 8. *ff. de jure patron.* adde *l.* 10. *supr. de in jus voc. l.* 3. §. 8. *l.* 22. *infr. de bonis lib. l. si quis hac lege.* 30. §. *sed si castrensi. n.* 2 *infr. qui & a quibus manumissi.* 69 Privilegium concessum actui perfecto, non debetur inchoato tantum. 70 Contraria videtur *l.* 22. *ff. de manumiss. & l.* 51. *ff. eod.* sed facile conciliabis, si ad hunc locum exceptionem adjicias, nisi illa hac lege & conditione manumissa sit, ut patrono nuberet. *Mod.*

habet. §. 5. Deinde ait lex, *invito Patrono: Invitum* accipere debemus eum, qui [1] non consentit ad divortium: idcirco nec a furioso divertendo solvit se hujus legis necessitate; nec si ab ignorante divorterit: rectius enim hic [2] invitus dicitur, quam qui dissensit. §. 6. Si ab hostibus patronus captus esse proponatur, vereor [3], ne possit ista connubium habere nubendo: quemadmodum haberet, si mortuus esset: Et qui Juliani sententiam probant, dicerent [4], non habituram connubium: putat enim Julianus durare ejus libertæ matrimonium etiam in captivitate, propter patroni reverentiam: Certe, si in aliam servitutem patronus sit deductus, procul dubio dissolutum esset matrimonium.

De liberta communi.

46. GAJUS lib. 8. ad legem Juliam & Papiam.

ILlud dubitationis est, an & qui communem [5] libertam uxorem duxerit, ad hoc jus admittatur? Javolenus negavit: quia non [6] proprie videtur ejus liberta, quæ etiam alterius sit [7]. Aliis contra visum est [8]: quia libertam ejus [9] esse negari non potest, licet alterius quoque sit liberta: Quam sententiam plerique recte probaverunt.

De filia Senatoris, quæ corpore quæstum, vel artem ludicram fecit, vel judicio publico damnata est.

47. PAULUS lib. 2. ad leg. Juliam & Papiam.

SEnatoris filia, quæ corpore quæstum, vel artem ludicram fecerit, aut judicio publico damnata fuerit, impune libertino nubit [10]: nec [enim] honos [11] ei servatur, quæ se in tantum [fœdus [12]] deduxit.

De filio patroni. 1. *De liberta ignominiosa.* 2. *De assignatione libertæ.*

48. TERENTIUS CLEMENS lib. 8. ad legem Juliam & Papiam.

FIlio patroni in libertam paternam eandemque uxorem idem [13] juris, quod ipsi patrono daretur, ex sententia legis accommodatur. † Idemque dicendum erit & si alterius patroni filius, vivo altero, libertam eorum uxorem duxerit. §. 1. Si ignominiosam libertam suam patronus uxorem duxerit, placet, quia [14] contra legem maritus sit, non habere eum hoc legis beneficium. §. 2. Si uni ex filiis adsignatam [15] alter uxorem duxerit, non idem jus quod [in] patrono tribuendum: nihil enim juris habebit: quia Senatus omne [16] jus libertorum adsignatorum ad eum transtulit, cui id pater tribuit.

De uxoribus ducendis ab inferioris vel superioris dignitatis hominibus.

49. MARCELLUS lib. 1. ad legem Juliam & Papiam.

OBservandum est, ut inferioris [17] gradus homines ducant [18] uxores eas, quas hi, qui altioris dignitatis sunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur: at contra, antecedentis [19] gradus homines non possunt eas ducere, quas his, qui inferioris dignitatis sunt, ducere non licet.

De manumissione, & fideicommisso.

50. IDEM lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

PRoxime constitutum dicitur, ut, cum quis libertam suam duxerit uxorem, quam ex [20] fideicommissi causa manumiserit, liceat libertæ invito eo nuptias contrahere: puto, quia non erat ferendus is, qui ex necessitate [21] manumisit, non suo arbitrio: magis enim debitam libertatem præstitit, quam ullum beneficium in mulierem contulit.

De ancilla manumissa matrimonii causa.

51. LICINNIUS RUFINUS lib. 1. Regularum.

MAtrimonii causa ancilla manumissa, a nullo alio uxor duci potest, quam a quo manumissa est: nisi [22] patronus matrimonio ejus renunciaverit. §. 1. Si autem filiusfamilias matrimonii [23] causa, jussu [24] patris ancillam manumiserit, Julianus putat, perinde eam haberi, atque si a patre ejus manumissa esset: & ideo potest eam uxorem ducere.

De incestis nuptiis, de dote.

52. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

INcestæ nuptiæ neque [25] dotem [26] habent: & ideo [omne] quod perceptum est, licet fructuum nomine, auferetur.

De parentibus & liberis.

53. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

NUptiæ consistere non possunt inter eas personas, quæ in numero [27] parentum [28] liberorumve sunt, sive proximi, sive ulterioris gradus sint, usque ad infinitum.

De cognatione & justis nuptiis. De vulgo quæsitis.

54. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

ET nihil interest, ex justis nuptiis cognatio descendat, an vero non: nam & vulgo [29] quæsitam sororem quis vetatur uxorem ducere.

De filia vel nepte adoptiva. 1. *De patris adoptivi matre, matertera, nepte ex filio.*

55. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

QUinetiam nefas existimatur, eam quoque uxorem ducere, quæ per adoptionem [30] filia, neptisve esse cœperit: in tantum, ut, etsi [31] per emancipationem [32] adoptio dissoluta sit, idem juris maneat. §. 1. Patris adoptivi mei matrem, aut [33] materteram, aut neptem ex filio, uxorem ducere non possum: scilicet, si in familia ejus sim: Alioquin si emancipatus fuero ab eo, sine dubio nihil impedit nuptias: scilicet, quia post emancipationem [34] extraneus intelligor.

Si sororis filia in concubinatu fuerit.

56. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

ETiamsi concubinam quis [35] habuerit sororis [36] filiam, licet libertinam, incestum committitur.

De filio officium gerentis. 1. *De status confirmatione.*

57. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

QUi in provincia Officium aliquod gerit, prohibetur etiam consentire filio [37] suo uxorem ducenti. §. 1. [In libr. II. de adulteriis Papiniani Marcianus notat]: Divus Marcus & Lucius Imperatores Flaviæ Tertullæ per Mensorem libertum ita rescripserunt: *Movemur* [38] *& temporis* [39] *diuturnitate, quo ignara* [40] *juris in matrimonio avunculi* [41] *tui fuisti, & quod ab avia tua collocata es, & numero* [42] *liberorum vestrorum: idcirco [que] cum hæc omnia in unum concurrunt* [43], *confirmamus* [44] *statum* [45] *liberorum vestrorum in eo matrimonio quæsitorum, quod ante annos quadraginta* [46] *contractum est, perinde* [47] *atque si legitime concepti fuissent.*

Si libertina Senatori, quasi ingenua nupserit.

58. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

A Divo Pio rescriptum est, Si libertina Senatorem deceperit, quasi ingenua, & ei nupta est, ad exemplum Prætoris Edicti, dandam in eam actionem, quia ex dote nullum lucrum habet, quæ nulla [48] est.

De tutore & ejus liberis.

59. PAULUS lib. singul. de Adsignatione libertorum.

SEnatusconsulto [49], quo cautum est, *Ne tutor* [50] *pupillam, vel filio suo, vel sibi nuptum collocet*, etiam nepos [51] significatur [52].

De his ad quos tutelæ periculum pertinet. 2. *De tutoribus non administrantibus.* 4. *Si pendente excusationis judicio pupilla adoleverit.* 5. *De nuptiis & sponsalibus.* 6. *De filio tutoris adoptivo.* 7. *De liberis a tutore datis in adoptionem.* 8. *Si heres tutoris provocantis victus sit.*

60. IDEM lib. singul. ad Orationem Divi Antonini & Commodi.

SI quis tutor quidem non sit, periculum tamen tutelæ ad eum [53] pertineat, an sententia Orationis contineatur, veluti si pupilla ab hostibus capta [54] fuerit, aut falsis [55] allegationibus a tutela se excusaverit, ut [56] ex sacris constitutionibus periculum ad eum pertineat? Et dicendum est, hos quoque ad Senatusconsultum pertinere: nam & hujusmodi periculum in numerum trium tutelarum computari comprobatum est. §. 1. Sed si propter alterius personam periculum ad eum pervenit, videamus, ne extra sententiam Senatusconsulti sit; veluti si Magistratus in tutelæ periculum incidit, vel fidejusserit quis pro tutore, vel curatore: quia nec in numerum trium tutelarum hæc imputantur: Et consequens est, hoc probare. §. 2. Quid ergo, si honoris [57] causa tutor datus sit? Quatenus nec hujusmodi tutela in numerum computatur, nunquid idem sit? Sed ratio in contrarium ducit: quod dictum est, [&] honorarium tutorem periculum solere pati, si male passus sit administrari tutelam. §. 3. Quin autem ille, qui cum datus est tutor cessat [58] in administratione, pertineat ad Orationem, non est dubitandum, quia perinde tenetur ex sacris constitutionibus, atque si gessisset. §. 4. Quid ergo si, cum se vellet excusare aliquo titulo, nec in promptu probationes haberet, excusationis negotium fue-

1 Ut *l. 5. supr. de serv. præd. urb.* ubi scripsi de taciturnitate & silentio. 2 *Invitus* facere videtur, quo ignorante quid fit. *Inviti* dicuntur, qui ignorant & absunt. 3 Sic respondebant interdum Jurisconsulti, *ut nec.* & *l. 67. §. 3. infr. eod. l. 9. §. 1. l. 59. §. 1. infr. de jure dot. l. 20. §. 1. ff. de B. P. contr. tab. l. 48. §. 1. ff. de aquæ rer. l. 1. §. 12. infr. de cloacis.* v. Duar. 2. *disp.* 11. 4 Et quidem probatur sententia Juliani dicentis. *Hal.* 5 Liberta communi patrono etiam nupta, non potest eo invito alteri nubere. Ita quod constitutum est de liberta propria, extenditur hic ad communem. 6 Fictione, quod commune est, meum est v. Dynum *ad l. 11. infr. de reg. jur.* 7 vide Decium *ad Reg. id quod nostrum. n. 4. cum seq.* & *ad cap. ratio. n. 9. extr. de præbend.* Socinum *ad l. servi electione. §. 1. n. 8.* & ibi Ripam *n. 10. de leg. 1.* Mod. 8 Nostrum videri scil. quod commune sit, *l. 5. §. 1. infr. de leg. 1. l. 239. in fin. infr. de verb. signif.* 9 *l. 12. infr. de adsign. lib.* 10 Ut ignobilis *l. 13. ff. eod.* facit *l. 48. §. pen. infr. eod. l. 29. C. ad leg. Jul. de adult.* 11 Nobilitas turpitudine vitæ amittitur, *l. 1. in fin. C. ubi senatores.* 12 In tantum scelus. *Hal.* 13 *l. 5. inf. de obs.* 14 Facit *l. 38. in fin. supr. de minor.* 15 vide *l. 12. ff. de adsign. lib.* 16 *l. 1. in princ. infr. de adsign. lib.* 17 Tam male inæquales veniunt ad aratra juvenci, Quam premitur magno conjuge nupta minor. Ovid. *in Dejanira.* Lege Canuleja postea promiscue conjugia sunt permissa. Livius 4. 18 Id est, ducere possint. 19 *l. 44. in fin. supr. eod.* Quod minori non licet propter turpitudinem vel similem causam, majori ob eandem causam prohibetur. 20 *l. 10. ff. de divort.* 21 Necessitate qui facit, non confert beneficium. *Bald.* In necessitatibus nemo est liberalis. *Bart.* facit *l. 84. infr. de hered. inst. l. 1. §. pen. infr. de aqua quotidiana.* 22 vide *l. 29. supr. eod. l. 11. §. 1. ff. de divortiis.* 23 Facit *l. 21. infr. qui & a quib.* 24 vide *l. 1. in fin. C. comm. de manum.* 25 Vide quæ scripsi ad *l. 4. C. de incest.* 26 *l. 58. infr. eod. §. 12. Inst. de nuptiis.* v. *l. 4. C. de incestis.* 27 vide *l. ult. infr. eod. l. 14. §. 2. supr. eod. §. 1. Inst. de nupt.* 4. Harm. 6. §. 47. *Genes.* 2. *Levit.* 18. Plat. 8. *de leg.* & 8. *de repub.* Notandum est quod Varro 2. *de re rustica, cap. 7.* scribit: Cum equus matrem ut saliret adduci non posset, & cum capite obvoluto perioga (ita appellatur quippe qui equum admittit: sic alibi apud Plinium Prurigo legitur, quæ verior videtur Scaligero lectio a prurigine admissuræ) adduxisset coegissetque matrem inire, cum descendenti velum dempsisset ab oculis, equus impetum in eum fecit ac mordicus interfecit. Idem ait Plinius 8. *cap. 13.* & Aristoteles 8. *de historia animal.* 28 Sic Horatius 3. *Carminum.* 24. Dos magna parentium virtus. 29 Adde *l. 14. §. 2. supr. eod.* 30 Facit *l. 14. §. 1. supr. eod.* 31 Extraneus quis non fit per emancipationem. adde *l. 1. §. 13. vers. extraneum. C. de rei uxor. act.* 32 *l. 23. in fin. supr. de adopt. §. 1. vers. & hæc adeo. Inst. de nupt.* v. *l. 14. supr. eod.* 33 Hæc verba, *aut materteram,* Hotom. 5. *obs.* 16. ex Glossa in contextum irrepsisse censet. 34 *l. 12. l. 13. supr. de adopt.* 35 Etiam miles, *l. 11. §. 1. infr. ad leg. Jul. de adulteriis.* 36 *l. 14. §. 2. ff. eod.* 37 *Novell. Leonis* 23. *l. unic. C. si rector provinciæ.* aliud erat in filia. *l. 38. in fin. ff. eod.* 38 Legitimandi jus, Principis est, Imo & incestuosos legitimare potest, *ut hic.* vide Rolandum a Valle, 2. *cons.* 61. *n.* 32. 39 Temporis diuturnitas, facti alieni ignorantia, & numerus liberorum Principem ad legitimandum movent. vide *Novell.* 139. *Nov.* 154. 40 Ignaris juris mulieribus succurritur. *l. 4. C. de incestis. Novell.* 12. *c.* 1. 41 Ut in *l. 5. supr. de cond. sine causa. l. 17. C. de nupt.* 42 Numerus liberorum minuit incestus crimen. *l. 7. §. 3. ff. de bonis damn.* 43 Singula quæ non prosunt, multa juvant. 44 Adde *§. 2. in fin. Inst. de hered. ab intest.* 45 An vero ipsum matrimonium confirmatur? non videtur, cum protinus sit dirimendum. vide *l. 4. in fin. C. de incestis.* Confirmatur itaque hic productum (id est, numerus liberorum eorumque status) at non producens, id est, ipsum incestuosum matrimonium. 46 Matrimonium non potest per annos quadraginta præscribi. *Bart.* 47 Legitimatio retro agitur ad tempus conceptionis: nempe ut legitimati fingantur legitime concepti: adde *l. 1. l. 2. ff. de natal. rest.* ita legitimatio, quasi restitutio natalium est. 48 vide *l. 52. ff. eod.* 49 *l. 64. §. 1. ff. eod. l. 7. ff. ad l. Jul. de adult.* 50 *l. 36. supr. eod. l. 62. in fin. ff. eod. l. 15. in fin. ff. de spons. l. 1. C. de interd. matrim.* Goth. Jure Canonico tutor pupillam uxorem ducere potest. Pan. in *c. 2. Extr. de secund. nupt.* v. Montan. *de Tutel. c. 31. effect.* 8. & Thom. Herbai. *rer. quotid. c. 13. §. 11.* Ans. 51 *l. 201. & 220. §. 3. ff. de verb. signif.* & *heres. l. 64. §. 1. infr. eod.* 52 Nepos *filii* appellatione continetur ex interpretatione, non ex propria significatione, *l. 14. supr. l. 6. in fin. C. ad SC. Maced.* vide quæ scripsi ad *l. 6. ff. de test. tut. l. 84. infr. de verb. signif.* 53 Est & ejusmodi, qui falsis allegationibus se excusavit. *§. ult. Instit. de excus.* 54 Tunc finitur tutela. *§. 1. Instit. quibus mod. tut.* 55 vide *l. 1. 2. C. si tut. vel cur. fals. alleg.* 56 Aut ex. *Hal.* 57 Ut in *l. 3. §. 2. infr. de administ. & peric. tut. l. 14. §. 1. infr. de solut.* 58 Dixi ad *l. 6. C. de testament. tut.*

rit

rit dilatum, & inter moras pupilla adoleverit? an ad Senatusconsultum pertineat? Quæstio in eo est, an [&] post pubertatem officio finito excusationem ejus recipi oporteat: nam si recipitur, & excusaverit, impune potest ducere: si vero non debeat recipi post officium finitum, non recte ducit. Et ait Papinianus lib. v. Responsorum, officio finito excusationem recipi non oportere: & ideo exacti temporis periculum ad eum pertinere: Sed mihi hoc nequaquam placet: iniquum enim est, propter dilationem, quæ forte non dolo, sed [quæ] ex necessitate contigit, non excusari, vel nuptias impediri excusatione recepta. §. 5. Quamvis verbis Orationis [1] cautum sit, *Ne uxorem tutor pupillam suam ducat*, tamen intelligendum est, ne despondere [2] quidem posse [3]: nam cum qua nuptiæ contrahi non possunt, hæc plerunque [4] ne quidem desponderi potest: nam quæ duci potest, jure despondetur. §. 6. Quid ergo, si adoptivus filius tutoris duxerit pupillam illicite, posteaque emancipatus fuerit: Credendum est, de adoptivis emancipatis Senatum non sensisse: quia post emancipationem in totum adoptivæ familiæ obliviscuntur.

§. 7. Naturales liberi, licet in adoptionem dati fuerint, Senatusconsulto continentur. §. 8. Quid ergo, si tutor datus provocavit [5], & postea heres ejus victus est? præteriti temporis periculum præstare debet? an vero, si filius heres fuerit, & victus est, ad Orationem pertineat? Et consequens est, hoc probare, quoniam rationem [6] debet reddere.

De dote caduca.

61. PAPINIANUS lib. 32. Quæstionum.

DOte propter illicitum matrimonium caduca [7] facta, exceptis impensis necessariis, quæ [8] dotem ipso jure minuere solent, quod judicio de dote redditurus esset, maritus solvere debet.

De matre, cui pater eligendi filiæ maritum arbitrium dedit. 1. De collibertis. 2. De tutore qui rationes reddidit, & adulta liberos habente.

62. IDEM lib. 4. Responsorum.

QUanquam in arbitrio [9] matris pater esse voluerit, cui nuptum filia communis collocaretur, frustra tamen ab ea tutor datus eligetur; neque [10] enim intelligitur pater de persona tutoris cogitasse: cum ideo maxime matrem prætulit, ne filiæ nuptias tutori committeret. §. 1. Mulier liberto viri ac patroni sui mala ratione [11] conjungitur. §. 2. Tutor, qui rationes curatori reddidit, puellam suam ante constitutum tempus ætatis ejus uxorem ducere, nec matrem ex alio matrimonio factam, potest.

De Præfecto cohortis, vel equitum, vel Tribuno.

63. IDEM lib. 1. Definitionum.

PRæfectus cohortis, vel equitum, aut Tribunus, contra interdictum [12], ejus provinciæ duxit uxorem, in qua officium gerebat: matrimonium non erit: Quæ species pupillæ comparanda est, cum ratio potentatus nuptias prohibuerit. † Sed an huic quoque, si virgo [13] nupsit, non sit auferendum quod testamento relictum est, deliberari potest? Exemplo tamen pupillæ nuptæ tutori, quod relictum est [14] potest mulier consequi; pecuniam tamen in dotem datam, mulieris heredi restitui [15] necesse est.

De liberto tutore. 1. De tutore & ejus filio, vel extraneo herede. 2. De filio tutoris.

64. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

LIbertum, eundemque tutorem pupillæ, eo quod in matrimonium collocata ipsi tutori suo, vel filio ejus est, Senatus relegandum censuit. §. 1. Senatusconsulti, quo prohibentur tutores & filii eorum pupillas suas ducere, puto heredem quoque tutoris extraneum [16] sententia adprehendi: cum ideo prohibuerit hujusmodi nuptias, ne pupillæ in re familiari circumscribantur ab his, qui rationes [17] eis gestæ tutelæ reddere compelluntur. §. 2. Tutor autem pupilli non prohibetur filiam [18] suam collocare pupillo suo in matrimonium.

De his qui militant in patria sua. 1. De officio provinciali finito.

65. PAULUS lib. 7. Responsorum.

EOs, qui in patria [19] sua militant, non videri contra Mandata ex eadem provincia uxorem ducere: idque etiam quibusdam Mandatis contineri. §. 1. Idem [eodem] Respondit: mihi placere, etsi contra Mandata contractum sit matrimonium in provincia, tamen post depositum officium, si in [20] eadem voluntate perseverat, justas nuptias effici; & ideo postea liberos natos ex justo matrimonio, legitimos esse [21].

De tutore vel curatore, eorumve filio. 1. De curatoris liberto.

66. IDEM lib. 2. Sententiarum.

NOn est matrimonium, si tutor [22] vel curator pupillam suam intra vigesimum & sextum [23] annum non desponsam a patre, nec testamento destinatam [24], ducat uxorem, vel eam filio suo jungat: quo facto uterque infamatur [25], & pro dignitate [26] pupillæ extra ordinem coërcetur: Nec interest filius [27] sui juris, an in patris potestate sit. §. 1. Curatoris [28] libertum, eam pupillam cujus patronus res administrat, uxorem ducere, satis incivile est.

De filio tutoris. 1. Si avus tutelam neptis gessit. 2. De patre vel fratre tutoris vel curatoris. 3. Si tutor vel curator adoptet maritum puellæ. 4. De curatore ventris & bonorum. 5. De filia ejus, quæ sub tutela vel curatore fuit. 6. De tutore, qui abstinuit pupillam bonis paternis.

67. TRYPHONINUS [29] lib. 9. Disputationum.

NOn solum vivo tutore, sed & post mortem ejus, filius tutoris ducere uxorem prohibetur eam, cujus tutelæ rationi obstrictus pater fuit. Nec puto interesse, exstiterit ei heres filius, an abstinuerit paterna hereditate, an nec heres fuit, forte exheredatus, aut præteritus emancipatus [30]: Nam & fieri potest, ut per fraudem [31] in eum collocata bona patris propter tutelam revocari oporteat.

§. 1. De uno dubitari potest: si avus tutelam gessit neptis ex filio emancipato natæ, an nepoti ex altero filio eam collocare possit [32], sive emancipato, sive manenti in potestate: quia *par* [33] *affectionis causa suspicionem* [34] *fraudis amovet* [35]? Sed etsi Senatusconsultum stricto jure contra omnes tutores nititur, attamen summæ [36] affectionis avitæ intuitu, hujusmodi nuptiæ concedendæ sunt. §. 2. Sed & si filiusfamilias [37] tutor puellæ vel curator fuit, puto, [vel] magis patri ejus non oportere eam nubere: Nunquid nec fratri, qui est in ejusdem potestate [38]? §. 3. Sed videamus, si Titii filius duxerit uxorem eam, quæ tua pupilla fuit, deinde Titium vel filium ejus adoptaveris, an perimantur nuptiæ, ut in genero adoptato [39] dictum est: an adoptio impeditur? Quod magis dicendum est, & si curator, dum gerit curam, adoptaverit maritum ejus puellæ cujus curator est: nam finita jam tutela, & nupta puella alii, vereor [40] ne longum sit [41], adoptionem mariti ejus impedire; quasi propter hoc interponatur, ut ratio [42] tutelæ reddendæ cohibeatur: Quam causam prohibitionis nuptiarum contrahendarum Oratio Divi Marci [43] continet. §. 4. Et si quis curator ventri [44] bonisque datus sit, prohibitionem ejusdem Senatusconsulti [45] inducit: nam [46] & hic debet rationem reddere: Nec spatium [47] administrationis movere nos debet, quia nec in tutore, nec curatore discrimen majoris aut minoris temporis, quo in hujusmodi munere quis fuerit, habitum esse [48].

§. 5. Si puellæ [49] tutelam Titius administravit, vel curator negotia gessit, eaque, nondum recepta ratione, decessit, filia herede relicta: Quærenti, an eam filio suo posset Titius collocare in matrimonium, dixi, posse [50]: quia [ratio] hereditaria esset, & sit simplex [51] debitum: Alioquin omnis debitor eam, cui obligatus esset ex aliqua ratione, prohibetur sibi filioque suo conjungere. §. 6. Sed & is, qui pupillam abstinet bonis patris sui, rationem ejus rei præstare debet: & fieri potest, ut etsi inconsultius hoc fecerit, & hoc nomine condemnari debeat: Sed etsi, optimo consilio [52], usus sit auxilio Prætoriæ jurisdictionis, quia non solvendo pater ejus decesserat, nihilominus tamen, quia judicio hoc probari oportet, impediuntur nuptiæ: Nam qui bene tutelam, & ex fide administravit, nihilominus prohibetur.

De incestu.

68. PAULUS lib. singul. ad Senatusconsultum Turpillianum.

JUre gentium [53] incestum committit [54], qui ex gradu adscendentium [55], vel descendentium [56] uxorem duxerit. † Qui vero ex latere eam duxerit, quam vetatur, vel adfinem, quam impeditur: si quidem palam fecerit, levius; si vero clam [57] hoc commiserit, gravius punitur. Cujus diversitatis illa ratio est circa matrimonium, quod ex latere non [58]

1 *l. 15. supr. de sponsalib. l. 1. C. de interd. matrim.* Imo senatusconsulto. *l. 4. C. de excus. tut.* dixi ad *l. 7. C. de præd. min.* 2 *l. 15. l. 16. supr. de sponsal.* 3 Tutor pupillam suam uxorem ducere non potest: quod & verbis legis ita aperte exprimitur. An & despondere potest? Minime: nam plerumque hoc evenit, ut qui cum aliqua non possunt nuptias contrahere, non possint & cum eadem sponsalia contrahere: sicuti per contrarium evenit, ut quam possis ducere, possis eandem despondere. Constat ita argumentum a nuptiis permissis, ad sponsalia permissa: ut ab iisdem prohibitis, ad eadem sponsalia interdicta. 4 Hoc dictum est propter viduam, quæ intra tempus luctus desponderi potest, non tamen duci. *l. 10. §. 1. ff. de his, qui notant.* 5 Atqui provocare non potest §. 16 *Inst. de excus. tut.* 6 Eadem est ratio in *l. 64. §. 1. ff. eod.* 7 *Caduca* dicitur dos cum ab ea cecidit cui data est, & fisco cedit. *l. 38. §. 1 supr. eod.* 16. Ulpian. *in fin* 8 *l. 1. §. 2. ff. de impens. in res dotal.* 9 Generale & liberum arbitrium non extenditur ad personas specialiter prohibitas. *Bald.* 10 Non venit in potestatem arbitrii id quod jure fieri non potest. *l. 6. §. 2. ff. de cond. indebiti. l. 46. supr. de peculio.* Liberum enim & generale limitatur & restringitur ad honesta: verbi gratia, Pater jussit filiam nubere matris arbitrio, non poterit mater filiam elocare patris inimicis 11 Id est, malo exemplo: ne quis putet eum, patrono adhuc superstite, adulterium in eam commisisse. 28. *Eclog.* 5. c. 13. 12 Id est, contra Mandata. *l. 2 §. 1. ff. de his, quæ ut indign. l. 6. C. de nupt.* vid. *l. 38. supr. eod.* Goth. Jure Canonico hoc matrimonium permittitur. Angel §. *sunt & aliæ. Inst. de nupt.* Ans. 13 Id est, impubes: quam significationem Nonius notat: atque inde puberes devirginatos dici, Cujac. 6. *obs.* 16. 14 *l. ult. ff. de legat.* 1. 15 Vide *l. un. C. si rector provinciæ. l. un. C. si quacunque præditus.* 16 *Filii* appellatione intelligitur hic etiam extraneus, & quidem propter identitatem rationis: unde colligere possis, Statutorum rationem attendi oportere, licet statuta sint stricti juris. 17 *l. 60. in fin supr. eod.* 18 Vide *l. 38. in fin. ff. eod.* 19 Provincia. *Basil.* 20 *l. 6. C. de nuptiis.* 21 An vero dos, quæ caduca fuit, hoc casu reviviscit? negat Gordiani constitutio relata a Pithæo apud Cujac. 1. *observ.* 11. ait autem *lex* 68. *ff. de jur. dot.* 22 *l. 36. supr. eod.* 23 Et septimum annum. *Hal.* & ita legunt in *l. 7. ff. ad leg. Jul. de adult.* alii: *quintum*. Hodie intra ann. 29. quoniam annus utilis mutatus est in quadriennium continuum. *l. 6. C. de interd. matr.* 24 Destinabantur uxores filiis a parentibus testamento vel inter vivos, citra conventionem, *l. 36. ff eod. l. 7. §. 1. ff de jure dot. l ult. § ult ff. de divort. l. 101. ff de cond. & dem. l. 134. ff. de verb. oblig l. 7. ff ad l. Jul. de adult. l. 6. C. de interd. matrim.* hinc apud Comicum moriens, Te isti virum do, amicum, tutorem, patrem. *& alibi.* amicum, amatorem, virum in quovis loco paratum Hos enim omnes affectus in uno marito esse oportet. & apud Homerum: Ἕκτωρ ἀτὰρ σύ μοί ἐσσι πατὴρ, καὶ πότνια μήτηρ, ἠδὲ κασίγνητος, σὺ δέ μοι θαλερὸς παρακοίτης. Cujac. 6 *obs.* 33. 25 Imo non infamatur *l.* 12. *ff. de his, qui not.* 26 Quoties de mitiganda vel exasperanda pœna agitur, potius inspicitur persona in quam delinquitur, quam persona delinquentis. *Bald.* 27 *Subaudi*, tutoris vel curatoris, qui vult pupillam suam uxorem ducere. 28 Tutoris curatorisve. *Haloand. l. 37. supr. eod.* 29 Trypho. *Basil.* 30 Vel emancipatus. *Hal.* 31 Conjunctis inter personas (puta patrem & filium) facile præsumitur fraus, *l. 50. §. 2. in fin. ff. de bon. lib.* adde *l. 15. ff. de donat.* 32 Potest *l. 3. ff eod.* 33 Par affectio nihil dispar admittit. 34 Pater non præsumitur filios suos decipere velle, sed omnibus liberis ex æquo pater esse, omnes ex æquo amare, nulli detrahere velle, ut adjiciat alteri. adde *l. 50. in fin. ff. de bon. lib.* 35 *l pen. in fin. pr. C. de adopt.* Quod in testimoniis diligenter spectandum: Hinc enim colligunt, æque conjunctum, neutri parti præsumi suspectum. Imo quandoque inducit *l. ult C. nov. papill. & l. antep. C. de excus. tut.* Inducit, ubi spes est lucri, *d. l ult.* vel ubi dispar affectio quodammodo. *d. l. antep.* 36 Amor nepotum summus est in avo: Amor quippe magis descendit, quam ascendit. adde *l. 7. in pr. C. de curat. furios.* 37 Potest enim filiusfam tutor dari. *Inst. qui test. tut. in pr l. 7. ff. de tut.* 38 Haud dubie. *arg. l. 5. ff. de excus.* 39 Id est, quem adoptare volumus §. 2. *Inst. de nupt.* & ibi *Theoph.* 40 De hac dictione, vid. *l. 45. in fin. supr. eod.* 41 Id est, remotum a ratione. *Accurs.* 42 *l. 64. §. 1. ff. eod.* 43 Antonini & Commodi. *l. 60. supr. eod.* 44 Adde 4. Harm. 6. §. 63. 45 Ejusdem Senatusconsulta. *Hal.* 46 Optima ratio, ut & *supr. l. 11. §. 3.* 47 Idem operatur tutela unius diei, quod longi temporis. *Bald.* 48 Habitum est. *Hal.* ideoque curator datus bonis, inventarium facere tenetur. *Bald.* 49 Si pupillæ. *Hal.* 50 Et ita privilegia personalia non transferuntur etiam ad filium. *Bald.* 51 Non valet cum privilegio defuncti, de quo *lex 42. infr. de admin. & peric. tut.* 52 Quoties tutor pupillum, vel pupillam abstinet ab hereditate patris, optimum consilium, optimaque cautio est, ut abstineat cum decreto judicis. *Bald.* Optimum consilium est facere aliquid auctoritate judicis. *l. 7. §. 2 vers. permittit. ff. de minor.* 53 *l. 5. §. 1. supr. de condict. sine caus. l. 38. §. 2. infr. ad leg. Jul. de adult.* moribus, *l. 39. in fin. ff. eod.* 54 Imo jure gentium incestus nisi casibus non committitur: nec enim apud Persas prohibitæ hujusmodi consuetudines. Catull. *Nascetur Magus ex Gelli, matrisque nefando Conjugio, & discat Persicum aruspicium. Nam Magus ex matre, & gnato gignatur oportet, Si vera Persarum est impia religio.* Idem refert Harm. 1. *tit.* 1. §. 15. & Myrrha apud Ovid. 10 *Metam Et quod natura remittit, Invida jura negant. Gentes tamen esse feruntur, In quibus & nato genitrix, & nata parenti Jungitur, & pietas geminato crescit amore.* Tibullus 2. *eleg.* 3 *in fin. Olans unit veteres, & passim semper amarunt.* adde Augustinum, c. 18. *in Levit.* Goth V. Thesaur. *decis.* 100. & Menoch. *de arbitr. jud. cas* 24. Ans. 55 *l 53. supr. eod.* 56 *l. 17. C. de nupt.* 57 Palam qui delinquit, per errorem præsumitur labi: qui clam, per contumaciam. Præsumitur dolus ex facto clandestino: vide Cæpolam in *l. 1. in fin. C. de usucap. pro empt.* 58 *Non bene*, quid est? an incestum committere, an potius incestum quidem non committere, sed non honeste contrahi?

bene contrahitur: palam delinquentes, ut [1] errantes majore pœna excusantur: clam [2] committentes, ut [3] contumaces plectuntur.

TIT. III. [4]

DE [5] JURE [6] DOTIUM [7].

Dotis Causam *esse perpetuam.*

1. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

DOtis [8] causa perpetua [9] est: [&] cum voto ejus, qui dat, ita contrahitur, ut semper [10] apud maritum sit.

Favor dotis.

2. IDEM lib. 60. ad Edictum.

REipublicæ interest [11] mulieres dotes salvas habere, propter quas nubere possunt.

De matrimonio facti.

3. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

D*Otis* appellatio non refertur ad ea [12] matrimonia, quæ consistere non possunt: neque [13] enim dos sine matrimonio esse potest: Ubicunque igitur matrimonii nomen non est, nec dos est [14].

De eo, quod rei dotali accedit.

4. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

SI proprietati nudæ in dotem datæ usufructus accesserit [15], incrementum videtur dotis, non alia dos: quemadmodum si quid alluvione [16] accessisset.

Profectitia *quæ sit dos.*

5. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

P*Rofectitia* [17] dos est, quæ a patre vel parente [18] profecta est de bonis, vel facto [19] ejus. §. 1. Sive igitur parens dedit dotem, sive procurator ejus, sive jussit alium dare: sive, cum quis dedisset negotium ejus gerens, parens ratum habuerit: profectitia dos est. §. 2. Quod si quis patri donaturus dedit, Marcellus lib. 6. Digestorum scripsit, hanc quoque a patre profectam esse [20]: Et est verum. §. 3. Sed & si curator furiosi, vel prodigi, vel cujusvis alterius, dotem dederit, similiter dicemus, dotem profectitiam esse. §. 4. Sed & si proponas, Prætorem, vel Præsidem decrevisse [21], quantum ex bonis patris [22] [vel] ab hostibus capti, aut a latronibus oppressi, filiæ in dotem detur: hæc quoque profectitia videtur. §. 5. Si pater repudiaverit hereditatem dotis constituendæ causa, forte quod maritus erat substitutus, aut qui potuit ab intestato hereditatem vindicare: dotem profectitiam non esse, Julianus ait. † Sed & si legatum in hoc repudiaverit pater, ut apud generum heredem remaneat dotis constituendæ causa: Julianus probat, non esse profectum id de bonis: quia nihil erogavit [23] de suo pater: sed non adquisivit. §. 6. Si pater, non [24] quasi pater, sed alio dotem promittente fidejussit, & quasi fidejussor solverit: Neratius ait, non esse profectitiam dotem: quamvis pater servare a reo id, quod solvit, non possit. §. 7. Sed si pater dotem promisit, & fidejussorem [25], vel reum [26] pro se dedit, ego puto profectitiam esse dotem: sufficit enim, quod pater sit obligatus sive reo, sive fidejussori. §. 8. Si filiusfamilias mutuatus, creditorem delegavit, ut daret pro filia dotem; vel etiam ipse [27] accepit, & dedit: videri dotem ab avo profectam Neratius ait hactenus, quatenus [28] avus esset dotaturus neptem suam: id enim in rem avi videri versum. §. 9. Si quis [29] certam quantitatem patri donaverit, *ita ut hanc pro filia daret:* non [30] esse dotem profectitiam Julianus lib. XVII. Digestorum scripsit: obstrictus est enim, ut det, aut si non dederit, condictione tenetur. Hoc & in matre juris esse ait, si forte sub ea conditione uxor marito det, *ut pro filia* [31] *genero in dotem daret:* nec videri uxorem marito donasse. Rectissime ergo ait, ut non sit interdicta donatio jure civili: non enim [ad] hoc dedit, ut ipse habeat, sed ut genero pro filia expendat: denique si non dederit, condictione [32] tenetur. Esse igitur dotem istam adventitiam, Julianus ait: Et ita utimur. §. 10. Si filiusfamilias dotem promiserit, & sui juris factus dederit, profectitiam esse dotem: non enim pro hereditate patris æs alienum solvit: sed suum æs alienum susceptum, dum filiusfamilias esset, paterfamilias factus exoneravit. §. 11. Si pater pro filia emancipata [33] dotem dederit, profectitiam nihilominus dotem esse nemini dubium est: quia non jus potestatis, sed parentis nomen dotem profectitiam facit: Sed ita demum, si ut parens dederit: cæterum si, cum deberet filiæ, voluntate ejus dedit, adventitia dos est. §. 12. Papinianus lib. x. Quæstionum ait, cum pater curator suæ filiæ juris sui effectæ dotem pro ea constituisset, magis [34] eum, quasi patrem id, quam quasi curatorem, fecisse videri [35]. §. 13. [Julianus lib. XIX. Digestorum.] Adoptivum quoque patrem, si ipse dotem dedit, habere [36] ejus repetitionem ait. §. 14. Si quis pro aliena filia dotem promiserit, & promissori pater heres exstiterit, Julianus distinguit interesse, ante nuptias pater heres exstiterit & dotem dederit, an postea: si ante, videri dotem ab eo profectam: potuit [37] enim nuncium remittendo resolvere dotem: quod si post nuptias, non esse profectitiam.

De dote profectitia patri reddenda. 1. *Quæ sit dos* profectitia. 2. *De circumventione.*

6. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

JUre succursum est patri, ut filia [38] amissa [39] solatii loco cederet, si redderetur ei dos ab ipso [40] profecta: ne & filiæ amissæ, & pecuniæ damnum sentiret. §. 1. Si pater alienum [41] fundum bona fide emptum in dotem dedit, ab ipso profectus intelligitur. §. 2. Si in dote danda circumventus sit alteruter [42], etiam majori annis vigintiquinque succurrendum [43] est: quia bono & [44] æquo non convenfat, aut lucrari [45] aliquem cum damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum.

De fructibus dotis. 3. *De dominio rei dotalis, aut dotis destinatæ, & accessione temporis.*

7. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

DOtis fructum [46] ad maritum pertinere debere, æquitas suggerit: cum enim ipse onera [47] matrimonii subeat, æquum est, eum etiam fructus percipere. §. 1. Si fructus constante matrimonio percepti sint, dotis non erunt: si vero ante [48] nuptias percepti fuerint, in [49] dotem convertuntur, nisi [50] forte aliquid inter maritum futurum, & destinatam uxorem convenit: tunc enim, quasi donatione facta fructus non redduntur. §. 2. Si usufructus [51] in dotem datus sit, videamus, utrum fructus reddendi sunt, necne? Et Celsus lib. x. Digestorum ait, interesse quid acti sit: & nisi appareat aliud actum, putare se, jus ipsum in dote esse, non etiam fructus, qui percipiuntur. §. 3. Si res in dotem dentur, puto in bonis mariti [52] fieri, accessionemque [53] temporis marito ex persona mulieris concedendam. † Fiunt autem res mariti, si constante matrimonio in dotem dentur. † Quid ergo, si ante matrimonium? Si quidem sic dedit mulier, *ut statim ejus fiant*, efficiuntur: enimvero si hac conditione dedit, *ut tunc* [54] *efficiantur, cum nupserit*, sine dubio dicemus, tunc ejus fieri, cum nuptiæ fuerint secutæ: Proinde si forte nuptiæ non sequantur nuncio remisso, si quidem sic dedit mulier, *ut statim viri res fiant*, condicere [55] eas debebit misso nuncio: enimvero si sic dedit, *ut secutis nuptiis incipiant esse*, nuncio remisso, statim eas vendicabit, sed ante nuncium remissum si vindicabit, exceptio [56] poterit nocere vindicanti [57], aut doli, aut in factum: doti enim destinata non debebunt vindicari [58].

8. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

SEd nisi hoc evidenter actum fuerit, credendum [59] est hoc agi, *ut statim res sponsi fiant* [60]: & nisi nuptiæ secutæ fuerint, reddantur.

1. Dotis causa data *quæ dicuntur.* 3. *De* paraphernis.

9. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

SI ego Seiæ res dedero, *ut ipsa suo nomine in dotem det*, efficientur ejus, licet non in dotem sint datæ: sed condictione tenebitur. Quod si pro ea res ego dem, si quidem ante nuptias: interest, qua conditione dedi, utrum, *ut statim fiant accipientis*, an *secutis nuptiis:* si statim, nuncio misso condicam [61]: sin vero non statim, potero vindicare [62], quia meæ res sunt. Quare [&] si sequi nuptiæ non possunt propter matrimonii interdictionem, ex posteriore casu res

1 Clam delinquens gravius punitur, quam qui palam. Bald. *l.* 54. ff. *de admin. & peric. tut. l.* 5. §. 4. ff. *de auctorit. tut. l.* 3. §. 1. ff. *de jure fisci.* 2 Mali oderunt lucem. 3 Clandestinum factum præsumitur dolo factum. *Bald.*

4 Vide Anton. Guibert. *de dotib.* Phanuc. *de lucro dotis*; Baldi, Novelli & aliorum *tractatus de dotis materia*, qui uno volumine exierunt; idemque Hotoman. *vol.* 1. *var. disp. cap.* 6. illud autem quales dotes constituendæ sint, ex consilio veterum philosophorum, invenies apud Platon. *dial.* 6. *de legib.* & Aristotel. *lib.* 2. *politic. cap.* 7. Mod. 5 *L.* 5. *C.* 12. *Novell.* 91. 97. 98. 18. *Eclog.* 10. 19. *tit.* 1. 3. *C. Theodosian.* 13. Ulpian. 6. Paul. 2. *sent.* 21. *Nov. Leon.* 21. 25. & 4. Harm. 8. 6 Περὶ προικὸς. *Ecloga.* id est, privilegio, Cujac. ad *l.* 1. *C. de jure fisci.* causa, conditione dotis. Cujac. *C. hoc tit*

7 Dotium enim variæ species, alia est profectitia, alia non profectitia & adventitia. *l.* 5. ff. *eod.* 8 *Dos*, est pecunia marito, nuptiarum causa, data, vel dicta, vel promissa: unde Martiano Capellæ reciprocum & repensatrix nuptiarum dicitur. Cujac. *hic.* vide quæ notavi ad *l.* 9. §. 3. ff. *eod.* 9 Cur dotis causa perpetua est? Qui dat dotem, eo voto, atque animo dotem dare intelligitur, ut semper apud maritum sit: *semper*, hoc est, matrimonio constante. 10 His verbis significatur, ex dotis causa dominium adquiri marito: nec enim causæ contractuum temporariæ, ut locationis, dominium mutant, sed perpetuæ. Cujac. *C. eod.* 11 *l.* 18. ff. *de reb. auctorit. jud. l.* 1. ff. *soluto.* 12 *l.* 6. *C. de incestis. l.* 58. *supr. de ritu nupt.* §. *pen. Inst. de nupt.* 13 Imo dos sine matrimonio esse potest. Nam si pater dotem legat in testamento, filia dotata intelligitur, tametsi non nubat tametsi non sit nupta, sed virgo. *arg. l.* 7. *in fin. princ.* ff. *ad l. Jul. de adult.* Goth. Adde *l. fin. C. de donat. ante nupt. l. fin. C. de repud.* Ans. Durum tamen est hoc, quod nonnulli notant, Filiam dotalem statuto exclusam, ubi masculi fuerint, dotatam intelligi, si quid ei a patre simpliciter sit legatum: idque legatum tacite dotis causa factum intelligi: ut ea ratione filia a paterna hereditate excludatur stantibus masculis. *Gloss. in l. cum plures.* 12. §. *cum tutor.* 3. ff. *de admin. & peric. tut.* Bald. in *l.* 23. ff. *eod.* Bart. in *l.* 66. ff. *de ritu* Cremensis, *sing.* 3. Alexander id non admittit, in *l.* 23. ff. *eod.* Joannes admittit in filia puberе & nubili. 14 Quasi dos tamen dicitur. v. *l.* 13. §. 1. *circa fin. supr. de petit. hered.* alias ubi non cadit matrimonium, ibi nec nomen *dotis* cadit. 15 Augmentum dotis dicitur eadem dos, non nova. *Bald.* 16 Dos alluvione augetur, *ut hic.* & pignus. v. *l.* 16. *supr. de pignorib.* ubi dixi. 17 Ulpian. 6. §. 3. vide Campegium, *tract. de dote. part.* 1. *qu.* 1. 2. 18 *l.* 81. ff. *eod. l.* 2. §. 1. ff. *soluto.* 19 Virilis sexus, non a matre, *l.* 6. *C. eod.* ut extraneus sit omnis citra parentem. *l.* 26. §. 1. *C. eod. l. un.* §. 13. *in fin. C. de rei uxoriæ act.* Facit *l.* 6. ff. *de collat. bon.* Adde quæ scripsi ad Accursium de profectitia dote. 20 Imo non videtur hæc dos profecta a patre. §. 9. ff. *eod.* 21 Pro modo facultatum. *l.* 60. ff. *eod.* 22 Puta furiosi. *l.* 8. ff. *de pact. dotal.* Ubi pater est impeditus, judex potest supplere defectum patris, & ejus nomine dotem constituere. *Bald.* 23 Repudiatio legati facta a patre, dotis licet constituendæ causa, profectitiam dotem non facile, nec dotis profectitiæ titulum confert: est enim repudiatio quædam privatio, non titulus. *Bald.* Aliud est de suo erogari, & non adquirere. 24 Profectitia ut sit dos, non sufficit, ut pater eam solvat: necesse est enim, ut eam tanquam pater, & de suo solverit. 25 Pro dote danda potest dari fidejussor, *ut hic.* non pro restituenda *C. ne fidejuss. dot.*

26 Pro dote danda possunt constitui duo rei. *l. ult. in fin. C. de dote cauta.* 27 *l.* 7. §. 2. *supr. de SC. Maced.* 28 *l.* 7. *in fin.* ff. *de in rem verso.* Hinc collige, avum cogi neptem dotare. vid *l.* 6. ff. *de coll. bon.* 29 Extraneus; scilicet dos adventitia est, quam extraneus, vel mater dat. Ulp. 16. §. 3. 30 Imo est profectitia §. 2. ff. *eod.* 31 Commana *l.* 2. *supr. eod. l.* 34. ff. *de donat. int. vir.* 32 Vid. *l.* 2. §. 3. ff. *de donat.* 33 Vide quæ scripsi ad *l.* 4. *C. soluto.* 34 Officium habens naturale, & accidentale, in dubio videtur exsequi naturale. *Bald.* Id enim potentius est. *l. ult. vers. utramque igitur C. de dot. promiss.* 35 Imo videtur potius animo se liberandi, quam quasi donandi animo fecisse. *arg. l.* 22. §. 3. ff. *solut.* 36 Dixi ad Ulp. 6. §. 4. 37 Pater potest usque ad tempus nuptiarum pœnitere. v. *l. un. C. si rect. provinc.* 38 *l.* 4. *C. soluto.* 39 Nullis ei relictis liberis. *l.* 26. §. 2. ff. *de pactis dot.* & sic mortua filia, actio dotis profectitiæ consolidatur patri. *Bald.* Sed tamen Ulpian. *in fragm. tit.* 6. §. 4. sic scribit: Mortua in matrimonio muliere, dos a patre profecta ad eum revertitur, quartis in singulos liberos in infinitum relictis penes virum: quod si pater non sit, apud virum remaneat. 40 *l.* 4. *C. solut. matr.* 41 *l.* 81. ff. *eod.* 42 Id est, & ipsa uxor ultra vires patrimonii, dotem constituens. v. *l.* 9. §. 1. *l.* 48. *in fin.* ff. *de minor.* aut eam non æque æstimans. *l.* 12. §. 1. ff. *eod.* An mater mulieris? an ipse maritus? is certe restituitur, si donationem fecit propter nuptias immensam, non servato modo patrimonii. *l.* 1. *C. si advers. donat.* Goth. Vide Busium *hic*, & J. B. Costa, *de quota & rata. quæstio.* 126. Ans. 43 Idque favore dotis, *Accurs.* an per restitutionem in integrum, an ex æquo & bono? Cujac. ad *l.* 9. §. 1. *supr. de minor.* 44 V. *l.* 3. *C. comm. utriusque judicii.* 45 *L.* 12. §. 1. ff. *de distract. pign.* vide *l.* 14. *supr. de cond. indeb.* 46 *l.* 10. §. 3. ff. *eod. l. ult.* §. 2. *C. eod. l. un.* §. 9. *C. de rei uxor. act.* 47 *l.* 65. *in fin. supr. pro socio.* 48 *l.* 47. ff. *eod. l.* 38. §. 12. ff. *de usur. l.* 28. ff. *de pact. dotal.* 49 Dotem augent fructus ante nuptias percepti. 50 *l.* 27. ff. *de donat. inter virum.* 51 Vide *l.* 4. ff. *de pact. dotal.* Goth. facit *l. si fundus.* & *l. usufructu in dotem dato.* ff. *solut. matrimon.* Ans. 52 *l.* 75. ff. *eod. l.* 9. *C. de rei vindic.* adde *l.* 5. *C. de collationib.* 53 *l.* 13. §. 6. ff. *de adquir. vel amitt. poss.* 54 Dominium sub conditione transferri observa. *l.* 38. §. 1. ff. *de adquir. vel amitt. possess.* 55 *l.* 76. ff. *eod.* 56 *l.* 44. *in fin.* ff. *eod.* 57 *d. l.* 9. *C. de rei vind.* 58 Adde *l.* 8. *supr. de cond. causa data.* Dari, unius ejusdemque rei nomine condictionem & vindicationem diverso respectu, hinc collige, *ut hic.* vide *l.* 9. ff. *eod.* 59 Dotis datio in dubio præsumitur simplex, licet fiat ex causa de futuro. *l.* 1. §. 2. ff. *pro dote.* 60 An ut statim illi pereant? vide *l.* 10. §. 4. §. 5. *infr. eod.* 61 Quia nuptiæ non sunt secutæ. *l.* 59. *infr. eod.* atque ita datum, ut convertatur in dotem, potest condici, si non sequatur causa & finis, propter quem datum est. 62 Vide *l.* 7. *in fin. supr. eod.*

meæ

meæ remanebunt. §. 1. Si res alicui tradidero [1], *ut nuptiis secutis dotis efficiantur*, & ante nuptias decessero: an, secutis nuptiis, dotis esse incipiant? Et vereor [2], ne non possint in dominio ejus effici, cui datæ sunt: quia [3] post mortem incipiat dominium discedere ab eo, qui dedit: quia pendet donatio in diem nuptiarum: & cum sequitur conditio nuptiarum, jam heredis dominium est, a quo discedere rerum non posse dominium invito eo fatendum est. Sed [4] benignius est, favore dotium [5], necessitatem [6] imponi heredi [7] consentire ei, quod defunctus fecit: aut si distulerit, vel absit, etiam nolente, vel absente eo, dominium ad maritum ipso jure transferri: ne mulier maneat indotata. §. 2. *Dotis* [8] autem *causa data*, accipere debemus ea, quæ in dotem dantur.

§. 3. Cæterum si res dentur in ea, quæ Græci παράφερνα [9] dicunt, quæque Galli *peculium* [10] appellant, videamus, an statim efficiuntur mariti? Et putem, si sic dentur ut fiant, effici mariti: & cum distractum fuerit matrimonium, non vindicari oportet, sed condici, nec dotis actione peti, ut D. Marcus [&] Imperator Noster [11] cum Patre rescripserunt. † Plane, si rerum libellus marito detur, ut Romæ vulgo fieri videmus: nam mulier res, quas solet in usu habere in domo mariti, neque in dotem dat, in libellum [12] solet [13] conferre, eumque libellum marito offerre, ut is subscribat [14], quasi res acceperit: & velut chirographum ejus uxor retinet, res, quæ libello continentur, in domum ejus se intulisse: Hæ igitur res an mariti fiant, videamus? Et non puto: non quod non ei traduntur: quid enim interest, inferantur volente eo in domum ejus an ei tradantur? Sed quia non puto hoc agi inter virum & uxorem, ut dominium ad eum transferatur, sed magis, ut certum sit in domum ejus illatas, ne si quandoque separatio fiat, negetur: & plerumque [15] custodiam earum maritus repromittit, nisi mulieri commissæ sint. Videbimus harum rerum nomine, si non reddantur, utrum rerum amotarum, an depositi, an mandati mulier agere possit? Et si custodia marito committitur, depositi, vel mandati agi poterit: si minus, agetur rerum amotarum, si animo amoventis maritus [eas] retineat; aut ad exhibendum, si non amovere eas connisus est.

De æstimatione. 1. *De partu ancillæ.* 3. *De fœtu pecoris.* 4. *De æstimatione ante nuptias facta.* 6. *Si convenerit,* ut aut æstimatio, aut res reddatur.

10. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

PLerumque interest [16] viri, res non esse æstimatas, idcirco, ne periculum [17] rerum ad eum pertineat: maxime, si animalia in dotem acceperit, vel vestem qua mulier utitur; evenit enim, si æstimata sint, & ea mulier adtrivit, ut nihilominus maritus æstimationem eorum præstet: quotiens igitur non æstimatæ res in dotem dantur, & meliores, & deteriores mulieri fiunt. §. 1. Si prædiis inæstimatis [18] aliquid accessit, hoc ad compendium mulieris pertinet: si aliquid decessit, mulieris damnum est. §. 2. Si servi sobolem ediderunt, mariti lucrum non est [19]. §. 3. Sed fœtus [20] dotalium pecorum ad maritum pertinent: quia fructibus computantur: sic tamen, ut suppleri [21] proprietatem prius oporteat. & summissis in locum mortuorum capitum [ex] adgnatis, residuum in fructum maritus habeat: quia fructus [22] dotis ad eum pertineat. §. 4. Si ante matrimonium æstimatæ res dotales sunt, hæc æstimatio quasi sub conditione est: namque hanc habet conditionem [23], *si matrimonium fuerit secutum*: secutis igitur nuptiis, æstimatio rerum perficitur, & fit vera [24] venditio. §. 5. Inde quæri potest, si ante nuptias mancipia æstimata deperierint, an mulieris damnum sit? Et hoc consequens est dicere: nam cum sit conditionalis venditio, pendente autem conditione mors contingens exstinguat venditionem, consequens est dicere, mulieri perisse: quia nondum erat impleta venditio: quia æstimatio [25] venditio est. §. 6. Si res in dotem datæ fuerint, quamvis æstimatæ; verum convenerit, *ut aut æstimatio, aut res præstentur*: si quidem fuerit adjectum, *utrum mulier velit*, ipsa eliget, utrum malit petere rem, an æstimationem: verum si ita fuerit adjectum, *utrum maritus velit*, ipsius erit electio: aut si nihil de electione adjiciatur, electionem habebit maritus, utrum malit res offerre, an pretium earum. Nam & cum *illa aut illa res* promittitur, rei [26] electio est, utram præstet. Sed si res [27] non exstet, æstimationem omnimodo maritus præstabit.

11. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SAne & deteriorem factam reddere poterit.

De re donationis causa minoris æstimata. 1. *De circumventione.* 2. *De pacto*, ut quod maritus debet, in dotem habeat.

12. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

SI res æstimata [28] post contractum matrimonium, donationis [29] causa adprobetur, nulla est æstimatio: quia nec res distrahi [30] donationis causa potest; cum effectum inter virum & uxorem non habeat: res igitur in dote remanebit. Sed si ante matrimonium, magis est, ut in matrimonii tempus collata donatio videatur: atque ideo non valet.

§. 1. Si mulier se dicat circumventam [31] minoris [rem] æstimasse, utputa servum: si quidem circumventa est [32], quod servum dedit, non tantum in hoc, quod minoris æstimavit; in eo acturam, ut servus sibi restituatur: enimvero si in æstimationis modo circumventa est, erit arbitrium mariti, utrum justam æstimationem, an potius servum præstet. Et hæc, si servus vivit: Quod si decessit, Marcellus ait, magis æstimationem præstandam: [sed] non justam, sed eam, quæ facta est: quia boni consulere mulier debet, quod fuit æstimatus. Cæterum, si simpliciter [33] dedisset, proculdubio periculo ejus moreretur, non mariti. Idemque & in minore circumventa Marcellus probat. † Plane si emptorem habuit mulier justi [34] pretii, tunc dicendum, justam æstimationem præstandam: idque duntaxat [uxori] minori [35] annis præstandum Marcellus scribit, Scævola autem in marito notat, si dolus ejus adfuit, justam æstimationem præstandam: Et puto verius quod Scævola ait. §. 2. Si cum marito debitore mulier pacta sit, *ut id, quod* [36] *debeat, in dotem habeat*: dotis actione scilicet eam agere posse existimo: Licet enim ipso jure priore debito liberatus non sit, [sed] tamen exceptionem habere potest.

De muliere ad eundem virum reversa.

13. MODESTINUS lib. singulari de differentia dotis.

SI mulier post divortium, antequam ex stipulatu de dote agat, ad eundem virum fuerit [37] reversa, constantius dicetur, per doli exceptionem inefficacem fieri ex stipulatu actionem, usque quo matrimonium durat.

De re æstimata & non tradita.

14. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SI rem æstimatam mulier in dotem dederit, deinde ea moram faciente in traditione, in rerum natura esse desierit [38], actionem eam habere non puto.

15. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

QUod si per eam non stetisset, perinde pretium aufert, ac si tradidisset: quia quod evenit, emptoris [39] periculo est.

De evictione.

16. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

QUotiens res æstimata in dotem datur, evicta [40] ea, virum ex [41] empto contra uxorem agere: & quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione, soluto matrimonio, ei præstare oportet: Quare & si duplum [42] forte ad virum pervenerit, id quoque ad mulierem redigetur: quæ sententia habet æquitatem: quia non [43] simplex venditio sit, sed dotis causa; nec debeat maritus lucrari ex damno mulieris: sufficit enim maritum indemnem præstari, non etiam lucrum [44] sentire

De dolo, culpa & diligentia. 1. *De æstimatione & nuptiis non secutis.*

17. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

IN [45] rebus dotalibus [46] virum præstare oportet tam dolum [47] quam culpam: quia [48] causa sua dotem accepit: Sed etiam diligentiam præstabit, quam in suis rebus exhibet. §. 1. Si [49] re æstimata, nuptiæ secutæ non sint, videndum est, quid repeti debeat: utrum res an æstimatio? Sed id agi videtur, ut ita demum æstimatio rata sit, si nuptiæ sequantur: quia nec alia causa contrahendi fuerit: Res igitur repeti debeat, non pretium.

De re tantidem æstimata reddenda.

18. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SI mancipia [50] in dotem æstimata accepisti, & pactum conventum factum est, *Ut tantidem æstimata divortio facto redderes*, manere partum eorum apud te Labeo ait: quia & mancipia tuo periculo fuerint.

Si alii jussu mariti dos detur.

19. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

ETiamsi alii jussu [51] mariti dos detur, nihilominus maritus de dote obligatur.

1 Mandatum dotis constituendæ, morte non finiri hinc colligunt: idque jure speciali contra regulam. §. 10. *Instit. mandati.* Quod de dote hic dicitur, Baldus *in l. mandatum. §. mandati* extendit ad omnem piam causam, v. Cremens. *singul.* 143. Goth. Intellectum hujus §. vid. apud Joann. Decher. *lib.* 1. *dissert.* 4. *n.* 35. Ans. 2 Si summum jus spectemus: nam aliud favore dotis, ff. *eod.* de hac voce dixi ad l. 45. *supr. tit. prox.* 3 Mortuus transferre dominium suæ rei non potest. 4 Procurator mortuo etiam domino possessionem rei acceptæ, ut in dotem daretur, etiam invitis heredibus potest in accipientem sciens prudens transferre: favor ille specialis est, *ut hic.* in rebus aliis secus. *l.* 33. ff. *de adquir. vel amitt. poss.* 5 Pro quibus in dubio respondetur. *l.* 70. *infr. eod.* vid. *l.* 8. C. *de pactis convent.* 6 Dotis dominium discedit invito herede. 7 Heres pœnitendo factum defuncti revocare non potest, vel contractum innominatum, *ut hic.* qui dotis constituendæ necessitatem contineat. *Bald.* 8 *Dotis causa data* dicuntur, quæ in dotem data. 9 *Parapherna* sunt, quæ mulier habet præter dotem, *l.* 31. §. 1. ff. *de donat.* quæ & ἐξώπροικα. 4. Harm. 9. *Synops.* 29. *tit.* 1. *ex lib.* 30. *tit.* 1. §. 3. *l.* 29. *C. de jure dot. l.* 17. *C. de don. inter vir.* Sunt hæc diversa, dotes, παράφερνα, ἀντίφερνα, θεώρετρα, ὑπόβολα, receptitia. Quæ doti dantur marito ab uxore, in dubio sunt mariti, Galli *la dot. l.* 7. §. 1. ff. *eod.* παράφερνα, non item, *ut hic.* ἀντίφερνα, quæ dantur uxori dotis nomine propter dotem. *l. ult. C. de donat. ante nupt.* Galli, *donation en faveur de mariage.* θεώρετρα, 4. Harm. 7. §. 28. & 10. §. 7. quæ & ἀνακαλυπτήρια, munera sunt, quæ sponsi, & sponsæ amici invicem contribuunt, cum primum illæ se retectant, & videndam præbet, Galli *dons faits à l'espoux, & à l'espouse le jour de leurs nopces*: ὑπόβολον, est incrementum dotis, quod mortuo marito, uxori superstiti redditur supra dotem. Cujac. 5. *obs.* 4. rejecta Harmenopuli definitione, ut vitiosa, 4. *tit.* 10. Galli *accroist.* Idem Cujac. 4. *Feud.* 32. ὑπόβολον ait a Germanis vocari *Morgencap* aut *Morgengab*, Græcis ὄρθριον δῶρον, id est, *matutinum donum*, quod mane die nuptiarum a viro in mulierem conferri solet. Est hodie Gallis species ab his diversa, quæ illis *douarium*, qua, ut sæpius [illegible] dimidiam partem quæsitorum constante matrimonio mobilium, & immobilium uxor lucratur: ut inter se magnam habeant affinitatem ἀντίφερνα, ὑπόβολον, & *douarium* Gallorum. De *receptitiis* alibi dicam. 10 Gallorum vox antiqua, ut *commune*, *petorite*, *alauda*. 11 Id est, Severus ejusque filius Antoninus Caracalla. Revard. *lib.* 3. [illegible] Ans. 12 Alias præsumerentur hujusmodi res esse viri. *l.* 51. *infr. de donat. inter vir.* [illegible] nam quæ in domo alterius reperiuntur, ejus esse præsumuntur. *Bald.* 13 Et hic [illegible] paraphernalibus tenet instrumentum. *Bald.* 14 Subscriptio sola ad probationem [illegible] adversus eum, qui subscripsit. *l.* 6. §. 1. ff. *de edendo. l.* 126. §. 2. ff. *de verb. oblig.* 15 Licet res sint inductæ in domum viri, nisi receperit in se custodiam, non tamen periculum earum præstat. 16 Res dotales æstimatæ, viri: inæstimatæ, mulieris periculo sunt, *ut hic* & *l.* 12. §. 1. *in fin.* ff. *eod. l.* 10. *C. eod. l. un.* §. 9. *in fin. C. de rei uxor. act.* 17 Æstimatio possessorem dominum facit, ut de periculo rei teneatur. adde *l.* 1. *in fin.* ff. *de æstimatoria.* 18 *l.* 75. *infr. eod.* 19 Quia partus ancillæ in fructu non est. vide *l.* 28. §. 1. ff. *de usuris.* 20 Vide *l.* 7. ff. *eod.* 21 *l.* 68. *l.* 69. *l.* 70. ff. *de usufruct.* 22 Vid. *l.* 7. *supr. eod.* 23 Æstimatio rei traditæ nomine futuræ dotis, censetur conditionalis: unde non transit periculum ad maritum, nisi contracto matrimonio. *Bald.* Goth. vid. Cujac. *lib.* 17. *obs.* 1. S. L. 24 *l.* 16. ff. *eod. l.* 3. ff. *pro emptore.* 25 Vid. *l.* 22. ff. *rer. amotar.* 26 In alternativis si agatur de contractu, electio est debitoris, *ut hic.* *l.* 34. §. 6. ff. *de jurejurando. l.* 5. §. 1. *supr. depositi. l.* 34. §. 6. *supr. de contrah. empt. l.* 7. §. 5. ff. *de donationibus inter virum. l.* 6. §. 1. ff. *de jure patron. l.* 6. §. 1. ff. *de re judicata. l.* 95. ff. *de solutionib. l.* 10. *C. de condict. indeb.* (excipe tamen *l.* 2. §. 3. *supr. quod certo loco.*) si de ultima voluntate agatur legatarii. *l.* 23. ff. *de legat.* 2. Baldus. 27 Vide *l.* 95. ff. *de solut.* vide *l.* 12. ff. *de verb. oblig.* 28 Viliori pretio scil. *Accurs.* Goth. vid. Joann. Robert. *lib.* 4. *sentent. c.* 24. Ans. 29 *l.* 7. §. 5. ff. *de donat. inter virum.* 30 *l.* 38. *supr. de contrah. empt.* 31 Vide *l.* 6. *in fin. supr. eod. l.* 6. *C. solut.* Goth. vide Goedd. *de contrah. stipul. cap.* 3. *n.* 118. 119. 146. Ans. 32 In hoc circumventa est. *Hæc* est loqui Tinesis insignis. 33 Id est, non iis æstimatis. vid. *l.* 10. *supr. eod.* 34 Vide *l.* 50. *infr. de furto.* 35 Imo & majori id præstandum. *l.* 6. *supr. eod.* 36 *l.* 55. §. 1. ff. *eod.* 37 Vid. *l.* 50. *infr. eod.* 38 Vid. *l.* 10. §. 5. *supr. eod.* 39 *l.* 7. *supr. de periculo.* 40 *l.* 34. *in fin. infr. l.* 1. *C.* [illegible] *l.* 98. *infr. de solutionibus.* Goth. vide Cujac. *lib.* 17. *obs. cap.* 1. Ans. 41 *l.* 52. §. 1. *supr. de actionib. empt. l.* 11. *C. de pactis l.* 1. *C. de* [illegible] 42 Pœna quam quis consequitur a me occasione rei mihi restituendæ, mihi restitui debet, quoties scil. pœna succedit loco rei. *Bald.* 43 Simplex venditio hic distinguitur a venditione dotis causa: alias æstimatio facta venditionem in dubio facit: de quo vide Socinum, *regul.* 141. 44 Vide *l.* 6. [illegible] ff. *eod.* 45 In dotalibus rebus conservandis maritus præstare debet dolum, culpam, & diligentiam. 46 Inæstimatis: nam in æstimatis fortuitus casus ad eum pertinet, ut qui videatur esse emptor. 47 *l.* 18. §. 1. *l.* 25. §. 1. *l.* 66. *in princ. l. ult. infr. soluto.* 48 Dolum, & culpam: Imo & eam diligentiam, quam in suis rebus servat: in alienis rebus is præstat, qui eas res sua causa accepit. 49 Dote æstimata data, si nuptiæ non sint secutæ, res ipsæ, non earum pretium petitur. 50 *l. penult.* §. 3. *infr. soluto.* 51 *l.* 59. *infr. eod. l.* 22. §. *pen. infr. solut.*

De obligatione, vel exactione dotis collatæ in tempus mortis.

20. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

JUlianus ſcribit, valere talem [1] ſtipulationem, *cum morieris, dotis nomine tot dari?* quia & paciſci ſoleant, *ne a viva* [2] *exhibeatur*: Quod non eſſe ſimile accepit: aliud eſt enim differre exactionem; aliud, ab initio in id tempus ſtipulari, quo matrimonium futurum non ſit: Idque & Ariſtoni, & Neratio, & Pomponio placet.

De nuncio remiſſo.

21. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

STipulationem, quæ propter cauſam dotis fiat conſtat habere in ſe conditionem [3] hanc, *ſi nuptiæ fuerint ſecutæ*: & ita demum ex ea agi poſſe quamvis non ſit expreſſa conditio, *ſi nuptiæ*, conſtat. quare, ſi nuncius remittatur, defeciſſe conditio ſtipulationis videtur.

22. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

ET licet poſtea [4] eidem nupſerit, non convaleſcit ſtipulatio.

De dotis verbo non adjecto.

23. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

QUia autem in ſtipulatione non eſt neceſſaria [5] dotis adjectio [6], etiam [7] in datione tantundem ducimus.

De dote peculiari.

24. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

SI filiafamilias nuptura ex peculio, cujus adminiſtrationem habet, dotem viro dedit; deinde, cum in eadem cauſa peculium ejus eſſet, divortium fecerit: dos ei recte [8] ſolvitur, quaſi a quolibet peculiari debitore.

De permutatione dotis.

25. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI ei nuptura mulier, qui Stichum debebat, ita cum eo pacta eſt, *Pro* [9] *Sticho, quem mihi debes, decem tibi doti erunt*: ſecundum id, quod placuit rem [10] pro re ſolvi poſſe, & liberatio contingit, & decem in dotem erunt: quia & permutatio [11] dotium conventione fieri poteſt.

26. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

ITa conſtante matrimonio permutari dotem poſſe dicimus, ſi hoc mulieri utile [12] ſit; ſi [13] ex pecunia [14] in [15] rem, aut ex re in [16] pecuniam: Idque probatum eſt.

27. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

QUod ſi fuerit factum, fundus vel res dotalis efficitur.

De jure patris poſt nuptias.

28. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

POſt nuptias [17] pater non poteſt deteriorem cauſam filiæ facere, quia nec reddi ei [18] dos invita filia poteſt.

Si pater dotem pro filia legaverit.

29. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

CUm [19] pater dotem pro filia promittit [20], & dotem legat: ſi quidem marito legavit, videndum eſt, an legatum valeat? Et non puto valere: Nam cum creditori debitor legat id quod debet, nullum legatum eſt. Quod ſi filiæ legavit, valet legatum: dos enim ex promiſſione marito debetur, legatum filiæ. Et ſi quidem hoc animo teſtatorem eſſe filia [21] oſtenderit, ut duplicaret [22] ei legatum: habebit utrumque: dotem, quam maritus perſecutus fuerit, & legatum, ex cauſa legati. Quod ſi alterutrum voluit habere: ſi mulier legatum petat, oppoſita doli exceptione non alias cogetur ei heres legatum ſolvere, quam ſi caverit *indemnem hoc nomine heredem futurum adverſus maritum ex promiſſione agentem*: Sed ſi maritus agat, nihil de indemnitate eum cavere oportebit: verum mulier poſt eum agens, exceptione repelletur: quia ſemel dos præſtita eſt.

De redintegratione dotis.

30. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

DOtem, quæ in prius matrimonium data eſt, non aliter converti [23] in poſterius matrimonium dicendum eſt, quam [24] cum hoc agitur: dum hoc agi ſemper interpretemur, niſi probetur aliud conveniſſe.

31. PAPINIANUS lib. 4. Reſponſorum.

QUod ſi non divortium, ſed [25] jurgium [26] fuit: dos ejuſdem matrimonii manebit.

De nummis ex re dotali receptis.

32. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

SI ex lapidicinis [27] dotalis fundi lapidem vel arbores, quæ [28] fructus [29] non eſſent, ſive ſuperficiem [30] ædificii dotalis voluntate mulieris vendiderit [31]: nummi ex ea venditione recepti [32] ſunt dotis.

De periculo dotis exigendæ.

33. ULPIANUS lib. 6. ad Sabinum.

SI [33] extraneus [34] ſit, qui dotem promiſit, iſque defectus ſit facultatibus: imputabitur marito, cur eum non convenerit: maxime ſi ex neceſſitate [35], non ex voluntate dotem promiſerat: nam, ſi [36] donavit, utcunque parcendum [37] marito, qui eum non præcipitavit ad ſolutionem, qui donaverat [38]: quemque in id, quod facere poſſet, ſi conveniſſet, condemnaverat [39]: Hoc enim Divus Pius reſcripſit, *eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id* [40] *quod facere poſſunt, condemnandos.* † Sed ſi vel pater vel ipſa promiſerunt, Julianus [41] quidem lib. XVI. Digeſtorum ſcribit, etiam, ſi pater promiſit, periculum reſpicere ad maritum: Quod ferendum non eſt: Debebit igitur mulieris eſſe periculum: Nec enim quicquam judex propriis [42] auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem [43], qui de ſuo dotem promiſit, non urſerit ad exſolutionem: multo minus, cur ipſam non convenerit: Recte itaque Sabinus diſpoſuit, ut diceret, quod pater vel ipſa mulier promiſit, viri periculo non eſſe; quod debitor, id viri eſſe; quod alius, ſcilicet donaturus, ejus periculo ait, cui adquiritur: adquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum reſpicit.

De re matris a patre in dotem data.

34. IDEM lib. 33. ad Sabinum.

MAter cum filiæ aurum dediſſet utendum, pater puellæ id aurum in dotem viro adpendit [44]; dein mortua eſt mater: Si inſcia, invitave uxore vir id aurum in dotem dediſſet, manet [45] id aurum heredis matris, vindicarique poteſt: & eo minorem dotem viro datam eſſe placuit: quia res evicta [46] eſt, marito competit adverſus ſocerum actio.

De dotis promiſſione novata.

35. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

DOtem a patre, vel a quovis alio promiſſam, ſi vir novandi [47] cauſa ſtipuletur, cœpit viri eſſe periculum: cum ante mulieris fuiſſet.

De nomine in dotem dato, & acceptilatione juſſu mulieris facta.

36. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

DEbitor [48] mulieris, juſſu [49] ejus, pecuniam viro expromiſit: deinde vir acceptam eam juſſu mulieris fecit: Res mulieri perit: Hoc quomodo accipimus? utrum dotis nomine, an [&] ſi alia ex cauſa? Et videtur de eo debitore dictum: qui dotis nomine promiſit. Illud adhuc ſubeſt, utrum ante nuptias, an poſt nuptias id factum ſit: multum enim intereſſe videtur: nam ſi ſecutis nuptiis id factum eſt, dote jam conſtituta, maritus accepto ferendo perdit [50] dotem: ſi autem antequam nuptiæ ſequerentur, nihil videtur doti conſtitutum eſſe.

37. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

NOn enim alias perit mulieri actio, quam ſi nuptiæ ſecutæ fuerint: nam ſi ſecutæ non ſunt, manet debitor mulieri obligatus.

38. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

SAne videndum eſt, an marito mulier, quæ juſſit accepto ferri, obligetur? Et putem obligari mandati actione: & hoc ipſum in dotem converti, quod mulier mandati judicio obligata eſt: Et quod dicitur, rem mulieri perire, conſequens eſt: nam ſi cœperit velle de dote agere, ipſa ſecum [51] debebit compenſare juſſum ſuum.

De ſervis manumiſſis. 1. De ſpadone.

39. IDEM lib. 33. ad Edictum.

SI ſerva ſervo quaſi [52] dotem dederit, deinde conſtante conjunctione ad libertatem ambo pervenerint peculio eis non adempto [53], & in eadem conjunctione permanſerint: ita res moderetur, ut, ſi quæ ex rebus corporalibus, velut in dotem, tempore ſervitutis datis extiterint, videantur ea tacite in dotem converſa, ut earum æſtimatio mulieri debeatur. §. 1. Si ſpadòni mulier [54] nupſerit, diſtinguendum arbitror, caſtratus fuerit, necne: ut in caſtrato dicas dotem non eſſe: in eo, qui caſtratus non eſt, quia eſt matrimonium, & dos & dotis actio eſt.

De renovatione dotis.

1 V. *l.* 11. C. *de contrah. ſtipul.* 2 Ne ea viva. *Hal.* ne a ſe viva exigatur. Cujac. *in quadam prælectione ad me transmiſſa.* 3 *l.* 22. *l.* 41. ff. *eod. l.* 4. §. 2. ff. *de pactis.* Cauſa futuræ dotis habet vim conditionis. *Bald.* 4 Sermo ſimpliciter prolatus intelligitur de prima vice. *l.* 89. §. 1. ff. *de verb. ſignif.* Bart. 5 Quia titulus dotis inter virum, & uxorem tacite videtur ineſſe. *Bald.* ideoque ſi mulier omnia ſua bona marito dedit, videtur dotis cauſa dediſſe. *Bartol.* Goth. vide Cont. *lib.* 1. *diſp. c.* 6. quem refutat Cujac. *l.* 13. *obſ.* 25. Anſ. 6 Conditionis adjectio. Cont. 3. *lect.* 6. ex Scholiaſte κατὰ πόδας conditionis inquam hujus, *ſi nuptiæ ſequentur l.* 21. ff. *eod.* vide Cujac. 13. *obſ.* 25. 7 Argumentum a ſtipulatione dotis, ad ejus dationem. 8 *l.* 27. *in pr.* ff. *de pactis. l. ult.* ff. *de novationibus.* 9 Permutatio dotis permiſſa eſt. *l.* 26. ff. *eod. l.* 21. ff. *de pactis dotalibus.* 10 Solvi res pro re poteſt volenti. 11 Dos permutari conventione poteſt. adde *l.* 76. ff. *de verb. ſign.* 12 *l.* 21. *in fin. l.* 29. ff. *de pactis dotalib.* adde *l.* 22. *in fin.* ff. *ſoluto. l. ult.* ff. *hoc tit.* 13 Ut ſi. 14 Permutatio cum nummis fit interdum. dixi ad *l. ult.* ff. *de condict. cauſa data.* 15 *l.* 54. ff. *eod. l.* 21. ff. *de pactis dotalib.* 16 Permutatio dotis poteſt fieri de re ad pecuniam, & e contra. 17 *l.* 7. C. *eod. l.* 7. ff. *de pactis dotalibus. l.* 29. *in pr.* ff. *ſoluto* 18 *l.* 34. §. 6. ff. *de ſolutionibus.* 19 vide Albericum in *l. quingenta.* 12. ff. *de probat. l ſilia.* 11. C. *de legat.* 20 Si dos promiſſa marito legatur, non tenet legatum: ſi mulieri, tenet. *Bald.* 21 Imo tenetur heres id oſtendere *l.* 12. ff. *de probat* 22 Facit *l.* 34. § 1. ff. *de legat.* 1. 23 Dos hoc caſu convertitur, renovatur, *l.* 40. ff. *eod.* idem matrimonium videtur *l.* 33. ff. *de ritu nupt.* redintegratur, omnia manent in ſtatu priſtino, *l.* 19. ff. *ſo.ut* adeo ut fiat inefficax ſtipulatio redintegrato matrimonio, *l.* 13. ff. *eod. l.* 31. ff. *eod.* Quid, uſuræ a marito medio tempore perceptæ? Dotem augebunt. *l.* 69. §. 2. ff. *eod.* 24 Imo, dos redintegrari tacite intelligitur. ff. *eod.* & *l.* 64. ff. *eod.* Goth. vide Bellon. *lib.* 4. *ſupputat. cap.* 17. Anſ. 25 *Divortii & jurgii* differentia. Non quodvis jurgium, divortium facit: Divortio matrimonium eſſe definit, at non jurgio. 26 Friguſculum. v. *l.* 32. §. 12. *infr. de donat. inter virum.* Calor iracundiæ. 27 Maritus non poteſt excidere arbores in fundo dotali, quæ non ſunt in fructu: quod ſi excidat, augebunt dotem. *Bald.* adde *l.* 12. ff. *de uſufr.* Goth. v. Cujac. *l.* 15. *obſ. c.* 21. S. L. 28 Aliud dicendum, ſi lapidicinæ in fructu erant. *l.* 7. *ſupr. eod.* 29 *l. arboribus.* 12. *ſupr. de uſufr.*

30 *l.* 39. *infr. de leg.* 2. Superficies, Græcis ὑπερῷον, non eſt res ſoli: Unde conſequitur, res mobiles, conſentiente uxore, a marito poſſe diſtrahi. v. Cuj. 17. *obſ.* 2. 31 Vel in ſuam utilitatem vertit. 32 Vel eorum æſtimatio, ſi in ſuam utilitatem verterit. 33 v. Cuj. 12. *obſ.* 17. 34 Mulier non poteſt imputare marito, ſi gratiam fecit, aut dilationem conceſſit extraneo dotis voluntario promiſſori, & multo magis ſocero. 35 Id eſt, ut debitor. 36 Dotis donator mitius eſt conveniendus, quam qui neceſſitate dotem promiſit. 37 Imo, non eſt parcendum, cum ab eo ſolidum potuerit exigere. *l.* 41. *infr. de re jud.* v Cujac. 12. *obſ.* 17 38 *Subaudi*, mulieri. 39 Hoc eſt, condemnare potuiſſet, aut adverſus eum condemnationem impetrare. 40 vide *l.* 12. *infr. de donationibus.* 41 *l.* 30. §. 1. *infr. ſolut.* 42 Propitiis auribus. *Hal.* 43 Aliud eſt, ſi maritus non convenerit heredes patris, id eſt, ſoceri ſui. *l.* 44. §. 1. *infr. ſolut.* 44 Adpendi aurum olim conſuetum. 45 Pater non poteſt dotare filiam de bonis matris. *Bald.* 46 *l.* 16 *ſupr. eod.* 47 *l.* 41. §. 2. *l.* 71. *infr. eod.* 48 *l.* 80. *infr. eod.* 49 Secus ſi injuſſu. *l.* 49. *infr. eod. l. penult.* §. *penult. infr. ſoluto.* 50 Perdere rem videtur, qui eam acceptam facit. Sic, qui pactum facit de re non petenda, donare intelligitur. *l.* 28. *in fin. ſupr. de pact.* 51 Habere ſuam dotem mulier videtur, quæ eam alienari juſſit 52 Serva ſervo non vere dotem conſtituit, cum inter ſervum, & ancillam non ſit connubium, ſed contubernium tantum, *l.* 3. *C. de inceſt.* ubicunque autem matrimonii nomen non eſt, nec dos eſt *l.* 3. *ſupr. eod.* Ideoque quæ *dos* appellatur in *l.* 1. *C. ſoluto matrim.* & *l.* 67. *infr. hoc tit.* improprie dos dicitur Id fit autem per prolepſin, de qua dixi ad *l.* 3. § 1. *infr. de injuſto.* *Sic quaſi teſtamentum* ſervos ſuos facere permittebat, Plinius 8 *epiſt.* 16. adde quæ ſcripſi ad *l.* 4. *infr. de manumiſſionib. l. penult.* §. 2. *C. de neceſſariis.* 53 Alias ſi ſuperſtes patronus non ademerit, tacite ſervis accedit. § 20. *Inſt. de legat.* 54 Puta ancilla eo nomine ab eo manumiſſa. ob eam enim cauſam ſpado etiam manumittere poteſt, *l.* 14. *in fin. infr. de manumiſſ. vindict.* adde *l.* 6. *infr. de liberis.* poteſt etiam generare ſpado, qui unum teſticulum habet. *l.* 6. *l.* 7. *l.* 38. §. 7. *ſupr. de ædilit.* Spadones interim nota caſtratos eſſe. vid. *l.* 128. *infr. de verb. ſign.*

40. IDEM lib. 34. ad Edictum.

DIvus Severus rescripsit Pontio Lucriano in hæc verba: *Si mulier, quæ dotem dederat, post divortium rursus*[1] *in matrimonium redit, non revocatis instrumentis: non dubitabit is, apud quem res agetur, secundum voluntatem mulieris, quæ utique non indotata redire in matrimonium voluit, partibus suis fungi, quasi renovata dote.*

Qui obligantur promittendo dotem. 1. De nuptiis non secutis. 2. De acceptilatione. 3. De conditione. 4. Si mulier promissori successerit.

41. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

PRomittendo dotem, omnes[2] obligantur, cujuscunque sexus[3] conditionisque[4] sint[5]. §. 1. Sed si[6] nuptiæ secutæ non[7] fuerint, ex stipulatu agi non potest: magis enim res, quam verba intuenda sunt. §. 2. Accepti quoque latione[8] dos constituitur, cum debitori marito acceptum feratur dotis constituendæ causa. §. 3. Si a debitore[9] mulieris sub conditione dos promittatur; & postea, sed antequam[10] maritus petere posset, debitor solvendo esse desierit: magis periculum ad mulierem pertinere placet[11]: Nec enim videri maritum nomen[12] secutum eo tempore, quo exigere non poterit. † Quod si jam tunc[13] debitor, cum sub conditione promitteret, solvendo non fuerit, periculum viri esse, quod sciens tale nomen secutus videretur, quale initio obligationis fuerit. §. 4. Si debitor mulieris dotem promiserit, & mulierem[14] heredem reliquerit: Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promisisset: cujus sententiam Julianus quoque probat: nec enim æquum esse ait, ut ei damnetur ejus pecuniæ nomine, quam ipsa debeat; & satis esse, acceptilatione eam liberari.

De his, quæ pondere, numero, mensurave constant.

42. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

RES in dotem datæ, quæ pondere[15], numero[16], mensura[17] constant, mariti periculo sunt[18]: quia in hoc dantur, ut eas maritus ad arbitrium suum distrahat; & quandoque soluto matrimonio, ejusdem[19] generis[20] & qualitatis alias restituat vel ipse, vel heres ejus.

De acceptilatione.

43. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

LIcet soleat dos[21] per[22] acceptilationem[23] constitui, tamen si ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita, nec[24] nuptiæ secutæ, Scævola ait, matrimonii causa acceptilationem interpositam non secutis nuptiis nullam esse[25], atque ideo suo loco manere[26] obligationem: Quæ sententia vera est. §. 1. Quotiens autem extraneus accepto fert debitori dotis constituendæ causa, si quidem nuptiæ insecutæ non fuerint, liberatio non sequetur, nisi forte sic accepto tulit, ut velit mulieri in totum donatum: tunc enim credendum est, *brevi*[27] *manu* acceptum a muliere, & marito datum: cæterum mulieri per liberam personam condictio adquiri non potest. † Plane secutis nuptiis, mulier soluto matrimonio dotis exactionem habebit: nisi[28] forte sic accepto tulit extraneus, ut ipse, quoquomodo solutum fuerit matrimonium, condictionem habeat: tunc enim non habebit mulier actionem. † Secundum quæ constituta dote per acceptilationem, & secutis nuptiis, is effectus erit dotis exactioni, ut, si quidem pura sit obligatio, quæ accepto lata est, non ipsa jam restituenda sit: sed solvenda dos secundum sua tempora. † Sin vero obligatio in diem fuit, nec ante solutum matrimonium dies obligationis præteriit, restauranda est in diem pristinum obligatio; &, si debitum cum satisdatione fuerit, satisdatio renovanda est: Similique modo & si conditionalis fuerit obligatio, quæ in dotem conversa est, & pendente obligatione divortium fuerit secutum, verius obligationem sub[29] eadem conditione restitui debere: Sed si conditio exstiterit constante matrimonio, ex die[30] divortii tempora exactionis numerantur.

De patre emancipante vel defuncto. 1. De creditrice filiifam.

44. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

SI pater filiæ nomine dotem promisisset, & eam ante nuptias emancipasset, non resolvitur promissio: nam[31] & cum ante nuptias pater moreretur, nihilominus heredes ejus ex promissione obligati manebunt. §. 1. Quæ debitorem filiumfamilias habet, si patri ejus ita dotem promiserit, *quod mihi debes*[32], *vel quod mihi filius tuus debet, doti tibi erunt*[33], non obligatur: sed efficit[34], ut id, quod actione de peculio servari a patre poterat, in dote sit, Marcellus. Sive igitur cum filio posthac, sive cum patre agere instituerit, exceptione[35] pacti conventi summovebitur: actione autem de dote si experietur, consequetur quod in peculio fuisse apparuerit eo tempore, quo dos promittebatur: utique si post nuptias promissa[36], ejus temporis peculium æstimari debet, quo nuptiæ fierent.

45. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

QUod si nuptura debitori filiofamilias, *actionem duntaxat de peculio* promisit: id, quod ex ea causa sibi deberetur, nuptiarum[37] tempore inspicitur. §. 1. Si vero alii nuptura, jussit filiumfamilias debitorem de peculio dotem promittere, tempus inspicitur quo dos promissa est, ut tantum in peculio esse æstimaretur.

De dote servo promissa vel tradita. 1. De ea, quæ debitori suo nupsit, & alternate dotem constituit. 2. Si pater pro filia, quasi ejus debitor, dotem promiserit.

46. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

QUemadmodum invito[38] domino servus stipulatus adquirit, ita si[39] dotem domini nomine sibi promitti patiatur, obligatio domino adquiritur: sed[40] neque periculum dominus præstare debebit, si forte debitor mulieris dotem promiserit, neque culpam. † Traditione[41] quoque rei dotalis in persona servi vel filiifamilias[42] facta, dos constituitur, ita ut neque periculum, nec culpam dominus, aut pater præstet. † Igitur hanc dotem periculo mulieris esse dico, quamdiu[43] dominus vel pater ratam promissionem vel donationem habuerit[44]: Ideoque etiam manente matrimonio res quas tradiderit condictione repetituram. † Item incerti[45] condictione consecuturam: ut promissione liberetur. §. 1. Si debitori suo mulier nuptura, ita dotem promisisset, *Quod mihi debes, aut fundus Sempronianus doti tibi erit:* utrum mulier vellet[46], id in dote erit: & si quidem debitum maluisset dotis nomine apud virum remanere, potest [ea] exceptione se tueri adversus petentem fundum: quod si fundum dedisset, pecuniam marito condicet. §. 2. Pater, etiam si falso[47] existimans se filiæ suæ debitorem esse dotem promisisset, obligabitur[48].

De eo quod servus in dotem datus ante nuptias adquirit.

47. IDEM lib. 18. Digestorum.

SI servo in dotem ante nuptias dato donatum[49] aliquid vel legatum ante nuptias fuisset, ampliatur dos, sicut ex fructibus[50] fundi, qui ante nuptias traditus est.

De promissione dotis in anno proximo. 1. De eo quod socer genero filiæ nomine legavit.

48. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

TAli facta stipulatione, *decem in anno proximo dotis nomine dare spondes*[51]? Quæsitum est, annus ex quo tempore esset numerandus? utrum[52] ex die stipulationis factæ, an ex eo die, quo dos esse potuisset, id est, nuptiarum? Et responsum est, ex die nuptiarum[53] annum esse numerandum: ne[54], si aliter observaremus, si intra annum nuptiæ factæ non sint, videri possit dos ex ea obligatione deberi[55].

§. 1. Socer genero suo sic legaverat: *Lucio Titio filiæ meæ nomine*[56] *centum heres meus damnas esto dare:* Hanc pecuniam generum petere debere: exactam, acceptam legatis referri: sed divortio facto de dote actionem mulieri reddendam Proculus respondit: & nihilominus dotis esse factam. Julianus notat: imo nec filiæ, si voluerit, deneganda est hujusmodi actio.

De acceptilatione.

49. IDEM lib. 5. ex Minicio.

VIr ab eo, qui uxori ejus dotem facere[57] volebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est; deinde acceptam eam fecit: quærebatur, essetne ea pecunia in dotem[58]? Respondit, si acceptam non fecisset, & promissor solvendo esse desisset, quæreremus, an culpa mariti ea pecunia exacta[59] non esset: cum[60] vero acceptam fecit, omnimodo periculum ad eum pertinebit: perinde[61] enim est, ac si acceperit pecuniam, & eandem promissori donaverit.

De permutatione dotis, 1. Vel pignoris.

50. AFRICANUS lib. 8.[62] Quæstionum.

QUæ fundum in dote habebat, divortio facto, cum in matrimonium rediret, pacta est cum viro, *uti*[63] *decem in dotem acciperet, & fundum sibi restitueret*, ac datis decem, prius quam fundus ei restitueretur, in matrimonio decessit: Illud ex bona fide est, & negotio contracto convenit, ut fundus, quasi sine causa penes maritum esse cœperit, condicatur. §. 1. Et hoc evidentius circa[64] actionem pigneratitiam apparebit: Etenim si, cum fundum Cornelianum pignoris causa tibi tradidissem, postea ex conventione fundum Titianum in hoc [tibi] tradiderim, *ut Cornelianum mihi restitueres:* minime (puto) dubitandum erit, quin statim recte pigneratitia ad recipiendum Cornelianum agere possim.

De rebus filiæ emancipatæ donatis, posteaque in dotem datis.

51. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

1 *l.* 30. ff. *eod.* 2 Vide Ulpian. 6. §. 2. 3 Mulier non juvatur Velleiano, dotem constituens, *l.* 12. *l. ult. C. ad SC. Velleian.* 4 Etiam minores: si modo non effuse dotem constituant. v. *l. unic. C. si advers. dot.* 5 Vide Decium *cons.* 302. & Negus. *tract. de pignorib.* 1. *memb.* 8. *part. princ. n.* 24. Steph. de Barb. *cons.* 160. *n.* 27. *inter consilia diversorum in mater. ult. vol. lib.* 1. & Emanuelem Costam *lib.* 2. *select. cap.* 21. Mod. 6 Sub hac conditione dos solet promitti tacite. *l.* 4. ff. *de pactis.* 7 Vide *l.* 21. ff. *eod.* 8 *l.* 43. 44. §. 1. ff. *eod.* 9 Vide *l.* 80. ff. *eod.* 10 *l.* 49. ff. *soluto.* 11 Imputare sibi debet, qui secutus est fidem inopis debitoris. *Bald.* 12 Nomen potest dari in dotem. *l.* 2. *C. de obligat.* 13 Vide *l.* 35. ff. *eod.* 14 Vide *l.* 66. *in fin.* ff. *soluto.* 15 Ut argentum, Har *schol.* 4. *tit.* 8. 16 Ut nummi. 17 Ut vinum, frumentum. 18 Licet inæstimatæ datæ sint: sunt enim sua natura tales, quæ numero, pondere, & mensura constant, & sic satis superque a lege æstimatæ. *Bald.* 19 Dos pecuniaria in ipsa quoque pecunia restitui debet: de quo vide plura apud Josephum Ludovicum, *Titul. de jure dotium conclus.* 1. 20 *l.* 3. ff. *de reb. cred.* 21 Ut & omnis obligatio conditionalis. v. *l.* 12. ff. *de acceptilat.* 22 Dos per acceptilationem etiam constitui potest. 23 V. *l.* 41. §. 2. ff. *eod. l.* 10. *supr. de condict. causa data.* 24 Dotis constituendæ causa liberatio, seu acceptilatio facta debitori, effectu caret nuptiis non secutis; caret, inquam, effectu, hoc est, non tollit obligationem. 25 Ergo acceptilatio requirit tacitam conditionem, *l. quod in diem.* 12. ff. *de acceptilat.* licet sub conditione expressa fieri non possit. *l.* 4. *infr. de acceptilat. l. actus.* 77. *infr. de regulis.* 26 Imo, non manet, quia tunc nihil videtur doti constitutum. *l.* 36. *in fin. supr. eod.* 27 *Manu brevi* dixit, ut & *l.* 3. *in fin.* ff. *de donat. int.* ut alibi manu longa, *l.* 79. *in fin.* ff. *de solut.* vide *l.* 15. ff. *de reb. cred.* 28 *l.* 29. *in fin.* ff. *soluto matrim.* vide *l. un.* §. 13. *C. de rei uxor. act.* 29 *l.* 10. §. 14. ff. *quæ in fraudem creditorum.* 30 *l.* 30. *vers. omnis autem. C. h. t. l.* 7. §. 4. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* 31 Mortem patris cum filiæ emancipatione hic comparari observa. *l.* 22. *in fin. pr.* ff. *ad SC. Trebell. l.* 3. *C de instit. & substit.* 32 V. *l.* 41. §. 2. ff. *eod.* 33 Erit. *Hal.* 34 Efficitur. *Haloand.* 35 Vide *l.* 7. *in fin.* ff. *eod.* 36 Promissa est dos: si vero ante nuptias ejus temporis &c. *Hal.* 37 Imo tempore promissæ dotis *l.* 57. ff. *eod.* 38 Invito etiam domino servus adquirit stipulando. vide *l.* 32. ff. *de adquir. rer. dom.* 39 Dotem domino adquirit servus stipulando dotem domini nomine. 40 Dotis sibi adquisitæ stipulatione servi dominus periculum & culpam non præstat, antequam dotis stipulationem ratam habuerit. *ut* ff. *eod.* 41 Dotem patri & domino adquirunt filii & servi non tantum stipulando, *ut* ff. sed & res ipsas dotales traditione accipiendo, *ut inst.* §. 3. *Inst. per quas personas cuique.* 42 Nomine ipsius domini: nam in persona servi improprie dos constituitur. *l. si serva.* 39. ff. *eod.* 43 Id est, quoad. 44 Vel traditionem non habuerit. *Hal.* 45 Incerti condictione agimus, ut liberemur. 46 Imo, utrum maritus volet vide *l.* 9 §. 1. ff. *de fundo dotali.* 47 *l.* 78 *in fin.* ff. *eod.* 48 Cur obligabitur? onus est paternum dotare filiam. *l. ult. C. de dotis promiss.* 49 *l.* 31. *in fin. infr. soluto. l.* 45. §. 1. ff. *de adquir. vel omitt. hered.* Goth. Vide Joann. Robert *lib.* 4. *sent. cap.* 24. Ans. 50 V. *l. dotis fructum.* 7. ff. *eod.* 51 *Subaudi*, futuro matrimonio. *Goth.* Vide ad hanc l. August. *emendat. lib.* 1. *c.* 2. S. L. 52 Dotis promissioni tempus adjectum currere incipit a tempore ipsarum nuptiarum. Cur ita? dotis solvendæ dies ante incipere non potest, quam dos ipsa sit, dos autem nulla est ante contractum matrimonium. 53 Terminus dotis solvendæ incipit currere a tempore contracti matrimonii, non a die promissionis: nec enim potest incipere dies solvendæ dotis antequam sit dos. *Bald.* 54 Hæc enim conditio tacite inest. *l.* 10. §. 4. *supr. eod.* 55 Non deberi. *Haloand.* 56 Quod quis suæ filiæ nomine genero legaverit, id ipse dotis causa legasse intelligitur. 57 *Facere dotem*, est dicere, promittere. 58 *l.* 41. §. 2. ff. *eod.* 59 *l. si extraneus.* 33. ff. *eod.* 60 Maritus qui liberavit expromissorem per acceptilationem, fingitur accepisse dotem, quam restituere ideo tenetur. *Bald.* 61 Qui accepto dotem tulit promissori, vel ab eo accepisse pecuniam vel ei dotem donasse fingitur. Acceptilatio, ficta solutio est. 62 Vide Cujac. 8. *ad Afric.* 63 Id est, pacta est, ut aliud pro alio acciperet, puta pro fundo decem, ut *l.* 25. ff. *eod.* Ita dos permutari pacto potest, nempe ut aliud reddatur. 64 Aliud pro alio pignus dari potest. *l.* 9. §. 3. ff. *de pign. act.*

SI res, quas filiæ emancipatæ [1] pater donavit [2], ex voluntate ejus poſtea in dotem pro ea datæ ſunt: a filia dotem, non [3] a patre videri datam.

De evictione.

52. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

NOn ſolum ſi *æſtimatus fundus*, ſed etiam ſi *non æſtimatus* in dotem datus eſt, & alias, cum neceſſe non habeat mulier duplum [4] promittere, promiſit: quia ipſe fundus eſt in dote, quodcunque propter eum conſecutus fuerit a muliere maritus, quandoque reſtituet [5] mulieri de dote agenti.

Si vir donandi causa a debitore mulieris, qui ſolvendo non erat, ſtipulatus ſit.

53. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

CUm vir uxori donare vellet, debitor mulieris, qui ſolvendo non [6] erat, dotem ei promiſit: Ad id duntaxat [7], ad quod ſolvendo fuit, viri periculo ea res eſt: & ſi quid debitori ad ſolvendum facultatis acceſſerit, periculum ad eam ſummam, quæ acceſſerit, creſcet; permanebitque, etiamſi rurſus pauperior factus erit: quia neque tum, cum dos promitteretur, donatio facta eſt, niſi ejus pecuniæ, quæ a debitore ſervari non poterat; neque cum ſolvendo [is] eſſe cœpit, donationis cauſa permaneat, cum eo loco res ſit, quo eſſet, ſi tum quoque cum promitteretur dos, locuples fuiſſet.

De rebus ex dotali pecunia comparatis.

54. GAJUS ad Edictum Prætoris [urbani], titulo de Prædiatoribus [8].

REs quæ ex dotali pecunia comparatæ ſunt, dotales eſſe videntur [9].

De fidejuſſore.

55. PAULUS lib. 1. ad Plautium.

CUm dotis cauſa aliquid expromittitur [10], fidejuſſor [11] eo nomine datus tenetur.

De morte Stichi dotis nomine ſolvendi. 1. Ubi debet eſſe dos. 2. de oneribus matrimonii. 3. De impenſis in res dotales factis.

56. IDEM lib. 6. ad Plautium.

SI is, qui Stichum mulieri debet [12], in dotem delegatus ſit [13]; & antequam ſolveret debitor, Stichus deceſſerit; cum neque per debitorem ſtetiſſet, quo minus ſolveret, neque maritus [in] agendo moram feciſſet: periculo mulieris Stichus morietur: quamquam etiamſi moram maritus fecerit in exigendo, ſi tamen [etiam] apud maritum moriturus Stichus fuerit, actione dotis maritus non teneatur. §. 1. Ibi [14] dos eſſe debet, ubi onera matrimonii ſunt. §. 2. Poſt mortem patris ſtatim onera matrimonii filium [15] ſequuntur, ſicut liberi [16], ſicut uxor. §. 3. Quod dicitur, *neceſſarias* [17] *impenſas ipſo jure dotem minuere*: non [18] eo pertinet, ut ſi forte fundus in dote ſit, deſinat aliqua ex parte dotalis eſſe, ſed niſi impenſa reddatur, aut pars fundi, aut totus retineatur. Sed ſi tantum in fundum dotalem impenſum ſit [19] per partes, quanti fundus ſit, deſinere eum dotalem eſſe Scævola Noſter dicebat: niſi mulier ſponte marito intra annum impenſas obtulerit. Si pecunia & fundus in dote ſint, & neceſſariæ impenſæ in fundum factæ, Nerva ait, dotem pecuniariam minui: Quid ergo, ſi mulier impenſas marito ſolverit, utrum creſcet dos, an ex integro data videbitur? Cujus rei manifeſtior iniquitas in fundo eſt, ſecundum Scævolæ Noſtri ſententiam: nam ſi deſinit dotalis eſſe, poterit alienari; rurſus quemadmodum poterit fieri dotalis data pecunia? an jam pecunia in dote eſſe videbitur? & magis eſt, ut ager in cauſam dotis revertatur, ſed interim alienatio fundi inhibeatur [20].

Si creditrix filiſam. ei nupſit.

57. JAVOLENUS lib. 1. ex Plautio.

NUptura filiofamilias, ſi ſocero dotem ita promiſerit, *quod* [21] *filius tuus mihi debet, id doti tibi erit*: intereſſe puto, utrum filii obligatio, an patris perſecutio, & in rem verſum promiſſioni contineatur? Nam ſi id, quod filium dare oportet, ſignificatum eſt; tota pecunia, in quam filius obligatus eſt, promiſſioni dotis continebitur: ſin autem id, quod patrem de peculio, vel in rem verſo præſtare oportebit; æſtimare debebit, quantum ſit eo tempore id, quod [22] promittitur [23]: ut ea ſumma dotis eſſe videatur, qua patrem eo tempore filii nomine condemnari oportebit: quod ſi non evidenter apparuit, de cujus mulier obligatione ſenſit, præſumptionem ad filii debitum ſpectare veriſimile eſt: niſi [24] evidentiſſime contrarium approbetur.

Si quis ei dotem promiſerit, cui mulier nubere nolebat. 1. Si debens Pamphilam, quod debet in dotem acceperit.

58. CELSUS lib. 19. Digeſtorum.

SI ſponſalibus nondum factis Titio dotem Seiæ nomine promiſeris, *cum ea nubere ei nollet*, tamen, ſi poſtea nupſerit, dotem debebis: niſi aliæ nuptiæ mediæ [25] interveniſſent. §. 1. Si mulier ancillam Pamphilam a Titio ſtipulata deinde ei nuptura, *quod is ſibi debeat*, doti habere permiſit, etiamſi non erit viri Pamphila, an ipſa [26] tamen Pamphila in dote & mulieris periculo erit? an & quod ea pepererit [reddi mulieri debebit]? quia, ſi in ſua [27] cauſa prior ſtipulatio manſiſſet, non redderetur [28]: niſi forte refert, habuerit rem, quam debebat vir, quo tempore dos conſtituebatur (nam ita poterit videri res ipſa ad eum perveniſſe); an non habuerit: nam ſi non habuerit, magis eſt, ut liberatio obligationis potius quam res ipſa ad eum [ita] perveniſſe videatur: ideoque partus ejus non debetur.

De adjecto. 1. De fideicommiſſo. 2. Si quis pro libera opinata dotem dederit.

59. MARCELLUS lib. 7. Digeſtorum.

SI mulier ita dotem promiſerit, *decem Tibi aut Titio doti erunt*, hoc caſu dici poteſt, vel Titio [29] dari poſſe: ſed de dote virum teneri, quemadmodum ſi Titio juſſiſſet [30] dari: Nec mirum: cum etiam promiſſura viro dotem, poſſit delegante eo alteri promittere: etſi dici ſolet, alii quam marito dotis nomine mulierem non poſſe obligari: His enim caſibus viro dos quæritur: non enim exiſtimabimus illam ita promiſiſſe, cum vel de Titii nuptiis cogitaret. §. 1. Ex aſſe [31] heres inſtitutus, rogatusque mulieri dodrantem hereditatis reſtituere, juſſu ejus quod debet doti promiſit marito: Vereor [32], non ſit obligatus: nam mulieri in hoc tenetur [33], ut hereditatem reſtituendo transferat actiones, & quas habet [34], & quibus eſt obſtrictus: quas transferre ad alium quam [35] cui debet fideicommiſſum, non poteſt. Aliquis dixerit, incerti cum eo agi poſſe, ut fideicommiſſi præſtet æſtimationem: Huic ego conſentire non poſſum: nam obligari mulieris debitorem ita æquum eſt, ſi [36] accipere idipſum, quod ei debetur, vir [37] poteſt. Sed ne indotata mulier eſſe videatur, dicendum eſt, ipſi mulieri ex Trebelliano reſtituendam eſſe partem hereditatis, quæ ei relicta eſt, ut ea ſuo marito pro dote eam ſolveret; quia & ad eam fideicommiſſum, & onera ejus pertinent; delegatione [38] propter nimiam ſubtilitatem & caſus neceſſitatem minime obtinente. §. 2. Ejus nomine [39] quæ libera videbatur, decem in dote dediſti: Eo caſu habebis condictionem, quo habere potuiſſes, ſi mulieris liberæ nomine dediſſes, nec nuptiæ ſecutæ eſſent. Si manumiſſa nupſerit, ita demum dos erit, ſi ea mente dediſti, ut quandoque ſecutis nuptiis dos eſſet: Igitur, ſi mulieri donaturus dediſti, dominus condicet: quemadmodum ſi eum, qui ſibi donaturus eſſet, mulier ipſam [40] donare [41] juſſiſſet.

De curatore modum dotis conſtituente.

60. CELSUS lib. 11. Digeſtorum.

QUæro, quantæ pecuniæ dotem promittenti adultæ mulieri curator [42] conſenſum accommodare debeat? Reſpondit: Modus [43] ex facultatibus [44] & dignitate [45] mulieris maritique ſtatuendus eſt, quousque ratio patitur.

1. Utrum res, an pretium curator in dotem dare debeat.

61. TERENTIUS CLEMENS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

SIve generalis [46] curator, ſive dotis [47] dandæ cauſa conſtitutus ſit, & amplius doti promiſſum eſt quam facultates mulieris valent, ipſo [48] jure promiſſio non valet: quia lege [49] rata non habetur auctoritas dolo malo facta: Quærendum tamen eſt, utrum tota obligatio, an quod amplius promiſſum eſt, quam promitti oportuit, infirmetur? Et utilius eſt dicere, id [50] quod ſuperfluum eſt, tantummodo [51] infirmare. §. 1. Iſte [52] autem curator res dotis nomine tradere debet: non [etiam] ut vendat cuilibet, & pretium ejus in dotem det. Dubitari autem poteſt, an hoc verum ſit: quid enim, ſi aliter honeſte nubere non poſſit, quam ut pecuniam in dotem det; idque ei magis expediat? Atquin poſſunt res in dotem datæ plerumque alie-

1 Sui juris. 2 *Tradere* videtur, qui per alium tradit: Si donatarius conſentit donatori, ut is tradat rem donatam, non tradens, ſed donatarius ipſe videtur eam tradere. 3 Profectitia non erit hujusmodi dos. 4 Nam ob quamlibet cauſam promitti poteſt de dupla, *l. 52. ſupr. de evict.* 5 Quæri hic poteſt, quod vir uxori debeat promittere dotis reſtitutionem, *l. 56. infr. ſoluto. l. 240. infr. de verb. ſignif.* debeat etiam promittere de lata culpa, & levi, & dolo. vid. *l. 17. ſupr. eod.* 6 Maritus, qui ſciens accipit pro dote nomina non idonea, donare videtur. 7 Quid ſi animum donandi non habuit? integrum periculum præſtabit maritus. *l. promittendo. 41. §. ſi a debitore. ſupr. eod.* 8 *Vindex* eſt, qui alienam cauſam ſuſcepit vindicandam, veluti quos nunc prædiatores vocamus. Boëtius *in Topic. Ciceronis.* vide Cujac. 5. *obſerv.* 29. Prædiatores ſunt, quorum prædia ærario tenentur. 9 *l. 26. ſupr. eod. l. 22. in fin. infr. ſoluto.* Imo, non ſunt dotales, cum uxori non quærantur, *l. 12. C. h. t.* ſed fiunt comparantis, *l. ultim. C. de ſerv. pign. dato.* vide quæ notavi ad *l. 48. in fin. infr. de furtis.* Cur tam varie? an tunc dotales cenſentur, quoties voluntate uxoris comparatæ ſunt, ut Accurſius ait? an quod viro ad inopiam redacto, poſſit uxor in hujusmodi res actione ſubſidiaria in rem uti, ut ſenſit Harmenopuli ſcholion, *lib. 4. tit.* 8. & Græcus interpres Baſilicon: vel utili, ut vox *videntur* hac in lege innuit, & confirmatur *l. 55. in fin. infr. de donat. inter virum & uxorem.* vide Cujac. 5. *obſ.* 29. & quæ ſcripſi ad *l. 8. C. ſi quis ſibi, vel alteri.* v. Anton. Fab. 5. *Conjectur.* 9. 10 Hæc lex non loquitur de uxore, ut male vulgo creditum eſt, ſed de eo qui pro uxore promittit animo novandi, id eſt, de eo qui expromittit. 11 Qui ea de cauſa dari poteſt. *l. 5. §. 6. ff. eod.* 12 Vide *l. 80. infr. eod.* 13 Marito. 14 *l. 75. in fin. infr. eod.* v. *l. 65. in fin. ſupr. pro ſocio.* 15 Qui fuit in poteſtate patris ſui. 16 Qui in parentum ſuorum poteſtatem recidunt mortuo avo. *l. 5. ſupr. de his qui ſunt ſui. l. 46. ſupr. familiæ.* 17 Vid. *l. 1. infr. de impenſis.* 18 *l. 5. infr. de impenſis.* Dos expenſis minui cum dicitur, num hoc dicitur, corpora ipſarum rerum dotalium minui? Reſpondeo: Nullum corpus, quod dotale ſemel fuerit, deſinit eſſe dotale: pars tamen aliqua dotis, aut ipſæ res univerſæ retineri poſſunt, niſi impenſæ reddantur. Retentio non mutat rerum dotalium qualitatem & naturam, *ut hic.* Quid, ſi per partes tantum in fundum dotalem ſit impenſum, quanti fundus eſt? Hoc caſu Scævola putat, fundum dotalem eſſe deſinere, niſi intra annum impenſas obtulerit mulier. *verſ. ſed ſi.* Quid ſi pecunia & fundus in dote ſint? Dos pecuniaria minuitur ſententia Nervæ. *verſ. ſi pecunia.* ſed vide *l. un. §. taceat. 5. C. de rei uxor. act.* Goth. Vide ad hunc §. Anton. Merend. *lib. 3. controv. cap.* 3. Anſ. Adde Cujac. *lib. 23. obſ. cap.* 12. S. L. 19 *Per partes reficere*, eſt minutatim recipere. 20 Fundus enim dotalis alienari non poteſt. *l. 3. infr. de fundo dotali.* 21 *l. 44. §. 1. ſupr. eod.* 22 In quod, *Contius.* 23 Imo tempore nuptiarum. *l. 45. ſupr. eod.* 24 Præſumptioni ſtatur, donec probetur contrarium, *ut hic.* vide *l. 23. ſupr. quod met. cauſ.* Probatio hunc in modum admittitur adverſus, utia præſumptionem *arg. l. generaliter. 24. §. ſi pretium. 7. infr. de fideicommiſſ. lib. l. ſi extraneus. 6. ff. de condict. cauſa data.* 25 *l. 68. ff. eod.* 26 *l. 12. in fin. ſupr. eod.* 27 In ſuo ſtatu. 28 Non redderet. *Haloand.* 29 Dos ſolvi poteſt adjecto. *Bald.* 30 Vide *l. 19. ff. eod.* 31 Vid. Contium 1. *lect.* 1. 32 Vereor ne non ſit. *Hal.* de hac voce dixi ad *l. 45. in fin. ff. tit. prox.* 33 Vide Bartolum *ad l. 1. n. 9. de legat. 1.* ubi Jaſon. *n.* 96. Crot. *ad l. 1. num.* 40. *cum ſeq.* & ibi Cravett. *n.* 190. *cum ſeq. item de leg. 1.* Tiraq. *in tract. de utroque retractu tit.* 1. §. 26. *gl.* 1. *n.* 45. *cum ſeq.* Capol. *caut.* 140. dict. Jaſonem *ad l. cum ſecundum. C. de fideicommiſſ. n.* 2. Anton. Rub. *ad l. non ſolum. § morte. n. 15. de nov. oper. nunciat.* Mod. 34 Reſtitutio hereditatis vel fideicommiſſi non poteſt fieri procuratori in rem ſuam, licet fieri poſſit ſimplici procuratori. Bald. *arg. l. 11. §. 2. ff. ad SC. Trebell.* 35 Reſtitutio ex Trebelliano habet in ſe juris auctoritatem, quia transfert jus active & paſſive: quod non eſt in ſimplic. ceſſione Bald. *l. 1. §. 2. infr. ad SC. Trebell.* 36 Impedimentum adquiſitionis ubi eſt in adquirere volente, non obligatur promiſſor. *Bald.* 37 Reſtitutio ex Trebelliano collata in perſonam mulieris non poteſt viro fieri habenti jus ceſſum ex cauſa dotis, quia perſonæ fideicommiſſarii cohæret. *Bald.* 38 Reſtitutio fideicommiſſi non poteſt fieri ceſſionario, etiam per modum delegationis. *Bald.* 39 Vide Cujac. *ad* 13 *obſ. cap.* 40 S. L. 40 Mulier ipſa marito donare juſſiſſet. *Cuj.* ita ingenioſiſſime reſtituit ex voce *ipſam* duas voces faciens, nempe *ipſa marito.* & ita Baſilica habent. ὥσπερ ἂν ἡ γυνὴ ἐπιτρέψῃ τῷ μέλλοντι αὐτῆς δωρεῖσθαι παρασχεῖν τῷ ἀνδρί. & Cyrillus his verbis id perſtringit. εἰ δὲ αὐτῇ βουλόμενος δωρήσασθαι ἔδωκα, εἴτε κελεύσει αὐτῆς, εἴτε μὴ, ὁ δεσπότης ἔχει κονδικτίκια. Cujac. 13. *obſ. h.t.* 41 Πλοκή, ſignificat enim dare, ut *l. 48. ff. eod.* Cujac. *ibid.* 42 *Tutor*: ita legit Revardus. dixi ad *l. 61. ff. eod.* 43 Modus is dicitur, cenſeturve, quem ratio patitur omnibus circumſtantiis putatis. 44 Dos conſtitui in dubio debet pro modo facultatum, & dignitate mulieris, *l. 61. l. 69. §. 5. ff. eod. l. 28. C. de epiſcop. audient. l. 7. l. 18. in fin. ff. de in rem verſo. l. 43. ff. de legat.* 3. ita alimenta conſtituuntur pro facultatum ratione, *l. 2. C. de alimentis præſtandis. l. offic. io. 2. l. jus alimentorum. 3. ff. ubi pupill. educ. l. 1. §. mulier. ff. de ventre in poſſeſſ.* ut & impenſa funeris, *l. & ſi quis. 14. §. hac ratio 6. ff. de religioſis.* refectio ædificii. *l. quidam in teſtamento. 30. ff. de leg.* 2. Ita annonæ ſacris perſonis, pro facultatibus Eccleſiæ præſtandæ. *cap. transmiſſæ 33. extr. de verbor. ſignif. c. p. quoniam 9. de vita & honeſtate cleric. cap. ex parte 10. de conceſſ. præb. cap. opiſte. 14. extr. de cenſib.* 45 Dos major eſt conſtituenda mulieri nobili quam ignobili: quammodo nobili nubat, non ignobili. *Bald.* 46 *l. 28. C. h. t.* 47 Vide *l. 7. ff. de tutoribus datis.* 48 *l. 9. § 1. ff. de minorib.* 49 Dolo malo auctoritas interpoſita lege rata non habetur. 50 Generalis curator non poteſt excedere modum in conſtitutione dotis; & ſi excedit, illud ſolum revocatur, quod illegitime factum eſt. *Bald.* 51 Et utile per inutile non vitiatur. *l. 29. ſupr. de uſufr.* 52 Dotis conſtituendæ aut confirmandæ curator, bona immobilia mulieris dotis cauſa ſine cauſa cognita alienari non poteſt.

nari.

nari [1], & pecunia in dotem converti: Sed (ut expediatur Quæstio) si quidem res in dotem maritus accipere maluerit, nihil amplius quærendum est: sin [2] autem non aliter contrahere matrimonium vir patitur, nisi pecuniis in dotem datis, tunc officium est curatoris, apud eundem [3] intrare [4] judicem qui eum constituit, ut iterum ei causa cognita etiam viro absente permittat rerum venditione celebrata dotem constituere.

De restitutione in integrum.

62. MODESTINUS lib. 5. Responsorum.

Titia, cum esset minor vigintiquinque annis, quartam hereditatis matris suæ communem sibi cum fratribus mutavit, & accepit pro ea parte fundum, quasi [5] emptione inter se facta: hunc fundum cum aliis rebus doti dedit: Quæro, si in integrum restituatur [6], & partem suam accipiat quartam, & reddat fundum: quid debeat maritus facere, an contentus esse debeat aliis rebus in dotem datis? Item quæro, si hæc decesserit, & heredes ejus in integrum restitutionem ex persona ejus petierint; & ipsi petant quartam partem, & illi fundum: an maritus cogatur restituere fundum, contentus in retentione lucri dotis cæteris rebus? Modestinus respondit, nihil [7] proponi, cur marito dos [8] auferenda sit: sed in meram [9] æstimationem prædii mulier, vel ejus heredes condemnandi sunt, in hoc tempus referendam, quo in dotem datus est.

De redintegratione matrimonii & dotis.

63. IDEM lib. singulari de Eurematicis.

Stipulatio de dote reddenda ab [10] extraneo interposita, facto divortio statim committitur: nec redintegrato matrimonio actio stipulatori [11] quæsita intercidit: denuo igitur consentiente [12] stipulatore dos constituenda est, ne sequenti matrimonio mulier indotata sit, si modo ea dos non ab ipsa profecta sit, quam alius permissu ejus stipulatus est; tunc enim consensus ejus non est necessarius.

64. JAVOLENUS lib. 4. ex Cassio.

Post divortium mulier, si de dote maritus nihil cavit, & cum alii [13] nupsisset, postea ad priorem virum rediit: tacite [14] dos ei redintegratur [15].

De eo quod servus dotalis acquirit.

65. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mucium.

Si legato aut hereditate aliquid servo dotali [16] obvenit, quod testator noluit [17] ad maritum pertinere [18], id soluto matrimonio reddendum est mulieri.

De usufructu in dotem dato.

66. IDEM lib. 8. ad Quintum Mucium.

Si ususfructus [19] fundi, cujus proprietatem mulier non habebat [20], dotis nomine mihi a domino proprietatis detur: difficultas erit post divortium circa reddendum jus mulieri: quoniam diximus, usumfructum a fructuario cedi non [21] posse [22] nisi domino proprietatis; &, si extraneo cedatur, id est, ei qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reversurum usumfructum: Quidam ergo, remedii [23] loco, recte putaverunt introducendum, ut vel locet [24] hunc usumfructum mulieri maritus, vel vendat nummo uno [25], ut ipsum quidem jus [26] remaneat penes maritum, perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat [27].

De pecunia dotis nomine data ab ancilla.

67. PROCULUS lib. 7. Epistolarum.

Proculus nepoti suo salutem. Ancilla [28] quæ nupsit [29], dotisque nomine pecuniam viro tradidit, sive sciat [se] ancillam esse, sive ignoret, non poterit eam pecuniam viri facere: eaque nihilominus mansit ejus, cujus fuerat antequam eo nomine viro traderetur: nisi forte usucapta [30] est, nec postea, quam apud eundem virum libera facta est, ejus pecuniæ causam mutare potuit: Itaque nec facto quidem divortio; aut dotis jure, aut per condictionem repetere recte potest: sed is, cujus pecunia est, recte vindicat eam. Quod si vir eam pecuniam pro suo possidendo usucepit, scilicet quia existimavit mulierem liberam esse: propius est, ut existimem eum lucrifecisse: utique, si antequam matrimonium esse inciperet, usucepit: Et in eadem opinione sum, si quid ex ea pecunia paravit, antequam ea dos fieret, ita ut nec possideat eam, nec dolo fecerit, quo minus eam possideret.

De confirmatione dotis ex postfacto.

68. PAPINIANUS lib. 10. Quæstionum.

Dotis promissio non [31] ideo minus valebit, quod ignorante initio patre nuptiæ [non] fuerint, si postea consenserit: cum omnis dotis promissio futuri matrimonii tacitam [32] conditionem accipiat. Nam & si minor annis duodecim ut major deducta sit, tunc [33] primum petetur, cum major annis apud [34] eundem esse cœperit: quod enim vulgatum est, *dotis promissionem in primis duntaxat nuptiis destinari* [35], *neque durare* [36] *obligationem, si post alterius matrimonium ei nubat, cui dotem promiserat*, tunc locum habet, cum intercesserunt aliæ nuptiæ.

Si post divortium mulier viro sciente sit in possessione. 1. De usuris. 4. De stipulatione dotis, non demonstrata re vel quantitate. 5. De modo dotis per tutorem constituendo. 6. Si patrona pro liberta dotem promiserit. 7. De evictione, 8. Et dominio rerum æstimatarum. 9. De partu ancillæ.

69. IDEM lib. 54. Responsorum.

Cum post divortium viro sciente mulier in possessionem prædiorum, quæ in dotem promisit [37], longo tempore fuerit, convenisse tacite [38] videtur, *ne dos quæ promissa fuerat, petatur*: & si petere ea cœperit, pacti exceptione a muliere repellitur. §. 1. Mulier pecuniam sibi debitam a Seio cum usuris futuri temporis in dote promittenda demonstravit: Eas quoque dotis portionem esse [39], quarum dies post nuptias cessit, rationis est. §. 2. Usuras dotis in stipulatum cum dote post divortium deductas ex die [40] secundi matrimonii non esse præstandas placuit: quia nec sortis exactio locum haberet [41]: medii autem temporis debebuntur. §. 3. In domum [41] absentis [42] uxore deducta, nullis [43] in eam interea ex bonis viri sumptibus factis, ad exhibitionem [44] uxoris promissas usuras reversus vir improbe [45] petit. §. 4. Gener a socero dotem, *arbitratu* [46] *soceri certo die dari*, non demonstrata [re vel] quantitate [47] stipulatus fuerat: Arbitrio [48] quoque detracto, stipulationem valere placuit: Nec [49] videri simile, quod, fundo non demonstrato, nullum esse legatum [50] vel stipulationem [51] fundi constaret: cum inter modum constituendæ dotis, & corpus ignotum differentia magna sit: dotis [52] etenim quantitas pro [53] modo facultatum patris & dignitate mariti constitui potest. §. 5. Nuptiis ex voluntate [54] patris puellæ cum filio tutoris jure contractis, dos pro modo facultatum & dignitate natalium [55] recte per tutorem [56] constitui potest. §. 6. Patrona dotem pro liberta jure promissam, quod extiterit ingrata, non retinebit [57]. §. 7. Cum res in dotem æstimatas soluto matrimonio, reddi placuit, summa declaratur, non [58] venditio contrahitur: ideoque rebus evictis, si mulier bona [59] fide eas dederit, nulla est actio viro, alioquin de dolo tenetur. §. 8. In dotem rebus æstimatis [&] traditis, quamvis [60] eas mulier in usu habeat, viri dominium [61] factum videretur. §. 9. Partum [62] dotalium ancillarum dotis esse portionem convenit: ideoque frustra pacisci virum, *ut inter uxorem & se partus communis sit.*

De favore dotis.

70. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

In ambiguis [63] pro dotibus [64] respondere [65] melius est.

De periculo nominis dotalis.

71. IDEM lib. 13. Quæstionum.

Cum [66] dotem mulieris nomine extraneus promisit, mulieris periculum est [67]: [sed] si maritus nomen secutus, usuras exegerit [68], periculum ejus futurum respondetur.

De omnibus bonis in dotem datis. 1. De dolo & culpa patris mariti. 2. Si mulier matrem quæ stipularetur, adhibuit.

72. IDEM lib. 8. Responsorum.

1 Ut *l. ult. ff. eod.* 2 Curator potest vendere bona immobilia mulieris adultæ, & ei dotem constituere, causa tamen apud judicem cognita. *Bald.* 3 Vel alium competentem: quia decreta curæ & alienationis possunt interponi a diversis judicibus: nisi forte hic continentiam causæ dividi non oporteat. *Bald.* 4 Impetrare judicem. *Haloand.* verum suspicio est, hoc loquendi genus, *intrare apud judicem*, Triboniani stilum redolere: cum eo passim in legibus Justiniani utatur. 5 Permutatio habet vim emptionis. vide *l. 2. C. de rerum permutat.* 6 Nullum hic æs alienum, nullum decretum judicis intercessisse dicitur, ideoque cum ipso jure nulla fuerit traditio, non videtur danda esse restitutio. *l. 12. C. de præd. min.* 7 In hac hypothesi, an idem erit, si mulier alicui privato condemnata sit constante matrimonio? Baldus ait. 8 Id est, fundus dotalis adquisitus ab uxore ex causa permutationis: & sic sententia, quæ ex causa restitutionis in integrum executionem contra mulierem restitutam meretur, non tamen meretur executionem in re dotali. *Bald.* 9 Veram, Græci. 10 *l. 42. in fin. ff. solut.* 11 Ex stipulatu. 12 Consciente. *Hal. l. 7. C. de nuptiis.* facit *l. 13. §. 11. ff. locat. l. 29. §. 1. ff. de pact. dot.* & sic jus quæsitum tertio sine ejus facto auferri ei non potest. 13 *l. penult. §. 5. ff. solut.* 14 Imo, tunc tantum, cum id actum est. *l. 30. supr. eod.* 15 Vasallo si domino suo reconciliatus fuerit, tacite feudum redintegrari, hinc Baldus colligit. 16 Non æstimato. *Basil.* 17 Ubi de voluntate testatoris non constat, quod in dubio judicandum est, legatum servo dotali relictum, favore mulieris relictum videtur. *Bald.* 18 Id est, eum lucrari. 19 Ut *l. 57. ff. solut.* 20 Magnam hujus legis partem Molinæus ex professo explicuit. *Mod.* 21 Imo potest, *l. 12. §. 2. supr. de usufruct.* vide quæ notavi ad *l. 11. §. 2. supr. de pignorib.* 22 §. 3 *Inst. de usufruct.* 23 Cautionem Jurisconsulti observa. Hæc remedia sunt εὑρήματα, id est, *cautiones & cautelæ*, ut nunc loquuntur pragmatici. 24 Usumfructum qui locat, jus suum semper retinet, nec eo se abdicat. 25 Id est, imaginarie, *l. 46. supr. locati.* Venditio uno nummo fit interdum expediendarum rerum gratia. *Inst. de testam. in princ. & §. 6. Inst. quib. mod. jus patriæ potest.* consule Quæsadam *lib. 1. quæst. jur. c. 13.* 26 Vide *l. ult. C. de donat.* Decimarum jus licet non possit concedi laico, ipsam tamen perceptionem concedi posse, hinc Baldus colligit. Jus, vim legis: perceptio, factum ostendit. jus penes unum esse potest: perceptio penes alium. 27 Nec dum tamen nodus subtilitatis solutus est: Quid, num me mortuo juris usufructuarii domino, atque marito, mulier usufructu privabitur, ut is perpetuo domino consolidetur? Vel hic locus satis ostendit in jure opus esse magna æquitate, & ἐν πλάτει interdum, rejecta subtilitate nimia, res ipsas esse considerandas. 28 Adde *l. 39. supr. eod.* 29 De intellectu hujus textus consule late scribentem Baldum Novel. *in tract. de dote. 11. part.* Annib. de Cano *ad rubr. solut. matr. n. 323.* Pulvæum *de rei alienæ distract. cap. 20.* Mod. 30 Atqui non potest usucapi. *l. 1. in fin. ff. pro dot.* 33 Vid. *l. 63. supr. eod.* 32 *l. 10. §. 4. ff. eod.* 33 Vide *l. 10. ff. de condit. & demonst.* 34 *l. 69. §. 1. ff. eod.* id est, apud eundem deducta fuerit. de quo more dixi ad *l. penult. ff. de donat. inter virum. & l. 15. ff. de condit. & demonstrat.* 35 Destinare. *Haloand.* 36 Vide *l. 58. supr. eod.* 37 Nec tradidit marito. 38 Vide *l. 26. ff. de probat.* Taciti pacti exceptio ex tempore, & diuturna taciturnitate inducitur 39 Si vir eam non aluerit. *Accurs.* alias illæ usuræ non erunt dotales. *l. 77. ff. eod.* 40 *l. 30. supr. eod.* 41 *l. 68. supr. eod.* dixi de eo more ad *dict. l penult. ff. de donat. inter virum & uxorem. & d. l. 15.* 42 Vide *l. 5. 6. 7. ff. de ritu nupt.* 43 *l. 42. §. 2. ff. solut.* 44 Alimenta. 45 Jure civili: probe vero, jure Canonico. *c. salubriter. 16. extr. de usur.* Bald. 46 *l. 3. C. de dot. promiss.* Goth. Promissio incerta valet favore dotis, contra regulas juris communis. Vide Afflict. *decis. 337. num. 9. & decis. 371. per tot.* Dec. *cons. 536. num. 10.* Menoch. *de arbitr. cas. 149. num. 26. & lib. 1. quæst. 68. n. 41.* Adde *l. 3. C. de dot. prom.* Videtur obstare *l. 1. d. t.* conciliat Charond. *lib. 1. verisimil. cap. 17.* Ans. Vid. Bald. Nov. *in tract. de dote 6. part. pr. 10. privil.* Paul. de Castr. *cons. 11. col. 3. lib. 1.* quam refert Socinus Junior ad *l. si ita stipulatus. n. 94. ff. de verb. oblig.* Ruinum & Socinum *ad l. 1. n. 51. cum seq. solut. matrim.* Crotum *ad l. si quis pro emptore. de usucap. n. 95.* Duaren. *lib. 1. disp. cap. 56.* Forcatulum *in Cupidine Jurisp. cap. 2.* Joannem Robertum *lib. 4. sent. jur. cap. 24. & lib. 2 cap. 14.* Guterium *resolut. 1. cap. 64. an. 13.* 47 Quod fieri potest. 48 Id est, licet simpliciter dixerit, *dotem do.* Est hoc in dote speciale, ut in arbitrium promittentis dotis constitutio committatur, non demonstrata quantitate: utque dotis stipulatio valeat, etiamsi, qui jus habet arbitrari, non arbitretur, *ut hic.* regulariter secus est. vide *l. 43. ff. de verbor. oblig.* 49 Ratio dubitandi. 50 Paul. 3. *sent. 6. §. 13. §. 25. Inst. de legat.* Ulp. 2. §. 4. 51 *l. 75. ff. de verb. oblig.* 52 Et summæ legatæ. *l. 30. ff. de leg. 2.* 53 §. 5. *ff. l. 60. supr. eod.* 54 Alias non potest. *l. 66. supr. de ritu nuptiar.* 55 Gentis, familiæ. *d. l. 60.* 56 In extraneo tutore hoc novum non est. *l. 61. in princ. supr. eod. l. 7. ff. de tut. dat.* Ut autem eidem tutori & patri id liceat, mirum: cum in rem suam auctor fieri videatur, quod prohibitum est. *Inst. de auctor. tut. in fin.* 57 Multo minus ea data condicet. *l. 24. C. h. t.* 58 Imo, si res æstimatæ marito datæ sint, non modo per fictionem, *l. 9. in fin. supr. qui potior.* sed revera venditæ ei videntur. *l. 10. §. 4. in fin. ff. hoc tit.* 59 *l. 1. C. h. t.* 60 Ratio dubitandi, id est, quamvis eas res ipsamet mulier utendo consumat & atterat. 61 Et periculum. *l. 51. ff. soluto.* & earum æstimationem debet. *l. 10. supr. eod.* 62 *l. un. §. 9. C. de rei uxor. act.* 63 Fingamus eadem die Titium Mævio creditori, & Gaiæ dotis nomine res suas obligasse: Hoc illo antiquius instrumentum probabitur. *Bald.* 64 *l. 85. ff. de reg. jur.* & eodem modo pro iis; quæ doti comparantur. 65 Id enim dotis favor exigit. *l. 9. §. 1. ff. eod. l. 1. ff. solut. l. ult C. ad SC. Velleian. l. 12. C. qui potior.* 66 4. Harmen. 8. §. 15. 67 Nisi maritus ipse in mora exigendi fuerit. *l. 33. supr. eod.* 68 *Al.* Exegerit, id est, si maluerit usuras a promissore dotis exigere, quam ipsam sortem, isque promissor lapsus sit facultatibus, mariti periculum erit: Atque ita culpa facit is, qui cum possit sortem exigere, solas usuras exigit. facit *d. l. 33. & l. 35. supr. eod.*

MUlier bona sua omnia [1] in dotem dedit: Quæro, an maritus quasi heres [2], oneribus respondere cogatur [3]? Paulus respondit, eum quidem, qui tota ex repromissione dotis bona mulieris retinuit, a creditoribus conveniri ejus non posse, sed non plus esse in promissione bonorum quam quod superest deducto [4] ære alieno. §. 1. [Paulus respondit], in rebus dotalibus etiam [5] patrem mariti dolum & culpam præstare debere. §. 2. Paulus respondit, Si mulier de suo dotem dedit, & adhibuit matrem quæ stipularetur: potuisse eam [6] postea instrumentum dotale mutare.

De muto, surdo, cæco. 1. Quibus ex causis stante matrimonio dos mulieri reddi potest.

73. IDEM lib. 2. Sententiarum.

MUtus, surdus, cæcus, dotis nomine obligantur: quia [7] & nuptias [8] contrahere possunt. §. 1. Manente [9] matrimonio, non perdituræ [10] uxori ob has causas dos reddi [11] potest, ut sese suosque alat, ut fundum idoneum emat, ut in exilium, ut [12] in insulam relegato parenti [13] præstet alimonia, aut ut egentem virum, sororemve sustineat.

De sponsa. De minore duodecim annis.

74. HERMOGENIANUS lib. 5. juris Epitomarum.

SI sponsa dotem dederit, nec nupserit; vel minor duodecim annis, ut uxor habeatur: exemplo dotis, conditioni, favoris ratione, privilegium [14], quod inter personales actiones vertitur, tribui placuit.

Cujus sit dos.

75. TRYPHONINUS lib. 6. Disputationum.

QUamvis in bonis [15] mariti dos sit, mulieris [16] tamen est: & merito placuit, ut si in dotem fundum inæstimatum dedit, cujus nomine duplæ stipulatione cautum habuit, isque marito evictus sit [17], statim eam ex stipulatione agere posse: Porro cujus interest non esse evictum quod in dote fuit, quodque ipsa evictionem pati creditur ob id quod eum in dotem habere desiit, hujus [18] etiam constante matrimonio, quamvis apud maritum [19] dominium sit, emolumenti [20] potestatem esse creditur, cujus etiam matrimonii onera maritus sustinet.

De donatione mortis causa, vel promissione in tempus mortis collata.

76. IDEM lib. 9. Disputationum.

SI pater mulieris mortis suæ causa dotem promiserit, valet promissio: Nam & si in tempus, quo ipse moreretur, promisisset, obligaretur: sed si convaluerit, cur ei non remittatur obligatio per condictionem [21] atque si stipulanti quivis alius promisisset, aut dotem alicujus nomine? nam [22] ut corporis vel pecuniæ translatæ, ita obligationis constitutæ mortis causa condictio est. Non idem dicendum est in persona mulieris, si [mulier] mortis [suæ] causa dotem promiserit: quia nisi matrimonii oneribus serviat, dos nulla est.

De usuris.

77. IDEM lib. 10. Disputationum.

SI mulier debitori suo, qui sub usuris debebat, nuptura dotem promisisset, *quod is sibi deberet*: post contractas nuptias secuti temporis usuras non [23] esse dotales: quia illa obligatio tota tolleretur, perinde ac si solutum debitum mulieri in dotem ab ea datum esset.

De usufructu, 4. Vel communi fundo in dotem dato. 5. De eo, qui per errorem promisit.

78. IDEM lib. 11. Disputationum.

CUm in fundo mariti habens mulier usumfructum [24], dotis causa eum marito dedit, quamvis ab ea ususfructus decesserit, maritus tamen non [25] usumfructum habet, sed suo fundo quasi dominus utitur [26], consecutus per dotem plenam fundi proprietatem non separatam usufructu [27]: nec est, quod non utendo maritus amittat. Divortio autem facto constituet [28] in eodem fundo usumfructum mulieri. Quod si in matrimonio decesserit uxor, nihil emolumenti ob dotem habere videtur maritus: quia etsi uxorem eam non duxisset, fructuariæ morte finitus ususfructus ad proprietatem rediret: ideoque [29] nec in funus confert mulieris. §. 1. Plane si pater filiæ nomine, qui in fundo generi usumfructum habebit [30], dotis constituendæ gratia eum dederit, & in matrimonio mortua fuerit: habebit ex sua persona ususfructus petitionem. §. 2. Quod si mulier in fundo suo marito usumfructum dotis causa constituerit, tunc ex mariti persona erit ususfructus proprie: qui & non [31] utendo ipsius [32] pereat. Quid si acciderit, videamus, an etiam nunc dotata sit mulier? Et, si quidem dominium apud mulierem est fundi, ad quem reversus est ususfructus, nihil jam in dote habet, quod actione dotis consequatur ab eo, cui quod non utendo amisit usumfructum imputari non potest, ex quo [33] ipsa lucrum habet: ideoque indotata erit. Quod si alienaverit uxor proprietatem, quæ sine ullo mulieris emolumento plenior facta est, adhuc dotata est: quia dotis actione teneri debet maritus, qui, quando [34] licuit usufructu uti, amisit eum non [35] utendo, nam, si habere perseverasset usumfructum ad divortium, commodo mulieris cederet ejus restitutio: quia etsi non protinus ad ipsam transiret, tamen vel [si] pretio, vel beneficio, sine incommodo mulieris, ad proprietatem revertetur: Si autem usumfructum maritus non amiserit, morte mulieris non finitur ususfructus apud maritum. Divortio autem facto, primo videamus & in hac, & in superiore specie, an pro rata temporis ejus anni dividantur fructus? Quod probandum est: Ipsius autem restitutio ita fiet, ut habenti mulieri fundum ususfructus cedatur [36], & ita cum proprietate consolidetur. Sed etsi non sit fundi domina, nihilominus competit dotis actio, *ut dimittat a se maritus usumfructum*: nam vel ex empto actione adhuc, *ut usumfructum præstet*, mulier tenetur, aut pretium ejus consequi sperat, aut cuivis magis gratiam præstare, quam relinquere apud inimicum [37] jus ad sed [38] translatum, licere ei civile est. §. 3. Uxor viro usumfructum [39] dotis nomine dedit: manente matrimonio eidem fundum [40] vendidit: Quæsitum est, divortio facto, quid dotis judicio recuperare debeat? Dixi referre, quanti fundus venisset: Nam si nudæ proprietatis æstimatio facta fuisset, mulier dotis judicio pretium ususfructus recuperare debet. † Quid ergo est, si vir ante litem contestatam mortuus fuisset? heredes ejus nihil præstituros: Nam etsi quilibet alius emptor proprietatis extitisset, heres viri nihil mulieri præstaret, scilicet usufructu reverso ad proprietatem: Cæterum si fundus totus venisset, quanti debet venire (non) detracto usufructu intelligi mulierem dotem, manente [41] matrimonio, recepisse. §. 4. Si fundus communis in dotem datus erit [42], & socius egerit cum marito communi dividundo, adjudicatusque [43] fundus socio fuerit: in dote erit quantitas, qua socius marito damnatus fuerit: aut si, omissa licitatione, extraneo addictus is fundus fuerit, pretii portio quæ distracta est: sed [44] ita, ut non [45] vice corporis habeatur, nec divortio secuto præsenti die quod in numero [46] est restituatur [47], sed statuto [tempore] solvi debeat. Quod si marito fundus fuerit adjudicatus, pars utique data in dotem dotalis manebit: divortio [48] autem facto sequetur restitutionem, propter quam ad maritum pervenit, etiam altera portio, scilicet ut recipiat tantum pretii nomine a muliere, quantum dedit ex condemnatione socio: nec audiri debebit alteruter eam æquitatem [49] recusans; aut mulier in suscipienda parte altera quoque, aut vir in restituenda. Sed an constante matrimonio non sola pars dotalis sit, quæ data fuit in dotem, sed etiam altera portio, videamus? Julianus de parte tantum dotali loquitur: Et ego dixi in auditorio [50], illam solam dotalem esse. §. 5. Si marito dotis nomine stipulanti [51] promisit [52] per errorem [53] is qui exceptione tutus erat, ne [54] solvat, cogetur ei solvere: & habebit condictionem adversus mulierem, aut patrem, uter eorum delegavit, ob id quod indebitum marito promisit aut solvit.

De dote profecta ab avo. 1. De promissione cum commodissimum erit.

79. LABEO lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

AVus neptis nomine filio [55] natæ genero dotem dedit & moritur: Negat [56] Servius, dotem ad patrem reverti [57]: & ego cum Servio sentio; quia non potest videri ab eo profecta, quia [58] nihil ex his sui habuisset. §. 1. Pater filiæ nomine centum doti ita promisit [59], *cum commodissimum esset*, Ateius scripsit, Servium respondisse, cum primum sine [60] turpitudine & infamia dari possit, deberi.

Si debitor mulieris sponso promiserit.

80. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

SI [61] debitor [62] mulieris dotem sponso promiserit, posse [63] mulierem ante nuptias a debitore eam pecuniam petere, neque eo nomine postea debitorem viro obligatum futurum, ait Labeo: Falsum est: quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

De nummis alienis.

81. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

PAter filiæ nomine nummos alienos [64], quos mutuos acceperat, aut in causam crediti receperat, in dotem dedit: Consumptis [65] his, dos profectitia efficitur.

82. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

CUm uxor virum suum, quam pecuniam sibi [66] deberet, in dotem filiæ communis dare jusserit, & id fecisse dicatur: puto

1 Id enim potest. *l. 4. C. h. t.* 2 Vide *l. 2. §. 1. ff. de collat. bon.* 3 Adi Forcatul. *Neryom. dial.* 39. & Coccinatum *lib. 2. quæst. cap.* 3. Mod. 4 Siquidem heres mulieris tenetur, *l. 27. C. h. t.* 5 *l. 46. ff. eod. l. 36. supr. de pecul.* 6 *l. 2. in fin. C. h. t.* 7 Dotis nomine potest obligari, qui potest nuptias contrahere. adde *l. 8. ff. de pact. dotaliv.* 8 *l. 43. ff. de vulg.* 9 Id est, constante. 10 Ut in *l. 31. §. 9. ff. de donat. inter virum.* Perdituræ dotem uxori dos reddi non potest: Perdituro qui solvit debitum, mala fide solvisse intelligitur, & proinde nec liberari videtur. 11 Alias repræsentatio donationis est species. *l. ult. ff. eod. Novell.* 22. *c.* 39. 12 Vel. 13 *l. 21. ff. solut.* 14 Vide *l. 17. in fin. ff. de reb. auct. jud.* 15 *l. 7. §. 3. supr. eod. l. 21. §. 4. ff. ad Municip.* Goth. Vide Joann Robert *lib. 3. sentent. jur. c.* 18. S. L. 16 *l. 9. circa fin. supr. eod.* 17 Vide *l. 22. §. 1. supr. de evicttion.* 18 Huic etiam, *Haloand.* id est, mulieri. 19 *d. §. 3.* vide Robert. 3. *sentent.* 8. 20 *l. 10. §. 1. supr. eod.* 21 *l. 7. §. 3. supr. eod.* vide *l. 30. ff. de mort. caus.* 22 Argumentum a corporalibus ad incorporalia. facit *l. 20. ff. de statu hominum. l. sicut re corporali. 8. ff. quibus modis pignus.* 23 Imo sunt dotales. *l. 69. §. 1. supr. eod.* 24 Vide *l. 57. ff. solut.* 25 *l. 21. §. si fundum. 3. ff. de except. rei judicatæ.* Totum juris & incorporale qui habet, partem ejus, juris potestate a suo toto dividuam non habet. 26 Nec enim potest res sua cuiquam servire. *l. 26. supr. de servit. præd. urban.* 27 Ab usufructu. 28 *d. l. 57.* 29 Vide *l. 16. supr. de religiosis.* 30 *Al.* habebat. 31 Ut in *l. 33. ff. eod.* 32 Ipsi perit. *Hal.* 33 Culpam objicere ei nemo recte possit, a quo ejus culpæ nomine lucrum sentiat, *ut hic.* quod tamen in præscriptionibus non obtinet, negligentium res suas odio, & possessorum favore. 34 *l. 18. §. 1. vers. Ofilius. ff. solut.* 35 *l. 25. supr. quib. modis ususfruct.* 36 Vide *l. 57. ff. solut.* Atqui ususfructus cedi non potest. *l. 66. supr. eod.* Dic, cedi proprietariæ, *hic.* adde §. *finitur. Inst. de usufruct.* 37 Maritum sc. ut merito sit hoc notandum, maritum post divortium uxoris *inimicum* appellari, ut *l. 39. ff. de pœnis.* quod admitti poterit, nisi bona gratia divortium factum fuerit. 38 A se translatum. *Hal.* 39 Nudum fundi alicujus. 40 Proprietatem nudam. *Basil.* 41 Dos constante matrimonio recte uxori solvi potest, eaque soluta maritus liberatur, *ut hic.* quatenus tamen uxor locupletior est facta, non ulterius. 42 Id enim fieri potest. Sed quomodo? vid. *l. 2. C. de fundo dotali.* 43 *l. 7. §. 13. ff. comm. divid. l. 13. §. 17. supr. de act. empt.* 44 Pretium licet in universalibus succedat loco rei, *l. sed &. 25. §. 1. l. si & rem. 22. supr. de petit. hered. l. Imperator. 70. in fin. ff. de legat.* 2. non tamen ita succedit pretium loco rei, ut quo tempore peti potuerit res, eodem & pretium peti possit, *ut hic.* 45 Jure Digestorum differentia fuit bonorum dotalium immobilium, a mobilibus: illa, statim: hæc, sua die reddebantur. *Bald.* 46 Id est, quod constat numero, ut pecunia, *Contius.* quod in numerato est. *Hal.* In numerato, id est, in manu. *Bud.* 47 *l. un. §. 7. vers. exact. C. de rei uxor. act.* 48 In dotem quoties datur res communis, soluto matrimonio restituere maritus debet, quidquid ad eum ex ea re communi pervenit. 49 Inviti interdum emere & vendere cogimur. vide quæ scripsi ad *l. 16. C. de jure deliber.* 50 Auditorium Principis forte intelligit, ut *l. lecta. 40 supr. de reb. cred.* 51 *l. 9. §. 1. supr. de cond. caus. data.* 52 Delegatus marito per mulierem vel ejus patrem. 53 *l. 46. in fin. supr. eod.* 54 *Nec solvat.* 55 Ex filio. *Hal.* & ita avus paternus. 56 Jure Digestorum filiusfamilias habuit heredem in dote adventitia. *Bald.* 57 Imo, debet reverti. *l. 6. ff. de collat. bon.* Goth. An avus præsumatur dotare neptem contemplatione filii, & an illud quod datum est, computetur in legitimam, vide Ripam ad *l. in quartam. n. 202. cum seq. ff. ad leg. Falcid.* Alciatum *in tract. de præsumpt. reg. 1. præsumpt.* 17. Dd. *ad l. 1. ff. sol. matr.* Bart. *cons.* 131. Decium *cons. 81. n. 5. & seq.* Ruinum *cons. 138. col. 11. lib.* 4. Fortun. Garziam *ad l. Gallus. § quidam. n. 41. de liber. & posthum.* Coras. *ad l. frater a fratre. n. 114. & 116. de condict. indeb.* Alexandrum postremum *ad l. qui in aliena. § interdum. num. 4. de acquir. vel omitt. hered.* Mod. 58 Qui nihil. *Hal.* 59 Quo loco veteres prudenter scripserant *dotis dicere*, Tribonianus substituit *dotis promittere*, mutata loquendi formula, *ut hic. & l. 31. §. 1. ff. sol. l. 31. in fin. ff. de novat.* adde *l. 1. C. hoc tit.* Cujac. ad *tit.* 6. Ulp. 60 *Posse*, infert honestum: non possumus facere, quod honeste non possumus, quod contra bonos mores possumus. vide *l. 15. in fin. ff. de cond. inst.* 61 Iteratur hæc lex in *l. 83. ff. eod.* 62 *l. 36. l. 41. §. 3. l. 56. supr. eod. l. 83. ff. eod.* 63 Sententia Labeonis, quæ mox a Javoleno rejicitur. 64 *l. 6. §. 1. supr. eod.* Goth. Vide Cujac. *lib. 13. obs. cap.* 18. Ans. 65 Vide *l. 94. in princ. & §. 2. ff. de solut.* 66 Id est, mulieri.

animad-

animadvertendum eſſe, utrum eam dotem ſuo, an uxoris nomine dedit: ſi ſuo [1], nihilominus uxori eum debere [2] pecuniam; ſi uxoris nomine dederit, ipſum ab uxore liberatum eſſe.

Si debitor mulieris ſponſo promiſerit.

83. JAVOLENUS lib. 6. Poſteriorum Labeonis.

SI [3] debitor mulieris dotem ſponſo promiſerit, non [4] poſſe mulierem ante nuptias a debitore [eam] pecuniam petere: quia ea promiſſio in pendenti eſſet, donec obligatio in ea cauſa eſt.

In quantum condemnatur qui dotem promiſit.

84. LABEO lib. 6. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI de dote promiſſa agitur, non oportet in quantum facere poteſt condemnari eum qui promiſit. Paulus: Imo, quod [5] ad extraneum attinet, ſemper [6] hoc verum eſt: Cæterum ſi manente adfinitate dotem promiſſam gener a ſocero petit, utique in quantum facere poteſt ſocer condemnabitur: ſi dirempto matrimonio petitur, ex cauſa [7] & perſona id tribuendum puto [8]: Quid enim, ſi ſocer ſpecie futuræ dotis induxerit genero [9]; &, cum ſciret ſe præſtare dotem non poſſe, id egerit, ut genero inſidiaretur [10]?

De dote mulieri reddita, manente matrimonio.

85. SCÆVOLA lib. 8. Digeſtorum.

FUndum filiæ [11] nomine pater in dotem dederat: hujus heredi filiæ ex aſſe, creditoribus urgentibus patris, utilius [12] videtur potius fundum qui dotalis eſt diſtrahere, quod minus fructuoſus ſit [13], & alios hereditarios uberiore reditu retinere: maritus conſentit [14], ſi nulla in ea re captio ſit futura: Quæro, an [ea] pars dotis, quæ in hoc fundo eſt, mulieri manente [15] matrimonio recte ſolvatur? Reſpondit, ſi pretium [16] creditori ſolvatur, recte ſolutum.

TIT. IV.

DE PACTIS [17] DOTALIBUS.

De pacto poſt nuptias. 1. *De perſonis paciſcentibus.*

1. JAVOLENUS lib. 4. ex Caſſio.

PAciſci poſt [18] nuptias, etiam ſi nihil ante convenerit, licet. §. 1. Pacta quæ *de reddenda dote* fiunt, inter [19] omnes fieri oportet qui repetere dotem poſſunt, & a quibus repeti poteſt: ne ei, qui non interfuit, apud arbitrum [20] cognoſcentem pactum none proſit.

De dote apud virum manſura.

2. ULPIANUS lib. 19. ad Sabinum.

SI convenerit, *Ut quoquo modo* [21] *diſſolutum ſit matrimonium liberis intervenientibus dos apud virum remaneret:* Papinianus Juniano Prætori reſpondit, morte mariti [22] finito matrimonio, neque convenisſe videri dotem remanere: & ſi convenisſet, non eſſe ſervandum pactum contra dotem, cum mariti mortalitas intervenit.

De divortio.

3. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

PActa conventa, quæ *in divortii tempus* collata ſunt, non [23] facto divortio locum non habent.

De fructibus in dotem convertendis.

4. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

SI convenerit, *ut fructus in dotem converterentur*, an valeat conventio? Et Marcellus ait lib. VIII. Digeſtorum, conventionem non valere: prope [24] enim indotatam mulierem hoc pacto fieri. Sed ita diſtinguit, [ut] ſi quidem fundum in dotem dederit mulier, ita *ut* [25] *maritus fructus redderet*, non eſſe ratum pactum, idemque [eſſe] & ſi uſumfructum in dotem hoc pacto dedit: quod ſi convenisſet de fructibus reddendis, hoc eſt, *Ut in dote eſſent fructus, quoſquos percepiſſet*, & fundus vel uſuſfructus in hoc traditus eſt, non ut fundus vel fructus fieret dotalis, ſed *ut fructus* [26] *perciperet dotis futuros*, cogendum [27] de dote actione fructus reddere: Erunt igitur in dote fructus, & fruetur iſte uſuris, quæ ex fructibus collectis & in [28] ſortem redactis percipi poſſunt. † Ego utrubique arbitror intereſſe, qua contemplatione dos ſit data: ut ſi ob hoc ei majorem dotem mulier dedit, quia fructus volebat eſſe dotis, contento marito ea pecunia quæ ex uſuris redituum colligitur, poſſe dici conventionem valere: nec enim videtur ſterilis [29] eſſe dos: Finge quadragena annua eſſe reditus apud eum, qui non reciperet in dotem, niſi hoc convenisſet, plus trecentum: uti boni conſuleret, tam uberem dotem conſecutus? Et quid dicimus, ſi pactum tale intervenit, *ut maritus* [30] *fructus in dotem converteret, & mulier ſe ſuoſque aleret* [31], *tueretur ve, & univerſa onera ſua expediret?* quare non dicas conventionem valere?

De moribus. 1. *De rebus donatis, vel amotis.* 2. *De impenſis in res dotales factis.*

5. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

ILlud convenire non poteſt, *Ne* [32] *de* [33] *moribus* [34] *agatur, vel plus vel minus exigatur:* ne publica [35] coërcitio privata pactione tollatur. §. 1. Ac ne illa quidem pacta ſervanda ſunt, *Ne* [36] *ob res donatas* vel *amotas* [37] *ageretur:* quia altero pacto ad furandum mulieres invitantur; altero jus civile impugnatur. §. 2. Et ſi convenerit, *Ne* [38] *ob impenſas neceſſarias ageretur*, pactum non eſt ſervandum: quia tales impenſæ [39] dotem ipſo jure minuunt.

De dolo & omni periculo.

6. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

POmponius ait, maritum non poſſe paciſci, *Ut dolum* [40] *ſolummodo in dotem præſtet:* videlicet propter utilitatem nubentium: quamvis paciſci poſſit, *Ne ſit periculo ejus nomen debitoris, qui ei dotem promiſit:* nam & *Ut ſit dos periculo mulieris*, paciſci eum poſſe probat: & per contrarium, *Ut ea dos, quæ periculo mulieris eſt, ſit periculo mariti.*

De perſonis paciſcentibus.

7. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

CUm dos [41] filiæ nomine detur, optimum eſt, pactum conventum cum utroque generum [42] facere: quamquam initio dotis dandæ legem quam velit, etiam citra [43] perſonam mulieris, is qui dat dicere poſſit. † Si vero poſt datam paciſci velit, utriuſque perſona in paciſcendo neceſſaria eſt: quoniam jam acquiſita mulieri dos tum eſſet: quo caſu ſi ſolus pater pactus eſſet ſine filia, ſive ſolus agat, ſive adjuncta filiæ perſona, ei ſoli [44] nocebit & proderit pactum conventum: nec ſi [45] ſola filia aget, neque proderit, neque nocebit ei. † Si vero filia ſola pacta fuerit, quo pacto melior conditio patris fiet, proderit & patri: quoniam per filiam patri adquiri poteſt, per patrem filiæ [46] non [47] poteſt. † Si vero ſic pacta ſit filia, ut noceat [48], ipſi quandoque filiæ agenti nocebit pactum, patri vero nullo modo nocebit, niſi adjecta [49] quoque filiæ perſona experiatur. Dicendum eſt, paciſcendo filiam patris conditionem deteriorem facere non poſſe eo caſu, quo mortua ea in matrimonio dos ad patrem reverſura eſt.

De liberis furioſi, vel capti ab hoſtibus.

8. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

QUotiens patre furente [50], vel ab hoſtibus capto, filiusfamilias ducit uxorem, filiaque familias nubit, neceſſario etiam pactio cum ipſis [51] dumtaxat dotis nomine fieri poterit.

De dote reddenda ſocero, vel ejus filio, vel heredi.

9. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

SI ita [52] conveniat, *Ut, ſi vivo ſocero mortua ſit filia, ipſi ſocero; ſi mortuo, filio* [53] *ejus; ſi filio quoque defuncto, totum ſuo heredi reddatur:* benigna interpretatione poteſt defendi, utilem ſtipulationem eſſe.

Pactum avi, Ne a ſe, neve a filio dos petatur.

10. IDEM lib. 26. ad Sabinum.

AVus [54] pactus eſt, cum dotem pro nepote [55] ſuſcepiſſet, *Ne a ſe, neve [a] filio dos peteretur: ab alio vero, quam filio herede, ut dos peteretur:* Exceptione [56] conventionis filius tuendus erit, quippe heredi noſtro cavere conceſſum eſt: nec quicquam obſtat, quo minus certæ perſonæ, ſi heres erit ſibi, caveri poſſit: quod non idem & in cæteris heredibus cavetur: Et ita Celſus ſcribit.

Pactum patris, Ne ſe vivo, neve conſtante matrimonio petatur.

11. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

CUm pater dotem pollicitus fuerit, & paciſcatur, *Ne ſe vivo petatur, neve* [57] *conſtante matrimonio [dos petatur:]* ita pactum in-

1 *l.* 17. *in fin. infr. de ſolut.* 2 Et manere obligatum. 3 Iterata eſt hæc lex in *l.* 80. *ſupr. eod.* 4 Hæc eſt Javoleni ſententia, quam Tribonianus probavit, rejecta Labeonis contraria. 5 *l.* 49. *ſupr. de pactis.* 6 Id eſt, ſive conſtante matrimonio ſive eo ſoluto agatur: nam ſemper agitur in ſolidum. 7 *l.* 17. *ff. ſoluto matrimonio.* v. Zaſ. 1. *Intellect.* 5. *&* 2. *Reſponſ.* 9. 8 Si æquitas cauſæ, & qualitas perſonæ id poſtulet. Hic autem locus non pugnat cum lege *ex diverſo. in princ. ff. ſolut. matr.* uterque enim locus eſt conjungendus, ut quod uni deeſt, ex altero ſuppleatur. Duarenus *ad d. l. ex diverſo.* Zaſius *lib.* 2. *reſp. ſing. cap* 9. Mod. 9 Generum. 10 Beneficia ob delictum & maleficium amitti hinc colligit Baldus. 11 Ad minores hoc extendunt interpretes. *l.* 7. *infr. de rebus eorum.* 12 *l.* 61. §. 1. *ſupr. eod.* 13 Fundum dotalem poſſe diſtrahi ex cauſa utili mulieri & marito, hinc colligitur. 14 Maritus conſenſit, ſi nulla in ea re captio futura ſit. *Haloand.* 15 Adde alios caſus ex *l.* 73. §. 1. *ſupr. eod.* 16 *l.* 73. *in fin. ſupr. eod. l.* 20. *infr. ſoluto.* Hinc nota, non poſſe ſolvi mulieri ex cauſa voluntaria, ſed ex probabili.

17 *L.* 5. *C.* 14. 28. *Eclog.* 11. 18 *l.* 12. §. 1. *l.* 29. *infr. eod. l.* 2. §. 3. *in fin. ſupr. de reb. cred.* 19 *l.* 7 *infr. eod.* 20 *Al.* arbitrium. 21 Hæc verba latiſſime patent. Interim nota, Generalibus verbis, caſus, qui jure non valent, non contineri. *Bald.* 22 Facit *l.* 1. §. 1. *infr. de dote prælegat.* 23 Id eſt, pactum collatum in caſum divortii, non habet locum in caſum mortis naturalis. *Bald.* adde *l.* 22. *infr. ſoluto.* 24 Paria ſunt, prope non habere dotem, vel habere ſterilem & penitus infructuoſam. *Bald.* 25 Pactum *ut maritus fructus dotis reddat*, non valet, *ut hic.* Cur non valet? dos hoc caſu ſterilis marito intelligitur: vide tamen quæ mox dicentur. 26 Ex fructibus uſuras. 27 Pactum *ut rei dotalis fructus maritus reſtituat*, non valet, ut *ſupr. dictum eſt.* Pactum, *ut fructus rerum uxoris in dotem vertat*, valet, *ut hic.* vel ita: Pactum rei dotali adjectum, ut ejus fructus reſtituat maritus, inutile eſt, ut eo pacto neglecto vir fructus lucretur: Pactum vero adjectum fructibus, ut eos in dotem maritus vertat, valet: neque illo caſu vir lucratur fructus, ſed utilitatem illam tantum, quam medio tempore adquirere ea pecunia poterat. Ita Marcellus videtur diſtinxiſſe: Tu ſequere Ulpiani ſententiam, & dic, ſpectandum eſſe quo animo dos ſit data: Quid enim, ſi fructus rerum ad uxorem pertinentium maximi ſint? Rerum ſuarum fructus uxor eo caſu in ſortem verti ſeu ſortem effici, recte ſtipulari poterit: & eorum tamen fruendorum utilitatem marito ſuo ſervare & concedere. Poteſt enim accidere, maritus ut illorum fructuum uſu optime, pro ſua ſorte, contentus eſſe debeat. 28 Fructus in ſortem redigi poſſunt conventione, ſi ita videlicet convenerit, ut fructus ex fundo percepti in ſortem vertantur & ex illis redactis in unum, & venditis ſors fiat aliqua, & ex illa ſorte uſuras maritus verbi gratia percipiat, valebit hujuſmodi conventio. 29 Pactum non valet, *ut dos reddatur marito penitus infructuoſa*, & ut maritus onus matrimonii ſuſtineat, fructus autem dotis lucrari non poſſit. *Bald.* 30 Pactum, *ut fructus dotis ſint penes mulierem, & iis ſe ſuoſque alat*, valet. 31 *l.* 12. § 1. *ff. eod. l. ult. ff. de in rem verſo. l.* 21. *in fin. ff. de donat. inter virum. l.* 2. *C. de pactis conventis.* 32 Pactum doti adjectum contra jus, non valet, veluti, *ne de moribus agatur.* 33 Ut & injuriarum. *l.* 27. §. 4. *ff. de pact.* Ita pactum, per quod quis ad delinquendum invitatur, non valet. *Bald.* 34 Hodie judicium de moribus eſt ſublatum. *l.* 11. *in fin. C. de repud.* Cæterum de retentione dotis ob mores vide *l. unic. C. de rei uxoriæ act.* Ulpian. *titul.* 6. §. 10. 12. 13. 35 Publica coërcitio privata pactione tolli non poteſt. 36 Doti pactum adjectum, *ut ne repetantur res donatæ, vel amotæ*, non valet. *Goth.* Adde *l.* 5. *C. de pact. conv.* Item non valet pactum dotale, ſi mulier adhuc ſuperſtes indotata reddatur, *l.* 2. *& l.* 4. *h. t.* vel conditionem dotis faciat deteriorem, *l.* 6. *l.* 19. *h. t.* v. *Auth. æqualitas. C. de pact. convent.* Anſ. 37 Nota hac in lege tria pacta impugnari, ne ſcilicet repetam donata, amota, impenſas neceſſarias. 38 Pactum, *ut ne impenſæ neceſſariæ repetantur*, non valet. 39 Vide *l.* 15. *infr. de impenſ. in res dot.* 40 Contra quam in commodato. *l.* 5. §. 10. *ſupr. commod.* 41 Vide hic Zaſ. *intellect. ſingul. cap.* 1. Joan. Robert. *lib.* 1. *recept. ſent. cap.* 12. Anſ. 42 *l.* 1. §. 1. *ſupr. eod.* 43 *l.* 20. §. 1. *infr. eod. l.* 29. *in fin. princ. infr. ſoluto.* 44 Non filiæ, cujus cauſam deteriorem reddere non poteſt. *l.* 28. *ſupr. de jure dotium.* 45 Sed ſi filia, *Hal.* nam ſi filia, Conanus 8. *Comment.* 9. reprehenſus a Roberto 2. *recept.* 11. 46 In poteſtate, ſcilicet, aliud enim in emancipata. Bald. *hic.* 47 *l.* 17. §. 4. *ff. de pactis. l.* 45. §. 2 *ff. de verb. obligat.* Cur? quia filiæ in poteſtate pater nihil adquirere poteſt. Ratio? quia filia in poteſtate quidquid adquirit, patri adquirit. 48 Qui ſolus de dote poteſt agere, ſi ſecum perſonam inhabilem (puta filiam, quæ pactum fecit de non petenda dote) admiſit, repellitur. *Bald.* 49 Imo, pactum de non petenda dote a filia factum nullo modo nocet patri, ut cum filia agere poſſit: id eſt, pater eam actionem, quam adjuncta filiæ perſona poteſt habere, non amittit. *l.* 2. §. 1. *infr. ſoluto.* vide Zaſ. 2. *Antin.* 1. 50 Adde *l.* 5. §. 3. *ſupr. de jure dot.* 51 *l. ult. C. de ſent. paſſ.* Qui ex ſe idoneus eſt ad matrimonium, eſt per ſe ad pacta dotalia habilis, & idoneus. *Bald.* v. *l.* 73. *ff. tit. prox.* 52 Pactum dotis poteſt gradatim conferri, primo in ſe: ſecundo, in filios: tertio, in extraneos heredes. *Bald.* Goth. Vide Eman. Coſt. *lib.* 1. *ſelect. c.* 16. Anſ. 53 *Ut l.* 23. *ff. eod.* 54 *l.* 33. *ff. de pactis.* adde *l.* 45. *ff. ſoluto.* 55 Pro nepte ſua dixiſſet. Cuj. 11. *obſ.* 29. 56 Directa, quia avus pactus eſt filio ſuo, ut heredi. *Bald.* 57 Hæc pars ſecunda conventionis, favore matrimonii nihil confert: quippe ſi valeret, nunquam dos oneribus matrimonii ſerviret: hæc igitur verba, *neve conſtante matrimonio*, intelligenda & reſtringenda ſunt ex illa priori parte, *vivo promittente.* hæc interpretatio fit *ἀπὸ κοινοῦ.* vid. Cujac. 11. *obſ.* 29. hoc ſenſu, *conſtante matrimonio me vivente dotem non petes.* Ita adjectio & geminatio verborum interdum nihil confert.

terpretandum Divus Severus constituit, quasi adjectum esset, *se vivo*: hoc enim ita accipiendum [esse] contemplatione paternæ pietatis, & contrahentium voluntatis, ut posterior [1] quoque pars conventionis ad vitam patris relata videatur, ne diversa sententia fructum dotis ab oneribus matrimonii separet, quodque indignissimum est, inducat, ut non habuisse dotem existimetur: Quo rescripto hoc effectum est, ut si quidem vivo [2] patre decesserit filia aut sine culpa sua divorterit, omnimodo dos peti non possit: constante autem matrimonio, mortuo patre, peti possit.

De dote apud virum mansura. 1. *De pactis utilibus, vel inutilibus.* 2. *De pacto*, Ne petatur, *& stipulatione pœnali.* 3. *De fundo vendendo, & pretio in dotem convertendo.*

12. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

SI pater dotem dederit, & pactus sit, *Ut, mortua in matrimonio filia, dos apud virum remaneret*: puto pactum servandum, etiam [3] si liberi non interveniant. §. 1. Ex pactis conventis, quæ ante nuptias, vel post [4] nuptias interponi solent, alia ad voluntatem pertinent, *ut mulier dote promissa se alat* [5] *& donec nupta sit, dos ab ea non petatur*, aut *certam summam viro præstet, & ab eo alatur*, & his similia: alia ad jus pertinent, veluti quando dos petatur, quemadmodum reddatur; in quibus non semper [6] voluntas contrahentium servatur [7]. Cæterum si convenerit, *Ne omnino dos petatur*, indotata erit mulier. §. 2. Si mulier pacta sit, *Ne amplius, quam pars dimidia dotis a se petatur, & pœnam stipulata sit*: Mela ait, alterutro [8] eam contentam esse oportere: vel exceptione pacti, [&] acceptam facere pœnæ obligationem: vel, si ex stipulatu agat, denegandam [ei] exceptionem. §. 3. Si fundo æstimato in dotem dato pacta sit mulier, *ut, quanto* [9] *pluris* [10] *venierit, id in dote sit*: Mela ait, [id] servandum: Cum [&] ex contrario convenire possit, ut, si [11] minoris venierit, ipsa debeat. §. 4. Si pacta sit mulier, *Ut, sive pluris sive minoris fundus æstimatus venierit, pretium, quanto res venierit, in dote sit*: stari eo pacto oportet: sed si culpa mariti minoris venierit, & idipsum mulierem consequi.

13. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

ITem si non venierit, æstimatio præstari debebit.

De die dotis reddendæ.

14. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

DE die [12] reddendæ dotis hoc juris est, ut liceat pacisci *qua die reddatur*: dum ne mulieris deterior [13] conditio fiat.

15. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

ID est, *ut citeriore die* reddatur [14].

16. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

UT autem *longiore* [15] *die* solvatur dos, convenire non potest: non magis quam ne omnino reddatur.

17. PROCULUS lib. 11. Epistolarum.

A*Tilicinus Proculo suo salutem*: Cum inter virum & uxorem pactum conventum ante nuptias factum sit [16], *Ut quibus diebus dos data esset, iisdem, divortio facto, redderetur*: post quinquennium, quam nuptiæ factæ sunt, uxor viro dotem dedit [17]: divortio facto, *quæro*, utrum quinquennii die vir uxori dotem redderet, an statuto legibus tempore? Proculus respondit: Quod ad diem reddendæ dotis attinet, pacto existimo meliorem conditionem mulieris fieri posse, deteriorem non posse: itaque si cautum est, *Ut propiore* [18] *[tempore] quam legibus constitutum est, reddatur*, stari eo debere; si ut longiore [19], nec valere id pactum conventum. † Cujus sententiæ conveniens est dicere, si pacto convento cautum est, *Ut quanto serius [quaque,] & post nuptias data fuerit, tanto post divortium reddatur*: si propiore, quam in reddenda dote constitutum est, data sit, valere pactum conventum; si longiore, non valere [20].

18. JULIANUS lib. 18. Digestorum.

LIcet [21] manente matrimonio non possit inter virum & uxorem convenire, *Ut longiore [die] dos reddatur*: post divortium [22] tamen, si justa causa conventionis fuerit, custodiri id pactum debet.

19. ALFENUS lib. 3. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

ALiud [23] est [24], si pater pro filia dotem promisit, *Ut annua, bima, trima, quadrima* [25], *quinto anno [dos] a se redderetur*, & convenit, *ut iisdem diebus dos soluto matrimonio redderetur*: hoc enim pactum ita valet, si [26] patri filia heres exstitisset, & interveniente ea pactum conventum fuerit.

De rebus donatis, vel amotis. de impensis. 1. *De extraneo dotante.* 2. *Pactum*, Ne a muliere, neve a patre petatur.

20. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

OB res [27] quoque [28] donatas, vel amotas, vel impensas factas, tunc facta pactio valebit, id est, post divortium. §. 1. Si extraneus de suo daturus sit dotem, quidquid vult, pacisci & ignorante [29] muliere, sicut & stipulari, potest: legem enim suæ rei dicit: postquam vero dederit, pacisci consentiente muliere debet. §. 2. Si convenerit, *Ne a muliere, neve a patre dos petatur*, heres [30] non habebit exceptionem: Sed si convenerit, *Ne manente matrimonio vivo patre petatur*, mortuo patre statim exigitur: & si non petierit maritus, tenebitur hujus culpæ nomine, si [31] dos exigi potuerit: nisi forte ante diremptum sit matrimonium, quam facultatem petendi haberet.

De permutatione dotis.

21. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

SI mulier dotis causa promiserit certam summam, & pro [32] ea mancipia in dotem dederit ea conditione, *Ut periculo ejus essent & si quid ex his natum esset, ad eam pertineat*: stari pacto convento oportebit. Nam constat posse inter uxorem & virum conveniri, *Ut dos* [33], *quæ in pecunia numerata esset* [34], *permutaretur, & transferatur in corpora*, cum mulieri prodest.

De annuo uxori promisso.

22. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

QUidam fundum dotis causa ab uxore sua acceperat, interque eos convenerat, *Ut mercedes ejus fundi vir uxori, annui nomine, daret*: deinde eum fundum vir matri mulieris certa pensione colendum locaverat: eaque, cum mercedes ejus fundi deberet, decesserat, & filiam suam solam heredem reliquerat: & divortium factum erat: vir deinde petebat a muliere mercedes, quas mater debuerat: Placuit exceptionem mulieri dari non debere: ac si inter se & virum non convenisset, *Ut hæ mercedes sibi alimentorum nomine darentur*: cum futurum sit [35], ut quodammodo donationes inter virum & uxorem confirmentur: nam quod annui nomine datur, species est donationis.

Si conditio post mortem stipulatoris extiterit.

23. AFRICANUS lib. 7. [36] Quæstionum.

PAter, cum filiæ suæ nomine dotem daret, pactus est, *Ut mortua* [37] *filia, uno pluribusve liberis superstitibus, deducta parte tertia reliqua dos sibi, aut post mortem suam* [38] *illi aut illi filiis, quos in potestate habebat, reddatur*: deinde hæc ita fieri stipulatus est: post mortem ejus mulier in matrimonio decesserat relictis filiis: Quæsitum est, an ex stipulatione duas partes illi petere possint? Respondi, posse: etenim vim ejus stipulationis hanc esse, ut si in matrimonio mortua esset, dos patri redderetur: & perinde [39] habendum, ac si talis stipulatio interposita fuisset, *si navis ex Asia venerit, mihi, aut* [40] *post mortem meam Lucio Titio dari spondes?* nam & si post mortem stipulatoris navis venisset, heredi deberi.

De dote a marito liberorum nomine retinenda.

24. FLORENTINUS lib. 3. Institutionum.

SI inter virum & uxorem pactum est, *Ut certa pars dotis, vel tota ob unum vel plures* [41] *liberos intervenientes* [42] *retineatur*: etiam eorum liberorum nomine, qui ante nati sunt quam dos daretur aut amplietur [43], conventio rata est: nam sufficit, eos ex eo matrimonio nasci, in quo dos data est.

De dote reddenda, vel non petenda.

25. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

QUod de reddenda dote, *Si data fuisset, mortua in matrimonio filia*, convenit, idem [44] de non petenda quoque videri convenisse: ac patrem pacti conventi exceptionem [nactum] ad heredem suum transmisisse.

De muliere, quæ naufragio periit una cum filio. 1. *Si vir per errorem dotem non retinuit.* 2. *De pacto*, Ut muliere sine liberis defuncta, dos restituatur. 2. *De sumptibus itineris.* *An pactum filiæ prosit matri.* 5. *Si pater, qui stipulatus est*, filia in matrimonio defuncta, sibi dotem reddi, *capitali crimine damnetur.*

26. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

INter socerum & generum convenit, *Ut, si filia [mortua] superstitem anniculum filium habuisset* [45], *dos ad virum pertineret; quod si vivente matre filius obiisset, vir dotis portionem, uxore in matrimonio defuncta, retineret*: mulier naufragio cum anniculo filio periit: Quia verisimile videbatur [46], ante matrem infantem periisse, virum partem dotis retinere placuit. §. 1. Vir dotem, quam ex pacto filiæ nomine

1 *Præfationes* conventionum, universæ conventioni lucem atque interpretationem adferunt, *l. 4. in fin. ff. de pact. l. 134. §. 1. ff. de verb. obligat.* Pacta novissima, & secunda, primis & anterioribus pactis restringuntur: merito: cum & verba generalia, specialibus restringantur, *l. 80. ff. de reg. jur.* & quidem ex præsumpta voluntate contrahentium, ut eo se posterior referat clausula, quo & prior. 2 *l. 20. §. 2. infr. eod.* 3 *l. 2 supr. eod.* 4 *l. 1. supr. eod.* 5 *Ut in l. 4. in fin. supr. eod.* 6 Non utique. *Hal.* 7 Ut quia pacta hujusmodi intercedunt in iis, quæ civili jure finita sunt. vid *l. 5. § 1. supr. eod. l. 14 infr. eod.* 8 Excipiendi & pœnam petendi jus habens alterutrum debet eligere. *Bald.* 9 *l. 13. § 24. supr. de act. empt. l. 4. C. de dot. promiss.* 10 Dotis augmentum iisdem privilegiis fruitur, quibus ipsa dos. vide quæ scripsi *ad l. 9. C. de jure dotium* 11 Facit *l. 4. C. de dotis promissione.* 12 Ita est in rebus mobilibus; immobilibus illico, *l. unic. §. 7. vers. exactio. C. de rei uxor. act.* 13 *l. 7. §. 5. ff. de pactis.* Immo, deterior fieri potest intervenientibus liberis. *l. 1. §. 1. ff. de dot. præleg.* 14 *l. 17. ff. eod.* id est, ut citius dos reddatur mulieri, quam soleat communiter reddi. 15 *l. 17. ff. eod. l. 27. §. 2. in fin. supr. de pactis.* Pacto dotis restitutio differri non potest ultra tempus a legibus definitum. 16 Etsi dotem quinquennio toto non habuerit maritus, præstituto tamen legibus tempore dotem uxori reddere tenetur: neque fit compensatio temporis non receptæ dotis ad aliud tempus, hoc est, Etsi dos data post quinquennium fuerit, & ita tardius, non potest tamen pactum mutuum adjici de dote tardius mulieri restituenda. 17 Post hujusmodi moram: aliud si patris pacto id ita convenit. *l. 19. ff. eod.* vel post matrimonium id conventum sit. *l. 18. ff. eod.* 18 Propiore. *ff. eod. in fin.* citeriore. *l. 15. ff. eod.* 19 *l. 16. ff. eod.* 20 Ut ita non fiat compensatio temporis ad tempus. *Bald.* conventione tamen certa id licet. v. *l. 19. ff. eod.* & post dissolutum matrimonium. *l. 18. ff. eod.* 21 Exceptio prima regulæ superioris. 22 Tunc enim dos esse desiit: & jura, quæ loquuntur de pactis doti inimicis tollendis, intelligenda sunt de dote, quæ dos est actu, vel esse speratur. *Bald.* 23 Pactum aliquod dotis valet cum patre conventum, quod cum ipsa filia non valeret. 24 Exceptio secunda superioris regulæ. 25 Id est, tribus, quatuor pensionibus, vid. Cujac. 11. *observ.* 29. 26 Pactum irritæ dotis habendæ, ad eas dotes refertur, quæ vel actu, vel spe dotes sunt. 27 Ob mores. Cujac. 11. *obs.* 29. *in fin.* motus auctoritate Basilicon: sed id potuit, ob antiquatam de moribus actionem, aboleri. 28 Id est, non solum ob res in dotem datas, *l. 18. ff. eod.* sed etiam ob res donatas, amotas, vel impensas. 29 Citra personam mulieris, *in l. 7. supr. eod.* 30 Dotis promissorem socerum quod non convenerit gener, ipsi genero imputari non potest, v. *l. si extraneus. 33. ff. de jure dotium.* qui tamen soceri heredem convenire cogitur, *ut hic.* Ut ea parte deterior sit heredis conditio, quam defuncti. 31 *l. 33. ff. de jure dot.* 32 *l. 26. ff. de jure dot.* Ita permutatio cum nummis fieri potest: dixi *ad l. ult. ff. de condict. causa data.* 33 Dos, si mulieri id utile sit, pecuniaria verti in rem aliam potest, nempe, ut pro pecunia, quam dedit marito, certa corpora ei restituantur. 34 *Ut l. 26. ff. de jure dot.* 35 Quod esse non debet. *ff. de donationibus inter virum.* 36 Vide Cujac. 7. *ad Afric.* 37 Vide *l. 45. §. 2. ff. de verb. oblig.* 38 Hic pater non paciscitur simpliciter, sed post mortem suam, quo tempore filius sibi adquirere potest, Cujac. *ibid. l. 45. §. 2. ff. de verb. obl.* 39 Verba superioris stipulationis ambigua sunt: nam & ita accipi possunt, *si mortua fuerit, me vivo, mihi restitui*, vel *si moriar, antequam mihi restituatur, filiis.* at Africanus verbis opponit vim, id est, mentem contrahentium, in illo loco, illi aut illi. *ff. eod.* Cujac. *ibid.* 40 Particula, *aut*, subdisjunctio est, non disjunctio. 41 In contractibus illa verba, *propter liberos*, verificantur etiam in liberis jam natis. *Bald.* facit *lex 10. in fin. ff. de condit. & demonstr.* 42 *Intervenientes liberi hic.* non tantum sunt nascituri, sed & nati ante dotem datam, aut ampliatam: vide quæ scripsi *ad l. 5. verb. pactis. C. de natural. liber.* 43 Augeatur. 44 Gener si socero promisi, me ei dotem uxoris, si data mihi fuerit, redditurum, mortua mea uxore in matrimonio, tacite videor eidem promisisse mortua in matrimonio mea uxore dotem ab eo non petiturum: si me ad dotem, si data fuerit, reddendam pro mortua uxore, obligavi, tacite promisisse videor, dotem ejus in matrimonio mortuæ non petiturum, & pactum de non petendo socero meo ejusque heredibus fecisse. 45 v. Didac. Covar. *lib. 2. var. resol. c. 7.* Mod. 46 *l. 16. l. 23. infr. de reb. dub.* Goth. Adde Menoch. *de præsumpt. lib. 6. præsumpt. 50. n. 21.* Ant. Fab. *ad C. lib. 4. tit. 14. defin. 39.* S. L.

retinere potuit, si lapsus errore non retinuit, filiam, quæ patris [1] sola, matri pro parte heres exstiterit, apud arbitrum divisionis [2] non improbe dotis perperam a patre solutæ præceptionem desiderare constitit. §. 2. Cum inter patrem & generum convenit [3], *Ut, in matrimonio sine liberis defuncta filia, dos patri restituatur*, id actum inter contrahentes intelligi debet [4], ut liberis [5] superstitibus filia defuncta dos retineatur [6]: nec separabitur portio dotis additamenti [7] causa data, si postea nihil aliud conveniat. §. 3. Convenit, *Ut mulier viri sumptibus, quoque [8] iret, veheretur:* atque ideo mulier [9] pactum ad literas viri secuta, provinciam, in qua Centurio merebat [10], petit: Non servata fide conventionis, licet directa actio nulla competit, utilis tamen in factum danda est. §. 4. Filia cum pro se dotem promitteret, pepigit, *ut si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suæ dos solvatur.* Pacto filiæ nulla [11] matri quæritur actio: si tamen heres puellæ matri pecuniam dotis solverit, viro contra placita petenti dotem obstabit exceptio. §. 5. Pater, *si filia nupta mortem obiisset*, dotem dari stipulatus est: constante matrimonio capitali crimine damnatus est; Divortio secuto, vel morte viri soluto matrimonio stipulationis conditio deficit: quodsi mulier in matrimonio decesserit, ex stipulatu fisco [12] dotis actio quæritur: post verum [13] autem divortium renovatis [14] nuptiis, non committitur fisco stipulatio, licet defuncta sit in matrimonio filia: quoniam ad primas nuptias pertinet.

De jurgio ficto, & remissione dotis.

27. IDEM lib. 1. Definitionum.

SI liberis sublatis reversa post jurgium [15] per dissimulationem mulier, veluti venali concordio [16], *Ne dotata sit*, conveniat, conventio secundum ordinem rei gestæ moribus improbanda est.

De creditore dimittendo ex fructibus dotis.

28. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

QUæris, si pacta sit mulier, vel ante nuptias, vel post nuptias, *Ut ex fundi fructibus [17], quem dedit in dotem, creditor mulieris dimittatur:* an valeat pactum? Dico, si ante [18] nuptias id convenerit, valere pactum; eoque modo minorem dotem constitutam: post nuptias vero, cum onera matrimonii fructus relevaturi sunt, jam de suo maritus paciscitur, ut dimittat creditorem; & erit mera [19] donatio.

De æstimatione & periculo rei dotalis. 1. De dote a stipulatore non repetita, & matrimonio voluntate heredis stipulatoris redintegrato. 2. De dote restituenda, & de his quæ mulier legavit.

29. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

CUm maritus, qui æstimata prædia in dotem acceperat, manente matrimonio pactus est circumscribendæ [20] mulieris gratia, *Ut [21] prædia inæstimata essent*, ut sine periculo suo ea deteriora faceret: quæsitum est, an secundum priores dotales [22] tabulas prædia æstimata remanerent, & periculum eorum ad maritum pertineret? Respondi, non idcirco [id] pactum, de quo quæreretur, impediri, quod [23] in matrimonio factum esset, si deteriore [24] loco dos non esset: nihilominus, eo pacto admisso, si deteriora prædia faceret, eo etiam nomine dotis eum actione teneri. §. 1. Titius mulieris nomine dotem dedit, & stipulatus est *in casum mortis, & divortii:* divortio secuto, non repetita dote, Titius decessit: mulier, ex voluntate heredis ejus [25], redintegravit matrimonium: Quæsitum est, an ex stipulatu dotem petere possit? Respondi, heredem Titii, si consensisset [26] ut ea quantitas, quam ex stipulatu consequi potuerat, dotis reconciliato matrimonio fieret, posse pacti exceptione summoveri. §. 2. Mulier de dote, quam dedit, pacta est, *Ut, si in matrimonio decessisset, fratri ejus redderetur:* isque in eum casum stipulatus est: mulier decedens quasdam res dotales marito legavit [27], & aliis: quosdam ex servis dotalibus manumisit: Quæsitum est, an maritus [earum] rerum nomine, quas legavit mulier, & servorum, quos manumisit, fratri tenetur? Respondi, nihil proponi, cur non teneretur [28]: cum etiam heredes defunctæ tam legatariis, quam libertatibus obnoxii sint.

Si convenerit, Ne dos constante matrimonio petatur, & ut, filia post mortem patris in matrimonio sine liberis defuncta, pars dotis apud maritum maneat, pars fratri mulieris restituatur.

30. TRYPHONINUS [29] lib. 10. Disputationum.

BÆbius [30] Marcellus Bæbio Maryllo, dotis filiæ suæ nomine, centena promiserat: & convenerat inter eos, *Ne ea dos constante matrimonio peteretur:* vel, *si post mortem patris in matrimonio sine liberis filia decessisset, ut dimidia dos apud Maryllum remaneret, dimidia fratri mulieris restitueretur:* eaque etiam in stipulationem deducta erant: mortuo Marcello, filio & filia superstitibus, dote universa filiæ prælegata [31], Maryllus nata filia diverterat [32]; & mulier decesserat, fratre suo & filia ex partibus æquis heredibus relictis: Apud Petronium Magnum Prætorem [33] Maryllus ab herede filio Marcelli ex dotis promissione universam [34] dotem petebat, illa conjectura, quasi inter duos placuisset, *Nullo filiorum exstante mortua muliere, partem dotis remanere apud maritum:* magis convenisset utique, totam ejus esse dotem, si filium filiamve habuisset. Ex diverso respondebatur, pacti quidem vulgaris [35] exceptionem [etiam] heredi proficere: sed in specie, quæ proponitur, non quasi heres mulieris ex persona defunctæ, se exceptione pacti tuebitur: sed ipse [erat] ille, qui etiam viva muliere, si ab eo dos peteretur, potuisset [ea] exceptione Maryllum, quia divortium factum erat, summovere: eandemque defensionem etiam post mortem sororis suæ retinebat [36]. Itaque *placuit*, eum ab ea petitione absolvi, nulla [37] ex hac sententia facta derogatione fideicommissi petitioni, quam jure hereditario per filiam heres uxoris Maryllus in parte dimidia habebat.

De fructibus extremi anni matrimonii.

31. SCÆVOLA lib. 3. Quæstionum.

SI inter virum & uxorem convenit [38], *Ut [39] extremi anni matrimonii fructus nondum percepti mulieris lucro fiant [40]*, hujusmodi pactum [41] valet.

Si fundus æstimatus centum, atque eodem pretio restituendus, volente muliere pluris venierit. 1. De dote ab invito non exigenda.

32. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

UXor viro fundum æstimatum centum in dotem dederat: deinde cum viro pactum conventum fecerat, *Ut [42] divortio facto, eodem pretio uxori vir fundum restitueret:* postea volente [43] uxore, vir eum fundum ducentorum [44] vendiderat: & divortium erat factum: Labeo putat, viro potestatem fieri debere, utrum velit ducenta [45], vel fundum reddere: neque ei pactum conventum remitti oportere: Idcirco puto hoc Labeonem respondisse, quoniam voluntate mulieris fundus veniit; alioquin omnimodo fundus erat restituendus. §. 1. Si pater filiæ nomine certam pecuniam in dotem promiserat, & pactus est, *Ne invitus [46] eam solveret:* nihil ab eo exigendum puto: quia [47] id, quod pacto convento, *ne invitus exigeretur*, convenerit, in dotis causam esse non videretur.

TIT. V.
DE [48] FUNDO [49] DOTALI.

Damni infecti. 1. De transmissione ad heredem.

1. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

INterdum lex Julia [50] de fundo dotali cessat, si ob id, quod [51] maritus damni infecti non cavebat, missus sit vicinus in possessionem dotalis prædii, deinde jussus sit possidere: hic enim dominus [52] vicinus fit: quia [53] hæc alienatio [54] non est voluntaria. §. 1. Sed & per universitatem [55] transit prædium, secundum quod possibile est, ad alterum: veluti [56] ad heredem [57] mariti: cum suo tamen jure [58], ut alienari non possit [59].

De domino mariti. 1. De fisco.

2. ULPIANUS lib. 5. de Adulteriis.

SI maritus fuerit in servitutem redactus, an dominus alienare hunc fundum non possit? Quod puto esse verius [60]. §. 1. Quare, & si ad fiscum pervenerit, nihilominus venditio fundi impeditur: quamvis fiscus [61] semper idoneus [62] successor sit, & solvendo.

Si fundus dotali servo legetur. 1. Quibus casibus fundus dotalis alienari nequit.

3. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

1 *Al.* patri. 2 In judicio familiæ erciscundæ. 3 V. Zasius *lib. 2. resp. sing. c. 2.* Jason *ad l. post dotem. n. 97. ff. solut. matr.* Decius *cons.* 232. *circa fin. n. 7.* Cagnol. *ad l. quæ dubitationis. n. 9. de reg. jur.* Mod. 4 Argumentum a contrario sensu locum habere in his, quæ sunt stricti juris, hinc nota. *Bald.* 5 Qui restituere dotem in defectum liberorum tenetur, existentibus liberis eam retinere poterit. 6 *l. 30. infr. eod.* vide Zas. 2. *Respons.* 2. 7 Pactum interpositum super dote, habet etiam locum super ejus adjuncto. *Bald.* Dotis augmentum iisdem privilegiis fruitur, quibus ipsa dos. Ita hic filia pacisci de augmento dotis potest: vide quæ scripsi *ad l. 8. C. de dote cautum.* 8 *l. ut l. 21. infr. de donat. inter virum.* 9 *l. 10. C. de re milit.* 10 Recte legunt, qui ita legunt, male autem illi, qui pro *merebat*, *morabatur* substituunt, nam milites stipendia merere dicuntur, dum militant. *l. miles. in princ. l. item miles. ff. de reg. jur.* Augustinus *emendat. lib. 3. c. 7.* adde *l. 3. §. 1. ibi: meret. ff. de donat. inter vir. & uxor.* Mod. 11 *l. 59. in fin. infr. ad SC. Trebell.* 12 Futurum jus & conditionale publicari & confiscari posse, hinc Baldus colligit. 13 Vide *l. 3. C. de repud.* 14 Id est, post primas nuptias. tacit *l. 77. §. 9. infr. de leg. 2.* 15 Leve sc. vid. *l. 32. §. 12. infr. de don. int. vir.* 1. Harmen. 9. §. 33. 16 Venali concordia. *Hal.* Remissio dotis facta pro concordia mariti consequenda non tenet. 17 Adde *l. 4. supr. eod.* 18 *l. 7. §. 1. supr. de jure dot.* 19 Quod esse non debet inter virum & uxorem. *infr. de donat. inter vir.* 20 Ideo pactum non valet. 21 Pactum, *ut prædia æstimata inæstimata habeantur*, periculo virum non liberat, si ea deteriora fecerit. 22 Tabulæ etsi matrimonium non faciebant, *l. donationes in concubinam 31. infr. de donat.* moris tamen fuit, ea de re, id est, de matrimonio & nuptiis, tabulas confici: quæ ideo dotales, *ut hic. & l. 66. ff. de don. inter vir. l. 12. ff. de dote prælegata.* nuptiales. *l. si vicinis. 9. C. de nuptiis.* Tertull. *libro de Pudicitia.* Apul. *Apol.* 2. August. 2. *de moribus Manichæorum. & ser. mon.* 96. & 105. Instrumentum dotale, vid. *l. ult. infr. de fals.* & nuptiale. *l. 1. C. de dotis promissione.* Solebant autem ea signari plerumque post contractum matrimonium. vid. *l. Seia. 66. ff. de don. inter virum & uxorem.* 23 *l. 1. ff. eod.* 24 *l. 2. supr. de jure dotium.* 25 Heres, cui debet fieri restitutio dotis, si secundis nuptiis consentit, videtur dotem, quam recipere debuit in secundo matrimonio, remisisse. *Bald.* vel sic, qui consentit reconciliationi mariti & uxoris, videtur etiam consentire redintegrationi dotis. *Bald.* 26 *l. 63. supr. de jure dotium.* 27 De dote mulier testari non potest in eorum fraudem, quibus in ipsa dote jus quæsitum est, sed in fraudem suorum tantum heredum. 28 Imo, præcise & sine distinctione tenetur, *l. 11. in f. ff. de dot. præleg.* 29 Vide in hanc l. Cujac. 4. *cons.* 23. 30 Non is est, qui apud Dionem reperitur capitis damnatus. hujus enim testamentum fuit irritum. Cont. 1. *lib.* 5. Goth. Ad interpretat. h. l. v. Zas. *lib. 2. respon. singular. c.* 2. Ant. Fab. *lib. 13. conject. c.* 8. Cujac. *lib. 13. obs.* 25. Ans. 31 Dos itaque *prælegata* dicitur, quod ei quodammodo res sua legata: est enim *prælegare*, rem, quæ est quodammodo suam legatario legare. 32 Diverterat, pacto cum uxore interposito, ne ab ea peteret: & mulieri &c. Cujac. 13. *obs.* 25. *in fin.* 33 Prætor ex hereditariis causis cognoscebat. 34 Et male: Quia pactum, de lucranda parte dotis in casu non existentium liberorum, non implicat pactum de lucranda dote in casu existentium liberorum. *Bald.* 35 Quod vulgo ita solet adjici: si in matrimonio filia sine liberis decesserit, *l. 4. C. de pign. act.* Alias Contius 1. *disp.* 5. ait, pactum hoc vulgare, ne a te petatur, seu pactum de non petendo appellari. 36 Vide *l. 26. §. 2. ff. eod.* & Zas. 2. *Resp.* 2. 37 Reus condemnandus est, qua parte male excepit: & reservanda ei actio, qua non male excepit. vid. Ever. *loco ab effectu eorum quæ simul requiruntur inesse*, 22. *n.* 9. 38 In ipsa dotis constitutione, id est, tunc cum dos constitueretur. 39 Pactum valet, *ut fructus dotis ultimi anni non dividantur pro rata temporis.* 40 Nec dividuntur inter heredem mariti, & ejus viduam. 41 Alias, citra pactum, dividendi sunt extremi anni fructus. 42 *l. 1. C. de fundo dotali.* Si dotalis fundus æstimatus datus est, & pactum interpositum fuit, ut ipsa eadem res eodem pretio restitueretur soluto matrimonio, dotalis ipse fundus alienari poterit, dum mulier ipsi alienationi consentiat. *Goth.* Hujus responsi explicationem, vid. apud Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 15. *n.* 102. Ans. Adde Cujac. *lib. 2. obs. c.* 12. S. L. 43 Secus si nolente, *l. 50. infr. solut.* 44 Ducentis vendiderat. *Hal.* 45 Hinc sequitur, maritum posse res æstimatas vendere, *l. unic. §. 15. C. de rei uxor. act. l. 50. infr. solut.* 46 An idem dicendum, si convenerit, ne te vivo dos præstaretur. *l. 20. ff. de jure dot.* 47 Invitus, qui conveniri non potest, intelligitur pactum habere liberatorium.

48 *L. 5. C.* 23. *Nov.* 91. 49 Inæstimato sc. (qua de causa Græci in hoc titulo semper dicunt, ἀδιατίμητον προικιμαῖον ἀγρόν. Cujac. *hic.*) & sic de dotalibus rebus immobilibus. hinc Ecloga loquens de dotibus, περὶ τοῦ μὴ ἐκποιεῖσθαι τὰ ἀκίνητα αὐτῶν inscribit, 28. *tit.* 15. immobilibus, puta, ædibus. vid. Cujac. *hic. & C. h. t.* 50 De qua *l. 3. 4. 16. ff. eod. Inst. quib. alienare licet. in pr. l. un. §. pen. C. de rei uxor. act.* Goth. Vide Alexandr. ab Alexand. *genial. dier. lib. 4. c.* 8. S. L. 51 Fundus dotalis ex cautione damni infecti per maritum non præstita, potest, cum sua tamen causa, alienari, *ut hic.* An ex delicto mulieris confiscari potest? Certis casibus potest, *in l. 3. infr. de bonis damn.* 52 *l. 5. in pr. infr. de damno.* & sic ex secundo decreto transfertur dominium. v. *d. l.* 5. 53 Fundus dotalis (ut & pupilli, v. *l. 3. §. 1. ff. de reb. eorum.*) ex causa necessaria, (puta ob non præstitam cautionem damni infecti,) alienari potest: ideoque lex Julia ad hunc casum non pertinet. 54 De alienatione non voluntaria vide quædam apud Simonem de Præt. *de interpretat. ultimarum voluntatum.* 3. *dubitat.* 1. *solut.* 10. 55 Titulo universali multa transeunt, quæ non transeunt singulari, *l. 62. ff. de adq. rer. dom.* 56 Vide Jason. 3. *consil.* 31. *ibi. sed præmissis non obstantib.* 57 Ab herede. *Haloand.* 58 Id est, salva dotis causa. 59 Etiam a fisco, qui licet solvendo sit, non potest tamen ea alienare, quæ per legem alienari prohibentur, *l. 2. in fin. infr. eod.* Quinimo possit hoc casu mulier in possessione rerum suarum existens impedire, ne possessio rerum suarum ad fiscum transeat. vid. Bald. *hic.* 60 Quia dirempto matrimonio prædium durat dotale. *l. 12. infr. eod.* 61 Fiscus habetur semper pro idoneo successore, adde *l. si debitori. 47. infr. de fidejuss. l. 2. C. ad l. Jul. de vi.* 62 *l. 1. §. 18. infr. ut legator.*

Fundus

FUndus dotali ſervo [1] legatus, ad legem Juliam pertinet, quaſi dotalis [2]. §. 1. Totiens autem non poteſt alienari [3] fundus, quotiens mulieri actio de dote competit, aut omnimodo competitura eſt.

De ſponſo.

4. GAJUS lib. II. ad Edictum provinciale.

LEx Julia, quæ de dotali prædio proſpexit, *Ne id marito liceat obligare* [4], *aut alienare* [5], plenius interpretanda eſt: ut [6] etiam de ſponſo [7] idem juris ſit, quod de marito.

De ſervitutibus.

5. ULPIANUS lib. 2. de omnibus [8] Tribunalibus.

JUlianus lib. XVI. Digeſtorum ſcripſit, neque [9] ſervitutes [10] fundo debitas poſſe maritum amittere [11], neque ei alias imponere.

6. IDEM lib. 5. de Adulteriis.

SEd nec libertas ſervitutis urbano prædio dotali debitæ competit: ne per hoc deterior conditio prædii fiat.

7. JULIANUS lib. 16. Digeſtorum.

SI maritus fundum Titii ſervientem [12] dotali prædio adquiſierit, ſervitus *confunditur*: [Sed ſi eundem Titio reddiderit ſine reſtauratione ſervitutis, hoc marito imputabitur,] & hoc caſu maritus litis æſtimationem præſtabit: quod ſi maritus ſolvendo non erit, utiles actiones adverſus Titium mulieri ad reſtaurandam ſervitutem dantur.

§. 1. [Sed] cum uxor fundum, cui prædia viri ſervitutem debebant, in dotem dat, fundus ad maritum pervenit amiſſa ſervitute: & ideo non poteſt videri per maritum jus fundi deterius factum: Quid ergo [eſt?] Officio de dote judicantis continebitur, ut redintegrata ſervitute jubeat fundum mulieri vel heredi ejus reddi.

De oliveto ſucciſo.

8. ALFENUS lib. 3. Digeſtorum a Paulo Epitomatorum.

VIr in fundo dotali, uxoris rogatu, olivetum ſucciderat: hoc [ut] novellum reponeret: poſtea vir mortuus erat, & uxori dotem relegaverat: Ligna, quæ ex oliveto exciſa [13] eſſent, oportere [14] mulieri reddi reſpondit.

Si maritus, quod debet, in dotem acceperit.

9. AFRICANUS lib. 8. [15] Quæſtionum.

SI marito debitori fundi id, quod debet, doti mulier promiſerit, dotalem fundum effici. §. 1. Quod ſi ei promittat qui *fundum* aut *decem* debuit, in arbitrio eſſe mariti [16] quod in dote ſit.

§. 2. Quod ſi *Stichum* aut *fundum* debuit maritus, & quod debet, doti ei promiſſum ſit: Sticho mortuo fundum in dotem eſſe.

§. 3. His conſequens eſſe [ait], ut ſi *Cornelianum* aut *Sempronianum fundum* debenti, id quod debet, doti promiſſum ſit, utrum eorum dotalem eſſe malit, [hunc dotis eſſe:] plane utrum velit alienaturum; alterum alienari non poſſe: ſi tamen alienum rurſus redimat, adhuc in ejus poteſtate eſt, an eum, quem retinuiſſet, alienari velit.

10. PAULUS lib. 5. Quæſtionum.

ERit [17] ergo poteſtas Legis [18] ambulatoria [19]: quia dotalis [20] fuit obligatio. Numquid ergo, [etiam] illo nondum redempto, alterum quoque alienare poſſit, quia poteſt alterum redimere? an hoc non debet recipi, ut nullus in dote ſit? Certe ex poſtfacto videbitur recte alienatus, illo poſtea redempto.

De fundo æſtimato dato, ut electio ſit mulieris.

11. AFRICANUS lib. 8. Quæſtionum.

QUod ſi fundus in dotem æſtimatus datus ſit, ut electio [21] eſſet mulieris: negavit alienari fundum poſſe: Quod ſi arbitrio mariti ſit: contra eſſe.

De matrimonio ſoluto. 1. de voluntate ſoceri.

12. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

ETiam [ſi] dirempto [22] matrimonio, dotale [23] prædium eſſe intelligitur. §. 1. Soceri [24] voluntas in diſtrahendo dotali prædio nulla eſt.

De prædio ruſtico, vel urbano. 1. De fundo, vel loco. 2. Dotale prædium quomodo accipitur. 3. De herede mulieris. 4. Si ab uxore herede fundus legetur.

13. ULPIANUS lib. 5. de Adulteriis.

DOtale prædium accipere debemus, tam urbanum [25], quam ruſticum: ad omne enim ædificium lex Julia pertinebit.

§. 1. *Prædii* appellatione etiam pars [26] continetur. Proinde ſive totum prædium in dotem ſit datum, ſive pars [27] prædii, alienari non poterit: Et hoc jure utimur. §. 2. *Dotale prædium* ſic [28] accipimus, cum [29] dominium marito quæſitum eſt: ut tunc demum alienatio prohibeatur. §. 3. Heredi [30] quoque mulieris idem auxilium præſtabitur [31], quod mulieri præſtabatur. §. 4. Si, uxore herede inſtituta, fundus dotalis fuerit legatus, ſi quidem deductis legatis mulier quantitatem dotis in hereditatem habitura eſt, valet legatum: ſi minus, an non valeat quæritur? Scævola, & ſi non totus, ſed [vel] aliqua pars ex eo vindicari poſſit, ſi modo aliqua pars ad dotem ſupplendam deſit, id dumtaxat ex eo remanere apud mulierem ait, quod quantitati dotis deeſt.

De fundo, qui marito volente traditus eſt extraneo. 1. De fundo mulieris nomine in dotem dato. 2. Si fundus alienus marito, a quo debetur, in dotem detur. 3. Si dotis cauſa legatum vel hereditas repudietur, vel omittatur.

14. PAULUS lib. 3. de Adulteriis.

SI nuptura Titio, voluntate ejus fundum dotis nomine Mævio tradit, dos ejus conditionis erit, cujus eſſet, ſi ipſi Titio fundum tradidiſſet. §. 1. Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit [32], dotalis fundus erit: propter uxorem enim videtur is fundus ad maritum perveniſſe. §. 2. Si fundum alienum mulieri debeat maritus, eumque mulier ei dotis nomine promiſerit: in pendenti erit: & tunc fiet dotalis [33], cum ad eum pervenerit.

§. 3. Si fundum legatum ſibi dotis cauſa mulier repudiaverit, vel etiam ſubſtituto viro omiſerit hereditatem, vel legatum: erit fundus dotalis.

De literis mariti, quibus dotis non fore prædium *declaravit.*

15. PAPINIANUS lib. 3. Reſponſorum.

DOtale [34] prædium, cujus vir poſſeſſionem retinuit [35], poſt literas ad uxorem emiſſas [36], quibus *dotis non fore prædium declaravit*, in matrimonio defuncta muliere, virum retinere placuit [37]: quia mulier [38] actionem ex pacto non habuit.

De longi temporis poſſeſſione.

16. TRYPHONINUS lib. 11. Diſputationum.

SI [39] fundum, quem Titius poſſidebat bona fide, longi [40] temporis poſſeſſione poterat ſibi quærere [41], mulier ut ſuum marito dedit [42] in dotem, eumque petere neglexerit vir, cum id facere poſſet, rem periculi ſui fecit: nam licet lex Julia, quæ vetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad hujusmodi adquiſitionem, non [43] tamen interpellat eam poſſeſſionem, quæ per longum tempus fit, ſi, antequam conſtitueretur dotalis fundus, jam cœperat. Plane, ſi pauciſſimi [44] dies ad perficiendam longi temporis poſſeſſionem ſuperfuerunt, nihil erit quod imputabitur marito.

De dote apud virum manſura.

17. MARCIANUS lib. 7. Digeſtorum.

FUndum dotalem maritus vendidit, & tradidit: ſi [45] in matrimonio mulier deceſſerit, & dos lucro mariti ceſſit, fundus emptori avelli non poteſt.

De lapidicinis. 1. De fructibus a viro perceptis, cum mulier moram faceret, quo minus æſtimationem partis fundi ſolveret, & fundum reciperet.

18. JAVOLENUS lib. 6. ex Poſterioribus Labeonis.

VIr in fundo dotali lapidicinas [46] marmoreas aperuerat: divortio facto quæritur, marmor, quod cæſum neque exportatum eſſet, cujus eſſet: & impenſam in lapidicinas factam mulier, an vir præſtare deberet? *Labeo* marmor [47] viri eſſe ait: Cæterum, viro negat quidquam præſtandum eſſe a muliere: quia nec neceſſaria ea impenſa eſſet, & fundus deterior eſſet factus. *Ego* non tantum neceſſarias, ſed etiam utiles [48] impenſas præſtandas [49] a muliere exiſtimo: nec [50] puto fundum deteriorem eſſe, ſi tales ſunt lapidicinæ, in quibus lapis creſcere poſſit. §. 1. Si per mulierem mora fieret [51], quo minus æſtimationem partis fundi viro ſolveret, & fundum reciperet, cum hoc pactum erat: fructus interim perceptos ad virum pertinere ait *Labeo*: *Puto* potius pro [52] portione fructus virum habiturum, reliquos mulieri reſtituturum: Quo jure utimur.

1 Dotale eſt, quod ſervo dotali legatum eſt. *Goth.* Vide Cujac *lib.* 14. *obſ. c.* 9. Anſ. 2 Ideoque ſoluto matrimonio mulieri reddi debet. *l.* 65. *ff. de jur. dot.* 3 Nec uſucapi. vide Cujac. 14. *obſerv.* 9. 4 *l. un. §. penult. C. de rei uxor. in fin.* 5 *Alienandi* verbo quid contineatur, vid *l.* 1. *C. eod.* 6 Argumentum a marito ad ſponſum, ſeu a nuptiis ad ſponſalia. Eſt & hic obſervandum, quod Baldus de interpretatione duplici notat: Paſſivam eſſe ait, quoties lex per alia extenditur, Activam quoties lex aliam extendit. 7 *l.* 5. *in fin. C. de bon. quæ lib.* 8 Ulpianus ſcripſit Protribunalium libros 10. in quibus tractavit de cauſis, quæ nec mandantur, nec delegantur, ſed a Prætoribus ipſis, Præſidibusve pro tribunali expediuntur, velut de ſalariis, mercedibus, nutriciis, proxeneticis, reſtitutionibus, tutoribus, curatoribus dandis, tranſactione alimentorum, prædiis pupillaribus, & dotalibus. vide *l.* 1. *ff. de extraord. cognit.* Cujac. 7. *obſ.* 24. adde Revardi libros Protribunalium. 9 Alienatione prohibita, jus remittendi prohibitum quoque intelligitur. adde *l. ult. C. de reb. alienis. l.* 1. *§. ait ergo prætor. ff. quæ in fraudem.* 10 Servitutes dotalis fundi maritus alienare non poteſt: atque ita, quod de fundo & re immobili conſtituit lex Julia, Juriſconſulti extendunt hic ad res incorporales, & jura, *l.* 6. *l.* 7. *infr. eod. l.* 3. *in fin. ff. de reb. eor.* vide Cujac. 7. *obſerv.* 23. vide Revardum *in libris Protribunalium.* 11 Negligentia, vel etiam remittere expreſſe. 12 Servientem fundum adquirens dominantis fundi dominus ſervientem confundit: ubi tamen reſtituenda dos eſt; aut redintegranda ſervitus eſt; aut id, quod intereſt, præſtandum. 13 Adde *l.* 7. *§.* 12. *infr. ſolut.* 14 Cur oportet ea ligna oliveti ſucciſa, voluntate mulieris reſtitui? An quia non erant in fructu? An quia ſucciſa ſumptibus uxoris? 15 v. Cujac. 8. *ad Africanum.* 16 Imo, in arbitrio mulieris, *l.* 46. *§.* 1. *ſupr. de jure dot.* Goth. Sed obſervandum eſt, maritum in hac lege utriusque ſub alternativa eſſe debitorem, in lege vero 46. aliter ſpeciem proponi. *Mod.* 17 Legis auctoritas quandoque eſt in alternatione, & in pendenti, & interdum pendet ab hominis voluntate. 18 Juliæ ſcil. 19 Περιπατητικὴ, inconſtans, incerta, quæ ſubinde mutari poteſt. 20 Quia dotis talis eſt obligatio. Cujac. 11. *obſ.* 28. *ad l.* 9. *ſupr. eod.* 8. *ad Afric.* 21 *l.* 1. *C. eod.* utrum fundum an æſtimationem eligat. 22 *l.* 2. *ſupr. eod.* 23 Dotale prædium manet, etiam dirempto matrimonio. 24 Id eſt, patris mulieris. Cujac. 11. *obſ.* 28. 25 Vide *l.* 198. *ff. de verb. ſign.* 26 Pars continetur *totius* appellatione, ut & pars præſtetur prædii, toto fundo vendito. 27 *l.* 15. *§.* 1. *ſupr. qui ſatisd.* 28 Adde *d. l.* 15. *§.* 3. 29 *Dotale* eſt prædium, quod ex cauſa dotis in dominio, vel quaſi dominio eſt mariti. 30 Suo, non extraneo. 31 Imo non præſtabitur, *l.* 1. *C. de privil. dotis.* 32 Id eſt, dare voluerit. *Accurſ.* Cujac. 14. *obſ.* 9. 33 *l.* 13. *§.* 2. *ſupr. eod.* 34 Vide in hanc legem Cujac. 9. *obſerv.* 4. Speciem legis ita conſtituamus: Vir in dotem accepit prædium, pactusque eſt de lucranda dote, *ſi in matrimonio moriatur mulier*: poſtea ad uxorem mittit literas, quibus declarat non fore dotis prædium illud: hoc facto renunciaſſe tam doti, quam pacto dotali intelligitur. manente aliquot poſt annis matrimonio, mulier paſſa eſt maritum retinere poſſeſſionem prædii, eoque prædio, ut & ante, uti, frui: Quæritur, Defuncta muliere in matrimonio, an renunciatio a viro facta rata ſit, & dotale prædium ad heredes uxoris redire debeat? Reſpondet Papinianus, pactum illud non habuiſſe effectum: tum quod paſſa ſit mulier maritum poſtea retinere fundum, quaſi & ipſa tacite repudiaſſe intelligatur: tum quod nudum pactum fuerit: quod licet ad exceptionem & retentionem quidem proſit, actionem tamen producere non potuit. Et hoc ſenſu omnia hujus legis verba proprie accipientur, & aptiſſimus erit intellectus: quem tamen Accurſius ignoravit. vide Langebekium *c.* 4. *adnotation.* 35 Ipſo jure, dixi ad *l.* 4. *C. de ſolut.* 36 Hujusmodi litteræ pro pactione nuda habentur, ut in ſpecie legis 34. *ſupr. mandati.* 37 Cur ita? vide Cujac. 9. *obſerv.* 4. 38 Ut & quivis alius, *l.* 7. *§.* 4. *ſupr. de pactis.* 39 Si fundus, quem alius præſcribere incepit, a muliere datur in dotem, præſcriptio non interrumpitur, ſed & præſcriptio viri periculo perficitur, niſi pauciſſimi dies interfuerint ad perficiendam præſcriptionem, quo tempore fundus in dotem datus fuit. *Goth.* Vide Cont. *lib.* 1. *ſubceſſiv. quæſt. cap.* 8. & Cujac *ut* 29. *obſ. cap.* 7. Anſ. 40 *Al.* & longi. 41 Ad hujus legis declarationem vide Doctores *ad l. de diviſione. infr. ſolut. matr.* Annibal de Canc. *ad l. naturaliter. infr. de uſucap. num.* 180. Rurſum Doctores *ad rubr. de acquir. poſſeſſ.* ubi ad hoc allegant nunc textum, quod dominium aliquando transfertur ſine poſſeſſione, quod ſi fit, fit favore dotis, quia ejusmodi contractus favorabilior eſt, quam alius alius. Vide Bartolum *ad l.* 1. *ſupr. ad leg. Aquiliam.* Mod. 42 Καταγράψαι ὡς ἴδιον. Græci in hanc legem. vide Cujac. 14. *obſ.* 9. Poteſt enim res mulieris propria dotalis conſtitui inſtrumento dotali, ſine traditione. 43 Lex Julia prohibet inchoari præſcriptionem fundi dotalis, non tamen inchoatam perfici. 44 Adde *l.* 30. *§.* 1. *ff. de uſuc.* tunc enim, hoc eſt, ex modici temporis negligentia, non præſumitur magna eſſe negligentia. 45 Dotalis fundi venditio facta a marito confirmatur eo rei dominium adepto. 46 Adde *l.* 8. *infr. ſolut.* 47 Ex dotali fundo marmor erutum, nequedum exportatum, ſoluto matrimonio, mariti eſt: adeo ut & impenſas utiles cæſi marmoris repetat a muliere. 48 Vide *l.* 7. *in fin. ff. de impenſis.* 49 Imo non ſunt præſtandæ impenſæ. *l.* 7. *§.* 13. *ff. ſolut. matrim.* 50 Deterior fundus fieri non intelligitur, in quo marmor, quod in fructu conſiſtit, cæditur. 51 V. Molinæus *in labyrintho de divid. & individ. part.* 3. *num.* 601. Mod. 52 *d. l.* 7. *§.* 12.

LIBER VIGESIMUSQUARTUS.

TIT. I.
DE [1] DONATIONIBUS INTER [2] VIRUM ET UXOREM [3].

Origo, & ratio prohibitæ donationis.

1. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

MOribus [4] apud nos receptum eſt, *Ne inter virum & uxorem donationes valerent.* Hoc autem receptum eſt, ne mutuato [5] amore invicem [6] ſpoliarentur [7], donationibus non temperantes, ſed profuſa erga ſe facilitate [8].

2. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

NEc [9] eſſet eis ſtudium liberos potius educendi [10]. † Sextus Cæcilius & illam cauſam adjiciebat: quia ſæpe futurum eſſet, ut diſcuterentur [11] matrimonia, ſi non donaret is, qui poſſet; atque ea ratione eventurum, ut venalicia [12] eſſent matrimonia.

1. *Si matrimonium non valet.* 2. *De his, qui ſunt in poteſtate ſoceri.* 3. *De ſervis.* 4. *De filio communi, vel mariti.* 5. *De eo, qui eſt in poteſtate ſoceri.* 6. *De viro & ſocero, & his, qui ſunt in eorum poteſtate, aut eos habent in poteſtate.* 7. *De ſocru, & nuru.* 8. *De ſervo, in quo nudam proprietatem habet maritus. De eo, qui bona fide ſervit marito.* 9. *Per quos donari non poteſt.* 10. *Quatenus donatio non valet.* 11. *De nummis uxori datis.* 12. *Si debitor mariti ſolverit uxori.* 13. *Si marito donaturus dederit uxori.*

3. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

HÆc ratio & Oratione Imperatoris noſtri Antonini [Auguſti] electa eſt: nam ita ait, *Majores noſtri inter virum & uxorem* [13] *donationes prohibuerunt, amorem* [14] *honeſtum ſolis animis æſtimantes, famæ etiam conjunctorum conſulentes, ne concordia pretio conciliari videretur* [15]*: neve melior* [16] *in paupertatem incideret, deterior* [17] *ditior fieret* [18]. §. 1. Videamus *inter quos* ſint prohibitæ donationes: Et quidem, ſi matrimonium moribus legibusque [noſtris] conſtat, donatio non valebit. Sed ſi aliquod impedimentum interveniat, ne ſit omnino matrimonium, donatio valebit: Ergo ſi [19] Senatoris filia libertino contra Senatusconſultum [20] nupſerit, vel provincialis [21] mulier ei, qui ibi meret [22], contra mandata [23], valebit donatio, quia nuptiæ non ſunt: Sed fas non eſt, eas donationes ratas eſſe: ne melior ſit conditio eorum qui deliquerunt. Divus tamen Severus in liberta Pontii Paulini Senatoris contra ſtatuit: quia non erat affectione uxoris habita, ſed magis concubinæ [24]. §. 2. Qui in ejusdem poteſtate ſunt [25], prohibentur ſibi [26] donare: ut puta, frater [27] mariti, qui eſt in ſoceri poteſtate. §. 3. Verbum *poteſtatis* non ſolum ad liberos trahimus, verumetiam [28] ad ſervos: nam magis eſt, ut hi quoque, qui aliquo jure ſubjecti ſunt marito, donare non poſſint. §. 4. Secundum hæc, ſi mater filio, qui in patris poteſtate eſſet, donet, nullius momenti erit donatio [29]: quia patri quæritur: Sed ſi in caſtra eunti filio dedit, videtur valere: quia filio quæritur, & eſt caſtrenſis peculii. † Quare & ſi filius, vel privignus, vel quivis [30] alius poteſtati mariti ſubjectus, de caſtrenſi ſuo peculio donavit, non erit irrita donatio. §. 5. Prohibetur igitur [&] uxori & nurui [31] donare etiam is, qui eſt in ſoceri poteſtate, ſi modo maritus ſit in patris poteſtate. §. 6. Ab uxoris [32], nurusve parte [33] prohibitum eſt donari viro, vel genero [34]. † Sed & his [35], qui ſunt in eorum poteſtate, ſi fuerit donatum, vel in quorum ſunt poteſtate, non valebit donatio: ſi [36] modo vir, & ſocer in ejusdem ſunt poteſtate, vel vir in ſoceri: cæterum ſi in alia familia eſt maritus, neque [37] ſocero, neque ei, qui eſt in ejus poteſtate, neque ei, in cujus eſt, donatione interdictum eſt. §. 7. Socrui a nuru [38], vel contra, donari non eſt prohibitum: quia hic jus poteſtatis non [39] vertitur. §. 8. Si ſervus meus, cujus uſusfructus alienus eſt, donet uxori meæ ex eo peculio, quod ad me non pertinebat; vel homo liber bona fide mihi ſerviens: an valeat donatio, quæritur? Et in libera [40] quidem perſona utcumque admitti poteſt donatio: cæteræ [41] enim perſonæ alienationem peculii, ut donent, non habent. §. 9. Non [42] tantum autem per ſe maritus & uxor [43], cæteræque perſonæ dare non poſſunt [44]. §. 10. Sciendum autem eſt, ita interdictam inter virum & uxorem donationem, ut ipſo jure nihil [45] valeat quod actum eſt. † Proinde, ſi corpus ſit quod donatur, nec traditio [46] quicquam valet [47]. † Et ſi ſtipulanti [48] promiſſum ſit, vel accepto latum, nihil valet: ipſo [49] enim jure, quæ inter virum & uxorem donationis cauſa geruntur, nullius momenti ſunt. §. 11. Si quis igitur nummos uxori [50] dederit, non fieri ejus apparet: quia nihil corporis ejus fieri palam eſt. §. 12. Sed ſi *debitorem ſuum ei* [51] *ſolvere* juſſerit, hic quæritur, an nummi fiant ejus, debitorque liberetur? Et Celſus lib. xv. Digeſtorum ſcribit, videndum eſſe, ne dici poſſit & debitorem liberatum, & nummos factos mariti, non uxoris: Nam [&] ſi donatio jure civili non impediretur, eum rei geſtæ ordinem [52] futurum, ut pecunia ad te a debitore tuo, deinde a te ad mulierem perveniret: nam celeritate [53] conjungendarum inter ſe actionum, unam actionem occultari: cæterum debitorem creditori dare, creditorem uxori: nec novum aut mirum eſſe, quod per alium accipias, te accipere: Nam & ſi is, qui creditoris tui ſe procuratorem eſſe ſimulaverit [54], a debitore tuo jubente te pecuniam acceperit, & furti actionem te habere conſtat, & ipſam pecuniam tuam eſſe. §. 13. Huic ſententiæ conſequens eſt, quod Julianus libro ſeptimodecimo Digeſtorum ſcripſit, ſi donaturum mihi juſſero [55] uxori meæ dare [56]; ait enim Julianus, nullius [57] eſſe momenti: perinde enim habendum, atque ſi ego acceptam, [&] rem meam factam, uxori meæ dediſſem: Quæ ſententia vera eſt.

4. JULIANUS lib. 17. Digeſtorum.

IDemque eſt, & ſi mortis cauſa traditurum mihi juſſerim uxori tradere: nec referre, convaluerit donator, an mortuus ſit: neque exiſtimandum eſt, ſi dixerimus valere donationem, non fieri me pauperiorem: quia ſive convaluerit donator, condictione tenebor; ſive mortuus fuerit, rem, quam habiturus eram in bonis meis, deſinam propter donationem habere.

Si ſponſus ſponſæ donaturus tradiderit Titio, & is dederit ſponſæ poſt nuptias. 1. *De muliere correa, & de acceptilatione.* 2. *De viro, & uxore & his, qui ad eos pertinent, & extraneis perſonis.* 3. *Si debitor viri uxori,* 4. *Aut uxor viri creditori promiſerit.* 5. *De venditione minoris facta.* 6. *De eo, qui non eſt uſus ſervitute.* 7. *De exceptione, & ſententia.* 8. *De ſepultura.* 12. *De re Deo offerenda, vel conſecranda, de opere publico faciendo.* 13. *De repudiatione hereditatis,* 14. *Vel legati.* 15. *De reſtitutione fideicommiſſi.* 16. *Si donans non deminuat, aut accipiens non fiat locupletior.* 17. *Si mulier pecuniam a marito acceptam pro alio erogaverit.* 18. *Quatenus revocatur, & quibus actionibus, quod donatum eſt.*

5. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SI ſponſus ſponſæ donaturus, tradiderit Titio, ut is ſponſæ daret; deinde Titius tradiderit poſt [58] nuptias ſecutas: ſiquidem eum interpoſuerit maritus, donationem non valere, quæ poſt contractas nuptias perficiatur: ſi vero mulier eum interpoſuerit, jamdudum perfectam donationem, hoc eſt, ante nuptias: atque ideo, quamvis contractis nuptiis Titius tradiderit, donationem valere. §. 1. Si maritus duos reos habeat, Titium, & mulierem, & mulieri [59] accepto [60] tulerit donationis cauſa, neuter liberatur: quia acce-

1 *Lib.* 5. *Cod.* 16. 30. *Eclog.* 1. Ulp. 7. 2. Paul. *ſent.* 23. 4. Harm. 11. 4. *extravag.* 20. Goth. Adi & Duarenum, Molinæum *tractat. de donationibus factis vel confirmatis in matrimonio:* Pyrrhum *in repetit. l. quod autem.* §. *ſi vir uxori. infr. hoc tit.* Mod.
2 Conſtante matrimonio prohibitis ſcil. quasque alteruter conjugum factas ideo revocare poteſt: niſi poſt factam donationem voluntatem non mutaverit, tunc enim donatoris morte confirmatur. vid. *l.* 25. *C. h. t.* vide etiam quæ notavi ad *l.* 1. *infr. eod.*
3 Audit Ecloga, *de donationibus inter adfines, & in poteſtate conſtitutos:* quo pertinent *l.* 3. §. 2. *& reliq. infr. eod.* 4 Qui tantæ auctoritatis ſunt, ac leges, ut Paulus lib. 7. ad Sabinum, quo hanc ipſam materiam tractavit (ut ex *l.* 2. 12. 24. 26. 28. *hoc tit.* conſtat) ſcripſit. *l. ult.* 36. *ſupr. de leg.* Hoc jus eſſe ex Solonis legibus, notat Cujacius *ibid.* Idem arbitratur eſſe ex duodecim Tabulis, ut pleraque alia, quæ moribus tribuuntur: quod videlicet ea moribus ab initio introducta fuerint. Sane ut moribus *hac l.* jus hoc tribuitur, ita majoribus, *l.* 3. *in pr. l.* 31. §. 7. *infr. eod.* Eodem jure, moribus ſcil. recepto ſalvo Prætor jus dicere debet, *l.* 11. *in fin. ſupr. de juſtitia.* mandari non poteſt juriſdictio ab eo, qui eam alieno beneficio habet, *l.* 5. *ſupr. de juriſd.* pupillariter liberis ſubſtituunt parentes, *l.* 2. *infr. de vulg.* advocationibus interdicitur, *l.* 9. *infr. de pœnis.* fœminæ pro aliis non poſtulant, *l.* 12. §. *pen. ſupr. de jud.* non fidejubent, non funguntur muneribus publicis, *l.* 1. § 1. *ſupr. ad SC. Vellejan.* adde *l.* 28. *infr. ad municip.* Alias etiam jus moribus introductum naturæ, & gentium jus ſignificat, *ut l.* 8. & 39. *ſupr. de ritu.* Hinc etiam notat Bartolus, *in l. pen. C. de pactis.* Baldus & Jaſon. *ibid.* donationem inter virum & uxorem non firmari juramento, quoniam moribus eſt prohibita, nec enim valere adverſus bonos mores juramentum, *l.* 5. *C. de legibus.* Sed Julius Clarus, 4. *ſent.* §. *donatio. q.* 9. ait contrariam opinionem eſſe communem, & ab ea judicando aut conſultando non eſſe recedendum: ubi etiam tradit, communem opinionem eſſe, ut ſenex puellæ, ignobilis nobili, in compenſationem ſuæ, vel ignobilitatis, vel ſenectutis, atque adeo propter conjugii imparitatem aliquid uxori donare poſſit. Res tota ita diſtingui poteſt: Jure civili juramento non poteſt confirmari talis donatio, quia nulla eſt jure civili: ideo nec parit naturalem obligationem, & jure civili juramentum non eſt modus inducendæ obligationis, *l.* 56. *ff. de fidejuſſ.* Jure canonico, valet, *c. ult. extr. de don. inter virum.* ſi juramentum non inducit peccatum. Eodem etiam jure Canonico, juramentum inducit obligationem, *c. veniens. extr. de jurejur.* ſic eodem jure Canonico pactum de non ſuccedendo parenti, valet, *c. quamvis. de pactis, in* 6. vide Pyrrhum, *diſp.* 12. *in fin. conſuet.* ubi refutat opiniones Bartoli (ſibi diſſimilis ea parte) & Jaſonis: Ita enim argumentatur: donatio inutilis morte confirmari poteſt, igitur & juramento. Donatio valet inter patrem & filium, igitur & inter conjuges. Donatio inter conjuges ſtatuto utilis eſſe poteſt, igitur & pacto jurato. 5 Ne mutuo amore. *Hal.* amore alterius alter. *l.* 31. §. 7. *infr. eod.* 6 Vel unus egeret, *l.* 20. *in pr. verſ. ſimplices. C. de don. ante nupt.* 7 *d.* §. 7. ad egeſtatem redigerentur. *d. verſ. ſimplices. Novell.* 74. *c.* 4. 8 *Al.* facilitate abutentes. *Goth.* Ita Salmaſ. emendat hunc text. *non temperantes a profuſa erga ſe facilitate.* & verbum (*ſed*) hic abundare, eoque ſenſu *facilitatem* uſurpare Terentium, Ciceronem & Senecam notat Grot. *Flor. Sparſ. hic.* S. L.
9 Γρ. *Ne Ceſſet.* id eſt, nec ceſſet: non adeo ſoliciti de liberis ſunt & heredibus, qui ſua jam in alios contulere, ſeu prodegere. 10 Educandi. 11 Diſtraherentur. *Hal.* id eſt ne divortii cauſam habeant ex eo quod non donetur. Harm. *Ecl. c.* 1. ſed diſcuti hic idem eſt, quod diſtrahi & diſſolvi. 12 Venalia. Hal. *l.* 3. *infr. eod.* vide *l.* 27. *infr. de pact. dot.* 13 vide Ferrandum *lib.* 1. *explic. jur. cap.* 21. Mod. 14 Ut & fidem: facit *l.* 112. *in fin. infr. de verb. obligat.* 15 *Al.* viderentur. 16 Ditior in paupertatem incidat, pauperior ditior fiat. Harm. *Eclog. c.* 1. 17 Id eſt, is, qui accepit. eſt enim beatius dare, quam accipere. *Bald.* 18 Adde & aliam rationem ex Plutarchi problematis, & Romanis quæſtionibus, ut omnia inter ſe communia judicent. Duaren. *hic.* 19 Matrimonii cauſæ impedientes.
20 Quod hodie abrogatum, *Novell.* 78. *c.* 3. 21 vid. *l.* 38. *ſupr. de ritu.*
22 Ibi moretur. *Hal.* 23 Mandatis principalibus prohibemur certis caſibus uxorem ducere, *l. præfectus.* 63. *l. eos.* 65. *ſupr. de ritu.* 24 Cui (excepto milite) donari poteſt, *l.* 31. *infr. de donat.* 25 Οἱ συνυπεξούσιοι. *Eclog. c.* 2. 26 Ipſi, *Bud.* 27 §. 5. *infr. eod.* Ut uxori donare non poſſum, ita nec frater meus in ejusdem patris poteſtate poſitus. 28 Ut uxori donare non poſſum, ita nec ſervus meus: & retro, ut uxor mihi donare non poteſt, ita nec ſervus ejus. *l.* 215. *infr. de verb. ſign.* 29 Ut uxor mihi donare non poteſt, ita nec filio meo, qui eſt in poteſtate mea, niſi eunti in caſtra. adde *l.* 5. §. 2. *ff. eod.* 30 Filius in poteſtate mea poſitus, ut mihi de caſtrenſi ſuo peculio donare poteſt, ita & de eodem caſtrenſi peculio uxori meæ novercæ ſuæ donare idem filius, vel privignus poterit. 31 Ut uxori meæ, ejusve filiæ donare non poſſum, ita nec is, qui in patris mei poteſtate eſt, eidem, ejusve filiæ donare poteſt. 32 Uxoris meæ filius, vel ſervus, neque mihi, quia maritus ejus ſum; neque patri meo donare poteſt, quia patri meo uxor mea nurus eſt. Non poteſt etiam ſervus ſoceri mei mihi donare, quia ſocero meo ſum gener vide *l.* 5. §. 2. *ff. eod.* 33 *Forte legendum*, patre, *Goth.* Neque juramento confirmatur hæc donatio, *c.* 58. *de reg. jur. in* 6. Diſſ. Andr. Gail. *lib.* 2. *obſ.* 41. *n.* 12. Covarruv. *cap.* 2. *de pact. in* 6. Ante Teſſaur. *deciſ.* 32. Anſ. 34 Vel ſocero, *ut ff.* ſi modo vir & ſocer, item vir in ſoceri ſit poteſtate. 35 Uxor mea nec mihi, nec iis quos in poteſtate habeo, nec eis etiam, quos mei in poteſtate habent, poteſt donare, *Eclog. c.* 2. 36 Si non vir. *Bud.* 37 Vide Ferrandum 1. *Explicationum* 21. 38 Uxor mea nurui meæ, ut & nurus mea uxori meæ donare poteſt. *l.* 23. *C. h. t. l.* 12. *C. de donat. ante nupt.*
39 Nec enim uxor mea nurum meam habet in poteſtate, nec nurus mea in poteſtate eſt meæ uxoris. 40 Id eſt, in libero homine, qui bona fide mihi ſervit. 41 Id eſt, ſervus, in quo nudam proprietatem habeo. 42 Cur dicit, non tantum per ſe? Ut intelligamus, neque per interpoſitam perſonam donare poſſe conjugem conjugi, ut apud Paul. 2. *ſent.* 23. §. 3. ut conſtet hunc locum mutilum eſſe una orationis parte. adde *l.* 5. §. 2. *ff. eod.* 43 Maritus & vir. *Hal.* & male. 44 Hic paragraphus hac parte mutilus eſt: ſic itaque ſupple ex Haloandro, *donare non poſſunt, ſed nec per alios.* vide *l.* 5. §. 2. *ff. eod.* 45 Vide tamen exceptiones apud Socinum, *reg.* 104.
46 Quia cauſa legitima non ſubeſt. *l.* 31. *ff. de adqu. rer. dom.* 47 Donatio inter virum & uxorem non valet, etiamſi ſecuta ſit traditio: Socin. *reg.* 104. porro utrum his donatio valeat ſine conſenſu patris, qui habet eos in poteſtate, conſule Alexand. *conſ.* 25. & 166. Cravettam *conſ.* 39. 84. & 92. *col.* 1. Mod. 48 *l.* 23. *ff. eod.*
49 Ipſo jure donationes inter conjuges non valent. 50 Vel e contra, *l.* 14. *ff. ad exhibendum.* 51 *l.* 26. *l.* 39. *infr. eod.* Goth. Intellectum hujus §. vid. apud Zanger. *de Except. part.* 3. *c.* 1. *n.* 125. Anſ. 52 Ordo etiam in fictionibus ſervatur.
53 vide quæ notavi ad *l.* 11. *ff. de reb. cred.* de celeritate dixi *l.* 1. *in fin. l.* 2. *ſupr. de feriis.* 54 Adde *l.* 52. §. 11. *infr. de furt.* 55 Per alium qui facit, ipſe facere videtur. 56 v. *l.* 4. *infr. eod. l.* 56. *infr. eod.* 57 Imo alicujus momenti, *l.* 31. §. 7. *infr. eod.* 58 Conſtante matrimonio donatio valebit: ſufficit enim factam eſſe traditionem procuratori ante nuptias & merito: quia quod traditur procuratori meo, ut ad me perveniat, id ipſo jure in me transfertur, *l.* 13. *in fin. infr. de donat. l. pen. infr. de adquir. rer. dom.* 59 Hic acceptilatio aſſumit principium a perſona incapace: ideoque non poteſt extendi ad capacem.
60 Acceptilatio, ſive ſumat initium in perſona capace, ſive incapace, extendi non poteſt ad perſonam capacem.

ptilatio non valet: Et hæc Julianus lib. XVII. Digestorum scribit. Plane si [mihi] proponas, Titio accepto latum, ipse quidem liberabitur, mulier vero manebit [1] obligata. §. 2. Generaliter tenendum est [2], Quod inter ipsos, aut qui [3] ad eos pertinent, aut per interpositas [4] personas donationis causa agatur, non valere: quod si aliarum extrinsecus rerum personarumve causa commixta sit, si separari non potest, nec donationem impediri: si separari possit, cætera valere [5]; id, quod donatum sit, non valere. §. 3. Si [6] debitor viri pecuniam, jussu mariti, uxori promiserit, nihil agitur. §. 4. Si uxor viri creditori donationis causa promiserit & fidejussorem dederit, neque virum liberari, neque mulierem obligari, vel fidejussorem ejus, Julianus ait: perindeque haberi, ac si nihil promisisset. §. 5. Circa venditionem [7] quoque, Julianus [quidem] minoris [8] factam venditionem nullius esse momenti ait: Neratius autem (cujus opinionem Pomponius non improbat) venditionem, donationis [9] causa inter virum & uxorem factam, nullius esse momenti: si modo, cum animum maritus vendendi non haberet, idcirco venditionem commentus sit, ut donaret: enimvero, si cum animum vendendi haberet ex pretio ei remisit [10], venditionem quidem valere, remissionem [autem] hactenus non valere, quatenus [11] facta est locupletior. Itaque si res quindecim venierit quinque, nunc autem sit decem, quinque tantum præstanda sunt: quia in hoc locupletior videtur facta. §. 6. Si donationis causa vir vel uxor servitute non [12] utatur, puto amitti servitutem: verum post divortium condici posse. §. 7. Si uxor vel maritus exceptione quadam donationis causa summoveri voluerint, facta a judice absolutione valebit quidem sententia, sed condicetur [13] ei cui donatum est. §. 8. Concessa donatio est sepulturæ [14] causa: nam sepulturæ causa locum marito ab uxore, vel contra, posse donari constat: & si [15] quidem intulerit, faciet locum religiosum. Hoc autem ex eo venit, quod definiri solet, eam [16] demum donationem impediri solere, quæ & donantem pauperiorem, & accipientem facit locupletiorem: Porro hic non videtur fieri locupletior in ea re, quam religioni dicavit [17]. Nec movit [18] quemquam, quod emeret, nisi a marito accepisset: nam, etsi [19] pauperior ea fieret nisi maritus dedisset, non tamen idcirco fit locupletior quod non expendit. §. 9. Hæc res & illud suadet, nisi uxori maritus sepulturæ causa donaverit, ita [20] demum locum fieri intelligi mulieris, cum corpus humatur: cæterum antequam fiet religiosus, donantis manet: proinde si distraxerit mulier, manet locus donatoris. §. 10. Secundum hæc, si uxori suæ monumentum purum [21] maritus magni pretii donaverit, valebit donatio: sic tamen, ut, cum fit religiosus, valeat. §. 11. Sed etsi ipsa fuerit illo illata, licet morte ejus finitum est matrimonium [22], favorabiliter tamen dicetur locum religiosum fieri. §. 12. Proinde & si maritus *ad oblationem* [23] *Dei* uxori donavit, vel locum, in quo opus publicum, quod promiserat facere, vel [*ut*] *ædem publicam dedicaret*: fiet locus sacer. Sed & si quid ei det, *ut* [*donum*] *Deo detur*, vel *consecretur*, dubium non est, quin debeat valere: Quare, & si oleum [24] pro ea in æde sacra posuerit, valet donatio. §. 13. Si maritus heres institutus repudiet hereditatem donationis causa, Julianus scripsit lib. XVII. Digestorum, donationem valere: neque [25] enim pauperior [26] fit, qui non adquirat, sed [27] qui de patrimonio suo deposuit. Repudiatio autem mariti mulieri prodest, si vel substituta sit mulier, vel etiam ab intestato heres futura. §. 14. Simili modo & si legatum repudiet, placet nobis, valere donationem, si mulier substituta sit in legato, vel etiam si proponas eam heredem institutam. §. 15. Si quis rogatus sit, *præcepta certa quantitate, uxori suæ hereditatem restituere*, & is sine [28] deductione restituerit, Celsus lib. X. Digestorum scripsit, magis pleniore [29] officio fidei præstandæ functum maritum, quam [30] donasset, videri: Et rectam rationem huic sententiæ Celsus adjecit, quod plerique magis fidem [31] exsolvunt in hunc casum, quam donant: nec de suo putant proficisci quod de alieno plenius restituunt, voluntatem defuncti secuti: nec immerito sæpe [32] credimus aliquid defunctum voluisse, & tamen non rogasse: Quæ sententia habet rationem magis in eo, qui non erat deducta quarta rogatus restituere, & tamen integram fidem præstitit omisso Senatusconsulti commodo: hic enim vere fidem exsolvit, voluntatem testatoris obsecutus. Hoc ita, si non per errorem [33] calculi fecit. Cæterum indebiti fideicommissi esse repetitionem, nulla dubitatio est. §. 16. Cum igitur nihil de bonis erogatur, recte dicitur valere donationem. Ubicunque [34] igitur non deminuit de facultatibus suis donavit, [valet]: vel etiam si deminuat, locupletior tamen non fit qui accepit, donatio valet. §. 17. Marcellus lib. VII. Digestorum quærit, Si mulier acceptam a marito pecuniam in sportulas [35] pro cognato suo ordini [36] erogaverit, an donatio valeat? Et ait, valere factam, nec videri locupletiorem mulierem: quamvis mutuam pecuniam esset acceptura, & pro adfine erogatura.

§. 18. In [37] donationibus autem jure civili impeditis hactenus revocatur donum ab eo, [ab eave], cui donatum est, ut si quidem exstet res, vindicetur [38]: si consumpta sit, condicatur hactenus, quatenus [39] locupletior quis eorum factus est.

6. GAJUS lib. II. ad Edictum provinciale.

QUia quod ex non concessa donatione retinetur, id aut sine causa, aut ex injusta [40] causa retineri intelligitur: ex quibus causis condictio nasci solet.

Quo tempore spectatur, an sit locupletior. 1. Si uxori unguentorum emendorum causa daretur. 2. De mutua donatione. 3. De prædio empto ex pecunia donata, 4. Vel partim ex donata, partim ex propria. 5. De æstimatione. 6. De emptione pignoris. 7. Si maritus pro uxore venditori pretium solverit. 8. De donatione manumissionis causa.

7. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

QUod autem spectetur tempus, an locupletiores sint facti: utrum tempus litis contestatæ, an rei judicatæ? Et verum est, litis contestatæ tempus spectari oportere [41], idque Imperator Noster cum Patre rescripsit.

§. 1. Si maritus [42] pecuniam uxori *in unguenta* dederit, eaque eam [pecuniam] creditori suo solverit, mox [ea] de sua [43] pecunia unguenta emerit: non videri locupletiorem factam, Marcellus lib. VII. Digestorum scribit. Idemque, & si lancem ob eandem causam ei dederit, eaque lancem retinuerit, de sua autem pecunia unguenta emerit: vindicationem cessare: quia non est locupletior, quæ tantundem in re mortua [44] impendit. §. 2. Si vir & uxor quina invicem [45] sibi donaverint, & maritus servaverit, uxor consumpserit, recte placuit compensationem [46] fieri [47] donationum: & hoc Divus Hadrianus constituit

§. 3. Idemque ait, [&] si vir uxori pecuniam donaverit, ipsaque ex ea prædium emerit: æstimari oportere, in quantum locupletior facta sit mulier. Proinde & si prædia hodie vilissimo sunt, consequenter dicemus, litis contestatæ tempore æstimationem eorum spectandam. Plane, si magni pretii prædia sunt, summa [tamen] numerata erit restituenda, non etiam usuræ pretii. §. 4. Eleganter tractabitur, si mulier quindecim prædia emerit, & maritus non totum pretium numeraverit, sed duas partes pretii, hoc est decem, uxor de suo quinque; deinde hæc prædia valeant nunc decem: maritus quantum consequatur? Et magis est, ut consequi debeat duas partes decem: ut quod periit ex pretio, utrique [48] perierit, & marito & uxori. §. 5. Si maritus æstimationem rerum, quas in dotem accepit, dicat se donationis [49] causa auxisse: remedium monstravit Imperator Noster [50] cum Divo Patre suo, rescripto, cujus verba hæc sunt: *Cum donationis* [51] *causa pretium auctum adfirmes, qui super ea re cogniturus erit, si pecuniæ modum recusabis, ipsa prædia restitui debere sumptuum deductis rationibus, arbitrabitur.* In arbitrio [52] igitur mariti erit, quid præstitum malit. † Idem juris est, & si e contrario mulier de minore [53] æstimatione queratur. Nec aliud in commodato æstimato [dato] observari solet, ut Pomponius lib. IV. Variarum Lectionum scribit. §. 6. Si uxor a marito suo prædia, quæ ob [54] dotem pignori acceperat, emerit, eaque emptio [55] donationis causa facta dicatur: nullius esse momenti: pignoris [56] tamen obligationem durare, Imperator Noster cum Patre suo rescripsit: cujus rescripti verba ideo rettuli, ut appareat venditionem inter virum & uxorem bona fide gestam non retractari: *Si* [57] *tibi maritus pignora* [58] *propter dotem & pecuniam creditam data, non donationis causa, vendidit, quod bona fide gestum est, manebit ratum: at si titulus donationis quæsitus ostenditur* [59], *atque ideo venditionem irritam esse constabit, jure* [60] *publico causam pignorum integram obtinebis.*

§. 7. Si uxor rem emit, & maritus pretium pro ea [61] numeravit: interdum [62] dicendum est, totum a muliere repetendum, quasi locupletior ex ea in solidum facta sit: utputa si emit quidem rem mulier, &

1 Imo, per capacem, & per consequentias liberanda est, *l.* 29. ff. *de liberat. leg.*
2 Vide Molinæum ad *l.* 1. §. *sed si mihi* n. 21. *infr. de verb. oblig.* Mod. 3 *l.* 3. §. 6. *supr. eod.* 4 *d. l.* 3. §. 9. inter virum & uxorem, nec per interpositam personam donatio fieri potest, Paul. 2. *sent.* 23. §. 3. 5 Nota, regulam, *utile per inutile non vitiatur*, non semper veram esse. 6 *l.* 38. §. 1. ff. *de solutionib.* 7 Et locat omnem, *l.* 52. ff. *eod.* 8 Venditio & emptio inter conjuges permissa, si modo facta non sit animo donandi, dixi ad *l.* 31. §. 3. ff. *eod.* 9 Inter virum & uxorem contemplatione donationis imaginaria venditio contrahi non potest. Paul. 2. *sent.* 23. §. 4. *l.* 38. *in fin. supr. de contr. empt.* 10 *Remittere*, est donare: donat, qui remittit: ideoque ut donatio facta uxori non subsistit, ita nec remissio. Hinc colligit Baldus in remissione, ut in donatione, insinuationem requiri: quæ tamen sententia quodam temperamento indiget. 11 *l.* 31. §. 3. §. 4. *l.* 52. ff. *eod.* 12 Prohibita quoties donatio est, donator regressum in donatarium præscribentem habere potest. 13 Imo, datum auctoritate rei judicatæ non condicitur, *l.* 29. §. 5. *supr. mandati.* 14 Sepulturæ causa donatio permissa est inter virum & uxorem. sepulturæ autem causa locum interdum donabat conjux conjugi. 15 Religiosus fit locus illatione mortui. 16 Donatione, quæ donantem pauperiorem facit, accipientem ditiorem, non permissa est inter conjuges. Inde fit, ut a conjuge conjux locum sepulturæ causa, ex causa donationis possit accipere. Hanc enim donationem qui accipit, non fit locupletior. Cur non fit locupletior? quia religioni rem donatione acceptam dicat. Quæ religioni dicata, non sunt in dominio privatorum, vide *l. pen. supr. de pactis.* 17 Est enim in iis rebus optima mensura rerum donatarum ipsa immensitas. *Nov.* 7. *c.* 2. §. 1. Ideoque donatione simpliciter prohibita, non censetur prohibita donatio ad piam causam. *Bald.* 18 Nec moveat quemquam. *Hal.* Imo, moveat omnes: Hoc enim locupletior censetur mulier, quod non est pauperior facta. *l.* 47. *in fin.* ff. *de solution.* 19 Pauperior fit, qui cogitur emere: non tamen locupletior habetur, qui nihil expendit. 20 *l.* 2. §. 5. & *passim supr. de religiosis.* 21 *l.* 6. *in fin. supr. de religiosis.* Purum monumentum, in quod nemo illatus sit. 22 Et donatio, *l.* 18. *C. eod.* 23 Ad Dei oblationem, ut donum Deo detur, ut consecretur, maritus uxori donare potest, *ut hic.* Cur potest? An favore luminis numinis, ac religionis? An potius, quia nihilo hac donatione locupletior est uxor? 24 Oleo sic indigebat Respublica ad usum templorum, *ut hic. l.* 44. ff. *de manum. testam.* & *canone* 71 [illegible] utebatur & in rebus aliis hinc eleonicæ munera, *l.* 18. §. 5. ff. *de muneribus.* 25 Donationes inter virum & uxorem sunt permissæ, in quibus neuter conjugum fit pauperior. 26 §. 8. *supr. eod.* 27 Pauperior fieri non videtur, qui non adquirit, sed qui de patrimonio suo deperdit, deponit, seu amittit. 28 vide *l.* 1. *C. ad L. Falcidiam.* 29 *l.* 45. ff. *ad SC. Trebell. l.* 202. ff. *de verb. sign. l.* 1. *l.* 9. *C. ad L. Falcid.* 30 Restituens hereditatem, non deducta Trebellianica, non tam donat, quam fidei debitum implet. 31 Vide quæ notavi *ad l.* 62. ff. *de condict. indeb.* 32 Testator quædam nonnunquam vult, quæ nunquam rogavit. Igitur non omnis voluntas rogatio est. 33 *l.* 21. *infr. ad SC. Trebell.* 34 *l.* 1. 2. *supr. eod. l.* 25. *l.* 31. §. 7. ff. *eod.*
35 Δαπανῶν περὶ συνηθείας. 30. *Eclog.* 1. *c.* 6. *v. l.* 6. §. 1. *infr. de decurionib.*
36 Forte decurionum. 37 Donatæ res inter conjuges, si extent, vindicari, si non extent, condici eatenus possunt, quatenus qui accepit locupletior factus est. 38 *l.* 6. *l.* 33. §. 1. *l.* 36. *l.* 39. *l.* 55. *in fin. infr. eod. l.* 1. *C. de donation. quæ sub modo.*
39 *l.* 50. *in fin. infr. eod.* 40 *l.* 1. *in fin. supr. de cond. sine caus.*
41 Quia locupletiorem esse, est causa actionis dandæ. *Bald.* 42 v. Cujac. *lib.* 9. *obs.* *c.* 30. S. L. 43 *l.* 28. §. *pen. infr. eod.* 44 Unguenta, res mortuæ: sic Plinius 13. c. 3. *Margaritæ gemmæque ad heredem transeunt, vestes prorogant tempus, unguenta illico expirant, & suis moriuntur horis.* & in Pseudolo Plautus dixit, formam & rem mortuam, (fractam scilicet & vacue factam.) in Trinummo, rem animam egisse: & Jurisconsulti, rem sive litem mortuam, quæ omissa restitui non potest, *l.* 2. *infr. judicatum solvi. l.* 3. §. 1. *infr. quæ in fraud. l.* 13. *C. de judiciis.* v. Cuj. 9. *obs.* 10. 45 Donatio mutua inter conjuges valet. vide Pyrrhum *in consuet.* [illegible] Goth. Adde Mozz. *de contract. de donat. tit. de person. inter quas n.* 33. Gail. *lib.* 2. *obs.* 40. *n.* 7. Pecc. *de testam. conjug. lib.* 4. *c.* 41. *n.* 4. Ans. v. etiam Cuj. *lib.* 15. *obs.* 21. S L. Etiam Joan. Pyrrhum qui hunc §. repetiit. 46 Inter virum & uxorem locus est compensationi.
47 Imo non fit compensatio. *l.* 32. §. 9. *infr. eod.* 48 Deterioratio contingens, intelligitur fieri proportionaliter, & pro rata. 49 *l.* 12. *supr. de jure dotium.*
50 Antoninus Caracalla cum Septimio Severo. *Ans.* 51 Emptio & venditio inter conjuges permissa est, dum ne donandi animo sit inita. dixi ad *l.* 31. §. 3. *infr. eod.*
52 *l.* 10. *in fin. l.* 12. §. 1. *supr. de jure dotium.* 53 Remedium legis secundæ, *C. de rescind.* pertinet ad alios etiam contractus. *Bald.* 54 Ob dotem pignus dari potest, *ut hic.* & *l.* 17. §. 1. *supr. ad SC. Vellejan. l.* 5. *supr. de pignorib.* licet non sit necesse: cum hodie mulier tacitam habeat hypothecam: fidejussor autem ob dotem recte non datur, nisi post solutum matrimonium *l.* 7. *infr. de except. l. si constante.* 24. §. *quoties.* 2. ff. *sol. l.* 1. *l.* 2. *C. ne fidejussor. dotium.* ne videatur marito fidem non habere mulier, quæ se ei suamque vitam commisit, *d. l.* 2. *l. hac lege. C. de pactis conventis.* quæ diffidentiæ causa non est in pignore: cum ideo detur pignus, ut res magis sit in tuto: Fidejussor, debitoris: pignus rei locum obtinet. Qua de causa in fidejussore dando contumelia est aliqua, quæ non est in pignore dando, *l.* 17. *infr. de test. tut.* difficilius datur fidejussor, quam pignus. 55 vide *l.* 5. §. 7. *supr. eod. l.* 32. §. 24. *infr. eod.* 56 Inutilis emptio, utilem hypothecam non solvit. 57 Verba hæc sunt rescripti. 58 Dotis reddendæ causa mulieri maritus potest sua prædia obligare, etiam constante matrimonio.
59 Hinc collige, Contractum inter virum & uxorem non præsumi donationis causa factum, nisi probetur: e contrario præsumi verum, & non fictum. *Bald.* 60 Jure publico pignorum causam integram obtinemus: sic nota *jure vulgato* dixit, *l.* 32. §. 24. *infr. eod.* 61 *l.* 50. *infr. eod.* 62 Contractus inter virum & uxorem initi bona fide non retractantur, adde quæ scripsi ad *l.* 31. §. 3. *infr. eod.*

debe-

debebat [1] pecuniam, maritus [autem] a venditore eam liberavit: Quid enim intereſt, creditori ſolvat, an venditori? §. 8. Uxori qui donavit ſervum, ita *ut eum intra annum manumitteret*: an, ſi mulier non obtemperet voluntati, conſtitutio Divi Marci [2] imponat ei libertatem, ſi vir vel vivit, vel etiam diem ſuum obierit [3]? Et ait Papinianus, cum Sabini ſit ſententia recepta, (qui putat, tunc fieri ſervum ejus cui donatur, cum cœperit libertas imponi, ideoque nec ſi velit mulier, poſt exactum tempus poſſit manumittere,) recte dici, non eſſe conſtitutioni locum: nec voluntatem mariti poſſe conſtitutioni locum facere, cum proprium ſervum poſſit manumittere: Quæ ſententia mihi quoque probatur, quia venditor ſive donator non ſibi vult legem imponi, nec poteſt [4], ſed ei qui accepit: dominio igitur penes ſe remanente, nequaquam effectum habebit conſtitutio. §. 9. Manumiſſionis cauſa donatio facta valet [5]: licet non hoc agatur, ut ſtatim ad libertatem, ſed quandoque perducatur: proinde ſi, *Ut poſt certum tempus manumittat*, uxori ſuæ tradidit, tunc demum ejus fiet, cum tempore impleto manumittere cœperit: quare antea manumittendo nihil agit: Nam & illud ſciendum eſt, ſi uxori quis ſuæ donaverit, *Ut intra annum manumittat*, deinde non manumiſerit [ea] intra annum, poſtea manumittendo nihil agi.

8. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

SI antequam [6] ſervus manumittatur, morte [7] aut divortio ſolutum fuerit matrimonium, reſolvitur donatio [8]: ineſſe enim conditio donationi videtur, ut manente matrimonio manumittatur.

De donatione cauſa mortis.

9. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SI eum uxori donet maritus, qui ejus erat conditionis, *ne unquam ad libertatem perduci poſſit*: dicendum eſt, omnino nihil agi hac donatione [9]. §. 1. Si pecunia accepta mulier manumiſerit, vel operas ei impoſuerit: ait Julianus, operas quidem eam licito jure impoſituram, & tenere obligationem: nec videri mulierem ex re viri locupletiorem fieri, cum eas libertus promittat: Quod ſi pretium ob manumiſſionem acceperit mulier, & ſic manumiſerit, ſi quidem ex peculio ſuo dedit, nummos mariti manere: ſin vero alius pro eo dedit, fient nummi mulieris: Quæ ſententia recte ſe habet. §. 2. Inter virum & uxorem *mortis cauſa* donationes receptæ [10] ſunt [11]:

10. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

QUia in hoc tempus excurrit donationis eventus, quo vir & uxor eſſe deſinunt.

De donatione divortii cauſa.

11. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SEd interim res non ſtatim fiunt ejus, cui donatæ ſunt, ſed tunc demum, cum [12] mors [13] inſecuta eſt: Medio igitur tempore dominium [14] remanet apud eum, qui donavit. §. 1. Sed quod [15] dicitur, *mortis cauſa donationem inter virum & uxorem valere*, ita verum eſt, ut non ſolum ea donatio valeat, ſecundum Julianum, quæ hoc animo fit, ut tunc res fiat uxoris vel mariti, cum mors inſequetur, ſed omnis [16] mortis cauſa donatio. §. 2. Quando itaque non retro agatur donatio, emergunt vitia [17], ut Marcellus animadvertit in ſpecie hujuſmodi: Maritus uxori mortis cauſa donatum voluit, interpoſuit ei filiumfamilias [18], qui a marito acciperet, eique traderet; deinde, cum moritur maritus, paterfamilias invenitur: an valeat traditio? Et ait, conſequens eſſe dici, traditionem valere: quia ſui juris effectus eſt eo tempore, ad quod traditio redigitur, id eſt, cum maritus moriebatur. §. 3. Idem ait, Placuiſſe ſcio Sabinianis [19], ſi filiæfamilias [20] uxori maritus tradet [21], donationem ejus cum omni ſuo emolumento fieri, ſi, vivo adhuc marito, ſui juris fuerit effecta: Quod & Julianus lib. XVII. Digeſtorum probat. §. 4. Proinde & ſi uxor marito filiofamilias mortis cauſa tradat, & is ſui juris effectus ſit, ſine dubio dicemus ipſius fieri. §. 5. Per contrarium quoque, ſi uxor donaverit mortis cauſa patrifamilias marito, & mortis ejus tempore filiusfamilias inveniatur, patri erit nunc emolumentum quæſitum. §. 6. Conſequenter Scævola apud Marcellum notat, ſi ſervum interpoſuit mulier, ut ei tradatur mortis cauſa, iſque adhuc ſervus dederit mulieri, deinde mortis tempore liber inveniatur: tantundem eſſe dicendum.

§. 7. Idem Marcellus tractat, ſi is, qui interpoſitus eſt, poſteaquam dederit mulieri, deceſſerit vivo adhuc donatore, donationem evaneſcere: quia debeat [22] aliquo momento [23] interpoſito fieri [24]; & ſic ad mulierem tranſire: Quod ita procedit, ſi ea, cui donabatur, eum interpoſuit, non is, qui donabat: Porro ſi a marito interpoſitus eſt, & res ipſius ſtatim facta eſt, & ſi ante mortem mariti tradiderit & deceſſerit, traditio ejus egit aliquid: ut tamen hæc traditio pendeat, donec mors ſequatur. §. 8. Si uxor rem Titio dederit, *ut is marito mortis cauſa traderet*; eaque defuncta, invitis heredibus ejus Titius marito dederit: intereſt [25] utrum a muliere ſit interpoſitus Titius, an vero a marito, cui donabatur: Si a muliere interpoſitus [eſt], obligabit ſe condictione, ſi marito tradiderit: ſi autem a marito ſit interpoſitus, mortua muliere confeſtim fundus efficietur ejus, quem maritus interpoſuit, & actionem ipſe maritus cum eo habebit. §. 9. Si uxor rem, quam a marito ſuo mortis cauſa acceperat, vivo eo alii tradiderit: nihil [26] agitur ea traditione: quia non ante ultimum vitæ tempus mulieris fuit. Plane in quibus caſibus placeat retro agi [27] donationem, etiam ſequens traditio a muliere facta in pendenti habebitur. §. 10. Si maritus uxori donaverit mortis cauſa, eaque diverterit, an diſſolvatur donatio? Julianus ſcripſit, infirmari donationem, nec impendere [28]. §. 11. Idem ait, ſi divortii [29] cauſa facta ſit donatio, valere.

12. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

QUæ tamen ſub ipſo divortii tempore, non [30] quæ ex cogitatione quandoque futuri divortii fiant.

1. *De deportatione.* 2. *Si quis acceperit*, Ut in ſuo ædificet.

13. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SEd ſi mors ſit inſecuta, non videri factas res mulieris: quia [31] donatio in alium caſum facta eſt. §. 1. Proinde & ſi mortis cauſa uxori donaverit, & [32] deportationem [33] paſſus eſt, an donatio valeat videamus? Et alias placet in caſum [34] deportationis [35] donationem factam valere, quemadmodum in cauſam divortii: Cum igitur deportatione matrimonium minime diſſolvatur [36] & [37] nihil vitium mulieris incurrit, humanum eſt, donationem, quæ mortis cauſa ab initio facta eſt [38], tali exilio ſubſecuto confirmari, tanquam [39] ſi mortuo marito rata habebatur: ita tamen, ut non [40] adimatur licentia marito eam revocare [41]: quia & mors ejus exſpectanda [42] eſt, ut tunc pleniſſimam habeat firmitatem, quando ab hac luce fuerit ſubtractus, ſive reverſus, ſive adhuc in pœna conſtitutus [43]. §. 2. Cum quis acceperit, *Ut in ſuo ædificet*, condici ei id non poteſt [44]: quia magis donari ei videtur: Quæ ſententia Neratii quoque fuit: ait enim, datum *ad villam extruendam*, vel *agrum ſerendum*, quod alioquin facturus non erat is qui accepit, in ſpeciem donationis cadere: Ergo inter virum & uxorem hæ erunt interdictæ.

De ædium refectione.

14. PAULUS lib. 71. ad Edictum.

QUod ſi vir uxori, cujus ædes incendio conſumptæ ſunt, *ad refectionem earum* pecuniam donaverit: valet donatio in tantum, in quantum ædificii extructio poſtulat [45].

De annuo vel menſtruo. 1. *De uſuris, & periculo rei donatæ.*

15. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

EX annuo vel menſtruo, quod uxori maritus præſtat, tunc quod ſupereſt revocabitur, ſi ſatis immodicum [46] eſt, id eſt, ſupra [47] vires dotis. §. 1. Si [48] maritus uxori pecuniam donaverit, eaque uſuras ex donata pecunia perceperit: lucrabitur [49]: Hæc ita Julianus in marito lib. XVIII. Digeſtorum ſcribit.

16. TRYPHONINUS lib. 10. Diſputationum.

QUid ergo, ſi ex centum, quæ vir uxori donavit, quinquaginta apud debitorem [ex his] perierint, & alia quinquaginta duplicata uſuris uxor habet? Non [50] plus [51] quinquaginta, ejus donationis nomine, maritus ab ea conſequetur.

De fructibus prædii donati. 1. *De acquiſitis per ſervum donatum.*

17. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

DE fructibus quoque videam, ſi ex fructibus prædiorum, quæ donata ſunt, locupletata ſit, an in cauſam donationis cadant? & Julianus ſignificat, fructus quoque, ut uſuras, licitam habere donationem. §. 1. Sed ſi quid ſervus donatus adquiſiit, ad [52] eum, qui donavit, pertinebit.

De uſu ſervorum, aut veſtimentorum. de habitatione.

18. POMPONIUS lib. 4. ex variis Lectionibus.

SI vir uxoris, aut uxor viri ſervis [53] aut veſtimentis uſus, vel uſa [54] fuerit, vel in ædibus ejus gratis habitaverit: valet donatio.

1 Eatenus ſit locupletior, quatenus liberata eſt. 2 De qua *l.* 2. *l.* 3. *C. ſi mancip ita fuer. alien.* 3 *l.* 8. *infr. eod.* 4 Non ſibi volunt legem imponere, nec poſſunt. *Hal.* adde *l.* 40. *in fin infr de fideicomm. libertat.* 5 Inter virum & uxorem ſcil. idque favore libertatis receptum eſt, vel certe quod nemo ex hoc fiat locupletior. Paul. 2. *ſent.* 23 §. 2. *l.* 22. *C. h. t. l.* 109. *infr. de leg.* 1. 6 Donatione per divortium revocata, modus donationi adjectus, revocatus quoque intelligitur. 7 *l.* 1. *infr. de divortiis.* 8 Quia donator ſervum ob uxorem manumitti voluit: uxor autem eſſe deſinit morte vel divortio. *l.* 7. §. *pen. ſupr. eod.* 9 Qui nunquam manumitti debuit, neque per maritum, neque per uxorem ejus liber fieri potuit. 10 Id eſt, non improbatæ ſunt jure. *Bald.* 11 *l.* 10. *l.* 11. *J. eod. l.* 43. *J. de mort. cauſ. donat.* 12 Donatio inter conjuges morte donatoris confirmatur. vide tamen Socinum, *regul.* 105. 13 §. 8. *in fin infr. eod.* Quocunque tempore contemplatione mortis inter virum & uxorem donatio facta eſt, morte ſecuta convaleſcit Paul. 2. *ſent.* 23. §. *ult.* vid. *l* 40 *infr. de mort cauſ. donat.* 14 *l.* 20. *infr. eod.* Nam idem eſt in poſſeſſione, quæ transferri poteſt *l* 1. §. 4 *infr de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* 15 Donatio mortis cauſa inter virum & uxorem non prohibita. adde Ulp. 7 16 Ulp. 7. *in princ.* ſunt enim plures ſpecies. *l* 2. *infr. de mort. cauſ. donat.* 17 Id eſt, vitiantur quædam regulæ, ut illa, quæ ait, Tempus contractus inſpici *l* 78. *J. de verb oblig.* 18 Idem ſi ſervus. §. 6. *infr. eod.* 19 De hæreſibus Sabinianorum & Proculianorum v. *l.* 2. *in fin. ſupr. de orig. jur. l.* 40. *ſupr de petit. hered* *l.* 1. §. 1. *ſupr. de contrah. empt. l.* 7. §. 7. *infr. de adq. rer. l.* 3. § 3. *infr. de adqu. vel amitt. poſſeſſ.* 20 Ut & filiofamilias. §. 2. *ſupr. eod.* 21 *Al* tradiderit. 22 Dominium, quod nobis per interpoſitam perſonam adquiritur, momento aliquo ſubſiſtere in adquirentis perſona debet, ut ad nos transferatur. *arg. l. quæcunque.* 11. *infr. de oblig. l. placet.* 79 *infr. de adquir. vel omitt. heredit. l. ſi mulier.* 59. § *ex aſſe.* 1. *ſupr. de jur. dot.* 23 Momenti etiam habetur in jure civili ratio. 24 *Al.* ejus fieri 25 Differentiam inter procuratorem uxoris donantis, & mariti donatarii obſerva: primus revocatur per prohibitionem heredis donatoris: ſecundus, non item. *Bald.* 26 Dominium, quod quis non habet, non poteſt in alium transferre. *Bald.* 27 Ubi retroagitur jus auctoris, retroagitur jus ſucceſſoris. *l.* 8. *in fin. ſ. de reb. cred. l. ſi quis alienam.* 46. *ſ. de act empt.* 28 Nec eam in pendenti eſſe. *Hal.* 29 *l.* 60. §. 1. *J. eod.* 30 Intimatur quid, licet eo perveniat, unde oritur. *Accurſ.* 31 In unum caſum concepta cautio, ad alium non extenditur: facit *l. ſi extraneus.* 6. *ſupr. de condict. cauſa data. l. ſi cum dotem,* 22. *J. ſoluto.* niſi caſus omiſſus ſimilis ſit expreſſo. *l. Gallus.* 29. §. *ſi ejus.* 7. *infr. de liberis & poſthumis.* 32 Donatio facta a viro uxori, confirmatur quidem deportatione: poteſt tamen maritus ipſe eam revocare, antequam moriatur, ſive reverſus ſit ab ipſa deportatione, ſive adhuc in pœna conſtitutus. 33 Cujac. 3. *obſ.* 10. notat, Tribonianum hanc legem interpolaſſe, & Ulpiani verbis attexuiſſe quædam ex *l.* 24. *C. h. t.* 34 Adde *d. l.* 24. *C. h. t.* 35 Et exilii. *l.* 43. *infr. eod.* 36 *l.* 1. *C. de repudiis.* 37 *Al.* & nullum. 38 Hoc Conſtantinus confirmat, *l. res uxoris. C. h. t.* cui hæc ſententia nonnihil humanitatis in ſe habere viſa eſt, autore Juſtiniano *in Nov. de his qui nuptias iterant.* §. *deportatio.* Moll. 39 *Deportationis & mortis* ſimilitudo. 40 *d. l.* 24 41 Jus revocandæ donationis penes deportatum remanet, nec tranſit in fiſcum habet enim plus facti & animi, quam juris *Bald* 42 *l.* 121. §. *pen J. de verb. oblig.* 43 Hinc colligit Cotta in voce *donatio cauſa mortis.* Donationem cauſa mortis factam a marito uxori, confirmari morte etiam civili, veluti banno, id eſt, exilio: Tradit etiam, deportationem metuentibus remedium ſingulare fraudandi fiſci eſſe, ut uxori donationem mortis cauſa faciant. Formulam hujus donationis ſuggerit Baldus, *Dono tibi uxori meæ rem eam, quo caſu contigerit bona mea publicari.* 44 Etiamſi cauſa non ſit ſecuta. Quid ita? quia modus inſertus favore ſolius accipientis, non reddit actum modalem, ſed liberum 45 4. *Harmenop.* 11. tunc enim accipiens non videtur locupletior, cum de ſuo tantum amiſerit. *Accurſ.* alias donationes hujuſmodi prohibitæ ſunt *l* 5 § 13 *ſupr eod.* 46 Tunc enim hujuſmodi annua præſtatio inſtar donationis eſt. *l.* 22 *in fin ſ. de pactis dotalibus.* Dic apertius, Veſtes quotidianæ uxori donatæ a viro fiunt uxoris, nec imputantur viro mortuo in dotem uxoris: Veſtes vero feſtivæ & jocalia pretioſa (ut loquuntur pragmatici) donata uxori non efficiuntur uxoris: nec videtur maritus ea dediſſe animo donandi, ſed ſui ipſius potius gratia, ut uxor cultior, & ornatior eſſet. *l.* 31. *J. eod. l.* 5. §. 10. *ſupr. commodati. l.* 25 *ſ. de pecun.* vide Roland. a Valle, 1. *conſ.* 10. *n.* 12. Clarum, 4. *ſent.* §. *donat.* 10 *q.* 10 & Gail. 2. *obſ.* 91. 47 Uſque ad reditus dotis vir donare uxori poteſt 48 Donari pecuniæ uxori a marito non poſſunt, ejus tamen pecuniæ uſuras ſuas facit uxor, *ut hic.* Quid, ſi ſors ipſa ſit amiſſa, & uſuræ ex ea pecunia perceptæ duplicent ſortem? Ex iis uſuris ſors reſtituenda viro: quod reliquum erit, uxoris fuerit. *l.* 16. *infr. eod.* 49 Nec enim factus eſt maritus pauperior. *l.* 5. §. 13. *ſupr. eod.* 50 Non enim facta eſt locupletior uxor. 51 Et ita uſuras non petet. *l.* 21. §. *ult. J. eod.* 52 *l.* 19. *J. eod.* 53 Donare ut marito uxor non poteſt, ita nec iis, qui in poteſtate ſunt mariti. 54 *l.* 28. §. 2. *J. eod.*

De ancilla empta a ſervo donato.

19. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SI uxor filio donaverit ſervum, qui in patris mariti ſit poteſtate [1]; deinde is ſervus ancillam [2] acceperit: dominium mulieri quæretur: Nec intereſſe Julianus ait, ex cujus pecunia [hæc] ancilla empta ſit: quia *nec ex re ſua quicquam adquiri poteſt per eum qui donatur, ei cui donatur:* hoc enim bonæ fidei poſſeſſoribus conceſſum eſt, virum autem ſcientem alienum poſſidere. §. 1. Idem quærit, ſi ex re mariti ea ancilla comparata fuerit, an adverſus agentem mulierem de dote [maritus] pretium poſſit per exceptionem retinere? Et dicendum eſt, poſſe maritum [&] exceptionem habere, ſi dos ab eo petetur, ſecundum Marcelli ſententiam: &, ſi ſolverit, ſecundum Julianum condicere poſſe.

Si ſervus mortis cauſa donatus ſtipuletur.

20. JAVOLENUS lib. 11. Epiſtolarum.

SI is ſervus, qui uxori mortis cauſa donatus eſt, prius quam vir decederet, ſtipulatus eſt: in [3] pendenti [4] puto eſſe cauſam obligationis, donec vir aut moriatur, aut ſuſpicione mortis propter quam donavit liberetur: quidquid autem eorum inciderit, quod donationem aut perimat [5], aut confirmet: id quoque cauſam ſtipulationis aut confirmabit, aut reſolvet.

De impenſis in itinere. 1. De uſuris dotis.

21. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SI quis pro uxore ſua vectigal, quod in [6] itinere præſtari ſolet, ſolviſſet [7], an, quaſi locupletior eſſet ea facta, exactio fiat, an vero nulla ſit donatio? Et magis puto, non interdictum hoc: maxime ſi ipſius cauſa profecta eſt: Nam & Papinianus lib. IV. Reſponſorum ſcripſit, vecturas [8] uxoris & miniſteriorum ejus virum itineris ſui cauſa datas repetere non poſſe. iter autem fuiſſe videtur viri cauſa, & cum uxor ad virum pervenit: nec intereſſe, an aliquid de vecturis in contrahendo matrimonio convenerit; non enim donat, qui neceſſariis oneribus ſuccurrit: Ergo & ſi conſenſu mariti profecta eſt mulier propter ſuas neceſſarias cauſas, & aliquid maritus expenſarum nomine ei præſtiterit, hoc revocandum non eſt. §. 1. Si [9] uxor viro dotem promiſerit, & dotis [10] uſuras, ſine dubio dicendum eſt, peti uſuras [11] poſſe: quia non eſt iſta donatio, cum pro [12] oneribus matrimonii petantur. Quid tamen, ſi maritus uxori petitionem earum remiſerit [13]? Eadem erit quæſtio, an donatio ſit illicita [14]? Et Julianus hoc diceret: Quod verum eſt. Plane ſi convenerat, *Uti ſe* [15] *mulier paſceret, ſuoſque homines*, idcirco paſſus eſt eam dote ſua frui, ut ſe ſuoſque aleret: expeditum erit: puto enim non poſſe ab ea peti quaſi donatum, quod compenſatum eſt.

De ſervo donato & herede inſtituto.

22. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

UXori ſuæ quis mortis cauſa ſervum donavit, eumque cum libertate heredem ſcripſit [16]: an valeat inſtitutio, quæritur? Et puto, ſi hoc animo eum ſcripſit heredem, quod donationis ſe dixit pœnituiſſe, valere inſtitutionem, & neceſſarium heredem domino ſervum fieri: cæterum, ſi poſteaquam heredem inſtituit donavit, donatio prævalebit; vel ſi ante donavit, non tamen adimendi animo libertatem adſcripſit.

De rerum donatione & promiſſione.

23. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

PApinianus recte putabat, Orationem Divi Severi ad rerum donationem pertinere [17]: denique ſi ſtipulanti [18] ſpopondiſſet uxori ſuæ, non putabat [19] conveniri poſſe heredem mariti, licet durante voluntate maritus deceſſerit [20].

De uſucapione.

24. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI inter extraneos facta ſit donatio: &, antequam per tempus legitimum dominium fuerit adquiſitum, coierint; vel contra, ſi inter virum & uxorem facta ſit donatio, &, ante impletum tempus ſupradictum, ſolutum ſit matrimonium: nihilominus procedere temporis ſuffragium [21] conſtat: quia altero [22] modo ſine vitio [23] tradita eſt poſſeſſio; altero, quod fuerit vitium, amotum ſit.

25. TERENTIUS CLEMENS lib. 5. ad legem Juliam & Papiam.

SEd & ſi, conſtante matrimonio, res aliena uxori a marito donata fuerit, dicendum eſt, confeſtim ad uſucapionem ejus uxorem admitti: quia & ſi [non [24]] mortis cauſa donaverat [25] ei, non impediretur uſucapio: nam jus conſtitutum ad eas [26] donationes pertinet, ex quibus & locupletior mulier, & pauperior maritus in ſuis rebus ſit: Itaque licet mortis [27] cauſa donatio interveniat, quaſi inter extraneas perſonas fieri intelligenda eſt in ea re, quæ, quia aliena eſt, uſucapi poteſt.

De re marito vendita, & mulieri tradita. 1. Quibus ex cauſis donatio valet inter ſocerum, generum, vel nurum.

26. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI eum, qui mihi vendiderit, juſſerim [28] *Eam rem uxori meæ donationis cauſa dare*, & is poſſeſſionem juſſu meo tradiderit, liberatus erit: quia licet illa jure civili poſſidere non intelligatur, certe tamen venditor nihil habet quod tradat. §. 1. Ex quibus cauſis inter virum & uxorem conceſſæ ſunt donationes, ex iiſdem & inter ſocerum [29], & generum nurumve conceſſas Neratius ait: Ergo ſocer [30] genero mortis vel divortii cauſa [donabit: ſed] & gener ſocero mortis ſuæ vel divortii cauſa.

Si donationem nuptiæ ſequantur eodem die.

27. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

INter eos, qui matrimonio coituri ſunt [31], ante [32] nuptias donatio facta jure conſiſtit, etiam [33] ſi eodem [34] die nuptiæ fuerint conſecutæ.

De rei interitu. 1. De impenſis. 2. De operis ſervorum. 3. De re, 4. Aut rebus emptis ex pecunia donata. 5. De acquiſitis per ſervum emptum ex nummis donatis. 6. De impenſa facta ante annuum acceptum. 7. De uſuris dotis.

28. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI id quod donatum ſit perierit [35], vel conſumptum ſit: ejus qui dedit, eſt detrimentum: merito, quia [36] manet res ejus qui dedit, ſuamque rem perdit. §. 1. Si quid in pueros [37] ex ancillis dotalibus natos maritus impenderit, aut in doctrinam, aut alimenta: non ſervatur marito: quia [38] ipſe miniſteriis [39] eorum utitur: Sed illud ſervatur, quod nutrici datum eſt ad educendum [40]: quia pro capite [41] quid dediſſet: quemadmodum ſi a prædonibus [42] redemiſſet ſervos dotales. §. 2. Si quas ſervi operas viri [43] uxori præſtiterint, vel contra: magis placuit nullam habendam earum rationem. Et ſane non amare [44], nec tanquam inter infeſtos [45] jus prohibitæ donationis tractandum eſt; ſed ut inter conjunctos [46] maximo affectu, & ſolam inopiam timentes [47]. §. 3. Si ex decem donatis ſibi mulier ſervum emerit, & is quinque ſit, quinque petenda eſſe, apud Plautium placuit: quemadmodum ſi mortuus [48] eſt, nihil peteretur: Si vero quindecim dignus ſit, non [49] plus quam decem poteſt peti: quoniam eatenus donator pauperior factus eſſet. §. 4. Quod ſi ex decem duos ſervos emerit; & eorum alter mortuus ſit, alter decem dignus ſit: ſolet quæri. Et plerique, & Pomponius intereſſe putant [50], utrum uno pretio venierint, an diverſis: ſi uno, tota decem petenda; quemadmodum ſi una res empta deterior facta eſſet, vel grex, vel carruca, & aliqua pars inde periſſet: ſi diverſis, hoc ſolum petendum, quanti ſit emptus, qui ſupereſt. §. 5. Julianum putaſſe Pomponius refert, ſi quid per eum ſervum, quem ex nummis a marito donatis mulier adquiſiſſet, forte legatum, hereditatem; aut partus editus eſſet: eo quoque nomine petitionem faciendam eſſe. §. 6. Illud conſtat, ſi, antequam a viro annuum acciperet mulier, ipſa de ſuo [51] aut etiam mutuata impenderit: videri tantum jam ex annuo conſumptum. §. 7. Illud recte dictum Celſus ait, Si dotis uſuras annuas uxor ſtipulata ſit, licet ei non debeantur, quia tamen quaſi de annuo [52] convenerit, peti quidem dotis judicio non poſſunt, compenſari autem poſſunt: Idem ergo dicemus in qualibet pactione annui [53] nomine facta.

Si mulier ex pecunia donata emptum ſervum vendiderit & alium emerit. 1. De lana & veſtimentis ex ea factis.

29. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SI mulier ex pecunia donata emptum ſervum vendidiſſet, & alium emiſſet: poſteriorem periculo mulieris eſſe Fulcinius ſcripſit: Quod non eſt verum, licet non [54] ex re mariti emptus ſit. §. 1. Si vir uxori lanam donavit, & ex ea lana veſtimenta ſibi confecit [55]: uxoris eſſe [56] veſtimenta Labeo ait:

30. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

UTilem [57] tamen viro competere:

2. Si ædificetur in area donata. 3. De venditione minoris facta. 5. De actione ædilitia & ex empto. 6. De ſolutione ante diem. 7. De legato & hereditate. 8. De munere. 9. De nummis impenſis in obſonia, aut unguenta, aut cibaria.

31. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SEd ſi vir lana ſua veſtimentum mulieri confecerit, quamvis [58] id uxori confectum fuerit, & uxoris cura, tamen viri eſſe: Neque impedire, quod in ea re uxor tanquam [59] lanipendia [60] fuerit, & viri negotium procuraret. §. 1. Si uxor lana ſua, operis ancillarum [61] viri, veſtimenta ſuo nomine confecit muliebria, & veſtimenta

1 Vide *l.* 3. §. 6. ꝟ. *eod. l.* 58 *in fin.* ꝟ. *eod.* 2 *l.* 17. *in fin.* ꝟ. *eod.* 3 *l.* 25. *in fin. C. eod. l.* 40. ꝟ. *de mort. cauſ. donat.* 4 Imo, cauſa obligationis non eſt in pendenti, cum is ſervus mariti ſeu donatoris maneat. *l.* 76. ꝟ. *de heredit. inſtit.* 5 Confirmatio & infirmatio conſequentis ab antecedentis confirmatione, vel infirmatione dependet. 6 Donare uxori maritus non intelligitur, cum neceſſaria præſtat uxori alimenta, aut veſtimenta quotidiana, aut pro ea ſolvit vectigalia itineris, gabellas, & ſimilia. Non donat, inquam, vir uxori, cum hæc facit, ſed debitum potius impendit 7 Vel ſtipendia & tributa ob dotale prædium 8 *l.* 26. §. 3. ꝟ. *de pactis dotalibus.* 9 Dotem & uſuras dotis marito ſi promittit mulier, & eas poſt remittit maritus, non valet donatio, niſi remiſſio ea lege fiat, ut mulier ſe ſuoſque alat. 10 Dotis uſuræ promitti poſſunt. *l.* 2. *C. de dot. promiſſ.* 11 Adde *l.* 15. §. 1. ꝟ. *eod.* de uſuris dotis, vide Molinæum, *in tr. commerciorum qu.* 73. *n.* 493. & 523. adde *l.* 42. §. 2. ꝟ. *ſoluto.* 12 *l.* 20. *C. de jure dot.* 13 Qui remittit, donat: remiſſio, donatio eſt, *l.* 5. §. 5. ꝟ. *eod.* vide tamen *l.* 1. §. 1. ꝟ. *quibus modis pign. ſolvitur.* 14 Conan. *lib.* 8. *comment. cap.* 11. *n.* 8. legit *licita.* Anſ. 15 *l.* 31. §. *ult. l.* 58. §. 1. *infr. eod.* dixi ad *l.* 2. *C. de pactis conventis*

16 Idem ſi fundum legavit. *l.* 32. §. 15. ꝟ. *eod.* 17 vid. Coraſ. *lib.* 1. *miſcell. cap.* 1. Tiraquell. *de retract. convent. pag.* 267. *num.* 48. Mod. 18 *l.* 3. §. 10. ꝟ. *eod.* 19 Imo mater id putaſſe videtur. *l.* 33. ꝟ. *eod.* 20 Cur ita jus eſt? quia non ſecuta fuit traditio: ſolis meriſque finibus promiſſionis ſtetit hæc ſtipulatio, ideoque leges contrariæ, quibus dicitur, *donationes inter virum & uxorem factas, morte confirmari*, intelligendæ ſunt de donatione facta inter virum & uxorem, quæ traditione firmata ſit, *Baldus.* hoc eſt, quam ſecuta eſt rei traditio 21 In præſcriptione dicitur *tempus ſuffragari*: ſiquidem præſcriptio cauſam habet ex tempore. *Bald.* 22 Donatio conſiſtit, ſive tempore licito fiat, ſive in tempus licitum conferatur. 23 Ut *l.* 6. *C. de contrah. empt.* 24 Quia & ſi mortis cauſa donaretur, non impediretur &c. Cujac. 18. *obſerv.* 15. 25 Donaretur. 26 *l.* 5. §. 16. ꝟ. *eod.* 27 *Licet non mortis cauſa* Cujacius *ibid.* negationem ſuperiorem in hunc locum ita transfert. 28 *l.* 3. §. 3. ꝟ. *eod.* 29 *l.* 3. *in fin. C. eod.* 30 *l.* 53. ꝟ. *eod.* 31 Id eſt, inter ſponſum & ſponſam. *l.* 1. *in fin.* ꝟ. *de donationibus.* 32 *l.* 7. §. 1. *ſupr. de jure dot.* 33 Id eſt, etiamſi facta fuerit ipſo die nuptiarum, priusquam tamen deduceretur in domum viri: Nam quod die nuptiarum fit in domo viri, poſt nuptias fieri intelligitur, & ideo non valet. 34 *l.* 66. §. 1. ꝟ. *eod.* Impedimentum non præſumitur ex temporis brevitate. 35 §. 3. ꝟ. *eod. l.* 8. *C. eod.* 36 Interitus periculum ad rei ipſius dominum pertinet. 37 *l.* 15. ꝟ. *de impenſ.* 38 Id eſt, quando, aut quoties. 39 Alimenta operariis quæ præſtat maritus, cum operis eorum penſare cogitur: at non ſi quid nutrici dedit alendo ſervo dotali, aut ſi latronibus quid dedit redimendi ſervi dotalis cauſa. *l.* 30. *in fin. ſupr. de ædilitio.* 40 Ad educandum. *Hal.* 41 Solo ſcilicet, non pro operis, & miniſterio. 42 Vel hoſtibus. *l.* 21. ꝟ. *de negotiis.* 43 *l.* 18. ꝟ. *eod. l.* 31. §. 1. ꝟ. *eod.* 44 *l.* 18. ꝟ. *de ædilitio.* 45 Donatio inter virum & uxorem prohibita non eſt tanquam inter infeſtos, ſed tanquam inter nimium amantes. 46 Conjunctio ſumma eſt inter virum & uxorem. 47 *Subaudi*, ex nimia donatione. 48 *In pr. ſupr. eod.* 49 *l.* 7. §. 3. *ſupr. eod. l.* 55. *in fin. infr. eod.* 50 Nota diſtinctionem, an ſervi fuerint empti uno pretio, vel diverſis. 51 *l.* 7. §. 1. ꝟ. *eod.* 52 Adde *l.* 33. ꝟ. *eod.* 53 vide *l.* 11. *C. eod.* 54 Imo, ex re mariti emptum videtur, quod ex pretio rei ejus venditæ redactum eſt. *l.* 18. ꝟ. *quod met. cauſ.* 55 Id eſt, ſibi veſtimenti ſpeciem fecit. 56 Cur? ſtatim id fit uxoris, quia uxor ſpeciem confecit: ſpecies cedit ſpecificanti. 57 Pro ſpecificatis competit viro contra uxorem utilis actio. *Bald.* utilis ex æquo adverſus jus ſtrictum. 58 Veſtes (etiam viles) quas ex lana ſua fecit vir uxori, non videtur eas uxori dare nec donare, ideoque earum proprietas eſt viri, uſus vero mulieris: & conſequenter mortua mulier ad heredes ſuos hujusmodi veſtes non transmittet, *Bald.* vide quæ ſcripſi ad *l.* 15. ꝟ. *eod.* Goth. vide Cujac. *lib.* 9. *obſerv. cap.* 30. S. L. 59 Ob id adjicit JC. *tanquam*: eſt enim non niſi improprie *lanipendia*, quæ non de ſua ſed viri lana veſtimenta curat fieri: & ob id veſtimenta viri eſſe dicuntur, quaſi viri lanipendii, non mulieris. Cujac. 9. *obſerv.* 30. *in fin.* 60 *Lanipendia* eſt, non quæ lanam pectit aut carpit, ſed quæ lanifici lanam præbet, totiusque lanificii curam gerit: ſic enim veteribus gloſſis Lanipendius, σταθμοῦχος ἐρίων. Cujac. *ibid.* 61 *l.* 28. §. 2. ꝟ. *eod.* Goth. Solent matronæ etiam nobiles lanæ & rei textoriæ operam dare. *h. l.* vide *l.* 36. ꝟ. *de leg.* 1. & *l.* 61. ꝟ. *de leg.* 3. Revard. *conjectan. lib.* 3. *c.* 15. Anſ.

mulieris

mulieris esse, & pro operis ancillarum viro præstare nihil debere: sed viri [1] nomine vestimenta confecta virilia, viri esse, ut is lanæ uxori præstet pretium: Sed si non virilia vestimenta suo nomine mulier confecit, sed ea viro donavit, non valere donationem: cum illa valeat, cum viri nomine confecit: nec unquam operas viri ancillarum æstimari convenit. §. 2. Si vir uxori [2] aream donaverit, & uxor in ea insulam ædificaverit, ea insula sine [3] dubio mariti est: sed eam impensam mulierem servaturam placet [4]: nam si maritus vindicet insulam, retentionem impensæ mulierem facturam. §. 3. Si duo mancipia fuerint, singula quinis digna, sed utrumque unis quinque [5] donationis causa a viro mulieri, vel contra venierint: melius dicetur, communia [6] ea esse pro portione pretii; nec tandem spectandum esse, quanti mancipia sint, sed quantum ex pretio donationis causa sit remissum. Sine dubio licet [7] a viro vel uxore minoris emere, si non sit animus donandi. §. 4. Si vir uxori, vel contra, quid vendiderit vero [8] pretio, & donationis causa paciscantur, *Ne quid venditor ob eam rem præstet*: videndum est, quid [de] ea venditione agatur: utrum res venierit, & totum negotium valeat; an vero ut ea sola pactio irrita sit, quemadmodum irrita esset, si post contractam emptionem novo consilio inito id pacti fuisset actum? Et verius est, pactum [9] duntaxat irritum esse. §. 5. Idem dicemus, si donationis causa pacti sint, *Ne* [10] *fugitivum, aut erronem præstet*: id est, integras esse actiones ædilitias, & ex empto. §. 6. Quod vir uxori in diem debet, sine [11] metu donationis præsens solvere potest: quamvis commodum temporis retenta pecunia sentire potuerit.

§. 7. Quod legaturus mihi, aut hereditatis nomine relicturus es, potes [12] rogatus [13] a [14] me uxori meæ relinquere: & non videtur ea esse donatio: quia [15] nihil ex bonis meis deminuitur: in quo maxime majores donanti succurrisse Proculus ait, *ne* [16] *amore alterius alter despoliaretur*, non quasi malivolos [17], [*ne*] *alter locupletior fieret*. §. 8. Si vir uxori munus immodicum [18] Kalendis Martiis [19], aut natali [20] die dedisset, donatio est: sed si impensas, quas faceret mulier, quo honestius se tueretur, contra est. §. 9. Non videtur locupletior facta esse mulier, si aut in opsonio, aut in unguentis [21], aut in cibariis familiæ, donatam sibi pecuniam impenderit.

§. 10. Quæ vir cibaria uxoris [22] familiæ jumentisve præstiterit, quæ in usu communi erant, non condicentur: quod si familiam [23] domesticam [24] uxoris aut [25] venalitiam [26] pavit, contra puto observari debere.

De Oratione Antonini. 1. *De comparatis uxori a viro, & de aliis donationibus. de Falcidia.* 2. *Verba orationis.* 3. *De pœnitentia.* 5. *De pignore.* 6. *De servitute.* 7. *Si donator mortem sibi consciverit: aut ejus memoria damnata sit.* 8. *De milite damnato.* 9. *Si accipiens factus sit locupletior, vel non.* 10. *De divortio,* 11. *Et redintegratione matrimonii.* 12. *De fribusculo.* 13. *De habitatione separata.* 14. *De morte vel captivitate utriusque, donantis scilicet, & cui donatur.* 15. *De legato.* 16. *De viro & uxore, & cæteris.* 17. *De peculio castrensi.* 18. *De nuru & socero.* 20. *De consoceris, & his qui sunt in eorum potestate.* 22. *De sponsis.* 23. *De re donata, & de acceptilatione.* 24. *De societate.* 25. *De emptione,* 26. *Minoris facta.* 27. *De ea quæ nupta esse non potest.*

32. ULPIANUS lib. 33. ad Sabinum.

CUm hic status esset donationum inter virum & uxorem, quem antea retulimus [27], Imperator Noster Antoninus Augustus, ante excessum Divi Severi Patris sui, Oratione in Senatu habita, auctor fuit Senatui censendi, Fulvio Æmiliano & Nummio Albino Consulibus [28], ut aliquid laxaret [29] ex juris rigore. §. 1. Oratio [30] autem Imperatoris nostri *de confirmandis donationibus* non solum ad ea pertinet, quæ nomine uxoris a viro comparata sunt, sed ad omnes donationes inter virum & uxorem factas: ut & ipso jure res fiant ejus cui donatæ sunt, & obligatio sit civilis: & de Falcidia [31], ubi possit locum habere, tractandum sit: cui [32] locum ita fore opinor, quasi testamento sit confirmatum quod donatum est. §. 2. Ait Oratio, *fas esse, eum quidem qui donavit* [33] *pœnitere: heredem vero eripere forsitan adversus voluntatem supremam ejus qui donaverit, durum & avarum esse.* §. 3. *Pœnitentiam* accipere debemus *supremam* [34]. Proinde si uxori donavit, deinde eum pœnituit, mox desiit pœnitere, dicendum est, donationem valere, ut supremum [35] ejus spectemus judicium: Quemadmodum circa fideicommissa solemus, vel in legatis, cum de doli exceptione opposita tractamus, *ut sit ambulatoria* [36] *voluntas ejus usque ad vitæ supremum exitum.* §. 4. Sed ubi semel donatorem pœnituit, etiam heredi revocandi potestatem tribuimus, si appareat defunctum evidenter revocasse voluntatem: Quod si in obscuro sit, proclivior [37] esse debet judex ad comprobandam donationem. §. 5. Si maritus ea quæ donaverit, pignori [38] dederit: utique eum pœnituisse [39] dicemus [40], licet dominium retinuit: Quid tamen, si hoc animo fuit, ut vellet adhuc donatum? finge in possessionem precariam mulierem remansisse, paratamque esse satisfacere creditori: dicendum est, donationem valere: nam si ab initio [ei] rem obligatam hoc animo donasset, dicerem, vim habere donationem, ut parata satisfacere mulier haberet doli exceptionem: Quinimo & si satisfecisset, potuisse eam per doli [41] exceptionem consequi, ut sibi mandentur actiones. §. 6. Si donator servus [42] fuerit effectus privati [43], dicendum est, non impletam, sed peremptam donationem: quamvis *morti* [44] *servitus comparetur*, proinde [45] & si ipsa in servitutem redigatur cui donatum est, exstincta erit [donatio]. §. 7. Si maritus uxori donaverit, & mortem sibi ob sceleris [46] conscientiam consciverit [47], vel [etiam] post *mortem memoria ejus damnata sit* [48], revocabitur [49] donatio: quamvis ea quæ aliis donaverit, valeant [50], si non mortis causa donavit.

§. 8. Si miles uxori donaverit de castrensibus bonis & fuerit damnatus: quia permissum [51] est ei de his testari, si modo impetravit [52] ut testetur cum damnaretur, donatio valebit: nam & mortis causa donare poterit, cui testari permissum [53] est. §. 9. Quod ait Oratio [54] *consumpsisse* [55], sic accipere debemus, ne is, qui donationem accepit, locupletior [56] factus sit: cæterum, si factus est, Orationis beneficium locum habebit: Sed & si non sit factus locupletior, dederit tamen tantam quantitatem, eaque est [57], dicendum est, si is decessit qui factus est locupletior, posse repetere id quod dedit, nec [58] compensare id quod consumpsit: quamvis, divortio secuto, hæc compensatio locum habeat. §. 10. Si [59] divortium [post] donationem intercessit [60], aut [61] prior decesserit qui donum accepit: veteri juri statur [62]: hoc est, si maritus uxori donatum vult, valeat donatio; quod si non vult, extinguitur: plerique [63] enim cum bona gratia discedunt, plerique cum ira sui animi & offensa.

§. 11. Quid ergo, si divortium factum est, deinde [64] matrimonium restauratur: & in divortio vel mutata est voluntas, vel eadem duravit: restaurato tamen matrimonio & voluntate donatoris reconciliata; an donatio durat, si constante matrimonio donator decesserit? Et potest defendi, valere. §. 12. Quod si divortium non intercesserit, sed fribusculum [65]: profecto valebit donatio, si fribusculum quievit. §. 13. Si mulier & maritus diu [66] [seorsum] quidem habitaverint, sed honorem [67] invicem matrimonii [68] habebant, (quod scimus interdum & inter Consulares personas subsecutum): puto, donationes non valere, quasi duraverint nuptiæ: non [69] enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio: si tamen donator prior decesserit, tunc donatio valebit. §. 14. Si ambo ab hostibus capti sint, & qui donavit & cui donatum est, quid dicimus? & prius illud volo tractare. Oratio [70], si ante mors contigerit ei [71], cui donatum est, nullius momenti donationem esse voluit: ergo si ambo decesserint, quid dicemus: naufragio forte, vel ruina, vel incendio? Et si quidem possit apparere, quis ante spiritum posuit, expedita est quæstio: Sin vero non appareat, difficilis quæstio est: & magis [72] puto, donationem valuisse [73]; & his ex verbis Orationis defendimus: ait enim Oratio, *si prior vita decesserit, qui donatum accepit*; non videtur autem prior vita decessisse, qui donatum accepit, cum [74] si-

1 *l.* 29. *in fin.* ff. *eod.* 2 Vel e contra. *l.* 10. ff. *de dol. mal. & met. except.* 3 Cur? ædificium solo cedit. v. *l.* 7. §. 10. ff. *de adquir. rerum dom.* 4 Detentionis jure, *ut* ff. *eod.* 5 Unius quini: & ita minoris. *l.* 5. §. 5. *supr. eod.* 6 Emptio facta minori pretio animo donandi communionem inducit. *Bald.* 7 Venditio & emptio inter virum & uxorem est permissa, *ut hic. Synops.* 19. *tit.* 5. *ex lib.* 30. *tit.* 1. *cap.* 24. & *l.* 12. *supr. de præscriptis verbis.* (dum ne donationis animo sit inita. *l.* 5. §. 5. *supr. eod. l. si Gaudentius. C. de contr. empt.*) Est enim inter conjuges omnis contractus permissus præter donationem, *l. Aurelius.* 28. §. *pen.* ff. *de liberat. legat.* igitur omnis contractus onus habens, *arg. l.* 7. §. 5. *supr. eod.* adde *l. alimenta.* 16. *in fin.* ff. *de alimentis.* Nec inter virum & uxorem contractus bona fide initi retractandi. *l.* 5. §. 7. *supr. eod.* Quinimo nec venditio minoris facta retractatur, dum ne donandi animo facta sit. *l.* 29. *supr. eod.* 8 De vero pretio adde quæ scripsi ad *l.* 50. ff. *de furtis.* 9 Id est, eam pacti partem. 10 Venditor plerunque servum ita vendebat, ut ne fugitivum aut erronem præstaret, *ut hic.* quemadmodum nonnunquam legatus dicebat emptori, ut periculo suo emeret. Plautus *Persa act.* 4. *sc.* 3. 11 Ante diem qui solvit debitum, nihil donare videtur. *Bald.* 12 Imo non potes: quia & si possis, id nullius erit momenti. *l.* 3. *in fin. l.* 4. *supr. eod.* 13 Vide *l.* 46. ff. *de hered. instit.* 14 Si vir facit, nomen ut uxoris suæ legato adjiciatur, non ex eo quidquam donare uxori intelligitur. 15 Donare uxori maritus non videtur, qui nihil ex bonis suis diminuit. *l.* 5. §. 16. *supr. eod.* 16 *l.* 1. *supr. eod.* 17 Al. *non quasi inter malevolos.* Male: sensus hic est, Majores succurrisse conjugibus hactenus, ut nec mutuo amore spoliarentur, id est, quod alterius revera erat, ad alterum donatione facta transiret: at non id invidisse, ne alter conjugum locupletior fieri posset, si alter non spoliatur: Non ea parte seu non hactenus, non adeo malevoli fuerunt majores, ut lucrum conjugi obvenire inviderent citra alterius conjugis jacturam. 18 Vide Revard. *conject. lib.* 3. *cap.* 4. Ans. 19 Kalendæ Martiæ fœminis solennes erant, in iis enim munera iis mittitari solebant. vide Festum *in Martiæ Kalendæ.* unde fœmineæ (ut prima Decembris Saturnales viris dicatæ erant) Calendæ dicuntur a Juvenale *Satyr.* 9. En cui tu viridem umbellam cui succina mittas Grandia, natalis quoties redit, aut medium ver Incipit, & strata positus longaque cathedra, Munera fœmineis tractas secreta Calendis Sueton. *in Vespas. c.* 19. sicut Saturnalibus dabantur viris apophoreta, ita & Calendis Martiis fœminis. Plaut. *in Milite.* da nihil vir quod Calendis mittam. cum Martiæ venerint. Macrob. 1. *c.* 12. hoc mense, inquit, cœnam apponebant matronæ, ut domini Saturnalibus Illæ, ut principio anni (loquitur Macrobius pro tempore veterum Romanorum, qui tunc tantum decem menses habebant) ad promptum obsequium honore servos invitarent: ii, ut gratiam perfecti operis præstarent. Bud. *hic.* 20 Natalis dies quo quisque natus est: dixi, *l.* 5 ff. *qui testamenta facere* vide Censorinum *de die natali.* 21 *l.* 7. §. 1. ff. *eod. l.* 11. *C. eod.* 22 *l.* 21. *in fin. supr. eod. l.* 73. §. 1 *supr. de jure dot.* 23 Familia hic est multitudo servorum & ancillarum. *l.* 40. §. 2. *l.* 195. *l.* 196 ff. *de verb. signif.* 24 Non communem viri & mulieris, sed ipsius mulieris propriam. 25 Familia uxoris alia domestica, alia venalitia. ita inter domesticos non censentur venalitii qui habentur, ut mox vendantur. 26 Venalitia familia, in id parata, ut primo quoque tempore vendatur. 27 *l.* 1. ff. *eod.* Goth. Vide ad hanc leg. Brisson. *lib.* 1 *select. cap.* 16. S L. 28 Id est, anno urbis 959. 29 Permittendo eas donationes morte confirmari. *Accurs.* 30 Donationes inter virum & uxorem morte confirmantur, *l.* 10. *C. eod.* an juramento confirmantur? Hoc receptius est. vid. Guid. Pap. *q.* 190. Capellam Tholozan. *qu.* 26. Gail 2 *observ.* 40. Clarum, *lib. sent.* §. *donatio q.* 9. 31 *l.* 12. *C. ad leg. Falcid.* 32 Falcidiæ scil. Ex donatione inter virum & uxorem facta detrahitur Falcidia, perinde ac si res donatæ fuissent testamento relictæ. v. *l.* 12. *C. ad l. Falcid.* 33 *l.* 1. *l.* 3. *l.* 14. *C. eod.* 34 Ambulatoria est enim voluntas usque ad mortem, ff. *eod.* vide *l.* 4. *in fin.* ff. *de adimend. vel transf.* 35 Vide *l.* 1. ff. *qui testamenta.* 36 *d. l.* 4. *in fin.* adde *l.* 4. ff. *de adimend. vel transf.* 37 Ut scil. quis præsumatur in eadem voluntate mansisse: vide quæ scripsi ad *l.* 22. *supr. de probat.* de qua præsumptione, vide Alciat. 2. *præsumpt.* 16. 38 Donationem quam conjugi fecit maritus, revocasse præsumitur, si rem donatam alteri pignorat. 39 *l.* 12. *C. eod.* 40 Hodie non dicemus. id enim abrogatum est, *Nov.* 162. *cap.* 1. §. 1. 41 Doli exceptione ad edendas actiones quis cogi potest, vide notata in *l. si absentis.* 4. *C. si certum. l. si minoris.* 25. ff. *de admin. & peric. tut.* 42 Donatio inter conjuges revocatur, si donator vel donatarius servus sit effectus. 43 Aut publicatus, *l.* 24. *C. eod.* 44 *l.* 59. ff. *de condit. & demonstr.* 45 Conjux donator vel donatarius, si postea fit servus, donatio extinguitur. 46 *l.* 2. *C. qui testam.* 47 Observa eum, qui mortem sibi conscivit, ei comparari, cujus memoria sit damnata; ut & *in l. liberorum.* §. *non solent. de his qui notant. infam.* ex quo videri non potest moriendo confirmasse donationem, aut uxori aliquid reliquisse. vid. Alciatum *lib.* 6. *parerg. cap.* 27. Mod. 48 Puta ex causa majestatis, perduellionis, aut simili. *l.* 6. § 8 ff. *de injust. rupt. l.* 4. §. 1. *ff. ad l. Jul. Majestat.* Ans. 49 *arg. l.* 2. *C. qui test. fac.* 50 *l.* 15. ff. *de donat.* 51 Dixi ad *l.* 13. *C. de test. milit.* 52 Notarius etsi condemnetur falsi, judex tamen potest sententia sua famam & officium tabellionatus ei servare; ut & alias milite damnato, judex testandi jus excipere solet. *Bald. arg. l. & militib.* 13. *C. de test. milit.* 53 Et is cui testari non est permissum. *l.* 25. ff. *de mort. caus. donat.* 54 §. 2. ff. *eod.* Caput secundum hujus orationis observa. 55 *l.* 8. *C. eod.* 56 *l.* 9. *C. eod.* 57 Exstet. 58 Imo, compensationi locus esse videtur. *l.* 7. §. 2. *supr. eod.* 59 Caput tertium hujus orationis observa. 60 V. Forcatulus *in Cupidine Jurisperito cap.* 15. Coccinatus *lib.* 2. *quæst. cap.* 1. Mod. 61 Donatio inter conjuges revocatur divortio, vel morte donatoris, *ut hic.* Quid, si facto divortio matrimonium postea redintegretur, & præmoriatur donator? convalescit donatio. §. 11. ff. *eod.* 62 Quomodo? dic, *ut* ff. *eod.* 63 Divortium fit aut cum bona gratia, aut ira animi, vel offensa, *ut hic.* vid. Plin. *Novell.* 22. *c.* 4. & *seq.* Est igitur bona gratia divortium, quod fit sine ira animi aut offensa. 64 Matrimonii restauratione convalescit prius facta donatio. adde §. 3. *supr. eod.* 65 Frigusculum, *Hal.* frivusculum, frivusculum, frivolusculum, frigusculum. vid. Nonium, leve jurgium, *l.* 31. *supr. de jure dot. l.* 27. ff. *de pactis dotalib. l.* 48. ff. *de reg. jur.* de voce *frivola*, vid. *l.* 11. §. 5. *in fin. supr. de pignorat.* 66 Ut merito verum divortium videretur *l.* 64. ff. *eod.* 67 Matrimonium, res est honesta. Paul. *epist. ad Hebræos* 13 *ver.* 4. 68 Matrimonio. *Hal.* 69 *l.* 15. ff. *de cond. & demonstr. l.* 30. ff. *de reg. jur.* Uxor dignitatis nomen est, non voluptatis, Ælius Verus Imperator apud Spartianum, & Plutarch. *in præcept. connub.* Non te eadem uti & conjuge & amica possum 70 Caput quartum hujus orationis observa, de qua §. 1. ff. *eod.* 71 Donatio inter conjuges nullius est momenti, donatario præmoriente. *l.* 6. 18. 20. *C. eod. l.* 8. ff. *de reb. auct.* vid. Paul. 2. *sent.* 23. §. 5. 72 Præsumitur in dubio donatarius supervixisse donatori suo, *ut hic.* Quid hinc sequitur? prodesse donatarii heredibus donationem, *ut hic.* Quid, si mutuæ fuerunt donationes, & simul decesserint? Utræque donationes valebunt: quia neuter alteri supervixit. *vers. proinde.* ff. *eod.* 73 Atqui in dubio pro reo respondendum est; & sic pro donatore. *l.* 125. ff. *de reg. jur.* 74 Prius, aut posterius nihil est in his, quæ simul fiunt, vel qui simul commoriuntur.

mul decesserint. † Proinde rectissime dicetur, utrasque donationes valere, si forte, invicem donationibus factis, simul decesserint: quia neuter alteri supervixerit: licet de commorientibus [1] Oratio [2] non [3] senserit. † Sed cum neuter [4] alteri supervixerit, donationes mutuæ valebunt: nam & circa mortis causa donationes mutuas id erat consequens dicere, neutri datam condictionem: locupletes igitur heredes donationibus relinquent [5]. † Secundum hæc si ambo ab hostibus simul capti sint, amboque ibi decesserint non simul, utrum captivitatis spectamus tempus, ut dicamus donationes valere, quasi [6] simul decesserint: an neutram, quia vivis [7] eis finitum est matrimonium [8]: an spectamus, uter prius decesserit [9], ut in ejus [10] persona non valeat donatio: an uter rediit, ut ejus valeat? Mea tamen fert opinio [11], ubi [12] non reverterunt, ut tempus spectandum sit captivitatis, quasi tunc defecerint: quod si alter redierit, eum videri supervixisse [13], quia rediit.

§. 15. Qui [14] quasdam res ex his, quas donaverat, legasset, quasdam non, [non] videbitur cæteras [15] noluisse ad uxorem pertinere: plerumque enim antea legat, postea donat; vel alia causa fuit legandi. §. 16. Oratio [16] non solum virum & uxorem complectitur, sed etiam cæteros, qui propter matrimonium donare prohibentur: utputa donat socer nurui, vel contra [17]; [vel] socer genero, vel contra [vel] consocer, consocero, qui copulatos matrimonio in potestate habent: nam, ex mente [18] Orationis, his quoque omnibus permissum est in eundem [19] casum donare: & ita & Papinianus lib. IV. Responsorum sensit: sic enim scribit; *Socer nurui, vel genero donavit: postea filius ejus, vel filia, constante matrimonio, vita decessit: Quanquam vitium donationis perseveret, tamen, si socer nullam quæstionem donationibus intulit, post mortem ejus contra heredes Orationis* [20] *sententia* [21] *videtur intervenire, nam quæ* [22] *ratio donationem prohibuit; eadem beneficium datum imploravit.* Ut igitur valeat donatio ista, Papinianus exigit ut & filius ejus, qui donavit, ante decesserit, & socer postea, durante voluntate. §. 17. Si filiusfamilias, qui [23] castrense peculium habet, vel quasi castrense uxori donet: filii personam & mortem spectabimus [24]. §. 18. Si nurus [25] socero donaverit, mortem nurus & perseverantem in supremam diem voluntatem spectare nos oportet. Quod si socer ante decesserit, dicemus exstinctam donationem: an [26], quia maritus vivit, si uxori suæ supervixit, admittimus vim habere donationem? Et si quidem maritus solus socero heres exstitit, quasi nova donatio potest servari in maritum collata; ut illa finita sit, alia cœperit: sin vero filius heres patri non est, finita erit donatio ratione nova.

§. 19. Si socer nurui nuncium miserit, donatio erit irrita: quamvis matrimonium [27] concordantibus viro & uxore, secundum rescriptum Imperatoris Nostri cum patre comprobatum est: sed quod ad ipsos, inter quos donatio facta est, finitum est matrimonium.

§. 20. Proinde & si duo consoceri invicem donaverint, idem erit dicendum, si invitis [28] filiis nuncium remiserint, inter ipsos irritam esse donationem. † In hac autem donatione inter soceros facta, mors desideranda est ejus qui donavit constante matrimonio & jure potestatis durante: Idemque & in his, qui sunt in eorum potestate.

§. 21. Si consocer [29] consocero donaverit, & alter eorum, vel uterque copulatos emancipaverit: debet dici, donationem ad Orationem non pertinere; & ideo infirmari donationem. §. 22. Si sponsus sponsæ donaverit, in [30] tempus matrimonii collata donatione: quamvis inter virum & uxorem donatio non videatur facta, & verba Orationis minus sufficiant, tamen donationem dicendum est ad sententiam Orationis pertinere, ut, si duraverit voluntas usque ad mortem, valeat donatio. §. 23. Sive autem res fuit, quæ donata est, sive obligatio remissa [31]: potest dici, donationem effectum habituram: utputa uxori acceptum tulit donationis causa quod debeat: potest dici, pendere acceptilationem non ipsam, sed effectum ejus: Et generaliter, universæ donationes, quas [32] impediri diximus, ex Oratione valebunt. §. 24. Si inter virum & uxorem societas [33] donationis causa [34] contracta sit, jure [35] vulgato nulla [36] est: nec post decretum [37] Senatus, emolumentum ea liberalitas, ut actio pro socio constituatur, habere poterit: quæ tamen in [38] commune tenuerunt, sine præstituto revocanda non sunt. Idcirco igitur pro socio actio non erit, quia [39] nulla societas est, quæ donationis causa interponitur, nec inter cæteros: & propter hoc nec inter virum & uxorem. §. 25. Idem erit dicendum, & si emptio [40] contracta sit donationis causa: nam nulla erit. §. 26. Plane si minoris [41] res venierit donationis causa, vel postea pretium sit remissum [42], admittemus donationem valere ad Senatusconsultum. §. 27. Si quis sponsam habuerit, deinde eandem uxorem [duxerit], cum non liceret: an donationes quasi [43] in sponsalibus factæ valeant, videamus? Et Julianus tractat hanc quæstionem in minore duodecim annis, si in [44] domum quasi mariti immatura [45] sit deducta: ait enim hanc sponsam esse, etsi uxor non sit. Sed est verius quod Labeoni videtur: & a nobis, & a Papiniano lib. x. Quæstionum probatum est, ut si quidem præcesserint [46] sponsalia, durent, quamvis jam uxorem esse putet qui duxit: si vero non præcesserint, neque sponsalia esse, quoniam non fuerunt, neque nuptias, quod nuptiæ esse non potuerunt: Ideoque si sponsalia antecesserint, valet donatio: si minus, nulla [47] est: quia [48] non quasi ad extraneam, sed quasi ad uxorem fecit: & ideo nec Oratio locum habebit.

§. 28. Sed si Senator libertinam desponderit, vel tutor [49] pupillam, vel quis alius ex his, qui matrimonium copulare prohibentur, & duxerit, an donatio quasi [50] in sponsalibus facta valeat? Et putem, etiam [51] sponsalia improbanda, & quasi ab indignis [52] ea, quæ donata sunt, ablata, fisco vindicari.

De annuo promisso, vel præstito.

33. IDEM lib. 36. ad Sabinum.

SI stipulata fuerit mulier annuum [53], id ex stipulatu petere, constante matrimonio, non potest. † Sed si manente matrimonio decessisse maritus proponatur, puto, quia in annuo quoque donatio vertitur, posse dici, stipulationem confirmari ex Senatusconsulto.

§. 1. Si uxor marito annuum versa [54] vice præstiterit, restituetur ei hoc, & poterit vindicare id quod exstat: Credo, poterit & condicere, in quantum locupletior factus est: quia non tam solemne est annuum, quod maritus uxori pendit, & quod uxor marito præstat: imo incongruens est, & contra [55] sexus naturam [56]. §. 2. Et si forte maritus ab uxore stipulatus sit id annuum [57], decesseritque mulier constante matrimonio, dicendum erit, ex Oratione donationem convalescere.

Si res donatæ, in dotem pro filia communi dentur.

34. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

SIve uxor marito res donasset, isque eas in dotem pro communi [58] filia dedisset, sive post donationem, quam in maritum contulit, uxor passa est, eum pro filia in dotem dare: benigne dici potest, etsi [59] prima donatio nullius momenti est, attamen ex sequenti consensu valere dotis dationem.

De divortio illegitime facto.

35. IDEM lib. 34. ad Edictum.

SI non secundum legitimam [60] observationem divortium factum sit, donationes post tale divortium factæ nullius momenti sunt: cum non videatur solutum matrimonium.

Si res extet, si non reddatur. 1. Si sponsus alienum annulum, & post nuptias pro eo suum dedit.

36. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

SI donatæ res exstant, etiam vindicari [61] poterunt: sed quia causam possidendi [62] donatio præstitit, nisi reddatur res, æstimatio facienda est justo [63] pretio: caverique possidenti [64] debebit de evictione simpli, quanti ea res sit: Idque etiam Pedio videtur.

§. 1. Sponsus alienum annulum sponsæ muneri misit, & post nuptias pro [65] eo suum dedit: Quidam & Nerva putant, fieri eum mulieris: quia tunc factam donationem confirmare videtur, non novam inchoare: Quam sententiam veram esse accepi.

Si res dolo donatoris non extet.

37. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

SI mulier dolo fecerit, ne res exstaret sibi a marito donata: vel ad exhibendum, vel damni injuriæ [66] cum ea agi poterit; maxime si post divortium id commiserit.

1 De quibus *l.* 16. *& passim ff. de reb. dub.* 2 Antonini. de qua ff. §. 2. 3 Cur non sensit? quia manifestis verbis concepta de iis est, in quibus unus prior vita decedit, *vers. si prior. supr. eod.* igitur superior oratio de commorientibus non sensit. 4 *l.* 26. *ff. de mort. caus. donat.* adde *l.* 8. *ff. de reb. dub.* 5 Imo non relinquent: quia neutrius heres repetit. *d. l.* 26. 6 Quasi decedit, qui ab hostibus capitur. 7 Matrimonium in vita quandoque finitur. *l.* 1. *ff. de divort.* Accurs. 8 Cum ambo in servitutem inciderint, & inter servos non sit matrimonium. *l.* 3. *C. de incest.* 9 Naturaliter. 10 Si donatarius fuit. 11 Adde *l. ult. C. eod.* 12 Præsumuntur in dubio simul mortui apud hostes, qui simul capti ab hoste: quod si unus eorum redierit, nullum dubium fuerit, eum alteri supervixisse. 13 Ut qui capitur ab hostibus, censetur mortuus: ita qui ab iisdem reversus est, supervixisse intelligitur. 14 Donavi res quasdam uxori. Ex his nonnullas legavi: alias non legavi: Quas non legavi, videor voluisse ad uxorem pertinere, videor eas uxori donasse. Quid ita? plerunque antea legamus, postea donamus, *ut hic.* Ita in hac specie legatum antecedens quarundam rerum, non tollit donationem rerum, quæ non sunt legatæ. Quin & hoc quoque casu dici potest fuisse aliam causam legandi, hoc est, eo animo fuisse testatorem, ut quædam legando, cætera, quæ non donavit, non adimeret. 15 Vide *l.* 22. *ff. eod. l.* 8. *ff. de leg.* 1. 16 Caput quintum observa hujus orationis. de qua §. 1. *supr. eod.* 17 §. 18. *ff. eod.* 18 Orationem intelligit de confirmandis donationibus inter virum & uxorem. de qua §. 1. *ff. eod.* 19 Vide *l.* 26. *in fin. supr. eod.* 20 Cur ex mente? quæ lex vetat maritum uxori donare, eadem quoque vetare videtur socerum nurui donare. Quid enim interest donem meæ uxori, aut pater meus uxori donet. Ex contrario, quæ oratio confirmat morte donationes conjugum, ejusdem quoque orationis mente, morte confirmabuntur donationes, quas socer fecerit nurui, aut genero. 21 Sententiam orationis intervenire dicit: ut verba non intervenire intelligamus. 22 Donare conjux conjugi non potest. Imo, neque parens meus meæ conjugi donare potest: ratio eam quoque donationem non admittit. Quid enim interest ipse uxori meæ donem, an pater meus? Finge patrem meum conjugi meæ donasse: me mortuo, patrem meum non revocasse eam donationem, atque ita mortuum: Quæ ratio in superiore, seu primo casu donationem prohibebat, eadem beneficium dictum implorat, hoc est, eadem ratio efflagitat, firmam esse eam donationem. Nam & ante patrem (qui donavit uxori meæ) decessi. & eo amplius pater in eadem voluntate mortuus est non revocata donatione. Ita non omnes donationes parentum factæ liberorum conjugibus, impediuntur. adde §. 23. & 24. 23 Donatio facta uxori a milite, vel quasi milite filiofamilias in castrensibus, & quasi castrensibus peculiis, pro patribusfamilias habentur. 24 Nam quoad peculium patrem non habere intelligitur. *l.* 2. *ff. de SC. Maced.* 25 §. 16. *supr. eod.* 26 Donavit socero nurus: præmortua est socero, valet donatio. Quid, si præmortuus socer? extinguitur donatio, *ut hic.* Quid, si socero succedat heres filius, idem donatricis mortuæ maritus? vim habebit donatio, quasi nova donatio potest servari in maritum collata: ut ubi deficiat socero utilis donatio, incipiat ejus filio heredi, eidemque marito donatricis prodesse, *ut hic.* Quid, si idem maritus patri heres non extiterit? finita erit donatio, ratione nova, *ff. eod.* Cur nova ratione? amplius deliberandum est.

27 Valet scil. *l.* 5. *C. de repudiis.* potest tamen pater dissolvere sponsalia. *l.* 10. *supr. de sponsalib.* 28 *l.* 5. *C. de repudiis.* 29 *l.* 4. *C. eod.* 30 Adde §. 27. *ff. eod. l.* 5. §. 1. *ff. eod. l.* 97. §. 2. *ff. de verb. oblig. l.* 4. *C. eod.* 31 *l.* 4. *C. de don. ante nupt.* 32 Cur hoc addidit? quia non omnes impediuntur. dixi § 6. *ff. eod. &* § 24. *ff. eod.* 33 Societas donationis causa facta, jure communi non valet, *ut hic. & ff. eod. l.* 5. §. *ult. supr. pro socio l.* 16. § 1. *ff. de minor. l.* 35. §. *si quis societ item. ff. de donat. causa mortis.* 34 Aliud erit, si non donationis causa societas ineatur. 35 Sic *ff. l.* 7. §. 6. *in fin.* Jure publico dixit, hic autem jure vulgato, est jure communi: quo nimirum donationis causa inita societas, inutilis est, *ut paulo ante ostensum est.* 36 *l.* 7. §. 6. *supr. eod. l.* 15 *l.* 20. *C. eod. l.* 5. *in fin. ff. pro socio l.* 35. §. *antepen. ff. de mort. caus.* 37 Senatusconsultum de confirmandis donationibus inter virum & uxorem intelligit. 38 In commune tenuisse vir & uxor dicuntur ea, quæ contulerunt vere: cujusmodi conditio veram efficit societatem, differentem ab ea, quæ donationis causa fit: de qua paulo ante dictum est. 39 Societas donationis causa etiam inter conjuges non valet. *d. l.* 5. 40 *d.* §. 6. 41 *l.* 5. §. 5. *ff. eod.* 42 Vide §. 23. 43 Inutiles nuptiæ non valent, ut sponsalia, §. 28. *ff. eod.* Goth. Ad hunc §. vide Leonin. *emendat. lib.* 7. *cap.* 16. Ans. 44 De hoc vetusto more deductionis in domum, dixi ad *l. penult. ff. eod. l.* 15. *ff. de condit. & demonstrat.* 45 *l.* 65 *ff. eod.* 46 Vide *l.* 9. *supr. de sponsalibus.* 47 *l.* 18. *in fin. C. ad l. Jul. de adulteriis.* 48 Donatio putativo conjugi facta non confirmatur morte. 49 Tutor pupillam ducere non potest. *C. de interdict. matrim.* 50 Dixi ad §. 27. *ff. eod.* 51 Donationes prohibitæ inter conjuges, prohibitæ sunt inter eas quoque personas, quæ jure ac legitimas conjuges inter se esse non possunt: hoc est, tales hujusmodi donationes nullo jure valent, non valent inquam etiamsi ut sponsos & sponsas spectes valet quidem donatio facta sponsæ: non tamen valet donatio facta tanquam uxori, quæ uxor non fuit, quæque uxor esse non potest, quippe illegitima & injusta uxor ne quidem sponsa est. *ut hic & §.* 27. *supr. eod.* 52 *l.* 2. *in fin. l.* 13. *l.* 14. *ff. de his, quæ ut indign. l.* 4. *C. de incest.* 53 *In fin. ff. eod. l.* 28. *in fin. supr. eod.* 54 *l.* 5. *in fin. ff. l.* 50. *in fin. ff. eod.* 55 Cur? avaræ sunt mulieres natura. *l.* 4. §. 1. *supr. ad SC. Velleianum. l.* 16. *in fin. C. de donat. ante nuptias.* 56 Ut scil. mulier maritum alat, si tamen mulier scit operari, operas marito præstare cogitur, *l.* 48. *ff. de oper. libert.* 57 Ut *in princ. ff. eod.* 58 *l.* 5. §. 9. *supr. de jure dot.* Donatio inter conjuges valet, facta communis filiæ dotandæ causa. vide Cremens. *singul.* 4. 59 Id, quod nullum ab initio est, successu validum esse, & confirmari potest, benigno jure id suadente. adde *l.* 17. *ff. de injusto.* 60 De qua *lex* 9. *ff. de divort.* 61 Vide *l.* 5. *in fin. ff. eod.* Goth. Vid. Joann. Robert. *sent. jur. lib.* 1. *cap.* 16. Ans. 62 Vid. quæ not. ad *l.* 40. *ff. de donat. mortis causa.* 63 Licet enim a viro vel uxore minoris emere citra animum donandi, *l.* 31. §. 3. *in fin. ff. eod.* quoties autem minoris res empta est, id quod deest justo pretio, supplendum est. *l.* 8. *C. de rescind.* 64 Conjugi. vide quæ scripsi ad *l.* 33. *in fin. C. de transact.* 65 Subrogatum sapit naturam subrogati. facit *l.* 58. *ff. eod.* 66 *l.* 27. §. 30. *supr. ad l. Aquil. l.* 2. *C. rer. amotar.*

De

De re communi.

38. ALFENUS lib. 3. Digestorum [a Paulo Epitomatorum.]

SErvus communis viri & fratris ejus, puerum donavit uxori fratris: pro qua parte is fervus [1], qui donaffet, viri effet, pro ea parte munus non effe factum mulieris refpondit. §. 1. Idem juris erit, fi ex tribus fratribus unus uxorem haberet, & rem communem uxori donaffet: nam ex tertia parte mulieris res facta non eft: ex duabus autem partibus reliquis, fi id fciffent [2] fratres, aut, pofteaquam donata effet, ratum habuiffent, non debere mulierem reddere.

De delegatione.

39. JULIANUS lib. 5. ex Minicio.

VIr uxori pecuniam cum donare vellet, permifit [3] ei, ut a debitore fuo ftipuletur: illa cum id feciffet, priusquam pecuniam auferret, divortium fecit: Quæro, utrum vir eam fummam petere debeat, an ea [4] promiffione propter donationis caufam actio nulla effet? Refpondi, inanem [5] fuiffe [eam] ftipulationem. † Sed fi promiffor mulieri ignorans folviffet, fi quidem pecunia exftat, vindicare eam debitor poteft: fed fi actiones fuas marito præftare paratus eft, doli mali exceptione fe tuebitur: ideoque maritus hanc pecuniam debitoris [6] nomine [7] vindicando confequetur. † Sed fi pecunia non exftat, & mulier locupletior facta eft, maritus eam petet: intelligitur [8] enim ex re mariti locupletior facta effe mulier; quoniam debitor doli mali exceptione fe tueri poteft.

De dignitate adipifcenda.

40. ULPIANUS lib. 2. Refponforum.

QUod adipifcendæ [9] dignitatis [10] gratia ab uxore in maritum collatum eft, eatenus ratum eft, quatenus dignitati fupplendæ opus eft.

41. LICINIUS RUFINUS lib. 6. Regularum.

NAm & Imperator Antoninus conftituit, ut ad proceffus [11] viri uxor ei donare poffit.

42. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

NUper ex indulgentia Principis Antonini, recepta eft alia caufa donationis, quam dicimus *honoris* [12] *caufa*: ut ecce, fi uxor viro [13] laticlavii [14] petendi gratia donet, vel ut equeftris [15] ordinis fiat, vel ludorum gratia.

De exilio.

43. PAULUS lib. fingul. Regularum.

INter virum & uxorem exilii [16] caufa donatio fieri poteft.

De ufucapione.

44. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

SI extraneus rem viri, ignorans ejus effe, ignoranti uxori, ac ne viro quidem fciente eam fuam effe, donaverit: mulier recte eam ufucapiet [17]. † Idemque juris erit, fi is qui in poteftate viri erat, credens fe patremfamilias effe, uxori patris donaverit. † Sed fi vir refcierit fuam rem effe priusquam ufucapiatur, vindicareque eam poterit, nec volet, & hoc & mulier noverit, interrumpetur [18] poffeffio: quia [19] tranfiit [20] in caufam ab eo factæ donationis ipfius mulieris fcientia: Propius eft, ut nullum adquifitioni dominii ejus adferat impedimentum; non [21] enim omnimodo uxores ex bonis virorum, fed ex caufa donationis ab ipfis factæ adquirere prohibitæ funt.

De detractione.

45. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

MArcellus lib. VII. Digeftorum fcribit, etiam eum detrahere [22] fine mulieris damno, & citra metum Senatusconfulti, quod detrahentibus negotiationis caufa occurrit.

De poffeffione.

46. IDEM lib. 72. ad Edictum.

INter virum & uxorem nec poffeffionis [23] ulla donatio eft.

De impenfis a marito.

47. CELSUS lib. 1. Digeftorum.

UTrum negotium [24] uxoris gerens, an officio mariti ductus, in rem ejus impenderit vir, facti [25] non juris eft quæftio. Conjectura ejus rei ex modo [26] & ex genere impenfæ [27] non difficilis eft [28].

De vindicatione rei donatæ.

48. IDEM lib. 9. Digeftorum.

QUæ jam nuptæ maritus donavit, viri manent, & poteft ea vindicare: nec quicquam refert, quod ampla legata ab uxore ei relicta funt.

De re filio donata.

49. MARCELLUS lib. 7. Digeftorum.

SUlpicius Marcello: Mulier, quæ ad communem filium volebat, qui in poteftate patris erat, poft mortem patris fundum pervenire, eum patri tradidit, uti poft mortem reftituatur filio: Quæro, an donatio tibi videatur, ut nihil agatur? an valeat quidem, fed mulieri poteftas datur, fi noluerit, eum repetere? Refpondit: Si color [29] vel [30] titulus (ut fic dixerim) donationi quæfitus eft, nihil valebit traditio: id eft, fi hoc exigit [31] uxor, ut aliquid ex ea re interim commodi fentiret maritus: alioquin fi folo [32] ejus minifterio ufa eft, & id egit, ut vel revocare fibi liceret, vel ut res cum [omni] emolumento per patrem poftea ad filium tranfiret, cur non idem perinde fit ratum, ac fi cum extraneo tale negotium contraxiffet, hoc eft, extraneo in hanc caufam tradidiffet?

De nummis donatis, ut venditori folvantur.

50. JAVOLENUS lib. 13. Epiftolarum.

SI, cum mulier viginti [33] fervum emiffet [34], in eam emptionem vir quinque venditori dedit: divortio facto, omnimodo vir eam fummam exiget. Neque ad rem pertinet, an is fervus deterior factus fit: nam & fi mortuus effet, quinque exactio ei competeret. Quæritur enim, an mulier ex viri patrimonio locupletior [35] fit eo tempore, quo de dote agebatur? facta [36] autem intelligitur, quæ ære alieno fuo, interventu viri, liberata eft, quod potuiffet adhuc debere, fi vir pecuniam non folviffet: neque [37] enim intereft, ex qua caufa mulier pecuniam debuit; utrum creditam, an eam, quam ex emptione præftare debeat. §. 1. Quod fi mulier non emerat fervum, fed ut emeret, a viro pecuniam accepit: tum vel mortuo, vel deteriore facto fervo, damnum ad virum pertinebit: quia quod aliter emptura non fuit, nifi pecuniam a viro accepiffet, hoc confumptum ei periit, qui donavit; fi modo in rerum natura effe defiit: nec videtur mulier locupletior [38] effe, quæ neque a creditore fuo liberata eft, neque id poffidet quod ex pecunia viri emerat.

De eo, quod mulier acquifivit.

51. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mucium.

QUintus Mucius ait, Cum [39] in controverfiam venit, unde ad mulierem [40] quid pervenerit: & verius, & honeftius [41] eft, quod non demonftratur unde habeat, exiftimari [42] a viro, aut qui in poteftate ejus effet, ad eam perveniffe [43]. Evitandi [44] autem turpis quæftus gratia circa uxorem hoc videtur Quintus Mucius probaffe.

De re vilius locata. De æftimatione rei depofitæ. 1. De promiffione heredis.

52. PAPINIANUS lib. 10. Quæftionum.

SI vir uxori, donationis caufa, rem vilius [45] locaverit [46], locatio nulla eft: cum autem depofitum inter eas perfonas minoris donationis

1 Speciale mandatum habens, *arg. l. 7. ff. de donat.* 2 Præfentia cum taciturnitate donationem inducit, *Bart* adde *l. 63. verf. fcientibus. ff. de re judicata.* 3 *l. 3. §. 12. ff. eod.* 4 Ejus promiffionis. 5 Inanis ftipulatio ita dicitur in *l. 8. fupr. de condict. ob turpem caufam* adde quæ de inani fcripfi ad *l. 6. fupr. de dolo* 6 Ceffionarius agens actione directa, nititur, agere, concludere, & formare libellum ex perfona cedentis debet: In executione vero ipfa, fibi concludit, at non cedenti. *Bald.* 7 Ergo non fuo. unde colligit Baldus, Ceffa rei vindicatione, non transferri dominium in ceffionarium. 8 Locupletior ex re mariti facta fuiffe mulier intelligitur, cujus facto debitor ei delegatus a marito, liberatus, adverfus petentem maritum doli mali exceptione fe tueri poteft. Quippe dolo facit creditor, qui debitorem fuum alteri delegavit, & ab eo (maxime liberato) folutionem exigit. 9 Adipifcendæ. 10 vide *l. 42. infr. eodem.* 11 An eft, ad promovendum maritum per gradus? *l. 45. fupr. de negotiis. l. 11. infr. de muneribus.* An potius proceffus hic, Confulum & fimilium magiftratuum funt proceffus, de quibus alibi? vide *Novell.* 105. & *l. 2. C. de Confulibus lib.* 12. 12 Donatio honoris caufa eft, cum uxor donat viro fenatoriæ vel equeftris dignitatis petendæ gratia. *l. 40. l. 41. fupr. eod. l. 21. C. eod.* Goth. Vide Alexandr. *Genial. dier. lib. 4. cap.* 11. Briffon *lib. 3. felect. cap.* 16. Cujac. *obferv lib* 12. *cap.* 39. & *lib.* 14. *cap.* 33. Anf. 13 Inter virum & uxorem donatio non valet, nifi certis ex caufis, mortis caufa, divortii caufa, fervi manumittendi gratia: hoc amplius, conftitutionibus Principalibus conceffum eft mulieri in hoc donare viro fuo, ut is ab Imperatore lato clavo, vel equo publico, vel fimili honore donetur Ulp. *tit.* 7. §. 1. 14 Inter veftimenta, alius eft anguftus: alius latus clavus: hunc Græci vocant, πλατύσημον, illum στενόσημον ac inde pro qualitate clavi, quo utebantur, alii tribuni militum laticlavii (ut ille Ruffinus, de quo *l. 4. C. de teft milit.*), alii angufticlavii Senatores omnes laticlavii: equites angufticlavii: ut merito hic feparentur. Lato, inquam, clavo fenatores feparabantur ab equeftri ordine. 33. Plin. 1. Lamprid *in Alexand.* Ulpian 7. §. 1 Sueton. *Augeft.* & *in Claud. c.* 24. 9. Plin. 11. Quintil. *ult.* Horat. *Sumere depofitum clavum, fierique Tribunum.* Clavi autem funt pars veftimenti potius quam veftimentum: ideoque legato veftis continentur. *l.* 19. §. 5. *l.* 23. §. 1. *infr de auro.* Et quidem ii, quibus utebantur fenatores, equites, tribuni, non erant confuti vefti, fed fupra eam demiffi in pectus. Hinc Horatius, *latum demifit pectore clavum* ubi Acron, Prætextam, & latum clavum, purpuræque batillum, interpretatur purpuram, quæ in pectore extenditur fenatorum, Græci τὸν κολόβιωνα vocant: ufum ejus hodie retinent Principes injicientes vefti a cervice ad pectus indumentum ex purpura, vel pellibus pretiofis. & Petronius Arbiter: *Pallio coccino adrafum incluferat caput, circaque oneratas vefte cervices laticlaviam immiferat mappam fimbriis hinc atque illinc pendentibus.* Latus clavus igitur & Colobium, pro eodem fumuntur. Colobiis autem veteres ufos auctor eft Servius, *Æneidos* 9. ut & Hieronymus, *qu. in Genef.* & Epifcopos, Epiftola Pii *ad Juftum.* Ægyptios monachos, Ifidor. Imo & noftros Colobiis uti videmus, hodieque vocant etiam. *Cont.* Colobiis ac penulis uti in Urbe fenatores jubebantur, non vefte militari, *l. 1. C. Th. de hab. quo uti oport. int. urb. Alexand. auctore Lamprid.* penulis, inquam, id eft, itinerario veftimento frigoris aut pluviæ. Contra, fervi prohibebantur colobiis & calceos habere. Serv. *Æneid.* 1. v. Cujac. 12. *obf* 39. 15 Adde *l. 2.* & quæ ibi fcripfi, *fupr. de in jus vocando.* Ulp. 7. §. 1. 16 Et deportationis, *l.* 13 §. 1. *fupr. eod.* 17 *l. 33. infr. de donat. mort. caufa.* 18 An interrumpetur? 19 Donare uxori rem mariti extraneus ignorans poteft: Imo & is, qui in poteftate mariti eft, rem ipfi mulieri donare poteft, fi fe patremfamilias credit: quibus cafibus ipfa mulier res eas ufucapere poteft, *ut hic.* Quid, fi maritus res fuas ita donatas effe refciverit, antequam eas uxor ufucaperet? quid, fi eas vindicare potuit, neque tamen vindicaverit, & hoc etiam mulier noverit, interrumpetur ufucapio, quia tranfit in caufam factæ ab eo (id eft, marito) donationis, ipfius mulieris fcientia? (ita lego cum interrogatione, manifeftiffimo, ut mox liquebit, fenfu). Propius eft, ut nullam adquifitioni dominii ejus adferat impedimentum. 20 Quid eft tranfiffe in caufam tacitæ donationis a marito ipfius mulieris fcientiam? Nihil aliud eft, quam maritum fciviffe rem fuam ab extraneo aliquo donatam effe uxori, neque eam rem revocaffe. Item mulierem ipfam ejus rei confciam fuiffe. 21 Donatum conjugi non ftatim videtur, fi conjugis ex bonis quid ad eam pervenit. Aliud eft donatione a marito aliquid accipere, aliud ex bonis mariti adquirere. Prius prohibitum, non pofterius. 22 *l. 63. infr. eod.* vide *l. 43 §. 1. infr. de legat.* 1. *l. 6. C. de ædific. privatis.* vide interpretationem hujus legis apud Cujac. 5 *obfervat* 26. 23 Donatio, etiam poffeffionis, inter conjuges non valet vide *l. 1. §. 4. infr. de adquirenda vel amitt. poffeff.* 24 Negotia uxoris gerere maritus poteft. An autem gerat ut geftor, vel officio mariti, facti quæftio eft. 25 Facti quæftio non ex jure, fed ex conjecturis rei, ex modo & genere ipfo eliciture, *ut hic.* Jus autem non ex conjecturis, fed ex æquo, ex lege. 26 Quid, fi mutua fuit donatio? *v. l. 7 §. 2. fupr. eod.* 27 Nam in parvis donatio, in magnis negotiorum geftio præfumitur *Bald.* 28 Non præfumitur autem donatio. *arg l. 25. §. 1. fupr. de probat.* Vide Accurf. *hic.* 29 Color, eft titulus, prætextus, colorata pictaque ratio. vide *l. 2. fupr. de inofficiofo. l. 7. ff de Senatusc. Maced.* 30 Titulus, color, prætextus, velamentum. 31 *Al.* exegit. *al.* egit. ut paulo poft. 32 Nudus minifter hic dicitur, qui nullum fentit commodum ex negotio gefto, *Bart.* unde maritus ab uxore, ut nudus minifter præfici negotio poteft, non ut fuum commodum & negotium gerens. 33 *Subaudi*, millibus, eo pretio moriones videntur empti, S. Martial 13 34 *l. 7. §. 7. ff. eod.* 35 *l. 5. in fin. ff. eod. l. 8. C. eod. l. 20. in fin. C. de jure dot.* 36 Locupletior facta ex patrimonio mariti uxor intelligitur, quæ ære alieno fuo, mariti interventu, liberata eft. 37 Donatio fieri uxori intelligitur, quoquomodo ea ære alieno liberetur a marito: five æs illud alienum debuit ex credito, five ex empto. 38 *d. l. 20 in fin.* 39 Præfumitur ex re mariti quæfiviffe uxor id omne, quod conftante matrimonio adquifivit. idque vitandæ turpis quæftus fufpicionis caufa, *ut hic.* adde *l. etiam. C. eod. l. fi defunctus.* 10. *C. arbitrium tutelæ.* 40 An idem in fratre, ut quod is quæfierit, bonis ex paternis adquifiviffe cenfeatur? negat Accurfius Cur? Ceffat in fratre fufpicio, de qua hic agitur. 41 Vide quæ fcripfi ad *cap. 2. extr. de regulis.* 42 Vide *l. 6. in fin. C. eod.* 43 Acquifita per mulierem conftante matrimonio, præfumuntur acquifita de bonis mariti. Aretin. *conf.* 31. per totum. Cravetta *conf.* 81. *num.* 4. & *conf.* 61. *num.* 7. Bellon. *conf.* 17. *num.* 10. *cum feq.* Fernandus Vafquius *in tract. illuftr. quæft. lib.* 3. *c.* 105. Alexander *conf* 24. *num.* 2 *lib.* 1. Alciatus *reg.* 3. *præfumpt.* 26. Crem. *fingul.* 6. Baldus *ad l. 1. C de natur. liber.* Sylva nuptialis *l* 4. *num.* 20. *cum feq.* Parif. *conf* 80. *n.* 12. *lib.* 1. Corafius *lib.* 3 *mifcellan. cap.* 5. Rim. *ad §. 1. n. 27. & feq Inft. per quas perfonas nob. acquir.* Diaz *reg.* 9 Mod. 44 Pomponi nota ad Q. Mucium fequitur. 45 Locatio viliori pretio facta, locatio nulla eft. Depofitum tamen minoris æftimatum, donationis caufa depofitum eft. Cur tam varie? Locatio fine mercede certa nunquam contrahitur: depofitum citra æftimationem dari poteft. Cujus differentiæ is effectus nafcitur, ut uxori rem viliori pretio locare maritus non poffit, ne donare contra leges videatur: depofitum vero minus æftimare poffit, nec tamen videri donare. 46 Ut & fuperius ven liderit, *l. 5. §. 5. l. 31. §. 3. fupr. eod.*

caufa

causa æstimatur, depositum est. Hæc ideo tam varie, quia [1] locatio quidem sine [2] mercede certa contrahi non potest, depositum autem & citra æstimationem quoque dari potest. §. 1. Uxor *viro fructum ab herede suo dari*, quod si datus non fuisset, *certam pecuniam mortis causa promitti* curavit: Defuncto viro viva muliere, stipulatio solvitur: ut traditio, quæ mandante uxore mortis causa facta est: nam quo casu inter exteros [3] condictio nascitur, inter maritos nihil agitur.

De genero, vel nuru, vel socero. 1. De usu rei.

53. IDEM lib. 4. Responsorum.

MOrtis suæ causa genero vel nurui socerum frustra donare convenit: quia mortuo socero, nuptiæ non solvuntur: Nec interest, an pater filium vel filiam exheredaverit. Divortii [4] species, eadem ratione, diversa est. §. 1. Res in dotem æstimatas [5], consentiente viro, mulier in usu [6] habuit: Usu deteriores si fiant, damni [7] compensatio non admittitur: easdem res non potest mulier sibi, quasi donatas, defendere ex illis verbis, quibus donationes [8] ei a viro legatæ sunt: cum ejusmodi species neque donari neque auferri videtur.

De usuris dotis, quas vir non exegit.

54. IDEM lib. 8. Responsorum.

VIr usuras [9] promissæ dotis in stipulatum deduxerat, easque non petierat: Cum per omne tempus matrimonii sumtibus suis uxorem & ejus familiam vir exhiberet [10], dote prælegata, [sed] & donationibus verbis fideicommissi confirmatis, legato quidem dotis usuras non contineri videbatur: sed titulo donationis remissas [11].

De re empta ex pecunia donata.

55. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

UXor marito [12] suo pecuniam donavit: maritus ex pecunia sibi donata aut mobilem aut soli rem comparavit: solvendo non est, & res extant [13]: Quæro, si mulier revocet donationem, an utiliter condictitia experiatur: videtur enim maritus, quamvis solvendo non sit, ex donatione locupletior effectus: cum pecunia mulieris res comparata extet? Respondi, Locupletiorem esse ex donatione negari non potest: non enim quærimus, quid deducto ære alieno liberum habeat, sed quid ex re mulieris possideat: solo enim separatur hic ab eo, cui res donata est, quod ibi res mulieris permanet, & vindicare [14] directo potest: & [15] erit deterior causa viri, si ei pecunia, quatenus res valet, non ultra [16] id tamen quod donatum est, condicatur; quam si dotis judicio conveniatur. Sed nihil prohibet, etiam in rem utilem [17] mulieri in ipsas res accommodare.

Si mortis causa donatarius rem uxori dari jubeat.

56. SCÆVOLA lib. 3. Quæstionum.

SI, quod mihi mortis causa donare vellet, ego pure uxori donare vellem: non valet, quod uxori jubeo [18] dari: quia illo convalescente, condictione teneor: mortuo autem nihilominus pauperior sum: non enim habeo, quod habiturus essem.

De eo, quod uxori donatum est, ut, si per eam divortium fiat, reddatur.

57. PAULUS lib. 7. Responsorum.

EA, quæ a marito suo pecuniam ex causa donationis acceperat, litteras [19] ad eum misit hujusmodi: *Cum petenti mihi a te, Domine* [20] *carissime, adnuerit indulgentia tua viginti ad expediendas quasdam res meas, quæ summa mihi numerata est sub ea conditione,* [ut] *si* [21] *per me meosque mores quid steterit, quo minus in diem vitæ nostræ matrimonium permaneat, sive invito te discessero de domo tua, vel repudium tibi sine ulla querela misero, divortiumque factum per me probabitur: tunc viginti, quæ mihi hac die donationis causa dare voluisti, daturam, restituturam me sine ulla dilatione spondeo:* Quæro, [an], si eadem Titio marito suo repudium miserit, pecuniam restituere debeat? Paulus respondit, pecuniam, quam vir uxori donavit, ex stipulatione proposita, si conditio ejus exstitit, peti posse: quoniam ex donatione in pecuniam creditam conversa [22] est [23]: Quod si stipulatio commissa non probetur [24], tunc tantum peti posse, quanto locupletior ex ea donatione facta probetur.

Si res donatæ tempore concubinatus, post nuptias aliis acceptis reddantur. 1. De cibariis. 2. Si filius pecunia matris emerit, & instrumenta suo nomine confecerit.

58. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

SI prædia & mancipia Seiæ data, effecta sint ejus tempore concubinatus, ac postea tempore matrimonii aliis [25] acceptis reddita sunt: quid juris est? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, negotium potius gestum videri, quam donationem intervenisse. §. 1. Item, cum quæreretur de cibariis [26] mancipiorum, respondit, tempore quidem concubinatus data cibaria repeti non posse: sed nec tempore matrimonii, si ea mancipia uxoris in communi usu fuerint.

§. 2. Filius rebus matris intervenire solitus, pecunia matris, consentiente ipsa, mancipia & res mercatus, emptionum instrumenta suo nomine confecit; decessit in patris potestate: Quæsitum est, an mater cum marito suo experiri, & qua actione uti possit? Respondit, si mater obligatum filium in ea pecunia voluit esse, intra annum quam filius decessit, de peculio cum patre, in cujus [27] potestate fuisse proponatur, actionem habere: si donavit, repeti posse, quanto locupletior ex ea donatione pater factus est.

Si vir donet, ut in dotem accipiat.

59. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

SI quis uxori ea conditione donavit, *Ut quod donavit, in dotem accipiat:* defuncto eo, donatio convalescit [28].

De vitrico & privigno. 1. De divortio.

60. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

VItricus & priviginus invicem sibi donare prætextu matrimonii non prohibentur. §. 1. Divortii [29] causa donationes inter virum & uxorem concessæ sunt: Sæpe enim evenit, uti propter sacerdotium [30], vel etiam sterilitatem [31],

61. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

VEl senectutem [32], aut valetudinem [33], aut militiam satis commode retineri matrimonium non possit.

62. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

ET ideo bona gratia [34] matrimonium dissolvitur. §. 1. Divortio facto [35] nec instaurato matrimonio, non confirmabitur inter virum & uxorem facta donatio: nec inter patronum [36] & libertam. Si ab eo invito divertere non licet, facta donatio separatur [37], cum inter hos divortium intercedat: perinde enim id quod donatum est habetur divortio intercedente, ac si donatum non fuisset.

De tigno juncto.

63. PAULUS lib. 3. ad Neratium.

DE eo, quod uxoris in ædificium viri ita conjunctum est, ut detractum [38] alicujus usus esse possit, dicendum est agi posse, quia nulla actio est ex Lege duodecim tabularum: quamvis Decemviros non sit credibile de his sensisse, quorum voluntate res eorum in alienum ædificium conjunctæ essent. Paulus notat: Sed in hoc solum agi potest, ut [sola] vindicatio soluta re competat mulieri, non in duplum, ex Lege duodecim tabularum: neque enim furtivum est quod sciente domino inclusum est.

De divortio.

64. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

VIr mulieri, divortio facto, quædam idcirco dederat, ut ad se reverteretur: mulier reversa erat, deinde divortium fecerat: [Labeo]: Trebatius inter Terentiam & Decenatem [39] respondit, si verum [40] divortium fuisset, ratam esse donationem; si simulatum, contra. Sed verum est, quod Proculus & Cæcilius putant, tunc verum esse divortium, & valere donationem divortii causa [factam], si aliæ nuptiæ insecutæ sunt: aut tam longo tempore vidua fuisset, ut dubium non foret, alterum esse matrimonium: alias nec donationem ullius esse momenti futuram.

De nupta nondum viripotente.

65. LABEO lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

QUod vir ei, quæ nondum [41] viripotens nupserit, donaverit, ratum futurum existimo.

De domum deductione, & tabularum dotis consignatione. 1. Si in hortos, ante diem tertium, quam nuptiæ ibi fierent, deducta, nuptiarum die donaverit.

66. SCÆVOLA lib. 9. [Digestorum].

SEia Sempronio [42], cum certa die nuptura esset, antequam domum deduceretur tabulæque [43] dotis signarentur [44], donavit tot aureos; quæro, an ea donatio rata sit? Non [45] attinuisse tempus, an, antequam domum deduceretur, donatio facta esset, aut tabularum consignatarum, quæ plerumque & post contractum matrimonium fierent, in *quærendo* exprimi: itaque nisi ante matrimonium contra-

---

1 Locationis & depositi elegans differentia. 2 Vide *l.* 23. *in fin. supr. comm. divid.* 3 Ut *l.* 35. ff. *de donat. mort. caus.* 4 De quo *l.* 11. *in fin. supr. eod.* 5 Æstimatarum rerum dotalium periculum est viri. adde *l.* 7. §. 5. ff. *eod.* 6 *l.* 18. *supr. eod.* 7 Mulier utens rebus dotalibus æstimatis, habet inde commodum & non damnum: Ex sola hujusmodi patientia usus donatio rerum non præsumitur, *Bald.* nec fiet earum rerum cum dote compensatio. 8 Legari potest donatio hoc modo, *Uxori quæ constante matrimonio legavi, ea uxori do lego.* 9 *l.* 15. §. 1. *l.* 16 *l.* 17. *l.* 21 *supr. eod.* 10 Id est, aleret, ut ff. *de liberis exhibendis.* 11 Usuras dotis si maritus non petiit, eas uxori donasse videtur *Bart.* Quid, si maritus usuras dotis petiit, neque eas consecutus est, atque ob id magnum damnum passus sit, an ejus heredibus uti re debebuntur? Baldus putat maritum moriendo, usuras videri remisisse. tametsi dotem legando, non intelligatur dotis usuras remisisse, seu legasse: tametsi heres & defunctus una & eadem persona censeantur vide Cremens. *singul.* 5. Goth. Item Cornelium *cons.* 145 *col. fin. n.* 24. *vol.* 2. Decium *cons.* 571. *ad fin. n.* 6. Mod. 12 Vel contra. *l.* 7. §. 3 *supr. eod.* 13 Res ea mulieris efficietur, in subsidium scilicet marito non existente solvendo. idem est in milite. *l.* 8. *C. de rei vind.* 14 vide *l.* 5. *in fin. supr. eod.* 15 Nec erit. Anton Faber, 5 *Conjecturar.* 10. 16 *l.* 28. §. 3 ff. *eod.* 17 vide quæ notavi ad *l.* 54. *supr. de jure dotium* & *l.* 8. *C. de rei vind.* 18 *l.* 3 *in fin.* ff. *eod.* 19 Epistolis probatur stipulationis forma, & contracta obligatio inter præsentes. *l.* 1. *C. de contrahenda stipulatione.* Bald. *hic.* Goth. Ad hanc l. vide Goedd. *de contrah stipulat. cap.* 3 *num.* 194. Ans. Adde Joann. Robert. *lib.* 2. *sent. cap.* 4. S L. 20 Moris enim erat uxoribus, maritos *dominos* vocare. Mariti sunt domini uxorum. 21 Atqui hujusmodi pœnalis stipulatio non valet, *l.* 19. *l.* 134. *infr. de verbor. obligat.* Matrimonii libertas non tollitur metu lucri amittendi: neque invita in matrimonio detinetur, quæ divertere non vult, ne lucrum seu donationem sibi factam a marito amittat. 22 Imo, videtur converti non posse. *l.* 34. *supr. mandati.* 23 Hinc nota, contractum donationis converti in alium contractum, verbi gratia creditum, posse. *l.* 18. ff. *de donat.* 24 Quia nullam culpam in divortio commisit. 25 Facit *l.* 36. §. 1. *supr. eod.* inter virum & uxorem potest fieri contractus permutationis, dummodo non fiat causa donationis. *Bald.* 26 *l.* 21. *in fin. supr. eod.* 27 v. *l.* 19. ff. *eod.* 28 Morte. *l.* 2. *C. de dote cauta.* 29 *l.* 11. §. *ult. l.* 32. §. 10. *l.* 35. *l.* 53. *supr. eod.* Ulp. 7. *in pr.* 30 *Sacerdotii* causa fiebat interdum divortium: Quidam enim sacerdotes, qui uxorem habere non poterant, cogebantur esse cœlibes. *l.* 56. *C. de episcopis. Novell.* 22. *cap.* 5. *Novell.* 117 *c.* 12. *Novell.* 123. *c.* 39. 31 Ut Spurio Carvilio, & Cornelio Sullæ, & aliis accidit. Valer. *lib.* 2. *c.* 1. 4. Gell. 3. & 17. *c. ult.* adde Varronem apud Nonium, *c.* 2. *vetere.* Seneca, 1. *Controvers.* 6 uxorem sterilitatis nomine dimisit intra quinquennium non parientem. *Goth.* Secus Jure Canonico. *can. tantum valet.* 27. 32. *qu.* 7. Ans. 32 Id abrogatum *Novell.* 117. *c.* 12. *in fin.* 33 *l.* 10 *C. de repud. Nov.* 22. *c.* 6. *Nov.* 117. *cap.* 12. Mutilatione enormi aut infirmitate summa, puta paralysi, non dissolvitur hodie matrimonium. *c.* 1. 2. *de conjug. lepros.* 27. *q.* 2. *c. decreta* 28. *c. Nicolaus. sive hi qui* 25. *ann. jun. quæst.* 7. *cap. qui matrimon. c. quemadmodum.* 25. *extra. de jurejur* 34 Hoc abrogatum *Novell.* 117. *cap.* 10. reductum vero *Nov.* 140. 35 Discordia sc. non bona gratia. 36 Donatio nec inter patronum & libertam. Si ab eo, *Flor.* Donatio. sed nec inter patronum & libertam, etsi ab eo invito divertere non licet, facta donatio non separat. *Hal.* 37 Id est, a superiori specie non distinguetur hæc species. 38 Adde *l.* 45. *supr. eod.* 39 Ita *Flor.* Mæcenatem *al.* recte: cujus uxor Terentia hic, & Suet. *in August.* Terentilla per jocum ab Antonio dicta. Sueton. Terentiana Dioni & Senec. *lib. de provid.* Goth. Historiam, quam hic tangit, invenies apud Josephum Scaligerum in notis ad elegiam Albinovani de obitu Mæcenatis. *Mod.* 40 Ut si diu divertit. *l.* 32. §. 13. ff. *eod.* 41 *l.* 32. §. 27. *supr. eod.* 42 Emendationem hujus leg. v. apud Hotom. 4. *obs.* 26. Ans. 43 De dotalibus tabulis, vide quæ scripsi ad *l.* 29. *supr. de pactis dotalib.* 44 Tabulæ dotales signari solitæ, & quidem plerunque post contractum matrimonium, *ut hic.* Juvenal. *Sat.* 2. *Signatæ tabulæ, dictum feliciter: ingens Cœna sedet: gremio jacuit nova nupta mariti.* Apul. *Apologet.* Habes denunciare causam totam, cur tabulæ nuptiales inter me ac Pudentillam non in oppido sint, sed in villa suburbana consignatæ. 45 Locus hic corruptus, saltem mutilus: supplendum enim vel subintelligendum Respondit (Scævola scilicet) *ut* §. *prox.* Sententia tamen hæc est, donationem non valere nisi facta sit ante matrimonium, nec ad rem pertinere quæri, an donatio facta sit, mulier antequam in domum deduceretur & consignarentur tabulæ nuptiales: Hoc solum quærendum esse, utrum facta sit donatio ante vel post ritum nuptiarum interpositum.

ctum, quod consensu intelligitur, donatio facta esset, non valere.

§. 1. Virgini in hortos [1] deductæ ante diem tertium [2] quam ibi nuptiæ fierent, cum in separata diæta [3] ab eo [4] esset, die [5] nuptiarum, priusquam ad eum transiret, & priusquam aqua [6] & igni acciperetur, [id est [7], nuptiæ celebrentur [8],] obtulit [9] decem aureos dono: Quæsitum est, post nuptias contractas divortio facto, (an) summa donata repeti possit [10]? Respondit, id [11] quod ante nuptias donatum proponeretur, non posse [de dote] deduci.

De re empta ex nummis donatis, & donatori donata.

67. LABEO lib. 2. Pithanon [a Paulo Epitomatorum].

SI uxor [12] nummis a viro, aut ab eo qui in ejus potestate esset, sibi donatis servum emerit [13]; deinde, cum ejus factus fuerit, eum ipsum donationis causa viro tradiderit: rata erit traditio: quamvis ea mente facta fuerit, qua cæteræ donationes: neque ulla actio ejus nomine dari potest.

TIT. II.

DE DIVORTIIS ET REPUDIIS [14].

Quibus modis matrimonium solvitur.

1. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

DIrimitur matrimonium divortio [15], morte [16], captivitate [17], vel alia [18] contingente servitute utrius [19] eorum.

Etymologia divortii. 1. Verba divortii, 2. Vel repudii. 3. De præsentia vel absentia ejus, cui renunciatur.

2. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

D*Ivortium* autem, vel a diversitate mentium dictum est, vel quia in diversas [20] partes eunt qui distrahunt matrimonium. §. 1. In repudiis autem, id est, renunciatione, comprobata sunt hæc verba: *Tuas res tibi habeto:* item hæc, *Tuas res tibi agito* [21]. §. 2. In sponsalibus quoque discutiendis [22] placuit renunciationem [23] intervenire oportere: In qua re hæc verba probata sunt: *Conditione* [24] *tua non utor.* §. 3. Sive autem ipsi præsenti renuncietur, sive absenti per eum qui in potestate ejus sit, cujusve is [25] eave in potestate sit, nihil interest.

Quod sit verum divortium.

3. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

DIvortium non est, nisi [26] verum, quod animo [27] perpetuam [28] constituendi dissensionem [29] fit [30]. † Itaque quidquid in calore [31] iracundiæ vel fit, vel dicitur, non prius ratum est, quam [si] perseverantia apparuit judicium animi fuisse: ideoque per calorem misso repudio, si brevi [32] reversa uxor est, nec divortisse videtur.

De furiosa.

4. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

JUlianus lib. XVIII. Digestorum quærit, an furiosa repudium mittere, vel repudiari possit: Et scribit, furiosam repudiari posse, quia ignorantis [33] loco habetur [34]: repudiare autem non posse, neque ipsam propter dementiam, neque curatorem ejus: patrem [35] [tamen] ejus nuncium mittere posse: Quod non tractaret de repudio, nisi [36] constaret retineri [37] matrimonium: Quæ sententia mihi videtur vera.

Si filia in fraudem patris divertat.

5. IDEM lib. 34. ad Edictum.

SI filia emancipata [38] idcirco diverterat [39], ut maritum luoro dotis adficiat, patrem [40] fraudet, qui profectitiam dotem potuit petere, si constante matrimonio decessisset: [&] ideo patri succurrendum est, ne dotem perdat: non enim minus patri quam marito succurrere Prætorem oportet: Danda igitur est ei dotis exactio, atque si constante matrimonio decessisset filia.

De captivitate.

6. JULIANUS lib. 62. Digestorum.

UXores [41] eorum, qui in hostium potestate pervenerunt, possunt videri nuptarum locum retinere, eo solo, quod alii temere [42] nubere non possunt. Et generaliter [43] definiendum est, donec [44] certum est maritum vivere in captivitate constitutum, nullam habere licentiam uxores eorum migrare ad aliud matrimonium: nisi mallent ipsæ mulieres causam repudii præstare. Sin autem in incerto est, an vivus apud hostes teneatur, vel morte præventus, tunc si quinquennium a tempore captivitatis excesserit [45], licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias: ita tamen, ut bona gratia dissolutum videatur pristinum matrimonium, & unusquisque suum jus habeat imminutum: Eodem jure & in marito in civitate degente & uxore captiva observando.

De pœnitentia.

7. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

SI pœnituit [46] eum, qui libellum tradendum divortii dedit, isque per ignorantiam mutatæ voluntatis oblatus est: durare matrimonium dicendum: nisi pœnitentia cognita, is qui accepit, ipse voluit matrimonium dissolvere: tunc enim per eum qui accepit solvitur matrimonium.

De eo, qui alienam uxorem duxit, deinde repudium misit.

8. IDEM lib. 2. de Adulteriis.

DIvus Hadrianus eum qui alienam [47] uxorem ex itinere domum suam duxisset, & inde marito ejus repudium misisset, in triennium relegavit.

De testibus divortii.

9. PAULUS lib. 2. de Adulteriis.

NUllum divortium ratum est, nisi [48] septem [49] Civibus Romanis puberibus [50] adhibitis [51], præter libertum [52] ejus qui divortium faciet [53]. † *Libertum* accipiemus etiam eum, qui a patre, avo, proavo [54], & cæteris sursum [55] versum manumissus sit.

1 Cur in hortos deducebatur virgo nuptura? An quod ibidem nuptiæ celebrabantur, & Venus quæ nuptiis præsidet (teste Homer. *in Iliad.* Pausan. *in Messeniacis.* Lucian. *in Charidemo.*) eadem putabatur esse hortorum dea, Varr. 5. *de lingua.* & 1. *de re rustica.* Unde & Nævius *apud Festum*, Venerem pro oleribus, ut Cererem pro pane, Neptunum pro piscibus usurpavit. cum & Athenienses quoque Veneris simulachrum ponerent ἐν κήποις, teste Pausan. *in Attic.* Lucian. *in imaginib.* & ἐν ἑταιρικοῖς. 36. Plin. 5. quod & forte fiebat ad vim generandi innuendam: sicuti & eadem fingitur e mari nata, *teste Phurnuto?* An potius virgines nupturas in hortos deductas olim dicemus, quod veteres in hortis habitationes habuerint? ut colligi potest ex *l.* 5. §. 3. ff. *de injuriis.* Tacit. 6. Suet. *in Claud.* 5. Asconio *in Milonianа.* unde legimus penum in hortis conditam, *l.* 4. §. 5. ff. *de pen.* neque absentem esse qui in hortis sit. *l.* 5. ff. *de procuratorib.* Cæterum quæ in hortis erant ædificia, voluptuaria erant, & amœnitatis gratia extructa: cujusmodi & habitationes, diætas quoque appellabant, ff. *hoc eod. l.* 41. §. 1. ff. *de legat.* 3. de quo dixi ad *l.* 43. §. 1. ff. *de leg.* 1. Juvenal. *Satyr.* 10. *circa fin* hanc interpretationem confirmat omnino: *Cui nubere Cæsaris uxor Destinat, optimus hic & formosissimus idem Gentis patriciæ rapitur miser extinguendus Messalinæ oculis: dudum sedet illa parato Flammeolo, Tyriusque palam Genialis in hortis Sternitur, & ritu decies centena dabuntur Antiquo.* Item *Sat.* 6. *vers.* 48. *Nam si constituit, solitoque recentius optat Ornari, & properat, jamque exspectatur in hortis.* His addamus Festo teste, Hortos apud veteres, omnes villas dictas fuisse. Et hæc de hortis. adde Brisson. 3. *select.* 1. Ferrand. 1. *explicat.* 2. Goth. Adde Cujac. *lib.* 11. *obs.* c. 2. Ans. 2 Tres illi dies qui fuerint, & quæ iis agi solita, dixi ad *tit. C. de sponsal.* 3 *Diæta* habitatio separata in hortis, de qua dixi paulo ante. 4 Marito. 5 *l.* 27. ff. *eod. l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. ff. *de ritu nupt.* 6 Aqua & ignis acciperetur. *Hal.* Var. 4. *de lingua.* Causa nascendi duplex, ignis & aqua: ideo ea in nuptiis in limine adhibentur: Mas ignis, quod ibi semen: aqua fœmina, quod fœtus ab ejus humore fit: idem ait *lib.* 11. *de vita populi Romani.* Item apud Servium: Mariti igni & aqua uxores accipiebant: sic Nonius *Virgine pragnante* (apud Nonium *c.* 11. *v. pariter*) sequere me pariter, volo facias igni atque aqua, volo hanc accipere. Joseph. Scalig. in 4. Varronis *de lingua.* hunc locum Varronis *lib.* 1. *de vita pop. Rom.* qui extat diversis locis apud Nonium, profert. *Cum a nova nupta*, inquit, *ignis in face afferretur e foco ejus sumptus, fax ex spinu allata esset, uti eam puer ingenuus afferret: contra novo marito, cum item e foco in titione ex felici arbore & in aquali aqua allata esset:* Hinc inquit Scaliger, apparet februi genus, in quo torris ardens demergebatur in aquale: quod Græci vocant χέρνιβα, idque plurimi erat apud veteres: utpote cum his constare vitam humanam crederent: adeo, ut quem vita privari vellent, ei his duobus interdicerent, eumque vocabant extorrem tanquam torris illius, & χερνίβων exsortem. Itaque apud Hesych. idem ἄφιτρος mavult quam ἄφικτρος· ἄφιτρος, ἀνακάθαρτος, ἵμαρος, id verbum *extorris*, φιτρὸς enim torrem seu titionem significat. huc pertinet illud Ovid. *Quos faciunt justos ignis & unda viros.* idem *lib.* 4. *Fastorum*, *Omnia purgat edax ignis, vitiumque metallis Excoquit: idcirco cum duce purgat oves. An quia cunctarum contraria semina rerum Sunt duo discordes, ignis & unda, Dei; Junxerunt elementa patres, aptumque putarunt, Ignibus & sparsa tingere corpus aqua? An quod in his vita causa est, hac perdidit exul: His nova fit conjux, hæc duo magna putant?* & versus Valerii Flacci 8. *ignem Pollux, undamque jugalem Pratulit.* Cujac. 11. *obs.* 2. *in fin.* Plutarch. *in Probl. Rom. qu.* 1. utrumque elementum a conjugatis sumi solitum refert: ut ostenderent se paratos ad omnia infortunia simul ferenda, etiamsi ad aquam & ignem reducerentur. Ea elementa Lactant. 2. *Instit.* 10. vocat sacramenti genus, quo nuptiæ fœdere sanciebantur. Festus *in Aqua:* Aqua & igni interdici solet damnatis, quæ accipiunt novæ nuptæ, videlicet, quia hæ duæ res humanam vitam maxime continent. Idem *in Facem:* Facem in nuptiis in honorem Cereris præferebant, aquaque spargebatur nova nupta, sive ut casta puraque ad virum veniret, sive ut ignem atque aquam cum viro communicaret. adde eundem *in Patrimi & in Rapi.* & Halicarnasseus 2. κοινωνίαν πυρὸς καὶ ὕδατος. ubi interpres legit πυρῶν, panis: quo & more, utputa patrio, usum Alexandrum in nuptiis Berenicis, refert Curtius 8. v. plura apud Brissonium *de ritu nupt.* 7 Ritus nuptiarum inter cætera, aqua & igni accipi. 8 *Al.* celebrarentur. 9 Vir. 10 Possit, non id quod. Hotom. 4. *observ.* 26. 11 Donatio inter conjuges, etiam post deductionem in domum, num tenet? ait Baldus: & male: nisi dicas valere post deductionem in sui domum mariti, nondum celebrato nuptiarum ritu. 12 Donare marito uxor potest servum, quem ipsa emerit pecunia sibi ab eodem marito donata. 13 *l.* 7. §. 3. ff. *eod.*

14 5. *C.* 17. *Nov.* 117. *c.* 7. *& sequent.* 4. Harm. 12. divortium, διάστασις, inter conjuges tantum: repudium, διαζύγιον, etiam inter sponsos. Cujac. *hic.* & *l.* 101. ff. *de verb. sign.* illud maritorum, hoc sponsorum renunciatio est. Cujac. *C. h. t.* Primum divortium Romæ accidit anno Urbis 523. vide 4. Gell. 30. & 17. *c. ult.* 2. Valer. 1. Tertull. *Apologetico.* Tanta fuit priscis temporibus maritorum concordia. Domitianum primum divortium permisisse auctor est Plutarchus *in Probl. Rom.* de formulis repudii vide *l.* 2. §. 1. ff. *eod.* 15 Justo: de divortio casu accidente, vide *Nov.* 117. 16 *Novell.* 22. *c.* 20. hoc tantummodo solius Flaminis matrimonium dirimebatur, auctoribus Festo & Gellio, 10. *c.* 15. 17 Matrimonium olim dirimebatur captivitate, ut & alia quavis servitute. *l. si ab hostibus.* 10. *l. si quis.* 56. ff. *soluto matrimonio. l.* 12. §. 4. ff. *de captivis.* vide *Novell.* 22. *cap.* 7. *Novell.* 117. *c.* 12. vide *Novell. Leonis* 33. 18 *Novell.* 22. *c.* 9. 19 Alterutrius eorum. *Hal.* 20 *l.* 191. ff. *de verb. signif.* 21 Fit ergo his solemnibus verbis divortium, quasi actus legitimus. Addi possunt & hæc Titinnii: *Aliquis vestrum nunciet Geminæ ut res suas procuret, ædibus facessat.* & Apuleius: *Tu confestim toro meo diverte, tibique res tuas habeto.* Cujac. *hic.* & in Satyrico Petronii: *Qua fidem scelere violasti, & communem amicitiam, res tuas ocyus tolle & alium locum, quem polluas, quære.* Cujac. *C. h. t.* Martial. 4. *Epigram. deseris, atque jubes res sibi habere suas.* Mittebatur etiam per nuncium & per libellum, *l.* 6. *C. h. t.* & Judæis certa erat formula, a qua qui recedebat, repudiando nihil agebat. Porro mulieri in ipso repudio claves adimebantur, vel ab ea deponebantur. Cicero *in Philippica* 2: *Mimam* illam *suas res sibi habere jussit, ex 12. Tabulis, claves ademit* (etsi alii ibi legunt *causam adducit*) *foras exegit.* Quem imitatus Ambrosius *epist.* 65: *Mulier offensa claves remisit, domum revertit.* Cujac. *ad Novell.* 22. Ut e contrario claves dabantur, ut significaretur rerum domesticarum curam illi tradi, ut Festus ait. 22 *Discutiuntur* sponsalia, quæ solvuntur. 23 *l.* 1. *C. de sponsalib. l.* 240. ff. *de verb. sign.* 24 *Conditio* hic pro conventione sponsalitia sumitur. Festus *in convento.* 25 *l.* 10. ff. *de sponsalib.* 26 Verum nisi divortium sit, divortium non est. *Goth.* Facit *c.* 21. *de pœnitent. distinct.* 1. Ans. 27 Animo distinguitur repudium a repudio per calorem misso. 28 Perpetuam dissensionem constituendi animo divortium fit. 29 Divisionem. *Hal.* 30 V Corasius *lib.* 1. *miscell. cap.* 8. Forcatulus *in Cupidine Jurisper. cap.* 25. Mod. 31 *l.* 48. ff. *de reg. jur.* 32 *l.* 7. *l.* 33. *supr. de ritu. d. l.* 48. *Novell.* 134. *cap.* 11. 33 Ignorantis loco habetur furiosus. 34 Sensum non habet, *l.* 22. §. 7. ff. *soluto.* Privatio præsupponit habitum: dixi *l.* 43. §. 9. ff. *de adilitio.* 35 *l.* 5. *C. h. t. Novell.* 22. *c.* 19. *in fin. l.* 22. §. 9. ff. *soluto.* 36 Divortium qui facit, fatetur matrimonium fuisse, nec enim ubi vinculum nullum est, separatio est: nec privatio dari potest sine habitu, *l. si mihi & tibi.* 12. §. *in legatis.* ff. *de legat.* 1. *l. decem.* 116. ff. *de verb. oblig.* 37 Nisi constaret cum furiosa retineri matrimonium. *Hal. l.* 8. ff. *de his qui sunt sui. l.* 16. §. *ult.* ff. *de ritu. l.* 22. §. 7. ff. *soluto.* 38 *l.* 5. *C. h. t.* 39 Divertat, *Hal.* 40 *l.* 71. ff. *de evictionibus.* Dotem delicto filiæ pater non amittit. Ita tactum tertii ei obesse non debet. 41 Cujac. *Nov.* 22. & *in notis Institutionum*, stilo hujus legis ductus putat, hanc legem Triboniani esse, non Juliani, hoc est, a Triboniano interpolatam. 42 Vide *l.* 41. ff. *de fidejussoribus & mand.* κατὰ προπέτειαν. *Nov.* 22. *c.* 7. 43 Definitio est *Novell.* 22. *c.* 7. quam ibidem testatur Justinianus se sumpsisse ex anteriorum quorundam Imperatorum constitutione. 44 *Nov.* 22. *c.* 7. 45 Huic juri derogatum est *Nov.* 117. & jure Pontificio *cap. in præsentia de sponsal & mat. in Decr* Mod. 46 *l.* 3. ff. *eod.* 47 De his qui alienas uxores detinent, v *l.* 2. ff. *de liver. exhib. l.* 11. *C. de nupt.* 48 Testes in divortiis requirit lex, quo pudore afficiat aliquo divertentes ipsos. vide Brissonium *lib. singul. de adulteriis.* 49 Hæc enim erat legitima observatio, de qua loquitur *l.* 35. ff. *de donationib. inter virum. l. unic. in fin.* ff. *unde vir. l. pen.* ff. *ad l. Jul. de adulter.* 50 *Al.* puberibus testibus. Ita puberes admittebantur testes in iis omnibus quæ gerebantur per æs & libram. *Inst. de testamentis.* 51 *Adhibiti testes*, idem quod rogati. vide § *ult. Instit. de testam.* vide quæ de rogatis testibus dixi *ad Nov.* 90. *c.* 2. 52 Qui libellum divortii ferebat sc. de quo poeta, *Collige sarcinulas, dicet libertus, & exi* Et merito, ut testis hic non admittitur, cum sit sequester, & internuncius divortii: Quod in executore litis & patrono eadem ratione observatur, *l. ult.* ff. *de testib.* Cujac. 8. *obs.* 26. Ideoque non male Accursius putat præter septem testium præsentiam liberti præsentiam requiri: Neque assentior Brissonio *libro singul. de Adult.* Accursium reprehendenti: quasi legis hæc sententia videatur, ut a septem testium numero libertum divertentis repelli velit, quasi non idoneum in hac causa futurum testem. 53 Hinc constat, per libertum mitt. solitum fuisse libellum repudii: Per libertum etiam patroni libellus Principi datur, *l.* 57. ff. *de ritu. l.* 16. ff. *de his qui testamento & rel.* heredes per eum recitabant testamenta. Suet. *in Tiberio*, *c.* 23. Augusti testamentum recitatum per libertum. Dion. 56. rei quoque defensionem per libertum mittebant, & recitabant. Tacit. 3. v. Cujac. 8. *obs.* 26. 54 Divortium facienti. 55 *Al.* sursum versus.

De liberta.

10. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

PAtrono invito [1] liberta, quam in matrimonio habuit, ab eo discedere non potest: nisi ex causa fideicommissi [2] manumissa sit: tunc enim potest, licet ejus sit liberta.

11. ULPIANUS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

QUod ait Lex [3], *Divortii faciendi potestas libertæ, quæ nupta est patrono, ne* [4] *esto:* non infectum videtur effecisse divortium, quod jure civili dissolvere solet matrimonium: Quare [constare] matrimonium dicere non possumus, cum sit separatum: Denique scribit Julianus, de dote hanc actionem non habere: Merito igitur quandiu patronus ejus eam uxorem suam esse vult, cum nullo alio connubium ei est: nam quia intellexit legislator, facto libertæ quasi diremptum matrimonium, detraxit ei [5] cum alio connubium: Quare cuicumque nupserit, pro non nupta habebitur. Julianus quidem amplius putat, nec in concubinatu eam alterius patroni [6] esse posse [7]. §. 1. Ait Lex: *Quamdiu* [8] *patronus eam uxorem esse volet.* Et velle debet uxorem esse, & patronus durare. † Si igitur aut patronus esse, aut velle desierit, finita est legis auctoritas. §. 2. Illud rectissime placuit: qualiquali voluntate intelligi possit patronus animum habere desisse quasi in uxorem, finiri legis hujus beneficium. † Proinde cum patronus rerum amotarum cum liberta, quæ ab invito eo diverterat, vellet experiri, Imperator Noster cum Divo Patre suo rescripsit, intelligi [9] eum hoc ipso nolle nuptam sibi, qui eam actionem vel aliam importet, quæ non solet [10] nisi ex divortio oriri. Quare si accusare eam adulterii cœperit, vel alio crimine postulare quod uxori nemo objicit, magis est, ut diremptum sit matrimonium: Etenim meminisse oportet, ideo adimi cum alio connubium, quia patronus sibi nuptam cupit. † Ubicumque igitur vel tenuis intellectus videri potest nolentis nuptam, dicendum est, jam incipere libertæ cum alio esse connubium: Proinde si patronus sibi desponderit aliam, vel destinaverit, vel matrimonium alterius appetierit, credendus est nolle hanc nuptam: Et si concubinam [11] sibi adhibuerit, idem erit probandum [12].

TIT. [13] III.

SOLUTO [14] MATRIMONIO DOS QUEMADMODUM PETATUR [15].

Favor dotis.

1. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

DOtium [16] causa semper [17] & [18] ubique præcipua [19] est: nam & publice [20] interest, dotes mulieribus conservari [21], cum dotatas esse fœminas ad [22] sobolem [23] procreandam replendamque liberis civitatem [24] maxime sit necessarium [25].

Cui dos a marito promitti vel reddi debet. 2. Consensus *filiæ quomodo accipitur.*

2. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

SOluto matrimonio [26], solvi mulieri dos debet: nec cogitur maritus alii eam ab initio stipulanti promittere: nisi hoc ei nihil nocet [27]. nam si incommodum aliquod maritus suspectum habet [28], non debere eum cogi alii quam uxori promittere, dicendum est: Hæc, si sui juris mulier est. §. 1. Quod si in patris potestate est, & [29] dos ab eo profecta sit, ipsius & filiæ dos est: Denique pater non aliter, quam [30] ex voluntate filiæ petere dotem, nec per se, nec per procuratorem potest: Sic ergo & promittendum Sabinus ait: ei ergo promittendum erit, cui uterque jusserit. Cæterum, si pater solus jussit, dotis actio filiæ non erit adempta, quandoque sui juris filia fuerit facta: Item, si voluntate solius filiæ promittatur, remanebit dotis actio integra patri. † Sed utrum ut [&] agat solus, an [&] ut adjuncta quoque filiæ persona experiri possit? Et puto, nec eam actionem amissam [31], quam adjuncta filiæ persona potest habere: quod si sui juris fuerit facta filia, nocebit ei ista stipulatio. §. 2. Voluntatem autem filiæ, cum pater agit de dote, utrum sic accipimus, ut consentiat, an [32] vero ne contradicat filia? Et est ab Imperatore Antonino rescriptum, filiam, nisi [33] evidenter contradicat, videri [34] consentire patri. Et Julianus lib. XLVIII. Digestorum scripsit, quasi [35] ex voluntate filiæ videri [36] experiri patrem, si furiosam filiam habeat: Nam ubi [37] non potest per dementiam contradicere, consentire quis eam merito credet. Sed [38] si absens filia sit, dicendum erit, non ex voluntate ejus id factum: cavendumque, *ratam* [39] *rem filiam habituram*, a patre: ubi enim sapit, scire [40] eam exigimus, ut videatur non contradicere.

De exactione & solutione dotis profectitiæ.

3. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

NOn solum autem in exigenda [41], sed etiam in solvenda [42] dote, quæ communis est patris & filiæ, utriusque [43] voluntas exquiritur: nec alter alterius deteriorem conditionem facere potest. Sed si pecunia ad patrem pervenit, quam filia accepit [44], actio de dote utrisque tolletur.

De dote a patre exacta, & secundo viro data.

4. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

SI pater sine consensu filiæ dotem a viro exegisset, & eandem alii viro ejus filiæ nomine dedisset [45], [&] mortuo patre filia cum priore viro ageret: doli mali exceptione repellitur [46].

De computatione annorum, & divisione fructuum.

5. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

DE divisione anni ejus [47] quo divortium factum est, quæritur [48], ex die matrimonii, an ex die traditi [marito] fundi maritus sibi computet tempus? Et utique in fructibus a viro retinendis neque dies [49] dotis constitutæ, neque nuptiarum observabitur: sed quo primum dotale prædium constitutum est, id est, tradita [50] possessione [51].

6. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI ante [52] nuptias fundus traditus est, ex die nuptiarum ad eundem diem sequentis anni computandus annus est. Idem in cæteris annis servatur, donec divortium fiat: nam si ante nuptias traditus sit, & fructus inde percepti, hi restituendi sunt quandoque divortio facta, quasi dotis facti.

De impensis a muliere vel a marito factis. 1. *De divisione fructuum ultimi anni.* 4. *De fructibus a muliere perceptis antequam nuberet.* 5. *De donationibus, de rebus amotis.* 6. *Cujus temporis fructus dividuntur.* 9. *De fructibus pecorum.* 10. *De operis servorum.* 11. *De pensionibus prædiorum urbanorum.* 12. *De arboribus, de thesauro.* 13. *De lapidicinis.* 14. *De fodinis.* 15. *De retentione vel restitutione fructuum, & de cautione.* 16. *De impensis a marito factis.*

7. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

FRuctus [eos] esse constat, qui deducta [53] impensa [54] supererunt: Quod Scævola & ad mariti & ad mulieris impensas refert. Nam si

1 *l. unic. in fin.* ff. *unde vir & uxor.* 2 *l.* 50. ff. *de rit. nupt.* 3 Julia de maritandis ordinibus. ut docet hujus l. inscriptio. & *l. unic.* ff. *unde vir & uxor.* 4 *l.* 10. ff. *eod. l.* 50. ff. *de ritu.* 5 *l.* 1. *C. de incest.* Nov. 22. *c.* 37. 6 Alterius quam patroni *Hal.* 7 Imo, in alterius concubinatu esse potest, *l.* 1. ff. *de concub.* 8 *l.* 51. ff. *de ritu.* 9 Non refert expresse quid dicatur, an rebus ipsis, vel factis. *l.* 32 §. 1. ff. *de legib.* 10 Vel aliam incipere, quæ non solet, nisi. *Hal.* 11 Concubinam uxori adjungens maritus, animum habendæ uxoris amittit: vide quæ notavi *ad l.* 121. §. 1. ff. *de verb. oblig.* 12 Dicendum, *Hal.* quia constante matrimonio eam habere non licet *l. un. C. de concub.*

13 *Lib.* 5. *Cod.* 18. *Novell. Leon.* 110. 4. Harm. 9. adde *Novell.* Just. 91. 97. 98. 109. 14 Hic in editione Accursiana incipit *Infortiatum* quod vocant: cujus vocis originem Accursius (nempe in re tam occulta) repetit a Chaldæis. Alciat. 1. *dispunct.* hanc vocem a Barbaro aliquo inventam refert: Ferrandus, 1. *Explicationum* 23. putat a voce Græca φορτία dici, quæ onus significat: hoc autem volumine matrimoniorum, tutelarumque & testamentorum materias explicari, quæ onera summa interdum contineant. Sed nos quoque pariter jocemur. Quid enim si literis Latinis semidoctus aliquis huic volumini hemistichium illud Hesiodi adscripserat, μεγάλη δ' ἐνὶ φορτία θέσθαι. & exesis vocibus prioribus manserint tres postremæ, ut ex iis *Infortiatum* fabricaret? Sed jam cesso in re nihili operam sumere: nisi dicas hunc tomum inter digestum vetus & digestum novum (cujus initium fecerunt a titulo ad eam rem aptissimo, de operis novi nunciatione) conclusum, *Infortiatum*, quasi in custodia & carcere vel vinculis inter duos positum, denominatum ab interpretibus fuisse, & hujus infortiati tomum dissectum non sine ratione, initio ejus sumpto videlicet a titulo *soluto matrimonio.* 15 Ad hunc titulum Franciscus Duarenus: & in priores aliquot leges scripserunt Zasius, Ripa, & Coralius, quem ultimum adi etiam *cap.* 14. *epist. quæst.* Rubricam autem repetiit Joannes Bolognetus. *Mod.* 16 *Al.* Dotis. 17 In dubiis etiam. vide *l.* 70 ff. *de jure dotium.* 18 Est igitur καθολική. 19 De dotis privilegio vide *C. de privileg. dot. lib.* 7. *in fine.* 20 *l.* 2. ff. *de jure dotium.* & privatim, *l.* 71. ff. *de evictionibus.* Porro hic quidam legunt *Reipublicæ.* 21 V. Antonius Guibertus Costanus *in tract. de dotib. per tot.* Ferrandus *lib.* 1. *explic. jur. c.* 23 Mod. 22 Dotis privilegium num cessabit in muliere anu vel sterili nubente? Non sane: licet enim desinat in hujusmodi mulieribus prolis & sobolis favor, non tamen deficit matrimonii honor. Oldradus, Andreas Pisanus *apud* Albericum *hic.* 23 *l.* 7. §. 3. ff. *de bon. damnat.* Arist. 2. *politicor.* 7. Plutarchus *in Laconicis & in Lycurgo.* & Catullus *ad Hymenæum* · *nihil potest sine te, Venus, fama quod bona comprobet, Commodi capere; & potest. Te valente.* Hinc Reipublicæ nasci dicimur. *l.* 1. §. 15. ff. *de ventre in possess. mitt.* hinc conditio viduitatem indicens, Reipublicæ utilitati repugnat; *l.* 64. *in fin.* ff. *de condit. & demonst.* Civitatem non mœnia sed homines efficiunt, ut Themistocles ait, apud Justin. 2. & Nicias apud Thucydidem 7. 24 Quamcunque, non tantum Romanam. 25 *Necessarium* hic est utile Accursio. Nam indotatæ erant uxores apud Lacedæmonios, teste Æliano 6. ex instituto Lycurgi. Justin. *l.* 3. Idem Solon præcepit: Phaleas Chalcedonius apud Aristotelem 2. *Politic.* 7. a divitibus dotem dari, a pauperibus accipi voluit. Babylonii deformes tantum dotabant, teste Herodoto *in Clio.* Alicubi in Africa mulieres in templo Veneris se prostituentes, dotem suam conficiebant. Porro, quid vera dos, vide apud Plautum *in Amphitryone.* adde Ferrandum 1. *Explicat.* 24. 26 Quomodocunque. *l.* 240. ff. *de verb. signif.* Goth. Vide Ripam hic, Govean. *lect. lib.* 1. *cap.* 44. Zas. *Antinom. part.* 2. *num.* 12. Ans. 27 Id enim æquitas suadet, v. *l.* 2. §. 5. ff. *de aqua & aquæ pluviæ.* 28 Quid enim si is, cui dotem delegare vult mulier, veterator sit callidus & rixosus? adde, quod plerumque exceptiones mulieri opponi possunt, quæ adversus alium non possunt. vid. *l.* 19. ff. *de novationib.* 29 Ulpianus 6. §. 6. non distinguit. 30 Vide *l.* 34. ff. *eod. l.* 1. §. 1. ff. *de pact. dotalibus.* 31 Imo amissa est. vide *l.* 7. ff. *de pact. dotalib.* 32 *Consentiendi & non contradicendi* differentia: qui non contradicit, non statim consentit. 33 Consentire patri videtur filia, quæ non evidenter contradicit. 34 Filia præsens & sanæ mentis, quæ patri suo non contradicit, satis consentit: dixi ad *l.* 6. ff. *de reg. jur.* nam eo casu non contradicere patri, est consentire. Bald. *arg. l.* 16. *in fin.* ff. *de SC. Maced. l.* 12. §. 1. ff. *rem rat.* 35 Hoc esse speciale Decius ait: non proprie, sed quasi velle hic intelligitur præsens furiosa: quia non agitur de ejus incommodo, cum pater cogatur eam dotare, Decius *ad l.* 5. ff. *de reg. jur.* aliter illi consuli commode non potest, nisi ista admittatur fictio: quin ei pater est curatoris loco, *l. ult. pr. C. de curat. fur.* Duarenus *hic.* alias certe furiosa non contradicens proprie velle dici non potest. *l.* 14. *supr. locati.* J. C. *hic. l.* 8. §. 2. ff. *de opt.* & furiosæ patientia a sanæ filiæ taciturnitate differre debet. *Duarenus.* 36 Non tamen vere: furiosi namque nullus est consensus. *l.* 2. *C. de contrah. empt.* 37 Consentire patri intelligitur filia, quæ propter dementiam contradicere patri non potest. 38 Absente filia præcise pater non agit dotis nomine, sed si caverit filiam ratam rem habituram: nec enim hoc ipso quod filia est, voluntate ejus agere censetur pater. In furiosa filia contra est: Nam quoties furiosæ filiæ nomine dotem petit pater, filiæ voluntate petere eam videtur. Hoc interstitium est inter absentiam & furorem: absentem & furiosam filiam. In furiosa filia tacita voluntate experiri pater intelligitur: in absente, non intelligitur: ideoque requiritur filiæ ratihabitio. 39 Voluntas etiam post finitum negotium per ratihabitionem interponitur, *ut hic. l.* 3. §. *sed si mutua.* ff. *de in rem verso.* & in eo differt ab *auctoritate*, quæ in ipso negotio interponitur a præsente: dixi ad *l.* 9. §. 5. ff. *de auctorit. tutor.* 40 Absens filia sanæ mentis admoneri debet, ut videatur tacendo non contradicere. Duar. *l.* 39. §. 3. ff. *de procur.* nisi ejus nomine injuriarum agatur. *d. l.* 39. §. 4. 41 Judicialiter sc. ab invito. *Zas.* 42 Ultro ac sponte: hinc tamen male collegit Speculator, Procuratorem constitutum ad exigendum, non posse recipere a sponte solvente. Hanc enim opinionem qui probat, lites amat. Paulo melius Zasius: qui non potest exigere solutionem, recipere nequit: quem vide. Et tamen verum est quod ait Jason, cujus consensus requiritur in agendo, ejusdem consensus requiritur in accipienda solutione: nam adjecto solvi potest, quamvis potestatem exigendi non habeat, *l.* 56. §. 2. ff. *de verb. oblig.* e contrario procurator ad lites rem in judicium deducit, cui tamen non recte solvitur. *l.* 86. ff. *de solutionib.* 43 Hinc collige, conjunctam personam admitti quidem ad agendum sine mandato, non posse tamen ei solvi sine mandato creditoris. *Bart. Bald. Jas.* Ut hallucinari videatur Socinus, cum ait, in petenda & recipienda dote fictum sufficere consensum filiæ. 44 Tunc cessat dubitandi ratio: quia cum filia acceperit dotem, videtur in ejus utilitatem versa. *Bart. Zas.* 45 Ut ex post facto id convalescat propter æquitatem. *Bald. Jas.* 46 Cur? hoc casu quæ dos exacta est a patre, in utilitatem filiæ versa fuit. 47 Ultimi. *Goth.* Vide hic Cottam *in memorabilib. verb. diploma.* Cujac. *lib.* 14. *obs. cap.* 22. Ans. 48 Cur? propter fructus prædii dotalis restituendi mulieri divortio facto. 49 Nota hic tria tempora, contracti matrimonii, dotis constitutæ, dotis traditæ. 50 Dotis dominium non transfertur in virum, nisi traditione, ut hic: vide Bald. *Novell. tract. de dote. parte* 7. *privilegio* 10. An & donationis propter nuptias? Idem auctor putat, *ibid.* facit *l. ubi adhuc.* 29. *C. de jure dotium.* 51 Post matrimonium & dotem constitutam: secus, si ante. vide *l.* 6. ff. *eod.* v. Cujac. 14. *observ.* 22. & *apud* Paul. 2. *sent.* 22. §. 1. Duar. *hic.* 52 Si nuptias præcessit traditio fundi dotalis, a die nuptiarum: si subsecuta est nuptias, ac ipsa traditione fructuum computatio initur, *l.* 5. *supr. eod.* Quid ergo? cui cedent fructus ante matrimonium percepti? dotem augebunt: nec enim a marito percipi potuerunt ut dotales, cum nondum esset matrimonium: ideoque maritus eos fructus soluto matrimonio uxori restituet. *l.* 38. §. 12. ff. *de usur.* Duar. 53 *l.* 46. ff. *de usur. l.* 1. *C. de fructib.* Goth. Vid. in hanc legem & de divisione fructuum inter conjuges soluto matrimonio Charond. *verisimil. lib.* 1. *c.* 10. Ans. Adde Alciat. *lib.* 3. *paradox. cap.* 1. Duaren. *disput. anniversf. cap. final.* Cujac. *lib.* 14. *obs.* 22. Coras. *miscell. cap.* 7. S. L. De fructibus vide Tiraquellum *de retract. tit.* 1 §. 10. *gl.* 1. & quid veniat appellatione fructuum, eundem *ibi. n.* 27. eique adde Boerium *decis.* 224. *n.* 4. & quod etiam palea venit appellatione fructuum, disce a Romano *cons.* 555. Mod. 54 A marito vel uxore facta. *infr. eod.* Bald.

mulier

mulier pridie vindemias doti dedit, mox sublatis a marito vindemiis divortit, non putat ei undecim duntaxat mensium fructus restitui: sed & impensas, quæ antequam portiones fructuum fiant, deducendæ sunt. † Igitur, si & maritus aliquid impendit in eundem annum, utriusque impensæ concurrent: ita & si impensarum a muliere factarum ratio habeatur, cum plurimis annis in matrimonio fuit, necesse est primi anni computari temporis [1], quod sit ante datum prædium. §. 1. Papinianus [2] [autem] lib. XI. Quæstionum, divortio facto fructus dividi ait, non [3] ex die locationis, sed habita [4] ratione præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit: Neque enim si vindemiæ [5] tempore fundus in dotem datus sit, eumque vir ex calendis Novembribus primis fruendum locaverit, mensis Januarii suprema die facto divortio, retinere virum & vindemiæ fructus, & ejus anni quo divortium factum est, quartam partem mercedis æquum est: alioquin si coactis vindemiis, altera die divortium intercedat, fructus integros retinebit: Itaque si fine mensis Januarii divortium fiat, & quatuor mensibus matrimonium steterit, vindemiæ fructus, & [6] quarta portio mercedis instantis anni confundi [7] debebunt, ut ex ea pecunia tertia portio viro relinquatur. §. 2. E [8] contrario quoque idem observandum est: [nam] si mulier, percepta vindemia, statim fundum viro in dotem dederit, & vir ex calendis Martiis eundem locaverit, & calendis Aprilibus primis divortium fuerit secutum, non solum partem duodecimam mercedis, sed pro modo temporis omnium mensium, quo dotale prædium fuit, ex mercede, quæ debebitur, portionem retinebit. §. 3. Item [9] si messes ejus anni, quo divortium factum est, colonum [10] ex forma locationis sequantur, ante vindemiam soluto matrimonio nihilominus pecunia [11] messium in computationem cum spe futuræ vindemiæ veniet. §. 4. Apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit antequam [12] nuberet, non debere in contributionem venire. §. 5. Ob donationes [13], item ob res amotas, ex his fructibus, qui post divortium percepti sunt, compensationes fieri possunt [14]. §. 6. Quod in [15] anno dicitur, potest [16] dici & in sex mensibus, si bis [17] in anno fructus capientur: ut est in locis irriguis. §. 7. Et in pluribus [18] annis idem dici potest: ut in sylva cædua. §. 8. Item si locatio agri talis sit, ut super [19] annuam mercedem quinquennio quoque aliquid [20] amplius præstaretur: in eo enim quod amplius est, tempus ad quinquennium computamus. §. 9. Non solum autem de fundo, sed etiam de pecore [21], idem dicemus: ut lana ovium fœtusque pecorum præstaretur: quare enim, si maritus prope partum oves doti acceperit, item proximas tonsuræ [22], post partum & tonsas oves, protinus divortio facto, nihil reddat? nam & hic fructus toto tempore, quo curantur, non quo percipiuntur, rationem accipere debemus.

§. 10. In servo [23] quoque anni ratio habetur, si in annum forte operæ ejus locatæ sunt: [ut] præteriti [24] temporis ad maritum, post divortium autem ad mulierem operæ pertineant. §. 11. De pensionibus [25] quoque prædiorum urbanorum idem est quod in fructibus rusticorum. §. 12. Si fundum [26] viro uxor in dotem dederit, isque inde arbores deciderit: si hæ fructus intelliguntur, pro portione anni debent restitui. Puto autem, Si arbores cæduæ [27] fuerunt, vel Gremiales [28], dici oportet, in fructu cedere: si minus, quasi [29] deteriorem fundum fecerit maritus, tenebitur. Sed & si vi tempestatis ceciderunt, dici oportet, pretium earum restituendum mulieri, nec in fructum cedere [30]; non magis, quam si thesaurus [31] fuerit inventus: in fructum enim non computabitur, sed pars ejus dimidia [32] restituetur, quasi in alieno inventi. §. 13. Si vir in fundo mulieris dotali lapidicinas [33] marmoreas invenerit [34], & fundum [35] fructuosiorem fecerit [36]: marmor, quod cæsum neque exportatum, est [37] mariti [38], & impensa non est ei præstanda [39]: quia nec in fructu est marmor, nisi tale sit, ut lapis ibi renascatur [40]: quales sunt in Gallia, sunt & in Asia [41]. §. 14. Sed si cretifodinæ, argentifodinæ, vel auri, vel cujus alterius materiæ sint, vel arenæ, utique in fructu habebuntur [42]. §. 15. Interdum marito de fructibus a muliere cavetur [43], & nihil retinet, si fructibus stantibus fundum mulier recipiet. Interdum retinebit tantum maritus, & nihil restituet: id est, si non [44] plus erit, quam pro portione eum retinere oportet: Interdum vero [&] reddet, si plus percepit, quam eum retinere oportet. † Eadem conditio erit etiam, si cum socero, vel cum herede alterutrius, de dote agatur.

§. 16. Impendi autem *fructuum* [45] *percipiendorum* [46] [*causa*] Pomponius ait, quod in arando serendoque agro impensum est: quodque in tutelam ædificiorum, ægrumve servum curandum: scilicet, si ex ædificio vel servo fructus aliqui percipiebantur. Sed hæ impensæ non petentur, cum maritus fructum totum anni retinet: quia ex fructibus prius [47] impensis satisfaciendum est. † Plane si novam villam necessario exstruxit, vel veterem totam sine culpa sua conlapsam restituerit, erit ejus impensæ petitio: Simili modo & si pastina [48] instituit: hæ enim impensæ aut in res necessarias aut utiles cedunt, pariuntque marito actionem.

De lapidicinis. 1. *De impensis in sementem.*

8. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI fundus in dotem datus sit, in quo lapis cæditur [49], *lapidicinarum* commodum ad maritum pertinere constat: quia palam sit eo animo dedisse mulierem fundum, ut iste fructus ad maritum pertineat: nisi si contrariam voluntatem in dote danda declaraverit mulier [50]. §. 1. Quod *in sementem* erogatur, si non responderint messes, ex [51] vindemia deducetur: quia totius anni unus fructus est.

De mora mulieris in dote recipienda.

9. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SI mora per mulierem fuit, quo minus dotem reciperet [52], dolum malum duntaxat [53] in ea re, non etiam culpam maritus præstare debet: ne facto [54] mulieris in perpetuum agrum ejus colere cogatur [55]: fructus [56] tamen, qui pervenissent ad virum, redduntur [57].

De muliere apud hostes defuncta. 1. *Si vir uxorem occiderit, vel contra.*

10. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

SI ab hostibus capta filia, quæ nupta erat, & dotem a patre profectam habebat, ibi decesserit: puto dicendum, perinde [58] observanda omnia, ac si nupta decessisset [59]: ut, etiamsi in potestate non fuerit patris [60], dos ab eo profecta reverti ad eum debeat [61]. §. 1. Si vir [62] uxorem suam occiderit [63], dotis actionem heredibus uxoris dandam esse [64] Proculus ait. & recte:

1 Tempori, *Hal.* tempus, Anton. Merc. 2. *notat.* 7. quem vide, adversus Robert. 2. *animad.* 7. 2 Vide in hunc paragraphum Robert. 1. *animadv.* 8. & Anton. Mercat. 2. *notat.* 8. Zasium, Duar. *hic.* & 1. *disp. ultim.* Alciat. 3. *parad.* 1. Cujac. 4. *Feud.* 30. 3 Id est, non tantum. *Duar.* 4 *l. unic.* §. 9. *C. de rei uxor. act.* 5 Id est, kalendis Octobris, *l.* 2. *C. de feriis.* Plinius 18. 6 Maluit Papinianus fructus vindemiæ universos cum quarta parte pensionis, puta XII. cum III. confundere: & ex ea pecunia marito dare tertiam, quam separatim ex vindemia tertiam dare, & æque ex quarta parte pensionis, tertiam: quo genere servaretur eadem proportio. non tantum ut ostenderet juxta 13. regulam Euclidis *lib.* 7. eandem esse rationem confusorum antecedentium, puta VIII. & II. ad confusa consequentia IV. & I. quæ sunt cujusque antecedentis cum suo consequenti, puta VIII. ad IV. vel II. ad I. Anton. Merc. 2. *notat.* 8. 7 Hujus paragraphi speciem dilucide proponit Cujac. 4. *Feudor.* 30. Kalendis Octobris, inquit, uxorem duxi: dedit mihi in dotem vineam, quam vindemiis collectis fruendam loco: tribus post mensibus uxor a me divertit: videor me jure posse & vindemiæ fructus, & quartam mercedis partem retinere. Sed obstat æquitas, quæ non patitur me, & præcedentis anni fructus omnes, & instantis quartam partem retinere, qui quatuor duntaxat mensibus in matrimonio vixi. Quare ad illud ibitur, ut vindemiæ fructus & quarta mercedis pars confundantur & commisceantur, ut ex ea omni pecunia tertiam partem feram, qui tertia quoque anni parte cum uxore vixi. 8 Vide in hunc §. Robert. 2. *animadv.* 9. & Anton. Mercat. 2. *notat.* 9. 9 Vide speciem hujus legis apud Langebekium *c.* 23. *Annotationum.* 10 Colonus nummis colens fructus universos suos facit: partiarius, pro parte. *l.* 25. §. 6. *supr. locati.* *l.* 61. §. 8. *ff. de furtis.* 11 Id est, æstimatio messium Robertus, 2. *animadv.* 9. reprehensus ab Antonio Mercatore 2. *notat.* 8. qui nomine *pecuniæ* hic intelligit mercedem. vide *l.* 5. §. 2. *ff. de præscript.* *l.* 18. §. *ult.* *ff. de stipulat. servor.* *l.* 14. *C. de locato.* 12 Vide *l.* 6. *supr. eod.* 13 Maritus ob res donatas & amotas compensat: & quia compensare potest, ipso jure eas revocat, ita ut non sit opus speciali revocatione. 14 Imo si marito compensare licet, eidem fructus retinere permittitur: atqui prohibetur retentione uti, licet experiri judicio rerum amotarum possit, *l. unic.* §. 5. *C. de rei uxor. act.* Ea res facit, ut Duarenus putet hunc paragraphum abrogatum. 15 De anno, & temporis rata.

16 Ut sc. sicut pars lapidis est lapis, ita hic pars anni est annus propter fructus. Zas. *hic.* *n.* 9. 17 *Biferi* sunt quidam agri. vide 6. Plin. 17. *c.* 8. 18. *c.* 22. ut apud Rhodios vide 17. Plin. 4. sed omnino audiendus Plin. 18. *c.* 2. In Tacape, inquit, civitate Africæ super omne miraculum, riguo solo palmæ prægrandi subditur olea; huic ficus, fico punica: illi vitis: sub vite seritur frumentum: mox legumen, demum olus, omnia eodem anno, omniaque aliena umbra aluntur. *Et post:* super omnia est, biferam vitem bis anno vindemiare. hæc ille. Hinc Virgilius *Georgicon* 4: *biferique rosaria Pæsti.* Duarenus: Pæstum oppidum est Lucaniæ, in quo uno anno bis nascitur rosa. Servius *ibid.* 18 Id est, quemadmodum si bis in anno fructus percipiuntur, duorum quasi annorum habetur ratio: ita, si in multis annis semel tantum fructus percipitur, plures anni unius tantum vicem repræsentabunt. 19 Id est, extra: id est, quod annuatim præstari solet: vox enim super includit id, cui adjungitur. 20 Laudimium id esse putat Zasius *hic.* *n.* 14. sed Jason *hic.* *n.* 8. plaustrum lignorum intelligit: Sane aratores Siciliæ plerumque cumulatiore mensura in frumento decumanis adnumerando utebantur: Cujusmodi Verres bina vel tria plerumque expressit. Cicero 3. *Verrina.* 21 De grege dato in dotem. 22 Aut lanitondii, ut vetus interpres Horatii loquitur. Anton. Mercat. 2. *notat.* 7. 23 In rebus mobilibus dotalibus (ut pecoribus & servis) habetur ratio fructuum in divisione æque ac immobilibus & fundo. 24 Quo maritus sustinet onera matrimonii. *Jason.* 25 *l.* 29. *supr. de petit. heredit.* *l.* 38. §. 13. *ff. de usur.* 26 Vide Anton. Augustin. *Emend.* *lib.* 3. *c.* 7. Forcat. *Cupid. jurisper.* *c.* 19. S. L. 27 Id est, ad hoc destinatæ ut excidantur. vide *l.* 9. *l.* 10. *supr. de usufr.* & *quemadmod.* 28 *Gremiales* arbores dictæ, quod rustici gremio ad comburendum eas deferunt. Græci id lignum φρύγιον. ligna gremia, id est, tenuia. 12. *Columell.* 19. Mustum, inquit, in vasa defrutaria deferemus, levique primum igne ex tenuibus admodum lignis quæ gremia rustici appellant, incendemus, ut ex commodo multum ferveat. & ita intellige illud Psal. 102. & ossa mea sicut gremium aruerunt. Politianus *apud* Anton. August. 3. *c.* 7. Hinc gremia, virgulas, sarmenta, superamenta & vitium stirpes atque radices, *ligni* appellatione posse contineri legimus, *l.* 55. §. 4. *ff. de legat.* 3. Cremiales *Hal.* a cremando. Germinales *vulgat.* quas Plinius congerminantes appellat, quæ ad hoc sunt deputatæ, ut ex eis germina, vel surculi colligantur, aut pedamenta ad sustinendas vites, quo etiam genere sunt salicta, arundineta, populi, & id genus aliæ. 29 Imo, ex non cædua sylva ligna in vineam cædere potest, dum ne deteriorem fundum faciat. *l.* 10. *supr. de usufr.* Quid in grandibus arboribus, quæ voluptati, sanitati, ornatui villæ ac fundi inserviunt? Utique impune eas cædere non potest. 30 Imo, fructibus hæ cedunt arbores, cum iis ad usum suum & villæ uti possit. *l.* 12. *princ. supr. de usufr.* 31 Thesaurus in fundo dotali inventus, totus non sit mariti: solam enim dimidiam vir accipiet, reliquam mulier, *Glossa* [illegible] *Græcorum.* 32 De thesauro vide quæ notavi ad *Novellam Leonis* 51. 33 Vide *l.* 8. *ff. eod.* Goth. Vide Zas. *singular. intellect.* *lib.* 2. *cap.* 4. Joann. Robert. *lib.* 1. *sent.* 11. Sarmient. *lib.* 3. *select. cap.* 10. Cujac. *lib.* 15. *obs.* 12. S. L. 34 Fortuito vel ultro aperta lapidicina. *l. ult. supr. de fundo dotali.* cum in eo fundo tempore dotis constitutæ, & traditæ, lapis non cæderetur, *ut l.* 8. *ff. eod.* 35 Nec fundum &c. Cujac. *ad l.* 4. *ff. de usurpat.* & 15. *obs.* 21. *arg. l. ult. supr. de fundo dotali.* reprehensus a Roberto 1. *recept. lect.* 10. 36 §. 16. *ff. eod.* Quæstionis est, an aperta lapidicina, & cæso lapide fundus semper fiat fructuosior? & quidem videtur deterior reddi, nisi lapis renascatur. *ff. eod.* & *arg. d. l. ult.* quid enim, si agri partem necessariam instituendis lapidicinis occupaverit? *l.* 13. §. 5. *supr. de usufruct.* Interea hoc verum est, fieri posse ut instituta lapidicina plus sit reditus, quam in arbustis, vineis, vel olivetis, quæ fuerint. *d.* §. 5. 37 Non est mariti, & impensa est ei præstanda, Anton. Faber 1. *Conjecturar.* 8. 38 Non quod hi lapides sint fructus, sed ut Græci interpretes aiunt, ἐξαίρετον ἐδόθη τὸ κέρδος διὰ τὴν εὕρεσιν τῆς λατομίας aut, ut est in contextu Basilicon, ejus sunt interim tanquam fructus, licet non sint fructus: ut teneatur etiam mulieri actione de dote, quod fundum deteriorem fecerit, in id quod interest, in quo continentur etiam lapides, si extent, vel quanti venierint, mulieris voluntate. v. Cujac. 15. *obs.* 21. 39 Imo præstanda est. *d. l. ult. supr. de fundo dot.* 40 Non dicitur in fructu, nisi quod renascitur. *Bald.* posse tamen maritum uti lapidibus exemptis ad ædificia sua temperate videtur. v. *l.* 9. §. 2. *supr. de usufr.* 41 Lapis renascitur in Gallia & Asia, *ut hic.* & aliis locis, puta in Italia. Plin. 36. *c.* 15. *idem* 36. *c.* 18. Idem refert, Theophrastum & Mutianum credidisse lapides esse qui pariant, & sponte compleri montis viscera, *d. c.* 18. Strab. 5. Isid. 16. *c.* 2. Sunt & montes nativi salis, in quibus ferro cæditur, ut lapis renascens majus: tantæ alicubi duritiæ, ut muros domosque massis salis faciant. 42 *d. l.* 9. §. 2. *supr. de usufruct.* 43 *l.* 55. *ff. eod.* nuda repromissione. Duar. *l. ult.* *ff. de fundo dotali.* 44 *l. ult.* *ff. de impensis.* 45 Impensæ fructuum sunt quærendi, colligendi vel conservandi fructus causa. 46 Vide *l.* 1. *in fin.* *ff. de impens.* 47 Impensæ quærendorum & colligendorum fructuum causa, deducuntur ante divisionem, sive sint magnæ, sive sint parvæ. *Zas.* 48 Et pastinationes. vide *l.* 79. *ff. de verbor. signif.* 49 Is casus ab eo diversus est, de quo dictum est *l.* 7. §. 13. *supr. eod.* 50 Utcunque tamen id conventum sit, pactum irritum erit, si nullis ex aliis rebus maritus onera matrimonii sustinere possit. *l.* 4. *ff. de pact. dot.* 51 Expensa facta contemplatione fructus aridi, suppletur ex liquido ejusdem anni. *Bald.* 52 Alias dolum & culpam præstat. *l.* 18. §. 1. *ff. eod.* 53 Creditor est in mora, qui debitum oblatum non accipit. *l.* 2. *C. de jure emphyt.* *l.* 12. *C. de contrah. stipul.* 54 Cur facto? imo, potius non facto? Vel ideo quod ea, quæ non fiunt, appellantur nomine *facti:* Nomine facti non factum includitur. *l.* 2. §. 5. *l.* 75. §. 7. *ff. de verb. obligat.* *l.* 121. *l.* 174. *ff. de reg. jur.* 55 Nisi facile hoc fieri possit, est enim umbra latæ culpæ facilem cultum omittere, *Castrensis* [illegible] 56 *l.* 38. §. 1 *supr. de* [illegible] 57 Cur? Meum est quidquid ex re mea superest. *l.* 49. § 1. *supr. de rei vind.* 58 Id dicitur propter fictionem legis Corneliæ, tunc enim fingitur filia mortua. *l.* 12. *ff. qui testam.* *l.* 28. *ff. de vulg.* 59 Olim ejus captivitate dissolvebatur matrimonium. *l.* 56 *ff. eod.* *l.* 12. §. 4. *ff. de captivis.* 60 Cur? vel ideo quod captivitate finiebatur patria potestas: eoque pacto filia capta videbatur sui juris facta. 61 Non per stipulationem, non per successionem, sed jure patrio per consolidationem & peculii recuperationem, id perficiente fictione legis Corneliæ. *Zas.* dixi ad Ulpian. 6. §. 4. 62 Qui alias pacto, vel statuto dotem lucrari debuit: possumus enim de pacto ad legem argumentum ducere, si utrobique par sit ratio. *Zas.* 63 Citra causam adulterii. *l.* 4. *C. ad leg. Jul. de adulteriis.* Quid, si vulneravit? idem erit si ex vulnere moriatur. Quid, si domo exclusit? non idem. Quid, si infirmam non curavit? omnino idem, si de facili medicum habere potuit. *l.* 31. §. 11. 12. *supr. de adult.* Quid, si mortem uxoris non vindicavit? v. *l.* 27. *ff. de jure fisci.* 64 Ut dotem & ejus actionem maritus amittat.

non [1] enim æquum eſt, virum ob facinus ſuum dotem [ſperare] lucrifacere [2]. Idemque & e [3] contrario ſtatuendum eſt.

De re aliena in dotem data.

11. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

SI alienam rem ſciens mulier in dotem dederit, reddenda ei eſt, quaſi ſuum dediſſet [4]: & fructus quoque pro [5] portione anni, quo divortium factum eſt.

Quatenus condemnatur maritus, vel ejus heres, vel ſucceſſor.

12. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

MAritum [6] in [7] id quod facere poteſt [8], condemnari, exploratum eſt [9]: ſed hoc heredi [10] non eſſe præſtandum:

13. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

QUia tale beneficium perſonale eſt, & cum perſona exſtinguitur [11].

1. *De pacto*, Ut maritus in ſolidum damnetur.

14. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

ALia cauſa eſt defenſoris [12]: quem placet ſufficienter videri defendiſſe, ſi tantum uxori præſtet, quantum conſequeretur ſi ipſum maritum conveniſſet. §. 1. Eleganter quærit Pomponius lib. XV. ex Sabino, ſi paciſcatur maritus, *Ne [13] in id quod facere poſſit condemnetur, ſed in ſolidum*, an hoc pactum ſervandum ſit? Et negat [14] ſervari oportere: Quod quidem & mihi videtur verum: namque contra bonos [15] mores id pactum eſſe, melius eſt dicere: quippe cum contra receptam reverentiam [16], quæ maritis exhibenda eſt, id eſſe apparet.

Quo tempore ſpectatur, an maritus facere poſſit. 1. *Quæ compenſationes proſunt heredi mariti.* 2. *Quatenus ſocer damnatur.*

15. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

REi judicatæ [17] tempus ſpectatur, quatenus maritus facere poteſt. §. 1. Heredi mariti, licet in ſolidum condemnetur, compenſationes [18] tamen, quæ ad pecuniariam cauſam reſpiciunt, proderunt, ut hoc minus ſit obligatus: veluti ob res donatas, & amotas, & impenſas: morum [19] vero coërcitionem non habet. §. 2. Socero [20] quoque, cum quo nurus de dote agit, idem [21] honor habetur, [ut] in id damnetur quod facere poteſt:

16. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

QUia parentis [22] locum ſocer obtinet.

1. *Quatenus mulier damnatur.* 2. *De marito condemnato in ſolidum.*

17. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

EX diverſo [23] ſi ſocer ex promiſſione a marito conveniatur, ſolet quæri, an idem ei honor habendus ſit? Neratius [24] libris membranarum & Proculus ſcribunt, hoc juſtum [25] eſſe. §. 1. Item ſi mulier ex promiſſione conveniatur, magis placuit, defendendam eam per exceptionem. Idem & Proculus ait: ſicuti, cum ſocia fuit, dabitur ei exceptio: quamvis jure civili ſit obligata. §. 2. Si in judicio dotis Judex, ignorantia juris lapſus [26], condemnaverit maritum in ſolidum: Neratius, Sabinus, doli [27] exceptione eum uti oportere, aiunt: eaque tutum fore.

Quatenus condemnantur filii communes. 1. *De dolo & culpa mariti.*

18. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

ETiam filios mulieris, qui patri heredes exſtiterunt [28], in id quod facere poſſunt, condemnandos Labeo ait. §. 1. Licet in dotalibus rebus non ſolum dolum [29], ſed & culpam maritus præſtet; cum tamen quæritur in judicio de dote, an facere poſſit, dolus duntaxat comprehenditur: quia in rerum ipſius adminiſtratione non erat ab eo culpa exigenda: Quamquam eum duntaxat dolum ei nocere putem, ſi facere non poſſit, quem propter [30] uxorem adhibuit, ne ei ſolidum ſolveret; non propter quemlibet alium. Ofilius autem aiebat, ſi dolo [31] mariti res dotalis interiiſſet, & alioquin ſolvendo non eſſet; quamvis nihil dolo feciſſet, quo minus ſolvendo eſſet; perinde tamen eum damnandum ejus rei dotalis nomine, in qua dolum feciſſet, atque ſi dolo ejus factum eſſet, quo minus facere poſſit. † Cæterum, ſi [32] circa interitum rei dotalis dolus malus & culpa mariti abſit, actiones ſolas, quas eo nomine quaſi maritus habet, præſtandas mulieri: veluti furti, vel damni injuriæ.

De redintegratione matrimonii.

19. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

SI mulier diverterit [33], & judicio de dote conteſtato reverſa fuerit in matrimonium: redintegrato matrimonio exſpirat [34] judicium [35], & omnia in ſtatu priſtino [36] manent [37].

Quibus ex cauſis dos redditur conſtante matrimonio.

20. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

QUamvis mulier non in hoc accipiat conſtante matrimonio dotem, *ut æs [38] alienum ſolvat [39], aut prædia idonea emat [40]*: ſed *ut [41] liberis ex alio viro egentibus, aut fratribus [42], aut parentibus conſuleret*, vel *ut eos ex hoſtibus redimeret*: quia juſta & honeſta cauſa eſt, non videtur male accipere: & ideo recte [43] ei ſolvitur: Idque & in filiafamilias obſervatur.

21. ULPIANUS lib. 3. Diſputationum.

SEd & ſi ideo maritus ex dote expendit, ut a latronibus [44] redimeret neceſſarias mulieri perſonas, vel ut mulier vinculis vindicet [45] de neceſſariis ſuis aliquem, reputatur ei id quod expenſum eſt: ſive pars dotis ſit, pro ea parte; ſive tota dos [46] ſit, actio dotis evaneſcit. Et multo magis idem dicendum eſt, ſi ſocer agat de dote, debere rationem haberi ejus quod in ipſum impenſum eſt: ſive ipſe maritus hoc fecit, ſive filiæ ut faciat dedit: Sed & ſi non pater experiretur, ſed poſt mortem ejus filia ſola de dote ageret, idem erit dicendum: cum enim doli [47] exceptio inſit de dote actioni [48], ut [in] cæteris [49] bonæ fidei judiciis, poteſt dici (ut & Celſo videtur) ineſſe [50] hunc ſumptum actioni de dote: maxime [51], ſi ex voluntate [52] filiæ factum ſit.

De pacto dantis dotem. 1. *De dote ſoluta filiæfamilias.* 2. *De novatione.* 3. *De abſentia filiæ.* 7. *De furore conjugum.* 10. *De furore,* 11. *Vel captivitate patris.* 12. *Qui tenentur actione de dote.* 13. *De dote opinata.*

22. IDEM lib. 33. ad Edictum.

SI [53] cum dotem daret pater vel extraneus [54] pro muliere in unum [55] caſum pepigit, vel in divortium, vel in mortem [56]: dicendum eſt, in eum [57] caſum in quem non pepigit, eſſe mulieri actionem. §. 1. Si poſt ſolutum matrimonium filiafamilias citra patris voluntatem exactam communem dotem conſumat: patri, & viva ea & mortua, actio ſupereſt, ut dos ipſi ſolvatur: Quod ita verum eſt, ſi *perdituræ* ſolvatur: cæterum, ſi *non [58] perdituræ*, & ex juſtis cauſis ſoluta ſit, non ſupererit actio: Sed mortuo patre, nec etiam heredes agent, nec mulier. §. 2. Si mulier ſoluto matrimonio egentem reum dotis per novationem [59] decepta accipiat: nihilominus actio dotis ei manebit [60]. §. 3. Si pater [61] filia abſente de dote egerit [62], etſi omiſſa ſit de rato ſatisdatio, filiæ denegari [63] debet actio: ſive patri heres exſtiterit, ſive in legato [64] tantum acceperit, quantum dotis ſatis eſſet. Et ita Julianus pluribus locis ſcribit, compenſandum [65] ei in dotem, quod a patre datur: lucroque ejus cedit, ſi tantum [66] ab eo conſecuta ſit, quantum ei dotis nomine debeatur a marito, qui patri ſolvit. §. 4. Si patri, propter condemnationem, Romæ [67], ubi dos petatur, eſſe non liceat, filiæ ſatis dotis [68] fieri oportet: ita tamen, ut caveat *ratam [69] rem patrem habiturum*. §. 5. Eo autem tempore conſentire filiam patri oportet, quo lis conteſtatur [70]. Secundum hæc, ſi filia dicat ſe patri conſentire, & ante litis conteſtationem mutaverit voluntatem [71], vel etiam emancipata [72] ſit, fruſtra pater aget. §. 6. Nec non illud [73] quoque probamus, quod Labeo probat: nonnunquam patri denegandam actionem, ſi tam turpis perſona patris [74] ſit, ut verendum ſit, ne acceptam dotem conſumat: Ideoque officium [75] Judicis in-

1 Nemo meritum ac mercedem ex maleficio ſuo recipere debet. *Bald.* 2 Ut ſtatuti, aut ſui pacti: ſunt enim verba & pacta referenda ad merentes, non ad delinquentes, *l.* 88. §. 11. ℱ. *de leg.* 2. ſic odioſi non comprehenduntur in gratiis, *l.* 51. ℱ. *de manum. teſt.* & ſtatutis, quantumvis generalibus, reſcriptis, privilegiis. Zaſ. *hic. n.* 5. 3 Vir & uxor judicantur ad paria. *Zaſ.* 4 Nec referenda eſt ei quæſtio dominii alieni. idem in depoſito. *l.* 1. §. 39. *ſupr. depoſiti.* commodato. *l.* 15. *l.* 16. *ſupr. commod.* non idem in contractibus, in quibus dominium transfertur, ut in mutuo, v. *l.* 7. *C. ſi cert.* niſi pecunia conſumpta, *l.* 13. *ſupr. de reb. cred.* aut uſucapta. quo refertur *l.* 15. §. 1. *ſupr. de cond. indeb.* poſſum tamen referre exceptionem dominii perpetui, id eſt, poſſum te repellere, ſi dixero rem meam eſſe, quam ipſa petis: niſi duobus in caſibus ſuperius exceptis. 5 *l.* 7. §. 1. ℱ. *eod. l. un.* §. 9. *C. de rei uxor. act.* 6 Non idem eſt in aliis debitoribus, qui judicati etiam in carcerem conjici poſſunt. *l.* 34. ℱ. *de re judicata.* 7 Pro modo facultatum ſuarum. 8 Et ita deducit alimenta ne egeat. *l.* 30. ℱ. *de re judicat. l.* 173. ℱ. *de regulis.* niſi maritus ſit putativus. *l.* 22. *in fin.* ℱ. *eod.* Zaſ. *hic n.* 24. niſi ſit artifex, & habeat unde ſe alat *n.* 17. niſi fundus dotalis a marito petatur, ut quælibet alia res, non ut dos: niſi jubente muliere fundum dotalem promiſit alteri: niſi in ſolidum a judice condemnatus ſit. *l.* 41. ℱ. *de re judicata.* niſi culpam poſt divortium in rebus dotalibus admiſit maritus. *l.* 35. *ſupr. de negotiis.* niſi dolo malo bona dotalia diſſiparit. *l.* 18. §. 1. ℱ. *eod.* niſi conſtante matrimonio, ob ejus inopiam, bona dotalia petantur. vide *l.* 24. ℱ. *eod.* niſi dotem ſolvit. *l.* 9. *ſupr. de condict. indeb.* niſi mulier æque ſit pauper ac maritus. Zaſ. *hic. n.* 20. vide & alias exceptiones apud Socin. *reg.* 257. 9 *l.* 14. ℱ. *eod.* 10 Heredi extraneo, Hal. *l.* 25. ℱ. *de re judicata.* non ſuo. *l.* 18. ℱ. *hoc tit.* 11 Ad hanc regulam refer *l.* 14. 15. 16. *ſupr. de legio. l.* 32. §. 16. *l.* 45. *ſupr. de recept. qui arbitr. l.* 7. ℱ. *de exception. l.* 2. *C. de legib. c.* 7. *de regulis in* 6. Porro exceptiones ſeptem hujus ſententiæ vide apud Zaſ. 2. *Reſponſ.* 4. ubi oſtendit privilegia perſonalia interdum perſonam egredi. Quæ dotis privilegia ad heredes mulieris tranſeant, vide apud Baldum *l.* 1. *ſupr. eod.* 12 *l.* 23. ℱ. *de re jud.* 13 Pactum, *Ut ne debitor bonis cedere poſſit*, non valet: ne ad cuſtodiam & carcerem obligare ſe videatur, quod contra bonos mores eſſe dicitur: de quo tamen vide Socin. *regul.* 279. 14 Quid ſi ita? facit ad rationem hujus quæſtionis *lex* 7. *ſupr. de poſtul.* 15 Idem dicendum in omnibus hujusmodi pactis. *l.* 6. *C. de pactis.* 16 Reverentiam marito uxor debet. vide Ariſtotelem 2. *œconom.* 1. & Plutarchum, *in præceptis connubialibus.* 17 *l.* 53. ℱ. *eod.* Goth. Vid. in hanc l. Bald. *Novell. de dote. p.* 4. *cap.* 248. Anſ. Adde Zaſ. *lib.* 2. *ſingul. intellect. cap.* 1. 7. Charond. 1. *veriſimil. cap.* 18. S. L. 18 *l.* 24. §. *penult.* ℱ. *eod.* quæ hodie locum non habent retentionis jure. *l. un.* §. 5. *C. de rei uxor.* 19 Mores quos uxori maritus non objecit, mariti heres mulieri objicere non poteſt: de moribus dixi ad *l.* 11. *in fin. C. de repudiis & judicio de moribus.* 20 *l.* 53. ℱ. *eod. l.* 21. ℱ. *de re jud.* 21 Vide Zaſium, 2. *Reſponſ.* 9. Goth. & *lib.* 1. *ſingul. intellect. c.* 5. item Rimin. *ad* §. 1. *n.* 86. *Inſtitut. de donat.* Mod. 22 Vide *l.* 5. *ſupr. de uſu. l. ult.* ℱ. *de his quæ ut indign.* 23 Vide Zanger. *de except. part.* 2. *c.* 15. *n.* 32. Anſ. 24 Imo Neratius contradicit. *d. l.* 21. *in fin. de re jud.* 25 Imo, diſtinguendum, *l. pen.* ℱ. *de jure dotium. l.* 21. *l.* 22. ℱ. *de re judicata.* Vid. Zaſ. *ſing. intellect.* 5. *lib.* 1. & 2. *Reſponſor.* 9. 26 V. Idem Zaſius *lib.* 2. *reſponſ. ſing. c.* 1. Charondas *lib.* 1. *veriſimil. cap.* 18. Mod. 27 Adde *l.* 41. *in fin.* ℱ. *de re judicata.* 28 Aliud in extraneis. *l.* 12. *ſupr. eod.* Goth. Vide Zang. *de except. part.* 2. *cap.* 15. *n.* 47. Anſ. 29 Vide *l.* 17. *ſi pr. de jure dotium. l. un.* §. 7. *C. de rei uxor. act.* 30 Vide *l.* 7. §. 5. ℱ. *quibus ex cauſis in poſſ.* 31 Maritus dolo res dotales diſſipans tenetur in ſolidum *l.* 66. ℱ. *eod. l.* 78. §. 2. *verſ. quod ſi alienaverit. ſupr. de jure dotium.* 32 Adde quæ ſcripſi ad *l.* 2. *C. de reſcindenda.* 33 Vide *l.* 30. *ſupr. de jure dotium.* 34 Et ſi lis conteſtata ſit. *Novell.* 117. & 134. 35 De dote. 36 Ulp. 6. §. 11. 37 Niſi tamen filia, quæ in patris poteſtate eſt, ad maritum redeat abſque conſenſu patris: quo caſu dos a patre nihilominus exigi poteſt. *l. ſi ut proponis. C. de nupt.* Mod. 38 *l. ult. in fin. ſupr. de jure dotium.* 39 Cauſa hæc neceſſaria. 40 Cauſa hæc utilis. 41 Cauſa hæc honeſta. 42 *l.* 73. *circa fin.* ℱ. *de jure dot.* 43 Adde *l.* 22. §. 1. ℱ. *eod.* 44 Adde *l.* 36. *C. de donat.* 45 Id enim pium eſt. *l.* 21. *in fin. C. de ſacroſanct. Eccleſ. l.* 36. *in princ. C. de donat.* 46 Dos data mulieris conſumi poteſt in redimendis perſonis ipſi mulieri neceſſariis & conjunctiſſimis. 47 Dotis actioni doli exceptio ineſt 48 Dotis actio bonæ fidei. §. 29. *Inſt. de act.* 49 Doli exceptio ineſt omnibus bonæ fidei judiciis 50 Sumptus piæ cauſæ inſunt actioni de dote. 51 Argumentum a minori ad majus: Si obligatur qui tacite conſentire intelligitur, multo magis obligatur qui expreſſe conſentit. 52 Secus ſi contradicente. *l. ult. C. de negotiis.* 53 Vide Rogerium ad hanc leg. *tract. de dote.* 54 Quivis alius a patre. 55 Vide *l.* 26. §. 2. *ſupr. de pact. dotalib.* Vide Zaſ. *Reſponſor.* 2. 56 Vid. Anton. Guibert. Coſt. *de dote pag.* 62. & Pardulp. Pratej. *ſent. jur. cap.* 2. Mod 57 Omiſſus caſus in ſtipulatione dotis remanet in juris communis diſpoſitione favore mulierum. *Bald.* Sic omiſſi caſus feudali jure, ex jure communi decidendi ſunt. 2. *Feudor.* 1. 58 *l.* 20. *in fin. ſupr. eod.* 59 Dolus dans cauſam novationi & liberationi, reddit ipſam ipſo jure nullam. *Bald.* 60 Imo non manebit *arg. l.* 26. §. 2. *ſupr. mandati.* 61 Vide Cujac. *lib.* 3. *obſ. c.* 16. S. L. 62 Vide Coraſium *ad l. ſuum quem habentem. C. famil. erciſc. num.* 101. Pab. de Pedis *in Auth. præterea. C. unde vir & uxor. n.* 61. Jo. Aurpach *l.* 2. *ſing. alleg.* 30. Zoanettum *rer. quotidian. cap.* 16. Mod. 63 Filia non debet habere dotem & legatum, ſeu inſtitutionem: ſed alterutro debet eſſe contenta. *Bald.* 64 *l.* 34. §. 5. ℱ. *de legat.* 2. 65 Imo, non eſt compenſandum, *l. ult. C. de dot. promiſſ.* quin filia Falcidiam jure hereditario, dotem jure proprio habitura eſt. *l.* 14. ℱ. *ad l. Falcid.* 66 Cedit ſi amplius ab eo conſecuta ſit. vide Cujac. 3. *obſerv.* 16. vide Manticam, 10. *de conject.* 2. *n.* 5. 67 Vide *l. ult.* ℱ. *de interd.* 68 *Subaudi*, nomine. 69 Patriam poteſtatem banni ratione non amitti, Baldus hinc colligit. 70 Cauſam dotis eſſe cauſam ordinariam, & in ea requiri litis conteſtationem, hinc Bald. colligit. *Goth.* Vide Menoch. *de arbitr. judic. caſ.* 242. S. L. 71 Poteſt enim conſenſus revocari ante litem conteſtatam, ſicut mandatum. *Bald.* poſt litis conteſtationem non licet, *ut hic.* quemadmodum ſi res non ſit integra, *l.* 6. *ſupr. de juriſdict.* ſi obligationis vinculum impediat. *l.* 17. §. 3. *ſupr. commodati.* 72 Status mutatio tacitam revocationem conſenſus inducit. *Bald.* 73 V. Zang. *de tortur. reor. cap.* 3. *num.* 8. Anſ. Adde Cujac. *l.* 6. *obſerv.* 22. S. L. 74 Ut & alibi tutoris. *l.* 17. §. 1. ℱ. *de teſtam. tutel.* 75 Ad officium judicis pertinet, jura partium tueri. *Bald.*

terponendum

terponendum est, quatenus [1] & filiæ & patri competenter consuletur. Sed si latitet filia, ne tali patri consentire cogatur, puto dari quidem patri actionem, sed causa cognita: Quid enim, si filia verecunde [2] per absentiam patri condicat [3]? cur non dicamus, patri non esse dandam actionem? Quod si is pater sit, cui omnimodo consentire filiam decet, hoc est, vitæ probatæ; filia levis [4] mulier, vel admodum juvenis [5], vel nimia circa maritum non merentem: dicendum est, patri potius adquiescere Prætorem oportere, dareque ei actionem. §. 7. Si maritus vel uxor constante matrimonio furere cœperint, quid faciendum sit, tractemus [6]: Et illud quidem dubio procul observatur, eam personam, quæ furore detenta est, quia sensum non habet [7], nuncium mittere non posse. † An autem illa repudianda est, considerandum est? Et, si quidem intervallum furor habeat, vel perpetuus quidem morbus est, tamen ferendus his qui circa eam sunt, tunc nullo [8] modo oportet dirimi matrimonium: sciente ea persona, quæ cum compos mentis esset, (&) ita furenti, quemadmodum diximus, nuncium miserit, culpa sua nuptias esse diremptas: Quid enim tam humanum [9] est, quam ut fortuitis casibus mulieris maritum, vel uxorem viri participem [10] esse? † Sin autem tantus furor est, ita ferox, ita perniciosus, ut sanitatis nulla spes supersit, circa ministros [11] terribilis; & forsitan altera persona [velit], vel propter sævitiam furoris, vel quia liberos non habet, procreandæ sobolis cupidine tenta est [12] [dirimere]: licentia [13] erit compoti mentis personæ, furenti nuncium mittere: ut nullius culpa videatur esse matrimonium dissolutum, neque in damnum [14] alterutra pars incidat. §. 8. Sin autem, in sævissimo furore muliere constituta, maritus dirimere quidem matrimonium calliditate non vult, spernit [15] autem infelicitatem uxoris, & non ad eam flectitur, nullamque ei competentem curam inferre manifestissimus [16] est; sed abutitur dotem: tunc licentiam habeat vel curator furiosæ, vel cognati, adire judicem competentem: quatenus necessitas imponatur marito, omnem talem mulieris sustentationem sufferre, & alimenta præstare, & [17] medicinæ ejus [18] succurrere, & nihil prætermitti quæ [19] maritum uxori adferre decet [20], secundum dotis quantitatem [21]. Sin vero dotem ita dissipaturus [22] ita manifestus [23] est, ut non hominem frugi oportet, tunc dotem sequestrari [24], quatenus ex ea mulier competens habeat solatium una cum sua familia: pactis videlicet dotalibus, quæ inter eos ab initio nuptiarum inita fuerint, in suo statu durantibus, & alterius exspectantibus sanitatem, aut mortis eventum. §. 9. Item pater furiosæ utiliter intendere, *sibi filiæve suæ reddi dotem*, potest: quamvis enim furiosa nuncium mittere non possit, patrem [25] tamen ejus posse certum est.

§. 10. Si soluto matrimonio pater furiosus sit, curator [26] ejus, voluntate filiæ, dotem petere poterit: aut, si curatoris cupia [27] non sit, agere filiæ permittendum erit: caverique oportebit de rato [28]. §. 11. Idem decernendum est, & si ab hostibus captus [29] sit pater, puellæ dandam actionem de dote repetenda [30].

§. 12. Transgrediamur nunc ad hunc articulum, ut quæramus *adversus quos* competit de dote actio? Et adversus ipsum maritum competere, palam est: sive [31] ipsi dos data sit, sive alii ex voluntate [32] mariti, vel subjecto juri ejus, vel non subjecto. † Sed si filiusfamilias sit maritus, & dos [33] socero data sit, adversus socerum agetur. Plane si filio data sit, si quidem jussu soceri, adhuc absolute socer tenebitur: Quod si filio data sit non [34] jussu patris, Sabinus & Cassius responderunt, nihilominus cum patre agi oportere: videri enim ad eum pervenisse dotem, penes quem est peculium: sufficit autem ad id damnari eum, quod est in peculio, vel si quid in rem patris versum est. Sin autem socero dotem dederit, cum marito non poterit experiri, nisi patri heres exstiterit. §. 13. Si mulier in conditione mariti erraverit, putaveritque esse liberum, cum servus esset [35]: concedi oportet quasi [36] privilegium in bonis viri mulieri: videlicet ut, si sint & alii creditores, hæc præferatur circa de peculio actionem; & si forte domino aliquid debeat servus, non præferatur mulier, nisi in his tantum rebus, quæ vel in dote datæ sunt, vel ex dote [37] comparatæ: quasi & hæ dotales sint.

23. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

ET si quid in eam dotem inpensum est, nec a muliere reddetur, per doli mali exceptionem servabitur [38].

De inope marito. 1. De marito exheredato a patre. 2. De dote restituenda, vel satisdatione præstanda. 3. De tempore dotis solvenda. 4. De servo dotali manumisso. 5. De sævitia in servos dotales. 6. Si uxor viri rem commodaverit. 7. De publicatione bonorum mulieris.

24. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

SI, constante matrimonio [39], propter inopiam mariti [40] mulier agere volet [41], unde exactionem [42] dotis initium accipere ponamus [43]? Et constat, exinde dotis exactionem competere, ex quo evidentissime [44] apparuerit [45] mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere. §. 1. Si, exheredato [46] marito, mulier agat, magis est, ut ex die aditæ patris hereditatis incipiat ei dotis exactio.

§. 2. Quotiens mulieri [47] satisdandum [48] est de solutione dotis post certum tempus [49], si maritus satisdare [50] non possit, tunc deducto [51] commodo temporis, condemnatio residui repræsentatur: sed si, cum maritus satisdare posset, nollet, in solidum [52] eum condemnandum Mela ait, non habita ratione commodi temporis. Judicis igitur officio [53] convenit, ut aut satisdatione interposita absolvat maritum [54], aut habita ratione compensationis [55] eum condemnet: quod quidem hodie magis usurpatur: nec ferenda est mulier [56], si dicat, magis se velle dilationem pati, quam in repræsentatione deductionem. §. 3. Sive autem mariti [57], sive uxoris periculo dos fuit, nihilominus legitimo tempore [58] debet solvere maritus.

§. 4. Si vir voluntate mulieris servos dotales manumiserit [59], si quidem donare [60] ei mulier voluit, nec de libertatis causa impositis ei præstandis tenebitur: quod si [61] negotium inter eos gestum est, utique tenebitur, ut officio Judicis caveat [62], *restituturum se mulieri quidquid ad eum ex bonis liberti, vel ex obligatione pervenisset.*

§. 5. Si maritus sævus in servos dotales fuit, videndum, an de hoc possit conveniri? Et, si quidem tantum [63] in servos uxoris sævus fuit, constat eum teneri hoc nomine: si vero & in suos est natura talis [64], adhuc dicendum est, immoderatam [65] ejus sævitiam hoc judicio coërcendam: quamvis enim diligentiam uxor eam demum ab eo exigat, quam rebus suis exhibet, nec plus possit, attamen sævitia, quæ in propriis culpanda est, in alienis coërcenda est, [hoc est, in dotalibus]. §. 6. Si uxor viri rem commodaverit, eaque perierit: videndum, an compensationem [66] hoc nomine pati possit? Et puto, si quidem prohibuit eam maritus commodare, statim deductionem fieri: si vero non prohibuit eam commodare, arbitrio judicis modicum tempus ei indulgeri cautionem præbenti.

§. 7. Si bona mulieris pro parte [67] sint publicata, superest [68] mulieri reliquæ partis dotis exactio: Plus puto, & si post litem conte-

1 Vide *l. 2. supr. eod.* 2 *Contradicere* is non intelligitur qui consentire necessitate juris & honestate cogitur. *Bald. l. 1. §. 5. J. quarum rerum.* quia contradictio non justificata per causam, nil operatur. 3 Contradicat. *Hal.* 4 *l. 37. in fin. J. eod.* 5 Quæ nondum facta est pubes. vide Cujac. 6. *obs.* 22. 6 *Quæstio*, an propter furorem alterutrius conjugum dos repeti potest. 7 Et ignorantis loco est. 8 *l. 8. supr. de his, qui sunt sui. l. 16. §. ult. supr. de ritu. l. 4. supr. de divort.* 9 De amore conjugali v. Valerium 4. *c.* 6. 10 *l. 1. supr. de ritu. l. 1. infr. rerum amotar. l. 4. C. de crimin. expilatæ. l. 52. infr. de re judicat.* Halicarnass. 2. 11 Probatur his modis furor nimius. 12 Tribonianı verba satis agnoscis lector: *Tentam* dixit, pro mota. vide *l. 21. vers. quod si prædictum. C. de fide instr.* 13 Non intra quinquennium tamen, respectu mariti, *Nov. Leon.* 112. ultra triennium, respectu mulieris. *Nov. Leon.* 3. 14 Dotem igitur uxor eo casu repetet. 15 *Quæstio*, an propterea quod a marito negligitur, uxor dotem repetere possit. 16 Id est, probatum est: ἑλληνισμὸς Triboniani. 17 Ex hac rerum diversarum copulatione conficit Baldus, *alimentorum* nomine non contineri pharmaca: Si ita est, heres damnatus matri aut novercæ, aut cuivis denique alimenta præstare, non cogetur alimentorum legato adversæ eorum valetudinis expensas, quantumvis quotidianas, sustinere. 18 Et medicina ei succurrere. 19 Nihil prætermitti quorum maritum. *Hal.* nihil prætermitti eorum quæ. 20 Vir igitur judicis officio cogi potest ad alendam uxorem, & ægrotam curandam. 21 Non igitur ultra dotis quantitatem? Quid, si nulla dos fuerit constituta? haud dubie, non solum affectione maritali ad id cogi videtur, *l. 13. C. de negotiis.* sed etiam judicis officio. *argum. l. 28. supr. de religiosis.* 22 *Quæstio*, an marito dos condici potest, eo quod dotem dissipet. 23 V. *l. 24. infr. eod.* 24 Sequestratio fieri solet, quoties bonorum dissipatio timetur. *l. 21. in fin. infr. de appellationib. & relat.* 25 *l. 4. supr. de divortiis.* 26 Vide *l. 7. infr. de tutorib. datis.* vid. *l. 5. §. 3. supr. de jure dot.* 27 Ita Flor. pro *copia*. 28 Furiosus ad suam mentem reversus ratam rem habere potest, ratamque habendo facit utilem. 29 *d. l. 5. §. 4. supr. de jure dot.* 30 Ut & de dote constituenda. *d. §. 4.* 31 4. Harmen. 9. §. 13. Goth. Adde Boër. *decis.* 23. S. L. 32 Nihil enim interest an quid alicui detur, an alii ipso consentiente. *l. 19. supr. de jure dot. l. 11. §. 5. supr. de pign. act. l. 4. C. de solutionib.* 33 *l. 10. C. eod.* Goth. Hic §. explicatur ab Ant. August. *lib. 2. emendat. cap. 1.* S. L. 34 *l. 25. J. eod.* 35 Ulp. 7. § *ult. l. 3. C. eod.* non consistit matrimonium, ideoque dotem condicere potest, & habet privilegium. *l. 5. supr. de condict. sine caus. l. 74. supr. de jure dot.* vid. *l. 17. l. 18. infr. de reb. auct. jud.* 36 Dos impropria seu quasi dos, vel putativa (qualis ea dicitur quam dat ea quæ se justam uxorem putat, cum non sit justa uxor) privilegium aut quasi privilegium veræ dotis habet, *ut hic.* habet enim tacitam hypothecam in bonis mariti. *Gloss. l. 2. in fin. infr. de privileg. credit. & l. assiduis. 12. C. qui potiores.* At sponsa non habet tacitam hypothecam privilegiatam, ut not. in *l. eos. 9. C. qui potiores.* Dynus, Jacob. de Arena, Bald. *l.* 2. Bald. *Nov.* 2. §. 3. Diversa ratio est sponsæ & uxoris putativæ. Jus enim privilegium tacitæ hypothecæ dat doti, *ut hic.* Ante matrimonium contractum, dos non est, *l. ut. C. de donat. inter vir. & uxor.* Putativum vero matrimonium contractum bona fide, iisdem privilegiis fruitur quibus dos vera, *ut hic* & Bart. in *l. si concubina. 17. infr. rer. amot* & in *l. de jure. 37. in fin. infr. ad municip.* Id tamen privilegium uxori tantum, non marito dari notat post Alexandrum Negusant. *tr. de pignor. part. 2. membro 4 n.* 104. 37 Vide *l. 26. supr. de jure dot. l. 71. J. de leg. 2.* 38 *l. 5. infr. de impens.* hodie non est locus retentioni. *l. un. §. 5. vers. sed nec ob impensas. C. de rei uxor. act.* 39 *Nov.* 97. *c.* 6. Hic casus specialis est; alias dos constante matrimonio non solet repeti. Quid? dote ita constante matrimonio repetita, num hujusmodi pecunia nomine & affectu dotalis esse desinet? non putat Baldus, cum fiat eo casu simplex a persona mariti in mulierem translatio: aliud est si soluto matrimonio pecunia talis repetatur, ut soluto matrimonio non sit amplius dotalis. 40 Vel soceri, vel cujuscunque dotis promissoris: hoc enim beneficium mulieri competit contra socerum vergentem ad inopiam: est enim eadem ratio in socero, quæ in marito. Bart. *hic. num.* 25. Quid, si duo dotem promiserint, an ob unius inopiam adversus alium locupletem agi dotis nomine poterit? agi posse ait Bart. *n.* 32. nec enim dives fidejussor (talis est correus debendi) principalem solvendo facit videri, Rip. *n.* 52. Quod ad correos attinet, negat Jason; unius enim divitias supplere alterius inopiam. Sic sentio, Si qui dotem promiserunt, non sunt correi, unius inopia alteri non nocet, *l. 32. §. 4. supr. de usur.* si sunt correi simul, sive socii sint, vel non socii, unius inopia alteri nocebit. Bart. *d. loco.* 41 Nec enim cogitur invita agere. *l. un. C. ut nemo invit.* 42 Si ob inopiam mariti uxor dotem suam repetere potest, multo minus invita a marito inope cogi poterit dotem ei solvere, nisi forte dos apud honestos mercatores cum honesto lucro collocetur. *c. per vestras. de dot. post divort. rest.* 43 Vid. Coralium hanc legem explicantem in lecturis Italicis, & *ad l. qui liberos. ff. de rit. nupt.* ut & Nicolaum Vallam *de rebus dubiis.* seu *quæstionibus in jure controversis tract.* 13. Mod. 44 *l. 22. §. 8. supr. eod.* evidentissime id apparet ex vulgi rumore, si plus impendat annatim, quam habeat ex reditu, *arg. l. 3. §. 1. J. ubi pup. l. ult. C. de curat. furios. Nov. 3. in pr.* si pro aliis fidejubeat, Ripens. *hic. n.* 38. si neque tempus, neque finem expensarum habeat. *l. 1. J. de cur. furios.* Quid, si maritus aut a piratis expilatus, aut naufragio, aut condemnatione judicis, aut excommunicatione ad inopiam sit redactus? an idem jus erit, ut uxor istis casibus dotem possit repetere? v. Ripens. *hic. n.* 37. *ad* 48. Quid, si mulier sciens & volens, contraxit matrimonium cum marito evidenter inope, & abutente suis bonis: num dotem ei repetere licebit? utique, si Bartolo credimus, *n.* 23. nam ut mulier expresso pacto dotis conditionem deteriorem facere non potest, ita nec tacito. In iis enim quæ nocent, minus valent tacita quam expressa: ideoque qui dotem ita dederit, non censebitur renunciasse beneficio reponendæ dotis in tuto. Rip. *n.* 49. vid. quæ notavi ad *l. 5. C. de sponsalib.* Fingamus, rebus ita positis, maritum cautionem offerre, num dotem ipse vel retinere, vel quod magis est, eam uxori & aliis, a quibus constitit ita fuerit aut promissa, condicere poterit? post Castrensem negat Rip. *n.* 52. quibus vix assentior; satis enim locuples videtur qui cavet idonee. Porro evidentissime constare hic dici quibusdam videtur, quod etiam constat conjecturis, idque per auxesin, de qua dixi ad *l. 1. supr. de off. ejus cui mandata est jurisdictio.* 45 Hodie sufficit, si inchoaverit male substantia uti *Novell. 97. c. 6. in fin. princ.* 46 A patre, & sic ad inopiam redacto: Ita, inopia contingens marito per exheredationem, incipit esse evidens a die aditæ hereditatis. *Bart.* 47 A marito sc. 48 Hinc collige, habentem dilationem a lege, cogi interim satisdare *l. 4. C. de precib.* secus esse in eo, qui dilationem habet ex suo contractu, suaque providentia: is enim non tenetur satisdare, nisi facultatibus labatur. *l. 31. infr. de reb. auct. jud.* 49 Annua, bima, trima die. 50 Ob dotem fidejussor non interponitur nisi soluto matrimonio, & cur? v. *l. 1. l. 2. C. ne fidejussores dotium.* Dixi ad *l. 4. §. 6. supr. de donationib. inter virum & uxorem.* 51 Tanto minus maritus mulieri condemnandus est, quanto plus commodi percepisset, si satisdedisset, & dotem non restituisset. Verum illud tanto minus num semper deducitur a marito (fingamus maritum sponte ante diem conventum dotem velle reddere?) non deducet. Bart. *hic. n.* 11. 52 Id est, incontinenti, nulla deductione temporis facta. Ob contumaciam amittitur dilatio a lege data. 53 Quo hæc satisdatio petitur. *l. 41. supr. de judic.* 54 A dote reddenda ante diem conventum. 55 Repræsentationis. *Hal.* puta dotis redditæ a marito ante diem conventum, & dotis statim redditæ uxori. 56 Post litem eo casu contestatam, post sententiam acceptam, pœnitens scil. is enim quo petente lata sententia est, ab ea recedere potest. *Bald.* 57 Mariti est periculum, quotiens ei dos æstimata, *l. 51. infr. eod.* vel in quantitate *l. 42. supr. de jur. dot.* data est, quoties ita convenit. *l. 6. supr. de pact. dot.* Goth. vide Ant. Augustin. *lib. 3. emendat. cap. 7.* S. L. 58 Vide *l. 1. §. 7. C. de rei ux. act.* 59 Recte manumisit. *l. 62. infr. eod. l. 7. in fin. supr. de donat. int. vir.* 60 Jus liberti scil. vel in compensationem dare. *Bart.* cui res donata est, & ejus commoda, (in quibus est facultas manumittendi) data sunt *Bald.* 61 *l. 64. infr. eod.* Tunc enim vir tenetur restituere quidquid habet vel habere sperat a liberto dotali. *Bart.* 62 Venditor ad eam cautionem adstringitur, qui post venditionem factam manumisit servum venditum. *l. 23. sup. de act. empt.* 63 Non excusatur vir a negligentia commissa in dotalibus ex eo quod sit negligens in suis. *Bald.* in bono (id est, in diligentia) ea sufficit quam in rebus nostris adhibemus: in malo, id est, in negligentia, non item. Bart. Bald. *& infr. eod.* 64 In suos est, licet natura adhuc. *Hal.* 65 Quæ cadit in levem culpam. Bald. vide *l. 2. supr. de his qui sunt sui.* 66 Hodie retentiones prohibitæ. *l. un. §. 5. C. de rei ux.* Goth. Vide Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 25. S. L. 67 Puta tertia. *l. ult. in fin. infr. ad l. Jul. de vi privat.* 68 Non transit igitur in fiscum substantia seu totum ac universitas rerum.

statam

statam publicata sit pro parte dos, sufficiet arbitrium judicis ad partis [1] condemnationem faciendam: Quod si tota dos publicata sit, exspirabit judicium.

De peculio. 1. *De dolo & culpa.* 2. *De deterioratione.* 3. *De servis qui in fuga sunt.* 4. *De locatione.*

25. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

SI filiofamilias dos [2] data sit injussu [3] patris, de peculio quidem agetur: sed sive propter impensas a filiofamilias factas, sive propter res donatas a filio [4], vel amotas [5] ab uxore res peculiares, hoc ipso, quod habet actionem pater [6] ex persona filii, majus peculium fit, & sic totum [7] est præstandum mulieri quod est in peculio; quia adhuc [8] sit, quod uxori [9] debeatur. §. 1. Maritum [10], in reddenda dote, *de dolo malo* [11] *& culpa* cavere oportet: quod si dolo malo fecerit, quo minus restituere possit, damnandum eum, *quanti mulier in litem juraverit* [12]: quia invitis [13] nobis, res nostras alius retinere non debeat. §. 2. Si post divortium res dotales deteriores factæ sint, & vir in reddenda dote moram [14] fecerit: omnimodo [15] detrimentum ipse præstabit. §. 3. Si qui dotalium servorum in fuga erunt, cavere debebit maritus [16], *se eos viri boni arbitratu persecuturum & restituturum.* §. 4. Si vir in quinquennium locaverit fundum, & post primum forte annum divortium [17] intervenerit: Sabinus ait, non alias fundum mulieri reddi oportere, [quam] si caverit [18], *si quid præter unius* [19] *anni locationem maritus damnatus sit, id a se præstatum iri* [20]: sed & mulieri cavendum [21], *quidquid præter primum annum ex locatione vir consecutus fuerit, se ei restituturum.*

De rei interitu post moram.

26. IDEM lib. 37. ad Edictum.

SEmel mora facta, si servum dotalem postea offerente [22] marito mulier accipere noluerit, & ita is decesserit: non debebit pretium ejus maritus, vel heres ejus: ne damnum sentiat; quod postea offerente [23] eo mulier accipere noluit.

De herede mulieris.

27. GAJUS lib. 11. ad [24] Edictum provinciale.

SI post divortium mortua muliere, heres [25] ejus cum viro, parentive ejus agat: eadem [26] videntur de restituenda dote intervenire, quæ ipsa muliere agente observari solent.

De eo, quod maritus potest consequi a muliere.

28. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

FAcere posse maritus etiam id videtur, quod a muliere consequi potest [27]; scilicet si jam ei aliquid absit, quod pro muliere [aliquid] expendit [28], vel mandato ejus præstitit: cæterum, si nondum [29] ei abest (utputa sub [30] conditione est obligatus), nondum videtur facere posse.

Cui dos profectitia, 1. *Vel adventitia reddi debet.*

29. IDEM lib. 3. Disputationum.

QUotiens pater dotem dat, & stipulatur, ita demum in suam personam de dote actionem transfert [31], si ex continenti stipuletur [32]: cæterum, si interposito tempore stipulari velit, non nisi consentiente [33] filia poterit, quamvis in potestate sit: quia deteriorem [34] conditionem in dote filiæ facere non potest, nisi consentiat: Plane si ante nuptias dotem dederit, poterit ex intervallo, ante nuptias tamen, & citra voluntatem [quoque] filiæ stipulari. §. 1. Si quis [35] pro muliere dotem dederit, conveneritque [36], *Ut, quoquo modo dirempto matrimonio, ipsi solveretur;* postea maritus uxori dotem solverit: rectissime dicetur, exactionem nihilominus ei, qui dedit, contra maritum competere.

De ea quæ secundo nupsit. 1. *Si mulier debitori dotis successerit.*

30. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

NUpta [37] non impeditur, quo minus cum priore marito de dote experiatur. §. 1. Quoties culpa [38] viri accidit, ne [39] dos a socero, aut a quolibet alio qui mulieris nomine promiserat, exigeretur, si aut in matrimonio filia decesserit; aut materfamilias facta eum, qui dotem repromiserat, heredem instituerit: satis constat, nihil amplius [40] virum præstare debere, quam ut eos obligatione liberet [41].

De publicatione bonorum mariti. 1. *De pacto, patris,* ne a se petatur. 2. *De morte patris qui procuratorem dedit.* 3. *Si coheredes mariti solverint partem dotis.* 4. *De fructibus.*

31. IDEM lib. 18. Digestorum.

SI marito publico judicio damnato pars aliqua bonorum ejus publicetur, fiscus [42] creditoribus ejus satisfacere necesse habet, inter quos uxor quoque est. §. 1. Si pater, cum ducenta filiæ suæ nomine dotis [43] promisisset, pactus fuerit, *ne* [44] *amplius quam centum a se peterentur*, & soluto matrimonio egerit: centum, de quibus convenit, ne peterentur, nec intelliguntur dotis esse; Quod si, mortuo patre, cum herede ejus maritus agere cœperit, ista quoque pecunia in dote erit. §. 2. Si voluntate filiæ procurator a patre datus, litem de dote contestatus fuerit, & re secundum eum judicata pater decesserit [45]: judicati actionem filiæ potius, quam heredibus patris, dari oportebit. §. 3. Cum patri dos data esset, & ei filius ex aliqua parte heres sub conditione institutus fuerit, &, pendente [46] conditione, coheredes ejus dotem pro sua portione mulieri solverint: hoc minus filius ex dote præstare debebit, quoniam nullam actionem ejus pecuniæ recuperandæ gratia adversus coheredes habet. §. 4. Si fundum dotalem recepisset mulier, non habita ratione fructuum pro portione anni quo nupta non fuisset, nihilominus de dote agere potest; quia minorem dotem recepisset: Hoc enim ad dotis augmentum [47] pertinet: quemadmodum si partum [48] ancillarum non recepisset, aut legata, vel hereditates quæ post divortium per servos dotalis [49] adquisitæ marito fuissent.

Si prior maritus posteriori dotem promiserit.

32. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

SI prior maritus posteriori dotis nomine tanquam [50] debitor mulieris dotem promiserit, non plus, quam [id] quod facere possit, dotis futurum esse [51].

Si maritus uxori successerit.

33. AFRICANUS lib. 7. [52] Quæstionum.

QUæ dotis nomine certam pecuniam promiserat, quosdam adhibuerat, qui stipularentur *partem dotis distracto matrimonio sibi solvi*; ea nulla data dote obierat, eodem marito suo herede relicto: is damnosam [53] hereditatem ejus adierat: Nihilominus stipulatoribus tenebitur: quoniam adeundo [54] hereditatem debitricis, intelligeretur [55] secum pensasse [56]: Nec ad rem pertinere quod solvendo non esset hereditas, quando cæteris etiam creditoribus teneatur.

Utrum dos reddenda sit patri vel filiæ.

34. IDEM lib. 8. [57] Quæstionum.

TItia divortium a Seio fecit: hanc Titius in sua potestate esse dicit, & dotem [58] sibi reddi postulat: ipsa se matremfamilias [59] dicit [60], & de dote agere vult: Quæsitum est, quæ partes judicis sint? Respondi, patri, nisi [61] probet filiam non solum in sua potestate esse, sed etiam consentire [62] sibi, denegandam actionem: sicuti denegaretur, etiamsi constaret eam in [63] potestate esse.

De liberta.

35. MARCIANUS [64] lib. 10. Institutionum.

LIberta, quæ voluntate patroni discessit, de dote cum eo agere potest, quam ei dedit.

De publicatione dotis.

36. PAULUS lib. 2. de Adulteriis.

SI maritus minus facere potest, & dos publicata sit: in id, quod facere potest, fisco [65] maritus condemnandus est: ne in perniciem mariti mulier punita sit [66].

Si filia non habet causam contradicendi patri.

37. ULPIANUS [lib. 2. Responsorum].

DOtem voluntate [67] filiæ videri patrem recepisse, cum causas [68] contradicendi ei filia non haberet: maxime cum ab eo postea ampliore [69] summa dotata sit.

De muliere divertente, & de sponsalibus postea contractis.

38. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

LUcius Titius, cum esset filiusfamilias, voluntate patris uxorem Mæviam duxit, & dotem pater accepit: Mævia Titio repudium misit; postea pater repudiati, absente filio, sponsalia cum ea de nomine filii sui fecit: Mævia deinde repudium sponsalibus misit, atque ita alii nupsit: Quæro, si Mævia aget cum Lucio Titio quondam marito & a patre herede relicto de dote, & probetur culpa [70] mulieris matrimonium dissolutum, an possit maritus propter culpam mulieris dotem retinere? Marcellus respondit, etiamsi ut heres institutus

1 Si dotis judicium pro parte intentatur, pro parte ferri sententiam sufficit. *Bart.* 2 Puta centum. 3 Potest enim dos sine jussu patris filio dari, *l. 22. §. 12. supr. eod. l. 53. ff. eod. l. 10. C. eod.* licet sine consensu patris non possit matrimonium contrahere. *Goth.* Vide Joann. Robert. *lib. 1. recept. lection. cap. 13.* Ans. Adde Cujac. *lib. 23. obs. cap. 37.* S. L. 4 Uxori, constante matrimonio scilic. 5 Finge ducenta. 6 Pater recuperat impensas dotales factas a filio, res donatas ab eodem, vel eidem amotas: quibus omnibus ejus peculium augetur *arg. l. 7. §. 4. ff. de pecul.* 7 *Al.* non totum 8 Modo adhuc sit. *Hal.* adhuc, id est, compensatione partis. 9 Puto legendum esse, *quod uxor debeat*: Fingamus enim mulierem ducenta amovisse, centum vero duntaxat in dotem attulisse: dotis nomine actionem habet in peculium adversus patrem mariti: contra socer ducenta sibi amota recte petierit. 10 Idem in uxore, si res amotas non reddit. *l. 8. in pr. infr. rer. amot.* 11 *l. 17. ff. de jur. dot.* 12 Rem enim suam sibi reddi exigit. *l. 5. supr. de in litem.* 13 Vide *l. 9. infr. rer. amot.* 14 *l. 38. ff. mandati.* 15 *Omnimodo* hic, estne sine distinctione? An potius in totum, seu integrum? An etiam si dolus vel culpa absit? An ut & naturalem interitum præstet? vide Cujac. *5. ad Afric. fol. 79.* 16 Nisi culpa careat. *l. 21. ff. de rei vind.* 17 Et sic solutum matrimonium fuerit. 18 *l. 55. ff. eod.* 19 Colono sc. qui ab uxore expulsus est judicis sententia. Non igitur simpliciter verum est, quod veteres pene omnes interpretes hic notant, uxorem cogi stare locationi quinquennali a marito factæ, sed tunc demum, si marito præstet omne damnum, quo casu maritus, colono agente ex conducto, damnatus fuerit. In annua locatione forte aliud esse Duar. ait *sic.* ubi etiam quærit, an locationi factæ a beneficiario, successor: a tutore, pupillus: a venditore, etiam fisco, emptor: a creditore missus in possessionem rei servandæ causa, stare necesse habeat. vide quæ notavi ad *l. 9. C. de locato.* adde Phanucium, *tract. de lucro dotis in pr.* ubi negat, dotis successorem cogi stare colono. 20 In se præstaturum esse. *Hal.* 21 Vide *d. l. 55.* 22 *l. 9. supr. eod.* 23 Oblatione mora purgatur. 24 Pomponius lib. 15 ad Sabinum. *Hal.* 25 Vide *l. 6. C. de jure dot.* Heredis & testatoris eadem persona intelligitur, quod in jurejurando apparet. *Not.* 26. vide tamen *l. 11. §. 2. ff. rerum amot.* 26 Ex persona agentis non variatur privilegium conventi. *Bald.* 27 Pure scil. *ff. eod.* 28 *l. 43. ff. eod.* 29 Maritus dicitur esse solvendo in eo, quod mulier ei pure debeat; secus, si sub conditione. *Bald.* 30 Vide Ulp. 7. §. 3. 31 Vide Decium *cons. 35.* & Tiraquellum *de legib. connubialib. part. 1. gl. 1. num. 1. & seq.* Mod. 32 Dotem sibi reddi scil. 33 *l. 7. ff. de pactis dotalib.* 34 Vide *l. 28. supr. de jure dot.* 35 Extraneus sc. nam pater etiam simplici pacto actionem de dote in personam suam transfert. *l. 6. C. de jure dotium.* Cur tam varie? vel ideo, quod pater ex necessaria causa filiam dotare cogitur. *Duaren.* 36 Alias si non conventum fuerit, actio mulieri dabitur. *l. 43. § 1. ff. de jure dot.* 37 Dotis privilegium per transitum ad secundas nuptias non amittitur. 38 Negligentia. 39 Vide quæ dixi ad *l. 44. §. 1. ff. eod.* id fit periculo mariti, qui fuit in eo negligens. 40 *l. 35. l. 78. §. 1. ff. de jure dot.* 41 *l. 38. §. 1. ff. de peculio.* 42 *l. 2. C. eod.* 43 Dotis permisisset. *Hal.* vid. quæ notavi ad *l. 79. ff. de jure dot.* 44 Vide quæ dixi ad *l. 44. §. 1. ff. eod.* 45 *l. unic. §. 11. C. de rei uxor.* 46 Dum pendet conditio partis unius, illa pars non adcrescit coheredibus interim pure substitutis. *Bald.* 47 Actio de dote datur etiam pro ejus augmento. *Bald.* 48 *d. l. ... §. 9.* 49 Per servos dotales. *Hal.* vid. *l. 47. ff. de jure dot.* 50 Tanta & talis obligatio est in termino referente, quanta & qualis est in termino ad quem fit relatio. *Bald.* 51 Secundo marito scilicet: plus enim τῇ δυνάμει & effectu in hoc casu non debet, qui promittit. *l. 12. ff. eod.* 52 Vide Cujac. *7. ad Afric.* 53 Hinc oritur ratio dubitandi, ut *in fin. ff. eod.* dicitur: ut sit sensus, eum sibi solvisse non videri, qui adiit hereditatem, quæ solvendæ doti sibi debitæ par non sit. *Cujac.* 54 Scientia cum taciturnitate habetur pro consensu. vide Rolandum a Valle, *1. cons. 10. n. 37.* 55 Cur? Hereditas omnis solvendo videtur, quam heres adiit, quæque heredem invenit. *l. 3. ff. ad l. Falcid. l. 36. ff. de bon. libert.* 56 Confusio pro solutione, vel pro pensatione cedit, *l. 50. ff. de fidejussorib. l. 95. §. 2. ff. de solution.* non tamen per omnia confusio vim & effectum solutionis habet, vide Cujac. *ibid.* 57 Vide Cujac. *8. ad Afric.* 58 Profectitiam scilicet, & hoc verum est, sive filiafamilias fuerit, sive materfamilias. *l. 5. § pen. ff. de jure dotium.* 59 Id est, sui juris *l. 30. ff. eod. l. 4. ff. de his, qui sunt sui,* etiam virgo. Tertull. *libro de velandis virginibus.* 60 Vide quæ notavi ad *l. 5. in fin. supr. de probat.* 61 Præsumitur quisque paterfamilias, nisi probetur contrarium. vide Bartol. *1. consil. 42.* 62 *l. 2. §. 1. ff. eod. l. 2. l. 3. C. eod.* 63 Dixi ad *l. unic. §. 13. C. de rei uxoriæ act.* 64 Papinianus. *Haloan.* 65 Adde *l. 31. ff. eod. l. 2. C. eod.* 66 Observa fiscum uti jure privatorum; maxime cum privati alicujus successor est. *l. item veniunt. § in privatorum. ff. de petit. hered. l. cum quidam § fiscus supr. de usuris.* Duarenus *ibid.* Mod. 67 *l. 22. §. 6. ff. eod.* 68 *Contradicere* non dicitur, qui non habet causam contradicendi: vide *Bald.* 69 *l. 34. §. 5. ff. de leg. 2.* 70 Si matrimonium culpa mulieris dissolvitur, dotem amittit. *l. 8. §. 4. C. de repud.*

a patre

a patre Titius conveniretur, tamen, ſi ſponſalibus non conſenſiſſet, culpam mulieris multandam eſſe.

De compenſatione delictorum.

39. PAPINIANUS lib. 11. Quæſtionum.

VIro atque uxore *mores* [1] invicem accuſantibus, *cauſam repudii dediſſe utrumque* pronunciatum eſt: Id ita accipi debet, ut ea lege, quam ambo contempſerunt, neuter vindicetur: paria [2] enim delicta mutua *penſatione* diſſolvuntur.

De patre repetente dotem.

40. IDEM lib. 28. Quæſtionum.

POſt dotem datam, & nuptias contractas, ſtipulatus [3] eſt pater [4] filiæ voluntate [5], *divortio facto dotem dari:* Si conditio ſtipulationis impleatur, & poſtea filia ſine liberis deceſſerit, non erit impediendus pater, quo minus ex ſtipulatu agat: viva autem filia ſi agere vult, exceptione ſummovendus erit.

De dote poſt divortium numerata.

41. IDEM lib. 37. Quæſtionum.

SI pater ignorans filiam divortiſſe, dotem ex cauſa promiſſionis numeravit [6]: non per indebiti condictionem, ſed de dote actione pecunia petetur.

De patre condemnato. 1. De fructibus & ſumptibus. 2. De uſuris. 3. De extraneo repetente dotem, & de redintegratione matrimonii.

42. IDEM lib. 4. Reſponſorum.

IN inſulam patre deportato [7] qui dotem pro filia dedit, actio dotis ad filiam pertinet. Poſt divortium quoque patre damnato, qui idem [8] conſentiente filia non petierat, æque dotis actio mulieris eſt. §. 1. Fructus ex prædiis, quæ in dotem data videbantur [9], bona fide perceptos, & mulieris oneribus ante cauſam liberalem abſumptos, quamvis ſervam fuiſſe poſtea conſtiterit, peti non poſſe placuit. † Sumptus [10] vero neceſſarios & utiles in prædia, quæ dotalia videbantur, factos, compenſatis fructibus perceptis, ad [11] finem ſuperflui [12] ſervari convenit. §. 2. Uſuras [13] numeratæ dotis ex ſtipulatu pater, in matrimonio defuncta filia, ſi petat, gener, qui reſiduæ dotis promiſſæ fœnus ſtipulatus eſt, ita demum ad finem vice mutua debitæ quantitatis compenſationem opponere juſte videtur, ſi [14] propriis ſumptibus uxorem ſuam exhibuit: alioquin, ſi patris ſumptibus exhibita ſit, inanis uſurarum ſtipulatio compenſationi non proderit. §. 3. Ad virum uxore poſt divortium reverſa, judicium acceptum ex ſtipulatione, quam extraneus [15] qui dotem dederit ſtipulatus fuerit, non diſſolvitur: nec officio judicis abſolutio continetur.

De nominibus.

43. SCÆVOLA lib. 2. Quæſtionum.

SI maritus in id quod facere poteſt condemnatus ſit, & nomina ſint [16] ad dotis quantitatem [17] neque amplius, [neque] habebit mandare actiones [18].

De morte ſoceri, quo vivo dos peti non poterat.

44. PAULUS lib. 5. Quæſtionum.

SI ſocer a genero heres [19] inſtitutus adierit hereditatem [20] quandoque mortuo [21] patre, cum [22] herede ejus filiam de dote acturam [23], Nerva & Cato reſponderunt: ut eſt relatum apud Sextum [Pomponium Digeſtorum] ab Ariſtone lib. v. Ibidem Ariſtoni conſenſit. Ergo dicerem &, ſi emancipaſſet pater filiam, ipſum quoque conveniri poſſe. §. 1. Lucius Titius filiæ ſuæ nomine centum doti promiſit [24] Gaio Seio; & inter Gaium Seium & Lucium Titium patrem mulieris convenit, *ne* [25] *dos a viro, vivo Lucio Titio* [*id eſt, patre mulieris*], *peteretur:* poſtea culpa mariti divortio facto ſolutum eſt matrimonium; & pater mulieris decedens alios heredes inſtituit, filia exheredata; Quæro, an ab heredibus ſoceri maritus exigere dotem poteſt, cum eam mulieri redditurus [26] eſt? Reſpondi, Cum filia, aliis a patre heredibus inſtitutis, actionem de dote ſua recuperanda habere cœperit, neceſſe habebit maritus aut exactam dotem aut actiones ei præſtare: nec ullam exceptionem habebunt ſoceri heredes adverſus eum: cum abſurde dicitur, dolo videri eum facere, qui non ipſi quem convenit, ſed alii [27] reſtituturus petit: Alioquin &, ſi poſt mortem patris divortiſſet nondum exacta dote, excluderetur exactione dotis maritus: quod non eſt admittendum: Sed etſi ex parte filia heres patri ſuo extiterit, debebit maritus coheredes ejus pro parte virili exigere, & mulieri reddere [28], aut actiones ei præſtare.

De pacto & ſtipulatione avi materni.

45. IDEM lib. 6. Quæſtionum.

GAius Seius avus maternus Seiæ nepti, quæ erat in patris poteſtate, certam pecuniæ quantitatem dotis nomine Lucio Titio marito dedit: & inſtrumento [29] dotali hujuſmodi pactum & ſtipulationem complexus eſt, *Si inter Lucium Titium maritum & Seiam divortium ſine culpa mulieris factum eſſet, dos omnis Seiæ uxori, vel Gaio Seio avo materno redderetur reſtitueretur que:* Quæro, cum Seius avus maternus ſtatim vita defunctus ſit, & Seia poſtea ſine culpa ſua divorterit vivo patre ſuo, in cujus poteſtate eſt, an, & cui actio cum ex hoc pacto ex ſtipulatione competat: [&] utrum heredi avi materni ex ſtipulatu, an nepti? Reſpondi, in perſona quidem neptis videri inutiliter ſtipulationem eſſe conceptam: quoniam [30] avus maternus ei ſtipulatus proponitur; quod cum ita eſt, heredi ſtipulatoris, quandoque divorterit mulier, actio competere videtur. Sed dicendum eſt, Seiæ poſſe dotem ſolvi, quamvis actio ei directo non competat, ac [31] *ſi ſibi aut illi dari* avus ſtipulatus eſſet: ſed permittendum eſt [32] nepti ex hac avita conventione, ne commodo dotis defraudetur, utilem [33] actionem: Favore enim nuptiarum, & maxime propter affectionem perſonarum, ad hoc decurrendum eſt.

Si vir uxori legaverit, ne dotem petat.

46. IDEM lib. nono decimo Quæſtionum.

QUi dotem ſtipulanti uxori promiſerat, eidem teſtamento quædam legaverat, ita [34] tamen, *Ne dotem ab heredibus peteret:* ea, quæ legata erant, uxor capere non potuerat [35]: Reſpondi, dotis actionem mulieri adverſus heredes non eſſe denegandam.

De lenocinio mariti.

47. SCÆVOLA lib. 19. Quæſtionum.

CUm [36] mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinetur [37]: Cur enim improbet [38] maritus mores [39], quos ipſe aut ante corrupit, aut poſtea [40] probavit [41]? Si tamen [42] ex mente legis [43] ſumet quis, ut nec accuſare poſſit, qui lenocinium uxori præbuerit: audiendus eſt.

De dote liberorum nomine retinenda.

48. CALLISTRATUS lib. 2. Quæſtionum.

SI dotali [44] inſtrumento ita ſtipulatio interpoſita ſit, *Ut liberorum nomine dos apud maritum reſideat:* nepotum [45] quoque nomine dos retinebitur.

De nomine in dotem dato. 1. De evictione.

49. PAULUS lib. 7. Reſponſorum.

MÆvia marito ſuo, inter alias res dotis, etiam inſtrumentum [46] ſolidorum decem [47] tradidit, quo Otacilius eidem Mæviæ caverat, *daturum ſe, cum nuptum ire cœpiſſet, decem* [*millia*]: ex eo inſtrumento maritus nihil exegit, quia [48] nec potuit: Quæſitum eſt, ſi dos a marito petatur, an compellendus ſit etiam illam ſummam, quæ inſtrumento continetur, refundere? Reſpondi, potuiſſe quidem eum, cui actiones mandatæ [49] ſunt, debitorem convenire: ſed, ſi ſine dolo malo, vel culpa exigere pecuniam non potuit, neque dotis nomine eum conveniri poſſe, neque mandati judicio [50]. §. 1. Fundus æſtimatus in dotem datus, a creditore antecedente ex cauſa pignoris ablatus eſt: Quæſitum eſt, an mulier, ſi æſtimationem dotis repetat, exceptione ſummovenda ſit: ait enim, ſe propterea non teneri, quod pater ejus dotem pro ſe dedit, cui heres non extiterit? Paulus reſpondit, prædio evicto ſine dolo & culpa viri, pretium petenti mulieri doli mali exceptionem obeſſe: conſequi enim eam pretium fundi evicti, evidens iniquitas eſt, cum dolus patris [51] ipſi nocere debeat.

De rebus æſtimatis reddendis.

50. SCÆVOLA lib. 2. Reſponſorum.

ÆStimatis rebus in dotem datis pactum interceſſit, *ut, ex quacunque cauſa dos reddi deberet, ipſæ res reſtituerentur* [52], *habita ratione augmenti & deminutionis, viri boni arbitratu: quæ vero non exſtarent,* [*ab initio*] *æſtimatio earum:* Quæſitum eſt, cum res quædam quas maritus vendiderat extarent, an ſecundum pactum & hæc ad mulierem pertinerent? Reſpondi, res quæ extant, ſi neque

1 *l. 47. infr. eod.* 2 *d. l. 47. l. 28. C. ad leg. Jul. de adulter.* vid. *l. ultim. §. 3. ff. de eo, per quem.* vid. Socin. *regula* 86. 3 Filiæ non nocet, ſi pater ejus voluntate ſtipuletur. vide *l. 3. §. 5. ff. de minorib.* Goth. Vid. Cujac. *lib. 4. obſ. 21. & in comment. ad lib. 28. qu. Papin.* S. L. 4 Pater, ſive filiæ &c. Cujac. 6. *ad African.* & ita *in Baſilicis.* 5 In meo lib. manuſ. (inquit Charondas) legitur *præter filiæ voluntatem*; quod textus Græcus βασιλ. confirmat, ubi ex interpretatione Herveti legitur; *contra voluntatem filiæ.* atque ex ea lectione non pugnabit hæc lex cum lege *quoties. ſupr. eod.* Cujacius legendum exiſtimat: *ſtipulatus eſt pater ſine filiæ voluntate.* vide Duarenum hic, Piccum *quæſt.* 89. & Bolognetum. *Mod.* 6 Quod facere non teneatur propter divortium. Hinc naſcitur ratio dubitandi, nam hinc conſtat hujuſmodi pecuniam non eſſe dotalem, *l. 3. ff. de jure dot.* & tamen ad eam petendam actionem de dote competere. 7 Atque ita civiliter mortuo. *l. 1. §. fin. ff. de B. P. contra tab.* 8 Qui dotem conſentiente. *Hal.* 9 Matrimonium invalidum non facit maritum lucrari fructus jure mariti, ſed jure bonæ fidei poſſeſſoris. 10 *l. 7. §. pen. ſupr. eod.* 11 De hoc loquendi genere dixi ad *l. 19. ff. de compenſat.* 12 Id eſt, uſque ad ſumptus, qui fructuum quantitatem excedunt. *Duar.* 13 Vide *l. 21. §. 1. ff. de don. int. vir.* Goth. Vide Zauger. *de except. part. 3. cap. 6.* Anſ. 14 *l. 69. §. 3. ff. de jure dot. l. 17. ff. de doli mali & met.* 15 Quia extraneus. vide *l. 63. ff. de jure dot.* 16 Sufficientia ſcil. 17 Exolvendam uxori ſcilicet, deducto tamen victu. 18 Neque amplius habebit: mandare actiones debet. *Hal.* quæ lectio Florentina melior videtur. 19 Heres inſtitui ſocer a genero poteſt. 20 Extincta videtur eſſe obligatio propter confuſionem, quod creditor debitori ſuccedat: *Duar.* 21 Nam filia adverſus vivum patrem non agit. *l. 4. ff. de judic.* 22 Ficta ſolutio vires ſuas extra perſonam ſuccedentis non extendit. *Bald.* 23 Ut ei non poſſit objici ficta ſolutio, de qua ſuperius dixi, habenda eſt igitur mulieris ratio, cui dotis actio cum patre fuit communis. 24 Vide *l. 79. in fin. ff. de jure dot.* 25 Dotis petitioni renunciare gener pacto poteſt, *ut hic. & l. 30. §. 1. l. 31. §. 1. ff. eod.* Poteſtne omittere dotis exactionem impune, ut id noceat uxori? Falſo. Cynus ita putat, in *l. cum tiai. 10. C. qui potiores.* Quinimo Alexander poſt moram exiſtimat maritum conſtante matrimonio paciſci non poſſe de dote non petenda, ut ſibi noceat, *ut hic.* Neguſantius, *de pignoribus part. 2. memb. 4. n. 77.* 26 Exheredata licet filia dotem ſuam exigit, & ad eam exheredatam actio de dote transfertur. *Bald.* 27 Iſta ſiquidem exceptio *dolo facis &c.* non obſtat in eo, quod eſt alii reſtituendum. *Bald.* ſeu cum eidem vide *l. 8. infr. de doli mal. & met.* 28 Maritus uxori quondam ſuæ tenetur exigere, aut juri cedere. *Bald.* 29 De dotali inſtrumento ſcripſi ad *l. 45. ff. eod.* 30 Hinc dubitandi ratio eſt jure ſtricto ſumitur, neptis enim in hoc caſu, avo materno extranea eſt, cui ſtipulando avus non adquirit. *l. 26. C. de jure dot.* 31 Ratio decidendi hæc eſt, hoc caſu nepti poſſe ſolvi tanquam adjectæ. At objicies, in hoc inſtrumento neptem ordine priorem eſſe, ac priorem nominari: avum igitur nepti, non neptem avo adjici: Vel hinc conſtat, ea, quæ valere non poſſunt, inſpecto ordine ſcripturæ interpretanda eſſe ex juris ordine, ut valeant, id eſt, ut ſint utilia. *Bald.* 32 Permittendam eſſe. *Haloand.* 33 Atqui avi ſtipulatio directa fuit, verbis obliquis non eſt concepta, non igitur utilis datur, ſed directa. vide *Bald.* 34 Alias & legatum ex teſtamento, & dotem ex ſtipulatu petet. *v. l. un. §. 3. C. de rei uxor. act.* 35 Hinc naſcitur quæſtio, an cum repulſa ſit a petitione legati inutilis, admitti debeat ad petitionem antecedentis debiti, puta dotis? 36 Vide Cremenſ. *ſing.* 86. 37 Morum nomine ſcil. maritus accuſator adulterii excluditur per replicationem lenocinii. Baldus hinc etiam colligit, exceptione & replicatione continente dolum replicantem vincere debere: Sin petitio & exceptio dolum continebit, excipientem reum obtinere, atque ita utraque parte dolum admittente ſemper deterior fuerit ejus conditio, qui de dolo conqueri cœperit: Æquum enim eſſe, ut turpis turpem accuſare non poſſit. 38 *l. 39. ff. eod. l. 9. ff. de negot.* Quod approbo, non improbo. 39 *l. 39. ſupr. eod.* 40 Quid, an audietur? cum adverſus doli exceptionem non detur doli replicatio. vide *l. 4. §. 13. ff. de doli mali & met.* 41 Tantum valet poſt factum probatio, quantum ante factum. *Bald.* 42 Sed & ſi, *Hal.* & recte. 43 Bona exceptio eſt, quæ de legis mente procedit. *Bald.* lex eſt, non audiri maritum lenonem uxoris uxorem accuſantem; Mens legis eſt, lenonem nullo modo accuſare poſſe. 44 Dotale inſtrumentum dotales tabulæ, ſeu nuptiales, *ut hic. & l. 45. ff. eod. l. ult. ff. de ſuis. l. pactum. 15. C. de pact. l. pactum. 3. C. de collat.* adde quæ ſcripſi ad *l. 29. ff. de pact. dotalib.* 45 Etiam ex filia. *l. 1. C. de cond. inſert.* Nomen *liberorum* in contractu comprehendit nepotes, *ut hic.* & omnes deſcendentes. *Bald. v. l. 220. infr. de verb. ſign.* 46 Id eſt, nomen. *l. 2. C. de oblig.* Goth. Ad intellectum hujus leg. vid. Roman. *conſ.* 445. Anſ. 47 Aliud eſſet, ſi tradidiſſet inſtrumentum pro decem? quia tunc cenſeretur maritus, emptor nominis, *l. 10. ſupr. de jure dotium.* & imputaret ſibi inopiam debitoris. *Bald.* 48 *l. 41. §. 3. ſupr. de jure dot.* 49 Traditione inſtrumenti ex cauſa. hinc collige, traditionem inſtrumenti habere vim, non ſolum mandati utilis, ſed directi. *Bald.* vide *l. 1. C. de donat.* 50 Inopia nominis dati in dotem non imputatur marito. *Bald.* 51 A quo dotem habet ex cauſa lucrativa: tunc enim dolus auctori nocet. *l. 25. in pr. infr. de his, quæ in fraudem credit. l. 4. §. 27. ff. de doli mali & met.* 52 *l. 21. C. de jure dot.* Goth. Vide ad intellectum h. leg. Covarruv. *pract. quæſt. c.* 28. Anſ.

volente [1] neque ratum habente muliere venissent, perinde reddendas, atque si nulla æstimatio intervenisset.

De interitu rei æstimatæ.

51. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

ÆStimatæ res, usu [2] etiam mulieris periculo mariti deteriores efficiuntur.

Si maritus dotem solvit, quam non accepit.

52. TRYPHONINUS lib. 7. Disputationum.

MAritus dotem quam non accepit, post divortium per errorem solvit: Repetet [3]: quia non numeratam caverat: exigi enim ab eo non potuit.

De dote data filiofam.

53. IDEM lib. 12. Disputationum.

SI filiofamilias [4] dos data est, ipse quidem dotis actione tenetur, pater autem ejus de peculio: Nec interest, in peculio rem, vel pecuniam dotalem habeat, necne: sed quatenus facere potest, hic [5] quoque condemnandus est. Intelligitur autem peculio tenus facere posse, quod habet rei judicandæ tempore. † Atquin, si cum patre agatur, deduceretur [6] ex peculio quod patri vel subjectis ei personis filius debet: at si cum ipso filio agatur, alterius debiti [7] non fiet detractio in computatione quantum facere possit filius.

De ære alieno.

54. PAULUS lib. singul. de jure singulari.

MAritus *facere posse* creditur, nullo [8] deducto ære alieno: item socius, item patronus, parensve: at is qui ex donatione [9] convenietur, omni ære alieno deducto facere posse intelligitur.

Si maritus ædium dotalium nomine caverit damni infecti.

55. IDEM lib. 5. ad Plautium.

CUm mulier de dotis repetitione post solutum matrimonium agit, cavere [10] debet marito, qui ædium nomine damni infecti cavit [11], si velit eam recipere, ut periculum mariti amoveat.

De stipulatione, Si nupta esse desierit, dotem reddi.

56. IDEM lib. 6. ad Plautium.

SI quis [12] sic stipuletur a marito, *Si quo [13] casu Titia tibi nupta esse desierit, dotem dabis?* Hac generali commemoratione, & ab hostibus [14] capta ea committetur stipulatio: vel etiam si deportata [15] fuerit, vel ancilla effecta: hac enim conceptione [16] omnes hi casus continentur [17]. Plane quantum veniat in stipulatione [18]? utrum quasi mortua sit, an quasi divortium [19] fecerit? Humanius quis id competere dixerit, quod propter mortem convenit [20].

De usufructu.

57. MARCELLUS lib. 7. Digestorum.

USufructu [21] in dotem dato, si divortium intervenerit, nec proprietas rei apud maritum vel mulierem sit: eam dotis esse restitutionem, ut maritus caveat, *quamdiu vixerit passurum se uti frui mulierem heredemque ejus:* quod an verum sit circa adjectionem heredis, dubito. Interest, quemadmodum [22] sit ususfructus in dotem datus. Si [23] cum haberet mulier fructum, viro, cujus erat proprietas fundi, usumfructum cessit: nihil mulier heredi suo relinquet: debebatur enim ei ususfructus, qui ad heredem non solet transire.

† Quod [24] si fundi sui fructum mulier viro cessit, restitui is a viro debet: cum proprietate enim ad heredem ejus transisset, si vir in reddendo eo non fecisset moram. Si [25] vero alienata sit proprietas, aut aliquis fundi sui usumfructum mulieris jussu viro ejus dederit in dotem; inspiciendum est primum, quemadmodum mulieri possit restitui: Potest autem [26] vel cautionibus [27] interpositis, ut sicut potest vir jure suo cedat mulieri, fruique eam patiatur: vel, si se accommodavit dominus proprietatis, volente eo mulieri constituatur ususfructus: nam aut fructum fundi ille mulieri poterit cedere, aut aliquid videlicet pro eo (ut inter eos actum fuerit) dare: Nam [&] finge, hoc ipsum mulierem posse proprietatis domino vendere: quo casu non inique, etiam mulieris herede agente, vir facere cogetur: quippe si moram non fecisset, pretium fructus mulier heredi suo reliquisset: Quod si facultatem ususfructus vendendi proprietatis domino mulier non habuerit, patientiam, quam percipiendi fructus præstare ipsi debuit, etiam heredi ejus præstat.

De servo dotali herede instituto.

58. MODESTINUS lib. singul. de Eurematicis [28].

SErvus dotalis heres ab aliquo institutus, mariti jussu vel adire vel repudiare debet hereditatem: Sed ne maritus aut facile repudiando, vel temere suscipiendo incognitam successionem, dotis judicio uxori suæ obligetur, *consulendum est*, mulierem coram testibus interrogari [29], *utrum velit omittere, an adquirere hereditatem:* &, si *repudiare se* dixerit, facile mariti jussu repudiabit: quod si *hereditatem agnoscere* maluerit, reddendus est a marito servus uxori ea conditione, ut, cum jussu ejus adierit, rursum [30] marito retradatur. Ita & mariti sollicitudini consuletur, & uxoris desiderio parebitur.

Si filia in fraudem patris repudietur.

59. JULIANUS lib. 2. ad Urseium Ferocem.

FIliæ meæ emancipatæ [31] & ægræ vir [32] in hoc [33] repudium misit, ut [34] mortua ea dotem potius heredibus ejus, quam mihi redderet; Sabinus dicebat, utile mihi ejus dotis recuperandæ judicium dandum esse: [Gaius idem].

De sumptu funeris.

60. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

SI filiafamilias nupta decesserit, & pater funus ei fecerit: tametsi ei dotem post aliquod tempus gener reddere deberet, tamen continuo socer [35] agendo consequetur [36], ut impensam funeris præsentem recipiat: cætera dotis statuto tempore solvantur.

De manumissione servi dotalis.

61. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

DOtalem servum vir invita [37] uxore manumisit: Heres solus vir a liberto institutus portionem hereditatis, quam ut patronus consequi potuit ac debuit, restituere debet: alteram vero portionem, dotis judicio: si modo uxor manumittenti refragatur.

62. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

QUod si vir voluntate [38] mulieris servos dotales manumiserit [39]: cum donare [40] ei mulier voluit, nec de libertatis causa impositis ei præstandis tenebitur.

63. PAULUS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

ET desinit servus in dote esse: quia cui manumittendi causa donare liceret, ei quodammodo [41] donaret, quod permitteret manumittere.

64. ULPIANUS lib. 7. [42] ad legem Juliam [43] & Papiam.

SI vero [44] negotium gerens mulieris non invitæ, maritus dotalem servum voluntate ejus manumiserit: debet uxori restituere quidquid ad eum pervenit. §. 1. Sed & si quid libertatis causa maritus ei imposuit, id uxori præstabit. §. 2. Plane si operæ fuerint [a] marito exhibitæ, non æstimatio earum, non erit æquum hoc nomine uxori maritum quippiam præstare. §. 3. Sed si post manumissionem aliquid ei fuerit liberto impositum, id uxori præstandum est. §. 4. Sed & si reum maritus acceperit, adpromissoremve [45], æque adversus ipsum obligationem debet præstare. §. 5. Item quidquid ad eum ex bonis liberti pervenerit, æque præstare cogetur, si [46] modo ad eum quasi ad patronum pervenerit: cæterum, si alio jure, non cogetur præstare: nec enim beneficium, quod in eum libertus contulit, hoc uxori debet, sed id tantum, quod jure patronatus adsequitur, vel adsequi potuit. Plane si ex majore parte quam debet, heres scriptus fuerit, quod amplius est non præstabit: & si forte, cum ei nihil deberet libertus, heredem eum scripsit, nihil uxori restituet. §. 6. Dabit autem (ut ait lex) *Quod ad eum pervenit.* † *Pervenisse* accipimus, sive [47] jam exegit, sive exigere potest, quia actio ei delata est. §. 7. Adjicitur in lege [48], *Ut & si dolo malo [aliquid] factum sit, quo minus ad eum perveniat*, [*teneatur*].

§. 8. Si filium exheredaverit patronus, & ad eum bona liberti pertineant: videndum est, an heres hoc nomine teneatur? Et cum nihil neque ad ipsum [patronum], neque ad heredem ejus perveniat, quomodo fieri potest, ut hoc nomine teneatur? §. 9. De viro, heredeque ejus Lex tantum loquitur: De socero, successoribusque soceri nihil in Lege scriptum est. Et hoc Labeo quasi omissum adnotat. In quibus igitur casibus [49] Lex deficit, non erit nec utilis actio danda [50]. §. 10. Quod ait Lex, *quanta pecunia erit, tantam pecuniam dato:* ostendit [51], æstimationem hereditatis vel bonorum liberti, non ipsam hereditatem voluisse Legem præstare, nisi maritus ipsas res tradere maluerit: & hoc enim benignius admitti debet.

65. SCÆVOLA lib. singul. Quæstionum publice tractatarum.

HÆc actio [52], etiam constante matrimonio, mulieri competit.

De dolo & culpa mariti. 1. De vestimentis comparatis servo uxoris ex viri pecunia. 2. Si, parte dotis patri soluta, is decesserit. 3. De partu ancillæ æstimatæ. 4. Si maritus plus promiserit per errorem. 5. Si mulier, post mortem secundi, ad priorem virum redierit. 6. De acceptilatione. 7. De muliere succedente promissori dotis.

1 *l. ult. supr. de pactis dotal.* 2 *l.* 10. *l.* 69. §. 8. *ff. de jure dot.* 3 V. *l.* 40. *supr. de condict. indeb.* dos cauta non numerata, per errorem soluta repetitur: errans non confirmat contractum præcedentem. *Bald.* 4 V. *l.* 25. *supr. eod.* 5 *l.* 15. *in fin. supr. eod.* 6 Est enim lex ea peculii. *l.* 5. *in fin. supr. de peculio.* 7 *l.* 49. *infr. de re jud.* 8 *d. l.* 49. 9 *l.* 19. *in fin. infr. de re judic.* melius igitur agitur cum donatore, quam cum marito, parente, patrono, socio. 10 *l.* 7. §. 15. *l.* 25. *in fin. supr. eod.* 11 Ulpian. 6. §. 2. *in fin.* 12 Id maritus uxori promittere solet. *l.* 52. *supr. de jure dot. l.* 240. *infr. de verbor. signif.* 13 Hæc vox, nota est generalis conventionis divortii. 14 Vide *l.* 10. *supr. eod.* 15 Hodie nemo deportatione fit servus, neque ob id solvitur matrimonium. *Novell.* 22. *c.* 8. & 13. 16 *d. l.* 240. 17 Imo non continentur: vide quæ dixi ad *l.* 24. *C. de donat. inter virum & uxorem.* 18 Hac scilicet, in qua videtur in casum divortii, vel mortis stipulatio concepta, & casus servitutis omissus est. *Duaren.* 19 Quæ servitute interveniente, a marito disjuncta est. 20 Ut minus debeatur: refertur enim casus omissus divortii ad eum casum expressum, qui minorem summam continet. v. Duar. *hic.* 21 *l.* 66. *l.* 78. *supr. de jur. dot.* Goth. Adde *l. pro oneribus. C. de jure dot.* v. Cravett. *vol.* 5. *consil.* 772. & 782. Garz. *de expens. & meliorationib. c.* 23. *n.* 6. Ans. 22 Ususfructus variis modis in dotem datur: sex vel septem modos vide apud Dyn. & Alberic. *hic.* 23 Primus modus ususfr. in dotem dandi est, quoties mulier formalem usumfr. dat marito proprietatis domino. Est enim formalis ususfr. sejunctus a proprietate: sed hoc casu videtur causalis fieri. 24 Secundus modus est, quoties uxor proprietaria solum usumfructum dat marito, & hic ususfructus, quia proprietati cohæret, causalis dicitur, sed tamen formalis hic fieri incipit. 25 Tertius modus est, quoties uxor usumfructum, cujus proprietas est tertii, marito cedit. 26 Restitutio ususfructus fit, vel c[au]tione & patientia, vel consentiente proprietario, vel cum proprietarius constituit usumfructum consentiente usufructuario, vel proprietario comparante ususfructus utilitatem: ut eo casu pretium quod succedit loco ususfructus restituatur mulieri. *Bald.* 27 Ad quas in casibus implicitis recurritur. 28 *Eurematica* Modestini, consilia & cautiones sunt a Modestino excogitatæ rei jurisque cuique sui tuendi causa: unde ff. *eod.* ait, consulendum est: & in *l.* 45. suaserim, in *l.* 9. ff. *de suspectis tutoribus* optimum factum est. Cujac. 12. *obs.* 32. Hujusmodi libros Jurisconsulti posteriores vocarunt *Cautelas.* 29 Desiderium apud acta publicatum corrigi non potest. *Bald.* 30 Id est, eodem momento. vide *d. l.* 66. *de jure dot.* 31 Vide quæ scripsi ad *l.* 4. *C. h. t.* 32 Vide omnino Manticam, 11. *de Conjecturis* 13. ubi notat, legitimatos per matrimonium in mortis articulo contractum, excludere substitutum. 33 Id est, ob ægritudinem, *l.* 3. *C. de repudiis.* vide *Novell.* 22. *cap.* 19. eo scopo ac fine. 34 *l.* 5. *ff. de divortiis.* dixi ad Ulpian. 6. §. 4. 35 *l.* 30. *in fin. pr. ff. de religiosis.* 36 Imo non consequetur. *l.* 17. *l.* 29. *supr. de religios.* 37 Id est, contr[a]dicente. De invito vide ad *l.* 5. *supr. de servit. præd. urbanor.* vide in hanc legem Cujac. 2. *obs.* 34 38 *l.* 24. §. 4. *ff. eod. l.* 63. ff. *eod.* 39 Vide quæ notavi ad *l.* 3. *C. de vindicta manum.* 40 *d.* §. 4. 41 Donat, qui permittit manumitti. 42 Ita Flor[entinæ] libro 57 ad Edict. *Hal.* 43 Hinc, juncto §. 5. & *seq.* ff *eod* colligit Cujacius 2. *obs.* [illegible] ex lege Julia uxori actionem dari, ut vel res ei, vel cautio præstetur 44 Notandi sunt hi casus diversi, de servo dotali manumisso a marito invita muliere, *l.* 61 volente & donante, *l.* 62. 63 *supr. eod.* permittente, ex negotio gesto, *ut hic.* 45 Expromissorem. *Hal.* de adpromissione dixi ad *l.* 43. ff. *de solut* Goth Vide Goed *de contrah stipulat. cap.* 3 *num.* 64. & *seqq.* Ans. 46 Adde *l.* 59. *in fin.* ff *ad SC. Trebell.* 47 Dotis nomine quæ adquisivit, aut adquirere potuit maritus, tenetur. 48 *l.* 14. *in fin.* ff. *ad leg. Corn. de falsis.* 49 Extraordinariis, *Bald.* Lex quoties alicui consulit, aut prospicit remedio extraordinario, si cessaverint verba legis, intelligitur etiam mens ejus cessare, & ideo non fiet extensio: quin extensio non fit, nisi ex mente virtuteque legis. *Bald.* Ita verba legis certis personis cohærentia, ad alias non extenduntur. Vel ita, ubi lex & mens legis cessat, ibi cessat legis auxilium directum, vel utile. 50 Vide Jasonem *ad l. ex facto. num.* 21. *de vulg.* Alciat. *lib.* 2. *de verb. sign.* Crot. *ad l. si constante. secunda repetitione num.* 73. *usque ad num.* 78. *ff. eod.* Petr. Andr. Gramm *in tract. de extensionibus. num.* 36. *cum seq.* Mod. 51 Alias verbum *pecuniæ* late patet. vide *l.* 178. ff. *de verb. sign.* 52 Id est, condictio ex l. Julia non actio de dote, non ex stipulatu, non mandati, vel negotiorum. vide Cujac. 2. *obs.* 34.

66. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

IN his rebus [1], quas præter numeratam pecuniam doti vir habet, dolum [2] malum & culpam [3] eum præstare oportere, Servius ait: Ea [4] sententia Publii Mucii est: nam is in Licinnia [5] Gracchi [6] uxore statuit, quod res dotales in [7] ea seditione, qua Gracchus occisus erat, perissent, [ait] quia [8] Gracchi culpa ea seditio facta esset, Licinniæ præstari oportere. §. 1. Servis uxoris vir nummos in vestiarium [9] dederat: quo parato [10], deinde intra annum divortium intercesserat: Placuit Labeoni, Trebatio qualia vestimenta post divortium essent, talia viro reddi [11]. † Idem juris futurum fuisset, si ipsa vestimenta vir emisset, & servis [12] dedisset. Quod si vestimenta non redderentur, tum virum pretium in dote compensaturum [13].

§. 2. Filiafamilias, *divortio facto dotem* [14] *patri reddi*, jusserat; deinde, parte dotis persoluta, pater decesserat [15]: reliquam partem, si nec delegata, nec promissa novandi animo patri fuisset, mulieri solvi debere, Labeo, Trebatius, putant: Idque verum est.

§. 3. Mancipia in dotem æstimata [16] accepisti: pactum conventum deinde factum est, Ut, *divortio facto, tantidem* [17] *æstimata redderes* [18]: nec de partu dotalium ancillarum mentio facta est: Manebit, inquit Labeo, partus tuus [19]: quia is pro periculo mancipiorum penes te esse deberet. §. 4. Mulier, quæ centum dotis apud virum habebat, *divortio facto ducenta* [20] a viro errante [21] stipulata erat: Labeo putat, quanta dos fuisset, tantam deberi [22]: sive prudens mulier plus esset stipulata, sive imprudens: Labeonis sententiam probo. §. 5. Uxor divortio facto partem dotis receperat, partem apud virum reliquerat: deinde alii [23] nupserat: [&] iterum vidua facta, ad priorem virum redierat, cui centum [decem] doti dederat, neque ejus pecuniæ, quæ reliqua ex priore dote erat, mentionem fecerat: Divortio facto, reliquum ex priore dote iisdem diebus virum redditurum [24] ait Labeo, quibus reddidisset, si superius divortium inter eos factum non esset, quoniam prioris dotis causa in sequentem dotis obligationem esset translata [25]: Et hoc verum puto.

§. 6. Si vir socero [26] injussu [27] uxoris, manente matrimonio, dotem acceptam [28] fecisset: etiamsi id propter [29] egestatem soceri factum esset, viri tamen periculum futurum [30] ait Labeo: Et hoc verum est. §. 7. Si quis pro muliere dotem viro promisit, deinde [31], herede [32] muliere relicta, decesserit [33]: qua ex parte mulier ei heres esset, pro ea parte, dotis periculum, quod viri fuisset, ad mulierem pertinere ait Labeo: quia [34] nec melius [35] æquius esset, quod exigere vir ab uxore non potuisset, ob id ex detrimento [36] viri mulierem locupletari: Et hoc verum puto.

De peculio servi dotalis.

67. POMPONIUS lib. 20. Epistolarum.

IN partem dotis reddendæ erit id, quod mulieri ex [37] peculio [38] servi restitui debebit: & ideo & dolum & [39] culpam in eo peculio vel adquirendo vel conservando maritus præstare debet: & fructus [40] ex eo percepti, quomodo cujuslibet rei dotalis, ad maritum [41] pertinebunt.

1 In obligatione speciei dolum & culpam: in obligatione generis, omne periculum præstat maritus. *Bald.* 2 In dotalibus rebus maritus præstat dolum, latam culpam & levem. *l.* 18. §. 1. *supr. eod.* 3 V. *l.* 17. *supr. de jure dot.* 4 Et ea quoque *vel* eaque. 5 Lucii Crassi filia, cui dos ex Senatusconsulto adempta. vide Plutarch. *in Gracchis.* 6 Caii scil. 7 V. *l.* 25. §. 4. *supr. locati.*
8 Secus si non ejus culpa: Nulla enim custodia privati est adversus seditionem publicam. *l. ad eos.* 19. *supr. commodati.* Hinc etiam colligunt: Damno societati illato ob privatas inimicitias unius socii, socium id reliquis sociis præstare: Sed & illud: Arbitrum vel Judicem eum non posse recusare, cujus facto & culpa orta ei fuerit inimicitia adversus judicem vel arbitrum. Hoc amplius, exilio, vel, ut loquuntur, banno mariti res mulieris dotales deteriores factas, mariti periculo sarciri. 9 *In vestiarium dare* est, ad vestes emendas dare: ut sit sensus, Dotalibus servis pecuniam maritus dedit, ut emerent vestes; vel ipse vestes dedit: vestes (de quibus agitur) divortio facto tales marito restituendæ, quales sunt ipso tempore divortii: quæ nisi reddantur viro a muliere, vestium pretia in dotem compensare poterit maritus. 10 *Al.* peracto. 11 Cur reddi? quia revocata intelliguntur per divortium. *l. cum hic status.* 32. §. *si divortium.* 10. *supr. de donat. inter virum.* 12 De famulis nostri temporis, qui liberi homines sunt, quæri solet, si ante tempus locationis finitum recedant ab hero suo, an vestimenta reddere cogantur? & an hero manu injecta, eosdem exuere liceat: licebit, si temporarii usus causa vestimenta eis dominus concesserit. *l.* 25. *supr. de peculio.* vide Duaren. *hic.*
13 Hodie nulla fit compensatio. *l. un.* §. 5. *C. de rei uxor. act.* 14 *Subaudi*, communem: Quod accidit patre dotem pro filia constituente, & eam sibi reddi non stipulante. *l.* 2. §. 1. *vers. denique. supr. eod.* Quid, si filia exheredetur, vel emancipetur? Dotis universæ actio transit in ipsam filiam. *l. un.* §. *videamus. C. de rei uxor. act.*
15 Et dubitabatur, cui dotis residuum esset restituendum, patri an filiæ.
16 Tunc periculum ad maritum transit, ideoque partus ei cedunt, qui alias non cederent. *l.* 68. *supr. de usufr.* 17 Id est, tantæ æstimationis & pretii. 18 Pactum de ancilla dotali restituenda non extenditur ad ancillæ partus. 19 Imo, utcunque ancillæ tibi æstimatæ datæ sunt, partus earum restituere cogeris. *l.* 1. *C. h. t.*
20 Dotis nomine plus promittens per errorem maritus, non tenetur ultra id quod accepit. 21 Secus si a sciente, *l.* 21. *infr. de verb. oblig.* 22 Imo, una centum ex dote: altera ex obligatione debentur. *l.* 21. *infr. de verb. oblig.* Solve: ibi scienter, hic per errorem promissio facta est. 23 *l.* 64. *supr. de jure dot.* 24 Vide *l.* 33. *supr. de jure dot.* 25 Dos primi matrimonii devolvitur tacite in posterius matrimonium inter eosdem, medio non obstante. *Bald.* Eadem ratione in redintegratum compromissum, pœnas priori adjectas revolvi putant. Eo magis, quod non valeat compromissum sine pœna. *l. non distinguemus.* 32. *supr. de recept. qui arbitr.* Restituta civitate exsuli, omnia jura antiqua restitui. Hoc amplius, intermedio aliquo tempore intercurrente, non impediri legitimationem natorum ex concubina. 26 Suo.
27 Secus si jussu. vide *l.* 36 *supr. de jure dot.* 28 Dotem qui accepto tulit, dotem accepisse intelligitur. Dotis acceptilatio, numerationi comparatur. 29 Commiseratione egentis soceri tui, si dotem uxoris acceptam ei feceris, uxori nihilominus teneris. 30 Cur futurum est? Acceptum ferendo videtur donasse vel recepisse. *l. vir ab eo.* 49. *supr. de jure dot.* 31 Dotis debitori si mulier successerit pro parte, pro ea parte periculum non pertinet ad maritum. 32 *l.* 41. *in fin. supr. de jure dot.* 33 *Subaudi*, antequam dos solvatur marito. 34 Culpam eam marito imputare mulier non potest, cujus tenetur is, cui ipsa mulier successit. 35 Sic in *l.* 82. *infr. de solut.* Id enim solebat addi a Prætore, *quod æquius melius*, ut in arbitrio præsertim rei uxoriæ, ut auctor est Cicer. 3. *Offic. & in Topicis.* adde eundem *orat. pro Roscio Comœdo.* 36 Id est, damno. 37 Accessionis dotis eadem est ratio, quæ & ipsius dotis. 38 Dotis reddendæ pars est, peculium servi dotalis. *ut hic.* An multæ a marito feudum uxoris dotis nomine tenente, impositæ alicui, soluto matrimonio uxori sint per maritum restituendæ? Dynus putat: multos enim hujusmodi jurisdictionis fructus esse, & quotidie genere non numero renasci. & ita quoque Bartolus. Sed Baldus inter confiscationes in territorio consistentes, & inter simplices multas distinguit, & illas una cum feudo & territorio restituendas esse existimat: has autem fructus dotis esse, & ad maritum pertinere. 39 *l.* 17. *supr. de jure dot.* 40 Dotalis servi peculii fructus pertinent ad maritum. 41 In re dotali conservanda maritus præstat dolum & culpam. *l.* 19. §. 1. *supr. de peculio. l.* 7. *supr. de jure dot.*

LIBER VIGESIMUSQUINTUS.

TIT. I.
DE IMPENSIS [1] IN RES DOTALES FACTIS.

Divisio impensarum. 1. *Quæ sunt necessariæ impensæ.* 2. *De imminutione dotis.* 3. *Quæ sunt necessariæ impensæ.*

1. ULPIANUS lib. 36. [2] ad Sabinum.

IMpensarum [3] quædam sunt necessariæ [4], quædam utiles [5], quædam [vero] voluptariæ [6]. §. 1. *Necessariæ* hæ dicuntur, quæ habent in se necessitatem impendendi [7]: cæterum, si nulla fuit necessitas, alio jure habentur. §. 2. In necessariis impensis hoc sciendum est, eas demum impensas dotem minuere [8], quæ in dotem [9] factæ sunt: cæterum, si in dotem factæ non sint [10], non habent in se reputationem. §. 3. Inter necessarias impensas esse Labeo ait, moles [11] in mare vel flumen projectas: sed & si pistrinum [12] vel horreum necessario factum sit, in necessariis impensis habendum ait. Proinde Fulcinius inquit, Si ædificium ruens [13], quod habere mulieri utile erat, refecerit; aut si oliveta rejecta [14] restauraverit; vel ex stipulatione damni infecti, ne committatur, præstiterit;

2. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

VEl in valetudinem [15] servorum impenderit;

3. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

VEl si vites propagaverit [16], vel arbores [17] curaverit, vel seminaria [18] pro utilitate [19] agri fecerit: necessarias impensas fecisse videbitur [20]. §. 1. Nos generaliter definiemus, *multum interesse* [21], *ad perpetuam* [22] *utilitatem agri, vel* [23] *ad eam quæ non ad præsentis temporis pertineat, an vero ad præsentis anni fructum:* si in præsentis, cum fructibus hoc compensandum: si vero non fuit ad præsens tantum apta erogatio, necessariis impensis computandum.

4. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

ET in totum, *id videtur necessariis impensis contineri, quod si a marito omissum sit Judex* [24] *tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit eas impensas fieri.* Sed hoc differt [25], quod factarum ratio habetur etsi res male gesta est: non factarum, ita, si ob id res male gesta est. Itaque si fulserit insulam ruentem, eaque exusta sit, impensas consequitur: si non fecerit, deusta [26] ea nihil [27] præstabit.

De imminutione dotis. 1. *Si impensis satisfiat.* 2. *De condictione.* 3. *Quæ sunt impensæ* utiles.

5. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

QUod [28] dicitur [29], *Necessarias impensas dotem minuere*, sic erit accipiendum (ut & Pomponius ait), non ut [30] ipsæ res corporaliter [31] deminuantur, utputa fundus, vel quodcunque aliud corpus: etenim absurdum est, deminutionem corporis fieri propter pecuniam: cæterum hæc res faciet [32] desinere esse fundum dotalem, vel partem ejus: manebit igitur maritus in rerum detentationem [33], donec ei satisfiat: non [34] enim ipso [35] jure corporum, sed dotis fit deminutio. Ubi ergo admittimus deminutionem

1 16. *Eclog.* 1. 2 Et in fragmentis, *tit.* 6. §. 4. 3 Vide Ulpian. *tit.* 6. §. 14. 4 §. 1. 2. 3. *l.* 2. *l.* 3. *l.* 4. *l.* 5. *l.* 14. *l.* 15. *l. ult. infr. eod.*
5 *l.* 5. *in fin. l.* 6. *l.* 8. *l.* 14. §. 1. *infr. eod.* 6 *l.* 7. *l.* 9. *l.* 10. *l.* 14. §. 2. ff. *eod.*
7 Ratione uxoris (quia si factæ non sunt, res aut peritura, aut deterior futura, *l.* 79. ff. *de verb. signif.*) num mariti, ut alias teneatur, si eas non fecerit? negat Accursius, ait autem *lex* 4. *infr. eod.* 8 *l.* 5. *in princ.* & §. 1. *infr. eod. l.* 56. §. 3. *supr. de jure dot.* 9 Id est, rem dotalem. 10 Quænam illæ sunt? puta si maritus debitores uxoris convenerit. *Accurs.* Magis placet Bartolus, cum ait, a marito nominis æstimato accepti, & cujuscunque alterius nominis simpliciter accepti necessarias expensas deduci. 11 Livius 2. Insulæ in Tiberi ex frumenti acervis factæ, additæ moles. quidam tamen legunt, metas. vide Cottam, *in diction.* moles. 12 Imo pistrini & horrei, *l.* 6. *infr. eod* ædificatio inter utiles expensas refertur, *l.* 79 *infr. de verb. sign.* 13 *l.* 14. *infr. eod. l.* 10. §. 1. *supr. de negot. l.* 39. *supr. de petit. hered. l.* 51. *supr. familiæ. l.* 7 *in fin. supr. soluto.* Ulp 6 § 15. 14 Defecta *Hal.* sed rejecta, accipe vi ventorum. 15 *l.* 12. *infr. eod. l.* 10. *in fin. supr. l.* 10. *C. de negot. Sub.* immodicam *l.* 7. §. *ult. supr. tit. prox.* nam si modicam, non repeteret. *l.* 12. *infr. eod.*
16 *l.* 12. *infr. eod.* 17 Arbusti pastinationem inter necessarias expensas refert Jurisconsultus. *d. l.* 79. §. 1. *de verb. sign.* adde *l.* 7. *in fin. supr. soluto.* 18 *Seminarium*, non est locus, ubi frumentum ad seminandum reponitur, ut ait Accursius: sed solum subactum, in quo semina vitium aut arborum panguntur, ut cum radices egerint, inde stipites in aliud solum transferantur. *l.* 9. §. 6. *supr. de usufruct.* 19 *Subaudi*, perpetua: esset enim alias impensa hæc utilis, nec necessaria. *l.* 12. *infr. eod.*
20 Ideoque dotem minuent. 21 Impensarum necessariarum aliæ ad perpetuam agri utilitatem sunt: aliæ ad præsentis anni fructum: posteriores compensantur cum fructibus: Priores non compensantur, *ut hic.* 22 Ad perpetuam agri utilitatem pertinet domus exustæ reædificatio, *l.* 58. *infr. de leg.* 1. ad temporariam, seu præsentem, quæ fit percipiendorum fructuum gratia. *Accurs. Bart.* 23 *Vel* hic sumitur pro *id est*, ut *supr. si ager vectigalis, vel emphyteuticarius.* sic enim legunt codices nonnulli: Nam impensæ, quæ non ad præsentis temporis utilitatem pertinent, ad perpetuam utilitatem rei dotalis referuntur. 24 Impensas necessarias in rem dotalem facere negligens maritus tanti damnatur, quanti mulieris interfuit eas impensas fieri. 25 Impensarum necessariarum in re dotali factarum & non factarum differentia: Priorum habetur ratio, etsi res male gesta est; Posteriorum, si ob id res male gesta est. 26 Quid, si alio modo ruerit insula, quod non refecta sit? ex superioribus satis colligitur maritum teneri. 27 Cur nihil præstabit? quia res non est male gesta propter culpam mariti negligentis reficere, sed propter casum. 28 Sabino scil. 29 Impensæ necessariæ dotem minuunt. *l.* 1 §. 2 *supr. eod. l.* 56. §. 3. *supr. de jure dot.* Goth: Vide Anton. August. *emend. lib.* 4. *cap.* 1. *n.* 5. Ant. Merend. *controv. jur. lib.* 3. *c.* 3. Ans. 30 Dotem impensis minui quod dicimus, non ita intelligimus, ut corpora rerum dotalium minuantur: quippe deminutionem corporum dotalium facere propter pecuniam expensam, absurdum est. 31 *Corporaliter diminui* aliquid dicitur, si quid ex rei ipsius corpore deminuitur. 32 Imo hujusmodi impensæ non faciunt, ut desinat fundus esse dotalis. *d.* §. 3. 33 *Al.* Detentione: Hodie cessat retentio. *l. unic.* §. 5. *C. de rei uxor. Detentatio* porro non a detinendo, sed detentando dicitur.
34 Dotem universale quiddam esse, ex hoc loco colligimus. Aliud enim est dos, aliud corpora rerum dotalium: qua de re vide Campegium *tr. de dote part.* 1. *qu.* 4. Guibertum, *de dotib. c.* 1. Contrarium sentit Phanucius, *de lucro dotis* in rubrica in verbo, *dos.* 35 Ipso jure, non corporum rerum dotalium, sed dotis fit deminutio, hoc est non corporum, sed universitatis fit deminutio.

dotis ipso jure fieri? ubi non sunt corpora, sed [1] pecunia: nam in pecunia ratio admittit deminutionem fieri. Proinde si æstimata corpora in dotem data sint, ipso jure dos deminuetur per impensas necessarias. Hoc de his impensis dictum est, quæ in dotem ipsam factæ sint: cæterum, si extrinsecus, non imminuent dotem.

§. 1. Sed si impensis necessariis mulier satisfecerit, utrum dos crescat, an vero dicimus, ex integro videri dotem? Et ego, ubi pecunia est, non dubito dotem videri crevisse [2]. §. 2. Si dos tota soluta sit non [3] habita ratione impensarum, videndum est, an condici possit id, quod pro impensis necessariis compensari solet: Et Marcellus admittit, condictioni [4] esse locum: sed etsi plerique negent, tamen, propter æquitatem, Marcelli sententia admittenda est.

§. 3. *Utiles* [5] autem impensæ sunt, quas maritus utiliter fecit, remque [6] meliorem [7] uxoris fecerit, hoc est, dotem:

6. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

VEluti si novelletum [8] in fundo factum sit, aut si in domo pistrinum [9], aut tabernam adjecerit, si servos artes [10] docuerit.

Quæ sunt voluptariæ. 1. Quatenus utiles servantur.

7. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

V*Oluptariæ* autem impensæ sunt, quas maritus ad voluptatem fecit, & quæ species [11] exornant. §. 1. Quarum utiles non [12] quidem minuunt ipso [13] jure dotem, veruntamen habent exactionem.

8. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

UTilium nomine ita faciendam deductionem [14] quidam dicunt, si voluntate [15] mulieris factæ sint: iniquum enim esse, compelli [16] mulierem rem vendere, ut impensas in eam factas solveret, si aliunde solvere non potest: Quod summam habet æquitatis rationem.

Quatenus voluptariæ servantur.

9. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

PRo voluptariis impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem [17], exactionem patitur: nam si vult habere mulier, reddere ea, quæ impensa sunt, debet marito: aut si non vult, pati debet tollentem, si modo recipiant separationem [18]; cæterum, si non recipiant, relinquendæ sunt: ita enim permittendum est marito auferre ornatum quem posuit, si [19] futurum est ejus, quod abstulit.

De rebus promercalibus.

10. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

QUod si hæ res, in quibus impensæ factæ sunt, promercales [20] fuerint: tales impensæ non voluptariæ, sed utiles sunt.

De voluptariis voluntate uxoris factis. 1. De donatione.

11. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

IN voluptariis autem Aristo scribit, nec si voluntate mulieris factæ sunt, exactionem parere [21]. §. 1. Donationem inter virum & uxorem circa impensas [22] quoque inhibitam [23] vere Sabinus scribit.

De modicis impensis.

12. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

OMnino & in ædificandis [24] ædibus, & in reponendis [25] propagandisque [26] vineis, & in valetudine [27] mancipiorum, modicas [28] impensas non debet arbiter curare; alioquin [29], negotiorum gestorum potius, quam de dote judicium videbitur.

De stipendio & tributo.

13. IDEM lib. 7. Brevium.

NEque stipendium [30], neque tributum [31], ob dotalem fundum præstita, exigere vir a muliere potest: onus [32] enim fructuum hæc impendia sunt.

Quæ sunt necessariæ, 1. Vel utiles, 2. Vel voluptuosæ.

14. ULPIANUS lib. 5. Regularum.

IMpensæ *necessariæ* sunt, quibus non [53] factis dos imminuitur: veluti [34] aggeres facere, flumina avertere [35], ædificia vetera [36] fulcire, itemque reficere, arbores in locum mortuarum reponere.

§. 1. *Utiles* sunt, veluti pecora prædiis imponere, id est stercorare. §. 2. *Voluptuosæ* [37] sunt, balnea [38] exstruere.

De imminutione dotis.

15. NERATIUS lib. 2. Membranarum.

QUod dicitur, *Impensas* [39], *quæ in res dotales necessario factæ sunt, dotem deminuere* [40], ita interpretandum [41] est, ut si quid [42] extra tutelam necessariam in res dotales impensum est, id [est], in ea causa sit: nam tueri [43] res dotales vir suo sumptu debet: alioquin [44] tam cibaria dotalibus mancipiis data, & quævis modica [45] ædificiorum dotalium refectio, & agrorum quoque cultura dotem minuent: omnia enim hæc in specie necessariarum impensarum sunt. Sed [46] ipsæ res ita præstare intelliguntur, ut non tam impendas in ea, quam, deducto eo, minus ex his percepisse videaris. Quæ autem impendia, secundum eam distinctionem, ex dote deduci debeant, non tam facile in universum definiri [47], quam per singula ex genere [48] & magnitudine impendiorum æstimari possunt.

16. IDEM lib. 6. Membranarum.

ET ante omnia quæcunque impensæ quærendorum [49] fructuum causa factæ erunt, quamquam [50] eædem etiam colendi causa fiant, ideoque non solum ad percipiendos fructus, sed etiam ad conservandam ipsam rem speciemque ejus necessariæ sint, eas vir ex suo facit: nec ullam habet eo nomine ex dote deductionem.

TIT. II.

[DE [51] ACTIONE [52]] RERUM AMOTARUM.

Ratio hujus actionis.

1. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

RErum amotarum judicium singulare [53] introductum [54] est adversus eam quæ [55] uxor fuit: quia non placuit, cum ea furti [56] agere posse [57]: quibusdam existimantibus, ne quidem furtum eam facere, ut Nerva, Cassio [58], quia societas [59] vitæ quodammodo dominam eam faceret; aliis, ut Sabino & [60] Proculo, furto [61] quidem eam facere, sicuti filia patri faciat, sed furti non esse actionem constituto jure [62]: in qua sententia & Julianus rectissime est.

2. GAJUS lib. ad Edictum prætoris, titulo *de re judicata.*

NAm in honorem [63] matrimonii [64] turpis actio adversus uxorem negatur.

De contrectatione post divortium. 1. De servo uxoris. 2. Si maritus furtum passo successerit. Si mulier furtum passo nupserit. 3. De rebus consumptis, aut alienatis post divortium. 4. De filiafam.

3. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

ET ideo [65], si post divortium [66] easdem res contrectat, etiam furti tenebitur. §. 1. Item si servus ejus furtum fecerit, furti cum ea agere possumus [67]. §. 2. Sed & cum uxore furti agere possibile est: si ei, cui heredes simus, furtum fecit, vel nobis, antequam nuberet; tamen, propter reverentiam [68] personarum, in utroque casu furtivam tantum condictionem competere, non etiam furti actionem, dicimus. §. 3. Item verum est quod Ofilius ait, etiam eas res quas divortii tempore mulier comederit, vendiderit, donaverit, qualibet ratione consumpserit, rerum amotarum judicio contineri. §. 4. Si [69] filiafamilias [70] res amoverit, Mela, Fulcinius aiunt, de peculio [71] dandam actionem: quia displicuit eam

1 Pecuniam rem non esse corporalem, hinc colligunt, ut *l.* 94. §. 1. *infr. de solutionib.* Verum corpus hoc loco, res cæteræ etiam corporales sunt, quibus opponitur pecunia non ut res incorporea aliqua, sed ut corporea, peculiare quoddam genus corporum efficiens. 2 Dotis augmentum iisdem privilegiis fruitur, quibus & ipsa dos fruitur: dixi ad *l.* 8. *C. de jure dot.* 3 Dote restituta mulieri ejusve heredibus, expensarum non facta deductione, ipsæ expensæ condictione indebiti poterunt repeti.
4 De qua notavi ad *l.* 51. *supr. de cond. indeb.* 5 *l.* 6. *l.* 7. *in fin. l.* 8. *l.* 9. *l.* 14. §. 1. *ff. eod. d. l. un.* §. 5. *l.* 79. *infr. de verb. sign.* & ut paucis dicam, necessariis omissis, deterior: utilibus omissis, non deterior: factis vero, fructuosior: voluptuosis non omissis, & omissis, neque deterior, neque fructuosior dos efficitur. Ulp. *tit.* 6. §. 15. 16. 17.
6 Quæque rem mulieris meliorem reddunt. *Hal.* 7 Et fructuosiorem. Ulpian. 6. §. 16. 8 Novelletum, *l.* 39. *supr. de petit. hered.* vinea ex novis vitibus consita, τὰ νεόφυτα. *Synops. eod. c.* 4. v. tamen quæ notavi ad *l.* 30. §. 2. *ff. de verb. sign.* Quidam apud Albericum legunt *olivetum.* Dicitur quoque olivetum *l.* 8. *supr. de fundo dotali.* Novellum. 9 *l.* 1. §. 3. *supr. eod.* Pistrinum fecisse utilis impensa. 10 Vide *l.* 27. §. 5. *supr. de rei vindic. l.* 79. §. 1. *infr. de verb. sign.* vide Senec. *in declamat.*
11 Imo hujusmodi impensas maritus non servat. *l.* 28. §. 1. *ff. de donationib. inter vir. & uxor.* 12 *l. ult. supr. de fundo dotali.* 13 Differunt ea parte a necessariis. *l.* 14. *infr. eod.* 14 Actione mandati. 15 Ac non ignorante. *d. l.* 79. §. 1. *infr. de verb. signif. d. l. un.* §. 5. *C. de rei uxor.* 16 *d. l.* 79. §. 1.
17 *d.* §. 1. *in fin.* 18 *l.* 38. *supr. l.* 5. *C. de rei vindic. l.* 3. §. 4. *ff. de in rem verso.*
19 *Al.* si profuturum est ei quod abstulit. 20 Id est, venales, *l.* 29. *ff. de rei vindic. l.* 4. §. *item signis. infr. de pœnis.* *Promercalis* res dicitur, quum præter usus suos venalem habet paterfamilias. Alciat. 1. *prætermissor.* Politianus venales simpliciter exposuit (& male). Suet. *in Cæsare. c.* 54. *& de claris Grammat. ubi de Palæmone.* 1. Columella 8. & 11. *c.* 1. vide Tiraquell. *lib. de retract. linear.* §. 1. *gloss.* 7. *n.* 11. *in fin.* Contius promercales interpretatur, venditioni destinatas, & jam a re familiari separatas. adde Forcatulum *in pen.* 21 Idem quod in minore. vide *l.* 12. §. 11. *supr. mandati.*
22 Utiles vel necessarias. 23 Cum quodam tamen temperamento. vide *l.* 14. *l.* 21. *l.* 28. §. 1. §. 6. *l.* 31. §. 8. *l.* 47. *supr. de donationibus inter virum & uxorem.*
24 Vide *l.* 1. §. 3. *supr. eod.* 25 *l.* 1. *in fin. supr. eod. l.* 14. *infr. eod.* de ea re valet moderata donatio, *l.* 14. *supr. de donat. int. vir.* 26 *l.* 3. *supr. eod.* 27 Vide *l.* 2. *supr. eod.* 28 *Synopsis* 19. *tit.* 1. §. 10. 29 Modicæ etiam impensæ repetuntur actione negotiorum gestorum: at non actione de dote. Hac etiam re differt negotiorum gestorum actio, ab actione dotis: & negotiorum gestor a marito.
30 Stipendium præstabant stipendiaria provinciarum populi prædia: Tributum tributaria provinciarum Principis prædia. de quo vide §. *per traditionem.* 40. *veri vocantur autem stipendiaria & tributaria prædia. Instit. de rerum divis.* & vide omnino Theophilum *ibidem*, ubi dixi. Harmenop. 1. *tit.* 2. §. 46. de divisione provinciarum ab Augusto facta, Suetonium in Augusto, *cap.* 47. Dionem, Strabonem, 13. 31 *l.* 7. §. 2. *l.* 27. §. 3. *supr. de usufruct. l.* 28. *infr. de usufr. leg.* in aliis deducitur, *l.* 27. *supr. de æditio. l.* 16. *supr. qui potior.* 32 Dotalium fructuum impensas maritus ipse agnoscit: neque eas mulieri imputat. 33 *Synops. ibid. eod.* 12. 34 Impensarum necessariarum exempla. 35 Flumen avertere a fundo dotali uxoris maritus cogitur: est enim causa hujus rei necessaria, *ut hic.* avertere tamen debet sine damno vicinorum. *l.* 2. §. *merito. infr. ne quid in loco publico. l.* 1. §. *Sunt qui putant. infr. ne quid in flumine publico.* 36 Vide *l.* 1. *in fin. l.* 12. *supr. eod.* 37 Ita vocantur ab Ulpiano, 6. §. 17. 38 *De balneis* dicam ad *l.* 35. *in fin. infr. de leg.* 3.
39 De quibus v. *l.* 12. *supr. eod.* 40 Ipso jure. *l.* 1. §. 2. *l.* 5. *supr. eod. l. un.* §. 5. *C. de rei uxor. act. l.* 56. §. 3. *supr. de jure dot. l.* 5. *in fin. supr. de pact. dotalib. l.* 1. §. 4. *infr. de dot. præleg.* §. 37. *Inst. de actionib.* 41 *Interpretari* dicitur, qui verborum significationem restringit vel declarat. 42 *Synops. ibid. c.* 13. 43 Dotales res tueri suo sumptu maritus debet, *l.* 58. §. 1. *supr. de donat. int. vir.* 44 Doti non imputat maritus cibaria dotalibus mancipiis data, modicas ædificiorum refectiones, agrorum culturas, *ut hic.* impensas quærendorum fructuum causa factas: ea denique quæ ad conservandam ipsam rem ac speciem necessaria sunt. 45 *d. l.* 12. *ff. eod.*
46 Dotalis res ita tantumve, vel ita demum præstare, vel fructuosa esse intelligitur, cum fructus ipsos impendia non exsuperant. 47 Definiri multa civili jure non possunt. adde *l.* 32. *supr. de usur.* 48 Genus est causa & qualitas impendendi.
49 Vide *l.* 7. *in fin. supr. soluto.* 50 Impensæ quærendorum fructuum causa factæ, etiam colendi agri causa fiunt, *ut hic.* aut potius, quæ agri colendi causa fiunt, quærendorum fructuum causa fieri intelliguntur.
51 Datur hæc actio rerum amotarum in uxorem, ejusve heredem *l.* 6. §. 4. *infr. eod.* datur etiam mulieri in virum. Ulp. 7. §. 1. *l.* 6. §. 2. *infr. eod.* 52 *Lib.* 5. *C.* 21. 28. *Eclog.* 11. 53 Actio rerum amotarum singularis, hoc est, distincta a furti actione. Alii *singulare* interpretantur, ut sciamus hoc judicium non esse generale, aut universale. vel quia datur pro re singulari: vel quia favore mariti & uxoris introductum est jure singulari. 54 Cur introductum? ne inter personas tanto vinculo conjunctas turpis actio furti detur, quæ competeret, nisi hæc singularis actio esset introducta. 55 Imo interdum cum ea quæ uxor est. *l.* 3. §. 2. *ff. eod.* 56 Quid? ut furti in uxorem agi non possit, non condictione furtiva agi potest? Accursius ita putat, *l. cum quis.* 38. §. 1. *ff. de solut. arg. l.* 6. §. 4. *ff. eod.* Jacobus de Aretio & Dynus contra sentiunt. 57 *l.* 5. *infr. expilatæ.* 58 Ut Nervæ & Cassio. *Hal.* vide *ff. eod. in veris (ut Sabino & Proculo)* 59 Vide *l.* 32. §. 7. *supr. soluto matr. l.* 52. *infr. de re judic.* Hinc Halicarnasseus facit uxorem κοινωνὸν ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν. Cujac. *ad tit. de ritu.* Goth. Vide Alciat. *lib.* 7. *parerg. cap.* 26. Ans. 60 Cujacius *ad tit. de rer. divis. Instit.* familias Jurisconsultorum hic permisceri scribit, & ideo emendatione hæc indigere. Verum, etsi Sabinianorum & Proculianorum diversæ fuerint sectæ (ut Nerva & Cassius *ff. eod.*) fieri tamen potuit, ut & hoc loco idem senserint: ut & alias factitasse eos constat *in l.* 11. §. 2. *supr. de jurisdict. & l. si habitatio.* §. 2. *supr. de usu & hab. l.* 1. §. *si legatarius.* 11. *ff. ad l. Falcid.* 61 *Al.* furtum. 62 *l.* 20. §. 3. *ff. de statulib.* singulari, extraordinario. Alciat. 7. *parerg.* 26. speciali. 63 Reverentiam, *l.* 3. §. 2. *ff. eod.* memoriam. Vide quæ scripsi *l.* 18. §. 6. *infr. de quæst. l. ult. infr. de decur.* 64 Sic in honorem parentum & liberorum actiones quasdam temperamus. *l. ultim. C. qui & adversus quos in integrum restitui.* 65 Quia causa cessante, cessat effectus. Post divortium matrimonium cessat, ideoque & honor matrimonio debitus. 66 Aliud, si divortii causa, *l.* 21. §. 1. *infr. eod.* 67 Imo non possumus furti, sed rerum amotarum, *d.* §. 1. 68 Honorem. *l.* 2. *supr. eod.*
69 Si filiafamilias nupta res amoverit, pater tenetur de peculio, quatenus ad eum pervenit vel dolo fecit, quominus ad eum perveniret. 70 *l.* 6. §. 2. *infr. eod.*
71 De peculio in patrem. *Hal.* Sed Petr. Fab. 1. *semestr.* 24. ait ordinem mutatum esse: itaque sic legendum, *de peculio dandam actionem, vel in ipsam ob res amotas, quia displicuit &c.* vel ita, *de peculio dandam actionem, quia displicuit eam furti obligari, in ipsam &c.*

furti obligari, vel in ipsam ob res amotas dari actionem. Sed si [1] pater adjuncta [2] filia de dote agat [3], non aliter ei dandam actionem, quam si filiam rerum amotarum judicio in solidum & cum satisdatione [4] defendat: sed mortua filia, in patrem rerum amotarum actionem dari non [5] oportere, Proculus ait; nisi quatenus ex ea re pater locupletior sit,

4. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

DOlove malo fecerit, quo [6] minus ad eum pervenerit.

5. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

VIva quoque filia, quod ad patrem ex rebus amotis pervenit, utili judicio petendum est.

An socer agat. 2. *De filiofam.* 3. *De heredibus.*

6. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

COntra nurum [7] quoque socero hoc judicium dandum, Atilicinus & Fulcinius aiunt. §. 1. Quotiens filiofamilias dos data est [8], socerum ob res divortii causa amotas, furti agere non posse.

§. 2. Item cum rerum amotarum etiam [9] in virum datur judicium, si filiusfamilias maritus sit [10], utrum de peculio an in ipsum actio dari debeat? Eadem repetemus, quæ de filiafamilias diximus [11].

§. 3. Si post divortium [12] maritus decesserit, heres ejus rerum amotarum judicio uti potest. §. 4. Item heres mulieris [13] ex hac causa tenebitur, sicut [14] condictionis nomine ex causa furtiva.

§. 5. Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, heres mariti hereditatis [15] petitione, vel ad exhibendum actione eas consequi poterit: Aristo & condici ei posse recte putat, quia ex injusta causa apud eam essent. §. 6. Quod si mortuo viro amoverit, non fecit furtum: quia rei hereditariæ nondum possessæ non fit furtum [16]: ideoque aut vindicari poterunt, aut in hereditatis petitionem venient.

De compensatione.

7. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

MUlier habebit rerum amotarum actionem adversus virum [17]: & compensare [18] potest [mulier] cum actione, qua maritus agere vult ob res amotas.

Si dos soluta sit, aut nulla sit. 1. *Si mulier nolit reddere.*

8. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

SI [19], cum dos solveretur mulieri, aut satis doti fieret, dictum non esset, *actum iri rerum amotarum*, nihilominus agi potest: nam & cum dos nulla sit, eadem actio detur. §. 1. Sabinus ait, si mulier res quas amoverit non reddat, æstimari debere, quanti [20] in litem vir jurasset.

9. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

NOn enim æquum est, invitum [21] suo [22] pretio res suas vendere.

10. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

IDeoque [23] nec debere eum pro evictione promittere: quod ex contumacia mulieris id ita acciderit.

Si conjugem expellens res amoverit. 1. *De Jurejurando.*

11. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

MArcellus lib. VIII. Digestorum scribit: sive vir uxorem [24], sive uxor virum domo expulit, & res amoverunt [25], rerum amotarum teneri. §. 1. Qui rerum amotarum instituit actionem, si [26] velit magis jusjurandum deferre, cogitur adversarius jurare, *Nihil divortii causa amotum esse*: dum prius [27] de calumnia juret, qui jusjurandum defert. §. 2. Jurare autem tam vir quam uxor cogetur [28]: Pater autem amoventis jurare non cogitur: cum iniquum sit, de [29] alieno [30] facto alium jurare [31]: Is ergo cogitur jurare, qui amovisse dicitur: & idcirco nec heres [32] ejus, qui, quæve amovisse dicetur, jurare cogetur. §. 3. Si quis delatum sibi jusjurandum referre [33] velit, non videtur Prætor permisisse [34].

12. PAULUS lib. 7. Brevium.

NOn magis, quam si quis ei, qui furti agat, jusjurandum deferat, an ipse fur sit.

13. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

IDeo Labeo scribit, mulieri non esse permittendum referre [35] jusjurandum: & ita Edictum [36] ordinatum videtur.

14. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

DE rebus amotis permittendum marito, vel uxori, de [37] quibusdam rebus jusjurandum deferre, de quibusdam probare [38].

De habitatione. 1. *De viro & uxore, socero & nuru, prosocero & pronuru.*

15. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

NIhil interest, utrum simul, an separatim [39] habitaverint [40]: cum actio rerum amotarum competat etiam adversus eam, quæ ex ea domo subtraxit, in qua non simul cum viro habitavit. §. 1. Uxor, & nurus [41], & pronurus, viro, & socero, & prosocero [42] furtum facere possunt: furti autem non tenentur: nisi forte emancipatus sit filius: tunc enim nurus patri ejus & furtum facit, & furti tenetur.

De publicatione bonorum mariti.

16. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

AD fiscum mariti bonis devolutis, uxor rerum amotarum nomine in simplum [43] convenitur [44]: quamvis alii in quadruplum condemnentur.

De concubinatu, & nuptiis factis. 1. *Res amotæ quæ dicuntur.* 2. *De rebus extantibus vel peremptis.* 3. *De pignore.*

17. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

SI concubina res amoverit, hoc jure utimur, ut furti teneatur: Consequenter dicemus, ubicunque cessat matrimonium, utputa in ea, quæ tutori suo nupsit, vel contra mandata convenit [45], vel sicubi alibi cessat matrimonium, cessare rerum amotarum actionem: quia competit divortii causa. §. 1. *Res amotas* dicimus non [46] solum eas, quas mulier amovit cum divortii consilium iniisset, sed etiam eas, quas nupta amoverit, si cum discederet, eas celaverit. §. 2. Non solum eas res, quæ extant, in rerum amotarum judicium venire, Julianus ait, verum etiam eas, quæ [47] in rerum natura esse desierunt: Simili modo etiam certi condici [48] eas posse ait. §. 3. Quæ viro suo res pignori [49] datas amoverit, hoc judicio [50] tenebitur.

18. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

SEd & domino [51] condictio [52] competet: sed alterutri [53] agere [re] permittendum est.

De ea, quæ per alios amovit.

19. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SEd & si divortii tempore [54] fures in domum mariti induxerit, & per [55] eos res amoverit, ita [56] ut ipsa non contrectaverit, rerum amotarum judicio tenebitur. Verum est itaque, quod Labeo scripsit, uxorem rerum amotarum teneri, etiam [57] si ad eam res non pervenerit.

De re bona fide empta.

20. MARCELLUS lib. 7. Digestorum.

SI rem, quam maritus [58] bona fide emerat, uxor amovit, vel opem [59] furi tulit, idque fecit divortii causa [60]: rerum amotarum judicio damnabitur.

De amotis causa mortis. 1. *De servo mulieris.* 2. *De servo dotali.* 3. *Si dotis actio competitura est.* 4. *De eo, quod interest.* 5. *De eo, quod hæc actio persequitur.* *De ejus tempore: de herede.* 6. *Si conventus facere non possit.*

21. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

SI mulier, cum de viri vita desperasset, subreptis quibusdam rebus divortisset, si convaluerit vir, utilis rerum amotarum actio ei danda est. §. 1. Si servus mulieris jussu dominæ divortii causa res amoverit, Pedius putat, ne [61] furtum eum facere: quoniam nihil lucri sui causa contrectet: nec videri furtum facienti opem ferre, cum mulier furtum non faciat [62]: quamvis servus in [63] facinoribus domino [64] dicto audiens esse non debeat: sed rerum amotarum actio erit.

§. 2. At si in dotem servus datus furtum viro fecerit, si quidem mulier talem esse eum scierit, totum damnum viro sarcietur: quod si ignoraverit, tunc non ultra condemnationem noxæ multanda erit.

§. 3. Rerum amotarum actio damnum [65] repræsentat [66], etiam si postea dotis exactio competat. §. 4. Commodi [67] quoque, si quod amotis rebus amiserit vir, ratio habenda est. §. 5. Hæc actio, licet ex delicto nascitur, tamen rei persecutionem [68] continet: & ideo non anno finitur, sicut [69] & condictio furtiva. Præterea & heredibus [70] competit. §. 6. Nec viro, nec mulieri prodest in hoc judicio, si facere non possunt [71]: pendet enim id ex furto.

1 Rerum amotarum nomine pater agens de dote filiam in solidum defendere cogitur. 2 Id est, consentiente. 3 *Sub.* suo nomine & filiæ. 4 *Subaud.* judicatum solvi 5 *Sub.* in solidum: Sed quam locupletior facta est. 6 Vide *l.* 2. §. 5. ff. *de hered. vel actione vend.* 7 Amoventem res soceri, *l.* 15. §. 1. ∫. *eod.* 8 *Sub.* sine jussu patris: ne in solidum alias teneatur, *l. si cum dotem.* 22. §. *transgrediamur.* 12. ff. *solut. matrim.* 9 Amotarum rerum actio etiam datur in virum, *ut hic.* Ulp. 7. §. 1. 10 *Sub.* & subripiat res uxoris. 11 *l.* 3. §. 4. ff. *eod.* 12 Et res amotas: atque ita post jam natam actionem rerum amotarum. 13 *Sub.* amoventis. 14 Et sic in solidum, *l.* 9. ff. *de cond. furt.* imo quatenus locupletior, *l.* 3. *in fin. supr. eod.* 15 *l.* 22. *in fin.* ∫. *eod.* 16 Ut ∫. *si is qui testam. lib. l.* 1. §. *Scævola.* nisi in casibus ut ∫. *de furt. l. hereditariæ. & l. seq.* Mod. 17 *Sub.* amoventem. 18 *l.* 1. *C. h. t. l.* 24. §. 6. ff. *soluto.* 19 Dotem solvens maritus, si non objecerit rerum amotarum compensationem, rerum amotarum agere potest pro rebus amotis. 20 Jurat in litem in actione rerum amotarum qui agit, nec liberatur is in quem agitur, data rerum æstimatione: neque tenetur ei actor evictionis cavere. *l.* 10 ∫. *eod. l.* 25. §. 1. *supr. soluto.* Imo in hac actione non juratur in litem, cum non sit bonæ fidei vel arbitraria. *l.* 5. ff. *de in litem jur.* 21 *l.* 70. ff. *de rei vindic. l.* 8. *supr de in litem jurando. l. ultim.* ∫. *ad l. Jul. de annona. l.* 9. *C. de Judæis.* adde *l.* 2. *infr. si a parente. l.* 21. *C mandati. l.* 25. §. 1. *in fin.* ff. *soluto l. ultim. in fin. C. de pact.* 22 Legendum forte est, *non suo* · Manifesta plane sententia: Iniquum esse invitum, non suo pretio res suas vendere: Est quidem iniquum invitum cogi res suas vendere, suo etiam ac justo pretio: Sed multo id iniquius est, cogi invitum res suas vendere iniquo, & injusto pretio. Nisi forte *suo*, interpreteris, adversarii pretio. 23 *Sub.* propter contumaciam viri, vel mulieris, *ut infr. eod.* 24 Tam viro, quam uxori competit hæc actio. *Bart.* 25 Quomodo amoveantur, vid. *l.* 3. §. *pen.* ff. *l.* 17. §. 1. ∫. *eod.* Ans. 26 Amotarum rerum actionem qui instituit, potest adversario jusjurandum deferre, dum tamen prius juret de calumnia. 27 *l.* 34. §. 4. *supr. de jurejur.* 28 In actione rerum amotarum referri non potest juramentum. §. 3. ∫. *eod.* 29 Jurare de alieno facto nemo cogitur. Jusjurandum heredis, & defuncti, diversum. 30 Ideo defensor, procurator, curator, tutor, heres non jurat, *l.* 34. § 3. ff. *de jurejur.* vide *l.* 4. ff. *de in litem jurand.* 31 Positioni facti alieni in criminalibus respondere neminem cogi, Bartolus hinc colligit. 32 Heredi ejus, cum quo contractum est, jusjurandum deferri non potest: quoniam contractum ignorare potest. Paul. 2. *sent.* 1. §. 4. 33 Jusjurandum in delictis referri non posse, hinc colligunt. adde *c. ult. extr. de jurejur.* de quo vide Albericum *hic.* 34 *l.* 13. *infr. eod.* dixi §. 2. ff. *eod.* 35 Ut *l.* 11. *in fin. supr. eod.* 36 Argumentum ab ordine titulorum valere, vide *l.* 2. *supr. de statu homin.* 37 In actione rerum amotarum potest actor si velit, quarundam rerum jusjurandum deferre, & de aliis probare, *ut hic.* Unde notant, inconstantiam, & variationem in agendo permitti. de quo vide Albericum *hic.* 38 Variatio circa res diversas admittitur. *Bart.* 39 Ut enim separatim habitent, non desinit esse matrimonium. *arg. l.* 5. *l.* 6. *l.* 33. *supr. de ritu nupt. l.* 3. *supr. de divort.* 40 *Sub.* vir & uxor. 41 *l.* 6. ff. *eod.* 42 *l.* 1. *in fin. l.* 3. *supr. eod.* 43 Adde *l.* 21. §. *pen.* ∫. *eod.* 44 *Sub.* a procuratore fisci. 45 *In manum convenit*: pariter Tribonianus pro *in manum convenit*, scripsit *in matrimonium convenit*, *in lege* 15. ff. *de ritu.* quam vide. 46 Amoventur res, vel post divortii consilium initum, vel in ipso discessu. 47 Amotarum rerum tenetur mulier, sive res, quas amovit, exstent, sive non exstent in rerum natura. 48 Vide *l.* 24. ∫. *eod.* 49 Amotarum rerum actione tenetur mulier, quæ mariti pignus etiam amovit. 50 *l.* 20. ∫. *eod.* non furti. *l. ult. in fin. C. de furt.* 51 *Sub.* pignoris. 52 *Sub.* & furti actio. *l.* 28 *infr. eod.* 53 Non utique. 54 Id est, dum de divortio cogitat, *l.* 17. §. 1. *supr. eod.* unde notant, Delicti tempus dici etiam, cum quis delinquere cogitat. 55 *l.* 20. *infr. eod. l.* 52. ∫. *de furt.* 56 Amovisse res mariti intelligitur uxor, licet eas non attrectavit, aut ad eam res non pervenerint. 57 Amotarum rerum teneri potest mulier, etiamsi res alius contrectavit, non ipsa. 58 Vide *l.* 17. *in fin.* ff. *eod.* 59 *l.* 19. ff. *eod.* 60 *Sub.* & postea divertit. 61 *Al.* nec. 62 Imo, furtum facit. *l.* 3. ff. *eod. l.* 36. §. 1. *l.* 52. ∫. *de furt.* 63 *l.* 157. ∫. *de regulis juris.* vide Gellium *lib.* 2. *c.* 7. 64 *Al.* domini. 65 Id est, quod damnum qui passus est, statim recipere debet, tametsi postea dotis actione experturus sit, vide Quæsadam *lib.* 1. *quæst. jur. cap.* 25. Mod. 66 *Repræsentat. al.* reputat. unde Albericus id verbum interpretatur pro habetur ratio damni. Atqui *repræsentare* hic nihil aliud est, quam in præsenti sistere: hoc sensu: Rerum amotarum præsentem esse actionem, etiamsi dos postea tantum possit exigi. 67 De lucro vide quæ scripsi ad *l.* 2. *in fin.* ∫. *ratam rem.* 68 In simplum, *l.* 16. *supr. eod.* 69 Condictio furtiva est ex delicto, & rei persecutoria 70 Non dicit, *in heredes*: nec enim datur in heredes condictio furtiva, nisi lite cum defuncto contestata, *l.* 9. ff. *de condict. furt. l.* 7. §. 1. ff. *depositi. l.* 2. *in fin.* ∫. *de prætoriis.* vel rem ipsam heres contrectet, *l.* 7. §. *ult.* ff. *de cond. furt.* vide Cujac. 13. *observ.* 37. 71 In solidum enim hoc casu condemnantur. *l.* 52. ∫. *de re jud.*

De litis æstimatione. I. *De amotis causa mortis.*

22. JULIANUS lib. 19. Digestorum.

SI [1] propter res amotas egero cum muliere, & lis æstimata sit: an actio ei danda sit, si amiserit possessionem? movet [me] quia dolo adquisiit possessionem: Respondi, Qui litis æstimationem [2] sufert, emptoris loco habendus est: ideo si mulier, cum qua rerum amotarum actum est, æstimationem litis præstiterit, adversus vindicantem maritum vel heredem mariti exceptionem habet: & si amiserit possessionem, in rem actio ei danda est. §. 1. Si mulier mortis causa res amoverit, deinde mortuus est maritus; hereditatis petitione, vel actione ad exhibendum consequi poterit heres [3] id, quod amotum est.

De matrimonio redintegrato & iterum soluto.

23. AFRICANUS lib. 8. [4] Quæstionum.

REdintegrato [5] matrimonio, si iterum [6] divortium factum erit [7]: ob res amotas prioris divortii causa, item ob impensas [8] donationesque priore matrimonio factas, manere actionem existimavit.

De concursu vindicationis, & condictionis.

24. ULPIANUS lib. 5. Regularum.

OB res amotas, vel proprias viri vel etiam dotales, tam vindicatio, quam condictio [9] viro adversus mulierem competit: & in potestate est, qua velit actione uti.

De consilio divortii, & divortio secuto. De rebus subtractis in matrimonio.

25. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

REruum quidem amotarum judicium sic habet locum, si divortii consilio res amotæ fuerint, & secutum divortium fuerit: sed si in matrimonio uxor marito res subtraxerit, licet [10] cessat rerum [11] amotarum actio, tamen ipsas res maritus condicere potest: nam jure gentium, condici puto posse res ab his, qui non [12] ex justa causa possident.

Genus hujus actionis.

26. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

REruum amotarum actio condictio [13] est.

Adulterii accusatio non differt actionem hanc.

27. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

REruum amotarum actio ob [14] adulterii crimen, quo mulier postulata est, non differtur.

De re commodatario subrepta.

28. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

SI uxor rem viri ei, cui eam vir commodaverat, subripuerit, isque conventus sit: habebit furti [15] actionem, quamvis vir habere non possit.

De æstimatione, de furto. De usucapione.

29. TRYPHONINUS lib. 11. Disputationum.

REruum amotarum æstimatio ad tempus quo [16] amotæ sunt referri debet: nam veritate furtum fit, etsi lenius coërcetur mulier: Quare nec a bonæ fidei possessore ita res amotæ usucapiuntur; sed si pluris factæ non restituuntur, quæ amotæ sunt, crescit [17] æstimatio, ut in condictione [18] furtivæ rei.

De redintegratione matrimonii.

30. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

CUm soluto matrimonio rerum amotarum judicium contra mulierem instituitur, redintegrato [19] rursus matrimonio solvitur [20] judicium.

TIT. III.

DE AGNOSCENDIS [21] ET ALENDIS [22] LIBERIS, VEL PARENTIBUS, VEL PATRONIS, VEL LIBERTIS.

Divisio Senatusconsulti Planciani. I. *De liberis natis post divortium, agnoscendis ex Senatusconsulto Planciano.*

1. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SEnatusconsultum [23], quod factum est *de liberis adgnoscendis*, duas species [24] complectitur: unam eorum, qui agnoscunt; aliam earum, quæ [25] falsum partum subjiciunt [26]. §. 1. Permittit igitur *Mulieri, parentive, in cujus potestate est, vel ei, cui mandatum ab eis est, si putet prægnantem, denunciare intra dies triginta* [27] *post divortium connumerandos ipsi marito, vel parenti, in cujus potestate est; aut domum denunciare, si nullius eorum copiam habeat.*

§. 2. *Domum* [28] accipere debemus, hospitium [29], si in civitate [30] maneat: quod si non sit, sed in villa, vel in municipio, illic ubi larem [31] matrimonio collocarent. §. 3. Denunciare autem hoc tantum, *esse mulierem ex eo prægnantem*: non ergo [32] hoc denunciat, ut mittat custodes maritus: sufficit enim mulieri [hoc] notum facere, *quod sit prægnans*; mariti est jam aut mittere custodes, aut ei denunciare *quod non sit ex se prægnans*. Hoc autem vel ipsi marito, vel alii [33] nomine ejus facere permittitur. §. 4. Pœna autem mariti ea est, ut, *Nisi aut custodes præmiserit, aut contra denunciaverit* [34] *non esse ex se prægnantem, cogatur maritus partum agnoscere* [35]: *& si non agnoverit, extra ordinem* [36] *coërcetur.* Debebit igitur respondere, *non esse ex se prægnantem*, aut nomine ejus responderi: Quod si factum fuerit, non alias necesse habebit agnoscere, nisi vere filius fuerit.

§. 5. Illud notandum est, quod *denunciatio* a marito non incipit, sed a muliere [37]. §. 6. Sed si maritus ultro [38] custodes offerat, & ea [39] non admittat; vel si non denunciaverit mulier; aut si denunciaverit quidem, custodes autem arbitrio Judicis non admiserit: liberum est marito parentive ejus, partum non agnoscere [40].

§. 7. Si mulier [esse] se prægnantem intra triginta dies non denunciaverit, postea denuncians, causa cognita [41] audiri debebit.

§. 8. Quinimo, & si in totum omiserit denunciationem, Julianus ait, nihil hoc nocere ei [42], quod editur. §. 9. *Dies* autem *triginta* continuos accipere debemus ex die divortii [43], non utiles [44].

§. 10. Eleganter autem apud Julianum lib. XIX. Digestorum quæritur: Si intra dies triginta mulier marito non denunciaverit, & intra triginta partum ediderit: an Senatusconsulto [45] locus sit? Et ait, Plancianum Senatusconsultum cessare; quia de eo partu non videtur sentire, qui intra diem trigesimum nascatur: quippe dies triginta ad denunciandum præstituit Senatus: Sed hanc [46] rem non facere præjudicium partui [47], arbitror. §. 11. Quemadmodum per contrarium, si maritus [48] uxore denunciante custodes miserit, nullum [49] præjudicium sibi faciat [50]: Licebit igitur ei partum editum ex se negare: nec ei nocebit, quod ventrem custodierit. Et ita Marcellus lib. VII. Digestorum scripsit. ait enim: Sive quis neget uxorem, sive ex se prægnantem, sine præjudicio recte mittet custodes: maxime si missurus idipsum protestetur [51]. §. 12. Julianus lib. XIX. Digestorum scripsit: Quod Senatusconsulto comprehensum est [52], *Si mulier viro denunciaverit, se ex eo concepisse, & is, cui denunciatum erit, custodes ad ventrem custodiendum inspiciendumque non miserit, neque contestato* [53] *dixerit eam ex se prægnantem non esse, ut ei id, quod editum sit, agnoscere sit necesse*, non [54] eo pertinet, ut, si quis agnoscere se filium diceret [55], suum heredem haberet, quamvis ex alio conceptus sit: quandoque [56] enim (inquit) cœpit causa agi [57], grande præjudicium adfert pro filio confessio [58] patris. §. 13. Idem per contrarium quoque ait, *si mulier, divortio facto, non fecerit ea*, quæ Senatusconsulto præcipiuntur, *ut liceat patri non agnoscere*, non eo pertinere, ut filius natus suum se [59] dicere non possit, sed ad id tantum, ut ita pater [60] alere eum cogatur, si constiterit eum filium esse. §. 14. Idem Julianus scribit, si, uxore denunciante se prægnantem [61], maritus non negaverit, non utique suum illi partum effici: cogendum tamen alere. Cæterum [si] esse satis injuriosum [62] ait, si quis longo [63] tempore abfuerit, & reversus uxorem prægnantem invenerit, & idcirco rejecerit, si quid ex his quæ Senatusconsulto continentur omiserit, suum heredem ei nasci. §. 15. Ex his apparet, sive uxor omiserit, quæ eam ex Senatusconsulto observare oportuit, nihil [64] præjudicare filio, si filius est [65], non tantum in jure sui, verum ne in alimentis quidem, secundum D. Pii rescriptum; sive maritus neglexerit facere quæ ex Senatusconsulto debet: natum cogitur omnimodo alere: cæterum recusare poterit filium.

§. 16. Plane, si denunciante muliere negaverit *ex se esse prægnantem*, tametsi custodes non miserit, non evitabit quominus quæratur, *an ex eo mulier prægnans sit*: Quæ causa si fuerit acta apud Judicem, & pronunciaverit, cum de hoc agetur [66], quod ex eo prægnans fuerit nec-ne, in ea causa esse ut agnosci debeat, sive [67] filius non fuit, sive fuit, esse suum [68],

1 Verba sunt hæc consultoris: qui & rationem suam dubitandi mox subjicit: ibi, *movet me.* 2 *l.* 46. ff. *de rei vind. l.* 7. §. 1. ff. *de Publiciana. l.* 10. §. 5. ff. *de jure dot.* 3 *l.* 6. §. *pen. supr. eod. l. ult. C. h. t.* 4 Vide Cuj. 8. *ad Africanum.* 5 Vide *l. ult.* ff. *eod.* Redintegrato matrimonio, idem matrimonium, & ejusdem, & eadem dos censetur, *l. plerique.* 33. ff. *de ritu nupt.* Ita uno eodemque judicio veniunt, quæ acta sunt priore & posteriore matrimonio. *Goth.* Vid. Cujac. *tract.* 8. *ad African.* Ans. 6 Id est, secundum. 7 Cum eodem marito. 8 Factas in dotem. 9 *l.* 17. *in fin.* ff. *eod. l.* 3. ff. *eod.* 10 *l.* 2. *C. h. t.* 11 Imo, non cessat, sed datur *l. ult. in fin C. de furt.* 12 *l.* 6. ff. *de cond. ob turp. l.* 66 ff. *de cond. indeb. l.* 22. § 2 *supr. de pign. act.* 13 Ideoque quod condictio sit, in ea cessat ignominia, & infamia. *l.* 36. *infr. de obligat.* 14 *l.* 33. *C ad leg. Jul. de adulteriis.* 15 *l.* 18. ff. *eod.* Sic habeto: Si uxor rem viri apud virum subripuit, rerum amotarum viro actio competit, *hoc tit.* si rem viri apud extraneum, furti, *hac l.* a commodatario conveniri potest: quemadmodum si rem extranei apud virum subripuit, ab extraneo furti conveniri potest in subsidium id est, marito non idoneo. *l. ultim. in fin C. de furt.* 16 Adde *l.* 50 ff. *de furtis* adde *l.* 17. *supr eod.* 17 Vide *l.* 8. §. 1. *supr de condict. furt l.* 2. §. 3. ff *de privat. delict. l.* 51. ff. *de furt. l.* 2. *C. de cond. furt.* 18 Vide *l.* 2. §. 3. ff. *de privatis delictis.* 19 Vide *l.* 23. ff. *eod.* 20 Expirat, *l* 19. ff. *soluto.* vide Cujac. *ad l.* 23. ff. *eod.* Solvitur judicium rerum amotarum, cum ad eum casum pervenit, a quo incipere non potest.

21 De liberis agnoscendis, & alendis a parentibus, vel patronis libertis, *vulg.* petit autem uxor a marito liberos editos post solutum matrimonium agnosci, quasi suos. 22 5. C. 25. 31. *Eclog.* 6. Paul. 2. *sent.* 24. 4. Harmen. 7. 23 Plancianum, vel Plautianum, *l.* 3. §. 1. ff. *eod.* 24 *Species* hic pro partibus accipe. 25 De quarum pœna vide *l.* 1. *C. ad leg. Corn. de fals.* 26 Hoc Senatusconsulti caput non extat: constat tamen has pœna falsi teneri. *l. qui falsam.* §. 1. ff. *l. cum suppositi. C. ad leg. Cornel. de falsis.* Mod. 27 Paul. 2. *sentent.* 24. §. 5. 28 *Domus* intelligitur, ubi quis domicilium habet, & habitationem, *l.* 1. §. 2. ff. *de aleatorib.* habitationem, inquam, suam, vel conductam, *l.* 1. §. 9. ff. *de his, qui effuderint.* 29 Vide *l.* 5. §. 2. ff. *de injur.* Domicilium matrimonii esse potest, in hospitio: ibi denique, ubi larem matrimonio collocaverint conjuges. 30 *Civitatis, villæ, & municipii* differentia. 31 Lar matrimonii, an ubi maritus retinuit uxorem, ut vult Bartolus *ad l.* 1. §. 9. ff. *de his, qui effuderint*? An vero, ubi maritus divortii tempore uxorem habuit, *arg. l. ult. C. de incolis*? An ubi maritus Lares (id est, domesticos deos) paternos habet, vel avitos, ut *l.* 38. ff. *de rei vindic. l.* 49. *C. de episcop.* ubi sedes & tabulas fixit, *l.* 203. ff. *de verb. sign.* ut vult etiam Accursius? An ubi auspicia nuptiarum cœpta? (hinc Euclio in *Aulularia*, Nunc thusculum emi, & hasce coronas floreas: Hæc imponentur in foco nostro Lari, ut fortunatas faciat natæ nuptias.) An ubi simulachra suorum Larium habuit? quæ videntur cuique in aliquo loco spectabili fuisse: Ad quem modum scribit Lampridius, Alexandrum Severum in larario rem horis matutinis divinam factitasse ad effigies deorum, in quibus habebat Apollonium, Orpheum, Abrahamum, & *Christum.* An ubi fixum, aut magis perpetuum, seu frequens domicilium habuit? nam ad ea jus aptari debet, *l.* 5. ff. *de legib.* & *larem* pro domo accipi notum est: hinc illa Catilinæ verba apud Salustium, illos binas aut amplius domos continuare, nobis larem familiarem nusquam esse? An ubi iisdem sacrificare solitus erat maritus? hinc Lar apud Plautum in Aululariæ prologo, *Ea mihi quotidie aut thure, aut vino, aut aliquo semper supplicat.* 32 Paul. 2. *sent.* 24. §. 5. 33 Mandatum habenti. §. 1. ff. *eod.* 34 *l.* 9. *C. de patr. potest.* 35 Quantum ad alimenta: interea mater alere partum cogitur. Hæc est pœna non improbantis, vide *l.* 16. ff. *de SC. Maced.* 36 Facit *l.* 1. §. 3. *in fin.* ff. *de ventr. inspic.* 37 Quia factum melius novit, *Accurs.* sic juramentum ei deferri debet, qui majorem rei gestæ notitiam habet. Bart. *hic.* 38 Ultro, id est, non denunciante muliere. 39 *Sub. mulier.* 40 Nisi filius vere probet se filium: nisi mulier errore, aut ex necessitate aliqua denunciationem omiserit, §. 7. ff. *eod.* interim tamen mulier partum alere tenetur. *Bart.* 41 Quid enim, si nulla indicia (quæ mulieribus prægnantibus alias communiter solent accidere) cognoverit? quid, si, cum esset minor, per errorem se prægnantem esse nescíverit? videtur excusanda. *arg. l. ult. C. si advers. delict.* 42 Id est, partui, §. 15 ff. *eod.* 43 Ita ut divortii dies computetur in istis triginta. *Bart.* 44 De quibus vide *l.* 1. ff. *de divers. temporal. præscript.* 45 Plautiano: quo cavetur, ut ne maritus alimenta præstare teneatur, nisi probetur filius ex eo natus. 46 Id est, hanc denunciationem a muliere omissam. 47 Non præjudicat partui, quod mater ejus hoc senatusconsultum contempserit. 48 Negans ex se esse prægnantem mulierem. 49 Si alimenta spectes. 50 Imo facit, cum omnis partum cogatur agnoscere. Paul. 2. *sent.* 24. §. 5. 51 V. *l.* 34. *supr. de negot.* Protestatione jus nostrum conservamus: ut ne id, quod ipsi contra jus nostrum fecisse videri possumus, nobis noceat. 52 Parentes, si, quæ ex Senatusconsulto Plautiano facere coguntur, omiserint, liberis quidem non nocent, grande tamen præjudicium sibi faciunt 53 *Contestato* dicit, qui coram testibus. 54 Id est, non ita debet intelligi, non eum effectum habet. 55 Id est, dicere videtur, eo ipso quod non negat, aut denunciat, uxorem esse ex eo prægnantem. 56 *Al.* quandocunque. 57 Id est, ut denunciet marito. 58 Vide quæ not. ad *l.* 29. *in fin.* ff. *de probat.* 59 Cur ita? vide *l. pen.* ff. *de his, qui sunt sui.* 60 *l.* 1. *in princ.* ff. *eod.* 61 V. Aug. *lib.* 1. *emend. c.* 9. Menoch. *de arbitr. judic. lib.* 2. *cas.* 89. Mod. 62 Imo, non est injuriosum. *l.* 6. ff. *de his, qui sunt sui.* 63 V. *d. l.* 6. *supr. de his, qui sunt sui.* 64 §. 7. §. 10. *supr. eod.* 65 Hoc enim probare potest per opinionem, & communem famam viciniæ. vide *l.* 9. *C. de nupt.* 66 Cum de hoc ageretur. *Hal.* 67 Sententia lata in causa filiationis inter patrem & filium, facit fidem, quoad eos: & nulli præjudicat, præterquam patri, & filio *Bartolus. l.* 25. ff. *de statu hom. l.* 1. *C. quibus res judicata non nocet.* 68 Fuit, quasi suus. *Hal.*

2. JULIANUS lib. 19. Digestorum.

IN omnibus causis : quare & [1] fratribus [suis] consanguineus erit :

De Senatusconsulto temporibus Hadriani facto, de liberis constante matrimonio natis. 2. De natis post mortem patris in potestate avi. 3. Si quæratur, an sit partus editus constante matrimonio. 4. Si quæratur, an uxor fuerit. 5. De morte parentis. 6. De his, qui sui heredes agnascuntur, vel non.

3. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SIve contra pronunciaverit [2], non fore suum, quamvis suus fuerit: Placet enim ejus rei judicem jus facere: & ita Marcellus libro septimo Digestorum probat. Eoque jure utimur. §. 1. Quia Plancianum [3] Senatusconsultum ad eos partus pertinet, qui post divortium eduntur, aliud Senatusconsultum temporibus [4] D. Hadriani factum est, *Ut etiam si constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur.* §. 2. Quid ergo, si quis post mortem patris nascatur avo superstite, in cujus potestate recasurus est? ut si ex filio ejus susceptus probetur? videndum, quid dici debeat. Et certe probandum est, cum avo præjudicium [5] de partu agnoscendo similiter agendum [6]. §. 3. Quid si hoc ipsum in quæstionem veniat, utrum in matrimonio, an postea editus sit? Dicendum est, & super hoc ex Senatusconsultis [7] agendum [8]. §. 4. Et quid [sit], si, an uxor fuerit [9], disceptetur? Et Julianus Sexto Cæcilio Africano respondit, locum esse præjudicio [10]. §. 5. Illud tenendum, hæc Senatusconsulta post mortem parentis cessare, si is supersit in cujus potestatem recasuri non sunt. Quid ergo est in petitione hereditatis, quam filius intendit? quæretur utrum ex eo natus sit, cujus hereditatem petit, an non? Adeo hoc verum est, ut Julianus lib. XIX. Digestorum scribat, si vivo patre redditum sit præjudicium, & antequam sententia feratur pater decesserit [11], transeundum ad Carbonianum Edictum. §. 6. Item hæc Senatusconsulta pertinent ad eos, qui sui [12] heredes adgnascantur: cæterum si forte non sint in potestatem recasuri, verius est Senatusconsulta cessare.

De his, qui partum perfocant, vel abjiciunt, vel alimenta denegant, vel publicis locis exponunt.

4. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

NEcare videtur non tantum is qui partum perfocat [13], sed & is qui abjicit [14], & qui alimonia [15] denegat, & [is] qui publicis locis [16] misericordiæ causa [17] exponit, quam [18] ipse non habet.

De alendis liberis vel parentibus. 1. De patria potestate. 2. De ascendentibus vel descendentibus per utrumque sexum. 7. Si filius possit se exhibere. De modo alimentorum. 8. Si parens vel filius esse negetur. 10. Si quis alere detrectet. 12. De alimentis & cæteris oneribus liberorum. 13. De impubere emancipato. 14. Si mater alimenta, quæ fecit in filium, a patre repetat. 15. De filio milite. 16. De ære alieno patris. 17. De heredibus filii. 19. De patronis, 20. Vel liberis patronorum alendis. 22. De liberto liberti. De manumisso ex causa fideicommissi. De nummis suis redempto. De mercedibus operarum exactis. 23. De capitali accusatione. 24. De liberta. 25. De modo & duratione alimentorum. 26. De patre & matre patroni.

5. ULPIANUS lib. 2. de Officio Consulis.

SI quis a [19] liberis ali desideret, vel [si] liberi ut [20] a parente [21] exhibeantur: judex de ea re cognoscet [22]. §. 1. Sed utrum eos tantum liberos, qui sunt in potestate, cogatur quis exhibere, an vero etiam emancipatos, vel ex alia causa sui juris constitutos, videndum est. Et magis puto, etiam si non sint liberi in potestate, alendos a parentibus: & vice [23] mutua alere parentes debere.

§. 2. Utrum [24] autem tantum patrem, avumve paternum, proavumve paterni avi patrem, cæterosque virilis sexus parentes [alere cogamur], an vero etiam matrem, cæterosque parentes [&] per illum sexum contingentes cogamur alere, videndum. Et magis est, ut utrobique [25] se judex interponat, quorundam necessitatibus [26] facilius succursurus, quorundam ægritudini: & cum ex æquitate hæc res descendat, caritateque sanguinis, singulorum desideria perpendere judicem oportet. §. 3. Idem in liberis quoque exhibendis a parentibus dicendum est. §. 4. Ergo & matrem [27] cogemus, præsertim vulgo [28] quæsitos liberos alere: nec non ipsos eam.

§. 5. Idem Divus Pius significat, quasi avus quoque maternus alere compellatur. §. 6 Idem rescripsit, ut filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud judicium [29], juste [30] eam procreatam.

§. 7. Sed si filius possit [31] se exhibere, æstimare judices debent, ne non debeant ei alimenta decernere. Denique idem Pius ita rescripsit: [*Aditi a te*] *competentes* [32] *judices ali te a patre tuo jubebunt pro modo facultatum ejus: si modo, cum* [33] *opificem te esse dicas, in ea valetudine es, ut operis sufficere non possis.* §. 8. Si vel parens neget filium, idcircoque alere se non debere contendat; vel filius neget parentem: summatim [34] judices oportet super ea re cognoscere: si constiterit filium vel parentem esse, tunc ali jubebunt; cæterum si non constiterit, nec decernent alimenta. §. 9. Meminisse autem oportet, & si pronunciaverint ali oportere, attamen eam rem præjudicium non [35] facere veritati: nec enim hoc pronunciatur, *filium esse*, sed *ali debere*: Et ita D. Marcus rescripsit. §. 10. Si quis ex his alere detrectet, pro modo [36] facultatum alimenta constituentur: quod si non præstentur, pignoribus [37] captis & distractis cogetur [38] sententiæ satisfacere. §. 11. Idem judex æstimare debet, num habeat aliquid parens, vel an pater, [quod] merito filios suos nolit alere: Trebatio denique Marino rescriptum est, merito patrem eum nolle alere, quod [39] eum detulerat. §. 12. Non tantum alimenta, verumetiam cætera quoque onera [40] liberorum patrem ab judice cogi præbere, rescriptis continetur. §. 13. Si impubes sit filius emancipatus, patrem inopem alere cogetur: Iniquissimum [41] enim quis merito dixerit, patrem egere, cum filius [42] sit in facultatibus. §. 14. Si mater alimenta, quæ fecit in filium, a patre repetat, cum modo eam audiendam. [Ita] D. Marcus rescripsit Antoniæ Montanæ in hæc verba: *Sed & quantum tibi alimentorum nomine, quibus necessario filiam tuam exhibuisti, a patre ejus præstari oporteat, judices æstimabunt: nec impetrare debes* [43] *ea, quæ exigente materno* [44] *affectu in filiam tuam erogatura esses, etiamsi a patre suo educeretur.* §. 15. A milite quoque filio [45], qui in facultatibus [46] sit, exhibendos [47] parentes esse, pietatis existimat ratio.

§. 16. Parens quamvis ali [48] a filio ratione naturali [49] debeat, tamen æs alienum [50] ejus non esse cogendum exsolvere filium, rescriptum est. §. 17. Item rescriptum est, heredes [51] filii [52] ad ea præstanda, quæ vivus filius ex officio pietatis suæ dabit, invitos cogi non oportere [53]: nisi in summam egestatem [54] pater deductus est.

1 Sententia an, & quomodo jus inter omnes faciat, vide Alberic. *hic.* 2 Judex, non tantum mulier. v. *l.* 29. §. 1. ff. *de probat.* 3 Plautianum, adde *l.* 1. §. 10. ff. *eod.* Plautianum Senatusconsultum habet locum in partu, qui nascitur post divortium: Senatusconsultum temporibus D. Hadriani factum, in partu constante matrimonio. 4 Hadriani temporibus factum: hoc Senatusconsultum differt a Plautiano: vult autem, ut pater cogatur cognoscere partum constante matrimonio editum. 5 *Al.* præjudicio. dixi §. 4. ff. *eod.* & *l.* 35. §. 2. ff. *de procuratorib.* 6 Ideoque filius, qui natus est mortuo patre vivo avo, petet se agnosci in filium, quoad omnia: donec avus ordinarie agat, & ipsum non esse filium ostendat. *Bart.* 7 De quibus modo dictum est. 8 Id est, agi posse a filio: utcunque, quo tempore fuerit natus, sit incertum, interim tamen petit se pro filio agnosci, v. Bart. *n.* 7. 9 Ea sc. de cujus filii statu agitur. 10 Ut hic sensus. Caio, qui se filium dicit Titii, non præjudicare debet mota de matrimonio controversia matri. 11 Hoc casu instantia judicii non transmittitur ad heredes. 12 Qui se invicem contingunt per patriam potestatem. *Bart.* 13 Al. *Præfocat* quæ partum abigit, quæ visceribus suis vim infert. *l.* 8. ff. *ad leg. Corn. de sicariis.* Infantem necat. *l. pen. C. ad l. Corn. de sicar.* 14 V. *tit. C. de infantib. exposit.* 15 In neutro genere *alimonia* hic legitur, ut & in *l.* 73. ff. *de jure dot.* Necat igitur qui fame aliquem mori cogit. v. *l.* 5. *C. de l. Aquil.* nil enim interest, occidat quis, an causam mortis præbeat. *l.* 15. ff. *ad l. Corn. de sicariis.* 16 V. *C. de infantib. exposit.* & *Novell.* 153 *in pr.* 17 Al. *causa, quam ipse non habet, exponit.* Ita qui publicis locis exponit, immisericors censetur, similiter Tertull. *Apolog. c.* 9. suscipiendos ab aliqua prætereunte misericordia extranea. v. & Lactant. *lib.* 6. 120. sic & *l.* 2. *C. de infantib. expositis.* si expositos quodammodo ad mortem voluntas misericordiæ amica collegerit. 18 Misericordiam sc. 19 Alere liberi parentes suos tenentur, etiam jure naturali. v. Arist. 10. *Ethic. & ibi interpretes.* An & bannitum, reum criminis, vel legum contemptorem patrem alere tenentur liberi? tenentur. *Nov.* 12. §. *si vero.* An & hæreticum? v. *c.* 1. *distinct.* 30. Quid, ex bonis Ecclesiæ cogiturne filius patrem alere? teneri videtur: sunt enim hujusmodi bona, quasi castrensia, *l. sacros.* 34 *C. de Episc.* & alioqui Ecclesiæ bona, pauperum bona sunt, *c. aurum.* 12. *q.* 2. quibus etiam proximos & conjunctos juvare jure possumus. *c. ad hæc. c. relatum.* 12. *extr. de testam.* Quid cœtus ecclesiasticus aut quivis denique heres extraneus filii, cogiturne parentem ejus alere, cui succedit? Cogitur: etiamsi defunctus liberos reliquerit non heredes, ut post Glossam, Speculatorem & alios notat Albericus. 20 Alere liberos suos parentes ipsi debent, *ut hic.* Quid, si nepos patrem & avum simul superstites habeat, neque locupletes. An a patre, ut ordo mortalitatis & succedendi servetur? *arg. l. nam etsi.* 15. ff. *de inoffic.* an potius ab avo alendus est? an a quovis ipse elegerit nepos? Hoc postremum verius videtur, *arg. l. si ab instituto.* 11. ff. *si quis omissa causa testam. l. si is, qui Stichum.* 18. ff. *de oblig.* cum quasi duo rei sint debendi *l.* 2 *C. de duob. reis.* Quid parens teneturne filium adoptivum alere? tenetur. adde *l. pen.* ff. *de optione.* An & nurum? tenetur. *l. si filia* 20. ff. *familiæ.* An & ex incestu natos? non jure civili. *Auth. ex complexu. C. de incestis Novell.* 89 *cap. ult.* Sed jure Canonico. *c. cum haberet. extr. de eo qui duxit.* An & filiam meretricem vel adulteram? sic videtur. *l. Imperialis.* 23. *C. de nupt.* vid. not. *l. qui ea mente.* 65. ff. *de furtis.* Quid, si filius alere se ipsum possit? v. §. 7. ff. *eod.* Quid, si filius legitimam, aut quantum ad legitimam sit satis, consecutus fuerit idque luxuria sua prodegerit? etiam alendus est a patre. *arg. l. libertus qui operarum.* 41. ff. *de operis libert.* Quid? num extra domum suam liberis alimenta præstare parens cogi potest? causa cognita potest: ut si filio petenti alimenta a patre injuncta sit domi noverca. *arg. Nov. ut liceat matri* 117. § *illud.* 21 Quid? frater locuples fratrem vel sororem inopes num alere tenetur? Sic videtur. *arg. l.* 1. §. 2. ff. *de tutelæ & rat. distrah. l.* 12. §. 3. *l. tutor secundum.* 13. *in fin.* ff. *de administ. & peric. tutor. l. mutus.* 73. §. *manente.* 1. ff. *de jure dotium. l. quamvis.* 20. ff. *soluto.* An adultus vel pupillus in judicio alimenta petere possunt a tutore vel curatore? possunt: cum & possint servi a dominis. *l. servos.* 17. ff. *de alimentis.* quæ limitat *l. servus.* 6. *C. de jud.* An donator omnium bonorum a donatario: dominus a vasallo? ita notant. *arg. l.* 6. §. 1. ff. *eod.* 22 *l. ult.* §. 5. *C. de bon. quæ lib. l.* 9. *C. de patr. potestat.* idem in liberto & patrono. *Goth.* In hanc *l.* 5. v. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cas.* 167. Ans. Adde Constantinum Landum *Enarr. in tit. de just. & jur. cap.* 15. Mod. 23 Hoc est Græcis ἀντιπελαργεῖν, *Basil.* apud Stob. *serm.* 203. πελαργὸς, Græcis ciconia: quam refert Arist. 8 *animal. c.* 3. & *lib.* 9. *c.* 13. a liberis ali. v. Platon. 4. *de legib.* adde & illud Sirach 3. *Fili, succurrito patri senescenti.* & illud proverbium, *Filii aut parentes alant aut vinciantur.* & quod *in Iliade* Homerus ait, Brevem ætatem ei contingere, qui parentibus nutricationis munus non reddiderit. Laudata est filia, quæ patrem captivum deprehensa est uberibus suis alere: v. Ælianum: & Festum *in Pietatis ædem*, Valer. 5. *c.* 4. Hygin. *fabula* 254. Cimon ita laudatus est, qui patris sepeliendi causa, captivum se præstitit. Sane Solon infames esse voluit eos, qui parentes non alerent, Laërt. *in Solone.* Goth. Mater in subsidium alere tenetur liberos, *h. l.* & ibi Bart. & in *Auth. res quæ. C. commun. de legat. n.* 3. & 4. Thommg. *decis.* 32. *n.* 5. Gammæ, *decis.* 304. Ans. 24 Alere parentes inopes, quoquo gradu ii sint, & cujuscunque gradus sint, liberi locupletes, causa cognita tenentur. 25 *l. pen. C. eod.* 26 Paupertati, egestati. 27 Alere liberos suos, etiam vulgo quæsitos mater cogitur: ut vicissim a vulgo quæsitis liberis alenda est. *Goth.* Avus paternus quod teneatur alere nepotem spurium, v. Ant. Gabriel. *commun. conclus. lib.* 6. *tit. de aliment. conclus.* 1. *num.* 2. Paleott. *de nothis. c.* 47. *n.* 6. Ans. Adde Surd. *de aliment. tit.* 1. *q.* 12. Anton. Fab. *ad tit. C. ne filius pro patre. lib.* 4. *tit.* 9. *defin.* 3 S. L. 28 An & patrem incestuosum? an & relegatum in insulam? Juris hoc naturæ esse potius, quam civilis putaverim; honeste tamen faciunt filii, qui in insulam relegatis, alimenta præstant, *l.* 73. §. 1. ff. *de jure dot.* An hoc ad bannitos sit trahendum, & an filius eo casu alimenta patri subministrans in patriam peccare videatur, eoque nomine pecuniariter sit condemnandus, alibi dicam. 29 *Al.* Judicem. 30 Cur non injuste quæsita, cum mater vulgo quæsitum filiam alere teneatur? § 4 ff. *eod.* 31 Vide *l. un. C. de mendicantib. valid.* Goth. Vide Joann. Aurpach. *Epistolic. quæst. lib.* 3. *cap.* 4. Tessaur. *decis.* 211. *num.* 20. Ans. 32 Qui? Consules forte, ut inscriptio hujus legis innuit. 33 Alere liberos opifices parens locuples non tenetur, quia alimenta liberis non debentur, nisi in subsidium: Potest autem opifex filius opificio suo se alere, *ut hic.* Quid, si opificium ita tenue est, ut non possit plene se exhibere? Supplere id cogitur pater. Quid, si liberi ipsi nullum opificium didicere, possint tamen aliquod addiscere, atque ita vitæ suæ atque alimentis consulere? Si ea conditione liberi sint, ut eos non dedeceat opificium aliquod præstare, cogendi sunt eo opificio victum sibi quærere: aut id opificium addiscere: Sin alia sit eorum generis & nobilitatis ratio, vix cogendos liberos esse dicemus, ut opificio aliquo vitam parare teneantur, velut in vineis agrisve operas præstando, arando, fodiendo, vel aliquid aliud hujusmodi faciendo: Nam ea *posse* dicimur, quæ commode & cum honestate possumus. *l. sed si quid.* 15. §. *mancipiorum. supr. de usufr. l. interdum.* 34. *infr. de oper. libert. l. filius.* 15. *infr. de cond. inst. l. Nepos Proculo.* 125. *infr. de verb. signif.* 34 Summatim seu summarie in causa alimentorum cognoscitur; causa denique alimentorum summaria est, *ut hic.* Unde notant, libello opus non esse, si alimenta futura postulentur: cum ea res celeritatem desideret. Porro de causis summariis vide Gloss. *in extravag. quomodo in crimine læsæ majest. in verbo summarie.* 35 Alimenta alicui, ut filio, decreta a judice præjudicium non faciunt veritati. *l.* 10. ff. *de his qui sunt sui.* 36 §. 7. ff. *eod.* 37 Alimenta qui præstare tenentur, si contumaces sint, ea præstare coguntur pignoribus captis & distractis. 38 Hinc colligit Bartolus, sententiam alimentorum esse definitivam: Quod alii non admittunt. Dic: alimentis principaliter petitis, definitivam esse: incidenter, interlocutoriam 39 Ex quibus causis potest parens filium exheredare, ex iisdem potest ei denegare alimenta & dotem. *Bart.* Delatorem filium hoc est a quo delatus sit parens, alere non tenetur. 40 ἐσθῆτα καὶ οἴκησιν. *Leunclavius.* facit *l.* 43. *l.* 44. *l.* 45. *l.* 234. *in fin.* ff. *de verb. signif.* 41 Patrem egere, filio in facultatibus posito, iniquissimum est, *ut hic.* & *l.* 8 §. 5. *C. de bonis quæ liberis. l.* 1. 2. *C. de mend. lib. & parent.* 42 *l.* 1. §. 4. ff. *de tutelæ & rationib. distrah.* vide *l.* 1. *C. h. t.* 43 Nisi contrarium fuerit protestatus *l.* 34. ff. *l.* 11. *C. de negot.* 44 *d. l.* 34. *d. l.* 11. 45 Nec enim militia solvit jus pietatis paternæ. vide *l.* 1. ff. *de obsequiis.* 46 V. §. 13. ff. *eod. l.* 1 *C. hoc tit.* 47 Alendos: sunt & multo magis honorandi. *l.* 1. ff. *de obsequiis* 48 *l.* 1. *C. eod.* 49 Quæ suadet ut benefacienti benefaciamus *l.* 25. §. 11 ff. *de petit. hered.* 50 *l.* 2. *l.* 3 *l. ult. C. ne filius pro patre.* Pro parente tamen in carcerem conjecto fidejubere tenetur *Nov.* 115. *c.* 3 §. 8. Ita vasallus non cogitur æs alienum domini dissolvere 1. *Feudor.* 26. §. 7. Eadem ratione mater filii æs alienum solvere non cogitur. *l. ult. C. ne uxor pro marito.* 51 Onus alimentorum patri præstandorum non transit ad heredes filii nisi in subsidium. 52 Emancipati, vel sui castrense peculium habentis, alias filius heredem non habet. *l.* 1. ff. *de castr. peculio.* 53 Cur minus cogentur heredes filii, quam heredes liberti? v. § 8 *infr. de obsequiis.* 54 Finge mihi vel matrem esse vel fratres: an hi potius me alere tenentur, quam heredes extranei filii? Cynus ait, Bartolus negat: Is enim in summam egestatem dicitur venisse, respectu heredis extranei, qui nullum alium habet a quo ali possit.

§. 18. Solent judices cognoſcere & inter [1] patronos & libertos [2], ſi alendis [3] his agatur: itaque ſi negent [4] ſe eſſe libertos [5], cognoſcere eos oportebit: quod ſi libertos conſtiterit, tunc demum decernere, ut alant. Nec [6] tamen alimentum decretum tollet liberto facultatem, quo minus præjudicio [7] certare poſſit [8], ſi libertum ſe neget. §. 19. Alimenta autem pro modo [9] facultatum erunt præbenda, egentibus [10] ſcilicet patronis: cæterum, ſi ſit [11] unde ſe exhibeant, ceſſabunt partes judicis. §. 20. Utrum autem tantum patroni alendi ſint, an etiam patronorum liberi, tractari poteſt? Et puto cauſa cognita, judices & liberos [12] quoque patronorum alendos decernere: non quidem tam facile ut patronos, ſed nonnunquam & ipſos: nam [13] & obſequium non ſolum patronis, verumetiam liberis [14] eorum debere præſtari. §. 21. Sed & libertus maternus alere cogitur. §. 22. Si quis a liberti [15] liberto ali ſe deſideret; vel ab eo, quem ex cauſa fideicommiſſi manumiſit, quemque ſuis [16] nummis redemit: non debet audiri: ut & Marcellus ſcribit: exæquatque eum [17], qui mercedes exigendo jus libertorum amiſit.

§. 23. Sed & patroni filium, qui capitis accuſavit libertum paternum, negat exhibendum. §. 24. Sed & liberta cogitur patronum alere. §. 25. De alimentis patroni arbiter [18] ſolet dari, arbitraturus quantum ſit in facultatibus: ut perinde poſſint alimenta moderari [19]: quæ [20] tamdiu præſtabuntur, quamdiu liberto ſuperſit, patrono deſit. §. 26. Patrem & matrem [21] patroni, cum [22] patronus & filii ejus minime ſuperſint, alere egentes ipſi [liberti], ſi idonei facultatibus ſunt, coguntur.

Si patronus nolit alere libertum. De patrono læſo, aut derelicto a liberto.

6. MODESTINUS lib. ſingul. de manumiſſionibus.

ALimenta, liberto petente [23], non [24] præſtando patronus, amiſſione [25] libertatis cauſa impoſitorum, & hereditatis liberti, punietur: non autem neceſſe habebit præſtare, etiam ſi poteſt.

§. 1. Imperatoris Commodi conſtitutio talis profertur: *Cum probatum ſit, contumeliis patronos [26] a libertis eſſe violatos, vel illata manu atroci eſſe pulſatos, aut etiam paupertate vel corporis valetudine laborantes relictos: primum eos in poteſtatem patronorum redigi [27], & miniſterium dominis præbere cogi: ſin autem nec hoc modo admoneantur, vel a Præſide emptori addicentur [28], & pretium patronis tribuetur.*

Si negetur matrimonium fuiſſe.

7. IDEM lib. 5. Reſponſorum.

SI neget, qui maritus fuiſſe dicitur, *matrimonium eſſe contractum, eo quod eam, quæ ſe uxorem [29] fuiſſe dicit, ancillam eſſe probare paratus ſit:* alimenta quidem liberis præſtare interim [30] compellendum: ſin autem conſtiterit eam ſervam fuiſſe, nihil ei, qui paſcendos curavit, ex hoc præjudicium generare reſpondit.

De deſcendentibus ex maſculis, vel ex fœminis.

8. MARCELLUS lib. 1. ad legem Juliam & Papiam.

NOn quemadmodum maſculorum liberorum noſtrorum liberi ad onus noſtrum pertinent, ita & in fœminis eſt: nam manifeſtum eſt, id quod filia parit, non avo [31], ſed patri ſuo eſſe oneri: niſi pater aut non ſit ſuperſtes, aut egens eſt.

De patronis, vel liberis patronorum alendis.

9. PAULUS lib. ſingul. de jure patronatus.

IN bonis ſuperſtitum libertorum nullum omnino jus patroni liberive patronorum habent: niſi [32] ſi tam eſſe infirmos, tamque pauperes [33], Præſidibus probaverint, ut merito menſtruis [34] alimentis a libertis ſuis adjuvari debeant. Idque jus ita plurimis Principum conſtitutionibus manifeſtatur.

TIT. IV.

DE INSPICIENDO [35] VENTRE, CUSTODIENDOQUE PARTU.

Reſcriptum de inſpiciendo ventre, *cum mulier diſſimulat ſe eſſe prægnantem.* 1. *Ratio dicti reſcripti.* 2. *De muliere ad Prætorem evocanda & interroganda.* 3. *Si non reſponderit, aut non veniat ad Prætorem.* 4. *Si fateatur vel neget ſe prægnantem.* 5. *De electione obſtetricum,* 6. *Et domus in quam mulier veniat.* 7. *Si mulier inſpici ſe non patiatur, vel ad domum non veniat.* 8. *De renunciatione obſtetricum. De actione injuriarum.* 9. *De tempore evocandi ad Prætorem.* 10. *Edictum* de muliere, quæ, mortuo marito, ait ſe prægnantem. 11. *De ejus facilitate & interpretatione.* 12. *Quibus denunciandum eſt.* 15. *De cauſæ cognitione.*

1. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

TEmporibus Divorum Fratrum [36] cum hoc incidiſſet, ut maritus quidem prægnantem mulierem diceret, uxor negaret, conſulti [37] Valerio Priſciano Prætori Urbano reſcripſerunt in hæc verba: *Novam rem deſiderare Rutilius Severus videtur, ut uxori quæ ab eo diverterat, & ſe non eſſe prægnantem profiteatur, cuſtodem apponat [38]: & ideo nemo mirabitur, ſi nos quoque novum [39] conſilium & remedium ſuggeramus. Igitur ſi perſtat in eadem poſtulatione, commodiſſimum eſt, eligi [40] honeſtiſſimæ fœminæ domum, in quam Domitia veniat: & ibi tres [41] obſtetrices [42] probatæ & artis [43] & fidei, quæ a te aſſumptæ fuerint, eam inſpiciant: Et ſi quidem vel omnes, vel duæ [44] renunciaverint [45]* prægnantem videri, *tunc perſuadendum mulieri erit, ut perinde cuſtodem admittat, atque ſi ipſa hoc deſideraſſet: Quod ſi enixa non fuerit, ſciat maritus, ad invidiam exiſtimationemque ſuam pertinere: ut non immerito poſſit videri captaſſe hoc ad [aliquam] mulieris injuriam: Si autem vel omnes [46], vel plures*, non eſſe gravidam, *renunciaverint, nulla cauſa cuſtodiendi erit.* §. 1. Ex hoc reſcripto evidentiſſime apparet, Senatusconſulta de liberis agnoſcendis locum non habuiſſe, ſi mulier diſſimularet ſe prægnantem, vel etiam negaret: Nec immerito: partus [47] enim, antequam edatur, mulieris portio [48] eſt, vel viſcerum: Poſt editum plane partum a muliere, jam poteſt maritus jure ſuo filium per interdictum [49] deſiderare aut exhiberi ſibi, aut ducere permitti, extra ordinem [50]. Igitur Princeps in [51] cauſa neceſſaria ſubvenit. §. 2. Secundum quod reſcriptum evocari mulier ad Prætorem poterit, & apud eum interrogari, *an ſe putet prægnantem:* cogendaque [52] erit reſpondere.

§. 3. Quid ergo, ſi non reſponderit, aut non veniat ad Prætorem, numquid Senatusconſulti pœnam adhibemus, ſcil. ut liceat marito non agnoſcere? Sed finge, non eſſe eo contentum maritum: qui ſe patrem potius optet, quam carere filio velit. Cogenda igitur erit remediis [53] Prætoris, & in jus venire, & ſi venit reſpondere: pignoraque ejus capienda, & diſtrahenda, ſi contemnat: vel multis [54] coercenda. §. 4. Quid ergo, ſi interrogata dixerit *ſe prægnantem?* Ordo Senatusconſultis [55] expoſitus ſequetur [56]: quod ſi negaverit [57], tunc ſecundum hoc reſcriptum Prætor debebit obſtetrices adhibere.

§. 5. Et notandum, quod non permittitur marito vel mulieri obſtetricem adhibere, ſed omnes a Prætore [58] adhibendæ ſunt. §. 6. Item Prætor domum [59] honeſtæ matronæ eligere debet, in qua mulier veniat, ut poſſit inſpici. §. 7. Quid ergo, ſi inſpici ſe non patiatur, vel ad domum non veniat? Æque Prætoris auctoritas interveniet.

§. 8. Si omnes, vel plures renunciaverint *prægnantem non eſſe*, an mulier poſſit injuriarum experiri ex hac cauſa? Et magis puto, agere eam injuriarum poſſe: ſic tamen, ſi injuriæ [60] faciendæ cauſa id maritus deſideravit: cæterum, ſi non injuriæ faciendæ animo [61], ſed quia juſte credidit, vel nimio voto [62] liberorum ſuſcipiendorum ductus eſt, vel ipſa eum illexerat ut crederet, quod conſtante matrimonio hoc fingebat, æquiſſimum erit ignoſci marito. §. 9. Meminiſſe autem oportet, tempus non eſſe præſtitutum reſcripto: quamvis in Senatusconſultis de liberis agnoſcendis triginta [63] dies præſtituantur mulieri. Quid ergo? Semper dicemus marito licere uxorem ad Prætorem evocare? an vero & ipſi triginta dies præſtituimus? Et putem, Prætorem cauſa [64] cognita debere maritum & poſt triginta dies audire.

§. 10. De inſpiciendo ventre, cuſtodiendoque partu, ſic Prætor ait: *Si mulier mortuo [65] marito prægnantem ſe eſſe dicet, his [66] ad quos ea res pertinebit [67], procuratorive [68] eorum, bis in menſe denunciandum curet, ut mittant, ſi velint [69], quæ ventrem inſpiciant. Mittantur [autem] mulieres liberæ dumtaxat quinque [70]: hæque ſimul [71] omnes inſpiciant: dum ne qua earum, dum inſpicit, invita muliere ventrem tangat. Mulier in domo [72] honeſtiſſimæ fœminæ pariat, quam ego conſtituam. † Mulier ante dies triginta quam parituram ſe putat, denunciet his ad [73] quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, ut mittant, ſi velint, qui ventrem cuſtodiant. In quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus ſint, quam unus: ſi erunt, ex utraque parte tabulis præfigantur. Ante oſtium ejus conclavis liberi tres, & tres liberæ cum binis comitibus cuſtodiant. Quotieſcunque ea mulier in id conclave, aliudve quod, ſive in balineum ibit, cuſtodes, ſi volent, id ante proſpiciant: & eos qui introierint, excutiant. Cuſtodes, qui ante conclave poſiti erunt, ſi volunt, omnes, qui conclave aut domum introierint, excutiant. Mulier, cum parturire incipiat, his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum denunciet, ut mittant quibus præſentibus pariat. Mittantur mulieres liberæ dumtaxat quinque: ita ut, præter [74] obſtetrices duas [75], in eo*

1 PARS hujus tituli TERTIA. 2 Quo nomine intellige quemcunque jure patronatus adſtrictum: ideoque Eccleſia & vaſallus patronum ſuum inopem alere tenetur. An donatarius? An filius emancipatus? v. Bart. in *l.* 6. Ĵ. *eod.* 3 De alendis. 4 V. *l.* 6. Ĵ. *ſi ingenuus* 5 Vindicando ſe in ingenuitatem. *l.* 14. *ſupr. de probationibus.* 6 Sententia lata in cauſa ſummaria non facit præjudicium, ſi agatur ordinarie. *Bart.* 7 Præjudicio certat libertus adverſus patronum, qui ſe libertum negat. 8 V. Rævardus *lib.* 2. *de præjud. cap.* 6. Mod. 9 § 10. Ś. *eod.* 10 V. *l. ult.* Ĵ. *eod. l.* 73. Ĵ. *de adqu. vel omitt. her* 11 §. 11. *ſupr. eod.* 12 *d. l.* 73. 13 31. *Eclog.* 6. *c.* 1. & *tit.* 7. *l.* 12. *C. de oper. libert.* Nota argumentum ab obſequio ad alimenta ductum. 14 *l.* 5. Ĵ. *de obſequiis. l.* 3. *C. de libert. l.* 5. 7. *C. de obſequiis.* 15 Hinc colligit Bartolus, vaſallum vaſalli mei non eſſe meum vaſallum. adde *l.* 105. Ĵ. *de verb. ſign.* 16 Hoc eſt, ipſius empti. 17 *Al.* ei. 18 Arbiter alimentorum decernendorum cauſa dari ſolet. 19 Arbiter alimentorum cauſa datus, arbitrari ſolet, quantum ſit in facultatibus ejus a quo alimenta petuntur, ut ita ejus arbitrio poſſint alimenta moderari. 20 Alimentarius arbiter ita alimenta decernere debet, ut ne locupleti ab egeno præſtentur. 21 Alere parentes patroni libertus non cogitur ſuperſtitibus patrono liberis. 22 Adde *l.* 5. Ĵ. *de obſequiis.* argumento ducto ab obſequio ad alimenta, ut §. 20. *ſupr. eod.* 23 *Al.* petenti. 24 Vide *l.* 33. Ĵ. *de bon. libert.* 25 Alimenta petenti liberto denegans patronus, ea amittit quæ liberto impoſuit libertatis cauſa: Imo & hereditatem liberti, *ut hic.* Eadem ex cauſa putant donatorem omnium bonorum a donatario poſſe donationem revocare, ut & dominum feudum a vaſallo. de quo dixi ad *l.* 5. *in princ. ſupr. eod.* 26 *l.* 5. Ĵ. *de jure patronat. l.* 2. *C. de libert. & eor. lib.* 27 Dixi ad *l.* 2. *C. de libert.* 28 Adde & aliam pœnam. *l.* 7. *in fin.* Ĵ. *de jure patron.* 29 Adde *l.* 5. §. 4. *ſupr. eod.* Nota hanc actionem præjudicialem, qua quædam negatur eſſe uxor. 30 Idem ait eſſe Bartolus in eo, qui eſt in poſſeſſione præbendæ, cuique ejus cauſa movetur quæſtio. 31 Materno. adde *Novell.* 117. *cap.* 7. *in fin.* 32 Patronus non habet jus in bonis liberti, niſi pro alimentis neceſſariis. *Bart.* 33 *l.* 5. §. 18. Ś. *eod. l.* 1. *in fin. C. de oper. libert.* 34 Sic interpretor: niſi ſint ita pauperes ut non habeant, in univerſis bonis, unde ſe uno menſe alere poſſint: alias ſecurus non erit libertus, ſi patrono egenti menſtruum tantum alimentum præbeat. An debitor alimentorum menſtruatim debeat vel annuatim ſolvere, vide hic *Bart.*

35 Per obſtetrices: & relatione per eas facienda cum juramento. 36 M. Antonini, & Veri. 37 Divi Fratres ſcil. 38 Paul. 2. *ſent.* 24. §. 7 39 Novo in facto, novo conſilio opus eſt. *Bart.* Novis in rebus nova conſilia & remedia adferenda. 40 Peritis in arte ſtatur, *ut hic.* obſtetricibus, in ventre inſpiciendo: qua de re plura vide apud Socin. *regula* 294. 41 Imo quinque §. 10. Ĵ. *eod.* Paul. 2. *ſentent* 24. §. 8. Goth. Vide late Ann. Robert *rer. jud. lib.* 4. *cap.* 10. Anſ. 42 Medicæ ſcil. nam & hæ medicinam exhibere videntur. *l.* 1. § 2. Ĵ. *de extraord. cogn.* vide quæ notavi ad *l.* 9. Ś. *ad leg. Aquil.* 43 Credi cuique in arte ſua, hinc colligunt. 44 Si tres fuerint in civitate: alias uni credi poteſt. *Bart.* 45 Affirmaverint. 46 *l.* 27. §. 3. *ſupr. de recept. qui arbitr.* 47 Partus, antequam edatur, mulieris, ejusve viſcerum portio eſt. 48 Si ita eſt, cur matre vendita non cenſetur partus venditus? *l.* 42. *ſupr. de evictionibus.* 49 Interdictis parentes deſiderare poſſunt, liberos ſuos ſibi exhiberi, aut ducere permitti. vide Ĵ. *de lib. exhib.* 50 Adde *l.* 1. §. 4 *ſupr. de agnoſcend. liberis.* Extra ordinem ducere quid, dixi ad *l. ult.* §. 3. *ſupr. de eo, quod metus cauſa.* 51 Neceſſariis in cauſis Princeps ſubvenire ſolet. 52 Recuſans reſpondere pro confeſſo non habetur. *Bart.* Imo pro confeſſo habetur, ſaltem punitur ut contumax §. 3. *in fin.* Ĵ. *eod.* 53 Remedia hæc prætoria ſunt, cogi in ius venire, reſpondere, pignora capere, diſtrahere, multis coercere. 54 Multæ enim jus Prætori competit *l.* 2. *in fin. ſupr. ſi quis in jus vocatus.* dixi ad *l.* 131. Ĵ. *de verb. ſign.* 55 *Al.* Senatusconſulti. 56 *Al.* Servetur. 57 Magis igitur ſtabitur affirmantibus obſtetricibus, quam neganti mulieri. 58 Conſultor ſi debet eligi, eligitur a parentibus: & ipſis diſſentientibus, a judice. Bart. *hic. n.* 5. §. 1. *Inſt. de ſatisd. l.* 17. *in fin.* Ĵ *de teſtam. tut. l.* 17. §. 6. *ſupr. de recept. qui arbitr.* 59 Alias ſi quid inhoneſtum imperatum eſſet, non obtemperare impune poſſet. *in pr.* Ś. *eod.* §. 10. Ĵ. *eod. l.* 21. §. 7. §. 11. *ſupr. de recept. qui arbitr.* 60 Ut Ś. *eod. in pr.* 61 *l.* 3. *in fin.* Ĵ. *de injuriis.* 62 Ut quia ſe patrem potius optat, quam carere filio velit. §. 3. *ſupr. eod.* 63 *l.* 1. §. 1. *ſupr. de liberis agnoſc.* 64 *d. l.* 1. § 7. 65 At non eo ſuperſtite, in cujus poteſtate futurus eſt: alias haberet locum mens Senatusconſulti Planciani. *l. ſive contra.* 3. §. *quia Plancianum. ſupr. tit. prox.* 66 Legitimæ perſonæ dicuntur. *l.* 2. *C. de Carboniano edicto.* 67 Id eſt, qui ſperant ſucceſſionem ex teſtamento, vel ab inteſtato, nemine naſcente. §. 12. Ĵ. *eod.* 68 Procurator interdum citandus eſt. 69 *Al.* ſi nollent: & ita a quibusdam legi notat Albericus. 70 Imo tres. *in princ. ſupr. eod.* 71 *Simul* & immediate fieri etiam dicitur, quod fit ſucceſſive: Ita *ſimul vidiſſe* teſtes dicentur, qui ſucceſſive viderint adulterum cum ipſa adultera, adde *l. teſtium.* 18. *C. de teſtib.* 72 Vide *in pr. ſupr. eod.* §. 8. *ſupr. eod.* Sequeſtrari poteſt, quæ gravidam ſe dicit ex aliquo: Prætor conſtituit fœminam apud quam fœmina gravida pariat: ſic conſtituit apud quem pupillus educetur *C. ubi pupill.* 73 Is enim ſemper citandus eſt, ad quem res pertinere poteſt. §. 12. Ĵ. *eod. l.* 39. *in fin. ſupr. de adoptionib. l.* 29. *ſupr. de minorib. l.* 47. Ĵ. *de re judicata. l.* 19. *in fin. C. de teſtib.* 74 *Præter*, dictio includit: Nam hic præter obſtetrices, poſſunt eſſe aliæ. adde *l. ſi filio.* 25. *in fin. ſupr. ſoluto.* 75 Tres obſtetrices requiri videntur, *in pr.* Ś. *eod.*

conclavi ne plures mulieres liberæ sint, quam decem: ancillæ, quam sex. Hæ, quæ intus futuræ erunt, excutiantur omnes in eo conclavi, ne qua prægnans [1] *sit. Tria lumina, ne minus, ibi sint: scilicet, quia tenebræ* [2] *ad subjiciendum aptiores sunt.* † *Quod natum erit, his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. Apud eum educatur, apud* [3] *quem parens jusserit. Si* [4] *autem nihil parens jusserit, aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet, apud quem educetur, causa cognita constituam* [5]. *Is, apud quem educabitur quod natum erit, quoad trium mensium sit, bis in mense ex eo tempore, quoad sex mensium sit, semel in mense; a sex mensibus quoad anniculus fiat, alternis mensibus; ab anniculo quoad fari* [6] *possit, semel in sex mensibus, ubi volet, ostendat. Si cui ventrem inspici, custodirive, adesse partui licitum non erit, factumve quid erit, quominus ea ita fiant, uti supra comprehensum est: ei, quod natum erit, possessionem* [7] *causa cognita* [8] *non dabo. Sive quod natum erit, ut supra cautum est, inspici non licuerit: Quas utique actiones me daturum polliceor his, quibus ex Edicto meo bonorum possessio data sit, eas, si mihi justa causa videbitur esse, ei non dabo.* §. 11. Quamvis sit manifestissimum Edictum Prætoris, attamen non est negligenda interpretatio [9] ejus. §. 12. Denunciare igitur mulierem oportet his scilicet, quorum interest [10] partum non edi, vel totam habituris hereditatem, vel partem ejus, sive ab intestato, sive ex testamento.

§. 13. Sed & si servus heres institutus fuerit, si nemo natus sit, Aristo scribit, hic [11] quoque servo, quamvis non omnia, quædam tamen circa partum custodiendum arbitrio Prætoris esse concedenda: Quam sententiam puto veram: *publice* [12] *enim interest, partus non subjici: ut ordinum* [13] *dignitas familiarumque* [14] *salva sit:* ideoque etiam servus iste, cum sit in spe constitutus successionis, qualis qualis sit, debet audiri, rem & publicam & suam gerens. §. 14. Denunciari autem oportet his, quos proxima [15] spes successionis contingit: utputa primo [16] gradu heredi instituto; non etiam substituto: &, si intestatus paterfamilias sit, his, qui primum locum ab intestato tenent: si vero plures sint simul successuri, omnibus denunciandum est.

§. 15. Quod autem Prætor ait, *causa cognita se possessionem non daturum, vel actiones denegaturum*, eo pertinet, ut si per rusticitatem [17] aliquid fuerit omissum ex his, quæ Prætor servari voluit, non obsit partui: Quale est enim, si [18] quid ex his, quæ leviter [19] observanda Prætor edixit, non sit factum, partui denegari bonorum possessionem? Sed mos [20] regionis [21] inspiciendus est, & secundum eum & observari ventrem [22], & partum, & infantem [23] oportet.

De effectu hujus edicti. 1. *Quibus casibus remittitur.*

2. JULIANUS lib. 24. Digestorum.

EDictum *de custodiendo partu* derogatorium [24] est ejus [25], quod ad Carboniani decreti exemplum comparatum est. §. 1. Sed hoc aliquando remittere Prætor debet, si non malitia, sed [26] imperitia [27] mulieris factum fuerit, ne venter inspiceretur, aut partus custodiretur.

De ventre substituto vel instituto.

3. PAULUS lib. 14. ad Plautium.

QUi ventri substitutus [28] est, vel institutus [29], si ventrem servare [30] velit, audiendus est.

De fideicommissario.

4. SCÆVOLA lib. 20. Digestorum.

IS, a quo, *si sine liberis decessisset, quidquid ad eum ex bonis pervenisset sorori fideicommissum* [31] relictum erat, decessit posthuma herede instituta, & substitutis aliis: Quæsitum est, cum uxor defuncti prægnantem se dicat, an sorori, procuratorive ejus, secundum formam Edicti, ventrem inspicere, & partum custodire permittendum sit? Respondi, in ejusmodi specie, de qua quæreretur, posse videri ad ejus, cui fideicommissum datum esset, sollicitudinem perspiciendum, idque causa cognita statuendum.

TIT. V.

SI, VENTRIS NOMINE MULIERE IN POSSESSIONEM MISSA, EADEM POSSESSIO DOLO [32] MALO AD [33] ALIUM TRANSLATA ESSE DICATUR.

Ratio hujus edicti. 1. *De muliere & parente ejus.* 2. *De eo, qui per dolum venit in possessionem, decedere cogendo.* 3. *De eo, quod interest.* 4. *De tempore hujus actionis.* 5. *De patre mulieris.*

1. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

HOc Edicto rectissime Prætor prospexit, ne, dum in favorem [34] partus possessionem polliceatur, aliis prædæ occasionem præbeat. §. 1. Idcirco constituit actionem [35] in mulierem, quæ in alium hanc possessionem dolo malo transtulit. † Non solum mulierem Prætor coërcet, verum eum quoque, in cujus potestate ea fuerit [36]: scilicet si dolo ipsorum alius in possessionem fuerit admissus: actionemque in tantum pollicetur in eos, quanti interfuerit ejus, qui experitur. §. 2. Necessario Prætor adjecit: *Ut qui per dolum venit in possessionem, cogatur decedere:* Coget autem eum decedere, non Prætoria potestate, vel manu [37] ministrorum, sed melius & civilius faciet, si eum per interdictum [38] ad jus ordinarium [39] remiserit.

§. 3. Interest autem ejus, qui experitur, admissum alium in possessionem non fuisse: cum forte bona fide fructus perceptos consumpserit [40]; aut si prædo venerit in possessionem, a quo fructus consequi non possit, quia solvendo non est. §. 4. Hæc actio etiam post annum [41] dabitur: quia [42] rei habet persecutionem. §. 5. Et si filia [familias] sit, quæ dolo fecit, in patrem dabitur actio, si quid ad eum pervenerit.

Quid sit dolo facere. 1. *Si & patris & filiæ factum arguatur.*

2. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

DOlo facit mulier, non quæ in possessionem venientem non [43] prohibet: sed quæ circumscribendi alicujus causa clam & per quandam machinationem in possessionem introducat. §. 1. Si & patris & filiæ factum arguetur, in alterum, quem actor velit, reddenda est actio: quia in id, quod agentis interest [44], datur: Ideo si id, quod ei abest, ab eo, qui in potestate est, servari possit, præter sumptus litis causa factos inutilis erit ei hæc actio.

TIT. VI.

SI MULIER VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONE CALUMNIÆ [45] CAUSA ESSE DICETUR.

De jurejurando. 1. *Ratio Edicti.* 2. *De calumnia.* 3. *De tempore hujus actionis.* 4. *De eo, quod interest.* 5. *De parente.* 6. *Cui datur hæc actio.* 7. *De eo, quod interest.* 8. *De morte ejus, cui competebat hæc actio.* 10. *De legatis.* 11. *De libertatibus.* 12. *De patre & filia.*

1. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SI de possessione [46] ventris nomine quæratur, & deferente herede mulier juraverit *prægnantem se esse:* servandum [47] est jusjurandum [48]: nec tenebitur mulier [49], quasi calumniæ causa fuerit in possessionem missa [50]: nec vis ei facienda est post jusjurandum: Si tamen peperit, quæretur veritas, an ex eo prægnans fuerit: alteri [51] enim nec prodest nec nocet [52] jusjurandum inter alios factum: nec partui igitur nocebit. §. 1. Et hoc Edictum ex eadem causa proficiscitur, qua superius [53]: debet enim Prætor, quemadmodum facilis [54] est circa bonorum possessionem dandam mulieri ventris nomine, ita calumniam [55] ejus impunitam [56] non relinquere. §. 2. *Per calumniam* autem in possessione fuisse videtur, quæ [57] sciens [58] prudensque se prægnantem non esse voluit [59] in possessionem venire. §. 3. Hanc autem actionem Prætor intra [60] annum utilem pollicetur, ultra non [61]: videli-

1 Neve ita facile partus alienus supponatur. 2 Tenebræ ad subjiciendum partum aptissimæ, *ut hic.* & ad furta. §. 2. *Inst. de oblig. quæ ex delicto.* Hinc Constantia uxor Henrici V. (vel ut volunt VI.) ne suspicio esset eam, utpote annosam, uterum mentitam, partum marito supposuisse, in medio Panormitanæ Ecclesiæ vestibulo, vel ut alii volunt, in Grezi Apuliæ urbe tabernaculum sibi tendi jussit, ubi ventre custodito, nulla matronarum exclusa palam, & populo spectante Fridericum II. Cæsarem enixa est mense Decembri. Fazell. 2. *decad. rerum Sicularum.* 8. c. 1. 3 Imo apud ipsum parentem educandus videtur. *Novell.* 117. c. 7. *l.* 1. *C. ubi pupill. educari.* 4 Executore testamentario non eligente, electurum etiam judex causa cognita constituere potest. adde *l. in venditionem.* 8. *in fin.* ff. *de reb. auct. judicis possid.* 5 Solebat enim Prætor ob id frequentissime adiri, *l.* 1. ff. *ubi pupill. educ. deb.* & nonnunquam a voluntate patris recedebat prætor. *Mod.* 6 Id est, quoad septem erit annorum. *l.* 18. *C. de jur. delib.* 7 Carbonianam. an vero noceat partui mulieris, ut nullo modo filius censeatur legitimus? non nocebit. v. *l.* 1. §. 8. ff. *de agnosc.* 8 Denegare potest, qui & dare. 9 Hinc colligere possis, parum prudenter facere, qui omnes legum interpretationes damnant: Cum vel in manifestissimo Prætoris edicto, interpretationem non esse negligendam, Jurisconsultus *hic* scribat. Hic etiam notant, probationes in rebus manifestissimis admitti. 10 V. §. 10. ff. *eod.* 11 Huic. 12 Interest publice partus non subjici. 13 Dignitates ordinum, & familiarum salvas, atque integras, quam fieri potest maxime, servare debemus. 14 V. in hunc locum Valer. Max. *lib.* 9. c. 16. de iis, qui infimo loco nati, mendacio se clarissimis familiis inserere conati sunt. sic Lucius Equitius Tiberium Gracchum patrem (de quo etiam vide Appian. *lib.* 1. *de bello civili*, eundem Valer. *lib.* 9. *cap.* 7.) Herophilus equarius medicus C. Marium septies consulem avum venditavit: alius se Octaviæ (sororis Augusti) filium fecit: alius se Sertorii, alius Cnei Assidonis filium tulit expulso patriis penatibus legitimo filio: Trebellius Calvus se Claudium tulit: Quædam, cum se Rubriam Mediolani venditaret, a Julio Cæsare repressa est: Qui se Ariaratem Cappadociæ regem simulabat, ab Antonio interfectus. Hæc Valerius. De Pseudo-Alexandro vide Joseph. περὶ ἀρχαιολογίας. De Octavia vide Plut. *in vita Antonii.* De Pseudo-Philippo Adriamiteno Andrisco in fullonia nato, vide Ammianum, *lib.* 14. *in fin.* a Metello superato, Florum 52. & altero Pseudo-Philippo a Lucio Tremellio interfecto, vide Florum, c. 53. 15 Hinc colligunt, judicium & citationem dirigendam ad eum, quem principaliter non ex consequentia negotium spectat, cujus interest, ut partus sit. 16 *l.* 2. §. 4. ff. *de B. P. secundum tabulas.* 17 Cui ignoscitur. vide *l.* 2. *in fin.* ff. *eod.* vide *l.* 3. §. 22. ff. *de SC. Silan.* 18 Levis omissio solennitatis culpæ non imputatur, ut noceat sc. omittenti. 19 Omissio modicæ solennitatis non vitiat: aliud est in iis, quæ solennitatis sunt maximæ. *l.* 8. §. 17. *in fin.* ff. *de transact.* Quid est autem *levis solennitas?* Bald. in *l.* 8. *C. qui testam.* ait, levem solennitatem dici, quæ non est fundata in aliqua urgenti ratione, vel utilitate: quamquam dici possit cum Bartolo, conditionem appositam a lege nunquam intelligi continere levem solennitatem. 20 Mos regionis in bonorum possessionibus dandis custodiendus est. 21 Vide *l.* 50. *in fin.* ff. *de legat.* 1. 22 Ventris, partus, & infantis differentia: *Venter* est, antequam natus sit: *partus*, in ipso actu pariendi, vel jam editus: *Infans*, jam natus, & intra septimum annum constitutus. 23 *Subaudi*, natum. 24 Videtur Albericus legisse, *denegatorium*: hoc sensu: Denegari infanti Carbonianam bonorum possessionem, si mater ejus solennia superius posita non observaverit. 25 Cujus? An Carboniani, ut putat Dynus? An edicti de ventre in possessionem mittendo? 26 *Imperitia & malitiæ* differentia: Non omnis imperitia, malitia est. 27 Vide *l.* 1. *in fin.* ff. *eod.* 28 Pupillariter: quo casu est heres ventris, ejusque interest propter tacitam vulgarem, quæ intelligitur in expressa pupillari. *l.* 4. ff. *de vulgari.* 29 An si nemo nascatur. *l.* 1. §. 13. ff. *eod.* ? An instituto ventre præsente: cum testator nullum nasciturum putaret? An institutus una cum posthumo? 30 Id est, si vult partum custodiri. 31 Fideicommissarius universalis (cujus conditio defecit propter nativitatem posthumi) partus ad custodiam petendam admittitur. *Bart.*

32 *l.* 2. ff. *eod.* 33 31. *Eclog.* 8. 34 Est enim partus favorabilis. *l.* 1. §. 15. ff. *de ventr. in poss.* 35 Quid? petitio hereditatis, vel rei vindicatio, non hic sufficiebat? Prior non sufficiebat: quod enim si possessio penes titulo possidentem fuit? non posterior, in eum enim ea, quorum quis non est dominus, non veniunt. *Bart.* 36 Id est, patrem: an & extraneum? haud dubie. §. 2. ff. *eod.* 37 Manu militari, *l.* 68. ff. *de rei vind.* Imo, potestate judicis inducendus est. *l.* 3. ff. *ne vis fiat ei.* 38 An uti possidetis? an unde vi? an actionem in factum descendentem ex hoc edicto? an interdictum, ne vis fiat ei? Tertia opinio magis arridet Bartolo *hic num.* 3. *in fin.* Porro, Ordinario jure interdicto res expeditur, cum ex formula res & causa agitur apud judicem datum: extraordinario, cum Magistratus ipse cognoscit & rem exequitur: dixi ad *l. ultim.* §. 3. *supr. de eo, quod metus causa.* vide §. *ultim. Instit.* & ff. *de interdictis, sive extraordinariis actionibus.* 39 Ordinaria sunt, quæ Lege, Plebiscito, Senatusconsultis, Prætorum Edictis, Principum generalibus constitutionibus, & omnino quidquid jure scripto extenus justum est, ut sit certa, generalis, uniformis lex actus humanos generaliter hac speciali per earum respectu, ordinans, & quodam ordinato procursu dirigens. facit *l. nullo modo.* 7. ff. *ad leg. Cornel. de fals.* Horum ex numero sunt contractus, obligationes, actiones interdicta, appellationes, successiones, testamenta, bonorum possessiones ordinariæ, interdicta, ut *hic.* usucapiones, præscriptiones, pignora, & similia, de quibus Cicer. 1. *de Oratore.* Quid extraordinaria? vide ff. *de extraordinar. cognit.* 40 Num vero heres possessionem & fructus a muliere petere potest? sic putat Bartolus, *argum. l.* 9. §. 3. ff. *de rebus auct.* 41 Imo annalis videtur, *l.* 1. §. 3. ff. *tit. prox.* Goth. Vide Brisson. *selectar. lib.* 4. *cap.* 2. Ans. 42 Quæ rei persecutionem continent actiones, sunt perpetuæ. 43 Non prohibere venientem in possessionem minus est, quam circumscribendi alicujus causa clam & per quandam machinationem, in possessionem introducere. *Goth.* Intellectum hujus legis vide apud Cujac. *lib.* 23. *obs. cap.* 28. Ans. 44 *l.* 1. §. 4. *infr. tit. prox.*

45 31. *Eclog.* 69. utitur enim calumnia, quæ sciens prudensque se prægnantem non esse, in possessionem venit. §. 2. ff. *eod.* 46 *Subaudi*, danda vel deneganda. 47 Juramentum mulieris excusat eam a calumnia, & partui non nocet, nec prodest. *Bart.* 48 *Subaudi*, quantum ad actionem, ut possessionem adipiscatur, & quantum ad exceptionem, ut de præsumpta calumnia non puniatur. Tollit enim jusjurandum suspicionem calumniæ. 49 *Subaudi*, ex hoc Edicto. 50 Quia jusjurandum tollit suspicionem calumniæ. 51 Jusjurandum unius alteri neque nocet, neque prodest. *l.* 3. §. 3. *in fin. supr. de jurejur.* 52 *Arg. l.* 1. *in pr. supr. de alienatione jud.* *l.* 74. ff. *de reg. jur.* *l.* 2. *C. de ann. except.* 53 Si ventris nomine &c. 54 An passim facilis est in danda bonorum hac possessione? Quod hic dicitur *facilis*, intellige, si quæ præsumptio pro muliere fuerit. 55 Calumnia ex facilitate Prætoris nemini arripienda. 56 Est enim notata & infamis. *l.* 15. *l.* 16. *supr. de his, qui notant.* *l.* 1. §. 14. ff. *de vent. in possess. mitt.* *l.* 3. *in fin.* ff. *ne vis fiat.* 57 Calumniari non intelligitur, nisi qui sciens & prudens agit. 58 Facit *l.* 1. *supr. de calumniat.* *l.* 1. ff. *ad SC. Turpill.* *l.* 233. ff. *de verb. sign.* Goth. Adde *l.* 16. *supr. de his qui not. infamia.* S. L. 59 *Subaudi*, Et venisse probatur, ac pronunciatur. 60 *Subaudi*, in eo, quod pœnam continet. 61 Imo in perpetuum: continet enim rei persecutionem. *l.* 1. §. 4. *supr. tit. prox.*

cet,

set [1], quasi pœnalem. §. 4. Simili autem modo & [2] hic [3], quanti agentis interfuit, Prætor actionem pollicetur. §. 5. In parentem [4] etiam Prætor actionem pollicetur: si modo per eum factum sit, ut in possessionem per calumniam veniret [5]. §. 6. Competit autem [hæc] actio ei, cujus interfuit in possessionem missam non esse: utputa, vel coheredi speranti [6] partum, vel (is) qui substitutus [7] fuit, vel qui ab intestato, si partus non fuisset, succedere potuit. §. 7. Interesse autem videtur primum de alimentis, quæ in ventrem sunt erogata: nec enim alias hæc repetuntur [8], nisi per calumniam in possessionem venit: cæterum, si res [9] calumnia caret, nihil præstabit mulier, qua sine causa alta [10] est sub prætextu ventris. §. 8. Nonnunquam augebitur [11] quod interest: si quis [12] forte dubitans, an prægnans sit, exclusus [13] sit [14] hereditate: nam heredi ejus, qui exclusus est, dandam hanc actionem Julianus ait: siquidem ejus quoque interfuit, non fuisse calumniæ causa in possessione mulierem: quia hoc [15] si non fuisset, adeundo hereditatem institutus, heredi suo locupletiorem hereditatem suam relinqueret. † Sed & hoc imputatur [16] mulieri, quod deminuta sunt multa in hereditate: dum hic [17] contemplatione ventris non attigit hereditatem. §. 9. Idem Julianus lib. XIX. Digestorum sic ait: Si [18] substitutus [19] manente muliere in possessione decesserit, heres ejus eadem actione pretium hereditatis a muliere exiget.

§. 10. Sed an decedant [20] legata cæteraque onera hereditatis, videndum? Et mihi videtur posse dici, legatarios potius cum muliere usuros hac actione: quia & ipsorum interfuit adiri hereditatem [21].

§. 11. Libertati [22] plane subveniendum erit adversus eum, qui propter hereditatem hac actione egit: scilicet ut fideicommissarias [23] cogatur is præstare, qui pretium utique etiam eorum consequitur [24]: Sed & directis credo Prætorem succurrere oportere, ut interventu suo tueatur eorum libertatem. §. 12. Si dolus filiæfamilias intervenerit [25], & particeps [26] doli fuerit pater, suo nomine tenebitur [27].

TIT. VII [28].

DE [29] CONCUBINIS [30].

De liberta. 1. *Quæ in concubinatu haberi possunt.* 2. *De damnata adulterii.* 3. *De patrono, & filio & nepote.* 4. *De ætate.*

1. ULPIANUS lib. 2. ad leg. Juliam & Papiam.

QUæ [31] in concubinatu [32] est, ab invito patrono poterit discedere, & alteri se aut in matrimonium, aut in concubinatum dare [33]. Ego quidem probo in concubina adimendum ei [34] connubium, si patronum invitum deserat: quippe cum honestius sit patrono libertam concubinam, quam matrem familias habere [35].

§. 1. Cum Atilicino sentio, & puto, solas eas in concubinatu habere posse sine metu criminis, in quas stuprum non committitur.

§. 2. Qui [36] autem damnatam adulterii in concubinatu habuit, non puto lege Julia de adulteriis teneri: quamvis [37], si uxorem eam duxisset, teneretur. §. 3. Si qua in patroni fuit concubinatu, deinde in filii [38] esse cœpit, vel in nepotis, vel contra: non puto eam recte facere: quia prope nefaria est hujusmodi conjunctio: & ideo hujusmodi facinus prohibendum [est]. §. 4. Cujuscunque ætatis concubinam habere posse, palam est: nisi minor [39] annis duodecim sit.

De furore patroni.

2. PAULUS lib. 12. ad legem Juliam & Papiam.

SI patronus libertam concubinam habens furere cœperit, in concubinatu eam esse [40] humanius dicitur.

De ingenua & liberta aliena. 1. *De jure concubinatus.*

3. MARCIANUS lib. 12. Institutionum.

IN concubinatu [41] potest esse & aliena liberta, & ingenua [42], & maxime ea quæ obscuro loco nata est [43], vel quæstum corpore fecit: alioquin si honestæ vitæ, & ingenuam in concubinatum habere maluerit, sine [44] testatione hoc manifestum faciente non conceditur: sed necesse est ei, vel uxorem eam [45] habere, vel hoc recusantem stuprum cum ea committere. §. 1. Nec adulterium per concubinatum ab ipso committitur [46]: nam quia concubinatus [47] per leges [48] nomen assumpsit, extra [49] legis pœnam est, ut [&] Marcellus libr. VII. Digestorum scripsit.

Unde concubina æstimatur.

4. PAULUS lib. 19. Responsorum.

COncubinam ex sola animi destinatione [50] æstimari oportet.

De eo, qui aliquid in provincia administrat.

5. IDEM lib. 2. Sententiarum.

COncubinam ex ea provincia, in qua quis aliquid administrat, habere potest [51].

1 Pœnales actiones non ultra annum extenduntur. 2 Id est, non solum edicto superiore, sed & in hoc edicto. 3 Ut in edicto superioris tituli. vid. *l. ult.* 4 Ut & superiori titulo. *l.* 2. §. 1. ff. *tit. prox.* 5 *Subaudi*, filia. 6 Facit *l.* 1. §. 14. ff. *de insp. ventre. l.* 30. §. 1. ff. *de adq. vel omitt. hered.* 7 Facit *d. l.* 1. §. 13. *l.* 2. ff. *de insp. ventr.* 8 *l.* 1. §. 3. *l.* 3. ff. *de ventr. in possess. mittendo.* 9 *l.* 1. §. 2. *infr. de ventr. in possess. mittendo.* 10 Alimenta percepit & habuit. 11 Ultra id, quod vere interfit. 12 *Subaudi*, heres institutus. 13 *Subaudi*, per mortem. 14 Quia decessit non adita hereditate, quam adire non potuit: si quidem nemo non aditam hereditatem ad extraneum transmittit. *l.* 7. *C. de jure delib.* 15 Id est, si non fuisset mulier missa in possessionem per calumniam. 16 Hoc pœna est mulieri. 17 *Subaudi*, substitutus, vel ab intestato successurus. 18 Substitutus heres a muliere per calumniam in possessionem missa ventris nomine consequitur æstimationem hereditatis amissæ, non æstimationem rerum legatarum, cum ejus non intersit illo casu, ut quæ aliis præstanda fuissent: Item non consequitur æstimationem servorum, quibus directa libertas relicta fuit: quia & hic quoque ejus non interest: quoniam in omnem casum liberi fiunt: Æstimationem vero servorum, quibus fideicommissaria libertas relicta erat, consequitur a muliere: ut qui teneatur eos redimere a legitimis heredibus testatoris & eos manumittere.
19 Contra mulierem succurritur heredi substituto defuncti: & confirmantur legata & libertates. *Bart.* 20 Ne dixeris, extinguantur, sed detrahantur. 21 Atque ita eorum onera detrahentur: cum eorum solutio non pertineat ad heredem substituti. Idem in ære alieno, cujus solutio incumbit venienti ab intestato. 22 *Subaudi*, relictæ in testamento, ex quo non aditur hereditas ventris prætextu. *al.* legitur, *libertatibus.* 23 *Fideicommissariæ* libertates, non directæ: quibus opponuntur directæ, ut ff. *eod.* 24 Id est, consequutus fuit in ipsa hereditatis æstimatione.
25 In adipiscenda bonorum possessione per calumniam. 26 Particeps doli, suo nomine etiam tenetur. 27 In solidum, & erit infamis. *d. l.* 15. *l.* 16. ff. *de his, qui not.*

28 Vide Grammaticum *decis.* 4. *num.* 7. Julium Clarum §. *fornicatio.* *a n.* 6. *cum seq.* Alexandrum ab Alexandro *genial. dier. lib.* 5. *cap.* 21. Mod. [illegible] 5. *C.* 26 & 27. 28. *Eclog.* 4. & 31. *tit.* 1. adde *Nov.* 89. *c.* 12. Paul 2. *sent.* 20 Concubinam habere jure civili licuit. *l.* 3. *in fin.* ff. *eod.* Concubinam vero habere vetat *Novell. Leon.* 91. vid. Harmenop. 41. *tit.* 7. 3. *extra.* 2. An & Canonicum jus? dicemus *dict. Novell. Leon.* 91. Porro de donationibus in concubinam vide *l.* 31. ff. *de donationib.* 30 De *Concubina*, quid sit, quid differat ab uxore, dicam ad *Novell. Leon.* 91. vid. Harmen. 4. *tit.* 7. Goth. Vide *l.* 144. ff. *de verb. sign.* Ans. 31 Liberta. 32 Patroni sui. 33 Imo, non potest, *l. ult. in fin. princ.* ff. *de divortiis.* Concilia: concubina alterius patroni esse non potest: alterius vero, quam patroni, alterius esse potest. Cur illud. Nam ut extraneo nubere non potest, ne patrono injuria fiat: ita nec alterius patroni concubina fieri, ne primo patrono injuria fiat. Cæterum non est hic locus legendus ἐρωτηματικῶς, ut voluit, non JC. quidam, sed Grammaticus: verum prima hæc sententia est consectarium legis Papiæ: Nam quia de uxore locuta erat tantum lex Papia, hinc sequi videbatur, concubinam impune invito patrono alteri nubere posse, vel alterius patroni concubinam fieri. Et tamen Ulpianus id exactius tractans, neque alteri eam nubere posse probat, *h. t.* neque semper alterius concubinam fieri. *d. l. ult. in fin. princ.* ff. *de ritu.* 34 *l.* 45. 35 Ac si diceret, Cur ab invito patrono discedens liberta matrimonium cum alio non potest contrahere: concubina tamen alterius esse potest? Honestius est, inquit, patrono, ut ea sit alteri concubina, quam materfamilias. Cur honestius, non explicat: forte quod minus ei, quæ divertit, honestum: potest enim concubina tantum fieri, non materfamilias: Liberta injuriam patrono facere videtur divertendo, ideo nunquam *materfamilias* fieri potest. *l.* 41. *in fin.* ff. *de ritu. l.* 49. §. 4. ff. *de leg.* 3. nam concubina dignitate differt ab uxore. 36 6. Harm. 2. 37 Differentiam *uxoris & concubinæ* observa. Adulteram damnatam uxorem ducere non possum, concubinam tamen habere possum. 38 *l.* 4. *C. de nupt.* Hinc colligit Accursius, adfinitatem contrahi stupro. Possis & hoc addere, Jus naturæ in concubinatu & contuberniis observari. 39 *Princ. Inst. de nupt.* ætas etiam in concubinatu spectatur.
40 Furore non tollitur concubinatus, *ut hic.* nec matrimonium, *l.* 45. §. 5. ff. *de ritu.* nec magistratus. *l.* 46. ff. *de judiciis. l.* 8. §. 1. ff. *de tutor. datis.* Furens concubinatum retinet, ut & matrimonium. 41 In concubinatu. *Hal.* 42 Quod ad ingenuam attinet, sensus est: Cum ingenua non potest haberi concubinatus, nisi testato: vel sine testatione, si obscuro loco nata sit, vel vulgo quæstum fecerit: alias cum ingenua stuprum committitur. Ferret. Cujac. 5. *obs.* 6. 43 V. Gilbertus Regius *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 20. Marcus Vertranius *de jur. lib. cap.* 30. Mod. 44 Vide quæ scripsi ad *l.* 7. *C. de repudiis.* Clam igitur hoc facere non licet. 45 *l.* 24. ff. *de ritu.* 46 Imo committitur. *l.* 13. ff. *ad l. Jul. de adult.* 47 Concubinatus jure civili legitima fuit conjunctio. 48 Civiles, quibus concubinatus erat licita & legitima consuetudo, *ut hic. l.* 5. *C. ad SC. Orfician.* semimatrimonium & conjugium inæquale, *l.* 3. *C. de natural. lib.* ipsa concubina, ἡμίγαμος Zonaræ: *viceconjux* in antiquis inscriptionibus, concubina uxorem imitatur, Justinianus *Nov.* 18. *cap.* 5. est tamen concubinatus prohibitus, *l.* 3. *C. de natural. lib. Nov. Leon.* 91. adde 32. *qu.* 4. *c. nemo blandiatur sibi.* vid. Arist. 6. *Polit.* 16. vel dic per leges Juliam & Papiam. 49 Pœnam non meretur, quod fit lege permittente. *l.* 4. *C. ad l. Jul. de adult.* 50 Ne dicas solo delicto, ut male est apud Paul. 2. *sent.* 20. *in fin.* Sensus est potius, Maritus juris effectu concubinam non habere intelligitur. *arg. l.* 18. *C. ad l. Jul. de adult.* Cujac. apud Paul. *ibid.* 51 Non uxorem. *l.* 38. ff. *de ritu.*

LIBER VIGESIMUS SEXTUS.

TIT. I.

DE TUTELIS [1].

Definitio tutelæ. 1. *Definitio & Etymologia tutoris.* 2. *De muto.* 3. *De surdo.*

1. PAULUS lib. 38. ad Edictum.

TUtela est (ut Servius definit) *vis* [2] *ac* [3] *potestas in capite* [4] *libero* [5], *ad* [6] *tuendum* [7] *eum* [8] *qui propter ætatem suam* [9] *sponte* [10] *se defendere nequit, jure civili* [11] *data* [12], *ac permissa.* §. 1. *Tutores* autem sunt, qui eam vim ac potestatem [13] habent: exque [14] re ipsa nomen ceperunt: itaque appellantur tutores, quasi *tuitores* [15] atque *defensores:* sicut *æditui* dicuntur, qui ædes tuentur. §. 2. *Mutus* [16] tutor dari non potest, [quoniam [17] auctoritatem præbere non potest.] §. 3. *Surdum* [18] non posse dari tutorem, plerique, & Pomponius [lib. LXIX. ad Edictum] probant: quia non [19] tantum loqui, sed & audire tutor debet.

De tutore petendo vel conveniendo.

2. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

NOn [20] est exigendum a pupillo, ut sibi tutorem petat; aut ut ad tutorem suum proficiscatur [21].

De pupillo, 1. *Vel adulto furiosis.* 2. *De curatore ad litem.*

3. ULPIANUS lib. 37. ad Sabinum.

QUi habet tutorem [pupillus vel pupilla], si furere cœperint, in ea causa sunt, ut in tutela nihilominus durent: quæ sententia

1 Ulp. 11. & 1. *Inst.* 13. *Nov.* 118. *cap.* 5. *Nov.* 72. 94. 155. *Nov. Leon.* 68. & 37. *Eclog.* 1. & 5. Harmenopul. 11. Plato 1. *de legib.* 2 Δίκαιόν τι Theophil. Harmen. *ibid.* §. 1. sed in §. 1. ff. *eod.* legimus *eam vim & potestatem.* In summa, non simpliciter dicitur *vis & potestas*, sed *potestas ad tuendum eum* &c. *Goth.* Vide Forcat. *Necyomant. dialog.* 66. S. L. 3 Causa formalis tutelæ. 4 In persona, seu homine. Causa hæc materialis tutelæ. 5 Inde fit, ut pupillo in servitutem redacto finiatur tutela, *l.* 14. §. 1. ff. *eod.* nec quisquam tutelæ administrandæ capax sit, nisi liber. Porro *liberum caput* dicimus eum, qui alterius potestati non sit subjectus. *Goth.* V. Forcatulus *Necyoman. dial.* 66. Mercerius *lib.* 2. *opin. c.* 21. Mod. 6 Causa finalis tutelæ. 7 Id est, pupilli impuberis personam. *l.* 14. ff. *de test. tut.* Curator enim bonis & rebus datur principaliter. 8 Non ut per pupillum adquirat tutor, ut pater per filium. 9 Impuberem: *Inst. de curatorib. in princ.* 10 Suo ingenio, consilio. 11 Legibus duodecim tabularum, & constitutionibus. Causa efficiens. Vel ita: Lege, Senatusconsultis, moribus, Ulp. 1. §. 2. Non igitur jure naturæ, non gentium? Imo, & jure naturali, §. *penult. Inst. de Attil. tut. l.* 1. ff. *de minorib.*

12 Datur legitima, permittitur testamentaria. §. 1. *Inst. eod.* Cujac. *ibid.* Vel ita: datur propinquis, permissa vero est parentibus & judicibus. *Wesenb.* 13 Auctoritatem, administrationem. 14 Nomen quodque rei ipsi consentaneum atque conveniens esse debet. 15 Argumentum affirmative hic sumitur ab *etymo:* sed efficacius negative: nisi factum juri repugnet, aut consuetudo nova aliud inducat: nec enim possum dicere, Non recte gerit tutelam, non igitur est tutor. Non fuit obnupta, ergo nec nupta. vide Everardum, *Topicis, loco* 4. *ab Etymolog.* 16 *l.* 17. ff. *eod. l. penult. in fin.* ff. *de legitim. tutorib.* 17 Auctoritas non interponitur per nuncium, aut epistolam. dixi ad *l.* 9. §. 5. ff. *de auctoritat. tutor.* Aut potius non potest interponi, nisi ipse tutor loquatur, *ut hic.* vel audiat. §. 3. ff. *eod.* 18 Vide *l. penult.* & *ult.* ff. *de legit. tut.* 19 Tutor esse non potest, qui vel loqui vel audire non potest.
20 Cur non est exigendum? quia cum detur invito, non est necesse petitionem ejus exigi. Hoc amplius adjicitur, Tutorem a judice dari, nemine etiam postulante.
21 Datur enim ignoranti & invito. *l.* 6. ff. *de tutoribus datis.*

Quinti quoque Mucii fuit: & a Juliano probatur: eoque jure utimur, *ut*[1] *cesset cura, si tutelæ ætas indigeat.* Quare si tutores habent, per furorem in curam non rediguntur: sive non habent, & furor eis accesserit, nihilominus tutores accipere poterunt: quia Lex XII. tabularum[2] ita accepta est, ut ad pupillos, vel pupillas non pertineat[3].

§. 1. Quia autem in pupillorum persona adgnatos curatores non admittimus, idcirco putavi, etsi minor vigintiquinque annis furiosus sit, curatorem ei non ut furioso, sed ut[4] adolescenti dari[5], quasi ætatis esset impedimentum: & ita definiemus, ei[6] quem ætas curæ vel tutelæ subjicit, non esse necesse quasi dementi quæri curatorem: & ita Imperator Antoninus Augustus rescripsit: cum magis[7] ætati, quam dementiæ tantisper sit consulendum. §. 2. Si pupillus pupillave cum justo tutore, tutorve cum eorum [quo] litem[8] agere vult, & curator in eam rem[9] petitur: utrum ipsis poscentibus datur, an vero & adversario? Et sciendum est, sive agant, sive conveniantur, dari hunc curatorem posse: sed[10] non alias[11], quam si ipse petat, cui dari eum oportet. † Denique Cassius libro VI. scripsit, talem curatorem neminem dari posse, nisi[12] præsentem[13]: neque cuique nisi præsenti & postulanti. Itaque infanti non potest dari. † Idem Cassius ait, si pupillus curatorem poscere non vult, quominus cum eo agatur, cogi[14] eum a Prætore debuisse. §. 3. Quolibet[15] loco & tempore[16] hunc curatorem dari posse, Pomponius lib. XVI. ad Sabinum scripsit. §. 4. Si pupillus petat talem curatorem; nec[17] addat *in quam rem*, an in omnes controversias datus sit? Et ait Celsus, Servium constituisse, in omnes[18] res datum videri.

4. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

QUod dicitur, *si*[19] *indistincte*[20] *datus sit curator, in totam litem datum videri*, fortasse eo spectet, si familiæ erciscundæ, aut communi dividundo, aut finium regundorum actio esset cum tutore: & si indistincte datus esset, non solum eo nomine curator esset, quod[21] ageret pupillus pupillave, sed invicem[22] quoque, quod cum his ageretur. §. 1. Possunt autem vel plures[23] in plurium locum, vel unus in[24] plurium[25], vel unus unius loco, vel in unam[26] litem, vel in plures curator peti.

5. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

CUm semel petitus sit talis[27] curator, quamdiu is curator maneat[28], alius in eandem litem[29] curator peti non potest[30]. §. 1. Et, si Titius (verbi gratia) adversus Seium[31] curator petitus sit, idem Titius adversus alium tutorem dari poterit: ut ex diversis causis[32] unus duorum curatorum[33] locum obtineat. † Quod quidem & adversus eundem[34] accidet, si in diversas lites in diversis temporibus idem petatur.

De mutis. 1. De tutela dativa. 3. De surdo impubere. 4. De eo, cujus pater est apud hostes.

6. ULPIANUS lib. 38. ad Sabinum.

MUto[35] itemque mutæ[36] impuberibus tutorem dari posse, verum est: Sed an auctoritas eis[37] accommodari possit, dubitatur? Et, si potest tacenti[38], & muto potest: est autem verius (ut Julianus libro XXI. Digestorum scripsit) etiam tacentibus[39] auctoritatem posse accommodari. §. 1. Sub conditione[40] a Præsidibus[41] provinciarum non[42] posse dari tutorem[43], placet: & si datus sit, nullius esse momenti dationem: Et ita Pomponius ait: Hanc autem adjectionem, quam Præsides provinciarum faciunt, *tutorem do si satisdederit*, non[44] conditionem in se habere[45], sed admonitionem, non aliter ei tutelam committi, quam [si satisdederit, hoc est, non aliter ei gerere permittendum, quam] si *rem salvam fore* caverit.

§. 2. Tutoris datio neque[46] imperii est[47], neque[48] jurisdictionis[49]: sed ei soli competit, cui nominatim hoc dedit vel Lex, vel Senatusconsultum, vel Princeps[50]. §. 3. Surdo[51] impuberi poterit tutor dari. §. 4. Ei[52], cujus pater in hostium potestate est, tutorem dari [non] posse palam est[53]: Sed si datus sit, an in pendenti sit datio, quæri potest? Et non puto dationem valere: sic enim post patris regressum recidit in potestatem, atque si nunquam pater ab hostibus captus fuisset. Imo curator[54] substantiæ dari debet, ne in medio pereat.

De filiofamilias tutore.

7. ULPIANUS [lib. 2. Disputationum].

SI filiusfamilias tutor a Prætore datus sit, si quidem pater tutelam agnovit, in solidum[55] debet teneri: si non adgnovit, duntaxat de peculio[56]. *Adgnovisse* autem videtur, sive[57] gessit, sive gerenti filio consensit[58], sive omnino attigit tutelam. Unde cum quidam filio scripsisset, ut diligenter tutelam gereret, *Cum*[59] *scias* (inquit) *periculum ad nos pertinere*, dixi, hunc quoque videri adgnovisse. Plane, si solum[60] monuit[61] filium, non videtur agnita.

De patrono tutore.

8. IDEM lib. 1. Opinionum.

PAtronus[62] quoque tutor liberti sui fidem exhibere debet: & si qua in fraudem debitorum[63], quamvis pupilli liberti gesta sunt, revocari jus publicum[64] permittit.

De tutoribus puniendis.

9. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

IN eos extra[65] ordinem animadvertitur, qui probentur nummis[66] datis[67] tutelam occupasse, vel pretio accepto operam dedisse ut non idoneus tutor daretur: vel consulto[68] in edendo[69] patrimonio quantitatem minuerit[70]: vel evidenti fraude[71] pupillorum bona alienasset.

De municipibus.

10. ULPIANUS [lib. 2. ad Edictum].

ETiam non[72] municeps[73] tutor dari[74] potest, dummodo municipi[75] detur.

De furioso dato tutore.

11. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

FUriosus, si tutor datus fuerit, potest intelligi ita[76] dari, *Cum suæ mentis esse cœperit.*

De tutoribus in locum absentium datis.

12. IDEM lib. 10. Responsorum.

1 Curator non datur tutorem habenti: ubi tutelæ ætas indiget, ibi cura cessat. Proinde pupillus, furiosus factus, ut pupillus, tutela; non ut furiosus cura, continebitur. Tutorem habens, per furorem in curam non redigitur. 2 Quæ furiosis dat curatorem. 3 Dat enim curatores majoribus 25. annis. §. 3. *Inst. de curatorib.* 4 Adde *l. 6. in princ. ff. quod cujuscunque.* 5 Atqui curator non datur nisi volenti adulto. §. *item invitis. Inst. de curatoribus.* ut quæri possit, quemadmodum furioso curator detur? An dicemus, legem id effingere, ut sibi tutorem petiisse intelligatur, cum ejus intersit curatore regi? 6 Curatore ut furiosus opus non habet is, quem ætas curæ vel tutelæ subjicit. Cur ita? Ætati magis, quam dementiæ ejus tantisper est consulendum, *ut hic.* ætatis ratio seu causa est a natura: dementiæ, a casu. Naturæ causam, seu originis qualitatem inspicimus potius, quam accidentariam. 7 Causa naturalis in dubio magis inspicitur, quam accidentalis. vid. quæ not. ad *l. 5. ff. de fidejuss.* 8 *l. 2. in fin. l. 5. in fin. C. de in litem dando. §. ult. Inst. de auctor.* 9 Id est, litem. 10 Curator in litem adversus tutores pupillis datur, poscentibus tamen id ipsis pupillis: imo & præsentibus: quinimo cogendi sunt inviti curatorem in eum finem petere, *ut hic.* Quid, si infans sit pupillus? non datur, nisi præsens periculum aliud suadeat: Tunc enim citatis affinibus & amicis infantis, tutor, curator, vel coadjutor datur, ut ab eo conveniri & in eum agere tutor possit. *Ray. & Bald.* 11 *l. 2. §. pen. ff. qui petant tut.* non datur igitur invitis. §. 2. *Instit. de curatorib.* 12 Curator in litem dari non potest, nisi præsens, & id acceptans, seu admittens. Quid? potestne se excusare curator ab eo munere? potest. Quid? curator in litem cogiturne inventarium facere? non cogitur, si rerum nullam habeat administrationem. *Cyn. Bald.* 13 Et adprobantem: potest enim se excusare. *Bald.* 14 Pupillum cogi hoc casu captis pignoribus, notat Baldus. 15 Curatorem in litem potest judex dare de plano, hoc est, vel in privatis suis ædibus, suave domo, vel cubiculo: ut necesse non sit dari a sedente pro Tribunali. 16 Etiam feriato, *l. 2. ff. de feriis.* omni die, *l. 8. §. pen. ff. de tutorib. datis.* adde *l. 8. C. de feriis.* adde Rebuffum *in tr. de sentent. provisionalib. art. 3. gloss. 2.* Cur in litem curator quovis loco & tempore dari potest? An quod hujus curatoris datio proprie non pertineat ad litis ordinationem, ut vult Azo? An potius, quod semiplena cognitione & inquisitione dari potest, ut Petrus & Dynus existimant? cum proprie ex inquisitione datus non dicatur, qui datus sit die feriata, & judice non sedente pro tribunali. 17 Indefinite decretum interpositum generaliter interpositum intelligitur. 18 Curator ad res omnes in dubio datus intelligitur. *l. 4. l. 5. ff. eod.* 19 Indefinita æquipollet universali, Bald. *l. 8. §. 3. ff. de pign. act. l. 43. l. 44. ff. de legat. 2.* Imo speciali. *l. 2. ff. de liberis & posthumis.* Sed ibi de odiosis: hic de favorabilibus agitur. Non æquipollet etiam universali, ubi non est eadem ratio. *l. 29. §. 4. ff. de legat. 3. l. 1. l. 38. §. 2. ff. de auro.* 20 Indistincte liti curator datus, hoc non expresso, an ad agendum, vel defendendum sit datus, necne, intelligitur datus secundum naturam litis ad omnem litem: ut si duplex judicium sit, vices actoris, & rei simul subeat. 21 Quid? procurator, vel Syndicus indistincte datus num intelligitur datus ad lites etiam futuras? non intelligitur ad lites futuras datus, nisi lites futuræ pendeant a præsentibus, aut sint eis connexæ. 22 Curator in duplicibus judiciis datus, debet subire partes actoris & rei. Curator enim liti datur secundum naturam litis. *Bald.* & ad agendum datus defendere tenetur. *Bart. l. 15. in fin. l. 33. §. 4. ff. de procuratorib.* 23 Imo, unus tantum dandus est. *l. 5. §. 7. ff. judicatum solvi.* 24 *l. 9. ff. de pact. l. 31. §. 1. ff. de procuratorib.* 25 An pupillorum, ut vult Accursius? An potius plurium tutorum adversus pupillos litigantium? Quod magis est: solet enim eo casu curator dari. 26 Curator in unam litem, pluresve lites dari potest. 27 In litem. 28 *Al.* manebit *vel* manserit. 29 Secus in aliam: Curatorem enim in litem habenti ad eandem litem alius curator constitui non potest, in aliam potest. Imo & in eandem potest, si modo prior causa cognita revocatus sit a judice: ita non simul, sed successive dari possunt, *ut hic.* 30 Cur successive non possunt dari, cum plures simul dari possint? 31 Tutorem. 32 Ratione diversarum causarum unus & idem vicem duorum curatorum sustinere potest. 33 In litem. 34 Tutorem. 35 *l. 8. in fin. ff. de tutorib.* §. Harmenop. 11. §. 3. 36 *l. 8. in fin. ff. de tut. dat.* 37 Invitis impuberibus. 38 Argumentum a tacente ad mutum: Tacenti, ut & muto auctoritas accommodari potest. 39 *l. 13. ff. de auctorit. tutorum.* 40 Expressa scil. non tacita, ut *l. 11. ff. eod. l. 8. §. 1. ff. de testam. tutela.* 41 Aliud est in parentibus & testatore. *l. 3. §. 7. ff. de suspect. §. 3. Inst. qui testam. §. 2. §. 5. Inst. quib. mod. tut.* An hæc diversitatis ratio est, quod factum testatoris in eo, quod deficit, potest suppleri per quemcunque judicem, factum judicis non potest expleri, nisi per eundem judicem: ideoque ei injungitur, ut pure & perfecte det. *Bart.* An quod imperfecte datur, quod sub conditione datur, ut merito nullam vim habeat id genus tutoris datio? 42 Sub *Conditione* omnimodo inutiliter datur a Prætore tutor. 43 Aliud in procuratore. *l. 3. ff. de procurat.* Cur tam varie? favor pupilli id expostulat, ne, dum conditionis existentia exspectatur, bona dissipentur. 44 *l. 48. ff. de verb. oblig.* Hæc verba *si satis dederit*, admonitionem in se potius habent, quam conditionem, *ut hic.* ut & hæc verba, *cum petiero, cum poposcero, si petiero.* His ita formalis stipulatio fit præsens, nisi probetur aliud actum. *l. 135. ff. de verb. oblig. l. Titio. 71. ff. de condit. & demonstr.* Aliud est in operarum stipulatione, ut si quis ita a liberto stipulatus erit, *cum petiero. l. cum patronus. 22. ff. de oper. libertor.* Nam illo casu operæ non ante cedunt, quam petitæ sint: res aliæ cedunt ex tempore interpositæ stipulationis. Ut rem finiam, Conditio non videtur, quæ admonitionis vim habet. Imo conditionem facit dictio, *si*, *l. 48. ff. de condict. indeb.* 45 Cur non habet? quia hic conditio adjicitur ei, quod tacite ac necessitate inest. *l. 3. ff. de leg. 1.* 46 Imperio alicui concesso, tutoris dandi potestatem concessam non esse, hinc colligit Jacobus Aretinus: quod Baldo improbatur: cum una cum territorio hodie transeat universim ea potestas. 47 Imo, imperii est: dantur enim tutores a Præfecto Urbis, & cæteris, *Instit. de Attil.* qui imperium habent. 48 Imo, est jurisdictionis: Prætor enim secundum suam jurisdictionem tutorem dat. §. 4. *Instit. de Attil.* & legatus proconsulis, *l. 15. ff. de offic. Procons.* quem certum est mandata sibi jurisdictione uti. *l. 12. d. titul.* 49 Cujus juris fuerit? mixti imperii, inquiunt interpretes. Mynsingerus post Bellonum *1. supput. 2.* ait, tutoris dationem esse permissionis. Quid? Num utriusque fuerit, ut Accursius sentit: non omnem tutoris dationem imperii esse, vel jurisdictionis, cum sit aliqua, quæ detur ab imperium vel jurisdictionem non habente. *Goth.* Adde Coras. *lib. 5. miscellan. c. 24.* S. L. Tutorem dare is potest, cui specialiter permittitur. Mar. Salom. *ad l. 1. de off. ejus. n. 4. & ibi* omnes Doctores. *Mod.* 50 Hodie competit jure Magistratus: ideoque is, cui concessum est a Principe imperium, jus dandi tutoris habet. *Bald.* 51 *l. 8. in fin. ff. de tutor. datis.* 52 Curator captivi filio recte datur. Harm. *eod. c. 14.* 53 Ejus enim status dubius est. 54 Captivi & absentis bonis datur curator, ut cum eo possit litigari. *l. 15. ff. ex quib. caus. major. l. 6. in fin. ff. quib. ex caus. in possess.* 55 Pater agnoscens munus filio injunctum, tenetur in solidum. Cur hic consentiens pater in solidum tenetur, cum eo casu de peculio & in rem verso teneatur? *l. 21. ff. de admin. & peric. tut.* 56 Vide *l. 11. ff. de tutelæ, & rationib. circa fin. l. 1. C. quod cum eo. l. 2. l. 3. §. ult. ff. de pecul. l. 2. in fin. ff. ad municip.* 57 Agnoscit munus filio injunctum pater vel gerendo, vel consentiendo viva voce, aut scripto. 58 Vide *l. 51. ff. de adquir. vel omitt. hered.* 59 Consensus probatur, quotiens enunciationi causa enunciandi adjicitur. 60 Creditores εἰς περιγραφὴν τῶν δανειστῶν. Cujac. *7. observ. ult. Eclog. 37. tit. 1. cap. 5.* 61 Monentem verba non obligant: monens filium, ut gerat tutelam, pater agnovisse filii tutelam non videtur. 62 Jus patronatus a fraude non excusat. 63 Creditorum Cujac. ad *l. 59. ff. de verb. oblig.* vide *l. 99. ff. de solutionib.* 64 Pauliana actio. vide *ff. quæ in fraudem credit.* 65 Extra ordinem puniuntur, qui tutelam redemit, aut alii detulit extra ordinem, id est, arbitrio judicantis. adde *l. 13. ff. de pœnis.* Atqui salarium tutori constitui potest. *l. a tutoribus. 33. in fin. ff. de administ. & peric. tutor.* Potest & procurator pecuniam accipere. *l. tutori. 20. C. de negot. l. invitus. 17. C. de procuratorib.* Merito: nam & salarium jam tutori aut futuro tutori constituitur: & procuratoris voluntarium officium est. 66 *l. 1. §. 7. ff. de offic. Præfect. Urb.* 67 *Subaudi* judici. 68 *Consulto*, hic est, malitiose. 69 Edit patrimonium pupilli tutor, qui id vel demonstrat judici, vel ejus quantitatem in inventarium refert. 70 Id accidit, si in inventario quid retineatur ex bonis. *l. ult. C. de magistratib. conveniend.* 71 *l. 7. §. 8. in fin. l. penult. ff. de minorib. l. ult. C. si advers. vendit.* 72 *l. 24. ff. de tutor. datis.* Alias veteres quidam legunt, *Etiam municeps.* 73 Imo non municeps dari non potest. *l. 1. in fin. ff. de tutorib. dat.* 74 Tutorem etiam non municipem municipi judex dare potest, *ut hic.* 75 Ejusdem municipii vel jurisdictionis homini. 76 Furiosus tutor sub conditione tacita, *cum suæ mentis erit*, dari potest. An & sub expressa, ut quemadmodum furiosus tutor datus, sub hac conditione datus intelligitur ut sit tutor, cum suæ mentis fuerit, ita liceat expresse tutorem dare Titium furiosum, cum suæ mentis erit, tutor esto? *l. 6. §. 1. ff. eod. l. 10. §. 3. ff. de testam. tutela.*

QUæsitum est, an hi, qui in locum absentis Reipublicæ [1] causa tutores [2] dati [3] sunt [4], mortuo [5] illo tutores perseverent? an alii petendi essent? Paulus respondit, eos [6], qui in locum absentis dati sunt, non reverso eo, in eadem causa perseverare usque ad tempus pubertatis.

De curatore dato ad valetudinem, aut senectutem tutoris. 1. De adjutore tutelæ.

13. POMPONIUS lib. 2. Enchiridii.

SOlet etiam curator dari aliquando tutorem [7] habenti, propter adversam tutoris valetudinem, vel senium ætatis: qui magis *administrator* [8] *rerum* quam *curator* esse intelligitur [9]. §. 1. Est etiam *adjutor* [10] *tutelæ*, quem solet Prætor permittere tutoribus [11] constituere, qui non possunt sufficere administrationi tutelæ: ita tamen, ut suo [12] periculo eum constituant [13].

Quibus modis tutela finitur.

14. ULPIANUS lib. 37. ad Sabinum.

SI adrogati sunt adhuc impuberes, vel deportati [14] sint pupilli, tutores habere desinunt. §. 1. Item si in servitutem [15] pupillus redigatur, utique finitur tutela. §. 2. Aliis quoque modis desinunt esse tutores: si forte quis ab hostibus [16] fuerit captus, vel pupillus, vel tutor. §. 3. Sed etsi ad tempus [17] fuerit quis datus, tempore finito tutor esse desinit. §. 4. Præterea, si suspectus [18] quis fuerit remotus, desinit [19] esse tutor. §. 5. Sed etsi ad certam conditionem [20] datus sit, æque evenit, ut desinat esse tutor existente conditione.

Si tutor est apud hostes.

15. IDEM lib. 38. ad Sabinum.

SI quis tutor non sit captus ab hostibus, sed missus ad eos quasi Legatus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit [21]: quia servus non efficitur, tutor manet [22]: sed interim a Præsidibus alius tutor dabitur.

De fœminis. 1. De transmissione tutelæ.

16. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

TUtela plerumque [23] virile [24] officium est. §. 1. Et sciendum est nullam [25] tutelam hereditario jure ad alium transire: Sed ad liberos [26] virilis sexus perfectæ [27] ætatis descendunt legitimæ, cæteræ [28] non descendunt [29].

Si tutor furiosus, aut mutus, aut surdus sit.

17. GAJUS lib. 8. ad Sabinum.

COmplura Senatusconsulta facta sunt, Ut in locum [30] furiosi, & muti, & surdi tutoris, alii tutores dentur.

De fœminis.

18. NERATIUS lib. 3. Regularum.

FOeminæ tutores [31] dari non possunt: quia id munus masculorum [32] est: nisi a Principe filiorum [33] tutelam specialiter postulent.

TIT. II.

DE TESTAMENTARIA [34] TUTELA.

Origo hujus tutelæ. Quibus datur tutor testamento, de sexu, de potestate. 1. De posthumis. 2. De nepote.

1. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

LEge [35] duodecim tabularum [36] permissum [37] est [38] parentibus [39] liberis [40] suis, sive fœminini [41] sive masculini sexus, si modo in potestate [42] sint, tutores testamento dare. §. 1. Item scire debemus, etiam posthumis [43] filiis, vel nepotibus, vel cæteris liberis licere parentibus testamento tutores dare: qui modo in ea causa sint, ut, si vivo eo nati fuerint, in potestate ejus futuri [sint], neque testamentum rupturi [44]. §. 2. Item ignorandum non est, eum [45] qui filium in potestate, & nepotem ex eo æque in potestate habebit, si nepoti tutorem dederit, ita recte dedisse videri, si nepos post mortem ejus [46] in patris sui potestatem recasurus [47] non sit: quod evenit, si vivo testatore filius in potestate ejus esse desierit.

2. ULPIANUS lib. 2. ad Sabinum.

NEc [48] militem [49] liberis recasuris in potestatem tutorem dare posse, a Divis Fratribus rescriptum est.

De codicillis. 1. De datione jure vel non jure facta.

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

T*Estamento* datos tutores accipere debemus etiam eos, qui codicillis [50] testamento [51] confirmatis [52] scripti [53] sunt. §. 1. Sed eos demum *testamento* datos accipere nos oportet, qui [54] jure [55] dati sunt.

De patre & matre.

4. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

PAter herede instituto filio vel exheredato [56] tutorem dare potest [57]: mater [58] autem non nisi [59] instituto, quasi [60] in rem potius, quam in personam, tutorem dare videatur. † Sed & inquiri [61] in eum qui matris testamento datus est tutor, oportebit: cum a patre datus, quamvis minus jure datus sit, tamen sine [62] inquisitione [63] confirmatur; nisi si causa, propter quam datus videbatur, in eo mutata [64] sit, veluti si ex amico inimicus, vel ex divite pauperior [65] effectus sit.

De tutore dato filiis, vel filiabus, vel liberis vel posthumis.

5. ULPIANUS [lib. 15. ad Sabinum].

SI quis *filiabus* [*suis* [66]] vel *filiis* tutores dederit, etiam [67] posthumæ videtur dedisse: quia *filiæ* appellatione [68] etiam posthuma continetur.

6. IDEM [lib. 39. ad Sabinum].

QUid si nepotes [69] sint? an appellatione *filiorum*, & ipsis tutores dati sint [70], videndum? Et magis est, ut ipsis quoque dati videantur: si modo *liberos* [71] dixit: Cæterum, si *filios*, non continebuntur [72]: aliter enim filii, aliter nepotes appellantur [73]. † Plane, si *posthumis* [74] dederit, tam filii posthumi, quam cæteri liberi continebuntur [75].

De herede.

7. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

TUtores non [76] ab herede, sed a [77] testatore protinus [78] proficiscuntur [79], simul atque aliquis heres exstitisset: nam & ipse heres tutor dari potest [80]: & post mortem heredis tutor recte dari potest.

Si tutor esse vetetur. 1. De conditione, de tempore. 3. De duabus conditionibus.

8. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

TUtor datus vetari [81] tutor esse potest, vel testamento, vel codicillis [82]. §. 1. Sed si sub [83] conditione fuerit tutor datus, deficiente conditione tutor non erit. §. 2. Tutorem autem & a certo tempore [84] dare, & usque [85] ad certum tempus licet, & sub conditione, & usque [86] ad conditionem. §. 3. In tutoris dationem [87] utrum levissima conditio, an novissima, ut in

1 *l.* 1. *C. in quibus casib. tutorem habenti.* vide *l.* 15. *infr. de tut. & curat. dat.* 2 *l.* 3. §. 10. *infr. de suspect. l.* 6. *infr. de tutel. & rationib. distrahendis.* 3 A testatore vel judice. 4 *Absentis*, id est, legati; in cujus locum datur alius tutor. *l. si quis. infr. eod.* & hoc speciale est in legato, nam in aliis causis datur curator. §. *item qui republicæ. Instit. de excusat. tut.* Mod. 5 Tutores dati in locum absentis, durant etiam illo defuncto. *Bart.* 6 Substitutus datus in locum absentis, absente non redeunte, durat in officio ad ejus finem usque. 7 5. Harmenop. 11. §. 50. Ita curator vel actor periculo tutoris eligitur: quoties ipse tutor administrare non potest, morbo vel senio impeditus. 8 Et coadjutor. *l.* 10. §. *ult. infr. de excus. l.* 11. *C. de procurat.* 9 Cujus etiam officium cessat finita necessitate. *d.* §. *ultim.* Bart. 10 Actor, §. *ult. Inst. de curatorib. l.* 24. *infr. de administ. & peric. tut. l.* 11. *C. de procur.* βοηθὸς Constantino: Αἰτητὴς Suidæ: diversus ab *actore*, de quo scripsi ad *l.* 6. *infr. quando ex fact. tut.* adde *l.* 6. *C. quomodo & quando judex.* οἰκονόμος Paul. *ad Galat.* 4. *vers.* 2. 11 *Subaudi*, postulantibus. 12 *l.* 24. *infr. de admin. & peric. tut.* §. 1. *Inst. quibus modis tutela. l.* 5. *C. de auct. præst.* 13 Id est, constitui postulant. Quid? adjutoris tutelæ officium duratne mortuo ipso tutore? non durat. *c. grandi. ext. de supplendo.* 14 Deportari pupillus doli capax potest propter delictum. *l. non solum.* 6. *supr. de in integrum.* 15 §. 1. *Inst. quibus modis tutela.* 16 §. 2. *Inst. de Atil. tut.* 17 §. 5. *Inst. quibus modis tut. l.* 1. *C. in quibus caus. tut. hab.* 18 §. *ult. Inst. quibus modis tutela.* 19 Et alius ejus loco dabatur. Ulpian. 11. §. 23. 20 §. 2. *Inst. quibus mod. tutela. l.* 9. §. 2. *infr. de tutelæ & rat.* 21 Non ut proditor patriæ, sed ut explorator hostium. 22 Imo transfuga tutor manere non potest, cum postliminii jus non habeat. *l.* 19. §. 8. *infr. de capt.* 23 Nam interdum mulieres tutelæ officio funguntur. *C. quando mulier tut. off.* vide *l.* 2. *infr. de reg. jur.* 24 Ut *l. ult. infr. eod. l.* 2. *infr. de regul.* 25 Hereditario jure tutelæ sive testamentariæ, sive dativæ, non transeunt ad heredes. 26 Tanquam agnatos, non tanquam heredes. *l.* 46. *supr. familiæ.* adde *l.* 56. §. 2. *supr. de jure dot.* 27 Olim minores 25. annis legitimi & dativi tutores fiebant. *Inst. de fiduciaria tutela.* Ut quæ de perfecta ætate hic leguntur, adjecta sint a Triboniano, non sint autem Jurisconsulti, ut & in *l.* 4. *l.* 8. *infr. de legitim. tut. l.* 1. *infr. de fidejuss. tutorum.* 28 Testamentariæ, vel dativæ. 29 Non transmissionis jure, sed gradus ordine. 30 *l.* 40. *infr. de excus. tutorum.* Ulpian. 21. 31 Executores tamen ultimarum voluntatum constitui possunt. *Gloss. in l. uxor. infr. ad l. Cornel. de fals. c. ult. de test. in* 6. 32 *l.* 16. *supr. eod. l.* 21. *infr. de tut. dat. l.* 2. *infr. de reg. jur.* 33 Vide *C. quando mul. tut. off.*

34 *Lib.* 5. *C.* 28. & 1. *Inst.* 14. & 37. *Eclog.* 2. 35 Id enim curæ fuit legibus. *l.* 20. *in fin. infr. eod.* 36 Cujus hæc verba sunt: Paterfamilias uti legassit super pecunia tutelave suæ rei, ita jus esto. Ulp. 11. §. 14. Cornificius 1. *ad Heren. l.* 53. *l.* 120. *infr. de verbor. signif.* 37 §. 3. *Inst. de tutelis.* Tutela testamentaria est ex permissione legum. 38 Ita Tiberius Nero moriens Tiberio & Claudio Druso filiis tutorem reliquit Octavium Cæsarem. Dion. 48. sic & Virginium Rufum sibi tutorem relictum Plinius scribit 2. *epist.* 1. Cicer. 13. *epist.* 61. *ad Silium*: Pinnius te tum tutorem, tum etiam secundum heredem instituit. 39 An matri? dat quidem mater tutorem testamento, sed qui indigeat confirmatione. *l.* 4. *infr. eod.* 40 An etiam emancipatis? ita datus confirmandus est. *l.* 3. *infr. de confirm. tutore.* An spuriis? non valet datio: quia non sunt jure filii. 41 Fœminis dari tutores, & propter ætatem, & propter rerum forensium ignorantiam, testis est Ulpianus 11. §. 1. 42 Adde *l.* 2. *infr. de reg. jur.* & emancipato: sed confirmandus est. §. *ult. Inst. de tutelis.* Goth. Adde *l.* 1. ℥. *de confirm. tutor.* Ans. 43 Vide §. 4. *Instit. de tutelis.* Posthumis dare tutorem possumus, si modo sint in nostra potestate, & agnascendo non rumpant testamentum, & si non sint recasuri in alterius potestatem. 44 Ut quia instituti vel exheredati non præteriti. Vide *hic* Alberic. & Bald. 45 *l.* 10. §. 2. *infr. eod.* 46 *Subaudi*, avi.

47 §. 3. *Inst. de tut.* 48 Multo minus paganum. 49 Cur ita? v. *l.* 28. *in fin. infr. de milit. testam.* 50 Confirmata quod fit in dispositione, videtur fieri in dispositione confirmante, & retro. *Bald.* 51 An potest dari tutor ab intestato codicillis? negat Baldus: confirmandus est tamen a Judice. *l.* 3. *infr. de confirm. tut.* 52 Quod hodie sæpius intelligitur. §. 1. *Inst. de codicill.* Bart. *hic.* Quod in confirmata fit dispositione, id videtur fieri in dispositione confirmante: Confirmatio retro fingit. Quid si tutor datus est ab intestato, hoc est, codicillis testamento non confirmatis? confirmandus erit a Judice, ut minus solenniter datus. *l.* 1. §. 1. ℥. *tit. prox.* 53 Quid? num hic requiritur expressa confirmatio: an & sufficit tacita? Hoc Accursius; illud Petrus ait: Prius verius est, cum taciti & expressi eadem sit virtus. 54 *Testamentum* id proprie ac vere dicitur, quod jure factum est. 55 Paria sunt, non fieri, aut non jure fieri. 56 *l.* 10. §. 2. *in fin. infr. eod.* 57 5. Harm. 11. §. 3. Goth. *l.* 10. §. 2. *l.* 26. §. 2. *l.* 31. ℥. *eod.* Ans. 58 Et avia. *Bart.* 59 *l.* 4. *C. eod.* 60 Tutor a matre datus, in rem potius quam in personam datus videtur. 61 *Sub.* plene. magna cum inquisitione hoc fieri debet, cum filium non instituerit: alias summarie. *l. ult. in fin.* ℥. *qui pet. tut.* Goth. vide *l.* 4. *C. h. t. & ibi* Goth. *Ans.* 62 §. *ult. Inst. de tutel. l.* 6. ℥. *de confirmando tutore.* 63 Plena: sed quali quali. *Bald.* 64 Mutatis moribus mutantur homines. 65 Aut penitus non solvendo: vel ex probo improbus & nequam. *l.* 8. *l.* 9. ℥. *de confirm. tutor.* 66 §. *ult. Inst. qui testam. tutor. dari.* 67 Imo filiæ datus tutor, posthumæ datus non videtur: quia legatum filiæ factum non intelligitur de posthumo. *l. qui filiabus.* 17. ℥. *de legat.* 1. An hoc ideo fit, quod tutor detur potestatis ratione, quæ est etiam in posthumo (quod tamen esse non videtur. *l. ult.* ℥. *de collat.*)? An quia datur ut filiis aut liberis, quorum voce continentur etiam posthumi? 68 Vide *l.* 164. ℥. *de verb. sign.* 69 Nepos *filii* appellatione non continetur, *ut hic.* nisi aliud suaserit evidens voluntas defuncti, vel præsumptio & interpretatio justa, *l.* 59. ℥. *de ritu nupt.* Nec *nepotis* igitur nomine pronepos, & sic deinceps. Testatores leges ipsas imitantur. Leges *liberorum* appellatione utuntur, quoties quid universo generi præstitum volunt: *Filiorum*, quoties filiis solis: *nepotum*, quoties nepotibus solis. *l. liberorum.* 220. §. 1. ℥. *de verb. sign.* Eadem quoque erit ratio filiorum, fratrum vel sororum, quos in usu vocamus nepotes. Accurs. *l.* 2. *C. de success. edicto.* Spartianus, nepotes per fratrem: Ovidius, nepotes a fratre. 70 Vide Corasium *ad l. liberos. num.* 7. *de Senator.* Mod. 71 *Liberorum* (non filiorum) appellatione, nepotes: *posteriorum*, nati & posthumi continentur. §. *ult. Inst. qui testam. tut. dari.* 72 *Subaudi*, inspecto communi usu loquendi. 73 *Subaudi*, vulgariter. 74 Posteris. *Hal.* vide quæ scripsi ad Theoph. *Inst. eod.* 75 Cur continebuntur? An quia *posthumi* vox non gradus ipsos distinguit, sed colligit: *filiorum* vero vox gradus ipsos distinguit, ut vult Baldus? 76 Cur non ab herede tutor proficiscitur? quia si ab herede proficisceretur, heres sibi ipsi tutorem daret. Atqui inter dantem & accipientem differentia esse debet. *l. Prætor.* 4. ℥. *de tutoribus dat.* Cur a testatore? quia si non ab herede tutor proficiscitur, necesse est a testatore eum procedere. 77 Procedit ab aliquo, quod ab eo emanat tanquam a causa, non tanquam a medio. 78 Ἀμέσως idem dicendum est, si servi non a coheredibus, sed a semetipsis instituti, *l.* 6. §. *ult.* ℥. *de hered. instit.* vide Cujac. 17. *observ.* 28. sed tamen constat ex *l.* 10. ℥. *eod.* hereditate nondum adita tutorem alium dari posse. 79 Hoc dicit ad distinctionem legatorum & fideicommissorum, quæ omnia ab herede proficiscuntur. 80 Qui non posset dari, si tutelæ datio ab herede etiam proficisceretur. Cujacius, *ibid.* 81 Tutela (ut & executio testamenti) potest codicillis adimi. 82 Testamento confirmatis. 83 *l.* 11. ℥. *eod.* Testamentaria tutela diem & conditionem recipit. 84 *Subaudi*, testatori licet: ut hoc sit verum in testamentario tutore, de quo hoc titulo agitur, non in dativo, seu dato a Judice. 85 Paul. *ad Galat.* 4. *vers.* 2. 86 Tutela testamentaria diem & conditionem recipit. adde §. 2. *Instit. quib. mod. tut.* 87 *Al.* datione, *subaudi*, testamentaria.

lega-

legato [1], spectanda est? ut puta *Titius* [2], *cum poterit*, *tutor esto: Titius*, *si* [3] *navis ex Asia venerit*, *tutor esto?* Et Julianus lib. xx. Digestorum recte scripsit, novissimam [4] scripturam esse spectandam.

De aditione.

9. POMPONIUS lib. 3. ad Quintum Mucium.

SI nemo hereditatem [5] adierit [6], nihil [7] valet ex his, quæ testamento scripta sunt [8]: si vero unus ex pluribus adierit, tutelæ statim [9] valent: nec [10] expectandum erit, ut omnes hereditatem adeant.

De hereditate jacente. 1. *De pluribus dationibus.* 2. *De nepote.* 3. *De furioso*, 4. *Vel servo*, *datis tutoribus.*

10. ULPIANUS [lib. 36. ad Sabinum].

SI hereditas nondum adita [11] sit, ex qua tutor speratur, verius est alium [12] tutorem posse dari [13]: quasi nondum sit, nec speretur [14]. §. 1. In tutelis testamentariis id sequimur, quod novissimum [15] est: &, si sæpius tutor datus sit, novissimam [16] scripturam intuemur. §. 2. Qui filium & ex eo nepotem habebat [17], si nepoti tutorem dederit, habet disceptationem, an aliquo casu non sit utilis datio? utputa si proponas, filium [18] vivo [19] patre decessisse, & nepotem [20] ex eo successisse vivo avo? Et fortius dicendum est, tutelam quoque [21] e lege [Junia] Velleia [22] confirmatam [23]: nam & Pomponius lib. XVI. ex Sabino scripsit, valere tutoris dationem: Cum enim confirmatum sit testamentum [24], consequenter [25] tutoris quoque datio valebit in eo testamento scripta, quod valet, id est, ubi nepos vel heres institutus [26] sit [27], vel nominatim exheredatus sit. §. 3. Si furiosus testamento tutor datur, si quidem *Cum* [28] *furere desierit*, tutorem esse recte datum Proculus existimat [29]: quod si datus sit pure, negat [30] Proculus valere dationem: Sed est verius, quod & Pomponius ait, recte videri datum, & tunc fore tutorem cum sapere cœperit. §. 4. Servus alienus ita [31] dari tutor potest [32], *Si liber erit*, *tutor esto*: Quinimo, & si pure datus sit, videtur [33] inesse hæc conditio, *Cum liber erit*. † Potest autem quis & extraneo [34] servo defendere ex hac [35] causa fideicommissariam [36] libertatem [37]. Quid enim interest [38] suum servum, an alienum tutorem scripserit, cum pupilli favore & publicæ utilitatis adsumpta [39] libertas sit in persona ejus, qui tutor scriptus est? Potest igitur & huic [40] fideicommissaria [41] libertas defendi, si voluntas apertissime non refragetur.

De conditione, *vel die.* 1. *De excusatione*, 2. *Vel remotione*, 3. *Vel morte*, 4. *vel capitis diminutione tutoris testamentarii.*

11. IDEM [lib. 37. ad Sabinum].

SI quis sub conditione [42] vel ex die, tutorem dederit, medio [43] tempore alius tutor dandus est: quamvis legitimum tutorem pupillus habeat: Sciendum est enim, quamdiu testamentaria tutela speratur, legitimam cessare [44]. §. 1. Et si semel ad testamentarium devoluta fuerit tutela, deinde excusatus [45] sit tutor testamentarius, adhuc dicimus in locum excusati dandum, non ad legitimum tutorem redire tutelam [46]. §. 2. Idem dicimus &, si fuerit remotus; nam & hic ideirco [47] abit, ut alius detur. §. 3. Quod si tutor testamento datus decesserit [48], ad legitimum tutela redit: quia hic Senatusconsultum cessat. §. 4. Plane si duo pluresve [49] fuerint tutores testamentarii, in locum ejus, qui decessit, vel in civitate esse desiit [50], poterit dari alius [51]: cæterum, si nullus supersit, vel in civitate sit, legitima tutela succedit.

De certa re vel causa.

12. IDEM [lib. 38. ad Sabinum].

CErtarum [52] rerum [53], vel causarum [54] testamento [55] tutor dari non [56] potest, nec [57] deductis rebus.

13. POMPONIUS [lib. 17. ad Sabinum].

ET, si datus fuerit, tota [58] datio nihil valebit.

14. POMPONIUS [lib. 2. Institutionum].

QUia [59] personæ [60] non [61] rei vel causæ datur [62]:

15. ULPIANUS [lib. 38. ad Sabinum].

SI tamen tutor detur [63] rei Africanæ [64], vel rei Syriaticæ [65], utilis datio est: Hoc [66] enim jure utimur.

Filiorum, *liberorumve*, 5. *Aut posthumorum appellatione qui continentur.*

16. IDEM lib. 39. ad Sabinum.

SI quis ita dederit, *Filiis meis tutorem do*: in ea conditione est, ut tam filiis, quam filiabus dedisse videatur: *filiorum* enim appellatione [67] & filiæ [68] continentur. §. 1. Si quis *filio* tutorem dederit, & plures filios habeat: an omnibus filiis dedisse videatur? Et de hoc Pomponius dubitat: Magis autem est, ut omnibus [69] dedisse videatur. §. 2. Si quis *liberis* tutores dederit, vel *filiis*, & habeat quosdam apud hostes, etiam ipsis dedisse videbitur [70]: si non aliud aperte probetur testatorem sensisse. §. 3. Si quis, cum ignoraret se filium Titium habere, *filiis* tutores dederit [71]: utrum his solis dedisse videatur, quos [72] in potestate scit, an ei quoque, quem ignoravit se habere? Et magis est, ut huic dedisse non videatur [73], licet nomen *filiorum* admittit & ipsum: sed quia de ipso non sensisset, dicendum est cessare in personam ejus dationem. §. 4. Proinde & si certus fuit filium decessisse qui supererat, idem erit dicendum: nec enim videtur ei dedisse, quem obiisse credebat. §. 5. Si *Posthumis* dederit [74] tutores, hique vivo nascantur, an datio valeat [75]? Et magis [76] est, ut utilis [77] datio fiat, etiamsi vivo eo nascantur.

De satisdatione.

17. IDEM [lib. 35. ad Edictum].

1 In quo novissima conditio spectatur. *l.* 87. ℱ. *de condistionib. & demonstrat.* 2 Hæc levissima conditio est. 3 Hæc novissima conditio est. 4 Ut *l.* 10. §. 1. ℱ. *eod.* 5 Dies tutelæ cedit a die aditæ hereditatis, *ut hic*. non a die mortis, ut legata, *l. tutores.* ℱ. *eod. l. si tres*, *qui tres.* 31. § 1. ℱ. *de excus. tut.* Ideo regula Catoniana locum non habet in tutela, *l. antepen.* ℱ. *de regula Catoniana.* Cur ab adita hereditate cedit dies tutelæ? Quæ non transeunt ad heredem, eorum dies cedit hereditate adita, non à morte testatoris (quod in ususfructu & libertate apparet. *l.* 1. *in fin. l.* 2. ℱ. *quando dies legat. l.* 1. §. *in novissimo C. de caduc.*) Tutela autem non transit ad heredem *l. tutela.* 16. *in fin. supr. tit. prox.* 6 *l.* 10. ℱ. *eod. l.* 45. §. 1. ℱ. *de excus. tut.* 7 Imo valet, *arg. Authent. ex causa. C. de liberis præteritis.* Testamento rupto, quod in eo præteriti aut injuste exheredati liberi sint, institutiones irritæ quidem sunt, at non legata. *d. Auth.* Testamento rupto ob non aditam hereditatem, tutelæ irritæ manent. *Goth.* Secus Jure Canon. Viv. *lib.* 2. *decis.* 419. *num.* 3. An autem & quibus casibus legatum de jure civili debeatur hereditate etiam ex testamento non adita, v. *l.* 88. §. *filium.* ℱ. *de leg.* 2. *l.* 2. §. *ult.* ℱ. *de legitim. hered. l.* 14. *C. de fideicomm.* Govean. *lib.* 1. *var. cap.* 1. Andr. Gail. *lib.* 2. *obs.* 134. *n.* 3. Covarruv. *cap. Raynut.* §. 18. *n.* 8. *extr. de testam* Gomez. *lib.* 2. *var. cap.* 4. *num.* 8. Ans. 8 Igitur aditio hereditatis tutelas præcedet: nullus tutor erit, non denique auctoritatem præstabit tutor ante aditam hereditatem. Proinde & pupilli adire prius hereditatem debebunt, quam tutorem habeant: & tamen dicitur, pupillum sine tutore hereditatem adire non posse, *l. pupillum.* 49. ℱ. *de adquir. vel omitt. heredit. l. potuit.* 5. *C. de jure deliber.* Videntur hæc perplexa & ἀσύστατα. An dicemus pupillum adire hereditatem auctoritate Judicis, *l. si infanti.* 18. *C. de jure delib. l. bonor.* 7. *C. qui admitti?* An dari curatorem ad adeundam hereditatem? *l. cum quadam.* 26. *C. de administ. tutor.* (quod non videtur, quia auctoritas curatoris in impubere non est idonea ad hereditatem adeundam. *l. cum in una.* 17. §. *tutor.* 1. ℱ. *de appellat. l. solet.* 13. *supr. tit. prox.* §. *interdum. Inst. de curatorib. l. quoties.* 3. *C. in quib. cas. tutor. habenti.*) An potius tutorem dari ad hereditatem adeundam. *arg. l.* 10. ℱ. *eod.* §. 1. *Inst. de Atil.* §. *ult. Inst. de auctor. tutor.*? An vero dicemus existentiam sui heredis confirmare dationem tutelæ, ut §. *posthumi. Inst. de exhered. liberor.* §. *sui. Inst. de hered. qualit.* hoc est, suum heredem ipso jure heredem esse, licet se non immisceat, *l. si nemo.* 19. *in fin.* ℱ. *eod. l. si post mortem.* 68. ℱ. *de legat.* 1. id est, ut ea ratione omnia, quæ testamento continentur, sui heredis existentia, hoc est, eo ipso quod suus aliquis est heres, confirmata intelligantur, sine ulla aditione, *l. ita tamen.* 27. §. *si pater.* 3. *l. apud Julianum.* 11. ℱ. *ad SC. Trebell.* ut post Dynum notat Bartolus, Baldus, Albericus: licet Raynaldus neget, existentiam sui heredis id hic præstare (quæ alias confirmat fideicommissa universalia tabularum pupillarium & libertatis, & inducit transmissionem ad heredes etiam extraneos. *l. ita tamen.* 27. §. *si pater.* 3. ℱ. *ad SC. Trebell. l. cum quasi.* 30. §. *sed & si.* ℱ. *de fideic. libert. l. ex militari.* 11. *in fin.* ℱ. *de test. milit. l. apud hostes.* 8. *C. de suis. l.* 3. *C. de jure delib. l.* 1. *C. si ab hered. se abstineat.*) eo magis quod existentia sui heredis nomine solo non effectu agere quibusdam dicatur? Dyni opinio verior, hoc adjecto: Dato coherede extraneo, heredi suo aditionem requiri: suo herede solo existente, sine aditione confirmari tutelam. 9 *Sub.* ab adita hereditate, ut paulo ante dixi. 10 Sufficit enim, ut unus adierit. 11 Vide *l.* 9. ℱ. *eod.* 12 Dixi ad *l.* 9. *supr. eod.* 13 Etiam specialiter ad adeundam hereditatem, *d. l.* 9. *l. impuberi.* ℱ. *de tutorib. datis.* qui adita hereditate tutor esse desinet. 14 *Sub.* ut res ita se habeat, hoc est, non adita hereditate. 15 Ut *l.* 8. *in fin. supr. eod. l. penult. in fin.* ℱ. *de confir. tut.* 16 Id est, ultimam. 17 Vid. *l.* 1. *in fin. supr. eod.* 18 A me institutum. 19 Atqui vivus non habet heredem, *l.* 1. ℱ. *de hereditat. vel action. vendita. l.* 1. ℱ. *pro herede.* Nepos hic vivo succedit in suitatem, non in hereditatem: ut sit suus, non ut sit heres avi viventis 20 A me substitutum, quo casu meus filius me vivo moreretur. 21 Non tantum institutionem, sed & alias partes testamenti. 22 De qua lex 29. §. 11. & *seq.* ℱ. *de lib. & posth.* 23 An dicemus permissam cum Bartolo? an confirmatam universaliter cum Baldo? an confirmatam, quod ad institutionem heredis attinet, cum Dyno? 24 Vide *d.* §. 11. 25 Testamentum, quod per legem Velleiam fulcitur, etiam quantum ad tutelam testamentariam habet effectum. *Bald.* 26 Ut *l.* 4 *supr. eod.* 27 *Sub.* una cum filio. 28 Vide *l.* 11. *supr. de tutelis.* 29 Et bene. 30 *Sub.* male. 31 §. 1. *vers. servus autem alienus. Inst. qui testam. tut. dare.* 32 Imo non potest servus dari tutor. *l. in servili.* 7. *C. qui dare tut. poss.* Non potest a Judice, potest a testatore. 33 Imo non videtur. *d.* §. 1. 34 Argumentum a minori ad majus: Quod nobis licet in servos extraneos, hoc multo magis in nostros licebit. 35 Hoc est, hoc ipso quod tutor datus sit. 36 Vide *l.* 5. *C. eod. l.* 9. *C. de fideicommiss. libertatib.* 37 Quod ait Justinianus *tit. qui testam. tut. dar. poss. Instit.* tacite directam libertatem accepisse videri, intellige, *directam*, id est, directis verbis. Ut enim tutela semper directo datur, ita & quæ subintelligitur inesse ei libertas: effectu tamen & reipsa fideic. vim habet, idque pupillorum gratia, ut patroni sint suorum tutorum. Quod si enim hunc voluisset directa donare libertate, ut orcinus esset, non heredis libertus; poterat eum nominatim libertum esse jubere; quod videtur non fecisse, ut esset libertus ejus, cui tutor constituebatur. tacita igitur testatoris voluntas, & pupillorum gratia faciunt, ut hæc libertas effectu speciem fideicommissariæ præbeat: quia tutor est libertus pupilli sui heredis, non autem defuncti. *Mod.* 38 *Sub.* nihil. 39 Id est, admissa. 40 *Sub.* servo alieno, qui tutor testamento datur. 41 *l.* 9. *C. de fideicommiss. libert. l.* 24. §. *si quis.* ℱ. *de fideicommiss. libert.* 2. Paul. *sent.* 13. §. *ult.* Imo directa. §. 1. *Inst. eod. l* 24. §. 10. ℱ. *de fideicommiss. libert.* vide Cujac. 18. *observ.* 5. vide *l.* 9. ubi dixi, & ad Theophil. *Instit. quib. modis testam.* 42 Potest enim ita a parente dari, §. 3. *Inst eod.* vide quæ notavi ad *l.* 6. §. 1. *supr. de tutelis.* 43 §. 1. *Inst. de Atiliano.* 44 Tutelæ procedunt ad modum hereditatis, id est, jus hereditatis sequuntur: Ut ergo spes heredis instituti excludit venientem ab intestato, ita testamentarius excludit legitimum venientem a lege. *Bald.* 45 *l.* 2 *C in quib. cas. tutorem habenti* Ulp. 11 §. 23. 46 Cur ita? vel ideo quod a Judice id principaliter agente tutor suspectus removetur, ut alius detur. vide *l.* 2. ℱ. *de confirm. tutor.* Bart. ut ad eundem pertineat institutio, ad quem destitutio spectat: ejus est conferre, cujus est privare. Illi actus contigui: unus actus ab alio consurgit: ideoque ab eodem pendent. *Bald.* An ideo quod in remoto remanent reliquiæ testamentariæ? in eo, qui remotus est ob dolum, id esse non potest: ideoque displicet hæc Baldo ratio, *ibid.* 47 *l.* 3. §. 8. ℱ. *de legitim. tutorib* 48 De morte naturali nullum est dubium, tunc enim tutor citra ministerium Judicis removetur, *l.* 6. *in fin* ℱ. *de legitim. tutorib.* si civiliter, secus. Bart. *hic num.* 2. Bald. 49 Plures tutores testamento dari possunt, *ut hic.* adde *l.* 23 ℱ. *de tut. dat.* 50 Alteri superstiti ejus tutela non accrescit. *Bald.* 51 Quia debet alius dari loco mortui. 52 Harmenop. 11. §. 6. 53 Puta fundi, Bald. §. 4. *Inst. eod.* 54 Puta administrationis hordei, vel vini. *Bald.* aut potius, si pupillum quis appellet, vel pupillum appellare velit. 55 Tutor certæ rei dari testamento non potest, *ut hic.* a judice potest. Albericus hic & in *l. si hereditas.* 10. *supr. eod.* 56 Imo potest: Nam ad adeundam hereditatem potest dari. *l.* 10. *supr. eod. l. impuberi.* ℱ. *de tutorib. datis. l. cum in una.* 17. §. *tutor.* ℱ. *de appellat.* Potest & dari rei Africanæ, vel Syriacæ, *l.* 15. ℱ. *eod.* Respondeo, datur ad adeundam hereditatem, ideoque tutor ut testamento datus confirmatur: quia tutelæ datio non confirmatur, nisi adeatur hereditas, *l.* 9. ℱ. *eod.* nec potest adire pupillus sine aliquo tutore. §. *neque. Inst. de auctor. tutor.* Porro quod datur rei Africanæ, vel Syriacæ, non repugnat. Nam qui ita datur universitati bonorum, quæ in Africa sunt, datur non certæ rei, vel causæ. Quin si stricto jure ageremus, dicendum esset rei Africanæ dari non posse. *l. ex facto.* 35. ℱ. *de heredib. instit.* Verum usu ipso obtinuit dari ita posse: unde mox adjicit Ulpianus, *Utilis datio est: hoc enim jure utimur.* Ideo vero universæ rei tutorem dari posse Petrus censet, quod tam dissita patrimonia varias tutelas facile admittant. Jacobus de Aretio putat, legem ea permissione tutoris testamento dati onus minuere, ut nec se, ob ita dissita patrimonia, facile excuset. 57 Tutor in personam solam pupilli non datur deductis rebus, *ut hic.* quia datur præcipue & directo in personam: secundo in res ipsas. Datus simpliciter tutor, ad res omnes, in quacunque sint jurisdictione, datus intelligitur. 58 Utile in totum vitiatur inutilis adjectione. vide *l. per servum.* 14. §. 1. *supr. de usu & habit.* 59 Tutela est personarum, cura rerum ac bonorum: tutor in personam, curator in res datur. *l.* 8. *C. de nupt.* 60 Est enim potestas in personam. *l.* 1. *supr. de tutelis.* 61 Imo rei datur. *l.* 12. §. 3. ℱ. *de administ. & peric. tut.* 62 Id est, dari debet. 63 Testamento. 64 Tutor dari potest omnibus rebus Africanis, vel Syriacis, *ut hic*. at non ita, rebus in villa aliqua existentibus: ut alia sit ratio rerum unius provinciæ & villæ, ut notat hic Albericus & Porcus, *Instit. qui test.* 65 Vel Syriacæ. *Hal.* adde vel Romanæ, vel provinciali. *l.* 27. ℱ. *de tutorib. dat.* 66 Quod tutor universitati bonorum dari potest, ratio petenda est non a stricto jure, sed ex usu populi Romani, vel potius utilitate pupilli. 67 *Filiorum* appellatione filiæ etiam continentur, *ut hic.* unde notant, substitutum alicui, *si sine filiis decesserit*, non admitti nisi post filias testatoris, hoc est, excludi a filiabus defuncti, nisi mens alia sit testatoris: Alioquin, sine filiis decessisse non videtur, qui moriens filiam reliquit. vide Manticam. 3. *de Conjectur.* 13. Quin & hoc quoque colligitur: Prohibitione facta filiis, ne alienent, prohibitionem factam quoque fœminis, ne alienent. de quo vide Concinatium 3. *quæst.* 15. 68 Non e contra. *l.* 45. ℱ. *de legat.* 2. 69 Cujuscunque sexus, & omnibus liberis, etiam filiæ. vide *l.* 116. *l.* 122. ℱ. *de verb. sign. l.* 17. ℱ. *de legat* 1. 70 Propter spem postliminii. *Accurs.* 71 An idem erit, si eos tantum heredes instituerit? vide *l.* 9. *C. de test. milit.* 72 Verba restringimus ad ea, de quibus cogitatum est. 73 *l.* 40. *in fin. supr. de pact. l.* 25. *in fin.* ℱ. *de liber. & posth. l.* 3. *C. de inoff.* 74 *Sub.* testamento. 75 Valere non videtur, quia appellatione posthumorum jam nati non continentur, *l.* 10. ℱ. *de liberis & posthum. l.* 164. ℱ. *de verb. sign.* 76 Cur magis? *Posthumi* etiam dicuntur, qui post testamentum nascuntur. 77 *l. ult. C. de posthum.*

TEſtamento datos tutores non [1] eſſe cogendos ſatisdare *rem ſalvam fore*, certo [2] certius eſt. Sed nihilominus, cum quis [3] offert ſatisdationem, ut ſolus adminiſtret, audiendus eſt [4]: ut Edicto [5] cavetur. Sed recte Prætor etiam cæteris detulit hanc conditionem [6], ſi & ipſi velint ſatisdare: nam & ſi ipſi parati ſunt ſatisdare, non debent excludi [7] alterius oblatione: ſed, impleta videlicet ab omnibus ſatisdatione, omnes gerent, ut qui contentus eſt magis ſatis accipere, quam gerere, ſecurus [8] eſſet [9]. §. 1. Non omnimodo autem is, qui ſatisdat, præferendus eſt [10]. Quid enim, ſi ſuſpecta perſona ſit, vel turpis, cui tutela committi nec cum ſatisdatione debeat? vel quid, ſi jam multa flagitia [11] in tutela admiſit? nonne magis repelli & rejici a tutela, quam ſolus adminiſtrare debeat? Nec ſatis non dantes temere [12] repelluntur: quia plerumque bene probati & idonei atque honeſti tutores, etiam ſi ſatis non dent, non debent rejici; quinimo nec jubendi ſunt ſatisdare. §. 2. Duplex igitur cauſæ cognitio eſt: una ex perſona ejus, qui obtulerit ſatisdationem, quis, & qualis eſt: alia contutorum [13], quales ſunt; num forte ejus exiſtimationis [14], vel ejus honeſtatis ſunt, ut non debeant hanc contumeliam [15] ſatisdationis ſubire.

18. CALLISTRATUS lib. 3. Edicti monitorii.

QUod ſi plures ſatisdare parati ſint, tunc idonior [16] præferendus erit, ut & tutorum perſona inter ſe, & fidejuſſorum [17] comparentur [18].

1. De tutore dativo, 2. de poſthumo.

19. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

SI nemo tutorum provocet ad ſatisdationem, ſed exiſtat quidam [19] qui tutor non eſt, deſideraretque ut aut ſatisdent tutores, aut ſi non dent, parato ſibi ſatisdare committant tutelam, non eſt audiendus: neque enim aut [20] extero [21] committenda tutela eſt, aut teſtamento dati tutores contra jus ſatisdationi ſubjiciendi ſunt [22].

§. 1. Hoc Edictum *de ſatisdatione* ad tutores teſtamentarios pertinet [23]. † Sed & ſi ex inquiſitione dati [24] ſunt tutores, Marcellus ait, & ad hos pertinere hoc Edictum, & id Oratione etiam Divorum Fratrum ſignificari: ideoque & illi clauſulæ ſunt ſubjecti: ut ſi cui major [25] pars tutorum decernat, is gerat, quem major [26] pars eligat: quamvis verba Edicti ad teſtamentarios pertineant.

§. 2. Teſtamento datus poſthumo [27] tutor, nondum eſt tutor, niſi poſthumus edatur: datur tamen adverſus eum ſubſtituto pupilli negotiorum [28] geſtorum [29] actio [30]: ſed ſi partus editus fuerit, deinde hic tutor, prius quam quicquam gereret [31], remotus a tutela fuerit, & hic eadem actione tenebitur: ſi quid plane geſſit poſt editum partum, de eo quoque, quod ante geſſit, tutelæ judicio tenebitur: & omnis [32] adminiſtratio in hac actione veniet.

Qui tutores dari poſſunt.

20. PAULUS [lib. 38. ad Edictum].

TUtor [33] incertus [34] dari non poteſt. §. 1. Teſtamento *quemlibet* poſſumus tutorem dare, ſive is Prætor ſive Conſul ſit [35]: quia Lex duodecim tabularum id confirmat [36].

21. IDEM lib. 8. Brevium.

TEſtamento tutores hi [37] dari poſſunt, cum [38] quibus teſtamenti factio [39] eſt.

De libero opinato.

22. ULPIANUS lib. 45. ad Edictum.

SI quis tutorem dederit filio ſuo ſervum, quem putabat [40] liberum eſſe, cum eſſet ſervus: is neque [41] liber, neque [42] tutor erit.

De datione collata in arbitrium tutoris.

23. AFRICANUS lib. 8 [43] Quæſtionum.

TUtor ita recte non datur, *Illi aut* [44] *illi filiis meis, utri* [45] *eorum volet* [46], *Titius tutor eſto*: Quid enim dicemus, ſi Titius conſtituere nolit [47], utri ex filiis tutor eſſe velit? §. 1. Ita autem recte [48] tutor dabitur, *Titius ſi* [49] *volet* [50], *illi filio meo tutor eſto.*

De pluribus tutoribus.

24. JAVOLENUS [lib. 5. ex Caſſio].

SI plures tutores ſint, a Prætore curatorem poſci litis cauſa ſupervacuum [51] eſt: quia altero [52] auctore cum altero agi poteſt.

De excuſatione a tutela unius.

25. MODESTINUS [lib. 4. Pandectarum].

DUobus pupillis tutor datus, etſi alterius tutela ſe excuſare poteſt, cum [53] res [54] ſeparatæ [55] ſint, attamen alterius tutor [56] manet.

De matre. 1. De eo, qui a contutoribus rationes accipere debet. 2. De querela inofficioſi.

26. PAPINIANUS lib. 4. Reſponſorum.

JUre noſtro [57] tutela communium liberorum matri teſtamento patris fruſtra [58] mandatur: nec [59], ſi provinciæ Præſes imperitia [60] lapſus *patris voluntatem ſequendam* decreverit, ſucceſſor [61] ejus ſententiam, quam leges noſtræ non admittunt, recte ſequetur. §. 1. *Honoris* [62] *cauſa tutor* datus non videtur, quem pater a cæteris tutoribus, quibus negotia gerenda mandavit, rationes accipere voluit [63].

§. 2. Propter litem inofficioſi teſtamenti ordinandam exheredato [64] filio, cui tutorem pater [jure] dedit, eundem [65] a Prætore confirmari oportet: eventus [66] etenim judicatæ [67] rei declaravit [68], utrum ex teſtamento patris, an ex decreto Prætoris auctoritatem acceperit.

Si paterfamilias inteſtatus deceſſiſſet, aut teſtamentum falſum eſſe dicatur. 1. De præjudicio.

27. TRYPHONINUS lib. 14. Diſputationum.

IDem fiet, ſi inteſtatum deceſſiſſe patrem pupilli nomine defendatur, falſumve teſtamentum nomine pupilli dicatur; & ſi [69] patruus exſtet, legitimus tutor futurus ab inteſtato, quia tutorem habenti tutor dari non poteſt [70]: nam commodius [71] ipſe, qui ſcriptura continetur, a Prætore dabitur, ut ſine ullo litis præjudicio juſtus tutor auctor pupillo ad eam litem fiat. §. 1. Cum autem ipſe patruus, quem tutorem legitimum ſibi dicebat pupillus eſſe, ſubjectum filium criminaretur [72], & ad ſe legitimam hereditatem pertinere contenderet; alium tutorem petendum Julianus reſpondit.

De legato tutori, qui ſe excuſavit, vel ejus filiis. 1. De libertate fideicommiſſaria. 2. De patrono.

28. PAPINIANUS lib. 4. Reſponſorum.

QUi tutelam teſtamento mandatam excuſationis jure ſuſcipere noluit [73], ab his quoque legatis ſummovendus [74] erit, quæ filiis ejus relicta ſunt: modo ſi legata filii non affectione propria ſed in honorem patris meruerunt. §. 1. Verbis [75] fideicommiſſi manumiſſus, non jure tutor teſtamento datur: poſt libertatem itaque redditam [76], ex voluntate teſtatoris ad tutelam vocatur. §. 2. Impuberi liberto [77] patronus fruſtra tutorem dabit: ſed voluntatem ejus, ſi fides inquiſitionis congruat, Prætor ſequetur.

De eo, qui ſibi tutelam adſcribit teſtamento.

29. IDEM lib. 15. Reſponſorum.

EX ſententia Senatusconſulti Liboniani [78] tutor non erit, qui ſe teſtamento pupillo tutorem [79] ſcripſit. Cum autem patris voluntas hoc ipſum manu ſua declarantis ambigua non eſſet, eum, quamvis alii [80] tutores eſſent, curatorem dandum reſpondi: nec admittendam excuſationem, quam jure publico habebat; quoniam promiſiſſe [81] videbatur: nec, ut ſuſpectum removeri.

De tutore incerto.

30. PAULUS lib. 6. Quæſtionum.

DUo [82] ſunt Titii, pater & filius: datus eſt tutor Titius: nec apparet, de [83] quo ſenſit teſtator: Quæro, quid ſit juris? reſpondit: Is datus eſt, quem dare ſe teſtator ſenſit: ſi id non apparet, non jus deficit [84], ſed probatio. Igitur neuter [85] eſt tutor [86].

1 *Inſt. de ſatisd. tut. in pr.* 2 Idem loquendi genus in *l. ſtipulatio iſta habere licere. 38. §. ſicut autem. 5. ff. de verb. oblig.* 3 *l. 4. C. de tutore, qui non ſatisd. §. 1. Inſt. de ſatisd. tut. l. 7. infr. rem pupill.* 4 Cur ita? collige ex *l. 3. § 6 ff. de adminiſtr. & peric. tutor.* 5 Id eſt, ut ſecundum formam edicti res pupilli ſalva foret. *d. l. 4. C.* 6 Cavendi & adminiſtrandi. 7 *Sub.* ſi ſunt æque idonei: quippe alias præfertur magis idoneus. *l. 18 infr. eod.* 8 Contra contutorem, non contra pupillum. 9 *Al.* ſit. 10 Cur ita? vide *l. 6. infr. de ſuſpect.* 11 *l. 3. §. 3. infr. de admin. & peric. tut. l. 3. §. 4. infr. de ſuſpect.* 12 Id eſt, ſatis non dantes non temere repelluntur. 13 *Sub.* non ſatisdantium. 14 Quid exiſtimatio, vide *l. penult. §. 1. infr. de extraordin. cognit.* 15 *Satisdatio*, eſt gravamen honeſto & probato viro. *Bald.* 16 Idonei magis præferendi. 17 *Idonior* dicitur, qui fidejubet, quam qui non fidejubet. 18 *l. 16. infr. de accuſat.* 19 Extraneus volens ſatisdare non repellit tutores ab adminiſtratione. 20 Contra quam in licitatione & communi dividundo judicio. vid. *l. 1. C. comm. divid.* 21 Id eſt, non nominato in teſtamento. 22 Vide Matheſ. *not.* 162. & an hæc lex procedat in relictis ad pias cauſas, conſule Bart. *ad l. 1. C. de ſacroſ. eccl.* & Speculator. *in tit. de inſtrum. edit. §. nunc vero aliqua. n. 60.* Jaſonem *ad l. eam quam. C. de fideic.* Decium *conſ. 476. ad fin.* Alex. *conſ. 209. col. 2. & pen. vol. 2.* Rip. *ad l. 2. col. 5. de leg. 1.* Mod. 22 *Sub.* ut ne cogantur ſatisdare. 24 *Sub.* a majoribus magiſtratibus: hi enim dati ex inquiſitione non ſatisdant, *ut hic.* qui a minoribus ſatisdant. *l. 5. infr. de confirm. tut.* 25 Pars major tutorum decernere ex ſe poteſt unum, qui gerat tutelam. 26 *§. 1. Inſt. de ſatisd. tut. l. 3. §. 7. infr. de admin. & peric. tut.* 27 De eo, quod quis gerit, ante quam naſcatur poſthumus, negotiorum geſtorum: de eo, quod poſt eum natum gerit, tutelæ tenetur. 28 *Sub.* ſi poſthumus non naſcatur. 29 Ut protutelæ teneatur, v. *l. 1. §. 6. infr. de eo, qui pro tutore. l. 29. ſupr. de pact.* 30 Imo, nec protutelæ, neque negotiorum geſtorum actio, ſed utilis in factum in eum datur. *l. 24. infr. de tutela & rationib.* 31 *Sub.* nato poſthumo. 32 Ante natum poſthumum, & poſt eum natum. 33 Ut & is, cui tutor datur, *l. 23. infr. eodem.* procurator, *l. 65. ff. de procuratorib.* inſtitutus, *l. 62. §. 1. infr. de hered. inſtit.* legatarius. *§. 25. Inſt. de legat.* 34 *l. 30. infr. eod. §. 27. verſ. tutor. Inſt. de legat.* ἄδηλος *Eclog. cap. 7. 5.* Harm. 11. §. 29. 35 Habet tamen excuſationem, *§. 3. Inſt. de excuſat.* 36 Cur confirmat? quia in hac ſpecie inferior dat ſuperiorem: Verum quoniam id fit jure teſtamenti, non juriſdictionis, lex eam dationem confirmat. 37 *Sub.* tantum. 38 Et hi cives Romani. Ulp. 11. §. 15. 39 Paſſiva: nam filiofamilias non eſt teſtamenti factio, qui tamen recte tutor datur. *Inſtit. eod. in pr.* Imo ii, quibus teſtamenti faciendi jus eſt, præter Latinum Junianum. Ulp. 11. §. 15. 40 *§. 1. Inſt. eod. l. 24. §. 9. infr. de fideicommiſſ. libertatib.* 41 Quia putavit liberum, non ſervum, eum non manumiſit. 42 Theophil. §. 1. *Inſtit. qui teſtamento tutores dari.* Cur? quia ſervus eſt. 43 Vide Cujac. 8. *ad Afric.* 44 Imo recte utrique datus eo caſu intelligitur, *l. 4. C. de verb. ſignific.* 45 Si ita datur, alterutri datur, *argum. l. 16. infr. de leg. 2.* 46 *Sub.* tutor. 47 Is omnino ut incertus tutor videtur dari, qui conſtituere, niſi velit, cogi non poteſt. 48 Cur recte? quia eſt certa perſona, cui datur. 49 An hæc verba referenda ſunt ad tutorem? An ad pupillum, ut vult Raynutius, & Petrus? 50 Obligatio ad aliquod officium (non ad rem pecuniariam) poteſt in voluntatem ejus, qui gravatur, conferri. *Bart.* 51 Adeo ut ſi datus ſit, datio nulla ſit. 52 *l. 9. §. 4. infr. de tutela & rat. l. 1. C. de in litem dando tutor.* 53 Id eſt, quamvis. 54 Patrimonia pupillorum. 55 In teſtamentis de uno ad aliud non infertur. *Bart.* Separatorum ſeparata debet eſſe ratio. 56 Niſi aliam excuſationem alleget. 57 *l. 16. ſupr. de tutel.* Scholiaſt. Harmenop. 1. *tit.* 1. Hodie id jus correctum eſt: poteſt enim mater eſſe tutrix filii ſui. *Novell. 118. c. 5. l. 2. C. quando mulier tut. off. l. 5. §. 8. infr. de adminiſtr. & peric. tut. l. 2. §. 15. infr. ad SC. Tertull.* 58 Vide *l. ult. ſupr. de tutelis.* 59 Judicis ſucceſſor ſequi factum illegitimum anteceſſoris ſui non debet: adde *l. 1. C. ſentent. reſcindi non poſſe.* 60 Multo magis, ſi ſciens. 61 Succeſſor factum anteceſſoris non legitimum ſequi non debet. *l. 9. infr. de reb. cor.* 62 *Honorarius* non eſt tutor, qui rogatus eſt a teſtatore rationes ab aliis audire, vel accipere, *ut hic.* tametſi videatur cum plena adminiſtratione conſtitutus, & quaſi aliis præpoſitus. vide *l. 60. §. 2. ſupr. de ritu nupt. l. 3. §. 2. infr. de adminiſtrat. & peric. tut. l. 14 § 1. infr. de ſolution.* 63 Honorarius enim tutor eſt, qui non adminiſtrationis & bonorum, ſed honoris cauſa datus eſt, *l. 3. §. 2. infr. de admin & peric. tut.* Juſſus *accipere rationes ab aliis*, non eſt honorarius, quando id onus ei injunctum eſt. 64 *l. 31. infr. eod.* 65 Tutor datus filio exheredato a patre, confirmandus eſt, ubi dubius eſt eventus litis movendæ per pupillum: litis, inquam, verbi gratia reſciſſionis, vel nullitatis. 66 Eventu aliquid declaratur. 67 Id eſt, ſententiæ ferendæ in querela inofficioſi teſtamenti. 68 *Al.* declarabit. 69 Dubia tutela teſtamentaria excludit legitimam. 70 *l. 10. ff. de tutor. datis. l. 9. C. qui pet. tut. l. unic. verſ. quod tamen. C. de tutoribus, vel curator. illuſtr. l. 9. C. qui dare tutores. arg. §. 1. Inſt. de Atil. §. 5. Inſt. de curat. l. 4. C. in quib. caſ. tut. hab.* Goth. Moribus quibus tutorum & curatorum nomina ſunt confuſa, nihil vetat quo minus tutorem habenti tutor detur, ſed ut plurimum alius adjungitur. Autum. *Confer. ad l. 9. C. qui dare tutor.* Radelant. *Cur. Traject. deciſ.* 63. S. L. 71 Quid ita? Præſumitur pro teſtamento, licet dicatur falſum. *Bart.* 72 Tutor non eſt confirmandus, qui ſtatus controverſiam moturus pupillo ſperatur. 73 Etiam in partem, *l. 111. infr. de legat. 1.* 74 *l. 28. §. 1. l. 32. infr. de excuſat tut.* 75 Qui heredem ſuum rogat, ut ſervum ſuum Erotem manumittat, non recte ſic poſtea ſcribit, *Eros tutor eſto*: Quid ita? quia qui Erotem tutorem eſſe jubet, eundem directo liberum eſſe jubet, ac ſuum idcirco libertum facit: at qui rogavit, heredi libertum attribuit. Is itaque non ex teſtamento, ſed ex heredis manumiſſione libertatem conſequetur. 76 Atqui libertas ei tacite data intelligitur *l. 10. in fin. ſupr. eod. §. 1. Inſtit. eod.* 77 *l. 1. C. eod.* 78 De quo in inſcriptione tituli *infr. l. 5. l. 14. l. 15. infr. ad leg. Corn. de falſis. l. 3. C. de his, qui ſibi adſcrib.* Senatusconſultum ita Libonianum fuit de adſcripto tutore. 79 *l. 18. §. 1. infr. ad l. Corn. de falſis.* adde *l. 25. ſupr. de procurat.* 80 *l. 2. C. in quib. caſ. tut. hab.* 81 *§ 9. in fin. Inſt. de excuſ. tut. & l. 15. §. 1. infr. de excuſat. tut.* 82 Vide *l. 4. C. de teſtam.* 83 An de patre, an vero de filio? 84 Juſſus & voluntas teſtatoris nihil quidquam poteſt, ubi deficit probatio. 85 Vide *l. 20. ſupr. eod.* 86 Incertitudinis ratione evitatur condemnatio. vide *l. 27. infr. de reb. dubiis.*

Si testamentum ruptum dicatur.

31. SCÆVOLA lib. 4. Quæstionum.

SI pater exheredatæ [1] filiæ tutores dederit, & testamentum ejus ruptum dicatur nato posthumo: commodissimum est, eosdem tutores pupillæ dari ad petendam intestati hereditatem.

De non ejusdem civitatis civibus. 1. *De eo, qui propter rerum notitiam tutor datus est.* 2. *De servo minore, tutore dato.*

32. PAULUS lib. 9. Responsorum.

QUæro, an [2] non ejusdem civitatis [3] cives, testamento quis tutores dare possit? Paulus respondit, posse. §. 1. Idem Paulus respondit, eum quoque, qui propter rerum notitiam [4] tutor datus est, perinde in omnibus & administrationis & accessionis jure conveniri posse, atque cæteros tutores, qui eodem testamento dati sunt.

§. 2. Lucius Titius heredes instituit filios suos pupillaris ætatis, eisque tutores his verbis dedit: *Filiis meis tutores sunto Gaius Nævius & Lucius Eros* [5]: cui Eroti libertatem non dedit: fuit autem Eros [6] intra vigintiquinque annos ætatis: Quæro, an possit libertatem sibi vindicare [7]? Paulus respondit, quoniam placet, eum [8], qui a domino tutor datus est, libertatem quoque meruisse videri [9], eum quoque, de quo quæritur, in eadem causa habendum; & liberum quidem ab adita hereditate esse, tutela autem post legitimam ætatem [10] onerari.

De particula tum.

33. JAVOLENUS lib. 8. ex Posterioribus Labeonis.

TUtoribus ita datis, *Lucium Titium tutorem do, Si is non vivit* [11], *tum Gaium Plautium tutorem do;* Titius vixerat, & tutelam gesserat [12], deinde mortuus erat [13]: Trebatius negat, ad Plautium pertinere tutelam; Labeo contra; Proculus, quod Labeo; Ego Trebatii sententiam probo [14], quia illa verba [15] ad mortis tempus referuntur.

De mutatione tutorum in codicillis.

34. SCÆVOLA lib. 10. Digestorum.

CUm codicillis [16] ideo alios tutores dare significasset, *Quoniam testamento datos quosdam defunctos, aut excusationem habere posse comperisset:* an nihilominus qui eorum viverent, nec excusati essent, tutores permanerent: Respondit, nihil proponi, cur [17] non permanerent [18].

TIT. [19] III.

DE CONFIRMANDO [20] TUTORE VEL CURATORE.

Propositio. 1. *Si tutor testamento recte datus sit, vel non.* 2. *De patre, & aliis.*

1. MODESTINUS lib. 6. Excusationum.

UT ne [21] de confirmandis tutoribus relinquamus indiscussum, pauca & de his scrutemur. §. 1. Sunt quidam dati recte tutores secundum [22] testamenta, id est, & a quibus [23] oportet, & quibus oportet [24], & quomodo [25] oportet, & ubi [26] oportet. Pater enim filiis, vel nepotibus, quos habet in potestate, recte dat tutorem, sed in testamento. † Si autem fuerit persona [27] talis, quæ non potest dare, velut mater [28], aut patronus [29], aut extraneus quis: aut persona, cui non potest dari, velut si pater filio non [30] existenti in potestate, aut filiæ dederit, aut [31] si [32] dixerit, *precor te curam habere rerum;* aut [33] in [34] codicillis [35] non confirmatis dederit tutorem, aut curatorem: tunc quod deficit, repleri a Consulari [36] potestate constitutiones concesserunt, & secundum [37] mentem confirmari [38] tutores. §. 2. Et si quidem pater fuerit, qui dederit tutorem, amplius nihil [39] ut plurimum inquirit qui præest [40], sed simpliciter [41] eum confirmat: Si autem alius quis dederit, tunc [42] inquirit personam, si apta sit. §. 3. Hoc amplius scire oportet, quoniam curator [43] testamento neque a patre recte [44] datur [45]; sed datum assuetum est confirmari [46] ab eo qui præest [47].

De matre.

2. NERATIUS lib. 3. Regularum.

MUlier liberis non recte [48] testamento tutorem dat [49]: sed si dederit [50], decreto [51] Prætoris vel Proconsulis ex inquisitione confirmabitur [52]: nec satisdabit pupillo rem salvam fore. §. 1. Sed etsi curator a matre testamento datus sit filiis ejus, decreto confirmatur [53] ex inquisitione.

De patre.

3. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

QUi a patre tutor scriptus est aut non justo [54] testamento, aut [55] non ut lege præcipiebatur [56]: confirmandus est ad tutelam gerendam, perinde [57] ac si ex testamento tutor esset: id est, ut [58] satisdatio ei remittatur [59].

De eo, qui libertum vel extraneum, heredem instituit.

4. PAULUS lib. singul. de excusationibus tutelarum.

SI patronus [60], vel quivis extraneus [61], impuberi, quem heredem instituerit, tutorem dederit, & extra ea nihil in bonis habeat pupillus: non male dicetur, judicium ejus sequendum esse, qui & personam ejus, quem tutorem esse voluerit, noverit [62], & impuberem [63] ita dilexit [64], ut eum heredem institueret.

De patruo.

5. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

TUtores a patruo [65] testamento datos jussit [66] Prætor magistratus [67] confirmare: Hi cautionem quoque accipere debuerunt [68]: nec voluntas ejus [69] qui tutorem dare non potuit, negligentiam [70] magistratuum excusat. Denique Prætor non [71] ante decretum interponere potest, quam per inquisitionem idoneis pronunciatis. Unde sequitur, ut si tutelæ tempore solvendo non fuerint, in id, quod de bonis eorum servari non possit, contra magistratus [72] actio decernatur.

De dato a patre tutore puberi aut curatore impuberi.

6. IDEM lib. 5. Responsorum.

SI filio puberi [73] pater tutorem, aut [74] impuberi [75] curatorem dederit, citra inquisitionem [76] Prætor eos confirmare [77] debebit.

De dato a patre naturali. 1. *De inquisitione.*

7. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

NAturali [78] filio, cui nihil relictum est, tutor frustra datur a patre: nec sine inquisitione confirmatur. §. 1. Si quæratur, an ex

1 *l. 26. in fin. supr. eod.* 2 Tutorem testamento dare possumus, qui nostræ non sit civitatis, *ut hic.* Et tamen judex sibi non subditum, puta urbanus magistratus provincialem aliquem tutorem dare non potest: *l. neque. 5. C. qui dare tutor. l. 1. l. divi. 3. de tutoribus datis l. 23 §. 1. infr. de excus. l. 1. C. ubi pet. tut.* Cur tam varie? An quia cum Judex dat tutorem, considerat jurisdictionem suam: testator, cum dat tutorem, suam jurisdictionem non considerat, quia nullam habet, ut Dynus putat? 3 V. *l. 10. supr. de tutelis.* 4 *l. 14. §. 1 & 6 infr. de solut. l. 1. C. de peric. tutor.* 5 Duplici quasi nomine hic appellatur. Eros simul, & Lucius: Prænomen enim patroni liberti ita adsumebant: Unde notant directam libertatem ei competiisse. 6 Tutores testamento dati non fiebant ante legitimam ætatem, *ut hic. §. furiosus Inst. qui testamento tutores.* vide *l. 28. infr. de condition. & demonstr.* 7 V. Joannes Mercerius *lib. 2 opin. cap.* 18 Brissonius *lib. 3 select. antiquit cap.* 2. Mod. 8 Tutor a domino datus, hoc ipso libertatem consequitur: *ut hic.* An directam, *ut Inst. qui testam. tutores?* An fideicommissariam? v. *l. 9. C de fideic. libert. l. si hereditas. 10. in fin. supr eod. l. 24. §. si quis tutorem infr. de fideic. libert.* Possis dicere directam: quod testator servum, quasi liberum duplici nomine L. Erotem appellaverit. 9 Tacite, *§. 1. Inst. eod.* 10 *§. 2. Inst. eod.* 11 Verbum præsentis temporis trahitur ad tempus mortis testatoris, non ad tempus testamenti. Quid ita? An id fit ob consequentem vocem *tunc*, quæ extremum tempus notat? An potius id ex ipsius rei natura fit, de qua nunc agitur, quæ suadet, unumquemque actum eo potissimum tempore spectari, quo vim sortitur? 12 Post mortem testatoris. 13 Constante tutela. 14 Atqui verbum *legati* amplissime accipiendum est in tutelis. *l. 120. infr. de verb. signif.* 15 Id est, hic articulus *tum*, ad extremitatem, & tempus mortis refertur, *l. 4. in fin. infr. de condit. & demonstr.* vide tamen *Bald.* 16 *l. 2. C. eod.* 17 Cur manent tutores? quia defectus causæ finalis in hac oratione ipsam orationem reddit inutilem. Porro, cum tutores testamento dati permaneant, sequitur tutores codicillis datos, tutores non esse, ut Baldus notat, & post Thomam Albericus. 18 Igitur dati in ultimis codicillis non sunt tutores. *Bald.*

19 *Lib. 5. C. 29. 39. Eclog. 3.* 20 Vide *l. 7. in fin. infr. eod.* 21 Late hanc legem explicat & vertit Anton. Augustin. *ad Modestin.* Adde Cujac. *lib. 7. observ. c. 6.* S. L. 22 Id est, in testamento, vel alia ultima voluntate. 23 Puta a parentibus paganis, *l. 1. supr. tit. prox.* milite. *l. 2. d. tit.* 24 Puta filiis in potestate, *d. l. 1.* 25 Nec enim omnes dari possunt, *l. 21. supr tit. prox.* nec omnes dare. 26 Id est, in ea voluntate, in qua potest dari, testamento sc. vel codicillis. *l. 3. d. tit.* An epistola, imperfecto testamento? vide *l. 2. C. eod.* vel quo in loco: an de plano, vel pro tribunali? *l. 7. in fin. infr. eod.* 27 Defectus personæ. 28 *l. 2. infr. eod.* 29 *l. 4. infr. eod* 30 Tutor emancipato vel filio naturali datus a patre, confirmandus est a Judice, *ut hic.* Quid, si spurio datus est? non est confirmandus, *l. 1. §. 1. l. 4. supr. tit. proximo* 31 Defectus hic est formæ, vel potius verborum, aut voluntatis. 32 Tutor hoc modo hacve forma minus recte datur. 33 Tutor minus solenni voluntate codicillis datur. 34 Defectus solennitatis. 35 Facit §. 3. *Inst. de Atil.* 36 V. *l. 3. infr. eod.* Solennitatis defectum Consul supplere potest. 37 Ex mente testatorum Judex confirmat tutores minus solenni voluntare datos: Judex supplet defectum formæ, personæ, solennitatis, & dubitationis, *l. 26. in fin. supr. tit. prox.* 38 Quid? tutores inutiliter a patre dati, confirmati ita a Judice, num præferentur legitimis? Glossæ sunt in hoc decidendo variæ. Quædam enim censent præferri legitimum: aliæ confirmatum: aliæ concurrere utrumque. Martinus Silius præfert confirmatum, *arg. l. de creation. 27. C. de Episcop. aud.* videtur enim quasi testamentarius tutor, cum necessario eum confirmare Judex teneatur. An idem est in eo, qui datus ab extraneo confirmatur a Judice? Non idem: nec enim hic confirmatur necessitate: sed inquisitione facta, ut dativus tutor sit censendus. Unde colligitur hunc tutorem legitimis idoneis existentibus non præferri. adde *hic* Albericum, & Bald. 39 *Al.* nihil multum, hoc sensu: Tutorem a patre inutiliter datum qui judex confirmat, aut nihil penitus inquirit, aut non multum. 40 ὁ ἡγούμενος. 41 Simpliciter confirmatur, qui sine inquisitione confirmatur. 42 In tutorum inquisitione judices personam potissimum inquirunt, an apta sit. 43 Cur testamento curator a patre dari non potest? An quia tutor datur invito non curator, *§. item inviti. Inst. de curat.?* An quia tutor datur jure patriæ potestatis, quæ in personam directa est potius, quam in res, ut putat Cynus in *l. 7. C. de test. tut.?* An quia puberes ipsi curatorem petere possunt, ut necesse non sit curatorem eis a patre dari. *l. 1. C. qui pet tut.?* An quod in lege 12. Tabularum tutelæ testamentariæ non curæ sit mentio. Ulp. 11. *auctor ad Herennium* 1. *l. 53. l. 120 infr. de verb. sign.?* Id utcunque placet, non tamen omnino: cum tutela rei sine in lege 12. Tabularum nihil pene aliud videatur, quam rerum ipsarum cura. Quin & hoc servandum est, curatores puberibus a patre datos confirmari a judice, *ut hic.* dari etiam utiliter testamento liberis non ut puberibus, sed ut furiosis, *l. de creation. 27. C. de Episcop. audient.* Quin Dion refert, Cæsarem Octavio puberi dedisse ἐπιτρόπους, ut mox dicetur. 44 *l. 7. C. de test tut. §. 1. Inst. de curatorib.* Cur non datur? an quia lex 12. Tabularum, de qua agitur in *l. 53. infr. de verb. sign.* loquitur tantum de tutela, non de cura? ut vult Cujac. *7. obs. 6.* An vero quod pater directe disponere non potest de rebus filii ultra pubertatem, *l. 2 in pr. infr. de vulgari. l. 8. in fin. C. de impub. & aliis.* adde *l. 16. infr. de curat. furios?* An quod lex nolit jam adultis prospici testamento, cum sibi possint ipsi prospicere, ut vult Cynus? sed de his plenius paulo ante dictum est. 45 Imo, Dio scribit, testamento Cæsaris Decium Brutum & percussores alios quosdam Gaio Octavio ἐπιτρόπους datos: quo nomine curatores significavit: nam tutores Octavio dari non potuerunt in plena firmataque jam pubertate. vide Cujac. *7. obs 6.* 46 Citra inquisitionem, quia lex patris electioni plurimum tribuit, eique confidit, cum nullus sit affectus, qui vincat paternum, *l ult. pr. C. de curat. furiosi.* Quid? curator ita testamento datus, num confirmatur invito adulto? Odofredus & Cynus ita putant, & *d. §. item inviti. Inst. de curatorib.* referri ad curatores a Judice datos. Verum ab Odofredo dissentit Cynus, & Baldus, ut antea diximus. 47 Decreto præsidis, vel Prætoris, *§. 1. Inst. de Atilian. tutor.* 48 *l. ult. supr. de tutelis.* 49 Imo vivente viro mater tutorem communi filio recte relinquit. Harmen. *5. tit. 11.* 50 Ut *l. 1. C. eod.* 51 Decreto & inquisitione facta, tutor a matre datus confirmatur, *ut hic.* 52 *l. ult. C. eod.* 53 *§. 1. Inst. de curat.* 54 Vel imperfecto, *l. 2. C. eod.* vel codicillis. *l. 1. §. 1. supr. eod.* 55 Probatur voluntas patris etiam non solenni testamento. 56 Ut quia dedit tutorem emancipato. *§. ult. Inst. de tutelis.* 57 Vid. quæ scripsi ad *l. 1. supr. eod.* 58 Tutorem a satisdando liberare potest pater testamento etiam non solenni: quin tacite id intelligitur, ut non satisdet tutor ita datus, si a Judice confirmatus fuerit. 59 Adde *l. ult. infr. eod.* 60 *l. 1. §. 1. supr. eod.* 61 *d. §. 1. l. 32. vers. similis est. infr. de excus. tut. Novell. 117. cap. 1.* 62 Eligens præsumitur cognoscere eum, quem eligit: unde notant, Eligentem indignum, præsumi scientem & prudentem eligere, ut postea eligendi potestate privetur. adde *l. 1. §. pen. infr. furti adversus.* 63 Qui impuberem heredem instituit, videtur eum eligere in filium, denique patris loco illi esse. *Bald.* ut & alibi fratris. *l. 58. in fin. infr. de hered. inst.* 64 *Arg. l. nemo. 58. §. 1. infr. de hered. inst.* 65 Tutor a patruo testamento inutiliter datur jure duplici: uno quod detur ab eo, qui pupillos in sua potestate non habeat: altero, quod testamento det tutorem. *l. 1. supr. eod.* 66 Tutoris confirmatio delegari potest, *ut hic.* at non datio. *l. 3. l. 8. infr. de tutor. datis.* 67 Municipales scilicet. 68 Tutoris inquisitio & confirmatio cui committitur, is nihil eorum quæ necessaria sunt, prætermittere debet. 69 Id est patrui. 70 In exigenda cautione. 71 Inquirens utrum persona sit idonea, necne, pronunciare idoneum vel non idoneum debet: qua ratione notant, Judicem decretum interponentem super rerum pupillarium venditione, hoc pronunciare cogi venditionem rerum pupillarium fieri ex causa necessaria. Sed & illud: discussionis faciendæ judicem, eam rite factam pronunciare cogi: nec enim alias solemnem præsumi. 72 *l. 5. C. de magistratib. conveniend.* 73 Impuberi, *Hal.* & ita legit Albericus. 74 Aut puberi. *Hal.* Florentinam defendit Charondas: Russardus vero non probat. 75 Curator impuberi, tutor puberi dari non solet: sed tutor, impuberi: curator, puberi. 76 *Sub.* plenam. 77 Vide *§. 1. Inst. de curatorib.* 78 Naturali filio tutorem pater naturalis dare non potest, *ut hic.* cur non potest? quia filium naturalem non habet in potestate: Patria quippe potestas (cujus jure seu vi tutela a patre mandatur, *l. 40. infr. de administr. & pericul.*) justis nuptiis adquiritur. *Inst. de patria potestate.*

inquiſitione recte datus [1] ſit tutor, quatuor [2] hæc [3] conſideranda ſunt: an hic dederit qui [4] dare potuit; & ille acceperit cui fuerat dandus; & is datur cujus dandi facultas erat: & pro [5] tribunali decretum interpoſitum.

De inquiſitione, an duraverit patris voluntas.

8. TRYPHONINUS [lib. 14. Diſputationum].

IN confirmando tutore hoc Prætor inquirere debet, an duraverit [6] patris voluntas: Quod in facili eſt, ſi proximo [7] mortis tempore tutores non jure vel curatores ſcripſerit pater? Nam ſi ante annos, ut [8] ſpatio medio potuerit facultatium dati non jure tutoris a patre fieri deminutio, vel morum ante celata vel ignorata emerſit [9] improbitas, aut inimicitiæ cum patre exarſerunt [10].

9. PAULUS [lib. ſingulari de Cognitionibus].

VEl cum fiſco [11] aliquem contractum damnoſum miſcuiſſent.

10. TRYPHONINUS [lib. 24. Diſputationum].

UTilitatem [12] pupillorum Prætor ſequitur [13], non ſcripturam teſtamenti, vel codicillorum: Nam patris voluntatem Prætor ita accipere [14] debet, ſi non fuit ignarus [15] ſcilicet eorum, quæ ipſe Prætor de tutore comperta habet. Quid denique, ſi poſtea de eo, quem pater teſtamento codicillisve non jure dedit, ſcripſit tutorem eſſe nolle: Nempe non ſequitur primam [16] voluntatem Prætor, a qua pater diſceſſit.

De dato curatore ab avia.

11. SCÆVOLA [lib. 20. Digeſtorum].

AVia [17] nepotibus curatorem dedit, fideicommiſſo ei relicto: quæſitum eſt, an adminiſtrare curator compelli debeat? Reſpondit, curatorem quidem non [18] eſſe: ſed, cum aliquid ei teſtamento datum eſſet, teneri [19] eum ex fideicommiſſo, ſi non curam ſuſciperet; niſi id quod ei datum eſſet, nollet petere, aut reddere eſſet paratus. §. 1. Item quæſitum eſt, an iſte curator ſatisdare [20] nepotibus debeat? Reſpondit, quaſi curatorem non debere [21]: ſed cum fideicommiſſum ab eo [22] peti poſſet, fideicommiſſi [23] nomine ſatisdare [24] debere.

TIT. IV.
DE [25] LEGITIMIS [26] TUTORIBUS.

De l. XII. tabul. de ſuccedentibus ab inteſtato. 1. De conſanguinea, de patrona, & ejus liberis. 2. Si is, qui ad tutelam legitimam vocatur, ſit apud hoſtes. 3. De eo qui latitavit, ne ſervum manumitteret, de liberto filiæ adſignato.

1. ULPIANUS [lib. 14. ad Sabinum].

LEgitimæ [27] tutelæ Lege [28] duodecim [29] tabularum adgnatis [30] delatæ ſunt; & conſanguineis [31], item patronis, id eſt, his [32] qui ad legitimam hereditatem admitti poſſint [33]. Hoc ſumma providentia: ut qui [34] ſperarent hanc ſucceſſionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur. §. 1. Interdum alibi [35] eſt hereditas, alibi tutela: utputa ſi ſit conſanguinea pupillo: Nam hereditas quidem ad adgnatam [36] pertinet, tutela autem ad adgnatum [37]. † Item in libertinis [38], ſi ſit patrona, & patroni filius: Nam tutelam patroni filius, hereditatem patrona [39] obtinebit: † Tantundemque [40] erit ſi ſit patroni filia, & nepos. §. 2. Si apud hoſtes [41] ſit frater, inferioris [42] gradus adgnato tutela non defertur: nam & ſi patronus apud hoſtes ſit, patroni filio tutela non defertur: ſed interim [43] a Prætore datur. §. 3. Interdum [autem] etiam ſine hereditate tutela defertur, interdum hereditas ſine tutela: ut puta in eo [44] qui latitavit [45], cum ſervum [46] [ſuum] rogatus eſſet manumittere. Nam generaliter Divus Pius reſcripſit Aurelio Baſſo, jus patroni eum [47] non [48] habere, his verbis: *Plane tergiverſatio eorum, qui ſubvertere fideicommiſſam libertatem velint, eo modo puniatur, ne [49] jus [50] patroni adquirant in eo quem liberum eſſe nolunt.* † Idem erit, ſi filiæ adſignatus [51] libertus ſit: tutela quidem apud fratres remanebit, ut Marcellus notat, legitima autem hereditas ad ſororem pertinebit.

De capitis deminutione pupilli.

2. IDEM lib. 37. ad Sabinum.

LEgitimam tutelam [52] capitis deminutione [53] pupilli, etiam ea [54] quæ ſalva civitate contingit [55], amitti, nulla dubitatio eſt.

De patronis. 1. De fideicommiſſo. 2. De empto ut manumittatur. 3. De liberto orcino, & SC. Rubriano. 4. Si ex pluribus patronis, 5. Aliquis, 6. Vel omnes deceſſerint. 9. De morte & capitis deminutione. 10. De parentibus, & tutoribus fiduciariis.

3. IDEM lib. 38. ad Sabinum.

TUtela legitima, quæ patronis defertur [e] Lege [56] duodecim tabularum, non quidem ſpecialiter vel nominatim delata eſt, ſed per [57] conſequentias [58] hereditatium, quæ ex ipſa Lege patronis datæ ſunt. §. 1. Ergo manumiſſor ex Lege duodecim tabularum tutor eſt, ſive ſponte [manumiſit], ſive etiam compulſus ex cauſa fideicommiſſi manumiſit. §. 2. Sed etſi hac lege emit, *ut manumitteret*, & ex conſtitutione [59] divi Marci ad Aufidium Victorinum pervenit ad libertatem, dicendum eſt tutorem eſſe. §. 3. Plane, ſi forte ex Rubriano [60] Senatusconſulto pervenerit ad libertatem, non habebit tutorem eum, qui rogatus eſt, ſed orcinus [61] libertus effectus ad familiam [62] teſtatoris pertinebit. In qua ſpecie incipit tutela ad liberos patroni primos pertinere, quæ ad patronos non pertinuit. Quod quidem in omnibus orcinis libertis locum habet teſtamento manumiſſis. §. 4. Si duo pluresve manumittant, omnes tutores ſunt: Sed ſi mulier [63] ſit inter manumiſſores, dicendum eſt ſolos maſculos fore tutores. §. 5. Sed ſi aliquis ex patronis deceſſerit, tutela penes cæteros patronos eſt, quamvis ille [64] filium reliquerit. Sed & ſi ab hoſtibus fuerit captus, interim ſoli compatroni tutores ſunt. Simili modo &, ſi in ſervitutem redactus ſit, apparet cæteros eſſe tutores. §. 6. Sed ſi omnes patroni deceſſerint, tunc tutela ad liberos eorum incipit pertinere. §. 7. Proinde ſi alter ex patronis filium, alter [65] nepotem reliquerit, utrum ad ſolum filium, an vero & ad nepotem tutela pertineat: quia & nepos in familia patris ſui proximus eſt? hoc apparebit ex legitimis hereditatibus: Legitima autem hereditas ad ſolum filium [pertinet: ergo & tutela ad ſolum filium] deſcendit: poſt [66] filium, tunc ad nepotem. §. 8. Quæri poteſt, ſi patroni filius ſit remotus, vel excuſatus, an nepoti tutela deferatur? Et Marcellus in ea ſententia eſt, ut ſuccedi non poſſe ſcribat: Idcirco [67] enim abierunt tutela, ut alii in locum eorum dentur, non ut ſucceſſio admittatur.

§. 9. Non tantum autem morte [68], verum etiam capitis deminutione ſucceſſio [69] debet in legitima tutela admitti: Quare ſi proximior capite deminutus eſt, qui poſt eum eſt, ſuccedit in tutelæ adminiſtratione. §. 10. Si parens filium, vel filiam, vel nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes, quos in poteſtate habeat, emancipet: vicem [70] legitimi tutoris ſuſtinet.

4. MODESTINUS [lib. 4. Differentiarum].

QUo defuncto, ſi liberi perfectæ [71] ætatis exiſtant, fiduciarii [72] tutores fratris vel ſororis efficiuntur.

De tutela uni decernenda. 3. De provocatione ad ſatisdationem. 5. De capitis deminutione.

5. ULPIANUS [lib. 35. ad Edictum].

LEgitimos tutores nemo [73] dat: ſed [74] Lex [75] duodecim tabularum fecit tutores. §. 1. Sed etiam hos cogi ſatisdare certum eſt: in tantum, ut etiam patronum [76] & patroni filium, cæteroſque liberos ejus cogi *rem ſalvam fore* ſatisdare [77], pleriſque videatur. Sed hoc cauſa [78] cognita Prætorem ſtatuere debere melius eſt, utrum debeat ſatisdare patronus, liberique ejus, an non: ut ſi perſona honeſta [79] ſit, remittatur ei ſatisdatio, & maxime ſi ſubſtantia modica ſit; ſi autem patroni perſona vulgaris, vel minus honeſta ſit; ibi dicendum eſt, ſatisdationem locum habere: Ut aut modus tutelæ, aut per-

1 Id eſt, confirmatus, ut huic titulo hoc caput cohæreat. 2 *l.* 1. §. 1. ff. *eod.* adde & quintum, mores tutorum. *l. ſcire oportet.* 21. §. 5. ff. *de tutoribus.* 3 Inquiſitionis circumſtantias obſerva: adde *l.* 1. §. 1. ff. *eod. l.* 21. §. 5. ff. *de tutoribus datis.* 4 Vide *C. qui dare tutores.* 5 Decretum judicis, ſi non pro tribunali ſedente judice interpoſitum ſit, nullum eſt. 6 *l.* 9. *l.* 10. ff. *eod. l.* 4. *in fin.* ff. *de teſt. tut.* 7 Præſumitur voluntas propinqua, ſeu non ita dudum expreſſa, durare. 8 Tutorem a patre datum non confirmat judex, ſi poſtquam datus eſt a teſtatore, cœpit is facultatibus labi, & patrimonium ſuum deminuere: ſi mores ſuos ante honeſtos aut celatos, in luxurioſos & improbos mutavit, ſi teſtatori poſtea factus eſt inimicus, *ut hic.* ſi fiſco obligari cœpit ex contractu aliquo damnoſo. *l.* 9. ff. *eod.* Quid ita? utilitatem pupillorum, patris ſcripturæ Prætor præferre debet. *l.* 10. ff. *eod.* Deinde noluiſſe eum confirmari præſumitur teſtator: videtur enim quiſque velle, cum ita liberis ignarus improbos tutores dat, nolle eos a magiſtratu confirmari, ſi magiſtratu improbi aut pupillis noxii eſſe detegentur, *ut hic.* & *l.* 10. ff. *eod. verſ. nam patris voluntatem.* 9 Emergentia novo egent conſilio & remedio: *Emergentia* autem ſunt, quæ inopinato accidunt. 10 *Exardere* inimicitiæ dicuntur, quæ majores fiunt, quam ante, vel etiam quæ de novo incipiunt. 11 *l. ult. C. qui dare tut. l. unic. C. ne tut. vel curat. vect.* 12 *l.* 7. *in fin.* ff. *de annuis.* ſeu mentem potius quam verba, *l.* 3. §. 9. ff. *de adimend. vel transf.* Goth. vide Bart. hic, & Covarruv. *var. reſolut. lib.* 2. *c.* 4. *n.* 4. Anſ. 13 *Sub.* repellendo tutores, & eos non confirmando. 14 Id eſt, ſequi. 15 *Sub.* pater. 16 *l.* 10. §. 1. ff. *de teſtam. tut.* Noviſſimam ſcripturam teſtatoris in tutelis confirmandis Judex ſequitur. 17 *Quidam* vulgata. 18 *Sub.* niſi confirmetur. 19 *Sub.* adultis: quibus curator datus eſt. At non cogitur præciſe curam ſuſcipere: cum legatum ea conditione relictum, *ut curam gereret*, poſſit vel tum petere, aut acceptum jam reddere. 20 Curator inutiliter datus, confirmandus tamen legis præcepto a Judice, non ſatisdat rem adulti ſalvam fore: ſed fideicommiſſi nomine ei relicti, ut id redderet, ſi curam adultorum non gereret. 21 *l.* 3. *in fin.* ff. *eod.* 22 Repeti. 23 Reſtituendi nepotibus ſi non adminiſtret. 24 *Sub.* rem pupilli ſalvam fore.

25 *Lib.* 5. *C.* 30. 1. *Inſt.* 15. 16. 17. 18. 19. Goth. Vide Cujac. *lib.* 11. *obſ. cap.* 26. Anſ. Cont. *ſubciſiv. lect. lib.* 6. *cap.* 6. S. L. 26 Id eſt, agnatis, *l.* 1. ff. *eod.* & patronis &c. Hodie ſublata eſt differentia agnatorum & cognatorum. *Novell.* 118. *cap* 5. 27 Ideo per eminentiam dicuntur *legitimi* tutores, qui ex lege duodecim tabularum introducuntur, ſeu propalam, ut agnati: ſeu per conſequentiam, ut patroni. Ulpian. 11. §. 3. 28 Ulpianus paulo id immutat: legitimi aut Senatusconſultis conſtituti (ut agnati, patroni) aut moribus, ut qui mulieri, pupillove, qui cum ſuo tutore lege, aut legitimo judicio agere vult, ut auctore eo agat. Ulp. 11. §. 2. 24. adde *l.* 7. ff. *de capite minut.* 29 *l.* 3. 5. *infr. eod. princ. Inſt. de legit. agnat. tutela. pr. Inſt. de legit. patr. tutela.* 30 *l.* 6. *infr. eod.* qui hodie non differunt a cognatis. *Nov.* 118. *c.* 5. 31 *Conſanguinei* hic, non ſunt adgnati & cognati, ut perperam notat *Accurſ.* ſed fratres ex eodem patre, qui capite minuti non ſunt: & alioquin, *ſanguis* & *conſanguinei* ſunt diverſa: *Sanguis*, eſt cognatio univerſa naturalis: *Conſanguinitas*, eſt fraternitas §. *penult. Inſt. de ſucceſſ. cogn.* ubi ad Accurſium ſcripſi. 32 An adoptivi fratres ad tutelam admittuntur? Accurſius negat, Jacob. de Ravenna ait, quod & fratribus ſuis ſuccedant, & ibi ſit tutela, ubi ſucceſſio ſit, *ut hic.* 33 Id eſt, Patroni non propalam, ſed per conſequentiam ad tutelam libertorum admittuntur. Ulp. *ibid.* §. 3. per interpretationem, *pr. Inſt. de legit. patr. tut.* non tamen ideo minus legitimi prioribus, quod non ex verbis, ſed ex ſententia legis admittuntur. vid. *l.* 6. *in fin. infr. de verb. ſign.* 34 *l.* 73. ff. *de reg. jur. Inſt. de legit. patr. tut.* 35 Id eſt, ad alium pertinet. 36 Quæ hic, *agnata*, paulo ante conſanguinea dicta eſt. Conſanguinea porro, ſoror eſt. 37 Forte patruum & remotiorem. 38 *Sub* impuberibus. 39 *l.* 3. §. 4. ff. *eod.* 40 Nam filiæ deferetur hereditas, tutela nepoti. 41 Aliud ſi deportatus, *l.* 9. §. 6. ff. *de tut. & rat.* priori caſu ſperatur legitima ob jus poſtliminii: altero non ita, propter delictum. 42 Quandiu ſperatur poſtliminium legitimi tutoris proximi, tandiu non admittitur ad tutelam alius agnatus remotior, ſed interim ac pendente poſtliminio tutor a Prætore datur. 43 Id eſt, captivus. 44 Herede inſtituto & adeunte hereditatem. 45 In fraudem libertatis ſc. vide *l.* 28. §. *ult.* ff. *de fideicomm. lib.* adde *l.* 7. §. 7. ff. *quib. ex cauſ. in poſſ.* 46 *Sub.* tunc. 47 *Sub.* rogatum. 48 Ut ſuccedat? cogitur tamen tutelam ſubire. ff. *eod* & facit *l.* 3. §. 2. *infr. eod.* 49 Contumaciæ cauſa quis honores & commoda amittit, non onera. 50 Patronatus jus in eum, quem liberare noluit, nemo conſequitur. 51 Adſignant liberis ſuis plerumque libertos ſuos patroni. vide *Inſt. de adſignat. libert.* 52 Non tamen patronorum. Ulp. 11. §. 9. *l.* 7. ff. *de capit. minut.* 53 Maxima & media: olim etiam minima. adde *l.* 5. *in fin.* ff. *eod.* §. *minima. Inſt. de cap. deminut.* 54 Ea minima capitis diminutio eſt. 55 Qualis eſt adrogatio, *l.* 14. ff. *de tutel.* minima capitis diminutio, §. 4. *Inſt. quib. mod. tutela.* 56 Ex lege ſeu legitimum eſt, & id quoque quod ex mente & ratione legis ducitur. *l. nominis.* 6. §. *verbum* ex *leg.* 1. *infr. de verb. ſign.* 57 Tutela pupilli penes eum eſſe debet, penes quem ſucceſſio. Item a jure ſuccedendi ad jus tutelæ aſcendimus. vide *l.* 73. *infr. de reg. jur.* 58 Ulp. 11. §. 3. interpretationem. *Inſt. de leg. patr. tut. l.* 73. *pr.* ff. *de reg. jur.* 59 Cujus fit mentio *l.* 2. *C. ſi mancip. ita fuer. alien.* 60 De quo *l.* 26. §. 7. *infr. de fideicomm. lib.* 61 Directo manumiſſus. Quidam horcinus legunt. Ulp. 2. §. 8. nam & orcum quidam dixere παρὰ τὸ ὅρκος. Charonianus a Theophilo dicitur quaſi Charontis. Cujac. *ibid.* 62 *l.* 48. ff. *de manum. teſt.* alias nullius, *l.* 4. ff. *de bon. libert.* quodammodo ſibi libertus. *l. un.* §. 8. *C. de Lat. libert. toll.* 63 *l.* 1. §. 1. ff. *eod. Inſt. de legit. patr. tut. in fin. Novell.* 118. *cap.* 5. 64 Qui mortuus eſt: & ſic filius patroni concurrens cum patronis aliis liberti, patrem ſuum in tutela non repræſentat. 65 *l.* 5. *in fin. l.* 23. §. 1. ff. *de bon. lib.* 66 Patruum præferri nepoti, hoc eſt filio ex fratre, hinc colligitur: & ita in regis Roberti cauſa judicatum refert Baldus hic, & Oldradus. vide Hotomanum *tractatu de patruo & nepote.* 67 Vide *l.* 11. ff. *de teſt. tut.* 68 *l.* 4. §. 1. *infr. de tut. & rat.* 69 Dixi ad Ulpian. 16. *in fin.* 70 §. 6. *Inſt. quibus modis jus patriæ poteſt. Inſt. de legitim. patr. tut.* 71 *l.* 8. ff. *eod.* vide quæ de *perfecta ætate* ad hunc locum ſcripſi *in l.* 8. ff. *eod.* & *l.* 16. §. 1. ff. *de tutelis.* 72 Liberi ſui emancipatis: ut emancipati emancipatis fiduciarii ſunt: ſui, ſuis legitimi: ut emancipati ſuis (ex conſtitutione Anaſtaſii) legitimi tutores ſunt. v. Cujac. *Inſt. de fiduciaria.* 73 Privatus. 74 Legitimi tutores fiunt a lege, non dantur a Judice. 75 *l.* 1. ff. *eod.* 76 Legitimi tutores (quicunque illi ſint, ſive patroni ſive alii, ut hic notat Baldus) ſatisdare coguntur, rem pupilli ſalvam fore. Cauſa tamen cognita remitti poteſt illis ſatisdatio: ut ſi honeſti, locupletes palam, aut nullum fidejuſſorem nanciſcantur: quod & in decreto Judex adjicere debet. 77 Et inventarium facere, *l. ult. C. de recept. arbitr.* 78 *l.* 13. §. 1. *infr. tit. prox.* 79 Honeſta vita excuſat a ſatisdatione.

ſona,

ſona [1], aut cauſa admittat ſatisdationem. §. 2. In legitimis, & in his qui a Magiſtratibus dantur, quæſitum eſt, an uni decerni tutela poſſit? Et ait Labeo, & uni recte tutelam decerni: poſſe enim aliquos vel abſentes, vel furioſos eſſe: Quæ ſententia utilitatis gratia admittenda eſt, ut uni decernatur adminiſtratio. §. 3. An ergo & provocare [2] ſe invicem ſecundum ſuperiorem clauſulam poſſint? Et magis eſt, ut ſi omnes ſatis non dederint, vel ſi finita eſt ſatisdatio (nonnunquam enim ſatisdatio ab eis non petitur, aut ſatis deſinit eſſe cautum) aut magiſtratus municipales ab his quos dederint aut non potuerunt, aut noluerunt ſatis exigere, poſſe dici etiam in his, quo caſu cautum non eſt, admittendam provocationem. §. 4. An ergo & in patronis idem ſit dicendum, maxime ubi ceſſat ſatisdatio? Et puto, in patronis non oportere admitti provocationem, niſi ex magna cauſa: ne quis ſpem ſucceſſionis deminuat: nam ſi patrono tutela non fuerit commiſſa, poterit per compatronum damno adfici, qui ſolus rem pupilli male adminiſtrat. §. 5. Si legitimus tutor capite minutus [3] ſit, dicendum eſt, deſinere eum eſſe tutorem, & locum eſſe judicio tutelæ, finita tutela.

De inteſtato.

6. PAULUS [lib. 38. ad Edictum].

INteſtato [4] parente mortuo, adgnatis [5] defertur tutela. *Inteſtatus* [6] autem videtur non tantum is qui teſtamentum non fecit [7], ſed & is qui teſtamento liberis ſuis tutores non dedit: quantum enim ad tutelam pertinet, inteſtatus eſt. † Idem [8] dicemus, ſi tutor teſtamento datur adhuc filio impubere manente deceſſerit [9]: nam tutela ejus ad adgnatum revertitur.

Qui ſunt agnati.

7. GAJUS [lib. 1. Inſtitutionum].

SUnt autem *adgnati* [10], qui per virilis ſexus perſonas cognatione juncti ſunt, quaſi a patre cognati: veluti frater eodem patre natus, fratris filius, nepoſve ex eo; item patruus, & patrui filius, nepoſve ex eo.

De gradu adgnatorum.

8. PAULUS [lib. 38. ad Edictum].

SI reliquero filium impuberem, & fratrem, & nepotem ex alio filio: conſtat utroſque eſſe tutores, ſi perfectæ [11] ætatis ſunt; quia eodem [12] gradu ſunt.

9. GAJUS [lib. 12. ad Edictum provinciale].

SI plures ſunt adgnati [13], proximus tutelam nanciſcitur [14]: & ſi eodem gradu plures ſint, omnes tutelam nanciſcuntur [15].

De agnata. 1. *De ſurdo, vel muto.*

10. HERMOGENIANUS [lib. 2. Juris Epitomarum].

ADgnato propior fœmina, quo minus ſit impuberis adgnati tutor, non objicitur: Ideoque patruus ſororem conſanguineam habentis fratris filii legitimus erit tutor: nec amita patruo magno, vel matertera fratris filiis, ne ſint tutores, obſtat. §. 1. Surdus, & [16] mutus, nec [17] legitimi tutores eſſe poſſunt: cum nec teſtamento, nec alio modo utiliter dari poſſint.

De ſurdaſtro.

11. PAULUS [lib. 16. ad Plautium].

MInus autem audiens, poteſt [18].

TIT. V.

DE TUTORIBUS ET CURATORIBUS DATIS [19] AB HIS QUI JUS DANDI HABENT: ET QUI [20], ET IN QUIBUS CAUSIS SPECIALITER [21] DARI POSSUNT.

De provincias regentibus. 1. *De Legato Proconſulis.* 2. *Quibus Præſes tutorem dare poteſt.*

1. ULPIANUS [lib. 39. ad Sabinum].

SIve [22] Proconſul [23], ſive Præſes [24], ſive etiam Præfectus Ægypti [25], ſive Proconſulatum [obtineat] provinciæ, [vel] temporis [26] cauſa Præſide defuncto, vel quia ipſi [27] provincia regenda commiſſa eſt, tutorem dare poterit. §. 1. Legatus [28] quoque Proconſulis ex oratione Divi Marci tutorem dare poteſt. §. 2. Quod autem permittitur tutorem dare provinciæ Præſidi, eis tantum [29] permittitur, qui ſunt ejuſdem [30] provinciæ, vel [31] ibidem domicilium habent [32].

De tutore temporario.

2. IDEM lib. 35. ad Edictum.

CUm quidam tutores dati appellaſſent [33], quidam autem non adeſſent: Divus Pius reſcripſit, dandum temporarium tutorem, qui tutela fungatur.

Qui dari poſſunt a Magiſtratu municipali.

3. IDEM lib. 36. ad Edictum.

JUs dandi tutores datum eſt omnibus [34] Magiſtratibus municipalibus [35]: eoque jure utimur: ſed illum, qui ab eodem [36] municipio vel [37] agro ejuſdem municipii eſt.

De Prætore.

4. IDEM lib. 9. ad leg. Juliam & Papiam.

PRætor ipſe ſe tutorem dare non [38] poteſt [39]; ſicut nec pedaneus [40] judex, nec [41] compromiſſarius [42] ex ſua ſententia fieri [43] poteſt [44].

De præſentibus, abſentibus, ignorantibus, invitis.

5. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

ILlud ſemper conſtitit, Præſidem poſſe tutorem dare [45] tam abſentem [46] quam præſentem, & tam præſenti quam abſenti.

6. ULPIANUS lib. 8. de omnibus tribunalibus.

NEcnon ignoranti [47], & invito [48].

De dote.

7. IDEM lib. 1. de omnibus tribunalibus.

NOn tantum ad dotem [49] dandam [50] nupturæ curatorem dari oportet, verum etiam ei [quoque] quæ jam nupta eſt [51]: Sed & ad dotem augendam datur: & mutandæ quoque dotis gratia curator dari poteſt.

De mandata juriſdictione. 1. *De furore Magiſtratus.* 2. *Quibus diebus datur tutor.* 3. *De furioſis, mutis, ſurdis.*

8. IDEM lib. 8. de omnibus tribunalibus.

NEc [52] mandante Præſide alius [53] tutorem dare poterit. §. 1. Si Prætor vel Præſes provinciæ in furore aut dementia conſtitutus dederit tutorem, non puto valere: quamvis enim Prætor vel Præſes ſit, nec furor ei magiſtratum [54] abroget, attamen datio nullius erit momenti. §. 2. Dari tutor omni die [55] poterit. §. 3. Furioſo [56], & furioſæ [57], & muto [58], & ſurdo [59] tutor vel curator a Præſide dari poterit.

De hereditate adeunda.

9. MARCIANUS lib. 9. Inſtitutionum.

IMpuberi [60] ad hereditatem adeundam ut tutor detur, ex cauſa permiſſum eſt.

Si erratum ſit in petitione tutoris.

10. IDEM lib. 5. Regularum.

TUtor ſi petitus fuerit habenti [61], ſed abſente eo, quaſi non habenti datus ſit, datio nulla eſt: nam & quoquo modo in petitione tutoris ſi erratum fuerit in [62] facti cauſa, maxime poſt conſtitutionem Divorum Fratrum, non valet tutoris datio.

De abſentia tutoris.

11. CELSUS lib. 11. Digeſtorum.

CUrator pupillo vel pupillæ non [63] datur, ſi [64] tutor eorum affuerit [65].

De his qui rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt. 1. *De filio curatore patri dando.* 2. *De prodigis.*

12. ULPIANUS lib. 3. de officio Proconſulis.

HIs qui in ea cauſa ſunt ut ſupereſſe [66] rebus ſuis non poſſint, dare curatorem Proconſulem oportebit. §. 1. Nec dubitabit filium [67] quoque patri curatorem dare, quamvis enim contra ſit apud Celſum & apud alios pleroſque relatum, quaſi indecorum ſit patrem a filio regi, attamen D. Pius Juſtio [68] Celeri, item D. Fratres reſcripſerunt, *filium, ſi ſobrie vivat, patri curatorem dandum, magis quam extraneum.* §. 2. D. Pius matris querelam de filiis prodigis [69] admiſit, ut curatorem accipiant, in hæc verba: *Non eſt novum quoſdam,*

1 Ut *l.* 2. §. 4. ff. *qui ſatisd. l.* 17. §. 1. ff. *de teſt. tut.* 2 Vide *l.* 17. *in pr. l.* 19. ff. *d. teſtam. tut.* 3 *l.* 2. *C. eod.* §. *ult. Inſt. de legit. agn. tut.* 4 Quia tunc teſtamentaria non ſperatur *l.* 11. ff. *de teſt. tut.* 5 *l.* 1. ff. *eod. l.* 1. *C. eod.* 6 *Inteſtatus* dicitur, qui teſtari potuit, neque teſtatus eſt. Unde notant, furioſo vel mente capto mortuis jure inteſtati eorum bona non occupari a fiſco, poſita conſuetudine, ut inteſtatis quibuſcunque ſuccedat fiſcus: Nec enim proprie furioſos inteſtatos dici qui teſtari non potuerunt. *Cyn. Pet. Jacob. Ray. Bald.* 7 *pr. Inſt. de hered. quæ ab inteſt.* 8 Ut inteſtatus videatur quod ad tutelam attinet. 9 *l.* 11. §. *penult.* ff. *de teſtamentaria.* 10 §. 1. *Inſt. de legit. agnat. tut. l.* 10. §. 2. §. 6. ff. *de gradibus.* 11 *l.* 4. ff. *eod.* vide quæ ſcripſi ad *l.* 16. §. 1. ff. *de tutelis.* 12 *l.* 9. ff. *eod.* §. *ult. Inſt. de cap. deminut. Novell.* 118. *cap.* 2. 13 *Sub.* non eodem gradu conſtituti. 14 Cujac. 10. *obſerv.* 11. putat in legibus duodecim tabularum ita ſcriptum fuiſſe, *Agnatus proximus familiam nancitor*, id eſt, prehendito. Quod tamen probat. 15 Quidam legunt *Nancitor.* Feſtus, *Nancitor, nactus erit, prædatus erit.* (alii legunt *prehenderit*). Item in fœdere Latino, *pecuniam quis nancitor, habeto: & ſi quid pignoris nancitur, ſibi habeto.* 16 *l.* 1. §. 2. ff. *de tutelis.* Adde quæ ſcripſi *l.* 3. ff. *de auct. tut.* 17 Cur? vide *l.* 1. *in fin.* ff. *de tutelis.* 18 Adde *l.* 1. *in fin.* ff. *de tutelis.*

19 *L.* 5. *C.* 34. & 1. *Inſt.* 20. 20 *L.* 5. *C.* 35. 21 *L.* 5. *C.* 33. 36. 22 5. Harm. 11. §. 18. 23 Facit *l.* 8. *l.* 9. ff. *de offic. Proconſ.* 24 Facit *l.* 11. ff. *de off. Præſid.* §. 4. *Inſt. de Atil.* 25 Ut & Juridicus Alexandriæ. *d.* §. 4. *l.* 2. ff. *de off. Jurid.* 26 Ad eum pertinet titulus legis 2. *C. de off. ejus, qui vicem.* 27 Vicarium Præſidis tutorem dare poſſe, hinc colligunt. 28 *l. pen.* ff. *de off. Proconſ.* 29 Juriſdictionis actus non exercentur, niſi in perſonam ſubditam. 30 *l.* 27. ff. *eod. l.* 3. ff. *de off. Præſid. l. ult.* ff. *de juriſdict. l.* 3. *in fin.* ff. *eod. l.* 1. §. *penult. l.* 23. *in fin* ff. *de excuſ. tut.* §. 4. *Inſt. de Atil.* 31 Loci alicujus eſſe ii videntur, qui ex eo loco ſunt originis ratione. 32 Imo, non municipes dari poſſunt, *l.* 10. ff. *de tutelis.* 33 A ſententia excuſationem non admittente, *l.* 17. *in fin. infr. de appellat.* 34 Municipalibus magiſtratibus ſeu Duumviris tutoris dandi jus initio datum: ut tutoris & curatoris dationem haberent: nimirum, ut tutores darent injuſſu Præſidum: Hodie non alias poſſunt, quam juſſu Præſidum. *Inſt. de Atiliano tutore*, quod & circa defenſores Præſides uſurparunt. *Novell.* 15. adde quæ ſcripſi de Duumviris ad *l.* 26. ff. *ad municipalem.* & *l.* 3. ff. *qui petant tutores.* 35 5. Harmen. 11. §. 19. 36 *l.* 1. §. 2. ff. *eodem.* 37 *l. Inſulæ.* 9. ff. *de judic. l. qui ex vico.* 30. ff. *ad municip.* 38 *l.* 4. ff. *de off. Prætor. l.* 5. ff. *de offic. Præſid.* Goth. vide in hanc legem Cujac. *lib.* 7. *obſerv.* 17. S L. 39 Imo poſſe videtur, *arg. l.* 4. ff. *quod cujuscunque univ.* 40 *Pedaneus judex* qui humiliora negotia tractat. *l.* 5. *C. de pedaneis.* 41 Tutelarias cauſas non compromitti, hinc colligit Bartolus & Baldus. 42 *l.* 9. §. 2. ff. *de recept. qui arbitr.* 43 Atqui Præſes apud ſe manumittit, adoptat, emancipat. *l.* 2. ff. *de offic. Præſid.* vide Cujac. 7. *obſ.* 17. 44 Seipſum quis eligere non debet, ut nec patronus ſeipſum præſentare: nec exemplariter ſe filio ſubſtituere. Bart. *in l.* 43. ff. *de vulg. num.* 33. 45 *Abſens* & abſenti tutor dari poteſt. 46 Aliud in curatore, *l.* 3. §. 2. ff. *de tutelis.* 47 *l.* 2. ff. *de tut.* 48 Invito alio quod facimus, id eo ignorante multo magis perficimus. 49 Doti nupturæ vel nuptæ conſtituendæ vel augendæ vel mutandæ curator conſtitui poteſt. *l.* 5. §. 3 4. *l.* 61. *l.* 69. §. 5. ff. *de jure dot.* vide *l.* 22. §. 10. ff. *ſoluto.* Ulp. 11. §. 20. *l. obligamur* 52. § 5. ff. *de oblig.* 50 Et augendam & mutandam. ff. *eod.* dicendam, promittendam, idque ex lege Julia de maritandis ordinibus. Ulp. 11. §. 20. 51 Dos enim poſt nuptias dari poteſt, *l. ultim. in pr. C. de donationibus ante nupt.* Paul. 2. *ſent.* 21. 52 Id eſt, quamvis Præſes putet id ſibi mandare licere, *l.* 6. §. 2. ff. *de tutelis.* 53 Alii is tutor dari poterit. *Hal.* 54 Furor adminiſtrationem tollit, at non dignitatem. *l.* 20. ff. *de ſtatu hom.* 55 Die omni tutor dari poteſt vide *l.* 3. §. 3. ff. *de tutelis.* etiam dominico: niſi dandus ſit ex inquiſitione, *l. naturalis.* 7 ff. *de confirm. tut.* Jacob. Aretin. Bald. Nam quæ majorem ſtrepitum, id eſt, cauſæ cognitionem majorem deſiderant, ea die dominico expediri non ita pium ſit. 56 *l.* 1 *C. de curat. furioſ.* §. 3. *Inſt. de curat.* 57 Impuberibus vel adultis. 58 *l.* 6. *in pr.* ff. *de tutel.* 5. Harmenop. 11. §. 13. 59 *l.* 6. §. 3. ff. *de tutelis.* 60 *l.* 13. ff. *eod.* vide quæ ſcripſi ad *l.* 12. ff. *de teſtam. tutel.* 61 *l.* 27. ff. *de teſtam. tut.* 62 Tutor datus ei cui dari non debuit, & ex cauſa ex qua dari non debuit, inutiliter datus intelligitur. Quid, ſi datus eſt tutor alicui, quaſi non habenti tutorem, cum tamen tutorem haberet, ſed abſentem? Quia obreptum Judici, non valet datio, *ut hic.* ſi Judex dedit ex officio ultro ac ſponte, valet. 63 Niſi forte ad alimenta expedienda. *l. ult.* ff. *ubi pupill.* 64 Curator non datur pupillo habenti præſentem tutorem, *ut hic.* datur itaque non habenti præſentem tutorem. 65 Adfuerit, *v.g. Hal.* niſi forte valetudo id exigat. *l.* 13. ff. *de tutelis.* 66 *l.* 2 ff. *de curat. furioſ.* 67 Curator patri filius dari poteſt, *l.* 1. *in fin. l.* 2. 4. ff. *de curat. furioſ.* Quid, teneturne rationibus patri reddendis? Tenetur ſane, ut & mater liberorum tutrix. *l.* 2. *C. quando mulier.* Quid, pater liberorum tutor, eſtne rationibus reddendis obnoxius? Ut extraneus obnoxius eſt, ſi tutorio nomine adminiſtrat: ſecus, ſi ut uſumfructum habens in bonis filii. *l. ſi ſuperſtit* 5. *C. de dolo. l. Aurelius.* 28. §. *Titius.* 3. ff. *de liber. leg. l. licet.* 14. *C. ad l. Falcid. l. ult.* §. *pen. C. de ſentent. paſſis.* 68 Vide Cujac. 10. *obſerv.* 37. de Juſtii nomine. 69 Vide *l.* 1. *infr. de curatore furioſ.*

dam,

dam, etsi mentis suæ videbuntur [1] *ex sermonibus compotes esse, tamen sic* [2] *tractare bona ad se pertinentia, ut, nisi subveniatur his, deducantur in egestatem: eligendus itaque erit qui eos consilio regat: nam æquum est, prospicere nos etiam eis, qui, quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum.*

Si impuberi libertas & hereditas relicta sit.

13. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

SI impuberi libertas & hereditas per [3] fideicommissum data sit, & institutus adire nolit: Senatus censuit, eum, si impuberis nomine desideretur, adire cogendum [4]: ut [5] tamen pupillo, pupillæ tutor ab eo cui jus dandi erit, detur, qui tutelam retineat, quoad restituatur hereditas, & *rem salvam fore* ab herede caveatur. Postea D. Hadrianus, ut idem [6] in eo servetur, cui directa libertas data fuerit, rescripsit. §. 1. Quamvis autem a patrono, *rem salvam pupillo fore* non facile cautio [7] exigatur, tamen Senatus pro [8] extraneo haberi voluit eum, qui, quod in ipso fuit, etiam libertate privavit impuberem: & jus quidem liberti quod habet, quia ex causa fideicommissi manumittit, non est ei ablatum; tutela vero sine [9] vinculo cautionis non committitur. Quid ergo, si non caveat? Non dubie tutela non erit apud patronum. §. 2. Sed si puella duodecimum annum [10] impleverit, tutor desinit esse [11]. Quoniam tamen minoribus annorum desiderantibus [12] curatores dari solent, si curator patronus petatur, fides inquisitionis pro vinculo [13] cedet cautionis.

De liberis patroni.

14. IDEM lib. 12. Quæstionum.

LIbertus non aliis patroni patronæve liberis tutor esse cogitur, quam qui jura patronatus sperare possunt [14].

De excusatione ad tempus.

15. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

IN omnem [15] rem [16] curator dandus est in ejus tutoris locum, qui reipublicæ [17] causa abfuit.

16. IDEM lib. 73. ad Edictum.

NEc ille desinit [18] tutor esse [19]: Quod & in omnibus qui ad tempus excusantur, juris est.

De præjudicio.

17. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

EI qui de statu [20] suo litigat [21], tutorem dari posse Pomponius scribit: & verum est: ut ita demum teneat datio, si liber est.

De inquisitione.

18. IDEM lib. 61. ad Edictum.

IN dando tutore ex inquisitione, & in eum inquiritur qui Senator [22] est. Et ita Severus rescripsit.

De decurionibus, 1. Et Duumviris.

19. PAULUS lib. 16. ad Plautium.

UBi absunt [23] hi qui tutores dare possunt, decuriones [24] jubentur dare tutores: dummodo major pars conveniat: ubi non est dubium, quin unum ex se [25] dare possint. §. 1. Magistratus municipalis collegam [26] suum quin dare tutorem possit, non est dubium.

De ventre. 1. De curatore dando curatorem habenti.

20. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

VEntri [27] tutor a Magistratibus populi Romani dari non potest; curator potest: nam de curatore constituendo Edicto comprehensum est. §. 1. Curatorem [28] habenti quominus alius curator detur, regula juris non est impedimento [29].

De feminis. 1. De liberis a matre institutis sub conditione, si emancipentur. 2. Si quis a parentibus prohibitus sit tutor esse. 3. De legatione. 5. De moribus. 6. De his qui se ingerunt aut pecuniam dant.

21. IDEM lib. 1. Excusationum.

SCire oportet Magistratus, quod curatrices minoribus mulieres [30] non creabunt [31]. §. 1. Si mater sub hac conditione [32] scripserit filios heredes, *Si soluti patris potestate fuerint* [33]: solutis his, & propter hoc heredibus, ipse pater curator creari non poterit, etiamsi voluerit: ut non alia [34] via hoc quod noluit testatrix, fiat: Et hoc ita a Divo Severo promulgatum est. §. 2. Sed & si quis [35] a parentibus [36] prohibitus fuerit tutor esse, hunc neque creari oportet: &, si creatus sit, nec recusaverit, prohiberi eum esse tutorem, manente epitimia [37]. §. 3. Eos qui in legatione sunt, nec creent tutores vel curatores Magistratus: quia per id tempus, quo in legatione sunt, periculum ad eos non pertinet. §. 4. Si Præfectorium [38] hominem in legatione existentem Romanus Princeps [39] dederit tutorem, dimittetur. §. 5. Cum reliquis [40] oportet Magistratum & mores [41] creandorum investigare; neque [42] facultates [43] enim, neque dignitas ita sufficiens est ad fidem, ut bona electio [44] vel voluntas, & benigni mores. §. 6. Semper autem maxime hoc observent Magistratus, ne creent eos qui seipsos volunt ingerere [45] ut creentur, quique pecuniam dant: hos enim & pœnæ obnoxios esse promulgatum est.

De Decurionibus.

22. IDEM lib. 5. Excusationum.

ET qui non sunt consiliarii [46] vel senatores, consiliariorum, vel senatorum filiis tutores creantur [47]: sicut & consiliarii vel senatores his qui non sunt ex consiliariis vel senatoribus.

De pluribus tutoribus.

23. IDEM lib. 4. Pandectarum.

SImul [48] plures [49] tutores dari possunt.

De tutore inquirendo ex vicinis civitatibus.

24. PAULUS lib. 9. Responsorum.

DIvi Marcus & Verus Cornelio Proculo: *Si quando* [50] *desint in civitate, ex qua* [51] *pupilli oriundi sunt, qui idonei videantur esse tutores: officium sit Magistratuum* [52], *inquirere ex vicinis* [53] *civitatibus honestissimum quemque, & nomina* [54] *Præsidi provinciæ mittere, non ipsos arbitrium dandi sibi vindicare.*

De curatore dato impuberi.

25. IDEM lib. 10. Responsorum.

CUratorem impuberi datum quacunque ex causa, perseverare in diem pubertatis [55] in eadem cura, respondi: Ergo post pubertatem alium curatorem sibi petere debebit.

De tutore dato impuberi opinato.

26. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

SEiæ egressæ annos duodecim, decreto Prætoris ex inquisitione [56] datus est tutor quasi minori [57]. Quæro, an excusare se deberet? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, neque excusationem necessariam esse, neque obligari quod non gereret.

Si pars bonorum sit Romæ, pars in provincia. 1. De libertinis.

27. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomatorum.

PUpillo, qui [58] tam Romæ quam in provincia facultates habet, rerum [59] quæ sunt Romæ, Prætor [60]: provincialium Præses tutorem dare potest [61]. §. 1. Libertino tutores liberti [62] dandi sunt: Sed etsi ingenuus detur, nec [63] se excusaverit, tutor perseverabit.

Si is ad quem periculum tutelæ spectat, tutor detur.

28. PAULUS lib. 2. Decretorum.

ROmanius Appulus ab judice appellaverat [64], dicens *se non debuisse dari in tutela collegam ei* [65], *quem ipse, cum Magistratus esset, nominasset* [66] *suo periculo, ne in una tutela duplex periculum sustineret:* decrevit Imperator, posse quem & fidejussorem [67] pro tutore esse, & nihilominus tutorem dari. Itaque detentus est in tutela.

De absentibus.

29. IDEM lib. singulari de Cognitionibus.

SI peregre agant qui tutores vel curatores dati sunt, ut intra diem trigesimum [68] notum his a Magistratibus fiat, Divus Marcus rescripsit.

1 Probatur quis ex sermone, rebus & factis, furiosus, vel mentis compos sit necne. Ita probatur mentis qualitas actu exteriore. 2 Facit *l.* 27. ℱ. *de cond. inst.* 3 Atqui tutor servo non datur. *l.* 1. *supr. de tutel.* Potentia actui propinqua, actus esse videtur: Datur autem hic tutor servo, qui proxime futurus est liber. 4 *l.* 22. §. 1. ℱ. *ad SC. Trebell.* 5 *l.* 9. *supr. eod. l.* 17. *in fin.* ℱ. *de appellat.* 6 Nam superiori casu dictum est de tutore dato ei, cui libertas, & hereditas per fideicommissum relicta: hic autem casus pertinet ad eum, cui directa data est. 7 Vide *l.* 5. §. 1. *supr. tit. prox.* 8 Pro patrono non est habendus qui non fungitur officio patroni. 9 *l.* 2. *C. de tutore vel curat. qui satis non ded.* 10 Tunc curatorem habere incipit. 11 *l.* 33. §. 1. ℱ. *de administ. & peric. tut. l.* 3. *C. quando tutor. esse des.* 12 Et sic non invitis. vide §. 1. *Instit. de curatoribus.* 13 Id est, pro satisdatione. v. *l.* 8. ℱ. *de curat. furios.* 14 Sperare autem non possunt liberi ejus, qui fideicommissariam contulit, *l.* 5. §. 22. ℱ. *de agnosc. lib. l.* 24. ℱ. *de excus. tut.* sperare possunt ii, quorum parens directam contulit. vide *l.* 5. *C. de excus. tut.* Accurs. Sed Cuj. 14. *obs.* 16. eorum nomine, qui jura patronatus sperare non possunt, intelligit liberos a patrono exheredatos, qui bonorum possessionem contra tabulas, vel unde legitimi, in bona liberti petere non possunt. *Goth.* vide Cujac. *lib.* 14. *observ.* 6. Ans. 15 Præterquam ad hereditatem adeundam. *l. impuberi.* 9. *supr. eod.* 16 Pupilli. 17 *l.* 11. *l.* 12. *supr. de tutelis.* 18 Etsi possit uti justa exceptione. *l.* 11. §. 2. *supr. de minoribus.* 19 Ut alius tutor detur, nisi absens desiit esse tutor 20 *l.* 1. *C. qui dare tutores. l. si putas.* 6. *C. de petit. heredit.* 21 Dubii eventus causa suspenditur tutoris datio. Ita dubitatio plerunque magis attenditur, quam veritas. 22 Decurio. *l.* 15. §. 2. ℱ. *de excus. tut.* 23 Absente Magistratu decuriones vel unum ex se tutorem dare possunt. 24 *l.* 3. ℱ. *tit. prox.* adde §. 4. *Inst. de Atil.* 25 Ex suo corpore. 26 Vide Cujac. 7. *obs.* 17. 27 Ventri curator datur, non tutor. *l.* 8. ℱ. *de curat. furios.* 28 Curatorem habenti, curator dari potest. *ut hic. l.* 12. *C. qui dare tutores.* Tutorem tamen habenti curator datur. *l.* 9. *C. qui petant tutores.* 29 Contra quam tutorem habenti. Cur ita? vide Cujac. 17. *obs.* 7. Imo, non contra, quam in tutore. *l.* 21. *in fin.* ℱ. *de excus.* 30 Vide *l. ult. supr. de tutelis.* 31 Hodie in matre & avia id correctum. vide *C. quando mul. tut. off.* 32 Ἐπὶ ταύτῃ τῇ αἱρέσει. 33 Puta emancipatione. 34 *Prohibitum* una via, alia non debet esse permissum. *Bart.* 35 An extraneus, ut putat Ferrandus 1. *explicat.* 25? An filius, ut Alciatus? quod juri videtur repugnare: ut ne prohibere filium possit pater a tutela: cum vivus ac superstes ipse pro tutela filio delata satisdare debeat. *l.* 15. §. 17. ℱ. *de excus.* 36 Finge a matre. vide *l. unic. C. si contra matris voluntatem.* 37 Id est, salva existimatione, salvo honore. *l.* 3. *in fin.* ℱ. *de suspect.* Hinc constat Cœlium Rhodiginum graviter errare, qui *epitimiam* hic notat accipi pro jurgio: adde Alciat. 2. *parerg.* 29. 38 Inepte hic versum: ἐπαρχικὸν ἄνθρωπον, verti oportet *provincialem*: id est, eum, qui cum ex provincia esset, Romam legatus venit: De hujusmodi provincialibus legatis agitur *l.* 2. §. 3. *l.* 8. *l.* 19. §. 3. *supr. de judic. l.* 35. *in fin. supr. de jurejur.*

39 Inepte, & hic rursum versum: ὁ ἐν Ῥώμῃ ἄρχων, id est, *qui Romæ potest*: magistratus, ἄρχων, *l.* 13. §. 1. §. *ult.* ℱ. *de excus. tut.* πόλεως ἄρχων. *l.* 14. §. 9. *infr. de excus. tut.* Præfectus Urbi, vel Prætor. 40 Πρὸς τοῖς λοιποῖς δικαίοις. 41 *l.* 8. *supr. de confirmando.* 42 5. Harm. 11. §. 28. 43 *l.* 17. §. 1. *supr. de testament. tut. l.* 6. *infr. de suspect.* 44 Προαίρεσις consilium, votum, ac studium juvandi pupilli. Ita judex explorabit in eligendo tutore, an recte vitam instituerit, num modestus sit, non egens, non orbus, non vagus, sed locuples, qui norit pueros educare, & eos amet. Harmenop. 5. *tit.* 11. §. 2. Theophil. *Instit. de satisdat. tut.* vide Anton. August. *hic.* 45 Vel qui adfectant tutelas, §. 5. *Inst. de excusat.* est enim suspectus qui operam ingerit. vide *l.* 25. *supr. de procuratoribus.* 46 Βουλευταὶ verte *decuriones* passim hac in lege, ubi vox *consiliarii* occurrit, ut *l.* 2. §. 8. *in fin. C. de vetere jure.* adde *Novell.* 38. 49. 87. Municipales senatores. vide Anton. August. *hic.* 47 Imo non consiliarius consiliario non datur. *l. spadonem.* 15. §. 2. ℱ. *de excus. tut.* Non consiliarius, seu non Senator, in dignitate tamen aliqua constitutus, recte tutor datur consiliario, vel senatori. In nulla dignitate constitutus, secus. 48 Vide *l.* 9. *C. qui dare tutores.* 49 *l.* 1. *C. de tutorib. illust.* 50 *l.* 1. §. 10. ℱ. *de magistrat. conveniend.* 51 *l.* 10. *supr. de tutelis.* 52 Municipalium. 53 *l.* 6. *C. qui dare tutores.* Goth. Adde *l.* 3. *h. t. & l.* 1. §. 10. *infr. de magistrat. conven.* Ans. 54 Eo casu unius loco sunt. v. quæ scripsi ad *l.* 4. *C. in quibus cas. tutor. habenti.* 55 Nec ultra extenditur. *l.* 14. ℱ. *de vulgari. l.* 2. *in fin. C. in quibus cas. tutor. hab. l.* 1. *C. quando tutores esse desinant.* 56 Et ita scienter. 57 Et male: facit *l.* 1. §. 2. *infr. quæ sent. l.* 2. *C. quando provoc.* 58 Jurisdictionum diversarum ratione, diversi judices dant tutores. Quid, si uno loco sit origo pupilli: altero domicilium: in tertio bona habeat? judex originis tutorem dabit, ut & domicilii. Imo & bonorum judex curatorem illis bonis dabit, ut notat Bart. adversus Dynum existimantem, tutorem datum a judice originis, vel domicilii pupilli, bonis in tertio aliquo loco sitis datum intelligi. *arg. l. magis.* 5. §. *illud.* 12. *infr. de reb. eor. l. propter litem.* 21. §. *licet.* 2. *infr. de excus. tut.* Pro Bartolo facit *l. Jurisperitos* 30. §. *cum oriundus.* 1. *infr. de excus. tut.* 59 Atqui tutor datur personæ. *l. quia persona.* 14. *supr. de test. tut.* Datur personæ directo: rebus per consequentias. 60 V. *l.* 3. *in fin. supr. eod.* 61 Vide *l. un. C. ubi petant. tut.* alias Prætor provincialibus, Præses Urbanis rebus tutorem non dat. *l. ult. supr. de jurisd.* 62 *l.* 1. §. 4. *l.* 44. *infr. de excusat.* 63 *l.* 3. *C. de excus.* 64 Atqui non appellatur a tutelæ datione. *l.* 1. §. *si quis tutor. infr. quando appell. sit.* Hic appellavit a sententia reprobante excusationem. 65 Ut *l.* 60. §. 1. *supr. de ritu.* 66 Unus & idem potest esse nominator, & tutor & fidejussor. 67 Fidejubere pro contutore quis potest, idoneus tamen: possunt denique fidejubere alii pro aliis: hinc vicaria fidejussio. adde *Novell.* 53. *c.* 3. §. *suscepto.* 2. 68 Vide *l.* 13. §. 1. *infr. de excus. tut.*

TIT.

TIT. VI.

QUI PETANT [1] TUTORES VEL CURATORES, ET UBI PETANTUR.

De matre.

1. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

MAtris sollicitudo [2] in petendis filio *tutoribus*, non etiam curatoribus, observatur: nisi [3] quo casu impuberi curator petendus est.

De cognatis, affinibus, amicis, educatoribus. 1. *De matre.* 2. *De libertis.* 3. *De creditoribus.* 4. *De adulto & ejus procuratore.* 5. *Et cæteris.* 6. *De excusatis a tutela.*

2. IDEM lib. 1. Excusationum.

SI minores non habent eos qui ex legibus sunt defensores [4], si quidem tutoribus indigent propter ætatem, possunt petere eis tutores constitui, cognati [5], & qui secundum affinitatem sunt, familiares parentum, masculorum, & fœminarum [6]: possunt & amici [7] parentum & educatores [8] ipsorum puerorum hoc petere.

§. 1. Alii igitur voluntate petunt tutores [9]: Sunt autem quidam, quibus est necesse petere tutores, puta, mater [10], & liberti [11]: ex his enim illa damnum patitur, hi autem & puniuntur, si non petierint eos qui ex legibus defensores [12] sunt: Mater enim expellitur a legitima [13] filii hereditate quasi existens indigna accipere hereditatem legitimam, negligens [14] ei constitui tutorem. Et non solum si non petierit, sed & si puritatis [15] gratia petierit eum qui dimitti poterat, deinde dimisso [16] eo, vel abjecto, alium non petierit rursum, vel ex studio malos petierit. Liberti autem ex his causis accusati apud Præsidem puniuntur, ut emendentur, si apparuerint, vel propter negligentiam, vel propter malitiam non petiisse. §. 2. Quæ autem de matre dicta sunt, ostenduntur in epistola Divi Severi, cujus verba subjecta sunt [17].

DIvus Severus Cuspio Rufino: *Omnem me rationem adhibere subveniendis pupillis, cum ad curam publicam pertineat, liquere omnibus volo: & ideo quæ mater vel non petierit tutores idoneos filiis suis, vel prioribus excusatis, rejectisve, non confestim aliorum nomina dederit, jus non habeat vindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum.*

§. 3. Si quidem aliquis vel fœnerator [18] vel legatarius, vel alius necessariam [19] habeat adversus pupillum persecutionem [20], ipse quidem non petet tutorem pupillo, sed eos qui petere possunt, rogabit petere, vel, si hi neglexerint, tunc accedens [21] ad Præsidem hoc ipsum dicet, ut, constituto more legitimo, ea adversus pupillum moveatur persecutio. §. 4. Hæc quidem de tutoribus. *Curatores* autem minores sibi [22] ipsis petent, si quidem adfuerint, per seipsos: si [23] autem abfuerit aliquis eorum, petet per procuratorem. §. 5. An autem alius petere curatorem possit minori, quæsitum est? & Ulpianus egregius [24] ita scribit: non licere alium ei petere, sed ipsum sibi [25] ipsi.

Et apud Paulum lib. 9. responsorum ita relatum est.

CUratorem, ignorante, nec mandante [26] pupilla, non recte ei a [27] tutore petitum videri: periculumque eorum, quæ curator non [28] jure datus gessit, non sine ratione eum, qui petit, cogendum agnoscere. Et alia parte ejusdem libri ita respondit: si matris judicium Princeps secutus curatores filiæ ejus dedit, periculum administrationis eorum eam respicere debere. §. 6. Qui qualitercunque dimissi sunt per excusationem a tutela, necesse non habent [29] petere pupillis tutorem, ut ait Severi & Antonini constitutio.

De decreto Decurionum.

3. PAULUS lib. 10. Responsorum.

DEcreto Decurionum & ipsum [30] Magistratum [31] curatorem dari potuisse [32], respondi.

De matre.

4. TRYPHONINUS lib. 13. Disputationum.

CRedendum est, & eam matrem constitutione [33] contineri, quæ a patre non legitime tutores testamento vel codicillis datos [34] filiis impuberibus, non postulavit decreto confirmari. §. 1. Sin autem idoneis datis tutoribus pluribus unus eorum vel decessit, vel temporalem excusationem accepit [35]: mater, quæ propterea in locum illius alium non petit, quia [36] numerus reliquorum administrationi tutelæ sufficiebat, incidit quidem in verba constitutionis, sed sententia [37] excusatur [38]. §. 2. Sed si suspecto tutore pupilli accusato, decretum erit ei adjungi alios [39], mater eos quoque petere debet: & si non petit, incidet in sententiam [40] constitutionis. §. 3. Hæc autem mater ab omni quidem bonorum vindicatione intestatorum filiorum [41] repellitur: Si vero maritus ei fideicommissum a filio reliquerit [42], cui mulier non petit tutorem, *Si sine liberis decesserit*, vel sub hac ipsa conditione, *Si intestatus mortuus erit*: fideicommissi petitio, quæ ex alieno judicio descendit, non [43] est perempta [44]. §. 4. Quæ [45] autem suspectum tutorem non fecit, nec verbis, nec sententia constitutionis in pœnam incidit: quod ejusmodi facta dijudicare & æstimare, virilis [46] animi est [47]: & potest etiam delicta [48] ignorare mater: satisque est, eam petiisse talem qui inquisitione per Prætorem habita idoneus [49] apparuit: & ideo nec judicium ejus sufficit ad eligendos tutores, sed inquisitio fit, etiam si maxime in bona propria liberis suis testamento tutores dederit.

TIT. VII.

DE ADMINISTRATIONE [50] ET PERICULO [51] TUTORUM ET CURATORUM [52] QUI GESSERINT [53], VEL NON [54]; ET DE AGENTIBUS, VEL CONVENIENDIS [55] UNO VEL PLURIBUS.

De tutore administrare cogendo. 1. *De periculo tutoris cessantis.* 2. *De defensione pupilli.* 3. *De adulto vel curatore conveniendis.* 4. *De debitoribus pupilli vel adulti conveniendis.*

1. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

GErere [56] atque administrare tutelam, extra ordinem tutor [57] cogi [58] solet [59]. §. 1. Ex quo scit [60] se tutorem datum, si cesset tutor, suo periculo cessat. Id enim a Divo Marco constitutum est: ut, qui scit se tutorem datum [61], nec excusationem, si quam habet, allegat intra tempora præstituta, suo [62] periculo cesset.

§. 2. Sufficit tutoribus ad plenam defensionem, sive ipsi judicium suscipiant, sive pupillus ipsis [63] auctoribus: nec [64] cogendi [65] sunt tutores, cavere ut defensores solent: Licentia igitur erit, utrum malint ipsi suscipere judicium, an pupillum exhibere, ut ipsis auctoribus judicium suscipiatur: ita tamen, ut pro his qui fari [66] non possunt, vel absint, ipsi tutores judicium suscipiant: pro his autem qui supra septimum annum ætatis sunt, & præsto fuerint, auctoritatem præstent. §. 3. In causis autem adultorum licentia erit agentibus, vel ipsum adultum præsentem in judicium vocare, ut consensu curatoris conveniatur: vel contra curatorem agere, ut ipse litem suscipiat. In absentibus autem adultis omnimodo contra curatorem agendum. §. 4. Non denegari autem neque tutoribus, neque curatoribus, etiam debitores pupillorum vel adultorum, ex persona sua, prospectu officii, in judicium [67] vocare: vel eis hoc facientibus suum accommodare consensum.

De actione judicati.

2. IDEM lib. 9. ad Edictum.

SI tutor condemnavit [68], sive ipse condemnatus [69] est: pupillo, & in [70] pupillum potius [71] actio judicati datur: & maxime si non se liti obtulit, sed cum non posset vel propter absentiam [pupilli], vel propter infantiam auctor ei esse ad accipiendum judicium: Et hoc etiam D. Pius rescripsit: Et exinde multis rescriptis declaratum

1 *Lib.* 5. *Cod.* 31. 2 *l.* 3. *l.* 6. *C. h. t.* 3 Mater tenetur filiis impuberibus tutorem petere. An adultis curatorem? non tenetur: nisi si impubes curatore opus habeat. 4 Κηδεμόνας de qua voce vid. *l.* 10. §. 7. ff. *de excus. tut.* 5 Vid. *l.* 10. *C. h. t.* Atqui proximi cognati, ut agnati, hodie legitimi sunt tutores: igitur cum ipsi sint lege tutores, necesse non habent tutorem petere. Ponendum est in hac specie testamento datos fuisse tutores, sed remotos, vel excusatos: ita non legitimis, sed dativis opus fuisse, *l. si quis sub condit.* 11. *supr. de testament. tutel.* & ita Dynus, & Bartolus. 6 Familiares parentibus, tam masculis, quam fœminis. *Hal.* 7 Amicitiæ ratione datur actio: Seneca, 3. *Controv. in fin. princ.* 8 Educationis ratione admittitur quis ad agendum, qui alias non admitteretur. 9 Et hi quidem ex electione, vel voluntate petunt tutores. *Hal.* 10 *l.* 6. *C. h. t.* 11 An & agnati? novo jure etiam coguntur petere tutores agnatis. *l. sciant.* 10. *C. de legitimis heredib.* 12 Κηδεμόνας. 13 Ab eorum successione repellitur. *l.* 2. §. 23. ff. *ad SC. Tertyll.* §. *pen. Inst. de Senatusc. Tertyll.* 14 Atqui hodie legitima tutrix est liberorum, mater. *Authent. matri, & aviæ, C. quando mulier.* Igitur tutorem petere necesse non habet. Necesse habet si tutrix esse nolit: quippe invita tutrix esse liberorum non cogitur. 15 ὁσίας χάριν, dicationis gratia, puritatis gratia. Contius 1. *disp.* 16. defunctorie, *d. l.* 2. §. 32. ff. *ad SC. Tert.* ἀφοσιώσεως χάριν, *l.* 13. §. 6. ff. *de excus.* Anton. Aug. *hic.* male legit Haloander *pravitatis.* Dicis causa. vide *l.* 4. *supr. commodati.* Bruto & Cassio provinciæ dicis causa datæ. Cornel. Nepos *in Attici vita.* sed anne tu dicis causa vindicaveris? Cicero *pro Murena.* Cujac. 5. *obs.* 33. 16 Obsequii deserti periculum ita subeunt, qui aut non petunt tutores quos debeant, aut eos quos non debeant. *l.* 2. *C. h. t.* 17 Modestino id fuit familiare ipsa legum verba interdum recitare. vide *l.* 1. §. 2. ff. *de excusat. tutorum.* 18 Δανειστής, creditor. 19 Litigaturus adversus pupillum, tutorem ipse petere non debet, sed iis nunciare, qui petere possunt, ut ipsi tutorem pupillo constitui petant a judice: Agit in eos ut agant: aut petit potius, ut petant. 20 σύστασιν, consistentiam. vid. *l.* 1. *C. h. t.* 21 *l.* 4. *C. h. t. l.* 28. §. 2. *vers. ne autem. C. de admin. tut. l.* 7. §. 5. *supr. de minor.* 22 *l.* 6. *C. h. t.* 23 Curatores sibi dari postulant minores per se, vel per procuratorem. 24 Κράτιστος, optimus, præstantissimus, egregius. *Hal.* alias *Alexander* Ulpianum vocat parentem suum, *l.* 4. *C. de locato,* disertissimum, *l. ult. C. de instit.* amicum, *l.* 4. *C. de contr. stipulat.* summi ingenii virum. *l. un.* §. 9. *C. de caducis.* Diocletianus prudentissimum virum appellat, *l.* 11. *C. de quæst.* Anton. August. *hic.* Alexandri Imperatoris tutor, consiliarius, præfectus prætorio. His adde quæ de Ulpiano scripsi ad *l.* 4. *C. de contr. stipul.* 25 *l.* 3. §. 2. ff. *de tutelis.* 26 Nec consentiente. *l.* 43. §. 3. ff. *de procuratoribus.* 27 Curatorem pupillo petere tutor non potest. 28 Tutor non videtur, qui non jure datus est. 29 Tutius tamen facturi sunt, si petierint, *l.* 39 §. 2. ff. *de administ. & peric. tut.* aut saltem admonere debent ipsos pupillos, ut petant sibi curatores: cum & tutores finita tutela id facere debeant. *l. ita autem.* 5. §. *si tutor.* 5. ff. *tit. proximo.* 30 Municipalis Magistratus ipse, hoc est, Duumvir, recte ab ipso ordine tutor datur, *ut hic.* vide quæ scripsi ad *l.* 26. ff. *ad municipalem.* 31 Facit *l.* 19. ff. *tit. proxim.* vide Cujac. 7. *observat.* 17. 32 *Subaudi,* jussu præsidis: vel ubi Magistratus absunt. *l.* 19. *supr. tit. prox.* Goth. Datus autem excusationem habet, *l.* 6. §. 16. ff. *de excusat. tut.* ita & Consul Romanus & Prætor tutores dari poterant, *l.* 20. §. *ult. supr. de test. tut.* quos excusationem habuisse certi juris est. §. 3. *Inst. de excus. tut. l.* 17. §. 5. ff. *de excusat.* Ans. Adde Petr. Pithœum *in notis ad fragmenta Jurisconsultorum pag.* 76. Mod.

33 D. Severi, quæ matrem impuberi filio tutorem non petentem ejus successione privat. *l.* 2. §. 1. §. 2. *supr. eod.* 34 Et ita rejectos. *l.* 2. §. 23. ff. *ad SC. Tertyll.* 35 Id est, quid si non omnes excusati, vel non omnes rejecti? 36 Quia numerus, *Haloand.* 37 Sententia legis potentior est, quam verba, *ut hic.* Sententia legis excusatur, qui in verba legis admisit. *l. non dubium.* 5. *C. de legibus. l. nominis.* 6. §. *verbum* ff. *de verb. sign.* 38 Imo ei imputatur. *l.* 2. §. 39. ff. *ad SC. Tertyll.* 39 Quod quando fiat, vide *l.* 9. ff. *de suspect.* 40 Et erit eadem pœna. *l.* 6. *in fin.* ff. *de verb. signif.* 41 Si impubes moriatur. *l.* 6. *C. ad SC. Tertyll.* 42 V. Joann. Corasius *ad l. precibus. C. de impub. n.* 69. Aretinus *ad l. centurio. col.* 2. *de vulg.* Paris. *cons.* 22. *n.* 7. *lib.* 2. Joan. Cœphal. *cons.* 210. *n.* 54. *vol.* 2. Mod. 43 Imo est perempta. *l. omnem.* 6. *C. ad SC. Tertyll. l. sciant.* 10. *C. de legitim. heredibus.* Quicquid matri debetur, velut ab ipso pupillo, id mater in hac specie amittit, sed hic debebatur fideicommissum, ut ex bonis mariti: ideoque id non amittit: quia in bona mariti nihil deliquit. 44 Imo, hoc casu omnis successio matri est deneganda, sive ab intestato, sive jure substitutionis. *l.* 6 *C. ad SC. Tertyll.* 45 Matri ignoscitur, quæ tutores liberorum suspectos non postulavit: nam suspectum discernere, virilis est animi, & delicta potest ignorare mulier: ejusque judicium non sufficit ad eligendos liberis tutores. 46 Vir seu *masculus* magis discernit, quæ sint agenda, quam fœmina. In masculo judicium magis exigitur, quam in fœmina. 47 Atqui plenum officium a matre desideratur. *l.* 2. §. 42. ff. *ad SC. Tertyll.* 48 Suspectus tutor fit ex delicto. 49 Qui sit, v. *l.* 2. §. 37. ff. *ad SC. Tertyll.*

50 *Administratio* est sollicitudo, cura, gestio, defensio: non autem dominum esse, multo minus perdere posse. 51 *L.* 5. *Cod.* 38. 52 37. *Eclog.* 7. & de pecunia pupilli fœneranda vel deponenda, 5. *C.* 37. 53 Facit 5. *C.* 44. 45. 47. 48. 57. 54 5. *C.* 55. 55 Facit 5. *C.* 39. 40. 52. 54. 56 11. Ulp. 25. 57 *Subaudi,* qui nondum administrare cœpit. 58 Imo non cogitur. *l. si tutor.* 17. ff. *de auctor. tut.* Cogitur, si vel nunquam gessit: vel gessit quidem, sed ejus cessatio pupillo nocitura est. *l. u. t. C si tut. vel curat. non gesser.* Quod si certum est non nocituram, non cogitur: si dubitatur, non cogitur quoque, sed tutelæ tenetur. 59 A judice, judicis officio, captis pignoribus, & multa indicta, *l.* 6. *in fin. C. de testam. tut. l. un.* ff. *si quis jus dicenti. l.* 1. §. 2. ff. *de ventre inspic.* nec tamen necessarius est libellus, nec alius ordo: cum quovis loco & tempore possit hoc expediri *l.* 3. §. 3. *supr. de tutel. l.* 2. *supr. de feriis* 60 *l.* 5. *in fin.* ff. *eod.* scit autem, qui certo scit se datum esse. 61 Testamento vel a judice: Dum tamen utiliter sit datus. *l.* 3. ff. *de testam. tut.* 62 Tenetur enim actione tutelæ pro neglectis. *l. tres tutores.* 55. §. *item in eo.* 3. ff. *eod.* 63 Vide *l.* 2. *C. qui legitim. personam.* 64 Imo cogendi sunt satisdare de rato. *l. vulgo.* 23. ff. *eod.* Non cogitur tutor satisdare, quoties dubium est tutor sit necne. 65 *l.* 28. §. 3. *C. administrat. tutor.* adde *l.* 55. §. *penult. supr. de evict.* 66 Vide quæ notavi ad *l.* 54. ff. *de re judicata.* 67 *l.* 22. *l.* 46. *in fin. infr. eod. l.* 18. *l.* 21. *C. de admin. tut. l.* 4. ff. *de except. rei jud. l.* 56. §. 4. ff. *de furt. l.* 2. *C. arbit. tut.* 68 Id est, obtinuit. 69 Judicati actio non datur contra tutorem, nisi se liti obtulit, sed contra pupillum: nisi pupillus se abstineat hereditate ejus, cujus causa condemnatus est 70 Vide *l.* 7. ff. *quando ex facto tutor.* 71 Imo in tutorem danda est exemplo procuratoris, qui etiam finito officio convenitur. *l. procurator, qui pro evictione.* 67. *supr. de procur.* An hic differentiam constituemus inter tutorem & procuratorem cum Accursio: ut hic etiam finito officio conveniri possit: tutor non possit? An cum Jacobo Ravenate, & Richardo dicemus, eandem esse rationem procuratoris & tutoris: sed in *d. l. procurator.* procuratorem finito officio ideo conveniri, quod fines mandati excessit?

eſt, in pupillum dandam actionem judicati ſemper tutore condemnato: niſi abſtineatur [1]: tunc enim nec in tutorem nec in pupillum, nec pignora tutoris capienda eſſe, ſæpe reſcriptum eſt. §. 1. Amplius Marcellus libro viceſimo [primo] Digeſtorum ſcribit: & ſi ſatisdedit tutor, mox abſtinuit pupillus, fidejuſſoribus [2] quoque ejus debere ſubveniri. Sed [&] ſi pupillus non abſtinuit quemadmodum ipſi, ita & fidejuſſoribus ejus ſubveniri: maxime, ſi pro abſente pupillo, vel pro infante ſatisdedit.

De eo quod unus ex pluribus curatoribus geſſit. 1. De eo cui ex pluribus pater adminiſtrationem commiſit. 2. De tutoribus honorariis. 3. Quibus caſibus ab eo receditur, cui teſtator adminiſtrationem delegavit. 4. De curatoribus adjungendis tutori teſtamentario. 5. De curatoribus teſtamento datis. 6. De tutela per unum adminiſtranda etſi pater non deſtinavit. 7. Si non ſit a teſtatore electus tutor: aut electus gerere nolit. 8. Si tutores velint omnes gerere. 9. Vel tutelam dividere.

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

SI plures curatores dati ſunt, Pomponius lib. LXVIII. ad Edictum ſcripſit, ratum haberi debere [3] etiam quod per unum [4] geſtum eſt: nam & in furioſi curatoribus [5], ne utilitates furioſi impediantur, Prætor uni eorum curationem decernet, ratumque habebit quod per eum ſine dolo malo geſtum eſt. §. 1. *Si parens vel pater qui in poteſtate habet, deſtinaverit teſtamento, quis tutorum tutelam gerat* [6], *illum* [7] *debere gerere* Prætor putavit: Meritoque parentis ſtatur voluntati, qui utique recte filio proſpexit: Tantundem Prætor facit & de his, quos parens deſtinavit teſtamento, [ipſe] autem confirmavit: ut, ſi parens declaravit, quem velit tutelam adminiſtrare, ille [8] ſolus adminiſtret. §. 2. Cæteri igitur tutores non adminiſtrabunt: ſed erunt hi, quos vulgo *honorarios* [9] appellamus; Nec quiſquam putet, ad hos periculum [10] nullum redundare: Conſtat enim, hos quoque, excuſſis [11] prius facultatibus ejus [12] qui geſſerit, conveniri oportere: dati ſunt enim, quaſi obſervatores actus ejus & cuſtodes: imputabiturque eis quandoque, cur, ſi male eum converſari videbant, ſuſpectum [eum] non fecerunt. Aſſidue igitur & rationem ab eo exigere eos oportet, & ſollicite curare, qualiter converſetur: & ſi pecunia ſit quæ deponi poſſit, curare, ut deponatur [13] ad prædiorum comparationem: blandiuntur enim ſibi, qui putant, honorarios [14] tutores omnino non teneri: tenentur enim ſecundum ea quæ ſupra oſtendimus. §. 3. Quamvis autem ei potiſſimum ſe tutorem commiſſurum Prætor dicat, cui teſtator delegavit, attamen nonnunquam ab eo recedet [15]: utputa ſi pater minus penſo conſilio hoc fecit, forte minor [16] vigintiquinque annis; vel eo tempore fecit, quo iſte tutor bonæ vitæ vel frugi videbatur, deinde poſtea idem cœpit male [17] converſari ignorante teſtatore; vel ſi contemplatione facultatum ejus res ei commiſſa eſt, quibus poſtea exutus eſt. §. 4. Nam & ſi unum pater dederit tutorem, nonnunquam ei adjunguntur curatores: Nam Imperator Noſter cum Patre reſcripſit; cum duos quis libertos ſuos tutores dediſſet, unum rerum Italicarum, alium rerum Africanarum, curatores eis adjungendos: nec patris ſecuti ſunt voluntatem [18]. §. 5. Quod in tutoribus ſcriptum eſt, & in curatoribus erit obſervandum, quos pater teſtamento deſtinavit, a Prætore confirmandos. §. 6. Apparet igitur Prætori curæ fuiſſe, [illegible] [19] tutela per plures adminiſtretur: quippe etſi pater non deſtinaverit quis gerere debeat, attamen id agit, ut per unum [20] adminiſtretur; ſane enim facilius [21] unus tutor & actiones exercet & excipit; ne per multos [22] tutela ſpargatur. §. 7. *Si non erit a teſtatore electus tutor, aut gerere nolet: tum is gerat cui major* [23] *pars tutorum tutelam decreverit:* Prætor igitur jubebit eos convocari [24]: aut ſi non coibunt, aut coacti non decernent, cauſa cognita ipſe ſtatuet, quis tutelam geret.

§. 8. Plane ſi non conſentiant tutores Prætori, ſed velint omnes gerere, quia fidem non habeant electo, nec patiuntur ſuccedanei eſſe alieni periculi, dicendum eſt, Prætorem permittere eis omnibus [25] gerere. §. 9. Item ſi dividi inter ſe tutelam velint tutores, audiendi ſunt: ut diſtribuatur inter eos adminiſtratio,

4. IDEM lib. 9. ad Edictum.

VEl in partes [26], vel in regiones; &, ſi ita fuerit diviſa, unuſquiſque exceptione ſummovebitur pro ea parte [27], vel regione [28], quam non adminiſtrat.

De pecuniæ depoſitione. 1. De eo, qui gerere cœpit, 2. Et abſtinuit. 3. De eo, qui tutelam gerendam mandavit. 4. De debitore patris, qui tutelam adminiſtravit filii. 5. Si tutor puberem factum non monuit, ut ſibi curatores peteret. 6. De lite cœpta ante curationem finitam. 7. Si teſtator juſſerit, Tutores eſſe aneclogiſtos, 8. Vel ex conſilio matris pupillorum tutelam gerere, 9. *Vel aliquid* non vendere. 10. *De ſcientia tutoris ſe tutorem eſſe.*

5. IDEM lib. 35. ad Edictum.

ITa [29] autem depoſitioni [30] pecuniarum locus eſt, ſi ea ſumma corradi [id eſt, colligi] poſſit, ut comparari ager poſſit: ſi enim tam exiguam eſſe tutelam [facile] probatur, ut ex nummo refecto prædium puero comparari non poſſit, depoſitio ceſſat. † Quæ ergo tutelæ quantitatis depoſitionem inducat, videamus? Et [31] cum cauſa [32] depoſitionis exprimatur, *ut prædia pupillis comparentur*, manifeſtum eſt, ut ad minimas ſummas non videatur pertinere: quibus modus præfiniri generaliter non poteſt: cum facilius cauſa cognita per ſingulos poſſit examinari. Nec tamen auferenda facultas eſt, etiam minores ſummas interdum deponi poſtulare, ſi ſuſpecti tutores eſſe videantur. §. 1. *Geſſiſſe* autem videtur tutor, qui quid omnino pupillare attigit [33], etiamſi modicum [34]; ceſſantque partes eorum, qui ſolent ceſſantes cogere adminiſtrare. §. 2. Quod ſi, poſteaquam geſſit, tunc ſe geſtu abſtinuit: etiam ſuſpecti poſtulatio ſuccedit. §. 3. Quod ſi quis tutelam mandaverit gerendam, geſtaque fuerit ab eo cui mandatum eſt: locus erit tutelæ actioni: videtur [35] enim *geſſiſſe*, qui per alium geſſit: Quod ſi non acceſſit is cui mandatum eſt, utili actione convenitur. §. 4. Debitor [36] patris, qui tutelam adminiſtravit filii, tutelæ judicio tenebitur etiam ob id quod patri debuit [37]. §. 5. Si tutor pupillum ſuum puberem factum non [38] admonuerit, *ut ſibi curatores peteret* (ſacris enim conſtitutionibus hoc facere jubetur, qui tutelam adminiſtravit): an tutelæ judicio teneatur? Et magis puto, ſufficere tutelæ judicium, quaſi connexum [39] ſit hoc tutelæ officio, quamvis poſt pubertatem admittatur. §. 6. Poſt completum viceſimumquintum annum ætatis, ſi nondum rationes redditæ ſunt, nec ad cauſam inſtrumenta [40] pertinentia, fidei ac verecundiæ curatorum convenit, ut conſilio ſuo cœptam [41] litem perficiant. Si igitur ceſſent in his quæ conſtituta ſunt faciendis, magis puto ſufficere negotiorum geſtorum judicium, etiamſi actum eſt: ſi tamen hujus rei ratio reddita non eſt.

§. 7. Julianus lib. XXI. Digeſtorum hujuſmodi ſpeciem proponit: Quidam decedens filiis ſuis dederat tutores [42], & adjecerat, *Eos* [*que*] *aneclogiſtos* [43] *eſſe volo:* & ait Julianus, tutores, niſi [44] bonam [45] fidem [46] in adminiſtratione præſtiterint, damnari debere, quamvis teſtamento comprehenſum ſit, *ut* [47] *aneclogiſti* [48] *eſſent:* Nec eo nomine [49] ex cauſa fideicommiſſi quicquam conſequi debebunt, ut ait Julianus, & eſt vera iſta ſententia: *nemo enim jus publicum remittere poteſt hujuſmodi cautionibus, nec mutare formam antiquitus conſtitutam* [50]: damnum [51] vero, quodcunque ex tutela quis ſenſerit, & legari, & per fideicommiſſum ei relinqui [52] poteſt [53]. §. 8. Papinianus lib. V. Reſponſorum ita ſcribit: Pater tutelam filiorum *conſilio* [54] *matris geri* mandavit, *& eo nomine tutores liberavit* [55]. Non idcirco minus officium tutorum integrum erit, ſed viris bonis conveniet, ſalubre conſilium matris admittere: tametſi neque liberatio tutoris neque voluntas patris, aut interceſſio matris tutoris officium infringat. §. 9. Uſque adeo autem licet [56] tutoribus patris præceptum negligere [57], ut ſi pater caverit, *Ne quid rei ſuæ diſtraheretur*, vel, *ne mancipia diſtrahantur*, [vel] *ne veſtis*, [vel] *ne domus*, [vel] *ne aliæ res periculo ſubjectæ*, liceat eis contemnere hanc patris voluntatem. §. 10. Ex [58] quo [59] innotuit [60] tutor [61], ſe tutorem eſſe: ſcire debet periculum tutelæ ad eum pertinere. Innoteſcere autem qualiter qualiter ſufficit, non utique teſtato eum conveniri: nam etſi citra teſtationem, ſcilicet undecumque cognovit, nulla dubitatio eſt, quin debeat periculum ad ipſum reſpicere.

6. IDEM lib. 36. ad Edictum.

HOc autem quod cognovit [62] tutor, pupillus probare debebit [63].

De inventario faciendo. 1. De diſtractione rerum, quæ tempore pereunt. 2. De prædiis comparatis non idoneis. 3. De uſuris.

7. IDEM lib. 35. ad Edictum.

TUtor [64], qui repertorium [65] non fecit, quod vulgo *Inventarium* [66] appellatur, dolo [67] feciſſe videtur: niſi forte aliqua neceſſaria [68] &

1 Niſi abſtineat, Hal. *l. ult. in fin. ſupr. ſi quis cautionibus.* 2 *l.* 89. *ff. de adqu. vel omitt. hered.* tunc enim nihil creditoribus deperit: ut qui ſalvam habeant actionem adverſus eos, qui hereditatem adituri ſunt. 3 Imo, ratum non eſt habendum, quod per unum geſtum fuerit. *l. conſilio.* 7. *§. ult. infr. de curat. furioſ.* Quod per unum alio contradicente geſtum eſt, ratum haberi non debet: ſecus, ſi conſentiente. 5 *l.* 24. §. 1. *ff. eod. l.* 7. *in fin. ff. de curat. fur. l.* 5. *C. de auct. præſt.* 4 Vide *l. plurib.* 32. *ff. de procurat. c. ult. extr. de teſtam.* 6 Tutoribus quibuſdam ſolet decerni geſtio ſeu adminiſtratio a teſtatore. *l.* 14 §. 1. *infr. de ſolution.* 7 §. 1. *verſ. quod ſi nemo. Inſt. de ſatisd. tutor. l* 14. §. 1. *infr. de ſolutionibus.* 8 *l.* 3. §. 5. *infr. judicatum ſolvi.* 9 *l.* 60. §. 2. *ſupr. de ritu nupt. l.* 26. §. 1. *ſupr. de teſtam. tut. l.* 14. §. 1. *infr. de ſolutionib.* Goth. De obligatione honorarii tutoris, vide Damhoud. *de tut. & curat. rat. cap.* 1. *n.* 30. Anſ. 10 *l.* 60. §. 2. *ſupr. de ritu nupt l.* 4. §. 2. *infr. rem pupilli ſalvam. l.* 1. *C. ſi tutor non geſſ.* 11 *l.* 39. §. 11. *infr. eod. l.* 6. *C. arbitr. tut.* 12 Et ejus fidejuſſorum. 13 *l.* 5. *infr. eod.* 14 De *honorariis tutoribus* dixi *l.* 26. §. 1. *ſupr. de teſt. tut.* 15 Voluntatem teſtatoris in tutelis non ſemper ſequitur Judex. vide *l.* 4. §. 9. *infr. eod.* 16 Minor 25. annis poteſt filio tutorem teſtamento dare. 17 Ut in ſpecie *l.* 4. *in fin. ſupr. de teſtam. tut. l* 10. *ſupr. de confirm. tut.* 18 Ut in *l.* 5. §. 9. *infr. eod.* 19 Vide *l.* 24. *in fin. infr. eod. l.* 5. *infr. de cenſib.* 20 Vide *l.* 24. *in fin. infr. eod.* 21 Unus tutor facilius actiones exercet, & excipit, quam ſi per plures tutela ſpargatur. 22 Multitudo noxia. 23 *l* 19. §. 1. *ſupr. de teſtam. tut.* §. 1. *verſ. quod ſi non fuerit. Inſt. de ſatisd. tutor.* 24 *Novell.* 118. *cap* 5. 25 *d. Novell.* 118. *cap.* 5. 26 Quotas: puta uni dimidia: alteri dimidia. 27 *l.* 46. §. 6. *l.* 47. §. 2. *l.* 51. *l.* 55 *infr. eod. l.* 2. *C. ſi ex plurib. tutorib. l.* 2. *C. de peric. tut. l.* 2. *C. de divid. tut.* 28 *l.* 51. *infr. eod.* 29 Reſpondet hoc legi 3. §. 2. *in fin. ſupr. eod.* 30 De qua *l.* 3. §. 2. *in fin. ſupr. eod.* 31 Dictum reſtringitur ex cauſa: *vel*, Cauſa effectum interpretatur. *l.* 1. *ff. de doli mali & met. except. l. cum pater.* 77. *§. dulciſſimis.* 20. *infr. de leg.* 2. 32 Dictum determinatur ſecundum ſuam cauſam. *Bart.* 33 *l.* 55. *in princ. infr. eod. l.* 5. *in fin. ff. de magiſtrat. convenien.* adde *l.* 88. *infr. de adqu. vel omitt. hered.* 34 Modicum etiam qui quid tutelare attigit, tutelæ tenetur. adde *l. gerit.* 88. *infr. de adqu. vel omitt. hered.* 35 Fictione ſcil. vide Bald. v. Dynum, *regula, qui facit.* 72. *de regulis. in* 6. 36 An abrogetur hic paragraphus *Nov.* 72. *c.* 2. vide quæ dixi ad *l.* 8. *C. qui dare tut.* 37 Ideoque ſibi ſolvere debet. *l.* 9. §. 1. *in fin.* §. 5. *infr. eod. l.* 5. *ff. de tutela & rationibus.* 38 Tutor finita tutela monere pupillum ſuum debet, ut curatorem petat. 39 Adde *l.* 11. *C. arbitr. tutelæ.* 40 Vide *l. un. C. ut cauſæ poſt pubertatem.* 41 Cœptum negotium curator finita etiam tutela perficere tenetur. *l.* 24. *in fin. l.* 27. *infr. de appellat. l.* 1. *C. ut cauſæ poſt pubert.* 42 V. Zoannettum *rer. quotid. cap.* 32. Mod.

43 *ἀνεκλογίστους* Hal. *ἀλογοθετήτους* *Eclog.* 37. *tit.* 7. *c.* 4. adde *l.* 119. *infr. de leg.* 1. *ἀνεξετάστους l.* 23. *§. pen. ff. de pecul.* eis quæſtionem non fieri, *l.* 20. *ff. de liber. leg.* rationem ab eis non exigi. *l.* 9. *infr. de lib. leg.* Goth. Vide Alciat. *parerg. lib.* 2. *c.* 25. Anſ. 44 Generali liberatione, ſeu remiſſione adminiſtrationis, non intelligitur remiſſa adminiſtratio dolo inita. adde *c. requiſiſti. §. ſi vero iſtud. extr. de teſt.* 45 *l.* 60. *in fin. ff. mandat. Synopſ. Baſil.* 37. *tit.* 7. *c.* 4. 5. Harm. 11. §. 2. 46 Ideo tenentur de dolo. *l.* 20. *in fin. infr. de liberatione. l.* 18. *C. de fideicommiſſ.* 47 Generali in mandato ſubintelligitur bona fides. 48 *ἀνεκλόγιστοι* Hal. 49 Si dolum admiſerint ſc. 50 Ut ſc. quis non teneatur de dolo futuro. *l.* 27. §. 3. *ſupr. de pactis.* 51 *l.* 39. §. 13. *l.* 41. *in fin. ff. eod.* 52 Remitti. 53 Imo, ſi quis rationes exigere vetatur, non impeditur reliqua exigere. *l.* 9. *ff. de liber. leg.* 54 Non matri ipſi mandavit, ut *l.* 26. *ſupr. de teſtam. tut.* 55 Conſiliarius tutori datus non minuit, non infringit, non deintegrat tutoris ipſius officium, quominus etiam citra conſilium conſiliarii, vel contra ejus conſilium ſi ex re pupilli ſit, diligenter tutelam gerat. 56 Imo non licet. *l.* 7. *in fin. C. eod.* 57 Teſtatoris voluntatem tutor interdum poteſt jure negligere, *l.* 3. §. 3. *ff. eod.* in hunc locum vide quæ notavi ad *l.* 14. §. 1. *ff. de religioſ. l.* 3. §. 3. *ff. eod.* 58 *Ex* particula includit vocem, cui adjicitur prohibitio. *l. de diviſione.* 5. *ff. ſolut. matrim.* 59 *l.* 1. §. 1. *ſupr. eod. l.* 17. *ff. eod. l.* 19. *C. h. t.* 60 *Subaudi*, ſe tutorem eſſe. 61 Ita *Flor.* al. *tutori.* 62 Tutor, qui juſte datus eſt, neque excuſatus, periculum tutelæ præſtat ex eo die, quo ſcivit ſe tutorem datum eſſe. 63 Probatio pupillo incumbit aſſerenti tutorem ſuum ſciviſſe, ſe tutorem datum eſſe. 64 Etiam honorarius. Bart. *hic. num.* 3. non actor conſtitutus a tutore, *num.* 2. non tutor ad lites, *n.* 5. An datus ad unum articulum, puta ad adeundum, inventarium facere cogitur? cautius eſt, ut faciat, *n.* 4. ſed & procurator ad lites & negotia, actor univerſitatis, executor teſtamenti & ſententiæ, curator ad lites, hoſpitalarius, heres gravatus fideicommiſſo, ſervus, ſocius, frater communium bonorum, filius paternorum, pater filii bonorum adminiſtrator: Hi omnes etiam ad annos uſque triginta actus ſui rationem reddere tenentur. vid. Roland. a Valle 1. *conſil.* 49. 65 *l.* 3. §. 5. 16. *ff. de ſuſpect. ἀπογραφὴν* 5. Harm. 11. §. 25. 66 De *inventario* tutoris vide *l.* 24. *C. h. t. l.* 27. *C. de epiſc. aud. l. ult. C. arbitr. tut. l.* 6. *C. de magiſtratib. conveniend. l. ult.* §. 5. *in fin.* §. 6. *in fin. C. de curat. furioſ. l.* 57. *ff. de adminiſtr. & peric. tutor. ἀπογραφῇ,* 37. *Eclog.* 7. *c.* 5. *Novell.* 94. *in fin.* Tutor qui repertorium non fecit, in litem jurejurando punitur. 67 Præſumitur dolus contra omittentem ſolemnia. vid. Rolandum a Valle, 1. *conſ.* 49. *n.* 55. Inventarii omiſſione præſumitur fuiſſe in dolo tutor, qui id omiſit. *argum. l. ad commentarienſ.* 4. *C. de cuſtod. & exhib. reor.* 68 Neceſſitas ex illicito facit licitum. *l.* 27. *in fin. ff. de manum. teſtam.*

juſtiſſima cauſa [1] allegari poſſit, cur id factum non ſit. Si quis igitur dolo [2] inventarium non fecerit, in ea conditione eſt, ut teneatur [3] in id quod pupilli intereſt: quod ex jurejurando in litem æſtimatur. † Nihil [4] itaque gerere ante [5] inventarium factum eum oportet: niſi id quod dilationem [6] nec modicam exſpectare poſſit.

§. 1. Si tutor ceſſaverit in diſtractione earum rerum quæ tempore dereunt [7], ſuum periculum facit [8]: debuit enim confeſtim [9] officio ſuo fungi. † Quid, ſi curatores exſpectabat, vel differentes, vel etiam volentes ſe excuſare, an ei ignoſcatur? Et non facile ignoſcetur: debuit enim partibus ſuis fungi [10]: non [11] quidem præcipiti feſtinatione [12], ſed nec moratoria cunctatione. §. 2. Competet adverſus tutores tutelæ actio, ſi [13] male contraxerint [14]: [hoc eſt], ſi prædia comparaverint non idonea, per ſordes aut gratiam. † Quid ergo, ſi neque ſordide, neque gratioſe, ſed non bonam conditionem elegerint? Recte quis dixerit, ſolam latam [15] negligentiam eos præſtare in hac parte debere. §. 3. Si poſt [16] depoſitionem pecuniæ comparare prædia tutores neglexerunt, incipient in uſuras conveniri [17]: Quamquam enim a Prætore cogi eos oportet ad comparandum, tamen, ſi ceſſent, etiam uſuris plectendi ſunt tarditatis [18] gratia: niſi [19] [ſi] per eos factum non eſt, quominus compararent.

§. 4. Pecuniæ, quam in uſus ſuos converterunt tutores, legitimas [20] uſuras [21] præſtant: ſed hoc ita demum, ſi evidenter doceantur pecuniam in uſus ſuos convertiſſe. Cæterum non utique qui non fœneravit, vel non depoſuit [22], in ſuos uſus vertit: & ita Divus Severus decrevit. Doceri igitur debet in uſus ſuos pecuniam vertiſſe.

§. 5. *Vertiſſe in ſuos uſus* [non] accipimus eum qui debitor pupilli patris fuit, deinde ipſe ſibi [23] non ſolvit: hic enim eas uſuras præſtabit quas patri promiſerat. §. 6. Si tutor pecuniam pupillarem ſuo [24] nomine fœneravit, ita demum cogetur uſuras quas percepit præſtare, ſi ſuſcipiat pupillus ceterorum nominum periculum. §. 7. Si deponi [25] oportet pecunias ad prædiorum comparationem, ſi quidem factum eſt, uſuræ non current: ſin [26] vero factum non eſt, ſi quidem nec præceptum eſt ut deponantur, pupillares præſtabuntur; ſi præceptum eſt, & neglectum, de modo uſurarum videndum eſt? Et ſolent Prætores comminari, *Ut, ſi non fiat depoſitio vel quanto tardius fiat, legitimæ* [27] *uſuræ præſtentur*: ſi igitur comminatio interceſſit, judex qui quandoque cognoſcet, decretum Prætoris ſequetur.

§. 8. Idem ſolent facere Prætores etiam circa eos tutores, qui negant habere ad alendos pupillos penes ſe aliquid: ut quidquid conſtiterit penes eos eſſe, ejus graviſſima [28] uſura pendatur: & hoc perſequi oportere judicem palam eſt, cum [29] & alia pœnæ adjectione.

§. 9. Reſiduarum autem ſummarum pupillares uſuras pendi oportet. §. 10. Quæ autem ſunt *pupillares* [30] *uſuræ videndum eſt?* Et apparet hanc eſſe formam uſurarum, ut ejus quidem pecuniæ, quam quis in uſus ſuos convertit, legitimam [31] uſuram præſtet. Sed & ſi negavit *apud ſe eſſe pecuniam*, & Prætor pronunciavit contra eum, legitimas ſolvere debebit: vel ſi moram depoſitioni fecit, & Prætor irrogavit ei legitimas. Sed & ſi, dum negat *aliquam quantitatem penes ſe eſſe*, pupillis ad onera ſua expedienda impoſuit neceſſitatem mutuam pecuniam legitimis uſuris accipiendi, tenebitur in legitimis. Item ſi a debitoribus legitimas exegit. † Ex cæteris cauſis ſecundum morem [32] provinciæ præſtabit uſuras, aut quincunces [33], aut trientes, aut ſi quæ aliæ leviores in provincia frequentantur.

§. 11. Uſuræ a tutoribus non ſtatim [34] exiguntur, ſed interjecto tempore, ad exigendum, & ad collocandum, duum menſium [35]: Idque in judicio tutelæ ſervari ſolet: Quod [36] ſpatium ſeu laxamentum temporis tribui non oportet his, qui nummos impuberum, vel adoleſcentium, in ſuos uſus converterunt. §. 12. Si uſuras exactas [37] tutor vel curator uſibus ſuis retinuerint, earum uſuras agnoſcere eos oportet: ſane enim parvi refert, utrum ſortem pupillarem, an uſuras in uſus ſuos converterint. §. 13. Pecuniæ, quæ in arca fuit, etiam heredes curatoris tamdiu uſuras præſtabunt, quamdiu non interpellaverint, ut loco defuncti curator conſtituatur.

§. 14. Si tutor pro contutore condemnetur [38], an etiam in [39] uſuras condemnandus ſit, quæritur? Et placet (ut multis reſcriptis continetur, & Papinianus lib. XII. Quæſtionum ait), etiam in uſuras eum condemnandum, ſi ſuſpectum facere ſuperſedit. Et quidem eas demum uſuras cogendum præſtare, quas etiam ſuæ adminiſtrationis cogitur. §. 15. Sciendum eſt, tutorem & poſt officium finitum uſuras debere in [40] diem [41], quo tutelam reſtituit.

De pecunia credita.

8. IDEM lib. 23. ad Edictum.

SI tutelæ agat is [42] cujus tutela adminiſtrata eſt: dicendum eſt, nonnunquam diem creditæ [43] pecuniæ exſpectandum: ſi forte tutor pecunias crediderit pupilli nomine, quarum exigendarum dies nondum venit: Sane, quod ad pecunias attinet, ita [demum] verum eſt, ſi potuit [44] & debuit [45] credere: cæterum, ſi non debet credere, non expectabitur.

De ſtipulatione concipienda. 1. De ſolutione. 7. De mutuo. 8. De augmento bonorum.

9. IDEM lib. 36. ad Edictum.

QUotiens tutor pecuniam pupillarem fœnori dat, ſtipulatio hoc ordine facienda eſt: Stipulari enim debet aut pupillus, aut ſervus pupilli: Quod ſi neque pupillus ejus ætatis erit, ut [46] ſtipulari poſſit, neque ſervum habebit: tunc ipſe tutor, quive [47] in ejus poteſtate erit: quo caſu Julianus ſæpiſſime ſcripſit, utilem actionem pupillo dandam. Sed & ſi abſens ſit pupillus, oportere tutorem ſuo nomine ſtipulari, nequaquam ambigendum eſt. §. 1. Si paterfamilias eum, pro quo fidejuſſit, tutorem dederit filio ſuo: officio tutoris convenit, ut, cum dies pecuniæ præterierit, creditori debitum [48] ſolvat: & ideo ceſſante eo, ſi pupillus ſuæ [49] tutelæ factus ſolverit ex cauſa fidejuſſoria, non ſolum mandati, ſed etiam tutelæ agere poterit: hoc enim ei imputatur, cur pro ſe non ſolverit [50]. Quod ſi in diem debitor fuit iſte tutor, quibusdam videtur, non venire in tutelæ judicium: ſi modo is dies poſt tutelam finitam ſupervenit. Quod ſi dies adhuc durante tutela venit, putant omnimodo devolvi in tutelæ judicium. Ego & hoc, & ſuperius ita verum puto, ſi facultatibus labi tutor cœpit: cæterum, ſi idoneus tutor fuit, nihil venire in tutelæ judicio. Nec quiſquam putet, nullum effectum hoc habere: namque ſi quis dixerit, in tutelæ judicium devolvi [51], & [52] privilegio locus eſt, & fidejuſſores tenebuntur, ſi rem ſalvam fore cautum eſt. §. 2. Item ſi [53] temporali [54] actione fuit obligatus tutor, dicendum eſt, locum eſſe tutelæ judicio, ut perpetua actio ſit. §. 3. Et generaliter, quod adverſus alium præſtare debuit pupillo ſuo, id adverſus ſe quoque præſtare debet: fortaſſis & plus [55]: adverſus alios enim experiri ſine [56] actione non [57] potuit, adverſus ſe potuit [58]. §. 4. Sed ſi ſub uſuris gravioribus patri pupilli pecuniam debuit, quam ſint pupillares, videndum eſt, an ei aliquid imputetur [59]? Et ſi quidem ſolvit, nihil eſt, quod ei imputetur [60], potuit enim ſolvere, nec onerare ſe uſuris: ſi vero non ſolvit, uſuras cogendus eſt agnoſcere, quas a ſe exigere debuit. §. 5. Sicut [61] autem ſolvere [62] tutor quod debet, ita & exigere [63] quod ſibi debetur [64] poteſt, ſi creditor fuit patris pupilli: nam & ſibi [65] ſolvere poteſt, ſi modo fuit pecunia, unde ſolvat [66]: & ſi uſuræ fuerunt graviores, quæ ei debebantur, relevabitur eis pupillus, quia tutor ſe potuit liberare, ſicut aliis quoque ſolvere & potuit & debuit. §. 6. Nec utique neceſſe habet, ſi conveniatur, per judicem ſolvere: idcircoque ſi mala cauſa pupillaris eſt, denunciare [67] ſibi verum debet. Denique Imperator Antoninus cum Patre, etiam honoraria [68] eos imputare pupillo prohibuit, ſi ſupervacaneam [69] litem inſtituiſſent, cum convenirentur a vero creditore: Nec enim prohibentur tutores bonam fidem agnoſcere. §. 7. Non tantum autem ſibi ſolvere tutor, verum etiam ſibi creditam pecuniam ſcribere [70] [poteſt], ut Marcellus lib. VIII. Digeſtorum ſcripſit: ſeque mutua pecunia poterit obligare, ſibi mutuam proſcribendo [71]. §. 8. Conſtat eum, qui ad augmentum [72] datur (utputa ad bona materna quæ poſtea acceſſerunt, vel ad quid aliud augmentum), adminiſtrare bona priſtina non ſolere. † Si autem ſuſpectum [73] facere priorem tutorem ſuperſedit, vel ſatis ab eo exigere, plectetur. §. 9. Per contrarium autem, qui datus eſt ſimpliciter tutor pupillo vel curator, ſi quid poſtea [74] augmenti acceſſerit, periculo tenetur, quamvis ſoleat [75] ad augmentum dari curator: quæ res non facit, ut ipſa augmenta non pertineant ad curam priorum, ad quos omnis utilitas pupillorum debet pertinere. Sive igitur datus eſt, com-

1 Demus, tutorem morbo ſontico detentum. vide Bart. *hic. num.* 17. 18. 2 Dolo non facit inventarium, qui omnino non facit: vel, qui facit, ſed non coram notario, vel Judice, vel non omnium rerum, & inſtrumentorum. *l.* 24. *C. h. t.* 3 Pœna tutoris inventarium non conficientis dolo malo. *l. ult. in fin. C. arbitr. tut.* Excipe tamen, & dic, eos ad inventarium faciendum non teneri, ſi teſtator eis remiſit inventarii confectionem. *l. ult. C. arbitr. tut.* 4 Ante inventarium factum tutor nihil pupillare attingere poteſt, niſi juſta cauſa interveniat. 5 *d. l.* 24. *C. h. t.* 6 Adde *l.* 22. *in fin. C. h. t. l. ult. in fin. C. de tut. & curat. qui. ſatis non ded.* 7 *d. l.* 22. 8 Vid. Conſtantinum Landum *lib. prætermiſſor. cap.* 11. & Joannem Aurpachum *lib.* 1. *ſing. alleg. cap.* 19. Mod. 9 *Confeſtim*, eſt quam primum potuit. *l.* 2. §. *confeſtim.* 43. *ff. ad SC. Tertyll.* 10 Vendendo ea, quæ ſervari non poterant. 11 Tutor res pupilli tempore perituras, neque tardius, neque nimis feſtinanter vendere debet. 12 Feſtinatio nimis præceps non minus culpatur, quam moratoria cunctatio. *l.* 13. §. 7. *ff. de jure fiſci.* 13 Tutor ſi quid per ſordes, aut gratiam ex pecunia pupilli comparavit, tenetur id pupillo præſtare. 14 Vide *l.* 57. *infr. eod.* 15 Vide *l.* 223. *infr. de verb. ſign.* 16 Tutor qui depoſitam ſeu deſtinatam pecuniam a teſtatore ad prædiorum emptionem, in emptionem prædiorum non vertit, uſuras ejus pecuniæ pupillo præſtat. An potius hic locus accipiendus eſt de pecunia fœneratitia a debitore recepta? Prior ſententia verior. *arg.* §. 7. *infr. eod.* 17 Excipe ut *j. eod.* 18 *Tarditas* punitur: Eſt vero tarditas mora, ceſſatio, negligentia. 19 Niſi forte credere non potuerunt. *l.* 12. *in fin. infr. eod.* 20 *l.* 38. *ſupr. de negot.* quæ ſint, vide *l.* 1. *C. de uſur. pupill.* 21 Uſuras centeſimas pecuniæ pupillaris, quam in uſus ſuos verterunt, præſtare tutores pupillis debent. 22 Sed otioſam tenuit. 23 *d. l.* 38. 24 *l.* 46. §. 2. *ff. eod.* 25 Ut *l.* 5. *ſupr. eod.* 26 Adde §. 3. *ſupr. eod.* 27 De quibus vid. *l.* 1. *C. de uſur. pupill.* 28 Uſura graviſſima, *centeſima.* *l.* 38. *ſupr. de negot. geſt.* ſcripſi ad *l.* 1. §. 3. *ſupr. de pignorib.* 29 *Al.* & cum alia. 30 Uſuræ pupillares variæ ſunt: Legitimas ſeu centeſimas debet tutor, ſi pecuniam pupillarem in uſus proprios vertit, ſi convictus ſit pecuniam habuiſſe pupillarem, ſi pecuniam pupillarem habens otioſam coëgit pupillos pecuniam mutuo accipere ad onera ſua expedienda, ſi legitimas a debitoribus exegit. Conſuetudinarias vero, & pro more regionis uſuras præſtat ex cæteris cauſis. Sunt vero interdum uſuræ illæ regionum variæ inter ſe quoque, puta quincunces, trientes, vel tenuiores. 31 §. 4. *ſupr. eod. l.* 1. *C. de uſur. pupillaribus. l.* 3. *C. arbitr. tut.* maxime, *l.* 38. *ff. de negot.* adde *l.* 1. *in fin. ſupr. de uſur.* 32 *l.* 1. *in princ. ff. de uſur.* 33 De quibus vide *l.* 17. *ſupr. de uſur.* 34 Non perpetuo, perſeveranter, ſine intermiſſione & laxamento: excipiuntur enim duo menſes. Vel non ſtatim atque pecunia pupillaris ad eos pervenit, aut ut ſtatim a debitoribus pecuniam exigere potuerunt. *Goth.* Vid. ad hunc §. Cujac. *lib.* 5. *obſerv. cap.* 12. S. L. 35 Duorum menſium. *Hal. Novell.* 72. *c.* 6. vide in jus loci interpretationem in *l.* 15. *ff. eod.* 36 Hoc Græci ita expreſſerunt τῦτο δὲ ὑκ ἐπὶ συγχεχρημένων. 37 Uſurarum pupillarium a tutoribus exactarum ipſi tutores uſuras debent, ſi eas in ſuos uſus verterint. *l.* 58. §. 1. *ff. eod.*

38 *l.* 2. *C. de uſur. pupill.* 39 Dixi ad *l.* 2. *C. de uſur. pupill.* Goth. Vide Montan. *de tutel. c.* 32. *regula* 9. *n.* 174. Papon. *lib.* 15. *tit.* 5. *arreſt.* 10. & Choppin. *ac privileg. ruſticor. lib.* 1. *part.* 1. *c.* 5. *in pr.* Adde *l.* 21. §. 1. *ff. ad municipalem.* Anſ. 40 Vid. *l.* 1. *in fin. ff. de uſur.* 41 *l.* 46. §. 3. *ff. eod.* 42 Tutelæ agit is, cujus tutela adminiſtrata eſt. 43 Idem poteſt dici de locationibus factis a tutore. 44 Non potuit, ſi non fuit ei, cui crederet. *l.* 12. *in fin. ff. eod.* 45 Debuit, ſi id præceptum eſt a teſtatore. *l.* 7. §. 7. *ff. eod.* 46 Ut ſi infans fuerit. *l.* 1. *ff. de verb. oblig.* 47 Per ſervum tutoris ita quæritur utilis pupillo actio, ſicuti per ipſum tutorem. *Bart.* 48 Facit *l.* 5. §. 4. *ff. eod.* 49 *Suæ tutelæ factus*, id eſt, finita tutela, *Inſtit. de pupill. ſubſtitut. in pr.* in verbis: *Si prius moriatur, quam in ſuam tutelam venerit.* Suæ tutelæ fit pupillus pubertate. 50 §. 2. *ff. eod. l.* 18. *ſupr. de negot.* 51 Debitum ex alia cauſa in actionem tutelæ devolvitur, ſi tutor debuit & potuit ſolvere, & pupilli intereſt, ut id in actionem illam devolvatur. *Bart.* 52 Privilegium habent debita in tutelæ judicium devoluta. 53 Tutor idemque debitor temporalis tenetur a ſe exigere. 54 Idem dicendum, ſi obligatus actione perpetua. Alberic. *hic.* 55 Tutor in ſeipſum plus præſtare debet pupilli nomine, quam adverſus alios. 56 Sine actione nemo experitur. *l.* 31. §. 4. *in fin. ff. de hered. petit.* 57 Ut quia naturale erat debitum, quod exigere non poterat, utpote, quia inefficax erat actio. 58 Igitur a ſe ipſo debitum naturale exigere cogetur tutor? cogetur, ſi id debitum cœpit ante tutelam. *Bart.* An & a pupillo exiget debitum naturale? non exiget. *Dynus. Bart.* 59 *Sub.* ſi ſolvat, vel ſolvere omittat. 60 Ideo a tempore ſolutionis non current uſuræ. 61 Argumentum a jure ſolvendi ad jus exigendi. 62 *l.* 5. §. 4. *ff. eod. l.* 23. *C. h. t. l.* 78. §. 2. *ff. de leg.* 2. 63 Tutor a ſeipſo exigere, quod ipſe debeat, cogitur. *l.* 25. *C. de adminiſt. tut.* 64 *Subaudi*, a pupillo. 65 *l.* 18. *ſupr. de negot.* vide *l.* 78. §. 1. *ff. de contrah. empt. l.* 8. *C. qui dare tut.* 66 *l.* 3. §. 5. *ff. de contrar. tut.* 67 Lege, *denunciare verum debet*: hoc ſenſu: Tutor in jure interrogatus id, quod rei contineat veritas, reſpondere cogitur, licet id noceat pupillo: Præferre denique pupillo veritatem debet. Unde notant, confeſſioni tutoris ſtari in lite pupilli. adde *l. certum.* 6. §. *ſed an & ipſos.* 4. *ff. l. un. C. de confeſſis.* Verum rectum eſt hic, *denunciare ſibi verum debet.* Denunciare ſibi verum, eſt bonam fidem agnoſcere, non ſibi blandiri, & ideo a ſupervacua lite abſtinere. 68 Tutor honoraria Advocatorum & alias expenſas ſupervacuo factas in lite pupillari, imputare ſibi debet. 69 Vel calumnioſam, *l.* 6. *C. h. t.* adde *l.* 78. §. 2. *ff. de legat.* 2. 70 Ut eo caſu duplicem perſonam ſuſtineat, mutuantis ſcilicet, & ejus cui mutuum datur. *Bart.* 71 Tutor poteſt ſeipſum debitorem pupillo adſcribere, & a pupillo mutuum accipere: ut ea ratione duplicem perſonam ſuſtineat, mutantis ac mutuum accipientis: & in re ſua palam auctoritatem interponat. *Goth.* Vide Fachin. *lib.* 11. *controv. cap.* 45. & 46. Anſ. 72 Tutor datus patrimonio ſupervenienti, non tenetur de anteriori: ſed prior tenetur de augmento ſuperveniente. *Bart.* 73 *l.* 19. *infr. eod. l.* 3. *infr. de ſuſpect.* 74 *l. ult.* §. 7. *C. de curat. furioſ.* 75 Vide *l. ult. C. in quib. caſ. tutor. hab.*

municatur periculum cum prioribus: sive datus non est, tenetur administrationis necessitate is qui antea erat datus.

De defensione pupilli.

10. IDEM lib. 49. ad Edictum.

GEneraliter, quotiescunque non fit nomine pupilli quod quivis paterfamilias idoneus facit [1], non videtur defendi: sive igitur solutionem, sive judicium, sive stipulationem detrectat, defendi non videtur.

De peculio.

11. IDEM lib. 33. ad Edictum.

CIrca pupillum, cujus tutor servus erat pronunciatus, Divus Pius rescripsit, in rebus, quas ex pecunia pupilli servus comparaverat, dominum non posse uti prærogativa deductionis [2]. † Quod & in curatore observandum est.

De pluribus tutoribus. 1. De rebus pupilli alienatis. 2. De sumptibus. 4. De pecunia otiosa.

12. PAULUS lib. 38. ad Edictum.

CUm plures tutelam gerunt, nulli eorum in contutorem [3] actio pupilli nomine datur. §. 1. Quæ [4] bona fide a tutore gesta sunt, rata [5] habentur etiam ex rescriptis Trajani & Hadriani: & ideo pupillus rem a tutore legitime distractam vindicare non potest: nam & inutile est pupillis, si administratio eorum non servatur, nemine scil. emente [6]. Nec interest, tutor solvendo fuerit, necne: cum si bona fide [res] gesta sit, servanda sit; si mala fide, alienatio non valet. §. 2. Nimium est, licere tutori respectu existimationis pupilli erogare ex bonis ejus, quod ex suis [7] non honestissime fuisset erogaturus. §. 3. Cum tutor non [8] rebus duntaxat [9], sed etiam moribus pupilli præponatur: in primis mercedes [10] præceptoribus, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonii, pro dignitate [11] natalium constituet: alimenta [12] servis, libertisque, nonnunquam etiam exteris, si hoc pupillo expediet, præstabit: solennia [13] munera [14] parentibus cognatisque mittet: Sed non dabit dotem [15] sorori alio [16] patre natæ, etiamsi aliter ea nubere non potuit: nam etsi honeste, ex liberalitate tamen fit, quæ servanda arbitrio pupilli est. §. 4. Si tutor pecuniam pupillarem credere non [17] potuit, quod non erat cui crederet, pupillo vacabit [18].

De modo servorum, qui circa pupillum futuri sunt. 1. De pecunia otiosa. 2. De sumptibus & solutionibus.

13. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

TUtor secundum dignitatem [19] facultatesque pupilli modum servorum æstimare debet, qui circa eum futuri sunt.

§. 1. Non [20] est audiendus tutor, cum dicat, ideo cessasse pupillarem pecuniam, quod idonea nomina non inveniret, si [21] arguatur [22] eo tempore suam pecuniam bene collocasse. §. 2. In solvendis [23] legatis [24] & fideicommissis attendere debet tutor, ne cui non debitum solvat: Nec nuptiale munus matri [25] pupilli, vel sorori mittere [26]. † Aliud est, si matri forte, aut sorori pupilli tutor ea quæ ad victum [27] necessaria sunt, præstiterit, cum semetipsa sustinere non possit: nam ratum id habendum est. Nec enim eadem causa est ejus quod in eam rem impenditur, & quod muneris [28] legatorumve nomine erogatur.

De facto contutoris.

14. PAULUS lib. 8. Brevium.

ETiam contutoris [29] factum imputatur collegæ [30], si potuit & debuit suspectum facere: interdum & si debuit satis petere: nam si idoneus subito lapsus est, nihil collegæ imputari potest.

De negligentia tutoris.

15. IDEM lib. 2. Sententiarum.

SI tutor constitutus, quos invenerit debitores, non convenerit, ac per hoc minus idonei efficiantur; vel intra [31] sex primos menses pupillares pecunias non collocaverit [32]: ipse in debitam pecuniam, & in usuras ejus pecuniæ, quam non fœneravit, conveniatur [33].

De nominibus.

16. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

CUm quæritur judicio tutelæ, quæ nomina [34] a tutore facta agnoscere pupillus debeat: Marcellus putabat, si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset, & suo [35] nomine stipulatus esset, posse dici nomina integra pupillo salva esse, deperdita & male contracta ad [36] tutorem pertinere: sed [37] verius se putare, posse [38] tutorem eam conditionem adolescenti deferre, ut id, quod gessisset tutor in contrahendis nominibus, aut in [39] totum agnosceret, aut a toto recederet: ita ut perinde esset, ac si tutor sibi negotium gessisset. Idem est & si pupilli nomine credidisset.

Ex quo tempore tutor tenetur.

17. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

QUi jussus est ab eo qui jus jubendi habet, tutelam gerere: si cessasset [40], ex [41] quo jussus est, indemnem pupillum præstare debebit, non ex quo tutor esse cœpit.

De auctoritate tutoris. 1. Si alter ex tutoribus conveniatur.

18. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

QUi tutor negotia pupilli gessit, quamvis in nulla re auctor pupillo fuerit, quin tutelæ judicio teneatur dubitari non oportet: quid [42] enim prohibet, ita patrimonium pupilli compositum esse, ut nihil gerere necesse sit, in quo tutoris auctoritas interponi debeat?

§. 1. Ex duobus tutoribus, si cum altero actum fuerit, alter [43] non liberabitur.

De concuratoribus.

19. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

ACtus sui rationem concuratori [44] reddere non esse compellendum: sed, nisi cum eo administrationem communicet [aut si non] ex fide curam gerat, suspectum [45] postulari posse.

De excusatione non recepta.

20. IDEM lib. 5. de Officio Proconsulis.

TUtor vel curator, cujus [46] injusta appellatio pronunciata erit, cujusve excusatio recepta non sit, ex [47] quo accedere ad administrationem debuit, erit obligatus.

De patre tutoris.

21. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

LUcius Titius Gaium Seium filiumfamilias [48] testamento filio suo tutorem dedit; Gaius Seius sciente & consentiente patre, tutelam administravit: Quæro, an defuncto Gaio Seio actio tutelæ adversus patrem ejus, & in quantum competat? Marcellus respondit, secundum ea quæ proposita essent, actione [49] de peculio, & de in rem verso [50] patrem teneri; nec multum videri in hoc casu [51] facere patris scientiam & consensum ad obligandum eum in solidum: nisi forte contutore vel alio quo volente eum facere suspectum, intercessit, & quasi in se periculum recepit.

De novatione, petitione & donatione.

22. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

TUtor ad utilitatem [52] pupilli & [53] novare [54] & rem in judicium [55] deducere [56] potest. Donationes [57] autem ab eo factæ pupillo non nocent.

Cautio de rato.

23. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

VUlgo observatur, ne tutor caveat [58], *ratam rem pupillum habiturum*: quia [59] rem [60] in judicium deducit: Quid tamen, si [61] dubitetur an tutor sit, vel an duret [62] tutor, vel an gestus illi commissus sit? Æquum est, adversarium non decipi [63]. Idem & in curatore est, ut Julianus scripsit.

De actore constituendo. 1. De tutela duobus simul permissa.

24. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

DecretoPrætoris actor[64]constitui periculo tutoris solet[65]quotiescunq; [66]

1 Quod quid sit, v. *l.* 33. *infr. eod. l.* 1. *ff. de tutelæ & rationibus.* 2 Hic enim alienare non potuit res pupilli. *l.* 52. *vers. plane. supr. de pecul.* 3 Vide *l.* 32. *in fin. ff. eod. l. pen. C. de suspect.* 4 5. Harmenop. 11. §. 10. 5 *l.* 11. *ff. de curat. furios. Synops.* 37. *tit.* 7. *c.* 11. 5. Harmen. 11. §. 40. 6 Nemine cum his contrahente, *l.* 24. §. 1. *supr. de minorib.* aliud autem exposcit utilitas promiscui usus. *l.* 17. §. 2. *supr. de inst.* 7 Culpa est, cum quis aliter versatur in alienis, quam in suis rebus. 8 Ita rescribo: *non moribus duntaxat, sed etiam rebus pupilli præponatur.* Quadrat enim hæc trajectionis sententia ad quæstionem de rebus pupilli alienandis hic propositam. Sed possis tamen vulgatam lectionem hoc modo recte defendere: Tutor cum non rebus duntaxat, sed & moribus pupilli præponatur, mercedes præceptoribus ejus constituere poterit, non quas poterit minimas, sed pro facultate patrimonii pupilli, nataliumque ejus dignitate. Poterit ergo & solennia munera parentibus cognatisque pupilli mittere, & sorori ejus consanguineæ dotem dare Hæc enim omnia ad mores & gratitudinem ipsius pupilli pertinent. 9 Quid ita? An non legimus tutorem rebus non dari. *l.* 14. *supr. de testam. tut.* 10 Facit *l.* 1. §. 5. *ff. de tut. & rationibus.* διδακτρα Minervalia Festo. *Goth.* Adde *l.* 4. *ff. ubi pupillus educari.* & *l.* 27. *ff. de donationibus.* S. L. 11 *l.* 13. *infr. eod.* 12 *d. l.* 1. §. 5. 13 Solennia munera hæc, quænam censentur? Ne dicas nuptialia, quippe nuptialia munera, ut non necessaria, mittere prohibetur. *l.* 13 *in fin. ff. eod.* Quid igitur, quæ illa fuerant solennia? ex Varrone, Festo, Servio interpretamur, quæ ex more recepto cognati invicem natali cujusque die missitabant. Cara cognationis munera vocat Tertullianus *in lib. de Idololatria.* adde Martialem, 9. *Epigramm.* 54. 55. 56 quod & faciebant Romani Saturnalibus, 1. Macrob. 7 Martial. 4. 7. 10. adde Brissonium. 4. *selectar.* 3. 14 *d. l.* 1. §. 2 *l.* 13 *in fin. ff. eod.* 15 An alimenta? sic videtur. *l.* 4 *ff. ubi pupill.* Goth. Vide Tessaur. *decis.* 192. Bart. *tr. de aliment. n.* 15. Ans. 16 Hinc collige, fratrem non cogi dotare sororem ex alio patre natam v. *l.* 19. *ff. de ritu.* 17 Excusabitur. *l.* 7. §. 7. *l.* 8. *in fin. ff. eod.* 18 Sterilis erit: ejus nomine nullas usuras pupillus exiget. 19 *l.* 12. §. 3. *ff. eod.* adde *l.* 12. § 5. *ff. de usuris.* 20 Hodie tutor tenetur tantum pecuniam pupillarem servare. *Novell.* 72 *c.* 6 21 Tutor an & quomodo res suas pupillaribus præferre possit, vide apud Romanum *singulari* 701. adde quæ scripsi ad *Gloss. l. si ut certo.* 5. *ff. commodati.* 22 Vide similem causam in *l.* 5. §. 4 *inf. ff. commodati.* 23 *l.* 6. §. 3. *l.* 7. *l.* 57. *l.* 67. §. 1. *ff. de cond. indeb.* 24 A pupillo scilicet & a pupillo... [illegible] 25 *l.* 1. §. 5. *ff. de tut. & rationib.* Goth. Adde Revard. *conjectan. lib.* [illegible] *cap.* 11. Ans. 26 Imo solennia munera parentibus & cognatis mittere potest. *l.* 12. §. 3 *ff. eod.* 27 *l.* 4. *ff. ubi pupillus educari.* 28 *l.* 12. §. 3. *ff. eod.* 29 Separatim ab alio gerentis qui solvendo non est. 30 *l.* 38. §. 1. *ff. eod.* 31 5. Harmen. 11. §. 64. 32 Primo [illegible], nam sequentibus annis singulis duo ei menses dantur, quorum ratione nihil ab eo pecuniarum usuræ exiguntur. detrahuntur hi duo menses in ponenda usurarum ratione, quod tantum temporis ad exigendas, & rursus collocandas pecunias tutori suppetere necessarium videatur. *l.* 7. §. 11. *ff. eod.* vide Cujacium, 5. *obs.* 12. & *Novell.* 72. *cap.* 6. adde *l.* 58 § 3. *ff. eod.* 33 Hodie tantum abest, ut cogatur fœnerari, ut si pecunias pupillares crediderit, earum periculum ad eum pertineat *Novell.* 72. *cap.* 6.

34 Adde *l.* 4. *C. si certum.* 35 *l.* 46. §. 2. *ff. eod. Synops. Basil.* 37. *tit.* 11. *ex tit.* 8. *c.* 15. 5. Harmen. 11. §. 44. 36 *l.* 24. *in fin. C. h. t. Novell.* 72. *c.* 6. 37 Variatio non admittitur circa diversa connexitatem habentia. *Alberic.* 38 5. Harmen. 11. §. 44. 39 Vide *l.* 75. *ff. de reg. jur.* 40 *l.* 5. *in fin. ff. eod.* 41 Excusatione non admissa tutoris se excusare volentis, tutor periculum tutelæ præstat, non a die excusationis non admissæ, sed a die ex qua datus est tutor, quæ ante excusationem fuit. 42 Tutela ita constituta esse potest, ut etiam in nulla re tutor auctoritatem suam præstet. Quod etsi possit accidere, tenetur tamen tutelæ judicio. Quid ita? Aliunde potest tutor obligari, quam ex auctoritate interposita. 43 *l.* 39. §. 15. *ff. eod. l.* 23. *ff. de tutelæ & rationibus.* 44 Contutori, *Hal.* adde *l.* 32. *in fin. ff. eod.* 45 De quo vide *l.* 51. §. 1. *ff. de rebus auct. jud.* 46 *l.* 39. §. 6. *ff. eod. l.* 15. *in fin. C. de excus. tut.* 47 Tutor, cujus excusatio non est admissa, tenetur vel ex eo tempore quo gerere debuit. 48 Potest enim dari tutor. *l.* 7. *ff. de tutelis.* 49 Tutori testamentario filio consentiens pater obligatur de peculio & in rem verso, *ut hic.* imo in solidum. *l. si filius.* 7. *ff. de tut.* An hac lege agitur de testamentario tutore, ibi de dativo? An quia major est favor judicis? An quia si testamentarius tutor datus sit filius, pater non cogitur satisdare, ut vult Jacobus de Aretio? An potius, quod in tutela, cujus nomine satisdare cogi potest pater, in eadem cogitur pater expresse filio consentire, *ut* vult Bart.? 50 Imo pater in solidum tutelæ tenetur, si filio gerenti consensit. *d. l.* 7. 51 Ut & in quibusvis aliis obligationibus. *Bart.* 52 Quid, si dubium sit, an ad utilitatem pupilli pertineat, potest etiam novare? *l. novare.* 20. §. 1. *ff. de novat.* 53 *l.* 20. §. 1. *infr. de novat.* 54 Imo diminuendi causa transigere non potest. *l.* 46. *in fin. ff. eod.* 55 *l.* 1. *in fin. ff. eod.* 56 Igitur & compromittere. 57 *l.* 46. *in fin. ff. eod.* ne quidem mortis causa. *l.* 1. §. 1. *infr. de tut. & rationib.* 58 Actor tamen a tutore datus cavet. *l.* 9. *ff. rat. rem hab. l.* 13. *C. de admin. tut.* 59 *l.* 11. §. 7. *infr. de except. rei judic.* 60 Tutor jus pupilli in jure periclitari facit, perinde ac si ipse litigaret. *l. si mater.* 11. §. *hoc jure.* 7. *ff. de except. rei judic. l. si procurator.* 18. *infr. rat. rem haberi.* 61 Quid ita? is de cujus mandato dubitatur, an cavet de rato? an potius adversarium indemnem fore, *l. Prætor.* 7 *l. qui vias.* 31 §. *si controversia. ff. de damno.* ut Dynus putat? Sane voluntarium mandatum habens, puta procurator, cavet de rato necessarium habens, ut tutor, cavet sub hac conditione, si non apparebit eum tutorem esse. *Joan. Bart.* 62 An cavet de rato, si plene constat de mandato. semiplene, de eo revocato? ita notat *Bart.* 63 Et eo casu tutorem cavere, num de rato, num de indemnitate? vid. Bartolum *hic. num* 2. 64 Qui paulo post procurator *l.* 13. *in fin. supr. de tutelis.* vide *l. un. C. de actore a tutore.* 65 Quando? etiam ante litem contestatam his casibus qui sequuntur. 66 *Actor* constitui solet, quoties necessitas est ex parte rei, (puta patrimonii quod diffusum proponitur) vel ex parte tutoris, (ut quia in dignitate, vel senex vel infirmus), vel ex parte pupilli, (puta si infans vel absens), *ut hac l.* Imo etsi nulla sit necessitas, sponte. *l. neque.* 11. *C. de procurat.* Consultius tamen est, ut addatur quædam causa, quamvis generalis, puta propter impedimentum rei familiaris. *l. Thais.* 41. §. 1. *infr. de fideic. libert.*

aut

aut diffusa[1] negotia sint, aut dignitas, vel ætas, aut valetudo tutoris id postulet: Si tamen nondum fari pupillus potest, ut procuratorem facere possit, aut absens sit, tunc actor necessario constituendus est.

§. 1. Si duobus simul tutela gerenda permissa est vel a parente vel a contutoribus, vel a magistratibus: benigne accipiendum est, etiam[2] uni[3] agere permissum: quia duo simul agere non[4] possunt.

De restitutione in integrum.

25. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

SI minoris actum fuerit cum tutoribus, adsistentibus curatoribus, & pupillus ob hoc egerit cum curatoribus, & ei sint condemnati in id quod sua intererat[5] minoris tutores culpa eorum condemnatos non esse: an restitutio adversus tutores cesset? Et Papinianus responsorum lib. II. ait, nihilominus posse restitui: & idcirco curatores, si nondum judicatum fecerunt, posse provocantes per exceptionem doli consequi, ut eis mandentur[6] adversus tutores actiones. Quid tamen si jam fecerunt[7] judicatum curatores? Proderit hoc tutoribus, quoniam nihil minori abest, qui de præda[8] magis, quam de damno sollicitus est: nisi forte mandare[9] actiones paratus sit curatoribus.

De administratore conveniendo.

26. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

[CUm] curatore[10] & pro tutore[11], etiam manente administratione, agi potest.

De auctoritate tutoris.

27. IDEM lib. 7. ad Plautium.

TUtor qui tutelam gerit, quantum ad providentiam[12] pupillarem, domini[13] loco haberi debet.

De cautione judiciali, & tutela finita. 1. De usuris.

28. MARCELLUS lib. 8. Digestorum.

TUtor pro pupillo in judicium vocatus, solenniter cavit: Si inter moras[14] puer ad pubertatem pervenit[15], non est cogendus accipere judicium. §. 1. Tutor, qui post[16] pubertatem pupilli negotiorum ejus administratione abstinuit, usuras præstare non debet, ex quo[17] obtulit pecuniam: Quinetiam justius mihi videtur, eum, per quem non stetit quominus conventus restitueret tutelam, ad præstationem usurarum non compelli: (Ulpianus notat[18], Non sufficit obtulisse, nisi & deposuit[19] obsignatam tuto[20] in loco):

29. IDEM lib. 8. Digestorum.

MAximeque heredem tutoris: nam periniquum est, eum, cui forte post viginti annos, vel amplius[21], in mentem venit tutelam reposcere, etiam usuras postulare.

De defensione pupilli.

30. IDEM lib. 21. Digestorum.

TUtoris præcipuum est officium, ne[22] indefensum[23] pupillum relinquat.

In quantum tutor tenetur.

31. MODESTINUS lib. 1. Excusationum.

DIvi Severus & Antoninus Augusti Sergio Juliano: Forma, qua singuli tutores, prout[24] quisque gessit tutelam, nonnunquam in solidum[25] tenentur, duntaxat intra pubertatis tempora locum habet: non etiam si post pubertatem administraverint.

De fidejussore tutoris. 1. De cautionibus amissis. 2. De fructibus qui percipi potuerunt. 4. De restitutione adversus venditionem. 5. De impensis voluptuariis. De annonis & contributionibus ex consuetudine præstandis. 7. De relegatione tutoris.

32. IDEM lib. 6. Responsorum.

SIne herede tutor decessit: Quæro, an curator pupillo datus, cum neque inventaria neque alia instrumenta a fidejussore tutoris exhibeantur, possit eundem[26] fidejussorem convenire ex stipulatione, quanti pupilli interest? Modestinus respondit, in id quod tutor conveniri potuit, fidejussorem[27] [quoque] conveniri posse[28].

§. 1. Modestinus respondit, damnum, si quod[29] [datum] accidit eo quia cautiones soluti vectigalis inventæ non sunt, ad tutorem, cujus[30] nulla culpa admissa proponitur, minime pertinere.

§. 2. Modestinus respondit, tutorem eorum redituum nomine rationem pupillæ reddere debere, qui ex fundo bona fide percipi potuerunt[31]. §. 3. Item respondit, si[32] minus a servo[33] tutor percepit, quam bona fide ex fundo percipi potuit, ex eo, de quo pupillæ sit obstrictus, quantum ex peculio servi servari possit, eidem tutori proficere debere: scil. si non perdituro[34] servo administrationem credidit. §. 4. Interposito curatore adolescens fundum Titio vendidit: postea, adgnita fraude, in integrum restitutus, in possessionem induci jussus est. Quæro, an, cum ex hac venditione melior factus non est, neque in rem suam quidquam versum probetur, pretium emptori restituere non debeat? Modestinus respondit, Pretium[35] fundi ab adolescente venundati, si[36] rationibus ejus non profuit[37], nec quidquam de eo [a] judicante de in integrum restitutione statutum est, emptorem frustra postulare. §. 5. Item respondit, Sumptibus voluptatis causa ab emptore factis adolescentem onerandum non esse[38]: qui tamen ab eodem ædificio ita auferri possunt, ut in facie pristina[39] (id est, quæ fuit ante venditionem) [ædificium] esse possit, emptori auferre permitti oportere. §. 6. Lucius Titius coheres & curator sororis suæ, cum esset ex civitate, in qua usitatum[40] erat[41] ipsos dominos[42] prædiorum, non conductores, onera annonarum[43] & contributionum[44] temporarium[45] sustinere, morem hunc & consuetudinem[46] semper observatam secutus, & ipse pro communi & individua hereditate annonas præstitit: Quæro, an in rationibus dandis opponi curatori possit, quia non recte pro parte sororis tales impensas fecerat? Modestinus respondit, [in] id[47] demum curatorem adultæ reputare ex causa de qua quæritur posse, quod ipsa, si rem suam administraret, erogare compelleretur. §. 7. Tutores duo, post venditionem pupillarium rerum factam, pecuniam inter se diviserant: post quam divisionem alter eorum in exilium[48] datus est, durante tutela: Quærebatur, an actore constituto, contutor ejus partem pupillaris pecuniæ petere ab eo poterit? Modestinus [respondit]. Si hoc quæritur, an, contutore relegato, contutor ejus tutelæ actionem exercere possit, non[49] posse[50] respondi.

De diligentia tutoris. 1. De curatoribus constitutis. 2. De herede pupilli. 3. De sumptibus in tutelam vel in tutores factis.

33. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

A tutoribus & curatoribus pupillorum eadem diligentia exigenda est circa administrationem rerum pupillarium, quam paterfamilias[51] rebus suis ex bona fide præbere debet. §. 1. Officium tutorum curatoribus[52] constitutis finem[53] accipit; ideoque omnia negotia, quæ inita sunt, ad fidem curatorum pertinent. Idque etiam D. Marcus cum filio suo Commodo rescripsit. §. 2. Heredibus quoque pupillorum electio eadem adversus tutores in[54] quo potissimum consistere velint, competit[55], quæ ipsis, quorum tutela administrata sit.

§. 3. Principalibus constitutionibus declaratur: Sumptuum[56], qui bona fide in tutelam, non[57] qui in ipsos tutores[58] fiunt, ratio haberi solet; nisi[59] ab eo qui eum dat, certum solatium[60] ei constitutum est.

De servis torquendis.

34. JULIUS AQUILA lib. Responsorum respondit.

AD instruendam[61] diligentiam judicantis, & pupillorum utilitatem admittendam, servos[62] quoque eorum interrogari[63] posse.

De minoribus.

35. PAPINIANUS [lib. 2. Quæstionum].

TUtor sive curator nomina[64], quæ juste putat non esse idonea, a priore tutore vel curatore suscipere quidem cogitur, non[65] tamen exactionem periculo suo facere.

De divisione tutelæ.

36. IDEM [lib. 3. Quæstionum].

1 Theophil. §. 1. *Inst. de satisd. tutor.* 2 Imo omnes agent. *l. creditor.* 60. §. *duobus.* 2. ff. *mandati. l. sicuti.* 18. ff. *de recept. qui arbitr. l. qui proprio.* 46. *in fin.* ff. *de procurat.* An aliud hic in tutore, quam ibi in procuratore, quod jus tutelæ sit individuum, & in solidum apud quemlibet tutorem? 3 *l.* 3. §. 6. ff. *eod. l.* 1. *C. si ex plurib. tutorib.* 4 Quid, si velint simul omnes experiri? post Glossam & Dynum Bartolus putat omnes simul agere posse, rejecta opinione Cyni & Jacobi Aretii. Quod enim hic dicitur, duos simul agere non posse, de facti non juris impedimento intelligendum esse. 5 *l.* 20. §. 1. ff. *de tutelæ & rationibus.* 6 *l.* 1. § 18 ff. *de tutelæ & rationibus. l.* 24. ff. *de minoribus.* 7 Id est, solidum persolverunt *l.* 15. ff. *de tutelæ & rationibus.* 8 Vide *l.* 15. §. 1. *in fin.* ff. *ad SC Vellejan.* 9 Cedi posse inventarii beneficium, hinc colligitur. 10 *l* 4 *in fin.* ff. *de tutelæ & rationib.* 11 *l.* 1. §. 3 ff. *de eo qui pro tutore.* 12 Ut provideat pupillo. 13 Vide *l.* 56 §. *penultim.* ff. *de furtis.* adde *l.* 137. ff. *de regul. jur.* 14 Judicii. 15 Adoleverit *l. ult.* ff. *si quis cautionibus.* 16 Usuræ, quas tutor præstat pupillo, ut impuberi, post pubertatem non præstat, si modo pecuniam pupilli legitime deposuit & obsignavit tuto in loco. Est enim iniquum, ab eo tutore usuras exigere, qui reliqua obtulit tutelæ. 17 *l* 1. §. 3. ff. *de usuris l.* 4. *C. de usuris pupillaribus.* 18 Vide Edmund. Merill. *lib.* 1 *observ. cap.* 31. & Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 2. *num.* 97. Ans. 19 Vide *l.* 19. *C. de usuris.* 20 Vide *l.* 34. *in fin.* ff. *de damno. l.* 9. *C. de pignor. act.* in fano. vide Ciceronem, 5. *ad Atticum ultima.* 21 Actio tutelæ olim non erat ex perpetuis. vide *l.* 8. *in fin. C. arbitr. tut.* postea tamen, & sic hodie, ad 30. annos restricta est. *l* 3. *in fin. C. de præscr.* 22 *l.* 28. *C. eod.* modo bona fide possit defendi. *l.* 9. §. 6. *supr. eod.* 23 Officium tutoris præcipuum est, pupillum indefensum non relinquere: quod initio tutelæ tutor promittere debet *l. ultim.* § *defensionem. C. eod* 24 In solidum tutores obligantur, qua gerunt ex officio publico. secus qua ex privato. *Bart.* 25 Vide *l* 2. *C. de divid. tut.* 26 Tutore mortuo sine herede, tenetur ejus fidejussor. 27 *l.* 3. ff. *de fidejuss. tutor.* 28 Accessoria obligatio sic durat sine principali. Non juratur tamen adversus ipsum fidejussorem in litem, quia actione stricti juris hic convenitur, hoc est, ex stipulatione. An adversus tutoris heredem? juratur in litem: si ipse in dolo fuerit. *l. ult. C. de in litem jur.* 29 Casu scilicet, citra culpam tutoris. vid. *l.* 50. ff. *eod.* 30 Damnum casu contingens tutor non præstat. 31 Satis est igitur, si probetur fructus percipi potuisse: Ita tutor præstat fructus pupillo, nec eos tantum quos percepit, sed & quos percipere potuit. 32 Vide *l.* 39. *in fin. infr eod.* 33 Pupillo scil. 34 Adde *l.* 24. §. 4. *supr. de minorib.* 35 Restitutus in integrum minor adversus venditionem rerum suarum pretium non restituit, nisi eo factus sit locupletior: sed nec expensas voluptuarias. §. 5. *infr. eod.* adde *l.* 7. *infr. quæ in fraud. creditor. l.* 1. *C. de præscript.* 30. *ann.* 36 *l.* 27. §. 1. *in fin. supr. de minorib.* 37 *l.* 10. *C. de prædiis & aliis reb. minorum.* 38 Imo omnes bona fide factæ expensæ debentur. *l.* 39. *in fin. supr. de minorib.* 39 *l.* 5. *in fin. C. de rei vindicat.* 40 Consuetudo valet, ut domini prædiorum, non conductores, onera annonarum & contributionum sustineant. 41 Alias conductores tenerentur ad solvendum vectigal. *l.* 6. *C. de pignorib.* nec pactione aliter constitui potest inter debitorem & creditorem. *l.* 42. *supr. de pact.* 42 Annonas & tributa quotannis conferebant possessores, id est, vel ipsi domini prædiorum, vel conductores: idque per causam tuendi exercitus. *l.* 2. *C. de exact. tribut.* 43 Annonæ in speciebus consistunt, veluti frumento, vino, oleo, pane, carne, sale 44 Contributiones (quæ & *tributiones & tributa*) in corporibus consistunt, veluti auro, argento, ære, equis, vestibus: suntque vel soli, vel capitis. *l ult.* § 7. ff. *de censibus.* adde quæ scripsi ad *l.* 27. §. 3. *supr de usufruct.* 45 *Al.* Temporariarum. *al.* contributionem temporariam 46 Consuetudo extra jus commune inducta minores etiam obligat. 47 *l.* 13. § 2 *supr. eod.* 48 Relegatione tutela non finitur: ut hinc constet, a pupillo tutelæ conveniri non posse tutorem relegatum: nempe constante ipsa tutela, nondum finita: secus si fuerit deportatus, ut *l. si tutor.* 5. *in fin.* ff. *de tut. & rat. distrah.* 49 *l* 12. *in princ. l.* 19. *in princ. supr eod. l.* 2. *C. eod.* 50 Saltem potest adversus fiscum vide *l* 9. § *penult. infr. de tut. & rat.* 51 Vide *l.* 10. *supr. eod.* 52 Id est, anno 12. in fœminis, & 14 in masculis. vide *l.* 13. §. *ult supr. de tut. & curat. datis ab his.* 53 Tutela ubi desinit, ibi cura incipit. Finis & interitus tutelæ, ortus est &, ut ita loquamur, generatio curæ. 54 Id est, in quem. 55 Imo non competit *l* 42. *in fin. infr. eod.* 56 *l.* 3. *C. eod.* 57 Expensas in suam ac propriam personam factas, tutor pupillo imputare non potest, *ut hic.* Pone tutorem a negotiis suis avocatum pupilli causa: Aliud fuerit, si tutelæ nomine iter instituere aliquod fuerit coactus: tales enim sumptus recte pupillo tutor imputat. *Jacobus de Aretio. Bartol. Alberic.* 58 Alendos scilicet. 59 Quibusdam consuetudinibus, parens utriusque sexus, tutelam gerens liberorum, fructus rerum pupillarium suos facit: ea tamen lege, ut pupillos honeste alat, & instituat, & æs alienum dissolvat. 60 Al. *salarium:* verum recta vox hic est, *solatii.* pro mercedula & salario, *l.* 31. *C. de navicular.* & aliis locis multis. Hinc interim colligitur, posse Judicem tutori ex certa causa solatium constituere. *Bart.* 61 Vide *l.* 1. *supr. de fide instrum.* 62 *d. l.* 1. *de fide instrum. l. ult. infr. de suspectis l.* 1. §. 3. *infr. de tutelæ & rationibus.* 63 Et torqueri. *l.* 22. *C. eod.* Ita in causa suspecti tutoris & rationis reddendæ, possunt torqueri servi pupilli. 64 Vide *l.* 44. *in princ.* ff. *eod.* 65 Tutor secundus seu posterior nomina facta a priore tutore cogitur suscipere, at non exigere suo periculo

Inter

INter tutores divisa tutela est; Æquitas [1], quæ merum [2] jus compensationis [3] inducit, propter officium & personam agentis tutoris non [4] differtur, nam divisio tutelæ, quæ [5] non juris, sed jurisdictionis [6] est, modum administrationi facit & inter ipsos [7] locum habet, nec experiri cum pupillo volentibus obstare debet.

Si mutetur conditio tutoris.

37. IDEM [lib. 11. Quæstionum].

TUtorem [8] qui tutelam gerit, Sabinus & Cassius, prout [9] gerit, in singulas res per tempora, velut ex pluribus causis [10], obligari [11] putaverunt. §. 1. Secundum quam sententiam servus institor dominicæ mercis, vel præpositus [12] debitis exigendis, si liber factus in eodem actu perseveret, quamvis tempore servitutis obligari non potuerit, præteriti temporis nomine, actione negotiorum gestorum non inutiliter convenietur, earum scilicet rerum, quæ connexam [13] rationem cum his quæ postea gesta sunt habuerunt: sic [enim] & tutelæ judicium earum quoque rerum causa tenere placuit, quæ post pubertatem administrantur, si posterior actus priori cohæreat, neque divisus propriam rationem habet. §. 2. Inde descendit quæstio, quæ vulgo circa filiumfamilias tractata est, qui tutor testamento datus, post tutelam gestam emancipatus [14], in eodem officio perseveravit: Et secundum Sabini & Cassii sententiam eveniet, ut de eo quidem quod post emancipationem gestum est, in solidum conveniri possit, de præterito autem, sive peculium non sit ademptum, sive ademptum sit, in id quod facere possit: quod si superioris temporis nomine patrem [15] de peculio pupillus convenire maluerit (annus enim utilis, ex quo tutela agi posse cœpit, computabitur), ne capiatur pater, inducta totius temporis causa, tempus, quo filiusfamilias tutelam gessit, comprehendendum erit.

De pluribus tutoribus qui non administraverunt.

38. IDEM [lib. 12. Quæstionum].

SI plures tutelam non administraverint, & omnes solvendo sint: utrum, quia nullæ partes administrationis inveniuntur, electioni locus erit? an, ut [16], ejusdem pecuniæ debitores, excipere debebunt periculi societatem [17]? Quod magis [18] ratio suadet [19]. §. 1. Si quidam ex his idonei non sint, onerabuntur sine dubio cæteri: nec inique, cum singulorum contumacia pupillo damnum in solidum [20] dederit.

§. 2. Unde quærendum est, an actiones [21] pupillus [ei] qui solus convenitur, in alterum pro parte sc. præstare debeat? Sed, cum propria cujusque contumacia puniatur, qua fronte [22] poterit hoc desiderari [23]?

De protutoribus prove curatoribus. 3. De duobus tutoribus, uno rerum Italicarum, altero provincialium. 4. De contractu tutoris. 5. De mutuis cautionibus & pignoribus curatoris. 6. De appellatione tutoris. 7. De curatoribus rerum Italicarum petendis a tutoribus rerum provincialium. 8. De tutore Romæ substituto in locum ejus, qui res Italicas & provinciales administraverat. 9. De protutoribus prove curatoribus. 10. De heredibus tutorum. 11. Si quidam gesserunt, quidam non. 12. De lite post pubertatem peracta. 13. De remissione culpæ tutorum. 14. De nominibus & usuris. 15. De tutoribus & curatoribus conveniendis. 16. De eo, qui contutoris heredem non convenit, aut contutorem suspectum non fecit. 17. De tutore fratris coheredis. 18. De servo actore manumisso ab adolescente.

39. IDEM lib. 5. Responsorum.

TUtores, qui post finem tutelæ per errorem officii durantes rerum administrationem retinuerunt, nominum paternorum [24] periculum, quæ post pubertatem adolescentis idonea fuerunt, præstare cogendi non erunt, cum [25] actionem inferre non potuerunt. §. 1. Curator a patre testamento datus impuberis negotiis se per errorem immiscuit: postea a Prætore tutoribus aliis datis [26], periculum futuri temporis ille, qui postea nihil gessit, non præstabit. §. 2. Qui se negotiis impuberis [27] non jure tutor datus secundum patris voluntatem immiscuit, errore comperto tutorem a Prætore constitui consultius petet [28]: ne forte, si rem cœptam deseruerit, fraudis vel culpæ causa condemnetur: Non idem servatur, si quis ultro negotium alienum gesserit, cum satis [29] abundeque sufficiat, vel in una specie per amici laborem domino consuli. §. 3. Heres institutus, qui non habuit substitutum, prius quam hereditatem adiret, quam impuberi restituere debuit, vita decessit: Cum hereditas in Italia esset, scriptus autem heres in provincia vita decessisset, tutores provincialium [30] rerum culpæ nomine condemnandos existimavi: si causam testamenti non ignorantes utilitatem impuberis deseruerunt [31]: nam hereditatis in provincia fideicommisso [32] restituto, causam quidem juris expediri potuisse, rerum autem administrationem ad eos recidere debuisse, qui tutelam in Italia suscepissent. §. 4. Adversus tutorem, qui pupillum hereditate patris abstinuit [33], actionem denegari non oportet creditori [34] qui cum ipso tutore contraxit: quamvis tutor pecuniam in rem impuberis verteret. §. 5. Curatores adolescentis mutui periculi gratia cautionem invicem sibi præbuerunt, & in eam rem pignora dederunt: Cum [35] officio deposito [36] solvendo fuissent, irritam cautionem esse factam, & pignoris vinculum solutum, apparuit. §. 6. Tutor datus adversus ipsam creationem provocavit: Heres ejus postea victus [37], præteriti temporis periculum præstabit: quia non [38] videtur levis culpa, contra juris auctoritatem mandatum tutelæ officium detrectare [39].

§. 7. Rerum [40] provincialium tutores, in [41] Urbe causas appellationis impuberum agentes, rerum Italicarum curatores, ut impuberibus constituantur, ad officium suum revocare debent: alioquin, si prius in provinciam redierint, dolum aut culpam [42] eorum in ea quoque parte recte judex conveniet. §. 8. Patruus testamento fratris filio tutor datus, cum in Italia domicilium haberet, tam Italicarum rerum quam provincialium administrationem suscepit: atque ita pecuniam ex venditionibus Romæ refectam in [43] provinciam trajecit, & in Calendarium pupilli convertit: Tutor in locum ejus Romæ substitutus, administrationem pecuniæ, quæ [44] non pertinet ad tutelam suam [45], suscipere non cogitur. §. 9. Curatores testamento vel tutores inutiliter [46] dati, neque decreto Prætoris confirmati, negotia gesserunt: Vice mutua periculum præstare coguntur [47]: cum officium sponte [48] citra juris adminiculum iniverint, & qui fuit idoneus, decretum Prætoris curatores vel tutores constituentis implorare debuerit. §. 10. Tutoribus idoneis diem functis, vice [49] mutua periculum ad heredes eorum [50] non redundat, quod non habuit locum officio tutelæ manente [51].

§. 11. In eum [52], qui tutelam gerere noluit, post [53] cæteros qui gesserunt, actionem [utilem] tutelæ dari placuit. Quod tamen ex tutela non pervenit ad eos, qui se negotiis miscuerunt, sed communi [54] negligentia periit, citra substitutionis ordinem æqualiter omnium periculum spectat. §. 12. Tutores, pubere pupillo constituto [55], litem appellationis inchoatam, jussu Consulum [56] ob notitiam rei perfecerunt: Cum judicatum persequi non [57] potuerunt [58], periculo culpæ non subjiciuntur. §. 13. Ab eo qui [59] restitutionis auxilio non juvatur, quæstio culpæ tutorum, conventione remitti potest: nec [60] donatum, sed [61] transactum videtur. §. 14. Negligentiæ tutorum periculo [62] nominum, quæ pater usuris majoribus fecit, adscripto, pupilla quidem actionem [63] Calendarii præstare cogitur: exactas autem usuras tutelæ tempore, citra ullam compensationem retinet.

§. 15. Adolescens, tutoribus conventis [64] a quibus totum servari non potuit, adversus curatores, qui [65] tutelam ad se negligentia non transtulerunt, integram actionem retinet: neque enim tutelæ judicio consumptum videtur, quod alterius officii querelam habuit.

§. 16. Tutor [66], qui tutoris [67] idoneum heredem convenire pupilli nomine noluit, damni vicarius substituitur: ut is, qui non idoneum tutelæ tempore [68] suspectum facere supersedit. §. 17. Tutelæ judicium ideo differri non oportet, quod fratris & coheredis impuberis idem tutelam sustineat. §. 18. Quod de peculio servi actoris, quem adolescens postquam res suas administrare cœpit manumisit, (&) retinuit, aut retinere potuit, in ratione reddenda, curatori per judicem accepto feretur.

De privilegio militari.

40. IDEM [lib. 6. Responsorum].

IMpuberi filio Centurio curatorem [69] dedit [70]: Decreto Prætoris non secuto, si nihil curator datus administret, periculo contumaciæ vel

1 Quid? æquitas quibus in negotiis ipso jure aliquid inducit? non tantum in societate, sed & omni contractu, *ut hic. l. 4. l. 10. l. 21. supr. de compensat.* Accursius hoc male coangustat ad causam usurarum. in *l. 10. supr. de compensat.* Olim non fiebat ipso jure, neque per exceptionem doli in strictis judiciis: postea cœpit fieri opposita exceptione doli ex constitutione Divi Marci, quæ strictum judicium bonæ fidei fecit. Postea inter prudentes constitit ipso jure fieri, idque confirmatum constitutione Alexandri Severi, *l. 4. l. 6. C. de compensat.* deinde constitutione Justiniani, *l. ult. C. de compensat.* vide Cujac. 8. *observat.* 16. 2 Adde *l. 4. supr. de compensat.* adde Cujac. 8. *observat.* 16. 3 Compensatio uni tutori objicitur propter alterius debitum. 4 Vide quæ dixi ad *l. 2. C. si ex pluribus tutoribus.* 5 Tutelæ divisionem non juris esse, sed jurisdictionis, an hoc significat, Tutelæ divisionem non fieri jure, sed Judicis auctoritate? An tutelam eas res continere, quæ non dividuntur? An tutelam non esse juris magni, hoc est, imperii, sed jurisdictionis, seu minimi imperii, ut quidam loquuntur? An tutelæ jus individuum esse, cum apud quemlibet sit solida & tota tutela: divisionem vero seu administrationem tutelæ, jurisdictionis esse, ut putat *Bart.*? 6 Imo jurisdictionis non est. *l. 6. §. 2. ff. de tutelis.* 7 Adde *l. 2. in fin. C. de divid. tut.* 8 Sive sit paterfamilias, sive filiusfamilias, sive liber, sive servus: tametsi cum de servo hic loquimur, servum negotia gerentem intelligere debeamus, at non tutorem *l. si adrogati. 14. supr. de tutel.* 9 Vide *l. Pomponius 15. supr. de negot.* Variata conditione gerentis, variatur obligationis conditio. 10 De quibus vide *l. 9. in fin. ff. de tut. & rat.* 11 Tutela constante obligatur tutor naturaliter & civiliter, *ut hic.* sed non nascitur actio. *l. si tutor. 5. ff. de tutel. & rat.* 12 Dispensator & actor, qui tutori & curatori nonnunquam comparatur. dixi *l. 51. infr. de solut. l. 11. §. 5. supr. de pign. act.* 13 Connexorum idem est judicium. vide *l. 13. ff. de tut. & rat. l. 10. §. 2. infr. de appellat.* si sint individua. *l. etiam. 19. supr. de minorib. l. cum actum 17. ff. de negot.* & utrobique eadem sit ratio. *c. translato extr. de const.* secus, si diversa *l. 2. C. de fide instrum. c. propositum. extr. de eo, qui duxit eam. & 2. q. 5. c. interrogatum.* 14 Vide *l. 11. in pr. ff. de tut. & rat.* 15 Vide *l. 11. in fin. ff. de tut. & rat.* 16 Divisionis non cessionis beneficium habent tutores in gerendo negligentes, seu contumaces. Imo divisionis beneficium non habent, *l. 1. §. nunc tractemus. ff. de tut. & rat.* quod & ita Azo censet. Male quippe unum tantum eligi non posse hic dicitur, & simul conveniendos esse. 17 Id est, petere beneficium divisionis. 18 Imo non magis id suadet ratio: potest enim pupillus unum ex tutoribus non gerentibus eligere, & in eum unum ac solum experiri: cum jus eligendi habeat adversus plures tutores non contumaces in gerendo. *l. a tutoribus. 38. §. heredibus. 2. supr. eod. l. 2. C. de divid. tutel.* vide hic Bartol. 19 Ut scilicet conveniantur pro virili. *l. 1. §. 10. §. 12. ff. de tut. & rat.* 20 Ergo si non idonei erunt, in solidum tenebuntur. vide *l. 55. in pr. infr. eod.* 21 Inter plures tutores contumaciter non gerentes, cessionis beneficium non est, *ut hic.* Imo est, *d. §. nunc tractemus.* Non est adversus plures tutores qui ex culpa conveniuntur, *ut ibid.* Est adversus eos, qui ex contumacia conveniuntur, *ut hic.* hoc est, qui ex delicto. 22 Impudentia sua nemo adquirit actionem. *c. qua fronte. 25. extr. de appellat.* 23 Adde *l. 12. §. 1. ff. de furt.* 24 *l. 43. in princ. infr. eod.* 25 Ei, qui non potest agere, non imputatur periculum nominis. *Bart.* 26 Puta, quia curator impuberi non datur, vide *§. 9. infr. eod.* facit *l. 101. §. 2. ff. de cond. & demonstr.* 27 Vide *§. 9. infr. eod.* 28 Imo non est illud necesse. *l. 2. in fin. infr. qui pet. tut.* 29 Vide *l. 20. C. de negot.* 30 Quæ sunt agenda in persona, vel in rebus, ea pertinent ad tutorem ejus regionis, unde est persona, & ubi res sunt. *Bart.* 31 *§. 6. in fin. ff. eod. l. 47. §. 2. in fin. infr. eod.* 32 Fideicommissum in ea provincia petendum, unde heres ortus est vel ubi domicilium habet. *l. 50. §. de judiciis. l. penult. supr. de jurisdict.* vide plura in *l. un. C. ubi fideicomm.* 33 Vide *tit. C. si minor ab hered. se abst.* 34 Imo oportet denegari. *l. 2. §. 1. in fin. supr. eod.* 35 Causa tollitur lata cautionis interponendæ, cessat effectus cautionis interpositæ. 36 Vide *l. ult. C. in quibus casibus tutor.* 37 Vide *l. 20. supr. eod.* 38 Appellare injuste non levis culpa est, sed dolus vel lata culpa: ita fit, ut omne periculum, quod ea appellatione pendente acciderit, præstet tutor, qui injuste appellaverit. 39 Et de cetere. *§. 3. supr. eod.* 40 Curatorem rebus provincialibus dari, petere tutor urbanus potest: sic tutor unius provinciæ recte petit curatorem constitui ad eam causam quæ in alia provincia tractatur. 41 Appellatur ex provincia in urbem. 42 Vide *§. 3. supr. eod.* 43 Tutor domicilium mutare potest ex una provincia in aliam. 44 Vide *l. 10. §. 4. infr. de excusat.* 45 Quæ translata est in provinciam, & patrimonio provinciali applicata. 46 *§. 1. 2. supr. eod.* Protutores tenentur in solidum, ut tutores. 47 *l. 1. in fin. C. de testam. tut. § 5. supr. eod.* 48 Beneficium divisionis locum non habet inter eos, qui sponte administrant. 49 Heres tutoris non tenetur ex sua persona, si non exegit heredem alterius. 50 Vide *l. 53. infr. eod.* 51 Tunc enim unius periculum ad alium pertineret. 52 In gestis prius convenitur, qui gessit, quam qui non gessit: in non gestis singuli æquali jure conveniuntur. 53 *l. 1. C. si tutor non gesserit.* adde *l. 3. §. 2. supr. eod.* Goth. Nec habet beneficium ordinis, sicut habet in gestis. vide Ronchegal. ad *l. eandem. num. 223. ff. de duob. reis.* Ans. 54 Ex eo quod communi negligentia actum est, omnes in solidum tenentur. 55 Et sic finita tutela. 56 Ut & legati vide *l. 5. §. 7. in fin. supr. eod.* 57 Tutoribus, qui agere non potuerunt, nihil imputatur. 58 Licet finita tutela causa cœpta peragi possit per tutorem causa cognita, non agitur tamen judicati in eum. *Bart.* 59 Restitutionis auxilio non juvatur, qui veniam ætatis impetravit. *l. 1. C. de his, qui veniam ætatis. l. 3. supr. de minoribus.* 60 Venia ætatis impetrata, alienare & pignorare olim licuit: at non donare, *ut hic. & l. ult. C. si major factus alienat. ratam.* hodie, nec alienare, nec pignorare. *l. 3. C. de his, qui veniam ætatis.* Porro veteres interpretes, ad majorem 25. annis hunc locum referunt, non ad eum, qui veniam ætatis impetravit. 61 Transactionis & donationis discrimen. 62 Periculum nominum exigendorum negligenti in ea re tutori imputatur. *Goth.* An & quatenus tutor periculum nominum a se contractorum sustineat, vide *Consil. Forens. nostram, lib. 1. cap. 18. n. 10. & ibi DD.* S. L. 63 Vide *l. 1. §. 18. infr. de tutelæ & rationib.* 64 Tutoribus conventis non liberantur curatores: & e contra curatoribus conventis, tutores quoque non liberantur, nisi quatenus exactum est. 65 Vide *l. 18. in fin. supr. eod.* 66 Tutori imputatur negligentia, si heredem contutoris non convenit: sicut si suspectum contutorem facere neglexit. 67 *l. 2. in fin. C. de tut. vel curat. qui satis non ded.* 68 *l. 14. supr. eod. l. 2. in fin. infr. de magist. conven.* 69 Et sic inutiliter. *l. 39. §. 1. §. 2. §. 9. supr. eod. Inst. de curatorib.* 70 Testamento suo, id est, confirmatione non interveniente.

negli-

negligentiæ non adſtringetur: nam *privilegium* [1] *militum ad alienam* [2] *injuriam porrigi non oportet:* nec in aliis, circa [3] ſupremam voluntatem, imperitiæ venia datur, quam in bonis militum: filiæ vero tutela jure patriæ poteſtatis, non militiæ præmio mandatur.

De remiſſione rationum reddendarum.

41. IDEM [lib. 7. Reſponſorum].

QUi plures tutores habuit, unum qui ſolvendo non fuit [4], *rationem* [5] *actus ſui* vetuit *reddere:* Quoniam ejus liberatio, quod ex tutela percepit, aut dolo contraxit, non eſt relicta, contutores, qui ſuſpectum facere neglexerunt, ex culpa recte conveniuntur: tutor enim legatarius ex culpa, quæ teſtamento [6] remiſſa eſt, non tenetur.

De privilegio pupilli.

42. IDEM [lib. 1. Definitionum].

EX pluribus tutoribus in [7] ſolidum unum tutorem judex condemnavit: In rem ſuam judicatus procurator datus, privilegium [8] pupilli non habebit: quod [9] nec heredi [10] pupilli datur [11]: non enim cauſæ, ſed perſonæ ſuccurritur [12], quæ meruit præcipuum favorem.

De ære alieno. 1. De dote promiſſa ſupra vires patrimonii.

43. PAULUS lib. 7. Quæſtionum.

CUm poſt mortem [13] pupilli deſinit eſſe nomen idoneum, tutor [14] periculo eximitur. §. 1. Qui cum eſſet fratris ſui filiæ curator, *quadringenta dotis nomine marito ejus ſe daturum* promiſit: Quæro an ſuccurrendum ſit ei, cum, poſtea ære alieno emergente [15], ſupra vires [16] patrimonii ejus dos promiſſa ſit; quoniam in inſtrumento ita ſcriptum ſit, *ille patruus & curator* [17] *ſtipulanti ſpopondit?* Movet quæſtionem quod non ut [18] de ſuo dotem daret, ſed, cum crederet rationem pupillarem ſufficere, promiſit: Præterea & [19] illud hic poteſt tractari, ut, ſi ſciens curator non ſufficere promiſerit [20], vel donaſſe videatur, vel quoniam dolo fecit [21], non illi ſuccurratur. Reſpondi, Curator cum officium ſuum egreſſus [22] ſponte [23] ſe obligaverit, non puto ei a Prætore ſubveniri debere, non magis, quam ſi creditori puellæ *pecuniam ſe daturum* ſpopondiſſet: ſed is de quo tractamus, ſi non donandi animo, ſed negotii gerendi cauſa dotem promiſit, habet mulierem obligatam [24]: & poterit dici, etiam manente matrimonio eam teneri, quia habet dotem, ſicut in collatione bonorum dicitur; vel certe poſt divortium, ſive exacta ſit dos, ſive maneat nomen, quia poteſt efficere ut ei accepto feratur. Quod ſi mulier ſuum curatorem adimplere [25], id quod ſupra vires patrimonii [26] ejus in dotem dare promiſit, non queat [27]; curatorem quidem in hoc quod ſuperfluum eſt, per exceptionem relevari, mulier vero cautionem in maritum exponere debet: Quod ſi quandoque locupletior conſtante matrimonio facta fuerit, dotis reliquum marito ſervat [28].

De nominibus.

44. IDEM [lib. 13. Quæſtionum].

QUi [29] nominibus a curatoribus prioribus ſuſceptis, ſive tutoribus, nomina adgnoverunt [30], periculum in ſe transferunt [31].

§. 1. Sed ſi pupillus poſt pubertatem, rationibus a tutore acceptis, reliquationem ejus ſecutus, uſuras acceptaverit [32], privilegium ſuum non amittit in bonis tutoris venditis: Prætor enim privilegium ei ſervare debet.

De liberatione unius ex duobus adminiſtratoribus.

45. IDEM [lib. 14. Quæſtionum].

SI pupillus alterum ex tutoribus poſt pubertatem liberaſſet [33], improbe alterum illius [34] nomine conabitur interpellare. † Idemque dicemus in duobus Magiſtratibus collegis, quorum alterum Reſpublica convenit. Sed hæc in Magiſtratibus tractavi, quaſi duo rei ejusdem debiti eſſent omnimodo: quod non [35] ita eſt [36]: nam ſi uterque idoneus eſt, electio locum non habet. † Is [37] autem qui tempore liberatus eſt, non ei ſimilis eſt qui nihil habet, ſed ei qui ſatisfecit: habet enim quod objiciat petitori.

Si adultus debitorem ſuum procuratorem fecerit. 1. De diviſione adminiſtrationis. 2. De pecunia fœnerata. 3. De uſuris. 4. De fidejuſſore tutoris. 5. De apocha tutoris. 6. De duobus tutoribus teſtamentario & dativo, vel pluribus dativis. 7. De auctoritate tutoris.

46. IDEM [lib. 9. Reſponſorum].

LUcius Titius curator Gaii Seii, tempore curæ, fundum Cornelianum locavit Sempronio, qui Sempronius reliqua traxit [38]: pupillus, ætate probata [39], eundem quondam colonum Sempronium fecit procuratorem: Quæro, an ex eo, quod ille ut procurator egit, omne debitum adoleſcens agnoviſſe videatur: eoque nomine curatorem ſuum liberaſſet [40]? Paulus reſpondit, non ex eo, quod adultus eum qui prædia ejus coluit procuratorem habere voluit, debitum, quod ex conductione reliquatus eſt, adgnoviſſe eum videri.

§. 1. Sempronii, qui ex pollicitatione [41] debitor patriæ ſuæ exſtiterat, bona Reſpublica [42] juſſu Præſidis poſſedit, quorum bonorum Magiſtratus Reipublicæ tres curatores [43] conſtituerunt, qui apud Græcos ἐπιμεληταὶ [44], id eſt, *curatores*, vocantur, qui poſtea inter ſe, ſine conſenſu Reipublicæ, adminiſtrationem bonorum Sempronii diviſerunt [45]; ex quibus quidam, cum reliqua traherent, idonei [in] ipſo tempore adminiſtrationis eſſe deſierunt: poſtea pupillus heres Sempronii, qui abſtentus erat, ab Imperatore impetravit, ut bona paterna ei reſtituerentur: Quæro, an ex bonis eorum, qui idonei ſunt, indemnitati pupilli proſpici debeat: cum individuum his officium curæ a Magiſtratibus injunctum ſit? Paulus reſpondit: ſi pupillo in curatores bonorum actiones [46] decerni placuerit, pro ejus portione, qui idoneus non ſit, Magiſtratus conveniri [47] oportere [48]: alia [49] enim cauſa eſt tutorum, alia eorum [50] qui Reipublicæ negotia adminiſtrant. §. 2. Tutorem [51], qui pecuniam [52] pupillarem quamvis ſuo nomine fœneravit, non videri contra Conſtitutiones feciſſe, quæ prohibent pecuniam pupillarem in uſus ſuos convertere. §. 3. Quæſitum eſt, an ejus pecuniæ, qua tutor uſus eſt, poſt [53] finitam quoque tutelam in diem [54] judicii accepti easdem uſuras præſtare debeat? Paulus reſpondit: finita adminiſtratione eas uſuras debere computari, quæ in tutelæ judicio computantur. §. 4. Paulus reſpondit, propter ea, quæ poſt pubertatem, nulla [55] neceſſitate cogente, ſed ex voluntate ſua, tutor adminiſtravit, fidejuſſorem, qui *ſalvam rem fore* cavit, non teneri [56].

§. 5. Tutelæ judicio tutor conventus edidit librum rationum [57], & ſecundum eum condemnatus ſolvit: poſtea [cum] a debitoribus paternis, quorum nomina libro rationum non inerant, exigere vellet pupillus, [&] prolatæ ſunt ab his apochæ [58] tutoris, quæſitum eſt, utrum adverſus tutorem, an adverſus debitores actio ei competat? Paulus reſpondit, ſi tempore adminiſtrandæ tutelæ tutori tutelam gerenti [59] debitores ſolviſſent [60], liberatos [eos [61]] ipſo jure a pupillo: ſed ſi cum tutore actum eſſet, poſſe eundem adoleſcentem, propter eam cauſam, tutelæ experiri; & adverſus exceptionem rei judicatæ doli mali uti replicatione. §. 6. Cum teſtamento duo tutores dati eſſent pupillo, & alter ex his vita defunctus fuiſſet: in [62] locum ejus, petente matre, ex Præſidis provinciæ præcepto a Magiſtratibus [alius] tutor datus eſt: a quo Magiſtratus ſatis exegerunt rem ſalvam fore: tutor teſtamento datus poſtea datum ſuſpectum fecit: Quæſitum eſt, in quantum teneatur? Paulus

1 Privilegia militibus conceſſa extendere ad alienam injuriam non debemus. adde *l. nec avus. 4. C. de emancip. lib. l. 2. §. merito. 10. §. ſi quis a Principe. 16. ff. ne quid in loco publico.* 2 Sed nec alias cauſas & res, quam militares. vid. *l. 28. l. 41. ff. de milit. teſtam.* 3 Imperitiæ venia non datur militibus in ultimis voluntatibus. *l. 3. C. de teſt. militis.* In bonis ſuis dividendis, ut volunt, habent privilegium: in tutoris vel curatoris datione non item. 4 Adde *l. 5. §. 7. ſupr. eod.* 5 Qui rationem actus ſui reddere tutorem ſuum vetat, non ei remittit aut legat res ex tutela perceptas, aut contractus dolo initos. Ita fit, ut ejus contutores eo nomine poſſint conveniri, quod eum tutorem, cujus dolus probatur, ſuſpectum non fecerint. 6 Vide *d. §. 7. in fin. ſupr. eod.* 7 Qui in ſolidum tutores erant. 8 *l. 19. ff. de reb. auct. jud.* ut in perſonali præferatur cæteris. 9 Cedi alteri non poteſt beneficium, quod ad heredem transmitti non poteſt. 10 Privilegium pupilli non tranſit ad ejus heredes: niſi ejus generis ſit, ut perſonæ mero jure non detur. *l. a tutorib. 53. §. heredib. 2. ſupr. eod. l. non ſolum. 6. ſupr. de reſt. in integr.* 11 Imo datur. *l. 33. §. 2. ſupr. eod.* 12 Vide Decium *ad l. ſi maritus. C. de col.* Socinum *ad l. rem, quæ nobis. ut quæſt. 2. in pr. de acq. poſſeſſ.* Jalonem *ad l. 3. col. 1. in fin. de fideic.* Decium *ad l. emancipata. 2 lect. col. 2. poſt pr. C. qui admitt.* Alexand. *ad l. ſtipulatus. in princ. de verb. oblig.* Coraſium *lib. 3 miſcell. cap. 3* Tiraquellum *in tract. de utroque retractu. §. 26. gl. 1. n. 44.* Ruin. *conſ. 72. n. 8. vol. 5.* Mod. 13 Vel pubertatem. *l. 39. in pr. ſupr. eod.* & ſic finita tutela, ſi nomen pupilli fiat non idoneum, periculum eſt tutoris. 14 *l. 47. §. 5. ff. eod.* 15 5. Harm. 11. §. 38. 16 Id enim revocavit. vide *l. un. C. ſi adverſ. dot. l. 9. §. 1. ſupr. de minorib.* 17 Nomine curatorio promittens, interdum quis non tenetur. Bart. *l. 2. ſupr. eod.* vid. *l. 5. § 1. ff. quando ex facto tutor.* 18 Vide quæ notavi ad *l. penult. §. 3. ſupr. de inſtitoria.* 19 *Nec illud.* Ita emendat Ant. Fab. 6. *conject.* 18. 20 *Arg. l. fin. verſ. utraque. C. de dotis promiſſ. l. 53. ff. de reg. jur.* vid. *l. 9. C. de cond. indeb.* 21 *l. 2. §. 3. ſupr. ad SC. Velleian.* 22 Egreditur officium, qui id promittit ſciens, quod ſcit pupillum non debere. 23 Sciens dolo malo. 24 Curator dotem promittens pro pupilla, non videtur eam promittere animo donandi, ſed repetendi. facit *l. 34. ſupr. de negot.* 25 *Creditorem adimplere*, eſt ſolvere creditori. *l. 4. C. de conveniendis fiſci debitorib. lib. 10.* 26 Adde *l. 9. §. 1. ſupr. de minorib.* 27 Communis lectio habet *non quærat.* vid. Leonin. *emend. lib. 3. c. 1. n. 5.* Anſ. 28 *Al.* ſolvat, *forte*, ſervare. 29 Noviſſimi curatores ſc. adde *l. 35. ſupr. eod.* 30 *Agnoviſſe nomina* pupillaria ab anteceſſore adminiſtratore contracta ſibi aſſignata is videtur, qui verbo vel aliquo actu ea ut idonea agnovit, *l. ſi filius. 7. ſupr. de tutel.* non qui ſimpliciter ſuſcipit. Minus eſt enim *nomen ſuſcipere* quam *agnoſcere.* 31 *l. 19. ff. de tutelæ & rationibus.* Imo non transferunt. *l. tutor 35. ſupr. eod.* Solve: non transferunt in ſe periculum eorum nominum, quæ ſimpliciter ſuſceperunt, non tamen agnoverunt. 32 Pupillus uſuras reliquationis acceptando, privilegium ſuum non amittit. *Bart.* in cæteris aliud eſt. *l. 24. §. 1. ff. de rebus auctor. jud.* 33 Atqui id fieri non poſſe videtur, *arg. l. 39. §. 13. ſupr. eod.* An liberavit tranſigendo, non donando? *Goth.* Vide Zanger. *de Except. part. 3. cap. 10. n. 20.* Anſ. 34 Improbus eſt, qui cum unum tutorem liberaverit, quod ei remiſerit, ab altero tutore velit exigere. Ita liberatus tutor cedere actiones ſuas non poteſt donatori, ut in collegam tutorem agat. 35 Cur duo Magiſtratus non habentur ut duo rei? An quia alter alterius culpa tantum tenetur, non ex dolo, *l. antepen. ff. de magiſtrat. conven.* ut putat Accurſius? An quia Magiſtratibus hoc jure beneficium diviſionis competat, quod hoc jure aliis reis non competit: ut vult Bartolus? quod magis videtur. Nam alioquin Magiſtratus tenetur, etiam ex culpa communi, *l. Imperator. 11. ff. ad municip. l. Magiſtratus. 6. ff. de adminiſtr. rerum.* ut ea parte falſus Accurſius videatur. At hodie beneficium diviſionis datum eſt duobus reis. Igitur duo Magiſtratus hodie ſunt correi? Correus beneficium diviſionis habet, ſi correus ſit præſens, & tum idoneus ſit cum convenitur. *Auth. hoc ita. C. de duobus reis.* magiſtratus id beneficium habet (ut & tutor) uberius, ſufficit enim collegam fuiſſe idoneum tempore depoſiti officii, ſeu ante litem, *l. ex perſona. 3. C. de probat.* 36 Conveniuntur enim pro virili. vide *l. 7. ff. de magiſtr. conveniend. l. 3. C. de magiſtr. conveniend.* 37 Præſcriptione liberatus, ſimilis eſt ſolventi, *ut hic.* poteſt enim adverſario culpam & negligentiam ita objicere, ut eum repellat ab agendo, perinde ac ſi ei ſolviſſet: alias minus poteſt præſcriptio, quam ſolutio: quippe ſolutio naturalem etiam obligationem tollit, quam non tollit præſcriptio. *Goth.* Vide Pap. *deciſ.* 199. Damhoud. *prax. civ. cap. 137. num. 65.* Anſ. 38 Id eſt, reliquatus eſt. 39 Ante non poteſt, niſi præſente curatore, *l. 11. in fin. C. de procurat.* 40 Non liberavit. *ff. eod.* Adultus debitorem ſuum colonum procuratorem conſtituens, non videtur eum, ut debitorem idoneum ex cauſa antecedente approbare. *Bart.* non videtur reliqua ei remittere, quæ cum colonus eſſet, contraxit. 41 Vide *l. 1. ff. de pollicitat.* 42 *Al.* Reipublicæ. & male. 43 Bonorum ſc. *ut ff.* 44 Ἐπιμεληταὶ ἐμπορίου, Fori curatores decem erant apud Athenienſes: eodem munere fungebantur, quo apud Romanos Ædiles Cereales, & eligebantur ut rerum venalium curationem haberent, & ut frumenti, quod in mercatum Atticum appelleret, binas partes in urbem perferri cogerent. *Suidas*, Alciatus 2. *parergon* 29. Erant & Græcis ἐπιμεληταὶ τῶν χορῶν, ludorum curatores. *Suidas.* τῶν μυστηρίων, initiorum. *Suidas.* Erant & Perſis ἐπιμεληταὶ, οἱ τοὺς τετρωμένους ἐν πολέμῳ ἐθεράπευον, qui vulneratos in bello curabant. *Suidas.* Hi autem, videntur bonorum Reipublicæ curatores fuiſſe. 45 Diviſione facta inter plures tutores, unus pro alio tenetur, antequam veniri poſſit ad ipſos Magiſtratus, qui tutores dederunt, quod contra eſt in diviſione facta inter plures Reipublicæ adminiſtratores. 46 An negotiorum, ut vult Accurſius, & Bartolus? 47 Quaſi dicat, reliqui duo curatores, non poſſunt conveniri nomine ejus, qui deſiit eſſe ſolvendo, tempore adminiſtrationis. Alia enim cauſa eſt tutorum: alia eorum, qui reipublicæ negotia adminiſtrant. Si deſiiſſet eſſe ſolvendo poſt adminiſtrationem, periculum pertineret ad legitimum heredem. *l. cum aliquando. ff. de neg. geſt.* Mod. 48 Imo, is convenietur, cui legitima hereditas quæſita eſt. *l. 26. in fin. ſupr. de negot. geſtis.* 49 Imo eadem, cum Magiſtratus in ſolidum pro altero teneatur *§. 6. ff. eod. l. 45. ſupr. eod. l. cum autem. 26 ſupr. de negotiis. l. auferetur. 46. in fin. ff. de jure fiſci.* 50 Tutores enim tutelam in ſolidum gerere debent: & datur actio tam contra eum, qui non geſſit quam qui geſſit. *l. tres tutores ff. eod.* actio autem neg. geſt. non datur niſi contra eum qui geſſit pro ea parte, qua geſſit. *Mod.* 51 *Syn. Baſil. 37. tit. 11. ex titul. 8. cap. 65.* 52 *l. 16. in pr. ſupr. eod.* 53 Tutela finita ante ſolutionem, currunt uſuræ, quæ prius currebant. 54 *l. 7. §. 15. ſupr. eod. l. 1. §. fin. ff. de uſuris.* 55 Fidejuſſor tutoris ea non præſtat, quæ tutor poſt pubertatem pupilli ſponte geſſit, *ut hic.* Quid, ſi tutor negotium aliquod connexum geſſit? Fidejuſſor tenebitur. Ex hoc loco notant quoque: Fidejuſſores ſemeſtris cuſtodiæ caſtri, poſt id tempus non teneri, neque præſtare cuſtodiam, niſi forte promiſerint caſtrum reſtituere. *Bart.* item fidejuſſores publicani temporarii, poſt tempus non teneri publicano in conductione manente. *Alberic.* 56 Semel enim acquiſita exceptio fidejuſſori, ei auferri non poteſt. *l. ult. ſupr. de pactis.* 57 Vide Sarmientum *lib. 3. ſelect. cap. 11.* Guterium *part. 1. reſol. cap. 50. num. 7* Mod. 58 Apochæ a tutoribus datæ fidem faciunt contra pupillum. Inde colligunt, Procuratorem ad mutuum accipiendum conſtitutum poſſe de recepta pecunia confiteri: eoque nomine apocham dare, ut adverſus Bartolum & vulgatam ſentit Zaſius 1. *Reſponſorum* 21. de apochis vide *l. 19. C. de fide inſtr.* 59 Nec remoto ab adminiſtratione, vide *l. 14. §. 2. ff. de ſolution.* 60 Apocha ſeu ſcriptura tutoris probat contra pupillum, licet in tutorem regreſſum habeat pupillus, *ut hic.* Atqui confeſſio tutoris ſponte facta, pupillo non nocet, *l. certum. 6. §. ſed an & ipſos. 4. ff. de confeſſis.* Hoc argumento putat Bartolus, in hujusmodi apocha ſolam confeſſionem recepti non ſufficere: ſed eo amplius, veræ numerationis mentionem fieri ibidem oportere. *l. 1. §. ſi mutuam. ff. ſi quid in fraudem patroni.* 61 *d. l. 14. §. 1.* 62 Atqui habenti tutorem tutor non datur. *l. 1. C. in quibus caſibus tut. hab.* Specialis eſt hic caſus. *Goth.* Ad intellectum hujus §. vide Hartmann. Piſt. *quæſt. 5. num. 17. & ſeq.* Anſ.

lus reſpondit, tutorem teſtamento datum pro ea [1] parte conveniri oportere, pro qua parte adminiſtravit; pro contutoris autem portione prius [2] eos [3] conveniri debere, qui pro eo ſe obligaverunt [4], vel Magiſtratus, qui eum dederunt: tunc ſi ſolidum pupillus conſequi non potuerit, de officio contutoris quærendum, an ſuſpectum facere debuerit: præſertim cum ſuſpectum quoque eum poſtulaſſe dicatur: Alias quidem, cum Magiſtratus plures tutores dant, non [5] prius ad eos reverti pupillus poteſt, quam omnes tutores excuſſati [6] fuerint. In propoſito, cum unus a Magiſtratibus datus proponeretur, non eſt viſum, prius collegam conveniendum, qui & ſuſpectum fecit; & teſtamento datus eſt: perindeque habendos ſingulos, ac ſi in partes dimidias tutores dati eſſent. §. 7. Tutoribus conceſſum eſt [7], a debitoribus pupilli pecuniam exigere, ut ipſo jure liberentur: non etiam donare [8], vel etiam deminuendi cauſa cum iis tranſigere [9]: & ideo eum, qui minus tutori ſolvit, a pupillo in reliquum conveniri poſſe.

Si teſtator jubeat fieri ex conſilio alicujus. 1. *De æſtimatione diurni.* 2. *De inſtrumentis debitorum provincialium repertis a tutoribus rerum Italicarum.* 3. *De venditione facta a protutore.* 4. *De uſuris.* 5. *De mutuo & pignore.* 6. *Si tutor venditis omnibus communis negotiationis mercibus, & ſibi redemptis, negotium ſuo nomine exercuit.* 7. *Si tutor rerum Italicarum creditori provinciali ſolverit.*

47. SCÆVOLA lib. 11. Reſponſorum.

TItium & Mævium tutores quis dedit, & cavit: Βȣ́λομαι, ϗ παρακαλῶ, πάντας γίνεσθαι μετὰ τῆς Μαιβίȣ τȣ̃ ἀδελφȣ̃ μȣ γνώμης ϗ δίχα αὐτȣ̃ τὸ γινόμενον ἄκυρον ἶναι, id eſt, *volo & rogo, omnia fieri cum Mævii fratris mei conſilio, & quod ſine eo fiet, irritum ſit*: Titius ſolus a debitoribus exegit: an liberati eſſent? Reſpondi, ſi [10] & adminiſtrationem Mævio dediſſet [11], non recte [12] ſolutum [13].

§. 1. *Quantum* [*autem*] *filio meo diurnum* [14] *ſufficiat, Marina & Januaria æſtimabunt* [15]: Quæro, an contenti eſſe debeant tutores arbitrio [16] mulierum? Reſpondi, ſumptum boni viri [16] arbitrio faciendum. §. 2. Tutores dati ad res Italicas, inſtrumenta Romæ reperierunt [18] debitorum provincialium, *ut pecunia Romæ*, aut *ubicumque* [19] *petitum fuerit, ſolvatur.* Quæro, cum [20] neque debitores in Italia eſſent, neque eorum prædia: an hæc exactio ad Italicæ rei tutores pertineat? Reſpondi, ſi provincialis contractus eſſet, non pertinere: reſpicere tamen [21] ad officium eorum, ne inſtrumentorum ignorantia contractus eos [22], ad quos adminiſtratio pertineret, lateret. §. 3. A matre datus [23] teſtamento tutor, cum putaret ſe tutorem eſſe, diſtraxit [24] bona materna & paterna pupillorum, & deceſſit non ſolvendo: quæritur, an pupillus res poſſit vindicare? Reſpondi, ſi manent res pupilli, vindicari ab eo poſſe [25].

§. 4. Præfectus Legionis ita teſtamento cavit, *Volo, ut ſit in arbitrio tutorum filii, ſi voluerint hujus ſummæ uncias* [26] *inferre uſurarum nomine, ita, ne nummi diſpergantur*: Quæro, ſi apparuerit pecunia fœnerata a tutoribus, judicio tutelæ uncias uſuras, an vero eas, quas ſtipulati ſunt, præſtare debeant? Reſpondi: Si ſecundum voluntatem defuncti elegiſſent [27] uſurarum præſtationem, neque pupilli [28] nomine in fœnus dediſſent: id præſtatur, quod teſtator voluiſſet. §. 5. Lucius Titius mutuam pecuniam a tutore accepit, & [29] rem hereditariam pignori ei dedit: poſt triennium jam puberibus his, quorum tutela adminiſtrata eſt, fiſco [30] bona defuncti adjudicata ſunt, quia mortem ejus heres non eſt ultus. Quæritur, an id nomen pupillus recuſare poſſit? Reſpondi, ſecundum ea quæ proponuntur, id nomen ad onus tutorum [31] non pertinere. §. 6. Altero ex duobus fratribus ſociis bonorum & negotiationis defuncto, herede filio, patruus tutor, venditis omnibus communis negotiationis mercibus, & ſibi redemptis, negotium [32] ſuo nomine exercuit: Quæſitum eſt, utrum compendium [33] negotii, an uſuras pecuniæ præſtare debeat? Reſpondi, ſecundum ea, quæ proponuntur, pupillo uſuram [34], non [35] compendium [36], præſtandam [37]. §. 7. Tutor rerum Italicarum conventus a creditore provinciali, ubi rem pupillus habuit, ſolvit: Quæſitum eſt, an id tutelæ judicio reputari poteſt? Reſpondi, nihil proponi, cur non [38] poſſit.

Differentiæ curatorum.

48. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

INter bonorum ventriſque curatorem, & inter curatorem furioſi, itemque prodigi, pupillive, magna eſt differentia: quippe cum illis [39] quidem plane [40] rerum adminiſtratio, duobus [41] autem ſuperioribus [42] ſola cuſtodia, & rerum, quæ deteriores futuræ ſunt, venditio committitur.

De contumacia tutoris punienda.

49. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

OB fœnus pupillaris pecuniæ per contumaciam non exercitum [43], aut fundorum omiſſam comparationem, tutor ſi non ad damnum reſarciendum idoneus eſt, extra ordinem [44] coërcebitur.

De incurſu latronum, de periculo nominum.

50. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

SI res pupillaris incurſu latronum [45] pereat [46]; vel argentarius, cui tutor pecuniam dedit, cum fuiſſet celeberrimus, ſolidum reddere non poſſit: nihil eo nomine tutor præſtare cogitur.

De fidejuſſore tutoris, de diviſione tutelæ.

51. VENULEIUS lib. 6. Stipulationum.

SI duo pluresve tutores tutelam adminiſtrent, in fidejuſſorem quidem in ſolidum per quemlibet [47] eorum committitur ſtipulatio, at ſi inter eos diviſa ſit tutela regionibus (quod plerumque fit), & alius urbica negotia, alius peregrina adminiſtraret, tunc ex ſubſtantia cujuſque rei, aut committi contra fidejuſſorem ſtipulationem aut non committi dicemus: nam licet omnes tutores ſint, & tutelam gerant, tamen cum quis de ea [48] re, quæ extra [49] ſuam regionem erit, experiri vel ad judicium vocari cœperit, perinde non committitur ſtipulatio, atque ſi ei adminiſtratio tutelæ permiſſa non eſſet; quantum enim facit in [50] totum denegata, tantumdem valet [51], ſi in ea re, de qua agitur, denegata ſit.

De dote & impendiis ad nuptias.

52. NERATIUS lib. 1. Reſponſorum.

CUrator pro minore non [52] tantum dotem dare debet, ſed etiam impendia [53], quæ ad nuptias facienda ſunt.

De periculo tutorum & Magiſtratuum.

53. PAULUS lib. 11. Decretorum.

ÆMilius Dexter, magiſtratus ſui tempore datis tutoribus, ceſſaverat in exigenda ſatisdatione: deinde [a] quibuſdam excuſatis, a ſequentibus Magiſtratibus Dexter tutor adſumptus fuerat: creatus conveniebatur in ſolidum duplici ratione, quod, cum Magiſtratus eſſet, & tutores dediſſet, ſatisdationem non exegiſſet: Ex diverſo dictum eſt, licet ſatis exactum non eſſet, tamen in diem tutelæ finitæ idoneos [54] fuiſſe tutores, neque ceſſationem curatorum obeſſe tutoribus debere: *Pronunciavit*, ſi [55] in diem finitæ tutelæ idonei permanſiſſent tutores, licet [&] ſatis non eſſet exactum, curatorum eſſe periculum: ſi minus, tutorum & Magiſtratuum: hoc eſt, tunc eſſe periculum ejus, qui ſuſpectum non feciſſet, aut ſatis non exegiſſet, cum finita tutela non inveniretur idoneus fuiſſe.

De tutore pecuniam pupilli mutuato.

54. TRYPHONINUS lib. 2. Diſputationum.

NOn exiſtimo maximis [56] uſuris ſubjiciendum eum [57], qui a contutoribus ſuis mutuam pecuniam pupilli accepit, & cavit, certaſque uſuras promiſit, quas & alii debitores pupillo dependunt: quia hic ſibi non conſumpſit, nec [58] clam [59], nec quaſi ſua pecunia licenter abutitur: & niſi his uſuris a contutore mutuum ei daretur, aliunde accepiſſet. Et multum refert, palam [60] aperteque [61] debitorem ſe ut [62] extraneum & quemlibet faceret pupillo, an ſub adminiſtratione tutelæ pupillique utilitate latenter [63] ſua commoda pupilli pecunia juvaret [64].

De pluribus tutoribus.

55. IDEM lib. 14. Diſputationum.

TRes tutores pupillo dati ſunt: unus tutelam geſſit, & ſolvendo non eſt: ſecundus Titio gerendam mandavit [65], & Titius quædam adminiſtravit: tertius nihil omnino geſſit: Quæſitum eſt, quatenus quiſque eorum teneatur? Et [66] tutorum quidem periculum com-

1 Vide *l.* 4. *ſupr. eod.* 2 Imo contutor prius eſt conveniendus quam magiſtratus, *l.* 1. §. *nunc tractemus.* ff. *de tutelæ, & rationibus diſtrah.* An hic initio diviſa fuit adminiſtratio per Judicem? An potius hic agitur, quando tutores ſimul diverſæ conditionis (puta unus teſtamentarius, alius dativus, alius legitimus)? Ibi quando omnes ejuſdem ſunt conditionis: quod & ſentit poſt Jacobum Aretinum Bartolus. 3 Si tutor teſtamentarius & dativus gerunt diviſim, pro dativo prius pervenitur ad magiſtratum, quam ad teſtamentarium: ſecus ſi omnes eſſent dativi, qui caſus eſt ſingularis. *Bart.* 4 *l.* 1. *in pr.* ff. *de magiſtr. conveniend.* 5 *Arg. l.* 5. ff. *de magiſtr. conveniend.* 6 *Al.* excuſi. *Excuſſati* pro excuſſi. 7 Vide *l.* 1. §. *fin. ſupr. eod.* 8 Vide *l.* 1. §. 1. ff. *de tutela, & rationib.* 9 Imo, tranſigere poteſt diſtincte. *l.* 56. §. 4. ff. *de furtis.* Solve: tranſactio diminuendi cauſa tutoribus interdicta. 10 Tutor juſſus omnia gerere *cum alterius, puta Titii, conſilio*, an præciſe conſilio Titii uti debet? Sic ſane, ſi Titius & officium & adminiſtrationem habet, *ut hinc colligitur.* Quid, ſi Titius non eſt particeps officii? Neceſſitate non cogitur ejus conſilium ſequi: honeſtius tamen faciet, ſi ſequetur: & ita accipienda lex 5. §. 8. ff. *eod. l.* 1. §. *ſi plures. ſupr. de exercit. l. itemque.* 10. §. *ſi quis.* 7. *ſupr. mandati. l. ſi quis mihi.* 25. §. *ſi coram.* 10. ff. *de adqu. vel omitt. hered.* Goth. Vide Cuj. *l.* 26. *obſ.* 6. S. L. 11 Vide *l.* 14. §. 1. ff. *de ſolution.* 12 Imo, cuique eorum recte ſolvitur: niſi a Prætore interdicta ſit adminiſtratio *l.* 14. §. 1. ff. *de ſolution.* 13 Conſilio alterius juſſus quid facere, ſi quidem eſt particeps officii, tenetur eum requirere & ſequi. *Bart.* 14 *Sub.* alimentum. 15 Arbitrium conferri poſſe in mulierem, hinc nonnulli colligunt. 16 Tutores juberi poſſunt a teſtatore in ſumptibus & alimentis pupillo decernendis mulierum arbitrium & æſtimationem ſequi. 17 Vide *l.* 1. §. 1. ff. *de leg.* 2. 18 *Al.* repererunt. 19 Vide *l.* 21. ff. *de oblig. & act.* 20 Reus ſolvendi ubicunque petitum erit, ubicunque convenietur, ibi videlicet contraxiſſe: dummodo conveniatur ubi vel ipſe præſens eſt, vel bona poſſidet. *ut hic.* 21 Vide *l.* 39. §. 3. *ſupr. eod.* 22 Vide *l.* 4. *ſupr. eod.* 23 Id eſt, inutiliter datus. *l.* 2. *C. de eo, qui pro tutore.* 24 Venditas res ſuas injuſte pupillus vindicare poteſt. 25 Tanquam res illegitime venditas. *Bart.* 26 De unciariis uſuris vide *Bud. &* 2. *Aug.* 10. Eſt autem unciaria uſura, pars duodecima centeſimæ: cum mille ducentis menſibus, ſive centum annis, uſura æquatur ſorti: quoties nimirum annuatim unum in centum ſolvitur: ſemiuncialis vero eſt viceſima quarta pars centeſimæ, quæ in ducenis annis ſorti æquatur; *de qua* Tac. 5. adde Molinæum *de uſuris, in princ. n.* 53. 27 Tutor, qui ſuo nomine & pupilli facere poteſt, indiſtincte ſeu ſimpliciter cum facit, ſuo nomine feciſſe videtur. 28 Sed ſuo periculo. adde *l.* 10. §. 8. *ſupr. mandati.* 29 Tutor mutuum dare & pignus accipere poteſt. 30 Damnum ſub eo emergens in re pignorata, tutori non imputatur. 31 *l.* 43. *ſupr. eod.* 32 An potuit cum ſuo pupillo ſocietatem expreſſe contrahere? An tacite cenſetur durare ſocietas? V. Alciat. 1. *præſumpt.* 23. *& additiones ad eundem. ibid. litera C* ubi etiam eam quæſtionem tractat, An quæſitum per unum ex fratribus ſimul habitantibus poſt mortem patris cenſeatur adquiſitum ex communi. vide hic etiam *Bart.* 33 Compendium negotiationis extra rem ipſam eſt: & ab uſuris ſeparatur *l.* 58. ff. *eod. l.* 3. ff. *ad l. Falcid.* 34 *l.* 58. ff. *eod.* vide Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 109. *circa pr.* 35 Cur? vide quæ ſcripſi *ad l.* 74. ff. *pro ſocio. l.* 8. *C. ſi quis alteri vel ſibi.* 36 Hinc nota, uſuram dici, non compendium: impendium igitur hic præſtabitur, non compendium. vide Cujac. 10. *obſ.* 36. 37 Imo, compendium præſtandum. *l.* 65. §. 2. *ſupr. pro ſocio.* 38 Imo, videtur non imputandum, cum tutores regiones ſuas defendere debeant. *l.* 2. §. 2. ff. *de curat. bon. dando.* 39 Curatores furioſi & prodigi plenam rerum habent adminiſtrationem. 40 Plenam rerum adminiſtrationem habens, plenius quiddam habet, quam rerum cuſtodiam: hoc, inquam, habet, ut etiam vendere poſſit eas res, quæ deteriores futuræ non ſunt. Porro *plena adminiſtratio*, libera adminiſtratio eſt. *l. ſi procurator.* 10. *C. de procurat. l.* 1. ff. *de off. proconſ.* 41 Curatores bonorum & ventris a curatoribus furioſi & prodigi diſtinguuntur: Hi enim poſtremi plenam rerum habent adminiſtrationem: Illi cuſtodiam tantum earum rerum, quæ deteriores futuræ ſunt, venditionem: plenam denique & ſic liberam habent rerum adminiſtrationem. 42 Vide *l.* 5. §. 2. ff. *de Carbon. edict.* 43 De quo vide *l.* 5. *in princ. ſupr. eod.* 44 Corporaliter ſc. *Bart.* imo aliud videtur *arg. l.* 6. *in fin.* ff. *de off. Præſ. l. pœnam.* 15. *C. de pœnis.* 45 *l.* 32. §. 1. ff. *eod. l.* 4. *C. de periculo tut.* 46 In loco veriſimiliter tuto: alias tenetur tutor. vide *l.* 3. *C. de peric. tut.* 47 Quo modo unus tutor tenetur pro aliis, eodem modo tenetur ejus fidejuſſor. *Bart.* 48 Vide *l.* 4. *ſupr. eod.* 49 *l.* 4. *ſupr. eod.* 50 Quod de toto prædicatur, prædicatur & de parte, *ut hic.* Nulla committitur ſtipulatio adverſus eum, qui tutor non eſt: Nec igitur diviſis tutelæ regionibus, commiſſa ſtipulatio adverſus alium committetur. *l.* 76. *in pr. ſupr. de rei vind.* vid. *l.* 3. ff. *pro derelicto.* 51 Imo non valet tantundem in genere denegare quod in ſpecie denegare. *l. quoties.* 34. *in fin.* ff. *de uſufr.* Genere includitur vel excluditur res ipſa, ut in ipſa ſpecie, durat tamen magis genus, quam ſpecies, *ut hic. l. ſi eborus.* 79. ff. *de legat.* 3. *l. omnes.* 4. *C. de præſcr.* 30. *vel* 40. *ann.* Fit etiam interdum, ut res non ita genere contineatur ut ſpecie, ut eo caſu ſpecialis permiſſio vel prohibitio requiratur. *l. illud.* 25. §. *ſi talis.* ff. *de minoribus.* 52 *l.* 9. *C. eod.* 53 De quibus vide *l.* 13. §. *ult. ſupr. eod.* 54 *l.* 39. §. 10. *ſupr. eod. l.* 1. *C. de divid. tutela. l. ult. in fin. C. in quibus caſibus tutor. hab.* 55 Sententia ſub conditione dici poteſt, quoties ea conditio eſt, quæ negotio ipſi cohæret. *l. cum Judex.* 11. *C. de ſent. l. a divo.* 15. §. *in venditione.* 2. ff. *de re judic. l.* 1. §. *biduum.* ff. *quando appell.* 56 Centeſimis. vide *l.* 38. *verſ. ſed quas uſuras.* ff. *de negot.* 57 Contutorem. 58 Clandeſtina præſumuntur fraudem continere. vide Cæpollam *ad l.* 1. *C. pro emptore.* 59 Ideo mitius punitur. vid. *l. ult. in fin. ſupr. de ritu.* 60 Tutor poteſt mutuo accipere pecuniam pupilli a contutore, vel ſeipſo, palam, & bona fide, non clam. 61 Non per interpoſitam perſonam. *l.* 5. §. 3. ff. *de auct. tut. l.* 5. *C. de contrah. empt.* 62 Ut extraneus & quilibet poteſt quis interdum, quod ex ſuo officio, vel ut ipſe non poſſit. *ut hic.* 63 Vide *l.* 2. *C. de repud. vel abſt. hered.* 64 *Al.* juverit. 65 Is geſſiſſe videtur. §. 2. ff. *eod. & argum. l.* 5. §. 1. *ſupr. eod.* 66 Tutorum generaliter periculum eſt commune, ut in ſolidum teneantur, *ut hic.* quod obtinet quoties communiter ipſi geſſerunt, ut quia tutela non fuit diviſa, vel a teſtatore, vel a Judice. *l. ſi duo.* 51. ff. *eod.* Quid, ſi unus geſſit, alter non geſſit? Prius convenietur qui geſſit. *l. tutores, qui poſt.* 39. §. *in eum.* §. *tutor.* ff. *eod.* Quid, ſi finita adminiſtratione omnes ſunt ſolvendo? Inter eos dividetur periculum. *l.* 53. *ſupr. eod.*

mune est in administratione tutelæ: & in solidum universi tenentur [1]. Plane, si [2] pecunia numerata pupilli inter eos distributa est [3], non in majorem summam quisque eorum, quam accepit, tenetur.

§. 1. Sed si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, videamus, an ea actione, quæ proponitur ex Lege [4] duodecim tabularum adversus tutorem in duplum [5], singuli in solidum teneantur? Et quamvis unus duplum præstiterit, nihilominus etiam alii teneantur: nam in aliis furibus ejusdem rei pluribus, non est propterea cæteris pœnæ deprecatio, quod ab uno jam exacta est [6]: sed tutores, propter [7] admissam administrationem, non [8] tam invito domino contrectare eam videntur [9], quam perfide agere: nemo [10] denique dicet, unum tutorem & duplum hac actione præstare, & quasi specie condictionis, aut ipsam rem, aut ejus æstimationem. §. 2. Non [11] solum ergo gessisse tutelam is creditur, qui alii gerendam mandavit [12]: sed & qui [13] satis a contutore accepit *rem salvam pupillo futuram*, eique permisit administrationem totius tutelæ: nec potest se defendere Constitutionibus, quæ [14] jubent ante conveniri eum, qui gessit. §. 3. Item in eo, quod nemo gessit, non utique ejus periculum est, qui quædam gessit, sed communiter omnium: Exigi autem ab eo solo periculum ob alia, quæ non gessit [15], non oportet: nisi si qua talia sunt, quæ vel consummationem cœptorum ab eo desiderabant, vel ita conjuncta fuerunt, ut separari non debuerunt. §. 4. Quod autem dicitur, *desiisse solvendo esse, vel non esse, contutores præstare debere*, videamus qualem [16] intellectum habet: id est, utrum sufficit, nihil diminutum esse de facultatibus contutoris, ex quo tempore datus est, sed eandem faciem [17] patrimonii permansisse: an, etsi nihil post accidit, quod palam faciat deminutionem patrimonii, debet tamen contutor inquirere fortunas contutoris? Sed hoc & ex personæ qualitate, & ex temporis intercapedine, quo testamentum factum est, usque ad mortem patris, aliam æstimationem accipere debet: nam aperte prodigo [18], vel cujus bona venierunt [19], licet obreptum [20] fuerit Prætori, qui decreto eum dedit, permittere contutori administrationem non debet: & [21] potuit aliquid pater eorum, post testamentum factum accidens ignorasse, aut, cum destinatum haberet mutare testamentum, id non fecisse.

De tutore, qui rem pupilli venditam retinet.

56. SCÆVOLA lib. 4. Digestorum.

TUtor rerum & animalium [22] pupilli venditionem fecit: sed quædam animalia, emptoribus pretium non solventibus, retinuit [23], & apud se habuit: pretium idem rationibus pupilli accepto tulit: ex his aliquot nata sunt: defuncto tutore heres [ejus] eandem tutelam administravit, & animalia annis plurimis possedit: Quæsitum est, an, cum is cujus tutela administrata est, annis viginti quatuor [24] esset, jure animalia vindicaret? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, pupillum ea vindicare non posse.

De debitoribus conveniendis ex inventario. 1. *De emptione.*

57. IDEM lib. 10. Digestorum.

CHirographis [25] debitorum incendio exustis, cum ex [26] inventario tutores convenire eos possent [27] ad solvendam pecuniam, aut novationem [28] faciendam cogere, cum idem circa priores debitores propter eundem casum fecissent, id omisissent circa debitores pupillorum: an, si quid propter hanc cessationem eorum pupilli damnum contraxerunt, judicio tutelæ consequantur? Respondit, si adprobatum fuerit, eos tutores hoc per dolum [29] vel culpam prætermisisse, præstari ab his hoc debere. §. 1. Ab eo, qui sententia Præsidis bonis ademptis relegatus erat, cum ex permissu Principis [30] appellatio ejus recepta sit, quam is qui pronunciaverat non receperat, fundum emerat pupillus, intervenientibus tutoribus: & *appellatione injusta* pronunciata, fundus ei ablatus est [31]: Quæsitum est, an tutelæ judicio pretium fundi pupillus consequi a tutoribus possit? Respondit, si scientes [32] emerunt ab eo, qui in ea causa esset, ut obnoxius sententiæ priori esset, tutelæ judicio eos teneri.

De rationibus reddendis. 1. *De sorte facta ex usuris.* 2. *De cessatione tutoris testamento, quod ruptum videbatur, dati.* 3. *De exactione legati neglecta.* 4. *De sorte facta ex usuris.*

58. IDEM lib. 11. Digestorum.

QUi negotiationem per Pamphilum & Diphilum, prius servos postea libertos, exercebat, suo testamento eos tutores reliquit: & cavit, *Ut* [33] *negotium eodem more exerceretur, quo se vivo exercebatur:* [hique] tutelam administraverunt, non tantum cum impubes patroni filius fuisset, sed etiam post pubertatem ejus: sed Diphilus quidem cum incremento [34] negotiationis rationes obtulit [35], Pamphilus autem putavit reddere oportere non ad incrementum negotiationis [36], sed ad computationem usurarum, ut in tutelæ judicio solet: Quæsitum est, an secundum voluntatem defuncti, exemplo Diphili Pamphilus quoque rationem reddere debeat? Respondit, debere. Claudius Tryphoninus: Quia lucrum facere ex tutela non [37] debet. §. 1. Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto adhuc impubere pupillo, qui supererat, ex persona pupilli sui judice accepto, consecutus est [38] cum usuris quantum ex tutela ad tutorem defunctum pervenerat: Quæsitum est, judicio tutelæ, quo experitur pubes factus, utrum ejus tantum [portionis], quæ ab initio [quod] ex tutelæ ratione pervenerat ad defunctum contutorem, usuræ veniant, an [39] etiam ejus summæ, quæ exortis [40] usuris pupillo aucta, post mortem ejus ad superstitem æque cum sorte translata sit, aut transferri debuit? Respondit, si eam pecuniam in se vertisset, omnium pecuniarum usuras præstandas [41]: Quod si pecunia mansisset in [42] rationibus pupilli, præstandum quod bona fide percepisset, aut percipere potuisset, sed [43] fœnori dare cum potuisset, neglexisset: cum id [44] quod ab alio debitore nomine usurarum cum sorte datur, ei qui accipit, totum sortis vice fungitur, vel fungi debet. §. 2. Testamento dati tutores, quod [45] ruptum videbatur [46], cessaverunt in administratione tutelæ, & a Præside tutor datus est pupillo: jussi autem sunt etiam hi qui dati erant testamento tutores, tutelam administrare, conjuncto ei qui a Præside datus cœperat administrare: Quæsitum est, ex testamento datos periculum [antecedentis temporis] administrationis utrum ex apertis tabulis, an ex quo jussi sunt, pertineat [ad eos]? Respondit, ad eos de quibus quæreretur, nullum antecedentis [47] temporis periculum pertinere. §. 3. Pupillo herede instituto, filiæ exheredatæ duo millia nummorum aureorum legavit; eosdemque tutores utrisque dedit. Quæsitum est, an ex eo die [48], quo duo millia potuerunt a substantia hereditatis [49], & in nomina collocare neglexerint, usurarum [50] nomine pupillæ tutelæ judicio teneantur? Respondit, teneri [51]. §. 4. Quæsitum est, an usuræ pupillaris pecuniæ, quas tutores debuerunt, cum ad curatorem transferuntur, in sortem [52] computantur [53]; & universæ summæ usuras debere curatores incipiant? Respondit, omnis pecuniæ, quæ ad curatores transit, parem causam esse: quia omnis sors efficitur.

De pacto tutoris cum creditoribus.

59. IDEM lib. 26. Digestorum.

CUm hereditas patris ære alieno gravaretur, & res in eo statu videretur, ut pupilla [ab] hereditate paterna abstineretur: unus ex tutoribus cum plerisque creditoribus ita decidit [54], ut certa crediti portione contenti essent, acciperentque [55]: idem [56] curatores jam viripotenti accepti cum plerisque creditoribus deciderunt: Quæsitum est, an, si aliquis tutorum creditor patris pupillæ solidam pecuniam expensam sibi ex re pupillæ cum usuris fecerit, revocari a curatoribus pupillæ ad portiones eas possit, quas cæteri quoque creditores acceperunt? Respondit, eum tutorem, qui cæteros ad portionem vocaret [57], eadem parte contentum esse debere.

De herede tutoris.

60. POMPONIUS lib. 8. Epistolarum.

SI tutoris heres [58] exsecutus est quæ tutor inchoavit [59], tutelæ etiam eo nomine tenetur.

De petitione hereditatis.

61. IDEM lib. 20. Epistolarum.

1 Ubi cæteri non sunt solvendo. *l.* 38. §. 1. *supr. eod. l.* 12. *vers. nec quisquam.* ff. *rem pupilli salvam fore.* 2 Tutela, non tota, sed in re aliqua (puta pecunia aliqua) divisa a testatore, vel a Judice, periculum ejus rei ita divisæ, divisum intelligitur, ut quisque ea tantum parte teneatur, quam accepit. Ita partis divisio ad partem idem præstat, quod totius divisio ad totum. adde *l.* 51. *supr. eod.* 3 Vide *l.* 4. ff. *eod.* 4 Dixi ad Ciceronem 1. *de Oratore*, ubi tractatur de Hypseo Octavio. 5 Tutorum periculum est commune, quoties ad id, quod interest, adversus eos agitur. Quid, si actione pœnali ex facto in eos agitur? pœna non a singulis in solidum exigetur, sed ab omnibus communiter: una sufficiet solutio, *ut hic. l. si multi.* 6. ff. *de public. l. sacrilegii.* 6. ff. *ad l. Jul. peculat. l. aufertur.* 46. *in fin.* ff. *de jure fisc.* 6 Imo, si ab uno exacta, cæteri liberantur. *l.* 1. *C. de condict. furt.* 7 Administratio delictum & pœnam minuit, *ut hic.* Imo administratio non minuit delictum. *l. Athletas.* 4. §. *ait Prætor.* 2. ff. *de his, qui notant.* An id ita statuitur, quod caupo conveniatur ibi, non ut caupo, sed ut quilibet habens quæstuaria mancipia? An potius quod cauponis officium est utilitate publicum, non auctoritate? 8 Atqui tenetur furti. *l.* 1. §. *in tutela.* 21. ff. *de tut. & rat. distr.* Ibi non convenitur, ut tutor, sed ut quilibet: hic, ut tutor. *Bart.* 9 Et sic velamen administrationis temperat furtum, & aliud est perfide agere, & furari. 10 Imo duplo non inest simplum, *l. si pro fure.* 7. *supr. de condict. furtiva?* Hic tutor convenitur actione de rationibus distrahendis, & ut tutor: at non actione furti, vel ut fur. 11 *Gessisse tutelam* is videtur, non tantum qui gessit ipse, sed & qui vel alteri, vel contutori mandavit gerendam: aut ab eo satis accepit. 12 *In pr.* ff. *eod. l.* 5. §. 1. *supr. eod.* 13 *Ut* §. 1. *Inst. de satisd. tut.* 14 *l. fin. C. de divid. tut. l. fin. C. si tut. non gess.* 15 *d. l. fin. C. si tut.* 16 Desiisse solvendo tutores quando dicantur. 17 *Facies* eadem patrimonii, idem status ejusdem. 18 Prodigus licet aliquis sit manifeste, gesta tamen per eum valent, nisi interdicatur ei administratio. vide *l.* 6. ff. *de verb. oblig.* Bart. 19 Præsumitur non solvendo is, cujus bona veneunt. 20 Vide *l.* 5. §. *pen.* ff. *de reb. eor.* 21 Cur ita? vide *l.* 6. ff. *de suspect.* 22 Vide *l.* 22. *in fin. C. h. t.* 23 Atqui tutor & venditoris & emptoris officio fungi non potest. *l.* 5. §. 2. ff. *de auct. tut.* ut in re sua auctoritatem interponat? Juste ab initio fuit interposita tutoris auctoritas, quasi extraneo aliquo tum empturo: quo non emente potuit in tutorem transferri jus emendi: ita non videbitur nova emptio, sed antiquæ in personam tutoris translatio: ut hoc etiam addatur, tutorem hic emisse rem pupilli palam & bona fide. 24 *Al.* quatuordecim. 25 Publicis: nam in privatis non fit comparatio. *Bart.* 26 Exemplum instrumenti in inventario transcripti probat, ut ex eo conveniri possint debitores. *Novell.* 119. *c.* 3. dixi *ad Authent. si quis. C. de edendo.* Atqui ex instrumenti exemplo conveniri neminem posse videtur. *Authent. si quis in aliquo. C. de edendo.* Dici potest hoc exemplum auctoritate simul Judicis & parte citata descriptum esse. *l. nam ita.* 39. *supr. de adopt.* deinde totam seriem instrumenti seu chirographi in ipso commentario transcriptam esse, non ejus tantum partem. Nam pars tantum exscripta chirographi nihil probaret. *arg. l. incivile.* 24. ff. *de legib.* Goth. Vide Cujac. *l.* 9. *obs. cap.* 36. Ans.

27 *l.* 6. *l.* 7. ff. *de edendo. Novell.* 127. *c.* 2. hinc collige, ex instrumento exemplato in inventario probari debitum, vel delictum. Imo id non posse fieri videtur. vid. *Novell.* 119. *c.* 3. 28 In hanc legem vide nonnulla apud Cujac. 19. *obs.* 36 mutatio chirographi, novatio est. 29 *l.* 39. *supr. eod. l.* 2. *C. arbitr. tut.* vide *l.* 35. ff. *de reb. credit.* 30 Vide *l.* 1. §. 1. ff. *nihil innovari.* 31 An sine pretio? vide *Bart.* 32 Vide *l.* 7. §. 2. *supr. eod.* Pendente appellatione facta in pristinum statum per officium judicis appellationis, revocantur. vide *l.* 6. ff. *de appell. recipiend.* 33 Testator negotiationem mandare liberis suis potest, ut eam exercere tutores dati teneantur. 34 *Incrementum* negotiationis, est ejusdem compendium ab usuris differens, *ut l.* 47. §. *penult.* ff. *eod.* 35 Et sic ex defuncti voluntate. 36 Vide quæ not. *ad l.* 47. §. *penult.* ff. *eod.* 37 Lucrum facere ex pupilli tutela tutor non debet: lucrum autem non facit, qui salarium a Judice eo nomine accipit *l. a tutor.* 33. *in fin. supr. eod.* adde *l.* 46. §. 4. *in fin.* ff. *de procur.* 38 Vide *l.* 7. §. 12. *supr. eod.* 39 Omnis pecunia, sive sors sit, sive usura, quam tutor pupillorum nomine percipit, ejusdem status & conditionis est: utraque sortem efficit, & sortis rationem sustinet. adde §. 4 ff. *eod.* 40 Ex sortis usuris &c. ut de anatocismo intelligat id. 41 Sed quomodo? vide *l.* 54. *in fin. supr. eod.* 42 Ut quia pecuniam illam fœneravit pupilli nomine. 43 *Al.* si 44 Vide *l.* 7. §. 12. ff. *eod.* quod tutor exigit ab alio, nomine usurarum, ei sortis loco est. 45 Tutor inutili testamento datus, confirmatus a Judice periculum tutelæ præstat, ab eo tempore quo jussus est a Judice tutelam administrare. 46 Forte tamen non erat, ut quia postumus natus non erat legitimus. 47 Id est, ante confirmationem *l.* 2. *C. de confirm. tut.* 48 Quos? vide *l.* 13. §. 1. vide *l.* 15. *supr. eod. l.* 24. *C. h. t.* 49 Ita *Flor.* sed alii præferunt, *hereditatis separare.* Quod rectum: nisi hic & pro *etiam* seu *vel* accipiamus. 50 Usuras ex pecunia pupillari præstat tutor, in qua fœnori occupanda negligens fuit 51 Hodie tenentur tantum custodire. *Novell.* 72 *cap.* 6. 52 Usuræ pupillares quas pupillorum nomine tutores accipiunt, sortis locum obtinent, ut bono & utilitati pupilli sortem efficiant, & pro sorte habeantur: & eadem sit ratio in illis, quæ in sorte alterius pecuniæ. 53 Computentur. vide *l.* 7. §. 12. ff. *eod.* 54 Pactum quod tutor facit cum creditoribus pupilli, tenetur servare in seipso, si sit & ipse creditor pupilli. *Bart.* At si fuerit ita ei officium damnosum, contra *l. sed si quis.* 7 ff. *test. quemadm. aper.*? Num dicemus cum Accursio, tutorem id in sua quoque persona sequi cogi, quod major pars creditorum hic consenserit, aliquid remittendum esse pupillo? An potius aditione hereditatis facta a pupillo, tutorem eundemque creditorem, debitorem nactum fuisse, quem non habuisset, ea hereditate non adita? An potius, quod cum alios provocavit ad partem debiti remittendam, in id quoque ipse consensisse tacite intelligatur, ut volenti nulla facta fuerit injuria? 55 Forte legendum, *abirentque.* 56 *Al.* iidem. 57 *l.* 44. *in fin. supr. de pact* 58 Vide *l.* 1. *in pr. l.* 4. ff. *de fidejuss. tut.* 59 Tutoris heres inchoata a defuncto exsequi potest. unde & tutelæ nomine obligatur quoque, *ut hic.* alias non tenetur exsequi inchoata ab auctore. vide *l. tutores.* 39. *supr. eod. l. etiam.* 3. ff. *de fidejuss. tutor.*

APud Ariſtonem ita ſcriptum eſt. [Quod culpa [1] tutoris pupillus ex hereditate deſiit poſſidere, ejus æſtimatio in petitione hereditatis ſine ulla dubitatione fieri debebit: ita, ſi pupillo de hereditate cautum ſit:] *Cautum* autem *eſſe* videtur, etiam ſi tutor erit idoneus, a quo [2] ſervari poſſit id quod pupillus ex litis æſtimatione ſubierit. † Sed ſi tutor ſolvendo non eſt, videndum erit, utrum calamitas pupilli, an detrimentum petitoris eſſe debeat: perindeque haberi debet, ac ſi res fortuito caſu interiiſſet: ſimiliter atque ipſe pupillus expers culpæ quid ex hereditate deminuiſſet, corrupiſſet, perdidiſſet. † De poſſeſſore quoque furioſo quæri poteſt, ſi quid ne in rerum natura eſſet, per furorem ejus accidiſſet: tu quid putas? Pomponius, Puto eum [3] vere dicere. Sed quare cunctatus es, ſi ſolvendo non ſit tutor, cujus damnum eſſe debeat? cum alioquin elegantius dicere poterit, actiones duntaxat, quas haberet cum tutore pupillus, venditori hereditatis præſtandas eſſe: ſicuti heres, vel bonorum poſſeſſor, ſi nihil culpa ejus factum ſit (veluti ſi fundo hereditario [4] vi dejectus ſit, aut ſervus hereditarius vulneratus ab aliquo ſit ſine culpa poſſeſſoris), nihil plus, quam actiones, quas eo nomine habet, præſtare debeat. † Idem dicendum eſt & ſi per curatorem furioſi, culpa vel dolo quid amiſſum fuerit, quemadmodum ſi quid ſtipulatus tutor vel curator fuiſſet, aut vendidiſſet rem hereditariam: Impune [5] autem puto admittendum, quod per furorem [6] alicujus accidit: quomodo ſi caſu [7] aliquo, ſine [8] facto perſonæ, id accidiſſet.

TIT. VIII.

DE AUCTORITATE [9] ET CONSENSU TUTORUM ET CURATORUM.

De negotio pertinente ad tutorem. 1. *De tutore invito retento.*

1. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

QUamquam regula ſit juris civilis, *In* [10] *rem ſuam* [11] *auctorem tutorem fieri non poſſe*, tamen poteſt tutor proprii ſui debitoris hereditatem adeunti pupillo auctoritatem accommodare, quamvis per hoc debitor ejus efficiatur: prima enim ratio auctoritatis ea eſt, ut heres fiat; per conſequentias [12] contigit, ut debitum ſubeat: ſe tamen auctore, ab eo ſtipulari non poteſt [13]. Et cum quidam auctoritatem accommodaret pupillæ ſuæ, *ut ſervo ſuo ſtipulanti ſponderet*, D. Pius Antoninus reſcripſit, jure pupillam non teneri: ſed in quantum locupletior [14] facta eſt, dandam actionem. Sed ſi auctor fiat, *ut filio* [15] *ſuo quid tradatur*, nulla erit auctoritas: evidenter enim ſua auctoritate rem adquirit. §. 1. Tutor [16] ſi invitus [17] retentus ſit [18] per vim, non valet quod agitur: neque enim præſentia corporis [19] ſufficit ad auctoritatem; ut [20] ſi ſomno aut morbo comitiali occupatus tacuiſſet.

De auctoritate non interpoſita, vel perperam adhibita.

2. IDEM lib. 24. ad Sabinum.

NUlla [21] differentia eſt, non interveniat auctoritas tutoris, an perperam [22] adhibeatur.

De interrogatione.

3. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

ETiamſi non [23] interrogatus tutor auctor fiat, valet auctoritas ejus, cum ſe probare dicit id, quod agitur: hoc eſt enim *auctorem fieri*.

De pluribus tutoribus, de tutore remoto.

4. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

ETſi pluribus datis tutoribus unius [24] auctoritas ſufficiat, tamen ſi tutor auctoretur cui adminiſtratio tutelæ conceſſa non eſt, id ratum a Prætore haberi non debet [25]. † Et ideo puto verius eſſe, quod Ofilio placebat, ſi [26] eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, emam a pupillo, ſciens alium ejus tutelam gerere, dominum me non poſſe fieri. † Item ſi eo auctore emam, qui a [27] tutela fuerit remotus: nec enim id ratum haberi.

An pupillus tutori obligetur. 1. *De venditione & emptione.*

5. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

PUpillus obligari tutori eo [28] auctore non poteſt. Plane ſi plures ſint tutores, quorum unius auctoritas ſufficit, dicendum eſt, altero auctore, pupillum ei poſſe obligari: ſive mutuam pecuniam ei det, ſive ſtipuletur ab eo. Sed & cum ſolus [ſit] tutor mutuam pecuniam pupillo dederit, vel ab eo ſtipuletur, non erit obligatus tutori: naturaliter tamen obligabitur, in [29] quantum locupletior factus eſt: nam in pupillum non tantum tutori verum cuivis actionem, in quantum locupletior factus eſt, dandam Divus Pius reſcripſit.

§. 1. Pupillus vendendo [30] ſine tutoris auctoritate non obligatur: ſed nec in emendo [31], niſi in quantum locupletior factus eſt.

§. 2. Item ipſe tutor & emptoris [32] & venditoris officio fungi [33] non poteſt [34]. Sed enim ſi contutorem habeat, cujus auctoritas ſufficit, proculdubio emere poteſt: ſed ſi mala fide emptio intercesſerit, nullius erit momenti: ideoque nec uſucapere poteſt; Sane, ſi ſuæ ætatis factus comprobaverit emptionem, contractus valet.

§. 3. Sed ſi per interpoſitam [35] perſonam rem pupilli emerit, in ea cauſa eſt, ut emptio nullius momenti ſit: quia [36] non bona fide videtur rem geſſiſſe. Et ita eſt reſcriptum a D. Severo & Antonino.

§. 4. Sane ſi ipſe quidem emit palam [37], dedit autem nomen, non mala fide, [ſed] ſimpliciter [38], ut ſolent honeſtiores non [39] pati nomina ſua inſtrumentis inſcribi, valet emptio. Quod ſi callide, idem erit, ac ſi [per] interpoſitam perſonam emiſſet. §. 5. Sed & ſi creditor pupilli diſtrahat, æque emere bona fide poterit.

§. 6. Si filius tutoris [40], vel quæ alia perſona juri ejus ſubjecta emerit, idem erit, atque ſi ipſe emiſſet.

6. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

TUtores, quibus adminiſtratio decreta non eſſet [41], tanquam [42] extraneos, recte a pupillo emere placet.

De duobus tutoribus, 1. *de ſtipulatione.*

7. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

QUod dicimus, *in rem ſuam auctoritatem accommodare tutorem non poſſe*, totiens verum eſt, quotiens per ſemet vel ſubjectas [43] ſibi perſonas adquiritur ei ſtipulatio: cæterum negotium ei geri per conſequentias [44], ut dictum eſt, nihil prohibet [auctoritas].

§. 1. Si duo rei ſint ſtipulandi, & alter me auctore a pupillo ſtipuletur, alter altero tutore auctore: dicendum eſt, ſtipulationem valere [45]: ſic tamen, ſi auctoritas tutoris unius ſufficiat [46]: cæterum, ſi non ſufficiat, dicendum erit inutilem eſſe ſtipulationem.

§. 2. Si [47] & pater, & filius, qui in poteſtate ejus fuit, tutores [48] fuerunt, & pater ſit ſtipulatus filio auctore: nullius momenti erit ſtipulatio: idcirco, quia in rem patris auctor eſſe filius [49] non poteſt [50].

De conditione.

8. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

ET ſi conditionalis [51] contractus cum pupillo fiat, tutor debet pure auctor fieri; nam auctoritas [52] non conditionaliter ſed pure interponenda eſt, ut conditionalis contractus confirmetur.

De omnibus contractibus. 1. *De manumiſſione.* 2. *De ſolutione.* 3. *De hereditate.* 5. *Quomodo interponitur auctoritas.*

9. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

OBligari ex omni contractu pupillus ſine tutoris auctoritate non poteſt [53]; adquirere autem ſibi ſtipulando [54], & per traditionem accipiendo [55], etiam ſine tutoris auctoritate poteſt: Sed credendo [56] obligare ſibi non [57] poteſt [58]: quia ſine tutoris auctoritate nihil alienare poteſt. §. 1. Ex hoc autem, quod pupillus nullam rem ſine tutoris auctoritate alienare poteſt, apparet, nec manumittere [59] eum ſine tutoris auctoritate poſſe. Hoc amplius, licet tutoris auctoritate manumittat, debet e Lege Ælia Sentia [60] apud conſilium cauſam probare. §. 2. Pupillus ex omnibus cauſis ſolvendo [61] ſine tutoris auctoritate, nihil agit: quia nullum dominium transferre poteſt. Si tamen creditor bona fide pecuniam pupilli conſumpſerit [62], liberabitur pupillus. §. 3. Hereditatem [63] adire pupillus ſine tutoris auctoritate non [64] poteſt: quamvis lucroſa ſit, nec [65] ullum habeat damnum [66]. §. 4. Nec ex Senatusconſulto Trebelliano hereditatem recipere [pupillus] ſine tutoris auctoritate poteſt.

§. 5. Tutor ſtatim [67] in [68] ipſo negotio præſens [69] debet auctor

1 *l. 4. ff. quando ex facto tut. l. 7. C. arbitr. tut.* 2 *l. 1. ff. quando ex facto tut.* 3 Ariſtonem ſc. de quo *in pr. hujus legis.* 4 De eo vide *l. 16. §. 4. ff. de petit. hered.* 5 Furori nulla pœna impoſita. 6 Vide *l. 14. ſupr. de off. Præſid.* 7 Caſu facere & furore, paria. 8 *Caſus* eſt, quod ſine facto perſonæ accidit.

9 *L. 5. C. 59. & 1. Inſt. 21. & 37. Eclog. 8. Auctoritas* eſt pars adminiſtrationis, atque approbatio expreſſa tutoris. Cujac. *hic & C. h. t.* ſeparatur autem a *voluntate* auctoritas. *Auctoritas* interponitur in ipſo negotio, non poſt negotium nec per nuncium aut epiſtolam: *voluntas* etiam poſt finitum negotium per ratihabitionem, & actu quolibet ſine verbis. *l. ult. C. ad SC. Macedon.* dixi *ad l. 9. ff. eod.* Auctor in rem ſuam nemo eſſe poteſt. *l. 1. ff. eod.* Velle & conſentire in rem ſuam quis poteſt. 10 Auctor in rem ſuam nemo eſſe poteſt, *ut hic.* & in eo differt *auctoritas* a *voluntate*: poteſt enim quis in rem ſuam velle. 11 *l. 5. in pr. l. 7. in princ. ff. eod.* 12 Et ſic per conſequentias interdum licet, quod non licet directo. *l. 7. in pr. ff. eod.* 13 Cur ita? vide *l. 5. in princ. ff. eod.* 14 Vide *l. 5. ff. eod.* 15 *l. 5. in fin. l. 7. in princ. ff. eod.* 16 Quid, ſi teſtis per vim retentus ſit? vide Ulpianum eodem libro in *l. 20. in fin. ff. qui teſtam. facere.* 17 Auctoritatem præſtare pupillo invitus tutor non poteſt: eum in modum interpoſita auctoritas non valet. 18 *l. 2. arg. l. 17. ff. eod.* 19 Cum ignorantia ſc. atque ita poteſt eſſe præſentia ſine conſenſu. *Bart.* 20 Somnus & morbus comitialis violentiæ ſpecies ſunt. 21 Paria ſunt auctoritatem non interpoſuiſſe, & male. 22 Paria ſunt auctoritas nulla, & vitioſa. vide *l. 6. ſupr. qui ſatiſdare.* 23 Interrogatus & pro interrogato habetur, qui non interrogatus reſpondet. *l. 9. in princ. ſupr. de interrog. in jure.* Silentium habetur pro confeſſione. 24 Auctoritas unius tutoris ſufficit, ſi poſſit adminiſtrare. *l. 5. in princ. C. h. t.* 25 Imo pupillus, quoties talis tutor hereditatem adit, obligatur. *l. 49. ff. de adq. vel omitt. hered.* 26 Tutore honorario auctore pupillus vendendo & tradendo non alienat, *ut hic.* Atqui hereditatem adit eo auctore? *l. 49. ff. de adqu. vel omitt. hered.* An ideo traditio ab aditione ſeparanda eſt: quod aditio animi ſit potius, quam facti, vel adminiſtrationis. *l. 20. ff. de adqu. vel omitt. hered.* & ſuppletur facile animus quolibet tutore auctore, *l. pupillus. 189. ff. de regulis juris.* venditio vero & traditio facti eſt potius quam animi, *l. conſilio. 7. §. ult. ff. de curat. furioſ.* ut ideo auctoritas ejus requiratur, qui negotia gerit, neque ſufficiant honorarii? At enim dices, ſolutionem eſſe facti, *d. l. conſilio.* & recte tamen tutori honorario ſolvi? *l. quod ſi forte. 14. §. 6. ff. de ſolution.* Fit recte honorario tutori ſolutio: at non ab eo, vel a pupillo, eo auctore: An vero hac lege noſtra dicemus cum Azone interdictam a Prætore adminiſtrationem huic tutori, cujus negatur auctoritas, ſufficere? Prior ſententia verior eſt. 27 Adde caſum *l. 7. §. 5. ff. pro emptore.* 28 Vide *l. 18. in princ. ff. eod.* 29 Naturaliter tutori pupillus obligatur, quatenus factus eſt locupletior. *§. prox. in fin. ff. eod. l. 1. ff. eod.* vide *l. 1. in fin. ſupr. commodati. l. ultim. C. de uſucap. pro emptore. §. ultim. Inſtit. quibus alienare. l. 3. §. 1. ff. de tributoria.* 30 Pupillus obligari non poteſt ſine tutoris auctoritate in contractu hinc inde obligatorio. *Inſtit. eod. in princ.* adde *l. 1. & 2. C. ſi adverſ. vend.* 31 *Inſtit. eod. in princ.* adde *l. 11. §. 4. l. 27. §. 1. ff. de minor.* 32 *l. 34. in fin. ſupr. de contrah. empt.*

33 Cur non poteſt? inter vendentem & ementem eſt diverſitas. *l. 1. ſupr. de rerum permutat.* 34 Imo poteſt. *l. 56. in fin. ſupr. tit. prox.* 35 Vide *l. 7. in princ. ff. eod.* 36 Præſumitur mala fide emere, qui quid comparat ex rebus pupilli per interpoſitam perſonam: de quo vide plenius hic *Bart.* 37 Vide *l. 54. circa fin. ff. de adminiſt. & peric. tut.* 38 Id eſt, bona fide, aut certe non mala fide, *ut l. 6. §. 4. ſupr. de negotiis.* 39 Vide Edictum Juſtiniani *7. cap. 2.* 40 Vide *l. 1. ſupr. eod. in fin. princ.* 41 De quibus *l. 4. ſupr. eod.* 42 Ut extraneus a pupillo recte emere poteſt tutor, cui decreta non eſt adminiſtratio, *ut hic.* At quomodo? eorum auctoritate, qui eam præſtare poſſunt: quibus adminiſtratio non eſt denegata. 43 *l. 5. §. 3. ſupr. eod.* adde *l. 26. C. de adminiſtr. tut* 44 *l. 1. ff. eod.* 45 Ita diverſitas tutorum auctoritatem præſtantium non impedit duos reos conſtitui. 46 Sufficit autem unius tutoris auctoritas, niſi expreſſe dictum ſit, ut ne unius auctoritas ſufficeret. *l. Titium. 47. ff. tit. prox.* 47 Filius tutor non poteſt auctoritatem interponere, patre contrahente in cujus ſit poteſtate. 48 Dativi, vel teſtamentarii. Nam legitimi ſimul eſſe non poſſunt, cum pater præcedat filium uno gradu, atque ita in tutela. *l. ſi plures. 9. ſupr. de legit. tutorib.* 49 *d. l. 1. in fin. princ. ff. eod.* 50 Hinc quæritur, an filius Notarius poſſit in rem patris inſtrumentum conficere? Non poſſe videtur, quia Notarius teſtis munere fungitur. Imo, poſſe videtur, quia Notarii officium, cum ſit officium publicum, in eo non curatur patria poteſtas: Bartolus ait poſſe, ſi non ſit in patria poteſtate. 51 Veluti, ſi ita contraxerit, *ſi placet tutori meo.* 52 Auctoritatis interpoſitio conditionem non recipit, ut & actus quivis legitimus. *l. 77. ff. de reg. jur.* 53 *Inſt. eod. in princ.* 54 *l. 1. C. h. t. pr. Inſt. eod. §. 2. Inſt. quib. alien. licet, vel non. l. 11. ff. de adqu. rer. dom.* 55 *§. 2. Inſt. quib. alien. licet.* 56 *l. 19. §. 1. ſupr. de rebus cred.* 57 Quid ita, cum poſſit obligari, ubi ſit locupletior? *l. 1. §. an in pupillum. ff. depoſiti.* 58 Nec pecuniam facit accipientis. *d. §. 2. Inſt. quib. alien. l. 14. in fin. ff. de ſolutionib.* 59 Siquidem qui manumittit, alienat; manumiſſio eſt alienatio. *l. ult. C. de reb. alien.* 60 *§. 4. Inſt. quib. ex cauſis manumitt.* 61 Vide *l. 14. in fin. ff. de ſolution.* 62 Id eſt, alteri crediderit, vel in ſolutum dederit. *l. 19. §. 1. ſupr. de rebus cred.* 63 Vide *l. 11. ff. eod.* 64 Cur non poteſt, cum mutuum dando non obligetur? Non quia non obligatur mutuum dando, prohibetur mutuum dare, ſed quia mutuum dando rem ſuam alienat. 65 *Al.* ne. 66 Apparens. 67 Theophil. *eod. §. 2.* perſeveranter, cum negotium geritur, a principio ad extremum: Quod Cujacius non admittit: ſatis eſt enim, ſi ſtatim atque peractum eſt negotium, in re præſenti tutor auctor fiat, nec quidquam nocet, ſi in ipſo tractatu & geſtu negotii non interfuerit. *l. 25. §. 4. ff. de adqu. vel omitt. hered.* vid. Cujac. 13. *obſ.* 31. 68 Auctoritas interponitur in ipſo negotio, non poſt tranſactum negotium, nec per nuncium aut epiſtolam. *ut hic. l. 1. in fin. ſupr. de tutelis. l. ſi quis mihi bona. 25. §. juſſum. 4. ff. de adquir. vel omitt. hered.* Voluntas enim poſt finitum negotium eſt pro ratihabitione. *l. 3. §. ſed ſi mutua. ſupr. de in rem verſo. l. 2. in fin. ff. ſoluto matrim.* & in actu quolibet ſine verbis. *l. 5. ff. ratam rem haberi.* Ita conſenſus poteſt ſubſequi: ut & juſſus ex intervallo aliquo præcedere. *l. ſi quis mihi bona. 25. §. juſſum. 4. ff. de adq. vel omitt. hered.* 69 *§. 2. Inſtit. eod.*

fieri:

fieri: post [1] tempus vero, aut per epistolam interposita ejus auctoritas nihil agit. §. 6. Etiamsi non exaudiat tutoris auctoritatem is, qui cum pupillo contrahit, scriptis tamen hoc adprobetur, recte negotium geritur [2]: veluti si absenti pupillo per epistolam [3] vendam aliquid, aut locem, & is tutoris auctoritate consentiat.

De tutore, qui auctor fieri non potuit.

10. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

TUtor, qui per valetudinem, vel absentiam vel aliam justam [4] causam auctor fieri non potuit, non tenetur.

De bonorum possessione.

11. GAJUS lib. 15. ad Edictum provinciale.

SI ad pupillum aut furiosum bonorum possessio pertineat; expediendarum rerum gratia, & in agnoscenda [5] & in repudianda bonorum possessione voluntatem tutoris curatorisque spectari debere, placuit: qui scilicet, si quid [eorum] contra commodum [6] pupilli furiosive fecerint, tutelæ curationisve judicio tenebuntur.

De servo communi tutoris, & extranei.

12. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

SI servus communis, tuus & Titii, a pupilla tua te auctore aliquam rem per traditionem accepit, tota ad Titium pertinebit. Marcellus notat: Nam quodcumque ad omnes dominos non potest pertinere [7], id pro solido ad eum, cui adquiri potest, pertinere veteres comprobaverunt.

Si pupillus taceat.

13. IDEM lib. 21. Digestorum.

IMpuberes tutore auctore obligantur, etiamsi taceant [8]; nam cum pecuniam mutuam acceperint, quamvis nihil dicant, auctoritate tutoris interposita tenentur: Quare etsi non debita pecunia his personis soluta fuerit, quamvis tacuerint, interposita tutoris auctoritas sufficit, ut condictione [9] teneantur.

De absentia vel ignorantia tutoris.

14. IDEM lib. 31. Digestorum.

NOn multum interest [10], absuerit tutor, cum negotium contraheretur, an [11] præsens [12] ignoraverit, quale esset, quod contrahebatur.

De judicio accipiendo, & intendendo.

15. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

ACcipientis [13] & edentis judicium [14] idem tutor auctor utrique fit: Sed [hoc] utrum ita est, si bis auctor factus est, an & una auctoritas sufficiat eo animo, ut ad utrumque pertineat, dubitat quidem Pomponius? Sed fortiter defenditur, sufficere [15] unam auctoritatem.

De tutore cæco.

16. PAULUS lib. 1. ad legem Æliam Sentiam.

ETiam si tutor cæcus [16] factus sit, auctor [17] fieri potest.

Si tutor nolit auctor fieri.

17. IDEM lib. 6. ad Edictum.

SI tutor pupillo [18] nolit auctor fieri, non debet eum Prætor cogere: Primum, quia iniquum est, etiamsi non [19] expedit pupillo, auctoritatem eum præstare: deinde, etsi expedit, tutelæ judicio [20] pupillus hanc jacturam [21] consequitur [22].

De delegatione, de procuratore dando, de eo, quod pertinet ad tutorem.

18. IDEM lib. 1. ad Plautium.

POtest [23] pupillus tutore auctore debitorem suum Titio delegare [24]: Sed cum tutor debet pupillo, dicendum est, neque delegari [25] eum, neque procuratorem adversus tutorem dari ipso tutore auctore posse: quia futurum sit, ut auctoritate sua liberetur [26].

De curatore impuberi dando.

19. IDEM lib. 9. Responsorum.

CUratorem etiam impuberi dari posse: sed ad ea, quæ solemnitatem [27] juris desiderant [28], explicanda, tutore auctore opus esse.

De divisione hereditatis, de subsignatione tutoris.

20. SCÆVOLA lib. 10. Digestorum.

INter pupillos paternæ hereditatis divisio facta est præsente tutore, sed non adsignante [29] instrumento divisionis: Quæsitum est, an ei stari oporteret? Respondit, si tutor auctor fuisset, non idcirco minus standum esse divisioni [30], quod non adsignasset [31].

De abstentione ab hereditate paterna.

21. IDEM lib. 26. Digestorum.

DEfendente tutore pupillus condemnatus ex contractu patris, accepit curatorem: inter quem & creditorem Acta [32] facta sunt apud Procuratorem Cæsaris infra scripta. Priscus Procurator Cæsaris dixit [33], *faciat judicata* [34]. Novellius curator dixit, *abstineo* [35] *pupillum*: Priscus Procurator Cæsaris dixit, *Responsum habes: scis, quid agere debeas.* Quæsitum est, an secundum hæc acta adolescens [a] bonis patris abstentus sit? Respondit, proponi abstentum [36].

De eo, quod ad tutorem pertinet.

22. LABEO lib. 5. Pithanon.

SI quid est, quod pupillus agendo tutorem suum liberaturus est [37], id ipso tutore auctore agi recte non potest.

TIT. IX.

QUANDO [38] EX FACTO [39] TUTORIS VEL CURATORIS MINORES [40] AGERE VEL CONVENIRI POSSUNT.

De pupillo condemnando ob dolum, vel culpam tutoris.

1. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

OB dolum malum, vel culpam tutoris, Aristo ait pupillum possessorem condemnandum: Sed non puto, quanti actor in litem juraret. Et tamen illud ita est, si rem [41] a tutore pupillus servare possit.

Si tutor vel curator crediderit.

2. ULPIANUS lib. 1. Opinionum.

SI tutor vel curator pecunia ejus, cujus negotia administrat [42], mutua data, ipse stipulatus fuerit, vel prædia in nomen suum emerit: utilis actio ei [43], cujus pecunia fuit, datur ad rem vindicandam, vel mutuam pecuniam exigendam.

De dolo tutoris.

3. PAPINIANUS lib. 20. Quæstionum.

DOlus [44] tutorum puero [45] neque nocere neque prodesse debet. † Quod autem vulgo dicitur, *tutoris dolum pupillo non nocere*, tunc verum est, cum ex illius fraude locupletior [46] pupillus factus non est. † Quare merito Sabinus tributoria [47] actione pupillum conveniendum ex dolo tutoris existimavit: scilicet, si per iniquam distributionem pupilli rationibus favit: † Quod in depositi [48] quoque actione dicendum est: Item hereditatis petitione: si modo, quod tutoris dolo desiit [49], pupilli rationibus illatum probetur.

4. ULPIANUS lib. 64. ad Edictum.

AT si extrinsecus [50] aliquid tutor [51] dolo admiserit, pupillo [52] nihil nocere oportet.

De tutela vel curatione finita.

5. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

POst mortem furiosi [53] non dabitur [54] in curatorem, qui negotia gessit, judicati [55] actio, non magis, quam in tutores [56]: si modo nullam ex consensu, post depositum officium, novationem factam, & in curatorem vel tutorem obligationem esse translatam, constabit. §. 1. Tutor, qui *pecuniam se soluturum* cavit [57], *quam* [58] *pater pupilli condemnatus fuerat*, actionem post tutelam finitam recte recusat. Non [59] idem in eo [60] placuit, qui suo nomine mutuam pecuniam accepit, & judicatum pro pupillo fecit: nisi forte creditor ideo contraxit, ut in causam judicati pecunia transiret.

De actore.

6. IDEM [lib. 2. Definitionum].

TUtor, interposito decreto Prætoris [61], actorem [62] reliquit [63]: Secundum eum sententia dicta, judicati transfertur ad pupillum actio non [64] minus, quam si tutor obtinuisset.

1 Puta post unum diem. Theoph. §. 2. *Inst. eod.* at non potest, vel ante tempus modicum, dum ne actus contrarius aliquis intervenerit. *l. continuus.* 137. *ff. de verb. oblig.* 2 Contractus quoties per epistolam habetur, tunc perfectus intelligitur, cum recipiens epistolam consentit. *Bart.* Summam, ut dicitur, manum venditio accipit consentiente eo, cui se vendere quis scribit. v. Cuj. 13. *obs.* 31. 3 Epistola ratum haberi negotium potest. *l.* 34. *supr. mandati.* 4 *l.* 1. *in fin. supr. eod.* 5 *l.* 9. §. 3. *supr. eod.* §. 1. *Instit. eod. l.* 7. §. 3. *C. de curat. furiosi.* 6 Contra modum. *Hal.* v. *l.* 17. *infr. eod.* 7 *l.* 1. §. 4. *in fin. infr. de stipul. servor.* 8 *l.* 6. *in princ. supr. de tut.* sine tutore vero naturaliter, *l.* 1. *in fin. infr. de novat.* 9 Qua? indebiti. 10 Ad impediendam vim contractus cum pupillo initi. 11 Auctoritatem recte interponi tutore præsente, & sciente, etiamsi non loquatur, hinc colligunt. 12 *l.* 1. *in fin. supr. eod.* 13 Duobus pupillis duabus in causis potest idem tutor tam in agendo, quam in defendendo auctoritatem præstare. 14 Ut in communibus judiciis. *l.* 42. §. *pen. supr. de procurat.* 15 Una verborum formula, una denique oratione utroque pupillo, aut potius litigantibus inter se pupillis auctoritatem tutor potest interponere. 16 *Cæcus* etiam tutor auctoritatem potest interponere. vide quæ scripsi *ad l.* 1. *C. qui morbo.* 17 Retinet enim tutelam, & suam potestatem. facit *l.* 1. §. 5. *vers. quamvis. ff. de postul.* 18 *Sub.* contrahenti, vel quasi contrahenti, extra judicium tamen: nam in judicio cogitur defendere. Quidam putant, etiam extra judicium auctoritatem suam interponere cogi tutorem, si certa sit atque evidens pupilli utilitas: secus, si dubia sit. 19 *l.* 11. *in fin. supr. eod.* 20 De auctoritate non minus, quam de administratione tutor rationem reddere tenetur. Cujac. *C. h. t.* 21 Id est, quod sua interest. 22 Et sic pupillus nihil damni sentit. 23 Imo non potest tutor debitorem pupilli delegare. *l. novare.* 20. *infr. de novat.* Non potest, ut conditionem pupilli faciat deteriorem. 24 Delegare suum debitorem creditori suo pupillus potest. An & tutorem suum debitorem? non potest: quia futurum esset, ut auctoritate sua tutor liberaretur a pupillo; *ut hic.* Quid? potestne solus tutor sine pupillo delegare? Quidam negant: *arg. l. restituta.* 37. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.* quod Bartolus non admittit, si tamen pupillo expediat. *l. tutor ad utilitatem. supr. tit. prox.* 25 Adde *l. ult. infr. eod.* 26 Delegatus liberatur ab eo creditore, a quo delegatus est alteri. Qui delegat debitorem, eundem a se liberat, & alii obligat, aut verius obligatum cedit. 27 Vide *l. ult. C. de in litem dando.* 28 Ut ad appellandum. *l.* 17. §. *fin. infr. de appell.* adde §. *ult. Inst. hoc tit.* 29 Id est, subscribente. 30 Hinc collige, inter pupillos fieri posse divisionem. vide *l.* 17. *C. de præd. min.* 31 Non est necessaria auctorantis subscriptio in divisione. *Bart.* 32 Formulæ huic *Actorum*, adde quæ scripsi *ad l.* 3. *infr. de his, quæ in testam. delent.* Porro hujusmodi acta notis excipi solita ostendi *ad l.* 33. *supr. ex quibus causis majores.* 33 Sine scriptis sententiam in articulis incidentibus ferri posse hinc colligit Baldus. adde Romanum *singul.* 5. 34 Pupillus. 35 Id est, peto, ut pupillus meus abstineat ab hereditate patris, & ita restituatur adversus aditionem. v. *C. si minor ab her. se abst.* 36 Quid ita? cum solus tutor sine causæ cognitione abstinere pupillum non possit? *l.* 13. *in fin. pr. supr. de minor.* An pupillus se minus solenniter hereditati miscuerat sine tutore, ut putat Placentinus? An tutor solus sine pupillo, ut vult Azo: ut hic merito tutor possit nudis verbis abstinere? 37 *l.* 18. *in fin. supr. eod.*
38 *L.* 5. *C.* 39. 39 Administratione, contractu, fide, diligentia, dolo, culpa. Cujac. *hic.* 40 Pupilli, & adolescentes. Cujac. *hic.* 41 Id est, si tutor sit solvendo, *ut l. ult. supr. de adm. & peric. tut.* 42 Idem in uxore Ecclesia, & muliere esse, ait Bartolus. 43 Id est, pupillo. *l.* 2. *l.* 4. *C. h. t.* 37. *Eclog.* 8. *c.* 2. *l.* 5. §. *pen. supr. de const. pecun.* Goth. Quando pupillorum nomine quid egisse tutores intelligantur, & quid de prædiis aut aliis rebus ex pupillorum pecunia simpliciter emptis, vide *not. censur. forens. nostr. lib.* 1. *cap.* 17. *num.* 12. S. L. 44 *l.* 15. *in pr. supr. de dolo.* vide *Bart. in l. si dolo.* 24. *infr. si quis omissa causa testam.* 45 Pupillo. 46 Dolo tutoris eatenus convenitur pupillus, quatenus est factus locupletior. 47 Vide *l.* 3. §. *ult. supr. de tribut.* 48 Adde *casum l.* 1. §. 15. *ff. depositi.* 49 *Sub.* esse in hereditate. 50 Id est, in re sua propria, suoque nomine. 51 Vide *l.* 61. *in pr. ff. de admin. & peric. tut.* 52 *l.* 198. *ff. de reg. jur.* 53 *Cui* curator *datus fuit.* 54 Imo dari videtur. *l.* 67. *supr. de procuratorib. l.* 3. §. 2. *infr. de adm. rer. ad civit. pertin.* 55 Judicati actio ex sententia contra curatorem, curatorio nomine furiosi, vel tutorem lata non datur in ipsum curatorem vel tutorem finita tutela, nisi post depositum officium debitum pupillorum suorum novaverint, & in se obligationem transtulerint. 56 Quum in tutores post depositum officium, si modo nullam ex consensu novationem factam &c. hanc trajectionem notat Cujacius 20. *obs.* 39. 57 Ut tutor scil. vide quæ notavi *ad l. ult. supr. de institoria.* 58 *In quam.* 59 Quod promittit tutor directo, & ab ipso negotii initio, ut rei pupilli inserviat, tutela finita, ab eo peti non potest, *ut in princ. legis.* Quod suo nomine initio accepit mutuum, postea in rem vertit pupilli, ab eodem tutore etiam finita tutela peti potest. 60 Vide *l.* 43. §. 1. *ff. de adm. & peric. tut.* 61 *Ut l.* 24. *ff. de adm. & peric. tut.* 62 Actorem ad agendum, ut & adjutorem tutor erigit, vide *hic l.* 1. *C. de actore a tutore seu curatore dando. l. si actor.* 10. *C. de appellat. l. actor.* 9. *infr. ratam rem*, curatorem ipsum magistratus. Cur a tutoribus procurator constitui non potest? propterea quod domini non sunt: ideo hoc eis datum est, ut quoties abfuturi essent, vel alias impedirentur, decreto Prætoris vel Præsidis actorem darent. actor autem ad agendum, *ut ff.* adjutor ad alia munia datur. *l. solet.* 13. *ff. de tutelis.* 63 Ad debita pupilli exigenda. 64 Ut pupillo adquiritur per tutorem, ita eidem acquiritur per actorem ab ipso tutore constitutum.

De infante.

7. SCÆVOLA lib. 13. Quæſtionum.

TUtori, qui infantem defendit, ſuccurritur, ut [1] in pupillum judicati actio detur.

Si coheredis tutor fideicommiſſi nomine in ſolidum caverit.

8. IDEM lib. 5. Reſponſorum.

TUtor, qui & coheres pupillo erat, cum conveniretur [2] fideicommiſſi nomine, in ſolidum ipſe cavit. Quæſitum eſt, an [3] in adultum pupillum pro parte [4] danda ſit utilis actio? Reſpondit, danda.

TIT. X.

DE SUSPECTIS [5] TUTORIBUS ET CURATORIBUS.

Utilitas hujus tituli. 1. *Propoſitio dicendorum.* 2. Unde *ſuſpecti crimen deſcendit.* 3. Qui de *ſuſpecto* cognoſcunt. 5. Qui accuſare *poſſunt.* 7. *De muliere accuſante.* 8. *De tutore plebejo.*

1. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

HÆc clauſula [6] & frequens [7] & perneceſſaria eſt: cottidie enim ſuſpecti tutores poſtulantur [8]. §. 1. Primum igitur tractemus, *Unde* [9] *deſcendat ſuſpecti crimen* [10], & *apud quos* [11] poſtulari [12] quis poſſit ſuſpectus tutor vel curator: deinde *quis* [13], & *a* [14] *quo*, & *ex quibus* [15] *cauſis* removetur, deque *pœna* [16] ſuſpecti.

§. 2. Sciendum eſt, ſuſpecti crimen e Lege [17] duodecim tabularum deſcendere. §. 3. Damus [18] autem jus removendi ſuſpectos tutores Romæ Prætoribus [19]: in provinciis Præſidibus earum. §. 4. An [20] autem apud Legatum Proconſulis ſuſpectus poſtulari poſſit, dubium fuit [21]? Sed Imperator Antoninus cum Divo Severo Braduæ Maurico Proconſuli Africæ reſcripſit, poſſe: quia mandata jurisdictione, officium [22] ad eum totum [23] juris dicendi tranſit. † Ergo &, ſi Prætor mandet jurisdictionem, ſimili [24] modo dicendum eſt, ſuſpectum poſſe apud eum poſtulari, cui mandata eſt: cum [25] enim ſit in provincia hoc reſcriptum, conſequens erit dicere, & eum, cui a Prætore mandata eſt jurisdictio, poſſe de ſuſpecto cognoſcere. §. 5. Oſtendimus [26], qui poſſunt de ſuſpecto cognoſcere: nunc videamus, *qui ſuſpecti fieri poſſunt.* Et quidem omnes tutores poſſunt, ſive [27] teſtamentarii ſint, ſive non ſint, ſed alterius generis tutores: Quare & ſi legitimus ſit tutor, accuſari poterit: Quid, ſi patronus? adhuc idem erit dicendum: modo ut meminerimus, patrono parcendum [28].

§. 6. Conſequens eſt, ut videamus, *qui poſſunt ſuſpectos poſtulare.* Et ſciendum eſt, quaſi [29] publicam [30] eſſe hanc actionem, [hoc eſt, omnibus patere]. §. 7. Quinimo, & mulieres admittuntur: ſed hæ ſolæ, quæ pietate neceſſitudinis ductæ ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix [31] quoque, & avia [poſſunt]. Poteſt & ſoror (nam in ſorore & reſcriptum exſtat Divi Severi), & ſi qua alia mulier fuerit, cujus Prætor perpenſam [32] pietatem intellexerit non ſexus verecundiam egredientis [33], ſed pietate [34] productam, non continere injuriam pupillorum, admittet eam ad accuſationem. §. 8. Si quis de plebejis ob facta atrociora [35] in tutela admiſſa fuerit apud Prætorem accuſatus, remittitur ad Præfectum [36] Urbis graviter puniendus [37].

De liberto tutore.

2. IDEM lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

LIbertus [38] quoque, ſi fraudulenter geſſiſſe tutelam filiorum patroni probetur, ad Præfectum Urbis [39] remittetur puniendus [40].

De tutore accuſante contutorem. 1. *De liberto accuſante.* 2. *De curatore ſuſpecto.* 4. *De accuſatione.* 5. *Ex quibus cauſis ſuſpecti removentur.* 6. *De eo, qui deſiit eſſe tutor, & cœpit eſſe curator, vel iterum tutor.* 9. *De una tutela habente intervalla.* 10. *Si abſuturus Reipublicæ cauſa deſideravit in locum ſuum conſtitui alium tutorem.* 11. *De curatore ventri bonisque dato, deinde tutore dato.* 12. *De tutore inimico, & aliis cauſis removendi tutorem.* 13. *De rebus vetitis ſine decreto diſtractis.* 14. *De tutore, qui non præſtat alimenta.* 16. (*De repertorio conficiendo*) *De pecunia deponenda ad prædiorum comparationem.* 17. *De abſtentione ab hereditate.* 18. *De infamia.*

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

TUtor quoque contutorem [41] poteſt ſuſpectum facere, ſive duret adhuc tutor, ſive jam deſierit ipſe, contutor autem maneat tutor: Et ita Divus Severus reſcripſit. Plus Divus Pius Cæcilio Petino reſcripſit, *poſſe* [42] *tutorem ſuſpectum remotum contutores ſuos ſuſpectos facere.* §. 1. Liberti quoque pupillorum grate facient, ſi tutores vel curatores eorum, male gerentes rem patronorum, vel liberorum patronorum, ſuſpectos fecerint: Sed ſi patronum ſuum ut ſuſpectum in tutela facere velint, melius [43] eſt, libertos ab accuſatione repelli, ne in ipſa cognitione gravius aliquid emergat: cum hoc aliis omnibus pateat. §. 2. Non tantum autem adoleſcentis curator, ſed etiam furioſi, vel prodigi, ut ſuſpectus removeri poteſt. §. 3. Sed & ſi quis [44] curam ventris bonorumve adminiſtrat, non carebit hujus criminis metu. §. 4. Præterea videndum, an & *ſine* [45] *accuſatione poſſit ſuſpectus repelli?* Et magis eſt, ut repelli debeat [46], ſi Prætori liqueat [47] ex apertiſſimis [48] rerum argumentis, ſuſpectum eum eſſe: Quod favore [49] pupillorum accipiendum eſt. §. 5. Nunc videamus, *ex quibus cauſis ſuſpecti removeantur?* Et ſciendum eſt, aut ob dolum in tutela admiſſum ſuſpectum licere poſtulare, ſi [50] forte graſſatus in tutela eſt, aut ſordide egit, vel pernicioſe pupillo, vel aliquid intercepit ex rebus pupillaribus jam tutor; Quod ſi quid admiſit, ante [51] tamen [admiſit] quam tutor eſſet, quamvis in bonis pupilli, vel in tutela, non poteſt ſuſpectus tutor poſtulari: quia [52] delictum tutelam præceſſit: proinde ſi pupilli ſubſtantiam expilavit, ſed antequam tutor eſſet, accuſari debet expilatæ hereditatis [crimine]; ſi minus, furti. §. 6. Quæri poteſt, ſi tutor fuerit pupilli, idemque ſit curator confirmatus adoleſcenti, an poſſit ex delictis tutelæ ſuſpectus poſtulari? Et cum poſſit tutelæ a concuratoribus conveniri, conſequens erit dicere, ceſſare ſuſpecti accuſationem: quia tutelæ agi poſſit, depoſito [53] officio, & alio ſumpto. §. 7. Idem erit quærendum, [&] ſi proponas aliquem deſiiſſe eſſe tutorem & rurſum cœpiſſe (utputa uſque ad tempus, vel ad conditionem erat datus: deinde iterum, vel ſuperveniente conditione teſtamentaria [54], vel etiam a Prætore poſtea datus eſt), an ſuſpectus poſtulari poſſit? Et quia duæ tutelæ ſunt, ſi eſt, qui eum tutelæ judicio conveniat, æquiſſimum erit dicere, ceſſare crimen ſuſpecti. §. 8. Si autem ipſe tutor eſt ſolus [55], numquid, quia tutelæ ceſſat, removendus ſit ab hac adminiſtratione, quaſi [in hac] ſuſpectus ex eo [56], quod in alia male verſatus ſit? Ergo & in eo, qui curator ſolus poſt finitam tutelam confirmatus eſt, idem dici poteſt. §. 9. Quod ſi quis ita tutor datus ſit, *quoad in Italia erit, tutor eſto*: vel, *quoad trans mare non ierit*: an poſſit ſuſpectus poſtulari ex eo geſtu, quem adminiſtravit, antequam trans mare abeſſet? Et magis eſt, ut poſtulari poſſit: quaſi una [57] tutela ſit, habens intervalla. §. 10. Si quis abſuturus [58] Reipublicæ cauſa deſideravit in locum ſuum conſtitui alium [59] tutorem, an reverſus ex ante geſto ſuſpectus poſtulari poſſit? Et quia poteſt ex priore geſtu utili actione conveniri, ceſſabit poſtulatio. §. 11. Si curator ventri [60] bonisque [61] datus fraudulenter verſatus ſit, deinde tutor datus [62], an poſtulari ſuſpectus propter fraudes in cura admiſſas poſſit, dubitari poteſt? Et ſi quidem habet contutores, non poterit poſtulari, quia conveniri poteſt: ſi non habet, amoveri poteſt.

§. 12. Si tutor inimicus pupillo parentibusve [63] ejus ſit, & generaliter, ſi qua juſta cauſa Prætorem moverit, cur non debeat in ea tutela verſari, rejicere eum debebit. §. 13. Severus & Antoninus reſcripſerunt Epicurio, *Tutores, qui res vetitas* [64] *ſine decreto diſtraxerunt, nihil quidem egiſſe; verum, ſi per fraudem id fecerunt, removeri eos oportere.* §. 14. Tutor, qui ad alimenta [65] pupillo præſtanda copiam ſui non faciat, ſuſpectus eſt, poteritque removeri.

§. 15. Sed ſi non latitet [66], ſed præſens *nihil poſſe decerni* contendit, quaſi inopibus; ſi datis pupillo Advocatis [67] in mendacio revincatur, ad Præfectum Urbis [68] remittendus eſt: neque enim intereſt, id agere quemquam ut corrupta fide inquiſitionis tutor conſtituatur, an bona fide conſtitutum velut prædonem bonis alienis incumbere: Hic ergo non quaſi ſuſpectus removebitur, ſed remittetur [69] puniendus ea pœna, qua ſolent adfici, qui tutelam corruptis miniſteriis Prætoris redemerunt. §. 16. Qui [70] pecuniam ad prædiorum emptionem conferre, neque [pecuniam] deponere pervicaciter perſtant, quoad emptionis occaſio inveniatur, *vinculis publicis* [71] jubentur *contineri*, & inſuper pro ſuſpectis habentur: Sed ſciendum eſt, non omnes hac ſeveritate debere tractari, ſed utique humiliores; cæterum eos, qui ſunt in aliqua dignitate poſiti, non opinor vinculis contineri oportere.

§. 17. Is tutor, qui inconſideranter pupillum vel dolo abſtinuit hereditate, poteſt ſuſpectus poſtulari. §. 18. Qui ob ſegnitiem [72], vel ruſticitatem, inertiam, ſimplicitatem vel ineptiam [73] remotus ſit, in hac cauſa eſt, ut integra exiſtimatione [74] tutela vel cura abeat. Sed & ſi [quis] ob fraudem non removebit aliquem, ſed ei adjunxerit, non erit famoſus: quia non eſt *abire tutela* juſſus.

3. *De prohibito gerere.* 4. *De his, qui non geſſerunt.*

4. IDEM lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

HÆ [75] enim cauſæ faciunt, ut integra exiſtimatione [76] tutela vel cura quis abeat. §. 1. Decreto igitur debebit *cauſa* removendi ſignificari [77], ut appareat de exiſtimatione. §. 2. Quid ergo, ſi non ſignificaverit cauſam remotionis decreto ſuo? Papinianus ait, debuiſſe [78]

1 *l.* 8. ℨ. *eod. l.* 1. *l.* 3. *C. h. t. l.* 2. ℥. *de adm. & peric. tut. l.* 28. *C. de adm. tut. l.* 4. §. 1. ℨ. *de re judic.* 2 Puta legatariis. 3 Vide *l.* 7. ℥. *eod.* 4 Si negotium pro parte ſpectat ad pupillum, pro alia ad tutorem, tutor videtur pro illa facere nomine tutorio, pro alia proprio. *Bart.*

5 *L.* 5. *C.* 43. 1. *Inſt. ult.* 37. *Eclog* 10. 6 Id eſt, materia. 7 Quotidiana ſubtilius examinanda. *l. legavi.* 25 ℨ. *de liberat. legata.* 8 Si a geſtione ſe abſtineant, vel male gerant. *l.* 5. §. 2 ℥. *de admin. & peric tut.* 9 Quo ex jure? dic ex lege 12. Tabularum §. 2. 10 Id eſt, actio, vel accuſatio criminis de ſuſpecto: hoc enim crimen non eſt publicum. 11 Judices. §. 3. §. 4 12 Accuſari. 13 §. 5. ℨ. *eod.* 14 §. 6. 7. 8. *l.* 2 *l.* 3. ℨ. *eod.* 15 *l.* 3. §. 5. ℨ. *eod.* 16 Ob dolum removetur, & fit infamis. §. 6. *Inſt. eod. l. ult. C. h. t.* v. §. 6. ℨ. *eod l.* 3. §. 15. §. 16. § *ult. l.* 4. ℨ. *eod.* 17 §. 1. ℥. *eod. Inſt eod. in princ.* 18 §. 1. *Inſt. eod.* De ſuſpecto cognoſcere & removere poſſunt Prætores & Præſides 19 Imo præfectis Urbi. *l.* 1. § 7. ℥. *de off. Præf. Urbi.* 20 De ſuſpecto cognoſcere poteſt Legatus Proconſulis, at non eo nomine removere. 21 Nunc non eſt dubium. ℨ. *eod.* nam & iidem legati tutores dare poſſunt, *l. pen.* ℥. *de off. Proconſ.* & cognitio ſuſpecti mandari poteſt *l.* 4 ℥ *de off ejus, cui mand.* 22 i. e. Poteſtas, vide *l.* 3. § 2 ℨ. *de admin. rerum ad civit l.* 1. ℥. *de jurisd.* 23 Imo, non totum. *l.* 6. ℥. *de off. Proconſ.* 24 Prætoris & Proconſulis cognatio. 25 Jus Provinciale ſeu provinciæ ad Urbem extenditur. 26 §. 2. *Inſt eod.* 27 *l.* 4. *C. h. t.* 28 Id eſt, ejus honori conſulendum. vid. *d.* §. 2. *l.* 4. *l.* 10. ℥. *de in jus vocando.* 29 § 3 *Inſt eod. l* 6 *C. h. t.* Suſpecti tutoris accuſatio, quaſi publica eſt Cur quaſi publica? An quia vere publica? An quia non eſt omnino publica: quia ſi vere publica eſſet, omnibus quidem pateret, præterquam fœminis, *l.* 8. ℨ *de accuſat.* quæ tamen ad hanc accuſationem admittuntur. 30 *Publicum* eſt, quod omnibus patet. *Bart.* 31 Adde *l.* 13. ℨ. *de manumiſſ. vind.* 32 Propenſam. *Inſt. eod.* §. 3. 33 *Al.* egredientem 34 §. 3. *Inſt. eod. l.* 5. §. 1. ℨ. *quibus ex cauſis in poſſeſſ* 35 Quæ non numerantur inter atrocia illa, de quibus in *l.* 3. §. 14. §. 16 ℨ. *eod. l auxilium.* 37. ℥. *de minorib.* 36 *l.* 2. *l.* 3. §. 15. ℨ. *eod.* §. 10. §. 11. *Inſt eod. l.* 1. § 7. ℥. *de off. Præf. urb.* 37 Et hæc quæſtio pro tribunali tantum cognoſcitur *l.* 1. §. 11. ℨ. *ad SC Turpill.* 38 §. 11. *Inſt. eod.* 39 Romæ: quid in provinciis? ad Præſides, & provinciarum ipſarum rectores. 40 Etiam in corpus. Theoph. §. 11. *Inſt. eod.* 41 *l.* 9. §. 8. ℥. *de admin. & peric. tut.* 42 In dubio inſpicitur magis cauſa prohibens, quam permittens: vide quæ notavi ad *l.* 5. ℨ. *de fidejuſſ.* 43 Prohibitio magis ſpectatur, quam permiſſio. 44 § 11. ℨ. *eod.* adde *l.* 48. ℥. *de admin. & peric. tut.* 45 Inquirere in ſuſpectos tutores Judex poteſt, eoſque removere: idque favore pupillorum, *ut hic.* Quid? qui ita remotus, eſtne infamis? non eſt. Dyn. & Bart. *Gloſſ. in l. ult. C h. t.* Remotus alioqui ob dolum accuſante aliquo infamis eſt *d. l. ult.* §. 6. *Inſt. eod.* 46 Tutor remover. poteſt etiam officio Judicis, ſine accuſatione. *Bart.* 47 Vel ipſo Judice principaliter inquirente, vel incidenter fraudem tutoris detegente. 48 Ut *l. fin C. de prob.* 49 Inquirere ad utilitatem privati, ex ſuo officio Judex non poteſt: (excipitur tamen hic pupillus, ad utilitatem publicam, poteſt. 50 *l* 17. §. 1. ℥. *de teſtam. tut.* 51 Ob crimen commiſſum alia in re, quam in tutela, (dici idem poteſt in Notario ſecundum Baldum) non poteſt quis removeri ut ſuſpectus *Bart.* 52 Delictum tutelam præcedens hic non attenditur. 53 *l.* 1 *in fin. l.* 4. *in pr.* ℨ *de tutel. & ration.* 54 Nam dativa utilis ita eſſe non poteſt, *l.* 6. §. 1. ℥. *de tut* 55 Propter defectum perſonæ, quia non eſt perſona, quæ gerat. 56 In uno malus, præſumitur in eodem genere malus. *l.* 7. §. 3. *circa fin.* ℨ. *de accuſ.* 57 Adde *l.* 45. *in pr.* ℨ. *tit. prox.* 58 V. *l.* 1. & 2. *C. ſi tutor reip. cauſa. l.* 1. *C. in quib. caſib. tutor.* 59 Dixi ad Theoph. §. 2. *Inſt. de excuſ. l.* 13. ℥. *de tut.* 60 V. *l.* 8. ℨ. *de curat fur.* 61 V. §. 3 ℥. *eod.* 62 V. *tit.* ℨ. *de curat bon. dando.* 63 Num idem fuerit, ſi cognatis collateralibus vel transverſalibus pupilli cognatis inimicus fuerit? Id arbitrio Judicis, & regionis conſuetudini relinquendum. *Bart.* 64 Alienari ſcil. vide *l.* 22. *C. de adm. tut.* 65 *l.* 7. §. 2. ℨ. *eod.* §. 9. *Inſt. eod. l.* 6. ℨ. *ubi pupill. educari.* 66 Tutor. 67 Advocati dandi ſunt pupillo adverſus tutorem ſuum de alimentis litiganti. 68 V. *l.* 1. *in fin.* ℥. *eod.* 69 *l. ult. in fin. C. arbitr tutelæ.* 70 Tutores, qui repertorium non fecerunt, vel qui pecuniam. *Haloa.* adde *l.* 9. ℥. *de tutelis.* 71 Lege 12. Tabularum ex Cujacii ſententia, qui hæc verba refert ad legem 12. tab. 10. *obſerv.* 11. 72 *l.* 4. *in fin.* ℨ. *eod.* 73 Vel paupertatem. *l.* 2. *C. de tut. vel curat. qui ſatis non ded.* 74 *l.* 4. ℨ. *eod.* 75 Quæ non cadunt in ſpeciem doli, de quibus §. *ult.* ℨ. *eod.* 76 Infamis fit tutor ob dolum remotus, hac lege & *l.* 7. *in fin.* ℨ. *l.* 3. *in fin.* ℥. *eod.* §. 6. *Inſt. l. ultim. C. h. t.* 77 *l.* 2. §. 2. ℥. *de his, qui notant.* 78 Cur ita? collige ex *l.* 104. ℨ. *de regulis jur.*

dici

dici hunc integræ esse famæ: Et est verum. §. 3. Si Prætor sententia sua non removerit tutela, sed gerere prohibuit, dicendum est, magis esse, ut & hic desinat tutor esse. §. 4. Qui nihil gesserunt, non possunt suspecti postulari: verum ob ignaviam, vel negligentiam [1] vel dolum, si dolo fecerunt, possunt removeri.

De satisdatione.

5. IDEM lib. 3. Disputationum.

SUspectus fieri is [2] quoque qui satis dederit, vel nunc offerat, potest; expedit enim pupillo, rem suam salvam fore, quam tabulas rem salvam fore cautionis habere: Nec ferendus est contutor, qui ideo collegam suum [3] suspectum [4] non fecit, quoniam cautum erat pupillo.

6. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

QUia satisdatio propositum tutoris malevolum [5] non mutat, sed diutius grassandi in re familiari [6] facultatem præstat.

De impuberibus accusantibus tutores, vel adultis curatores.
1. De lata negligentia. 2. De tutore, qui non præstat alimenta. 3. Si tutor datus non compareat.

7. ULPIANUS lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

IMpuberibus [7] quidem non permittitur suspectos [8] facere: adolescentibus [9] plane volentibus suspectos facere curatores suos permittitur, dummodo [ex] consilio [10] necessariorum id faciant.

§. 1. Si [11] fraus non sit admissa, sed lata negligentia, quia ista prope fraudem accedit, removeri hunc quasi suspectum oportet.

§. 2. Præterea accesserunt quædam species ex Epistola Imperatoris nostri, & D. Severi [12] ad Atriunculonium [13]: nam adversus eos, qui ne alimenta [14] decernantur sui copiam perseverant non facere, ut suis rebus careant præcipitur; reique servandæ causa pupillus in possessionem mittatur ejus, suspectus qui sententia [15] sua factus est; quæque mora deteriora futura sunt, curatore dato distrahi jubentur. §. 3. Item si quis tutor datus non compareat, solet [16] Edictis evocari, novissimeque, si copiam sui non fecerit, ut suspectus removeri, ob hoc ipsum quod copiam sui non fecit. Quod & perraro & diligenti habita inquisitione faciendum est.

De moribus & paupertate tutoris.

8. IDEM lib. 61. ad Edictum.

SUspectum tutorem eum putamus, qui moribus [17] talis est, ut suspectus sit: enimvero tutor, quamvis pauper [18] est, fidelis tamen & diligens, removendus non est quasi suspectus.

De cognato vel affini pupilli, vel patrono tutore.

9. MODESTINUS lib. sing. de Eurematicis.

SI tutor aliquo vinculo necessitudinis vel adfinitatis pupillo conjunctus sit, vel si patronus pupilli liberti tutelam gerit, & quis eorum a tutela removendus videatur, optimum factum [19] est, cur. torem ei potius adjungi [20], [quam eundem] cum notata fide & existimatione removeri.

De periculo post remotionem.

10. PAPINIANUS lib. 12. Quæstionum.

DEcreto Prætoris ut suspectus remotus, periculum futuri [21] temporis non timet [22]: iniquum [23] enim videtur, removeri quidem a tutela vel cura, in futurum autem non esse securum.

De tutela finita.

11. IDEM lib. 5. Responsorum.

POst finitam [24] tutelam, cognitio suspecti tutoris, quamvis pridem recepta, solvitur.

De fraude tutoris per servum detegenda.

12. JULIUS AQUILA lib. 1. Responsorum.

NIhil proponi, cur præscribere [25] curator possit in cognitione suspecti, quominus religio Prætoris a pupillari servo [26] detegente fraudes instruatur [27].

1 l. 2. l. 3 C. h. t. 2 l. 6. ff. §. penult Inst. eod. l 17. §. 1. supr. de testam. tut. Goth. Vid. Ant. August. emendat. lib. 4 cap. 8 Hotoman. lib. 2. obs. cap. 3 in fin Ans. 3 l. 3 in pr. supr. eod. 4 Atqui collega ad reddendam rationem non tenetur. l. 19. ff. de adm. & peric tut. 5 Vid. l. 17. §. 1 supr. de testam. tut. vide l. 21. § 5. supr. de tutor. datis 6 Pupilli bonis. 7 l. 6. in fin. C §. 4. Inst. eod. 8 Tutores vel curatores suos. 9 Adolescentis, & impuberis in suspecti tutoris postulatione dissimilitudo: Hi suspectos non faciunt, illi consilio necessariorum faciunt. 10 Consilium sequi necessariorum interdum lex nos jubet. 11 l. ult. C. h. t. 12 Caracalla & Severus de quorum nominibus & eorum differentiis, vide Revard. var. lib. 3. cap. 10 Ans. 13 Atrium Clonium. 14 Vid. l. 3. §. 14. ff. §. 9. Inst. eod. 15 Fugitivus sententia sua fit suspectus, quoties nimirum fuga ipsa habetur pro delicto. Adde quæ de fuga scripsi ad l. 28. in fin. infr. de bonis libert. adde l. 1. C. de desertorib. l. locorum. C. de omni agro deserto. Nov. 53. 16 l. 68. supr. de judiciis. 17 Mores faciunt suspectum tutorem, (dic idem in nuncio, & tabellario) non facultates. §. fin. Inst. l. 5. C. eod. adde l. 7. §. 4. supr. de admin. & peric. tut. 18 Pauper, si fidelis sit & diligens, non removetur a tutela quasi suspectus. §. ult. in fin. Inst. eod. 19 *Optimum factum est*, & ita locutus est Cicero 1. in Catil. Salust. in Jugurthino. Plautus in Aulularia. v. Cujac. 12. obs. 32. & l. 58. supr. soluto matr. 20 Imo removendus est omnino. l. ult. in fin. C. arbitrium tutelæ. 21 Id est, insequentis temporis. 22 l. 22. C. de excusat. 23 Remotus a tutela periculum anteactæ tutelæ præstat, non autem id, quod, postquam remotus est, tutelæ acciderit. 24 l. 1. C. eod. adde §. 8. Inst. eod. 25 Excipere, ut in l. 15. §. 7. ff. ad l. Jul. de adult. 26 V. l. 34. supr. de admin. & peric. tut. 27 V. l. 1. supr. de fide instrum.

LIBER VIGESIMUS SEPTIMUS.

TIT. I.

DE [1] EXCUSATIONIBUS [2].

Præfatio. 3. Qui creari non possunt. 4. De ingenuis & libertinis. 5. De sponsis.

1. MODESTINUS lib. 1. [3] Excusationum.

HErennius [4] Modestinus, Ignatio Dextro S. Conscribens librum, ut mihi videtur, utilissimum, quem *excusationem tutelæ & curatoriæ vocavi*, hunc tibi misi. §. 1. Faciam autem, quoad possibile erit, de his doctrinam manifestam, enarrans legalia Græcorum voce, etsi cognovero, inepta [5] ea ad transferendum esse. §. 2. Apponam [6] dicendorum narrationi etiam ipsa [7] legum verba [8], si necesse erit, ut dicendorum simul, & legendorum usum habentes, integritatem indigentibus, & utilitatem præbeamus. §. 3. Dicendum igitur primum est, *quos creari non oporteat.* §. 4. Libertinis pupillis ingenuos [9] tutores, vel curatores Præsides non dabunt, nisi omnimodo libertinorum penuria [10] secundum locum illum sit: libertinis [11] enim libertinos solos oportere dari, qui ex eodem [12] loco sint [13], Oratio Divi Marci jubet. Si autem dabitur, Divus Severus impuberum curam habens, obligatum eum esse tutelæ, nisi [14] juste rationes reddiderit, rescripsit [15]. §. 5. Non potest curator esse sponsæ [16] sponsus, ut senatus dicit: creatus autem talis, absolvetur [17].

De septuagenario. 1. De ætate probanda. 2. De numero liberorum. 9. De tribus tutelis.

2. IDEM lib. 2. Excusationum.

EXcusantur a tutela [18] & curatoria qui septuaginta [19] annos compleverunt. Excessisse autem oportet septuaginta annos tempore [20] illo, quo creantur, aut quo hereditatem adiit quis; aut quo conditio, quæ testamento inscripta est, completa est: non intra tempora excusationis. §. 1. Ætas autem probatur aut ex nativitatis scriptura [21], aut aliis [22] demonstrationibus legitimis.

§. 2. Remittit [23] a tutela vel curatoria & liberorum multitudo [24]. §. 3. Legitimos [25] autem liberos esse oportet omnes, etsi non sint in potestate [26]. §. 4. Oportet [27] autem liberos vivos [28] esse quando [29] tutores patres dantur: qui enim antea decesserunt, his non connumerantur: neque rursus nocent, qui postea moriuntur: Et hoc ita inquit constitutio Divi Severi.

§. 5. Hoc autem videtur quidem dictum esse de tutore dato secundum testamentum: convenit autem hoc & in omni alio.

§. 6. Qui autem in ventre est, etsi in multis partibus legum comparatur [30] jam natis, tamen neque in præsenti quæstione, neque in reliquis [31] civilibus muneribus prodest patri: & hoc dictum est in Constitutione Divi Severi. §. 7. Non solum autem filii remissionem tutelæ tribuunt, & filiæ, sed etiam nepotes [32] ex filiis masculis nati, masculi & fœminæ. Auxiliantur autem tum quando patre eorum mortuo illius locum supplent [33] avo. Quotcunque autem nepotes fuerint ex uno filio, pro uno filio numerantur [34]. Hæc autem ex constitutionibus, quæ de *liberis* loquuntur, possunt colligi: nusquam enim facile est invenire, ubi de *filiis* loquatur constitutio, sed de *liberis*: appellatio autem hæc & ad nepotes [35] extenditur [36]. §. 8. Numerum autem liberorum determinatum constitutionibus esse oportet unicuique, tunc cum creatur: nam si [37] post creationem generantur, non auxiliantur, ut constitutio inquit Severi & Antonini. §. 9. Amplius autem & qui habet tres [38] tutelas, aut tres curatorias [39]: aut commixtim [40] tres curatorias, & tres tutelas, & adhuc manentes, hoc [41] est, nondum excedentibus [42] ætatem minoribus, hi excusantur ad tutelam vel curatoriam vocati [43]. Sed tamen & si curator quis fuerit, non impuberis [44], sed furiosi, [seu prodigi], in numerum curarum & hæc computabitur curatoria: quod sic se habere docet constitutio Severi & Antonini. Dicit autem hæc & nobilis [45] Ulpianus de tribus tutelis.

3. ULPIANUS lib. sing. de Officio Prætoris Tutelaris.

TRia [46] onera [47] tutelarum dant excusationem. † *Tria* autem *onera* sic sunt accipienda, ut non numerus [48] pupillorum plures tutelas faciat, sed patrimoniorum separatio [49]: & ideo qui tribus fratribus

1 L. 5. C. 62. ad 70. 1. Inst. 25. Paul. 2. sent. 27. 38. Eclog. 1. 2 Tutorum scil. ut enim senatorum alii a senatu amoventur, alii excusantur: ita & tutores a tutela. Cujac. hic. 3 Sex libros excusationum conscripsit Modestinus, titulum autem eis fecit, παραίτησις ἐπιτροπῆς καὶ κουρατορίας. 4 Interpretatio hæc Latina cujusdam Latini interpretis insulsissimi, & imperitissimi est, non Modestini, qui Græce scripsit: cujus extant Græca fragmenta hæc. 5 Δύσφραστα, coguntur tamen Græci sæpissime Latinis uti vocibus, quales sunt illæ, *Curator, oratio, incola, spado, [illegible]arium, veteranus, primipilus, legionarius, togatarius, caliga, patronus, excusatio, librarii, calculatores.* 6 Vide l. 2. §. 2. ff. qui petant tutores. 7 Verba sive sententiæ, sive testimonia, quæ commode in vulgarem sermonem transferri non possunt, ipsissima, & ut ita loquamur, de verbo ad verbum, & formaliter referenda sunt. 8 An quædam ex libris Ulpiani, & Pauli? an constitutiones imperatorum? vid. Anton Aug. hic. & Cujac. 9 l. 3. C. eod. 10 Nobilium penuria ignobiles ad dignitates promoveri posse hinc colligunt, juncta l. generaliter. 3. §. 2. ff. de decur. l. honor. 14. in fin. ff. de mun. 11 l. 27 in fin. ff. de tutorib. datis. 12 l. 13. in fin. ff. eod. l. 3. ff. de tutorib. dat l. 5. C. qui dare tut l. 3. C. qui pet. tut. 13 Imo & eos, qui non sunt ex eodem loco. l 10. supr. de tutelis. vide Cujac. hic. 14 Ἐὰν μὴ ἐμπροθέσμως δικαιολογήσεται, nisi tempore finito se excusaverit. 15 Tutor datus non juste, si administrat rationes, perinde tenetur reddere, ac si juste datus esset. 16 Imo vetat curatorem fieri μνηστῆρα μνηστῆς utriusque verbi appellatio ad eos pertinet, qui matrimonio juncti sunt: & ita apud *Matthæum & Lucam*, quidam non inepte, μνηστευθεῖσαν, & μεμνηστευμένην nuptam interpretantur. vide l. 14. ff. de rit. nupt. De tutela fœminarum vide Cujac. 7. observ. 41. 17 Ἀπολυθήσεται, excusabitur. 18 Et a cæteris muneribus personalibus. l. 3. C. qui ætate vel profess. 19 §. 13. Inst. h. t. l. un. C. qui ætate. l. 3. C. qui ætate, vel profess. 20 Ætas, quæ certo tempore, aut in negotio aliquo, puta ad excusationem, exigitur, initio ipsius negotii esse debet: ita ut postea superveniens, pendente judicio nihil conferat ad excusationem. 21 Ex παιδογραφιῶν, natalibus, professionibus. vide l. 13. l. 16. ff. de probationibus. 22 Dixi ad l. 13. ff. de probat. l. 2. C. de his, qui veniam ætatis. 23 Id est, excusat. 24 πολυπαιδία, de qua vide Inst. eod. in princ. l. 1. C. qui num. lib. exemplum summi favoris, vide l. 7. §. 3. ff. de bonis damnat. Multi porro dicuntur duo, tres, quatuor, quinque. 25 Non naturales tantum, Theoph. Inst. eod. Publice enim interest legitime progenitis patriam augeri, l. 2. C. de indict. vidui. non adoptivis. vide l. 2. §. 2. infr. de vacat. muner. 26 Si quidem emancipati prosunt. d. l. 2. §. 5. 27 Si quis velit se excusare numero liberorum. 28 Defuncti enim non prosunt, nisi in bello amissi. vide l. 18. ff. eod. 29 Facit l. 28. ff. eod. 30 l. 7. supr. de statu hom. 31 Cur ita? vide quæ notavi ad l. 9. in fin. ff. ad l. Falcid vide hic Cujac. 32 l. 3. C. de his qui num. lib. 33 Avus mortuo filio tenet locum patris, & nepotes locum filii. adde l. sed si condition. 6. §. nepotes. 1. ff. de heredib. inst. 34 Ut non eorum capita numerentur, sed stirpes: quin & ita fit in successione ab intestato. vide §. 6. Inst. de hered. quæ ab intestato 35 Nepotes excusant a tutela ut filii. 36 Id est, porrigitur, quia non est propria extensio, sed generalis vocabuli prædicatio. vide l. 104. ff. de verb. sign. 37 §. 4 ff. eod 38 l. 4 ff. §. 5. Inst. eod. l. un. C. qui num. tut. 39 Curationes. 40 Imperfectæ duæ excusationes ejusdem generis perfectam constituunt. 41 Tutela adhuc manere dicitur, nondum excedentibus ætatem minoribus. 42 Vide l. non tantum. 17. ff. eod. 43 Non tamen excusantur a reliquis muneribus civilibus. l. 3. C. de excus. mun. 44 Μὴ ἀφῆλιξ, id est, non minoris 25. annis. Anton. Aug. hic. 45 Κράτιστος, alibi dicitur egregius. l. 2. in fin. ff. qui petant tut. nobilissimus. l. 4. in fin. infr. eod. 46 l. 2. §. ult. ff. eod. 47 Recte quia si quarta est affectata, non est onus. 48 §. 5. Inst. eod. 49 Vide l. 15. §. 15. l. 31. in fin. ff. eod.

tutor datus eſt, qui indiviſum [1] patrimonium haberent; vel quibusdam tutor, quibusdam curator, unam tutelam ſuſcepiſſe creditur.

4. MODESTINUS lib. 2. Excuſationum.

DIximus [2] tres habentes tutelas ad quartam non vocari. Quæſitum eſt igitur, ſi quis duas habens tutelas, deinde ad tutelam tertiam vocatus appellaverit [3], & adhuc pendente [4] judicio appellationis ad quartam tutelam promoveatur, utrum a quarta ſe excuſans mentionem [5] faciet & tertiæ, an omnino dimittet illam? Et a Divo Severo & Antonino conſtitutum invenio; non oportere ad quartam promoveri a tertia appellantem [6]; ſed pendente tertiæ creationis excuſatione [7], illius finem expectare [8], terminum futurum quartæ creationis: recta ratione: ſi enim ordine præpoſtero [9] quartam ſuſcipiat quis, eveniet, ut poſt tertiam extantem, injuſta tertiæ appellatione apparente, quatuor oneribus gravetur extra [10] leges. §. 1. Si pater in tribus fuerit muneribus aut tutelarum aut curatoriarum, filius ejus non vexabitur [11]: & ita conſtitutum eſt a Divo Severo & Antonino. Hoc autem & e contrario eſt, quod oportet filii tutelas remiſſionem patri dare: & rurſus utriſque communes, id eſt, unam filii, & duas patris, aut è converſo. Tunc autem [12] hæc ita ſe habent, cum onus uni [13] domui, non [14] ſeparatis contingit. Scribit autem & Ulpianus nobiliſſimus [15] hæc eadem.

5. ULPIANUS lib. ſingulari de Officio Prætoris Tutelaris.

TRia [16] onera in domo una [17] eſſe ſufficit: proinde ſi pater alicujus, vel filius, vel frater [18], qui eſt in ejusdem poteſtate [19], tria onera ſuſtineat, quæ ad periculum patris ſui ſpectent, quia voluntate ejus adminiſtrant, omnibus excuſatio a tutela competit. Sed ſi non patris voluntate adminiſtrent, non prodeſſe ſæpe reſcriptum eſt.

De profeſſoribus & medicis. 12. *De Juriſperitis.* 13. *De athletis.* 14. *De Sacerdotio.* 15. *Quale munus ſit tutela.* 16. Περὶ στρατηγῶν τῶν πόλεων, hoc eſt, *De magiſtratibus municipalibus.* 17. *De capitalibus inimicitiis.* 18. *De ſtatus controverſia.* 19. *De Ruſticis, humilibus & illiteratis.*

6. MODESTINUS lib. 2. Excuſationum.

SI duas habenti tutelas aliæ duæ ſimul ſuperinductæ fuerint, quæ eſt ordine tertia, auxiliabitur ei, ad remiſſionem quartæ, etſi [20] Imperator [21] fuerit, qui quartam injunxerit, aut tertiam, & antequam cognoſcat [22] Imperatoris mandata promotus [23] erit ad aliam [24]. Si [25] autem ordo non apparuerit, ſed in una die duæ creationes proponerentur in diverſis chartis, non qui creatus eſt, ſed qui creavit, eliget [26], quam oporteat eum ſuſcipere. §. 1. Grammatici, Sophiſtæ, Rhetores, Medici qui περιοδευταὶ, id eſt, circulatores [27] vocantur, quemadmodum a reliquis muneribus, ita & a tutela & a cura requiem [28] habent [29]. §. 2. Eſt autem & numerus Rhetorum [30] in unaquaque civitate, qui vacationem munerum habent, & hæreſes [31] quædam propoſitæ lege: quod manifeſtum eſt ex Epiſtola Antonini Pii, quæ deſcripta quidem eſt communitati Aſiæ, univerſo [32] autem orbi conveniens eſt, cujus capitulum hic ſubjectum eſt: *Minores quidem civitates poſſunt quinque* [33] *medicos* [34] *immunes habere, & tres Sophiſtas* [35], *& Grammaticos totidem: majores autem civitates ſeptem, qui curent; quatuor, qui doceant utramque doctrinam; maximæ autem civitates decem Medicos, & Rhetores quinque, & Grammaticos totidem. Supra* [36] *hunc autem numerum ne maxima quidem civitas immunitatem præſtat. Decet autem maximo quidem numero uti* [37] *Metropoles* [38] *gentium: ſecundo autem, quæ habent vel forum* [39] *cauſarum* [40], *vel loca judiciorum: tertio autem reliquas.* §. 3. Excedere [41] quidem hunc numerum non licet, neque ſententia [42] ſenatus, neque alia qua adinventione: minuere autem licet: quoniam pro civilibus muneribus apparet hoc tale factum. §. 4. Et utique non aliter de immunitate hac fructum habebunt, niſi decreto [43] ſenatus inſcripti [44] fuerint numero conceſſo, & circa [45] operationem [46] ſe negligenter non habeant. §. 5. Et Philoſophos quidem liberari a tutelis Paulus ſcribit ita: † *Philoſophi, Oratores, Grammatici, qui publice juvenibus proſunt* [47], *excuſantur a tutelis* [48], nam & Ulpianus lib. IV. de officio Proconſulis ita ſcribit. §. 6. *Sed &* [49] *reprobari* [50] *medicum poſſe a Republica, quamvis ſemel probatus ſit, Imperator noſter cum Patre Lælio Baſſo reſcripſit.* §. 7. De Philoſophis autem eadem conſtitutio D. Pii ita dicit: *Philoſophorum autem non conſtitutus eſt numerus*, quia rari [51] ſunt, qui philoſophantur [52]. *Exiſtimo autem, quoniam qui divitiis ſuperabundant, voluntarie* [53] *tribuent pecuniam in utilitates patriæ* [54]: *ſi autem proprie loquantur de ſubſtantia, inde jam manifeſti fient non philoſophantes.* §. 8. Eſt autem Imperatoris Commodi conſtitutionibus inſcriptum capitulum ex epiſtola Antonini Pii, in qua manifeſtatur, & philoſophos habere immunitatem tutelarum: ſunt autem hæc verba: *Conſimiliter autem his omnibus Divus pater meus* [55] *mox ingrediens* [56] *principatum, conſtitutione exiſtentes honores & immunitates firmavit ſcribens*, Philoſophos, Rhetores, Grammaticos, Medicos *immunes eſſe gymnaſiis* [57] *ſacerdotii* [58] *ſtantes* [59], *& neque ad frumenti* [60], *& vini, & olei emptiones, & præpoſitiones, & neque judicare* [61], *neque legatos eſſe, neque in militia numerari nolentes, neque ad alium* [62] *famulatum* [63] *eos cogi.* §. 9. Amplius & illud ſcire oportet, & eum, qui in patria [64] propria docet, aut medicatur, immunitatem hanc habere: ſi enim exiſtens Comaneus in Cæſarea doceat, aut medicetur, apud Comanenſes immunitatem non habet. & hoc ita promulgatum eſt a D. Severo & Antonino.

§. 10. Valde [65] tamen diſciplinis inſtructos, & ſi ſupra numerum, & in aliena patria moram faciant, eſſe immunes Paulus ſcribit, dicens D. Pium Antoninum ita juſſiſſe. §. 11. Romæ [66] philoſophantem cum ſalario vel ſine ſalario remiſſionem habere promulgatum eſt a Divo Severo & Antonino, ita ac ſi in propria patria doceret. Quibus promulgationibus poteſt quis illam rationem adducere, quoniam in Regia Urbe, quæ & habetur & eſt communis patria [67], decenter utique utilem ſeipſum præbens, non minus, quam in propria patria, immunitate fruetur. §. 12. Legum vero doctores in aliquo præſidatu [68] docentes, remiſſionem non habebunt. Romæ [69] autem docentes, a tutela & cura remittuntur.

§. 13. Ulpianus libro ſingulari de Officio Prætoris Tutelaris ita ſcribit: *Athletæ* [70] *habent a tutela excuſationem, ſed qui ſacris certaminibus coronati* [71] *ſunt* [72]. §. 14. Gentium præſidatus, puta [73] Aſiæ, Bithyniæ, Cappadociæ, tribuit immunitatem a tutelis, hoc eſt, quoad [74] in præſidatu ſunt. §. 15. Tutela non eſt [75] Reipublicæ munus, nec quod ad impenſam pertinet, ſed civile: nec provinciale videtur tutelam adminiſtrare. §. 16. Remittuntur a tutela & cura Magiſtratus [76] civitatum. §. 17. Dat remiſſionem tutelæ & capitalis [77] inimicitia [78] a creato facta adverſus [79] patrem pupillorum, niſi ſecundum teſtamentum [80] apparuerit datus tutor: niſi, poſtquam ſcriptum eſt teſtamentum capitale certamen [81] eis ad invicem conſtitit: vel niſi antiquior quidem eſt teſtamento inimicitia. propter [82] hoc autem videtur eſſe datus tutor, ut ſupponatur debito, & negotiis: & hoc ex epiſtola Imperatoris Severi oſtenditur. §. 18. Amplius autem abſolvitur a tutela, cum quæſtionem quis pupillo de ſtatu movet, cum videtur hoc

1 Indiviſa patrimonia, unius patrimonium cenſentur. *c. 1. extr. ne ſede vacante.* 2 *d. §. ult & l. 3. ff. eod. l. 6. ff. eod.* 3 Quidam appellari non poſſe a tutelæ datione exiſtimant: verum id Cujacius negat. *arg. l. 13. l. 16. ff. eod. l. pen. ff. de tut. datis. l. 20. ſupr. de adminiſt. & peric. tutor. l. 17 in fin. ff. de appellat l. 1. §. 1. ff. quando appellandum. l. 18. C. h. t.* 4 Appellatione pendente nihil eſt innovandum, ſive cauſam ſpectes, in qua eſt appellandum, ſive eam, quæ ei cohæreat. vide *l. un ff. nihil innovari appellatione interpoſita.* 5 Appellationi non renunciat, qui ſententiam pro ſe allegat. *Bald.* 6 Ἀλλὰ μετεώρου οὔσης τῆς ἐπὶ τῇ τρίτῃ χειροτονίᾳ δικαιολογίας τὸ ἐκείνης τέλος περιμένειν, id eſt, *ſuſpenſa allegatione tertii ejus finis exſpectabitur.* Tertiam vocat ſententiam, cauſam appellationis, ex qua cognoſcetur, quarta ſubeunda ſit, necne, ſi hac non liberatur, altera liberabitur, & e contra. Quarta ordine decretorum eſt quarta, vi ipſa & effectu eſt tertia: ſed non antequam de tertia bis ſecundum tutorem judicetur. vide Cujac. *hic.* 7 Vel appellatione. 8 Quoties alterum ab altero dependet, principale prius inſpiciendum eſt. 9 Præpoſteratio litis non permiſſa. 10 Παρὰ τοὺς νόμους, id eſt, *præter.* 11 Cur non vexabitur? Quoties paterfamilias unius domus onera ſuſtinet, toties ejusdem domus liberi onera non ſuſtinent. Onus patri impoſitum, & ab eo præſtitum, prodeſt liberis, ut aliud onus non ſubeant. adde *l. filio pater. 87. ff. de legat. 1. l. 1. C. de mun. & honorib. non continuandis.* 12 Tria onera tutelarum in una domo ſufficiunt, *l. 5. ff. h. t.* 13 *Domum* enim dicimus plures perſonas unius poteſtati ſubjectas. *l. 1. C. de munerib. & honorib. non continuandis. lib. 10. tit. 40. l. 3. C. de filiisfam. quemadm. lib. 10. tit. 60.* Theoph. §. ἑνὸς διατιθεμένου. *Inſt. de teſt.* 14 Unitas domus inter patrem & filium videtur ex patria poteſtate. 15 Κράτιστος, uti *l. 2. in fin. ff. eod.* Præſides provinciarum vocabant κρατίστους, ut ex Actis Apoſtolorum apparet *c. 23. 24. 26.* 16 Dixi *l. 2. §. 9. & ſeqq. l. 67. §. 2. ff. de ritu.* 17 Dixi *l. 4. §. 1. ff. eod.* adde *l. 31. in fin. ff. eod.* 18 Adde *l. 67. §. 2. ſupr. de ritu.* 19 *l. 3. C. de filiisfam.* 20 Interpretamur voluntatem Principis ex jure communi. 21 Excuſare ſe a tutela quis poteſt, etiamſi eam injunxerit Princeps. 22 Principem non contemnit, qui ignorat ejus mandatum: Unde rurſus notant, mandatum Principis non obligare ignorantes. 23 Appellat etiam promotus ad honores. 24 Ordinis ratione inferioris factum præfertur facto Principis. *Bald.* 25 Ordo certus ſervandus, incertus a judice definiri debet. 26 Gratiæ locus non eſt in neceſſariis: Sed & id colligunt, Dubium, quod ex facto judicis oriatur, per judicem ipſum definiri. Ejus eſſe definire, cujus ſit diſponere. 27 Circuitores: circumforanei: recte, ſi dixiſſet περιαγυρταί. de periodeuta vid. *l. 42. §. 9. in fin. C. de epiſcop. & cler.* datur medicis circuitoribus tantum immunitas, non iis, qui ſedentarii ſunt, & in umbra ſtudia medicinæ exercent, Cujac. *hic.* 28 Id eſt, excuſationem. 29 Et merito, eſt enim eorum cauſa juſtiſſima. *l. 1. ff. de extraordin. cognit.* 30 Ῥητόρων, id eſt, profeſſorum liberalium artium, de quibus dicam ad *l. 4. C. de profeſſor. & med.* 31 Καὶ αἱρέσεις, id eſt, conditiones (male Accurſius diviſiones civitatum: nec enim Juriſconſultus dixit διαιρέσεις). Lex enim has conditiones dat, ut profeſſores & medici probentur decreto ordinis: & ſic *conditiones propoſitas* dicit lex penultima *ff. de condit. & demonſtrat.* 32 Principem eſſe totius orbis Imperatorem hinc vane colligunt. 33 *l. 1. ff. de decretis ab ordine.* 34 Hi Archiatri dicuntur, quaſi principales medici, honorati comitiva primi & ſecundi ordinis. vide *l. ult. C. de profeſſor. & med.* 35 *Sophiſtæ*, qui docent præcepta dicendi: *Rhetores*, etiam ii, qui non docent. vide Cujac. *hic.* vel hi Latine, illi Græce docuerunt. 36 Immunitatem ab oneribus publicis civitates alicui præſtare non poſſunt, niſi ſuum in præjudicium. 37 Urbium aliæ, metropoles; aliæ forum cauſarum habent, aliæ neutro jure cenſentur. 38 Metropolitanæ urbes, aliis majores. 39 Non omnis civitas forum cauſarum habet: ſine foro cauſarum civitas eſſe poteſt. 40 Ἀγορὰς δικῶν, alii legunt ἀγορᾶς δικαίου vel δικαίων, id eſt, *jus fori*: quam lectionem probat hic Cujac. 41 Numerum a ſuperiore ſtatutum inferior excedere non poteſt 42 Principis major eſt poteſtas, quam ſenatus. vid *l. Barbarius. 3. ff. de off. Prætoris.* 43 *l. 7. C. de profeſſorib. & med.* 44 Privilegio non fruuntur, qui matriculæ non ſunt inſcripti. 45 Salarium profeſſori non debetur lectiones non continuanti. 46 Ut immunitas datur tantum medicis circuitoribus. *§. 1. ff. eod.* ita & Rhetoribus ſophiſtis, Præceptoribus & magiſtris. 47 Profitendo. *Goth.* Vide Ferrandum *lib. 1. explic. cap. 26.* A Gellium *lib. 15. cap. 11.* Mod. 48 At non a muneribus patrimonialibus. *§. 7. ff. eod.* 49 Reprobari poteſt Medicus etiam ſemel probatus. Cur poteſt? Publicæ utilitati id debetur. 50 Vide *l. 2. l. 8. 10. C. de profeſſ. & med.* 51 Rari ſunt, qui philoſophantur, *ut hic.* Sic rari boni apud Juvenalem *Satyr. 8.* Sic rari Oratores, & quidem pauciores, quam in ſua quaque arte alii profeſſores. De quo Cicero queritur *lib. 1. de Oratore.* 52 Vix ſingulæ ætates ſingulos ferunt philoſophos. 53 Hinc conſtat philoſophos non excuſari a muneribus patrimonialibus. v. *l. 6. C. de muner. patrimonialibus.* 54 Philoſophus verus non eſt, qui de ſuis bonis ſollicitus eſt. opes contemnit philoſophus. vide *d. l. 6. C. de muner. l. 8. C. de profeſſor.* 55 Hadrianus ſc. *argum. l. ult. ff. de mun.* 56 Moris enim erat initio imperii cujusque immunitatem vel petentibus confirmare, vel etiam ultro non petentibus concedere ex inſtituto Tiberii, Suet. *in Tiber.* Extat etiam edictum Nervæ confirmantis beneficia a Domitiano conceſſa. Plin. 12. *epiſt.* Aurelius Victor in eodem. Cujac. *ad l. 2. §. 1. ff. eod. hic.* adde Plin. 2. 57 Ἀτελεῖς εἶναι γυμνασιαρχιῶν, ἀγορανομιῶν, ἱερωσυνῶν. Gymnaſiarchæ præſunt exercitio palæſtræ, cum ſumptu aliquo. Heſych. Ulp. *in orat. contra Leptinem.* Philo *in Flaccum.* Cujac. *hic.* Gymnaſiarches idem quod Xyſtarches, oleum certaminibus præbens. De ædilitate v. *l. 1. ff. de via publica.* 58 De ſacerdotiis veterum v. quæ notavi ad *l. 1. C. de offic. Comitis Orient.* 59 Ἱερωσυνῶν, ἐπισταθμιῶν. Heſych. ἐπισταθμία ὑποδοχὴ ξένων. Cuj. 60 A munere ſitoniæ, vel elæoniæ. 61 Quod alias invitis injungi ſolet. *l. 18. §. 14. infr. de mun. & hon.* 62 Ὑπηρεσίαν ἐθνικὴν, Provinciale munus. Ant. Aug. Cujac. *hic.* 63 Puta ſuſcipiendorum hoſpitum. *l. 11. ff. de vacat. mun.* non vulgarium, ſed eorum, qui ſunt in comitatu Principis, aut legati. 64 Originali, & communi, puta Romæ. v. *l. 9. ff. de vac. mun.* 65 Valde docti privilegia habent, quæ minus docti non habent. 66 Vid. *l. 9. ff. de vac. mun.* 67 *l. 33. ff. ad municipalem.* 68 Ἐπαρχίᾳ in aliqua provincia. 69 Juris profeſſores Romæ excuſationem a tutela habent. 70 Vid. *l. 5. C. quæ res pign.* 71 Coronari caput in ſignum honoris hinc colligit Bald. 72 Hos vocabant στεφανίτας ἀγῶνας, Galenus *ad Thraſibulum.* adde *l. 1. C. de athletis.* alii ſunt, qui dicuntur ἀργυρίται, quos qui vicerunt, conſequuntur pecuniaria commoda. Ulp. *in orat. in Leptinem.* vid. *l. 40. ff. de re judic.* 73 Ἀσιαρχία. *Act. 19. 30. 4. Euſeb. 15.* Hoc ſacerdotio qui fungebantur ſuis ſumptibus, præerant ludis inſtitutis in honorem Dei. Hinc Aſiarchæ. *l. 8. ff. de vacat. muner.* Bithyniarchæ, Cappadociarchæ, Phœniciarchæ, Syriarchæ. *l. 1. C. de naturalib. lib. Novell. 89. in fin.* Munerarii dicuntur a Ruffino. De ſacerdotum immunitate, Cicero *in Lucullo.* vide *l. 8. ff. de vacat.* 74 Ceſſante cauſa privilegii ceſſat privilegium. 75 Imo publicum munus eſt, *pr. Inſt. eod.* vide *hic* Cujac. 76 Στρατηγοὶ τῶν πόλεων. v. *l. 15. §. 9. infr.* 77 Κεφαλικὴ ἔχθρα, id eſt, *ob capitalem accuſationem orta. Novell. 90. c. 7.* Ant. Aug. 78 Vid. Covarr. *pract. quæſt. cap. 18.* Menoch. *de arbitr. judic. lib. 1. quæſt. 28. & de ruſticit.* Idem *lib. 2. caſ. 194.* Mod. 79 Inimicus pupillo præſumitur, qui patri pupilli inimicus fuit, etiamſi pupilli pater ſit mortuus. 80 Probatur pax & redintegratio amoris teſtamento, ut per ſubſequentia merita. 81 Κεφαλικὸς ἀγών, id eſt, *lis capitalis*, quam ſola mors diremptura ſit. adde Paul. 2. *ſent. 27. §. 1.* Quid? quæ Capitalis inimicitia apud veteres fuit? Quam ſolenni quadam ratione præſentibus teſtibus profeſſi erant, renunciata amicitia, ut colligi poteſt ex Ciceronis *oratione pro L. Flacco.* Seneca, 16. *epiſt. 2. & 3. de ira. & declam. 10.* Sidonio 7. *epiſt.* Arnobio 2. *adverſus gentes.* Sic Germanicus amicitiam renunciat Piſoni apud Suetonium *in Claudio.* Sic Tiberius Gracchus ex profeſſo inimicitias geſſit cum Africano & Aſiatico Scipionibus. vid. *Valer. c. 1.* Hujusmodi inimicitiæ teſtatæ eidem Valerio, *ibid.* Acerrime, inquit, cum Scipione Africano Macedonicus diſſenſerat: eorumque ab æmulatione virtutis profecta contentio, ad graves teſtatasque inimicitias profecta fuerat. Ita capitales inimicitiæ, *hic. & l. 8. in fin. ff. de procur. l. 15. ff. de recept. qui arbitr. l. 3. §. 11. ff. de adimendis vel transf. legat. l. 9. ff. de his, quæ ut indignis. §. 11. Inſt. eod.* teſtatæ, denunciatæ, quæ ſanguinem & vindictam ſpectant ex profeſſo. 82 Arbitrio judicis definitur, lis ſit reconciliata vero, nec ne.

non

non calumnia [1] facere, ſed bona fide: & hoc Divi Marcus & Severus [2] promulgaverunt. §. 19. De ruſticis autem & humilibus, & illiteratis, ſcribit Paulus ita: Mediocritas [3] & ruſticitas interdum excuſationem præbent, ſecundum epiſtolas Divorum Hadriani & Antonini. † *Ejus, qui ſe negat literas [4] ſcire, excuſatio accipi non debet [5], ſi [6] modo non ſit expers negotiorum.*

De paupertate.

7. ULPIANUS lib. ſing. excuſationum.

PAupertas [7] ſane dat excuſationem, ſi quis imparem [8] ſe oneri [9] injuncto poſſit probare [10]: Idque Divorum Fratrum [11] reſcripto continetur.

De militibus veteranis. 12. *De primipilaribus.*

8. MODESTINUS lib. 3. Excuſationum.

SEd & milites, qui honeſte compleverunt [12] militiæ tempus [13], remiſſionem habent tutelarum adverſus omnes hodie privatos. Adverſus [14] autem filios [15] eorum, qui eidem ordini communicaverunt, & eorum qui olim milites fuerunt, intra annum quidem dimiſſionis remiſſionem habent, poſt annum autem non habent: coæqualitas [16] enim honoris [17] militiæ fortior videtur olim militum privilegio: niſi [18] fortaſſis alias habuerint juſtas tutelæ excuſationes, utputa numerum annorum, vel aliquid tale, quale & privatos adverſus omnes excuſare conſuevit. † Hæc [19] autem de filiis, non de nepotibus eorum, qui olim milites fuerunt. Nepotes [20] enim eorum qui olim milites fuerunt, in eodem loco cum reliquis privatis eſſe creduntur. §. 1. Qui nimirum [21] ignominioſe dimiſſi ſunt [22], ſimiles [23] his qui nequaquam militaverunt, exiſtimantur: & propter hoc neque ipſi habent privilegium [24], neque [25] filiis eorum, qui olim fuerunt milites, tutores dati obligabuntur.

§. 2. Quandoque [26] autem non complent quidam militiæ tempus [27], & tamen habent remiſſionem tutelarum, ſed non eandem cum iis qui compleverunt: qui enim vigeſimum [28] annum militiæ exceſſit, ſimilis eſſe creditur ei, qui complevit tempus militiæ. §. 3. Qui autem intra hos annos dimiſſus eſt, non habet continuam tutelarum immunitatem, ſed ad tempus, quemadmodum & reliquorum civilium, munerum remiſſionem habet: qui enim intra quinque annos [29] militia ſolutus eſt, nullam ſibi vindicabit immunitatem: qui autem poſt quinque annos, unius anni habet immunitatem: qui autem poſt octo, biennii: qui autem poſt duodecim, triennii: qui autem poſt ſexdecim, quadriennii: qui autem poſt viginti, ſicuti ſupra diximus, continuo abſolvetur. §. 4. Qui autem inter nocturnos cuſtodes [30], qui ſunt Romæ, militaverit, anni ſolius habet remiſſionem.

§. 5. Ita autem, ſi honeſte ſcilicet abſoluti fuerint, ſicut dictum eſt, vel propter ægritudinem cauſariam [31] remiſſionem acceperint: eſt [32] enim & hæc honeſta: qui enim ignominioſa potitur remiſſione, non habet vacationem. §. 6. Veteranus [33] autem eſſe creditur, non ſolum legionarius, ſed & omnis [34], qui qualitercunque [35] militavit, etſi honeſte eſt & ipſe ſolutus: [filiorum tamen tutor creabitur]: etenim legionarius [36] ejus, qui inter nocturnos cuſtodes [37] militavit, filiorum tutor fit. §. 7. Jam vero & militi impuberi [38] curator dabitur, qui olim miles fuerit, ſcilicet ſi pater hujus mortuus fuerit, ſive etiam hic emancipatus [39] fuerit ſimiliter. §. 8. Et de univerſis his conſtitutiones teſtantur [40].

§. 9. Scribit autem & Ulpianus ita. Sed ignominia miſſi ab [41] urbicis plane tutelis excuſabuntur: quia [42] ingredi eis urbem non licet [43]. † Plane, ſi quis in cohortibus urbanis [44] permilitavit [45], licet ante viginti annos mittitur, tamen perpetuam habet a tutelis excuſationem. §. 10. Quæſitum eſt autem, utrum unam & ſemel tutelam recipiunt, qui olim fuerunt milites, vel uno tempore non amplius quam ſemel: quieſcente autem prima tutela, rurſus [privilegium] recipiant [46]: aliter atque in privatis, qui quieverunt: non enim auxiliantur his, qui habuerunt, neque inter tres adnumerantur, ita & in his, qui olim fuerunt milites, non prodeſt [47] creatum eſſe. † Hoc autem & in Curiis [48] eſt promulgatum, ut oſtendit Divi Severi & Antonini conſtitutio. §. 11. Et nihil differt, qualiter indigent filii commilitonis [49] tutore vel curatore, utrum emancipati, vel patre mortuo. §. 12. Primipilarii ex conſtitutionibus imperialibus excuſationem habent reliquarum tutelarum: primipilarii autem filiorum tutores erunt. † Primipilarii autem hi exiſtimantur, qui exercent [50] primum pilum [51]. Si autem non exercens mortuus fuerit, hujus filiorum primipilarius tutor non erit.

De cohorte Prætoria.

9. ULPIANUS lib. ſingul. de Officio Prætoris Tutelaris.

SI Tribunus in cohortibus Prætoriis permilitaverit, etiam a collegarum filiorum tutela excuſabitur, beneficio Divi Severi, & Imperatoris noſtri.

De abſentia reip. cauſa. 1. *De anno vacationis.* 4. *De rebus, quæ ſunt in alia provincia.* 5. *Si primipilo functus tutelam ſuſceperit & rurſus ad militaria munera aſſumatur.* 6. *De aſſeſſore. De excuſatione ad tempus.* 7. *Si minor 25 annis, curator vel tutor detur.* 8. *De adverſa valetudine. De furore.*

10. MODESTINUS lib. 3. Excuſationum.

NOn ſolum autem, qui ad caligatas [52] militias, & reliquas primipilarii militaverunt, ſed & qui qualitercunque neceſſitatis publicæ plebis Romanorum gratia abſentes fuerunt, anni [53] habent vacationem poſt reverſionem [54]. §. 1. Annus denique hic non ſolum his qui compleverunt conſuetum militiæ tempus, in reliquis publicis neceſſitatibus datur, ſed & his, qui qualitercunque [55] quieverunt [56] a publica neceſſitate, & reverſi ſunt, & ſi minus tempus eo, quod conſtitutum eſt, conſummaverunt. §. 2. Quas denique prius habebant tutelas, propter hoc autem depoſuerunt, quoniam publici negotii gratia abibant, has, quum reverſi fuerint, confeſtim recipient, nihil eis auxiliante anno: annus enim ad futuras novasque datur, non ad eas, quæ reſumi debent. §. 3. Annus autem copulatorum dierum ſcrutabitur [57] ex quo quis reverſus eſt: rectam [58] viam dirigens, vel dirigere debens, non eam, quæ eſt ex circuitibus. §. 4. Et qui in teſtamento [59] dati ſunt tutores, renuent ſecundum leges, adminiſtrationem earum [60], quæ in alia provincia ſunt poſſeſſionum, quod oſtendit ſubjecta Divi Severi conſtitutio. *Divi Severus & Antoninus Auguſti Valerio: Teſtamento tutor datus, ante præfinitum diem adire debuiſti, & poſtulare, ut ab adminiſtratione rerum, quæ in alia provincia erant, liberareris.*

§. 5. Qui primum pilum [61] explevit, ſi cum tutelam ſuſcepiſſet unius filii, rurſus [62] in militares neceſſitates [63] aſſumptus erit, deponet ſolicitudinem tutelæ. §. 6. Similiter & in [64] locum illius tutoris, quem poſtea ſibi collegam [65] quis adduxerit, dabitur curator, ut ait conſtitutio D. Severi: quam recte adaptans [66] omnibus [67] ſimilibus capitulis, curatorem dari licet in [68] locum eorum, qui temporis vacationem recipiunt. §. 7. Si libertus impubes dabitur a patrono tutor filiis ſuis, vel alius quicunque minor vigintiquinque annis: donec [69] quidem impubes fuerit, non moleſtabitur: interim autem alter in locum ejus creabitur curator [70]. Similis eſt huic & legitimus tutor [71], ſi impuberem eſſe contigerit: etenim in locum ejus curator [72] interim dabitur. §. 8. Si quis ita ægrotus fuerit, ut oporteat eum non omnino [73] dimitti a tutela, in locum ejus curator [74] [interim] dabitur: ſanatus autem hic rurſus recipiet tutelam. Si quis autem & in inſaniam [75] inciderit, ſimilis eſt huic: & ita Ulpianus ſcribit. Adverſa [76] quoque valetudo excuſat, ſed ea quæ impedimento eſt [77], quominus quis ſuis rebus ſupereſſe poſſit, ut Imperator Noſter cum Patre reſcripſit.

1 Calumnioſa aut falſa excuſatio non præbet excuſationem. Qui ſtatus controverſiam movet pupillo, excuſatur quidem ab ejus tutela: ſi tamen id per calumniam dicit, non excuſatur. Itaque in eas cauſas inquirere judex debet, *ut hic.* Eadem ratio fuerit in eo, qui falſo ſe dixerit pupilli creditorem, ut eo nomine excuſetur. Eadem quoque in eo qui accuſat teſtes, ne eorum teſtimonio accuſari vel convinci poſſit. 2 *Μάρκος καὶ Βῆρος, Marcus & Verus.* Hi ſunt qui *Divi fratres*, & interdum *Fratres Imperatores* vocantur v. Ant. & Cuj. *hic.* 3 Vide *l.* 15. §. 15. & *l.* 40. ff. *eod.* ut Græce *μετριότης*, ita Latine *mediocritas* paupertatem ſignificat, & hoc ſenſu hominem *mediocrem* dicimus, ut *mediocre patrimonium.* 4 Pro ruſtico non eſt habendus, qui peritiam rerum agendarum habet, licet *ἀγράμματος*, id eſt, *licet ignoret literas.* 5 Hodie recipitur. §. 8. *Inſt. eod.* 6 Illiterati non excuſabantur olim a tutela, ſi modo non expertes negotiorum. Quod ad orphanotrophos & hoſpitalarios extendit Bald. 7 Paupertas excuſat a tutela. §. 6. *Inſtit. eod.* Goth. Quis dicatur pauper, v. Schneidw. *ad §. item propter paupertatem. h. t.* Menoch. *lib.* 2. *arbitr. jud quaſt. caſ.* 65. Anſ. 8 Ut non poſſit ſuo ſumptu quædam perficere ſine impenſis pupilli; vel non poſſit avelli a victu quærendo ſibi 9 Facit *l.* 40. ff. *eod.* 10 Paupertas quemadmodum probabitur? creditur dicenti ſe pauperem, niſi contrarium notorium ſit, vel probatum. 11 Severi & Antonini, Theophil. §. 6. *Inſtit. eod.* 12 Quin ut non compleverint, ne quidem ſi velint, tutores eſſe poſſunt. *l.* 4. *C. qui dare tut.* 13 Id eſt, veterani. 14 Privilegiatus adverſus æque privilegiatum non utitur privilegio. 15 *παῖδας.* hinc & ex ſequentibus colligere poſſis appellatione *παίδων* ſolos filios non nepotes intelligi, & *l.* 6. *ſupr. de teſt. tut.* & ideo, cum eſſet interdictum *τοῖς παισὶ*, id eſt, filiis ſenatorum, ne ludi pollucrentur, Auguſtus poſtea idem nepotibus interdixit, Dion. 34. cui regulæ repugnare videtur *l.* 84. ff. *de verb. ſign.* vide Cujac ad *l.* 2. ff. *eod.* 16 Par in parem privilegio non utitur. 17 Honoris ſpecies eſt militia. 18 Privilegio ſublato ſeu revocato, jure communi utitur, qui privilegium amiſit. 19 *Nepotes* jure communi non continentur appellatione *filiorum.* 20 In privilegiis nepotes non continentur appellatione *filiorum.* 21 *Al.* nimium. Unde notavit Baldus in infamia gradus eſſe, ut in virtute. 22 Formulam miſſionis ignominioſæ vide apud Hirtium, *de bello Africano.* adde *l.* 13. §. 3. ff. *de re militari.* 23 Reatus omnem honorem excludit. *l.* 1. *in fin. C. ubi ſenatores.* 24 Ut excuſentur a tutelis. 25 *οὔτε τοῖς τούτων παισὶν πάλαι στρατιώταις*, neque horum filiis, qui olim. Bulgarus ita recte vertit. 26 Militiæ juſtum tempus qui complet, perpetuam habet immunitatem: qui non complet, interdum vel nullam vel temporalem pro rata temporis quo in militia fuit. 27 Ut alii emeriti, quorum ætas militaris definitur ab anno 17. ad 46. ex inſtituto Servii Tullii, & lege Gracchana. 28 *l.* 9. *C. quando provocare.* ante emerita ſtipendia dimittuntur, qui 20. annos in militia fecerunt. *l. ult. C. de his, qui non impletis.* Dion. 57. Tacit. 1. Cujac. *hic.* 29 Vide in hunc locum Cujac. 30 *l.* 1. *l.* 3. ff. *de off. Præf. vigilum.* Vigiles etiam milites ſunt. *l.* 1. ff. *de bonor. poſſ. ex teſt. milit. l.* 15. §. 3. ff. *ad l. Jul. de adult.* Ulp. *tit.* 3. §. 5. ubi vide. 31 *Cauſarii*, ob vitium ægritudinis aut ſenectæ dimiſſi, *l.* 8. *C. de re militari. lib.* 12. ut Græcis *αἰτία*, ſic Latinis cauſa *vitium* eſt, Seneca, *cauſariæ partes animi*, id eſt, vitioſæ. 32 Ægritudo militi parit honeſtam miſſionem. 33 *Συμβετερανὸς* vox hybrida, poterat dicere *συναποστρατευθείς.* 34 Facit *l.* 15. §. 3. ff. *ad l. Jul. de adult.* 35 In quocunque genere militum. 36 *l. ult. C. de excuſat. veter.* 37 De quibus §. 4. ff. *eod.* 38 *Στρατιώτου ἀφήλικος* militis minoris curator: ne alioqui, cum Accurſio, Baldo hic, & Bartolo in *l. in ratione.* §. *quod vulgo.* ff. *ad l. Falcid.* putes, impuberes militare potuiſſe. vide Tiraq. 6. *de nobilitate.* differunt enim impubes, & minor. 39 Pater non eſt legitimus curator filii emancipati, *ut hic.* Quid igitur? judex dat ei curatorem. 40 Teſtimonium lex perferre poteſt: Unde notant, ſtatuti verbis narrationem facti continentibus fidem adhiberi. 41 Infamis excuſatur a tutela in urbe gerenda. 42 Militibus ignominia miſſis in urbem ingredi non licuit. Unde colligas, Eum tutorem in ea urbe dari non poſſe, cui in eam urbem ingredi non liceat. 43 Non quod id eorum honori detur, ut de conductoribus vectigalium dicitur, *l. penult.* §. 10. ff. *de jure immunitatis.* & de iis, qui neceſſitate impediuntur. *l penult. in fin.* ff. *eod.* 44 Hinc milites Urbaniciani. *l.* 35. §. 4. ff. *ex quib. cauſ. major.* Vigilibus incendii urbanis cuſtodia urbis potiſſimum committitur: Prætoriis, cuſtodia Imperatoris, hi *σωματοφύλακες, καὶ δορυφόροι* dicuntur Herodiano, *lib.* 5. vide Cujac. *in hunc locum.* & P. Fabr. 1. *Semeſtr.* 45 *Permilitare* dixit, ut & alias pernoctare, *l. Urbana.* §. *pernoctare.* ff. *de verb. ſign.* Quibus in verbis, *per*, perfectionem quandam adjicit. 46 Privilegium non amittitur per actum contrarium ipſi privilegio. 47 Tutorem creatum eſſe non prodeſt ad excuſationem, ſed adminiſtraſſe: non excuſat creatio, ſed nominatio. 48 *ἐπὶ τῶν κουρατοριῶν.* 49 *Commilito*, qui ſimul militat. 50 *Privilegio* alicui ratione officii vel boni viri conceſſo officium in habitu & actu eſſe debet. *Bald.* 51 Qui fuit primipili centurio, primus centurio, primus centurionum, primi ordinis centurio, dicitur etiam eo nomine & is, qui nondum depoſuit primipilum, cujus præcipuum munus fuit in exhibenda militari annona. vide *l.* 10. §. 5. ff. *eod.* 52 *Caligatæ militiæ* ſunt gregariorum & manipulariorum militum, & tyronum. *Caliga*, militare tegmen pedum. Aliæ ſunt clariores militiæ, vel etiam Palatinæ, nam & in Palatina militia, & in officio Magiſtratuum primipilares fuiſſe conſtat. Cujac. *hic.* dixi ad *l.* 10. ff. *de cuſtodia.* 53 Excuſantur a tutelis intra annum a reditu, qui abſentes Reipublicæ cauſa deſierunt. 54 *l.* 2. *C. ſi tutor vel curat. reipubl.* 55 Imo non qui qualitercunque. §. 2. *Inſtit. eod.* 56 *ἀλλὰ καὶ τοῖς ὁπωσοῦν παυσαμένοις τῆς δημοσίας χρείας*, id eſt, *perfunctis publico negotio.* Cujacius *hic.* 57 Id eſt, non eſt utilis, computatur, ex quo rediit, vel redire debuit recta via, ſine mora, aut ſine circuitione. *l.* 4. ff. *de vacat muner.* 58 Viam rectam, non flexuoſam aut longiorem inſtituere debet, cui iter aliquod commiſſum eſt. vide quæ ſcripſi ad *l.* 3. *C. de uſuris.* 59 Tutor teſtamento datus excuſatur ab adminiſtratione rerum alterius provinciæ, *ut hic.* 60 Adde *l.* 12. *l.* 19. *l.* 21. §. *pen. l.* 42. *l. ult. in fin.* ff. *l.* 2. *l.* 11. *C. h. t. l.* 39. §. 8. ff. *de admin. & peric. tut.* 61 *ὁ πριμίπιλον διανύσας.* Primipilaris excuſatur ab omnibus tutelis, præterquam una filiorum primipilaris, poſt annum. vide *l.* 8. *in fin.* ff. *eod.* 62 Publicum officium poſt tutelam injunctum excuſat ab adminiſtratione, ut interim detur alius. 63 Ad exhibendam annonam, *στρατιωτικὰς χρείας διατρέφας.* 64 §. 2. *Inſt. eod.* §. 5. *Inſt. de curator.* 65 *Συγκάθεδρον.* 66 Legis virtus in eo quoque conſiſtit, ut ſimiles ſimilibus connectantur. 67 Vide quæ notavi ad *l.* 19. *C. de Sacroſ. Eccleſ.* 68 Curator datur in ejus locum, qui excuſationem temporariam habet tutelæ. 69 Spes teſtamentarii tutoris efficit, ut interim detur tutor a judice: locum facit interim dativo tutori, & ut locus non ſit legitimo tutori. Eadem ratione ſpes legitimi proximioris locum facit dativo, excluſo remotiore legitimo. Porro *in ſpe* id eſſe dicitur, quod eſt in potentia naturali. 70 *Κηδεμών* quod verbum eſt ambiguum: ſiquidem eo ſignificatur tam tutor, quam curator: reperitur etiam ff. *eod. & in l.* 2. *in pr.* & §. 1. ff. *qui pet. tut.* 71 Hæc excuſatio proprie excuſatio non eſt, quia tutelam non ſolvit: dativi & teſtamentarii ſe excuſant, non legitimi. v. Cuj. ad *l.* 10. *l.* 13. ff. *eod.* 72 *Κηδεμών.* 73 *Μὴ παντάπασιν.* 74 *l.* 13. ff. *de tut.* §. 5. *Inſt. de curatorib.* 75 *Μανίαν*, vel furorem. vide *l.* 12. *infr. eod.* 76 *l.* 11. *l.* 12. *infr.* §. 7. *Inſt. eod. l. un. C. qui morbo.* 77 Puta ſontica. *l.* 2. §. 3. *in fin.* ff. *ſi quis cautionib. l.* 39. ff. *de re jud. juncta l.* 18. *ſupr. de judic.*

11. PAULUS lib. sing. de excusatione tutorum.

ET non tantum, ne incipiant, sed [1] & a cœpta excusari debent.

1. De mutatione domicilii.

12. MODESTINUS lib. 3. Excusationum.

IDem Ulpianus scribit. Sed in hoc rescripto adjectum est, solere vel ad tempus vel in perpetuum excusari, prout valetudo est, qua adficitur. Furor [2] autem non in totum excusat, sed efficit, ut curator interim [3] detur. §. 1. Sunt & alii, qui, etsi jam sint tutores vel curatores, continuo tamen de reliquo absolvuntur a sollicitudine: puta qui domicilium alio transtulerunt [4], ex rescripto Imperatoris scientis [5] quidem tutorem esse eum, transmigrare [6] autem expressim ei concedentis, & horum alterutrum literis [7] significantis.

De appellatione. 1. De tempore proponendi excusationes.

13. IDEM lib. 4. Excusationum.

SCire [8] oportet, quoniam neque dati tutores, neque testamentarii provocare necesse habent [9]: ut ostendit constitutio D. Veri [10] & Antonini. Hoc autem observari oportet, & in datis curatoribus: in [11] paucissimis enim distant curatores a tutoribus. Adversus denique sententias auferentes [12] eis excusationes licentiam habebunt appellandi. §. 1. Multa vero observari oportet, ut concedatur, tutores & curatores causas remissionis tribuere. Oportet enim, eos constituto legibus tempore [13] ad judicem accedere: sunt autem constituta tempora hæc. Qui enim in ipsa civitate est, ubi creatur, vel intra centesimum lapidem a civitate, intra quinquaginta [14] dies excusabitur, postea autem non admittetur, sed tenebitur ad sollicitudinem, & si horum quid non fecerit, erit in eadem [15] causa, in qua esset, si apparuisset proprio periculo ipsum negligere, neque [16] ulla ei via relicta erit ad excusationem. Qui autem supra centum milliaria a civitate abest, viginti milliaria habebit numerata in unamquamque diem a quo [17] cognoverit (oportet autem ei manifestari [18] a Præsidibus vel in faciem [19], vel ad domum [20]) & extra hos, alios triginta dies habebit ad excusationem. † Hoc autem convenit & iis [21], qui testamento dati sunt, sive tutores fuerint, sive curatores, quos confirmari [22] a Magistratibus [23] consuetum [24] est. §. 2. Aliud etiam invenimus in Divi Marci promulgatione [25], inquisitione dignum: etenim ei, qui in ipsa civitate est, in qua creatus est, vel intra centum milliaria, quinquaginta dierum spatium legislator dedit: ei vero, qui ultra centum milliaria habitat, in unamquamque diem numerari [26] viginti milliaria jussit, & extra hos alios triginta dies adjecit ad excusationem. unde contingit, ut, si cujus habitatio centum sexaginta milliaribus absit, is octo & triginta dierum spatium habeat, octo quidem centum sexaginta milliariorum nomine, in unamquamque diem viginti milliariis numeratis, triginta vero, eo, quod ad excusationem faciunt: Erit igitur in deteriori ordine, qui longius habitat, eo qui intra centum milliaria est, vel in ipsa civitate, si utique his quidem semper quinquaginta dies spatii sunt, illis vero pauciores: Sed etsi maxime verba legis hunc habeant intellectum, tamen mens [27] legislatoris aliud vult: ita enim & Cerbidius [28] Scævola [29], & Julius Paulus, & Domitius Ulpianus, coryphæi legum prudentum scribunt, dicentes ita oportere hoc observari, ut nunquam alicui minus [30] detur quinquaginta dierum spatio: tunc autem longius [31], cum annumeratio dierum, qui in viam computantur, adjectis triginta diebus, quos ad excusationem lex dat, excedit quinquaginta dies: utputa si dixerimus, aliquem a [32] quadringentis quadraginta milliariis habitare: hic [33] enim viæ quidem habebit dies viginti duos, ad excusationem autem alios triginta. §. 3. Observabunt autem hoc temporis spatium omnes, qui qualitercunque [34] excusantur a tutela, vel cura, vel parte [35] ejus. §. 4. Consequens autem est credere, quod si aliqua specie excusationis fuerit quis usus, non aliter audietur, quam si observaverit constitutum [36] tempus: nisi forte alterius [37] alicujus civitatis est civis. §. 5. Ita vero necesse est custodiri constitutum tempus, ut & si excusatus fuerit dimissus, non liberari eum D. Verus & [38] Antoninus ostendant in constitutione, jubentes non detineri eum, qui in locum ejus creatus sit, quasi non [39] liceat alium dari in locum existentis tutoris. §. 6. Sufficit autem intra constitutum tempus excusare se solum. Si enim postea nolens [40] desierit, non ei nocebit. ideoque si repræsentaverit [41] quis se solum, non permanserit [42] autem postea, ut se excuset, post constitutum tempus exceptione repellitur [43], & hoc dicit constitutio Imperatorum Veri & Antonini. §. 7. Si enim quis propter ægritudinem, vel aliam necessitatem (puta maris, vel hyemis, vel incursus latronum, aut aliam quam similem [44]) constituto tempore non poterit venire: ignoscendum ei [45] est: cujus [46] fidem [47] tametsi [48] sufficit firmare ex ipsa naturali [49] justitia, tamen & constitutio Imperatorum Veri [50] & Antonini hæc dicit. §. 8. Scire autem oportet, non sufficere, si accedat ad judicem, sed oportere etiam de specie [51] remissionis testari: & si multa habeat jura, quæ ad remissionem faciunt, omnia nominare: si minus, similem esse ei, qui nequaquam accessit, aut accessit quidem, justam autem remissionis causam non nominavit.

§. 9. Quinquaginta vero dies continui [52] numerantur, incipiendo a tempore cognitionis, quo quis cognovit seipsum datum esse.

§. 10. Oportet autem unam [53] testari ante tribunal, vel aliter, in submemorationibus. Potest [54] autem & libellos [55] dare [56], ut iidem ipsi aiunt Imperatores. §. 11. Hæc de iis qui observare constitutum tempus debent. De iis autem qui non subjecti sunt constitutis temporibus, age scrutemur. §. 12. Qui non juste dati sunt tutores (hoc est, a quibus non oportet [57], aut quos non oportet, aut quibus non oportet [58], aut quo non oportet modo [59]) si neque confirmentur, neque administraverint, sunt immunes [60]: neque opponet quis eis, quod constituta [61] tempora excusationis non observaverint: neque enim habent excusationis necessitatem, ut ostenditur in subjectis constitutionibus, quas exempli gratia subjeci: adaptantur autem utique omnibus. Divi Severus & Antoninus Augusti Narcisso: *Ab avo materno tutor datus* [62] *necesse non habuisti excusari, cum ipso jure non teneris* [63]*: si igitur administrationi te non miscuisti, potes esse securus.*

† Similiter autem & si eum qui non [64] suppositus est jurisdictioni, creabunt Magistratus tutorem vel curatorem: neque hic necessitatem habet observare constituta tempora, utputa, quia neque civis [65] neque incola [66] est.

De libertis tutoribus.

14. IDEM lib. 5. Excusationum.

LIbertum [67], cum de excusatione tutorum & curatorum tractatur, scire oportet, non solum patris pupilli, sed & matris intelligi debere. §. 1. Sed & cum *de liberis patroni* quæsierimus, scire oportet appellationem hanc non in primo gradu consistere, hoc est in filium & filiam, sed & in nepotes ex utroque latere & eos qui deinceps sunt. §. 2. Sed etsi jus [68] annulorum aureorum impetraverit, adhuc custodit libertorum ordinem, secundum hæc quæ rescripsit Marcus Antoninus. §. 3. Qui propria pecunia emptus & manumissus est, nequaquam connumeratur reliquis libertis [69]. §. 4. Si plures liberti fuerint [70], unus omnibus liberis tutor dabitur, & a tribus tutelis non absolvetur.

De spadone. 1. De eo qui patri promisit se futurum tutorem. 2. De dignitate. 5. De librariis, & calculatoribus. 6. De Judæis. 7. De rationibus civitatis. 8. De libertis uxorum Senatorum. 9. De magistratibus. De fidejussoribus. De tutoribus honorariis. 10. De publicanis. 11. De pluribus causis excusationis. 12. De immunitate civilium aut publicorum munerum. 13. An liberatus tutela vel cura possit eisdem actis uti ad excusationem alterius. 14. De tutore ignoto patri vel matri pupilli. 15. De tribus tutelis vel curationibus. 17. De filiofam. tutore.

15. IDEM lib. 6. Excusationum.

SPadonem [71] quoque creabunt tutorem [72]: nullam enim habet excusationem [73], ut constitutio ostendit Imperatorum Severi & Antonini. §. 1. Qui patri promisit [74] *se fore tutorem liberorum*, excusari ab hac tutela non potest, etsi aliter habet jus excusationis.

§. 2. Scire oportet, nulli dignitatem tribuere excusationem: unde si quis Senator [75] fuerit, hic tutor erit, & eorum qui inferioris or-

1 *l.* 40. ff. *eod.* 2 *l.* 10. *in fin. supr. eod.* 3 *l.* 11. ff. *de tut.* §. 2. *Inst. qui testam. tut.* 4 Translatus a Principe sciente ad aliud domicilium, intelligitur liberatus ab oneribus primi domicilii, & tutelis ibi gerendis. 5 Principis certa scientia idem præstat, quod clausula, *Non obstante.* 6 De eo genere migrationis vide *l.* 4. *C. de jure fisci.* 7 Scripturam requiri in gratiis, quæ a Principibus solent impetrari, hinc quidam colligunt. Alii scripturam non exigi necessario, ut gratia esse incipiat, sed ut probetur. 8 Hæc lex est *de temporibus excusationum.* 9 Possunt tamen appellare a nominatione. ff. *eod.* vid. *l.* 4. ff. *eod.* 10 *Al.* Severi. 11 Curatores a tutoribus distant in paucissimis. 12 Appellari non potest a tutela vel cura nisi per judicem legitima excusatio non sit admissa. adde *l. ait Prætor.* 7. §. 2. *vers. permittitur. supr. de minorib. c. ex parte. de appell. in* 6. 13 Intra 50. dies: dic ut *infr. eod.* 14 *l.* 38. ff. & §. 16. *Inst. eod.* 15 Paria sunt nullo modo comparere, & post tempus lege constitutum. 16 Contumacia se non excusantis intra tempus, purgari non potest. 17 *l.* 6. *C. eod.* 18 *l. ult. supr. de tutorib. datis.* 19 Renunciatio fit vel ad faciem, hoc est, præsenti, vel ad domum absenti. 20 Quod, & quando fiat, vide Cuj. 7. *obs.* 15. Porro denunciationem ad domum eam vim habere notat Baldus, ut id tempus currat ignoranti, quod alias non currit, nisi scienti. 21 Id est, & dativis & testamentariis. An legitimis? negat Cujac. vid. *l.* 10. §. 7. *supr. eod.* 22 Confirmari etiam testamentarios probat Cujac. 7. *obs.* 7. 23 ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, a Præside. 24 Consuetudo in tutore & curatore confirmandis servanda. 25 *Promulgare* quid, vide Festum in *Promulgari.* 26 *l.* 3. ff. *de verbor. sign.* 27 Quoties ex verbis legis simpliciter intellectis, præfertur iniquum æquo, recedimus a verbis, & stamus menti rationique legis. *Bald.* Goth. Bald. in *l. puro.* §. *rogo. ff. ad Trebell.* Seraphin. *de privileg. jurament.* 1. *n.* 74. Goed. ad *l.* 116. *num.* 1. *de verb. signif.* Ans. 28 Κερβίδιος. 29 §. 16. *Instit. eod.* 30 Adde *l.* 38. ff. *eod.* 31 Τότε δὲ μακροτέραν, legendum puto, μικροτέραν, vel σμικροτέραν, hoc est, *minorem.* hac sententia: regulariter pauciores quam 50. dies ad excusationem non dari, pauciores tamen tum dari, cum dierum adnumeratio, qui in viam computantur, adjectis 30. diebus (quos ad excusationem lex dat) excedit 50. dies: ut in hoc exemplo, Titius habitat 440. milliariis: hic viæ quidem habebit dies 22. ad excusationem 30. quia dies viæ 22. juncti 30. diebus excedunt dies 50. In priore exemplo aliud fuerat. Pone Titium 160. milliariis abesse: Hic 8. dies habiturus est ad excusationem ac præterea dies non 30. sed 42. Ut non pauciores 50. diebus habeat: ne deteriore sit loco, quam qui in urbe 32 *A* particula dividit & separat. 33 Dilationes dantur remotioribus, & magis distantibus, quam qui prope. 34 Alii enim excusantur in omnem tutelam, alii in partem vide *l.* 19 ff. *eod. l.* 2. *C. eod. l.* 111. ff. *de leg.* 1. 35 Partis excusationem tutela admittit, hoc est, a parte tutelæ potest quis se excusare, ut ab universa tutela. 36 Tempus constitutum a lege in quaque excusatione relevari oportet. Excusatur tamen alienæ civitatis civis, qui intra id statutum tempus non egerit. Ita jus strictum solennitatis remittitur peregrino & extraneo ignoranti. 37 Is enim potest impune jurisdictioni extranei judicis non obtemperare. §. *ult.* ff. *eod. l. ult.* ff. *de jurisd.* 38 Severus. 39 *l.* 9. *C. qui petant tutores. l.* 9. *C. qui dare tutores.* 40 *Al.* volens, quod & notat Glossa, & *Bald.* 41 Διόπερ ἐὰν ἀφοσιώσεως χάριν μόνον ἐντύχῃ. sic in *l.* 2. §. 1. ff. *qui petant tutores.* ὁσίας χάριν, puritatis gratia. Harpocratio ἀφ' ὁσίας ἕνεκεν, persusorie: hinc persusoriæ assertiones. Sueton. *in Domitiano.* vid Cuj. *hic.* 42 Paria sunt non comparuisse, aut legitime adversarium non expectasse in jure. *l.* 2. *in fin.* ff. *quibus ex caus. in possess.* 43 Tempus legitimum elapsum vim habet peremptorii. *Goth.* An termini dies in termino computetur, v. Magon. *decis. Florent.* 8. *n.* 16. Ans. 44 Puta clarigationem seu represalias. 45 Dilatio prorogatur, propter impedimenta. 46 Vide *l.* 19. §. 1. ff. *de probationibus.* 47 Probationem. 48 Similis ratio in *l.* 5. ff. *de servis exportandis.* Naturalis ratio pro lege scripta observanda est: etiam sine lege rationem naturalem adferre sat est, *ut hic. l. cum ratio naturalis.* 7. ff. *de bonis damn. l. in summa.* 2. §. *item Varus.* 5. ff. *de aqua & aquæ pluviæ.* Unde notant legem generalem restringi per rationem naturalem, neque verisimiliter lege contineri casus, quos vir bonus non statueret. 49 Naturalis justitia est juris notorium. de quo vide *l.* 4. ff. *ad l. Aquil. l. ult.* ff. *de bonis damn. l.* 220. §. 3. ff. *de verb. signif.* De notorio dixi *l.* 1. §. 8. ff. *de dote prælegata.* Naturalem rationem allegare pro lege, sufficit. 50 Σεβήρου ἐξ αὐτοῦ τοῦ φύσει δικαίου. 51 Generaliter rationem reddi haud sufficit, cum in specie reddi oportet. 52 Continui esse debent. §. 16. *Inst. eod.* 53 Μιᾷ μαρτύρασθαι, una testari. 54 Scripturam non exigit excusatio tutoria, *ut hic.* Quid exceptio recusationis, ut non numeratæ pecuniæ? Scripturam exigit, *l. apertissimi. C. de judiciis. Authent. hanc autem. C. de non numerata.* v. Socinum *regul.* 228. 55 Βιβλίδια. Quem in finem? ut scilicet contestetur excusatio summovendæ præscriptionis gratia: alias pro tribunali disceptatur, excutitur, recipitur excusatio tutoris. & sic intellige *l.* 25. ff. *eod.* 56 ἐπιδοῦναι χαμόθεν, de plano, ἐξ ἐπιπέδου qua forma & χαμαιδικασταὶ dicuntur judices *pedanei*, judices qui plano pede judicant, nec tribunal habent. & χαμαιδιδάσκαλοι, quasi pedanei magistri, qui primas litteras docent de plano, nec cathedram habent. Cujac. *hic.* adde quæ notavi ex eodem ad *l.* 11. §. 3. *supr. de inst. action.* Ita χαμόθεν quidam interpretantur male, superficiarie: præcipue vero Accursius in *l.* 25. ff. libellos interpretatur sententiam inter absentes latam, vel apud judices delegatos. 57 Puta a matre, *l.* 1. *C. de confirmando.* vel avo materno. ff. *eod.* tutore vel patrono, *l.* 1. *C. de test. tut.* vel tutore extraneo. 58 Ut qui datur a patre filio emancipato vel naturali. 59 Ut qui dantur verbis precariis, non directis, v. *l.* 1. ff. *de confirm. tut.* 60 A proponenda excusatione. 61 *l.* 6. *C. eod.* 62 Inutiliter scilicet 63 Facit *l.* 8. ff. *de fidejussoribus tut.* 64 V. §. 4. ff. *eod. l.* 5. *C. qui dare tut.* 65 Civium alii cives, & originarii: alii incolæ. 66 Hi μέτοικοι *l.* 4. *C. de jure fisci.* 67 Hæc lex est de iis quorum excusatio non recipitur: libertus autem non excusatur, *l.* 5. *C. eod.* nisi adversa valetudine laboret, *l. pen. in fin.* ff. *eod.* & sit minor annis, *l.* 10. §. 7. ff. *eod.* adde & aliam exceptionem, ff. *eod.* quin si minus idoneus est, adjungi ei curator potest: Paul. 2. *sent.* 29. §. 1. 68 Libertus donatus annulis, tutor datus liberis patroni, non habetur pro ingenuo. 69 Nam in plerisque aliis jura patronatus manumissori non debentur. *l.* 10. ff. *de in jus vocando. l.* 5. §. 20. ff. *de liberis agnosc. l.* 71 §. 2 *infr. de adqu. vel omitt. heredit. l.* 1 *C. de bon. libert. l.* 7. *C. de oper. lib.* 70 ἐὰν πολλοὶ ἀπελευθέρωσιν, εἷς. Auctor τοῦ πλάτους, ita legit Cujacius. 71 Spadoni hoc ipso quod spado sit, non est a tutela excusatio. *l.* 1. *C. eod.* 72 Tale vitium non est impedimentum, quo minus suis & alienis superesse possit. 73 V. Ferrandus *lib.* 1. *explic. cap.* 27. Jacobus Menochius *de arbitr. judic. lib.* 2. *cas.* 89. Mod. 74 Promissio tutelæ gerendæ retractari non potest. Post eam promissionem non est excusatio a tutela. *l.* 29. ff. *de test. tut.* 75 Συγκλητικὸς, de quo hic. & Βουλευτής, de quo in *l.* 18. §. 22. ff. *de tutoribus datis.* differunt. Recte vetus interpres in Evangelio, ubi est Βουλευτής, vertit, *decurio.*

dinis ſunt, [quam] Senatorum: quemadmodum reſcripſit Divus Marcus & Commodus. §. 3. Si quis autem tutor vel curator fuerit non Senatoris, vel aliter non [1] in dignitate poſiti, deinde poſtea fiat Senator, continuo abſolvetur a ſollicitudine. Si autem librei, quorum tutelam aut curam adminiſtrabat, erant Senatoris [2], non abſolvetur a tutela aut cura. §. 4. Similiter autem, & qui *inferioris* [3] *ordinis eſt*, non excuſabitur a tutela vel cura majorum. §. 5. Neque *librarios* [4], neque *calculatores* [5], quos vulgo rationarios dicimus, habere immunitatem dicunt Divorum conſtitutiones [6]. §. 6. Jam autem & *Judæi* [7] non Judæorum tutores erunt [8], ſicut [9] & reliqua [10] adminiſtrabunt: conſtitutiones enim in iis ſolis ſine moleſtia eos eſſe jubent, per quæ cultus [11] inquinari videtur [12]. §. 7. *Ratiocinatio* [13] *civitatis* neque in numerum unius tutelæ procedit. §. 8. *Liberti* [14] uxorum Senatorum unius, etſi res eorum diſponunt, non abſolvuntur tamen a tutelis: hoc enim maſculorum Senatorum libertis [15] ſolum conceſſum eſt.

§. 9. Si civitatis [16] princeps, id eſt, *magiſtratus* [17], incidente ei creatione, obnoxius fuerit periculo tutelæ; hanc non connumerabit aliis tutelis [18]: quemadmodum nec fidejuſſores [19] tutelæ: ſed neque qui ob honorem tutores conſcripti ſunt. §. 10. Qui *vectigalia conduxit* a civitatibus [20], non excuſatur a cura [21]. §. 11. Qui [22] jura multa poterit dicere, quorum unumquodque per ſeipſum ſatis validum non eſt, an poſſit excuſari, quæſitum eſt: puta ſeptuaginta [23] quis annorum non eſt, neque tres habet tutelas, ſed neque quinque filios, aut aliquod aliud jus remiſſionis; habet nimirum duas tutelas, & duos filios, & ſexaginta annorum eſt, aut alia quædam talia dicit, per ſeipſa quidem perfectum auxilium non præbentia, quæ tamen ſi invicem conjuncta ſint, juſta appareant: Sed viſum eſt, hunc non excuſari [24]. §. 12. Qui accepit vel habet immunitatem civilium vel publicorum munerum, hic a tutela vel cura non excuſabitur. §. 13. Qui abſolutus eſt a tutela vel cura, non omnino depoſitionibus apud acta ad remiſſionem alterius tutelæ vel curationis utetur, ſi non extiterint ei jura remiſſionis. §. 14. Qui dixerit ſe ipſum ignotum eſſe patri vel matri pupilli, ea de cauſa liberandus non eſt [25]. §. 15. Eſt autem quando & qui *tres habet tutelas*, vel curas, non habet jus remiſſionis, puta ſi quis affectaverit ſuſcipere. Jam autem & tutor, qui modici [patrimonii [26]] factus eſt, affectaſſe videtur. §. 16. Ulpianus libro ſingulari de excuſationibus ita ſcribit: Si quis inter tres tutelas emancipati [27] filii ſui tutelam adminiſtret, an ei hæc in numerum procedit, ſcio dubitatum [28]: Invenio tamen reſcriptum, emancipatæ filiæ tutelam numerari inter onera oportere.

§. 17. Si quis creabitur tutor exiſtens in patris poteſtate, deinde pater noluerit pro eo cavere, juſſerunt [29] leges & ipſum patrem creari tutorem [30], ut nullo modo impediatur tutelæ cautio, ut oſtendit Divi Hadriani conſtitutio. † Imperator Hadrianus Bitraſio Pollioni legato Lygdonenſi [31]: *Si Claudius Macer, quamvis* [32] *filiusfamilias ſit, idoneus tutor eſſe videbitur: pater autem ejus idcirco cavere non vult, ut filium ſuum tutela eximat, & in hoc artificio perſeveraverit: exiſtimo te huic fraudi recte occurſurum, ut & filius & ipſe* [33] *ad tutelam liberorum Clementis gerendam compellantur* [34].

De excuſatione a cura.

16. IDEM lib. 2. Reſponſorum.

GAius teſtamento Nigidium filio ſuo tutorem dedit, eundemque usque ad viceſimumquintum annum curatorem [35] conſtituit: quæro, cum liceat Nigidio a curatione [36] etiam citra appellationem [37] ſe excuſare, ex qua die tempora, quæ in excuſationibus obſervanda D. Marcus ſtatuit, computanda ſunt; utrum [38] ex die aperti teſtamenti, an ex quo ad negotia gerenda vocatur, id eſt, poſt quartumdecimum annum impletum: Modeſtinus reſpondit, excuſationem [39] a cura tunc neceſſariam eſſe, cum decreto Prætoris ſeu Præſidis confirmatus curator fuerit.

De tribus tutelis. 1. De Ilienſibus. 2. 3. De collegiis vel corporibus. 4. De ædilitate. 5. De honoribus. 6. De dominis navium. 7. De inquilinis.

17. CALLISTRATUS lib. 4. de cognitionibus.

NOn tantum magnitudo [40] patrimoniorum ineunda eſt ſuſceptarum trium tutelarum, quæque ſuſcipienda eſt: ſed etiam ætas pupillorum conſideranda eſt: nam ſi priorum pupillorum ætas prope [41] pubertatem ſit, ita ut tantummodo ſemeſtre [42] tempus reliquum fuerit, aut eorum, quorum ſuſcipere tutelam cogitur, non dabitur excuſatio: Idque principalibus conſtitutionibus cavetur. §. 1. Ilienſibus [43] & propter inclytam nobilitatem [44] civitatis, & propter conjunctionem [45] originis Romanæ, jam antiquitus & Senatusconſultis & Conſtitutionibus Principum pleniſſima [46] immunitas tributa eſt, ut etiam tutelæ excuſationem habeant: ſcilicet eorum pupillorum, qui Ilienſes non ſint. Idque D. Pius reſcripſit. §. 2. Eos qui in corporibus ſunt, veluti fabrorum [47], immunitatem habere dicimus: etiam circa tutelarum exterorum hominum adminiſtrationem, habebunt excuſationem: niſi ſi facultates eorum adauctæ fuerint, ut ad cætera quoque munera publica ſuſcipienda compellantur. Idque principalibus conſtitutionibus cavetur. §. 3. Non omnia tamen corpora, vel collegia vacationem tutelarum habent, quamvis [48] muneribus municipalibus obſtricta non ſint: niſi [49] nominatim id privilegium eis indultum ſit. §. 4. Is qui Ædilitate [50] fungitur, poteſt tutor dari [51]: nam Ædilitas inter eos Magiſtratus [52] habetur, qui [a] privatis muneribus excuſati ſunt, ſecundum Divi Marci reſcriptum.

§. 5. Sane notum eſt, quod gerentibus [53] honorem vacationem tutelarum concedi placuit: vacare autem eos, qui tunc primum vocentur ad ſuſcipiendum officium tutelæ: cæterum eos, qui [54] jam ſe miſcuerint adminiſtrationi, ne tempore quidem Magiſtratus vacare [æque notum eſt.] §. 6. Domini navium [55] non videntur haberi inter privilegia, ut a tutelis vacent: Idque Divus Trajanus reſcripſit. §. 7. Inquilini caſtrorum [56] a tutelis excuſari ſolent: niſi eorum, qui & ipſi inquilini ſunt, & in eodem caſtro, eademque conditione ſunt.

De liberis bello amiſſis.

18. ULPIANUS lib. 20. ad legem Juliam & Papiam.

BEllo [57] *amiſſi* ad tutelæ excuſationem proſunt: Quæſitum eſt [58] autem, qui ſunt iſti: utrum [59] hi, qui in acie ſunt interempti; an vero omnes omnino, qui per cauſam belli parentibus ſunt abrepti, in obſidione forte? Melius igitur probabitur, eos ſolos qui in acie amittuntur, prodeſſe debere, cujuscunque ſexus [vel] ætatis ſint: hi [60] enim pro Republica ceciderunt.

De his qui in Italia domicilium habent.

19. IDEM lib. 35. ad Edictum.

ILlud uſitatiſſimum eſt, ut his qui in Italia domicilium [61] habeant, adminiſtratio rerum provincialium [62] remittatur.

De lite cum pupillo.

20. JULIANUS lib. 20. Digeſtorum.

SI pupillum patruus contendat exheredatum eſſe, & ſe heredem ſcriptum, æquum eſt, tutorem [63] pupillo dari, recepta patrui excuſatione: vel, ſi nolit excuſationem petere, remoto eo a tutela, ita litem de hereditate [64] expedire.

1. De pluribus excuſationibus. 2. De excuſatione pro parte patrimonii.

21. MARCIANUS lib. 2. Inſtitutionum.

PRopter litem [65] quam quis cum pupillo habet, excuſare ſe a tutela non poteſt: niſi forte de omnibus bonis aut plurima parte eorum controverſia ſit. §. 1. Qui ſe [66] vult excuſare, ſi plures habet excuſationes, & de quibusdam non probaverit, aliis uti intra tempora non prohibetur [67].

1 Μὴ ἀξιωματικοῦ. 2 *Al. Senatores*, & ita Dynus legit. Unde Nicolaus Neapolitanus colligit, Pupillum in Senatorem cooptari poſſe: Quo quid ineptius? cum a ſenibus Senatus dictus ſit, & Cicero *in Verrina* 4. notat, quod apud Haleſinos pueri annorum ſenum ſeptenumque denum ſenatorium nomen nundinarentur: & lege a P. Clodio lata cautum eſt, ut ne quis minor annis 30. Senator cooptaretur. Certe finito anno 24. permiſit in Senatum admitti Auguſtus, vide Alexand. 4. *Genial.* 11. 3 Varii fuere ordines Senatorum: olim patricii conſcripti, pedarii: hodie illuſtres, ſpectabiles, clariſſimi. Cujac. *hic.* & *l.* 1. *C. de dignitatibus.* 4 *l.* 92. *infr. de regul. jur.* 5 Μηδὲ λιβραρίους, μηδὲ καλκουλάτορας, οὓς διαψηφιστὰς λέγομεν. ii numerandi artem docent. *l.* 1. §. 6. *infr. de extraord. cognit. l.* 4. *C. de profeſſ. & med.* 6 Additur in Baſilicis *lib.* 38. ζυγοστάται, id eſt, ponderatores & libripendes: poſſunt addi *ex d. l.* 1. §. 6. notarii & tabularii. 7 Judæus tutor eſſe poteſt, *ut hic.* nec tamen eo caſu apud Judæum pupillus Chriſtianus morabitur, cum ejus periculum verſetur. *l.* 2. *C. ubi pupilli educari.* Jacobus Rebuffus *ad l. omnes.* 50. *C. de decurionibus.* facit *l.* 1. *C. ne Chriſtianum mancipium.* facit quoque *finis hujus paragraphi.* 8 Judæi Chriſtianorum liberis tutores ita dari poterunt? Minime ſane id hodie videtur ferendum, *arg. l.* 1. §. 2. *C. ne Judæus Chriſtianum mancipium.* facit *etiam l.* 1. §. 2. *infr. ubi pupillus educari.* Judæus poteſtne procurator a Chriſtiano ita conſtitui, ut alium inſtituat, vel ſubſtituat? non poteſt. vide Mynſingerum 2. *obſ.* 13. 9 Judæi ea ratione decuriones eſſe poſſunt. *l.* 50. *C. de decurionibus.* 10 Et etiam collegia habent, vide *l.* 3. *in fin. infr. de decur.* 11 ἡ θρησκεία. 12 Ideoque ſalva religione ſeptimo die nec arma movere, nec iter ullum inſtituere tenentur. v. Joſeph. 14. 13 Λογιστεία, logiſtæ, curatores, & patres Reipublicæ, vide *l.* 30. *C. de decurionibus.* 14 Verte melius: liberti mulierum Senatoriarum, quamvis earum negotia gerant, a tutelis non excuſantur. *Cujac.* 15 Id eſt, ei liberto, qui res patroni procurat. *l.* 17. §. 1. *infr. ad municipalem.* v. tamen *l.* 13. *C. hoc tit.* & adde *l.* 43. *l.* 44. *in fin. infr. hoc tit.* 16 ὁ τῆς πόλεως ἄρχων. v. *l.* 21. §. 4. ꝟ. *de tut. datis.* 17 Municipiorum ſcilicet στρατηγός. ſic vetus interpres Lucæ 23. στρατηγοὺς magiſtratus interpretatur: quos idem Lucas 24. ἄρχοντας vocat: adde *l.* 21. §. 4. *ſupr. de tut.* 18 Eſt enim tutor ſubſidiarius. *infr. de magiſtr. conven.* 19 In numerum trium onerum non cedit, ſi quis ſit fidejuſſor tutoris, *l.* 60. §. 1. *ſupr. de ritu.* vel ſi tutor ſit honorarius. 20 Vel a fiſco: item coloni prædiorum, & e contra. *l.* 49. *ſupr. locati.* Cujac. *ad l.* 8. *C. eod.* 21 Imo qui præſentes id munus curant, excuſantur. v. *l.* 8. §. 1. *infr. de vacat.* vide hic Cujacium differentiam conſtituentem inter vectigalia fiſci, & civitatis. 22 Singula quæ non proſunt, interdum etiam conjuncta non proſunt. 23 V. *l. unic. C. qui ætate.* 24 Variæ ſpecies excuſationis, ſi per ſe ſingulæ imperfectæ ſint, nec turba ſeu acervo valent. *Cujac.* 25 §. 10. *Inſt. eod.* recte enim ignotus heres inſtituitur, *l.* 11. *C. de hered. inſtituend.* §. *ult. Inſt. de hered. inſtit.* recte ignoto donatur, *l.* 29. *C. de donat.* recte ignotus tutor datur. 26 ὁ μετρίου γενόμενος ἐπίτροπος, id eſt, qui mediocris patrimonii, vel mediocris pupilli, *arg. l.* 4. *ſupr. de uſu & habit. l.* 25. §. 1. *infr. de oper. libert.* factus eſt tutor. non igitur pauper tutor, ſed pauperis tutor, eis verbis ſignificatur, qui tam levem tutelam dicis cauſa præſumitur affectaſſe, ut expleretur numerus trium tutelarum: eamque confirmant opinionem Theophilus *in* §. 5. ſi modo εὐτελεστάτην tenuiſſimam, non, ut Curtius, opulentam, interpreteris. Et ita non tam tres tutelæ, quam tria onera difficillima excuſant. *l.* 31. *in fin. infr. eod.* Cujac. *ad l.* 2. *ſupr. eod.* 27 Tutela filii emancipati numeratur inter tres tutelas, *ut hic.* dubium autem movebat naturalis ſtimulus. *l. amiciſſimos.* 36. §. *Lucius.* 1. *infr. eod.* 28 Quia tutela filii onus non videtur eſſe, cum pietatis ratione ad eam compellatur pater, *l.* 16. *in fin. infr. eod.* & rem ſuam agere videtur, cum agit filii, ut pater quidam apud Antiphanem υἱῷ ἀγαπητῷ τι πράττων πρὸς χάριν ἱκανὸν ἐμαυτῷ τοῦτον οἴομαι φέρειν, apud Stobæum 121. vide Cujac. *hic.* 29 Pater latitans in fraudem legis ne filius tutor fiat, cogitur una cum filio adminiſtrare: cogitur una cum filio ſe obligare, & tutelam gerere, *ut hic.* An idem in dote? Ita notat Dynus. adde *l. ſi cum dotem.* 22. *in fin. ſupr. ſoluto.* 30 Atque ita tutela filio delata computatur in numerum trium tutelarum. *l.* 4. *ſupr. eod.* 31 Lugdunenſi: *Haloand.* Lugdonenſi, *l. ult. infr. de cenſib.* a Plinio vero 37. *cap.* 7. Procurator Claudii Cæſaris in Ægypto, & a Dione 57. Præfectus prætorio. Forte a familia hujus Vitraſii nomen accepit Senatusconſultum Vitraſianum. Cujac. *hic.* 32 Filiusfamilias poteſt eſſe tutor. 33 Pater ſcilicet, Ex hoc verbo (juncta epigraphe hujus reſcripti in verbo Lugdunenſi) Imbertus *in Enchiridio* notat adverſus Accurſium, Gallos veteres filios habuiſſe in ſua poteſtate. idque facere ad quæſtionem, an hodie in Gallia pater lucretur uſumfructum bonorum filii adventitiorum. 34 Captis pignoribus. §. *pen. Inſt. de ſatisd. tut.* 35 Curator teſtamento conſtitui darive non poteſt, *ut hic.* 36 Quia curator teſtamento non datur. *l.* 6. *C. de negotiis.* 37 *Ut l.* 1. §. 1. *infr. quando appellandum.* alias appellare poteſt. v. *l.* 4. *ſupr. eod.* 38 Curator adulti non cogitur ſe excuſare ante confirmationem. Actus qui indiget confirmatione, perfectus eſſe non videtur, antequam confirmatus ſit. 39 Adde *l.* 20. *C. eod.* 40 *l.* 31. §. 4. *infr. eod.* Theophil. §. 1. *Inſt. de ſatisdat. tut.* 41 Diſtare nihil videtur, quod ſex menſibus tantum diſtat, quod intra ſemeſtre fieri poteſt, *ut hic.* Prope pubertatem eſſe videtur, qui ab ea ſemeſtri tantum diſtat. 42 V. *l.* 4. §. 26. *infr. de doli mali & met. except.* Tres tutelæ excuſant a quarta, niſi ſi qui ex iis, quorum tutela geritur, vel defertur, proximi ſint pubertati: ut quia ſemeſtre duntaxat tempus ſuperſit. 43 Et aliis quibus hoc nominatim indultum eſt, *l.* 41. *in fin. infr. eod.* adde *l.* 24. *C. eod. l.* 1. *infr. ad municip.* vide Tacit. 22. Strabon. 13. Sueton. *in Claudio.* Livium 38. Cujac. 10. *obſerv.* 5. 44 Nobilitas tribuit immunitatem. 45 Conjunctione originis privilegium confertur. vide Cuj. 10. *obſ.* 5. 46 Ilienſibus immunitas pleniſſima data: ſub Claudio enim ſoluti ſunt omni publico munere. adde *l.* 1. §. 2. *infr. ad municipalem.* 47 Et naviculariorum. *l.* 24. *C. eod.* 48 *l.* 15. §. 12 *ſupr. eod.* 49 Præſumi non ſolet privilegium niſi probetur. 50 V. *l.* 6. §. 8. *ſupr. eod.* Poſſis hoc ad ædiles municipales referre. dixi *ad l.* 30. §. 1. *ſupr. locati.* 51 Adi Briſſonium *lib.* 3. *ſelect. antiq. cap.* 10. & *lib.* 2. *cap.* 23. Marcum Vertranium *de jur. lib. cap.* 18. Mod. 52 §. 3. *Inſt. eod.* 53 *l.* 41. ꝟ. *eod.* §. 3. *Inſt. eod.* ubi *Theophil.* 54 *l.* 28. *infr. eod.* 55 Adde *l.* 5. §. 6. & 4. *infr. de jure immunitatis.* 56 Caſtrorum inquilini, caſtrorum habitatores: hinc colligit Baldus, advenas non teneri ad cuſtodiam caſtri. Quidam inquilinos caſtrorum urbanorum interpretantur, de quibus Lazius, 4. *c.* 5. Fuerint forte ii, quos Galli appellant *mortepayes.* 57 Bello amiſſi vivere ſemper intelliguntur. *Inſt. eod. in pr. l. ult.* ꝟ. *de vacat. muner.* 58 Quia ſoli liberi ſuperſtites proſunt regulariter. *l.* 2. §. 4. *ſupr. eod.* 2. Gell. 15. 59 In acie quis cadat, an in obſidione, intereſt: Minus eſt enim in obſidione cecidiſſe, quam in acie. Hi quaſi in bello amiſſi, ad tutelæ excuſationem proſunt: Illi non tam in bello, quam per cauſam belli amiſſi a tutela non excuſant. 60 Pro republica cecidiſſe intelliguntur, qui in acie ceciderunt. 61 Domicilium in Italia habentes, a rerum provincialium adminiſtratione excuſantur. 62 *l.* 2. *C. eod.* adde *l.* 10. §. 4. ꝟ. *eod.* 63 Alium ſc. Nam qui litem habent cum pupillo vel adoleſcente, olim excuſabantur, ſi lis erat omnium bonorum, vel de ſtatu, *l.* 6. §. 18. *ſupr. eod.* hodie ob quamvis litem removentur. *Novell.* 72. *c.* 1. 64 *l.* 16. *C. eod.* §. 4. *Inſtit. eod.* 65 *d. l.* 16. *d.* §. 4. 66 §. 16. *Inſt. eod.* 67 V. *l.* 8. *infr. de exceptionibus.*

§. 2. Licet [1] datus tutor ad universum patrimonium datus est, tamen excusare se potest [2], ne ultra centesimum lapidem [3] tutelam gerat: nisi in eadem provincia [4] pupilli patrimonium sit: & ideo illarum rerum dabunt tutores in provincia Præsides ejus. §. 3. Nec Senatores ultra [5] centesimum lapidem [6] urbis tutelam gerere coguntur.

§. 4. Habenti ergo [7] tutorem tutor datur: sed aliarum rerum, non earundem [datur].

De geometris. 1. De his quibus Princeps curam alicujus rei injunxit.

22. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

GEometræ [8] a tutelis [non] vacant [9]. §. 1. Hi vero, quibus Princeps curam alicujus rei injunxit, excusantur a tutela, donec [10] curam gerunt.

De magistratu municipali. 1. De his qui in castris merent.

23. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

PRopter Magistratum, quem in municipio [11] quis erat administraturus, tutelæ excusationem non habere respondi. §. 1. Si in castris merentes non [12] ab eo tutores dentur qui in castris merebat, excusationem habere [respondi].

De manumissione ex causa fideicommissi.

24. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

NEquaquam credendum est, ei privilegium excusationis ablatum, cui fideicommissaria [13] libertas soluta est: nam in toto fere jure manumissor ejusmodi nihil juris ut patronus adversus liberti personam consequitur: excepto, quod in jus vocare [patronum] injussu Prætoris non debet.

De libello.

25. ULPIANUS lib. 2. de officio Proconsulis.

EXcusare se tutor per libellos [14] non poterit [15].

De mensoribus frumentariis.

26. PAULUS lib. singulari de Excusationibus.

MEnsores frumentarios [16] habere jus excusationis, apparet ex rescripto Divorum Marci & Commodi, quod rescripserunt Præfecto Annonæ.

De legatario.

27. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

LEgatarius, qui rogatus [17] est alii omne legatum restituere, si maluit se excusare a tutela, legatum propter fideicommissarium consequitur: cui similis est, qui de falso egit, nec obtinuit.

De petitione & decreto. 1. De eo quod tutori relictum est. 2. De exilio tutoris.

28. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

TUtor petitus ante [18] decreti diem, si aliquod privilegium quærit, recte petitionem institutam excludere non poterit. §. 1. Quæ tutoribus remunerandæ [19] fidei causa testamento parentis relinquuntur post excusationem ab heredibus extrariis quoque retineri placuit [20]: Quod non habebit locum in persona filii, quem pater impuberi fratri coheredem & tutorem dedit; cum judicium patris ut [21] filius non ut tutor promeruit. §. 2. Tutorem ad tempus exulare [22] jussum excusare non oportet: sed per tempus exilii curator in locum ipsius debet dari.

29. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

PLane si in exilium datus sit tutor, potest se excusare, si in perpetuum datus est [23]. §. 1. Facilius autem exulis [24] ignorantia, qui contutorem [25] suspectum facere non potuerit, veniam habebit.

De consiliariis Principum. 1. De rebus quæ partim Romæ, partim in provincia sunt. 2. De fratre. 3. De colliberto tutore vel curatore dato a patrono.

30. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

JUrisperitos [26], qui tutelam gerere cœperunt, in consilium [27] Principum adsumptos, Optimi Maximique Principes Nostri constituerunt excusandos [28]: quoniam [29] circa [30] latus eorum agerent, & honor delatus finem [31] certi temporis ac loci non haberet. §. 1. Cum oriundus [32] ex provincia Romæ domicilium haberet, ejusdem curator decreto Præsidis [33] ac Prætoris constitutus, rerum administrationem utrobique suscepit: Placuit, eum duas curationes administrare non videri: quod videlicet unius duo patrimonia non viderentur. §. 2. Qui privilegio [34] subnixus est, fratris [35] curationem suscipere non cogitur [36]. §. 3. Patronus impuberi liberto quosdam ex libertis tutores aut curatores testamento dedit: Quamvis eos idoneos esse constet, nihilominus jure publico poterunt excusari, ne decreto confirmentur.

De tribus tutelis.

31. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

SI [37] is, qui tres [38] tutelas administrabat, duobus [39] pupillis diversis decretis datus est, [qui potuit excusari [40],] & priusquam causas excusationis allegaret, unus ex pupillis, quorum jam tutelam administrabat, decessit: ubi desiit ei competere excusatio, statim [41] tenuit eum prius decretum, quasi in loco tertiæ tutelæ quarta subroganda [42]: nam ipso [43] jure tutor est, & antequam excusetur. Potuit ergo tutela ejus, qui nunc quarto loco invenitur, excusari: sed cum non sit excusatus, necessario subeundum est onus illius quoque tutelæ. Nec [44] me movet, quod dicat aliquis, hoc ne [45] exigi, an administretur tutela: hoc enim eo pertinet, ne sit finita administratio: cæterum, si periculum sustineat cessationis, puto ei imputandam eam quoque tutelam. §. 1. Idem [46] evenire potest, si duobus testamentis, cum haberet tres tutelas, tutor datus est: ubi [47] non apertarum tabularum tempus inspici debebit, si quæratur, quæ prior delata sit tutela, sed [48] aditæ [49] hereditatis, vel conditionis existentis. §. 2. Illa [50] quoque erit differentia tutelarum de quibus diximus, si tertia & quarta sit delata, licet in quartam prius detentus sit, quod hujus, id est, quartæ, ex quo jussus est administrare, illius, ex quo datus est, periculum sustinet. §. 3. Eum [51] qui pupillum bonis paternis abstinuerat, detinendum in quarta tutela existimavi, quasi deposita illa.

§. 4. Cæterum putarem, recte facturum Prætorem, si etiam [52] unam tutelam sufficere crediderit, si tam diffusa [53] & negotiosa sit, ut pro pluribus cedat. Neque igitur fratres consortes [54] plurium loco habendi sunt: neque non fratres, si idem patrimonium habent, & ratio administrationis pariter reddenda sit. † Et ex diverso fratres [55], diviso patrimonio duæ tutelæ sunt: non enim (ut dixi) numerus pupillorum, sed difficultas [56] rationum conficiendarum & reddendarum consideranda est.

De eo quod relictum est tutori.

32. IDEM lib. 7. Quæstionum.

1 §. 17. *Inst. eod.* 2 *l.* 10. §. 4. *supr. & l.* 2. *C. eod. l.* 27. *supr. de tutorib. dat.* 3 V. quæ scripsi *ad* §. 3. J. *eod.* 4 De exceptione longinquæ provinciæ, adde *l.* 35. §. 2. *supr. de procur.* 5 De centesimo lapide v. *l.* 1. §. 4. *supr. de offic. Præf. Urbis.* 6 Lapidibus itinerum spatia dimetiebantur veteres, *ut hic. &* §. 2. *supr. eod.* §. 16. *Inst. eod.* & milliariis, *l.* 1. §. 4. *supr. de offic. Præf. Urb.* unde colligitur lapidem & milliarium pro eodem sumi: hoc ideo, quod singulis milliariis lapideæ columnæ, spatiorum signa inscripta habentes, positæ essent. Plutarchus *in Gracchis.* Notata inscriptis lapidibus itinerum spatia testatur quoque Quintil. 4. *c. ult.* Hujusmodi lapides Boëtius *lib.* 3. *de Geometria* appellat Cursorios. & in vetusto libro Canonum pœnitentialium: milliaria lapidea litteris plena viam docent. & in monumento quod Theleziæ exstat: Viam feci ab Rhegio ad Capuam, & in ea via pontes omnes milliarius tabellariosque poscivei. Hinc sunt Nuceriam usque milliaria 51. Franci vero *Leugis* (vocabulum id Francum est, ut ex Paulo Warnefrido, *lib.* 15. *appendicis ad Eutropium*, Hieronymo *in Joelem*, & legibus Bajuvariis a Theodorico latis, & Isidoro in libello variorum de limitibus constat) itinera dimetiebantur: adde Brissonium, 4. *select.* 8. & quæ scripsi de milliario, columna Romæ posita, *ad l.* 154. *infr. de verb. sign.* 7 Dixi *ad l.* 4. *C. in quibus casib. tutor.* 8 Geometræ excusationem a tutelis non habent, *ut hic.* adde *l.* 2. *C. de excusationib. artificum.* sunt autem agri mensores. *supr. si mensor.* 9 Licet habeant immunitatem, *d. l.* 2. *in fin.* nam generaliter data immunitate, semper tutelæ exceptæ videntur. vid. Cujac. *in l.* 6. §. 1. *supr. eod. & in l.* 2. *C. de muner. patrim.* 10 *l.* 30. *l.* 41. J. *eod.* 11 Magistratus municipalis non excusatur a tutela Romæ gerenda propter magistratum in municipio administrandum. 12 V. *l.* 1. *in fin. supr. de tutorib. datis.* 13 Aliud est si directa. v. *l.* 14. *supr. de tutor. dat.* 14 Cur ita? Cognitio necessaria est. v. *l.* 9. §. 1. *supr. de offic. Proconsul. l.* 71. *infr. de regulis.* 15 Potest tamen contestari excusationem per libellos, *ut l.* 13. §. 10. *supr. eod.* 16 *l.* 10. §. 1. J. *de vacat. muner.* vide quæ notavi ad *l.* 5. *in fin. supr. si mensor.* 17 *l.* 8. §. 14. ꝟ. *de inoff. test.* 18 *l.* 17. §. 5. *supr. eod. l.* 45. J. *eod.* vide *l.* 7. *supr. de judic.* 19 5. Harmenop. 11. §. 41. 20 *l.* 28. *supr. de test. tut. l.* 41. §. 3. *infr. de fideic. libert.* 21 Præsumitur pater solvere, ut pater, non ut administrator bonorum filii; id ex hac lege colligit Alciatus, quem vide 1. *præsumpt.* 26. *num.* 5. 22 *l.* 32. *in fin. supr. de admin. & peric. tut.* 23 Ejusque loco dari potest tutor vel curator. *l.* 14. §. 3. *infr. de solut.* 24 In perpetuum exilium damnati. 25 Qui domi mansit. 26 V. *l.* 15. §. 12. *supr. eod.* 27 V. *l.* 11. §. 2. *supr. de minoribus.* Consiliarii Principum a tutelis immunes. Principum consiliarios hic interpretor eos, qui circa latus Principum agunt, *ut infr. eod.* unde pars ejus corporis dicuntur, *in l.* 5. *C. ad l. Jul. majest.* 28 In perpetuum. 29 Consiliarii, qui circa latus Principum versantur, his de causis a tutelis excusantur: Primo, quod circa latus ipsius Principis agant, quem deserere neque possint, neque Reipublicæ expedit. Deinde quod honor ille consiliarii finem certi temporis & loci non habet. Quod cum ita sit, consiliarii Principum merito in perpetuum excusantur a tutela. In perpetuum, hoc est, non ad tempus, non ratione hujus vel illius loci, sed omnium plane: cum quovis tempore sequi Principem eos oporteat. Nescitur enim quo temporis spatio Princeps eos apud se habiturus sit, aut in quem locum missurus. adde *l.* 22. *in fin. supr. eod.* Unde notant, annonas Ecclesiasticas percipere eum, qui sui antistitis in comitatu vel servitio sit. 30 Legatorum alios esse a latere, alios de latere, hinc colligitur. 31 Perpetua ea dicuntur, quæ certum finem neque loci neque temporis habent. adde *l. sufficit.* 56. *supr. de cond. indeb.* quæ ab arbitrio, & mera voluntate Principis pendent. cum sit incertum quo tempore finiantur. Perpetua intelliguntur, quæ tempus limitatum non habent; perpetui censentur officiales Principis, nisi quid aliud ex ipsa collatione officii possit colligi, veluti si Princeps dixerit, se ad beneplacitum suum (ut pragmatici loquuntur), hoc est, ad arbitrium suum, vel quamdiu ipse voluerit, officialem sibi adsumere: his enim ex verbis colligitur Principi animum fuisse & esse perpetui officii non conferendi. 32 Tutor qui decreto constituitur ad diversa patrimonia administranda, utriusque Judicis decreto constituendus est, unde notant de delicto in confinibus commisso, utrumque Judicem simul cognoscere debere, ne contrariæ sententiæ in re eadem ferantur. Item habentem bona in diversis territoriis, si ab uno bonis sit multatus, ab alio, seu apud alium, vel in alio territorio, bonis non esse multatum: unde rursus colligas, Bonis in uno territorio confiscatis non censeri confiscata in alio. 33 Tutor decernendus administrationi diversorum patrimoniorum, decerni per utrumque judicem non per alterum debet. *Bald.* 34 Privilegio excusatus a tutela, excusatur etiam a tutela fratris. Ita privilegium excusationis tutelæ fratris conjunctione quavis potentius est. 35 Vid. *l.* 2. *C. de legit. tutel.* 36 Vide *l.* 12. *C. eod.* privilegii jus potentius est, quam naturæ. *Bald.* 37 *l.* 6. *supr. eod.* 38 Tres tutelæ excusant a quarta, quinta, & ulterioribus. Quid, si una ex tribus deficiat? quia hoc casu quarta reputatur tertia, quasi succedens in locum tertiæ, & quinta censetur quarta, quasi succedens in locum quartæ, in quarta quæ succedit loco tertiæ non erit excusatio, sed a quinta quæ successit in locum quartæ: quod obtinet, sive omnes tutelæ unius generis sint, puta omnes dativæ, sive diversorum generum, puta quædam dativæ, quædam testamentariæ. 39 Ita accessit ei quarta quædam ac quinta tutela. 40 *Sub.* a quarta: idque puta propter numerum trium tutelarum. 41 Hoc est, quarta tutela successit in locum tertiæ, cum primum una ex tribus tutelis finita est. 42 Ut ita & quarta & quinta tutela prior ea censeatur, cujus decretum prius est. Cujac. *ad l.* 2. *supr. eod.* 43 Ipso jure quis est tutor antequam excusetur. Cui rei hoc argumentum est, quod ei jam tutori excusatio competat, non ante. *l. Gaius.* 16. *supr. eod.* Ita si jus excusationis natum, antequam quis eo utatur, expiret, nihil proderit antea natum esse. Quippe omnis exceptio & excusatio tum demum spectanda est, cum proponitur, seu cum in judicium deducitur. Ante competiisse nihil juvat, si desiit postea competere. 44 Tutelam ex tribus finitam, in numero trium tutelarum non haberi paulo ante diximus, ut ea ratione quæ quarta decreta erat a judice, in ejus locum succedat, & fiat tertia, quæ quinta quoque decreta erat ab eodem Judice, succedat in locum quartæ, & fiat quarta. De quo possit aliquis dubitare, ac tandem etiam dicere, Tutelam finitam, non eo finitam, intelligi, quod finita sit ejus administratio: sed tum demum ac potius finitam, cum rationes plenæ fuerint redditæ. Cæterum hic rationes redditas non poni: proinde finitam quidem administrationem: at non finitam tutelam. Paulus contra existimat, finitam tutelam censeri, cum primum finita est administratio, etiam ante redditas rationes, cum primum periculum cessationis non sustinet tutor, finita hunc in modum una ex tribus tutelis, quartam succedere in ejus locum, quæ desiit. 45 *Al.* hoc non exigi: *al.* hic non exigi. 46 Quod superiori capite dictum est de tutela quarta, & quinta decreta per Judices, idem obtinet in tutela quarta & quinta decreta per testatores. 47 In testamentis prius, & posterius non sumitur ex die testamenti vel apertis tabulis, sed ex die, ex quo actus (de quo quæritur) vires & effectum sumit. 48 Tutelæ dies testamentariæ non cedit a die mortis testatoris, aut apertis tabulis, sed ab adita ejus hereditate, vel conditione existente post aditionem, *ut hic.* 49 Vide *l.* 7. ꝟ. *de test. tut. l.* 55. §. 2. J. *ad SC. Treb.* 50 Si quarta & quinta tutelæ sint testamentariæ, & quarta subrogatur loco tertiæ, tutor statim atque notitiam habuerit, eam administrare tenebitur: ubi vero quinta loco quartæ, post elapsos dies excusationis. *vel ita:* Qui duas habet tutelas, deinde ad alias duas vocatur, tertiæ adstringitur, statim atque scivit se tutorem datum: quartæ vero post finitum tempus excusationis. 51 Qui tres tutelas habet, & unius tutelæ pupillos abstinet hereditate paterna, duas tantum tutelas habere videtur, ideoque aliam tutelam delatam agnoscere cogitur, *ut hic.* Cur duas tantum tutelas habere videtur? An quod ejus tutelæ, cujus nomine pupillos hereditate patris abstinuit, habitus quidem tutor est, sed sine effectu, sine re, sine administratione, ut Baldus hunc locum accipere videtur? An quia, quo momento pupillos hereditate paterna abstinuit, eodem quasi deposuisse tutelam intelligitur, ut hoc loco dicitur? 52 Etiam una tutela (diffusa tamen habens negotia) sufficit ad excusationem aliarum. 53 *l.* 17. ꝟ. *eod.* 54 Si tres sint fratres consortes, una est tutela: si tres dissortes, tres sunt tutelæ. Consortes fratres dicuntur, & socii, quibus communis domus, communiaque sunt patrimonia. Cujac. *hic. &* 5. *observ.* 19. Quid Consors & Dissors, dixi ad Festum *in Dissortiones.* adde *l.* 14. *C. de contr. empt.* 55 *Al.* fratrum. 56 Vide *l.* 15. §. 15. *supr. eod.*

Nesen-

NEſennius Apollinaris Julio Paulo: Mater [1] filium ſuum pupillum, vel quivis alius extraneus extraneum æque pupillum ſcripſit heredem, & Titio legatum dedit, eumque eidem pupillo tutorem adſcripſit, Titius confirmatus excuſavit ſe a tutela: Quæro, an legatum amittat [2]? [Et quid,] ſi teſtamento quidem tutor non ſit ſcriptus, legatum tamen acceperit, datusque a Prætore tutor excuſet ſe, an æque repellendus ſit a legato: & an aliquid interſit, ſi a patre vel emancipato pupillo tutor datus ſit, vel puberi curator? Reſpondi, Qui [3] non jure datus [ſit] vel tutor vel curator a patre, confirmatus [4] a Prætore, excuſationis beneficio uti maluit, repellendus eſt a legato: idque & Scævolæ noſtro placuit: nam [&] Prætor, qui eum confirmat tutorem, defuncti [5] ſequitur judicium. † Idem in matris teſtamento dicendum eſt. † Similis eſt matri quivis extraneus [6], qui pupillum heredem inſtituit, eique & in tutore dando proſpicere voluit. quales ſunt alumni [7] noſtri. † Recte ergo placuit, eum, qui recuſat [8] id quod teſtator reliquit, ab eo quod petit, quod idem dedit, repelli debere. † Non ſemper tamen exiſtimo, eum qui onus tutelæ recuſavit, repellendum a legato: ſed [9] ita demum, ſi legatum ei ideo adſcriptum appareat, quod eidem tutelam filiorum injunxit, non quod alioquin daturus eſſet, etiam ſine tutelæ [10]: Id apparere potuit [11], ſi poſueris teſtamento legatum adſcriptum, codicillis vero poſtea factis tutorem datum: in hoc enim legato poteſt dici, non ideo ei relictum, quia & tutorem eſſe voluerit teſtator.

33. IDEM lib. 23. Quæſtionum.

SEd hæc [12] nimium ſcrupuloſa [13] ſunt, nec admittenda: niſi evidenter pater expreſſerit [14], velle ſe dare, *etiamſi tutelam non adminiſtravit*: ſemper enim legatum aut antecedit, aut ſequitur tutelam [15].

34. IDEM lib. 7. Quæſtionum.

EX his apparet, non eſſe his ſimilem [eum] quem Prætor [16] tutorem dedit, cum poſſet uti immunitate: hic enim nihil contra judicium fecit teſtatoris: nam quem [17] ille non dedit tutorem, eum voluiſſe [18], tutelam adminiſtrare filii, dicere non poſſumus.

35. IDEM lib. 23. Quæſtionum.

QUid autem, ſi ſe non excuſaverit, ſed adminiſtrare noluerit contentus [19], quod cæteri idonei eſſent? Hic poterit conveniri [20], ſi ab illis res ſervari non potuiſſet. Sed hoc non quærendum eſt, ſed contumacia punienda [21] eſt ejus, qui quodammodo ſe excuſavit. Multo [22] magis quis dicere debebit, indignum judicio patris, qui ut ſuſpectus remotus eſt a tutela.

1. Si Jus trium liberorum habens curator filio petatur.

36. IDEM lib. 9. Reſponſorum.

AMiciſſimos [23] quidem & fideliſſimos parentes liberis tutores eligere ſolere, & ideo ad ſuſcipiendum onus tutelæ etiam honore legati eos perſequi: ſed cum proponatur, is de quo quæritur, in teſtamento legatum meruiſſe [24], & idem pupillo ſubſtitutus [25], non eſt veriſimile, hunc demum eum teſtatorem ſubſtituere voluiſſe, *ſi & tutelam ſuſcepiſſet*: Et ideo eum de quo quæritur, a legato quidem, ſi adhuc viveret pupillus, repellendum fuiſſe, a ſubſtitutione autem non eſſe ſummovendum [26]: cum eo caſu etiam ſuſcepta tutela finiretur [27]. §. 1. Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus unum habet emancipatum [28] ejus ætatis, ut curatores accipere debeat. Quæro, ſi idem Titius pater, petente eodem filio emancipato, curator a Prætore detur, an jure publico uti poſſit, & nihilo minus trium filiorum nomine vacationem poſtulare? Reſpondi, præmium quidem patri, quod propter numerum liberorum ei competit, denegari non oportere [29]; ſed cum filio ſuo curator petatur, contra [30] naturales [31] ſtimulos facit, ſi tali excuſatione utendum eſſe tentaverit.

De falſa allegatione, & de vitio pronunciationis.

37. SCÆVOLA [lib. 2. Reſponſorum].

QUi teſtamento tutor datus fuerat, adito Prætore dixit, *ſe tres liberos habere*; adjecit præterea, *habenti patruum legitimum tutorem ſe vitioſe tutorem datum*: Prætor ita decrevit, *Si [32] legitimum tutorem habenti tutor datus es, non eſt tibi neceſſaria excuſatio*: Quæro, cum nemo patruus impuberi tutor eſſet, an nihilominus tutor remanſit? Reſpondi, ſecundum ea quæ proponerentur, quamvis juſtas excuſationis cauſas haberet, non tamen eſſe excuſatum propter vitium [33] pronunciationis. §. 1. Item quæro, ſi adquieviſſet ſententiæ, an ob id quod non geſſit tutelam, utilis actio in hunc dari debeat? Reſpondi: ſi errore potius, quod ſe pro jure trium liberorum quod allegabat, excuſatum crederet, quam malitia [34] ab adminiſtratione ceſſaſſet, utilem actionem [non] dandam.

De tempore excuſationis.

38. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

QUinquaginta [35] dierum ſpatium tantummodo ad conteſtandas excuſationum cauſas pertinet: peragendo enim negotio, ex die nominationis continui quatuor menſes conſtituti ſunt.

39. TRYPHONINUS lib. 13. Diſputationum.

SI [36], cum ipſe inſtitueret [37] ut proferret excuſationem: mora contradictionis [38] impeditus eſt, quo minus decreto liberaretur: excuſationem recte probari.

De tutore cæco, ſurdo, muto, furioſo, valetudinario. 1. De paupertate.

40. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

POſt [39] ſuſceptam tutelam, cæcus [40], aut ſurdus, aut mutus, aut furioſus, aut valetudinarius [41] deponere tutelam poteſt. §. 1. Paupertas quæ operi [42] & oneri tutelæ impar eſt, ſolet tribuere vacationem.

De adminiſtrantibus rem Principum. 1. De præfecto annonæ, aut vigilum. 2. De comitibus abſentium reipub. cauſa. 3. De jure corporis vel collegii.

41. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

ADminiſtrantes [43] rem Principum [44], ex indulgentia eorum, licet citra codicillos, a tutela, itemque cura, tempore adminiſtrationis delata, excuſantur. §. 1. Idemque cuſtoditur in his qui Præfecturam Annonæ vel Vigilum [45] gerunt. §. 2. Eorum, qui Reipublicæ [46] cauſa abſunt, comites [47], qui ſunt intra ſtatutum [48] numerum, de tutela quæ abſentibus vel profecturis [49] delata eſt, excuſantur, nam ſuſceptam antea non deponunt. §. 3. Qui [50] corporis [51] item collegii [52] jure excuſantur: a collegarum filiorumque eorum tutela non excuſantur: exceptis his [53], quibus hoc ſpecialiter tributum eſt.

42. PAULUS lib. ſing. de Cognitionibus.

PLane ultra centeſimum [54] miliarium [55] ab Urbe filiorum collegarum ſuorum tutelam ſuſcipere non coguntur.

De liberto Senatoris.

43. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

LIbertus [56] Senatoris, filiorum ejus tutelam adminiſtrans, ab aliis tutelis non excuſatur [57].

De ingenuis & libertinis.

44. TRYPHONINUS lib. 2. Diſputationum.

CUm [58] ex Oratione Divi Marci ingenuus [59] libertino tutor datus excuſari debeat, eandem [60] excuſationem competere etiam ei qui jus annulorum [61] impetraſſet, Imperator Noſter cum Divo Severo Patre ſuo reſcripſit [62]. §. 1. Ergo ſi pupillo libertino habenti jus annulorum, datus ſit ingenuus tutor vel curator, conſequens eſt, ut excuſatio ejus ob hanc conditionum diverſitatem [63] non debeat accipi. §. 2. At ſi, antequam pupillus vel pubes minor annorum vigintiquinque jus annulorum acciperet, Lucius Titius ei datus, ut ingenuus excuſatus fuit, poſt impetratum beneficium denuo [64] eidem tutor curatorve dari poterit, exemplo eo quo placuit, & reſcriptum eſt, eum qui tempore, quod intra annum erat, ex quo reipublicæ [65] cauſa abeſſe [66] deſierat, excuſatus fuit, præterito eo, ipſum ſuo [67] loco dari poſſe. §. 3. Et quamvis libertinus, qui Senatori patrono procurat [68], excuſationem ab aliorum tutela habeat, iſte tamen qui jus annulorum impetravit, qui in [69] ordinem [70] ingenuorum tranſit, tali excuſatione uti non poſſet.

De abſentia reipub. cauſa. 2. De jure liberorum. 3. De tutore Romæ dato. 4. De liberto qui gerere non poteſt.

45. IDEM lib. 13. Diſputationum.

1 Mater liberis ſuis tutorem dare non poteſt: qui tamen ita datus fuerit, confirmandus a Prætore erit. 2 Amittit. *l. 28. in pr. ff. de teſt. tut.* 3 Teſtatoris præceptum non ſervans, legatum ejus teſtamento relictum amittit. 4 Tutor teſtamentarius dicitur is, etiam qui confirmatus eſt a Judice. Quid ita? Judex ex ſe non confirmat, ſed Judicium teſtatoris ſequitur. 5 Hinc notat Baldus, teſtamentarium tutorem confirmatum a Judice, teſtamentarium dici, non dativum: quia Judex eum non ex ſe confirmat, ſed ex patris judicio. 6 Vide *l. 4. ſupr. de confirm. tut.* 7 Alumnis ab eo, qui aluit, tutores dati confirmandi; adde quod de alumno ſcripſi *ad l. 1. C. quæ res pignori.* 8 34. *Synopſ. 1. cap. 21.* 5. Harmen. 11. §. 41. *l. 5. §. 2. ff. de his, quæ ut indig. l. pen. in fin. C. de legatis. dic ut ff. eod.* 9 Tutor vel curator inutiliter teſtamento datus, a Judice confirmandus, ſi ſe excuſat a tutela, privatur legato ſibi in eo teſtamento relicto (etiamſi ab extraneo aliquo tutor datus ſit), niſi teſtator alias fuit legatum relicturus: quod non præſumitur, niſi ab eo dictum fuerit, *ut hic.* An idem eſt in tutore dato per Judicem? non idem. Quid, quæ hic dicta ſunt de tutore ſe excuſante, utrum locum habent, etiam in ceſſante ab adminiſtratione, vel ſuſpecto remoto? Sic ſane. *ut hic. & legib. ſeqq.* 10 Ita *Flor.* pro *tutela.* pariter ut *l. ſæpe. 53. ff. de verb. ſign. & l. 44. in fin. infr. eod.* 11 *Sub.* utrum contemplatione tutelæ relictum ſit, an non ſit. 12 Diſtingue utrum præcedat tutela an legatum. 13 Hinc notat Baldus, Codicillos trahi ad mentem teſtamenti, & contra. 14 Vel ſit veriſimile eum voluiſſe. *l. tutor. 28. §. 1. 2. ff. eod.* 15 Sive præcedat, ſive ſequatur, præſumitur ratione tutelæ relictum, favore pupilli. 16 *d. l. 5. §. 2. ff. de his, quæ ut indign.* 17 Teſtator non videtur eum tutelam gerere voluiſſe, quem ipſe tutorem non dedit. 18 Non credimus hominem aliquid velle niſi id quod dicit. *Bald.* 19 *Al.* contendens, male: ſic enim Baſilic. ἀρκούμενος. 20 *l. 8. C. de adminiſtr. tut.* 21 Non præmio afficienda. *Bald.* 22 Commodum officii amittit, qui officio removetur propter culpam. *l. Mævia. 13. ff. de annuis.* 23 Electum eligenti præſumi amicum, Baldus hinc colligit: niſi chirurgus peſtis tempore electus viſitandis ægrotis, v. *Arr. ff.* 24 Licet tutor, qui ſe excuſat a tutela, repellitur a legato, *l. 28. ff. de teſtam. tut.* non repellitur tamen a pupillari ſubſtitutione. Ratio? quia non intelligitur relinqui propter officium, quod relinquitur poſt illud depoſitum. *Bald.* Subſtitutio pupillaris confertur in tempus, quo finitur tutela. 25 Subſtitutus impuberi, poteſt ei tutor teſtamento dari, *ut hic.* at non a Judice, idque propter ſuſpicionem ſperatæ ſucceſſionis. *arg. l. 1. §. 1. ff. ubi pupillus. l. ult. C. ubi pupilli educari.* 26 Adde *caſum l. 51. ff. de uſufruct.* 27 Quia cum hic ſubſtitutio competat, & incipiat ubi tutela definit, non intelligitur fieri contemplatione tutelæ. 28 Emancipatus filius ſtricto jure prodeſt patri, etiam ut excuſetur a cura ipſius emancipati: naturali tamen aliud ſuademur. 29 Privilegio, quod habeo propter te (id eſt, propter liberos) uti contra te. *Bald.* 30 Et ſic non poteſt ſe excuſare: vid. quæ ſcripſi ad *l. 1. C. de legit. tut.* 31 Naturales ſtimulos ſequi debemus. v. *l. 15. §. 15. ſupr. eod.* adde *l. 7. C. de in integr. reſtit. minor.* 32 Sententia ſub conditione inutiliter datur. *l. 1. §. 5. in fin. ff. quando appell.* 33 Quia lata eſt ſententia ſub conditione. *d. l. 1. §. 5.* 34 Errori, non malitiæ, ſubvenitur. *l. 32. in fin. ff. de cond. & demonſtr.* 35 *l. 13. §. 1. §. 6. ff. eod.* 36 Exceptio legis ſuperioris. 37 Id eſt, inſtaret, inſiſteret: ſic conſtituere, eſt conſiſtere, vel conſtare. *in l. 11. §. 1. ff. de cuſtod. & exhibit. reor. l. 19. in fin. ff. ad l. Jul. de adult.* 38 Adverſarii: facit *l. ult. C. de jure fiſc.* 39 *l. 11. ff. eod. l. 17. ff. de tutelis* 40 Vide *l. 9. C. eod. l. 1. C. qui morbo.* 41 Valetudinarius, cujus valetudo ſæpius laborat. vide *l. 13. ff. de tutelis.* 42 Id eſt, adminiſtrationi. adde *l. 7. ff. eod.* 43 *l. 17. § 5. l. 22. §. 1. ff. & l. 10. C. eod.* 44 *§. 1. Inſt. eod.* vel fiſci. 45 Adde *l. 8. §. 4. ff. eod.* 46 *§. 2. Inſtit. eod. l. 10. in pr. ff. hoc tit. l. 1. C. de profeſſor. & medicis.* 47 Comites eorum, qui Reipublicæ cauſa abſunt, non excuſantur a tutela jam ſuſcepta, ſed ab ea tantum quæ abſentibus iis aut mox profecturis delata eſt. Ita privilegium excuſationis tranſit ad comites, ſicut ad ipſos dominos. 48 *l. 6. §. 3. ff. l. ult. ff. eod.* 49 *l. 35. §. 8. ff. ex quibus cauſis majores.* 50 Corporati & collegiati Romæ urbis excuſantur a tutela aliorum, at non a collegarum tutela: Niſi ſpecialiter hoc ſit eis tributum, *ut hic.* (Ita privilegium collegii, non datur collegiato adverſus collegiatum) vel niſi ultra centeſimum milliarium ab urbe tutela ſit gerenda. 51 *l. 17. §. 2. ff. & l. pen. in fin. C. eod.* 52 *l. ult. ff. eod.* 53 Puta urbicis. *d. l. ult. §. 1.* 54 *Pro* centeſimum *Hal.* ut *l. 21. §. 2. ff. eod.* 55 De miliario alias ſæpe dixi. v. *l. 21. §. 3. ff. eod.* 56 Vid. quæ notavi ad *l. 15. §. 8. ff. eod.* 57 Stricte igitur privilegium accipimus. *d. l. 15.* 58 Argumentum ab ingenuo ad eum, qui jus aureorum annulorum impetravit. 59 *l. 27. in fin. ſupr. de tutor. & curat. dat.* 60 Paria ſunt, privilegio qualitatem ineſſe, & natura, *ut hic.* eodem privilegio fruuntur ingenui, & aureis annulis donati. Utrique excuſantur a tutelis libertinorum. 61 *§. 1. 2. ff. eod. l. 14. §. 2. ff. eod.* 62 Ergo quod hic dicitur, procedit non ex vigore orationis, ſed reſcripti poſtea ſubſecuti: Bartolus *ad l. omnes populi. 6. quæſt. princ. n. 62. ad fin. de juſt. & jur.* Ruin. *ad l. 1. col. 4. de legat. 1.* Aretinus *ad l. quidam cum filium. col. fin. de verb. oblig.* Mod. 63 Diverſa quidem eſt a natura conditio ingenui & libertini habentis jus aureorum annulorum, civili tamen jure, eadem: Ideoque hæc diverſitas negligitur, & ea neglecta, recte tutor datur ingenuus libertino habenti jus aureorum annulorum. 64 Sententia retro lata non prodeſt ſtatu mutato. 65 *l. 10. ſupr. eod.* 66 Vide *l. 1. C. in quibus caſibus tutor. hab.* 67 In locum ſui ipſius tutor dari poteſt. 68 *l. 15. §. 8. ſupr. l. 13. C. eod. l. 17. §. 1. infr. ad municip.* 69 In ordinem ingenuorum tranſit jure aureorum annulorum donatus. 70 Ordo alius eſt ingenuorum & libertinorum.

T*Itius filiis meis, quod* [1] *Reipublicæ* [2] *cauſa non aberit, tutor eſto:* geſſit tutelam ex teſtamento delatam: deinde Reipublicæ cauſa abeſſe cœpit, & deſiit: An, quaſi nova tutela nunc delata, excuſari debeat etiam ob abſentiam Reipublicæ cauſa? an quia præceſſit teſtamentum abſentiam ob publicam cauſam, & eſt ab eo jam adminiſtrata tutela, non oporteat eum excuſari? quid, ſi liberos interea ſuſceperit, aut aliam excuſationem paravit? Magis eſt, ut hæc una [3] tutela ſit: ideo nec excuſationem ei competere, nec agi tutelæ ob prius tempus poſſe. §. 1. Sed ſi ita ſcriptum in teſtamento fuit: *Titius tutor eſto: cum* [4] *Reipublicæ cauſa aberit, tutor ne eſto: cum redierit, tutor eſto:* quid de excuſatione aut ob abſentiam Reipublicæ cauſa, aut aliam, quæ poſt obvenit, dici oporteat, videamus. † Præcedit autem alia quæſtio: teſtamento [5] ex die vel ſub conditione [tutores] dati, an ſe excuſare ante diem conditionemve neceſſe habeant? & in primis an jam dies quinquaginta eis cedant, intra quos neceſſe eſt cauſas excuſationis exercere? Sed verum eſt, non [6] ante eſſe tutorem, quam dies venerit: nam nec antequam [7] adita ſit hereditas. Quia igitur ex eodem teſtamento jam geſta fuit tutela, & qui excuſatus eſt alias, abſuturus Reipublicæ cauſa, reverſus continuo hæret tutelis ante ſuſceptis etiam intra annum: ſed hic ex ipſo teſtamento deſierit eſſe tut[illegible] & ideo ex ſecunda tutela excuſare ſe poteſt. §. 2. Si a Prætore detur curator mente [8] capto, aut muto, ſive ventri: excuſatur jure liberorum. §. 3. Romæ datos tutores eos tantum accipere debemus, qui vel [9] a Præfecto Urbis, vel a Prætore, vel in [10] teſtamento Romæ [11] confecto, vel in continentibus [12] ædificiis dati ſunt.

§. 4. Si tanta [13] corporis aut mentis valetudine ab agendis rebus libertus prohibeatur, ut ne ſuis quidem negotiis ſufficiat, neceſſitati [14] erit ſuccumbendum: ne impoſſibile [15] injungatur tutelæ munus, quod obiri a liberto non poteſt, cum incommodo pupilli, & adverſus utilitatem [16] ejus.

De piſtoribus. 2. De domicilio.

46. PAULUS lib. ſing. de Cognitionibus.

QUi in collegio [17] piſtorum ſunt, a tutelis excuſantur: ſi modo per ſemet [18] piſtrinum exerceant: ſed non alios puto excuſandos, quam qui intra [19] numerum ſunt. §. 1. Urbici autem piſtores a collegarum quoque filiorum tutelis excuſantur [20]. §. 2. Sed & hoc genus excuſationis eſt, ſi quis ſe dicit ibi domicilium [21] non habere, ubi ad tutelam datus eſt: Idque Imperator Antoninus cum D. Patre [22] ſignificavit.

TIT. II.

UBI PUPILLUS EDUCARI [23] VEL MORARI DEBEAT: [ET DE ALIMENTIS [24] EI PRÆSTANDIS].

De Prætore adeundo. 1. De circumſtantiis conſiderandis a Prætore. 2. De eo, qui recuſat apud ſe educari.

1. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

SOlet Prætor [25] frequentiſſime [26] adiri, ut conſtituat, ubi filii vel alantur [27] vel morentur: non tantum in poſthumis [28], verum omnino in pueris. §. 1. Et ſolet ex [29] perſona, ex conditione [30] [&] ex tempore ſtatuere, ubi potius alendus ſit: & nonnunquam a voluntate patris recedit [31] Prætor. Denique cum quidam teſtamento ſuo caviſſet, *ut filius apud* [32] *ſubſtitutum educaretur*, Imperator Severus reſcripſit, *Prætorem æſtimare debere, præſentibus cæteris propinquis* [33] *liberorum:* id enim agere Prætorem oportet, ut ſine ulla maligna ſuſpicione [34] alatur partus, & educetur.

§. 2. Quamvis autem Prætor recuſantem apud ſe educari non polliceatur ſe coacturum, attamen quæſtionis eſt an debeat etiam invitum [35] cogere [36]: utputa [37] libertum, parentem, vel quem alium de adfinibus cognatisve? Et magis eſt, ut interdum debeat id facere.

§. 3. Certe non male dicetur, ſi [38] legatarius vel heres educationem recuſet teſtamento ſibi injunctam, denegari ei actiones debere, exemplo [39] tutoris teſtamento dati. Quod ita demum placuit, ſi idcirco ſit relictum: cæterum, ſi [40] eſſet relicturus, etiamſi educationem recuſaturum ſciret, non denegabitur ei actio: & ita Divus Severus ſæpiſſime ſtatuit.

De reputationibus tutoris admittendis. 1. De modo alimentorum.

2. IDEM lib. 36. ad Edictum.

OFficio judicis, qui tutelæ [41] cognoſcit, congruit, *reputationes* [42] *tutoris* non improbas [43] admittere: utputa [44] ſi dicat, impendiſſe in alimenta pupilli, vel diſciplinas [45]. §. 1. Modus autem, ſi [46] quidem Prætor arbitratus eſt, is ſervari debet, quem Prætor ſtatuit: ſi vero Prætor non eſt aditus, pro modo [47] facultatum pupilli debet arbitrio judicis æſtimari: nec enim permittendum eſt tutori tantum reputare, quantum dedit, ſi plus æquo dedit. §. 2. Hoc amplius, etſi Prætor modum [48] alimentis ſtatuit, verumtamen ultra vires facultatum eſt, quod decretum eſt, nec ſuggeſſit [49] Prætori de ſtatu facultatum, non debet ratio haberi alimentorum omnium: quia, ſi ſuggeſſiſſet, aut minuerentur jam decreta, aut non tanta decernerentur. §. 3. Sed ſi pater ſtatuit alimenta liberis, quos heredes ſcripſerit, ea præſtando, tutor reputare poterit: niſi [50] forte ultra vires facultatum ſtatuerit: tunc enim imputabitur ei, cur non adito Prætore deſideravit alimenta minui.

6. De pupillis egenis. De alimentis diminuendis vel augendis.

3. IDEM lib. 1. de Omnibus Tribunalibus.

JUs alimentorum decernendorum pupillis Prætori competit: ut ipſe moderetur [51], quam ſummam tutores vel curatores ad alimenta pupillis vel adoleſcentibus præſtare debeant. §. 1. Modum [52] autem patrimonii ſpectare debet, cum alimenta decernit: & debet ſtatuere tam moderate, ut [53] non univerſum reditum [54] patrimonii in alimenta decernat, ſed ſemper ſit [55], ut aliquid ex reditu ſuperſit.

§. 2. Ante oculos habere debet in decernendo & [56] mancipia [57] quæ pupillis deſerviunt, & mercedes [58] pupillorum, & veſtem, & tectum pupilli: ætatem [59] etiam contemplari in qua conſtitutus eſt, cui alimenta decernuntur. §. 3. In amplis tamen patrimoniis [poſitis] non cumulus patrimonii, ſed quod exhibitioni [60] frugaliter [61] ſufficit, modum alimentis dabit. §. 4. Sed ſi non conſtat, quis modus facultatum ſit, inter tutorem, & eum, qui alimenta decerni deſiderat, ſuſcipere debet cognitionem [62], nec temere alimenta decernere, ne in alterutram partem delinquat: prius tamen exigere debet ut profiteatur tutor, quæ ſit penes ſe ſumma: & comminari graviores ei uſuras [63] infligi ejus quod ſupra profeſſionem apud eum fuerit comprehenſum. §. 5. Idem ad inſtructionem quoque pupillorum, vel adoleſcentum, pupillarum, vel earum quæ intra vigeſimum annum conſtitutæ ſunt, ſolet decernere reſpectu facultatum, & ætatis eorum qui inſtruuntur. §. 6. Sed ſi egeni ſunt pupilli, de ſuo eos alere tutor non [64] compellitur [65]; & ſi forte poſt decreta alimenta ad egeſtatem fuerit pupillus perductus, deminui debent quæ decreta ſunt: quemadmodum [66] ſolent augeri, ſi quid patrimonio acceſſerit.

De alimentis pupillæ pupilli ſorori præſtitis.

4. JULIANUS lib. 21. Digeſtorum.

QUi filium heredem inſtituerat, filiæ dotis nomine, *cum in familia nupſiſſet*, ducenta legaverat, nec quicquam [67] præterea, & tutorem eis Sempronium dedit: is a cognatis & [a] propinquis pupillæ perductus ad Magiſtratum juſſus eſt alimenta [68] pupillæ, & mercedes, ut liberalibus [69] artibus inſtitueretur, pupillæ nomine præceptoribus dare: pubes factus pupillus puberi [70] jam factæ ſorori ſuæ ducenta, legati cauſa, ſolvit: Quæſitum eſt, an tutelæ judicio conſequi poſſit, quod in alimenta pupillæ, & mercedes a tutore ex tutela præſtitum ſit? Reſpondi, Exiſtimo, etſi [71] citra Magiſtratuum decretum tutor ſororem pupilli ſui aluerit, & liberalibus [72] artibus inſtituerit [73], cum hæc aliter ei contingere non poſſent, nihil eo nomine, tutelæ judicio, pupillo, aut ſubſtitutis pupilli præſtare debere.

De cauſæ cognitione.

5. ULPIANUS lib. 3. de officio Proconſulis.

SI diſceptetur, ubi morari, vel ubi educari pupillum oporteat, cauſa cognita id Præſidem [74] ſtatuere oportebit. In cauſæ cognitione evitandi [75] ſunt, qui pudicitiæ impuberis poſſunt inſidiari [76].

De abſentia tutoris.

6. TRYPHONINUS lib. 14. Diſputationum.

SI abſens ſit tutor, & alimenta pupillus deſideret: ſi quidem negligentia, & nimia [77] ceſſatio in adminiſtratione tutoris objiciatur, quæ

---

1 *Quoad & Donec* particulæ temporis in ſe ſpatium habent, non tamen conditionem quæ perpetuo rem extinguat, inducunt. 2 Vide *l. 1. C. in quibus caſibus tutorem habentı.* 3 *l. 3. §. 9 ſupr. tit. prox.* 4 Quoad reipublicæ cauſa *Hal.* 5 Tutores ex die vel ſub conditione teſtamento dari poſſunt. 6 Tutores ex die vel ſub conditione dati ſe excuſare non coguntur ante diem vel conditionem: & quidem intra quinquaginta dies excuſationibus proponendis præfinitos. Quid ita? iidem nec ante aditam hereditatem coguntur ſe excuſare. 7 *l. 9. ff. de teſt. tut.* 8 Liberorum numero quis excuſatur, ut ne curator mente capto, vel muto ventrive detur. 9 *§. 4. Inſt. de Atiliano tutore.* 10 Teſtamentaria tutela, dativa etiam dici poteſt ut hic. 11 Locus teſtamenti inſpiciendus eſt ſemper teſtatori: teſtamentum fieri debet ex conſuetudine & ſolennitate loci ubi fit, non ex conſuetudine loci ipſius teſtatoris. In teſtamentis & contractibus inſpicitur locus, ubi actus ipſe geritur, non agentium ipſorum, vel contrahentium. 12 *l. 2. J. de verb. ſign.* 13 *l. 10. §. 8. ſupr. eod.* 14 Neceſſitati ſuccumbendum. vide quæ notavi ad *l. 8. §. 9. ff. eod.* 15 Græci hoc loco eleganter, *ἀνάγκη τῆς διαλύσεως ἰσόῤῥοπος ἐστιν βια ὑπερτέρα.* Cujac. 8. *ad Africanum.* 16 Nam in tutelis ſemper ſpectamus utilitatem pupilli. *l. utilitatem. 10. ff. de confirmando tutore.* 17 Piſtores habuerunt Romæ ſuum collegium. vide *l. 41. §. 3. ſupr. eod.* 18 Vide quæ notavi ad *l. 6. §. 1. & §. 4. ſupr. eod.* 19 *l. 41. §. 2. ff. eod.* 20 Specialiter. *d. l. 41. in fin.* 21 *l. 10. §. 4. ff. eod.* 22 Caracalla & Severus. Revard. *lib. 3. variar. cap. 10.* Anſ. 23 *Lib. 5. C. 49.* 24 *Lib. 5. C. 50.* *Goth.* Hanc materiam vid. apud Menoch. *de arbitrar. jud. cent. 2. caſ. 168.* Cravett. *conſil. 18. num. 11. & conſ. 190. num. 2.* Roman. *conſil. 344. num. 2.* Grammat. *deciſ. 55.* Montan. *de tutel. cap. 32. reg. 9. num. 230.* Anſ. 25 Et præſes. *l. 5. J. eod. l. 1. C. ubi pupilli.* 26 Tituli a frequenti uſu commendantur. 27 *l. 1. l. 2. C. ubi pupill.* 28 Poſthumorum etiam educandorum curam habet Judex *l. 2. C. ubi pupill.* 29 Circumſtantiæ perſonarum, conditionum & temporis judici ſemper ſpectandæ. 30 *d. l. 2.* 31 Ut hic & alias. *l. 14. §. 6. ſupr. de religioſis. l. 5. §. 9. ſupr. de adminiſt. & peric. tutor.* 32 Vide *l. 36. ff. de excuſat.* 33 Facit *l. 18. in fin. C. de nupt.* vide *l. 5. J. quib. ex cauſis in poſſeſſ.* 34 *l. 2. C. eod.* 35 Invitum apud ſe educare pupillum interdum cogit Prætor. 36 *l. 1. C. ubi pupilli.* 37 Vide quæ ſcripſi ad *l. 3. §. 1. ſupr. de recept. qui arbitr.* 38 Pœna hæc eſt legatarii, heredis vel tutoris, pupillum apud ſe educare recuſantis, ut denegentur ei actiones ex teſtamento. 39 *l. 28. §. 1. ſupr. tit. prox. l. 28. ſupr. de teſt. tut.* Argumentum a tutela ad educationem. vid. quæ ſcripſi ad *l. 1. C. ubi pupilli.* 40 *l. 32. l. 33. l. 34. ſupr. de excuſat.* 41 *Al.* de tutela. 42 *l. 3. J. eod. §. 2. Inſt. de obl. ex quaſi contractu.* Expenſas tutorum non improbas judex officio ſuo admittit. 43 *l. 2. C. de alimentis.* 44 Expenſæ non improbæ dicuntur, quæ vel in alimenta pupilli, vel diſciplinas factæ. 45 *d. l. 2.* 46 Expenſarum in educando pupillo modum priore loco petimus ex ipſius judicis decreto: ſi id dictum non ſit, ex facultatum modo præſtandas eſſe dicimus judicis arbitrio. 47 *l. 12. §. 5. ſupr. de religioſis. l. 12. §. 3. ff. de admin. & peric. tut.* Goth. Expenſæ tutoris quomodo reputentur ac probentur, vide Garſ. *de expenſ. cap. 20.* Montan. *de tutel. cap. 30. n. 1.* Anſ. 48 *l. 3. J. eod.* 49 Id eſt, nec inſtruxit aut admonuit Prætorem de facultatibus pupilli. 50 Voluntas patris alimenta filiis ſuis decernentis non ſemper ſervatur. *Accurſ.* quid enim ſi ultra facultates alimenta ſtatueret teſtator? 51 *l. 2. in princ. §. 1. ff. eod.* Goth. vide Leon. *emend. lib. 3. cap. 11. n. 7.* Anſ. 52 *d. l. 2. §. 1.* 53 Expenſas qui præſtat, id ſemper ſpectare debet, ut minor ſit expenſa quam reditus: ut plus ſit in reditu, quam in expenſa. 54 Expenſæ pro reditu patrimonii fieri debent. 55 Sumptus faciendi ſunt, ut aliquid ſuperſit. vid. *l. 24. §. 2. ſupr. ſoluto matrim.* 56 In expenſis pupillorum ſpectamus expenſas etiam manciporum ejus, mercedum, veſtis, tecti, ætatis ejus. 57 *l. 12. §. 3. ſupr. de adminiſt. & peric. tut.* 58 Quæ aliis præſtantur pro pupillis. Mercenum autem nomine hic intelligi videntur alimentorum mercedes. 59 Nec enim in pueros tanti ſumptus faciendi, quanti in majores, & ætate provectiores. *l. 10. in fin. J. de alim.* 60 Alimentis: eſt enim exhibere idem quod alere. 61 Frugaliter, eſt quanti virum frugi & bonum virum æſtimare oportet. Baldo frugaliter eſt competenter: Alberico, large. 62 Cauſæ cognitio in litigioſis adhibenda. 63 *l. 7. § 8. ſupr. de adminiſt. & peric. tut.* 64 Tutor egenos pupillos alere non tenetur. 65 Sed nec tutorem egenum pupilli alere tenentur. *l. 33. in fin. ſupr. de admin. & peric. tut.* 66 Augmenti & deminutionis eadem eſt ratio. Ut augetur & minuitur pupilli reditus, ita augere & minuere pupilli ſui vel adulti expenſas tutor & curator poteſt. 67 Id eſt, non reliquerat ei alimenta. *Goth.* vide Revard. *conjectan. lib. 2. cap. 19.* Anſ. 68 Non idem eſt in dote *l. 12. §. 3. l. 13. §. 2. ſupr. de admin. & peric. tut.* 69 Liberales artes quæ dicantur, vide in *l. 1. infr. de extr. cognit.* 70 Dos relicta alicui nupturæ, ei debetur, cum eſt nubilis ætatis, hoc eſt 13. annorum, licet nondum nupſerit. vide Cynum *in l. ſancimus. 24. C. de nupt.* Bartolum *in l. Titio centum. 71. §. Titio genero. J. de cond. & demonſt.* 71 Frater tenetur alere ſororem nondum nubilem: cui in tempus nubendi pater dotem reliquit: interim eam alere tenetur. 72 De quibus v. *l. 1. J. de extr. cognit.* 73 Alere qui alium tenetur jure naturæ, eundem & liberalibus artibus inſtituere cogitur. Ita alimentorum verbo artes, eruditio, atque diſciplinæ continentur, ſi quis alium jure naturæ alere tenetur: ſecus, ſi teſtamento. 74 *l. 1. ff. eod. l. 1. C. eod.* 75 Privignos non cogi cum novercis ſuis habitare, hinc colligunt ob earum conſueta odia. *l. 4. ff. de inofficioſ. teſt.* facit *l. 17. in princ. ff. de adopt.* Sequeſtrum fieri debere, quoties partes mutuas ſibi tendunt inſidias, Baldus hinc colligit. 76 Tales ſunt novercæ. 77 *l. 3. §. 14. ſupr. de ſuſpectis.*

etiam ex hoc arguatur, quod per absentiam ejus deserta derelictaque sunt pupilli negotia, evocatis [1] adfinibus atque amicis [2] tutoris, Prætor, edicto proposito, causa cognita, etiam absente tutore, vel removendum eum qui dignus tali nota videbitur, decernet, vel adjungendum curatorem: & ita, qui datus erit, expediet alimenta pupillo.
† Si vero necessaria absentia tutoris & improvisa acciderit (forte [3] quod subito ad cognitionem [4] principalem profectus, nec rei suæ providere nec consulere pupillo potuerit), & speratur redire, & idoneus sit tutor, nec expediat alium adjungi, & pupillus alimenta de re sua postulet, recte constituetur ad hoc [5] solum, ut ex re pupilli alimenta expediat.

TIT. III.
DE TUTELÆ [6] ET RATIONIBUS [7] DISTRAHENDIS [8], ET UTILI [9] CURATIONIS CAUSA ACTIONE.

De Actione tutelæ. De factis vel omissis. De dolo, culpa & diligentia. 1. *De mortis causa,* 2. *Vel non mortis causa donatione.* 3. *De rationibus.* 4. *De matre alita.* 5. *De munere nuptiali.* 6. *De alimentis statutis tutori,* 8. *Vel servis, vel libertis, vel aliis hominibus liberis.* 9. *De sumptibus litis & viaticis.* 10. *Quatenus plures tutores teneantur.* 16. *De successoribus tutoris,* 17. *Vel pupilli.* 18. *De actionibus tutori mandandis.* 19. *De rationibus distrahendis. De genere tutelæ.* 20. *Quid veniat in hanc actionem.* 21. *De actione tutelæ & rationibus distrahendis,* 22. *& furti.* 23. *De successoribus.* 24. *De tempore hujus actionis.*

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

IN omnibus [10] quæ fecit tutor, cum facere non deberet, item in his quæ non fecit [11], rationem reddet hoc judicio: præstando dolum, culpam [12], & quantam in suis rebus diligentiam. §. 1. Unde quæritur apud Julianum libro XXI. Digestorum, si tutor pupillo auctoritatem ad mortis causa donationem [13] accommodaverit, an tutelæ judicio teneatur? Et ait, teneri eum: nam sicuti [14] testamenti factio (inquit) pupillis concessa non est, ita nec [15] mortis [16] quidem causa donationes permittendæ sunt [17]. §. 2. Sed & si non mortis causa donaverit tutore auctore, idem Julianus scripsit, plerosque quidem putare, non valere donationem: & plerunque ita est, sed [18] nonnullos casus posse existere, quibus sine reprehensione tutor auctor sit pupillo ad deminuendum, decreto scilicet interveniente: veluti si matri [19], aut sorori, quæ aliter se tueri non possunt, tutor alimenta præstiterit: nam cum [20] bonæ fidei judicium sit, nemo feret, (inquit) aut pupillum aut substitutum ejus querentes, quod tam conjunctæ [21] personæ alitæ sint. Quinimo per contrarium putat posse cum tutore agi tutelæ, si tale officium prætermiserit. §. 3. Officio tutoris [22] incumbit, etiam rationes [23] actus sui conficere [24], & pupillo reddere [25]: cæterum, si non fecit, aut si factas non exhibet, hoc nomine judicio tutelæ tenebitur [26]. De servis quoque interrogationes, sed & quæstiones habendas, & hoc officio judicis [27] convenire placuit: nam D. Severus decrevit, cum neque inventaria neque auctionalia [28] proferentur, remedio eo uti debere, ut rationes a servis qui rem gesserant, proferantur: has rationes si esse mala fide conscriptas a servis dicant tutores, etiam in quæstionem servi interrogari poterunt. §. 4. Præterea si matrem [29] aluit pupilli tutor, putat Labeo imputare eum posse: sed est verius, non nisi perquam egenti dedit, imputare eum oportere de largis facultatibus pupilli: utrumque [30] igitur concurrere oportet: ut & mater egena [31] sit, & filius in facultatibus positus. §. 5. Sed si munus [32] nuptiale matri pupilli miserit, non eum pupillo imputaturum [33] Labeo scripsit: nec perquam necessaria est ista muneratio. §. 6. Si pupillis tutores pater dedit, inter quos & libertum suum, perque eum voluerit tutelam administrari, & tutores certam summam ei statuerunt, quia aliter se exhibere non poterat: habendam ejus rationem quod statutum est, Mela existimat. §. 7. Ergo & si ex inquisitione propter rei notitiam fuerit datus tutor, eique alimenta statuerint contutores: debebit eorum ratio haberi, quia justa causa est præstandi. §. 8. Sed & si servis [34] cibaria præstiterit, vel libertis scilicet rei pupilli necessariis, dicendum est, reputaturum. Idemque & si liberis hominibus, si tamen ratio præstandi justa intercedat. §. 9. Item sumptus [35] litis tutor reputabit, & viatica, si ex officio necesse habuit aliquo excurrere, vel proficisci. §. 10. Nunc tractemus, si plures tutelam pupilli administraverint, pro qua quisque eorum parte conveniendus sit? §. 11. Et, si quidem omnes simul gesserunt tutelam, & omnes [36] solvendo sunt, æquissimum erit [37], dividi [38] actionem inter eos pro portionibus virilibus [39], exemplo [40] fidejussorum. §. 12. Sed & si non omnes solvendo sint, inter eos qui solvendo sunt, dividitur actio: sed prout [41] quisque solvendo est, poterunt conveniri. §. 13. Et si forte quis ex facto alterius tutoris condemnatus præstiterit, vel ex communi gestu, nec ei mandatæ sunt actiones, constitutum est a Divo Pio, & ab Imperatore Nostro, & Divo Patre ejus, utilem [42] actionem tutori adversus contutorem dandam. §. 14. Plane, si ex dolo communi conventus præstiterit tutor, neque mandandæ sunt actiones, neque utilis competit; quia proprii delicti pœnam subit: quæ res indignum eum fecit, ut a cæteris quid consequatur doli participibus: nec enim ulla societas [43] maleficiorum [44], vel communicatio justa damni ex maleficio [est].
§. 15. Usque adeo autem ad contutores non venitur, si [45] sint solvendo contutores, ut prius ad Magistratus, qui eos dederunt, vel ad fidejussores veniatur; Et ita Imperator noster Ulpio Proculo rescripsit. Quod enim Marcellus lib. IIX. Digestorum scripsit, quodque sæpissime rescriptum est, quamdiu [vel] unus ex tutoribus idoneus est, non posse ad Magistratus qui dederunt veniri, sic erit accipiendum, si [46] non contutor ob hoc conveniatur, quod suspectum facere vel satis exigere noluit. §. 16. Hanc actionem etiam in [47] heredem tutoris competere constat. §. 17. Sed & heredi [48] pupillo æque competit, similibusque [49] personis. §. 18. Non tantum ante condemnationem, sed etiam post condemnationem desiderare tutor potest, mandari sibi actiones [50] adversus contutorem pro quo condemnatus est.
§. 19. Rationibus distrahendis [51] actione non solum hi tenentur tutores qui legitimi fuerunt, sed omnes qui jure tutores sunt & gerunt tutelam. §. 20. Considerandum est in hac actione, utrum pretium rei tantum duplicetur [52], an etiam quod pupilli interest? Et magis esse arbitror, in hac actione quod interest non venire, sed rei tantum æstimationem [53]. §. 21. In tutela ex una obligatione duas esse actiones [54] constat: & ideo, sive tutelæ fuerit actum, [de] rationibus distrahendis agi non potest: sive contra, tutelæ actio, quod ad speciem istam, perempta est. §. 22. Hunc tamen tutorem qui intercepit pecuniam pupillarem, & furti teneri Papinianus ait: qui, & si furti [55] teneatur, hac actione conventus, furti actione non liberatur: nec enim eadem est obligatio furti ac tutelæ, ut quis dicat plures esse actiones ejusdem facti, sed plures obligationes: nam & tutelæ & furti obligatur. §. 23. Hanc actionem [56] sciendum est perpetuam esse, & heredi, similibusque personis dari ex eo, quod vivo pupillo captum est. † Sed in heredem cæterosque successores non dabitur: quia [57] pœnalis [58] est. §. 24. Hæc actio tunc competit, cum & tutelæ actio [est], hoc est finita [59] demum tutela.

De causa actionis. 1. *De actione furti, & condictione furtiva.* 2. *Quid persequitur hæc actio de rationibus distrahendis.*

2. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

ACtione [de] rationibus [60] distrahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit. §. 1. Quod si furandi animo fecit, etiam furti tenetur [61]. Utraque autem actione obligatur, & altera alteram non tollet. Sed & condictio ex furtiva causa competit: per quam si consecutus fuerit pupillus quod fuerit ablatum, tollitur hoc judicium: quia nihil abest pupillo. §. 2. Hæc actio licet in duplum [62] sit, in simplo rei persecutionem continet, non tota dupli pœna est.

De actione tutelæ. Si incertum sit quantum tutori curatorive debeatur.

3. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SI tutelæ aut negotiorum gestorum agatur, incerto [63] hoc, quantum ab adversariis debetur tutori procuratorive: arbitratu judicis cavendum est, quod eo nomine eis absit.

Quando agi potest. 1. *De emancipatione tutoris.* 2. *Si impubes agat.* 3. *De curatore furiosi.*

4. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

NIsi finita [64] tutela sit, tutelæ agi non potest. † Finitur autem

---

1 Adde *l.* 5. J. *quibus ex caus. in possess.* Absentem adversus indefensum quoties lis instituitur, vocandi sunt cognati & affines ejus. 2 *l.* 223. *infr. de verb. sign.* 3 Casus improvisus est, factum Principis: quippe quoties jubet, parendum, & quidem rebus propriis etiam relictis. 4 *l.* 41. ff. *de excusat.* 5 Id est, solummodo ad hunc actum, ad alendum dabitur curator.

6 Actione scil. quæ arbitrium dicitur, *L.* 5. *C.* 51. quod hujus judicii potestas omnis sit in arbitrio judicantis. 7 *l.* 1. §. 3. 19. *l.* 2. *infr. eod.* 37. *Eclog.* 7. 38. *Eclog.* 3. 8 Actione, quæ est arbitraria: & instituitur adversus eum, qui rationes pupilli distraxit, id est, perturbavit dolo malo. vide *l.* 1. §. 19. *l.* 14. *infr. eod.* 9 Vide *l.* 24. ff. *eod.* adversus eum, qui non gessit. 10 In actionem tutelæ venit factum, non factum, dolus, culpa, & diligentia tutoris. 11 Quæ faceret idoneus paterfamilias. *l.* 10. ff. *de administ. & peric. tut.* 12 *Sub.* legem. 13 *l.* 22. *l.* 46 *in fin. supr. de administ. & peric. tut. l.* 12. *infr. de curat. furios. l.* 16. *C. de administr. tut* vide *tit. C. si advers. donat.* 14 Argumentum a testamento ad donationem causa mortis valet prohibitive. Hinc etiam colligunt, mortis causa donationem ultimæ voluntati magis accedere, quam contractui, *ut hic.* Si modo formam & modum spectes, non personam. Quippe contrahere pupillus tutore auctore potest, donare non potest, *ut hic.* Hoc addendum, filiumfamilias, non pupillum tamen, donare causa mortis posse, patris consensu. *Bald.* 15 Argumentum a testamento ad donationem causa mortis observa. 16 Mortis causa donare minores non possunt. 17 Imo permittuntur iis, qui testamentum facere possunt, *l.* 25. *infr. de mort. causa donat.* vide Grassum, §. *donatio mortis causa. qu.* 4. 18 Tutor certis casibus diminuere potest patrimonium pupilli. At quomodo? decreto judicis: si matri aut sorori pupilli prorsus egenis alimenta suppeditet. Quinimo agi eo casu adversus tutorem potest, si tale officium prætermiserit. 19 Adde *l.* 21. *supr. soluto l.* 13. §. 2. *supr. de administr. & peric. tut.* adde *l.* 4. *supr. tit. proximo.* 20 Tutela bonæ fidei judicium est. §. 28 *Inst. de actionibus.* 21 Conjunctis personis multa debemus, quæ extraneis non debemus. 22 Cujuscunque, ut & curatoris, & negotiorum gestoris, *l.* 2. *supr. de negotiis.* procuratoris ad lites, ad negotia. *l.* 46 §. 4. *supr. de procuratorib.* orphanotrophi, seu hospitalarii. *Novell.* 131. *c.* 15. heredis gravati fideicommisso, *l. ult. C. de jure deliberandi.* Bart. ad *l.* 72. §. 2. *infr. de condit. & demonstr.* servi institoris, socii, fratris administrantis bona communia, patris negotia filii gerentis, officialis publici, notarii, argentarii, quæstoris publici, vide Roland. a Valle, [illegible] *cons.* 49. commissarii, curatoris bonis dati, missi in possessionem, usufructuarii. 23 Inventarium repertorium bonorum pupilli, *l.* 7. *supr. de administr. & peric. tutor.* libros expensarum pupilli nomine factarum, *arg. l.* 2. *supr. tit. proxim.* auctionalia seu rationalia, *versic. de servis. infr. eod.* Ita tutor rationum codicem conscribere, & in eum referre omnes expensas pupillares debet. 24 *l.* 7. *l.* 46. §. 5. *supr. de administr. & peric. tut.* plene, sufficienter, *l.* 10. §. 2. *supr. de edend.* Goth. Tutor librum rationum conficere ac reddere pupillo tenetur, alias tutelæ officio obligatur, Ripa *ad l. admonendi. n.* 115. *de jurejur.* Purpur. *ad l.* 1. *C. de edend. n.* 55. Ruin. *cons.* 108 *lib.* 5 Berojus *quæst.* 15. & 31. Zoannet. *rer. quotid. cap.* 32. Mod. 25 Edere: nec ferendus est, si eas se amisisse dixerit, quia ejus officium est eas diligenter custodire. adde §. *ult Inst. de Attil. tut.* 26 Jurabitur quoque in litem eo casu, *l. ultim. C de in litem jurand.* nam qui non facit, quod ex officio suo debet, in dolo est præsumpto vide Mol. 1 *consuet. part.* 1. §. 6. *gl.* 6. *n.* 34. *ad* 38. 27 Tortura petitur fieri officio judicis *Bald.* 28 Rationalia instrumenta auctionis. 29 *l* 13. § 2. *supr. de admin. & peric. tut.* 30 Vide *l.* 5. §. 13. *supr de agnosc. lib. l.* 1. *C. de alend. lib.* 31 *Synopsis Basilic.* 37. *tit.* 11. *lib.* 38. *tit.* 2. & 3. *cap.* 2. 32 *d. l.* 13. §. 2 *supr. de administr. & peric. tut.* 33 Imo imputabit. *l.* 12. §. *penultim. supr. de administr. & peric. tut.* 34 Vide *l.* 3. §. 2. *supr. tit. proxim.* 35 *l.* 33. *in fin supr. de administr. & peric. tut l* 10. §. 9 *sup. mandati.* 36 Tempore depositi officii. *l.* 3. *C. de probat.* 37 *l.* 38. *supr. de administr. & peric. tut. l.* 6. *C. arbitr. tut. l. ultim.* ff. *rem pup.* 38 Imo non dividetur. *l.* 2. *C de divid. tut.* 39 Viriles portiones fiunt, quoties viritim res distribuitur, κατ' ἄνδρα, *Glossa* 40 *l. ultim. C. de constituta pecunia.* 41 §. 15. *infr. eodem.* 42 *l.* 20. *infr. eodem.* 43 Societas non est communio, sed per societatem inducitur justa communicatio lucri & damni: dixi ad *l.* 63. *supr. pro socio.* 44 *l.* 57. *supr. pro socio. l.* 35. §. 2. *supr. de contrah. empt. l.* 70. *in fin. infr. de fidejussoribus.* 45 §. 12. *supr. eod.* vide *l.* 3. *C. de probat.* si non sint solvendo: Ita legit Cujac. ad *tit. C. de divid. tut.* Goth. De vero intellectu hujus §. vide Hartmann. Pistor. *quæst.* 5. Ans. 46 *Al.* si contutor. ita Cujac. ad *tit. C. de dividenda tutela.* & in *l. ult. C. de periculo nominatorum. lib.* 11. *ex Hugonn.* 47 Vide *l.* 3. *C. de heredib. tut.* 48 *l.* 7. *infr. eod. l.* 12. *C. arbitr. tut. l.* 2. *in fin C. commu. de success.* 49 Creditoribus. *l.* 18. *infr. eod.* 50 *l.* 20. *in fin. infr. eod. l.* 25. *in fin. l.* 39. §. 4. *supr. de admin. & peric. tut. l.* 2. *C. de divid. tut. l.* 2. *C. de contrar jud. tut.* 51 Vide *l.* 2. *infr. eod.* 52 *l.* 2. *in fin. infr. eod.* vide Paul. 2. *sentent* 30 & *ibid.* Cujac. 5. *l.* 55. § 1. *supr. de administ. & peric. tut.* 53 Quæ minus quiddam continet, quam id quod interest. *l.* 2. §. 2. *infr. eod.* 54 Tutelæ scilicet, & rationibus distrahendis. Illa finita tutela, ut rationes dentur & reddantur: hæc etiam finita tutela, in duplum cum eo, qui in gerenda tutela pecuniam intercepit, vel quam rem aliam pupilli abstulit, avertit, subripuit, agitur: hac fere formula, quod ex rationibus pupilli abest. Concurrit cum ea furti actio. vid. Cujac. *hic.* 55 *l.* 2. §. 1. *infr. eod.* adde *l.* 55. §. 1. *supr. de admin. & peric. tut.* 56 De rationibus distrahendis scil. 57 *l.* 1. *infr. de privat. delict.* 58 In duplum. *l.* 2. *in fin. infr. eod.* 59 Vide *l.* 4. *infr. eod.* 60 Vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 19. 21. *supr. eod.* 61 *l.* 1. §. 22. *supr. eod. l.* 33. *infr. de furtis.* 62 V. *l.* 1. §. 20. *supr. eod.* 63 Ab obligatione conditionali quis conservatur indemnis, non per solutionem, sed per idoneam satisdationem. Bald. ad *l.* 13. §. 5. *supr. de pignoribus.* 64 *l.* 1. *in fin. supr. l.* 9. §. 2. *l.* 18. *in fin. infr. eod. l.* 3. §. 6. *supr. de suspect.* vide Cujac. in hanc leg. 17. *obs.* 7.

non solum pubertate [1], sed etiam morte [2] tutoris vel pupilli [3].

§. 1. Filium familias emancipatum, si tutelam [4] administret, etiam directò teneri Julianus putat. §. 2. Si adhuc impubes tutelæ agat, nihil consumitur. §. 3. Cum furiosi curatore non [5] tutelæ sed negotiorum gestorum actio est: quæ competit etiam [6] dum negotia gerit: quia [7] non idem in hac actione, quod in tutelæ actione, dum impubes est is cujus tutela geritur, constitutum est [8].

De deposito.

5. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

SI tutor [9] rem sibi depositam [10] a patre pupilli vel commodatam non reddat: non tantum commodati, vel depositi, verum [11] tutelæ quoque tenetur: &, si [12] acceperit pecuniam ut reddat, plerisque placuit, eam pecuniam vel depositi vel commodati actione repeti vel condici posse. Quod [habet rationem: quia] turpiter accepta sit [13].

De dolo & emancipatione tutoris.

6. IDEM lib. 31. ad Edictum.

SI filiusfamilias [14] tutelam administraverit, & liberatus patria potestate dolo aliquid fecerit: an actio tutelæ patrem [quoque] hoc nomine teneat? quæritur. Et æquum est, ut [15] eum duntaxat dolum pater præstet, qui commissus est ante emancipationem filii.

De causa hereditaria. 1. De captivitate tutoris.

7. IDEM lib. 35. ad Edictum.

SI pupillus heres [16] exstiterit ei, cujus tutelam tutor suus gesserat, ex hereditaria causa cum tutore suo habebit actionem. §. 1. Si tutor in hostium potestatem pervenerit, quia [17] finita tutela intelligitur, fidejussores, qui pro eo rem salvam fore spoponderint, & si quis exsistat defensor [18] ejus, qui paratus est suscipere judicium tutelæ, vel si quis [sit] curator [19] bonis ejus constitutus, recte convenietur [20].

8. PAPINIANUS lib. 28. Quæstionum.

QUamvis jure postliminii tutelam pristinam possit integrare [21].

De absentia Reip. causa. 1. Si pupillus frater perfectæ ætatis esse cœperit. 2. De conditione. 3. De die. 4. Si tutor desiit, & iterum cœpit esse. 5. De curatore adjuncto. 6. De tutore confiscato. 7. De cæteris actionibus præter tutelæ.

9. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SI tutor Reipublicæ causa abesse cœperit, ac per hoc fuerit excusatus [22], quod Reipublicæ causa aberit: tutelæ [23] judicio locus est. Sed si desierit Reipublicæ causa abesse, consequenter desinit qui in locum ejus datus est, & tutelæ conveniri poterit. §. 1. Si duobus impuberibus fratribus tutor datus sit, & alter eorum in legitimam [24] tutelam fratris sui perfectæ [25] ætatis constituti recidit [26], eum qui datus [27] esset, tutorem esse desiisse Neratius ait. Quia igitur desinit, erit tutelæ actio etiam ex persona impuberis: quamvis si testamento datus fuisset, non desineret [28] esse tutor ejus, qui adhuc erat impubes: quia semper legitima tutela testamentariæ cedit [29].

§. 2. Si testamento sub conditione tutor datus sit, deinde alius medio tempore ex inquisitione: dicendum est locum esse tutelæ judicio, existente conditione, quia tutor esse desinit. §. 3. Sed & si quis testamento usque ad tempus fuerit datus, idem erit dicendum. §. 4. Et generaliter quod traditum est, *pupillum cum tutore suo agere tutelæ non posse*, hactenus verum est, si eadem tutela sit [30]: absurdum enim erat, a tutore rationem administrationis negotiorum pupilli reposci, in qua adhuc perseveraret [31]: in qua autem desinit tutor, & iterum cœpit esse, sic ex pristina administratione tutelæ debitor est pupillo, quomodo si pecuniam creditam a patre ejus accepisset. Quem igitur effectum hæc [ex] sententia habeat, videamus? Nam, si solus tutor est, utique ipse secum non aget: sed vel per specialem [32] curatorem conveniendus est, vel pone eum contutorem [33] habere, qui possit adversus eum judicem accipere: ex qua causa cum eo tutelæ agi potest. Quinimo si medio tempore solvendo esse desierit, imputabitur contutoribus, cur non egerunt cum eo.

§. 5. Si [34] tutori curator sit adjunctus, quamvis suspecto postulato, non cogetur tutelæ judicium tutor suscipere: quia tutor manet.

§. 6. Sed & si [35] fuerit tutor confiscatus [36], adversus [37] fiscum dandam esse actionem constat ei qui loco ejus curator datus sit, vel contutoribus ejus. §. 7. Cæteræ actiones, præter [38] tutelæ, adversus tutorem competunt [39], etsi adhuc tutelam administrant, veluti furti, damni, injuriæ, condictio [40].

10. PAULUS lib. 8. brevis Edicti.

SEd non dantur [41] pupillo, dum tutor tutelam gerit: quamvis enim morte tutoris intereant, tamen pupillus cum herede ejus actionem habet: quia sibi solvere [42] debuit [43].

De emancipatione tutoris.

11. ULPIANUS [lib. 35. ad Edictum].

SI filiusfamilias tutelam administraverit [44], deinde [45] fuerit emancipatus [46], remanere eum tutorem Julianus ait: & cum pupillus adoleverit, agendum cum eo [47], ejus quidem temporis quod est ante emancipationem, in quantum facere potest, ejus vero quod est post emancipationem, in solidum: cum patre vero duntaxat de peculio [48]: manere enim adversus eum etiam post pubertatem de peculio actionem: neque enim ante annus cedit, intra quem de peculio actio detur, quam tutela fuerit finita.

12. PAULUS [lib. 8. Brevis Edicti].

FIlius autem tutor propter hoc suum factum [49] cum patre agere non potest ante pubertatem: quia [50] nec finita tutela hoc ab eo exigi potest.

De pubertate.

13. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

SI tutor post pubertatem pupilli negotia administraverit, in judicium tutelæ veniet id tantum, sine [51] quo administratio tutelæ expediri non potest: si vero post pubertatem pupilli is, qui tutor ejus fuerat, fundos ejus vendiderit, mancipia & prædia comparaverit, neque venditionis hujus, neque emptionis ratio judicio tutelæ continebitur. Et est verum, ea quæ connexa [52] sunt, venire in tutelæ [53] actionem: Sed & illud est verum, si cœperit negotia administrare post tutelam finitam, devolvi judicium tutelæ in negotiorum gestorum actionem [54]: oportuit enim eum a semetipso tutelam exigere. Sed & si quis, cum tutelam administrasset, idem curator adolescenti fuerit datus, dicendum est, negotiorum gestorum eum conveniri posse.

14. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

SI post pubertatem tempore aliquo, licet brevissimo [55], intermiserit administrationem tutor, deinde [56] cœperit gerere: sine ulla dubitatione, tam tutelæ quam negotiorum gestorum judicio cum eo agendum est.

De dolo communi tutorum.

15. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

SI ex duobus tutoribus cum altero quis transegisset [57], quamvis ob dolum communem: transactio nihil proderit alteri: nec immerito: cum unusquisque [58] doli sui pœnam sufferat. Quod si conventus alter præstitisset, proficiet id quod præstitit, ei qui conventus non est: licet enim doli ambo rei sint, tamen sufficit unum satisfacere: ut in duobus, quibus res commodata est, vel deposita, quibusque mandatum est.

Si conveniatur, qui est adhuc tutor, 1. Vel curator.

16. IDEM lib. 74. ad Edictum.

SI cum [adhuc] tutore ex stipulatu agatur, vel cum his qui pro eo intervenerunt, erit dubitatio, an quia tutelæ agi non potest, nec ex stipulatu agi possit: Et plerique putant, etiam hanc actionem propter eandem utilitatem differendam [59]. §. 1. Cum curatore pupilli sive adolescentis agi [60] poterit [61], & si usque adhuc cura perseveret [62].

De sumptibus litis.

17. IDEM lib. 3. de officio Consulis.

IMperatores Severus & Antoninus rescripserunt in hæc verba: *Cum hoc ipsum quæratur, an aliquid tibi a tutoribus vel curatoribus debeatur, non habet rationem postulatio tua, volentis in sumptum litis ab his tibi pecuniam subministrari* [63].

De tutore, qui pupillum perperam abstinuit.

18. PAPINIANUS lib. 25. Quæstionum.

CUm tutor, negotiis impuberis administratis, pupillum paterna hereditate abstinet [64], bonis patris venditis, tractari solet, utilis actio pupillo relinqui, an creditoribus [65] concedi debeat: Et probatur, actionem inter pupillum & creditores patris esse dividendam: scilicet, ut quod rationi bonorum per tutorem deerit, creditoribus reddatur; quod autem [dolo] vel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstenti contractum est, puero relinquatur. Quæ actio sine dubio non prius competet, quam pupillus [66] ad pubertatem pervenerit: sed illa confestim creditoribus datur.

De nomine probato a novissimo curatore.

19. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

SI probatum [67] est nomen debitoris a novissimo curatore, frustra tutorem de eo conveniri [68].

1 Vide quæ dixi ad *l. 1. C. quando tutores esse desinant.* 2 Eveniente ante pubertatem pupilli. 3 *§. 3. Instit. quib. mod. tut.* 4 *l. 11. ℔. eod.* 5 Curator furiosi non tutelæ, sed negotiorum actione tenetur. 6 *l. 16. in fin. ℔. eod. l. 26. ℔. de admin. & peric. tut.* 7 Curatoris furiosi, a tutore & curatore adulti hæc differentia est: Ille, dum gerit negotia, conveniri potest negotiorum gestorum: Hi, dum gerunt negotia, neque tutelæ neque curæ conveniuntur, *ut hic.* Cur tam varie? In pupillis & adultis certum tempus est ac finitum: In furiosis nullum. 8 In pupillo & adulto tempus certum est; in furioso, non æque, *Accurs. Bald.* 9 Debitor patris. *l. 5. §. 4. ℔. de adm. & peric. tut.* 10 *l. 2. §. 1. l. ult. ℔. de condict. ob turp. l. ult. ℔. depos.* 11 Tutor aliis pluribus judiciis teneri potest, quam tutelæ, *ut hic.* tenetur commodati & depositi. 12 Solvendi officium sustinens, si nomine solutionis aliquid recipit, turpiter facit: idque restituere tenetur: quod adversus Thesaurarios Regum & Principum summe notandum est: Solent enim hi vel ipsi, vel per interpositos substitutos, solutionis nomine nonnulla exigere. 13 *d. l. 2. §. 1. ℔. de condict. ob turp.* 14 *l. 4. §. 1. ℔. eod.* 15 Fidejussio qua pater pro filio obstringitur juris necessitate, finitur filio sui juris facto. 16 *l. 1. §. 17. ℔. eod.* 17 Tutela finitur tutore ab hostibus capto. 18 Hinc collige valere judicium contra captum ab hostibus. *Bald.* 19 *l. 15. ℔. ex quib. caus. major. l. 6. in fin. ℔. de tutel.* 20 Fictio superveniens non extinguit judicium, interim recte agitatum: nec impedit jus agendi. *Bald.* 21 *§. 2. Inst. de Atiliano.* 22 *l. 11. §. 2. ℔. de minoribus.* 23 Tutelæ intermissio facit censeri tutelam denuo receptam novam tutelam esse. 24 Pubes impuberi fratri tutor est legitimus. *l. 19. §. 1. ℔. ad SC. Vellejan.* 25 Perfecta ætas annorum 25. 26 Reciderit. *Bald.* 27 Datur enim tutor. *l. 12. ℔. de tutelis. l. 3. §. 10. ℔. de suspectis.* Imo curator. *§. 2. Inst. de excus. tut.* 28 *l. 3. C. de test. tut.* 29 Tutela dativa cedit legitimæ: legitima, testamentariæ. *Bald.* 30 Secus si fit nova tutela, tunc enim tutor conveniri per curatorem potest. *Bald.* 31 Actus continuatus & diversi differunt. Priore casu, totius temporis ratione, una est actio: altero, plures. *Bald.* adde *l. 4. ℔. eod.* 32 Nec enim generalem habet: facit *l. 3. §. 2. ℔. de tutelis. §. ult. Inst. de auctorit. tut.* 33 *l. 24. supr. de test. tut.* 34 Tutoris officium non finitur curatoris adjunctione. 35 Tutela finitur tutore confiscato, damnato, ejusque bonis publicatis & tutelæ actione agi potest. 36 Tutore confiscato in perpetuum finitur tutela. *l. 28. l. 29. supr. de excus. l. 14. §. 3. ℔. de solution.* 37 *l. 32. in fin. supr. de administ. & peric. tut.* 38 Tutela constante adversus tutorem agi tutelæ non potest: furti, damni, injuriæ potest. Hæc particula *præter* excludit. adde *l. 4. supr. eod.* 39 Nascuntur. 40 Ut prout gerit, in singulas res, velut ex pluribus causis obligetur. *l. 37. supr. de administr. & peric. tut.* 41 Quatenus exercitium spectamus: ac tum quidem cum oriuntur post tutelam, secus si ante. *Bald.* 42 Vide *l. 69. ℔. de fidejuss.* 43 Actionem devolutam magis durare quam primitivam, hinc colligit *Bald.* 44 Non ut legitimus tutor, sed ut dativus, & testamentarius. 45 Variatur qualitas, & modus agendi, propter varietatem temporum. 46 *l. 37. §. 2. supr. de admin. & peric. tut. l. 5. C. de curat. furios. l. 4. C. de legit. tut. §. 4. Inst. quib. mod. tut.* 47 *l. 4. §. 1. supr. eod.* 48 *d. l. 37. in fin.* 49 Delictum, malam administrationem, quæ præcessit emancipationem. 50 Accessorium ea suspendit ratio, quæ principale suspendit. 51 Facit *l. 17. supr. de negotiis.* Administratio cohærens tutelæ venit in actionem tutelæ. 52 Connexa veniunt in actionem tutelæ, *l. 11. C. arbitrium tutelæ. l. 37. §. 1. supr. de admin. & peric. tut.* adde *l. 1. §. 3. ℔. de eo, qui pro tut.* 53 Et negotiorum. *l. 17. supr. de negot.* 54 *l. 6. in fin. l. 8. supr. de negot.* 55 Cum in aliis causis mora brevissimi temporis non inducat discrepantiam. *l. 8. ℔. de cond. & demonst.* 56 Duplici ex officio duæ oriuntur agendi formæ. 57 Transactio minus operatur, quam solutio, quoties nimirum agitur de extendenda libertate ad aliam personam. 58 *l. 1. §. 18. supr. depositi. l. 25. circa fin. supr. de administr. & peric. tutor.* 59 Ad tempus finitæ tutelæ. vide *l. 1. ℔. rem pupilli.* Ita suspensa actione principali suspenditur & omnis alia actio, quæ inde originem habet. 60 Propter unam speciem male administratam. 61 Imo non poterit. *l. 14. C. de admin. tut.* 62 *l. 14. in fin. supr. eod. l. 26. supr. de admin. & peric. tut. l. 1. §. 3. ℔. de eo, qui pro tut. l. 14. C. de admin. tut.* 63 Nemo sumptus cogitur ministrare contra seipsum facit *l. 10. supr. de postulando. l. 11. C. de testibus.* hinc concludit Baldus, Assessorem dari expensis actoris, si is solus assessorem petierit; utriusque, si judicis officio datus fuerit. 64 *l. 4. C. eod.* 65 Gestor bonorum tenetur creditoribus ex mala gestione, seu negotiis male gestis. 66 *l. 1. in fin. supr. eod.* 67 Probatum semel nomen debitoris, perpetuo probatum intelligitur. 68 *l. 44. supr. de administ. & peric. tut.* vid. Cujac. 7. *observ.* 12.

De restitutione in integrum adversus adultum. 1. De restitutione adulti adversus tutorem.

20. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

ALterius curatoris heredem minorem, ut [1] majore pecunia condemnatum, in integrum restitui placuit. Ea [2] res materiam litis adversus [3] alterum curatorem instaurandæ non dabit, quasi minore pecunia condemnatum, si non sit ejus ætatis actor, cui subveniri debeat: sed æquitatis ratione suadente, per utilem [4] actionem ei subveniri, in quantum alter relevatus est, oportet. §. 1. Non idcirco actio, quæ post vigintiquinque annos [5] ætatis intra restitutionis tempus adversus tutorem minore [6] pecunia tutelæ judicio condemnatum redditur, inutilis erit [7], quod adolescenti curatores ob eam culpam condemnati sunt [8]. Itaque si non judicium [9] a curatoribus factum est, per doli exceptionem curatores consequi poterunt eam actionem præstari [10] sibi.

De actione tutoris adversus contutorem.

21. IDEM lib. 1. Definitionum.

CUm pupillus tutelæ actione contra tutorem alterum, tutori, quem judex in solidum condemnavit, cessit [11], quamvis postea judicatum fiat, tamen actio data [12] non intercidit: quia pro parte condemnati tutoris non tutela reddita, sed nominis pretium [13] solutum videtur.

De defensione tutoris, de privilegio pupilli.

22. PAULUS lib. 13. Quæstionum.

DEfensor tutoris condemnatus non auferet privilegium [14] pupilli [15]: neque enim sponte cum eo pupillus contraxit [16].

Si heres tutoris vel magistratus conveniatur.

23. IDEM lib. 9. Responsorum.

COnvento [17] herede tutoris judicio tutelæ, curatorem ejusdem neque ipso jure liberatum videri [18], neque exceptionem rei judicatæ ei dandam. Idemque in heredibus Magistratuum observandum.

De posthumo non nato.

24. IDEM lib. 2. Sententiarum.

POsthumo [19] tutor datus, non nato posthumo, neque tutelæ, quia nullus pupillus est: [neque pro tutore, quia nulla significatio [20] est:] neque negotiorum gestorum, judicio tenetur [21], quia administrasse negotia ejus, quia natus non esset, non videtur: & ideo utilis [22] in eum actio dabitur.

De privilegio tutelæ.

25. HERMOGENIANUS lib. 5. juris Epitomarum.

NOn solum tutelæ privilegium [23] datur in bonis tutoris, sed etiam ejus, qui pro tutela negotium gessit: vel ex curatione pupilli pupillæve, furiosi, furiosæve debebitur, si eo nomine cautum non sit.

TIT. IV.

DE CONTRARIA [24] TUTELÆ [25], ET UTILI [26] ACTIONE.

Ratio hujus actionis. 1. De protutore. 2. De curatoribus. 3. De tempore hujus actionis. 4. De compensatione & petitione. 5. De causa obligationis. 7. De obligatione quæ tempore finitur. 8. Si judicio directo tutelæ, vel rationibus distrahendis non agatur.

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

COntrariam [27] tutelæ actionem Prætor proposuit, induxitque [28] in usum, ut facilius tutores ad administrationem accederent, scientes pupillum quoque sibi obligatum fore ex sua administratione. Quamquam enim sine tutoris auctoritate pupilli non [29] obligentur, nec in rem [30] suam tutor obligare pupillum possit: attamen receptum est, ut tutori suo pupillus sine tutoris auctoritate civiliter [31] obligetur, ex administratione scilicet: etenim provocandi fuerant tutores, ut promtius de suo aliquid pro pupillis impendant, dum sciunt, se recepturos id quod impenderint. §. 1. Hæc actio non solum tutori [32], verum etiam ei [33] qui pro tutore negotia gessit, competere debet. §. 2. Sed & si curator sit vel pupilli, vel adolescentis, vel furiosi [34], vel prodigi, dicendum est, etiam his contrarium dandum. † Idem in curatore quoque ventris probandum est. Quæ sententia Sabini fuit existimantis, cæteris [35] quoque curatoribus ex iisdem causis dandum contrarium [judicium]. §. 3. Finito autem officio hanc actionem competere dicemus tutori: cæterum, quandiu durat, nondum competit [36]. Sed si pro tutore negotia gessit, vel etiam curam administravit, locus erit judicio, etiam statim [37]: quia hoc casu in ipsum quoque statim actio competit. §. 4. Præterea, si tutelæ judicio [quis] conveniatur, reputare [38] potest id quod in rem pupilli impendit [39]. Sic erit arbitrii ejus, utrum compensare [40], an petere velit sumptus. Quid ergo, si judex compensationis ejus rationem non [41] habuit? an contrario judicio experiri possit? Et utique potest [42]: Sed [43] si reprobata [44] est hæc reputatio, & adquievit, non debet judex contrario judicio id sarcire. §. 5. An in hoc judicio, non tantum quæ pro pupillo, vel in rem ejus impensa sunt, veniant: verum etiam ea quoque, quæ debebantur alias tutori (utputa a patre pupilli si quid debitum fuit) quæritur? Et magis puto, cum integra sit actio [45] tutori, non esse in contrarium judicium deducendum. §. 6. Quid tamen, si ideo expectavit, quia tutor erat, & ideo non exegit? videamus, an contrario judicio tutelæ indemnitatem consequatur. Quod magis probandum est: nam sicuti quodcunque aliud gessit pro utilitate pupilli, id contrario judicio consequetur, ita etiam id, quod sibi debetur, consequi debet, vel ejus securitatem. §. 7. Ego, & si ex causa, quæ tempore finitur [46], obligatio aliqua fuit, tutelæ contrarium judicium esse ei opinor. §. 8. Hanc [47] actionem dandam placet, & si tutelæ judicio non agatur [48]: etenim nonnunquam pupillus idcirco agere tutelæ non vult, quia [49] nihil ei debetur: imo plus in eum impensum est, quam [quod] ei abest: nec [50] impediendus est tutor contrario agere.

2. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

LOnge magis dandum est [51], & si rationibus [52] distrahendis actio intendatur [53].

De modo impensarum. 1. De liberatione. De usuris. De compensatione. 7. De eventu rei gestæ. 8. Quibus ex causis datur hæc actio. 9. De tempore hujus actionis. De successoribus.

3. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

QUid ergo, si plus in eum impendit, quam est in facultatibus? videamus, an possit hoc consequi. Et Labeo scripsit posse [54]. Sic tamen accipiendum est, si expedit pupillo ita tutelam administrari: Cæterum si non expedit, dicendum est, absolvi pupillum oportere: neque enim in hoc administrantur tutelæ, ut mergantur [55] pupilli: judex [56] igitur, qui contrario judicio cognoscit, utilitatem [57] pupilli spectabit, & an tutor ex officio sumptus fecerit. §. 1. Contrarium [58] judicium an [59] ad hoc quoque competat, ut quis a pupillo exigat liberationem, videndum est? Et nemo dixit, in hoc agere quem contrario posse, ut [60] tutelæ judicio liberetur [61]: sed tantum de his, quæ ei propter tutelam absunt: Consequitur [62] autem pecuniam, si quam de suo consumpsit, etiam cum usuris [63]: sed vel trientibus [64], vel his, quæ in regione [65] observantur, vel his, quibus mutuatus est, si necesse [66] habuit mutuari ut pupillo ex justa causa prorogaret [67]: vel his [a] quibus pupillum liberavit, vel quibus caruit tutor, si nimium profuit pupillo pecuniam esse exsolutam. §. 2. Plane si forte tutor aliquid pecuniæ debuit fœnorare, aliquid ipse pro pupillo solvit, nec ipse usuras consequitur [68], nec pupillo præstabit [69]. §. 3. Quare & si in usus suos convertit, deinde aliquid impendit in rem pupillarem, quam impendit, desinit vertisse [70], & exinde [71] usuras [72] non præstabit. Et si ante impendit in rem pupillarem, mox in usus suos vertit, non videbitur vertisse quantitatem, quæ concurrit cum quantitate sibi debita, ut ejus summæ non præstet usuras. §. 4. Usuras utrum tamdiu consequetur tutor, quamdiu tutor est, an etiam post finitam tutelam videamus: an ex mora tantum? Et magis est, ut, quod [73] ei reddatur pecunia, consequatur: nec enim debet ei sterilis [74] esse pecunia. §. 5. Si tamen fuit [75] in substantia pupilli unde consequeretur, dicendum est, non oportere eum usuras a pupillo exigere. §. 6. Quid ergo, si de re pupillari non potuit sibi solvere, quia erat deposita [76] ad prædiorum [77] comparationem?

1 Restituitur minor adversus sententiam: utputa si in majorem pecuniam condemnatus sit, quam debuerit. 2 Id est, restitutio minori concessa. 3 Minore adversus majorem restituto, ipsi majori restituitur actio contra tertium, qui beneficio ipsius minoris fuerat liberatus. 4 *l. 1. §. 13. ff. eod. l. 2. C. de contrar. jud. tutelæ.* 5 Post 25. annum ætatis. *Hal.* 6 Curatores solventes propter culpam tutoris absoluti, beneficium restitutionis in integrum sibi cedi adversus tutorem recte a pupillo postulant. 7 Adversus alios. *l. 3. l. 5. C. si tutor vel curat. interven.* 8 Vide *l. 25. supr. de admin. & peric. tut.* 9 *Al.* judicatum. vide *l. 21. ff. eod.* 10 *l. 1. §. 18. supr. eod.* Cedi beneficium restitutionis in integrum potest. *l. 24. ff. de minorib. l. 25. ff. de administ. & peric. tut.* 11 Solutio facta cedendæ actionis causa debitorem non liberat. Cur ita? Solutio ad unum finem destinata contrarium effectum haud sortitur. 12 Id est, concessa mandata, *l. 1. C. de satisdat.* sic data jurisdictio, in *l. 2. ff. de jurisdict.* mandatam etiam continet. *l. 1. ff. de offic. ejus.* 13 Vide *l. 76. in fin. ff. de solution.* Solutio ad unum finem ordinata non debet ejus oppositum operari. *Bald.* 14 Privilegium petitoris non mutatur ex persona defensoris. *Bald.* adde *l. 18. ff. de interrog.* 15 Hypothecam tantum. *l. 20. C. de administ. tut. l. 19. ff. de reb. auct. judicis possid.* 16 Id est, quasi contraxit litigando: novatio hæc necessaria fuit per sententiam condemnatoriam facta. 17 Tutelæ actio adversus heredem tutoris mota, curatores, aut heredes Magistratuum non liberat, neque parit ejus exceptionem rei judicatæ. 18 *l. 18. in fin. supr. de administ. & peric. tut.* 19 *l. 19. §. ult. supr. de testam. tut.* 20 Id est, nulla similitudo est, propter quam actio tutelæ locum habere possit. 21 Imo negotiorum tenetur. *l. 29. supr. de negotiis.* 22 Vide *l. 47. supr. de negot.* 23 Reale & personale. 24 *Lib. 5. C. 58.* 25 Quæ tutori competit ad id repetendum quod ei abest. 26 Negotiorum gestorum. Ea competit curatori *Cujac.* 27 Sic enim vocatur, *ff. in epigraphe. l. 6. ff. eod. §. 2. Inst. de oblig. quæ ex quasi contract.* & contrarium judicium, *§. 4. ff. eod. l. 3. §. 1. 8. ff. eod. l. 6. in fin. ff. de his, qui notant.* adde *l. 5. §. 1. ff. de oblig. & act. l. 2. in fin. supr. de neg.* 28 Ex lege aliqua, forte negotiorum: eam enim hæc imitatur. Cæterum, *de inducendi* voce dixi *l. 1. supr. ad exhibendum.* Prætoriam interim nota hanc actionem esse. 29 *l. 9. supr. de auct. tut.* 30 *l. 1. supr. de auct. tut.* 31 Et naturaliter in hoc casu. *l. 5. ff. de auct. tut. l. 46. ff. de obl. & act.* 32 *§. 3. ff. eod.* 33 *l. ult. ff. de eo, qui pro tut.* 34 Ut *l. 24. in fin. ff. de obl.* 35 Quibusvis curatoribus hoc judicium datur. 36 Quia ejus contraria, nempe directa, eo tantum tempore competit. *l. 4. ff. tit. prox.* contrariorum autem eadem est ratio. 37 Quia tutor non est. *l. 1. §. 3. ff. tit. prox.* 38 *l. 2. l. 3. ff. ubi pupill.* 39 Id est, impensas, sumptus, *l. 3. §. 1. ff. eod.* 40 *l. 3. C. eod. l. 2. C. de in litem dando tutore.* 41 Quia nec admisit exceptionem, neque reprobavit expresse. 42 *l. 8. §. 2. supr. de negot. l. 7. §. 1. supr. de compensationib.* 43 Exceptionem non admitti, & discussam reprobari per interlocutoriam aut definitivam, differunt: Priore casu non obstat exceptio rei judicatæ, sed posteriore. *l. si autem. 8. §. penult ff. de negot. l. quod in diem. 7. §. si ration. 1. ff. de compens. l. ult. §. ultim. C. de compens.* 44 *d. §. 1.* 45 Facit *l. 2. in fin. C. de in litem dando tutore.* 46 Sunt enim quædam quæ certo tempore finiuntur, *l. 8. l. 19. ff. de negot.* nec enim omnes in heredes actiones dantur: aliæ sunt temporales. 47 Contrariam scil 48 Id est, hæc actio ultro datur. *l. 10. supr. de negot. l. 17. §. 1. l. 18. in fin. supr. commod.* 49 *l. 3. in fin C. eod.* 50 Contraria tutelæ actio proponi potest, licet exceptio proponi non possit. adde *l. 5. in fin. ff. de dol. mal. & met. except.* 51 Hoc judicium contrarium. 52 De hac actione vid. *supr. tit. prox.* 53 Tutori per pupillum, vel pupilli nomine 54 Si modo utiliter cœptæ & factæ sint impensæ: alias non consequetur impensas. *ff. eod.* vide §. 7. *ff. eod.* Goth. Montan. *de tutel c. 40. num. 43.* Ans. 55 Pupilli sumptibus non sunt mergendi. 56 Tutor in pupillum plus expendere non debet, quam sit in ejus facultatibus. 57 Utilitatem pupilli judex semper spectare debet. *l. 10. supr. de confirm. tut.* 58 Contrario judicio tutor non agit ut liberetur, sed ut accipiat potius expensas. 59 Nota quid consequamur contrario judicio tutelæ, & formulam hujus actionis collige. 60 Potest tamen agere, ut indemnis servetur a pupillo. *l. ult. ff eod.* 61 Fingamus tamen, tutorem, justam ob causam, tutela liberari velle, qua actione aget? vide *supr. de excus tutor.* 62 *l 22. supr. de evict.* 63 *l. 19. §. 4. supr. de negot. l. 18. C. de negot l. 37 supr. de usuris.* 64 Si modo tantæ debentur, secundum conditionem suæ personæ. *l. 26. §. 1. C de usuris.* 65 *l. 1. supr. de usur.* 66 *d. l. 37.* 67 Prorogare quid, vide *l. 53 supr. de pact.* 68 Imo consequitur. *d. l. 19. § 4. supr. de negot.* 69 Pensabit *Hal* sensus est: Si tutor pecuniam pupillarem fœnerari debuit (hodie necessitas ea tutoribus est remissa, *Novell. 72. cap. 6.*) & aliquid pupilli nomine solvit, nec pupillus ab eo (pecuniæ non fœneratæ), nec is a pupillo (pecuniæ solutæ pupilli nomine) usuras exiget. At forte, cum pecunia pupillari, quam apud se reliquam habet, pensabit? ne id quidem fiet. vide *l. 11 supr. de compensat.* 70 *l. 10. §. 6. supr. de in rem verso.* 71 Id est, ob eam causam. 72 Pecuniæ scilicet quam in usus suos vertit. 73 Regulam observa. *Goth.* Vide Ant. August. *lib. 1. emendat. cap. 2.* Ans. 74 Sterilem pupillorum pecuniam lex esse non patitur, *ut hic & l. 7. supr. de usuris.* ut hinc colligas, jure civili nummos nummum parere. *l. 33. supr. de usuris.* Goth. Abrogatur hæc lex per *Novell. 72. cap. 6. 7. 8.* Ans. 75 *l. 9. §. 5. ff. de administ. & peric. tut.* 76 Vide quæ notavi de destinata pecunia, ad *l. 58. §. 1. supr. pro socio.* Porro depositæ pecuniæ nomine Zasius ad *l. 15. ff. de re judicat.* intelligit non simplicem depositionem, & separationem pecuniæ, *l. 79. §. 1. ff. de leg. 3.* depositam hic intelligi ait, quæ ex venditione rei immobilis sit redacta: quæ non simpliciter redacta, sed in arca prædii emendi causa specialiter reclusa. Porro, an pecunia redacta ex re immobili censeatur immobilis, vide quæ notavi ad *l. 48. in fin. ff. de furt.* 77 Vel redituum annuorum, siquidem talis pecunia prædio comparatur: neutrum sine decreto tutor impune potest attingere. *arg. l. 22. C. de admin. tut.*

rationem? Siquidem non postulavit a Prætore, ut promatur pecunia, vel hoc minus deponatur, sibi [1] imputet [2]: si [3] vero hoc desideravit, nec impetravit, dicendum est, non deperire ei usuras in contrario judicio. §. 7. Sufficit [4] tutori, bene & diligenter negotia gessisse: etsi eventum [5] adversum habuit, quod gestum est. §. 8. Judicio contrario tutelæ præstatur & id, quod in rem pupilli versum est [ante tutelam], vel post tutelam, si negotiis tutelæ tempore gestis nexum [6] probatur: & quod ante impensum est, sive pro tutore negotia gessit, & postea tutor constitutus est, vel ventri erat curator: sed & si non pro tutore negotia gerebat, debet venire, quod ante impensum est: deducuntur enim in tutelæ judicium sumptus quoscunque [7] fecerit in rem pupilli: sic tamen, si [ex] bona fide fecit. §. 9. Hanc actionem [8] perpetuam [9] esse palam est, & heredi, & in heredem dari, cæterosque successores [10] & ad quos ea res pertinet, & in eos.

De tutore remoto.

4. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

A Tutela remotus eo [11] loco haberi debet, quo esset finita tutela [12]: & sicut actiones patitur, perinde ac si pupillus pubes factus esset, ita [13] contrario judicio, si quid ei aberit, persequi debebit: nihil enim prohibet suspectum tutorem esse, quamvis complura in rem pupilli impenderit, quæ eum amittere non oportet.

De herede tutoris.

5. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

HEredem tutoris [14], si eam summam solverit, in quam obligati pupilli fuerunt, actionem contrariam adversus eos habere posse respondi.

Si tutor se pro pupillo obligavit.

6. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

SI tutor pro pupillo se obligavit [15], habet [16] contrariam actionem, & antequam [17] solvat.

TIT. V.

DE EO, QUI PRO [18] TUTORE PROVE CURATORE NEGOTIA GESSIT [19].

Ratio hujus actionis. 1. *Quid sit* pro tutore gerere. 2. *De servo.* 3. *Si ante pubertatem agatur.* 4. *De tutela finita.* 5. *Si pro tutore administravit: Deinde, quasi tutor.* 6. *De eo, qui tutorem habere non potest.* 7. *De curatore dato impuberi. De eo, qui cum tutor non esset, coactus est gerere.* 8. *De usuris.* 9. *De gestis, vel omissis.*

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

PRotutelæ [20] actionem necessario Prætor [21] proposuit: nam [22] quia plerumque incertum est, utrum quis tutor, an vero quasi tutor pro tutore administraverit tutelam, idcirco in utrumque casum actionem scripsit: *Ut, sive tutor sit, sive non sit qui gessit, actione tamen teneretur.* Solent enim magni errores intercedere, ut discerni facile non possit, utrum quis tutor fuerit, & sic gesserit, an vero non fuerit, pro tutore tamen munere functus sit. §. 1. *Pro tutore* autem *negotia gerit*, qui munere tutoris fungitur in re impuberis, sive se putet tutorem sive scit non esse, finget tamen [esse. §. 2. Proinde & si servus quasi tutor egerit, Divus Severus rescripsit, dandum in dominum judicium utile. §. 3. Cum eo qui pro tutore negotia gessit, etiam [23] ante pubertatem agi posse nulla dubitatio est: quia tutor non est [24]. §. 4. Quare, si quis finita tutela pro tutore negotia impuberis gessit, tenebitur. §. 5. Sed & si prius pro tutore administraverit, deinde quasi tutor, æque tenebitur ex eo quod pro tutore administravit: quamvis devolvatur [25] hic gestus in tutelæ actionem. §. 6. Si quis quasi tutor negotia gesserit ejus, qui jam pubes est, neque tutorem habere potest: protutelæ actio cessat. Simili modo & si ejus qui nondum natus est [26]: nam ut pro tutore quis gerat, eam esse personam oportet, cujus ætas recipiat tutorem, [id est impuberem esse oportet]: sed erit negotiorum gestorum actio. §. 7. Si curator impuberi [27] a Prætore datus [28], negotia [29] gesserit, an quasi pro tutore gesserit, teneatur, quæritur? Et est verius, cessare [30] hanc actionem: quia officio curatoris functus est: Si quis tamen, cum tutor non esset, compulsus a Prætore, vel a Præside, dum se putat tutorem, gesserit tutelam, videndum, an pro tutore teneatur? Et magis est, ut quamvis [31] compulsus gesserit, teneri tamen debeat, qui animo tutoris gessit, cum tutor non esset. At iste curator, non quasi tutor, sed quasi curator gessit. §. 8. In protutelæ judicio usuræ quoque veniunt [32]. §. 9. Sed utrum solummodo in id quod gessit tenebitur, an vero in id etiam, quod gerere debuit? Et, si quidem omnino non attingit [33] tutelam, non tenebitur: neque enim attingere debuit, qui tutor non fuit. Quod si quædam gessit, videndum, an [34] etiam eorum, quæ non gessit, teneatur. Et hactenus [35] tenebitur, si alius gesturus fuit: sed [&] si cognito quod tutor non fuit, abstinuit [se] administratione: videamus, an teneatur, si necessarios pupilli non certioravit [36], ut ei tutorem peterent? Quod verius est.

De venditione.

2. CELSUS lib. 25. Digestorum.

SI is, qui pro tutore [37] negotia gerebat, cum tutor non esset, rem pupilli vendidit [38], nec [39] ea usucapta est [40]: potest eam pupillus, quanquam ei cautum est: non enim eadem hujus quæ tutoris est rerum pupilli administratio.

De eo qui ignorabat se tutorem esse.

3. JAVOLENUS [lib. 5. Epistolarum].

QUæro, an is qui cum tutor testamento datus esset, & id ipsum ignoraret, pro tutore negotia pupilli gesserit quasi tutor: an, quasi pro tutore negotia gesserit, teneatur? Respondit, non puto teneri quasi tutorem: quia scire [41] quoque se tutorem esse debet, ut eo affectu negotia gerat, quo tutor gerere debeat.

De fide & diligentia.

4. POMPONIUS lib. 16. ad Quintum Mucium.

QUi pro tutore negotia gerit, eandem fidem & diligentiam præstat, quam [42] tutor præstaret.

De contrario judicio.

5. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

EI, qui pro tutore negotia gessit, contrarium [43] judicium competit.

TIT. VI.

QUOD [44] FALSO TUTORE AUCTORE GESTUM ESSE DICATUR [45].

Æquitas Edicti. 1. *Verba Edicti.* 2. *Si tutor auctoritatem accommodare non potuit.* 3. *De duobus tutoribus altero falso, altero vero.* 4. *De pluribus falsis tutoribus.* 5. *De protutore.* 6. *Alia verba Edicti. De scientia & ignorantia actoris.*

1. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

HUjus Edicti æquitas non est ambigua: ne [46] contrahentes decipiantur, dum falsus tutor adhibetur. §. 1. Verba autem Edicti hæc sunt: *Quod eo auctore*, inquit, *qui tutor non fuerit*. §. 2. Verbis Edicti multa [47] desunt [48]: Quid enim si fuit tutor, is tamen fuit, qui auctoritatem accommodare non potuit, puta [49] furiosus, vel ad aliam regionem datus? §. 3. Sed Pomponius libro XXX. scribit, interdum, quamvis [a] non tutore gestum est, non pertinere ad hanc partem Edicti. Quid enim, si duo tutores, alter falsus, alter verus auctoritatem accommodaverint: nonne valebit quod gestum est [50]? §. 4. Item hoc Edictum, licet singulariter scriptum sit, si tamen plures intervenerint, qui tutores non erant, [tamen] locum habere debere, Pomponius lib. XXX. scribit. §. 5. Idem Pomponius scribit, etiamsi pro tutore negotia gerens auctoritatem accommodaverit, nihilominus hoc edictum locum habere: nisi forte Prætor decrevit [51], *ratum se habiturum id, quod his auctoribus gestum est*: tunc enim valebit per Prætoris tuitionem, non [52] ipso jure [53]. §. 6. Ait Prætor: *Si id actor ignoravit, dabo in integrum restitutionem.* Scienti [54] non subvenit: merito: quoniam [55] ipse se decepit.

2. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

SI *id*, inquit, *actor ignoravit* [56]. Labeo: & si dictum [57] sit ei, & bona fide non crediderit [58].

3. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

PLane si is sit, qui auxilio non indiget, scientia ei non nocet: utputa si pupillus [59] cum pupillo egit: nam cum nihil actum sit, scientia non nocet.

4. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

MInori vigintiquinque annis succurretur, etiamsi scierit [60].

5. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

INterdum tamen & si [61] scientia noceat [62], tamen restitutio facienda erit, si a Prætore compulsus est ad judicium accipiendum.

1 Imputare sibi debet, qui a Prætore vel Judice id non petiit, quod petere potuit, vel debuit. 2 Nam si a Prætore id postulasset, Prætor id ei permittere potuisset. *l.* 15. *in fin* ℱ. *de re judicat.* 3 Injuria facta tutori seu administratori, dicitur facta pupillo, ideoque ei nocet. 4 *l* 10. §. 1 *supr. de negot.* vide quæ notavi ad *l.* 4. *C. mandati.* 5 Eventum adversum negotiorum pupillarium tutor non præstat, ea si initio gessit ex bona fide. 6 Connexorum idem judicium. *Bald.* 7 Utiliter tamen cœptos. §. 7 *supr. eod.* 8 Tutelæ contrariam. 9 *l.* 8. *C. arbitr. tutel.* hodie 30. annis finitur. *l.* 3. *in fin. C. de præscr. 30. vel 40. ann.* 10 Singulares, non universales. *l.* 1. § *si heres. infr. ad SC Trebell l. nominib.* 2. *C. de oblig.* 11 Remotus tutor eodem jure est quo is cujus tutela tempore finita est: & sic paria sunt tutelam tempore finitam, & ab ea tutorem remotum esse. 12 Licet quis ab actu aliquo removeatur, jura tamen quæ intermedio tempore quæsivit, non amisit. *Bald.* Goth. v. Montan. *de tutel. cap.* 40. *num.* 27. Ans. 13 Remotus a tutela, id quod in eam impendit, actione tutelæ contraria recuperat. 14 Et fidejussoris. *l.* 14. *supr. mandati.* 15 §. 2. *in fin. Inst. de oblig. ex quasi contractu.* 16 At quatenus? nempe ut liberetur a suscepta obligatione, vel ut ei præstetur indemnitatis cautio. *l. si tutelæ.* 3. *supr. tit. prox.* 17 *l* 28. *in fin. supr. de negot. l.* 45. *supr. mandati.*

18 *Lib.* 5. *C.* 45. etiam proprio nomine: alias finito officio non tenetur. 19 Cum neque tutor, neque curator esset. 20 Sic enim appellatur §. 6. §. 8. *infr. eod.* 21 Protutelæ actio prætoria. 22 Protutelæ actio inventa, quia plerumque incertum est, utrum quis tutelam pro tutore administraverit ut tutor, an ut quasi tutor. 23 Protutelæ agi potest etiam ante pubertatem: qua parte protutelæ actio differt ab actione tutelæ, quæ ante pubertatem non movetur. Cur autem hæc etiam ante pubertatem moveri potest? Quia ut principium nullum verum ac certum habet, ita nullum quoque finem certum habet. 24 *l.* 26. *supr. de admin. & peric. tut. l.* 4. *supr. de tut. & rationib.* 25 Cohæreat. *l.* 13. *supr. de tut. & rationib.* 26 Posthumi. *l.* 19. *in fin. supr. de testam. tut.* 27 Curator impuberi non tantum ad lites, *l.* 3. §. 2. *supr. de tut.* sed ad negotia dari potest. *l.* 25. *supr. de tut. dat.* Bald. 28 Forte invito. v. *l.* 1. ℱ. *de minorib.* 29 Curator non tantum ad judicia: sed etiam ad negotia dari potest. Roman. *singul.* 238. 30 Dixi ad *l.* 3. *C. arbitrium tutelæ.* 31 Compulsus a Judice qui gessit, æque tenetur rationes reddere, ut qui non compulsus gessit. 32 *Subaudi*, a die moræ. 33 Attigerit. *Haloand.* 34 Protutelæ actione protutor convenitur etiam ob ea quæ non gessit. 35 Facit *l.* 6. §. *ult. supr. de negot.* 36 Recessurus a negotiis pupilli, de suo discessu pupilli conjunctos certiorare debet. An idem in fidejussore, vide *l.* 10. §. 12. *supr. mandati.* & conductore? vide *l.* 13. §. 7. *supr. locati.* 37 Id ad possessorem prælaturæ extendit Baldus. 38 Etiam interposito decreto: unde colligunt, venditionem rerum pupilli etiam interposito decreto Judicis & cum auctoritate protutoris factam non valere. *Bald. Goth.* v. Antonius Augustinus. *lib.* 4. *emend. cap.* 17. Adrianus Pulvæus *ad l. Atiniam. cap.* 17. Mod. 39 Imo utcunque usucapta est, non nocet pupillo. *l.* 4. §. 24. ℱ. *de doli mali & met. except.* 40 Quia non potest usucapi res pupillaris. *l.* 48. ℱ. *de adquir. rer. dom.* 41 Ut tutor non gerit, qui ignorans in re pupillari versatur. adde *l.* 22. *infr. de adquir. vel omitt. hered.* 42 De qua vide *l.* 33. *supr. de admin. & peric. tut.* 43 *l.* 1. §. 1. *supr. de contr. tut.*

44 Περὶ πλάνων ἐπιτρόπων. 38. *Eclog.* 6. 45 Dicetur. *Hal. Goth.* Ad hunc titulum scripsit Carolus Molinæus *in lectionibus Dolanis.* Mod. 46 Similis ratio in *l.* 1. ℱ. *de exercit.* 47 Quem in modum multa desunt? Quandoque est gestum a vero tutore, & tamen locum habet hoc Edictum, ut ℱ. *eod.* quandoque non est gestum a vero tutore, & tamen non habet locum hoc edictum. §. 5. ℱ. *eod.* 48 Interdum verba legis defectuosa sunt, veluti si in omnem casum vel eventum non prospexerunt. adde *l.* 12. *supr. de legib.* 49 Adde *l.* 1. §. 2. *in fin. supr. quod cujuscunque univers.* 50 Utile per inutile non vitiatur. 51 Auctoritas interposita a falso tutore valet, propter auctoritatem Prætoris decernentis se ratum habiturum: alias non valet. *l.* 4. *C. in quib. caus. in integr. rest. non est.* 52 Non ipso jure, seu vi ipsa gestionis, sed auctoritate decreti. 53 Potest enim Prætor supplere defectum tutoris. 54 *l.* 145. ℱ. *de regul. jur.* 55 Decipienti se non subvenitur. 56 *l.* 57. ℱ. *de oblig. & act.* 57 i e. Denunciatum. Ita denunciatio facta ab eo, cujus non interest denunciationem factam esse, denunciatum in mala fide non constituit, ut qui possit ei denunciationi impune fidem non habere. 58 Id accidere potuit, quia is, cujus non intererat denunciare, denunciavit. Ejus denunciatio non inducit malam fidem vide *l.* 13 *supr. depositi.* vide quæ notavi ad *l.* 10. §. 3. ℱ. *quæ in fraud. credit.* Temere igitur non credendum, *ut hic.* adde *l.* 2. *supr de eo, per quem fact. l.* 3. §. *sed si.* ℱ. *de in rem vers.* nisi probus & fide dignus sit vide *Gloss. in l.* 73. *infr. de cond. & demonstr. &c.* Tiraquellum, *de pænis caus.* 31. 59 Adde *l.* 6. ℱ. *eod.* 60 *l.* 3. *C. de in integr. rest. min.* 61 *Tametsi* unica dictione, Cicero *ad Plancium* 4. *epist. famil.* 15. vid. Cujac. 1. *observ.* 14. Eam vocem reperiri apud Plautum *in Milite.* apud Ciceronem *in Verrem. & de petitione consulatus.* 3. *de Oratore. &* 5. *ad Atticum* 17. & 12 *ad Atticum.* Cæsarem 7. *de bello Gall. quod. locis.* apud Ennium & Lucanum *in carmine ad Pisonem.* Senecam *l.* 5. *de benefic.* notat Muretus 11. *variar.* 17. & Catullum, Terentium *in Andria.* 62 *l.* 1. *in fin. supr. eod.*

6. PAULUS

6. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

PUpilli [1] ſcientia computanda non eſt: tutoris ejus computanda eſt: Utique [&] ſi pupillo cautum ſit, melius dicitur, rem ſuam reſtitui pupillo, quam incertum [2] cautionis eventum [eum] ſpectare: Quod & Julianus, ſi alias circumventus ſit pupillus, reſpondit.

Alia verba Edicti. 1. *De ſcientia, dolo & metu ejus, qui auctor fuit.* 2. *Interpretatio verborum*, Quanti ea res erit. 3. *De ſumptibus judicii reſtitutorii.* 4. *Si plures auctores fuerint.*

7. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

NOviſſime Prætor ait: *In eum* [3], *qui, cum tutor non eſſet, dolo malo auctor factus eſſe dicetur, judicium dabo: ut quanti* [4] *ea res erit, tantam* [5] *pecuniam condemnetur.* §. 1. Non ſemper tutor convenitur: nec ſufficit, ſi ſciens auctor fuit: verum ita demum, ſi dolo malo auctor fuit. Quid, ſi compulſus, aut metu ne [6] compelleretur, auctoritatem accommodaverit? Nonne debebit eſſe excuſatus? §. 2. Quod ait Prætor, *Quanti ea res erit*, magis puto non pœnam, ſed [7] veritatem [8] his verbis contineri. §. 3. Pomponius lib. XXX. recte ſcribit, etiam ſumptuum in hoc judicio rationem haberi, quos facturus eſt actor reſtitutorio [9] agendo. §. 4. Si plures ſint, qui auctores fuerunt, perceptione ab uno facta & cæteri liberantur, non [10] electione.

8. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

ET ideo, ſi nihil aut non totum ſervatum ſit, in reliquos non denegandam in id, quod deeſt, Sabinus ſcribit.

De eo, qui alium, ut auctoraretur, adhibuit. 1. *De ſucceſſoribus. De tempore & forma harum actionum. De his, qui ſunt alieni juris.*

9. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

HUjus actionis exemplo Pomponius lib. XXXI. ſcribit, dandam actionem adverſus eum qui dolo [11] malo adhibuit, ut alius auctoraretur inſcius. §. 1. Has in factum actiones heredibus quidem competere, cæteriſque ſucceſſoribus [12]: in eos vero non reddi, Labeo ſcribit: nec in ipſum, poſt annum: quoniam & factum [13] puniunt, & in dolum concipiuntur: & adverſus eas perſonas, quæ alieno juri [14] ſubjectæ ſunt, noxales erunt.

De actione finita. De uſucapione.

10. GAJUS lib. 4. ad Edictum Provinciale.

SI [15] falſo [16] tutore actum ſit, & interea dies actionis exierit [17], aut res [18] uſucapta ſit [19]: omnia incommoda perinde ſuſtinere debet [20], ac ſi illo tempore, vero tutore auctore egiſſet [21].

De dolo & conditione ejus, qui auctor fuit. 2. *De filiafamilias. De ancilla.* 3. *De patre.* 4. *De eo ad quem dos pertinet.*

11. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

FAlſus [22] tutor, qui in contrahendo auctor minori duodecim vel quatuordecim annis fuerit, tenebitur in factum actione, propter dolum [23] malum: cujuſcunque conditionis fuerit, vel ſui juris, vel alieni. §. 1. Qui dolo [24] malo auctoritatem accommodavit, tenebitur hoc Edicto. §. 2. Sed & ſi quis filiæfamilias auctor factus ſit ad contrahendum, tenetur. † Idemque juris eſt, ſi ancillæ quis tutore auctore credidiſſet. Nam omnibus iſtis modis propter tutorem decipitur is qui contraxit, qui aliter cum impubere contracturus non fuiſſet, quam ſi tutoris auctoritas interceſſiſſet.

§. 3. Julianus lib. XXI. Digeſtorum tractat: an etiam in patrem debeat dari hæc actio, qui filiam minorem [25] duodecim annis nuptum dedit? Et magis probat, patri ignoſcendum eſſe (qui) filiam ſuam maturius in familiam ſponſi perducere voluit: affectu [36] enim propenſiore magis quam dolo [malo] id videri feciſſe. §. 4. Quod ſi intra duodecim annos hæc deceſſerit, cum haberet dotem: putat Julianus, ſi dolo malo converſatus ſit is, ad quem dos pertinet, poſſe maritum doli mali exceptione condicentem ſummovere, in caſibus, in quibus dotem vel in totum vel in partem, ſi conſtabat matrimonium, fuerat lucraturus.

De interrogatione in jure.

12. IDEM lib. 1. Reſponſorum.

EX eo quod interrogatus *tutorem ſe eſſe* reſpondit, nulla eum actione teneri. ſi [27] tamen, cum tutor non eſſet, reſponſo ſuo in aliquam captionem adoleſcentem induxit, utilem actionem adverſus eum dandam.

TIT. VII.

DE FIDEJUSSORIBUS [28], ET NOMINATORIBUS [29], ET HEREDIBUS [30] TUTORUM ET CURATORUM.

De inchoatis a tutore. 1. *De eo, quod penes tutorem vel pupillum fuit.*

1. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

QUamvis heres tutoris tutor non [31] eſt, tamen ea quæ per defunctum inchoata ſunt, per heredem, ſi legitimæ [32] ætatis & maſculus ſit, explicari [33] debent [34]: in quibus dolus ejus admitti poteſt. §. 1. Quod penes tutorem fuit, heres [35] quoque ejus reddere debet: quod apud pupillum is reliquerit, ſi heres capit, non quidem crimine [36] caret, ſed extra tutelam eſt; & utili actione hoc reddere compellitur.

Si per alium poſtuletur vel nominetur tutor.

2. ULPIANUS lib. 39. ad Sabinum.

POſtulare tutorem videtur & qui [37] per [38] alium poſtulat: Item nominare [39] & qui per alium hoc idem facit.

De uſuris.

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

ETiam [40] fidejuſſorem [41] & heredes fidejuſſoris ad rationem eandem uſurarum revocandos eſſe conſtat, ad quam & tutor revocatur.

De dolo, 1. *Et negligentia heredis.* 2. *De uſuris.* 3. *De fidejuſſoribus & affirmatoribus ſine ſtipulatione obligandis.*

4. IDEM lib. 36. ad Edictum.

CUm oſtendimus, heredem [42] quoque tutelæ judicio poſſe conveniri, videndum, an etiam proprius ejus dolus, vel propria adminiſtratio veniat in judicium? Et exſtat Servii ſententia exiſtimantis, ſi poſt mortem tutoris heres ejus negotia pupilli gerere perſeveraverit, aut in arca tutoris, pupilli pecuniam invenerit, & conſumpſerit, vel eam pecuniam quam tutor ſtipulatus fuerat, exegerit, tutelæ judicio eum teneri ſuo nomine: nam cum permittatur adverſus heredem ex proprio dolo jurari in litem, apparet eum judicio tutelæ teneri ex dolo proprio. §. 1. Negligentia [43] plane propria heredi non imputabitur [44]. §. 2. Uſuras quoque [45] ejus pecuniæ, quam pupillarem agitavit, præſtare debet heres tutoris: quantas autem & cujus temporis uſuras præſtare debeat, ex bono & æquo conſtitui a judice oportet. §. 3. Fidejuſſores a tutoribus nominati: ſi præſentes fuerunt, & non contradixerunt, & nomina ſua referri in acta publica paſſi ſunt [46], æquum eſt, perinde [47] teneri [48], atque ſi jure legitimo ſtipulatio interpoſita fuiſſet. † Eadem cauſa videtur adfirmatorum [49]: qui ſcilicet, cum idoneos eſſe tutores adfirmaverint, fidejuſſorum vicem [50] ſuſtinent.

De reputationibus.

5. PAULUS lib. 38. ad Edictum.

SI cum fidejuſſoribus tutoris ex ſtipulatione *rem ſalvam* [51] *fore* agetur, eaſdem reputationes habebunt, quas [52] tutor.

De beneficio diviſionis fidejuſſoribus concedendo.

6. PAPINIANUS lib. 2. Reſponſorum.

PUpillus contra tutores, eorumque fidejuſſores [53], Judicem accepit: Judice defuncto, priuſquam ad eum iretur, contra ſolos fidejuſſores alter Judex datus eſt: Officio cognoſcentis conveniet, ſi tutores ſolvendo ſint, & adminiſtratio non diſpar ſed communis fuit, portionum [54] virilium admittere rationem ex perſona [55] tutorum.

7. IDEM lib. 3. Reſponſorum.

SI fidejuſſores, qui *rem ſalvam fore pupillo* caverant, tutorem adoleſcens ut ante conveniret, petierant [56], atque ideo ſtipulanti promiſerunt [57] *ſe reddituros, quod ab eo ſervari non potuiſſet*: placuit inter eos qui ſolvendo eſſent, actionem reſidui dividi [58]: quod onus fidejuſſorum ſuſceptum videretur: Nam & ſi mandato plurium pecunia credatur, æque dividitur actio: ſi enim quod datum eſt pro alio, ſolvitur, cur ſpecies actionis æquitatem diviſionis excludit [59]?

De herede ejus qui non jure datus non geſſit. 1. *Si tutor lite conteſtata vel ante deceſſerit.*

8. PAULUS lib. 9. Reſponſorum.

HEredes ejus, qui non jure [60] tutor vel curator datus adminiſtrationi ſe non immiſcuit, dolum & culpam [61] præſtare non [62] debere. §. 1. *Paulus reſpondit*, tale [63] judicium in heredem tutoris transferri oportere, quale defunctus ſuſcepit. Hoc eo pertinet, ut non excuſetur heres, ſi dicat ſe inſtrumenta tutelaria non inveniſſe: nam [64] cum ex omnibus bona fide judiciis propter [65] dolum defuncti heres teneatur, idem puto obſervandum [&] in tutelæ actione. Sed Conſtitutionibus ſubventum [66] eſt ignorantiæ heredum: hoc tamen tunc obſervandum eſt, cum poſt mortem tutoris heres conveniatur, non ſi lite conteſtata tutor deceſſerit: nam [67] litis conteſtatione & pœnales actiones transmittuntur ab utraque parte, & temporales [68] perpetuantur.

1 *l.* 3. *ſupr. eod.* v. Cujac. 14. *obſ.* 8. 2 Vid. *l.* 66. §. 1. *J. ad SC. Trebell.* 3 Vid. *l.* 11. *J. h. t.* 4 Falſus tutor tenetur in id, quod intereſt ei, qui auctoritatem ejus ſecutus eſt. 5 *Tantam in.* 6 Paria ſunt aliquid fieri vel confiteri coacte, vel timore coactionis. *Bald.* 7 Pœna & veritas rei differunt. 8 Veram rei æſtimationem *l.* 1. *in fin. ſupr. ſi quis jus dicenti. l.* 2. *in fin. ſupr. qui ſatisd. l.* 179. *J. de verb. ſignif.* 9 Reſtitutoria actione, quæ in factum dicitur. *d. l.* 11. *J.* 10 Perceptionis & electionis differentia. 11 *l.* 7. *ſupr. eod.* 12 Univerſalibus. 13 Facti nomine delictum intelligitur, v. *l.* 4. *l.* 25. §. 1. *J. de oblig. & act.* 14 Id eſt, dominio. 15 Vide Cujac. 22. *obſ.* 19. 16 Si cum falſo. *Hal.* 17 Ei ſcil. qui adverſus pupillum agebat. 18 Puta actoris. 19 A pupillo. 20 Ipſe pupillus. 21 Verbo agendi hic intellige actionem & exceptionem, ut *l.* 1. *J. de except.* 22 Vide Cujac. 22. *obſ.* 20. 23 *l.* 7. *S. eod.* 24 *In princ. ſupr. eod. d. l.* 7. *l.* 9. *in pr. &* §. 1. *ſupr. eod.* 25 *l.* 9. *ſupr. de ſponſalib.* 26 De quo vide *l.* 67. §. 1. *ſupr. de ritu. l.* 17. §. 1. *ſupr. de adoptionibus. l.* 4. *in fin. J. de re militari. l.* 36. *ſupr. de excuſat. tutor. l.* 7. *C. de curatore furioſi.* 27 Mendacium quod nemini nocet, non punitur, etiamſi quis judici mentiatur. *Bald.* 28 *Lib.* 5. *C.* 57. 29 V. *l.* 2. 30 *Lib.* 5. *C.* 54. 31 Tutela ad heredes non transmittitur. *l.* 16. *in fin. S. de tut.* v. 5. Harmen. 11. 32 Id eſt, 25. annorum. vid. quæ ſcripſi ad *l.* 16. §. 1. *ſupr. de tut. l.* 27. *ſupr. de neg.* Goth. Adde *l.* 4. *l.* 8. *S. de legitim. tut.* S. L. 33 Ad heredes defuncti officium quidem ſeu jus officii non tranſit, tranſit tamen adminiſtratio ſeu exercitium in connexis extrajudicialibus. *l. Nam & Servius.* 21. §. *ſi vivo.* 2. *ſupr. de negot.* Nam in judicialibus heres tutoris exequi non poteſt etiam inchoata: quod ultimum tamen non admittit Dynus, Andreas & Aretinus, *arg. l.* 1. *in fin. J. ſi pendente appell. l. tutor ſi.* 27. *J. de appell.* contra legem *Tam ex contractib.* 57. *verſ. certe ſupr. de judic.* 34 *l.* 4. *J. eod. l.* 5. §. 6. *ſupr. de admin. & peric. tut. l.* 27. *J. de appell. l.* 13. *ſupr. de tutel. & ration. diſtrah.* 35 V. *l.* 4. *J. eod.* 36 Heres tutoris pecuniam pupillarem intercipiens crimine non caret. 37 Poſtulare vel nominare etiam is videtur, qui per alium poſtulat, vel nominat. 38 *l.* 1. §. 2. *ſupr. de poſtulando.* 39 Potiorem ſc. v. Paul. 2. *ſentent.* 28. §. 1. 2. 40 Uſuras eaſdem præſtant fidejuſſores tutorum, & eorum heredes, quas tutores ipſi præſtare debent. 41 *l.* 8. *ſupr. de eo quod certo. l.* 29. *ſupr. de admin. & peric. tut.* 42 *l.* 1. *in pr. l.* 3. *ſupr. eod.* 43 Vide Cujac. 13. *obſ.* 39. *l.* 1. *C. de heredib. tut. l.* 4. *J. de magiſtrat. conveniend.* 44 Niſi ſit nimia. *l.* 4. *in pr. J. de magiſtrat. conveniend. l.* 1. *C. de hered. tut.* Imo ne ſi quidem magna ſit. Adde *l.* 4. *J. tit. prox.* v. Cujac. 13. *obſ.* 39. 45 Vid. Montan. *de tutel. cap.* 39. *num.* 224. Anſ. 46 De hujus §. intellectu & quomodo accipiendum ſit, quod ſimplex patientia habeat in judicio vim ſtipulationis, vide Dd. *ad l.* 1. *de verb. oblig.* atque ibi Rip. *num.* 16. *cum multis ſeqq.* Ruin. *n.* 11. Crot. *n.* 35. Jac. Nig. *n.* 76 Coraſ. *n.* 14 Socin. Jun. *ſuper prima Bartoli oppoſitione num.* 23. *cum ſeq. & n.* 27. Anchor. *in tract. de provenet in* 3. *part. num.* 17. Marſil. *ſing.* 344. Molinæum denique *ad l.* 1. *in princ. n.* 27. *de verb. oblig.* Mod. 47 Fidejuſſor tenetur ex ſtipulatione, non ex contractu, quo reus principalis obligatur. Baldus ad *l.* 33. *C. de Epiſcop.* 48 Imo, non tenetur, quia non præſumitur ſtipulatio interveniſſe, hoc tantum ipſo quod apud acta contractum ſit, *l.* 8. *ſupr. de tranſact.* ubi dixi. 49 Adfirmator hic tenet vicem fidejuſſoris: alias non tenetur, niſi dolo adfirmaverit *l.* 7. §. *ult. ſupr. de dolo.* 50 Vide *l.* 12. §. 13. *in fin. ſupr. mandat.* 51 Pupilli ſcil. 52 *l.* 6. *in fin. J. eod.* 53 Dividitur actio tutelæ ut inter ipſos tutores, ita inter fidejuſſores eorum. Datur utriſque beneficium diviſionis. Porro hic agitur de fidejuſſoribus, qui omnes pro omnibus, non ſinguli pro ſingulis fidejuſſerint. 54 *l.* 51. *J. de fidejuſſ.* 55 *l.* 5. *ſupr. eod.* 56 Hoc enim poſſunt eligere. *l.* 1. *C. de fidejuſſorib. tutor.* v. *Novell.* 4. *c.* 1. 57 Tacita novatio non tollit beneficium legis. *Bald.* 58 Inter fidejuſſores habet locum beneficium diviſionis. *Bald.* 59 Ratio ubi eadem, idem beneficium ibi eſſe debet. *Bald.* 60 *l.* 13. §. 12. *in fin. ſupr. de excuſ. tut. l.* 1. *C. de teſtament. tutel. l.* 5. *C. qui dare tutor.* 61 In abſtinendo. 62 Cur non debent? Juris impotentia negligentiam excuſat. 63 Heres tutoris eo judicio tenetur, quo tutor ipſe. 64 Argumentum a genere ad ſpeciem. 65 Heres tenetur ex dolo defuncti. 66 Heres excuſatur ob ignorantiam; & quidem ante litem conteſtatam cum defuncto: ſecus ſi lis cum defuncto conteſtata. 67 Litis conteſtatæ hi ſunt effectus: pœnales tranſmittuntur ad heredes: temporales perpetuantur. 68 §. 1. *Inſt. de perpetuis, & temporalibus. l.* 1. *C. ex delict. defunct. l.* 9. §. 3. *ſupr. de jurejur. l.* 29. *J. de novat.*

TIT. VIII.

DE MAGISTRATIBUS CONVENIENDIS [1].

De ordine, de Magistratibus. De fidejussoribus & nominatoribus Magistratuum. 1. *De Prætore & aliis qui tutores dandi jus habent.* 2. *De Præside & Magistratibus.* 4. *De pupillis & eorum successoribus.* 5. *De Præside & Magistratibus.* 6. *Si tutor vel curator datus non sit.* 7. *Si Magistratus distulerit in successorem.* 8. *De electo ad æstimandas satisdationes.* 9. *De conventione Magistratuum. De collega qui non dedit.* 10. *De tutoribus exquirendis ex vicinis civitatibus.* 11. *De satis exactione. De tutore idoneo, vel non.* 14. *De privilegio pupilli.* 15. *Quis stipuletur rem salvam fore.* 16. *De effectu stipulationis.* 17. *De patre Magistratus.*

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

IN Ordinem [2] subsidiaria actio non dabitur, sed in Magistratus [3]: nec in fidejussores eorum: hi enim *Rempublicam salvam fore* promittunt, non pupilli: Proinde nec nominatores Magistratuum ex hac causa tenebuntur, sed soli Magistratus. † Sed si Ordo receperit in se periculum, dici debet, teneri eos qui præsentes fuerunt: parvi enim refert nominaverint, vel fidejusserint, an in se periculum receperint: Utilis ergo in eos actio competit. † Sed si a Magistratibus municipalibus tutor datus sit, non videtur per Ordinem electus. §. 1. Neque [4] Prætor, neque quis alius cui tutoris dandi jus est, hac actione tenebitur [5]. §. 2. Si Præses Provinciæ denunciare Magistratus tantum de facultatibus tutorum voluit, ut ipse daret; videamus an & quatenus teneantur? Et extat Divi Marci rescriptum, quo voluit, eos qui Præsidi renunciant, non [6] perinde teneri, atque si ipsi dedissent; sed si deceperunt, gratia forte aut pecunia, falsa renunciantes: Plane, si Præses provinciæ satis eos exigere jussit, non dubitabimus teneri [7] eos, etiamsi Præses dederit. §. 3. Si Præses provinciæ, nominibus ab alio [8] acceptis, ad Magistratus municipales remiserit, ut se de nominibus instruant, & perinde instructus dederit tutores, an exemplo eorum, qui Prætorem instruunt, debeant magistratus teneri, quæritur, utique enim interest, utrum ipsi Magistratus nomina electa dederint Præsidi, an ea, quæ ab alio Præses accepit, inquisierint? Et puto [9], utroque casu [sic] teneri, quasi dolo vel lata culpa versati sunt. §. 4. Non tantum pupilli, sed etiam successores eorum subsidiaria agere possunt. §. 5. Si curatores fuerunt minus idonei dati, dicendum est, teneri Magistratus oportere, si ex suggestu [10] eorum, vel nominibus ab eis acceptis, Præses dederit. † Sed & si ad eos remiserit ut ipsi dent, vel post dationem ut exigerent satisdationem, periculum ad eos pertinebit. §. 6. Magistratibus imputatur etiam, si omnino tutor vel curator datus non sit: sed ita demum tenentur, si [11] moniti [12] non dederint: Ideo damnum, quod impuberes vel adolescentes medio tempore passi sunt, ad eos Magistratus pertinere non ambigitur, qui munere [13] mandato non paruerunt. §. 7. Sciendum autem est, si Magistratus municipales data opera tutelam distulerint [14] in successores [15] suos, vel si satisdationem data opera traxerint quoad successores accipiant, nihil eis prodesse. §. 8. Divus Hadrianus rescripsit, etiam in eum qui electus est ad æstimandas [16] tutorum satisdationes, actionem dandam. §. 9. Si inter Magistratus hoc convenerit [17], *Ut alterius tantum periculo tutores darentur* [18]: conventiones pupillo non præjudicare, Divus Hadrianus rescripsit: conventione enim Duumvirorum jus publicum [19] mutari non potest: Prius tamen arbitror conveniendum eum qui hoc suscepit: deinde excussis facultatibus ejus, tunc veniendum ad collegam: quemadmodum si solus dedisset, diceremus prius eum, deinde collegam adgrediendum. §. 10. Si [20] quando desint in civitate, ex qua pupilli oriundi [21] sunt, qui idonei videantur, officium est Magistratuum [22] exquirere ex vicinis civitatibus honestissimum quemque, & nomina Præsidibus provinciæ mittere, non ipsos arbitrium [23] dandi sibi vindicare. §. 11. Si Magistratus ab initio tutorem idoneum [24] dedit, & satis non exegit [25], non sufficit: quod si satis exegit, & idoneum exegit, quamvis postea facultatibus lapsi sint tutores vel fidejussores, nihil [26] est quod ei qui dedit imputetur: non enim debent Magistratus futuros casus & fortunam [27] pupillo præstare. §. 12. Sed & si satis non exegit, idoneus tamen tutor eo [28] tempore fuit, quo tutelæ agi potest, sufficit. §. 13. Probatio [29] autem non pupillo incumbit, ut doceat fidejussores solvendo non fuisse, cum acciperentur, sed [30] Magistratibus, ut doceant eos solvendo fuisse. §. 14. Privilegium [31] in bonis Magistratus pupillus non habet, sed cum cæteris creditoribus partem habiturus est. §. 15. Exigere autem cautionem Magistratus sic oportet, ut pupilli servus [32], aut ipse pupillus, si fari potest, & in præsentiarum est, stipuletur a tutoribus, item fidejussoribus eorum, *rem salvam fore*: aut, si nemo est qui stipuletur, servus publicus [33] stipulari debet, [*rem salvam fore pupillo*], aut certe ipse Magistratus. §. 16. Plane [34] ubi servus publicus vel ipse Magistratus stipulatur, dicendum est utilem actionem pupillo dandam. §. 17. Si filiusfamilias fuit Magistratus, & caveri pupillo non curaverit, aut non idonee cautum sit culpa ejus: an & quatenus in patrem ejus actio danda sit, quæritur? Et ait Julianus, in patrem de peculio [35] dandam, sive voluntate ejus filius Decurio factus sit, sive non: Nam & si voluntate patris magistratum administravit, attamen non oportere patrem ultra, quam de peculio, conveniri: quasi *Rempublicam salvam* [*solam*] *fore* promittat, qui dat voluntatem, ut filius Decurio creetur.

Si unus ex duobus tutoribus pupillo in solidum satisfecerit.

2. IDEM lib. 3. Disputationum.

PRoponebatur [36], duos tutores a magistratibus municipales datos, cautione non exacta [37], quorum alterum inopem decessisse, alterum in solidum conventum satis pupillo fecisse: & quærebatur, an tutor iste adversus magistratum municipalem habere possit aliquam actionem, cum sciret a contutore suo satis non esse exactum? Dicebam, cum a tutore satis pupillo factum sit, neque pupillum ad magistratus redire posse, neque tutorem: cum nunquam tutor adversus magistratus habeat actionem: Senatus enim consultum pupillo subvenit; præsertim cum sit quod tutori imputetur, quod satis a contutore non exegit, vel suspectum non [38] fecit, si scit (ut proponitur) magistratibus eum non cavisse.

3. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

QUod si tutor ab hac parte culpa vacet, non erit iniquum adversus magistratus actionem ei dari.

De magistratu, & herede magistratus, vel tutoris.

4. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

NOn [39] similiter tenentur heredes [40] Magistratuum, ut ipsi tenentur, nam nec heres tutoris [41] negligentiæ [42] nomine tenetur: nam Magistratus quidem in omne [43] periculum succedit; heres ipsius dolo [44] proximæ culpæ succedaneus est.

Si unus ex tutoribus sine herede decesserit.

5. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

DUo tutores partiti [45] sunt inter se administrationem tutelæ: alter sine herede decessit: Quæsitum est, in Magistratum qui non curasset ut caveretur, an in alterum tutorem actio pupillo dari deberet? Respondi, æquius [46] esse in alterum tutorem dari, quam [47] in Magistratum: debuisse enim eum, cum sciret pupillo cautum non esse, universa negotia curare & in ea parte quam alteri tutori commisisset, similem esse ei, qui ad administrationem quorundam negotiorum pupilli non accessisset: nam etsi aliquam [48] partem negotiorum pupilli administraverit, tenetur etiam ob rem quam non gessit, cum gerere deberet.

De herede magistratus.

6. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

QUod ad heredem [49] Magistratus pertinet, extat D. Pii rescriptum, causa cognita debere dari actionem: Nam Magistratus si [50] tanta fuit negligentia, ut omnem cautionem omitteret, æquum est haberi eum loco [51] fidejussoris, ut heres ejus teneatur: si vero cavit, & tunc idonei [52] fuerint, [&] postea desierunt, sicut [&] ipse Magistratus probe recusaret hanc actionem, ita & heres [53] multo justius. Novissime non alias ait in heredem actionem dandam, quam si evidenter Magistratus cum minus idoneis fidejussoribus contrahunt.

In quantum magistratus tenetur.

7. CELSUS lib. 11. Digestorum.

IN Magistratus, qui tutorem dederunt, rogo rescribas utrum [54] pro virili portione actio danda sit, an optio sit ejus, qui pupillus fuit, cum quo potissimum agat? Respondit, si dolo fecerunt Magistratus, ut minus pupillo caveretur, in quem vult actio ei danda in solidum est: sin culpa [duntaxat] eorum, neque dolo malo id factum est, æquius esse existimo, pro portione [55] in quemque eorum actionem dari, dum pupillo salva res sit.

Si unus ex curatoribus sine herede decesserit.

8. MODESTINUS lib. 6. Responsorum.

MAgistratus a curatoribus adulti cautionem exegerunt *rem salvam fore*: ex his alter sine herede decessit: Quæro, an indemnitatem in solidum collega ejus præstare debeat? Modestinus respondit, nihil proponi, cur non debeat.

De usuris.

9. IDEM lib. 4. Pandectarum.

AN in Magistratus actione data, cum usuris sors exigi debeat [56], an vero usuræ peti non possint, quoniam constitutum est pœnarum [57] usuras [58] peti non posse, quæsitum est? Et rescriptum est a D. Severo & Antonino, & usuras peti posse, quoniam eadem in Magistratibus actio datur, quæ competit in tutores.

1 *Lib.* 5. *C.* 75. Goth. An obtineat, vid. Censur. forens. nostram, *lib.* 1. *cap.* 17. *num.* 4. *S. L.* 2 Universum sc. Curiæ municipalis. §. 1. *J. eod.* §. *ult. Inst. de satisdat. tut.* *l.* 53. *ff. de administr. & peric. tut.* Goth. Vid. Ant. Augustin. *lib.* 1. *emendat. cap.* 3. Ans. 3 Haloand. *nec in magistratibus*; sed, si dicendum est, non bene; imo falso; vide Anton. Augustin. *lib.* 1. *emend. c.* 3. Mod. in ipsos scil. municipales, & duumviros. *Goth.* 4 §. *ult. Inst. de satisdat. tut.* 5 Cur ita? quia damnum per eos non evenit, qui tutoris dationem injungunt aliis. *d.* §. *ult.* Cujac. *hic.* Non tenebitur igitur Magistratus ad alium referens, ut se informet: id est, ut inquirat. Nisi sordide, aut per gratiam falso retulerit. 6 Periculum tutelæ in se non suscipit, qui inquirendi onus in se recipit, nisi falsum renunciaverit. 7 Si non receperint idoneam satisdationem. 8 Pari fit ut aliquid fieri proprio motu, vel ad denunciationem alterius: utroque modo Judex male judicans, litem suam facit. *Bald.* 9 Vide quæ scripsi ad *l.* 4. *supr. de fidejuss. tutor.* 10 Suggerens aliquid fieri, quod fieri non debet, tenetur damnum passo. *Bal.* 11 Officio Magistratus quod quis præstare debet, tacitam habet conditionem, si denunciatum ei fuerit. 12 Monitionem tamen antevertere possunt, & ex inquisitione dare. §. 4. *Inst. de Atiliano.* 13 *Al.* Muneri. 14 Successoris in tempus differre Magistratus id non debet, quod ipse præstare atque perficere tenetur. 15 *l.* 2. *C. h. t.* 16 Vide *l. ult. C. h. t.* Æstimatores rerum publicos, si injuste æstiment, teneri hinc colligunt. 17 Pactum quod inter se Magistratus faciunt, pupillo, cui ex officio obligantur, non nocet ordinis ratione: scilicet ut priore loco conveniatur Magistratus, qui in se periculum suscepit, quam alius. 18 De duumviris quod sequitur hoc §. de eo vide Alexandrum ab Alexandro *Genial. dier. lib.* 3. *cap.* 16. Mod. 19 Vide *l.* 20. *supr. de religiosis.* 20 *l.* 24. *supr. de tut. & curat. dat.* 21 Origo pupilli in dando ei tutore potissimum spectatur. 22 Municipalium. 23 Jurisdictionem suam egredi non licet. 24 *l.* 6. *J. eod.* 25 *l.* 3. *l.* 4. *t. l.* 11. *supr. de prob.* §. 2. *Inst. de satisd. tut.* 26 Officio suo semel functus, non tenetur. 27 Casum & fortunam pupillo magistratus præstare non debent. *l.* 7. 9. 8. *supr. de mun.* 28 Vide *l.* 3. *C. de probat.* 29 Præsumitur non idoneis quisque esse facultatibus, nisi contrarium probetur, hoc est, non præsumuntur facultates: magis præsumitur paupertas. 30 Probare debet se officio functum fuisse Magistratus in eo quod gessit. 31 Magistratus bona non obligantur tacite ex quasi delicto, seu ex negligentia. 32 Et publicus. *J. eod.* *l.* 2. *l.* 3. *l.* 4. *l.* 6. *rem pupilli salvam.* 33 *d. l.* 2. 34 Ex tabellionis vel Magistratus stipulatione actio utilis cuique adquiritur sine cessione. Quid ita? quia publicum officium uterque gerit. 35 *l.* 3. *in fin. supr. de peculio.* 36 Tutor solvens regressum habet contra tutorem, non contra Magistratum, nisi ipse tutor qui regressum habet, sit sine culpa, Magistratus cum culpa. 37 Idque contra leges. §. 5. *Inst. de Atiliano.* 38 *l.* 39. §. 16. *ff. de admin. & peric. tut.* 39 Heredes interdum minus tenentur, quam defunctus cui successerunt. Defunctus etiam negligentiæ teneri potest, heres culpæ dolo proximæ. 40 *l.* 6. *J. eod.* 41 Et fidejussoris tutorum, *l.* 4. §. 1. *supr. tit. prox.* 42 Etiam nimiæ. vid. Cujac. 13. *obs.* 39. vide *l.* 1. *C. de hered. tutor.* *l.* 4. §. 1. *supr. de fidejuss. tut.* 43 Periculum omne qui præstat, negligentiæ quoque tenetur, *ut hic.* Periculi verbo continetur damnum negligentia datum. 44 Ex culpa dolo proxima heres obligatur. 45 *l.* 2. *in fin. C. de divid. tut.* 46 *l.* 46. §. 6. *supr. de admin. & peric. tut.* 47 *l.* 4. *C. h. t.* 48 *l.* 5. §. 1. *supr. de admin. & peric. tut.* 49 Vide *l.* 4. *supr. h. t. l.* 2. *C. eod.* 50 Excusari negligentia ejus non potest, qui omnia omisit. 51 Fidejussoris loco habetur magistratus, qui sua negligentia non exegit satisdationem, quam exigere debuit. 52 *l.* 1. §. 11. *supr. eod.* 53 Heredis justior est excusatio, quam defuncti. 54 Magistratus ratione doli, in solidum: culpæ, pro virili tenentur. *Bald.* 55 *l.* 3. *in fin. C. h. t. l.* 45. *ff. de admin. & peric. tut.* 56 Usuræ possunt a Magistratibus exigi eo modo, quo a tutoribus quando conveniuntur actione tutelæ. 57 Usuræ pœnarum non debentur: nam si deberentur, usura usuræ esset, cum nihil aliud sit usura quam pœna non solventis, dixi ad *l.* 1. *C. de fiscalibus usuris. lib.* 10. 58 Usuræ pœnarum non debentur.

TIT.

TIT. IX.

DE REBUS [1] EORUM, QUI SUB TUTELA VEL CURA SUNT, SINE DECRETO NON ALIENANDIS [2] VEL SUPPONENDIS [3].

Summa. 1. *Tempus*, 2. *Et verba Orationis Severi.* 3. *De rebus, quas defunctus venales habuit.* 4. *An prædia sint obligata venditori.*

1. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

IMperatoris Severi [4] Oratione prohibiti sunt tutores & curatores prædia rustica [5] vel suburbana distrahere [6]. §. 1. Quæ oratio in Senatu recitata est, Tertyllo & Clemente Consulibus [7], idibus Juniis. §. 2. Et sunt verba ejus hujusmodi: *Præterea, Patres Conscripti, interdicam [8] tutoribus & curatoribus [9], ne prædia rustica vel suburbana distrahant: nisi [10] ut id fieret parentes testamento vel codicillis caverint. Quod si forte æs [11] alienum tantum erit, ut ex rebus cæteris non possit exsolvi: tunc Prætor Urbanus Vir Clarissimus adeatur, qui pro sua religione æstimet [12], quæ possint alienari [13] obligarive debeant, manente [14] pupillo actione, si postea potuerit probari, obreptum [15] esse Prætori. Si communis res erit, & socius ad divisionem provocet [16]; aut si creditor, qui pignori agrum a parente [17] pupilli acceperit, jus exequetur: nihil novandum censeo.* §. 3. Si defunctus dum viveret res venales habuerit, testamento [18] tamen non caverit *ut distraherentur*: abstinendum [19] erit venditioni [20]: non [21] enim utique, qui ipse voluerit [22] vendere, idem etiam postea distrahenda putavit. §. 4. Si minor vigintiquinque annis emit prædia, *ut quoad pretium solveret, essent pignori obligata venditori:* non puto pignus valere [23]: nam ubi dominium quæsitum est minori [24], cœpit non posse obligari [25].

2. PAULUS lib. singul. ad Orationem D. Severi.

SEd hic videtur illud movere, quod cum [26] dominio pignus quæsitum est, & ab initio obligatio inhæsit. Quod si a fisco [27] emerit; nec dubitatio est, quin jus pignoris salvum sit. Si igitur talis species in privato venditore inciderit, imperiali [28] beneficio opus est, ut [ex] rescripto pignus confirmetur [29].

Si ex pupilli pecunia fundus alteri pupillo sit comparatus. 1. *De prætorio pignore.* 2. *De litis æstimatione.* 3. *De fundo restituto ex condemnatione.* 4. *De jure emphyteutico vel embateutico.* 5. *De usufructu & servitutibus.* 6. *De lapidicinis & fodinis.*

3. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

SEd si pecunia alterius pupilli alteri pupillo fundus sit comparatus, isque pupillo vel minori traditus, an pignoris obligationem possit habere is, cujus pecunia fundus sit emptus? Et magis est, ut salvum sit jus pignoris secundum constitutionem imperatoris nostri, & D. Patris ejus, ei pupillo, cujus [30] pecunia comparatus est fundus.

§. 1. Pignori [31] tamen capi jussu magistratus vel Præsidis, vel alterius potestatis, & distrahi fundus pupillaris potest. † Sed & in possessionem [32] mitti rerum pupillarium a Prætore quis potest: & jus pignoris contrahitur sive legatorum servandorum causa, sive damni infecti: & ut procedat [33], juberi etiam possideri poterit: Hæ enim obligationes sive alienationes [34] locum habent, quia non ex tutoris vel curatoris voluntate id fit, sed ex magistratuum auctoritate. §. 2. Item quæri potest, si fundus a tutore petitus sit pupillaris, nec restituatur, an litis æstimatio oblata [35] alienationem pariat? Et magis est, ut pariat: hæc enim alienatio non sponte tutorum fuit. §. 3. Idemque erit dicendum & si fundus petitus sit, qui pupilli fuit, & contra pupillum pronunciatum, tutoresque restituerunt: nam & hic valebit alienatio, propter rei judicatæ [36] auctoritatem. §. 4. Si jus ἐμφυτευτικὸν vel ἐμβατευτικὸν [37] habeat pupillus, videamus, an distrahi hoc a tutoribus possit? Et magis est, non posse [38], quamvis jus [39] prædii potius sit. §. 5. Nec ususfructus alienari potest, etsi solus fuit ususfructus pupilli. † An ergo hic nec non utendo amittatur, si tutor causam præbuerit hujus rei? Et manifestum est, restaurari debere. † Sed si proprietatem habeat pupillus, non potest usumfructum vel usum alienare, quamvis oratio nihil de usufructu loquatur. † Simili modo dici potest, nec servitutem imponi posse fundo pupilli vel adolescentis, nec servitutem remitti: Quod & in fundo dotali [40] placuit. §. 6. Si lapidicinas vel quæ alia metalla [41] pupillus habuit stypteriæ [42], vel cujus alterius materiæ, vel si cretifodinas, argentifodinas [43], vel quid aliud huic simile,

4. PAULUS lib. singul. ad Orationem D. Severi.

QUod tamen privatis licet possidere:

1. *De Salinis.* 2. *De fundo bona fide empto a pupillo,* 3. *Vel ei pignerato, vel ex causa damni infecti possesso.* 4. *De legato & fideicommisso.* 5. *Si pupillus promiserit,* 6. *Aut stipulanti,* 7. *Vel venditori successerit.* 8. *De repudiatione legati.* 9. *De ære alieno.* 14. *Si æs alienum nullum sit.* 15. *De obreptione.* 16. *De prædiis communibus pro diviso vel indiviso.*

5. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

MAgis puto ex sententia Orationis impediri alienationem. §. 1. Sed & si salinas [44] habeat pupillus: idem erit dicendum. §. 2. Si pupillus alienum fundum bona fide emptum possideat [45], dicendum puto, nec hunc alienare tutores posse: ea enim, qua quasi pupillaris vero [46] distractus est, venditio valet [47]. §. 3. Si fundus pupillo pigneratus [48] sit, an vendere [49] tutores [50]: hunc enim quasi debitoris, hoc est, alienum vendunt. Si tamen impetraverat pupillus, vel pater ejus, ut jure dominii [51] possideant, consequens erit dicere non posse distrahi, quasi prædium pupillare. † Idemque & si fuerit ex causa damni infecti jussus possidere. §. 4. Si fundus legatus, vel per fideicommissum fuerit relictus Seio a pupillo herede instituto, an tutores restituere hunc fundum possint sine auctoritate Prætoris? Et putem, si quidem rem suam legavit, cessare Orationem: sin [52] vero de re pupilli, dicendum erit, locum esse Orationi, nec inconsulto Prætore posse alienare. §. 5. Si pupillus stipulanti spoponderit, an solvere [53] possit sine Prætoris auctoritate? Et magis est, ne possit: alioquin inventa erit alienandi ratio [54]. §. 6. Sed si pater stipulanti fundum spoponderit, successeritque [55] pupillus in stipulatum: fortius dicetur, sine Prætoris auctoritate posse eum reddere. † Idemque & si jure hereditario alii successerit, qui erat obligatus. §. 7. Eadem ratione, & si parens fundum vendidit, vel quis alius cui pupillus successerit, potest dici pupillum cætera [56] venditionis [57] inconsulto Prætore posse perficere.

§. 8. Fundum autem legatum repudiare pupillus sine Prætoris auctoritate non potest: esse [58] enim & hanc alienationem, cum res sit pupilli, nemo dubitat. §. 9. Non passim [59] tutoribus sub obtentu æris alieni permitti debuit [60] venditio: namque non esse viam eis distractionis [61] tributam: & ideo Prætori arbitrium hujus rei Senatus dedit: cujus officio in primis hoc convenit excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum æs [62] alienum expediri: Quærere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat, vel in numerato, vel in nominibus, quæ conveniri possunt vel in fructibus conditis, vel etiam in redituum spe [63], atque obventionum. † Item requirat, num aliæ res sint præter [64] prædia quæ distrahi possunt, ex quorum pretio æri alieno satisfieri possit. Si igitur deprehenderit non posse aliunde exsolvi, quam ex prædiorum distractione, tunc [65] permittet distrahi, si modo urgeat [66] creditor, aut usurarum modus parendum æri alieno suadeat. §. 10. Idem Prætor æstimare [67] debebit, utrum vendere potius an obligare permittat. Necnon illud vigilanter observare, ne plus [68] accipiatur sub obligatione prædiorum fœnoris, quam [quod] opus sit ad solvendum æs alienum, aut distrahendum arbitrabitur: ne propter modicum æs alienum magna possessio distrahatur: sed si sit alia possessio minor, vel minus utilior pupillo, magis eam jubeat distrahi, quam majorem & utiliorem [69]. §. 11. In primis igitur, quotiens desideratur ab eo, ut remittat [70] distrahi, requirere [71] debet [eum] qui se instruat de fortunis pupilli, nec [72] nimium tutoribus vel curatoribus credere, qui nonnunquam lucri [73] sui gratia adseverare Prætori solent, necesse esse distrahi possessiones, vel obligari. Requirat ergo necessarios [74] pupilli, vel parentes, vel libertos aliquos fideles, vel quem alium qui notitiam rerum pupillarium habet: aut si nemo inveniatur, aut suspecti sint qui inveniuntur, jubere debet edi rationes, itemque synopsin [75] bonorum pupillarium, Advocatumque [76] pupillo dare, qui instruere [77] possit Prætoris religionem, an adsentire venditioni vel obli-

1 Prædiis, 5. *C.* 71. & dominio, & servitutibus, & emphyteusi. vid. *l.* 16. *C. h. t.* 2 37. *Eclog.* 9. Alienationis verbo intelligitur venditio, commutatio, transactio, datio in solutum, cautio reddendæ rei donatæ, divisio, usucapio, longa possessio, donatio. 3 Id est, pignori obligandis. Cornutus in illum locum, me tibi supposui, tanquam aliquod pignus, inquit. Cujac. *hic.* 4 *l.* 2. *C. de curat. furios. l.* 9. *in fin. C. hoc tit.* 5 *l.* 22. *C. de admin. tut.* 6 Vide Negusant. *in tract. de pignoribus* 4. *part. princ. n.* 47. Gozad. *cons.* 15. Tiraquel. *ad leges connubiales, gl.* 7. *n.* 90. *& in tractatu de utroque retractu.* Curtium Jun. *cons.* 145. *n.* 2. Arium. Pinel *in repetit. ad leg.* 1. *C. de bon. matern. in* 3. *part. fol.* 390. *n.* 52. Brissonium *lib.* 1. *select. antiq. cap.* 16. & late Menochium *de arbitr. jud. lib.* 2. *cas.* 171. Mod. 7 Anno urbis 944. 8 *Synops. Basil.* 37. *tit.* 11. ex *tit.* 8. *c.* 1. 5. Harmen. 11. §. 48. 9 An autem in executoribus testamentariis? sic putat Bartolus: tutor enim & executor comparantur. 10 *l.* 3. *C. quando decreto opus.* 11 *l.* 5. §. 9. §. 13. ff. *eod.* 12 *l.* 5. §. 10. ff. *eod.* 13 *d.* §. 10. 14 *d. l.* 5. §. *penult.* ff. *eod.* 15 *d.* §. *pen. l.* 5. *C. h. t. l.* 55. *in fin. supr. de admin. & peric. tut.* 16 *l.* 8. *in fin. infr. eod. l.* 17. *C. h. t.* 17 Vid. *l.* 2. *C. si adversus venditionem pignor.* Quid, si ab ipso pupillo? vid. *l.* 7. §. 1. *infr. eod.* 18 Testator cavere testamento potest, ut res ejus distrahantur. 19 Hinc collige, mercatorum etiam in filiis, si forte res paternas vendere voluerint, requiri decretum in his quæ possunt servando servari. *Bald.* 20 *Al.* venditione. 21 Voluntas non semper eadem in testatore præsumitur. Non si res venales testator superstes habuit, ideo venales eas post mortem habere velle censendus est. A testatoris usu plerumque recedimus. Cur ita? favore pupilli. 22 Non omnis voluntas patris, est testamentum. *Bald.* 23 In hoc casu: licet in aliis talis conventio licita sit. *l.* 13. §. 8. *supr. de act. empt.* 24 Quæsitum est autem per emptionem. 25 Atque ita valere contractus emptionis potest, non tamen valere pactum in eo appositum. *Bald.* 26 Pignori res ipsi venditori, ut ab eo empta est, dari statim potest: sic ut quo momento rei dominium adquisitum est, eodem & in re ipsa pignus ab initio possit contrahi: cum dominio pignus constitui & ab initio obligatio pignoris inhærere potest. *ut hic.* An & in minore id verum est? non verum stricto jure: sed si imperiali beneficio pignus confirmatum sit. 27 Tacite fisco obligata sunt bona majoris, qui a fisco comparavit, *l.* 2. *l.* 3. *C. de priv. fisci.* secus in minore *ut hic. l.* 2. *C. in quibus caus. pign. tacite.* 28 *l.* 2. *C. quando decreto opus non est.* Goth. Vid. Brisson. *lib.* 1. *select. Antiq. c.* 16. late Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *c.* 171. S. L. 29 Confirmatio namque invalidum validum facit. 30 *l.* 7. ff. *qui potiores.* 31 *l.* 1. *C. h. t.* Goth. Vide Cujac. *lib.* 7. *obs. cap.* 23. S. L. 32 *l.* 26. *supr. de pignor. act.* 33 Ut dominium præcedat juberi &c. Græci ἐπὶ τῷ δεσπόσαι. vid. Cujac. 7. *obs.* 23. 34 Missio ex secundo decreto transfert dominium. vide quæ notavi ad *l.* 5. *infr. de damno.* 35 Et ad eam solvendam coacto per judicem possessore. 36 Propter auctoritatem rei judicatæ, & per sententiam transfertur dominium. *Bart.* 37 Jus ἐμφυτευτικὸν, jus prædii est, ut & ἐμβατευτικὸν utrumque perpetuarium, quinimo temporarium esse potest, *l. ult. supr. si ager vectigalis.* videlicet si non ad modicum tempus prædia fruenda tradantur. Cujac. *Inst. de locat.* ἐμβατευτικὸν dicitur ἐκ τοῦ ἐμβατεύειν, quod creditor jus ingrediendi in bona pignorata habeat. Alciat. 1. *Parerg.* 36. Goth. Adde Turneb. *Advers. lib.* 30. *c.* 35. S. L. 38 Pupilli proprietatem, vel utile dominium tutor alienare non potest. 39 Jus prædii non est prædium, & sic jus prædii differt ab ipso prædio urbano vel rustico. 40 *l.* 5. 6. 7. *supr. de fundo dotali.* 41 Id est, lapides, cretas, arenas. Metallorum nomine lapides etiam intelliguntur: ut & apud Spartianum in statuam Pescennii Nigri ex Thebaico lapide factam: *Nigrum nomen habet, nigrum formavimus ipsi: Ut convenirent forma metalla sibi.* Cujac. 15. *obs.* 21. *in fin.* adde *l.* 9. §. 2. 3. *l.* 13. §. 5. *supr. de usufruct.* facit *titulus C. de metallar.* sub quo tractatur de saxis & lapidibus. ita metallum dicetur quidquid erutum ex terra: sic sulphur vivax metallum. Apul. 9. *de asino.* 42 Id est, aluminis, παρὰ τὸ στύφειν, quod potentissime adstringit. 43 De Argentifodinis, & earum jure, vide Petr. Heig. *part.* 1. *quæst.* 19. Ans. 44 Vide quæ notavi ad *l.* 8. §. 8. *infr. de pœnis.* 45 Habet eo nomine Publicianam, *l.* 1. *supr. de Publiciana.* non tantum nudam possessionem. 46 *Vero*, id est, vere, vel vero pretio. 47 Posse etenim, si quasi pupillaris distractus est, venditio non valet, *vulg. & Haloand.* vel sic, Ea enim (qua quasi pupillaris vero pretio distractus est) venditio valet. Quid, si legamus, *ea enim, qua quasi pupillaris revera distractus est, venditio non valet?* ac si diceret omnem fundi venditionem non valere, si quasi pupillaris venditus fuerit. 48 Pignus pupilli tutor sine decreto alienare potest, *ut hic.* Cur potest? quia pignus pupilli, non est res pupilli. Pignoris possessio sola transit in creditorem non dicta lege commissoria. *l. cum & sortis.* 35. §. *ult.* ff. *de pignorat.* 49 *Eum vendent recte.* 50 Tutores possint. *Hal.* 51 *l. ultim. C. de jure dominii.* 52 Quando testator legat rem heredis, non transit dominium in legatarium recta via. *Bald.* 53 Alienat qui solvit. 54 Adde *l.* 3. ff. *de SC. Macedon.* 55 *l.* 1. *C. quando decreto opus non est.* 56 Hic notat Baldus dictionem, *cætera*, comprehendere ea, quæ ad perfectionem contractus pertinent. 57 An id, quod venditorem facere & præstare oportet (quo sensu cætera cognitionis dicimus. *l.* 29. ff. *de minor.* omnia, quæ ad causam pertinent)? an generalem hypothecam intelligemus, quomodo dicimus, cætera bona pignori dari, *l.* 2. ff. *qui potior. l.* 1. ff. *de distract. pign.* ut sit sensus, pupillum ea generaliter obligare posse, quæ ejus auctor alienare jusserit. 58 Alienat, qui repudiat. 59 Vide in hanc leg. Rolandum a Valle: 1. *cons.* 33. 60 *Al.* debet, *vel* debebit. 61 Dicendum est sc. 62 *l.* 1. §. 2. *vers. quod si.* ff. *eod.* adde *l.* 15. §. 2. ff. *de re judicata.* 63 Hæc venditio est fructuum futurorum venditio. 64 *l.* 16. *C. h. t.* 65 Decreti interpositio in venditionibus rerum pupillarium est futuræ venditionis permissio, quæ ordine præcedere ipsam venditionem debet. 66 Res pupilli immobiles non alias vendi possunt, quam si creditor urgeat, vel dispendium sit in mora. *l. ult. C. h. t.* 67 *l.* 1. §. 2. ff. *eod.* 68 Necessitatis ex modo vendendi obligandique potestas mensuranda est. *Bald.* ut ne unius nummi aut vilissimi debiti prætextu res pretiosas & magno numero vendamus. 69 Adde *l.* 7. §. 8. ff. *de minoribus.* 70 *Remittat* pro permittat. 71 Inquirere facti veritatem a peritis judex debet. 72 Judex non debet esse nimis credulus. 73 Mentitur enim facile quis propter lucrum suum. *Bald.* 74 Adde *l.* 5. §. 1. *infr. quib. ex caus. in possess.* 75 Synopsis hic, brevis est descriptio bonorum pupillarium. de hac voce vide Cuj. 8. *obs.* 1. Robert. 2. *animadv.* 14. Anton. Mercat. 2. *not.* 14. Goth. Adde Revard. *conject. lib.* 1. *cap.* 13. Ans. 76 *l.* 9. §. 5. *supr. de off. Proconf. l.* 1. §. 4. *supr. de postulando.* Baldus hic notat usitatum in Francia esse, ut inopi adversus Regem litigaturo Rex ipse Advocatum ministret. 77 Advocatorum utilitas ex his satis intelligitur. adde *l.* 22. *supr. de testib.*

gationi debeat. §. 12. Illud quæri poteſt, ſi Prætor aditus permiſerit diſtrahi poſſeſſionem provincialem [1], an valeat quod fecit? Et putem valere [2], ſi modo tutela Romæ agebatur: & hi tutores eam quoque adminiſtrationem ſubierant [3]: §. 13. Ne tamen titulo tenus tutores ære alieno allegato pecunia abutantur, quam mutuam acceperunt, oportebit Prætorem curare, ut pecunia accepta creditoribus ſolvatur, & de hoc decernere: dareque viatorem qui ei renunciet [4], pecuniam iſtam ad hoc converſam, propter quod deſiderata eſt alienatio vel obligatio. §. 14. Si æs alienum non interveniat, tutores tamen allegent expedire hæc prædia vendere, & [vel] alia comparare [5], vel certe iſtis carere: videndum eſt an Prætor eis debeat permittere? Et magis eſt, ne poſſit [6]: Prætori enim non liberum arbitrium datum eſt diſtrahendi res pupillares, ſed ita demum, ſi æs alienum immineat. Proinde & ſi permiſerit ære alieno non allegato, conſequenter dicemus nullam eſſe venditionem, nullumque decretum: non enim paſſim diſtrahi jubere Prætori tributum eſt: ſed ita demum ſi urgeat æs alienum.

§. 15. Manet actio pupillo, ſi poſtea poterit probari, obreptum [7] eſſe Prætori. Sed videndum eſt utrum in rem an in perſonam dabimus ei actionem? Et magis eſt, ut in rem detur, non [tantum] in perſonam adverſus tutores ſive curatores. §. 16. Communia [8] prædia accipere debemus, ſi pro indiviſo communia ſint. Cæterum ſi pro diviſo [9] communia ſint, ceſſante Oratione decreto locus erit.

Si alius proprietatem fundi, alius uſumfructum habeat.

6. IDEM lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

SEd ſi forte alius proprietatem fundi habeat, alius uſumfructum, magis eſt ut ceſſet hæc pars Orationis, quæ de diviſione loquitur: nulla enim communio [10] eſt.

De prædiis communibus pupillorum. 1. De pignore diſtrahendo a creditore pupilli. 2. De parente tutore. 3. De tutore, qui aliud fecit quam quod decretum eſt. 4. De decreto alternato. 5. Si res ſine decreto obligetur.

7. IDEM lib. 35. ad Edictum.

SI pupillorum [11] ſint communia prædia, qui diverſos tutores habent: videamus an alienatio locum habere poſſit? Et cum provocatio neceſſaria ſit, puto alienationem [12] impediri [13]: neuter enim poterit provocare [14], ſed ambo provocationem exſpectare. † Item, ſi eoſdem tutores habeant, multo magis [15] quis impeditam alienationem dicet. §. 1. Si pupillus dedit pignori [ex] permiſſu Prætoris, nonnulla erit dubitatio, an alienatio poſſit impediri? Sed dicendum eſt, poſſe [16] creditorem jus ſuum exequi: Tutius [17] tamen fecerit, ſi prius Prætorem adierit. §. 2. Si pater vel parens tutor ſit alicui ex liberis, an Prætor adeundus ſit, ſi obligare velit? Et magis eſt, ut debeat [18]: pronior tamen eſſe debet Prætor ad conſentiendum patri [19].

§. 3. Si Prætor tutoribus permiſerit vendere, illi obligaverint, vel contra: an valeat quod actum eſt? Et mea fert opinio, eum qui aliud [20] fecit, quam quod a Prætore decretum eſt, nihil egiſſe [21].

§. 4. Quid ergo, ſi Prætor ita decrevit, *vendere obligareve permitto*, an poſſit liberum arbitrium habere, qui faciat [22]? Et magis eſt, ut poſſit, dummodo ſciamus Prætorem non recte partibus ſuis functum [23]: debuit enim ipſe ſtatuere & eligere, utrum magis obligare an vendere permittat. §. 5. Si obligavit rem tutor ſine decreto, quamvis obligatio non valeat, eſt tamen exceptioni [24] doli locus: ſed tunc cum tutor acceptam mutuam pecuniam ei ſolverit, qui [25] ſub pignore erat creditor. §. 6. Item videndum eſt, an & obligare ei rem poſſit? Et dicendum eſt, ſi eandem ſortem acceperit, nec gravioribus uſuris, valere obligationem, ut jus prioris [26] creditoris ad ſequentem [27] tranſeat.

De protutore & procuratore. 1. De curatoribus. 2. An obligari communia poſſint.

8. IDEM lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

QUi neque tutores [28] ſunt ipſo jure, neque curatores, ſed pro tutore negotia gerunt, vel pro curatore, eos non poſſe diſtrahere res pupillorum vel adoleſcentium, nulla dubitatio eſt. §. 1. Sed ſi curator ſit furioſi [29], vel cujus alterius non adoleſcentis, videndum eſt, utrum jure veteri valebit venditio, an hanc Orationem admittemus? Et puto, quia de pupillis Princeps loquitur, & conjunctim tutoribus curatores accipiunt [30], pertinere: & [31] de cæteris puto ex ſententia Orationis idem eſſe dicendum eſt. §. 2. An obligari communia poſſint quæritur? Sed non puto ſine decreto obliganda [32]: nam quod excepit Oratio, ad hoc tantum pertinet, ut perimatur communio [33], non ut augeatur difficultas communionis.

Si Præſidis ſucceſſor fraudem & dolum deprehenderit.

9. IDEM lib. 5. Opinionum.

QUamvis anteceſſor Præſidis decreviſſet, *ea prædia venundari*, quæ tutor pupilli ſubjecto [34] nomine alterius emptoris ipſe ſibi comparabat: tamen ſi fraudem & dolum contra Senatusconſulti auctoritatem & fidem tutori commiſſam deprehendiſſet ſucceſſor [35] ejus, æſtimabit, quatenus tam callidum commentum etiam in exemplum [36] coërcere debeat.

De litis æſtimatione.

10. IDEM lib. 6. Opinionum.

ILlicite [37] poſt ſenatusconſultum pupilli vel adoleſcentis prædio venundato, ſi eo nomine apud judicem tutelæ, vel utilis actionis æſtimatio facta eſt, eaque ſoluta: vindicatio prædii ex æquitate [38] inhibetur [39].

De cauſæ cognitione, cum curatores diſtrahere volunt.

11. IDEM lib. 3. de Officio Proconſulis.

SI prædia minoris vigintiquinque annis diſtrahi deſiderentur, cauſa cognita [40] Præſes [41] provinciæ debet id permittere. † Idem ſervari oportet, & ſi furioſi [42] vel prodigi, vel cujuſcunque alterius prædia curatores velint diſtrahere.

Si tutor in locum creditoris ſucceſſerit.

12. MARCIANUS lib. ſing. ad formulam hypothecariam.

NOn [43] fit contra ſenatusconſultum, ſi cujus tutor creditori patris pupilli exſolvit, ut ejus loco ſuccedat.

De fundo infructuoſo. Si tutor errore lapſus vendiderit, & pretium acceptum creditoribus ſolverit.

13. PAULUS lib. ſingul. ad Orationem D. Severi.

SI fundus ſit ſterilis [44], vel ſaxoſus, vel peſtilens [45], videndum eſt an alienare eum non poſſit? Et Imperator Antoninus & D. Pater ejus in hæc verba reſcripſerunt; *Quod allegaſtis, infructuoſum [46] eſſe fundum, quem vendere vultis, movere nos non poteſt: cum utique pro [47] fructuum modo pretium inventurus ſit.* † Quanquam autem neque diſtrahere neque obligare tutor pupillare prædium poſſit, attamen Papinianus, lib. v. Reſponſorum, ait, tutorem pupilli ſine decreto Prætoris non jure diſtrahere: ſi tamen, inquit, errore lapſus vendiderit, & pretium acceptum creditoribus [48] paternis pueri [49] ſolverit; quandoque domino prædium cum fructibus vindicanti, doli non inutiliter opponitur [50] exceptio, pretium ac medii temporis uſuras, quæ creditoribus debentur, non offerenti; ſi ex cæteris ejus facultatibus æs alienum ſolvi non poterit. Ego autem notavi, Etſi ſolvi potuerit, ſi tamen illæ res ſalvæ erunt, ex quarum pretio æri alieno ſatisfieri potuit, dicendum eſt adhuc doli exceptionem obſtare, ſi lucrum captet pupillus ex damno alieno.

De teſtamento irrito.

14. IDEM lib. 9. Reſponſorum.

PAulus reſpondit, etſi teſtamentum patris poſtea irritum eſſe apparuit, tamen tutores [51] pupilli ſive curatores filii nihil contra Orationem Divorum Principum [52] feciſſe videri, ſi ſecundum voluntatem defuncti teſtamento ſcriptam, prædium ruſticum pupillare vendiderunt [53].

TIT. X.

DE CURATORIBUS [54] FURIOSO ET ALIIS [55] EXTRA MINORES DANDIS [56].

De prodigo & furioſo.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

LEge [57] XII. tab. prodigo [58] interdicitur bonorum ſuorum adminiſtratio [59]: quod moribus [60] quidem ab initio introductum eſt. † Sed ſolent hodie Prætores vel Præſides, ſi talem hominem invenerint, qui [61] neque tempus neque finem [62] expenſarum habet,

1 Decretum poteſt interponi de re alibi exiſtente. 2 Juriſdictio voluntaria perſonæ ratione vim ſuam extendit ad res extra territorium judicii ſitas. *Bald.* 3 Tutius eſt tamen ab utroque judice decretum interponi, *l.* 30. §. 1. ff. *de excuſat. tut.* vide quæ notavi ad *l. ult.* ff. *de juriſdict. l.* 16. *C. de prædiis minorum.* 4 Creditur viatori, ſeu nuncio publico & jurato, quoties rem exequitur ſecundum naturam officii ſui, & in modicis. *Bald.* 5 Permutandi facultatem tutori, Prætor tribuere non debet. vid. *l.* 4. *C. h. t.* 6 *l.* 12. 18. *C. h. t.* 7 *l.* 1. §. 2. ff. *h. t. l.* 55. *in fin.* ff. *de admin. & peric. tut.* Ex decreto obreptitio non transfertur dominium. *Bald.* 8 Vide *l.* 7. *infr. eod.* 9 Partes ubi diſcretæ ſunt, ibi non eſt communio. 10 Ubi non eſt communio, ibi diviſio. *Bart.* 11 Adde *l. ult. C. de fundo dotali. l.* 17. *C. h. t. l.* 17. *ſupr. commun. divid.* 12 Dividens alienat. 13 Quid, ſi evidens ſit utilitas utriuſque pupilli? diviſionem valere aiunt interpretes. *arg. l.* 14. *in fin.* ff. *pro ſoc. l. ult.* ff. *de jure dot. l.* 20. *ſupr. de auctorit. tut.* 14 Id eſt, alter ex pupillis alterum provocare ad diviſionem non poteſt. vide tamen Socin. *regul.* 329. 15 Cur ita? vide *l.* 42. §. 6. ff. *de procurat.* 16 Facit *l.* 16. *ſupr. de pignorat.* 17 Vid. *l.* 3. *C. de pign.* 18 *l.* 3. *C. h. t.* 19 Amare enim liberos præſumitur. de qua præſumptione vide Alciat. 1. *præſ.* 1. 20 Etiam minus, quam eſt permiſſum. Aliud faciens quam permiſſum ſit, nihil egiſſe intelligitur. 21 A forma decreti non eſt recedendum: eſt enim ſtricti juris, nec extenditur ad ſimilia vel minora. *Bald.* adde *l.* 8. §. 13. ff. *quib. mod. pign. ſolv.* vid. quæ notavi ad *l.* 21. ff. *de reg. jur.* 22 Quid faciat? *Hal.* 23 Cur? decretum judicis alternativum eſſe non debet. 24 *l.* 14. *C. h. t.* 25 Vide *l.* 16. *ſupr. de pign.* 26 Qui ſatisfieri ſibi deſiderat. 27 Secundum creditorem. 28 *l.* 4. *in fin. C. de curat. furioſi.* 29 *l.* 11. *in fin.* ff. *eod. l.* 2. *C. de curat. furioſ.* 30 Accipiuntur, *Hal.* 31 Adde *l.* 34. *in fin. ſupr. de contrah. empt.* 32 *l.* 17. *C. h. t.* 33 *l.* 1. §. 2. *verſ. ult. ſupr. h. t.* 34 *l.* 2. *C. h. t.* 35 *l.* 26. *ſupr. de teſtam. tut.* 36 Adde *l.* 38. §. 4. *infr. de pœnis.* 37 Illicite quod hic dicitur venundatum prædium, eſtne prædium venditum non adhibitis ſolennitatibus juris? An potius prædium venditum proprio nomine? Bartolus in *l. cum vir.* ff. *de uſurpat.* hoc poſtremum non admittit: cum hic titulus ſit de alienationibus, quæ per tutores fiunt, at non de his quas tutor facit proprio nomine, ideoque in dubia quæſtione hunc caſum ſuam ad rubricam referendum eſſe. *l. Imperator.* 16. *ſupr. de in diem addict.* Præterea, ut ſe tutor hic obligaverit proprio nomine, in factum tamen contenſit: quod præſumi non ſolet, niſi probetur, *l. in bello.* 12. § *facti.* 2 ff. *de captivis.* Ad hæc, ſi nomine proprio hic vendidiſſet tutor, ſtricto jure repeteretur, & tamen dicitur hic repetitionem ex æquitate inhiberi, ff. *eodem. l. vindicantem* 17. *ſupr. de evict.* Ex æquitate, inquam, quod hæc negativa pronunciatio, *Non contra vendendi*, tacite videatur omnibus contractibus ineſſe, fraudibus alioqui viam pateheri: unde notant interpretes, *Rati* clauſulam in mandatis ſupervacuam eſſe, quod mandator mandatum ratum habere teneatur. Addit Bartolus, ſuperiorem ſententiam reprobari, *l. ſi ſervo.* 20. ff. *qui & a quibus manumiſſ.* Poſtremo majorem dubitationem in hac interpretatione eſſe: quoniam ſi tutor ſe hic obligaſſet nomine proprio, indubius caſus fieret. 38 Igitur non ſtricto jure, ut hinc colligas in hac facti ſpecie, tutorem ſe non obligaſſe proprio nomine, ſed ut tutorem non ſervatis ſolemnibus vendidiſſe. 39 *l.* 6. *l.* 18. *C. h. t.* vide *l.* 9. ff. *de offic. Proconſ.* Cui inhibetur? An pupillo? An tutori? utique tutori. Cur inhibetur? An quia ſine ſolennitatibus vendidit? An quia pretium recepit? 40 Nec enim tam aſpere tractandum eſt jus prohibitæ alienationis prædiorum pupillarium, ut & ſoluta æſtimatione a tutore, in emptorem pupillus ſummo jure experiatur. Cujac. ad *l.* 14. *in fin. ſupr. quod metus cauſa.* 41 Vel Proconſul, ut docet hæc inſcriptio. 42 *l.* 8. §. 1. *ſupr. h. t.* 43 Hodie fieret contra conſtitutionem Juſtiniani, *Nov.* 72. *in princ.* & authenticam *minoris debitor. C. qui dare tutores.* 44 Agrorum vitioſorum alii ſteriles, alii ſaxoſi, alii peſtilentes. 45 De peſtilenti fundo vide *l.* 4. *C. de ædil. act.* 46 Infructuoſos Eccleſiæ fundos ſine decreto vendi non poſſe hinc colligit Cujac. *Novell.* 7. 47 Valor rei ex ejus reditu intelligitur. adde *l.* 92. ff. *de leg.* 1. 48 *l.* 14. *C. h. t.* 49 *Pupilli.* 50 Hinc colligit Bart. in *l.* 8. *ſupr. de tranſ.* minores (& Eccleſiam) interdum res ſuas diſtrahere poſſe, etiam ſine decreto. 51 Id Baldus extendit ad executores datos codicillis. 52 Sunt Septim. Severus & Anton. Caracall. ejus filius. *Anſ.* 53 Hinc colligit Baldus, Teſtamentum irritum probare voluntatem defuncti. Voluntas teſtatoris tutorem vendentem excuſat: etſi voluntas illa teſtatoris fiat irrita. Ita quod nullum eſt, interdum impedimentum adfert: contra juris regulam. *c.* 52. *de reg. jur. in* 6.

54 *Lib.* 1. *Inſt.* 23. Ulpian. 12. 55 Ut prodigo. *Lib.* 5. *C.* 70. muto, ſurdo. *l.* 10. *C. qui teſtam. fac. poſſ.* 56 Talis eſt prodigus, demens, fatuus, mutus, ſurdus, venter (vid. *l.* 6. ff. *eod.*), laborans morbo perpetuo. §. 4. *Inſt. eod.* Bonis abſentis non defenſi datur etiam curator, *C. de curatore bonis dando.* ut & bonis diſtrahendis, *l.* 9. ff. *eod.* adde his omnibus *l.* 19. 20. 21. 22. ff. *de rebus auct.* & generaliter omnibus qui rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt. vide Cujac. *hic.* 57 Ulp. *tit.* 12. §. 2. & §. 4. 58 *l.* 1. *C. h. t. l.* 12. §. 2. *ſupr. de tut. dat.* Cic. *de ſenectute.* 59 Prodigi (inquit Cicero *lib.* 2. *de officiis*) *ſunt, qui epulis & viſcerationibus & gladiatorum muneribus, ludorum, venationumq; apparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut nullam aut brevem ſunt relicturi.* vide Emanuelem Zoarem *lib.* 1. *obſerv. cap.* 5. & Rævardum *ad leges* 12. *tabul. cap.* 13. Mod. 60 Ulp. 11. §. 2. noſtro more. Cic. *ibid.* vide quæ notavi ad *l.* 1. *ſupr. de don. inter vir. et ux.* 61 Prodigus neque tempus, neque finem habet expenſarum. Adde Ariſtot. 4. *Ethic.* 1. Sic largitio fundum non habet. Cic. 1. *de offic.* Ita prodigus a prodigendo, id eſt, conſumendo. Feſtus, *in prodigere.* 62 Non habet fundum, peccat ἐν τῇ δόσει ſicut avarus, ἐν τῇ λήψει Cujac. ad *l.* 6. ff. *de verb. obl.*

ſed bona ſua dilacerando & diſſipando [1] profudit, curatorem ei dare exemplo furioſi [2]: & tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu vel furioſus ſanitatem, vel ille [3] ſanos mores receperit: quod ſi evenerit, ipſo jure [4] deſinunt eſſe in poteſtate curatorum. §. 1. Curatio autem ejus [5], cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda. Sed extat D. Pii reſcriptum, filio [6] potius curationem permittendam in patre furioſo, ſi tam probus ſit.

De his qui rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt.

2. PAULUS lib. 1. de Officio Proconſulis.

SEd & aliis dabit Proconſul curatores, qui [7] rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt: vel dari jubebit: Nec dubitabit filium quoque patri [8] curatorem dari.

De curatore bonis dando.

3. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

DUm deliberant [9] heredes inſtituti adire [10], bonis a Prætore curator datur [11].

De furioſa.

4. IDEM lib. 38. ad Sabinum.

FUrioſæ matris [12] curatio ad filium [13] pertinet: pietas enim parentibus, etſi inæqualis eſt eorum poteſtas, æqua [14] debebitur.

Si bona claræ perſonæ venire debeant.

5. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

CUrator ex SC. conſtituitur, cum clara [15] perſona (veluti Senatoris vel uxoris ejus) in ea cauſa ſit, ut ejus bona [16] venire debeant: nam, ut honeſtius ex bonis ejus, quantum poteſt, creditoribus ſolveretur [17], curator conſtituitur, diſtrahendorum bonorum gratia [18], vel a Prætore [19], vel in provinciis a Præſide.

De cauſæ cognitione.

6. ULPIANUS lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

OBſervare [20] Prætorem oportebit, ne cui temere citra cauſæ cognitionem pleniſſimum [21] curatorem det: quoniam plerique vel furorem, vel dementiam fingunt [22], quo magis curatore accepto onera [23] civilia detrectent.

De patrimonio, corpore ac ſalute furioſi. 1. De alienatione facta a curatore, qui non cavit. 2. De exceptione rei judicatæ. 3. An uni ex curatoribus recte ſolvatur, & an unus rem furioſi alienare poſſit?

7. JULIANUS lib. 21. Digeſtorum.

COnſilio [24] & opera [25] curatoris tueri [26] debet non ſolum patrimonium, ſed & corpus ac ſalus [27] furioſi [28]. §. 1. Curator dementi datus, decreto interpoſito, uti ſatisdaret, non cavit [29], & tamen quaſdam res de bonis ejus legitimo modo alienavit: ſi heredes dementis eaſdem res vindicent, quas curator alienavit, & exceptio opponetur, *ſi non curator vendiderit*, replicatio dari debet, *aut ſi ſatisdatione interpoſita ſecundum decretum vendiderit*: quod ſi pretio accepto curator creditores furioſi dimiſit [30], triplicatio doli tutos poſſeſſores præſtabit. §. 2. Cum dementis curatorem, quia ſatis [31] non dederat, & res male adminiſtraret, Proconſul removerit a bonis, aliumque loco ejus ſubſtituerit curatorem; & hic poſterior, cum nec ipſe ſatisdediſſet, egerit cum remoto negotiorum geſtorum; poſteaque heredes dementis cum eodem negotiorum geſtorum agant, & is exceptione rei judicatæ inter ſe & curatorem utatur: heredibus replicatio danda erit, *aut ſi is, qui egit, ſatisdederat*. † Sed an replicatio curatori profutura eſſet, judex æſtimabit: nam ſi curator ſequens pecuniam, quam ex condemnatione conſecutus fuerat, in rem furioſi vertiſſet, doli triplicatio obſtabit. §. 3. Quæſitum eſt, an alteri ex curatoribus furioſi recte ſolvetur, vel an unus rem furioſi alienare poſſit? Reſpondi, recte ſolvi [32]: eum quoque, qui ab altero ex curatoribus fundum furioſi legitime mercaretur, uſucapturum: quia ſolutio, venditio, traditio, [33] facti magis, quam juris ſunt [34]: Ideoque ſufficit unius [35] ex curatoribus perſona: quia intelligitur alter conſentire: Denique ſi præſens ſit, & vetet ſolvi, vetet venire, vel tradi, neque debitor liberabitur, neque emptor uſucapiet [36].

De curatore bonorum ventris nomine.

8. ULPIANUS lib. 6. de Officio Proconſulis.

BOnorum ventris [37] nomine curatorem dari oportet: eumque, rem ſalvam fore, viri boni arbitratu ſatiſdare Proconſul jubet: ſed hoc ſi non ex inquiſitione detur: nam ſi [38] ex inquiſitione, ceſſat ſatisdatio.

De curatore bonis diſtrahendis dato.

9. NERATIUS lib. 1. Membranarum.

CUjus bonis diſtrahendis curatores facere Senatus permiſit, ejus bona creditoribus vendere non permiſit: quamvis creditores poſt id beneficium bona vendere mallent: ſicut enim integra re poteſtas ipſorum eſt, utrum velint eligendi, ita cum alterum elegerint, altero [39] abſtinere debent. † Multoque magis id ſervari æquum eſt, [ſi etiam] factus eſt curator, per quem bona diſtraherentur, quamvis nondum explicato eo negotio deceſſerit: Nam [40] & tunc ex integro alius curator faciendus eſt, neque heres prioris curatoris onerandus: cum accidere poſſit, ut negotio, vel propter ſexus vel propter ætatis infirmitatem, vel propter dignitatem majorem minoremve quam [41] in priore [a] curatore ſpectata erat, habilis non ſit; poſſint etiam plures heredes ei exiſtere; neque [aut] per omnes [42] id negotium adminiſtrare expediat, aut quicquam dici poſſit, cur unus aliquis ex his potiſſimum onerandus ſit.

De interdictione bonorum. 1. Si curator rem ſuam quaſi furioſi tradat, vel furioſi quaſi ſuam.

10. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

JUlianus ſcribit, eos quibus per Prætorem bonis interdictum eſt, nihil [43] transferre poſſe ad aliquem, quia in bonis non habeant, cum eis deminutio [44] ſit interdicta. §. 1. Curator furioſi rem quidem ſuam quaſi furioſi [45] tradere poterit, & dominium transferre: rem vero furioſi ſi quaſi ſuam tradat, dicendum ut non transferat dominium: quia non furioſi negotium gerens tradidit.

De pignore.

11. PAULUS lib. 7. ad Plautium.

PIgnus a curatore furioſi datum valet, ſi utilitate [46] furioſi exigente id fecit.

De rei dedicatione & alienatione.

12. MARCELLUS lib. 1. Digeſtorum.

AB adgnato [47] (vel alio [48]) curatore furioſi, rem furioſi dedicari [49] non poſſe, conſtat: adgnato enim furioſi non uſquequaque [50] competit rerum ejus alienatio: ſed quatenus negotiorum exigit adminiſtratio.

Si legitimus curator inhabilis ſit.

13. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

SÆpe [51] ad alium e lege [52] XII. tabularum curatio furioſi aut prodigi pertinet, alii Prætor adminiſtrationem dat, ſcilicet cum ille legitimus inhabilis [53] ad eam [54] rem videatur.

De viro & uxore.

14. PAPINIANUS lib. 5. Reſponſorum.

VIrum uxori [55] mente captæ curatorem dari [56] non oportet.

De muliere quæ luxurioſe vivit. 1. De privilegio furioſi, prodigi & cæterorum.

15. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

ET mulieri, quæ luxurioſe vivit [57], bonis interdici poteſt. §. 1. In bonis curatoris privilegium [58] furioſi furioſæve ſervatur. Prodigus, & omnes [59] omnino etiamſi in Edicto non ſit eorum mentio, in bonis curatoris decreto privilegium [60] conſequuntur.

Si pater furioſo, 1. Vel prodigo curatorem dederit.

16. TRYPHONINUS lib. 13. Diſputationum.

SI furioſo puberi, quanquam [61] majori annorum viginti quinque, curatorem pater teſtamento dederit, eum Prætor dare debet [62], ſecutus patris voluntatem: manet enim ea datio curatoris apud Prætorem, ut reſcripto D. Marci continetur. §. 1. His conſequens eſt, ut, [&] ſi prodigo curatorem dederit pater [63], voluntatem ejus ſequi debeat Prætor, eumque dare curatorem. Sed utrum omnimodo, an ita, ſi futurum eſſet, ut, niſi pater aliquid teſtamento caviſſet, Prætor ei bonis interdicturus eſſet? & maxime ſi *filios habeat* iſte [64] prodigus? §. 2. Potuit tamen pater & alias providere nepotibus ſuis, ſi eos juſſiſſet heredes eſſe, & exheredaſſet filium [65], eique quod

1 Diſperdendo, idque ſua nequitia, & liberos ad egeſtatem perducendo, formulam interdicendi prodigo vid. apud Paul. 3. *ſent.* 4. §. 4. & 7. 2 Scripſi ad leges 12. tab. *tit. de tutelis* adde Cic. 2. *de inventione* & 3. *Tuſc.* 2. Ulp. 3. *l.* 7. *C. de curat. furioſ. l.* 27. § *ſin autem. C. de Epiſc. aud.* ut merito hic quæri poſſit, an quemadmodum pater furioſo ſubſtituere poteſt, §. 1. *Inſt. de pupill. ſubſt.* ita poſſit & prodigo? vid. *l.* 16. §. 1. ℱ. *eod.* 3 Prodigus. 4 Id eſt, quando certum eſt, eos neque furere amplius, neque prodigos eſſe. *Bald.* 5 Id eſt, patris furioſi. 6 *l.* 3. *C. h. t.* 7 §. 4. *Inſt. eod.* 8 Filius patri furioſo curator eſſe poteſt, *ut hic.* & *l.* 1. *in fin. ſupr. eod. l.* 4. ℱ. *eod. l.* 12. §. 1. ℱ. *de tut. & curat. dat.* adde *l.* 60. §. 4. *ſupr. mandat. l.* 3. *C. h. t.* quinimo nec impune furioſum parentem negligit. *Nov.* 115. *c.* 3. §. 12. 9 *l.* 8. ℱ. *quib. ex cauſis in poſſeſſ.* 10 Hereditatem defuncti. 11 Aut ſigno publico defuncti domus obſignanda. 12 An & patris? ut ſane. v. *l.* 12. §. 1. ℱ. *de tut. & cur.* & in *l.* 1. *in fin.* ℱ. *eod.* 13 Vide *l.* 2. *in fin. ſupr. eod.* 14 Quæ in aliis attenditur, ejusque hæc ratio eſt, cur non in nuptiis matris conſenſus æque ac ipſius patris requiritur. 15 Clariſſimorum nomine Senatores olim honorati, ut & *l.* 100. ℱ. *de verb. ſign. l.* 8. ℱ. *de Senatorib. l.* 22. ℱ. *ad munic. l.* 10. *C. de nupt.* Lamprid. *in Alex.* ac multis aliis clariſſimi appellationem tributam eſſe veriſimile eſt, quam Senatoribus. Atque ita accipienda eſt clara dignitas, *l.* 23. ℱ. *quod met. cauſ.* clariſſimus vir, *l.* 52. §. 2. *ſupr. de judiciis. l.* 35. ℱ. *de leg.* 3. *l.* 16. §. 1. ℱ. *de his, quæ ut indign. l.* 12. ℱ. *de publ. judic. l.* 18. §. 1. ℱ. *de jure fiſci.* Lamprid. *in Alexand.* Præfectis Prætorio Senatoriam addidit dignitatem, ut viri clariſſimi eſſent & declararentur: eaque nullam quam conferret majorem dignitatem dicebat ſe habere Hadrianus teſte Spartiano. Poſtea Præſidibus provinciarum & aliis tributum, ut clariſſimi dicerentur. vid. Briſſon. 3. *ſelect.* 16. 16 Vide *l.* 1. *C. de tutor. vel curator. illuſtr.* 17 *Al.* ſolvatur. 18 Adi Menoch. *de arbitr. jud. caſ.* 150. Mod. 19 In urbe. 20 Curator datur cauſa prius cognita. 21 *Al.* pleniſſimam: ut ad cognitionem referas. 22 Facit *l.* 13. §. 1. *in fin. l.* 14. *ſupr. de off. Præſid.* 23 Facit *l.* 2. §. 2. *in fin. ſupr. de his, qui notant.* 24 Animi. 25 Corporis. 26 Id eſt, defendi, ut paſſive hanc vocem accipias. 27 Quin & ipſi mores furioſi, *l.* 12. §. 3. ℱ. *de admin. & peric. tut.* & ipſa ſecuritas ſpectanda, *l.* 14. ℱ. *de off. Præſid.* 28 Vide Vaconium a Vacuna *lib.* 2. *declar. jur. civ. declar.* 43. & Gilbertum Regium *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 20. Mod. 29 Vide §. 2. *infr. eod.* 30 *l.* 13. §. 1. ℱ. *tit. prox.* 31 §. 1. ℱ. *eodem. l.* 1. *l.* 3. *l.* 5. *C. de tutor. qui ſatis non ded.* 32 Uni ſc. *l.* 14. §. 5. *infr. de ſolut.* 33 Contractus & diſtractus ſunt facti. 34 V. Hiſp. *ad princ. Inſt. de act. num.* 23. Ruin. *ad l.* 4. §. *Cato. de verb. oblig.* 107. Mod. 35 *l.* 5. *C. de auctor. præſt.* Ulp. 11. §. 26. 36 Vide Zaſ. 2. *Reſponſor.* 39. ubi latius exponit, quando actus legitimi ſint facti vel juris. 37 *l.* 20. *ſupr. de tutor. datis. l.* 24. *infr. de reb. auct.* 38 *l.* 13. *in fin. ſupr. de tut. dat. Inſt. de ſatisd. tut. in princ.* 39 Duas qui vias a principio habet, unam eligendo, videtur alteri renunciaſſe. *Bald.* 40 Morte extinguitur cura bonorum vendendorum. Cura bonorum vendendorum ad heredes non tranſit. 41 *Al.* quæ in priore curatore ſpectata non erat. 42 Tunc ad primogenitum recurrendum eſſe Baldus ait. 43 *l.* 6. ℱ. *de verbor. oblig.* 44 *l.* 26. *ſupr. de contrah. empt.* 45 Curator rem pupilli ſuo nomine vendens, non transfert dominium: ſi pupilli tantum, vel ſuo & pupilli, ſecus. Hoc poſtremum emptoribus utile eſt. 46 *l.* 12. §. 1. ℱ. *de admin. & peric. tut.* & pignus rei mobilis ſit. *Accurſ. Dynus. Alberic.* 47 Ad agnatos furioſorum cura pertinebat. Ulp. 12. §. 2. *Gothofr.* Vid. Edmund. Merill. *lib.* 1. *obſ. cap.* 19. Anſ. 48 Qui & neceſſarius dicitur. *l.* 13. §. 1. ℱ. *de off. Præſid.* 49 Et donari, *l.* 1. §. 1. ℱ. *de tut. & rat.* poteſt tamen novare. *l. ult.* §. 1. ℱ. *de novat.* 50 Non indiſtincte, non pro ſuo arbitrio. 51 Proximior non ſemper fit curator, aut adminiſtrationem conſequitur, quippe ſi inhabilis fuerit, licet proximior ſit, alii defertur adminiſtratio. 52 Lege 12. tabularum cura defertur proximis. 53 *l.* 10. *in fin.* ℱ. *de legit. tutor.* 54 Ad curam & adminiſtrationem curæ. 55 Vide *l.* 1. §. 5. *ſupr. de excuſat. l.* 2. *C. qui dare tut. l.* 4. *C. de excuſ. tut.* §. 19. *Inſt. de excuſat.* ut mulieribus tutores dati fuerint, vide apud Ulpian *tit.* 11. §. 18. 20. 22. 23. 24. 25. 27. 56 Quod difficile poſtea ſit ab eo *rationes exigere.* 57 Meretrici bonis interdicitur. vide Paulum 3. *ſent.* 4. §. 6. ubi Cujacius, reprehenſus a Fornerio, 2. *ſelect.* 5. luxuriæ vocabulo prodigum intelligit: ut luxurioſe vivere nihil aliud ſit quam profuſe. & hoc ſenſu ἀσωτίαν Cic. 2. *de finibus*, ubi de Epicuro loquitur, vertit Luxuriam. Sic Feſto: Luxa membra, Luxurioſus in re familiari. Ita, Luxuria immoderata, in *l.* 40. ℱ. *de damno. l.* 1. *in fin.* ℱ. *de adult.* adde Nonium in *Luxuria.* Gothofr. Conf. Emanuel. Zoarem *lib.* 1. *obſerv. cap.* 6. Mod. 58 *l.* 19. 20. 21. 22. ℱ. *de reb. auct. jud.* 59 Puta, negotiorum geſtores. *l.* 23. ℱ. *de reb. auct. jud.* 60 Perſonale, & tacitæ hypothecæ, *l. ult.* ℱ. *de tut. & rat. diſtrah.* Dynus, Oldradus, Alberic. 61 §. 3. *Inſt. eodem.* 62 Vide *l.* 2. *in fin.* ℱ. *de confirmando tutore.* 63 Pater prodigo filio curatorem dare poteſt. *Bald.* 64 Hic caſus uſitatiſſimus eſt hodie. 65 Scil. prodigum; non tamen plene: nam eo caſu pater alimenta cogitur filio relinquere: neque ſit id in prodigi odium, ſed ejus potius favorem, ne ſua bona diſſipet, ac diſperdat.

sufficeret alimentorum nomine ab eis certum legasset, addita causa [1] necessitateque judicii sui: aut si non habuit in potestate nepotes, quoniam emancipato jam filio nati fuissent, sub conditione eos heredes instituere, ut emanciparentur [2] a patre prodigo. §. 3. Sed quid, si nec ad hoc consensurus [3] esset prodigus? [sed] per omnia judicium testatoris sequendum est [4]: ne, quem pater vero *consilio* prodigum credidit, eum Magistratus, propter aliquod forte suum vitium, idoneum putaverit.

1 Exheredationis causam testamento adjiciendam esse observa. 2 Prodigus, licet res suas non possit alienare, potest tamen emancipare suos liberos. *Bald.* 3 Nec enim cogi debet emancipare. §. *ult. Instit. quibus modis jus patr. pot.* 4 Præsumitur prodigus, quem pater suo testamento prodigum appellavit. vide Alciat. 1. *præsumpt.* 15.

De manumissione & alienatione.

17. GAJUS lib. 1. de Manumissionibus.

CUrator furiosi nullo [5] modo libertatem [6] præstare potest: quod ea res ex administratione non est: nam in tradendo ita res furiosi alienat, si [id] ad administrationem negotiorum pertineat: & ideo si donandi [7] causa alienet, [neque] traditio quicquam valebit; nisi ex magna utilitate furiosi hoc cognitione judicis faciat.

5 Quid ita? Curator administrare potest, non alienare: qui manumittit, non administrat, sed alienat. Administrandi voce alienatio non continetur: quod ad rerum quoscunque administratores extendi potest utiliter. 6 Vide *l.* 13. *ff. de manumiss.* 7 Donare rem non potest, qui nudam ejus administrationem habet.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

PARS QUINTA [1].

LIBER VIGESIMUS OCTAVUS.

TIT. I.

QUI [2] TESTAMENTA FACERE POSSUNT [3], ET QUEMADMODUM [4] TESTAMENTA FIANT.

Definitio testamenti.

1. MODESTINUS [lib. 2. Pandectarum].

TEstamentum [5], est [6] voluntatis [7] nostræ [8] justa [9] sententia [10], de eo [11], quod quis post [12] mortem [13] suam [14] fieri velit [15].

De mentis vel corporis sanitate.

2. LABEO [lib. 1. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum].

IN [16] eo, qui testatur, ejus temporis, quo testamentum facit, integritas [17] mentis [18], non corporis sanitas exigenda est [19].

De jure testandi.

3. PAPINIANUS [lib. 14. Quæstionum].

TEstamenti [20] factio [21] non privati sed publici juris est [22].

Ut testamentum valeat requisita quænam?

4. GAJUS [lib. 2. Institutionum].

SI quæramus, an valeat testamentum, in [23] primis animadvertere debemus, an is, qui fecerit testamentum, habuerit testamenti factionem [24]: deinde si habuerit, requiremus, an secundum regulas juris [25] civilis testatus sit [26].

De ætate testatoris.

5. ULPIANUS [lib. 6. ad Sabinum].

[A] qua [27] *ætate* testamentum vel masculi vel fœminæ facere possunt, videamus? Verius est, in masculis [28] quidem quartum decimum [29] annum spectandum, in fœminis vero duodecimum completum [30].

† Utrum autem excessisse debeat quis quartumdecimum annum, ut testamentum facere possit: an sufficit complesse? Propone aliquem Kalendis Januariis natum, testamentum ipso natali [31] suo fecisse quartodecimo anno: an valeat testamentum? Dico valere. Plus arbitror, etiam si pridie [32] Kalendarum fecerit post sextam horam noctis [33], valere testamentum: jam enim complesse videtur annum quartumdecimum, ut Marciano videtur.

De filiofam. 1. *de surdo vel muto.*

6. GAJUS [lib. 17. ad Edictum provinciale].

QUi [34] in potestate parentis est, testamenti faciendi jus non habet [35]: adeo ut quamvis pater ei permittat, nihilo magis tamen jure testari possit. §. 1. Surdus, mutus, testamentum facere non possunt [36]: sed si [37] quis [post] testamentum factum valetudine aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse cœperit, ratum nihilominus permanet testamentum.

7. ÆMILIUS MACER lib. 1. ad legem vicesimam hereditatum.

SI [38] mutus [39], aut surdus [40], ut liceret sibi testamentum facere, a Principe impetraverit, valet testamentum [41].

De eo, qui est apud hostes. 1. *De eo, cui aqua & igni interdictum est.* 2. *De deportatis.* 3. *De relegatis & interdictis.* 4. *De damnatis ad ferrum, aut ad bestias, aut in metallum.*

8. GAJUS lib. 17. ad Edictum provinciale.

EJus [42], qui apud [43] hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non valet [44], quamvis redierit. §. 1. Si [45] cui aqua & igni interdictum sit [46], ejus nec illud testamentum valet, quod ante fecit, nec id, quod postea [fecerit]: bona quoque, quæ tunc habuit cum damnaretur, publicabuntur [47], aut si non videantur [48] lucrosa, creditoribus [49] concedentur. §. 2. In insulam deportati, in eadem causa sunt. §. 3. Sed relegati in insulam, & quibus terra Italica & sua provincia interdicitur, testamenti faciendi jus retinent [50].

1 *Quinta* Pars Pandectarum est de testamentis, & ultimis voluntatibus. Vide constitutionem ad omnes populos, §. 6. *Lib.* 6. *C.* 22. 2. *Inst.* 12. Ulpian. 20. Paul. 3. *sent.* 4. 4. *C. Theod.* 4. 35. *Eclog.* 1. 3. Sexta incipit infra a titulo de bonorum possessionibus, *lib.* 37. 2 An sui juris? an mulier? vide 5. *Harm.* 1. an alieni juris? 2. liberti? 3. Episcopi? Monachi? 4. *ibid.* adde *Novell. Leonis* 37. Imperatoris servi? *Novell. Leon.* 38. an captivi? 40. cæci? *Novell. Leon.* 69. Efficientem testamenti hinc interim observa. 3 Ad hunc titulum cum quatuor sequentibus extant Jacobi Cujacii commentarii, scripsitque in hunc titulum Constantius Rogerius, & Franciscus Hotomanus: vide & Charondam *lib.* 2. *verisim. c.* 10. & 11. & ad testamentariam materiam pertinentes quæstiones centum decidit Clarus *in* §. *testam.* Mod. 4 *L.* 6. *C.* 23. 2. *Inst.* 10. 25. *Eclog.* 2. An imperfectum valeat inter liberos & extraneos, vide *Novell.* 107. vid. *l.* 21. §. 1 *C. de testam.* Quot testes, & an signacula requirantur, vide *Nov. Leon.* 41. 42. an per conscribendi ignaros possint confirmari, vide *Novell. Leon.* 43. de testamento resignato, vide *Novell. Leon.* 82. occulto, vid. 4. Harmen. 1. περὶ διαθήκης μυστικῆς, καὶ περὶ ἀτέλους, καὶ περὶ ἀγράφου, καὶ περὶ δευτέρας, vide 35. *Eclog.* 2. *Novell. Leon.* 69. Porro recte ait, *quemadmodum*; nec enim potest quis arbitrio suo testari. vid. *l.* 13. *C. de testam.* Formam igitur testandi hinc observa. 5 *Synops. eod. cap.* 1. 6 Natura sua sc. & definitione: Quid etymo? Quasi mentis testatio, *Inst. eod.* Ulp. 10. §. 1. Servius 2. *de leg.* apud Gell. 6. *c.* 12. 7 Mentis. *Inst. eod.* Ulpian. *ibid.* Hinc colligunt, testamentum numerari in voluntariis. vid. *l.* 1. *C. de sacros. Eccles.* 8 Nostra non est voluntas, quæ non est integra, *l.* 2. *l.* 16. *in fin. l.* 17. quæ dependet ab alio, puta patre. *l.* 6. quæ juste captiva, *l.* 8. *l.* 11. *l.* 13. *l.* 19. cujus libertas sententia capitali, a qua non est appellatum, nobis adempta est, *d. l.* 8. §. 1 & *seq. l.* 13. *in fin. l.* 18. *in fin.* quam exprimere omnino non possumus, *l.* 6 *in fin. l* 7. quam liberam esse nescimus, *l.* 14. *l.* 15. *infr. eod* quæ in alienum arbitrium est collata. vide *l* 32. *infr. de hered. instituendis.* 9 Id est, in id solenniter facta, Ulp. *ibid* secundum regulas juris, *l* 4. *in fin. infr. eod.* in suo genere, puta ut testamentum, non ut alius actus absolute: In eo testamentum differt a *codicillo*. quod codicillus nullam solennitatem ordinationis desideret. *Inst. de codicill. in fin.* non contra leges, vid. *l.* 55. *infr. de legat.* 1. adde quæ notavi ad *l* 14. §. 5. *supr. de religios.* Ad solennitatem referendi sunt testes, *l.* 20. §. 7. §. 8. *infr. eod.* §. 3. *Inst. de testam. ordinand.* (quod tamen Cujacius negat, 2. *ad Africanum*) & heredis institutio: non est solenniter facta, quæ est imperfecta, *l.* 29. *infr. eod.* nec valet, nisi eam voluerimus valere ut codicillos, *l. ultim. C. de codicillis.* Solenniter factum testamentum ex juris Romani legibus, juris est civilis, non gentium: ideoque extranei Romæ non sunt capaces testamenti. *l.* 1. *C. de hered. instit.* & *ibi notat.* Recte Baldus notat, quadruplicem perfectionem in testamento requiri, materiæ scilicet, id est, voluntatis defuncti: formæ, seu substantiæ, ut est institutio heredis, solennitatem confirmationis per mortem testatoris, & testamenti executionem. 10 Testatio, *Inst. eod.* contestatio, Ulpian. *ibid.* Quatenus dicitur *sententia* testamentum, habere vim legis dici potest, *Novell* 22 *c.* 2. quatenus *testatio*, chirographi loco est, vel quasi heredibus, vel legatariis. *l.* 41. *supr. ad l. Aquil. l.* 3. *supr. de pignorib. l.* 50. §. 1. *infr. de leg.* 1. *l.* 42. *infr. de obligat.*

11 Non tamen de omni re: de quibusdam enim testari non possumus, nec quovis modo, nec quidvis imperare. De re aliena testari an possumus domini consensu? posse videmur. *l.* 8. §. 11. *supr. quib. mod. pign. vel hypoth. solvit.* 12 Huc enim usque tantum voluntas ambulare potest. *l.* 32. §. 3. *supr. de donat. inter vir. & uxor.* ideoque *suprema* dicitur, *d. l.* 32. §. 2. & *suprema* dicitur *ordinare*, qui testamentum facit, *l.* 39. *supr. de pignerat.* & postremum judicium. *l.* 15. *C. de test.* 13 Naturalem scilicet. Hæc enim proprie mors est. vide *l.* 48. *in fin. infr. de jure fisci.* & ante eam nihil legatariis & fideicommissariis competit: propter pœnam rumpitur: quilibet enim utroque tempore testamenti faciendi potestatem habere debet, & cum facit testamentum, & cum moritur, *l.* 1 §. 8. *infr. de B. P. secund. tab.* propter captivitatem suspenditur. An per ingressum monasterii confirmatur testamentum, tanquam morte naturali? vide Bald. *hic.* 14 Non alterius. 15 Hinc *voluntas* dicitur testamentum, *l.* 14. §. 1. *infr. de diversis temporal.* hinc promanat, quod in testamentis in re dubia potissimum inspicienda sit defuncti voluntas, vid. *l.* 69. *infr. de leg.* 3. quam etiam in dubio colligimus ex jure communi: ut id voluisse videatur, quod consentaneum juri municipali sit (ubi municipale reperitur); vel eo deficiente, juri communi. vide *l.* 57. §. 1. *ff. ad SC Trebell.* 16 *Synops. eod. cap.* 2. 17 Sinceritas. *l.* 3. *C. h. t.* 18 Facit *l.* 17. *infr. eod.* 19 Censetur tamen sanitas satis superque fuisse in testatore, si notarius eum sanæ mentis scripserit: cum alias etiam quilibet sanus mente præsumatur, nisi contrarium probetur. *l.* 5. *C. de codicillis.* 20 *Synops. Basil. eod. cap.* 6. 21 Id est, jus testamenti faciendi tribuitur cuique jure publico & legibus, non privatorum voluntate: nec enim pater filiofamilias, *l.* 6. *ff. eod. l.* 43. *infr. de vulgari.* (etsi ei jus vovendi tribuere possit, *l.* 2. *ff. de pollicitationib.*); nec Patronus liberto, testamenti factionem præbet. *l.* 47. §. 2. *ff. de bon. libert.* Cujac. *hic.* 22 Licet utilitas testamenti plerumque ad res & personas privatas pertineat: Ideoque testamentum vocatur jus publicum, *l.* 1. *ff. ad l. Falcid.* dicitur etiam testamentum instrumentum publicum. vide *l.* 2. *ff. testam. quemadm. aperiantur.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 6. *cap.* 17. Charond. *verisimil. lib.* 2. *cap.* 12. Ans. 23 In quaque juris materia primo quærendum est de personis, *l.* 24. *C. de procuratoribus.* & sic de causa efficiente, postea de forma. 24 Vide *l.* 19. *ff. h. t.* 25 Jure, *l.* 1. *supr. de petit. hered.* de regulis in testamento observandis, vide §. 2. *Instit. de testam.* 26 Demus defunctum testamentum cœpisse tantum, nec tamen perfecisse, num tacite velut codicillus valebit? non valebit. *l.* 8. *C. de codicill.* valebit tamen inter liberos. vide *l.* 21. *C. de testam.* 27 *Synops. eod. cap.* 7. Ulp. 20. §. 2. 28 *l.* 19. *ff. eod.* §. 1. *Inst. eod. l.* 4. *C. eod. l.* 1. §. 8. *ff. de B. P. secund. tab. l.* 2. *C. quando provocar.* Paul. 3. *sentent.* 4. §. 1. Igitur pupilli, id est, impuberes, testari non possunt? sic sane: Id tamen olim remissum fuit Tribunis militum, *l. ult. C. de testam. milit.* & profitentibus cœlibatum, auctore Sozomeno & Nicephoro Cujac. *ibid.* 29 Fit enim in eo mutatio per septenarium, ut ex Solone tradit Clemens *lib* 6. infans usque ad 7. impubes ad 14. vid. *hic* Cujac. 30 Dic ut *infr. eod.* Gajus 1. *Inst.* 7. 31 *Natalis dies*, quo quisque natus, vid. *l.* 38. §. 1. *ff. de donat. inter virum. l.* 23. *ff. de annuis legatis. l.* 3. §. *minorem. supr de minorib.* de natali Christi, Romæ & Constantinopolis, vide *l.* 7. *C. de feriis.* urbium regiarum Cassiodor. 6. *Tripart.* 30. 81. 5. Sozom. 16. adde Censorinum *de die natali.* Natalitium inde munus. *l.* 194. *ff. de verbor. signif.* 32 Annus cœptus hic habetur pro completo; contra quam in aliis multis causis. vide quæ notavi ad *l.* 3 §. 3. *ff. de minorib.* 33 Dies civilis sive Romanus a media nocte ad insequentem mediam noctem, constans horis viginti quatuor. *l more.* 8. *supr. de feriis.* Hac ratione quoties anni testatoris computandi erant, computabantur de die ad diem, *ut hic.* Valere dicitur testamentum, quod quis fecit anno 14. pridie natalis sui, post mediam noctem. 34 Filiusfamilias: Patremfamilias testatorem esse oportet. 35 A jure civili: cum nihil eo sibi proprium habeat: secus ex constitutionibus, quibus habet castrense seu militare peculium, *Instit. eod. in princ.* vide alias exceptiones apud Socinum, *regula* 153. 36 Neque per æs & libram: quia nec verba nuncupatim loqui, nec verba familiæ emptoris exaudire potest. Ulpian. *in fragmentis* nec qualecunque: cum accire, rogare, audire testes non possit. *arg.* §. 4 apud Paul. 3. *sentent.* 4. 37 Prima exceptio. 38 *Synops. eod cap.* 9. Secunda exceptio. 39 Quid, si miles testamenti potestatem impetraverit? vide *l.* 10. *C eodem.* 40 Alterutro morbo laborans scilicet, & quidem paganus. 41 Si modo solennitates in eo observaverit, *l.* 35. *C de inoffic. testam.* de surdo & muto hoc olim verum fuit. Hodie surdus omnino & mutus a natura non potest: Qui talis est casu, vel voce vel scriptura potest: multo magis si alterutro tantum morbo laborat. vide *l.* 10. *C. eod.* adde *Novell. Leon.* 40. 42 *Synops. eod. t.* 9. 43 §. *ult. Inst. eod. l.* 10. *infr. de test. milit.* Paul. 3. *sent.* 4. §. 8. 44 Hodie valet ex *Nov. Leon.* 40. 45 V. Socin. *reg.* 76. 46 In locum aquæ & ignis interdictionis successit deportatio. v. *l.* 3. *infr. ad leg. Jul. peculatus.* 47 Hodie non publicantur. *Nov.* 134. *c. ult.* 48 Fisco. 49 Damnati. 50 Retinent enim civitatem. *l.* 7. §. 3. *infr. de interdict. & releg.* Paul. 3. *sent.* 4. §. 9.

§. 4. Hi

§. 4. Hi vero, qui ad ferrum [1], aut ad bestias, aut in metallum damnantur [2], libertatem [3] perdunt, bonaque eorum publicantur; unde apparet, amittere eos testamenti factionem.

De accusato.

9. ULPIANUS [lib. 45. ad Edictum].

SI quis post accusationem in custodia fuerit defunctus [4], indemnatus [5]: testamentum ejus valebit.

De eo, qui manus amisit.

10. PAULUS [lib. 3. Sententiarum].

QUi [6] *manus amisit* [7], testamentum facere potest, quamvis scribere [8] non possit.

De obside.

11. ULPIANUS [lib. 10. ad Sabinum].

OBsides [9] testari non possunt [10], nisi eis permittatur [11].

De eo, qui in potestate hostium decessit.

12. JULIANUS [lib. 42. Digestorum].

LEge Cornelia [12] testamenta *eorum* [13], *qui in hostium potestate decesserint*, perinde confirmantur [14], ac si hi, qui ea fecissent, in hostium potestate non pervenissent: & hereditas ex his eodem modo ad unumquemque pertinet. Quare servus heres scriptus ab eo, qui in hostium potestate decesserit, liber & heres erit, seu [15] velit, seu nolit; licet minus proprie [16] necessarius heres dicatur: nam & filius ejus, qui in hostium potestate decessit, invitus [17] hereditati obligatur; quamvis suus heres dici non possit [18], qui in potestate morientis non fuit.

De capto a latronibus. 1. *De legatis.* 2. *De condemnato, qui appellavit.*

13. MARCIANUS [lib. 4. Institutionum].

QUi [19] a *latronibus* [20] *capti* sunt, cum liberi manent, possunt facere testamentum. §. 1. Item qui apud externos [21] *legatione* funguntur, possunt facere testamentum [22]. §. 2. Si quis in capitali crimine damnatus appellaverit, & medio [23] tempore pendente appellatione fecerit testamentum, & ita decesserit: valet ejus testamentum.

De eo, qui de statu suo dubitat vel errat.

14. PAULUS [lib. 2. Regularum].

QUi [in] testamento domini manumissus [24] est, si ignorat dominum decessisse, aditamque ejus esse hereditatem, testamentum facere non potest [25], licet jam paterfamilias & sui juris est: nam qui *incertus* [26] *de statu suo* est, certam legem testamento dicere non potest.

15. ULPIANUS [lib. 12. ad Edictum].

DE *statu* [27] *suo dubitantes* [28], vel [29] errantes, testamentum facere non possunt, ut Divus Pius rescripsit.

De filiofamilias, servo alieno, posthumo, surdo, 1. *Furioso.*

16. POMPONIUS [lib. singul. Regularum].

FIliusfamilias [30], & servus alienus, & posthumus [31], & surdus, testamenti factionem [32] habere dicuntur: licet enim testamentum facere non possunt, attamen ex testamento [vel] sibi vel aliis adquirere possunt. §. 1. Marcellus notat: Furiosus [33] quoque testamenti factionem habet, licet testamentum facere non potest [34]. Ideo autem habet testamenti factionem, quia potest [35] sibi adquirere legatum vel fideicommissum: nam etiam compotibus mentis personales [36] actiones etiam ignorantibus acquiruntur.

De mente capto.

17. PAULUS [lib. 3. Sententiarum [37]].

IN [38] adversa corporis valetudine mente captus [39], eo tempore testamentum facere non potest.

De prodigo. 1. *De damnato ob carmen famosum.*

18. ULPIANUS [lib. 1. ad Sabinum].

IS [40], cui lege [41] bonis interdictum [42] est, testamentum facere non potest [43]: & si fecerit, ipso jure non valet [44]. Quod tamen interdictione vetustius [45] habuerit testamentum, hoc valebit. Merito ergo nec testis [46] ad testamentum adhiberi poterit, cum [47] neque testamenti factionem habeat. §. 1. Si quis ob carmen famosum [48] damnetur, Senatusconsulto expressum est, ut intestabilis [49] sit: ergo nec testamentum facere poterit, nec ad testamentum adhiberi.

De filiofamilias. De pupillo. De servo.

19. MODESTINUS [lib. 5. Pandectarum].

SI filiusfamilias [50], aut pupillus [51], aut servus [52] tabulas testamenti fecerit, signaverit: secundum eas bonorum possessio [53] dari non potest, licet [54] filiusfamilias sui juris, aut pupillus pubes, aut servus, liber factus decesserit: quia nullæ sunt tabulæ testamenti, quas is fecit, qui testamenti faciendi facultatem non habuerit.

De testibus. 4. *De testamento furiosi.*

20. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

QUi testamento *heres* instituitur, in eodem testamento testis [55] esse non potest [56]. Quod in *legatario* [57] & in eo, qui *tutor* scriptus est, contra habetur [58]: hi enim testes possunt adhiberi, si aliud eos nihil impediat, utputa si impubes [59], si in *potestate* sit *testatoris*.

§. 1. *Potestatis* autem verbum non solum ad liberos, qui sunt in potestate, referendum est, verum etiam ad eum, quem redemit ab hostibus: quamvis placeat, hunc servum non esse, sed vinculo [60] quodam retineri, donec pretium solvat. §. 2. Per contrarium quæri potest, an pater ejus, qui de castrensi peculio potest testari, adhiberi ab eo ad testamentum testis possit? & Marcellus lib. X. Digestorum scribit, posse: & frater ergo poterit [61]. §. 3. Quæ autem in testamento diximus super perhibendis testimoniis eorum, qui in potestate sunt, in omnibus testimoniis accipias, ubi aliquid negotii geritur per quod adquiratur. §. 4. Ne *furiosus* quidem testis adhiberi potest, cum compos mentis non sit: sed si habet intermissionem, eo tempore adhiberi potest: testamentum quoque, quod ante furorem consummavit, valebit; & bonorum possessio ex eo testamento competit.

§. 5. Eum, qui *lege repetundarum* damnatus est, ad testamentum adhiberi posse [26] existimo: quoniam [63] in judicio testis esse vetatur.

§. 6. *Mulier* testimonium dicere in testamento [64] quidem non poterit: alias autem posse testem esse mulierem, argumento [65] est lex Julia de adulteriis, quæ adulterii damnatam testem produci vel dicere testimonium vetat. §. 7. *Servus* quoque merito ad solennia adhiberi non potest, cum [66] juris civilis communionem non habeat in totum, ne [67] Prætoris quidem Edicti. §. 8. Et veteres [68] putaverunt, eos, qui propter solennia testamenti adhibentur, *durare* debere [69], donec suprema contestatio peragatur. §. 9. Non tamen intelligentiam sermonis [70] exigimus: hoc enim Divus Marcus Didio Juliano in teste, qui Latine non noverat, rescripsit: nam si vel sensu [71] percipiat quis, cui rei adhibitus sit, sufficere. §. 10. Sed si detenti sint *inviti* ibi [72] testes, putant non valere testamentum.

De heredibus palam nuncupandis. 1. *De mutatione aut declaratione testamenti.* 2. *De testibus rogandis.* 3. *De uno contextu.*

21. IDEM lib. 2. ad Sabinum.

HEredes palam [73], ita [74] ut exaudiri possint, nuncupandi sunt [75]. Licebit ergo testanti vel nuncupare heredes, vel scribere: sed, si nuncupat, palam debet. † Quid est, *palam?* non utique in publicum, sed ut exaudiri possit: exaudiri autem non ab omnibus, sed a testibus: &, si plures fuerint testes adhibiti, sufficit [76] solennem [77] numerum exaudire [78]. §. 1. Si quid [79] post factum testamentum mutari [80] placuit, omnia ex integro facienda sunt [81].

1 Sueton. *in Nerone.* ad gladium, *l.* 6. §. 6. *infr. de injusto.* *l.* 25. §. 3. *infr. de adqu. vel omitt. hered.* quique intra annum consumendi sunt. Paul. 5. *sent.* 17. §. 1. *in fin.* ad ludum venatorium vel gladiatorium damnati. *l. ult. C. ad l. Fab. de plagiar.* Hæc pœna postea mutata est, *l.* 1. *C. de gladiatoribus.* Cujac. *hic.* & illic apud Paul. vide etiam P. Pithœum ad 11. *Notar. Mosaic.* 2 Hodie qui in metallum damnantur, libertatem non amittunt. *Nov.* 22. *c.* 8. 3 Παῤῥησίας Græci ita vertunt, male: cum potius vertere debuerint, ἐλευθερίας. 4 Qui & antequam moriatur, testari potest: certus enim est de suo statu, licet de ejus duratione sit incertus. *Bald.* valet enim testamentum decedentis pendente appellatione. *l.* 13. *in fin. infr. eod.* Porro nomine *defuncti* hic non intellige eum, qui mortem sibi conscivit in custodia. vid. *l.* 6. §. 7. ℱ. *de injusto.* 5 An aliud est in accusatis majestatis & repetundarum? ait Accurs. ex *l.* 20. ℱ. *de accus.* negat Bart. *hic.* sed fatetur ex secuta sententia infirmari eorum testamentum.
6 Vide *Nov. Leon.* 26. & 37. quæ scripsi ad *l.* 4. §. 12. ℱ. *de re militari.* 7 Puta in bello, vel rixa, vel conflictu. Quid, si supplicii causa, an ejus testamentum valebit? valere putat Bald. *hic.* quem vide 8 Facit *l.* 29. *C. de testamentis.* 9 Quos ab hoste scilicet obsides accepimus. *l.* 31. ℱ. *de jure fisci.* 10 Nec enim sunt cives: captivis comparantur, *d. l.* 31. (Tacit. 11. non obsidem, sed civem.) nec ex testamento, nec ab intestato heredem habent. Cujac. *d. l.* 31. 11 Dato eis usu togæ Romanæ v. *l.* 32. ℱ. *de jure fisci.* 12 De qua vide *l.* 28. ℱ. *de vulgari.* 13 *Synops. eod. cap.* 12.
14 Id est, vires suas retinent. *convalescere*, est vires recipere. 15 2. Gaius 3. §. 7.
16 Vide *l.* 18. *infr. ad leg. Falcid. l.* 4. §. 1. ℱ. *de bon. libert. l.* 3. ℱ. *de verbor. signif.*
17 Adde §. 2. *in fin. Inst. de hered. qualit. & diff.* 18 §. 2. *Inst. de hered. qualit.*
19 Vide Manticam, 2. *de conject.* 7. 20 *l.* 1. ℱ. *de legat.* 3. *l.* 24. ℱ. *de capt.*
21 Non subditos imperio Romano. 22 Secundum suas leges scil. jure suo. *Bart. Ferret. Cujac.* 23 Adde *l.* 9. ℱ. *eod. l.* 6. §. 8. *infr. de injusto.* 24 V. *Nov. Leon.* 37.
25 Hodie potest. *Nov. Leon.* 37. 26 *l.* 15. *infr. eod. l.* 1. *infr. de legat.* 3.
27 *l.* 14. *supr. eod.* 28 *Synops. eod. cap.* 6. 29 *Dubitans* non errat: hic enim separatur ab errante. 30 V. *l.* 8. *C. de pet. hered.* 31 *Posthumi* sunt capaces hereditatis, & legatorum, *ut hic.* Imo, non sunt. *l.* 29. §. 15. ℱ. *de liberis & posth.*
32 Passivam. 33 De *furioso* adde ex eodem libro *l.* 24. ℱ. *de obligat.*
34 *l.* 9. *C. h. t.* Tuditani tamen furiosi testamentum comprobatum a Centumviris fuit. Cicer. 3. *Phil.* 7. Valer. Maxim. 8. de ejus furore meminit Lactantius 3. *c.* 23.
35 V. *l.* 24. *infr. de oblig.* 36 Dominium enim ignoranti non adquiritur. v. Cujac. *hic.* 37 *Tit.* 4. §. 12. 38 *Synops. c.* 18. 39 *l.* 9. *C. h. t.*
40 *Synops. c.* 19. 41 A Prætore, de quo vid. Paul. 3. *sent.* 4. §. 7. 42 Id est, prodigus. de quo vide quæ dixi ad *l.* 1. *supr. de curator. furioso.* 43 §. 2. *Inst. quib. non est permissum.* commercium enim illi est interdictum, qui familiam mancipare non potest. Ulp. 20. §. 13. hodie potest ex *Novell. Leon.* 39. 44 Imo valere debet: nec enim cuiquam testamenti factione interdicitur. *l.* 6. *supr. de inoff. testam.*
45 Vel quod eam subsequitur recepta vitæ sanitate, & ad bonos mores eo reverso. Paul. 3. *sent.* 4. §. 12. 46 Excipe, ut antea dixi ex Paulo. 47 §. 6. *Inst. de test. ordin.* ac si diceret, qui in suis ut incuriosus rejicitur, multo magis & in alienis rejiciendus est. 48 V. *l.* 5. §. 10. ℱ. *de injuriis.* 49 *l.* 21. ℱ. *de testib.* 50 Is enim, nisi sit miles, proprium nihil habet, Ulp. 20. §. 10. Paul. 3. *sent.* 4. §. 3. 51 Nec enim impubes plenum animi judicium habet. *l.* 20. ℱ. *eod.* Ulp. 20. §. 12. 52 Nisi publicus Prætorisve sit. Ulpian. 20. *in fin.* vel, ut ibi legit Cujacius, *servus publicus pop. Romani.* Is plus juris habet, quam civitatum aut privatorum servus. 53 Vide *l.* 1. §. 8. ℱ. *de B. P. secund. tab.* v. *l.* 3. *C. qui testam. fac. poss.* 54 V. *l.* 29. *infr. de regulis jur.*
55 Transit Jurisconsultus a personis testantibus ad testamenti solennia. 56 Nisi in testamento arcano, secreto, & mystico, de quo vide *Nov. Leon.* 69. 57 *l.* 22. *C. de testamentis.* 58 Cur? heres non poterit, legatarius poterit, *l.* 22. *C. de testam.* vel ideo, quod totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, inter testatorem & heredem agitur. §. 10. *Inst. de test.* Ulpian. 20. §. 3. vide Forner. 2. *select.* 12.
59 *l.* 19. ℱ. *eod.* 60 Vide *l.* 15. ℱ. *de captivis.* 61 Vide Julium Clarum, & ad hunc, & ad sequentes paragraphos Emanuelem Zoarem *lib.* 1. *observat. cap.* 18. Antonium Augustinum *lib.* 3. *emend. cap.* 7. Alexandrum ab Alexandro *Genial. dier. lib.* 4. *cap.* 3. Molinæum *ad l.* 1. §. *qui præsens. in fin. de verb. oblig.* Mod. 62 Adhiberi non posse. Cuj. *arg. l.* 13. ℱ. *de testib.* Goth. Idem *lib.* 1. *obs. cap.* 20. Ans.
63 Argumentum a judiciis ad ultimas voluntates valet. *Bald.* 64 §. 6. *Inst. de testam. ordin.* An in codicillis? sic visum est interpretibus, *l. ult. C. de codicill.* præterquam Harmenopuli Scholiasti, 1. *tit.* 6. qui eam quoque removet a testimonio dicendo in donatione causa mortis. An in criminalibus causis? v. quæ notavi ad *l.* 18. ℱ. *de testib.* An in crimine Majestatis? sic sane, ut & in iis, ubi viri non advocantur. Harm. *ibid.* v. *tit. de insp. ventr.* alias exceptiones vide apud Suam *reg.* 419. 65 Argumentum tale est: Lege vetatur adultera esse testis: ergo mulier non adultera lege testis admittitur. Argumentum a contrario sensu valet etiam in statutis. Bald. *hic.* 66 Aliud in Latino Juniano. Ulpian. 20. §. 8. 67 Sed ne Prætorii quidem edicti, *Vulg.* Haloand. vide *l.* 7. ℱ. *ad l. Corn. de falsis.* 68 Juris auctores scil. qui de testamento per æs & libram scripserunt. 69 Nisi contagio vel aliquis alius casus obstet. *l.* 8. *C. de testament.*
70 Puta Latini, si Latine quis testetur, atque ita Græcus sensu percipiens se rogatum, potest esse testis in testamento Latini. v. quæ notavi ad *l.* 21. *in fin. C. de testam.* adde Paul. 3. *sentent.* 4. §. 13. 71 Testis debet testari de eo, quod sensu aliquo percepit: & ex sensu rationem sui dicti reddere. ad *l.* 18. *C. de testib.* Bart. Bald. 72 In testamento sc. dic idem in contractu, qui ab invito Notario factus ipso jure non valet. *Bald.*
73 *l. ult. infr. de jure codicill. l.* 29. *C. de testam.* 74 Formulam olim nuncupandi testamenti vide apud Ulp. 20. §. 9. 75 Sunt. *Hal.* in testamento nuncupativo scil. nam in mystico seu scripto id non requiritur. v. *Nov.* 119. *c.* 9. Porro, ut olim nuncupatio fieret, v. Ulp. 20. §. 9. 76 Plus igitur creditur testibus affirmantibus, quam negantibus; sufficit enim solennem numerum adfirmare: licet alii negent, *ut hic.* Bald.
77 Qui requiritur hujus actus natura: nam in codicillis & testamentis ruri factis, aut pestis tempore, pauciores quam septem sufficiunt. v. *l. ult. C. de testam. l. ult. C. de codicill.*
78 Superflui testes non nocent. vid. Paul. 3. *sent.* 4. §. 10. 79 Puta heredem, vel legata. 80 *Synops.* 35. *titul.* 1. *c.* 21. §. 6. 81 Heres sc. in testamento instituendus erit: legata in codicillis relinquenda, *l.* 16. ℱ. *de vulgari.* & hæc mero jure vera sunt: nam nuda voluntate legatum mutare possumus. *l.* 3. *in fin.* ℱ. *de adimendis.* decennii silentio, aut nuda voluntate, *l.* 27. *C. de testam.*

Quod

Quod vero quis obscurius in testamento vel nuncupat, vel scribit, an post solennia explanare possit, quæritur [1]: utputa Stichum legaverat, cum plures haberet, nec declaravit de quo sentiret; Titio legavit, cum multos Titios amicos haberet; erraverat in [2] nomine, vel prænomine, vel cognomine, cum in corpore non errasset: poteritne postea declarare [3], de quo senserit? Et puto, posse: nihil enim nunc dat, sed datum significat. † Sed & si notam postea adjecerit legato, vel sua voce, vel literis, vel summam, vel nomen legatarii, quod non scripserat, vel nummorum qualitatem, an recte fecerit? Et puto, etiam qualitatem nummorum posse postea addi: nam etsi adjecta non fuisset, utique placeret conjectionem [4] fieri ejus, quod reliquit, vel [5] ex vicinis scripturis, vel ex consuetudine [6] patrisfamilias vel regionis [7].

§. 2. In testamentis [8], in quibus testes rogati [9] adesse debent [10], ut testamentum fiat, alterius rei causa forte rogatos, ad testandum non esse idoneos placet: quod sic accipiendum est, ut, licet ad aliam rem sint rogati, vel collecti, si tamen ante [testimonium] certiorentur ad testamentum [se] adhibitos, posse eos testimonium suum recte perhibere. §. 3. *Uno contextu* [11] *actus* [12] testari oportet [13]: est autem *uno contextu*, nullum actum alienum [14] testamento intermiscere, quod (si) aliquid pertinens ad testamentum faciat, testamentum non vitiatur.

De testibus. 4. *De subscriptione, & signis.*

22. IDEM [lib. 39. ad Edictum].

AD testium numerum [15] simul adhiberi possumus, [ut] ego [16], & pater, & plures [17], qui fuimus in ejusdem potestate. §. 1. Conditionem [18] testium tunc inspicere debemus, cum signarent [19], non mortis [20] tempore: si igitur [tunc] cum signarent, tales fuerint, ut adhiberi possint, nihil nocet, si quid [21] postea eis contigerit.

§. 2. Si ab ipso testatore annulum accepero, & signavero, testamentum valet, quasi alieno [22] signaverim. §. 3. Si signa turbata sint [23] ab ipso testatore, non videtur signatum. §. 4. Si quis ex testibus nomen suum non adscripserit, verumtamen [24] signaverit, pro [25] eo est, atque si adhibitus non esset: & si (ut multi faciunt) adscripserit se, non [26] tamen signaverit, adhuc idem dicemus. §. 5. Signum autem utrum [27] annulo tantum impressum adhibemus, an vero & si non annulo, verum alio quodam impresso: varie enim homines signant? Et magis est, ut tantum [28] annulo quis possit signare: dum tamen habeat χαρακτῆρα [29], id est, *formam, insculptamque signis imaginem* [30]. §. 6. Posse & *nocte* [31] *signari* testamentum, nulla dubitatio est. §. 7. Signatas tabulas accipi oportet, & si linteo, quo tabulæ involutæ sunt, signa impressa fuerint [32].

23. IDEM [lib. 4. Disputationum].

SI testamentum, quod resignaverit testator, iterum [33] signatum fuerit septem testium signis, non erit imperfectum: sed utroque jure valebit, tam civili, quam Prætorio.

De pluribus exemplis.

24. FLORENTINUS [lib. 10. Institutionum].

UNum [34] testamentum [35] *pluribus* [36] *exemplis* [37] consignare quis potest: idque interdum necessarium est: forte si navigaturus, & secum ferre & relinquere judiciorum [38] suorum testationem velit.

De testamento imperfecto.

25. JAVOLENUS lib. 5. Posteriorum Labeonis.

SI [39] is, qui testamentum faceret, heredibus primis nuncupatis, prius quam secundos exprimeret heredes, obmutuisset [40], magis cœpisse eum testamentum facere, quam fecisse, Varus Digestorum lib. I. Servium respondisse scripsit: itaque primos heredes ex eo testamento non [41] futuros. Labeo tum hoc verum esse existimat, si constaret [42], voluisse plures eum, qui testamentum fecisset, heredes pronunciare: ego nec Servium puto aliud sensisse.

De intestabili.

26. GAJUS [lib. 22. ad Edictum provinciale].

CUm lege quis *intestabilis* [43] jubetur esse: eo pertinet, ne ejus testimonium recipiatur [44], & eo amplius (ut quidam putant) neve ipsi dicatur testimonium.

De teste, qui testamentum scripsit.

27. CELSUS [lib. 15. Digestorum].

DOmitius [45] Labeo Celso suo salutem. Quæro, an testium numero habendus sit is, qui, cum rogatus est ad testamentum scribendum [46], idem quoque cum tabulas scripsisset, signaverit? *Jubentius Celsus Labeoni suo salutem. [Aut] non intelligo* [47], *quid sit, de quo me consulueris, aut valde stulta* [48] *est consultatio tua: plus enim quam ridiculum est dubitare, an aliquis jure testis adhibitus sit, quoniam idem & tabulas testamenti scripserit.*

Si servus testamentum scripserit.

28. MODESTINUS [lib. 9. Regularum].

SErvus [49], licet alienus, jussu testatoris testamentum scribere non prohibetur.

De testamento imperfecto.

29. PAULUS [lib. 14. Responsorum].

EX ea scriptura, quæ ad testamentum faciendum parabatur, si nullo jure testamentum perfectum esset, nec [50] ea, quæ fideicommissorum verba habent, peti posse. §. 1. Ex his verbis, quæ scripturæ paterfamilias addidit, ταύτην τὴν διαθήκην βούλομαι εἶναι κυρίαν ἐπὶ πάσης ἐξουσίας [51] *Hoc testamentum volo esse ratum, quacunque* [52] *ratione poterit*; videri eum voluisse, omnimodo valere ea, quæ reliquit, etiam si intestatus decessisset.

De subscriptione testium.

30. IDEM [lib. 3. Sententiarum].

SIngulos testes, qui in testamento adhibentur, proprio [53] *chirographo* [54] adnotare convenit, quis & cujus testamentum signaverit.

Si quis se Imperatorem facturum heredem jactaverit.

31. IDEM [lib. 5. Sententiarum].

EJus [55] bona, qui se Imperatorem facturum heredem esse jactaverat [56], a fisco occupari non possunt.

TIT. II.

DE [57] LIBERIS [58] ET POSTHUMIS [59] HEREDIBUS INSTITUENDIS VEL [60] EXHEREDANDIS [61].

Nominatim *exheredandus filius, quomodo?*

1. ULPIANUS [lib. 1. ad Sabinum].

QUid sit *nominatim* exheredari, videamus: nomen [62], & prænomen, & cognomen ejus dicendum est: an sufficit vel unum [63] ex his? Et constat sufficere.

2. IDEM [lib. 6. Regularum].

NOminatim exheredatus filius & ita videtur, *Filius meus exheres esto*, si nec *nomen* ejus expressum sit, si modo unicus [64] sit: nam si plures sunt filii, benigna [65] interpretatione potius a plerisque respondetur, nullum exheredatum esse.

1. Pure *filium exheredari.* 2. *De exheredatione inter medias institutiones, vel qui heres erit,* 3. *Vel ante institutionem,* 4. *Vel inter duos gradus* 5. *commixtos,* 6. *Vel a secundo gradu.*

1 V. Simon. de Præt. *de interpr. ultimar. voluntat. lib.* 1. *interpr.* 1. *dubitat.* 5. *solut.* 1. 2. 3. 4. 5. *& reliqq.* Ans. 2 Vid. *l.* 4. *C. de testam.* 3 Obscura testamenti possumus sine solennitate, nudis literis, vel nuda voluntate declarare. 4 *Conjectio,* est conjectura. 5 Conjecturas voluntatis testatoris colligimus, vel ex viciniis scripturis, vel ex consuetudine testatoris, vel regionis. 6 *l.* 50. *in fin. ff. de leg.* 1. Porro consuetudinem, de qua hoc loco, etiam possis referre ad consuetudinem loquendi testatoris, de qua v. Mantic. 3. *de conjectur.* 9. 7 *l.* 1. *supr. de usuris. l.* 50. *in fin. ff. de legatis.* 1. obscurum declaratur ex conjecturis. 8 Aliud in codicillis, *l. ult. C. de codicill.* in testamento ad pias causas, & inter liberos. *Gloss. in d. l. ult.* v. Socin. *reg* 420 9 *l.* 21. *in fin. C. de testam.* ut rogarentur. v. Ulp. 20. §. 9. Paul. 3. *sent.* 4. §. 4. *& ibid.* Cuj. v. quæ scripsi de rogatis testibus ad *Nov.* 90. *c.* 2. 10 Sufficit, si antequam testamentum fiat, certiorentur. *ff. eod.* 11 V. *l.* 28. *C. de testam.* 12 *Al.* actionis. 13 Nisi quid aliud obstet. *l.* 8. *C. de testam.* Goth. Regulariter testamentum uno contextu fieri debet; Jason. *ad l. & si pepererit. num.* 8 *de liber. & posthum.* Alexander *ad l nemo potest. de leg.* 1. porro vide *ad hunc* § eundem Jasonem *ad dict. l. nemo potest. num.* 20. Lapum *allegat.* 91. Romanum *cons.* 171. *num.* 6 Parisiensem *cons.* 2 *num.* 19 *lib.* 3. *& cons.* 46. *num.* 36. *lib.* 4. Didacum Covarruviam *ad rubr. de testam* 3. *part. post num.* 16. Julium Clarum *ad §. testamentum. quæst.* 75 *lib.* 3 *sent* Decium *cons.* 196. *&* 294. Boerium *decis.* 353. Tiraquellum *ad leges connubiales gl.* 3. *versic contrahere. num.* 94. Bartolum *ad l. cum quis decedens. §. in codicillis. de legat.* 3. Socinum *ad l.* 1. §. 1. *ad fin. de verbor. obligat.* Ubi Crot. *in* 1. *lect. num.* 22. Alciatum *ad l.* 1. §. *qui præsens. num.* 21. *de verbor. oblig.* Mod. 14 Non igitur poterit in testamento donari, promitti per stipulationem, celebrari contractus? Id negare videtur *lex* 20. *ff. de verb. sign.* sed post Accurs. tamen omnes interpretes reclamant: eamque communem opinionem in scholis & foro esse receptam, ait Ferretus *hic.* Jul. Clar. 3. *sent.* §. *testamentum. q.* 75. scribit, hanc juris regulam obtinere, quando conventiones, & contractus, qui testamento inseruntur, non sunt penitus extranei ab ipso testamento: verbi gratia, non est actus omnino extraneus a testamento, libertorum adsignatio, ut quæ neque legatum neque fideicommissum sit, *l.* 7. *infr. de assign. libert.* & tamen testamento fieri potest. *l.* 1. §. 3. *d. tit.* 15 In alieno negotio sc. §. 8. *Inst. de testam.* v. *l.* 17. *ff. de testib.* 16 Testis in ultima alicujus voluntate potest esse pater & filius *Synops.* 35. *tit.* 1. *c.* 22. 17 Ulpian. 20. §. 6. 18 Veram, vel putativam. §. 7. *Inst. de testam. l.* 1. *C. de testam.* 2. *Feud.* 19. *in fin.* 19 In teste initium spectamus: initium, id est, tempus, quo testis fuit. *l.* 1. *C. de testam. l.* 1. §. 14. *ff. de quæst. l.* 99. *in fin. ff. de verb. sign.* 20 Testatoris sc. 21 Puta servitus, infamia, condemnatio: his enim fit aliquis intestabilis. 22 Est enim testi alienus adde § 5 *in fin Inst. de test.* 23 Consulto sc. non casu. *l. un ff. si tabul. testam. extab.* 24 *Signare testamentum* aliud est, quam testamento nomen suum adscribere. 25 Testamenti scriptura jure non valet, nisi quam testes signaverint. Testis debet subscribere & signare testamentum: alterum enim non sufficit. 26 Signa, ex jure prætorio: subscriptiones vero testium, ex constitutionibus requiruntur. 27 *Annulis* testamenta veteres obsignabant. Adde Festum in *signare.* Senecam 1. *epist.* 8. 28 Ut non tantum annulo, Hotom. 1. *obs.* 20. reprehensus a Roberto 1. *recept.* 21. & a Cujac. 14. *obs.* 11. 29 Annulo non quovis testamentum signari potest, sed eo tantum, qui habeat χαρακτῆρα. §. 5. *Inst. eod.* 30 Talis annulus signatorius est, *sigillaticius* Vopisco dicitur. 31 Vide quæ notavi ad *l.* 20. *in fin. C. de trans. Synops. eod. c.* 23. 32 E contrario, linteo inciso consulto a testatore, non videntur tabulæ signatæ. *l.* 1. §. *pen. ff. de B. P. secund. tab.* 33 Naturam ad suam res facile redit. 34 Hoc est, unius testamenti plura exempla. 35 Exemplis pluribus fieri possunt testamenta, *ut hic.* contractus. *Pragmaticum* Justin. *cap.* 21. literæ. Cicero 4. *famil.* 4. literæ non uno exemplo. 36 Vide *l.* 1. §. 6. *ff. de B. P. secund. tab* 37 Exemplaribus authenticis: potest etiam unum, quasi authenticum, aliud quasi exemplum facere. *d. l.* 1 § 7. An duo possunt in uno tantum exemplo testamenta facere? hoc tantum Valentinianus dedit conjugibus. *Nov.* 1. *de testam.* vide Cujac. Huc refer elegantem speciem ex Mynsing. 1. *obs.* 18. 38 Testamentum, judicii nostri testatio. 39 *Forte legendum*, si quis cum testamentum. 40 5. Harmenop. 1. §. 16. *&* 48. 41 *l.* 29. *C. de testam.* Actus enim imperfectus dicitur nullus. 42 Nam alias tribus verbis perficitur testamentum: *Lucius heres esto. l.* 1. §. 3. *ff. de hered. instituend.* 43 V. *l.* 5. §. 9. *infr. de injur.* 44 Adi Rævardum *ad l.* 12. *tab. cap.* 10. & Turnebum *adversarior. lib.* 29. *cap.* 14. Mod. 45 Vide Manticam 2. *de Conjectur.* 12. 46 De scriptura testamenti v. *l.* 21. *C. de testam. Synops.* 35. *tit.* 1. *c.* 29. 47 Id videtur quæsisse Labeo, An rogatus ad testamentum scribendum, idem non rogatus, testamentum recte signare possit? ut videatur omnino aliud fecisse ab eo, de quo rogatus fuerit? aliud enim est scribere, aliud signare, seu sigillum adponere. 48 Stulte interroganti, rustice respondendum. *Bart.* 49 Quilibet enim potest testamentum scribere. *l.* 21. *C. de testam.* 50 Id est, imperfectum testamentum non valet, ne quidem jure codicillorum. v. tamen *l.* 11. §. 1. *ff. de legat* 3 *l.* 29 *C. de fideicommiss.* 51 i. e. In omni jure. *l.* 88. *in fin infr. de leg.* 2. 52 Etiam jure codicillorum. 53 Subscriptionem alteri committi non posse, ne quidem Notario, *Baldus* hinc colligit. Alieno tamen annulo subsignare possumus. §. 5. *Inst. de testam.* 54 Testamento ita subscribere testes oportet: *Lucius Titius subscripsi, & Gaii Seii testamentum obsignavi.* Testamentum jure non valet, quod ita subscriptum non est. adde *Synopsin* 35. *tit.* 1. *c.* 31. *Nov Leonis* 82. 55 Adde *l.* 6. *C. l.* 6. *C. qui testament.* 56 Paul. 5. *sent.* 12. §. 9. vid. *l.* 22. *ff. de jure fisci.*

57 Ad hunc titulum scripsit Franciscus Hotomanus; eundemque interpretatur Franciscus Sarmientus *lib.* 4. *&* 5. *selectar. interpretat.* Cujacius *lib.* 3. *observat. cap.* 4. rubr. autem repetiit Bolognetus. *Mod.* 58 *L.* 6. *C.* 28. Jam natis 59 *L.* 6. *C.* 29. Id est, nascituris: de voce *posthumus* v. *l.* 3. *ff. de injusto.* 60 Vide *l.* 4. *C. de lib. præt.* Theophilum *Inst. de exheredat. liberorum.* Ferrandum 2. *explicat.* 30. 61 2. *Inst.* 13. Institutionis & exheredationis usum in testamentis v. *in l.* 30. *ff. eod* 62 Quod ad exheredationes attinet, magna semper causa esse debuit, ut liberos parentes exheredarent. Cicero *Pro Roscio Amerino.* Seneca 1. *de Clementia.* 63 Nominatim satis exheredatus videtur is, cujus nomen, vel prænomen, vel cognomen exprimitur. *l.* 34. *ff. de cond. & demonstr.* 64 Indefinita ad unum tantum relata orationi singulari æquipollet. *Bald.* Nihil interest, utrum dicas, *Socrates*, an *Sophronisci filius*, cum unus Sophronisco sit filius: *Porphyrius* v. Cujac. *hic.* Nihil interest in jure, utrum quis unum filium habens dicat, *Filius heres esto*: an *Titi heres esto.* Servius 4. *Æneidos* ad illum versum, *& morientem nomine clamat.* Quin Theophilus. *Inst. de exhered. liberorum*, nominatim exheredatum videri scribit, qui designatus sit ἀπὸ ἐπιτηδεύματος, ἀπὸ τέχνης, ἀπὸ ἡλικίας, ἀπὸ χρώματος, ex studiis, arte, ætate, *colore*: Et breviter omnem sermonem, qui dilucide explicat personam, de qua quis loquitur, exheredationem nominatim perficere. adde *l.* 90. *ff. de legat.* 3. *l.* 34. *ff. de cond. & demonstr. l.* 24. *ff. de manumiss. test.* 65 Benigna interpretatio dicitur, quæ exheredationem excludit, licet vitiet testamentum. adde *l.* 19. *in fin. ff. eod.* & Manticam 4. *de conjectur.* 11.

3. IDEM

3. IDEM [lib. 1. ad Sabinum].

ET si pepercerit *filium* dicere, *ex Seia* autem *natum* dixit, recte exheredat [1]: &, si cum convicio [2] dixerit, *non nominandus*, vel *non filius meus*, *latro*, *gladiator*, magis est, ut recte exheredatus sit: &, si *ex adultero* [3] *natum* dixerit. §. 1. *Pure* [4] autem filium exheredari [5] Julianus putat: qua sententia utimur. §. 2. Filius inter [6] medias quoque heredum institutiones recte exheredatur, & erit a toto gradu [7] summotus, nisi forte ab unius persona eum testator exheredaverit: nam, si hoc fecit, vitiosa erit exheredatio: quemadmodum si ita eum exheredaverit, *Quisquis mihi erit filius, exheres esto*; nam (ut Julianus scribit) hujusmodi exheredatio vitiosa est, quoniam post [8] *aditam* hereditatem voluit eum summotum, quod est impossibile. §. 3. Ante [9] heredis institutionem exheredatus, ab omnibus gradibus summotus est.

§. 4. Inter [10] duos [autem] gradus exheredatus, ab utroque remotus est, secundum Scævolæ sententiam, quam puto veram. §. 5. In eo qui miscuit duos gradus, exheredationem valere, Mauricianus recte putat: veluti, *Primus heres esto, ex semisse: si primus heres non erit, secundus [ex semisse] heres esto: tertius ex alio semisse heres esto: filius exheres esto: si tertius heres non erit, quartus heres esto*: nam ab utroque gradu summotus est. §. 6. Si ita testatus sit paterfamilias, ut a primo [11] quidem gradu filium præteriret, a secundo solo exheredaret, Sabinus, & Cassius, & Julianus putant, perempto primo gradu, testamentum ab eo gradu exordium capere, unde filius exheredatus est: quæ sententia comprobata est.

Masculus uxorem habens, vel non habens, posthumum instituere potest.

4. IDEM [lib. 3. ad Sabinum].

PLacet [12], omnem masculum posse posthumum [13] heredem scribere, sive jam maritus sit, sive nondum uxorem [14] duxerit [15]: nam & maritus repudiare uxorem potest, & qui non duxit uxorem, postea maritus effici: Nam & cum maritus posthumum heredem scribit, non utique is solus posthumus scriptus videtur, qui ex ea, quam habet uxorem, ei natus est, vel [is], qui tunc in utero est, verum is quoque, qui [16] ex quacunque uxore nascatur.

5. JAVOLENUS lib. 1. ex Cassio.

IDeoque qui posthumum heredem instituit, si post testamentum factum mutavit matrimonium, is institutus videtur, qui ex posteriore matrimonio natus est.

De eo, qui generare facile non potest. De spadone. 1. *De castrato.* 2. *De Hermaphrodito.*

6. ULPIANUS lib. 3. ad Sabinum.

SEd est *quæsitum*, an is qui generare facile non possit, posthumum heredem facere possit? Et scribit Cassius, & Javolenus [17], posse: nam & uxorem ducere [18] & adoptare [19] potest. Spadonem quoque posse posthumum heredem scribere, & Labeo & Cassius scribunt: quoniam nec ætas nec sterilitas ei rei impedimento est. §. 1. Sed si *castratus* [20] sit, Julianus Proculi opinionem secutus, non [21] putat posthumum heredem posse instituere: quo jure utimur. §. 2. *Hermaphroditus* plane, si in eo virilia prævalebunt, posthumum heredem instituere poterit [22].

Si filius præteritus vivo patre decesserit.

7. PAULUS [lib. 1. ad Sabinum].

SI filius, qui in potestate [23] est, præteritus [24] sit, & vivo patre decedat: testamentum non valet: nec superius rumpetur [25]: & eo jure utimur.

De exheredato a primo gradu, & præterito a secundo.

8. POMPONIUS [lib. 1. ad Sabinum].

SI primo herede instituto, filium [26] exheredavero, a secundo autem substituto non [27] exheredavero, &, dum pendet an prior aditurus sit, filius decesserit: secundum sententiam [28], qua utimur, non erit secundus heres, quasi ab initio inutiliter institutus, cum ab eo filius exheredatus non sit. † Quod si in posthumo filio idem acciderit, ut natus vivo patre [29], a quo exheredatus sit, moriatur: eadem dicenda erunt de substituto: quoniam, cum est natus filius, loco ejus est, qui superstes est.

De temporali vitio & valetudine. 1. *De nupta alii.* 2. *De exheredatione filii, & præteritione nepotis.* 3. *De ea quam nefas est ducere.* 4. *De sorore adoptiva.*

9. PAULUS [lib. 1. ad Sabinum].

SI quis posthumos, quos per ætatem [30] aut valetudinem habere forte non potest, heredes instituit: superius testamentum rumpitur: quod natura [31] magis in homine generandi & consuetudo spectanda est, quam temporale vitium, aut valetudo, propter quam abducatur homo a generandi facultate. §. 1. Sed, si ex ea, quæ alii [32] nupta sit, posthumum quis heredem instituerit: ipso jure non valet, quod turpis [33] sit institutio. §. 2. Si filium exheredavero, nepotemque ex eo præteriero, & alium heredem instituero, & supervixerit [34] filius post mortem meam, licet ante aditam hereditatem decesserit: non tamen nepotem rupturum testamentum, Julianus, & Pomponius, & Marcellus aiunt [35]. † Diversumque [36] est, si in hostium potestate filius sit, & decesserit in eodem statu: rumpit enim his casibus nepos testamentum, quod moriente avo filii jus [37] pependerit [38], non abscissum [ut superiore casu fuerit]. Sed & si heres institutus omiserit hereditatem, erit legitimus heres: quoniam hæc verba, *si* [39] *intestato moritur*, ad id tempus referuntur, quod [40] testamentum destituitur [41], non [42] quod moritur. §. 3. Sed si ex ea [43], quam nefas sit ducere, posthumum heredem instituero, non putat rumpi testamentum Pomponius. §. 4. Sed, si [44] per adoptionem sororem [45] factam habeam, potero posthumum ex ea heredem instituere: quia, adoptione soluta [46], possum eam ducere uxorem.

De forma instituendi posthumum.

10. POMPONIUS [lib. 1. ad Sabinum].

COmmodissime [47] is, qui nondum natus [est], ita [48] heres instituitur, *sive vivo me* [49], *sive mortuo* [50], *natus fuerit, heres esto* [51]: aut etiam pure, neutrius temporis habita mentione: si alteruter casus omissus fuerit, eo casu, qui omissus sit, natus rumpit [52] testamentum: quia [hic filius] nec sub conditione quidem scriptus heres intelligitur, qui in hunc casum nascitur, qui non est testamento apprehensus.

De successione sui heredis.

11. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

IN suis heredibus evidentius apparet, continuationem [53] dominii eo rem [54] perducere, ut nulla videatur hereditas fuisse, quasi [55] olim hi domini essent, qui etiam vivo patre quodammodo domini [56] existimantur: unde etiam filiusfamilias appellatur, sicut paterfamilias: sola nota hac adjecta, per quam distinguitur genitor ab eo, qui genitus sit: itaque post mortem patris non hereditatem percipere videntur: sed magis liberam bonorum administrationem consequuntur: hac ex causa, licet non sint heredes instituti, domini [57] sunt: nec obstat, quod licet eos exheredare, quod [58] & occidere [59] licebat [60].

De ventre exsecto. 1. *De animali non integro edito.*

12. ULPIANUS lib. 9. ad Sabinum.

QUod dicitur filium natum rumpere testamentum, natum accipe, & si exsecto [61] ventre editus sit: nam & hic rumpit testamentum, scilicet si nascatur in potestate. §. 1. Quid tamen, si non integrum [62] animal editum sit, cum spiritu [63] tamen: an adhuc testamentum rumpat? & [hoc] tamen rumpit.

De institutione uxoris, & posthumi, vel posthumæ. 1. *De ademptione hereditatis & libertatis.* 2. *De exheredatione filii, post mortem ejus.*

13. JULIANUS lib. 29. Digestorum.

SI ita scriptum sit, *si filius mihi natus fuerit, ex besse* [64] *heres esto* [*ex reliqua parte uxor mea heres esto*]; *si vero filia mihi nata fuerit, ex triente heres esto, ex reliqua parte uxor heres esto*; & filius [65] & filia nati essent: dicendum est, assem distribuendum esse in septem partes, ut [66] ex his filius quatuor, uxor duas, filia unam partem habeat: ita enim secundum voluntatem testantis, filius altero tanto amplius habebit, quam uxor: item uxor altero tanto amplius, quam filia: licet [67] enim subtili [68] juris regulæ conveniebat, ruptum fieri testamentum, attamen, cum ex utroque nato testator voluerit uxorem aliquid habere, ideo ad hujusmodi sententiam humanitate suggerente decursum est: quod etiam Juventio Celso apertissime placuit.

§. 1. Regula est juris civilis, qua constitutum est, *hereditatem* [69] *adimi non posse*, propter quam liber & heres esse jussus, quamvis dominus ade-

1 Nam e contrario recte instituit cum convicio. l. 48. §. 1. ff. de heredib. instituend. 2 Imo, non recte exheredat, si cum convicio dixit. l. 9. §. 8. in fin. ff. de heredib. instituendis. adde l. 29. in fin. supr. de probation. l. 13. C. ex quibus causis infam. l. 1. §. 9. ff. de Carboniano. 3 Ex adulterio Haloan. d. §. 9. 4 l. 68. in fin. ff. de heredib. instituend. l. 18. ff. de B. P. contra tabulas. l. 1. §. 3. ff. de ventre in possessionem mitt. Goth. Ad hanc l. 3. v. Sarmient. lib. 4. selectar. Ans. 5 Pure quoque posthumus instituendus est. l. 22. l. 24. ff. eod. 6 Et ante, l. 1. ff. de hered. instituendis. 7 *Gradus* hic intellige, non ex numero heredum, sed ex ratione successionis. 8 l. 68. in fin. ff. de heredib. instituend. 9 l. 1. C. de liber. præter. 10 d. l. 1. C. 11 l. 3. in fin. ff. de injusto l. 75. ff. de hered. inst. l. 43. §. 2. ff. de vulg. 12 Sabinianus scil. 13 *Posthumus* testamenti factionem passivam habet. l. 3. ff. de B. P. secund. tabul. §. 4. Inst. de hered. qual. Ulp. 22. §. 15. 18. 19. 21. v. Paul. 3 sent. 4. §. 22. 23. 14 Posthumum instituere potest quis, etiam antequam uxorem ducat. 15 Vide Paleotum de nothis & spuriis filiis cap. 29. num. 8. Abb. cap. quoniam Abbas. num. 7. & Decium 171. extr. de off. deleg. Ruin. ad rubr. de liber. & posthum. & ad l. Gallus. in princ. eod. tit. itemque ad l. si cognates in 13. col. de reb. dub. Mod. 16 Posthumum qui instituit, non tantum sentit de eo, qui nascetur ex uxore præsenti, sed & ex futura. Bald. 17 Et Javolenus & Cassius. Cujac. hic. Goth. Vide Sirmient. lib. 4. selectar. Et quæ sit differentia inter Spadones, Eunuchos & Castratos, Ant. Augustin. lib. 3. emend. cap. 5. Ans. 18 V. l. 39. ff. de jure dot. 19 l. 2. §. 1. supr. de adoptionib. Potest testamentum facere eo tempore, quo plerumque pubescit. Paul. 3. sent. 1. §. 12. Potest generare. l. 6. 7. 35. §. 7. ff. de ædilit. potest manumittere. l. 14. in fin. ff. de manumiss. vind. 20 *Castratus* quid sit permissum, v. l. 5. C. qui testament. 21 Atqui exemplo omnium, testamentum facere potest. l. 5. C. qui testament. Sed ideo posthumum castratus non instituit, quia nullo modo generare potest. 22 Et ad testamentum testis adhiberi. l. 15. in fin. ff. de testib. & mas æstimari l. 10. ff. de stat. homin. 23 l. pen. ff. eod. 24 l. 16. in fin. ff. de vulgar. Inst. de exheredat. liberor. 25 In quo scil. filius institutus est, vel exheredatus. Cujac. hic. Secundum testamentum, quod ratione præteritionis est nullum, non tollit primum, etiamsi præteritus vivo testatore decedat. Bald. 26 Jam natum, non posthumum. 27 Filius jam natus rumpit spem ejus gradus, a quo præteritus est incontinenti: posthumus vero, statim cum nascitur. Bart. Et sic filio ab instituto exheredato, a substituto præterito, valet institutio, substitutio non item. Cujac. 28 l. 3. §. ult. supr. eod. 29 Vivo primo. Cujac. hic. & Inst. de exhered. liber. 30 Inhabilis ex accidenti non ex natura posthumum instituere potest. 31 Vide Novell. Leon. 60. 32 Non possumus ex ea muliere, quæ nupta est, vel quam honeste uxorem ducere non possumus, posthumum heredem instituere, hic, & §. 3. §. 4. ff. eod. Possumus ex quacunque alia. l. 4. ff. eod. & vidua. l. 27. ff. eod. 33 Facit l. 1. in fin. ff. de his, qui notant. Novell. 22. c. 16. 34 Vide l. 2. C. de liberis præteritis. 35 Hodie quid juris sit, v. l. 34. C. de inoff. testament. 36 Cur diversum? vide Langebekium, c. 20. Annotat.

37 Filius pependerit. Hotom. 1. obs. 15. 38 Vide l. 7. §. 1. infr. de Carbon. 39 Dixi ad Ulp. 26. §. 1. in fin. 40 Quo. 41 Destituitur autem & deseritur testamentum non adita hereditate. l. ult. ff. de cond. inst. 42 Vid. quæ feci, si ad l. 83. §. 5. vers. sed genus. ff. de verb. oblig. 43 §. 1. ff. eod. 44 Vid. §. 1. ff. eod. 45 Soror per adoptionem mihi est, quam pater meus adoptavit: alias, ut fratrem, ita neu sororem adoptare possumus. l. 7. C. de hered. instit. 46 l. 17. ff. de ritu. l. 35. §. 1. ff. de verb. oblig. 47 Vide Molinæum ad hanc legem, ejusve singularem repetitionem. Goth. Adde Sarmient. lib. 4. select. Leonin. emendat. lib. 6. cap. 5. num. 1. Charond. verisimil. lib. 2. cap. 11. Ant. Merend. lib. 4. controv. cap. 4. Ans. 48 Id est, uno ex his quinque modis. *Qui mihi nascetur posthumus: Qui post testamentum: Qui me vivo: Qui me mortuo: Qui me vivo, vel mortuo, posthumus nascetur, heres esto.* Primus, ut simplicior, ita a Notariis diligenter est servandus. adde Paul. 3. sentent. 4. §. 22. 49 Hæc institutio posthumi fit ex lege Julia Velleia. Ulp. 22. §. 19. 50 Institutio hæc posthumi fit ex jure civili. Ulp. ibid. & ita in omnem casum instituitur. l. 47. §. 1. ff. de hered. inst. 51 V. Forcatulus in Cupidine Jurisper. cap. 21. Julius Clarus §. testamentum. quæst. 76. num. 10. Mod. 52 Imo non rumpit. l. ult. C. de postliminio reverf. Goth. Plures casus ponit Gloss. hic. S. L. 53 Ea statim fit. l. 1. §. 7. ff. si quis omissa causa statim, ipso jure. l. 14. ff. de suis. adde l. 30. ff. ex quibus causis major. 54 Al. Eam rem vid. Forcat. Necyom. dialog. 36 Vacon. lib. 3. declarat. 50. & 112. Tiraquell. ad l. si unquam. C. de revocand. donat. in præfat. num. 19. S. L. 55 §. 2. Inst. de heredum qualitate. Cicero 1. Verrina. Quibuscum vivi nostra partimur. 56 Et necessarii heredes. l. 63. ff. de adquir. vel omitt. hered. Goth. Vid. Zoannet. restit. ad Pandectas cap. 19. Socin. Jun. cons. 1. num. 79. lib. 1. Cephal. cons. 186. n. 58. lib. 2. Mod. 57 Si filius, ergo heres. Paul. epist. ad Galat. c. 3. in fin. c. 4. vers. 7. hinc appellantur αὐτοκληρονόμοι. 58 Al. Quos. Argumentum a majore ad minus: licet enim exheredare, si licet occidere. 59 l. ult. C. de patria potestat. l. 5. ff. de lege Pompeja de parricid. Cicero pro domo. 60 *Licebat*: ita scripsit Ulpianus; neque quicquam hic a Triboniano immutatum: unde liquido apparet, Ulpiani temporibus jus patriæ potestatis, quod erat vitæ & necis, valde imminutum fuisse. 61 l. 6. in fin. princip. ff. de inoff. testam. l. 141. ff. de verbor. significat. 62 l. 3. circa fin. C. de posthum. hered. Theophil. §. 1. Inst. de exheredat. liberor. 63 Vide l. 2. l. 3. C. de postliminio reversis. 64 Hic filius ad matrem, & mater ad filiam est in proportione dupla. Erit ergo eadem ratione dividenda hereditas inter geminos, & matrem. 65 Simplicibus duobus expressis, mixtus casus continetur. vid. Doctores in l. 2. infr. de verbor. oblig. 66 Proportionis hæc est ratio, ut quæ sit ratio octo ad quatuor, eadem sit quatuor ad duo, & duorum ad unum. 67 A subtilitate discedimus, ut æquum sequamur. 68 Al. Subtilis juris. 69 Libertatem, Cujac. hic. Hereditatem servo. Hal. Hanc postremam tuetur lex 6. in fin. infr. de hered. instit. Florentinam defendit lex 17. §. 2. infr. de test. milit. Goth. Adde Cujac. lib. 17. obs. cap. 38. S. L.

ademerit eodem testamento libertatem, nihilominus & libertatem & hereditatem habebit. §. 2. Testamentum, quod hoc modo scribitur, *Titius post mortem filii mei heres esto, filius exheres esto*, nullius momenti est: quia filius post [1] mortem suam exheredatus est [2]: quare & contra tabulas paternorum libertorum hujusmodi filius bonorum possessionem accipere poterit.

De posthumo partim præterito, partim exheredato. 1. Quo casu valet gradus, a quo filius præteritus est. 2. De falso elogio.

14. AFRICANUS [lib. 4. [3] Quæstionum].

SI posthumus a primo gradu exheredatus [4], a secundo præteritus sit: quamvis eo tempore nascatur, quo ad heredes primo gradu scriptos pertineat hereditas, secundum tamen gradum vitiari placet, ad hoc, ut prætermittentibus institutis ipse heres existat: imo & si defuncto eo heredes instituti omiserint hereditatem, non posse substitutos adire. Itaque & si a primo gradu exheredatus, a secundo præteritus, a tertio exheredatus sit, & viventibus primis & deliberantibus decedat: quæri solet, omittentibus primis aditionem, utrum ad eos, qui tertio gradu scripti sint, an potius ad legitimos heredes pertineat [5] hereditas? quo & ipso casu rectius existimari putavit, ad legitimos eam pertinere. Nam & cum duobus [6] heredibus institutis, & in singulorum locum facta substitutione, a primis exheredatus posthumus, a secundis præteritus fuerit: si alter ex institutis omiserit, quamvis posthumus excludatur [7], non tamen magis substitutum admitti [8].

§. 1. Quod vulgo [9] dicitur, *eum gradum, a quo filius præteritus* [10] *sit, non valere*, non usquequaque verum esse [ait]: nam si primo gradu heres institutus sit filius, non debere eum a substitutis exheredari: ideoque si filio & Titio heredibus institutis, Titio Mævius substitutus sit, omittente Titio hereditatem, Mævium eam adire posse, quamvis filius secundo gradu exheredatus non sit. §. 2. Si quis ita scripserit, *ille, quem scio ex me natum non esse, exheres esto* [11]: hanc exheredationem ita nullius momenti esse ait, si [12] probetur ex eo natus: non enim videri quasi filium exheredatum esse, cum *elogium* [13] pater, cum filium exheredaret, proposuisset, [&] adjecisset propter eam causam exheredare: probaturque patrem circa causam exheredationis errasse.

15. ULPIANUS [lib. 1. ad Sabinum].

IDem est & si ita dixerit, *ille illius filius exheres esto*, patrem ei adulterum per errorem adsignans.

De filio instituto, & posthumo præterito, & nepote.

16. AFRICANUS [lib. 4. [14] Quæstionum].

SI filius heres institutus sit, omisso posthumo, filioque substitutus [15] nepos ex eo sit: si interim moriatur filius, posthumo non nato, nepotem tam patri, quam avo suum heredem futurum [16]: quod si nemo filio substitutus sit, & solus ipse institutus sit, tunc, quia eo tempore, quo is moriatur, certum esse incipit, neminem ex eo testamento heredem fore, ipse filius intestato patri heres existat: sicut evenire solet, cum sub ea conditione, quæ in ipsius potestate erit, filius heres institutus, prius quam ei pareret, moriatur.

De forma exheredationis.

17. FLORENTINUS lib. 10. Institutionum.

FIlii etiam hoc modo exheredantur, *filius exheres sit* [17], *filius exheres erit.*

De exheredatione non notæ causa.

18. ULPIANUS [lib. 57. ad Edictum].

MUlti non [18] notæ [19] causa exheredant filios, nec ut eis obsint, sed ut [20] eis consulant (utputa impuberibus): eisque fideicommissam hereditatem dant.

De exheredatione ex parte vel certa re.

19. PAULUS [lib. 1. ad Vitellium].

CUm quidam filiam ex asse heredem scripsisset, filioque quem in potestate habebat, decem legasset, adjecit, [&] *in cætera parte exheres mihi erit*, & quæreretur, an recte exheredatus videretur? Scævola respondit, non videtur [21]: & in disputando adjiciebat, ideo non valere, quoniam nec fundi exheres esse jussus, recte exheredaretur: aliamque causam esse institutionis, quæ benigne [22] acciperetur: exheredationes autem non [23] essent adjuvandæ.

De filio, qui pendente conditione institutionis se dedit adrogandum.

20. MODESTINUS [lib. 2. Pandectarum].

SUb conditione [24] filius heres institutus, si pendente conditione adrogandum se dedit [25], necessarius heres non erit [26].

Si idem exheredetur, deinde instituatur.

21. POMPONIUS lib. 2. ad Quintum Mucium.

SI filium nominatim exheredavero, & eum postea heredem instituero, heres erit [27].

De posthumo instituto sub conditione.

22. TERENTIUS CLEMENS [lib. 17. ad legem Juliam & Papiam].

CUm posthumus sub conditione [28] instituitur, si prius quam nascatur, conditio exstiterit: non rumpitur testamentum posthumi adgnatione.

De adoptione.

23. PAPINIANUS [lib. 12. Quæstionum].

FIlio, quem pater post emancipationem a se factam, iterum adrogavit, exheredationem antea scriptam nocere dixi: nam in omni fere jure sic observari convenit, ut veri patris adoptivus filius numquam intelligatur: ne imagine naturæ veritas [29] adumbretur [30], videlicet quod non translatus, sed redditus videretur: nec multum puto referre, quod ad propositum attinet, quod loco nepotis filium exheredatum pater adrogavit. §. 1. Si Titius heres institutus, loco [31] nepotis adoptetur [32]: defuncto postea filio, qui pater videbatur, nepotis successione [33] non rumpitur testamentum ab eo, qui heres invenitur.

De posthuma instituta sub conditione.

24. PAULUS [lib. 9. Quæstionum].

POsthuma sub conditione heres instituta, si pendente conditione vivo patre nascatur, rumpit testamentum.

De exheredatione, cæteri omnes filii, filiæque. 1. De institutione posthumi alieni, qui paulo ante testamentum testatore ignorante natus erat.

25. IDEM [lib. 12. Responsorum].

TItius testamento heredem instituit, & filium habens sic exheredationem posuit: *cæteri* [34] *omnes filii filiæque mea exheredes sunto.* Paulus respondit, filium recte [35] exheredatum videri. † Postea consultus, an videatur exheredatus, quem pater putavit [36] decessisse? Respondit, filios & filias nominatim exheredatos proponi: de errore autem patris, qui intercessisse proponitur, apud judicem agi oportere. §. 1. Lucius Titius, cum suprema [37] sua ordinaret in civitate, & haberet neptem ex filia prægnantem rure [38] agentem, scripsit *id, quod in utero habeRet, ex parte heredem*: Quæro, cum ipsa die, qua Titius ordinaret testamentum in civitate, hora [39] diei sexta [40], eodem die (albescente [41] cælo], rure sit enixa Mævia masculum, an institutio heredis valeat, cum, quo tempore scriberetur testamentum, jam editus esset partus? Paulus respondit, verba quidem testamenti ad eum pronepotem directa videri, qui post testamentum factum nasceretur: sed si (ut proponitur) eadem die, qua testamentum factum est, neptis testatoris, antequam testamentum scriberetur, enixa esset, licet ignorante testatore, tamen institutionem jure factam videri [42], [recte] responderi.

De filiofam. milite.

26. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

FIliusfamilias si militet, ut paganus nominatim a patre aut heres scribi aut exheredari debet [43]: jam sublato Edicto Divi Augusti, quo cautum fuerat, ne pater filium militem exheredet.

De posthumo ex qualibet vidua.

27. IDEM [lib. 3. ad Neratium].

POsthumum ex qualibet [44] vidua [45] natum sibi filium heredem instituere quis potest.

Si filius pendente conditione tam institutionis quam exheredationis moriatur. 1. De nepote, qui recidit in potestatem militis testatoris ob mortem avi. 2. De posthumo ex certa uxore instituto. 3. De posthumo ex ea, quæ tempore testamenti non poterat esse uxor. 4. Si posthumus & posthuma instituantur, & unus solus nascatur.

28. TRYPHONINUS [lib. 20. Disputationum].

FIlius [46] a patre, cujus in potestate est, sub conditione, quæ non est in ipsius potestate, heres institutus [47], & in defectum conditionis exheredatus, decessit pendente etiam tunc conditione tam institutionis, quam exheredationis: dixi, heredem eum ab intestato mortuum esse, quia dum vivit [48], neque ex testamento heres, neque exheredatus fuit. Herede autem scripto ex parte filio, coheres post mortem

1 *l. 29. §. 10. infr. eod.* 2 Post mortem exheredatus est, quando post mortem filii hereditas adiri potest: itaque hic filius pro præterito habetur. 3 Vid. Cujac. ad hanc *l. 4. ad Afric.* 4 Hodie non exheredantur posthumi: nec enim hodie licet parentibus filios exheredare, nisi ingratos. *Nov. 115. c. 3.* Posthumi autem ingrati esse non possunt. 5 *Pertinere* dicitur hereditas, quæ delata est, nondum adquisita, vel repudiata. v. Cuj. *ibid.* 6 *l. 19. infr. de injusto.* 7 Morte sua scil. 8 Quis admittetur? An qui simul institutus. *ut hic?* Imo, ne simul quidem institutus, cum testamentum ruptum videatur. *l. 19. infr. tit. prox.* Hic substitutus admitti negatur, etiamsi posthumus excludatur morte. Quæ responsio per se satis imperfecta: & ideo plenior requirenda est ex *d. l. 19.* 9 Regula Sabini. 10 Filius, qui non instituitur, ab omnibus gradibus exheredandus est. Qui instituitur, non necesse est eum exheredari a sequentibus. Cujac. *ibid.* 11 Ita Florent. al. *esto.* 12 Exheredatio filii nulla est, si probat filius elogium falsum: secus, si non probat. *l. 3. supr. eod.* Hodie heres exheredantis probare debet elogium filii verum esse. *Nov. 115. c. 3.* 13 *Notariam*, vituperationem. *l. 6. l. 11. in fin. infr. de custodia.* cum elogio, μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ πεπραχθέντων. Elogia μηνύσεις, & elogia, *l. 3. ff. de re militari.* μετὰ ἀναφορᾶς. *Notaria*, seu *Notoria*, scriptum breve apud Augustinum & Symmachum: pro vituperatione & convicio, *ut hic.* & *l. 1. §. 9. ff. de Carbon.* *l. 37. §. 2. infr. de legat. 3.* vid. Cujac. *ibid.* 14 Vide Cujac. *hic.* & *4. ad Afric.* 15 Suitatem substitutione vulgari tolli hinc colligunt: de quo vide Socinum *reg. 390.* Goth. Ad hanc legem vide Purpurat. Sarment. *lib. 4. select.* Govean. *lect. lib. 1. cap. 4.* & *lib. 1. animadv. c. 4.* Ans. Adde Cujac. *lib. 3. emend. cap. 21.* Gomes. *tom. 1. variar. resolut. c. 9.* S. L. 16 Hæc verba cum altera hujus legis specie conjuncta indicant, nepotem ex testamento avi utrique heredem fore, ab eoque testamentum sustineri: ideoque in neutra specie natum fuisse posthumum constat, post mortem scilicet patris, quo tempore poterat rumpere testamentum. neque pugnat *l. ventre. ff. de acquir. vel omitt. hered.* v. Emanuelem Costam *lib. 2. select. cap. 1.* Mod. 17 His verbis, *sit* & *erit*, institutio & exheredatio fieri potest. *l. 15. C. de test.* Ulp. 21. §. 1. 18 Legitimæ filii simili ratione potest onus imponi non mala mente. 19 Exheredatio non omnis notæ causa fit: inest tamen in exheredatione quasi quædam nota. vid. Cujac. *hic.* 20 *l. 16. §. 2. supr. de curat. fur. l. 12. §. 2. infr. de bon. libert.* 21 Al. *videri.* 22 Institutiones sunt favorabiliter interpretandæ: exheredationes, stricte: ideoque in his non, ut in illis, locus est juri adcrescendi. *Bald.* 23 Ideo restringendæ: sunt enim favorabilia extendenda; odia coërcenda. Dynus *in capite odia. de regulis. in 6.* 24 Puta, *si Alexandriam iverit.* 25 Post mortem patris. 26 Quia nec suus: vel ideo, quod in familia patris non est, tempore delatæ hereditatis. *Suus* est autem, qui in familia proximior est delatæ hereditatis tempore. Cujac. *hic.* 27 Secunda scriptura potior est priore tunc maxime, cum prior odiosa est. *Bald.* 28 Institutioni posthumi adjecta conditio, & ante eum natum existens, testamentum non rumpit. 29 Id est, jus naturale. 30 Veritas ubi habetur, ibi non est opus fictione: nec fictioni cum veritate convenit. Decius ad *l. 5. infr. de reg. jur.* Fictio & veritas quoties ad unum collimant, veritas prævalet fictioni. *Bart.* 31 *l. 10 supr. de adopt.* 32 Vel adrogetur. *l. 18. infr. de injusto.* 33 *l. 6. §. 3. infr. de injusto.* 34 Plures filii ita exheredari solent. De exheredatione inter cæteros vid. *Inst. de exhered. liber. in princ.* & *§. 1.* Ulpian. 22. §. 20. 21. 22. 35 Imo male: Nam qui ita exheredatur filius, ἀορίστως seu indefinite exheredatur: Filius autem in potestate, inter cæteros exheredari non debet, sed nominatim. Theophil. *in princ. Inst. de exhered. liberor.* 36 *l. 29. inf. de manumiss. test.* 37 Id est, testamentum. 38 Et ita ignorantem. Unde colligunt, rustico ignosci, qui feudi investituram non petierit intra tempora moribus præfinita. Anchoranus *cons. 393.* Choppinus 1. *de privileg. rust. 4. n. 2.* 39 Id est, meridie. Ita cito moriturus testator potest meridie heredem posthumum instituere, qui jam albescente cœlo eo ignorante natus sit. 40 De sexta diei vide *l. 2. in fin. ff. de verbor. sign.* Est vero hic sexta hora, sexta a media nocte: more enim Romano dies incipit a media nocte. *l. more. supr. de feriis.* vid. Forcatulum *cap. 10. Aviarii.* 41 Id est, diluculo nondum clarescente: *ut primum albescere lucem, Vidit*, Virgil. 4. *Æneid.* albicasset Phœbus, *Gell. 15. cap. 25.* albente cœlo copias educit, *Cæsar 1.* dies inalbebat, *Apul. 7.* Cujac. *hic.* 42 Atque ita favore testamenti, & propter ignorantiam testatoris, natus habetur pro non nato. Nemo enim dubitat, testatorem aliter fuisse provisurum, si scivisset. vide *l. 22. in princip. vers. Brasidas. infr. ad SC. Trebell. l. 5. l. 16. supr. de testament. tutel.* 43 Utcunque enim sit miles, pater in filium jus paternum habet. *l. 1. infr. de obseq.* 44 Legem restringi, ut improprius sensus & fictio evitetur, hinc colligit Stephanus de Phedericis. *libr. de interpret. legum. c. qualiter lex restringatur ex mente.* adde *l. Status* 48 *in fin. infr. de jure fisci.* 45 Secus si ex nupta. *l. 9. §. 1. supr. eod.* 46 Vid Langebekium *cap. 1. Annotat.* 47 Et ideo male institutus: debet enim institui sub conditione potestativa. *l. ult. infr. de condit. instit.* Sub casuali non potest. 48 Id est, quia pro præterito habetur. *Cujac.*

filii

filii inſtitui [1] poteſt. §. 1. Filiusfamilias miles de caſtrenſi peculio fecit teſtamentum, habens filium in ejuſdem poteſtate: cum militare deſiſſet, patre eodemque avo defuncto, quæſitum eſt, an rumpetur ejus teſtamentum? Non quidem adoptavit [2], nec hodie ei natus eſt filius, nec priore ſubducto de poteſtate ſuo herede, ulterior ſucceſſit in proximum locum: ſed tamen in poteſtate ſua habere cœpit, quem non habebat: ſimulque paterfamilias factus eſt, & filius ſub ejus recidit poteſtatem: Rumpetur ergo teſtamentum. Sed ſi heres ſit inſtitutus, vel exheredatus iſte ejus filius, non rumpitur: quia nullo circa eum novo facto, ſed ordine quodam naturali [3] nactus eſt poteſtatem. §. 2. Si quis ex certa [4] uxore natum ſcribit heredem, in periculum rumpendi teſtamentum deducit, ex alia ſuſceptis liberis. §. 3. Si quis eo [5] tempore, quo nondum ejus uxor eſſe poſſet, teſtator natum ex ea ſcripſit heredem: an poſtea contracto licito matrimonio natus, heres ex teſtamento eſſe poſſit, quæritur: veluti ſi ſcribas hodie heredem, qui tibi ex Titia natus erit, quando Titia ancilla [6], vel minor annis vigintiquinque ea cujus pater tuus [7] tutelam adminiſtravit, aut tutor tu ipſe fuiſti; poſtea [Titia] uxor juſta tibi fuerit, vel libertatem adepta, aut tempore annorum vigintiquinque, & utilis anni, & rationum allegatione: an natus heres eſſe poſſit? Nemo certe dubitabit, ex Titia, quæ tunc propter tenorem ætatis uxor duci non potuit, quando teſtamentum fiebat, natum poſtea ea uxore ducta, heredem eſſe poſſe. Et generaliter nato poſt teſtamentum herede ſcripto, aditus eſt ad hereditatem, in qualicunque ſtatu [8] teſtamenti faciendi tempore fuit, quæ poſtea teſtatori civiliter nupta eſt. §. 4. Quid autem, ſi filium poſt teſtamentum natum ex beſſe, filiam autem poſt teſtamentum natam ex triente ſcripſit heredem, nec ullum coheredem dedit, nec ſubſtituit invicem [9] alium? unus natus ſolus ex teſtamento fit heres.

De inſtitutione nepotum ulteriorumve poſthumorum ſuorum. Jus antiquum, *de inſtitutione natorum poſt mortem parentis*, *de inſtitutione nepotis, ſi filius ante annum teſtatoris moriatur.* 1. *Si non exprimatur de morte filii.* 2. *De inſtitutione pronepotis, ſi nepos,* 3. *Aut filius,* 4. *Aut uterque moriatur.* 5. *Si exprimatur de morte filii, & alius caſus contigerit.* 6. *Si filius apud hoſtes deceſſerit.* 7. *De nepote, qui apud hoſtes conceptus eſt, & rediit.* 8. *Si nepote non recte inſtituto, pronepos ex eo inſtituatur.* 9. *Si pronepos inſtitutus adoptetur in locum nepotis.* 10. *De inſtitutione præcedentium perſonarum.* 11. *Legis Velleæ* 12. *Caput primum de natis poſt teſtamentum:* 13. *Et alterum de his, qui poſt teſtamentum ſuccedunt in locum ſuorum heredum.* 14. *Si filius ſit apud hoſtes.* 15. *Si nepos nondum natus inſtituatur & vivo patre naſcatur,* 16. *Et emancipetur.*

29. SCÆVOLA [lib. 6. Quæſtionum].

Gallus [10] ſic [11] poſſe [12] inſtitui poſthumos [13] nepotes [14] induxit [15]: *Si filius meus, vivo [16] me, morietur [17], tunc ſi quis mihi ex eo nepos, ſive quæ neptis [18], poſt mortem meam in decem menſibus proximis [19], quibus filius meus moreretur [20], natus, nata erit [21], heredes ſunto.* §. 1. Quidam recte admittendum credunt [22], etiam ſi non exprimat de morte filii, ſed ſimpliciter inſtituat [23], ut eo caſu valeat, qui ex verbis concipi poſſit [24]. §. 2. Idem credendum eſt Gallum exiſtimaſſe & de pronepote [25], ut dicat teſtator, *ſi [me] vivo nepos decedat, tunc qui ex eo pronepos* [26], & [27] cætera. §. 3. Sed & ſi vivo filio, jam mortuo pronepote [28], cujus uxor prægnans eſſet, teſtamentum faceret, poteſt dicere: *ſi me vivo filius decedat, tunc qui pronepos.* §. 4. Num ſi & filius & nepos vivat, concipere utriſque mortuis, vivo ſe, tunc qui pronepos naſceretur, poterit? Quod ſimiliter admittendum eſt: ita ſane, ſi prius nepos, deinde filius decederet, ne ſucceſſione teſtamentum rumperetur. §. 5. Et quid, ſi tantum in mortis filii caſum conciperet: Quid enim, ſi aquæ & ignis interdictione [29] peteretur? Quid, ſi nepos, ex quo pronepos inſtitueretur, ut oſtendimus, emancipatus [30] eſſet? Hi enim caſus & omnes, ex quibus ſuus heres poſt mortem ſcilicet avi naſceretur, non pertinent ad legem Velleam. Sed ex ſententia legis Velleæ, & hæc omnia admittenda ſunt, ut ad ſimilitudinem [31] mortis, cæteri caſus admittendi ſint.

§. 6. Quid ſi, qui filium apud hoſtes [32] habebat, teſtaretur? quare non induxere, ut, ſi antea quam filius ab hoſtibus rediret, quamvis poſt mortem patris, decederet, tunc deinde nepos, vel etiam adhuc illis vivis poſt mortem ſcilicet avi naſceretur, non rumperet? nam hic caſus ad legem Velleam non pertinet. Melius ergo eſt, ut in ejuſmodi utilitate, præſertim poſt legem Velleam, quæ & multos caſus rumpendi abſtulit, interpretatio admittatur, ut inſtituens nepotem, qui ſibi poſt mortem ſuus naſceretur, recte inſtituiſſe videatur, quibuſcunque caſibus nepos poſt mortem natus ſuus eſſet, rumperetque præteritus, atque etiam ſi generaliter [33], *quidquid [34] ſibi liberorum natum erit poſt mortem*: aut, *quicunque natus fuerit*, ſit inſtitutus, ſi ſuus [35] naſceretur.

§. 7. Si ejus, qui filium habeat, [&] nepotem ex eo inſtituat [36], nurus prægnans ab hoſtibus capta ſit, ibique vivo avo & ejus filio pariat, mox ille poſt mortem patris, atque avi redeat: utrum hic caſus ad legem Velleam reſpiciat, an ad jus antiquum [37] aptandus ſit: poſſitque vel ex jure antiquo, vel ex Vellea inſtitutus non rumpere? quod quærendum eſt, ſi jam mortuo filio, pronepotem inſtituat, redeatque mortuo. Sed cum teſtamentum ab eo non [38] rumpitur, nihil [39] refert, utrum ex jure antiquo an ex lege Vellea excludatur. §. 8. Forſitan [40] addubitet quis, an iſtis caſibus, ſi nepos poſt teſtamentum naſcatur, vivo patre ſuo, deinde ex eo concipiatur, iſque vivo patre deinde avo naſcatur: an non potuerit heres inſtitui, quia pater ipſius non recte [41] inſtitutus eſſet: Quod minime eſt expaveſcendum: hic enim ſuus heres naſcitur, & poſt mortem naſcitur. §. 9. Ergo & ſi pronepos [42] admittetur, qui natus erit ex nepote, poſtea vivo filio, atque ſi ex eo natus eſſet, adoptatur. §. 10. In omnibus his ſpeciebus illud ſervandum eſt, ut filius duntaxat, qui eſt in poteſtate [43], ex aliqua parte [44] ſit heres inſtitutus: nam fruſtra exheredabitur poſt [45] mortem ſuam: quod non eſſe [46] neceſſario [47] in eo filio, qui apud hoſtes [eſt], ſi ibi decedat: & in nepote certe, & pronepote, quorum ſi liberi heredes inſtituantur, inſtitutionem nunquam exigemus: quia poſſunt præteriri.

§. 11. Nunc de *lege Vellea* [48] videamus: voluit *vivis nobis natos ſimiliter non rumpere teſtamentum.* §. 12. Et videtur *primum caput* eos ſpectare, qui, cum naſcerentur, ſui heredes futuri eſſent. Et rogo: ſi filium habeas, & nepotem nondum natum tantum [49] ex eo heredem inſtituas, filius decedat, mox vivo te nepos naſcatur? Ex verbis dicendum eſt non rumpi teſtamentum, ut non ſolum illud primo capite notaverit, ſi nepos, qui eo [50] tempore inſtituatur, quo filius non ſit: verum & ſi vivo patre naſcatur [51]: quid enim neceſſe eſt, tempus teſtamenti faciendi reſpici, cum ſatis ſit obſervari id tempus, quo naſcitur? nam etſi ita [52] verba ſunt, *qui teſtamentum faciet, is omnis [53] virilis ſexus, qui ei [54] ſuus heres futurus erit*, & cætera [55]: *etiamſi [vivente] parente vivo naſcantur.* §. 13. *Sequenti parte*, ſuccedentes in locum liberorum non vult [lex] rumpere teſtamentum: & ita interpretandum eſt, ut ſi & filium, & nepotem, & pronepotem habeas, mortuis utique [56], pronepos inſtitutus ſuccedens in ſui heredis locum, non rumpat. Et bene verba ſe habent, *ſi quis ex ſuis heredibus ſuus heres eſſe deſierit* [57], ad omnes caſus pertinentia, quos ſupplendos in Galli Aquilii ſententia diximus [58]: Nec ſolum ſi nepos vivo patre decedat, nec ſuccedens pronepos [59] avo mortuo rumpat, ſed & ſi ſupervixit patri, ac decedat, dummodo heres inſtitutus ſit, aut exheredatus. §. 14. Videndum, num hac poſteriore parte, *ſi quis ex ſuis heredibus ſuus heres eſſe deſierit, liberi ejus*, & cætera, *in locum ſuorum ſui heredes ſuccedunto*, poſſit interpretatione induci, ut, ſi filium apud hoſtes habens nepotem ex eo heredem inſtituas, non tantum ſi vivo te filius decedat, ſed etiam poſt mortem, antequam ab hoſtibus reverſus fuerit, ſuccedendo non rumpet: nihil enim addidit [60], quo ſignificaret tempus; niſi quod [licet audenter [61]] poſſis dicere, vivo patre hunc ſuum heredem eſſe deſiiſſe, licet poſt mortem decedat: quia nec redit, nec poteſt redire.

§. 15. Ille caſus in [62] difficili eſt, [ſi] filium habeas, & nepotem nondum natum inſtituas, iſque naſcatur vivo patre ſuo, ac mox pater decedat: non enim ſuus heres eſt tempore, quo naſcatur; nec poſteriori alii ſuccedendo prohiberi videtur rumpere, quam qui jam natus erit. Denique [&] ſuperiore capite, ut liceat inſtitui nondum natos, qui cum naſcentur ſui erunt, permitti: poſteriore capite non permittit inſtitui, ſed vetat rumpi: neve ob eam rem minus ratum eſſet, quod ſuccedit. Porro procedere debet, ut utiliter [63] ſit inſtitutus, (quod nullo jure potuit) qui nondum natus erat. Juliano tamen videretur, duobus [64]

1 *Subſtitui.* vide Antonium Fabrum 3. *Conject.* 15. 2 Hic notat Baldus, his modis dici *poſthumum* per nativitatem, adoptionem, ſi quis incipiat primum locum tenere, ſi patriam in poteſtatem incidat per legitimationem. 3 Intereſt quid fiat facto hominis, an ordine naturæ. *Bald.* 4 Verba ſpecialiter prolata non poſſunt ad aliud prorogari. *Bald.* 5 Valet inſtitutio poſthumi ex ea, quæ uxor eſſe poteſt: licet ea non poſſit eſſe uxor de præſenti. *Bald.* 6 4. Harmen. 4. §. 19. 7 Non eſt mihi aut filio meo cum ea connubium, cujus tutor aut curator ſum: erit tamen allegatis redditiſque rationibus, & expleto tempore vigintiquinque annorum, & utilis anni: vel ex conſtitutione Juſtiniani expleto tempore vigintinovem annorum. 8 Non prohibito tamen de jure divino vel naturali. *Bald.* 9 Sua cuique vice, non mutuo *Cujac.* 10 Aquilius ſc. de quo vide *l.* 2. §. 43. *ſupr. de origine juris.* Cautiones ejus commendat Cicero, *orat. pro Cæcinna.* Goth. Ad hanc legem ſcripſerunt, Alciatus, Ferrettus, Eguinarius, Corraſius, Bolognetus, Goveanus, Taurellus, Hotomanus, Gratianus &c. vide Alciatum *lib.* 3. *paradox. cap.* 2. *& ſeq.* Duaren. *lib.* 2. *diſp. cap.* 38. Coraſium *lib.* 2. *miſcellan. cap.* 3. Charondam *lib.* 1. *veriſimil. cap.* 15. Forcatulum *Necyomant. dialog.* 8. *& dialog.* 51. Goveanum *animadverſ. lib.* 1. Sarmientum *lib.* 5. *ſelect. interpr.* Didacum Covarruviam *ad cap. Raynutius.* §. 3. *num.* 9. *extr. de teſtam.* Menochium *in tract. de arbitr. jud. lib.* 2. *cent.* 1. *caſ.* 89. *num.* 144. Mod. Adde Mar. Salomonium, *pag.* 22. *& pag.* 44. *& ſeqq.* Anton Merend *lib.* 4. *controv. cap.* 3. Anſ. 11 Sub conditione. vid. *l.* 4. ff. *de hered. inſtit.* Multo brevius inſtituerentur eo modo, quem notavi ad *l.* 10. *ſupr. eod.* 12 Ex legib. 12. tabularum: iis ſaltem non refragantibus. *Poſſe* ea dicimur, quæ jure permittente poſſumus. vid. quæ notavi ad *l.* 12. *in fin* ff. *de bon. poſſ.* 13 Suos ſcilicet, *Cujacius.* quin & alienos. *l. pen.* ff. *de legatis.* 1. Salomonius. 14 Quo caſu ſc. præmortuo parente avo ſuo, ſui futuri ſunt, alioquin rumperetur teſtamentum. Paulus 3. *ſent.* 4. §.23. 15 Ex legibus 12 tabularum ſcil. ſic ut Prætorem adire non cogantur pro bonorum poſſeſſione impetranda. Salomonius, *arg. l. pen.* ff. *de legat.* 1. 16 Is, cujus pater vivo avo moritur. *Opiter* latinis dictus. vide Feſtum in Opiter. 17 Hæc verba non ſunt neceſſaria in inſtitutione poſthumi nepotis. §. 1. ff. *eod.* 18 Adde, vel ex nepote pronepos, aut pronepos §. 2. 3. ff. *eod.* 19 A morte, non teſtatoris, ſed genitoris poſthumi. ff. *eod. l. ult. C. de poſthum. hered. inſt.* Non poſt decem menſes. *l.* 3. §. 11. *infr. de ſuis.* *Nov.* 39. *c.* 2. Multo minus poſt longius tempus *l.* 6. *ſupr. de iis, qui ſunt ſui.* vide *l.* 12. *ſupr. de ſtatu hom.* 20 Vel aqua vel igni interdictus, vel emancipatus, § 4 vel captivus apud hoſtes erit, & generaliter, quibuſcunque caſibus nepos poſt mortem meam ſuus reperietur §. 5. 6. *infr. eod.* 21 Vel ab hoſtibus redierit §. 7. tunc enim videtur naſci. 22 Adi Baldum *ad l* 1. *num.* 10. *C. de his, qui ante apert. tab.* Decium *conſ.* 369. pro quo facit textus *in l. ab omnibus. in fin. princ. de legat.* 1. & iterum ac ſæpius d Decium *conſ.* 95. 205. 236. & 246. Pariſ. *conſ.* 82. *vol.* 2. *conſ* 4. *vol.* 3. *& conſ.* 21. *num.* 11. Cravettam *conſ.* 22. & 131. Mod. 23 Sufficiet ergo, ſi ita inſtituat, *inſtituo filium, & nepotem ex eo*: & ita verbum *inſtituendi*, ad filium relatum, proprie: ad nepotem, pro *ſubſtituere* ſumitur. *Bald.* 24 Hic ſtatus inſtitutioni tacite ineſt: cæterum non videtur teſtator ſenſiſſe, quod non dixit.

25 Nam qui inducit poſthumos inſtitui poſſe, pronepotes comprehendit. 26 Pronepos poſthumus inſtitui poteſt in eum caſum, quo ſuus futurus eſt. *Cujac.* 27 Seneca 2. *de beneficiis. c.* 16. Refert quid, cui, quando, quare, ubi &c. De hac particula, *& cætera*, quam vim habeat, vid. hic Bartolum. adde §. 12. ff. *eod.* & Paponem, *l.* 4. *Arreſt. tit.* 14. *art.* 10. 28 Mortuo nepote. *Hal. Cujac.* 29 *Al.* interdictionem pateretur. Aqua & igni interdictus, habetur pro mortuo. vid. *l.* 1. §. 8. *infr. de B. P. contra tab.* 30 Emancipatio in his, quæ per eam extinguuntur, comparatur morti *Bald.* vid. *l.* 3. *C. de inſt.* 31 Proviſio facta in uno caſu, cenſetur facta in ſimili. *Bald.* 32 Captus ab hoſtibus, apud eos moriens, fingitur mortuus captivitatis tempore. *l.* 12. ff. *qui teſt. ſac. facere.* 33 Poteſt quis ſibi generaliter providere: & tantum prodeſt proviſio generalis, quoad genus: quantum ſpecialis, quoad ſpeciem. *Bald.* 34 Ea verba referuntur ad eum, qui ſuus naſcitur, non ad alienum. *Bald.* 35 Suus qui non eſt, inſtitui poteſt ſub conditione, *ſi ſuus erit.* Bald. 36 Ex eo pariat. Cujac. *hic.* 37 *Jus antiquum, hic*, Leges duodecim Tabularum. Ulp. 22. §. 19. 38 Vide *l.* 9. ff. *de captivis.* 39 Cum habetur ſtatutum, ulterius non eſt quærenda ratio. *Bald.* 40 Vide Langebekium, *c.* 40. *annot.* 41 Id eſt, nullo modo. *Accurſ.* Aretinus tamen, conjectura ductus, putat nepotem hic inſtitutum, *ſi teſtatore mortuo naſceretur*, eumque vivo teſtatore natum ergo male inſtitutum Salomonius putat hunc locum depravatum eſſe. 42 Et ſi nepos. Cujac *hic.* ergo & ſi pronepos. *Hal.* 43 Nam is, qui eſt apud hoſtes, præteriri poteſt, ſi non revertatur. *l. pen infr. eod.* nullum enim habet jus in bonis patris, cæteri præteriri non poſſunt. 44 Olim quota, hodie certa. *Bald.* 45 *l.* 13. *in fin. ſupr. eod.* Exheredatio non poteſt incipere poſt mortem exheredati. *Bald.* 46 Quod non eſt neceſſe. *Hal. Cujac.* 47 Ita Flor. *al. neceſſe.* 48 Vide *l.* 10. § 2. *ſupr. de teſtament. tut.* Lex Vellea, *lex Julia* Ulpiano dicitur, *tit.* 22. §. 19. 49 Natum tamen. *Hal.* 50 Si nepos eo tempore. *Hal. Cujac.* 51 Patre inſtituatur *Cujac.* Vox *naſcatur*, & *inſtituatur*, deeſt apud *Hal.* 52 Nam & ita verba ſunt. *Cujac.* Nam ita. *Hal.* 53 Omnes virilis ſexus. *Hal.* 54 Qui, cum naſceretur, ſuus futurus erit, inſtituendi poteſtatem habeto. *Auguſt.* 55 Vide Langebekium, *c.* 41. *annotat.* de hac particula adde §. 2. ff. *eod.* & *l.* 31. *ſupr. de evictionib.* & *l.* 20 §. 15. ff. *de hered. pet.* 56 Al. *utriſque.* 57 Deſierit, liberi ejus & cæteri in locum ſuorum ſui heredes ſucceduntο: neve ob eam rem, ſi inſtituti, aut nominatim exheredati ad ſimilitudinem poſthumorum ſunt, minus ratum teſtamentum eſto. *Ant. Aug.* 58 §. 1. §. 5. ff. *eod.* 59 Nec ſuccedens nepos. *Govean. Cujac.* 60 Verbis legis contenti eſſe, nec aliquid ulterius inquirere debemus, non debemus requirere plus quam verba legis aut ſtatuti requirunt. *Bald.* 61 Interpretibus audaciam permiſſam eſſe Baldus hinc colligit. 62 *Al.* Indifficilis eſt. Quid, ſi legas, *in diſſimili?* vide quæ ſcripſi ad *l.* 1. §. 21. ff. *de migrando* ſic in *l.* 9. §. 11. ff. *de hered. inſt.* plane erit ſimilis: & *l* 31. §. 1 ff. *de vulgari.* non ſimili modo. & *in l.* 71. §. 3. *infr. de adquir. vel omitt. heredit.* ſimilis eſt. 63 Et inutiliter. *Hotom.* reprehenſus a Roberto 1. *recept.* 32. 64 Argumentum ex duarum legum, vel duorum capitulorum ejuſdem legis conjunctione validum eſt, v. Bald *hic.*

quasi capitibus legis [1] commixtis, in hoc quoque inducere legem, ne rumpantur testamenta. §. 16. Quæremus tamen, cum recepta est Juliano [2] sententia, an, si nascatur nepos vivo patre suo, deinde emancipetur [3], sponte adire possit hereditatem? Quod magis probandum est: nam emancipatione [4] suus heres fieri non potuit.

De liberis præteritis.

30. GAJUS lib. 17. ad Edictum provinciale.

INter cætera, quæ ad ordinanda testamenta necessario desiderantur, principale [5] jus est de liberis heredibus instituendis, vel exheredandis: ne præteritis istis, rumpatur [6] testamentum: namque filio [7], qui in potestate est, præterito, inutile [8] est testamentum.

De filio, qui est apud hostes.

31. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

DUm apud hostes [9] est filius, pater jure fecit testamentum, & recte eum præteriit: cum si in potestate esset filius, nihil valiturum esset testamentum.

De exheredatione emancipati, & præteritione.

32. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

SI filio emancipato [10] exheredato, is, qui in potestate est, præteritus sit, ipse quidem emancipatus, si contra tabulas petat, nihil agit [11]: ab intestato [12] autem & suus & emancipatus venient.

TIT. III.

DE [13] INJUSTO, RUMPTO [14], IRRITO [15] FACTO TESTAMENTO [16].

Quibus ex causis testamentum non valet.

1. PAPINIANUS [lib. 1. Definitionum].

TEstamentum [17] aut [18] non jure factum dicitur, ubi *solemnia* [19] *juris* defuerunt: aut nullius esse momenti, cum filius, qui fuit in patris potestate, præteritus est: aut rumpitur alio [20] testamento, ex quo heres existere poterit, vel adgnatione [21] sui heredis: aut in irritum constituitur, non adita hereditate [22].

De posteriore testamento.

2. ULPIANUS [lib. 2. ad Sabinum].

TUnc [23] autem prius testamentum rumpitur, cum posterius [24] rite perfectum est: nisi forte posterius vel jure militari sit factum, vel in eo scriptus est qui [25] ab intestato venire potest: tunc enim & posteriore non perfecto superius rumpitur.

De posthumo exheredato vel præterito.

3. IDEM lib. 3. ad Sabinum.

POsthumi [26] per virilem sexum [27] descendentes, ad similitudinem filiorum [28] nominatim exheredandi sunt, ne testamentum adgnascendo rumpant. §. 1. Posthumos [29] autem dicimus eos [duntaxat], qui post mortem parentis nascuntur [30]. Sed & hi [31], qui post testamentum factum in vita nascuntur, ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati. §. 2. Unde etiam ante [32] heredis institutionem, vel inter medias heredum institutiones, vel inter gradus exheredari possunt; nam Divus Marcus decrevit, idem in posthumo, quod in filio, servandum: nec ratio [33] diversitatis reddi potest. §. 3. Ex [34] his apparet, aliam causam esse filiorum superstitum, aliam posteriorum [35]: illi injustum faciunt, hi rumpunt: illi semper; hi, si nascantur [36], nec inveniant se exheredatos. §. 4. Sed & si fit ante [37] hoc aliud testamentum, a quo posthumus exheredatus sit [38]; placet, sive post mortem testatoris nascatur, sive vivo testatore, utrumque ruptum esse, & superius per inferius, & inferius per posthumum. §. 5. Nominatim autem exheredatus posthumus videtur, sive ita [39] dixerit: *Quicunque mihi nasceretur*: sive ita, *ex Seia*, sive ita, *venter exheres esto*: Sed & si dixerit, *posthumus exheres esto*, natus vel [40] post mortem, vel vivo testatore, non rumpet. §. 6. Licet autem posthumus præteritus adgnascendo rumpat, tamen interdum evenit, ut pars testamenti rumpatur: utputa si proponas, a primo [41] gradu posthumum exheredatum, a secundo præteritum: nam hic primus gradus valet, secundus ruptus est.

4. IDEM [lib. 4. Disputationum].

DEnique & deliberantibus [42] primo gradu scriptis heredibus, qui secundo gradu scripti sunt heredes obtinere hereditatem non possunt: gradu [43] enim rumpto, & infirmato, amplius hereditas inde obtineri non potest.

5. IDEM [lib. 3. ad Sabinum].

NAm, & si sub conditione sit heres institutus quis, a quo posthumus non est exheredatus, tamen pendente [44] conditione rumpitur gradus, ut & Julianus scripsit. † Sed & si sit ei substitutus quis, etiam deficiente conditione primi gradus, non admittetur substitutus: a [45] quo scilicet posthumus exheredatus non est. Puto igitur, existente quidem conditione primi gradus, posthumo potius locum fore: post defectum autem conditionis natus posthumus gradum non rumpit: quia [46] nullus est. Rumpendo autem testamentum, sibi locum facere posthumus solet, quamvis filius sequentem gradum, a quo exheredatus est, patiatur valere. Sed si a primo gradu præteritus, a secundo exheredatus sit, si eo tempore nascatur posthumus, quo aliquis ex institutis vixit, totum testamentum ruptum est: nam tollendo primum gradum, sibi locum facit.

De nepote præterito. 2. De capto ab hostibus. 5. De eo, qui se venundari passus est. 6. De servitute pœnæ. 7. De deportatione. 8. De eo, qui mortem sibi conscivit. 9. De appellatione. 10. De condemnatione illicita. 11. De memoria post mortem damnata. 12. De postliminio, de lege Cornelia, de restitutione damnati. 13. De testamento militis aut veterani.

6. IDEM [lib. 10. ad Sabinum].

SI [47] quis, filio exheredato, nuru prægnante relicta, decesserit, & extraneum sub conditione instituerit; & pendente conditione, post mortem patris, vel deliberante herede instituto de adeunda hereditate, exheredatus filius decesserit, & nepos fuerit natus: an rumpat testamentum? & dicemus testamentum non rumpi [48]: cum nec exheredari hujusmodi [49] nepos deberet ab avo, quem pater præcedebat.

† Plane, si forte institutus omiserit hereditatem, hunc avo suo futurum heredem ab intestato, non dubitatur. Utrumque propriis rationibus: nam adgnascendo quidem is rumpit, quem nemo præcedebat mortis tempore [50]: ab intestato vero is succedit, [cui] ante eum alii non est delata hereditas: non fuisse autem filio delatam hereditatem apparet, cum deliberante instituto decesserit. Sed hæc ita, si [51] mortis avi tempore in utero nepos fuit: cæterum si postea conceptus est, Marcellus scribit, neque ut suum neque ut nepotem aut cognatum ad hereditatem, vel ad bonorum possessionem posse admitti. §. 1. Sed si pater ejus, qui mortis avi tempore in utero fuit, apud hostes erat, nepos iste, patre in eadem causa decedente, post mortem avi succedendo [52], testamentum rumpet: quia suprascripta persona ei non obstat: nec enim creditur in rebus humanis fuisse, cum in ea causa decedat: quamquam captivus reversus, patris sui injustum faceret testamentum, in eo præteritus. §. 2. Sive autem in civitate nepos fuit conceptus, sive apud hostes: quoniam datur & partui postliminium, succedendo testamentum rumpit. §. 3. Succedendo itaque sui non rumpunt, sive [53] fuerint instituti, vel exheredati ab eo gradu ad quem hereditas defertur: scilicet si gradus ille valeat. §. 4. Quocunque autem modo parentes præcedentes in potestate esse desierint, succedentes liberi, si fuerint instituti vel exheredati, non rumpent testamentum, sive per captivitatem, sive per mortem, vel pœnam. §. 5. *Irritum* [54] fit [55] testamentum, quotiens ipsi testatori aliquid contingit [56]: puta si civitatem amittat per subitam servitutem, ab hostibus [57] (verbi gratia) captus; vel si major annis viginti venum [58] se dari passus [59] sit ad [actum [60]] gerendum, [pretiumve] participandum. §. 6. Sed & si quis fuerit capite [61] damnatus, vel ad bestias, vel ad gladium [62], vel alia pœna, quæ vitam adimit, testamentum ejus irritum fiet: [&] non tunc, cum consumptus est, sed cum sententiam passus est: nam pœnæ [63] servus efficitur: Nisi [64] forte miles fuit ex militari delicto [65] damnatus: nam huic permitti solet testari, ut Divus Hadrianus rescripsit: &, credo [66], jure militari testabitur. † Qua ratione igitur damnato ei testari permittitur? numquid, & si quod ante habuit factum testamentum, si ei permissum sit testari, valeat? an vero pœna irritum factum, reficiendum est? &, si militari jure ei testandum sit, dubitari non oportet, quin, si voluit id valere, fecisse id credatur. §. 7. Ejus [67], qui deportatur, non statim irritum fiet testamentum, sed cum Princeps factum comprobaverit [68]: tunc enim, & capite minuitur. † Sed & si [69] de decurione puniendo, vel filio, nepoteve, Præses scribendum Principi interlocutus est, non puto statim servum pœnæ factum, licet in carcere soleant, diligentioris [70] custodiæ causa, recipi: nec hujus igitur testamentum irritum fiet, priusquam Princeps de eo supplicium sumendum rescripserit: proinde, si ante decesserit, utique testamentum ejus

valebit,

1 Velleæ. 2 Ita Flor. *Al.* Juliani. 3 Post mortem patris sui, & quidem ab avo. 4 Id est, propter obstaculum emancipationis, suus heres fieri non potest, fit tamen voluntarius. adde Langebekium, *c.* 42. *annotat.* Suus per emancipationem desinens de necessario fit suus. 5 *l.* 1. *l.* 3. §. 3. ℐ. *tit. prox. Nov.* 115. *c.* 3. *c.* 4. *Inst. de exheredat. lib. in princ.* 6 Posthumo nato scil. 7 Nato scil. 8 Ab initio. 9 *l.* 7. ℱ. *eod.* 10 *l.* 8. ℐ. *de B. P. contra tabul.* 11 Ipso jure. 12 Testamentum, in quo filius in potestate, præteritus est, ad intestati causam deducitur. *Bald.* Præsentia filiifamilias defunctum intestatum facit.

13 Adde 2. *Inst.* 17. 5. Harm. 5. 39. *Synops.* 2. 14 *Al.* rupto. Ulp. 23. §. 1. *Inst. quib. mod. test. infirm.* 15 Irritum testamentum *Procitum* dicitur Festo. 16 Varia sunt testamentorum πάθη· est enim aliud *injustum*, ac non jure factum, nullum: *non jure factum*, quod non rite ac solenniter: *nullum*, in quo filius præteritus est: *ruptum*, mutatione, & agnatione sui heredis: *irritum*, non adquisita hereditate, capitis minutione testatoris, tempore decennii. vide Cujac. *hic.* 17 *Synops. eod. c.* 1. 18 Testamenti hæc quatuor vitia: non jure factum, nullius momenti, ruptum, irritum. 19 Ut si pauciores septem testib. Theoph. *Inst. eod. in princ.* 20 *l.* 4. *in fin. infr. de adimend.* 21 *l.* 3. §. 3. ℐ. *eod. l.* 1. *C. de ord. judicior.* 22 *l.* 14. *C. de fideicom. l.* 12. §. 5. ℐ. *de bon. libert.* 23 *Synops. eod. c.* 2. 24 *l.* 21. §. 1. ℱ. *qui testam.* 25 *l.* 21. §. *pen. C. de testam.* 26 *Inst. de exheredat. lib. Synops. eod. c.* 3. 27 Cujuscumque sexus. Ulpian. 22. §. 18. 28 Natorum, qui jam nati sunt. 29 2. *Gaius* ℱ. adde Festum *in Posthum.* Passim autem in Pandectis Florentinis, vox *posthumus*, sine *h* aspiratione scribitur: quæ res effecit ut doctissimo Cujacio vox *posthumus* videatur non a *post*, & *humus* deducenda: sed eam particulam, *umus*, intendi & inflecti, sicuti a *citra*, citumus; extra, extumus dicitur: & a Græcis verti πρόσχατον non πρόσθυμον. 3. *observ.* 4. in eo tamen reprehenditur a Roberto 3. *animad.* 1. & 2. defenditur ab Anton. Mercat. 2. *Notat.* 2. 30 Vid. Dd. ad *rubr. de liber. & posthum.* Alciatum *ad l. nomen filiarum. in princ. de verb. sign. & lib.* 8. *parerg. cap.* 13. Decium *ad l. posthumo. C. de bon. possess. contr. tab.* Forcatulum *Necyomant. jur. dial.* 8. *n.* 2. Nonium *ad §. posthumorum. num.* 11. *Instit. de exhered. lib.* Mod. 31 Posthumi per prolepsim hi dicuntur, qui in vita testatoris nascuntur, post ejus testamentum. Ita dos dicitur quæ dos non est, *l.* 39. ℱ. *de jure dotium.* vendere pro velle vendere. *l.* 17. §. 4. ℱ. *de præscriptis.* 32 Vide *l.* 1. ℐ. *de hered. inst.* 33 Ratio diversitatis in quibus reddi non potest, jus in iis idem constituendum, dicendum est. 34 *Synops. eod. cap.* 3. 35 Posterorum, 2. *Feudor.* 95. *Al.* posthumorum. 36 *l.* 1. *in fin.* ℱ. *eod. l.* 2. *C. de B. P. contra tab.* 37 Sed & si stante. *Hal.* 38 Exheredatus non sit. *Hal.* 39 *Nominatim* dicitur fieri, quod ex ipso nomine apparet, licet non sit proprium. *Hal.* 40 §. 1. *Inst. de exhered.* 41 *l.* 3. *in fin.* ℱ. *de liber. & posthum.* 42 Quandiu prior heres institutus hereditatem adire potest, substitutus non potest vid. *l.* 3. ℐ. *de adqu. vel omitt. hered.* 43 Rupto & infirmato ex gradu hereditas obtineri non potest. 44 Atqui conditionis eventus semper expectandus est, uti agi possit. *l.* 22. ℱ. *mandati. l.* 43. §. *pen.* ℱ. *de ædilitio l.* 13. *l.* 25. ℐ. *quando dies leg.* Goth. Ad hanc *l.* 5. vid. Anton. Merend *lib.* 4. *controvers. c.* 24. Ans. 45 Vid *l.* 83. ℐ. *de reg. jur.* 46 Vide *l.* 208. ℐ. *de reg. jur.* 47 Vide *l.* 10. *in fin.* ℐ. *de bon. libertor.* & quæ scripsi ad *l.* 3. *C. de collationib.* 48 Summo jure, *l.* 9. §. 2. ℱ. *de liberis.* non novo. vid. *l.* 34. *C de inoff.* 49 Posthumus, quem alius præcedit tempore mortis testatoris, potest præteriri (veteri jure scil.) licet qui eum præcedebat pater, in rerum natura esse desinat: ideoque posthumus ita præteritus, testamentum non rumpit. *Bald.* 50 Dic ut in *d. l.* 34. 51 *l.* 6. ℐ. *de suis & legitim. junct. l* 1 §. 8. *eod.* 52 Id est, agnascendo. 53 *l.* 23. *in fin. l.* 25. ℱ. *de liber.* 54 *Synops. Basilic.* 39. *tit.* 2. *cap.* 6. 55 Superius dixit de vitio rupti, nunc tractare incipit de vitio *irriti.* 56 V. *Inst. de cap. demin.* §. 4. *Inst. quib. mod. testam.* 2. Gaium. 2. §. 6. 57 Ulpian. 23. §. 5. 58 *l.* 5. §. 1. ℱ. *de statu hom.* §. 4. *Inst. de jur. person. l.* 14. ℐ. *de pœn.* 59 Hodie prohibetur hujusmodi venditio *Nov Leonis* 59. 60 Ingenui nonnunquam seipsos vendebant, ut essent actores dominorum: præferebant conditionem actoris servilem suæ ac propriæ. vide *Salvianum.* adde Cujacium ad *l.* 1. *C ne quis liber invitus actum Reipublic. gerere cogatur. lib.* 11. Hotomannus tamen putat hunc locum intelligendum esse de eo, qui se vendidit, ut actuarius fieret publicus. 61 *Synopsis eod. cap.* 6. vid. Clarum, 3. *sent.* §. *Testament. q* 21. 62 Vide *l.* 8. §. *fin.* ℱ. *qui testam. fac.* 63 Hodie nemo pœnæ servus efficitur. *Nov.* 22. *c.* 8. 64 *Synops. d. c.* 6. 65 Dixi ad *l.* 13. *C. de testam. milit.* non tamen ex rupta fide sacramenti. *l* 11. ℱ. *de test. milit.* 66 Consilium qui dat jurisperitus, *se ita credere* respondere potest: quod perinde est ac si diceret *se affirmare.* 67 *d. c.* 6. Goth. Ad intellect hujus §. vid Wamel. *cent.* 1. *cons.* 9. *num.* 4. Bart. Bald. Alciat. *lib.* 4. *parerg. cap* 4. Menoch. *de arbitrar. jud. lib.* 2. *cent.* 3. *cas.* 284. Ans. 68 Nec enim ante deportationem confirmatam a Principe amittitur civitas a deportato. *l.* 2. §. 1. ℐ. *de pœn. l.* 6 ℐ. *de interdict. & releg.* 69 Vide quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de bonis proscript. l.* 27. ℐ. *de pœn. l.* 1 *in fin. pr.* ℐ. *quando appellandum.* & quæ scripsi ad *tit. de decurionib.* 70 Adde Cujacium 14. *obs.* 34.

valebit, nisi mortem sibi [1] conscivit. Nam eorum, qui mori magis quam damnari maluerint ob conscientiam criminis, testamenta irrita Constitutiones faciunt [2], licet in civitate decedant. Quod si quis tædio [3] vitæ, vel valetudinis adversæ impatientia, vel jactationis [4], ut quidam Philosophi [5]: in ea causa sunt, ut testamenta eorum valeant [6]. † Quam distinctionem in militis quoque testamento Divus Hadrianus dedit Epistola ad Pomponium Falconem: ut, siquidem ob conscientiam delicti militaris mori maluit, irritum sit ejus testamentum: quod si tædio vitæ, vel dolore, valere [testamentum]; aut si intestato decessit, cognatis [7]; aut si non sint, legioni [8] ista sint vindicanda. §. 8. Hi autem omnes quorum testamenta irrita damnatione fieri diximus, si provocaverint [9], capite non minuuntur: atque ideo neque testamenta, quæ antea fecerunt, irrita fient: & tunc testari poterunt: Hoc enim sæpissime est constitutum: nec videbuntur, quasi de statu suo dubitantes, non habere testamenti factionem: sunt enim certi status, nec ipsi de se interim certi [10]. §. 9. Quid tamen, si appellationem ejus Præses non recepit, sed Imperatori scribendo pœnam remoratus est? puto, hunc quoque suum statum interim retinere, nec testamentum irritum fieri: nam (ut est Oratione D. Marci expressum) tametsi provocantis, vel ejus, pro quo provocatur, appellatio non fuerit recepta, pœna tamen sustinenda est [11], quoad Princeps rescripserit ad literas Præsidis, & libellum rei cum literis missum: nisi [12] forte latro manifestus, vel seditio prærupta, factioque cruenta, vel alia justa causa, quam mox Præses literis excusavit, moram non recipiant, non pœnæ festinatione, sed præveniendi periculi causa: tunc enim punire permittitur, deinde [13] scribere. §. 10. Quid, si quis fuerit damnatus illicite, pœna non sumpta? an testamentum ejus irritum fiat, videamus: ut puta decurio [14] ad bestias, an capite minuatur, testamentumque ejus irritum fiat? Et non puto: cum sententia eum non tenuerit. Ergo, & si quis eum, qui non [15] erat jurisdictionis suæ, damnaverit: testamentum ejus non erit irritum, quemadmodum est constitutum.

§. 11. Sed ne eorum quidem testamenta rata sunt, [sed irrita fient], quorum memoria post mortem [16] damnata est, ut puta ex causa Majestatis, vel ex alia tali [causa]. §. 12. Quatenus tamen diximus, ab hostibus capti testamentum irritum fieri, adjiciendum est postliminio [17] reversi vires suas recipere jure postliminii: aut, si ibi decedant, lege Cornelia confirmari. Ergo & si quis damnatus capite, in integrum indulgentia [18] Principis sit restitutus, testamentum ejus convalescet. §. 13. Filiifamilias veterani sui juris morte patris factum [19] testamentum irritum non fieri constat: nam quantum ad testandum de castrensi peculio pro [20] patrefamilias habendus est: & ideo nec emancipatione [21] irritum fieri militis vel veterani testamentum, verum est.

Rupto primo gradu, qui valet jure speciali; secundus, qui dependet ex eo, non rumpitur. Bart.

7. ULPIANUS lib. 10. ad Sabinum.

SI miles jure [22] civili testamentum fecerit, & primo gradu heredem eum scripserit, quem jure militari [23] poterat; secundo [24], eum, quem [25] communi [26] jure potest; & post annum missionis decesserit: primus gradus irritus fiet, & a secundo incipiet testamentum.

De adoptione, 1. Et emancipatione.

8. IDEM [lib. 11. ad Sabinum].

VErum est, adoptione [27] vel adrogatione [28] filii filiæve testamentum rumpi: quoniam sui heredis adgnatione solet rumpi. §. 1. Filia cum emancipatur, vel nepos, quia una [29] mancipatione [30] exeunt de potestate testamentum non rumpunt.

De postliminio.

9. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

SI pater ab hostibus capiatur, filio manente in civitate: reverso eo, non rumpitur [31] testamentum.

10. IDEM [lib. 1. ad Vitellium].

SEd nec filius postliminio rediens rumpit patris testamentum, ut Sabinus existimavit.

De tabulis vacuis.

11. ULPIANUS [lib. 46. ad Edictum].

SI binæ [32] *tabulæ* proferantur diversis temporibus factæ, unæ prius, aliæ postea, utræque tamen septem testium signis [33] signatæ; & apertæ posteriores *vacuæ* [34] inventæ sint [id est, nihil scriptum habentes omnino]: superius testamentum non est ruptum: quia sequens nullum est.

Quibus casibus testamentum convalescit jure Prætorio. 1. De posteriore testamento, quo prius confirmatur jure fideicommissi.

12. IDEM lib. 4. Disputationum.

POsthumus præteritus [35], vivo [36] testatore natus decessit: licet juris [37] scrupulositate, nimiaque *subtilitate* [38] testamentum ruptum videatur, attamen si [39] signatum fuerit testamentum, bonorum possessionem secundum tabulas accipere heres scriptus potest [40]: remque [41] obtinebit [42], ut & Divus Hadrianus & Imperator noster rescripserunt. Idcirco [que] legatarii & fideicommissarii habebunt [43] ea, quæ sibi relicta sint, securi. † Idem & circa injustum & irritum testamentum erit dicendum, si bonorum possessio data fuerit ei, qui rem ab intestato auferre possit. §. 1. Si paganus, qui habebat jam factum testamentum, aliud fecisset, & in eo comprehendisset [44], fidei heredis committere, ut priores tabulæ valerent: omnimodo prius testamentum ruptum est: [quo] rupto, potest quæri, an vice codicillorum id valere deberet? Et cum hæc verba sint fideicommissi, & sine dubio universa, quæ illic scripta sunt, in causa fideicommissi erunt, non solum legata, & fideicommissa, sed & libertates, & heredis institutio.

De nepote succedente in locum filii.

13. GAJUS lib. 2. Institutionum.

POsthumorum [45] *loco* sunt & hi, qui in sui heredis loco succedendo, quasi adgnascendo fiunt parentibus sui heredes: ut ecce, si filium, & ex eo nepotem [46] neptemve in potestate habeam, quia filius gradu præcedit, is solus jura sui heredis habet; quamvis nepos quoque, & neptis ex eo, in eadem potestate sint: sed si filius meus me vivo morietur, aut qualibet ratione exeat de potestate mea, incipit nepos neptisve in ejus loco succedere: & eo modo jura suorum heredum quasi adgnatione nanciscuntur: ne ergo eo modo rumpat mihi testamentum, sicut ipsum filium vel heredem instituere vel exheredare nominatim debeo, ne non jure faciam testamentum, ita & nepotem, neptemve ex eo necesse est mihi vel heredem instituere, vel exheredare; ne forte, me vivo, filio mortuo, succedendo in locum ejus, nepos neptisve, quasi adgnatione rumpat testamentum: idque lege Junia Vellea provisum est.

De exheredatione alternata.

14. PAULUS [lib. singul. de adsignatione libertorum].

SI ita facta sit exheredatio, *si filius natus, natave* [47] *sit, exheres esto*, utrisque natis, non rumpitur [48] testamentum.

De nato post captivitatem patris testatoris.

15. JAVOLENUS [lib. 4. Epistolarum].

QUi uxorem prægnantem [49] habebat, in hostium potestatem pervenit: Quæro, filio nato, quo tempore testamentum in civitate factum rumpatur? & si filius ante moriatur, quam pater, an scripti heredes hereditatem habituri sint? Respondi: Non puto dubium esse, quin per legem Corneliam [50], quæ de confirmandis eorum testamentis qui in hostium potestate decessissent lata est, nato filio, continuo [51] ejus testamentum, qui in hostium potestate sit, rumpatur: Sequitur ergo, ut ex eo testamento hereditas ad neminem [52] perveniat.

De posteriore testamento.

16. POMPONIUS [lib. 2. ad Quintum Mucium].

CUm in *secundo testamento* heredem eum qui vivit instituimus, sive pure, sive sub conditione: si tamen conditio existere potuit [53], licet non extiterit, superius testamentum erit ruptum. † Multum autem interest, qualis conditio posita fuerit: nam aut [54] in præteritum concepta ponitur, aut in præsens, aut in futurum. † *In præteritum* [55] *concepta* ponitur, veluti, *Si Titius consul fuit*: quæ conditio si vera est [(id est, si Titius consul fuit)] ita est institutus heres, ut superius testamentum rumpatur: tunc enim ex hoc heres esset: si vero Titius Consul non fuit, superius testamentum non est ruptum. † Quod si *ad præsens* [56] *tempus conditio* adscripta est herede instituto, veluti, *si Titius consul est*: eundem exitum habet: ut, si sit, possit heres esse, & superius testamentum rumpatur; si non sit, nec possit heres esse, nec superius testamentum rumpatur. † *In futurum* autem *collatæ conditiones*, si *possibiles* sunt, [&] existere potuerunt [licet non exstiterint], efficiunt, ut superius testamentum rumpatur, etiam si non exstiterint: si vero *impossibiles* [57] sunt, veluti, *Titius, si digito cælum tetigerit, heres esto*, placet, perinde esse quasi conditio adscripta non [58] sit, quæ est impossibilis.

De filio præterito.

17. PAPINIANUS [lib. 5. Responsorum].

FIlio [59] præterito [60], qui fuit in patris potestate, neque libertates competunt, neque legata præstantur [61], si præteritus fratribus [62]

1 Vide quæ notavi ad *l. 2. C. qui test. fac.* 2 Primis tamen temporibus urbis Romæ, & sub Cicerone, bona C. Licinii Marii sui ipsius interfectoris, ac repetundarum rei, confiscata non fuerunt. Valer 5. c. 12. 3 Vide *l. 3. §. 4. ff. de bonis eorum qui ante sent.* 4 Vel jactatione. *Hal.* vid. quæ scripsi ad *l. 3. §. 4. ff. de bon. eor.* addit Paulus, 5. *sent.* 12. §. 1. loco jactationis vel pudore æris alieni. 5 Et alii; de quibus vide Valer. 7. c. 22. adversus eos scripsit Varro Satyram, cui titulum fecit, περὶ ἐξαγωγῆς vide Nonium c. 2. n. 375. 6 Eorum etiam corpora humantur. 7 *l. 2. ff. de veter. & milit. success.* 8 Vexillationi. *l. 2. in fin. C. de hered. decur.* 9 Vide *l. 15. ff. qui testam. l. 2. in fin. ff. de pœnis.* 10 *Al.* incerti. 11 *l. 6. ff. de appell. recip.* 12 Seditionis propulsatio moram, & longiorem causæ cognitionem non admittit: adde *l. 6. §. 1. C. de custodia. l. 16. ff. de appell. l. 2. C. quorum appell. l. 3. in fin. C. de off. Præf. Præt. Orient.* 13 Vide quæ notavi ad *l. 7. §. 2. ff. ad l. Jul. majest.* Cato apud Salustium *in Catilina*: Cætera maleficia tum persequare, ubi facta sunt: hoc nisi provideris, ne accidat, ubi evenit, frustra judicia implores. 14 *l. 9. §. 11. ff. de pœnis.* 15 Vide *l. ult. ff. de jurisdict.* 16 Potest enim quis post mortem damnari. vid. *l. ult. ff. ad leg. Jul. majest.* 17 *l. 22. in princ. & §. 1. ff. de captivis.* 18 Vide *l. ult. C. de sent. passis.* 19 *Al.* facti. 20 §. 2. §. 3. *Inst. de milit. test* 21 *l. 22. l. 23. ff. de test. milit.* Testamentum restituti factum tempore damnationis, convalescit ipso jure, neque opus est, ut a restitutione confirmetur. vid *l. ult. C. de sent. passis & restitutis.* Oddum Sfortiam, *tract. de restit. qu. 95. artic. 2.* 22 Id est, jure communi, quantum ad solennitatem testamenti. 23 Non communi. 24 Gradu scil. 25 Id est, capacem. 26 Lex præsumit, militem testari potius voluisse jure communi, quam speciali. vide quæ notavi ad *l. 5. ff. de fidejuss.* 27 §. 1. *Instit. quib. modis test. infirm.* 28 *Synops. eod. cap. 9. 2.* Gaius 3. §. 4. 29 Ulpian. 10. §. 1. *in fin.* 30 *Al.* una cum emancipatione. *Al.* una cum emancipatur. 31 Vide *l. 12. ff. qui test. facere.* 32 Potest enim quis pluribus codicibus testari. *l. 24. ff. qui test.* §. 13. *Inst. de test. ordin.* 33 *l. 22. §. 5. ff. qui testam.* 34 Vacuæ tabulæ, mentis testationem defuncti non continent: ideoque licet posteriores, prius testamentum non rumpunt. 35 Et sic ruptum testamentum. 36 Et sic rupti causa cessare cœpit. 37 Civilis: vetat enim jus civile posthumos præteriri. 38 *l. 3. §. 3. ff. eod.* Goth. Adi Alciatum *lib. 3. paradox. cap. 8.* Raphaelem Cumanum *in repetit. ad l. si filius, qui in potestate. num. 33. de lib. & posthum.* Forcatulum *in Necyomant. jur. dialog.* 10. Hieronymum Ver. *ad l. ex facto. n. 393. & 487. de vulg. & pupill. subst.* Jason. *ad l. Gallus in princ. 1. lectur. de liber. & posthum. ad l. si arrogatur. de adoption.* Fernandum Vasquium *de success. creat. §. 15. n. 40.* Mod. 39 Ulpian. 23. §. 6. 40 Idque approbari omnium communi opinione testatur Clarus, 3. *sent. §. testamentum, qu. 45.* hinc etiam sequi ait, Ob juris subtilitatem non adiri hereditatem: sed per bonorum possessionem. 41 Id est, hereditatem. vide quæ notavi ad *l. 8. ff. unde lib. §. 6. Inst. eod. & ibid.* Theophil. 42 Prætorio jure, ex bono & æquo. *l. 17. ff. eod.* 43 Imo, non habituri sunt. *l. 81. ff. de leg. 2.* 44 Dixi ad *l. pen. C. qui testamenta.* 45 *Posthumi* dicuntur, qui vel post testamentum vel post mortem testatoris nascuntur, *l. 3. §. 1. ff. eod.* & illi quidem vel sui vel alieni. *Posthumorum loco* censentur, qui in sui heredis locum succedendo testatori sui heredes fiunt, *ut hic.* 46 Vide *l. 2. C. de liberis præteritis.* 47 *Ve* particula, pro conjunctione accipitur: ut alibi particula *seu*: vide *l. 30. ff. de auro.* Cujac. *hic.* 48 Alii habent: *rumpitur*, sed negationem addit Florent. vid. Ant. Augustin. *lib. 4. emend. cap. ult.* S. L. Vid. Molinæus *ad l. 2. in princ. num. 45. de verb. oblig. & in intellect.* ubi ex professo ad hanc legem scribit. *Mod.* 49 *l. 22. §. 4. ff. de captivis.* 50 De qua vide *l. 28. ff. de vulgari.* 51 *Continuo.* hic est confestim: alibi, pro duabus horis, ut in interdicto de vi; alibi, pro triduo. *l. ult. C. de errore Advoc. l. ult. C. de judiciis.* vide Cujac. *cap. 1. de præscript.* 52 *l. 1. C. de posthum.* 53 *l. 91. ff. de cond. & demonstr. §. 2. Inst. quib. mod. test. infirm.* 54 V. *l. 37. ff. de reb. cred.* 55 *l. 3. §. 13. ff. de bon. libert.* 56 Vide *l. 37. in pr. ff. de reb. cred.* 57 Vide *l. 3. ff. de condition. & demonstrat.* 58 Et pure scriptus sit. 59 Quid, si filia præterita sit a matre? idem fuerit dicendum: atque ita judicatum refert Gund. Papa *quæst. 596.* 60 Atque ita injusto testamento reddito. 61 Non idem erit, si filius injuste exheredatus: tunc enim legata debentur, institutio vero heredis non valet. *Novel. 115. cap. 3. in fin.* 62 Hinc recte concludas, aliud existimasse Papinianum in extraneis institutis: ut non ita generaliter sit accipienda hæc sententia, qua dicimus, filio præterito patris judicia comprobante, ex æquo & bono defendi testamentum: de quo vide plura apud Ant. Fabrum, *1. conjectur. 19.*

partem hereditatis avocavit: Quod ſi bonis ſe patris abſtinuit, licet ſubtilitas [2] juris refragari videtur, attamen voluntas teſtatoris ex bono & æquo [3] tuebitur [4].

De herede arrogato a teſtatore.

18. SCÆVOLA [lib. 5. Quæſtionum].

SI qui heres inſtitutus eſt, a teſtatore adrogetur [5], poteſt dici ſatis ei factum: quia & antequam adoptetur, inſtitutio ut in extraneo locum habebit.

De poſthumo partim exheredato partim præterito.

19. IDEM lib. 6. Quæſtionum.

SI ego [6] & Titius inſtituti ſimus, & a nobis poſthumus exheredatus ſit, a [7] ſubſtitutis noſtris non ſit exheredatus: Titio defuncto, ne [8] ego quidem adire potero: jam enim propter inſtituti perſonam, a quo poſthumus exheredatus eſt, in [9] cujus locum ſubſtitutus vocatur, a quo poſthumus exheredatus non eſt, ruptum eſt [10] teſtamentum.

§. 1. Sed ſi ego & Titius invicem ſubſtituti ſimus, quamvis in partem ſubſtitutionis exheredatus non ſit: mortuo, vel repudiante Titio, me poſſe adire puto, & ex aſſe heredem eſſe. §. 2. In prima tamen ſpecie, etſi vivat Titius, neque ego ſine illo, neque ipſe ſine me adire poterit: quia incertum eſt, an adhuc altero omittente rumpatur teſtamentum: itaque ſimul adire poſſumus.

De teſtamento inciſo a teſtatore mente capto.

20. IDEM [lib. 13. Digeſtorum].

LUcius Titius, integra mente & valetudine, teſtamentum fecit, uti oportet: poſtea cum in valetudinem adverſam incidiſſet, mente captus tabulas eaſdem incidit [11]: Quæro, an heredes his tabulis inſtituti adire poſſint hereditatem? Reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, non ideo minus adiri poſſe [12].

TIT. IV.

DE [13] HIS, QUÆ IN TESTAMENTO DELENTUR [14], INDUCUNTUR [15], VEL INSCRIBUNTUR [16].

Si inconſulto deleta vel adempta legi poſſunt, 2 Vel non. 3. Et ſi petantur, an obſtet exceptio. 4. De hereditate adempta. 5. De codicillis deletis.

1. ULPIANUS [lib. 15. ad Sabinum].

QUæ [17] in teſtamento legi poſſunt, ea inconſulto [18] deleta & inducta [19] nihilo minus valent: conſulto, non valent. Id vero, quod non juſſu domini ſcriptum, inductum, deletumve eſt, pro nihilo eſt: *Legi* autem ſic accipiendum [20], non intelligi, ſed oculis [21] perſpici, quæ ſunt ſcripta. Cæterum, ſi extrinſecus intelliguntur, non videbuntur legi poſſe: ſufficit autem, ſi legibilia ſint *Inconſulto deleta* [22], ſive ab ipſo, ſive ab alio, ſed nolentibus. *Inducta* accipiendum eſt, & ſi perducta ſint [23]. §. 1. Quod igitur incaute factum eſt, pro [24] non facto eſt, ſi legi potuit. Et ideo & ſi noviſſime (ut ſolet) teſtamento fuerit adſcriptum, *lituras, inductiones, ſuperinductiones ipſe feci:* non [25] videbitur referri ad ea, quæ inconſulto contigerunt. Proinde & ſi inconſulto ſuperſcripſit induxiſſe ſe, manebunt: &, ſi ademit, non erunt adempta. §. 2. Sed ſi legi non poſſunt, quæ inconſulto deleta ſunt, dicendum eſt, non deberi; ſed hoc ita demum, ſi ante conſummationem teſtamenti factum eſt.

§. 3. Sed conſulto quidem deleta [26] exceptione petentes repelluntur: inconſulto vero, non repelluntur, ſive legi poſſunt, ſive non poſſunt: quoniam ſi totum teſtamentum non exſtet, conſtat valere omnia, quæ in eo ſcripta ſunt. Et ſi quidem illud concidit teſtator, denegabuntur actiones: ſi vero alius invito [27] teſtatore, non denegabuntur. §. 4. Et hereditatis portio adempta, vel tota hereditas, ſi forte ſit ſubſtitutus, jure facta videbitur: non quaſi adempta (quoniam hereditas ſemel data, adimi facile non poteſt [28]) ſed quaſi nec data. §. 5. Si quis codicillos in teſtamento confirmavit, & codicillis aliquid adſcripſit, mox delevit, ita ut appareat: an debeatur? Et Pomponius ſcribit, codicillos deletos non valere.

De cancellatione propter unum heredem facta.

2. IDEM lib. 4. Diſputationum.

CAncellaverat quis teſtamentum [vel induxerat], etſi [29] propter unum heredem facere dixerat, id poſtea teſtamentum ſignatum eſt: Quærebatur de viribus teſtamenti, deque portione ejus, propter quem ſe cancellaſſe dixerat? dicebam, ſi quidem unius ex heredibus nomen induxerit, ſine dubio cæteram [30] partem teſtamenti valere, & ipſi ſoli denegari actiones: ſed legata ab eo nominatim relicta debebuntur, ſi voluntas ea fuit teſtantis, ut tantum heredis inſtitutio improbetur. Sed ſi inſtituti nomen induxit, & ſubſtituti reliquit, inſtitutus [31] emolumentum hereditatis non habebit. Sed ſi omnia nomina induxerit (ut proponitur) adſcripſerit autem, idcirco ſe id feciſſe, quia unum heredem offenſum habuit, multum intereſſe arbitror, utrum illum tantum fraudare voluit hereditate, an vero, cauſa illius, totum teſtamentum infirmare, ut licet unus inductionis cauſam præbuerit, verum omnibus offuerit: & ſi quidem ſoli ei ademptam voluit portionem, cæteris [32] nihil nocebit inductio, non magis, quam ſi volens unum heredem inducere, invitus & alium induxerit: quod ſi putaverit totum teſtamentum delendum ob unius malum meritum, omnibus denegantur actiones. Sed an legatariis denegari actio debeat, quæſtio eſt? in ambiguo tamen interpretandum erit, & legata [33] deberi, & coheredum inſtitutionem non eſſe infirmandam.

Si teſtator nomen heredis & ſervi manumiſſi induxerit.

3. MARCELLUS lib. 29. Digeſtorum.

PRoxime in cognitione Principis, cum quidam heredum nomina induxiſſet, & bona ejus ut caduca a fiſco vindicarentur [34], diu de legatis dubitatum eſt, & maxime de his [legatis], quæ adſcripta erant his, quorum inſtitutio fuerat inducta: Plerique etiam legatarios excludendos exiſtimabant: quod ſane ſequendum ajebam, ſi omnem ſcripturam teſtamenti cancellaſſet: nonnullos opinari, id jure ipſo perimi, quod inductum ſit, cætera omnia valitura. quid ergo? non & illud interdum credi poteſt, eum, qui heredum nomina induxerat, ſatis ſe conſecuturum putaſſe, ut inteſtati exitum faceret? ſed in re dubia benigniorem [35] interpretationem ſequi non minus juſtius eſt, quam tutius eſt. Sententia [36] Imperatoris Antonini Auguſti, Pudente & Pollione Conſulibus: *Cum Valerius Nepos, mutata voluntate,* [&] *inciderit teſtamentum ſuum, & heredum nomina induxerit: hereditas ejus, ſecundum Divi patris mei Conſtitutionem, ad eos, qui ſcripti fuerint, pertinere non* [37] *videtur* [38]. Et Advocatis [39] fiſci dixit: *Vos habetis judices veſtros* [40]. Vivius Zeno dixit: *Rogo* [41], *domine Imperator, audias me patienter: de legatis quid ſtatues?* Antoninus Cæſar dixit: *videtur tibi voluiſſe teſtamentum valere* [42], *qui nomina heredum induxit?* Cornelius Priſcianus Advocatus Leonis: *Nomina heredum tantum* [43] *induxit.* Calpurnius Longinus Advocatus fiſci dixit: *Non poteſt ullum teſtamentum valere, quod heredem non habet* [44]: Priſcianus dixit: *Manumiſit quoſdam, & legata dedit* [45]. Antoninus Cæſar remotis omnibus cum deliberaſſet, & admitti rurſus eoſdem juſſiſſet [46], dixit: *Cauſa præſens admittere videtur humaniorem* [47] *interpretationem: ut ea duntaxat exiſtimemus Nepotem irrita eſſe voluiſſe, quæ induxit.* Nomen ſervi, quem liberum eſſe juſſerat, induxit: Antoninus reſcripſit, liberum eum nihilominus fore: quod videlicet favore conſtituit libertatis.

De unis deletis tabulis.

4. PAPINIANUS [lib. 6. Reſponſorum].

PLuribus [48] tabulis eodem exemplo ſcriptis, unius teſtamenti voluntatem eodem tempore dominus ſolenniter complevit: ſi quaſdam tabulas in publico depoſitas abſtulit, atque delevit [49], quæ jure geſta ſunt, præſertim cum ex [50] cæteris tabulis, quas non abſtulit, res geſta declaretur, non conſtituentur irrita. Paulus notat: Sed ſi, ut inteſtatus moreretur, incidit tabulas: ſed [51] hoc adprobaverint hi, qui ab inteſtato venire deſiderant, ſcriptis avocabitur hereditas.

TIT. V.

DE HEREDIBUS INSTITUENDIS [52].

De initio teſtamenti. 1. Quis dicatur inſtitutus. 2. De muto & ſurdo. 3. Quot verbis teſtamentum nuncupativum fieri poſſit. 4. De inſtitutione ex fundo. 5. De oratione imperfecta, de verbo uno.

1. ULPIANUS [lib. 1. ad Sabinum].

QUi teſtatur, ab heredis inſtitutione plerunque [53] debet [54] initium [55] facere [56] teſtamenti: licet etiam ab exheredatione, quam nominatim facit: Nam D. Trajanus reſcripſit, poſſe nominatim etiam ante [57] heredis inſtitutionem filium exheredare.

§. 1. Inſtitutum autem heredem eum quoque dicimus, qui ſcriptus non eſt, ſed ſolummodo nuncupatus [58]. §. 2. Mutus & ſurdus recte heres inſtitui poteſt [59]. §. 3. Qui neque legaturus quid

1 Vide quæ ſcripſi ad *l. ult. C. de bon. poſſ. contra tabul.* Inutilia ſtricto jure, ex æquo facile convaleſcunt. adde *l. 12. ff. eod. l. 33. ff. de donat. inter virum.* 2 Ad quam refer *l. 2. ff. unde liberi.* 3 *l. 2. ff. de except. rei jud.* 4 Paſſive hoc verbum accipitur, ut *l. 7. ff. de curat. furioſ. l. 30. ff. de liberali cauſa. l. 5. §. penult. ff. de legat. præſtand. l. 3. C. de ſervit. l. 10. C. ad SC. Velleianum.* 5 Vel adoptetur. *l. 23. in fin. ff. de liberis.* 6 Adde *l. 14. ff. de liberis.* 7 Exheredari non tantum ab inſtitutis, ſed etiam a ſubſtitutis poſthumus debet, ne alias ab inſtitutis exheredatus, nec ab eis ſubſtitutus rumpat teſtamentum. 8 Teſtatus & inteſtatus pro parte mori quis non poteſt. v. Tiraquell. 13. *privilegio piæ cauſæ.* 9 Subſtitutus in locum inſtituti vocatur. 10 Imo non eſt. vide *l. 14. ff. de liberis.* 11 Et ita inconſulto. *l. 1. ff. tit prox. l. 1. in fin. ff. de B. P. ſecund. tab.* 12 Quia teſtamentum factum tempore ſanæ mentis, conſtante furore non poteſt revocari.

13 35. *Synopſ.* 7. Cancellata, χαραχθέντα, & περιχαραχθέντα· Inducta, περιχλεισθέντα, & περισφραγισθέντα, deleta, ἀπαλειφθέντα. 14 *Irritum* fit etiam teſtamentum, ſi deleatur, aut incidatur, Cujac. *hic.* idque permiſſum eſt *l. 17. ff. de adimend. vel transf. legat.* 15 Suet. *in Julio c. 17.* 16 Hæc tria verba Suetonius *in Nerone* colligavit: Ita, inquit, multa & deleta, & inducta, & ſuperſcripta inerant. Inſcriptum hic pro ſuperſcripto accipitur. 17 Hæc verba ſunt Sabini. *Cujac.* 18 *l. 12. C. de teſtam.* 19 Conſulto inducta adimuntur. *l. 16. infr. de adimend.* 20 Hæc verba ſunt Ulpiani. *Cujac.* 21 Legi id poſſe dicitur, quod oculis perſpici poteſt. 22 Oblita maculis & lituris. 23 Hinc perductum nomen, *l. 8. §. 3. ff. de B. P. ſecund. tab.* id eſt, cancellatum. *l. 22. C. de ſolut.* 24 Incaute factum, pro non facto habetur. 25 Verba generalia non referuntur ad ea, de quibus non eſt cogitatum. *Bald.* 26 Teſtamento ſcilicet. 27 *in pr. ff. eod. l. 12. in fin. C. de teſtam.* 28 Poteſt tamen *l. 26. l. 17. ff. de adim.* 29 Cancellatio teſtamenti ex ratione cancellationi inſerta reſtringenda eſt. 30 Id eſt, alteram, ſeu reliquas, vel cæteras partes teſtamenti. 31 Subſtitutus. *Cujac.* 32 Si teſtator omnium, id eſt, & inſtitutorum & ſubſtitutorum nomina induxit, & dubitetur, cujus eorum cauſa id fecerit, in dubio id præſumitur feciſſe ejus cauſa, qui male ſit meritus, ut cæteris non noceatur. 33 Nemo enim præſumitur velle officere his, qui male non ſunt meriti. 34 Forte ex cauſa. *l. 4. C. de his, quib. ut indign.* 35 Vide *l. 10. in fin. ff. de reb. dub.* 36 Formulam veterem apud Principem agendi obſerva: adde & aliam ex *l. 1. C. de appellationibus.* vide Cujac. 18. *obſerv.* 32. adde *l. penult. ſupr. de auctor. tut. l. penult. ff. ad l. Jul. de vi privata.* 37 Nihil enim intereſt, quis nomen heredis inducat, an ei adimat. *l. 16. infr. de adimendis.* vide Cujac. 3. *obſ.* 26.

38 Hac formula utebantur quoque Judices, quoties dicebant, *ſibi non videri:* de qua dixi ad *l. 20. ſupr. de probat. l. 1. §. 5. infr. ad SC. Turpill.* ſic Magiſtratus, teſte Feſto, cum de conſilii ſententia capitis quem condemnaturus erat, *patraviſſe videri* pronunciabat. Ita quæ jurati judices cognoverant, non ea eſſe facta, ſed *videri* pronunciabant. Cicer 4. *Academic.* Verrina 4. 6. *in Piſonem* 1. *de finibus.* Livius 25. Lactant. 4. *Inſtit.* eadem forma decreta collegii Tribunorum & Pontificum concipi mos erat. Cicero 4. *Verr. Pro domo ſua.* 4. *ad Attic.* 39 De Advocatis fiſci dixi *l. ult. ſupr. de poſtulando.* 40 Præfectos ærarii. *l. 12. infr. de his, quæ ut indign. l. 2. §. 4. infr. ne quid in loco publico.* dixi ad *l. 42. infr. de jure fiſc* quaſi diceret, non eſt de ea re Princeps ipſe vel Imperator ſollicitandus. 41 Et hanc quoque formulam elegantem obſerva. 42 Utile legatariis eſſe. 43 Quaſi diceret, Non igitur inductio heredum nocebit legatariis 44 *l. 1. in fin. infr. de vulg. l. ult. infr. de jure codicill. §. 34. Inſt de legat.* 45 Hic ſtricto juri opponuntur cauſæ favorabiles. 46 Nota formam ſententiæ ferendæ in Principis auditorio, Princeps litigantes removeri jubet, deliberat, admitti eoſdem jubet, ſententiam pronunciat. 47 Hinc poſſis colligere, humaniorem ſententiam exiſtimari, quæ actum quoquo modo ſuſtinet ac ſuſtentat, quæ pœnam unius ad alium non extendit, quæ libertati favet, quæ contra fiſcum reſpondet: atque ita, Cancellatio inſtituti heredis & libertati non nocet. adde Alciat. 3 *præſumpt. ult.* 48 Vide *l. 24. ſupr. qui teſtam. fac.* 49 V. quæ ſcripſi ad *l. 30. C de teſtam.* 50 Hoc interpretes extendunt utiliter ad notarium. Si de eodem, inquiunt, facto ſunt plura inſtrumenta, unius cancellatio, alterius integri vires non tollit, niſi de mente conſtiterit. *Bart. Bald.* 51 *Al.* Et.

52 *Lib. 6. C. 24. 2. Inſt. 14.* Ulp. 21. 22. Hujus tituli ſumma hæc eſt: Teſtamentum non valere ſine inſtitutione heredis. *§. 1. infr. eod* Quid ſi teſtamentum ad piam cauſam pertineat? aliud putant. vide Tiraqu. *privilegio 9. piæ cauſæ.* 53 Ait Sabinus *plerumque.* Nam & antiquo jure (ex quo hæc Sabini regula eſt) potuit etiam ante heredis inſtitutionem tutor & fideicommiſſum dari. Ulp. *fragm. tit.* 25 §. 8. Certe poſtea hæc regula paulatim abolita ſunt. Primum enim exheredationes ante heredis inſtitutionem fieri poſſe D. Trajanus reſcripſit *h. l.* & Juſtinianus tandem de legatis & libertatibus idem conſtituit. *l. ambiguitates. 24. C. de teſtam. & §. ante heredis. Inſt. de legatis.* 54 Id eſt, tenetur: alit. etiam poteſt *ut ff.* 55 *l. 2. §. 4 ff. de vulgari.* 56 Nec enim ſemper, qui teſtatur, ab inſtitutione initium facit, ſed ab exheredatione. 57 Facit *l. 3. §. 3. ff. de liberis. l. 3. §. 2. ff. de injuſto.* 58 Eſt enim aliud teſtamentum ſcriptum, aliud quo viva voce heredem nuncupavimus, vide *l. 29. C. de teſtamentis.* 59 *l. 16. ff. qui teſtam. §. 4. Inſt. de hered. qualit.* non poterat tamen olim eſſe emptor familiæ. Ulp. 20. §. 7.

eſt,

est, neque quemquam exheredaturus, quinque [1] verbis potest facere testamentum, ut dicat, *Lucius Titius mihi heres esto.* † Hæc autem *scriptura* [2] pertinet ad eum, qui non per scripturam testatur: qui poterit etiam tribus [3] verbis testari, ut [dicat], *Lucius heres esto*: nam & *mihi*, & *Titius*, abundat. §. 4. Si ex [1] fundo fuisset aliquis solus institutus, valet institutio [5], detracta fundi mentione.

§. 5. Si autem sic scribat [6], *Lucius heres* licet non adjecerit [7] *esto*, credimus plus nuncupatum, minus scriptum: & si ita, *Lucius esto*, tantundem dicimus: ergo & si ita, *Lucius* solummodo. Marcellus non insubtiliter, non putat hodie hoc procedere. Divus autem Pius, cum quidam portiones inter heredes distribuisset ita, *ille ex parte tota*, *ille ex tota*, nec adjecisset, *heres esto*, rescripsit, valere institutionem: quod & Julianus scripsit. §. 6. Item Divus Pius rescripsit, *illa uxor mea esto*, institutionem valere, licet deesset *heres*. §. 7. Idem Julianus, *illum heredem esse*, non putavit valere: quoniam deest aliquid: sed & ipsa valebit, subaudito *jubeo* [8].

De institutione ex partibus, quas adscripsero: vel, quas adscripsi: vel ex quibus me heredem scripsit: 1. Vel ex quibus testamento matris scriptus est.

2. IDEM [lib. 2. ad Sabinum].

CIrca eos, qui ita heredes instituti sint, *ex* [9] *partibus quas adscripsero* [10], non putat Marcellus eos heredes, nullis adscriptis partibus: quemadmodum si ita essent heredes instituti, *si eis partes adscripsero*: sed magis est, ut sic utraque institutio accipiatur, si voluntas defuncti non refragatur, ex quibus partibus adscripsero; si minus, ex æquis, quasi duplici [11] facta institutione. quam sententiam Celsus lib. XVI. Digestorum probat: aliter atque [probat] in illa institutione, *ex qua parte me* [12] *Titius heredem scripsit*, *Seius heres esto*: tunc enim, si non est a Titio scriptus, nec Seius ab eo: nec immerito: hic enim creditur inesse conditio. sed Marcellus hæc similia putat. §. 1. Potest autem interesse, utrum ita quis scribat, *ex his partibus*, *quas adscripsi* [13], an, *adscripsero*: ut superiori modo dicas, nullis adscriptis partibus, nullam esse institutionem: quomodo in illo Marcellus, *ex his partibus*, *ex quibus testamento matris scripti fuissent*, *heredes sunto*, si intestata mater decesserit, hos non esse institutos.

De servo alieno. 1. De servo testatoris. 2. De conditione, si Titius heres erit. *3. De statulibero. 4. De dilatione aperturæ tabularum*, *si impuberi substitutus*, *se arrogandum dederit.*

3. IDEM [lib. 3. ad Sabinum].

SErvus [14] alienus vel totus, vel pro parte, sine libertate heres institui potest. §. 1. Si servum meum pure heredem scripsero, sub conditione [15] liberum: differtur institutio in id tempus, quo libertas data est. §. 2. Si quis ita scripserit, *si Titius heres erit*, *Seius heres esto*, [*Titius heres esto*]: quasi quævis conditio, exspectatur [16] Titii aditio, ut Seius heres fiat: & sane, & Juliano & Tertylliano hoc videtur. §. 3. Qui fideicommissam libertatem sub conditione accepit, potest ab herede pure cum libertate heres institui: & non expectata conditione, libertatem & hereditatem consequitur: & erit interim [17] necessarius, existente conditione voluntarius heres efficietur; ut non desinat heres esse, sed ut jus in eo mutetur successionis. §. 4. Aperturæ [18] tabularum dilatio necessarii heredis jus non mutat: ut solemus in substituto impuberis dicere: nam est relatum, si se adrogandum dederit substitutus impuberi defuncti filius, necessarium eum fore [19].

De institutione sui heredis sub conditione.

4. IDEM [lib. 4. ad Sabinum].

SUus quoque [20] heres, sub [21] conditione heres potest institui [22]. Sed excipiendus est filius: quia non sub omni conditione institui potest: Et quidem sub ea conditione, quæ est in potestate ipsius [23], potest [24]: de hoc enim inter omnes constat: sed utrum ita demum institutio effectum habeat, si paruerit conditioni, an & si non paruerit, & decessit? Julianus putat, filium sub ejusmodi conditione institutum, [etiam] si conditioni non paruerit, summotum esse: & ideo si coheredem habeat ita institutus, non debere eum exspectare, donec conditioni pareat filius: cum etsi patrem intestatum faceret non parendo conditioni, proculdubio exspectare deberet quæ sententia probabilis mihi videtur: ut sub ea conditione institutus, quæ in arbitrio ejus sit, patrem intestatum non faciat. §. 1. Puto recte generaliter difiniri, utrum in potestate fuerit conditio, an non fuerit, facti [25] potestas est: potest enim & hæc, *si Alexandriam pervenerit*, non esse in arbitrio per hyemis conditionem; potest & esse, si ei, qui a primo milliario Alexandriæ agit, fuit imposita: potest & hæc, *Si decem Titio dederit*, esse in difficili, si Titius peregrinetur longinquo itinere: propter quæ ad generalem definitionem recurrendum est.

§. 2. Sed & si, filio sub conditione, quæ [26] in ejus potestate est, herede instituto, nepos sit substitutus, sive extraneus, puto vivo filio non extaturum heredem substitutum [27], post mortem vero extaturum: nec necessariam [a] substituto filii exheredationem: cum etsi fuerit facta, frustra est: post [28] mortem enim filii facta est, quam inutilem esse alias ostendimus: opinamur igitur, filium, si sit institutus sub ea conditione, & sit in ejus potestate, non indigere exheredatione a sequentibus gradibus: alioquin & [a] coherede indigebit.

5. Apud JULIANUM lib. 29. Digestorum Marcellus notat.

SI ejusmodi sit conditio, sub qua filius heres institutus sit, ut ultimo [29] vitæ ejus tempore certum sit eam existere non posse, & pendente ea decedat: intestato patri heres erit: velut *Si Alexandriam pervenerit*, *heres esto.* Quod si etiam novissimo [30] tempore impleri potest, veluti, *Si decem Titio dederit*, *heres esto*: contra puto.

De die conditioni adjecto. 1. De posthumo Velleano. 2. De medio tempore. 3. De servo communi instituto pendente conditione, quando efficiatur heres necessarius. 4. Libertas testamento data an possit codicillis adimi.

6. ULPIANUS [lib. 4. ad Sabinum].

SEd si conditioni dies esset [31] adjectus [32], ut puta, *Si Capitolium* [33] *intra dies triginta ascenderit*, tantundem potest dici: ut, si non paruerit conditioni, substitutus possit admitti, filio repulso: [idque] consequens est sententiæ Juliani, & nostræ. §. 1. Nepotes autem & deinceps cæteri, qui ex lege Vellea instituti non rumpunt testamenta, sub omni [34] conditione institui possunt, etsi redigantur ad filii conditionem. §. 2. Solemus dicere, *media* [35] *tempora non nocere*: ut puta civis Romanus, heres scriptus, vivo testatore factus peregrinus [36], mox [37] civitatem [38] Romanam pervenit, *media tempora non nocent.* † Servus alienus sub conditione heres scriptus, traditus est servus [39] hereditario, mox usucaptus ab extraneo: non est vitiata institutio. §. 3. Si servum communem cum libertate dominus heredem, scripserit & eum redemerit [40]: necessarius efficietur. Sed si substitutus sit impuberi, & partem redemerit impubes, necessarius non efficietur, (ut) Julianus scribit. §. 4. Sed si sit cum libertate institutus, an ei libertatis datio codicillis adimi possit, apud Julianum quæritur? Et putat, in eum casum, quo necessarius fieret, ademtionem [41] non valere, ne a semetipso ei adimatur libertas: servus enim heres institutus, a semetipso libertatem accipit: quæ sententia habet rationem: nam sicuti legari sibi non potest, ita nec a se adimi.

De servo communi instituto pendente conditione libertatis.

7. JULIANUS lib. 30. Digestorum.

SI servus communis [42] sub conditione heres institutus, vivo testatore libertatem consecutus sit: etiam pendente conditione testamentariæ libertatis, adire hereditatem potest. §. 1. Item sive testator eum alienaverit [43], sive heres post mortem testatoris, jussu domini, hereditatem adibit [44].

Si hereditatis delatæ a duobus dominis dies simul cedit, servus utrique necessarius erit. Bart.

8. IDEM [lib. 2. ad Urseium Ferocem].

DUo socii quendam servum communem, testamento facto, heredem & liberum esse jusserant: ruina simul [45] oppressi perierant: Plerique responderunt, hoc casu duobus orcinum [46] heredem existere: & id est verius. §. 1. Sed & si sub eadem conditione servum communem uterque socius liberum heredemque esse jussisset, eaque extitisset, idem juris erit.

De errore in herede, 1. Vel in corpore, 2. Vel in parte, 5. Vel in conditione, 7. Vel in adjectione coheredis. 8. De demonstratione heredis. 12. De jure heredis, & divisione hereditatis. 13. De heredibus institutis ex partibus unius fundi. 14. De institutione liber esto, & postea heres. *15. Si substituto major pars data sit, quam instituto. 16. Si servus proprius institutus in eadem causa non manserit.*

9. ULPIANUS [lib. 5. ad Sabinum].

QUotiens volens [47] alium heredem scribere, alium [48] scripserit, in corpore [49] hominis errans (veluti *Frater meus, patronus meus*): placet neque [50] eum heredem esse, qui scriptus est, quoniam voluntate deficitur; neque eum, quem voluit, quoniam scriptus non est.

§. 1. Et si in re quis erravit (utputa, dum vult lancem relinquere, vestem leget), neutrum debebit. Hoc, sive ipse scripsit, sive scribendum dictaverit [51]. §. 2. Sed si non in corpore erravit, sed in parte (puta [si], cum dictasset ex semisse aliquem scribi, ex quadrante sit scriptus), Celsus [lib. XII. Quæstionum] Digestorum undecimo, posse defendi [52] ait [53], ex semisse heredem fore, quasi plus nuncupatum sit, minus scriptum: quæ sententia rescriptis adjuvatur generalibus. † Idemque est, & si ipse testator minus scribat, cum plus vellet adscribere. §. 3. Sed si majorem adscripserit testamentarius [54], vel (quod difficilius est probatione) ipse testator (ut pro quadrante semissem), Proculus putat ex quadrante fore heredem: quoniam inest [55] quadrans in semisse: quam sententiam & Celsus probat. §. 4. Sed & si quis pro centum ducenta per notam [56]

---

1 Vel tribus. vide *infr. eod.* 2 Id est, adnotatio, Sententia Sabini: sic alibi dicitur scriptura Mucii, *l. 7. ff. de annuis.* Juliani, *l.* 18. §. 5. *ff. de damno* postquam poeta sensit scripturam suam, Terent. *in Adelph.* Cujac. *hic.* 3 Tribus verbis testari possumus. 4 Sabini hæc sententia est: ut apparet ex *l. 9. §. 13. l. 10. ff. eod.* 5 V. Jason. *cons.* 8. *lib.* 3. & quid dicendum in substituto, idem *cons.* 72. *eod. lib.* 3 Cravet. *de antiquit. tempor.* 4. *part. num.* 129. Bellonus *lib. supput. cap.* 18. Mod. 6 V. Zuccard. *in repetit. ad l. fin. Cod. de edicto D. Adriani tollend. num.* 194 Mod. 7 *l. 7. in fin. C. de testamentis.* 8 Vel volo. *l. 4. §. 6. C. de recept. arbitris. l. 10. C. de fideicommiss.* 9 *l. 36. ff. eod.* 10 Pugnare videtur cum hac lege *l. Clemens.* 81 §. *ult. ff. eod.* nec pugnat tamen sunt enim diversæ in his legibus species, non contrariæ. nam in nostra hac testator ad seipsum institutionem retulit: in illa vero *l. Clemens.* ad factum alienum, quod pro conditione habetur. *Mod.* 11 Conditionali, & pura. Cujac. *hic.* 12 Adde *l. 29. ff. eod.* 13 Nota differentiam inter institutionem de præterito, & futuro. 14 *l. 31. infr. eod.* 15 *l. 38. §. 2. infr. eod.* 16 Nec Sejus erit, ante Titii aditionem. 17 *l. 71. §. 1. ff. de adquir. vel omitt. hered.* 18 Jus necessarii heredis dilatio extrinsecus adveniens (ut est dilatio aperturæ tabularum) non mutat vide plura apud Langebeck. *c. 27. Annotat.* 19 Imo necessarius non erit. *l. 20. supr. de liberis.* 20 Id est, non tantum necessarius & voluntarius. 21 *l. 6. §. 1. ff. eod. l. 29. supr. de liberis. l. ult. ff. de condit. instit. l. 83. ff. de cond. & demonst. l. 20. §. 4. in fin. infr. de bon. libert. l. 4. C. de inst. & substit.* 22 Etiam in legitima, dummodo conditio sit potestativa. *Alc. Cujac.* 23 Ut te instituo, si testamentum feceris. 24 Cum enim possit eam conditionem implere, quasi pure institutus censetur: ideoque si conditionem non impleverit, paternam hereditatem repudiasse videtur. nec hujusmodi conditio potestativa ab institutione filii rejicietur, nisi contra bonos mores fuerit. v. Jul. Clar. *3. sent. §. testamentum. q.* 39. vide *l. 15. ff. de condit. inst.* 25 Facti potius esse, *Hal.* facti atque ideo in potestate judicis. *Cujac.* 26 Conditio potestativa institutionis, nisi moriente ipso herede non desinit, *ut hic.* nisi dies objecta fuerit. *l. 5. ff. eod. & l. Titius.* 41. §. *intra.* 12. *ff. de fideic. libert.* 27 Cur ita? vide *l. 3. ff. de adqu. vel omitt. hered.* 28 *l. 29. §. 10. supr. de liberis.* 29 *l. ult. ff. de cond. inst.*

30 Id est, ultimo. Conditio, quæ non potest semper impleri, desinens, patrem intestatum facit, nisi coheredem vel substitutum dederit: quæ autem ad extremum usque vitæ impleri potest, donec institutus vivat, non deficit. Institutus ita moriens, hereditatem ex testamento, vel intestato non transmittit, quia non moriendo heres fuit *ult. ff. de condit. inst.* 31 *Al.* dies sit. 32 Ubicunque est conditio & dies, conditio non potest impleri post diem. *Bald.* 33 De Capitolio Romano v. Panciroll. *rer. memorabil.* Ans. 34 Liberi sequentis gradus post filium possunt sub omni conditione institui. *Bartol.* adde *l. 4. supr. eod.* 35 Sunt tria tempora testamenti, mortis testatoris, medium tempus, & aditionis *l. 49. §. 1. l. 50. ff. eod. §. 4. vers. medio. Inst. de hered. qualit.* Extrema tempora magis consideranda quam media, hinc colligunt de quo vide Bald. *hic.* 36 De *peregrino* dixi ad *l. 1. C. eod.* 37 *Mox*, id est, vivo ac superstite adhuc testatore, *l. 1. §. de r. b. cred.* de hoc articulo *mox*, vide notata in *l. 7. supr. C. eod.* 38 *Al.* ad civitatem. Mutationes heredis scripti mediis temporibus contingentes non nocent. 39 *Al.* servo. 40 *l. 18. infr. de vulgari.* 41 *l. 13. §. 1. supr. de liberis.* 42 Si servus cum libertate, Cujac. *hic*, *arg. l. 90. ff. eod.* 43 *l. 9. §. 16. ff. eod.* 44 Adire poterit. *l. 38. §. 2. ff. eod.* 45 Prius & posterius quia non apparet, simul & eodem tempore rem gestam fuisse præsumitur 46 Orcinum & heredem. *Cujac.* 47 *l. 4. C. eod.* 48 Vide *l. 92. ff. de reg. jur.* 49 *Error* in corpore vel nomine appellativo institutionem vitiat. adde *l. 4. infr. de leg.* 1 50 Imo est. *l. 7. C. de testament.* 51 Puta notario. *l. 24. C. de testamentis.* 52 *Error* in quota vel quantitate, non vitiat. Error autem qui non vitiat, removetur, ut actus maneat validus. *Bald.* 53 Quid ita? v. *l. 110. ff. de verb. oblig.* 54 Id est, scriptor testamenti. 55 Majori summæ minor inest. *l. 27. §. 3 supr. de recept. qui arbitr. l. 19. supr. de peculio. l. 15. ff. de leg. 1. l. 1. §. 4. ff. de verb. oblig.* 56 Notis inusitatis testamentum scriptum non valet: usitatis, valet. adde *l. 6. in fin. ff. de bonor. possess.* Novell. 107. *c.* 1. Imo & inusitatis notis scriptum testamentum in piis causis valere, notat Tiraquell. 12. *privilegio piæ causæ. Auth. quod sine. C. de testament.* Porro de notis adde *l. 40. ff. de testam. milit. l. 15. C. de milit. testam. l. 33. supr. ex quibus causis majores.*

scri-

scripsisset, idem juris est: nam & ibi utrumque scriptum est, & quod voluit, & quod adjectum est: quæ sententia non est sine ratione.

§. 5. Tantundem Marcellus tractat, & in eo, qui conditionem destinans inserere, non addidit: nam & hunc pro non instituto putat. Sed si conditionem addidit dum nollet, detracta ea heredem futurum, nec nuncupatum videri, quod contra voluntatem scriptum est: Quam sententiam & ipse & nos probamus. §. 6. Idem tractat, & si testamentarius contra voluntatem testatoris conditionem detraxit [vel mutavit], heredem non futurum, sed pro non instituto habendum. §. 7. Sed si, cum primum heredem ex parte dimidia scribere destinasset, primum & secundum scripsit, solus primus scriptus heres videbitur, & solus heres existet, quasi ex parte dimidia institutus. §. 8. Si quis nomen heredis quidem non dixerit, sed indubitabili signo [1] eum demonstraverit, quod pene nihil a nomine distat, non tamen eo, quod contumeliæ [2] causa solet addi: valet institutio. §. 9. Heres institui, nisi ut certe [3] demonstretur, nemo potest [4]. §. 10. Si quis ita dixerit: *Uter [5] ex fratribus meis, Titio, & Mævio, Seiam uxorem duxerit, ex dodrante: uter non duxerit, ex quadrante heres esto:* [hic] recte factam institutionem esse certum est: sed quis, ex qua parte, incertum.

§. 11. Plane erit similis, si ita institutio facta fuerit: *Uter [6] ex suprascriptis fratribus meis Seiam uxorem duxerit, heres esto:* sed & hanc puto valere institutionem, quasi [7] sub conditione factam.

§. 12. Heredes, juris [8] successores sunt: &, si plures instituantur, dividi [9] inter eos a testatore jus oportet [10]: quod si non fiat [11], omnes æqualiter [12] heredes sunt. §. 13. Si duo sint heredes instituti, unus ex parte tertia fundi Corneliani, alter ex besse [13] ejusdem fundi: Celsus expeditissimam Sabini sententiam sequitur, ut, detracta [14] fundi mentione, quasi sine partibus [15] heredes scripti, hereditate potirentur [16], si modo voluntas patrisfamilias manifestissime non refragatur [17]. §. 14. Si quis ita scripserit: *Stichus [18] liber esto, & posteaquam [19] liber erit, heres esto:* Labeo, Neratius, [&] Aristo opinantur, detracto [20] verbo medio, *postea*, simul ei [&] libertatem & hereditatem competere. Quæ sententia mihi quoque vera videtur. §. 15. Si quis primum [21] ex triente, secundum ex triente heredem instituerit, &, si secundus heres non erit, tertium ex besse heredem scribat: hic secundo repudiante [22] bessem habebit non solum jure substitutionis, sed & institutionis, id est, trientem jure substitutionis, trientem jure institutionis. §. 16. Servus cum libertate heres institutus, si [23] sit alienatus [24], juberi adire ab eo potest, cui alienatus est: sed, si redemptus [25] sit a testatore, institutio valet, & necessarius heres erit. §. 17. Si servus ex die [26] libertatem acceperit, & hereditatem pure [27], mox [28] sit alienatus, vel manumissus: videamus, an institutio valeat? Et quidem, si alienatus non esset, potest defendi, institutionem valere: ut, die veniente libertatis, quæ hereditatem moratur, competente libertate, & heres necessarius existat. §. 18. Sed si in diem libertas, hereditas [autem] sub conditione, data sit, si conditio post [29] diem venienten extiterit, liber & heres erit. §. 19. Sed [&] si pure fuerit heres institutus, libertate in diem data, si sit alienatus, vel manumissus, dici debet [30], heredem eum posse existere. §. 20. Sed [&] si non ipse servus sit alienatus, sed ususfructus in eo, æque institutio valet, sed differtur in id tempus, quo extinguitur ususfructus.

De duobus heredibus institutis ex diversis partibus diversorum fundorum.

10. PAULUS [lib. 1. ad Sabinum].

SI alterius atque alterius fundi pro partibus quis heredes instituerit, perinde [31] habebitur, quasi non [32] adjectis partibus heredes scripti essent: nec [33] enim facile, sed [34] diversitate partium [35] portiones inveniuntur: ergo expeditius est, quod Sabinus scribit, perinde habendum, ac si nec fundum nec partes nominasset.

De conjunctis & institutione ex re certa.

11. JAVOLENUS [lib. 7. Epistolarum].

ATtius [36] *fundi Corneliani heres esto* [mihi], *duo* [37] *Titii illius insulæ heredes sunto:* habebunt duo Titii semissem, Attius [38] semissem, idque Proculo placet: quid tibi videtur [39]? Respondit: Vera [40] est Proculi opinio.

De partibus inæqualibus exæquatis.

12. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

SI inæqualibus partibus datis, ita adjiciatur: *Quos [41] ex disparibus partibus heredes institui, æque heredes sunto:* existimandum est, exæquari eos, scilicet si hoc ante [42] peractum testamentum scriptum sit.

De adjectione: Æque heredes sunto. 1. *De divisione hereditatis solenni in duodecim uncias.* 2. *Si pars vacet.* 4. *Si testator duodecim uncias excesserit.*

13. ULPIANUS [lib. 7. ad Sabinum].

INterdum hæc adjectio, *Æque [43] heredes sunto*, testatoris voluntatem exprimit: utputa, *Primus & fratris mei filii æque [44] heredes sunto;* nam hæc adjectio declarat, omnes ex virilibus partibus institutos, ut & Labeo scripsit: qua detracta, semissem [45] fratris filii, semissem Primus haberet. §. 1. Paterfamilias distribuere hereditatem in tot partes potest, quot [46] voluerit: sed solennis [47] assis distributio in duodecim [48] uncias fit. §. 2. Denique, si minus [49] distribuit, potestate [50] juris in hoc revolvitur: ut puta si duos heredes ex quadrante scripserit: nam hereditas ejus [51] residua [52] accedit, ut ex semissibus videantur scripti. §. 3. Sed si *alter ex quadrante, alter ex semisse heredes* scripti sunt, qui accedit quadrans, pro partibus hereditariis eis adcrescit. §. 4. Sed si excesserit in divisione duodecim uncias, æque pro rata [53] decrescit: utputa, me ex duodecim unciis heredem, te ex sex scripsit, ego hereditatis habeo bessem, tu trientem. §. 5. Sed si *duos ex asse heredes* scripserit, *alios ex duodecim unciis*, an æque distributio fiat, apud Labeonem libr. IV. posteriorum quæritur? Et putat Labeo, & illos ex [54] semisse, & hos qui ex duodecim unciis scripti sunt, ex semisse heredes fore: cui sententiæ adsentiendum puto. §. 6. Sed si duos ex asse heredes instituerit, tertium autem ex dimidia & sexta, eodem libro Labeo ait, in viginti uncias assem dividendum, octo laturum ex dimidia & sexta scriptum, illos duos duodecim. §. 7. Apud eundem refertur: *Titius ex parte tertia*, deinde asse expleto, *Idem ex parte sexta:* in quatuordecim [55] uncias hereditatem dividendam Trebatius ait.

De parte prima, secunda.

14. JAVOLENUS lib. 1. ex Cassio.

SI quis heredes ita instituit: *Titius ex parte prima, Seius ex parte secunda, Mævius ex parte tertia, Sulpicius ex parte quarta, heredes sunto:* æquæ partes hereditatis ad institutos pertinebunt, quia testator appellatione [56] numeri, scripturæ magis ordinem [57], quam [58] modum partibus imposuisse videtur.

Si tertius instituatur ex eadem parte ex qua secundus. 1. *Si in substitutione excedatur as.*

15. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

JUlianus quoque lib. XXX. refert, si quis ita heredem scripserit, *Titius ex parte dimidia heres esto, Seius ex parte dimidia: ex qua [59] parte Seium institui, ex eadem parte Sempronius heres esto:* dubitari posse, utrum in tres semisses dividere voluit hereditatem, an vero in unum semissem Seium & Sempronium conjungere. Quod est verius: & ideo conjunctim [60] eos videri institutos [61]: Sic fiet, ut Titius semissem, hi duo quadrantes ferant. §. 1. Idem eodem libro scripsit, *si primus ex semisse, secundus ex semisse · si primus [62] heres non erit, tertius ex dodrante substitutus sit:* facti quidem quæstionem esse: verum recte dicitur, si quidem primus adierit, æquales partes habituros: si repudiaverit, quindecim partes futuras: ex quibus novem quidem laturum tertium, sex secundum.

16. JULIANUS lib. 30. Digestorum.

NAm tertium & instituti & substituti personam sustinere: in tres partes institutum videri, in sex substitutum.

De institutis sine parte.

17. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

ITem quod Sabinus ait, *Si cui pars adposita non est* [63], [excutiamus]: Duos ex quadrantibus heredes scripsit: tertium sine parte: quod assi deest [64], feret. Hoc & Labeo. §. 1. Unde idem tractat: *si duos ex undecim, duos sine parte scripsit;* mox unus ex his, qui sine parte [65] fuerunt, repudiaverit: utrum omnibus semuncia, an ad solum sine parte scriptum, pertineat? Et variat: Sed Servius omnibus adcrescere ait: quam sententiam veriorem puto: nam quantum [66] ad jus adcrescendi, non [67] sunt conjuncti, qui sine parte instituuntur;

1 Id, ὁμολογούμενον γνώρισμα Græci vocant. *Cujac.* 2 *l.* 48. §. 1. *infr. eod.* 3 Nisi certus, *Hal.* Ulpian 22. §. 4. dixi ad §. 4. *Theoph. Inst. de hered. inst.* excipe tamen *l.* 49. *C. de episc.* 4 Ideoque incerta persona heres institui non potest. Incerta est, si dixero, qui primus ad funus meum venerit. Ulpian. 22 §. 4 adde *l.* 62. §. 1. ff. *eod.* Certus intelligitur, designatus a testatore per relationem ad aliam scripturam, in qua sit nomen ejus expressum v. *l.* 6. *supr. de reb. cred.* *l.* 74. 75. ff. *de verb. oblig.* Clar 3. *sent.* §. *testamentum. num.* 36. Eamque opinionem esse communem ait, non tantum in legatariis, sed & heredibus receptam. 5 *l.* 24. *infr. eod.* *l.* 24. §. 1. ff. *de damno.* 6 *Uter*, idem est, quod *si quis.* 7 Certitudo ex eventu conditionis, certa censetur, vel ab ipso initio 8 *Subaudi*, universi, *l.* 24 *l.* 178. §. 1. *infr. de verb. signif.* *l.* 59. 62. 128. §. 1. *l.* 194. ff. *de regu. jur.* *l.* 6 ff. *de except.* *l.* 11. ff. *de diversis temporal. præscr.* Ita *heredis* nomine is intelligitur, qui jure succedit 9 Dividi jus potest. nam hic dividitur hereditas quæ jus est. de quo vide plura apud *Bald.* 10 Quoties ita a testatore dictum est. 11 *Subaudi*, divisio. 12 §. 6. *Inst. eod.* 13 Et ita dispariter. 14 Institutio *in re certa* trahitur ad universalem institutionem quia certæ rei demonstratio, jus institutionis ad rem ipsam non coërcet. perinde namque institutio intelligenda est, ac si rei certæ facta non esset mentio. Universalis accessio non notatur ex re certa signata, adde *l.* 35. ff. *eod.* v. Grassum, *lib. sentent.* §. *Inst. qu.* 22. *n.* 8. 15 Sine certæ rei partibus. 16 Potiantur. 17 Atque ita heredes æquis partibus instituti ex re certa, pariter seu æque universaliter sunt heredes, nisi repugnet intentio testatoris. *Bald.* 18 Servus meus scil. 19 Qui ita instituitur, perinde est ac si pure institutus sit. adde *l.* 49. ff. *eod.* *l.* 21. 22. ff. *de cond. inst.* *Inst. de hered. inst. in pr.* & §. 1. Videbatur dicendum hanc institutionem esse nullam quia liber initio factus, deinde heres: liber autem esse non potuit ex testamento nullo ex cohere le dato: Nam testamento libertas non competit, nisi ex eo testamento fuerit aliquis heres, *l. si minor* 9. *supr. de testam. tut.* Verum, ut videtur id absurdum, vocem *posteaquam* sic interpretantur, ut ordinem intellectus non temporis designet. Ita fiet ut ea voce detracta, fiat simul liber & heres. *Postea*, temporis intervallum nullum innuit in his, quæ simul sunt natura. 20 Verba quandoque detrahuntur velut superflua. 21 Facit *l.* 15 §. 1. ff. *eod.* 22 Quid, si adiit? Substitutio facta tertii evanuit. 23 Institutus servus cum libertate & alienatus, non amittit hereditatem, cum jussu novi domini adire possit Quid, si redemptus a testatore? Redit ejus institutio ad pristinam causam, ut efficiatur necessarius heres. 24 *l.* 7. *in fin.* ff. *eod.* 25 *l.* 50. ff. *eod.* 26 Puta post annum. 27 Id est, simpliciter. 28 Institui servum meum simpliciter, eique libertatem ex die dedi: Differtur institutio in tempus datæ libertatis, nisi fuerit a jure manumissus, vel alienata ejus proprietas. Nam si ejus tantum ususfructus alienatus est, differetur libertatis & hereditatis datio in tempus finiti ususfructus. 29 Hereditas sub conditione dari potest. diem quoque recipit. v. *l.* 9. *C. de hered. inst.*

30 Dixi ad Ulpian. 1. §. 19. 31 *Perinde*, omnem omnimodo similitudinem non denotat. Nam hoc *perinde*, referendum est ad portiones. *Goth.* Ad intellectum hujus leg. vide Decher *lib.* 1. *dissert.* 14. *num* 47. Ans. 32 *l.* 1. §. 4. *l.* 9. §. 13. *supr. eod.* 33 Nullo modo. 34 *At* ex 35 Prædiorum. *Hal.* pretiorum. 36 Hic verbis est disjunctus a duobus Titiis, de quibus ff. 37 Hi verbis conjuncti sunt inter se. 38 Cur ita? vide *l.* 17. §. 4. ff. *eod.* 39 De hac formula scripsi ad *l.* 21. §. 1. ff. *de recept. qui arbitr.* 40 Quænam opinio Proculi est? Institutos in re certa, & conjunctos, in ipso jure succedendi universim, & accrescendi, conjunctos esse, loco unius haberi in divisione hereditatis cum alio facienda. 41 Inæquales initio, seu prima parte testamenti, æquales fieri possunt in ultima parte testamenti. Ita finis scripturæ principio ejus præfertur. 42 Eodem testamento quis se corrigere potest, Consummato testamento, si qua corrigere velimus, omnia ex integro facienda sunt. *Cujac.* 43 *Æque* particula distribuit, in capita, non in stirpes. 44 Omnes conjuncti, unius loco habentur. *l.* 15. §. 1. *l.* 53. *in fin.* ff. *eod.* 45 *l.* 19. *in fin.* ff. *de legat.* 1. 46 §. 5. *Inst. eod.* Paul. 3. *sentent.* 4. §. 19. 47 Et usitata. *l.* 50. *in fin* ff. *eod.* 48 Ut Astrologi res omnes revocant ad duodecim partes, menses, horas, signa, latitudinem signorum. sic nos hereditatem, usuras, & res solidas omnes. Cujac. *hic.* 49 *l.* 8 ff. *de B. P. secund. tabulas.* 50 Id est, tacite. *l.* 7. ff. *de reg. jur.* 51 Militis. *l.* 3. *C. de testamento militis.* 52 §. 7. *Inst. h. t.* 53 Quæ excedit, quæ vacat *l.* 47 §. 1. ff. *eod.* §. 7. *Inst. eod.* 54 Adde *l.* 23. *C. de legatis.* 55 Atqui hæc verba *Tertia*, *Sexta*, non tam modum partibus imponunt, quam ordinem scripturæ *l.* 14. *in fin* ff. *eod.* 56 Id est, sic numerando heredes. 57 *Ordo loquendi* non significat ordinem succedendi: vel ita: Nemo plus juris habet, ex eo quod prior sit nominatus. *Bald.* Dic potius, ex parte prima, secunda, tertia, quarta heredem institui, non est ex una uncia, vel duabus, tribus, vel quatuor unciis heredem institui, sed ex partibus æquis tantum: & proinde hoc sermone Titius primus est heres: Seius, secundus: Mævius, tertius: Sulpicius, quartus. His numeris ex parte prima, secunda, tertia, quarta, scripturæ tantum ordo demonstratur, non modus partibus imponitur, id est, sic numerando herede. 58 Ordo scripturæ, & modus partium hereditariarum distinguuntur. 59 *l.* 142. *in fin. infr. de verb. signif.* 60 Re & verbis. 61 Cur ita? vide *l.* 2. *supr. eod.* 62 *l.* 9. §. 7. *supr. eod.* 63 Vide Leonin. *emendat. lib.* 5. *cap.* 2. *num.* 1. Ans. 64 De asse non distributo adde *l.* 77. ff. *eod.* §. 6. *Inst. eod.* *l.* 12. ff. *de B. P. secund. tab.* 65 Certa. 66 Conjuncti in jure adcrescendi non sunt, qui sine parte sunt instituti. 67 Atqui paulo ante dixit omnibus adcrescere · Igitur sunt conjuncti. *l. re conjuncti.* 89. ff. *de legatis.* 3. An expungenda hæc negatio est, ut sit sensus: vocatos sine parte, re conjunctos esse cum iis, quibus certa pars est relicta? vide Grassum, in §. *jus adcrescendi. qu.* 5. *n.* 4. *in fin.* si modo una oratione conjuncti sint.

Quod

Quod & Celsus lib. XVI. Digestorum probat. §. 2. Idemque putat, *& si, expleto asse, duos sine parte heredes scripserit*, neque hos neque illos conjunctos. §. 3. Sed *si asse expleto, alium sine parte heredem scripserit*, in alium assem veniet. Alter atque si ita scripsisset, expleto asse, *Ex reliqua parte heres esto:* quoniam, cum nihil [1] reliquum est, ex nulla [2] parte heres institutus est. §. 4. Sed [3] si expleto asse duo sine partibus scribantur, utrum in singulos asses isti duo, an in unum assem conjungantur, quæritur? Et putat Labeo, & verius est: in unum [4] assem venire: nam & si unus sine parte, duo conjunctim [5] sine parte instituantur, non tres trientes fieri, Celsus lib. XVI. scripsit, sed duos semisses. §. 5. Quod si quis dupondium distribuit, & tertium sine parte instituit, hic non in alium assem, sed in trientem [6] venit, ut Labeo quarto Posteriorum scripsit: nec Aristo, vel Aulus [7] utpote probabile, notant [8].

Institutus sine parte habebit, quod deest ad dupondium. Bart.

18. PAULUS lib. 1. ad Vitellium.

SAbinus: Quæsitum est, si plus [9] asse paterfamil. distribuisset, & aliquem sine parte fecisset heredem: utrumne is assem habiturus foret, an id duntaxat, quod ex dupondio deesset? Et hanc esse tolerabilissimam sententiam puto: ut eadem ratio in dupondio omnique re deinceps, quæ in asse, servetur. Paulus: Eadem ratio est in secundo asse, quæ in primo.

De substituto in partem non heredis.

19. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

EX facto [10] etiam agitatum Pomponius & Arrianus referunt: Si quis, vacua parte relicta, ita instituerit: *Si mihi Seius heres non erit* [11] (quem non instituerat) *Sempronius heres esto:* an hic occupare possit vacantem portionem? Et Pegasus quidem existimat, ad eam partem admitti: Aristo contra putat, quia huic pars esset data, quæ nulla [12] esset: Quam sententiam & Javolenus probat, & Pomponius & Arrianus. Et hoc jure utimur.

De institutis sine parte.

20. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

QUo loco [13] scribatur heres sine parte, utrum primo, an medio, vel novissimo, nihil interest. §. 1. Si jam mortuo quadrans, alii dodrans, datus sit, & alius sine parte scriptus sit: Labeo ait, eum, qui sine parte heres institutus sit, alterum assem habiturum: & hanc mentem esse testantis: quod & Julianus probat, & verum est. §. 2. Quod si vivus & mortuus ex parte dimidia conjunctim heredes instituti sunt, ex altera alius: æquas partes eos habituros ait: quia mortui pars pro non scripto [14] habetur [15].

De institutione servi proprii.

21. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

TRebatius ait, sic non recte scribi: *Quisquis* [16] *mihi heres erit, Stichus liber & heres esto* [17]: liberum tamen [futurum]. Labeo, & heredem eum futurum, recte putat. §. 1. Servo [18] libertatem pure [19], hereditatem sub conditione, dari posse, verissimum puto: ut tamen utrumque ex conditione pendeat.

22. JULIANUS lib. 30. Digestorum.

ET expleta quidem conditione, liber heresque erit quocunque loco [20] libertas data fuerit, deficiente autem conditione, perinde habetur, ac si libertas sine hereditate data fuerit.

De die certo vel incerto. 1. *De conditione.* 4. *De causæ cognitione.*

23. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

SI quis instituatur heres in *diem certum* [21] vel *incertum* [22], is bonorum possessionem [23] agnoscere potest, & tanquam heres, distrahere hereditatem [24]. §. 1. Sed si bonorum possessionem non admittat, sed conditionem trahat, cui facile parere possit (veluti, *Si servum*, quem in potestate habeat, *manumiserit*, nec manumittat): hic Prætoris erunt partes, ut imitetur Edictum suum illud, quo [25] præfinit tempus, intra quod adeatur hereditas. §. 2. Item [26] si conditioni heres parere non poterit, quam in sua potestate non habebit (veluti institutione collata in alterius [27] factum aut quendam casum, *Si ille*, puta, *Consul factus fuerit*) tunc postulantibus creditoribus constituet Prætor nisi intra certum tempus hereditas obtigerit, aditaque fuerit, se bona defuncti creditoribus possidere [jussurum]: & interim, quæ urgebunt [28], per procuratores distrahi jussurum. §. 3. Sed si sub conditione quis heres institutus sit, & grave æs alienum sit, quod ex pœna crescit, & maxime si publicum debitum imminet, per procuratorem solvendum æs alienum: sicuti cum venter in possessione sit aut pupillus heres tutorem non habeat. §. 4. Et ideo ait, *causæ cognitionem* adjectam propter eos [29] qui sine dilatione peregre essent, vel ægritudine vel valetudine ita impedirentur [30], ut in jus produci non possint, nec tamen defenderentur.

De institutione conjuncta & alternata.

24. CELSUS lib. 16. Digestorum.

T*Itius & Seius, uterve* [31] *eorum* [32] *vivet, heres mihi esto:* Existimo, si uterque vivat, ambo [33] heredes esse: altero mortuo, eum qui supererit [34], ex asse [35] heredem fore.

25. ULPIANUS [lib. 6. Regularum].

QUia tacita substitutio inesse videatur institutioni [36].

De legato.

26. CELSUS [lib. 16. Digestorum].

IDque & in legato eodem modo relicto Senatus censuit.

De institutione pura & conditionali.

27. POMPONIUS [lib. 3. ad Sabinum].

SI te solum ex parte dimidia *pure*, ex altera *sub conditione* heredem instituero, & substituero tibi: non existente conditione, substitutum ex ea parte heredem fore Celsus ait. §. 1. Sed si te heredem instituero, & deinde eundem te sub conditione instituam, nihil valere sequentem institutionem, quia satis plena [37] prior fuisset. §. 2. Sed si plures institutiones ex eadem parte sub diversis conditionibus fuerint factæ, utra prior conditio extiterit, id faciet, quod supra diximus, si pure & sub conditione idem instituatur.

De ordine.

28. ULPIANUS lib. 5. ad Sabinum.

SI ita [38] quis institutus sit, *Titius heres esto si Secundus heres non erit:* deinde *Secundus heres esto:* placet, primo gradu Secundum esse institutum.

De verbo Quisque.

29. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

HOc articulo, *Quisque* [39], omnes [40] significantur: & ideo Labeo [41] scribit, si ita scriptum sit, *Titius & Seius, quanta quisque eorum ex parte heredem me habuerit scriptum, heres mihi esto*, nisi omnes habeant scriptum heredem testatorem, neutrum heredem esse posse: quoniam ad omnium factum sermo refertur: in quo puto testatoris mentem respiciendam. Sed humanius est, eum quidem, qui testatorem suum heredem scripserit, in tantam partem ei heredem fore [42]: qui autem eum non scripserit, nec ad hereditatem ejus admitti.

De servo pignorato.

30. ULPIANUS lib. 21. ad Edictum.

P*Ignori obligatum servum*, necessarium domino posse fieri [43], Imperator Severus rescripsit: ita tamen si paratus sit prius creditori satisfacere.

De servo, 1. *Hereditario.*

31. GAJUS lib. 17. ad Edictum provinciale.

NOn minus *servos* [44], quam liberos, heredes instituere possumus: si modo eorum [45] sc. servi sint, quos ipsos heredes instituere possumus: cum testamenti factio cum servis ex persona dominorum introducta est. §. 1. *Hereditarium* [46] *servum* ante aditam hereditatem ideo placuit heredem institui posse, quia creditum est *hereditatem dominam* [47] *esse* [48], *defuncti locum* [49] *obtinere*.

Heredis institutio alieno arbitrio non permissa. 1. *De captivo.*

32. IDEM lib. 1. de testamentis ad Edictum Prætoris Urbani.

ILla institutio, *Quos Titius voluerit*, ideo vitiosa est [50], quod *alieno* [51] *arbitrio* permissa est: nam satis constanter Veteres decreverunt, *testamentorum* [52] *jura ipsa per se firma* [53] *esse oportere, non* [54] *ex alieno arbitrio pendere.* §. 1. Is, *qui apud hostes est*, recte heres instituitur, quia jure postliminii omnia jura civitatis in personam ejus in suspenso retinentur, non abrumpuntur. Itaque si reversus fuerit ab hostibus, adire hereditatem poterit. Servus quoque ejus recte heres instituitur; &, si reversus fit ab hostibus, potest eum jubere adire hereditatem: si vero ibi decesserit qui ei heres exiitet, potest per servum heres fieri.

1 *l.* 19. *in fin. l.* 78. *l.* 79. *l.* 80. *ff. eod. l.* 12. *ff. de B. P. secund. tab.* 2 Imo, ex aliqua *l.* 87. *ff. eod.* 3 Vide Anton. Fabr. 5. *conjectur.* 20. 4 Id est, alterum. *l.* 53. *in fin. ff. eod.* 5 Adde *l.* 11. *supr. l.* 59. §. 2. *ff. eod. l.* 9. *ff. de vulgari. l.* 11. *C. de impuberum.* 6 Sed in tressem, Hotoman. in §. 6. *Inst. eod.* & quidem non separatim, sed conjunctim, id est, in summam trium assium: nam qui triens est in asse, in tripondio est as. *Viglius.* Goth. Vigl. *Instit. de hered. instit.* §. *si plures. num.* 3. Ans. Adde Augustin. *emendat. lib.* 3. *cap.* 3. Duaren. *lib.* 2. *disput. c.* 36. S. L. 7 Forte Cascellius. *Cujac.* 8 Aristo & Aulus scripta Labeonis notarunt, & ut probabiles eorum notas accepit Ulpianus. 9 *l.* 87. *ff. eod.* §. 6. *Instit. eod.* 10 Ad intellectum hujus leg. vide Bellon. *Supputat. lib.* 2. *cap.* 18. Ans. Adde Govean. *lib.* 2. *var. lect. cap.* 16. Augustin. *emendat. lib.* 1. *cap.* 2. S. L. 11 *Heres erit.* Antonius Augustinus ita legit: nec probatur tamen in eo a Cujacio. 12 *l.* 17. §. 3. *supr. eod.* 13 *l.* 78. §. *penult. in fin. ff. eod.* §. 6. *in fin. Inst. eod.* 14 Pro non scripta. *Hal.* 15 Et apud conjunctum remanet. *l. un.* §. 3. *C. de caducis.* 16 Hæc verba, *Quisquis mihi heres erit.* conditionem non faciunt, quoties persona ad quam possint referri, nulla subest. 17 *Subaudi*, in solidum. 18 Libertas simpliciter relicta, differtur in eventum conditionis, sub qua hereditas est relicta, ea non existente nec liber est, nec heres, si in solidum institutus erat quod si coheredem habuit, non differtur: imo statim debetur, etiamsi postea hereditatis conditio deficiat, quod coheredis aditione confirmetur. 19 Id est, simpliciter. *l.* 18. *ff. de condit. instit.* 20 Gradu. *l.* 2. *in fin. ff. de statuliberis.* 21 *l.* 2. §. 3. *ff. de B. P. secund. tab.* 22 Vis hujus capitis in hoc articulo consistit. quia dies incertus in ultimis voluntatibus conditionem facit. *l. dies incertus* 75. *ff. de condition. & demonstrat.* Pendente autem conditione heres adire non potest, nec bonorum possessionem juris, quæ dominium tribuit, petere, sed eam tantum quæ facti est, quæ solam administrationem continet. 23 *Subaudi*, secundum tabulas. 24 Consequitur ita bonorum administrationem, & potestatem vendendi, ut satisfiat creditoribus hereditariis, perinde ac si curator fuisset institutus hereditati incerti hominis. 25 Vide *l.* 4. *ff. de rebus auctorit. l.* 1. *ff. de curat. bon.* 26 Vide Anton. Fab. 6. *conject.* 18. 27 Institutio conditionalis collata in factum alienum, non est in potestate instituti. 28 *l.* 5. §. 2. *ff. de Carboniano. l.* 8. *ff. quibus ex causis in possessionem. l.* 4. *ff. de rebus auctor. judic. l.* 1. *ff. de curat. bon. dand.* 29 *l.* 2. *ff. quis ordo in bon. possess.* 30 Vide *l.* 60. *ff. de re judicata.*

31 *l.* 9. §. 10. *supr. eod.* vox, *Uter*, substitutionem vulgarem demonstrat. 32 Substitutionem vulgarem verbis aientibus (& sic tacite) fieri posse hinc colligunt: expressam enim verbis negantibus & adfirmativis fieri: veluti, *si Titius heres non erit, Seius heres esto.* 33 *l.* 4. *versic. melius. C. de verb. sign.* Imo neuter heres videtur, quia τὸ *Uter*, de uno, *Uterque* de duobus dicitur, *l. si creditores.* 18. *C. de pactis. l. si ex toto.* 8. §. 1. *ff. de legat.* 1. unde cum non constet, de quo videatur testator sensisse, magis videbitur institutio vitiari ipsa incertitudine. An dicemus, τὸ *Uter*, de uno tantum prædicari, quoties jungitur verbo, quod non convenit nisi uni, *l. uter.* 23. *ff. de condit. institut.* de duobus vero, si verbo jungatur, quod duobus competit, *ut l. penult. C. de impuber. & aliis substitut.* 34 *l.* 7. *ff. de reb. dub.* 35 Scilicet in dimidia sua, tanquam institutum, & in dimidia defuncti, tanquam tacite substitutum. *l.* 25. *ff. eod.* 36 *l. ult. C. h. t.* Institutionem omnem in defectum heredis collatam vulgarem esse Baldus hinc colligit. 37 Institutionis prima forma quoties plenior est secunda, statur priori. 38 Non primo nominatus, sed si primus succedit, habetur loco instituti. *Bald.* 39 *l.* 1. *ff. de verb. signif.* 40 *l.* 8. §. 3. *supr. de pignorat.* 41 *l.* 20. *in fin. ff. de condit. institut.* 42 Imo non erit. Est enim hujusmodi institutio captatoria, hoc est nulla, *l.* 1. *in fin. ff. de his, quæ pro non scriptis* facit *l.* 162. *ff. de verb. signif.* adde quæ scripsi ad *l.* 11. *C. de testamento militis.* 43 Pignoris nexus non impedit existentiam necessarii heredis, si creditori satisfiat. *Bald* Pignoratus servus potest debitori necessarius esse heres. 44 *l.* 3. §. *eod. Inst. eod.* 45 *l.* 49. §. 1. *ff. eod.* 46 *l.* 52. *l.* 64. *ff. eod.* §. 2. *Inst. eod.* 47 *l.* 13. §. 2. *l.* 43. *supr. ad l. Aquil. l.* 15. *supr. de interrogationibus. l.* 9. *C. depositi* adde *l.* 13. §. 5. *in fin. ff. quod vi aut clam. l.* 1. §. 1. *ff. si is, qui testamento* 48 Esse &. 49 §. 2. *Inst. eod. l.* 116. §. 3. *in fin. ff. de legat.* 1. *l.* 34. *ff. de adquir. rer. l.* 15. *l.* 22. *ff. de usurpat. l.* 20. *in fin. ff. de stipul. serv. l.* 22. *ff. de fidejussoribus. l.* 24. *ff. de novationibus. l.* 62. *l.* 138. *ff. de reg. jur. Inst. de stipul. serv. in pr.* 50 Imo valere videtur. *l.* 43. §. 2. *ff. de legat.* 1. Goth. De captatoria voluntate sub conditione vel modo concepta, vid. Sarmient *lib.* 2. *cap.* 4. 5. & 6. Ans. Adde Augustin. *lib.* 4. *emendat. cap.* 15. S. L. 51 *Ab arbitrio alieno* testamentum pendere non potest. vid. *l.* 52. *in fin. ff. de cond. & demonstr.* 52 *Testandi jura* per se firma esse debent, non ex alieno pendere arbitrio. 53 *Firma* dicuntur quæ ipsa per se sunt, non ex alieno arbitrio, aut ab alio dependent. 54 Dixi *l.* 1. *supr. qui testamenta.*

De instituto ex parte pure.

33. IDEM lib. 2. de testamentis ad Edictum Prætoris Urbani.

SI quis ita scripserit, *Titius ex parte dimidia heres esto: idem Titius ex altera parte dimidia, si navis ex Asia venerit, heres esto*: cum ex pura institutione adierit heres, quamvis conditio alterius institutionis pendeat, ex asse fit heres, scil. etiam conditione deficiente: cum non [1] prosit ei quicquam conditio existens: quippe cum non dubitetur, quin, si quis ex parte dimidia heres institutus sit, nec præterea quisquam alius, ipse ex asse heres institui videatur.

De die.

34. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

HEreditas [2] *ex die* [3], vel *ad diem* [4] non [5] recte datur [6]: sed vitio temporis sublato [7], manet institutio [8].

De pluribus institutis heredibus.

35. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

EX facto proponebatur quidam duos heredes scripsisse, unum rerum provincialium, alterum rerum Italicarum: &, cum merces in Italia devehere soleret, pecuniam misisse in provinciam ad merces comparandas; quæ comparatæ sunt, vel vivo eo, vel post mortem, nondum tamen in Italiam devectæ: Quærebatur, merces utrum ad eum pertineant, qui rerum Italicarum heres scriptus erat: an vero ad eum qui provincialium [9]? Dicebam [10], receptum esse, rerum [11] heredem institui posse: nec esse inutilem institutionem: sed ita ut Officio Judicis familiæ herciscundæ cognoscentis [12] contineatur, nihil amplius eum, qui ex re institutus est, quam rem, ex qua heres scriptus est, consequi. Ita igitur res accipietur: verbi gratia, pone duos esse heredes institutos, unum *ex fundo Corneliano*, alterum *ex fundo Libiano* [13]: & fundorum alterum quidem facere dodrantem bonorum, alterum quadrantem: erunt quidem heredes ex æquis partibus, quasi sine partibus instituti, verumtamen Officio Judicis tenebuntur, ut unicuique eorum fundus, qui relictus est, adjudicetur [14], vel attribuatur. §. 1. Unde scio quæsitum, æris alieni onus pro qua parte agnosci debeat? Et refert Papinianus, cujus sententiam ipse quoque probavi, pro [15] hereditariis partibus eos adgnoscere æs alienum debere, hoc est, pro semisse: fundos etenim vice præceptionis accipiendos. Quare si forte tantum sit æs alienum, ut nihil, detracto eo, superesse possit, consequenter dicemus, institutiones istas ex re factas nullius esse momenti. Et si forte Falcidia [16] interveniens recisionem [17] esset legatorum factura, hic Officio [18] Judicis recidit præceptiones istas: ut non [19] plus quisque eorum habeat, quam esset habiturus, si legatum accepisset, vel aliud [20], vel etiam præceptiones. Quod si fuerit incertum, an Falcidia interventura sit, rectissime probatur, Officio Judicis cautiones [21] esse interponendas. §. 2. Cum hæc ita sint, hæc etiam institutio, de qua quæritur, non [est] repellenda, si alius *rerum provincialium*, alius *rerum Italicarum* heres fuerit scriptus: Officioque Judicis attribuentur singulis res quæ adscriptæ sunt. Erunt tamen heredes ex æquis partibus [22]: quia nulla pars adscripta est. Quæ res facit, ut si forte in aliis facultatibus plus sit (in Italicis forte quam in provincialibus), in aliis minus, & æris alieni ratio urgeat, dici imminutionem eandem fieri, quam supra ostendimus. Proinde & si aliis fuerint legata relicta, contributio admittenda erit. §. 3. *Rerum* autem *Italicarum vel provincialium* significatione quæ res accipiendæ sint, videndum est. Et facit quidem totum voluntas [23] defuncti; nam, quid senserit, spectandum est:, verumtamen hoc intelligendum erit, *rerum Italicarum* significatione eas contineri, quas perpetuo [24] quis ibi habuerit, atque ita dispoſuit ut perpetuo haberet: Cæteroquin si tempore [25] in quo [26] transtulit in alium locum, non ut ibi haberet, sed ut denuo ad pristinum locum revocaret, neque augebit [27] quo transtulit, neque minuet unde transtulit: utputa de Italico patrimonio quosdam servos miserat in provinciam (forte Galliam) ad exigendum debitum, vel ad merces comparandas, recursuros, si comparassent: dubium non est, quin debeat dici, ad Italicum patrimonium eos pertinere debere: ut est apud Mucium relatum, cum fundus erat legatus, vel cum instrumento, vel cum his quæ ibi sunt. Agasonem enim missum in villam a patrefamilias, non pertinere ad fundi legatum [Mucius] ait: quia non idcirco illo erat immissus, ut ibi esset. Proinde si servus fuerit missus in villam, interim illic futurus, quia [28] dominum offenderat, quasi ad tempus relegatus, responsum est eum ad villæ legatum non pertinere. Quare ne servi quidem, qui operari in agro consueverunt, qui in alios agros revertebantur, [&] quasi ab alio commodati, in ea sunt conditione, ut ad legatum pertineant: quia non [29] ita in agro fuerant, ut ei agro viderentur destinati [30]: Quæ res in proposito quoque suggerit, ut *Italicarum rerum* esse credantur hæ res, quas in Italia esse testator voluit. §. 4. Proinde & si pecuniam misit in provinciam ad merces comparandas, & nec dum comparatæ sint, dico, pecuniam, quæ idcirco missa est, ut per eam merces in Italiam adveherentur, [in] Italico patrimonio injungendam: Nam & si dedisset in provincia de pecuniis, quas in Italia exercebat, ituras & redituras, dicendum est, hanc quoque Italici patrimonii esse rationem. §. 5. Igitur efficere dici, ut merces quoque istæ, quæ [31] comparatæ sunt, ut Romam veherentur, sive profectæ sunt eo vivo, sive nondum, & sive scit, sive ignoravit, ad eum heredem pertinere, cui *Italicæ res* sunt adscriptæ.

De parte in codicillis adscribenda, vel non.

36. IDEM [lib. 8. Disputationum].

SI quis ita scripserit heredem, *ex qua* [32] *parte Codicillis Titium heredem scripsero, heres esto*: etiamsi pars Codicillis non fuerit adscripta, erit tamen heres, quasi sine parte institutus [33].

De nepote posthumo instituto secundum Galli formulam. 1. *De substitutione reciproca.* 2. *De filiis institutis & exheredato.*

37. JULIANUS [lib. 29. Digestorum].

CUm in testamento ita scribitur, *si* [34] *filius meus me vivo morietur, nepos ex eo post mortem meam natus, heres esto*: duo gradus heredum [35] sunt: nullo enim casu uterque [36] ad hereditatem admittitur [37], Ex quo apparet, si nepoti Titius substitutus fuerit, & filius patri heres exstiterit, non [38] posse Titium una cum filio heredem esse: quia non in primum, sed in secundum gradum substituitur. §. 1. Hæc verba, *Publius, Marcus, Gaius invicem substituti, heredes mihi sunto*, sic interpretanda sunt, ut *breviter* videretur testator tres instituisse heredes, & invicem eos substituisse [39]: perinde, ac si ita scripsisset, *ille, & ille instituti heredes, & substituti sunto.* §. 2. Qui tres filios habebat, & ita scripserit, *filii mei heredes sunto, Publius* [40] *filius meus exheres esto*, videri potest, prima parte duos dumtaxat filios heredes instituisse.

Si servus legatus instituatur post mortem legatarii. 1. *Si testamento hereditas pure, libertas sub conditione, & codicillis libertas pure servo relinquatur.* 2. *De alienatione servi instituti.* 4. *De alienatione aut manumissione servi legatarii.* 5. *Si emptor servum nondum sibi traditum pro parte heredem scripserit.*

38. IDEM [lib. 30. Digestorum].

QUi filio impuberi exheredato Pamphilum legat [41], eundem *post* [42] *mortem* filii ex parte heredem instituere eodem modo potest, quo is, qui servum Sempronio legatum [43], eundem *post mortem* Sempronii ex parte heredem instituit. §. 1. Servus testamento heres pure scriptus, liber autem jussus esse *si* [44] *intra Kalendas Decembres decem dedisset*, si Codicillis pure libertatem acceperit, intra Kalendas quidem neque liber, neque heres erit, nisi decem dederit: si intra Kalendas non dederit, liber ex Codicillis erit. §. 2. Si quis servum suum liberum sub [45] conditione, heredem pure scripsisset, eumque vendidisset [46], pendente conditione, jussu emptoris servus adire hereditatem potest: quia & constitit institutio, & est qui jus imperandi habet. §. 3. Quod si post defectam conditionem alienatus fuisset: non potest jussu emptoris hereditatem adire: quia eo tempore ad eum pervenisset, quo jam extincta institutio inutilis fuerat. §. 4. Igitur cum servus sub conditione liber esse jubetur, & legatum pure accepit, si pendente conditione manumissus vel alienatus fuerat [47] legatum habebit, aut domino adquiret: quamvis mortis tempore conditio libertatis extincta fuerit: Si vero post defectum conditionis manumissus aut alienatus fuerit, legatum ad irritum recidit. §. 5. Cum venditor servum ante traditionem ab emptore pro parte heredem scriptum adire jubet, restituere coheredi servi necesse habet: quia lucrum [48] facere ejus servi jure, quem [49] vendidit, non debet. Plane, non totum quod adquisierit, restituet, sed pro ea duntaxat parte, qua servus coheredem habuerit:

39. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

ID est partem dimidiam servi, & quartam hereditatis. Lib. XXX. Digestorum Juliani Marcellus notat: immo [&] id debet præstari, quod consequi venditor non potuisset, si prius quam adiret servus partem hereditatis, is traditus esset. Quod est verum.

Si liber opinatus instituatur, & alius ei substituatur.

40. JULIANUS lib. 30. Digestorum.

SI paterfamilias Titium, quem ingenuum [50] esse credebat, heredem [51] scripserit, eique, si heres non esset, Sempronium [52]

1 Conditio non expectatur, cujus eventus nil proficit. *Bart.* 2 Non idem est in legato. *l. ult. C. de legatis.* 3 §. 9. *Inst. eod. l.* 77. *ff. de reg. jur.* Cur ita? ne quis pro parte testatus mori videatur. *l.* 7. *ff. de reg. jur.* 4 Cur ita? durum est, ut qui heres semel factus est, nomen heredis exuat. *l.* 88. *in fin. ff. eod.* 5 *Subaudi*, nisi a milite. vid. *l.* 8. *C. de testam. milit.* vide quæ scripsi ad *l.* 9. *C. de hered. inst.* 6 Nisi ratione libertatis. *l.* 9. §. 18. *supr. eod.* 7 Institutus *donec vixerit*, in perpetuum est heres: vitium temporis tollitur, ut pura maneat institutio, *ut hic.* §. *heres pure. Inst. eod.* nisi probabili aliqua conjectura doceatur rogatus restituere post mortem hereditatem legitimis heredibus ab intestato. Castrens. 2. *cons.* 241. Corn. 1. *consil.* 60. 8 Ut institutus heres ex Calendis Martiis, statim possit adire: ut ad aliquod tantum tempus heres, perpetuo heres futurus sit. *Goth.* Adi Aretinum *ad* §. *heres. Instit. de hered. instit.* Decium *cons.* 597. Cagnol. qui late hæc tractat *ad l. jus nostrum. num.* 7. *de reg. jur.* Joan Dilect *in tract. de arte testandi. tit.* 4. *caut.* 5. Fabianum de Monte *cons.* 149. *n.* 20 *inter cons. ... caut. ult. volunt vol.* 1. Mod. 9 Respondeo, ad eum qui rerum Italicarum heres fuit institutus pertinere. Nam ea quæ aliquo tempore loco destinato (puta Italia) absunt, perinde habentur, ac si non abessent. *Bald.* adde §. 3. *in fin.* §. 4. *ff. eodem* 10 Hoc quod sequitur Ulpiani responsum ad finem §. 3. ita longe petitum est, ut illud interim prætermittere Lectorem satius sit, quam legere. 11 Rerum, id est, in re certa heres institui potest, *ut hic. l.* 1. §. 4. *l.* 9. §. 13. *supr. eod. l. pen. C. h. t.* vide Grassum, *lib. sentent.* §. *Institutio. qu.* 22. 12 Inter coheredes sc. 13 *Al.* Liboniano. 14 *l.* 78. *ff. eod.* 15 *l.* 85. *in princ. &* §. 1. *ff. de verb. oblig.* Pro hereditariis portionibus onera hereditaria heredes sustinent, *l.* 1. *C. si certum petatur.* nisi intercedat pignus, vel hypotheca: tunc enim possessor obligatæ rei conveniendus est. vide *l.* 2. *C. de heredit. act.* 16 Vide Mantic. 9. *de conjectur. ultimar. volunt.* 14. *n.* 8. 9. 10. 17 Falcidia legata resecat. 18 Officium. *Hal.* 19 *l.* 22. *in fin. pr. ff. ad l. Falcid.* v. *l.* 17. *C. ad l. Falcid.* 20 Falcidia detrahi potest ex institutione facta in rebus certis: habetur enim, qui ita institutus est, pro legatario: ut ex communi opinione refert Mantic. 9. *de conjectur. ultimar. volunt.* 14. *n.* 10. Grass. §. *Falcidia. qu.* 5. 21 *l.* 1. *ff. si cui plus quam per leg.* 22 Adde *l.* 13. *C. h. t.* 23 Voluntas testatoris totum facit, id est, regit ac gubernat ipsum testamentum: Cumprimis spectandum est, quid testator senserit aut voluerit. 24 Adde *l.* 39. §. 1. *ff. de auro. l.* 17. §. 7. *supr. de act. empt. l.* 32. *supr. de pignorib. l.* 7. *supr. quib. in caus. pignus tacite.* 25 Si in tempore. vide *l.* 44. *ff. de leg.* 3. si ad tempus translata. 26 Si tempore iniquo transtulit. *Cujac.* quid, si legamus, *si tempore quodam transtulit*, ut *tempore transferre* sit, ad tempus transferre? *Goth.* Adde Cujac. *lib.* 13. *observ.* 34. S. L. 27 *l.* 86. *ff. de leg.* 3. 28 Pœnæ causa servi ex urbe in villam mittebantur. v. quæ scripsi ad *tit. si servus exportandus.* 29 Vid. *l.* 4. *ff. de instructo.* 30 *Destinatum* a testatore portioni relictæ seu legatæ, ipsi rei legatæ cedit: De destinatione vide plura apud Simonem de Pratis, 4. *de interpr. ultim. voluntatum* 1. *dubit.* 7. *n.* 50. 31 *l.* 27. §. 1. *ff. de instructo.* 32 *l.* 2. *in fin. ff. eod.* 33 Ut quæ valere possint sine declaratione, non vitientur non facta declaratione. 34 Institutioni quando & quamdiu locus est, substitutus adire hereditatem non potest. 35 Unus, instituti: alter, substituti. 36 Filius & nepos simul. 37 Nec enim gradus subalterni primo gradui conjungendi sunt. 38 Adde *l.* 3. *ff. de adquir. vel omitt. heredit.* 39 Atque ita valet substitutio sine institutione expressa: adde *l.* 4. *in fin. ff. de vulgari.* adde *l.* 10. *ff. de mortis causa donationib.* adde *l. un.* §. 7. *C. de caducis.* & eadem verborum oratione institutio substitutioque reciproca fiet. 40 Hæc postrema pars testamenti priorem declarat, & restringit. 41 Adde *l.* 5. §. 3. *C. de necessariis servis hered. instit.* 42 Servus legatus post mortem legatarii, institui ex parte heres cum libertate & substitui filio potest, eritque necessarius. *l.* 19. *ff. de vulgari.* 43 Instituere eum servum heredem possumus, quem alteri legavimus. 44 Aditio hereditatis pure relictæ, per conditionem impositam libertati differtur. *Bald.* 45 *l.* 3. §. 1. *supr. eod.* 46 *l.* 7. *supr. eod.* 47 *Al.* fuerit. 48 Venditæ rei lucrum & commodum separare venditor non debet. *Bald.* 49 *l. Julian.* 13. §. 1. *supr. de act. empt. l.* 1. *C. de periculo.* 50 §. *ult. Inst. de vulgari.* Goth. Vide in hanc l. Alciat. *lib.* 1. *disp. c.* 2. Vacon. *lib.* 6. *declar.* 85. *c.* 24. Cujac. *lib.* 17. *obs.* 21. S.L. Adde Bald. Novell. *ad l. cum filio. de leg.* 1. *num.* 34. & 39. & *ibi* Baver. *num.* 109. Socinus Jun. *num.* 159. & 162. Cravetta *num.* 230. & deinceps usque ad *num.* 251. *in secund. par,* Viglius *ad* §. *fin. num.* 5. *Inst. de vulg. substitut.* Mod. 51 *Subaudi*, in universum. 52 Sempronium coheredem substituerit. Alciat. 1. *disp.* 2. Goveanus, *observ.* 6. Duarenus, Balduinus, Wesenb. Mynsing. Cantiuncula, Lancellotus Politus. *Inst. de vulgari.* hoc sensu: inter Titium & Sempronium ejus coheredem in semissem & æquas partes dividi: deinde propter patrisfamilias errorem, rursus semissem Titii cum Semproniodividendum. Verum hæc lectio displicet Viglio, *Instit. de vulgari.* Conano, 12. *comment.* 7. Baroni.

sub-

ſubſtituerit; dein Titius, quia ſervus fuerat, juſſu [1] domini adierit hereditatem: poteſt dici, Sempronium in partem [2] hereditatis admitti: Nam qui ſcit aliquem ſervum eſſe, & eum heredem ſcribit, & ita ſubſtituit, *ſi* [3] *Stichus heres non erit, Sempronius heres eſto*, intelligitur tale quod [4] dicere, ſi Stichus neque ipſe heres erit neque alium fecerit: At qui eum, quem liberum putat eſſe, heredem ſcripſerit, hoc ſermone, *ſi heres non erit*, nihil aliud intelligitur ſignificare, quam ſi hereditatem [5] vel ſibi adquiſierit [6], vel mutata conditione alium heredem non fecerit: quæ adjectio ad eos pertinet, qui patresfam. heredes ſcripti poſtea in ſervitutem deducti fuerint: Igitur in hoc caſu ſemiſſes fient, ita ut alter ſemis [7] inter eum, qui dominus inſtituti heredis fuerit, & ſubſtitutum, æquis portionibus dividatur.

41. POMPONIUS [lib. 12. ex Variis lectionibus].

ET hoc Tiberius [8] Cæſar conſtituit [9] in perſona Parthenii [10], qui tanquam ingenuus heres ſcriptus, adierat hereditatem, cum eſſet [11] Cæſaris ſervus: nam diviſa hereditas eſt inter Tiberium [12], & eum qui Parthenio ſubſtitutus erat, ut refert Sextus Pomponius.

De ſervis propriis inſtitutis ab eo qui ſolvendo non eſt.

42. JULIANUS [lib. 64. Digeſtorum].

QUi ſolvendo non erat, duos [13] Apollonios liberos heredesque eſſe juſſerat: Altero ante [14] apertas tabulas teſtamenti mortuo, non ineleganter defendi poterit, eum, qui ſupererit, liberum & ſolum neceſſarium heredem fore: Quod ſi uterque vivit, inſtitutionem nullius [15] eſſe momenti propter legem Æliam Sentiam, quæ amplius quam unum neceſſarium heredem fieri vetat.

43. PAULUS [lib. 1. ad legem Æliam Sentiam].

INvicem enim eos ſibi obſtare.

De facto coheredis.

44. ALFENUS [lib. 5. Digeſtorum].

PAterfamilias teſtamento duos heredes inſtituerat: eos *monumentum* [16] *facere* juſſerat *in diebus certis*: deinde ita ſcripſerat, *qui* [17] *eorum non ita fecerit, omnes exheredes ſunto*: alter heres hereditatem prætermiſerat; reliquus heres *conſulebat*, cum ipſe monumentum inſtruxiſſet [19], numquid minus heres eſſet ob eam rem, quod coheres ejus hereditatem non adiiſſet? Reſpondit, neminem ex alterius facto hereditati neque alligari neque exheredari poſſe: ſed uti quisque conditionem impleſſet, quamvis nemo adiiſſet præterea, tamen eum heredem eſſe [19].

De conditione poſſibili & impoſſibili.

45. IDEM [lib. 2. Digeſtorum a Paulo epitomatorum].

SI [20] *Mævia mater mea & Fulvia filia mea vivent, tum mihi Lucius Titius heres eſto.* Servius reſpondit, ſi teſtator filiam nunquam habuerit, mater autem ſupervixiſſet, tamen Titium heredem fore: quia id, quod impoſſibile [21] in teſtamento ſcriptum eſſet, nullam vim haberet.

De fideicommiſſo, de mandato.

46. AFRICANUS [lib. 2. [22] Quæſtionum].

QUidam, cum filiumfamilias heredem inſtituere vellet [23], ne ad patrem ejus ex [ea] hereditate quicquam perveniret, voluntatem ſuam expoſuit filio: filius, cum patris offenſam [24] vereretur, petiit a teſtatore, ne ſub conditione, *ſi* [25] *a patre emancipatus eſſet*, heredem eum inſtitueret: & impetravit [26] ab eo, ut amicum ſuum heredem inſtitueret: atque ita teſtamento amicus filii, ignotus [27] teſtatori, heres inſtitutus eſt, nec quicquam ab eo petitum eſt: Quærebatur, ſi ille amicus aut adire nollet, aut aditam nollet reſtituere hereditatem, an fideicommiſſum ab eo peti poſſit, aut aliqua actio adverſus eum eſſet, & utrum patri an filio competeret? Reſpondi: etiamſi manifeſtum ſit ſcriptum heredem fidem ſuam interpoſuiſſe, non tamen aliter ab eo fideicommiſſum peti poſſe, quam ſi & ipſum teſtatorem fidem ejus ſecutum eſſe probaretur: ſi tamen, cum a filiofamilias rogaretur amicus, & aditurum ſe hereditatem recepiſſet, & reſtituturum patrifamilias facto, non abſurde dici poſſit mandati actionem futuram, & eam actionem patri inutilem [28] fore: *quia non ſit ex bona fide, id ei reſtitui, quod teſtator ad eum pervenire noluerit*: ſed nec filio vulgarem [29] competituram, verum utilem [30], ſicuti dare placeret ei, qui, cum filiusfamilias eſſet, pro aliquo fidejuſſiſſet, ac paterfamilias factus ſolviſſet.

De verbo, imo. 1. De inſtitutione filiæ, & poſthumi, & poſthumæ. 2. Si primo unciæ, reliquis partes dentur.

47. IDEM [lib. 4. [31] Quæſtionum].

SI ita ſcriptum fuerit, *Titius, imo* [32] *Seius, heres eſto*: Seium ſolum heredem fore, reſpondit. Sed & ſi ita, *Titius heres eſto, imo Seius heres eſto*, idem erit dicendum. §. 1. Quidam teſtamento ita heredes inſtituit: *Titia filia mea heres eſto: ſi quid mihi liberorum me vivo* [33] *mortuove naſcetur, tunc qui virilis ſexus unus* [34] *pluresve naſcentur, ex parte* [35] *dimidia, & quarta; qui fœminini ſexus una pluresve natæ erunt, ex parte quarta mihi heres ſit*: poſthumus ei natus eſt: Conſulebatur, quota ex parte poſthumus heres eſſet? Reſpondit, eam hereditatem in ſeptem partes diſtribuendam: ex his filiam quatuor, poſthumum tres, habituros: quia filiæ totus as, poſthumo dodrans datus eſt: ut quarta portione amplius filia, quam poſthumus, ferre debeat. Ideo ſi poſthuma quoque nata eſſet, tantundem ſola filia, quantum uterque poſthumorum habituri eſſent. Itaque in propoſito cum as filiæ, dodrans poſthumo ſit datus, viginti unam partes fieri: ut filia duodecim, novem filius habeat. §. 2. In teſtamento ita ſcriptum eſt: *Lucius Titius ex duabus* [36] *unciis, Gaius Attius ex parte una, Mævius ex parte una, Seius ex partibus duabus, heredes mihi ſunto*: Conſulebatur, quid juris eſſet? Reſpondit, hanc ſcripturam, illam interpretationem accipere poſſe: ut Lucius Titius duas uncias habeat, cæteri autem quaſi [37] ſine [38] partibus inſtituti, ex reliquo dextante heredes ſint: quem dextantem ita dividi oportet, ut Seius quincuncem, Attius & Mævius alterum quincuncem habeant.

De inſtitutione, hereditatis dominus eſto. 1. *De herede inſtituto cum maledicto.* 2. *De inſtituto a domina, cum qua adulterium commiſiſſe dicitur.* 3. *De falſa demonſtratione heredis.*

48. MARCIANUS [lib. 4. Inſtitutionum].

HIs verbis [39] *Titius hereditatis meæ dominus* [40] *eſto*, recte inſtitutio fit. §. 1. Illa inſtitutio valet [41], *filius meus impiiſſimus* [42] *male de me meritus, heres eſto*: pure enim heres inſtituitur cum maledicto, & omnes hujusmodi inſtitutiones receptæ ſunt. §. 2. Interdum [43] nec cum libertate utiliter ſervus a domina heres inſtituitur: ut conſtitutione divorum Severi & Antonini ſignificatur: cujus verba hæc ſunt: *Servum adulterii accuſatum* [44], *non jure teſtamento manumiſſum ante ſententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerit ejusdem criminis poſtulata, rationis eſt: Quare ſequitur, ut in eundem a domina collata inſtitutio nihil momenti habeat.* §. 3. Si in patre [45], vel patria, vel alia ſimili adſumptione falſum ſcriptum eſt: dum de eo, qui demonſtratus ſit, conſtet, inſtitutio valet.

Si ſervus alienus cum libertate inſtitutus teſtatoris efficiatur. 1. Quibus temporibus teſtamenti factio requiritur.

49. FLORENTINUS lib. 10. Inſtitutionum.

SI alienum ſervum liberum & heredem eſſe juſſi, & is poſtea meus effectus eſt, neutrum [46] valet: quia libertas alieno ſervo inutiliter data eſt. §. 1. In extraneis heredibus illa obſervantur, ut ſit cum eis [47] teſtamenti factio; ſive ipſi heredes inſtituantur, ſive hi, qui in poteſtate eorum ſunt: Et id duobus [48] temporibus inſpicitur: teſtamenti facti, ut conſtiterit inſtitutio: & mortis teſtatoris, ut effectum habeat: hoc amplius, & cum adibit hereditatem, eſſe debet cum eo teſtamenti factio; ſive pure, ſive ſub conditione heres inſtitutus ſit: Nam jus [49] heredis eo vel maxime tempore inſpiciendum eſt, quo adquirit hereditatem: medio [50] autem tempore inter factum teſtamentum & mortem teſtatoris, vel conditionem inſtitutionis exiſtentem, mutatio juris [51] heredi non nocet: quia (ut dixi) tria tempora [52] inſpicimus.

De ſervo proprio inſtituto, deinde alienato. 1. De conditione impoſſibili. 2. De diviſione hereditatis.

50. ULPIANUS lib. 6. Regularum.

SErvum meum heredem inſtitutum cum libertate, ſi vivus vendidero ei, cum quo teſtamenti factio non eſt, poſteaque eum redemero [53], ex teſtamento mihi heres eſſe poterit, nec medium [54] tempus, quo apud eum fuit, vitiavit inſtitutionem: quia verum eſt, utroque tempore, tam teſtamenti faciendi, quam mortis [tempore], meum fuiſſe. Unde, ſi apud eum remanſerit, vitiatur inſtitutio: vel, ſi cum eo teſtamenti factio eſt, juſſu ejus adeundo adquiret ei hereditatem.

§. 1. Si in non faciendo *impoſſibilis* [55] *conditio* inſtitutione heredis ſit expreſſa, ſecundum omnium ſententiam heres erit, perinde ac ſi

1 Hereditatem adire juſſu domini ſervus poteſt. 2 Dimidiam, ut *infr. eod.* æqualem Theoph. *Inſtit. de vulgari.* 3 *l. 7. infr. de adquir. vel omitt. hered. §. ult. Inſt. de vulgari.* 4 Quid. 5 *Al.* hero. *al.* quam ſi ſibi. 6 *Al.* non adquiſierit. 7 Ita ut as Cujac. *hic. & Inſtit. de vulgari. al.* ut uterque. *al.* alteruter. 8 *d. §. ult. Inſt. de vulgari al.* Titus & Veſpaſianus. Suetonius, Dion, Martial. *al.* D. Pius, *Theoph.* quod de Antonino Pio interpretatur Conanus 10. *cap.* 7. 9 Jus ſibi dicere poteſt, qui ſuperiorem non recognoſcit. vide quæ ſcripſi ad *tit. ne quis in ſua cauſa.* 10 Vide quæ ſcripſi ad §. *ult. Inſtit. de vulgari* 11 Cæſarem judicem eſſe poſſe in cauſa propria Baldus hinc colligit. adde *l. 3. ſupr. tit. prox.* 12 *Al.* Titum & Veſpaſianum. 13 Et male. nam lex Sentia amplius quam unum neceſſarium heredem fieri vetat. J. *eod. l. 43. l. 57. infr. eod. §. 1. Inſt. quibus ex cauſis manumitt.* quod refer ad legem Juliam & Papiam. 14 Antequam heres extiterit. Hinc collige, Regulam Catonianam non pertinere ad legem Juliam & Papiam, *l. ult. infr. de regula Catoniana.* Cujac. *hic.* adde quæ ſcripſi ad Ulp. 24. §. 31. 15 Imo alicujus eſt momenti: nam primo loco ſcriptus, liber & heres fit ex lege Ælia Sentia, ut ſcribit Ulpianus in *fragment. tit.* 1. §. 14. *in fin.* 16 Adde *l. pen. infr. de condition. & demonſtrat. l. 13. infr. de manumiſſ. teſtam.* 17 Inſtituti etiam extranei plerumque exheredabantur, niſi voluntati teſtatoris paruiſſent. Cujus rei exempla exſtant in *l. uxorem.* 41. §. *ejus heres.* 8. *infr. de legat.* 3. *l. Seius.* 27. *infr. ad l. Falcid. l. ſi certarum.* 17. §. *ſi eod.* 2. *infr. de teſtam. militis.* Imo exheredati, & qui non inſtituti. Lucilius Satyrar. lib. 11. apud Nonium, c. 4. *v. damnare. Exheredare. Judex heredem facit, & damnati alii omnes.* vide & Theophilum, & *l. 53. infr.* Sic in teſtamento Gregorii Nazianzeni, *οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἔστωσάν μοι ἀποκληρονόμοι* & in teſtamento B. Remigii: *Cæteri omnes exheredes eſtote, ſuntote.* Quam fuiſſe vulgarem teſtamentorum in Galliis clauſulam, formula edita a Marculpho indicat, in qua eſt, *Reliqui vero heredes, exheredes ſunto.* Alioquin exheredationem in extraneo ineptam eſſe oſtendit *l. quidam cum filium.* 132. *infr. de verb. oblig.* 18 *Al.* conſtruxiſſet. 19 *l. 6. C. de conditionibus inſertis.* 20 Conditio eadem eſt in *l. 6. §. 1. infr. de condition. & demonſtrat.* Goth. Ad hanc leg. vid. Coſtal. *lib. 1. ſelect. cap.* 11. Sarmient. *lib. 2. ſelect. cap.* 2. S. L. 21 *l. 6. in fin. infr. de conditionib. & demonſtration.* Cur hæc conditio impoſſibilis dicitur? Non falſa, quia non proprie falſa eſt, ſed negatoria: Negatoriæ inſtitutionem non vitiant. Quæ ſunt impoſſibilia, ea non proprie falſa ſunt. Cur impoſſibilis eſt? quia in rerum natura nunquam fuit. Teſtator ita ſcripſit, *ſi filia mea vivet, Titius heres eſto*: Filiam nunquam habuiſſe teſtator hic ponitur: hæc igitur conditio, quia nunquam in natura fuit, impoſſibilis fuit, & quia impoſſibilis natura, non vitiat inſtitutionem heredis: falſa alioqui conditio vitiat. *l. 16. in fin ſupr. de injuſto.* 22 Vide Cujac. 2. *ad African.* 23 Id eſt, propoſitum in mente haberet. 24 Nam filiorum inſtitutiones ſub conditione emancipationis factæ, plerumque filios invidioſos, & patribus offenſos reddunt. 25 Sub ea conditione Curtius Perolus inſtituit apud Plinium 8. *epiſt.* adde Sueton. *in Vitellio cap.* 6. *Novell.* 159. *cap.* 1. 26 Adde *l. 31. §. 7. ſupr. de donat. int. vir.* 27 Poteſt enim ignotus teſtatori inſtitui. *l. 11. C. h. t.* 28 Imo utilem. *l. 40. infr. de ſtipul. ſervor.* Goth. Ibi in contractu, ubi tempus contractus inſpicitur: ſecus in hereditate. S. L. 29 Id eſt, directam. *l. 42. infr. de furtis.* 30 Quæ *in factum* dicitur. *l. 12. § 5 ſupr. mandati.* 31 Vide Cujac. 4. *ad African.* 32 *l. 21. infr. de manumiſſ. teſtam.* 33 Eo genere poſthumus commodius inſtituitur, *l. 10. ſupr. de liberis* 34 Sic in Satyra Varronis, quæ inſcribitur *Teſtamentum: Si quis mihi filius unus, pluresve.* Nam qui unius tantum mentionem facit, in periculum rumpendi deducit teſtamentum pluribus natis. 35 Adde *l. 13. ſupr. de liberis.* 36 Adde *l. 78. §. 2. infr. eod.* 37 Inſtitutus ſine parte, id conſequitur, quod aſſi deeſt. 38 *l. 36. ſupr. eod.* 39 *l. 15. C. de teſtamentis* Goth. Vide ad hanc leg. Eman. Coſt. *lib. 1. ſelect. cap.* 3. Vacon. *l. 4. declarat.* 124. Forner. *ſel. l. 1. c.* 19. S. L. 40 Id eſt, heres. *Heres* etiam pro domino ita ſumitur. §. *ult.* ubi Theoph *Inſt. de heredum qualitate.* 41 Imo non valet, quia inſtitutio, ut & legatum, & donatio, fit meritis antecedentibus, *l. 9. ſupr. pro ſocio.* vid. *l. 9. §. 8. ſupr. h. t.* 42 *l. 9. §. 8. ſupr. eod.* adde *l. 3. ſupr. de liberis.* v. Valer. 5. *c.* 9. Maledictio inſtituti, non vitiat inſtitutionem. 43 *l. 76. § 4. infr. de leg. 2. Inſt. eod. in princ. verſ eſt tamen caſus.* 44 Maculatum. *Inſt de heredibus inſtit in fin. princ. ἔνοχον τῇ μοιχείᾳ.* Theoph. *ibid.* ubi ſcripſi. 45 Facit *l. 4. C. h. t. l. 58. in fin infr hoc tit l. 5. C. de teſt. l. 2. C. de neceſſ* 46 Imo, utcumque libertas ſupervacue data videatur, inſtitutio tamen non infirmatur. Paul. 3 *ſent.* 4. §. 20. 47 §. 4 *Inſtit de hered. qualit.* Facit *l. 31. ſupr eod. l. 10. C. h. t.* 48 *d.* §. 4. 49 Capacitas, vel incapacitas. 50 *d.* §. 4. *verſ. medio autem tempore.* 51 Capacitatis vel incapacitatis. 52 Momenta trium temporum. 53 *l. 9. §. penult. ſupr. eod.* 54 *Media tempora* non nocent in his, quæ ſubſtantiam ex interpellationis tempore capiunt, *ut hic*: ſecus eſt in his, quæ continuationem temporis exigunt. *l. 5. l. 23. §. 2. infr. de uſurpat.* Bald. *hic.* 55 *l. 3. infr. de cond. & demonſtr.*

pure institutus esset. §. 2. *Hereditas* plerumque [1] *dividitur* in duodecim uncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usque ad assem, [puta] hæc: *sextans*, *quadrans*, *triens*, *quincunx*, *semis*, *septunx*, *bes*, *dodrans*, *dextans*, *deunx*, [*as*].

De institutione servi proprii, si liber erit. 1. *Vel* si meus erit cum moriar.

51. MARCIANUS [lib. 3. Regularum].

TAlem institutionem quidam valere non putabant, *Stichus liber esto: &, si* [2] *liber erit, heres esto.* Sed D. Marcus rescripsit [3], hanc institutionem valere: perinde [4] atque si non erat adjectum, *si liber erit.* §. 1. Si quis ita scripserit, *Stichus, si meus erit cum moriar, liber & heres esto:* alienatus non [5] poterit jussu emptoris adire hereditatem: quamvis, etsi non erat hoc expressum, non alias liber & heres fieri poterat, quam si mansisset ejus. † Sed si vivus eum manumiserit, Celsus lib. xv. Digestorum scribit, fieri hunc heredem; non enim hunc casum testatorem voluisse excludere palam est: neque verba omnino repugnant: nam quamvis servus ejus non est, at certe libertus est.

De servo hereditario.

52. PAULUS [lib. 2. Regularum].

SErvus hereditarius [6] heres institui potest: si modo testamenti factio fuit cum [7] defuncto: licet cum herede instituto non sit.

Si quibusdam institutis, & invicem institutis, ac cæteris exheredatis, deinde legata & libertates dentur, postea alii heredes instituantur, & invicem substituantur.

53. MARCELLUS [lib. singul. Responsorum].

LUcius Titius, Seio & Sempronio ex semissibus heredibus institutis [8], & cæteris [9] exheredatis, invicem heredem substituit: deinde legata & libertates dedit: postea ita subjecit, *Cornelius, & Salustius & Varo æquis partibus heredes sunto, quos invicem substituo:* Quæro, quantum vel priores duo [10] ex semissibus instituti vel posteriores [11] habere debeant? Marcellus respondit, in obscuro esse, Cornelium & Salustium & Varonem primo, an secundo vel tertio gradu heredes instituere voluerit: sed secundum scripturam testamenti, quæ poneretur [12] alterum [13] assem datum eis videri.

Si servus proprius pupillariter substitutus alienetur a pupillo, & instituatur heres ab emptore.

54. NERATIUS [lib. 1. Membranarum].

PAter filio impuberi servum heredem substituit, liberumque esse jussit: eum pupillus vendidit [14] Titio: Titius eum, jam primo testamento facto, in secundo testamento liberum heredemque esse jussit [15]: Superius testamentum Titii ruptum est: quia is servus & heres potest esse: & ut superius [16] testamentum rumpatur, sufficit, ita posterius factum esse, ut aliquo casu potuerit ex eo heres existere: Quod ad vim autem ejus institutionis pertinet, ita se res habet [17], ut, quamdiu pupillo ex ea substitutione heres potest esse, ex Titii testamento libertatem hereditatemque consequi non possit: si pupillus in suam [18] tutelam pervenerit, perinde ex Titii testamento liber heresque sit, ac si pupillo substitutus non fuisset: si pupillo heres exstitit, propius est, ut Titio quoque, si velit, heres esse possit.

De testatore qui non est solvendo.

55. PAULUS [lib. 1. ad legem Æliam Sentiam].

SI is *qui solvendo non* [19] *est*, primo loco Stichum, secundo eum, cui ex fideicommissi causa libertatem debet, liberum & heredem instituerit: Neratius secundo [20] loco heredem scriptum fore ait: quia non [21] videtur creditorum fraudandorum causa manumissus [22].

De institutione, si intra annum illum decessero.

56. IDEM [lib. singul. de secundis tabulis].

POtest [23] quis ita heredem instituere: *si intra annum septuagesimum decessero, ille mihi heres esto:* non enim pro parte testatus intelligi debet, sed sub conditione instituisse.

De testatore qui non est solvendo.

57. IDEM [lib. 58. ad Edictum].

SI is *qui solvendo non est*, servum cum libertate heredem instituerit, & liberum substituerit: ante incipiendum erit a substituto: Lex enim Ælia [24] Sentia ita demum ei, qui in fraudem creditorum heres institutus est, conservat libertatem, si nemo alius ex eo testamento heres esse potest.

De pronomine hic. 1. *De herede sub appellatione* fratris *instituto.*

58. IDEM lib. 4. ad Vitellium.

NEmo dubitat, recte ita [25] heredem nuncupari posse, *hic* [26] *mihi heres esto:* cum sit coram qui ostenditur. §. 1. Qui *frater* [27] non est, si fraterna [28] caritate diligitur, recte [29] cum nomine suo sub appellatione *fratris* heres instituitur.

De libero homine bona fide serviente. 1. *De socio instituto ex qua parte socius est.* 2. *De conjunctis.* 3. *De jure accrescendi.* 4. *Quo tempore spectetur testamenti factio.* 5. *De instituto ex parte pure, & ex parte sub conditione.* 6. *Si coheres coheredi successerit.*

59. CELSUS lib. 16. Digestorum.

LIber [30] homo, cum tibi serviret, heres institutus, jussu tuo adiit: Trebatius, esse eum heredem: Labeo, tunc non esse heredem, si necessitate id fecerit, non quod alioquin vellet obligari. §. 1. Si quis ita heredem instituerit, *Titius qua ex parte mihi socius est in vectigali salinarum, pro ea parte mihi heres esto:* Quidam putant, si asse descripto id dictum sit, ut maxime socius fuerit Titius, non esse heredem, sed si qua pars vacua relicta fuerit, ex ea heredem esse: Quod totum & ineptum & vitiosum est: quid enim vetat, asse descripto utiliter Titium, ex parte forte quarta, ex qua socius erat, heredem institutum esse? §. 2. *Titius heres esto* [31]*: Seius & Mævius heredes sunto:* Verum est, quod Proculo placet, duos semisses esse, quorum alter conjunctim duobus datur. §. 3. Cum quis ex institutis, qui [32] [non [33]] cum aliquo conjunctim institutus sit, heres non est: pars ejus omnibus pro portionibus hereditariis adcrescit: neque refert, primo loco quis institutus, an alicui substitutus heres sit. §. 4. Si heres institutus scribendi testamenti tempore civis Romanus fuit, deinde [34] ei aqua & igni interdictum est: heres fit, si intra illud tempus quo testator decessit, redierit [35]; aut, si sub conditione heres institutus est, quo tempore conditio exsistit. † Idem & in legatis, & in bonorum possessionibus.

§. 5. *Titius ex semisse heres esto: Seius ex quadrante heres esto: Titius, si in Capitolium ascenderit, ex alio quadrante heres esto:* Antequam Capitolium ascendat, si pro herede gerat: [ex semisse heres erit.] si Capitolium ascenderit, & ex quadrante heres erit: nec erit ei necesse [36] pro herede gerere, quippe jam heredi. §. 6. Si ita scriptum fuerit, *Titius ex parte tertia, Mævius ex parte tertia heredes sunto: Titius, si intra tertias Kalendas navis ex Asia venerit, ex reliqua parte heres esto:* Videamus, ne Titius statim ex semisse heres sit: nam duo heredes instituti sunt: Sed Titius aut ex semisse, aut ex besse: ita sextans utique erit in pendenti: & si conditio exstiterit, ex besse heres erit: si non exstiterit, ille sextans Mævio adcrescet: Sed si decesserit Titius, antequam conditio exsistat, deinde conditio exstiterit, tamen ille sextans non Titii heredi, sed Mævio adcrescet: nam, cum adhuc dubium esset, Titio an Mævio is sextans datus esset, Titius decessit: nec [37] potest intelligi datus ei, qui tempore dandi in rerum natura [38] non fuit. §. 7. Si Attius Titium, & Mævium & Seium æquis partibus heredes instituit, Titius interim solus adiit hereditatem, & Seium heredem instituit: poterit Seius Titii adire hereditatem: Attii vel adire [39], vel omittere: Sed Attio antequam adeat vel omittat ejus hereditatem, ex semisse heres erit: Si adierit Seius Attii hereditatem, Titius ex triente duntaxat heres erit: & per hereditatem Titii triens duntaxat ad Seium perveniet: alterum trientem ex sua institutione habebit. † Quid ergo, si ab Attio Titius & Seius heredes instituti sunt, Titius adierit hereditatem, Titio Seius heres exstiterit? Potestne Attii hereditatem omittere? an necessario ei ex asse heres est? quippe cum alius nemo [40] heres institutus est, quam is ipse, [qui] ex aliqua parte jam heres est, perinde est, quasi unus heres per Titium [41] institutus sit.

De testatore qui non est solvendo.

60. CELSUS lib. 29. Digestorum.

QUi *solvendo non erat*, servum primo loco, & alterum servum secundo loco heredes scripsit: Solus is qui primo loco scriptus est, hereditatem capit: nam Lege Ælia [42] Sentia ita cavetur, *ut si duo pluresve ex eadem causa heredes scripti sint, uti* [43] *quisque primus scriptus sit, heres sit.*

De exheredatione.

61. MODESTINUS lib. 8. Responsorum.

QUi volebat [44] filiam *exheredare*, sic testamento comprehendit: *te autem, filia, ideo exheredavi, quoniam* [45] *contentam* [46] *te esse doti* [47] *volui:* Quæro, an efficaciter exheredata sit? Modestinus respondit, nihil proponi, cur non esset voluntate testatoris exheredata.

De relicta in tempus capiendæ hereditatis. 1. *De demonstratione heredis.*

62. IDEM lib. 2. Pandectarum.

IN tempus [48] capiendæ hereditatis institui heredem posse, benevolentiæ est: veluti, *Lucius Titius, cum capere potuerit, heres esto.* Idem & in legato. §. 1. Quotiens [49] non apparet, quis heres institutus sit, institutio non valet: quippe evenire potest, si testator complures amicos eodem [50] nomine habeat, & ad designationem

1 Vide *l.* 13. §. 1. ff. *eod.* §. 5. *Inst. eod.* 2 *l.* 9. §. 14. ff. *eod. Inst. eod. l.* 21. *l.* 22. ff. *de cond. instit.* 3 Corrigendo scil. 4 Dixi ad *l.* 6. *C. de inst.* 5 Quia non fuit testatoris, quo tempore mortuus est testator. 6 *l.* 31. §. 1. ff. *eod.* 7 Ulpian. 22. §. 1. Theoph. §. 2. *Instit. de hered. inst.* 8 Hanc legem copiose interpretatur Alciatus *tom.* 5. Et late Clarus §. *testamentum. quæst.* 77. *circa illud; An filii vel descendentes positi in conditione vocati censeantur* quod idem prosequitur *quæst.* 78. & 79. vide Fortunium Garziam *ad l. Gallus.* §. *idem credendum.* ff. *de lib. & posthum. num.* 21. Forcatulum *Necyomant. jur. dialog.* 50. *n.* 3 Zuccard. *ad l.* 1. *Cod. de pact num.* 78. & *seq.* Corasium *lib.* 2. *miscell. cap.* 19. *n.* 8. Socinum *cons.* 14. *vol.* 1. & *cons.* 6. & 63. *vol.* 3. Socinum Jun. *cons.* 118. *num.* 12. *vol.* 1. Cæphalum *cons.* 194. *n.* 14. Mod. 9 Id est, filiis: alias, in extraneis hæc enunciatio inepta videri posset. vid. tamen quæ scripsi ad *l.* 44. ff. *eod.* 10 Seius & Sempronius. 11 Cornelius, Salustius, Varo. 12 Al. *proponeretur.* 13 Qui sine parte heres institutus est, vacantem portionem vel alium assem occupat. *l.* 17. §. 3. ff. *eod.* §. 6. *vers. si vero totus. Instit. eod l. ult.* ff. *de B. P. secund. tab.* 14 Servus substitutus impuberi, interim potest alienari cum sua causa. *Bald.* 15 Emptor sc. 16 Prius testamentum posteriore rumpitur. 17 Servus substitutus impuberi, & ab eo alienatus, non potest a novo domino heres institui: nisi is impubes in suam tutelam venerit. adde *l.* 2. §. 1. ff. *de statulib. l. ult.* ff. *de vulgari.* 18 Id est, cum pubes factus fuerit. *l.* 50. ff. *de legat.* 3. *l.* 5. §. 1. ff. *quib. ex caus. in poss.* 19 *l.* 42. ff. *eod.* 20 *l.* 24. *in fin.* ff. *qui & a quib.* 21 Fraudem facere non videtur creditoribus defunctus, qui eum servum manumittit, quem ex fideicommisso manumittere debet. 22 Nec enim a tali debitore volens manumittitur. *l.* 84. ff. *eod.* 23 Imo, non potest: eo enim casu heredi nihil datum videtur. *l.* 1. §. 1. ff. *de reg. Catoniana.* 24 De qua *lex* 42. ff. *eod.* 25 Adde Ulpian. 20. §. 1. 26 Heredis nomen nuncupari non est necesse: sufficit eum institutum demonstrare. *l.* 9. §. 8. ff. *eod.* 27 *Fratrem* appellare possumus, quem heredem nominamus. vide *l.* 4. ff. *de confirm. tutor.* adde *l.* 48. *in fin.* ff. *hoc tit.* 28 Adde *l.* 8. *C. de oblig.* 29 Neque vitiatur institutio, quasi incerta aut perperam persona instituta. vid. quæ scripsi ad *l.* 24. ff. *de testam. militis.* Error in nomine heredis, cum de persona constat, non vitiat heredis institutionem: sunt enim vocabula reperta hominis gratia: quæ si alio modo intelligantur, nihil interest. *l. si in nomine.* 4. *C. de test.* §. *si quidem in nomin. Inst. de legat.* Ita falsa *patris* vel *patriæ* denominatio non vitiat institutionem. *l. his verbis.* 48. *in fin. supr. eod.* Ita *fratris* vocabulo, amicum recte instituimus, *ut hic.* ut & uxorem, *adfinis* vocabulo. *l. non ideo.* 5. *C. h. t.* vid. plura apud Manticam, 4. *de conjectur* 5.
30 *l.* 54. ff. *de adq. rerum dom. l.* 21. *C. de jure deliber.* 31 Vide *l.* 11. *supr. h. t.*
32 Portio disjuncti ab omnibus, omnibus accrescit pro hereditaria parte. *Bald.*
33 Ita legendum putat Duaren. 2. *de jure accrescendi.* 11. 34 Inter testamentum factum, & mortem testatoris. 35 *l.* 104. ff. *de condit. & demonstr.* 36 Jus expressum trahit ad se tacitum. *Bald.* 37 Dubius eventus in ultimis voluntatibus non transmittitur. *Bald.* 38 Dari nihil intelligitur ei, qui in rerum natura non est
39 Quoties quis sibi plures institutiones diversorum adierit, potest unam agnoscere, aliam repudiare. *Bald.* 40 Heres pro parte coheredem non habens, in solidum est heres. *Bald.* 41 Per Attium. *Cujac.* 42 *l.* 83. §. 1. ff. *h. t. l.* 42. ff. *eod.* 43 *l.* 24. §. 17. ff. *de fideicommiss. libert.* Ordo verborum designat ordinem intellectus. *Bald.* 44 *l.* 2. *l.* 17. ff. *de liberis. l.* 3. *C. de liberis.* 45 Exheredatio his verbis non inducitur: ut nec tollitur ad supplementum actio. *l.* 29. *C. de inoffic.* 46 Exheredationibus interdum causa non turpis adjiciebatur, *ut hic. & l. emptor.* 65. §. *ult.* ff. *de rei vindicat.* Et ita Leontius Philosophus, cum Eudoxiæ filiæ (quæ postea Theodosio nupsit) ex siderum positione & effectu prosperam fortunam portendi prævideret, modicum ideo quid ei reliquit, quod fortuna sua contenta esse ea deberet. Zonar. *tom.* 3. 47 *Al.* dote. 48 Non capax potest institui, cum capere poterit. *Bald.* Porro tempus capiendæ hereditatis & capacitatis hic refer ad orbum. de quo dixi ad *Ulp.* 13. 49 Paul. 3. *sent.* 4. §. 16. *l.* 73. §. 3. ff. *de reg. jur.* vide quæ notavi ad *l.* 20. *supr. de testam. tut.* vide Anton. Fabrum 2. *Conjectur.* 9.
50 Institutis pluribus ejusdem nominis, is demum videbitur institutus, qui probaverit se a testatore designatum: sin minus, ob institutionis incertum, institutio non valet. Quid, si testator Titium heredem instituit, & sit aliquis Titius testatori speciali aliqua amicitia conjunctus, aut genere proximus? hæ circumstantiæ nominis obscuritatem de-

nominis

nominis singulari nomine utatur: nisi ex aliis apertissimis [1] probationibus fuerit revelatum, pro qua persona testator senserit.

De conjunctis, & disjunctis, & jure accrescendi.

63. JAVOLENUS lib. 1. ex Cassio.

HEredes sine partibus utrum [2] conjunctim an separatim scribantur, hoc interest, quod, si quis ex conjunctis decessit, hoc non ad omnes, sed ad reliquos qui conjuncti erant, pertinet: sin autem ex separatis, ad omnes qui testamento eodem scripti sunt heredes, portio ejus pertinet.

De servo posthumi.

64. IDEM [lib. 7. Epistolarum].

EJus servum, qui post [3] mortem meam natus erit, heredem institui posse, Labeo frequenter scribit. Idque verum esse manifesto argumento comprobat, quia servus hereditarius [4], prius quam adeatur hereditas, institui heres potest: quamvis is testamenti facti tempore nullius [5] sit.

De legato. De commendatione liberti.

65. IDEM lib. 12. Epistolarum.

HEreditas ad Statium Primum nullo jure pertinet, cum institutus heres non sit. Nec quicquam ei prodest [6], quod [7] ab eo aliquid legatum est, aut libertus ei defuncti testamento commendatus [8] est, ex quo, si manumissus non est, servus est.

De jure accrescendi.

66. POMPONIUS lib. 1. ad Quintum Mucium.

SI ita quis heredes instituerit: *Titius* [9] *heres esto: Gaius* [10] *& Mævius* [11] *æquis ex partibus heredes sunto*: quamvis *Et* syllaba conjunctionem [12] faciat; si quis tamen ex his [13] decedat [14], non alteri soli [15] pars adcrescit, sed [&] omnibus coheredibus [16] pro hereditariis portionibus, quia non tam conjunxisse [17], quam celerius dixisse videatur [18].

De institutione conditionali, & pura.

67. IDEM lib. 2. ad Quintum Mucium.

SI ita scriptum fuerit, *Tithasus* [19] *si in Capitolium ascenderit, heres esto: Tithasus heres esto*: secunda scriptura potior erit: plenior [20] est enim quam prior.

De institutione collata in voluntatem alterius. De his quæ tacite valent, expressa non valent.

68. IDEM lib. 7. ad Quintum Mucium.

SI quis Sempronium heredem instituerit sub hac [21] conditione, *si Titius in Capitolium ascenderit*: quamvis non alias heres esse possit Sempronius, nisi Titius ascendisset in Capitolium, & hoc ipsum in potestate sit repositum Titii; quia tamen scriptura non est expressa voluntas Titii, erit utilis ea institutio. Atquin si quis ita scripserit, *si Titius voluerit, Sempronius heres esto*: non valet institutio [22]. Quædam enim in testamentis si exprimantur [23], effectum nullum habent: quando, si verbis tegantur, eandem significationem habeant, quam haberent expressa: [&] momentum aliquod habebunt. Sic enim filii exheredatio cum eo valet, *si quis heres existat*: & tamen nemo dubitat, quin si ita [24] aliquis filium exheredaverit, *Titius heres esto*, [&] *cum heres erit Titius, filius exheres esto*, nullius momenti esse exheredationem.

De institutione duorum heredum, uter eorum volet.

69. PROCULUS [lib. 2. Epistolarum].

COrnelius, *& Mævius, uter eorum volet, heres esto*: uterque vult: Trebatius, neutrum fore heredem; Cartilius; utrumque: Tu cui adsentiaris? Proculus: Cartilio adsentior, & illam adjectionem, *uter eorum volet*, supervacuam puto [25]: id enim, etiam ea non adjecta, futurum fuit, ut, uter vellet, heres esset, uter nollet, heres non esset: quod si hi ex numero necessariorum [26] heredum essent, tum id non frustra adjectum esse [27] & non solum figuram, sed vim quoque conditionis continere: dicerem tamen, si uterque heres esse vellet, utrumque heredem esse.

De captatoria institutione.

70. PAPINIANUS [lib. 6. Responsorum].

CAptatorias [28] *institutiones* non eas Senatus improbavit, quæ mutuis [29] affectionibus judicia provocaverunt: sed quarum conditio confertur ad secretum [30] alienæ [31] voluntatis [32].

71. PAULUS [lib. 5. ad leg. Juliam & Papiam].

ILlæ autem institutiones captatoriæ non sunt: veluti si ita heredem quis instituat, *qua* [33] *ex parte Titius me heredem instituit, ex ea parte Mævius heres esto*: quia in præteritum [34], non in futurum institutio collata est. §. 1. Sed illud quæri potest, an idem servandum sit, quod Senatus censuit, etiam si in aliam personam captionem [35] direxerit: Veluti si ita scripserit: *Titius si Mævium* [36] *tabulis testamenti sui heredem a se scriptum ostenderit, probaveritque, heres esto*. Quod in sententiam SC. incidere non est dubium [37].

De testatore, qui non est solvendo.

72. TERENTIUS CLEMENS [lib. 4. ad legem Juliam & Papiam].

SI quis solidum [38] a Lege [39] capere non possit [40], & ex asse sit institutus ab eo [41] qui solvendo non est: Julianus, ex asse eum heredem esse respondit: Legi enim locum non esse in ea hereditate quæ solvendo non est.

De conditione.

73. GAJUS lib. 13. [42] ad legem Juliam & Papiam.

SUb conditione herede instituto, si substituamus: nisi eandem conditionem repetemus, pure eum heredem substituere intelligimur.

De exceptione certæ rei, vel ususfructus.

74. LICINIUS RUFINUS lib. 2. Regularum.

SI [43] ita quis heres institutus fuerit, *excepto* [44] *fundo, excepto usufructu heres esto*: perinde erit jure civili, atque si *sine ea re* heres institutus esset, idque auctoritate *Galli Aquilii* factum est.

De filio substituto, vel exheredato a substituto.

75. PAPINIANUS [lib. 12. Quæstionum].

SI filius substituatur ei [45] a quo præteritus est: non ut intestati patris, sed ex testamento habebit hereditatem: quoniam & quolibet alio substituto, si fuisset ab eo exheredatus, inde testamentum inciperet, ubi filius esset exheredatus.

De servo uxori a marito mortis causa donato.

76. IDEM lib. 15. Quæstionum.

SErvus uxori a marito mortis causa donatus, mariti manet [46], ut & Juliano quoque videtur. Idem, si accipiat libertatem simul & hereditatem, viro necessarius heres erit, nec sine libertate aliquid ei legari potest [47].

De herede scripto in Codicillis.

77. IDEM lib. 17. Quæstionum.

ASse toto non [48] distributo, ita scriptum est: *quem* [49] *heredem Codicillis* [50] *fecero, heres esto* [51]. Titium Codicillis heredem instituit: ejus quidem institutio valet, ideo, quod licet *Codicillis* [52] *dari hereditas non possit* [53], tamen hæc ex testamento data [54] videtur: sed hoc tantum [55] ex hereditate habebit, quantum ex asse residuum mansit.

De heredibus institutis ex certis rebus. 1. De institutione ex duabus partibus, & ex quadrante. De nummis legatis. 2. Quibus casibus fit transitus ad dupondium. 3. De instituto ex reliqua parte, vel non facta reliqui mentione.

78. IDEM lib. 6. Responsorum.

QUi non militabat [56], *bonorum maternorum*, quæ in Pannonia possidebat, libertum heredem instituit; *paternorum*, quæ habebat in Syria, Titium: jure semisses ambos habere constitit: sed arbitrum dividendæ hereditatis supremam voluntatem, factis adjudicationibus [57], & interpositis propter actiones cautionibus, sequi salva Falcidia: scil. ut quod vice mutua præstarent, doli ratione quadranti retinendo compensetur [58]. §. 1. Lucio Titio ex *duabus partibus*, Publio Mævio ex *quadrante*, scriptis heredibus, assem in dodrantem esse divisum respondi: modum enim duarum partium [59] ex quadrante [60] declarari [61]: quod Veteres nummis Titio legatis nummorum specie non demonstrata [62], cæterorum legatorum contemplatione receperunt.

§. 2. Filiis heredibus æquis partibus institutis, ac postea fratris filio pro duabus unciis: unum assem inter omnes videri factum placuit, & ex eo decem uncias filios accepisse; tunc enim [63] ex altero asse portionem intelligi relictam, cum, asse nominatim dato, vel duodecim unciis distributis, residua portio non invenitur: nihil [64] autem interest,

clarant. Romanus in *l. heredes palam.* 21. *supr. qui testament. l. duo sunt Titii.* 30. *supr. de testament. tutel.* Jason, *l.* 1. §. *hoc autem.* ꝟ. *ad SC. Trebell.* Ita putant, Titio filiam & neptem habente, & *filiam* instituente (etsi superstes neptem appellaverit semper nomine filiæ) filiam tamen institutam videri, non neptem, *l. cum acutissimi.* 30. *C. de fideicommiss.* Cynus, Albericus, Raven. Jason, in *l. si pater.* 4. *C. de heredibus instit.* Eadem ratione *filiis* institutis, solos filios non filias institutas videri, si filiæ statuto excludantur masculis extantibus, Anchar. Bald. in *l. tres fratres.* 35. *supr. de pact.* Alex. *in l. Gallus.* 29. §. *quidam recte. supr. de liberis.* Huc referendum, *pauperibus* indistincte institutis pauperes ejus Ecclesiæ institutos intelligi, in qua testator domicilium suamque habitationem habuerit. *l. si quis ad declinandam.* 49. §. *ubi.* 3. *C. de episcopis. l. hæc conditio.* 10. *in fin.* ꝟ. *de condit. & demonstr.*

1 Quoties dubitatur de persona heredis, apertissimis probationibus debet ostendi, de quo testator senserit. *Bald.* 2 Vide *l.* 142. ꝟ. *de verb. signif.* Goth. Vid. Charond. *lib.* 2. *verisimil. cap.* 14. S. L. 3 Servus ejus, qui nondum est in rerum natura, potest institui, §. 2. *Inst. eod.* Bald. 4 Vide *l.* 31. §. 1. *supr. eod.* 5 Servus hereditarius nullius est, veritate inspecta: fictione tamen dicitur hereditatis. 6 Ad præsumendam sc. institutionem. 7 Non ideo quis præsumitur institutus heres, quod ab eo quid legatum sit. 8 Commendatio titulum non confert. *Bald.* 9 Hic Titius Gaio & Mævio (de quibus ꝟ.) conjunctus est re tantum. 10 Hi duo verbis conjuncti. 11 Hi duo verbis tantum conjuncti, quia sub una oratione comprehenduntur: & tamen re non sunt conjuncti, propter divisionem portionum: quia testator dixit, *æquis partibus.* Bart. *l.* 89. ꝟ. *de legatis.* 3. 12 Verbalem sc. 13 Duobus sc. 14 Et ita verbis conjuncti non præferuntur re conjunctis. 15 Verbis conjuncto. 16 Id est, etiam ei, qui re tantum est conjunctus. 17 *Subaudi*; re quam verbis. 18 Celerius dixit, *Gaius & Mævius heredes sunto*, quam, *Gaius heres esto, Mævius heres esto.* 19 Hoc verbo Græci mansuetum significant. τιθασσεύει· ἡμεροῖ, πρaΰνει· Hesychius, & ex eo Suidas. Glossæ Cyrilli τιθασὸς cicur. τιθασεύω (id enim supplendum). 20 Plenior voluntas est servanda in testamento, *ut hic*: in procuratoris mandato, in statutis, in arbitriis. *Bald.* 21 *l.* 52. ꝟ. *de cond. & demonstr.* Goth. Vid. Sarmient. *lib.* 2. *select. c.* 6. Connan. *lib.* 6. *comment. cap.* 4. S. L. 22 Quia etsi in voluntatem & potestatem tertii potest conferri conditio facti, non tamen mera conditio voluntatis poni potest. *l.* 52. ꝟ. *de condit. & demonstr.* 23 *l.* 52. *in fin.* ꝟ. *de cond. & demonstr. l.* 77. *l.* 195. ꝟ. *de reg. jur.* 24 Exheredatio filii non potest post aditam hereditatem conferri. *Bald.* 25 Quia hereditas non defertur nisi volenti. 26 Vid. *l.* 12. *infr. de cond. instit.* 27 Cur? talis institutio, *si voluerit*, non est in suo conditionalis, quoad suspendendum effectum institutionis: sed eum tantum ex necessario voluntarium facit. *Bald.* 28 *l.* 64. *infr. de legat.* 1. vid. *in hunc locum* Cujac. 16. *observ.* 39. Goth. Adde Corras. *lib.* 5. *miscellan. cap.* 13. Anton. Augustin. *lib.* 4. *emend. c.* 15. Sarmient. *lib.* 2. *select. cap.* 4. Ant. Guibert. *lib.* 1. *quæst. cap.* 7. *num.* 17. *& seqq.* S. L. Adde Decher. *lib.* 1. *dissert.* 7 *num.* 8. 9. Ans. 29 *l.* 3. ꝟ. *si quis aliquem testari. l.* 17. *C. de pact.* Quid tamen, si legamus, *mutuatis*, hoc est, sermonibus vel blanditiis provocatis affectionibus? dixi ad *l.* 11. *C. de test. milit. & indict. l.* 3. 30 *l.* 3. *in fin. supr. de probat. l.* 68. ꝟ. *h. t. l.* 11. *C. de testam. militis.* Secretum alienæ voluntatis estne conditio a testatore adposita eo fine, ut ab alio heres instituatur? Cuj. 16. *observ.* 11. Augustinus 4. *emendat.* 15. An potius captatoria institutio est, cujus conditio seu eventus confertur a testatore in meram alterius voluntatem? An vero techna testatoris, per quam alteri hereditatem pollicetur, si ab eo ipse vel alius instituatur, *l.* 12. *C. de condit.* hoc modo: Titius heres esto, si me quoque testamento suo heredem faciet? hæc enim conditio in secretum alienæ voluntatis confertur: hamata est, & viscata, id est, captatoria. 31 *l.* 52. *infr. de cond. & demonstr.* 32 Non ita est in legato ut in institutione. vid. *l.* 43. §. 2. ꝟ. *de legat.* 1. 33 *l.* 1. *infr. de his, quæ pro non script.* 34 *l.* 29. *supr. eod.* Potest quis adstringi ad instituendum, spe præmii. *Bald.* 35 *Al.* captationem. 36 Vide *l.* 61. *infr. de verb. obligat.* 37 Igitur non valebit institutio facta spe alterius substitutionis: videtur tamen esse contra legem 19. *C. de pact.* 38 Bannitus an aliquid possit adquirere in territorio, unde bannitus sit, vid. apud Socinum, *regul.* 36. 39 Julia & Papia, ut docet inscriptio legis. 40 Ut filius naturalis. *l.* 1. *C. de secund. nupt. l.* 2. *C. de naturalib. liberis.* 41 Solidi non capax, veluti orbus potest institui ab eo, qui non est solvendo. 42 *Al.* duodecimo. 43 Vide Langebekium *cap.* 5. *Annotat.* Exceptio quæ repugnat actui, cui interponitur, vitiatur & non vitiat. 44 *l.* 82. ꝟ. *de leg.* 2. Forte hic legendum *ex certo fundo.* 45 *l.* 3. *in fin.* ꝟ. *de liberis.* 46 Imo non manet, *l.* 20. *supr. de donat. inter vir.* 47 Summo jure: secus ex æquitate. *l.* 5. §. 2. *C. de necessar.* 48 *l.* 17. ꝟ. *eod.* 49 Relatio cum omnibus suis qualitatibus fit. 50 Directa institutio codicillis, testamento id referente declarata valet. *Goth.* Vide Anton. Merend. *lib.* 3. *controv. cap. ult.* Ans. 51 V. Decius *cons.* 47. & 463. *n.* 14. Socinus jun. *cons.* 73. *lib.* 3. Tiraquellus *post leges connubiales gl.* 7. *num.* 182. Mod. 52 *l.* 2. *C. de codicill.* 53 Nisi a milite. *l.* 19. ꝟ. *de test. milit.* 54 *l.* 38. ꝟ. *de cond. & demonstr.* 55 In relato quidquid est, id in referente censetur repetitum, *l. in sententiis.* 59. *infr. de re judicata.* 56 Aliud in milite. *l.* 16. §. 6. ꝟ. *ad SC. Treb.* 57 *l.* 17. §. 1. *infr. de test. mil.* 58 Compensatio fit generis ad genus. 59 In quibus Titius fuit institutus. 60 Id est, ex ea parte, qua Mævius institutus est. 61 Sequentia declarant præcedentia. Sic testator appellatione duarum partium, intellexit duos quadrantes. 62 Tunc nummi currentes intelliguntur legati. *Bald.* 63 Non fit transitus ad dupondium, ubi verba & mens testatoris possunt salvari, sine isto transitu. *Bald.* 64 §. 6. *Instit. eod.*

quo loco sine portione quis heres instituatur, quo magis assis residuum accepisse videatur. §. 3. Seius Mævium ex parte quam per leges [1] capere possit, heredem instituit, ex reliqua [2] Titium: si Mævius solidum capere poterit, Titius adjectus, aut substitutus, heres non erit.

79. IDEM [lib. 1. Definitionum].

QUod si non sit reliqui facta mentio, tantundem in altero asse habebit Mævius, quantum Titius in primo.

80. IDEM lib. 6. Responsorum.

QUod si Mævius nullius capax sit, in totum substitutus admittitur.

De posthumis. 1. De institutione captatoria.

81. PAULUS [lib. 9. Quæstionum].

CLemens Patronus testamento caverat, *ut si sibi filius natus fuisset, heres esset: si duo filii, ex æquis partibus heredes essent: si duæ filiæ, similiter: si filius & filia, filio duas partes, filiæ tertiam dederat* [3]: Duobus filiis & filia natis, quærebatur [4] quemadmodum in proposita specie partes faciemus: cum filii debeant pares esse, vel etiam singuli duplo plus quam soror accipere: quinque igitur partes fieri oportet, ut ex his binas masculi, unam fœmina accipiat. §. 1. Si ita scripserit testator, *Quanta* [5] *ex parte me a Titio heredem institutum recitassem, ex ea parte Sempronius mihi heres esto*: non est captatoria [6] institutio: plane, nullo recitato testamento ab ipso testatore, inanis videbitur institutio, remota suspicione captatoriæ institutionis.

De institutione, si legitimus heres vindicare nolit.

82. SCÆVOLA lib. 15. Quæstionum.

SI quis ita [7] heres instituatur, *Si legitimus heres vindicare nolit hereditatem meam* [8]: puto deficere conditionem testamenti, illo vindicante.

De testatore, qui non est solvendo.

83. IDEM [lib. 18. Quæstionum].

SI non Lex Ælia Sentia [9], sed alia Lex [10], vel SC. [11] aut etiam Constitutio [12] servi libertatem impediat: is necessarius fieri non potest [13], etiam si non sit solvendo testator. §. 1. Temporibus Divi Hadriani Senatus censuit: *Si testator, qui, cum moritur, solvendo non fuit, duobus pluribusve libertatem dederit, eisque hereditatem restitui jusserit, & institutus heres suspectam sibi hereditatem dixerit: ut adire eam cogatur: & ad libertatem perveniat, qui priore* [14] *loco scriptus fuerit, eique hereditas restituatur.* Idem servandum in his, quibus per fideicommissum libertas data fuerit. Igitur, si primo loco scriptus desideraret adire hereditatem, nulla difficultas erit: nam si posteriores quoque liberos se esse dicent, & restitui hereditatem desiderent, an solvendo sit hereditas, & omnibus liberis factis restitui deberet, apud Prætorem quæreretur: absente autem primo sequens desiderans adiri hereditatem, non est audiendus: quia si primus velit [15] sibi restitui hereditatem, præferendus est; & hic servus futurus.

Si dominus servum, cui libertatem debebat, instituerit.

84. PAULUS lib. 23. Quæstionum.

SI servo fideicommissa data sit libertas, heres [16] hunc eundem servum cum libertate heredem reliquisset: Quæsitum est, an necessarius fiat heres? Et humanius est & magis æquitatis ratione subnixum, non fieri necessarium: qui enim, etiam invito [17] defuncto, poterat libertatem extorquere, is liber esse jussus, non [18] magnum videtur beneficium a defuncto consequi: Immo nihil [19] commodi sensisse, sed magis debitam sibi accepisse libertatem. §. 1. Idem probandum erit & in illo servo, quem testator ea lege emerat, ut manumitteret, si heres fuerit institutus: nam & hic seposito beneficio testatoris, proprio jure poterit ad libertatem pervenire ex Constitutione Divi Marci [20].

§. 2. Idem & in eo, qui [21], propria sua data pecunia, emptus est ab aliquo: nam & hic poterit ab ipso testatore libertatem extorquere.

De particula aut.

85. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

LUcius Titius [22], qui fratrem habebat, testamento ita cavit: *Titius frater meus ex asse mihi heres esto: si mihi Titius heres esse noluerit, aut* [23] *(quod* [24] *abominor) prius morietur, quam meam hereditatem adierit, aut filium filiamve ex se natum natamve non habebit, tunc Stichus & Pamphilus servi mei, liberi & heredes mihi æquis partibus sunto.* Quæro: cum Titius hereditatem adierit, & liberos aditæ hereditatis tempore non habuerit: an Stichus & Pamphilus ex substitutione liberi & heredes esse possint? Item quæro: si ex substitutione neque liberi, neque heredes esse possint: an in partem hereditatis videantur adjecti? Respondit: Apparet quidem non eam mentem testatoris fuisse, ut quemquam heredem adhiberet fratri, quem aperte ex asse heredem instituisset: Igitur si frater adiit, Stichus & Pamphilus heredes non erunt: quos eos eo amplius noluit heredes esse, si frater prius quam hereditatem adiret, decessisset liberis relictis: nam prudens consilium testantis animadvertitur: non [25] enim fratrem solum heredem prætulit substitutis, sed & ejus liberos.

De suo herede sub conditione instituto.

86. MÆCIANUS lib. 7. Fideicommissorum.

JAm dubitari non potest, suos quoque heredes sub hac [26] conditione institui posse, *ut si voluissent, heredes essent: si heredes non essent, alium, quem visum erit*, eis substituere: Negatumque hoc casu necesse esse, sub contraria conditione filium exheredare. Primum, quia tunc tantum id exigeretur, cum in potestate ejus non esset, an heres patri existeret, expectantis extrinsecus positæ conditionis eventum. Deinde, quod etsi quacunque posita conditione deberet filius sub contraria conditione exheredari, in proposito ne possibilis quidem reperiri posset; certe si verbis exprimeretur, inepta [27] fieret: huic enim conditioni, *Si volet, heres esto*, quæ alia verba contraria [28] concipi possunt, quam hæc, *Si nolet heres esse, exheres esto?* quod quam sit ridiculum [29], nulli non patet. §. 1. Non ab re autem hoc loco velut excessus [30] hic subjungetur, suis ita heredibus institutis, *si voluerint* [31] heredes esse, non permittendum amplius abstinere se hereditate: cum ea conditione instituti, jam non ut necessarii, sed sua sponte heredes extiterunt, sed & cæteris conditionibus, quæ [32] in ipsorum sunt potestate, si sui pareant, jus abstinendi adsequi non debent.

Si testator assem excesserit, & alium ex residua parte vel partis non facta mentione instituerit.

87. HERMOGENIANUS lib. 3. juris Epitomarum.

EX unciis sex primo herede instituto, secundo ex octo, si tertius ex residua parte, vel nulla portionis facta mentione, heres instituatur, quinque uncias hereditatis tertius habebit: in vigintiquatuor etenim partes hereditate distributa, tertio ratio [33] calculi, veluti [34] ex decem partibus instituto, quinque uncias adsignavit.

De testatore qui non est solvendo.

88. GAJUS lib. singul. de Casibus.

EI, qui solvendo non est, aliquo [35] casu evenit, ut & servus cum libertate heres exsistat, [&] præterea alius heres adjiciatur: veluti si servo cum libertate herede instituto, [ita] adjectum sit, *Si mihi Stichus heres erit, tunc Titius quoque heres esto*: nam Titius, antequam Stichus ex testamento heres exstiterit, heres esse non potest [36]: cum autem semel heres exstiterit servus, non potest adjectus efficere, ut qui semel heres exstitit, desinat heres esse [37].

De socio, de servo communi, de servo herede.

89. PAULUS lib. 2. Manualium.

SI socius heres institutus sit ex asse, & servo communi legetur pure sine [38] libertate: hoc legatum non constitit [39]. † Plane sub conditione [40] ei utiliter & sine libertate legabitur: quoniam & proprio servo ab herede recte sub conditione legatur. Quare etiam heres institui sine libertate, ut alienus, socio herede scripto poterit: quia & proprius cum domino heres institui poterit.

De servo proprio instituto, qui necem domini detexit.

90. TRYPHONINUS lib. 21. Disputationum.

TEstamento domini servus sub conditione cum libertate heres institutus, pendente adhuc conditione necem domini detexit: eumque Prætor *mereri* [41] *libertatem* decrevit: etsi postea conditio testamenti exstiterit, aliunde liber est, id est ex præmio, non [42] ex testamento: Igitur non est necessarius domino heres: licet autem ei volenti adire [43].

De Imperatore litis causa instituto.

91. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

IMperatorem litis [44] causa heredem institui, invidiosum est [45]: nec calumnia [46] facultatem ex principali Majestate capi oportet [47].

De testamento ex falsa causa mutato.

92. IDEM Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex primo, seu Decretorum [48] libro [secundo].

PActumeius Androsthenes Pactumeiam Magnam filiam Pactumeii Magni ex asse heredem instituerat [49]: eique patrem ejus substituerat. Pactumeio Magno occiso, & rumore perlato [50], quasi filia quoque ejus mortua, mutavit testamentum, Noviumque Rufum heredem instituit, hac præfatione: *Quia heredes, quos volui habere mibi, continere* [51] *non potui, Novius Rufus heres esto*: Pactumeia Magna supplicavit Imperatores Nostros: & cognitione suscepta, licet modus institutione contineretur, quia *falsus* [52] non solet obesse, tamen ex vo-

1 *Sub.* Papias, *Ulpian.* 13. 2 *Partis & residui* appellatio quandoque totum comprehendit. *Bald.* adde *l.* 2. *C. h. t.* 3 Non videbatur testator in eum casum cavisse: sed tamen cavit, si voluit filio & filia natis, filium duas partes, filiam tertiam habere: duobus filiis & filia natis, duo filii quatuor partes habebunt: filia, quintam. Quæ est ratio sive proportio unius ad unam, ea debet esse duorum ad unam. 4 Adde *l.* 47. §. 2. *supr. eod. l.* 13. *supr. de liberis.* 5 Baldus hic notat, dictionem, *quanta*, indicare conditionem. 6 *l.* 70 *supr. eod.* 7 Ex voluntate testatoris causa intestati potest præcedere causam testati in ordine succedendi, *Bald.* voluntate testatoris potest causa intestati præcedere testati causam. substitutio vulgaris potest fieri ab intestato herede. 8 Vide Corasium *lib.* 2. *miscellan. cap.* 19. *num.* 12 Fortunium Garzian *ad l. Gallus. in princ. num.* 80. *supr. de lib. & posthum.* Mar. Solom. *ad dict. l. Gallus. post princ. n.* 27. Mod. 9 De qua *l.* 42. *l.* 60. ꝟ. *eod.* Goth. vid. Ang. Politian. *miscellan. c.* 84. S. L. 10 Puta Favia, *l.* 12. ꝟ. *de manum.* 11 Vide *l.* 11. ꝟ. *qui & a quibus.* 12 *l.* 48. §. 2. *supr. h. t. l.* 1. *l.* 2. *C. quib. ad libert. procl.* 13 Imo is, qui solvendo non est, heredem necessarium unicum, etiam in fraudem creditorum relinquere potest. *l.* 3. *C. de necess.* 14 *l.* 60. ꝟ. *h. t. l.* 24. ꝟ. *qui & a quib. manumiss.* 15 *l.* 22. §. 1. ꝟ. *ad SC. Trebell.* 16 *Al.* & heres, *Al.* demum & heres. 17 *l.* 60. ꝟ. *eod.* 18 *l.* 50. *supr. de ritu.* 19 Statutum tale sit. *legata vectigali certo & insinuationi sint obnoxia.* Legatum pro male ablatis a testatore relictum vectigali & insinuationi obnoxium non erit. Cur? legatis id quod debet solvit: legatarius vero suum recipit. vid. Corsetum singulari in *statuto cavetur.* 20 De qua vide *l.* 2. *C. si mancip. ita fuer. alien. ut manumitt.* 21 *l.* 4. ꝟ. *de manum.* 22 Vid. in hanc l. Forcatul. *Necyomant. dialog.* 50. Nic. Vall. *de rebus dubiis. tract.* 4. Corras *lib.* 2. *miscellan. cap.* 29. Et an liberi in conditione positi etiam sint in dispositione, v. Censur. forens. nostram, *lib.* 3. *cap.* 5. *num.* 18. S. L. 23 *Aut* particula pro *&* hic sumitur, ut & *l.* 6. *C. de inst. & subst.* v. *l. pen. C. de verb. sign.* 24 *l.* 41. *in fin.* ꝟ. *de vulgari. l.* 88. §. 9. *infr. de leg.* 2. *Plin.* 9. *epist. ad Tyron.* Q. Curt. 7. Quod dii prohibeant. *Terentius.* quod Deus avertat. *Cic.* Dii averruncent. Cicer. 9. *ad Attic.* 25 Verba testatoris sunt interpretanda, uti naturalis ratio, & necessitudo sanguinis dictat. *Bald.* adde *l.* 6. *C. de instit. & subst.*

26 *l.* 69. ꝟ. *h. t. l.* 12. ꝟ. *de cond. inst.* 27 Inepta impossibilia: Quod ineptum est, dicitur impossibile. 28 Velle & Nolle contraria, *ut hic.* non nolle, medium est. Bart. *l.* 3. ꝟ. *de reg. jur.* 29 Cur ridiculum? quia nemo seipsum exheredare potest. 30 Id est, digressio, Alciat. 2. *Parerg.* 4. 31 Nulla magis potestativa est conditio, quam ista, *si volueris.* 32 *l.* 4. ꝟ. *eod.* 33 Ratio calculi est servanda. *Bald.* 34 *l.* 18. ꝟ. *eod.* 35 Potest fieri per posterius (puta conditionaliter) quod per prius (id est, simpliciter) fieri non potest. *Bald.* 36 Cur ita? vid. *l.* 3. §. 2. *supr. eod.* 37 *l.* 7. §. 10. *in fin.* ꝟ. *de minor.* 38 *l.* 76. *in fin.* ꝟ. *h. t.* 39 *l.* 76. *in fin.* ꝟ. *eod.* v. *l.* 4. *C. de legat.* 40 Differentiam inter legatum purum & conditionale, & inter legatum & institutionem, vid. apud Emmundum Merill. *libr. sing. different. cap.* 13 Ans. 41 Pure scil. atque ita vox publica privati ac testatoris voci præjudicat. *Bald.* 42 *l.* 84. ꝟ. *eod.* 43 Servus hoc casu ex necessario fit voluntarius, alias necessarius est. *l.* 57. *in fin.* ꝟ. *de adq. vel omitt. her.* 44 § *ult. Inst. quibus mod. test. infirmentur. l. ult.* ꝟ. *qui test.* Paul. 5. *sent.* 12. §. 8. v. *l.* 3. *C. qui mil.* 45 Vid. *l. ult. C. ne fiscus vel Respubl.* Paul. *d. loco.* 46 *Al.* calumniæ. 47 Notandum hoc adversus eos, qui Romanam Ecclesiam instituunt, sperantes eam litem coheredibus suis ob id moturam. *Bald.* Idem hic notat, plura privatis permitti, quam Principi: Principem magis, quam alios abstinere debere ab illicitis: Hæc verba literis aureis scribenda. Hæc ille: adde Suet. *Domitiano.* 48 De tribus Pauli Decretorum libris, vide Cujac. 2 *obs.* 26. 49 Vide Bartolum *ad l. filio præterito in secund. quæst. versic. sed contra. de injust. rupt. & irrit. testam.* Ruin. *ad l. si filius. num.* 42. *de lib. & posthum gloss.* 1. §. *sed etsi quis priore. Institut. quibus modis testament. infirm.* Felin. *ad cap. contingit. col.* 1. *n.* 1 *de fide inst.* Decium *cons.* 86 *col.* 4 Rom. *sing.* 255. Mod. 50 *l.* 25. ꝟ. *de inoff. l.* 11. §. 12 ꝟ. *ad l. Jul. de adult. l.* 3. §. 3. ꝟ. *de testib.* v. Cic. 1. *de Orat.* Goth. Adde Cujac. *lib.* 2. *observ.* 26 S. L. 51 *Al.* contingere. 52 Falsus modus institutioni heredis obesse non solet: secundum testamentum ex falsa causa factum, non rumpit nec vitiat primum. Heres tamen in primo scriptus, cogitur solvere legata in secundo relicta, quia falsa causa legatis non fuit adjecta, sed institutioni tantum.

luntate teſtantis putavit Imperator ei ſubveniendum: igitur pronunciavit [1], *hereditatem ad Magnam pertinere, ſed legata ex poſteriore teſtamento eam præſtare debere, perinde atque ſi in poſterioribus tabulis ipſa fuiſſet heres ſcripta.*

TIT. VI.
DE VULGARI [2] ET PUPILLARI [3] SUBSTITUTIONE [4].

Diviſio inſtitutionis. 1. Subſtitutionis. 2. De liberis inſtitutis vel exheredatis. Qui eis ſubſtitui poſſunt. 3. Si pater ſibi heredem non inſtituerit.

1. MODESTINUS lib. 2. Pandectarum.

HEredes [5] aut inſtituti dicuntur, aut ſubſtituti: inſtituti, primo gradu [6]: ſubſtituti, ſecundo, vel tertio. §. 1. Heredis *ſubſtitutio* duplex eſt, aut ſimplex: veluti *Lucius Titius heres eſto: ſi mihi Lucius Titius heres non erit, tunc Seius heres* [*mihi*] *eſto: ſi heres non erit, ſive erit, & intra pubertatem deceſſerit, tunc Gaius Seius heres mihi eſto.* §. 2. Subſtituere liberis tam heredibus inſtitutis quam exheredatis [7] poſſumus, & tam eum quem heredem nobis inſtituimus, quam alterum. §. 3. Subſtituere liberis pater non poteſt, niſi ſi [8] heredem ſibi inſtituerit: nam ſine [9] heredis inſtitutione nihil in teſtamento ſcriptum valet.

Quibus liberis pupillariter ſubſtituitur. 1. Si pater ſibi teſtamentum non fecerit, aut ejus hereditas ex teſtamento adita non ſit. 2. De herede inſtituto adire cogendo. 3. Si minor adeundæ hereditatis cauſa ſit reſtitutus. 4. De ordine ſcripturæ. De filio vel ſervo teſtatoris, vel poſthumo ſuo pupillariter ſubſtitutis. 7. De ordine in quæſtione, an valeat teſtamentum.

2. ULPIANUS lib. 6. ad Sabinum.

MOribus [10] introductum eſt, *ut quis* [11] *liberis impuberibus* [12] *teſtamentum facere poſſit, donec maſculi ad quatuordecim* [13] *annos perveniant, fœminæ ad duodecim.* quod ſic erit accipiendum, ſi ſint in poteſtate [14]. Cæterum *emancipatis* non poſſumus: *Poſthumis* [15] plane poſſumus. *Nepotibus* etiam poſſumus: & deinceps ſi qui non recaſuri ſunt in patris poteſtatem. Sed ſi eos patres præcedant, ita demum ſubſtitui eis poteſt, ſi heredes inſtituti ſint, vel exheredati: ita enim poſt legem Velleam ſuccedendo non rumpunt teſtamentum; nam ſi principale [16] ruptum ſit teſtamentum, & pupillare evanuit. † Sed ſi *extraneum* quis impuberem heredem ſcripſerit [17], poterit ei ſubſtituere: ſi modo eum in locum nepotis adoptaverit, vel adrogaverit, filio præcedente. §. 1. Quisquis autem impuberi teſtamentum facit, ſibi [18] quoque debet facere. Cæterum ſoli filio non poterit, niſi forte *miles* [19] ſit. Adeo autem, niſi ſibi quoque fecerit, non valet, ut niſi adita quoque patris hereditas ſit, pupillare teſtamentum evaneſcat.

† Plane ſi omiſſa cauſa principalis teſtamenti, ab inteſtato poſſideatur hereditas, dicendum eſt, & pupillo ſubſtitutum ſervandum.

§. 2. Interdum etiam pupillaris teſtamenti cauſa compellendum heredem inſtitutum adire hereditatem, ut ex ſecundis tabulis fideicommiſſum convaleſcat: utputa, ſi jam pupillus deceſſit: cæterum, ſi adhuc [20] vivat, *improbum* [21] *eſſe* Julianus exiſtimat *eum, qui ſollicitus eſt de vivi hereditate.* §. 3. Ego etiamſi minor [22] vigintiquinque annis adeundæ hereditatis cauſa fuerit reſtitutus, puto proficere ſecundis tabulis, ut Prætor utiles actiones decernat ſubſtituto. §. 4. Prius [23] autem ſibi quis debet heredem ſcribere, deinde filio ſubſtituere; & non convertere ordinem ſcripturæ: & hoc Julianus putat [prius ſibi debere, deinde filio heredem ſcribere]: Cæterum, ſi ante filio, deinde ſibi teſtamentum faciat, non valere. Quæ ſententia reſcripto Imperatoris noſtri ad Virium Luppum Britanniæ Præſidem comprobata [24] eſt, & merito: conſtat enim unum [25] eſſe teſtamentum, licet duæ ſint hereditates: uſque adeo, ut, quos quis ſibi facit neceſſarios, eosdem etiam filio faciat, & poſthumum ſuum filio impuberi poſſit quis ſubſtituere. §. 5. Sed ſi [26] quis [27] ita fuerit teſtatus, *ſi filius meus intra* XIV. *annum deceſſerit, Seius heres eſto:* deinde, *filius heres eſto:* valet ſubſtitutio, licet converſa [28] ſcriptura filii teſtamentum fecerit.

§. 6. Sed & ſi ita ſcripſerit, *ſi filius mihi heres non erit, Seius heres eſto: filius heres eſto:* ſecundo quidem gradu Seius ſcriptus eſt heres, & ſi filius heres non exſtiterit, proculdubio Seius [29] ei heres erit: ſed etſi exſtiterit filius heres, & in [30] pubertate defunctus eſt, Seius admittendus recte videtur; ut non ordo ſcripturæ, ſed ordo ſucceſſionis ſpectetur. §. 7. Quod igitur dictum eſt, ſingulis liberorum ſubſtituere licere, ideo adjectum eſt, ut declaretur [31], non eſſe a filii teſtamento incipiendum [32] impuberis [33].

De ſubſtitutione pupillari, quisquis mihi heres erit.

3. MODESTINUS lib. 1. Differentiarum.

CUm filio impuberi pater ita [34] ſubſtituerit: *Quisquis mihi heres erit, idem filio impuberi heres eſto:* placuit ad hanc ſubſtitutionem ſcriptos tantummodo [ad hereditatem] admitti: Itaque [35] dominus, cui per ſervum hereditatis portio quæſita ſit, ex ſubſtitutione impuberi heres effici non poterit, ſi ſervus ab ejus exierit poteſtate.

Si pater in unum caſum ſubſtituerit. 1. De ſubſtitutione reciproca.

4. IDEM [libro ſingulari de Eurematicis [36]].

JAm hoc jure utimur ex D. Marci & Veri conſtitutione, *ut cum pater impuberi filio in alterum caſum ſubſtituiſſet, in utrumque caſum ſubſtituiſſe intelligatur* [37]: ſive filius heres non extiterit, ſive extiterit & impubes deceſſerit. §. 1. Quod jus ad tertium [38] quoque genus ſubſtitutionis tractum eſſe videtur: Nam ſi pater duos filios impuberes heredes inſtituat, eosque invicem ſubſtituat, in utrumque caſum reciprocam [39] ſubſtitutionem factam videri, D. Pius conſtituit. §. 2. Sed ſi alter pubes [40], alter impubes, hoc communi verbo [41], *eosque invicem* [42] *ſubſtituo*, ſibi fuerint ſubſtituti; in vulgarem tantummodo caſum factam videri ſubſtitutionem, Severus & Antoninus conſtituit. Incongruens [43] enim videbatur, ut in altero duplex eſſet ſubſtitutio, in altero ſola vulgaris. Hoc itaque caſu ſingulis ſeparatim pater ſubſtituere debebit: *ut ſi pubes heres non extiterit*, impubes ei ſubſtituatur: *ſi autem impubes heres extiterit, & intra pubertatem deceſſerit*, pubes frater in portionem coheredis ſubſtituatur: quo caſu in utrumque eventum ſubſtitutus videbitur, ne, ſi vulgari modo impuberi quoque ſubſtituat, voluntatis quæſtionem relinquat, utrum de una vulgari tantummodo ſubſtitutione in utriusque perſona ſenſiſſe intelligatur: ita enim in altero utraque ſubſtitutio intelligitur, ſi voluntas [44] parentis non refragetur: vel certe evitandæ quæſtionis gratia ſpecialiter [45] in utrumque caſum impuberi ſubſtituat fratrem, *Sive heres non erit, ſive erit, & intra pubertatis annos deceſſerit.*

De ſubſtitutione, Quisquis mihi heres erit. Quisquis mihi heres erit *conditio ad deficientis quoque partem vocat.* Duar.

5. GAJUS [lib. 3. ad legem Juliam & Papiam].

SI in teſtamento heredes ſcripti ita alicui ſubſtituti fuerint, *Ut ſi is* [46] *heres non eſſet, quisquis ſibi heres eſſet, is in parte quoque deficientis eſſet heres:* pro qua parte quisque heres exſtitiſſet, pro [47] ea parte eum in portione quoque deficientis vocari placet: neque intereſſe, jure inſtitutionis quisque ex majore parte heres factus eſſet, an quod per Legem [48] alteram partem alicujus vindicaſſet.

Prohibitus ſuccedere patri, quatenus poſſit ſuccedere filio.

6. TERENTIUS CLEMENS lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

SI is [49], qui ex bonis teſtatoris ſolidum capere non poſſit, ſubſtitutus ſit ab eo impuberi filio ejus: ſolidum ex ea cauſa capiet, quaſi a pupillo capiat: Sed hoc ita interpretari Julianus noſter videtur, ut ex bonis quæ teſtatoris fuerant, amplius capere non poſſit: quod ſi pupillo aliquid præterea adquiſitum eſſet, aut ſi exheredato eſſet ſubſtitutus, non impediri eum capere, quaſi a pupillo capiat.

De ſubſtitutione facta poſt pubertatem.

7. PAPINIANUS [lib. 6. Reſponſorum].

VErbis civilibus [50] ſubſtitutionem poſt quartum decimum annum ætatis fruſtra fieri convenit [51]; ſed qui non admittitur ut ſubſtitutus, ut adjectus heres quandoque non erit: ne fiat contra voluntatem, ſi filius non habeat totum interim, quod ei teſtamento pater dedit.

De ſubſtitutione pupillari pura, vel conditionali, veluti, 1. Si mihi heres erit: *aut* Quisquis mihi heres erit.

8. ULPIANUS lib. 4. ad Sabinum.

QUi liberis [52] impuberibus ſubſtituit, aut pure [53], aut ſub conditione [54] ſolet ſubſtituere. † *Pure* [55], ſic, *Si* [56] *filius meus intra pubertatem deceſſerit, Seius heres eſto:* ſive Seius iſte heres in-

1 In hac ſententia Princeps non dicit, *condemno:* atque ſufficit ferre ſententiam declaratoriam, licet non ſit inſertum verbum, *condemno* vel *abſolvo*. facit *lex* 21. §. 1. *ſupr. de recept. qui arbitr.*
2 2. *Inſtit.* 15. 3 2. *Inſt.* 16. *L.* 6. *C.* 26. 4 *Subſtitutio*, appendix inſtitutionis præcedentis; *l.* 35. ℐ. *de adq. vel omitt. hered.* 5 Paul. 3. *ſent.* 4. §. 17. Ulp. 22. §. 33. 35. Synopſ. 10. c. 1. 5. Harm. 8. §. 1. §. 2. Goth. Ad hanc leg. vide Govean. & Charond. *veriſimil. lib.* 2. *cap.* 13. Anſ. Adde Vacon. *lib.* 4. *declarat.* 62. & Forcat. *Necyomant. dialog.* 23. S. L. Conf. Hippolytum, Zaſium, Ferretum, Molinæum, Paulum Leonium, & Vaconium *l.* 4 *declar.* 60. & 61. Duarenum *lib.* 2. *diſp. cap.* 7. Anton. Guibertum *lib.* 1. *quæſt. cap.* 6. & 9. Joan. Bologn. qui rubricam hanc repetiit. *Mod.*
6 Id eſt, primo loco. *l.* 2. §. 4. *infr. de B. P. ſecund. tab.* 7 §. 4. *Inſt. de pupillari.* Ulp. 23. §. 8. 8 *l. ult.* ℐ. *de jure codicill.* §. 34. *Inſt. de legat.* 9 Inſtitutione heredis teſtamenta vim accipiunt. *l. ult.* ℐ. *de jure codicill.* §. 34. *Inſt. de legat.* 10 Conſuetudine & ſtatuto fieri poteſt, ut quis decedat pro parte teſtatus & inteſtatus. vid. Tiraquell. 13. *privilegio piæ cauſæ.* Goth. Adde hic Vacon. *lib.* 4. *declarat.* 63. Alciat. *lib.* 4. *parerg. c.* 21. Zaſ. *lib.* 2. *ſingular. intellect. c.* 8. Forcatul. *Necyoman. dialog.* 31. S. L.
11 In poteſtate, *verſic. quod ſic.* ℐ. poſthumis etiam, *verſ. poſthumis.* non tantum filiis, ſed & nepotibus. v. *verſ. nepot* An & extraneis impuberibus? vide *verſ. ſed ſi extraneum.*
12 *Inſt. de pupill. in pr. l.* 7. *C. de impub. & aliis ſubſtit* 13 §. 8. *Inſt. de pupill.*
14 Cum non extranei. §. *ult. Inſt. de pupill.* 15 §. 4. *Inſt. de pupill.* 16 §. 5. *in fin. Inſtit de pupill.* 17 Vid. Coraſium *Ep. quæſt cap.* 14 Menchacam *controv. illuſtr. cap* 106. Briſſonium *lib.* 2. *ſelect. antiq. cap.* 12. Vincentium Salvianum ab Ocla *ad rubr. ſo.ut. matrim. num.* 29 rurſus Coraſium *ad l quamvis. Cod. de impub num.* 2. Covarruviam *ad cap. Raynut.* §. 5. *num.* 3. *extr. de teſtam.* Mod. 18 *d.* §. 5. *in princ.* 19 *l.* 15. §. 5. *l.* 41. *in fin. infr. de teſtament. mil.* 20 Viventis ſuper hereditate ſollicitum eſſe improbum eſt. *l.* 1. §. 21. ℐ. *de collat. bon. l. ult. C. de pact. l.* 2. *in fin.* ℐ. *de his, quæ ut indign. l.* 29. *l.* 30. ℐ *de donat* 21 Niſi præſente eo, de cujus hereditate agitur, paciſcatur. *l. ult. C. de pact.* 22 Vid. Anton. Govean. *var. lect. lib.* 1. *cap.* 8. & Leonin. *emendat. lib.* 5. *cap.* 18. & 19. Anſ. 23 *l.* 1. ℐ. *de hered. inſt.* 24 *Improbata*, Govean. 1. *var.* 9. reprehenſus a Roberto 1. *recept.* 34. 25 Vel quaſi, §. 2. *Inſt. de pupill.* duplex, *l.* 1. §. 1. ℐ. *ſi cui plus quam per leg. Falcid.* 26 *Sed & ſi quis*, Goveanus 1. *var.* 9. reprehenſus a Robert. 1. *rec.* 34. Goth. Vid. Anton. Merend. *lib.* 3. *controv. cap.* 35. Anſ. 27 Præmiſſa ſcil. ſubſtitutione inſtitutioni. 28 Verba præpoſita & poſtpoſita idem ſignificant. *Bald.* 29 Vulgaris expreſſa quoties pupillarem tacitam includit, vulgaris naturam habet vulgaris & pupillaris: ita ut ex ea patri & impuberi ſuccedatur. *Bald.* 30 *Al.* intra. 31 Id autem indicat verbum, *ſubſtituere*, quod ſignificat ſecundum actum, & non priorem. *Bald.* 32 Si ſpectes ordinem ſucceſſionis, non ſcripturæ. 33 Id eſt, qui eſt impubes. 34 Id eſt, generaliter.
35 V. *l.* 7. *C. h. t.* 36 De quibus v. *l.* 58. ℐ. *ſolut.* 37 Vulgaris expreſſa continet tacitam pupillarem, & e converſo. *Bald.* 38 *Primus* caſus eſt delatæ hereditatis: *ſecundus* adquiſitæ, *l.* 8. *C. de impub. & aliis.* at *tertius eſt*, qui habet formulam diverſam a vulgari & a pupillari ſubſtitutione, introductam potiſſimum propter caduca, ut remedio ſubſtitutionis reciprocæ valeret inter coheredes jus adcreſcendi antiquum, potius quam jus caduci. Et formulam ſi inſpicias, multa ſunt genera ſubſtitutionum: ſi ſucceſſionem; duo tantum, vulgaris & pupillaris: qua diviſione comprehenduntur quæcunque ad inſtar earum rediguntur, etiam duplices, ſive, ut loquitur Theophilus, *vulgares pupillares*, Cujac *hic* 39 *Reciprocam* ſubſtitutionem noſtri *breviloquam* (quod brevi ſermone plures contineat ſubſtitutiones, vulgarem & pupillarem) id eſt, *compendioſam appellant.* 40 Ut *l.* 6. *C. de teſt. milit l.* 2 *C. de impub.* 41 Verbum *ſubſtituere*, eſt verbum commune: poteſt enim trahi ad diverſas ſpecies inſtitutionum puta directam & fideicommiſſariam. *Bald.* 42 *l.* 43 ℐ *h. t. l.* 2. *C. eod.* 43 Incongrue de perſona reſpondetur, *ut hic* de contractu, *l.* 52. §. 1. ℐ. *de verb oblig.* de facto, *l.* 24. ℐ. *de leg.* 2 de aliis atque aliis rebus, *l.* 13. ℐ. *de offic. Præſid.* 44 Ut tacita includatur expreſſa, in poteſtate teſtatoris eſt. *Bald.* 45 Optimum eſt conſilium, ut teſtator ſubſtituendo exprimat ſingulos caſus, ut ne quæſtio voluntatis remaneat *Bald.* 46 Vide quæ ſcripſi ad *l. un C. de caducis.* 47 Quantam partem quis habet in inſtitutione primæva jure primævo, vel accreſcendi, tantam habet ex ſubſtitutione. *Bald* adde *l.* 24. ℐ. *eod.*
48 Papiam caducariam, *l. un. C. de caduc.* id eſt, jure accreſcendi: & ſic pars jure accreſcendi dicitur propria. *Bald.* 49 Puta cœlebs. vide Ulp 3 §. 2. 9 vel filius naturalis, *l.* 2. *C. de nat. Accurſ.* vel uxor inſtituta pro parte & pupillo ſubſtituta, quæ olim plus decima bonorum mariti capere non poterat per legem Juliam hodie ſublatam, *l* 2 *C. de infirm. pœn. cœlibat.* Govean. His vero verbis Cujac 9. *obſ.* 17. aliud quam de orbo & cœlibe exemplum profert, puta de uxore, quæ ex teſtamento mariti ſolidum capere non poteſt, ex teſtamento filii poteſt. Ulp 16. 50 *Verba civilia*, directa, legitima, communia, vulgaria: quibus opponuntur obliqua & precaria directa ſunt, *ut heres eſto, heredem facio: do, lego, capito, ſumito, habeto.* Ulp. 25. §. 1. Zaſ. Govean. Duar. 1. *diſp.* 9. v. Cujac. 11. *obſ.* 25. Goth. Adde Ant. Merend *lib.* 4. *controv. c.* 10. Vacon. a Vacuna *lib.* 4. *declarat.* 64. *num.* 7. Anſ. 51 Niſi a milite. *l.* 15. ℐ. *eod.* 52 Subſtitutio pupillaris poteſt fieri pure & ſub conditione extrinſeca. 53 Quid ita? An aliud eſt ſubſtitutio, quam conditionalis inſtitutio? vid. *l.* 41. §. 6. ℐ. *eod.* 54 *l. ult.* § 1. ℐ. *eod.* Paul 3. *ſent.* 4. §. 18. 55 In ſubſtitutione pupillari pure facta non requiritur, ut inſtitutus ſit heres patris. 56 Conditio quæ tacita ineſt, etiam expreſſa, actum conditionalem non facit.

ſtitutus

ſtitutus ſit, & impuberi ſubſtitutus, nullam habet conditionem; ſive ſolum ſubſtitutus. † *Sub*[1] *conditione* autem inſtitutum ſi ſubſtituat, id eſt *ſi mihi heres erit*, non alias exiſtet heres ex ſubſtitutione, niſi & ex inſtitutione heres fuerit[2]: cui ſimilis[3] eſt & hæc ſubſtitutio, *Quisquis*[4] *mihi ex ſupraſcriptis heres erit*: habet enim in ſe eandem [conditionem] ſimilem ſuperiori. §. 1. Hæc verba *Quisquis mihi heres erit, idem impuberi filio heres eſto*, hunc habent ſenſum, ut non omnis qui patri heres extitit, ſed[5] is qui ex teſtamento heres extitit, ſubſtitutus videatur: & ideo neque pater, qui per filium, neque dominus, qui per ſervum exſtitit, ad ſubſtitutionem admittetur, neque heredis[6] heres: quia non[7] ex judicio veniunt: Partes[8] quoque eædem ad ſubſtitutos pertinent, quas in ipſius patrisfamiliæ habuerunt hereditate.

Si pater heredes ſuos & alium præterea pupillo ſubſtituat.

9. LABEO lib. 1. Poſteriorum a Javoleno Epitomatorum.

SI pater filio impuberi eosdem quos ſibi, & te unum[9] præterea heredem inſtituit: bonorum filii te dimidiam[10], cæteros patris heredes communiter dimidium ita habere, ut unus ſemis apud te maneat: alterius ſemiſſis pro his partibus inter heredes paternos diviſio fiat, quibus ex partibus hereditatem paternam haberent.

De ſubſtitutione pupillari, Quisquis mihi heres erit. 1. *Qui fiunt heredes neceſſarii pupillo.* 2. *In quibus bonis ſuccedit ſubſtitutus impuberi.* 3. *De ſubſtituto pupillariter qui repudiavit hereditatem patris.* 5. *In quibus bonis ſuccedit ſubſtitutus impuberi.* 7. *De eo, qui inſtitutus & ſibi ſubſtitutus eſt.*

10. ULPIANUS lib. 4. ad Sabinum.

SEd ſi plures ſint ita ſubſtituti, *Quisquis mihi ex ſupraſcriptis heres erit*; deinde quidam ex illis, poſteaquam heredes extiterint patri, obierunt: ſoli ſuperſtites[11] ex ſubſtitutione heredes exiſtent, pro rata partium, ex quibus inſtituti ſint: nec quicquam valebit ex perſona defunctorum. §. 1. Quos[12] poſſum heredes mihi facere neceſſarios, poſſum & filio: ut ſervum meum, & fratrem ſuum, quamvis in rebus humanis[13] nondum ſit: poſthumus igitur erit fratri heres neceſſarius.

§. 2. Filio impuberi herede ex aſſe inſtituto ſubſtitutus quis eſt; extitit patri filius heres: an poſſit ſubſtitutus ſeparare hereditates, ut filii habeat, patris non habeat? Non poteſt: ſed aut utriusque debet hereditatem habere, aut neutrius: juncta[14] enim hereditas cœpit eſſe.

§. 3. Idemque eſt, ſi pater me heredem ſcripſerit ex parte, [&] filium ex parte, & ego patris hereditatem repudiavero: nam neque filii hereditatem habere poſſum. §. 4. Si ex aſſe heres inſtitutus, filio exheredato ſubſtitutus repudiaverit patris hereditatem, cum non haberet ſubſtitutum: non poterit filii adire: nec enim valet filii teſtamentum, niſi[15] patris fuerit adita hereditas: Nec [enim] ſufficit ad ſecundarum tabularum vim, ſic eſſe factum teſtamentum, ut ex eo adiri hereditas poſſit.

§. 5. Ad ſubſtitutos[16] pupillares pertinent, & ſi[17] quæ poſtea pupillis obvenerint: neque enim ſuis bonis teſtator ſubſtituit, ſed impuberis: cum & exheredato ſubſtituere quis poſſit: niſi mihi proponas militem eſſe, qui ſubſtituit heredem hac mente, ut ea ſola velit ad ſubſtitutum pertinere, quæ a ſe ad inſtitutum pervenerunt. §. 6. In adrogato quoque impubere dicimus ad ſubſtitutum ejus ab adrogatore datum non debere pertinere ea, quæ haberet, ſi adrogatus non eſſet; ſed ea ſola, quæ ipſe ei dedit adrogator: niſi forte diſtinguimus, ut quartam quidem, quam omnimodo ex reſcripto Divi Pii debuit ei relinquere, ſubſtitutus habere non poſſit, ſuperfluum habeat: Scævola tamen lib. decimo Quæſtionum putat, vel hoc[18] adrogatori permittendum: quæ ſententia habet rationem: Ego etiam amplius puto, & ſi quid beneficio adrogatoris adquiſiit, & hæc ſubſtitutum poſſe habere: ut puta adrogatoris amicus[19], vel cognatus ei aliquid reliquit.

§. 7. Nemo inſtitutus & ſibi ſubſtitutus ſine cauſæ mutatione[20] quicquam proficit: ſed hoc in uno gradu: cæterum, ſi duo ſint gradus, poteſt dici valere ſubſtitutionem, ut Julianus libro trigeſimo Digeſtorum putat: Si quidem ſic ſit ſubſtitutus ſibi, cum haberet coheredem Titium, *Si Stichus heres non erit, liber & heres eſto*, non valere ſubſtitutionem: Quod ſi ita, *Si Titius heres non erit, tunc Stichus liber, & heres, & in ejus partem eſto*, duos gradus eſſe: atque ideo repudiante Titio Stichum liberum & heredem fore.

Quo tempore ſpectatur an heres poſſit capere.

11. PAULUS lib. 1. ad Sabinum.

SI is, qui heres inſtitutus eſt, filio ſubſtitutus ſit: nihil[21] oberit ei in ſubſtitutione, ſi tunc capere poſſit, cum filius deceſſit. Contra quoque poteſt pœnas[22] in teſtamento pupilli pati, licet in patris paſſus non ſit.

De ſeparatione hereditatis paternæ & pupillaris.

12. PAPINIANUS lib. 3. Quæſtionum.

SI filius, qui patri ac poſtea fratri ex ſecundis tabulis heres exſtitit, hereditatem patris recuſet, fraternam autem retinere malit: audiri debet[23]. Juſtius enim Prætorem facturum exiſtimo, ſi fratri ſeparationem [bonorum] patris conceſſerit: etenim jus dicenti[24] propoſitum eſt, liberos oneribus hereditariis non ſponte ſuſceptis liberare; non invitos ab hereditate removere: præſertim quod remotis tabulis ſecundis legitimam haberet fratris hereditatem: Itaque legata duntaxat ex ſecundis tabulis præſtari debent, habita ratione facultatum in Falcidia, non patris, ut alias ſolet, ſed impuberis.

De gradu ſubſtituti pupillariter.

13. POMPONIUS [lib. 1. ad Sabinum].

QUo gradu[25] heres liberis ſubſtituatur, nihil intereſt.

De fine ſubſtitutionis pupillaris.

14. IDEM lib. 2. ad Sabinum.

IN *pupillari ſubſtitutione*, licet longius[26] tempus comprehenſum fuerit, tamen finietur ſubſtitutio pubertati[27].

De ſubſtitutione facta a milite.

15. PAPINIANUS lib. 6. Reſponſorum.

CEnturio[28] filiis, *ſi intra*[29] *quintum & viceſimum annum ætatis ſine liberis vita deceſſerint*[30], directo ſubſtituit: Intra XIV. annos etiam propria bona filio ſubſtitutus jure communi capiet; poſt eam autem ætatem ex privilegio militum patris duntaxat, cum[31] fructibus[32] inventis in hereditate.

Si ſervus legetur, & a ſubſtituto filii liber eſſe jubeatur. 1. *Si pater primum ſibi, deinde filio: vel primum ſibi & filio, deinde ſibi teſtamentum fecerit.*

16. POMPONIUS [lib. 3. ad Sabinum].

SI quis eum, quem[33] teſtamento ſuo legavit, rurſus a ſubſtituto filii liberum eſſe juſſerit: liber erit: quaſi legato adempto: Nam & in legato in [his] teſtamentis noviſſima[34] ſcriptura erit ſpectanda: ſicut in eodem teſtamento, vel teſtamento [&] codicillis confirmatis obſervaretur. §. 1. Si ſuo teſtamento perfecto, alia[35] rurſus hora[36] pater filio teſtamentum fecerit[37], adhibitis legitimis teſtibus: nihilominus id valebit: & tamen patris teſtamentum ratum manebit. Nam & ſi ſibi & filio pater teſtamentum feciſſet, deinde ſibi tantum, utrumque ſuperius rumpetur. Sed ſi ſecundum teſtamentum ita fecerit pater, ut ſibi heredem inſtituat, *ſi vivo ſe filius decedat*, poteſt dici non rumpi ſuperius teſtamentum: quia ſecundum non valet, in quo[38] filius præteritus ſit.

De naſcituro poſt mortem ejus, cui pupillariter ſubſtituitur.

17. IDEM [lib. 4. ad Sabinum].

SUbſtitui liberis is etiam poteſt, qui[39] poſt mortem ejus natus fuerit, cui ſubſtitutus heres fuerit.

De ſervo communi pupillariter ſubſtituto. 1. *De ſubſtitutione vel inſtitutione ſervi legati.*

18. ULPIANUS [lib. 16. ad Sabinum].

SI ſervus communis[40] ſubſtitutus ſit impuberi cum libertate, ſi quidem a patrefamilias fuiſſet redemptus, erit impuberi neceſſarius: ſi vero ab impubere redemptus, non neceſſarius, ſed voluntarius fit heres, ut Julianus lib. XXX. Digeſtorum ſcribit. Quod ſi neque a patre neque a pupillo fuerit redemptus, æquitatis ratio ſuggerit, ut ipſe pretium[41] partis ſuæ domino offerens poſſit & libertatem & hereditatem conſequi.

§. 1. Si Titio fuerit legatus[42] ſervus, poſſe eum impuberi[43] ſubſtitui cum libertate, quemadmodum inſtitui potuit legatus: & evaneſcit legatum exiſtente conditione ſubſtitutionis.

19. JULIANUS [lib. 30. Digeſtorum].

IDem eſt, & ſi poſt[44] mortem legatarii ſervus ſubſtitutus ſit.

De ſubſtitutione pupillari.

20. ULPIANUS [lib. 16. ad Sabinum].

PAtris & filii[45] teſtamentum pro uno[46] habetur, etiam in jure Prætorio: nam (ut Marcellus libro Digeſtorum IX. ſcribit) ſufficit[47] tabulas eſſe patris ſignatas, & ſi reſignatæ ſint filii: & ſeptem ſigna patris ſufficiunt.

1 Verba affirmativa ſub conditione concepta diſpoſitionem & inſtitutionem inducunt, *ut hic.* etſi vulgo dicatur in diſpoſitione non eſſe ea, quæ ſunt in conditione; & conditionem nihil certum conſtituere. 2 Imo ut heres non ſit, aliud erit. *l. 21. ſupr. ut hered.* 3 Inſtitutiones, *ſi Titius mihi heres erit, & quisquis mihi heres erit*, verborum conceptione & formula diſſimiles, re & effectu pares ſunt. 4 *Quisquis*, diſtributive junctum verbo futuri temporis inducit diſpoſitionem. 5 Subſtitutio pupillaris, in qua fit mentio *heredum teſtatoris*, ad eos tantum heredes pertinet, qui judicio defuncti ſunt heredes, at non per aliam perſonam, ut eſt pater per filium: dominus per ſervum: Hi non ſunt heredes ex judicio defuncti, ſed per mediam perſonam. Unde notant, verbum ſimpliciter prolatum, intelligi per prius, non per poſterius, hoc eſt, directo ac primario, non ſecundario. 6 *l. 70. infr. de verb. ſign.* 7 *Heredum* alii heredes judicio defuncti, alii non judicio defuncti, *ut hic, & l. 1. §. 3. ff. ut legatorum ſeu fideicomm.* 8 *l. 5. ſupr. eod. l. 24. ff. eod.* 9 Conjuncti habentur loco unius perſonæ: disjunctus, loco alterius. 10 Vid. *l. 7. C. eod.* 11 Spes vulgaris ſubſtitutionis non transmittitur ad heredes. 12 Neceſſarius patri, poteſt & impuberi neceſſarius fieri. *l. 2. §. 4. ſupr. eod. l. 6. in fin. ſupr. tit. prox.* 13 Humanus. 14 *l. 59. ff. de adquirend. vel omitt. heredit.* Conjunctorum & unitorum impoſſibilis eſt ſeparatio. *Hereditatem* proprie dici ante aditam hereditatem: poſt aditam, *patrimonium heredis* dici, hinc colligunt. Socin. ad *l. 1. §. 8. ff. de adquirend. vel omitt. heredit.* 15 Principale quando eſt caducum, & acceſſorium etiam caducum eſt. *Bald.* 16 Sicut pater non poteſt decedere pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus: ita nec filius, cui pupillariter ſubſtituitur. *Bald.* 17 Imo non ea, *l. 22. §. 1. ſupr. de adopt.* 18 Id eſt, quartam ſubſtitutionis. Atque ita pater non tantum naturalis, ſed & adoptivus poteſt ſubſtituere filio pupillariter, etiam in leg. tam. *Bald.* 19 Beneficium quod alii confertur meo nomine, mihi confertur. An idem in uxore, ut quæ ei fuerint donata a conſanguineis mariti, cenſeantur ei data favore mariti, ut ita donatio marito adquiratur? Veteres aiunt: Alciatus negat. de qua præſumptione vide Alciatum, 1. *præſumpt.* 1. vid. quæ notavi ad *l. 9. C. de donat. ante nupt.* 20 Id eſt, ſine ademptione commodi ex ſubſtitutione provenientis. *Bart.* Cauſa mutatur, ſi res a me in alium transferatur. *l. 48. §. 1. ff. eod.* 21 Cur? pupillaris ſubſtitutio conditionalis eſt, v. *l. 1. ſupr. eod.* In diſpoſitione autem conditionali inſpicitur tempus exiſtentis conditionis. Capacitas ſubſtituti ſpectatur tempore cedentis ſubſtitutionis. 22 Pœna eſt, non poſſe capere ex teſtamento *Bald.* Pœnas autem legis Juliæ cœlibibus conſtitutas intelligit, de quibus dixi ad Ulp. 14. §. 4. 23 *l. 57. §. 1. ff. ad SC. Trebell.* 24 Id eſt, Prætori. *l. 1. ſupr. de juriſdict.* 25 *l. 36. ff. eod.* 26 Quid, ſi brevius? *l. 21. ff. eod.* 27 *Al.* pubertate. Ita pupillaris ſubſtitutio finitur pubertate: filiis enim impuberibus tantum fieri poteſt. v. *l. cohered. 41. §. cum filia. 2. infr. hoc tit. Inſtit. de pupill. 2.* Gaius 4. Hanc ſubſtitutionem ſic deſcribit Horat. 2. *ferm.* 5: *Si cui præterea validus male filius, in re Præclara ſublatus aletur: ne manifeſtum Cœlibis obſequium nudet te, leviter in ſpem Arripere officioſus, & ut ſcribare ſecundus Heres, ut ſi quis caſus puerum egerit Orco, In vacuum venias.* 28 Et ſic miles. *l. 8. C. eod.* 29 Vid. Cujac. in hanc legem, 11. *obſerv.* 25. & *lib.* 12. *cap.* 27. Compendioſa ſubſtitutio facta a milite diſertis verbis tempore pupillaris ætatis, valet ut pupillaris: poſt pubertatem vero, valet ut militaris, & in eam veniunt nuda bona teſtatoris cum fructibus extantibus, non autem bona impuberis. *Goth.* Vide in hanc leg. Vacon. a Vacun. *lib. 4. declarat.* 64. Forcat. *Necyomant. Dialog.* 25. Duaren *lib. 2. diſp.* 7. S. L. Adde Charond. *lib. 2. veriſimil. cap.* 11. *Anſ.* 30 Hanc legem breviter Gratianus, copioſe Zaſius, Alciatus, & Ripa expoſuerunt; fuſeque repetiit Bologuetus. Vide Emanuelem Zoares *lib.* 1. *obſervat. cap.* 3. Zoannettum *rerum quotidianarum cap.* 4. Joannem Aurpachum *lib. 2. epiſt. juridic. cap.* 3. Mod. 31 Fructus inventi in hereditate, tempore mortis, vel percepti poſt mortem teſtatoris jacente hereditate, vel percepti poſt aditam hereditatem, an & quemadmodum fideicommiſſario ſint reſtituendi, vide omnino apud Manticam 7. *de Conjectur. ult. volunt.* 10 32 *l. 9. ff. ad l. Falc.* 33 Vide *l. 14. ff. de leg.* 2. 34 Vide quæ notavi ad *l. 21. §. 1. ſupr. qui teſt.* 35 Teſtator poteſt facere teſtamentum ſibi & filio, diverſis horis, & tabulis. 36 De hora & horis, vid. Cujac. *cap. 2. de præſumptionibus.* & Oldend. *cap. 2. de præſcript.* 37 Adi Jacob. Nigr. *ad l. 1. §. qui patris. de verb. oblig. n.* 34. & *ſeq.* Fortunium Garziam *ad l. Gallus. in princ. n.* 89. *de liber. & poſthum.* Hieronymum Ver. *ad l. ex facto. §. Lucius Titius. n.* 30. *ff. hoc tit.* Mod. 38 V. *l. 7. §. de tab.* 39 Poſthumus poteſt jam nato pupillariter ſubſtitui. *Bald.* 40 *l. 6. §. 3. ff. de hered. inſt.* 41 Favore libertatis & pupillaris ſubſtitutionis partem ſuam vendere quis cogitur. vid. *l. 1. §. 1. C. de comm. ſerv. manum.* 42 *l. 16. ſupr. eod.* 43 *l. 5. §. 3. C. de neceſſariis.* 44 *l. 38. ſupr. de hered. inſt.* 45 *Subaudi*, impuberis. 46 *§. 2. & ibid.* Theoph. *Inſt. de pupill. l. 28. verſ. me illud maxime movet. ff. de reb. auct. jud.* ideoque ſolennitas unica ſufficit in utroque. *Bald.* & conſequenter, ut ibidem Theophilus ſcribit, ſeptem teſtes ſufficiunt, neque quatuordecim exigentur. 47 *l. 9. infr. de B. P. ſecund. tab.*

§. 1. Si pater ſibi per [1] ſcripturam, filio per nuncupationem, vel [2] contra, fecerit teſtamentum, valebit.

De ſubſtitutione, Si intra decimum annum deceſſerit.

21. IDEM [lib. 41. ad Edictum].

SI ita quis ſubſtituerit: *ſi filius meus intra [3] decimum annum deceſſerit, Seius heres eſto:* deinde hic ante quartumdecimum, poſt decimum deceſſerit, magis eſt, ut non poſſit bonorum poſſeſſionem ſubſtitutus petere: non enim videtur in hunc caſum ſubſtitutus.

De bonorum poſſeſſione contra tabulas.

22. GAJUS [lib. 15. ad Edictum provinciale].

IS, qui contra tabulas teſtamenti patris bonorum poſſeſſionem petierit, ſi fratri impuberi ſubſtitutus [4] ſit, repellitur [5] a ſubſtitutione.

Ex ſubſtitutione reciproca qui & quatenus vocentur.

23. PAPINIANUS [lib. 6. Reſponſorum].

QUi [6] plures heredes inſtituit, ita ſcripſit: *Eoſque omnes invicem [7] ſubſtituo:* poſt aditam a quibuſdam ex his hereditatem, uno eorum defuncto, ſi conditio ſubſtitutionis extitit, alio herede partem ſuam repudiante, ad ſuperſtites tota portio pertinebit: quoniam invicem in omnem cauſam ſinguli ſubſtituti videbuntur: ubi enim quis heredes inſtituit, & ita ſcribit, *Eoſque invicem ſubſtituo*, hi ſubſtitui videbuntur, qui heredes extiterunt [8].

Pars data in inſtitutione, cenſetur data in ſubſtitutione.

24. ULPIANUS lib. 4. Diſputationum.

SI plures ſint inſtituti ex [9] diverſis partibus, & omnes invicem ſubſtituti: plerumque credendum [&] ex [10] iiſdem partibus ſubſtitutos, ex quibus inſtituti ſint: ut ſi forte unus ex uncia, ſecundus ex octo, tertius ex quadrante ſit inſtitutus, repudiante tertio, in novem partes dividatur quadrans; feratque octo partes, qui ex beſſe inſtitutus fuerat; unam partem, qui ex uncia [ſcriptus eſt]: niſi forte alia mens fuerit teſtatoris, quod vix credendum eſt, niſi [11] evidenter fuerit expreſſum.

De filiis impuberibus invicem ſubſtitutis & extraneo ſubſtituto ei, qui noviſſimus morietur.

25. JULIANUS lib. 24. Digeſtorum.

SI pater impuberes filios invicem ſubſtituerit, & ei qui noviſſimus mortuus fuerit, Titium: Reſpondendum eſt, ſolos fratres [12] bonorum poſſeſſionem accepturos, & quodammodo duos gradus hujus inſtitutionis factos: ut primo fratres invicem ſubſtituerentur; ſi illi [13] non eſſent, tunc [14] Titius vocaretur.

Si poſthumus pupillariter ſubſtitutus vivo patre naſcatur.

26. IDEM lib. 29. Digeſtorum.

SI pater filium impuberem heredem ſcripſerit, & ei ſubſtituerit, ſi quis ſibi poſt mortem natus erit; deinde vivo patre poſthumus [15] natus fuerit: teſtamentum [vivo] rumpetur: poſt mortem autem fratris vivo patre natus, ſolus heres patri ſuo exiſtet.

Si quis heredi ſubſtituto ſubſtituatur.

27. IDEM lib. 30. Digeſtorum.

SI [16] Titius coheredi ſuo ſubſtitutus fuerit, deinde [17] ei Sempronius: verius puto, in utramque [18] partem Sempronium ſubſtitutum eſſe.

De lege Cornelia.

28. IDEM lib. 62. Digeſtorum.

LEx [19] Cornelia, quæ teſtamenta eorum, qui in hoſtium poteſtate deceſſerunt, confirmat [20], non ſolum ad hereditatem ipſorum, qui teſtamenta fecerunt, pertinet, ſed ad omnes hereditates, quæ ad quemque ex eorum teſtamento pertinere potuiſſent, ſi in hoſtium poteſtatem non perveniſſent. Quapropter cum pater in hoſtium poteſtate deceſſit, filio impubere relicto in civitate, & is intra tempus pubertatis deceſſerit, hereditas ad ſubſtitutum pertinet, perinde ac ſi pater in hoſtium poteſtatem non perveniſſet. Sed ſi pater in civitate deceſſit, filius impubes apud hoſtes; ſi quidem mortuo patre filius in hoſtium poteſtatem pervenerit, non commode [21] dicitur, hereditatem ejus ex ea lege ad ſubſtitutos pertinere? ſi vero vivo patre filius in hoſtium poteſtatem pervenerit, non exiſtimo legi Corneliæ locum eſſe: quia non efficitur per eam, ut is qui nulla bona in civitate reliquit, heredes habeat. Quare etiam ſi pubes [22] filius vivo patre captus fuerit, deinde, mortuo in civitate patre, in hoſtium poteſtate deceſſerit, patris hereditas ex lege XII. tabularum, non [23] filii ex lege Cornelia, ad agnatum proximum pertinet.

29. SCÆVOLA lib. 15. Quæſtionum.

SI pater captus ſit ab hoſtibus, mox filius, & ibi ambo [24] decedant: quamvis prior pater decedat, lex Cornelia ad pupilli ſubſtitutionem non pertinebit, niſi reverſus in civitate impubes decedat: quoniam [25] & ſi ambo in civitate deceſſiſſent, veniret ſubſtitutus.

De ſubſtitutis tertio gradu.

30. JULIANUS lib. 78. Digeſtorum.

QUidam teſtamento Proculum ex parte quarta, & Quietum ex parte dimidia [26] & quarta heredem inſtituit: deinde Quieto Florum, Proculo Soſiam heredes ſubſtituit: deinde, ſi neque Florus, neque Soſia heredes eſſent, tertio gradu ex parte dimidia & quarta coloniam [27] Leptitanorum, [&] ex quarta complures heredes ſubſtituit in plures quam tres uncias: Quietus hereditatem adiit: Proculus & Soſia vivo teſtatore deceſſerunt: Quæritur, quadrans Proculo datus ad Quietum an ad ſubſtitutos tertio [28] gradu pertineat? Reſpondi, eam videri voluntatem patrisfamilias fuiſſe, ut tertio gradu ſcriptos heredes ita demum ſubſtituerit, ſi tota hereditas vacaſſet: idque apparere evidenter [29], ex eo quod plures quam duodecim uncias inter eos diſtribuiſſet: & idcirco partem quartam hereditatis, de qua quæritur, ad Quietum pertinere.

De ſubſtitutione pupillari, quiſquis mihi heres erit, 1. *Vel ſi ille mihi heres non erit.*

31. IDEM lib. ſingulari de Ambiguitatibus.

IN ſubſtitutione filio ita facta, *Quiſquis mihi ex ſupraſcriptis heres erit, idem filio [30] heres eſto:* Quæritur, quiſquis heres, quandoque fuerit, intelligatur: an quiſquis heres tum erit cum filius moriatur? Placuit Prudentibus, ſi quandoque [31] heres fuiſſet: quamvis enim vivo pupillo heres eſſe deſiſſet [32], forte ex cauſa de inofficioſo, quæ pro parte mota eſt, futurum tamen eum heredem ex ſubſtitutione creditum eſt. §. 1. Non ſimili modo in hac ſpecie dicendum eſt, ſi quis, cum filios duos haberet, Gaium puberem, Lucium impuberem, ita filio ſubſtituiſſet: *Si Lucius filius meus impubes deceſſerit, neque mihi Gaius filius heres erit [33], tunc Seius heres eſto:* nam ita Prudentes hoc interpretati ſunt, ut ad impuberis mortem conditio ſubſtitutionis eſſet referenda.

De coheredibus ſubſtituti, & alio aliiſve adjectis.

32. IDEM [lib. 1. ad Urſeium Ferocem].

QUi complures heredes ex diſparibus [34] partibus inſtituerat, & in his Attium: ſi Attius non adierit, cæteros ex iiſdem partibus, quibus inſtituerat, heredes ei ſubſtituerat: deinde ſi Attius non adiiſſet, Titium coheredem eis qui ſubſtituti ſunt, adjecit: Quæſitum eſt quam partem is, & quam cæteri habituri eſſent? Reſpondi, Titium virilem [35], cæteros hereditarias: veluti ſi tres fuiſſent, Titium partem quartam Attianæ partis habiturum, reliquarum partium hereditarias partes, ex quibus inſtituti erant, reliquos habituros eſſe. Quod ſi non ſolum Titium, ſed etiam alios adjeciſſet heredes: hos quidem viriles partes habituros: veluti ſi tres (puta) coheredes fuiſſent ſubſtituti, extranei duo adjecti, hos quintas partes Attianæ partis, reliquos autem coheredes hereditarias partes habituros eſſe (dixit).

Si mater filio, cum pubes erit, *inſtituto vulgariter ſubſtituat.* 1. *Si quis nepoti ſecundum Galli formulam inſtituto, vulgariter ſubſtituatur.*

33. AFRICANUS [lib. 2. [36] Quæſtionum].

SI mater ita teſtetur, ut filium impuberem, cum [37] erit annorum quatuordecim, heredem inſtituat, eique pupillaribus [38] tabulis, ſi ſibi heres non erit, alium ſubſtituat: valet [39] ſubſtitutio.

§. 1. Si filius, & ex eo nepos poſthumus ita heredes inſtituantur, ut Gallo Aquilio placuit: & nepoti, ſi is heres non erit, Titius ſubſtituatur: filio herede exiſtente [40], Titium omnimodo, id eſt, etiamſi nepos natus non fuerit, excludi [41] reſpondit.

De ſupremo & proximo. 1. *De ſubſtitutione*, quiſquis mihi heres erit. 2. *De bonorum poſſeſſione contra tabulas.*

34. IDEM [lib. 4. [42] Quæſtionum].

EX duobus impuberibus *ei*, *qui ſupremus moreretur*, heredem ſubſtituit: Si ſimul [43] morerentur, utrique heredem eſſe reſpondit: quia *ſupremus* [44] non is demum qui poſt aliquem, ſed etiam poſt quem nemo ſit, intelligatur: ſicut & e contrario *proximus* [45] non ſolum is, qui ante aliquem, ſed etiam is ante quem nemo ſit, intelligitur.

§. 1. Filium impuberem & Titium heredes inſtituit: Titio Mævium ſubſtituit: filio *quiſquis ſibi heres eſſet* ex ſupraſcriptis ſubſtituit: Titius omiſit hereditatem, Mævius adiit: Mortuo deinde filio putat magis ei ſoli ex ſubſtitutione deferri pupilli hereditatem, qui patris quoque hereditatem adierit. §. 2. Etiamſi contra patris tabulas bonorum poſſeſſio petita ſit, ſubſtitutio tamen pupillaris valet, & legata omnibus præſtanda ſunt, quæ a ſubſtitutione data ſunt.

1 *l. 8. in fin. ff. de B. P. ſecund. tabul.* adde quæ ſcripſi ad *l. 11. ff. teſtam. quemadmod. aper.* 2 Poteſt quis ſibi teſtamentum ſcriptum facere: filio vero per nuncupationem: & retro, filio per ſcripturam, ſibi per nuncupationem. 3 Quid, ſi in tempus longius? vide *l. 14. ff. eod.* permiſſum intra tempus, poſt tempus videtur denegatum. *Bald.* 4 Vide Tiraqu. *privil. 29. piæ cauſæ.* 5 *l. 8. §. 5. ff. de inoff. l. 27. §. 2. infr. ad SC. Trebell. l. 5. §. 2. §. 4. ff. de leg. præſtand.* Impugnans paternum teſtamentum, non debet ex pupillari & acceſſorio commodum reportare. *Bald.* 6 Vide Langebek. *c. 7. Annotationum* Cujac in hanc legem, 10. *obſerv.* 40. 7 Ex ſubſtitutione reciproca debent admitti heredes ſuperſtites, non autem heredes præmortuorum: & debent admitti pro hereditariis portionibus. *Bald.* 8 *l. 41. ff. de adquir. vel omitt. hered.* 9 *§. 2. Inſt. de vulgari.* 10 *l. 5. l. 8. in fin. l. 10. ff. eod. §. 7. in fin. Inſt. de pup. l. 1. C. de impub. & aliis.* 11 Ut ſi dixerit teſtator, *his ſubſtituo æquis partibus.* 12 Præmortui ſcil. ac primo defuncti. 13 Fratres. 14 Subſtitutus poſt filios, aliquo vel uno vivente, non admittitur; extraneus in dubio videtur ſubſtitutus poſt mortem omnium filiorum. Nunquam admittitur ſubſtitutus, ubi perſona ſupereſt, quæ ex præſumpta voluntate defuncti ſubſtitutum antecedere debet. *Bald.* 15 Agnatione poſthumi rumpitur teſtamentum ex ſubſtitutione. *Bald.* 16 *§. 3. Inſtit. de vulgari.* 17 Subſtitutus ſubſtituti, videtur utrique ſubſtitutus. *Bald.* 18 Cur ita? vide Paponem, 20. *arreſtorum 3. arreſto 3.* 19 Vide Antonium Fabrum, 3. *conject.* 9. 20 Heres ejus, qui apud hoſtes mortuus eſt, heres fingitur ante mortem patris, idque propter fictionem legis Corneliæ *l. 25. ff. familiæ. l. 12. ff. qui teſtam. l. 9. ff. de injuſto. l. 3. §. 6. ff. de bon. poſſeſſ. l. 4. §. 1. ff. de bon. libert. l. 22. ff. de captivis.* vid. in hanc legem Cujac. 15. *obſerv.* 17. 21 Non incommode. *Cujac.* 22 Impubes. *Cujac.* ad *l. 10. §. 1. ff. de captivis* quæ eſt ex lib. 29. Papiniani Quæſtionum. 23 *l. 10. in fin. ff. de captivis.* 24 *l. 11. ff. de capt.* 25 Quanquam, *Cujac.* ad *l. 19. ff. de uſurpat. & uſucap.* 26 Conſule Doctores *ad l. penult. C. de impub.* ubi Decius *n.* 6. Alexandrum *ad l. heredes mei. §. cum ita. ad SC. Trebell. num. 19. verſ. nunc videndum.* ubi etiam Socinus & Fab. Acor. *num.* 53. & 83. Coraſium *ad l. poſt aditam. num. 70. C. de impub.* Duarenum denique *lib. 2. cap. 16. de jur. accreſc.* Mod. 27 *l. ultim. infr. de cenſib.* 28 Conjunctus ſubſtituto præfertur ex præſumpta voluntate teſtatoris. *l. 2. §. 8. infr. de bonor. poſſeſſ. ſecund. tab.* Goth. vide Anton. Peregrin. *de fideicommiſſ. art. 13. §. fin.* Anſ. 29 Probari evidenter dicitur, quod probatur ex conjecturis & veriſimilitudinibus. *Bald.* 30 Pupillo, *ut infr. eod.* 31 Semel quem heredem extitiſſe ſufficit, niſi teſtator eum heredem eſſe tempore mortis requirat. *Bald.* momento conditionem extitiſſe ſufficit. 32 Heres interdum eſſe deſinit. *l. 43. infr. eod. §. 5. Inſt. de hered. quæ ab inteſtato.* 33 Differentiam nota inter hanc conditionem, *Si heres non erit.* de qua *hic.* & illam, *Quiſquis heres erit.* de qua *ſupr. eod.* Primo caſu, exiſtente conditione ſubſtitutus excluditur: Poſteriore, admittitur. Cur facilius quis admittitur ad favorem, quam a favore excluditur? *Bald.* 34 Disjuncti in inſtitutione intelliguntur disjuncti in ſubſtitutione facta per verba, *Quiſquis mihi heres erit.* Baldus. 35 Coheredes reſpectu aliorum ſubſtitutorum dicuntur venire in viriles: habito reſpectu inter ſe ipſos dividunt pro hereditariis portionibus. *Bald.* 36 Vide Cujac. 2. *ad Afric.* 37 Vide *l. 9. C. de inſtit. & ſubſtit.* 38 *Pupillares* tabulæ hic dicuntur improprie: quia mater non poteſt ſubſtituere pupillariter. 39 Subſtituere filio vulgariter mater poteſt, etiam in legitima. An & pupillariter? non poteſt. 40 Apparente. vide Cujac. 2. *ad African.* ut in illo XII. Tabul. *ſi furioſus exiſtat.* 41 Subſtitutio facta in locum deficientis primi & ſecundi gradus, non vindicat ſibi locum inſtituto adeunte. *Bald.* 42 Vide Cujac. 4. *ad African.* 43 *l. 42. ff. eod. l. 32. §. 14. ff. de donat. inter vir. l. 34. infr. ad SC. Trebell. l. 9. ff. de reb. dub. l. 11. infr. de B. P. ſecund. tabul.* quæſtio eſt de pariter commorientibus: cujuſmodi inſcriptio eſt veteris cujuſdam fabulæ Plauti, *Commorientes*, tranſlatæ ex Græcis Diphili, συναποθνήσκοντες. *Cujac.* 44 *Supremus* dicitur primus & ultimus. 45 *l. 9. ff. de reb. dub. l. 1. §. 5. ff. unde cognat. l. 92. l. 155. l. 162. ff. de verb. ſign.*

35. IDEM [lib. 5. Quæstionum].

ETsi contra tabulas patris petita sit a pupillo bonorum possessio, in substitutum tamen ejus actionem legati dandam esse, ita ut augeantur [1] præterea [2]: quod filius extraneis non debuerit: Sic & crescere a substituto data legata, si per bonorum possessionem plus ad filium pervenisset, quemadmodum & ipse filius plus exceptis deberet. His consequens esse existimo, ut si impubes ex asse heres scriptus sit, & per bonorum possessionem semis ei ablatus sit, substitutus in partem legati nomine exoneretur: ut quemadmodum portio, quæ per bonorum possessionem accesserit, auget legata, ita & hic, quæ abscesserit, minuat [3].

De numero graduum. De servo herede necessario. 1. De numero heredum singulis gradibus. De substitutione reciproca.

36. MARCIANUS lib. 4. Institutionum.

POtest [4] quis in testamento plures [5] gradus heredum [6] facere: puta, *Si ille heres non erit, ille heres esto:* & deinceps plures: ut novissimo loco in subsidium vel servum necessarium heredem instituat.

§. 1. Et vel plures [7] in unius locum possunt substitui, vel unus in plurium, vel singulis singuli, vel invicem ipsi qui heredes instituti sunt.

Si singulis liberis vel novissime morituro substituatur.

37. FLORENTINUS lib. 10. Institutionum.

VEl singulis [8] liberis, vel qui eorum novissimus morietur, heres substitui potest: *singulis*, si neminem eorum intestato decedere velit: *novissimo*, si jus legitimarum hereditatum integrum inter eos custodiri velit.

Si non omnibus liberis substituatur. 1. De substitutione pupillari ad breve tempus ætatis: 2. Et aliis substitutis post illud tempus. 3. Si heres a fideicommissario coactus adierit.

38. PAULUS lib. sing. de secundis tabulis.

QUi plures liberos habet, potest quibusdam [9] substituere: neque utique necesse habet, omnibus: sicuti potest nulli substituere.

§. 1. Ergo [10] & ad breve tempus ætatis substituere potest: ut puta, *si filius meus intra annum decimum decesserit, Titius ei heres esto.*

§. 2. Itaque & si diversos substituat post finem ætatis, admittendum erit: veluti, *si intra decimum annum decesserit, Titius heres esto: si post decimum, intra decimum quartum, Mævius heres esto.* §. 3. Si a patre institutus, rogatusque hereditatem restituere, coactus [11] ex fideicommissario [12] adierit: quamvis cætera, quæ in eodem testamento relicta sunt, per eam aditionem confirmentur, ut legata & libertates: secundas tamen tabulas non oportere resuscitari destituto jam jure civili testamento, [Quintus] Cervidius Scævola noster dicebat: sed plerique in diversa sunt opinione: quia & pupillares tabulæ pars [13] sunt prioris testamenti: quo jure utimur.

De duobus impuberibus, altero in potestate, altero emancipato. 1. Si alius vulgariter, alius pupillariter substituatur. 2. De jure accrescendi.

39. JAVOLENUS lib. 1. ex posterioribus Labeonis.

CUm ex filio quis duos nepotes impuberes habebat, sed alterum eorum in potestate, alterum non [14], & vellet utrumque ex æquis partibus heredem habere,, &, si quis ex his impubes decessisset, ad alterum partem ejus transferre: ex consilio [15] Labeonis, Ofilii, Cascellii, Trebatii, eum, quem in potestate habebat, solum heredem fecit; & ab eo alteri dimidiam partem hereditatis, *cum in suam [16] tutelam venisset*, legavit [17]; quod si is, qui in potestate sua esset, impubes decessisset, alterum heredem ei substituit. §. 1. Filio impuberi in singulas [18] causas alium & alium heredem substituere possumus: veluti ut alius, *si sibi nullus filius fuerit*, & alius, *si filius fuerit, & impubes mortuus fuerit*, heres sit. §. 2. Quidam quatuor heredes fecerat, & omnibus heredibus præter unum substituerat: unus ille, cui non erat quisquam substitutus, & ex cæteris alter vivo patrefamilias decesserat: Partem cui nemo [19] erat substitutus, ad substitutum quoque [20] pertinere, Ofilius, Cascellius responderunt: Quorum sententia vera est.

De bonis impuberis arrogati.

40. PAPINIANUS lib. 29. Quæstionum.

CAusa cognita [21] impubes adrogatus decesserat: Quemadmodum legitimis heredibus auctoritate Principali prospicitur vinculo cautionis, ita si forte substituit naturalis pater impuberi, succurrendum erit substituto: nam & legitimis heredibus futuris non aliæ, quam utiles [22] actiones præstari possunt.

Si ei, qui coheredi substitutus est, alius substituatur. 1. De substitutione reciproca. 2. Si is, cui parens substituit, mortis tempore non sit in ejus familia. 3. De fideicommisso. 4. De conjunctis. De substitutione reciproca. 6. Si coheres vel extraneus substituatur impuberi. De eadem re uni in primis tabulis, alteri in secundis, legata. 7. De pupillari substitutione ei quæ novissima moritur. 8. De substitutione in locum partemve filii. De instituto ex re certa.

41. IDEM lib. 6. Responsorum.

COheredi [23] substitutus, prius quam hereditatem adiret, aut conditio substitutionis existeret, vita decessit: Ad [24] substitutum ejus, sive ante substitutionem, sive postea substitutus sit, utraque portio pertinebit: nec [25] intererit, prior substitutus post institutum, an ante decedat. §. 1. Ex [his] [26] verbis, *eosque invicem substituo*, non adeuntis portio scriptis heredibus pro modo sibi vel alii quæsitæ portionis defertur. §. 2. Cum filiæ vel nepoti [27] qui locum filii tenuit, aut post testamentum cœpit tenere, parens substituit: si quis ex his mortis quoque tempore non fuit in familia, substitutio pupillaris fit irrita. §. 3. Quod si heredem filium pater rogaverit, *si [28] impubes diem suum obierit Titio hereditatem suam restituere:* legitimum heredem [29] filii, salva [30] Falcidia, cogendum [31] patris hereditatem, (ut ab impubere fideicommisso post mortem ejus dato) restituere placuit. Nec aliud servandum, cum substitutionis conditio puberem ætatem verbis precariis egreditur. Quæ ita locum habebunt, si [32] patris testamentum jure valuit: alioquin si non valuit, ea scriptura, quam testamentum esse voluit, codicillos non faciet [33], nisi hoc expressum est. Nec fideicommisso propriæ [34] facultates filii tenebuntur. Et ideo si pater filium exheredaverit [35], & ei nihil reliquerit, nullum fideicommissum erit. Alioquin si legata vel fideicommissa filius acceperit, intra modum eorum, fideicommissum hereditatis a filio datum citra Falcidiæ rationem debebitur. §. 4. Qui discretas [36] portiones conjunctis [37] pluribus separatim dedit [38], ac post omnem institutionis ordinem ita scripsit, *quos heredes meos invicem substituo:* conjunctos [39] primo [40] loco vice mutua substituere videtur: quibus institutionum partes non agnoscentibus, cæteros omnes coheredes admitti. §. 5. Qui patrem & filium pro parte heredes instituerat, & invicem substituerat, reliquis coheredibus datis, post completum assem ita scripsit, *hos omnes invicem substituo.* Voluntatis fit quæstio, commemoratione omnium, patrem & filium substitutioni coheredum miscuisset, an eam scripturam ad cæteros [omnes] transtulisset? Quod magis verisimile videtur, propter [41] specialem inter patrem & filium substitutionem. §. 6. Coheres impuberi filio datus, eidemque substitutus, legata e secundis [42] tabulis relicta perinde [43] præstabit [44] ac si pure partem, & sub conditione partem alteram accepisset. Non [45] idem servabitur alio [46] substituto: nam ille Falcidiæ rationem induceret, quasi plane [47] sub conditione primis tabulis heres institutus: tametsi maxime coheres filio datus quadrantem integrum obtineret. Nam & cum legatum primis [48] tabulis Titio datur, secundis autem tabulis eadem res Sempronio, Sempronius quandoque Titio concurrit. §. 7. Cum pater impuberi [49] filiæ, quæ novissima diem suum obisset, tabulas secundas fecisset, & impubes filia, superstite sorore pubere, vita decessisset, irritam esse factam substitutionem *placuit:* in persona quidem prioris, quia non novissima [50] decessit; in alterius vero, quia puberem ætatem complevit. §. 8. Non videri [51] cum vitio factam substitutionem his verbis placuit [52]: *Ille filius meus, si (quod [53] abominor) intra pubertatis annos decesserit, tunc in locum partemve ejus Titius heres esto:* non [54] magis, quam si post demonstratam conditionem sibi heredem esse substitutum jussisset. Nam & qui [55] certæ rei heres instituitur, coherede non dato [56], bonorum omnium hereditatem obtinet.

1 *l. 5. infr. de leg. præstand.* 2 *Al.* Augeantur legata? propterea sic in *l. 66. §. 6. infr. de leg. 2.* legitur *propterea*, pro *præterea*. 3 *l. ult. in fin. infr. de legat. 3.*
4 *l. 1. l. 13. supr. eod. Inst. de vulg. in princ.* 5 Etiam in infinitum. *l. 1. supr. eod.*
6 Et sic substitutionum. 7 *§. 1. Inst. de vulg.* ubi vid. Theoph. 35. *Synops. Basil.* 10. *cap.* 34. 5. Harm. 8. §. 3. 8 *§. 6. Inst. de pupill. l. 87. §. 2. infr. de legat 2.*
9 *l. 39. § 1. l. 45. infr. eod.* 10 Argumentum de personis ad tempus valet: secus de numero personarum ad diminutionem temporum. *Bald.* 11 *l. 14. §. 4. infr. ad SC. Trebell.* Sicut aditio spontanea paternæ hereditatis confirmat tabulas pupillares, sic & coacta aditio. *Baldus.* 12 *Al* fideicommisso. 13 *§. 5. Inst de pupill.*
14 Et ita diversæ conditionis. *l. 45. ff. eod. l. 6 C de testam. milit.* 15 Sapiens testator testari debet consilio sapientum. *Bald.* 16 Id est, post 14. annum vid *l. 54. ff. de hered. instit.* 17 Hoc verbum est obliquum. 18 Ut ita expressum faciat cessare tacitum. *Bald.* 19 *l. 29. in fin. supr. eod. l. 42 ff. eod. l. 9. infr de reb dub.*
20 Non solum ad primos heredes institutos: atque ita substitutus vulgariter, institutis dicitur conjunctus. *Bald.* 21 Nec enim aliter potest. vide *l. 18. ff. de adopt. l. 2. C. de adopt.* 22 Per publicam personam adquiritur utilis, non directa actio. *Bald.* quod confirmat Cujac. *consultat* 36. 23 Vide Langebek. *cap.* 11. *Annotat.* 24 *l. 27. supr. eod.* Substitutus substituti, ejusdemque coheredis videtur in utriusque portionem substitutus *Bald.* Substitutus substituto directa substitutione intelligitur substitutus quoque instituto, *ut hic.* & fideicommissaria substitutione multo magis, in qua testatoris voluntas potissimum spectatur. *l. heredes.* 57. *§. cum ita.* 1. *ff. ad SC. Trebell.* 25 Vide Papon. 20. *Arrestor.* 3. *artic.* 2. 26 Reciproca substitutio videtur facta pro partibus hereditariis sibi vel alteri quæsitis. *Bald.* 27 An filius possit gravari in sua legitima, vide Ripam ad *l. centurio. n.* 42. *cum seq. ff. hoc tit* Socinum *ad l. si cognatis. de rebus dubiis.* Socinum Jun. *cons.* 126. *num.* 6. & 50. *lib.* 1. & *cons* 66. *n.* 6. *vol* 3 Curtium *ad l.* 1. *C. de pact. num.* 5. Cravett. *ad l. cum filio. de legat.* 1. 2. *part.* 253. Corasium *ad l. quamvis. C. de impub. n.* 4. Mod. 28 Substituere etiam post pubertatem verbis fideicommissariis liberis nostris possumus. adde *l. 6. in fin. C. de testam. milit.* 29 Falcidia & Trebellianica deducitur etiam ab herede. dixi ad *l. 10. C. ad l. Falcid.* 30 Hinc colligit Goveanus, jure civili unius duntaxat quartæ retentionem permitti, additque *l. 10. infr. ad l. Falcid.* qua de re *alibi* dicam commodius. 31 Substitutiones odiosas esse hinc colligunt, cum onus heredibus inferant, & eorum mortem spectent. dixi ad *l. 3. §. 5. ff. de verbor. obligat.* & bonorum alienationem impediant, *l. ult. C. de fideicomm.* quod odiosum. *l. non usque.* 2. *ff. si a parente.* Hoc etiam notant, substitutionem esse facultatem favore cognationis excogitatam, ut in familia bona conserventur, Decius *cons.* 652. Socinus Junior, *cons.* 168. Baldus, *cons.* 104. & in dubio semper pro fideicommisso judicandum esse. vide Socinum *cons.* 249. præsertim si agnationis facta sit mentio. Ancharanus *cons.* 29. Godzadinus *cons.* 89. Curtius *cons.* 22. Paris. *cons.* 7. 35. 63. Cravetta *cons.* 228. Plenam denique interpretationem sumendam in fideicommissis, ut actus valeat. Cravetta *cons.* 208. Decius *in l. in testam.* 12. *ff de regul.* 32 Si non valet testamentum, non valet substitutio fideicommissi. *Bald* 33 Clausula, *si non valet jure testamenti &c.* non intelligitur tacite, sed debet adjici expresse. *Bald.* vide *l. 28. ff. de fideicommiss. libert.* Porro de clausula codicillari, adde *l. 8. §. 1. C. de codicill.* 34 *l. 17. §. 2. ff. ad SC. Trebell.* In fideicommissaria substitutione non veniunt bona impuberis: secus in pupillari. *Bald.*

35 Substitutio fideicommissaria non potest fieri exheredato: secus in pupillari. *Bald.*
36 Distinctas, separatas. 37 Quod fit raro. 38 Vide Decium *cons.* 186. *num.* 4. Jasonem *ad l. 1. num. 2. C. de impub.* Cravettam *cons.* 43. *n.* 2. Socinum Juniorem *cons.* 100. *n.* 61. *lib.* 3. Mod. 39 Substitutio reciproca generaliter facta, refertur prius ad conjunctos, deinde ad cæteros. *Bald.* vel ita: Substitutio facta per relativum *quos*, jus adcrescendi imitatur. *Bald.* vel ita: Reciproca substitutio invicem videtur facta secundum ordinem conjunctionis, Grass. §. *jus accrescendi. qu.* 8. *n.* 2. vel ita: Ubi discretæ institutorum sunt portiones, etiam eorum substitutiones discretæ intelliguntur, nec alterutra ad alteram producitur. 40 Ordinem in substitutione præsumimus ex amore & dilectione defuncti: in substitutionibus præsumuntur a testatore magis dilecti, hoc est, in substitutionibus præferuntur, qui testatoris habent affectionem atque judicium. Castrensis, Aretius, Alex. Jas. *hic.* Alex. 2. *cons.* 66. Decius *cons.* 86. Curt. Junior, *cons.* 125. 161. Jus conjunctionis simul & substitutionis nuda substitutione potentius est. Ex conjunctione voluntas defuncti præsumitur. 41 *l. ult. in fin. C. h. t.* 42 Legata relicta in secundis tabulis contribuuntur cum relictis a substituto in primis tabulis non cum relictis ab alio. 43 Substitutus pupillariter perinde habetur, ac si esset substitutus in testamento paterno sub conditione: quia nihil aliud est substitutio, quam conditionalis institutio. *l. in ratione legis Falcid.* 11. *§. quod vulgo.* 5. *ff. ad leg. Falcid.* 44 De contribuendis legatis ab instituto, & ab eodem impubere substituto relictis, vide Cujac. 4. *observ.* 36. Quoties pars gravata non gravatæ accedit, ex substitutione pupillari portio augetur per non gravatam: & ita fit contributio, *ut hic.* Non augetur tamen quoties legata nominatim relicta a pupillo. *l. qui fundum.* 87 *§. qui filium.* 4. *l. in ratione.* 11. *§. quæsitum.* 7. *ff. ad leg. Falcid.* aut si gravata portio non gravatæ accedat ex jure accrescendi, *l. quid si alterutro.* 78. *infr. ad l. Falcid.* 45 De non contribuendis legatis a pupillo & pupilli substituto relictis cum his, quæ ab alio quodam coherede pupillo relicta sunt, vid. Cujac. 4. *obs.* 37. 46 Pars quæ defertur ex substitutione ad extraneum, non augetur portione coheredis. Quid ita? vid. *l. in singul.* 77. *ff. ad l. Falcid.* 47 Id est, simpliciter.
48 Legata re duobus, uni in testamento patris, alteri in tabulis pupillaribus, secundo legato non intelligitur primum ademptum, *ut hic. l. plane.* 34. *§. si conjunctim.* 9. *infr. de leg.* 1. Quinimo tales legatarii faciunt sibi partes per concursum, perinde ac si res eadem legata fuisset duobus in eodem testamento. *l. si pluribus.* 33. *ff. de leg.* 1. *§. 8. Inst. de leg.* Re denique videntur conjuncti. 49 Substitutio pupillaris facta novissimo in pupillari ætate moriente expirat, si ultimus moriatur pubes. 50 *Al.* non decessit.
51 Vid. Cujac. *in hunc* §. 10. *obs.* 40. Substitutio facta filio valet, licet institutio non præcesserit, cum intelligatur præcessisse, *Bart.* quod non probatur Dyno, Alberico, Angelo, Baldo, Jasoni. adde *l. 37. ff. de hered. instit. l. 10. ff. de mortis causa. l. un. C. de cadu.*
52 Substitutus in partem, trahitur ad totum, si non reperitur alius, quod declara & amplia cum Jasone *ad l. centurio. num.* 61. *supr. eod.* Imol. *in repetit. l. filio præterito. n.* 319. *de injust. rupt. & irrit. testam.* Cephalo *cons.* 231. *num.* 22. *vol.* 2. Mod. 53 *l. 4. C. de impub. & aliis subst. l. 85. supr. de hered. inst.* 54 Id est, non magis, quam si adjecta esset alia conditio extrinseca. 55 5. *Harmen.* 1. §. 38. Substitutio pupillaris facta in partem, vel rem certam, si alius non reperitur, trahitur ad universum patrimonium. 56 *Partis* appellatione totum interdum continetur. *l. 2. §. 1. ff. de B. P. secund. tabul.*

De

De duobus impuberibus ſimul pereuntibus.

42. IDEM [lib. 1. Definitionum].

QUi duos impuberes filios heredes reliquerat, ita ſubſtituit: *ſi* [1] *ambo* [2] *mortui eſſent:* deinde pueri poſt mortem patris ſimul perierunt: Duæ hereditates ſubſtituto deferuntur. Sed ſi diverſis temporibus vita decedant, in hereditate noviſſimi pueri, ejus fratris qui ante mortuus eſt, hereditatem ſubſtitutus inveniet: ſed in ratione Falcidiæ, pueri prioris [3] hereditas non veniet: nec ſubſtitutus amplius quam ſeſcunciam [4] jure [5] teſtamenti deſiderabit: Legata quoque, quæ a ſubſtituto ejus filii data ſunt qui prior inteſtato deceſſit, ad irritum recidunt.

De ſubſtitutione quaſi pupillari. 1. *De ſubſtituto ad breve tempus ætatis, & alio ſubſtituto poſt illud tempus.* 2. *De filiis a primo gradu præteritis. De ſubſtitutione,* Quiſquis mihi heres erit.

43. PAULUS [lib. 9. Quæſtionum].

EX facto [6] quæritur: Qui filium habebat mutum puberem [7], impetravit [8] a Principe [9], *ut muto* [10] *ſubſtituere ei liceret*, & ſubſtituit Titium: mutus [11] duxit uxorem poſt mortem patris, & *naſcitur ei filius:* Quæro, an rumpatur teſtamentum? Reſpondi: Beneficia [12] quidem principalia ipſi Principes ſolent interpretari [13]: verum voluntatem [14] Principis inſpicientibus, poteſt dici, eatenus id eum tribuere voluiſſe, quatenus [15] filius ejus in eadem valetudine [16] perſeverat: [&] ut quemadmodum [17] jure civili pubertate [18] finitur pupillare teſtamentum, ita Princeps imitatus ſit jus in eo, qui propter infirmitatem non poteſt teſtari. † Nam [19] & ſi *furioſo* filio ſubſtituiſſet, diceremus deſinere [20] valere teſtamentum, cum *reſipiſſet* [21]: quia jam poſſet ſibi teſtamentum facere: Etenim iniquum [22] incipit fieri beneficium Principis, ſi adhuc id valere dicamus: auferret enim teſtamenti factionem homini ſanæ mentis. Igitur etiam *agnatione* [23] *ſui heredis* dicendum eſt rumpi ſubſtitutionem: quia nihil intereſt, alium heredem inſtitueret ipſe filius poſtea, an jure habere cœpit ſuum heredem: nec enim aut patrem aut Principem de hoc caſu cogitaſſe veriſimile eſt, ut eum qui poſtea naſceretur, exheredaret. Nec intereſt, quemadmodum beneficium principale intercedat circa teſtamenti factionem, utrum in perſonam unius, an complurium. §. 1. Item quæro: ſi ita facta proponatur ſubſtitutio, *filius meus ſi intra* [24] *decem annos deceſſerit, Titius heres eſto: ſi intra quatuordecim, Mævius:* filiuſque octo annorum deceſſerit: utrum Titius ſolus ex ſubſtitutione ei heres erit, an & Mævius: quia certum eſt & intra decem & intra quatuordecim annos filium deceſſiſſe? Reſpondi, omne quidem ſpatium, quod eſt intra pubertatem, liberum eſſe patri ad ſubſtituendum filio, ſed finis [25] hujus pubertas eſt: magis autem eſt, in utroque eorum tempus ſuum ſeparatim [26] ſervari: niſi contraria voluntas teſtatoris aperte oſtendatur. §. 2. Lucius Titius, cum haberet filios in poteſtate, uxorem heredem ſcripſit, & ei ſubſtituit filios: Quæſitum eſt, an inſtitutio uxoris nullius momenti ſit, eo [27] quod ab [28] eo gradu filii non eſſent exheredati? Reſpondi, eum gradum, a quo filii præteriti ſint, nullius [29] eſſe momenti: & ideo, cum iidem ſubſtituti proponantur, ex teſtamento eos heredes exſtitiſſe videri: ſcilicet quia non totum teſtamentum infirmant filii, ſed tantum [30] eum gradum, qui ab initio non valuit: ſicut reſponſum eſt, ſi a primo ſit filius præteritus, a ſecundo exheredatus: Nihil autem intereſt, qua ratione ſecundi heredis inſtitutio valeat: utrum quia ab eo filius exheredatus eſt, an quia ipſe filius ſubſtitutus eſt. §. 3. Julius [31] Longinus pater eos, quos ſibi heredes inſtituerat, filio ita ſubſtituit, *Quiſquis* [32] *ſibi heres eſſet:* Unus ex heredibus inſtitutis, qui tacitam [33] fidem accommodaverat, ut non capienti partem ex eo, quod acceperat, daret, ad ſubſtitutionem impuberis admiſſus, utrum [34] pro ea parte, pro qua ſcriptus fuit, veniat; an vero pro ea quam cepit, ita aut augeatur ejus pars in ſubſtitutione? Reſpondi: Qui in fraudem [35] legum fidem accommodat, adeundo heres efficitur: nec [36] deſinet heres eſſe, licet res quæ [ita] relictæ ſunt, auferuntur [37]. Unde & ex ſecundis tabulis in tantum heres eſſe poteſt, in quantum ſcriptus eſſet: ſatis [38] enim punitus eſt in eo, in quo fecit contra leges. Quinimo, etſi deſineret heres eſſe, idem dicerem: quemadmodum [39] intelligendum eſt in eo, qui, cum ſcriptus eſſet heres, poſtquam adiſſet hereditatem, in ſervitutem redactus eſt, & poſtea libertate donatus, cui permiſſum eſt ad ſubſtitutionem venire, quæ ei in teſtamento [40] fuerat relicta: licet enim hereditatem ex inſtitutione amiſit, tamen ex ſubſtitutione iſtam portionem, quantum [41] amiſit, percepturum.

Primas tabulas ex ſecundis non confirmari.

44. IDEM [lib. 10. Quæſtionum].

EX pupillari teſtamento ſuperius principale [42] neque ex parte neque in totum confirmari poſſe, Mæcianus ſcripſit [43].

De ſubſtitutione reciproca.

45. IDEM [lib. 12. Reſponſorum].

LUcius Titius legitimum filium, & alterum [44] naturalem, heredes inſtituit [45]: eoſque invicem [46] ſubſtituit. Titius legitimus filius, quem pater anniculum reliquit, poſt patris mortem impubes deceſſit ſuperſtite matre, & fratre naturali, quem etiam coheredem habebat: Quæro [an] hereditas ejus ad Titium naturalem fratrem ex cauſa ſubſtitutionis pertineat, an vero ad matrem? Reſpondi: ad primum [47] caſum non exiſtentium heredum, ſubſtitutionem, de qua quæritur, pertinere: non ad ſequentem [48], ſi quis eorum poſtea deceſſiſſet intra pubertatem: cum in naturalis filii perſona duplex [49] ſubſtitutio locum habere non poterit: & ideo ad matrem legitimi filii hereditas ab inteſtato pertinet [50]. §. 1. Paulus reſpondit, ſi omnes inſtituti heredes omnibus invicem ſubſtituti eſſent, ejus portionem, qui quibuſdam defunctis poſtea portionem ſuam repudiavit, ad eum [51] ſolum, qui eo tempore ſupervixit, ex ſubſtitutione pertinere.

De fideicommiſſo & conditione, ſi mihi heres erit.

46. IDEM [lib. 13. Reſponſorum].

PAterfamilias primis tabulis poſthumo herede inſtituto, ſecundis ſibi vel filio, ſi intra pubertatem deceſſiſſet, Gaium Seium fratrem ſuum ſubſtituit, deinde Titium Gaio Seio: & poſtea ſic dixit: *quod ſi Gaius Seius frater meus primo loco ſubſtitutus, heres* [52] *mihi eſſet, tunc Titio fideicommiſſum relinquo:* Quæro, cum filius patri heres extiterit, eoque intra pubertatem mortuo frater teſtatoris ex ſubſtitutione heres ſit, an fideicommiſſum debeatur, cum ita relictum ſit: *Si Gaius Seius frater ſuus ſibi heres extitiſſet?* Reſpondi, fratrem defuncti, qui in utrumque caſum [inſtitutus vel] ſubſtitutus eſt, filio impubere defuncto, ea, quæ teſtator reliquit, præſtare debere: nec adverſari hæc verba, *quod ſi Gaius Seius mihi heres erit, tunc dari volo;* cum verum ſit, eum & teſtatori heredem extitiſſe.

De ſubſtitutis ſubſtitutæ pupillariter.

47. SCÆVOLA [lib. 2. Reſponſorum].

QUi habebat filium & filiam impuberes, inſtituto filio herede, filiam exheredavit: &, *ſi filius intra pubertatem deceſſiſſet*, filiam eidem ſubſtituit: ſed filiæ, ſi, antequam nuberet, deceſſiſſet, uxorem ſuam, item ſororem ſuam ſubſtituit: Quæro cum filia impubes [53] prior [54] deceſſerit, deinde frater ejus impubes, an filii hereditas ad uxorem & ſororem teſtatoris jure ſubſtitutionis pertineat? Reſpondi, ſecundum ea quæ proponerentur, non [55] pertinere.

De ſervo communi. 1. *De ſervo legato, & inſtituto, deinde ſub conditione,* ſi heres non erit, *inſtituto cum libertate. Si quis ſibi ſubſtituatur.* 2. *De ſervo proprio pupillariter ſubſtituto, deinde alienato a pupillo, & inſtituto ab emptore.*

48. IDEM [lib. ſingulari Quæſtionum publice tractatarum].

SErvum communem [56] habemus: hic heres ſcriptus eſt: &, *ſi* [57] *heres non ſit*, Mævius illi ſubſtitutus eſt: alterius juſſu dominorum adiit hereditatem, alterius non: Quæritur, an ſubſtituto locus ſit, an non? Et verius eſt, ſubſtituto [58] locum eſſe [59]. §. 1. *Titius heres eſto: Stichum Mævio do lego: Stichus heres eſto: Si Stichus heres non erit, Stichus liber hereſque eſto.* In hac quæſtione inprimis quærendum eſt,

1 Subſtitutus duobus impuberibus, ſi ambo in ætate pupillari deceſſerint, utrique ex pupillari ſubſtitutione ſuccedit: alias ultimo morienti, & in ratione Falcidiæ non computatur hereditas primi quam in hereditate ſecundi reperit, & legata relicta a ſubſtituto impuberis evaneſcunt. 2 Vide *l.* 34. *ſupr. eod.* 3 *l.* 14. §. 2. *infr. ad l. Falcid.* 4 *Seſcuncia*, eſt uncia cum dimidia. ut *l. filium.* 5. ℌ. *de legat. præſtand.* 5 Falcidia retineri dicitur jure teſtamenti, *ut hic.* ut alias jure hereditario. *l.* 14. ℌ. *ad leg. Falcid.* adde quæ ſcripſi ad *l.* 30. ℌ. *de act. empt.* 6 Novum enim erat, patrem puberi filio ſubſtituere. 7 Hanc quoque legem diffuſe expoſuerunt Alciatus, Ripa, & Vereus, nonnullaque habet huc facientia Forcatulus *Necyomant. dialog.* 26. & Gilbertus Regius *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 20. Mod. 8 Hodie non eſt neceſſe impetrari: poteſt enim pater exemplariter ſubſtituere filio muto. *l.* 9. *C. de impub. & aliis ſubſt.* 9 Princeps jus ſubſtituendi muto poteſt concedere. 10 Muto filio poteſt parens ſubſtituere 11 Mutus poteſt uxorem ducere, *l.* 73. ℌ. *de jure dot.* ergo & voto obligari, *arg. l.* 124. ℌ. *de regulis.* Bald. & Alberic. *hic.* 12 *l.* 191. *in fin.* ℌ. *de reg. jur.* 13 Interpretatio Principis vim legis habet. *Novell.* 138. & ſtatuti. 14 Mens reſcribentis præſumitur juſta. 15 Subſtitutio exemplaris facta ex privilegio Principis, ratione morbi vel vitii, ceſſante morbo vel vitio expirat. *Bald.* 16 Eſt enim morboſus. *l.* 9. ℌ. *de ædilitio.* 17 Reſcripta Principum jus commune ſimilibus in cauſis imitantur. 18 Pupillare teſtamentum pubertate finitur. 19 Ceſſante furore ceſſat furioſo facta exemplaris ſubſtitutio, *ut hic.* & eodem modo ætate impubere ceſſante, ceſſat pupillaris, *verſ & ut quemadmodum. ſupr. eod.* & eodem modo ceſſante impedimento linguæ, vel orationis, ceſſat ſubſtitutio facta filio muto. *hac leg.* 20 *l.* 31. ℌ. *eod* 21 *Reſipuiſſet.* 22 Æquum deferendum, ſi iniquum eſſe incipit. 23 *l.* 102. ℌ. *de condit. & demonſt. l.* 6. *C. de inſt. & ſubſt.* 24 *l.* 38. §. 1. ℌ. *h. t.* 25 Species temporis derogat generi. *Bald.* 26 Specie derogatur generi: idque vel in rebus, *l. uxorem.* 41. §. *feliciſſimo.* 3. ℌ. *de leg.* 3. *l. quæſitum.* 12. *in fin.* ℌ. *de inſtruct. vel inſtrum.* vel in tempore, *ut hic.* vel in perſonis. *l. coheredi.* 41. §. *qui patrem.* 5. ℌ. *eod.* 27 Præteritus ſi filius ſit a primo gradu, ſubſtitutus a ſecundo, incipit teſtamentum a ſecundo gradu. Primo gradu vitiato incipit teſtamentum a ſecundo Ita filius impugnans primum gradum a quo præteritus eſt, poteſt ſuccedere ex ſubſtitutione vulgari. 28 *l.* 3. *in fin.* ℌ. *de liberis.* 29 Præteritio filii in poteſtate poſiti, reddit teſtamentum ipſo jure nullum. *l.* 1. *ſupr. de injuſt. l. poſthumo. C. de bon. poſſeſſ. contr. tab.* 30 Primum gradum qui improbat, reportare commodum poteſt ex ſecundo gradu. *Bald.* 31 Anton. Fab. 5. *Conject.* 17. 32 Qui ſemel eſt heres, licet deſinat eſſe heres in totum, vel pro parte (ut quia ei tanquam indigno aufertur hereditas), admittitur tamen ad ſubſtitutionem propter verba: *Quiſquis mihi heres erit, ſit filio meo ſubſtitutus.* 33 *Tacitam fidem accommodat*, qui incapaci partem ex eo quod accipit, dat. 34 Verborum trajectionem hic obſervat Cujac. *in prælectione ad me tranſmiſſa.* utrum pro ea parte, quam cepit, veniat, an pro ea parte pro qua ſcriptus fuit, ita ut augeatur &c. 35 Vide *l.* 30. *ſupr. de legib.* 36 Heredi indigno aufertur commodum hereditatis, non tamen nomen *heredis:* nec ullum aliud commodum, quod ſequela ſit ſolius nominis. *Bald.* Ita fiſcus hoc caſu non proprie heres fuerit, licet teneat locum heredis in eo quod debetur, quod creditum eſt, quod legatum eſt. *l.* 2. *C. ad leg. Jul. de vi. l. cum fiſco.* 9. ℌ. *de SC. Silaniano. l. recuſare.* 6. §. *ſi fiſco.* 3. *infr. ad SC. Trebell.* 37 Tacitam fidem qui adcommodat de reſtituenda re incapaci, privatur eo quod reſtituere voluit incapaci (quippe ea parte deliquit), at non ſubſtitutione pupillari, in qua nihil deliquit, *ut hic. argum. l.* 29. §. 2. *infr. de donat.* Unde notant, excluſum a teſtamento paterno, non excludi a tabulis pupillaribus. Jus ſubſtitutionis pupillaris, bonorum publicatione ſeu confiſcatione non contineri. Quid ita? futura non continentur publicatione bonorum. *l. ejus* 8. §. 1. *ſupr. qui teſtament. l. ſi mandavero tibi.* 22. §. *is cujus.* 5. ℌ. *mandati.* An quia publicatio ad bona pupilli nihil pertinet, ſed ad bona patris tantum, quibus eſt adcommodata fides tacita, ut vult J. [illegible]? 38 Duplici pœna nemo afficiendus. *l.* 4. §. 2. *ſupr. de lege Rhod.* 39 Heres qui ob ſervitutem eſſe deſiit, ſi poſt hac liber, admittitur ad ſubſtitutionem factam his verbis: *Quiſquis mihi heres erit.* Quid ita? licet ſervitute jus heredis amiſit, retinet tamen nomen *heredis:* quod ſatis eſt, ut recuperata libertate recuperet quoque jus ſubſtitutionis. 40 An in inſtitutione data? id enim *teſtamentum* interdum ſignificat. vide Cujac. 7. *obſerv.* 19. 41 *Al.* quam tum. 42 Acceſſorium non confirmat ſuum principale, *ut hic.* Hinc fit, ut remiſſo pignore, debitum remiſſum non intelligatur: ut pactum veſtitum aut ſtipulatio pœnalis rei acceſſoriæ non veſtiat pactum nudum adjectum rei principali. *l. nuda.* 5. *C. de contrah. ſtipulat.* 43 Ne ex pupillari (quod ex principali valet) ipſum principale confirmari videatur. vid. *l.* 10. ℌ. *de jur. codicill.* Principale non capit vires ab acceſſorio. 44 Vide *l.* 4. §. 2. ℌ. *h. t.* 45 Vide Alciatum *tom.* 5. & Ripam *in prælectionibus.* Forcatulum *Necyomant. dialog.* 26. Gabrielem Paleottum *de nothis & ſpuriis. cap.* 17. Mod. 46 *l.* 39. ℌ. *eod.* 47 Id eſt, vulgaris ſubſtitutionis, & ſic quo caſu heredes non exiſtunt. 48 Id eſt, ſecundum, ac pupillaris ſubſtitutionis. *l.* 8. *C. de impub.* 49 Abſurdum eſt unius verbi in alterius perſona vim eſſe duplicem, in alterius, ſimplicem, Govean. vide *l.* 4. *ſupr. h. t.* 50 Pertinet aliter, ſi ejuſdem ætatis liberi inſtituti, invicemque ſubſtituti fuiſſent: tunc enim altero defuncto intra pubertatem, ejus ſucceſſio non ad matrem, ſed ad ſubſtitutum ejus devolvitur. *Rugat.* quam Cujac. 17. *obſerv.* 26. ita emendat: alteri ſi ejuſdem conditionis & ætatis liberi. 51 Vide *l.* 81. *infr. de adquir. vel omitt. hered.* 52 *Heredis* appellatio complectitur omnem heredem, qui judicio teſtatoris ſuccedit ex quocunque gradu. *Bald.* Goth. vide Cuj. *lib.* 18. *obſ.* 36. Anſ. 53 *Al.* pubes. *al* in pubertate. 54 Subſtitutus moriens, vivente eo cui ſubſtitutus fuit, non tranſmittit jus ſubſtitutionis ad heredem. *Bald.* Goth. vid. hic Vigl. *de vulgari ſubſtitutione.* §. *ſed ſi. n.* 5. Pariſ. *conſil.* 73 *num.* 23. Graſſ. *recept. ſentent.* §. *ſubſtitutio. quæſt.* 51. *n.* 6. Anſ. 55 Subſtitutione pupillari pubertatis adventu extincta, etiam extinguitur tacita pupillaris, quæ ea continetur: deſtructo medio deſtruitur finis. 56 Unus quoties plures repræſentat, pro parte heres eſſe poteſt (atque ita locum ſubſtitutioni vulgari facere) & pro parte non eſſe. *Bald. Vel ita*, Si ſervo duorum dominorum communi inſtituto datus ſubſtitutus vulgari juſſu unius adit, alterius repudiat, ſubſtitutus admittitur. Ita ſervus communis inſtitutus heres poteſt pro parte adire & pro parte repudiare: contra *l.* 1. *l.* 2. *l. ſi [illegible].* 80. ℌ. *de adqu. vel omitt. hered. l. quidam.* 20. *C. de jure delib.* hoc ideo, quia perſonam duorum repræſentat. 57 Conditio, *ſi heres non ſit*, inſtitutionibus adjecta, id ſignificat, *quatenus heres non erit* 58 Subſtitutus hic concurrit cum inſtituto. 59 Pro parte ſcilicet, non omnino. *l.* 65. *infr. de adqu. vel omitt. hered.*

utrum unus gradus sit, an duo: & an causa mutata [1] sit substitutionis, an eadem permaneat. Et quidem in plerisque quæritur, an ipse sibi substitui possit? Et respondetur, *causa* [2] *institutionis mutata* [3] *substitui posse.* Igitur si Titius heres scriptus sit, &, si heres non sit, idem heres jussus sit, substitutio nullius momenti erit: Sed *si sub conditione quis heres scriptus sit, pure autem substitutus* [*est*], *causa immutatur*, quoniam potest ex institutione defici conditio, & substitutio aliquid adferre: sed si extiterit conditio, duæ [4] puræ sunt, & ideo nullius momenti erit substitutio: Contra si pure quis instituatur, deinde sub conditione sibi substituatur, nihil [5] facit substitutio conditionalis: nec mutata intelligatur: quippe cum [&] si extiterit conditio, duæ puræ sint institutiones. † Secundum hæc proposita quæstio manifestetur, *Titius heres esto: Stichum Mævio do lego: Stichus heres esto: si Stichus heres non erit, Stichus liber heresque esto:* Nos didicimus, quoniam eodem testamento & legatus sit Stichus & libertatem accepit, prævalere [6] libertatem: & si prævalet libertas, non deberi [7] legatum, & ideo jussu legatarii non posse adire hereditatem: ac per [8] hoc verum esse, Stichum heredem non esse: & ex sequentibus verbis libertatem illi competere, cum unus gradus videtur. † Quid ergo, si non adierit Titius? Incipiet substitutione Stichus liber & heres esse: Porro, quamdiu non adit jussu legatarii, nec ex causa legati intelligitur legatarii esse effectus: & ideo certum est, illum heredem non esse: ac per hoc ex his verbis, *si heres non erit, Stichus liber heresque esto*, liber & heres existet. Hoc autem, quod sentimus, Julianus quoque in libris suis probat. §. 2. Si pupillus substitutum sibi servum alienaverit [9], eumque emptor liberum heredemque instituerit? numquid iste in substitutione habeat substitutus universum? Et si quidem pupillus ad pubertatem pervenerit, necessarius [10] ex testamento emptoris heres exstitit: sin vero intra pubertatem decesserit, ex substitutione quidem liber & heres fit, & necessarius patri pupilli; emptori autem voluntarius [11] heres exstitit.

TIT. VII.
DE CONDITIONIBUS [12] INSTITUTIONUM.

De conditione impossibili, vel alio mendo.

1. ULPIANUS [lib. 5. ad Sabinum].

SUb impossibili [13] conditione [14] vel alio [15] mendo [16] factam institutionem placet non [17] vitiari.

De pronomine meus. 1. Mei.

2. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

SI testamento comprehensum sit, *ille servus, si meus erit*, aut *qui meus erit, cum moriar, heres esto:* quatenus accipiatur *meus* [18], quæritur? Et si quidem alienavit in eo usumfructum, nihilo [19] minus ipsius [20] est: si vero partem in eo alienavit, an deficiat conditio institutionis, quæritur? Et verius est, non [21] defecisse conditionem, nisi [22] evidentissimis probationibus testatorem voluisse apparuerit, pro hac conditione hæc verba inseruisse, si totus servus in dominio ejus remanserit: tunc enim parte alienata, conditio deficit. §. 1. Sed si duo servi ita sint heredes instituti: *Primus & Secundus, si mei erunt, cum moriar, liberi & heredes sunto*, & alter ex his sit alienatus, Celsus recte putat, sic accipiendum, atque si singulos [23] separatim sub eadem conditione heredes instituisset.

Si per heredem non stet, quominus impleat conditionem.

3. PAULUS [lib. 1. ad Sabinum].

SI ita heres institutus sim, *si decem dedero:* & accipere nolit [24], cui dare jussus sum, pro impleta conditione habetur.

De societate. 1. *De servo hereditario non alienando, & Muciana cautione.*

4. ULPIANUS [lib. 8. ad Sabinum].

SI [25] qui ita sint instituti: *Si socii una bonorum meorum permanserint usque* [26] *ad annos sedecim, heredes sunto:* inutilem [27] esse institutionem secundum verborum significationem, Marcellus ait [28]: Julianus autem, quoniam & ante [29] habitam [30] hereditatem iniri societas potest, quasi rei futuræ, valere institutionem. quod est verum [31].

§. 1. Idem Julianus scribit, eum, qui ita heres institutus est, *si servum hereditarium non alienaverit*, caventem [32] coheredi implere conditionem: cæterum, si solus heres scriptus sit, sub impossibili [33] conditione heredem institutum videri: quæ sententia vera est.

De pluribus conditionibus.

5. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

SI heredi plures [34] conditiones conjunctim [35] datæ sint, omnibus parendum est; quia unius [36] loco habentur: si disjunctim [37] sint, cuilibet [38].

De monumento faciendo & impossibilitate conditionis.

6. ULPIANUS [lib. 9. ad Sabinum].

SI quis institutus sit, *si monumentum post mortem testatoris in triduo* [39] *proximo mortis ejus fecisset:* cum monumentum in triduo perfici non possit, dicendum erit, conditionem evanescere, quasi impossibilem [40].

De cautione legatorum præstandorum.

7. POMPONIUS [lib. 5. ad Sabinum].

SI quis sub conditione heredes instituisset, *si invicem cavissent, se legata eo testamento relicta reddituros:* placet, remitti eis conditionem: quia ad fraudem [41] Legum [42] respicerent, quæ vetarent quosdam legata capere: quamquam [&] si cautum esset in ipsa actione, exceptione [43] tuendus esset promissor.

De jurejurando.

8. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

QUæ sub conditione *jurisjurandi* [44] relinquuntur, a Prætore reprobantur [45]: providit enim, ne is, qui sub jurisjurandi conditione quid accepit, aut omittendo conditionem, perderet hereditatem, legatumve, aut cogeretur turpiter accipiendo conditionem jurare: voluit ergo, eum, cui *sub jurisjurandi conditione* quid relictum est, ita capere, ut capiunt hi, quibus nulla talis jurisjurandi conditio inseritur; & recte. [1] Cum enim faciles [46] sint nonnulli hominum ad jurandum contemptu [47] religionis [48], alii perquam timidi [49] metu divini numinis usque ad superstitionem [50], ne vel hi vel illi aut consequerentur aut perderent quod relictum est, Prætor consultissime intervenit. Etenim potuit is, qui voluit factum, quod religionis conditione adstringit, sub conditione faciendi relinquere: ita enim homines aut facientes admitterentur, aut non facientes deficerentur conditione. §. 1. Hoc Edictum etiam ad legata pertinet, non tantum ad heredum institutionem. §. 2. In fideicommissis quoque oportebit eos, qui de fideicommisso cognoscunt, subsequi [51] Prætoris [52] Edictum, ea propter, quia vice [53] legatorum funguntur.

§. 3. Et [54] in mortis [55] causa donationibus dicendum est Edicto locum esse [56]: si forte quis caverit, *nisi jurasset* [57] *se aliquid* facturum, restituturum quod accepit: oportebit itaque remitti cautionem.

§. 4. Si quis sub jurisjurandi conditione, & præterea [58] sub alia sit institutus: huic, videndum est an remittatur conditio: Et magis est, ut remitti jurisjurandi conditio debeat, licet [59] alii conditioni parendum habeat. §. 5. Sed si sub jurisjurandi conditione sit institutus, *aut si decem* [*millia*] *dederit*, hoc est, alternata conditione, ut aut pareat conditioni, aut juret: aliud quid videndum, numquid remitti ei conditio non debet, quia potest alteri conditioni parendo, esse securus: Sed est verius, remittendam conditionem: ne [60] alia ratione conditio alia eum urgeat ad jusjurandum. §. 6. Quotiens heres jurare jubetur, *daturum se ali-*

1 Substitui sibi ipsi, nisi mutetur causa, nemo potest, hoc est, nisi substituto substitutio adferat emolumentum aliquod, ut *l. sed si plures.* 10. ℥. *eod.* Quid ita? effectu ipso unus & idem bis institutus esset: ita secunda institutio idem continens, quod prima, inutilis est: Sic quoties bis legatur, secundum legatum non valet, *l. cum quæst.* 23. *C. de legat.* ut & quoties bis idem stipulamur; secunda stipulatio nihil juvat, *l. qui bis idem.* 18. ℥. *de verb. oblig.* nisi substitutio utilitatem aliquam substituto adferat, quia testator sæpius loqui potest, at non sæpius instituere, vel legare. *l. Mævius.* 66. §. *cum qui.* ℥. *de legat.* 2. 2 Id est, utilitas. 3 *l.* 10. *in fin.* ℥. *h. t.* 4 Conditio purificata, hoc est, quæ extitit, pura censetur, idem operatur, quod quæ pura est ab initio. Puri & purificati instrumenti idem est judicium. *l. si pupillus.* 26. ℥ *de cond. instit. l. qui de inofficioso.* 20. ℥. *de inoff.* vide Jas. *hic.* 5 *l.* 27. ℥. *de hered. instit.* 6 Duo quoties relinquuntur, quæ simul valere nan possunt, valet id, quod est favorabilius. Ita libertatis legatum legato servi prævalebit. *l.* 14. ℥. *de leg.* 2. *l.* 10. *in fin.* ℥. *de manumiss. test. l.* 50. ℥. *de fideic. lib. l.* 20. ℥. *de reg. jur.* 7 Si liber est, legatum de ipso factum nullum est, legatarius ejus non erit dominus. 8 Qui non potest adire ex institutione, nec ex suo arbitrio nec alterius jussu adire potest. *Bald.* 9 Alienatio a pupillo facta, pupillari substitutioni non officit. *Bald.* Pupillus alienando servum sibi pupillariter substitutum judicium testatoris non evertit. Ita valet alienatio servi pupillariter substituti pendente conditione & casu pupillaris substitutionis: Sic res subjectas legato vel fideicommisso conditionali potest interim heres alienare: cujus tamen alienatio resolvitur adveniente conditione *l. ult* §. *penult. C. comm. de legat. l. Marcellus.* 15. ℥. *de mortis causa donat.* An pupillus eadem ratione poterit alienare omnia bona sua, ut & servum? Bart. Bald. Angel. Imola, Alexand Castr. Raphael ita putant, in *l. sed si conditioni.* 8. §. *si servum communem.* 3. ℥. *de heredib. instituend. arg. l. fideicommissa.* 11. §. *si rem.* 12. *infr. de leg.* 3. Jason negare videtur: cum sit inter hæc duo (alienationem servi & bonorum) discrimen: & cum servi alienatio revocetur, adveniente conditione, in bonis vero sit alia ratio. 10 *l.* 71. §. 1. *infr. de adqu. vel omitt. hered.* Servus substitutus pupillariter, heres necessarius est etiam primi testatoris, *ut hic.* Quid ita? Heres heredis, testatoris est heres. *l. paterfam.* 46. *supr. eod.* 11 *l.* 54. *in fin. supr. de hered. instit.*

12 *Lib.* 6. *C.* 25. *Conditio* est eventus futurus, cui in dubio est, fit, an non fit. Cujac. *hic.* 13 *Impossibilis*, natura vel jure conditio, vel alteri inepta, quæ pro non adjecta habetur, institutionem non vitiat, ut æquitate Prætoris, pura remaneat institutio, vid. *l* 3. *infr. de cond. & demonst.* adde §. 10. & ibi Theoph. *Inst. de hered. inst.* 14 Impossibilis conditio vitiat contractus: quoniam æquum est eum, qui contraxit, sibi imputare, quod talem conditionem ipse in contrahendo admiserit. §. *si impossibilis. Instit. de inutil. stipul. & l. non solum.* ℥. *de oblig. & act.* Iniquissimum autem esse vitiare eam testamenta, & imputari legatario vel heredi, cum impedire non potuerint, ne testator eam adjiceret. Sed si in ipsa institutione sit impossibilitas, non valet testamentum. *l. si Titius.* ℥. *h. t.* Mod. 15 Inepto scilic. Relativum facere conditionem, hinc notat Baldus, quoties eventum futurum notat. 16 Vel alio modo. *Hal.* male, sensus est enim hic: Impossibilis conditio non vitiat in testamento, mendi colore, quo non probabiliter uti possis in contractibus: cum enim in contractibus res geratur inter duos, non videtur mendum eis excidisse, quod non alter animadvertere & confestim corrigere potuerit. *l.* 31. *infr. de verb. oblig.*

17 Nisi sit ἄπορος hujusmodi enim conditio vitiat. vide *l.* 16. *infr. h. t.* 18 *l.* 85. *infr. de legat.* 3. 19 *Domini* voce intelligitur etiam nuda proprietas: quod dominium vindicantibus, in rei vindicatione scitu utile est. adde *l. sciendum.* 15. §. 1. ℥. *qui satisdare. l. cujuscunque.* 60. §. *si fundus. supr. de usufruct.* 20 Proprietarii. Quod pro parte meum est, vel commune, meum dicitur: parte, inquam, proprietatis scilicet *l.* 1. §. 1. ℥ *de SC Silaniano.* 21 Cur non deficit conditio? *Nostrum* est etiam cujus pars nostra dici potest. 22 *l.* 68. §. 2. ℥. *de leg.* 3. 23 Conditio dividitur, sive uni sive pluribus adjiciatur. 24 *l.* 24 ℥. *de condit. & demonstr. l* 161. ℥. *de reg jur.* & ita conditio dandi dicitur impleri per solam oblationem, si is, cui debetur, nolit recipere. *Bald* 25 Vide Antonium Fabrum, 2. *Conject.* 16. 26 Testator potest præcipere heredibus, *ne dividant, nisi ad certum usque tempus.* Goth. vide Bart. Ang. & Bald. *hic.* Vasq. *de success. creat.* 8. 7. *n.* 3. Gabr. Mud. in *l. si convenerit. n.* 11. *ff. pro socio.* Ans. 27 Cur inutilis est? quia perplexa hujus conditionis forma conditioni institutionis repugnat. 28 *Subaudi*, & male: quippe heredes esse non possunt antequam socii; nec socii bonorum præsentium, antequam heredes: quia nondum domini. 29 Societas super futura successione interdum potest contrahi. *Bald.* 30 *Al.* aditam. 31 Itaque sufficit conditionem impleri quoquomodo contracta societate, dummodo per tempus adjectum a testatore duret. 32 Mutiana cautione. vid. *l.* 72 §. 2. ℥. *de cond. & demonstr.* & Cujac. 2. *obs.* 2. Conditio negativa impletur per cautionem Mutianam. *Bald.* 33 De qua vide *l.* 3. ℥ *de condit. & demonstr.* adde Cuj *consultat* 5. 34 Conditiones conjunctæ, omnes adimplendæ: In disjunctis, electio est implentis. In copulativa & conjunctiva, duo extrema vera esse oportet: In alternativa, unum sufficit esse verum, *l.* 13. § 2. ℥. *de reb dub. l.* 129. ℥. *de verb. oblig.* 35 §. 11 *Inst. de hered. inst.* 36 Conjuncti unius loco habentur: vide quæ scripsi ad *l.* 29. ℥. *de verb. oblig.* 37 *l.* 78. *in fin infr. de cond. & demonstr.* 38 Id est, uni ex pluribus. Dictio, *quilibet*, est dictio particularis, non universalis: non collectiva, sed distributiva: de qua vide Molinæum 1 *p. Consuet.* §. 2 *Gloss.* 4. *num.* 49. 39 De sumptu triduano sepulchri, vide Ciceronem, 2. & 3. *de legib.* 40 Conditioni adjectæ in fraudem legum, non est parendum: ac licet reipsa obtemperatum sit, aut in contractum translata sit, vim tamen non obtinet Unde notant, impossibile testatori per modum dispositivum, non posse eundem id per modum conditionis facere. *l.* 3 ℥. *de condit. & demonst.* 41 Præsumitur dolus, ubi nimia diligentia adhibita. dixi ad *l.* 2. *C. de furt.* & ad *l.* 17. *C. de testam.* 42 Legis Juliæ & Papiæ. 43 *l.* 1. §. 14. *in fin.* ℥. *ut legatorum.* 44 Id est, si juraverit *l.* 29. §. 2. ℥. *de testam. milit. l.* 112. *in fin. infr. de legat.* 1. *l.* 20. ℥. *de cond. & demonstr.* vide Cujac. 5. *observ.* 1. 45 Imo, non reprobantur, *l.* 20. ℥. *de jurejur.* non reprobantur in conventionibus, sed in institutionibus. 46 Jurans facile, Deum non timet: difficile, timet. vide *cap. Etsi Christus. extr de jurej.* 47 Atque adeo intrepide quæcunque altaria tangunt, Juvenal. *satyr* 13. 48 Religionem contemnunt, qui facile jurant: & hi impii. alii metu divini numinis vix jurant, & hi plerumque superstitiosi. Ita neque in jurejurando impietas, neque superstitio ferenda. 49 *l.* 21. *C. de fide instr.* 50 De qua vide *l.* 1. §. 9. *supr. de adultio.* & *l.* 30. *infr. de pœnis.* 51 Judex sequi formam legis debet, nec ab ea recedere. 52 *Subaudi*, fideicommissarii. Ulpian. 25. §. 12. 53 Iisque sunt exæquata. *l.* 1. *infr. de legat.* 1. 54 Edictum Prætoris ultimarum voluntatum extenditur ad donationes mortis causa. 55 Conditio impossibilis adjecta donationi causa mortis, non vitiat donationem. vide Corsetum, *singulari Conditio.* 56 Quia ad instar legatorum fere sunt comparatæ. §. 2. *Instit. de donat.* 57 Renuncianti beneficio *l.* 2. *C. de rescind. vendit.* beneficium dictæ legis non dari, hinc colligunt. vide tamen Socinum, *regula* 226. & 436. 58 *l.* 26. ℥. *de cond. & demonstrat.* 59 Conditio justa non remittitur, licet injusta (pone jurisjurandi) ei adjuncta remittatur. Ita utile inutili non vitiatur. 60 Prohibitum simpliciter, prohibetur etiam alternative, *Bald.* Alternative vel causative cogi non potest, qui præcise non potest.

quid

quid vel facturum, quod non improbum est, actiones hereditarias non [1] alias habebit, quam [2] si dederit, vel fecerit id, quod erat jussus jurare. §. 7. Mortuo [3] autem vel manumisso Sticho, vivo testatore, qui ita heres institutus est, *si jurasset se Stichum manumissurum*, non videbitur defectus conditione [heres]: quamvis verum sit, compellendum eum manumittere, si viveret. † Idem est, & si ita heres institutus esset quis, *Titius heres esto, ita* [4] *ut Stichum manumittat*: aut, *Titio centum ita lego, ut Stichum manumittat*. Nam mortuo Sticho nemo dicet summovendum eum: non videtur enim defectus conditione, si parere conditioni [5] non possit, implenda est enim voluntas, si [6] potest. §. 8. De hoc jurejurando remittendo non [7] est necesse adire Prætorem: semel enim [8] in perpetuum a Prætore remissum est, nec per singulos remittendum. Et idcirco, ex [9] quo dies legati cesserit, remissum videtur, etiam ignorante [10] scripto herede. Ideoque in herede legatarii recte probatur, ut post diem legati cedentem, si decesserit legatarius, debeat heres ejus actione de legato uti, quasi pure legato relicto ei, cui heres exstiterat.

De conditione contra bonos mores.

9. PAULUS [lib. 45. ad Edictum].

CONditiones, quæ *contra bonos* [11] *mores* inseruntur, remittendæ sunt, veluti *si* [12] *ab hostibus patrem suum non redemerit* [13], *si parentibus suis patronove alimenta non præstiterit*.

De herede scribendo, 1. Aut scripto in codicillis. De conditione in præteritum vel præsens relata.

10. ULPIANUS [lib. 8. Disputationum].

INstitutio talis, *Si codicillis* [14] *Seium heredem scripsero, heres esto*, non est inutilis in quovis herede instituto, præter [15] filium: est enim conditionalis institutio, nec videtur hereditas codicillis [16] data, quod interdictum est: verum conditionalis est hæc institutio, quæ testamento data esset. Proinde & si ita scripserit, *Cujus* [17] *nomen codicillis* [18] *scripsero, ille mihi heres esto*: pari ratione dicendum erit institutionem valere, nullo jure impediente. §. 1. Si quem ita institutum ponamus, *Ille, si eum codicillis heredem scripsi, heres esto*: valet institutio, etiam in filio, qui in potestate est: cum nulla fit conditio [19] quæ in præteritum [20] confertur, vel [21] quæ in præsens: veluti, *Si Rex Parthorum vivit: Si navis in portu stat.*

Si per heredem non stet, quo minus impleat conditionem.

11. JULIANUS [lib. 29. Digestorum].

SI quis testamento hoc modo scripserit, *filius* [22] *meus, si Titium adoptaverit* [23], *heres esto; si non adoptaverit, exheres esto*; & filio parato [24] adoptare, Titius nolit [25] se adrogandum dare: erit filius heres, expleta [26] conditione.

De conditione, si volet.

12. HERMOGENIANUS [lib. 3. juris Epitomarum].

VErba hæc, *Publius Mævius, si volet, heres esto*, in necessario [27] conditionem faciunt [28], ut, si nolit, heres non exsistat: [nam] in [29] voluntaria heredis persona frustra [30] adduntur: cum & si non fuerint addita, invitus non efficitur [31] heres.

De conditione impleta.

13. JULIANUS [lib. 30. Digestorum].

EI [32], qui ita hereditatem vel legatum accepit, *si decem dederit*, neque hereditas neque legatum aliter adquiri potest, quam si post impletam conditionem id egerit scriptus heres, vel legatarius, per quod hereditas aut legatum adquiri solet.

De conditione contra jus, aut contra bonos mores, aut derisoria.

14. MARCIANUS [lib. 4. Institutionum].

COnditiones contra Edicta [33] Imperatorum, aut contra leges, aut quæ legis vicem obtinent, scriptæ, vel quæ contra bonos mores, vel derisoriæ sunt, aut hujusmodi, quas Prætores improbaverunt [34], pro non scriptis habentur: & perinde, ac si conditio hereditati sive legato adjecta non esset, capitur hereditas, legatumve.

15. PAPINIANUS [lib. 16. Quæstionum].

FIlius qui fuit in potestate, *sub conditione* scriptus heres, *quam Senatus aut Princeps improbant* [35], testamentum infirmet [36] patris, ac [37] si conditio non esset in ejus potestate: nam quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, & (ut generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt: nec [38] facere nos posse credendum est.

De perplexitate.

16. MARCIANUS [lib. 4. Institutionum].

SI *Titius heres erit, Seius heres esto: si Seius heres erit, Titius heres esto*: Julianus inutilem [39] esse institutionem [40] [scribit], cum conditio existere non possit.

De pluribus conditionibus.

17. FLORENTINUS [lib. 10. Institutionum].

SI plures institutiones [41] ex eadem parte sub diversis conditionibus fuerint [42]: conditio, quæ prior extiterit, occupabit institutionem [43].

De tacita repetitione.

18. MARCIANUS [lib. 7. Institutionum].

CUm [44] servus pure liber, & heres scriptus sub conditione sit; & si heres non exstiterit, legatum acceperit: in legato repetitam [45] videri conditionem, Divus Pius rescripsit. §. 1. Hac ratione & Papinianus scribit, cum avia nepotem *sub conditione emancipationis* pro parte heredem instituit, & postea codicillis scriptis *hoc amplius* [46] ei legavit, quam quod heredem eum instituit, repetitam videri conditionem emancipationis etiam in legato, quamvis in legato nullam, ut in hereditate, substitutionem [47] fecisset.

Si quis suspectam hereditatem adierit.

19. IDEM [lib. 8. Institutionum].

SI ita scriptum fuerit, *Titius heres esto: si Titius heres erit, Mævius heres esto*: si [48] Titius suspectam [49] adierit hereditatem, potest Mævius suo arbitrio adire, & quartam [50] retinere.

De dote non petenda. 1. De manumissione servi hereditarii. 2. De institutione & legato.

20. LABEO [lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum].

MUlier, quæ viro suo ex dote promissam pecuniam debebat, virum heredem ita instituerat, *si eam pecuniam, quam doti promisisset, neque* [51] *petisset, neque* [52] *exegisset*: Puto, si vir denunciasset cæteris heredibus, per [53] se non [54] stare, quo minus acceptum faceret id, quod ex dote sibi deberetur, statim [55] eum heredem futurum. Quod si solus heres institutus esset in tali conditione: nihilominus puto statim eum heredem futurum: quia ἀδύνατος [56] id est, *impossibilis*, conditio pro non scripta accipienda est. §. 1. Si quis hereditarium [57] servum jussus est manumittere, & heres esse: quamvis, si manumiserit, nihil agat, tamen heres erit: verum est enim eum manumisisse: sed post aditionem, libertas servo data, secundum voluntatem testatoris convalescit. §. 2. Si quis te heredem ita instituit, *si se* [58] *heredem instituisses, aut quid sibi legasses*: nihil [59] interest, quo [60] gradu is a te heres institutus, vel quid [61] ei legatum [62] sit: dummodo aliquo [63] gradu id te fecisse probes.

De conditione cum liber erit.

21. CELSUS lib. 16. Digestorum.

SErvus alienus ita [64] heres institui potest, *cum liber erit*: proprius autem ita institui non [65] potest [66].

22. GAJUS [lib. 18. ad Edictum Provinciale].

QUia ratio suadet, eum, qui libertatem dare potest, ipsum debere aut præsenti die, aut in diem, aut sub conditione dare libertatem: nec habere facultatem, in casum a quolibet obvenientis libertatis heredem instituere.

De alternatione si per heredem non stet, quo minus conditionem impleat.

23. MARCELLUS [lib. 12. Digestorum].

1 Conditio juramenti licet remittatur, non tamen remittitur id, cujus nomine jurari debet. Ita aliud est, liberare juramento & obligatione principali. 2 *l.* 14. §. 1. ꝟ. *de legat.* 3. *l.* 26. ꝟ. *de cond. & demonstrat.* 3 *l.* 6. *in fin.* ꝟ. *de cond. & demonstrat.* 4 Modus demonstratur his verbis. 5 Id est, modo. dixi ad *Titulum C. de his, quæ sub modo.* 6 Conditio, *si potest*, subintelligitur in quocunque facti mandato. vide *cap.* 41. *de reg. jur. in* 6. 7 Juramentum ubi per legem remissum est, ibi ministerio factove judicis non est opus. 8 Judicem adiri non est necesse in his quæ jure sunt permissa. Generaliter semel dispositum sigillatim constitui non est necesse. Quod remissum est a lege, non est necesse remitti a Judice. *l. de pupillo.* 5. ꝟ. *de operis novi nunciat.* 9 An quia mors testatoris evenit, ut vult post Glossam Bartolus? An quia legatarius implevit onus legato adjectum, ut vult Dynus? Primam veriorem in transmissione, alteram in petitione, notat *Bald.* 10 Ignorantes etiam juvantur legis beneficio. adde *l. multum interest.* 21. ꝟ. *de cond. & demonstr.* 11 *l.* 14. *l.* 15. ꝟ. *h. t. l.* 29. §. 2. *in fin. infr. de test. milit. l.* 2. §. 44. *infr. ad SC. Tertyll.* 12 Patrem redimere filius naturaliter tenetur. vide *Novell.* 115. *c.* 3. §. 8. & quæ scripsi ad *l.* 5. § 16. *supr. de agnosc. liberis.* 13 Facit *l.* 73. §. 1. ꝟ. *de jure dot.* 14 *l.* 38. ꝟ. *de cond. & demonstr.* Goth. vide Cujac. *lib.* 7. *obs. c.* 18. S. L. Adde Ant. Merend. *controv. lib.* 3. *c. ult.* Ans. 15 Institui sub conditione futura filius non potest, *ut hic.* sub præsenti vel præterita potest. §. 1. ꝟ. *eod.* 16 Codicillis hereditas dari non potest. *l. Scævola.* 76. ꝟ. *ad SC. Trebell. l.* 14. *C. de testam.* 17 Institutio facta in scriptura confirmata, videtur facta in scriptura confirmante: Confirmatum retrotrahitur ad tempus confirmationis. Confirmatio confirmatum præcedere potest. *l. Aurelius.* 28. §. *testam.* 1. ꝟ. *de liberat. legat.* 18 Codicillis testamentum declarari & purificari potest. *Bald.* 19 Conditio nulla in præteritum, vel præsens confertur, *ut hic.* existentia tamen ejus probanda est. *l. qui sub conditione.* 111. ꝟ. *de cond. & demonstr.* 20 *l.* 80. ꝟ. *de cond. & demonstr.* 21 Sub conditione præterita vel præsenti institui etiam filius potest. Unde notant, institutionis filii conditionem veram esse sufficere: non requiri tamen, ut sit liquida: differentiam esse inter non liquidum & conditionale. *Goth.* Bart. Bald. *hic.* Emanuel Costa, *lib.* 1. *select. cap.* 1. Graff. *recept. sent.* §. *institutio. q.* 25. *n.* 4 & *quæst.* 26. *n.* 2. Ans. 22 *Subaudi*, emancipatus. 23 *l.* 41. §. 8. *infr. de leg.* 3. 24 Paratus implere conditionem testamenti filius ex ipso testamento proprie non per fictionem succedit. 25 *l.* 45. *infr. de cond. & demonstr.* 26 *Al.* impleta. Ita conditio licet remittatur a prætore, si tamen institutus paratus est eam implere, non succedet tanquam ex conditione remissa, sed tanquam ex impleta: hoc casu, civili; illo Prætorio jure succedet. *Bald.* 27 *l.* 69. 86 *supr. de hered. instit.* 28 Imo, talis conditio pro enunciatione pura habetur. *l.* 1. §. 8. *infr. si quis omissa causa.* 29 *l.* 69. *in fin.* ꝟ. *de heredib. inst.* 30 *Si* particula, non semper facit conditionem. 31 *Efficiatur.* 32 Conditionem qui implet, adire hereditatem, aut legatum agnovisse non videtur. Ita hic institutus sub conditione potestativa potest repudiare impleta conditione. 33 *l.* 9. *supr. h. t.* Paul. 3. *sentent.* 4. §. 15. *l.* 20. *infr. de condit. & demonstr. Inst. de legat. in fin. l. un. C. de his, quæ pæn. nomin. l.* 6. *C. de pactis.* 34 *l.* 15. *infr. h. t.* 35 Improbaverunt, *l.* 14. *supr. eod.* id est, quam improbant Senatusconsulta, vel Constitutiones Principum. 36 Infirmat, *Hal.* Atqui hujusmodi conditiones, ut impossibiles de jure, pro non scriptis habentur. *l.* 3. *infr. de cond. & demonstr.* 37 Conditio turpis adjecta filio instituto in potestate patris reddit testamentum nullum. 38 Vide *c.* 18. *de reg. in* 6. Impossibilia dicuntur, quæ non nisi cum dedecore possumus: quæ salva fama & existimatione non possumus. vide quæ notavi ad *Nov.* 83. & *l.* 79. *supr. de jur. dot.* Paria sunt impossibile, & turpe: in nostra potestate non esse, & injustum. 39 Vide *l.* 188. *infr. de reg. jur.* 40 Hujusmodi enim institutio est perplexa (nec enim hic conditio præcedere potest effectum dispositionis. *Bald.*) est τῶν ἀπόρων *l.* 88. *infr. ad l. Falcid.* Perplexa est institutio sub conditione facta, quoties conditio non potest præcedere suæ dispositionis effectum. adde *l. ult. vers. secund. hac. supr. tit. prox.* 41 Id est, plures conditiones continentes institutionem. 42 *Subaudi*, de eodem herede, vel de pluribus. 43 Eaque considerabitur. 44 Conditio adjecta institutioni videtur repetita in legato & prælegato. 45 *l.* 77. *infr. de cond. & demonstr.* 46 Quid his verbis significetur, vide Cujac. 8. *obs.* 36 47 *Al.* mentionem. 48 Conditio *si heres erit*, impletur etiam per coactam aditionem: hujusmodi conditionem interpretamur non tantum in spontanea, sed & in coacta aditione. Coacta aditio, aditio est, & puram efficit conditionem, *si heres erit.* 49 *l.* 67. ꝟ. *ad SC. Trebell.* 50 *Subaudi*, suæ partis, non Titii. 51 Vide in hanc l. Cujac. 9. *obs.* 4. 52 Dos profectitia remanet penes virum. dixi ad *l.* 4. *C. soluto matr.* 53 Conditio non petendi & non exigendi, impletur per acceptilationem, vel si per virum non stet, quominus accepto feratur. Paria sunt conditionem rejectam, & pro rejecta habitam. 54 *l.* 23. *in fin. infr. h. t.* 55 Nulla præstita cautione vel oblata. 56 Dotis lucrandæ pactum locum habet, sive dos sit soluta, sive non sit soluta. vid. *l.* 3. *l.* 7. *in fin. infr. de cond. & demonstr.* 57 Pone conditionem fuisse, *Titius heres esto, si servum meum manumiserit.* 58 Pone eam conditionem fuisse, *Titius heres esto, si me instituerit.* 59 *l.* 29. *supr. de hered. inst.* hujusmodi institutio estne captatoria? vid. *l.* 1. *in fin. infr. de his, quæ pro non scriptis.* dixi *l.* 11. *C. de testam. milit. l.* 70. *supr. de hered. instit. l.* 64. *infr. de leg.* 1. 60 Substitutus omnis, etiam *institutus* dici potest. Conditio ad institutionem relata locum habet, etiam in substitutione. 61 *Legatarius* dicitur, cui quid etiam minimum legatum est. 62 *Legatarius* etiam is dicitur, qui jus habet ab instituto, vel a substituto vel a quovis alio gradu. 63 Verbum *instituo*, est commune ad omnes gradus: Instituit qui substituit. 64 *l.* 9. §. 14. & *seq. l.* 51. *supr.* & *Inst. de hered. instituend. in pr.* §. 1. *Inst. qui test. tutor.* 65 Cur non potest? An quia quod testator in sua potestate habet, id fortunæ committere non debeat? 66 Nam quod explicari libere potest a testatore, fortunæ non est committendum. *Bald.*

UTer ex fratribus meis consobrinam[1] nostram duxerit[2] uxorem, ex dodrante; qui non duxerit, ex quadrante heres esto: Aut nubit alteri, aut non vult nubere: Consobrinam, qui ex his duxit [uxorem], habebit dodrantem: erit alterius quadrans: Si neuter eam duxerit uxorem, non quia ipsi ducere noluerunt, sed quia illa nubere noluerit, ambo in partes æquales admittuntur: plerumque enim hæc conditio, *si uxorem duxerit*, *si dederit*, *si fecerit*, ita accipi oportet, quod[3] per eum non stet, quo minus ducat, det, aut faciat.

24. PAPINIANUS [lib. 6. Responsorum].

QUi ex fratribus meis Titiam consobrinam uxorem duxerit, ex besse heres esto: qui non duxerit, ex triente heres esto: Vivo testatore consobrina defuncta, ambo ad hereditatem venientes semisses habebunt: quia verum est, eos heredes institutos, sed emolumento portionum eventu nuptiarum discretos[4].

De servo.

25. MODESTINUS [lib. 9. Regularum].

SUb conditione heres institutus *servus*, sine jussu domini conditioni parere [non] potest[5].

De pupillo.

26. POMPONIUS [lib. 2. ad Quintum Mucium].

SI *pupillus* sub conditione heres institutus fuerit, conditioni etiam sine[6] tutoris auctoritate parere potest. Idemque [est] & si legatum ei sub conditione relictum fuerit: quia conditione expleta, pro eo est, quasi *pure* ei hereditas vel legatum relictum sit.

De reliquiis testatoris. 1. *De codicillis.*

27. MODESTINUS [lib. 8. Responsorum].

QUidam in suo testamento heredem scripsit sub tali conditione, *si*[7] *reliquias ejus in mare abjiciat*: Quærebatur, cum heres institutus conditioni non paruisset, an expellendus est ab hereditate? Modestinus respondit: Laudandus[8] est magis, quam accusandus heres, qui reliquias testatoris non in mare secundum ipsius voluntatem abjecit: sed memoria humanæ conditionis, sepulturæ[9] tradidit. Sed hoc prius inspiciendum est, ne[10] homo, qui talem conditionem posuit, neque[11] compos mentis esset. Igitur si[12] perspicuis rationibus hæc suspicio amoveri potest, nullo modo legitimus heres de hereditate controversiam facit scripto [heredi]. §. 1. Heredi, quem testamento pure instituit, codicillis scripsit[13] conditionem: Quæro, an ei parere necesse habeat? Modestinus respondit: Hereditas[14] codicillis neque [dati, neque] adimi potest: porro in defectu conditionis de ademptione hereditatis cogitasse intelligitur.

De filio instituto sub conditione, & nepotibus substitutis, vel non substitutis.

28. PAPINIANUS [lib. 13. Quæstionum].

SI filius sub conditione heres instituatur, & nepotes ex eo substituantur; cum non[15] sufficit, sub qualibet conditione filium heredem institui, sed ita demum testamentum ratum est, si[16] conditio fuit in filii potestate: consideremus nunquid intersit, quæ conditio fuerit adscripta? Utrum quæ[17] moriente[18] filio impleri non potuit (veluti *si Alexandriam ierit filius, heres esto*, isque Romæ decessit); an vero quæ potuit[19] etiam extremo vitæ momento impleri (veluti, *si Titio decem dederit, filius heres esto*)? quæ conditio nomine filii per[20] alium impleri potest. Nam superior[21] quidem species conditionis admittit vivo filio nepotes ad hereditatem: qui, si neminem substitutum haberet, dum[22] moritur, legitimus patri heres extiterit: Argumentoque est, quod apud Servium quoque relatum est: quendam enim refert ita heredem institutum, *si in*[23] *Capitolium ascenderit; quod si non ascendisset*, legatum ei datum; eumque, antequam ascenderet, mortem obiisse: de quo respondit Servius conditionem morte defecisse; ideoque, moriente[24] eo legati diem cessisse[25]. Altera[26] [vero] species conditionis vivo filio non[27] admittit nepotes ad hereditatem, qui, substituti si non essent, intestato avo heredes existerent: neque[28] enim filius videretur obstitisse, post cujus mortem patris testamentum destituitur[29]: quemadmodum[30] si, exheredato eodem filio, nepotes, cum filius moreretur, heredes fuissent[31] instituti.

TIT. VIII.

DE[32] JURE DELIBERANDI[33].

De servo. 1. *Verba edicti.* 2. *Quod tempus præstituendum.*

1. ULPIANUS [lib. 60. ad Edictum].

SI servus fuerit heres institutus: utique[34] non ipsi præstituimus tempus ad deliberandum, sed ei, cujus servus est: quia pro[35] nullo isti habentur apud Prætorem: Itemque si plurium servus sit, utique omnibus dominis præstituemus. §. 1. Ait Prætor, *si tempus ad deliberandum petet*[36], *dabo.* §. 2. Cum dicit tempus, nec adjicit diem, sine[37] dubio ostendit, esse in Jus dicentis potestate, quem diem præstituat[38].

2. PAULUS [lib. 57. ad Edictum].

ITaque pauciores centum dierum non sunt dandi.

An dies ad deliberandum sæpius detur.

3. ULPIANUS [lib. 60. ad Edictum].

NEcnon illud sciendum, nonnunquam semel, nonnunquam sæpius[39] diem ad deliberandum datum esse, dum[40] Prætori suadetur, tempus, quod primum aditus præstituerat, non suffecisse.

4. IDEM [lib. 61. ad Edictum].

SEd hoc impetrari non debet, nisi ex magna causa.

De instrumentis inspiciendis. 1. *De distractione & solutione.*

5. IDEM [lib. 70. ad Edictum].

ARisto scribit, non[41] solum creditoribus sed & heredi instituto Prætorem subvenire debere: hisque copiam instrumentorum[42] inspiciendorum facere, ut perinde[43] instruere se possint, expediet, necne, agnoscere hereditatem. §. 1. Si major sit hereditas & deliberat heres, & res sunt in hereditate, quæ[44] ex tractu temporis deteriores fiunt: adito[45] Prætore potest is, qui deliberat, sine præjudicio[46] eas justis pretiis vendere[47]: qui possit etiam ea, quæ nimium sumptuosa[48] sint, veluti jumenta, aut venalitia, item ea, quæ mora deteriora fiant, vendere: quique præterea curaturus sit, ut æs alienum[49], quod sub pœna, vel sub pretiosis pignoribus[50] debeatur, solvatur.

6. GAJUS [lib. 23. ad Edictum provinciale].

IGitur si quidem in hereditate sit vinum, oleum, frumentum, numerata pecunia, inde fieri debebunt impendia[51]: si minus, a debitoribus hereditariis exigenda[52] pecunia. Quod si nulli sunt debitores, aut Judicem provocent[53]: venire debent res supervacuæ[54].

Alia verba Edicti, si pupilli nomine petitum sit. 1. *Et eorum interpretatio.*

7. ULPIANUS [lib. 60. ad Edictum].

AIt Prætor: *Si*[55] *pupilli, pupillæ, nomine postulabitur tempus ad deliberandum, an expediat, eum hereditatem retinere, & hoc datum sit: si justa causa esse videbitur, bona interea deminui, nisi si causa cognita boni viri arbitratu, vetabo*[56]. §. 1. Merito Prætor impedit interim deminutionem, quandiu nomine pupilli petitur tempus ad deliberandum. §. 2. Quid sit autem *deminui*[57] *vetabo*, videamus? His verbis Prætor non tantum alienationem[58] impedit: verum etiam actiones exerceri non patitur: est enim absurdum, ei cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere[59], & ita Labeo scribit.

§. 3. In causæ autem cognitione hoc vertetur, an *justa*[60] *causa* sit, ut deminuere Prætor permittat. † Ergo & funeris causa deminui permittet. Item eorum, qui sine piaculo non possunt præteriri. † Vescendi[61] gratia æque deminui permittet. Sed & ubi urget, ex aliis quoque causis permittere eum oportet: ut ædificia sarciantur; ne agri inculti sint; si qua pecunia sub pœna debetur, ut restituatur; ne pignora[62] distrahantur. † Ex aliis quoque causis justis Prætor aditus deminutionem permittet: neque enim sine permissu ejus debet deminutio fieri.

De eo, qui se abstinuit.

8. IDEM [lib. 61. ad Edictum].

1 Consobrinam uxorem ducere licuit. v. l. 24. ff. eod. 2 l. 24. ff. eod. l. 2. §. 6. ff. de B. P. secund. tab. 3 Conditionem implevisse is videtur, per quem non stat eam impleri, l. 20. ff. eod. l. 92. §. 1. ff. de legat. 1. l. 23. in fin. ff. de annuis. l. 14. l. 40. l. 57. in fin. l. 78. ff. de cond. & demonstr. Goth. l. 39. l. 161. ff. de reg. jur. l. 24. ff. de cond. & demonstrat. Johann. Decher. lib. 1. dissert. 2. num. 43. Ans. adde censur. forens. lib. 3. cap. 5. num. 30. S. L. 4 Conditio licet deficiens distributionem deficere faciat, deficere tamen distributum non facit. Bald. 5 Parere potest, Cujac. 2. obs. 16. arg. l. 5. ff. de cond. & demonstr. dixi l. 26. ff. eod. 6 Pupillus conditioni parere potest etiam sine tutoris auctoritate, eique parendo consequitur hereditatem & legatum, l. 5. ff. de cond. & demonstr. 7 Ex verbis testamenti præsumitur quis furiosus, si sapiunt ea furorem: nisi per alia indicia contrarium probetur. Bald. 8 Voluntas defuncti non semper est sequenda, pie potest interdum non servari, l. 14. §. 5. l. 37. in fin. ff. de religios. l. 3. §. 5. ff. de administr. & pericul. tut. l. 1. in fin. ff. ad legem Falcid. Novell. 1. cap. 1. Novell. 22. cap. 43. in fin. l. 6. ff. de usufr. 9 An quod hominis id conditioni præ cæteris animantibus debetur, ut mortuus sepeliri debeat, non abjici? An vero testandæ immortalitatis causa id fit, cum nota sit ejus sepultura? Cicero 1. Tusculana. Quid ipsa sepulchrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos etiam futura cogitare? Idem 3. de finibus. Ex hac enim morum affectione testamenta, commendationesque morientium natæ sunt. ubi verbum commendandi ad sepulturam refero, l. 14. §. 4. ff. de religios. Valentinianus, Novell. de sepulchris. tit. 5. sumptus exquisitos in sepulchra Prudentium intelligentia recusaret, si nihil crederet esse post mortem. An potius quod sepultura, quasi imago est corporis humani corruptioni obnoxii? An quod sepulchri honore lætantur animæ, & circa sua cadavera oberrant, ut Valentinianus innuit, Novell. 5. & gentilitas putavit. 2. Lactant. 2. Judæique nonnulli. vid. Fagium ad 14. & 21. Deuteronomii. An quod humanæ conditionis & infirmitatis instar exhibent? 10 Inhumana conditio, quæ humanitati contraria est, tanquam juri contraria spernitur. 11 Id est, non. 12 Præsumitur testator sanæ mentis, nisi contrarium probetur. adde l. nec codicillos. 5. C. de codicillis. Item præsumptio alia aliam tollit, ut hic. 13 Al. adscripsit. 14 §. 2. Inst. de codicillis. vide l. 2. C. de codicillis. 15 Institui conditione potestativa, quæ in ejus sit potestate, filius potest. Quid, si ea sit, quæ non possit ultimo vitæ spiritu vivente filio impleri? substituto & venientibus ab intestato locum faciet. Goth. Vid. Vacon. a Vacun. lib. 8. declar. 50. Eman. Cost. lib. 3. select. cap. 1. Sarmient. lib. 2. select. cap. 2. Duaren. lib. 1. disput. cap. 15. Ans. 16 Vide l. 4. ff. de heredib. instit. 17 Conditio facti, temporis spatium continens, impleri ultimo vitæ momento non potest: dandi, potest etiam per alium: quinimo impleta ignoranti, puram dispositionem efficit. 18 Vide l. 5. ff. de hered. instit. 19 Adde l. 213. ff. de verb. signific. 20 Conditioni implendæ potest unus pro alio se offerre, l. decem. 72. §. 1. ff. de solut. adde l. 15. in fin. ff. de stat. homin. ac maxime quidem, si persona sit conjuncta. l. 1. l. 2. l. 3. ff. de liberali. nisi conditio personæ gravati adhæreat: & ipsa persona electa sit. 21 Si Alexandriæ erit filius. 22 Dum est in actu moriendi, & efficitur suus heres, & ita transmittit: nam si non transmitteret, momentanea ista adquisitio negligeretur. l. ult. C. de bon. quæ liber. Ita sui heredis existentia. etiam momentanea, inducit transmissionem hereditatis. 23 De hac conditione vid. Duarenum 1. disput. 15. 24 In actu moriendi existente. 25 Quia prius defecit conditio institutionis, quam vita. Ita quodam momento extitit conditio & transmittitur: ut hinc colligas, suum ita transmittere hereditatem, ut legatarios, legatum. 26 *Si Titio decem dederit.* 27 Quia per totum vitæ tempus pendet conditio institutionis. 28 Filius non officit sequentibus in suitate, quoties ipse nunquam fuit suus, ut quia dum vixit, fuit in suspenso conditio. 29 §. 7. Inst. de hered. quæ ab intest. 30 Similitudo ejus, qui conditionis defectu, & per exheredationem excluditur: neutro casu reperitur existentia sui heredis. 31 Hoc casu nepotes tanquam sui succederent avo.

32 Lib. 6. C. 30. 33 Tempus dabitur institutis deliberandi, & cernendæ hereditatis (de cretione vid. Ulp. 22. §. 27. & seq.) hodie tutior inventa est ratio adquirendæ hereditatis, ex inventario scil. de qua vid. l. ult. C. h. t. 34 Deliberandi jus dominis competit, non servis: Unde colligas, deliberandi tempus statui personis idoneis & capacibus, non incapacibus. 35 l. 3. ff. de capite minutis. l. 32. ff. de reg. jur. 36 Deliberandi tempus non datur: nisi petenti: facit l. ad peremptorium. 68. ff. de judiciis. l. 2. C. ut intra certum tempus civilis quæstio terminetur. l. 4. §. hoc autem judicium. ff. de damno. l. properandum. 13. §. 1. C. de judiciis. 37 Arbitrarium tempus est, quod lege non est finitum. 38 l. 9. in fin. C. h. t. 39 Imo, nunquam sæpius. l. ult. §. 13. in fin. C. h. t. 40 Deliberandi tempus sæpius, ex magna tamen causa, dari potest. 41 Deliberandi tempus creditorum & heredum favore introductum. Debent autem creditores heredibus copiam instrumentorum inspiciendorum facere, ut se instituere inde possint, agnoscere debeant necne hereditatem. Ita editio instrumentorum fieri debet deliberanti. 42 l. 28. ff. de adqu. vel omitt. hered. 43 Forte legendum exinde, vel inde, vel proinde. 44 Officium judicis pendente dilatione non quiescit in his, quæ necesse est interim expediri. Dilatio non impedit sequestrem, si justa causa id exigat. 45 Sequester fructus vendere potest: adito tamen Prætore, hoc est, ejus auctoritate, l. 7. in fin. ff. eod. l. si magistrat. 27. ff. de reb. auctor. jud. 46 Sub. aditionis inducendæ, vel præsumendæ. 47 l. 5. ff. de her. pet. 48 Sumptuosa dicuntur, in quibus magni sumptus exiguntur. 49 Et alimenta. l. 9. ff. eod. 50 l. 7. in fin. ff. eod. 51 Adde l. ult. §. 4. C. de bon. quæ lib. 52 Sub. per curatorem bonis datum. 53 Negando se debitores. 54 Fructus, & quæ in fructu consistunt omnia, tempore fiunt deteriora 55 Deliberante pupillo bona hereditaria alienari vel actiones hereditariæ exerceri non possunt, nisi causa cognita, Prætoris permissu. 56 De vetitis a Prætore v. l. qui vetante. 102. ff. de reg. jur. 57 Vid. Hot. 3. observ. 16. 58 Rerum pretiosarum. l. 63. ff. de procurat. l. 22. C. de administr. tut. Goth. Alienare qui nequit, actiones item exercere videtur prohibitus. Bart. & Bald. hic Hotomann. lib. 3. obs. 16. Pan. ad cap. edoceri. vers. non obstat. extr. de rescript. Ans. 59 In judicium deducere, species alienationis est. Bald. 60 Et necessaria. l. 53. ff. de pet. hered. 61 l. 9. ff. h. t. 62 l. 5. in fin. ff. eod. pretiosa forte.

SI quis suus heres, posteaquam se [1] abstinuerit, tunc petat [2] tempus ad deliberandum: videamus an impetrare debeat: Magisque est, ut ex causa debeat impetrare, cum nondum [3] bona venierint.

De alimentis.

9. PAULUS [lib. 58. ad Edictum].

FIlius, dum deliberat, alimenta habere debet ex hereditate [4].

De gradibus heredum.

10. MARCELLUS [lib. 28. Digestorum].

SI plures gradus [5] sint heredum institutorum, per singulos observaturum se ait Prætor id, quod præfiniendo tempore [6] deliberationis edicit [7]: videlicet ut a primo quoque ad sequentem translata [8] hereditate, quam primum inveniat successorem, qui [9] possit defuncti creditoribus respondere.

De conditione, si filius nullus erit, qui in suam tutelam veniat, *& filio libertino.*

11. JAVOLENUS [lib. 4. ex posterioribus Labeonis].

QUi filium libertinum [10] habebat, heredem eum instituerat: deinde ita scripserat: *si mihi filius* [11] *nullus erit, qui in suam* [12] *tutelam veniat: tum Dama servus liber esto*: is filius pupillus libertinus erat [13]: Quærebatur, si [14] Dama liber esset: Trebatius negat [15], quia *filii* [16] appellatione libertinus quoque contineretur. Labeo contra: quia eo loco verum [17] filium accipi oportet. Trebatii sententiam probo [18]; si [19] tamen testatorem de hoc filio locutum esse apparet.

1 Post repudiationem. 2 Et ita variet. *l.* 8. *ff. de collat.* adde quæ scripsi ad *l.* 39. §. 1. *ff. de leg.* 3. 3 Licitum est abstinenti adire re integra. *l.* 6. *ff. de optione. l. ult. C. de repud. vel abstin. hered.* 4 *l.* 7. §. 3. *supr. eod.* maxime, si nulla sint ei bona. *l.* 51. *supr. de petit. hered. l. ult. in fin. C. de ordin. cognit.* 5 *l.* 3. *ff. de adq. vel omitt. her.* 6 Per singulos gradus singuli termini statuendi sunt. *Bald.* 7 In edicto. 8 Per lapsum temporis. 9 Non ad alium finem, puta excludendum successorem. dixi ad *l.* 1. §. 12. *ff. de success. edict.* 10 Qui in servitute conceptus simul cum patre manumissus erat. *Goth.* vid. ad hanc leg. Alciat. *pærerg. lib.* 4. *c.* 5. Cujac. *lib.* 3. *obs. c.* 37. S. L. 11 In genere loquitur *de filio*, non de filio instituto. 12 *l.* 50. *ff. de leg.* 3. 13 Et in tutelam suam venerat. 14 Id est, *an.* 15 Et recte: servata restrictione Javoleni: de qua in fine *ff. eod.* 16 Vide in hunc locum Cujac. 3. *observ.* 37. Appellatione *filii* continetur etiam naturalis in servitute conceptus. *Bald.* 17 Verus autem mihi filius non videtur, qui in servitute mihi conceptus est: utpote, extra nuptias, quæ in servos non cadunt: *filius* est autem, quem demonstrant nuptiæ. *l.* 6. *ff. de his, qui sunt sui.* 18 Cur? filius meus etiamsi libertinus sit, meus tamen est filius, nec minus verus natura, quod libertinus sit. 19 Nam mens & voluntas testatoris semper spectanda est.

LIBER VIGESIMUS NONUS.

TIT. I.

DE TESTAMENTO [1] MILITIS.

De origine privilegii militaris. 1. *Etymologia* militis, *&* exercitus, *περὶ τάγματος, περὶ χιλιάρχου.*

1. ULPIANUS [lib. 45. ad Edictum].

MIlitibus liberam [2] testamenti factionem primus quidem *Divus Julius* [3] *Cæsar* concessit: sed ea concessio temporalis erat. † Postea vero primus *Divus Titus* dedit. † Post hoc *Domitianus*. † Postea *Divus Nerva* plenissimam indulgentiam in milites contulit; eamque & *Trajanus* secutus est, & exinde Mandatis inseri cœpit caput tale. [Caput ex Mandatis:] *Cum in notitiam meam prolatum sit, subinde testamenta* [a] *commilitonibus* [4] *relicta proferri, quæ possint in controversiam deduci, si ad diligentiam legum revocentur & observantiam: secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimosque commilitones, simplicitati* [5] *eorum consulendum existimavi: ut quoquo modo* [6] *testati fuissent, rata esset eorum voluntas. Faciant igitur testamenta, quomodo volent: faciant, quomodo poterint: sufficiatque ad bonorum suorum divisionem faciendam nuda* [7] *voluntas testatoris* [8]. §. 1. *Miles* autem appellatur, vel [9] a militia, id est, duritia, quam pro nobis sustinent, aut a multitudine: aut a malo, quod arcere milites solent: aut a numero mille [10] hominum, ducitum [11] a Græco verbo, tractum [12] a tagmate: nam Græci mille hominum multitudinem *τάγμα* appellant, quasi millesimum quemque dictum, unde ipsum ducem *χιλίαρχον* appellant [13]. † *Exercitus* autem nomen ab exercitatione [14] traxit.

Cur de testamento militis separatim edicatur.

2. GAJUS lib. 15. ad Edictum provinciale.

DE militis testamento ideo separatim Proconsul edicit, quod optime novit, ex Constitutionibus Principalibus propria atque singularia jura in testamenta [15] eorum observari.

De milite, qui destinavit jure communi testari. De clausula codicillari.

3. ULPIANUS [lib. 2. ad Sabinum].

SI miles, qui destinaverat communi jure [17] testari, ante defecerit, quam testaretur: Pomponius dubitat. Sed cur non in milite diversum probet? neque enim, qui voluit jure communi testari, statim beneficio militari renunciavit: nec [18] credendus est quisquam genus testandi eligere ad impugnanda sua judicia: sed magis utroque genere voluisse propter fortuitos casus, quemadmodum plerique pagani solent, cum testamenti [19] faciunt perscripturam, adjicere, *velle hoc etiam vice* [20] *codicillorum valere*: quisquam dixerit, si imperfectum sit testamentum, codicillos non esse? nam secundum nostram sententiam etiam Divus Marcus rescripsit.

De muto & surdo testante.

4. IDEM [lib. 1. ad Sabinum].

JUre militari *surdum* [21] *& mutum* testamentum facere posse ante causariam [22] missionem, in numeris manentem, placet.

De substitutione militis testantis.

5. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

MIlites etiam [23] his, qui heredes extiterunt, possunt substituere in his duntaxat, quæ sunt ex testamento eorum consecuti.

De institutione ex fundo pro parte testati & intestati militis decedentis.

6. IDEM [lib. 5. ad Sabinum].

SI miles unum ex fundo heredem scripserit, creditum [24], quantum [25] ad residuum patrimonium, intestatus decessisse: miles [26] enim pro [27] parte testatus potest decedere, pro parte intestatus.

De ob Adgnationem *posthumi vel quasi non rumpendo testamento militis.*

7. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

QUi jure militari testatur, etsi ignoraverit [28] prægnantem uxorem, vel [29] non fuit prægnans, hoc tamen animo fuit, ut vellet quisquis sibi nascetur exheredem esse: testamentum [30] non rumpitur.

8. MARCELLUS [lib. 10. Digestorum].

IDem est, & si adrogaverit filium, nepos ve successerit in locum filii.

1. *De testam. facto ante militiam.*

9. ULPIANUS [lib. 9. ad Sabinum].

IDemque erit dicendum, & si nato filio, vivo se; maluit eodem testamento durante decedere: nam videtur jure militari refecisse testamentum. §. 1. Ut est rescriptum a Divo Pio in eo, qui, cum esset paganus, fecit testamentum, mox militare [31] cœpit: nam hoc quoque jure militari incipiet valere, si *hoc maluit* miles.

Hostium potitus *testamentum facere non potest.*

10. IDEM lib. 11. ad Sabinum.

FAcere testamentum hostium potitus [32] nec jure militari potest [33].

De capitali condemnatione. 1. *De incertitudine* 2. *aut ignorantia status.*

11. IDEM lib. 45. ad Edictum.

EX [34] militari delicto *capite damnatis* testamentum facere licet super bonis, duntaxat [35] castrensibus: sed utrum jure militari, an jure communi, quæritur? Magis autem est, ut jure militari eis testandum sit: nam cum ei quasi militi tribuatur jus testandi, consequens erit dicere, jure militari ei testandum: quod ita intelligi oportet, si non sacramenti [36] fides rupta sit. §. 1. Si miles *incertus* [37], an sui juris sit, testamentum fecerit, in ea conditione est testamentum ejus, ut valeat: nam & si incertus, an pater suus vivat, testamentum fecerit, testamentum ejus valebit. §. 2. Si filiusfamilias *ignorans* patrem suum decessisse, de castrensi peculio in militia testatus sit: non pertinebunt ad heredem ejus patris bona, sed sola [38] castrensia.

12. PAPINIANUS [lib. 6. Responsorum].

MIlites enim ea duntaxat, quæ haberent [39], scriptis relinquunt.

De mutatione testamenti. 1. *De veteranis.* 2. *Qui possunt a milite institui.* 3. *De servo proprio, quasi libero instituto.* 4. *De fideicommisso trahendo ad jus directum, si heres mortuus sit, antequam adeat.*

13. ULPIANUS [lib. 45. ad Edictum].

IDem est, & si de *testamento mutando* cogitavit: non quia adimere volebat castrensia bona heredi scripto, sed quia de paternis testari volebat, & alium heredem scribere [40]. §. 1. Sed si jam veteranus decessit, universa [41] bona etiam paterna ad heredem pertinere castrensium, Marcellus libro undecimo [42] Digestorum scribit. Neque enim jam [43] potuit de parte bonorum testari [44]. §. 2. Et deportati, & fere omnes, qui testamenti factionem non habent, a milite heredes institui possunt. Sed si servum pœnæ heredem scribat, institu-

1 *Lib.* 6. *C.* 21. *&* 2. *Inst.* 11. *&* 35. *Synops.* 21. Goth. In hanc materiam v. Jul. Clar. §. *testament. quæst.* 5. Georg. Tholos. *Syntagm. jur. lib.* 42. *tit.* 6. Grass. *recept. sentent.* §. *testament quæst.* 3. *num.* 2. 3. 4. item *quæst.* 7. 8. *&* 9. Ans. Vide Petr. Bellum *de re milit. tit. fo.* 1. *cum* 4. *seqq.* & Jul. Clar. §. *testamentum quæst.* 15. *& seq.* Mod. 2 Habet enim multa propria & singularia. *l.* 2. *ff. eod.* Potest enim miles imperfecte testari, *l.* 35. & notis, *l.* 40. *ff. eod.* quoquomodo. *Inst. eod. in pr. l.* 1. *C. h. t.* 3 Et post enim Augustus, Nerva, Trajanus *Instit. quibus non est permiss. in princ.* & alii. 4 Sic enim, id est, *commilitones*, Principes appellant milites: quoties vero eos exauctorant, *quirites*, id est, quasi privatos & paganos. vid. Petrum Fabrum 1. *Semestr.* 17. 5 Imperitiæ. *Inst. eod. in pr.* 6 *Inst. ibid.* 7 *l.* 15. §. 1. *ff. eod.* 8 Nisi domi sit, tunc enim jure communi testari debet, *l. pen. C. eod.* quidam addunt, si in tentoriis, duobus vocatis testibus. *arg. l.* 24. *ff. eod.* si in prælio, etiam nullo vocato teste testari posse, *l.* 15. *C. h. t.* quæ Viglius non probat. Probat tamen, *Inst. eod. in pr. num.* 11. adhuc hodie in condendis durare militiæ privilegia. 9 *Miles*, vel a militia, multitudine, malo, millenario numero, *ut hic.* a malitia, *Varro.* Goth. vid. Leonin. *emendat. lib.* 7. *cap.* 5. *num.* 2. Ans. 10 Tot enim milites, nempe mille tres tribus mittebant ad legionem conficiendam. Varro *de lingua.* 11 *Al.* ductum. 12 Adde & aliud etymon, a mollitia *κατ' ἀντίφρασιν* dici, quod nihil molle, sed potius quid asperum gerat. Paul. *apud Festum*: alii a *malitia* derivant. 13 *Al.* *χίλιοι* unde *χιλιάρχης* tractum est &c. 14 Quod exercitando fiat melior. Varro 4. *de lingua.* adde *l.* 12. §. 1. *ff. de re milit.* 15 *Al.* testamento. *Al.* testamentis. 16 *Synops. eod. cap.* 3. 17 Id est, perfecte, ac solenniter. *l.* 35. 40. *ff. eod.* 18 De hac præsumptione v. Alciat. 3. *præsumpt.* 35. 19 Ita Flor. al. *testamenta per.*

20 *l. ult.* §. 1. *C. de codic.* 21 Vide ad hanc legem Viglium, §. *quinimo & mutus.* 2. *Inst. eod.* 22 *l.* 17. *C. h. t.* 23 V. *l.* 6. *in fin. C. h. t.* 24 Creditur, *vulg.* 25 §. 5. *& ibi* Theoph. *Inst. de hered. inst. l.* 7. *ff. de reg. jur.* 26 An & alius? interdum posse innuit lex 14. *ff. eod.* An ad pias causas? ita putat Tiraquellus *privilegio* 13. *piæ causæ.* adde *l.* 15. *supr. de inoff.* 27 *l.* 11. *in fin. l.* 12. *l.* 13. *l.* 19. *l.* 37. *ff. eod. l.* 1. *C. eod. l.* 7. *ff. de reg. jur.* 28 Ignorantia non officit testamento militis. *Bald.* 29 Vel cum prægnantem scierit. *Hal.* 30 Agnatione posthumi. 31 *l.* 20. §. 1. *ff. eod.* 32 Id est, captivus. vide *l.* 15. *supr. ex quibus caus. major.* 33 *l.* 8. *supr. qui testam. fac.* 34 *l.* 6. §. 6. *supr. de injusto. l.* 1. *ff. de veteran. & milit. success.* Goth. V. Alexandr. ab Alexandr. *Genial. dier. lib.* 2. *c.* 13. Brisson. *select. lib.* 2. *cap.* 6. S. L. 35 Dixi ad *l.* 13. *C. h. t.* 36 De sacramento militari dixi plenius ad *l.* 2. *ff. de veteran.* adde 16. Gell. 8. Halicarnass. 10. Appianum, 1. *Civil.* in Consulis verba jurabant, Livius 3. 22. 45. Cæsaris salutem se omnibus antelaturos promittebant, Arrian. 3. *Epicteti* 14. patrem, matrem, & omnes proximos pejerabant, Tertull. *de corona milit.* quin se & liberos, Suet. *in Caligul.* se nisi completa militia non recessuros, 9. Isid. 3. Servius, 8. *Æneid.* Jurabant in verba & præcepta Principis, Veget. 2. *c.* 6. Suet. *Claudio c.* 9. *in Galba*, 11. 16. *Othone*, 8. *Vitellio*, 13. *Vespasiano.* 6. Tacit. 6. 17. 20. Ammian. 21. & 26. Id erat sacramento rogari, & dicere, Liv. 4. 24. 25. Senec. *epist.* 37. 66. Plin. 10. *epist.* Tacit. 1. 20. 37 *l.* 9. *ff. de jur. codicillorum.* 38 Quorum ratione moritur testatus. v. *l.* 6. *supr. eod.* 39 Quæ habent. *Hal.* 40 Ut eo pacto in paganis moriantur intestati. *l.* 2. *C. h. t.* 41 *l.* 19. §. 2. *ff. de castrensi peculio.* 42 *Al.* Decimo. 43 Postquam factus est veteranus. 44 Quia jure communi testari debuit. §. 3. *Inst. eod.*

tio non valebit. Sed si mortis tempore in civitate inveniatur, institutio incipit convalescere [1], quasi nunc data hereditate. Et generaliter in omnibus id poterit dici, quos miles scribit heredes, ut institutio incipiat vires habere, si mortis tempore talis inveniatur, ut a milite institui poterit. §. 3. Si servum proprium, quem liberum esse credidisset, miles heredem [2] sine libertate instituit: in ea conditione est, ut institutio non [3] valeat. §. 4. Cum miles in testamento suo servo libertatem dederit, eidemque & a primo & a secundo herede per [4] fideicommissum hereditatem reliquerit: quamvis & primus heres, & substitutus, prius quam adierint hereditatem, mortem obierunt, non [5] debere intestati exitum facere, Imperator noster cum Divo Severo rescripsit: sed perinde habendum est, ac si eidem servo libertas simul & hereditas directo data esset: quæ utraque ad eum pervenire testatorem voluisse, negari non potest.

14. MÆCIANUS [lib. 4. Fideicommissorum].

TRactabatur, an tale [6] aliquid & in paganorum testamentis indulgendum esset? Et placet, non sine distinctione hoc fieri: sed si quidem vivo testatore & sciente [7] decessissent, nihil novi statuendum: si autem ignorante, aut post mortem ejus, omnimodo subveniendum.

De testatore, qui non est solvendo. 1. De nuda voluntate instituendi vel confirmandi. 2. De testamento facto ante militiam. 3. De eo, qui se scripsit heredem in testamento. 4. De tempore & conditione. 5. De substitutione pupillari. 6. De tempore petendæ bonorum possessionis.

15. ULPIANUS [lib. 45. ad Edictum].

IN *fraudem* [8] plane *creditorum* nec miles amplius quam unum necessarium facere poterit. §. 1. Sicut autem hereditatem miles nuda [9] voluntate dare potest, ita & adimere potest. Denique si cancellaverit testamentum suum, vel inciderit [10], nullius erit momenti. Si tamen testamentum cancellaverit, & mox valere voluerit, valebit ex suprema voluntate. † Et ideo cum miles induxisset testamentum suum, mox annulo suo signasset, qui super ea re cogniturus erit, considerabit, quo proposito id fecerit: nam si mutatæ [11] voluntatis eum pœnituisse probabitur, renovatum testamentum intelligetur: quod si ideo, ne ea, quæ scripta fuerint, legi possint, causa irriti facti judicii potior existimabitur. §. 2. Testamentum ante militiam factum a milite, si in militia decesserit, jure militari valere, si militis voluntas contraria non sit [12], Divus Pius rescripsit. §. 3. Si quis se scribat heredem in testamento militis, non remittitur ei Senatusconsulti pœna.

§. 4. Miles & *ad* [13] *tempus* heredem facere potest, & alium post tempus, vel ex conditione, vel in conditionem. §. 5. Item tam sibi [14] quam filio jure militari testamentum facere potest, & soli filio, tametsi sibi non fecerit: quod testamentum valebit, si forte pater, vel in militia, vel intra annum militiæ decessit. §. 6. Bonorum possessionem ultra tempora [15] Edicto determinata, nec militis posse agnosci, Papinianus libro quartodecimo [quæstionum scribit], quia generalis est ista determinatio [16].

De fundo dotali.

16. PAULUS [lib. 43. ad Edictum].

DOtalem *fundum* si legaverit miles, non erit ratum legatum, propter legem Juliam [17].

De heredibus institutis ex certis rebus. 1. Si alius sit heres rerum castrensium, alius cæterarum. 2. De ademptione solius hereditatis. 3. Si pater militis omissa causa testamenti peculium possideat, aut dolo fecerit, quo minus possideret. 4. De testamento facto in militia, & codicillis post militiam, de lege Falcidia.

17. GAJUS lib. 15. ad Edictum Provinciale.

SI *certarum* [18] *rerum* heredes instituerit miles, veluti alium urbanorum prædiorum, alium rusticorum, alium [19] cæterarum rerum: valebit institutio: perindeque habebitur, atque si sine partibus heredes eos instituisset; resque omnes [20] suas per præceptionem cuique legando distribuisset. §. 1. Julianus etiam ait, si quis alium *castrensium rerum*, alium *cæterarum* scripsisset, quasi duorum hominum duas [21] hereditates intelligi; ut etiam in æs alienum, quod in castris contractum esset, solus is teneatur, qui castrensium rerum heres institutus esset; extra castra contracto ære alieno is solus [22] obligetur, qui cæterarum rerum heres scriptus esset. † Cui scilicet conveniens videtur respondisse, ut ex quaqua causa debeatur militi, vel huic heredi vel illi, ipso jure debeatur. † Quod si alterutra pars bonorum æri alieno, quod ex ea causa pendebit, non sufficiat, & propter hoc is, qui ex ea parte heres institutus est, non adierit: alterum, qui adisset, compellendum esse [23] aut defendere totam hereditatem, aut totam creditoribus solvere. §. 2. Si eodem testamento miles eundem heredem, deinde exheredem scripserit: adempta videtur hereditas: cum in paganorum testamento sola [24] hereditas exheredatione adimi [25] non possit.

§. 3. Si pater a filiofamilias milite ex castrensi peculio heres institutus, omissa [26] causa testamenti, aliquid ex peculio possidebit, dolove malo fecerit, quominus possideret: datur in eum legatorum [27] actio.

§. 4. Si miles testamentum in militia fecerit, codicillos post [28] militiam, & intra annum missionis moriatur, plerisque placet, in codicillis juris civilis regulam spectari debere: quia non sunt a milite facti: nec ad rem pertinere, quod testamento confirmati sunt. † Ideoque in his legatis, quæ testamento data sunt, legi Falcidiæ locum [29] non esse: at in his, quæ codicillis scripta sunt, locum esse.

18. TRYPHONINUS [lib. 18. Disputationum].

SI vero composita utraque legata tam quæ testamento, quam quæ codicillis data sunt, ultra dodrantem sint, quæritur, quatenus minuantur ea, in quibus Falcidia locum habet? Commodissime autem id statuetur, ut ex universitate bonorum in solidum solutis legatis, quæ testamento miles dederat, id quod supererit, pro dodrante & quadrante dividatur inter heredes, & eos, quibus codicillis legata data sunt.

§. 1. Quid ergo, si consumant universorum bonorum quantitatem legata, quæ testamento data sunt: utrum nihil [30] ferent hi, quibus codicillis legatum est, an aliquid? & quoniam, si adhuc miles hæc quoque legasset, contribuebantur [31] omnia, & pro rata ex omnibus decedebat ea portio, quam amplius legaverat, quam in bonis habuerat, nunc quoque idem fiat: deinde constituta quantitate legatorum, quæ codicillis data sunt, ex summa, quæ efficiebatur debita, si æquo jure omnia deberentur, quartam deducat his solis, quibus codicillis legata sunt. §. 2. Quod si, post utraque legata solida computata, deprehenderetur, quod remaneat apud heredem, non tamen sufficiens quartæ eorundem legatorum: quod ei deest, detrahatur his solis, quibus codicillis legata data sunt.

De duobus testamentis, de herede ex parte, de codicillis, & testamento. 2. De duobus heredibus tempore distinctis.

19. ULPIANUS [lib. 4. Disputationum].

QUærebatur, si miles, qui habebat jam factum testamentum [32], aliud [33] fecisset; & in eo comprehendisset, *fidei* [34] *heredis committere, ut priores tabulæ valerent*: quid juris esset? Dicebam, Militi licet plura testamenta facere [35], sed sive simul fecerit, sive separatim, utique valebunt, si hoc specialiter expresserit: nec superius per inferius rumpetur: cum ex parte heredem instituere possit, hoc est, ex parte [36] testato, ex parte intestato decedere. Quinimo & si codicillos ante [37] fecerat, poterit eos, per testamentum sequens cavendo, in potestatem institutionis redigere [38] & efficere directam institutionem, quæ erat precaria. Secundum hæc in proposito referebam, si hoc animo fuerit miles, ut valeret prius factum testamentum, id, quod cavit, valere oportere: ac per hoc effici, ut duo testamenta sint: Sed in proposito cum fidei heredis committatur, ut valeat prius testamentum, apparet, eum non [39] ipso jure valere voluisse, sed [40] magis per fideicommissum, id est, in causam fideicommissi & codicillorum vim prioris testamenti convertisse.

§. 1. Utrum autem totum testamentum in eam causam conversum [41] sit, hoc est, & heredis institutio, an vero legata tantum, & fideicommissa, & libertates, quæritur? Sed mihi videtur non solum cætera præter institutionem heredis, sed & ipsam institutionem [42] in causam fideicommissi vertisse: nisi aliud testatorem scripsisse probetur. §. 2. Si quis a milite heres ad tempus [43] scriptus esset [44], & alius ex tempore: quæritur, an posterior heres a priore relicta legata debet? Et arbitror, hunc non debere, nisi alia voluntas militis probetur.

De tribuno militum, qui successorem accepit. 1. De testamento facto ante militiam.

20. JULIANUS [lib. 27. Digestorum].

TRribunus militum, si intra dies certos, quam successor ejus in castra venerat, manens in castris codicillos fecerit, & ibi decesserit: quoniam desinit militis loco haberi, postquam successor ejus in castra venit, ideo [45] communi jure civium Romanorum codicilli ejus æstimandi sunt. §. 1. Cum aliquis facto testamento, militare cœperit, id quoque testamentum, quod [46], antequam militare cœperit, fecerat, aliquo casu intelligitur militiæ tempore factum: veluti si tabulas inciderit [47], & legerit testamentum, ac rursus suo signo signaverit [48]; amplius si & aliquid interleverit, perduxerit, adjecerit, emendaverit: quod si nihil horum inciderit, testamentum ejus ad privilegia militum non pertinebit.

De anno missionis.

21. AFRICANUS [lib. 4. [49] Quæstionum].

QUod [50] constitutum est, *ut testamentum militiæ tempore factum etiam intra* [51] *annum post missionem valeret*, quantum ad verba ejus; ad eos duntaxat [52], qui mitti solent, id beneficium pertinere existimavit: secundum quod neque Præfectos, neque Tribunos, aut cæteros, qui successoribus acceptis militare desinunt, hoc privilegium habituros.

De capitis deminutione.

22. MARCIANUS lib. 4. Institutionum.

MIles [53] filiusfamilias, si capite minutus fuerit, vel emancipatus,

1 Testamentum militis citius convalescit, quam pagani. *Bald.* 2 Vel tutorem. adde *l.* 24. §. 9. *ff. de fideic. lib.* Goth. Vid. Cujac *lib.* 17. *obs. c.* 21. S L. 3 Cur ita? vid *l.* 5. *in fin. C. h. t.* 4 Favore militiæ, & libertatis ratione, verba obliqua trahuntur ad directa. *Bald.* 5 Idque jure speciali. 6 Favore libertatis scil. de qua actum *l.* 13. *in fin. supr. eod.* Possis etiam non inutiliter quærere: An paganus hodie pro parte testatus, pro parte intestatus mori possit: præsertim ratione diversorum bonorum diversam jurisdictionem habentium, & ad pias causas? vide Tiraquellum *privilegio* 3. *piæ causæ.* 7 Fideicommissarius moriens vivo testatore, eoque id sciente, transmittit fideicommissi jus in heredem: adde quæ dixi ad *l.* 14. *C. de fideicomm.* v. Sebast. Medicem, *tract. de morte part.* 2. *conc.* 44. 8 Privilegium alicui concessum, in damnum tertii recidere non debet. *Bald.* 9 *l.* 1. *in fin. pr. ff. eod.* 10 *l.* 20. *in fin ff. eod* 11 *l.* 25. *in fin. ff. eod.* 12 Eo ipso quod miles testamentum factum non mutat, approbare videtur. *Bald.* 13 Puta quoad vivit. *l.* 19. *in fin. ff. eod. l.* 8. *C eod. l* 41. *ff eod.* 14 *l.* 2. §. 1. *ff. de vulgari.* 15 Anni, in liberis: centum d[illegible]erum, in reliquis §. 4. *in fin. Inst. de bon. poss.* 16 προθεσμία. vid Cujac. [illegible] *de præscriptionibus* 17 De qua vide *l. un.* §. 15. *C. de rei ux. act.* 18 Adde *l.* 16 §. 6. *ff. ad SC. Trebell* 19 An aliud in pagano, vid. *l.* 78 *supr.* [illegible] 20 Castrenses, & paganicas. 21 Nihil habebunt inter se commun[illegible] heredes instituti vid. *l* 1. *C. h. t.* 22 Onus æris alieni suum sequitur patrimonium. *Bald.* 23 Favore creditorum scil. uno repudiante alter in solidum tenebitur, jusque adcrescendi habebit: Et sic non obstat *l.* 1. *ff. eod.* 24 *Al.* sola exheredatione hereditas adimi non potest, ut sit sensus, hereditatem in pagani testamento sola exheredatione non adimi, sed etiam aliis modis, puta mutatione testamenti. Sed dic[illegible] id est, sine libertate. 25 *l.* 13. §. 1. *supr. de liberis. l.* 1. §. 4. *supr. de* [illegible] *in test. l.* 6. *in fin. ff. de hered. inst.* 26 Pater occupans jure peculii, & omittens ex testamento, tenetur legatariis. *Bald.* 27 Testamento filii legatorum. 28 *l.* 17. *ff. ad l. Falcid.* 29 Dixi ad *l.* 12. *C. h. t.* 30 Relicta testamento diminuuntur per relictum codicillorum: relicta codicillis, finguntur relicta testamento. *Bald.* 31 *l.* 11. §. 5. *ff. ad l. Falcid.* 32 Vide Petrum Fabrum *ad l.* 7. *ff. de reg. jur.* & Forcatulum *Necyomant. dialog.* 23. Mod. 33 Miles cum duobus testamentis decedere potest. *Bald.* 34 *Al.* se fidei. 35 Ita ut prius per postremum non censeatur revocatum. *Bald.* 36 *l.* 6. *supr. eod.* 37 *l.* 77. *ff. de hered. inst.* 38 Testator potest verba obliqua transferre in directa. *Bald.* 39 Testamentum, quod ipso jure non valet, defuncti voluntate per fideicommissum valere potest, hoc est, in causam fideicommissi & codicillorum verti potest. 40 Vide quæ scripsi ad *l.* 10. *C. qui test. fac.* 41 Codicillorum jus quoties testamento tribuitur, non solum transferuntur legata, sed etiam heredis institutio. *Bald.* 42 *Fideicommissarius* lata appellatione, *institutus* dici potest. Angel. *in* §. *legatariis. Inst. de testam.* vide quæ scripsi ad *l.* 1. §. 1. *ff. ad SC Trebell* 43 Vide *l.* 15. §. 4. *supr. eod.* Aliud est ordinare successionem per distinctionem temporis, aliud est substituere. *Bald.* 44 V. Jason. *ad rubr. supr de vulg. & pupill. n.* 8. Ripa & Corasius *ad rubr. C. de impub. num.* 6. *&* 10. Forcatul. *Necyomant. jur. dialog.* 23. *num.* 7. Mod. 45 Privilegium, quod conceditur propter officium, finito officio terminatur. *Bald.* Goth. vid. Menoch. *lib.* 8. *consil.* 779. *num.* 8. Tiraquell. *de primogen. quæst.* 40. *num.* 170. Et Bart. ad *l. maximar.* 13. *C. de excus. mun.* Ans. 46 *l.* 9. §. 1. *supr. eod.* 47 *l.* 15. §. 1. *supr. eod.* 48 Sigillum suum qui scripturæ alicui apponit, eam approbare videtur. *Bald.* 49 Vide Cuj. 4. *ad African.* 50 *Syn. Basil.* 35. *tit.* 3. *ex tit.* 21. *c.* 17. 51 *l.* 26. *ff. eod.* 52 A verbis legati vel statuti vel privilegii recedere non debemus, nec possumus privilegia extendere. *Bald.* 53 Aliud in pagano. Testamentum enim pagani, capitis diminutione infirmatur. §. 4. *Inst. quib. modis testam. infirm.* Est hoc itaque, quod hac lege traditur, singulare in milite.

vel

vel in adoptionem datus a patre ſuo : teſtamentum ejus valet, quaſi ex [1] nova voluntate.

23. TERTYLLIANUS [libro ſing. de Caſtrenſi peculio].

IDem [2], & ſi paterfamilias miles de caſtrenſibus rebus duntaxat teſtatus adrogandum ſe dederit. Si vero miſſus [3] jam, hoc [4] fecerat [5], non [6] valet teſtamentum.

Reſcriptum Trajani.

24. FLORENTINUS [lib. 10. Inſtitutionum].

DIvus [7] Trajanus Statilio Severo [8] ita reſcripſit : *Id privilegium, quod militantibus datum eſt* [9], *ut quoquomodo facta ab his teſtamenta rata ſint, ſic intelligi debet, ut utique prius conſtare debeat, teſtamentum factum eſſe : quod & ſine ſcriptura, & a non militantibus fieri poteſt. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, convocatis* [10] *ad hoc hominibus, ut voluntatem ſuam teſtaretur, ita locutus eſt, ut declararet, quem vellet ſibi eſſe heredem, & cui libertatem tribuere : poteſt videri, ſine ſcripto hoc modo eſſe teſtatus, & voluntas ejus rata habenda eſt. Cæterum ſi* [11] *(ut plerumque ſermonibus* [12] *fieri ſolet) dixit alicui,* ego te heredem facio, *aut* tibi bona mea relinquo : *non oportet hoc pro teſtamento obſervari. Nec* [13] *ullorum magis intereſt, quam ipſorum, quibus id privilegium datum eſt, ejuſmodi exemplum non admitti : alioquin non difficulter poſt mortem alicujus militis teſtes exiſterent, qui adfirmarent ſe audiſſe dicentem aliquem, relinquere ſe bona, cui viſum ſit : & per hoc judicia* [14] *vera ſubvertuntur* [15].

De teſtamento facto ante militiam.

25. MARCELLUS [lib. ſingulari Reſponſorum].

TItius, prius [16] quam Tribunus legionis [17] factus eſſet, teſtamentum fecit : & poſtea cinctus [18], manente eodem, defunctus eſt : Quæro, an militis teſtamentum videatur eſſe ? Marcellus reſpondit : Teſtamentum, quod ante tribunatum feciſſet, niſi poſtea ab eo factum dictum eſſe probaretur quod valere vellet, ad commune jus pertinet : conſtitutionibus enim Principum non militum teſtamenta, ſed quæ a militibus facta ſunt, confirmantur : ſed plane feciſſe teſtamentum eum interpretandum eſt, qui ſe velle teſtamentum, quod ante fecerat, valere *aliquo modo* declaravit.

De ignominioſa miſſione.

26. MACER [lib. 2. Militarium].

TEſtamenta eorum, qui [19] *ignominiæ* [20] *cauſa* miſſi ſunt, ſtatim deſinunt militari [21] jure valere : quod anni [22] ſpatium teſtamentis eorum, qui honeſtam vel cauſariam miſſionem meruerunt, tribuitur. §. 1. Jus teſtandi de caſtrenſi [23] [peculio], quod filiisfamilias militantibus conceſſum eſt, ad eos, qui ignominiæ cauſa miſſi ſunt, non pertinet : quod hoc præmii loco [24] merentibus tributum eſt.

De reverſione ad primum teſtamentum.

27. PAPINIANUS [lib. 6. Reſponſorum].

CEnturio [25] ſecundo teſtamento poſthumos heredes inſtituit, neque [26] ſubſtitutos dedit : quibus non additis, ad ſuperius [27] teſtamentum ſe redire teſtatus eſt : Cætera, quæ ſecundo teſtamento ſcripſit, eſſe irrita placuit : niſi nominatim ea confirmaſſet, ad priorem voluntatem reverſus.

De filiofamilias milite, qui filio impuberi ſubſtituit, & tutores dedit.

28. ULPIANUS [lib. 36. ad Sabinum].

CUm filiusfamilias miles deceſſiſſet, filio impubere herede inſtituto, eique ſubſtituiſſet in avi poteſtate manenti, tutoreſque dediſſet, Divi Fratres reſcripſerunt, ſubſtitutionem [28] quidem valere, tutoris [29] autem dationem non valere : quia hereditati quidem ſuæ miles qualem vellet ſubſtitutionem facere poteſt, veruntamen alienum [30] jus minuere non poteſt.

De reſtitutione ex SC. Trebelliano. 1. De manumiſſione. 2. De conditione jurisjurandi, vel turpi. 3. De bonorum poſſeſſione contra tabulas.

29. MARCELLUS [lib. 10. Digeſtorum].

SI a milite ſcriptus heres ſua ſponte adierit hereditatem, & rogatus totam hereditatem reſtituerit : ex Trebelliano [31] transeunt actiones. §. 1. Miles [32] teſtamento ſuo manumittendo, nihil efficit in eo, cujus libertas lege Ælia Sentia, vel aliqua impeditur. §. 2. Edictum Prætoris, quo jusjurandum [33] *heredibus inſtitutis legatariiſque remittitur*, locum habet etiam in militum teſtamentis : ſicut etiam in fideicommiſſis. † Idemque ſi turpis [34] eſſet conditio. §. 3. Patri [35] [ejus] qui in emancipatione ipſe manumiſſor extitiſſet, contra tabulas teſtamenti dandam bonorum poſſeſſionem partis debitæ placet : exceptis his rebus, quas in caſtris adquiſiſſet : quarum liberam teſtamenti factionem habet.

30. PAULUS [lib. 7. Quæſtionum].

NAm in bona caſtrenſia non eſſe dandam [36] contra tabulas filii militis bonorum poſſeſſionem, D. Pius Antoninus reſcripſit.

De manumiſſione ſervi legati.

31. MARCELLUS [lib. 13. Digeſtorum].

SI miles Titio & Seio ſervum legaverit, & eum Titius manumiſiſſet deliberante Seio, moxque is legatum omiſiſſet : liberandum fore dico : quia & ſi heres ſervum alicui legatum interim manumiſiſſet, deinde legatarius [37] repudiaſſet, liber [38] eſſet.

Si ſecundum voluntatem militis non adeatur.

32. MODESTINUS [lib. 9. Regularum].

SI ſecundum probabilem voluntatem militis hereditas ejus non adeatur, nec res caſtrenſes heredibus competunt [39].

De poſthumo.

33. TERTYLLIANUS [lib. ſingul. de Caſtrenſi peculio].

SI filiusfamilias miles feciſſet teſtamentum more militiæ, deinde poſt mortem patris poſthumus ei naſceretur, utique rumpitur [40] ejus teſtamentum. Verum ſi perſeveraſſet in ea voluntate, ut vellet adhuc illud teſtamentum valere, valiturum illud, quaſi rurſum aliud factum, ſi modo militaret adhuc eo tempore, quo naſceretur illi poſthumus. §. 1. Sed ſi filiusfamilias miles feciſſet teſtamentum, deinde poſtea, vivo eo & adhuc avo quoque ſuperſtite, naſceretur ei poſthumus, non rumpitur ejus teſtamentum : quia cum id, quod naſceretur, in poteſtate ejus non perveniret, non videtur ſuus heres adgnaſci. Ac ne avo quidem ſuo hunc nepotem poſthumum, cum vivo filio naſceretur, ſuum heredem protinus adgnaſci : & ideo nec avi teſtamentum rumpi : quoniam licet in poteſtate avi protinus eſſe inciperet, tamen antecederet [41] eum filius. §. 2. Secundum quæ, ſi filiusfamilias miles teſtamentum fecerit, & omiſerit poſthumum per errorem, non quod volebat exheredatum ; deinde poſthumus, poſt mortem avi, vivo adhuc filio, id eſt, patre ſuo, natus fuerit, omnimodo rumpet illius teſtamentum. Sed ſi quidem, pagano [42] jam illo facto, natus ſit, nec convaleſcet ruptum : ſi vero militante adhuc, natus fuerit, rumpetur ; deinde, ſi voluerit ratum illud eſſe pater, convaleſcet ſic, quaſi denuo factum. §. 3. Sed & ſi vivo avo naſcatur poſthumus, hic non rumpet continuo patris teſtamentum : ſi ſupervixerit poſt mortem avi, vivo adhuc patre, rumpet [43], quod novus illi nunc primum heres adgnaſcitur. Ita tamen, ut nunquam poſſit duorum [44] ſimul teſtamenta rumpere, & avi, & patris.

De milite, qui mori maluit. 1. De ſecundo teſtamento cœpto. 2. De nuda militis voluntate.

34. PAULUS [45] [lib. 14. Quæſtionum].

EJus militis, qui [46] doloris impatientia [47] vel tædio vitæ mori maluit, teſtamentum valere ; vel inteſtati bona ab his, qui lege vocantur, vindicari, Divus Hadrianus reſcripſit. §. 1. Militia miſſus intra annum teſtamentum facere cœpit, neque perficere [48] potuit : Poteſt dici ſolutum ita eſſe teſtamentum, quod in militia fecit, ſi jure militiæ fuit ſcriptum : alioquin, ſi valuit jure communi, non eſſe jure reſciſſum. §. 2. Nec tamen circa militem eadem adhibetur diſtinctio : nam quocunque [49] modo teſtamentum fecerit, noviſſima voluntate reſcindetur : quoniam *voluntas quoque* [50] *militis teſtamenti* [51] *eſt*.

35. IDEM [lib. 19. Quæſtionum].

MIles ſi teſtamentum imperfectum [52] relinquat, ſcriptura, quæ profertur, perfecti teſtamenti poteſtatem obtinet : nam militis teſtamentum ſola [53] perficitur voluntate. † Quique plura per dies varios ſcribit, ſæpe facere teſtamentum videtur.

1 *l. 6. in fin. ſupr. de injuſto. §. 5. Inſt. h. t.* 2 Ut ſit idem in adrogatione, quod in adoptione. 3 Militia. 4 Id eſt, ſe adrogandum dederit. 5 *Al.* fecerit. 6 Quia poſt miſſionem paganus cenſetur, & pagani teſtamentum infirmatur, ſi poſt teſtamentum a ſe factum, alicui ſe adrogandum dederit, quia per adrogationem factus eſt alienæ poteſtatis. 7 *§. 1. Inſt. eod.* 8 Catilio Severo. *Hal.* de eo extat epiſtola Plinii *lib.* 1. Sub Trajano vixit, fuitque D. Marco proavus maternus. Capitolinus *in Marco :* Præſes Syriæ. Spartianus *Hadriano :* Præfectus urbi, & ea dignitate privatus ab eodem Hadriano. vid. Spartianum *in Hadriano.* 9 Conſule Cornelium *conſ.* 144. *& conſ.* 215. *lib.* 2. & Nattam *ad l. hac conſultiſſima. §. ex imperfecto. quæſt.* 30. *C. de teſtam. num.* 160. Mod. 10 Teſtes in teſtamento militis requiruntur, & quidem plures, & rogati. vide quæ ſcripſi ad *Not ed 1 con.* 40. 11 Inſtitutum eum heredem non continuo intelligimus, quem teſtator ſe facturum heredem jactaverit, *ut hic. l. ult. ſupr. qui teſt.* (etſi inſtitutiones tanquam favorabiles alias extendere ſoleamus). Hoc ſit, ut ne inſtitutiones contra teſtatoris voluntatem interpretemur : adeo ut verbum, *inſtituit*, plerumque flectamus ad fideicommiſſum, ut teſtatoris voluntas ſervetur. Paul. Cult. 2. *conſtit.* 5. Ita ſit quoque, ut is inſtitutus non videatur, quem in contractu aliquo heredem meum appellavero Bart. *in l. tali pactum* 40. *in fin. ſupr. de pactis* Alex. *in l. licet inter privat.* 19 *C. de pact.* quemadmodum is inſtitutus non videtur, cui decem pro ſua benedictione reliquero. Bald. *in proœmio decr.* Alex. *in .. apud Julianum.* 11. *l. nam quod.* 14. *§. non omnis.* 5. *J. ad SC. Trebell.* 2. *conſ* 70 Jaſ *Auth. noviſſima C. de inoff. & in l. & ſi pepercerit.* 3. *ſupr. de liberis.* niſi communi uſu *benedictionis* verbum accipiatur pro inſtitutione. *arg. l. Labeo.* 7. *infr. de ſupellect.* 12 Ὁμιλίαις, Theoph. *§. 1. Inſt. h. t.* 13 *l. 7. C. de reſcindenda. §. 1. Inſt. de milit. teſt.* 14 Βουλήσεις dixit Theophilus voluntates. 15 *Al.* ſubverterentur. 16 Qualitas, quæ cauſa alicujus effectus eſt, tunc temporis ineſſe debet, & exigitur, cum de illo effectu diſponitur : nec poſtea ſuperveniens patrocinatur. 17 Legiones ſub Julio fuerunt triginta : legiones ſingulæ decem cohortibus conſtabant. Prima cenſu, genere, literis, forma & virtute pollentes habuit : reliquæ prout Principi placuiſſet, ut a Tribunis, vel præpoſitis regebantur. Legionibus itaque fuerunt ſui tribuni, *ut hic.* ut & cohortibus. adde quæ de legionibus dixi ad *l. 12. C. de re milit. lib.* 12. 18 Cingebantur & milites : & de veteri more milites cingendi dixi ad *l.* 43. *infr. eod.* 19 *Synopſis Baſilicon.* 35. *tit.* 20. *c.* 11. 20 Ignominia *Hal.* 21 Teſtamentum infamis valet jure communi, non privilegio. *Bald.* 22 *l. 21. ſupr. eod. l. 5. C. h. t. l. 38. J. eod. §. 3 Inſt. eod. & ibid.* Theoph. 23 *l. 30. J. eod.* 24 Privilegia conceduntur in præmium, ideoque nec ad odioſos & immerentes pertinent. *Bald.* Privilegium nemo conſequi ex eo debet, quod pœnam meretur. 25 Vid. Contium 2. *diſp.* 7. 26 Neque eo quenquam ſubſtituit, poſtea hujusmodi verbis cavit, quibus non editis ad ſuperius teſtamentum &c. Zoannet. *lib. reſtit. cap.* 1. 27 Primum teſtamentum, vi confirmationis extremæ efficitur tertium, & prævalet ſecundo. *Bald.* Niſi contrarium exprimatur. 28 *l. 5. ſupr. h. t.* 29 *l. 41. §. 2. J. eod. l. 2. §. de teſt. tut. l. 40. ſupr. de adminiſtr. & peric. tut.* 30 *l. 2 ſupr. de teſtament. tut.* Privilegio ſuo miles jus alienum minuere non poteſt. Privilegia omnia interpretanda ſunt ſalvo tertii cujusque jure. *l. 15. ſupr. eod. l. 43. ſupr. de vulgari. l. 4. C. de emancip. cap. venientes. extr. de reſcriptis.* 31 In militis teſtamento habet locum auctoritas Senatusconſulti Trebelliani. *Bald.* 32 Prohibita per legem miles facere non poteſt. v. *l. 4. C. h. t.* 33 Remiſſa heredibus per legem, miles teſtamento ſuo imperare non poteſt. *l. 8. ſupr. de condit. inſtit.* 34 *l. 14. ſupr. de cond. inſtit.* 35 Bonorum poſſeſſio contra tabulas, quæ datur emancipato in aliis bonis quam caſtrenſibus, competit, *ut hic. & l. 30. J. eod.* vide Cujac. 8. *obſerv.* 23. 36 Patri ſc. *l. 1. §. 4. J. ſi a parente quis manumiſſ.* 37 *l. 2. J. de manumiſſ.* Jus accreſcendi retro fingit, & actum convaleſcere facit. Factum per eum, qui plenum jus non habuit, convaleſcit, ſi jus plenum ei ſupervenit. *l. 1. C. de communi ſervo. Inſt. de donat. in fin.* 38 Vide 39 Legata ad pias cauſas non deberi, non adita hereditate, hinc Bald. colligit : cum ex teſtamento militis, ex quo hereditas non eſt adita, non debeantur. 40 Poſthumus rumpit teſtamentum filii militis, niſi naſcatur vivo avo, quia tunc patri ſuo non adgnaſcitur. 41 Nepos hic teſtamentum avi non rumpit, quia a patre præceditur. 42 Teſtamentum ruptum agnatione poſthumi non convaleſcit ex nuda voluntate pagani, ſed militis. *Bald.* Nuda illa voluntas non eſt teſtamentum, ſed in teſtamento tantum perſeveratio. 43 *l. 28. §. 1. ſupr. de liberis.* 44 Eſt impoſſibile, ut nepos ſimul rumpat teſtamentum patris & avi : ſicut eſt impoſſibile, ut ſit in utriusque poteſtate, & utrique agnaſcatur. *Bald.* 45 *Al. Papinianus.* 46 *Synopſ.* 35. *tit.* 11. *cap* 27. 47 *l. 6. §. 7. ſupr. de injuſto.* Lepidum & ſuave eſt, quod hic a quibusdam dicitur, & præſertim a Baldo, teſtamenta eorum, qui ſeipſos impatientia doloris occidunt, valere ſecundum Jurisconſultos : eos tamen ad inferos ire ſecundum Theologos. 48 Teſtamentum perfectum rumpit imperfectum, niſi in milite. *Bald.* 49 Teſtamentum imperfectum militis, alio imperfecto revocari poteſt. *ut hic.* At imperfectum teſtamentum patris inter liberos non poteſt revocari, niſi alio perfecto. vide quæ ſcripſi ad *Nov.* 107. *c.* 2. 50 *Al.* quæque militis teſtamentum eſt. 51 Vice ſcilicet, vel legendum eſt teſtamentum. 52 *l. 3. ſupr. h. t. Synopſis* 35. *tit.* 21 *c.* 28. 53 Et nuda. *l. 1. ſupr. h. t.*

De codicillis ad teſtamentum factis. 1. *De priore teſtamento mutato pro parte.* 2. *De adgnatione poſthumæ.* 3. *Si veteranus, qui jure communi, militiæ tempore teſtamentum fecerat, inteſtatus eſſe malit.* 4. *Si is, qui teſtamento militari ſuperius jure communi factum rupit, poſt annum miſſionis deceſſerit.*

36. IDEM [lib. 6. Reſponſorum].

MIlitis codicillis ad teſtamentum factis, etiam hereditas jure videtur dari: Quare ſi partem dimidiam hereditatis Codicillis dederit, teſtamento ſcriptus ex aſſe heres partem dimidiam habebit: legata autem teſtamento data communiter [1] debentur. §. 1. Miles caſtrenſium bonorum, & non caſtrenſium, diverſis heredibus inſtitutis, poſtea caſtrenſium bonorum alios heredes inſtituit: Prioribus tabulis tantum abſtuliſſe videtur, quantum in poſteriores contulerit: nec videtur mutare, etſi prioribus tabulis unus heres ſcriptus fuiſſet. §. 2. Miles in ſupremis ordinandis ignarus [2] uxorem eſſe prægnantem, ventris non habuit mentionem: Poſt mortem patris filia nata, ruptum eſſe teſtamentum apparuit, neque legata deberi: ſi qua vero medio tempore ſcriptus heres legata ſolviſſet, utilibus actionibus filiæ datis, ob improviſum caſum eſſe revocanda [3]; nec inſtitutum, cum bonæ fidei poſſeſſor fuerit, quod inde ſervari non potuiſſet, præſtari. §. 3. Veteranus moriens, teſtamentum jure communi [4] tempore militiæ factum, irritum eſſe voluit [5], & inteſtatus [6] eſſe maluit: Heredum inſtitutiones [ac ſubſtitutiones] in eodem ſtatu manſiſſe placuit: legata vero petentes [7] exceptione [8] doli mali ſecundum jus commune ſummoveri: cujus exceptionis vires ex perſona petentis æſtimantur; [&] alioquin potior [9] eſt in re pari cauſa poſſeſſoris [10]. §. 4. Miles jure communi teſtatus, poſtea teſtamento jure militiæ ſuper bonis omnibus facto, poſt annum militiæ vita deceſſerat: prioris teſtamenti, quod ruptum eſſe conſtabat, non redintegrari vires conſtitit.

Si ex duobus heredibus unus adeat, qua ex parte miles inteſtato moritur, ea ex parte patronus ei ſuccedit.

37. PAULUS [lib. 7. Quæſtionum].

SI duobus a milite liberto ſcriptis heredibus alter omiſerit hereditatem: pro ea parte inteſtatus videbitur defunctus deceſſiſſe: quia miles & pro [11] parte teſtari poteſt: & competit patrono ab inteſtato bonorum poſſeſſio: niſi [ſi] hæc voluntas defuncti probata fuerit, ut omittente altero, ad alterum vellet totam redire [12] hereditatem.

Si conditio poſt annum miſſionis extiterit. 1. *Si miles miſſus iterum militare cœperit.*

38. IDEM [lib. 8. Quæſtionum].

QUod dicitur, *ſi miles intra* [13] *annum, quam miſſus eſt deceſſerit, valere ejus teſtamentum, quod jure militari fecerat:* verum eſt, etiam ſi poſt annum conditio inſtitutionis extiterit, mortuo eo intra annum. Et ideo, ſi heredi filio ſubſtituerit, nihil intereſt quando filius moriatur: ſufficit enim patrem intra annum obiſſe. §. 1. Miles teſtamentum fecerat: deinde non ignominiæ cauſa miſſus, rurſum [14] cinctus [15] eſt in alia militia: Quærebatur, an teſtamentum ejus, quod in militia fecerat, valeret? Quæſivi, utrum jure militari an communi jure teſtatus eſt? & ſi quidem communi jure teſtatus eſt, nulla dubitatio eſt, quin valeat: ſed ſi ut miles feciſſet teſtamentum, agitare cœpi, quando adſumptus fuiſſet, poſtquam deſiit in numeris eſſe, utrum intra annum, an poſt annum? Cognovi, intra annum eum adſumptum: ergo ſi, cum adhuc jure militari valeret, rurſus eodem jure poſſet teſtari, nunquid etiam poſt annum eo mortuo valeat teſtamentum? *Me movebat*, quod alia militia eſt poſterior. Sed humanius eſt dicere, valere teſtamentum, quaſi conjuncto munere militiæ. Non loquor [16] de eo, qui voluit valere teſtamentum etiam adſumptus: hic enim quaſi in militia ſequenti fecit teſtamentum, exemplo ejus, qui paganus fecit, deinde militare cœpit.

De mortuo apud hoſtes, & de lege Cornelia.

39. IDEM [lib. 9. Quæſtionum].

SI filiusfamilias miles captus, apud hoſtes deceſſerit: dicemus, legem Corneliam [17] etiam ad ejus teſtamentum pertinere. Sed quæramus, ſi pater ejus prius in civitate deceſſerit, relicto nepote ex filio, an ſimiliter [18] teſtamentum patris rumpatur? Et dicendum eſt, non rumpi teſtamentum: quia ex eo tempore, quo captus eſt, videtur deceſſiſſe [19].

De teſtamento notis excepto, & nondum literis perſcripto. 1. *Si ſervo legatum ſit.* 2. *De ſerva inſtituta, deinde legata ut manumittatur.*

40. IDEM [lib. 11. Reſponſorum].

LUcius Titius miles Notario [ſuo] teſtamentum ſcribendum notis [20] dictavit, & antequam literis [21] præſcriberetur, vita defunctus eſt: Quæro, an hæc dictatio valere poſſit [22]? Reſpondi, militibus quoquo modo velint, & quo modo poſſunt, teſtamentum facere conceſſum eſſe: ita tamen, ut hoc ita ſubſecutum eſſe legitimis [23] probationibus oſtendatur. §. 1. Idem reſpondit, ex teſtamento ejus, qui jure militari teſtatus eſſet, ſervum, qui (licet ſub conditione) legatum meruit [24], etiam libertatem poſſe ſibi vindicare. §. 2. Idem reſpondit, Lucius Titius miles teſtamentum ita fecit, *Pamphila ſerva mea ex aſſe mihi heres eſto:* alio deinde capite, Sempronio commilitoni ſuo eandem Pamphilam reliquit: cujus fidei commiſit, ut eam manumitteret. Quæro, an heres eſſet Pamphila, atque ſi directo accepiſſet libertatem? Reſpondi, intelligendum, militem qui ancillam ſuam heredem inſtituerat ignoraſſe, poſſe ex ea inſtitutione etiam libertatem ei competere: & ideo ſine cauſa poſtea a commilitone petiſſe, ut eandem manumitteret: cum ex priore ſcriptura libera [25] & heres effecta eſt; poſtea, nullo præjudicio voluntati facto, fruſtra legata eſt.

De herede ex tempore, vel ad tempus. 1. *De muliere in quam turpis ſuſpicio cadit.* 2. *De tutoris datione.* 3. *De legato relicto a ſubſtituto filii non inſtituti.* 4. *De ſubſtitutione filio emancipato, vel in poteſtate avi exiſtenti facta.* 5. *De hereditate non adita.*

41. TRYPHONINUS [lib. 18. Diſputationum].

MIles ita heredem ſcribere poteſt [26]: *Quoad vivit Titius, heres eſto; poſt mortem ejus, Septicius.* Sed ſi ita ſcripſerit, *Titius uſque ad annos decem heres eſto*, nemine ſubſtituto, inteſtati cauſa poſt decem annos locum habebit. Et quia diximus, *ex certo tempore, & uſque ad certum tempus* milites poſſe inſtituere heredem, his [27] conſequens eſt, ut antequam dies veniat, quo admittatur inſtitutus, inteſtati hereditas deferatur. Et quod in bonorum portione ei licet, hoc etiam in temporis ſpatio, licet non modicum ſit, ex eodem privilegio competat.

§. 1. Mulier, in [28] qua turpis ſuſpicio cadere poteſt, nec ex teſtamento militis aliquid capere poteſt, ut Divus Hadrianus reſcripſit.

§. 2. Nec tutorem ei [29], qui in aliena eſt poteſtate, miles dare poteſt.

§. 3. Si miles exheredaverit filium, vel, ſciens eum filium ſuum eſſe, ſilentio præterierit: an legatum a ſubſtituto ejus dare poſſit, quæſitum eſt? Dixi, non poſſe, licet ampla legata reliquerit [30].

§. 4. Exheredato [31] miles & emancipato filio ſubſtituere poteſt. Verum hoc [32] jus in his exercebitur, quæ ab ipſo ad eum, cui ſubſtituit, pervenerint; non etiam in his, [ſi] quæ habuerit, vel poſtea adquiſierit: nam & ſi filio ſuo, vivo adhuc avo, ſubſtituit, poſt adquiſitam ei avi hereditatem, nemo diceret, ad ſubſtitutum pertinere. §. 5. Si militis adita non fuerit hereditas, an ſubſtitutio, quam pupillo fecit, valeat, quæritur? Et conſequens erit, hoc dicere: quia permittitur, militem filio facere teſtamentum, quamvis ſibi [33] non fecerit.

Ex quo tempore quis jure militari teſtari poſſit.

42. ULPIANUS [lib. 45. ad Edictum].

EX eo tempore quis jure militari incipit poſſe teſtari, ex quo in numeros [34] relatus eſt: ante, non: Proinde qui [35] nondum in numeris ſunt, licet [36] etiam lecti tirones ſint, & publicis expenſis iter faciunt, nondum milites ſunt: debent enim in numeros referri.

43. PAPINIANUS [lib. 6. Reſponſorum].

FIliusfamilias equeſtri militia exornatus, & in comitatu Principum retentus, cingi [37] confeſtim [38] juſſus, teſtamentum de caſtrenſi [peculio] facere poteſt.

De his, qui in hoſtico loco teſtantur.

44. ULPIANUS [lib. 45. ad Edictum].

REſcripta Principum oſtendunt, omnes omnino, qui ejus ſunt gradus, ut jure militari teſtari non poſſint [39], ſi in hoſtico [40] deprehendantur, & illic decedant, quomodo [41] velint, & quomodo poſſint teſtari: ſive Præſes ſit Provinciæ, ſive quis alius, qui jure militari teſtari non poteſt.

TIT. II.

DE ADQUIRENDA [42] VEL OMITTENDA [43] HEREDITATE.

De aditione & repudiatione pro parte.

1. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

QUi totam hereditatem [44] adquirere poteſt, is pro parte eam ſcindendo adire non [45] poteſt.

2. ULPIANUS [lib. 4. ad Sabinum].

SEd & ſi quis ex pluribus partibus in ejuſdem hereditate inſtitutus ſit, non poteſt quaſdam partes repudiare, quaſdam adgnoſcere.

De ſubſtitutione.

3. IDEM [lib. 6. ad Sabinum].

QUamdiu [46] prior heres inſtitutus hereditatem adire poteſt, ſubſtitutus non poteſt.

1 Qui ſuccedit in partem hereditatis, ſuccedit in partem onerum. *Bald.* 2 *l.* 9. *l.* 10. *C. h. t.* Goth. vide Anton. Auguſtin. *lib.* 1. *emendat. cap.* 2. S. L. 3 Ignorantia (puta præteriti poſthumi) dans cauſam teſtamento, ei officit, & legata ſoluta condicuntur. *Bald.* 4 Vid. Hannib. de Cano *ad l. nemo poteſt. de legat.* 1. *num.* 464. Cagnol. *ad l. nihil tam naturale. de reg. jur. num.* 2. *ad fin.* Crot. *ad l. ſtipulatio hoc modo concepta. num.* 17. *de verbor. oblig.* Fernand. Vaſqu. *de ſucceſſ. creat.* §. 15. *num* 62. Mod. 5 Vid Paponem 20. *arreſt.* 1. §. 3. 6 Teſtamentum alio teſtamento revocandum: dixi ad *Authent. hoc inter liberos. C. de teſtam* 7 Quia legata & fideicommiſſa nuda voluntate revocantur. *l.* 3. §. 11. *infr. de adim. vel transfer legat.* S. L. 8 Vide *l.* 30. *C. de teſtam.* 9 Si actor non habet jus petendi, licet reus non habeat jus poſſidendi, reus tamen potior eſt ex regula, qua poſſeſſores potiores ſunt jure. *Bald.* 10 *l.* 154. *ff. de reg jur.* 11 *l.* 6. *ſupr. h. t.* 12 Verbum *redeat*, eſt verbum directum. *Bald.* 13 Vid *l.* 26. *ſupr. h. t.* 14 Privilegia conjunguntur: & factum prætextu unius privilegii conſervatur per aliud privilegium ſuperveniens. *Bald.* 15 Cingerentur uti milites: & de veteri more militum cingendorum dixi ad *l.* 43. *ff. eod.* 16 Quia tunc dubium non eſſet, valiturum ex recenti voluntate *Bald.* 17 *l.* 14. *ff. de capt.* 18 Hoc vocabulum magnam vim habere judicat *Cujac.* 19 Et ita eo tempore quo filium ſuum in poteſtate non habebit. *Accurſ.* hanc enim negativam Cujacius gloſſæ reſtituit, ut mihi fidem fecit ejus quædam prælectio ad me transmiſſa 20 *Synopſ.* 35. *tit.* 1 *cap.* 33. de teſtamento notis ſcripto a pagano, & milite, vide Cujac. 3. *obſervat.* 3 adde quæ ſcripſi ad *l.* 33. *ff. ex quibus cauſis majores. l* 15. *C. hoc tit. l* 9. §. 4. *ſupr. de hered. inſt.* Goth. Vid. Molin. *ad l.* 1. §. 12. *infr. de verb. oblig.* Cujac. *lib.* 3. *obſerv. cap.* 3. Briſſ. *lib* 4. *ſelect. cap.* 21 S. L. Adde Waltherum *lib.* 2. *miſcell. cap.* 12. Mod. 21 Plenioribus ſcil. vide quæ ſcripſi ad *l. contractus.* 17. *C. de fide inſtrum.* 22 Non valet vide Paponem, 3 *Notar.* 2 23 *l.* 24. *ſupr. h. t.* 24 Vide *l.* 7. *in fin. C. h. t.* in aliis ita jus non eſt. *l.* 2. *l.* 5. §. 2. *C. de neceſſ. hered* 25 *l.* 10. *in fin. ff. de manumiſſ. teſtam.* 26 Id eſt, ad tempus. *l.* 15 §. 4. *l.* 19. *in fin ſupr. h. t. l.* 8. *C. h. t.* 27 Diviſionem quæ recipiunt in ſubſtantia, diviſionem recipiunt in tempore. *Bald.* 28 *l.* 14. *ff. de his, quæ ut indign. Synopſ.* 6. *tit.* 36. *ex lib.* 35. *tit.* 21. *cap.* 36. Miles turpem perſonam inſtituere non poteſt. *Bald.* Goth. Adde *l.* 2. *C. de donat. inter vir. & uxor.* Charond. *lib.* 2. *reſponſ.* 167. Cæſar. Urſell. *ad deciſ.* Afflict. 102. *cap. dicat aliquis.* 32. *quæſt.* 4. Anſ. 29 *l.* 28. *ſupr. eod l.* 2. *ſupr. de teſtam. tut.* 30 Reliquerit. Exheredato miles & emancipato. Florent. *Hal.* adde *l.* 5. *ſupr. h. t.* Alii vocem *exheredato* cum voce *reliquerit* connectunt. 31 Si hæc vox ſuperiori §. connectatur, ſenſus ſit hic. Miles non poteſt relinquere ſubſtituto exheredati. *Bald.* 32 Miles teſtando impuberi filio non ita teſtatur, ut teſtamentum pupillare fruatur militari privilegio. *ut hic.* Aliud eſſe volunt, ſi pater miles teſtetur filio impuberi ad pias cauſas. vide Tiraquellum, 20. *privilegio piæ cauſæ.* 33 *l.* 15. §. 5. *ſupr. h. t.* 34 Id eſt, in aliquam cohortem. dixi ad *l.* 18. *C. h. t. l. un. in fin. ff. de bonorum poſſeſſ. ex teſtam. milit.* 35 Numeris militum, qui non continetur, militum privilegiis non fruitur. 36 Sola electio militem non facit, ſed in numerum receptio. 37 *Cingi* milites apud Romanos mos fuit, *l.* 25. *l.* 38. §. 1. *ff. eod* gladio, ut & Præfectos. Xiphilin. *in Trajano.* exemplo militum. Serv. 2. *Æneid.* Inde teſtamentum in procinctu, quod milites pugnaturi, *Feſt.* vel, ut Plutarchus refert, ὅταν περιζώννυσθαι ἔμελλον, præſentibus commilitibus nuncupabant: de quo teſtamenti genere Cicero 1. *de Oratore.* & 2. *de Natura.* Velleius 2. Tacit. 11. Nec in caſtris ſine nota diſcinctus verſabatur. Hinc pœnæ militaris genus, diſcingi. *Sueton. Livius, Frontinus* 4. Diſcincti quoque ſub jugum mittebantur, *Feſtus.* qui exauctorabantur. *Herodian.* 2. 38 Proximus cingi vel cingendo habetur pro cincto. Paria ſunt, aliquid eſſe factum, vel in proximo faciendum. *Bald.* 39 *Synopſ* 35. *tit.* 21. *c* 39. ut pagani. 40 *d. l. un. in princ.* Miles, ut & alius quicunque, moriens in hoſtium vel inimicorum manu, ſine ulla ſolennitate teſtari poteſt. 41 *l.* 15. *C. h. t.*

42 *Lib.* 6. *C.* 30. quid ſit adire hereditatem, bona, inſtitutionem, nomen, teſtamentum, vide Cujac. 7. *obſ.* 19. 43 *Lib.* 6. *C.* 31. Paul. 4. *ſent.* 4. 44 *l.* 6. *C. de impuberum.* vel totum legatum. Paul. 3. *ſent.* 6. §. 12. adde *l.* 38. *ff. de legat.* 1. Goth. vide Cujac. *lib.* 7. *obſerv.* 19. & Paul. Buſ. *h. l.* Anſ. 45 *l.* 20. *in fin. C. de jure delib.* 46 *l.* 69. *ff. h. t. l.* 37. *ſupr. de heredib inſtit. l.* 4. *ſupr de injuſto. l.* 19. §. 1. *ff. de condit. & demonſt. l.* 3. §. 2. *ff. de B. P. ſecund. tab. l.* 5. *C. de impub.*

De

De eo, qui non poteſt adire.

4. IDEM [lib. 3. ad Sabinum].

NOlle adire hereditatem non videtur, qui non poteſt [1] adire.

De muto. De ſurdo. 1. De prodigo.

5. IDEM lib. 1. ad Sabinum.

MUtum [2], necnon *ſurdum*, etiam ita natos, pro herede gerere, & obligari hereditati poſſe, conſtat. §. 1. Eum *cui* [3] *lege bonis interdicitur*, [heredem] inſtitutum poſſe adire hereditatem conſtat.

De filiofamilias inſtituto. 4. De eo, qui ſe putat filiumfamil. aut incertus eſt. 5. De inſtitutione nepotis ex filio exheredato. 6. De herede adoptato a filio exheredato. 7. De metu.

6. IDEM [lib. 6. ad Sabinum].

QUi *in aliena eſt poteſtate*, non poteſt invitum [4] hereditati obligare eum, in cujus eſt poteſtate: ne æri alieno pater obligaretur.
§. 1. Sed [5] in bonorum [6] poſſeſſione placuit, ratam [7] haberi poſſe eam, quam citra [8] voluntatem adgnovit is, qui poteſtati ſubjectus eſt.
§. 2. Sed & ſi legitima hereditas filio delata ſit ex Senatusconſulto Orficiano matris [9], idem [10] erit probandum. §. 3. Sed & ſi non adierit filius, diu [11] tamen poſſedit pater hereditatem, credendus eſt admiſiſſe [12] hereditatem, ut D. Pius & Imperator noſter reſcripſerunt.
§. 4. Si is qui [13] putabat [14] ſe filiumfamilias, patris juſſu adierit: eum neque ſibi, neque ei qui juſſit, quæſiſſe hereditatem conſtat: quamquam [15] is quem pater juſſit adire, & deceſſit [16], ſi adierit [17] jam mortuo patre, obliget ſe hereditati: ut Julianus lib. XXXI. Digeſtorum ſcripſit. Nam eum qui dubitat [18], utrum filiusfamilias an paterfamilias morte patris factus ſit, poſſe adire hereditatem magis admittit.
§. 5. Interdum filiifamilias & ſine [19] aditione adquirent [20] hereditatem his, in quorum ſunt poteſtate: ut puta ſi nepos [21] ex filio exheredato, heres ſit inſtitutus: patrem enim ſuum ſine aditione faciet heredem, & quidem neceſſarium [22]. §. 6. Sed ſi quis heres inſtitutus adoptetur a filio exheredato, neceſſarium eum non facit: ſed juberi debet, ut adeat: quoniam mortis tempore in poteſtate non fuerit: Nam per [23] eum quis exiſtere neceſſarius non poteſt, qui ipſe non eſſet exſtaturus. §. 7. Celſus lib. XV. Digeſtorum ſcripſit, Eum qui [24] metu verborum [25] vel aliquo timore coactus, fallens [26] adierit hereditatem, ſive liber ſit, heredem non [27] fieri placet; ſive ſervus ſit, dominum heredem non facere.

De ſubſtitutione vulgari. 1. De abſtentione. 2. De herede heredis.

7. PAULUS [lib. 1. ad Sabinum].

SI [28] quis filiumfamilias heredem inſtituerit, & ita ſcripſerit, *Si mihi Titius iſte filiusfamilias heres non* [29] *erit, Sempronius heres eſto*: filio adeunte juſſu patris, ſubſtitutus excluditur. §. 1. Si filius, prius quam ſciret ſe neceſſarium extitiſſe patri heredem, deceſſerit relicto filio neceſſario: permittendum [30] eſt nepoti abſtinere ſe avi hereditate: quia & patri [31] ejus idem tribueretur. §. 2. In omni ſucceſſione, qui ei [32] heres extitit qui Titio heres fuit, Titio quoque heres videtur eſſe, nec poteſt Titii omittere hereditatem.

De impubere.

8. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

MOre [33] noſtræ [34] civitatis neque pupillus neque pupilla ſine tutoris auctoritate obligari poſſunt [35]: hereditas [36] autem [37] quin obliget [38] nos æri alieno, etiam ſi non ſit ſolvendo, plus [39] quam manifeſtum eſt. De [40] ea autem hereditate loquimur, in qua non ſuccedunt hujusmodi perſonæ quaſi neceſſariæ. §. 1. Impubes [41], qui in [42] alterius poteſtate eſt, ſi juſſu ejus adierit hereditatem, licet conſilii [43] capax non fuerit, ei adquirit hereditatem.

Pupillus poteſt cum tutoris auctoritate hereditatem adire. Bartol.

9. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

PUpillus ſi [44] fari [45] poſſit, licet hujus ætatis ſit, ut cauſam adquirendæ [46] hereditatis non intelligat (quamvis non videatur [47] ſcire hujusmodi ætatis puer: neque enim ſcire [48] neque decernere talis [49] ætas poteſt, non [50] magis quam furioſus), tamen cum tutoris auctoritate hereditatem adquirere poteſt: hoc enim favorabiliter eis præſtatur.

Si deſtinans partem habere, pro herede geſſerit.

10. ULPIANUS [lib. 7. ad Sabinum].

SI ex aſſe heres deſtinaverit [51] partem [52] habere hereditatis, videtur in aſſem [53] pro herede geſſiſſe.

De abſtentione.

11. POMPONIUS [lib. 3. ad Sabinum].

IMpuberibus [54] liberis omnimodo [55] abſtinendi poteſtas ſit: puberibus autem ita, ſi [56] ſe non immiſcuerint.

12. ULPIANUS [lib. 11. ad Edictum].

EI, qui ſe non miſcuit hereditati paternæ, ſive major ſit, ſive minor, non eſſe [57] neceſſe Prætorem adire: ſed ſufficit [58], ſe non miſcuiſſe hereditati. † Et eſt in Semenſtribus Viviis [59] Soteri & Victorino reſcriptum, *Non eſſe neceſſe pupillis in integrum reſtitui ex avito* [60] *contractu, quorum pater conſtituerat non agnoſcere hereditatem, neque* [61] *quicquam amoverat, vel pro herede geſſerat.*

De effectu repudiationis. De hereditate delata. 1. Si quis dubitet, an ſit delata. 2. De ſubſtituto. 3. De filiofamil. inſtituto.

13. IDEM [lib. 7. ad Sabinum].

IS qui heres inſtitutus eſt, vel [is] cui legitima hereditas delata eſt, repudiatione [62] hereditatem amittit. Hoc ita verum eſt, ſi [63] in ea cauſa erat hereditas, ut & adiri poſſet: cæterum heres inſtitutus ſub conditione, ſi ante conditionem exiſtentem repudiavit, nihil egit, qualisqualis fuit conditio: etſi in arbitrium collata eſt. §. 1. Si quis dubitet [64], vivat teſtator, necne: repudiando nihil agit. §. 2. Subſtitutus [65] quoque ſimiliter ſi ante repudiat, quam heres inſtitutus decernat [66] de hereditate: nihil valebit repudiatio. §. 3. Neque filiusfamilias repudiando ſine [67] patre, neque [68] pater ſine filio, alteri nocet [69]: utrique autem poſſunt repudiare.

14. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

IDem [70] eſt etiam, ſi legitima hereditas filiis obvenit.

De voluntario herede, qui ſe putat neceſſarium, vel contra.

15. ULPIANUS [lib. 7. ad Sabinum].

IS qui putat [71] ſe neceſſarium, cum ſit voluntarius, non poterit repudiare: nam [72] plus [73] eſt in opinione [74], quam in veritate.

16. IDEM [lib. 24. ad Edictum].

ET e contrario, qui ſe putat neceſſarium, voluntarius exiſtere non [75] poteſt.

1 *l.* 18. ℨ. *h. t.* Privatio ejus eſt, cujus eſt poſitio. Ubi non adſiſtit juris potentia, voluntas eſt inanis & vacua. *Bald.* 2 *l.* 93. §. 1. ℨ. *eod.* §. *ult. in fin. Inſtitut. de heredum qualit.* 3 Vide *l.* 6. ℨ. *de verb. oblig.* 4 Patrem vel dominum ſcil. *l.* 8. *in princ. verſ. ſive e contrario. C. de bonis, quæ liber.* Ita aditione filii, vel ſervi non obligantur patres vel domini. *Goth.* Vide Bellon. *ſupputat. lib.* 3. *c.* 2. & 3. Gomez. *var. reſolut. tom.* 1. *c.* 3. Paul. Buſ. *comm. h. l.* Anſ. Adde Rimin. *Inſtitut. per quas perſonas cuique acquir.* §. *item vobis. num.* 74. & rurſus *tit. quibus alien. lic. vel non. ad princ. n.* 92. Ar. Pinel. *in repetit. ad l.* 1. *Cod. de bon. matern. in* 1. *part. fol.* 126. *n.* 25. Mod.
5 *Filius* hereditatem adire non poteſt ſine juſſu patris, licet bonorum poſſeſſionem poſſit petere, eam petitionem patre poſtea ratam habente: *vel ita*, Hereditatis aditio confirmari non poteſt ratihabitione patris, licet bonorum poſſeſſio & decretum poſſit. Quid? quæ ratio eſt, ut hereditatis aditio facta per filium ratihabitione patris confirmari non poſſit, poſſeſſio vero bonorum poſſit? An quia hereditas initio per procuratorem adiri non poteſt, eadem ex poſtfacto rata haberi quoque non poteſt? *l. Pannonius.* 86. ℨ. *eod.* An quia aditio hereditatis actus legitimus eſt, qui in pendenti eſſe nequeat, *l. actus.* 77. ℨ. *de regulis juris.* bonorum vero poſſeſſio actus non ſit legitimus? An quia aditio miniſterii non eſt, ſed tota pendet ab animo conſtituentis adire? An ut ne heres per alium heres eſſe videatur, non directo? 6 Decretalis bonorum poſſeſſio poteſt eſſe in pendenti, & confirmari ratihabitione. *l.* 1. *C. qui admitti.* 7 *l.* 24. ℨ. *rem ratam haberi.*
8 *l.* 1. *C. qui admitti ad bonorum.* id eſt, ſine juſſu, non præcedente juſſu. Quid? poteſtne filius hereditatem adire ſine juſſu patris? Poteſt, eo etiam contradicente, *l. ultim. C. de bonis, quæ liberis.* multo magis ignorante. *l. qui poteſt.* 26. ℨ. *de regulis juris.* 9 Videbatur filius in hereditate materna adquirenda tanquam ſibi debita plus poſſe, quam in hereditate extranei, *l. filiusfamil.* 92. ℨ. *h. t.* ſed utrobique idem eſt, *ut hic.* 10 *Subaudi*, ut aditio facta non præcedente juſſu patris non valeat. 11 *l.* 10. *C. de petit. hered. l.* 4. *l.* 18. *circa fin. C. de jure deliber.* Præſumitur ſolennitas juris ex temporis diuturnitate: unde notant, præſumi pro conſuetudine, & longa poſſeſſione. 12 Id eſt agnoviſſe: ea nimirum ſolennitate, quæ in jure requiritur. 13 *Errans*, qui exiſtimat ſe juſſu patris adire, adire hereditatem non poteſt, *ut hic.* ſciens adire, vel dubitans poteſt, ut ℨ. *eod.* 14 *l.* 96. ℨ. *eod.* 15 Hinc colligitur, Actus ſequentes præſumi fieri ad executionem præcedentium. vide Alciat. 2. *præſ.* 24. 16 *Subaudi*, pater: poſt juſſum, & ante aditionem. 17 *Subaudi*, filius. 18 *Dubitans* quod quis facit, valet omni modo, quo melius valere poteſt, *ut hic.* niſi certa ſcientia nominatim exigatur. *l. in totum omnia.* 76. ℨ. *de regul.* 19 Vide §. 3. *Inſt. de hered. quæ ab inteſtato.* ſine juſſu præcedente aditionem. 20 Per hunc §. ſecundum Jaſonem *ad l. qui ſe patris. col.* 1. *C. unde liber.* limitantur omnia in univerſum jura, quæ dicunt nepotes, qui non obtinent primum locum, non poſſe dici ſuos heredes. nam ſecundum dictum Jaſonem & Decium *ad d. l. qui ſe patris. col.* 2. de ſuo herede hic agitur. licet neget id Gozad. qui tantum de neceſſario herede hunc §. accipiendum putat *ad d. l. qui ſe patris. col.* 6. 7. *ſeq.* vide etiam Socinum Juniorem *ad l. cum filio. n.* 119. & ibi Cravettam 2. *part. n.* 194. *usque ad n.* 204. *de leg.* 1 Fernand. Vasq. *in tract. de ſucceſſ. creat.* §. 21. *n.* 220. & §. 10. *n.* 444. Mod. 21 Nepos (patre exheredato) avo ſuus eſt heres & neceſſarius, *ut hic.* Cynus anomalum heredem putat: cum ſit in poteſtate, non tamen proximus tempore mortis. & malé. 22 Heres quisque is efficitur, qualis is fuit, per quem heres factus eſt. Ita non neceſſarius heres, alium neceſſarium non facit. 23 Heredem neceſſarium non facit, qui ipſe non eſt neceſſarius, *ut hic.* Exheredatus a patre, alium adoptando, adoptivum non facit neceſſarium heredem patri. 24 Proteſtatio præcedens, aditioni hereditatis contraria, actum aditionis reddit inutilem. 25 Ita quoque Flor. at *Verberum* reponit Cujac. ad *l.* 21. §. 5. ℨ. *de eo, quod metus cauſa.* adde *l.* 16. *C. de jure deliberandi.* Ex impreſſa lectione colligit Baldus, potentiorum verba inducere juſtum metum. 26 Id eſt, clam: vel decipiens per proteſtationem præmiſſam. 27 Imo ſit heres, *d. l.* 21. §. 5. ℨ. *de eo, quod met. cauſ.* 28 Hereditatis aditio facta per filiumfamilias juſſu patris, vulgarem ſubſtitutum excludit. 29 *l.* 40. ℨ. *de hered. inſt.* 30 Suus heres tranſmittit jus immiſcendi & abſtinendi: beneficia adquirendi & omittendi ad heredes tranſeunt. 31 *l.* 42. ℨ. *h. t.* 32 Heres heredis, teſtatoris primi heres cenſetur. *l. ult. C. de hered. inſt. l.* 3. ℨ. *de her. pet. l.* 194. ℨ. *de reg. jur.* 33 Moribus multa introducta. eſt vero *moribus* hic, idem quod jure civili. Cæterum juris moribus recepti adde aliud exemplum ex Ulpiani ſexto ad Sabinum, ex *l.* 2. *ſupr. de vulgari.* & *l.* 1. *ſupr. de donat. inter virum.* 34 Et civili jure. *l.* 43. *infr. de obl. & action.* 35 Civiliter & naturaliter. 36 Idem in bonorum poſſeſſione. §. 1. *Inſt. de auctoritat. tut.* 37 Pupillus ſine tutoris auctoritate non obligatur ex ſuo facto, ſed ex diſpoſitione legitima: non poteſt itaque adire hereditatem ſine tutoris auctoritate.
38 Obligat nos æri alieno hereditas, etiamſi non ſit ſolvendo. 39 Probationes quasdam plusquam notorias eſſe hinc colligunt. 40 Cur de ea loquitur hic Jurisconſultus? quia ubi pupillus ſuus & neceſſarius eſt heres, jure ipſo eſt heres, etiam ſine tutoris auctoritate: ſic tamen eſt heres, ut abſtinere poſſit, ut abſtinendi beneficium habeat: quod beneficium abſtinendi id ei præſtat, ut ne ante conveniri poſſit, quam ſe hereditati immiſcuerit.
41 *l.* 7. §. 1. *infr. de bon. poſſeſſ.* 42 *Filius major infante*, hereditatem juſſu patris adire poteſt. 43 *Impubes*, non plene conſilii capax eſt, plenum conſilium non habet. *l.* 9. ℨ. *h. t. l. ult. C. de teſt. milit. l.* 1. *circa fin. C. de falſa moneta.* 44 Hereditatem adire tutoris auctoritate pupillus major infante poteſt. 45 *l.* 18. *C. de jure deliberandi.* 46 *Subaudi*, teſtato, vel ab inteſtato. 47 *l.* 26. *ſupr. de jure et. l. ult. ſupr. de juris & facti ignor.* 48 *Neſcire* is dicitur, qui ex cauſis rem non cognoſcit. Nam id ſcire eſt: ſeu *ſcire* tum demum aliquid æſtimamur, & ipſi arbitramur, cum ejus cauſas cognoſcimus. 49 Ulpian. 22 §. 8. 50 Pupilli & furioſi ſimilitudo. 51 *Deſtinatio* pro actu perfecto eſt nonnunquam. 52 Individui partem qui facit, totum feciſſe videtur. 53 *l.* 80. *infr. h. t.* 54 *l.* 57. *in princ. verſ. ſed impuberibus. infr. eod.* 55 Id eſt, non impediente immixtione.
56 Nam ſi ſe immiſcuerint, abſtinendi beneficium non habent ipſo jure, ſed per reſtitutionem in integrum. 57 Jure communi quod conceditur, precibus impetrari a Principe vel Judice non eſt neceſſe. adde *l. quæ ſub conditione.* 8. §. *ult. ſupr. de cond. inſt.* vide *l.* 6. ℨ. *ad SC. Trebell.* 58 *l.* 2. *C. de leg. hered.* 59 Ita diſerte Florentina. *al.* in Semenſtribus Juris, Victorino. *al.* in Semenſtribus D Severi & Victorini.
60 Hereditate avita nepos abſtinere poteſt, & ſe immiſcere hereditati paternæ: ut contractibus avi nepos non teneatur, niſi ejus ſit heres mediate vel immediate.
61 *l.* 42 *in fin. infr. eod.* 62 Contraria deſtinatione. *Inſt. de hered. qualit. in fin.* §. 5. *Inſt. de bon. poſſ. l.* 1. §. 3. *infr. unde liberi. l.* 1. §. 6. *infr de ſucceſſ. edicto. l.* 4. *infr. quis ordo in bonor. poſſeſſ. l.* 22. §. 1. *C. de jure delib. l.* 4. *C. de repudianda.* 63 Renunciatio juri nondum competenti, non valet. adde *l.* 45. §. 1. *infr. de legat.* 2.
64 V. *l.* 23. *infr. h. t.* Hereditatem repudiare non poteſt, qui dubitat de morte teſtatoris. Renunciare nemo poteſt juri nondum competenti, vel quod dubitat competere
65 Hereditatem repudiare non poteſt ſubſtitutus vulgaris, antequam eam repudiet inſtitutus. 66 *Cernere* eſt, quaſi decernere ſe heredem eſſe: de cretione vide Cujac. 7. *obſ.* 19. Ulp. 22. §. 27. & *ſeq.* 67 Hodie repudiare poteſt etiam ſine patre vel non adire. *l.* 8. *C. de bonis, quæ liber.* 68 *l.* 11. *C. de jure delib.* 69 Cur ita? vide *d. l.* 1. *infr. de ſucceſſ. edicto.* 70 Hoc eſt, ſuperiora obtinent, ſive de hereditate teſtamentaria agatur, ſive de legitima. 71 Hereditatem repudiare non poteſt, qui errat in qualitate ſucceſſionis. vide *l.* 13. *ſupr. eod.* 72 Opinio, quæ repugnat hereditatis aditioni vel repudiationi, inutilem reddit aditionem & repudiationem. 73 In opinione plus eſt, quam in veritate, *ut hic. l.* 20. *ſupr quib. mod. uſufr.* imo minus, *l.* 4. *infr. de manumiſſ. vindict.* imo non plus, ut *l.* 2. §. 2. §. 15. *infr. pro empt. d. l.* 20. §. 11. *Inſt. de legatis. l.* 9. §. 4. *ſupr de juris & facti ignor.* Opinio ſpectatur in his, quæ dependent ab animo & voluntate gerentis: unius vero opinio non ſpectatur adverſus omnes vel ipſam veritatem vide Azonem *rubrica* 58. 74 *Subaudi*, ejus. Quid ita? quia opinatur ſe neceſſarium, cum ſit voluntarius. Plusne eſt in neceſſario herede, quam in voluntario? Eſt ſane. Voluntarius repudiare poteſt: neceſſarius non poteſt. Ne alioqui putes cum Accurſio & aliis, hic regulam generalem conſtitui. Nam contra, interdum minus eſt in opinione privati, quam in veritate, *l.* 20. *ſupr. quib. mod. uſufr.* & ita plus ei nocet opinio, quam proſit veritas.
75 Quamdiu manet in eodem errore.

Si teſtamentum dicatur non valere. 1. *De inſtitutione heredis legitimi.*

17. IDEM lib. 7. ad Sabinum.

NEc [1] is, qui non valere teſtamentum aut falſum eſſe putat, repudiare poteſt. Sed ſi certum [2] ſit, falſum non [3] eſſe, quod falſum dicitur, ſicut adeundo adquirit, ita & repudiando amittit hereditatem.

§. 1. Heres inſtitutus, idemque legitimus: ſi quaſi inſtitutus repudiaverit, quaſi [4] legitimus non amittit hereditatem: ſed ſi [5] quaſi legitimus repudiavit, ſi quidem ſcit ſe heredem inſtitutum, credendus eſt utrumque [6] repudiaſſe: ſi ignorat, ad neutrum ei repudiatio nocebit: neque ad teſtamentariam, quoniam hanc non repudiavit: neque ad legitimam, quoniam nondum ei fuerat delata [7].

De eo, qui poteſt acquirere vel non.

18. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

IS [8] poteſt repudiare qui & adquirere poteſt.

De morte teſtatoris.

19. IDEM [lib. 59. ad Edictum].

QUi hereditatem adire vel bonorum poſſeſſionem petere volet, certus [9] eſſe debet [10], defunctum eſſe teſtatorem.

Quid ſit pro herede gerere. 1. *De his, quæ filius geſſit.*

20. ULPIANUS lib. 61. ad Edictum.

PRo [11] *herede gerere* videtur [12] is, qui aliquid facit quaſi heres. Et generaliter Julianus ſcribit, eum demum pro herede gerere, qui aliquid quaſi heres gerit: pro herede autem gerere, non eſſe [13] facti, quam animi [14]: nam hoc animo eſſe debet, ut velit eſſe heres: Cæterum ſi quid [15] pietatis [cauſa fecit], ſi quid cuſtodiæ [16] cauſa fecit, ſi quid quaſi non heres egit, ſed quaſi alio jure dominus, apparet non videri pro herede geſſiſſe. §. 1. Et ideo ſolent teſtari liberi, qui neceſſarii exiſtunt, non animo heredis ſe gerere, quæ gerunt: ſed aut pietatis aut cuſtodiæ cauſa, aut pro [17] ſuo: Utputa patrem *ſepelivit* [18], vel *juſta ei* [19] *fecit*, ſi animo heredis, pro herede geſſit; enim vero [20], ſi pietatis cauſa hoc fecit, non videtur pro herede geſſiſſe: ſervos hereditarios *pavit*, jumenta aut pavit aut diſtraxit, ſi hoc ut heres geſſit, pro herede; aut ſi non ut heres, ſed [21] ut cuſtodiat, aut putavit ſua, aut dum deliberat, quid fecit, conſulens ut ſalvæ ſint res hereditariæ, ſi forte ei non placuerit pro herede gerere, apparet non videri pro herede geſſiſſe. † Proinde & ſi fundos aut ædes *locavit*, vel *fulſit*, vel [ſi] quid aliud fecit, non hoc animo, quaſi pro herede gereret; ſed dum ei, qui ſubſtitutus eſt, vel ab inteſtato heres exſtaturus [22], proſpicit; aut res tempore perituras diſtraxit, in ea cauſa eſt, ut pro herede non geſſerit, quia non hoc animo fuerit. §. 2. Si quid tamen quaſi heres petit, ſed ex his, quæ ad heredem extraneum non tranſeunt: videamus, an oneribus ſe immerſerit hereditariis: Ut puta a liberto parentis operas petit; has heres extraneus petere non potuit; hic tamen petendo conſequi poteſt: & conſtat, pro herede eum non geſſiſſe: cum petitio earum [23] etiam creditoribus competat, & maxime futurarum. §. 3. Sed & qui in ſepulchrum hereditarium mortuum intulit, obligari paternis creditoribus non eſt exiſtimandus [24], ut Papinianus ait: quæ ſententia humanior eſt, licet Julianus contra ſcripſerit. §. 4. Papinianus ſcribit, filium heredem inſtitutum, qui ſe bonis paternis abſtinuit, vulgo putare quoſdam, ſi a ſtatulibero pecuniam accepit, a creditoribus conveniendum: ſive nummi peculiares fuerint, ſive non fuerint: quia ex defuncti voluntate accipitur, quod conditionis implendæ cauſa datur: Julianus autem, & ſi [25] non abſtinuit, idem exiſtimavit. † Ita demum autem *pro herede geſſiſſe* ait Papinianus, ſi ſolus heres ſit. Cæterum ſi coheredem habeat, & coheres adiit, non eſt cogendus (inquit) is, qui accepit a ſtatulibero, actiones creditorum ſuſcipere: nam cum ſe filius abſtinet, idem debebit conſequi [26] jure Prætorio, quod emancipatus conſequitur, qui hereditatem repudiavit: quo facto ſtatuliber filio nominatim pecuniam dare juſſus, potuiſſet non heredi dando ad libertatem pervenire. † Itaque tunc *pro herede geri* dicendum eſſe ait, quotiens accipit, quod citra nomen [27] & jus [28] heredis accipere non poterat. §. 5. Si ſepulchri violati filius aget, quamvis hereditarii: quia nihil ex bonis patris capit, non videtur bonis immiſcere: hæc enim actio pœnam & vindictam [29], quam rei perſecutionem continet.

De re ſurrepta vel expilata. 1. *De ſolo animo.* 2. *De hereditate delata, vel non.* 3. *De ignoratione partis vel conditionis.*

21. IDEM [lib. 7. ad Sabinum].

SI quis extraneus rem hereditariam quaſi [30] *ſubripiens*, vel expilans tenet, non pro herede gerit: nam [31] admiſſum contrariam [32] voluntatem declarat. §. 1. Interdum autem animus [33] ſolus eum obſtringet hereditati: ut puta ſi re non hereditaria quaſi heres uſus ſit.

§. 2. Sed ita demum pro herede gerendo adquiret hereditatem, ſi [34] jam ſit [ei] delata. Cæterum ex quibus cauſis repudiantem nihil agere diximus, ex iiſdem cauſis nec pro herede gerendo quicquam agere ſciendum eſt. §. 3. Si quis partem [35] ex qua inſtitutus eſt, ignoravit, Julianus ſcribit, nihil ei nocere, quominus pro herede gereret. Quod & Caſſius probat, ſi conditionem, ſub qua heres inſtitutus eſt, non ignorat: ſi tamen extitit conditio, ſub qua [ſubſtitutus] eſt. Quid tamen, ſi ignorat conditionem extitiſſe [36]? Puto [poſſe [37]] adire hereditatem: quemadmodum ſi ignoret, an coheredis, cui ſubſtitutus eſt, repudiatione portio ei delata ſit.

De ignorantia cauſæ, ex qua defertur hereditas.

22. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

SI is, ad quem legitima hereditas pertinet, putaverit defunctum ſervum ſuum eſſe, & quaſi peculium ejus nactus ſit: placet, non obligari eum hereditati. † Idem ergo dicemus (ut ait Pomponius) ſi quaſi libertini ſui, cum ingenuus eſſet, bona [ejus] occupavit. Nam ut quis pro herede gerendo obſtringat ſe hereditati, ſcire [38] debet, qua ex cauſa hereditas ad eum pertineat: veluti adgnatus proximus juſto teſtamento ſcriptus heres, antequam tabulæ proferantur, cum exiſtimaret inteſtato patremfamilias mortuum, quamvis omnia pro domino fecerit, heres tamen non erit. † Et idem juris erit, ſi [39] non juſto teſtamento ſcriptus heres, prolatis tabulis, cum putaret juſtum eſſe: quamvis omnia pro domino adminiſtraverit, hereditatem tamen non [40] adquiret.

Si heres certus ſit, vel incertus de jure ſuo.

23. POMPONIUS [lib. 3. ad Sabinum].

IN repudianda hereditate, vel legato, certus [41] eſſe debet de ſuo jure is, qui repudiat.

De hereditate non gratis omiſſa.

24. ULPIANUS [lib. 7. ad Sabinum].

FUit quæſtionis, an pro herede gerere videatur, qui [42] pretium hereditatis omittendæ cauſa capit? Et obtinuit, hunc pro herede quidem non gerere, qui ideo accepit, ne heres ſit, in Edictum tamen Prætoris incidere [43]: ſive igitur a ſubſtituto [non] heres accepit: ſive a legitimo, mortis cauſa accepiſſe videtur. † Idemque [44] erit, & ſi non accepit, ſed promiſſa ſit ei pecunia: nam & ſtipulando [45] mortis cauſa capit.

De bona fide ſerviente. De ſervo fructuario, 1. *Vel univerſitatis,* 2. *Vel fiſci,* 3. *Vel pœnæ.* 4. *De juſſu paterno.*

25. IDEM [lib. 8. ad Sabinum].

SI [46] quis mihi bona fide ſerviat ſervus alienus, juſſu [47] meo hereditatem adeundo nihil promovebit, nec acquiret mihi: nec fructuarius quidem ſervus. §. 1. Servus municipum, vel collegii, vel decuriæ [48], heres inſtitutus, manumiſſus, vel alienatus, adibit hereditatem.

§. 2. Si fiſci [49] ſervus ſit, juſſu procuratoris [50] Cæſaris adibit hereditatem, ut eſt ſæpe reſcriptum. §. 3. Si quis plane ſervus pœnæ [51] fuerit effectus, ad gladium [52], vel ad beſtias, vel in metallum damnatus, ſi fuerit heres inſtitutus, pro [53] non ſcripto hoc [54] habebitur: idque Divus Pius reſcripſit. §. 4. Juſſum [55] ejus, qui in poteſtate habet, non [56] eſt ſimile tutoris auctoritati, quæ interponitur perfecto [57] negotio: ſed præcedere debet [58], ut Gaius Caſſius lib. 11. juris civilis ſcribit: & putat, vel per internuncium [59] fieri poſſe, vel per [60] epiſtolam [61].

1 Hereditatem repudiando is nihil agit, qui putat teſtamentum non valere, vel eſſe falſum. 2 *l.* 30. *in fin.* ℱ. *eod.* 3 Negativam indefinitam ſub ſcentum cadere hinc colligit Baldus. 4 *l.* 41. *l.* 76 *in fin.* ℱ. *eod. l.* 2. *in princ.* ℱ *unde legitim. l.* 1. §. 11. ℱ. *de ſucceſſor. l.* 2. §. 12. ℱ *de SC. Tertull. l.* 91. ℱ. *de reg. jur. l.* 13. *C. de jure delib.* 5 Id eſt, ſi quaſi ex teſtamento. *l.* 91. ℱ. *de regul. jur.* 6 Heres inſtitutus cum unum vult, duo vult: unum, id ſcilicet, quod ipſe vult: alterum vero, ſine quo velle non poteſt. Repudiatio unius, non eſt alterius repudiatio, niſi aliter valere non poſſit. Ita unus actus vim plurium habere poteſt, *l ſingul.* 15. ℱ *ſi certum. l.* 3. §. *ſecundum.* ℱ. *de donat. inter virum.* uno jure excluſus, alio non admittitur, *l. vindicantem.* ℱ. *de evict. l. filius.* 13. ℱ. *de bon libert. l.* 1. §. *ſed videndum.* ℱ. *de ſucceſſ. edicto. l. miles.* 11. §. *ſexagintа.* ℱ *ad l. Jul. de adult.* 7 Quid ita? quia cauſa teſtati inteſtati cauſam præcedit. v. *l.* 94. ℱ. *h. t.* 8 *l.* 4 ℱ. *eod. l.* 174. *in fin.* ℱ. *de reg. jur.* Contrariorum eadem eſt diſciplina: ut ubi unum non ſit, non ſit & alterum. *Goth.* Vide Covarruv. *lib.* 2. *reſolut. cap* 6. & ad limitationem text. vid. Bart. in *l. ſi infanti verſ. ulterius. C. de jur. delib.* Anſ. 9 Vide *l.* 32. ℱ. *eod.* adde *l.* 2. ℱ. *pro emptore.* 10 Cur? viventis nulla eſt hereditas, nec vivo aliquo poteſt quis ſe pro herede gerere. *l.* 27. *l.* 94. ℱ. *eod. l* 2. §. *interdum.* ℱ. *de vulgari. l.* 1. §. 21. ℱ. *de collat. l.* 5. *C. ſoluto matrimonio.* 11 Ulp. 22. §. 26. §. *ult. Inſt. de hered. qualit.* v. *l.* 1. *C. de repudianda.* vide Manticam, 12. *de conjectur.* 2 & *ult.* 12 Aditio alia tacita: alia expreſſa. 13 *Al.* tam eſſe facti. Eſt vero Helleniſmus. Ant. Auguſt. 4. *emendat.* 8. 14 *l.* 5. *C. de jure deliberandi.* 15 Vide *l.* 1. *C. de repud. vel abſtin. hered.* 16 Forte, vel cuſtodiendi corporis, vel cuſtodiendarum rerum cauſa. 17 Id eſt, putans ſua. ℱ. *eod.* 18 *l.* 49. *in fin* ℱ. *familiæ.* 19 *Al.* buſta. & *male.* vide *l.* 2. ℱ. *de in jus vocand. Buſtum*, eſt de combuſtis: *Juſtum*, de ſepulturis. Forcatul. *l. Necyomant.* 20 Id eſt, nam ſi. 21 *l.* 4. *C unde legitimi. l.* 1. *C. de repudianda.* §. *ult. Inſt. de hered. qu ult.* adde *l.* 21. 22 29. 42. §. 1. *l.* 78. 87. ℱ. *h. t.* 22 Exſtiturus. 23 Filius agens ut heres, intelligitur ſe talem aſſerere, qualem natura petitionis requirit. *Bald* 24 Quia exheredato etiam id licet *l* 6. *in princ.* ℱ. *de religioſis.* 25 Vide *l.* 4. *C. arbitr. tutelæ.* 26 Adde *l.* 57. ℱ. *h. t.* 27 Quod conſiſtit in appellatione. 28 Quod in effectu ſeu commodo conſiſtit. 29 *l.* 6. *in fin. l.* 10. *in fin.* ℱ. *de ſepulch.* Filius qui jus vindictæ perſequitur, nec aliquid hereditarium attingit, non videtur pro herede gerere. *Bald.* 30 *l.* 20. §. 1 *verſ ſervos* ℱ. *eod l. ult.* §. 10. *C. de jure deliberand.* 31 Injuriarum teneri eum, qui alteri dicit, *Tu mentiris, ſalvo honore tuo*, hinc colligunt: præfationem enim, & exceptionem, hujuſmodi injuriam non excludere, vel excuſare: cum verba injurioſa præcedentia injuriæ inferendæ animum oſtendant. vide Guidonem Papæ, *qu.* 465. Gail. 2. *obſerv.* 101. & quæ ſcripſi ad *l. ſi non convitii.* 5. *C. de injuriis* 32 Cur contrariam? Nemo ſibi furtum facere intelligitur. Subripuiſſe hic dicitur, igitur alienum furatus eſt: ſi alienum, non pro herede geſſit: quippe qui pro herede gerit, tanquam ſuum attingit. Furtum non eſt modus hereditatis adeundæ. Non adit hereditatem, qui quid ex ea ſubvertit, avertit. 33 *l.* 88. ℱ. *eod.* Animo ſolo hereditatem adit, qui quaſi heres utitur re non hereditaria. Animum potius, quam factum inſpicimus. 34 *l.* 27. *l.* 69. ℱ. *eod. l.* 9. *C. qui admitti. l.* 12. *C. de jure delib.* 35 Adde *l.* 75. ℱ. *eod. l.* 5. *in fin.* ℱ. *ſi pars hereditatis.* Adire non prohibetur, qui ignorat portionem hereditatis & conditionem inſtitutionis impletam. 36 *Subaudi*, & eo amplius ignorat conditionem adjectam: ut quia credit ſe pure inſtitutum: quippe ſi ſciret adjectam conditionem, & neſciret eam extitiſſe, adire non poſſet. *l. multum.* 21. ℱ. *de condit. & demonſt.* Sed tamen Accurſius putat reipſa ignoraſſe, vehementer tamen opinatum, eamque vehementem opinionem veritati & certitudini exæquari. 37 Imo non poteſt. *l.* 2. *in fin. l.* 21. *infr. de cond & demonſt.* 38 Hereditatem adire nemo poteſt, niſi qui ſcit, qua ex cauſa ad eum hereditas perveniat *l.* 93 *infr. eod. l.* 1. §. 4. ℱ. *de B. P. ſecund tab.* §. *ult. Inſt. de hered. qualitate. l.* 3. *infr. pro heredi.* 39 *l.* 6 ℱ. *de B P. ſecund. tab.* 40 Cur non adquiret? Erravit in cauſa ſubſtantiali: Aditione facta ex una cauſa, ſeu uno capite, ex alia cauſa vel capite non confirmatur. Itaque adire volens cogitur dicere, an *ex teſtamento*, vel *ab inteſtato* ſit heres. Hoc niſi dixerit, adire non poterit. *Bald.* 41 *l.* 13. §. 1. *l.* 15. *l.* 16. *l.* 17. *ſupr. h. t.* 42 *Pro herede non gerit*, qui quid accepit, aut ſtipulatus eſt, ne heres eſſet, aut omittendæ hereditatis cauſa. Quid igitur? mortis cauſa accepiſſe videtur. Differunt enim *pro herede gerere, & mortis cauſa accipere*: rurſum *hereditatem adire, & hereditatis omittendæ cauſa aliquid accipere.* Actus agentium interpretamur ex eorum propoſito, non ex oppoſito. 43 Cur ita? vide *l.* 21. *ſupr. eod. l.* 2. *infr. ſi quis omiſſ. cauſa.* 44 Argumentum a pecunia numerata accepta ad ſtipulatam. 45 Vide *l* 34. *infr. de mort. cauſ.* 46 Hereditas non adquiritur per ſervum bona fide poſſeſſum, vel fructuarium. 47 Juſſus enim præcedere debet. §. 4. *infr. eod.* 48 *Subaudi*, urbis Romæ. Decurialium urbis Romæ corpus fuit. Hi acta Senatus perſcribebant & ſervabant. *l.* 1. *l.* 2. *C. de decurialibus Urbis Romæ.* 49 *l.* 46. §. *pen. infr. de jure fiſci.* 50 *l.* 1. §. 2. *ſupr. de off. Procurator. Cæſ l* 46 § 8 ℱ. *de jure fiſci.* adde *tit. de off. Procur. Cæſar.* 51 *Pœnæ ſervus*, non eſt ſervus Cæſaris, aut fiſci. *Goth.* Vide Cæl. Rhodig. *lib.* 3. *antiqu. lect. cap.* 53. Cujac. *lib.* 13. *obſ. cap.* 10. Anſ. 52 Hereditatem fiſcus non adquirit per ſervum pœnæ. vide *l.* 8. *in fin. ſupr. qui teſtam. fac.* vide Cujac. 13. *obſ.* 10. 53 *l.* 17. *pr. infr. de pœnis.* 54 Id eſt, pro non ſcripta habebitur hujuſmodi hominis inſtitutio. 55 Pater enim certiorari debet. *l. ult. infr. quis ordo in bon. poſſ.* Juſſus patris debet præcedere in adeunda hereditate, ſed conſenſus poteſt ſequi. *Bald.* 56 *Juſſus & auctoritatis* differentia. Juſſus præcedit negotium: auctoritas perfecto negotio, ſeu in ipſo negotio interponitur, *ut hic.* Juſſus per nuncium & epiſtolam fieri poteſt: auctoritas non poteſt, *ut hic.* dixi ad *l.* 9. §. 5. *ſupr. de auctorit. tut.* Goth. Vide Ludovic. Romani *Conſil.* 54. Capit. *deciſ.* 13. Bellon. *ſupput. lib.* 3. *cap.* 2. & 8. Gozadin. *conſil.* 94. *num.* 48. Anſ. Add. Tiraquellus *poſt leges connubiales gl.* 6. *in pr.* & *n.* 6. Mod. 57 Auctoritas perfecto negotio interponitur, *ut hic.* id eſt, ſtatim in ipſo negotio, non poſt tranſactum negotium, ut dixi *l.* 9. §. 5. *ſupr. de auct. tut.* Comitatur negotium, non antecedit, neque ſequitur. 58 Imo, non eſt neceſſe. *l.* 1. *C. qui admitti ad bonorum poſſeſſion.* 59 *Nuncio* uti poſſumus in jubendo: at non in auctoritate præſtanda. 60 *Epiſtola* jubere poſſumus, auctoritatem interponere non poſſumus. 61 Juſſus poteſt fieri in *abſentia. Bald.* Id eſt, abſens jubere poteſt.

§. 5. Sed

§. 5. Sed utrum generaliter, *quæcunque tibi hereditas fuerit delata*: an specialiter? Et magis placet (ut Gaius Cassius scribit) specialiter [1] debere mandare. §. 6. An nominatim de vivi [2] hereditate mandari possit, quæritur? Sed ego non puto recipiendum, ut de vivi hereditate mandetur. † Plane, si rumor [3] fuit *Lucium Titium decessisse*, poterit ei mandare, ut si heredem scripsit eum, adeat: aut si clusæ [4] adhuc tabulæ sunt, & sit [5] incertum, an filius scriptus sit heres.

§. 7. Sed quid, si mandavit, *ut hereditatem colligat* [6]? an videtur mandasse, ut adeat? Quid, si, *ut petat bonorum* [7] *possessionem?* aut, *ut rem hereditariam distrahat?* Aut quid, si petitam bonorum possessionem ratam [8] habuit, mox [9] filius adeat hereditatem? Vel quid, si pro herede gerere mandavit, filius adiit hereditatem? An jussu [10] videatur adiisse, dubitari potest? Imo verius est, ex his omnibus aditionem esse introducendam. † Pater filio ita scripsit, *Scio fili, quod pro tua prudentia invigilabis* [11] *hereditati delatæ tibi Lucii Titii*: Puto, jussu patris adisse [12]. §. 9. Quid, si mandavit, *si* [13] *expedit adire, adito? si* [14] *putas expedire* [*adire*], *adito?* Erit jussu aditum. §. 10. *Si coram* [15] *Titio* jussit adire; si [16] arbitrio Lucii Titii: recte puto jussisse. §. 11. Sed si mandavit quasi ex asse instituto, & inveniatur ex parte: non [17] puto ex jussu adisse. Quod si ex parte jussit, potest ex asse adire. † Aliter [18] atque si mandavit quasi ab intestato, & ex testamento adiit: nam non puto quicquam egisse. At si ex testamento mandavit, poterit [19] & ab intestato, quoniam [20] non fecit deteriorem conditionem patris. † Idemque, & si [21] quasi instituto præcepit, & inveniatur substitutus, vel contra [22]. §. 12. Sed si mandavit, *ut patris adiret*, sit autem & impuberi substitutus, non sufficit jussum.

§. 13. Plane [23] si sic mandavit, *si qua ex testamento Lucii Titii deferatur hereditas*, potest defendi jussu adisse. §. 14. Sed si posteaquam jussit, pœnitentiam [24] egit [25], prius quam adiret, nihil agit adeundo. §. 15. Item si se adrogandum dederit prius quam filius adiret, non est adquisita hereditas.

De jussu patris vel domini.

26. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

SI ego & servus meus, vel filius, heres institutus sit: si jussero filio vel servo adire, statim [26] & ex mea institutione me heredem esse Pomponius scribit: idem & Marcellus probat, & Julianus.

Si vivus sit is in cujus bonis gerendum est.

27. POMPONIUS [lib. 3. ad Sabinum].

NEminem pro herede gerere posse vivo [27] eo, cujus in bonis gerendum sit, Labeo ait.

De rationibus, tabulis, literis inspiciendis.

28. ULPIANUS [lib. 8. ad Sabinum].

ARisto existimat, Prætorem [28] aditum facultatem facere debere heredi, rationes [29] defuncti ab eo petere, penes quem depositæ sunt, deliberanti de adeunda hereditate.

29. POMPONIUS [lib. 3. ad Sabinum].

QUi heres institutus prohibeatur ab eo, qui una institutus jam hereditatem adiit, tabulas, literas, rationes inspicere [30] mortui, unde scire posset, an sibi adeunda esset hereditas, non videtur pro herede gerere.

De jussu paterno. 1. De proximo herede a filio posthumo, & de suo herede. 8. Si testamentum dicatur non valere.

30. ULPIANUS [lib. 8. ad Sabinum].

CUm quidam Legationis [31] causa absens [32] filium heredem institutum non potuisset jubere adire in provincia agentem, Divus Pius rescripsit Consulibus, subvenire ei oportere [33], mortuo filio: eo quod reipublicæ causa aberat [34]. §. 1. Quod dicitur, *proximus* [35] *a filio posthumo heres, dum* [36] *mulier prægnans est, aut putatur esse, adire hereditatem non potest: sed si scit non esse prægnantem, potest*: accipe proximus a ventre, qui suum heredem pariturus est. [Et] non solum ad testatos hæc verba, verum ad intestatos quoque pertinent. † Et in eo ventre idem accipias, qui legitimum vel [37] consanguineum pariturus est: Quoniam mortis tempore qui in utero est, quantum ad moram faciendam inferioribus, & sibi locum faciendum si fuerit editus, pro [38] jam nato habetur. [† Idemque & per bonorum possessionem edictalem [39]]. Denique Prætor ventrem mittit in possessionem.

§. 2. Sive igitur putem prægnantem, sive sit revera prægnans, quæ eum paritura est qui suus heres futurus est, adire hereditatem non possum: quoniam in eo est, ut rumpatur testamentum: nisi [40] si proponas ventrem institutum vel exheredatum [41]. §. 3. Quod dicitur, *si putatur esse prægnans*, sic accipiendum [est], si dicat se prægnantem. † Quid ergo, si ipsa non dicat, sed neget, alii dicant prægnantem esse? Adhuc adiri hereditas non potest; finge obstetrices dicere.

† Quid, si ipse putat solus? Si justa ratione ductus, non potest adire: si secundum multorum [42] opinionem, potest. §. 4. Quid ergo, si prægnans fuit, cum putaret heres non esse prægnantem, & adiit: mox abortum [43] factum est? Proculdubio nihil egerit. Totiens igitur ei sua præsumptio proficit, quotiens concurrit cum veritate [44].

§. 5. Sed & si ipsa mulier heres instituta sit, quæ se prægnantem fingit, adeundo adquiret hereditatem. Per contrarium non adquiret, si se putet prægnantem, cum non sit. §. 6. Suum heredem, certum est, ex asse [45] heredem esse, etsi putat esse prægnantem mulierem, quæ non [46] est prægnans. Quid, si unum in utero habeat, an ex parte dimidia sit heres? Sive institutum posthumum proponas, sive intestatum patrem decessisse: quod & Sextum [Proponium [47]] opinatum Tertyllianus [48] lib. IV. Quæstionum refert: putasse enim, sicuti [cum] vacuo [49] utero suus ex asse heres est, ita & cum unum gerit, nec per naturam humanæ conditionis alium partum formare potest (quod quidem post certum tempus conceptionis eveniet), ex parte dimidia & ignorantem fore heredem: non [50] ex quarta, ut Julianus putat.

§. 7. Scientia [51] autem, vel opinio, si filiusfamilias vel servus instituti sunt, utrum ipsorum, an domini vel patris accipienda sit? finge patrem putasse prægnantem, filium certum esse finge, & sic adire: an adquirat hereditatem? puto adquirere: sed contra, non adquirere.

§. 8. Si [52] certus [53] sum, non esse falsum testamentum, vel irritum, vel ruptum: licet dicatur esse, possum adire hereditatem.

De posthumo & jure accrescendi.

31. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

HEredi cum posthumo [54] instituto reliquæ partes adcrescunt [55], quæ posthumo datæ sunt, si certum sit non esse prægnantem, licet heres ignoret [56].

De ignorantia & dubitatione heredis.

32. ULPIANUS [lib. 8. ad Sabinum].

HEres institutus, si [57] putet testatorem vivere, quamvis jam defunctus sit: adire hereditatem non potest [58]. §. 1. Sed & si scit, se heredem institutum, sed utrum pure, an sub conditione, ignoret, non poterit adire hereditatem, licet pure heres institutus sit: & sub conditione, licet paruerit conditioni. §. 2. Sed & si de conditione testatoris [59] incertus sit, paterfamilias an filiusfam. sit, non poterit adire hereditatem: etsi ejus conditionis sit in veritate, ut testari potuerit.

33. PAULUS [lib. 12. ad Plautium].

QUod si dubitet, apud hostes decessit, an civis Romanus [60]: quoniam utroque [61] casu est jus adeundi, & in [62] re est ut possit adire, dicendum est posse adire.

Error in conditione personæ adeuntis aditionem non impedit. Ex Bart.

34. ULPIANUS [lib. 8. ad Sabinum].

SEd [&] si de [63] sua [64] conditione quis dubitet, an filiusfamilias sit, posse eum adquirere hereditatem, jam dictum est. † Cur autem, si suam

1 Generale non tantum valet quoad generalia, quantum speciale quoad specialia, *ut hic.* valet tamen in casibus jure expressis. vid. *l.* 4. §. 4. & ibi Bald. ff. *si quis cautionib.* 2 Viventis ut hereditas adeatur, mandari recte non potest. *l.* 21. §. 2. ff. *l.* 27. ff. *h. t.* Spes in mortem alterius collata reprobatur. *Bald.* 3 Pro licito habetur, quod licere probatur. *Bald.* 4 Scripturæ clusæ vera certitudo haberi non potest. *Bald.* qui hic etiam notat, Attestationes clausas esse oportere, donec publicentur, ne committatur fraus aliqua. *Bald.* 5 Et sic incertum, *Haloand.* 6 Hujusmodi impropria vocabula non nocent. *l. pater.* 101. §. *conditionem.* 2. ff. *de cond. & demonstr. l. quoniam.* 15. *C. de testam.* Unde notant, eum, qui collector hereditatis defuncti a defuncto sit relictus, heredem esse. Nam qui jubet hereditatem colligi, jubet adiri hereditatem. Unde rursus colligas, Verba minus propria non vitiare jussum. Paria sunt dici, *Hereditatem meam collige, & heres mihi esto.* 7 *l.* 117. ff. *de regulis.* 8 *Ratihabitio* bonorum possessionis inducit tacitum jussum aditionis. *Bald.* 9 Heres jure Prætorio factus, etiam jure civili heres fieri potest. Ita hereditas una & eadem diverso jure apud unum & eundem esse potest. *l. fructus.* 7. §. *si fundum.* 12. *supr. solut. matrim. l. puberem.* 12. *C. de jure deliberandi.* 10 *l.* 51. ff. *h. t.* 11 Verba enunciativa & monitoria mandatum tacite inducunt. *Bald.* Ita interpellasse debitorem videtur creditor, si ei dixerit, *Cogita ut mihi satisfacias.* Item delictum servo mandasse, qui ei dixerit, *Vide, ut ne domum redeas, nisi me ultus sis*; & eo nomine tanquam mandatorem delicti capite plexum Florentiæ refert Bartolus. 12 V. *l.* 92. ff. *h. t.* 13 Consensu consanguineorum minor contrahere statuto jussus, si sine eorum consensu contrahit, contractus ipso jure nullus est. vide Socin. *reg.* 261. 14 Pater conferendo filio liberum arbitrium adeundi, mandare videtur ei, ut adeat. *Bald.* 15 Hereditatis aditionem in arbitrium filii vel tertii pater conferre potest. 16 Sc. arbitrio. *Hal.* 17 Quid ita? Error in jubente jussum vitiat. 18 A forma mandati non est recedendum. Qui a forma recedit, a substantia recedit. *Bald.* 19 Qui mandat quod est magis periculosum, videtur mandare quod est minus. *Bald.* 20 Hereditatem adire jure intestati minus periculosum est, quam ex testamento. 21 *Institutionis* verbo substitutio continetur, nec enim *via* inter se differunt, sed gradu. 22 *Sub.* dum ne fiat deterior conditio. 23 Speciale mandatum adeundi restrictius est generali. Specifica verba minus continent quam indefinita. 24 Hereditatis adeundæ jussus revocari potest, licet in notitiam jussi non venerit. 25 De effectu revocationis vide *hic* Bald. 26 Adire partem sibi per alium delatam qui vult, idem & partem sibi delatam adire intelligitur. Consensus mediatus trahit ad se immediatum. 27 *l.* 21. §. 2. *l.* 25. §. 6. ff. *l.* 32. *pr.* ff. *eod.* Viventis hereditas adiri non potest. 28 *l.* 5. ff. *de jure deliberand.* 29 Probantur rationibus defuncti ejusdem facultates. adde *l. Nesennius.* 34. ff. *de negotiis. l. maritus.* 95. *in fin.* ff. *ad l. Falcid.* 30 Non videtur adire hereditatem, qui petit instrumenta defuncti edi. 31 *l.* 86. *infr. h. t.* Legationis causa absens, Reipublicæ causa absens dicitur. *Goth.* Vide ad hanc leg. Leonin. *lib.* 7. *emend. cap.* 14. *n.* 8. Hottoman. *lib.* 7. *obs. c.* 30. *& ult.* Ans. 32 *l. ult.* §. 1. ff. *quis ordo in bon. possess.* Hereditatis adeundæ commodo exclusus propter propriam vel filii absentiam restituitur. 33 Imo non oportet. *l. denique.* 3. §. *sed utrum.* 4. ff. *de minoribus.* Patri non subvenitur ob ætatem filii, *ut ibi.* propter absentiam ejusdem subvenitur, *ut hic.* ut ea ratione plenior sit absentiæ quam ætatis restitutio. 34 Legatione qui fungitur, Reipublicæ causa abest. 35 *l.* 1. §. 14. *supr. de insp. ventre. l.* 1. §. 6. ff. *si mulier ventris nom.* Proximus defuncto dum adire hereditatem ex testamento vel ab intestato potest, remotiores non admittuntur. Ita fit ut sive uxor defuncti sit prægnans, *ut hic.* sive dubitetur esse, §. 2. ff. posterior adire non possit hereditatem. 36 Prægnante uxore defuncti, posterior adire non potest. *Bald.* 37 *Legitimus & consanguineus* hic opponuntur, cum tamen unus & idem possit esse interdum legitimus & consanguineus. *l.* 1. *in fin. infr. de suis.* 38 *Venter*, id est, is, qui in ventre est, pro nato habetur. *l.* 84. ff. *h. t.* vide *l.* 7. *supr. de statu hom. l.* 2. 3. §. 9. ff. *de suis* 39 Imo & decretalem *l.* 3. §. *a municip. vers. proinde.* ff. *de bon. possess* Utramque habet. Eadem enim ratio est edictalis ad decretalem, quæ juris ad sententiam, vel decretum. 40 Venter jure æqualis vel posterior non expectatur. 41 Venter institui & exheredari potest. 42 Vide *l.* 3. *pr. supr. de SC. Macedon.* Fama dicitur multorum opinio. *Bald.* Sic præsumitur nemo id ignorare, quod in fama omnium est: alias præsumitur ignorantia. *l.* 6. *C. qui militare.* 43 *Abortum* dixit in neutro: ut & Festus *Abortum.* 44 Tria sunt quæ faciunt aditionem valere: veritas, propria heredis opinio, & fama, scilicet quod non sit prægnans. Porro fama consideranda est, ubi agitur de incerto, non de iis, quæ certa sunt. *Bald.* De fama vide Tertull. *in apolog. advers. gentes.* 45 *l.* 5. ff. *si pars hered. l.* 3. §. 10. ff. *de suis.* 46 Si uxor non est prægnans, filius jam natus, est heres in solidum. *Bald.* 47 *Al.* Pomponium. 48 Tertullianus libros quæstionum composuit. 49 *Vacuus uterus* dicitur, mulier quæ prægnans non est. Nam hic opponitur mulieri, quæ unum utero gerit. v. & *l.* 84. ff. *eod.* 50 Imo ex quarta. *l. antiqui.* 3. ff. *si pars heredit. pet. l. sed & si.* 28. ff. *de judiciis.* Hic sufficiet naturæ certitudo: ibi certum quoque judici esse debet. Ita manifestum aliud natura est; aliud nobis. *l. cum ad præsens.* 37. *supr. si cert. l. si pecuniam.* 5. §. *si servum. supr. de condict. ob caus.* 51 In hereditate filio vel servo, qui majores sunt pupillis, delata inspicitur eorum scientia, non patris & domini, *ut hic.* si minores pupillis, patris vel domini inspicietur scientia: cum scientiam perfectam habere non possint. *l. pupillus.* 9. *supr. eod.* 52 Hereditatem adire potest, qui certus est valere testamentum, licet communi opinione testamentum falsum habeatur. 53 *l.* 17. ff. *eod.* 54 Posthumo non nato, aut si eum certum sit non nasciturum, partes ejus adcrescunt ejus coheredi. 55 *l.* 3. *in fin. infr. de bon. possess.* 56 Adcrescit portio deficiens vel ignoranti. In jure adcrescendi consideratur veritas, non opinio. 57 Hereditatem adire non potest, qui dubitat, an hereditas sibi sit delata (ut si dubitet de vita testatoris, de conditione testamento inserta, de testatoris statu). Contra adire potest, si certus sit delatam sibi hereditatem esse: licet dubius sit in quibusdam circumstantiis: ut si dubitet, testator captivus decesserit necne: an ipse sui juris sit, vel non sit: sufficit enim scisse eum mortuum esse, licet ejus mortis modum ignoret. 58 Cur ita? vid. *l.* 19. *l.* 27. *supr. h. t. l.* 1. §. 4. ff. *de B. P. secund. tab. l.* 4. *C. de postlimin.* 59 *l.* 34. ff. *eod.* 60 Constabat tamen ei testamentum in civitate conditum: sciebat quidem testatorem mortuum, sed ignorabat an captivus an dimissus captivitate mortuus esset. Ita ignorabat, an heres esset ex lege Cornelia, an ex fictione postliminii. Hujusmodi dubitatio non nocet: scit enim satis, qui effectum compertum habet, licet modum ignoret. 61 Dubitatio non nocet, quoties utraque pars dubitationis nocet: secus, si altera tantum. vid. *l.* 32. ff. *eod.* 62 Et nihil aliud vetat eum adire. 63 Hereditatem adire potest, qui de sua conditione dubitat: non potest, qui de conditione testatoris, *ut hic.* Cur tam varie? Qui ignorat conditionem testatoris, dubitat an valeat testamentum: id ignorat, unde jus præcipue defertur. Qui suam ignorat, de testamento certus est, non ignorat id quod præcipuum est, sed quod secundarium & accessorium tantum, ut ff. *eod.* 64 *l.* 96. ff. *eod.*

ignoret conditionem, adire potest; si testatoris [1], non potest? Illa ratio est, quod qui conditionem testatoris ignorat, an valeat testamentum dubitat: qui de sua, de testamento certus est. §. 1. Sed & si cum [2] esset pure institutus, putavit sub conditione, & impleta conditione, quam [3] injectam putavit, adiit, an possit adquirere hereditatem? Consequens est dicere, posse eum adire [4], maxime cum hæc suspicio nihil ei offuerit, nec periculum adtulerit. † Facilius quis admittit, si quis pure institutus, putabit se sub conditione institutum, conditionemque impletam, quam in [5] eventum putabat: nam in nullo hæc suspicio offuit.

De substituto coheredi. 1. *De patre & filio coheredibus.* 2. *De fratribus coheredibus.*

35. IDEM [lib. 9. ad Sabinum].

SI quis heres institutus ex parte, mox Titio substitutus, antequam ex causa substitutionis ei deferatur hereditas, pro herede gesserit: erit heres ex causa quoque substitutionis [6]: quoniam invito [7] quoque ei adcrescit portio. † Idem dico, & si filiusfamilias vel servus, jussu domini vel patris adierint hereditatem, mox emancipatus, vel manumissus, ex causa substitutionis adeant, erunt namque heredes: sunt enim appendices [8] præcedentis institutionis. §. 1. Si [9] exclusus [10] per conditionem sibi datam pater filium jussit adire, dicendum erit, eum non quæsisse suam portionem. §. 2. Sed si ex duobus filiis unum jusserit, debebit & alium filium jubere adire.

De patre & filio, vel domino & servo coheredibus.

36. POMPONIUS [lib. 3. ad Sabinum].

SI ex sua parte dominus vel pater adierit: necessarium est jussum [11], ut filius vel servus coheredes adeant [12].

De jure heredis.

37. IDEM [lib. 5. ad Sabinum].

HEres in omne [13] jus mortui, non tantum singularum rerum [14] dominium, succedit: cum & ea, quæ in nominibus [15] sint, ad heredem transeant [16].

De duobus suis heredibus, quorum alter immiscuit se.

38. ULPIANUS [lib. 43. ad Edictum].

SI duo sint necessarii heredes, quorum alter se abstinuit, alter, postea quam prior abstinuit, immiscuit se: dicendum est, hunc non posse recusare, quo minus tota [17] onera hereditaria subeat: qui enim scit, aut [18] scire potuit, illo abstinente, se oneribus fore implicitum, ea conditione adire videtur.

De causa testati & intestati.

39. IDEM [lib. 46. ad Edictum].

QUamdiu [19] potest ex testamento adiri hereditas, ab intestato non [20] defertur.

De filio instituto & substituto impuberi.

40. IDEM [lib. 4. Disputationum].

QUæsitum est, an licet quis paternæ hereditatis nihil attingat, aliquid tamen propter patris voluntatem habeat, vel faciat, an creditoribus paternis cogatur respondere? utputa [21] si impuberi fuerit substitutus; in qua specie Julianus lib. XXVI. Digestorum scripsit, incidere eum in Edictum [22], si se immiscuerit impuberis hereditati: nam qui judicium parentis oppugnaverit [23], non debet ex eadem hereditate quicquam consequi. Sed Marcellus [24] eleganter distinguit: multum interesse, utrum ex asse fuerit institutus [in] patris testamento, an ex parte, ut si ex parte, potuerit sine metu, remota patris successione, impuberis hereditatem amplecti.

41. JULIANUS lib. 26. Digestorum.

FIlius [25], qui se paterna hereditate abstinuit [26], si exheredati fratris hereditati se immiscuerit [27], & pro herede gesserit, poterit ex [28] substitutione hereditatem obtinere.

De herede instituto & substituto impuberi. 1. *De societate.* 2. *De manumissione servi paterni,* 3. *Vel castrensis peculii.*

42. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

JUlianus lib. XXVI. Digestorum scripsit. Si pupillus paterna hereditate se abstinuisset, deinde ei aliquis heres exstitisset, non [29] esse eum compellendum creditoribus paternis respondere, nisi substitutus ei fuit [30]: inclinat enim in hoc, ut putet substitutum etiam patris onera subiturum: Quæ [31] sententia a Marcello recte notata est: impugnat enim utilitatem [32] pupilli, qui ipse saltem potest habere successorem: metu enim onerum patris, timidius quis etiam impuberis hereditatem adibit: Alioquin (inquit) & si frater fuit, omissa causa testamenti, ab intestato possidebit hereditatem: & quidem impune: nec enim videtur voluisse fraudare [33] Edictum, qui sibi prospicit, ne oneribus patris pupilli hereditas implicaretur. Sed [34] quod in fratre scripsit, credo ita intelligendum, si non impuberis frater fuit, sed testatoris: cæterum utique, si frater a patre fratri substitutus impuberi [35] sit, sine dubio necessarius heres existet. §. 1. Si in societatem, quam vivo [36] patre inchoaverat filius, post mortem patris perseveraverit [37]: Julianus recte distinguit, interesse, utrum rem cœptam sub patre perficit, an novam inchoavit: nam si quid novum in societatem inchoavit, non videri miscuisse hereditati patris, scripsit. §. 2. Si servum paternum filius [38] manumiserit [39], sine dubio miscuisse se paternæ hereditati videbitur. §. 3. Proponebatur filius a patre de [40] castrensi peculio servos comparasse, eosque a patre manumittere rogatus, cum heres esset ab eo institutus: Quærebatur, si se abstinuisset paterna hereditate, eosque manumisisset, an miscuisse se paternæ hereditati videatur? Dicebamus: nisi evidenter quasi heres manumiserit, non debere eum calumniam pati, quasi se miscuerit hereditati.

De servo hereditario.

43. JULIANUS [lib. 30. Digestorum].

HEres per servum hereditarium ejusdem hereditatis partem, vel id quod ejusdem hereditatis sit, adquirere non potest [41].

De restitutione adversus immistionem.

44. IDEM [lib. 47. Digestorum].

QUotiens pupillus patri heres extitit, & abstinet se hereditate, quamvis patris bona sub creditoribus fiant, tamen [42] rata haberi debent quæcunque pupillus bona [43] fide gesserit: & ideo ei, qui fundum tutore auctore a pupillo emerit [44], succurrendum [45] erit: nec interest, pupillus solvendo sit, necne.

De servo adeunte.

45. IDEM [lib. 1. ad Urseium Ferocem].

ADitio [46] hereditatis non est in opera servili. §. 1. Idcirco, si servus dotalis [47] adierit, actione de dote eam hereditatem mulier recuperabit, quamvis ea, quæ ex operis dotalium adquiruntur, ad virum pertineant [48]. §. 2. Et cum quæstus [49] & compendii societas initur, quidquid ex operis suis socius adquisierit, in medium conferet, sibi autem quisque hereditatem [50] adquirit. §. 3. Præterea nec fructuarius [51] quidem servus jussu ejus, qui usumfructum in eo habet, adire hereditatem poterit. §. 4. Et quod a quibusdam respondetur, si liber homo qui bona fide mihi serviebat, propter [52] me heres institutus erit, posse eum jussu meo adire hereditatem: potest verum esse ut intelligatur non opera sua mihi adquirere, sed ex re mea: sicut [53] in stipulando, & per traditionem accipiendo, ex re mea mihi adquirat,

Si testamentum falsum dicatur.

46. AFRICANUS lib. 1. [54] Quæstionum.

CUm falsum [55] testamentum diceretur: si quidem ipse heres accusaretur; quoniam certus esse debeat, *se* [56] *falsum non fecisse*, recte adibit hereditatem: sin autem alius argueretur citra conscientiam ejus, non potest adire: quasi dubitet verum esse testamentum.

1 *l.* 32. §. *ult.* ff. *eod.* 2 Hereditatem adire potest, qui credidit institutionis conditionem extitisse, quæ pura plane fuerit. 3 Qui credit institutionem purificatam, quæ a principio pura fuerat, is potest adire hereditatem. *Bald.* 4 Nec enim errat in effectu, sed in ejus mediis. 5 Id est, quam nondum evenisse putabat. 6 Puta ante repudiationem Titii. 7 *l.* 53. *in fin. l.* 59. *in fin.* ff. *eod. l.* 6. *in fin. C. de impub. l.* 20. *in fin. C. de jure delib. l. un.* §. 10. *vers. in his itaque. C. de caducis.* Aditio hereditatis ex institutione trahit ad se partem venientem ex substitutione vulgari, vel ex jure adcrescendi: ut quæ sint appendices institutionis. Ita quod jus fuerit in principali, idem fuerit & in appendicibus: in eandem personam ita concurret jus substitutionis & accrescendi. 8 Dicuntur & *appendicia.* dixi ad Festum *in Appendices.* 9 Vide ad hunc §. Cujac. 12. *observ.* 14. 10 Adire qui non potest ex sua persona (utpote conditione exclusus, jubere filium coheredem adire potest: portionem suam non adquirit judicio testatoris, sed patrio jure: non ut heres defuncti, sed ut pater ejus, quem coheredem habuit: Unde notant, patrem & filium eodem simul testamento institutos, non ordine successionis, sed simul institutos: ut ne obstet *l. Gallus.* 29. §. *idem.* ff. *de liberis & posthum.* cum ibi testari ita oportuerit defunctum Galli consilio. 11 *l.* 26. ff. *h. t. l.* 25. ff. *si quis omissa causa.* 12 Adde *l.* 80. *in fin.* ff. *h. t.* 13 *l.* 1. 2. 3. ff. *de bonor. possess. l.* 59. ff. *de reg. jur.* 14 Corporalium. 15 *Nomina* sunt ea, quæ debentur. 16 *l.* 156. *l.* 177. ff. *de reg. jur.* adde *l.* 76. *in fin.* ff. *de contrahenda empt.* Heres non solum dominii defuncti sed & omnium obligationum successor est, sive activæ, sive passivæ, quæ ei & in eum competunt. 17 Qui adiit hereditatem pro parte, totam consequitur, si pars coheredis vacet, & in solidum tenetur creditoribus hereditariis. *Bald.* Goth. Vide in hanc leg. Alciat. *regul.* 3. *præsumpt.* 32. *num.* 14. Cagnol. ad *l. qui cum alio* 8. ff. *de reg. jur.* Ans. 18 Paria sunt *scire, & facile scire posse.* Qui scire potuit, habetur pro sciente. 19 Testati causa potior est, quam causa intestati, si modo testamentum justum est, neque tale ut rumpi possit. *l.* 70. ff. *h. t. l.* 89. ff. *de reg. jur. l.* 2. *C. unde liberi. l.* 8. *C. commun. de successionibus.* 20 Vide tamen *l. si quis ita heres.* 82. ff. *de heredibus instituendis.* 21 Substitutus impuberi instituto, Juliani sententia non potest substitutionem sive institutionem obtinere: Marcelli vero sententia distinguitur. Nam si solus fuit institutus, vera est sententia Juliani: sin coheredem, qui & adeat, habuerit, substitutionem consequi poterit, etsi hereditatem paternam non habeat. Ita qui solus institutus est, & repudiat hereditatem primam, pupillarem obtinere non potest: si coheredem habuit, eumque adeuntem, potest. *Bald.* Agnoscens hereditatem pupillarem, paternam videtur quoque agnoscere, si solus fuit heres: secus, si habuit coheredem. 22 De hoc edicto vide Cujacium 18. *obs.* 8. 23 Ex testamento, quod quis impugnat, nemo reportat commodum. 24 Vide Cujac. *lib.* 18. *obs. cap.* 8. 25 Hic erat institutus, ac præterea substitutus pupillariter fratri exheredato. 26 *l.* 17. §. 1. *supr. eod.* 27 *Subaudi*, fratre mortuo in pupillari ætate: ut ita extitisse conditionem substitutionis pupillaris dicamus. 28 Cur ex substitutione hereditatem obtinebit, cum ipse hereditate paterna abstinuerit? Dici solet, Existentiam sui heredis confirmare tabulas pupillares, ut ipse suus heres possit pupillariter succedere exheredato. 29 *l.* 7. §. 1. *l.* 12. *circa fin.* ff. *eod. l.* 56. ff. *eod.* Imo compellendus est, ut Marcellus Julianum notans illico subjicit.

30 Aliud est, si ei ab intestato succederet. 31 Substitutus pupillo, si pupillus hereditate paterna se abstinuit, & impubes decessit, adeundo ex substitutione, hereditariis oneribus defuncti testatoris non tenetur Marcelli sententia, ea parte Julianum notantis. Primum enim, cur non pupilli hereditatem quis adeat lucrosam, ut ea ratione defunctus aliquem habeat heredem, quem non haberet, si qui ei substitutus est, una cum ipsius pupilli hereditate, patris pupilli hereditatem onerosam adire cogeretur? Ita Juliani sententia hæc cum repugnet utilitati pupilli, recte notata est a Marcello. Est & hæc ratio adversus Julianum: Substitutus in hac hypothesi mallet ab intestato quam ex substitutione succedere: Nam ab intestato succedens evitaret onera hereditatis patris pupilli. Ab intestato eo succedente destitutum fieret testamentum: idque nullo substituti ipsius incommodo, cui jure licet ab intestato succedere potius, quam ex testamento, si id dolo non faciat, sed ut damnum evitet. 32 Substitutio pupillaris, & ex ea successio continet utilitatem ipsius pupilli. 33 *l.* 77. §. 31. *in fin.* ff. *de legat.* 2. Fraudem non committit, qui periculum cavet. Fraudem legi Corneliæ non fecit, qui suis rebus cavet: qui damni vitandi causa mavult ab intestato succedere, quam ex testamento. *l. cum pater.* 77. §. *Titio.* 31. ff. *de legat.* 2. 34 Frater testatoris potest esse heres impuberis ex substitutione, nec erit ullo modo heres testatoris. Frater autem impuberis, utrique heres est necessarius. 35 Vide *l.* 1. §. 16. ff. *de adquir. vel amitt. poss.* 36 Et ejus consensu. 37 Filius qui rem cœptam a patre perficit, videtur se immiscere: secus, si inchoat novum factum vel proprium. *Bald.* 38 Non emancipatus. *l.* 1. *C. de jure deliberandi.* 39 *l.* 86. §. *ult.* ff. *h. t.* Hereditatem adire videtur, qui servum hereditarium manumittit: quippe nemo servum hereditarium manumittere potest nisi heres. 40 Filius proprio jure cum utitur, paternæ hereditati non se immiscet. Actum quemque interpretamur, ut eo minus quisque obligetur. 41 Quia antequam heres adeat, non est heres: post aditionem heredis, servus non est amplius hereditarius. *Bart.* 42 Licet quis (puta pupilli administrator) removeatur ab officio, valent tamen ea, quæ per eum legitime facta sunt, constante officio. 43 *l.* 6. §. 2. ff. *de rebus auctor.* 44 Æris alieni solvendi causa. *l. magis.* 5. §. *non passim.* 9. ff. *de rebus eorum.* 45 Ut non revocetur fundus a pupillo venditus. 46 Hereditatis adeundæ actus in opera non consistit, *ut hic.* Ideoque hereditas quæsita per servum dotalem, mulieri soluto matrimonio restituenda est. §. 1. ff. *h. t.* quæ non restitueretur, si operis servi quæsita diceretur: nam quod ex operis servi dotalis maritus adquirit, id suum facit, & sibi adquirit: neque restituit mulieri. 47 *l.* 47. ff. *de jure dot.* 48 Nisi testator expressim vetuerit marito adquiri. *l.* 65. ff. *de jure dotium.* 49 Hereditatis adquisitionem non inducit quæstus & compendii societas. *l.* 13. *l.* 71. ff. *pro socio.* 50 *l.* 9. ff. *pro soc.* 51 *l.* 25. ff. *h. t.* Hereditatem sibi relictam fructuarius servus fructuario non adquirit. 52 Contemplatione mei quod disponitur, meum esse videtur. *Bald.* Hereditas propter me relicta homini libero, qui bona fide a me possidetur, mihi adquiritur. 53 Argumentum a contractu ad hereditatis aditionem nota. 54 Vide Cujac. 1. *ad Afr. fol.* 4. 55 *l.* 1. *C. de bonor. possess. secund. tab.* 56 Præsumitur in facto proprio, quis scire veritatem: certusque esse, se id fecisse vel non fecisse. *Bald.*

De furore.

47. IDEM [lib. 4. [1] Quæstionum].

QUi servum suum heredem institutum adire jusserat, prius quam ille adiret, furiosus [2] est factus: negavit, recte servum aditurum: quoniam non nisi voluntate domini adquiri hereditas potest: furiosi autem voluntas nulla est.

48. PAULUS [lib. 1. Manualium].

SI quis alicui [3] mandaverit, *ut si existimaverit, peteret sibi bonorum possessionem*; & postquam ille petit, furere [4] cœperit: nihilominus adquisita est ei bonorum possessio. Quod si, antequam ille petat, is, qui mandavit petendam, furere cœperit: dicendum non est, statim ei adquisitam bonorum possessionem: igitur bonorum possessionis petitio ratihabitione debet confirmari.

De auctoritate tutoris.

49. AFRICANUS [lib. 4. [5] Quæstionum].

PUpillum [6], etiam eo [7] tutore auctore, qui tutelam non gerat, hereditatem adeundo obligari ait [8].

50. MODESTINUS [lib. sing. de Eurematicis].

SI per epistolam [9] servo pupilli tutor hereditatem adire jusserit: si post subscriptam epistolam tutor moriatur [10], antequam ex epistola servus adiret, nemo dicturus est, obligari [11] postea pupillum hereditati.

De dubitatione, utrum ex duobus testamentis valeat. 1. De jussu paterno, 2. Aditione conditionali.

51. AFRICANUS lib. 4. [12] Quæstionum.

EUm, qui duobus testamentis ejusdem testatoris heres scribitur, cum dubitet, num posterius falsum sit, ex neutro eorum posse adire hereditatem placet [13]. §. 1. Filiusfamilias heres scriptus patrem suum certiorem fecerat, *videri sibi solvendo esse hereditatem*: pater rescripserat, *sibi parum idoneam renunciari* [14]; *itaque debere eum diligentius explorare, & ita adire, si idoneam comperisset*: filius, acceptis literis patris, adiit hereditatem: Dubitatum est, an recte adisset? probabilius diceretur, quandiu persuasum ei non sit solvendo esse hereditatem, patrem non obligasse. §. 2. Sed & si quis ita dixerit, *si* [15] *solvendo hereditas est, adeo hereditatem*, nulla [16] aditio est.

De filio furiosi. 1. De instituto ex parte pure, ex parte sub conditione.

52. MARCIANUS [lib. 4. Institutionum].

CUm heres institutus erat filius, & habebat patrem furiosum, in cujus [17] erat potestate: interponere se suam benevolentiam D. Pius rescripsit, ut si filiusfamilias adierit [18], perinde habeatur, atque si paterfamilias adisset: permisitque ei & servos hereditatis manumittere [19]. §. 1. Qui ex parte heres institutus est pure, ex parte sub conditione, solus: etiam [20] pendente conditione, si adierit hereditatem, ex asse heres erit: quia solus heres futurus est omnimodo: nisi habeat in conditionalem partem substitutum.

De jure accrescendi.

53. GAJUS [lib. 14. ad Legem Juliam & Papiam].

QUi ex duabus partibus heres institutus fuerit, ex alia pure, ex alia sub conditione; & ex pura institutione adierit & decesserit, postea que conditio extiterit: ea quoque pars ad heredem [21] ejus pertinet. §. 1. Qui semel aliqua ex parte heres extiterit, deficientium partes etiam invitus [22] excipit, id est [23], tacite ei deficientium partes etiam invito adcrescunt.

De tempore successionis.

54. FLORENTINUS [lib. 8. Institutionum].

HEres quandoque [24], adeundo hereditatem, jam [25] tunc [26] a morte successisse defuncto intelligitur.

De abstentione.

55. MARCIANUS [lib. 2. Regularum].

CUm hereditate patris necessarius heres se abstineat, conditio coheredi, sive suo, sive extraneo, defertur, ut aut totam adgnoscat, aut a tota resedat: & ita se abstinere potest propter [27] alium, qui per suam personam non poterat: Si tamen creditores dicant, se contentos esse ejus portione, quia non potest exonerari, nisi deferatur conditio, & alterius parte abstinere se creditores debent, ut ejus actiones ei, qui convenitur, dentur.

56. ULPIANUS [lib. 57. ad Edictum].

SI is qui immiscuit se hereditati, decessisset, deinde alter se abstinet: eadem conditio deferenda est heredi [28] ejus, quæ & ipsi: quod Marcellus ait.

De abstentione. 1. De restitutione in integrum. 2. De servis necessariis heredibus.

57. GAJUS [lib. 23. ad Edictum provinciale].

NEcessariis heredibus non solum impuberibus, sed [29] etiam puberibus, abstinendi [30] se [31] ab hereditate Proconsul [32] potestatem facit: ut quamvis creditoribus [33] hereditariis jure civili teneantur, tamen in eos actio non detur, si velint derelinquere hereditatem. Sed impuberibus quidem, etiamsi se immiscuerint [34] hereditati, præstat abstinendi facultatem: puberibus autem ita si [35] se non immiscuerint. §. 1. Sed tamen & puberibus minoribus vigintiquinque annis, si temere damnosam hereditatem parentis appetierint, ex generali [36] Edicto, quod est *de minoribus vigintiquinque annis*, succurrit: cum, & si extranei damnosam hereditatem adierint, ex ea parte Edicti in integrum eos restituit. §. 2. Servis autem necessariis heredibus, sive puberes sive impuberes sint, hoc non permittitur [37].

58. PAULUS [lib. 2. Regularum].

EX parte heres institutus servus, & nondum adita hereditate a coherede ejus, liber & heres fit necessarius: quia non [38] a coherede sed a semetipso accipit libertatem: nisi ita institutus fuerit, *cum mihi quis heres erit, Stichus liber & heres esto.*

De instituto qui substitutus est impuberi.

59. NERATIUS [lib. 2. Membranarum].

QUi patri [39] heres extitit, si idem filio impuberi substitutus est, non potest hereditatem ejus prætermittere. Quod sic recipiendum est [etiam] si vivo pupillo mortuus erit [40], deinde pupillus impubes decesserit: nam is, qui heres extiterit, pupillo quoque heres necessario [41] erit: nam si ipsum invitum obligat, conjungi [42] eam paternæ hereditati, & adcrescendi jure adquiri cuicumque [43] patris heredi, existimandum est.

De instituto qui ab intestato petit.

60. JAVOLENUS lib. 1. ex posterioribus Labeonis.

FIlium emancipatum [44] pater solum heredem instituit, &, *si is heres non esset*, servum liberum & heredem esse jusserat; filius, tanquam pater demens fuisset, bonorum [ejus] possessionem ab intestato petiit, & ita hereditatem possedit: Labeo ait, si probaretur [45] sana mente pater testamentum fecisse, filium ex testamento patri heredem esse: Hoc falsum puto: nam filius emancipatus cum hereditatem testamento datam ad se pertinere noluit, continuo [46] ea ad substitutum heredem transit: nec potest videri pro herede gessisse, qui, ut hereditatem omitteret, ex alia parte Edicti possessionem bonorum petat. Paulus. Et Proculus Labeonis sententiam improbat, & in Javoleni sententia est.

De restitutione in integrum, & jure accrescendi.

61. MACER lib. 1. de Officio Præsidis.

SI minor annis, posteaquam ex parte heres extitit, in integrum restitutus est: D. Severus constituit, ut ejus partis onus coheres suscipere non [47] cogatur, sed bonorum possessio creditoribus detur.

Si heres scriptus pareat conditioni. 1. Jussu domini.

62. JAVOLENUS [lib. 1. ex posterioribus Labeonis].

ANtistius Labeo ait: si ita institutus sit, *si juraverit, heres esto*: quamvis [48] juraverit, non tamen eum statim heredem futurum, antequam [49] pro herede aliquid gesserit: quia jurando voluntatem magis

1 Vide Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 53. 2 *l.* 48. *infr. eod.* Mandatum de adeunda hereditate tacite revocatur per furorem mandanti supervenientem. 3 Puta procuratori. *l.* 3. §. 7. ff. *de bonor. possess.* Goth. Vide in hanc legem Edmundum Merill *lib. sing. different. cap.* 9. Adde Cujac. *tract. ad African.* 1. *cap.* 9. Ans. 4 Furor superveniens non vitiat actum jam perfectum *l.* 47. ff. *eod.* 5 Vide Cujac. 4. *ad African. fol.* 54. 6 Majorem infante: qui fari potest. Nam infans ne tutore quidem auctore adire potest, ut qui verba aditionis fari non possit: subvenitur tamen ei, ut per tutorem adire possit. *l. si infanti.* 18. *C. de jure delib.* Goth. Vide Cujac. *d. loc* & Paul. Bus. *h. l.* Ans. 7 Pupillus tutore honorario auctore hereditatem adire potest, *ut hic.* Imo non potest. dixi ad *l.* 4. *supr. de auct. tut.* 8 Adde *l.* 4. *supr. de auct. tut.* 9 *Epistola* jubere possumus adiri hereditatem. 10 Morte tutoris revocatur mandatum procuratoris a tutore constituti. *l.* 26. *l.* 27. §. 3. ff. *mandati.* 11 *l.* 7. ff. *ratam rem haberi.* 12 Vide Cujac. 4. *ad African. fol.* 49. 13 Cur ita? vel ideo quod de utriusque testamenti viribus dubitat: prioris, scil. an per posterius sit revocatum; posterioris, an sit verum. 14 Pater, qui filio rescribit, *sibi videri non idoneam hereditatem*, eo ipso videtur prohibere, *ne adeat*, donec filio oppositum rescribat. *Bald.* 15 Aditionem hereditatis actum esse, qui non recipiat conditionem, hinc colligunt. vid. *l.* 77. ff. *de reg jur.* 16 Quid ita? hereditatis aditio actus legitimus est: pure fieri debet, sine conditione, semel, *l.* 80. *in fin.* ff. *h. t.* tutore auctore non curatore, *l.* 90. ff. *eod.* jussu patris & domini, testato & certis conceptisque verbis, per se, non per alium, symbolo aliquo, veluti percussione digitorum. Quæ omnia cessant in petitione bonorum possessionis: quia jus Prætorium, jus solenne non est, *l.* 27. ff. *de reg. jur.* sic jussum adeundi conditionale esse potest, licet aditio esse non possit conditionalis. 17 *l.* 8. ff. *de his, qui sunt sui.* Goth. Vide Anton. Merend. *controv. lib.* 4. *cap.* 23. Bus. Bart. Bald. Alex. Imol. & Ludovic. Roman. *h. l.* Ans. 18 Quid, si mutuum contraxerit? idem esse ait Baldus. 19 Furorem ob patris, filio a Principe permittitur jus adeundæ hereditatis sibi delatæ & manumittendi. Unde notant: Filium, si furiosum parentem habeat, recte contrahere sine ejus consensu (tametsi alias consensum patris lex vel statutum exigat): item utiliter ei mutuo obligari: denique pro patrefamilias haberi. 20 Conditio minime expectanda est, cujus eventu atque existentia effectus non augetur. Conditio necessaria adquisitionem non impedit: neque suspendit, sed contingens tantum. 21 Etiam heredi heredis pro parte adquiritur portio, in conditionis eventum. *Bald.* adde *l.* 2. *in fin.* ff. *de liberat. legata.* Conditionem institutionis ad heredem meum hic non transmitto, sed jus accrescendi ab ipsa institutione informatum expressa testatoris voluntate. Ideoque meus heres coheredi meo præfertur. *Bald.* Spem denique juris adcrescendi meum ad heredem transmitto. *Alberic.* 22 Jus adcrescendæ hereditatis defertur etiam invito. 23 Tacite fieri intelligitur, quod ab initio fieri lex jubet. 24 i. e. Quandocunque. 25 *l.* 193. ff. *de reg. jur.* 26 Hereditatis aditio fingit heredem statim a morte testatoris adiisse. Retro agitur hereditatis aditio. adde *l.* 41. ff. *de reb. cred.* 27 *l.* 29. *in fin.* ff. *de liberat. leg.* Permittitur ex accidenti, quod alias non permitteretur. *Bald.* Quod non possum per me, possum interdum per alium. Abstinere nobis licet ab hereditate propter alium, quod jure nostro alias non licet. 28 Æquitas quæ patrocinatur defuncto, patrocinatur ejus heredi. *Bald.* 29 Abstinendi beneficium datur impuberibus & puberibus. 30 Abstinendi beneficium heredes habent, nisi se immiscuerint. de abstinendi beneficio adde § 2. *Inst. de hered. qualit. & different.* Porro duplex abstinendi beneficium est: unum concessum Edicto Prætoris mortui, suo heredi competens antequam se immisceat; imo & post immistionem, quæ ipso jure non valet: alterum quod a Judice conceditur, restitutione in integrum data post immixtionem, quæ ipso jure tenet: conceditur, inquam, favore ætatis minori, idque extraneo heredi, ut suo. 31 Abstinendi beneficium eo pertinet, ut quis se ab hereditate abstineat. 32 Cur Proconsul? Agitur hac lege de Edicto provinciali, ut inscriptio hujus legis indicat. 33 Suus heres, mero jure est heres, eoque creditoribus hereditariis tenetur. 34 Abstinendi beneficium heres suus post immistionem non habet: nisi immistio sit ipso jure nulla, vel ex Edicto de minoribus, ope restitutionis in integrum revocetur. *Bald.* 35 Ante immistionem. 36 Edictum de minoribus generale. 37 Contra immistionem juris, & de jure (qualis est, quæ a servis fit, utpote necessariis heredibus) non habet locum beneficium & remedium abstinendi. *Bald.* 38 Institutionis jus ideo dicitur directum, quod eo jure quis a se ipso capiat, non per mediam alterius manum: atque hinc manifesta est differentia institutionis directæ & obliquæ. 39 Intellectum hujus leg. vid. apud Kinschot. *respons.* 89. *num.* 68. Cephal. *vol.* 1. *conf.* 16. *num.* 46. *vol.* 1. Ans. 40 Jus accrescendi transit ad heredem & si est unicum, cum pupillari substitutione trahitur eo, ut habeat locum post aditam hereditatem, & extendatur ad bona impuberis. Cravetta *ad l. cum filiusfamilias. de legat.* 1. *part.* 2. *num.* 347. *& seq.* Fab. Acor. *ad l. heredes mei.* §. *cum ita. ad SC. Trebell. n.* 32. Lancel. Polit. *in tract. de substit. sub rubr. de pupil. n.* 19. Balt. Quin. *conf.* 177. *n.* 86. *inter conf. div. ad caut. ult. volunt. vol.* 1. Mod. 41 Quoties adquisitio & transmissio necessaria est, hereditas non adita transmittitur ad heredes: secus si voluntaria *Bald.* 42 *l.* 10. §. 2 ff. *de vulgari.* 43 Spes juris adcrescendi transmittitur ad quemlibet heredem. *Bald.* 44 Emancipatus filius bonorum possessionem inutiliter agnovit, & bona possedit: An possidendo videtur gerere pro herede, ut ne impediatur illo actu inutili? Labeo ita putat: Javolenus post Proculum contra sentit. Quid ita? Hæc possessio differt a gestione pro herede: non ex ea descendit pro herede gestio: sed manat potius ab utili agnitione. *Goth.* Vide Anton. Augustin. *lib.* 3. *emendat. c.* 3. Ans. 45 Probare non cogitur heres testatorem sanæ mentis fuisse, nisi contraria præsumptione oneretur. Quo jure? præsumitur quisque sanæ mentis esse. Cur præsumitur? Naturalis hæc qualitas est hominis: προλήψεις & præsumptiones tuto ac certo ducimus a natura. 46 *l.* 3. *C. de impub. & aliis substitut.* 47 Invito non adcrescit portio deficiens ex postfacto, per restitutionem in integrum. *Bald.* 48 Jurans, voluntatem suam perspicue imo enixissime ostendit. Jusjurandum voluntatis enixæ testimonium evidentissimum est. 49 Adire hereditatem non videtur, qui implet conditionem, nisi hoc expresse animo adeundi fecerit. *Bart.*

suam

suam declarasse [1] videatur. Ego [2] puto, satis eum pro herede gessisse, si [3] ut heres juraverit: Proculus idem: eoque jure utimur. §. 1. Si servus heres institutus post jussum domini, antequam adiret, alienatus esset, novum jussum [4] posterioris [5] domini, non jussum prioris exigitur [6].

De furioso.

63. [LIBRO singul. regularum Pomponii Marcellus notat].

F*Uriosus* adquirere sibi commodum hereditatis ex testamento non potest [7], nisi [si] necessarius patri aut domino heres existat: per [8] alium autem adquiri ei potest: veluti per servum, vel eum, quem in potestate habet.

De servo communi.

64. JAVOLENUS [lib. 2. ex posterioribus Labeonis].

S*Ervus duorum* heres institutus, & adire jussus, si alterius domini jussu adierit, deinde manumissus fuerit, poterit ipse adeundo ex parte dimidia heres esse.

65. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

ET si substitutum haberet idem servus ita, *si heres non erit, ille heres esto*, substitutus locum non habet [9].

66. ULPIANUS [lib. 61. ad Edictum].

S*I servus communis* [10] vel uni ex dominis, vel pluribus, vel omnibus heres extiterit necessarius: nullius eorum hereditate se poterit abstinere.

67. IDEM [lib. 1. Regularum].

S*Ervus communis* ab extero heres institutus, si jussu unius adierit hereditatem, non pro majore parte interim heredem eum facit, quam [11] pro dominica: deinde cæteris sociis non jubentibus, tacito [12] jure partes ei adcrescunt [13].

68. PAULUS [lib. 5. ad leg. Juliam & Papiam].

CUm solus servus heres institutus sit, sicut licet uno tempore omnium dominorum jussu adire hereditatem, ita & separatis temporibus singulorum jussu recte adit: nam quia sæpius adit, non ex testamento, sed ex jure dominorum venire, utilitatis causa videtur: ne, alterius [14] festinatione, alterius jus lædatur.

De tempore adeundi, vel repudiandi.

69. ULPIANUS [lib. 60. ad Edictum].

QUamdiu [15] institutus admitti potest, substituto locus non est: nec ante succedere potest, quam excluso herede instituto. Eveniet igitur, ut necessarium sit remedium [16] Prætoris & circa denegandas primo actiones & circa præstituendum [17] tempus substituto: quia [18] intra diem primo præstitutum, neque adire hereditatem potest, neque pro herede gerere. Is [19] autem, qui tertio gradu scriptus est, si primo deliberante secundus decedat, ipse potest succedere [20]. Ergo exspectamus [21] in singulis, ut prius eis deferatur hereditas; tunc deinde, posteaquam delata est, exspectamus diem [22] præstitutum: intra [23] quem [diem] nisi aut adeat, aut pro herede gerat, denegamus [24] ei actiones.

Sive succedatur jure civili, sive prætorio, scripti præcedunt legitimos, etiamsi conditio sit adjecta: & interim non potest repudiari, nisi coram judice. Bart.

70. PAULUS [lib. 57. ad Edictum].

IN plurium heredum gradibus hoc servandum est, ut si testamentum proferatur, prius [25] a scriptis [26] incipiatur; deinde [27] transitus fiat ad eos, ad quos legitima hereditas pertinet: etiam [28] si idem sit, ad quem utroque modo pertineat: nam hoc gradatim [29] consequitur, ut prius [30] ex testamento delatam, deinde legitimam repudiet. Idem juris est in bonorum possessione, ut prius scriptus repellat bonorum possessionem: deinde is, qui ab intestato petere potest. §. 1. Si vero ei, ad quem legitima hereditas potest pertinere, conditio data sit, nihil constituere potest de legitima, antequam dies conditionis transeat, & ideo dicendum est, & in eo casu, si respondit *neutram* [31] *hereditatem ad* [32] *se velle pertinere*, bona defuncti a creditoribus possidenda [sunt].

De servo redempto ab hostibus. 1. De eo, qui manumitti debuit. 3. De suo herede per quem factum est, quo quid ex hereditate amoveretur.

71. ULPIANUS [lib. 61. ad Edictum].

SI servum quis alienum ab hostibus redemerit, & heredem eum cum libertate instituerit: magis puto fore eum liberum & necessarium heredem: Nam cum scribit ei libertatem, vinculo suo resolvit: & in hoc solum reddit jure postliminii, ut non iterum [33] servus ejus fiat, cujus erat antequam caperetur (hoc enim satis impium est): sed [ut] pristino domino suam æstimationem [34] omnimodo offerat, vel maneat ei obligatus donec pretium solvat: quod libertatis favore introductum est.

§. 1. Si quis hac lege emptus sit, ut intra certum diem manumittatur, & cum libertate heres institutus sit: an ei succurrendum sit, ut se abstineat, videamus? Magisque est, ut, donec [35] dies non extiterit, possit ei necessarius heres effici, & non possit [se] se abstinere: sin autem dies præteritus fuerit, tunc non necessarius, sed voluntarius heres efficitur, & potest se abstinere secundum exemplum ejus, cui fideicommissaria libertas sub conditione debebatur. §. 2. Si quis dederit nummos domino, ut manumittatur: puto huic omnimodo esse succurrendum. §. 3. Prætor ait, *si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea hereditate amoveretur* [36]. §. 4. Si quis suus se dicit retinere hereditatem nolle, aliquid autem ex hereditate amoverit: abstinendi beneficium non habebit. §. 5. Non dixit Prætor, *si quid amoverit*, sed, *si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea amoveretur*: sive ergo ipse amoverit, sive amovendum curaverit, Edictum locum habebit. §. 6. *Amovisse* eum accipimus, qui quid celaverit, aut interverterit, aut consumpserit. §. 7. Ait Prætor, *quo quid ex ea amoveretur*: sive autem una res sive plures fuerint amotæ, Edicto locus est, sive ex ea hereditate sint, sive ad eam hereditatem pertineant. §. 8. *Amovere* non videtur, qui non [37] callido animo nec maligno rem repofuit. Ne is quidem, qui in re erravit, dum putat non esse hereditariam. Si igitur non animo amovendi, nec ut hereditati damnum det, rem abstulit, sed dum putat non esse hereditariam, dicendum est eum amovisse non videri. §. 9. Hæc verba Edicti ad eum pertinent, qui ante quid amovit, deinde se abstinet: cæterum si [38] ante se abstinuit, deinde tunc amovit, hic videamus, an edicto locus sit? Magisque est, ut putem, istic Sabini sententiam admittendam: scilicet, ut furti potius actione creditoribus teneatur: etenim qui semel se abstinuit, quemadmodum ex postdelicto obligatur?

De tempore adeundi.

72. PAULUS [lib. 1. ad Plautium].

SI quis heres ita scriptus fuerit, *ut intra certum tempus adeat hereditatem: &, si non ita adierit, alius ei substituatur*; prior autem heres, antequam adiret, decesserit [39]: nemo dubitat, quin substitutus ultimum diem [40] aditionis exspectare non solet [41].

De alimentis.

73. IDEM [lib. 7. ad Plautium].

SI quis, non [42] quasi heres, sed quasi patroni filius, egens [43], a liberto paterno ali velit: proculdubio hoc extra [44] causam est immiscendi se bonis paternis: & ita recte Labeo scribit.

De ignorantia vel dubitatione heredis.

74. IDEM [lib. 12. ad Plautium].

QUi putat se decem [45] dare jussum, cum quinque jussus sit: si decem dederit, fiet heres adeundo. §. 1. At si quinque putet se jussum dare, cum decem dare jussus est, & dat quinque [46], non implet conditionem: sed ad aliquid proficit, ut, si adimpleverit reliquum, aliorum quinque datione videatur conditio esse impleta. §. 2. Qui [47] bona fide servit, si quasi jussu [48] domini adierit, non obligabitur.

§. 3. Similis est huic statuliber, qui jussus ab herede adire hereditatem, post conditionem libertatis existentem, cum hoc ignoraret, adiit.

§. 4. De eo, qui heres institutus ab aliquo dubitat [49], [an] libertas ei ex testamento domini obtigerit, cum nesciat conditionem libertatis extitisse, vel hereditatem [50] aditam, an adeundo heres fiat, videndum? Julianus hunc diceret fieri heredem.

De errore petentis bonorum possessionem vel adeuntis.

75. MARCELLUS [lib. 9. Digestorum].

EX semisse Titius heres scriptus est: quadrantis [51] bonorum possessionem per errorem [52] petit: Quæro, an nihil actum sit; an vero perinde omnia servanda sint, ac si quadrans nominatus non sit? Respondit, magis nihil actum est, quemadmodum cum ex semisse scriptus heres, ex quadrante per errorem adiit hereditatem.

De substituto, qui ex parte sub conditione institutus est.

76. JAVOLENUS [lib. 4. Epistolarum].

SI tu ex parte sexta sub conditione institutus fuisses heres, & omittente partem suam Titio, cui substitutus eras, ex substitutione adisses, deinde conditio jure sextantis extitisset: Quæro, an adire necesse ha-

1 Jurando voluntas declaratur. 2 Vide quæ scripsi ad *l.* 13. *supr. de condit. instit.* 3 Adire non videtur, qui conditionem implet citra animum adeundi. Animus distinguit aditionem. 4 *Jussum* neutro genere dixit. 5 §. 1. *vers. si vero alienatus. Instit. de hered. instit.* 6 Cur ita? Finita potestate domini, jussus ejus finitur. 7 *l.* 7. §. 3. *C. de curat. furios.* vide Hotoman. 5. *observ.* 27. 8 Per servum, eumve quem in potestate habet furiosus, adquirere hereditatem potest, licet per seipsum non possit. *ut hic.* Cur tam varie? An quia jure factoque ipse adquirere non tam prohibetur, quam non potest adquirere: qui si prohibitus esset per se adquirere, per alium quoque adquirere non posset? 9 Omnino: secus, pro parte. *l. ult. supr. de vulgari.* 10 §. 3. *Inst. de heredib. instit.* 11 §. 3. & *ibi* Theophil. *Inst. de heredib. instit.* 12 Quid ita? ne defunctus pro parte intestatus moriatur. Adcrescendi jus eam ob causam inductum est. v. Grassum, §. *jus adcrescend. quæstion.* 3. 13 *l.* 3. *in fin.* ℱ. *de bon. poss.* Adcrescendi jus est inter heredes lege conjunctos. *ut hic.* Non inter legatarios. *l. Et Proculo* 20 ℱ. *de legat.* 2. Cur tam varie? Jus adcrescendi locum habet in directo jure adquirendi (talis est hereditas, etiam inter non conjunctos, ne testator decedat pro parte testatus & intestatus. 14 *l. ult* ℱ. *de SC Silaniano. l.* 5 §. 5. ℱ. *de nov. operis nunc* 15 *l.* 3. ℱ. *eod* Substitutus non admittitur, quamdiu institutus admitti potest, hoc est, nisi post institutum, verbi gratia instituto excluso, vel per tacitam renunciationem, quæ temporis lapsu inducitur. Ita ordo succedendi servatur, ubi plures sunt gradus, neque admittuntur secundi, sequentesve, nisi prioribus exclusis. 16 Petente primo substituto præfigitur terminus instituto. Petente vero secundo substituto, primo substituto præstituitur terminus 17 Tempus adeundi præstituitur instituto, petente primo substituto, primis vero substitutis, si posteriores aut sequentes id petant. Quippe quæ ratio instituti est ad primos substitutos, eadem est eorum ad ulteriores. 18 Vide quæ scripsi ad *l. ult.* §. 14. *C. de jure delib.* 19 Substitutus secundus succedit in locum primi, primo decedente, ut ex secundo fiat primus substitutus. Ita secundæ institutiones primæ fiunt. 20 Ut substitutio secunda prima esse incipiat. 21 Fatalia adquirendi, exercendi, vel acceptandi tempora nemini nocent, antequam jus alicui competere cœperit: omnis enim privatio habitum aliquem exigit. 22 Bonorum possessioni sc. *l.* 4. ℱ. *de bon. possess. l.* 1. *in princ.* ℱ. *de success. edict. l.* 4. *C. qui admitt.* §. 4. *circa fin. Inst. de bonor. possess.* 23 Renunciatio tacita diei lapsu inducitur. Renunciat adquirendæ hereditati, qui intra tempus adeundæ hereditati constitutum non adit. 24 Sequens non admittitur, nisi primus excludatur per renunciationem saltem tacitam, quæ inducitur ex termini lapsu. 25 *l.* 2. *l.* 4. *l.* 5. §. 1 ℱ. *unde legit* Goth. Adde *l.* 39. ℱ. & *l.* 77. ℱ. *eod.* S. L. 26 Testati causa præcedit causam intestati, jure civili & prætorio. *Bald.* 27 Legitimi heredes succedunt post institutos, & testamentarios. 28 Ordo, qui in diversis est personis, in una & eadem persona servatur, si in eam diversa jura concurrant. 29 Legitimus sub conditione institutus, pendente conditione adire hereditatem non potest, neque ex testamento, neque ab intestato. 30 *l.* 39 *supr. eod.* 31 *l.* 77. ℱ. *eod.* 32 Nec repudiavit. *l.* 60. ℱ. *eod.* dixi ad *l.* 43. ℱ. *de act. empt.* 33 Non ut iterum, Contius 1 *Lect* 7. 34 Servum alienum quem ab hostibus redemimus, instituere heredem possumus, numerato prius pretio ejus domino. *Bald.* 35 *l.* 3. §. 3. *supr de heredibus instit. l ult in fin. supr de vulgari.* 36 Sui heredes nec furari ex hereditate, nec subripere, nec expilare, sed leniore verbo *amovere* dicuntur, & eodem modo heredes non fieri, sed *existere*, & apparere, ἀναφαίνεσθαι. vid. Cujac. *Instit. de hered. qualit.* 37 *Doli* etsi lex non faciat mentionem, dolus tamen subintelligitur. *Bald.* 38 Quod impedit indulgendum beneficium, non tollit indultum. *Bald.* 39 Finita causa dilationis, finitur dilatio. *Bald.* Quoties certum est primum adire non posse, substitutus adire potest: *vel ita*, Institutione concepta in diem, vel sub conditione, existente conditione potest adiri hereditas, die non expectata. *Goth.* Vid. Eman. Cost. *l.* 2. *select. cap.* 13. Ans. 40 Qui adpositus fuit in institutione: alias nunquam intelligitur dies repetita seu intellecta, nisi conjectura aliqua probabilis id suadeat. 41 Non soleat. *Hal.* adde *l. ult. C. qui admitt.* 42 Hereditati se non immiscet, qui gerit non quasi heres, sed quasi filius. 43 Secus si locuples. *l.* 5. §. 19. *supr. de agnoscend. liber.* 44 Actus diversus ab aditione, non includit hereditatis aditionem. *Bald.* 45 Errans in quantitate aditionis, adire hereditatem non vetatur. 46 *l.* 23. *l.* 32. ℱ. *de condit. & demonstrat.* Errans implet conditionem plus faciendo, sed non minus. *Bald.* 47 Hereditati se non obligat, qui per alium possessus heres institutus est; intuitu alterius, adit. 48 *l.* 21. *C. de jure deliber.* Goth. Adde *l.* 6. §. 7. ℱ. *eod.* & *l.* 59. ℱ. *de hered. instit.* S. L. 49 *l.* 96. ℱ. *h. t.* 50 Vide *l.* 1. §. 6. *C. de caducis.* 51 Qui ex minori parte, quam sit institutus, adit, non adit. 52 Actus errore admissus non valet, sive fiat coram judice, sive extra judicium. *Bald.*

bueris, ne sextans tuus intereat? Respondit: nihil interest, utrum ex substitutione prius adierit, an ex prima institutione: cum ab utraque caussa una aditio sufficiat: sextans itaque, qui sub conditionem datus mihi est, ad me solum pertinet. §. 1. Item si tu sextantis, ex quo institutus esses heres, omiseris aditionem: nunquid *dubitas*, quin [1] ex substitutione adeundo Titianæ partis habiturus partem esses? Respondit: non dubito quin, si prima institutione adeundo heres esse possim, in potestate [2] mea sit, quam partem hereditatis aut amittere velim, aut vindicare.

De caussa testamenti & intestato.

77. POMPONIUS lib. 8. ad Quintum Mucium.

ILlud *dubitari* potest, [an], si cum testamento heres institutus essem ab eo, qui etiamsi intestatus decessisset, legitima hereditas ejus ad me pertineret? an simul [3] utramque hereditatem repudiare possim [4]: quoniam antequam ex testamento hereditatem repudiarim, legitima nondum ad me pertinet? Verum eodem [5] momento intelligor [6] & ex testamento, & legitimam repudiare: sicut si legitimam velim ad me pertinere, cum sciam testamento, mihi relictam, videbor ante repudiare testamentum [7], & ita legitimam adquisisse.

De societate & rerum communium usu.

78. IDEM lib. 35. ad Quintum Mucium.

DUo fratres [8] fuerant, bona communia habuerant: eorum alter intestato mortuus, suum heredem non reliquerat: frater, qui supererat, nolebat ei heres esse: *Consulebat*, num ob eam rem, quod communibus, cum sciret eum mortuum esse, usus [9] esset, hereditati se alligasset? Respondit, nisi eo consilio usus esset, quod vellet se heredem esse, non adstringi: itaque cavere debet, ne qua in re plus sua parte dominationem [10] interponeret.

De adquisitione per alium.

79. ULPIANUS [lib. 2. ad legem Juliam & Papiam].

PLacet, quotiens [11] adquiritur per aliquem hereditas vel quid aliud ei cujus quis in potestate est, confestim [12] adquiri ei cujus est in [13] potestate: neque [14] momento aliquo subsistere in persona ejus, per quem adquiritur: & sic adquiri ei, cui adquiritur.

De instituto ex pluribus partibus. 2. *Si servus ex parte pure institutus sit, ex parte sub conditione, dato coherede.*

80. PAULUS [lib. 5. ad legem Juliam & Papiam].

SI solus heres ex pluribus [15] partibus fuero institutus, unam partem omittere non possum: nec [16] interest, in quibusdam habeam substitutum necne. §. 1. Idem puto, etiamsi aliis mixtus [17] heredibus, ex pluribus partibus heres institutus sim: quod & hic, adeundo [18] unam portionem, omnes acquiro, si tamen delatæ sint. §. 2. Item [19] si servus meus ex parte heres institutus sit pure, ex parte sub conditione, dato scilicet coherede: & jussu meo adierit; deinde eo manumisso conditio alterius portionis extiterit: verius est, non mihi esse adquisitam illam portionem, sed ipsum comitari: omnia enim paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis conditio extet, ut adquiratur ei, cui prior portio adquisita est. §. 3. Ego quidem puto, & si adhuc in potestate sit, iterum adeundum esse, si conditio extiterit: & illud, quod dicimus semel [20] adeundum, in ejusdem persona locum habet; non [21] cum per alium adquirenda est hereditas [22].

De spe substitutionis ad heredem non transmittenda.

81. ULPIANUS lib. 13. ad legem Juliam & Papiam.

TOtiens videtur heres institutus etiam in caussa substitutionis [23] adisse, quotiens adquirere sibi possit: nam si mortuus [24] esset, ad heredem non transferret substitutionem.

De servo instituto cujus dominus capax non est.

82. TERENTIUS CLEMENS [lib. 16. ad legem Juliam & Papiam].

SI servus [25] ejus, qui capere non [26] potest, heres instituatur, & antequam jussu domini adeat hereditatem, manumissus alienatusve sit, & nihil in fraudem legis [27] factum esset: ipse admittitur ad hereditatem: Sed & si partem [28] capere possit dominus ejus, eadem [29] dicenda sunt de parte, quam ille capere non potest: nihil enim interest de universo [30] quæratur, quod capere non possit, an de portione.

De jure accrescendi.

83. ULPIANUS [lib. 18. ad legem Juliam & Papiam].

SI totam an [31] [partem, ex qua quis heres institutus est, tacite rogatus sit restituere]: apparet, nihil ei debere adcrescere: quia [32] rem [33] non videtur habere [34].

De ventre præterito.

84. PAPINIANUS [lib. 16. Quæstionum].

VEntre [35] præterito, si filius, qui fuit emancipatus, aut exter [36] heres institutus sit: quamdiu rumpi testamentum potest [37], non [38] defertur ex testamento hereditas [39]: Sed si vacua [40] ventre mulier fuit, & incerto eo filius in familia retentus vita decessit, heres fuisse intelligitur: emancipatus, aut exter, non aliter possunt hereditatem quærere, quam si non esse prægnantem sciant. Ergo si ventre pleno fit mulier, nonne iniquum erit, interea [41] defunctum filium heredi suo [42] relinquere nihil? & ideo decreto [43], filio succurrendum est: quia, sive frater ei nascatur, sive non nascatur, patri heres futurus est. Eademque ratio facit, ut emancipato quoque subveniri debeat, qui alterutro casu rem omnimodo habiturus est.

De metu.

85. IDEM [lib. 30. Quæstionum].

SI *metus* [44] causa adeat aliquis hereditatem; fiet, ut quia invitus heres existat, detur abstinendi facultas.

Si quis moriatur antequam sciat se institutum. 1. *De hereditate rei perduellionis.* 2. *Quid sit* pro herede gerere.

86. IDEM [lib. 6. Responsorum].

PAnnonius Avitus [45], cum in Cilicia procuraret, heres institutus, ante vita decesserat, quam heredem se institutum cognosceret: quia bonorum possessionem, quam procurator ejus petierat, heredes Aviti ratam habere non potuerunt, ex persona defuncti restitutionem in integrum implorabant: quæ stricto jure [46] non competit, quia intra diem [47] aditionis Avitus obiisset: Divum tamen Pium contra constituisse Mæcianus libro quæstionum refert in eo, qui legationis [48] causa Romæ erat: & filium, qui matris delatam possessionem absens amiserat, sine [49] respectu ejus distinctionis restitutionem [locum] habere: Quod & hic humanitatis gratia obtinendum est. §. 1. *Rei perduellionis* [50] hereditatem, suspensa cognitione filius emancipatus, cui de patris innocentia liquet, potest quærere. §. 2. *Pro herede gessisse* filium placet, qui [51] moriens comperto matrem suam intestato vita decessisse, codicillis petit ab herede suo, ut maternorum bonorum servum manumitteret [52], ac sibi parentibusque suis in possessionem matris monumentum extrueret.

Quid sit se immiscere. 1. *De actionibus confusis pupillo restituendis.*

87. IDEM [lib. 10. Responsorum].

EUm *bonis* patris *se miscere* convenit, qui remoto familiæ vinculo, pro herede gerere videretur: Et ideo filius, qui tanquam ex bonis matris, cujus hereditatem suscepit, agrum ad hereditatem patris pertinentem, ut maternum ignorans possedit [53], abstinendi consilium, quod in bonis patris tenuit, amisisse non videtur. §. 1. Pupillis, quos placuit oneribus hereditariis esse liberandos [54], confusas [55] actiones restitui oportet.

Quid sit pro herede gerere.

88. PAULUS [lib. 1. Quæstionum].

GErit [56] *pro herede*, qui animo [57] agnoscit successionem, licet nihil [58] attingat hereditarium: unde & si domum pignori datam, sicuti hereditariam, retinuit, cujus possessio qualisqualis [59] fuit in hereditate, pro herede gerere videtur: idemque est, & si alienam rem, ut hereditariam, possedisset.

1 Repudians hereditatem ex institutione, admitti potest ex substitutione vulgari. *Baldus.* 2 *l. 17. §. 1. supr. eod.* 3 *l. 70. in fin. supr. eod.* 4 Consule Jasonem *ad l. Gallus. n. 26. lect. 2.* ff. *de liber. & posthum. ad l. centurio. num. 58. supr. de vulg. & pupill. ad l. quæ de legato. n. 17. de legat.* 1. Bartolum *ad l. 1. num. 3. supr. hoc tit.* Ripam *ad l. Is cui bonis. num. 34. de verb. oblig.* Socinum Juniorem *cons. 44. num. 2. vol. 3.* Mod. 5 Consequens qui vult, idem vult antecedens. vide *l. ad rem. 56. l. ad legatum. 62. supr. de procurator.* 6 Repudians ab intestato, videtur etiam ex testamento repudiare: quia, cum aliquid simpliciter fit, præsumitur fieri eo ordine, quo debet fieri *Bald.* Facta priore loco præsumuntur, quæ priore loco fieri oportet. Prius est autem, ut quis ex testamento succedat, quam ab intestato. 7 Id est, hereditatem. Interdum enim vocabulum *testamenti* pro hereditate usurpatur. vid. Cujac. *7. obs. 19. in fin.* 8 Vid. Alciat. *4. paradox. cap. 1.* Cujac. *lib. 10. obs. cap. 16.* Ans. 9 Remanere in communi, seu usus rei communis (nisi jus communionis excedatur: id autem accidit, cum quis solus & in solidum possidere vult) præsumptivam aditionem hereditatis non inducit. *Bald.* 10 Dominationem interponit, non qui pro fructuario, aut possessore, aut patrefamilias, sed qui se pro proprietario gerit. Cujac. *10. observ. 16.* 11 *l. 10. infr. de adqu. rer.* 12 Adquisitio duplex Baldo constituitur. Una quæ transeat, altera quæ permaneat. Primam notat proficisci a persona adquirente, & in eam desinere cui adquiritur, totam tamen cohærere personæ adquirenti, *l. qui liberis. 8. §. hæc verba. 1. supr. de vulgari. l. cum filio. 11.* ff. *de legat. 1.* Alteram ita cohærere personæ cui adquiritur, ut ab ea non separetur. 13 Ordo nullus hic temporis statuitur, sed intellectus tantum. 14 Ἐν ἀτόμῳ *de momento* vid. Cujac. *cap. 1. de præscriptionib.* Civiles adquisitiones ex persona filii vel servi immediate transeunt in patrem, vel dominum. *Bald.* 15 *l. 52.* ff. *eod.* 16 Licet testator substitutum det vulgarem, non videtur tamen permittere ut actus aditionis scindatur. *Bald.* 17 *Al.* Mixtis. 18 Institutus sæpius ab eodem, non potest fieri sæpius heres: ut ita unica aditio trahatur ad omnem portionem. *ut hic.* Quid, si ex se heres fieri non possit, sed per alium? Nova portio novam requiret aditionem. *§. ult.* ff. Quid ita? mox sequitur. 19 Vide in hunc §. Cujac. *12. observ. 14.* 20 Aditio hereditatis est actus legitimus: ideoque pure fit, *l. 77. infr. de reg. jur.* & semel, *ut hic.* vide Cujac. *7. obs. 19.* dixi *l. 51. in fin. supr. eod. & l. 90.* ff. *eod.* 21 *l. 36.* ff. *eod. l. 22. §. 1.* ff. *de oper. libert.* 22 Quia propter personam mediam, cujus status potest variari, non potest omnis institutio uniformiter, id est, eadem censeri. Variato autem medio, variantur extrema, & eorum effectus. *Bald.* 23 Spes succedendi ex substitutione vulgari, ad heredem non transmittitur. *ut hic.* Jus tamen adcrescendi transmittitur. Bald. *hic & l. qui patri 59. supr. eod.* 24 *l. 9. in fin.* ff. *de suis. l. 8. in fin. l. 10. l. 23. in fin. l. 45. in fin. l. 47 supr. de vulg.* 25 Conciliationem hujus leg. & l. 49 *§. 5.* ff. *de hered. inst.* vid. apud Paul. Buf. ad *d. l. 49.* Ans. 26 Puta, Cœlebs. 27 Juliæ & Papiæ. 28 Puta, Orbus. 29 Vid. Ant. Fab. *11. conject. 10* 30 *l. 3.* ff. *pro derelicto.* Quod de toto prædicatur, & de parte quoque prædicari intelligitur. vid. *l. 76.* ff. *de rei vind. l. 1.* ff. *de evict.* 31 Si totam hereditatem, aut partem. *Hal.* Si totam an, Cujac. *2. obs. 7. 3. obs. 38.* ut hæc particula *an* veteri more usurpata sit pro *eam.* adde *l. 29. in fin.* ff. *de statulib.* 32 Adcrescendi jus rei, non personæ defertur: scriptum in rem est, ideoque nec personam sequitur, quoties nimirum agitur de proprietate, non de usufructu. Cur tam varie? In usufructu jus principale scriptum ac conceptum est in personam fructuarii: igitur & ejus juris accessio personalis est: accessio inquam, id est, jus accrescendi. *l. si Titio. 33. §. usufr. 1.* ff. *de usufr.* 33 Principale cui adimitur, ei adimitur accessorium. *Bald.* 34 Indignus est, eique velut indigno eripitur hereditas, qui tacite cavet se incapaci hereditatem restituturum. vid. Cujac. *12. obs. 13.* 35 Ventre præterito, institutus interea adire non potest. Quid ita? mox dicetur. *l. 30. §. 3. 4. & 6.* ff. *eod.* vide in hanc legem Cujac. *3. obs. 21.* Goth. Adde Alciat. *lib. 3. parerg. cap. 14.* Emanuel. Cost. *select. lib. 2. cap. 1.* S. L. 36 *Exter*, id est, extraneus. 37 *Sub.* nato posthumo. 38 Cur? pendent interim vires testamenti, & instituti præteritos expectant. *Bald.* 39 Interim adiri hereditas non potest, neque bonorum possessio peti. 40 *Forte legendum*, vacuo. *ut infr.* ventre pleno, vacuo utero. *l. 30. §. 6.* ff. *eod.* 41 Id est, dum jus testamenti pendet. vid. *l. 4 in fin.* ff. *de bon. poss. contra tabulas.* 42 An etiam in extraneo? vide quæ scripsi ad *l. unic §. 3. C. de caduc. toll.* 43 Vid. *tit. de ventre in possess.* 44 Metu facta aditio, abstentionem non impedit. Arbitrium quod non est liberum, neminem hereditati obligat. *Bald. l. 6. supr. eod l. 21. §. 5. supr. de eo quod met. caus. l. 16. C. de jure deliber.* An velle videatur, qui cogitur, vide Cujac. *16. observ. ult.* 45 Pomponius Avitus. *Hal.* 46 Alias, ex æquo & bono competit. Impeditus igitur adire ex justa absentia, licet interim decedat, jus tamen petendæ restitutionis & aditionis relinquit heredi *Goth.* Ex hac leg. heredi, cujuslibet heredis absentis, aut ignorantis, dari in integrum restitutionem volunt. Ita sentit Vincent. Cabot. *lib. 2. disp. 23.* & Jacob. Cancer. *var. resolut. cap. 21. num. 19* Sed Cujacius restringit ad absentiam reipublicæ causa ex singulari & benigno jure, quod ad consequentias trahendum non est. *lib. 6. Resp. Papinian.* In hanc leg. confer Ant. Fabr. *lib. 14. conject. c. 1.* Ans. 47 Dies aditionis, centum dies. *l. 9. §. 1. supr. de juris & facti ignor* dixi ad *l. 2. C. qui admitti.* 48 *l. 30. supr. h. t.* 49 Hæc quæ sequuntur, videntur esse Triboniani. 50 Pendente accusatione contra memoriam defuncti, heres cui liquet de innocentia, adire potest. *Bald.* 51 Potest quis testamentum faciendo hereditatem adire, & quasi contrahere: hoc est, qui testatur de re hereditaria sibi relicta, videtur gerere pro herede adde *l. si avia. 6. C. de jure deliber.* Ultimæ voluntati potest ita contractus permisceri. *Bald* 52 *l. 42. §. 2. supr. eod.* 53 Actus qui in extraneo inducit hereditatis aditionem, in suo inducit immistionem. *Bald.* 54 Data eis restitutione adversus aditionem. 55 Restitutio in integrum actiones confusas in integrum statum restituit. 56 *l. 20. supr. eod.* 57 Ex animo dependet pro herede gestio. Quid? an pro herede gestio animo solo sine verbis aut factis inducitur? Item quibus verbis vel factis? An & non faciendo, aut res hereditarias pupilli nomine in commentarium vel inventarium referendo? vide hic Bartolum, *l. 21. §. 1. supr. eod.* 58 *l. 4. C. unde legitimi. l. 6. l. 14. C. de jure deliber. l. 5. §. 1. supr. de administr. & peric. tut.* 59 Hereditas veram possessionem non habet, sed qualem qualem. de hac voce vid. *l. 5. in fin. supr. de const. pecun.* Hinc notant, possessionem improprissimam esse in hereditate: hoc est non veram: ideoque fingi non posse eam possidere: cum in iis tantum fictio locum obtineat, in quibus veritati sit locus. Zas. *2. Respons. 27. ubi de fictionis & impropriętatis differentia.* adde quæ scripsi ad *l. 32. infr. ad SC. Trebell.*

De abstentione pupilli & ejus fidejussoribus.

89. SCÆVOLA [lib. 13. Quæstionum].

SI pupillus [1] se hereditate abstineat, succurrendum est & [2] fidejussoribus ab eo datis, si ex hereditario contractu convenirentur.

De curatore. 1. De peculio castrensi.

90. PAULUS [lib. 12. Responsorum respondit],

PEr curatorem [3] hereditatem [4] adquiri non posse [5]. §. 1. Idem respondit, si jussu avi nepos, patris qui de castrensi peculio testamentum fecit, hereditatem adisset, adquisisse ei ea, de quibus pater testari potest: quia castrensia esse mutatione [6] personæ desierint.

De eo, qui abstinuit, & per suppositam personam bona emit.

91. IDEM [lib. 15. Responsorum respondit],

SI is, qui bonis paternis se abstinuit, per suppositam [7] personam emptoris bona patris mercatus probatur, perinde eum conveniri oportere a creditoribus, atque si bonis paternis se immiscuisset.

De jussu.

92. IDEM [lib. 17. Responsorum].

FIliusfamilias duxit uxorem: ea, filiis sublatis, intestata decessit: filii jussu patris, non avi [8], adierunt hereditatem: Quæro, an avo adquisita sit hereditas? Paulus respondit, secundum ea quæ proponuntur, nihil actum esse.

In mandante requiritur certitudo causæ. 1. Jussus potest fieri nutu & literis. Bart.

93. IDEM [lib. 3. Sententiarum].

PAter, quotiens filio mandat adire, certus esse debet, [an] pro parte, an ex asse: & [an] ex institutione, an ex substitutione: & [an] testamento [9], an ab intestato, filius suus heres existat. §. 1. Mutus [10] pater vel dominus, filio vel servo heredibus institutis, magis est, ut, si intellectu non careat, nutu jubere possit adire hereditatem: ut ei jure ejus commodum quæri possit, quod facile explicare possit scientia literarum. §. 2. Mutus servus jussu domini pro herede gerendo obligat dominum hereditati.

De repudiatione bonorum superstitis.

94. HERMOGENIANUS [lib. 3. juris Epitomarum].

QUi superstitis [11] bona repudiat, post mortem ejus adire hereditatem, item bonorum possessionem petere non prohibetur [12].

Quibus modis hereditas recusatur.

95. PAULUS [lib. 4. Sententiarum].

REcusari [13] hereditas non tantum verbis sed etiam re [14] potest, & alio [15] quovis indicio voluntatis.

De pubere, qui se pupillum putat.

96. HERMOGENIANUS [lib. 3. juris Epitomarum].

QUi se pupillum falso [16] existimans, cum esset pubes, pro herede gessit: quo minus heres existat, nihil error talis ei nocebit.

De eo qui adit ex posteriore testamento quod putat valere.

97. PAULUS lib. 3. Decretorum.

CLodius Clodianus, facto prius testamento, postea eundem heredem in alio testamento inutiliter facto instituerat: scriptus heres, cum posterius putaret valere, ex eo hereditatem adire voluit: sed postea hoc inutile repertum est. Papinianus putabat [17], repudiasse eum ex priore hereditatem; ex posteriore autem non posse adire: Dicebam, non [18] repudiare eum, qui putaret posterius valere: pronunciavit, Clodianum intestatum [19] decessisse.

Si quemdam ex heredibus Princeps restituat adversus aditionem.

98. SCÆVOLA lib. 26. Digestorum.

QUæ neptis suæ nomine, quam ex Seia habebat, Sempronio tot dotis nomine spoponderat, & pro usuris in exhibitionem certam summam præstabat, decessit, relicta Seia filia, & aliis heredibus; cum quibus Sempronius judicio [20] [egit]: condemnatique pro portionibus hereditariis singuli heredes, inter quos & Seia, Sempronio caverunt summam, qua quisque condemnatus erat, usuris iisdem, quæ ad exhibitionem a testatrice præstabantur: postea, excepta Seia filia, cæteri heredes abstinuerunt hereditate beneficio [21] Principis, & tota hereditas ad Seiam [22] pertinere cœpit: Quæro, an [23] in Seiam, quæ sola heres remansit, & omnia ut sola heres egerat, pro eorum quoque portionibus, qui beneficio principali hereditate abstinuerint, utilis actio dari debeat? Respondit, pro parte eorum, qui [se] abstinuissent, actiones solere decerni in eam, quæ adisset, & maluisset integra hereditaria onera subire.

Si unus ex necessariis heredibus abstineat.

99. POMPONIUS [lib. 1. Senatusconsultorum].

ARisto in decretis Frontianis [24] ita refert: Cum duæ filiæ patri necessariæ heredes extitissent, altera se paterna abstinuerat [25] hereditate, altera bona paterna vindicarat, totumque onus suscipere parata erat [26]: Sanctum [27] Cassium Prætorem, causa cognita actiones hereditarias utiles daturum, recte pollicitum ei [28], quæ ad hereditatem patris accederat [29], denegaturumque ei quæ se abstinuerat.

TIT. III.

TESTAMENTA QUEMADMODUM APERIANTUR [30], INSPICIANTUR, ET DESCRIBANTUR.

Quibus fiat copia inspiciendi describendique testamentum. 1. Ratio hujus edicti. 2. Si quis neget se sigillum suum adgnoscere.

1. GAJUS [lib. 17. ad Edictum provinciale].

OMnibus, quicumque desiderant [31] tabulas [32] testamenti inspicere [33], vel etiam describere, despiciendi [34] describendique potestatem facturum se Prætor pollicetur. † Quod vel suo vel alieno nomine desideranti tribuere eum, manifestum est. §. 1. *Ratio* autem hujus Edicti manifesta est. Neque enim sine judice transigi, neque apud judicem exquiri veritas de his controversiis, quæ ex testamento proficiscerentur, aliter potest, quam inspectis [35] cognitisque verbis testamenti. §. 2. Si [36] quis [37] neget sigillum suum agnoscere, non ideo quidem minus aperiuntur tabulæ, sed alias suspectæ [38] fiunt.

Cujus est testamentum. 1. Quæ dicuntur testamenta. 2. Quæ pertinent ad causam testamenti. 3. De pluribus testamentis. 4. Si dubitetur, utrum vivat, an decesserit testator. 5. De lectione. 6. De die, & Consule. 7. De tempore ad exhibendum dando. 8. De eo qui fatetur, aut negat, apud se tabulas esse.

2. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

TAbularum testamenti instrumentum [39] non est unius hominis, hoc est heredis, sed universorum, quibus [40] quid illic adscriptum est: quin potius publicum est instrumentum. §. 1. *Testamentum* autem proprie illud dicitur, quod jure perfectum est: sed abusive testamenta ea [41] quoque appellamus, quæ falsa [42] sunt, vel injusta, vel irrita, vel rupta: itemque imperfecta [43] solemus testamenta dicere.

§. 2. *Ad causam* autem *testamenti pertinere* videtur id, quodcunque [44] quasi ad testamentum factum sit, in quacumque materia fuerit scriptum, quod contineat supremam voluntatem: & tam principales, quam [45] secundæ [46] tabulæ continentur. §. 3. Si plura sint testamenta, quæ quis exhiberi desideret: universorum ei facultas facienda est.

§. 4. Si dubitetur [47], utrum vivat, an decesserit is, cujus quis, quod ad causam testamenti pertinet, inspici [48] describique postulat: dicendum est, Prætorem causa cognita statuere id debere: ut, si liquerit [49] eum vivere, non [50] permittat inspici tabulas, & ut ipsam scripturam quis inspiciat, & sigilla, & quid aliud ex tabulis velit spectare.

§. 5. *Inspectio tabularum* etiam lectionem [51] earum indicat.

§. 6. *Diem* autem & *Consulem* [52] *tabularum non* [53] *patitur* Prætor *describi vel inspici*, idcirco, ne quid falsi fiat: namque [54] etiam inspectio materiam falso fabricando instruere potest [55]. §. 7. Utrum autem in continenti [56] potestatem inspiciendi vel describendi jubet, an desideranti tempus dabit ad exhibitionem? Et magis est, ut dari debeat, secundum locorum [57] angustias, seu prolixitates. §. 8. Si quis non negans [58] apud se tabulas esse, non patiatur inspici, & describi, omnimodo ad hoc compelletur: si tamen

1 *l. 51. supr. de procuratorib. l. 2. in fin. supr. de admin. & peric. tut.* 2 Nihil enim creditoribus hereditariis deperit, ut quibus etiam salva maneat actio adversus eum, qui nomine hereditario aditurus est, translatione judicii nil amittunt. 3. Harmenop. 6. §. 27. 3 Per procuratorem. *Hal.* Atque ita legitur in manuscriptis Contii. Unde quidam hunc locum ita accipiunt: hereditas adquiri non potest per procuratorem, *ut hic.* cum tamen possit per Procuratorem Cæsaris, *l. 1. supr. de offic. Proc. Cæsar.* v. Contium 2. *Subcesivar.* 17. Goth. adde Duaren. *lib. 2. disp. cap.* 27. Cujac. *lib. 1. observ. c.* 34. Revard. *de auct. prud. cap.* 5. S. L. 4 Nisi opinam. *l. 1. in fin. supr. de off. Procurat. Cæsar. l. 3. §. 7. infr. de bonor. possess.* An per procuratorem, tutorem, curatorem adquiri possit hereditas, vid. Cujac. 1. *obs.* 34. 5 Est enim actus legitimus, ideoque nisi pure, *l. 77. infr. de reg. jur.* vid. *l. 51. in fin. supr. h. t.* nisi semel, *l. 80. in fin. supr. eod.* nisi verbis conceptis, *l. 51. in fin. supr. eod.* nisi testibus præsentibus adiri potest hereditas. vid. Cujac. 7. *obs.* 18. 6 *l. ult. C. de inoff.* 7 Titulus adquisitus clam & generalis possessio faciunt, ut præsumatur fraus & simulatio. *Bald.* vid. *l. 2. C. de repudiand.* 8 Nepos in avi potestate positus, avi jussu, non patris, adire debet. 9 *l. 22. ff. h. t.* 10 *l. 5. supr. eod. l. 2. infr. de bonor. possess. furios. §. fin. Instit. de hered. qualit. in fin.* 11 *l. 13. l. 17. in fin. l. 70. supr. h. t. l. 4. infr. de adsign. libert.* Vivus heredem non habet, ideoque qui sibi & *filio* paciscitur, filio paciscitur, ut heredi. 12 Nisi renunciationi interpositum sit juramentum, eaque juramento sit conjuncta. *c. 2. de pact. in 6.* vid. *l. 3. C. de collat.* 13 Hereditas recusari quibus verbis videatur, vide apud Manticam 12. *cap.* 14. 14 Vide *l. 37. infr. ad SC. Trebell.* Factis, non tantum verbis, res declaratur. vid. Paul. 4 *sent* 4. §. 1. 15 Veluti si patiatur res hereditarias destrui *l. 2. C. de infantib. exposit.* 16 *l. 6. §. 4. l. 34. l. 74. in fin. supr. h. t. l. 21. circa finem. infr. de condit. & demonstr.* Veritas præfertur opinioni. *Bald.* 17 Et male. *infr. eod.* 18 Repudiare hereditatem ex priori testamento delatam non videtur, qui eam adit ex secundo testamento, quod valere putat. Nec repudiat is hereditatem, qui eam sibi competere ignorat. 19 Institutus in testamento solemni ante aditam hereditatem decedens, facit testatorem intestatum decessisse. 20 Actio divisa inter plures heredes per legem 12. Tab. per sententiam subsequentem, & cautionem, coheredibus se abstinentibus, solida transfertur in personam ejus, qui eam hereditatem possidet: ut in eum actio rei judicatæ transferatur. 21 *l. 61. in fin. supr. eod.* 22 *Subaudi* volentem. 23 Adversus unum ex pluribus heredibus adeuntem solidæ actiones dantur. 24 Frontonianis. *Haloand.* 25 Adversus aditionem hereditatis uno heredum restituto, alteri coheredi tota adcrescit hereditas. Proinde ut in solidum adeunti, solidæ actiones hereditariæ competunt, ita in solidum abstinenti denegantur quoque solidæ. 26 Parata esset. *Hal.* 27 Secundum Cassium. *Hal.* Forte, *Statium.* 28 *Subaudi* filiæ. 29 Accesserat. *Hal.* 30 *L. 6. C.* 32. 31 Id est, quorum interest: non calumniandi animo petentibus. Nam verba generalia ad honestos petitores restringuntur. *Bald.* Goth. Ratio hujus legis est in *l. 6. supr. de transact.* & §. 1. *h. t.* & v. Socin. *regul.* 421. Cephal. *consil.* 103. *lib.* 1. Mynsinger *centur.* 6. *obs.* 6 Menoch. *consil* 693. *num.* 15. *lib.* 7. Surd. *decis* 292. Ans. 32 Quid, qui nuncupativum? Collige ex *l. 2. C. de B. P. secund. tab.* 33 Vid. *l. 1. infr. de tabulis exhibendis.* legere, *l. 2. §. 5. infr. h. t.* 34 *Al.* inspiciendi. 35 Transactionem & renunciationem factam, non inspectis cognitisque verbis testamenti, non valere hinc colligas, *l. 6. in fin. l. 12. supr. de transactionib.* qua de re vide Rolandum a Valle, *consil.* 13. *præsertim num* 20 & *seq.* v. Paponem 3. *Nota 9. c. des restitutions de transaction. dependant de testament.* 36 35. *Synops.* 6 *cap.* 2. 37 Ex testibus. 38 Contradictio unius testis non impedit aperturam testamenti, sed reddit scripturam suspectam. *Bald.* 39 *l. 1. supr. de fide instrument.* 40 *l. 3. §. 10. infr. de tabul. exhib.* 41 Hæ qualitates sunt testamentorum. Testamentorum alia jure perfecta, alia falsa, injusta, irrita, rupta, imperfecta. 42 Adde *l. 6. ff. ad l. Corn. de falsis.* 43 *l. 1. §. 5. ff. de tab. exhib.* 44 Seu id, quod quocumque tenore factum sit. *l. ult. C. h. t. l. 1. ff. de tab. exhib.* 45 Ordo est inversus: legendum est, tam secundæ, quam principales, Petr. Fab. 1. *Semestr.* 23. 46 De quibus in *l. 11. ff. h. t.* 47 Mors quemadmodum probetur, vide in *l. 6. §. 21. infr. de SC. Silanian.* Goth. Ad hunc §. vide Cujac. *lib. 3. observ. cap. 7. & lib. 11. cap.* 1. Fachin. *lib. 6. controv. c.* 46. Mascard. *de probat. vol. 2. conclus.* 1073. & *seqq.* Ans. 48 Tabulas sc. 49 In præterito, ut pluit, & luit. vid. Cujac. 11. *observat.* 1. 50 Hoc Baldus ita extendit, ut vivo testatore notarius non debeat heredi testamentum edere. adde *Hebr.* 9, 11. viventis atque superstitis hominis tabulæ hoc Edicto non exhibentur. 51 Inspiciendi instrumenti data facultate, datur & facultas ejus legendi; vide quæ dixi in *l. 6. ff. de alimentis.* ut per contrarium colligamus, ea non esse inspicienda, quæ legenda non sint. 52 Hinc colligere possumus, Moris fuisse apud veteres, diem & consulem testamentis adscribi: adde *l. 3. C. h. t.* Ciceron. 13. *epist. fam.* 29. An vero id necessitatis est? nihil nocere testamento, si utrumque desit, post Pithœum ex veteribus auctoribus refert Cujacius, in *l. 20. supr. qui testament. fac.* quod eodem modo, id est, sine die cautio interponi possit, *l. 34. §. 1. in fin. supr. de pignorib.* vide quæ notavi ad *l. 3. infr. de accusat.* & ad *l. 21. C. de testament.* 53 Imo patitur, *l. prætor. 4. in pr. supr. de edendo.* Patitur, si a tabellione, eove petatur, cujus muneris sit instrumenta atque testamenta conficere, *d. l. prætor.* secus si a nudo possessore testamenti: & ita hunc locum veteres accipiunt, Bartolus, Baldus, Albericus. 54 *l. 1. §. 2. ff. de edendo.* 55 Quomodo? nempe quia possunt actores, die vel Consule, cognitis, μεταγενέστερον, ἔγγραφον καὶ ἀνατρεπτικὸν conficere, 1. *Harmenop.* 4. quo scil. quasi posteriore prius rumpatur. v. Cujac. 3. *observ.* 7. 56 Dilatio justa editioni instrumentorum concedenda. 57 Locorum habita ratione dilationes dari solent. 58 Vide Duaren. *lib. 2. disp. cap.* 34. Ans.

neget

neget [1] penes ſe tabulas eſſe, dicendum eſt, ad [2] interdictum remitti, quod eſt *de tabulis exhibendis.*

De vindicatione tabularum, & actione ad exhibendum.

3. GAJUS lib. 17. ad Edictum provinciale.

IPſi tamen heredi vindicatio [3] tabularum, ſicut ceterarum hereditariarum rerum competit: & ob id [4] ad exhibendum [5] quoque agere poteſt.

De ſignatoribus cogendis, & de abſentibus.

4. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

CUm [6] ab initio aperiendæ ſint tabulæ, Prætoris [7] id officium eſt, ut cogat [8] ſignatores [9] convenire, & ſigilla [10] ſua recognoſcere [11].

5. PAULUS [lib. 8. ad Plautium].

VEl negare ſe ſignaſſe: publice [12] enim expedit, ſuprema hominum judicia exitum [13] habere.

6. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

SEd ſi major pars [14] ſignatorum fuerit inventa, poterit ipſis intervenientibus reſignari teſtamentum, & recitari.

7. GAJUS [lib. 7. ad Edictum provinciale].

SEd ſi [15] quis ex ſignatoribus aberit, mitti debent tabulæ teſtamenti, ubi [16] ipſe ſit, uti agnoſcat: nam revocari [17] eum, agnoſcendi cauſa, oneroſum eſt: quippe ſæpe cum magna captione a rebus noſtris revocamur: & ſit iniquum, damnoſum [18] cuique eſſe officium ſuum. Nec ad rem pertinet, unus abſit, an omnes: & ſi forte, omnibus abſentibus, cauſa aliqua aperire tabulas urgeat, debet Proconſul curare, ut intervenientibus optimæ [19] opinionis viris aperiantur, & poſt deſcriptum & recognitum [20] factum, ab hisdem, quibus intervenientibus apertæ ſunt, obſignentur: tunc deinde eo mittantur, ubi ipſi ſignatores ſint, ad inſpicienda ſigilla ſua.

8. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

PUpillares [21] tabulas, etiam ſi non fuerit ſuperſcriptum *ne aperirentur*, attamen, ſi ſeorſum eas ſignatas teſtator reliquerit, Prætor eas aperiri, niſi [22] cauſa cognita non patietur [23].

De ſecundis tabulis.

9. PAULUS [lib. 45. ad Edictum].

SI mulier ventris [24] nomine in poſſeſſione ſit, aperiendæ ſunt ſecundæ tabulæ, ut ſciatur cui demandata ſit curatio.

De duobus exemplariis. 1. De tabulis ſui natura apertis. 2. Si tabulæ non appareant.

10. ULPIANUS [lib. 13. ad leg. Juliam & Papiam].

SI in duobus [25] exemplariis ſcriptum ſit teſtamentum, alterutro patefacto apertæ tabulæ ſunt. §. 1. Si ſui natura tabulæ patefactæ ſunt, apertum videri [26] teſtamentum non dubitatur: non enim quæremus, a quo aperiantur. §. 2. Si tabulæ non compareant [27], vel exuſtæ [28] ſint: futurum eſt, ut ſubvenire [29] legatariis debeat. Idem eſt, ſi ſuppreſſæ, vel occultæ ſint.

De codicillis & ſecundis tabulis.

11. GAJUS [lib. 11. ad legem Juliam & Papiam].

SIcut [30] codicilli pars [31] intelliguntur teſtamenti: ita ſecundæ [32] tabulæ principalium tabularum partem obtinere videntur.

De authentico & exemplo.

12. ULPIANUS [lib. 13. ad legem Juliam & Papiam].

SI quis fecerit teſtamentum, & exemplum ejus; exemplo quidem aperto nondum apertum eſt teſtamentum: quod ſi authenticum [33] patefactum eſt, totum apertum eſt.

TIT. IV.

SI QUIS OMISSA [34] CAUSA TESTAMENTI, AB INTESTATO, VEL ALIO [35] MODO POSSIDEAT HEREDITATEM.

Summa Edicti. 1. De eo, qui per ſe vel alium poteſt acquirere. 3. De eo, qui in poteſtate habet heredem inſtitutum. 5. Si idem ſit inſtitutus & ſubſtitutus. 6. De repudiatione. 7. De ſuis heredibus. 8. De conditione poteſtativa. 9. De cauſa ex qua hereditas poſſidetur. 10. De eo, qui dolo deſiit, 11. Aut non cœpit poſſidere. 13. De fraude omittentis ut ad legitimum perveniat.

1. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

PRætor [36] *Voluntates defunctorum tuetur* [37]*: & eorum calliditati occurrit, qui omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato hereditatem partemve ejus poſſident, ad hoc, ut eos circumveniant, quibus quid ex judicio defuncti deberi potuit, ſi non ab inteſtato poſſideretur hereditas: & in eos actionem pollicetur* [38]. §. 1. Et parvi refert, utrum quis per ſemetipſum an per alium adquirere potuit hereditatem: nam, quomodocunque potuit, ſi non adquiſiit hereditatem, in ea cauſa eſt, ut incidat in Edictum Prætoris. §. 2. *Prætermittere* autem *cauſam teſtamenti* videtur, qui [39], cum [40] poſſet jubere, noluit id facere.
§. 3. Quid ergo, ſi ſervus ejus, cum juberetur adire hereditatem, dicto audiens non fuit? Sed compellendus eſt ſervus hoc facere: ideoque dominus ab inteſtato veniens incidit in Edictum. §. 4. Sin autem nec certioratus eſt dominus a ſervo, & poſtea ipſe ab inteſtato poſſidet hereditatem, non debet incidere in Edictum, niſi ſi fingit ignorantiam [41]. §. 5. Si proponatur idem & inſtitutus [42] & ſubſtitutus, & prætermiſerit inſtitutionem: an incidat in Edictum, quæritur? Et non puto incidere: quaſi teſtator hanc ei dederit facultatem, qui eum ſubſtituit. §. 6. *Prætermittere* [43] eſt *cauſam teſtamenti*, ſi quis repudiaverit hereditatem. §. 7. Qui ſunt in poteſtate, ſtatim [44] heredes ſunt ex teſtamento: nec, quod ſe abſtinere poſſunt, quicquam facit: Quod ſi poſtea miſcuerunt [45], ex teſtamento videntur heredes: niſi ſi abſtinuerint quidem ſe teſtamento, verum ab inteſtato petierint bonorum poſſeſſionem: hic enim incident in Edictum. §. 8. Qui ſub conditione inſtitutus heres potuit [46] parere conditioni, nec paruit, cum conditio talis ſit, ut in arbitrio ſit heredis inſtituti, deinde ab inteſtato poſſideat hereditatem: debebit Edicto teneri, quia ejuſmodi conditio pro pura debet haberi. §. 9. Non quærimus, qui prætermiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato hereditatem poſſideant, utrum jure legitimo poſſideant, an non: nam quoquo [47] jure poſſideant hereditatem, vel partem [48] ejus, conveniri ex Edicto poterunt: utique ſi non ex alia cauſa poſſideant: ut puta, ſi quis omiſit quidem hereditatem, ſed ex [49] cauſa fideicommiſſi poſſidet, miſſus in poſſeſſionem fideicommiſſorum ſervandorum cauſa: Vel ſi proponas eum crediti [50] ſervandi cauſa veniſſe in poſſeſſionem: nam nec ex hac cauſa legatariis reſpondere cogetur. † Totiens igitur Edictum Prætoris locum habebit, quotiens aut quaſi heres legitimus poſſidet, aut quia bonorum poſſeſſionem accipit ab inteſtato, aut ſi forte quaſi prædo poſſideat hereditatem, fingens [51] ſibi aliquem titulum ab inteſtato poſſeſſionis; quocunque enim modo hereditatem lucrifacturus [52] quis ſit, legata præſtabit. §. 10. Sane interveniente cautione [53], *Evicta hereditate legata reddi*; etſi non poſſideat quis hereditatem, dolo autem malo fecerit, quo [54] minus poſſideat: eveniet, ut perinde teneatur, atque ſi hereditatem adiſſet. §. 11. *Dolo* autem *malo feciſſe* videtur, quo minus poſſideat, qui ad alium tranſtulit poſſeſſionem per fraudem, ut legatarii, cæterique, qui quid in teſtamento acceperunt, careant his, quæ ſibi relicta ſunt. §. 12. Sane *quæſtionis* fuit, utrum is demum dolo malo facere videatur, quo minus poſſideat, qui per dolum eam poſſeſſionem dimittat, quam aliquando habuit; an vero is [quoque], qui hoc ipſum malitioſe fecit, ne [55] ab initio poſſidere inciperet? Labeo ſibi videri ait, non minus [56] delinquere eum qui non incipiat poſſidere, quam eum qui deſinat: quæ ſententia obtinet. §. 13. Si quis per fraudem [57] omiſerit hereditatem, ut ad legitimum perveniat; legatorum petitione tenebitur [58].

1 *l. 1. §. 1. infr. de tabul. exhibend.* Teſtis negans, etiam unicus, actum reddit dubium: dixi ad *l. 9. in fin. C. de teſtib.* 2 Adverſus confitentem ſe tabulas habere teſtamenti, hoc Edictum: adverſus negantem, interdictum de tabulis exhibendis datur. Cur tam varie? An quia hoc Edictum officio judicis, ſine litis conteſtatione, & in confitentem datur: interdictum vero judicii formam exigit, exceptiones & probationes, ut putat Baldus? 3 Heres ut cæteras res hereditarias vindicare poteſt, ita & tabulas teſtamenti. 4 Cui vindicatio, ei & ad exhibendum actio competit. 5 *l. 3. §. 8. ſupr. ad exhibendum.* 6 Formam publicandi teſtamenti ex hoc loco obſerva, & juncta *lege 5. 6. 7. & ſequent.* adde Paul. *4. ſent. 6. §. 1.* 7 35. *Synopſ. 6. c. 4.* vel cujuſque idonei vel competentis judicis. *l. 2. C. h. t.* 8 Teſtes cogi poſſunt ſigilla ſua recognoſcere. 9 Quid, ſi mortui ſint ſignatores? An teſtamentum concidet? non putat Viglius ad §. 7. *Inſt. de teſtament. ordin. n. 9.* etiamſi eo caſu penitus ſigilla cognoſci nequeant, dummodo appareat ſubſcriptum ſubſignatumque a mortuo teſtamentum: Iniquum eſt enim, ut unius teſtis facto pereat teſtamentum, cum alioquin de voluntate certi eſſe poſſimus. *arg. l. ult. C. de edict. D. Hadrian.* adde *l. 6. ff. eod.* 10 Quid ſi de teſtamento non ſcripto, ſed nuncupativo agitur, & unus teſtium ſit mortuus? An teſtamentum concidet? negat *ibid.* Viglius *n. 5. 6.* 11 Hæc igitur verba, *officium Prætoris eſt ut cogat &c.* tunc locum habent, cum teſtamentum ſcriptum eſt, & omnes teſtes vivunt. 12 *l. 1. infr. tit. proxim. l. 1. C. de ſacroſanct. Eccleſ. Novell. 22. c. 2.* 13 Id eſt, effectum. 14 35. *Synopſ. 6. c. 6.* Quid, ſi nulli omnino ſint præſentes? coram Prætore & honeſtis perſonis teſtamentum aperiri poterit. *ff. eod. & l. 2. C. h. t.* 15 35. *Synopſ. 6. c. 7.* 16 V. *l. 18. C. de teſt.* 17 *l. 3. §. 6. ff. de teſtib.* Teſtis negotia ſua omittere cogi non poteſt, teſtimonii dicendi cauſa: ne officium quod alteri præſtat, ei ſit damnoſum. *l. 19. C. de teſtib.* 18 *l. 1. l. 29. ff. ex quib. cauſ. major. l. 140. ff. de reg. jur.* 19 *l. 2. C. h. t.* vide omnino Paul. *4. ſent. 6. §. 2. & C. de edict. D. Hadrian.* 20 V. *l. 4. l. 5. ff. familiæ.* 21 V. *l. 3. C. h. t.* 22 Vide quæ ſcripſi ad *l. 11. ff. eod.* 23 Cur ita? v. §. 3. *Inſt. de pupill.* 24 *l. 1. ff. de ventre in poſſeſſ.* 25 V. *l. ult. ff. eod. l. 1. §. 5. ff. de B. P. ſec. tabul.* 26 Quid ita? natura quod fit, eo loco eſt, quo quæ conſtant, ac perficiuntur artificio. Ars & natura comparantur. Nihil intereſt natura an facto hominis tabulæ aperiantur. 27 *l. 1. §. 3. in fin. ff. de B. P. ſec. tabul.* 28 Adde *dict. l. 1. §. ult.* 29 Incerta igitur petitio admittetur, etſi neque incerta probatio, neque condemnatio admittatur. 30 Codicilli eadem ad teſtamentum ratio, quæ ſecundarum tabularum ad principales. Codicilli, pars teſtamenti: ſecundæ tabulæ, pars ſunt principalium tabularum. Codicilli, ſupplementum teſtamenti. 31 *l. 18. ff. de jur. codicill.* 32 *l. 2. §. 2. ſupr. eod.* Secundæ tabulæ, pupillares dicuntur: quibus opponuntur, *ut hic. l. 2. §. 2. ff. eod.* principales. *l. 5. §. 14. ff. de his, quæ ut indig. l. 11. §. 5. l. 79. ff. ad l. Falcid. l. 1. §. 1. ff. ſi cui plus, quam per legem Falcid. l. 2. §. 3. ff. de ſtatulib.* Secundæ autem dicuntur forte, quod pupillares ſubſtitutiones in inferiori parte teſtamenti, ſeu ima cera fieri ſolebant: aut plerumque cavebant, ne inferiores illæ vivo teſtatore aperirentur, 2. Gaii *Inſt. 4. §. 3. Inſt. de pupillari ſubſt. l. ult. infr. ad SC. Trebell.* Ideoque non aperiebantur, niſi cauſa cognita. *l. 8. ff. eod.* Plerumque tamen ſufficiebat ſolas patris tabulas ſignatas eſſe, *l. 20. ſupr. de vulgari. l. 9. in fin. ff. de bonor. poſſeſſ. ſecund. tabulas.* Atque ita ex teſtamento, quod ſecundas tabulas habet, adiri poteſt hereditas. *l. 14. §. 3. ff. ad SC. Trebell.* 33 Authenticum teſtamentum niſi apertum ſit, exempli apertura non ſufficit, *ut hic.* niſi manu ejuſdem Notarii exemplum apertum fuerit. Imola *hic.* de authentico vide *l. 8. ff. familiæ erciſcund. l. 3. C. de diverſ. reſcript.*

34 *L. 6. C. 39.* Prætermiſſa, *l. 1. §. 2. §. 6. ff. eod.* Relicta teſtamento, regulariter ab inteſtato non debentur: debentur tamen jure Prætorio, propter fraudem omittentium ex teſtamento, & detinentium ab inteſtato; *l. 1. §. 9. in fin. ff. eod.* Goth. vid. Menoch. *lib. 4. præſumpt. 27. & præſumpt. 86 num 7.* Graſſ. *recept. ſent. verb. bonor. poſſeſſ. & ſucceſſio ab inteſtato.* Anſ. 35 Velut bonorum poſſeſſor, vel prædo. *l. 1. §. 9. in fin. ff. eod.* 36 *l. ult. C. h. t.* 37 V. *l. 5. ſupr. tit. prox.* 38 Conveniri poſſunt. *l. 6. ff. eod.* 39 *Juſſiſſe* intelligitur, qui jubere potuit, nec juſſit. 40 Dominus non poteſt obtendere inobedientiam ſervi, cum habeat jus cogendi. *Bald.* Hæc compulſio velut probabilis & neceſſaria, aditionem non vitiat. *l. 3. C. de hered. inſtit.* 41 Ficta ſimulataque ignorantia non excuſat. Scire quis ubi tenetur, ſimulata præſumitur ignorantia, *l. 5. ff. de R. C.* 42 Inſtitutus coheredi ſubſtitutus, poteſt ſi velit, inſtitutionem omittere. adde *l. 8. §. 9. ſupr. de inoff. l. 16. ſupr. de liberis & poſthum. l. 10. in fin. ſupr. de vulgari.* 43 Teſtamenti cauſam prætermittit, qui hereditatem repudiat. 44 *l. 11. ff. de liberis.* Filius eſt heres ipſo jure, eamque ob cauſam creditoribus tenetur. *Bald.* Omittens tamen, Prætorio jure ex teſtamento non tenetur, ſed ex hoc Edicto. vide *l. 57. ff. de adq. vel omitt. hered.* 45 Miſcent ſe ſui, adeunt extranei. *Goth.* v. Gomeſ. *var. tom. 2. c. 19. num. 25.* Anſ. 46 Conditio poteſtativa non cenſetur conditio. *Bald. l. 174. ff. de regul. juris.* Goth. vid. Eman. Coſt. *lib. ſelect. 2. cap. 2.* Menoch. *lib. 4. præſumpt. 183. num. 2.* conditio poteſtativa quid operetur, & de ejus implemento, vide Graſſ. *recept. ſent. §. legatum. q. 57. num. 2. & in §. inſtitutio. quæſt. 36. num. 3.* Anſ. 47 Vid. *l. ult. ff. eod.* 48 *l. 13. ff. eod.* 49 Primum heredem adire ſufficit, ut legata debeantur, licet ſecundus non adeat. 50 Dixi ad *l. 2. C. qui potiores.* 51 Colorata vel improba poſſeſſio, non eſt melioris conditionis, quam ea, quæ juſtum titulum habet. *Bald.* In fraudem poſſidet, qui juſtam poſſidendi cauſam non habet. Habens titulum probabilem, a fraude excuſatur. Ubi non eſt fraus, ceſſat hoc Edictum. 52 *l. ult. C. de pet. hered.* 53 V. *l. 131. ff. de reg. jur.* 54 Gratuita poſſeſſio juris vel facti poſſeſſorem ex hoc Edicto adſtringit. 55 V. *l. 131. ff. de reg. jur.* 56 Imo minus tenetur hic, quam ille. *l. 68. §. 1. ſupr. pro ſocio. l. 1. §. 6. ff. ſi quid in fraud. patr. l. 6. ff. quæ in fraud. cred.* 57 Accepta pecunia. vid. *l. 4. ff. l. 1. C. h. t.* 58 Imo is non tenebitur, ſed poſſeſſor. *l. 4. §. 1. in fin. ff. eod.* ſed diſcutiendus primum erit legitimus, qui poſſidet.

De eo, qui pretio accepto prætermiſit.

2. IDEM [lib. 7. ad Sabinum].

LIcet pro herede gerere non videatur, qui pretio [1] accepto prætermiſit hereditatem: tamen dandam in eum [2] actionem, exemplo ejus, qui omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato poſſidet hereditatem, Divus Hadrianus reſcripſit: proinde legatariis & fideicommiſſariis tenebitur. §. 1. Sed utrum ab eo erit incipiendum, & ſic ad heredem veniendum: an convertemus ordinem? Mihi videtur humanior eſſe hæc ſententia: ut poſſeſſor hereditatis prior excutiatur, maxime ſi lucrativam [3] habet poſſeſſionem.

3. POMPONIUS [lib. 3. ad Sabinum].

SI pecuniam [4] a ſubſtituto acceperis, ut prætermitteres, iſque adierit: an danda ſit legatariis actio, dubitari poteſt? Et puto, ſi ipſe quoque prætermiſerit, &, quod lege ad ſe rediret, poſſidebit hereditatem, in utrumque veſtrum dandam: ut ei tamen, cui ab utroque legatum ſit, in alterutrum detur actio.

De eo, qui gratis omiſit. 1. De poſſeſſore & eo qui omiſit. 2. Si heres vel legatarius omiſerit. 3. De hereditate vendita.

4. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

SI quis pecuniam non accepit, ſimpliciter autem omiſit cauſam teſtamenti, dum [5] vult præſtitum ei, qui ſubſtitutus eſt, vel legitimo: nunquid locus non ſit Edicto? Plane indignandum [6] eſt, circumventam voluntatem defuncti: & ideo ſi liquido conſtiterit, in necem legatariorum hoc factum, quamvis non pecunia accepta, ſed nimia [7] gratia collata, dicendum erit, locum eſſe utili actioni adverſus eum, qui poſſidet hereditatem. §. 1. Et recte dicetur: Ubicumque quis, dum vult præſtitum ei, qui ſe repudiante venturus eſt, non repudiaturus, niſi præſtitum vellet, & maxime ſi ob evertenda judicia id fecit [ibi dicendum eſt], adverſus poſſeſſorem competere actionem: ſic tamen, ut, ubi quidem pecunia accepta repudiavit, ibi dicamus, eum, qui omiſit, conveniendum; ubi vero gratis, in fraudem tamen eorum quibus quid relictum eſt, poſſeſſorem [8] debere conveniri utili actione. §. 2. Quamquam de heredibus inſtitutis videatur Prætor loqui, attamen etiam ad alios hæc res ſerpet: ut ſi ſit legatarius [9] a quo fideicommiſſum relictum eſt, & hic id egiſſet, ut omittatur hereditas, doloque id fecit, conveniri debeat. §. 3. Si quis vendiderit [10] hereditatem, utique poſſidere videtur [11]: non dolo feciſſe, quo minus poſſideat.

De patrono aliter inſtituto quam debuerit.

5. MARCELLUS [lib. 12. Digeſtorum].

EXcuſatus videtur patronus [12], qui inſtitutionem prætermiſit, cum aliter eſſet a liberto ſcriptus heres, quam eum inſtitui oportet: nam & ſi ſervus ejus ex aſſe inſtitutus fuerit, & per quemcumque caſum [13] non potuerit juſſu domini adire hereditatem, impune prætermittet ex teſtamento hereditatem.

De voluntate teſtatoris, & alia juſta cauſa omittendi. 4. Si bona ad alium pertineant. De colluſione. 5. De poſſeſſione. 7. Bonorum vacantium. 8. De patrono. 9. De bonorum poſſeſſione contra tabulas. 10. De libertate relicta ſub conditione.

6. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

QUia autem is, qui ab inteſtato poſſidet hereditatem, conveniri [14] poteſt, ſi omittit cauſam teſtamenti: quæſitum eſt, ſi quaſi ex voluntate teſtatoris videatur omiſiſſe, an cogatur præſtare? Utputa, fratrem ſuum ſcripſit heredem, & codicillos fecit ab inteſtato: petitque a fratre, ut *ſi legitima hereditas ad eum pertinuerit, fideicommiſſa præſtaret quibusdam*: ſi igitur, omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato poſſideat hereditatem, videndum eſt, an legatariis cogatur reſpondere? Et Julianus libro trigeſimo primo Digeſtorum ſcribit, cogendum primum legata præſtare: mox dimiſſis legatis, ſi quid ſuperfuerit ex dodrante, tunc fideicommiſſa cogi præſtare: cæterum, ſi legata adſumant [15] dodrantem, tunc nihil fideicommiſſariis præſtandum: habere enim integrum [16] quadrantem [17] legitimum heredem oportet [18]. Ordo igitur a Juliano adhibetur, ut prius legata [19] præſtentur: deinde ex ſuperfluo [20] fideicommiſſa [21]: dummodo quadrans non tangatur. Ego puto Juliani ſententiam ita accipiendam, ut, ſi omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato poſſideat hereditatem, cogatur omnimodo legata præſtare: nec [22] enim utique omittere ei hereditatem permiſit, qui fideicommiſſa ab eo relinquit [ab] inteſtato. §. 1. Plane ſi nominatim id [23] ei permiſit [24], dicemus, non eum incidere in Edictum: quia uſus eſt facultate ea, quam ei teſtator conceſſit: quod ſi non ei conceſſit ſpecialiter teſtator omittere, is ordo erit ſequendus, quem Julianus oſtendit. §. 2. Quid deinde dicemus, ſi iiſdem, & ex teſtamento legata & fideicommiſſa ab inteſtato fuerint relicta, & præterea aliis fideicommiſſa? an ordinem illum debeamus facere, quem Julianus monſtrat: an vero contribuemus omnes fideicommiſſarios, quaſi æquales? Et magis eſt, ut ita diſtinguamus: multum intereſſe, utrum incidit in Edictum heres, an non. Nam ſi incidit, præferendi [25] erunt hi, quibus teſtamento relicta fuerunt quædam: ſin vero non incidit, quia hæc fuit teſtatoris voluntas, ut [26] daret ei facultatem, & ab inteſtato ſuccedendi, vel quia alia cauſa interceſſit, quæ ſecundum ea quæ ſupra ſcripta ſunt, non offendit Edictum: dicendum eſt, contribui fideicommiſſa debere quaſi exæquata. §. 3. Non ſimpliciter autem Prætor pollicitus eſt ſe daturum actionem [27], ſed *cauſa cognita* [28]: nam ſive invenerit teſtatorem hujus rei [29] auctorem [30] eſſe, ipſumque permiſiſſe ab inteſtato ſuccedere, aut ſi qua alia [31] juſta cauſa omittendi intervenerit, utique non dabit actionem in eum [32] legatorum. §. 4. Item ſi invenerit bona ad alium pertinere, non dabit actionem: ſi vero nulla ſuſpicio [33] colluſionis religionem Prætoris inſtruxerit. §. 5. Si autem is, cui auferri hereditas poteſt, aliquid poſſideat de hereditate, & poſſidere deſierit ſine dolo malo, magis eſt ut deſinat conveniri. §. 6. Quod ergo tempus ſpectabimus, poſſideat, necne? Litis conteſtatæ tempus ſpectari debet. §. 7. Certe ſi vacantia bona quis poſſederit, & quadriennium [34] præterierit, indubitate conveniri poterit ex hac parte Edicti: quia & omiſit cauſam teſtamenti, & quia ab inteſtato poſſedit: & quidem ſic, ut præſcriptione quadriennii tutus ſit. §. 8. Si patronus ex debita ſibi portione heres ſcriptus, dato ſibi coherede, ex alia parte omiſerit inſtitutionem, quia debita pars ejus erat exhauſta; omiſerit & coheres; deinde poſſideat patronus ab inteſtato legitimam hereditatem totam: dandam in eum legatorum actionem Celſus libro ſexto decimo Digeſtorum ait, quæ in Titium competeret: ſufficeretque patrono [35], quod integram debitam ſibi portionem habeat: Hæc autem ita ſunt, ſi coheres colluſit cum patrono: aliter enim non eſſe patronum cogendum legata præſtare: neque [36] enim interdictum eſt, ut quis omittat hereditatem, ſi ſine [37] fraude id fiat. §. 9. Hoc [38] Edictum etiam ad contra tabulas [39] bonorum poſſeſſionem pertinere, magis dicendum eſt: ſcilicet ut qui accipiendo contra tabulas bonorum poſſeſſionem, liberis parentibusque [40] legata præſtaret, ſi omiſerit eam bonorum poſſeſſionem, & ab inteſtato poſſideat hereditatem [41], cogatur ea præſtare, quæ præſtaret, ſi contra tabulas [bonorum] poſſeſſionem accepit. §. 10. Si libertas ſub conditione fuerit data, *ſi decem dederit*, & omiſſa cauſa teſtamenti fuerit: non aliter libertas competet, quam ſi conditioni paritum ſit [42].

De legato præceptionis.

7. MARCELLUS [lib. 12. Digeſtorum].

QUidam Titium & Mævium inſtituit heredes, & centum Titio legavit: uterque omiſſo [43] teſtamento legitimam adiit hereditatem: Non probe legatorum actionem Titius poſtulabit. † Idem, ſi utrique legaſſet [44].

De conditione.

8. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

SI quis ſub [45] conditione dandorum decem, vel qua alia, quæ in dando vel in faciendo fuit, heres inſtitutus, omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato poſſideat hereditatem: videndum eſt, an huic, in cujus perſona conditio collata eſt, ſubveniri debeat? Et magis eſt, ne ſubveniatur [46]: neque enim legatarius eſt.

9. PAULUS [lib. 45. ad Edictum].

SEd & ſi adhuc parendi conditioni tempus habeat, hac parte Edicti non tenetur.

Si is, qui omiſit, cum alio poſſideat. 1. De ſubſtituto cui legatum eſt. 2. Si inſtitutus vel ſubſtitutus omiſerint.

10. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum]

SI non ſolus, ſed cum [47] alio poſſidet hereditatem is qui omiſit cauſam teſtamenti, rectiſſime Julianus ait, quod & Marcellus probat, dandam in ipſum quoque legatorum actionem utilem [48]: nec [49] enim aſpernari debet, obeſſe ſibi factum heredis ſcripti, cui etiam profuerit: Hoc [50] autem ita eſt, niſi ſi pecuniam accepit is, qui omiſit cauſam teſtamenti: tunc enim in ſolidum tenebitur. §. 1. Cum ſubſtitutis ab inſtitutis legata fuiſſent relicta [51], & tam inſtituti [52], quam ſubſtituti, omiſſa cauſa teſtamenti, poſſideant ab inteſtato hereditatem: Divus Pius reſcripſit, neque improbe, neque imprudenter [53] inſtitutos legata recuſare ſubſtitutis data: recte enim recuſant in ſe dari legatorum fideive commiſſorum petitionem ſubſtituto, cui liberum fuit adeunti hereditatem, non fideicommiſſum petere, ſed univerſa bona obtinere. §. 2. Si duo ſint heredes, inſtitutus & ſubſtitutus, & ambo, omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato poſſideant hereditatem: quæſtionis eſt, an ambo cogantur legata præſtare; & utrum unusquiſque ea legata, quæ a ſe relicta ſunt, an vero ambo utraque legata cogantur præſtare? Ego puto, in ſolidum [54] adverſus ſingulos legatorum petitionem dandam. † Sed utrum eorum, quæ a ſe legata ſunt: an vero etiam eorum, quæ ab altero herede, videamus: Et alias proponamus, inſtitutum ſolum poſſidere hereditatem, eorum legatorum, quæ ſunt a ſe relicta, an

1 Pro herede non gerit, qui pretium accipit, ne ſit heres: ſed ut hereditas ad ſubſtitutum deferatur: in Edictum tamen incidit. *l.* 3. *l.* 10. *in fin.* J. *eod. l.* 24. ℥. *de adq. vel omitt. hered.* Quo modo legatariis tenetur, & fideicommiſſariis, *ut hic.* diſcuſſo prius ſubſtituto, §. 1. J. *eod.* Unde notant, vafro etiam homini & cauto ordinis & diſcuſſionis beneficium dari. 2 *d. l.* 24. 3 Imo, qui pro donato habet, a legatariis non convenitur. *l. ult.* J. *eod.* 4 V. *l.* 2. ℥. *eod.* 5 Dum vult gratificari ſubſtituto vel legitimo heredi. *l.* 1. *C. h. t.* 6 Indignantur leges, teſtatorum voluntates circumveniri. 7 Nimia gratia qui facit, æque punitur atque is, qui pecunia accepta quid facit. 8 Imo poſſeſſor non conveniendus eſt, ſed is, qui omiſit. *l.* 1. *in fin.* ℥. *eod.* 9 Legatarius (qui ab inteſtato ſuccedere potuit. *Bald.*), cujus dolo malo repudiata hereditas eſt, fideicommiſſariis relicta a ſe præſtare cogitur. 10 *l.* 28. J. *eod.* 11 Vendens hereditatem, non tenetur tanquam fraudulentus, ſed tanquam verus heres. *Bald.* 12 Fraudem non fecit, qui fraudem excluſit. adde *l.* 6. §. 8. J *eod.* 13 Puta fugam, *l. quod ſæpe.* 35. §. *ſi quas amico.* 3. *ſupr. de contr. empt.* Fraudem non commiſit, qui fecit quod potuit. *l.* 1. §. 35. J. *tit. proxim.* 14 *l.* 1. ℥. *h. t.* 15 Abſumant. *Hal.* 16 Hic locus oſtendit legitimam onerari legatis non poſſe, & Falcidiam deduci. 17 Legis Falcidiæ ſc. *l.* 18. *in fin.* J. *eod. l. ult. C. h. t. l.* 1. §. 2. *l.* 22. J. *ad l. Falcid.* 18 Imo non oportet. *l.* 1. §. 2. J. *ad l. Falcid.* 19 Tanquam relicta ex teſtamento. 20 *Subaudi* dodrante. 21 *Subaudi* tanquam relicta ab inteſtato. 22 Ab inteſtato relinquens jus abſtinendi ex teſtamento non confert. Inteſtati clauſula exiſtentiam ſui heredis ab inteſtato non excludit. 23 *Sub.* omittere ex teſtamento hereditatem. 24 Repetitis legatis ab inteſtato non præſumitur jus abſtinendi conceſſum, niſi nominatim ſit permiſſum. §. 3. *infr. eod. l.* 1. §. 5. *in fin. ſupr. eod.* Goth. vid. Mantic. *de conjectur. ultimar. voluntat. lib.* 12. *tit.* 4. Anſ. 25 Legata quæ debentur tanquam ex teſtamento, prius ſunt ſolvenda, quam ea quæ debentur tanquam ab inteſtato. *Bald.* 26 Ordo Juliani locum habet, ubi in agendo cauſa teſtati & inteſtati concurrit: ubi vero ſola teſtati cauſa eſt, omnes legatarii & fideicommiſſarii pares ſunt. §. 1. ℥. *eod.* 27 *Sub.* in eum, qui ex teſtamento repudiat hereditatem: ut eam ab inteſtato adeat. 28 De cauſa in inſtitutione attendenda vel non, vide Menoch. *l.* 4. *præſumpt.* 24. *num.* 17 Anſ. 29 Id eſt, omiſſionis ex teſtamento. 30 §. 1. ℥. *eod.* 31 De hac clauſula vide *l.* 12. *in fin. ſupr. qui ſatisdare.* 32 Omittentem ex teſtamento, & ab inteſtato adeuntem. 33 *l. ab herede.* 2. J. *de ſeparat.* Probatur *colluſio* per ſuſpicionem & indicia 34 A tempore denunciationis: vicennium vero, a tempore dilationis. *l.* 1. §. 2. 3. J. *de jure fiſci.* 35 *l.* 19. J. *h. t.* 36 Invitus nemo cogitur hereditatem retinere, ſeu non omittere: modo id fiat ſine fraude. 37 *l.* 77. §. 31. J. *de leg.* 2. 38 Vid. *l.* 2. *C. de B. P. contra tabulas.* 39 Vide Cujac. 3. *obſ.* 20. 40 *l. ult. verſ. ſancimus. C. de lib. præter.* 41 Hæc eſſe edicti verba ſcribit Cujacius: & hunc §. ſic conciliat cum leg. *ſi filius.* J. *eod.* ut hic §. intelligatur de emancipato præterito, nec porrigatur ad ſuum præteritum; ſed l. *ſi filius.* de ſuo inſtituto, & ad emancipatum. *Mod.* 42 Statim. adde *l.* 12. *in fin.* J. *de manum. teſt.* 43 Adire hereditatem qui poteſt, eam ſi omittit, beneficio hujus edicti non utitur. *Bald.* 44 Prælegata per hoc Edictum non confirmantur. *Bald.* 45 Hoc Edictum locum non habet ejus cauſa, quod conditionis implendæ cauſa dandum eſt. *Goth.* Quæ ſunt in conditione, non ſunt in diſpoſitione. vide *Cenſur. forenſ. noſtram. lib.* 3. *cap.* 7. *n.* 18. & quæ notat Grœneweg. ad *l.* 85. ℥. *de heredib. inſtituend.* S. L. 46 Imo ſubveniri debet in eum, qui conditionem non implet. *l.* 1. §. 8. ℥. *h. t.* 47 Poſſidens cum doloſo in fraudem creditorum, convenitur ſimul cum eo. *Bald.* 48 Ex ſententia Edicti. *l.* 2. *l.* 4. ℥. *l.* 19. *l.* 27. *in fin.* J. *l.* 1. *C. h. t.* 48 Damnum ſentire debet, qui & lucrum conſequitur. *l.* 149. J. *de reg. jur.* 50 *Sub.* ut uterque teneatur pro parte. 51 Forte ſub conditione, ſi ſubſtituti non ſint, ut *l. ſi in teſtamento.* 22. *in fin.* J. *eod.* 52 Si inſtitutus & ſubſtitutus repudiant in fraudem legatariorum, non poteſt ſubſtitutus petere legata relicta ſibi ab inſtituto. *Bald.* 53 *Al.* impudenter. 54 Si inſtitutus & ſubſtitutus repudiant in fraudem legatariorum, unusquiſque tenetur ſuis legatariis in ſolidum. *Bald.* adde *l.* 11. J. *h. t.*

etiam

etiam eorum, quæ ſunt a ſubſtituto relicta, actionem patietur? dicendum eſt, ita demum etiam eorum, ſi dolo ſubſtituti perveniat ad inſtitutos hereditas ſine pecunia: nam ſi pecuniam accepit ſubſtitutus, ipſe erit conveniendus. † Item ſi ſolus ſubſtitutus poſſideret, ſi quidem, pecunia [1] accepta, inſtitutus omiſiſſet, dicemus inſtitutum ſuis legatariis reſpondere debere, ſubſtitutum ſuis: ſi autem ſine pecunia, adverſus ſubſtitutum dabimus actionem. † Nunc cum ambo poſſideant, melius dicetur, ſingulos ſuis legatariis reſpondere debere.

11. JAVOLENUS [lib. 7. Epiſtolarum].

SI [2] ab inſtituto & ſubſtituto eadem res mihi legata ſit, & omiſſa cauſa teſtamenti, hereditatem poſſideant lege: etiam ſi ab utroque [herede] ſolidum [3] mihi debetur, tamen ab uno legatum conſecutus, ab altero petere non potero: eligere itaque reum potero.

De libertatibus. 1. De herede ejus, qui incidit in hoc edictum.

12. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

DE libertatibus [4] quoque in hoc caſu quæſitum eſt, an competant tam hæ, quæ ab inſtituto, quam hæ, quæ ab ſubſtituto datæ ſunt? Et magis eſt, ut competant tam directæ, quam fideicommiſſariæ [5].

§. 1. Heredem ejus [6], qui omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato poſſidet hereditatem, in ſolidum legatorum actione teneri conſtat: magis eſt enim, rei perſecutionem, quam pœnam continere: & ideo [&] perpetuam eſſe: hoc autem ita eſt, niſi propter dolum defuncti [7] conveniatur heres: tunc enim in id [8], quod ad eum pervenit, conveniretur.

De eo, qui partem ſive rem poſſidet.

13. GAJUS [lib. 17. ad Edictum provinciale].

ET ſi non totam aliquis [9] hereditatem, partemve [10] ejus ex qua heres inſtitutus eſt, ab inteſtato poſſideat [11], ſed [vel] minimam [12] portiunculam, vel etiam unam aliquam rem, tenetur hoc Edicto.

14. IDEM [lib. 2. de teſtamentis ad Edictum Prætoris Urbani].

QUamvis non proprie pars hereditatis in una [13] re intelligatur.

15. IDEM [lib. 17. ad Edictum provinciale].

NEc id iniquum eſt, cum ex ſuo [14] quisque vitio, hoc incommodo afficiatur.

16. IDEM [lib. 2. de teſtamentis ad Edictum Prætoris Urbani].

CUm enim hereditas ab eo [15] quoque peti poſſit, qui unam aliquam rem hereditario nomine poſſideat, dubitari non oportet, quin verum ſit quod diximus.

Si omittens non poſſideat.

17. IDEM [lib. 17. ad Edictum provinciale].

SI quis omiſſa cauſa teſtamenti, omnino eam hereditatem non poſſideat, excluduntur legatarii [16]: nam [17] liberum cuique eſſe debet, etiam lucroſam hereditatem omittere, licet eo modo legata [18] libertatesque intercidunt: Sed in fideicommiſſariis [19] hereditatibus id proviſum eſt, ut ſi ſcriptus heres nollet adire hereditatem, juſſu Prætoris adeat [20], & reſtituat: quod beneficium [21] his quibus ſingulæ res per fideicommiſſum relictæ ſint, [non] magis tributum eſt, quam legatariis.

De duobus heredibus omittentibus. 1. De lege Falcidia.

18. IDEM lib. 2. de teſtamentis ad Edictum Prætoris Urbani.

[SI] duo heredes inſtituti, ambo, omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato poſſideant hereditatem: tunc, quia uterque Prætorio jure perinde habetur, atque ſi ex teſtamento hereditatem adiiſſet, pro partibus [22] in ſingulos competit actio. §. 1. Admonendi ſumus, huic, in quem ex hac parte Edicti legatorum actio datur, beneficium legis Falcidiæ [23] concedendum.

De parte debita patrono.

19. IDEM lib. 17. ad Edictum provinciale.

PRæterea patrono [24] quoque, qui ex aſſe heres inſtitutus eſt, ſi ab inteſtato poſſederit hereditatem, commodum partis debitæ, quod habiturus foret, ſi ex teſtamento adiiſſet hereditatem, ſalvum [ei] debet eſſe.

De legato relicto ab inſtituto & a ſubſtituto.

20. ULPIANUS [lib. 4. Diſputationum].

SI eadem res diverſis perſonis ab inſtituto & ſubſtituto fuerit relicta: non uterque, ſed qui ab inſtituto [25] accepit, ſolus vindicabit [26].

De patre heredis omittente.

21. JULIANUS [lib. 27. Digeſtorum].

SI filius meus a matre ſua heres ſcriptus fuerit, & ego, teſtamenti cauſa omiſſa, bonorum poſſeſſionem [27] ejusdem filii nomine petiero: actio legatorum in me dari debebit, non ſecus ac ſi ipſe heres ſcriptus, omiſſa cauſa teſtamenti, bonorum poſſeſſionem ab inteſtato accepiſſem.

De legato, 1. libertate & hereditate. 2. Si legetur ſubſtituto ſub conditione, ſi heres non erit.

22. IDEM lib. 31. Digeſtorum.

SI in teſtamento ita ſcriptum fuerit, *Titius heres eſto: ſi Titius heres erit, Mævius heres eſto*. & Titius omiſſa cauſa teſtamenti hereditatem legitimam [28] poſſederit: Mævio [29] adverſus eum petitio hereditatis dari non debet pro parte, quam habiturus eſſet, ſi teſtamenti cauſa omiſſa non fuiſſet. Cum enim omiſſo teſtamento hereditas poſſidetur, legatorum quidem & libertatum [30] ratio habenda eſt: quia aliter [31], quam ab herede dari non potuerunt: hereditatis vero, quæ ita data eſt, rationem habere Prætor non debet: ſua enim culpa teſtator ſub hac conditione hereditatis partem dedit, quam potuit pure [32] dare.

§. 1. Quare & ſi ita ſcriptum fuiſſet, *Titius heres eſto, quisquis mihi ex ſupraſcriptis heres erit, Stichus liber heresque eſto*, & Titius omiſſo teſtamento hereditatem poſſideat, libertatem Prætor Stichi tueri non debet: nec hereditatis petitionem ei dare. §. 2. Si quis hoc modo teſtamentum ſcripſerit, *Titius heres eſto: ſi Titius heres non erit, Mævius heres eſto: quisquis mihi ex ſupraſcriptis heres erit, Mævio, ſi mihi heres non erit, centum dato*: deinde Titius [33], omiſſo teſtamento, legitimam hereditatem poſſideat: An Mævio, cujus in poteſtate fuit, ut ex ſubſtitutione adeundo totam [34] hereditatem haberet, legatorum actio dari debeat, quæritur? & placet dari: quia nihil prohibet, Mævium juſtam cauſam habuiſſe, propter quam nollet negotiis hereditariis implicari [35].

De filiis inſtitutis & emancipato præterito.

23. ULPIANUS [lib. 46. ad Edictum].

SI filius [36], qui manſit in patris poteſtate, item filia [37], heredes inſtituti, præterito fratre emancipato, qui contra tabulas accipere poſſeſſionem potuit, ut inteſtati patris poſſeſſionem acceperint: legata omnibus præſtabunt: nec [38] filia dotem [39] ſuam fratri conferet, cum ut ſcripta videatur hereditatem habere.

De pupillo. 1. De adulto.

24. PAULUS [lib. 60. ad Edictum].

SI dolo tutoris [40] omiſerit pupillus cauſam teſtamenti, & legitimam hereditatem poſſideat: danda eſt legatorum actio in pupillum: ſed eatenus [41], quatenus hereditas ei adquiſita eſt: Quid enim, ſi cum alio poſſideat hereditatem? §. 1. Sed hoc & in eo, qui pubes eſt, plerique putant obſervandum, ut pro qua parte poſſideat, teneatur: quamvis Prætor perinde [42] in eum det actionem, atque ſi adiſſet hereditatem.

De eo, qui omiſit, & juſſit ſervum ſubſtitutum, vel filiam ſubſtitutam adire.

25. CELSUS lib. 16. Digeſtorum.

CUi ſervus ipſius ſubſtitutus eſt, ſervum ſuum adire [43] juſſit [44]: ſi idcirco fecit [45], ne legata præſtaret, utraque [46] præſtabit, & qua heres eſt, & qua, omiſſa cauſa teſtamenti, poſſidet ex ſubſtitutione hereditatem; ſalva Falcidia [47] ei ſervata.

1. Aut filiæ ſubſtitutus adiit.

26. PAPINIANUS [lib. 16. Quæſtionum].

JUlianus ſcribit, patrem, qui filiam ſibi ſubſtitutam juſſit adire hereditatem, legata quæ ab ipſo data ſunt ex ſententia Edicti præſtaturum: quoniam filia patri ſubſtituitur in caſu [48]; non ut arbitrium eligendi relinquatur. Sed ſi varia legata ſupra dodrantem data ſint, eorum prius rationem habendam, quæ a filia relicta ſunt: non [49] enim caret dolo pater, qui, honore [50] proprio omiſſo, propter [51] compendium alienam [52] inſtitutionem maluit. §. 1. Denique ſi filiæ pater ſubſtitutus adiit hereditatem, nihil eum dolo facere Julianus exiſtimat [53]: quia nemo filiæ patrem contra votum [54] parentum ſubſtituere videtur, ſed ut arbitrium eligendi relinquat.

De inſtitutione & pupillari ſubſtitutione. 1. De eo, qui non emancipavit filium ſuum ſubſtitutum. 2. De non fide ſcripto herede.

27. IDEM [lib. 6. Reſponſorum].

MAter ſecundis tabulis impuberi filio ſubſtituta, locum [55] Edicto facit, ſi, omiſſo teſtamento [56], legitimam hereditatem filii poſſideat. Idem juris erit, & ſi filio heres data ſit, & ſubſtituta. §. 1. In

1 *l.* 2. *l.* 3. ℨ. *h. t.* 2 Si inſtitutus & ſubſtitutus repudiant in fraudem legatariorum, & uterque poſſidet, legatario utriusque uterque tenetur in ſolidum: alter tamen eſt eligendus. 3 Adde *l.* 10. §. *ult. in pr.* ℨ. *h. t.* 4 Pure relictis. *l.* 22. *verſ. cum enim* ℑ. *eod.* 5 Per heredes inſtitutos & ſubſtitutos præſtandæ. 6 Scripti heredis. 7 Qui omiſit aliquid quod adipiſci potuit: vel qui res hereditarias ad alium præmio accepto tranſtulit. 8 Ex dolo defuncti deſcendit obligatio in heredem, ſi ad eum pervenit res aliqua. *Bald.* 9 Major annis 25. *l.* 24. ℑ. *eod.* 10 *l.* 1. §. 9. ℨ. *h. t.* 11 Solus (alias pro parte tantum teneretur. *l.* 10. ℨ. *h. t.*), & quidem pro herede vel poſſeſſore. *l.* 1. §. 9. ℨ. *l. ult.* ℑ. *eod.* 12 Minima etiam poſſeſſio idem præſtat, quod major, *ut hic.* & ſic in poſſeſſione beneficii eſſe dicendus erit, qui res ejus aliquas poſſidebit. *Bald.* Minimum in unitis facit partem. *l.* 23. ℑ. *de uſurpat.* in ſeparatis vel ſeparabilibus, non item. 13 §. 9. *Inſt. de fideicommiſſ. hered.* 14 *l.* 203. ℑ. *de reg. jur.* 15 *l.* 4. ℨ. *de hered. pet.* 16 *l.* 2. *in fin. C. h. t.* 17 Invitus nemo cogitur hereditatem etiam lucroſam adire, excepto fideicommiſſario univerſali *Goth.* Quando heres ob fideicommiſſarium cogatur adire, vel non, vide Turret. *de effect. clauſ. codicill. qu.* 40. *n.* 6. Anſ. 18 *d. l.* 2. *in fin.* 19 In univerſali fideicommiſſo. 20 *l.* 43. ℑ. *ad SC. Trebell.* §. 6. *verſ. ſed quarta. Inſt. de fideic. heredit.* 21 *Subaudi*, cogendi heredem adire. 22 Vide *l.* 24. ℑ. *eod.* 23 Id eſt, quartæ *l.* 6. *in princ. verſ. ego.* ℨ. *h. t.* 24 *l.* 6. §. 8. ℨ. *h. t.* 25 Vide *l.* 13. *C. de fideicommiſſ.* 26 Dominium legatorum ex hoc Edicto ſervatorum tranſit recta via in legatarios, ſine ulla traditione. 27 Unde legitimi. *l.* 2. *in fin.* ℑ. *unde legitimi.* 28 Legitima hereditas, quæ ab inteſtato defertur, cui opponitur teſtamenti cauſa. 29 Inſtitutio directa hoc edicto non ſervatur. Sed & id quoque colligunt: Nullam obligationem naturalem eſſe inter coheredes; rejecta Gloſſ. *l. ſi poſt diviſionem.* 4. *C. de juris & facti ignor.* 30 *l.* 12. *ſupr. l.* 28. *in fin. l.* 29. ℑ. *l.* 2. *C. h. t.* 31 Legata & fideicommiſſa aliter quam ab herede dari non poſſunt. 32 Adde *l. ſervus alienus.* 21. *cum l. ſeq. ſupr. de cond. inſt.* 33 Subſtitutus omittens juſta ratione non in fraudem petit legata ſibi data ab inſtituto, qui in fraudem repudiavit. 34 Univerſum qui repudiavit, poteſt alio jure venire ad partem univerſi. *Bald.* 35 Facit *l.* 4. §. 11. *infr. de doli mali & met. except.* 36 Vide Cujac. 3. *obſ.* 20. 37 Soror quæ convenitur ad legata hoc Edicto, quia cenſetur heres teſtamentaria, non confert dotem. Baldus inde colligit, Fictionem & veritatem eodem niti privilegio; Fictum heredem conſequi privilegia veri heredis: fictum civem, veri civis. 38 Introductum contra me, in favorem meum inducere me poſſe, ut jus retinendi habeam, hinc Bald. colligit, *arg. l. ſi filius.* 12. *in fin. ſupr. de interrogat.* 39 *l.* 3. *infr. de dotis collatione.* 40 Omittens ex teſtamento, ut ab inteſtato adeat, minimam rem poſſidendo, tenetur in ſolidum id præſtare quod ab eo relictum eſt. Hoc tamen fallit in minore, qui ſi dolo tutoris omiſerit, non tenetur, niſi quatenus poſſidet. adde quæ ſcripſi ad *l.* 12. *in fin. ſupr. h. t.* 41 *l.* 18. *in pr. ſupr. h. t.* 42 *Perinde* dixit: temperamentum tamen quoddam adhibendum eſt. *Bald.* 43 Quaſi dicat, ex inſtitutione repudiavit. 44 Vide *l.* 36. *ſupr. de adq. vel omitt. hered.* 45 Vide Anton. Auguſt. *emendat. lib.* 2. *cap.* 2. Anſ. 46 Relicta a ſe & a ſervo. 47 Vide *l.* 18. *in fin. ſupr. h. t.* 48 Subſtitutio vulgaris comprehendit duos caſus, *ſi heres eſſe noluerit, vel non potuerit. l.* 3. *C. de hered. inſt.* 49 Honor commodo pecuniario præferendus, *l.* 11. §. 3. *infr. ad l. Jul. de adult.* qui ſecus facit, dolo facere videtur. Honeſtum præferendum utili. Contra dolo non facit, qui honorem proprium alieno præfert. *l.* 55. *infr. de reg. jur.* 50 Inſtitutionis titulus eſt honorabilis: exheredatio notæ & injuriæ ſpecies eſt. *l. filium.* 5. §. 6. *infr. de legat. præſt.* 51 Vide *l.* 5. *C. de inſt.* 52 Etiam filii ſui. 53 Vota parentum hæc ſunt, ſibi adquirere, tum filiis: at non filiis, deinde ſibi: aut ſimul ſibi & filiis. Ita qui reditum *ſibi liberisque emit*, ſibi eos comparat primo, & quidem ſuperſtiti: deinde poſt mortem liberis. 54 Vide *l.* 7. *in fin. infr. unde liberi.* 55 Præſumitur in dolo eſſe mater, quæ propriam inſtitutionem omiſit, ut adeat ex ſubſtitutione filiæ. 56 Id eſt, ſubſtitutione pupillari quæ ex teſtamento defertur.

ſententiam Edicti propter legatorum cauſam frater incidiſſe non [1] videbatur [2], qui filium [3] ſuum ſubſtitutum impuberi teſtamento fratris non emancipavit: ſed ab inteſtato per eum [bona] poſſidere cœpit.

§. 2. In eum, qui teſtamento ſcriptus heres non fuit, ſi fraudis [4] conſilio cum heredibus ſcriptis participato [5], legitimam hereditatem ſolus poſſideat, actio legatorum ex ſententia Prætoris dabitur.

De venditione ſervi inſtituti. 1. De legatis, fideicommiſſis & libertatibus.

28. MARCIANUS [lib. 4. Fideicommiſſorum].

SI ſervum heredem inſtitutum dominus, qui ipſe rogatus fuerat fideicommiſſum præſtare, prius quam adire juberet, vendiderit [6]: præſtare id debet: cum per pretium ſervi, hereditatis quoque æſtimationem conſequatur. §. 1. Inſtitutus heres & rogatus reſtituere hereditatem, ſi omiſſa cauſſa teſtamenti legitimam hereditatem poſſideat, non dubie, ut legata cæteraque fideicommiſſa, ita hereditatem quoque reſtituere compellendus eſt: libertates [7] quoque tam directas, quam fideicommiſſarias: ſed ſi alienos ſervos rogatus ſit manumittere, utique redimere eos debebit: eam autem deceſſionem patietur is, cui reſtituta fuerit hereditas, quam is, qui ei reſtituerit, paſſurus fuit.

29. ULPIANUS [lib. 5. Fideicommiſſorum].

QUi, omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato poſſidet hereditatem, ſervos ad libertatem perducere debet; ne eis factum noceat ejus, qui ex teſtamento adire noluit: ſic [8] tamen, ut habeat libertos.

De cauſa poſſeſſionis.

30. HERMOGENIANUS [lib. 3. juris Epitomarum].

QUi, omiſſa cauſa teſtamenti, pro [9] emptore [10], vel pro dote, vel pro donato [11], ſive alio [12] quolibet titulo, exceptis pro herede, & pro poſſeſſore, poſſideat hereditatem: a legatariis & fideicommiſſariis non convenitur.

TIT. V.

DE [13] SENATUSCONSULTO SILANIANO [14] ET CLAUDIANO [15], QUORUM TESTAMENTA NE APERIANTUR [16].

Senatusconſulta, ut occiſo domino quæſtio habeatur, & ſupplicium ſumatur de ſervis, niſi opem tulerint. Ratio Senatusconſulti. 1. De nuda proprietate. 2. De bonæ fidei poſſeſſore. De fructuario. 3. De ſervo pignerato, 4. Vel ſub conditione legato. De ſtatulibero. 5. De libertate debita ex fideicommiſſo. 6. De parte dominii. 7. De ſervis patris. 10. De alumno. 11. De ſervis matris. 12. De filiis captivi occiſis. 13. De ſervis patris pure legatis vel manumiſſis. 14. De ſervis peculii caſtrenſis. 15. De viro & uxore. 17. De occiſo vi aut clam. 22. De eo, qui ſibi manus intulit. 24. Si non conſtet occiſum eſſe. 25. Quæſtio quid. 26. De his, qui ſunt in eodem tecto, vel in eadem regione. 30. De occiſo in villa, 31. Vel in itinere. 32. De ſervis impuberibus. 34. De auxilio lato. 36. De clamore. 37. De ſervo vulnerato. 38. Si dominus de ſervis conqueſtus non ſit.

1. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

C*Um aliter* [17] *nulla domus tuta eſſe poſſit, niſi periculo capitis ſui cuſtodiam* [18] *dominis, tam ab domeſticis, quam ab extraneis, præſtare ſervi cogantur*, ideo SC. introducta ſunt *de publica quæſtione* [19] *a familia necatorum habenda.* §. 1. *Domini* appellatione continetur, qui [20] habet proprietatem, etſi uſusfructus alienus ſit.

§. 2. Qui ſervum bona fide poſſedit, domini appellatione non [21] continebitur: nec [22] qui uſumfructum [23] ſolum habuit. §. 3. Servus pignori [24] datus, quod attinet ad debitoris necem, per omnia [perinde] habetur, atque ſi pignori datus non eſſet. §. 4. *Servi* appellatione etiam hi continentur, qui ſub conditione legati ſunt: nam [25] medio tempore [26] heredis ſunt: nec [27], quod conditio exiſtens efficit, ut deſinant eſſe heredis, facit, ne videantur interim ejus [eſſe]. Idemque erit dicendum in ſtatulibero. §. 5. Sed in eo, cui fideicommiſſa libertas [28] pure debetur, exſtat reſcriptum Divi Pii ad Jubentium Sabinum: quo oſtenditur, non [29] eſſe feſtinandum ad tormenta ejus, cui fideicommiſſa libertas debetur: & magis eſt, ne puniatur ob hoc, quod ſub [30] eodem tecto fuit, niſi particeps [31] ſceleris fuerit. §. 6. *Domini* appellatione etiam pro parte [32] dominum contineri, dicendum eſt. §. 7. Domini appellatione & filiusfamilias [33] cæterique liberi, qui in poteſtate ſunt, continentur. Senatusconſultum enim Silanianum non ſolum ad patresfamilias, verum ad liberos quoque pertinet. §. 8. Quid deinde dicemus, ſi liberi non ſint in poteſtate? Marcellus lib. XII. Digeſtorum dubitat: ego puto plenius accipiendum, ut etiam ad eos liberos pertineat, qui in poteſtate non ſunt. §. 9. In eo, qui eſt in adoptionem datus, non [34] putamus locum habere Senatusconſultum, quamvis in adoptato locum habet. §. 10. Sed nec in *alumno* [35] occiſo locus eſt Senatusconſulto. §. 11. De matris [36] ſervis, filio filiave occiſis, quæſtio non habebitur. §. 12. Si pater ab hoſtibus captus ſit, quæſtionem de ſervis habendam & ſupplicium, filio occiſo, *eleganter* Scævola ait: Quod etiam poſt mortem patris probat, ſi, antequam ei ſuus heres exiſtat, occiſus fuerit. §. 13. Idem Scævola ait, conſtantius defendendum, herede inſtituto filio, de his quæſtionem habendam & ſupplicium, qui pure [37] legati vel manumiſſi ſunt, ante aditam hereditatem filio occiſo: quamvis enim ſi viveret, herede eo exiſtente, ipſius [38] non eſſent futuri, attamen ubi deceſſit, qua extinctum legatum & libertas eſt, Senatusconſulto fore locum dicit. §. 14. Si pater necatus ſit, an de ſervis filii quæſtio habeatur, ſi forte in caſtrenſi peculio ſervos habuit? Et magis eſt, quæſtionem de ſervis filii [39] habendam [40], ſuppliciumque ſumendum, licet non ſit in poteſtate filius.

§. 15. Si vir [41] aut uxor occiſi eſſe proponantur, de ſervis eorum quæſtio habetur [42]: quamquam neque viri ſervi proprie uxoris dicantur, neque uxoris proprie viri: ſed quia [43] *commixta familia* [*eſt*] & *una* [44] *domus eſt*, ita vindicandum atque in propriis ſervis, Senatus cenſuit. §. 16. Sed neque uxore occiſa, neque marito, de ſervis ſoceri quæſtionem habendam, Senatus cenſuit. Marcellus autem lib. XII. Digeſtorum etiam in ſoceri ſervis idem, quod in mariti, recte dixit. §. 17. *Occiſorum* [45] appellatione eos contineri Labeo ſcribit, qui per vim [46] aut cædem ſunt interfecti: [ut] puta jugulatum, ſtrangulatum, præcipitatum, vel ſaxo, vel fuſte vel lapide percuſſum, vel quo alio [47] telo [necatum]. §. 18. Quod ſi quis (puta) veneno [48], vel etiam quo alio quod clam necare ſoleat, interemptus ſit: ad [hoc] Senatusconſultum vindicta mortis ejus non pertinebit: hoc idcirco, quia totiens puniendi ſunt [ſervi] quia auxilium domino non tulerunt, quotiens potuerunt ei [49] adverſus vim opem ferre, & non tulerunt. Cæterum [50] quid potuerunt facere adverſus eos, qui veneno vel quo alio more inſidiantur? §. 19. Plane ſi venenum per vim infuſum ſit, Senatusconſultum locum habet. §. 20. Ubicunque igitur vis adhibita eſt, quæ interimere ſolet, ibi dicendum eſt, locum Senatusconſulto fore. §. 21. Quid ergo, ſi dominus veneno non per vim necatus eſſe proponatur, impunitum erit factum? nullo modo: licet enim ceſſat Senatusconſultum Silanianum, nec quæſtio ſuppliciumque de his, qui ſub eodem tecto fuerunt, habeatur: tamen ſi qui conſcii, vel factores [51] ſceleris fuerunt, hi demum ſupplicio adficiuntur: & adiri hereditas aperirique tabulæ etiam ante quæſtionem habitam poſſunt. §. 22. Si [52] ſibi [53] manus quis intulit, Senatusconſulto quidem Silaniano locus non eſt, ſed mors ejus vindicatur: ſcilicet, ut ſi in conſpectu ſervorum hoc fecit, potueruntque eum in ſe ſævientem prohibere, pœna adficiantur, ſi vero non potuerunt, liberentur. §. 23. Si quis non metu criminis imminentis, ſed tædio [54] vitæ vel impatientia doloris ſibi manus intulit, ejus teſtamentum aperiri & recitari mortis caſus non impedit. §. 24. Item illud ſciendum eſt, niſi conſtet aliquem eſſe occiſum, non haberi de familia quæſtionem: Liquere igitur debet, ſcelere interemptum, ut Senatusconſulto locus ſit. §. 25. Quæſtionem autem ſic accipimus, non tormenta tantum, ſed omnem inquiſitionem & defenſionem mortis.

§. 26. Hoc autem Senatusconſultum eos quidem, *qui ſub* [55] *eodem tecto* fuerunt, omnimodo punit: eos vero qui non [56] ſub eodem tecto, ſed in eadem regione [57], non aliter, niſi conſcii fuiſſent. §. 27. *Eodem* [58] *autem tecto* qualiter accipiatur, videamus: utrum intra eoſdem parietes, an & ultra [59], intra eandem diætam, vel cubiculum, vel eandem domum, vel eoſdem hortos vel totam villam? Et ait Sextus [60], ſic eſſe ſæpe [61] judicatum, ut quicunque eo loci [62] fuerunt, unde vocem [63] exaudire potuerunt, hi puniantur, quaſi ſub eodem tecto fuerint, licet alii validioris vocis, alii exiguioris [ſunt], nec omnes undique exaudiri poſſint. §. 28. Juxta hoc tamen videtur & Divus Hadrianus [64] reſcripſiſſe in hæc verba: *Servi* [65] *quotiens dominus ſuis auxilium ferre poſſunt, non* [66] *debent ſaluti eorum ſuam anteponere: potuiſſe autem ancillam, quæ in eodem conclavi cum domina ſua fuerat, auxilium rei* [67] *ferre, ſi non corpore ſuo, at certe voce* [68] *plorantem, ut hi, qui in domo fuerant, aut vicini audirent: hoc ipſum manifeſtum eſt, quod dixit percuſſorem ſibi mortem minatum ſi proclamaſſet: ultimum utique ſupplicium pati debet vel in hoc, ne* [69] *cæteri ſervi credant, in periculo dominorum ſibi quemque conſulere debere.* §. 29. *Hoc reſcriptum* multa continet: nam ei non parcit,

1 Dolum non admittit pater, qui filium emancipare non vult, ſed potius ab inteſtato poſſidere. 2 Non videbitur. *Haloand.* Imo, videbitur: is enim, qui potuit parere, & non paruit, tenetur. *l.* 1. §. 8. ff. *eod.* 3 *Subaudi*, inſtitutum ſub conditione emancipationis. 4 *l.* 10. *in pr.* ff. *eod.* 5 Dolo ceſſante hoc Edictum ceſſat. 6 V. *l.* 4. *in fin.* ff. *h. t.* 7 *l.* 12. ff. *eod.* 8 Patronatus jus ad eum pertinet, qui omiſſa cauſa teſtamenti, hereditatem adiit, *ut hic* ad eum quoque Falcidia pertinet. *l* 6. *l.* 18. ff. *eod* *l.* 1. §. 2. ff. *ad l. Falc.* Goth. Ad hanc l. v. Bart. *Anſ.* 9 Hoc Edicto non convenitur qui poſſidet titulo inter vivos. 10 Imo is convenitur. *l.* 91. ff. *de adq. vel omitt. hered.* 11 Imo convenitur. *l.* 2. *in fin.* ff. *h. t.* 12 *l.* 1. §. 9. ff. *eod.*

13 *Lib.* 6. *C.* 35. 3. Paul. *ſentent.* 5. 35. *Eclog.* 16. 14 Hoc Senatusconſultum factum eſt non ſub Divo Marco, ſed Auguſti temporibus, Dolabella & Silano Coſſ. nam Senatusconſultum, de quo agitur in *l.* 13. ff. *eod.* poſterius fuit Silaniano: Id vero factum fuit ſub Auguſto. Simile igitur vero eſt, anno præcedenti Silanianum eſſe factum. Cuj. 1. *obſerv.* 18. id notat ex monitione P. Fabri. 15 Quod & Neronianum appellari a Paul. 3. *ſentent.* 5. & Piſonianum putat *ibid.* Cujac. 16 Nec aperiant. *Hal* Porro hæc fuit Senatusconſulti ſententia, hereditatem ejus, qui a familia occiſus eſſe dicetur, ante habitam quæſtionem adiri non poſſe, neque bonorum poſſeſſionem poſtulari. Paul. 3. *ſentent.* 5. §. 1 An heres antea adire non poſſit? vide Cujac. 18. *obſerv.* 6. 17 In hanc materiam vide Ferdinand. Vasq. *de ſucceſſ. creat.* Peregrin. *de jure fiſci lib* 2. *tit.* 5. Cephal. *conſil.* 341. *n.* 38. *lib.* 3. Jul. Clar. *prax. criminal.* §. *fin. q.* 79. Anſ. Adde Cujac. *lib.* 1. *obſ. cap.* 18. S. L. 18 De qua *l.* 19. ff. *eod.* 19 Vide Tacit. 14. *Annal.* adde Plin. *in epiſt.* *l.* 18. ff *famil.* *l.* 27. ff. *comm. divid.* 20 *Domini* appellatione intelligitur etiam nudus proprietarius. facit *l. recte.* 25. ff. *de verb. ſign.* ut ne ea ratione varius videatur, qui ſe dominum dixerit, aut aſſeruerit, & proprietarium probaverit. 21 Imo habetur: non enim ſe poteſt negare dominum. 22 Imo fructuarius dominium formalis uſusfructus habet. 23 *Inſt. de hered. inſt. in fin. princ.* 24 Pignus eſt in dominio debitoris. vide *l.* 27. §. 2. ff. *ad l. Jul. de adult.* 25 Heredis ſunt ſervi, & in ejus dominio pendente conditione & die ſervi ſub conditione legati, ut & ſtatuliberi, *ut hic.* 26 Vide *l.* 4. ff. *ſi uſusfruct. petat.* Goth. Adde *l.* 12. §. 2. ff. *famil. erciſcund.* *l.* 66. ff *de rei vindicat.* S. L. 27 Conditio exiſtens in legatis retro non agitur. 28 *l.* 5. *C. de quæſtion.* 29 Cur non eſt feſtinandum? quia mox manumittendus habetur pro manumiſſo. 30 Sub eodem tecto fuiſſe crimen non eſt: ſed tum demum crimen admiſit ſervus, cum ſceleris particeps fuit. 31 Participes ſcelerum ut rei ipſi tenentur. 32 §. 1. ff. *eod.* *l.* 15. §. 1. ff. *qui ſatiſd.* *l.* 13. §. 1. ff. *de fundo dotali.* *l.* 2. ff. *de cond. inſtit.* 33 Dominum ejusque filios a vaſallis defendi oportere, Baldus hinc colligit. Eadem pœna puniri vaſallum offendentem dominum, & ejus liberos. Caſtrum patris prodeſſe filiis ejus & nepotibus, etiam emancipatis: at non aliis, puta familiaribus domeſticis & alienis. 34 Quid ita? *Adoptivus* in aliam familiam adſcitus eſt. 35 De *alumno* dixi ad *l.* 1. *C. quæ res pignori.* 36 Filium non eſſe de domo matris, Baldus hinc colligit: & rurſus, matre vivente, rei maternæ dominos filios non haberi. 37 Vel ſub conditione. §. 4. ff. *eod.* adde *l.* 64. ff. *de furt.* 38 *l.* 64. ff. *de furt.* 39 Ut qui ſerviunt filio, cenſeantur quoque patri ſervire. 40 Imo non eſt habenda. *l.* 10. §. 2. ff. *de quæſt.* 41 Vide Paul. 3. *ſentent.* 5. §. 5. 42 *l.* 1. §. 11. ff. *de quæſt.* 43 Matrimonii vis unam domum facit viri & uxoris. 44 Vide *l.* 1. ff. *rerum amotarum.* 45 *Occiſi* dicuntur, qui vi aut cæde interfecti: puta jugulati, ſtrangulati, præcipitati, percuſſi ſaxo, vel fuſte, vel lapide, necati denique alio quo telo. 46 Vide Paul. 3. *ſentent.* 5. §. 2. 47 Vide *l.* 233. §. 2. *infr. de verb. ſign.* 48 Vide *l.* 21. *infr. h. t.* Imo ſi veneno, idem erit: Honeſtati enim heredis convenit, qualemcunque mortem teſtatoris inultam non prætermittere. Paul. 3. *ſentent.* 5. §. 2. 49 *l.* 3. §. 4. *infr. eod.* *l. ult. in fin. C. h. t.* *l.* 50. *infr. de reg. jur.* 50 Vis parum nihilve prodeſt adverſus ea, quæ clam geri ac committi ſolent. 51 *Al.* fautores. 52 Servus dominum impedire cogitur, ne ſeipſum ſtrangulet, aut ſibi manus inferat: Id enim injuriam inferre non eſt, ſed opem ferre: vis non omnis, injuria eſt, ſed quæ animo fit nocendi. Ita vim non facit medicus dum ſecat, aut qui furioſum ligat. Quamquam notum illud experturo & perire volenti animo, *Invitum qui ſervat, idem facit occidenti.* 53 Paul. 3. *ſent.* 5. §. 4. 54 *l.* 3. §. 4. ff. *de bon. eor. qui ante ſent.* 55 Qui ſuffuerunt. *Suffuerat* enim Feſtus exponit, ſub eodem tecto fuerat. 56 *l. ult. C. h. t.* Paul. 3. *ſent.* 5. §. 6. 57 An urbis? An *regio* hic idem quod vicus? an idem quod provincia? Imo pro agri ſeu fundi parte. 58 *Sub eodem tecto fuiſſe* hi dicuntur, qui eo loco fuerint, unde vocem ejus, cui vis infertur, exaudire potuerunt. 59 Paul. 3. *ſent.* 5. §. 3. 60 Σέξτος, ſic Græci teſte Leunclavio. 61 Judicatis ſæpe rebus ſtandum eſt. Optima enim interpretatio eſt, quæ ducitur ex ſententiis judicantium. 62 Puta, cum eodem in itinere, vel de proximo. Paul. 3. *ſent.* 5. §. 6. 7. 8. 63 *Vicini* dicuntur, qui vocem alterius conquerentis audire poſſunt. 64 Vide Spartianum *in Adriano.* 65 Vide 6. Valerii 8. 66 Vide quæ ſcripſi in mea Epitome feudorum, *tit. de his, qui ut indign.* 67 Ita Flor. al. *ei.* 68 *l. ult. C. h. t.* Voce etiam nuda auxilium ferre poſſe quis intelligitur. Quin his vocibus & querelis exauditis indicia de vi recte colliguntur. 69 Adde *l.* 1. *C. ad l. Jul. repet.*

qui

qui in eodem conclavi fuit & ei, qui timuit [1] mori, non ignoſcit; & quod vel voce [2] oporteat ſervos dominis auxilium ferre oſtendit.

§. 30. Si quis in villa agens occiſus ſit: plus quam iniquum eſt, etſi forte *diffuſa late prædia habeat*, de omnibus, qui in ea regione fuerint, ſervis, & quæſtionem haberi, & ſupplicium ſumi: ſufficit ergo eos, qui cum ipſo, qui occiſus dicitur, fuerunt, & qui ſuſpicione cædis, aut conſcientia attingi videbuntur, [de his] quæſtionem haberi. §. 31. Cum dominus in itinere [3] eſſet occiſus, de his, qui una cum eo fuerunt, cum occideretur, vel cum una fuiſſent, profugerunt, ſupplicium ſumendum eſt: Quod ſi cum domino, nemo fuit, cum occideretur, ceſſant iſta Senatusconſulta. §. 32. *Impubes* [4] ſervus, vel ancilla nondum viripotens, non in eadem cauſa erunt, ætas enim excuſationem meretur.

§. 33. Impuberi autem utrum in ſupplicio tantum parcimus, an vero etiam in quæſtione? Et magis eſt, ut de impubere [5] nec quæſtio habeatur: & alias ſolet hoc in uſu obſervari, ut impuberes non torqueantur: terreri tantum ſolent, & habena [6] vel ferula [7] cædi. §. 34. Excuſantur autem ſervi, qui auxilium tulerunt ſine dolo malo: nam ſi finxit [8] ſe quis auxilium ferre, vel dicis [9] gratia tulit; nihil hoc commentum eis proderit. §. 35. *Tuliſſe* [10] autem *auxilium* non tantum is videtur qui ſervavit dominum (hoc eſt, qui potuit ita opem ferre, ut ſalvus eſſet dominus), verum is quoque, qui quidquid [11] potuit, fecit, tametſi dominus interfectus eſt: veluti ſi quis clamavit, ut ad auxilium conveniretur, aut terruit aggreſſores; atque ſi quis turbam convocavit, aut ſi corpus ſuum objecit, vel alias corpore ſuo auxilium tulit. §. 36. Non tamen ſemper, qui clamore uſus eſt, auxilium tuliſſe videtur: quid enim, ſi cum poſſet manu depellere a domino periculum, ille clamorem inanem elegit? plectendus utique erit. §. 37. Quid, ſi [12] vulnerati ſint ſervi, cum protegerent dominum? Dicendum eſt, parci eis debere: niſi ſi aut ipſi [13] vulnera iſta fecerunt data opera, ne punirentur; aut talia [14] vulnera iſti acceperunt, ut poſſent nihilominus opem ferre, ſi voluiſſent. §. 38. Si dominus mortifere vulneratus supervixerit, [15], nec de quoquam ſervorum ſuorum conqueſtus [16] ſit: etiam ſi ſub eodem tecto fuerunt, tamen parcendum illis erit.

Si dominus officium ſervorum purgaverit.

2. CALLISTRATUS [lib. 5. de Cognitionibus].

DIvus Marcus Commodus Piſoni reſcripſit in hæc verba, *Cum conſtiterit apud te, Piſo cariſſime, Junium Donatum, poſteaquam conterritus adventu latronum profugerat villam ſuam, vulneratum eſſe, mox* [17] *teſtamento facto purgaſſe* [18] *officium ſervorum ſuorum: nec pietas pro ſervis nec ſollicitudo heredis obtinere debet, ut ad pœnam vocentur, quos abſolvit dominus ipſe.*

De ſervo ægroto. 1. *Si dominus de ſervis conqueſtus ſit.* 2. *De viro & uxore.* 4. *De ſervo qui uni tantum opem tulit.* 6. *De ſervo clauſo,* 7. *Vel ætate defecto,* 8. *Vel ſurdo,* 9. *Vel cæco,* 10. *Vel muto,* 11. *Vel furioſo.* 12. *De receptatore ſervi noxii.* 13. *De eo qui cædem domini detexit.* 16. *De manumiſſis teſtamento.* 18. *Edicta Prætoris de tabulis non aperiendis, & ſumma.* 19. *De apertura.* 21. *De eo qui ignorat occiſum.* 22. *De ignorantia juris.* 23. *De lino inciſo.* 24. *De parte aperta.* 25. *De codicillis.* 26. *Si id quod apertum eſt, jure valeat, vel non.* 27. *De ſecundis tabulis.* 28. *De pluribus delinquentibus.* 29. *De ſucceſſione ab inteſtato.* 30. *De eo qui deceſſit antequam adiret.*

3. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

SI quis in [19] gravi valetudine [20] adfectus, opem domino ferre non potuerit, ſubveniendum eſt ei. §. 1. Si quis moriens [21] dixiſſet, *a ſervo* [22] *vim mortis allatam eſſe ſibi*: dicendum eſt, non [23] eſſe credendum domino, ſi moriens hoc dixit: niſi potuerit & probari. §. 2. Si maritus uxorem noctu intra cubiculum ſecum cubantem necaverit, vel uxor maritum: ſervi pœna Senatusconſulti liberabuntur. † Sed ſi exaudiſſent [24], & opem non tuliſſent, plectendi erunt, non tantum ſi proprii eſſent mulieris, ſed etiam ſi mariti. §. 3. Si tamen maritus in adulterio deprehenſam occidat: quia ignoſcitur [25] ei, dicendum eſt, non tantum mariti, ſed etiam uxoris ſervos liberandos, ſi juſtum [26] dolorem exequenti domino non reſtiterunt [27]. §. 4. Si cum omnes domini adgreſſuram paterentur, uni ſervus opem tulit, an ſit excuſandus; an vero, quia omnibus non tulit, plectendus? Et magis eſt, [ut] ſiquidem omnibus ferre potuit, quamvis quibusdam tulit, ſupplicio adficiendum: ſi vero ſimul omnibus non potuit, excuſandum, quia quibusdam opem tulerit. Nam illud durum eſt dicere, cum duobus auxilium ferre non poſſit, elegit [28] alteri eſſe auxilio, electione crimen eum contraxiſſe.

§. 5. Quare & ſi ſervus mulieris marito dominæ magis auxilio fuit, quam dominæ, vel contra, dicendum eſt, ignoſci debere. §. 6. Subvenitur eis, qui eo tempore, quo dominus dominave occiſus eſt, *clauſi* ita fuerunt ſine dolo malo, ut erumpere ſuccurrendi cauſa, aut comprehendendi eos, qui cædem fecerint, non potuerint. Nec intereſt, a quo *clauſi* continebuntur. Sic tamen ſi non [29] data opera voluerint ſe ita includi, ne opem ferre poſſint. *Clauſos* [30] accipere debemus, & ſi ſunt vincti: ſi tamen ita vincti, ut omnimodo erumpere vincula & auxilio eſſe non potuerunt. §. 7. Ignoſcitur etiam his, qui *ætate defecti* [31] ſunt. §. 8. *Surdus* quoque inter imbecillos [32] numerandus eſt, aut inter eos, qui ſub eodem tecto non ſunt: quia ut illi [33] per ſpatium, ita hic per morbum nihil audit. §. 9. *Cæcus* quoque veniam mereri debet. §. 10. *Mutum*, ſimili modo excipimus, ſed ibi, ubi vocis [34] tantum auxilium ſuperfuit. §. 11. *Furioſos* excipi, nequaquam dubium eſt. §. 12. Si quis [quem] eorum ſervum ſervamve ex ea familia, qui ejus facinoris noxius erit, receperit [35] vel celaverit ſciens dolo malo: in ea cauſa eſt, ac ſi lege, quæ de ſicariis lata eſt, facinoris noxius fuerit. §. 13. Si ex ſtipulatu ſervus debeatur, & cædem domini arguerit [36], & pro [hoc] præmio [37] liber eſſe juſſus ſit: ex ſtipulatu actio ſtipulatori non datur: nam, & ſi ſupplicio adfectus fuiſſet, non daretur: Quod ſi ſub eodem tecto non fuit, ex ſtipulatu actio in æſtimatione ſervi utilis erit creditori. §. 14. Utrum autem is ſolus videatur indicaſſe [38] vel arguiſſe, qui ad hoc proſiliit ultro; an etiam is, qui, cum accuſaretur, ipſe detorſit in alium crimen? & magis eſt, ut ille hoc præmio dignus ſit, qui ultro ad accuſationem proſiliit. §. 15. Hi quoque, qui non potuerunt alias ad libertatem pervenire (utputa, ſi hac lege diſtractus erat quis, *ne manumitteretur*), poterunt propter hoc, quod in commune utile eſt, ad libertatem pervenire. §. 16. De his quoque ſervis, qui teſtamento manumiſſi ſunt [39], perinde atque ſervis, ſupplicium ſumendum eſt. §. 17. De his qui antequam teſtamentum occiſi occiſæve aperiretur, profugiſſent, poſteaque aperto teſtamento liberi ſcripti invenirentur, perinde ac ſi de ſervis, quæſtio habenda, ſuppliciumque ſumendum eſt. Nam eſt *æquiſſimum, ultioni dominorum non obſtare indulgentiam ipſorum: quam* [40] *quisque pleniorem eſſet expertus, eo graviorem ſceleri ſuo pœnam merebitur.* §. 18. Quod ad cauſam teſtamenti pertinens relictum erit ab eo, qui occiſus eſſe dicetur: id ne quis ſciens dolo malo aperiendum, recitandum, deſcribendumque curet, Edicto cavetur, prius quam de ea familia quæſtio ex Senatusconſulto habita, ſuppliciumque de noxiis ſumptum fuerit. §. 19. *Aperire* autem hic ille videtur, qui naturaliter [41] aperit, ſive ſint ſignatæ, ſive non ſint legatæ [42], ſed tantum naturaliter clauſæ. §. 20. Aperire accipere debemus prohibitos nos, vel palam, vel publice, vel ſecreto. Omnis enim apertura prohibita eſt. §. 21. Si quis ignorans occiſum, aperuerit: non debet hoc Edicto teneri [43]. §. 22. Et ſi ſciens, non [44] tamen dolo aperuit, æque non tenebitur: ſi forte per imperitiam [45], vel per ruſticitatem [46], ignarus Edicti Prætoris vel Senatusconſulti, aperuit.

§. 23. Si quis tabulas quidem non aperuit naturaliter, linum autem inciderit: excuſatus erit: quia dolo caret, qui ipſas tabulas non aperuit.

§. 24. Si autem non totum teſtamentum, ſed pars [47] ejus aperta ſit: dicendum eſt, in Edictum incidiſſe eum, qui aperuit: parvi enim refert, utrum totum an pars aperiatur. §. 25. Si quis codicillos aperuerit: teſtamentum non aperuerit: in Edictum incidit: nam & codicilli ad cauſam teſtamenti pertinent. §. 26. Item ſive jure valeat id, quod apertum eſt, ſive non valeat, attamen Edicto locus eſt. §. 27. Eadem ſervantur & de his, quæ ad cauſam ſubſtitutionis pertinent, ſi pupillus, pupillave, occiſus, occiſave eſſe dicetur. §. 28. Si alius aperuit, alius recitavit, alius deſcripſerit: omnes in Edictum incident, qui ſingula eorum fecerunt. §. 29. Non tantum ex teſtamento, ſed etiam ab inteſtato hereditas ad hoc Edictum pertinet: ut ne [48] quis adeat, bonorumve poſſeſſionem [49] petat, antequam quæſtio de familia habeatur: ne heres propter compendium ſuum familiæ facinus occultaret.

§. 30. Eleganter Scævola ait, ut quis ad heredem ſuum utiles actiones tranſmittat, ſi forte ante aditionem deceſſit, exploratum eſſe debere, idcirco eum non adire, quod Senatusconſulto Edictoque terreatur.

§. 31. Si conditioni intra diem ex die mortis præſtitutum parere juſſi, ignorantia non paruerunt; ſi idcirco ignoratum eſt, quia metu Senatusconſulti aperiri tabulæ non potuerunt: ſuccurritur [50] eis ad implendam conditionem. §. 32. Si & aliud impedimentum ſit de non adeunda hereditate vel aperiendarum tabularum, [ſit] & Senatusconſulti: nihil [51] prodeſſe impedimentum Senatusconſulti, ſi & aliud fuit: veluti ſi prægnans [52] uxor occiſi fuit, vel etiam putabatur, & propterea adire hereditatem inſtitutus non potuerit.

4. PAPINIANUS [lib. 6. Reſponſorum].

QUi poſthumos heredes inſtituerat, non natis poſthumis uxorem ſecundo loco ſcripſit heredem: cum a familia necatus diceretur, uxor diem ſuum obierat [53]: heredes mulieris actiones ex conſtitutione [54] ſibi dari poſtulabant? Eos ita demum audiendos eſſe reſpondi, ſi mulier,

1 Mortis metus non excuſat ſervum pro domini vita ac ſalute ſervanda mori recuſantem. Eadem pene poſſis dicere de ſubdito, Principem ſuum in vitæ diſcrimine deſerente. 2 Clamore. 3 Paul. 3. *ſentent.* 5. §. 8. 4 §. 33. J. *eod.* l. 14. J. *eod.* delicti tamen non capax. *l.* 23. J. *de furt.* 5 *l.* 10. J. *de quæſtionibus.* 6 *Habena*, hic lorum. Horat. 2. *epiſt.* 2. *In ſcalis jacuit, metuens pendentis habenæ.* 7 Adde *l.* 1. *C. de curſu publico.* 8 Fictum auxilium ut & ficta querela non excuſat. 9 De hac dictione vide *l.* 4. *ſupr. commodati.* 10 Probat ſe opem domino tuliſſe non is tantum, qui probat ſe dominum ſervaſſe, ſed & qui fecit quidquid potuit, qui clamavit ad auxilium, qui terruit aggreſſores, qui turbam convocavit, qui corpus ſuum objecit, vel alias auxilium tulit. 11 *Auxilium opemve tuliſſe dicitur*, qui fecit quod potuit. adde *l.* 5. *ſupr. ſi quis omiſſa cauſ. teſt.* 12 Probans infirmitatem probat quoque ſe opem ferre non potuiſſe. 13 Adfectata vulnera non excuſant ſervum opem domino non ferentem. 14 Vulnus modicum non excuſat ſervum domino opem non ferentem. 15 *Mortiferum* ac mortale ſeu lethale dicitur, tametſi vulneratus ſupervivat. 16 *l.* 2. J. *h. t.* 17 Id eſt, poſt. *l.* 1. *ſupr. de reb. cred.* 18 V. *l.* 5. *C. famil. erciſc.* 19 Hæc particula videtur ſupereſſe, aut ſolœciſmus fuerit. De ſolœciſmo adde *l.* 82. J. *de leg.* 1. *l.* 14. *C. de fideic.* Solœciſmum autem dictum putant a Solone, quod in legibus ſuis pingui Minerva ſit locutus. 20 Facit *l.* 15. *in pr.* *l.* 23. §. 1. *l.* 34. J. *de oper. libert.* 21 Morientis teſtimonio dicto & querelis an fides habenda ſit, ut ex iis quis torqueri poſſit, dixi ad *l.* 6. *C. de teſt. ordin.* Sane hic non creditur morienti, niſi & rei veritas probetur, tametſi alias nemo præſumitur moriens immemor ſuæ ſalutis. *l. ult. C. ad l. Jul. repetund.* Goth. De probatione per mortem v. Cravett. *conſil* 6 *n.* 51. *vol.* 1. & *conſil* 158. *n* 7. *conſ.* 275. *n.* 5. Et *de Antiquitat. tempor. part.* 1 *verſ. Quarto limitatur. n.* 43. Alc. *de præſumpt. reg.* 3. *præſumpt.* 4. *n.* 5. Anſ. 22 Vel a filio. *l.* 4. J. *de inoffic.* 23 Confeſſionem & depoſitionem morientis & offenſi non audiri obſerva. facit *lex* 39. *ſupr. de pign.* *l.* 28. *in fin. pr.* J. *ad Sc. Tertull.* nec fidem facere adverſus ſervos, *ut hic*, filios, *d. l.* 4. J. *de inoff.* Ut hinc poſſis colligere rei depoſitionem, quam teſtamentum vocant, ſupplicii tempore nemini eorum obeſſe, alteri præjudicium non facere v. de Medices. *part.* 3. *tract. de morte. n.* 52 24 V. *l.* 4. *in fin. pr.* J. *de noxalib.* 25 Quantum ad pœnam legis attinet Corneliæ, non tamen in totum. *l.* 22. *in fin.* *l.* 24. *l.* 38. §. 8. J. *ad l. Jul. de adult.* *l.* 1. *in fin.* J. *ad l. Corn. de ſicariis.* Goth. Adde quæ notavi Cenſur. Forenſ. *lib.* 1. *cap.* 1. *num.* 9. & *lib.* 5. *c.* 1. *n.* 14. S. L. 26 Juſtum dolorem cuique licet exequi. adde *l.* 4. *C. ad l. Jul. de adult.* 27 Alias non reſiſtere, cum poſſis, culpa eſt. 28 Gratificationi locus eſt in re pari. *Bald.* vide *l.* 53. *l.* 54. J. *de re judic.* 29 *l.* 2. §. 8. J. *ſi quis caution.* 30 *l.* 9. *ſupr. ex quibus cauſ. major.* 31 Senes & decrepitos a quæſtione & tormentis immunes eſſe hinc colligunt. v. Clar. 5. *ſent. ult. qu.* 64. 32 *l.* 3. *l.* 9. *ſupr. de adil.* *l.* 43. *ſupr. de vulgari.* Goth. Ad hunc §. 8. & §. 10. v. Zanger. *de tortur. reor. cap.* 1. *num.* 47. Farinac. *de tortur. tit.* 5. *quæſt.* 41. *num.* 24. & *ſeqq.* Anſ. 33 Id eſt, qui ſub eodem tecto non ſunt. 34 *l.* 1. §. 29. *ſupr. eod.* 35 Qui reum recepit, eodem quo reus tenetur crimine. vide *l.* 1. J. *de receptat.* 36 Indicaverit, §. 14. 15. J. *h. t.* *l.* 197. J. *de verb. ſignif.* *l.* 1. *C. pro quib. cauſ. ſerv.* v. Cujac. 18. *obſ.* 22. 37 Vide *l.* 25 J. *h. t.* *l.* 2. J. *de jur. fiſc.* *l.* 8. J. *de accuſat.* 38 Vindicaſſe *Hal.* Florentinam defendit Auguſt. 2. *emendat.* 19. Cujac 18. *obſ.* 22. 39 De ſtatuliberis. de quibus *l.* 1. §. 4. *in fin. ſupr. h. t.* adde Paul. 3. *ſentent.* 5 §. 6. 40 *Al.* quam quo quisque &c. Pœna majore digni ſunt, qui majora præmia ſunt experti. *l. un. in fin. C. de conductorib. lib.* 11. *tit.* 71. vide *Novell. Valentiniani de ſepulchris, in* §. *clericos.* 41 Naturaliter tabulas aperire dicitur, qui facit ut id quod naturaliter clauſum eſt, videri poſſit, & oculis percipi. adde §. 24. J. *eod.* 42 *Al.* ligatæ. 43 Non præſumitur dolo feciſſe, qui ignorans fecit: de qua præſumptione vide Alciat. 3. *præſ.* 30. Goth. Adde Tiraquell. *tr. de pœn. cauſ.* 13. *num.* 24. & *cauſ.* 44. *num.* 4. Anſ. 44 Dolum non continuo admittit, qui ſciens quid facit, cum imperitia & ruſticitate poſſit excuſari. 45 *l.* 5. §. 1. J. *de his, quæ ut indig.* 46 Juris, ut *l.* 8. *C. qui admitti.* cui parci ſolet, *l.* 7. §. 4. *ſupr. de juriſd.* *l.* 2. §. 1. *ſupr. ſi quis in jus vocat.* *l.* 1. *in fin ſupr. de edendo.* *l.* 1. *in fin. ſupr. de inſpic. vent.* *l.* 2. *in fin.* J. *de jure fiſci.* *l.* 31. *C. de teſtam.* quod in ſagaciſſimis fallit, *arg. l.* 6. §. 19. *ſupr. de excuſat. tut.* & in delictis. Jaſon ex *d. l.* 7. ait ruſticitatem non juris excuſare, niſi in caſibus jure comprehenſis. 47 V. quæ notavi *in Epitome feudor. tit. ſi quid in fraudem patroni.* & *tit. de contr. empt.* 48 *l.* 5 §. 1. J. *h. t.* 49 *l.* 5. §. 1. J. *eod.* 50 V. quæ notavi ad *l. un. C. de caducis.* 51 In dubio potentior eſt, & inſpicitur magis cauſa quæ nocet, quam quæ prodeſt. vide *l.* 5. J. *de fidejuſſ.* ac maxime quidem in inſeparabilibus. *Dynus.* 52 *l.* 4. *in fin.* J. *h. t.* 53 Antequam adiret. 54 Ex ſubſtitutione. Cujac. 4. *obſ.* 13.

lier, quam in utero nihil geſtare conſtabat, propter Senatusconſultum hereditatem adire noluit: alioquin prægnante [1] ea defuncta [2], nullam injuriæ querelam interveniſſe.

De neceſſariis heredibus. 1. De bonorum poſſeſſione. 2. De publicatione bonorum. 3. De incuria & medici inſidiis.

5. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

NEceſſarios heredes puto Edicto comprehendi, ſi [3] ſe miſceant hereditati. §. 1. Nec bonorum [4] poſſeſſionem peti Prætor permittit: & ego puto ad omnes [5] bonorum poſſeſſiones hoc Edictum pertinere. §. 2. Non alias bona publicantur [6], quam ſi conſtabit eſſe occiſum patremfamilias, & heredem ante quæſtionem de familia habitam, ſuppliciumque ſumptum, adiſſe hereditatem. §. 3. Ubi quis incuria necatus eſt, vel medici [7] inſidiis, adiri quidem hereditas poteſt, ſed heredi defenſio mortis incumbit.

Si certus ſit percuſſor. 1. De herede accuſato. 2. Si unus ex dominis non compareat. 3. De eo, qui appetitus eſt, nec occiſus.

6. PAULUS [lib. 46. ad Edictum].

ET [8] ſi percuſſor certus ſit, tamen habenda quæſtio [9] eſt, ut cædis mandator [10] inveniatur. Utique autem ipſe [11] maxime quæſtioni dabitur [12], quamvis & cæteri [13] puniantur. §. 1. Quamvis alias in caput domini ſervi non torqueantur, recte tamen fiet quæſtio, etiam [14] ſi heredem accuſet, ſive extraneus heres, ſive ex ſuis ſit. §. 2. Si unus ex dominis non compareat [15], quærendum eſt de caſu ejus per ſervos, quos communes habuerunt: magis enim de ſalute aut ultione domini non comparentis quam in caput præſentis torquebuntur.

§. 3. Si *appetitus* [16] *ſit nec occiſus* dominus, nihil Senatusconſulto cavetur: ipſe enim in familiam ſuam poteſt animadvertere.

7. IDEM lib. ſing. ad Senatusconſultum Silanianum.

ET (in) libertos extraordinarium [17] auxilium habebit.

De ſervo vendito. 1. De caſtrenſi peculio.

8. IDEM [lib. 46. ad Edictum].

SEnatusconſulto Piſoniano cavetur, *ut, ſi pœnæ obnoxius ſervus veniſſet* [18], *quandoque animadverſum in eum eſſet, ut venditor pretium* [19] *præſtaret*, ne emptori injuriam feciſſe videatur Senatus.

§. 1. Si filiusfamilias, qui in caſtrenſi [20] peculio teſtatus eſt, occiſus ſit: omnimodo id defendendum eſt, ut ex quibus caſibus ad fiſcum [21] patrisfamilias bona pertinent, his caſibus & hujus peculium potius quam ad heredes qui deliquerunt in adeundo, & ſimilibus, ultive non ſunt.

De confiſcatione bonorum ob mortem inultam.

9. GAJUS [lib. 17. ad Edictum provinciale].

CUm fiſco caduca [22] bona defuncti addicantur propter inultam mortem, in [23] eum legatorum actio datur [24]: & libertates ratæ ſunt, eorum ſcilicet, qui Senatusconſulto excipiuntur.

De filio exheredato. 1. De libertis.

10. PAULUS [lib. ſing. ad Senatusconſultum Silanianum].

SI *exheredatus filius*, antequam adiretur patris hereditas, occiſus ſit: ex eventu [25] inſpicietur: ut ſi adita fuerit hereditas, quaſi alieni fuiſſe videantur; ſi vero irritum teſtamentum factum ſit, quia ipſius eſſent ſi viveret, omnia perinde aguntur, ac ſi dominus eſſet.

§. 1. Sub Divo Trajano conſtitutum eſt, de his libertis, quos vivus manumiſerat, quæſtionem haberi.

11. TRYPHONINUS lib. 2. Diſputationum.

IDemque erit & de [26] his, qui jus annulorum petierant.

Si ſervus legatus pro præmio libertatem accipiat.

12. PAULUS lib. ſing. ad Senatusconſultum Silanianum.

SI ſervus a teſtatore occiſo legatus ſit, & Prætor pro præmio ſtatuerit liberum eum eſſe: dicendum eſt, non impediri libertatem [27].

De tempore cognitionis aperti teſtamenti.

13. VENULEIUS SATURNINUS [lib. 2. de publicis judiciis].

IN *cognitione aperti* adverſus Senatusconſultum *teſtamenti* ejus, qui a familia ſua occiſus dicatur, *quinquennii tempus* [28] *conſtitutum* eſt Senatusconſulto, Tauro & Lepido Conſulibus [29]: quod tamen ad extraneos pertinet: namque eos, qui parricidii pœna teneri poſſunt, ſemper [30] accuſare permittitur eodem Senatusconſulto.

De ſervo impubere.

14. MÆCIANUS [lib. 11. de publicis judiciis].

EXcipiuntur Senatusconſulto Silaniano *impuberes* [31] *ſervi*. Trebius autem Germanus Legatus etiam de impubere ſumi juſſit ſupplicium; & tamen non ſine ratione: nam [32] is puer [33] nec multum a puberi [34] ætate aberat, & ad pedes domini cubuerat, cum occideretur, nec poſtea cædem ejus prodiderat: ut enim opem ferre eum non potuiſſe conſtabat, ita ſilentium præſtitiſſe etiam poſtea, certum erat: & his duntaxat impuberibus Senatusconſulto parci credebat, qui tantum ſub eodem tecto fuiſſent; qui vero miniſtri vel participes cædis fuiſſent, & ejus ætatis (quamquam nondum puberis) ut rei intellectum capere poſſent, his non magis in cæde domini, quam in ulla alia [35] cauſa parci oportere.

Si ſubſtitutus ultus ſit necem teſtatoris. 1. Si heredi ſcripto legatum fuerit. 2. De herede ſcripto vel legitimo.

15. MARCIANUS [lib. ſingul. de Delatoribus].

SI ſequens [36] gradus ultus fuerit necem teſtatoris, an priore [37] hereditas ad illum [trans] feratur? Et ait Papinianus, non eſſe hoc: nam pœna illius, hujus præmium eſſe non debet. §. 1. Cum ex parte heredi inſtituto legatum quoque erat, & in ulciſcenda morte ceſſaverat: Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, tam hereditatis portionem, quam legatum ei auferendum. §. 2. Heredibus [38] autem qui in ulciſcenda morte defuncti ceſſaverant, tam teſtamento quam ab inteſtato auferuntur bona (forte & ſi quaſi patronus venit): quamvis hi ſuo jure admittantur.

Si ſervus communis necem detexerit.

16. MARCELLUS [lib. 12. Digeſtorum].

DOmino a familia [39] occiſo, ſervus communis [40] necem ejus detexit: favore libertatis liber quidem fieri debet, pretii [41] autem partem ſibi contingentem ſocium conſequi oportet.

De familia torquenda.

17. MODESTINUS [lib. 8. Regularum].

PRius de ſe familia torquenda eſt: &, ſi confiteatur, tunc interrogetur, quo mandante [42] flagitium admiſſum ſit.

De querela inofficioſi, & morte defuncti vindicanda.

18. IDEM [lib. 9. Regularum].

EX inofficioſo teſtamento queri idem & mortem vindicare defuncti non prohibetur: idque Paulus reſpondit.

De auxilio a familia ferendo.

19. IDEM [lib. 8. Pandectarum].

CUm [43] dominus occiditur, auxilium ei familia ferre debet [44] & [45] armis, & manu [46], & clamoribus [47], & objectu [48] corporis. Quod ſi, cum poſſet, non tulerit, merito de ea ſupplicium ſumitur.

De rebus hereditariis ordinandis.

20. PAPINIANUS [lib. 2. Reſponſorum].

HEres, qui veneni [49] cauſam perſequitur, res hereditarias urgentes [50] ordinare, ſalvis probationum indiciis, non prohibetur [51].

De tempore petendæ poſſeſſionis, & de libertate. 1. De fideicommiſſo. 2. De appellatione.

21. IDEM lib. 6. Reſponſorum.

PRopter veneni [52] quæſtionem tempus petendæ poſſeſſionis non profertur: cum eo quoque ſuſpenſo crimine recte petatur. Aliud Senatui placuit, cum a familia dominus necatus dicitur, ſervorum videlicet cauſa, quorum libertatem, quæſtionis habendæ gratia, negligi neceſſe eſt. §. 1. Neptis, quæ poſſeſſionem aviæ petierat, mortem ejus, interfectam ſciens, non defenderat: fideicommiſſum [53], quod avia ex alio teſtamento nepti debuit, in reſtituendis fiſco bonis non eſſe deducendum placuit: dolus enim heredis punitus eſt: Si [54] autem negligentia mulier emolumentum bonorum amiſerit, fideicommiſſum eſſe retinendum, integrato [55] jure debiti, rationis eſt.

§. 2. Præſidis iniquitate reis illatæ cædis abſolutis, heredibus, qui non *defunctorie* [56] debitum officium impleverant, quamvis [57] non provocaſſent, hereditatem auferri non oportere, viſum eſt.

De morte heredis.

22. PAULUS lib. 16. Reſponſorum.

GAius Seius, cum langueſceret [58], queſtus eſt, *ſe veneno occidi* [59] *a ſervo ſuo*; & ſic exſpiravit: cui heres exſtitit Lucia Titia ſoror, & mortem ejus exequi [60] neglexit; & ipſa poſt annum decimum [61] deceſſit: exſtitit, qui bona nunciaret [62] Gaii Seii: Quæro, an morte Titiæ extinctum ſit crimen? Paulus reſpondit, cauſam de qua quæritur, cum ſit pecuniaria [63], morte [64] ingratæ [65] heredis extinctam non videri.

1 *l. 3. in fin. ſupr. eod.* 2 Nec poſſunt de eo torqueri mulieris heredes. 3 *Suos* non dici ad hanc Edicti pœnam, antequam ſe immiſcuerint, ex hoc loco notat Baldus. 4 *l. 3. §. 29. ſupr. eod.* Paul. 3 *ſentent.* 5 §. 1. 5 Sunt enim variæ, ſex ordinariæ, una extraordinaria. *Inſt. de bonor. poſſeſſ.* 6 *l. 8. in fin. ℨ. h. t.* 7 Medicus eo caſu punitur, *l. 6. §. 7. ſupr. de off. Præſ.* adde *l. 3. ℨ. de extraordin. cogn.* 8 Multo magis ſi incertus. 9 De familia ſcilicet: peſſime namque hunc locum Accurſius accipit de percuſſore qui certus eſt. 10 *l. 17. ℨ. eod.* primus vel ſecundus. 11 Percuſſor ſc. 12 Ob eam rem ſcilicet, ut prodat mandatorem. 13 Servi qui ſub eodem tecto ſunt. 14 Habetur de familia quæſtio, etiamſi heres teſtatorem occidiſſe dicatur. Paul. 3. *ſentent.* 5. §. 9. 15 Mortuus præſumitur, ac probatur, qui diu quæſitus in itinere aut conflictu non comparet. Alios modos mortis probandæ vide apud Capell. Tholozan. *deciſ.* 12. An & anno centeſimo? vide *l. 23. C. de ſacroſ. Eccleſ.* Ex hac quoque lege decidenda eſt pars *l. 2. §. 4. ſupr. teſtamenta quemadmod. aperiant.* 16 Perfecta eſſe homicidia ac delicta interdum exigitur, ut vindicari poſſint, adeoque de perfectis delictis ſtatuta intelligenda eſſe notat Baldus, ut ad ſtatuta de homicidio non pertineat *l. is, qui cum telo. C. ad l. Corn. de ſicariis.* 17 Ut ſcilicet in ſervitutem redigantur. *arg. l. 2. C. de libert.* 18 Alienatio ſervi fiſco ob pœnam obnoxii, non impedit vindictam fiſci. 19 Facit *lex ſi fundus.* 33. *ſupr. locati.* 20 Caſtrenſe peculium publicatur propter delictum heredis filii. 21 Vide *l. 5. §. 2. ſupr. l. 9. ℨ. h. t.* 22 Bona caduca fiſco addicuntur propter inultam mortem. 23 Hereditate publicata ſeu confiſcata, omnia onera hereditatis tranſeunt in fiſcum: Onera, inquam, legatorum & libertatum. 24 Atque ita ſentit onus hereditatis, *l. 2. in fin. ℨ. ſi quis aliquem teſtari.* & in eum datur legatorum perſecutio, *l. 50 §. 2 ℨ. de leg. 1.* quemadmodum & adverſus privatos ſucceſſores. *l. 2. in fin. ℨ. de alimentis. l. 60. in fin. ℨ. de cond. & demonſtr. l. 3. in fin. ℨ. ad SC. Trebell. l. 14. ℨ. de jure fiſci. l. un. §. 14. C. de caducis.* 25 Eventus futurus expectandus, quoties inſpecto tempore præſenti, de delicto non liquet. *Bald.* 26 Adde *l. 42. ℨ. ad l. Jul. de adulter.* 27 Quia liber habetur pro mortuo, *l. ſi mihi alienum.* 92. *ℨ. de ſolut. l. inter omnes.* 46. *ℨ. de furt.* & ſic oblique & indirecto jus tertii abſorbetur. *Bald.* 28 V. Cujac. 4. *obſ.* 14. 29 V. quæ notavi ad *inſcriptionem hujus tit.* 30 *l. ultim. ℨ. ad l. Pomp. de parricid.* adde Tiraquell. *de pœnis. cauſ.* 29. 31 *l. 1. §. 32. ſ. eod.* 32 Impubes, qui non multum a puberi ætate abeſt, pœna capitali puniri poteſt. 33 Puer impubes. 34 *Al.* a pubertate. 35 Quam in nulla alia. *Hal.* 36 Ut puta ſoror defuncti. *l. 10. C. de his, quib. ut indignis.* 37 An a priore, puta, uxore defuncti inſtituta. *d. l. 10.* 38 Facit *lex* 20. *l. 21. ℨ. de his, quæ ut indignis.* 39 Exſtat hæc Marcelli ſententia in *l. 1. C. de communi ſervo.* 40 36 *Synopſ. περὶ Φόνων. c.* 16. 41 *§. ult. Inſt. de donationib.* 42 *l. 6. ſupr. h. t.* quo in anno, MS. Accurſ. unde notat, Teſtes interrogandos eſſe de die & menſe, dixi ad Accurſium. *Novell. de teſtibus. §. & licet.* 43 36. *Synopſ. περὶ Φόνων. c. 6.* 18. 44 *l. 1. ſupr. h. t.* 45 Auxilium ferre alter alteri armis, manu, clamore & corporis objectu poteſt. 46 *l. 1. §. 35. ſupr. eod.* 47 *l. 1. §. 28. §. 36. l. 3. §. 10. ſupr. eod.* 48 *l. 1. §. 35. in fin. ſupr. eod.* 49 *l. 1. §. 18. §. 19. l. 5. in fin. ſ. eod. l. 21. ℨ. eod. l. 9. C. eod.* Veneni alia cauſa eſt, & alia necis per vim illatæ. *l. 21 ℨ. eod.* 50 Reficere ædificia, quæ ruinam minantur, tueri pignora pretioſa, ſervos hereditarios paſcere, diſtrahere oneroſa, & ſervos inutiles, dummodo eos non diſtrahat, qui probationibus idonei ſunt. 51 Senatusconſ. ſc. Silanian. quia Silanianum non pertinet ad cauſam veneni. 52 V. *l. 20. ſ. eod.* 53 Et fructus. *l. 17. ℨ. de his, quæ ut indign.* 54 Confuſa aditione hereditatis actio non integratur, ſi hereditas ob dolum ſit evicta: ſecus ſi per negligentiam. Ita in pœnis pecuniariis culpa ſufficit, neque dolus exigitur. 55 V. quæ ſcripſi ad *l. 98. §. 2. ℨ. de ſolut.* 56 V. *l. 1. §. 34. ſupr. h. t.* 57 Sufficit heredi accuſaſſe, nec tenetur appellare. 58 V. *l. 3. §. 1. ſupr. eod.* Goth. De confeſſione in articulo mortis v. *l. 1. §. 24. cum notat. ℨ. de quæſtion.* Zanger. *de except. part. 1. cap. 1. n.* 41. Anſ. 59 Mori viventem, non mortuum, hinc colligunt. v. *l. 18 §. 1. ℨ. de manum. teſt. l. 1. §. 18. ℨ. de collat. l. 11. C. de contr. ſtip.* 6. Gell. 13. 60 Vindicare, ulciſci. 61 Poſt decennium movetur quæſtio bonorum: & ſic ingratus heres longo tempore non præſcribit. *Bald.* vide tamen *l. 13 ſupr. eod.* 62 Fiſco. 63 Et ipſo jure impoſita. 64 Mors delinquentis non impedit cauſam bonorum poſt mortem agitari. *Bald.* 65 Ingratus eſt heres, qui non vindicat mortem defuncti. *Bald.*

De Senatuſconſulto Trebelliano.

23. MARCIANUS [lib. 13. Fideicommiſſorum].

SI, antequam pateſieret teſtatorem occiſum, tabulæ teſtamenti apertæ eſſent; deinde innotuiſſet, id admiſſum eſſe: cauſa cognita puto [1] compellendum inſtitutum adire hereditatem, quam ſuſpectam diceret, & ex Trebelliano Senatusconſulto reſtituere [2].

24. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

SI quis quaſi ſuſpectam hereditatem coactus [3] adit, non tenetur Edicto.

De præmio ejus qui fugitivos requiſivit & convicit. 2. De actione populari in centum aureos.

25. GAJUS [lib. 17. ad Edictum provinciale].

LEge Cornelia cavetur *de præmio* [4] *accuſatoris qui requiſivit & renunciavit eos ſervos, qui ex ea familia ante quæſtionem fugerint* [5]*: ut in ſingulos* [6] *ſervos, quos convicerit, quinque aureos* ex bonis occiſi, aut, ſi *inde redigi ea quantitas non poſſit, ex publico* [7] *accipiat*: Quod præmium non in omnes ſervos, qui ſub eodem tecto locove fuerint, ſed in eos ſolos qui cædem admiſiſſent, accuſatori tribuitur.

§. 1. Præterea cavetur, *Ut de his, qui ante quæſtionem habitam fugerint, ſi aperto teſtamento liberi ſcripti inveniantur, Lege de ſicariis judicium fiat: ita ut ex* [8] *vinculis cauſam dicant; & convicti, perinde ac ſervi, puniantur; & ei, qui convicerit, deni aurei præmii nomine darentur ex bonis damnati.* §. 2. Ex hoc Edicto actio proficiſcitur contra eum, qui adverſus Edictum Prætoris tabulas teſtamenti aperuiſſe [dicetur]: vel ſi quid aliud feciſſe dicetur: nam (ut ex ſupradictis apparet) plura ſunt, propter quæ pœna Edicti conſtituta eſt. † Palam eſt autem popularem actionem eſſe: cujus [9] pœna in centum [10] aureos ex bonis damnati extenditur: & inde partem dimidiam ei, cujus opera convictus erit, præmii nomine ſe daturum Prætor pollicetur, partem [11] in publicum redacturum.

De eo, qui fideicommiſſum accepit ab herede.

26. SCÆVOLA [lib. 34. Digeſtorum].

FIdeicommiſſum [12], quod ex teſtamento fratris patruelis Gaius Seius Titio debebat, ab heredibus Seii Titius accepit: Quæſitum eſt, cum necem Gaii Seii heredes ejus non vindicaverint, an [Titius] nihilominus [eos] heredes [13] ut indignos accuſare poſſit ob id, quod necem ejus non vindicaverint; nec obſit ei, quod ab iisdem fideicommiſſum ex teſtamento fratris patruelis conſecutus ſit? Reſpondit, nihil proponi cur obſtaret.

An delictum heredis coheredi noceat.

27. CALLISTRATUS [lib. 1. de jure fiſci].

SI de pluribus heredibus, quibusdam invitis aut ignorantibus, apertum erit teſtamentum, non amittunt portiones ſuas, qui [14] culpa carent.

TIT. VI.

SI QUIS [15] ALIQUEM TESTARI PROHIBUERIT, VEL COEGERIT [16].

De teſtamentario prohibito. 1. Si dominus ſcripti heredis dolo fecerit, ne teſtamentum mutaretur. 2. De pluribus heredibus.

1. ULPIANUS [lib. 48. ad Edictum].

QUi [17], dum captat hereditatem legitimam, vel ex teſtamento, prohibuit teſtamentarium [18] introire, volente eo [19] facere [20] teſtamentum, vel mutare [21]: Divus Hadrianus conſtituit, denegari ei debere actiones, denegatisque ei actionibus, fiſco [22] locum fore.

§. 1. Si dominus [23] dolo fecerit, ne teſtamentum mutaretur [24], in quo ſervus ejus ſcriptus erat: quamvis manumiſſus adierit hereditatem, actiones ei denegantur: cum [25] & liberis ejus, ſi quid fuerit datum, denegari debeat, etſi non fuerint in poteſtate. † Sed ſi legatum ei relictum ſit, idque reſtituere ſit rogatus, conſequens erit dicere, admitti eum ad legatum, quod non ipſe habuiſſet, ſed ad alium ſit translaturus. §. 2. Si plures heredes inſtituti ſint, & omnes dolo fecerint, quo minus teſtamentum mutaretur: dicendum eſt, actiones omnibus denegari: quia omnes dolo fecerunt.

De teſtibus impeditis. 1. De fratribus. 2. De fideicommiſſo.

2. PAULUS [lib. 44. ad Edictum].

SI [26] quis dolo malo fecerit, ut teſtes non veniant [27], & per hoc deficiatur facultas teſtamenti faciendi: denegandæ ſunt actiones ei, qui dolo fecerit, ſive legitimus heres ſit, ſive priore teſtamento ſcriptus. §. 1. *Fratris* autem factum fratri [28] non nocet.

§. 2. Si fidei ejus, qui dolum admiſit, commiſſum eſt, ut hereditatem reſtitueret, ea hereditas caduca [29] cum ſuis [30] oneribus fiet, ut commodum legis Falcidiæ fiſcus ſentiat, dodrantis autem fideicommiſſarius.

De viro & uxore.

3. PAPINIANUS [lib. 15. Reſponſorum].

VIrum, qui non [31] per vim, nec dolum, quo minus *uxor* contra eum, mutata voluntate, codicillos faceret, interceſſerat, ſed (u fieri adſolet) offenſam [32] ægræ mulieris maritali ſermone placaverat, in crimen non incidiſſe reſpondi: nec ei, quod teſtamento fuerat datum, auferendum.

TIT. VII.

DE [33] JURE CODICILLORUM [35].

De teſtamento non jure facto.

1. ULPIANUS [lib. 4. Diſputationum].

SÆpiſſime reſcriptum & conſtitutum eſt, eum qui teſtamentum facere opinatus eſt, nec voluit quaſi codicillos id valere, videri nec [36] codicillos feciſſe. Ideoque quod in illo teſtamento ſcriptum eſt, licet quaſi in codicillis poterit valere, tamen non debetur.

De nato, 1. Mortuove poſt teſtamentum ante codicillos. 2. Utrum ſpectetur tempus teſtamenti facti, an codicillorum. De libertate. 3. De furioſo. 4. De hereditate.

2. JULIANUS [lib. 37. Digeſtorum].

SI ei [37], qui poſt teſtamentum factum & ante codicillos ſcriptos natus eſſet, codicillis per fideicommiſſum aliquid daretur, utile eſt.

§. 1. Quod ſi ei, qui [38] poſt teſtamentum factum, & antequam codicilli ſcriberentur, mortuus eſſet, datum eſſet, pro non ſcripto habetur. §. 2. Codicillorum jus *ſingulare* [39] eſt, ut, quæcunque in his ſcribentur, perinde haberentur, ac ſi in teſtamento ſcripta eſſent. Ideoque [40] ſervo, qui teſtamenti facti tempore teſtatoris fuiſſet, codicillorum tempore alienus, non recte libertas directa datur. Et contra, ſi, cum teſtamentum fiebat, alienus eſſet, codicillorum tempore teſtatoris, intelligitur alieno ſervo libertas data. Et ideo licet directæ libertates deficiunt, attamen ad fideicommiſſarias eundum eſt. §. 3. *Furioſus* [41] non intelligitur codicillos facere: quia nec aliud quicquam agere intelligitur, cum per omnia [42], & in omnibus, abſentis [43] vel quieſcentis loco habeatur [44]. §. 4. Hereditas teſtamento inutiliter [45] data non poteſt [46] codicillis quaſi hereditas confirmari, ſed ex fideicommiſſo petitur, ſalva ratione legis Falcidiæ.

De codicillis ab inteſtato. 1. De legitimis heredibus natis poſt codicillos. 2. De teſtamento facto.

3. IDEM [lib. 39. Digeſtorum].

SI quis, cum teſtamentum nullum [47] habebat, codicillis fideicommiſſa hoc modo dedit, *quisquis* [48] *mihi heres erit bonorumve poſſeſſor, ejus fidei committo*: fideicommiſſa præſtari debent: quia paterfamilias, qui teſtamenti factionem habet, & codicillos faceret [49], perinde haberi debet, ac ſi omnes heredes ejus eſſent, ad quos legitima ejus hereditas vel bonorum poſſeſſio perventura eſſet.

§. 1. Sed & ſi *poſt codicillos factos natus* quis eſſet proximus adgnatus, vel ſuus heres, fideicommiſſum præſtari debebit: intelligitur enim is quoque heres ſcriptus: & ideo non perinde habendus eſt, ac ſi rupiſſet hos codicillos. §. 2. *Teſtamento facto*,

1 Hereditatem adire cogendus eſt heres, & reſtituere fideicommiſſum, etiam ante vindicatam mortem defuncti: Hoc amplius adjicit, *Bald.* mortis defuncti vindicandæ onus heredi, at non fideicommiſſario univerſali incumbere. *l. pen. ff. eod.* 2 Et ſic reſtitutio fideicommiſſi non patitur moram propter inultam mortem defuncti. *Bald.* 3 Puta a Prætore. Juſſus enim judicis excuſat. *l. 2. §. ult. ſupr. ſi quis cautionib. c. quod quis mandato. de reg. in 6.* 4 *l. 3. §. 13. ſupr. eod.* v. quæ ſcripſi ad *l. 13. §. 2. ff. de jur. fiſc.* Cic *pro Cluentio* Præmio quis ad accuſandum invitatur. 5 *Fuga* ſola ſuſpicionem & ſuſpectum facit. dixi ad *Nov. 53. c. 4. & 161. cap. 1. l. 15. C. de probat.* 6 Statutum ſi talentum deferenti reum læſæ majeſtatis pollicebitur, quot quis reos detulerit, tot talenta feret. 7 Præmium de bonis offenſi ei, qui vindicat ejus necem, debetur. Quid, ſi bona offenſi non ſufficiunt? debetur e publico. *Bald.* 8 *l. 2. ff. de cuſtod. reor.* Reus criminis cauſam ex vinculis debet dicere, nec licet datis fidejuſſoribus dimittendus eſt. *Bald.* 9 Adde *l. un. §. 4. ff. de l. Julia ambitus.* adde §. 1. *Inſt. de ſucceſſ. libert.* 10 In centum millia ſeſtertium. Paul. 3. *ſent.* in decem, Hotom *in ſua diſputatione de aureo Juſtinianeo.* 11 Popularibus in actionibus pars pecuniæ actori, dimidia fiſco applicatur: quod verum eſt in caſibus expreſſis a jure: alias regulariter totum actori debetur. *l. lege Agraria. 3. ff. de termino. l. ſi qua. 244. ff. de verb. ſign. l. ſi quis id, quod. 7. ſupr. de juriſdict. omn. jud.* Bald. 12 Fideicommiſſarius univerſalis poteſt accuſare heredem de inulta morte defuncti. *Bald.* 13 *l. 9 ſupr. h. t.* 14 *l. 5. §. 5. ff. de novi operis nunc.* Puniri non debet, qui culpa caret.

15 *Lib. 6. C. 34.* vide Paul. 5. *ſentent.* 12. §. 2. 35 *Eclog.* 4 16 De eo crimine vide in oratione Iſæi περὶ τοῦ Κλεωνύμου κλήρου. Goth. Adde Menoch *de arbitr. lib 2. centur. 4. caſu* 305. *num.* 5 & 28 & *caſ.* 472. *num* 5. Boſſ. *tit. qui teſtari prohib. num.* 1 Clar. *lib.* 5. *ſent. §. final. qu.* 83. Peregrin. *de jure fiſci. lib. 2. tit.* 6. Mantic. *de conject. lib. 2. cap. 7.* Anſ. 17 Ei etiam velut indigno aufertur hereditas, qui adfinem (tollenda eſt ex hoc loco vox hæc *adfinem.* Nulla eſt enim adfinitatis jure ab inteſtato ſucceſſio, vel cognatum, cui ipſe ab inteſtato ſucceſſurus erat, teſtamentum facere prohibuit: aut ne jure ſubſiſteret, operam dedit. Paul. 5. *ſent.* 12. §. 2. adde *l. 2. C. h. t.* 18 Id eſt, teſtamenti ſcriptorem *l. 9. §. 6. ſupr. de hered inſt. l. 3. in fin. ff. ad SC. Trebell l. 22. §. 10 ff. ad l Corn. de falſis.* 19 Sic interpretor *eo*, ubi quis vult teſtamentum facere vel mutare. vel dic, *eo*, id eſt, teſtatore. 20 Vel ordinare. *l. 2. C. h. t.* 21 §. 1. *ff. eod l 19. ff de iis, quæ ut indig* 22 *Synopſ. eod. c. 1.* 23 *Domini* delictum adverſus hoc Edictum nocet ejus ſervo heredi ſcripto. 24 *In princ ſupr. eod. l. un. ff. quibus non compet. bon. poſſeſſ.* 25 *Patris* delictum adverſus hoc Edictum nocet ejus filio heredi ſcripto, etiam emancipato. 26 *Synopſ. eod. c. 2.* 27 Et ita jure non ſubſiſteret. Paul. 5. *ſent.* 12. §. 2. 28 *l. 5. §. 5. ff. de novi oper. nunc.* 29 Heredi, qui fraudem admiſit adverſus hoc Edictum, ſuccedit fiſcus cum onere 30 V. *l. 9. ſupr. de SC. Silanian.* 31 Vis aut dolus non eſt, offenſam uxoris maritali ſermone placare. 32 Judicium uxoris poſtremum in ſe provocare, maritali ſermone, non eſt crimino ſum. *l. ult. C. h. t.* adde *l. 70. ff. de hered. inſt.*

33 *Lib. 6. C. 36. 2. Inſt. ult. 4. C. Theod. 4. 36. Eclog. 1.* 34 Ac ſolennitate. Porro non tanta ſolennitas requiritur in codicillis, quanta in teſtamento. *§. ult. Inſt. eod.* 35 Codicillus quid eſt? An correctio teſtamenti, ut *Moſchopulus* putat? An ſupplementum teſtamenti, ut *Theophilus*? Neutrum præciſe verum eſt. Nam & ſine teſtamento fieri codicillus poteſt, & qui neque corrigit, neque ſupplet teſtamentum, codicillus eſt. Codicillus igitur eſt *inteſtati voluntas, vel teſtamenti ſequela minus ſolennis.* Fit enim ab inteſtato verbis precariis tantum, & ex teſtamento vires accipit. Teſtamentum ſi non valet, aut ſi rumpitur, non valet codicillus, rumpitur codicillus. Quid, ſi ante teſtamentum factus eſt? eſt etiam ſequela: quia intellectu poſterior eſt. *l. 5. ff. eod.* Goth. Ad tit. & *mater.* v. Socin. *reg.* 84. Turret. *de effect. clauſ. codicill. qu.* 119. *n.* 4. Mantic. *de conject. ult. volunt. lib. 1. tit.* 8. 9. Cottam *in memorabil. verb.* codicilli. Menoch. *lib. 4. præſumpt.* 3. *num.* 6 & *præſumpt.* 177. *n.* 3. Cujac. *lib. 2. ad Afr.* Vaſq. *de ſucceſſ. progreſſ. lib.* 3. §. 30. *de codicill.* Anſ. 36 Inutile teſtamentum vim codicillorum non habet *l. 13 §. 1. ff. eod. l. 29. ſupr. qui teſtam.* 37 Codicillis fideicommiſſum relinqui poteſt ei, qui in utero ſit teſtamenti tempore, vel qui natus ſit codicillorum tempore. 38 *l. 4. ff. de his, quæ pro non ſcriptis.* 39 Codicillis ſcripta perinde habentur, ac ſi teſtamento ſcripta eſſent, *ut hic.* Inde fit ut rupto teſtamento rumpantur codicilli. 40 Codicillis directa libertas recte non datur ſervo, qui alienus fuerit tempore teſtamenti, licet tempore codicillorum fuerit teſtatoris, *ut hic.* ut per contrarium, codicillis recte datur directa libertas ſervo, qui teſtamenti tempore fuerit teſtatoris, licet codicillorum tempore fuerit alienus. 41 *l. 5. C. h. t.* quid diſtet a prodigo, v. Hotom. 3. *obſ.* 29. 42 Imo non per omnia. *l. 2. §. 1. ff. de procurat.* 43 *l. 7. §. 9. 10. 11. ff. quib. ex cauſ. in poſſ. l. 124. in fin. ff. de reg. jur.* 44 Vox *habetur* fictionem notat, niſi antecedant hæc verba *per omnia*, ut hic, vel *in omnibus.* Unde notant, peregrinus civis factus, ut cæterorum civium jure fruatur, cautionem optimam eſſe, ut mixta hæc verba *habeatur & ſi* conjungantur. v. Corſetum *ſingulari, Habetur.* Goth. Similem fere locutionem habes in cap. *grandi.* de ſuppl. neglig. prælat. in 6. in cap. *fundamenta.* de elect. in 6. & in Clement. *exivi de paradiſo. §. circa.* de verb. ſign. & vis horum verborum eſt, inter duo ſubjecta non debere eſſe aliquam differentiam, ſecundum Angelum hic. limita tamen ut non trahatur ad inſolita & inhoneſta, atque cum difficultate concedendi; Anton. de Butr *conſ.* 19. Jaſon *ad l. 1 n. 20. cum ſeq. de leg.* 1. item niſi ſequatur aliquod abſurdum vel inconveniens, *arg. l. ſcire oportet. §. aliud. de excuſ tut & l. 2. C. de noxalibus.* 6 Ang *conſ.* 6. Jaſon. ubi ſupr. Pariſ. *conſ.* 38. *num.* 5. *lib.* 4. copioſiſſimeque Roland. a Valle *conſ.* 60. *n.* 27. *cum pluribus ſeqq. lib.* 1. Mod. 45 Inutiliter teſtamento data hereditas, codicillis quaſi hereditas confirmari non poteſt. Inutile teſtamentum non valet, ut codicillus. *Hereditatis* appellatio directa intelligitur, *ut hic. l. in libertatibus. §. ff. de manumiſſ. teſtam.* 46 Nec enim jus teſtamenti & codicillorum confundi oportet. §. 2. *Inſt. h. t. l. 14. C. de teſt.* 47 V. *l. 9. ff. h. t.* Qui ſuccedit ab inteſtato poteſt gravari. 48 Hæc verba, *Quisquis mihi heres erit*, etiam non facto teſtamento, ad inteſtato venientes referuntur. *Bald.* 49 Et codicillos facit.

etiam [1] si codicilli in eo confirmati non essent, vires tamen ex eo capient. † Denique si ex testamento hereditas [2] adita [3] non fuisset, fideicommissum ex hujusmodi codicillis nullius momenti erit.

De eo, qui non est solvendo.

4. IDEM [lib. 63. Digestorum].

EUm, qui codicillorum tempore solvendo sit, recte libertatem dare, placuit: quamvis testamenti facti tempore solvendo non fuerit.

De codicillis factis ante testamentum.

5. PAPINIANUS [lib. 7. Responsorum].

ANte [4] *tabulas testamenti codicilli facti* [5] non aliter valent, quam si testamento, quod postea factum est, [vel] codicillis confirmentur; aut voluntas eorum quocunque [6] judicio retineatur: sed non servabuntur ea, de quibus aliter defunctus novissime judicavit.

De conditione. De substitutione. 1. *De pluribus codicillis.* 2. *De scriptura & signaculis.* 3. *Qui possunt facere codicillos.* 4. *Si mortuo legetur.*

6. MARCIANUS [lib. 7. Institutionum].

DIvi Severus & Antoninus rescripserunt, nihil egisse matrem, quæ, cum pure liberos suos heredes instituerit, conditionem emancipationis codicillis adjecit: quia neque [7] conditionem heredi instituto codicillis adjicere, neque substituere directo potest. §. 1. Codicillos & plures [8] quis facere potest: & ipsius manu neque [9] scribi neque signari necesse est. §. 2. Licet in confirmatione codicillorum paterfamilias adjecerit, *ut* [10] *non alias valere velit, quam sua manu signatos & subscriptos*, tamen valent facti ab eo codicilli, licet neque ab eo signati, neque manu ejus scripti fuerint: nam ea, quæ postea [11] geruntur, prioribus derogant [12]. §. 3. Codicillos is demum facere potest, qui [13] & testamentum facere potest [14]. §. 4. Si post testamentum factum mortuo [15] codicillis quis legaverit, licet testamento confirmatis: pro [16] non scripto legatum fit.

Utrum spectetur tempus testamenti facti, an codicillorum.

7. IDEM [lib. 2. Regularum].

QUædam non referuntur ad confirmationem codicillorum: veluti si ante captivitatem quis codicillos confirmaverit, & in captivitate codicillos scribat: nam non valent: Idem est si aliquo modo jus testamenti faciendi desierit habere [17]. §. 1. Præterea in illis quæ non juris, sed facti sunt, non est perinde habendum quod codicillis scribitur, atque si ubi confirmario [18], scriptum fuisset: Veluti si ita in codicillis scriptum erit, *vestem, quæ mea est*, codicillorum tempus spectandum, non quo confirmantur. † Item, *Si Titius vivus est* [19]; vel *si tot annis est*, codicillis legavit Seio: tempus codicillorum, non quo tempore fit testamentum, spectandum.

Quibus modis codicilli fiant. 1. *De fideicommisso ab intestato.* 2. *Qui possunt facere codicillos.* 3. *De arrogatione & emancipatione. De muto. De adgnatione posthumi.* 4. *De militia.* 5. *Si servo legatum in testamento, libertas in codicillis datur.* 6. *De confirmatione codicillorum novissimorum.*

8. PAULUS [lib. singul. de jure Codicillorum].

COnficiuntur codicilli quatuor modis: aut enim in futurum confirmantur, aut in præteritum, aut per fideicommissum testamento facto, aut sine [20] testamento. §. 1. Sed ideo fideicommissa dari possunt ab intestato succedentibus: quoniam creditur paterfamilias sponte sua his relinquere legitimam hereditatem. §. 2. Codicilli totiens valent, quotiens quis [21] testamentum quoque facere possit. Non tamen hoc ita intelligemus, ut exigamus, potuisse eum eo tempore, quo scribit eos codicillos, testamentum facere (quid enim, si sufficientium testium facultatem non habuit?), sed si jure testamenti factionem habuit. §. 3. Si post factum testamentum codicillos quis confirmaverit [22], deinde adrogandum [23] se præbuerit, & ibi [24] codicillos fecerit, atque ita emancipatus decesserit: Quæritur, an ex codicillis legata debeantur: nam & testamentum valet: Sed eo tempore eos fecit, quo testamenti factionem non habuit: Nec similis est muto [25], qui recte codicillos confirmaverit: licet enim is testamentum facere non possit, tamen testamentum, quod ante fecerat, in eodem statu est; hujus autem testamentum sublatum est, & de alienis quodammodo rebus testatur? Sed *dicemus*, codicillos valere: nam etsi posthumus natus ruperit testamentum, & decesserit, nihilominus codicilli valent [26]. §. 4. Si *miles* testamentum quidem ante militiam, sed codicillos in militia fecerit: an jure militari valeant codicilli, *quæritur*: quoniam testamentum jure communi valet, nisi [si] militiæ tempore signavit, vel quædam adjecerit? Certe codicilli militiæ tempore facti, non debent referri ad testamentum: sed jure militari valent. §. 5. Si [27] ei servo, qui testamento legatum acceperat, libertas codicillis detur: utile legatum esse dicemus: quasi [28] ab initio constiterit legatum. §. 6. Si quis certi generis codicillos confirmaverit, puta *quos novissimos fecero*: non utique statim, quæ codicillis dantur, consistere videbuntur, quamdiu [29] alii quoque fieri possunt; & ideo, si alii postea fiant, legata in prioribus data non valebunt.

De incerto sui status.

9. MARCELLUS [lib. 9. Digestorum].

ARisto negavit valere codicillos ab eo factos, qui paterfamilias, necne esset, ignorasset [30]. Ulpianus notat: Nisi [31] veteranus fuit: tunc enim & testamentum valebit.

De hereditate.

10. PAPINIANUS [lib. 15. Quæstionum].

QUod per [32] manus traditum est [33], *Codicillis hereditatem dari non posse*, rationem illam habet: ne [34] per codicillos, qui ex testamento valerent, ipsum testamentum, quod vires per institutionem heredum accipit, confirmari videretur.

De libertatibus, & posthuma prætérita.

11. IDEM [lib. 19. Quæstionum].

QUi gravi [35] utero uxorem esse ignorabat, codicillis ad filium scriptis, libertates [36] dedit: nata post mortem patris filia, cum de ea nihil patrem sensisse constitisset, placuit, libertates [37] a solo filio præstari posse:

12. IDEM [lib. 22. Quæstionum].

REdemptis a sorore partibus.

De hereditate.

13. IDEM [lib. 19. Quæstionum].

ILlud [enim] sine dubio dici non potest, etiam filiam manumittere cogendam, cum ab ea nihil pater petierit, & jure suo heres extiterit. §. 1. Tractari solet de eo, qui cum tabulas testamenti non fecisset, codicillis ita scripsit, Titium *heredem esse volo*: sed multum interest, utrum fideicommissariam hereditatem [38] a legitimo per hanc scripturam, quam codicillorum instar habere voluit, reliquerit; an vero testamentum facere se existimaverit. Nam hoc casu nihil a legitimo peti poterit. Voluntatis autem quæstio ex [eo] scripto plerumque declarabitur [39]: nam si forte a Titio legata reliquit, substitutum adscripsit, heres si non extitisset, sine dubio non codicillos, sed testamentum facere voluisse intelligetur [40].

De legato relicto vel adempto in codicillis post mortem heredis.

14. SCÆVOLA [lib. 8. Quæstionum].

QUidam referunt (quantum repeto) apud Vivianum Sabini & Cassii & Proculi expositam esse in quæstione [41] hujusmodi controversiam: an legata, quæ, posteaquam instituti mortem obierunt [42], codicillis adscripta vel adempta sunt, a substitutis debeantur? id est, an perinde datio & ademptio etiam hoc [43] tempore codicillis facta valeat, ac si testamento facta esset: quod Sabinum & Cassium respondisse aiunt, Proculo dissentiente: nimirum autem Sabini & Cassii collectio [44] (quam & ipsi reddunt) illa est, quod *codicilli pro parte* [45] *testamenti habentur, observationemque* [46] *& legem juris inde traditam servent*. Ego autem ausim sententiam Proculi verissimam dicere: nullius enim momenti est legatum, quod datum est ei, qui tempore codicillorum in rebus humanis [47] non est, licet testamenti fuerit: esse enim debet cui detur. Deinde sic quæri, an datum consistat, ut non ante juris [48] ratio quam persona quærenda sit: & in proposito igitur, quod post [49] obitum heredis codicillis legatum, vel ademptum est, nullius momenti est, quia heres, ad quem sermonem conferat, in rebus humanis non est: eaque ademptio & datio nunc vana efficietur. Hæc in eo herede, qui ex asse institutus erit, dato substituto: ita ut ab instituto codicilli confirmarentur. §. 1. Quod si duo instituti sint, substitutis datis, unusque eorum decesserit: utilia videntur legata, sed circa coheredem erit tractatus, nunquid totum legatum debeat, si *quisquis mihi heres erit* legatum erit, an vero non? quia sit substitutus heres, qui partem faciat, licet ipse non debeat. Idem etiam potest circa nomina expressa tractari: multoque magis solum coheredem totum [50] debere puto; quia is adjunctus sit, qui etiam tunc, cum adjungebatur, in rebus humanis non erat.

1 Codicilli vires ex testamento capiunt, etiamsi in testamento non sint confirmati. 2 Codicillus, ut testamento non valente non valet, ita rupto testamento rumpitur. adde *l.* 6. *ff. eod.* 3 Si factum est testamentum ad codicillorum confirmationem, requiritur aditio ex testamento: si non est factum, ab intestato: & ita Baldus adversus Accursium tenet, *hic.* & *l.* 2. *ff. de fideic. libert. l. qui filio. §. servus. ff. de hered. inst.* 4 §. 1. *& ibi Theoph.* ubi dixi, *Inst. eod. l.* 22. §. 6. *ff. ad l. Corn. de falsis.* adde Ant. Fab. 5. *conjectur.* 12. 5. Harm. 5. §. 7. 37. *Synops.* 1. *cap.* 1. 5 Codicillus etiam ante testamentum factus, testamenti sequela est: quippe intellectu posterior est, valet quoque etiamsi testamento non sit confirmatus, si modo voluntas testatoris quocunque judicio retineatur. Hodie codicilli valent, etiamsi non sint specialiter confirmati. §. 1. *Inst. h. t.* 6 Sed tamen Cujacius putat codicillis scripta verbis directis non aliter valere, quam si specialiter codicilli testamento sint confirmati. 18. *observ.* 7. 7 §. 2 *in fin. Inst. eod. l.* 27. *in fin. supr. de cond. inst.* Imo, quis conditionem codicillis adjicere potest *l. penult. in fin. ff. de condit. inst.* 8 §. *ult. Inst. h. t.* 9 Codicillus testamenti sequela est minus solennis. §. *ult. Inst. de codicill.* nullæ in eo formulæ observantur, nulla certa verba, nullus ordo, nullus in eo libripens, nullus emptor familiæ, nec scribi aut signari debet testatoris manu, *ut hic.* 10 *l.* 22. *infr. de legat.* 3. 11 Posteriores codicilli prioribus derogant. 12 De clausula derogatoria vide Cujac. 14. *obs.* 7. vide *l.* 75. *ff. de reg. jur.* 13 *l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* 14 Jure scilicet: Nam si facto, non jure prohibeor testari (veluti si septem testes desint, quinque tamen adsunt) codicillos facere possum. *l.* 8. §. 2. *ff. l. ult. in fin. C. eod.* 15 Vide *l.* 4. *ff. de his, quæ pro non scriptis.* 16 Hoc referendum est ad caduca, in quibus Jurisconsulti versati. dixi ad *l. un. C. de caducis.* 17 Causa efficiens ubi deficit, ibi confirmatio nihil operatur. *Bald.* 18 Ubi confirmavit. *Hal.* 19 Verbum *est* denotat tempus præsens. *Bald.* 20 *l.* 3. *supr. l.* 16. *ff.* §. 1. *Inst. h. t.* 21 *l.* 6. §. 3. *ff. eod.* 22 De confirmatione dante robur actui invalido, vid. Decian. *consil.* 65. *n.* 18. *lib.* 2. & *lib.* 3. *consil.* 38. *num.* 70. Turret. *de effect. clausul. codicill. quæst.* 31. *num.* 18. 19. 20. & *qu.* 64. *n.* 4. & *q.* 31. *num.* 28. Riminald. *consil.* 332. *num.* 42. *lib.* 4. Ans. 23 *l.* 6. §. 5. *supr. de injust.* 24 Apud adrogatorem. 25 *l.* 6. *in fin. ff. qui test.* §. 3. *in fin. Inst. quib. non est permiss. facer. testam.* 26 Prætorio jure. 27 Codicillis scripta perinde confirmantur, ac si testamento scripta essent: inde fit, ut legatum testamento relictum servo proprio valeat, quasi relictum cum libertate, si modo libertas codicillis adscripta sit. 28 Si legatum ab initio non valet, confirmatur ex postfacto, impedimento ex ultima voluntate testatoris sublato, Bart. *l.* 91. §. 2. *ff. de legatis* 1. *l.* 9. *l.* 19. *ff. de manumiss. testam. l.* 8. *C. de fideicommiss.* ut hic regula Catoniana locum non habeat. Codicilli testamento juncti Catonianam regulam impediunt. *Bald.* 29 Ultimus codicillus non est, post quem alium facere superstes testator adhuc potest. Vivo testatore, nullum ejus testamentum novissimum seu ultimum est dicendum. 30 *l.* 1. *ff. de legat.* 3. 31 Codicillos facere non potest, qui de suo statu dubitat, nisi sit miles. *l.* 11. § 1. *supr. de testam. milit.* 32 *Traditiones* suas habent etiam Jurisconsulti. 33 *l.* 6 *in pr. ff. h. t.* §. 2. *Inst. eod.* 34 Adde *l.* 44. *supr. de vulgari.* Codicillis testamentum confirmari non potest. Quid ita? Accessio suum principale non confirmat. Causa suæ causæ nihil esse potest. Quod confirmat, confirmato majus est. 35 Id est, prægnantem. 36 Libertas codicillis relinqui potest. 37 Adde *l.* 77. §. 29. *ff. de legat.* 2. *l.* 31. §. 1. *ff. de fideicomm. libert.* 38 De legatis ab heredibus ab intestato præstandis, vid. Turret. *de effect. claus. codicill. q.* 79. *n.* 2. *q.* 80. *n.* 3. & *q.* 64. *n.* 44. & 45. Ans. 39 Ex præsumptione colligitur, utrum testator voluerit instituere directo, vel non. *Bart.* 40 Quomodo? vid. *l.* 14. *C. de testamentis.* Testamentum, non codicillos facere voluisse is videtur, qui heredem instituit, qui ab herede legata reliquit, qui substitutum heredi adscripsit? hæc enim omnia testamento fieri solent. 41 *Quæstio*, propositio dubia est. 42 *Pro non scripto* dicitur, quidquid ei relinquitur, qui non est, vel ab eo, qui non est in rerum natura. *Bald.* 43 Post mortem heredum institutorum. 44 Id est, syllogismus, conclusio. 45 *Codicilli*, pars sunt testamenti. vid. *l.* 16. *ff. h. t.* 46 Hoc quid est? Codicilli pro parte testamenti habentur, observationem & legem juris inde traditam servant. Ne dicas easdem esse testamenti & codicillorum solennitates: Sed eadem in codicillis observari, quæ in testamento, ut is demum faciat codicillos, qui testamentum, *l.* 6. § 3. *supr. eod.* & ut ei legetur codicillis, cui & testamento legari potest *l.* 22 §. 1. *infr. de captiv.* *l.* 76. *ff. de rei vindic. in pr.* 47 Vide *l.* 4. *ff. de his, quæ pro non scriptis.* 48 Prius quærendum est de persona, quam de jure, *Bald.* vid. *l.* 6. *ff. ad l. Corn. de falsis.* 49 Codicillis legatum relinqui & adimi post obitum heredis non posse hinc colligunt: item, legem juris codicillorum inde traditam seu petitam. Codicillos & testamenta iisdem modis infirmari, ut & post Azonem Accursius acute notat. 50 Imo, partem. *l.* 19. *in fin. ff. eod.*

15. AFRICA-

15. AFRICANUS[1] [lib. 2. Quæſtionum].

SEd cum ea teſtatoris voluntas fuerit, ut ex univerſa hereditate legata erogarentur, dicendum ſcriptis heredibus profuturam doli exceptionem, ſi amplius[2] quam hereditaria portio petatur.

De codicillis ab inteſtato vel ex teſtamento. De nato poſt codicillos.

16. PAULUS [lib. 21. Quæſtionum].

AB[3] inteſtato factis codicillis, relicta etiam poſtea natus inteſtati ſucceſſor debebit. Quicumque enim ab inteſtato ſucceſſerit, locum habent codicilli, nam unus caſus eſt: nec intereſt, quis ſuccedit, dum inteſtato ſuccedat: ad teſtamentum autem, quod quoquo tempore feciſſet, pertinent[4] codicilli. Et (ut manifeſtius dicam) inteſtato patrefamilias mortuo, nihil deſiderant codicilli, ſed vicem teſtamenti exhibent: teſtamento autem facto, jus ſequuntur ejus.

De literis.

17. IDEM [lib. 3. Sententiarum].

LIteræ[5], quibus hereditas promittitur[6], vel animi affectus exprimitur, vim codicillorum non obtinent[7].

De codicillis ante teſtamentum factis.

18. CELSUS [lib. 20. Digeſtorum].

PLotiana Celſo ſuo ſalutem. Lucius Titius his verbis ita cavit: *Si quid tabulis, aliove quo genere ad hoc teſtamentum pertinens*[8] *reliquero, ita valere volo:* Quæro, an codicilli, qui ante hoc teſtamentum ſcripti ſunt, debeant rati eſſe? Juventius Celſus Plotianæ ſalutem. Hæc verba, *ſi quid ad hoc teſtamentum pertinens reliquero, valere volo*, etiam ea quæ ante teſtamentum ſcripta ſunt, comprehendere[9].

Si quis damnetur quaſi ſolus heres ab inteſtato, & habeat coheredem.

19. MARCELLUS [lib. 14. Digeſtorum].

IS[10], qui unum filium habebat, cum codicillos ad eum ſcripſiſſet, deceſſit inteſtatus, herede eo[11], [&] quem poſtea procreavit. Agnatione ſui heredis nemo dixerit codicillos evanuiſſe: igitur ſi nihil tum de poſthumis ſperavit[12], [&] codicilli non evaneſcent: & quæ relicta ſunt, pro parte dimidia filius, ad quem codicillus factus eſt, ſolvere compellitur; non etiam poſthumus. Sed & ſi codicillos reliquiſſet duobus ſuperſtitibus filiis decedens, cum putaret alterum ex his prius deceſſiſſe, ſimili modo dici poteſt, omnia perinde debere filium, ad quem ſcripti ſunt codicilli, atque ſi ſolus heres extitiſſet patri[13]. Imo dumtaxat partem[14] debet. Eorum tamen, quæ pro parte præſtari non poſſunt, nihil eorum præſtandum: quoniam illi non fuerit filio ablaturus, niſi[15] ſolum putaret ſucceſſorem ſibi futurum.

De herede nuncupato & legatis ſolis ſcriptis.

20. PAULUS [lib. 5. ad leg. Juliam & Papiam].

SI palam[16] heres nuncupatus[17] ſit, legata[18] autem in tabulis collata fuerint, Julianus ait, *tabulas teſtamenti non intelligi, quibus*[19] *heres ſcriptus non eſt: & magis codicilli*[20] *quam teſtamentum, exiſtimandæ ſint.* & hoc puto rectius dici.

1 Vide Cujac. 2. *ad African. fol.* 14. 15. 16. 17. 2 *l.* 1. §. 17. *infr. ad SC. Trebell.* 3 Vide *l.* 8. *ſupr. eod.* 4 *l.* 14. *ſupr. eod. l.* 11. *ſupr. teſt. quemadm. aperiant.* 5 *l.* 52. *ſupr. de pactis.* 6 Hereditas promitti non poteſt. *Bald.* Lepidum eſt, quod idem adjicit, eum, qui hereditatem promittit, ſervire de vento. *Goth.* Vide Schurff. *cent.* 2. *conſil.* 69. Valent. Forſter. *de ſucceſſ. lib.* 4. *cap.* 24. Fachin. *lib.* 5. *controv. cap.* 84. & 85. Anſ. 7 Imo, obtinent. Nam epiſtola fideicommiſſum relinqui poteſt. *l.* 22. *C. de fideic.* 8 Subintellige, ante vel poſt hoc tempus a me ſcriptum. 9 Verbum futuri temporis etiam præterita comprehendit. *l.* 123. *infr. de verb. ſign.* 10 V. Anton. Fab 3. *conjectur.* 12. 11 Herede eo relicto. *Hal.* 12 A filio, quem teſtator gravare non credidit, legata non debentur. *Bald.* 13 Extitiſſet patri: Ulpianus notat. Imo &c. *Hal.* eodem modo Ulpianus notat Marcellum in *l.* 27 *in fin. ff. de pignorib. l.* 28. *in fin. ff. de admin. & peric. tut.* 14 Imo, totum. *l.* 14. *in fin. ff. h. t.* 15 Non præſumitur patrem velle diminuere hereditatem filii per legatum: de qua præſumptione vide Alciat. 1. *præſ.* 3. 16 Sic enim nuncupandi ſunt. *l.* 21. *ff. qui teſtamenta.* 17 Codicilli pars eſſe poſſunt teſtamenti etiam nuncupativi. 18 Sine heredis inſtitutione adjecta. Teſtator poteſt per nuncupationem ſolennem teſtari, & codicillos nihilominus in ſcriptis facere: & utrumque valebit. 19 Vide *l.* 1. *in fin. ff. de vulgari.* 20 Nominatio heredis ſine ſcriptura, non facit, ut ſcriptura continens legata ſine inſtitutione ſit teſtamentum, ſed ut codicilli habeantur. *Bart.*

LIBER TRIGESIMUS.

[LIBER PRIMUS].

DE[1] LEGATIS[2] ET[3] FIDEICOMMISSIS[4].

De exæquatione legatorum, & fideicommiſſorum.

1. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

PEr[5] omnia[6] exæquata[7] ſunt[8] legata[9] fideicommiſſis[10].

Qui poſſunt fideicommittere.

2. IDEM [lib. 1. Fideicommiſſorum].

SCiendum eſt, eos demum fideicommiſſum poſſe relinquere, qui[11] teſtandi jus habent[12].

De conditione.

3. IDEM [lib. 4. ad Sabinum].

HÆc verba teſtatoris, *Quiſquis*[13] *mihi ex ſupraſcriptis heres erit:* aut, *ſi*[14] *heres erit Seius*, vel *ſi hereditatem adierit:* ſubjectum legatum vel fideicommiſſum non faciunt conditionale[15].

De errore in nomine rei legatæ. 1. De legato relicto ab hered. certarum rerum.

4. IDEM [lib. 5. ad Sabinum].

SI quis in fundi[16] vocabulo[17] erravit, & Cornelianum pro Semproniano nominavit[18]: debebitur Sempronianus: Sed, ſi in corpore[19] erravit, non debebitur[20]. Quod ſi quis, cum vellet veſtem legare, ſupellectilem adſcripſit, dum putat ſupellectilis appellatione veſtem contineri: Pomponius ſcripſit, veſtem non deberi: quemadmodum ſi quis putet, auri appellatione electrum vel aurichalcum[21] contineri: vel (quod eſt ſtultius) veſtis[22] appellatione etiam argentum contineri. Rerum enim vocabula[23] immutabilia ſunt: hominum[24] mutabilia[25]. §. 1. Si quis heredes inſtituerit, & ita legaverit, *quis mihi Gallicanarum rerum heres erit, damnas eſto dare:* ab omnibus[26] heredibus videri legatum: quoniam ad omnes eos res Gallicanæ pertinent.

De electione, 1. Et pronomine Meus.

5. PAULUS [lib. 1. ad Sabinum].

SErvi electione legata, ſemel[27] dumtaxat optare poſſumus. §. 1. Labeo ait, cum certa res aut perſona legatur ita, *qui meus erit, cum moriar, heres dato;* & communis ſit[28]; totum deberi: Trebatium vero reſpondiſſe, partem[29] deberi, Caſſius ſcripſit: quod & verius eſt. §. 2. Cum fundus communis legatus ſit non adjecta portione, ſed *meum*[30] nominaverit, portionem[31] deberi conſtat.

De conditione, & demonſtratione. De pronomine, meus.

6. JULIANUS [lib. 33. Digeſtorum].

STichum, *qui meus erit cum moriar, heres meus dato*, magis conditionem[32] legato injeciſſe, quam demonſtrare[33] voluiſſe patremfamilias apparet: eo quod, ſi demonſtrandi cauſa hæc oratio poneretur, ita[34] concepta eſſet, *Stichus qui meus eſt:* non, *qui meus erit.* Sed conditio talis accipi debet, quatenus meus erit, ut, ſi totum alienaverit, legatum extinguatur: ſi partem, pro ea parte debeatur, quæ teſtatoris mortis tempore fuerit.

De domino legatarii repudiante.

7. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

LEgatum ſervo delatum dominus poteſt[35] repudiare[36].

De augmento, & decremento. 1. De duobus heredibus alternate oneratis. 2. De pluribus rebus alternate legatis.

8. POMPONIUS lib. 2. ad Sabinum.

1 De *legatis* multa præclare & acute notata vide apud Ant. Fabr. 6. *Conject.* 1. adde 2. Gai. 7. §. *ult.* §. 10. *Inſt. de fideicomm. hered. & Inſt. de ſingul. reb. per fideicomm. relict.* 2 *Lib.* 6. *Cod.* 37. 2. *Inſt.* 20. Ulpian. 24. Paul. 3. *ſent.* 6. & Harmen. 10. & 44. *Eclog.* 1. *Legatum* quid eſt? An delibatio hereditatis, qua teſtator ex eo, quod univerſum foret heredis alicui quid collatum vult, ut Florentinus ſcribit, *l.* 118. *ff. eod.* An donatio teſtamento relicta, ut Modeſtinus, *l.* 36. *ff. de legat.* 2? His adde quædam quaſi legata eſſe. vid. *l. filiæ.* 18. *C. famil.* ubi vid. *Accurſ.* 3 Legata imperative: fideicommiſſa precariis verbis relinquuntur. Ulp. 24. §. 1. & 25. §. 1. 4 *Lib.* 6. *Cod.* 42 2. *Inſt.* 23. Ulp. 25. Paul. 4. *ſent.* 1 Goth. vide ad rubricam & titulum Bolognetum, & ad priores aliquam multas leges Duarenum, Alciatum, Zaſium, Ripam, Ferretum, Vaconium *lib.* 4. *declar.* 51. *cum* 4. *ſeqq.* Mod. 5 Per omnia exæquata dicuntur, quod vi eadem ſunt: licet nomine & forma ſint diverſa, §. *ſed non uſque.* 3. *Inſt. eod.* §. 1. *Inſt. de donat.* §. 1. *verſ. pars ratione. Inſt. quib. mod. jus patriæ poteſt. l. Antoninus* 42 *ff. de fideicomm. libert. l. Jus civile. ff. de juſtitia. l. ult. C. de contr. empt.* Goth. Vide Vigl. §. 11. *Inſtit. de legat.* Cujac. 8. *obſ.* 4. Auguſtin. 3. *emendat. cap. ult.* Revard. 3. *varior.* 4. Vaſq. *de ſucceſſ.* §. 17. *n.* 118. Anſ. 6 Puta in quartæ deductione de qua v. Cujac. 8. *obſ.* 4. 7 A Juſtiniano, vid. *l.* 2. *C. comm. de leg.* v. Duar. *hic.* & 2. *diſp.* 9. De verbo *exæquare* adde *l. un.* §. 1. *ff. utrubi.* §. 4. *in fin. Inſt. de interdict.* 8 Legata fideicommiſſis exæquata, igitur diverſa. Eſt enim diverſorum exæquatio. Fuerint igitur forma & nomine diverſa, ut & natura eadem. 9 Siquidem olim erant inter legata & fideicommiſſa differentiæ. de quibus vid *hic* Alciat. *num.* 2. 3. 4. 5. 6. & Duar. 10 An particularia & ſingularia, non autem univerſalia? ait Zaſius *hic. num.* 13. Goth. Adi Viglium ad §. *legatariis. Inſt. de teſtam. ordin.* Molinæum *ad l.* 1. *de verb. oblig.* Rævardum *lib.* 3. *var. cap.* 4. Coraſium *lib.* 5. *miſcell. cap.* 17. &, qui fuſiſſime hanc legem repetiit, Bolognetum. *Mod.* 11 Ulp. 25. §. 4. *l.* 1. *ff. de legat.* 3. adde *l.* 24. *ff. de fideic. libert. l. conficiuntur.* 8. §. *codicill.* 2. *ff. de jure codicill.* 12 Filius utcunque teſtari non poſſit, poteſt tamen donare cauſa mortis. *l.* 25. §. 1. *ff. de mort. cauſa.* 13 Dictio *quiſquis*, ad conditionem faciendam apta eſt. *l.* 6. *ff. h. t.* 14 Dictio *ſi* conditionem facit. *l.* 24. *ff. quando dies legator.* 15 Cur ita? vel ideo, quod conditio quæ tacite, *Bald.* vel neceſſitate ineſt, legatum conditionale non facit. Socinus, Zaſius, *hic.* ejus expreſſio ſive adjectio nihil efficit. Alciat. *hic.* adde *l.* 107. *ff. de cond. & demonſtr.* Tacite quæ inſunt, ſi adjecta ſint, nihil novi juris conſtituunt, *l.* 3. *C. de fidej. l.* 22. §. 1. *ff. quando dies leg. l.* 7. *in fin. C. de revoc. donat.* 16 Vel hominis *l.* 8. §. 2. *ff. de B. P. ſecund. tab.* Goth. vid. Sichard. ad *l.* 4. *C. de teſt. num.* 10. Anſ. Adde Alciat. *lib.* 7. *parerg. cap.* 4. Vacon. *lib.* 4. *declarat.* 56. Revard. *lib.* 1. *variar. cap.* 19. Joan. Robert. *lib.* 1. *ſent. jur. cap.* 16. S. L. 17 Appellativo nomine, ut ſequens exemplum docet. 18 Vide Vaconium *lib.* 4. *declar. jur. cap.* 127. Forcatulum *in Necyomant. jur. dial.* 38. *n.* 2. Socinum *in reg.* 120. Alciatum *lib.* 7. *parerg. cap.* 4. Ferrandum *lib.* 1. *expl. cap.* 30. Rævardum noſtrum *lib.* 1. *varior. cap.* 19 Joannem Robertum *lib.* 1. *ſentent. jur. cap.* 16 Mod. 19 *l.* 9. *ff. de contr. empt. l.* 9. *ff. de hered. inſt* 20 Tunc enim teſtator non ſcripſit quod voluit; ſcripſit autem quod noluit. 21 *Aurichalcum*, non ideo dicitur, quod ex auro & ære mixtum ſit: alias venditio aurichalci pro auro valeret, *l.* 14. *ff. de contr. empt.* ſed aurichalcum hic, eſt æs quod auri colorem & ſplendorem habet, quod longo jam tempore non reperiri effœta tellure Plinius ait, *lib.* 34. vide Anton. Mercat. 1 *nota.* 4. vid. Joſeph. Scalig. *apud Feſt. in voce Aurichalcum.* ubi etiam dixi. adde *l.* 45. *in fin. ff. de contrah. empt.* Fuit auro præſtantius. Plaut. Servius 12. *Æneid.* 22 *Veſtis* appellatione argentum non continetur. 23 Errore proprio in nomine admiſſo, legatum debetur: in appellativo, vel corpore, non debetur. Quid ita? vocabula rerum immutabilia: ideoque in illis nemo cenſetur errare. Hominum vero, mutabilia ſunt, ideoque facile fit, ut in illis error admitti poſſit, & decipi quis. 24 Vocabula alia rerum, alia hominum: hæc mutari poſſunt; illa non poſſunt. Quid? hominum vocabula quæ ſunt? Ne dicas cum Accurſ. ea eſſe, quæ ab hominibus impoſita: quippe omnia etiam rerum vocabula, ab hominibus impoſita, teſte Ariſt. 1. *de interpr. & c.* 1. *de generat.* Nec dixeris rurſus cum eodem, ea eſſe, quæ ſint hominum, ſed quæ ab hominibus deducta: Verbi gratia hic, Cornelianus & Sempronianus fundus, vocabula ſunt non rerum ſed hominum. Fundus rei nomen eſt, & quidem immutabile: Hominum vero vocabula mutari poſſunt; poteſt enim fieri, ut qui fuerit Cornelianus fundus, poſtea ſit Sempronianus, nempe dominis mutatis fundorum. vid. Ferrand. 1. *Explicat.* 31. 25 *l. unic. C. de mutat. nomin.* 26 Quoties enim teſtator, *volo, ut quiſquis mihi heres erit, det centum*, nullum heredem excipio: ideoque ab omnibus peti poteſt. *l.* 33. *ff. de legat.* 2. 27 *l.* 20. *ff. de optione.* Semel eligere permiſſum, nec ubi elegeris, variare licet. adde *l. hujusm.* 84. §. *Stichum* 9. *ff. h. t.* Electione jus eligendi in univerſum abſumimus. 28 Legare rem communem poſſumus. Nam quod commune eſt, aut futurum commune eſt, meum eſt. vid. *l.* 46. *ff. de ritu. l.* 2. *C. de comm. ſerv.* 29 *l.* 30 §. 4. *ff. de legat.* 3. 30 Verba *meum & tuum*, ſunt ambigua: Intelliguntur enim de toto & parte, *l.* 25. *ff. de verb. ſign.* vide in hunc locum Socin. *regula* 224. 31 Hac *l.* 5. §. 1. *ff. eod.* Goth. In dubio quiſque pro parte ſua diſpoſuiſſe cenſetur. Nicol. Everhard. *conſil.* 79. *num.* 2. S L. 32 Ut nihil interſit, an ita dictum fuerit, *qui meus erit:* an ita, *Si meus erit.* *l.* 85. *infr. de leg.* 3 vid. Cujac. 2. *obſerv.* 30. 33 Imo, hujuſmodi enunciatio demonſtrationem continet *l.* 34. *in fin. ff. de auro.* 34 Id eſt, in præteritum tempus: nam *demonſtratio*, in præteritum: *conditio*, in futurum concipitur. *l.* 34. *in fin. ff. de conditionib. & demonſtr.* 35 Imo non poteſt. *l.* 34. §. 2. *ff. de leg.* 2. vid. Cujac. 3. *obſ.* 11. 36 Quia poteſt & alienare. *Repudiare* eſt alienare. *l.* 5. §. 8. *ff. de rebus eorum.*

SI ex toto fundo legato teſtator partem [1] alienaſſet, reliquam duntaxat partem deberi placet: quia [2], etiam ſi adjeciſſet [3] aliquid ei fundo, augmentum legatario cederet. §. 1. Si ita [4] ſcriptum ſit, *Lucius Titius heres meus aut Mævius heres meus decem Seio dato*: cum utro [5] velit, Seius aget: ut ſi cum uno actum ſit, & ſolutum, alter [6] liberetur: quaſi [ſi] duo rei promittendi in ſolidum obligati fuiſſent. † Quid ergo, ſi ab altero partem petierit? Liberum cui [7] erit ab alterutro reliquum petere. † Idem erit, & ſi alter partem ſolviſſet. §. 2. Si ita legatum ſit, *Lecticiarios* [8] *octo, aut* [9] *pro his in homines ſingulos certum pecuniam, utrum legatarius volet*: non poteſt legatarius partem ſervorum vindicare, pro parte nummos petere: quia unum [10] in alterutra cauſa legatum ſit: quemadmodum ſi olei pondo quinquaginta, aut in ſingulas libras certum [11] æs legatum ſit, ne aliter obſervantibus, etiam uno homine legato diviſio concedatur: nec intereſt, diviſa ea ſumma an juncta ponatur: [&] certe [12] octo ſervis aut pro omnibus [13] certa pecunia legata, non [14] poſſe invitum heredem partem pecuniæ, partem mancipiorum debere.

De eo, quod eſt apud hoſtes.

9. IDEM [lib. 3. ad Sabinum].

ID, quod apud hoſtes eſt, legari [15] poſſe [16] Octavenus ſcripſit: & poſtliminii [17] jure conſiſtere [18].

De Optione.

10. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

JUlianus, nec [19] a filiofamilias ſine juſſu patris optari poſſe, nec ante aditam hereditatem, putat: quod eſt verum.

De fideicommiſſo relicto a patre vel domino legatarii.

11. PAPINIANUS [20] [lib. 9. Quæſtionum].

CUm [21] filiofamilias vel ſervo alieno legatum vel hereditas datur [22], fidei committi patris vel domini poteſt [23]: ac tunc demum ex perſona ipſorum fideicommiſſum vires capit, cum ipſis, per quos commodum hereditatis vel legati patri [24] dominove quæritur, fideicommiſſum relinquitur. † Denique Julianus, non inſubtili ratione motus, patrem, cujus filius heres inſtitutus eſt, extero quidem, habita ratione legis Falcidiæ, reſtituere hereditatem reſpondit: quoniam ex perſona filii teneretur: Ipſi vero filio, non admiſſa Falcidia: quoniam ex perſona ſua ſibi filius obligari non poſſet; ac pater non ut heres [25], ſed ut pater, rogari videtur. † Et ideo ſi filio rogatus ſit pater poſt mortem ſuam, quod ad ſe pervenit ex legato vel hereditate filio relictis, reſtituere; iſque vivo patre decedat, omnimodo patrem id retenturum, quoniam fideicommiſſum ex perſona patris vires acceperit.

Si legatarius collegatario ſucceſſerit. 1. De difficultate præſtationis. 2. De ſervis alienis. 3. De noviſſimis & præcedentibus ſcripturis.

12. POMPONIUS [lib. 3. ad Sabinum].

SI mihi & tibi eadem res legata fuerit, deinde die legati cedente, heres tibi extitero [26]: liberum mihi eſſe Labeo ait, ex meo legato, an ex eo, quod tibi heres ſim, adquiram [legatum]: Si voluero eam rem ex meo legato ad me pertinere, ut tota mea ſit: ex hereditario [27] legato petere eam poſſe [28] Proculus ait. §. 1. Si quis ſervos, *quos Gadibus* [29] *haberet*, eo teſtamento, quod Romæ moriens fecerit, triduo [30], quo mortuus fuerit, heredem dare mihi damnaverit: ratum eſſe legatum [31], & anguſtias [32] temporis nihil legato nocere. §. 2. Regula juris civilis eſt [33], quæ efficit, *ut* [34] *quibus ipſis legare poſſumus, eorum quoque ſervis* [35] *legare poſſimus.* §. 3. In legatis noviſſimæ [36] ſcripturæ valent [37]: quia mutari [38] cauſa præcedentis legati vel die, vel conditione, vel in totum ademptione, poteſt: Sed ſi ſub alia & alia conditione legatum ademptum eſt, noviſſima ademptio ſpectanda eſt. † Interdum tamen in legatis non poſterior, ſed præcedens ſcriptura valet: Nam ſi ita ſcripſero, *quod Titio infra legavero, id neque do, neque lego*, quod infra legatum erit, non valebit: nam & eum ſermonem, quo præſentia legata data in diem proferuntur [39], ad poſtea quoque ſcripta legata pertinere placuit [40]. † Voluntas [41] ergo facit, quod in teſtamento ſcriptum valeat.

De homine generaliter legato.

13. IDEM [lib. 4. ad Sabinum].

CUm incertus homo legatus tibi eſſet, heres Stichum ſervo tuo tradidit: Neratius reſpondit, ſi voluntate [42] domini tradidit, vel ratum hoc dominus habuerit, perinde eum liberatum, atque ſi Stichus legatus eſſet.

De ademptione legati.

14. ULPIANUS [lib. 15. ad Sabinum].

SI ita ſit adſcriptum, *ſi cui legavero bis, ſemel heres ei dato*: vel *ut ſemel debeatur*: & eidem duas quantitates adſcripſerit, vel duos fundos: An utrumque debeatur? Et ait Ariſto, unum videri legatum. Nam quod ademptum eſt, nec [43] datum videri, ſecundum Celſi & Marcelli ſententiam: quæ vera eſt. §. 1. Sed Papinianus libro nonodecimo quæſtionum ait, & ſi poſt legata ſæpius adſcripta idem hoc ſubjecit, *ſemel* [44] *præſtari velle*, & hoc ante impletum teſtamentum fecerit, ipſo jure videri cætera legata adempta, ſed quo [45] magis erit ademptum? non enim apparet: & ait, poſſe dici exiguius eſſe præſtandum.

De errore in quantitate. 1. De jure accreſcendi.

15. PAULUS [lib. 3. ad Sabinum].

QUi quartam [partem] bonorum legare voluit, dimidiam ſcripſit. Proculus recte ait, poſſe defendi quartam legatam: quia [46] ineſſet [47] dimidiæ. Idem erit & ſi quinquaginta voluit legare, & centum ſcripta ſint: quinquaginta enim debebuntur. † Sed & ſi plus legare voluit, & minus ſcripſit, valebit legatum. §. 1. Si quis unam ſummam filiabus [48] legaverit, ut etiam de poſthuma ſentiret: ſi ea non eſt nata, ſuperſtiti [49] ſolidum debebitur [50].

1. Si is, qui cum alio damnatus ſit, ſolus ſit heres. 2. De jure accreſcendi.

16. POMPONIUS [lib. 5. ad Sabinum].

SI duobus res conjunctim legata ſit, quamvis alter in rerum natura non [51] fuerit: alteri ſolam partem deberi, puto verum eſſe. §. 1. Heres, adjecto ei nomine cujusdam, qui heres non ſit, dare damnatus, totum legatum debet: nam & ſi duos ex heredibus ſuis nominatim quis damnaſſet, & alter hereditatem non adiſſet, qui adiſſet [52], totum deberet; ſi pars ejus, qui non adiſſet, ad eum qui adiſſet, pervenerit. §. 2. Si Titio & poſthumis legatum ſit, non nato poſthumo [53], totum Titius vindicabit. † Sed & ſi teſtator Titio & poſthumis viriles partes dari voluiſſet, vel etiam id expreſſiſſet, totum legatum Titio debetur, non nato poſthumo.

Cur appellatione filiæ *contineatur poſthuma. 1. Si poſthumæ legetur, & plures naſcantur. 2. De legato* præceptionis.

17. ULPIANUS libro quinto decimo ad Sabinum.

QUi *filiabus* [54] legavit, ſi mentionem aliqua [55] parte teſtamenti poſthumæ fecit, videtur in filiarum legato & de poſthuma [56] ſenſiſſe. §. 1. Si quis ita legaverit: *Si qua* [57] *filia mihi genitur* [58], *ei heres meus centum dato*: pluribus natis [59], videtur ſingulis tantundem legaſſe: quod ita accipiendum eſt [60], niſi evidens ſit contraria ſententia teſtatoris. §. 2. Si [61] uni ex heredibus fuerit legatum: hoc deberi ei officio judicis familiæ herciſcundæ, manifeſtum eſt: ſed etſi abſtinuerit [62] ſe hereditate, conſequi eum hoc legatum poſſe, conſtat.

18. JULIANUS [lib. 31. Digeſtorum].

ET quidem totum [63] legatum petere poteſt: quamvis a [64] ſemetipſo inutiliter ei legatum fuiſſet.

De repetitione legati, 2. Et pluribus legatariis.

19. ULPIANUS [lib. 15. ad Sabinum].

LEgata inutiliter data, Papinianus putat libro Quæſtionum confirmari per repetitionem [65], [id eſt, per hanc ſcripturam] poſtea forte in codicillis factam, *Hoc amplius ei heres meus dato*: & diverſum eſſe in illa ſcriptura, *Quas pecunias legavi, quibus dies adpoſitus non eſt, annua, bima, trima die, heres meus dare damnas eſto*: non enim hoc

1 *l.* 24. §. *penult.* ℱ. *h. t.* 2 Id eſt, quia ſicut res legata aucta creſcit, ita deminuta decreſcit. 3 *l.* 3. ℱ. *de inſtructo. l.* 32. §. 15. ℱ. *de don. inter vir.* 4 Vide *l.* 9. ℱ. *de duobus reis.* 5 *l.* 25. ℱ. *de legat.* 3. Goth. Quod non tantum procedit in teſtamentis, ſed etiam in contractibus. Hartmann. Piſtor. *quæſt.* 9. vid. Duaren. hic & Leonin. *Emend. lib.* 5. *cap.* 4. Anſ. 6 *l.* 51. *in fin.* ℱ. *de eviction.* 7 *Al.* ei. 8 Lecticarios. Hal. & *l.* 29. *in fin. princ. infr. de verborum obligationib.* Cæterum *lecticarii* erant, qui lecticas faciebant, in quibus per urbem potentiores ac ditiores circumferebantur, *ut & l.* 65. §. 1. ℱ. *de legat.* 3. *l.* 1. *C. de excuſ. artif.* Quarum lecticarum meminit Juvenalis, *Satyra* 1. Quin & eodem nomine dicebantur hi quoque, qui lecticas ipſas circumferebant, quos Petronius Arbiter *lectuarios* appellat. *Procurator*, inquit, *Inſulæ a duobus lectuariis in mediam rixam profertur.* Lecticariorum meminit quoque Sulpicius in quadam ad Ciceronem epiſtola. 9 Atque ita illud, aut illud. v. *l.* 27. ℱ. *de legat.* 2. 10 In alternativis unum tantum legatum eſſe intelligitur. 11 Æſtimatio ſi pro re legata alternative ſubjicitur, non poteſt ſolvi pars rei legatæ, & pars æſtimationis. 12 Id eſt, ad numerum. 13 Aliud fuerit, ſi pro ſingulis certa pecunia danda eſſet. 14 Ne varia ſolutio in una re recipiatur. adde *l.* 15. ℱ. *de leg.* 2. 15 Imo, legari non poſſe videtur id, quod noſtrum apud hoſtes noſtros ſit: Nam fundum hoſtium ſtipulari non poſſumus. *l.* 103. ℱ. *de verb. obligat.* An aliud in legato, aliud in ſtipulatione fuerit? Id apertius explicemus. Rem noſtram, quæ ſemel noſtra fuerit, quæque apud hoſtes ſit, legare poſſumus: ut & ſtipulari (*ut hic*, quod ſatis innuunt hæc verba, *jure poſtliminii*). quæ nunquam noſtra fuit, quæque apud hoſtes ſit, neque ſtipulari, neque legare poſſumus. Hinc notant, Pontificem Romanum regnum Hieroſolymitanum poſſeſſum a Saracenis regi Carolo legaſſe & donaſſe, recte, cum ſemel Eccleſiæ fuerit. 16 Non poſſe. *Hal.* 17 Vel emptionis. *l.* 104. §. 2. ℱ. *eod.* 18 Res, in qua ſpes eſt poſtliminii, legari poteſt. Quis autem legatarii fructus fuerit? Heredi incumbit onus ejus rei redimendæ ac recuperandæ *Jaſ.* 19 Quid ita? Optioni tacite ineſt repudiatio: ſiquidem uno electo ex pluribus, aliud repudiatur, *d. l.* 5. ℱ. *eod.* id autem filio ſine patre non licet. *l.* 13. *in fin.* ℱ. *de adquirend. vel omitt. hered.* Ita filiusfamilias ſine juſſu patris optare legatum non poteſt. 20 Vide ad hanc legem Cujac. 10. *obſ.* 38. 21 *l.* 62. ℱ. *de legat.* 2. Goth. vid. ad hanc leg. Duaren. Cont. 1. *diſp.* 1. Govean. 2. *var. lect.* 32. Hottom. 1. *amicabil. reſp.* 22. Robert. 2. *ſent.* 8. Vacon. a Vacun. *lib.* 4. *decl.* 57. Faclun. *lib.* 5. *controv.* 56. Cujac. *lib.* 10 *obſ.* 38. Anſ. 22 Ea patri vel domino adquiritur. *l.* 79. ℱ. *de adquirend. vel omitt. hered.* 23 Ut ſcilicet emancipet filium, vel ſervum, eique hereditatem reſtituat. 24 Cum pater (cujus filius eſt inſtitutus heres) extero reſtituit hereditatem fideicommiſſariam, quartam deducit, ut heres in effectu; cum ipſi filio, non deducit. 25 Quia ſi ut heres reſtitueret, ſibi ipſi reſtitueret: quod eſt abſurdum. *l.* 41. *in fin. pr. ſupr. de evictiom.* Duaren. *hic.* 26 Et ita legatum adcreverit mihi ex cauſa lucrativa. *l.* 21. §. 1. ℱ. *de legat.* 3. 27 Ex teſtamento. 28 Eam non poſſe. *Contius.* 29 Loco a Roma remoto. Horat. 2. *Od.* 2. *Quam ſi Libyam remotis Gadibus jungat, & uterque Pœnus Serviat uni.* 30 Et ita ſub conditione impoſſibili. 31 Utcumque ſit conditio impoſſibilis. vide *l.* 3. *infr. de cond. & demonſtrat.* 32 *l.* 19. *C. h. t.* 33 Capacitas ſervi vel incapacitas pendet a capacitate vel incapacitate domini, quod intellige procedere, quando ſervus inſtituitur domini contemplatione; ſecus quando ſua, Jaſon. *ad l. Gallus. num.* 12. *de liber. & poſthum.* & *ad l.* 1. *col.* 3. *Cod. de hered. inſtit.* Mod. 34 Servus legatum an poſſit capere, ex perſona ejus domini dijudicandum eſt: de quo vide quæ ſcripſi ad *l.* 1. ℱ. *de verb. oblig.* 35 *l.* 82. §. *ult.* ℱ. *de leg.* 2. *l.* 5. *infr de ſervit. legat.* 36 *l.* 87. *infr. de cond. & demonſtr.* 37 Vide tamen *verſ. interd.* ℱ. *h. t.* 38 Legati cauſa mutari poteſt, vel in die, vel in conditione, vel in totum ademptione. adde *l.* 75. *infr. de reg. jur.* 39 *l.* 30. *in fin.* ℱ. *h. t.* 40 *l.* 22. ℱ. *de leg.* 3. 41 *l.* 7. *in fin.* ℱ. *de ſupell.* v. Cuj. 14. *obſ.* 7. 42 *l.* 49. ℱ. *de ſolut.* 43 *l.* 17. *C. h. t.* 44 Et ſic nuda voluntate adimuntur legata. *l.* 3. *in fin. infr. de adimend.* 45 *Al.* quod, *vel* quo, id eſt, cur. 46 Flor. *al.* quia ineſſe. 47 Quia ineſt. Hal. *l.* 9. §. 3. ℱ. *de hered. inſt.* vid. *l.* 110. ℱ. *de reg. jur.* 48 Omnibus. 49 Deficiens portio ſuperſtiti adcreſcit. 50 Et adcreſcet. *l.* 7. *infr. de reb. dub.* 51 *l.* 34. §. 9. *infr. h. t.* 52 *l.* 122. §. 1. *infr. eod.* 53 *l.* 7. *in pr. infr. de reb. dub.* 54 Filiæ legans, etiam de poſthuma ſenſiſſe intelligitur, ſi mentionem aliqua parte teſtamenti poſthumæ fecerit: ſecus, ſi non fecerit. Hunc tamen locum refert Jaſon ad vere poſthumos, qui mortuo teſtatore naſcuntur, non ad natos poſt teſtamentum vivo teſtatore: cum eos teſtator viderit, imo & dilexerit. *l. ſi cognatis.* 19. *infr. de reb. dub. l. omnia.* 32. *in fin. infr. tit. prox.* Quid, ſi quis filiabus leget id quod eis neceſſitate præſtare tenetur, verbi gratia, dotem, aut tutorem det? Poſthumam contineri notant. *l. ſi quis filiabus.* 5. *ſupr. de teſt. tut.* vid. Jaſon. *hic. num.* 26. *& ſeqq.* Goth. Adde Alciat. *lib.* 8. *parerg. c.* 33. S. L. 55 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 50. *infr. eod.* Teſtamenti (ut & legis & ſtatuti) verba ambigua, alia ejus parte declarantur & interpretationem accipiunt, *ut hic.* Imo, & teſtatoris aliis ſcripturis, & epiſtolis, *l. alimenta.* 16. §. 1. *infr. de aliment.* ut per contrarium contractus verba declarantur ex verbis prolatis in ultima voluntate. *l. uxori.* 33. *in fin. infr. de legat.* 3. Ita fiet, ut una cum clauſula legati, legatario petenti ea ſit quoque edenda clauſula, ex qua ipſius legati clauſula interpretationem & lucem poteſt accipere. *Bart. Angel. Jaſ.* 56 Vide *l.* 164. *infr. de verb. ſign.* 57 *Qua*, particula diſtributiva: quæ ut uni, ita pluribus convenit, ut *quisque & quicunque.* 58 Ἀρχαϊσμὸς: Varro Andabata: *Hæc loca aliquid genuit.* Lucretius 3. *Tanto magis inficiandum, totum extra corpus durare, genique.* Priſcianus lib. 10. *Geno pro Gigno vetuſtiſſimi protulerunt.* Varro 4. *de re ruſtic. Antequam genat ſiliquas.* 59 *Singularis* ſæpe accipitur pro plurali, *ut hic.* filia, pro filiabus, *l.* 81. §. 8. *infr. eod. l.* 24. *l.* 25. *l.* 26. ℱ. *de hered. inſt. l. ult. infr. ad SC. Trebell.* 60 Evidens quid eſt? quod etiam conjecturis colligitur. *l. licet imperator.* 74. ℱ. *h. t. l. quidam teſtam.* 30. *ſupr. de vulg.* 61 *Prælegata*, hoc eſt, legata nobis etiam inſtitutis, conſequimur judicio familiæ erciſcundæ, hoc eſt, pro parte: at ſi hereditatem repudiaverimus, actione ex teſtamento ſolidum conſequemur. 62 *l.* 91. §. 2. *infr. h. t. l.* 4. §. 11. *infr. de doli mali.* vid. *l.* 12. *C. de legat.* Legatarius pro parte, & pro alia heres, hereditate abſtinere, & legatum conſequi poteſt. 63 Vide quæ ſcripſi *ad l.* 16. *C. de fideic.* 64 *l.* 116. §. 1. *infr. h. t.* 65 *l.* 32. ℱ. *eod.* de particulis repetitioni ſervientibus vid. Cujac. 8. *obſ.* 36. ſane τὸ *Amplius*, hac lege repetitionem inducit.

egiſſe

egisse testatorem, ut confirmaret quæ inutilia sunt: sed ut diem utilibus prorogaret. §. 1. Idem eodem loco, & in substituto impuberis scripsit: ut, si fuerit ab impubere inutiliter legatum, substitutus hoc debeat, si hoc amplius legatum ab eo sit relictum aliquid, nec ille patri heres exstiterit, & decesserit. §. 2. In legato pluribus relicto [1], si partes adjectæ non sunt, æquæ [2] servantur.

Si unus ex servis legetur.

20. POMPONIUS [lib. 5. ad Sabinum].

QUi duos servos haberet, unum [3] ex his legasset, ut non intelligeretur quem legasset [4]: legatarii [5] est electio.

De Grege, & Insula.

21. ULPIANUS [lib. 15. ad Sabinum].

GRege [6] legato, & quæ postea [7] accedunt, ad legatarium pertinent.

22. POMPONIUS [lib. 5. ad Sabinum].

SI grege legato, aliqua pecora vivo testatore mortua essent, in eorumque locum aliqua essent substituta [8]: eundem [9] gregem videri: & si deminutum ex eo grege pecus esset, & vel unus bos superesset [10], eum vindicari posse, quamvis grex desisset esse: quemadmodum insula legata, si [11] combusta esset, area possit vindicari [12].

23. PAULUS [lib. 3. ad Sabinum].

SI quis bonorum partem legaverit, ut hodie fit, sine fructibus [13] restituitur: nisi mora [14] intercesserit heredis.

De re futura. 1. De usufructu. 2. De augmento. 3. De decremento rei legatæ. 4. De pronomine, meum.

24. POMPONIUS [lib. 5. ad Sabinum].

QUod in rerum natura adhuc non sit [15], legari posse, veluti, *quidquid illa ancilla peperisset*, constitit: vel ita, *ex vino, quod in fundo meo natum est, vel fœtus tantum dato.* §. 1. Si usumfructum [16] habeam, eumque legaverim, nisi postea proprietatem ejus nactus sim, inutile legatum est. §. 2. Si quis post testamentum factum fundo Titiano legato partem aliquam adjecerit [17]; quam fundi Titiani destinaret: id, quod adjectum [18] est, exigi a legatario potest: & similis est causa alluvionis [19]: [&] maxime si ex alio agro, qui fuit ejus, cum testamentum faceret, eam partem adjecit. §. 3. Quod si post testamentum factum, ex fundo Titiano aliquid detraxit [20], & alii fundo adjecit: videndum est, utrumne eam quoque partem legatarius petiturus sit; an hoc minus, quasi fundi Titiani esse desierit: cum nostra destinatione fundorum nomina [21] & domus, non natura constituerentur? Et magis est, ut quod alii destinatum est, ademptum esse videatur. §. 4. Si navem legavero, & specialiter meam adscripsero, eamque per partes totam refecero [22] carina eadem manente: nihilominus recte a legatario vindicaretur.

Si patri heredis legetur.

25. PAULUS [lib. 3. ad Sabinum].

A Filio [23] herede [24] etiam pure patri [25] legari potest: nec interest, an die cedente legati in patris potestate sit. Igitur, & si jussu patris adita sit hereditas, imputabitur ei in Falcidiam.

Quid sit legatorum nomine pertinere. 1. De interitu rei legatæ. 2. De parte bonorum.

26. POMPONIUS [lib. 5. ad Sabinum].

NOn [26] amplius legatorum nomine ad quemquam pertinere videtur, quam quod deducto eo, quod explendæ conditionis causa datum esset, superesset. §. 1. Si *certum corpus* heres dare damnatus sit; nec fecerit, quo minus ibi, ubi id esset, traderet: si [27] id postea sine dolo & culpa heredis perierit, deterior fit legatarii [28] conditio. §. 2. Cum, *bonorum parte* legata, dubium sit, utrum rerum partes an æstimatio debeatur? Sabinus quidem & Cassius æstimationem, Proculus & Nerva rerum partes esse legatas existimaverunt. Sed oportet heredi succurri [29]: ut ipse eligat, sive rerum partes sive æstimationem dare maluerit. In his tamen rebus partem dare heres conceditur, quæ sine damno dividi possunt: sin autem vel naturaliter [30] indivisæ sint, vel sine damno divisio earum fieri non potest, æstimatio ab herede omnimodo præstanda est.

27. PAULUS [lib. 9. ad Plautium].

POtest autem heres vel paucioribus vel in una re relictam partem legatario dare, in quam vel legatarius consenserit, vel judex [31] æstimaverit: ne necesse haberet legatarius in omnibus [32] rebus vindicare portionem.

De debito legato creditori.

28. ULPIANUS [lib. 19. ad Sabinum].

SI creditori meo, tutus [33] adversus eum exceptione, id quod ei debeo, legem: utile legatum est: quia remissa [ei] exceptio videtur: Sicut Aristo ait, id, quod honoraria actione mihi debetur, si legetur mihi, legatum valere: quia civilis mihi datur actio pro honoraria.
§. 1. Marcellus libro vicesimo octavo putat, rem, quam ex stipulatu mihi debes, si legaveris, utile esse legatum: ut neque [34] Falcidia hoc minuat.

29. PAULUS [lib. 6. ad legem Juliam & Papiam].

SIn [35] autem neque [36] modo, neque tempore, neque conditione, neque loco debitum [37] differatur: inutile [38] est legatum.

De clausula, qua dies adjicitur legatis, quibus dies appositus non est.

30. ULPIANUS [lib. 19. ad Sabinum].

TAlis scriptura, *quas pecunias* [39] *legavi, quibus dies adpositus* [40] *non est, eas heres meus, annua, bima, trima die* [41] *dato*, ad corpora legata non [42] pertinet, sed ad ea, quæ pondere, numero, mensura continentur. §. 1. Et ad ea tantum legata pertinet, quibus dies non est adpositus: proinde si forte pure legatum est, ex hac adjectione prorogabitur. §. 2. Quid si forte *centum* mihi legata sunt *præsentia*? Utrum annua [43] die dabuntur, an vero præsentia? Et ait Servius, & Labeo, præsens deberi. Quamvis igitur supervacua sit hæc adjectio, quantum ad vim, & effectum legati pertinet: tamen ad hoc proficiet, ut præsenti die legatum debeatur. §. 3. Sed si [44] *in annos singulos* aut *singulos menses* sit legatum relictum, cessabit ea scriptura, quia hoc legatum & initium [45] & finem habet. §. 4. Sed & si sub conditione sit legatum relictum, potest dici, cessare annuam adjectionem: quia dies incertus [46] appellatur [47] conditio. §. 5. Cui congruit, quod Trebatius existimat: si cui legetur, *quando annorum viginti erit*, vulgarem [48] hanc [49] clausulam cessare. §. 6. Item si legetur pecunia, *quæ* [50] *in arca est*, vel vinum, *quod in apothecis est*, dicendum est, cessare clausulam: quoniam, quoties species legetur, cessare diximus. §. 7. Hanc [51] autem scripturam non solum ad præcedentia [52] [sola] legata, sed ad universa, quæ testamento adscripta sunt, extendi, Gallus Aquilius, Ofilius, Trebatius responderunt: idque verum est.

31. PAULUS [lib. 3. ad Sabinum].

SEd etiam ad ea, quæ codicillis confirmatis postea legata fuerint, hæc clausula pertinet.

De legatorum repetitione a substituto pupilli. 1. De verbo homonymo. 2. De relicto parti civitatis.

32. ULPIANUS [lib. 20. ad Sabinum].

SI quis a filio pupillo herede instituto, *cum* [53] *is in tutelam suam venisset*, pecuniam legaverit, & a substituto herede legata repetierat [54]: impubere [55] filio mortuo, secundus heres legatum non debebit: quod ita verum esse tam Sextus quam Pomponius putant, si repetitio [56] legatorum ad eum modum concepta sit, veluti, *quæ a filio meo legavi, quæque eum dare jussi, si mihi heres esset, id heres meus* [57] *iisdem diebus dato;* sed si ita repetita fuerint, *quæ a filio meo legavi, heres meus dato*, pure repetita videbuntur legata, & dumtaxat demonstratio eorum facta: igitur & hoc ipsum legatum, de quo quæritur, præsens debebitur. §. 1. Si quis plures Stichos habens, Stichum legaverit: si non [58] apparet, de quo Sticho sensit, quem [59] elegerit, debet præstare. §. 2. Si parti [60] civitatis [61] aliquid sit relictum, quod ad ornatum vel compendium Reipublicæ spectat, sine dubio debebitur.

1 *l.* 9. §. 12. *supr. de hered. inst.* Ans. 2 *arg l.* 23. *in fin. C. h. t* adde §. 6 *Inst. de hered.* 3 Ex duobus scil. Aliud erit, si unum tantum legaverit: tunc enim heredis electio est. *l.* 32. § 1. ff. *eod.* 4 Id est, quoties incertus ex certis legatus est, legatarii electio est. 5 *l.* 2. ff. *de optione.* vid. *l.* 106. ff. *de verb. oblig.* Quid, si duo sint legatarii? is in eligendo præfertur, qui prior erit nominatus, *arg. l.* 34. *supr. de usufr.* 6 5. Harm. 10. §. 6. Id est, toto universali. 7 §. 18. *Inst. eod. l.* 3. ff. *de instructo.* 8 *l.* 24. *in fin.* ff. *h. t. l.* 65. §. 1. *in fin.* ff. *de legat.* 2. *l.* 16. *l.* 79. §. *penult.* ff. *de legat.* 3. 9 *l.* 76. ff. *de judiciis.* 10 In residuis universitatis supererit legatum. *l.* 10. *in fin. l.* 11 ff. *quib. mod. ususfr. l.* 38. ff. *de auro.* 11 5. Harmen. 20. §. 7. 12 Imo, eo casu area vindicari non potest. *l* 5. §. 2. ff. *quib. mod. ususfruct.* 13 *l.* 77. §. 19. ff. *de legat.* 2. *l.* 18. §. 1. §. 2. ff. *ad SC. Trebell* 14 *l.* 84 ff. *de legat.* 2. *l.* 26. *infr. de legat.* 3. adde, idem esse in legatis ad pias causas. *l.* 46. §. 4. *C. de Episcop.* 15 Sed tamen esse potest. *l.* 15. *l.* 17. ff. *de legat.* 3. §. 7. *Inst. eod.* Alias legatum erit inutile. *l.* 7. *in fin.* ff. *de tritico.* 16 *l.* 20. *C. h. t.* 17 Vid. *l.* 1. *C. finium regund.* 18 *l.* 3. *infr. de instruct.* 19 *l.* 16. *infr. de legat.* 3. adde *l.* 16. *supr. de pignorib.* 20 *l* 8 *supr. h. t. l.* 65. *infr. de leg.* 2. *d. l.* 3. 21 Vid. *l.* 12. *supr. finium regundor.* 22 Vid. *l.* 22. *supr. h t.* 23 Ulp. 24. §. 24. Legare a servo herede, ipsi domino ita possumus. §. 33. & *ibi* Theoph *Inst. de legat.* 24 Instituto scil. 25 *l.* 91. ff. *eod l.* 17. *in fin. infr. quando dies legat.* 26 *l.* 70. *in fin. pr. infr. de legat.* 2. 27 Interdum sine detrimento heredis moritur servus legatus. 28 *l.* 114. *in fin.* ff. *eod. l.* 32. §. 5. *infr. de leg.* 2. *l.* 22. *in fin. l.* 88. §. 2. *infr. de leg.* 3. *l.* 18. *in fin. infr. de auro. l.* 30. §. 2. *infr. ad l. Falc.* §. 16. *Instit. hoc tit.* 29 *l.* 32. §. 8. *infr de usu & usufr. legato* 30 *Individua* alia sunt natura, alia lege. Natura, quæ naturaliter dividi non possunt: Lege, quæ sine damno dividi non possunt. 31 Vel arbiter. *l.* 3. ff. *de alimentis.* 32 Id est, in singulis. 33 *l.* 13. ff. *de liberat. legata.* 34 *l.* 1. §. 13. *infr. de dote prælegata.* 35 Debitum differtur modo, tempore, conditione, loco, *ut hic.* & reipsa. *l. nemo.* 55. *infr. h. t. l. interdum.* 73. ff. *de verb. oblig.* His detractis præsenti die, debetur ex stipulatione. *l.* 14. *infr. de reg. jur.* In constituto decem dierum spatium est *l. promissor.* 21. §. 1. *supr. de constituta pecun.* 36 Cum obligationem differri dicit, id est, modo, tempore, conditione, loco, quatuor terminos in decussem collocari, & quasi χιασμὸν facit: quod & σχῆμα χιαστὸν vocant Græci: nam modus respondet conditioni: tempus, loco. vide Cujac. 14. *observ.* 24. 37 Mihi sc. *l.* 25. *vers. contra. infr. de liberatione.* §. 14. *Inst. h. t.* 38 Legare creditori debitor, quod ei ipse debeat, non potest: nisi modo, tempore, conditione, loco meliorem faciat creditoris conditionem, *ut hic.* adde Socinum *reg.* 200. 39 Pecuniæ legato corpora non continentur, sed ea tantum, quæ pondere, numero, mensura constant. 40 *l.* 54. *infr. de cond. & demonstr.* Porro hæc verba, *quibus dies adpositus non est*, Cujacius ait esse ex interpretatione, non ex formula: idque apparere ex *l.* 19. ff. *eod.* vid. Cujac. 15. *observ.* 19. 41 Id est, anno, biennio, aut triennio. *l.* 41. §. 1. ff. *de man. vind. l.* 3. ff. *de ann. legat.* Ans. 42 Imo pertinet, *l.* 178. *infr. de verb. signif.* 43 Id est, tribus pensionibus: compendium enim orationis hic affectavit Tribonianus pro annua, bima, trima die. vide Cujac. 7. *observ.* 20. dixi ad Ulp. 6. §. 13. ff. *de annuis.* 44 Legata in annos singulos ac menses initium & finem habent, & quia initium & finem habent, certa sunt: diem habent, ut ne videantur ex eorum legatorum esse numero, quibus dies non est adpositus. 45 *Certa* dicuntur, quæ initium & finem habent. Certitudo esse censetur in his, quæ initium & finem aliquem habent. 46 Conditio incertus dies dici potest. 47 *l.* 75. *infr. de cond. & demonstrat. l.* 8. *C. de testament. manumiss.* Conditio dies est incertus. 48 Annua, bima, trima die. 49 Quæ prorogat legata pure relicta. 50 Quoties quæ pondere, numero vel mensura constant, non simpliciter legantur, sed *uti certo quodam loco concluduntur*, non quantitatis, sed speciei legatum est. Ita pecunia, *quæ in arca est*, legata, speciei est legatum, ac corporis, non quantitatis, *ut hic.* Quis inde effectus? Pecuniæ legato pecunia, quæ in arca fuerit, non continebitur. Quid ita? Pecuniæ legato quantitates solæ continentur, non species, *ut hic.* non corpora, *hac l. in princ.* 51 Qui ita loquitur, *quas pecunias legavi* (de hac enim scriptura loquitur Ulpianus, de qua locutus est hujus legis initio,) legata ea non tantum intelligit, quæ antea legavit, sed & universa, hoc est ea, quæ postea legabit, eodem testamento, *ut hic.* Imo & ea, quæ legaverit in codicillis testamento confirmatis. *l.* 31. *infr. eod.* 52 *l.* 12. *in fin. supr. eod. l.* 31. *infr. eod.* 53 Conditionem facit tempus certæ ætatis, puta pubertatis, adjectæ gravato. 54 Repetita a substituto qualitas, quæ legatum vitiat, in dubio non censetur. *l. servo.* 113. §. *si ab impubere.* 4. *infr. eod. l. Titia.* 134. §. 1. *infr. de verb. obligat.* Quid ita? ne actus pereat *l. quoties.* 12. *infr. de reb. dub.* 55 Antequam veniret in tutelam suam. 56 Vide *l.* 19 *supr. h. t.* 57 Heres testatoris est is etiam, quem pupillariter filio suo quis substituit, *ut hic. l. sed si plures.* 10. §. *ad substitutos.* 5. *supr. de vulgari. l. ult. C. de hered. inst.* 58 *l.* 37. *in fin. l.* 39. §. 6. ff. *h. t.* vid. *l.* 20. ff. *eod.* 59 Quem heres elegerit *vulg.* Imo quem legatarius elegerit vid. *l.* 106. ff. *de verbor. obligat.* Ita, Electio est heredis, si certum aliquem testator senserit, de eo tamen non constet. Cur hic incertitudo non vitiat legatum? Apparet ex nomine proprio rei legatæ adjecto, testatorem certi cujusdam habuisse rationem, licet in individuo ac specie is sit incertus. Quid, si incerta sit persona legatarii, an idem? ita putat Castrensis, ex *l. si quis servum.* 8. §. *si inter duos. infr. de legat.* 2. quod Jasoni displicet. *l. si fuerit.* 10. *vers. sed etsi legatum. l. si quis de pluribus.* 27. *infr. de reb. dub.* An idem in judiciis, ut heres possit voluntatem defuncti declarare? non idem: ne reo fiat præjudicium. Jas. *hic.* 60 Legari parti civitatis potest, modo ad commodum totius civitatis pertineat, *ut hic.* ut id legatum peti posse videatur a tota & universa civitate, licet ejus parti sit relictum. Quid? pars civitatis expulsa, potestne Syndicum sibi eligere? posse censet Bartolus *hic.* An parti civitatis improbatæ, puta sectæ, legari potest? non potest. An pars civitatis, quæ intra pomœrium vel muros, & ea, quæ extra est, separatim possunt alicui civitatem ipsam subjicere? negat Bart. Bald. Castrens. Jas. 61 Potest autem legari civitatibus. Ulp. 24. §. 28.

De re pluribus legata.

33. PAULUS [lib. 3. Regularum].

SI [1] pluribus eadem res legata fuerit: si quidem conjunctim [2], etiam [3] si alter vindicet, alter ex testamento aget, non plus [4] quam partem [5] habebit is, qui testamento aget: † Quod si separatim [6], si quidem evidentissime [7] apparuerit, ademptione a priore legatario facta, ad secundum legatum testatorem convolasse, solum posteriorem ad legatum pervenire placet; sin autem hoc minime apparere potest, pro virili [8] portione ad legatum omnes venire: scilicet [9] nisi [10] ipse testator ex scriptura manifestissimus [11] est, utrumque eorum solidum accipere voluisse; tunc enim uni pretium, alii ipsa res adsignatur, electione rei, vel pretii [12] servanda ei, qui [13] prior [14] de legato sive fideicommisso litem contestatus est; ita tamen, ut non [15] habeat licentiam, altero electo, ad alterum transire.

1. De eadem re sæpius in eodem testamento vel duobus testamentis legata. 7. De emente rem sibi legatam. 8. De eadem re duobus testamentis legata. 9. De legatariis conjunctis, 10. Vel disjunctis. 11. Si legetur heredi, & extraneo. 12. Si legetur heredibus. 13. Si unus ex legatariis heredi successerit. 14. De duabus rebus alternate legatis. 15. De fundo legato, ut partem habeat.

34. ULPIANUS [lib. 21. ad Sabinum].

PLane, ubi transferre voluit legatum in novissimum, priori non debebitur: tametsi [16] novissimus talis sit, in cujus persona legatum non constitit. At si conjuncti disjunctive commixti sint, conjuncti [17] unius personæ potestate funguntur. §. 1. Si eadem [18] res sæpius [19] legetur in eodem testamento: amplius quam semel peti non potest; sufficitque, vel rem consequi, vel rei æstimationem. §. 2. Sed si duorum [20] testamentis mihi eadem res legata sit, bis petere potero: ut ex altero testamento rem consequar, ex altero æstimationem.

§. 3. Sed si non sit corpus legatum, sed quantitas [21] eadem in eodem testamento sæpius, Divus Pius rescripsit, tunc sæpius præstandam summam, si evidentissimis probationibus ostendatur testatorem multiplicasse [22] legatum voluisse. Idemque & in fideicommisso constituit. Ejusque rei ratio evidens est, quod eadem res sæpius præstari non potest: eadem [23] summa volente testatore multiplicari potest.

§. 4. Sed hoc ita erit accipiendum, si non certum corpus nummorum sæpius sit relictum: utputa *centum, quæ* [24] *in arca habet*, sæpius legavit: tunc enim fundo [25] legato esse comparandum credo.

§. 5. Sed si pondus auri vel argenti sæpius sit relictum, Papinianus respondit, magis [26] summæ legato comparandum: merito; quoniam non species certa relicta videatur. §. 6. Proinde & si quid aliud est, quod pondere, numero, mensura continetur, sæpius relictum, idem erit dicendum [id est, sæpius deberi, si hoc testator voluerit].

§. 7. Quod si rem emissem [27] mihi legatam: usque ad pretium, quod mihi abest, competet mihi ex testamento actio. §. 8. Et multo magis hoc dicendum est, si duobus testamentis mihi eadem res legata sit; sed alter me restituere rogaverit, vel ipsam rem, vel aliud pro ea, aut [si sub conditione legasset] dandi quid pro ea: nam hactenus mihi abesse res videtur, quatenus sum præstaturus. §. 9. Si conjunctim [28] res legetur: constat partes [29] ab initio fieri: nec solum hi partem [30] faciunt, in quorum persona constitit [31] legatum, verum hi quoque, in quorum persona non constitit legatum: ut puta si Titio, & servo proprio sine libertate [32]. §. 10. Sed si in pupillari testamento alii legaverit eandem rem, quam mihi in suo testamento legavit, Julianus scribit, concursu [33] partes nos habere: interim igitur partem habebit is, cui in suo testamento legavit. §. 11. Si duobus sit [34] legata, quorum alter heres institutus sit: a semetipso [35] ei legatum inutiliter videtur: ideoque quod ei a se legatum est, ad collegatarium pertinebit. §. 12. Inde dicitur: si duo sint heredes, unus ex uncia, alter ex undecim unciis, & eis fundus legatus sit: unciarum heredem undecim partes in fundo habiturum [36]: coheredem unciam. §. 13. Plane si alter ex legatariis heres extiterit heredi, a quo legatum erat relictum, non ideo minus partem collegatario faciet: retinet enim pro parte legatum. §. 14. Si ita Titio legetur, *fundum Seianum vel usumfructum ejus sibi habeto*; duo esse legata; & arbitrio [37] ejus esse, an velit usumfructum vindicare. §. 15. Sed & si quis ita leget Titio, *fundum do lego, ut eum pro parte habeat*; mihi videtur posse dici, partem habiturum: videri enim fundi appellatione non totum fundum, sed [38] partem appellasse: nam & pars [39], fundus recte appellatur.

De manumissione servi legati.

35. PAULUS [lib. 3. ad Sabinum].

SI [heres] alienum hominem dare damnatus sit, & hic a domino [40] manumissus sit: nihil ex hoc legato debetur [41].

De perplexitate exceptionum. 1. De exceptione. 2. De particula Et, *& particula* Cum. *3. De interitu rei duobus legatæ.*

36. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

T*Itiæ textores meos omnes, præterquam quos hoc testamento alii legavi, lego. Plotiæ vernas* [42] *meos omnes, præterquam quos alii legavi, lego* [43]: cum essent quidam [&] vernæ, iidem & textores: Labeo ait, quoniam nec quos Titiæ textores non legaverit aliter apparere possit, quam si cognitum fuerit quos eorum Plotiæ legaverit, nec quos Plotiæ [44] legaverit, possit, neutrius legato exceptos esse eos, de quibus quæritur: & ideo communes [45] ambobus esse: hoc enim juris est, & si neutrius legati nomine quicquam esset exceptum.

§. 1. Quod si hoc modo esset legatum, *textores omnes, præter vernas*; & rursus, *vernas omnes præter textores*: qui & verna & textor esset, neutri fuisse legatum. §. 2. Nihil [46] distat, utrum ita legetur, *Titio & Mævio*; an ita, *Titio cum* [47] *Mævio*: utrubique enim conjunctim legatum videtur. §. 3. Si alteri [48] Stichum heres dederit, quem duobus dare damnatus fuerat; & antequam interpellaretur ab altero [49], Stichus mortuus [50] est: heres non tenetur: quia nihil [51] per eum factum intelligitur.

De legato generali. 1. Si testator de re certa sensit, nec apparet, de qua cogitavit.

37. ULPIANUS [lib. 21. ad Sabinum].

LEgato generaliter relicto, veluti *hominis*: Gaius Cassius scribit, id esse observandum, ne optimus [52] vel pessimus [53] accipiatur [54]: quæ sententia rescripto Imperatoris nostri & Divi Severi juvatur: qui rescripserunt, homine [55] legato actorem [56] non posse eligi [57].

§. 1. Si de certo fundo sensit testator, nec appareat, de quo cogitavit: electio [58] heredis erit, quem velit dare: aut, si appareat, ipse fundus vindicabitur. † Sed & si lancem legaverit, nec appareat quam, æque electio est heredis, quam velit dare.

De acquisitione & reputatione pro parte. 1. De effectu repudiationis.

38. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

LEgatarius [59] pro parte adquirere, pro parte [60] repudiare legatum non potest: heredes [61] ejus possunt: ut alter eorum partem suam adquirat, alter repudiet. §. 1. Si legatum nobis relictum constituerimus nolle ad nos pertinere, pro [62] eo erit, quasi nec legatum quidem sit: & ideo dicimus, nec confusas servitutes, si forte prædium mihi legatum prædio meo debuerit servitutes; & integra furti actio manebit, si servus legatus sit [ei], cujus nomine furti agere poterit legatarius.

De fuga aut absentia servi legati. 1. De fructibus & cæteris accessionibus, & rei legatæ interitu. 2. Si res vendita ante traditionem legetur venditori, 3. Vel extraneo. 4. De lapide cædendo. 5. De oneribus præteritis ab herede solvendis. 6. De verbo homonymo. 7. De re aliena. 8. De re Principis. 9. De re universitatis. 10. De re Principis.

39. ULPIANUS [lib. 21. ad Sabinum].

CUm [63] servus legatus in fuga [64] [esset], vel longinquo absens exigatur: operam præstare heres debet, ut [65] eam rem requirat, & præstet: & ita Julianus scribit: nam & sumptum an in hanc rem facere heres deberet, Africanus [libro xx. Epistolarum] apud Julianum quærit; putatque, sumptum præstandum; quod & ego arbitror sequendum. §. 1. Fructus [66] autem hi deducuntur in petitionem, non [67] quos heres percepit, sed quos legatarius percipere potuit: & id in operis servorum, vel vecturis jumentorum, vel naulis [68] navium dicendum. † Quod in fructibus dicitur, hoc [69] & in pensionibus urbanorum ædificiorum intelligendum erit. † In usurarum autem quantitate mos [70] regionis erit sequendus. Judex igitur usurarum modum æstimabit & statuet. † Ipsius quoque rei interitum post [71] moram [72] [de-

1 5. Harm. 10. §. 8. 2 An re & verbis, ut putant Dynus, Aretinus? An verbis tantum, ut Castrensis? Jason dubius hæret inter utrosque. 3 Legatariorum ejusdem rei unus ex testamento actione personali, alter rei vindicatione experiri potest. 4 *l.* 85. ff. *l.* 5. §. 1. ff. *eod.* 5 Quid ita? vide quæ scripsi ad *l.* 43. ff. *de re judicata.* 6 Legata re eadem duobus separatim, quilibet in dubio pro virili admittitur, non in solidum. 7 *l.* 7. *in fin. C. h. t.* 8 *l. un.* §. 11. *vers. sin autem disjunctim. C. de caduc.* 9 *Scilicet* particula declarat, & restringit. *l. jusjurandum, quod ex conventione.* 17. §. *procurator.* 3. ff. *de jurejur. l.* 7. §. *ult.* ff. *solut. matrim.* 10 Vide *d.* §. 11 *vers. hoc autem ita.* 11 *Manifestissimum* quid? vel id quod ex conjecturis colligimus. *l. licet* 74. ff. *h. t.* 12 Vide *l.* 20. ff. *de leg.* 3. 13 Occupantis melior est conditio. 14 Litis contestatione lis occupatur. *l.* 32. ff. *de procurator.* 15 *l.* 20. ff. *de optione.* Electio in ultimis voluntatibus mutari non potest. 16 *l.* 20. ff. *de adimendis.* Inutilis translatio legatum perimit. 17 Adversus disjunctos sc. Facit *l.* 7. ff. *de usufr. adcresc.* 18 5. Harm. 10. §. 31. 19 *l.* 23. *in fin. C. h. t. v. l.* 66. ff. *de leg.* 2. *l.* 11. §. *si quis omissa causa test. l.* 1. §. *pen.* ff. *de dote prælegata.* Species (& quæ ad speciem accedunt) sæpe legatæ semel tantum debentur: nisi in duorum testamentis: excipe etiam §. 3. *infr. eod.* adde *l.* 10. ff. *de leg.* 2. 20 Vide §. 6. *Inst.* [illegible] *l.* 66. ff. *de leg.* 2. 21 *l.* 87 *in fin. pr.* ff. *de leg.* 2. De differentia corporis & quantitatis, v. Cujac. 14. *observ.* 19. adde *l.* 94. ff. *de solutionib.* Goth. Adde Gœdd. *de contrah. stipulat. cap.* 9. *num.* 140. Videtur obstare *l.* 12. ff. *de probat.* Sed conciliat Charond. *verisimil. lib.* 1. *cap.* 21. Ans. 22 Adde *l.* 29. ff. *de jure dot.* 23 *l.* 21. §. 1. *in fin.* ff. *de legat.* 3. 24 Vide *l.* 30. §. 6. ff. *h. t.* 25 Id est, rei legato. 26 Ponderis auri & summæ legatæ similitudo, & a specie certa differentia. adde quæ scripsi ad *l.* 1. ff. *de contrah. empt.* 27 *l.* 108. §. 4. §. 5. ff. *h. t.* 28 *l.* 85. ff. *eod.* 29 Partes fieri dicuntur alicui, quoties uno ex duobus conjunctis non percipiente, alteri pars adcrescit. 30 Partem hi faciunt, non quorum personæ in divisione hereditatis partem accipiunt: sed cum ejus, qui repudiat, aut incapax est, pars conjuncto adcrescit. 31 Quod ab initio, in uno legatariorum constitit, alteri non adcrescit. *l.* 16. ff. *l.* 84. §. 8. ff. *eod. l.* 7. ff. *de legat.* 2. vide Ulp. 4. §. 12. 32 Legetur sc. 33 Ut uno non petente alteri adquiratur. *l.* 1. §. 2. ff. *de usufr. adcresc.* 34 *Al.* res sit legata. 35 *l.* 116. §. 1. ff. *h. t.* 36 *l.* 104. §. 3. & 4. *infr. eod.* 37 Adde *l.* 23. ff. *de legat.* 2. *l.* 10. ff. *de usu & usufr.* 38 *Fundi* appellatione pars venit. 39 *Partis fundi* appellatione, totus ipse fundus intelligitur. vide *l.* 60. ff. *de verb. signif.* 40 Vel a prætore, præmii causa. *l.* 12. ff. *de SC. Silaniano*: & sic factum heredis non intervenit. §. 16. *Inst. de legat.* 41 Si res aliena desiit posse præstari sine facto debentis, jam nec æstimatio solvetur. *Zas.* 42 Id est, domi natos. *Vernas.* Varro 9. *de lingua.* vid. *l.* 15. ff. *de auro.* vere natos: quod tempus anni maxime naturale fœturæ est. *Festus. Nonius.* Verna οἰκογενής. vid. Cujac. 10. *observ.* 17. hoc autem vocabulo *verna* significamus servos domi nostræ natos. vid. Robert. 1. *sent.* 13. 43 Hinc oritur perplexa petitio. Titia petit textores omnes, etiam vernas, cum non apparet a suo legato ullos textores esse exceptos. Plotia contra petit omnes vernas: etiamsi sint textores: cum non appareat a suo testamento ullos vernas esse exceptos. *Goth.* vid. Menoch. *consil.* 505. *n.* 19. Revard. *conject. lib.* 3. *cap.* 15. Ans. 44 Plotiæ vernas non legaverit, intelligi possit *Hal.* 45 Si duobus (puta Titiæ & Plotiæ) certi generis (puta textores & vernas) servi legantur, ii communes erunt, qui de utroque participant, etiamsi obscure excipiantur: clare excepti, sunt neutrius. *Zas.* 46 *Et, cum,* hæ, inquam, particulæ eandem vim habent: utræque conjungunt. 47 *l.* 112. §. 2. ff. *h. t. l.* 7. *in fin.* ff. *de usufruct. adcresc. l.* 40. *infr. de usu & usufr. legat.* 48 Id est, uni ex legatariis. 49 Id heredi licet. 50 Vid. Manticam 19. *de Conject.* 12. 51 Eadem est ratio in *l.* 114. *in fin. infr. h. t.* adde *l.* 45. ff. *de oblig. & act.* 52 *l. ult.* §. 1. *in fin. C. comm. de legatis.* Goth. vid. Joh. Robert. *lib.* 2. *sent. jur. cap.* 14. Alciat. *paradox. lib.* 1. *cap.* 10. *in fin.* S. L. 53 *l.* 110. ff. *h. t.* 54 Sed mediocris. *l.* 14. *in fin.* ff. *eod. l.* 39. §. 6. ff. *eod.* 55 Homine seu servo legato, actorem servum eligere non possumus. Actor enim inter servos potiorem locum obtinet. vide *l.* 35. §. 2. *C. de donat.* 56 *Actor* enim servus, summus censebatur inter servos: actum enim domini gerebat, & plerumque ei notæ melius erant res domini, quam ipsimet domino. vide *l.* 17. ff. *de peculio.* vid. Dosithei *sententias.* 57 Electio in legatis, legatarii est, *ut hic.* quod obtinet in vindicationis legato. *Goth.* Si scilicet generaliter de iis constet. quo fac. §. 22. *Institut. de legat. l.* 108. §. 2. ff. *h. t.* Sed, si quid ita in genere sit relictum, ut de eo non constet, aut non satis aperte a testatore fuerit demonstratum, heredi electio competit. *ut hic.* §. 1. S. L. 58 *l.* 32. §. 1. ff. *h. t.* Quin & minor, si is utilis aliquo modo esse possit. vide Socinum *reg.* 212. 59 5. Harmenop. 10. §. 5. 60 *l.* 4. *l.* 6. *l.* 58. ff. *de legat.* 2. adde Paul. 3. *sentent.* 6. §. 12. adde *l.* 1. ff. *de acquir. vel omitt. heredit.* 61 Heredibus interdum plus juris competit, quam testatori. 62 *l.* 44. §. 1. *l.* 86. §. 2. ff. *h. t. l.* 26. *C. de fideicommiss.* 63 5. Harmenop. 10. §. 46. 64 *l.* 84. §. 10. ff. *h. t.* 65 *l.* 69. *in fin. infr. eod.* 66 Adde Paul. 3. *sent.* 6. §. 10. 67 De fructibus percipiendis qui tenetur heres idem in malæ fidei possessore, *l. præterea.* 20. *l. si navis* 62. *in fin.* ff. *de rei vindic.*, eos fructus præstat, non quos ipse, sed quos adversarius percipere potuisset: ut in fructibus percipiendis habeatur ratio petitoris, non possessoris. Quod obtinet in fructibus prædii urbani, rustici, & aliis, *ut hic.* 68 Vide *l.* 9. ff. *qui potiores.* 69 Argumentum a fructibus ad pensiones nota. 70 *l.* 1. ff. *de usur.* 71 Fructus omnes, ut & alias accessiones naturales & civiles, heres post moram suam præstat legatario: si modo legatarius legatum petat actione personali ex testamento, (quemadmodum in bonæ fidei judiciis fit, *l.* 32. §. *in bonæ.* 2. *l. videamus* §. *si actionem.* 7. ff. *de usur.*) Sin legatum petat rei vindicatione (ut si res legata sit ipsius legatarii), fructus etiam ante moram heredis percipiet: ab eo nimirum tempore, quo rei legatæ factus est dominus, id est, a tempore aditæ hereditatis *l. si tibi homo* 86. §. *cum servus.* 2. ff. *h. t.* tanquam perceptos ex re propria, *l. Herenn.* 42. ff. *de usur. l.* 1. *l.* 2. *C. de usur. & fruct. leg.* Ita titulus non excusat heredem a fructibus percipiendis; quod videtur esse contra *l. si fundum.* 17. *C. de rei vindicat.* Quid ita? in re legata legatarius est quasi heres, *l. id tempus.* 14. *in fin. infr. de usurpat. l. quod in rerum.* 24. §. 1. *supr. h. t.* 72 Vel post culpam suam & delictum, *l.* 47. *in fin.* ff. *eod.*

bet]:

bet] : sicut [1] in stipulatione, [si post moram res interierit, æstimatio ejus præstatur]. Item partus [2] ancillarum. † Et si servus fuerit legatus; & hereditas [3], vel legatum, vel quid per eum adquisitum sit: heres præstare debet. §. 2. Si Titius a me rem emisset, & eandem [4] mihi legasset, antequam [5] ei traderem; mox [6] ei tradidero, & pretium recepero: videtur [7] quidem is prima [8] facie rem mihi meam [9] legasse, & ideo legatum non consistere, sed ex [10] empto actione liberatus, utique per [11] legatum rem vindicare potero, quam tradidi. Sed si [12] nondum erat solutum mihi pretium [13], Julianus scribit, ex vendito quidem me acturum, ut pretium exequar; ex [14] testamento vero, ut rem, quam vendidi, & tradidi, recipiam. † Idem subjungit, si pretium quidem mihi erat solutum, rem autem nondum tradideram, ex testamento me agentem liberationem [15] consequi [16].

§. 3. Idem Julianus scribit: si fundum testator, quem ab alio emerat [17], mihi legavit: heredem cogendum [18] mihi actionem [19] ex empto præstare: scilicet si nondum res tradita fuerit vel defuncto [20], vel heredi [21]. §. 4. Si quis alicui legaverit, *licere* [22] *lapidem cædere*: quæsitum est, an etiam ad heredem hoc legatum transeat: & Marcellus negat, ad heredem transmitti [23], nisi [24] nomen heredis adjectum legato fuerit. §. 5. Heres [25] cogitur legati prædii solvere vectigal [26] præteritum [27], vel [28] tributum, vel solarium [29], vel cloacarium [30], vel pro aquæ forma. §. 6. Scio ex facto tractatum, cum quidam duos fundos ejusdem nominis habens, legasset *fundum Cornelianum;* & esset alter pretii majoris, alter minoris; & heres diceret minorem legatum, legatarius majorem: vulgo fatebitur [31], utique minorem [32] eum legasse, si majorem non potuerit docere legatarius. §. 7. Constat, etiam res alienas [33] legari posse, utique si parari possint [34]: etiamsi difficilis [35] earum paratio sit. §. 8. Si vero *Salustianos hortos*, qui [36] sunt Augusti, vel *fundum Albanum*, qui principalibus usibus deservit, legaverit quis, furiosi [37] est, talia [38] legata testamento adscribere. §. 9. Item *campum* [39] *Martium*, aut *forum* [40] *Romanum*, vel *ædem sacram* [41] legari non posse constat. §. 10. Sed, *& ea prædia Cæsaris, quæ in* [42] *formam patrimonii redacta sub Procuratore* [43] *patrimonii sunt*, si legentur: nec [44] æstimatio eorum debet præstari; quoniam commercium eorum, nisi [45] jussu [46] Principis, non sit: cum [47] distrahi non soleant.

De re aliena.

40. IDEM [lib. 2. Fideicommissorum].

SEd si res aliena, cujus [48] commercium legatarius non habet, ei [49], cui jus possidendi non est [50], per fideicommissum relinquatur, puto æstimationem [51] deberi [52].

De rebus corporalibus, vel incorporalibus. 1. De his quæ sunt ædificiis juncta.

41. IDEM [lib. 21. ad Sabinum].

CÆtera igitur præter hæc videamus: & [53] quidem *corpora* [54] legari omnia, & *jura* [55] & *servitutes* [56] possunt. §. 1. Sed *ea, quæ ædibus juncta sunt*, legari non [57] possunt: quia hæc legari non posse Senatus censuit, Aviola & Pansa [58] Consulibus [59]. §. 2. Tractari tamen poterit, si quando marmora vel columnæ fuerint separatæ ab ædibus, an legatum convalescat? Et [60] si quidem ab initio non constitit legatum, ex postfacto non convalescet: quemadmodum nec res mea legata mihi, si [61] post testamentum factum fuerit alienata [62]: quia vires ab initio legatum non habuit [63]. Sed si sub [64] conditione legetur, poterit [65] legatum valere: *si* [66] *existentis conditionis tempore mea non sit, vel ædibus juncta non sit:* secundum eos qui & emi [67] rem meam sub conditione, & promitti [68] mihi stipulanti & legari aiunt. Purum igitur legatum Catoniana regula impediet: conditionale non [69]: quia ad conditionalia Catoniana non [70] pertinet. §. 3. Item quæri potest, si quis binas ædes habens, alteras legaverit, & ex alteris aliquid junctum ei, cui ædes legavit: an legatum valebit? Movet quæstionem, quod ex Senatusconsulto & Constitutionibus licet [71] nobis ab ædibus nostris [72] in alias ædes [73] transferre possessoribus earum futuris: id est, non distracturis: Et ita Imperator noster & D. Severus rescripserunt. Nunquid ergo & legari possit ei, cui aliam domum legem? Sed negandum erit: quia cui legatum est, non est possessor futurus. §. 4. Si

1 Atqui fructus in judiciis stricti juris debentur a litis contestatione: in bonæ fidei, a mora, *l. cum fundus.* 31. *supr. de R. C. l. videamus.* 38. §. *si actionem.* 7. *supr. de usur.* In utroque judicio post moram & interitum debetur æstimatio (atque ita similitudo est contractuum stricti juris & ultimarum voluntatum. *l. si ex legat. causa.* 23. ℱ. *de verb. obl.*): in fructibus alia ratio est inter judicia bonæ fidei & stricti juris. 2 Partus post moram heredis debetur legatario, *ut hic.* Quin, ante moram debetur, si partus sit perceptus ex re propria ipsius legatarii. *l. si tibi homo.* 86. §. *cum servus.* 2. *infr. h. t.* 3 *l.* 86 §. 2. *in fin. infr. eod.* 4 Legari mihi res mea potest, in qua alius jus habet, *l. Senatus.* 43. §. *qui ab hostib. infr. eod.* aut quæ mihi avocari potest, *ut hic. l. in bello.* 12. §. *si quis.* 7. ℱ. *de captiv.* aut dubio jure mea est. 5 Legatum non extinguitur mutatione rei legatæ facta ab alio, quam testatore, *l. quod in rerum.* 24. §. 1. *supr. h. t.* quod extinguitur, si testator voluntate ultro ac sponte dominium ejus alienet. *l. fideicommiss.* 11. §. *si rem.* 12. ℱ. *de legat.* 3. 6 Etiam ex intervallo: Ita *mox* particula interdum magnum spatium continet. *l. sed & si quid.* 25. §. *si operas.* 2. ℱ. *de usufr.* 7 Si testator legat venditori rem, quam ab eo emit, deinde legatarius idemque venditor eandem rem tradiderit testatori, pretio recepto, hujusmodi traditione non videtur legatarius jus legati abdicare. 8 Prima facie videri qui dicit, deinde contrarium definit, discedit a priori opinione. *c. ad audientiam. extr. de rescript.* si nihil post definit, qui prima facie videri sibi ait, definisse rem ipsis verbis satis intelligitur. *l. un.* §. 11. *vers. sin vero non omnes. C. de caduc.* 9 Licet res mea mihi legari non possit. vid. *l.* 13. *C. h. t.* si tamen tu in re mea jus habeas, hujus juris respectu mihi rem meam legare potes. 10 Venditor tradens rem emptori liberatur actione ex empto: etiamsi non transtulerit dominium: forte quia non erat dominus. *l. ex empt.* 11 *supr. de act. empt.* 11 Liberationis legatum in actionem verti hinc colligunt: facit *l. quod mihi.* ℱ. *de liberatione.* 12 Venditor ante receptum pretium rem simpliciter tradens, fidem habere de pretio intelligitur, nisi contra denunciet, atque ita transfert dominium. 13 Tunc fidem habui de pretio. *l.* 19. ℱ. *de contrah. empt.* 14 Rem & pretium ejus simul interdum consequimur, quoties nimirum actiones variis ex causis oriuntur: ut hic actio ex contractu oritur ad pretium, ex testamento, ad rem ipsam: alias rem simul & pretium consequi non possumus. *l.* 1. *C. si servus extero. l. rescriptum.* 10. 9. *si pacto.* 1. ℱ. *de pact. l. prædia* 28. ℱ. *de act. empt.* 15 Legans sibi debitum, ipsi debitori liberationem videtur legare: de quo tamen vide hic Jason. *num.* 4 dicam etiam paulo post 16 Legata quæ tendunt ad liberationem, actionem pariunt Zas. *num* 11 17 Et necdum a venditore per traditionem acceperat. 18 Legato nomine, heres nomen testatoris, & actionem ex eo nomine competentem cedendo, se ac defunctum pariter liberat. *l servum filii* 44. §. *cum qui chirographum.* 5. ℱ. *h. t.* 19 Legans rem sibi debitam, intelligitur legare actionem, quam habet ad rem. *Zas.* adde § 21 *Inst. eod.* Imo quiddam aliud quam actionem: hoc enim casu legatarius non experitur sine cessione, *ut hic.* cum actio legata est, experitur utili actione *l. ex legato.* 18. *C. de legat* v. Cephal 1. *cons* 17 *n.* 7. 20 Legans rem sibi debitam ab extraneo, etsi tacite videatur legare nomen debitoris, si tamen testator post testamentum eam rem a debitore exegerit, non extinguit legatum, *ut hic.* secus si dixerit, lego nomen debitoris Titii: quoniam id exigendo extinguitur legatum. *l. fideic.* 11. §. *si rem.* 12 ℱ *de leg* 3. 21 Legans simpliciter rem sibi debitam ex contractu emptionis, nondum tamen sibi traditam, actionem ex empto legasse intelligitur: cogitur enim heres testatoris legatario actionem ex empto præstare. 22 Legato factum cohærens, personæ legatarii cohæret: ut ne transeat faciendi jus ad heredem (tametsi solet dici eandem personam esse testatoris & heredis: idem jus esse in herede, quod in ejus auctore), nisi nominatim dictum sit, ut heredi quoque jus faciendi esset. Quid? quo jure factum hic dicitur cohærere legato, & personæ legatarii? An quia incertum & infinitum qualitate & tempore: cum testator legat, *licere lapidem cædere*, neque adjicit modum tempusque cædendi, ut putat Jason? Quid, cum hoc jus in heredem transire hic dicatur: licetne legatario quandiu vixerit, sæpius ac sæpius, an vero semel tantum lapidem cædere? *arg. l. boves* 89. §. *hoc sermone. infr. de verb. sign.* Hoc ait Aretinus. Castrensis addubitat. Jason annuum legatum esse ait. *arg l. cum quidam.* 23. ℱ. *de annuis.* 23 Est enim personale legatum *l.* 22. ℱ *de usu & usufr leg.* 24 V. *l.* 92. *infr. de verb. obl.* Renunciare emphyteusi *pro se & liberis* acceptæ patrem non posse hinc colligunt, cum casus contingens in persona legatarii non noceat ejus heredibus, *hic.* & duæ quasi concessiones videantur, una patri, altera liberis facta, *l. stipulatio ista.* 38. §. *si quis ita.* 10. ℱ. *de verb. obl. l. n.t. supr. de pact.* Dyn. Ray. Bal. Salic. Flor. Raph Castrens. Jas. nisi forte pater adquisivisset emphyteusin *pro se & liberis heredibus.* In hoc enim proposito liberi heredes facto & renunciatione patris obligantur. *Imola, Alex.* 25 Heres cogitur solvere vectigalia & onera publica mere realia præterita, hoc est, rei legatæ cohærentia, *ut hic* Cur præterita solvere cogitur? prædium hujusmodi onerum nomine obligatum censetur, *l. Imperatores.* 7. ℱ. *de publican. l.* 1. *C. in quibus causis pignus tacite.* sed & fructus præteriti temporis ex ea re legata percipit heres, §. 1. ℱ. *eod.* igitur & hoc onus sentire debet. Quid, si tale vectigal vivo testatore inductum, & ejus solutio post mortem ejus incidat? Heres id vectigal præstare etiam cogitur, ut impositi vectigalis habeatur potius ratio, quam temporis, quo solvi vectigal debet. *Castrens. Alexand. Areti. Bald. Jas.* Quid, si vectigal solvendum par sit fructibus rei legatæ? Cynus putat tributi in futurum præstandi onus ad heredem pertinere, *arg l qui concubinam.* 29. *l. qui quatuor.* 30. §. *qui hortos.* 1. *infr. de legat.* 3. ne legatum alioqui penitus inutile reddatur 26 Hypothecam tacitam in collectis induci hinc colligunt, ut bona allibrata & acastrata (sic enim loquuntur Itali) pro collectis sint tantum subjecta hypothecæ, *l.* 1. *C. in quibus causis pign.* ac nisi collectæ solvantur, possint vendi, *l. ult C. sine censu. & C. de vendit. rer. fiscal. l. Imperatores.* 7. *infr. de publican.* Imo vendi possint pro pœnis etiam impositis, Alexand. *in notis ad Bart. in l. creditor.* 52. *supr. de act. empt* adeo ut post ea solenniter vendita, debitor non admittatur offerens collectas; secus, si non solenniter vendita *l.* 1. *C. de fide & jure hast. fisc.* Bald *in l.* 1. *C. si propter publ. pensit.* 27 Idque ratione legatarii: alias ipse fiscus potest, si vult ab ipso prædio, id est, a legatario vel emptore & possessore, tributum exigere. *l.* 7. *infr. de publican. l.* 36 ℱ. *de jure fisc. l.* 5 *in fin* ℱ *de censib. l.* 1. *C. de annon. & tribut.* 28 Vectigalis, tributi, solarii, cloacarii & aquæ formæ differentia. 29 De quo vide *l.* 15. *in fin. supr. qui potior.* 30 *l.* 27. §. 3. *supr. de usufruct.* 31 *Al.* fatebatur. Porro his verbis, *vulgo fatebitur*, nihil aliud significatur, quam vulgo & passim receptum esse, vel vulgus etiam id dicturum. 32 Minimum de incertis legare testator intelligitur: ut ea in re electio sit heredis ejus, non legatarii. vide *l.* 14. *in fin. l.* 37. *supr. h. t.* adde *l.* 43. *in fin. infr. de legat.* 2. *l.* 29. *l.* 75. *infr. de legat.* 3 33 Alienas res legare (ut & eas quarum difficilis paratio seu adquisitio est) possumus, *ut hic.* scientes tamen vel conjunctæ personæ, *l. cum alienam.* 10. *C. de legat. l. unum ex familia.* 67. §. *si rem.* 8. *infr. de legat.* 2. An & in re aliena heredem instituere? non possumus, etiamsi scientem, *l. ult. C. de hered. instit.* Quid ita? An quia legatum præcipue ac secundario rem legatam respicit: heredis vero institutio personam, ut Baldus & Jason notant. 34 Alias non, *l.* 14. *in fin. infr. de legat.* 3. *l.* 4. §. 1. *in fin. infr. de statulib.* 35 Difficultas præstationis non vitiat legatum, *ut hic.* quia nec vitiat contractum etiam stricti juris. *l. continuus.* 137. §. *illud.* 4. *infr. de verb. oblig. l. in testamentis.* 12. *infr. de reg.* 36 Qui non sunt in commercio. 37 Furiosus videtur, qui hortos Augusti, aut rem Principis usui servientem legat, *ut hic.* Ita furor ex sermone ejus, de quo agitur, probatur. adde *l. quidam in suo.* 27. *supr. de condit instit.* 38 Difficile admodum, impossibile Quis inde est effectus? Hujusmodi difficultas rei legatæ cohærens legatum vitiat, adeo ut nec æstimatio quidem debeatur. An idem, si talis difficultas tempori præstationis rei legatæ cohæreat, aut conditioni. v. *l. si mihi & tibi.* 12. §. *si quis.* 1. *supr. h. t. l.* 1. *supr. de cond. inst.* 39 §. 4. *Inst. eod.* Ibi dixi ad Theophilum. 40 *l.* 137. §. 6. *infr. de verb. oblig.* 41 Ulp. 24. §. 9. 42 In formam patrimonii Cæsaris prædia redigi dicebantur, quæ patrimonio Cæsaris (veluti corpori alicui suo), jungebantur, incorporabantur. 43 Procurator patrimonii, qui & rei privatæ procurator. Meminit hujus Procuratoris Capitolinus *in Macrino.* Fuit autem institutus primum a Severo post Clodium Albinum victum, *teste Spartiano.* Antea rei familiari Principis liberti plerumque, nonnunquam equites, sine aliqua muneris & administrationis forma, duo pluresve præficiebantur, *Tacit.* 3. Hic procurator rei dominicæ appellari cœptus. *l.* 9. *C. de jure fisci.* Cui similis fuit posterioribus temporibus, *Comes rerum privatarum*, de quo dixi *C. de off. Comit. rer. privat.* 44 Legatorum, quorum omnino difficilis ac impossibilis præstatio est, ne quidem æstimatio debetur, *ut hic.* Quid, si ignarus testator conjunctæ personæ rem Principis legavit? Raphaël putat æstimationem deberi: quia, si scivisset Principis esse, aliud legasset, *l. si quis inquilinos.* 112. *infr. eod.* quod Castrensis & Alexand. non probat. 45 Impossibile censetur, quod privati expedire non possunt sine Principis vel domini sui consensu. adde *l.* 4. *in princ. &* §. 1. §. 2. *infr. de fideic. libert.* vide tamen *l. quidam relegatus.* 5. *infr. de reb. dub. l. intercidit.* 59. *infr. de condit. & demonst.* 46 *l.* 12. *C. de fundis patrimonialibus.* Alias locari tantum solent. *l.* 12. *d. tit. C.* 47 Patrimonium Principis sine ejus jussu speciali vendi non potest. adde *l.* 1. *supr. de off. proc. Cæsaris.* 48 Legata re aliena, quæ sit in commercio cujusque præterquam legatarii, debetur æstimatio: si modo vitio legatarii impedimentum acciderit. *Jas.* Quid, si quis stipuletur id, cujus commercium ipse non habeat, habeant cæteri? Ne quidem æstimatio debetur. *l. multum interest.* 34. *infr. de verb. oblig.* Quid ita? stipulationes stricte interpretamur. *l. quidquid.* 99. *infr. de verb. oblig.* 49 *Al.* &. ita Græci καὶ. Synopsis Basilic. 44. *tit.* 1. *cap.* 38. 50 Ei cui jus possidendi est. Cujac. ad *l.* 34. *infr. de verb. oblig.* idem repetit *in Institutionib.* reprehensus a Roberto 3. *animad.* 11. defensus ab Ant. Mercatore, 3. *notat.* 11. 51 V. *l.* 114. §. 5. *infr. h. t. l.* 11. §. 16. *infr. de legat.* 3. 52 Æstimatio rei debetur fideicommissario, quoties jus possidendi rei legatæ non habet, & legatarius, qui rem ei præstare debet, ejus commercium non habet. *Goth.* Adde *l.* 114. §. 5. ℱ. *h. t.* Menoch. *lib.* 4. *præsumpt* 120. *num* 6. *& seq.* Mantic. *de conjectur. ultimar. volunt. lib.* 9. *tit* 9. *num.* 9. *&* 10. Peregrin *de fideicomm. art.* 11. *num.* 78. Ad intellect. h. l. vid. Gœdd. *de contrah. stipul. cap.* 6. *num.* 118. & Duaren. *etc.* Ans. 53 Edictum legatorum prohibitorium est certarum rerum, ut & certarum personarum, *ut hic.* Idem in edicto de testibus, *l.* 1. *supr. de testib. l. quoniam.* 11. *C. de test.* de testamentis, *l. si quæramus.* 4. *supr. qui testam.* de matrimoniis, *c. cum apud. extr. de sponsal.* procuratoribus, *l. mutus.* 43. §. 1. *supr. de procur* Permissa quæque, nisi prohibita sint. Prohibitum autem qui quid ait, id probare cogitur. vide *l.* 5. *supr. de probat.* 54 §. 21. *Inst. h. t.* 55 *l.* 30. §. 1. *infr. de leg.* 3. 56 *l.* 17. *in fin. infr. de legat.* 3. 57 §. 3. *in fin. infr. eod.* Imo possunt: præsertim si sine damno auferri possunt, *l* 43. §. 1. *infr. eod. l.* 45. *supr. de donat. inter virum.* & auferendæ res aptandæ sunt ædificio publico. §. 5. *infr. eod.* v. *l.* 6. *C. de ædific. priv.* adde *l.* 11. §. 14. *infr de leg* 3. 58 Affixa ædibus nunquam legari possunt: ne urbs ruinis deformetur. *l.* 2. *C. de ædific. privat.* Aliud igitur fuerit, si amoveri possint sine ædium deformatione, *l. nihil.* 21. *in fin. infr. de legat* 3. *l. Marcellus.* 45. *supr. de donat. inter virum.* si ædificium illicite factum, *l. fideicommissa.* 11. §. *si quis illicite. infr. de leg.* 3. si domunculæ affixa, *l. senat.* 43. §. *Marcellus.* 1. *infr. h. t.* si adfixa legentur ad opus aliquod publicum. §. 5. *infr. eod.* 59 Sub Trajano anno Christi 123. 60 Ab initio nullum, cessante etiam impedimento non convalescit. 61 Et si post. 62 §. 10. *in fin. Inst. h. t.* 63 Imo, legatum mihi hoc casu debetur. *l.* 1. *in fin. infr. de regula Catoniana.* vid. Cujac ad *l.* 16. *infr. de verb. oblig.* 64 Adfixa ædibus possunt legari sub conditione *l.* 98. *infr de cond. & demonstr.* 65 Sub conditione quædam fieri possunt, quæ pure facere non licet. 66 Expectatio injusta non censetur, ut adfixa ædibus separentur, *ut hic.* (secus est, si quis exspectet, ut liber fiat servus: ut sacrum fiat profanum. *l. inter stipulantem.* 83. §. *sacram.* 5. *infr. de verb. oblig.*) Quid ita? Adfixa ea juste possunt multis modis eximi, ut transferantur in alias ædes domini. 67 Mea res sub conditione mihi vendi, promitti, legarive potest, *ut hic.* adde *l. proprias.* 13. *C. eod.* 68 Vide *l.* 98. *infr. de verb. oblig.* 69 V. *l.* 4. *infr. de regula Catoniana.* 70 Cur regula Catoniana ad legata conditionalia, & substitutiones (quæ nihil aliud sunt quam conditionales institutiones) *l. in ratione.* 11. §. *quod vulg.* 5. *infr. ad leg. Falcid.* non pertinet? An quod testator qui conditionem adjicit, tempus testamenti vetat inspici, sed aliquod futurum tempus. 71 Imo non licet, si ea detractione publicus deformetur aspectus, *l.* 2. *C. de ædif. priv.* 72 Non communibus tamen. *l. si quis post hanc.* 6. *C. de ædif. privat.* 73 Etiam disjunctas, diversas, & in alia civitate sitas, §. 5. *vers. sed videamus. infr.* at non in villa, *l. si quis post hanc.* 6. *C. de ædif. privat.*

duobus

duobus domum legaverit Sempronianam, & ex ea alteri eorum marmora ad extructionem domus Seianæ, quam ei legaverat: non male agitabitur, an valeat? quia dominus [1] est utriusque legatarius. Et quid, si quis domum *deductis* [2] *marmoribus* legaverit, quæ voluit heredem habere ad extruendam domum, quam retinebat in hereditate? Sed melius dicetur in utroque detractionem non [3] valere: legatum tamen valebit, ut [4] æstimatio eorum præstetur. §. 5. Sed si quis *ad opus Reipublicæ faciendum* legavit: puto, valere legatum: nam & Papinianus lib. XI. Responsorum refert, Imperatorem nostrum & Divum Severum constituisse, eos, qui Reipublicæ ad opus promiserint, posse detrahere ex ædibus suis urbanis atque rusticis, & id ad opus uti: quia [5] hi quoque non promercii [6] causa id haberent. † Sed videamus, utrum ei [7] soli civitati legari possit, in cujus territorio est, an & de alia civitate in aliam transferre possit? Et puto, non esse permittendum [8]: Quamquam constitutum sit [9], ut de domo, quam aliquis habet, ei permittatur in domum alterius [10] civitatis transferre.

§. 6. Hoc Senatusconsultum non tantum ad urbem [11], sed & ad alias [12] civitates pertinet. §. 7. Sed & Divorum Fratrum est rescriptum ad libellum Procliani & Epitynchani ob debitum [13] publicum desiderantium, ut sibi distrahere [14] permittatur; quod eis jus distrahendi denegaverunt [15]. §. 8. Hoc Senatusconsultum non tantum ad ædes, sed & ad balnea, vel aliud quod ædificium, vel porticus [16] sine [17] ædibus, vel tabernas, vel popinas extenditur [18]. §. 9. Item [hoc] prohibetur [hæc] legari, quod non alias [19] præstari potest, quam ut ædibus detrahatur, subducatur: id est, marmora vel columnæ. † Idem & in tegulis [20], [&] in tignis, & ostiis [21] Senatus censuit. † Sed & in bibliothecis parietibus inhærentibus. §. 10. Sed si cancelli [sint], vel vela, legari poterunt: Non tamen fistulæ, vel [22] castelli [23].

§. 11. Sed automataria [24], aut si qui canthari per [25] quos aquæ saliunt, poterunt legari: maxime si impostitii sint. §. 12. Quid ergo in *statuis* dicendum? Si quidem inhærent parietibus, non licebit: si vero alias exiitant, dubitari potest. Verum mens Senatus plenius accipienda est: ut si qua ibi fuerunt perpetua [26], quasi portio ædium, distrahi non possint. §. 13. Proinde dicendum est, nec tabulas adfixas & parietibus adjunctas, vel singula sigilla adæquata, legari posse.

§. 14. Sed & si paravit [27] quædam testator quasi [28] translaturus in aliam domum, & hæc legavit, dubitari poterit, an valeat. Et [29] puto valere. §. 15. Sed si ea, quæ legavit, ædibus [30] junxit, extinctum [31] erit legatum. §. 16. Sed si [32] heres ea junxit, puto non extingui.

42. IDEM [lib. 2. Fideicommissorum].

SIve sciit, sive ignoravit [33].

2. De legato in arbitrium heredis vel extranei collato. 3. De redempto ab hostibus.

43. IDEM [lib. 21. ad Sabinum].

SEnatus enim ea, quæ sunt ædium, legari [34] [non] permisit: hæc autem mortis tempore ædium non fuerunt: heres ergo æstimationem præstabit. Sed si detraxerit, & [35] præstiterit [36], pœnis erit locus: quamvis, ut non vendat, detraxit, sed [37] ut exsolvat.

§. 1. Marcellus [38] etiam scribit, si maritus [39] diætam [40] in [41] uxoris hortis [42], quos in dotem acceperat, fecerit: posse eum hæc detrahere [43], quæ usui ejus futura sint, sine mulieris tamen damno: nec [44] ad hoc [ei] Senatusconsultum futurum impedimento. Ergo si non est ei obfuturum, quominus detrahat, dici oportebit, posse eum hæc legare, quæ detrahere potest. §. 2. Legatum in aliena [45] voluntate poni [46] potest [47]: in heredis [48] non [49] potest [50].

§. 3. Qui ab hostibus redemptus est, legari sibi [51] poterit; & proficiet legatum ad liberationem vinculi [52] pignoris, quod in eo habuit qui redemit.

De peculio castrensi. 1. Si quis rem sibi legatam alii legaverit. 2. 3. De mutatione rei legatæ. 4. De domo imposita areæ legatæ. 5. De chirographo. 6. De nomine. 7. Si servus legetur, & liber esse jubeatur. 8. Si statuliberum heres legaverit. 9. De aditu ad fundum, cujus est ususfructus legatus.

44. IDEM [lib. 22. ad Sabinum].

SErvum filii [53] sui, castrensis peculii, legare pater [54] potest: &, si vivo patre mortuus sit filius, & apud patrem peculium remansit, constitit legatum: cum [55] enim filius jure suo non utitur, retro creditur pater dominium in servo peculiari habuisse. §. 1. Si quis rem sibi [56] legatam ignorans adhuc legaverit, postea cognoverit, & voluerit ad se pertinere: legatum valebit: quia, ubi legatarius non repudiavit, retro [57] ipsius fuisse videtur, ex quo hereditas adita est: Si vero repudiaverit, retro [58] videtur [res] repudiata fuisse heredis.

§. 2. Si *pocula* quis legavit, & [59] massa facta est [60], vel contra: item si *lana* legetur, & vestimentum ex ea fiat [61]: Julianus lib. XXXII. Digestorum scripsit, legatum in omnibus [62] suprascriptis consistere, & deberi quod exstat. Quam sententiam puto veram, si modo non mutaverit testator voluntatem. §. 3. Sed & si *lancem* legavit, & massam [63] fecit, mox poculum, debebitur poculum, durante scilicet voluntate. §. 4. Si *areæ* [64] legatæ domus imposita sit: debebitur legatario [65], nisi testator mutavit voluntatem. §. 5. Eum, qui *chirographum* [66] legat, debitum legare, non solum tabulas, argumento [67] est venditio: nam [68], cum chirographa veneunt, nomen venisse videtur. §. 6. Sed etsi *nomen* [69] legetur, benigne id quod debetur accipiendum est: ut actiones adversus debitorem cedantur [70]. §. 7. Si idem servus & legatus & liber [71] esse jussus sit: interdum [72] procedere solum legatum poterit:

1 Pro parte dominus, vere totius rei dominus dici potest. Nam verbum *est*, quod sequitur, veritatis est index: si modo veritas notari potest: alias secus ut in hoc exemplo: *Florentini sint originarii Perusini.* Vox ea *sint*, fictionis est nota, non veritatis, nec enim statuentium auctoritas quidquam valet adversus naturam: præstat itaque dici, pro parte dominum totius dominum ficte dici. 2 Directo legando quod quis facere non potest, id & excipiendo non facit. Quemadmodum non possis damnare legatarium, ut ex domo ei legata detrahat marmora, eaque heredi præstet: Ita non possis ædes legare deductis marmoribus, hoc est, ut ex iis ædibus heres ipse detrahat marmora. 3 Directo quidquid prohibetur, etiam per obliquum prohibetur. 4 Legatum de adfixis domui detrahendis per se inutile est, ut detrahi possint: utile est tamen, ut debeatur æstimatio. 5 Adfixa ædibus tollenda legari non possunt, nisi tollenda in opus publicum legentur. Quid ita? qui ita legat, promercii causa id non facit, *ut hic.* nec oratione generali publica utilitas coërcenda. *l. si quis in gravi.* 3. §. *utrum.* 14. ff. *de SC. Silan. l. hoc modo.* 64. *infr. de condit. & demonstr.* Ita a favore publico urbis ruinis non deformandæ recedimus propter favorem publicum majorem. Favendum est utilitati publicæ magis, quam ornatui ædium. 6 Quod vetitum est, *l.* 52. *supr. de contrah. empt.* vide *l. ult. infr. de damno.* 7 Adfixa ædibus in una civitate legari non possunt ad usum publicum alterius civitatis, *ut hic.* Ita uni civitati nihil detrahendum, ut id alteri tribuatur. 8 Neque enim Reipublicæ suæ detrahendum est propter alterius commodum. 9 Adfixa ædibus in una civitate, in aliam domum nostram alterius civitatis transferre possumus, *ut hic.* licet legare non possumus, *ut supr. eod.* Hadrianum tamen constituisse refert Spartianus, *ut in nulla civitate domus aliqua transferendæ ad aliam urbem ullius materiæ causa diruerentur.* 10 Eadem ratione notant, Frumento vetito extra territorium exportari, frumentum quemque exportare posse extra territorium usus sui causa: nostra namque interest frumento proprio nos uti, quam ab alio emere, etsi eodem pretio. 11 Urbis Romanæ statuta ad alias civitates extenduntur, in quibus eadem est ratio, licet sola Roma publicum habeat. *l. eum.* 16. *infr. de verb. signif.* 12 Quibus hoc datum erat a senatu, ut legibus Romanis uterentur. *Zas.* 13 Adfixa ædibus detrahere non licet ob debita vectigalia, tributa, & cætera hujusmodi: non licet, inquam, sive ipsi domino, sive officialibus. Adfixa intellige, ostia, tegulas, fenestras. At possumus detrahere adfixa, ut fiat ædificium publicum. §. 5. *supr. eod.* An id fit, quasi magis favendum ornatui quam debito publico: cum in omnium oculos ornatus incurrat, non debitum? 14 Hinc possis etiam colligere, non valere legatum domus, ut diruatur. *l.* 114. §. 9. *infr. eod.* 15 Legimus tamen motu judicis villas delinquentis dirui posse. *l.* 20. *supr. comm. divid.* 16 *Porticus* appellatione domus non continetur, nisi per extensionem, *ut hic.* 17 Porticus in ædibus. *Hal.* 18 Sunt enim species ædificii. *l.* 9. *in fin. infr. de incend.* 19 §. 1. *supr. h. t. l.* 43. *l.* 114. §. 9. *infr. eod.* Goth. vide Alciat. *lib.* 1. *parerg. cap.* 20. Albert. Gent. *de divers. temp. appell. cap.* 6. Ans. 20 *Al.* regulis. 21 Ostium continetur appellatione domus. *l.* 1. §. 6. *infr. de cloacis.* 22 Tò *vel*, quibusdam videtur dispungendum. *argum. l.* 78. *supr. de contr. empt.* 23 *Al.* Castella. 24 Quæ sponte moventur, ut horologia. vide Alciat. 1. *parerg.* 20. 25 Vide *l.* 79. *in fin.* ff. *de verb. sign.* 26 Quæ perpetuo, & tanquam portio ædibus inhærent, detrahi non debent. adde *l. fundi.* 17. §. *Labeo.* 7. *supr. de act. empt.* 27 Destinata ad ædificium legari possunt, *ut hic.* At adfixa non possunt. *supr. eod. hac l.* Destinatorum & adfixorum alia ratio est. Destinatum ædificio, non est ædificii: non est perfectum: non habetur pro impleto, ac perfecto, ac facto. *Goth.* Hunc §. conjungit Duaren. cum *l.* 44. ff. *h. t.* Ans. 28 De destinationis effectu vide *l.* 55. §. 1. *supr. pro socio.* Destinata ad aliquod ædificium legari possunt. 29 Adfixa ædibus nostris detrahere possumus, ut in alias nostras transferimus, ac postea proposito mutato ea alteri tertio legare. Quid ita? ubi ab initio separatio adfixorum licita fuit, licet id propositum mutare, ut ex post facto liceat quod alias non liceret. 30 Adde *l.* 6. *infr. de auro.* 31 Cur extinctum erit? Legatum extinguitur, quoties facto testatoris, etiam necessario, res legata esse desiit. Ita fit, ut si rem legatam *junxerit* ædibus suis testator, extinctum rei ejusce legatum intelligatur. adde *d. l. Seia.* 6. *infr. de auro.* 32 Legatum facto heredis extingui jure non potest, testatoris potest. *l. si id, quod.* 21. *infr. de liberatione.* 33 Legata re si facto heredis perierit, imo & nuda ejus ignorantia ac negligentia, debetur æstimatio legatario. 34 V. *l.* 41. §. 9. *supr. eod.* 35 *Al.* ut præster. 36 Flor. *al.* ut præstiterit: *vel* ut præstaret. Unde colligimus, heredem non excusari a pœna hujus legis, si res adfixas ædibus separaverit, ut satisfaceret legato ac voluntati testatoris. 37 *Solutio* emptioni similis. Ita lex prohibens, & pœnalis venditionibus adjecta extenditur ad in solutum dationem. *l.* 1. *infr. pro emptore. l. ult. infr. quib. ex caus. in possess. l. si prædium.* 4. *C. de evict.* 38 Vide Cujac. 5. *obs.* 26. & Duar. *h. l.* Ans. Adde Brisson. *lib.* 3. *select. c.* 13. S. L. 39 V. Charondas *lib.* 1. *verisimil. cap.* 12. Cujacius *lib.* 2. *observ. cap.* 2. Emanuel Costa *lib.* 1. *select. cap.* 21. Joannes Robertus *lib.* 2. *sent. jur. cap.* 10. & 11. Sarmientus *lib.* 2. *select. cap.* 6. Mod. 40 *Diæta* habitatio voluptatis causa. Alii exponunt, domunculam fructuum causa: & ita prædium rusticum, ut *Aret. Bald. Rayn.* alii domunculam etiam in urbe, *Imola & Alex.* alii habitationem patrisfamilias, in qua die is habitet. Diætæ, commutatione Græcis usitata, Zetæ dicuntur Lamprid. *in Heliogab.* duobus locis. 41 In hortis diætas veteres habuere, *ut hic.* & *l.* 66. §. 1. *supr. de don. inter vir. & uxor. l.* 13. *in fin. supr. de usufr. l.* 41. §. 1. *l.* 55. §. 3. ff. *de leg.* 3. Plin. 2. *epist. ad Cassium.* 42 De hortis dixi ad *d. l.* 66. & ad *l.* 4. §. 5. ff. *de penu legata.* 43 *l.* 45. *supr. de donat. inter vir.* v. Cujac. 5. *observ.* 16. 44 Cur non est impedimento? Maritus adfixa prædio dotali ita detrahendo non id facit negotiandi seu promercii causa (quod Senatus prohibet, *l. cætera.* 41. *h. t. in pr.*), sed necessitate, ne suas expensas amittat. *l. Marcellus* 45. ff. *de donat. inter vir. l. dote ancillam.* 9. *C. de rei vind. l. pro voluptuariis.* 9. ff. *de impensis.* 45 Tertii cujusdam. *Goth.* vide Charond. *lib.* 1. *verisimil. c.* 21. Cujac. *lib.* 2. *obs. c.* 2. Joann. Robert. *lib.* 2. *sent. jur. cap.* 10. & 11. S. L. 46 Expresse vel tacite. 47 Imo non potest. *l.* 52. ff. *de condit. & demonstr.* v. Cuj. 2. *obs.* 2. 48 In cujus voluntatem collatum est legatum. 49 Cur non potest legatum conferri in liberam voluntatem heredis? Heres nunquam præsumeretur velle obligari. *l. sub hac.* 8. *infr. de obligationib.* 50 *d. l.* 8. *infr. de oblig. & act.* v. tamen *l.* 11. §. 8. ff. *de legat.* 3. *l.* 46. §. 3. ff. *de fideicom. libert.* 51 Legare homini libero, in quem jus pignoris ipsi habemus (ut is est, quem ab hostibus redemimus) jus illud pignoris possumus: ut ea ratione jure pignoris videatur liberatus, *ut hic.* eodem modo vasallo jus vasallagii legare possumus, ut & debitori actionem, quam in eum habemus. Unde notant, in his speciebus differentiam non esse inter legatarium ipsum, & rem legatam: legatarium & rem legatam unum esse. Ita & fur & res furtiva simul est fugitivus. *l. ancilla.* 60. *infr. de furtis. l.* 1. *C. de servis fugitivis.* 52 Captivus redemptus redimenti est pignori, tantisper dum ei redemptionis pretium solverit. *l.* 15. *infr. de captivis.* 53 *l.* 9. *vers. idem referebam.* ff. *de castrensi pecul.* adde *l.* 98. §. 3. *infr. de solutionib.* 54 An & ipse filius castrense suum peculium legare potest? Sic sane, & id alienare sive inter vivos, sive ultima voluntate. *l.* 2. *supr. ad SC. Macedon.* 55 Filiofamilias milite intestato moriente, castrensia ejus omnia finguntur retro fuisse patris ejus, *ut hic. l. proponebatur.* 9. *l. de hered.* 19. *in pr. & §. pater.* 3. *l. ult.* ff. *de castrensi peculio.* eaque occupat pater jure peculii. *l.* 2. *l. pater, qui castrense.* ff. *de castrensi.* Cur finguntur retro patris fuisse? Quidquid filius etiam miles adquirit, patri adquirit stricto jure: Nam militia non est modus tollendæ patriæ potestatis. *l. placet.* 79. *supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 1. ff. *si quis a parente manumiss.* §. *filiusfam. Inst. quib. mod. jus patr. l.* 2. *C. de castr. pecul. lib.* 12. Hinc fit ut publicato filio, non publicetur ejus peculium. *l.* 3. *C. de bonis proscript.* 56 Legare rem nobis legatam ignorantes possumus, si modo legatum voluerimus ad nos pertinere, *ut hic.* Quid si legatum repudiaverimus? Res ita repudiata retro videtur fuisse heredis. ff. *eod. in fin.* An valebit legatum? Bartolus, Salicetus, Castrens. Alex. ita putant. Dynus, Jacob. de Aretio, Cynus, Baldus, Angelus, Fulgosius, Imola, Raphaël, Jason negant. Talis enim repudiatio alienatio est, *l. magis.* 5. §. *fundum.* 8. *supr. de reb. eorum.* ut ea re videatur extingui legatum. *l. rem legatam.* 18. *infr. de adim. legat. l. fideicommissa.* 11. §. *si rem.* 12. *infr. de legat.* 3. 57 *l.* 38. §. 1. *supr. eod. l.* 17. *in fin. l.* 34. *l.* 35. *l.* 36. *supr. ad l. Aquil. l.* 8. ff. *de reb. creditis.* 58 Legatum legatarii censetur fuisse a morte testatoris, ficte: a die aditæ hereditatis, vere. *l. si tibi homo.* 86. §. *cum servus.* ff. *eod.* 59 Legata re sæpius a te mutata, legatum non extinguitur. Hujusmodi iterata mutatio, commutatam voluntatem non efficit. 60 Legatum consistit. *infr. eod.* Imo non consistit. *l.* 36. *in pr. supr. de usufr.* 61 Legatum consistit. *infr. eod.* Imo non consistit. *l.* 88. *in pr. infr. de leg.* 3. 62 §. 3. ff. *eod. l.* 49. §. 5. *l.* 88. *in fin.* ff. *de leg.* 3. adde *l.* 9. *in princ. vers. hæc omnia.* §. 2. *infr. de tritico.* 63 V. §. 2. ff. *eod.* 64 In area legata ædificatum legatario debetur etiam ultra aream ipsam. Ita legato solo cedit superficies, & ædificium ei post impositum. facit *l. Paulus* 29. *supr. de pign. l. adeo.* 7. §. *cum in suo.* 10. *infr. de adquir. rer. domin. l.* 2. *C. de rei vind.* Augmentum legati cedit legatario. *l. si ex toto.* 8. *l. quod in rerum.* 24. §. 1. *supr. eod.* 65 Et ipsa domus & superficies. *l.* 39. ff. *de leg.* 2. 66 *Chirographum* qui legat, debitum legat: sunt ista synonyma, chirographum, debitum, creditum, quod debetur, nomen debitoris, actio. His speciebus, effectu ipsa actio censetur legata, *ut hic.* aliud fuerit, si quis legaverit specifice rem sibi debitam. Id enim legatum rei esse dicitur, non actionis. Inter hæc duo discrimen constituitur. Priore casu legatarius sine ulla cessione heredis, actione sua utiliter experiri potest. posteriore sine cessione non potest. *l. ex legato. C. de legatis. l.* 39. §. 2. ff. *eod.* v. Cephal. 1. *cons.* 15. v. *l.* 59. ff. *de leg.* 3. v. *l.* 1. *C. de don.* 67 Argumentum a venditione ad legatum: a contractu ad ultimas voluntates, valet affirmative, *ut hic.* adde quæ scripsi ad *l.* 3. ff. *de verb. oblig. ad l.* 46. ff. *de pact.* Quo jure? contractibus cum minus faveatur, licet a minori ad majus interpretationem extendere, atque argumentari. 68 Chirographo legato vel vendito, non tabulæ, sed debitum, & nomen ipsum, quod tabulis continetur, legatum & venditum intelligitur, *ut hic.* Quid ita? legatum alias ridiculum esset, & inutile, & symbolum rei pro re est. 69 *l.* 39. §. 3. ff. *eod.* 70 Legato nomine debitoris, liberatur heres testatoris cedendo legatario actionem, *ut hic. l. si pu.* 75. §. 2. ff. *eod.* Unde notant, heredem suo sumptu & impensa id nomen exigere non cogi: imo ne quidem suis sumptibus instrumentum nominis dare. *Baldus, Angel. Flor. Alex. Jason.* 71 Hæc capita separata sunt, & ad diversas personas referuntur, ut ea re utile per inutile non vitietur. *l. sancimus.* 34. *C. de donationib. l.* 1. §. *illud.* 9. *Trebatius. infr. de aqua quotid.* 72 *Interdum:* vox, inquam, illa *Interdum* natura sua denotat regulam generalem contrariam esse. *l. interdum.* 29. *supr. de condict. indeb.*

ut

ut [1] puta, si in fraudem creditoris data erit libertas [2]; vel si is sit servus, qui in perpetuam [3] servitutem venierit; idem erit, vel si servus sit forte pignori [4] datus. §. 8. Si *statuliberum* [5] heres legaverit, expediet [6] heredi [7] ipsum statuliberum præstare magis, quam æstimationem: etenim [8] æstimationem [veram [9]] præstabit: ipsum vero si dederit, existente conditione, nullum sentiet damnum: jam enim [10] æstimatio postea non petitur ab eo hominis liberi. §. 9. Si duos fundos habens testator, alterius mihi usumfructum, alterum Titio leget: aditum [11] mihi legatarius non debebit, sed heres [12] cogitur redimere aditum [13], & præstare.

Si legatarius rem emerit & alienaverit. 1. Qualis præstari debet ex legato generali, 2. Vel speciali, vel stipulatione.

45. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

SI a substituto pupilli ancillas tibi legassem, easque tu a pupillo [14] emisses [15], &, antequam [16] scires tibi legatas esse, alienaveris: utile [17] legatum esse [18], Neratius, & Aristo, & Ofilius probant. §. 1. Heres generaliter [19] dare damnatus [20], sanum eum esse promittere [21] non [22] debet: sed *furtis & noxiis solutum esse* promittere debebit: quia ita [23] dare debet, ut [24] eum habere liceat; sanitas autem servi ad proprietatem [25] ejus nihil pertinet. Sed ob id quod furtum fecit servus, aut noxam nocuit, evenit quo minus eum habere domino liceat: sicuti ob id, quod obligatus est fundus, accidere possit, ut eum habere domino non liceat. §. 2. Si vero certus homo legatus est, talis [26] dari debet, qualis [27] est.

46. IDEM lib. 9. Epistolarum.

QUæ de legato dicta sunt, eadem [28] transferre licebit ad eum, qui *vel Stichum vel hominem dari* [29] promiserit.

Quando & ubi legatum solvi debet. 2. De servo legato, qui in fuga est. 3. De duobus servis alternate legatis. 4. Si res periit, aut non comparet. 5. De culpæ æstimatione. 6. De interitu rei legatæ.

47. ULPIANUS [lib. 22. ad Sabinum].

CUm res legata est, si quidem propria fuit testatoris, & copiam ejus habet heres: moram facere non debet [30], sed eam præstare [31]. Sed si res alibi sit, quam ubi petitur, primum quidem constat, ibi [32] esse præstandam, ubi [33] relicta est: nisi alibi testator voluit: nam si alibi voluit, ibi præstanda est, ubi testator voluit, vel ubi verisimile [34] est eum voluisse: & ita Julianus scripsit tam in propriis, quam in alienis legatis. † Sed si alibi relicta est, alibi [35] autem ab herede translata [36] est [37] dolo malo ejus, nisi ibi præstetur, ubi petitur, heres condemnabitur doli sui nomine: cæterum si sine dolo, ibi præstabitur, quo transtulit. §. 1. Sed si id [38] petatur, quod [39] pondere, numero, mensura continetur: si quidem certum corpus legatum est (veluti frumentum ex illo horreo, vel vinum ex apotheca illa), ibi præstabitur, ubi relictum [40] est; nisi alia mens fuit testantis: sin vero non fuit certa species, ibi erit præstandum, ubi petitur. §. 2. Itaque si Stichus sit legatus, & [41] culpa [42] heredis non pareat, debebit æstimationem ejus præstare; sed si culpa nulla intervenit, cavere heres debet de restitutione servi, non æstimationem præstare † Sed & si alienus servus in fuga sit sine culpa heredis, idem dici potest: nam [&] in alieno culpa admitti potest: cavebit autem sic, *ut, si fuerit adprehensus, aut ipse, aut æstimatio præstetur.* † Quod & in servo ab hostibus capto constat. §. 3. Sed si Stichus aut Pamphilus legetur [43] & alter ex his vel in fuga [44] sit, vel apud hostes: dicendum erit præsentem præstari, aut absentis æstimationem: totiens [45] enim electio est heredi committenda, quotiens moram non est facturus legatario. † Qua ratione placuit, & si alter decesserit [46], alterum omnimodo præstandum: fortassis vel mortui pretium. † Sed si ambo sint in fuga, non ita cavendum est, ut si in potestate ambo redirent; sed si vel alter: & vel ipsum, vel absentis æstimationem præstandam. §. 4. Item si res aliena vel hereditaria sine culpa heredis perierit, vel non compareat: nihil amplius quam cavere eum oportebit. sed si culpa [47] heredis res periit [48], statim damnandus est. §. 5. *Culpa* autem qualiter sit æstimanda, videamus: an non solum ea quæ dolo proxima [sit], verum etiam quæ levis est: an numquid & diligentia [49] quoque exigenda est ab herede: quod verius est. §. 6. Item si fundus chasmate perierit, Labeo ait, utique æstimationem non deberi: quod [50] ita verum est, si non [51] post moram [52] factam id evenerit: potuit [53] enim eum acceptum legatarius vendere.

Si servus heredis rem legatam surripiat. 1. Si unus ex heredibus servum legatum interficiat.

48. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

SI heredis servus rem legatam, ignorante [54] domino subtraxisset & vendidisset: Atilicinus, in factum [55] dandam actionem: ut *vel noxæ servum dederet dominus*, vel *ex peculio* [56] *præstaret, quod ex venditione ejus rei haberet.* §. 1. Si unus ex heredibus servum legatum occidisset: omnino mihi non [57] placet coheredem teneri, cujus culpa factum non sit, ne res in rerum natura sit.

De legato, cum erit quatuordecim annorum. 4. *De debito legato creditori.* 8. *De damnato vendere.*

49. ULPIANUS [lib. 23. ad Sabinum].

SI cui legetur, *cum* [58] *quatuordecim annorum erit*: certo jure utimur, ut [59] tunc sit quatuordecim annorum, cum [60] impleverit: & ita Imperatorem decrevisse Marcellus scripsit. §. 1. Ergo cum esset sic relictum, *cum ad quartumdecimum annum pervenisset, annua, bima, trima die*, & decem & septem annorum mortis tempore inveniatur, præsens legatum erit: proinde, si quindecim annorum, consequenter dicemus post biennium deberi: si sedecim, post annum debebitur: si menses desint ad septimum decimum annum, residuis mensibus [debetur]. hæc ita, si putans minorem esse quatuordecim annorum, cum jam excessisset, sic legavit: si vero scit, triennium ad legati præstationem ex die testamenti facti numerabimus. §. 2. Hoc [61] autem legatum & conditionale est, & in diem: conditionale tamdiu, quamdiu quartusdecimus annus sit completus; postea in diem. §. 3. Et ideo, si quidem ante quartumdecimum annum decesserit, ad heredem nihil transit: certe postea ad heredem transfert.

1 Legatus uni servus, & liber esse jussus in fraudem creditorum, non fit liber: valet eo casu legatum servi. Libertatis datione inutili non revocatur legatum servi ipsius, cui libertas ita data est inutiliter. 2 Tunc enim qui inutiliter manumittitur, legari eodem testamento potest. *l. 37. infr. de legat. 2.* 3 Id enim fieri potest. vide *l. 5. C. si mancip. ita fuerit alien.* 4 *l. 3. C. de servo pign. dato.* 5 *l. 81. §. 9. J. h. t.* 6 Evictio ubi non debetur, consultius est rem ipsam præstare, quam æstimationem. 7 Heredis scilicet. 8 Id est, alioqui. Et sic electionem habet heres heredis, ut vel det statuliberum, vel ejus æstimationem: sed stultus fuerit valde, si maluerit æstimationem solvere, quam ipsum statuliberum præstare. 9 Adde *l. mortis causa. 18. in fin. infr. de donat. causa mortis.* 10 Æstimatio (post rem ipsam semel a nobis præstitam) amplius a nobis peti non potest, *ut hic.* Quid, si quis æstimationem rei præstiterit legatæ, cujus legatæ conditio non extitit? An eam æstimationem repetet? minime. Quid ita? tanti videtur æstimasse dubium eventum conditionis. *l. si servus. 4. supr. de condict. furt. l. si heres. 68. l. Lucius. 78. §. ult. infr. ad SC. Trebell.* 11 Usufructu fundi legato intelligitur via ad fundum fructuarium necessaria legata per alium fundum testatoris, *ut hic.* Quid ita? fundum fructuarium aut fundi unius usumfructum videtur ea qualitate & conditione legasse, qua ipse habuit. *l. damnas. 15. §. 1. infr. de usu & usufr. legat. l. binas. 36. supr. de servitut. præd. urbanor. l. 1. §. ultim. supr. si ususfruct. petat. l. testatrix. 20. supr. si servitus vind.* Quid? eo nomine in quem agetur? non in legatarium alterius fundi, e cujus fundo servitutem exspectamus, sed in ipsum heredem. Cur non in legatarium fundi? quia nihil ab eo mihi legatum est, sed ab herede. 12 *l. 15. §. 1. infr. de usu & usufr. leg.* 13 Adde *l. ult. in princ. supr. de servit. præd. urban.* 14 A cujus persona substitutum est.
15 Res pupillari substitutioni obnoxia ignoranter alienari potest. *Bald.* Atqui res obnoxiæ restitutioni ex substitutione fideicommissaria, & vulgari, alienari non possunt. *l. ult. §. sin autem. Authent. res quæ. C. commun. de legat.* Aliud est in substitutione pupillari, *ut hic. l. qui filium. 4. supr. ubi pupill. l. 1. §. 2. supr. de tutelæ & rationibus.* Cur aliud? ut testator potest sua alienare, facto testamento, *l. cum hic status. 32. §. Oratio. 16. supr. de donation. inter vir. & uxor. l. fideicommiss. 11. §. si rem. infr. de legatis. 3.* ita pupillus post substitutionem pupillarem: quia substitutio pupillaris, ejus est testamentum. *l. Papinianus. 8. §. sed nec impuberis. 5. supr. de inofficioso. l. 2. §. prius. l. patris & filii. 20. J. de vulgari.* Præterea substitutio pupillaris bono pupilli inventa est, non ut ei sit oneri. *Instit. de pupillari.* & eo differt a fideicommissaria & vulgari: quæ oneri sunt. *l. coheredi. 41 §. cum filiæ. 2. supr. de vulgari.* An dicemus potius, post Baldum & Alexandrum, pupillum habentem substitutionem pupillarem, non posse res substitutioni obnoxias, nisi ob justam causam alienare. *arg. l. 1. §. 2 vers. sed nomine hos. supr. de tutelæ & rationib. distr.* An dicemus dictum *vers. sed nonnullos* referendum esse ad substitutionem fideicommissariam, cum Jasone? 16 Emens (etiam scienter) legatam ab extraneo, vel ab herede, rem legatam eveniente conditione, petere potest, *ut hic.* Quid ita? Juri futuro etiam expresse renunciari potest. 17 Cur? quia tu non possides ancillas tibi legatas, sed earum pretium habes ex causa onerosa. 18 Et legatum peteretur, non obstante, quod legatarius interim emerit ab instituto. 19 Non nominatim ac specialiter. *l. 58. supr. de evict.* 20 Damnationis in legato electionem esse heredis, hinc colligunt. 21 *l. 71. §. 1. infr. h. t. l. 69. infr. ad SC. Trebell.*
22 In genere legato servo, heres vel infirmum servum dando, liberatur, *ut hic.* dat etiam mediocrem, qui dat infirmum. *arg. l. legato generaliter. 37. supr. eod. l. si heres generaliter. 110. infr. h. t.* 23 *l. 29. §. 3. infr. de legat. 3.* 24 Generis legato heres præstat evictionem, *ut hic.* in speciei, non præstat. *§. 2. infr. h. t.* An quia generi nulla est qualitas, ut speciei, *in fin. infr. h. t.* ut putat Bald. & Fulg.? An quod in legato generis lata potestas est heredis in re præstanda; in speciei, recisior: ut censet Bellaperticanus? 25 Adde *l. 72. in fin. infr. de verb. oblig.* 26 Species legata talis ab herede præstanda est, qualis ea est, *ut hic.* Quid, si testator scivit eam esse alteri obligatam? Cogitur heres eam solvere. *l. quid ergo 53. §. si heres. 3. l. si res obligata. 57. infr. h. t.* 27 *l. 56. l. 70. l. 116. in fin. infr. h. t.* 28 Similitudinem ultimarum voluntatum & contractuum hinc nota vide *hic* Duar. & argumentum a testamento ad contractus assumi. vide *l. 26. supr. de pignorat. l. 4. in fin. infr. de oper. libert.* & e contra, *l. 21. infr. de verb. oblig.* vide hic plura apud Jasonem.
29 Dandi promissor in contractu stricti juris dominium transferre cogitur, *ut hic. §. sic itaque. 14. Inst. de act. l. ubi autem. 75. in fin. infr. de verb. oblig. l. ultim. supr. de condict. ob caus.* An & in bonæ fidei? præstatione ejus, quod interest liberari putat Accursius, in *§. actionum. 28. Inst. de act.* quod Joanni Fabro & Angelo displicet. Angelus putat Accursii sententiam veram esse in obligationibus dandi & faciendi mixtis. 30 Minus enim solveret, quam legatum est. *l. 85. infr. de solut.* 31 *Præstare absque mora,* Haloand. *qua intercedente usuras, & omnem utilitatem præstandam Sabinus ait. Sed si &c.* Ita vulgata habet: Ita veteres quoque legerunt. De mora vide Hotomannum *2. observ. 12* de usuris adde *l. 84. in fin. infr. de leg. 2.* 32 Vide *l. un. C. ubi fideicommiss.* 33 An ubi erat tempore testamenti? an ubi res ipsa sita est? heres speciem legatam ibi in dubio præstare cogitur, ubi ea sita est: ut adeundo non continuo contrahat eo loci, ubi adit hereditatem, sed ubi res sitæ, *ut hic.* In contractibus species præstanda, ubi petitur. *l. heres absens. 19. supr. de judic.* 34 *l. 52. §. 2. supr. de judiciis.* Verisimilis etiam voluntas defuncti servanda, non tantum expressa. 35 Legatam rem alio transferre dolo malo heres non debet. Quid, si transtulerit? ubi eam petet legatarius, præstabit, qui ante eam alibi præstare non cogebatur, quam quo loco sita erat. 36 *l. 38. supr. de judiciis.* 37 Quid, si sine dolo malo in provinciam transtulerit longinquam? Idem fuerit, ut eam præstare teneatur. *l. si servum. 91. §. de illo. 2. infr. de verb. obl.* 38 Quantitas legata (idem in legato generis quidam statuunt) præstatur ab herede legatariis, ubi ipsa quantitas petitur: non eo loco ubi quantitas ipsa est, *ut hic.* Quid ita? Quantitas nullo certo loco circumscribitur. *l. Gaius. 86. infr. de leg. 2.* 39 *d. l. 38. vers. præterea.* 40 Vide Peckium, *c. 33 de amortizatione bonor. l. 108. infr. h. t.* 41 Heres legati sua culpa amissi præstat æstimationem legatario, sive res propria fuerit testatoris, sive aliena. Quid, si sine culpa amiserit? non præstat æstimationem, sed cavet se eam restituturum, ubi invenerit. 42 *§. 4. J. eod.* 43 Vide Molinæum *de divid. & individ. part. 2. n. 150. & 151.* Gilbertum Regium *lib. 1. ἐναντιοφανῶν cap. 20.* Mod. 44 Vid. *l. 2. in fin. supr. de rei vindic.* 45 In legato alternativo electio est heredis, *ut hic.* imo legatarii, *l. Lucio. 23 infr. de legat. 2.* An hic legati præstatio relata nominatim est ad heredem, ut putat Dynus, Baldus, Castrens. Alex. Aretinus? An potius heredis est electio, ubi nullam moram facit legatario, ut hinc colligit Jason? Quod verius. Ita Sticho & Pamphilo præsentibus eliget heres quem præstet. Si præsens Stichus, absens sit Pamphilus, eligere absentem non poterit: ut eum det legatario, ut qui moram sua electione faceret ipsi legatario: quod hic vetatur. 46 *l. 11. circa fin. infr. de leg. 2.* 47 *§. 2. supr. eod.* 48 *Subaudi*, vel non appareat: hæc enim paria, non esse, & non apparere. *Bart.* 49 Obligatus ex testamento de levi, non de levissima culpa tenetur. *Bald.* sed omnino Jason adversus Glossam Accursii & Duarenus putant, heredem non tantum teneri ob culpam latam, sed etiam ob levem & levissimam, hic enim dici heredem primum levem præstare, deinde diligentiam. Quod quid aliud, quam levissima culpa? vid. Duaren. *hic.* adde *l. 108. §. 12. J. eod.* 50 Legatæ rei interitu ante moram heres liberatur: ut ne quidem æstimationem præstet, *ut hic.* Excipe casum *l. cum quidam. 7. C. de condit. insert.* 51 Superveniens casus non excusat moram præcedentem, *Bald. l. 39. §. 1. in fin. J. l. 108. §. 11. infr. h. t. l. 6. infr. de usu & usufr. l. 3. C. de usur. vel fruct. leg. seu fideic.* 52 Post moram heres præstat interitum rei legatæ. Quid ita? res ipsa legatario si præstita fuisset, potuisset non apud eum, sed apud alium mori, *ut hic.* Ita adversus moram admittentes, strictam interpretationem jusque strictum sequuntur. *l. locum 3. §. condemnatio. 11. infr. de tabul. exhib. l. de ætate. 11. §. qui tacuit. 4. supr. de interrogat.* 53 *l. 14. §. 11. in fin. supr. quod met. caus.* 54 Heredis servo furtum committente in re legata, domino ignorante, heres liberatur, vel servum noxæ dedendo, vel præstando ex peculio servi, quod ipse servus ex venditione rei legatæ redegerit, *ut hic.* Imo non liberatur noxæ dedendo: cum id quod ad se pervenerit, restituere prius cogatur, deinde servum noxæ dedere. *l. si servus. 14. supr. de cond. furtiva.* An hac lege nostra furti agitur: ibi in id quod dominus ex servo consequutus est, ut Aretinus putat? An noxæ dabit, si nihil ad eum pervenit: de peculio vero convenitur, si nihil pervenit? Quid, si in servi peculio minus sit, quam pretium rei legatæ venditæ sit? ultra peculium tenetur veram æstimationem præstare. *l. miles. 6. §. decem. 1. infr. de re judicat. l. 1. vers. si servus. supr. de his, qui effuderint.* Quid, si domino sciente servus rei legatæ nocuit? dominus tenetur in solidum. *l. 2. l. in delictis. 4. supr. de noxalib.* 55 *l. 63 in fin. infr. de legat. 2. l. 9. §. 4. in fin. supr. ad exhib.* adde *l. 52. §. 20 in fin. J. de furtis.* 56 De peculio actione ex servi delicto dominus non tenetur, nisi qua quid ad eum pervenit, factusve est locupletior. *l. 3. §. ex furtiva. 12. supr. de pecul. l. quoties. 34. supr. de noxalib.* 57 Imo factum coheredis nocet alteri coheredi. *l. 2. §. 2. l. 4 §. Cato. 1. 5. in fin. infr. de verb. oblig.* Nocet in individuis: & si pœnam defunctus promiserit, *d. l. 2.* non nocet. *ut hic.* Imo prodest, ut cæteri liberentur. *l. non amplius. 26. l. cum res. 47. supr. eod.* 58 Vide Cujac. ad *l. 5. supr. qui test.* Robert. *3. animadv. 26.* Anton. Mercat. *3. not. 26.* 59 Impletus annus hic non censetur, qui tantum inceptus est. Quatuordecim annorum hic censetur, qui non decimum quartum cœpit, sed qui eum perfecte implevit. 60 *l. 48. infr. de cond. & demonst. l. 22. infr. quando dies leg.* 61 *d. l. 22. infr. quando dies leg.*

transfert. Quod si testamenti facti tempore minor quatuordecim annis filius inveniatur: puto tempus *annua, bima, trima die* præstationis ex die completi quartidecimi anni statim cedere: nisi evidens alia mens probaretur testatoris aliud sentientis. §. 4. Si Titio *decem, quæ ego debeo*, legavero & rogavero eadem creditori præstare: fideicommissum quidem in creditoris persona non valet, quia nihil ejus interest; heres vero potest cum legatario agere, quia ipsius [1] interest creditori solvi, ne eum conveniat: ergo propter hoc valebit legatum. §. 5. Sed si testator decem mihi sub fidejussore debuit: fideicommissi petitio non solum heredi, sed & fidejussori competit: interest enim ejus, solvi mihi, quam ipsum conventum mandati actionem intendere: nec interest, solvendo sit, necne. §. 6. Julianus [lib. XXXIX. Digestorum scribit]: Si fidejussor creditori legasset, *quod ei deberet* [2], an legatum valeret? & ait, creditoris quidem nihil [3] interesse, verum debitorem habere ex testamento actionem: interest enim ipsius liberari: quippe conveniri a fidejussoris herede non [4] poterit. §. 7. Quod si idem fidejussor Titio leget, & fidei ejus commiserit, *ut* [5] *creditori solvat*: & debitor & fidejussoris heres agere cum Titio ex causa fideicommissi poterunt: quia utriusque interest legatarium solvere. §. 8. Meminisse autem oportet, eum [6], qui damnatur [7] [hoc solum], fundum vendere, non [8] gratis damnari hoc facere; sed hoc solum, ut vendat vero [9] pretio. §. 9. Quod si *certo* [10] *pretio* sit damnatus *facere*, necesse habebit tanti vendere, quanti damnatus est.

De servo communi. 1. De sententia lata contra heredem. 2. Si quis ante quæstionem de familia habitam adierit, vel necem testatoris non defenderit. 3. De nummis.

50. IDEM [lib. 24. ad Sabinum].

SI servus plurium sit, pro [11] dominii portione legatum ei relictum adquiret. §. 1. Si hereditatis judex contra heredem pronunciaverit non [12] agentem causam, vel lusorie [13] agentem: nihil hoc nocebit legatariis. † Quid ergo, si per injuriam fuerit pronunciatum, non tamen provocavit [14]? injuria ei facta [15] non [16] nocebit legatariis, ut & Sabinus significat. Si tamen secundum substitutum [17] pronunciet, an ille legatariis teneatur, videamus: & cum jus facit hæc pronunciatio, quod attinet ad ipsius personam, nunquid legatariis teneatur: nec enim tam improbe causari potest, secundum se judicatum per gratiam? respondebit [18] igitur & legatariis [19], ut creditoribus [20].
§. 2. Si quis ante quæstionem de familia habitam, adierit hereditatem, vel necem testatoris non defenderit, legatorum persecutio adversus [21] fiscum locum habet. † Quid tamen si fiscus bona non adgnoscat? Ex necessitate redundabit onus legatorum ad heredem.
† Sed si subjecit delatorem sibi, ut ei [22] hereditas abjudicetur & oneribus careret, vel minus [23] plene defendit causam: non se exonerat: exemplo ejus, qui collusorie [24] de hereditate litigavit. §. 3. Si numerus nummorum legatus sit, neque [25] apparet, quales sunt legati: ante [26] omnia ipsius patrisfamilias [27] consuetudo, deinde regionis [28], in qua versatus est, exquirenda est: sed & mens [29] patrisfamiliæ, & legatarii dignitas vel caritas, & necessitudo: item earum, quæ præcedunt [30], vel quæ sequuntur, summarum scripta sunt spectanda.

De certis nummis aut certa lance.

51. PAPINIANUS [lib. 4. Quæstionum].

SEd si certos [31] nummos, veluti quos in arca habet, aut certam lancem legavit: non numerata pecunia, sed ipsa corpora nummorum, vel rei legatæ continentur: neque permutationem recipiunt, & exemplo cujuslibet corporis æstimanda sunt.

De servis omnibus cum peculio legatis. 1. De legato repetito a substituto.

52. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

SI cui servi omnes *cum* [32] *peculio* legati sint, etiam hi servi debentur, qui nullum peculium habent. §. 1. Si a filio impubere sub conditione legatum sit, & filius heres extitit, deinde mortuus est: potest dici patremfamilias, qui a filio sub conditione legavit, a substituto pure repetiit [33], statim voluisse a substituto dari, si filius pendente conditione decessisset.

2. De re bis eidem legata. 3. De servo occiso, 4. Vel noxæ dedito. 5. De animali occiso. 6. De damno infecto. 7. De illatione mortui. 8. De servo ad maleficium compulso ab herede, ut ab alio occideretur. 9. De servo capto ab hostibus.

53. ULPIANUS [lib. 25. ad Sabinum].

QUid ergo, si majorem quantitatem a substituto reliquit? quod excedit, hoc erit quod a substituto relictum est: quod vero concurrit cum summa superioribus tabulis inscripta, inde debebitur.
§. 1. Sed si repetierit legatum cum alio, forte fundum mihi legaverat ab impubere, repetiit hunc ab impuberis herede mihi & Seio: repetitio [34] hæc efficiet, ut pars mihi debeatur. §. 2. Si quis duos heredes scripserit, & damnaverit unumquemque solidam rem legatario præstare: idem est, atque si duobus testamentis legatum esset: nam & si mihi & filio, vel servo meo esset eodem testamento legatum, sine dubio valeret legatum utriusque, ut & Marcellus apud Julianum adjicit. §. 3. Si heres hominem legatum occidit ob facinus [35], hoc est, merentem: [sine dubio] dicendum erit, eum ex testamento non teneri. §. 4. Sed si noxæ dedit, an teneatur, quia potest redimere? & puto teneri. §. 5. Sed si *animal* legatum occiderit, puto teneri, non ut carnem præstet, vel cætera [λείψανα [36], id est, *reliquias*], sed ut [37] præstet pretium, quanti esset, si viveret.
§. 6. Item si ædes legatas ob damnum infectum possideri passus est: puto eum teneri: debuit enim [38] repromittere [39]. §. 7. Sed si mortuum intulit, fecitque [40] religiosum locum legatum: si quidem patremfamilias intulit, cum alio inferre non posset, vel tam opportune non haberet, ex testamento non tenebitur. An vero teneatur, ut pretium loci præstet? [Et] si quidem ipse paterfamilias illo inferri voluit, ex testamento non tenebitur: quod si heres intulit suo arbitrio, debebit præstare, si sit in hereditate, unde pretium præstetur: testator enim, qui legavit, vel alio inferri voluit, vel pretium loci legatario offerri.
§. 8. Item si servum non ipse occidit, sed compulit [41] ad maleficium, ut ab alio occideretur, vel supplicio adficeretur: æquissimum erit, pretium eum præstare. quod si sua [42] mala mente ad hoc processit, cessabit æstimatio [43]. §. 9. Servus legatus, si ab hostibus captus sit sine dolo heredis, non præstabitur: si dolo, præstabitur.

De turpi legato. 1. De conditione, si arbitratu illius nupserit. *2. De conditione implenda. 3. Quota pars debetur a singulis heredibus.*

54. POMPONIUS [lib. 8. ad Sabinum].

T*Urpia* [44] *legata*, quæ denotandi magis legatarii gratia scribuntur, odio scribentis pro non scriptis habentur. §. 1. Si Titiæ legatum relictum est, *si* [45] *arbitratu Seii nupsisset*, & vivo testatore Seius decessisset, & ea nupsisset: legatum ei deberi. §. 2. Sed & si servi mors impedisset [46] manumissionem, cum tibi legatum esset, si eum manumisisses: nihilominus debetur tibi legatum: quia per te non stetit, quominus perveniat ad libertatem. §. 3. Si pars heredum nominata [47] sit in legando, viriles [48] partes heredes debent: si vero omnes, hereditarias.

De Legibus. De obligatione.

55. IDEM [lib. 9. ad Sabinum].

NEmo [49] potest in testamento suo cavere, ne leges [50] in suo testamento locum habeant [51]: quia nec tempore [52], aut loco, aut conditione finiri obligatio heredis legatorum nomine potest [53].

De servo legato, qualis legatario præstatur.

56. IDEM [lib. 14. ad Sabinum].

SI legati servi nomine stipuletur legatarius, fugitivum eum non esse præstari: nihil veniet in eam stipulationem. quia qualis sit, talis [54] ex testamento præstari debet: nec ullum in legato damnum facere intelligeretur.

1 *l.* 11. §. 12. ff. *de leg.* 3 hinc sumitur exceptio, *Tua non interest: Tu non es nominatus in testamento:* de qua exceptione vide Oldend. 51. *de except.* 2 Fidejussor, debitor est creditoris, ut & *l. & magis.* 4. ff. *de solut. l. si servum.* 91. §. *nunc videamus.* 4. ff. *de verb. oblig.* unde notat post Angelum Jason, Fidejussorem apud pupillum, ejusdem tutorem esse non posse: cum fidejussor apud pupillum sit ejus debitor. *Auth. minoris debitor. C. qui dare tut.* vide *l.* 7. ff. *de liberat. legat.* Fidejussorem autem apud pupillum intellige eum, qui pro pupilli debitore fidejussit. 3 Imo creditoris interest. Fidejussor enim id legans creditori, quod ei debeat, utilitatem adfert creditori: Nam jure novo creditor experiri adversus reum principalem prius debet, deinde adversus fidejussorem. *Auth. præsente. C. de fidejuss.* Cui beneficio videtur hoc generis legato renunciare ipse fidejussor: unde putat Salicetus hanc legem esse correctam. Sed non ita est: Pone fidejussorem renunciasse beneficio dictæ Authenticæ *præsente*. Hoc genere legato (de quo hic agitur, videbitur fidejussor renunciasse ei beneficio, quod & putat Jason. 4 Fidejussor legans creditori quod ipse ei debeat, non se a creditore liberat, sed debitorem potius, ut non fidejussoris heredes possint convenire, *ut hic.* Quid, si heredes ipsi creditori solverint? ne id quidem repeti posse a debitore per fidejussoris heredes, notat Jason. adde *l. tribus.* 8. *supr. de usu.fr. earum rerum.* 5 Fidejussor damnare potest legatarium vel heredem, ut pro debitore principali solvant. 6 Vendere simpliciter damnatus heres a testatore, intelligitur jussus vendere justo pretio. 7 *l.* 54. *l.* 89. §. 1. ff. *de leg.* 2. *l.* 30. §. 3. ff. *de leg.* 3. *l.* 5. ff. *de act. empt.* 8 Nec enim est venditio sine pretio. *l.* 2. *in fin. supr. de contrah. empt.* 9 De vero & justo pretio vide Fornerium 2. *select.* 19. & quæ notavi ad *l.* 2. *C. de rescindenda.* & Novellam Romani Senioris. 10 Vendere certo pretio damnatus heres, pretium egredi non debet, etiamsi modicum esset, ut eo prætextu juvari non possit, *l.* 2. *C. de rescind. vend.* adde *l.* 13. §. 3. *vers. etiam. supr. de petit. hered.* nisi testator putavit id esse justum pretium, quod adjecit. *Raphael, Alex. Jas. arg. l. cum tale.* 72. § *fa. fam.* 6. ff. *de cond. & demonst.* 11 *l.* 20 *in fin. infr. de leg.* 2. Legatum servo communi relictum, dominis adquiritur non æqualiter, sed pro dominica portione, *ut hic.* unde notant, relictum castro, adquiri dominis castri non æqualiter, sed pro dominicis portionibus. *Bald. Fulg. Imol. Rapb. Jas.* ut eadem ratione res nostræ nobis adquirant, ut servi. *l. Gaius.* ff. *de annuis legatis* Goth. Extrema generalia declarant media. *h. l. & l.* 3. ff. *de lib. & posthum.* Adde Leonin. *emendat. lib.* 3. *cap.* 13. *num.* 2. & Duar. *h. l.* Ans. 12 Sententia lata contra heredem, legatariis non nocet, si ea lata sit contra heredem causam non defendentem, vel si sententia injuriosa dicatur, & ab ea non appellavit, *ut hic.* His casibus exceptis, sententia lata contra heredem nocet legatariis. *l. Papinianus.* 8. §. *si ex causa* 16 *supr. de inoff. l. si superatus.* 3. ff. *de pignorib. l.* 1. ff. *de except. rei judic.*
13 *l. perlusorio.* 14. ff. *de appell. l. qui repudiantis.* 17. *in fin.* ff. *de inoffic. l. divi.* 27. ff. *de liberali.* 14 Scilicet heres. Ita Grot. *Flor. spars. inc.* S. L. *Al.* provocabit. *Goth.*
15 Facta nocebit legatariis. Cujac. 2. *obs.* 7. adde & eundem 16. *observ.* 32. reprehensus autem a Roberto, 2. *receptar. sentent.* 13. 16 *l.* 14. *in pr. &* §. 1. *infr. de appellat.*
17 Legata relicta ab instituto, censentur repetita a substituto, *ut hic.* Quid ita? substitutus instituti locum sustinet, *l. coheredis.* 41. ff. *de vulgari. l. Julianus.* 15. *supr. de hered. instit.* ita jus conjunctionis instituti transit ad substitutum. *l. cum ex filio.* 39. §. *ult.* ff. *de vulgari.*
18 Heres, secundum quem in causa petitæ hereditatis etiam injuria judicatum est, tenetur creditoribus & legatariis. *Dyn. Bald. Imol. Castr. Jas.* 19 Adde *l.* 74. ff. *h. t.*
20 Vide quæ notavi ad *l.* 1. ff. *qui testam.* 21 Vid. *l.* 9. ff. *de SC. Silaniano.*

22 Fisco. 23 In fraudem legatorum. 24 Facit *l.* 1. § 34. ff. *de SC Silaniano.*
25 *l.* 75. ff. *de leg.* 3. 26 Obscurum legatum his conjecturis declaratur consuetudine patrisfamilias, regionis, mente testatoris, dignitate legatarii, caritate, necessitudine, ex præcedentibus & sequentibus, *ut hic.* Quid? conjecturæ, quæ hic enumerantur, quo ordine hic enumerantur, suntne potiores? Castrensis negat, existimans potiorem esse conjecturam, quæ ex antecedentibus & consequentibus, ac vicinitate scripturarum ducatur *arg. l. cum pater.* 77. §. *cum imperfecta* 22. ff. *de leg.* 2. *l. heredes palam.* 21. §. *si quid post.* 1. ff. *qui test.* Contrarium censet Pet. Imol. Alex. Aret. *arg. d. l. cum pater.* 77. *Novell.* 1. *c.* 1. §. *inordinatum. l. nec enim.* 6. ff. *de solut. l.* 2. §. *prius. supr. de vulgari. l. pen.* ff. *de alim. l. si cui annuum.* 14. ff. *de annuis. l. nummis.* 75. ff. *de leg.* 3. 27 *d. l.* 75. *l.* 13. *in fin.* ff. *de usuris. l.* 21. §. 1. ff. *qui test. l.* 3. *in fin.* ff. *de supellect.* 28 *l.* 31. §. 20. ff. *de ædil. l.* 1. ff. *de usuris. l.* 1. *in fin.* ff. *de inspic. vent. l.* 18. §. 3. ff. *de instructo. l.* 34. ff. *de reg. jur.*
29 Mens testatoris, est mens ejus conjecturata, vel conjecturæ, quibus mentem colligimus.
30 Præcedentia lucem adferunt sequentibus obscuris & generalibus: & e contra, *ut hic.* etiamsi præcedentia sint meræ præfationes. *l. ult.* ff. *de hered. inst. l. Titia.* 134. §. *idem.* ff. *de verb. obl.* 31 Vide *l.* 75. ff. *de leg.* 3. 32 Adde *l.* 13. *in fin.* ff. *de manumiss. testam.* 33 *Hal.* repeti adde *l.* 89. ff. *de cond. & demonstr.* 34 *l.* 23. *in fin. C. h. t.*
35 *l.* 96. ff. *de verb. oblig.* 36 Id est, reliquias, id est, carnem & corium, nec ea quidem debentur usufructuario. *l. pen.* ff. *quib. mod. ususfr. l.* 49. ff. *de leg.* 2. 37 *l.* 14. §. 2. ff. *de cond. furt.* adde *l.* 49. *in fin.* ff. *de rei vind.* 38 Imo, non debuit. *l.* 15. §. 33. ff. *de damno.* 39 Quia missus est tantum ex primo decreto. *Accurs.* 40 *l. ult.* ff. *de religiosis. l.* 66. § 4. ff. *de leg.* 2. 41 Paria sunt, occidere, vel compellere aliquem ad delinquendum, unde mors sequatur. *Bald.* 42 Id est, ipsius servi. 43 Id est, æstimationis petitio. 44 §. *ult. Inst. eod. l.* 112. §. 3. ff. *h. t. l. un. C. de his, quæ pœnæ.*
45 Id est, sub ea conditione. 46 *l.* 6. §. 1. ff. *de cond. & demonstr.* 47 *l.* 124. ff. *h. t.* 48 Æquas. *l.* 23. *infr. ad SC. Trebell.* 49 Nota locum de ratione testandi.
50 *l.* 35. *C. de inoffic.* ideoque testator non poterit prohibere insinuationem testamenti, si ea statuto requiretur. *Doctores hic.* non poterit prohibere liberos primi gradus præsertim, quominus detrahant quartam Trebellianicam, vide *l.* 6. *C. ad SC. Trebell.* eosve legitima defraudare sine justa causa: non poterit fructuario remittere cautionem de utendo fruendo arbitrio boni viri, v. *l.* 1. *C. de usufr.* Cujacius tamen aliud putat, *arg. l. ult. C. arbitr. tut.* non poterit in præjudicium creditorum etiam creditori remittere inventarii confectionem. vide *l.* 22. §. 1. *C. de jure delib. l.* 1. 2. *C. de usufr. l.* 1. §. 6. *infr. ut legator. seu fideicommiss.* non poterit etiam prohibere, quo minus heredes in perpetuum hereditatem dividant. vid. *l.* 52. §. 9. *l.* 70. *supr. pro socio.* Non poterit quoque legatario potestatem facere propria auctoritate, possidente herede res legatas, capiendi legati, vide *l.* 5. *C. de leg.* adde *l.* 34. §. 1. *infr. de legat.* 2. scripsi ad *l.* 1. §. 2. *infr. quod legatorum.* non poterit etiam prohibere, quominus heres res suas alienet. vid. *l.* 9. *C. de Judæis.* sed & jus adcrescendi inter institutos. vid. *l.* 7. *infr. de reg. jur.* de quibus vid. Clar. 3. *sent. in* §. *testam. q.* 61. *& seq.* 51 *l.* 112. *in fin. infr. h. t. l.* 7. §. 16. *supr. de pact. l.* 13. *C. de test. l.* 27. *infr. de reg. jur.* Goth. v. Jul. Clar. 3. *sent.* §. *testamentum. q.* 61. *&* 62. *cum aliquot seq. usque ad num.* 76. item Joann. Bolognetum & Joann. Guterium. *Mod.* 52 De tempore, loco & conditione, vid. Duaren. *hic.* 53 Testator scil. potest tamen ipse heres pacto jus suum deterius facere. 54 *l.* 45. *in fin. supr. h. t.*

De

De re obligata.

57. ULPIANUS [lib. 33. ad Sabinum].

SI [1] res obligata per fideicommissum fuerit relicta, si quidem scit [2] eam testator obligatam, ab herede luenda est: nisi si animo alio fuerit: si nesciat, a fideicommissario; nisi si vel hanc, vel aliam rem relicturus fuisset, si scisset obligatam; vel potest aliquid esse superfluum exsoluto ære alieno. † Quod si testator eo animo fuit, ut quamquam liberandorum prædiorum onus ad heredes suos pertinere noluerit, non tamen aperte utique de his liberandis senserit: poterit fideicommissarius per doli exceptionem, a creditoribus, qui hypothecariam [3] secum agerent, consequi, *ut actiones sibi exhiberentur* [4], quod quanquam suo tempore non fecerit, tamen per jurisdictionem Præsidis provinciæ id ei præstabitur.

De sumptibus in rem legatam factis.

58. PAPINIANUS [lib. 9. Responsorum].

DOmus hereditarias exustas, & heredis nummis exstructas [5], ex causa fideicommissi post mortem heredis restituendas, viri boni arbitratu sumptuum rationibus deductis [6], & ædificiorum ætatibus [7] examinatis, respondi.

59. ULPIANUS [lib. 33. ad Edictum].

SI [8] modo nulla culpa ejus incendium [9] contigisset.

60. JULIANUS lib. 39. Digestorum.

QUod si nulla retentione facta domum tradidisset, incerti condictio ei competet, quasi plus debito solverit.

61. PAPINIANUS [lib. 9. Responsorum].

SUmptus autem in reficienda domu necessarios [10] a legatario factos, petenti ei legatum, cujus postea conditio exstitit, non esse reputandos existimavi.

De ancilla cum liberis legata.

62. PAULUS [lib. 41. ad Edictum].

SI ancilla *cum* [11] *liberis* [12] legata sit: & ancilla sola, si non sint liberi, & liberi soli, si non sit ancilla, debentur.

De ancillis, & eo, quod ex his natum erit.

63. CELSUS [lib. 17. Digestorum].

SI ancillas omnes, & quod ex his natum erit, testator legaverit: una mortua, Servius partum ejus negat deberi: quia accessionis loco legatus sit. quod falsum puto, & nec verbis, nec voluntati defuncti accommodata hæc sententia est.

De captatoria scriptura.

64. GAJUS lib. 15. ad Edictum provinciale.

C*Aptatoriæ* [13] *scripturæ* simili modo neque in hereditatibus, neque in legatis [14] valent.

De particula, præter. 1. *De conditione*, si legatarius volet. 2. *De domo.*

65. IDEM [lib. 1. de legatis ad Edictum Prætoris].

SI ita legatum sit: *Seio servos decem do, præter eos decem, quos Titio legavi*: si quidem decem tantum inveniantur in hereditate, inutile est legatum; si vero ampliores, post eos quos Titius elegit, in cæteris valet legatum, sed non in ampliores, quam decem, qui legati sunt; quod si minus sunt, in tantos, quanti [15] inveniantur.

§. 1. *Illi, si* [16] *volet, Stichum do*, conditionale [17] est legatum: & non aliter ad heredem transit, quam si legatarius voluerit: quamvis alias, quod sine adjectione, *si volet*, legatum sit, ad heredem legatarii transmittitur. aliud [18] est enim juris, si quid tacite [19] continetur, aliud si verbis exprimatur. §. 2. Si *domus* fuerit legata, licet particulatim [20] ita refecta sit, ut nihil ex pristina materia supersit: tamen dicemus, utile manere legatum. at si, ea domu destructa, aliam [21] eodem loco testator ædificaverit, dicemus interire legatum: nisi aliud testatorem sensisse fuerit adprobatum.

De re emenda vel vendenda.

66. IDEM [lib. 18. ad Edictum provinciale].

ET si *æquo pretio emere* [22] *vel vendere* [23] *jusserit heredem suum testator*: adhuc utile legatum est. Quid enim, si legatarius, a quo emere fundum heres jussus est, cum ex necessitate eum fundum venderet, nullum inveniret emptorem? vel ex diverso: quid, si legatarii magni interesset, eum fundum emere, nec aliter heres venditurus esset, quam si testator jussisset?

De delicto servi legati. 1. *Quotam partem singuli heredes debent.*

67. IDEM [lib. 1. de legatis ad Edictum Prætoris].

SErvus uni ex heredibus legatus, si quid in hereditate malitiose fecisse dicatur, forte rationes interlevisse [24], non aliter adjudicandus est, quam ex eo, volentibus coheredibus, quæstio habeatur. Idem est & si extraneo fuerit legatus. §. 1. Si ex pluribus heredibus, ex disparibus partibus institutis, *duobus eadem res legata sit*: heredes non pro hereditaria portione, sed pro virili [25] id legatum habere debent.

De legato post mortem patris, 1. *Vel domini.* 2. *De libertate relicta servo legato.*

68. IDEM [lib. 18. ad Edictum provinciale].

SI *post mortem patris* filio legetur, dubium non est, quin mortuo patre ad filium pertineat legatum: nec interest [26], an patri heres exstiterit, necne. §. 1. Sed si servo *post mortem domini* relictum [27] legatum est: si quidem in ea causa durabit [28], ad heredem domini pertineat [29]: usque adeo, ut idem juris est [30], & si testamento domini *liber* esse jussus fuerit. ante enim cedit dies legati, quam aliquis heres domino existat [31]: quo fit, ut hereditati adquisitum legatum, postea herede aliquo existente, ad eum pertineat: præterquam si suus heres aliquis, aut necessarius domino ex eo testamento factus erit, tunc enim quia in unum concurrit, ut & heres existat, & dies legati cedat, probabilius dicitur ad ipsum potius, cui relictum est, pertinere legatum, quam ad heredem ejus, a quo libertatem consequitur. §. 2. Si pure [32] legatus servus, sub conditione liber esse jussus fuerit, sub contraria conditione valet legatum: & ideo existente conditione legatum perimitur; deficiente, ad legatarium pertinebit: & ideo si pendente conditione libertatis legatarius decesserit, postea que defecerit conditio [libertatis], ad heredem legatarii non pertinet legatum. §. 3. Quod si idem pure legatus sit, & ex die liber esse jussus erit: omnimodo inutile legatum est, quia diem venturam certum est: ita Julianus quoque sensit. §. 4. Unde ait: Si servus Titio legatus sit, & idem post mortem Titii liber esse jussus fuerit: inutile legatum est [33], quia moriturum Titium certum [34] est.

Si servo legato legetur. 1. *De alienatione servi sub conditione legati.* 2. *De ære alieno solvendo. De dote.* 3. *De servitutibus.* 4. *De rationibus reddendis.* 5. *Si dubitetur, an res legata exstet.*

69. IDEM [lib. 2. de legatis ad Edictum Prætoris].

SErvo legato [35] legari posse receptum est: quod adita hereditate statim servus adquiritur legatario, deinde sequetur legatum. §. 1. Si servum sub conditione legatum heres alienaverit [36], deinde conditio exstiterit: potest nihilominus a legatario vindicari, nec exstinguitur legatum. §. 2. Si testator quosdam ex heredibus jusserit æs alienum solvere: non creditores habebunt adversus eos actionem, sed coheredes [37], quorum interest hoc fieri. Nec solum hoc casu alius [38] habet actionem, quam cui testator dari jussit: sed alio quoque: veluti si filiæ nomine genero, aut sponso dotem dari jusserit. non enim gener, aut sponsus, sed [39] filia habet actionem, cujus maxime interest. §. 3. (Si fundus, qui legatus est,) servitutem debeat impositam: qualis [40] est, dari debet. Quod si ita legatus sit, *Uti* [41] *optimus maximusque*: liber [42] præstandus est. §. 4. Servus, qui in negotio fuerit, legatus, non ante tradi debet, quam rationes explicet: & si ad judicium itum sit, judicis easdem partes esse debent. §. 5. Si res, quæ legata est, an in rerum natura sit dubitetur, forte si dubium sit an homo legatus vivat: placuit, agi quidem ex testamento posse, sed officio judicis contineri, ut cautio [43] interponeretur, qua heres caveret, eam rem persecuturum, & si nactus sit, legatario restituturum.

De furto. 1. *De servitutibus.*

70. IDEM [lib. 18. ad Edictum provinciale].

SI servus Titii furtum [44] mihi fecerit, deinde Titius herede me instituto servum tibi legaverit: non est iniquum talem [45] servum tibi tradi, qualis apud Titium fuit, id est, ut me indemnem præstes furti nomine, quod is fecerit apud Titium. §. 1. Nam & si fundus, qui meo fundo serviebat, tibi legatus fuerit, non aliter a me tibi præstari debeat, quam ut pristinam servitutem recipiam. §. 2. Nec dissimile est ei, qui mandato alicujus servum emit, vel ei, qui servum redhibet: qui omnes non [46] aliter restituere servum coguntur, quam ut ratio habeatur furti, quod ab eo servo factum fuerit, vel antequam negotium contraheretur, vel postea. §. 3. Quare & si post aditam hereditatem servus legatus heredi furtum fecerit, ita præstari debebit, ut ob hoc delictum quasi litis æstimatio a legatario sufferatur heredi.

De domo. 1. *De evictione.* 2. *De tempore ad solvendum dando.* 3. *De æstimatione loco rei præstanda.* 5. *De fundo vectigali.*

71. ULPIANUS [lib. 51. ad Edictum].

SI domus alicui simpliciter [47] sit legata, neque adjectum, quæ domus: cogentur [48] heredes, quam vellet [49], domum ex his, quas testator habebat, legatario dare. quod si [50] nullas ædes reliquerit: magis derisorium est quam utile legatum. §. 1. *De evictione* an cavere debeat is, qui servum præstat ex causa legati, videamus. & regulariter dicendum est, quotiens sine judicio præstita res legata evincitur, posse eam ex testamento peti: cæterum si judicio petita est, officio Judicis cautio necessaria est, ut sit ex stipulatu actio. §. 2. In pecunia legata confitenti heredi modicum [51] tempus ad solutionem dandum est: nec urgendum ad suscipiendum judicium: quod quidem tempus ex bono & æquo Prætorem observare oportebit. §. 3. Qui confitetur se quidem debere, justam autem causam [52] adfert, cur utique præstare non possit, audiendus est: utputa si aliena res legata sit, negetque dominum eam vendere, vel immensum pretium ejus rei petere adfirmet: aut si servum heredita-

1 5. Harm. 10. §. 57. 2 *l.* 6. *C. de fideic.* §. 11. *in fin. Inst. hoc tit. l.* 21. ff. *de prob. infr. de cond. & demonstr.* 3 *Al.* hypothecaria. 4 Exhibeantur. 5 V. Ant. Aug. *l.* 3. *emend. c.* 1. Forner. *l.* 1. *select. c.* 2. & Menoch. *de arb. jud. cas.* 215. Mod. 6 Qui in conservandis rebus hereditariis sumptus factus est, imputari debet. *l.* 19. *in fin.* ff. *ad SC. Trebell.* 7 Statu & quantitate ædificiorum ex modulo lateritii, aut cæmentitii, aut marmorei operis æstimatione facta. *Cujac.* Alius tamen ætatis vocabulo intelligit æstimationem factam temporis, quo ædes ab herede restauratæ duraturæ sint: quem reprehendit Cujacius, 18. *observ.* 38. vide eundem Cujacium, de *ætatis* vocabulo, 6. *observ.* 3. Alii legunt *quantitatibus*, alii *qualitatibus*. Forner. 2. Vide Tessaur. *decis.* 251. Joann. a Sande *decis. Frisic. lib.* 3. *tit.* 15. *defin.* 4. Ans. Adde August. *lib.* 3. *emend. cap.* 1. Cujac. *lib.* 6. *observ. cap.* 3. Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 215. S. L. 8 Tunc enim tenetur. 9 *l.* 3. §. 1. *supr. de off. Præf. vigil.* 10 Necessario factos petenti legatario, legatum, cujus postea conditio extitit, non esse reputandos &c. Audio doctissimum virum Jacobum Cujacium, hanc legem ita emendasse. 11 Vide *l.* 3. ff. *de peculio legato.* 12 Natis vel nascituris. 13 *Captare*, est venari & aucupari lucrum. Porro *Captatoriæ scripturæ* sunt, αἱ χάριν ἀνταμείψεως γραφαί. 44. *Synops. Basilic.* 1. *cap.* 56. Goth. Vide August. *emendat. lib.* 4. *cap.* 15. S. L. 14 Neque in institutionibus. *l.* 11. *C. de test. milit. l.* 70. *supr. de heredib. instit.* 15 *l.* 8. §. 2. ff. *de leg.* 2. 16 Expressum enim magis operatur, quam tacitum. *Bald.* 17 *l.* 69. ff. *de condit. & demonst.* 18 *l.* 69. ff. *de cond. & demonst.* 19 *l.* 47. 20 Per partes. *l.* 10. §. 1. *supr. quib. mod. ususfr.* 5. Harmenop. 10. §. 32. 21 *l.* 7. ff. *de instruct.* adde *l.* 76. ff. *de judic.* 22 *Factum* legari potest. *l.* 108. *in fin.* ff. *h. t.* 23 *l.* 49. §. 9. ff. *h. t.* 24 Vide *l.* 12. *C. de test. ordin.* 25 *l.* 2. ff. *de instruct.* 26 Ubi fit mentio filii ab extraneo, filius non venit ut heres, sed ut filius: secus si a patre. vide *l.* 17. §. 4. *supr. de pact.* 27 Ab extraneo scilicet. 28 Servus fuit. 29 i. e. Pertinebit. 30 *Al.* fit. 31 Id est, cedit a die mortis. *l.* 1. §. 5. *C. de caduc.* 32 *l.* 20. *infr. de usu & ususfruct. leg.* 33 Imo, non est inutile. *l.* 65. *in fin.* ff. *de legat.* 2. 34 Mors certa, dies mortis incertus. *l.* 1. §. 2. ff. *de cond. & demonst.* 35 *l.* 91. §. 3. ff. *h. t.* 36 *l.* 15. ff. *de rev. dub.* 37 *l.* 20. §. 3. §. 8. *supr. familiæ.* 38 *l.* 11. §. 22. ff. *de leg.* 3. *l.* 8. §. 3. ff. *de liberat. legata.* 39 Aliud in dote. *l.* 5. *C. de dotis promiss.* 40 *l.* 66. §. 6. ff. *de legat.* 2. 41 Adde *l.* 91. §. 4. ff. *de leg.* 3. *l.* 22. ff. *de instructo.* 42 *l.* 59. ff. *de contr. empt. l.* 75. ff. *de evict.* 43 *l.* 39. *supr. h. t.* 44 *l.* 64. ff. *de furtis.* 45 *l.* 45. *in fin.* ff. *h. t.* 46 *l.* 23. §. 8. *supr. de ædilitio.* 47 Id est, sine certa designatione: veluti si testator non dixerit, *Titio do lego domum illam sitam in tali vico, vel quam emi a Sempronio, vel quam inhabito nunc, & incolo.* Goth. Vide *l.* 37. ff. *h. t. & ibi not.* S.L. 48 Cogetur heres quam domum volet ex his, *Vulg. l.* 106. ff. *de verbor. obligat.* cogentur heredes quam domum volent ex his, *Haloand.* adde *l.* 32. §. 1. ff. *h. t.* 49 *Al.* quam voluerit. 50 *d. l.* 106. 51 Vide *l.* 1. §. 6. *infr. si is, qui testamento.* 52 Vide *l.* 45. §. 1. ff. *h. t. l.* 29. §. 3. *infr. de leg.* 3.

rium neget se debere præstare, forte patrem suum [1], vel matrem, vel fratres naturales [2]: æquissimum est enim, concedi ei ex hac causa æstimationem officio Judicis præstare. §. 4. Cum alicui poculum legatum esset, velletque heres æstimationem præstare, quia iniquum esse aiebat, id separari a se: non impetravit id a Prætore. alia enim conditio est hominum, alia cæterarum rerum: in hominibus enim benigna ratione receptum est, quod supra probavimus. §. 5. Si fundus municipum vectigalis [3] ipsis municipibus sit legatus, an legatum consistat, petique possit, videamus? Et Julianus lib. XXXVIII. Digestorum scribit, quamvis fundus vectigalis municipum sit [4], attamen, quia [5] aliquod [6] jus in eo is, qui legavit, habet, valere legatum. §. 6. Sed & si non municipibus, sed alii fundum vectigalem [7] legaverit, non [8] videri proprietatem rei legatam, sed id jus, quod in vectigalibus fundis habemus.

72. PAULUS [lib. 48. ad Edictum].

SI quis legaverit fundum Cornelianum, *exceptis vineis, quæ mortis ejus tempore erunt* [9]: si nullæ vineæ erunt, legato nihil decedit.

De jusso facere, ut quis habeat. 1. *De civitatibus & vicis.*

73. GAJUS [lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris].

SI heres jussus sit *facere* [10], *ut Lucius centum habeat*, cogendus est heres centum dare: quia nemo facere potest, ut ego habeam centum, nisi mihi dederit. §. 1. Vicis legata perinde [11] licere capere, atque civitatibus [12], rescripto Imperatoris nostri significatur.

De repetitione legati a substituto.

74. ULPIANUS [lib. 4. Disputationum].

LIcet Imperator noster [13] cum Patre [14] rescripserit, *Videri* [15] *voluntate testatoris repetita* [16] *a substituto, quæ ab instituto fuerant relicta*: tamen hoc ita erit accipiendum, si non fuit evidens [17] diversa [18] voluntas [19], quæ ex multis colligetur, an quis ab herede legatum vel fideicommissum relictum noluerit a substituto deberi. Quid enim, si aliam rem relinquit a substituto ei fideicommissario vel legatario, quam ab instituto non reliquerat? Vel quid si certa causa fuit, cur ab instituto reliquerat, quæ in substituto cessaret? Vel quid, si substituit ex parte fideicommissarium, cui ab instituto reliquerat fideicommissum? In obscura igitur voluntate locum habere rescriptum, dicendum est.

De legato collato in arbitrium heredis. 1. *De eo, quod quis debet,* 3. *Alternate.*

75. IDEM [lib. 5. Disputationum].

SI sic legatum vel fideicommissum sit relictum, *si æstimaverit* [20] *heres, si comprobaverit, si justum putaverit*: & legatum & fideicommissum debebitur: quoniam quasi viro [21] potius bono ei commissum est, non in meram [22] voluntatem heredis collatum. §. 1. Si mihi, *quod Titius debet*, fuerit legatum, neque Titius debeat [23]: sciendum est nullum esse legatum. & quidem, si quantitas non sit adjecta, evidenti ratione nihil debebitur [24]: quia non apparet quantum fuerit legatum. nam & si quid ego Titio debeo, ei legavero, quantitate non adjecta, constat nullum esse legatum: cum si decem, quæ Titio debeo, legavero, nec quicquam Titio debeam, falsa [25] demonstratio non perimit legatum, ut in legato dotis Julianus respondit. §. 2. Quod si addiderit, *decem, quæ mihi Titius debet, lego*: sine dubio nihil erit in legato: nam inter falsam demonstrationem & falsam conditionem, sive causam, multum interest. proinde, & si Titio decem, quæ mihi Seius debet, legavero, nullum erit legatum: esse enim debitor debet: nam & si [26] vivus exegissem, extingueretur legatum: &, si debitor maneret, actiones adversus eum heres meus duntaxat præstare cogeretur.

§. 3. Si quis ita stipulatus, *Stichum, aut decem, utrum ego velim*, legaverit quod [27] ei debebatur: tenebitur heres ejus, ut præstet [28] legatario actionem, electionem habituro, utrum Stichum, an decem persequi malit. §. 4. Proinde si Stichum legaverit, cum ille ei Stichum, aut decem deberet, incerti [29] actio legatario adversus heredem competit, ut scripsit Julianus lib. XXXIII. Digestorum; per quam actionem compellat heredem experiri: & si Stichum consecutus fuerit, præstabit ei; si decem [30], nihil consequetur. secundum quod erit in arbitrio debitoris, an sit legatarius is, cui Stichus legatus est.

76. JULIANUS [lib. 34. Digestorum].

QUod si quis *Stichum aut Pamphilum* stipulatus, Sempronio Stichum legasset, Mævio Pamphilum: oneratus heres intelligitur, ut necesse habeat alteri [31] actionem suam, alteri [32] æstimationem Stichi aut Pamphili dare.

De fideicommisso relicto a depositario vel alio debitore.

77. ULPIANUS [lib. 5. Disputationum].

SI pecunia fuit deposita [33] apud aliquem, ejusque fidei commissum, ut eam pecuniam præstet: fideicommissum ex rescripto D. Pii debebitur: quasi videatur heres rogatus remittere id debitori. nam si conveniatur debitor ab herede, doli exceptione uti potest: quæ res utile fideicommissum facit. Quod cum ita se habet, ab omni debitore fideicommissum relinqui potest.

De fideicommisso relicto a legatario.

78. IDEM [lib. 8. Disputationum].

FIdeicommissum, quod [34] a legatario relinquitur, ita demum ab eo debetur, si [35] ad legatarium legatum pervenerit.

De decem relictis Titio & Seio.

79. JULIANUS [lib. 5. Digestorum].

SI quis testamento suo, *Titio & Seio decem dari* jusserit, nullam hæc verba recipiunt ambiguitatem: ut dena [36] dixisse videatur [37], qui decem dixit.

De relictis ultra vires patrimonii.

80. Apud JULIANUM lib. 32. Digestorum MARCELLUS notat.

IS, qui sola triginta reliquerat, Titio triginta legavit, Seio viginti, Mævio decem: Massurius Sabinus probat, Titium quindecim, Seium decem, Mævium quinque consecuturos: ita tamen, ut ex his pro rata [38] portionis Falcidiæ satisfiat.

Si heres fundum legatum legaverit. 1. *Si servo plurium legetur.* 2. *De servo uni pure, alteri sub conditione*, nisi manumittatur, *legato.* 3. *Si fundus excepto ædificio legetur.* 4. *De legato*, Quisquis cum patrono heres erit. *De servis a testatore æstimatis.* 5. *De conditione, quæ consistit in dando, & de acceptilatione.* 6. *Si legatarius ignorans sibi legatum rem legatam legaverit.* 7. *De legato a filio impubere & a substituto.* 8. *De conjunctione & alternatione legatariorum.* 9. *De statulibero.* 10. *Si servus a filio impubere legetur, & a substituto liber esse jubeatur.*

81. JULIANUS lib. 32. Digestorum.

SI fundum sub conditione legatum heres [39] pendente conditione sub alia conditione alii legasset, & post existentem conditionem, quæ priore testamento præposita fuisset, tunc ea conditio, sub qua heres legaverat, extitisset: dominium a priore [40] legatario non discedit.

§. 1. Si servo communi res legata fuisset, potest alter dominus agnoscere legatum, alter [41] repellere: nam in hanc causam servus communis quasi duo servi sunt. §. 2. *Stichum Sempronio do, lego. Si Sempronius Stichum intra annum non manumiserit, eundem Stichum Titio do, lego*: Quæsitum est, quid juris esset? Respondi, Sempronium interim totum habiturum: &, si quidem intra annum manumisisset, liberum eum effecturum, sin autem hoc non fecisset, totum ad Titium pertinere. §. 3. Qui fundum *excepto ædificio* [42] legat, appellatione [43] ædificii aut superficiem [44] significat, aut solum quoque, cui ædificium superpositum est: Si de soli [45] superficie exceperit, nihilominus jure legati totus [46] fundus vindicabitur: sed exceptione doli mali posita, consequetur heres [id], *ut sibi habitare in villa liceat*: in quo inerit, *ut iter quoque & actum in ea habeat.* Si vero solum quoque exceptum fuerit, fundus, excepta villa, vindicari debebit: & servitus ipso jure villæ debebitur; non secus ac si duorum fundorum dominus alterum legaverit, ita ut alteri serviret: sed inclinandum est, testatorem etiam de solo [47] cogitasse, sine quo ædificium stare non potest.

§. 4. Si libertus patronum ex septunce heredem scripserit, alios ex cæteris: & ita legaverit, *Quisquis mihi alius ex suprascriptis cum patrono meo heres erit, servos illum & illum Titio lego, quos æstimo* [48] *singulos vicenis aureis*: intelligendum erit a coherede patroni duntaxat legatum datum, & ideo Titium non amplius quincuncem in servis vindicare posse: Adjectio autem illa, *Quos æstimo singulos vicenis aureis*, non mutat legati conditionem, si legis Falcidiæ rationem habere oporteat: nihilominus enim verum pretium servorum in æstimationem deducetur. §. 5. *Titio fundum do, lego, si heredi meo decem dederit*: si decem heres Titio debuisset, & ea Titius accepta [49] ei fecisset, fundum vindicare potest. §. 6. Si [50] Titius, cui Stichus legatus fuerat, antequam sciret ad se legatum pertinere, decesserit, & eundem Seio legaverit, & heres Titii legatum non [51] repudiaverit: Stichum Seius vindicabit. §. 7. Si paterfamilias, ab impubere filio, Titio fundum legaverit, & a substituto eundem eidem Titio; & pupillus patri heres extiterit [52]: sive vindicaverit Titius legatum, sive repudiaverit, quamvis filius impubes decesserit, a substituto vindicare non poterit. hoc enim quod rursus a substituto legatur, perinde habendum est, ac si repetita legata essent. Quare, & si pure a filio [53], sub conditione a substituto legatum fuerit, peinde omnia servabuntur, ac si tantum a filio legatum fuisset: contra autem, si a filio sub conditione, a substituto pure legatum fuerit, & pupillus pendente conditione decesserit, ex substitutione sola legatum valebit. §. 8. His verbis, *Lucio & Titio, eorumve cui fundum do, lego*, utiliter legatur: & si utrique vixerint, utrique [54]: si alter, alteri [totum] [55] debebitur. §. 9. Cum statuliber [56] sub conditione legatus est, &, pendente conditione legati, conditio statutæ libertatis deficit:

1 Facit *l. 8. supr. de pignorib.* 2 *l. 11. ff. de manumiss. vind.* In auctione, fratres hostilis hasta non dividit. Seneca 9. *controvers.* 3. 3 Vectigalis fundus legari etiam ipsis municipibus potest. 4 Proprietatem & dominium directum municipes in eo habeant. 5 Adde *l. 16. in fin. supr. quib. mod. usufr.* 6 Dominium utile, vel actionem in rem. *l. 1. §. 1. supr. si ager vectigalis.* 7 *l. 1. supr. si ager vectigalis.* Eadem ratio in tabernis, quæ in solo publico. *l. 32. supr. de contrah. empt.* 8 Vectigalis fundi possessor proprietatem non habet, sed jus tantum: proprietas penes ipsum municipium est. 9 Vide *l. 123. infr. de verb. sign.* 10 His verbis, *Fac heres, ut Titius centum habeat*, jubetur heres Titio centum dare. An & his, *cura ut habeat?* negat Bald. Cur? prioribus verbis factum immediatum solvendi, posterioribus, promittendi factum demonstratur. *Bald.* 11 Vicorum & civitatum jus in capiendis legatis exæquatum est. 12 Vide *l. 122. infr. h. t.* 13 Antoninus scil. 14 Severo scilic. *l. 61. in fin. ff. de legat. 2. l. 4. C. de SC. Trebell.* 15 De hac præsumptione vide Alciatum, 3. *præs.* 35. adde Socin. *reg.* 334. 16 Repetita a substituto videntur legata, quæ relicta ab instituto: nisi aliud appareat. *l. 50. §. 1. supr. l. 126. in fin. infr. h. t. l. 61. in fin. l. 77. §. 15. l. 82. §. 1. infr. de leg. 2.* 17 *Evidens* dicitur voluntas, quæ ex liquidis & apertis conjecturis multis apparet: *Multa* autem dicuntur tria. 18 Conjectura conjecturam tollit. 19 Legata ab instituto relicta censentur repetita a substituto vulgari, nisi ex aliqua conjectura de contraria voluntate defuncti constet. Jason *ad rubr. de vulg. num.* 8. Coralius ad *rubr. C. de impub. n.* 9. Bartolus *ad l. in ratione. § quod vulgo. col. 2. circa fin. ad leg. Falcid.* Socin. *reg.* 334. Mod. 20 Vide *l. 11. §. 7 infr. de legat.* 3. 21 Legatum in meram heredis voluntatem conferri non potest: in quasi viri boni arbitrium potest. *l. 24. supr. locat.* 22 Veluti si dixit, *si voluerit heres, centum Titio dato* Goth. Vide Menoch. *de arbitr. jud. lib. 1. qu. 7. 8. 9.* Ans. 23 Id est, nec reperiatur debitum. adde *l. 32. §. 5. ff. de legat. 2. l. 25. in fin. infr. de liberat. legata.* 24 Vide *l. 20. infr. de verb. oblig.* 25 Vide *l. 21. infr. de leg. 2. l. 33. ff. de cond. & demonst.* 26 *§. 21. Inst. h. t.* 27 Jus alternativum. 28 Actio alternativa cedi potest. 29 Incerti hæc actio legatario competit adversus heredem, ut agat: & sic libellus hic valet, *Ago adversus te, ut adversus Titium agas.* 30 *l. 50. §. 1. ff. de legat. 2.* 31 Ei scil. cui eligendi potestas obvenerit. 32 Ei scil. qui eligere non potest. 33 Depositarius & debitor potest fideicommissi onere gravari, & gravatus habet exceptionem contra heredem petentem. *Bald.* 34 Fideicommissum a legatario relinqui potest: idque proprie fideicommissum est. *Bald.* 35 *l. 70. ff. de legat. 2.* 36 Id est, singulis decem. facit *l. 44. in fin. ff. de leg. 2.* 37 Imo, qui sibi & Titio decem, eadem, non alia stipulatur. *l. 38. §. 19. infr. de verb. oblig.* 38 Propter defectum facultatum, & propter legem Falcidiam, fit legatorum deminutio. *Bart.* Pro rata diminuuntur legata, ut heres Falcidiam suam habeat. Quælibet contributio pro rata fieri debet. 39 Heres non potest derogare dispositioni testatoris. 40 *l. 105. ff. de cond. & demonst.* 41 *l. 41. §. 9. infr. de legat. 3.* 42 Quod in eo fundo est. 43 Ita est, legato. 44 Ipsum ædificium. 45 *Al.* sola. 46 Et sic superficies sequitur solum. *l. 21. ff. de pignorat. l. 44. §. 1. in fin. infr. de oblig. & act.* 47 Imo, de sola superficie cogitasse dicendum est. vide *l. 30. ff. de servitutibus præd. rustic.* 48 Quarta, quæ per legem Falcidiam retinetur, æstimatione, quam testator fecit, non magis minui potest, quam auferri, *l. 15. in fin. l. 42. infr. ad l. Falc.* vide *l. 1. C. arbitr. tut.* 49 *Dat*, qui acceptum facit. Ideoque *dare decem jussus Titio & legatum accipere ab herede*, legatum vindicare poterit, si Titio decem accepto tulerit. vide *l. 115. infr. de reg. jur.* 50 Vide Langebekium, *c. 13. annotationum.* 51 Vide quæ notavi ad *l. 19. in fin. supr. quemadm. servit. amitt.* & quæ notavi ad *Novell.* 48. *c.* 1. 52 Et ita habeat ex causa lucrativa. *l. 21. §. 1. infr. de leg. 3.* 53 Vide *l. 89. infr. de cond. & demonstr.* 54 *§. 1. supr. h. t.* 55 *l. 7. infr. de reb. dubiis.* 56 *l. 44. §. 8. ff. h. t. l. 9 §. ult. ff. de optione.*

legatum utile sit: nam sicut statuta [1] libertas tunc perimit legatum, cum vires accipit, ita legatum quoque non ante perimi potest, quam dies cesserit ejus. §. 10. A filio impubere legatus, & a substituto liber esse jussus: si quidem pupillus ad pubertatem pervenerit, ab eo, cui legatus fuerat, vindicabitur: mortuo [2] vero pupillo, libertas competit [3]. † Longe magis hoc servari conveniet, si idem servus sub conditione ab impubere legatus fuerit, & pendente conditione filius intra pubertatem decesserit.

Si legatarius rem ex alia causa acquisierit, 2. Vel rei usumfructum, 3. Aut ejus partem. 4. De partu legato & emptione ancillæ. 5. De duobus reis. 6. De alternatione.

82. IDEM [lib. 33. Digestorum].

NOn quocunque modo [si] legatarii res facta fuerit, die cedente, obligatio legati extinguitur: sed ita, si eo modo fuerit ejus, quo avelli non possit. Ponamus rem, quæ mihi pure legata sit, accipere me per traditionem die legati cedente, ab eo herede, a quo eadem sub conditione alii legata fuerit: nempe agam ex testamento: quia is status est ejus, ut existente conditione discessurum sit a me dominium. nam & si ex stipulatione mihi Stichus debeatur, & is, cum sub conditione alii legatus esset, factus fuerit meus ex causa lucrativa [4], nihilominus, existente conditione, ex stipulatu agere potero. §. 1. Si ex bonis ejus, qui Reip. causa aberat, rem usu acquisierim; & ea, antequam evinceretur, mihi legata sit, deinde postea evincatur [5]: recte ex testamento petam, eam mihi dari oportere. §. 2. Fundus mihi legatus est [6]: proprietatem [7] ejus fundi redemi [8], detracto [9] usufructu: postea venditor capite [10] minutus est, & ususfructus ad me pertinere [11] cœpit: Si ex testamento egero [12], Judex tanti litem æstimare debebit, quantum mihi aberit [13]. §. 3. Marcellus: Idem erit, & si partem redemero, pars mihi legata est, aut donata: partem [14] enim duntaxat petere debebo. §. 4. Julianus: Quod si legatum mihi est quod ex Pamphila natum erit, ego Pamphilam [15] mercatus sum & ea apud me peperit: non possum videri partum ex causa lucrativa habere: quia matrem ejus mercatus sum: argumentum rei est, quod evicto eo actio ex empto competit. §. 5. Qui Gaium & Lucium ejusdem pecuniæ reos habebat, si ita legaverit, *Quod mihi Gaius debet, id heres meus Sempronio damnas esto dare: Quod mihi Lucius debet, id heres meus Mævio damnas esto dare:* eam conditionem heredis sui constituit [16], ut is necesse habeat alteri actiones suas, alteri litis æstimationem præstare. Si tamen vivus testator Gaio acceptum fecit, necesse est, ut Sempronii & Mævii legatum inutile sit. §. 6. Cum mihi *Stichus aut Pamphilus* legati fuissent duorum [17] testamentis, & Stichum ex [altero] testamento consecutus fuissem: ex altero Pamphilum petere possum: quia & si uno testamento Stichus aut Pamphilus legati fuissent, & Stichus ex causa lucrativa meus factus fuisset, nihilominus Pamphilum petere possem.

De parte.

83. MARCELLUS [lib. 13. Digestorum].

TItius Stichi partem [18] tibi legavit, ejusdem Stichi [19] partem Seius tibi legavit: ex utriusque testamento consequeris.

De conditione, quæ in cavendo consistit. 2. Si heres rem legatam eidem legatario legaverit. 3. De legato generali & rei interitu. 4. De ædibus & servitutibus. De servo debilitato. 5. Si legatarius rem legatam emerit ab herede. 6. De dote a patre legata. 7. De conditione, si tabulas chirographi reddiderit. *8. De legatariis conjunctis. 9. De alternatione. 10. De ancilla quæ in fuga est. 11. De alternatione. 12. Qui sunt conjuncti vel disjuncti. 13. De heredibus legatariis.*

84. JULIANUS lib. 33. Digestorum.

HUjusmodi legatum, *Si Titius heredi meo caverit* [20], *centum Mævio se daturum, & heres meus Titio centum* [21] *dato*, utile [22] [legatum] est: quemadmodum [23] quod alicui legatum, ex [24] causa fideicommissi restituatur. §. 1. Eadem [25] ratione hoc quoque legatum utile sit: *Si Titius heredi meo caverit, se in municipio ex centum aureis opus facturum, tum ei centum aureos heres meus dare damnas esto.*

§. 2. Si Sempronius Titium heredem instituerit, & ab eo post biennium fundum dari jusserit Mævio, Titius deinde [26] ab herede suo eundem fundum Mævio præsenti die legaverit, & Mævius pretium [27] fundi ab herede Titii acceperit: si ex testamento Sempronii fundum petere velit, exceptione repelli poterit, si pretio fundi contentus non erit. §. 3. Si cui homo legatus fuisset, & per legatarium stetisset, quo minus Stichum, cum heres tradere volebat, acciperet: mortuo Sticho, exceptio doli mali [28] heredi proderit. §. 4. Ædes, quibus heredis ædes serviebant, legatæ [29], sunt traditæ [30] legatario non imposita servitute: dixi, posse legatarium ex testamento agere, quia non [31] plenum legatum accepisset: nam & eum qui debilitatum ab herede servum acceperit, [recte] ex testamento agere. §. 5. Qui servum testamento sibi legatum, ignoraris [32] eum sibi legatum, ab herede emit: si cognito legato, ex testamento egerit & servum acceperit, actione ex vendito absolvi [33] debet [34]: quia hoc judicium fidei bonæ est, & continet [35] in se doli mali exceptionem [36]. † Quod si pretio soluto, ex testamento agere instituerit, hominem consequi debebit: actione ex empto pretium recuperabit: quemadmodum recuperaret, si homo evictus fuisset. † Quod si judicio ex empto actum fuerit, & tunc actor compererit legatum sibi hominem esse, & agat ex testamento: non aliter absolvi heredem oportebit, quam si pretium restituerit & hominem actoris fecerit. §. 6. Cum pater [37] pro filia sua, dotis nomine, centum promisisset, deinde eidem centum eadem legasset: doli mali exceptione heres tutus erit [38], si & gener ex promissione, & puella ex testamento agere instituerit: convenire enim inter eos oportet, ut alterutra actione contenti sint. §. 7. Si ita cui legatum esset, *Si tabulas* [39] *chirographi mei heredi meo reddiderit, heres meus ei decem dato:* hujusmodi conditio hanc vim habet [40], si heredem meum debito liberaverit: Quare & si tabulæ exstabunt, non intelligetur conditioni satisfecisse creditor, nisi acceptum heredi fecerit [41]: & si tabulæ in rerum natura non fuerint, existimabitur implesse conditionem, si heredem liberaverit. Nec ad rem pertinebit, jam tunc, cum testamentum fiebat, tabulæ interciderint, an postea, vel mortuo testatore.

§. 8. Si Titio & Mævio legatus fuerit Stichus, qui Titii erat, debebitur pars Stichi Mævio: nam Titius, quamvis ad legatum non admittatur, partem [42] faciet. §. 9. *Stichum aut Pamphilum, utrum heres meus volet* [43], *Titio dato:* si dixerit [44] heres, Stichum se velle dare, Sticho mortuo, liberabitur: cum autem semel dixerit heres, utrum dare velit, mutare [45] sententiam non poterit. §. 10. Legatum est ita, *Fundum Cornelianum & mancipia, quæ in eo fundo, cum moriar, mea erunt, heres meus Titio dato:* ancilla quæ in eo fundo esse consueverat, mortis tempore, cum in fuga esset, enixa est: Quæro, an vel ipsa vel partus ejus legato cedat? Respondi, Ancilla quamvis in fuga [46] sit, legata [47] videtur: & licet fugitiva erat, perinde habetur ac si in eo fundo fuisset moriente patrefamilias. huic consequens est, ut partus [48] quoque matrem sequatur, & perinde [49] legato cedat, ac si in fundo editus fuisset. §. 11. Si Titio Stichus aut Pamphilus, utrum eorum mallet, legatus est; deinde Pamphilum testator Titio donavit [50]: Stichus in obligatione remanet. §. 12. Quibus ita legatum fuerit, *Titio & Mævio singulos servos do, lego*, constat [eos] non [51] concursuros in eundem servum: sicuti non concurrunt, cum ita legatur, *Titio servum do, lego; Mævio alterum servum do, lego.* §. 13. Si is, cui legatum fuerat, antequam constitueret, qua actione uti vellet, decessit duobus heredibus relictis: legatum accipere simul venientes, nisi [52] consenserint, non possunt. quare quamdiu alter rem vindicare vult, alter in personam agere non potest. sed si consenserint, rem communiter habebunt: consentire autem, vel sua sponte [53] debent, vel Judice [54] imminente.

De legatariis conjunctis.

85. PAULUS [lib. 11. ad Plautium].

DUobus conjunctim [55] fundus erat legatus: alter ex his partis æstimationem per actionem personalem abstulit: alter si fundum totum [56] vindicare velit, exceptione doli pro parte dimidia repellitur: quia defunctus semel ad eos legatum pervenire voluit.

De pignore. 1. De re bis legata. 2. De servo legato. De legati repudiatione vel adgnitione 3. De fundo unius heredis. 4. De superficie.

86. JULIANUS [lib. 34. Digestorum].

SI tibi homo, quem *pignori dederas* [57], legatus ab alio [58] fuerit: actionem ex testamento habebis adversus heredem, ut pignus luatur [59]. §. 1. Si testamento Stichus ab uno herede legatus fuerit Mævio, & eidem codicillis idem Stichus ab omnibus heredibus; & antequam codicilli aperirentur, Mævius litis æstimationem consecutus fuerit: ipso jure vindicari ex codicillis non potest: quia testator semel legatum ad eum pervenire voluit.

§. 2. Cum servus legatur, & ipsius servi status, & omnium, quæ personam ejus attingunt, in suspenso [60] est: nam si legatarius repulerit a se legatum, nunquam [61] ejus fuisse videbitur: si non repulerit, ex die aditæ hereditatis ejus intelligetur. Secundum hanc regulam, & de jure eorum, quæ per traditionem servus acceperit, aut stipulatus fuerit, deque his [62] quæ legata ei vel donata fuerunt, statuetur: ut vel heredis vel legatarii servus singula gessisse existimetur. §. 3. Si fundus [63] ab omnibus heredibus legatus sit, qui unius heredis esset: is quidem, cujus fun-

1 Conditio statuliberi 2 Intra pupillarem ætatem. 3 Legatum vero non valet. 4 Lucrativæ duæ causæ concurrunt, quatenus in una plus est, quam in altera, *Bald.* adde *l.* 17 *ff. de obl. & act* Goth. Vide Grass. *recept. sentent.* § *legatum. quæst.* 14. Ans. 5 Mea res, quæ potest a me evocari, mihi legari potest *Bald.* 6 A non domino. 7 Et sic non totum fundum 8 §. 9 *Inst h. t.* 9 Id est, solam proprietatem emi, non usumfructum. 10 Ususfructus capitis minutione fructuarii extinguitur. 11 Consolidationis jure. 12 Fundi legati nomine adversus heredem testatoris. 13 Id tantum quod numeravi proprietatis nomine: non enim æstimabit usumfructum qui ad me rediit, vel pertinere cœpit jure consolidationis: is enim ex lucrativa causa meus factus est. 14 *l.* 22 *circa fin. ff. de legat.* 2. 15 *l.* 73. *ff. de legat.* 2. Goth. Vide Decher. *lib.* 2. *dissert.* 1. *n.* 41. 42. Ans. 16 *l. un.* §. 11. *vers. hoc autem ita. C. de caducis.* 17 Lucrativæ duæ causæ in diversis rebus, testamentis & partibus possunt concurrere. 18 Hic pars Stichi legatur; quæ pars legetur, non exprimitur: hinc colligit Bald. In parte intellectuali, quæ non potest ad oculum demonstrari, concurrere posse plures causas lucrativas. 19 *l.* 23. *C. de legatis.* 20 *l.* 32. *infr. ad SC. Treb.* 21 Licet onus æquipolleat, hoc est, par sit legato, nihilominus legatum est utile. *Bald.* 22 Legatum cautionis, dandi vel faciendi, *ut hic. &* §. 1. *ff. eod.* præstandi, comparatur legato cui onus restituendi adjectum est. 23 Legatum utile est, etiamsi tantundem sit in onere, quantum in ipso legato, *ut hic.* Imo non est. *l. sin autem.* 29. *ff. l. civitatibus.* 122. *in fin. ff. eod.* 24 *Al.* ut ex causa. 25 Hinc colligunt, stipulationem & contractum testamento permisceri posse. 26 Si in testamento testatoris & heredis eidem eadem res legatur, semel tantum debetur. *Bald.* Cur semel? hæ duæ causæ lucrativæ descendunt ex testamentis duorum, quæ loco unius habentur, sc. testatoris & heredis: deinde heres videtur id jus tantum legare, quod ipse habeat, hoc est, jus per biennium retinendi. 27 Qui ex una causa rei æstimationem consecutus est, non potest consequi rem ex alia causa lucrativa. vid. tamen Bald. *hic.* 28 Vide *l.* 72. *infr. de solut.* 29 In diem, vel sub conditione. 30 Existente die vel conditione. 31 Vide *l.* 12. *infr. de auro.* Si res legata traditur deterior, vel in ea aliquid juris desit, non contingit heredi liberatio ab ex testamento actione. *Bald.* 32 Vide *l.* 16. *ff. de contrah. empt.* Goth. Vide Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 3. *num.* 126. & Zanger. *de except. part.* 2. *c.* 19. *num.* 28. Ans. 33 Id est, liberari, ne ea vexetur: vel (si mavis) denegari debet actio ex vendito heredi, si eam a prætore postulet, ut pretium consequatur. Sic prætor dicit actione quem solutum, *l. item. ff. ex quibus causis major.* Non autem interpretandum est, a judice absolvi. *Mod.* 34 Bis enim eandem rem consequi non debet *l.* 108. §. 4. *infr. h. t.* 35 Dixi ad *l.* 3. *C. de except.* 36 Ita ut actio, quæ hinc nasci debet, ipso jure evanescat; & vim nascendi facultatemque nullam habeat, *l. sed etsi ideo. ff. solut. matrim. & l. item.* §. *secundum. ff. de pact. & l. si mulier.* §. *si dos. ff. quod met. caus.* Hotomanus *ad* §. *Actionem autem. Institut. de action.* Mod. 37 *l.* 11. *C. h. t* 38 Ut ad duplicem præstationem non teneatur: unde colligitur, Patrem pro filia dotem promittentem, si postea quid ei legaverit, animo compensandæ dotis promissæ legasse ei intelligi. vide tamen Socin. *reg.* 182. 39 *l.* 59. *infr. de legat.* 3. 40 Conditio reddendi chirographi, liberationem debiti includit, *Bald.* ne alioqui sit inane legatum. 41 Et tabulas reddiderit 42 *l.* 34. §. 9. *ff. h. t.* Qui non admittitur ad partem jure legati, ad eam jure proprii dominii admitti debet. *Bald.* 43 Vid. *l.* 109. §. 1. *infr. eod.* 44 *l.* 11. §. 1. *in fin. infr. de leg.* 2. 45 *d. l.* 11. *l.* 20. *infr. de opt.* Eligens variare non potest *Bald.* 46 *l.* 39. *ff. h. t. l.* 82. *infr. de leg.* 3 47 Fugitiva res, quæ videlicet fugit, fingitur præsens juris fictione *Goth.* Hinc colligunt, non locum fortuitæ nativitatis, sed originis paternæ & domicilii considerari Castrens. & Imol. *h. l.* Leonin. *consil.* 54. *vers. quæ omnia.* Ans. 48 *l.* 1 *in fin. infr. ad municipal.* 49 Ex quo mater est in fuga, & partus in fuga esse dicitur. *Bald.* Fugitivæ matris partus fugitivus censetur. 50 *l.* 82. § *ult ff. h. t.* 51 *l.* 23. *in fin. C eod.* Quid ita? vocantur ad res diversas: licet enim sint conjuncti verbis, re tamen sunt disjuncti: ideoque pars conjuncto deficiens, alteri conjuncto non adcrescit, sed heredi testatoris. Grassus, §. *jus adcrescendi. q.* 8. *n.* 5. 52 *l.* 34. *ff. de usufr. l.* 2 *in fin ff. quib. modis ususf.* 53 Vide quæ notavi ad *l.* 52. *infr. de oblig.* 54 Transactio non fit ideo irrita, quod judice jubente facta sit. 55 Ut *l.* 80. *infr. de leg* 3. 56 Nec enim potest: cum fundo duobus conjunctim legato, singulis pro virili detur actio, *l.* 16. *l.* 34. §. 9. *l.* 79. *ff. h. t l.* 88 § 6. *in fin ff. de legat* 2. *l.* 80. *ff. de legat.* 3. §. 8. *Inst. eod. l.* 56. *ff. de verb. oblig.* 57 Mea res alii obligata, potest mihi ab extraneo legari, & venit in hujusmodi legato luitio. *Bald.* 58 Non a creditore 59 Vide Grass. *recept. sent.* § *legatur. q.* 15. Ans. 60 Legatæ rei dominium recta via transit ad legatarium adita hereditate. vide *l.* 64. *ff. de furtis.* 61 *l.* 38. §. 1. *ff. h. t.* 62 *l.* 39. §. 1. *ff. eod.* §. 3. *Inst. per quas person. cuique adquir.* vid. quæ notavi ad *l.* 62. *ff. de leg.* 3. 63 Declarationem hujus §. vid. apud Vacon. *lib.* 5. *cap.* 68. *n.* 4. *vers. & quia supra.* Ans.

dus

dus eſſet, non amplius quam partem ſuam præſtabit; cæteri in reliquas partes tenebuntur. §. 4. Valet legatum, ſi ſuperficies [1] legata ſit ei [2], cujus in ſolo fuerit: licet is dominus ſoli ſit; nam conſequetur, ut hac ſervitute [3] liberetur, & ſuperficiem lucrifaciat.

Si filio eidemque heredi prælegatum ſit.

87. PAPINIANUS [lib. 18. Quæſtionum].

FIlio pater, quem in poteſtate retinuit, heredi pro parte inſtituto, legatum quoque relinquit: duriſſima [4] ſententia eſt [5] exiſtimantium denegandam ei legati petitionem, ſi patris abſtinuerit hereditate: non [6] enim impugnatur judicium ab eo, qui juſtis rationibus noluit [7] negotiis hereditariis implicari.

88. MARCIANUS [lib. 6. Inſtitutionum].

SEd ſi non alias voluit pater habere eum legatum, niſi hereditatem retineat, tunc neque adverſus coheredem dandam ei legati petitionem, ſecundum Ariſtonis ſententiam conſtat: cum ipſi filio non videretur eſſe ſolvendo hereditas: & hoc ita eſt, licet non conditionaliter expreſſiſſet, intellexiſſe tamen manifeſtiſſime adprobetur.

89. JULIANUS [lib. 36. Digeſtorum].

NAm nec emancipatus, hereditate omiſſa, legatum [8] ab herede petere prohibetur: Prætor enim permittendo his, qui in poteſtate fuerint, abſtinere [9] ſe hereditate paterna, manifeſtum facit, jus ſe in perſona eorum tribuere, quod futurum eſſet, ſi liberum arbitrium adeundæ hereditatis habuiſſent.

90. PAPINIANUS [lib. 18. Quæſtionum].

QUid ergo, ſi ita legaverit, *Hoc amplius filio meo?* non dubie voluntatis quidem quæſtio erit: ſed non [10] abſimilis eſt prioris caſus circa filii providentiam [11], niſi evidens voluntas contraria patris probetur. §. 1. Plane ſi pluribus filiis inſtitutis [12]; ratione legatorum actio denegabitur ei, qui non agnoverit hereditatem.

Si filio, vel patri, vel fratri heredis, vel ſervo patris ejus legetur.
1. Si legetur ſervo legato. De acceſſionibus rei legatæ.

91. JULIANUS [lib. 36. Digeſtorum].

QUæſitum eſt, ſi filiusfamilias qui filium [13] habebat, heres inſtitutus fuiſſet, cum eſſet uterque in poteſtate aliena: an ab eo, filio ejus legari poſſit? Reſpondi, Cum poſſit a filio patri [14] legari, conſequens eſt, ut vel fratri ipſius, vel filio, vel etiam ſervo patris ſui legetur.

§. 1. Præſenti [15] quidem die data libertate, ſervo legari vel pure, vel ſub conditione poterit. † Cum vero libertas ſub conditione data fuerit, alias utiliter, alias inutiliter pure legabitur. Nam ſi ea conditio libertatis fuerit, ut patrefamilias ſtatim mortuo poſſit ante aditam hereditatem exiſtere conditio (veluti, *Stichus, ſi decem Titio dederit, vel Capitolium aſcenderit, liber eſto*), utile legatum eſt: hujusmodi autem conditiones, *ſi heredi decem dederit, ſi poſt aditam hereditatem Capitolium aſcenderit*, inutile legatum efficient. † Neceſſario [16] autem ex aſſe herede ſcripto, etiam hæ conditiones, quæ ante aditam hereditatem impleri poſſunt, inutile legatum efficient. §. 2. Duobus heredibus inſtitutis, alteri Stichum legaverat, & eidem Sticho decem: cum Stichus, vivo teſtatore, ad libertatem perveniſſet, totum legatum ei debebitur: nam in ſolidum conſtitiſſe cauſam legati in ejus perſona, hoc quoque argumento eſt, quod ſi heres, cui legatus fuerat, hereditatem non adiſſet [17], ſolidum ab altero herede conſequi poſſit. §. 3. Servo legato legatum datum eſt [18]: ſi [19] alienatus a teſtatore fuiſſet, legatum ad emptorem pertinebit. §. 4. Cum ſervus Titio, & eidem ſervo aliquid legatur, fideicommitti poteſt, *ut aut ſervum alicui reſtituat, vel ea, quæ ſervo legata ſunt:* hoc amplius, etiam ipſi ſervo, cum liber erit, fideicommiſſum a Titio dari poteſt.

§. 5. Si quis Stichum legaverit & eundem alienaverit, vel manumiſerit; deinde codicillis eidem legatum dederit: legatum vel manumiſſo vel emptori debebitur. §. 6. Si mihi ſervus a te herede legatus fuerit, & eidem ſervo aliquis legaverit, & vivo eo qui mihi ſervum legaverat, dies legati ſervo dati ceſſerit: confeſtim id legatum hereditati [20] adquiritur, & ideo, quamvis poſtea moritur is, qui ſervum mihi legaverat, ad me id, quod ſervo legatum eſt, non pertinebit. §. 7. Cum homo ex teſtamento petitus eſt, cauſa ejus temporis, quo lis conteſtabatur [21], repræſentari [22] debet actori: & ſicut partus ancillarum, ſicut fructus fundorum interim percepti in hoc judicium deducuntur, ita quod ſervo legatorum, vel hereditatis [23] nomine interim obvenerit, præſtandum eſt petitori.

De venditione fundi per fideicommiſſum relicti. 1. De conditione implenda. 2. De herede legitimo fideicommittentis vel filii ejus impuberis.

92. JULIANUS [lib. 39. Digeſtorum].

SI fundum per fideicommiſſum relictum unus ex heredibus, excuſſo [24] pretio ſecundum reditum ejus fundi, mercatus ſit propter æs alienum hereditarium, præſente & adſignante eo, cui fideicommiſſum debebatur: placet, non fundum, ſed pretium ejus reſtitui deberi. Marcellus notat, Si fundum reſtituere malit [25] heres, audiendum exiſtimo. §. 1. Julianus: Si Titio pecunia legata fuerit, & ejus fidei commiſſum *ut alienum ſervum manumitteret*, nec dominus eum vendere velit: nihilominus legatum capiet: quia per eum non [26] ſtat, quo minus fideicommiſſum præſtet: nam & ſi mortuus fuiſſet ſervus, a legato non ſummoveretur. §. 2. Sicuti conceditur unicuique ab eo, ad quem legitima ejus hereditas, vel bonorum poſſeſſio perventura eſt, fideicommiſſum dare: ita & ab eo, ad quem impuberis filii legitima hereditas vel bonorum poſſeſſio perventura eſt, fideicommiſſa recte dabuntur.

93. ULPIANUS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

QUod fideicommiſſum hactenus [27], quatenus impubes decedat, valebit: cæterum, ſi pubes factus deceſſerit, evaneſcit fideicommiſſum.

1. De ſervo herede vendito. 2. De alternatione. 3. Qui poſſunt onerari fideicommiſſo.

94. JULIANUS [lib. 39. Digeſtorum].

PLane ſi filium impuberem exheredaverit [28], fideicommiſſum legitimus heres præſtare cogendus non erit, niſi idem & patri heres fuerit. §. 1. Qui rogatus erat hereditatem, ex qua ſervus ejus heres inſtitutus erat, reſtituere, [cum] alii ſervum vendidiſſet, quæſitum eſt, an hereditatem reſtituere cogendus eſt is, ad quem hereditas ex emptione ſervi heredis ſcripti pervenerit? Dixi compellendum eſſe ad fideicommiſſum reſtituendum eum, qui ſervum ſuum heredem ſcriptum vendidit: cum pretium hereditatis, quam reſtituere rogatus eſt, habeat. † Is autem, ad quem hereditas ex emptione ſervi heredis ſcripti pervenerit, ex cauſa [29] cogendus erit fideicommiſſum præſtare: id eſt, ſi dominus ſervi heredis ſcripti ſolvendo non erit. §. 2. Si cui Stichus aut Dama legatus eſſet, electione legatario data, & fidei ejus commiſſum eſſet, ut Stichum alteri præſtaret: ſi Damam vindicare [30] maluerit, nihilominus Stichum ex cauſa fideicommiſſi præſtare debebit [31]. Sive enim pluris eſt Dama, compellendus [eſt] Stichum redimere: ſive minoris, æque Stichum juſte dare cogetur: cum per eum ſteterit, quo minus ex teſtamento haberet, quod fideicommiſſum [32] fuerit. §. 3. Qui teſtamento manumittitur, & neque legatum, neque hereditatem capit, fideicommiſſum præſtare cogendus non eſt [33]. Ac ne is quidem, qui ſervum legatum rogatus fuerit manumittere. Is enim demum pecuniam ex cauſa fideicommiſſi præſtare cogendus eſt, qui aliquid ejusdem generis, vel ſimilis, ex teſtamento conſequitur.

95. ULPIANUS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

VIdendum tamen eſt, numquid, ſi vice operarum rogaverit eum aliquid [34], debeat hoc fideicommiſſum valere? quod nequaquam dicendum eſt; quia nec operæ imponi hujusmodi liberto [35] poſſunt, nec impoſitæ exiguntur, quamvis teſtator ita caverit.

De demonſtratione, & conditione. 1. De bonis vacantibus. 2. De morte ſervi legati. 3. De herede rogato præcipere, & legatariis diſtribuere. 4. De pecunia danda a ſtatulibero.

96. JULIANUS [lib. 39. Digeſtorum].

QUidam teſtamento vel codicillis ita legavit: *Aureos quadringentos Pamphilæ dari volo, ita ut infra ſcriptum eſt: ab Julio auctore aureos tot: & in caſtris quos habeo, tot: & in numerato quos habeo, tot:* poſt multos annos eadem voluntate manente deceſſit, cum omnes ſummæ in alios [36] uſus translatæ eſſent: Quæro, an debeatur fideicommiſſum? Reſpondi, vero ſimilius eſt, patremfamilias demonſtrare potius heredibus voluiſſe, unde aureos quadringentos ſine incommodo rei familiaris contrahere poſſint, quam conditionem fideicommiſſo injeciſſe, quod initio pure datum eſſet: & ideo quadringenti Pamphilæ debebuntur. §. 1. Quotiens lege [37] Julia [38] bona vacantia [39] ad fiſcum pertinent, & legata & fideicommiſſa præſtantur, quæ [40] præſtare cogeretur heres, a quo relicta erant. §. 2. Si tibi ſervus legatus fuerit, & petitum a te, *ut Titio aliquid præſtares usque ad pretium ſervi*, deinde ſervus deceſſerit: nihil fideicommiſſi nomine præſtare cogendus eris [41]. §. 3. Si ſcriptus ex parte heres rogatus ſit *præcipere pecuniam, & eis, quibus teſtamento legatum erat, diſtribuere* [42]: id quod ſub conditione legatum eſt, tunc præcipere debebit, cum conditio extiterit: interim [43] aut ei, aut his, quibus legatum eſt, ſatisdari oportet. §. 4. Cui ſtatuliber pecuniam dare juſſus eſt, is rogari poteſt, *ut eandem pecuniam alicui reſtituat.* Nam cum poſſit teſtator codicillis pure libertatem dare, & hoc modo conditionem extinguere, cur non etiam per fideicommiſſum eandem pecuniam adimendi poteſtatem habeat?

De re legata aut alia reſtituenda.

97. IDEM [lib. 42. Digeſtorum].

SI mihi Stichus legatus eſſet, fideique meæ commiſſum, *ut aut Stichum aut Pamphilum meum ſervum redderem*, & in Sticho aliquid ex legato [44] propter legem Falcidiam perdidiſſem: neceſſe habebo, aut Pamphilum ſervum meum totum Titio dare, aut eam partem Stichi, quam legatorum nomine accepero.

1 Superficiarius poteſt legare proprietario jus ſuum, id eſt, ipſam ſuperficiem. *l. 1. ff. de liberatione.* 2 Debitori. *l. 1. ff. de liberatione.* 3 Superficies, eſt ſervitutis ſpecies, *ut hic.* improprie: ſuperficiarius enim utile dominium habet, ut & emphyteuticarius. *Dyn. Bald.* 4 *l. 4. §. 9. ff. de dol. mali & met. except.* vid *l. 12. C. de legat.* Socin. *reg.* 156. 5 Imo non eſt, cum privetur legitima. vid *l. 4. ff. ad SC. Trebell.* 6 Renuncians non dicitur impugnare. 7 Voluit. *Hal.* 8 *l. 4. §. 11. ff. de dol. mali.* 9 Emancipato ſuus heres Prætoris beneficio comparatur. vid. *Bald.* Suus heres non præſumitur ſe immiſcuiſſe, niſi creditores immixtionem ejus probent. v. Mantic. 12. *de conject.* 10. 10 Poteſt enim legatum admittere, & hereditatem repudiare. *Goth.* Vid Johann. a Sande, *decif. Friſic. lib. 4. tit. 4. definit. 7.* & pro interpretatione legis Auguſtin *lib. 4. emendat. cap.* 17. S. L. 11 Vide Cujac. 14. *obſ.* 29. 12 Inſtitutis, inter eos verbis legatorum bona diviſerit, voluntatis ratione legatorum &c. *vulg. Hal.* 13 Filius inſtitutus poteſt gravari, filio ſuo in avi poteſtate conſtituto. *Bald.* vid. quæ notavi ad *l. 9. C. de donat. ante nupt.* Goth. Vide Cuj. *lib.* 25. *obſ.* 39. S. L. 14 Vide *l. 25. ff. h. t.* 15 Et ſic pure. Purum eſt enim, quod præſenti die legatur. 16 *l. 86. in fin. ff. de condit. & demonſt.* 17 Dixi ad *l. 12. C. de legatis.* 18 Poteſt enim ſervo legato legari. *l. 69. ſupr. eod.* olim non poterat. Ulp. 24. 19 Legatum ambulat cum perſona legatarii. adde *l. 16. infr. de precario.* 20 Servo legato quod vivo teſtatore adquiritur, legatario non cedit: ſed heredi teſtatoris. Acceſſorium non poteſt prius adquiri, quam principale. *l. 38. ff. de legat. 2.* 21 *l. 1. C. de uſuris & fructibus legatorum.* 22 Id eſt, præſtari. *l. 84. in fin. ff. de legat. 2.* 23 Hereditatem hic appellat, bona viventis: non male: ſpe namque ſunt futura hereditas. Nomen deſtinatum poſt mortem, poteſt ante mortem imponi. *Bald.* 24 Valor rei ex ejus reditu ſumitur. vide *l. 13. ff. de rebus eorum, qui ſub.* 25 Solvendo rem liberatur, qui ad pretium tenetur propter rem. 26 *l. 23. in fin. ff. de condit. inſtit. l. 88. §. 3. ff. de legat. 2.* 27 Id eſt, valebit ad tempus usque pubertatis, non poſt pubertatem. 28 A legitimo herede exheredati fideicommiſſum dari non poteſt. vide *l. 126. ff. h. t.* 29 V. *l. 2. C. de hered. vel action. vend.* 30 Dixi ad Ulpianum, 24. §. 14. 31 Quia videtur dolo verſatus fuiſſe in exigendo Dama, cum non ejus, ſed Stichi præſtatio fuerit ei commiſſa. *l. 108. §. 12. ff. eod.* 32 *Al.* fidei ejus commiſſum fuerit. 33 Neminem enim oportet plus legati nomine præſtare, quam ad eum ex hereditate pervenit. *l. 1. §. 17. in fin. ff. ad SC. Trebell.* 34 Aliquid dare. *Hal.* 35 Id eſt, fideicommiſſario. *l. 5. C. de operis lib.* 36 *l. 28. ff. de inſtruct. vel inſtrum. leg. l. 12. ff. de aliment. vel cibar. legat.* 37 Vacantia bona lege Julia ad fiſcum deferebantur. Vacantia ſunt autem quæ non habent, aut reperiunt heredem, qui ea occupet vel petat. v. *tit. C. de bonis vacantib.* 38 Caducaria, Ulp. 20. §. 7. *in fin.* 39 Inteſtatorum facultates ſine legitimis heredibus morientium, fiſci juribus vindicantur. v. *tit. C. de bon. vacantib. lib. 10. tit. 10. l. pen. C. de præpoſ. ſacr. cub. lib. 12. tit. 5.* 40 *l. 6. §. 3. ff. ad SC. Trebell.* 41 Aliud erit, ſi maritus pro mancipiis dotalem pecuniam legaverit, eaque vivo marito mortua ſint: tunc enim mariti voluntas tuenda eſt. *l. 8. ff. de dote.* 42 V. *Nov. Leon.* 68. *l. 7. in fin. ff. ſi cui plus, quam per legem Falcid.* 43 Executoribus ſeu diſpenſatoribus teſtamentariis præſtatur cautio legatorum, *ut hic. l. 114. §. 12. ff. eod. l. 12. in fin. ſupr. qui ſatisd. l. 4. in fin. C. ut in poſſeſſ. leg.* Imo, & petitio. *l. alio. 9. infr. de alimentis.* Adde quæ ſcripſi ad *l. 107. ff. h. t.* 44 *l. 21. §. 1. infr. de annuis legatis.*

De ſervo capto ab hoſtibus.

98. IDEM [lib. 52. Digeſtorum].

SErvus ab hoſtibus captus [1] recte legatur: hoc enim jure poſtliminii fit, ut quemadmodum heredem inſtituere poſſumus ſervum, qui in hoſtium poteſtate eſt, ita legare quoque eum poſſemus.

De domino & ſervo legatariis.

99. IDEM [lib. 70. Digeſtorum].

SI domino [2] Stichus legatus eſſet, & ſervo ejus [3] optio data; partem dimidiam [4] Stichi dico ad dominum pertinere: quod poſſit ſervus manumiſſus eundem Stichum optare.

Si heres rem legatam eidem legaverit.

100. IDEM [lib. 77. Digeſtorum].

SI mihi Sempronius [5] a Titio herede legaverit, Titiusque [6] mihi ſub eadem conditione eandem rem legaverit: exiſtente conditione, capiam legatum ex teſtamento Sempronii [7].

De domino & ſervo collegatariis. 1. *De capto ab hoſtibus.*

101. IDEM [lib. 78. Digeſtorum].

SI ſervo meo Stichus legatus fuerit teſtamento, idque legatum repudiavero [8]; deinde prolatis codicillis apparuerit, mihi quoque eundem Stichum legatum eſſe: nihilominus eundem vindicare poſſum.

§. 1. Si ei, qui in hoſtium [9] poteſtate eſt, legatum fuerit, & is apud hoſtes deceſſerit: nullius momenti legatum erit, quamvis poſtliminio confirmari potuit.

De teſtatore minore viginti annis.

102. IDEM [lib. 81. Digeſtorum].

SI minor [quam] viginti annis dominus ſervum cauſa non probata manumiſerit, & poſtea legatum ei dederit, isque alienatus ad libertatem perductus fuiſſet: legatum non capit [10]: Nam perinde nullius eſt momenti legatum, ac ſi ſine libertate datum fuiſſet.

De tacito fideicommiſſo.

103. IDEM [lib. 83. Digeſtorum].

IN tacitis [11] fideicommiſſis fraus [12] legi fieri videtur [13], quotiens quis neque teſtamento, neque codicillis rogaretur [14], ſed domeſtica [15] cautione [16] vel chirographo obligaret ſe ad præſtandum fideicommiſſum ei, qui capere non poteſt.

De heredibus generaliter damnatis, & herede excepto. 1. *De tabulis heredi reddendis.* 2. *De re hoſtium.* 3. *Si legetur heredi a primo gradu,* 6. *Vel a ſecundo.* 7. *De ſocero herede.*

104. IDEM [lib. 1. ad Urſeium Ferocem].

AB omnibus heredibus legatum ita erat, *Quisquis mihi heres erit, damnas* [17] *eſto Titio dare centum:* deinde infra comprehenſum erat, ne unus ex heredibus ei daret: Quæritur, reliqui heredes utrum tota centum [dare] deberent: an deducta unius [illius] hereditaria portione? Reſpondit, verius eſſe reliquos [18] heredes tota centum debere: cum & ſignificatio verborum non repugnet huic ſententiæ, & voluntas teſtatoris congruat. §. 1. In teſtamento ſic erat ſcriptum, *Lucio Titio, ſi is heredi meo tabellas, quibus ei pecuniam expromiſeram, dederit, centum dato:* Titius deinde, antequam tabellas heredi redderet, deceſſerat [19]: Quæſitum eſt, an heredi ejus legatum deberetur? Caſſius reſpondit, ſi tabulæ fuiſſent, non deberi: quia non redditis his dies legati non ceſſit, Julianus notat [20], ſi teſtamenti faciendi tempore tabulæ nullæ fuerunt, una ratione dici poteſt, legatum Titio deberi: quod ἀδύνατον, id eſt, *impoſſibilis* [21] conditio pro non [22] ſcripta habetur. §. 2. Etiam rem [23] hoſtium poſſe legari, Sabinus ait, ſi aliquo caſu emi poſſit. §. 3. Si Attio ita legatum fuerit, *Quisquis mihi heres erit, damnas eſto, Attio heredi decem dare:* deducta [24] ſua parte, Attius decem petet [25].

§. 4. Item ſi juſſus fuiſſet heres decem dare, & fundum ſibi habere, deducta [26] ſua parte decem dabit. §. 5. Denique conſtitit, cum ita legatum fuiſſet, *quisquis mihi heres erit, damnas eſto heredi meo decem dare*, exæquari omnium heredum partes: eo quod unusquisque & ſibi & coheredi ſuo dari damnatus videtur.

§. 6. Cum quidam heredem inſtituit, *quandoque* [27] *mater ejus deceſſiſſet;* deinde ſecundus heres ſcriptus fuiſſet, & ab eo legata ei, qui ſub conditione heres inſtitutus fuiſſet, relicta eſſent; isque viva matre deceſſiſſet, poſtquam dies legati ceſſerit: quæſitum eſt, an heredi ejus legata deberentur? Verius eſt, legatum heredi deberi [28], ſive pure a ſubſtituto legatum datum eſt primo heredi, ſive ſub hac conditione, *ſi heres non fuerit:* quia moriente eo conditio impletur.

§. 7. Si ſocero a genero ſuo herede inſtituto pars [29] hereditatis alii legata fuiſſet: deducta [30] dote, eum debiturum eſſe partem hereditatis legatam, Sabinus reſpondit: quemadmodum, ſi pecunia ex crediti cauſa ſocero debita fuiſſet, ea deducta partem hereditatis daturus fuiſſet.

De eo quod quis debet.

105. IDEM [lib. 1. ex Minitio].

LEgatum ita erat, *Quæ Lucius Titius mihi debet* [31], [*ea*] *heres meus Cornelio dare damnas eſto:* nihil amplius ex hoc legato quam actiones ſuas heres præſtare debet.

De oratione imperfecta.

106. ALFENUS VARUS [lib. 2. Digeſtorum a Paulo Epitomatorum].

SI in teſtamento ſcriptum eſſet, *heres meus aureos centum Licinio damnas eſto*, neque adſcripſiſſet [32] *dare:* deberi legatum conſtat [33].

De herede juſſo præcipere & præſtare legata. 1. *Si ſervo legato legetur.*

107. AFRICANUS [34] [lib. 2. Quæſtionum].

SI a pluribus heredibus legata ſint ea, quæ unus ex his præcipere [35] jubeatur, & præſtare: in poteſtate eorum, quibus ſit legatum, debere eſſe ait, utrumne a ſingulis heredibus petere velint, an ab eo, qui præcipere ſit juſſus: itaque eum, qui præcipere juſſus eſt, cavere debere coheredibus, indemnes eos præſtari. §. 1. Si quis ſervum, cui aliquid [36] ſine libertate legaverit, *cum morietur ipſe ſervus*, leget: minime dubitandum, quin utile legatum futurum ſit: propterea [37] ſcilicet quod moriente ſervo, id quod ipſi legatum erit, ad eum, cui ipſe legatus fuerit, perventurum ſit.

De ſervo qui in fuga eſt, ubi præſtatur legatum. 1. *Si ſervo legatario res legata donetur.* 2. *De legato generali.* 3. *De alternatione.* 4. *Si legatariam rem ſtipulatus ſit.* 5. *De re bis eidem legata.* 6. *Si fundus defuncti heredi ab alio legetur.* 8. *De verbo*, hoc amplius. 9. *Si ſervus alienus liber eſſe juſſus & legatus ſit.* 10. *De legato vel ſtipulatione*, Decem quæ in arca. 11. *De mora & rei periculo.* 12. *De dolo & culpa.* 13. *Si creditor rogetur pignus vendere, & ſuperfluum reſtituere.* 14. *Si quis rogetur acceptis centum, aliquid facere.* 15. *De mutuo & uſuris.*

108. IDEM [lib. 5. [38] Quæſtionum].

SI ſervus legatus, vivo teſtatore fugiſſe [39] dicatur: & impenſa & periculo [40] ejus, cui legatus ſit, reddi debet: quoniam rem legatam eo [41] loco præſtare heres debeat, in quo a teſtatore ſit relicta.

§. 1. Si id, quod ex teſtamento mihi debes, quilibet alius ſervo meo donaverit: manebit adhuc mihi ex teſtamento actio: & maxime ſi ignorem meam factam eſſe: Alioquin conſequens erit, ut etiam ſi tu ipſe ſervo meo eam donaveris, invito me libereris: quod nullo modo recipiendum eſt: quando ne ſolutione quidem invito me facta libereris.

§. 2. Cum homo Titio legatus eſſet, quæſitum eſt, utrum arbitrium heredis eſt, quem velit dandi; an potius legatarii? Reſpondi, verius dici, electionem [42] ejus eſſe, cui poteſtas ſit, qua actione uti velit [id eſt, legatarii]. §. 3. Hujusmodi legatum, *illi, aut illi, uter eorum prior Capitolium aſcenderit*, utile eſſe, evidenti argumento probari ait: quod conſtet, uſumfructum libertis legatum, &, *qui eorum ſupervixerit* [43], proprietatem, utiliter legari. † Idque & de herede inſtituendo dicendum exiſtimavit. §. 4. Stichum, quem de te ſtipulatus eram, Titius a te herede mihi legavit: ſi quidem non [44] ex lucrativa cauſa ſtipulatio interceſſit, utile legatum eſſe placebat: ſin e duabus, tunc magis [placet], inutile eſſe legatum: quia nec abſit quicquam, nec bis eadem res præſtari poſſit. §. 5. Sed ſi cum mihi ex teſtamento Titii Stichum deberes, eundem a te herede Sempronius mihi legaverit, fideique meæ commiſerit, *ut eum alicui reſtituam*, legatum utile erit: quia [45] non ſum habiturus. Idem juris erit, & ſi pecuniam a me legaverit. Multo magis ſi in priore teſtamento fideicommiſſum ſit. Item ſi in priore teſtamento Falcidiæ locus ſit, quod inde abſcidit ratione Falcidiæ, ex ſequenti teſtamento conſequar.

§. 6. Item ſi domino heres extitero, qui non eſſet ſolvendo, cujus fundum tu mihi dare juſſus eſſes, manebit tua obligatio: ſicut maneret, ſi eum fundum emiſſem. §. 7. Si ita ſcriptum erit, *amplius, quam Titio legavi, heres meus Seio decem dato:* dubitandum non erit, quin & Titio ſuum legatum maneat, & Seio nihil ultra decem debeatur: nam & uſitatum fere eſt ſic legare, *Lucio Titio tot, & hoc* [46] *amplius uxori & liberis ejus tot.* §. 8. Si [47] ei, cui nihil legatum eſt, cum hac adjectione, *hoc amplius*, aliquid [48] legetur: minime dubitandum eſt, quod ita legaverit, debeatur: multoque minus dubitandum, ſi ab eo, qui nihil mihi debet, ita ſtipulatus fuero, *Amplius quam mihi debes, decem dare ſpondes*, quin decem debeantur. §. 9. Si ſervus [49] alienus liber eſſe juſſus, & legatus ſit, peti eum ex legato poſſe ait: nam cum libertas nullius momenti ſit, abſurdum eſſe, per eam legatum infirmari, quod alioquin valeret, & ſi ſolum datum fuiſſet.

§. 10. Qui quinque in arca habebat, ita legavit, vel ſtipulanti promiſit, *decem quæ in arca habeo* [50]: & legatum, & ſtipulatio valebit [51]: ita tamen, ut ſola quinque vel ex ſtipulatione, vel ex teſtamento debeantur; ut vero quinque quæ deerunt [52], ex teſtamento peti poſſint,

1 Seu res hoſtium. *l.* 104. §. 2 ℔. *h. t.* 2 Puta Sempronio. 3 Puta Sempronii. 4 Quoties res legata eſt duobus conjunctim, uni pure, alteri ſub conditione, is cui pure relinquitur, interim partem tantum conſequitur. *Bart.* 5 Primus teſtator. 6 Secundus teſtator heres prioris. 7 Prioris teſtatoris ſcil. & ſic diſpoſitio heredis non tollit diſpoſitionem defuncti. *Bart.* adde *l.* 67. *l.* 88. §. 12 ℔. *de legat.* 2. 8 Duobus legatis relictis, unum repudiare, alterum amplecti poſſumus. *l.* 5. ℔. *de legat.* 2. 9 §. 24. *Inſt. de legat. l.* 4. *in fin.* ℔. *de his, quæ pro non ſcriptis. l.* 1. *C. de hered. inſtit.* 10 Hodie minor ex quo tempore teſtari poteſt, libertatem poteſt conferre. *Nov.* 119. *cap.* 2. 11 Taciti fideicommiſſi definitionem hinc obſerva. *l.* 46. *ſupr. de hered. pet. l.* 17. §. 2. *ſupr. de uſur. l.* 3. *ſupr. de probat.* 12 *l.* 123. *in fin.* ℔. *h. t. l.* 10. ℔. *de his, quæ ut indign. l.* 45. ℔. *de jure fiſci.* 13 Fraus hujusmodi punitur confiſcatione. *l.* 3. §. 4. ℔. *de jure fiſci.* 14 Id eſt, non palam. *l.* 3. ℔. *de jure fiſci.* Ulp. 25. §. 17. 15 Tacite fit, quod fit domi, vel nuda pollicitatione vel cautione, vel chirographo. 16 Puta nuda pollicitatione. *d. l.* 10. ℔. *de his, quæ ut indign.* 17 *Damnas* pro *damnatus*. Alii legunt, *damnes:* ea forma qua *copes* pro *copioſo*. Goth. v. Auguſtin. *emendat. lib.* 1. *c.* 6. S. L. 18 Si teſtator unum ex heredibus ab onere præſtandi legati eximit, cæteri ad onus integrum tenentur. *Bart.* 19 Adde *l.* 109. ℔. *de cond. & demonſtr.* Gothofr. Vid. Eman. Coſt. *lib.* 1. *ſelect. cap.* 9. Anſ. adde Sarmient. *lib.* 1. *ſelect. cap.* 1. & 2. Alciat. *lib.* 2. *prætermiſſ.* S. L. 20 Addendo. 21 Legatario mortuo, ante conditionis poſſibilis eventum, legatum extinguitur. *Bart.* Conditio poſſibilis impedit transmiſſionem. *Bald.* 22 *l.* 3. ℔. *de cond. & demonſtr.* 23 *l.* 103. ℔. *de verb. oblig. l.* 9. *l.* 98. *ſupr. h. t.* Goth. Vide Jann. Rob. *lib.* 1. *ſentent. c.* 17. & Goed. *de contrah. ſtipulat. cap.* 6. *num.* 48. 49. 50. Anſ. 24 Jurare contra ſeipſum neminem invitum cogi, hinc colligunt nonnulli. Vid. Additiones Bartoli ad l. *Paul. reſpondit.* 29. *in fin. ſupr. de pignorib.* 25 Cur ita? vid. *l.* 34. §. 12. *ſupr. eod.* 26 *l.* 44. *in fin.* ℔. *de condit. & demonſtr.* 27 Quandocunque. *Hal.* 28 Si conditio impletur, ultimo vitæ momento legatum transfertur ad heredem. 29 *l.* 8. *in fin. l.* 9. ℔. *de legat.* 2. 30 Rogatus reſtituere hereditatem, deducit dotem ſibi debitam, & quodlibet aliud debitum. 31 *l.* 10. ℔. *de liberat. leg.* 32 *l.* 67. §. 9. ℔. *de leg.* 2. 33 Unde perfecta hæc oratio ſatis intelligitur, etſi verbum principale deficiat. *Goth.* Adde *l.* 77. §. 22. ℔. *de leg.* 2. Anſ. 34 Vide Cujac. *ad Afric.* 35 Diſpenſare, præſtare, diſtribuere. hic diſpenſator eſt legatorum, & ita appellatur in Novella Martiani, *de teſtibus & ὑπουργὸς, Baſil. & in l.* 17. ℔. *de leg.* 2. miniſter. Hujusmodi miniſtros, executores teſtamentorum vocat, ἐπιτρόπους, *Novella Leonis* 68. Laërtio ἐπιμεληταὶ τῶν ἐν τῇ διαθήκῃ γεγραμμένων dicuntur. vide Cujac. *ibid.* exequendi cauſa ſæpe eligebantur a teſtatore hujusmodi perſonæ. *l.* 7. ℔. *ſi cui plus, quam per legem Falcid. Novell. Martiani de teſtibus.* Hic diſpenſatoribus præſtatur cautio legatorum. *l.* 96. §. 3. ℔. *h. t.* Imo & petitio, *ut hic.* & *l. alio.* 9. ℔. *de alimentis.* 36 Legari ſervo legato poteſt. vide quæ ſcripſi ad *l.* 5. §. 2. *C. de neceſſar. hered.* 37 Vide ad hunc locum Cujacium 2. *ad African. fol.* 19. & quemadmodum hunc paragraphum diſpungi oporteat. 38 Vide Cujac. in hanc *l.* 5. *ad African. fol.* 73. *ad* 81. 39 *l.* 8. ℔. *de legat.* 2. 40 Vide quæ notavi ad *l.* 30. §. 1. ℔. *de legat.* 3. 41 Vide *l. unic. C. ubi fideicommiſſum.* 42 Vide *l.* 2. ℔. *de optione.* Cicero 2. *de inventione.* Heres meus quæ volet dato, nihil attinuiſſe ſcribi, *quæ volet.* vide Cujac. *ibid.* Goth. Vid. *cenſur. forenſ. noſtr. lib.* 3. *cap.* 8. *num.* 12. S. L. 43 Vide *l.* 11. ℔. *de reb. dub.* 44 *l.* 45. *in pr. l.* 84. §. 5. *ſupr. h. t. l.* 102. §. 2. ℔. *de legat.* 3. §. 6. *Inſt. de legat.* vide tamen *l.* 21. §. 1. ℔. *de legat.* 3. 45 *l.* 34. §. 7. *ſupr. h. t.* 46 Verbum *amplius ſolutum*, implicationem facit, repetitionem inducit. Verbum, *hoc amplius*, replicationem, & multiplicationem. *Bald.* 47 Falſa demonſtratio non minuit legatum. 48 Certum ſcil. *l.* 82. ℔. *de verb. ſignif.* 49 Vid. Vacon. *lib.* 4. *declar.* 64. Molin. ad *l.* 1. §. *ſi quis.* ℔. *de verb. oblig. num.* 43. Anſ. Add. Forcatulum *Necyomant. dialog.* 12. Mod. 50 V. *l.* 37. ℔. *de verb. oblig. l.* 82. ℔. *de verb. ſign.* Hæc verba pro conditione & cauſa ſunt: qualitatem ſignificant, & jus legati, & certum corpus nummorum. 51 Imo, non valebit. *l.* 120. ℔. *de verb. oblig.* 52 Id eſt, quæ non erunt in rerum natura. *l.* 9. *in fin.* ℔. *de tritico.*

vix ratio patietur: nam quodammodo certum corpus, quod in rerum natura non ſit, legatum videtur. Quod ſi mortis tempore plena ſumma fuerat, & poſtea aliquid ex ea deperierit, ſine dubio ſoli heredi deperit. §. 11. Si ſervus legatus ſit, & moram [1] heres fecerit: periculo ejus & vivit, & deterior fit: ut ſi debilem [2] forte tradat, nihilominus teneatur. §. 12. Cum quid tibi legatum, fideive tuæ commiſſum ſit, ut mihi reſtituas; ſi quidem nihil præterea ex teſtamento capias, dolum malum duntaxat in exigendo eo legato, alioquin [3] etiam culpam [4] te mihi præſtare debere, exiſtimavit: ſicut in contractibus fidei bonæ ſervatur, ut ſi quidem utriusque [5] contrahentis commodum verſetur, etiam culpa; ſin unius ſolius, dolus malus tantummodo præſtetur. §. 13. Qui margarita Titio pignori dederat, filium heredem inſtituit, & filiam exheredavit: deinde ita cavit, *te, Titi, rogo, fideique tuæ* [6] *committo, uti margarita, quæ tibi pignori dedi, vendas, & deducto omni debito tuo quod amplius erit, id omne filiæ meæ reſtituas*: ex ea ſcriptura filiam a fratre fideicommiſſum petere poſſe, ut is actiones ſuas adverſus debitorem ei præſtaret: Hoc enim caſu eum, qui creditor fuiſſet, debitorem intelligendum, ejus ſcilicet, quod pretium pignoris ſummam debiti excedat. §. 14. Non autem mirandum, [ſi] cum alius rogatus ſit, alius [7] fideicommiſſo obſtringatur: nam & cum in teſtamento ita ſcribatur, *te, Titi, rogo, ut acceptis centum* [8], *illum ſervum manumittas, vel Sempronio quid præſtes*, parum quidem apte [9] ſcribi, verum æque intelligendum heredis fideicommiſſum, ut pecuniam Titio præſtaret: ideoque & ipſum Titium cum herede acturum, & libertatem ſervo, vel Sempronio, quod rogatus ſit, præſtare cogendum. §. 15. Aufidius filii ſui fidei commiſit, *ut certam pecuniam quatuor libertis ſuis mutuam daret* [10], *& uſuras leviores* [11] *taxaverat*: placuit, hoc fideicommiſſum utile totum eſſe.

Interpretatio facienda, per quam legatum non ſit inutile. Duaren. *Facultas ſolvendi aliud pro alio tranſit ad ſingularem poſſeſſorem.* Bartolus. *Si maritus uxori leget, quæ ei donaverit.* 1. *De alternatione.*

109. IDEM [lib. 6. [12] Quæſtionum].

SI quando quis uxori ſuæ ea, quæ vivus donaverat, vulgari [13] modo leget, non de aliis donationibus videri eum ſentire ait, quam de his, quæ jure valituræ non ſunt. Alioquin [&] fruſtra [14] legaturus ſit: [atque] ſi ita exprimat, *quæ uxori jure donavero*, vel ita, *quæ uxori manumiſſionis* [15] *cauſa donavero*, [*ea ei lego*]: nam inutile legatum futurum eſt. §. 1. Heres, cujus fidei commiſſum erat, ut mihi fundum aut centum daret, fundum Titio vendidit: cum electio [16] ei relinquitur, utrum malit, dandi, ut tamen alterum ſolidum præſtet, Prætoris officio convenire exiſtimo, ut ſi pecuniam Titius offerat, inhibeat fundi perſecutionem: ita enim eadem [17] cauſa conſtitueretur, quæ futura eſſet, ſi alienatus fundus non fuiſſet: quando etiam adverſus ipſum heredem officium Prætoris ſive arbitri [18] tale eſſe deberet, ut ſi fundus non præſtaretur, neque pluris, neque minoris, quam centum æſtimaretur.

De legato generali.

110. IDEM [lib. 8. Quæſtionum].

SI heres generaliter ſervum, *quem* [19] *ipſe voluerit*, dare juſſus, ſciens furem dederit, isque furtum legatario fecerit: de dolo [malo] agi poſſe ait. Sed quoniam illud verum eſt, heredem in hoc teneri, ut non peſſimum [20] det, ad hoc tenetur, ut & alium hominem præſtet, & hunc pro noxæ deditione [21] relinquat.

De excuſatione tutoris.

111. MARCIANUS [lib. 2. Inſtitutionum].

ETiam ſi partis [22] bonorum ſe excuſaverit tutor (puta Italicarum [23], vel provincialium rerum), totum, quod teſtamento datum eſt, ei auferetur. & ita Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

De adſcriptitiis. 1. *De manumiſſione ſervi legati.* 2. *De particula* Cum. 3. *De facto illicito.* 4. *De jurejurando.*

112. IDEM [lib. 6. Inſtitutionum].

SI [quis] inquilinos ſine prædiis, quibus [24] adhærent, legaverit: inutile eſt legatum [25]: Sed an æſtimatio debeatur, ex voluntate defuncti ſtatuendum eſſe, Divi Marcus & Commodus reſcripſerunt.

§. 1. Cum ſervum ſuum heres damnatus dare, eum manumiſerit [26], tenetur in ejus æſtimationem: nec intereſt, ſcierit, an ignoraverit legatum. † Sed & ſi donaverit ſervum heres, & eum is cui donatus eſt, manumiſerit, tenetur heres, quamvis ignoraverit a ſe eum legatum eſſe. §. 2. Si ita legatum fuerit, *Titio cum Seio do lego* [27]: utriſque legatum eſt: ſicut utrumque legatum eſt, cum fundus cum domo Formiana legatus eſt. §. 3. Si quis ſcripſerit teſtamento fieri, quod contra jus [28] eſt, vel bonos mores: non valet: Veluti ſi quis ſcripſerit contra legem aliquid, vel contra edictum Prætoris, vel etiam turpe [29] aliquid. §. 4. Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, *jusjurandum* contra vim [30] legum & auctoritatem juris in teſtamento ſcriptum, nullius eſſe momenti.

De ſervo alieno. 1. *De cibariis ſervo legatis.* 2. *De legatis repetitis a ſubſtituto in tertio gradu,* 3. *Vel a ſubſtituto impuberis.* 5. *De ſepultura.*

113. IDEM [lib. 7. Inſtitutionum].

SErvo alieno ita legari poteſt, *quoad* [31] *ſerviat*, vel *ſi ſervus* forte *Titii erit*, ut & Marcellus ait. §. 1. Si quis poſt tempus libertatem ſervo ſuo dederit, & interea rogaverit heredem, donec ad libertatem perveniat, cibaria [32] ei dare; teſtatoris voluntati obtemperandum eſſe, D. Severus & Antoninus reſcripſerunt. §. 2. Si quis a primo herede centum legaverit alicui, & eidem a ſecundo ducenta, poſteaque generaliter repetierit legata: trecenta videtur repetiſſe.

§. 3. Sed ſi pater impuberi filio ſubſtituerit, & a ſubſtituto legata repetierit, ſi pupillus heres extiterit, & intra pubertatem deceſſerit, repetitio non valet, quia voluntas defuncti hæc eſt, ut ſemel debeantur. §. 4. Si ab impubere legatum fuerit ſub conditione, *ſi ad pubertatem pervenerit*, & a ſubſtituto repetitum [33] fuerit: legatum debetur & a ſubſtituto: nec videtur repetita conditio quæ [34] inutile legatum facit. §. 5. Ineptas [35] voluntates defunctorum circa ſepulturam (veluti veſtes [36], aut ſi qua alia ſupervacua ut in funus impendantur) non valere, Papinianus lib. III. reſponſorum ſcribit.

De peculio caſtrenſi. 1. *De liberto & patrono.* 2. *De fiſco.* 3. *Si quis rogetur reſtituere fundum ſibi legatum, & præterea centum poſt mortem ſuam,* 4. *Vel pure.* 5. *Si relinquatur ei, qui capere non poteſt.* 6. *De rogato, ut heredem inſtituat.* 7. *De rogato hereditatem ſuam, vel partem ejus reſtituere.* 8. *De emancipatione.* 9. *De ædibus deſtruendis.* 10. *De manumiſſione fideicommiſſarii.* 11. 12. *De fideicommiſſo relicto filiofam. vel ſervo.* 13. *De conditione, ſi ſine liberis deceſſerit.* 14. *De alienatione prohibita,* 15. *Hoc adjecto, ut in familia relinquatur.* 19. *De morte ſervi relicti.*

114. IDEM [lib. 8. Inſtitutionum].

F*Iliusfamilias* [37] *miles vel veteranus*, licet ſine teſtamento decedat, poteſt fideicommittere a patre: quia etiam teſtamentum facere poteſt.

§. 1. Si libertus ab inteſtato deceſſerit, a patrono poteſt, usque ad [38] partem debitam, fideicommiſſum relinquere: quia, ſi teſtamentum faceret, licebit ei partem debitam ſolam relinquere. §. 2. Qui inteſtato decedit, & ſcit bona ſua ad fiſcum perventura vacantia, fidei fiſci committere poteſt. §. 3. Apud Marcellum lib. XII. Digeſtorum talis quæſtio agitatur: Quidam ab eo, cui fundum legaverat, fideicommiſerat, ut eum fundum poſt mortem ſuam reſtitueret Sempronio: ejusdem legatarii fidei commiſerat, ut Titio daret centum: quæritur, quid juris ſit? Et ait Marcellus, ſi Titio teſtator centum ex fructibus, quos vivus legatarius perceperit, reliquerit, & legatarius poſt tantum temporis deceſſiſſet, ut ex fructibus centum fierent, Titium centum accepturum: ſi poſt acceptum legatum confeſtim deceſſiſſet legatarius, Titii fideicommiſſum extingui: quia placet *non plus* [39] *poſſe rogari quem reſtituere, quam* [*quantum*] *ei relictum eſt.* §. 4. Sed ſi Titii fideicommiſſum non eſt in tempus mortis legatarii collatum, ait Marcellus, confeſtim fideicommiſſum Titio dandum, ſed cautione exacta, quanto amplius ceperit, reddi: quam cautionem ita committi, ſi prius legatarius deceſſerit, quam ex fructibus centum perciperet: ſed vix eſt, ut legatarium ex reditibus voluerit ante [40] dare quam fructus legatarius percepiſſet. Certe erit legatarius audiendus, ſi velit totum fundum præſtare, ſi de reſtituendo cavetur: abſurdum enim eſt, de ſuo [41] eum præſtare centum: maxime ſi fundus centum, vel non multo pluris eſt: quo jure utimur. §. 5. Si quid alicui [42] licite fuerit relictum [vel jus aliud], quod ipſe quidem propter corporis [43] ſui [44] vitium, vel propter qualitatem relicti, vel aliam [45] quamcunque probabilem [46] cauſam habere non potuit, alius tamen [47] hoc habere potuit: quanti [48] ſolet comparari, tantam æſtimationem accipiet.

§. 6. Ut quis heredem inſtituat aliquem, rogari [49] non poteſt: plane [50] Senatus cenſuit perinde habendum, atque ſi rogaſſet hereditatem reſtitui. §. 7. Quid ergo, ſi heres poſt mortem ſuam rogatus fuerit hereditatis ſuæ partem quartam reſtituere? Verius eſſe exiſtimo, quod & Scævola notat, & Papirius Fronto ſcribit, valere fideicommiſſum, atque ſi de hereditate ſua reſtituenda rogatus eſſet: & eatenus reſtituenda eſt, quatenus [51] hereditas teſtatoris patitur, ſecundum [52] vulgarem [53] formam juris. §. 8. Sed ſi liberos ſuos emancipare rogatus fuerit, non cogitur [54] hoc facere: poteſtas enim patria, inæſtimabilis [55] eſt. §. 9. Ædes deſtruendæ [56] neque legari, neque per fideicommiſſum relinqui poſſunt: & ita Senatus cenſuit.

§. 10. Si fideicommiſſum relictum fuerit ſervo alieno ſine libertate, & ad libertatem pervenerit: dicendum eſt, poſſe eum admitti ad capiendum. §. 11. D. Severus & Antoninus reſcripſerunt, eum qui rogatus eſt ſub conditione fratris ſui filiis reſtituere, ante diem fideicommiſſi cedentem ne quidem ex voluntate eorum poſſe reſtituere his in

1 *l.* 47. §. *pen. & ult. ſupr. h. t.* 2 Adde *l.* 12. ff. *de auro.* 3 Si commodum ſentias. 4 Qui teſtamento commodum non ſentit, de levi culpa non tenetur: ſecus, ſi ſentit commodum. *Bald.* 5 *l.* 5. §. 2. ff. *commodati.* 6 Licet verba legati referantur ad debitorem, actio tamen competit contra heredem: cui in dubio videtur onus impoſitum. *Bart.* 7 Vide *l.* 11. §. 22. ff. *de legat.* 3. 8 Ab herede meo. 9 *Al.* Aperte. vide Antonium Fabrum 5. *Conjectur.* 18. Nam apte id ſcriptum eſt, ſed non aperte ſatis: quia his verbis heres pecuniam Titio dare neque juſſus, neque rogatus eſt. 10 Factum utiliter legari poteſt. *l.* 66. *ſupr. eod.* 11 Valet legatum, in quo heres jubetur pecuniam levioribus uſuris mutuare. *Bald.* 12 Vid. Cujac. 6. *ad African.* 13 De quo *l.* 33. §. 1. ff. *de leg.* 3. *l.* 13. ff. *de auro.* 14 Verborum interpretatio ea ſumenda eſt, ut nihil fruſtra adjectum videatur. *l.* 84. §. 4. *ſupr. l.* 110. ff. *h. t. l.* 25. §. 17. *ſupr. famil.* Goth. Verba ſuperflua eſſe non debent. Vid. Ant. Govean. *lect. jur. lib.* 1. *c.* 1. *num.* 9. Anſ. 15 *l.* 22. *C. de don. inter virum* 16 *l.* 10. *in fin. ſupr. de jure dot.* 17 Emptor ejus conditionis eſſe debet, cujus & venditor *Bald.* 18 Vide quæ notavi ad *l.* 7. ff. *de fideicommiſſ.* vide ad hunc locum Ant. Fabr. 3. *Conjectur.* 13. 19 V. *l.* 109. §. 1. *ſupr. h. t.* 20 *l.* 37. *ſupr. eod.* [illegible] 99 ff. *de verb. oblig. l.* 35. *C. de donat.* Male ſolvens non liberatur. *Bald.* 21 [illegible] 22 Vide quæ notavi ad *l.* 13. §. 3. *ſupr. de excuſat. tut.* Qui peccat in parte officii, in toto peccare videtur. *Bald.* 23 *l.* 28. *ſupr. de teſtam. tut.* 24 *l.* 7. *C. de agricolis & cenſitis.* 25 Nam quæ a ſolo inſeparabilia ſunt, per ſe ſeparatim legata nihil operantur. 26 §. 16. *verſ. ſi vero. Inſt. de legat.* 27 *l.* 36. §. 2. *ſupr. h. t.* 28 Quod lex reprobat, teſtator adprobare non poteſt. *Bald. l.* 55. *ſupr. eod. l.* 16. ff. *de uſu & uſufr. l.* 3. *in fin.* ff. *de annuis. l. un. C. de his, quæ pœnæ.* §. *ult. Inſt. de legat.* 29 *l.* 54. *ſupr. eod.* Turpia legata, Græcis, λοιδορίαν ἔχοντα. 30 *l.* [illegible] *ſupr. de condit. inſt.* Juramentum non firmat actum jure prohibitum. *Bald.* adde *l.* 5. [illegible] *non eſt obligatorium de regulis. in* 6. 31 *l.* 82. *in fin.* ff. *de legat.* 2. 32 *l.* 17. ff. *de alimentis.* 33 Adde *l.* 89. ff. *de cond. & demonſtr.* 34 Repetita non cenſetur conditio, quæ repetita vitiaret, & inutile legatum faceret. Bart. *l. ab executant.* 126. §. *ult.* ff. *h. t. l.* 1. ff. *de dote prælegata. l. ult.* ff. *de manumiſſis teſtament. l. Titia.* 134. §. 1. ff. *de verb. oblig.* Bart. *in l. cum ſervus.* 18. *ſupr. de conditionibus inſtitution.* Caſtrenſ. *in l. avia.* 77. ff. *de cond. & demonſtr.* Alexand. *in l. ſi idem.* 11. §. *ſi una.* 2. *ſupr. de jurisd. omn. judic.* 35 Nec enim omnis, qui teſtatur, ſapit. 36 Ut *l.* [illegible] *in fin.* ff. *de auro. l.* 14. §. 5. *ſupr. de religioſis* Idem conſtituiſſe Lycurgum refert Alexand. ab Alexandro 3. *Genial.* 2. & 6. *cap.* 4. Quam graviter ex ſcripturis *Bald.* *Nudus egreſſus ſum de ventre matris meæ, & nudus revertar illuc* Scio tamen Rebuffum aliud de Epiſcopis ſentire, quaſi nefas ſit eos ſine veſtibus ſepelire. adde Sueton. *in Auguſto. c.* 100. & Livium 34. 37 *l.* 1. §. 6. ff. *ad SC. Trebell.* 38 *l.* 2. *in fin.* ff. *de dote.* 39 *l.* 1. §. 17. ff. *ad SC. Trebell.* 40 Quod eſt præſtandum ratione fructuum, non debet præſtari ante perceptos fructus. adde *l.* 58. *ſupr. de uſufruct.* 41 *l.* 34. §. 2. *in fin.* ff. *de leg.* 3. 42 Et ſic capaci: proinde non obſtabit *l.* 49. §. 2. ff. *de leg.* 2. Goth. Ad hunc §. & *l.* 40. *ſupr. h. t.* vid. Joann. a Sande *deciſ. Friſicar. lib.* 4. *tit.* 4. *defin.* 4. Anſ. 43 Vitium eſt facti, non juris. 44 *l.* 40. *ſupr. eod.* 45 Ut quia militia vel feudum eſt relictum. *arg. l.* 11. §. 16. ff. *de leg.* 3. 46 Ut ſi peregrino quid legatum ſit eo loco, ubi quid poſſidere non poteſt. *l. unic. C. non licere habitatorib.* Quid, ſi militi ſit legatus fundus, ut illo militet loco? Mutare locum non cogetur: capax eſt hujus legati. *l.* 9. *in fin.* ff. *de re militari.* 47 Vide quæ ſcripſi in Epitome Feudorum, *titulo de teſtamentis.* 48 Pretium rei eſt quanti res comparari conſuevit, & ſic ex conſuetudine & uſu pretium rei metimur. 49 *l.* 17. ff. *ad. SC. Trebell.* 50 Juſſus alium heredem etiam in ſuis & propriis bonis inſtituere, per fideicommiſſum gravatus reſtituere videtur. 51 Patitur, ſecundum vulgarem formam juris, & ſi filios ſuos emancipare rogatus &c. *Cujac.* v. Paul. 4. *ſent.* 13. §. 1. & *ibid.* Cujac. 52 *l.* 70. §. 1. ff. *de leg.* 2. 53 Vulgaris formula, hic interprete Accurſio, ſtricta eſt formula ſed veriſimilius eſt, jus rectum & ordinarium intelligi, quo legatarius non cogitur filios emancipare, quia patria poteſtas eſt res inæſtimabilis & ſancta. Cogi tamen poteſt jure extraordinario, id eſt, auctoritate Principis. adde *l.* 92. ff. *de condit. & demonſtr.* Paul. 4. *ſent.* 13. §. 1. Cæterum quidam hic initium paragraphi conſtituunt. 54 Imo cogitur. *l.* 92. ff. *de condit. & demonſtr.* 55 Inæſtimabilis eſt patria poteſtas, *ut hic.* ut & libertas. *l.* 106. ff. *de reg. jur.* 56 Vid. quæ notavi ad *l.* 41. §. 1. *ſupr. h. t.*

poteſtate

potestate patris agentibus, cum possit, die fideicommissi cedente, sui juris constitutis ipsis debere restitui: vel si aliquis ex his ante decesserit, non omnibus. §. 12. Iidem Principes rescripserunt, filiis ante diem fideicommissi venientem restitui hereditatem maternam necesse non esse: sed præstare heredem posse *vulgarem cautionem* [1], aut si præstare eam non poterit, mitti liberos in [2] possessionem fideicommissi servandi causa: ut pro pignore, non [3] ut pro dominis possideant, vel alienandi jus, sed ut pignus habeant: ut filius per patrem fructus consequatur, & servus per dominum.

§. 13. Cum erit rogatus, si sine liberis decesserit, per fideicommissum restituere: conditio defecisse videbitur, si patri supervixerint liberi: nec quæritur an heredes extiterint. §. 14. Divi Severus & Antoninus rescripserunt, eos, qui testamento vetant quid alienari [4], nec [5] causam exprimunt, propter quam id fieri velint: nisi [6] invenitur persona, cujus respectu hoc a testatore dispositum est, nullius esse momenti scripturam, quasi nudum præceptum reliquerint: quia talem legem testamento non possunt dicere. Quod si liberis, aut posteris, aut libertis, aut heredibus, aut aliis quibusdam personis consulentes, ejusmodi voluntatem significarent: eam servandam esse: sed hæc neque creditoribus [7], neque fisco [8] fraudi esse: nam si heredis, propter [9] testatoris creditores, bona venierunt, fortunam communem fideicommissarii quoque sequuntur. §. 15. Cum pater, filio herede instituto, ex quo tres habuerat nepotes, fideicommisit, *ne fundum alienaret, & ut in* [10] *familia relinqueret*: & filius decedens, duos heredes instituit [11], tertium exheredavit, eum fundum extraneo legavit: Divi Severus & Antoninus rescripserunt, verum esse, non paruisse voluntati defuncti filium. §. 16. Sed, & si cum duos exheredavit, unum heredem instituit, fundum extraneo legavit, [ut] putat Marcellus, posse exheredatos petere fideicommissum. Quod evenit, & si vivus filios emancipasset [12], & postea fundum alienasset. §. 17. Sed si omnes filii heredes instituti sint ex disparibus partibus, non possunt petere fideicommissum ex minore parte scripti, ut viriles, non hereditarias, partes in eo habeant: verum [13] est enim in familia reliquisse, licet uni [14] reliquisset. §. 18. Item si unum heredem instituisset, nec quicquam legasset, exheredati nihil interim, quandiu in familia res est, petere possunt. §. 19. Interdum etiam cum lucro [15] heredis moritur servus legatus, vel per fideicommissum relictus: veluti si alienus [16], vel [licet] proprius, pluribus tamen separatim ita relictus, ut unusquisque in solidum capiat: [scilicet si] sine culpa heredis mortuus sit.

De verbis precariis.

115. ULPIANUS [lib. 2. Institutionum].

ETiam hoc modo [17], *cupio* [18] *des, opto des, credo* [19] *te daturum*, fideicommissum est.

Definitio legati. 1. Si legetur heredi, vel heredi & extraneis. 2. An heres legari possit. 3. De servo hereditario. 4. Qualis fundus dari debet, & de servitutibus.

116. FLORENTINUS [lib. 11. Institutionum].

LEgatum est delibatio [20] hereditatis, qua testator ex eo, quod universum heredis foret, alicui quid collatum velit. §. 1. Heredi a semetipso [21] legatum dari non potest, a [te] coherede potest. Itaque si fundus legatus sit ei, qui ex parte dimidia heres institutus est, & duobus extraneis, ad heredem, cui legatus est, sexta pars fundi pertinet: quia a se vindicare non potest, a coherede vero semissario, duobus extraneis concurrentibus, non amplius tertia parte: extranei autem & ab ipso herede, cui legatum est, semissem, & ab alio herede trientem vindicabunt. §. 2. Alienus servus heres institutus legari ipse a se nec totus, nec pro parte potest. §. 3. Servo hereditario recte legatur, licet ea adita non sit: quia *hereditas personæ* [22] *defuncti, qui eam reliquit, vice fungitur*. §. 4. Fundus legatus talis dari debet, qualis [23] relictus est: itaque sive ipse fundo heredis servitutem debuit, sive ei fundus heredis, licet confusione [24] dominii servitus exstincta sit, pristinum jus restituendum est: & nisi legatarius imponi [25] servitutem patiatur, petenti ei legatum exceptio doli mali opponetur: si vero fundo legato servitus non restituetur, actio ex testamento superest.

De Civitate.

117. MARCIANUS [lib. 13. Institutionum].

SI quid relictum sit Civitatibus [26], omne valet: sive [27] in distributionem [28] relinquatur, sive in opus, sive in alimenta, vel in eruditionem [29] puerorum, sive quid aliud.

De verbis precariis.

118. NERATIUS [lib. 10. Regularum].

ET eo modo [30] relictum, *exigo* [31], *desidero uti des*, fideicommissum valet: sed & ita, *volo hereditatem meam Titii esse, scio hereditatem meam restituturum te Titio.*

De rationibus reddendis.

119. MARCIANUS [lib. 1. Regularum].

SI servus *vetitus est a testatore rationes* [32] *reddere*, non hoc consequitur, ut ne [33], quod apud eum sit, reddat, & lucrifaciat, sed ne scrupulosa [34] inquisitio fiat: hoc est, ut negligentiæ ratio non habeatur, sed tantum fraudium [35]. Ideo & [36] manumisso non videtur peculium legari per hoc, quod vetitus est rationes reddere.

De alienatione ædium, quarum reditus legatus est. 1. Si fideicommissarii ad distractionem consenserint. 2. De fructibus fundi legati.

120. ULPIANUS [lib. 2. Responsorum].

NIhil proponi, cur prohibeatur heres ædificia distrahere [37], quorum [38] reditus sportulæ [39] sunt relictæ: salva tamen causa legati. §. 1. Omnibus [40], quibus fideicommissum relictum est, ad distractionem consentientibus, nullam fideicommissi petitionem superfuturam. §. 2. Fructus ex fundo pure legato, post aditam hereditatem [41] a legatario perceptos, ad ipsum pertinere: colonum [42] autem cum herede ex conducto habere actionem.

De particula Cum.

121. MARCIANUS [lib. 3. Regularum].

SI quis legaverit Titio cum Mævio: & sine altero alter ad legatum admittitur: Nam & cum dicit Prætor, *ventrem cum* [43] *liberis in possessionem esse jubeo*, etsi non sint liberi, venter in possessionem mittetur.

De relicto ad ornatum vel honorem civitatis. 1. Si is a quo legatum est, non adierit. 2. Si is cui sub conditione dandi legatum est, oneretur fideicommisso.

122. PAULUS [lib. 3. Regularum].

C*ivitatibus* [44] legari potest [45] etiam quod ad honorem ornatumque [46] civitatis pertinet. † *Ad ornatum*, puta quod ad instruendum forum, theatrum, stadium legatum fuerit. † *Ad honorem*, puta quod ad munus [47] edendum venationemve [48], ludos Scenicos [49], ludos Circenses, [relictum fuerit], aut quod ad divisionem [50] singulorum civium, vel epulum [51], relictum fuerit: hoc amplius, quod in alimenta infirmæ ætatis, (puta [52] senioribus [53], vel pueris, puellisque) relictum fuerit, ad honorem [54] civitatis pertinere respondetur. §. 1. *Lucius* [55] *Titius & Gaius Seius Publio Mævio decem dare damnas* [56] *sunto*: Gaius Seius heres non extitit: Sabinus ait, Titium solum legatum debiturum. Nam Seium pro non scripto habendum esse: hæc sententia vera est: [hoc est, Titius tota decem debebit.] §. 2. Eum, cui sub hac conditione fundus legatus est, *si centum heredi dedisset*, si tantum [57] sit in pretio fundi, quantum heredi dare jussus est, non est legatarius cogendus fideicommissum a se relictum præstare: quoniam nihil [58] ex testamento videtur capere, qui tantum erogat, quantum accepit.

Si fideicommissarius heredi successerit pro parte. 1. De tacito fideicommisso.

123. MARCELLUS [lib. sing. Responsorum].

LUcius Titius, cum duos filios heredes relinqueret, testamento ita cavit, *quisquis mihi liberorum meorum heres erit, ejus fidei committo, ut si quis ex his sine liberis decedat, hereditatis meæ bessem* [59], *cum morietur fratribus suis restituat*: frater decedens fratrem suum ex dodrante fecit heredem: Quæro, an fideicommisso satisfecerit? Marcellus respondit, id quod ex testamento Lucii Titii fratri testator debuisset, pro [60] ea parte, qua alius heres extitisset, peti posse, nisi diversum sensisse eum probaretur: nam parvum [61] inter hanc speciem interest, & cum [62] alias creditor debitori suo existit heres: sed plane audiendus erit coheres, si probare [63] possit, ea mente testatorem heredem instituisse fratrem suum, ut contentus institutione, fideicommisso abstinere deberet. §. 1. In testamento ita scriptum est, *Gaio Seio illud & illud heres meus dato: & te rogo, Sei, fideique tuæ mando, uti ea*

1 V. *l.* 12. *in fin.* ff. *qui satisd.* 2 *l.* 1. §. 1. ff. *ut in possess. leg.* 3 V. *l.* 5. ff. *ut in possess. leg.* 4 Scripserunt in hunc §. præter Ripam, Alciatum, Opizonum, & Crotum, copiose Ferdinandus Zoares, Bartholomæus Romulejus, & Joannes Bolognetus, vide & ad alia hujus legis capita Alexandrum *ad l. centurio. n.* 60. *de vulgar.* Paleottum *de nothis & spuriis. c.* 27. *n.* 4. Seb. Sap. *ad l. precibus. C. de impub. n.* 29. Forcatulum *in Necyom. jur. dial.* 50. *n.* 1. Cæphalum *cons.* 186. *n.* 84. & *cons.* 221. *n.* 14. *vol* 2. Mod. 5 *l* 38. §. 4. *l.* 93 ff. *de legat.* 3. Goth. vide Anton Merend. *lib* 4. *controv. cap* 20. Ans. Adde Cujac. *lib* 5. *obs.* 16. & *lib.* 9. *obs.* 24. Revard. *lib.* 3. *variar. cap* 16. S. L. 6 *l.* 69. §. 3. ff. *de legat.* 2. vid. Rolandum a Valle, 1. *consil.* 25. *num.* 17. 18 19. 7 Bonorum alienatione vetita excipiuntur in gratiam creditorum pignora. Cujac. 5. *obs.* 16 vid. *l.* 1. *C. debitorem venditionem pignor* 8 Bonorum alienatione vetita, excipitur vicesima: nec enim jussus testatoris fisco fraudi esse debet, quominus fiscus detrahat vicesimam. Cujac. 5. *obs* 16. An vero id referemus ad vicesimam rerum venalium vel hereditatis? vide eundem, 9. *obs* 24. 9 Nam si propter heredis. *Hal.* 10 Dixi 5. *Feud.* 13. 11 Alienationis verbo institutio comprehenditur. adde *l.* 1. *C. de fundo dotali. l. ult. C. de rebus alienis non alienandis.* 12 Tunc enim non est voluntaria alienatio. *l.* 69. §. 1 ff. *de leg.* 2. 13 *d. l.* 69. *in fin.* 14 *l* 67. §. 2. *in fin.* ff. *de legat.* 2. 15 Id est, citra damnum heredis. *l.* 26 §. 1. *supr. eod.* 16 *l.* 22. *in fin.* ff. *de leg.* 3. 17 Facit *l.* 11. ff. *de legat.* 3. 18 Fideicommissi verba, *Cupio, Opto, Credo te daturum.* adde *l.* 118. ff. *h. t* Paul. 4. *sent.* 1. §. 6. dixi ad .. 2. *C. de codicill. l.* 2. *C. commun. de legat. l.* 10. *C de fideicommiss.* 19 *Al.* confido. 20 μείωσις. 34. *Eclog.* 1. *cap.* 105. adde & aliam definitionem. *l.* 36. *infr. de legat.* 2. & §. 1. *Instit eod.* 21 *l.* 18 *l* 34. §. 11. *in fin. supr. eod.* Ulpian. 24. §. 22. 22 Vid *l.* 31. *in fin. supr. de heredibus instit.* 23 *l.* 45. *in fin. supr. eod.* 24 *l.* 1. *supr quemadmodum servit.* 25 *l.* 76. §. 2. *infr. de legat.* 2. 26 Civitatibus legari potest. *l.* 122. ff. *h. t.* 27 Civitatibus in eas causas legabatur in distributionem, opus, alimenta, eruditionem puerorum, *ut hic.* & similia, ut ad honorem, & ornatum ejus. vide *l.* 122. ff. *eod.* 28 Distributio hæc alias divisio dicitur, *l.* 122. ff. *eod. ubi vide.* distributionis quoque verbo, intelliguntur aliæ distributiones, quæ pensitari solent Ecclesiasticis personis, quod statis horis solennibus precibus adfuerint. *cap.* 2. §. 1. *de ætate & qualitate. in Clement. cap. unic. de clericis non resident. in* 6. *cap. licet vobis. de præbend.* 29 Eruditionis is est favor, ut in eam relicta valeant. 30 Adde *l.* 11. *infr. de legat.* 3. Gothofr. Vide Govean. *lect. lib.* 2. *cap.* 18. Ans. 31 Vid. *l.* 115. *supr. h. t.* 32 *l.* 23. § 2. *infr. de pecul.* vide *l.* 5. §. 7. *supr. de administr. & peric. tut.* Goth. vid. Alciat. *lib.* 1. *paradox. cap.* 5. Vacon. *lib.* 4. *cap.* 64. S. L. 33 Rationibus reddendis liberatus reliqua debet reddere, *ut hic.* ut & ipsa rationum volumina. *l. ultim.* §. 1. ff. *de liberat. legat.* 34 Rationibus reddendis liberatus, scrupulose non est inquirendus: negligentiæ namque ejus ratio non habetur, sed fraudis & doli tantum. 35 *l.* 9. ff. *de liberat.* 36 Rationibus reddendis liberatus & manumissus hoc ipso, quod rationibus reddendis liberatus est, peculium suum non consequitur. Hinc etiam colligitur, legatum utile non vitiari per inutilem libertatis dationem. 37 Vide *l.* 49. §. 8. ff. *h. t. l.* 21. ff. *de annuis legatis. l.* 38. ff. *de usu & usufr.* 38 *Al.* e quorum reditu sportulæ. *Hal.* 39 Sportulæ quid, vide Budæum in *l.* 5. §. *si mulier.* 17. ff. *de donat. int. vir. & uxor.* Alciat. 3. *dispunct.* 17. 40 *l.* 11. *C. de fideicomm.* 41 Tunc enim heres est in mora dandi legati: ideoque fructus restituere tenetur. *l.* 84. ff. *de legat.* 2. adde quædam ex Paulo huic loco non inidonea. 3. *sent* 6. §. 64. 42 *l.* 32. ff. *locati.* 43 Dictio *cum* non facit conditionem. *l.* 13. *in fin* ff *de manumiss. testam.* 44 *l* 73. *in fin. l* 117 ff. *h. t. l.* 26. ff *de neg. l.* 1. § 5. ff. *ad l. Falcid. l.* 26. ff. *ad SC. Treb. l.* 12. ff. *ut in poss. leg* Ulp. 24. §. 28. Goth. vide Forner. *select. lib.* 2. *cap.* 11. Revard. 2. *variar cap* 16. Ans. 45 Olim non poterant neque per alium instituti heredes poterant Ulpian. 22. §. 5. 46 Honor civitatis ab ejus ornatu distinguitur. Ad ornatum civitatum hæc pertinent, forum, theatrum, stadium: ad honorem vero hæc, muneris editio, venatio, ludi Scenici & Circenses. 47 Gladiatorum munus intellige. 48 De venatione adde quæ scripsi ad *l.* 4. ff. *de administr. rer. l.* 5. ff. *de pollicit* adde *Novell.* 105. *cap.* 1. ubi dixi 49 Ludorum alii Scenici, *l.* 5. §. *interdum.* ff. *commodat. l.* 2. *l.* 4. *C. Th. de prætor. & quæst* alii Circenses, *l.* 2. *in fin.* ff. *de his, qui notantur. l.* 12. § *equites.* ff. *de usu* .. 1. ff. *de munerib.* vid 18. Isidor. 12 Sueton. *Nerone.* 11. dixi de ludis ad *l.* 12. *tabular.* adde Alexand. ab Alexandr 6. *genial.* 19. 50 Divisio hic est distributio. *l.* 117. ff. *h. t* adde *l.* 23 ff *de annuis.* 51 *l.* 17. *in fin.* ff *de cond. & demonstr.* viscerationem *l.* 54 ff. *de leg.* 3. Ant August. 4 *emend.* 1. 52 Hinc colligit Alciatus, statutum aliquid disponens in casum infirmitatis habere locum in casu senectutis. Probata senectute, præsumptionem juris esse, quod quis æger sit. vide Alciat 1. *præsumpt.* 53. ibidem tradit, præsumptionem esse libidinem in senectute minui. 53 Adde *l.* 8 §. 10. ff. *de transact.* 54 Quod in alimenta senum, puerorum & puellarum relinquitur, ad honorem civitatis pertinet. 55 *l. un.* §. 3. *C. de caducis.* 56 Veteres dicebant *damnas* in plurali, non *damnes.* v. Paul. 3. *sent.* 6. §. 6. & *ibidem* Cujac. adde *l.* 34. §. 1. *infr. de legat.* 3. 57 Adde *l.* 23. *infr. ad leg Falcid.* 58 Capere non videtur, qui tantum erogat, quantum accipit. vide *l.* 51. *infr. de regulis juris.* 59 Octo uncias duos trientes. *Gothof.* v. Lud. Roman. *singul.* 546. Ans. 60 *l.* 50. ff. *de fidejussoribus.* 61 *Al.* parum. 62 Confusio fit pro parte, quoties creditor debitori succedit, *l.* 6. *C. de heredit. act.* 63 *l.* 85. *infr. de legat.* 2.

omnia, quæ [ſupra] ſcripta ſunt, reddas ſine ulla mora, ei redderes ipſe[1]: Quæro, an tacitum[2] fideicommiſſum ſit, cum perſonam teſtator, cui reſtitui vellet, teſtamento non ſignificaverit? Marcellus reſpondit: ſi in fraudem legum tacitam fidem Seius accommodaſſet, nihil ei prodeſſe [poteſt], ſi his verbis paterfamilias cum eo locutus eſſet: non enim ideo circumveniſſe minus leges exiſtimandus eſt, cum perinde incertum ſit, cui proſpectum voluerit.

Pro qua parte heredes teneant.

124. NERATIUS [lib. 5. Membranarum].

SI heredes nominatim[3] enumerati, dare quid damnati ſunt, propius eſt, ut viriles[4] partes debeant[5]: quia perſonarum enumeratio hunc effectum habet, ut exæquentur[6] in legato præſtando, qui ſi nominati non eſſent, hereditarias partes debituri eſſent.

De legato præceptionis & bonorum poſſeſſione contra tabulas.

125. RUTILIUS MAXIMUS [lib. ſingul. ad legem Falcidiam].

SI heres centum præcipere juſſus ſit, & reſtituere hereditatem, & patronus bonorum poſſeſſionem contra tabulas petierit: ſicut legata, ita & præceptio pro parte, quam patronus abſtulit, minuetur[7].

De ſubſtituto aut legitimo herede exheredati. 1. De ſubſtitutis poſthumo.

126. PAULUS [lib. ſingul. de ſecundis tabulis].

AB exheredati ſubſtituto inutiliter legatum datur. Ergo nec a legitimo exheredati fideicommiſſum dari poterit: quod & legitimi eo jure præſtare coguntur, quo, ſi ſcripti fuiſſent. † Sed ſi committente aliquo ex liberis in Edictum Prætoris, quo contra tabulas bonorum poſſeſſionem pollicetur, ſcriptus quoque filius contra tabulas bonorum poſſeſſionem petierit: ſubſtitutus ejus, legata pro modo patrimonii, quod ad filium pervenit, præſtabit; perinde ac ſi id quod per bonorum poſſeſſionem filius habuit, a patre accepiſſet. §. 1. Cum a poſthumo[8] ita legetur, *ſi heres erit*, & non nato poſthumo ſubſtituti adeant: legata eos debere, exiſtimandum[9] eſt, quæ ille, ſi viveret, debiturus erat.

De poſthumo alieno.

127. IDEM [lib. ſingul. de jure Codicillorum].

A Fratris[10] poſthumo fideicommiſſum dari poteſt: ſola enim voluntas[11] ſervatur in fideicommiſſis[12]: & obtinuit Galli[13] ſententia alienos[14] quoque poſthumos legitimos nobis heredes fieri.

Si tutor pupillam ſuam uxorem duxerit.

128. MARCIANUS [lib. 2. Inſtitutionum].

SI tutor pupillam ſuam contra[15] Senatusconſultum uxorem duxit, illa quidem ex teſtamento ejus capere poteſt, ipſe autem non[16] poteſt, & merito: delinquunt[17] enim hi, qui prohibitas nuptias contrahunt: & merito puniendi ſunt, quod imputari non[18] poteſt mulieri, quæ a tutore decepta eſt[19].

1 *Al.* & reddas ipſe. 2 De quo lex 103. ℨ. *h. t.* 3 *l.* 54. *in fin. ſupr. eod.* Quid, ſi nominatim? vide *l.* 92. ℨ. *de leg.* 3. 4 Imo, pro hereditariis conveniendi ſunt. *l.* 17. ℨ. *de duobus reis.* 5 Et accipiant. §. 6. *Inſt. de hered. inſtit.* 6 Ut ſint pares ejusdemque conditionis. 7 *l. ult. in fin.* ℨ. *de legat.* 3. 8 Nam poſthumo fideicommitti poteſt. *l.* 1. §. 8. ℨ *de legat.* 3. 9 Repetitam non videri conditionem, quæ repetita vitiaret legatum, hinc colligunt. dixi ad *l.* 113. §. 4. *ſupr. h. t.* 10 Poſthumo alieno fideicommitti poteſt. §. 26. *Inſt. eod.* 11 *l.* 7. *in fin.* ℨ. *de ſupellectil.* 12 In codicillis quidam rogaverat fratris ſui poſthumum (qui omnino alienus erat) ut daret Titio centum, id fideicommiſſum non videbatur valere duabus de cauſis, quia ſicut poſthumo alieno inutiliter legatur, ita ab eo inutiliter legari videtur: item non poteſt heres eſſe jure civili: quibus reſpondetur his verbis: *Sola enim voluntas &c.* ſignificat autem in fideicommiſſis, quæ non pendent ex jure civili, ut legata, ſed ex prætorum jurisdictione, ſolam voluntatem ſpectari, & ſubtilitates juris negligi. exempla ſuppeditabit Ulpianus *tit. de fideicommiſſ. inſtit.* Duarenus *lib.* 2. *diſp. cap.* 38. Forcatulus *Necyomant. jur. dial.* 8. 13 *l.* 29. *ſupr. de liberis.* 14 Alienus mihi eſt poſthumus, qui fratri etiam eſt poſthumus. 15 *l.* 63. *in fin. ſupr. de ritu. l.* 2. §. 1. ℨ. *de his, quæ ut indign.* vide *titul. C. de interdict. matrimon. inter pupill. & tutor.* 16 Pœna inter ceteras prohibitas nuptias contrahentis, hæc eſt, ut ex teſtamento jus capiendi non habeat. 17 Prohibitas nuptias contrahere eſt delictum, & ideo puniendum. 18 Pœna ibi imponi non debet, ubi non eſt delictum. 19 Præſumi mulierem a viro decipi hinc colligunt, nimis ſane generaliter: cum hic tantum agatur de pupilla, quæ a tutore ſuo decepta fuiſſe dicitur.

LIBER TRIGESIMUSPRIMUS.

[LIBER SECUNDUS.]

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

De legato in arbitrium alterius collato.

1. ULPIANUS lib. 9. ad Sabinum.

IN *arbitrium alterius*[1] conferri legatum, veluti[2] conditio[3], poteſt[4]: quid enim intereſt[5], *Si Titius in Capitolium aſcenderit*, mihi legetur, an *Si voluerit?* §. 1. Sed cum ita legatum ſit, pupillo ſive pupillæ, *Arbitrio tutorum*, neque conditio ineſt legato, neque mora: cum placeat, in teſtamentis legatum in alterius arbitrium collatum, pro[6] viri boni arbitrio accipi: quæ[7] enim mora eſt in boni viri arbitrio, quod injectum legato velut certam quantitatem exprimit, pro viribus[8] videlicet patrimonii?

De numero legatorum.

2. PAULUS [lib. 75. ad Edictum].

QUotiens nominatim[9] plures res in legato[10] exprimuntur[11], plura legata ſunt: ſi autem ſupellex[12], aut argentum, aut peculium, aut inſtrumentum legatum ſit, unum legatum [eſt].

De conditione quæ eſt in poteſtate heredis.

3. IDEM [lib. 4. ad Plautium].

SI ita legetur, *Heres dare damnas eſto, ſi in Capitolium non*[13] *aſcenderit*: utile legatum eſt, quamvis in poteſtate ejus ſit aſcendere, vel non aſcendere.

An poſſit pro parte repudiari, pro parte acquiri.

4. IDEM [lib. 8. ad Plautium].

NEminem ejusdem rei legatæ ſibi partem[14] velle, partem[15] nolle, verius eſt.

5. IDEM [lib. 7. Quæſtionum].

SEd duobus[16] legatis relictis, unum quidem repudiare, alterum vero amplecti poſſe, reſpondetur. §. 1. Sed ſi unum ex legatis onus[17] habet, & hoc repellatur, non idem dicendum eſt: Pone eum, cui decem & Stichus legatus eſt, rogatum[18] ſervum manumittere: ſi Falcidia locum habet, ex decem utriusque legati quarta deducetur: igitur, repudiato ſervo, non evitabitur *onus deductionis*, ſed legatarius ex pecunia duas quartas relinquet.

6. IDEM [libro ſingulari ad legem Falcidiam].

GRege autem legato, non poteſt[19] quædam ſperni, quædam vindicari: quia non plura, ſed unum legatum eſt. † Idemque[20] dicemus, peculio legato aut veſte[21], aut argento, & ſimilibus.

Si unus ex collegatariis capere non poteſt.

7. IDEM [lib. 8. ad Plautium].

SI *Titio*[22] & ei[23] qui capere[24] non poteſt, decem legata ſint: quia duobus heres dare damnatur[25], & unus capere non poteſt, quinque ſola Titio dantur.

De ſervo qui in fuga eſt. 1. Si cui decem, aut, ſi noluerit, homo legetur. 2. De amphoris tot ex dolio illo. 3. Si dubitetur, utri dandum ſit legatum. 5. De parte hereditatis.

8. IDEM [lib. 9. ad Plautium].

SI quis ſervum heredis vel alienum legaverit, & is fugiſſet: cautiones interponendæ ſunt de reducendo eo: Sed ſi quidem vivo teſtatore fugerit, expenſis[26] legatarii reducitur; ſi poſt mortem, ſumptibus heredis. §. 1. Si ita legetur, *Sempronio decem: aut, ſi noluerit, hominem Stichum lego*: hoc caſu duo legata ſunt, ſed uni[27] contentus eſſe debet. §. 2. Si quis legaverit *ex illo dolio amphoras decem*: etſi non decem, ſed pauciores[28] inveniri poſſint, non extinguitur legatum: ſed hoc tantummodo accipit, quod invenitur. §. 3. Si inter duos dubitetur de eodem legato, cui potius dare oportet: utputa ſi *Titio* relictum eſt, & duo ejusdem nominis amici teſtatoris veniant, & legatum petant, & heres ſolvere paratus ſit, deinde ambo defendere heredem parati ſint: eligere[29] debere heredem, cui ſolvat, ut ab eo defendatur. §. 4. Certam pecuniam legatam ſi & legatarius & ſubſtituti legatarii peterent, & heres ſolvere paratus ſit: ſi ambo defendere heredem parati ſint, eligere debet heres, cui ſolvat, ut ab eo defendatur: & ſi neutrius manifeſta calumnia videatur, ei potius ſolvendum, cui primum[30] legatum eſt. §. 5. Si cui certam[31] partem hereditatis legavero, Divus *Hadrianus reſcripſit*, ut neque pretia manumiſſorum neque funeris impenſa deduceretur.

De parte bonorum.

9. MODESTINUS [lib. 9. Regularum].

CUm autem pars bonorum ita legatur, *bonorum meorum, quæ ſunt, cum moriar*: dos[32] & manumiſſorum pretia e medio deducenda ſunt.

De acceſſione.

10. JAVOLENUS [lib. 1. ex Plautio].

CUm fundus nominatim legatus ſit, ſi quid [ei] poſt teſtamentum factum adjectum[33] eſt, id quoque legato cedit[34], etiam ſi illa verba adjecta non ſint, *qui meus erit*: ſi modo teſtator eam partem non ſeparatim poſſedit, ſed univerſitati prioris fundi adjunxit.

De ſtatulibero. 1. De alternatione.

11. POMPONIUS [lib. 7. ex Plautio].

STatuliberum ab herede ne tunc quidem, cum dubia ſit ejus ex teſtamento libertas, legatum ſine libertate accipere poſſe, Labeo ait: quia ſervus ejus[35] eſſet. Sed ſi heres eandem[36] conditionem legato

1 An extranei? ſic putat Auguſtinus, 4. *emendat.* 15. *in fin.* ſed tamen adde *l.* 75. *ſupr. de legat.* 1. Gothofr. Coſtal. *lib.* 1. *ſelect.* 21. S. L. Charond. *veroſim. lib.* 1. *cap.* 21. Anſ. 2 Similitudine probat ſuperiorem ſententiam. 3 Veluti conditionem. Cujac. 2. *obſ.* 2. 4 Imo legatum in heredis voluntatem conferri non poteſt. *l.* 43. §. 2. *ſupr. de legat.* 1. Quid aio? Imo poteſt, ſi modo non plenum arbitrium ei committas, ſed quaſi bono viro. *l.* 11. §. 7. ℨ. *de legat.* 3. vid. Cujac. 2. *obſ.* 2. 5 Imo multum: nam legatum ſub hac conditione, *Si Titius Capitolium aſcenderit*, debetur, *l.* 68. *ſupr. de heredib. inſtit. l.* 11. §. 1. *l.* 52. ℨ. *de cond. & demonſtr.* ſub ea, *ſi voluerit*, non debetur, *l.* 11. §. 7. ℨ. *de legat.* 3. vid. Bart. *hic.* 6 *d. l.* 11. §. 7. ℨ. *de leg.* 3. *l.* 7. *ſupr. de contrah. empt. l.* 47. §. 1. *in fin. ſupr. de adminiſtr. & peric. tut.* 7 Præſumi pro laudo & ſententia arbitri, colligit hinc Alciat. 3. *præſ.* 12. 8 *l.* 14. ℨ. *de annuis.* 9 *l.* 3. ℨ. *peculio leg.* 10 Idem in ſtipulatione: tot enim ſunt ſtipulationes, quot res ſunt. *l.* 29. ℨ. *de verb. oblig.* 11 *Sub.* conjunctim, non disjunctim. *l.* 27. ℨ. *h. t.* 12 *l.* 6. *in fin.* ℨ. *eod.* 13 Vide *l.* 7. ℨ. *de cond. & demonſt.* 14 Vaſalli catalogum cogi dominum ſeu patronum univerſum adprobare, hinc colligit Molinæus, *in conſuet. Pariſ. de matiere feudale.* §. 35. *n.* 28. 15 Legatarius pro parte adquirere unum vel idem legatum poteſt, pro parte vero repudiare non poteſt. *l.* 38. ℨ. *de leg.* 1. 16 Ex diverſis cauſis, *l.* 101. §. 1. *ſupr. de leg.* 1. 17 *l.* 15. *in fin.* ℨ. *de alimentis.* 18 *l.* 36. §. 3. ℨ. *ad l. Falcid. l.* 22. ℨ. *de fideic. libert.* 19 Non poſſunt. *Hal.* adde *l.* 38. *ſupr. de leg.* 1. 20 Cur? hæc cum legantur, unum corpus videtur legatum. 21 *l.* 2. *ſupr. h. t.* 22 Qui capere poteſt. 23 Puta Mævio. 24 *l.* 34. §. 9. *ſupr. de leg.* 1. 25 De legato damnationis vide Ulpian. 24. §. 4. 26 *l.* 108. ℨ. *de legat.* 1. 27 *Al.* uno. 28 *l.* 65. *l.* 108. §. 10. *ſupr. de legat.* 1. 29 Gratificari heres uni collegatario poteſt, ubi collegatarii pares ſunt per omnia. vid. Bald. *hic.* 30 *l.* 6. C. *de legatis.* Præſumitur enim in dubio magis pro inſtituto, quam pro ſubſtituto. *Bald.* 31 Legatarius certæ partis hereditatis, non partis bonorum, ſubjicitur oneribus, *ut hic.* & *l.* 9. ℨ. *h. t. l. ult.* ℨ. *de uſu & uſufr.* 32 *l.* 104. *in fin. ſupr. de legat.* 1. 33 Accedit quod res legata legatario cedit, & ad legatarium pertinet. *Bart.* Ampliatis per teſtatorem legati finibus legatum ampliatur. *Bald.* Imo non augetur, *l.* 7. ℨ. *de auro.* ſed ibi vox *meum* legatum reſtringit ad tempus teſtamenti. 34 V. Covarruvias *pract. quæſt. c.* 2. Zoannettus *rer. quotid. c.* 11. Mod. 35 Heredis *l.* 9. ℨ. *de ſtatulib.* 36 Heres non legat ſtatulibero, niſi ſub conditione libertatis, vel niſi fiat liber per mortem heredis. *Bald.*

inserat; quæ libertati a testatore data præposita fuerit, valet legatum. nam & si, cum moreretur heres, servus liber esse jussus esset, recte sine libertate ei ab herede legari posse constitit: quia supervacuum sit, ei libertatem dare, quam ex testamento heredis capturus non sit, sed [ex] testatoris [habet]. §. 1. *Stichum aut Pamphilum, utrum heres meus volet, Titio dato: dum utrum velit dare, eo*[1] *die, quo testamentum meum recitatum erit, dicat:* si non dixerit heres, Pamphilum an Stichum dare malit, perinde obligatum eum esse puto, ac si Stichum aut Pamphilum dare damnatus esset, utrum legatarius elegerit. Si dixerit[2], se Stichum dare velle, Sticho mortuo, liberari eum. Si ante diem legati cedentem alter[3] mortuus fuerit, alter qui supererit, in obligatione manebit. Cum autem semel dixerit heres utrum dare velit, mutare[4] sententiam non poterit: & ita & Juliano placuit.

De pecunia. 1. De legato, cum heres morietur.

12. PAULUS [lib. 2. ad Vitellium].

SI pecunia legata in bonis legantis non sit, solvendo tamen hereditas sit: heres pecuniam legatam dare compellitur: sive de suo, sive ex[5] venditione rerum hereditariarum, sive unde voluerit. §. 1. Quod ita[6] legatum est, *Heres, cum morietur, Lucio Titio dato decem*, cum incerta die legatum est, ad heredes legatarii non pertinet, si vivo herede decesserit.

De duobus reis. 1. De eo, quod testatori debetur.

13. POMPONIUS [lib. 7. ex Plautio].

QUi duos reos ejusdem pecuniæ habet, Titium atque Mævium, ita legavit: *Quod mihi Titius debet, Mævius heres meus dato: quod Mævius [debet], Seio dato:* his verbis onerat heredem. nam cum actiones suas heres Mævio præstiterit adversus Titium, videtur Mævius facto ejus liberatus esse, & idcirco Seio heres tenebitur[7]. §. 1. Si is, qui unum reum habebat, quod is sibi deberet, duobus in solidum separatim legasset: oneratur heres duobus satisfacere, uni actione cedendo, alteri pecuniam solvendo[8].

Si servus legatus & liber esse jussus sit. 1. De servo alieno.

14. PAULUS [lib. 4. ad Vitellium].

SI idem servus & legatus[9] & liber esse jussus sit: favor libertatis prævalet[10]. sin autem & in posteriore scriptura legatus est, & evidens[11] ademptio libertatis ostenditur: legatum propter defuncti voluntatem prævalebit. §. 1. Servo alieno[12] herede instituto, post mortem domini ejus, cui adquisita hereditas, & libertatem fideicommissariam dari posse constat.

De alternatione.

15. CELSUS lib. 6. Digestorum.

SI quis duobus heredibus institutis, ita legaverit, *Stichum aut decem heredes danto:* non[13] potest alter heredum quinque, alter partem Stichi dare. sed necesse est, utrumque aut Stichum totum aut decem solvere.

16. PAULUS [lib. 16. Digestorum].

SI Titio aut[14] Seio, *utri heres vellet*, legatum relictum est[15]: heres alteri dando, ab utroque liberatur. si neutri dat: uterque perinde petere potest, atque si ipsi soli legatum foret. nam ut stipulando duo rei constitui possunt, ita & testamento potest id fieri.

De fideicommisso relicto a legatario. 1. Si uni ex libertis legatum sit, nec appareat cui.

17. MARCELLUS [lib. 10. Digestorum].

SI quis Titio decem legaverit, & rogaverit[16], *ut ea restituat Mævio*, Mæviusque fuerit mortuus[17]: Titii[18] commodo cedit, non heredis: nisi[19] duntaxat ut ministrum[20] Titium elegit. † Idem est, & si ponas usumfructum legatum. §. 1. Si heres damnatus esset, decem uni ex libertis dare, & non constituerit cui daret: heres omnibus[21] eadem decem præstare cogendus est.

De re legatarii.

18. CELSUS [lib. 17. Digestorum].

HEredem meum ita tibi obligare possum, ut si, quandoque ego moriar, tuus servus Stichus non erit, dare eum tibi damnas sit.

De alternatione.

19. IDEM [lib. 18. Digestorum].

SI is, cui legatus sit Stichus, aut Pamphilus, cum Stichum sibi legatum putaret, vindicaverit: amplius mutandæ vindicationis jus non habet[22]: tanquam si damnatus[23] heres alterutrum dare, Stichum dederit, cum ignoret sibi permissum vel Pamphilum dare, nihil repetere possit[24].

De servo communi e jure accrescendi.

20. IDEM [lib. 19. Digestorum].

ET Proculo placebat, & a[25] patre sic accepi, quod[26] servo communi legatum sit, si alter dominorum omitteret[27], alteri non adcrescere: non[28] enim conjunctim, sed partes[29] legatas: nam ambo si vindicarent, eam quemque[30] legati partem habiturum, quam in servo haberet.

De dote, de verbo reddere.

21. IDEM [lib. 20. Digestorum].

CUm quidam uxori suæ dotem reddidisset, quadraginta ei legare voluisset; & quamquam sciret dotem redditam[31], hoc tamen prætextu usus esset, quasi dotis reddendæ nomine eam summam legaret: existimo, deberi quadraginta: etenim *reddendi*[32] verbum, quamquam significationem habeat retro dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

Si testator rem legatam, aut ejus partem legatario solverit.

22. IDEM [lib. 21. Digestorum].

LUcius Titius, in testamento suo, Publio Mævio *militiam*[33] *suam reliquit*[34], *sive pecuniam [ejus] quæcunque redigi ex venditione ejus potuerit, cum suis commodis:* sed cum supervixit testamento Lucius Titius, militiam vendidit & pretium exegit, & dedit[35] ei, cui illam militiam vel pretium ejus testamento dari voluerit: post mortem Lucii Titii iterum Publius Mævius vel militiam vel pretium ejus ab heredibus Lucii Titii exigebat. Celsus: existimo pretium militiæ præstari non oportere: nisi legatarius ostenderet testatorem, & post factam solutionem iterum eum pretium militiæ accipere voluisse: Quod si non totum[36] pretium militiæ, sed partem vivus testator legatario dedit, reliqui superesse exactionem; nisi heres [&] ab hoc decessisse testatorem ostenderit: onus[37] enim probandi mutatam esse defuncti voluntatem, ad eum pertinet, qui fideicommissum recusat.

De alternatione. De usufructu rei legatæ.

23. MARCELLUS [lib. 13. Digestorum].

LUcio Titio fundum Seianum, vel usumfructum fundi Seiani lego: potest legatarius vel fundum vindicare[38], vel fructum: quod facere non potest is, cui tantum fundus[39] legatus est.

De legato in voluntatem heredis collato.

24. ULPIANUS [lib. 2. Fideicommissorum].

CUm quidam ita fideicommissum reliquisset, *rogo restituas libertis meis quibus*[40] *voles:* Marcellus putavit, posse heredem & indignum[41] præferre. At si ita, *his quos dignos putaveris:* petere posse ait eos, qui non offenderint. Idem ait, si neminem[42] eligat, omnes ad petitionem fideicommissi admitti videri, quasi jam præsenti die datum, cum sic relinquitur [*quibus voles*], nec ulli offerat. Plane, si cæteri defuncti sunt, superstiti dandum, vel heredi ejus, si prius, quam peteret, decessit. Scævola autem notat, Si omnes petere potuerunt, cum nulli offertur, cur non[43] & qui decesserunt, ad heredem transmiserunt? utique, si uno petente jam eligere non potest, cui det? videtur enim Marcellus, cum fideicommissum ita relinquitur, *ex libertis cui volueris*, arbitrari, nisi offerat, cui heres velit, & statim offerat, sine aliquo scilicet intervallo, statim competere omnibus[44] petitionem: cum igitur omnibus competat, merito notatus est, cur superstiti soli putet dandum: nisi forte antequam justum tempus prætereat, quo potuit eligere, cui potius offerat, cæteri decesserint.

25. MARCELLUS [lib. 15. Digestorum].

SI tamen quibusdam absentibus præsentes petent[45], cum præsenti die relictum sit fideicommissum, causa cognita[46] statuendum est, explorandumque an & alii sint petituri.

De usufructu rei legatæ.

26. IDEM [lib. 16. Digestorum].

IS, cujus in servo proprietas erat, fructuario[47] herede instituto, alicui eum servum legavit: non potest heres doli mali exceptione uti, si legatarius vindicare servum vellet non relicto heredi usufructu.

De alternativis.

27. CELSUS [lib. 34. Digestorum].

SI *illud*[48] *aut*[49] *illud* legatum sit, unum legatum est: si sub contrariis conditionibus aliud atque aliud legatum est, unum[50] legatum esse arbitramur: neque refert, & heredum, & eorum, quibus legatum est, diversas personas esse: veluti si ita legatum est, *si Nerva consul factus erit, Titius heres Attio fundum: si non erit Nerva consul factus, Seius heres Mævio centum dato.*

De parte debita patrono.

28. MARCELLUS [lib. 29. Digestorum].

1 Electionem ad tempus usque concedens post tempus videtur causam revocare, & alteri concedere. Terminus a testatore præstitutus, peremptorius est, *ut hic.* ut & contrahentibus *l. qui fundum.* 40. ff. *de contr. empt.* 2 *l.* 84. §. 9. ff. *de legat.* 1. 3 *l.* 47. §. 3. ff. *de legat.* 1. 4 *d.* §. 9. *l.* 20. ff. *de optione.* Electio facta ex ultima voluntate libera voluntate mutari non potest. *Bald.* Cur? an propter translationem dominii, ut vult Accursius? an quod ultimo vitam tales pendere non debeant, ut Bald. *arg. l. receptum est.* 18. ff. *comm. prad.* 5 *l.* 26. ff. *familiæ.* Pecuniæ legatario debetur pecunia numerata, licet in bonis testatoris non sit inventa, sed sola immobilia. *Bald.* 6 Legatum in mortem heredis collatum non transmittitur, si legatarius vivo testatore decesserit. *l.* 4. ff. *quando dies legat.* 7 Quando facto heredis debitor liberatur, imputatur heredi. *Bald.* 8 Cur? jura cessa uni non possunt postea cedi alteri. *l. unic.* §. 11. *C. de caducis.* 9 Eadem scil. scriptura: & ita duo quoties simul eadem scriptura relinquuntur, quæ simul valere non possunt, valet favorabilius, *Bald. l.* 16. *l.* 18. *in fin* ff. *de vulgari. l.* 94. *in fin* ff. *de cond. & demonstr. l.* 10. *in fin. l.* 40. ff. *de manumiss. testam.* 10 Excipe casum *l.* 37. ff. *h. t.* 11 V. *l.* 50. ff. *de fideicomm. libert.* 12 *l.* 16. ff. *de fideicomm. libert.* 13 In diversis rebus non potest fieri solutio. *Bald* adde *l.* 85. ff. *de verb obl. l.* 8. *in fin* ff. *de legat.* 1. *l.* 34. §. 1. ff. *de solutionibus.* 14 Vide *l.* 9. ff. *de duobus reis.* 15 Vide Molinæum *in labyrintho de divid. & individ. part.* 3. *n.* 155. & *in lectionibus Dolanis.* Mod. 16 Legatarius rogari de legato restituendo potest. *Goth* Expositionem hujus leg. v. apud Emmund. Merill. *lib.* 1. *observ. c.* 22. Ans. 17 *l.* 60. ff. *h t. l.* 38. §. 6. *infr. de leg.* 3. *l. unic.* §. 4. §. 9. *vers. sin autem. C. de caducis.* 18 Legem Papiam ea tantum vindicare, quæ apud heredem remansura sunt, non quæ apud legatarium, hinc colligit Cujac. 5. *ad African.* adde *l.* 60. *infr. h. t.* 5. Harmenop. 10. §. 20. *infr. de alim.* 19 *l.* 8. *infr. de aliment.* 20 Qui a Græcis vocatur ὑπηρέτης. de quo vide quæ notavi ad *l.* 107. ff. *de leg.* 1. 21 *l.* 24. *vers. idem ait.* ff. *h. t.* 22 Cur ita? videsque notavi ad *l.* 35. ff. *de condict. indeb.* Goth. v. Cujac. *lib.* 8. *obs.* 35. S. L. 23 Dixi ad Ulpian. 24. §. 14. 24 Nihil repetere poterit. *Hal.* Imo poterit, *l.* 19. §. 3. ff. *de cond. indeb.* vid. Cujac. 8. *obs.* 35. 25 Patris sui opinionem & sententiam defendere pulchrum est, eamque auctoritatibus aliis defendere, *ut hic.* & *l.* 29. ff. *h. t.* discedere tamen ab ea jure possumus. *l.* 3. §. 7. ff. *de condict. causa data.* 26 An proprietas? an ususfructus? non ususfructus: vide *l.* 1. §. 1. ff. *de usufr. adcr.* ergo proprietas. Cur ita? non ideo certe, quod ususfructus personæ servi cohæreat: nam, si ita esset, nunquam a persona, ut personale quoddam discederet. 27 Omittimus delata, amittimus adquisita: omissa proprietas, vel omissus ususfructus, alteri adcrescit; amissa non adcrescit, amissus non adcrescit. vide Cujac. 5. *ad Afric. fol.* 69. 28 Imo adcrescit. *l.* 1. §. 1. ff. *de usufr. adcrescendo.* 29 *l.* 80. ff. *de leg.* 3. 30 *l.* 50. ff. *de leg.* 1. 31 §. 15. *Inst eod. l.* 3. *C. de falsa causa.* 32 *l.* 100. ff. *de leg.* 3. *l.* 94 ff. *de verb. sign.* 33 Militia est officium eorum, qui in aliqua schola inter statuta relati sunt, ex quo commoda & salaria a Principe consequuntur. 34 Poterat enim interdum militia relinqui. *l. ult. C. de pign.* 35 Legata vivus testator præstare potest; *h. l.* & *l.* 11. *C. eod.* si præstiterit, eo mortuo iterum peti non poterunt: non enim præsumitur legatum duplicare voluisse, *l.* 6. ff. *de auro.* at non hereditas vide *l.* 1. ff. *pro herede.* 36 Totum habet, cui nihil deducitur. Partis executio, partis alterius executionem non fallit. 37 *l.* 11. §. 12. ff. *de legat.* 3. vid. quæ scripsi ad *l.* 22. ff. *de probat.* 38 Dixi ad Ulpian. 24. §. 14. 39 Alternative totum vel pars, ubi legatur, utrumque est in obligatione. adde *l.* 34. *in fin.* ff. *de leg.* 1. *l.* 10. ff. *de usu & usufr l.* 2. ff. *de optione.* vide *l.* 10. *in fin.* ff. *de jure dot.* 40 *Volo* verbum sui natura liberam tribuit potestatem. adde *l.* 46. *in pr.* ff. *de fideic. lib. l.* 7. §. 1. ff *de rebus dub.* Jas. *l. si sic.* 75. ff. *de leg.* 1. 41 Indignus potest eligi. 42 *l.* 17 *in fin* ff. *h. t. l.* 67. §. 7 *l.* 77. §. 4. ff *eod. l.* 22. *in fin.* ff. *de statulib.* 43 *d. l.* 17. *in fin.* ff. *eod.* 44 *l. un. C. de his qui ante apert.* 45 *Al.* petant. 46 Interim dum absunt alii. facit *l.* 4. ff. *de reb. auct. jud.* 47 Testator, legando rem simpliciter, intelligitur legare proprietatem. *Bald.* 48 *l.* 8 § 2. ff. *de leg.* 1. *l.* 25. ff *quando dies leg.* 49 Aliud erit, si ita legetur, *illud & illud* vid. *l.* 2. ff. *h. t.* adde quæ scripsi ad *l.* 29. ff *de verb. obl.* 50 Adde *l.* 2. ff. *de in diem addict.* Unum *dicitur*, quod finaliter unum est. *Bald.*

CUm patronus ex debita parte institutus fideicommissum relictum ab eo præstare non cogitur [1]: si omiserit institutionem, qui eam partem vindicant, utrum eodem modo retinere, an vero præstare debeant fideicommissum? & magis est, deberi fideicommissum: quoniam quod illius personæ præstaretur, hoc nequaquam ad [2] alium pertinere deberet.

Si legatarius oneratus fideicommisso, non accipiat legatum. 1. De relictis ab herede qui non adivit.

29. CELSUS lib. 36. Digestorum.

PAter [3] meus referebat, cum esset in consilio Duceni Veri Consulis itum in sententiam suam: ut, cum Otacilius Catulus, filia ex asse herede instituta, liberto ducenta legasset, petissetque ab eo, ut ea concubinæ ipsius daret, & libertus, vivo testatore, decessisset, & quod ei relictum erat, apud filiam remansisset, cogeretur [4] filia id fideicommissum concubinæ reddere. §. 1. Quod alicujus heredis nominatim fidei committitur, potest videri ita demum dari voluisse, si ille extitisset heres. §. 2. Si [5] filio heredi pars ejus, a quo nominatim legatum est, adcrescit: non [6] præstabit legatum, quod jure antiquo [7] capit.

De relicto in tutelam viæ, non adscripta certa quantitate.

30. IDEM lib. 37. Digestorum.

QUidam in testamento ita scripsit, *Reipublicæ Graviscanorum* [8] *lego in tutelam viæ [reficiendæ]* [9], *quæ est in colonia eorum, usque ad viam Aureliam:* Quæsitum est, an hoc legatum valeat: Juventius Celsus respondit, Propemodum quidem imperfecta est hæc scriptura, *in tutelam [Aureliæ] viæ:* quia summa adscripta non est. Potest tamen videri tanta summa legata, quanta ei rei sufficeret: si modo non apparet, aliam fuisse defuncti voluntatem, aut ex magnitudine ejus pecuniæ, aut ex mediocritate facultatium, quam testatrix reliquit: tunc enim officio [10] Judicis, secundum æstimationem patrimonii, & legati quantitas definiri potest.

De his, qui manumitti non possunt, legatis ut manumittantur.

31. MODESTINUS [lib. 1. Regularum].

SI quis [11], quos non poterit [12] manumittere, legavit, ut manumitterentur: nec legatum nec libertas valet.

Relictum quando præstari debet. 1. De fundo detento a legatario ante conditionem impletam. 2. De his, quæ in fundo erunt. 3. De legato, quidquid in horreo erit. 4. De herede legatarii fideicommisso onerati. 5. Si res legatæ non reperiuntur. 6. De fideicommisso relicto familiæ.

32. IDEM [lib. 9. Regularum].

OMnia, quæ testamentis sine die vel conditione adscribuntur, ex die [13] aditæ hereditatis præstentur [14]. §. 1. Fundum ante conditionem completam ab herede non traditum, sed a legatario detentum [15], heres vindicare cum fructibus poterit [16]. §. 2. Cum ita legatur, *illi hoc amplius fundum illum cum* [17] *omnibus rebus, quæ in eodem fundo erunt:* mancipia [18] quoque continentur. §. 3. Cum ita legatur, *quidquid in horreo meo erit:* & is, cui legatum est, ex rebus non legatis, ignorante eo, ampliandi [19] legati sui gratia, in horreum intulerit: quod illatum est, non videtur esse legatum. §. 4. Quod a legatario petitum erat, *ut alii restitueret:* si legatarius decedat, heres [20] quoque ejus id, quod legatum est, præstare debebit.

§. 5. Species nominatim legatæ, si non reperiantur [21], nec dolo heredis deesse probentur [22]: peti ex eodem testamento non possunt.

§. 6. In fideicommisso, quod *familiæ* [23] relinquitur [24], hi ad petitionem ejus admitti possunt, qui [25] nominati sunt [26], aut post omnes eos extinctos, qui ex nomine defuncti fuerint eo tempore, quo testator moreretur, & qui [27] ex his primo gradu procreati sint: nisi specialiter defunctus ad ulteriores voluntatem suam extenderit.

Qui & pro qua parte præstant legata.

33. IDEM [lib. 9. Responsorum respondit].

LEgatorum petitio adversus heredes pro partibus hereditariis [28] competit: nec pro his qui solvendo non sunt, onerari coheredes oportet [29]. §. 1. Qui plures heredes instituit testamento, a quibusdam nominatim relinquit legata: postea codicillos ad omnes heredes scripsit: Quæro, quæ [30] legata debeantur? Modestinus respondit, cum manifeste testator testamento expresserit, a quibus heredibus legata præstari vellet, licet codicillos ad omnes scripserit; apparet tamen ea, quæ codicillis dedit, ab his [31] præstanda esse, quos munere [32] fungi [33] debere testamento suo ostendit testator.

De fideicommisso, peto, ut servum tuum manumittas; cum tot capita servorum tibi in codicillis legavero. 1. *De heredibus jussis accipere a semetipsis.* 2. *De domino fideicommissarii, qui divisioni quasi testis interfuit.* 3. *De his, quæ testator in prætorium uxoris transtulerat.* 4. *De conditione implenda.* 5. *De dote filiæ relicta.* 6. *De eo, quem testator dixit esse onera sustentaturum, & legata præstaturum.* 7. *De his, quæ testator dixit futura heredis post mortem ejus, qui ea reliquerit.*

34. IDEM [lib. 10. Responsorum].

TItia cum testamento facto decederet, heredibus institutis Mævia & Sempronio filiis suis ex æquis partibus, petit a Mævia, ut Stichum servum suum manumitteret, in hæc verba: *a te autem, Mævia filia carissima, peto, ut Stichum servum tuum manumittas, cum in ministerio tuo tot capita servorum tibi his codicillis legavero:* nec legavit [34]. Quæro, quid his verbis relictum videatur: cum ut supra cautum est, duobus heredibus institutis defunctam testatricem, & mancipia hereditaria duarum personarum fuisse; & codicillis nihil relictum sit de præstandis mancipiis; nec possit utile fideicommissum putari, quod datum non sit, cum legasse se dixerit, nec adjecerit legati speciem, nec ab herede, uti præstarentur mancipia, petierit? Modestinus respondit, ex verbis consultationi insertis Mæviam neque legati, neque fideicommissi petitionem habere, neque libertatem servo suo dare compelli. §. 1. Lucius Titius in testamento suo ita cavit [35]: Οκταβιάνῃ Στρατονίκῃ τῇ γλυκυτάτῃ μου θυγατρὶ χαίρειν. Βούλομαι αὐτὴν παρ᾽ ἑαυτῆς λαβεῖν χωρίον Γάζαν σὺν ταῖς ἐνθήκαις αὐτοῦ πάσαις. Οκταβιάνῳ Ἀλεξάνδρῳ τῷ γλυκυτάτῳ μου υἱῷ. Ἐξαίρετον βούλομαι αὐτὸν παρ᾽ ἑαυτοῦ λαβεῖν σύγκτησιν [36] ἀγωνοφόρον [37] Κωμάνην, σὺν αἷς ἔχει ἐνθήκαις πάσαις. Id est, *Octavianæ Stratonicæ dulcissimæ filiæ meæ salutem. Volo eam a se* [38] *ipsa accipere villam Gazam cum impositionibus* [39] *suis omnibus. Octaviano Alexandro dulcissimo filio meo salutem. Præcipuum volo eum accipere synthesin sterilium* [40] *villarum cum impositionibus suis.* Quæro, an hujusmodi scriptura integrum prædium singulis datum esse videatur: an vero partem hereditariam duntaxat contineat: cum inutiliter a semetipso quemque eorum, quam habebat, partem accipere voluit? Modestinus respondit, non sic [41] interpretandam scripturam de qua quæritur, ut fideicommissum inutile fiat. Item quæro, si integrum prædium relictum esse videtur, an pretium portionis fratri & coheredi solvendum sit: ut hoc ipso, quod a [42] semetipso accipere præcepit, pretio illato integrum habere eum voluerit. Item respondit, ad solutionem pretii fideicommissarium minime compellendum. §. 2. Lucia Titia [43] intestata moriens, a filiis suis per fideicommissum alieno servo domum reliquit: post mortem filii [ejus] iidem qui heredes cum diviserunt hereditatem matris, diviserunt etiam domum: in qua divisione dominus servi fideicommissarii *quasi* [44] *testis* adfuit. Quæro, an fideicommissi persecutionem adquisitam sibi per servum, eo quod interfuit divisioni, amisisse videatur? Modestinus respondit, fideicommissum ipso jure amissum non esse [45], quod ne repudiari [46] quidem potest: sed nec per doli exceptionem summovetur: nisi evidenter apparuerit, omittendi fideicommissi causa hoc [eum] fecisse. §. 3. Gaius Seius [cum domum suam] haberet, & in prætorio [47] uxoris suæ transtulisset, quasdam res de domo sua in eodem [48] prætorio [49] transtulit: ibique post multos dies decedens, testamento uxorem suam heredem & alios complures reliquit: quo testamento significavit verba, quæ infra scripta sunt: *In primis sciant heredes mei, nullam pecuniam esse penes* [50] *uxorem meam. Sed nec aliud quidquam. Ideoque hoc nomine eam inquietari nolo:* Quæro, an ea, quæ vivo eo in prætorio uxoris ejus translata sunt, communi hereditati vindicari possint? & an secundum verba testamenti præscribi coheredibus possit a parte uxoris defuncti? Modestinus respondit, si ea, quæ in domum seu prætorium uxoris defunctus transtulit, præcipua ad eam pertinere voluit, nihil proponi, cur voluntate [51] ipsius standum non sit [52]. Necesse igitur habet mulier [53], talem voluntatem fuisse testatoris ostendere: quod nisi fecerit, in hereditate mariti & hæc remanere oportet. §. 4. Si ea conditione liberto [54] fideicommissum relictum est, *ne* [55] *a filiis ejus recederet;* & [56] per tutores factum est, quo minus conditionem impleret: iniquum est, eum, cum sit inculpatus, emolumento fideicommissi carere. §. 5. Qui, invita filia, de dote egerat, decessit, eadem illa exheredata, filio herede instituto & ab eo fideicommissum filiæ dotis nomine reliquit: quæro, quantum a fratre mulier consequi debeat? Modestinus respondit: Quod in primis est, non [57]

1 *Al.* cogatur. 2 *l.* 12. *l.* 13. ff. *soluto. l.* 1. §. 1. ff. *de jure immunitatis. l.* 68. *l.* 196. ff. *de reg. jur. cap.* 7. *de reg. jur. in* 6. §. 6. *Inst. de jure nat.* 3 *Al.* Cellius pater meus. 4 *l.* 9. ff. *de usu & usufr. leg.* v. *l.* 1. §. 43. ff. *de aqua quotid. & æstiva.* Legata quasi caduca adcrescunt cum onere. *Bald.* 5 *Al.* Unde si filio. 6 Hoc, jure antiquo receptum erat, ante rescriptum Divi Severi, *l.* 61. *in fin.* ff. *h. t.* hodie aliud constitutum est. *l.* 74. *in fin.* ff. *de legat.* 1. 7 Jus antiquum vocat, quod ante legem Papiam. *l. unic. C. de caducis* 8 Livius 41: Plenis religionum animis prodigia insuper nunciata: Tusculi facem in cœlo visam, Gabiis ædem Apollinis, & privata ædificia complura, Graviscis murum portamque de cœlo tacta. 9 Quod de via hic dicitur, etiam ad domum extendi potest. Jason *ad l. ita stipulatus num.* 11 *de verb. oblig.* vide & GuidonemPapæ *decis.* 475. Socinum aliosque *ad l.* 1. *num.* 51. *cum seq. solut. matr.* Mod. 10 *l.* 69. §. 4. ff. *de jure dot.* 11 Puta minor. vid. *l.* 4. ff. *de servis exportandis.* 12 Quos non potuit. *Hal.* quos non poterat. 13 Vide *l.* 7. ff. *quando dies legatorum.* Notat hic Bald. quadruplicem cessionem legatorum. Primam quoad transmissionem. *l. un.* §. 5. *C. de caducis.* Secundam quoad dominii translationem. *l.* 86. §. 2. *supr. de leg.* 1. Tertiam quoad actionem nascentem. Quartam quoad præstationem. 14 Ante igitur non debentur legata, nec præstantur. 15 Legatarius non potest invadere rem legatam sub conditione: & si invadit, interim vindicatur ab eo. *Bald.* 16 Cur ita? vide *l.* 12. *in fin. supr. de usufr.* 17 *l.* 68. *in fin. l.* 78. §. 2. *l.* 93. §. 2. ff. *de leg.* 3. 18 Rerum appellatione continentur personæ. vide quæ notavi ad *l.* 1. *supr. de rebus cred.* 19 Vide *l.* 18. §. 12. ff. *de instructo.* 20 *l.* 40. §. 1. ff. *ad SC. Treb.* 21 *l.* 26. §. 1. *supr. de legat.* 1. Quæ non reperiuntur, præsumuntur non esse. *Bald.* 22 Dolum vel culpam qui allegat, probationis onus sustinet. 23 Adde *l.* 54. ff. *ad leg. Falcid.* Familia & agnatio quo ordine admittenda sit ad bona, quæ vel ex fideicommisso, vel quæ primigenio debentur, vel agnationi, v. Covarruv. 1. *practic.* 38. 24 V. Alciatum *tom.* 5. Zoannettum *rer. quotid. cap.* 17. Mod. 25 Nomine proprio ad substitutionem vocati a testatore, cæteris præferuntur: censentur enim magis dilecti. 26 Suo ordine, scilicet quatenus proximiores. 27 Repræsentatio est in fideicommissis: filius ingreditur locum patris defuncti, ut adversus Baldum post glossam, Angelum, Puteum, Imolam, Alexandrum, Socinum, Bertrandum, Ruinum, Cravetam, Chassanæum, Durantium, Decium, Gozadinum, Socinum, Molinæum, Fabium de Eugubio, & Corneum, refert Cephalus, 1. *cons.* 16. *n.* 29. 28 *l.* 44. *infr. h. t. l.* 4. *in fin. supr. de legat.* 1. *l.* 98. *infr. de leg.* 3. 29 Ubi agitur personali, non hypothecaria. vid. hic Bald. vide quæ scripsi ad *l.* 2. *C. de hered. act.* 30 *Al.* qui. 31 Vide *l.* 13. ff. *de alimentis.* 32 Forte, quos eo munere fungi. 33 Fungi munere legati est legatum præstare. *l.* 2. ff. *ad SC. Treb.* sed fungi munere Falcidiæ dicitur, qui Falcidiam patitur, *l.* 77. §. 1. ff. *h. t.* 34 Onus injunctum prætextu alicujus emolumenti, non debetur, si illud emolumentum non detur. *Bald.* 35 Vide Ferrandum *lib.* 1. *explic. c.* 31. Pratejum *c.* 2. *inversionum. & ad* §. *seq.* Nicolaum Vallam *de reb. dubiis.* Mod. 36 Σύγκτησις *hic. & l. alumnæ.* 30. §. *Titia.* 1. ff. *de adimend.* Glossis Massa, quod & verbum eadem significatione est in Novella Leonis & Anthemii, *Novella de bonis vacantibus.* ut communi inquiunt jure Gestiana massa, de qua quæritur, prædictæ dominæ illustri restituatur. Est autem σύγκτησις *hic*, & *l.* 30. §. 1. *infr. de adimend. vel transfer. legatis.* multa prædia vicina ac se continentia. Qua ratione dici existimat Synthesim vestium, *l.* 38. *infr. de auro.* Vasorum, Martial. Statius *Sylvar.* 4. Q. Serenus Sammonicus, *c. de lumbricis. & cap. de venenis.* Massa terræ frequenter apud Gregorium libris Registri legitur, Galli *Mestairie.* 37 Vide *l. ult.* §. 17. *infr. de munerib.* 38 Testator legatario jus conferre potest legati non ab herede, sed per se, hoc est, a semetipso capiendi: ita restringe *l.* 1. §. 2. *infr. quorum legator.* non tamen auferendi ab ipso herede jam possessore. Clarus 3. *sent.* 68. Porro eam partem expresse auferre potest vel tacite: Expresse, ut *supr. h. t.* Tacite, si eum testator faciat executorem testamenti, si vetet heredem molestiam ullam inferre legatario in re legata: si voluit legatum libere ad legatarium pervenire: si rem legatario tradidit, aut eam apud eundem scivit esse sine vitio. vide Ripensem ad *l.* 1. *infr. quod legator. num.* 11. 12. 13. 14. 39 ἐνθήκαις. Entheca quid sit, vide *l.* 2. *infr. de instructo.* 40 Σύγκτησιν ἀγωνοφόρον· Ἀμυνοφόρον *Hal.* alii ἀγονοφόρον, ut sit plantæ genus, Arist. 9. *de nat. anim.* hic interpres videtur legisse ἀφόρων κωμῶν vel magis ἀπόρων· quô verbo fœnea possessio intelligitur in Novellis. vide quæ dicam ad *l. ult. C. de fundis patrim.* vide Petr. Fabrum, 2. *Agonisticon* 17. 41 Verba testatoris a proprietate detorqueri possunt, ne alioquin legatum inutile fiat. *Bart.* 42 V. *l.* 18. *l.* 34. §. 11. *l.* 116. §. 1. ff. *de legat.* 1. Ulpian. 24. §. 22. 43 Vide Johann. Decher. *lib.* 1. *select. num.* 51. Ans. Adde Nicol. Vall. *de reb. dub. tract.* 10. Cujac. *lib.* 3. *observ. cap.* 11. S. L. 44 Qui divisioni tanquam testis adfuit, repudiare jus, quod in ea potest prætendere, censetur. vide Bart. *l.* 34. *in fin. supr. soluto.* 45 Imo videtur amissum. *l.* 26. §. 1. *in fin. supr. de pignorib.* 46 Imo repudiari potest, *l.* 7. *supr. de legat.* 1. vide Cujac. 3. *observat.* 11. quod nec repudiatum. *Haloand.* 47 *Al.* prætorium. 48 *Al.* in idem prætorium. 49 Villa urbana. Prætoria prædia voluptati deserviunt. *l.* 198. *infr. de verbor. signif.* 50 De hac dictione vide *l.* 63. *infr. de verbor. signif.* 51 Voluntati ipsius. 52 Cur ita? vide *l.* 69. *infr. de legat.* 3. 53 Imo non mulier, sed heres. *l.* 18. *infr. de auro.* 54 Idem dicendum, si maritus uxori alimenta legaverit sub ea conditione, si cum liberis suis vixerit. Prohibita enim uxor cum suis liberis morari, ab eorum tutore relictum etiam consequetur. 55 *l.* 30. §. 5. *infr. de leg.* 3. 56 Quod fit a persona repræsentante, videtur fieri a persona repræsentata. *Bald.* 57 Dotis actio mulieri seu filiæ non consumitur, qua invita pater de dote agit.

esse

esse consumptam de dote actionem mulieri, cum patri suo non [1] consenserit, utique non ignoras: sic enim res explicatur, ut, si quidem major [2] quantitas [in priore] dote fuit, illius petitione sit tantummodo mulier contenta: quod si in summa dotis nomine legata amplius sit, quam in dote principali, compensatio [3] fiat usque ad eandem summam, quæ concurrit; & id tantummodo, quod excedit in sequenti summa, ex testamento consequatur: non [4] est enim verisimile patrem duplici præstatione dotis filium eundemque heredem onerare voluisse, præter ea cum [5] putaverit se efficaciter, licet non consentiente filia, instituisse adversus generum de dote actionem. §. 6. Lucius Titius, relictis duobus filiis suis heredibus diversi sexus institutis, addidit caput generale, *uti legata & libertates ab his heredibus suis præstarentur:* quadam [6] tamen parte testamenti a filio petiit, ut omne onus legatorum in se sustineret, in hunc modum: [*ea*] *quæcunque in legatis reliqui vel dari præcepi, ab Attiano filio meo & herede dari præstarique jubebo* [7]: deinde subjecit in præceptione relinquenda filiæ suæ hæc verba: *Paulinæ filiæ meæ dulcissimæ si quid me vivo dedi, comparavi, sibi habere jubeo: cujus rei quæstionem fieri veto, & peto a te filia carissima, ne* [8] *velis irasci, quod ampliorem substantiam fratri tuo reliquerim, quem* [9] *scis magna onera sustentaturum, & legata, quæ supra feci, præstaturum:* Quæro, an [ex] his extremis verbis, quibus cum filia sua in testamento pater locutus est, effectum videatur, ut hereditariis actionibus [id est] omnibus filium suum oneraverit; an vero jam [10] solum propter onus legatorum locutus [11] esse videatur, petitiones autem hereditariæ in utrumque heredem creditoribus dari debeant? Modestinus respondit, ut actiones creditorum filius solus [12] excipiat, jussisse testatorem, non proponi [13]. §. 7. Titia cum nuberet Gaio Seio, dedit in dotem prædia, & quasdam alias res: postea decedens Codicillis ita cavit: *Γάϊον Σέϊον τὸν ἄνδρα μου παρακατατίθεμαί σοι, ὦ θύγατερ· ᾧ βούλομαι δοθῆναι εἰς βίου χρῆσιν καὶ ἐπικαρπίαν μετοχὴν* [14] *κώμης Νακλήνων. ἣν ἔφθασα δεδωκυῖα, εἰς προῖκα, σὺν σώμασι τοῖς ἐμφερομένοις τῇ προικί· καὶ κατὰ μηδὲν ἐνοχληθῆναι αὐτὸν περὶ τῆς προικός· ἔσται γὰρ μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ σὰ καὶ τῶν τέκνων σου.* Id est, *Gaium Seium virum meum commendo tibi o filia: cui volo dari ad vitæ usum & fructum, participationem Castelli Nacleorum quam præveni dedisse in dotem cum corporibus, quæ inferuntur doti: & in nihilum molestari eum de dote: erunt enim post mortem ejus tua, & filiorum tuorum:* præterea alia multa huic [eidem] marito legavit, ut, quandiu viveret, haberet. Quæro, an propter hæc, quæ codicillis ei extra dotem relicta sunt, possit post mortem Gaii Seii, ex causa fideicommissi, petitio filiæ & heredi [15] Titiæ competere: & earum rerum nomine, quas in dotem Gaius Seius accepit? Modestinus respondit; Licet non ea verba proponuntur, ex quibus filia testatricis fideicommissum a Gaio Seio, postquam præstiterit, quæ testamento legata sunt, petere possit: tamen nihil prohibet, propter voluntatem [16] testatricis, post mortem Gaii Seii fideicommissum peti.

Si uxori legetur, quæ usus hujus causa parata sunt.

35. IDEM [lib. 16. Responsorum respondit].

LEgatis uxori, quæ usus ejus causa parata sunt, eos servos ad eam non pertinere, qui non proprii ipsius, sed communis [17] usus causa parti [18] sunt.

Descriptio legati.

36. IDEM [lib. 3. Pandectarum].

L*Egatum* est donatio [19] testamento [20] relicta [21].

Si servus legetur & liber esse jubeatur.

37. JAVOLENUS [lib. 1. ex Cassio].

QUi testamento inutiliter [22] manumissus est, legari eodem testamento potest: quia toties efficacior est libertas legato, quoties utiliter data est.

De eo, quod servus legatus adquirit.

38. IDEM [lib. 2. ex Cassio].

QUod servus legatus ante aditam hereditatem adquisivit, hereditati [23] adquirit.

De ædificio imposito areæ legatæ.

39. IDEM [lib. 3. ex Cassio].

SI areæ [24] legatæ, post testamentum factum, ædificium impositum est: utrumque debebitur, & solum, & superficium [25].

De legato duobus servis unius.

40. IDEM [lib. 1. Epistolarum].

[SI] duobus servis meis eadem res legata est, & alterius servi nomine ad me eam pertinere nolo, totum [26] ad me pertinebit: quia partem alterius [servi [27] per alterum servum adquiro, perinde ac si meo & alterius] servo esset legatum.

De jure adcrescendi. 1. De dote.

41. IDEM [lib. 7. Epistolarum].

M*Ævio fundi partem dimidiam, Seio* [28] *partem dimidiam lego* [29], *eundem fundum Titio* [30] *lego:* si Seius decesserit, pars ejus utrique adcrescit: quia cum separatim [31] & partes fundi, & totus legatus sit [32], necesse est, ut ea pars quæ cessat, pro portione legati cuique eorum, quibus fundus separatim legatus est, adcrescat. §. 1. A me heredi [33] uxori meæ ita legatum est, *Quidquid propter Titiam ad Seium* [34] *dotis nomine pervenit, tantam pecuniam Seius heres meus Titiæ det.* Quæro, an deductiones impensarum fieri possint, quæ fierent, si de dote ageretur? Respondit: Non dubito, quin uxori suæ [35], quod ita legatum est, *A te heres peto, quidquid ad te pervenisset, ut tantum ei dares*, tota dos sine [36] ratione deductionis impensarum mulieri debeatur. † Non autem idem jus servari debet ex testamento extranei, quod servatur in testamento viri qui dotem uxori relegavit: hæc enim taxationis loco habenda est, *Quidquid ad te pervenit;* illic autem, ubi vir uxori relegat, id videtur legare, quod in judicio dotis [mulier] consecutura fuerit.

Si non capax solidi oneretur fideicommisso.

42. IDEM [lib. 11. Epistolarum].

CUm ei, qui [37] partem [38] capiebat, legatum esset, ut [39] alii restitueret; placuit solidum [40] capere posse.

De legato, quantum heres habebit, 1. Vel, quanti unus heres habebit. 2. De fructibus fideicommissi in diem relicti. 3. De alternatione.

43. POMPONIUS [lib. 3. ad Quintum Mucium].

SI ita relictum fuerit, *Quantum heres* [41] *meus habebit, tantum Tithaso dari volo:* pro eo est, quasi ita scriptum sit, Quantum omnes [42] heredes habebunt. §. 1. Quod si ita fuerit: *Quantum unus heres habebit, tantum Tithaso heredes meos dare volo:* minor [43] pars erit accipienda, quæ venit in legato. §. 2. Pegasus solitus fuerat distinguere, si in diem fideicommissum relictum sit, veluti post annos decem: interesse, cujus causa tempus dilatum sit, utrumne heredis, quo casu heredem fructum retinere debere: an legatarii, veluti si in tempus pubertatis ei, qui impubes sit, fideicommissum relictum sit, tunc [44] enim fructus præstandos & antecedentis temporis: & hæc ita intelligenda sunt, si non [45] nominatim adjectum est, ut cum incremento heres fideicommissum præstet. §. 3. Si ita scriptum sit, *decem aut quindecim heres dato:* pro eo est, ac si decem [46] sola legata sint; aut si ita sit, *Post annum, aut post biennium, quam ego decessero, heres dato:* post biennium [47] videtur legatum, quia heredis [48] esset potestas in eligendo.

De legato, heres meus damnas esto. *1. De eadem summa bis legata.*

44. IDEM [lib. 4. ad Quintum Mucium].

SI pluribus heredibus institutis, ita scriptum sit, *Heres meus* [49] *damnas esto dare aureos quinque:* non quilibet heres, sed omnes videbuntur damnati, ut una quinque dent. §. 1. Si ita legatum fuerit, *Lucius Titius heres meus, Tithaso quinque aureos dare damnas esto:* deinde [50] alio loco ita, *Publius Mævius heres meus Tithaso quinque aureos damnas esto dare:* nisi Titius [51] ostenderit adimendi [52] causa a Publio legatum esse relictum, quinos [53] aureos ab utroque accipiet.

De filiis & filiabus. 1. De repudiatione legati conditionalis vel in diem. 2. De conditione nuptiarum.

45. IDEM [lib. 8. ad Quintum Mucium].

SI ita sit scriptum, *Filiabus* [54] *meis centum aureos do:* an & masculini generis & fœminini liberis legatum videatur? nam si ita scriptum esset, *Filiis meis hosce tutores do*, responsum est, etiam [55] filiabus tutores datos esse: quod non [56] est ex contrario accipiendum, ut filiarum nomine etiam masculi contineantur: *exemplo* enim *pessimum* est, *fœminino* [57] *vocabulo etiam masculos contineri.* §. 1. Si sub conditione, vel ex die certa, nobis legatum sit: ante [58] conditionem vel diem certum, repudiare non possumus: nam nec pertinet ad nos, antequam [59] dies veniat vel conditio existat. §. 2. Si pater filiæ suæ testamento aureos tot heredem dare jusserit, *ubi* [60] *ea nupsisset: si filia nupta sit* [61], cum testamentum fit, sed absente patre & ignorante, nihilominus legatum debetur: si enim hoc pater non ignorabat, videtur de aliis nuptiis sensisse.

1 Invitus dicitur, qui non consensit. 2 *l.* 22. §. 3. *l.* 37. *supr. solut.* 3 Compensandi animo in dubio quisque intelligitur legare potius, quam donandi: præsumitur compensandi voluntas magis quam donandi. 4 Præsumi non debet testator voluisse heredem duplici præstatione onerare. 5 Præsumitur quisque id facere, quod jure valet, & valere potest. 6 Specialis ut ita dispositio deroget generali. *Bart.* 7 *Al.* jubeo. 8 Verba adulatoria non inducunt fideicommissi petitionem. *Baldus.* 9 Hæc verba, ut superflua, non vitiant rei veritatem. *l.* 32. §. 6. J. *de auro.* 10 *Al.* eam. 11 *Al.* allocutus. 12 Imo is intelligitur oneratus, qui præcipere jussus est. *l.* 107. ff. *de leg.* 1. 13 Nam propter generalia verba non est verisimile in dubio velle testatorem a speciali provisione recessisse. *Bald.* 14 *Μετοχὴ* quæ hic dicitur, non est participatio, sed universitas prædiorum uno clausa septo, auctore Suida illo Davidis loco, *ἧς ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό·* cujus conceptum in semet revolvitur: qua oratione summa civium conjunctio significatur. 15 Vide *l.* 22. *C. de legat.* 16 *l.* 7. *in fin.* J. *de supellect.* 17 Vide *l.* 10. J. *de auro.* 18 *Al.* parati. 19 34. *Eclog.* 1. §. 1. 20 Imo, & codicillis legatum relinqui potest. *C. de his, quæ pœnæ nomine testamento, vel codicillis relinquuntur.* 21 Ab herede præstanda, *arg l.* 5. *C. h. t.* §. 1. *Inst. eod.* Ad hanc definitionem, v Cujac. *hic in paratit.* adde aliam definitionem legati ex *l* 116. ff. *de leg.* 1. 22 Puta in fraudem creditorum. *l.* 44. §. 7. ff. *de legat.* 1. 23 Hereditati adquirit servus hereditarius, quidquid adquiritur, hoc est, quidquid adquiritur ante aditam hereditatem, id hereditati adquirit. *l.* 91. §. 6. ff. *de leg.* 1. 24 *l.* 44. §. 4. ff. *de leg.* 1. 25 Superficii vox reperitur in *l.* 32. ff. *de jure dot.* & in indice titulorum de superficiis. 26 *l.* 58. *l.* 59. *in fin.* J. *h. t.* 27 Inclusa in quibusdam codicibus desunt. 28 Hic Seius & Mævius verbis conjuncti. *Goth.* Vide in hanc leg. Govean. *lib.* 1. *lect.* c. 13. Petr. de Bellapert. Castr. & Bart. *hic.* Ans. Adde Alciat. *lib.* 7. *parerg. cap.* 9. Duaren. *de jur. accrescendi cap.* 13. Cujac. *lib.* 24. *obs.* 35. S. L. 29 Non obstat huic legi objecta a Gothofredo *l.* 20. ff. *eod.* quia illic uni est legatum, hic vero duobus, quod solum inspici debet. cum enim quæritur de conjunctione: videndum est, cui legetur, non cui acquiratur. Itaque nihil nos movere debet, quod in d. *l.* 20. duobus res acquiratur. *Mod.* 30 Hic re tantum conjunctus est. 31 Atqui non est inter eos jus adcrescendi, inter quos nulla est conjunctio. *argum. l.* 20. *supr. eod. l.* 1. ff. *de usufruct. adcrescend.* 32 Animadverte in hac specie non esse veram conjunctionem. Itaque non potest hinc probari verbis conjunctum re conjuncto non præferri, contra *l. re conjuncti.* J. *de leg.* 3. ad quam vide Ripam *num.* 123. *cum seq.* Forcatulum *in Necyomant. jur. dial.* 59. *n.* 6. Duarenum *lib.* 2. *de jur. accresc. cap.* 13. Alciat. *lib.* 7. *parerg. cap.* 9. & *ad* §. 1. Goveanum *lib.* 1. *var. lect. cap.* 13. Mod. 33 *Al.* herede. 34 Vide omnino ad hunc locum Antonium Fabrum, 1. *conjectur.* 3. 35 *Al.* tuæ (similis est error in *l ex asse* 28. J. *ad SC Trebell*) Et ita legendum demonstrant verba hæc sequentia, quidquid ad te pervenisset. Utique enim dixisset Javolenus quidquid ad me pervenit, si de legato testatoris uxori relicto intellexisset. 36 Imo quasdam impensas deducet *l.* 5. J. *de dote.* 37 *l.* 16. §. 15 J. *ad SC Trebell.* 38 Legari incapaci potest, ut restituat legatum capaci, *ut hic. & l.* 28. *infr. de legat* 3. *l.* 16. §. 15. J. *ad SC. Trebell.* 39 Puta orbo. Dixi ad Ulp. 13. *l.* 16. §. 15. *infr. ad SC. Trebell.* vel uxori & viro. vide Ulpianum *tit. de decimis.* 40 Solidum, totum, atque integrum, est id, quod deductionem patitur nullam. Seneca 2. *de benefic.* Ut beneficia tua illibata, ut integra ad eos quibus promissa sunt, perveniant, sine ulla, quod aiunt, deductione. 41 Relatio facta ad heredem complectitur omnes heredes. *Baldus.* 42 Ergo iste dimidiam, reliqui heredes aliam partem dimidiam habituri sunt. 43 Nam in dubio minimum accipiendum est, *l.* 39. §. 6. ff. *de legat.* 1. imo minimum non est accipiendum. *l.* 37. ff. *de leg.* 1. *l.* 38. J. *de auro.* 44 *l.* 3. §. 2. *in fin. supr. de usuris. l.* 21. §. 2. *in fin.* J. *de annuis. l.* 78. §. 12. *infr. ad SC. Trebell.* 45 *l.* 63. §. 4. J. *ad SC. Trebell.* 46 Est enim hæc summa minor, *l.* 12. *l.* 83. §. 3. *l.* 109. *infr. de verb. obligat.* facit *l.* 39. §. 6. *supr. de leg.* 1. vide *c.* 30. *de regul. in* 6. 47 Hoc enim tempus debitori commodius est. *d.* §. 6. 48 Imo legatarii, *l.* 23. *supr. h. t* dixi ad Ulp. 24. §. 14. 49 Indefinita vox æquipollet universali collective non distributive, *Bart. Bald.* Goth. facit *l.* 23. *supr. de serv. præd. urb.* vide Kinschot. *resp.* 21. *n.* 19. Ans. 50 Ubi sunt diversæ orationes, & diversi heredes gravati, quilibet per se de diversa summa gravatus intelligitur. *Bald.* vel sic, Si uni a diversis heredibus quantitas relinquitur in dubio, ab utroque debebitur tota. *Bald.* 51 Heres scilicet, imo non is, sed legatarius probare debet, *l.* 29. *supr. de jure dotium.* 52 Facit *l.* 9. J. *de adimendis.* 53 *l.* 113. §. 2. *supr. de leg.* 1. 54 5. Harmen. 10. §. 3. 55 *l.* 16. *in pr. supr. de testam. tut.* vide *l.* 116. J. *de verbor. sign.* 56 Vide Hotom. *cons.* 6. 57 *l.* 81. *infr. de legat.* 3. vide quæ notavi ad *Novell.* 134. *c.* 9. 58 Renunciari juri nondum competenti non potest. adde *l.* 13. *supr. de adquir. vel omitt. hereditate.* 59 *l.* 1. §. 11. *infr. quod legatorum.* 60 De hac voce, *ubi*, juncta verbo futuri temporis, vide Bartolum in *l.* 1. J. *de cond. & demonstr.* 61 Jam scilicet. Si jam facta sint, quæ conditionis loco ponuntur, & nesciat testator, præsentia debentur. *l.* 11. J. *de condit. & demonstr.*

De eo quod quis debet.

46. PROCULUS [lib. 5. Epiſtolarum].

SI ſcripſiſſet, qui legabat, *Quidquid mihi Lucium Titium dare facere oportet, Sempronio lego;* nec adjecit, *præſens in diemve:* non dubitarem, quantum ad verborum ſignificationem [1] adtineret, quin ea pecunia comprehenſa non eſſet, cujus dies, moriente eo qui teſtamentum feciſſet, nondum veniſſet, adjiciendo autem hæc verba, *Præſens in diemve:* aperte mihi videtur oſtendiſſe, eam quoque pecuniam legare voluiſſe.

De duobus exemplariis.

47. IDEM lib. 6. Epiſtolarum.

SEmpronius Proculus Nepoti ſuo ſalutem. Binæ [2] tabulæ teſtamenti eodem tempore exemplarii [3] cauſa ſcriptæ, ut vulgo [4] fieri ſolet, ejusdem patrisfamilias proferuntur; in alteris centum, in alteris quinquaginta aurei legati ſunt Titio: quæris, utrum & [5] quinquaginta aureos, an centum duntaxat habiturus ſit: Proculus reſpondit: In hoc caſu [magis] heredi parcendum eſt, ideoque utrumque legatum nullo modo debetur, ſed tantummodo quinquaginta aurei.

De dote relegata. 1. *De herede demente.*

48. IDEM lib. 8. Epiſtolarum.

LIcinius Lucuſta Proculo ſuo ſalutem. Cum faciat conditionem in releganda dote, ut ſi mallet uxor mancipia, quæ in dotem dederit, quam pecuniam numeratam recipere: ſi ea mancipia uxor malit, nunquid etiam ea mancipia, quæ poſtea ex his mancipiis nata ſunt, uxori debeantur, quæro [6]? Proculus Lucuſtæ ſuo ſalutem. Si uxor mallet mancipia, quam dotem accipere: ipſa mancipia, quæ æſtimata in dotem dedit, non [7] etiam partus mancipiorum ei debebuntur.

§. 1. Bonorum poſſeſſione dementis curatori data, legata a curatore, qui furioſum defendit, peti poterunt: ſed qui petent, cavere [8] debebunt, *ſi hereditas evicta fuerit, quod legatorum nomine datum ſit, redditu [9] iri.*

De morte animalis legati. 1. *De teſſera frumentaria. De militia.* 2. *De re cujus commercium legatarius,* 3. *Vel heres non habet.* 4. *De oneribus partis accreſcentis.*

49. PAULUS [lib. 5. ad leg. Juliam & Papiam].

M*Ortuo bove*, qui legatus eſt, neque corium [10] neque caro [11] debetur [12]. §. 1. Si Titio frumentaria [13] teſſera [14] legata ſit, & is deceſſerit: quidam putant extingui legatum. ſed hoc non eſt verum: nam cui teſſera vel militia legatur, æſtimatio videtur legata.

§. 2. Labeo [15] refert, agrum cujus commercium non habes, legari tibi poſſe, Trebatium reſpondiſſe: quod merito [16] Priſcus Fulcinius falſum eſſe aiebat. §. 3. Sed [17] Proculus [ait], ſi quis heredem ſuum eum fundum, cujus commercium is heres non habeat, dare juſſerat ei, qui ejus commercium habeat: putat heredem obligatum eſſe (quod verius eſt) vel in ipſam rem, ſi hæc in bonis teſtatoris fuerit: vel, ſi non eſt, in ejus æſtimationem. §. 4. Si teſtator dari quid juſſiſſet, aut opus fieri [18], aut munus dari: pro portione ſua eos præſtare, quibus pars hereditatis adcreſceret, æque atque cetera legata, placet.

De ſubſtitutione. 1. *De eo quod quis debet alternate,* 2. *Vel ſimpliciter.*

50. MARCELLUS [lib. 28. Digeſtorum].

UT heredibus ſubſtitui poteſt, ita etiam legatariis [19]. videamus, an idem fieri poſſit, & cum [20] mortis cauſa donabitur: ut id promittat ille alteri, ſi ipſe capere non poterit? quod magis eſt: quia in poſterioris quoque perſonam donatio confertur. §. 1. Si Titius mihi Stichum aut decem debeat, & legavero tibi Stichum quem mihi debet: placet extingui [21] legatum, decem ſolutis. & ſi diverſis, alii decem, alii Stichus legatus fuerit: ex eventu ſolutionis legatum valet.

§. 2. Cum ita legatum eſt, *Quantam pecuniam heres meus a Titio exegerit, tantam Mævio dato,* ſi ſub conditione legatum eſt, antequam exacta pecunia ſit, legatarius agere non poteſt: quod ſi ſtatim dies legati cedit (ut Publicius recte putat), legatarius agere poteſt, ut actiones præſtentur.

De capacitate. 1. *De adoptione.*

51. ULPIANUS lib. 8. ad legem Juliam & Papiam.

SI ita quis teſtamento ſuo caviſſet, *Illi quantum plurimum per legem [22] accipere poteſt, dari volo:* utique tunc, cum [23] quando capere potuerit, videtur ei relictum. Sed & ſi dixerit, *Quam maximam partem dare poſſum [24], damnas eſto heres meus ei dare:* idem erit dicendum.

§. 1. Is, cui *in [25] tempus liberorum* tertia pars relicta eſt, utique non poterit adoptando [26] tertiam partem conſequi.

De capacitate.

52. TERENTIUS CLEMENS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

NOn oportet [27] prius de conditione cujusdam quæri, quam hereditas legatumve ad eum pertineat.

De eo, quod mulieri relictum eſt pro dote.

53. IDEM [lib. 4. ad leg. Juliam & Papiam].

CUm ab uno [28] herede mulieri pro dote, compenſandi [29] animo, legatum eſſet, eaque dotem ſuam ferre, quam legatum maluerit: utrum in omnes heredes, an in eum ſolum, a quo legatum eſt, actio ei dote [30] dari debeat, quæritur? Julianus, in eum [31] primum, a quo legatum ſit, actionem dandam putat: nam cum aut ſuo jure, aut judicio mariti contenta eſſe debeat, æquum eſſe, eum, a quo ei maritus aliquid pro dote legaverat, usque ad quantitatem legati onus hujus æris alieni ſuſtinere, reliqua parte dotis ab heredibus ei præſtanda.

§. 1. Eadem erunt dicenda, ſi heres inſtituta pro dote, omiſerit hereditatem, ut in ſubſtitutum actio detur: & hoc verum eſt.

§. 2. Sed de legatis & legis Falcidiæ ratione belle dubitatur, utrum is [32], in quem ſolum dotis actio detur, legata integra ex perſona ſua debeat, perinde ac ſi omnes heredes dotem præſtarent: an dotem totam in ære [33] alieno computare, quia in eum ſolum actio ejus detur: quod ſane magis rationem habere videtur.

De conditione, ſi tantum dederit legatarius, quanti res valet.

54. IDEM [lib. 13. ad leg. Juliam & Papiam].

SI cui fundus [34] centum dignus legatus fuerit, *Si centum heredi vel cuilibet alii dederit:* uberrimum videtur eſſe legatum. nam alias intereſt legatarii fundum potius habere, quam centum: ſæpe enim confines [35] fundos etiam [36] ſupra juſtam æſtimationem intereſt noſtra adquirere.

Si legatarius collegatario ſucceſſerit. 1. *De ſervo hereditario.*

55. GAJUS [lib. 12. ad leg. Juliam & Papiam].

SI Titio & mihi eadem res legata fuerit; & is die cedente legati deceſſerit, me herede relicto, & vel ex mea propria cauſa, vel ex hereditaria legatum repudiavero: magis placere video, partem defeciſſe. §. 1. Si eo herede inſtituto, qui vel nihil, vel non totum capere poteſt, ſervo hereditario legatum fuerit: tractantibus nobis de capacitate [37] videndum eſt, utrum heredis an defuncti perſona, an neutrius ſpectari debeat? Et poſt multas varietates placet, ut, quia nullus eſt dominus, in cujus perſona de capacitate quæri poſſit, ſine ullo impedimento adquiratur legatum hereditati: atque ob id omnimodo ad eum pertineat, quicunque poſtea heres extiterit, ſecundum quod accipere poteſt: reliqua autem pars ad eos, qui jure vocantur, venit.

De Principe.

56. IDEM [lib. 14. ad leg. Juliam & Papiam].

QUod Principi [38] relictum eſt, qui antequam dies legati cedat, ab hominibus ereptus eſt, ex Conſtitutione Divi Antonini, ſucceſſori ejus debetur [39].

De Auguſta.

57. JUNIUS MAURICIANUS [lib. 2. ad legem Juliam & Papiam].

SI *Auguſtæ* legaveris, & ea inter homines eſſe deſierit: deficit, quod ei relictum eſt [40]. ſicuti Divus Hadrianus in *Plotinæ*, & proxime Imperator Antoninus in Fauſtinæ [41] *Auguſtæ* perſona conſtituit, cum ea ante inter homines eſſe deſiit, quam teſtator decederet.

Si legatarius rem ex parte voluerit.

58. GAJUS [lib. 14. ad leg. Juliam & Papiam].

SI cui res legata fuerit, & omnino aliqua ex parte voluerit ſuam eſſe: totam [42] adquirit.

Si legatur domino & ſervo, vel duobus ſervis ejusdem.

59. TERENTIUS CLEMENS [lib. 15. ad legem Juliam & Papiam].

SI mihi pure, ſervo meo vel pure, vel ſub conditione eadem res legata eſt [43]; egoque legatum, quod mihi datum eſt, repudiem, deinde, conditione exiſtente, id quod ſervo meo legatum eſt, vellem ad me pertinere: partem legati deficere reſponſum eſt: niſi ſi quis dubitet, an exiſtente conditione [44], ſi ſervus vivat, omnimodo legatum meum fiat, quod ſemel ad me pertinere voluerim: quod [45] æquius eſſe videtur. † Idem eſt, & ſi duobus ſervis meis eadem res legetur.

Si fideicommiſſum a legatario relictum deficiat.

60. ULPIANUS [lib. 16. ad leg. Juliam & Papiam].

JUlianus ait: Si a filio herede legatum ſit Seio, fideique ejus commiſſum [fuerit] ſub conditione ut Titio daret, & Titius pendente conditione deceſſerit: fideicommiſſum deficiens [46] apud [47] Seium manet, non ad filium heredem pertinet: quia *in fideicommiſſis potiorem cauſam habere eum, cujus fides electa ſit, Senatus voluit.*

De oneribus portionis accreſcentis.

61. ULPIANUS [lib. 18. ad legem Juliam & Papiam].

1 Cui in dubio, niſi contrarium probetur, ſtatur. *l. 69. infr. de legat. 3.* 2 §. 13. *Inſt. de teſtament.* Goth. Vide Cujac. *lib. 14. obſervat. 7.* Menoch. *de arbitr. judic. lib. 2. c. 212.* S. L. 3 *Al.* exemplaris Quid? Exemplarium, ſeu exemplar, eſtne originale, ſeu primaria ſcriptura, ut putat Accurſius & Bartolus? An id, quod ex aliquo tranſcriptum eſt, ut Ferrand. 1. *explicat. 33?* 4 *l. 1. §. 5. ff. de B. P. ſecund. tab. §. ſed & unum. Inſtit. de teſt.* 5 *Al.* centum & quinquaginta. 6 ἀποσιώπησις, ſeu reticentia, figura eſt, quoties id tacetur, quod facile intelligi poteſt. Idem accidit quoties JCti proponunt quæſtionem, nec reſpondent. Nam ſi adfirmando propoſuerunt quæſtionem, intelliguntur reſpondere etiam adfirmando: ſeu negative, negando *l. 31. §. 1. ff. de reb. cred.* 7 *l. 14. in fin. ſupr. de uſur.* 8 *l. 8. ff. ſi cui plus, quam per leg. Falcid.* 9 Redditum iri. 10 *l. 30. ff. quib. mod. uſusfr.* vide *l. 53. §. 5. ff. de legat. 1.* 11 *l. 70. §. 2. ſupr. de uſufruct. l. 30. ſupr. quib. mod. uſusfr.* 12 Aliud eſt, ſi vindicari bos poterat. *l. 49. in fin. ff. de rei vind. l. 14. §. 2. ſupr. de condict. furt.* 13 *l. 52. §. 1. ſupr. de judiciis.* Teſſera frumentaria eſt, ſignum frumentarium, quo ex libito frumentum certa portione a principe dabatur, *l. 87. ff. h. t.* vide Turneb. 19. *adverſ.* 26 hinc teſſerarii qui annonam dividebant, vide Cujac. 6. *obſerv. 33. in fin.* vide Covarruviam, 4. *variarum* 1. *n.* 9 & *ſeq.* 14 Vel tribus. *l. 35. ff. de leg. 3.* 15 Vide Cujac. *Inſt. eod. l. 34. ff. de verb. oblig.* 16 Imo, immerito, vide quæ notavi ad *l. 34. ff. de verb. oblig.* 17 Quaſi diceret, multum intereſt, utrum ſtipuler rem, cujus commercium non habeo; an promittam. Priori caſu, inutilis eſt mihi ſtipulatio: altero utilis eſt. *l. 34. ff. de verb. oblig.* 18 Damnari heres poteſt, ut alii domum extruat. vide Paul. 3. *ſentent.* 6. §. 10 19 *l. 36. §. 1. l. 77. ff. de condit. & demonſt.* dixi ad *l. 9. C. de fideicomm.* 20 §. 1. *Inſt. de ſingul. rebus per fideic. relict.* 21 *l. 75. in fin. ſupr. de legat. 1.* 22 Juliam & Papiam, ut inſcriptio hujus loci indicat. 23 Genus loquendi obſerva, *cum quando*: alias alterutra ſufficit. 24 *Subaudi*, per legem, poſſe enim dicimus quæ per leges poſſumus. 25 Ut *l. 9. ff. de cond. & demonſtr.* 26 Parentum appellatione non ſemper veniunt adoptivi, *l. 76. ff. de cond. & demonſtrat.* aliter quam in *l. 8. ff. de in jus vocando.* 27 Etiam a fiſco. vide Cujac. 1 *ad Afric. fol.* 8. 28 Id eſt, cum unus heres oneratus eſt. facit *l. 20. §. 8. ſupr. fam. l. 46 ſupr. ſolut.* 29 Quid? compenſandi animus num præſumitur? vide *l. 34. §. 5. ſupr. n. t. l. 85. infr. eod. l. 6. C. de hered. inſt.* Goth. Pro intellectu legis v. Surd. *deciſ.* 90 *n.* 5. *in fin.* Anſ. 30 *Al.* de dote. 31 Teſtator poteſt unum heredem gravare reſtitutione dotis. 32 *l. 8. infr. ad leg. Falcid.* 33 Tota dos computatur in ære alieno: unde non detrahitur Falcidia de dote ſed de reſiduo. *Bald.* 34 Adde *l. 49. in fin. ſupr. de leg.* 1. 35 Confines fundos interdum ſupra juſtam æſtimationem emimus. *l. 1. §. 15. infr. ſi quid in fraudem patroni. l. 36. infr. de bonis libert.* 36 Id quod intereſt ſæpe excedit juſtam rei æſtimationem. 37 *l. 31. ſupr. de her. inſt.* 38 Princeps ſolutus eſt legibus caducariis, quia ſunt odioſæ. vide quæ ſcripſi ad *l. 4. C. ad leg. Falcid.* Goth. vid. Govean. *lib. 2. variar. c.* 31. S. L. 39 Quia licet Imperator moriatur, dignitas tamen Imperatoris & ejus officium non moritur. *Baldus.* aliud eſt in Auguſta. *l. 57. infr. h. t.* 40 Atqui Principe mortuo non deficit, *l. 56. ff. eod.* iisdem autem privilegiis, quibus Princeps, Auguſta ejus uxor fruitur, utitur. *l. 32. ff. de legib.* Cur tam varie? vel ideo quod dignitas Auguſtæ mediatam cauſam habet, & a mariti dignitate dependet: eoque nomine ſucceſſorem in Auguſtæ dignitate non habet. 41 Uxoris ſuæ. 42 Quia pro parte adquirere, pro parte repudiare non poteſt. *l. 38. ff. de legat.* 1. Partis acceptatio, reliquum ad ſe trahit. *Bald.* 43 Eo caſu diverſa jura in meam perſonam conveniunt. 44 Sub qua legatum eſt ſervo meo. 45 Quando plura jura concurrunt, uno repudiato non repudiatur alterum. *Bald.* adde *l. 40. ff. h. t.* 46 Si fideicommiſſum deficit, legatum remanet penes legatarium, nec tranſit ad heredem. *Bart.* 47 Vide *l. 17. ff. h. t.*

SI Titio & Mævio heredibus institutis, qui quadringenta relinquebat, a Titio ducenta legaverit, & quisquis heres esset, centum; neque Mævius hereditatem adierit: trecenta [1] Titius debebit. §. 1. Julianus quidem ait, si alter ex legitimis heredibus repudiasset portionem, cum essent ab eo fideicommissa relicta, coheredem ejus non esse cogendum fideicommissa præstare: portionem enim ad coheredem sine onere pertinere: sed post [2] rescriptum Severi, quo fideicommissa ab instituto relicta, a substitutis debentur [3], & hic [4] quasi substitutus cum suo onere consequetur adcrescentem portionem.

De fideicommisso relicto a domino heredis.

62. LICINIUS RUFINUS lib. 4. Regularum.

SI alienus [5] servus heres institutus fuerit, a domino ejus fideicommissum relinqui potest [6], sed ita hoc fideicommissum dominus præstare debet, si per servum factus sit heres. quod si, antequam jussu ejus adiretur hereditas, servus manumissus fuerit, & suo arbitrio adierit hereditatem: dominus id debiturus non est, quia heres factus non est; nec servus, quia rogatus est [7]: itaque utilis actio hoc casu competit, ut is [8], ad quem emolumentum hereditatis pervenerit, & fideicommissum præstare compellatur [9].

De re in funus consumpta.

63. CALLISTRATUS [lib. 4. Edicti monitorii].

SI heres rem legatam ignorans [10], in funus [11] consumpsit: ad exhibendum actione non tenebitur: quia nec possidet, nec dolo malo fecit, quo minus possideret. sed per in factum [12] actionem legatario consulitur, ut indemnitas ei ab herede præstetur.

De mutua substitutione omissa. De conjecturis.

64. PAPINIANUS [lib. 15. Quæstionum].

CUm proponebatur, in scriptura fideicommissi, quod pluribus sub conditione fuerat relictum, per errorem omissam mutuam substitutionem, quam testator in secundis tabulis, cum eosdem substitueret, expressit: Divi Marcus & Commodus Imperatores rescripserunt, voluntatem manifestam [13] videri mutuæ factæ substitutionis: etenim in causa fideicommissi, utcunque precaria voluntas quæreretur, conjectura potuit admitti.

De peculio, de familia. De lecticariis. De pedissequis.
1. De quadriga. 2. Si servo legato libertas post tempus relinquatur.

65. IDEM [lib. 16. Quæstionum].

PEculium legatum augeri [14] & minui potest, si res peculii postea esse incipiant aut desinant. † Idem in familia erit, sive universam familiam suam, sive certam, veluti urbanam [15] aut rusticam, legaverit, ac postea servorum officia [16] vel ministeria, mutaverit. † Eadem sunt, lecticariis aut pedissequis legatis. §. 1. *Quadrigæ* [17] legatum, equo postea mortuo [18], perire quidam ita credunt, si equus ille decessit, qui demonstrabat [19] quadrigam [20]: sed si medio tempore deminuta suppleatur [21], ad legatarium pertinebit. §. 2. Titio Stichus legatus, post mortem Titii libertatem accepit: & legatum adita [22] hereditate, & libertas post mortem Titii competit [23]. Idemque est, & si moriente Titio liber esse jussus est. §. 3. Si tamen Titio ex parte herede instituto, servus legatus [sit], & post mortem ejus liber esse jussus sit, sive adierit hereditatem Titius [24], sive non adierit, post cujus mortem libertas ei data est, defuncto eo, libertas competit.

Si heres legatario legaverit. 1. De eadem re duobus testamentis legata. 4. Si heres sepelierit in loco legato. 5. De re legata in testamento & in codicillis. 6. De usufructu, & servitutibus fundi legati, & cæteris præstationibus. 7. De nuda proprietate legata a municipibus.

66. IDEM [lib. 17. Quæstionum].

MÆvius fundum mihi ac Titio sub conditione legavit, heres autem ejus eundem sub eadem conditione mihi legavit: verendum esse Julianus ait, ne exstante [25] conditione pars eadem ex utroque testamento mihi debeatur. Voluntatis tamen quæstio erit: nam incredibile videtur, id egisse heredem, ut eadem portio bis [26] eidem debeatur. Sed verisimile [27] est, de altera parte eum cogitasse. Sane Constitutio Principis, qua placuit, *eidem sæpe legatum corpus, non onerare heredem*, ad unum testamentum pertinet. Debitor autem [non] semper, quod debet, jure legat: sed ita, si [28] plus sit in specie legati. si enim idem sub eadem conditione relinquitur, quod emolumentum legati futurum est?

§. 1. Duorum [29] testamentis pars fundi, quæ Mævii est, Titio legata est: non ineleganter probatum est, ab uno herede soluta parte fundi, quæ Mævii fuit, ex alio testamento liberationem obtingere; neque postea parte alienata revocari actionem semel extinctam [30].

§. 2. Sed si pars fundi simpliciter, non quæ Mævii fuit: legetur, solutio prior non peremit [31] alteram actionem: atque etiam hanc eandem partem aliquo modo suam [32] factam poterit alter heres solvere: [neque [33]] plures [34] in uno fundo dominium [35] juris intellectu [36], non [37] divisione corporis obtinent. §. 3. Non idem respondetur, cum duobus testamentis generatim homo legatur: nam qui solvente altero, legatarii factus est, quamvis postea sit alienatus, ab altero herede idem solvi non poterit. † Eademque ratio stipulationis est: *Hominis* [38] *enim legatum, orationis compendio singulos homines continet*, utque ab initio non consistit in his [39], qui legatarii fuerunt, ita frustra solvitur cujus dominium postea legatarius adeptus est, tametsi dominus esse desinit. §. 4. In fundo legato si heres [40] sepelierit, æstimatio referenda erit ad totum pretium fundi, quo potuit ante sepulturam æstimari: quare, si fuerit solutus, actionem adhuc ex testamento propter locum alienatum durare, rationis est. §. 5. Eum qui ab uno ex heredibus, qui solus oneratus fuerat, litis æstimationem legatæ rei abstulit, postea codicillis [41] apertis ab omnibus heredibus ejusdem rei relictæ dixi dominium non quærere. Eum enim, qui pluribus speciebus juris uteretur, non sæpius [42] eandem rem eidem legare, sed loqui sæpius. §. 6. Fundo legato, si ususfructus alienus sit, nihilominus petendus est ab herede: ususfructus enim, etsi in jure non [43] in parte consistit, emolumentum tamen rei continet. Enimvero fundo relicto, ob reliquas [44] præstationes, quæ legatum sequuntur [45], agetur: verbi gratia [46], si fundus pignori datus, vel aliena possessio sit. † Non idem placuit de cæteris servitutibus. † Sin autem res mea legetur mihi, legatum propter [47] istas causas non valebit. §. 7. A municipibus heredibus scriptis, detracto usufructu, legari proprietas potest: quia non utendo [48] possunt usumfructum amittere.

De re relicta illi ex familia quem heres cum morietur elegerit. 8. Si testator rem heredis quasi suam legaverit. 9. De verbis omissis. 10. Si testator cavit, non dubitare se uxorem liberis suis reddituram.

67. IDEM [lib. 19. Quæstionum].

UNum ex familia, propter fideicommissum a se cum moreretur relictum, heres eligere [49] debet [50]: ei, quem elegit, frustra testamento suo legat, quod postea quam electus est, ex alio [51] testamento petere potest. utrum ergo non constitit, quod datur, quasi creditori relictum: an, quamdiu potest [52] mutari voluntas, non recte creditori comparabitur? Sive tamen durat electio, fuisse videtur creditor; sive mutetur, ex neutro testamento petitio competit. §. 1. Si Falcidia [53] quæratur: perinde omnia servabuntur, ac si nominatim ei, qui postea electus est, primo testamento fideicommissum relictum fuisset. non enim facultas necessariæ electionis, propriæ liberalitatis [54] beneficium est: quid [55] est enim quod de suo videatur reliquisse, qui quod relinquit omnimodo reddere debuit? §. 2. Itaque si cum forte tres ex familia essent ejus, qui fideicommissum reliquit, eodem vel dispari gradu: satis erit uni [56] reliquisse: nam postquam [57] paritum est voluntati, cæteri conditione deficiunt. §. 3. Sed si, uno ex familia herede instituto, ille fundus extraneo [58] relictus est: perinde fideicommissum ex illo testamento petetur, ac si nemo de familia heredi heres extitisset. verum is, qui heres scriptus est, ratione doli exceptionis cæteris fideicommissum petentibus facere partem intelligitur: nam quæ ratio cæteros admittit, eadem tacitam [59] inducit pensationem.

§. 4. Si duos de familia non æquis portionibus heredes scripserit [60], & partem (forte quartam) extero [61] ejusdem fundi legaverit: pro his quidem portionibus, quas jure hereditario retinent, fideicommissum non petetur; non magis, quam si alteri fundum prælegasset: pro altera vero parte, quæ in exterum collata est, virilem, qui sunt de familia, petent; admissa, propter heredes virilium portionum pensatione. §. 5. Sed etsi [62] fundum heres uni ex familia reliquerit, ejusque fidei commiserit, *ut eum extero restituat:* quæsitum est, an hoc fideicommissum peti possit? dixi ita demum peti posse, si [63] fundi pretium efficiat: sed si quidem ille prior testator ita fideicommissum reliquisset, *rogo fundum, cui voles, aut quibus voles ex familia, relinquas,* rem in expedito fore: quod si talia [64] verba fuissent, *peto non fundus de familia exeat,* heredis heredem propter sequens fideicommissum, quod in exterum collatum est, oneratum intelligi: petituris [65] deinceps cæteris ex primo testamento fideicommissum, post mortem videlicet ejus, qui primo electus est. §. 6. Et ideo, si electo uno, fideicommissum in exterum non conferatur, non alias ei, qui electus est, fideicommissum præstandum erit, quam interpositis cautonibus [66], *fundum, cum morietur, si non in familia cum effectu relinqueretur, restitui.*

§. 7. *Rogo fundum, cum morieris, restituas ex libertis cui voles:* quod ad verba attinet, ipsius erit electio: nec petere quisquam poterit,

1 Si portio minus gravata magis gravatæ accedit, augetur legatum. *Bald.* 2 Aliud erat ante rescriptum. *l.* 29. *in fin. supr. eod.* 3 *l.* 74. *supr. de legat.* 1. 4 Cui portio jure adcrescendi adquiritur. 5 Puta Titii. 6 Cuivis puta tertio. 7 *Al.* non est. 8 Puta servus manumissus. 9 Atque ita non gravatus fideicommisso, convenitur ut commodum sentiens & onus injunctum domino petitur actione utili ex testamento ab ejus servo manumisso adeunte hereditatem. *Bald.* 10 *l. ult. in fin. ff. eod. l.* 9. §. 4. *in fin. ff. ad exhib. l.* 25. §. 2. *in fin. ff. ad SC. Trebell. l.* 1. §. 17. *in fin. ff. ut legat.* 11 Ignorantia heredis rem legatam in alium usum convertentis, eum excusat a dolo: non eum tamen a præstatione æstimationis liberat. *Bald.* 12 *l.* 48. *ff. de legat.* 1. 13 Fideicommissaria substitutio probatur per conjecturas. *Bald.* Probari septem testibus voluntatem testatoris omissam errore notarii, hinc colligunt. vide plura apud Mynsinger. 4. *observ.* 98. Goth. vide Jul. Clar. §. *testamentum. q.* 56. Ans. 14 §. 20. *Instit. hoc tit. l.* 8. *ff. de pecul. legato.* crescit, decrescit, moritur, homini simile est. vide *l.* 40. *supr. de pecul.* 15 Vide *l.* 79. *ff. de legat.* 3. 16 Adde *l.* 65. §. 1. *ff. de leg.* 3. 17 Quadriga, biga, triga, Latinis est numerus quaternarius, binarius, ternarius. Græci eodem modo συνωρίδα, τετρωρίδα dicunt. Marcellus Empiricus quadrigam vocat, τὸ τετραφάρμακον medicorum. Propertius *lib.* 3. vocat quadrigam Caystri, urbes Ephesum, Smyrnam, Colophonem, Miletum. & vetus poëta, *Triga mihi paucos inter dilecta sodales, Triga sodalitii, pars bene magna mei.* Hæc Josephus Scaliger in 3. *Propertii.* 18 *l.* 58. *ff. pro socio.* 19 ὁ καλλιστεύων ἐν αὐτοῖς, ἀριστεύων. Theoph. §. 10. *de leg. Aquil.* 20 Cur ita? Collige ex *l.* 34. *in fin. l.* 38. §. *ult. ff. de adilit.* quam vide. 21 *l.* 10. *in fin. l.* 11. *ff. quibus modis ususfruct.* adde *l.* 22. *ff. de legat.* 1. 22 *l.* 25. *ff. de manumiss. test.* 23 Imo, non competit. *l.* 68. *in fin. supr. de legat.* 1. 24 *l.* 26. §. 6. *ff. de fideic. lib.* 25 *Al.* existente. 26 *l.* 14. §. 1. *l.* 34. §. 1. *ff. de leg.* 1. *l.* 1. §. *pen. ff. de dote.* 27 Vide *l.* 114. *ff. de reg. jur.* 28 §. 14. *Instit. h. t. l.* 25. *vers. contra. in fin. ff. de liberatione.* 29 *l.* 34. §. 2. *supr. de leg.* 1. vid. §. 6. *& ibi* Theophilum *Instit. de legat. ubi scripsi.* Goth. vid. Alciat. *lib.* 1. *dispunct. cap.* 24. Augustin. *lib.* 1. *emendat. cap.* 2. Cujac. *lib.* 14. *observ. cap.* 21. Hottom. *illustr. qu.* 28. S. L. Conjunge *l.* 77. *infr. de solut.* & vide Molinæum *de divid. & individ. part.* 2. *num.* 102. Cujacium *lib.* 14. *observ. cap* 21. Mod. 30 Extincta semel actio non revocatur. 31 Prior perimit. *Hal.* facit *l.* 83 *ff. de legat.* 1. 32 *l.* 67. *ff. de solut.* 33 Namque. Hottomann. 18. *illustr. quæst.* 34 Namque plures. *Hal.* quod Hottomann. probat *quæst. illustr.* 18. 35 Dominium dividi potest. 36 Intellectu juris, non divisione corporis, plures in uno & eodem fundo partes dominii habent. *l.* 5. *infr. de stip. servorum.* 37 Intellectus & corpus opponuntur. 38 Vide Cujac. 14. *obs.* 21. 39 Vide *l.* 23. *C. h. t.* 40 *l. ult. supr. de religiosis.* 41 Codicillis legari potest. 42 *l.* 42. *in fin. ff. de usufr. & quemadmodum. l.* 18. *ff. de verb. oblig.* 43 Imo, ususfructus pars est dominii. *l.* 7. *supr. de usufr. & quemadmodum. l.* 70. §. 2. *in fin. ff. de fidejuss.* Hottom. 18. *illustr.* 44 Vide *l.* 27. *ff. de solutionibus.* 45 *l.* 12. *infr. de auro.* 46 Heres tenetur, si fundus traditur deminutus, puta cum usufructu, vel pignoratus, vel ab alio possessus. 47 Præter, Cujac. 5. *ad African.* & sic *l.* 35. *supr. de vulgar.* legitur male *præterea*, pro, *propterea.* 48 *l.* 2. *l.* 25. *supr. quib. mod. ususfruct. vel usus amitt.* 49 *l.* 114. §. 17. *ff. de leg.* 1. Electio potest fieri in ultimis voluntatibus, & non vitiat testamentum. *Bald.* Goth. vid. Govean. *lect. l.* 2. *c.* 19. Ans. 50 Is, cui commissa electio est, cogi potest officio judicis ut eligat. 51 *l* 100. *supr. de legat.* 1 52 Cur potest? hoc casu jus eligendi non consistit in præsenti, sed a tempore mortis, cum non consummetur electione. 53 Electus non dicitur adquirere jus in electione, sed ex testamento, ex quo procedit electio, & ideo in ratione legis Falcidiæ non inspiciuntur vires patrimonii eligentis, sed testatoris *Bald.* 54 Donare non videtur, qui aliquo jure cogente cedit, vel solvit. vide *l.* 29. *ff. de donat.* Heres juris necessitate eligit: ideoque eligendo non donat. *l.* 18. *in fin. ff. de adimendis.* 55 Primogenituræ onus imponi non potest; id ita nonnulli ex hoc loco notant, & colligunt. adde *notata* ad Authent *licet.* 28. *C. de episc.* 56 *l.* 114. §. 17. *in fin. supr. de leg.* 1 adde *l* 94. *in fin. ff. de leg.* 3. 57 Electio unius, est exclusio reliquorum *Bald.* 58 Eligere de familia non dicitur, qui uno de familia instituto, fundum legat extraneo, & ideo omnis ex familia ad petendum admittetur. *Bald.* 59 Partem facit, qui, quod sit universalis heres, non admittitur ad partem. Compensatione exclusus, jus adcrescendi alteri non tribuit. adde *l.* 78. *supr. de heredibus.* quid sit tacita pensatio, vide Cujac. 15. *observ.* 1. 60 Is scilicet qui testamento jussus erat rem uni ex familia electo relinquere. 61 Jussus unum ex familia eligere, mandato non satisfacit, dum exterum eligit. 62 Is scil. qui jussus est testamento fundum uni ex familia restituere. 63 Si præterea tantundem ei relictum esset, quod fundi pretium efficeret. *Hal.* 64 In familia fundum relinquere gravatus, quem libet, etiam remotiorem ex familia potest eligere, *ut hic* · hoc ideo quod electus non heredi, sed testatori hereditatem acceptam ferre debet. Alciat. in *l. qui Roma.* 122. §. *coheredes.* 3. *infr. de verb. oblig.* 65 Dixi 5. *Feud.* 13. 66 *l.* 3. §. 4. *in fin. infr. de adimend.*

quan-

quandiu præferri alius potest. defuncto eo, prius [1] quam eligat, petent omnes [2]. Itaque eveniet, ut quod uni datum est, vivis pluribus unus petere non possit: sed omnes petant, quod non omnibus datum est: & ita demum possit petere unus, si solus moriente eo superfuit.

§. 8. Si rem tuam [3], quam [4] existimabam meam, te herede instituto, Titio legem: non est Neratii Prisci sententiæ, nec Constitutioni locus: qua cavetur, non cogendum præstare legatum heredem. nam succursum est heredibus, ne cogerentur redimere, quod testator suum existimans reliquit: sunt [5] enim magis in legandis suis [6] rebus, quam in alienis comparandis, & onerandis heredibus faciliores voluntates: quod in hac specie non evenit, cum dominium rei sit apud heredem. §. 9. Si omissa [7] fideicommissi verba sunt, & cætera, quæ leguntur, cum his, quæ scribi debuerant, congruant: recte datum, & minus scriptum, exemplo institutionis legatorumque intelligitur: quam sententiam Optimus quoque *Imperator noster Severus* secutus est. §. 10. Item *Marcus Imperator* rescripsit, verba, quibus testator ita caverat, *non dubitare [8] se, quodcunque uxor ejus cepisset, liberis suis reddituram*, pro fideicommisso accipienda. Quod rescriptum summam habet utilitatem: ne scilicet honor [9] bene transacti matrimonii, fides etiam communium [10] liberorum decipiat patrem, qui melius de matre præsumpserat: & ideo Princeps providentissimus & juris religiosissimus [11], cum fideicommissi verba [12] cessare animadverteret, eum sermonem pro fideicommisso rescripsit accipiendum.

68. PAULUS [lib. 11. Quæstionum].

SEquens quæstio est, an etiam, quæ vivus [13] per donationem in uxorem contulit, in fideicommissi petitionem veniant? respondi, ea extra causam bonorum defuncti computari debere [14], & propterea fideicommisso non contineri: quia ea habitura esset etiam alio herede existente. Plane nominatim maritus uxoris fidei commmittere potest, ut & ea restituat.

De fideicommisso, contentus sis pro tua parte centum aureis. 1. *De alienatione prohibita.* 2. *De fideicommisso tutoris.* 3. *De alienatione extra familiam prohibita.*

69. PAPINIANUS [lib. 19. Quæstionum].

PEto, *Luci Titi, contentus [15] sis centum aureis:* fideicommissum valere placuit: idque rescriptum est. Quid ergo, si, cum heredem ex parte instituisset, ita locutus est: *peto, pro parte tua contentus sis, Luci Titi, centum aureis?* petere poterunt coheredes partem hereditatis, retinente sive præcipiente, quo contentum esse voluit defunctus. Sine dubio facilius est, hoc probare, quam probari potuit illud: cum ibi fideicommissum petatur ab his [cum [16]] quibus testator non est locutus. † Idem dicemus, si, cum ex asse scripsisset heredem, ejus gratia, qui legitimus heres futurus esset, ita loquatur: *peto pro hereditate, quam tibi reliqui, quæ ad fratrem meum jure legitimo rediret, contentus sis centum aureis.* §. 1. Prædium, quod *nomine [17] familiæ* relinquitur, si non voluntaria [18] facta sit alienatio [19], sed bona heredis veneant [20], tamdiu [21] emptor retinere debet, quamdiu debitor haberet bonis non venditis: post mortem ejus non habiturus, quod [22] exter [23] heres præstare cogeretur. §. 2. Mater filio impubere herede [24] instituto, tutorem eidem adscripsit [25], ejusque fidei commisit, *ut, si filius suus intra quatuordecim annos decessisset, restitueret [26] hereditatem Sempronio:* non [27] ideo minus fideicommissum recte datum intelligi debet, quia tutorem dare mater non potuit. nam & si pater non jure facto testamento tutoris fidei commiserit, æque præstabitur, quemadmodum si jure testamentum factum fuisset: sufficit enim, ut ab impubere datum fideicommissum videatur ab eo [28] dari, quem is, qui dabat tutorem, dederat, vel etiam tutorem fore arbitrabatur. † Idem in curatore impuberis vel minoris annis debet probari. † Nec interest, tutor recte datus vivo patre moriatur, vel aliquo privilegio excusetur, vel tutor esse non possit propter ætatem, cui tutor fuerat datus: quibus certe casibus fideicommissum non intercidit, quod a pupillo datum videtur. † Hac denique ratione placuit, a tutore qui nihil accipit, fideicommissum pupillo relinqui non posse: quoniam quod ab eo relinquitur extero, non ipsius proprio, sed pupilli jure debeatur.

§. 3. Fratre herede instituto petiit, *ne domus alienaretur, sed ut [29] in familia relinqueretur:* si non paruerit heres voluntati [30], sed domum alienaverit, vel extero herede instituto decesserit, omnes fideicommissum petent, qui [31] in familia fuerunt. † Quid ergo, si non sint ejusdem gradus? ita res temperari debet, ut [32] proximus quisque primo [33] loco videatur invitatus: nec tamen ideo sequentium causa propter superiores in posterum lædi debet, sed ita proximus quisque admittendus est, si paratus *sit cavere, se familiæ domum restituturum.* Quod si cautio non fuerit ab eo, qui primo loco admissus est, desiderata: nulla quidem eo nomine nascetur condictio [34]; sed si domus ad exterum quandoque pervenerit, fideicommissi petitio familiæ competit [35]. Cautionem [36] autem ratione doli mali exceptionis puto juste desiderari: quamvis nemo alius ulterior ex familia supersit. §. 4. Si quidam sint postea emancipati [37], tractari potest, an hi quoque recte fideicommissum petant. Et puto recte petituros: quoniam familiæ [38] appellatione personæ quoque hæ demonstratæ intelliguntur.

De legatario rogato restituere totum, vel partem, 1. *Vel duplum ejus, quod accepit.* 2. *De herede jusso heredem facere.* 3. *De jusso restituere quidquid ex hereditate supererit.*

70. IDEM [lib. 20. Quæstionum].

IMperator Antoninus rescripsit, legatarium, si nihil [39] ex legato accepit, ei, cui debet fideicommissum, actionibus suis posse cedere [40]: nec id cogendum solvere. Quid ergo, si non totum, sed partem legati relicti restituere rogatus, abstinuit eo? utrum actionibus suis in totum cogetur cedere, an vero nonnisi ad eam quantitatem, quæ fideicommisso continetur? quod ratio suadet. † Sed & si legatum perceperit, non amplius ex causa fideicommissi cogendus erit solvere, quam recepit. §. 1. Si centum legatis *duplum [41] restituere* rogatus sit, ad summam legati videbitur constituisse. Si autem post tempus fideicommissum relictum sit, usurarum duntaxat additamentum admittetur: nec mutanda sententia erit, quod forte legato percepto magnum emolumentum ex aliquo negotio consecutus est, aut pœnam stipulationis imminentem evasit. † Hæc ita, si quantitas cum quantitate conferatur. Enimvero [42] si pecunia accepta rogatus sit rem propriam, quanquam [43] majoris pretii est, restituere: non [44] est audiendus legatarius, legato percepto, si velit computare: non enim æquitas hoc probare patitur, si quod legatorum nomine perceperit, legatarius offerat. §. 2. Cum quidam filio suo ex parte herede instituto, patruum ejus coheredem ei dedisset: & ab eo petisset, *ut [45] filium suum pro virili portione filiis suis coheredem faceret:* si quidem minus [46] esset in virili portione, quam fratris hereditas habuit, nihil amplius peti posse; quod si plus, etiam fructuum, quos patruus percepit, vel, cum percipere potuerit, dolo non cepit, habendam esse rationem, responsum est, non secus, quam si centum [millibus] legatis rogetur, post tempus majorem quantitatem restituere. §. 3. Cum autem rogatus, *Quidquid ex [47] hereditate supererit, post mortem suam restituere*, de pretio rerum venditarum alias [48] comparat, deminuisse [49], quæ vendidit, non videtur:

71. IDEM [lib. 8. Responsorum].

SEd quod inde comparatum est, vice permutati [50] dominii restitueretur.

72. IDEM [lib. 20. Quæstionum].

IDem servandum erit, & si proprios [51] creditores, ex ea pecunia dimiserit: non enim absumitur, quod in corpore patrimonii retinetur.

De matre partus legati empta.

73. IDEM [lib. 23. Quæstionum].

SI *quod ex [52] Pamphila nascetur*, legatum mihi fuerit, & ego Pamphilam emam, eaque apud me sit enixa: ratione summa responsum est, non [53] ex causa lucrativa partum intelligi meum factum: ideoque petendum ex testamento, tanquam istum emissem: ut scilicet, pretii contributione facta, consequar tantum, quanti puerum, deducta matris æstimatione, constitisse mihi, judex in causa legati datus æstimaverit.

De prolatione diei.

74. IDEM [lib. 27. Quæstionum].

1 Vid. *l. 21. C. de fideicomm.* 2 *l. 24. versic. idem. supr. h. t.* Heredis est eligere. Eo mortuo ante electionem jus eligendi non transmittitur. *Bald.* 3 Id est, heredis. vid. *l. 25. C. de fideicomm.* 4 Vide *l. 10. C. h. t.* Valet legatum rei hereditariæ ab ignorante testatore relictum. *Bald.* 5 Legare rem propriam magis intelligitur testator, quam alienam, *ut hic.* nam & hoc ultimæ voluntati consentaneum est magis, quæ eum in finem inventa est, ut de re sua ac propria quisque testari possit. *l. 1. supr. qui testam.* Ex qua sententia hæ rursus consectaneæ oriuntur: Testatorem in dubio videri jus id solum legare, quod in ipsa re habeat. *l. quod in rerum natura. 24. §. 1. supr. de legat. 1. l. Sticho. 36. ff. de usu & usufr. legat. l. uxor patrui. 20. C. de legat.* Cautionem, chirographum & instrumentum legantem, jus, quod in iis habeat, ac debitum legare intelligi. *l. servum filii. 44. §. eum, qui. 5. supr. de leg. 1. l. qui chirographum. 59. infr. de legat 3.* Rationum librum legantem debita & credita legare videri. Corneus, 4. *cons.* 173. Legantem Ecclesiæ, non ipsas ædes, aut prædia, sed jus patronatus legare. *arg. l. monumenta. 14. C. de legatis.* Legantem fundum vectigalem, non proprietatem, sed jus legare. *l. si domus. 71. §. ult. supr. de legat. 1.* Rem communem cum alio legans partem suam tantum ita legat, *l. servi electione. 5. §. ult. supr. de legat. 1.* (nisi rem cum ipso herede communem legat testator: tunc enim totam legat, nisi fundum suum legaverit), Bart. in *dict. §. ult.* Corn. 2. *cons.* 84. Fundum suum legans non id legat, eamve partem, quam præstare ipse alii personali actione tenetur, *l. qui concubinam. 29. l. qui quatuor. 30. §. qui fundum. 4. ff. de legat. 3.* sicuti dimidiam dimidiæ, quam habet, is tantum legat, qui dimidiam indistincte legat, *arg. l. Lucius. 88. §. filiam. 9. hoc tit.* Ita qui rem tibi pignoratam legat, non ipsam rem, sed jus pignoris tantum legasse videtur. *l. Juliano. 68. ff. de legat. 3.* Ita qui rem sibi debitam legat, actionem in personam relinquit ejus rei nomine, non rem ipsam præcise. *l. cum servus. 39. §. si Titius. 2. ff. de legat. 1.* Jus denique suum relinquit, etsi jus id in spe mera consistat, Accurs. *in l. servum filii. 44. supr. de legat. 1.* & morte ipsius testatoris sit periturum, atque ita futurum sit inutile. *l. uxor. 20. C. de legat.* Quid, si testator rem alienam possideat, eamque leget simpliciter? etiam proprietatem ipsam, non tantum possessionem legasse videbitur, Alexand. *in l. si domus. 71. §. ult. ff. de legat. 1.* Quid, si partim jure proprio, seu directo, & emphyteuseos rem possideat, remque leget? eam tantum partem legasse, quam habuit jure directo, notat Socinus Junior, *cons. 72. num.* 70. Quid, si rem alienam sciens legavit? aliud, *§. non solum. 4. Instit. de legat.* vide plura apud Manticam, 9. *de conjecturis ultimarum voluntatum. cap.* 1. 6 *§. 4. Instit. eod.* 7 Vide *l. 10. C. de fideicommissis.* Imperfecta scriptura, dummodo intellectum aliquem admittere possit, non vitiat. *Baldus.* 8 Verba hujusmodi enunciativa dispositionem inducunt. 9 Quo legitima uxor a concubina differt. *l. 49. §. 4. infr. de legat. 3.* 10 Hæc res movet maxime. *l. 57. §. 1. supr. de ritu.* 11 Contractus principum omnes bonæ fidei, nullos stricti juris esse, hinc colligunt. 12 Vide *l. 15. C. de fideicommiss.* 13 Quæ a vivo testatore donata sunt, non censentur fuisse in ejus bonis, *l. 67. in fin. supr. eod.* 14 Imo, non debet. *d. l.* 15. 15 His verbis, utpote taxativis & deprecativis factum fideicommissum valet. vide *l. 11. §. 4. ff. de legat. 3.* 16 Non inspicitur, cum quo testator loquitur, sed in quem testatoris intentio dirigitur. adde *l. 108. §. 13. supr. de legat. 1.* 17 Nomini familiæ *Hal.* 18 *l. 114. §. 14. ff. de legat. 1.* adde *l. 21. infr. de fideicommiss. libert.* vide Cujac. 15. *observ.* 5. Quoties a testatore causa alienationis proficiscitur, res alienatæ nunquam revocantur. 19 Res prohibita alienari, potest alienari causa necessitatis. Decius *cons. 38. num.* 1. Ruin. *cons. 168. col. 8. lib. 3 & cons. 163. col. fin dict lib §. 3.* Tiraquell. *de utroque retractu. 1. gl. 14. num. 16. & post leges connubiales. gl. 8. num.* 282. Mod 20 Verbi gratia a fisco. vid. *l 48. in fin. ff. de jure fisci.* 21 Propter debitum heredis bona subjecta restitutioni videri possunt usufructu tenus. 22 *Alii* quod etiam extet. 23 Extraneus. 24 Vid. *l. 4. C. de testament. tut.* 25 Et ita utiliter. 26 Vide *l. 20. C. de fideicommiss.* 27 *l. 34. §. 1. ff. de usu & usufructu.* 28 *l. 5. C. de reb. cred.* 29 Vide *l. 135. §. 3. ff. de verb. oblig.* 30 Res alienata extra familiam contra prohibitionem testatoris, revocatur per omnes de familia ordine successivo. Decius *cons.* 378. Cravetta *cons. 180. num.* 2. Bolognetus *cons.* 2. Hannibal de Cano *ad l. naturaliter. de usucap. n.* 228. Socinus *ad l. qui Romæ. §. coheredes. de verb. oblig. ad l. si cognatis. de rebus dubiis.* Joannes Crotus *cons. 58 num.* 1. 31 Quid, si nulli sint? vide *l. 114. §. 14. supr. de legat. 1.* 32 Ordinem observandum circa gradus nota: Præsumitur enim affectio ordinata *Baldus.* 33 *l. 77. §. 3. ff. h. t. l. 6 C. de instit.* 34 Imo nascetur. *l 5. §. 1. supr de usufr. earum rer.* 35 Cur ita? vide *l. ult. C. de reb. alien. non alienand.* 36 *l. 3 §. 4. in fin. ff. de adimend.* 39 *l. 114. §. 17. in fin. ff. de legat. 1.* 39 Familia quid sit, vide *l. 196. ff. de verb. sign.* 39 *l. 78 supr. de leg 1.* 40 *l. 8. infr. de leg. 3.* 41 Legatarius quantitatis non potest ultra gravari, quam percipiat: potest tamen gravari in specie majori. *infr. eod. vers enim vero si pecunia accepta.* Bald. 42 Vide *supr. eod.* 43 Vide *l. 36 infr. ad l. Falcid.* 44 Vide *l. 26 supr. de legat. 1. l. 1 §. 17 in fin. infr. ad SC. Trebell.* 45 Vid. *l. 114. § 6. supr. de legat. 1.* 40 Adde *l. 132. in fin. supr. de legat. 1.* 47 Rogatus post mortem suam restituere, *quidquid ex hereditate defuncti supererit*, res quasdam hereditarias vendidit, de earum pretio alias comparavit: quæro, utrum res eas ita comparatas restituere post mortem suam debeat? tenetur. Quid ita? quia supersunt non sunt deminutæ. Atqui non tam ex hereditate defuncti, quam ex pretio rei hereditariæ venditæ, comparatæ videntur: Juris fictione videntur ex hereditate superesse. Quo modo? res ita comparatæ vice permutati dominii sunt, *l. 71. infr. eod.* sunt rerum hereditariarum vice. 48 Hereditarias res non diminuit, qui ex earum pretio alias comparavit. 49 Deminuere, quid sit, vid. *l. 21. supr de hereditat. petit.* 50 Succedit ita res in locum pretii contra *l. 25. §. 1. supr. de hered. petit.* In universalibus pretium succedit loco rei. vide quæ notavi ad *l. 34. supr. de pignorat. l. 26. supr. de jure dotium. l. 22. in fin. supr. solut.* 51 Qui rogatus restituere, *quidquid ex hereditate supererit*, hereditarias res aliquas vendidit: & ea ex pecunia fideicommissaria creditores proprios dimisit, eam pecuniam restituere cogitur. Cur ita? ei superesse ea pecunia intelligitur. Quomodo superesse? quia non absumpsit, sed in corpore patrimonii retinuit. Quomodo retinuit? ea pecunia creditores proprios dimisit. 52 *l. 82. §. 4. supr. de legat. 1. l. 12. in fin. infr. de capt.* 53 Ancillam prægnantem si quis emit, partum ex causa lucrativa habere non intelligitur. *Bald.*

TItio centum aureos heres præſens dato[1]; deinde, protulit diem legatorum: non eſt verum, quod Alfenus retulit, centum præſenti[2] deberi: quia diem proprium habuerunt.

De epiſtola. 1. *De legato præceptionum.*

75. IDEM [lib. 6. Reſponſorum].

MIles ad ſororem epiſtolam[3], quam poſt mortem ſuam aperiri mandavit, talem ſcripſit: *ſcire te volo, donare*[4] *me tibi aureos octingentos:* fideicommiſſum deberi ſorori, conſtitit. nec aliud probandum in cujuslibet ſuprema voluntate. Placet enim conſiſtere fideicommiſſum, ac[5] ſi[6] defunctus cum eo loquatur, quem precario remuneratur[7]. §. 1. Pro parte heres inſtitutus, cui præceptiones erant relictæ, poſt diem[8] legatorum cedentem, ante aditam hereditatem vita deceſſit: partem hereditatis ad coheredes ſubſtitutos pertinere placuit; præceptionum[9] autem portiones, quæ pro parte coheredum conſtiterunt, ad[10] heredes ejus transmitti.

De teſtamento pro parte reſciſſo per querelam inofficioſi. 1. *De hereditate legata.* 2. *De uſufructu & ſervitutibus rei legatæ.* 3. *De eo, quod quis debet, legato.* 4. *Si ſtatus ſervi, cui legatum eſt, extrinſecus ſuſpendatur.* 5. *De juſſo plus reſtituere uni, quam alii.* 6. *Si tutori non jure dato legetur.* 7. *De Mutiana cautione.* 8. *De variis actionibus legatorum.* 9. *De memoria teſtatoris damnata.*

76. IDEM [lib. 7. Reſponſorum].

CUm filius[11] diviſis[12] tribunalibus[13] actionem inofficioſi teſtamenti matris pertuliſſet[14], atque ita variæ[15] ſententiæ Judicum extitiſſent, heredem, qui filium vicerat, pro partibus, quas aliis coheredibus abſtulit filius, non[16] habiturum præceptiones ſibi datas, non magis quam cæteros legatarios actiones, conſtitit: ſed[17] libertates ex teſtamento competere placuit, cum pro parte filius de teſtamento matris litigaſſet: quod non erit trahendum ad ſervitutes, quæ pro parte minui non[18] poſſunt. plane petetur integra ſervitus ab eo, qui filium vicit: partis autem æſtimatio præſtituitur[19], aut, ſi paratus erit filius pretio accepto ſervitutem præbere, doli ſummovebitur exceptione legatarius, ſi non offerat partis æſtimationem[20]: exemplo ſcilicet legis Falcidiæ. §. 1. *Lucio Sempronio lego omnem hereditatem Publii*[21] *Mævii.* Sempronius ea demum onera ſuſcipiet, quæ Mævianæ hereditatis fuerunt, & in diem mortis ejus, qui heres Mævii extitit, perſeveraverunt: ſicut vice mutua præſtabuntur actiones, quæ præſtari potuerunt. §. 2. Dominus, herede fructuario ſcripto, fundum[22] ſub conditione legavit[23]: voluntatis ratio non patitur, ut heres ex cauſa fructus[24] emolumentum retineat. diverſum[25] in cæteris prædiorum ſervitutibus, quas heres habuit, reſponſum eſt: quoniam fructus[26] portionis inſtar obtinet[27]. §. 3. *Heres meus Titio dato, quod ex teſtamento Sempronii debetur*[28] *mihi:* cum jure novationis, quam legatarius, idemque teſtator ante fecerat, legatum ex teſtamento non debeatur, placuit falſam demonſtrationem legatario non obeſſe; nec in totum falſum videri, quod veritatis primordio adjuvaretur.

§. 4. Servus pure manumiſſus, cui libertas propter impedimentum juris poſt aditam hereditatem non competit, quod ſtatus ejus extrinſecus ſuſpenditur, forte propter adulterii[29] quæſtionem, ex eodem teſtamento neque legata, neque fideicommiſſa pure data ſperare poteſt: quia dies inutiliter cedit. §. 5. Pater cum filia pro ſemiſſe herede inſtituta, ſic teſtamento locutus fuerat: *peto, cum morieris, licet alios quoque filios ſuſceperis, Sempronio nepoti meo plus*[30] *tribuas in honorem nominis mei.* neceſſitas quidem reſtituendi nepotibus viriles partes præcedere videbatur, ſed moderandæ portionis, quam majorem in unius nepotis perſonam conferri voluit, arbitrium filiæ datum. §. 6. Non jure tutori dato mater legavit: ſi conſentiat, ut decreto Prætoris confirmetur, & Prætor non[31] idoneum exiſtimet, actio legati [non] denegabitur. §. 7. Qui Mucianam cautionem[32], *alicujus non faciendi cauſa*, interpoſuit: ſi poſtea[33] fecerit: fructus[34] quoque legatorum, quos principio promitti neceſſe eſt, reſtituere debet. §. 8. Variis[35] actionibus legatorum ſimul legatarius uti non poteſt: quia legatum datum, in partes dividi non poteſt: non enim ea mente datum eſt legatariis pluribus actionibus uti, ſed ut laxior eis agendi facultas ſit ex una interim, quæ fuerat electa, legatum petere. §. 9. Repetendorum legatorum facultas ex eo teſtamento ſolutorum danda eſt, quod irritum eſſe poſt[36] defuncti memoriam[37] damnatam apparuit: modo ſi[38] a legatis ſolutis crimen perduellionis illatum eſt.

De hereditate, prædio, & pecunia acceptis reſtituenda. 1. *De donatione cauſa mortis.* 2. *De dote viro legata.* 3. *De ſurdo, & muto.* *De ignorantibus.* 4. *De morte, & deportatione.* 5. *De pretio prædii dotalis, & legato.* 6. *Si creditor debitori mandaverit, ut ei ſolvat, cui mortis cauſa donabat.* 7. *Si heres oneratus fideicommiſſo non adeat.* 8. *De evictione.* 9. *De dote.* 10. *De fideicommiſſario eligendo, cum heres morietur.* 11. *De manumiſſis ex fideicommiſſo.* 12. *De fideicommiſſo*, quidquid ad te pervenerit. 13. *De conditione*, ſi ſine liberis deceſſerit. 14. *De rationibus reddendis a curatore.* 15. *De fideicommiſſi repetitione a ſubſtituto.* 16. *De menſa negotio.* 17. *De partu ancillæ relictæ.* 18. *De diviſione facta a coheredibus rogatis hereditatem reſtituere poſt mortem, & de nominum prædiorumque periculo.* 19. *De fructibus rei relictæ.* 20. *De rebus relictis:* ne controverſia oriatur. 21. *De traditis & aſſignatis uni ex heredibus cuſtodiæ cauſa.* 22. *De ſcriptura imperfecta.* 23. *De jurejurando.* 24. *Si pater filiæ mandet, ne teſtetur, quoad liberos tollat.* 25. *De fideicommiſſo*, diſtribuas liberis, ut quiſque meruerit. 26. *De verbis fideicommiſſi.* 27. *De alienatione extra familiam probibita.* 29. *Si is, quem teſtator ſolum ſucceſſurum putabat, fideicommiſſo oneretur.* 30. *De verbis*, contentus ſis &c. *quæ vim habent æſtimationis, non fideicommiſſi.* 31. *Si fideicommiſſo oneratus fideicommiſſarium heredem inſtituat, eumque oneret fideicommiſſo.* 32. *De alternatione, electione, & ſubſtitutione.* 33. *De eo, quod fideicommittens dixit ſe alia ſcriptura declaraturum.*

77. IDEM [lib. 8. Reſponſorum].

CUm pater[39] filios, eorumque matrem heredes inſtituiſſet, ita ſcripſit: *peto a te, filia, ut, acceptis ex hereditate mea in portionem tuam centum aureis, & prædio Tuſculano, partem hereditatis reſtituas matri tuæ.* Reſpondi, prædium[40] quidem hereditarium judicio diviſionis de communi filiam habituram: pecuniam autem de parte ſua retenturam. §. 1. Eorum, quibus mortis[41] cauſa donatum eſt, fidei committi quoquo tempore poteſt: quod fideicommiſſum heredes ſalva Falcidiæ ratione, quam in his[42] quoque donationibus exemplo legatorum locum habere placuit, præſtabunt. Si pars donationis fideicommiſſo teneatur, fideicommiſſum quoque munere Falcidiæ fungetur[43]. Si tamen alimenta præſtari voluit, collationis totum onus in reſiduo donationis eſſe, reſpondendum erit ex defuncti voluntate, qui de majore pecunia præſtari non dubie voluit integra. §. 2. Mater filiis ſuis vulgo[44] conceptis dotem ſuam mortis cauſa donando, ſtipulari[45] permiſit: cum aliis heredibus inſtitutis, petiſſet a filiis, *viro dotem reſtitui*, totum viro fideicommiſſum dotis deberi, ſi Falcidiæ ratio non intervenerit; ideo retentionem[46] dotis virum habere placuit: alioquin Falcidiæ partem heredibus, a filiis ex ſtipulatu cum viro agentibus, ex dote eſſe per in factum actionem, reddendam[47].

§. 3. Surdo & muto[48], qui legatum accipit, *ut cum morietur, reſtituat*, recte mandatur: nam & ignorantes[49] adſtringuntur fideicommiſſo: quibus ignorantibus[50] emolumentum ex teſtamento quæritur.

§. 4. *Hereditatem*[51] *filius cum moreretur, filiis ſuis vel cui ex his voluiſſet*, reſtituere fuerat rogatus: quo interea in inſulam deportato[52], eligendi facultatem non eſſe pœna peremptam placuit[53]: nec fideicommiſſi conditionem ante mortem filii heredis exſiſtere: viriles autem inter eos fieri, qui eo tempore vixerint, cum de aliis eligendi poteſtas non fuerit. §. 5. Qui dotale prædium contra legem Juliam vendidit[54], uxori legatum dedit[55], & emptoris fidei commiſit, *ut amplius*[56] *ei pretium reſtituat:* emptorem fideicommiſſi[57] non teneri conſtabat[58]: ſi tamen, accepto legato, mulier venditionem irritam faceret: eam, oblato pretio, doli placuit exceptione ſummoveri.

§. 6. Mævio debitori ſuo reus ſtipulandi mandavit, *ut Titio, cui mortis cauſa donabat, pecuniam debitam ſolveret:* cum ſciens[59] dominum vita deceſſiſſe Mævius pecuniam dediſſet, non eſſe liberationem ſecutam, conſtitit: nec ſi Mævius ſolvendo non eſſet, in Titium actionem ſolidi, vel jure Falcidiæ dandam eſſe: quia mortis cauſa cepiſſe non videtur. diverſum probandum foret, ſi Mævius, ignorans[60] dominum vita deceſſiſſe, pecuniam errore lapſus dediſſet: tunc enim portio jure Falcidiæ revocaretur[61]. §. 7. Cum pater fideicommiſſum prædiorum, ex teſtamento matris, filiæ deberet, eandem pro parte ita heredem inſtituit, *ut hereditatem fideicommiſſo compenſaret*[62]: eademque prædia filio exheredato dari voluit: Quanquam filia patris hereditatem ſuſcipere noluiſſet, fideicommiſſum tamen ab[63] heredibus eſſe filio præſtandum, ad quos hereditatis portio, quam accepit filia, redierat, placuit: quod ſi alium filiæ ſubſtituiſſet, eum oportere filio fideicommiſſum reddere. §. 8. Evictis[64] prædiis, quæ pater, qui ſe dominum eſſe crediderit, verbis fideicommiſſi filio reliquit, nulla cum fratribus & coheredibus actio erit: ſi tamen inter filios diviſionem fecit, arbiter conjectura voluntatis, non patietur, eum partes coheredibus prælegatas reſtituere[65]: niſi parati fuerint & ipſi patris judicium fratri conſervari. §. 9. Pater certam pecuniam exheredatæ filiæ verbis fideicommiſſi reliquit, *eamque nupturæ dotis nomine dari voluit, filio dotem ſtipulante:* cum filius minorem[66] dotem dediſſet, ſuperfluum eſſe filiæ reddendum conſtabat. Divortio quoque ſecuto, fideicommiſſum filiam recte petituram, ut actio ſtipulationis ſibi præſtaretur: quoniam veriſimile[67] non erat, patrem interponi ſtipulationem voluiſſe, quo filia poſt pri-

1 *Præſenti dato.* Hal. 2 Præſenti die. Cujac. 7. *obſ.* 20. reprehenſus a Roberto, 1. *rec.* 14. 3 5. Harm. 10. §. 25. vide *l.* 22. *C. de fideic.* 4 Donationis verbum hic ſumi pro fideicommiſſi relicto obſerva. 5 *Al.* etſi. 6 Scribens, quaſi loquitur. v. *l.* 7. *in fin.* ʒ. *de ſupellect.* 7 Quem precario rogat. Cujac. 2. *obſ.* 3. 8 *l. un.* §. 2. *C. de caduc.* 9 V. *l.* 12. *C. de legat.* 10 Prælegata in jure adcreſcendi non veniunt, *l.* 17. §. 2. *l.* 18. ʒ. *de legat.* 1. vide *l.* 16. *C. de fideic.* 11 Exheredatus a matre ſcilicet. *Goth.* Teſtamento pro parte rupto, legata pro eadem portione intereunt. vid Fab Turret. *de effect clauſ codicill.* Anſ. 12 Cur dixit diviſis tribunalibus? ſcripſi ad *l* 10. ʒ. *de inoffic.* adde Cujac. 10 *obſ.* 20. Revardum *libro pro tribunalium.* 13 Erant enim quatuor, Quintilian. 12. *cap.* 5. *in fin.* ſed omnino vid. Cujac. 10 *obſ* 20. 14 Id eſt, egiſſet de inofficioſo teſtamento. 15 Puta quædam pro filio, quædam adverſus filium, ut *l* 15. §. 2. ʒ. *l.* 13 *C de inoffic.* 16 Pro qua parte reſolutum eſt teſtamentum, pro ea neque legata, neque fideicommiſſa, neque prælegata debentur *d. l.* 13 17 *d. l* 13. *C. de inoff.* 18 Excepto uſufructu omnes ſervitutes individuæ ſunt. v. *l* 1. §. 9. ʒ *ad l Falcid.* 19 *Al* præſtabitur. 20 Vid. *l.* 80. *in fin.* ʒ. *ad l. Falcid.* 21 V. *l. ult. C. de hered. inſt.* 22 Cujus uſusfructus erat penes ipſum heredem. 23 Titio puta. Nunc fingamus conditionem eveniſſe, & legatarium fundum ab herede petere: quæri poſſit, quid juris ſit. 24 Voluntas præſumpta non patitur, ut heres prætextu uſusfructus ſibi competentis in eo fundo, ſolam proprietatem legatorum cedat: hinc colligimus, teſtatorem, ſimpliciter legantem, videri legare jus ſuum & heredis, ſi tale jus in uſufructu vel proprietate conſiſtit. *Bald.* 25 Caſus ita conſtitue: & finge heredem meum jus ſtillicidii habere in fundum meum: finge me eundem fundum Titio legaſſe: Titium fundum liberum ſibi tradi ab herede meo poſtulare: num audiendus eſt? Minime, *l.* 116. *in fin.* ʒ. *de legat.* 1. *l.* 18. ʒ. *de ſervitutibus.* 26 In primo caſu ſcil. 27 Vide *l.* 58. ʒ. *de verb. oblig.* 28 Debitum nobis fuiſſe dicere poſſumus, quod ante novationem debitum fuit. 29 *l.* 48. §. 2. ʒ. *de hered. inſt. l. un.* ʒ. *de adempt. libert.* 30 Plus, præſupponit tantundem: Natura comparativi includit poſitivum. *Bald.* Et ſic venditor donans emptori *quod plus valet res*, non renunciat beneficio *l.* 2. *C. de reſcindenda.* quia qui plus donat, non dat immodicum. *Bald.* 31 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 26. *C. de legatis.* 32 Muciana cautio plenam reſtitutionem rei & fructus continet. *Bald.* 33 Vide *l.* 17. ʒ. *de his, quæ ut indign.* 34 Vid. *Nov.* 22. *cap.* 44. 35 Plures enim legatario competunt. *l.* 1. *C. comm. de legatis.* 36 Memoria defuncti quoties damnatur, teſtamentum ejus nullum eſſe pronunciatur, & legata ſoluta repetuntur. *Bald.* 37 Memoria defuncti interdum damnatur. 38 *Al.* jam. 39 Pro intellectu hujus leg. vide Govean. *lib.* 2. *variar. lect. cap.* 2. Joann. Decher. *lib.* 2. *diſſert.* 8. *num.* 11. Anſ. 40 *l.* 58. §. 3. ʒ. *ad SC. Trebell.* 41 *l.* 3. *in pr. & fin.* ʒ. *de legat.* 3. vide *l.* 9. *C. de fideicomm.* vel non mortis, *l.* 89. §. 3. ʒ. *h. t.* 42 Vide *l.* 5. *C. ad l. Falcid.* 43 Fungi munere Falcidiæ, eſt eam pati. dixi ad *l.* 33. §. 1. ʒ. *h. t.* 44 Mater filiis vulgo conceptis donare poteſt mortis cauſa. *Bald.* 45 *l.* 11. *in fin.* ʒ. *de dote.* 46 Vide *l.* 18. *C. ad l. Falcid.* 47 *l.* 21. ʒ. *ad SC. Trebell.* 48 Vide Paul. 4. *ſent.* 1. §. 4. 49 Adde *l. ult. C. quando dies legati.* 50 Dominium ſine traditione adquiritur ex teſtamento. 51 Vide Cujac. 3. *obſ.* 10. *in princ.* Goth. Adde Menoch *lib.* 3. *præſumpt.* 115. *num.* 9. Anſ. 52 Jus eligendi, ut & ea, quæ facultatis ſunt, quæque in facto conſiſtunt, deportatus non perdit. *Bald.* 53 Cur ita? mors vera eſt, quæ corporis & animæ ſeparationem continet, *l.* 48. *in fin.* ʒ. *de jur. fiſc. l.* 121 §. 2 ʒ. *de verb. oblig.* non deportatio in inſulam. Mortis naturalis caſus non trahitur ad deportationem, id eſt, mortem civilem: fideicommiſſum poſt mortem collatum non debetur poſt mortem civilem, ſed expectatur mors naturalis adde *l.* 10. ʒ. *de capite minutis. l.* 48. § 1. ʒ. *de jure fiſc.* ut & in *l.* 121. §. *pen.* ʒ. *de verb. obl.* 54 *l. un.* §. 15. *C. de rei uxor. act.* 55 Animo compenſandi. *d. l. unic.* §. 3. 56 Id eſt, præterea, ut *l. ult.* § 1. ʒ. *de dolo malo & met. except* ut ſit ſenſus, maritum uxori legatum ac præterea fideicommiſſum dediſſe. 57 Fideicommiſſi nomine conſtabat. Ant. Faber. 4. *conject.* 11. 58 Cur ita? v. *l.* 1. §. 17 *in fin* ʒ. *ad SC. Trebell.* 59 Sciens qui ſolvit, quod ſolvere non tenetur, donare præſumitur. *Bald.* 60 *l.* 19. §. 3. ʒ. *de donat.* Solvens ignoranter liberatur, & ſolutum defalcatur, hoc eſt deducitur. *Bald.* 61 V *l.* 18. *C. ad l Falcid.* 62 Legari poteſt res fideicommiſſo obnoxia. 63 *l.* 61. *in fin ſupr. h. t.* 64 *l.* 69 *l.* 72. ʒ. *ad SC Trebell.* 65 In prælegato uni non debetur evictio; ſecus ſi pluribus prælegetur. Præpoſ. Senenſ. *quæſt.* 4. 6. *caſ.* Fernandus Vaſquius *de ſucceſſ. creat. l* 25 *n* 35. & §. 17. *num.* 115. Mod 66 *l.* 78. *in fin.* ʒ. *ad SC Trebell.* 67 Indotatam filiam eſſe ac manere velle pater non præſumitur. Juſſi filium ſtipulari dotem ſororum reddi, ſorore tantum mortua dotem petet: non ea divertente tantum, vel ejus marito moriente, ne indotata maneat.

mas nuptias indotata conſtitueretur: cæterum ſi [1] poſtea nuberet, ad ſecundas nuptias cautionem extendi non [2] oportere. §. 10. A [3] filia [4] pater petierat, ut, *cui vellet ex liberis ſuis prædia, cum moreretur, reſtitueret:* uni ex liberis prædia fideicommiſſi [5] viva [6] donavit: non eſſe electionem, propter incertum diem fideicommiſſi, certæ donationis, videbatur: Nam in eum deſtinatio dirigi poteſt, qui fideicommiſſum inter cæteros habiturus eſt, remota matris electione. §. 11. *Fidei heredum meorum committo, ne fundum Tuſculanum alienent, & ne de familia nominis [7] mei exeat:* ſecundum voluntatem eos quoque invitatos intelligendum eſt, quibus heredes extranei fideicommiſſam [8] libertatem reddiderunt. §. 12. *Fidei tuæ committo uxor, [ut des], ut reſtituas filiæ meæ, cum morieris, quidquid ad te quoquo nomine de bonis meis pervenerit:* etiam ea quæ poſtea codicillis uxori dedit, fideicommiſſo continebuntur: nam *ordo [9] ſcripturæ non impedit cauſam juris, ac voluntatis:* ſed dos prælegata retinebitur, quoniam reddi [10] potius videtur, quam dari. §. 13 *Volo prædia dari libertis meis: quod ſi quis eorum ſine [11] liberis vita deceſſerit, partes eorum ad reliquos pertinere volo:* collibertum [12] patris eundemque filium, ex [13] voluntate [14] ſubſtitutionem excludere, placuit. §. 14. Curatoris ſui fruſtra fidei commiſiſſe videbatur, *ut heredi fratri negotiorum geſtorum rationem redderet:* quanquam igitur teſtamento cautum eſſet, *ut cum ad ſtatum [15] ſuum frater perveniſſet, ei demum ſolveretur*, tamen ſub curatore alio fratrem agentem, recte placuit actionem inferre: cum illis verbis fratri potius conſultum videretur, quam ſolutio, quæ juſte fieri potuit, dilata. §. 15. Ab inſtituto extraneo prædia libertis, cum moreretur, verbis fideicommiſſi reliquerat, & petierat, *ne ex [16] nomine familiæ alienarentur:* ſubſtitutum ea prædia debere ex defuncti voluntate, reſpondi; ſed utrum confeſtim, an ſub eadem conditione, voluntatis eſſe quæſtionem: ſed conjectura ex voluntate teſtatoris capienda, mors inſtituti [17] expectanda [eſt]. §. 16. Menſæ [18] negotium ex cauſa fideicommiſſi cum [19] indemnitate heredum per cautionem ſuſceptum, emptioni ſimile videtur, & ideo non erit quærendum, an plus in ære alieno ſit [20], quam in quæſtu. §. 17. Pater filiæ mancipia, quæ nubenti dedit, verbis fideicommiſſi præſtari voluit: partus ſuſceptos, etſi matres ante teſtamentum mortuæ fuiſſent, ex cauſa fideicommiſſi præſtandos reſpondi: nec aliud in uxore confirmatis donationibus pridem obſervatum eſt. §. 18. Hereditatem poſt mortem ſuam rogati reſtituere nominum periculo, quæ per diviſionem [21] obtigerunt, inter coheredes interpoſitis [22] delegationibus [23], non adſtringuntur: [non] magis, quam prædiorum, cum permutatio rerum diſcernens communionem interveniet. §. 19. *Filia mea præcipiat, ſibique habeat, volo, rem matris ſuæ:* fructus quos medio tempore pater percipiet, nec in ſeparato habuit, ſed abſumpſit, vel in ſuum patrimonium convertit, non videntur filiæ relicti. §. 20. *Dulciſſimis fratribus meis, avunculis autem tuis, quæcunque mihi ſuperſunt in Pamphilia, Lycia, vel ubicunque, de maternis bonis, concedi volo, ne quam cum his controverſiam habeas*, omnia corpora maternæ hereditatis, quæ in eadem cauſa dominii manſerunt, ad voluntatem [24] fideicommiſſi pertinent: Ex iisdem igitur facultatibus percepta pecunia, & in corpus proprii patrimonii verſa; item jure diviſionis res propriæ factæ non præſtabuntur: cum diſcordiis [25] propinquorum ſedandis proſpexerit, quas materia [26] communionis ſolet excitare.

§. 21. Pater pluribus filiis heredibus inſtitutis moriens claves [27] & annulum, cuſtodiæ cauſa, majori [28] natu filiæ tradidit; & libertum eidem filiæ, qui præſens erat, res, quas ſub cura ſua habuit, adſignare [29] juſſit: commune [30] filiorum negotium geſtum intelligebatur: nec ob eam rem apud arbitrum diviſionis præcipuam cauſam filiæ fore.

§. 22. Cum imperfecta [31] ſcriptura invenitur, ita demum verbum legati vel fideicommiſſi, quod præcedit [32], vel ſequitur, ad communionem [33] adſumitur, ſi dicto [34] ſcriptum congruat. §. 23. Filius matrem heredem ſcripſerat, & fideicommiſſa tabulis data cum [35] jurisjurandi religione præſtari rogaverat [36], cum teſtamentum nullo [37] jure factum eſſet: nihilo minus matrem legitimam heredem cogendam præſtare fideicommiſſa, reſpondi: nam [38] enixæ [39] voluntatis preces ad omnem ſucceſſionis ſpeciem porrectæ videbantur.

§. 24. *Mando [40] filiæ meæ pro [41] ſalute ſollicitus ipſius, ut quoad liberos tollat, teſtamentum non faciat: ita enim poterit ſine periculo vivere:* fideicommiſſariam hereditatem ſorori coheredi non [42] videri relictam, apparuit: quod [43] non de pecunia ſua teſtari, ſed obtentu conſilii [44], derogare juri, teſtamentum fieri prohibendo voluit.

§. 25. *Rogo, filia, bona tua quandoque diſtribuas liberis tuis, ut quiſque de te meruerit [45]:* videtur omnibus liberis, etſi [46] non æqualiter promeruerint, fideicommiſſum relictum: quibus, matris electione ceſſante, ſufficiet, ſi [47] non offenderint; eos autem, quos mater elegerit, fore potiores, ſi ſoli promeruiſſent, exiſtimavi: quod ſi neminem elegerit, eos ſolos non admitti, qui offenderunt.

§. 26. Donationis prædiorum epiſtolam [48] ignorante filio mater in æde [49] ſacra verbis fideicommiſſi non ſubnixam depoſuit, & literas tales ad æditum [50] miſit: *Inſtrumentum voluntatis meæ poſt mortem meam filio meo tradi volo:* Cum pluribus heredibus inteſtato [51] diem ſuum obiſſet, intelligi fideicommiſſum filio relictum, reſpondi: non enim [52] quæri oportet, cum quo de ſupremis [quis] loquatur, ſed in quem voluntatis intentio dirigetur [53]. §. 27. Libertis prædium reliquit, ac petiit, *ne id alienarent, utque in familia [54] libertorum retinerent:* ſi, excepto uno, cæteri [55] partes ſuas vendiderint [56], qui non vendidit [57], cæterorum partes, quibus non dedit alienandi voluntatem, integras petet: eos enim ad fideicommiſſum videtur invitaſſe, qui [58] judicio paruerunt: alioquin perabſurdum erit, vice mutua petitionem induci; ſcilicet ut ab altero partem alienatam quis petat, cum [59] partem ſuam alienando perdiderit. ſed hoc ita procedere poteſt, ſi pariter [60] alienaverint. cæterum, prout quiſque prior alienaverit, partem poſterioribus non faciet: qui vero tardius vendidit, ei, qui non vendidit, in ſuperiorum partibus feciſſe partem intelligitur: at ſi nemo vendiderit, & noviſſimus ſine liberis vita deceſſerit, fideicommiſſi petitio non ſupererit.

§. 28. Cum inter libertos ad prædii legatum liberta quoque fuiſſet admiſſa [61], quod patronus petit, ut de nomine familiæ non exiret, heredem libertæ filium [62] partem prædii, quam mater accepit, retinere viſum eſt. §. 29. Cum exiſtimaret [63] ad ſolam conſobrinam ſuam bona perventura, codicillis ab ea [64] factis, pluribus fideicommiſſa reliquerat: jure ſucceſſionis ad duos ejusdem gradus poſſeſſione devoluta, rationibus [æquitatis], & perpetui edicti exemplo, pro parte dimidia mulierem relevandam reſpondi; ſed libertates [65] ab ea præſtandas, quas intercidere damni cauſa durum videbatur. §. 30. Pater, qui filio ſemiſſem dederat, & ſororibus ejus impuberibus quadrantes, quibus fratrem tutorem dedit, ita fuerat locutus: *Fili, contentus [66] eris pro tuo ſemiſſe aureis ducentis, & vos filiæ pro veſtris quadrantibus centenis aureis:* vice mutua liberis fideicommiſſum hereditatis reliquiſſe non videbatur, ſed æſtimationem [67], ut a parentibus frugi fieri ſolet, patrimonii ſui feciſſe; nec idcirco fratrem judicio tutelæ bonæ fidei rationes quandoque præſcriptione demonſtratæ quantitatis excluſurum. §. 31. Titio fratri ſuo Mævius hereditatem Seii, [a] quo heres inſtitutus erat, poſt mortem ſuam reſtituere rogatus, eodem Titio herede ſcripto, petiit, ut moriens Titius tam ſuam quam Seii hereditatem Sempronio reſtitueret: cum ex fructibus medio tempore perceptis fideicommiſſi debitam quantitatem Titius percepiſſet, æris alieni loco non eſſe deducendum fideicommiſſum, reſpondi: quoniam ratione [68] compenſationis percepiſſe debitum videbatur. plane ſi ea lege Mævius Titium heredem inſtituat, *ne fideicommiſſum ex teſtamento Seii retineat*, Falcidiam compenſationi ſufficere: ſed iniquitate [69] occurrere. prudentius autem fecerit, ſi ex teſtamento fratris hereditatem repudiaverit, & inteſtati poſſeſſionem acceperit: nec videbitur dolo feciſſe, cum fraudem excluſerit [70]. §. 32. *A te peto, marite, ſi quid liberorum habueris, illis prædia [71] relinquas [72]: vel ſi non habueris, tuis, ſive meis propinquis, aut etiam libertis noſtris:* non eſſe datam electionem,

1 Vid. Langebekium, c. 12. *annotationum.* 2 Nupta intelligitur, quæ primas nuptias contraxit, non ſecundas, *ut hic. l. boves.* 89. §. 1. ꝟ. *de verb. ſignif.* Quid non nupta? cælebs, quæ nec primas nuptias experta eſt, virgo. v. Cujac. *conſultat.* 47. 3 Quid ita? Simpliciter enunciata, ad primum actum tantum referuntur. Unde notant, pœnam primæ ſtipulationis interpoſitæ in prima locatione, non cenſeri repetitam in ſecunda locatione: cum pœna non ſit ex eodem contractu, aut ex natura contractus. 4 Vide interpretationem hujus loci apud Cujac. 10. *obſ.* 39. 5 *Al.* fideicommiſſa. 6 Eligere qui debet, cum morietur, ante mortem eligere non poteſt: eligendo ante mortem nihil agit. 7 Nomen quid in jure ſignificat, vide Alciat. 4. *diſ.* 1. 8 *Al.* fideicommiſſariam. 9 Vide *l.* 16. *infr. de ſolut.* 10 Vide *l.* 2. *circa fin.* ꝟ. *de dote.* v. Paul 4. *ſent* 1. §. 1 11 Cur ex voluntate? Sine liberis non decedit, qui cum filiis naturalibus deceſſit. adde *l. ult. ſupr. de jure delib.* 12 Vide *l. ult.* ꝟ. *de jure delib.* 13 V. *l.* 157. ꝟ. *de reg. jur.* 14 V. *l.* 6. *in fin. C. de inſtit.* 15 *l.* 13. ꝟ. *de probat.* dixi ad *l.* 5. *C. quando dies legat.* ἀκμὴν, id eſt, ætatem 25. annorum ſic appellat, quod ſit creſcendi finis: qualis perfecta, plena ac integra ætas a Juriſconſultis dicitur; quæ ſequitur ætas, παρακμὴ dicitur Hippocrates enim apud Galen. 5. *Aphoriſ* 9. ſentit, ætatem 25. annorum eſſe finem pubertatis. vide Cujac. *ſupr. de minorib.* 16 §. 11. *ſupr. h. t.* vide *l.* 74. *ſupr. de leg.* 1. *l.* 108. *infr. de cond. & demonſtr.* 17 *Al.* ſubſtituti. 18 Menſæ negotium legari poteſt. 19 Id eſt, ita ut heredes indemnes ſervet legatarius. Univerſitatis oneroſæ legatarius, cavere de ſuſcipiendis oneribus debet, licet plus ſit in onere, quam in legato. Indemnitatis hæc formula notanda eſt. 20 V. *l.* 6. *l.* 7. ꝟ. *pro ſocio.* 21 Nomina inter coheredes interpoſitis delegationibus dividebantur. *l.* 2. §. *ult. ſupr. familiæ. l arbiter.* 11. *l. ult.* ꝟ. *de diſtract pign* 22 Inter coheredes æs alienum dividitur leg. 12. tab. vel pacto interpoſitis delegationibus. 23 Contra quam in *l.* 40. §. 2. ꝟ. *de pact.* 24 Fideicommiſſa ipſi ampliantur, reſtringuntur, extenduntur, declarantur, & limitantur per rationem & cauſam, propter quam teſtator motus fuit ad fideicommiſſum ita faciendum: adeo ut talis ratio potius attendi debeat, quam verba expreſſa: eamque communem eſſe concluſionem refert Jul. Clar. 3. *ſent* § *teſt q.* 76. *num.* 1. Ratio dictum ampliat & declarat, tanquam mens & anima diſpoſitionis. verbis præfertur, ut anima corpori: caſus expreſſos continet, ut ne omiſſi intelligantur, continet, inquam, ut genus ſpecies continet 25 Diſcordiæ inter propinquos ſedandæ gratia, is intellectus nobis ſumendus eſt in lege, ſtatuto, teſtamento, ut ad propinquos inter ſe componendos interpretationem ſemper ſumamus. adde *l* 6 §. 2 *C de bonis, quæ lib. l.* 1 *C. de pactis. l* 11 *C. de tranſact.* 26 Communio inter propinquos diſcordias excitare ſolet *l* 26. *ſupr. de ſerv. præd. urb.* 27 Clavium & annuli traditio facta uni filiorum a patre, intelligitur facta ad cuſtodiam, non ad tranſlationem dominii, hoc eſt ad cuſtodiam, non transferendi dominii cauſa, *ut hic.* Imo transfertur dominium traditione clavium *l. clavibus.* 74. ꝟ. *de contr empt.* Ibi traditionem clavium præceſſit titulus ordinatus ad dominium. Idem actus numero, uti diverſa eſt agentis voluntas, diverſos effectus parit. 28 Primogenitis claves & annulum a patre moriente interdum tradi ſolitum, hinc colligas v. *l. ult.* ꝟ. *de fide inſtr.* 29 Adſignandi verbum juris tranſlationem hic non innuit. 30 Cur commune? Præſumitur pater filios ex æquo diligere. 31 Imperfecta ſcriptura hic quid eſt? An ſemiplena? An impropria? 32 Oratio imperfecta, vel ex præcedenti vel ſequenti perficitur, ſi hoc fieri poteſt. *Bald.* 33 Quid eſt ad communionem verba præcedentia vel ſequentia adſumi? nihil aliud, quam interpretationem adferre imperfectæ ſcripturæ, ex antecedentibus & ſequentibus ipſius ſcripturæ. 34 Dictum hic quid eſt? voluntas, intentio. Scriptura dicto non congruit, cum aliud natura vocabuli, aliud voluntas loquentis habet. 35 V. *l.* 3 ꝟ. *de jure fiſc. l.* 2. *C. comm. de legat* Goth. Vide Joan. Robert. *lib.* 1. *ſent. c* 21. Cujac. *lib.* 17. *obſ. c.* 25. Anſ. 36 Juramentum poſitum in teſtamento habet vim clauſulæ codicillaris, & venientes ab inteſtato intelliguntur rogati; quia juramentum facit, ut actus valeat omni meliori modo. Jaſon *in l. eam quam. num.* 17. *C. de fideicommiſſ.* Socinus Junior *conſ.* 44. *num.* 49. *lib.* 2 Boerius *deciſ.* 3. *num.* 8. Tiraquellus *poſt leg. connub gl* 5. *n.* 8. & *gl.* 7. *num.* 152. & *ſeq.* rurſus Socinus Junior *conſ* 129. *n.* 69. *lib.* 1. Abb. *ad cap. cum contingat. num.* 25. *cum ſeq extr. de jurejur.* dict. Jaſon *Inſt. de act.* §. *item ſi quis poſtulante. verſ. nono juramentum. num.* 14. *cum ſeq.* Didac. Covar. *ad cap. Rainaldus. extr. de teſtamen.* §. 3. *num.* 10. 37 Puta, quia teſtes non erant rogati. 38 Codicillaris clauſula, ut & inteſtati, interdum tacite ſubintelligitur, *ut hic.* Jurante teſtatore vel herede, ſubintelligitur clauſula codicillaris, ſi non valet jure teſtamenti, valeat jure codicillorum. 39 Jusjurandum enixæ voluntatis argumentum eſt, *ut hic.* Catullus, *Qui dum aliquid cupiens animus prægeſtit apiſci, Nihil metuit jurare.* adde quæ not. ad *l.* 37. §. 5. *infr. de leg.* 3. v. Cujac. 17. *obſ.* 25. & *ad Nov.* 48. 40 Id eſt, conſulo. *infr. eod.* adde *l.* 68. §. 1. *infr. de leg.* 3. 41 *Inſt. de ſubſt. pupill.* 42 Imo, ex hac ſcriptura fideicommiſſum debetur *l.* 74. *in princ. infr. ad SC. Trebell.* 43 Favore alterius dicta, ſeu enunciata in ejus fraudem verti non oportet. 44 Conſilium non obligat eum, cui conſilium datur teſtamento. 45 *l.* 20. *infr. de manum. teſt.* 46 Imo, ut quiſque meruerit. *ſupr. h. t. l. cum filius.* 76. §. *pater.* 5. *ſupr. eod.* Cur ita? An lex eo æquam diſtributionem facit, quod teſtator rem totam ad merita heredis, non ad ſua retulerit? 47 Præſumitur enim quilibet bonus (de qua præſumptione v. Alciat. 3. *præſumpt.* 2.) & idoneus 3. *præſumpt.* 3. Præſumitur meruiſſe, qui non demeruit. 48 Epiſtola, quæ reperitur in æde ſacra depoſita per teſtatorem, probat ejus voluntatem. 49 V. *l.* 5. *in fin. ſupr. familiæ.* 50 Ædituus, qui ædes tuetur. §. 2. *Inſt. de tutelis.* 51 *Al.* inſtitutis. quod improbat Anton. Fab. 1. *conjectur.* 12. 52 Teſtator poteſt cum extraneo prorſus loqui de ſupremis ſuis, hoc eſt ultima voluntate. 53 *Al* dirigatur, *vel* dirigitur. 54 *Novell.* 159. c. 3. Goth. Intellectum hujus §. v. apud Joann. Decher. *lib.* 2. *diſſert.* 8. *n.* 11. Anſ. 55 Id eſt, omnes ſimul. 56 Simul, non ſucceſſive. *verſ. ſed hoc ita. infr. eod.* 57 Nec conſenſit. vide *l.* 11. *C. de fideicom.* 58 V. *l.* 154. *in fin. infr. de reg. jur.* 59 Pœnam qui petit, extra omnem culpam debet eſſe: qui non facit, quod non debet, percipit quod non oportet. Hæc enim natura pœnarum & legitimarum, & conventionalium, ut liquida ſit cauſa prius, quam pœna petatur. vid. Bart. ad *l* 55 *ſupr. locati* 60 V. *Nov.* 159. *cap.* 3. 61 Filius libertæ connumeratur in familia libertorum, Decius *conſ.* 23. *col. fin.* & *conſil.* 481. *col.* 2. & *ſeq.* Socinus *ad l. qui Romæ.* §. *coheredes col.* 2. *de verb. oblig.* Alexander *ad l. ſi finita.* §. *ſi de vectigalibus. de damn. infect.* Ruin. & alii *ad l. filiusfamilias.* § *divi. de leg.* 1. Mod. 62 Non alienat extra familiam, quæ filio vendit, licet mater filium in ſua familia vere non habeat. *Bald* 63 V. quæ ſcripſi ad *l.* 56. §. 1 ꝟ. *de verb. oblig.* Goth. Adde Nicol. a Valla, *de reb. dub. tract.* 2 Anſ 64 *Al.* ad eam. 65 V. *l.* 11. ꝟ. *de jure codicill.* 66 V. *l.* 11. ꝟ *de legat.* 3. 67 Æſtimatio facta a teſtatore portionum hereditariarum non facit jus fideicommiſſi inter heredes. vide quæ notavi ad *Novell.* 48. *cap.* 1. 68 *l.* 12. ꝟ *ad leg. Falcid.* 69 *Al.* iniquitatem. 70 Dolus bonus eſt fraudem excludere *l.* 1. ꝟ. *de dolo mal l.* 6. §. 8. *ſupr ſi quis omiſſa.* Qui fraudem excludit, non præſumitur fraudulentus: de qua præſumptione v. Alciat. 3. *præſumpt.* 18. 71 Fingamus duo reliquiſſe. 72 Subſtituere legatariis & fideicommiſſariis poſſumus. v. *l.* 9. *C. de fideicom.*

nem,

nem [1], ſed ordinem [2] ſcripturæ [3] factum ſubſtitutioni, reſpondi.

§. 33. Vicos civitati relictos, qui proprios fines habebant, ex cauſa fideicommiſſi non [4] ideo minus deberi placuit [5], quod teſtator fines eorum ſignificaturum, & certaminis formam, quam celebrari ſingulis annis voluit, alia ſcriptura ſe declaraturum promiſit, ac poſtea morte præventus non fecit.

De mora. 1. De æſtimatione loco rei legatario ſolvenda. 2. De mora, & uſuris, & ſumptibus litis. 3. De alienatione extra familiam prohibita. 4. De eo, qui emit a creditore.

78. IDEM [lib. 9. Reſponſorum].

QUi ſolidum fideicommiſſum fruſtra petebat, herede Falcidiam [6] objiciente, ſi partem interim [7] ſolvi ſibi deſideraverit, neque acceperit, in eam moram paſſus intelligitur. §. 1. Cum poſt mortem emptoris, venditionem Reipublicæ prædiorum optimus maximusque Princeps noſter Severus Auguſtus reſcindi [8], heredibus pretio reſtituto, juſſiſſet: de pecunia legatario [9] cui prædium emptor ex ea poſſeſſione legaverat, conjectura voluntatis, pro modo æſtimationis, partem ſolvendam eſſe reſpondi. §. 2. Etiam Reſpublica fideicommiſſi poſt moram [10] uſuras præſtare cogitur: ſed damnum, ſi quod ex ea re fuerit ſecutum, ab his ſarciendum erit, qui poſt dictam ſententiam judicatum [11] ſolvere ſuperſederunt. † Nec aliud ſervabitur in litis ſumptibus, ſi [12] ratio litigandi non fuit: *ignaviam etenim prætendentes audiri non oportere.* † Quod in tutoribus [13] quoque probatur.

§. 3. Prædium pater de familia liberorum alienari verbis fideicommiſſi prohibuit: ſupremus [14] ex liberis, qui fideicommiſſum petere potuit, non idcirco minus actionem in bonis ſuis reliquiſſe viſus eſt, quod heredem extrarium [15] ſine liberis decedens habuit. §. 4. Si creditor ab eo, qui teſtamentum fecit [16], domum acceptam jure pignoris vendidit: contra emptorem fideicommiſſi cauſa [17], tametſi voluntatem defuncti non ignoravit, nihil decernetur.

Si rem fideicommiſſam quidve ex ea oneratus fideicommiſſario & aliis reliquerit.

79. IDEM [lib. 11. Reſponſorum].

QUæ fideicommiſſa moriens libertis viri debuit, eorundem prædiorum ſuis [18] quoque libertis fructum reliquit; juris ignoratione lapſi, qui petere prædia ex mariti teſtamento debuerunt [19] ſecundum fideicommiſſum inter cæteros [20] longo tempore perceperunt: non ideo peremptam videri petitionem [21] prioris fideicommiſſi conſtitit [22].

De acquiſitione legati.

80. IDEM [lib. 1. Definitionum].

LEgatum ita [23] dominium rei legatarii facit, ut hereditas heredis res ſingulas: quod eo pertinet, ut, ſi pure res relicta ſit, & legatarius non repudiavit defuncti voluntatem: recta [24] via dominium, quod hereditatis fuit, ad legatarium tranſeat, nunquam factum heredis.

Si ſcriptus heres ſuccedat ab inteſtato.

81. PAULUS [lib. 9. Quæſtionum].

SI quis teſtamento facto, a filiis ſuis, quos heredes inſtituiſſet, fideicommiſſa reliquiſſet, non ut a legitimis heredibus, ſed ut a ſcriptis, & teſtamentum aliquo [25] caſu irritum factum ſit: filii ab inteſtato venientes fideicommiſſa ex teſtamento præſtare compelli non [26] poſſunt.

De debito legato creditori. 1. De legatis a ſubſtitutis. 2. Si legetur ſervo alieno.

82. IDEM [lib. 10. Quæſtionum].

DEbitor decem legavit creditori, quæ ei poſt annum ſub pignore debebat [27]: non (ut quidam putant) medii temporis tantum commodum ex teſtamento debetur, ſed tota decem peti poſſunt [28]. Nec tollitur petitio, ſi interim annus ſupervenerit: nam ſufficit, quod utiliter dies ceſſit. Quod ſi vivo teſtatore annus ſuperveniat: dicendum erit, inutile [29] effici legatum, quamquam conſtiterit ab initio. Sic & in dote prælegata reſponſum eſt, totam eam ex teſtamento peti poſſe [30]. Alioquin ſecundum illam ſententiam, ſi interuſurium [31] tantum eſt in legato, quid dicemus, ſi fundus legatus ſit ex die debitus? nam nec pecunia peti poteſt, quæ non [32] eſt legata: nec pars fundi facile inveniretur, quæ poſſit pro commodo peti. §. 1. Si Primo, & Secundo, & Tertio heredibus inſtitutis, ſic legata dentur, *Si mihi Primus heres non erit, Secundus Titio decem dato: Si Secundus mihi heres non erit, Primus Seio fundum Tuſculanum dato*: utriſque omittentibus hereditatem, Primo & Secundo, quærebatur, ſubſtituti, quos eis dederat, an & cui legata præſtare debent? Ab [33] utroque ſubſtituto legata debentur. §. 2. Servo alieno poſſe rem domini legari Valens ſcribit: item id, quod domino ejus pure debetur: Cum enim ſervo alieno aliquid in teſtamento damus, domini [34] perſona ad hoc tantum inſpicitur, ut ſit cum eo teſtamenti factio: cæterum ex perſona ſervi conſtitit legatum. Et ideo rectiſſime Julianus definit, id demum ſervo alieno legari poſſe, quod ipſe liber factus capere poſſet: calumnioſa eſt enim illa annotatio, poſſe legari ſervo; & quandiu [35] ſerviat, nam & hoc legatum ex perſona ſervi vires accipit. Alioquin & illud annotaremus, eſſe quoſdam ſervos, qui, licet libertatem conſequi non poſſint, attamen legatum & hereditatem poſſunt adquirere domino. Ex illo igitur præcepto, quod dicimus, *ſervi inſpici perſonam in teſtamentis*, dictum eſt, ſervo hereditario [36] legari poſſe. Ita non mirum, ſi res domini, & quod ei debetur, ſervo ejus pure legari poſſit: quamvis [37] domino ejus non poſſent [hæc] utiliter legari.

Si ſervus alienus heredi, a quo fideicommiſſum ſub conditione meruit, ſubſtituatur.

83. IDEM lib. 11. Quæſtionum.

LAtinus Largus: proxime ex facto incidit ſpecies talis: Libertinus patronum ex ſemiſſe heredem inſtituit, & filiam ſuam ex alio ſemiſſe: fidei commiſit filiæ, ut quibuſdam ancillis patroni reſtitueret, cum hæ manumiſſæ eſſent: & ſi eadem filia heres non eſſet, ſubſtituit ei eaſdem ancillas: quoniam filia non voluit heres exiſtere, ancillæ juſſu domini, [id eſt, patroni] adierunt defuncti hereditatem: Poſt aliquantum temporis ab eo manumiſſæ quærebant, an fideicommiſſum petere ab eodem patrono poſſint: rogo ergo, quid de hoc exiſtimes, reſcribas? Reſpondi, nec [38] repetitum videri in hunc caſum fideicommiſſum: ſed alterutrum datum vel fideicommiſſum, vel ipſam hereditatem: melius autem dici, in [39] eundem caſum ſubſtitutas videri, in quem caſum fideicommiſſum meruerunt: & ideo ad ſubſtitutionem eas vocari. Cum enim ſervo alieno fideicommiſſum ab uno ex heredibus ſub conditione libertatis fuerit datum, idemque ſervus ei heredi ſubſtituatur; licet pure ſubſtitutio facta ſit, tamen ſub [40] eadem conditione ſubſtitui videtur, ſub qua fideicommiſſum meruit.

De libertate, & pecunia per fideicommiſſum relictis ſervo proprio.

84. IDEM [lib. 21. Quæſtionum].

SI quis ſervo ſuo fideicommiſſam libertatem reliquit, & aliud quid adſcripſit: quidam dicunt, quia placebat, ab herede eum manumitti debere, futurum eſſe, ut non admittatur ad fideicommiſſum: ſed hoc iniquum eſt. in hujuſmodi enim perſona utriusque quodammodo dies ceſſit, & libertatis, & pecuniæ petendæ: adeo ut putem, ſi mora fiat præſtandæ libertati, etiam fideicommiſſo moram videri factam, & uſurarum [41] onus accedere: nam & cætera, quæ medio tempore adquiſiit domino, dum moratur præſtare libertatem, eidem reſtitui oportere, rectiſſime reſponſum eſt.

De pignore legato creditori.

85. IDEM [lib. 4. Reſponſorum].

CReditorem, cui [42] res pignoris jure obligata a debitore legata eſſet, non prohiberi pecuniam creditam petere, ſi voluntas teſtatoris compenſare [43] volentis evidenter non oſtenderetur.

De herede inſtituto, exceptis domibus, & quæ ibi ſunt. 1. De fundo diviſo, ut facilius locetur.

86. IDEM [lib. 13. Reſponſorum].

G*Aius Seius pronepos meus heres mihi eſto ex ſemiſſe bonorum meorum, excepta* [44] *domu mea, & paterna, in quibus habito, cum omnibus, quæ* [45] *ibi ſunt. Quæ omnia ſcias ad portionem hereditatis, quam tibi dedi, non pertinere.* Quæro, cum ſit in his domibus argentum, nomina debitorum, ſupellex, mancipia: an hæc omnia, quæ illic inveniuntur, ad alios heredes inſtitutos debeant pertinere? Paulus reſpondit: nomina debitorum non [46] contineri, ſed omnium eſſe communia; in cæteris vero nullum pronepoti locum eſſe. §. 1. Titius, cum fratris filio fundos & urbana prædia legaret, in his & fundum Seianum legavit: quem ipſe paterfamilias, quoad viveret, uno quidem nomine univerſum habuit, ſed, quo [47] facilius conductorem inveniret, per duas [48] partes locabat; ita ut ex qualitate loci ſuperiorem partem, Seianum ſuperiorem, inferiorem autem partem, Seianum inferiorem appellaret: Quæro, an is fundus totus ad fratris filium pertineat? Paulus reſpondit, ſi teſtator fundum Seianum uno nomine univerſum poſſedit: quamvis eundem diviſis [49] partibus locaverat, univerſum [50] eum ex cauſa fideicommiſſi præſtari oportere: niſi [51] ſi heres, de qua parte teſtator ſenſerit, evidenter probaverit.

1 Marito, ut vi ſuperiorum verborum donet hereditatem, cui volet: ſed videtur mulier ſubſtituiſſe propinquos liberis, ſecundum ordinem ſcripturæ. 2 *l.* 69. §. 3. *ſupr.* *l.* 1. Ordo ſcripturæ videtur hic eſſe, Tuis liberis meos propinquos; propinquis tuis, meos; utriſque libertos noſtros ſubſtituo. 3 *Legendum videtur* ſcriptura. 4 V. *l.* 8. *C. de inſtitutionib.* 5 Imo, non deberi videtur. Notum eſt enim, eum, qui conditionem deſtinat inſerere, nec eam addidit, non inſtituiſſe videri. *l.* 9. §. 5. ff. *de hered. inſt.* Goth. Aſt tamen legatum valet, licet qualitas non fuerit adjecta, quam teſtator adjecturum ſe dixerit. Petrus Criſpus *ad rubr. de legat.* 1. *num.* 74. Socinus Junior *ad l. ita ſtipulatus. de verb. oblig. num.* 77. *usque ad n.* 80. Mod. 6 *l.* 2. *C. de uſuris & fructib. legator.* 7 Juſta cauſa in parte, non tollit moram in alia, *Bart.* partis & totius aliam eſſe interdum rationem, hinc colligitur. 8 Rempublicam reſtitui adverſus contractum, obſerva. *Bald.* 9 Si prædium evincitur, pretium legatario debetur. *Bald.* 10 Quid num hujuſmodi mora ab interpellatione finitur? an a die condemnatæ reipublicæ? Prius aiunt veteres, ſecundum Corraſ. 2. *miſcellan.* 7. *in fin.* Goth. Adde Menoch. *de arbitr. judic. caſ.* 177. Anſ. 11 *l.* 9. §. 5. *ſupr. de adminiſtrat. & peric. tutor.* 12 *l.* 6. *C. de adm. tut.* 13 *l.* 23. *C. de admin. tut.* 14 Finita cauſa prohibitæ alienationis res alienari in extraneum poteſt. *Bald.* 15 *l.* 2. *C. quando dies.* 16 Et vetuit res ſuas extra familiam alienari. 17 Id eſt, fideicommiſſarii ab hujuſmodi emptore fundum teſtatoris non ideo avocabunt, quod is fundum extra familiam voluerit alienari. 18 Id eſt, & viri, & ſuis libertis. 19 Id eſt, liberti viri. 20 Id eſt, cum libertis uxoris. 21 Adverſus libertos uxoris. 22 Utens re minus utili, non præjudicat ſibi ad petendam poſtea rem magis utilem. 23 Id eſt, recta via legata ab eo, qui legavit, ad eum, cui legata ſunt, tranſeunt. *l.* 64. *in fin. infr. de furtis.* 24 *l.* 64. ff. *de furt.* 25 Ex cauſa præteritionis, vel exheredationis. 26 Imo poſſunt, *l.* 12. ff. *de injuſto.* adde tamen *l.* 1. *C. de poſtliminio reverſis.* 27 Id eſt, debitor creditori ſuo pure, quæ ei ſub conditione debebat, legavit: id enim poteſt. *l.* 13. *l.* 14. *infr. de liberat.* 28 Molinæus *in labyrintho ſedecim legum num.* 142. & *de verb. oblig. in rubr. n.* 42. & *in labyrintho de eo quod intereſt.* Coraſius *lib.* 1. *miſcell. cap.* 20. Forner. *lib.* 2. *ſelect. cap.* 16 Mod. 29 Imo, non fit inutile. *l.* 5. *infr. ad leg. Falcid.* §. 14. *Inſt. de legat.* Solve: eſt inutile, & ſine commodo, cum alia actione perſonali ex obligatione peti poſſit. Eſt utile, cum actione ex teſtamento peti poſſit. *Goth.* Vel ſic: utile eſt legatum, ſi in corpore vel in ſpecie conſiſtat, ut dictis locis: ſi vero in quantitate conſiſtat, inutile eſt. ut hic Treutl. *part.* 2. *ex.* 13. *th.* 4. *lit. i.* Anſ. 30 Statum ſcilicet; quamvis alioquin annua die dos præſtanda eſſet. *l.* 1. §. 2. *infr. de dot.* 31 Interuſurium, commodum eſt repræſentatæ ſummæ quæ in diem debebatur. *l.* 66. *infr. ad l. Falcid.* *l.* 9. §. 8. *ſupr. de peculio.* Sed quid? in vulgata editione legitur *intereſſe.* Si ita eſt, verbum *intereſſe*, erit ſubſtantivum, ut *c.* 1. *de reſcriptis. cap. ſi facta. Si de feudo controv.* 3. Quintil. 9. Hac pene dicendi forma uſus eſt Plin. 7. *epiſt.* Hieronym. *in epiſtola adverſus Johannem Epiſc. Hieroſolym.* bene, inquit, bene: ſed quo iſtud tuum tam bene? Virgilius, *Donat habere viro.* vid. Corraſ. 1. *miſcell.* 20. Crimen rapere. *l. crimen. C. ad l. Jul. de vi publica.* Scire tuum nihil eſt. Perſius: *Cum noſtrum ad vivere triſte Adſpexi. Velle ſuum cuique eſt.* Funæus *ad cap.* 1. *de eo quod intereſt.* notat idem verbum reperiri in *l.* 35. *in fin. ſupr. de contr. empt.* quod falſum. adde Guibertum, *lib. ſingul. qu.* 4. 32 Non entis nullæ qualitates. 33 *l.* 74. *ſupr. de legat* 1. vid. in hanc leg. Cujac. 17. *obſerv.* 5. 34 *l.* 12. §. 2. *ſupr. de leg.* 1. *l.* 5. *infr de ſervit. leg.* 35 Imo non eſt calumnioſum dici, poſſe ſervo legari, quoad ſerviet. *l.* 113. *ſupr. de leg.* 1. 36 Vide *l.* 26. *infr. de ſtipul. ſervor.* 37 Imo, ei legare non poſſumus, cujus domino legare non poſſumus. *l.* 12. §. 2. *ſupr. de legat.* 1. 38 Imo, repetitum videtur. *l.* 74. ff. *de legat.* 1. 39 Conditio adjecta fideicommiſſo utili, videtur repetita in ſubſtitutione vulgari de eadem facta. *Bald.* 40 Adde *l.* 67. *infr. de cond. & demonſtr.* 41 Uſuræ & fructus in legatis & fideicommiſſis debentur poſt moram. *l.* 87. §. 1. *infr. h. t.* *l.* 23. *l.* 47. *l.* 91. *in fin.* *l.* 120. *in fin. ſupr. de leg.* 1. *l.* 39. *infr. de legat.* 3. *l.* 34. ff. *de uſur.* 42 Vide *l.* 16. *C. de legatis.* 43 Vide *l.* 6. *C. de her. act.* *l.* 6. *C. de her. inſt.* *l.* 123. *ſupr. de leg.* 1. *l.* 12 *infr. ad l. Falcid.* adde Paul. 3. *ſent.* 6. §. 8. 44 De inſtitutione facta ſub hujuſmodi formula, adde *l.* 74. *ſupr. de hered. inſtit.* 45 Legato omnium, quæ in domo ſunt, nomina debitoris non continentur. vide *l.* 92. *infr. de leg.* 3. 46 Imo, contineri videntur. *l.* 27. §. 2. *infr. de inſtructo.* 47 Vide *l.* 14. *C. de Sacroſ. Eccleſ.* 48 Et ita diviſis partibus, ut *infr.* Atqui pars, id nobis eſt, quod pro indiviſo habemus *l.* 25. *infr. de verb ſign.* 49 Diviſio facta gratia culturæ, non eſt vera diviſio: nec ea inducit numerum prædiorum. *Bald.* Idem notat hinc colligi poſſe, Eum, qui non poſſit dividere, poſſe tamen dimidium locare quoad fructus. adde quæ ſcripſi ad *l.* 1. *C. finium regundorum.* 50 Zaſius, 2 *reſponſor.* 21. notat, Caſtri alicujus adprehenſione omnia alia corpora ad id caſtrum pertinentia, adprehenſa intelligi. 51 Si aliud eſt in parte, quam in toto, non quidquid prædicatur de toto, idem prædicabitur de parte.

De teſſera frumentaria. 1. *De uſuris & mora.* 2. *De fideicommiſſo ejus, qui ultimus deceſſerit.* 4. *De inofficioſa donatione.*

87. IDEM [lib. 14. Reſponſorum].

Titia Seio teſſeram [1] frumentariam comparari voluit, poſt diem [2] trigeſimum a morte ipſius. Quæro, cum Seius [3] viva teſtatrice, teſſeram frumentariam ex cauſa lucrativa habere cœpit, nec [4] poſſit id quod habet, petere; an ei actio competat? Paulus reſpondit, ei, de quo quæritur, pretium [5] teſſeræ præſtandum: quoniam tale fideicommiſſum magis in quantitate [6], quam in corpore conſiſtit.

§. 1. Uſuras fideicommiſſi, poſt [7] impletos annos vigintiquinque [8], puellæ, ex quo mora [9] facta eſt, deberi reſpondi: quamvis enim conſtitutum ſit, ut minoribus vigintiquinque annis uſuræ omnimodo præſtentur, tamen non pro mora hoc habendum eſt; quam ſufficit ſemel [10] interveniſſe, ut perpetuo debeantur. §. 2. Seia libertis [11] ſuis fundum legavit, fideique eorum ita commiſit, *Fidei autem veſtræ, Vere & Sapide, committo, ne eum fundum vendatis: eumque, qui* [12] *ex vobis ultimus deceſſerit, cum morietur, reſtituat Symphoro liberto meo, & ſucceſſori, & Beryllo, & Sapido, quos infra manumiſi, quive ex his tunc ſupervivent.* Quæro, cum nec in prima parte teſtamenti, qua fundum prælegavit, eos ſubſtituit, in ſecunda tamen adjecerit verbum, *Qui ultimus deceſſerit;* an pars unius defuncti ad alterum pertineret? Paulus reſpondit, teſtatricem videri in eo fideicommiſſo de quo quæritur, duos gradus ſubſtitutionis feciſſe: unum, ut is, qui ex duobus prior morietur, alteri reſtitueret: alterum, ut noviſſimus his reſtitueret, quos nominatim poſtea enumeravit. §. 3. Imperator [13] Alexander [14] Auguſtus Claudiano Juliano Præfecto Urbi: *Si liquet tibi, Juliane cariſſime, aviam intervertendæ inofficioſi querelæ patrimonium ſuum donationibus in nepotem factis exinaniſſe* [15]*: ratio depoſcit, id, quod donatum eſt, pro dimidia* [16] *parte* [17] *revocari.* §. 4. Lucius Titius, cum haberet quinque liberos, univerſos emancipavit, & in unum [18] filium Gaium Seium ampliſſimas facultates donationibus contulit, & modicum ſibi reſiduum ſervavit, & univerſos liberos cum uxore ſcripſit heredes: in eodem teſtamento duas poſſeſſiones, quas retinuerat, eidem Gaio Seio prælegavit: & ab eo petit, *ut ex reditibus prædiorum, quæ vivus* [19] *ei donaverat, Mæviæ filiæ tot aureos daret, item alteri fratri alios tot:* conventus a Mævia ſorore ſua, legem Falcidiam implorat. Quæro, cum ſanctiſſimus Imperator (ut ſupra ſcriptum eſt) contra voluntatem donantis, ea quæ donata ſunt, revocari præceperit; an Gaius Seius compellendus ſit ſecundum voluntatem patris ex donationibus fideicommiſſum præſtare heredi ſororis? Paulus reſpondit, poſt literas [20] Imperatoris noſtri dubitari non oportere, quin in hac quoque ſpecie, de qua quæritur, ſubveniendum [21] ſit liberis, quorum portio, in unum filium donationibus collatis, imminuta eſt: præſertim cum Imperator noſter contra voluntatem patris ſubvenerit, in propoſita autem cauſa etiam voluntas patris pro his, qui fideicommiſſum petunt, intercedit: ſed ſi Falcidia lex intercedit, fideicommiſſa in ſolidum eſſe præſtanda, propter immodicarum donationum rationem.

De augmento & decremento. 1. *De ſumma præcipienda pro ſepultura.* 2. *De hereditate bonisve præcipiendis cum ſuis oneribus.* 3. *De modo implendo.* 4. *Si legatarius dolo heredis factum eſſe dixerit, ne teſtamentum mutaretur, nec obtinuerit.* 5. *De repræſentatione legati in diem.* 6. *Si ita relinquatur*, libertis, libertabusque, & quos hoc teſtamento manumiſi, & Seiæ alumnæ meæ. 7. *De legatis duplicatis a ſubſtituto.* 8. *De nomine legato.* 9. *De eo, quod teſtator vult deficientibus ſcriptis heredibus ad aliquem pertinere.* 10. *De falſa debiti confeſſione.* 11. *De alimentis.* 12. *De fideicommiſſo filiis reſtituendo.* 13. *Si fidei committatur legatarii, ut ſervo heredis reſtituat.* 14. *De alienatione prohibita.* 16. *Si rogatus relinquere uni potius, quam alii, inteſtatus decedat.* 17. *De voluntate teſtatoris, ut non legitime factum pro jure legitimo habeatur.*

88. SCÆVOLA lib. 3. Reſponſorum.

Lucius Titius teſtamento ita cavit: *Si quid cuique liberorum meorum dedi, aut donavi, aut in uſum conceſſi, aut ſibi acquiſiit, aut ei ab aliquo datum, aut relictum eſt: id ſibi præcipiat, ſumat, habeat:* filii nomine calendarium [22] fecerat: poſtea ſententia dicta eſt, *& placuit*, id quod ſub nomine ipſius filii in calendario remanſerat, ei deberi: non etiam id quod exactum in rationes ſuas pater convertiſſet: Quæro, ſi id, quod exegiſſet pater ex nominibus filii ante teſtamentum factum, iterum poſt teſtamentum factum in nomen filii convertiſſet; an ad filium ſecundum ſententiam pertineret? Reſpondi, id quod ex eadem cauſa exactum in eandem cauſam rediſſet, deberi. §. 1. *A te peto, Titi, fideique tuæ committo, uti curam* [23] *condendi corporis mei ſuſcipias, & pro hoc tot aureos e medio præcipito.* Quæro, an ſi Lucius Titius minus [24] quam decem aureos erogaverit, reliqua ſumma heredibus proficiat? Reſpondi ſecundum ea quæ proponerentur, heredum commodo proficere.

§. 2. Quæ marito heres extiterat, ita teſtamento cavit: *Mævi & Semproni, filii dulciſſimi, præcipitote omne quicquid ex hereditate bonisve Titii domini mei* [25]*, patris veſtri, ad me pervenit mortis ejus tempore: ita tamen, ut onus* [26] *omne ejusdem hereditatis tam in præteritum, quam in futurum, nec non etiam ſi quid poſt mortem Titii domini mei ſolvi adgnoſcatis.* Quæro, an, ſi quid ſolviſſet poſt mortem mariti cum ipſa fructus cepiſſet [27], dediſſet, ad onus [28] eorum pertineret? Reſpondi, ſecundum ea quæ proponerentur, ea duntaxat onera legatariis impoſuiſſe, quæ ſupereſſent. §. 3. *Quisquis mihi heres heredesve erunt, hoc amplius Lucius Eutychus, quam quod eum heredem inſtitui, e media hereditate ſumito, ſibique habeto una cum* [29] *Pamphilo, quem liberum eſſe jubeo, inſtrumentum tabernæ ferrariæ, ita ut negotium exerceatis:* Lucius Eutychus [30] viva teſtatrice deceſſit: pars hereditatis ejus ad coheredem pertinuit. Quæro, an Pamphilus eodem teſtamento manumiſſus, ad petitionem partis inſtrumenti admitti poſſit: licet taberna, ut voluit teſtatrix, exerceri non poſſit? Reſpondi, admitti.

§. 4. Sempronia ſubſtituta heredi inſtituto, legata accepit, *ſi heres non eſſet:* movit contra [31] inſtitutum actionem, quod dolo ejus factum eſſe dicebat, quo minus teſtatrix volens primo loco ſcribere eam heredem, teſtamentum mutaret: nec obtinuit. Quæro, an legati perſecutionem ſalvam haberet? Reſpondi, ſecundum ea quæ proponerentur, ſalvam habere. §. 5. Teſtator legata *ante quinquennium vetuit peti præſtarique:* ſed heres quædam ſua [32] ſponte ante quinquennium ſolvit. Quæſitum eſt, an ejus, quod ante diem exiſtentem ſolutum eſt, repræſentationem in reliqua ſolutione legati reputare poſſit? Reſpondi, non propterea minus relictum videri [33], quod aliquid ante diem ſit ſolutum. §. 6. Lucius Titius teſtamento ita cavit: *Prædiolum meum dari volo libertis libertabusque meis, & quos hoc teſtamento manumiſi, & Seiæ alumnæ* [34] *meæ, ita ne* [35] *de nomine familiæ meæ exeat, donec ad unum proprietas perveniat.* Quæro, an Seia in communione cum libertis habeat portionem: an vero ſibi partem dimidiam ejus prædioli vindicare poſſit? Reſpondi, perſpicuam [36] eſſe teſtantis voluntatem, omnes ad viriles [37] partes vocantis. §. 7. Impuberem filium heredem inſtituit: uxori dotem prælegavit, item ornamenta, & ſervos, & aureos decem: & ſi impubes deceſſiſſet, ſubſtituit: a quibus ita legavit, *Quæcunque primis tabulis dedi, eadem omnia ab heredibus quoque heredis mei in duplum dari volo.* Quæritur, an ex ſubſtitutione, impubere mortuo, dos quoque iterum debeatur? Reſpondi, non videri de dotis legato duplicando teſtatorem ſenſiſſe. † Item quæro, cum corpora legata etiam nunc ex lucrativa cauſa poſſideantur, an a ſubſtitutis peti poſſint? Reſpondi, non poſſe. §. 8. *Civibus* [38] *meis do lego chirographum Gaii Seii:* poſtea codicillis *vetuit a Seio exigi:* & ab herede petiit *ut ex alterius debitoris debito, quem codicillis nominavit, eandem ſummam reipublicæ daret.* Quæſitum eſt, ſi poſterior idoneus [39] non eſſet, an integram quantitatem heredes præſtare debeant? Reſpondi, heredes Reipublicæ adverſus eum duntaxat debitorem, qui noviſſimis codicillis (ut proponitur) deſignatus eſt, actionem præſtare debere. §. 9. Filiam ex aſſe inſtituit heredem, eique ſubſtituit nepotem ſuum, & ita cavit: *Si (quod* [40] *abominor) neque filia mea, neque nepos meus, heredes mei erunt, tunc portionem meam partis dimidiæ fundi illius ad libertos meos pertinere* [41] *volo.* Quæritur, cum ante teſtatorem & filia & nepos deceſſerunt, & inteſtati [42] bona pertinuerunt ad pronepotem ejus: an fideicommiſſum ad libertos pertineret? Reſpondi, ſecundum ea quæ proponerentur, ſi nullus alius heres inſtitutus ſubſtitutusque eſſet, quam filia & nepos; videri legitimorum fidei commiſſum [43] eſſe, ut præſtarent. §. 10. *Quisquis mihi heres erit, ſciat debere* [44] *me Demetrio patruo meo denaria tria, & depoſita apud me a Seleuco patruo meo denaria tria, quæ etiam protinus reddi & ſolvi eis jubeo.* Quæſitum eſt, an, ſi non deberentur, actio eſſet? Reſpondi, ſi non deberentur, nullam quaſi ex debito actionem eſſe, ſed ex fideicommiſſo. §. 11. Lucius Titius Damam & Pamphilum libertos ſuos ante biennium mortis ſuæ de [45] domo dimiſit [46]; & cibaria [47], quæ dabat, præſtare deſiit: mox facto teſtamento ita legavit, *Quisquis mihi heres erit, omnibus libertis meis, quos hoc teſtamento manumiſi, & quos ante habui, quosque ut manumittantur, petii, alimentorum nomine in menſes ſingulos certam pecuniam dato:* Quæſitum eſt, an Damæ & Pamphilo fideicommiſſum debeatur? Reſpondi, ſecundum ea quæ proponerentur, ita deberi, ſi [48] hi, qui petent, manifeſte docerent, eo animo circa ſe patronum, cum teſtamentum faceret, eſſe cœpiſſe, ut his quoque legatum dari vellet: alioquin nihil ipſis [49] præſtetur. §. 12. Damæ & Pamphilo, quos teſtamento manumiſerat, fundum dedit, *ita ut poſt mortem ſuam filiis ſuis reſtituerent:* eodem teſtamento petiit ab heredibus ſuis, *ut Pamphilam manumitterent*, quæ Pamphila filia naturalis erat Pamphili: idem Pamphilus, poſt diem legati ſui cedentem, teſtamento heredem inſtituit Mævium, ejusque fidei commiſit, *ut hereditatem ſuam* (id eſt, fundi ſupraſcripti partem dimidiam, quam ſolam in bonis ex teſtamento patronæ ſuæ habebat) *Pamphilæ filiæ ſuæ*,

1 Teſſera quid, vide *l.* 49. §. 1. ff. *h. t.* ubi dixi plene, & de legato trib. vide *l.* 35. ff. *de leg.* 3. 2 Hic libertati fideicommiſſariæ injicitur conditio, *Si legavero.* v. Cujac. ad *l.* 2 ff. *de hered. inſtit.* 3 Legatarius. 4 Petere juſte id nemo poſſit, quod ipſe jam habeat. 5 Habet igitur teſſeram & pretium. 6 *l.* 34. §. 3. ff. *de leg.* 1. vid. *l.* 93 §. 1, ff. *de ſolut.* 7 Finita ætate, cujus favore conceditur privilegium, finitur privilegium. *Bald.* 8 Ceſſante cauſa privilegii debet ceſſare privilegium. Jaſon *ad l. filius a patre.* §. *filiusfamilias. num.* 3. *de lib. & poſth. & ad l.* 1. *num* 61. *de off. ejus.* Felinus *ad cap. quæ in eccleſiarum. num.* 29. *extr. de conſt.* iterum Jaſon *ad l.* [illegible]*endum.* §. *ſi fundum. num.* 4. *qui ſatisd. cog.* Coraſius *lib.* 2. *miſcell. cap.* 6 *num.* 4 Tiraquellus *in tract. ceſſant. cauſ. pr. part. num.* 203. Alexander *conſ.* 20. *num.* 5. *vol.* 2. Mod 9 *l.* 84. ff. *eod.* 10 Adde *l.* 3. §. 1. ff. *quod vi, aut clam.* hoc eſt, una interpellatio ſufficit, modo fiat opportuno loco, vel tempore, nec remittatur, vel intermittatur. vide Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 203 11 Intellect. hujus §. v apud Decher. *lib.* 2 *diſſert.* 16 *n.* 12 Vigl. *de pupill. ſubſtitutione.* §. *vel ſingulis. num.* 1. Anſ. 12 Vid. *l.* 37. *ſ.* [illegible] *de vulgar. l.* 2. *C. quando dies leg.* 13 Qui Paulum conſuluit, hoc Imperatoris reſcriptum libello ſuo præpoſuiſſe videtur: ut Paulus judicaret, accommodari poſſet, necne, ad propoſitæ quæſtionis definitionem; idque indicat §. *ult. in fin.* ff. *eod.* vid. Pith. 16. *not. Moſaicar.* 14 Querela inofficioſæ donationis eſt ex reſcripto Alexandri, *ut hic.* 15 De donationibus immodicis, vid. Cujac. 5. *obſ.* 14. adde *l.* 1. *C. de inoff. donat.* 16 Quartæ partis. *l.* 6. *l.* 7. *C. de inoff. donat.* Cur pro dimidia? forte plures erant heredes. vid. quæ ſcripſi ad *l.* 8. *C. de revoc. donat.* 17 Vide *l.* 16. §. 1. *infr. de jure patronat.* 18 Donatio inofficioſa in unum ex liberis collata per querelam alterius revocatur usque ad legitimam ei debitam portionem. *Bald.* 19 *l.* 37. §. 3. ff. *de leg.* 3. *l.* 56. *in fin.* ff. *ad l. Falc.* Pater poteſt eum fideicommiſſi onere gravare, cui inofficioſe donavit irrevocabiliter inter vivos. *Bald.* 20 De quibus §. 3. ff. *eod.* 21 *l.* 1. *l.* 6. *l.* 7. *C. de inoff. donat. Nov.* 92. *c.* 1. 22 Adde *l.* 64. ff. *de leg.* 3. hinc quæſtio naſcitur, An quod pater filii nomine mutuo dederit, filio donaſſe videatur. 23 Sepulturæ & condendi ſui corporis curam uni interdum demandabant teſtatores. 24 Executor minus expendens, quam teſtator dixit, reſiduum reddit heredi. *Bald.* Nudus miniſter nullum commodum ſentire debet ex teſtamento. *Bart.* Quid, ſi plus? non recte petit. adde *l.* 13. §. 4. ff. *de negotiis.* Cur ita? vid. *l.* 17. ff. *eod. l.* 60. §. 2. *ſupr. mandati.* vid. *l.* 202 ff. *de verb. ſign.* 25 Ita ſolent mulieres maritos ſuos dominos vocare. 26 Præceptum obſerva de onere omni hereditario agnoſcendo. 27 *Al.* quos percepiſſet. 28 Adde *l.* 48. *l.* 65. ff. *de rei vind.* 29 De hac dictione vid. *l.* 13. *in fin.* ff. *de manum. teſt.* 30 Eutychus. 31 Impugnans heredem non dicitur impugnare teſtamentum, nec ideo perdit commodum teſtamenti, *Bald.* & legata. *Bart.* 32 Vide *l. ult. C. ne uxor. pro marito.* 33 *Al.* deberi. Debebit, Cujac. 5. *obſ.* 12. 34 De alumno v. *l.* 1. *C. quæ res pignori.* 35 De hoc legati genere adde *l.* 108. ff. *de cond. & demonſtr.* 36 Qua in re perſpicua eſt? In eo ſcilicet quod omnibus pariter relinquit ſub eadem conditione, *Ne fundus de nomine familiæ exeat.* 37 Vide *l.* 85. *ſupr. de legat.* 1. 38 Civibus qui legat, civitati legaſſe intelligitur. *l.* 2. ff. *de reb. dub.* 39 Nomen debitoris ſi alicui lego, heres meus ad ſolam nominis ceſſionem faciendam tenetur, nec idoneum præterea nomen facere cogitur 40 Vid. *l.* 85. *ſupr. de hered. inſt.* 41 *Pertinere* verbum ad fideicommiſſum trahitur. *Bart.* 42 Relicta in defectum teſtamenti, videntur ab inteſtato relicta. *Bald.* 43 Similes caſus quibus legata debentur non adita hereditate, ſunt in *l.* 2. § *ult.* ff. *de jur. & fact. ignor.* [illegible] Cujac. *lib.* 18. *obſ. cap.* 12 Item in *l.* 14. *C. de fideicommiſſ.* de qua vide Govean [illegible] Duaren. *lib.* 1. *diſput. cap.* 5. Fachin. *lib.* 6. *controv. cap.* 97. Alius caſus eſt, quando teſtamento adſcripta eſt clauſula codicillaris Gail. *lib.* 2. *obſerv.* 134. *n.* 3. Covarruv. *c. Raynut* §. 18. *num.* 8. *extr. de teſtament.* Gomez *lib.* 2 *var. reſolut. cap.* 4. *n.* 8 *verſ. tertio limita.* Anſ. 44 Confeſſio in ultima voluntate non probat contractum inter vivos, niſi pars altera præſens fuerit. 45 Alimenta legans libertis, iis legaſſe alimenta non intelligitur, quos domo ſua ſuperſtes cum eſſet, expulit, niſi probent ſe in patroni gratiam rediiſſe: unde notant, Generalia & favorabilia verba ad eos, qui offenderunt, & indignos non extendi. 46 Signum irati patroni & dirimendæ amicitiæ maximum eſt, domo dimitti a patrono. Tacit. 5. *l.* 51. *pr. & fin.* ff. *de manum. teſt.* Ita expulſus domo alicujus præſumitur eſſe inimicus: ut in eum teſtari non poſſit. ad. [illegible] *teſtamento Centurio.* [illegible] ff. *de manum. teſt.* 47 Cibaria liberti a patronis interdum accipiebant 48 Si qui peterent, *Hal.* 49 Generalia verba reſtringuntur, ne odioſi comprehendantur. *Bart.* Verba referuntur ad merentes, non ad delinquentes. vid. *l.* 10. ff. *ſoluto.* Generale mandatum habens, cum inimicis mandantis tranſigere non poteſt. *Bald.*

cum

cum primum libera fuisset, restitueret. Quæro: Pamphila manumissa utrum ex testamento superiore patris sui patronæ eam partem petere possit, an vero ex testamento patris naturalis [1], ex causa fideicommissi, habita ratione legis Falcidiæ? Respondi, ex his, quæ proponerentur, probari, Pamphilam duntaxat ex testamento superiore fideicommissum petere posse. Claudius: quia creditur, appellatione filiorum & naturales liberos, id est, in servitute [2] susceptos, contineri [3]. §. 13. Scævola: *Codicillis* Gaio Seio centum legavit, ejusque fidei commisit, *ut ancillæ testatoris ea daret.* Quæro, an utile fideicommissum sit, quod legatarius ancillæ testatoris dare jussus est? Respondi non esse [4]. Item, si utile non est, an legatarius heredi, cujus ancilla est, restituere compellatur? Respondi, non compelli: sed nec ipsum legatarium [5] legatum petere posse. §. 14. Insulam libertis utriusque sexus legavit, ita *ut ex reditu ejus masculi* [6] *duplum, fœminæ simplum percipiant: eamque alienare vetuit:* ex consensu omnium ab herede venundata est. Quæro: an & ex pretio insulæ duplum mares, simplum caperent fœminæ? Respondi, ob pretium nullam [7] fideicommissi persecutionem esse, nisi ea mente [8] venditioni consenserunt, ut similiter ex pretio mares quidem duplum, fœminæ autem simplum consequantur. §. 15. Instituto filio herede, & ex eo nepotibus emancipatis, testator ita cavit: Βούλομαι δὲ τὰς ἐμὰς οἰκίας μὴ πωλεῖσθαι ὑπὸ τῶν κληρονόμων μου, μηδὲ δανείζεσθαι κατ᾽ αὐτῶν, ἀλλὰ μένειν αὐτὰς ἀκεραίας αὐτοῖς, καὶ υἱοῖς, καὶ ἐκγόνοις, εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον· ἐὰν δέ τις βουληθῇ αὐτῶν πωλῆσαι τὸ μέρος αὐτοῦ, ἢ δανείσασθαι κατ᾽ αὐτοῦ, ἐξουσίαν ἐχέτω πωλῆσαι τῷ συγκληρονόμῳ αὐτοῦ, καὶ δανείζεσθαι παρ᾽ αὐτοῦ, ἐὰν δέ τις παρὰ ταῦτα ποιήσῃ, ἔσται τὸ χρηματιζόμενον ἄχρηστον καὶ ἄκυρον, id est, *volo meas ædes non vendi ab heredibus meis, neque fænerari super* [9] *eas: sed manere eas firmas, simplices, meis filiis & nepotibus per universum* [10] *tempus. Si autem aliquis eorum voluerit vendere partem suam, vel fænerari super eam, potestatem habeat vendere coheredi suo & fænerari ab eo: si autem aliquis præter hæc* [11] *fecerit, erit quod obligatur, inutile atque irritum.* Quæritur, cum filius defuncti mutuam pecuniam a Flavia Dionysia acceperit, & locatis [12] ædibus pro parte sua, pensiones sibi debitas creditrici delegaverit, an conditio testamenti extitisse videatur, ut filiis suis fideicommissi nomine teneatur? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, non extitisse.

§. 16. Matre & uxore heredibus institutis ita cavit, *A te, uxor carissima, peto, ne quid post mortem tuam fratribus tuis* [13] *relinquas: habes filios sororum tuarum, quibus relinquas: scis unum fratrem tuum filium nostrum occidisse, dum ei rapinam* [14] *facit: sed & alius mihi deteriora fecit.* Quæro, cum uxor intestata [15] decessit, & legitima ejus hereditas ad fratrem pertineat, an [sororis] filii fideicommissum ab eo petere possint? Respondi, posse defendi, fideicommissum deberi. §. 17. *Lucius Titius hoc meum testamentum scripsi sine ullo Jurisperito* [16], *rationem animi* [17] *mei potius secutus, quam nimiam & miseram diligentiam* [18]*: & si minus aliquid legitime minusve perite fecero, pro* [19] *jure legitimo haberi debet hominis sani voluntas:* deinde heredes instituit. Quæsitum est, intestati [20] ejus bonorum possessione petita, an portiones adscriptæ ex causa fideicommissi peti possunt? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, posse.

De epistola. 1. De rei æstimatione. 2. Si legetur scripto heredi, si heres non erit, & præterea alii. 3. De communicatione bonorum ex causa fideicommissi. 4. Si rem fideicommissarii obligaverint, creditorque uni ex illis vendiderit. 5. De dote onerata fideicommisso. 6. Si fideicommissarius onerato successerit pro parte. 7. De re alienata ab eo, qui ignorabat se oneratum fideicommisso.

89. IDEM [lib. 4. Responsorum].

TEstamento filium & uxorem suam heredes instituit: postea epistolam scripsisse dicitur, qua & quidquid in peculio habuit filius, ei donavit, & adjecit, *præcipua hæc eum, suique juris, & post mortem suam habere velle.* Quæro, cum testamento significaverit, si quid obsignatum recepisset, id vice [21] codicillorum valeret, epistola autem non [22] sit obsignata: an quæ epistola continentur, ad filium pertineant? Respondi, si fides [23] epistolæ relictæ constaret, deberi, quæ in eam dare se velle significavit. §. 1. Qui indivisam cum fratre suo rem habebat, filias suas heredes instituit, & ita cavit: *Propter res universas, quæ mihi cum illo fratre meo, patruo vestro, communes sunt, quas æstimationis constiterit esse universas duo millium aureorum: fidei vestræ committo, uti pro portione vestra mille aureos a Lucretio Pacato patruo vestro accipiatis:* huic testamento quinquennio supervixit [24], & abunde patrimonium reliquit. Quæsitum est, an heredes Lucretii Pacati secundum verba supra scripta offerentes mille aureos, fideicommissum consequantur? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, non facere voluntatem, ut [illegible] versa datis millenis aureis restituerentur: sed æstimationis, quæ mortis tempore in rebus fuerat, oblationem debere fieri. §. 2. Seio, quem heredi substituerat, ita legavit: *Seio, si mihi heres non erit, & uxori ejus Marcellæ, argenti libras quindecim dari volo.* Quæro, cum Seius heres extiterit, an Marcellæ legati dimidia portio debeatur? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, deberi.

§. 3. Lucius Titius intestato [25] moriturus, cum haberet uxorem, & ex ea filiam emancipatam, codicillis hæc [26] verba inseruit, *Pertinent* [27] *[autem] hi codicilli ad uxorem & filiam, primum [autem] rogo, sic inter vos agatis, ut me vivo egistis: itaque rogo, ut quicquid aut ego reliquero, aut quod vos ipsæ habetis, commune* [28] *vobis sit:* filia intestati patris bonorum possessionem accepit. Quæritur, an aliqua pars hereditatis Lucii Titii ex causa fideicommissi a filia matri deberetur, & quota? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, dimidiam partem deberi, si modo uxor parata sit in commune bona sua conferre. §. 4. Quatuor filios [29] æquis partibus instituit, & fundum per præceptionem singulis legavit: filii, cum universa bona patris obligata essent, mutua accepta pecunia hereditario creditori solverunt, & posteriori obligaverunt: qui, cum ei debitum non solveretur, prædia universa, lege pignoris, uni ex heredibus vendidit [30]. Quæritur, an cum iste filius ex causa emptionis ea possideat, fratribus & coheredibus fideicommissi petitio esset: an vero ea perempta esset, cum communiter universa sequenti creditori obligaverint? Respondi, actionem [31] quidem fideicommissi in [32] personam competentem omnibus invicem manere: non autem fideicommissum restituendum est, nisi prius debitum ab eis emptori, eidemque coheredi persolveretur. §. 5. Filiæ fideicommisit in hæc verba, *Peto a te filia mea, ut dotalem* [33] *cautionem post mortem meam mutes, & ita renoves, ut* [34] *fratres tui dotem stipularentur hoc casu, ut, si sine liberis uno, pluribusve in matrimonio moriaris, dos ad eos perveniat:* post mortem patris decessit maritus, antequam renovaretur cautio dotalis: & postea alii nupta decessit, nullo liberorum relicto, vivo adhuc Titio uno ex fratribus: Quæsitum est, an Titius petitionem haberet rerum, quæ in dote fuerant? Respondi, posse fideicommissum ab heredibus sororis peti, si per eam stetit, quo minus dotem frater stipularetur. §. 6. Filium & filiam heredes instituit: & libertis legata dedit, eorumque fidei commisit in hæc verba, *A vobis peto, ut quidquid vobis legavi, contenti sitis viventes, ut post vos* [35] *filiis meis restituatis:* defuncta testatricis filia Mævia libertus decessit, herede instituto patronæ filio ex parte debita, ex altera extraneo: Quæsitum est, an adita hereditate, patronæ filius a coherede suo [36] partem eorum, quæ ex testamento matris ad Mævium libertum pervenerant, petere potest? Respondi, ejus quod ei deberetur, si [37] hereditatem non adisset, partem a coherede petere posse. §. 7. Maritus uxorem ex asse heredem instituit, cujus post mortem codicillos aperiri testator præcepit: prædium hereditarium uxor infructuosum rationi suæ existimans [38] vendidit [39]: emptor quærit, an retractari hæc venditio possit post mortem mulieris ab his, quibus codicillis per fideicommissum hereditas data deprehenderetur; an vero solum quantitas pretii ab herede uxoris fideicommissariis debeatur? Respondi, propter justam [40] ignorantiam tam mulieris [41], quam emptoris, heredem mulieris, ut fundus apud emptorem remaneat, fideicommissario pretium dare debere.

1 *l.* 81. §. 7. & *l.* 84. §. 1. *l.* 100. *supr. de leg.* 1. 2 Filii naturales in servitute concepti filiorum appellatione continentur. 3 *l. ult. in fin. supr. de jur. delib.* vid. *l.* 6. *in fin. C. de inst. & subst.* Venient igitur ad emphyteusim, quæ promissa stipulanti & ejus filius fuerit. 4 Cur ita? quia libertas non censetur data. Nemo paganus propriæ ancillæ legat, libertate non adscripta, aut data. *l.* 20. *infr. de adimendis. l.* 4. *C. de legat. l.* 28. *C. de fideic.* 5 Si non possidet. 6 Masculis duplum, fœminis simplum legari observa. 7 Cur ita: quia consensus alienationi præstitus, vim tacitæ repudiationis habet. *Bald.* Ita fiet, ut si testator ita insulam legaverit, ut ex reditu ejus masculi duplum, fœminæ simplum percipiant, reditus æqualiter inter liberos dividatur, at non ipsa proprietas. 8 Expressim declarata: alias reservatio in mente retenta nihil operatur. *Bald.* vide *l.* 7. *C. de condictione ob causam datorum.* Goth. Adde *l.* 51. *supr. de condict. indebiti.* S. L. 9 Qui petit sibi credi *super res suas*, perinde est ac si diceret, Res meas tibi obligo. *Bald.* vide quæ scripsi *l.* 10. *infr. de annuis.* 10 Substitutiones perpetuæ, & in infinitum jure civili approbatæ, *ut hic.* hodie intra quartum gradum restrictæ *Nov.* 159. adde Hotoman. 1. *consil.* 11 Id est, si heredum aliquis alteri quam coheredi suo partem vendiderit, aut pignori dederit: hinc nota, Prohibitum vendere extraneo, non prohiberi eidem locare. 12 Alienare prohibitus, locare in longissimum tempus, seu 100. annos non prohibetur. vide Socin. *reg.* 11. 13 Prohibitus alteri, puta Titio, relinquere, videtur jussus facere, & curare ne Titius ab intestato succedat. *Bald.* Goth. Intellectum vide apud Joann. Decher. *lib.* 1. *dissert.* 11. *n.* 4. Ans. 14 Rapinam facere hic est rapas serere, & locum iis serendis parare. Rapina etiam rapistrum dicitur, Columell. 9. *c.* 4. Sic porrina dicitur in *l.* 58. §. 1. *supr. de usufr.* Napina & Rapina. Colum. 1. *c.* 2. 15 Intestatum mori, species est relicti & alienationis. *Bald.* 16 Veterum adeo exacta diligentia fuit in testamentis ordinandis, ut sine Jurisperito vix quisquam testamentum facere auderet. Ita litem vix instituebant aut suscipiebant sine advocato. *Novell.* 158. *c.* 1. *l.* 22. *C. de testam.* Crassus apud Ciceronem 2. *de oratore.* Scævolam ludens: Si, inquit, nullum erit testamentum rite factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis venient, omnium testamenta tu scribes unus. Arrianus 2. *dissertationum Epicteti* (sic enim Gellius 17. *cap.* 19. Titulum eorum librorum reddidit), νομικὸς καὶ ἐξηγεῖται τὰ νόμιμα, ἀλλὰ διαθήκην οὐ γράφει, μὴ εἰδὼς πῶς δεῖ γράφειν, ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδότα. Sueton. *in Nerone*, *c.* 31. Deinde ut ingratorum in principem testamenta ad fiscum pertinerent, ac ne impune esset studiosis juris, qui scripsissent, vel dictassent ea. *Hæc ille.* Quo loco studiosi juris, Jurisperiti. *l.* 1. *supr. de offic. Adsess. l. Divus. infr. de extr. cognit.* 17 Clausulam codicillarem in omnibus testamentis hodie tacite intelligi notat Cujac (8. *ad Afric. in explicat.* § *locavit tibi fundum.*) quod soleat ea adscribi frequentissime, & omnium testatorum fere eadem sit mens, quæ Lucio Titio, *hac lege.* Solita præsumuntur permissa. *l.* 31. §. 20. *supr. de ædilitio.* 18 Atqui nemo efficere potest, quin leges habeant locum in suo testamento *l.* 55. *supr. de legat.* 1. 19 *l.* 29. *in fin. supr. qui testamenta.* 20 Fideicommissa ab intestato deberi possunt. vide *l.* 4. *C. de codicillis.* Testator jubere potest, ut valeat testamentum omni modo, quo melius valere poterit: ut si non valeat jure testamenti, valeat jure codicillorum. adde *l.* 76. *in fin. infr. ad SC. Trebell.* 21 Id est, jure. 22 Obsignatio in codicillis non requiritur necessario. Ratio dubitandi sumitur ex *l.* 6. §. 2. *supr. de jure codicill.* 23 De fide epistolæ constat, si manu ejus, de quo quæritur, scriptam esse constet: alias epistola non probat. 24 Generalia verba testamenti (ut & generalis æstimatio facta a testatore bonorum suorum) restringuntur ad tempus testamenti: non referuntur autem ad bona postea quæsita. *Bald.* 25 *l.* 114. § 2. *s. de legat.* 1. 26 Vide *l.* 11. *infr. de leg.* 3. 27 *l.* 78. *infr. ad SC. Trebell.* 28 Communione bonorum legata quid veniat, vide *d. l.* 78. Potest testator præcipere in testamento communionem heredibus. *Bald.* 29 Vide Leonin. *emendat. lib.* 1. *c.* 10. *n.* 9. Ans. 30 Possumus cum tota re etiam partem nostram emere, ut in *l.* 17. *supr. comm. divid.* v. *l.* 13. *in fin. supr. de in diem addict.* Sic tamen, ut possit dividi. *l. ult. C. comm. divid. l.* 30. *l.* 75. *supr. pro socio* 31 Familiæ erciscundæ scilicet. *l.* 7. *C. familiæ.* 32 Vide *l.* 65. *supr. de rei vindicat.* 33 Potest pater per fideicommissum filiæ substituere in dote. *Bald.* quando dos excedit legitimam: alias non potest ullum onus legitimæ imponi. *Bald. l. quoniam.* 32. *in fin. C. de inofficioso.* 34 Id est, ita ut. 35 Id est, post mortem vestram. 36 Extraneo. 37 *l.* 16. *infr. de auro.* 38 Vid. *l.* 63. *supr. h. t.* 39 Vide Bertrand. 4. *consilio* 6. 40 *l. ult. supr. de transactionib. l.* 1. *in fin. supr. depositi.* Res subjecta restitutioni, propter justam ignorantiam potest efficaciter alienari, debetur tamen pretium. *Bald.* Hinc etiam colligit Roland. a Valle 1. *cons.* 9. *num.* 4. discussionis exceptionem dari ementi rem fideicommissariam adversus evincentem. vide tamen quæ scripsi ad *l.* 29. *C. de jure dotium.* adde omnino huic legi Bertrand. 4. *consil.* 6. 41 Quæ ignorans ignoranti vendidit.

LIBER TRIGESIMUSSECUNDUS.

[LIBER TERTIUS [1].]

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

De ignorantia vel dubitatione teſtatoris. 1. *De manumiſſione teſtatoris.* 2. *De aqua & igni interdictis.* 3. *De deportatis.* 6. *De eo, ad quem aliquid perventurum eſt.* 7. *De proximo bonorum poſſeſſore, & inferioribus.* 8. *De nondum nato.* 9. *De ſucceſſorio Edicto.*

1. ULPIANUS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

SI incertus [2] quis ſit, captivus [ſit], an a latrunculis obſeſſus: teſtamentum facere non poteſt [3]. † Sed & ſi ſui juris ſit ignarus, putetque ſe per errorem, quia a latronibus [4] captus eſt, ſervum eſſe velut hoſtium; vel legatus [5], [qui] nihil ſe a captivo differre putat: non poſſe fideicommittere certum eſt; quia nec [6] teſtari poteſt, qui, an liceat ſibi teſtari, dubitat. §. 1. Sed ſi filiusfamilias [7] vel ſervus [8] fideicommiſſum reliquerit, non valet. ſi tamen manumiſſi deceſſiſſe proponantur, conſtanter dicemus, fideicommiſſum relictum videri: quaſi nunc datum, cum mors ei contingit: videlicet ſi duraverit [9] voluntas poſt manumiſſionem. Hæc utique nemo credet in teſtamentis nos [10] eſſe probaturos: quia nihil in teſtamento valet, quotiens ipſum teſtamentum non valet: ſed ſi alias fideicommiſſum quis reliquerit. §. 2. Hi, quibus aqua & [11] igni interdictum eſt, item [12] deportati [13], fideicommiſſum relinquere non poſſunt: quia nec teſtamenti faciendi jus habent, cum ſint ἀπόλιδες [14], id eſt, *extorres* [15]. §. 3. *Deportatos* [16] autem eos accipere debemus, quibus Princeps inſulas adnotavit [17], vel de quibus deportandis ſcripſit. Cæterum, prius quam factum Præſidis comprobet, nondum amiſiſſe quis civitatem videtur: proinde, ſi ante deceſſiſſet, civis deceſſiſſe videtur: & fideicommiſſum, quod ante reliquerat, quam ſententiam pateretur, valebit: ſed [&] ſi poſt ſententiam, antequam Imperator comprobet, valebit quod factum eſt, quia certum ſtatum usque adhuc habuit. §. 4. A Præfectis vero Prætorio, vel eo, qui vice [18] Præfecti ex mandatis Principis cognoſcet, item a Præfecto Urbis deportatos (quia [19] ei quoque epiſtola D. Severi & Imperatoris noſtri jus deportandi datum eſt) ſtatim amittere civitatem [20]: & ideo [21] nec teſtamenti faciendi jus nec fideicommittendi conſtat habere. §. 5. Si quis plane in inſulam deportatus codicillos ibi fecerit; & indulgentia Imperatoris reſtitutus, iiſdem codicillis durantibus deceſſerit: poteſt defendi fideicommiſſum valere, ſi modo in eadem voluntate duravit.

§. 6. Sciendum eſt autem, eorum fidei committi [quem] poſſe, ad quos aliquid [22] perventurum eſt morte ejus: vel dum eis datur, vel dum eis non adimitur. §. 7. Nec tantum proximi bonorum poſſeſſoris, verum inferioris [23] quoque fidei committere poſſumus.

§. 8. Sed & ejus, qui nondum [24] natus eſt [fidei committi poſſe], ſi modo natus nobis ſucceſſurus ſit. §. 9. Illud certe indubitate dicitur, ſi quis inteſtatus decedens, ab eo, qui primo gradu ei ſuccedere potuit, fideicommiſſum reliquerit, ſi illo repudiante, ad ſequentem gradum devoluta ſit ſucceſſio; eum fideicommiſſum [25] non debere: & ita Imperator noſter [26] reſcripſit. §. 10. Sed & ſi a patrono ſit relictum, & aliquis ex liberis ejus mortuo [27] admiſſus ſit ad bonorum poſſeſſionem, idem erit dicendum.

De filio præterito.

2. GAJUS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

EX filio [28] præterito [29], licet ſuus heres erit, fideicommiſſum relinqui non poteſt.

De viro & uxore. 1. *De fideicommiſſo ejus, cujus ſervus legatus eſt manumittendus.* 2. *De debito legato creditori.* 3. *De proprietario, cui uſusfructus mortis cauſa donatus eſt.* 4. *De pignore liberato mortis cauſa.*

3. ULPIANUS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

SI mulier dotem ſtipulata fuerit, & accepto tulit marito in hoc dotem, *ut fideicommiſſum det*: dicendum eſt, fideicommiſſum deberi: percepiſſe enim aliquid a muliere videtur; hæc ita, ſi mortis [30] cauſa donatura mulier marito fecit acceptum. † Sed & ſi mortis cauſa auxerit marito dotem, vel in matrimonium ejus mortis cauſa redierit, poteſt dici fideicommiſſum ab eo deberi. §. 1. Julianus ſcribit, ſi ſervus mihi legatus ſit, eumque manumittere rogatus ſim, fideicommiſſum a me relinqui non poſſe: ſcilicet ſi pure roger: nam ſi ſub conditione, vel in diem, propter fructum medii temporis poſſe me obligari, nec Julianus dubitaret. §. 2. Si rem quis debeat ex ſtipulatu ei, cui rem legaverit: fidei committere [ejus] non poterit [31]: licet ex legato commodum ſentire videatur, quod dominium nanciſcitur ſtatim, nec expectat ex ſtipulatu actionem; fortaſſis quis dicat, & ſumptum litis, quem ſuſtineret, ſi ex ſtipulatione litigaret, eum lucrari; ſed nequaquam dicendum eſt, hujus fidei committi poſſe.

§. 3. Sed [&] ſi habenti tibi proprietatem, uſumfructum mortis [32] cauſa ceſſero: poteſt dici, fideicommittere me poſſe: Nec quemquam moveat, quod uſusfructus ſolet morte [33] extingui: nam [34] medii potius temporis, quo vivat qui donavit, commodum cogitemus [35].

§. 4. Si autem pignus [36] debitoris liberavero mortis cauſa, & ejus fidei commiſero; non poteſt valere fideicommiſſum.

De fideicommiſſo a patre vel domino heredis.

4. PAULUS [lib. 4. Sententiarum].

A [37] Patre vel domino relictum fideicommiſſum, ſi hereditas ei non quæratur, ab emancipato filio vel ſervo manumiſſo utilibus actionibus poſtulatur: penes eos enim quæſitæ hereditatis emolumentum remanet.

De municipio, & his, qui rempublicam gerunt. 1. *De herede heredis vel legatarii.*

5. ULPIANUS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

SI fuerit municipio [38] legatum relictum ab his, qui rempublicam gerunt, fideicommiſſum dari poteſt. §. 1. Si quis non ab herede, vel legatario, ſed [39] ab [40] heredis, vel legatarii herede fideicommiſſum reliquerit, hoc valere benignum eſt.

De rogato fideicommittere. 1. *De fideicommiſſo*, ſi Stichus Seii factus, juſſu ejus adierit.

6. PAULUS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

SEd etſi ſic fideicommiſſum dedero ab herede meo, *Te rogo, Luci Titi, ut ab herede tuo* [41] *petas dari Mævio decem aureos*, utile erit fideicommiſſum: ſcilicet, ut mortuo Titio, ab herede ejus peti poſſit: idque & Julianus reſpondit. §. 1. Sic autem fideicommiſſum dari non poterit, *Si Stichus Seii factus, juſſu ejus hereditatem adierit, rogo det*: quoniam qui fortuito, non judicio [42] teſtatoris, conſequitur hereditatem, vel legatum, non debet onerari: nec recipiendum eſſe [43], ut cui nihil [44] dederis, eum rogando obliges.

De ſervo deportati. 1. *De milite fideicommiſſum deportatis relinquente.* 2. *De legato debiti creditori relicto.*

7. ULPIANUS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

SI [45] deportati [46] ſervo fideicommiſſum fuerit adſcriptum, ad fiſcum pertinere, dicendum eſt: niſi ſi eum deportatus vivo teſtatore alienaverit, vel fuerit reſtitutus: tunc enim ad ipſum debebit pertinere.

§. 1. Si miles [47] deportato fideicommiſſum reliquerit, verius eſt, quod & Marcellus probat, capere eum poſſe. §. 2. Si quis creditori ſuo legaverit *id, quod debet*, fidei committi ejus non poterit, niſi commodum aliquod ex legato conſequatur [48]: forte exceptionis timore, vel ſi quod in diem debitum fuit, vel ſub conditionem.

De fideicommiſſo legatarii. 1. *De ſervo heredis.* 2. *De fidei patris commiſſo, ut reſtituat filiæ.*

8. PAULUS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

SI legatarius, a quo fideicommiſſum datum eſt, petierit legatum: id tantum, quod per judicem exegerit, præſtare fideicommiſſario cogetur: vel, ſi non exegerit, actione cedere [49]: ad eum enim litis periculum ſpectare iniquum eſt, ſi non culpa legatarii lis perierit.

§. 1. Servo heredis fideicommiſſum utiliter non relinquitur: niſi fidei ejus commiſerit, *ut ſervum manumittat.* §. 2. Cum ita petiſſet teſtator, *ut quidquid ex bonis ejus ad patrem perveniſſet, filiæ ſuæ ita reſtitueret, ut eo amplius haberet, quam ex bonis patris habitura eſſet*: D. Pius reſcripſit, manifeſtum eſſe, de eo tempore ſenſiſſe teſtatorem, quod poſt mortem patris futurum eſſet.

De ſuccedentibus ab inteſtato.

9. MÆCIANUS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

SI ita fuerit fideicommiſſum relictum, *ad quemcunque ex teſtamento meo, vel ab inteſtato*; vel ita, *ad* [50] *quemcunque quoquo jure bona mea perveniant*: hac oratione & ejus, qui poſtea natus erit, inve familiam venerit; & ejus, qui poſtea cognatus eſſe cœperit, fidei commiſſum videtur; ejus quoque, quæ nondum nupta erit, ſed poſtea, eo caſu, quo ex Edicto [51] ad uxorem bona mariti inteſtati ſolent pertinere.

1 Abſunt hæc a Florentinis. In primo, de rebus, quæ legari poſſunt: in ſecundo, de perſonis, quibus legare poſſumus: hoc præcipue libro agitur de verborum & rerum ſignificatione, quæ ad legata pertinent. 2 Vide *l.* 14. *in fin.* ℨ. *qui teſtam.* 3 Niſi ſit miles. *l.* 11. §. 1. ℨ. *de teſt. milit.* adde *l.* 9. ℨ. *de jure codicill.* 4 *l.* 13. *ſupr. qui teſtam.* 5 Extranei ſcil. alias Romanus legatus teſtamentum facere poteſt, *l.* 13. §. 1. *ſupr. qui teſtam.* 6 Vide *l.* 2. *ſupr. de legat.* 1. Ulp. 25. §. 4. 7 *l.* 6. *ſupr. qui teſtam.* 8 *l.* 19. *ſupr. qui teſtam.* 9 Vide *l. pen. C. qui teſtam.* vid. Cujacium, *c. ult. Academic.* 10 Non eſſe: ita ſcriptum eſſe in archetypo Florentino, ait Anton. Auguſtinus 1. *c.* 2. 11 *l.* 8. §. 1. *ſupr. qui teſtam.* 12 *Al.* id eſt, deportatio, namque ſucceſſit in locum interdictionis aquæ & ignis, *l.* 2. ℑ. *de pœn.* quæ & ipſa exilium vocatur *in l.* 2. ℑ. *de publ. judic.* Porro de aquæ & ignis interdictione agitur in *d. l.* 8. §. 1. *l.* 18. *in fin. ſupr. de ſtatu. l.* 5. *ſupr. de capite minut. l.* 4. *in fin.* ℑ. *de gradib. l.* 38. ℑ. *de ſolut. l.* 10. *in fin.* ℑ. *ad l. Jul. de vi publ. l.* 3. ℑ. *ad l. Jul. pecul. l.* 2. ℑ. *de pœnis. l. ult.* ℑ. *de legationibus. l.* 5. *in fin.* ℑ. *de extr. cognit.* Fuit autem introducta hæc pœna, propterea quod vita civi Romano vetuſtiſſimis legibus eripi non poterat. Cicero *pro Balbo, pro Cæcina, pro domo ſua.* Cæſar apud Salluſt. *in Catilin.* Livius, Paterculus. Paul 5. *ſent.* Hanc perdebat exul, quod in his duobus aqua & igni ſcil. vitæ, ſeu vivendi cauſa ſit. Ovid. 4. *Faſtor. Exulem nefas erat domo recipere.* Paul. 5. *ſent.* 28. Manſit autem hæc pœna ad tempora usque imperatorum. *l.* 2. *infr. de pœnis.* vide Briſſon. 3 *ſelect.* 5. 13 *d. l.* 8. §. 2. 14 *l.* 17. §. 1. *infr. de pœnis.* 15 *Extorris*, ἐξόριστος *Gloſſ.* 16 *l.* 7. §. 2. *infr. de interdict. & relegat.* 17 Reſcripto ſuo, ſcil. De adnotatis a Principe in inſulas, vid. Duaren. 1. *diſpunct.* 8. *in fin. & l.* 1. *C. de precib.* 18 Vicarii, Præfectorum prætorio erant vicarii *l.* 2. *C. de offic. ejus, qui vic. l.* 1. *C. ut omnes judices. l.* 4. *C. de annon. & tributis. l.* 1. *C. de proximis ſacror. ſcrinior.* Porro quot fuerint Vicarii cum in Oriente, tum in Occidente, Notitia Imperii Romani indicabit. 19 Præfectus Urbis deportandi poteſtatem habet. 20 Deportatus civitatem amittit. 21 Teſtamentum facere, niſi quis civis ſit, nemo poteſt, ideoque deportatus, teſtamentum facere non poteſt: Imo ne quidem fideicommittendi poteſtatem habet. adde *l.* 7. §. 3. *infr. de interdictis.* 22 *l.* 1. §. 17. *in fin. infr. ad SC. Trebell.* 23 *l.* 5. *in fin. infr. h. t.* 24 Id eſt, poſthumi. *l.* 126. *in fin. ſupr. de legat.* 1. vide Paul. 4. *ſentent.* 1. §. 2. 25 Fideicommiſſum debere. Ita legit, & negationem hoc loco diſpungit Ant. Faber 4 *conjecturar.* 15. ne hic locus repugnet §. 6 7. 8. *ſupr. eod.* & *l. ſi Titio.* 61. §. *Julianus. ſupr. de legat.* 2. 26 Severus, vel Antoninus. 27 *Al.* mortuo eo. 28 Vel a patrono. *l.* 31. §. 3. *infr. de fideic. libert.* 29 *l.* 31. *C. de fideicommiſſ.* 30 Eorum fidei committi poteſt, quibus mortis cauſa donatum eſt. *l* 77. §. 1. *ſupr. de legat.* 2. 31 Imo poterit eo maxime quidem, quod commodum repræſentationis hic eſſe dicitur. *l.* 1. §. 10. *infr. ad leg. Falcid.* 32 *d. l.* 77. §. 1. *ſupr. de legat.* 2. 33 *l.* 2. §. 1. *l.* 5. *ſupr. quib. mod. uſusfruct.* 34 Uſusfructus poteſt mortis cauſa donari: adeo ut ea etiam donatione, fructus medii temporis debeantur: & retro agatur ipſa donatio, etiam fructus cauſa, *ut hic.* quod non idem eſt in donatione conjugum, morte confirmata: uti notatur in *l. talis ſcriptura. ſupr. de legat.* 1. Ita mortis cauſa donatarius fructus lucratur etiam ante mortem quæſitos. 35 *Al.* cogitamus. 36 Pignoris remiſſionem non eſſe donationem, hinc colligit Baldus. facit *l.* 1. §. 1. *ſupr. quib. modis pignus ſolvitur.* 37 Fideicommiſſum a patre, vel domino (puta a Titio) relictum, utili actione fideicommiſſarius petere poteſt ab emancipato filio vel ſervo ejus a cujus perſona relictum eſt, hoc eſt a filio vel ſervo Titii, ſi modo ipſi Titio hereditas relicta adquiri non poteſt. 38 Municipio quod legavi, id per fideicommiſſum alteri poſſum relinquere a perſona ejus, qui municipium ſeu eam Rempublicam gerit. 39 Fideicommittere poſſumus etiam ab heredis vel legatarii herede. 40 Recte fideicommittitur ei, ad quem aliquid perventurum eſt. *l.* 1. §. 6. *ſupr. h. t. l.* 15. *infr. de liberat. legat.* 41 Vide *l.* 40. §. 1. *infr. ad SC. Trebell.* 42 Qui fortuito, non judicio teſtatoris capit, non poteſt gravari: ſive utamur proprio, ſive appellativo nomine. Zaſ. 2. *intellect.* 11. Goth. Pro intellectu adde Vacon. *lib.* 3. *declarat. cap.* 33. Anſ. 43 Eſt. 44 *l.* 1. §. 17. *infr. ad SC. Trebell.* 45 Vide *l.* 82. §. 2. *ſupr. de legat.* 2. 46 Et ſic incapacis jure civili. 47 *l.* 5. *C. de teſtam. milit.* 48 *l.* 5. *infr. ad leg. Falcid.* 49 Actionem cedere. *Hal. l.* 70. *ſupr. de legat.* 2. 50 Si teſtator fideicommiſſum ab omni ſucceſſore reliquit, etiam is ſucceſſor fideicommiſſum præſtat, quem teſtator ſucceſſurum non credebat. Cujuscunque enim heredis nomine, intelliguntur etiam hi heredes, de quibus teſtator non cogitavit. puta poſthumus, cognatus, uxor. 51 Vide *l. unic. infr. unde vir & uxor.*

De conjunctis.

10. VALENS [lib. 2. Fideicommissorum].

SI tibi, & *ei*, *qui ex tribus liberis meis in funus meum venerit*, centum aureos legavero: non [1] minuitur in tua persona legatum, si [2] nemo venit [3].

De verbis fideicommissi. 1. *De exemplo testamenti præparato.* 2. *De commendatione.* 3. *De rogato restituere portionem accepta certa quantitate.* 4. *De verbis*, sufficit tibi *vel* contentus esto. 5. *De fideicommisso*; *vel legato*, *collato in arbitrium heredis.* 9. *De rogato prædia diligere, & curam eorum agere, ut possint ad filios pervenire.* 10. *De filio heredis fideicommissario.* 11. *De conditione, si morte patris sui juris fuerit effectus.* 12. *De alienatione rei legatæ.* 13. *De exactione debiti legati.* 14. *De ædificio illicite facto.* 15. *De fænore.* 16. *De militia relicta servo alieno.* 17. *Quid præstandum ex fideicommisso.* 18. *Si quis alicui reliquerit: & si is relictum perdidisset, rursus id ei reliquerit.* 19. *Si fideicommittens dixerit summam fideicommissam posse compensari. De voluntate fideicommittentis servanda.* 20. *Si plurium interest, & testator de uno,* 21. *De pluribus senserit.* 22. *De rogato solvere publicum pro aliquo.* 23. *De relicto in opus civitatis faciendum.* 24. *De rebus individuis.* 25. *De jusso opus facere.*

11. ULPIANUS [lib. 2. Fideicommissorum].

FIdeicommissa [4] quocunque [5] sermone relinqui possunt: non solum Latina, vel Græca [6], sed etiam Punica, vel Gallicana, vel alterius cujuscumque gentis. §. 1. Quotiens quis exemplum testamenti præparat, & prius decedat, quam testetur: non valent [7] quasi [8] ex codicillis, quæ in exemplo scripta sunt: licet verba fideicommissi scriptura habeat: & ita D. Pium decrevisse, Mæcianus scribit. §. 2. Si ita quis scripserit, *illum tibi commendo* [9]: D. Pius rescripsit, fideicommissum non deberi: aliud est enim personam commendare, aliud voluntatem suam fideicommittentis heredibus insinuare. §. 3. Cum esset quis rogatus *restituere portionem* [10] *accepta* [11] *certa quantitate*, responsum est, ultro petere ipsum fideicommissum ab herede posse. Sed utrum, si volet, præcipiet restituetque portionem, an vero & si noluerit, cogatur accepta quantitate portionem restituere, propriæ est deliberationis: Et sane, cum quis rogatus, *accepta certa quantitate portionem restituere*, duplex est fideicommissum: unum, ut possit petere quantitatem paratus portione cedere: aliud, ut etsi non petet, tamen [12] cogatur [13] fideicommissario restituere parato præstare quantitatem. §. 4. Si quis ita scripserit, *sufficiunt tibi vineæ, vel fundus*: fideicommissum est: quoniam & illud fideicommissum esse arbitramur, *contentus* [14] *esto* [15] *illa re*. §. 5. Sic fideicommissum relictum, *nisi heres meus noluerit, illi decem dari volo*: quasi conditionale fideicommissum est, & primam voluntatem exigit: ideoque post primam voluntatem non erit arbitrium heredis dicendi noluisse. §. 6. Hoc autem [legatum], *cum* [16] *voluerit*, tractum habet, quamdiu vivat is, a quo fideicommissum relictum est: verum si antequam dederit [17], decesserit, heres ejus [18] præstat [19]: sed [&] si fideicommissarius, antequam heres constituat, decesserit, ad heredem suum nihil transtulisse videtur: conditionale [20] enim esse legatum, nemini dubium est, & pendente conditione legati, videri decessisse fideicommissarium. §. 7. Quanquam autem fideicommissum ita relictum non debeatur [21], *si* [22] *volueris* [23], tamen si ita adscriptum fuerit, *si fueris arbitratus* [24], *si putaveris*, *si æstimaveris* [25], *si utile tibi fuerit visum*, *vel videbitur*, debebitur: non enim plenum [26] arbitrium voluntatis heredi dedit, sed quasi viro bono commissum relictum.

§. 8. Proinde si ita sit fideicommissum relictum, *illi si te meruerit* [27], omnimodo fideicommissum debebitur: si modo meritum, quasi apud virum bonum, collocare fideicommissarius potuit. Et si ita sit, *si te non offenderit*, æque debebitur. Nec poterit heres causari, non esse meritum, si alius vir [28] bonus & non infestus meritum potuit admittere.

§. 9. Hæc verba, *te fili rogo, ut prædia, quæ ad te pervenerint, pro* [29] *tua diligentia diligas, & curam eorum agas, ut possint* [30] *ad filios tuos pervenire* [31], licet non satis exprimunt fideicommissum, sed magis consilium [32], quam necessitatem relinquendi: tamen ea prædia in nepotibus post mortem patris eorum vim fideicommissi videntur continere. §. 10. Si filio a patre herede instituto fideicommissum relictum fuerit: etsi verbis non sit ita relictum *cum pater moreretur*, sed [33] intelligi hoc possit (puta quia sic relictum est, ut relinquat [34] filio, vel *volo eum habere* [35], vel, *volo ad eum pertinere* [36],) defendetur, in id tempus fideicommissum relictum, quo [37] sui juris filius efficitur.

§. 11. Si cui ita fuerit fideicommissum relictum, *si* [38] *morte patris sui juris fuerit effectus*, & emancipatione [39] sui juris factus sit: non [40] videri [41] defecisse conditionem: sed & cum [42] mors patri contingat, quasi extante conditione, ad fideicommissum admittetur. §. 12. Si rem suam testator legaverit, eamque necessitate urgente alienaverit [43]: fideicommissum peti posse, nisi probetur adimere ei testatorem voluisse: probationem autem [mutatæ] voluntatis ab [44] heredibus exigendam.

§. 13. Ergo & si nomen quis debitoris exegerit, quod per fideicommissum reliquit, non tamen hoc animo quasi vellet extinguere fideicommissum: poterit dici deberi. † Nisi forte inter hæc interest [45]: hic enim extinguitur ipsa constantia [46] debiti: ibi res durat, tametsi alienata sit. Cum tamen quidam nomen debitoris exegisset, & pro [47] deposito pecuniam habuisset: putavi fideicommissi petitionem superesse: maxime, quia non ipse exegerat, sed debitor ultro pecuniam obtulerat, quam offerente ipso non potuit [non] accipere. † Paulatim igitur admittemus, etsi ex hac parte pecuniæ rem comparaverit, quam non hoc animo exegit, ut fideicommissarium privaret fideicommisso: posse adhuc fideicommissi petitionem superesse. §. 14. Si quis *illicite ædificasset* [48] (id [49] est, hoc quod dirui constitutiones jubent), an fideicommissum relinquere ex eo [50] quis [51] possit, videamus? Et puto posse [52]: cum enim dirui necesse sit, nulla dubitatio est, quin Senatusconsultum impedimento non sit. §. 15. Si heres rogatus sit *certam summam usuris certis fænori dare* [53], utile est fideicommissum: sed Mæcianus putat, non alias cogendum credere, quam idonee ei caveatur: sed ego proclivior sum, ut putem cautionem non exigendam.

§. 16. Si servo alieno [54] militia [55] relinquatur, an domino quæratur legatum, quæritur? Et aut scit servum esse, & dico æstimationem deberi [56]: aut ignoravit, & denegari fideicommissi persecutio debet: quia [57] si scisset servum, non reliquisset. §. 17. Ex his apparet, cum per fideicommissum aliquid relinquitur, ipsum præstandum quod relictum est: cum vero ipsum præstari non potest, æstimationem esse præstandam.

§. 18. Si quis *decem* alicui per fideicommissum reliquerit; &, si [58] perdidisset id quod testamento relictum est, rursus ei reliquerit: quærebatur, an sequens fideicommissum valeat: vel an exigere heres debeat cautionem, *salva fore decem*, ne cogatur ad præstationem: & an si sæpius perdidisset, sæpius ei farciretur fideicommissum? D. Pius rescripsit, neque cautionem exigendam: & non [59] amplius, quam semel postquam perdidisset, præstandum. non enim onerandus est heres, ut in infinitum, quotiens perdiderit, restituere ei tantundem debeat: sed ut per fideicommissum posterius duplicata ejus legata videantur: nec amplius ad periculum heredis pertineant, si quid postea is consumpserit, exsoluto & posteriore fideicommisso. §. 19. Item si quis certam quantitatem cui reliquerit, & addiderit, *facilius hanc summam posse compensari, cum debitor sit fideicommissarius ex causa hereditatis Gaii Seii*; nec velit ille hereditatem adire Gaii Seii, sed petat fideicommissum: Imperator noster, contra voluntatem eum testantis petere fideicommissum rescripsit: cum in fideicommissis præcipue spectanda servandaque sit testatoris voluntas [60]. §. 20. Plerumque evenit, multorum interesse id [61] quod relinquitur: verum testatorem uni [62] voluisse honorem habitum. & est hæc sententia Marcelli verissima. §. 21. Sic evenit, ut interdum, si pluribus testator honorem habere voluit & de pluribus sensit, quamvis unum [63] legatum sit, tamen ad persecutionem ejus plures admittantur: Ut puta si decem fuerunt ejusdem rei [64] stipulandi, & heres vel fideicommissarius rogatus est, *ut eis* [65] *solveret*: hic enim, si omnium interest, & de omnibus sensit testator, fideicommissum relictum omnes petere potuerunt [66]. Sed utrum in partem agant, an in solidum, videamus? Et credo, prout cujusque interest, consequentur: unus igitur, qui occupat, agendo totum consequitur, ita

1 Non minuitur hic, nihil aliud est, quam non decrescit. Nam per contrarium, Adcrescit idem est, quod non minuitur, vel non decrescit. Quid? num centum aurei, tui erunt? quidam ita putant, cum pluribus conjunctim sunt legati: & quod ob reliquorum moram diligenti pars adcrescat. Id Accursius non probat. Vim enim eam conjunctionis esse, ut re pluribus conjunctim legata, nemo plus parte sua possit petere. Secus fore, si disjunctim centum aurei essent legati. 2 Conditio quæ uni personaliter adscribitur, ad alterum non porrigitur. *Bartol.* 3 Adde *l. 13. in fin. ff. de manum. testament.* 4 Cur dixit fideicommissa quacunque lingua dari posse? Olim directa civilia, seu legitima testamentorum verba Latina duntaxat lingua concipi poterant; obliqua, ut fideicommissa, quavis lingua enunciari poterant. Ulpian. 25. 5 Et quaque forma. 6 Fideicommissum olim Græce scriptum valebat, licet legatum Græce scriptum non valeret. Ulpian. 25. §. 9. sic Græce acceptio fieri potest. vide *l. 8. in fin. ff. de acceptil.* ut & tutor dari (quod olim non poterat), *l. ult. C. de test. tut.* testari Græce quoque possumus, *l. 21. in fin. C. de testament.* & directam libertatem dare (quod olim quoque non licuit). *l. 14. C. de testam. manum.* Olim decreta interponi Latine oportebat, *l. 48. ff. de re judicata.* sed post translatum Byzantium Imperium, etiam Græce sententiæ ferri cœperunt, *l. 12. C. de sentent. & interlocutionibus.* sic verbis obligatio Græce fieri potest, *l. 1. §. 6. ff. de verbor. obligat.* §. 1. *Instit. de verb. obl.* & fidejussio. vide *l. 8. ff. de fidejussoribus.* & acceptilatio. *l. 8. §. 4. ff. de acceptilat.* 7 Imo, valent. *l. 39. ff. de fideicomm. libertatib. l. ult. supr. de jure codicill.* 8 Vide *l. ult. C. de codicill.* 9 Commendo non est verbum precarium. Paul. 4. *sentent.* 1. §. 6. vide *l. 12. C. de fideicomm. libertatib.* 10 Vide Bartolum *ad l. a testatore, ff. de cond. & demonstr.* Alex. *cons.* 185. *vol.* 2. *num.* 18. *vers.* 8. *non obstat. & cons.* 199. *eod. vol. n.* 14. *vers.* 6. *non obstat.* Vinc. Salv. ab Och. *ad rubr. solut. matr. n.* 23. *ad fin.* ubi etiam Hannibal de Cano *num.* 13. Mod. 11 *l. 40. in fin. ff. h. t.* vide Cujac. ad *l. 8. C. de transact.* 12 *§. 7. in fin. Instit. de fideicomm. heredit.* 13 Imo, non cogitur. *l. 30. §. 7. in princ. ff. ad l. Falcid.* 14 *l. 37. §. 4. ff. h. t. l. 69. in pr. l. 77. §. 3. supr. de legat.* 2. 15 Qui fideicommissum relinquit, etiam cum eo, cui relinquit, loqui potest. *d. l. 69.* vide Paul. 4. *sent.* 1. §. 5. 16 *l. 41. §. 13. ff. h. t. l. 46. §. 4. ff. de fideic. libert.* 17 Id est, voluerit. v. Cuj. 14. *obs.* 9. 18 Nihil præstat, Hotom. ita legit, 1. *obs.* 8. *in fin.* & particulam *nihil* sequentem huc advocat. 19 Aliud in stipulationibus. ut *l. 46. §. 2. ff. de verb. oblig.* 20 Dies incertus est conditio. *l. 75. ff. de condit. & demonstr.* Accurs. 21 Imo debetur. *l. 1. ff. de leg.* 2. 22 *Volo.* Verbum, inquam, hoc, *volo*, liberam potestatem confert, *ut in. & l. 34. in fin. supr. de leg.* 2. *l. 46. ff. de fideic. libert. l. utrum. 7. ff. de reb. dub.* 23 Tu heres. *l. 43. §. 2. supr. de leg.* 1. 24 Heres scil. 25 *l. 75. ff. de leg.* 1. legatum in arbitrium heredis quasi viri boni collatum, valet. 26 Arbitrium plenum & viri boni differunt. 27 Si demeruerit. *Hal. l. 46. §. 3. ff. de fideic. libert. l. 20. ff. de manumiss. test.* 28 Vide *l. 22. in fin. ff. de reg. jur.* 29 Fideicommissum relinquit, qui his verbis utitur, *pro tua diligentia dilige prædia, quæ ad te pervenerint, & curam eorum agas, ut possint ad filios tuos pervenire.* Goth. Vid. Ant. Govean. *lib. 2. lect. cap.* 18. Ans. 30 *Posse* verbum trahitur ad necessitatem: neque nudam potentiam demonstrat, sed actum plane. 31 *Pervenire* verbum indicat fideicommissum. 32 Verba consilii inter liberos, inferunt necessitatem. 33 Quod intelligi potest, habetur pro expresso. *Bald.* 34 A patre filio relinqui potest ad tempus quo sui juris erit, *ut hic.* pure non potest. §. *an servo.* 32. *Instit. de legat.* 35 *Habere* verbum trahitur ad fideicommissum. *l. Centurio.* 15. *supr. de vulgari.* 36 *Pertinere* verbum fideicommissarium. *ut hic.* imo directum. *l. licet.* 19. *C. de pactis.* Dic, hic commune esse. 37 Adde *l. 8. in fin. ff. h. t.* 38 *l. 70. ff. de condit. & demonstr. l. 15. ff. quando dies leg.* 39 Et sic non morte, seu alio modo, quam morte. 40 Imo videtur defecisse: nec enim civilis actus eandem vim habet, quam naturalis, hoc est, non videtur idem esse solvi patria potestate per emancipationem, & per mortem patris. *arg. l. ult. C. de his, qui veniam ætatis.* Dic, civilis & naturalis actus hic eundem esse effectum: in lege contraria, diversum. 41 Cur ita? nil enim refert, quid ex æquipollentibus fiat. 42 Imo statim debebitur, cum sui juris factus fuerit. *l. mulier. 41. ff. ad SC. Trebell. l. si ita. 15. ff. quando dies legat. l. 3. C. de inst.* An dicemus etiam ante mortem patris admitti: licet videri possit res non esse sine controversia, ut vult Accursius? An statim admitti utili actione ex testamento, non statim, sed post mortem patris, directa actione testamenti, cum vivo patre, nec dum plene liberatus sit propter reverentiam patri debitam, *l. 1. C. de ingratis liberis* ut Jacobus Arenius? An hunc locum proprie accipiendum esse, leges contrarias, ex hac nostra lege deh[illegible]endas, & accipiendas esse, ut censet Petrus? 43 Vide §. 12. *Inst. de leg.* Paul. 4. *sent.* 1. §. 9. vid. *l. 3. C. de legat.* Necessaria alienatio non perimit legatum. *Bald.* voluntaria, perimit. v. Socin. *reg.* 218. 44 Imo a legatario. Nam legatarius probare debet, testatorem non mutasse voluntatem. *l. cum servus. 15. l. rem legat. 18. ff. de adim. vel transf. legat.* Hic necessitate: ibi voluntate testator alienavit. 45 Rem legare, & eam alienare, estne idem, quod nomen legare & id exigere? Non idem. Cum testator rem corporalem a se legatam alienat, res ipsa durat: cum nomen exigit, constantia seu substantia debiti extinguitur. Posteriore casu, sive testator nomen exegerit sponte vel necessitate, legatarius probare debet, sibi non ademptum fuisse nomen ea exactione. Priore vero casu, onus probandi non sustinet, nisi cum testator rem ipsam voluntate alienavit. *Goth.* Vid. Anton. Merend. *lib.* 3. *controv. cap.* 46. Ans. 46 Substantia. *Bart.* σύστασις Anton. August. 2. *Emendat.* 1. 47 Nomen qui legat, idque post a debitore exigit, legatarius id ademisse non intelligitur, si nomen id exactum in deposito habuit. Hoc in licio legatarius probare potest, nomen sibi non esse ademptum a testatore. 48 Puta edificio junxisset. 49 Ædificata illicite, dirui lex jubet. 50 Ex edificio necessario diruendo, possunt legari marmora, & columnæ. *Baldus.* Nec enim reputatur esse id quod necessario destrui debet. *Idem.* 51 *Al.* quid. 52 Ædificata illicite per fideicommissum relinquere possumus, *ut hic.* ut sit hic casus exceptionis loco ad *l. 41. §. 1. ff. de legat.* 1. 53 Factum legari potest. *l. 108. in fin. supr. de legat.* 1. 54 Vide *l. 40. ff. de legat.* 1. 55 Militia quid sit, vide *Novell.* 53. *cap.* 5. hujus incapax est servus. 56 Tale enim legatum in quantitate potius (cujus servus non est incapax) quam in corpore consistit. vide Cujac. ad *l. 34. ff. de verb. oblig.* 57 Militiæ incapaces servi. Unde notant: Rusticos feudum nobile sibi stipulari non posse. 58 *l. 1. §. 11. ff. ut legatorum seu fideicommissorum.* 59 *l.* [illegible] *l. ult. §. 13. in fin. C. de jure deliberandi.* 60 *l. 7. in fin. ff. de supellectili.* 61 Id est, plerumque evenit ut pluribus competat legati petitio, tametsi uni ex eis legatum sit. 62 Ut in eis legatis spectetur illud Cassii, cui bono? & Platonis, τινὸς ἀγαθόν. Cujac. 14. *obs.* 26. 63 Quamvis uni legatum sit. Cujac. *ibid.* 64 Id est, promissoris. Cujac. 14. *obs.* 26. 65 Ut ei solveret. Cujac. *ibid.* 66 *Al.* poterunt.

ut

ut caveat, *defenſu iri adverſus cæteros fideicommiſſarios eum, qui ſolvit*, ſive ſocii ſunt, ſive [1] non. §. 22. Interdum alterius nomen ſcribitur in teſtamento, alteri [2] vero fideicommiſſi petitio, vel legati competit: ut puta ſi fidei heredis committatur, *ut ipſe publicum* [3] *pro* [4] *Titio præſtet*, fideicommiſſum hoc vel legatum non [5] publicanus petit, licet ei ſit adſcriptum, ſed ipſe petere poterit, pro quo legatum relictum eſt. Multum autem intereſſe arbitror, cui volet [6] proſpectum, cujusque contemplatione teſtator fecerit? Plerumque [7] autem intelligendum eſt, privati cauſa hoc feciſſe, licet emolumentum publicano quæratur. §. 23. Si *in opere civitatis faciendo* aliquid relictum ſit, unumquemque [8] heredem in [9] ſolidum teneri, D. Marcus & Lucius Verus Proculæ reſcripſerunt: tempus tamen coheredi præſtituerunt, intra quod mittat ad opus faciendum: poſt quod ſolam Proculam voluerunt facere, imputaturam coheredi ſumptum pro parte ejus [10]. §. 24. Ergo & in ſtatua, & in ſervitute cæterisque, quæ diviſionem [11] non recipiunt, idem D. Marcus reſcripſit.

§. 25. Si quis *opus facere* juſſus, paratus ſit pecuniam dare Reipublicæ, ut ipſa faciat, cum teſtator per ipſum id fieri voluerit, non [12] audietur [13]: & ita D. Marcus reſcripſit.

De artificio docendo.

12. VALENS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

S*Tichus liber eſto, & ut eum heres artificium doceat, unde ſe tueri poſſit, peto:* Pegaſus inutile fideicommiſſum eſſe ait: quia genus [14] artificii adjectum non eſſet: Sed Prætor, aut arbiter [15] ex [16] voluntate [17] defuncti, & ætate, & conditione, & natura, ingenioque ejus, cui relictum erit, ſtatuet [18], quod potiſſimum artificium heres docere eum ſumptibus ſuis debeat.

De verbo, hoc amplius.

13. MÆCIANUS [lib. 2. Fideicommiſſorum].

SI ſic locutus erit teſtator, *heres meus illi fundum dato: Seio hoc* [19] *amplius:* non erit dubitandum, quin Seius & fundi partem [20], & decem ex teſtamento percipere debeat.

De conditione, ſi non nupſerit. 1. *De conditione jurisjurandi.* 2. *De re aliena redimenda.*

14. GAJUS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

NOn dubium eſt, quin, ſi uxori legatum ſit, *ſi non* [21] *nupſerit*, idque alii reſtituere rogata ſit, cogenda [22] eſt, ſi nupſerit, reſtituere. §. 1. Heres quoque, cui jurisjurandi [23] conditio remittitur, legatum & fideicommiſſum debet. §. 2. Sed ſi cui legatum relictum eſt, *ut alienam rem redimat, vel præſtet:* ſi redimere [24] non poſſit, quod dominus non vendat, vel [25] immodico [26] pretio vendat: juſtam [27] æſtimationem inferat.

De his, quæ in profundo eſſe dicuntur.

15. MÆCIANUS [lib. 2. Fideicommiſſorum].

HÆ res teſtatoris legatæ, quæ in profundo eſſe [28] dicuntur, quandoque [29] apparuerint, præſtantur.

De alluvione, de inſula, de re futura.

16. POMPONIUS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

SÆpe legatum plenius [30] reſtituitur fideicommiſſario, quam eſſet relictum: veluti ſi alluvione ager auctus eſſet, vel etiam inſulæ natæ [31].

De ſervitute.

17. MÆCIANUS [lib. 2. Fideicommiſſorum].

ETiam ea, quæ futura [32] ſunt, legari poſſunt: ut inſula vel in mare, vel in fluminibus enata. §. 1. Servitus [33] quoque ſervo prædium habenti recte legatur.

De poſteriore teſtamento non jure facto.

18. POMPONIUS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

SI jure teſtamento facto fideicommiſſum tibi relinquero [34], deinde [35] poſtea aliud fecero non jure, in quo fideicommiſſum relictum tibi vel aliud quam quod priore teſtamento, vel omnino non ſit relictum: videndum eſt, mens mea hæc fuerit facientis poſtea teſtamentum, ut nolim ratum tibi ſit priore teſtamento relictum: quia nuda [36] voluntate fideicommiſſa infirmarentur? Sed vix [37] id obtinere poteſt: fortaſſis ideo, quod ita demum a priore teſtamento velim recedi, ſi poſterius valiturum ſit: & nunc ex poſteriore teſtamento fideicommiſſum ei non debetur, etiamſi iidem heredes utroque teſtamento inſtituti, ex priori exſtiterunt.

De relicto, ut quid fiat.

19. VALENS [lib. 5. Fideicommiſſorum].

SI tibi legatum eſt, vel fideicommiſſum relictum, *uti quid facias:* etiamſi non intereſt heredis id fieri, negandam tibi actionem, ſi [38] non [39] caveas heredi futurum, quod defunctus voluit, Nerva & Attilicinus recte putaverunt.

De eadem re duobus relicta in ſolidum.

20. ULPIANUS [lib. 6. Fideicommiſſorum].

SI res mihi per fideicommiſſum relicta, eadem tibi legata, vel per fideicommiſſum relicta ſit, non communicandi animo, ſed utrique in ſolidum: ambigendum non eſt, ſi alteri ſit ſoluta, alterum nullum quidem jus in ipſam rem habere, ſed [40] actionem de pretio integram eum habere.

De nutu. 1. *De cauſa lucrativa.* 2. *De columnis vel tignis relictis.*

21. PAULUS [lib. 4. Sententiarum].

NUtu [41] etiam relinquitur [42] fideicommiſſum; dummodo is nutu relinquat [43], qui & loqui poteſt [44], niſi ſuperveniens morbus ei impedimento ſit [45]. §. 1. Fideicommiſſum relictum, & apud [eum], cui relictum eſt, ex cauſa lucrativa [46] inventum, extingui placuit: niſi [47] defunctus æſtimationem quoque ejus præſtari voluit.

§. 2. Columnis ædium vel tignis per fideicommiſſum relictis, ea tantummodo Ampliſſimus Ordo præſtari voluit, nulla æſtimationis facta mentione, quæ ſine domus injuria [48] auferri poſſunt.

De priore & poſteriore voluntate. 1. *De condemnatione militis.* 2. *De morte ſervi relicti.*

22. HERMOGENIANUS [lib. 4. juris Epitomarum].

SI quis in principio teſtamenti adſcripſerit, *cui bis legavero, ſemel* [49] *deberi volo*, poſtea eodem teſtamento, vel codicillis ſciens ſæpe eidem legaverit: ſuprema voluntas potior [50] habetur: nemo enim eam ſibi poteſt legem dicere, ut a priore ei recedere non [51] liceat. † Sed hoc ita locum habebit, ſi ſpecialiter [52] dixerit *prioris voluntatis ſibi* [53] *pænituiſſe, & voluiſſe* [54], *ut legatarius plura legata accipiat.*

§. 1. Miles [55], in eum ex militari delicto capitali dicta ſententia, permittente [56] eo in ipſa ſententia qui damnavit, ſicut teſtamenti faciendi, ita fideicommiſſi relinquendi poteſtatem conſequitur.

§. 2. Mortis damnum per fideicommiſſum ſervi relicti, antequam mora fiat, fideicommiſſarius ſolus [57] patitur: licet alienus relinquatur.

Si relictum ſit Imperatori ex teſtamento imperfecto.

23. PAULUS [lib. 5. Sententiarum].

EX [58] imperfecto teſtamento legata vel fideicommiſſa Imperatorem vindicare, inverecundum [59] eſt [60]: decet enim tantæ majeſtati, eas ſervare leges [61]: quibus ipſe ſolutus eſſe videtur [62].

De repetitione indebiti.

24. NERATIUS [lib. 2. Reſponſorum].

CReditori ita poteſt legari, ne indebitum ab eo [63] repeteretur.

De alternatione. 1. *De quæſtione voluntatis.*

25. PAULUS [lib. 1. ad Neratium].

I*Lle* [64], *aut ille heres Seio centum dato:* poteſt Seius, ab utro [65] velit, petere. §. 1. Cum in verbis nulla ambiguitas eſt, non [66] debet admitti voluntatis quæſtio.

De fructibus, & omni damno, & mora.

26. IDEM [lib. 2. ad Neratium].

IS, qui fideicommiſſum debet, poſt moram [67] non tantum fructus, ſed etiam omne damnum, quo adfectus eſt fideicommiſſarius, præſtare cogitur.

1 Accurſius tamen in *l. ex duob.* ff. *de duobus reis.* negare videtur, Reos debendi agendo occupare debitum, quoties ſocii non ſunt: quod & Bartolus notat. 2 *l. 4. ſupr. h. t. l.* 108. §. 14. ff. *de legat.* 1. 3 Id eſt, vectigal. quidam tamen hic legunt *publicano.* 4 Pro Titio præſtare eſt nomine Titii. 5 Imo publicanus petit. *l. ſervo legato.* 69. §. *ſi teſtator.* 2. *ſupr. de legat.* 1. Hic publicani non intererat, utpote nudi executoris, ideoque ei non proſpicitur. 6 Voluit. 7 Præſumitur quisque ei caviſſe cujus intereſt maxime. 8 *l.* 25. §. 12. ff. *familiæ.* Cur in ſolidum quilibet heredum tenetur? ita jus eſt in individuis. ut §. 24. ff. *h. t.* 9 Imo, pro parte. *l. mortuo.* 49. §. *ult. ſupr. de legat.* 2. Ibi heredes juſſi tantum dare ad opus: hic ipſum opus facere. 10 Vide *l.* 80. *in fin.* ff. *ad l. Falcid.* 11 *l.* 72. ff. *de verb. oblig.* 12 Cur non audietur? quia electa eſt induſtria perſonæ. Facti debitor ex teſtamento facere præciſe cogitur. adde *l. ſtipulationes.* 72. ff. *de verbor. obligat.*
13 Facere opus aliquod juſſus legatarius a teſtatore, ipſe præciſe facere cogitur, nec liberatur ſumptus operis offerendo, *ut hic.* faciendi operis reus proprio ex contractu, multo magis facere ipſemet cogendus erit. Corraſius 2. *miſcell.* 3. *n.* 4. 14 Eſt enim longa inter artifices differentia. *l.* 31. ff. *de ſolut.* 15 Vide quæ notavi ad *l. penultim.* ff. *de confeſſis.* 16 Certum colligimus ex conjecturis voluntatis, defuncti, ætatis, conditionis, naturæ, ingenii. adde *l.* 6. §. 5. ff. *de Carbon.* 17 *l.* 7. *C. de fideicomm.* 18 Imo non ſtatuet, quia incertum. 19 Videtur teſtatoris hæc fuiſſe ſententia: Titio & Seio fundum heres dato, Seio vero hoc amplius, decem. 20 Imo, ſola decem Seius feret. *l.* 108. §. 7. *ſupr. de legat.* 1. 21 *l.* 63. *in fin.* ff. *de condit. & demonſtr.*
22 Imo, non eſt cogenda. vide *l.* 22. ff. *de cond. & demonſtr.* vide Robert. 1. *animadverſ.* 3 & Anton. Mercat. 1. *notat.* 3. An jus novum hic proponitur? An hæc verba *quin cogenda* idem ſignificant, quod *non cogenda?* An potius hic fideicommiſſum ſimpliciter relictum eſt citra pœnam, ſi non nupſerit, ut probat Bartolus? 23 *l.* 8. §. 6. *ſupr. de condit. inſtit.* 24 *l.* 30. *in fin.* ff. *h. t.* 25 Paria ſunt nolle vendere, & injuſto pretio. 26 *l.* 31. §. 4. ff. *de fideic. libert.* 27 Vendere juſſus, ſi immodicum pretium exigat, modum in pretio ſervare cogitur a Judice, *ut hic. l. alieno.* 31. §. *ſi is cujus.* 4. ff. *de fideicomm. libert.* 28 *l.* 24. ff. *de legat.* 1. 2. Harmen. 6. §. 1. 29 Quandocunque. 30 *l.* 3. ff. *de inſtructo.* 31 Inſulæ quædam interdum naſcuntur, de quibus vide Plinium, 2. *cap.* 85. 86. & 87. *quæ continenti adjunctæ fuerint.* vide *ibid. c.* 88. 32 *d. l.* 24. *ſupr. de legat.* 1. 33 *l.* 41. *ſupr. de legat.* 1. *l.* 5. ff. *de ſervitute legata.* 34 *Al.* reliquero. 35 Legatum relictum in teſtamento ſolenni, per voluntatem minus ſolennem ſequentem non intelligitur revocatum. 36 Nuda voluntate fideicommiſſum adimitur. 37 Imo obtinebit, & relicta in primo teſtamento non debentur, licet ſequens voluntas ſit invalida. *l.* 3. *in fin. l. licet transferam.* 20. *l.* 4. ff. *de adimendis. l. fideicommiſſum.* 27. *C. de fideicommiſſ. l. plane.* 34. *ſupr. de legat.* 1. An leges contrariæ locum habent, quoties expreſſe legatum revocatum eſt ſecundo teſtamento utili? Tum enim præſumitur teſtator legatum prioris teſtamenti revocaſſe. An vero in *d. l.* 3. & *d. l.* 4. præſumitur legatum ex aliis indiciis (puta inimicitiis) ademptum, non ex ſola teſtamenti ſecundi factione? 38 Imo, legatarius non cavet, *l. liberto.* 21. §. *largius.* 4. ff. *tit. proxim.* Cavet legatarius: at non nudus executor. 39 Legatarius de modo implendo cavere debet. *l.* 40. *in fin.* ff. *de condit. & demonſtr. Novell.* 1. *cap.* 1. 40 Ad pretium competit actio, ubi res haberi non poteſt. 41 *l.* 22. *C. de fideicommiſſ.* Ulpian. 24. §. 3. νεύματι 44. *Eclog.* 1. *c.* 132. Sine ſcriptura. adde *l.* 5. ff. *de re judicata.* Quid, nutu quomodo quis relinquere poteſt? vel humeris vel capite adnuendo, *l. ſervo invito.* 65. §. *ſi pupillo.* 3. ff. *ad SC. Trebell.* quod & notarius in teſtamentum referre cogitur. 42 Imo non relinquitur, *l. diſcretis.* 10. *C. qui teſtamenta.* non relinquitur ſeu relinqui non poteſt ab omnino muto, ſed ab eo, qui mutus ſit ex accidenti. 43 Id eſt, a quo rogatus erit: & ita nutu relinqui poteſt, ſi ab altero verba idonea pronunciata ſint, & ad ea teſtator nutu reſponderit.
44 Igitur mutus teſtamentum non faciet, *l.* 10. *C. qui teſtamenta.* Ulpian. 20. §. 7. §. 13. utique niſi morbus ei impedimento ſit. ff. *eod.* Goth. V. Molinæum ad *l.* 1. §. *ſi quis. num.* 26. *cum ſeq. de verb. oblig.* Guil. Fornerium *lib.* 1. *ſelect. cap.* 3. Mod. 45 Hæc verba, *niſi ſuperveniens*, & ſequentia, ex dicta *l.* 10. ſumpta eſſe ait Cujac. ad *l.* 6. *ſupr. qui teſtam.* 46 44. *Synopſ.* 3. *c.* 21. puta ſucceſſione, legato. *l.* 12. *l.* 81. §. 7. *l.* 108. §. 4. ff. *de legat.* II. §. 6. *Inſt. de legat.* 47 *l.* 34. §. 3. *ſupr. de legat.* 1. 48 Et ita reſtringe *l.* 43. *ſupr. de legat.* 1. nec enim recte legantur domus deſtruendæ. 34. *Eclog.* 1. *cap.* 102. Vectigalium aut pignoris cauſa ædes tecto vel tegulis nudari non poſſe hinc colligit *Bart. arg. l. cætera. ſupr. de leg.* 1. 49 His verbis teſtator libertatem teſtandi ſibi præripere videtur. *Goth.* Intellectum hujus leg. vid. apud Joann. Decher. *lib.* 1. *diſſert.* 1. *num.* 17. Kinſchot. *reſp.* 1. *num.* 49. Anſ. 50 Ita bis idem debebitur. 51 *l.* 7. §. 8. *ſupr. de donat. inter vir.* 52 Hæc verba Triboniani eſſe videntur, non Hermogeniani Juriſconſulti. Nam exigit ante ſcientiam, poſt ſpecialem derogationem. vide Cujac. 14. *obſerv.* 7. ubi de clauſula derogatoria tractat. adde Jul. Clarum 3. *ſent.* §. *teſt. qu.* 99. & *l.* 6. §. 2. *ſupr. de jur. codicill.* vid. Papon. 10. *areſtor.* 1. §. 4. 53 *Al.* ſe. 54 Bartolus tamen negat teſtatorem tollere poſſe vim *legis Mævius.* 66. §. *duorum. ſupr. de legat.* 2. qua cavetur, duas cauſas lucrativas circa rem eandem in eundem concurrere non poſſe. 55 *l.* 32. §. 8. ff. *de donat. inter vir. l.* 11. *ſupr. de teſtament. milit.* 56 Dixi ad *l.* 13. *C. de teſtam. milit.* 57 *l.* 114. *in fin. ſupr. de legat.* 1. 58 5. Harmenop. 8. §. 104. & 105. *l.* 3. *C. de teſtam.* & quod ibid. notavi. 59 Audiant hoc Principum adulatores; non tantum inverecundum eſt ſubditis & principi id ſentire, ſed etiam non licet. *l.* 4. *C. de legib.* 60 Vide quæ notavi de jure Principis ad *Novell.* 85. *in pr.* 61 Paſſim: & exempli cauſa, in teſtamentis. *l.* 7. *C. qui teſtam.* §. *ult. Inſt. quibus mod. teſt. l.* 91. ff. *de hered. inſt. l. ult. ſupr. qui teſt. l.* 55. *ſupr. de leg.* 1. *l.* 3. *C. de teſtam.* Goth. Concord. Gloſſ. in *c.* 1. *de conſt. in* 6. & *can. inter cætera.* 26. *c.* 3. S. L. 62 Recte ait, *videtur:* nec enim vere ſolutus eſt legibus, quin legibus alligatus eſt. *l.* 4. *C. de legibus.* 63 Jam acceptum ſc. ad quod repetendum alias heredi competebat condictio. 64 Vide *l.* 9. ff. *de duobus reis.* 65 *l.* 8. §. 1. *ſupr. de legat.* 1. 66 *l.* 7. *in fin. infr. de ſupellectili.* 67 *l.* 23. *ſupr. de legat.* 1. *l.* 8. *l.* 39. *ſupr. de uſuris. l.* 18. ff. *ad SC. Trebell.*

Si

Si legetur filiæ heredis in teſtamento, & relinquatur patri in codicillis. 1. *De rogato in codicillis, ut certa re contentus ſit pro omni hereditate, & his, quæ in teſtamento relicta fuerant.* 2. *De fideicommiſſo, quod teſtator a debitore ſolvi voluit.*

27. IDEM [lib. 2. Decretorum].

PAula Callinico ex parte herede inſtituto, filiæ ejuſdem Jubentianæ, *cum in familia nupſiſſet*, decem teſtamento legavit; deinde [1] poſt tempus codicillis factis, centum eidem Callinico reliquerat, non adjecto *hoc amplius*: pronunciavit utramque ſummam deberi: maxime cum in codicillis filiæ Callinici nihil legatum fuiſſet. §. 1. Pompeius Hermippus filium Hermippum ex dodrante, filiam Titianam ex quadrante heredes inſtituerat, & prædia certa ſingulis prælegaverat [2]: præterea, *ſi ſine liberis Hermippus moreretur, aliam poſſeſſionem filiæ dari* juſſerat: poſt teſtamentum factis codicillis, filiæ certa prædia dederat, eamque his contentam [3] eſſe voluit pro omni hereditate, & his, quæ in teſtamento reliquerat: Hermippi bona ad fiſcum pervenerant: Titiana ſoror fideicommiſſum petebat: Quærebatur utrum pro hereditate tantum, an & pro his, quæ poſt mortem frater rogatus erat reſtituere, pater eam voluiſſet accipere ea, quæ codicillis [4] reliquerat: Mihi ab omni voluntate receſſum videbatur: Placuit humanius interpretari, ea ſola [5], quæ vivente [6] fratre acceptura erat, adempta videri: non etiam quæ poſt mortem ejus reliquerat, *ſi [7] ſine liberis decederet*: & ita pronunciavit. §. 2. Julianus Severus decedens, inſtitutis quibuſdam heredibus, alumno ſuo quinquaginta legaverat, eaque Julio [8] Mauro colono ſuo, ex penſionibus fundi debitis [9] ab eo præſtari voluerat, eidemque Mauro quædam legaverat: cum de hereditate fiſcus quæſtionem moviſſet, juſſu [10] Procuratoris [11] Maurus pecuniam fiſco ſolverat; poſtea heres ſcriptus obtinuerat fiſcum [12]: alumno autem mortuo, heres ejus fideicommiſſum ab herede Mauri petebat: Placuit Imperatori, non [13] videri ejus [14] fidei commiſſum, ſed demonſtratum [15], unde accipere poſſet: & ideo heres Severi [16] hæc præſtare debet.

De capacitate.

28. IDEM libro ſingulari ad Senatusconſultum Tertullianum.

SI fidei meæ committatur, *ut quod mihi relictum fuerit ſupra [17] quod capere poſſum [18], alii [19] reſtituam*, poſſe [20] me id capere conſtat.

De legato, veſtem, quæ ejus cauſa empta, parata eſſet. 1. *Si legetur tanta pars, quantam habet unus heres.* 2. *De verbo*, perveniſſe. 3. *De evictione.* 4. *De conditione*, ſi in poteſtate mea erunt.

29. LABEO lib. 2. Poſteriorum a Javoleno Epitomatorum.

QUi concubinam habebat, ei veſtem prioris concubinæ utendam dederat; deinde ita legavit, *veſtem, quæ ejus cauſa empta [21], parata eſſet*: Caſcellius, Trebatius, negant ei deberi prioris concubinæ cauſa parata: quia alia [22] conditio eſſet in uxore. Labeo id non probat: quia in ejuſmodi legato non jus [23] uxorium ſequendum, ſed verborum interpretatio [24] eſſet facienda. Idemque vel in filia, vel in qualibet alia perſona juris eſſet. Labeonis ſententia vera eſt. §. 1. Cum ita legatum eſſet, *ut Titia uxor mea tantandem partem habeat [25], quantulam [26] unus heres*: ſi non æquales partes eſſent heredum, Quintus Mucius & Gallus putabant, maximam partem legatam eſſe; quia in majore [27] minor quoque ineſſet: Servius, Ofilius, minimam [28]; quia cum heres [dare] damnatus eſſet, in poteſtate ejus eſſet, quam partem daret: Labeo hoc probat: idque verum eſt. §. 2. Cum ita legatum eſſet, *Quanta [29] pecunia ex hereditate Titii ad me pervenit, tantam pecuniam heres meus Seiæ dato*: id legatum putat Labeo, quod acceptum in tabulis [30] ſuis ex ea hereditate teſtator retuliſſet: cæterum negat cavendum heredi a legatario, ſi quid forte poſtea ejus hereditatis nomine heres damnatus eſſet. Ego contra puto [31]: quia non [32] poteſt videri perveniſſe ad heredem, quod ejus hereditatis nomine præſtaturus eſſet. Idem Alfenus Varus Servio placuiſſe ſcribit: quod & verum eſt. §. 3. Si heres tibi, ſervo generaliter legato, Stichum tradiderit; iſque a te evictus [33] fuiſſet: poſſe [34] te ex teſtamento agere, Labeo ſcribit: quia non [35] videtur heres dediſſe, quod ita dederat, ut habere non poſſis: & hoc verum puto, ſed hoc amplius ait, debere te, prius [36] quam judicium accipiatur, denunciare heredi: nam ſi aliter feceris, agenti ex teſtamento opponetur tibi doli mali exceptio. §. 4. *Si Stichus & Dama, ſervi mei, in poteſtate mea erunt, cum moriar, tum Stichus & Dama liberi ſunto, & fundum illum ſibi habento*: Si alterum ex his poſt teſtamentum factum dominus alienaſſet, vel manumiſiſſet, neutrum liberum futurum Labeo putat: ſed Tubero eum, qui remanſiſſet in poteſtate, liberum futurum, & legatum habiturum putat. Tuberonis ſententiam voluntati defuncti magis puto convenire.

De duobus paribus. 1. *De fructibus prædii conducti.* 2. *De pecunia & libertate ſervo proprio legatis.* 3. *De re vendenda certo pretio.* 4. *De fundo communi.* 5. *De legato uxori*, dum cum filio Capuæ erit. 6. *De ædibus alienis.*

30. IDEM [lib. 2. Poſteriorum a Javoleno Epitomatorum].

QUi quatuor pocula oleaginea habebat, ita legavit, *pocula oleaginea paria [37] duo*; Reſpondi, unum par legatum eſſe: quia non ita eſſet, *bina paria*; neque ita, *poculorum paria duo*: idem & Trebatius. §. 1. Qui hortos publicos a Republica conductos habebat, *eorum hortorum fructus [38] uſque ad luſtrum [39], quo conducti eſſent, Aufidio legaverat: & heredem eam conductionem eorum hortorum ei dare damnaverat, ſinereque uti eum, & frui*: Reſpondi, heredem teneri ſinere frui: hoc amplius, heredem [40] mercedem [41] quoque hortorum Reipublicæ præſtaturum. §. 2. Cum teſtamento ſcriptum eſſet, *Sticho ſervo meo heres quinque dato, & ſi Stichus heredi meo biennium ſervierit, liber eſto*: Poſt biennium legatum deberi exiſtimo: quia in id [42] tempus & libertas & [43] legatum referri deberet: quod & Trebatius reſpondit [44]. §. 3. Si *fundum mihi vendere [45] certo pretio damnatus es*, nullum fructum ejus rei ea venditione excipere tibi liberum erit: quia id pretium ad totam [46] cauſam fundi pertinet. §. 4. Qui fundum mandatu meo in ſocietate mihi [47] & ſibi emerat, deinde eum finibus [48] diviſerat, & prius quam mihi traderet, ita eum tibi legaverat, *fundum [49] meum illi do*: Negavi, amplius [50] partem [51] deberi [52]: quia veriſimile non eſſet, ita teſtatum eſſe patremfamilias, ut mandati heres ejus damnaretur. §. 5. *Uxori meæ, dum cum [53] filio meo Capuæ erit [54], heres meus ducenta dato [55]*: filius [56] a matre migravit: Si ambo Capuæ habitaſſent, legatum matri debitu iri [57] putavi; quamvis una [58] non habitaſſent: ſin autem in aliud municipium tranſiſſent, unius anni tantummodo debitu iri, quo una habitaſſent, quantolibet tempore, Trebatius ait. videamus, an his verbis, *dum cum filio Capuæ erit*, non conditio ſignificetur, ſed ea ſcriptura pro ſupervacuo debet haberi: quod non [59] probo. ſin autem per mulierem mora non eſt, quo minus cum filio habitet: legata ei deberi. §. 6. Si *ædes alienas ut dares* damnatus ſis, neque [60] eas ulla [61] conditione emere poſſis: æſtimare judicem oportere, Atteius ſcribit, quanti ædes ſint, ut pretio ſoluto, heres liberetur. † Idemque juris eſt, & ſi cum potuiſſes emere, non emeres.

De ædibus.

31. IDEM lib. 1. Pithanorum a Paulo Epitomatorum.

SI cui *ædes* legatæ ſint, is omne habebit id ædificium, quod ſolum [62] earum ædium erit. Paulus: hoc tunc demum falſum eſt, cum [63] dominus [64] [ædium] binarum aliquod conclave, quod ſupra concamerationem [65] alterarum ædium eſſet, in uſum alterarum convertit, atque ita his uſus fuerit: namque eo modo alteris ædibus id accedet, alteris decedet.

De ſubſtitutione.

32. SCÆVOLA [lib. 14. Digeſtorum].

SExtiam filiam ex quadrante, ex reliquis Seium & Marcium ſororis filios ſcripſit heredes: Sextiam ſubſtituit Marcio & Marcium Sextiæ: dedit autem per præceptionem [66] Marcio certas ſpecies: Marcius partem hereditatis, ex qua ſcriptus erat, omiſit: & eo inteſtato

1 Legatum filiæ in teſtamento factum non revocatur per legatum factum patri in codicillis. *Bart.* 2 Si teſtator jubet aliquem certa re eſſe contentum pro his quæ teſtamento reliquerat; Intelligitur de relictis pure, non autem ſub conditione. Roman. *ſing.* 585. Jaſon poſt Alexandrum *ad l. qui Romæ. §. duo fratres. de verb. oblig. num.* 30. & 48. & ibi Crotus *num.* 89. & Socinus Junior, Menochius *de arb. jud. caſ.* 212. Mod. 3 Si teſtator jubet aliquem contentum eſſe pro his, quæ in teſtamento reliquerit, intelligitur de relictis pure, non de his, quæ ſub conditione, ſenſiſſe. *Bartol.* 4 Legatum filiæ factum non revocatur per legatum factum patri in codicillis. 5 Id eſt, ea tantum quæ pure legata ſunt. 6 Imo & fideicommiſſum futurum debetur. *l. qui Romæ.* 122. *§. duo fratres.* 6. *ff. de verb. oblig.* An hic æquitas, ibi jus ſtrictum? An potius hic loquitur pater inter liberos: ibi frater inter fratres? an potius ibi male judicatum fuit? hanc ſententiam ut veram tenet Bartolus. 7 Id eſt, non ea, quæ ſub conditione legata. Verba excluſiva intelliguntur adpoſita rebus ita ſtantibus, quod ad interpretationem *cap. quamvis. de pactis. in* 6. facit. v. Angel. in *l. quoties.* 9. *§. ſi duo.* 13. *ſupr. de hered. inſt.* 8 A Julio Mauro. *Hal.* 9 A debitore ſuo legatum præſtari voluerat. 10 Hoc facit ad quæſtionem, utrum civitas poſſit cogere debitores exulis ſolvere, & ſi ſolvant, utrum liberentur. *Bart.* 11 Fiſci. 12 Ita legitur, & loquitur Juriſconſultus in *l.* 16. *ſupr. qui potiores.* obtinuerat adverſus fiſcum. *Hal.* 13 Imo quoties debitum demonſtratur unde ſolvatur, videtur gravatus debitor, non heres. *l. penult. §. civibus.* 8. *ff. de legat.* 2. *l. ſi ſervus.* 50. *§. pen. l. ſi pecunia.* 77. *ſupr. de legat.* 1. An hic debitor damnatus eſt a judice ſolvere? An hic relictum non agnovit? An debitor hic adhibitus fuit ad executionem ſolum fideicommiſſi? Hoc verius videtur Bartolo. 14 Id eſt, Mauri. 15 Si debitum demonſtretur unde ſolvatur, non videtur gravatus debitor, ſed heres. *Bart.* Imo, ipſe debitor gravatus videtur. *l.* 88. *§.* 8. *ſupr. de legat.* 2. 16 Teſtatoris. 17 Legatum incapaci relictum an valeat, vide in *l. cogi.* 16. *§. hi qui.* 15. *ff. ad SC. Trebell.* 18 Id eſt, mihi incapaci. 19 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 42. *ſupr. de legat.* 2. 20 *l.* 16. *§.* 15. *ff. ad SC. Trebell.* 21 Duobus adjectivis prolatis reſpectu unius ſubſtantivi, non requiritur utriuſque concurſus. Nam licet hic teſtator dicat empta, parata: ſufficit parata eſſe. Licet teſtator dicat empta, parata: ſufficit parata eſſe, licet non empta. 22 Differt enim uxor dignitate a concubina. *l.* 49. *§.* 4. *infr. h. t.* 23 Jus uxoreum, vel uxorium, eſt jus receptum in uxore. 24 Quæ interpretatio? ut veſtis prioris concubinæ legata intelligatur ſecundæ teſtatoris concubinæ, licet ei legaverit veſtem ejus cauſa emptam, paratam. Atqui in hac ſpecie veſtis, qua de agitur, ſecundæ concubinæ cauſa non fuit empta, ſed prioris: licet conjunctim empta parata ſecundæ concubinæ legaverit teſtator, ſufficit tamen alterutrum verum eſſe: ſufficit paratum fuiſſe ejus cauſa, licet non emptum, *ut hic.* Atqui in conjuncta oratione requiritur utraſque partes veras eſſe. *l. ſi heredi plures.* 5. *ſupr. de cond. inſtit. l. ſi ita ſtipulatus fuero, Decem.* 109. *ff. de verbor. obligat.* An hæc oratio neque conjuncta, neque disjuncta eſt, ſed ſoluta? An potius in conjuncta oratione ſufficit alteram partem veram eſſe, quoties duo adjectiva referuntur ad ſubſtantivum generis: non ad certum aliquod & finitum? 25 *Habeat*, particula adjecta portioni hereditatis, trahitur ad fideicommiſſum, non ad inſtitutionem. Quin id verbi refertur ad heredem: perinde ac ſi dictum fuiſſet, ab heredis manu accipiat. Unde notant, verba executiva legati referri ad heredem, non ad legatarium. 26 *l.* 43. *§.* 1. *ſupr. de legat.* 2. 27 Majori parti minor ineſt. 28 Minora in dubiis aſſumimus. vide *l.* 12. *ff. de verbor. obligat.* 29 Adde *l.* 97. *ff. de verbor. ſignificat.*

30 Atqui actori reus non edit. *l. qui accuſare.* 4. *l. ult. C. de edendo.* non edit ad intentionem ſeu probationes nunc primum inſtituendas: ſed ad inſtitutas jam adjuvandas. adde *l. prædiis.* 91. *§. Titio.* 3. *ff. h. t. l. penult. in fin. ff. ad leg. Falcid.* 31 Cavendum ſcilicet *l.* 36. *ff. ad SC. Trebell.* 32 *Pervenit* ſeu *pervenerit* intelligitur cum effectu. *l.* 39. *§.* 6. *ff. de leg.* 1. 33 *l.* 71. *§.* 1. *ſupr. de legat.* 1. 34 Imo non potes: nec enim legatario præſtat evictionem heres. *l. ſi a ſubſtituto.* 45. *§.* 1. *ſupr. de legat.* 1. legatario ſpeciei non præſtat evictionem heres, ſed generis tantum. 35 Traditum non intelligitur, quod jure poteſt avocari. *l.* 3. *ſupr. de action. empt. l.* 45. *§.* 1. *ſupr. de legat.* 1. 36 Evictionem denunciare ante litem conteſtatam debet, qui titulum lucrativum habet: nam qui oneroſum habet, quandocunque ante ſententiam denunciare poteſt. adde *l. ſi rem.* 29. *in fin. ſupr. de evictionib.* 37 Paria duo & bina paria legare differunt. 38 Nam jura legari poſſunt. *l.* 41. *ſupr. de legat.* 1. 39 Conductiones in quinquennium fieri ſolebant. vide *l.* 4. *§.* 1. *ſupr. de reb. cred. l.* 67. *§. ult. ff. de furt.* Dixi ad Varron *lib.* 5. & *ad Feſtum.* 40 Imo legatarium. *l.* 7. *§.* 2. *verſ. hactenus. l. ſi pendentes.* 27. *§. ſi quid cloacarii.* 3. *ſupr. de uſufr.* 41 *l.* 27. *§.* 3. *ſupr. de uſufr. & quemadm.* Horti conducti legati heres mercedem ſolvere tenetur: alioquin legatarius nullam pene utilitatem ſentiet, *ut hic.* Eodem modo ſi ſervus legatus in fuga eſt, heres operam ſumptumque in eo conquirendo ac redimendo præſtare debet, *l.* 108. *ſupr. de legat.* 1. unde notant, Heredem teneri præſtare pretium amortizationis Regi ac fiſco debitæ ex legato immobilium Eccleſiæ facto: quod tamen Peskio diſplicet, *c.* 33. *de amortizatione bonorum.* 42 Biennii ſc. 43 Conditio appoſita libertati, videtur appoſita legato. vide tamen *l. quæſitum.* 91. *§.* 1. *ff. de legat.* 1. 44 Interim tamen alendus eſt ab herede. *l.* 16. *ff. de annuis.* 45 *l.* 49. *in fin. ſupr. de legat.* 1. 46 Non ad ipſum tantum corpus fundi, ſed ad fructus omnes ei cohærentes. 47 Ita mandatum conſiſtere poteſt. *l.* 2. *§.* 4. *ſupr. mandati.* 48 Finibus agri dividebantur. 49 Recte ait, *meum*: quod enim commune eſt, noſtrum eſt quodammodo. 50 Legato fundo, pars fundi ea non debetur, quam teſtator actione perſonali alteri dare debuit. 51 Amplius parte. *l.* 5. *§.* 1. *§.* 2. *ſupr. de legat.* 1. 52 Et merito: nec enim ſocius plus parte ſua alienare poteſt. vide *l.* 68. *ſupr. pro ſocio.* 53 *l.* 34. *§.* 4. *ſupr. de legat.* 2. *l.* 8. *ff. de cond. & demonſtr.* 54 Id eſt, eadem in urbe. 55 V. Emanuel Coſta *lib.* 2. *ſelect. cap.* 19. Zoannettus *rer. quotid. c.* 24. Mod. 56 Legatum uxori factum, *dum cum filio Capuæ erit*, ſemper debetur, ſi per filium ſtet: ſin caſu, his tantum annis debebitur, quibus morata fuerit, non pro futuris, aut deinceps. 57 Debitum iri. *Hal.* 58 Id eſt in eadem domo. Diverſum autem eſt, ſi ita legetur uxori, *dum cum filio erit* (hoc enim caſu ſimul cum filio & in eadem domo eſſe debet), & legetur, *dum cum filio Capuæ erit*: Sufficit enim Capuæ eſſe, ut ne in eadem domo morari ei ſit neceſſe. 59 Imo probandum videtur. Nam certo loco addici, ſervitutis ſpecies eſt, quæ nulli libero homini, ſed libertis tantum injici poteſt. *l. Titio.* 71. *§. Titio.* 2. *ff. de condit. & demonſtr.* Sane addici certo loco ſimpliciter, ſpecies eſt ſervitutis: Secus ſi quid cui legetur ſub ea conditione, ſi certo loco moretur. 60 Æſtimationem ædium legatarum præſtare cogitur heres, qui eas emere, uti juſſus eſt, non poteſt. Quid, ſi heres potuit emere, nec emit? idem. *l. cum pater.* 60. *in fin. cum l. ſequ. infr. ad leg. Falcid.* adde *l. is qui.* 2. *C. de in litem jur.* 61 *l.* 14. *in fin. ſupr. §.* 4. *Inſt. h. t.* 62 *Al.* quod ſupra ſolum. 63 Ædibus legatis, quid cedat, vel non cedat, æſtimamus ex earum aditu. adde *l. quod conclave.* 47. *infr. de damno.* 64 Ex cujus uſu voluntas ejus inſpicitur. *l.* 15. *in fin. infr. de uſu & uſufr.* 65 V. *l.* 1. *C. de ædif. privat.* 66 Ut *l.* 34. *§.* 1. *infr. eod.*

defuncto, bona ejus ad fratrem legitimum Seium devoluta sunt: Quæsitum est, an Sextia ex substitutione etiam hæc, quæ prælegata [1] Marcio erant, jure substitutionis a legitimo herede defuncti sibi vindicare possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, Sextiam in legatis, quæ Marcio data sunt, substitutam non esse.

De legato domus, eam partem, in qua morari consuevimus. 1. De verbo temporis præteriti. 2. De viro, qui uxori, cujus pignus luerat, legavit quidquid concessit.

33. IDEM [lib. 15. Digestorum].

UXori suæ inter cætera ita legavit, *& domus eam partem, in qua morari consuevimus:* Quæsitum est, cum tam testamenti faciundi tempore, quam mortis, totam [2] domum in usu habuerit, nec quicquam ex ea locatum: an ea tantummodo videtur legasse cubicula, in quibus dormire [3] consueverat? Respondit, eam omnem [4] partem, in qua morari cum familia sua consuevisset. §. 1. Uxori suæ inter cætera ita legavit, *uxori meæ quidquid vivus [5] dedi, donavi, usibusve ejus comparavi, concedi volo:* Quæro, an quod post testamentum factum ei donatum est, id quoque concessum videatur? Respondit, verba quæ proponerentur, nihil [6] pro [7] futuro [tempore] significare. §. 2. Cum Seius pro uxore centum aureos creditori solverit, & ornamentum pignori positum luerit, postea [8] autem testamento facto uxori suæ legavit *quidquid ad eum [9], inve stipulatum ejus concessit, & hoc amplius vicenos aureos annuos:* Quæsitum est, an hos centum aureos heredes viri ab uxore, vel [ab] heredibus ejus repetant? Respondit, si donationis causa creditori solvisset, teneri heredes ex causa fideicommissi, si repetant: atque etiam petentes exceptione summoveri: Quod præsumptum [10] esse debet [11], nisi contrarium ab herede approbetur [12].

De nomine legato. 1. De optione nominis. 2. De ære alieno solvendo ab heredibus. 3. De oneribus ab uno ex heredibus subeundis.

34. IDEM [lib. 16. Digestorum].

NOmen debitoris in hæc verba legavit, *Titio hoc amplius dari volo decem aureos, quos mihi heredes Gaii Seii debent, adversus quos ei actionem mandari volo, eique eorundem pignora tradi:* Quæro, utrum heredes tantum decem dare debeant, an [in] omne debitum, hoc est in usuras [13] debeant mandare? Respondit, videri universam ejus nominis obligationem legatam. † Item quæro, cum ignorante matrefamilias, actores in provincia adjectis sorti usuris, decem stipulati sint: an ex causa fideicommissi suprascripti etiam incrementum hujus debiti ad Titium pertineat? Respondit, pertinere. §. 1. Filio ex parte herede scripto, præceptionem [14] dedit inter cætera, his verbis: *Titio filio meo nomina ex Kalendario [15], quæ elegerit filius meus sibi, viginti dare damnas [16] sunto sine dolo malo:* eidem filio vivus omnium rerum suarum administrationem permisit: qui post testamentum factum, ante mortem patris annos decem, quibus procurabat patri, contra veterem consuetudinem patris, qua Kalendarium exercebatur, novos debitores amplarum pecuniarum fecit, & in priores, quos pater exiguarum fortunarum habebat, majus creditum contulit, ad hoc, ut viginti nominibus prope [17] omnis substantia Kalendarii esset: Quæsitum est, an huic filio eorum nominum, quæ ipse fecit, præceptio permittenda est? Respondit, ex his electionem [18] habere, quæ testamenti [19] tempore testator in Kalendario habuit. §. 2. Uni ex heredibus per præceptionem reliquit ea, quæ ex patrimonio viri sui Aretonis ei supererant: ejusque fidei commisit, hæc eadem restituere pronepoti, cum erit annis sedecim, in quibus hæc verba adjecit: *Item rogo, uti reliquum æs alienum, quod ex bonis Aretonis debetur, omnibus creditoribus ex reditibus eorum bonorum solvas, reddas, satisque facias:* Quæsitum est [an], si probaverit heres, non sufficere reditum bonorum ad totius debiti exsolutionem, nihilominus tamen ipse debet agnoscere onus æris alieni? Respondit, manifeste proponi, ex reditibus bonorum eorum jussum æs alienum exsolvere, non [20] de proprio. §. 3. Pater filio & filia heredibus institutis, cum singulis certa prædia & Kalendaria prælegasset, ita cavit, *A te autem, fili carissime [peto], quæcunque legavi, præstari volo. Et si quid evenerit æris alieni, si quod in tempus pro mutuo [21] acceperam, & debuero, a te solvi volo: ut quod sorori tuæ reliqui, integrum ad eam pertineat:* Quæsitum [22] est, an quod ex quacunque [23] causa debuit pater, a filio sit præstandum? Respondit, posse filiam ex fideicommisso consequi, ut levaretur [24], quo magis integrum, quod testator dedisset, ad eam pervenisset [25].

De tribu comparanda. De mora heredis. 1. De falsa demonstratione. 3. De usu balnei.

35. IDEM [lib. 17. Digestorum].

PAtronus liberto statim *tribum* [26] *emi* petierat [27]: libertus diu moram ab herede patroni passus est, & decedens heredem reliquit Clarissimum [28] Virum: Quæsitum est, an tribus æstimatio heredi ejus debeatur? Respondit, deberi [29]. † Idem quæsiit, an & commoda [30], & Principales liberalitates [31], quas libertus ex eadem tribu usque in diem mortis suæ consecuturus fuisset, si ei ea tribus secundum voluntatem patroni sui tunc comparata esset: an vero usuræ [32] æstimationis heredi ejus debeantur? Respondi, quidquid ipse consecuturus esset, id ad heredem suum transmittere. §. 1. Sempronio ita legavit: *Sempronius sumito prædia ea omnia, quæ sunt usque [33] ad prædium, quod vocatur Gaas, finibus Galatiæ, sub cura villici Primi, ita ut hæc omnia instructa sunt:* Quæsitum est, cum in eodem confinio prædiorum unum sit prædium non Galatiæ, sed Cappadociæ finibus, sub cura tamen ejusdem villici: an etiam id [34] prædium cum cæteris ad Sempronium pertineat? Respondit, & hoc deberi [35]. §. 2. Libertis, quos nominaverat, ita legavit: *Fundum Trebatianum, qui est in regione Atellata: Item fundum Satrianum, qui est in regione Niphana, cum taberna dari volo:* Quæsitum est, cum inter fundos, quos supra legavit, sit quidem fundus vocabulo Satrianus, in regione [36] tamen Niphana non sit: an ex causa fideicommissi libertis debeatur? Respondit, si nullus esset Satrianus in regione Niphana, & de eo sensisse testatorem certum sit, qui alibi esset: non [idcirco] minus deberi, quia in regione designanda lapsus [37] esset. §. 3. Codicillis confirmatis ita cavit: *Tiburtibus municipibus meis, amantissimisque. Scitis balineum Julianum, junctum domui meæ, ita ut publice sumptu heredum meorum & diligentia decem mensibus totius anni præbeatur gratis.* Quæsitum est, an & sumptus refectionibus necessarios heredes præstare debeant? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri testatorem, super [38] calefactionis & præbitionis onus, de his [39] quoque sensisse, qui [40] ad quotidianam tutelam [41] pertineant, quibus balineæ aut instruuntur, aut denique inter solitas cessationum vices parari purgarique, ut habiles ad lavandum fierent, sint solitæ.

De inofficioso testamento.

36. Apud SCÆVOLAM lib. 18. Digestorum CLAUDIUS notat.

NEc fideicommissa ab intestato data debentur ab eo [42], cujus de inofficioso [43] testamento constitisset: quia crederetur quasi furiosus testamentum facere non potuisse: ideoque nec aliud quid pertinens ad suprema ejus judicia valet.

Si is, cui sua res legata est, oneretur fideicommisso. 1. De codicillis quibus præcipitur, ut si quid aliud prolatum esset, non valeat. 2. De hereditate codicillis in alium translata. 3. De fideicommisso donatarii. 4. De eo cui mulier mandavit, ut dotem stipularetur. 4. De confessione debiti facta in testamento. 7. De fideicommisso omnibus quos manumisi, manumiseram, sive his tabulis, sive quibuscunque aliis.

37. SCÆVOLA lib. 18. Digestorum.

CUm quis decedens Seiæ matri fundum, qui proprius matris erat, legaverat, ab ea petierat, ut eundem, cum moreretur, Flaviæ Albinæ conjugi suæ restitueret: post mortem testatoris mater apud Magistratum professa est, *Nihil se adversus voluntatem filii sui facturam, paratamque se fundum Flaviæ Albinæ tradere, si sibi annua bina præstarentur redituum nomine:* sed neque possessionem tradidit, neque annua bina accepit. Quæsitum est, an jure fundum alii vendere possit? Respondit, si de legati jure fideique commissi quæreretur, secundum ea, quæ proponerentur, nec [44] valuisse, quod matri suum legabatur: neque onus fideicommissi processisse, si modo nihil [45] præterea mater cepisset. §. 1. Qui testamento heredem scripserat, Mævio ducenta legavit, & fidei ejus commisit, *ut centum daret Glaucæ Tyche: Elpidi autem, quinquaginta:* postea Mævius volente testatore, literas emisit ad eas, *secundum voluntatem testatoris restituturum:* postea testator fecit codicillos, quibus & hoc præcepit, *ut præter hos*

1 Prælegata non veniunt in substitutione vulgari: secus in fideicommissaria. *Bald. l. 3. §. 4. ff. ad SC. Trebell. v. l. 16. C. de fideic.* 2 Partis appellatione totum interdum (puta ratione incertitudinis) intelligitur. *arg. l. 2. in fin. C. de hered. inst.* Est συνεκδοχὴ, quoties pars rei, temporis & similium pro toto sumitur. adde *l. 76. ff. de rei vindic.* 3 Morari proprie ibi quis dicitur, ubi dormire quis consuevit. 4 Quid? Domo legata in qua morari consuevit testator, num tota domus debetur, quam in usu habuit testamenti vel mortis tempore? An potius omnis ea pars in qua morari cum familia sua consuevit? An ea tantum cubicula in quibus dormire consueverat? tot enim partes hac quæstione proponuntur. Jurisconsultus eam omnem partem deberi, in qua morari cum familia sua consuevit: quæ verba interpretes accipiunt de tota domo: quod falsum puto. Legavit enim testator his verbis, *eam partem in qua morari consuevimus.* *Consuevimus* dixit, non *consuevi*, ut intelligamus id legatum referendum esse ad eas partes, in quibus non ipse solus, sed tota familia dormivit. Nec tamen continuo totas ædes deberi, quia partem ædium, non totas ædes legavit: nisi omni parte ædium ejus familia habitare consueverit. 5 Legans uxori *quidquid ei vivus donavit*, non intelligitur id ei legare, quod post id testamentum ei donaverit. Ita verbum præteriti temporis non extenditur ad futurum. 6 Imo aliquid, *arg. l. talis scriptura. 30. §. ultim. l. sequent. supr. de leg. 1.* verbum præteriti temporis non extenditur ad futura quæ jure non sunt concessa, puta ad donationes jure non permissas. 7 Verbum præteriti temporis licet alias porrigatur ad futurum, non tamen porrigitur ad ea quæ a jure communi exorbitant. *Bart.* 8 Ex verbis prolatis in testamento potest id declarari quod ex mera voluntate testatoris dependet, licet ad contractum pertineat. *Bart.* Dubia mens contractus inter vivos habiti verbis ultimæ voluntatis declarari potest. Jason in *l. qui filiabus. 18. supr. de legat. 1. n. 6.* 9 Ne dicas quidquid uxori concessit aut donavit: Sed quidquid ad uxoris creditorem (cujus paulo ante facta mentio est), inve ejus stipulatum, concessit, id est, quidquid ei ex ejus stipulatione adnumeratum est: quidquid eo nomine ad eum pervenerit. adde Menoch. 2. *de arbitr. centur. 1. casu 18. num. 17. 18.* 10 De hac præsumptione vide Menoch. *d. loco.* Alciat. 1. *præs.* 31. 11 Imo non debet ex his verbis præsumptum. *l. si donatio. 5. C. de donat.* Præsumitur donatio, si is a quo res accipitur, sit dives, & quantitas accepta non sit magna. 12 *Al.* probetur. 13 Nominis legato debitum & usuræ continentur. *Bart.* 14 Ut *l. 32. supr. h. t.* appellat postea electionem. 15 Vide *l. 64. in fin. ff. eod.* Dubitatio ex hoc verbo generali oritur in hac lege: quæritur enim an testator viginti leget filio ex Kalendario præsenti, quod est testamenti tempore: an vero ex Kalendario, quod post tempus testamenti valde auctum est. 16 In plurali, non *damnes.* vide *l. 122. §. 1. supr. de legat. 1.* 17 Donatione omnium prope facultatum (ut & omnium) fraudem præsumi hinc colligit Bartolus. 18 Adde *l. ult. ff. de optione. l. ult. ff. de auro.* Antea dixit præceptionem. 19 Imo eliget ex futuris. *l. ult. ff. de optione. l. Mela. 14. §. 2. ff. de alimentis.* 20 *l. 114. §. 3. in fin. ff. de legat. 1. l. 1. §. 17. in fin. ff. ad SC. Trebell.* Imo legatarius hereditatis tenetur ad onera. *l. statuliberum. 11. §. ult. l. cum filius. 76. §. 1. ff. de legat. 2.* Non tenetur, quoties testator designavit onera, seu voluit heredes onera subire. 21 Pro mutua, ut *l. 15. §. 6. supr. locati.* Cæsar. 3. *de bello civili.* quasi mutuo datur quod prærogatur. P. Pithœus apud Cujac. 3. *observ.* 1. 22 Cur quæsitum? Mutui facta tantum fuit mentio. Verum quæcunque declarandi causa adjecta sunt, ea minuere legatum non debent. *Mutui* verbum declarandi non restringendi causa adjectum est. 23 Promutui scilicet, vel alia. 24 *Al.* ut teneretur illo, scilicet ære alieno. 25 *Al.* perveniat. 26 Tribus emendæ legatum observa. Libertini cives Romani in tribus urbanas referebantur, sed non simul ac libertatem nacti erant. Sicut L. Cornelio non statim tribus concessa fuit ac civitas, ut Cicero scribit *Orat. 1. pro L. Cornelio.* Unde hic liberto tribum emi mandat patronus. *Goth.* v. Alciat. *lib. 1. parerg. cap. 16.* Covarruv. 4. *var. c. 1.* Cujac. *lib. 7. obs. c. 14.* Ans. 26 Nec enim simul atque quis libertatem nactus erat, in tribus urbanas referebatur. sic L. Corn. tribus concessa non fuit statim cum ipsa civitate, ut ait Cicero *pro L. Cornelio.* vide Cujac. 7. *observ.* 14. Quod de tribu emenda dixi, dic idem de tessera frumentaria. *l. 49. §. 1. supr. de legat. 2.* 28 Id est, Senatorium. dixi ad *l. 5. supr. de curatoribus furios.* 29 Imo non debetur tribus æstimatio, sed ipsa res seu ipsa tribus. *l. si domus. 71. § cum alicui. 4 supr. de legat. 1.* An æstimatio hic præstanda est, quod testator certæ personæ tribum præstare voluit, ea autem persona sublata, res præstari non debeat, sed æstimatio? An potius hic non tribus legata, sed emptio tribus, & ita factum: ut post moram faciendi teneatur heres in id quod interest: 30 Id est, annonas, tesseras frumentarias, liberalitates Principis, ad quem locum proprie pertinet inscriptio hæc vetus, *Trajano, Augusto, Germanico, Dacico, Pontifici maximo, Trib. pot. 6. Imp. 4. Cos 5. P. P. tribus 35 quod liberalitate optimi Principis commoda earum, etiam locorum adjectione, amplificavit*, relata a Cujacio 7. *observ. 14. in fin.* 31 Congiaria, veteres glossæ scribunt congiarium liberalitatem in legibus appellari. Congiarium ἐπίδοσις ἐπὶ τῶν νόμων δωρεά. vide Cujac. 10. *observ. 37. in fin.* 32 *l. 84. supr. de leg. 2.* 33 De dictione *usque*, vide Bart. *hic.* & quam vim habeat, quoties agitur de favore, vel odio: quoties adjecta loco, tempori, numero, gradui. 34 Adde *l. 91. § 3. ff. h. t.* 35 Imo hoc prædium non debetur: Nam dictio *usque* excludit. *l. filiusfamilias. 114. §. 1. supr. de leg. 1. l. sacrilarii. 7. l. sunt quædam. 9. in fin. ff. de extraord. crim. l. 1. § in flumine publico. 11. l. pen. ff. de fluminibus.* Excludit, ubi alias interpretatio legis esset vitiosa, *l. 1. §. 1. ff. an per alium causæ appellat.* alias includit. *l. item si cum exceptione. 14. §. quatenus. 10. ff. quod met. caus. l. ultim. ff. de senat. l. a caligato. 21. C. de nupt. Authent. hoc jus. C. de procurat. Authent. quod locum. C. de dote cauta non numerata. Novell. appellat. 23. c. 3. illud etiam.* 36 Error regionis non nocet, si constet de corpore. 37 Falsa demonstratio non vitiat legatum *l. 33. ff. de cond. & demonstrat.* 38 Id est, supra. 39 Balnei usu legato videntur legata omnia necessaria ad balneum *Bart.* 40 *Al.* quæ. vel possis verbum *qui* ad verbum *sumptus* referre. 41 Refectionem, *ut supr.* 42 *l. 13. supr. de inofficioso.* Rupto testamento per querelam, non præstantur legata, si ab intestato fuerint repetita. *Bart.* 43 *l. 13. supr. de inofficioso.* dixi ad *l. ult. §. 1. C. de codicill.* 44 Si non tenet legatum, nec onus fideicommissi adjectum. *Bart.* 45 Ultra partem debitam. *l. 20. infr. de donationib.*

codicil-

codicillos ſi quid alind prolutum eſſet, non valeat[1]. Quæſitum eſt, an Mævius qui ducenta accepit, quia mutavit voluntatem de ea epiſtola teſtator, a mulieribus conveniri ex cauſa fideicommiſſi poſſit? Reſpondit, ſecundum ea, quæ proponuntur, fruſtra[2] Mævium conveniri, ſive ducenta, ſive prædium pro his accepit. §. 2. Seiam & Mævium libertos ſuos æquis partibus heredes ſcripſit: Mævio ſubſtituit Sempronium pupillum ſuum: deinde codicillos per fideicommiſſum confirmavit, quibus ita cavit: *Lucius Titius Seiæ heredi ſuæ, quam pro parte dimidia inſtitui, Salutem. Mævium libertum meum, quem in teſtamento pro parte dimidia heredem inſtitui, eam partem hereditatis veto accipere. Cujus*[3] *in locum partemve ejus, Publium Sempronium dominum meum heredem eſſe volo:* & Mævio, ad quem hereditatis portionem noluit pervenire, cum hoc elogio[4] fideicommiſſum reliquit: *Mævio liberto meo de me nihil merito dari volo lagynos*[5] *vini vetuſti centum quinquaginta.* Quæſitum eſt, cum voluntas[6] teſtatoris hæc fuerit, ut omnimodo perveniat portio hereditatis ad Sempronium pupillum, an fideicommiſſum ex verbis ſupraſcriptis valere intelligatur: & a quo Sempronius petere poſſit, cum ad certam perſonam codicillos ſcripſerit? Reſpondit, poſſe fideicommiſſum a Mævio peti. §. 3. Pater emancipato filio bona ſua univerſa, exceptis duobus ſervis, non mortis cauſa donavit, & ſtipulatus eſt a filio in hæc verba: *Quæ tibi mancipia, quæque prædia donationis*[7] *cauſa tradidi, ceſſi, per te non fieri dolo malo, neque per eum ad quem ea res pertinebit, quo minus ea mancipia, quæque ex his adgnata erunt, eaque prædia cum inſtrumento, cum ego volam, vel cum morieris, quæque eorum exſtabunt, neque dolo malo aut fraude factove tuo ejusque ad quem ea res pertinebit, in rerum natura, aut in poteſtate eſſe deſiſſent, ſi vivam, mibi, aut cui ego volam, reddantur, reſtituantur: ſtipulatus eſt Lucius Titius pater, ſpopondit Lucius Titius filius.* Idem pater decedens epiſtolam fideicommiſſariam ad filium ſuum ſcripſit in hæc verba: *Lucio Titio filio ſuo Salutem. Certus*[8] *de tua pietate fidei tuæ committo uti des præſtes illi & illi certam pecuniam: & Lucrionem ſervum meum liberum eſſe volo.* Quæſitum eſt, cum filius patris nec bonorum poſſeſſionem acceperit, nec ei heres exſtiterit: an, ex epiſtola, fideicommiſſa & libertatem præſtare debeat? Reſpondit, etſi neque hereditatem adiſſet, neque bonorum poſſeſſionem petiſſet, & nihil ex hereditate poſſideret: tamen nihil minus, & ex ſtipulatu[9] ab heredibus patris, & fideicommiſſo ab his, quorum intereſt, quaſi debitorem conveniri poſſe maxime poſt conſtitutionem Divi Pii, quæ hoc induxit.

§. 4. Nuptura, duobus filiis [ſuis], quos ex priore marito habebat, mandavit *ut*[10] *viginti, quæ doti dabat, ſtipularentur in omnem caſum, quo ſolvi poſſet matrimonium: ut etiam alterutri ex his tota dos ſolvatur:* conſtante matrimonio, uno ex filiis mortuo, uxor per epiſtolam petit a ſuperſtite filio, *Uti quandoque partem dimidiam duntaxat dotis exigeret, & ea contentus*[11] *erit, alteram autem partem*[12] *apud maritum ejus remanere concedat:* Quæſitum eſt, poſtea in matrimonio muliere defuncta, an maritus, ſi de tota dote conveniatur a filio, doli mali exceptione ſe tueri poſſit, & an ultro ex cauſa fideicommiſſi actio ei competat, ut de parte obligationis accepto ei feratur? Reſpondit, & exceptionem utilem fore, & ultro[13] ex fideicommiſſo peti poſſe. † Item quærit, an de reliqua dimidia parte mandati actio utilis ſit heredibus mulieris adverſus filium ejus? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, maxime poſt literas ad filium ſcriptas, non fore utilem. Claudius: Quoniam in his expreſſit, *ut contentus eſſet partis dimidiæ dotis:* quibus verbis ſatis fideicommiſſum filio relinqui placuit. §. 5. Codicillis ita ſcripſit. Βούλομαι πάντα τὰ ὑποτεταγμένα κύρια εἶναι. Μαξίμῳ τῷ κυρίῳ μου δηνάρια μύρια πεντακισχίλια, ἅτινα ἔλαβον παρὰ καταθήκην, παρὰ τοῦ θείου αὐτοῦ Ἰουλίου Μαξίμου, ἵνα αὐτῷ ἀνδρωθέντι ἀποδώσω, ἃ γίνονται σὺν τόκῳ τρεῖς μύρια, ἀποδοθῆναι αὐτῷ βούλομαι, οὕτω γὰρ τῷ θείῳ αὐτοῦ ὤμοσα. Id eſt, *Volo omnia quæ infra ordinata ſunt, firma eſſe: Maximo domino meo denaria quinquies mille, quæ accepi in depoſitum a patruo ejus Julio Maximo, ut ei viro facto vel adulto reddam cum uſuris quæ ſunt triginta millia, ei dari volo: ita enim patruo ſuo juravi*[14]. Quæſitum eſt, an ad depoſitam pecuniam petendam ſufficiant verba codicillorum, cum hanc ſolam nec aliam ullam probationem habeant? Reſpondi, Ex his quæ proponerentur, ſcilicet cum[15] jusjurandum dediſſe ſuper hoc teſtator adfirmavit, credenda[16] eſt ſcriptura[17].

§. 6. Titia, honeſtiſſima fœmina, cum negotiis ſuis opera Callimachi ſemper uteretur, qui ex teſtamento capere[18] non poterat, teſtamento facto manu ſua ita cavit, Τιτία διεθέμην, καὶ βούλομαι δοθῆναι Καλλιμάχῳ μισθοῦ χάριν δηνάρια μύρια, id eſt, *Titia teſtamentum condidi & volo dentur Callimacho mercedis gratia*[19] *denarium decem millia.* Quæro, an hæc pecunia, ex cauſa mercedis, ab heredibus Titiæ exigi poſſit? Reſpondit, non idcirco, quod ſcriptum eſt, exigi poſſe in fraudem Legis relictum[20]. §. 7. Ex his verbis teſtamenti, *Omnibus quos*[21] *quasve manumiſi, manumiſeram*[22], *ſive*[23] *his tabulis, ſive quibuscunque aliis, filios filiasve ſuos omnes concedi volo:* Quæſitum eſt, an his, quos vivus manumiſiſſet, debeantur filii? Reſpondit, his quoque, quos quasve ante teſtamentum factum manumiſiſſet, filios filiasve ex cauſa fideicommiſſi præſtari oportere.

De alienatione & oppigneratione probibita. 1. De fideicommiſſo deficiente. 7. De alienatione probibita. 8. De coberede recipiendo in re prælegata.

38. IDEM [lib. 19. Digeſtorum].

PAter[24] *filium heredem prædia alienare*[25], *ſeu pignori ponere probibuerat, ſed conſervari liberis ex juſtis nuptiis, & cæteris cognatis, fideicommiſerat:* filius prædia, quæ pater obligata reliquerat, dimiſſo hereditario creditore, nummis novi creditoris, a priore in ſequentem creditorem pignoris hypothecæve nomine tranſtulit. Quæſitum eſt, an pignus recte contractum eſſet? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, recte[26] contractum. † Idem quæſiit, cum filius prædia hereditaria, ut dimitteret hereditarios creditores, diſtraxiſſet: an emptores, qui fideicommiſſum ignoraverunt, bene emerint? Reſpondi, ſecundum ea quæ proponerentur, recte contractum, ſi non erat aliud in hereditate unde debitum exſolviſſet[27]. §. 1. Duobus libertis Sticho & Erote heredibus inſtitutis ita cavit, *Fundum Cornelianum de*[28] *nomine*[29] *meorum exire veto:* unus ex heredibus, Stichus ancillam Areſcuſam teſtamento liberam eſſe juſſit, eique partem ſuam fundi legavit: Quæro, an Eros, & cæteri conliberti Stichi, ex cauſa fideicommiſſi, ejus fundi partem ab herede Stichi petere poſſint? Reſpondit, non[30] contineri. §. 2. Filiam[31] ſuam heredem ſcripſerat, & ita caverat: *Veto autem ædificium de nomine meo exire: ſed ad vernas meos quos hoc teſtamento nominavi*[32], *pertinere volo*[33]. Quæſitum eſt, defuncta herede, & legatariis vernis, an ad unum libertum, qui remanſit, totum fideicommiſſum pertineret? Reſpondit, ad[34] eum, qui ex vernis ſupereſſet, ſecundum ea, quæ proponerentur, virilem[35] partem pertinere. §. 3. Fundum[36] a filio, *quoad vixerit, vetuit venundari, donari, pignerari:* & hæc verba adjecit, *Quod ſi adverſus voluntatem meam facere voluerit, fundum Titianum ad*[37] *fiſcum pertinere: ita enim fiet, ut fundus Titianus de nomine veſtro nunquam exeat.* Quæſitum eſt, cum vivus filius eum fundum ſecundum voluntatem patris retinuerit: an defuncto eo, non ad heredes ſcriptos a filio, ſed ad eos, qui de familia ſunt, pertineat? Reſpondit, hoc ex voluntate defuncti colligi poſſe, filium, quoad viveret, alienare vel pignerare non poſſe: teſtamenti[38] autem factionem & in eo fundo in extraneos etiam heredes habiturum[39]. §. 4. Julius Agrippa primipilaris teſtamento ſuo cavit[40], *Ne ullo modo reliquias ejus & prædium ſuburbanum aut domum majorem heres ejus pigneraret, aut ullo modo alienaret:* filia ejus heres ſcripta heredem reliquit filiam ſuam neptem primipilaris, quæ easdem res diu poſſedit, & decedens extraneos inſtituit heredes. Quæſitum eſt, an ea prædia extraneus heres haberet: an vero ad Juliam dominam[41], quæ habuit patruum majorem Julium Agrippam, pertinerent? Reſpondi, cum hoc nudum[42] præceptum[43] eſt: nihil proponi contra voluntatem defuncti factum, quo minus ad heredes pertinerent[44]. §. 5. Quindecim libertis, quos nominaverat, prædiolum cum taberna legaverat[45], & adjecerat hæc verba: *ſibique eos habere poſſidere volo ea lege & conditione, ne quis eorum partem ſuam vendere, donareve, aliudve quid facere alii*[46] *velit. Quod ſi adverſus ea quid factum erit, tunc eas portiones prædiumve cum taberna ad Rempublicam Tuſculanorum pertinere volo.* Quidam ex his libertis vendiderunt partes, ſuas duobus conlibertis ſuis ex eodem[47] corpore: emptores autem defuncti Gaium Seium extraneum heredem reliquerunt: Quæſitum eſt, partes, quæ venierunt, utrum ad Gaium Seium, an ad ſuperſtites collibertos ſuos, qui partes ſuas non vendiderunt, pertinerent? Reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, ad Gaium Seium pertinere[48]. † Idem quæſiit, an partes venditæ ad Rempublicam Tuſculanorum pertinerent? Reſpondi, non pertinere. Claudius: quia non poſſidentis perſona, qui nunc extraneus eſt, reſpicienda eſt: ſed emptorum, qui ſecundum voluntatem defunctæ ex illis fuerunt, quibus permiſerat teſtatrix venundari: nec conditio exſtitit dati fideicommiſſi[49] Tuſculanis. §. 6. Fidei commiſit[50] ejus, cui duo mil-

1 Is poſtea voluntatem de epiſtola mutavit. 2 Imo conveniri recte poteſt legatarius ex fideicommiſſo: cum id vivo teſtatore promiſerit, ſe reſtituturum. *l. ultim. in princ.* ℱ. *de ſolut. l. Statius.* 48. ℱ. *de jure fiſci.* An hic facta promiſſio eſt contemplatione alicujus legati, quod poſtea factum non eſt, *arg. l. 1. §. ſi quis ſub conditione.* 14. ℱ. *ut legatorum.* in dicta vero lege ultima, promiſſio facta eſt inter vivos, nulla contemplatione legati? An in *d. l.* 48. odio heredis ſuſcipientis in ſe tacitum fideicommiſſum id conſtitutum eſt? 3 *l. 3. C. de hered. inſt.* 4 Vide *l. 14. in fin.* ℱ. *de liberis.* 5 Lagenas vini. *Hal.* 6 Verba directa in codicillis prolata ad fideicommiſſum trahuntur. *Bart.* 7 *l.* 37. §. 4. ℱ. *de leg.* 2. 8 Donatario volenti poteſt imponi onus fideicommiſſi a teſtatore, tanquam debitori. *Bart.* 9 *l. 3. C. de donationibus, quæ ſub modo.* 10 Dotem ſibi reddi mandato mulieris, qui ſtipulatur, præſumitur in dubio interpoſitus, ut miniſter: non ut ſuo nomine, ac ſibi dotem ſtipularetur. 11 *l.* 11. §. 4. ℱ. *eod.* 12 Vide *l. ult.* ℱ. *de dotis collat.* 13 Ultro petere poſſe quid ſit, vide *l.* 10. ℱ. *de negotiis.* 14 Jurata confeſſio teſtatoris probationem inducit, auget fidem ſcripturæ, & debitoribus prodeſt: alias nihil veritati officit, quod defunctus modum patrimonii ſui jurando declaravit. vide *Nov.* 48. 15 Adde *l. 6. C. de prob. l. 5. C. familiæ.* 16 *l.* 77. §. 23. ℱ. *de legat.* 2. Imo non eſt credenda. *Authent. ſi quis in aliquo documento. C. de edendo. l. rationes.* 6. *C. de probat.* credenda eſt contra teſtatorem, non contra alium: contra ſcribentem, non contra tertium. 17 An ad probationem depoſiti? An potius ad fideicommiſſi petitionem? Alii hoc poſtremum putant. *arg. l. Lucius.* 93. §. *Semproniæ.* ℱ. *h. t. l. qui uxori.* 18. ℱ. *de auro. l. ſi creditori.* 28. ℱ. *de leg.* II. *l. Lucius Titius.* 88. § *quisquis.* 10. ℱ. *de legat.* 2. Alii probationem induci cenſent, ſive quia teſtator juravit: ſive quia dixit ſe juraſſe. 18 Confeſſio (etiam jurata) teſtamento facta favore incapacis, præſumitur facta in fraudem. adde *l. qui teſtamentum.* 27. ℱ. *de probat.* 19 Facit *l.* 27. ℱ. *de probationib.* 20 Facit *Novell.* 119. *c.* 3. 21 *l.* 9. ℱ. *de alimentis* 22 *Al.* manumiſerim. 23 *Sive* particula non reſtringit. adde *l. ſi quis ita.* 30. ℱ. *de auro.* 24 Vide Langebekium, *c.* 16. *annotationum.* 25 Alienationis prohibitio proprie pertinet ad alienationem voluntariam, non ad neceſſariam. adde *l. peto.* 69. § *prædium.* 1. ℱ. *de legat* 2. *l. filiusfam.* 114. §. *Divi.* 14. ℱ. *de legat.* 1. 26 Alienandi prohibitione, neceſſaria non continentur. *Bart.* 27 *Al.* exſolveretur. 28 Similis petitio eſt in *l.* 94. ℱ. *h. t.* v. quæ ſcripſi ad *l.* 108. ℱ. *de cond. & demonſtr.* 29 Vide Alciat. 4. *diſpunct.* 1. 30 Aliud in formula, de qua in §. 7. ℱ. *eod.* ubi mandat teſtator prædium *ſuæ ſucceſſioni* ſervari. Quin liberti appellatione libertus liberti continetur. *l. cum pater.* 77. §. *fidei heredum.* 11. § *cum inter.* 28. ℱ. *de leg.* 2. *l. alimenta.* 16 §. *ult* ℱ. *de alimentis.* 31 Vide Cujac. 15. *obſerv.* 4. 32 Dando libertatem, quæ ex lege Caninia danda erat nominatim. *l.* 88. §. 6. ℱ *de legat.* 2. Cuj. 15. *obſ.* 4. 33 His verbis, poſt mortem heredis ædificium vernis legatum videtur. *l.* 15. ℱ. *de auro.* 34 Prohibitio hæc, *veto venire ſeu vendi, & volo ad tales pervenire*, [illegible] contemplatione facta conditionalis eſt: perveniet enim fundus ad nominatos, ſi prædium venditum fuerit adverſus prohibitionem teſtatoris. Ideoque in hac ſpecie venditus fundus ejus erit, qui ex pluribus illis tempore venditionis ſuperſtes fuerit. 35 Nominum enim nuncupatio viriles partes ab initio fecit: & ideo ſingulis ab initio quaſi diviſim partes adſcriptæ fuiſſe, videntur, *l.* 41. §. 9. ℱ. *h. t. l.* 7. ℱ. *de legat.* 2. & conſequenter inter eos non eſt jus adcreſcendi, *l.* 3. ℱ. *de uſufruct. adcreſcend. l.* 16. *in fin.* ℱ. *de leg.* 1. ideo, inquam, inter eos non eſt jus adcreſcendi, niſi adjecerit teſtator donec ad vernas ædificium perveniat. vide Cujac. 15. *obſerv.* 4. 36 Vide Alciat. *hic.* Prohibitum ad tempus, poſt tempus permiſſum præſumitur. 37 *l.* 1. *C. debitorem venditionem pignoris.* 38 Alienatio interdicta filio, *quoad vixerit*, non videtur ei interdicta in teſtamento: Prohibitio alienationis heredi facta, *donec vixerit*, non impedit quo minus teſtamento leget extraneo: ideoque prohibitus in vita alienare, non impeditur heredem ſcribere etiam extraneum. *Alciatus.* 39 Imo non eſt habiturus. Nam ratio prohibitæ alienationis, etiam teſtamento alienationem comprehendit: dixit enim teſtator, *de nomine veſtro nunquam exeat.* vide Bart. Quinimo alienare prohibitus, in perpetuum etiam teſtamento alienare prohibetur. *l.* 114. §. 15. ℱ. *de leg.* 1. *l.* 5. *C. de ſecund. nupt.* vide Convenatium 3. *quæſt.* 14. 40 Vide Jaſonem *ad l. filiusfamilias.* §. *divi.* 1. & 2. *lect. num.* 45. & 88. *de legat.* 1. Decium *conſ.* 23. *num.* 2. & *conſ.* 235. Cæp. *caut.* 32. Diaz. *reg.* 28. Bellonum *lib. 4. ſupputat. cap.* 12. Tiraquellum *de retract. in præfation. num.* 50. & 51. Mod. 41 Hinc notat Cujac. 3. *obſ.* 18. *in fin.* matronas dici etiam dominas, non reſpectu maritorum duntaxat (quomodo ipſi quoque mariti ab uxoribus domini appellantur) ſed etiam ex ſe. adde *l.* 19. §. 1. ℱ. *de annuis.* ea de re vide etiam Forner. 1. *ſelect.* 11. 42 Secus ubi nudum non eſt. ut *l. peto.* 69. §. *fratre.* 3. ℱ. *de legat.* 2. Nudum autem præceptum hic eſt, quod nullam pœnæ adjectionem continet. 43 Alienationis nuda prohibitio, ſine cauſa adjecta, alienationem non impedit. 44 Cur ita? cum favore heredis fratris ſit, ei renunciatum poteſt. Collige ex *l.* 62. ℱ. *de adq. rer. dom.* 45 Vide Bartolum aliosque *ad l. quemadmodum. C. de agric. & cenſit.* & *ad l.* 1. *de off. ejus.* Decium *conſ.* 88. *ad fin.* & *conſ.* 182. *col. fin.* Paulum, Jaſonem, alios *ad l. filiusfamilias.* §. *divi. de leg.* 1. & *ad l. voluntas. C. de fideicom. ad l. ſi in teſtamento. de vulg. & pupill.* Tiraquell. *in tract. de utroque retractu* §. 32. *gl.* 1. *n.* 5. & 8. Bellonum *lib. 4. ſupput. c.* 12. Ripam *ad l. centurio. col. 6. n. 14. de vulg. & pupill.* Menochium *in tract. de arb. jud. lib. 1. quæſt.* 54. *num.* 25. Mod. 46 Alii alienare prohibitus, intelligitur prohibitus aliis omnibus alienare, præter conjunctos. Nam ad conjunctos in eodem legato non refertur, & invicem videtur permiſſa alienatio. facit *l. voluntas.* 4. *C. de fideicom.* repugnare tamen videtur ratio *l. cum hi.* 8. §. *ſi unus.* 15. ℱ. *de tranſact.* Goth. Intellectum hujus §. vide apud Bellon. *lib. 4. ſupputat. cap.* 12. Anſ. Adde Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 1. *qu.* 54. S. L. 47 Ex eodem corpore liberti, an ſunt liberti eodem teſtamento nominati? An ejusdem patroni? 48 Cur pertinet? Prohibitus alienare partem ſuam, non videtur prohibitus alienare partem quam redemit. *Bart.* vide Bellon. 4. *ſupputationum* 12. 49 Reipublicæ Tuſculanorum. *Hal.* 50 Tuſculanus fidei ejus cui duo millia ſolidorum legaverat, commiſit in hæc verba. *Hal.*

lia legavit, in hæc verba: *A te, Petroni, peto uti ea duo [millia] ſolidorum reddas Collegio*[1] *cujusdam templi:* Quæſitum eſt, cum id collegium poſtea diſſolutum[2] ſit, utrum legatum ad Petronium pertineat: an vero apud heredem remanere debeat? Reſpondit, Petronium jure petere: utique ſi per eum non ſtetit, parere defuncti voluntati.

§. 7. Mater filios heredes ſcripſerat[3], & adjecit: *prædia, quæ ad eos ex bonis meis perventura ſunt, nulla ex cauſa abalienent*[4], *ſed conſervent ſucceſſioni*[5] *ſuæ, deque ea re invicem ſibi caverent.* Ex his verbis quæſitum eſt, an prædia per fideicommiſſum relicta videantur? Reſpondit, nihil de fideicommiſſo proponi[6]. §. 8. Ex parte dimidia heredi inſtituto, per præceptionem fundum legavit, & ab eo ita petiit: *Peto, uti velis coheredem tibi recipere in fundo Juliano meo, quem hoc amplius te præcipere juſſi, Clodium Verum nepotem meum, cognatum tuum.* Quæſitum eſt, an pars fundi ex cauſa fideicommiſſi nepoti debeatur? Reſpondit, deberi[7].

De fideicommiſſo, ſcio ad filios meos perventura. 1. *De prædiis relictis quæ fideicommiſſarius voluit, & de verbo* μάλιϛα. 2. *De revocatione legati.*

39. IDEM lib. 20. Digeſtorum.

P*Amphilo liberto hoc amplius, quam codicillis reliqui, dari volo centum: ſcio*[8] *omnia quæ tibi, Pamphile, relinquo, ad filios meos perventura; cum affectionem tuam circa eos bene perſpectam habeam.* Quæro, an verbis ſupraſcriptis Pamphili fidei commiſit, ut poſt mortem filiis defuncti centum reſtituat? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, non videri quidem, quantum ad verba teſtatoris pertinet, fideicommiſſum Pamphili, *ut centum reſtitueret*, ſed cum ſententiam[9] defuncti a liberto decipi ſatis inhumanum eſt, centum ei relictos, filiis teſtatoris deberi reſtitui: Quia in ſimili ſpecie & Imperator noſter D. Marcus hoc conſtituit. §. 1. Propoſitum eſt, non habentem liberos nec cognatos, in diſcrimine[10] vitæ conſtitutum per infirmitatem, arceſſitis[11] amicis[12] Gaio Seio contubernali[13] dixiſſe: *quod vellet*[14] *ei relinquere prædia*[15], *quæ nominaſſet: eaque dicta in teſtationem*[16] *Gaium Seium redegiſſe*, etiam ipſo teſtatore[17] interrogato, an ea dixiſſet, & reſponſo[18] ejus tali[19] μάλιϛα id eſt, *maxime*, inferto. Quæſitum eſt, an prædia, quæ deſtinata eſſent, ex cauſa fideicommiſſi ad Gaium Seium pertinerent? Reſpondit, ſuper hoc nec dubitandum eſſe, quin fideicommiſſum valeat. §. 2. Duas filias æquis ex partibus heredes fecerat: alteri fundum prælegaverat, & ab ea petierat; *ut ſorori ſuæ viginti daret:* ab eadem filia petit, *ut partem dimidiam fundi eidem ſorori reſtitueret.* Quæſitum eſt, an viginti præſtari [non] deberent? Reſpondi, non[20] eſſe præſtanda.

Si ut ſolus heres legitimus fideicommiſſo oneratus ex parte bonorum poſſeſſionem acceperit. 1. *De juſſo reſtituere hereditatem corpore aliquo retento.*

40. IDEM lib. 21. Digeſtorum.

POſt emancipationem patris ſuſcepta[21], a patruo ut legitimo[22] herede petierat, *ut partem hereditatis avunculo ſuo daret, & agros duos:* ad utrumque autem ut proximum cognatum ſucceſſio ejus pertinuit per[23] bonorum poſſeſſionem: Quæſitum eſt, cum in parte hereditatis fideicommiſſum non conſtiterit, quam ſuo jure per bonorum poſſeſſionem avunculus habiturus eſt; an nihilominus in partem agrorum conſiſtat, ut Titius partes agrorum duas, id eſt, unam, quam ſuo jure per bonorum poſſeſſionem habeat, alteram vero partem ex cauſa fideicommiſſi petere debeat? Reſpondit, poſſe petere. † Idem quæſiit, ſi ab eodem patruo fideicommiſſum aliis quoque dederit: utrum in ſolidum, an vero pro parte ab eo præſtanda[24] ſint? Reſpondit, in ſolidum[25] præſtari. §. 1. Seiam ex dodrante, Mævium ex quadrante inſtituit heredes: fidei Seiæ commiſit, in hæc verba: *a te peto, tuæque fidei committo, quidquid ex hereditate mea ad te pervenerit*[26], *reſtituas filio tuo retentis*[27] *tibi hortis meis.* Quæſitum eſt, cum generali capite fideicommiſiſſet, *quisquis heres eſſet de omnibus ut præſtarent, quod cuique legaſſet*, [*præſtari fierive juſſiſſet:*] an cum dodrantem hereditatis reſtituerit, hortos in aſſem vindicare Seia debeat? Reſpondit, etiam coheredis fidei commiſſum videri, ut quadrantem, quem in his hortis haberet Seia[28], redderet.

De vindicatione prohibita. 1. *De parte domus libertis legatæ, uni liberto legata.* 2. *De filiis patri legatis præter legatos uxori.* 3. *De re quibusdam nominatim, deinde uni ex heredibus ſermone generali legata.* 4. *De pueris intra ſeptem annos ætatis legatis.* 5. *An filiis legatis, nepotes debeantur.* 6. *De fideicommiſſo*, quidquid ibi poſſideo. 7. *Si pater filiæ dotem reliquerit eamque rogaverit pati, ut filius & uxor ſtipulentur, deinde ipſe vivus dotem dederit.* 8. *De adoptione.* 9. *De agri plaga transſcribenda, ita ut pretium hereditati inferatur, de evictione ſi promittatur, & cautio præſtetur ne ea res ad certas perſonas perveniat.* 10. *De partu rei relictæ.* 11. *De patre naturali, qui, cum filiæ fideicommiſſum deberet, dotem pro ea dedit.* 12. *De fideicommiſſo reſtituto ante diem.* 13. *De rogato reſtituere cum volet* 14. *De rogata reſtituere, a qua ſatis exigi vetuit.*

41. IDEM lib. 22. Digeſtorum.

UXorem & filium communem heredes inſtituit, & uxoris fidei commiſit in hæc verba: *Peto a te domina*[29] *uxor, ne ex fundo Titiano partem tibi vindices*[30], *cum ſcias me univerſam emptionem ejus fundi feciſſe: ſed beneficio affectionis & pietatis, quam tibi debui, eandem emptionem, cum nummis meis comparaſſem, tecum communicaſſe.* Quæſitum eſt, an eum fundum in ſolidum filii eſſe voluerit? Reſpondit, eum, de quo quæreretur, perinde rationem in fundo haberi voluiſſe, ac ſi univerſus hereditarius eſſet: ut pro[31] dimidia parte & uxor & filius agrum ut hereditarium habeant. § 1. In teſtamento ita ſcriptum fuit, *domum meam cum horto*[32] *applicito libertis meis concedi volo.* & alio capite: *Fortunio liberto meo ex domu mea, quam libertis dedi, diætam*[33] *in qua habitabam, item cellarium junctum*[34] *eidem diætæ, ab herede meo concedi volo.* Quæſitum eſt, an heres teſtatoris oneratus videatur in præſtando legato Fortunio, quamvis domus univerſa libertis ſit prælegata? Reſpondit, non eſſe oneratum[35].

§. 2. Codicillis confirmatis ita cavit: *Omnibus autem libertis meis, & quos vivus, & quos his codicillis manumiſi, vel poſtea manumiſero: contubernales*[36] *ſuas, item filios, filias lego, niſi ſi quos quasve ad uxorem meam teſtamento pertinere volui, vel ei nominatim legavi, legavero.* Idem poſtea petiit [ab heredibus ſuis] *ut Regionem Umbriæ,* [*Tuſciæ*], *Piceno*[37] *coheredes uxori ſuæ reſtituerent cum omnibus quæ ibi erunt, & mancipiis ruſticis vel urbanis, & actoribus, exceptis manumiſſis.* Quæſitum eſt, cum Eros & Stichus ſervi in diem vitæ teſtatoris, in Umbria, in Piceno actum adminiſtraverint, ſint autem Damæ, quem teſtator vivus manumiſerat, filii naturales: utrum eidem Damæ ex verbis codicilli ab heredibus præſtandi ſint: an vero ad Seiam uxorem ex verbis epiſtolæ pertineant? Reſpondit, ex codicillis ad patrem eos naturalem pietatis intuitu[38] pertinere. §. 3 Feliciſſimo & Feliciſſimæ, quibus libertatem dederat, fundum Gargilianum legavit cum caſa[39]: & alio capite, Titio filio, quem ex parte quarta heredem ſcripſerat, prælegaverat in hæc verba, *Titi fili, hoc amplius de medio ſumito legata mea, quæ mihi tam pater tuus Præſens, quam Cælius Juſtus frater patris reliquerunt.* Quæſitum eſt, cum fundus Gargilianus teſtatrici a marito ejus, id eſt, a patre Titii filii legatus ſit, cui fundus ex cauſa fideicommiſſi debeatur: utrum Titio filio tantum, an Feliciſſimo, & Feliciſſimæ, an tribus? Reſpondit, non eſſe veriſimile eam, quæ nihil aliud Feliciſſimo & Feliciſſimæ, niſi hæc [quæ] ſpecialiter, legavit, ad filium, cui & hereditatis ſuæ partem reliquit, legatum generali[40] ſermone transferre voluiſſe. §. 4. Teſtamento pueros[41] ita legaverat, *Publio Mævio dominulo*[42] *meo ab heredibus meis dari volo pueros quinque ex meis, duntaxat intra annos ſeptem:* poſt annos complures, quam fecit teſtamentum, moritur: Quæſitum eſt, cujus ætatis Mævio mancipia debeantur, utrumne, quæ teſtamenti facti tempore intra ſeptem annos fuerunt, an quæ mortis tempore intra eam ætatem inveniantur? Reſpondit, eam videri ætatem deſignatam, quæ eſſet, cum[43] a teſtatore relinquerentur.

§. 5. Concubinæ[44] inter cætera his verbis legaverat, *Fundum in Appia*[45] *cum villico*[46] *ſuo & contubernali*[47] *ejus, & filiis*[48], *dari volo.* Quæſitum eſt, an[49] nepotes quoque villici, & contubernalis ejus teſtator ad concubinam pertinere voluit? Reſpondit, nihil proponi, cur non deberentur. §. 6. Legaverat per fideicommiſſum Mævio ita, *& quidquid*[50] *in patria*[51] *Gadibus poſſideo:* quæſitum eſt, an, ſi quam ſuburbanam adjacentem poſſeſſionem haberet, hæc quoque ex cauſa fideicommiſſi Mæviis debeatur? Reſpondit, poſſe[52] ad hanc quoque verborum ſignificationem extendi. † Item quæſitum eſt, calendarii[53], quod in patria ſua, vel intra[54] fines ejus defunctus exercuit, inſtrumenta in domo, quam in patria ſua habebat, reliquit; an id quoque calendarium propter verba ſupra ſcripta Mæviis ex cauſa fideicommiſſi deberetur? Reſpondit, non deberi[55]. † Item quæſitum eſt, an pecunia, quæ in arca domi Gadibus inventa eſſet, vel ex diverſis nominibus exacta, & ibi depoſita[56]: ex fideicommiſſo debeatur? Reſpondit,

1 Collegio legari poteſt. *l.* 20. ℱ. *de reb. dub. l.* 2. *l.* 3. *C. de incertis perſonis.* 2 An legata pias ad cauſas caduca, remanent apud gravatum? remanere non videntur, cum in alias cauſas æque pias converti debeant, *l.* 16. ℱ. *de uſi. & uſufr.* v. tamen *hic* Bart. 3 Non ſolum ex verbis, ſed ex mente teſtatoris fideicommiſſum inducitur. Socinus *conſ.* 249. Decius *conſ.* 425. *n.* 6. Ant. Rub. *ad l. Gallus.* §. *quidam recte. num.* 69. *de liber. & poſthum.* Mod. 4. Vide *l.* 67 ℱ. *de verb ſign.* 5 Hæc formula diverſa eſt a §. 1. ℱ. *eod.* 6 Dubitari. Viglius 32. *Panact.* 6 *fol.* 703. Quid? Dynus putat non eſſe hic fideicommiſſum ex verbis, ſed ex mente. Alii putant fideicommiſſum non eſſe inter heredes, ſed inter eorum ſucceſſores: Bartolus putat, nullo modo fideicommiſſum eſſe: cum hic agatur de ſucceſſore univerſali. adde *l. ſciendum* 19 §. *pen.* ℱ. *de ædi itio. l. ſciendum.* 70. *in fin.* ℱ. *de verb. ſign.* 7 Ad fideicommiſſum ita trahuntur verba inſtitutionis ex re certa, ſi ad heredem inſtitutum verba ſint relata. *l.* 1. §. *ſi ex fundo.* 4. *l. ex facto.* 35. ℱ. *de hered. inſt.* 8 Verba enunciativa ad gravatum directa diſpoſitionem inducunt. *Bart.* & fideicommiſſum. *l.* 67. *in fin.* ℱ. *de legat* 2. Goth. Adde Rom *ſing.* 154. Magon *deciſ. Lucenſ.* 55. *n.* 9. Anſ. 9 Vide *l.* 7. *in fin.* ℱ. *de ſupellect.* 10 Teſtari quisque poteſt, etiam in diſcrimine vitæ conſtitutus. adde *l.* 5. *C. ad SC. Trebell.* 11 Accerſitis. *Hal.* & ita arceſſere eſt evocare. Porro *arceſſendi* verbum, eo ſignificatu accipitur in *l. dominicis.* 7. *C. ubi cauſa fiſcales.* apud Feſtum quidam ita legunt, Noverca dicitur quam quis liberis ſublatis arceſſendæ (male legitur arcendæ, aliis augendæ) familiæ cauſa uxorem ducit. 12 Id eſt, legatarius, Duarenus, Forner. 2 *ſelect.* 12. tradit legatarios in teſtamento teſtes eſſe poſſe, *arg. l.* 14 ℱ. *de reb. dub.* quod non placet Cujacio 9. *obſ.* 37 *in fin.* Goth. Vide Vigl. §. *legatarius. Inſt. de teſtam. ordin.* & Hotomann *d. loco.* Anſ. 13 Contubernales ſunt milites in uno tentorio. *l.* 21 § 1. ℱ. *commodati.* De quo verbo vide Anton. Auguſtin. *emendat. lib.* 3. *cap.* 2. Anſ. 14 Verbum *vellem*, in ultimis voluntatibus, & aliis actionibus dependentiam habentibus de futuro diſpoſitionem inducit: ſecus in his quæ in continenti debent perfici, quod Caſtrenſi & Jaſoni diſplicet, in *l. cunctos populos. C. de ſumma Trinitate.* cum quidquid teſtamento, vel inter vivos dicitur, diſpoſitionem inducat, ſi animo perpenſo ac deliberato dicatur. *l.* 8. ℱ. *de jure delib.* 15 De uſu vocis, *vellem*, vide Bartolum ad *l. cunctos populos. col.* 1. *in fin. & ſeq. C. de ſumma trinit.* Doct. hic, & *ad l. ſervi electione. de leg.* 2. Socinum Jun. *conſ.* 149. *lib.* 2. *col.* 1. & 5. & *conſ.* 183. *num.* 16. Alciatum *lib.* 3. *parerg. cap.* 23. Pontanum *ad l.* 1 §. *ſi quis ita. num.* 13. *de verb. oblig.* Colleg. Patav. *conſ.* 1. *n.* 4. *inter conſilia diverſa ad caut. ult. volunt. vol.* 1. & ibidem Vincentium de Paleot. *conſ.* 135. *n.* 11. Mod. 16 Signatoribus teſtamenti recte legari, hinc colligunt. *l.* 22. *C. de teſt.* 17 Teſtamentum fieri poteſt ſtipulatione interpoſita. 18 Vide Jaſonem in *l. cunctos populos. C. de ſumma Trinitate.* 19 Adde *l.* 1. § 2. ℱ. *de verb. obl. l.* 12. *C. de fidejuſſorib.* §. 1. *Inſtit. de verb. oblig.* 20 Revocato legato onus legati revocatum intelligitur. facit *l. alteri.* 25 ℱ. *de adim. vel transf. legat.* 21 Filia ſc. 22 Emancipatione tolliturne jus legitimum? tollitur jure novo. §. *ult. Inſt. de legit. agnat. ſucceſſ. l.* 15. §. 1. *C. de legit. her.* 23 Et ita jure prætorio: non jure fideicommiſſi. 24 Quid? a quo præſtanda ſunt hic fideicommiſſa? An a patruo, qui ſolvere gravatus videtur, ℱ. *eod.* An ab avunculo? vide Bart. *hic.* 25 Imo partem. *l.* 19. *in fin.* ℱ. *de jure codicill. l.* 77. §. 29. ℱ. *de leg.* 2. 26 V. *l.* 57. ℱ. *ad SC. Trebell.* 27 Retinere corpus hereditarium aliquod juſſus, pro parte ſua retentionem, pro parte coheredum etiam petitionem habet. 28 Seiæ redderet. Ita emendat Ant. Faber, 1. *conjecturar.* 14. 29 Quo ſenſu uxores dominæ dicerentur, vide Forner. 1. *ſelect.* 11. Cujac. 3. *obſ.* 18. *in fin.* adde *l.* 38. §. 4. ℱ. *eod. l.* 19. §. 1. ℱ *de annuis.* 30 Adde *l.* 6. *C. ſi quis alteri vel ſibi.* 31 His verbis deficientibus, uxor dimidium fundi haberet ex emptione, & aliud dimidium divideret cum filio. *arg. l.* 22. *in fin.* ℱ. *de peculio.* 32 De hortis, & habitationibus veterum in hortis, dixi ad *l.* 66. §. 1. ℱ. *de donat. inter virum* 33 Diætæ, habitationes voluptuariæ in hortis, *ut hic. & d. l.* 66. *l.* 43. §. 1. ℱ. *de leg.* 1. 34 Vide *l.* 24. ℱ. *de manumiſſ. teſtam.* 35 Cur ita? quia non eſt veriſimile teſtatorem voluiſſe gravare heredem duplici præſtatione. *Bald.* 36 Id eſt, uxores ſervas, §. 5. ℱ. *eod.* vide *l.* 12. §. 7 §. 33 ℱ. *de inſtruct.* Inter ſervos non eſt connubium, ſed contubernium. *l.* 3. *C. de inceſt. nupt.* *Interim* nota, uxores & filios parentibus legari poſſe. 37 In Piceno coheredi uxori. *Hal.* 38 *l.* 102 ℱ. *de cond. & demonſtr.* Nec enim veriſimile eſt teſtatorem voluiſſe duram ſeparationem injungere, §. 5. ℱ. *eod. l.* 12. *C. comm. utriusque judicii.* adde *l.* 6. 7 8. ℱ *de pignorib. l.* 71. §. 3. *in fin* ℱ. *de leg.* 1 *l.* 2 *C. de patrib. qui filios diſtrax. l.* 3. ℱ. *de liberali cauſa.* An quia legatum uxoris magis generale eſt quam libertorum, ideo generi per ſpeciem derogatur? An quia uxori hic nominatim non relinquitur, ſed generaliter? 39 Caſa quid, dixi ad *l. penult* ℱ. *de uſufr.* 40 Generi per ſpeciem derogatur. *l.* 99. *in fin.* ℱ *h. t. l.* 80. ℱ *de reg. jur.* 41 Pueri appellatione ætatem puerilem demonſtramus. *l.* 204. *in fin.* ℱ. *de verb. ſign.* 42 Sic Marculus, a Marco dicitur apud Feſtum. 43 Legati in incipit æſtimatio a tempore facti teſtamenti, non mortis teſtatoris ducitur. vide quæ notavi ad *l.* 3. *in servo, deteriorem. in fin.* ℱ. *de rebus cred.* 44 Concubinæ ſuæ legare quis poteſt, non omni tamen, ſed veræ tantum, & legibus permiſſæ. 45 Via ſcilicet. 46 Villicus, villæ cuſtos 47 Contubernalis eſt, quæ ſervo conjuncta, non vocatur uxor, ſed contubernalis. 48 Filiorum legatorum appellatione veniunt nepotes. 49 Quid vero proponitur, ut nepotes debeantur? forte ut evitetur dura nepotum a parentibus ſeparatio. vide §. 2. ℱ. *eod.* 50 Vox generalis. 51 In patria ſeu urbe noſtra eſſe ea poſſeſſio videtur, quæ urbi adjacet. adde *l.* 12. *in fin.* ℱ. *de ſupellect.* 52 Patriæ appellatione etiam ſuburbia continentur: ita qui legat, quod in patria habet, legat id omne quod in urbe ſua & ejus ſuburbiis poſſidet. 53 Qui legat, *quidquid in patria ſua poſſidet*, Calendarium, quod in patria ejusve finibus habet, non legat. 54 Qui legat *id, quod in patria ſua poſſidet*, non id tantum legat, quod in patria ſua poſſidet, ſed id omne quod intra patriæ fines ejus eſt: *Patriæ* verbum finibus propriis ac ſuis etiam terminamus. 55 Cur ita? vel ideo quod in generali legato non continentur nomina debitorum. *l.* 86. ℱ. *de leg.* 2. 56 *Sub.* ad tempus, non perpetuo. *l. ſi fundus.* 44. *l. ſi chorus.* 79. §. 1. ℱ. *h. t. l. ſi uxori.* 39. §. *cum ita.* 1. ℱ. *de auro.* *l.* 32. ℱ. *de pignorib. l.* 7. §. 1. ℱ. *in quibus cauſis pign. tacite.*

ſpondit, ſupra [1] reſponſum. §. 7. Teſtamento, quo filium & uxorem heredes inſtituerat, filiæ per fideicommiſſum centum, cum in familia nuberet, legavit: & adjecit ita: *Fidei tuæ, filia, committo, ut cum in familia nubas* [2], *& quotieſcunque nubes, patiaris ex dote tua, quam dabis, partem dimidiam ſtipulari fratrem tuum & Seiam matrem tuam pro partibus dimidiis dari ſibi, ſi in matrimonio ejus cui nubes, ſive divortio facto, priusquam dos tua reddatur, eove nomine ſatisfactum erit, morieris, nullo filio filiave ex eo relicto:* Pater virginem filiam nuptum collocavit, ejusque nomine dotem dedit [3]: & poſt divortium eandem recepit, & alii in matrimonium cum dote dedit, & ſtipulatus eſt, eam [dotem] ſibi aut filiæ ſuæ reddi: manente filia in matrimonio ſecundo, mortuus eſt eodem teſtamento relicto; eique heredes exſtiterunt filius & uxor: poſtea marito defuncto, puella, dote recepta nupſit alii, præſentibus [4] & conſentientibus fratre & matre, quæ etiam dotem ejus auxit, & [5] neuter eorum ſtipulati ſunt dotem: mox matri filius & filia heredes exſtiterunt: deinde in matrimonio filia deceſſit, marito herede relicto. Quæſitum eſt, cum puella non ex cauſa legati pecuniam in dotem ab heredibus patris acceperat, ſed mortuo ſecundo marito materfamilias facta dotem recuperaverat: an heres ejus ex cauſa fideicommiſſi fratri defunctæ teneatur in eam pecuniam, quam percipere poſſet, ſi dotem ſtipulatus eſſet? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, non teneri. §. 8. [Ejus] heres vel legatarius rogatus eſt, *ut quendam* [6] *adoptet*, his verbis adjectis, *ſi alias fecerit, exheres eſto:* vel, *perdat legatum.* Quæſitum eſt, ſi non adoptaverit, an ei, qui adoptatus non eſt, actio quædam ex fideicommiſſo competat? Reſpondit fideicommiſſum, quo quis rogatur, *ut adoptet*, ratum non [7] eſſe.

§. 9. *Agri plagam* [8], *quæ eſt in regione illa, Mæviis Publio & Gaio tranſcribi* [9] *volo, pretio facto* [10] *viri boni arbitratu, & hereditati illato, duplæ evictione expromiſſa a reliquis heredibus: ita ut ſub pœna centum promittant, eam agri plagam partemve ejus ad Seiam poſterosve ejus non perventuram quaqua ratione.* Quæſitum eſt, an legatum valeat, cum Publius emere velit, Gaius nolit? Reſpondit, eum, qui fideicommiſſum præſtari ſibi velit, poſſe [11] partem dimidiam [12] ejus agri, qui legatus eſt, petere, quamvis alter perſequi noluit. † Item quæſitum eſt, cautio, quæ interponi debeat ſecundum voluntatem, pro quota parte cuique heredum præſtanda ſit? Reſpondit, pro ea portione, quæ ex fideicommiſſo præſtatur. §. 10. Sorori legavit homines, quos nominavit teſtamento: ejusque fidei commiſit, *ut eadem mancipia filiis ſuis cum obiret, reſtitueret.* Quæſitum eſt, adgnata ex his an defuncti filiis heredibus reſtituenda ſint poſt mortem legatariæ, an remaneant ad [13] heredes ejus? Reſpondit, [ea,] quæ poſtea adgnata eſſent, verbis fideicommiſſi non [14] contineri. §. 11. Pater naturalis filiæ ſuæ, ex teſtamento mariti ejus, fideicommiſſi debitor, cum ea mulier alii nuberet, non mandatu mulieris dotem marito ejus dedit [15], & ſibi reddi eam ſtipulatus eſt, ſi ſine liberis filia moreretur: mulier filiam ſuſcepit: Quæſitum eſt, an fideicommiſſum a patre exigere poſſit? Reſpondit, ſi nec [16] ratam habuiſſet dotem datam, ſupereſſe fideicommiſſi petitionem. † Idem quæſiit, an, ſi pater accepto facere ſtipulationem velit, mulieri perſecutio fideicommiſſorum deneganda ſit? Reſpondit, ſupra reſponſum: eumque patrem, de quo quæreretur, ſi ita dediſſet, ut mulier ratum haberet, poſſe condicere. §. 12. Seium maritum ſcripſit heredem, eique ſubſtituit Appiam alumnam, fideique heredis commiſit, *ut poſt mortem ſuam hereditatem eidem alumnæ reſtitueret: aut, ſi quid ante contigiſſet* [17] *alumnæ, tunc Valeriano fratris filio reſtitueret eandem hereditatem.* Quæſitum eſt, ſi Seius vivus, quidquid ad eum ex hereditate perveniſſet, alumnæ reſtituiſſet, an ſecundum voluntatem defunctæ id feciſſe videretur: præſertim cum hæc eidem ſubſtituta eſſet? Reſpondit, ſi vivo [18] Seio Appia deceſſiſſet, non eſſe liberatum a fideicommiſſo Valeriano relicto. §. 13. Scævola reſpondit: Cum heres ſcriptus rogatus eſſet, *cum* [19] *volet*, alii reſtituere hereditatem, interim non eſt compellendus ad fideicommiſſum. Claudius: Poſt [20] mortem [enim] utique creditur datum.

§. 14. Heredis ſcripti fidei commiſerat, *Ut Seiæ uxori univerſam reſtitueret hereditatem:* & uxoris fidei commiſit in hæc verba: *A te, Seia, peto, ut quidquid ad te ex hereditate mea pervenerit, exceptis his, [ſi] quæ tibi ſupra legavi, reliquum omne reddas, reſtituas Mæviæ infanti dulciſſimæ: A qua, Seia, ſatis* [21] *exigi veto: cum ſciam, eam potius rem aucturam, quam detrimento futuram.* Quæſitum eſt, an ſtatim [22] Mævia fideicommiſſum a Seia petere poſſit? Reſpondit, nihil proponi cur non poſſit [23].

De ſumptibus in monumentum extruendum.

42. IDEM [lib. 33. Digeſtorum].

TItius heredes inſtituit, Seiam uxorem ex parte duodecima, Mæviam ex reliquis partibus: & de monumento, quod ſibi exſtrui volebat, ita cavit: *Corpus meum uxori meæ volo tradi ſepeliendum in fundo illo, & monumentum exſtrui usque ad quadringentos aureos.* Quæro, cum in duodecima parte non amplius quam centum quinquaginta aurei ex bonis mariti ad uxorem perveniant, an hac ſcriptura ab ea ſola monumentum ſibi teſtator exſtrui voluerit? Reſpondi, ab utraque [24] herede monumentum pro hereditariis portionibus inſtruendum [25].

De quantitate dotis legatæ, arbitrio boni viri conſtituendæ.

43. CELSUS [lib. 15. Digeſtorum].

SI filiæ pater dotem arbitratu tutorum dari juſſiſſet, Tubero perinde hoc habendum ait, ac ſi viri boni arbitratu legatum ſit. Labeo quærit, quemadmodum apparet, quantam dotem cujusque filiæ boni viri arbitratu conſtitui oportet? ait, id non [26] eſſe difficile ex dignitate [27], ex facultatibus, ex numero liberorum teſtamentum facientis æſtimare.

De fundo legato cum his quæ ibi erunt.

44. POMPONIUS [lib. 2. ad Sabinum].

SI fundus legatus ſit *cum his quæ ibi* [28] *erunt:* quæ ad tempus [29] ibi ſunt, non videntur legata: & ideo [30] pecuniæ quæ fœnerandi cauſa ibi fuerunt, non ſunt legatæ.

De uxoris cauſa emptis vel paratis.

45. ULPIANUS [lib. 22. ad Sabinum].

HOc legatum, *uxoris* [31] *cauſa* [32] *parata* [33], generale [34] eſt, & continet tam veſtem, quam argentum, aurum, ornamenta, cæteraque quæ uxoris gratia parantur. † Sed quæ videantur *uxoris cauſa parari?* Sabinus libris ad Vitellium ita ſcripſit: Quod [35] in uſu frequentiſſime verſatur, ut in legatis uxoris adjiciatur, *quod ejus cauſa parata ſint*, hanc interpretationem obtinuit, quod magis uxoris [cauſa], quam communis [36] promiſcuique uſus cauſa paratum foret. neque intereſſe viſum eſt, ante [37] ductam uxorem id paterfamilias paraviſſet, an poſtea: an etiam ex his rebus, quibus ipſe uti ſoleret, uxori aliquid adſignaviſſet; dum id mulieris uſibus proprie adtributum eſſet.

46. PAULUS [lib. 2. ad Vitellium].

EA tamen adjectio legatum alias exiguius, alias plenius efficiat [38]: Augetur, cum ſic [39] ſcriptum eſt, *quæque ejus cauſa parata ſunt:* id enim ſignificat, & ſi quid præter ea, quæ dicta ſunt, ejus cauſa paratum eſt: Minuitur, detracta conjunctione: quia ex omnibus ſupra comprehenſis ea ſola definiuntur, quæ ejus cauſa parata ſunt.

47. ULPIANUS [lib. 22. ad Sabinum].

SI quid earum rerum ante [40] comparavit, quam uxorem duxit, ſi id ei, ut uteretur, tradidit: perinde eſt, quaſi poſtea paraviſſet: Ex eo autem legato ea pertinent ad uxorem, quæ ejus cauſa empta, comparata [41], quæque retenta ſunt: in quibus etiam quæ prioris uxoris, quæque filiæ, neptis, vel nurus fuerunt, continentur.

§. 1. Inter *emptum* [42] *& paratum* quid intereſt, quæritur? Et reſponſum eſt, in empto paratum ineſſe [43], in parato non continuo emptum contineri; veluti ſi quis, quæ prioris uxoris cauſa emiſſet, poſteriori uxori tradidiſſet, eas res eum poſterioris uxoris cauſa paraviſſe, non emiſſe conſtat. ideoque quamvis maritus poſterioris uxoris cauſa nihil emerit, tamen tradendo, quæ prior habuerit, ejus cauſa parata ſunt: & ſi ei adſignata [44] non ſunt, legato cedunt. at quæ prioris uxoris cauſa parata ſunt, ita poſteriori debentur, ſi ei adſignata [45] ſint: quia non eſt ita de poſteriore uxore cogitatum, cum compararentur.

48. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

NAm ne id quidem, quod traditum eſt, ſi poſtea ademptum ſit, legato cedet.

4. *De concubinæ,* 5. *Vel uxoris,* 7. *Vel filii, filiæve, vel ſervi ſervæve cauſa paratis.*

49. ULPIANUS [lib. 22. ad Sabinum].

ITem legato continentur mancipia, puta lecticarii [46], qui ſolam matremfamilias portabant: item jumenta, vel lectica [47], vel ſella, vel burdones [48];

1 Id eſt, in caſu proximo. *d. l.* 86. Quis ille caſus eſt? *Legato eorum, quæ in patria noſtra habemus*, non contineri Calendaria, non contineri pecunias quoque ad tempus ibi depoſitas. 2 Nubes. *Hal.* 3 Et ita ademiſſe legatum ei cenſetur. *arg. l.* 11. *C. de legatis.* 4 Præſenti & conſentienti non fit injuria. 5 Repudiato ex legato nihil peti poteſt. 6 *l.* 11. *ſupr. de condit. inſtit.* 7 Imo eſt ratum. *l. ſi cui.* 92. *ff. de cond. & demonſt.* Quid? valetne onus adoptandi, licet petitionem fideicommiſſi non inducat ei, quem juſſit teſtator adoptare? An potius nullo modo valet id onus, tanquam contra bonos mores? An *d. l. ſi cui.* agitur de emancipando: hic de adoptando? adde *l. ſi quis teſtamento.* 11. *ff. de condit. inſt. l. filiusfam.* 114. *§. ſed ſi liberis.* 8. *ſupr. de legat.* 1. 8 Plaga agri, regio, tractus. 9 Tranſcribi eſt transferri: ducta locutione ex eo quod veteres in foro & de menſæ ſcriptura magis quam ex arca domoque pecuniam numerabant: nam quod argentarius Titio acceptum ferret, Titiique nomen expungeret, tranſcribere dicebatur: hæc vox etiam reperitur in *l.* 13. *ſupr. ad SC. Vellejan. l.* 12. *ff. de præſcript. l.* 14. *in fin. C. de ſacroſ. eccleſ.* 10 Conſtituto. 11 Imo non poteſt. *l.* 64. *ſupr. de contr. empt.* 12 *l.* 81. §. 1. *ff. de leg.* 1. 13 *Ad*, pro *apud*, ut *l. un. ff. apud eum, a quo appellatur. l.* 7. *ff. de incendio*, ut *apud* pro *ad l.* 43. *ff. familiæ.* 14 *l.* 14. §. 1. *verſ. Paulus reſpondit. in fin. ſupr. de uſuris.* 15 Quod dici hic ſolet, patrem non teneri dotare filiam naturalem tantum; ita demum procedit, ſi filia habeat, unde ſe alat, alioquin enim tenetur ei tantum in dotem conſtituere, quantum ad alimenta ſufficiat. vide Bald. *ad l. neque mater. num.* 1. *C. de jur. dot.* Paleot *in tractat de nothis & ſpur cap.* 49. *num.* 5. Camil. Viſitar. *ad l.* 1. *num.* 116. *ſol. in utrim.* Mod. 16 Pater naturalis dotando filiam, magis compenſandi quam donandi animum habuiſſe videtur: ſecus in legitimo, *l. ult. C. de dot. promiſſ.* hinc colligitur, patrem naturalem non cogi filias dotare. v. quæ notavi ad *l.* 19. *ſupr. de ritu nuptiarum.* Quod Paleotus, *tr. de ſpuriis. c.* 49 *n.* 5. negat pertinere ad patrem naturalem, qui multa bona habeat. vide Campegium, *tr. de dote part.* 1. *qu.* 17. 17 V. *l.* 162. §. 1. *ff. de verb. ſign.* 18 *l.* 114. §. 11. *in fin. ff. de leg.* 1. 19 *l.* 11. §. 6. *ſupr. h. t.* 20 Reſtituere *cum volet*, rogatus, poſt mortem ſuam reſtituere rogatus intelligitur. In ultimis voluntatibus moriendo, quis velle videtur, *ut hic.* Imo moriendo videtur nolle. *l. centeſimis.* 46. §. *ſi ita ſtipulatus.* 2. *infr. de verb. oblig.* Aliud in contractibus aliud in ultimis voluntatibus. 21 Satis exigi qui vetat, fideicommiſſi diem non differt. 22 Fideicommiſſum pure relictum, ſtatim peti poteſt. 23 Statim ſcil. Imo ſtatim peti non debet, ſed poſt mortem matris *arg. l.* 75. §. 1. *ff. ad SC. Trebell.* 24 Imo ab ea tantum cui ſepulturæ cura commiſſa eſt: poteſt enim vel unum tantum heredum teſtator onerare, *l. cum ab uno* 53. *pr. ſupr. de legat.* 2. poteſt ſi vult: ſed hic in dubio præſumitur cura ſepulturæ uni tantum injecta: cæteros ſumptus ex æquo ab heredibus faciendos eſſe voluiſſe, quod etiam ex quantitate relicti colligitur. 25 Quo nomine coheres a coherede cogi poteſt actione familiæ, vel præſcriptis in factum. *l.* 18. §. 2. *ſupr. familiæ.* ab extraneo non poteſt, ſed a Pontificibus, *l.* 50. *in fin. ſupr. de heredit. petit. l.* 8 *ſupr. de religioſis. l. ultim.* §. 1. *ſupr. de mortuo inferendo. l.* 28. *C. de epiſcopis.* vel a Prætore. *l.* 14. §. 2. *ſupr. de religioſis.* 26 Imo difficile eſt, *l.* 1. *C. de dotis promiſſ.* adde *l. cum poſt.* 69. §. *gener.* 4. *ſupr. de jure dot.* 27 Vide *l.* 60. *l.* 69. §. 4. *ſupr. de jure dot. l.* 25. *C. de nupt. l.* 9. *C. de adm. tut.* 28 Eſſe alicubi ea intelliguntur, quæ ibidem ſunt perpetuo, non ad tempus. 29 Vel caſu. *l.* 67. *l.* 68. *in fin. l.* 84. *in fin. ff. h. t. l.* 32. §. 2. *infr. de uſu & uſufruct.* 30 *His quæ ibi erunt* legatis pecunia fœnerandi cauſa non intelligitur legata, *ut hic.* Cur ita? quæ fœnerandi cauſa alicubi pecunia eſt, ad tempus eſt, non perpetuo; modo ibi eſt, modo non eſt. Hoc autem legato, *quæ ibi erunt*, legata intelliguntur, quæ perpetuo ibi ſunt, non ad tempus: verbi τοῦ εἶναι hæc natura eſt, ut res momentarias, fluxas ac minime manentes non innuat, adde quæ ſcripſi ad *l.* 41. §. 6. *in fin. ſupr. h. t.* 31 *Synopſis Baſilic.* 44. *tit.* 3. *cap.* 49. 32 *l.* 47. *infr. h. t. l.* 13. *pr. infr. de auro.* 33 Paratorum uxoris cauſa voce intelligitur id omne quod ejus cauſa paratum eſt: puta continetur veſtis, argentum, aurum, ornamenta, cæteraque quæ uxoris gratia parari ſolent. 34 Cur generale eſt? Indefinita generalia. 35 Parata alicujus cauſa ea videntur, quæ ad ejus uſum proprium ſunt deſtinata: non quæ ad uſum communem ejus & alterius. 36 *l.* 10. *infr. de auro.* 37 *d. l.* 47. *in princ.* 38 *Al.* efficit. 39 *d. l.* 10. *verſ. ſed quod Quintus. infr. de aur.* Pone ita legatum, *Veſtem, aurum, argentum, quæ uxoris cauſa parata ſunt, do, lego.* Relativum *quæ* ea tantum demonſtrat, quæ nominatim ſunt expreſſa. At cum ita lego, *Veſtem, aurum, argentum, quæque uxoris cauſa parata ſunt, do, lego.* legatum in hac ſpecie augetur. Nec enim veſtis, aurum & argentum tantum debetur, ſed alia, quæcunque uxoris cauſa parata fuerint. Tanti intereſt, relativo *quæ* adjiciatur conjunctio *que*, an non adjiciatur: priore enim exiguius eſt legatum: poſteriore vero uberius. 40 V. *l.* 45. *in fin. ſupr. h. t.* 41 *Al.* parata, ut §. 1. *infr. eod.* 42 *l.* 49. §. 3. *infr. eod.* 43 Imo non ineſt: Nam qui legat empta, non legat parata. *l.* 49. §. 3. *infr. eod.* 44 Id eſt, tradita: Adſignare & tradere idem eſt, *l.* 19. §. 3. *infr. de auro. l.* 22 §. 1. *infr. de manumiſſ. teſtam.* Plin. 10. *epiſt.* vide Cujac. 12. *obſ.* 8. *in fin.* 45 Id eſt, tradita. 46 Lecticis & ſellis honeſtiores fœminæ vehebantur: quarum uſus contra probroſis fœminis interdictus a Domitiano, teſte Suetonio & Dione 58. Senec. *de remediis fort.* Apuleio 11. *Metamorph.* unde Tertullianus, peſſum ire pudicitiam querebatur, quod ſtolis ſellisque deauratis in publico mulieres verſarentur, quo facies de plano poſſet perſpici. adde quæ ſcripſi de veſte matronarum & meretricum ad *l.* 15. §. 15. *infr. de injur.* & de ſella geſtatoria, ad *l.* 7. *ſupr. de ſervit. præd. ruſtic.* §. 7. Theoph. *de jure naturali.* de vehiculis honoratorum & carrucis dixi, *tit. C. de honoratorum vehiculis.* 47 De qua vide *l.* 7. *ſupr. de ſerv. præd. ruſt.* 48 Id eſt, mulos: eodem namque ſenſu ad *l.* 62. *infr. h. t.* Græci ſcribunt τῷ λεγάτῳ τῶν βορδονίων καὶ αἱ σέλλαι περιέχονται (*Synopſ. Baſil.* 44. *tit.* 3. *cap.* 58. legit κορδονίων), Hieronymus in translatione 2. *Regum:* ut tollam onus duorum burdonum. Burdones etiam manni & burici vocantur. v. Cujac. 11. *obſ.* 16. *in princ.* Peſſime Accurſius hic expoſuit, bajulos quibus effertur domina: eosve qui dominam portabant.

item mancipia alia, puellæ fortaſſis, quas ſibi comatas [1] mulieres exornant. §. 1. Sed & ſi forte virilia ei quædam donaverit, quodammodo ejus cauſa parata videbuntur. §. 2. Proinde & ſi quædam promiſcui uſus ſint, ſolitus tamen fuerit ab ea quaſi uſum mutuari, dicendum erit, ipſius cauſa videri parata. §. 3. Item intereſt [2], *ipſius cauſa parata* [3] ſint ei legata, an *ipſius cauſa empta: paratis* enim omnia continentur, quæ ipſius uſibus fuerunt deſtinata [4]: *empta* vero ea ſola, quæ propter eam empta fecit maritus. unde non [5] continebuntur emptis ſolis legatis, quæ alia ratione paterfamilias adquiſita ei deſtinavit: utroque autem legato, continebuntur & quæ maritus emi mandaverat, vel quæ emerat, necdum autem ei adſignaverit, adſignaturus ſi vixiſſet.

§. 4. Parvi autem refert, uxori, an concubinæ quis leget, quæ *ejus cauſa empta parata ſunt:* ſane enim, niſi [6] dignitate [7], nihil intereſt.

§. 5. Si uxori aurum *quod ejus cauſa paratum eſt*, legatum ſit, & poſtea ſit conflatum [8], materia tamen maneat: ea ei debetur.

§. 6. Sed ut legatum valeat, mortis tempore uxorem eſſe debere, Proculus ſcripſit: & verum eſt: ſeparatio [9] enim diſſolvit legatum.

§. 7. Hoc legatum & filio & filiæ relinqui poteſt, *Quæ ejus gratia parata* [10] *ſunt:* & ſervo ſervæque: & continebuntur, quæ ipſi ſunt attributa [11], vel deſtinata [12].

De legato, cum in ſuam tutelam pervenerit, 4. *Vel cum ſui juris fuerit factus,* 5. *Vel cum ad pubertatem pervenerit,* 6. *Vel cum ſuæ ætatis vel legitimæ, vel juſtæ, vel maturæ factus ſit, vel cum adoleverit.*

50. IDEM [lib. 23. ad Sabinum].

CUm filiofamilias ita legatur, *Cum is in* [13] *tutelam ſuam* [14] *pervenerit:* pubertatis tempus ſignificatur. Et ſane ſi impuberi [15] filiofamilias legatum ſit, plerumque ſentiendum eſt, quod Sabinus ait, ut non & paterfamilias fiat, ſed ut pubes. Cæterum ſi mater, quæ ſuſpectam habuit mariti, a quo divorterat, vitam, filio ſuo, quamvis impuberi leget; non videtur ſenſiſſe de eo tempore, quo pubes eſt: ſed de eo quo & pubes & paterfamilias eſt: Nam & ſi pubes fuit, multo magis dicemus, de patrefamilias eam ſenſiſſe: ac [ſi] dixiſſet, *In ſuam tutelam, & in ſuam poteſtatem.* §. 1. Quod ſi quis paterfamilias impuberi leget, cum ſuæ tutelæ ſit: de pubertate ſenſit; interdum & de vigintiquinque annis, ſi mens teſtantis appareat. Nam ſi jam puberi, minori tamen vigintiquinque annis legavit, proculdubio anni vigintiquinque erunt præſtituti. §. 2. Item, ſi furioſo [16], vel prodigo, vel ei, cui Prætor ex cauſa curatorem dedit, ita [17] ſit legatum: puto, & de eo ſenſum caſu, quo curæ & tutelæ liberetur. §. 3. Ex his & hujusmodi apparet, voluntatis quæſtionem Sabinum interpretatum. Et utique non dubitaret, ſi puberi, & multo magis majori vigintiquinque annis ita ſit legatum, de ſua poteſtate teſtatorem ſenſiſſe.

§. 4. Sic autem hæc ſcriptura varia eſt, & voluntatis habet quæſtionem: ut illa quoque, ſi quis ita ſcripſerit, *Cum ſui juris fuerit factus:* nam aliter alias accipiatur [18]; & plerumque poteſtatis [19] liberationem continet, plerumque pubertatem, vel viceſimumquintum annum.

§. 5. Ego quidem, & ſi quis jam puberi, minori tamen vigintiquinque annis, ſic legaverit, *Cum ad pubertatem pervenerit*, puto, de ætate [20] eum ſenſiſſe, quæ caret in integrum reſtitutione. §. 6. Idem & ſi [quis], *Cum ſuæ ætatis* [21] *fuerit factus*, [vel, *legitimæ ætatis*,] utrum de pubertate, an de vigintiquinque annis ſenſum [ſit], diſputari de voluntate poteſt: non minus quam ſi ita adſcripſerit, *Cum juſtæ* [22] *ætatis* [*ſit*] *factus*, vel, *Cum maturæ ætatis*, vel, *Cum adoleverit.*

De legato, cum in tutelam ſuam pervenerit.

51. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

SI filiæfamilias ita legatum ſit, *Cum in tutelam* [23] *ſuam pervenerit:* tunc debebitur, cum viripotens [24] facta fuerit.

De librorum legato. 6. *De chartarum legato.* 7. *De bibliotheca legato.* 8. *De dactyliothecæ legato.* 9. *De lecti, armariorum & loculorum legato.*

52. ULPIANUS [lib. 24. ad Sabinum].

L*Ibrorum* appellatione continentur omnia volumina [25], ſive in charta, ſive in membrana ſint, ſive in quavis alia materia: ſed & ſi in philyra [26], aut [in] tilia (ut nonnulli conficiunt), aut in quo alio corio, idem erit dicendum. † Quod ſi in codicibus ſint membraneis, vel chartaceis, vel etiam eboreis, vel alterius materiæ, vel in ceratis codicillis: an debeantur, videamus? & Gaius Caſſius ſcribit, deberi & membranas, libris legatis: conſequenter igitur cætera quoque debebuntur, ſi non adverſatur voluntas teſtatoris. §. 1. Si cui *centum libri* ſint legati, centum volumina [27] ei dabimus: non centum, quæ quis ingenio ſuo metitus eſt, cui ad libri ſcripturam ſufficerent; ut puta cum haberet Homerum totum in uno volumine, non quadraginta octo libros computamus, ſed unum Homeri volumen pro libro accipiendum eſt. §. 2. *Si Homeri corpus* [28] ſit legatum, & non ſit plenum: quantæcunque partes [29] hodie inveniantur [30], debentur.

§. 3. *Libris* autem legatis, bibliothecas [31] non contineri Sabinus ſcripſit. Idem & Caſſius: ait enim, membranas, quæ ſcriptæ ſint, contineri: deinde adjecit, neque armaria, neque ſcrinia, neque cætera, in quibus libri conduntur, deberi. §. 4. Quod tamen Caſſius de membranis puris ſcripſit, verum eſt: nam nec chartæ puræ [debentur], *libris legatis:* nec *chartis* [32] *legatis* libri debebuntur. niſi forte, & hic nos urſerit voluntas [33]: ut puta ſi quis forte chartas ſic reliquerit, *Chartas meas univerſas*, qui nihil aliud, quam libros habebat, ſtudioſus ſtudioſo. nemo enim dubitabit, libros deberi: nam & in uſu plerique libros *chartas* appellant. † Quid ergo, ſi quis *chartas* legaverit *puras?* Membranæ non continebuntur, neque cæteræ ad ſcribendum materiæ, ſed nec cœpti [34] ſcribi libri. §. 5. Unde non male quæritur, ſi *libri* legati ſint, an contineantur nondum perſcripti? Et non puto contineri: non magis quam *veſtis* appellatione nondum detexta [35] continetur. ſed perſcripti libri nondum malleati [36] vel ornati continebuntur: proinde & nondum conglutinati, vel emendati continebuntur: ſed & membranæ nondum conſutæ continebuntur. §. 6. *Chartis* legatis, neque papyrum ad chartas paratum, neque chartæ nondum perfectæ continebuntur. §. 7. Sed ſi *bibliothecam* legaverit, utrum armarium [37] ſolum, vel armaria [continebuntur], an vero libri quoque contineantur, quæritur? & eleganter Nerva ait, intereſſe [id] quod teſtator ſenſerit: nam & [38] locum ſignificari bibliothecam eo: alias armarium [ſicuti dicimus, *eboream bibliothecam emit*] alias libros [ſicuti dicimus, *bibliothecam emiſſe*]. † Quod igitur ſcribit Sabinus, libros bibliothecam non ſequi, non per omnia verum eſt: nam interdum armaria quoque debentur, quæ plerique *bibliothecas* appellant. Plane ſi mihi proponas adhærentia [39] eſſe membro [40] armaria, vel adfixa: ſine dubio non debebuntur, cum ædificii portio ſint. §. 8. Quod in bibliotheca tractavimus, idem Pomponius lib. VI. ex Sabino in *dactyliotheca* [41] legata tractat: & ait, annulos quoque contineri, non ſolum thecam, quæ annulorum cauſa parata ſit: hoc autem ex eo conjectat, quod ita proponitur quis legaſſe, *Dactyliothecam meam, & ſi quos præterea annulos habeo:* & ita Labeonem quoque exiſtimaſſe ait.

§. 9. Sunt tamen quædam, quæ omnimodo legatum ſequuntur, ut *lectum* legatum contineat & fulctra [42]; & *armariis & loculis* clauſtra & claves cedunt.

De argento legato. 1. *De annulis legatis.*

53. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

A*Rgento* legato, conſtat arculas [43] ad legatarium non pertinere. §. 1. Item *annulis* legatis dactyliothecæ [44] non cedunt.

De verbo hoc amplius.

54. POMPONIUS [lib. 7. ad Sabinum].

SI pure tibi legavero, deinde poſtea ſcripſero ita, *Hoc* [45] *amplius, ſi navis ex Aſia venerit, heres meus ei fundum dato:* verius eſt, eo verbo *amplius* ſuperiora repeti. † Sicuti dicimus, *Lucius Titius plebi quina millia dedit, hoc amplius Seius viſcerationem* [46]: quina quoque millia Seium dediſſe intelligimus. Et, *Titius accepit quinque, Seius hoc amplius fundum:* Seium quinque quoque cepiſſe intelligimus.

De lignis & materia. 7. *De lignis, carbonibus, titionibus, lignis coctis.* 8. *De ſulphuratis.* 9. *De ad faces paratis.* 10. *De ſtrobilis.*

55. ULPIANUS [lib. 25. ad Sabinum].

L*Igni* [47] appellatio nomen generale eſt: ſed ſic ſeparatur, ut ſit aliquid materia [48], aliquid [49] lignum. *Materia* eſt, quæ ad ædificandum, fulciendum, neceſſaria eſt: *lignum*, quidquid comburendi cauſa paratum eſt. † Sed utrum ita demum, ſi conciſum ſit, an & ſi non ſit? & Quintus Mucius lib. II. refert, ſi cui ligna legata eſſent, quæ in fundo erant, arbores quidem materiæ cauſa ſucciſas non deberi: nec adjecit, ſi [non] comburendi gratia ſucciſæ ſunt, ad eum pertinere: ſed ſic intelligi conſequens eſt. §. 1. Ofilius quoque lib. V. juris partiti ita ſcripſit: cui ligna legata ſunt, ad eum [omnia] ligna pertinere, quæ alio nomine non appellantur: veluti virgæ, carbones, nuclei olivarum, quibus ad nullam aliam rem niſi ad comburendum poſſit uti: ſed & balani [50], vel ſi qui alii nuclei. §. 2. Idem lib. II. negat, arbores nondum conciſas, niſi quæ minutatim conciduntur, videri ei legatas, cui *ligna* legata ſunt: ego autem arbitror, hoc quoque ligni appellatione contineri, quod nondum minutatim fuit conciſum, ſi jam concidendo fuit deſtinatum. proinde ſi ſylvam huic rei habebat deſtinatam, ſylva quidem non cedet, dejectæ autem arbores lignorum appellatione continebuntur, niſi aliud teſtator ſenſit. §. 3. *Lignis* autem le-

1 Queis ſibi comas mulieres. Cujac. *ibid.* Hæ ſunt quæ ciniflones dicuntur, ornatrices. v. *l.* 65. §. 3. ℌ. *h. t.* 2 Generis legato ſpecies omnes continentur: ſpeciei vero, non continetur alia ſpecies ſub eodem genere poſita. *Goth.* De legato generis vide Graff. *recept ſent.* §. *legatum. qu.* 61. *num.* 62. Anſ. 3 Inter paratum & emptum intereſt. v. *l.* 47. §. 1. ℌ. *h. t.* 4 Imo deſtinata ad uſum non videntur contineri, cum non habeantur pro traditis. *l. cætera.* 41. *in fin. l. ſequens.* ℌ. *de legat.* 1. Goth. Facit *l.* 37. ℌ. *de verb. oblig. l.* 51. ℌ. *de leg.* 1. *l.* 22. ℌ. *de auro.* S. L. 5 Imo empti nomine continetur paratum. *l.* 47. §. 1. *ſupr. h. t.* 6 Uxor a concubina non differt niſi dignitate, *ut hic.* Quid ita? Utraque conjunctio jure civili comprobatur. *l.* 1. *l.* 3. §. 1. *ſupr. de concubin. Novell. quibus modis naturales.* 89. *c.* 1. adde etiam *Novell. de triente & ſemiſſe & ſucceſſ. &c.* 18. *c.* 5. 7 Matrisfamilias nomine quamlibet honeſtam mulierem intelligimus, *l.* 41. *in fin. ſupr. de ritu. l.* 3. *in fin. infr. de liber. exhib. l.* 46. *in fin. infr. de verb. ſign. l.* 29. *C. ad l. Jul. de adulteriis.* adde *l.* 67. §. 10. *ſupr. de legat.* 2. vid. Cujac. 3 *obſ.* 18. 8 *l.* 44. §. 2. *ſupr. de legat.* 1. 9 *l.* 2. *l.* 3. ℌ. *de auro.* 10 Parati verbo adtributa & deſtinata continentur. 11 Adtributa a deſtinatis diſtinguuntur. 12 Deſtinata dicuntur quæ parata. 13 In tutelam ſuam veniſſe, nihil aliud quam pubertatis tempus attigiſſe: idve tempus, quo quis alterius tutelam evadens, ſuam ſubire videtur. 14 *l. ult. ſupr. de jure deliberandi. pr. Inſt. de pupillari.* 15 Impuberi filiofamilias relictum, cum primum pubes factus fuerit, non debebitur, licet nondum ſit paterfamilias. 16 *l. antepen. C. de curat. furioſi.* 17 Cum in ſuam tutelam vel curam venerit: cum ſui ipſius tutor & curator idoneus eſſe poterit. 18 *Al.* accipitur. 19 Sui juris dicuntur, qui vel poteſtate liberati, qui puberes, qui 25. annum attigerunt. 20 De ea ætate. *Hal.* 21 Nec etiam ſufficit ad veniam impetrandam ætatis allegatio. *l. ult. C. de his, qui ven. ætat.* 22 Ætates hic tres enumerantur, juſta, matura, adoleſcens; & paulo ante, ſua ætas, legitima. 23 Id eſt, tutelæ finem. 24 *l.* 5. §. 2. ℌ. *quib. ex cauſ. in poſſeſſ. eatur.* 25 Volumina ideo dicta ſunt, quod veteres volumina in cylindri, id eſt, volutarii modum complicare ſolebant. vide Paul. 3. *ſent.* 6. §. 87. Goth. vid. Sichard. ad *l.* 4. *C. de teſtam. n.* 11. Anſ. 26 Foliis chartæ non colligatis. 13. Plin. 13. 15. 16. *c.* 26. 20. *c.* 3. de philyra & tilia, vid. Cottam *in memorabilib. in voce* Librorum. 27 *Synopſ. Baſil* 44. *tit* 3. *c* 48. Volumen & liber hic, idem: quod Laurentius Valla non admittit, auctoritate Plinii, qui tres libros in ſex volumina diviſos (propter amplitudinem) refert: ita volumen libro minus eſſe. ſed Valla parum adſequitur hunc locum. Porro volumen a volvendo, volumen, ſerpentis cauda eſt Virgilio & Valerio. 28 Eodem modo Latine diceremus, Corpus juris civilis. Corpus enim ſumitur pro opere aliquo ſcripto. Cicero *ad Quint. fratrem.* 2. Hinc σωματοποιία legum, *Novell. Leonin.* 1. 29 Quantæcunque partes inveniantur. *Hal.* quantæcunque partes rhapſodiæ, alii ita legunt. *Goth.* vide Ant. Auguſt. *emend. lib.* 4. *cap.* 2. Anſ. 30 *l.* 76. ℌ. *h. t.* 31 De bibliothecis v. §. 7. ℌ. *eod.* adde *l.* 50. ℌ. *de contrah. empt.* 32 Chartarum nomine, libros legatos videri Prudentes conjiciunt tribus argumentis: quod dixerit teſtator chartam univerſam; quod nullas alias chartas, quam libros habuerit; quod ſtudioſus ſtudioſo ita legaverit. vide Cujac. *conſult.* 35. 33 Vide *l.* 15. *C. de fideicommiſſ.* 34 *l.* 19. §. 11. ℌ. *de auro.* de deſtinatione, vide quæ not. ad *l.* 58. §. 1. ℌ. *pro ſocio.* 35 *l.* 22. *l.* 23. ℌ. *de auro.* 36 Malleati libri. hac voce utitur Columell. 12. *c.* 19. 37 *l.* 12. §. 34. ℌ. *de inſtructo. l.* 50. ℌ. *de cont. empt.* 38 Feſtus: Bibliothecæ, & apud Græcos, & apud Latinos, tam librorum per ſe magnus numerus, quam locus ipſe, in quo libri collocati ſunt, appellantur. Quinimo hic bibliotheca non tantum eſt ædificium in quo libri, ſed etiam armarium. 39 Vide *l.* 17. *ſupr. de act. empt. l.* 12. §. 23. ℌ. *de inſtructo.* 40 Membrum pro cubiculo ſumitur hic, & *l.* 13. §. 1. *infr. de manum. teſt.* 41 Dactyliotheca, annulorum capſula, 37. Plin. 1. 42 Fulcra, *Hal.* fulcrum lecto cedit. *l.* 26. §. 1. *in fin.* ℌ. *de adqu. rer. dom.* 43 Arculas argenteas Heliogabalus fertur primus habuiſſe *Lampr.* 44 V. *l.* 67. *pr. infr. de furt.* 45 *l.* 10. §. 2. ℌ. *de annuis. l.* 3. *infr. de dote prælegat.* de hac voce, vid. Cujac. 8. *obſ.* 36. Goth. Adde Auguſtin. *emend. lib.* 4. *cap* 1. Alexander ab Alexand. *gen. dier. lib.* 5. *cap.* 7. S. L. 46 Viſceratio, διανομὴ κρέως, Gloſſis: quid eſſet, dixi ad *l.* 122. *ſupr. de legat.* 1. Viſceratio ſine amico, vita lupi & leonis eſt. Seneca 2. *epiſt.* 19. adde eundem 10. *epiſt.* 47. 47 *l.* 167. *infr.* it. *l.* 62. *de verb. ſign.* Goth. vide Leonin. *emend. lib.* 3. *cap.* 12. *num.* 13. Anſ. 48 Aliud eſt materia, aliud lignum. dixi ad *l.* 57. *infr. h. t.* & ad *l.* 12. *ſupr. de uſufr.* dixi ad Feſtum *in Abietaria negotiatio.* 49 *Al.* aliud. 50 *d. l.* 167. *in fin.* βάλανος generale nomen eſt, omnia continens quæ apud nos glandis vocabulo comprehenduntur: de quibus v. Dioſcoridem *c.* 1. 54. & 13. Plin. 4.

gatis, quod comburendi causa paratum est, continetur: sive ad balnei calefactionem, sive diætarum [1] hypocaustarum [2], sive ad calcem, vel ad aliam rem coquendam solebat uti. §. 4. Ofilius lib. V. juris partiti scripsit, nec sarmenta *ligni* appellatione contineri: sed (si voluntas non refragatur) & virgulæ, & gremia [3], & sarmenta [4], & superamenta [5] materiarum; & vitium stirpes, atque radices [6] continebuntur.

§. 5. *Lignorum* appellatione in quibusdam regionibus (ut in Ægypto, ubi arundine pro ligno utuntur, & arundines, & papyrum comburitur) & herbulæ quædam, vel spinæ, vel vepres continebuntur. Quid mirum? cum ξύλον, id est, *lignum*, hoc, & naves [7] ξυλήγας [8], id est, *lignorum vectrices*, appellant, quæ hæc ἀπὸ τῶν ἑλῶν, id est, *a paludibus*, deducunt. §. 6. In quibusdam provinciis, & editu [9] bubum ad hanc rem utuntur. §. 7. Si lignum [10] sit paratum ad carbones coquendas [11] atque conficiendas: ait Ofilius lib. V. juris partiti, *carbonum* appellatione hujusmodi materiam non contineri. † Sed an *lignorum?* & fortassis quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia hæc testator habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? Et magis est, ut proprium genus habeatur. §. 8. Sulphurata [12] quoque de ligno æque eandem habebunt definitionem. §. 9. Ad faces [13] quoque parata, non erunt lignorum appellatione comprehensa: nisi hæc fuit voluntas. §. 10. De pinu [14] autem integri strobyli [15], ligni appellatione continebuntur.

De palis & perticis.

56. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

PAli [16] & perticæ in numerum *materiæ* redigendi sunt: & ideo lignorum appellatione non continentur.

De materia, arca, armario.

57. POMPONIUS [lib. 30. ad Sabinum].

SErvius respondit, cui *omnis materia* [17] legata sit, ei nec arcam, nec armarium legatum esse.

De uxoris causa paratis.

58. ULPIANUS [lib. 4. Disputationum].

CUm uxori suæ quis ea, *quæ ejus causa parata sunt* [18], legasset, deinc [19] vivus purpuras comparasset in provincia, necdum tamen advexisset: Rescriptum est, ad mulierem purpuras pertinere.

De chirographo.

59. JULIANUS lib. 34. Digestorum.

QUi *chirographum* [20] legat, non tantum de tabulis cogitat, sed etiam de actionibus, quarum probatio tabulis continetur: appellatione enim chirographi uti nos pro ipsis actionibus, palam est: cum venditis chirographis intelligimus nomen venisse: quin etiam si *nomen* [21] quis legaverit, id, quod in actionibus est, legatum intelligitur.

De agnis. 1. De servis & ancillis urbanis. 2. De uxoris causa paratis, de penu. 3. De prædiis & quæ prædiorum colendorum causa parata sunt.

60. ALFENUS lib. 2. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

CUm quæreretur, *agni* [22] legati quatenus viderentur, quidam aiebant, agnum duntaxat sex mensium. sed verius est, eos legatos esse, qui minores [23] anniculi [24] essent. §. 1. *Servis & ancillis urbanis* [25] *legatis*, agasonem, mulionem, legato non contineri respondi: eos enim solos [in] eo numero haberi, quos paterfamilias circum [26] se ipse sui cultus causa haberet. §. 2. *Lana, lino, purpura uxori legatis, quæ ejus causa parata essent*, cum multam lanam, & omnis generis reliquisset, quærebatur an omnis deberetur? Respondit, si nihil ex ea destinasset ad usum uxoris, sed omnis commixta esset, non dissimilem esse deliberationem, cum penus legata esset, & multas res, quæ penus essent, reliquisset, ex quibus paterfamilias vendere solitus [27] esset: nam si vina diffudisset, habiturus usioni [28] ipse, & heres ejus, tamen omne in penu existimari: sed cum probaretur, eum, qui testamentum fecisset, partem penus vendere solitum esse, constitutum esse, ut ex eo, quod ad annum [29] opus esset heredes legatario darent. Sic mihi placet & in lana fieri: ut ex ea, quod ad usum annuum mulieris satis esset [ea] sufficeret. non enim deducto eo quod ad viri usum opus esset; reliquum uxori legatum esset: sed quod uxoris causa paratum esset. §. 3. *Prædiis legatis, & quæ eorum prædiorum colendorum causa empta, parataque essent*; neque topiarium [30]; neque saltuarium legatum videri ait: topiarium enim ornandi, saltuarium [31] autem tuendi [32] & custodiendi fundi magis, quam colendi, paratum esse. asinum machinarium legatum videri: item oves [33], quæ stercorandi fundi causa pararentur: item upilionem [34], si ejus generis oves curaret.

De textoribus qui sui essent cum moreretur.

61. IDEM [lib. 8. Digestorum a Paulo Epitomatorum].

TExtoribus omnibus, qui sui essent cum moreretur, legatis: quæsitum est, an & is, quem postea [35] ex his ostiarium fecisset, legato contineretur? Respondit, contineri: non enim ad aliud artificium [36], sed ad alium usum transductum esse.

De sexu masculino & feminino.

62. JULIANUS [lib. singul. de Ambiguitatibus].

QUi duos mulos habebat, ita legavit; *mulos duos, qui mei erunt, cum moriar*, [*Seio*] *heres dato*. Idem nullos mulos, sed duas mulas reliquerat. Respondit Servius, deberi legatum: quia [37] *mulorum* [38] appellatione etiam mulæ continentur: quemadmodum appellatione *servorum* etiam [39] servæ plerumque continentur. Id autem eo veniet, quod semper sexus [40] masculinus [etiam] fœmininum [sexum] continet.

De repetitione legatorum.

63. IDEM [lib. 1. ad Urseium Ferocem].

IN repetundis [41] legatis hæc verba quæ adjici solent: *item* [42] *dare damnas esto*: & ad conditiones, & ad dies legatorum easdem repetendas referri; Sabinus respondit.

De calendario.

64. AFRICANUS [lib. 6. Quæstionum].

QUi filium & nepotem heredem instituerat, certa prædia, quæque in his mortis tempore sua essent, nepoti per fideicommissum dederat *excepto* [43] *Kalendario* [44]: mortis tempore in ea arca, in qua instrumenta & cautiones debitorum erant, pecunia numerata inventa est. Plerisque videbatur, vix vero simile esse, ut testator de pecunia numerata sensisset. Ego autem illud dignum animadversione existimabam, cum quis Kalendarium [45] præstari alicui voluerit, utrumne nomina duntaxat debitorum præstari voluisse intelligendus est; an vero etiam pecuniam, si qua ab his exacta, eidem tamen Kalendario destinata fuerit? Et magis puto; quemadmodum si exactæ pecuniæ, & rursus collocatæ essent, permutatio nominum non perimeret vel minueret fideicommissum: ita ipsæ quoque pecuniæ, si adhuc [46] Kalendario, id est, nominibus faciendis, destinatæ essent, eidem fideicommisso cedere debeant. Quin etiam illud quoque [putem] defendi posse: ut non modo a debitoribus exactæ pecuniæ, sed quacunque de causa redactæ, eidem tamen rationi [fuerint] destinatæ, fideicommisso cedant.

De servis negotiatoribus. 1. De officio & artificio servorum. 3. De ornatricibus. 4. De pecoribus. 5. De jumentis. 6. De equis. 7. De ovibus & agnis.

65. MARCIANUS [lib. 7. Institutionum].

LEgatis servis *exceptis negotiatoribus* [47], Labeo scripsit, eos legato exceptos videri, qui præpositi essent negotii exercendi causa: veluti qui ad emendum, locandum, conducendum præpositi essent: cubicularios autem, vel obsonatores, vel eos, qui piscatoribus [48] præpositi sunt, non videri *negotiationis* appellatione contineri: & puto veram esse Labeonis sententiam. §. 1. Si ex [49] officio quis ad artificium transierit, quidam recte putant, legatum extingui [50]: quia officium artificio mutatur [51]. Non idem e contrario [52], cum lecticarius [53], cocus [54] postea factus est. §. 2. Si unus servus plura artificia sciat; & alii coci legati fuerunt, alii textores, alii lecticarii: ei cedere servum dicendum est [55], cui legati sunt, in quo artificio plerumque versabatur [56]. §. 3. *Ornatricibus* [57] legatis, Celsus scripsit [58], eas, quæ duos tantum menses apud magistrum fuerunt, legato non cedere: alii [59] & has cedere: ne ne-

1 Diætæ cubicula, sive cœnacula, in quibus vivimus versamurque æstate ad umbram, hieme ad solem, ἐκ τοῦ διαιτάομαι, id est, *vivo*. hæc vox reperitur in *l.* 13. §. 7. 8. ff. *de usufruct. l.* 43. §. 1. *supr. de legat.* 1. hinc diætarii. *l.* 12. §. 42. ff. *de instructo.* δίαιτα, cœnaculum, Gloss. 2 Hypocaustis usi veteres, *l.* 16. *supr. mandati.* ὑπόκαυστον ἐκ τοῦ ὑποκαίειν, locus qui succenso sub pavimento igne, calefieri solet. *Goth.* vide Alciat. *parerg. lib.* 12. *cap.* 2. Ans. 3 Gremia; hinc gremiales arbores. Al. *Cremia*. nonnullis *Germina* placet, quando in vulg. est *germinales arbores*, in *l.* 7. §. 12. *supr. soluto.* Gremia Gallis, *bourrées*, *costerets*. Goth. Columell. *de re rustica. l.* 12. *c.* 19. *levi primum igne, & tenuibus admodum lignis, quæ gremia rustici appellant, fornacem incendemus.* S. L. 4 Adde Festum *in Sarpta.* 5 Superamenta materiarum, *coupeaux.* 6 *Al.* ridicas, ut *l.* 11. §. 3. ff. *quod vi.* Radices vitium, *souches.* 7 Vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 12. *supr. de exerc.* 8 Alciat. 2. *præterm.* legit χίδια. vel ξυλοφόρους νῆας. 9 Editus boum, stercus, excrementum. Editus dicitur ab edendo, seu extra mittendo. 10 *l.* 187. ff. *de verb. signif.* lignum deputatum ad carbones coquendos, non est lignum. vide quæ de destinatione scripsi ad *l.* 58. §. 1. *supr. pro socio.* ἄνθραξ, carbo factus: ἀνθρακία faciendus. *Goth.* vid. Cæl. Rhodigin. *lect. antiq. lib.* 13. *cap.* 48. Cott. *in verbo* strobili. *S. L.* 11 Coquendos *Hal.* 12 Sulphuratæ. *Hal. d. l.* 167. 13 *d. l.* 167. 14 *d. l.* 167. 15 Στρόβιλος, id est, *nucleus pineus.* vide Plin. 16. *c.* 15. 16 *l.* 17. ff. *de act. empt. l.* 168. ff. *de verb. sign.* 17 *l.* 55. *supr. h. t. l.* 88. §. 1. ff. *eod.* Materiam qui legat, non intelligitur legasse materiarum, id est, ex materia confectum corpus aliquod, ac maxime quidem si species facta ad pristinam materiam reduci non potest. §. *cum ex aliena. Inst. de rer. divis.* adde *l.* 53. *supr. h. t.* & quæ scripsi ad *l.* 44. §. 2. *supr. de legat.* 1. 18 Parata essent, *Hal.* 19 Deinde vivus. *Hal.* vide in hanc l. Cujac. 12. *obs.* 8. 20 *l.* 44. §. 5. *l.* 84. §. 7. *supr. de legat.* 1. *l.* 3. §. 1. ff. *de liberat leg. l.* 18. §. 2. *l.* 28. ff. *de mort. caus. don. l.* 38. ff. *de obl.* 21 *l.* 4. ff. *de verb. sign.* 22 *l.* 65. *in fin.* ff. *h. t.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 74. 23 *Synops. Basil.* 44. *tit.* 3. *c.* 36. 24 *Al.* anniculis. 25 Urbanis servis legatis agasones & muliones non continentur, sed ii tantum, quos paterfamilias circum se sui cultus causa habuit. 26 *l.* 99. *pr.* ff. *eod. l.* 12. ff. *de supellect. l.* 166. ff. *de verbor signif.* 27 *l.* 4. §. 2. ff. *de penu legata.* de loco a solitis & consuetis dixi ad *l.* 9. §. 8. ff. *de reb. cred* 28 Usionis verbo usus est Jurisconsultus quoque in *l.* 27. §. 4. ff. *de auro.* sic usio Varroni, & abusio Ciceroni, 13. *ad Atticum* 20. Goth vid. Anton Augustin. *emendat. lib.* 2. *cap.* 2. *post med.* Ans. 29 Ita pro uno tantum anno debebitur. adde *l. nam quod liquida.* 4. §. *item si quis.* 2 ff. *de pen legata.* 30 Topiarius quid, dixi *l.* 8. *in fin.* ff. *de instructo.* 31 De quo *l.* 12. §. 4. ff. *de instructo.* 32 *l.* 16. §. 1. *supr. de usu & habitat.* Goth. vid. Coras. 2. *miscell. cap.* 21. Dec. *consil.* 240. Ans. 33 *l.* 9. *infr. de instructo.* 34 Opilionem. vid. Paul. 3. *sent.* 6. §. 38. *in fin.* opilio, quasi ovilio, id est, ovium custos. 35 Mutatio artificii ad officium non mutat substantiam legati. 36 Servo ab uno artificio ad aliud translato, legatum extinguitur. vid. quæ ff. scripsi ad *l.* 31. *de adimend. vel transf. legat.* vide Cujac. 9. *obs.* 17. adde *l.* 65. §. 1. *infr. h. t.* 37 Mulorum legato mulæ continentur. 38 Βορδώνων, de quibus vide *l.* 49. ff. *h. t. Synops.* 44. *tit.* 3. *c.* 8. 39 *l.* 81. ff. *eod. l.* 101. §. *ult. l.* 195. *in pr.* ff. *de verb. sign.* 40 Masculinus sexus fœmininum semper continet. *l.* 1. ff. *de verb. sign.* 41 In repetitione legatorum. *l.* 80. ff. *de verb. sign.* adde *l.* 120. *ibid.* 42 *Item*, dictio inducit repetitionem præcedentis qualitatis, ubi personarum, vel rerum identitas est. V. Bart. *hic.* 43 *l.* 6. ff. *de instructo.* 44 Kalendario legato, vel excepto a legato, nomina debitorum & pecuniæ destinatæ ad Kalendarium legatæ vel exceptæ intelliguntur. 45 *l.* 34. §. 1. ff. *h. t. l.* 88. *pr.* ff. *de leg.* 2. 46 Adde *l. pen.* ff. *de adimendis.* 47 Negotiatores servi dicuntur, qui ad emendum, locandum & conducendum præpositi: at non ii, qui officium aliquod exercent in herili domo, *ut hic.* Quid, qui mutuum dat: qui proprias possessiones locat, aut alias conducit: qui semel quid mercatus est ut revenderet: estne negotiator? non est. *Bart.* 48 *Forte legendum* piscationibus. 49 Officii & artificii discrimen est. de effectu hujus differentiæ vid. Forcatul *cap* 27. *Penus.* 50 *l.* 12. *in fin.* ff. *quib. mod. ususfruct* adde *l.* 65. *supr. de legat* 2 51 Quia officium artificio mutatur, non idem e contrario. Cum lecticarius cocus postea factus est, si unus servus &c. Zoanetus: *cap* 7. *restitution.* ita monet legendum 52 Vide Cujac. 9. *obs.* 17. 53 Lecticarii, *hic.* & §. 2. ff. *eod.* An artifices qui lectos faciunt: an potius qui lecticam portant? vide quæ scripsi ad *l.* 8. §. 6. *supr. de legat.* 1. 54 Cocus nomen officii, non artificii hic constituitur. Atqui inter artifices refertur, §. 2. ff. *eod.* quod & confirmat *l. si quid venditor.* 18. §. 1. *supr. de ædilitio.* Ita Livius queritur de insigni temporis luxu, quo coqui ministerium in artem transiit: & extant Cœlii Apicii de re culinaria libri decem, ubi eam artificem nominat. An dicemus cum Accursio coquum esse artificem, cum delicatiores cibos parat? An hic dicemus coquum nominari artificem, neque lecticarium (hoc est, qui lecticam portet) in coquum evasisse: sed coquum in lecticarium? Quæret aliquis, cui bono hæc ita sollicite disquiri sit necesse? Si cocum artificem posuerimus, eadem opera pluris æstimari fatebimur *l. si duobus.* 3. *vers. sancimus. C. communia de legat.* Deinde si artificiales vel fabriles operas indebitas patrono libertus errore juris præstiterit, æstimationem earum condicet: qui tamen officialium æstimationem non condiceret. *l. si non sortem.* 26. §. *libertus* 12. ff. *de condict indebiti.* Artificiales operæ edentis sumptu & victu præstantur, *l. suo victu.* 18. ff. *de operis libert.* officiales, patroni. *l. operæ.* 21. ff. *de operis libert.* 55 Dicendum est, qui legatus est artificio in quo plerumque. *Hal.* 56 Adde *l.* 61. ff. *h. t.* 57 Ornatrices mulieres *cinifiones* dicuntur, quibus mulieres comas sibi exornabant. adde *l.* 49. *in princ. supr. eod.* adde *l.* 25. §. 10. ff. *de auro.* Fest. Acus qua ornatrix utitur. Acus comatoria Petronio. Ovid. *Tuta sit ornatrix.* Martialis, Galenus apud Cujacium 11. *observ.* 16. *in fin.* Hinc cinerarii, Varroni, 4. *de lingua.* & incoctæ Festo. ornatrix Gallis *atournaresse.* 58 Et male. vide *vers. quid magis. infr.* 59 Probatur hæc sententia a Marciano.

cesse sit, nullam cedere, cum omnes adhuc discere possint: & omne artificium incrementum recipit [1]. quod [2] magis obtinere debet: quia humanæ naturæ congruum [3] est. §. 4. *Pecoribus* [4] legatis, Cassius scripsit quadrupedes contineri, quæ gregatim pascuntur. & sues [5] autem pecorum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. sic denique & Homerus in Odyssea ait:

Δήεις τόν γε σύεσσι παρήμενον, αἱ δὲ νέμονται
Παρ' Κόρακος πέτρη, ἐπί τε κρήνη Ἀρεθούση.

Id est,

Invenies hunc assidentem suibus quæ pascuntur
Juxta Coracis saxum, juxtaque fontem Arethusam.

§. 5. *Jumentis* [6] legatis, boves [7] non continentur: nec contra [8].
§. 6. *Equis* [autem] legatis, & equæ continentur. §. 7. *Ovibus* [9] legatis, agni [10] non continentur: quamdiu autem agnorum loco sunt, ex usu cujusque loci sumendum est: nam in quibusdam locis ovium numero esse videntur, cum ad tonsuram venerint.

De avibus legatis.

66. PAULUS [lib. 3. Sententiarum [11]].

A*Vibus* [12] legatis, anseres, phasiani, & gallinæ, & aviaria debebuntur: phasianarii autem & pastores anserum non continentur, nisi id testator expressit.

De saltu & his, quæ ibi esse solent.

67. MARCIANUS [lib. 7. Institutionum].

CUi *saltum æstivum* [13] legavit, & hoc amplius *etiam eas res [legaverit], quæ ibi esse solent* [14], non videtur de illis pecoribus sensisse, quæ hieme in hibernis, aut æstate in æstivis esse solent: sed de illis [sensit], quæ perpetuo [15] ibi sunt.

De pignore. 1. De verbis futurum enunciantibus. 2. De servis communibus. 3. De prædiis cum enthecis.

68. ULPIANUS [lib. 1. Responsorum].

[JUliano respondit], Testatorem, adjiciendo *prædium Seianum omne* [16], eam quoque [17] partem fundi suprascripti quasi ad se pertinentem videri [18] per fideicommissum reliquisse, quam ex causa pignoris nactus est, salvo scilicet jure debitoris. §. 1. Ex his verbis *curate* [19] *agros attendere, & ita fiet, ut filius meus filios vestros vobis condonet*: fideicommissum peti non [20] posse. §. 2. Servos communes a Seia ita relictos, *si* [21] *mei erunt, cum moriar*, non deberi: si [22] modo hoc sensit testatrix, ut ita deberentur, si in solidum ejus fuissent.
§. 3. Prædiis *cum his enthecis* [23] *quæ in ea possessione sunt*, relictis, mancipia quoque prædiorum, cum illic testamenti facti tempore fuerunt, cedent: sed & quæ postea accesserunt, si [24] modo hoc testator manifeste expressit.

De verborum significatione. 1. De juvenibus.

69. MARCELLUS [lib. singul. Responsorum].

NOn [25] aliter a [26] significatione verborum recedi oportet, quam [27] cum manifestum est, aliud sensisse testatorem. §. 1. Titius codicillis suis ita cavit: *Publio Mævio omnes juvenes, quos in ministerio habeo, dari volo*: Quæro, a qua ætate juvenes, & in quam intelligi debeant? Marcellus respondit, quos verbis quæ proponerentur, demonstrare voluerit testator, ad notionem [28] ejus, qui de ea re cogniturus esset, pertinere: *non enim in causa testamentorum ad definitionem* [29] *utique descendendum est, cum plerumque abusive loquantur, nec propriis nominibus ac vocabulis semper utantur*: cæterum existimari posset juvenis is, qui adolescentis excessit ætatem, quoad [30] incipiat inter seniores numerari.

De lana legata. 11. De lino legato. 12. De versicoloribus. 13. De purpura.

70. ULPIANUS [lib. 22. ad Sabinum].

SI cui *lana* [31] legetur, id legatum videtur, quod tinctum non [32] est [33], sed αὐτοφυὴς, id est, *sponte natum* [34]. §. 1, Sive autem facta est, sive infecta, lanæ appellatione continetur. §. 2. Quæsitum est, utrum lanæ appellatione ea sola contineatur, quæ neta non est: an & ea, quæ neta est, utputa stamen & subtemen [35]? Et Sabinus & netam contineri [36] putat: cujus sententia utimur. §. 3. Lanæ appellationem eatenus extendi placet, quoad [37] ad telam [38] pervenisset.
§. 4. Et sciendum succidam [39] quoque contineri, & lotam, si modo tincta non sit. §. 5. Lanæ appellatione tomentum [40] non continebitur [41]. §. 6. Sed nec ea lana, ex qua quis quasi vestimentum fecerit valetudinis vel deliciarum gratia, continebitur. §. 7. Nec ea quidem, quæ fomentationis gratia parata sunt vel medicinæ [42], lanarum appellatione continentur. §. 8. Sed & pelles [43] lanatæ contineantur? & hoc lanæ cedere, manifestum est. §. 9. Lana legata, etiam leporinam lanam, & anserinam, & caprinam [44] credo contineri, & de ligno, quam ἐριόξυλον [45] (id est, *lanam ligneam*) appellant.
§. 10. Linum autem, lana legata, utique non continebitur.
§. 11. *Lino* autem legato, tam factum, quam infectum continetur, quodque netum, quodque in tela est, quod est nondum detextum. Ergo aliud [46] in lino, quam in lana est. Et quidem si tinctum linum sit, credo, lino continebitur. §. 12. *Versicoloribus* [47] videndum est. & constabat [48] apud veteres, *lanæ* [49] appellatione versicoloria non contineri [50]: sed ea omnia videri legata quæ tincta sunt, & neta, quæ neque detexta, neque contexta sunt. Proinde quæritur, an purpura appellatione versicolorum contineatur? & ego *arbitror*, ea [51] quæ tincta non sunt, versicoloribus non adnumerari: & ideo neque album, neque naturaliter nigrum contineri, nec alterius coloris naturalis: purpuram [52] autem & coccum, quoniam nihil nativi coloris sunt [53], contineri [54] arbitror: nisi aliud sensit testator. §. 13. *Purpuræ* autem appellatione omnis generis purpuram contineri puto: sed coccum [55] non continebitur: fucinum [56], & ianthinum [57] continebitur. Purpuræ appellatione etiam subtemen factum contineri, nemo dubitat: lana tingendæ purpuræ [causa] destinata [58] non continebitur.

De verbo, Suum.

71. IDEM [lib. 20. ad Sabinum].

CUm *suæ* [59] ancillæ sive servi in testamento scribuntur, hi designari videntur, quos paterfamilias suorum numero habuit.

72. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

EAdem in omnibus rebus, quas *suas* quis legaverit, dicenda sunt.

73. ULPIANUS [lib. 20. ad Sabinum].

S*Uos* [60] autem servos vel ancillas eos accipimus, qui sunt pleno [61] jure testantis: inter quos fructuarii non continebuntur. §. 1. Sed qui bona fide testatori serviunt, suorum appellatione magis est ut contineantur: si modo suorum appellatione, eos quos suorum numero habuit, voluit contineri. §. 2. Eos vero, quos quis pignori [62] hypothecæve dedit [63], sine dubio inter suos [64] legasse videbitur debitor: creditor nequaquam. §. 3. Proinde si quis servos habuit proprios, sed [65] quorum operas locabat [66], vel pistorias [67], vel histrionicas, vel alias similes: an *servorum* [68] appellatione etiam hos legasse videatur? Quod & præsumi [69] oportet: nisi [70] contraria voluntas testatoris appareat. §. 4. Eum qui venalitiariam [71] [vitam] exercebat, puto *suorum* numero non facile contineri velle ejusmodi mancipia: nisi evidens voluntas fuit etiam de his sentientis. nam quos quis ideo comparavit, ut illico distraheret, mercis [72] magis loco, quam suorum habuisse credendus est. §. 5. Vicarios [73] autem servorum *suorum* numero non contineri, Pomponius libro quinto scribit.

1 Adde *l.* 20. ꝟ. *de fideicommiss. libert.* 2 Ornatricibus legatis cedunt etiam eæ, quæ tyrocinium adhuc faciunt, & eo nomine sunt apud Magistram. 3 Cur congruum est? quamdiu vivimus, discere possumus. *l.* 20. ꝟ. *de fideicommiss. libert.* 4 Paul. 3. *sent.* 6 §. 73. *l.* 38. §. 3. 4. 5. 6. *supr. de ædilitio.* 44. *Synops.* 3. *cap.* 61. 5 *l.* 2. §. 2. *supr. ad leg. Aquil.* §. 1. *Inst. de l. Aquil.* 6 *l.* 38. §. 6. *supr. de ædil.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 74. 7 Idem est in mulis. *l.* 62. *supr. h. t.* adde *l.* 81. *infr. eod.* *l.* 89. *infr. de verbor signif.* 8 Bobus legatis non continentur jumenta. 9 *l.* 81. §. *penult. & ult. infr. h. t.* 10 *l.* 60. *pr.* ꝟ. *h. t.* 11 *tit.* 6. §. 76. 12 Vide Bart. in §. *gallinarum. Instit. de rer. divis.* Forcat. *Aviar. cap.* 9. Gomez. *tom.* 2. *var. cap.* 2. *num.* 14. Ans. 13 Saltuum alii æstivi, alii hyberni. dixi ad Festum *in saltus.* 14 *Solet* verbum perpetuitatem notat. 15 Vid. *l.* 44. *supr. h. t.* 16 Omne qui dicit, nihil excipit. 17 Id est, non tantum partem suam, sed & eam, quam a socio pignori accepit. 18 Imo non videtur. *l.* 73. *l.* 101. ꝟ *eod.* 19 Facit *l.* 32. ꝟ. *de usur.* Quid, si dixero: Mando ut non facias testamentum? vid. *l.* 77. §. 24. ꝟ. *de legat.* 2. 20 Imo peti potest. *l.* 74. ꝟ. *ad SC. Treb.* 21 Conditio, *si meus erit*, intelligitur in solidum, si testator hoc sensit: alias secus. *l.* 2. *pr.* ꝟ. *de cond. inst.* *l. Stichum, qui meus erit.* 6. *supr. de leg.* 1. *l. si quis suos.* 74. ꝟ. *h. t.* 22 *l.* 2. *pr.* ꝟ. *de cond. inst.* 23 V. *l.* 34. §. 1. ꝟ. *de leg.* 2. v. *l.* 2. ꝟ. *de instr.* 44. *Synops.* 3. *c.* 64. Cujac. legisse videtur *enthecis*, *ad l. ult C. de divers. præd. urb.* 24 *l.* 32. *in fin. supr. de leg.* 2. 25 44. *Synops.* 3. *cap.* 65. Imo, aliter: interdum enim vel manifestæ voluntati testatoris non statur, *l.* 4. *pr. supr. de leg.* 1. sed ibi erratum est in nomine appellativo. 26 Quid, quo ordine judex recedet a verborum significatione testamenti? est enim judicis interpretari testamenta. *l. voluntatis.* 7. *C. de fideicommiss.* Primum inspicit, quid senserit testator, deinde quid verisimile: tum eo deficiente primum ad significationem verborum recurrit: quod si plures sint, propriam interpretationem sequitur, non impropriam. Quod si plures propriæ sint, minimam sequetur. *l. in conditionibus* 19. *l. pater Severianam.* 101 § *conditionum.* 2. ꝟ. *de cond. & demonstr.* *l. si servus plurium.* 50. §. *ult. supr. de leg* 1. Dynus *c. in obscuris.* 30. *de reg. in* 6. *l.* 1. §. *si is qui navem.* 19. *supr. de exercitoria.* 27 *l.* 34. §. 3. *l.* 46. *supr. de leg* 2. *l.* 27. §. 2. *infr. de instructo.* Goth. Quando dicatur apparere de mente, vid. Bart. in *l. omnes popul. n.* 3 4. 6 *vers. secundo casu. ff. de just. & jur.* Jul. Clar. *lib.* 3. *sent.* §. *testamentum. quæst.* 76. vide Socin. *regul.* 441. Ans. 28 *l.* 7. *C. de fideicomm.* 29 Id est, ad propriam verborum significationem. *l.* 18. §. 3 *infr. de instruct.* *l.* 7. *in fin. infr. de supellect.* *l* 219. *infr. de verb. sign* *l.* 96. *infr. de reg. jur.* *l.* 3. *in fin. C. de liberis præteritis.* 30 Juventutem sequitur senectus. Senec. 4. *Epist.* 30. Juvenis censetur qui inter senes non refertur. 31 *l.* 88. *infr. h. t.* 32 Imo lana legata, ea etiam quæ tincta est, debetur. Lana tincta, etiam lana est. *l.* 32. §. 6. *infr. de auro.* Paul. 3. *sentent.* 6. §. 82. Goth. Vid. Ant. Aug. *lib.* 4. *emend. cap.* 16. Cott. *in memorab.* verb. *lana.* Govean. *lib.* 2. *variar. lection. cap.* 9. S. L. 33 §. 12. *infr. eod.* 34 Nondum fucatum. 35 Subtegmen. *Hal.* Et male subtegmen est, quod subest stamini. Subtemen χρόκη ῥοδάνη. vid. Cujac. 11. *obs.* 6. & στήμων. apud Terentium tamen *Heautontim. act.* 2 legitur subtegmen. 36 Imo, lanæ appellatione stamen subtegmenve legatum non continetur. Paul. 3. *sentent.* 6. §. 82. solve. Paulo subtemen est, filum in lana jam contextum. Sabino vero hic, filum subteminis causa paratum. Cujac. *ibid.*. Lanæ finis est, quoad usque ad telam pervenit. Govean. 2 *var.* 9. 37 Tela enim facta, tela dicitur, & lanæ appellationem amisit. 38 Lana legata, non continetur ea quæ ad telam pervenit, hoc est, quæ tela facta est. 39 Succidat. *Hal.* 40 Tormentum. *Hal.* & male. neque enim hic de aliqua machina bellica sensit Ulpianus. Interim notandum est, aliud lanam esse, aliud tomentum. 41 Licet lanas in tomenti usum venisse, id est, tomenti loco esse testetur Plinius 8. *cap.* 48. De tomento Lingonico & Circensi, vide Martialem 14. *Epigr.* 159. & 160. Petr. Fabr. 1. *semestr.* 11. 42 Si quidem lanæ sordidæ ad irrigationes commodæ sunt. ustæ, in ulceribus carnem cito consumunt. Ægineta 7. succidæ, supervacuus est usus: lota ad implendum vulnus proficit. Celsus 5. *de re medica.* oleo imbuta ad alvi profluvium valet. Trallianus 8. *c.* 7. calida & sulphurata, ad pleuritidem sedandam confert. Ægineta 3. *cap.* 33. 43 Lana legata etiam ea continetur, quæ non est separata pellibus *ut hic.* Quod Bartolus refert ad pelles animantium jam mortuorum, non vivorum: deinde refert ad pelles eorum animalium, quæ lanæ causa primario ac directo habentur, non quæ habentur propter pelles directo, propter lanam secundario. Negat præterea lanam anserinam contineri legato lanæ, usu regionis suæ. 44 Lana caprina. 45 Est lanugo, quæ ex pomo cujusdam fruticis apud Arabes decerpitur: gossypium veteribus: & quia hæc lanugo est instar lanuginis mali cotonei, *coton* appellatur Alciat. *parer.* 25. quibusdam sericum videtur. dixi ad *l.* 2. *C. quæ res venire.* 46 Imo non aliud in lino, quam in lana. *l.* 32. §. 6. *infr de auro.* 47 *Al.* de versicoloribus 48 Et constat apud veteres lanæ appellatione versicoloria non contineri. Petr. Fabr. apud Cujac. Paul. 3. *sent.* 6. §. 82. 49 *in pr. supr. h. t.* 50 Vide Vallam *lib.* 6. *elegant cap.* 370. Floridum Socinum in *lib de jur. interpretibus.* Alciatum *lib.* 4. *de verb. sign* Forcatulum *in Cupidine Jurisp. c.* 11. Mod. 51 Versicolorum appellatione non continentur ea, quæ tincta non sunt, quæ naturaliter alba vel nigra: denique quæ quemque colorem alium naturalem retinent. 52 Versicolorum appellatione continetur purpura, & coccum. 53 *Al.* habent. 54 Paul. 3. *sent.* 6. §. 82. 55 Vid. *l.* 78. §. 5. *infr. eod.* 56 Succinum quidam legunt Buccinum. *Hal.* Quod Cottæ placet, *in voce Purpura.* Est autem buccinum inter genera concharum minor purpura, ad similitudinem buccini, quo sonus editur. Plin. 9 *c.* 36. 57 Janthinum, id est, purpurea viola: unde ianthina vestis. Martialis 2. *Epigr.* 39. Buccina famosæ donans & ianthina mœchæ. vid. Cottam in dictione *purpura.* Inde purpura ianthina in *l.* 1. *C. quæ res venire.* 58 Destinata lana purpuræ tingendæ, nondum est purpura, pro purpura non habetur. 59 Vide *l.* 73. §. 1. *infr. h. t.* 60 Suum cujusque est, quod pleno jure ejus est, *l.* 71. 72 *supr. eod.* *l.* 74. *infr. eod.* *l.* 25. §. 6. *infr. de auro.* 44. *Synops.* 3 *c.* 69. suo usu habere, quid? vid. *l.* 203. *infr de verb. sign.* 61 Pleno jure rem non habet, qui in ea usumfructum tantum obtinet. 62 Ut olim fiduciæ. Paul. 3. *sent* 6. §. 69. *in fin.* 63 Nostrum non est, quod pignori accepimus. *l.* 9. *in fin. infr. de supellect.* 64 Suum quisque recte dixerit, quod pignori dedit. *l.* 9. *C. de pignorat.* 65 Suum quisque servum recte appellat, cujus operas locat. Quid ita? Qui locat servi sui operas, dominium servi non amittit. Locando dominium non amittimus. *l.* 101. §. 1. *infr. h. t.* adde *l.* 68. ꝟ. *eod.* *l.* 39. ꝟ. *locat.* 66 Locat operas, qui mercedem accipit. 67 Locari pistorum, histrionum & similium operæ solebant. 68 *Suorum.* 69 Cur præsumitur suorum numero habere? hoc ideo, quod qui servum suum locat, dominium transferre non intelligitur. Nihil dominii sui amittit, qui rem suam alteri locat. Suorum igitur numero servos habere præsumitur, qui eorum operas locaverit. 70 A præsumptione communi recedimus inspecta agentis contraria voluntate. 71 Venalitiarios servos non legat, qui servos suos legat. Quid ita? Tales servos venditor mercis loco potius habet, quam suorum numero: suorum numero ea quisque habet, quæ constantia quadam possidet. Quæ mercis causa possidemus, ea in horas atque adeo in momenta possidemus, hoc est, tantisper dum inveniatur emptor. v. *l.* 37. *l.* 44. §. 1. *supr. de ædil.* 72 V. *l.* 207. *infr. de verb. sign.* 73 *l.* 16. *infr. de peculio legato.*

74. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

SI quis *ſuos* ſervos legavit, communes [1] quoque continentur, & in quibus uſusfructus [2] alienus fuit.

De nummis.

75. ULPIANUS [lib. 20. ad Sabinum].

NUmmis [3] indiſtincte legatis, hoc receptum eſt, ut exiguiores [4] legati videantur: ſi neque ex conſuetudine patrisfamiliæ, neque ex regionis, unde fuit, neque ex contextu [5] teſtamenti poſſit apparere.

De chartis, *de tabulis.*

76. IDEM lib. 2. ad Edictum.

CHartis [6] legatis, nemo dicet ſcriptas [7], & libros jam factos, legato cedere. † Hoc idem & in tabulis eſt.

De repetitione legatorum.

77. JAVOLENUS [lib. 1. ex Plautio].

CUm in ſubſtitutione legata repetuntur, libertates [8] etiam continentur.

De eo qui diſciplinæ cauſa abeſt. 1. De nominibus debitorum. De nummis, de legato generali vel ſpeciali. 2. De prædiis uti poſſeſſa ſunt, & quæcunque ibi erunt. 3. De fundo ita uti eſt, adſcribendo. 4. De materia & ſpecie. 5. De purpura, cocco, coracino, isgino, melino. 6. De uxoris cauſa paratis. 7. De his quæ in fundo ſunt.

78. PAULUS [lib. 2. ad Vitellium].

QUæſitum eſt, Stichum ſervum ex eo fundo ante annum mortis teſtatoris abductum, & diſciplinæ [9] traditum, poſtea in eum fundum non reverſum: an deberetur? Reſponſum eſt, ſi ſtudendi cauſa miſiſſet, non quo de fundo eum alio ſum transferret, deberi.

§. 1. *Mævi fili, quod jam tibi maximam partem facultatium dederim, contentus eſſe debes fundo Semproniano cum ſuis inhabitantibus, id eſt, familia, & quæ ibi erunt.* Quæſitum eſt de nominibus debitorum, & nummis. Eadem epiſtolam talem emiſit: *Argentum omne, & ſupellectilem, quodcunque habeo, tibi dono, & quidquid in prædio Semproniano habeo:* an ſupellex, quæ in aliis prædiis vel domibus eſſet, ad Mævium pertineret: & an ſervi, quos ex eo fundo aliis legavit? Reſponſum eſt, nomina [10] & nummos non videri deberi, niſi manifeſte de his quoque legandis voluntas defunctæ adprobaretur: ſervos ex iiſdem fundis aliis datos, deminuiſſe filii legatum: de argento & ſupellectili, quæ alibi eſſet, eum, cujus notio eſt, æſtimaturum, ut id obtineat, quod teſtatori placuiſſe a legatario adprobabitur.

§. 2. Prædia quidam reliquit, adjectis [his] verbis, *uti a me poſſeſſa ſunt, & quæcunque ibi erunt, cum moriar.* Quæſitum eſt de mancipiis [11], quæ in his prædiis morata [12] fuerunt, vel operis ruſtici cauſa, vel alterius officii, cæteriſque rebus quæ ibi fuerunt in diem mortis: an ad legatarium pertinerent? Reſpondit, ea omnia de quibus quæreretur, legata videri. §. 3. *Peto ut fundum meum Capanianum* [13] *Geneſiæ alumnæ meæ adſcribatis ducentorum aureorum, ita uti* [14] *eſt:* Quæritur an fundo & reliqua colonorum, & mancipia, ſi qua mortis tempore in eo fuerunt, debeantur? Reſpondit, reliqua quidem colonorum non [15] legata, cætera vero videri [illis] verbis, *ita uti eſt*, data. §. 4. Illud fortaſſe quæſiturus ſit aliquis, cur *argenti* appellatione etiam [16] factum argentum comprehendatur: cum ſi marmor [17] legatum eſſet, nihil præter rudem materiam demonſtratum videri poſſet? cujus hæc ratio traditur: quippe [18] ea, quæ talis naturæ ſint, ut ſæpius in ſua redigi poſſint initia, ea materiæ potentia victa, nunquam vires ejus effugiant.

§. 5. *Coccum* [19] quod proprio nomine appellatur, quin *verſicoloribus* cederet, nemo dubitavit. Quin minus porro coracinum [20] aut isginum aut melinum ſuo nomine, quam coccum purpurave deſignatur? §. 6. Cum vir ita legaſſet, *quæ uxoris cauſa* [21] *parata ſunt, ei do lego:* [ego] apud Prætorem [22] fideicommiſſarium petebam etiam res æſtimatas [23], quarum pretium in dotem erat; nec obtinui [24]; quaſi teſtator non ſenſiſſet de his rebus: atquin ſi in uſum ejus datæ ſint, nihil intereſt, ab ipſa, an ab alio comparatæ ſunt. poſtea apud Aburnium [25] Valentem inveni ita relatum: mulier res æſtimatas in dotem dederat, ac deinde maritus ei legaverat his verbis, *quæ ejus cauſa comparata emptaque eſſent:* dixit, *emptorum paratorumque* appellatione non contineri ea, quæ in dotem data eſſent: niſi ſi maritus eas res, poſteaquam ipſius factæ eſſent, in uxoris uſum convertiſſet.

§. 7. Rebus quæ in fundo ſunt legatis, accedunt etiam ea, quæ tunc non ſunt, ſi eſſe ſolent: nec [26], quæ caſu [27] ibi fuerunt, legata exiſtimantur.

De choro *&* familia. 1. *De legato*, Quæ ibi mobilia mea erunt. 2. *De* area. 3. *De ſervo legato.*

79. CELSUS [lib. 9. Digeſtorum].

SI *chorus* aut *familia* [28] legetur, perinde [29] eſt, quaſi ſinguli homines legati ſint. §. 1. His verbis, *quæ ibi mobilia* [30] *mea* [31] *erunt, do lego*, nummos ibi repoſitos, ut [32] mutui darentur [33], non eſſe legatos Proculus ait [34]: at eos, quos præſidii [35] cauſa repoſitos habet (ut quidam bellis civilibus [36] factitaſſent) eos legato contineri: & audiſſe [37] ſe ruſticos ſenes ita dicentes *pecuniam ſine peculio fragilem eſſe*, peculium [38] appellantes, quod præſidii cauſa [39] ſeponeretur. §. 2 *Area* legata, ſi inædificata medio tempore fuerit, ac rurſus [40] area ſit, quamquam tunc peti non [41] poterat, nunc [42] tamen debetur. §. 3. *Servus* quoque legatus, ſi interim manumittatur, & poſtea ſervus factus ſit, poſtea peti poteſt [43].

De conjunctis.

80. IDEM [lib. 35. Digeſtorum].

COnjunctim [44] heredes inſtitui, aut conjunctim legari; hoc eſt: totam hereditatem & tota legata ſingulis data eſſe, partes [45] autem concurſu fieri [46].

De ſexu. 1. De muliere vel viro legatis. 2. De pecudibus. *3. De* armento. *4. De* ovibus. *5. De* ovium *grege.*

81. MODESTINUS lib. 9. Differentiarum.

SErvis [47] legatis, etiam ancillas quidam deberi recte putant: quaſi commune nomen utrumque ſexum contineat. *Ancillis* vero legatis, maſculos [48] non deberi nemo dubitat. † Sed *pueris* legatis, etiam puellæ [49] debentur. Id non æque, in puellis pueros contineri dicendum eſt. §. 1. *Mulieribus* vero legatis, etiam [50] virgines debentur [51]: ſicuti *viris* legatis, etiam pueros deberi reſpondetur.

§. 2. *Pecudibus* [52] autem legatis, & boves, & cætera jumenta continentur. §. 3. *Armento* autem legato, etiam boves [53] contineri convenit, non [54] etiam greges ovium & caprarum. §. 4. *Ovibus* [55] legatis, neque agnos, neque arietes contineri quidam recte exiſtimant.

§. 5. *Ovium* vero grege legato, & arietes & agnos deberi nemo dubitat.

82. IDEM [lib. 9. Regularum].

SErvus, qui in fundo morari ſolitus erat, ſi fugerit [56], licet poſt mortem teſtatoris apprehendatur, fundo legato, *ut inſtructus eſt*, etiam ipſe [legato] cedit.

De fructibus & cæteris, quæ vice fructuum ſunt. 1. De poſteris.

83. IDEM [lib. 10. Reſponſorum].

QUod his verbis relictum eſt, *Quidquid ex hereditate boniſve* [57] *meis ad te pervenerit, cum morieris, reſtituas:* fructus [58] quos heres vivus percepit, item quæ fructuum [59] vice ſunt, non [60] venire placuiſſe; nec enim quicquam proponi, ex quo de his quoque reſtituendis teſtatricem rogaſſe probari poteſt. §. 1. Idem teſtator, qui libertis fideicommiſſum relinquebat, ſubſtitutione inter eos facta expreſſit, *ut poſt mortem extremi ad poſteros eorum pertineret:* Quæro, cum nemo alius ſit, niſi libertus ejus, qui extremo mortuus eſt, an is ad fideicommiſſum admitti debeat? Reſpondit, *Poſterorum* [61] appellatione liberos tantummodo, non etiam libertos eorum, quibus fideicommiſſum relictum eſt, fideicommiſſo contineri, nequaquam incertum eſt.

De his, quæ ſunt Romæ, *legatis.*

84. JAVOLENUS lib. 2. ex Caſſio.

CUi, *quæ Romæ* [62] *eſſent*, legata ſunt, ei etiam quæ cuſtodiæ cauſa in horreis [63] *extra urbem* repoſita ſunt, debentur [64].

De verbo, meum.

85. POMPONIUS lib. 2. ad Quintum Mucium.

NUper conſtitutum eſt a Principe, ut & non adjecto hoc [65], *meum* [66], ſi quis corpus alicui leget, & ita ſentiat, ut ita demum præſtetur, ſi ſuum ſit: ita valere legatum, ut appareat, magis ſententiam legantis, non hoc verbum, *meum*, reſpiciendum eſſe. & ideo elegans eſt illa diſtinctio, ut quotiens certum corpus legatur, ad præſens tempus adjectum

1 Commune quod eſt, meum dici poteſt. *l.* 239. *in fin.* ℱ. *de verb. ſignif.* 2 *l.* 25. ℱ. *de verb. ſign.* 3 *l.* 50. *in fin. l.* 51. ℱ. *de legat.* 1. 4 Vide *l.* 39. §. 6. ℱ. *de legat.* 1. 5 Vide *l.* 44. ℱ. *de man. teſt.* 6 *l.* 52. §. 4. *ſupr. h. t.* 7 Scripturas 8 *l.* 80. ℱ. *de verb. ſign.* 9 Adde Senec. 9. *contr.* 9. Fundo inſtructo legato uti eſt, miſſus ſtudiorum cauſa debetur: atque ita abſens habetur pro præſente: ſtudiorum cauſa abſens abeſſe non videtur: idem de actore. *l.* 28. § 38 *l.* 20. §. 6. ℱ. *de inſtructo.* 10 *l.* 86. ℱ. *de legat.* 2. 11 *l.* 32. § 2. *in fin.* ℱ. *de legat.* 2. 12 Ea eſſe in fundo videntur, quæ ibi ſunt, ut perpetuo ſint. 13 *Al.* Campanum. 14 *l.* 101. *in fin.* ℱ. *h. t. l.* 27. §. *pen.* ℱ. *de inſtructo.* 15 Cur non legata? An quia reliqua ibi non erant, ut perpetuo eſſent? An quod reliqua, & cætera debita certum fundum non afficiunt, ſed univerſum potius defuncti patrimonium? ut *l. ſi fideicommiſſ.* 50. §. *tractatum.* 1. ℱ. *de judic. l. ex facto.* 35. ℱ. *de hered. inſt.* 16 *l.* 19. *pr.* ℱ. *de auro.* 17 De marmoribus vid. Panciroll. *tit. de marmorib.* Anſ. 18 Materiæ appellatione non continetur materiatum, quod ad ſuam materiam reverti non poteſt. *l.* 57. ℱ. *h. t.* 19 Coccum, *l.* 70. §. 12 *in fin.* ℱ. *h. t.* rubeum gramen laudatiſſimum, quod naſcitur circa Emeritam Luſitaniæ civitatem. *Goth.* Vid. Cott. *in memorabil. verb. Coccum.* Alciat. *lib.* 2. *parerg. cap.* 1. Anſ. 20 Crocinum, aut œnanthinum, aut melinum. Cott. in *voce croceum:* Crocinus idem quod croceus. vel ita, coccinum, id eſt, cocci coloris, ubi de œnanthino, isgino, ſeu ysgino aut hysgino, vel biſſino ac melino colore tractat. Crocinum quidam putant herbam eſſe, quam Granam appellant, eamque nigram, & velut coracinam colore corvi. Alciat 2. *parergon.* 1 21 *l.* 58. ℱ. *h. t.* 22 De Prætore fideicommiſſario dixi ad 25. Ulp. §. 12. 23 Empti & parati legato non continentur res æſtimatæ in dotem datæ, ſi non fuerint ad uſum traditæ. 24 Num hæc ſententia juſta fuit? ſic omnes putant: a quibus Cujacius diſſentit. quem vid. 12. *obſ.* 9. 25 Aburnius hic Valens libros fideicommiſſorum ſcripſit. 26. Caſu quæ abſunt, vel adſunt, abeſſe vel adeſſe non videntur. 27 Vid. *l.* 44. ℱ. *h. t.* 28 Vide *l.* 29. ℱ. *de verb. obl.* 29 Vide ad hunc locum Cujac. 6. *ad Afric. fol.* 99. Goth. Adde Gœd. *de contrah. ſtipul. c.* 12. *n.* 55. 56. & Revard *variar. lib.* 5. *c.* 17. Anſ. 30 Adde *l.* 93. ℱ. *de verb. ſign.* 31 Mobilibus legatis aurum & argentum non debetur, niſi de eis manifeſte teſtator ſenſerit. Paul. 3. *ſent.* 6. §. 60. 32 Eſſe alicubi non videntur, quæ ibi ſunt, ut mutuo dentur. 33 Facit *l.* 95. ℱ. *h. t.* vel ut ex eis emerentur prædia. *l.* 3 §. 6. ℱ. *de cont. tut. l.* 22. *C. de adm. tut.* 34 Cur ita? vel ideo quod legibus præſumitur teſtator quibuscunque mobilibus memoratis, non generaliter pretioſiora quæque, ſed ſpecialiter memoraturus fuiſſe, Harmen. 5. *tit.* 12. alii hanc rationem addunt, quod hæc pecunia animi deſtinatione non fuit teſtatori ſua. Aliud vero fore volunt, ſi ſimpliciter mobilia legata ſint. vide in hunc locum Hottom. 3. *obſ.* 3. elegantiſſime tractantem, An pecunia fœneratitia, & in prædiorum emptionem depoſita, mobilis ſit, necne. 35 Id eſt, θησαυρίζειν, reponere in craſtinum, & futuras neceſſitates. 36 De bello civili vid. *l.* 21. §. 1. ℱ. *de capt.* 37 Proverbia an probant? id videtur innuere lex 6. *in fin.* ℱ. *de off. Præſid.* 38 *l.* 4. *l.* 5. §. 3. ℱ. *de pecul.* 39 In eſt, exercitus tranſeuntis cauſa: Ruſtici enim ſolebant ſeponere certam pecuniæ ſummam pro redemptione fructuum, quam faciebant militibus advenientibus. Revard. *var. lib.* 5. *c.* 17. Anſ. 40 *l.* 22. ℱ. *de leg.* 1. 41 Imo peti poteſt: nec enim deſiit eſſe in rerum natura. *l.* 98. §. *ult.* ℱ. *de ſolut.* 42 *l.* 36. *ſupr. de uſufr.* 43 Imo peti non poteſt. *l.* 27. *in fin. infr. de adim.* 44 *l.* 85. *ſupr. de leg.* 1. 45 Partes concurſu fieri dicuntur, quoties uno partem ſuam non petente, alter qui petit, totum conſequitur. *l.* 1. §. 3. *ſupr. de uſufr. accr.* 46 V. Ulp. 24. §. 13. & *ibid.* Cuj. 47 Paul. 3. *ſent.* 6. §. 69. Maſculinum concipit femininum. *l.* 62. *in fin.* ℱ. *h. t. l.* 101. *in fin.* ℱ. *de verb. ſign.* 48 Vid. *l.* 45. ℱ. *de leg.* 2. 49 Vid. *l.* 204. ℱ. *de verb. ſign.* 50 Mulieris legato etiam virgo continetur. *l.* 25. §. 9. ℱ. *de auro.* adde *l.* 13. *l.* 195. *in fin.* ℱ. *de verb. ſignif. Synopſ. d. loco.* 51 44. *Synopſ.* 3. *c.* 75. 52 Imo non debentur: Nam ex Servio 2. *Æneid.* Valla notat, mulierum appellatione virgines non contineri: quod tamen hic dicitur, ut & virorum appellatione pueros contineri. Verum legiſſe vel Tertullianum gravem autorem in lib. de velandis virginibus debuit Valla. Naturale, inquit, vocabulum eſt fœmina: Naturalis vocabuli generale mulier, generalis etiam ſpeciale virgo, vel nupta, vel vidua, vel quot etiam ætatis nomine accedunt. adde quæ ſcripſi ad *l. quæritur* 14. §. 3. ℱ. *de ædil. edict.* 53 *l.* 89. ℱ. *de verb. ſignif.* adde quæ ſcripſi ad *l.* 12. ℱ. *de ſervit. præd. ruſtic.* 54 Non enim oves & capræ erant. Armenta autem ab arando. 55 *l.* 65. *in fin. ſupr. h. t.* 56 Fugitivus dicitur eſſe in eo loco a quo fugit. *l.* 84. §. 10. *ſupr. de legat* 1. 57 Bona & hereditas differunt. adde *l.* 16. §. 1. ℱ. *ad SC. Trebell.* 58 *l.* 75. §. 1. ℱ. *ad SC. Trebell.* 59 Fructuum vice eſſe quæ dicuntur? Uſuræ, penſiones veniunt, *l.* 3. §. 2. ℱ. *de uſur. l.* 32. ℱ. *ad SC. Treb.* An *dicta l.* 3. dies adjecta eſt fideicommiſſarii gratia: hic, heredis? An *dicta l.* 32. vox *quantumcunque* uſurpata, hic autem vox *quidquid?* 60 Imo 61 Poſterorum appellatione continentur liberi, non liberti. 62 *l.* 4. §. 4 ℱ. *de pen. legat.* 63 De horreis ſcripſi ad *l.* 7. ℱ. *de inſtructo* 64 Imo non debentur. *l. quæſitum.* 78. §. *ult. ſupr. h. t. l. ſi uxori.* 39. ℱ. *de auro.* An dicemus deberi, perinde ac ſi in civitate eſſent? An quæ extra urbem cuſtodiæ cauſa depoſita fuerunt, ea mente depoſita fuerunt, ut eſſent poſtea in urbe, & quidem perpetuo? An potius horti extra urbem, horti ſunt urbi contigui? 65 *Meum*, pronomen adjectum certo corpori & verbo præſenti, demonſtrationem: incerto corpori, taxationem: futuro tempori, conditionem facit. *Goth.* Vid. Eman. Coſt. *lib.* 1. *ſelect. cap.* 6. Cottam *in verb. annona.* Menochi. *conſil.* 1. *n.* 185. 190. 267. 275. Anſ. 66 *l.* 2. *ſupr. de cond. inſt. l.* 6. ℱ. *de legat.* 1.

hoc verbum, *meum*, non faciat conditionem: si vero incertum [1] corpus legetur (veluti ita, *vina mea*, *vestem meam*) videatur pro conditione hoc verbum esse, *mea*, ut ea demum quæ illius sunt, videantur legata: quod non puto fortiter posse defendi; sed potius & hic vestem, vel vinum, quod suorum [2] numero habuerit, hoc legatum esse; sic enim responsum est, etiam quod coacuerit [3], vinum legato cedere, si id vini numero testator habuisset. † Plane in mortis tempore collatum hunc sermonem, *vestem quæ mea erit*, sine dubio pro conditione accipiendum puto; sed & *Stichum*, *qui meus erit*, puto pro conditione accipiendum: nec interesse, utrum ita, *qui meus erit*, an ita, *si meus erit*: utrobique conditionem eam esse. Labeo tamen scribit, etiam in futurum tempus collatum hunc sermonem, *qui meus erit*, pro demonstratione accipiendum. Sed alio [4] jure utimur [5].

De legato; domum, quæque mea ibi erunt.

86. PROCULUS [lib. 5. Epistolarum].

SI ita legatum est, *domum*, *quæque mea ibi erunt*, *cum moriar*: nummos ad diem exactos a debitoribus, ut aliis nominibus collocarentur, non puto legatos esse. Et Labeonis distinctionem valde probo: qui scripsit, nec quod casu abesset, minus esse legatum; nec quod casu [6] ibi sit, magis esse legatum.

Quæ continentur appellatione legati.

87. PAULUS lib. 4. ad legem Juliam & Papiam.

ET fideicommissum, & mortis causa donatio [7] appellatione *legati* continentur [8].

De lana. 1. *De* materia. 2. *De* nave. 3. *De* massa.

88. IDEM lib. 5. ad legem Juliam & Papiam.

L*Ana* [9] legata, vestem, quæ ex ea facta sit, deberi [10] non placet [11]. §. 1. Sed & *materia* [12] legata, navis, armariumve ex ea factum, non vindicetur. §. 2. *Nave* autem legata dissoluta [13], neque materia, neque navis debetur. §. 3. *Massa* autem legata, scyphi [14] ex ea facti, exigi possunt [15].

De conjunctis.

89. IDEM lib. 6. ad legem Juliam & Papiam.

RE [16] *conjuncti* videntur, non etiam verbis, cum quobus separatim [17] eadem res legatur. Item verbis [18], non etiam re, *Titio & Seio fundum æquis* [19] *partibus do*, *lego* [20]: quoniam semper partes habent legatarii. Præfertur [21] igitur omnimodo cæteris, qui & *re* & *verbis* conjunctus est. Quod si *re tantum conjunctus sit*, constat non esse potiorem [22]. Si vero *verbis quidem conjunctus sit*, *re autem non*: quæstionis est, an conjunctus [23] potior sit? & magis est ut [&] ipse præferatur [24].

De legato nominatim.

90. IDEM lib. 7. ad legem Juliam & Papiam.

N*Ominatim* [25] legatum accipiendum est [26], quod a quo legatum sit intelligitur: licet [27] nomen [28] pronunciatum non sit.

De reliquis. 1. De prædiis cum prætorio, sicut a testatore in diem mortis possessa sunt. 2. De taberna purpuraria cum servis institoribus & purpura, quæ in diem mortis fuerunt. 3. De prædiis sicuti comparata sunt. 4. De domo legata.

91. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

PRædiis per præceptionem filiæ datis *cum reliquis* [29] *actorum & colonorum*, ea reliqua videntur legata, quæ de reditu prædiorum in eadem causa manserunt; alioquin pecuniam a colonis exactam & in Kalendarium in eadem regione versam, *reliquis* non contineri, neque colonorum neque actorum, facile constabit, tametsi nominatim actores ad filiam pertinere voluit. §. 1. Ex his verbis, *Lucio Titio prædia mea illa cum Prætorio*, *sicut* [30] *ad me in diem mortis meæ possessa sunt*, *do*, instrumentum rusticum, & omnia, quæ ibi fuerunt, quo domus fuisset instructior, deberi convenit: colonorum reliqua non debentur. §. 2. Pater filio *tabernam* [31] *purpurariam cum servis institoribus & purpuris*, *quæ in diem mortis ejus ibi fuerunt*, legavit: neque pretia purpuræ condita, neque [32] debita [33], neque reliqua legato contineri placuit. §. 3. *Titio Seiana prædia*, *sicuti comparata sunt*, *do*, *lego*: cum essent Gabiniana quoque simul uno pretio comparata, non [34] sufficere solum argumentum emptionis respondi, sed [35] inspiciendum, an literis [36] & rationibus [37] appellatione Seianorum Gabiniana quoque continerentur, & utriusque possessionis confusi [38] reditus, titulo Seianorum accepto lati essent. §. 4. Balneas legatæ *domus* esse portionem constabat: quod si eas publice [39] præbuit, ita [40] domus esse portionem balneas, si per domum quoque intrinsecus adirentur, & in usu patrisfamiliæ vel uxoris nonnunquam fuerunt, & mercedes ejus inter cæteras meritoriorum domus rationibus accepto ferebantur, & uno pretio comparatæ vel instructæ communi conjunctæ fuissent. §. 5. Qui domum possidebat, hortum [41] vicinum [42] ædibus comparavit, ac postea *domum* legavit: si hortum domus causa comparavit, ut amœniorem domum ac [43] salubriorem possideret, aditumque [44] in eum per domum habuit, & ædium hortus additamentum [45] fuit, domus legato continebitur. §. 6. Appellatione *domus* insulam quoque injunctam domui videri [46], si uno pretio cum domo fuisset comparata, & utriusque pensiones similiter accepto latas rationibus ostenderetur [47].

De instrumentis, & pecunia.

92. PAULUS lib. 13. Responsorum.

S*I mihi Mævia & Nigidia filiæ meæ heredes erunt, tunc Mævia e medio sumito, præcipito sibique habeto fundos meos illum & illum cum casulis, & custodibus omnium* [48] *horum fundorum, & cum his omnibus agris, qui ad conjunctionem cujusque eorum fundorum emptione, vel quolibet alio casu obtigerint: item cum omnibus mancipiis, pecoribus, jumentis, cæterisque universis speciebus, quæ in* [49] *iisdem fundis, quove eorum, cum moriar, erunt: uti optimi maximique sunt, utique eos in diem mortis meæ possedi, & (ut plenius dicam) ita uti cluduntur:* In fundo autem uno ex his qui prælegati sunt, tabularium [50] est, in quo sunt & complurium mancipiorum emptiones, sed & fundorum & variorum contractuum instrumenta, præterea & nomina debitorum: quæro, an [51] instrumenta communia sint? Respondi, secundum ea, quæ proponuntur, instrumenta [52] emptionum, item debitorum, quæ in fundo prælegato remanserunt, non [53] videri legato contineri.

§. 1. His verbis domibus legatis, *fidei heredum meorum committo* [54], *uti sinant eum habere domus meas, in quibus habito, nullo omnino excepto, cum omni instrumento* [55], *& repositis omnibus*, non videri testatorem de pecunia [56] numerata, aut instrumentis debitorum sensisse.

De alienatione prohibita. 1. De confessione debiti facta in testamento. 2. De prædiis uti possessa sunt, & quæcunque ibi erunt tempore mortis. 3. De fratribus & sororibus. 4. De fundo cum sylvis uti optimus maximusque est. 5. De coherede in re legata recipiendo.

93. SCÆVOLA [lib. 3. Responsorum].

LUcius Titius testamento suo cavit, *ne* [57] *ullo modo prædium suburbanum aut domum heres alienaret*: filia ejus heres scripta heredem reliquit filiam suam: quæ easdem res diu possedit, & decedens extraneos heredes instituit. Quæsitum est, an prædia pertinerent ad Juliam, quæ Lucium Titium testatorem patruum majorem habuit? Respondit, nihil proponi contra voluntatem defuncti factum, quo minus ad heredem pertineret, cum hoc nudum [58] præceptum est.

§. 1. *Semproniæ mulieri* [59] *meæ reddi* [60] *jubeo ab heredibus meis centum aureos, quos* [61] *mutuos acceperam.* Quæsitum est, si hanc pecuniam, ut debitam Sempronia petens [62] victa sit: an fideicommissum peti possit? Respondit secundum ea, quæ proponerentur, posse ex causa fideicommissi peti, quod apparuisset non fuisse ex [63] alia causa debitum. §. 2. Quidam prædia legavit libertis, adjectis his verbis, *uti a me possessa sunt, & quæcunque ibi erunt*

1 *l. 10. vers. sed quod quintus. infr. de auro.* 2 *l. 73. supr. h. t.* 3 *l. 9. §. 2. infr. de tritico.* 4 Ut sc. particula *si meus erit*, magis conditionem legati innuat, quam demonstrationem. *l. 6. supr. de leg. 1.* 5 Imo non alio jure utimur: hæc enim particula demonstrationem innuit. *l. 34. in fin. infr. de auro.* 6 Casu rem alicubi, seu certo loco esse, non inspicimus, sed hoc potius, perpetuo ibi esse. vid. *l. 44. supr. h. t. l. 35. §. 3. supr. de hered. inst.* 7 An ut fideicommissum & mortis causa donatio legati appellatione continetur, ita & hereditas continetur? *l. lege obvenire. 130. infr. de verb. sign.* vid. Bart. in *l. filium. 5. §. si legata. 5. infr. de legat. præstand.* 8 *§. 1. Inst. de donat.* 9 Adde *l. 70. supr. h. t.* Paul. 3. *sent.* 6. *§. 85. in fin.* 10 Dixi ad *l. 44. §. 2. supr. de legat. 1.* Potentior est enim forma, quam materia: præstantior est in veste formæ natura, quam materiæ. Imo etsi ex lana legata vestimentum fiat, legatum nihilominus debetur. *l. 44 § 2. supr. de leg. 1.* Goth. Nota quod pecunia destinata negotiationi non contineatur legato mobilium. Vid. Mantic. *de conjectur. lib. 9 tit. 3. n. 3.* Ans. 11 Vide Cujac. 5. *ad Afric. fol* 65. 12 *l. 57. supr. h. t.* 13 *l. 10. § 7. supr. quib. mod. usufruct. l. 83. §. 5. infr. de verb. oblig. l. 98. §. 8. in med. infr. de solut.* 14 *d. l. 44. §. 2 supr. de leg. 1.* 15 Imo non possunt. *l. 10. §. 5. supr. quib. mod. usufr.* 16 *l. 142. infr. de verb. sign.* vid. in hanc legem Alciat. *hic & 4. paradox. 8. & 9. c. 7.* Ripensem & Zasium 1. *respons* 18. Porro, re tantum conjuncti sunt, quibus separatim, hoc est, diversis orationibus eadem res legatur. *Goth.* Adde Charond. *verisimil. lib. 2. cap.* 14. Fachin *lib. 4. controvers. cap.* 98. Et an post legem Papiam sublatum fuerit jus accrescendi & conjunctionis, vide Emund. Merill *var.* 39. Ans. 17 Id est, duabus orationibus. 18 Verbis tantum conjuncti dicuntur, quibus una & eadem oratione partes ejusdem rei relinquuntur. adde *l. 3. § 1. supr. quib. mod. usufruct. amitt.* 19 Adde *l. 13. l. 66. supr. de hered. inst.* 20 De jure accrescendi ediderunt tractatus Duarenus, & Goveanus, hancque legem repetivit Villa Longa, Hispanus. & eandem pro se quisque interpretati sunt Alciatus, Ferretus, Ripa, Politus, Besucius & Bolognetus. vide & Joannem Robertum *lib. 2. sent. jur. cap.* 24. & 25. Goveanum *lib. 1. animadvers.* Forcatulum *Necyomant. dial.* 59. Mod. 21 Conjunctus simul re & verbis, re tantum vel verbis tantum conjuncto præfertur. 22 *Subaudi* re & verbis conjuncto. 23 Quid? num hac voce intelligendus est re & verbis conjunctus? Quidam putant: nam cum mox sequatur, conjunctum esse potiorem, satis ostenditur re & verbis conjunctum, conjuncto verbis tantum esse potiorem. Alii hanc vocem *conjunctus* accipiunt pro verbis tantum conjuncto, hac sententia: Conjunctus verbis tantum, potior est re tantum conjuncto. Nam si hoc modo potior est verbis tantum conjunctus, dicendum est eum potiorem esse re tantum conjuncto, cum utroque conjuncto non sit potior. Alii contra, hanc eandem vocem *conjunctus* accipiunt, de re tantum conjuncto, quem verbis tantum conjuncto anteponunt. Plane Bologninus re tantum conjunctos præferri ait. Hugolini tamen & Petri, communis denique sententia est, verbis tantum conjunctos præferri re tantum conjunctis. Azo, Accursius, & alii multi neutrum alteri præferri, sed simul admitti existimant. vid. Graff. *lib. sentent. §. jus adcrescendi. qu.* 13. 24 De jure adcrescendi hic communiter tractatur. de quo vide Graff. in *sentent. §. jus adcrescendi.* 25 *l. 34. infr. de cond. & demonstr.* 26 Nominatim legatum videtur, quod a quo legatum sit, intelligitur. adde Theoph. *versic. nominatim. Inst. de exhered. liber.* 27 Nominatim legatum intelligitur, non tantum ex pronunciatione, sed ex intellectu. 28 Proprium. 29 Vide *l. 97. l. 101. infr. h. t.* 30 *l. 20. in fin. infr. de instructo.* vide Paul. 3. *sent.* 6. §. 53. *l. 52. in fin. supr. de act. empt.* 31 Taberna purpuraria legata cum purpuris & institoribus ejus, pretia purpuræ condita vel debita non debentur eo legato. 32 Imo debita, *l. cum pater. 77. §. mensa. 16. supr. de legat. 2.* ibi legatur mensa, seu negotiatio: hic taberna, seu locus. 33 *l. 86. supr. de legat. 2.* 34 Probari solo emptionis titulo fines plebanatus, hinc colligit post Accurs. *Bart.* 35 Voluntas testatoris magis colligitur ex ejus usu, quam ex instrumentis emptionis. 36 Rem actori edere ad intentionem juvandam, hinc colligit Bartolus. 37 Hoc genus probationis est firmissimum. *l. 1. infr. de reb. dub.* 38 *l. 20. §. 7. infr. de instruct.* 39 Domo legata balneum ejus, quod publicum probatur, nisi alias separetur, legato cedit. Paul. 3. *sent.* 6. §. 57. 40 Non ex una, sed ex pluribus conjecturis colligitur legato domuum balneas contineri, quæ publice præberi solebant. adde *l. 52. § 4. supr. h. t.* vide Cujac. *consult. l.* 35. 41 Domo legata, hortus debetur, si hortus domus causa comparatus est, ut amœnior ac salubrior domus esset, & aditus in eum per domum fuit; denique si hortus ædium additamentum fuit. 42 Adde *l. ult. supr. de serv. præd. urban.* 43 Hortos amœnitatis & salubritatis causa comparamus. 44 Aditui cedit res ea, ad quam per eum aditum acceditur. Ex aditu judicatur, res una cedat alteri, an non cedat. adde *l. quod conclave. 47. infr. de damno.* 45 Additamenta etiam immobilia cedunt principalibus suis. 46 Primogenito seu majori natu insul. hujusmodi accessura est, si vi statuti domum paternam jure hereditario consequi debeat. *Bart.* 47 Addit Bartolus, idem dicendum esse, si aliunde aditus non sit, *l. 47. in fin. infr. de damn.* adde *l. 31. supr. h. t.* 48 Etsi hoc legatum latissime patet, non tamen eo continentur instrumenta. *infr. h. t.* 49 *l. 41. §. 6. in fin. l. 78. §. 1. l. 91. §. 2. supr. h. t. l. 86. princ. supr. de legat. 2. l. 12. §. 45. l. 18. in fin. infr. de instruct.* 50 Tabularium, locus ubi tabulæ & instrumenta servantur. 51 Instrumenta non continentur legato generali. 52 Instrumenta legato generali non continentur. 53 Imo, videntur contineri. *l. 27. §. 3. in fin. infr. de instruct.* 54 Vide Cravettam *ad l. 1. de leg. 1. num. 72. & seq. num.* 78. Jasonem & Decium *ad l. singularia. supr. si certum petat.* Ant. Rub. *ad l. Gallus. §. quidam recte. ff. de lib. & posthum. n.* 199. Gomesium ad §. *Item Serviana. num. 20. Instit. de act.* rursus Decium *cons.* 472. Arium Pinellum *in repetit. ad l. 1. part. 2 num. 46. C. de bon. matern* Mod. 55 Instrumenti vox ad instrumentum domuum (quarum ante facta mentio est) refertur. Proinde legata domo cum omni instrumento, pecuniæ in ea domo repertæ non debebuntur, nec enim pecunia domus est instrumentum. 56 Adde *l. 79. §. 1. ff. h. t.* 57 Alienare prohibito Titio herede, heres Titii alienare potest, videtur enim hæc prohibitio unius ac certi cujusdam tantum heredis esse. Aliud fuerit, si testator indefinite heredem alienare vetuerit: hoc enim intermisto omnes testatoris heredes, etiam secundi, prohibentur alienare, *ut hic. l. si plures. ff. h. t. Novell. de restit.* Quid, si filios alienare voluit? nepotibus jus alienandi est, *d. Novell.* Goth. De præcepto testatoris quando valeat vel non, vid. Sim. de Prætis, *de interpretatione ultim. volunt. lib. 4. solut. 4. num. 2. & 3. & 22. 26. 33. & seq.* Bellon. *supput. lib. 1. cap.* 14. Ans. 58 Nudum præceptum testatoris non valet. *Bart.* Nudum dicitur, quod nullam præcepti rationem habet. *l. 38. §. 4. ff. h. t.* 59 Mulier hic sumitur pro uxore, ut in *l. Titia. ff. de auro & argent.* Anton. Augustin. *emend. lib. 2. c. 1.* Ans. 60 Vide *l. 94. ff. de verb. sign.* 61 Confessio a testatore facta nocet ei in testamento confitenti. dixi ad *l. 37. §. 6. ff. h. t.* 62 *l. 28. in fin. ff. de liberat.* 63 Sententia absolutoria in una causa lata, non parit exceptionem rei judicatæ adversus eum, qui ex alia causa agere velit.

cum moriar. Quæsitum est, an mancipia [1] quæ in his prædiis morata in diem mortis patrisfamilias fuerunt operis rustici causa, vel alterius officii, cæteræque res, quæ ibi fuerunt, ad legatarios pertineant? Respondit, pertinere. §. 3. Quæsitum est, an, quod heredes fratribus [2] rogati essent restituere, etiam ad sorores pertineret [3]? Respondit, pertinere [4], nisi aliud sensisse testatorem probetur. §. 4. Collegio [5] fabrorum *fundum cum sylvis, quæ ei cedere solent, uti* [6] *optimus maximusque esset*, legavit: Quæro, an ea quoque quæ in diem mortis ibi fuissent, (id est, fœnum, pabulum, palea, item machinæ, vasa vinaria, id est, cuppæ, & dolia quæ in cella defixa sunt: item granaria) legata essent. Respondit, non [7] recte peti quod legatum non [8] esset. §. 5. Ex [9] parte dimidia herede instituto, per præceptionem fundum legavit, & ab eo ita petiit, *Peto uti velis coheredem tibi recipere* [10] *in fundo Juliano meo, quem amplius te recipere jussi, Clodium Verum, nepotem meum, cognatum tuum.* Quæro, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti deberetur? Respondit, deberi.

De petitione, ne fundus de nomine testatoris exeat.

94. VALENS [lib. 2. Fideicommissorum].

IS, qui complures libertos relinquebat, tribus ex his fundum legaverat: & petierat, *ut curarent, ne* [11] *de nomine suo* [12] *exiret.* Quærebat, ex tribus qui primus moriebatur, utrum utrique, vel alteri ex his, qui sibi in legato conjuncti essent, relinquere partem suam deberet: an possit vel alii conliberto suo eam relinquere? Placuit, etsi voluntatis quæstio esset, satis illum facturum, etsi alii [13] reliquisset. Quod si nulli dedisset: occupantis an omnium conlibertorum; & num eorum tantum, quibus pariter legatum esset, petitio fideicommissi esset, dubitabatur? & Julianus recte omnibus debere putavit.

Interpretatio verborum, quantas summas.

95. MÆCIANUS lib. 2. Fideicommissorum.

QUisquis mihi heres erit, *damnas esto dare, fideique ejus committo, uti det quantas* [14] *summas dictavero, dedero:* Aristo res quoque corporales contineri ait, ut prædia, mancipia, vestem, argentum: quia & hoc verbum *quantas* non ad numeratam duntaxat pecuniam referri, ex dotis relegatione, & stipulationibus emptæ [15] hereditatis apparet; & *summæ* [16] appellatio similiter accipi deberet, ut in his argumentis, quæ relata essent, ostenditur; voluntatem [17] præterea defuncti, quæ maxime in fideicommissis valeret, ei sententiæ suffragari: neque enim post eam præfationem [18] adjecturum testatorem fuisse res corporales [19], si duntaxat pecuniam numeratam præstari voluisset.

De hereditate restituenda.

96. GAJUS lib. 2. Fideicommissorum.

SI Titius ex parte heres rogatus sit, *Mævio hereditatem restituere*, & rursus *Titio coheres ejus* rogatus sit *partem suam, aut partis* [20] *partem restituere:* an hanc quoque partem, quam a coherede ex fideicommisso recipit, Titius restituere Mævio debeat, Divus Antoninus consultus, rescripsit, non [21] debere restituere: quia *hereditatis* appellatione, neque legata neque fideicommissa continentur [22].

De reliquis.

97. PAULUS lib. 2. Decretorum.

OSidius [23] quidam, instituta filia Valeriana herede, actori suo Antiocho data libertate, *prædia certa & peculium & reliqua* [24] *relegaverat, tam sua, quam colonorum*: legatarius proferebat, manu patrisfamilias reliquatum, [&] tam suo, quam colonorum nomine: item in eadem scriptura adjectum in hunc modum, *item quorum rationem reddere debeat, scilicet quæ in condito habuerat paterfamilias, frumenti, vini, & cæterarum rerum*, quæ & ipsa libertus petebat, & ex reliquis esse dicebat, & apud Præsidem obtinuerat: Ex diverso cum diceretur, reliqua colonorum ab eo non peti, nec propria; diversam autem causam esse eorum, quæ in condito essent: Imperator [25] interrogavit [26] partem [27] legatarii, quærendi [28] causa: pone, inquit, in condito centies [29] aureorum esse, quæ in usum sumi solerent, diceres totum, quod esset relictum in arca deberi? & placuit, recte appellasse. † A parte legatarii suggestum est, quædam a colonis post mortem patrisfamiliæ exacta: respondit, hoc quod post mortem exactum [30] fuisset, reddendum esse legatario.

De verbo, heres.

98. IDEM libro singulari de forma testamenti.

SI plures gradus [31] sint heredum, & scriptum sit, *heres* [32] *meus dato*: ad omnes [33] gradus hic sermo pertinet: sicuti hæc verba, *quisquis mihi heres erit.* Itaque si quis velit non omnes heredes legatorum præstatione onerare, sed aliquos ex his, nominatim damnare debet.

De mancipiis urbanis & rusticis. 4. *Si idem sit lecticarius & cocus*, 5. *Vel verna & cursor.*

99. IDEM libro singulari de Instrumenti significatione.

SErvis urbanis [34] legatis, quidam urbana mancipia non loco [35] sed opere separant, ut licet in prædiis rusticis sint, tamen, si opus rusticum non faciant, urbani videantur. Dicendum autem est, quod urbani [36] intelligendi sunt, quos paterfamilias inter urbanos adnumerare solitus sit: quod maxime ex libellis familiæ, item cibariis [37] deprehendi poterit. §. 1. *Venatores* [38] & aucupes utrum in urbanis, an in rusticis contineantur, potest dubitari: sed dicendum est, ubi paterfamilias moraretur, & hos alebat, ibi eos numerari.

§. 2. *Muliones* [39] de urbano ministerio sunt: nisi propter opus rurestre testator eos destinatos habebat. §. 3. Eum, qui natus est ex ancilla urbana, & missus in villam nutriendus, interim in neutris esse quidam putant: videamus, ne in urbanis esse intelligatur? quod magis placet. §. 4. Servis *lecticariis* legatis, si idem lecticarius sit & cocus: accedet [40] legato. §. 5. Si alii *vernæ* [41], alii *cursores* legati sunt, si quidam & vernæ & cursores sint, cursoribus cedent: semper enim species [42] generi derogat. † Si in specie [43] aut in genere utrique sint: plerumque [44] communicabuntur.

De verbo, reddere. 1. *De duabus statuis marmoreis, & omni marmore legatis.* 2. *De factis paratisque uxoris causa.* 3. *De vasis.* 4. *De testudineis.*

100. JAVOLENUS lib. 2. ex posterioribus Labeonis.

HEres *meus damnas esto Lucio Titio Stichum servum meum reddere* [45]: vel ita, *illum servum meum illi reddito.* Cascellius ait, deberi: neque id Labeo improbat: quia qui reddere [46] jubetur, simul & dare jubetur. §. 1. Duæ *statuæ marmoreæ* cuidam nominatim, item omne *marmor* erat legatum: Nullam statuam marmoream, præter duas, Cascellius putat deberi: Ofilius, Trebatius contra: Labeo Cascellii sententiam probat: quod verum puto; quia duas statuas legando, potest videri non putasse in marmore se statuas legare [47].

§. 2. *Uxori meæ [vestem], mundum muliebrem, ornamenta omnia, aurum, argentum, quod ejus causa factum paratumque esset, omne do lego.* Trebatius hæc verba, *quod ejus causa factum paratumque est*, ad aurum & argentum duntaxat referri putat: Proculus ad omnia [48]: quod & verum est. §. 3. Cui *Corinthia* [49] *vasa* [50] legata essent, & βάσεις (id est, *bases seu fulcra*) quoque eorum vasorum collocandorum causa paratas deberi, Trebatius respondit: Labeo autem id non probat, si eas βάσεις [51] testator numero vasorum habuit: Proculus vero recte ait, si æneæ quidem sint, non autem Corinthiæ, non deberi.

§. 4. Cui *testudinea* legata essent, & lectos testudineos pedibus inargentatos deberi, Labeo, Trebatius, responderunt: quod verum est.

De prædiis legatis ὅσα κέκτημαι, hoc est, *quæcunque possideo.* 1. *De fundo ita uti est.*

101. SCÆVOLA [lib. 16. Digestorum].

QUi habebat in provincia, ex qua oriundus erat, propria prædia, & alia pignori sibi data ob debita, codicillis ita scripsit τῇ γλυκυτάτῃ μου πατρίδι [βούλομαι] εἰς τὰ μέρη αὐτῆς δοθῆναι [52], ἀφορίζω αὐτῇ χωρία πάντα, ὅσα ἐν Συρίᾳ κέκτημαι, σὺν πᾶσιν τοῖς ἐνοῦσιν βοσκήμασιν, δούλοις, καρποῖς ἀποθέτοις [53], κατασκευαῖς πάσαις. id est, *suavissimæ patriæ meæ volo in partem suam dari, & ipsi separatim adjudico prædia omnia, quæcunque in Syria possideo, cum omnibus in eis existentibus, [&] pecoribus [&] servis, [&] fructibus [&] usu consumptilibus [&] apparatu omni.* Quæsitum est, an etiam prædia, quæ pignori habuit testator, patriæ suæ reliquisse videatur? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non [54] videri relicta: si modo in [55] proprium patrimonium, quod fere [56] cessante debitore fit, non sint redacta. §. 1. *Peto fundum meum, ita uti* [57] *est, alumnæ meæ dari.* Quæsitum est, an fundo & reliqua colonorum, & mancipia, si qua mortis tempore in eo fundo fuerint, debeantur? Respondit, reliqua [58] quidem colonorum non esse legata: cætera vero videri illis verbis, *ita uti est*, data.

1 Vide *l.* 32. *in fin. supr. de leg.* 1. 2 Fratrum appellatione continentur etiam sorores, *ut hic.* consanguinei, vel uterini secundi gradus, nisi forte alia sit alicubi loquendi ratio, 22. *qu.* 2. *can. quarst.* 3 Appellatione fratris soror continetur; & etiam in statuto vel dispositione testatoris appellatione fratrum veniunt sorores. Decius *ad reg. Fœminæ. in fin. num.* 122. *de reg. jur.* Marsil. *singul.* 39. Bellonus *lib* 1. *supput. cap.* 14. Mod. 4 Vide *l.* 38. *supr. familiæ.* 5 Collegium suum etiam fabri habuerunt Romæ. 6 *l.* 69. §. 3. *supr. de leg.* 1. *l.* 22. *infr. de instructo.* 7 Imo, recte hæc petuntur. fundo enim legato *uti optimus est*, etiam instrumenta fundi debentur. *l. fundo.* 22. *infr. de instructo.* 8 Atque vendita domo, hujusmodi res emptori cedunt. *l.* 18. *l.* 54. *in fin. supr. de act. empt.* Tiraquell. *lib. de retract.* §. 1. *gloss.* 7. *num* 98. hic mendum esse putat. 9 Extat hic idem locus in *l. pater filium* 38. *in fin.* ℨ. *h. t.* 10 His verbis, *Recipe tivi coheredem in fundo Juliano Claudium*, fideicommissum inducitur. 11 Similis petitio est in *l.* 38. §. 1. *supr. h. t. l.* 108. *infr. de cond. & demonst.* 12 Libertos gentilitium nomen patronorum suorum usurpasse hinc colligitur: qua de re dixi ad *l.* 108. ℨ. *de cond. & demonstr.* 13 Et sic appellatione familiæ continentur non nominati a defuncto. *Bart.* 14 Adde *l.* 117. *infr. de verb. signific. l.* 37. *pr. supr. de peculio.* 15 *l.* 2. *supr. de hered. vel act. vend.* 16 Summæ verbum speciebus & corporibus adcommodatur, non vi propria, sed ex manifestaria defuncti voluntate: qui cum dixisset initio, *quas summas dictavero, do lego*, dictavit postea corpora. 17 Voluntas defuncti maxime in fideicommissis spectanda. v. *l.* 7. *C. de fideicommiss. l. pen. supr. de legat.* 1. 18 Præfationem vocat clausulam superiorem, *quantas summas dictavero.* 19 Incorpoream rem esse pecuniam, hinc colligit Hottom. 15. *illustr.* vide *l.* 94. §. 1. *infr. de solut.* 20 Adde *l.* 164. ℨ. *de verb. sign.* 21 Imo debet, *l.* 16. *C. de fideic.* 22 Imo continentur; est enim hereditas successio in universum jus defuncti. *l.* 24. *infr. de verb. signific.* Inter jura defuncti legata continentur. 23 *Al.* Ofilius. 24 *l.* 91. *supr. h. t. l.* 17. ℨ. *de opt. l.* 20. §. 3. ℨ. *de instruct.* Goth. Quid significet *reliqua*, vid. Ant. Augustin. *emend. lib.* 2. *cap.* 6. Ans. 25 Non frustra Imperatoris fit hic mentio: est enim hic locus ex libris decretorum Pauli. sunt autem Decreta, sententiæ imperatoriæ. 26 In jure reddendo, vel ipsi Principes plerumque partes seu litigatores interrogabant. 27 Puta patronum legatarii: aut eum qui a legatario erat. 28 Et quasi irridendi, ut sit quasi ironia, ut in *l.* 13. *supr. quod metus causa.* adde *l.* 24. *infr. de verb. signif.* 29 Id est, centena millia aureorum. 30 Reliquorum appellatione non continetur pecunia jam exacta, vel quæ ad usum patrisfamilias est deposita. *Bart.* 31 Et ita sint instituti, & substituti. 32 Heres in genere simpliciter gravatus & nominatus a testatore omnes heredum gradus complectitur. 33 *l.* 33. *supr. de leg.* 2. 34 Urbani servi a rusticis non loco, sed opera separantur, unde accidit ut in prædio rustico esse possint servi, & tamen urbani esse. *l.* 60. §. 1. *supr. h. t. l.* 65. *pr. supr. de leg.* 2. *l.* 12. ℨ. *de supellect. l.* 166. ℨ. *de verb. sign.* 35 In quo habitant, *l.* 166. *l.* 198. ℨ. *de verb. sign.* 36 Urbani servi, quos urbanorum numero testator habuit. 37 *l.* 166. ℨ. *de verb. sign.* Cibariis, id est, diariis & demensis. Horat. 2 *epist.* cum servis urbana diaria rodere mavis. vide Cujac. ad *Novell* 6. 38 Paul. 3. *sentent* 6. § 71. *l.* 12. §. 12 ℨ. *de instructo* 39 Paul 3. *sentent.* 6. §. 72. 40 Imo non accedet: id enim officium inspiciendum est, in quo magis versatur *l legatis.* 65 § *si unus* 2. *supr. h t.* An hic cocus fuerit vilium ciborum? An ibi æque in utroque officio versatus, in uno tamen ad duus magis quam in alio? 41 Vide *l.* 36. §. *pr. de leg* 1 42 In dubio potior existimatur causa specialis quam generalis vide quæ notavi ad *l.* 5. ℨ. *de fidejuss. l* 1. ℨ. *de auro. l.* 41 ℨ. *de pænis. l.* 80. ℨ. *de reg. juris. l.* 16. *supr. de legibus.* adde *l.* 7. ℨ. *de except rei judic.* 43 Atqui species accidentibus non constat. §. *ult. Inst. de jur. personar.* Litis significatione species diversæ dici possunt, quæ solis accidentibus differunt. 44 *Ut hic.* Accurs. 45 Reddendi verbo datio continetur. *l.* 94. ℨ. *de verb. sign.* 46 Vide *l.* 94. ℨ. *de verb. sign.* 47 Generalis clausula post quædam specificata ad illa solum refertur, si utraque clausula ab eadem dependeat. *cap. cum dilecti extr. de donat.* Ans. 48 Ita ut intelligatur etiam legata vestis ejus causa non parata. 49 Corinthiorum vasorum tanta olim fuit æstimatio, ut argento & auro pene anteponerentur. adde Plin. 34 *c* 1. 50 De legato vasorum vide *l.* 19. §. 10. ℨ. *de auro.* 51 Abaces *Vulgata & Nebrissens.* 52 *Al.* Σοθῆναι. 53 Σπατετοῖς, Alciatus legit 4. *dispunct.* 18. a σπατάω, quod est consumo: quasi diceret, cum iis, quæ usu consumi possunt. male. κάρπος ἀπόθετος Polluci, est ὑψυχόμενος καὶ ἡλιώμενος, fructus reservatitius & sole adustus. vid. Ferrandum 1. *explic.* 34. Glossis ἀπόθετον conditum & repositum. 54 Prædiis legatis, ea non intelligitur testator legasse, quæ pignorata habuit, nisi ex mora debitoris non solventis, ea in proprium patrimonium vertit. vide quæ scripsi ad *l* 9. *in fin.* ℨ. *de supellectili.* Imo videntur relicta. Nam qui omne legat, nihil excipit, *l.* 68. *supr. h. t.* solve: Prædia obligata hic non videntur obligata: quia dictio *omnis* ea duntaxat comprehendit, quæ natura verborum significari possunt. adde *l.* 73. §. 2. *supr. h. t.* 55 Pignus in proprium patrimonium creditoris versum esse existimatur, cessante diu debitore in solutione 56 Cessat debitor in luenda re pignorata, si sit tali pretio pignorata, ut non sit spes ejus amplius luendæ vide *l.* 31. *supr. de pignoribus.* & ita restringe *l.* 22. §. 1. *supr. de nox. action.* Id cum accidit, creditor pignus pene in proprium patrimonium redigit, suumque esse arbitratur, & proinde si mea Romæ existentia legavero, tale pignus legasse videri potero. Meum enim esse putare potui, quod luere diutissimo tempore cessavit meus debitor. 57 *l.* 78. § 3 *supr h. t. l.* 27. §. *penult. infr. de instructo.* Fundo legato uti est, non debentur reliqua. 58 Quod reliqui debent coloni, seu reliquatio. hic sunt pensiones a colonis debitæ, ut *l.* 73 §. 3. *l.* 91. *l.* 97. ℨ. *h. t. l.* 32. *in fin.* ℨ. *de usu & usufruct. legat. l.* 20. *l.* 27. ℨ. *de instructo*

De lateralibus viatoriis, & quidquid in his conditum erit. 1. De falſa demonſtratione. 2. De militia.

102. IDEM [lib. 17. Digeſtorum].

HIs verbis legavit: *Uxori meæ lateraria* [1] *mea viatoria, & quidquid in his conditum erit, quæ membranulis mea manu ſcriptis continebuntur, nec ea ſint exacta, cum moriar, licet in rationes meas translata ſint, & cautiones ad actorem meum transtulerim:* hic chirographa debitorum, & pecuniam, cum eſſet profecturus [2] in Urbem, in lateralibus condidit: & chirographis exactis, quam pecunia erogata, reverſus in patriam poſt biennium alia chirographa prædiorum, quæ poſtea comparaverat, & pecuniam in lateralia condidit: Quæſitum eſt, an ea tantum videatur nomina ei legaſſe, quæ poſtea reverſus in hisdem lateralibus condidit? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, non deberi, quæ mortis tempore in his lateralibus eſſent, & membranis manu ejus ſcriptis continerentur. † Idem quæſiit, an cum emptiones prædiorum in hisdem lateralibus condiderat, prædia quoque legato cedant? Reſpondit, non quidem manifeſte apparere, quid de prædiis ſenſiſſet: verum ſi ea mente emptiones ibi haberet, ut his legatariæ datis proprietas prædiorum præſtaretur, poſſe defendi, prædia quoque deberi. §. 1. Paterfamilias ita legavit, *Lances numero duas leves* [3], *quas de ſigillaribus* [4] *emi, dari volo:* is de ſigillaribus leves [5] quidem non emerat, lances autem emptas habebat; & dictaverat teſtamentum ante triduum quam moreretur. Quæſitum eſt, an hæ lances, quas emptas de ſigillaribus habuit, legato cederent, cum nullas alias de ſigillaribus emerit, nec legaverit? Reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, deberi eas, quas de ſigillaribus emiſſet.

§. 2. Alumno præcepit militiam [emi] his verbis: *Sempronio alumno meo illud & illud: & cum per ætatem licebit, militiam cum introitu* [6] *comparari volo: huic quoque omnia integra.* Quæſitum eſt, ſi Sempronius eam militiam ſibi comparaverit, an pretium ejus, ſed & id, quod pro introitu erogari ſolet, ex cauſa fideicommiſſi ab heredibus conſequi poſſit? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, poſſe.

§. 3. Idem teſtator liberto [7] militiam [8] his verbis legavit, *Seio liberto meo militiam do lego illam*, quam militiam & teſtator habuit: Quæſitum eſt, an onera [9] omnia & introitus militiæ ab herede ſint danda? Reſpondit, danda.

De legatis relictis a ſubſtituto pupilli exheredati. 2. De bonorum poſſeſſione contra tabulas.

103. IDEM [libro ſingulari Quæſtionum publice tractatarum].

SI pater exheredato filio ſubſtituit [10] heredem extraneum, deinde [11] ille extraneus hunc filium heredem inſtituit, & heres factus intra pubertatem decedat: puto, a ſubſtituto ei filio omnino legata præſtari non [12] debere: quia non directe [13] ſed per ſucceſſionem ad filium hereditas patris pervenit. §. 1. Plus, ego in fratre, qui, cum heres extitiſſet patri, exheredatum fratrem heredem inſtituit, accepi, ſubſtitutum ejus, legatum non debere: ac ne quidem ſi inteſtato fratre ſucceſſerit, quia non principaliter, ſed per ſucceſſionem bona fratris [14] ad eum pervenerunt. §. 2. Si filius ex uncia heres inſtitutus ſit [15], & [ab] eo legata data ſint, habeat & ſubſtitutum, deinde commiſſo Edicto per alium filium accepit partis dimidiæ bonorum poſſeſſionem: ſubſtitutus ejus utrum ex uncia legata [16] præſtat, an vero ex ſemiſſe? Et verius eſt, ex ſemiſſe [17]: [ſed [18] ex uncia, omnibus: ex reliquis, liberis & parentibus.] §. 3. Contra quoque ſi ex dodrante ſubſtitutus, commiſſo Edicto, ſemiſſem [19] acceperit bonorum poſſeſſionem, ex ſemiſſe tantum legata ſubſtitutus debebit, quomodo [20] enim augentur, ubi amplius eſt in bonorum poſſeſſione; ſic & ubi [21] minus eſt, deducitur.

1 Lateralia mea. *Hal.* ſic Ĵ. *hic.* in lateralibus condidit pecuniam. *& poſt*, pecuniam in lateralia condidit. *Item* emptiones prædiorum in lateralia condidit. Lateralia viatoria, ſunt capſulæ, in quibus ad ephippium utrinque loro ſuſpenſis, ea quæ nobis in itinere neceſſaria ſunt, recondimus. *Goth.* Vid. Ant. Auguſtin. *emend. lib.* 4. *c.* 8. Anſ. 2 Ea eſt cauſa, ob quam pecunia non debetur. *l.* 79. §. 1. ℥. *h. t.* 3 *Puræ* lances ſunt, quæ non ſunt aſperæ ſignis. 4 Vox *Sigillaria*, hic locum urbis Romæ ſignificat, in quo ſigilla valaque cælata veniebant. Sueton. *in Claudio. cap.* 5. *&* 16. *& Nerone c.* 24 Gell. 5. *cap.* 4. Hinc dies ſigillariorum in Saturnalib. vid. Alex. ab Alexandro 3. *Genialium* 4. 5 Atque ita hic teſtator erat; legat enim lances leves, quæ cælatæ ſunt. vide Cujac. 11. *obſ.* 30. 6 *Introitus* verbum etiam repetitur in §. *ultim.* Ĵ. *h. t.* vetus hic mos fuit, ut pro ingreſſu aliquid præſtaretur prioribus militiæ, ſcholæ, officii, collegii, curiæ, corporis. Sueton. *in Claudio.* pro introitu ſacerdotii. Plin. *ad Trajan.* 10. *epiſt.* 113. Supereſt ut inſpicias, an in omnibus civitatibus certum aliquid omnes, qui βυλευταὶ leguntur, debeant pro introitu dare. Solatium & ſuffragium vocat *lex* 11. *C. de prox. ſacror. ſcrin.* Gallis dicitur, *la bien-venue*, *l'entrée.*

7 Militiam libertis interdum legabant patroni. 8 Militia legata, onera & introitus militiæ præſtantur ab herede. 9 Honoraria legit Cujac. ad *l.* 7. *C. de prox. ſac. ſcrin.* 10 Inſtitut. vide Cujac. 2. *obſerv.* 30. 11 Exheredatum cum ſubſtituto ſuo inſtituere poſſumus. 12 Imo ſubſtitutus exheredati legata præſtare debet: poteſt enim legatis onerari a teſtatore. *l. in ratione.* 11. §. *ult.* Ĵ. *ad leg. Falcid.* Subſtitutus gravari poteſt, quoties ipſi defuncto eſt heres; alias non poteſt. 13 Id eſt, non principaliter, §. 1. Ĵ. *h. t.* utrumque idem eſt. Cuj *ibi &* §. *ult. Inſt. quod cum eo.* 14 Patris ad eum. Cujac. 2. *obſ.* 32. 15 *Sit*, *habeat & ſubſtitutum, & ab eo legata data ſint, deinde &c.* ſic reſtituit Cuj. 3. *obſ.* 9. quam lectionem non probat Anton. Faber 5. *conject.* 1. 16 A ſe, non a pupillo. Cujac. *ibid.* 17 Uſque ad ſemiſſem. *l.* 5. §. 1. *infr. de leg. præſt.* 18 Sed ex u. o. e. r. l. & p. hæc verba eſſe cujusdam imperiti interpretis notat Cujac. *ibid.* 19 *Semiſſis acceperit &c.* Cuj. *ibid.* 20 Oppoſitum in oppoſito idem operatur, quod propoſitum in propoſito. *l.* 35. *ſupr. de vulg.* 21 *l.* 35. *in fin. ſupr. de vulg. l.* 125. *ſupr. de legat.* 1.

LIBER TRIGESIMUS TERTIUS.

TIT. I.

DE ANNUIS [1] LEGATIS, ET FIDEICOMMISSIS.

Ubi legatum præſtandum.

1. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

CUm *in annos ſingulos* quid legatum ſit, neque adſcriptum, quo loco detur: quocunque [2] loco petetur, dari debet: ſicuti ex ſtipulatu [3], aut nomine [4] facto petatur.

De mora heredis.

2. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

IN annos [5] ſingulos heres damnatus *ſinere me frui fundo*, ſi initio anni, quo colere deberem, moram fecerit: licet poſtea patiatur, quia cultura ſim excluſus, tamen totius [6] anni nomine mihi tenebitur: quemadmodum ſi *diurnas operas Stichi dare damnatus*, non a mane [7], ſed a ſexta [8] diei hora det, totius diei nomine tenetur.

De legato, annua, bima, trima die. 5. De legato, trima die. 6. De uſuris.

3. ULPIANUS [lib. 24. ad Sabinum].

SI legatum ſit relictum [9] annua, bima, trima die [10], triginta forte: dena [11] per ſingulos debentur annos, licet non fuerit adjectum *æquis penſionibus.* §. 1. Proinde & ſi adjectum fuerit *penſionibus*, licet non ſit inſertum *æquis*; item ſi ſcriptum fuerit *æquis*, licet non ſit adjectum, *penſionibus*: dicendum erit, æquas fieri.

§. 2. Sed ſi adjectum *penſionibus inæquis*, inæquales debebuntur. Quæ ergo debeantur, videamus. Et puto eas deberi (niſi ſpecialiter teſtator electionem heredi dedit), qui [12] vir bonus fuerit arbitratus: ut pro facultatibus defuncti & depoſitione [13] patrimonii debeantur.

§. 3. Sed & ſi fuerit adjectum *Viri boni arbitratu*, hoc ſequemur, ut pro poſitione patrimonii ſine vexatione & incommodo heredis fiat. §. 4. Quid ſi ita, *Penſionibus quas* [14] *putaverit legatarius?* an totum petere poſſit, videamus. Et, puto totum non petendum ſimul: ſicut & in heredis electione: fieri enim penſiones debere teſtator voluit, quantitates duntaxat penſionum in arbitrium heredis aut legatarii contulit. §. 5. Sed ſi ita ſit legatum, *Heres meus Titio decem trima* [15] *die dato*, utrum penſionibus, an vero poſt triennium debeatur? Et puto ſic [16] accipiendum, quaſi paterfamilias de annua, bima, trima die ſenſiſſe proponatur. §. 6. Si cui certa quantitas legetur, *& quoad præſtetur in ſingulos annos certum aliquid velut uſuras* [17] juſſerit teſtator præſtari: legatum [18] valet, ſed [19] in uſuris hactenus debet valere, quatenus modum probabilem [20] uſurarum non excedit.

De numero & natura legati annui & transmiſſione ad heredes.

4. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

SI *in ſingulos annos* alicui legatum ſit, Sabinus (cujus ſententia vera eſt) plura [21] legata eſſe ait, & Primi anni purum, ſequentium [22] conditionale: videri enim hanc ineſſe conditionem, *ſi vivat*, & ideo, mortuo [23] eo [24], ad heredem [25] legatum non tranſire.

De penſione ultimi anni.

5. MODESTINUS lib. 10. Reſponſorum.

A *Vobis quoque cæteri heredes peto, ut uxori meæ præſtetis quoad vivet, annuos decem aureos:* uxor ſupervixit marito quinquennio, & quatuor menſibus. Quæro, an heredibus ejus ſexti anni legatum integrum debeatur? Modeſtinus reſpondit, integri [26] ſexti anni [27] legatum deberi [28].

1 44. *Eclog.* 4. legatum in annos ſingulos, debetur in ingreſſu anni. *l.* 8. Ĵ. *h. t.* 2 In dubio legatum ibi dari debet ubi petitur. *l.* 38. *verſ. præterea.* ℥. *de judiciis. l.* 47. §. 1. ℥. *de legat.* 1. 3 Hæ duæ actiones hic recte diſtinguuntur. Alia eſt enim obligatio ex ſtipulatu, alia quæ ex nomine fit: cum ex menſæ ſcriptura pecunia numeratur, nominibus contrahitur obligatio, cum ex arca, ex dono. *l.* 40. *ſupr. de reb. credit.* per ſtipulationem vide Cujac. ad *l.* 9. *ſupr de pact.* 4 Nominibus obligatio (quæ & ſcriptura fieri dicebatur) olim in uſu. §. 1. *Inſt. de literar. obl.* tabulas proferebat, qui alterum ſibi obligabat ex quoquo contractu, & ad eas ſcribendas & ſubſignandas urgebat, ut omiſſa veteris obligationis cauſa, ex literarum ſubſignatione civilis ſuccederet debiti perſecutio. Theoph *Inſt. de literar. oblig.* Cum nomina fiebant, pararii interponebantur, ſignatores advocabantur, & chirographum dabatur. Senec. 2. *de benef.* qui obligabatur, ſtipulatione interrogabatur quoque: quod tamen nonnulli negant, *arg. l.* 2. §. 1. *l.* 38. *infr. de verb. obligat* Idem Seneca 3. *de benef.* 15 (Porro pararii, quibusdam librarii, *arg. l.* 92. Ĵ. *de reg. jur.* Plauto, *Aulularia*, actuarii. Ulpiano, Tabellio). Teſtes vero in nominibus Romæ, equites aliique clari nominis, & integræ famæ viri (quales ex albo Prætorio privati litigaturi, aliquid facturi, ſibi quaſi judices & arbitros eligebant. Seneca 3. *de benef.* 14. Gell 2.) in provinciis, duumviri, decuriones, & alii non ignobiles. *l.* 22. *ſupr de teſtibus.* Hæc erat formula interrogationis: *Centum illos aureos, quos mihi ex cauſa mutui debes, tu mihi ex conventione & promiſſione literarum tuarum dabis?* Tum debitor reſpondebat, *Ex conventione dabo mearum literarum* (falſus eſt enim Theoph. *d. loco.* dum commentus eſt ad creditorem literas miſiſſe debitorem: Is enim præſens interrogabatur, *ut dixi*). Creditor tabulas tenens, parariis dabat tranſcribendam eam formulam, adjecto loco, die, conſule. *l.* 1. §. 2. ℥. *de edendo. l* 9. *princ.* Ĵ. *de pœnis.* Teſtes deinde ſubſignabant, & nomen eo amplius ſuum ſubſcribebant, *l.* 39. Ĵ. *de verb ſignif. l* 22. §. 4. *ſupr. qui teſtamenta.* modum ſignandi explicat Paulus 5. *ſentent.* 25. *Hi ſignatores* dicebantur, a teſtibus utcunque differentes. *l.* 22. *ſupr. de teſtibus. l. ult.* ℥. *de lege commiſſ. l.* 32. §. 1. Ĵ. *de furtis.* Hujusmodi nomina, ſyngraphæ appellatæ potius, quam chirographa. Nam in chirographis geſta tantum: in ſyngraphis, citra fidem veritatis etiam pactio veniebat. *Pedianus.* Ita plurium nomina fiebant Senec. 2. *de benefic.* plurium ſcilicet præſentia. Nam qui nomine obligatur, unum tantum nomen facit, non plura. *l.* 41. *in fin.* Ĵ. *de fideicommiſſ. libert. l.* 12 §. 11. *ſupr. mandat.* 5 Adde *l.* 16. *in fin.* Ĵ. *de verb. oblig.* 6 Imo partis tantum, *l. ſtipulationes non dividuntur.* 72. §. *plane.* 2. Ĵ. *de verb. obligat.* Hic partis aut in parte anni admiſſa totius temporis commodum abſtulit. 7 Adde *l.* 3. *l.* 15. Ĵ. *de operis libert.* 8 Hora diei ſexta Romanis meridies. vide *l.* 7. Ĵ. *de uſurp.* 9 Dic idem eſſe ſi ita legatum ſit, donec nubat, *l.* 17. die nundinarum, *l.* 20. §. 1. die natali, *l.* 23. per quadriennium, *l* 24. Ĵ. *h. t.* quotannis, *l.* 12. §. 6. Ĵ. *quando dies* ſi ex reditu pars aliqua legetur. *l.* 58. *in fin.* ℥. *de uſufr. & quemadm.* 10 Id eſt, unis, ſecundis, tertiis penſionibus. *Goth.* Vide Hotom. *de uſuris lib.* 2. *c.* 4. *n.* 1. Covarruv. *var. reſolut lib* 2. *cap.* 11. Budæum ad *l. neceſſarias ſupr. de pignoratit. act.* Anſ. Vide Paulum de Caſtro *ad l. pœnales.* §. *annua. ad l. Falcid.* Jaſonem *ad l. cum qui Kalendis. num.* 3. *de verb oblig. & ad l. ſoluto. n.* 5. *ſolut. matr* Mod. 11 Legatum, *annua*, *bima*, *trima die*, præſtari debet per annuas penſiones æquales, niſi mens alia teſtatoris fuerit. 12 *Quas vir &c.* vel quomodo juſſus diſtribuere arbitrio viri boni fungi debet. 13 Poſitione, §. 3. Ĵ. *h t.* Poſitionem autem vocat, ſitum patrimonii. 14 Dare jubens, penſionibus, quas Tertius aliquis declaraverit, ſi ille tertius declarare non potuerit, videtur juſſiſſe ut una penſione id detur. 15 Trima die qui quid dari alteri jubet, compendioſe annuam, bimam, trimam diem intelligit; unde notat Bartolus, juſſum dare tribus terminis, juſſum intelligi dare tribus annis. 16 Id eſt, poſt triennium. 17 De uſuris teſtamentariis vide *tit. C. de uſur. & fruct. leg.* 18 Uſurarum præſtandarum. 19 *Uſuræ* etiam teſtamento adjectæ, legatæque, legitimum uſurarum modum excedere non debent. Et tamen hinc ſatis conſtat, jure civili uſuras etiam teſtamentarias permitti. Nam jure Canonico aliud dicendum putat Bartol. adde *l.* 1. Ĵ. *de his, quæ pœnæ cauſa.* 20 *l.* 1. *pr.* ℥. *de uſuris. l.* 112. ℥. *de leg.* 1. dixi ad *l.* 1. §. 3. *ſupr. de pignorib.* 21 *l.* 11. *infr. h. t. l.* 13. Ĵ. *quando dies.* Non eſt ita in ſtipulatione, quæ in annos ſingulos concepta, quæ una eſt, *l.* 16. *in fin.* Ĵ. *de verbor. oblig.* imo unum legatum eſt. *l. nec ſemel.* 12. *l. ſi cum præſinitione.* 20. *l. Firmio.* 26. *in fin.* Ĵ. *quando dies legat.* An ibi unum legatum, cujus præſtatio diviſa fuerit favore heredis? An ibi alimentaria cauſa eſt? An ibi certum tempus adjectum? Prior interpretatio magis vera. 22 In legatario ſingulis annis capacitatem exigimus: in ſtipulationibus initio capacitatem fuiſſe ſat eſt. *l.* 1. §. 16. Ĵ. *ad l. Falcid. l.* 10. *l.* 23. Ĵ. *quando dies legat. l.* 35. *in fin.* Ĵ. *de mort. cauſ.* v. *d. l.* 16. *in fin. infr. de verb. obligat.* adde *l. poſt duos.* 15. *C. de advocat. diverſ. judic.* 1. excipe tamen *l.* 6. Ĵ. *h.t.* 23 *l.* 10. ℥. *de cap. minut.* 24 Legatario ſc. & quidem ante conditionem. 25 Ejus, id eſt, ipſius legatarii. 26 Legatum annuum ut transmitti poſſit, ſufficit ultimum annum eſſe cœptum. 27 Necdum completi. *l.* 22. Ĵ. *h. t. l.* 58. ℥. *de uſufr.* 28 Imo non debetur. *l. ſi operas.* 26. *l. ſed & ſi quid.* 25. §. *ſi operas.* 2. ℥. *de uſufr. l. petitionem.* 13. *C. de advocat. diverſ. judic.* 1.

De

De pecunia ad ludos, quibus heredes voluit præsidere, relicta.

6. IDEM [lib. 11. Responsorum].

ANnuam pecuniam ad ludos [1] civitati reliquit, quibus præsidere heredes voluit: successores heredum negant se debere; quasi testator tamdiu præstari voluisset, quamdiu præsiderent heredes. Quæro igitur, [an] cum præsidendi mentionem fecerit, ad tempus fideicommissum, an perpetuo præstari voluerit? Modestinus respondit, fideicommissum quotannis in [2] perpetuum [3] Reipublicæ præstandum esse.

De eo quod ad scribentis auctoritatem, non ad obligationem inducendam, pertineat.

7. POMPONIUS lib. 8. ad Quintum Mucium.

QUintus Mucius ait: Si quis in testamento ita scripsit, *Filii filiæque meæ ibi sunto, ubi* [4] *eos mater sua esse volet, eisque heres meus in annos singulos, inque pueros puellasque singulos damnas esto dare cibarii nomine aureos decem:* si tutores eam pecuniam dare nolunt [5] ei, apud quem pueri atque puellæ sunt, nihil est, quod ex testamento agere possit [6]: nam ea res eo pertinet, uti [tutores] sciant, quæ voluntas testatoris fuit, uti possint eam pecuniam sine periculo dare. Pomponius; In [7] testamentis quædam scribuntur, quæ ad auctoritatem duntaxat scribentis referuntur, nec obligationem pariunt. Hæc autem talia sunt, si te heredem solum instituam & scribam, *uti monumentum mihi certa pecunia facias:* nullam enim obligationem ea scriptura recipit, sed ad auctoritatem meam conservandam poteris, si velis, facere. † Aliter atque si, coherede tibi dato, idem scripsero. nam sive te solum damnavero, *uti monumentum facias*, coheres tuus agere tecum poterit familiæ erciscundæ, ut facias: quoniam interest [8] illius. quinetiam si utrique jussi estis hoc facere, invicem actionem habebitis. † Ad auctoritatem scribentis hoc quoque pertinet, cum quis jussit *in municipio imagines* [9] *poni:* nam si non honoris municipii gratia id fecisset, sed sua, actio eo [10] nomine nulli competit. Itaque hæc Quinti Mucii scriptura [11], *Liberi mei ibi sunto, ubi eos mater sua esse volet* [12], nullam obligationem parit: sed ad auctoritatem defuncti conservandam [id] pertinebit, ut, ubi jusserit, ibi sint. † Nec tamen semper [13] voluntas ejus aut jussum conservari debet: veluti [14] si Prætor doctus sit, non expedire, pupillum eo morari ubi pater jusserit, propter vitium, quod pater forte ignoravit in eis personis esse, apud quas morari jussit. † Si autem pro cibariis eorum in annos singulos aurei decem relicti sint: sive hoc sermone significantur, apud quos morari mater pupillos voluerit; sive ita acceperimus hunc sermonem, ut ipsis filiis id legatum debeatur: utile erit. & magis enim est, ut providentia filiorum suorum hoc fecisse videatur. Et in omnibus, ubi auctoritas sola testatoris est, neque omnimodo spernenda, neque omnimodo observanda est: sed interventu [15] Judicis hæc omnia debent, si non ad turpem causam feruntur, ad effectum perduci.

Collatio annui legati & ususfructus.

8. GAJUS [lib. 5. ad legem Juliam & Papiam].

IN singulos annos relictum legatum simile [16] est usufructui, cum morte [17] finiatur: sane capitis deminutione [18] non finitur, cum ususfructus finiatur: & ususfructus ita legari potest, *Titio usumfructum fundi lego,* [&] *quotienscunque capite minutus erit, eundem usumfructum ei do.* Illud certe amplius est in hoc legato, quod ingressu [19] cujuslibet anni, si decesserit legatarius, ejus anni legatum heredi suo relinquit: quod in usufructu non ita est; cum fructuarius, etiam si maturis [20] fructibus, nondum tamen perceptis decesserit, heredi suo eos fructus non [21] relinquet.

De pignore.

9. PAPINIANUS [lib. 7. Responsorum].

FUndus, quem paterfamilias libertis legatorum nomine, quæ in annos singulos reliquit, pignus [22] esse voluit: ex causa fideicommissi rei servandæ gratia recte [23] petetur. Paulus notat [24]: Hoc admittendum est, & in aliis rebus hereditariis, ut & in eas [25] legatarius mittatur [26].

De divisione legati. 1. De eo, quod a testatrice viva præstabatur. 2. De centum legatis, præter id quod annui nomine a vivo accipiebat. 3. De eo, quod a testatrice viva præstabatur.

10. IDEM [lib. 8. Responsorum].

SEio *amico fidelissimo, si voluerit, sicut meis negotiis interveniebat, eodem modo filiorum meorum intervenire, annuos senos aureos, & habitationem qua utitur, præstari volo:* non [27] ideo minus annua Seio pro parte hereditaria viventis filiæ deberi placuit, quod ex tribus filiis Titiæ duo aliis heredibus institutis vita decesserunt, cum tam labor [28], quam pecunia divisionem reciperent. §. 1. *Medico Sempronio quæ viva præstabam, dari volo:* ea [29] videntur relicta, quæ certam formam erogationis annuæ, non incertam [30] liberalitatis voluntatem habuerunt. §. 2. *Uxori, præter* [31] *id quod a me vivo annui nomine accipiebat, aureos centum dari volo:* annuum videtur, & semel centum aureos reliquisse. §. 3. *Libertis dari volo, quæ* [32] *viva præstabam:* & habitatio [33] præstabitur: sumptus jumentorum non debebitur, quem actori domina præstare solita fuit utilitatis suæ causa. Ideo nec sumptum medicamentorum medicus [34] libertus recte petet: quem ut patronam [35] ejusque familiam curaret, acceptabat [36].

De numero legatorum. De jure capiendi.

11. PAULUS [lib. 21. Quæstionum].

CUm in annos singulos legatur: plura [37] legata esse placet; & per singula legata jus capiendi inspicietur. Idem in servo inspiciendum est ex persona dominorum.

De servitute.

12. IDEM [lib. 13. Responsorum].

GAius Seius prædia diversis pagis Mæviæ & Seiæ legavit, & ita cavit: *Præstari autem volo ex* [38] *prædiis Potitianis prædiis* [39] *Lutatianis annua arundinis millia trecena & salicis mundæ annua librarum singula millia.* Quæro an id legatum defuncta legataria exstinctum sit? Paulus respondit, servitutem [40] jure constitutam non videri, neque in personam [41], neque [42] in rem: sed fideicommissi petitionem competisse ei, cui prædia Lutatiana legata sunt. Et ideo, cum annua legata fuerint, mortua [43] legataria, finitum legatum [44] videri.

De conditione implenda.

13. SCÆVOLA [lib. 4. Responsorum].

MÆvia nepotem ex Mævio puberem heredem instituit, & Lucio Titio ita legavit: *Lucio Titio viro bono, cujus obsequio gratias ago, dari volo annuos, quandiu vivat, aureos decem, si rebus nepotis mei interveniat, omnemque administrationem rerum nepotis mei ad sollicitudinem suam revocaverit.* Quæro, cum Lucius Titius aliquo tempore Mævii negotia gesserit, & per eum non [45] stet, quo minus gerat; Publius autem Mævius nollet eum administrare: an fideicommissum præstari debeat? Respondi, si [46] non propter fraudem, aliamve quam justam causam improbandæ operæ causa remotus esset a negotiis, quæ administrare secundum defuncti voluntatem vellet, percepturum legatum. §. 1. Uxore herede scripta ita cavit: *Libertis meis omnibus alimentorum nomine, singulis annuos denarios duodecim ab herede dari volo, si ab uxore mea non* [47] *recesserint.* Quæro, cum paterfamilias sua voluntate de civitate difficile profectus sit, ea autem assidue proficiscatur: an liberti cum ea proficisci [48] debeant? Respondi, non posse absolute responderi, cum multa oriri possint, quæ pro bono sint æstimanda: ideoque hujusmodi varietas viri boni arbitrio dirimenda est. † Item quæritur, cum proficiscens eis nihil amplius obtulerit, ac per hoc eam secuti non sint: an legatum debeatur? Respondit: & hoc ex longinquis brevibusque [49] excursionibus, & modo [50] legati æstimandum esse.

De summa non adjecta.

14. ULPIANUS [lib. 2. Fideicommissorum].

SI cui annuum fuerit relictum sine [51] adjectione summæ: nihil videri huic adscriptum Mela ait: sed est verior Nervæ sententia [52], quod testator præstare solitus fuerat, id videri relictum: si minus, ex dignitate personæ statui oportebit.

De solutione ante diem.

15. VALENS [lib. 7. Fideicommissorum].

1 Annua reipublicæ, *ut hic.* vel templo, ut *l. 20. in fin. ʒ. eod.* legata in perpetuum debentur. adde *l. 16. ʒ. de usu & usufr. legato.* neque morte executoris extinguuntur. 2 Imo non præstatur in perpetuum, *l. legatum. 4. in fin. ʒ. de admin. rerum ad civit. pertinentium.* Ibi ad ludos inhonestos relictum est. 3 Aliud est in usufructu, qui centum annis tantum durat, *l. 8. ʒ. de usu & usufr. leg.* ne proprietas alioqui semper sit inutilis. *Bart.* 4 Educationem liberorum suorum patres plerumque committebant matrum eorum arbitrio. 5 Quod justa de causa nolint pupillos ibi morari, ubi mater eorum jussit, vel decrevit. 6 Officio tamen judicis, quis potest. 7 In testamentis non omnia, quæ ibidem adscripta sunt, obligant heredem: sunt enim nonnulla, quæ ad auctoritatem duntaxat scribentis referuntur: hoc est, quæ ejus tantum causa, non alterius privati, aut civitatis adjiciuntur. Jussit testator monumentum sibi fieri ab unico & solo suo herede: Ille unicus ac solus heres, nemini obligatus est, ut monumentum id faciat, sed auctoritate solius defuncti ad id cogi potest. Obligatio nulla est, nisi inter divisas personas. Nulla est inter testatorem & heredem: Est inter coheredes. ideoque jussus heres in hac specie monumentum facere, cogi ad id per coheredem potest: quemadmodum invicem eo nomine experiri poterunt, si utrique jussi fuerint monumentum defuncto ponere. 8 Is agere potest cujus interest, *l. 5. in fin. ʒ. ne quis eum.* hinc exceptio illa valida est, Tua non interest: agere itaque non potes. 9 Imagines ponendæ in municipio plerumque legabantur. *l. 17. in fin. supr. de usur. l. 14. ʒ. de cond. & demonst. l. 5. ʒ. de oper. publ.* Cic. 4. *Verrina. duob. locis.* 10 V. *l. 6. in fin. ʒ. de auro.* 11 Scriptura Mucii dicitur, ut alibi Juliani & Africani. 12 Vel jusserat. *ʒ. hic.* 13 Testatoris non omnem voluntatem servat Prætor, *ut hic.* adde *l. 14. §. 5. supr. de religiosis. l. 10. supr. de confir. tutore.* 14 Pupillus ubi morari debeat, summæ curæ esse debet judicibus: adeo ut voluntatem parentum ea parte, si pupillis noceat, negligere possint & debeant judices. 15 Executoribus testamentariis imminent judices, ut testamenta exequantur. Castrensis in *l. nulli. 28. C. de Episcopis.* 16 Similitudo & dissimilitudo ususfructus, & in annos singulos relicti. Similitudo: utrumque morte finitur. dissimilitudo triplex: nam ususfructus capitis diminutione finitur; potest prorogari in tempus capitis diminutionis; fructuarius in ingressu anni moriens, fructus nondum perceptos ad heredem non transmittit. 17 V. *l. 3. in fin. ʒ. quib. mod. ususfr.* 18 *l. 10. ʒ. de capite minutis.* 19 Legatarius in singulos annos, si in ingressu cujusque anni decesserit, ejus anni legatum heredi suo relinquit. 20 Et pendentibus: maturi, & pendentes fructus augent legatum. 21 Fructus pendentes ad heredem suum usufructuarius non transmittit, *l. 13. supr. quib. mod. ususfr. amitt. l. 25. §. 1. vers. præterea. supr. de usuris. l. 48. ʒ. de adquir. rer. domin. §. 36. Instit. de rerum divis.* 22 Potest ager in alimenta obligari, *l. 8. §. 15. supr. de transact.* vide *l. 12. ʒ. de alimentis.* 23 Cur recte petetur? Qui quid legat super aliquo fundo, eum obligare videtur, *l. 88. §. instituto. 15. supr. de legat. 2.* vide tamen Romanum, *cons. 398. num. 9. & cons. 508. n. 2.* 24 Ut singulare scilicet, non tamen reprehendit. 25 Et interdum heredis ipsius. *l. 6. C. ut in poss. legat.* 26 Si non satisdetur, *ʒ. ut in possess.* 27 Imo ideo minus debebitur. *l. 13. ʒ. h. t.* Ibi sterit per eum cum quo morari debebat, hic per casum. adde *l. 1. C. de instit. & substit. l. in testament. 27. ʒ. de cond. & demonstr.* 28 Labor & pecunia dividi possunt. adde *l. 13. ʒ. h. t.* 29 Imo ea, quæ tempore mortis præstitit. *l. Mela. 14. §. 2. ʒ. de aliment.* 30 Incerta nunquam quis in dubio præsumitur promisisse unde notant, generalem renunciationem non complecti insolitas taciturnitates. dixi ad *l. 78. supr. de contr. empt* Procuratorem generalem posse ea facere, quæ dominus solitus erat facere. *l. vel universorum. 12. supr. de pignorat. act.* 31 *l. 54. supr. de legat. 3* *Præter*, dictio ponitur inclusive, quoties cadit inter res separatas, quarum una aliam non comprehendit (ut inter genus & species) alias secus. *l. nam quod. 4. in fin. ʒ de penu leg. c. dudum. ext. de elect.* 32 Excipienda sunt ex hoc sermone generali, quæ utilitatis meæ causa superstes ei præstabam. 33 *l. 33. ʒ. de usu & usufr. leg* 34 Medicinam exercebant etiam liberti. 35 Legans, quæ vivus præstabat, ea tantum legat, quæ ipse sui causa, non ejus uxor sui causa præstabat. 36 *l. 40. §. 2. supr. de pact. l. 9 in fin. ʒ. de alimentis.* 37 V. *l. 4. ʒ. h. t. l. 28. ʒ. quib. mod. ususfr.* 38 Idem si dixit de fundo. *l ult. in fin. supr. de contrah empt.* 39 Quemadmodum cum legatur servo meo, adquiritur mihi: ita quando legatur rei meæ, videtur mihi relinqui. *Baul.* 40 An eo nomine prædium est obligatum? est; generaliter tamen, non specialiter. *l. 1. C. comm. de legat. l. creditorib. 4 ʒ. de separat. bonor.* 41 Imo in personam: cum sit ususfructus. *l. si quis ita. 20 supr. de usufr.* Ibi fructus a seipso percipiebat: hic ab alio. 42 Imo in rem. *l. item. 3. l. veluti. 6. ʒ. de serv. præd. rust* sane non est servitus, nec enim hic patientia præstatur, ut *l. quoties. 15. supr de servit.* sed datur. Hic legantur annua, servitutes vero perpetuæ sunt, *l. 4. supr. de servit.* ad numerum res hic relinquitur: servitus realis constituitur ex fundi necessitate *l. & Atiliciniis. 35. supr. de servit præd. rustic.* 43 Annua præstatio finitur morte legatarii. v. *l. 10. supr. de capite minut.* 44 Non videri. & ita quosdam legisse notat *Bart.* 45 Conditio quæ pendet ex legatarii & tertii voluntate, si tertii facto impeditur, sine facto & culpa legatarii, habetur pro impleta. adde *l. 10. supr h. t l. 8. in fin. ʒ. de cond. & dem.* 46 Imo legatum non consequitur, etiamsi sine fraude removeatur. *l. Seio. 10. supr. eod.* ibi casu remotus est: hic facto ejus, in cujus persona impleri debuit conditio. 47 Morari cum aliquo qui tenetur, non tenetur eum simpliciter alio sequi: id tamen arbitrio boni viri declarandum erit. *Bart.* 48 Adde *l 23. in fin. supr. de cond. inst. l. 20. in fin ʒ. de oper. libert.* 49 Uxor tenetur virum sequi, si modica sit excursio. *Bart.* 50 Hoc est, quantitate legati, quod forte non sufficit ad hujusmodi expensas. Unde notant, vasallum sequi dominum suum non cogi, si itineri faciendo feudi fructus non sufficiant. 51 Incertum legatum valet, non quia annuum est, sed quia alimenta continet: alias non valet, *l. cum post. 69. §. gener. 4. supr de jure dot* Ita in contractibus incerta promissio non valet, *d. §. gener. l. triticum. 94. l ita stipulatus. 115 ʒ de verb. oblig.* nisi aliquo alio certum esse demonstretur. *d. l. triticum. 94.* vel nisi causa favorabilis sit, puta dotis, alimentorum, & viæ reficiendæ. 52 In legato indefinito primum inspicitur consuetudo legantis: deinde ea cessante, modus ejus patrimonii: & sic favore alimentorum legatum incertum valet. *l. 22. ʒ. de alimentis.*

[JAvolenus] Eum, qui rogatus *post decem annos restituere pecuniam*, ante[1] diem restituerat, respondit, si[2] propter capientis personam[3], quod rem familiarem tueri non posset, in diem fideicommissum relictum probetur, & perdituro[4] ei id heres ante diem restituisset, nullo modo liberatum esse: quod si tempus heredis[5] causa prorogatum esset, ut commodum medii temporis ipse sentiret, liberatum eum intelligi: nam & plus eum præstitisse, quam debuisset.

Si servo libertas post certum tempus legatum ex die mortis domini relinquatur.

16. PAULUS [lib. 3. ad Neratium].

SErvus *post decem annos liber esse jussus est*, legatumque ei ex die mortis domini in annos singulos relictum est: eorum[6] quidem annorum, quibus jam liber erit, legatum debebitur: interim autem heres ei alimenta præstare compellitur[7].

De legato donec nubat. 1. *De vino, quod domi nasceretur.*

17. LABEO [lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum].

LEgatum ita est: *Attiæ donec*[8] *nubat, quinquaginta damnas esto heres meus dare*: neque adscriptum est, *in annos singulos*: Labeo Trebatius, *præsens* legatum deberi putat. Sed rectius dicetur, id legatum[9] in annos singulos deberi. §. 1. *Vini Falerni, quod domi nascetur, quotannis in annos singulos binos culeos heres meus Attio dato*: etiam pro eo anno, quo nihil[10] vini natum est, deberi duos culeos[11]: si modo ex vindemia cæterorum annorum dari possit.

De morte fideicommissarii. 1. *Quando legatum peti potest.*

18. SCÆVOLA [lib. 14. Digestorum].

COdicillis testamento confirmatis[12], fundum libertis legavit, *eumque alienari vetuit: sed pertinere voluit & ad filios libertorum, vel ex his natos*: deinde hæc verba adjecit: *A quibus præstari volo heredi, ex reditu ejus fundi decem per annos singulos, usque ad annos trigintaquinque a die mortis meæ.* Quæsitum est, cum heres a Titio institutus, intra[13] trigesimumquintum annum ætatis decesserit: an residui temporis fideicommissum ex verbis suprascriptis heredis quoque heredi[14] debeatur? Respondit, deberi[15]: nisi ostendatur a libertis, testatorem ad heredis trigesimumquintum annum respexisse[16].

§. 1. Sticho alumno suo centum, & menstruos decem, & annuos centum, dari voluit: & Semproniam, quam heredem ex triente instituerat, rogavit in hæc verba: *Fidei tuæ committo, Sempronia soror, uti legata quæ alumnis meis reliqui, ex medio recipias, & apud te habeas, quoad usque*[17] *commendatos habeas.* Quæsitum est, cum Sempronia, cujus fideicommissum sit, abstinuerat se hereditate, antequam[18] secundum voluntatem defuncti perciperet pecuniam alumnis relictam, an Sticho de legatis actio etiam ante vicesimumquintum annum competat? Respondit, competere[19].

De morte legatarii onerati fideicommisso. 1. *De legato generali & speciali.* 2. *De eo, quod testatrix viva præstabat.*

19. IDEM [lib. 17. Digestorum].

TItia, herede Seia scripta, usumfructum fundi Mævio legavit, ejusque fidei commisit in hæc verba: *A te, Mævi, ex*[20] *reditu fundi Speratiani præstari volo Arrio Pamphilo, & Arrio Sticho,* [ex] *die mortis meæ annuos sexcentos quotannis, quoad vivent.* Quæsitum est, cum Mævius annua alimenta præstiterit: post mortem autem ejus fundus ad heredem Titiæ pleno jure redierit, an alimenta, ex fideicommisso, Pamphilo & Sticho debeantur? Respondi, nihil[21] proponi, cur debeant præstari ab heredibus Titiæ: cum ab usufructuario alimenta relicta sunt. † Idem quæsiit, an ab heredibus Mævii legatarii præstanda sint? Respondi, nihil ab herede legatarii: nisi testatorem manifeste probetur voluisse etiam finito usufructu, præstari: si modo id, quod ex usufructu receptum esset, ei rei parandæ sufficeret.

§. 1. Qui Marco homini docto certa annua præstabat, testamento cavit, *Domina*[22] *sanctissima, scio te de amicis meis curaturam, ne*[23] *quid his desit: verumtamen & Marco dari octingenta*[24]. Quæsitum est, an Marcus, præstitis sibi ex causa legati octingentis, annua quoque[25] consequi debeat? Respondit, nihil[26] proponi, cur non secundum ea, quæ in consultatione collata essent, debeantur. §. 2. *Lucio Titio auri pondo*[27] *tria quæ viva præstabam.* Quæro, cum testatrix quadraginta Titio, quoad viveret[28], salarii nomine certam summam, & amplius festorum dierum nomine certum pondus argenti, aut pro eo pretium præstiterit, an eadem ex causa legati vel fideicommissi ab heredibus ejus Titio præstari debeant? Respondit, nihil proponi, cur præstanda non sint.

De conditione. 1. *De eo, quod relictum est sacerdoti, & hierophylaco, & libertis, qui in illo templo erunt.*

20. IDEM [lib. 18. Digestorum].

ANnua[29] his verbis legavit, *Si morarentur*[30] *cum matre mea, quam heredem ex parte institui.* Quæsitum est, an, mortua[31] matre, conditio adposita defecisse videatur: ac per hoc neque cibaria, neque vestiaria his debeantur? Respondit, secundum ea[32] quæ proponerentur, deberi[33]. §. 1. Attia fideicommissum his verbis reliquit: *Quisquis mihi heres erit, fidei ejus committo, uti det ex reditu cœnaculi mei, & horrei post obitum, sacerdoti*[34], *& hierophylaco*[35], *& libertis, qui in illo templo erunt*[36], *denaria decem die nundinarum*[37], *quas ibi posui.* Quæro, utrum his duntaxat, qui eo tempore, quo legabatur, in rebus humanis & in eo officio fuerint, debitum sit, an etiam his, qui in locum eorum successerunt? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, ministerium nominatorum designatum: cæterum[38] datum templo[39]. † Item quæro, utrum uno duntaxat anno decem fideicommissi nomine debeantur? an etiam in perpetuum[40] decem annua præstanda sint? Respondit, in perpetuum.

De alienatione prædii, cujus reditus pars relicta est. 1. *De lege Falcidia.* 2. *De fideicommisso reciproco. De fructibus.* 3. *De modo implendo.* 4. *De satisdatione.* 5. *De morte ejus, cujus fideicommissum est.*

21. IDEM [lib. 22. Digestorum].

LIberto suo ita legavit: *Præstari volo Philoni, usque dum vivet, quinquagesimam omnis reditus, quæ*[41] *prædiis a colonis vel emptoribus*[42] *fructus ex consuetudine domus meæ præstantur*: heredes prædia vendiderunt[43], ex quorum reditu quinquagesima relicta est. Quæsitum est, an pretii usuræ, quæ ex consuetudine in provincia præstarentur, quinquagesima debeatur? Respondit, reditus[44] duntaxat quinquagesimas legatas, licet prædia vendita sunt. §. 1. A liberto, cui fundum legaverat ferentem annua sexaginta, per fideicommissum[45] dederat Pamphilæ annua dena. Quæsitum est, si lex Falcidia[46] liberto legatum minuerit, an Pamphilæ quoque annuum fideicommissum minutum videatur[47]: cum ex reditu legata sint, qui largitur, etiam si Falcidia partem dimidiam fundi abstulerit, annuam Pamphilæ præstationem? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non videri minutum[48]: nisi si alia mens testatoris probaretur. §. 2. Filium ex dodrante, uxorem ex quadrante instituit heredes: & filii fidei commisit, ut novercæ restitueret hereditatem: ab ea autem petiit, *ut infirmitatem filii commendatam*[49] *haberet: eique menstruos aureos denos præstaret, donec ad vicesimumquintum annum ætatis pervenerit: cum autem implesset eam ætatem, partem dimidiam hereditatis ei restitueret*: filius deducta dodrantis parte quarta ex qua institutus erat, novercæ hereditatem restituit: & postea implevit vicesimumquintum annum ætatis. Quæsitum est, cum noverca universæ hereditatis haberet dodrantem, semunciam[50], & sicilicum[51]: an ejus partem dimidiam privigno suo restitueret? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur, tantum restituendum, quantum cum eo, quod Falcidiæ nomine filius deduxisset, semissem faceret. † Idem quæsiit, an, quod infirmitati[52] filii pater consulere voluerit, fructus quoque medii temporis noverca ei restituere deberet? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, debere. §. 3. Lucius Titius testamento patriæ suæ civitatis[53] Sebastenorum centum legavit, uti alternis

1 Ante diem restituens legatum, an liberetur. adde *l.* 50. *infr. de oblig. l.* 17. ff. *de reg. jur.* 2 An tempus capientis seu legatarii causa adjectum præsumitur, an potius heredis? heredis, utpote debitoris, ut notatur in *l. qui Romæ.* 122. ff. *de verb. oblig.* 3 Si dies adjectus esset propter dantis personam (quod sæpius fit) liceret ante diem solvere. *l. legatis. §. cum dies.* ff. *de condit. & demonstr. l. cum qui. §. quoties.* ff. *de verb. oblig.* licet enim favori pro se introducto renuntiare. *l. si quis. C. de pact.* Mod. 4 Quid, si non perdituro solvit? solutione heres liberatur. 5 Dilatio si heredis gratia adjecta fuerit, ante solvi poterit: si legatarii, non poterit. *l.* 122. ff. *de verb. oblig.* 6 *l.* 113. §. 1. *supr. de leg.* 1. *l.* 30. §. 2. *supr. de leg.* 3. 7 Imo, non compellitur, cum legatum eo casu non valeat. *l.* 4. *C. de legatis.* An cogitur officio judicis, favore alimentorum? *l. servos.* 17. ff. *de aliment. l. si in metallum.* 3. *pr.* ff. *de his, quæ pro non scriptis.* An servus eo tempore, quo servus est, in dominum non agit: liber factus agit pro tempore jam præterito? *l. lecta.* 40. *supr. de rebus cred. l. hujusmodi.* 64. *infr. de verb. oblig.* Prior vera: Nam hic interim, hoc est etiam dum servus est, alere servum dicitur. Quid? an hujus legati nomine servum constituet procuratorem? v. *l. servum quoque.* 33. *supr. de procurat.* 8 Legatum, *donec nubat*, intelligitur annuum. *Bart.* non præsens, id est, unum. Idem dicendum, si legatum sit, *quoad vivam. l.* 56. §. 4. ff. *de verb. oblig.* 9 Imo unicum legatum esse videtur, *l.* 39. §. 6. *l. si ita.* 65. *pr. supr. de leg.* 1. Dic, annuum hic esse favore dotis: ut legataria facilius nubat in tam lauta dote, *ut hic.* Idem dicendum in alimentis, & in similibus causis favore dignis. 10 In annuo legato quod in fructibus unius anni deficit, sequentium annorum fructibus supplendum. *Bart.* in *l.* 13. ff. *de tritico. l.* 12. ff. *de alimentis.* 11 Vid *l. ult.* §. 1. *si pr. de pignorat. act.* 12 Tali confirmatione heredis opus non est, § 1. *Inst. de codicillis.* 13 Et ita ante 35. cujus temporis nominati facta mentio est a testatore. 14 Deberi, ait Jurisconsultus: atqui annuum legatum finitur morte *l.* 8. *supr h. t.* 15 Imo non debetur: quia annuum legatum finitur morte legatarii. *l. in singul.* 8. *supr. eod.* Legatum annuum simplex, morte legatarii finitur. Legatum annuum ad certum usque tempus, non item: cum debeatur ac præstetur ad usque finem temporis testamento præstituti. 16 *Forte legendum est*, non respexisse, hac sententia: Ad annos trigintaquinque legatum est Titio: Titius ante id tempus mortuus est: debeturne legatum residui temporis ejus heredibus? debetur: nisi ostendatur testatorem ad trigesimumquintum annum non respexisse, id est, noluisse fideicommissum heredi præstare a legatariis, si heres ante 35. annum moreretur. 17 Id est, usque ad 25. annum ætatis. *arg. l.* 21. §. 4. ff. *eod.* 18 Atqui, tametsi repudians retinere pecuniam apud se potuit, ut ministra, quippe non heres, minister esse potest. *l. alimenta.* 16. ff. *de alimentis.* Hic quia heres, & ministra, seu executrix relicta simul, hereditate repudiata, ministerium exsequendi legati retinere non potest. adde *l. Lucius.* 14. ff. *de fideic. libert.* 19 Ante diem scilicet. Imo non competit ante diem. *l.* 1. ff. *de cond. & demonst.* Hic dies adjecta favore legatarii, non ibi. Imo hoc casu nulla omnino petitio esse videtur. *l.* 26. *in fin.* ff. *quando dies legat.* Hic sine ullo commodo depositam apud se pecuniam habere debuit. 20 *l.* 20. §. 2. *infr. de alimentis.* 21 Imo, legatum deficiens remanet apud heredem cum suo onere. *l. si ab eo.* 9. *infr. de usu & usufr. l. un. §. pro secundo. §. in novissimo. §. C. de caducis tollend.* Hic legatum cœpit ab ipso legatario, & eo amplius natura sua & voluntate defuncti extinctum: ibi legatum nunquam vere cœpit: quin eo amplius, finito ejus est citra cogitationem & voluntatem defuncti. 22 Matronæ dicebantur dominæ, non tantum maritis suis comparatæ. *l.* 41. *pr.* ff. *de legat.* 3. *l. ult.* §. 2. ff. *de auro. Nov.* 74. *c.* 4. sed & ex sese. *l.* 38. §. 4. *supr. de leg.* 3. 23 His verbis, *ne quid his desit*, legare videmur quod vivi atque superstites legatario præstabamus. 24 Volo scilicet, hoc enim verbum subintelligitur. *l.* 10. *C. de fideic.* 25 A legato generali per speciale non receditur, quoties simpliciter relinquitur, non ob eandem causam. 26 Imo speciei legato receditur a generali. *l. alimenta.* 16 §. *Basili a.* 2. *l. Stichus* 20 *pr* ff. *de alimentis.* An ibi testator id ita voluit expresse: ut putat Accursius? An ibi relicta species est ob eandem causam, ex qua & genus: ut vult Dynus? An ibi legatum alimentorum iterari non potest: hoc autem legatum potest, ut vult Petrus? Atque rursus dicitur generalem sententiam ad specialem non referri. *l. stipulationes commodissimum.* 52. *l. dolo ita sua.* 119. ff. *de verb. obl.* Non refertur, si generalis sententia præcedat, & specialis sequatur: secus, si specialis præcedat, & generalis sequatur. 27 Si testator id pondus legavit, quod præstabat ad numerum, legatum tamen valet ad ipsum pondus. 28 *Al.* viveret, & salarii. 29 Cibaria & vestiaria. 30 Vide ad hanc legem Cujac. 17. *obs.* 22 *in fin.* 31 *l.* 20 *in pr.* ff. *de alimentis.* 32 Si conditio legati deficit morte ejus, in quem collata conditio est, non extinguitur legatum *ut hic.* 33 Imo, non debetur. *l.* 1. *C. de institut. l. in testam.* 27 ff. *de cond & demonst.* Speciale est hic favore alimentorum. 34 Ecclesiæ sacerdoti legatum, videtur ipsi Ecclesiæ relictum, seu Ecclesiæ intuitu legatum. vide Bart. in *l. civibus.* 2. ff. *de rebus dub.* 35 ἱεροφύλακι *Hal.* seu æditus. *l.* 3 § 3 ff. *de tab. exhib.* 36 Vide *l.* 4. § *u. t.* Legatum reipublicæ vel templo, perpetuum est. Cujacius ad *l.* 16 ff. *de verb oblig.* ait habere se constitutionem Justiniani, περὶ καταλιμπανομένων ἀναλίων πλαχίοις, ἢ ξενῶσιν, ἢ ἄλλοις τισὶν εὐαγέσι συστήμασιν intelligit forte *l.* 46. §. 9. *C. de ep.* [illegible] 37 Nundinæ hic, denicales sunt feriæ & Novemdialia, de quibus dixi ad Festum. 38 Ecclesiæ sacerdoti legatum, intelligitur esse annuum favore piæ causæ. 39 *l.* 2 ff. *de reb. dub.* 40 An ultra centum annos? An centum annis tantum, ut in usufructu? collige ex *l. penult* ff. [illegible] *de usu & usufr.* [illegible] 6. ff. *h. t.* 41 *Al.* quæ ex prædiis. 42 Id est, conductoribus vide Cujac. 9 *obs.* 15 v. quæ notavi ad *l.* 19. *l.* 20. ff. *de act. empt.* 43 Suo quidem jure, sed tamen salvo jure legatorum. *l.* 120. *supr. de legat.* 1. 44 Legatum ex reditu certæ rei præstandum non extinguitur alienatione hereditatis. 45 Legatario fideicommitti potest. 46 Quintatur heres adversus legatarios. *l.* 1. ff. *ad l. Falcid.* 47 Non videtur: & ita legatarius onere ex transfeco gravatus Falcidiam non detrahit contra fideicommissarium, licet ipse Falcidiam ab herede passus fuerit. *l.* 25. *in fin. infr ad leg. Falcid.* 48 Imo, tantum minuendum est fideicommissario, quantum legatario ex Falcidia detractum erit *l.* 32. §. 4. ff. *ad leg. Falcid.* An hic legatarius damnatus est dare quiddam extrinsecum, puta decem; ibi intrinsecum, puta partem relicti, seu legati? 49 Commendabant moriturum parentes liberos suos amicis suis, *ut hic & l. generalit.* 32 § *sed.* 6. ff. *de usu & usufruct. l. Lucius.* 78 § *f. item* 8 ff. *ad SC. Trebell.* Cicero *lib* 2 & 3. *de finibus.* 1. *de oratore.* Ovid. 3. *Trist.* 13 4 Propert. Cæsar *de bello civil.* Terent. *And. act.* 1. *scen.* 5 Suet *Claudio. c.* 6. Libertos, *l. verbo* 5. ff. *de alimentis. l. Itaque* 52 ff. *de manum. test. l. Thais.* 41. §. *Lucius.* ff. *de fid commiss. libert. l. fideicommissa.* 11. §. *si ita quis.* 2. §. *de legat.* 3 Goth Adde Ant. Augustin. *emend. lib* 2 *c.* 8. §. I. 50 Semuncia unciæ pars dimidia. 51 Sicilicum unciæ pars quarta, i. e. Volusio Mætiano, duæ drachmæ. 52 *l.* 43. §. 2. *supr. de legat.* 2. 53 *Al.* civitati. *Goth.* Intellectum hic §. vid. apud Dether. *inv.* 2. *dissert.* 16. *num.* 17. Ans.

annis

annis ex uſuris ejusdem certamina [1] ſub nomine [ipſius] celebrarentur: & adjecit hæc verba: *quod ſi conditione ſupraſcripta recipere legatam ſibi pecuniam civitas Sebaſtenorum noluerit, nullo modo heredes meos obligatos ei eſſe volo: ſed habere ſibi pecuniam:* poſtea Præſes Provinciæ ex nominibus debitorum hereditariorum elegit idonea nomina, & in cauſam legati Reipublicæ adjudicavit [2], poſt cujus ſententiam Reſpublica a plerisque adjudicatis ſibi pecunias percepit. Quæſitum eſt, an ſi Reſpublica conditionibus [3] teſtamento adſcriptis poſtea non paruerit, legatum ad filios heredes pertineat? Reſpondit, Rempublicam voluntati [4] teſtatoris parere compellendam [5]: ac niſi faciat, in his quidem ſummis quæ per numerationem vel novationem [6] ſolutæ [7] ſunt, utili repetitione [8] heredes adjuvandos: ab his vero nominibus, quæ neque ſolverunt Reipublicæ, neque novatione [9] abſceſſerunt a priſtina obligatione, non prohibendos, quo minus debitum petant. §. 4. Largius Euripianus conſuluit, alumno certam pecuniam patronum teſtamento legaſſe, deque ea re teſtamento ita caviſſe: *pecuniam quam Titio liberto & alumno meo legavi, eſſe volo penes* [10] *Publium Mævium usque ad annum viceſimumquintum ætatis ejus, proque ea computari cum eo uſuras* quadrantes: *quantum autem in ſumptum ei ſtatuendum ſit, tu Publi Mævi, cum* [11] *patris affectum ei præſtare debeas, æſtimabis.* Quæſitum eſt, an heredes a Publio Mævio ſatis accipere debuerint, ſolventes eam pecuniam? Reſpondit, cum teſtamento nulla exigendæ [12] ſatisdationis commemoratio fiat, ſatis habuiſſe heredes, ſecundum voluntatem defuncti Publio Mævio pecuniam numerare: & ideo nec Titius alumnus, vel heredes ejus audiri debeant adverſus heredes patroni agentes, quod ſatis non exegerunt: ex ea enim numeratione etiam a Titio, ac proinde etiam ab heredibus ejus, liberatos eſſe ſupraſcriptos heredes: niſi [13] vivente [14] teſtatore Publius Mævius ſolvendo eſſe deſierit, tunc enim cautio ab eo exigenda eſt. §. 5. Pater duos filios æquis ex partibus inſtituit heredes, majorem, & minorem, qui etiam impubes [15] erat; & in partem ejus certa prædia reliquit, & cum quatuordecim annos impleverit, certam pecuniam ei legavit, idque fratris ejus fidei commiſit, a quo petit in hæc verba: *A te peto, Sei, ut ab annis duodecim ætatis ad ſtudia liberalia fratris tui inferas matri ejus annua tot usque ad annos quatuordecim: eo amplius tributa fratris tui pro* [16] *cenſu ejus dependas, donec bona reſtituas: & ad te reditus prædiorum illorum pertineant, quoad perveniat frater tuus ad annos quatuordecim.* Quæſitum eſt, defuncto majore fratre, herede alio relicto: utrum omnis conditio percipiendi reditus [17] fundorum anniverſaria præſtetur; & alia, quæ præſtaturus eſſet ſi viveret Seius, ad heredem ejus tranſierint [18]: an vero id omne protinus ad pupillum & tutores transferri debeat? Reſpondit, Secundum ea quæ proponerentur, intelligitur [19] teſtator quaſi cum tutore locutus, ut tempore, quo tutela reſtituenda eſt, hæc quæ pro annuis præſtari juſſiſſet, percipiendisque fructibus, finiantur: ſed cum major frater morte præventus eſt, omnia, quæ relicta ſunt, ad pupillam & tutores ejus confeſtim [20] poſt mortem fratris tranſiſſe.

De penſione anni non completi.

22. ALFENUS VARUS [lib. 2. Digeſtorum a Paulo Epitomatorum].

F*Iliæ meæ, quotiescunque vidua erit, in annos ſingulos centum heres meus dato.* Quæritur, ſi filia minus annui temporis vidua fuiſſet, nunquid minus ei centum deberentur? Reſpondit, ſibi videri [21], tametſi totus annus nondum fuiſſet, tamen deberi.

Utrum legatum ſit perpetuum.

23. MARCIANUS [lib. 6. Inſtitutionum].

CUm quidam Decurionibus diviſiones [22] dari voluiſſet die [23] natalis ſui: Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, non eſſe veriſimile, teſtatorem de uno anno ſenſiſſe; ſed de perpetuo legato.

24. IDEM [lib. 8. Inſtitutionum].

CUm erat certa pecunia, id eſt, centum, reipublicæ Sardianorum [24] relicta per quadriennium [25] certaminis Chryſantiani [26]: Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, videri perpetuam [27] penſationem reliquiſſe teſtatorem per quadriennium; non in primum quadriennium.

De filiofam.

25. VALENS [lib. 2. Fideicommiſſorum].

FIliofamilias, quoad in poteſtate patris ſit, in annos ſingulos dena [28] dari poſſunt.

TIT. II.

DE USU [29], ET USUFRUCTU, [ET REDITU [30]] ET HABITATIONE, ET OPERIS PER LEGATUM VEL FIDEICOMMISSUM DATIS.

An legatum valeat. De natura ſervitutis.

1. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

NEc uſus, nec uſusfructus itineris, actus, viæ, aquæductus legari poteſt [31], quia *ſervitus ſervitutis eſſe non* [32] *poteſt* [33]; nec erit utile ex Senatusconſulto [34], quo cavetur, *ut omnium, quæ in bonis ſint, uſusfructus legari poſſit*, quia id [35] neque [36] ex bonis, neque [37] extra bona ſit: ſed incerti actio erit cum herede, ut legatario quamdiu vixerit, eundi, agendi, ducendi facultatem præſtet; aut ea ſervitus conſtituatur ſub hac cautione, ut, ſi deceſſerit legatarius, vel capite deminutus ex magna cauſa fuerit, reſtituatur.

De operis ſervorum.

2. PAPINIANUS [lib. 17. Quæſtionum].

H*Ominis operæ* legatæ, capitis [38] diminutione vel non utendo non amittuntur [39]. Et quoniam ex operis mercedem percipere legatarius poteſt, etiam [40] operas ejus ipſe locare [41] poterit. Quas ſi prohibeat heres capi, tenebitur. Idem eſt [42], & ſi ſervus ſe locaverit. Et quia legatarius fructuarius non eſt, ad heredem ſuum operarum legatum transmittit: ſed ſervo uſucapto legatum [43] perit [44].

De operis hominis liberi.

3. PAULUS [lib. 3. ad Sabinum].

HOminis quoque liberi [45] operæ legari poſſunt: ſicut locari, & in ſtipulationem deduci.

De nuda proprietate legata.

4. ULPIANUS [lib. 18. ad Sabinum].

SI pure proprietas legata erit, ea ad legatarium perveniet, quamvis fructuarius heres ſit inſtitutus.

5. PAULUS [lib. 3. ad Sabinum].

USumfructum, *cum moriar* [46], inutiliter [47] ſtipulor: idem eſt in legato: quia & conſtitutus uſusfructus morte intercidere ſolet.

De mora heredis.

6. POMPONIUS [lib. 15. ad Sabinum].

SI uſusfructus mihi *in biennium continuum a morte teſtatoris legatus ſit*, & per heredem ſteterit [48], quo minus eum mihi daret: præterito, biennio nihilominus tenetur: quemadmodum teneretur, ſi res legata in rerum natura eſſe deſiſſet, quam quis deberet, moratusque [49] eſſet in ea danda: ut peti quidem jam uſusfructus, qui legatus ſit, non poſſit [50], quia alius futurus ſit, quam qui legatus fuerit, ſed [51] æſtimatio [52] ejus bima dumtaxat facienda ſit.

De operis.

7. ULPIANUS [lib. 26. ad Edictum].

OPeræ teſtamento relictæ quando cedere debeant? utrum ex quo petit eas legatarius, an ex quo adita hereditas eſt? Et cui pereant dies,

1 Vel quid tale. *l. 17. in fin. ff. de cond. & demonſt.* 2 Ulpian. 19. §. 16. 3 Id eſt, modo. vide quæ ſcripſi ad *tit. C. de his, quæ ſub modo.* 4 *l. 1. l. 4. ff. de adminiſtr. rer. ad civit. pertin.* 5 Imo, poteſt eam ſummam in alios uſus convertere. *l. 17. ff. de uſu & uſufr. d. l. 1. l. 4. ff. de admin. rerum ad civit. pertinen.* Poteſt, niſi teſtator mandaverit, eas ſummas ad heredes ſuos redire, ſi id quod ipſe juſſerit, non fiet. 6 Solutio fit, vel numeratione, vel novatione. 7 Extinctæ. 8 *d. l. 17. in fin. l. 2. C. de his, quæ ſub modo.* 9 Novatione abſcedimus a priſtina ſeu contracta obligatione. 10 Quid, ſi poſt mortem? Idem. Imo, & multo magis. *Accurſ. Bart.* 11 Executorem teſtamentarium hunc conſtituit Caſtrenſ. in *l. nulli.* 28. *C. de epiſc.* Qui Græcis ὑπεξεγὸς in *l. 17. pr. ſupr. de leg.* 2. Diſpenſator legatorum *Novella Martiani, de teſt. cleric.* Qui & ἐπίτροπος. *Novell. Leon.* 68. Ubi clerici tutores & curatores eſſe non poſſunt: & tamen poſſunt ἐπίτροποι, id eſt, *executores eſſe.* Hujusmodi executores, in teſtamento Theophraſti & Stratonis apud Diogen. Laërt. dicuntur ἐπιμεληταὶ τῶν ἐν τῇ διαθήκῃ γεγραμμένων. 12 V. *l. 7. ff. ſi cui plus, quam per legem Falcid.* 13 Legatorum diſtributor ſatisdare non debet, niſi pauper fiat teſtatore ignorante. adde *l. Divus.* 7. *ff. ſi cui plus, quam per leg. Falc.* Unde notant, Paupertatis interventu procuratorem revocatum intelligi, *l. 10. in fin. ſupr. qui ſatisdare* idem in tutore, *l. 8. ſupr. de confirm. tutore.* 14 Heres ſolvens exſecutori teſtamentario, conveniri non poteſt a legatariis. 15 Et ita major eſt ei fiduciarius. *Inſt. de fiduciaria.* 16 Pro cujus modo certum eſt, ſingularum civitatum cives & poſſeſſores tributa dependere. adde *l. 7. C. de bon. proſcript.* v. Cujac. *ff. de cenſib.* 17 Atqui fructus hunc majorem fratrem non lucrari videtur, ex *l. ſi ita.* 43. §. *Pegaſus.* 2. *ſupr. de leg.* 2. *l. in fideicommiſſi.* 3. §. *cum Pollidius.* 3. *ſupr. de uſuris.* Hic teſtator voluit majorem natu lucrari fructus 18 Non tranſeunt. *l. 49. §. 3. ſupr. de leg. 1. l. 22. ff. de uſu & uſufr.* 19 Imo, non intelligitur, nec enim præſumitur perſona extrinſeca. *arg. l. ſi ita ſtipulans.* 126. §. *Chryſogonus.* 2. *ff. de verb. oblig.* Deinde præſumitur quisque id, quod agit, nomine proprio agere. *l. & magis.* 4. *ff. de ſolution.* Hæc omnino vera, niſi circumſtantiæ aliud ſuadeant. *l. poſt mortem.* 5. *ſupr. quando ex facto tutoris. l. cum poſt.* 43. *ſupr. de admin. & peric. tutor.* Nam hic teſtator de rebus pupilli loquitur: & voluntatem ſuam retulit ad tempus pupillaris ætatis: & loquutus cum ſucceſſore, ſeu fratre, qui tutor erat fiduciarius, videtur. 20 Imo non confeſtim, ſed poſt pubertatem. *l. 5. C. quando dies legat. l. Seius.* 46. *ff. ad SC. Trebell.* An quod ibi tempus adjectum, gravati cauſa: hic onerati? An hic ſe retulit ad tempus, quo tutela finitur: ut nihil interſit morte an tempore finiatur? An intereſt, legetur prius alicui, deinde executor conſtituatur, *ut hic. & l. a filia.* 62. §. 1. *ff. ad SC. Trebell.* vel legatarius damnetur in certum tempus ætatis reſtituere. *d. l. Seius.* 46. *l. ex his.* 5. *C. quando dies.* 21 Adde *l. 5. ſupr. h. t.* 22 V. *l. 122. ſupr. de leg.* 1. Adde Sueton. in *Julio, c.* 83. *in fin.* Diviſio Gloſſis διανομὴ χρυσίου ϰαὶ ἀργύρου. *Goth.* Vide Covarr. *lib. 3. var. reſol. c. 9. n.* 10. & Revard. *lib. 2. var. c.* 16. S. L. Adde Forcatulum *Necyomant. dial.* 1. Magnum *lib. 2. miſcellan. cap.* 2. Mod. 23 Vide *l. 3. ff. eod.* 24 Sardis urbs Tmolo monti vitifero contermina, in provincia Mæonia, id eſt, Lydia, proxima Myſiæ, de qua *l. 3. ff. de off. Aſſeſſor.* Unde Sardiana juriſdictio. 5. Plin. 29. Strabo 10. refert, Sardim terræ motu ætate Tiberii, qua ipſe floruit, concuſſam: deinde reſtitutam, florentem ac claram extitiſſe. Sardis hæc olim regis Lydiæ, & Crœſi ſedes, ac regia. 25 Vide *d. l. 3.* 26 Chryſas teſte Strabone 10. oppidum, Apollinis delubro inſigne. Unde certamen Chryſantianum, *hic.* ut Apollinis honori id certamen a Sardianis dicatum ſuſpicio ſit, vel forte Cereri. Memoriæ enim proditum eſt, Cererem Argos venientem a Pelasgo hoſpitio exceptam: ibi ex Chryſantide de filiæ raptu cognoviſſe. Pauſan. *in Atticis lib.* 1. 27 *l. 20. in fin. ſupr. eod.* Goth. Junge hic *l. 79. ſupr. de legat.* 1. Anſ. 28 Adde *l. 79. ſupr. de leg.* 1.

29 44. *Eclog.* 5. 30 V. *l. 16. l. 17. l. 22. l. 38. infr. h. t.* 31 Nec pignorari. vide *l. 11. ſupr. de pign.* Goth. Imo poteſt. *l. 41. ſupr. de legat.* 1. Vide Molin. *de divid. & individ. part.* 3. *n.* 319. Anſ. 32 *l. 33. in fin. ſupr. de ſerv. præd. ruſt.* Imo, poteſt. *l. 2. §. 1. l. per quem.* 14. *ſupr. de ſerv. præd. ruſt. l. 15. ſupr. commun. præd.* In ſervitute nobis conſtituta ſervitutem aliam conſtituere non poſſumus: In noſtro fundo, qui jam alteri ſerviat, ſervitutem conſtituere poſſumus. Hæc ſervitutis non eſt ſervitus, ſed ſervientis jure feudi. 33 Vide Joan. Longoval. *ad l. Imperium. de juriſdict. omn. jud. num.* 228. & 232. Cæpol. *in tract. de ſervitutibus pag. 2. num.* 4. Arium Pinellum *in repetit. ad l. 1. Cod. de bon. matern. 3. part. num.* 6. Mod. 34 Ulp. 24. §. 27. 35 Servitutes proprie ex bonis non ſunt, *ut hic.* & tamen, quia non omnino extra bona, magis eſt, ut bonis adnumerentur, ut ea ratione, tam ea, quæ ſunt, quam quæ intelliguntur, in bonis noſtris computentur. 36 Imo eſt ex bonis: cum ejus nomine nobis competat actio & exceptio. *l. rem in bonis.* 52. *infr. de adqu. rer. dom.* Non eſt in bonis, quia neque ſine fundo per ſe, neque non habenti fundum cedi poteſt, *l. ſi aliena.* 10. §. 1. *infr. de uſurpat. §. ideo. Inſt. de ſervit.* deinde eſt acceſſio alterius. Eſt tamen latiſſima interpretatio in bonis. 37 Imo, ſervitutes ſunt extra bona, quia nobis debentur in prædio alieno. *l. uti frui.* 5. *ſupr. ſi uſusfr. pet.* Non eſt ita extra bona, ut proprietas ejus ſit alterius. 38 Operarum legatum ab uſusfructus legato differt. Operæ non amittuntur capitis diminutione, vel non utendo: deinde operas locare poſſumus, & mercedem ex iis accipere. Quin ipſe ſervus, cujus operas ipſi habemus, ipſe ſe locare poteſt. Poſtremo ad heredes operarum legatum transmittimus. *Goth.* Vide Cujac. *lib. 14. obſerv. c.* 23. Anſ. 39 *l. 2. l. 3. ſupr. de oper. ſervor.* 40 Locare operas ſervi, in quo operas quis habet, poteſt. *l. 3. ſupr. de oper. ſervor.* 41 Aliud eſt, ex operis ſervi mercedem capere: aliud, operas ſervi locare. Qui illud poteſt, & hoc ſane poteſt: & retro, Qui illud non poteſt, hoc non poteſt. vide Cujac. 14. *obſ.* 23. 42 *Id eſt*, v. Cujac. in hunc locum, 14. *obſ.* 23. 43 Operarum ſcilicet. 44 Atqui uſucapto ſervo, jus pignoris, vel uſusfructus, quod in eo habes, non perimitur. *l. 7. C. de pignorib.* Cur tam varie? vel ideo quod operæ dominii jus ſequuntur: pignus, non item. v. Cujac. 19. *obſ.* 23. 45 Ut libert. *l. 26. §. 12. ſupr. de cond. indeb. l. 9. infr. de oper. libert.* 46 Uſusfructus ab eo caſu incipere non poteſt, a quo extingui ſolet. *l. 51. ſupr. de uſufr. & quemadm.* 47 Imo, ſtipulatio hoc modo concepta, eſt utilis. *l. 45. §. 1. infr. de verb. oblig.* adde *l. un. C. ut actiones ab heredib. l. 11. C. de contrah. ſtipulat.* hoc certe verum eſt in reliquis legatis: in uſufructu falſum. Nec enim quis uſumfructum ſibi, *cum morietur*, ſtipulari poteſt, ne alias uſusfructus eo incipiat, unde debet extingui. 48 *l. 35. l. 37. ſupr. de uſufr. & quemadm.* 49 V. *l. 47. in fin. ſupr. de leg.* 1. 50 Id, quod intereſt in obligationibus faciendi, petitur, quoties deſiit poſſe fieri. *l. ſtipulationes non dividuntur.* 72. *infr. de verb. obl.* 51 Æſtimatio ſuccedit loco rei. 52 Quæ rei peremptæ loco ſolet ſuccedere. In eam etiam veniunt fructus percepti.

quibus

quibus æger ſervus fuit? Et *puto*, ex [1] die petitionis [2] eas cedere: quare ſi poſt petitas æger [3] eſſe ſervus cœperit, legatario peribunt.

De uſufructu municipibus relicto.

8. GAJUS [lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris].

SI uſusfructus [4] municipibus legatus erit, quæritur, quouſque in eo uſufructu tuendi ſint: nam ſi quis eos perpetuo tuetur, nulla utilitas erit nudæ proprietatis, ſemper abſcedente uſufructu: unde [5] centum [6] annos [7] obſervandos eſſe conſtat [8]; qui finis vitæ longiſſimus [9] eſſet.

De fideicommiſſo legatarii.

9. ULPIANUS [lib. 8. Diſputationum].

SI ab eo, cui legatus eſſet uſusfructus, fideicommiſſum fuerit relictum: licet uſusfructus ad legatarium non [10] pervenerit, heres [11] tamen, penes quem uſusfructus remanet, fideicommiſſum præſtat [12]. quod & in militis teſtamento erit dicendum, ſi legatarius, a quo fideicommiſſum relictum eſt, repudiaverit legatum: vel vivo teſtatore deceſſerit.

De fundo & ejus uſufructu eidem legato.

10. JULIANUS [lib. 78. Digeſtorum].

SI Titio *fundus*, & [13] *ejuſdem fundi uſusfructus* legatus fuerit: erit [14] in poteſtate ejus, fundum [15] an uſumfructum vindicare malit: &, ſi fundum elegerit, neceſſario plenam [16] proprietatem habebit, licet uſumfructum a ſe repulerit; ſi vero uſumfructum habere maluerit, & proprietatem fundi repulerit, ſolum uſumfructum habebit.

De habitatione.

11. IDEM [lib. 1. ex Minicio].

HAbitationis legatum in ſingulos annos ab [17] initio anni deberi [18], conſtat.

De eo, quod heres poſuit in fundo, cujus uſusfructus legatus eſt.

12. ALFENUS [VARUS lib. 2. Digeſtorum a Paulo Epitomatorum].

HEres in fundo, cujus uſusfructus legatus eſt, villam poſuit: eam invito fructuario demolire [19] non poteſt: nihilo magis, quam ſi quam arborem poſuiſſet, ex fundo [is] evellere [20] vellet: ſed ſi, antequam uſufructuarius prohibuerit, demolierit [21], impune facturum.

De relicto alternis annis.

13. PAULUS [lib. 13. ad Plautium].

CUm uſusfructus alternis [22] annis legatur: non unum, ſed plura [23] legata ſunt. aliud [24] eſt in ſervitute aquæ, & viæ: viæ enim ſervitus una [25] eſt: quia natura ſui habet intermiſſionem [26].

De uſufructu duobus ſeparatim relicto.

14. CELSUS [lib. 18. Digeſtorum].

DUos ſeparatim *uti frui ſinere* damnatus heres, communiter uti frui paſſus eſt. Quærebatur, an utrique ex teſtamento teneretur? Dixi teneri, ſi [27] teſtator utrumque ſolidum habere voluit: nam ipſius onus eſt, ut ſolidum ſingulis legatum præſtaret: qua parte igitur alterum uti frui ſineret heres, ea parte eum non ſinere alterum uti frui. ideoque per æſtimationem unicuique, quod deeſt, replere debet.

De habitatione, quoad vivet. 1. *De via fructuario præſtanda.*

15. MARCELLUS [lib. 13. Digeſtorum].

D*Amnas eſto heres Titium ſinere in illa domo habitare, quoad vivet:* unum [28] videtur eſſe legatum [29]. §. 1. Qui duos fundos habebat, unum legavit, & alterius fundi uſumfructum alii legavit. Quæro, ſi fructuarius ad fundum aliunde [30] viam non habeat, quam per illum fundum qui legatus eſt: an fructuario ſervitus debeatur? Reſpondit, quemadmodum ſi in hereditate eſſet fundus, per quem fructuario poteſt præſtari via, ſecundum voluntatem defuncti videtur id exigere ab herede [31]: ita & in hac ſpecie non [32] aliter concedendum eſſe legatario fundum vindicare, niſi prius jus [33] tranſeundi uſufructuario præſtet: ut hæc forma in agris ſervetur, quæ vivo [34] teſtatore obtinuerit, ſive donec uſusfructus permanet, ſive dum ad ſuam proprietatem redierit.

De legato civitati ad certum uſum.

16. MODESTINUS [lib. 9. Reſponſorum].

LEgatum civitati relictum eſt, *ut ex reditibus* [35] *quotannis in ea civitate memoriæ conſervandæ defuncti gratia ſpectaculum* [36] *celebretur*, quod illic celebrari non licet. Quæro, quid de legato exiſtimes? [Modeſtinus] reſpondit: cum teſtator ſpectaculum edi voluerit in civitate, ſed tale [37], quod ibi celebrari non licet, iniquum eſſe, hanc quantitatem, quam in ſpectaculum defunctus deſtinaverit, lucro heredum cedere [38]: igitur adhibitis [39] heredibus, & primoribus [40] civitatis, diſpiciendum [41] eſt [42], in quam rem converti debeat fideicommiſſum, ut memoria teſtatoris alio & licito genere celebretur.

17. SCÆVOLA [lib. 3. Reſponſorum].

QUidam prædia Reipublicæ legavit, de quorum reditu [43] quotannis ludos edi voluit, & adjecit: *quæ legata peto, Decuriones, & rogo, ne* [44] *in aliam ſpeciem, aut alios uſus, convertere velitis.* Respublica per quadriennium continuum ludos non edidit. Quæro, an reditus, quos quadriennio respublica percepit, heredibus reſtituere debeat, vel compenſare in aliam ſpeciem legati ex eodem teſtamento? Reſpondit, & invitis heredibus poſſeſſione adprehenſa, præceptos fructus reſtituendos [45] eſſe: & non erogatum ſecundum defuncti voluntatem, in alia, quæ deberentur, compenſari.

De legatario deſignando.

18. MODESTINUS [lib. 9. Reſponſorum].

QUi plures habebat libertos, teſtamento ſuo dixit, *ſe habitationem relinquere iis, quos codicillis deſignaſſet:* cum [46] nullos poſtea deſignaverit: Quæro, an omnes admitti debeant? Reſpondit, Si patronus, qui ſe deſignaturum perſonas libertorum pollicitus eſt, nullam poſtea deſignavit: legatum habitationis perfectum eſſe non [47] videtur, non [48] exiſtente, cui datum intelligi poſſit.

Si alii fundus, alii uſusfructus ejuſdem fundi legetur.

19. IDEM [libro ſingulari de Eurematicis].

SI alii fundum, alii uſumfructum ejuſdem fundi, teſtator legaverit: ſi eo propoſito fecit, ut alter nudam proprietatem haberet, errore [49] labitur: Nam detracto uſufructu, proprietatem eum legare oportet eo modo: *Titio fundum detracto uſufructu lego*, [*vel*] *Seio ejuſdem fundi uſumfructum heres dato:* Quod niſi fecerit, uſusfructus inter eos communicabitur: quod interdum [50] plus valet ſcriptura, quam peractum ſit.

De uſufructu ſervi, qui ſub conditione liber eſſe juſſus eſt.

20. POMPONIUS [lib. 8. ad Quintum Mucium].

SI ſervum ſub [51] conditione liberum eſſe jubeam, & uſumfructum ejus tibi legavero: valet legatum.

De alternatione.

21. PAULUS lib. 7. ad legem Juliam & Papiam.

TItio uſusfructus Stichi, *aut ſi navis ex Aſia venerit, decem legata ſunt?* non petet uſumfructum, antequam [52] conditio decem exiſtat, vel deficiat: ne [53] poteſtas heredi utrum velit dandi auferatur.

De reditu.

22. ULPIANUS [lib. 15. ad legem Juliam & Papiam].

1 Imo, cum præteritæ fuerint. *l.* 13. §. 2. *l.* 24. ℱ. *de operis libert.* Ibi, certæ: hic, incertæ. 2 Imo a die mortis: ut cætera legata. *l. un.* §. *in noviſſimo.* 5. *C. de caducis.* a die petitionis cedunt, ut dici poſſint eſſe in obligatione; a die mortis, ut transmitti. 3 Et debilis. *l. ult.* §. 1. *ſupr. de oper. ſervor.* 4 An in annum civitati relictum ita finitur, ut uſusfructus? Rogerius negat: Hugolinus ait, quod & Bartolo probatur. *l. in ſingulos.* 8. *ſupr. tit. præced.* 5 An nullo penitus alio modo? Imo, & non utendo: & ſi civitas aratrum patiatur. *l. Mævius.* 66. §. *ult. ſupr. de leg.* 2. *l. ſi uſusfruct.* 21 *ſupr. quib. mod. uſusfruct. amittatur.* 6 Imo, triginta tantum, *l.* 68 *in fin. pr.* ℱ. *ad l. Falcid.* vide Cujac. *c.* 34. *de præſcript.* 7 *l.* 56. *in fin. ſupr. de uſufr.* & *quemadm.* 8 Idem dicitur de legato ad redemptionem captivorum. ut ſcil. excludi non poſſit niſi præſcriptione centum annorum. v. quæ ſcripſi ad *l.* 23. *C. de ſacroſ. Eccleſ.* 9 Atque ita Reſpublica æſtimatur, ὡς ὁ μακροχρόνιος ἄνθρωπος. hoc temporis ſpatium, ſeculum Varroni dicitur. 10 Legatum caducum, vel quaſi, remanet apud heredem cum onere ſuo. 11 *l.* 29. *in pr. ſupr. de leg.* 2. *l.* 19. ℱ. *de adimend.* 12 Imo, non præſtat, *l. unic.* §. *in primo.* 3. *C. de caducis.* Quæ pro non ſcriptis dicuntur, apud legatarium remanent ſine onere, *ut ibi.* Caduca, & quaſi, ad eum tranſeunt cum onere. adde quæ ſcripſi in *l. Titia.* 19. *ſupr. tit. præced. l. Stichus.* 20. §. 2. ℱ. *de alimentis legatis.* 13 Conjunctio, ſive conjuncta oratio, poſita inter res penitus diverſas, reſolvitur in disjunctam, *ut hic.* ut & in his formulis: Valeat jure teſtamenti, & codicillorum: ſubſtituo vulgariter, & pupillariter, & per fideicommiſſum: Conſtituo Titium procuratorem, actorem, & nuncium: Uxor ſit domina & fructuaria. Bart. *hic.* 14 *l.* 5. *ſupr. de leg.* 2. 15 V. *l.* 23. *ſupr. de leg.* 2. id eſt, proprietatem. 16 Plena proprietas eſt, quæ uſumfructum ſibi conjunctum habet. 17 *l.* 12. §. 1. ℱ. *quando dies legat.* Imo, ab initio anni habitatio deberi non poteſt: cum habeat cauſam continuam, ac ſucceſſivam, per annum integrum. *l. item quæritur.* 13. §. *que impleto.* 11. *ſupr. locati.* An hic habitatio eſt relicta: ibi pecunia pro habitatione? An ibi initio anni deberi dicitur habitatio, quod eo tempore inſpicimus, an legatarius habitationis ſit capax legati: non quod ei præciſe eo tempore debeatur? Bartolus ita putat adverſus multos. 18 Quid, ſi habitationis legatarius intra annum mortuus fuerit? habitationem non tranſmittet ad heredes: exemplo uſusfructus. *l. cum antiquitas.* 13. *C. de uſufructu.* 19 Demoliri non poteſt. *Hal.* 20 *l.* 15. *in princ. ſupr. de uſufruct. & quemadm.* 21 Demolitus erit. *Hal.* adde *l.* 2. *ſupr. ſi uſusfr. pet.* In fructuario fundo villam poſitam heres demoliri non poteſt invito fructuario. 22 Poteſt enim ita conſtitui, *l.* 16. §. 2. *ſupr. familiæ.* vel ex die, *l.* 4. ℱ. *de uſufruct. & quemadm. l. un.* §. 3. *ſupr. quando dies uſusfr.* Goth. Vid. Cujac. *lib.* 14. *obſ. c.* 18. S. L. 23 *l.* 28. *ſupr. quib. mod. uſusfr.* 24 Cur aliud? legatum viæ, quia perpetuum, individuum eſt, *l.* 4. *ſupr. de ſervitut.* uſusfructus dividi poteſt. 25 Imo, multiplex. *l. ſi prius.* 17. *pr.* ℱ. *de aqua & aquæ pluviæ.* Ibi ſeparatim conceſſio aquæ facta eſt, ideoque multiplex eſt ſervitus: hic ſimul, ac ſemel. 26 In uſu ſc. & continua poſſeſſione. *l.* 20. *pr. ſupr. de ſervitut. præd. urb.* in uſufructu non idem: nam & ſi poſſit uſufructuarius non ita aſſiduo capere fructus: tamen aſſiduo utitur re, eaque fruitur, dum eam naturaliter poſſidet. v. Cujac. 14. *obſ.* 18. 27 *l. un.* §. 11. *verſ. hoc autem ita. C. de caduc. tollend.*

28 Imo, annuum, & in annos ſingulos eſt legatum ob vocem, *quoad*, & *donec. l. legatum* 17. *ſupr. tit. præced.* Ibi dividuum, hic individuum, eſt legatum: dividuum ibi, quia uſusfructus: Individuum hic, quia habitationis. 29 Vide Decium *conſ.* 355. *pr. col.* 1. *quæſt. ad finem* & Rimin. *ad princ. Inſtitut. de donat. num.* 441. & *ſeq.* Mod. 30 Uſusfructus adminiculis eget. *l.* 1. §. 1. *ſupr. ſi uſusfruct. petat. l. ult. pr. ſupr. de ſervitut. præd. urban.* 31 *l.* 44. *in fin. ſupr. de leg.* 1. 32 Uſusfructus legatario viam heres conſtituere non poteſt, retinendo alterum fundum legatum, per quem via petitur ad alium fundum legatum, *ut hic.* Atqui viam emere tenetur heres, non gratis exigere ab altero legatario *l. ſervum filii* 44. §. *ultim. ſupr. de legat.* 1. Ibi redimit viam heres per retentionem, vel incerti condictionem: proinde hæ ſpecies non ſunt diverſæ. 33 De jure tranſeundi dixi ad *l.* 6. ℱ. *de ſervit. leg.* 34 V. *l.* 31. *ſupr. de leg.* 3. 35 De reditu legato adde *l.* 17. *l.* 22. *l.* 38. ℱ. *h. t.* 36 Ludos funebres intelligit: qui mos apud Homerum obſervatus fuiſſe perſpicitur v. Alciat. 1 *parerg.* 22. officium autem mortuis talibus ſpectaculis facere ſe veteres arbitrabantur: nam olim, quoniam animas defunctorum humano ſanguine propitiari creditum erat, captivos, vel malo ingenio ſervos mercati, in exequiis immolabant. Poſtea placuit impietatem voluptate adumbrare: itaque quos paraverant armis, quibus tunc & qualiter poterant eruditos, tantum ut occidi diſcerent, mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant. ita mortem homicidiis conſolabantur. Hæc muneris origo. Tertullianus, *libro de ſpectacul. cap. de munere.* 37 *l.* 112. §. *penult. ſupr. de legat.* 1. adde *l.* 37. ℱ. *de cond. & demonſtr. l.* 13. *in fin.* ℱ. *de pollicitat.* adde *l.* 14. §. 5. *ſupr. de religioſis.* 38 Imo, heredibus cedere debet. *l.* 38. §. 6. *in fin.* ℱ. *de leg.* 3. *l.* 21. §. 3. ℱ. *de annuis.* Imo converti in alium uſum licitum Reipublicæ & civitatis commodo debet. ℱ. *eod. l.* 1. *l. conditionem.* 9. *l. filius.* 15. ℱ. *de condit. inſtit.* 39 Imo adito Principe. *l. legatam.* 4. ℱ. *de adminiſtr. rer. ad civit. pertin.* ſi pecunia, qua de agitur, ad uſum illicitum relicta, *ut hic.* aut non ſufficit uſui licito, *d. l. legatam.* per ipſos primores civitatis in alium uſum verti poteſt. Sin ad uſum licitum ſufficit, in alium uſum verti non poteſt ſine auctoritate Principis. *d. l. legatam. cap.* 2. *de religioſis domib. in Clement.* niſi teſtator ad ſuos heredes reverti legatum voluerit, ſi id factum non fuerit. *l.* 17. *infr. eod. l. liberto.* 21. §. *Lucius.* 3. *ſupr. tit. præced.* 40 Primores civitatis, & primarii civitatis, Ciceroni 3. *Verrina.* 41 Quid, ſi diſſentient? Judex medius adhibebitur. *arg. l.* 1. *l. in conjunctione.* 20. *C. de nupt.* 42 Obſerva diligentiſſime hoc conſilium: poteſt enim ad res maxime utiles aptari. adde *l.* 1. & *l.* 4. ℱ. *de adminiſtr. rer. ad civit.* 43 V. *l.* 16. *ſupr. h. t.* 44 Qui ſic teſtatur, periculo legis ſuperioris (16. ſcilicet) occurrit. 45 V. *l.* 21. §. 3. *ſupr. de annuis. l.* 2. *C. de his, quæ ſub modo.* 46 Incerto legatario habitatio relicta non debetur: Incertitudine legatarii, legatum redditur nullum, *ut hic.* 47 Imo videtur perfectum. *l. cum pater.* 77. §. *ult. ſupr. de legat.* 2. *l. ſi teſtament.* 8. *C. de inſtitut. & ſubſtitut.* Ibi certa perſona, fines incerti: hic incerta eſt perſona. 48 *l.* 4. ℱ. *de reb. dub.* 49 *l.* 1. §. 17. ℱ. *ut legat. nomin.* 50 V. *l.* 34. ℱ. *de reg. jur.* 51 *l.* 68. §. 2. *ſupr. de legat.* 1. 52 Vide *l.* 14. ℱ. *quando dies legat.* 53 Electio eſt heredis in alternativis, *ut hic.* Imo legatarii eſt. *l. Lucio.* 23. *ſupr. de legat.* 2. Hic verba executiva relata fuerunt ad heredem: ibi, ad legatarium.

Patrimonii

Patrimonii mei reditum [1] *omnibus* [2] *annis uxori meæ dari volo.* Aristo respondit, ad heredem uxoris non [3] transire: quia [4] aut usufructui [5] simile esset [6], aut huic legato, *in annos singulos.*

De repetitione usufructus.

23. JUNIUS [7] MAURITIANUS [lib. 2. ad legem Juliam & Papiam].

Licet testatori repetere [8] legatum usufructus, ut etiam post capitis deminutionem deberetur [9]: & hoc nuper Imperator Antoninus ad libellum rescripsit, tunc tantum [10] esse huic constitutioni locum, cum in annos singulos relegaretur.

De fructu bonorum legato. 1. *De servo, quem testator alicui servire voluit.*

24. PAPINIANUS [lib. 7. Responsorum].

Uxori fructu bonorum legato, fœnus [11] quoque sortium, quas defunctus collocavit, post [12] impletam ex SC. [13] cautionem præstabitur [14]. Igitur usuras nominum in hereditate relictorum ante cautionem interpolitam debitas, velut sortes, in cautionem deduci necesse est [15]. Non idem servabitur, nominibus ab herede factis: tunc enim sortes duntaxat legatario dabuntur: aut quod propter moram usuras quoque reddi placuit, super his non cavebitur. §. 1. *Scorpum* [16] *servum meum Semproniæ concubinæ meæ servire* [17] *volo*: non videtur [18] proprietas servi relicta, sed usufructus.

De morte fructuarii.

25. IDEM [lib. 8. Responsorum].

Qui fructus [19] prædiorum uxori reliquit, post mortem ejus, *prædia cum* [20] *reditibus ad heredes suos redire voluit*, imperitia lapsus [21]: nullum fideicommissum dominus [22], neque [23] proprietatis, neque fructus [24], ad eos reverti dedit [25]: etenim reditus futuri, non præteriti [26] temporis demonstrati videbantur.

Si heres pendente conditione legati fundi, vel proprietatis decesserit. 1. *De conjunctis, & jure accrescendi.*

26. PAULUS [lib. 10. Quæstionum].

Sempronius Attalus ab herede suo fundum in Italia Gaio post decennium, *deducto* [27] *usufructu*, dari jussit. Quæro cum medio hoc decennii spatio heres vita functus sit, an post tempus decennii plenus fundus ad legatarium pertineat? Movet enim me quod dies legati hujus sive fideicommissi cesserit, ac per hoc [&] ad heredem legatarii pertinere potuerit: & ideo quasi circa debitum jam legatum, mortuo herede, usufructus extinctus sit, nec ad heredem heredis pertinere possit. Respondi: Dies quidem fideicommissi vel legati cedit statim, cum [28] post tempus certum heres dare rogatur, sive jubetur: sed [29] usufructus nondum est heredis: nisi cum dominium deducto usufructu, præstitit: & ideo capitis deminutione vel morte perire non potest, quod nondum habuit. † Idem evenit, si proprietas, deducto usufructu, sub conditione legata sit, & pendente conditione heres decesserit: tunc [30] enim ab heredis herede incipit usufructus, qui ex persona ejus finietur. † Sed his casibus de sententia testatoris quærendum est, qui utique [31] de eo usufructu detrahendo sensit, qui [32] conjunctus esset heredis personæ: quo extincto solidam [33] proprietatem ad legatarium voluit pertinere: nec plus transmitti ad successorem suum, qui nondum habere cœpit usumfructum, quam si jam habere cœpisset. §. 1. Si fundus duobus [34], alii usufructus legatus sit: non trientes in usufructu, sed semisses constituuntur. † Idemque est ex contrario, si duo sint fructuarii, & alii proprietas legata est. Et inter eos tantum adcrescendi jus est.

De repetitione indebiti.

27. SCÆVOLA [lib. 1. Responsorum].

Uxori maritus per fideicommissum usumfructum, & alia, & dotem prælegavit: heredes usumfructum ei concesserunt: post biennium, illicitum matrimonium fuisse pronunciatum est [35]. Quæsitum est, an id, quod præterito tempore possedit, ab ea repeti possit [36]? Respondit, id, quod fructus nomine percepisset [37] repeti posse [38].

De oneribus fundi fructuarii.

28. PAULUS [lib. 13. Responsorum].

Quæro; si usufructus fundi legatus est, & eidem fundo indictiones [39] temporariæ indictæ sint, quid juris sit? Paulus respondit, idem juris esse, & in his speciebus, quæ postea indicuntur, quod in vectigalibus dependendis responsum est [40]: ideoque hoc onus ad fructuarium [41] pertinet.

De usufructu relicto a legatario.

29. GAJUS [lib. 1. Fideicommissorum].

Si quis usumfructum legatum sibi, alii restituere rogatus sit, eumque in fundum induxerit fruendi causa: licet jure civili morte [42] & capitis deminutione ex persona legatarii pereat [43] usufructus, quod huic ipso jure adquisitus est; tamen Prætor jurisdictione sua id agere debet, ut idem servetur [44], quod futurum esset, si ei, cui ex fideicommisso restitutus esset, legati jure adquisitus fuisset.

De usufructu legato, donec satisfiat. 1. *Si usufructus colono legetur.*

30. JAVOLENUS [lib. 2. ex posterioribus Labeonis].

Cui usufructus legatus esset, *donec* [45] *ei totius dotis satisfieret* [46]: cum ei heres pro sua parte [47] satisdedisset, quamvis [48] reliqui satis non darent, tamen pro ea parte usumfructum desinere habere mulierem, ait Labeo: idem fieri, & si per mulierem mora fieret, quo minus satis acciperet. §. 1. Colono suo dominus usumfructum fundi, quem is colebat, legaverat: agat colonus cum herede ita, ut Judex cogat heredem ex locationis actione eum liberare [49].

De usufructu partis pro indiviso.

31. LABEO [lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum].

Is, qui fundum tecum communem habebat, *usumfructum fundi uxorei* [50] *legaverat*, post mortem ejus tecum heres arbitrum communi dividundo petierat. Blæsius ait, Trebatium respondisse, si arbiter certis regionibus fundum divisisset: ejus partis, quæ tibi obtigerit, usumfructum mulieri nulla ex parte deberi: sed ejus quod heredi obtigisset, totius usumfructum eam habituram. Ego hoc falsum puto. Nam cum ante arbitrum communi dividundo conjunctus pro indiviso ex parte dimidia totius fundi usufructus mulieris fuisset: non [51] potuisse arbitrum, inter alios judicando, alterius jus mutare: quod & receptum est.

Quibus verbis legatur. 1. *De usufructu legato, ita ut post obitum legatarii ad heredes, aut ad eum, qui ex his vivet, redeat.* 2. *De usufructu domuum, & omnium quæ ibi sunt, excepto argento: item fundorum, & salinarum legatis.* 4. *Ex revocatione legati.* 5. *De sumptibus.* 6. *De usufructu portionis filii mente capti sorori ejus eidemque coheredi legato.* 7. *De morte fructuarii, & reliquis colonorum.* 8. *De usufructu partis bonorum.*

32. SCÆVOLA [lib. 15. Digestorum].

Generali [52] capite præposito, quidam in testamento suo ita adjecit: *Felici, quem liberum esse jussi, usumfructum fundi Vestigiani lego: cujus proprietatem puto te* [53] *consecuturum, si non contenderis cum herede meo, sed potius concordaveris: sed & tu heres omnia fac, ut amici sitis: hoc enim vobis expedit.* Quæsitum est, an vivente herede exigere possit Felix fundi proprietatem? Respondit, nihil proponi [54], cur Felici proprietas fundi legata videretur.

§. 1. Filios [55] ex Seio, & filiam ex alio marito, heredes instituit [56] æquis portionibus, & matri ita legaverat: *Æliæ Dorcadi matri meæ dari volo, quoad vivat, usumfructum* [57] *bonorum meorum: ita ut post obitum ejus ad liberos meos aut ad eum, qui* [58] *ex his vivet, pertineat:* filii post aditam hereditatem decesserant. Quæsitum est, mortua matre, superstite filia testatricis, usufructus utrum ad solam filiam, an vero pro portione hereditatis pertineret? Respondit, ad eos redire apud quos [59] proprietas esset. Claudius non credidit [60] ipsum usumfructum in [61] vicem portionum hereditariarum post mortem aviæ inter ipsos datum: eo magis, quod æquis partibus heredes erant scripti. §. 2. *Uxori usumfructum domuum* [62] *& omnium rerum quæ in his domibus erant, excepto argento lega-*

1 De reditu v. *l.* 16. *l.* 17. *supr. h. t.* & *l.* 38. ℨ. *eod.* 2 Legare reditum omnibus annis, & singulis annis; imo, & usumfructum legare, paria sunt. 3 *l.* 41. ℨ. *eod.* 4 Similia ejusdem juris censetur. 5 *l.* 3. *in fin. supr. quib. mod. usufr. amitt. l.* 21 *in fin. supr. de annuis.* 6 Usufructus, & legatum in annos singulos, ad heredes non transit. 7 Julius Ulpianus. *Hal.* 8 *l.* 3. *l.* 5. *supr. quib. mod. usufr. l.* 3. §. 2. *supr. usufr. quemadmodm. caveat.* Goth. Vide Cujac. *lib.* 14. *obs. cap.* 17. Ans. 9 Debeatur. 10 Tunc tamen. *Hal.* Nec tantum. Cujac. 14. *obs.* 17. reprehensus a Robert. 1. *animadv.* 5. adde *l.* 8. *supr. de annuis.* & *d. l.* 3. *l.* 5. *supr. quib. mod. usufr.* Defensus ab Ant. Mercat. 1. *not.* 3. ut sit sensus, usumfructum non tacite tantum, sed etiam expressim repeti posse. *d. l.* 3. 11 Fructuario usuræ pecuniæ fœneratæ per defunctum debentur, cujuscunque temporis eæ sint: ab herede fœneratæ, debentur ex mora, *ut hic.* 12 Quid, fructuarius facitne fructus suos ante præstitam satisdationem? Oldrad. ait. *arg. hujus legis.* Azo negat. *arg. l. hac edictali.* 6. §. *his illud.* 1. *in fin. C. de secund. nupt.* Quid juris sit? Fructus perceptos ab herede ante præstitam cautionem suos non facit: sed a se perceptos sciente & patiente herede: secus si ignorante & invito. *Bart.* 13 Cautionem uxor præstitisse etiam intelligitur, quæ sciente & patiente proprietario usa est: ut eo casu fructus suos faciat, perinde ac si cautionem præstitisset. vide Mynsing. 1. *observ.* 6. 14 Ut eas quidem consequatur, non lucretur. 15 De quo vide §. 2. *Inst. de usufruct.* 16 Scorpum. *Hal.* 17 Servire, vel servitia debere, & servum esse: servitus & servitium differunt. Potestas domini, servitutem: patientia servientis, servitium facit. Vasalli non sunt servi, sed ἀντίδουλοι. 18 In dubio, nisi aliud testator dixerit. *l.* 4. §. 4. ℨ. *de statulib.* 19 Id est, usumfructum. 20 Legatum usufructus non valet, ut legatarius post mortem suam restituat fructus. 21 Imo, imperitia non labitur, qui ita legat. *l.* 15. ℨ. *de auro. l. ultim. supr. de usufruct. ear. rer.* 22 *Al.* Dicimus. 23 Quia proprietatem nulli legavit. 24 Præteriti temporis: hos enim lucrata est mulier jure fructuario 25 *Al.* debere. 26 Fructus præteriti usufructus non restituuntur, *ut hic.* imputantur tamen in quartam. *l. in fideicommissaria.* 18. §. 1. ℨ. *ad SC. Treb.* 27 Usufructu deducto legamus fundum, quoties alicui proprietatem legamus, ipsum vero usumfructum heredi. per contrarium dominio deducto, seu proprietate deducta, legamus fructum, quoties proprietatis dominum, ipsum heredem esse volumus, fructus vero, ipsum legatarium. Prior usufructus conjunctus est heredis personæ, *vers. sed his.* ℨ. *eod.* 28 *l.* 1. §. 1. ℨ. *de condit. & demonstrat. l.* 13. ℨ. *quando dies legat.* 29 Legatum in diem, cedit a die mortis, si transmittendi jus spectes: sin dominii adquisitionem, non cedit nisi die adveniente. 30 Usufructus ab heredis herede incipere potest, quoties deducto usufructu proprietas sub conditione alicui legata est: & pendente ipsa conditione heres fructuarius moritur. 31 Vide *l.* 35. §. 1. *supr. de usufruct.* 32 Usufructus conjunctus heredis personæ dicitur, quoties usufructus ei relictus est, proprietas alteri. 33 Solidam proprietatem hic intelligit, cui ipse usufructus accessit. 34 *l.* 9. *supr. de usufruct. accresc.* 35 Et ita apparuit per errorem facti usumfructum solutum. *l.* 7. *C. de condict. indebit.* 36 *l.* 15. *pr. supr. de condict. indeb.* 37 Cur ita? vid. *l.* 2. ℨ. *de his, quæ ut indign.*

38 Imo non potest repeti legatum relictum injustæ uxori. *l. præfectus.* 63. *supr. de ritu. l.* 2. ℨ. *de his, quæ ut indign.* Ibi adversus ignorantem uxorem non repetitur: hic adversus scientem. An ab ipsa muliere, vel a fisco? a fisco. *d. l.* 2. 39 Indictio est circulus 15. annorum. de quo vide Cujac. *lib.* 6. *observ. cap.* 6. Ans. 40 V. *l.* 7. §. 2. *in fin. supr. de usufr. & quemadm.* 41 Imo ad heredem. *l.* 102. *in fin.* ℨ. *de legat.* 3. Heres præstat onera, pro jure fructuum percipiendorum: fructuarius vero onera, ipsis, vel fructibus, vel prædio, vel personæ imposita. adde *l.* 7. §. 2. *vers. hactenus.* ℨ. *de usufr.* 42 V. *l.* 3. *in fin.* ℨ. *quib. mod. usufr.* 43 Imo, non perit. *l.* 4. ℨ. *de novat. l. usufr.* 57. *supr. solut. matr.* Hic usufructus restituitur alteri voluntate defuncti, qui usumfructum constituit: ibi secus. 44 *Sub.* si fideicommissario facta est restitutio, secus si ante fideicommissum deficeret. *l. si quis Titio.* 17. *supr. de leg.* 2. 45 Atqui non satisdatur pro dote. *l.* 1. *C. ne fidejussores dotium.* Non satisdatur constante matrimonio, *ut ibi.* sed soluto, *ut hic.* 46 Satisfacit, qui satisdat, *ut hic.* Imo non satisfacit, nisi qui solvit. *l. si rem.* 9. §. 3 *vers. satisfactum.* ℨ. *de pignorat. Authent. si quando. C. de constituta pecunia.* 47 Ut *l.* 56. *vers & ideo singuli cum sua parte.* ℨ. *de cond. & demonstr.* 48 Imo, omnes satisdare oportet. *arg. l. unus. C. de distr. pign. l. si necessarias.* 8. §. *si unus.* 2. *supr. de pign. act.* adde *l. inter cohered.* §. *usufr. supr. familiæ erciscundæ.* 49 Multo magis id verum erit, si expressim colono liberatio legata sit. *l.* 18. ℨ. *de liberat. legat.* 50 De simili scribendi formula vid. *l.* 34. *in fin.* ℨ. *h. t.* 51 *l.* 3. *C. communi dividund.* 52 Eo scil. *Quæ legavero, ea dari volo.* 53 Hic testator dirigit verba ad legatarium. 54 His verbis scil. *Puto te consecuturum.* Item, *Fac, ut amici sitis.* Imo, aliud videtur. Nam recte fideicommittitur his verbis: cupio, opto, ut des, credo te daturum, *l.* 115. exigo, desidero ut des, scio hereditatem meam restituturum te, *l.* 118. *supr. de leg.* 1. mando ut des. *l.* 74. ℨ. *ad SC. Treb.* Imo, non aliud videtur. Nec enim his verbis fideicommittitur, *curate id attendere, ita fiet, ut filius meus filios vestros vobis condonet. l.* 68. §. 1. *supr. de leg.* 3. Ex qua lege colligitur, verba adulatoria ad honoratum directa non inducere dispositionem. *Bart.* 55 V. Langebekium *c.* 18. Goth. Adde Cujac. *lib.* 20. *observ.* 39. & *lib.* 23. *observ. cap.* 8. S.L. 56 Mater scil. 57 Usumfructum omnium bonorum matris legare filius potest, ea lege ut is usufructus revertatur ad liberos suos. 58 Fingamus, mortuum esse unum ex liberis testatoris, relictis liberis: fingamus fructuariam mortuam: Num usufructus partiendus erit inter filium superstitem testatricis, & liberos alterius filii defuncti? Minime: solius enim superstitis erit, ob hæc verba, *Aut ad eum qui ex his vivet, pertineat.* 59 Et sic non ad solam filiam, quæ sola ex liberis defuncti superstes est, sed ad filiorum præmortuorum liberos, id est, ad nepotes testatricis. 60 Scævola sc. ut hic ait Claud v. Cuj. 10 *obs.* 39. Ant. Fab 1. *Conject.* 11 ita emendat *Claudius: nam credidit.* feliciter, meo judicio. Quo magis enim hanc legem retracto, Claudium Scævolæ adjicere rationem, ejusque sententiam confirmare, non notare deprehendo. 61 Id est, pro rata. 62 Vide Crotum *ad l. si constante.* 2. *repet. solut. matr. num.* 139. Jasonem *ad §. Item Serviana. Instit. de action. num* 49. Cagnolum *ad l.* 1. *num.* 27. & 35. *de reg. jur.* Arium Pinellum *in repetit. ad rubr. C. de bon. matern. in* 1. *part. fol.* 33. *num.* 39. Didacum Covarruviam *in tractat. variar. resolut. lib.* 2. *cap.* 5. Crotum *cons.* 136. *num.* 40. Berojum *quæst.* 29. & 30. Mod.

verat : item usumfructum fundorum, & salinarum. Quæsitum est, an lanæ cujusque coloris mercis causa paratæ : item purpuræ, quæ in domibus erant, usufructus ei deberetur? Respondit, excepto argento, & his, quæ mercis [1] causa comparata sunt, cæterorum omnium usumfructum legatariam habere. §. 3. Idem quæsiit, cum in salinis, quarum ususfructus legatus esset, salis inventus sit non minimus modus : an ad uxorem ex causa fideicommissi ususfructus pertineat? Respondit, de his legandis, quæ venalia ibi essent, non sensisse testatorem. §. 4. Item quæsiit : cum eodem testamento ita caverit, *a te peto, uxor, uti ex usufructu, quem tibi præstari volo in annum quintum decimum, contenta* [2] *sis annuis quadringentis : quod amplius fuerit, rationibus heredis heredumve meorum inferatur* : an recessum videatur a superiore capite, ideoque uxor non amplius habeat ex usufructu, quam annuos quadringentos? Respondit, satis id, quod quæreretur, aperte verba, quæ proponerentur, declarare.

§. 5. Lucius Titius testamento suo Publio Mævio fundum Tusculanum reliquit : ejusque fidei commisit, ut ejusdem fundi partem dimidiam ususfructus Titiæ præstaret : Publius Mævius villam vetustate corruptam, cogendis & conservandis fructibus necessariam ædificavit. Quæro, an sumptus partem pro portione ususfructus Titia [3] adgnoscere debeat? Respondit, si prius, quam usumfructum præstaret, necessario ædificavit : non alias cogendum restituere, quam ejus [4] sumptus ratio habeatur. §. 6. Duas filias & filium mente captum heredes scripsit, filii portionis mente [5] capti datæ usumfructum legavit in hæc verba : *hoc amplius Publia Clementiana præcipiet sibi quartæ partis hereditatis meæ, ex qua Julium Justum filium meum heredem institui, petoque a te, Publia Clementiana, uti fratrem tuum Julium Justum alas, tuearis, defendas pro eo, pro* [6] *quo tibi usumfructum portionis ejus reliqui; donec mentis compos fiat, & convalescat.* Quæsitum est, cum filius in eodem furore in diem mortis suæ perseverans decesserit, an ususfructus interciderit? Respondit, verbis, quæ proponerentur, perseverare legatum : nisi manifestissime probetur, aliud testatorem sensisse. §. 7. Heredis instituti fidei commisit, *filio suo annua decem præstare : aut [ea] prædia emere, & adsignare, ut* [7] *usumfructum haberet, redituum efficientia* [8] *annua decem* : filius fundos sibi ab herede secundum matris voluntatem traditos locavit : & quæsitum est, defuncto eo, reliqua colonorum utrumne ad heredem filii fructuarii, an vero ad heredem Seiæ testatricis pertineant? Respondit, nihil proponi, cur ad heredem Seiæ pertineant. §. 8. Usumfructum tertiæ partis bonorum suorum uni ex heredibus legaverat : Quæsitum est, an pecuniæ, quæ ex rebus divisis secundum æstimationem effecta est, tertia præstanda sit? Respondit, heredis [9] esse electionem, utrum rerum, an æstimationis usumfructum præstare vellet [10]. §. 9. Item quæsitum est : tributa [11], præter [12] ea, quæ vel pro prædiis aut moventibus [13] deberi & reddi necesse est, [an] eximenda sint ex quantitate, [ut] reliquæ [14] duntaxat pecuniæ, si hoc heres elegerit, reddi debeat? Respondit, reliquæ pecuniæ tertiam præstandam.

De his, quæ vivus præstabat, legatis. 2. De petitione, ut heres patiatur libertos, ubi nunc agunt, senescere.

33. IDEM [lib. 17. Digestorum].

SEmpronio ea, *quæ vivus præstabam, dari volo* : is etiam habitabat [15] in testatoris domo, quæ uni ex heredibus prælegata erat. Quæsitum est, an habitatio quoque debeatur? Respondit, nihil proponi, cur non debeatur. §. 1. Ex his verbis testamenti, *libertis meis, quibus nominatim nihil reliqui, quæ vivus præstabam, dari volo.* Quæsitum est, an libertis, qui [16] cum patrono suo in diem mortis habitabant, etiam habitatio relicta videatur? Respondit, videri [17].

§. 2. Codicillis ita scripsit, *Negidium* [18], *Titium, Dionem libertos meos senes, & infirmos, peto, in locis* [19], *in quibus nunc agunt, senescere* [20] *patiamini* : Quæro, an ex hoc capite liberti suprascripti ex fideicommisso fructus locorum, quibus morantur, recipere debeant : cum alia, quæ eis specialiter legata sunt, sine controversia consecuti sint? Respondit, verbis quæ proponerentur, id petitum, ut ad [21] eum [22] modum paterentur heredes ibi eos esse, ad quem modum ipsa patiebatur.

De fideicommisso relicto ab eo, qui novissimus morietur.

1. De curatoris fideicommisso.

34. IDEM [lib. 18. Digestorum].

COdicillis [23] fideicommissa in hæc verba dedit : *Libertis libertabusque meis, & quos in codicillis manumisi, fundum, ubi me humari volui, dari volo : ut qui ab his decesserit, portio ejus reliquis adcrescat* [24], *ita ut ad novissimum pertineat : post cujus novissimi decessum ad Rempubl. Arelatensium* [25] *pertinere volo : hoc amplius libertis libertabusque meis habitationes in domo, quamdiu vivent; Pactiæ & Trophimæ diætas omnes, quibus, uti consuevit, habitet : quam domum post mortem eorum* [26] *ad Rempub. pertinere volo.* Quæsitum est, Reip. fideicommissum utrum ab herede, an a libertis datum sit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, posse ita verba accipi, ut ejus legatarii, qui novissimus decederet, fidei commissum videatur. † Idem quæsiit, defunctis quibusdam ex libertis, quibus habitatio relicta erat, an portiones domus, in quibus hi habitaverant, jam ad Rempublicam pertineant? Respondit : quoad aliquis eorum vivat, fideicommissum Reipublicæ non deberi.

§. 1. Qui [27] Semproniam ex parte decima, & Mævium ex parte decima, alumnum [28] ex reliquis partibus instituerat heredes, curatorem alumno dedit, cum [29] jure facere putaret, & curatoris fidei commisit, *ne pateretur fundum venire*, sed cum *Sempronia & Mævia nutricibus suis frueretur reditu ejus* : & ima [30] parte testamenti ita adjecit : *omnem voluntatem meam fidei heredum meorum committo.* Quæsitum est, an tertias partes ususfructus fundi nutrices ex fideicommisso petere possint, quamvis curatorei [31] receptus sit, quem jure dare non poterat alumno? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, utiliter [32] fideicommisso voluntatem suam confirmasse : id igitur cuique dedisse, ut & nutrices una cum alumno reditu fundi uterentur.

De conditione, & die.

Licet extiterit conditio, tamen exspectanda est dies quæ superest. Bartolus.

35. IDEM [lib. 22. Digestorum].

UXori usumfructum villæ [33] legavit in quinquennium a die mortis suæ : deinde hæc verba adjecit, *& peracto quinquennio, cum ejus ususfructus esse desierit, tunc* [34] *eum fundum illi & illi libertis dari volo.* Quæsitum est, cum uxor intra [35] quinquennium decesserit, an libertis proprietatis petitio jam, an vero impleto quinquennio competat : quia peracto quinquennio testator proprietatem legaverat? Respondit, post [36] completum quinquennium fundum ad libertos pertinere.

Si fructuarius proprietatem legaverit.

36. IDEM [lib. 25. Digestorum].

STicho testamento manumisso fundi ususfructus erat legatus, & cum is uti fruique desisset, fidei heredum testator commisit, uti eum fundum darent Lucio Titio : sed Stichus testamento suo ejusdem fundi proprietatem nepotibus suis legavit : & heredes Stichi ex testamento ejus legatariis nepotibus eum fundum tradiderunt. Quæsitum est, cum nepotes legatarii ignoraverint conditionem fundi suprascripti priore testamento datam, & plus quam tempore statuto [37] possederint, an eum fundum sibi adquisierint? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, legatarios sibi adquisisse. §. 1. Idem quæsiit, si aliquo casu legatariis auferri possit, an repetitionem ab heredibus Stichi ejus nepotes habere possint? Respondit, supra quidem de acquisitione responsum : verum, si ex alia causa adquisitio cessasset, videri Stichum, si post mortem eorum, quibus proprietas legata esset, testamentum fecisset, potius quod habere se crederet, quam quod onerare heredes vellet legasse.

De usufructu bonorum.

37. IDEM lib. 33. Digestorum.

U*Xori meæ usumfructum lego* bonorum *meorum* [38], *usque dum filia mea annos impleat octodecim* : Quæsitum est, an prædiorum tam rusticorum, quam urbanorum, & mancipiorum, & supellectilis, itemque calendarii ususfructus ad uxorem pertineat? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, omnium [39] pertinere.

De reditu.

38. IDEM [lib. 3. Responsorum].

F*Undi Æbutiani* [40] *reditus* [41] *uxori meæ, quoad vivat, dari volo* : Quæro, an possit tutor heredis fundum vendere, & legatario offerre quantitatem annuam, quam vivo patrefamilias ex locatione fundi redigere consueverat? Respondit, posse [42]. † Item quæro, an habitare impune prohiberi possit? Respondit, non esse obstrictum heredem ad habitationem præstandam. † Item quæro, an compellendus sit heres reficere prædium? Respondit, si heredis facto minores reditus facti essent, legatarium recte desiderare, quod ob eam rem deminutum sit. † Item quæro, quo distat hoc legatum ab usufructu? Respondit, ex his quæ supra responsa essent, intelligi differentiam [43].

De rebus legatis ita, ut proprietas ad filias testatoris revertatur.

39. IDEM [lib. 6. Responsorum].

FIlios heredes instituit, uxori vestem, mundum muliebrem, lanam, linum, & alias res legavit, & adjecit, *Proprietatem autem eorum, quæ supra scripta sunt, reverti volo ad filias meas, quæve ex his tunc vivent.* Quæsitum est, utrum ususfructus, an proprietas earum rerum data sit? Respondit proprietatem legatam videri [44].

1 Usufructu omnium rerum legato, ea, quæ mercis causa comparata sunt, non comprehenduntur. Mercis causa, id est, ad tempus, *l.* 44. *supr. de leg.* 3. Imo, merces videntur legato omnium bonorum comprehendi. Nam qui pignori dat tabernam, merces quoque pignorare censetur, quæ mortis suæ tempore in taberna reperientur. *l.* 34. *in fin. principii. supr. de pignorib.* 2 Vide *l.* 3. *in fin.* ʒ. *de adimendis.* 3 Fructuaria nil. hinc collige, ad expensas factas pro fructibus colligendis fructuarium teneri pro rata. *Bart.* 4 *l.* 50. *in fin. supr. de usufruct. & quemadm. l.* 19. *in fin.* ʒ. *ad SC. Trebell.* 5 Hottomann. 3. *obs.* 5. putat, hæc verba ex Glossa in contextum irrepsisse : nisi legas, portionis, filio mente capto datæ &c. 6 Finita causa impulsiva legati non extinguitur legatum, nisi de mente testatoris constiterit aliud. *Bart.* 7 Ususfructus subrogatus in locum annui legati, ejus naturam sapit. *Bart.* 8 Id est, quæ redituum annorum decem efficerent. 9 *l.* 26. *in fin.* ʒ. *de legat.* 1. 10 Alterutrum heres hoc casu solvere potest. *Bart.* 11 Onus tributorum pertinet ad legatarium ususfructus. *Bart.* 12 Tributum duplex : unum soli, alterum capitis. *l. ult.* §. 7 ʒ. *de censib.* adde Festum *in Tributor.* 13 Servis, & animalibus. 14 Id est, pensionis debitæ. vid. *l.* 101. *in fin.* ʒ. *de legat.* 3. 15 Quid si non habitabat? idem videtur juris esse. *l.* 10. *in fin.* ʒ. *de annuis.* 16 Liberti plerumque cum patrono suo habitabant; inde familiæ, & quasi clientes. *l.* 2. *supr. de usu & habit.* 17 His casibus ea videntur relicta, quæ certam formam erogationis annuæ habuerunt, non incertæ liberalitatis voluntatem. *l.* 10. §. 1. ʒ. *de annuis.* 18 Nigidium. *Hal.* 19 Senibus libertis plerumque habitationem legabant patroni. 20 Habere gerocomium volo. Græci 2. *Paratitlorum.* 5. 21 Ad eum modum degant, ad quem me vivo degebant. 22 Heres gravatus pati, in dubio id pati debet, quod ipse testator patiebatur. 23 Intellectum hujus leg. vide apud Joann. Decher. *lib.* 2. *dissert.* 16. *num* 12. Ans. 24 *Adcrescat* verbum inducit fideicommissum. vide *interpretes in l. Centurio.* 15. ʒ. *de vulg.* 25 Vide *l.* 13. *supr. de institoria.* 26 Fideicommissum relictum post mortem omnium, ab ultimo decedente videtur esse relictum. 27 *In hunc* §. vide Cujac. 3. *obs.* 27. 28 De alumno dixi ad *l.* 1. *C. quæ res pignori.* 29 *l.* 69. §. 2. *supr. de leg.* 2. Non jure autem dederat : quia curator testamento non datur. 30 Seu ima cera. Suet. *in Julio. cap.* 83. Extrema cera, Cicer. *in Verrem.* eo sensu quatuor ceras se implesse ait Plaut. *in Curculione.* In prima cera. Suet. *in Nerone.* Solebant enim veteres etiam ceratis codicillis scribere. *l.* 52. ʒ. *de leg.* 3. 31 Curatorei, id est, curatori. sic in *l.* 31. *supr. eod.* legitur, *uxorei*, pro *uxori*. Cujac. 3. *obs.* 27. 32 Et ita fideicommissum relictum a curatore, quem quis putabat idoneum, ab herede scripto debetur. *Bart.* 33 *l.* 16. *l.* 15. ʒ. *de instruct.* 34 *Tunc*, particula extremitatem temporis demonstrat. 35 *l.* 12. *in fin. C. de usufr.* 36 Conditio licet extiterit, expectanda tamen est dies, quæ superest. Imo non est expectanda dies *l. aliquando.* 13. *in fin. supr. ad SC. Vellejan. l. fundus.* 4. ʒ. *si ususfruct. pet.* An ibi conditio & dies adjecta? *l. in illa.* 8. ʒ. *de verb. obl.* An dies hic expectanda est, quod particula *Tunc*, hic adjecta sit, quæ temporis extremitatem innuit? *l.* 4. *in fin.* ʒ. *de cond. & demonstr.* 37 Decem inter præsentes : viginti inter absentes *l. ult. C. de præscript. longi temp.* 38 Adde *l. ult.* ʒ. *h. t.* 39 Omnia pertinere. *Hal.* Imo, non omnia, sed dodrans. vid. *l.* 29 *supr. de usufr.* vide quæ notavi ad *Novell.* 18. *cap.* 3. 40 Trebatiani. *Hal.* 41 Reditus proprie pecuniæ sunt ex locatione prædiorum redactæ, *l.* 22. ʒ. *h. t.* improprie fructus omnes. *l.* 17. *l.* 25. *supr. eod.* 42 Nam & ipse heres potest. *l.* 120. ʒ. *de legat.* 1. 43 Imo, nulla est differentia inter usumfructum, & legatum reditus, quoad vivet. *l.* 41. ʒ. *eod.* 44 Addito onere fideicommissi scil. vid. *l.* 15. *in fin.* ʒ. *de auro.* alioquin earum rerum inutilis esset ususfructus. *l.* 12. ʒ. *de usufr. ear. rer.*

De

De particula cum.

40. ALFENUS [VARUS lib. 8. Digestorum a Paulo Epitomatorum].

ILli cum illo habitationem lego*: perinde est, ac si [1] ita, *illi & illi* legasset.

De fructibus annuis.

41. JAVOLENUS [lib. 2. ex posterioribus Labeonis].

CUm ita legatum esset: *Fructus annuos fundi Corneliani Publio Mævio do lego*: perinde [2] putat accipiendum esse Labeo, ac si usufructus fundi similiter esset legatus: quia hæc mens fuisse testatoris videatur.

De fructibus maturis vel immaturis.

42. IDEM [lib. 5. ex posterioribus Labeonis].

I*N fructu* id *esse* intelligitur, quod ad usum hominis inductum est: neque enim maturitas [3] naturalis hic spectanda est, sed id tempus, quo magis colono dominove eum fructum tollere expedit: itaque cum olea immatura [4] plus habeat reditus [5], quam si matura legatur, non potest videri, si immatura lecta est, in fructu non esse.

De usufructu bonorum, vel rerum.

43. VENULEIUS [lib. 10. Actionum].

NIhil [6] interest, utrum *bonorum* quis, an *rerum* [7] tertiæ [8] partis usumfructum legaverit. Nam si bonorum usufructus legabitur, etiam æs [9] alienum ex bonis deducetur; & quod in actionibus [10] erit, computabitur: at si certarum [11] rerum usufructus legatus erit, non idem observabitur.

TIT. III.
DE SERVITUTE LEGATA [12].

De ædificatione ex superiore taberna ad inferiorem.

1. JULIANUS [lib. 1. ex Minicio].

QUi duas tabernas conjunctas habebat, eas singulas duobus legavit. Quæsitum est, si quid ex superiore taberna in inferiorem inædificatum esset: num inferior oneri ferundo in superioris tabernæ loco contineretur? Respondit, servitutem impositam videri. Julianus notat: Videamus, ne hoc ita verum sit, si aut nominatim hæc servitus imposita est, aut ita legatum datum est, *Tabernam meam, uti* [13] *nunc est, do lego.*

De fundo communi. De pluribus heredibus stipulatoris.

2. MARCELLUS lib. 13. Digestorum.

FUndum communem habentibus legari [14] potest via; cum & communis servus recte [15] viam stipulatur: & cum duo ei, qui ipse viam stipulatus fuerit, heredes exstiterint, non corrumpitur stipulatio.

De fundo uni cum via, alii sine via legato. De fundo sub conditione, vel pro parte pure, pro parte sub conditione, & via pure legatis. De fundo communi.

3. IDEM lib. 29. Digestorum.

SI [16] fundum [17] Mævio, & ad eum viam per alium fundum, & eundem fundum sine via Titio legasset: si uterque fundum vindicasset, sine via legato fundum cessurum: quia neque adquiri per [18] partem servitus possit. Et si prius Mævius fundum vindicaret, altero deliberante, posse dubitari, an, si postea Titius omisisset, viæ legatum salvum esset? Et hoc magis videbatur. Quamquam si sub conditione quis fundum legasset, viam pure: aut pro parte fundum pure, pro parte sub conditione, & viam sine conditione: si, pendente ea, legati dies cessisset [19], interiturum fore viæ legatum. ut responsum est, cum alteri ex vicinis, qui fundum communem habebant, viam sub conditione, alteri pure legasset, pendente [20] conditione decessisset [21]: quia alterius legatarii persona impedimento esset, quo minus solidus fundus cum via vindicaretur.

De pariete communi.

4. JAVOLENUS lib. 9. Epistolarum.

SI is, qui duas ædes habebat, unas mihi, alteras tibi legavit; & medius paries qui utrasque ædes distinguat, intervenit: eo jure eum communem nobis esse existimo, quo, si paries tantum duobus nobis communiter esset legatus: ideoque neque me, neque te agere posse, jus non esse alteri ita immissas [22] habere: nam quod communiter socius habet, & in jure eum habere constitit. itaque de ea re arbiter [23] communi dividundo sumendus est.

De servo alieno.

5. PAPINIANUS [lib. 16. Quæstionum].

ETsi maxime [24] testamenti factio cum servis alienis [25] ex persona dominorum est: ea tamen quæ servis relinquuntur, ita valent, si liberis relicta possent valere: sic ad fundum domini via servo frustra legatur.

De domo filiæ legata, & jure transeundi per domus hereditarias.

6. IDEM [lib. 7. Responsorum].

PAter filiæ domum legavit, *eique per domus hereditarias jus transeundi præstari voluit*: si filia domum suam habitet, viro [26] quoque jus transeundi præstabitur: alioquin filiæ præstari non videbitur. quod si quis non [27] usum transeundi personæ datum, sed legatum servitutis [28] esse plenum intelligat: tantundem juris ad heredem quoque transmittetur: quod hic nequaquam [29] admittendum est; ne quod affectu filiæ datum est, hoc & ad exteros ejus heredes transire videatur.

De pluribus heredibus.

7. PAULUS [lib. 21. Quæstionum].

CUm a pluribus heredibus institutis via legata est, quia partem [30] non recipit, singuli heredes in solidum conveniuntur; quia & uno ex heredibus adeunte vindicari potest.

TIT. IV.
DE DOTE PRÆLEGATA [31].

Quid continetur legato dotis. 1. *De pacto dotali.* 2. *De repræsentatione.* 3. *De donatione inter virum & uxorem.* 4. *De impensis in res dotales factis.* 5. *De dote stante matrimonio soluta.* 6. *De interitu rei dotalis.* 7. *De dote promissa, nec data.* 8. *De demonstratione.* 9. *Si socer nurui,* 11. *Vel marito dotem legaverit.* 12. *De dote alii legata, ut mulieri restituatur,* 13. *Vel mulieri, ut alii restituat.* 14. *De legato generali & speciali.* 15. *De fundo dotali locato.*

1. ULPIANUS [lib. 19. ad Sabinum].

CUm dos relegatur, verum est, id dotis legato inesse, quod actione de dote inerat [32]. §. 1. Et ideo, si inter virum & uxorem convenerat [33], ut morte viri soluto matrimonio, filio communi interveniente, dos apud mariti heredem remaneret, & maritus decedens dotem relegaverit: stari pacto non debet ob hoc, quod dos relegata est: Verum & citra relegationem hoc probari debet: nam quod est admissum, posse deteriorem conditionem dotis fieri intervenientibus liberis, totiens [34] locum habet, quotiens ipsa [35] in matrimonio decedit, vel divortium intervenit. §. 2. [Et] verum est, commodum in dote relegata esse repræsentationis [36], quamvis annua [37] die dos præstaretur. §. 3. Est & illud, quod ob res donatas [38] hodie post Senatusconsultum [39] nulla sit exactio [40], si modo voluntatem non [41] mutavit testator. §. 4. Impensæ [42] autem ipso jure dotem minuunt [43]: sed quod diximus ipso jure [44] dotem impensis minui, non ad singula corpora [45], sed ad universitatem [46] erit referendum. §. 5. Adeo autem dotis actionem continet dotis relegatio, ut si vivus eam uxori (scil. quibus licet casibus [47]) solverit, cesset legatum. §. 6. Sed & si mancipia fuerint in dote non æstimata, & hæc demortua [48] sint? legatum dotis in his evanescit. §. 7. Sed & si dotem promiserit mulier, neque dederit, & decedens maritus uxori dotem prælegaverit, mulier nihil amplius quam liberationem [49] habebit. Nam & si quis ita legaverit, *Centum, quæ* [50] *in arca habeo*: aut, *quæ ille apud me deposuit*: si nulla sint, nihil [51] deberi constat, quia nulla corpora sint.

§. 8. Si quis uxori fundum Titianum his verbis legasset; *Is enim fundus propter illam ad me pervenit*: omnimodo debetur fundus: nam quicquid demonstratæ [52] rei additur satis demonstratæ, frustra [53] est.

§. 9. Celsus lib. xx. Digestorum scribit, Si socer nurui dotem relegavit: si quidem jus actionis de dote voluit relegare, nullius momenti esse legatum; quippe nupta [54] est: sed si voluit eam recipere dotalem pecuniam, (inquit) utile erit legatum. Si tamen hæc dotem receperit, nihilominus maritus dotis persecutionem habebit: sive heres institutus esset, familiæ erciscundæ judicio; sive non, utili actione. Ego puto, quoniam non hoc voluit socer, ut bis dotem heres præstet, & mulierem agentem ex testamento, cavere [55] debere, *defensu* [56] *iri heredem adversus maritum.* † Ergo & maritus item debebit cavere, adversus mulierem defensu iri, si prior agat. §. 10. Per contrarium apud Julianum libro XXXVII. [57] quæritur, si socer filio suo exhere-

1 Vide *l.* 36. §. 2. *supr. de legat.* 1. 2 *l.* 22. *supr. h. t. l.* 20. *supr. de usufr. & quemadmod.* Imo, perinde non est. vid. *l.* 43. *supr. de evictionibus.* Aliud est usufructus, aliud fructus annui legati. *l. un. supr. quando dies usufr. legat. cedat.* 3 Vide *l.* 48. *in fin. supr. de usufr. & quemadm.* 4 Immatura olea plus habet reditus, quam matura, *ut hic.* Quid ita? minimum amurcæ effluit ex matura. vide plura apud Forcatulum *cap.* 10. *Penus.* 5 Tenetur tamen lege Aquilia, qui eam legerit. *l.* 27. §. 25. *supr. ad leg. Aquil.* 6 Nonnihil. *Hal.* Multum interest. *vulgat.* vid. Anton. Fabrum 1. *Conjecturar.* 14. Goth. Adde Hartman. Pistor. *quæst.* 46. *n.* 27. & Covar. *resolut. lib.* 2. *cap.* 2. Ans. 7 Rerum certarum. Ita emendat Anton. Faber 1. *Conjecturar.* 14. 8 Dixi ad *l.* 4. *C. quando dies legati.* Goth. Alii: *tertiæ partis.* Grot. post *Herald.* S. L. 9 Vid. Roland. a Valle 1. *cons.* 22. *n.* 19. 10 Vide *l.* 49. *infr. de verb. sign.* 11 *l.* 8. *l.* 9. *supr. de legat.* 2.
12 De hac materia vide Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 144. Matth Afflict. *decis.* 298. *num.* 23. Decii *Consil.* 41. *vers. secundo quia.* Bartholum. Cæpoll. *de servitut. cap.* 38. Ans. 13 Vide *l.* 52. *in fin. supr. de act. empt.* adde *l.* 34 *supr. de pignorib.* 14 Adde *l. ult. in fin. supr. commun. prædiorum.* 15 *l.* 12. *supr. de servitutib. l.* 19. *supr. de servitutib. præd. rustic.* 16 Vide in hanc l. Cujac. 1 *obs.* 23. 17 Pone Tusculanum & quidem solidum. 18 V. *l.* 11. *supr. de servitutib.* 19 Cedere, est incipere deberi. *l.* 213. *infr. de verb. signif.* 20 Et pendente. Cujac. 1. *obs.* 23. 21 Dies decessisset. Cujac. *ibid.* 22 Flor. *al.* immissum. 23 Ut fiat divisio. *l.* 26. *supr. de servitut. præd. urb.* 24 De hac dictione dixi in *l. qui se patris. C. unde liberi.* 25 *l.* 12. §. 2. *supr. de leg.* 1. *l.* 82. *in fin. supr. de leg.* 2. 26 Vide *l.* 4. §. 1. *supr. de usu & habitat. l.* 111. *infr. de verb. oblig.* 27 Jus transeundi, hoc est, iter, servitus quidem rustica, sed tamen personæ conceditur, non prædio interdum, *ut hic. l.* 15. §. 1. *in fin. supr. de usu & usufr. legat. l.* 41. *ff. de servit. præd. urban.* Ejus generis est pecoris ad aquam appulsus, *l.* 4. *supr. de servit. præd. rust.* aquæductus. *l.* 37. *supr. de servit. præd. rust.* 28 Prædialis. 29 Vide *l.* 1. §. 43. *infr. de aqua quot.* 30 *l.* 80. *in fin. ff. ad l. Falcid.* via partem non recipit, individua est. *Goth.* Vid. Menoch. *lib.* 4. *præsumpt. c.* 145. Cujac. *lib.* 7. *observ. cap.* 20. Ans.
31 Relegata. *Hal.* & ita legimus passim hoc titulo περὶ προικὸς ἀντιλεγατευθείσης. 44. *Eclog.* 7. Formula relegandæ dotis hæc est: Quanta pecunia dotis nomine ad me pervenit, tantum heres meus dato. Cujac. *hic.* Relegare, est alteri quodammodo rem suam legare Cujac. 4. *obs.* 23. *in fin.* In hoc etiam verbo Prothesin quidam observant.
32 Et ita fructus insunt ante nuptias percepti. vide *l.* 38. *in fin. supr. de usuris.*

33 Vide *l.* 2. *supr. de pact. dotalib.* 34 *l.* 2. *l.* 26. *supr. de pact. dotalib. l.* 3. *C. de pact. convent.* 35 Non maritus. *l.* 3. *C. de pact. convent.* *l.* 2. *in fin. infr. eod. l.* 24. §. 2. *supr. soluto.* 36 §. 12. *J. h. t.* Repræsentat, qui ante diem solvit: qui efficit, ut res sit præsens, utique quasi ad manum præsens detur. 37 Compendiose dicit, annua, pro annua, bima, trima die. *l.* 30. §. 2. *supr. de leg.* 1. vid. quæ scripsi ad *l.* 4. *infr. eod.* 38 Inter virum & uxorem scil. 39 Cujus fit mentio in *l.* 32. *in princ.* §. 1. §. 2. *supr. de donat. inter vir.* 40 Ab herede donatoris scil. est enim durum & amarum, ut res donata eripiatur adversus voluntatem supremam ejus, qui donavit. *d.* §. 2. 41 *d. l.* 32. §. 3. 4. 5. 42 Necessariæ sc. *l.* 2. *infr. eod. l. un.* §. 5. *vers. cum enim. C. de rei uxor. act.* Goth. Ad hunc §. vid. Coras. ad *l. qui liberos. infr. de ritu nupt. in* 1. *part. num.* 45. Vacon. *lib.* 6. *declarat. cap.* 238. Ans. 43 Vid. Bald. Novell. *in tract. de dot.* 2. *part.* & Dd. *ad l.* 1. *solut. matr.* in illa quæst. an dos sit jus universale. *Mod.* 44 *l.* 56 §. 3. *supr. de jure dot. l.* 5. *l.* 15. *supr. de impensis.* 45 Dotis. 46 Ejusdem dotis, *l.* 5. *in princ. supr. de impensis.* adde *l.* 50. §. 1. *supr de judiciis.* 47 Puta, ut se suosque alat. *l.* 73. §. 1. *supr. de jure dotium.* vide *l. un. C. si dos constante matrim. soluta fuer.* 48 *l.* 8. *infr. eod.* 49 Dotis, quæ dari debuit: quia maritus de ea tantum cogitasse videtur. *Accurs.* 50 Adde *l.* 34. §. 4. *supr. de leg.* 1. 51 Imo, alibi deberi videtur aliquid, non ut dos, sed ut legatum. Sufficit enim testatorem quantitatem expressisse dotis, etsi ea in dotem vere data non sit. *l.* 3. *C. de falsa causa.* ut valeat non quasi dos, sed quasi fideicommissum. *l.* 88. §. 10. *supr. de legat.* 2.
52 Demonstrata res intelligitur, quæ tempore & facto finita est. *l.* 137 §. 6. *in fin. J. de verb. oblig.* Notoria, quam omnes sciunt, *l.* 213. 223. *infr. de verb. sign* quæ sensu ipso depreheuditur, *cap.* 2. *de verb sign. in* 6. quæ fit frequentissime. *l.* 9. §. 2. *supr. de edendo.* Notorium juris est, quod lex tacita ratioque naturalis nobis tradidit. Cicero pro Milone. *l.* 4. *supr. ad leg. Aquil. l.* 2. §. 7. *supr. de excus. tutor. l ult. infr. de bon. damnat. l.* 220 *in fin. infr de verb. sign.* Facti vero notorium est, quod negari neque debet, neque potest. adde *l.* 11 §. 12. *supr. de act. empt.* 53 Notoria non indigent probatione. *cap.* 31. *de regul. in* 6. *l.* 137. §. 2. *infr. de verb. oblig. l* 33. *J. de condit. & demonstrat.* 54 *l. un. C. si dos constante matrimonio soluta fuerit.*
55 Quid, si cautio est omissa? potest mulier conveniri actione incerti, ut caveat, vel repetat quod datum est. *l. quod si nulla.* 60. *supr. de legat.* 1. *l. qui exceptione* 40 §. *si pars. supr. de condict. indeb.* 56 Imo de indemnitate cavere debet *l.* 7. *infr. eod.*
57 *Al.* vicesimo septimo.

dato [1] dotem nurus legaſſet? Et *ait*, agi quidem cum marito exheredato de dote non poſſe: veruntamen ipſum dotem perſecuturum ex cauſa legati: ſed non alias eum legatum conſecuturum, quam ſi caverit; *heredes adverſus mulierem defenſu iri.* & differentiam [2] facit inter eum, cui dos relegata eſt, & orcinum [3] libertum, cui peculium legatum eſt: namque eum [4] de peculio poſſe [5] conveniri [6] ait; heredem non [7] poſſe: quia peculium deſiit [8] penes ſe habere: at dotis actio nihilominus competit [9], etſi dotem deſierit habere. §. 11. Idem Julianus quærit, ſi dotem marito relegaverit ſocer, an dote ſoluta [10] mulieri legatum mariti extinguatur? Et dicit extingui: quia nihil eſſet jam, quod marito poſſet præſtari. §. 12. Idem quærit, ſi dos alii legata eſſet, eamque rogatus ſit mulieri reſtituere: an lex Falcidia in legato locum haberet? Et dicit habere [11]: ſed quod minus eſt in fideicommiſſo, mulierem dotis actione conſecuturam. Ego quæro, an commoda repræſentationis in hoc legato ſic obſerventur, atque ſi dos ipſi mulieri fuiſſet relegata? Et puto [habere]. §. 13. Idem Julianus quærit, ſi mulieri dos ſit relegata, eaque rogata *dotem reſtituere*, an Falcidia locum habeat? Et negat [12] habere: quoniam fideicommiſſum quoque negat valere. Quod ſi præterea quid uxori legatum ſit, putat ex reſiduo fideicommiſſum præſtari: quod utique, habita ratione Falcidiæ, mulieri præſtabitur. Sed & marito ex parte herede inſtituto, a ſocero dote prælegata, legatum dotis Falcidiam paſſurum: videlicet, quia adhuc conſtante [13] matrimonio, indebita dos videtur relegata. verum quod Falcidia recidit, in familiæ herciſcundæ judicio maritum præcepturum: quemadmodum totam dotem præciperet, ſi non eſſet relegata. §. 14. Mela ſcripſit, ſi fundus in dote ſit, & ſpecialiter ſit legatus, mox generaliter dos relegata: non bis [14]; ſed ſemel deberi fundum. §. 15. Ibidem Mela conjungit, ſi fundus in dote fuit locatus a marito ad certum tempus: uxorem non [15] alias fundum ex relegatione conſequi, quam ſi caverit, *ſe paſſurum colonum frui:* dummodo ipſa penſiones percipiat.

De fideicommiſſo uxoris honoratæ, vel mariti honorati.

2. ULPIANUS [lib. 5. Diſputationum].

CUm quis uxori ſuæ dotem relegat, fideique commiſſum ab ea relinquit: hoc [16] fideicommiſſum ex commodo, quod ex relegatione mulier ſentit, æſtimatur: & ita Celſus quoque lib. xx. Digeſtorum ſcripſit. Quod ſi neceſſariæ fuerunt impenſæ, quæ ipſo jure [17] dotem minuunt: amplius dici poteſt, ſi tanta quantitas dotis, quam maritus accepit, ei relegata eſt, oportere dici, etiam eam quantitatem poſſe fideicommiſſum erogare, quæ ipſo jure dotem minuit: eſſe enim mulierem legatariam, nemo eſt, qui dubitet. Sed [18] & ſi non dos, ſed pro dote aliquid uxori fuerit legatum: adhuc quaſi dos legata accipitur.

† Hoc amplius Julianus ſcripſit: etſi non fuerit adjectum, pro dote eſſe legatum, hoc [19] tamen animo relictum: adhuc ejus eſſe conditionis. Uxor igitur, ſi rogetur vel dotem, vel quod pro dote legatum eſt, vel quod in vicem dotis ſibi adſcriptum eſt, reſtituere: non cogetur, niſi eatenus, quatenus diximus, reſtituere. † Et ideo heres inſtituta rogataque quantitatem hereditatis reſtituere: id demum reſtituet, quod quantitatem dotis excedit; idque quod ex repræſentationis commodo ſentit. Nam & ſi quis, cum a nuru dotem accepiſſet, filium ſuum heredem inſtituerit, eumque rogaverit, *quidquid ad eum ex hereditate pervenisset, reſtituere*, mox morte uxoris dotem fuerit lucratus: id non reſtitueret [20], quod ex dote percepit: quia matrimonii cauſa id lucratus eſt, non ex patris judicio [21]. §. 1. Mulier dotem promiſit quadringentorum, & dedit fundos duos in ducenta; præterea nomina debitorum in reſidua ducenta: mox maritus ejus decedens pro dote fundos ei duos, non eos, quos in dotem acceperat, reliquit; & præterea duos illos dotales, quos æſtimatos acceperat, reliquit; fideique ejus commiſit, *ut quidquid ad ſe ex hereditate ejus perveniſſet, id reſtitueret Seio, cum moreretur.* Quærebatur, quantum eſſet in fideicommiſſo, muliere defuncta? Dicebam, uxorem hanc, quæ rogata eſt, *quidquid ad ſe pervenerit ex teſtamento reſtituere*, in ea eſſe conditione, ut id demum reſtituere rogetur, quod deducta [22] dotis quantitate ad eam pervenit; dotem enim recepiſſe eam magis [23], quam accepiſſe: ſalvo eo, quod ex commodo repræſentationis ab ea fideicommitti potuit. † Proinde id quidem, quod pro dote maritus ei reliquit, non cogetur reſtituere niſi plus [24] fuit in eo, quam in quantitate dotis: reſiduum vero, quod præterea illi relictum eſt, cum [25] fructibus cogitur reſtituere. Habebit igitur præcipuam dotem cum ſuis fructibus: id vero, quod extrinſecus ei relictum eſt, cum fructibus, qui ad eam pervenerint, reſtituet.

De legato, amplius quam dotem.

3. JULIANUS [lib. 34. Digeſtorum].

QUi ita legat uxori ſuæ, *Titiæ amplius* [26], *quam dotem, aureos tot heres meus damnas eſto dare:* manifeſtus eſt [27], dotem quoque relegaſſe.

De prolatione diei.

4. AFRICANUS [28] [lib. 5. Quæſtionum].

CUm vulgari [29] modo dies legatorum profertur, nihil [30] eam rem ad dotis relegationem pertinere ait: quia ſuum diem habeat.

De ſolutione dotis non differenda.

5. MARCIANUS [lib. 3. Regularum].

DOte relegata, non [31] eſt heres [32] audiendus, ſi velit ob [33] donationes in mulierem factas ſolutionem differre, vel ob impenſas [34] alias, quam quæ ipſo jure dotem minuunt: aliud eſt enim, minorem [35] eſſe factam dotem, quod per neceſſarias [36] impenſas accidit: aliud, pignoris nomine retineri dotem ob ea, quæ mulierem invicem præſtare æquum eſt.

De pecunia legata pro dote.

6. LABEO [lib. 2. Poſteriorum a Javoleno epitomatorum].

CUm ſcriptum eſſet: *Quæ pecunia propter uxorem meam ad me venit quinquaginta, tantundem pro ea dote heres meus dato:* quamvis quadraginta dotis fuiſſent, tamen quinquaginta debere Alfenus Varus Servium reſpondiſſe ſcribit, quia [37] propoſita ſumma quinquaginta adjecta ſit. §. 1. Item ei, quæ dotem nullam habebat, vir ſic legaverat: *Quanta pecunia dotis nomine, & reliqua: pro ea quinquaginta heres dato:* deberi ei legatum Ofilius, Caſcellius, item & Servii auditores [38] retulerunt: perinde habendum eſſe, ac ſi ſervus alicui mortuus [39], aut pro eo centum legata eſſent: quod verum eſt: quia his verbis non [40] dos ipſa, ſed pro dote pecunia legata videtur.

Si pater dotem a nuru acceptam filio exheredato legavit.

7. PAPINIANUS [lib. 18. Quæſtionum].

PAter dotem a nuru acceptam filio exheredato [41] legavit: heres patris, oppoſita doli exceptione, non ante ſolvere legatum cogendus eſt, quam ei cautum fuerit de [42] indemnitate ſoluto matrimonio.

§. 1. Sed ſi prius quam legatum filio ſolveretur [43], mulier dotem ſuam recuperavit [44]: fruſtra [45] filius de legato aget. §. 2. Sed ſi lex Falcidia locum in legato dotis adverſus filium exheredatum habuerit [46], & mulier ſolutionem ratam fecerit: propter eam quantitatem, quam heres retinuerit, utilis actio dotis ei dabitur, quod ſi ratum non habeat, defendi quidem debebit heres a viro, qui ſe [47] defenſurum promiſit; ſed ſi totam litem vir ſolus ſubierit, actio judicati [48], ſi cautum non [49] erit, pro [50] ea quantitate, quæ jure Falcidiæ petenda eſt, adverſus heredem dabitur. §. 3. Sed ſi prius quam legatum filio ſolveretur, mulier divertit: quanquam ipſa nondum præcipere dotem poſſit, non ideo tamen actio filii differtur: quia tunc iiſdem [51] diebus filio ſolvi dotem [52] reſponſum eſt: cum patri pro parte heres exſtitit. & ad præceptionem dotis, ſoluto matrimonio, poſtquam heres exſtitit, admiſſus eſt [53]. §. 4. Si forte per errorem cautio defenſionis omiſſa ſit, & ex cauſa fideicommiſſi filius dotem acceperit: ut indebitum fideicommiſſum non repeteretur. cautionis enim præſtandæ neceſſitas ſolutionem moratur: non indebitum facit, quod fuit debitum, ſed non erit iniquum, heredi ſubveniri [54]. §. 5. Quid ergo, ſi patris

1 *l. 7. in princ. infr. h. t.* 2 Differentiæ inter peculium legatum libertis, & dotem legatam marito, ratio hæc eſt, quod actio de dote, ex contractu verbis inito eſt: actio de peculio, ex contractu reali. *l. quæſitum.* 30. *ſupr. de peculio.* Priore actione heredes ſoceri tenentur, licet deſierint habere: poſteriore, libertus non tenetur, ſi deſierit habere peculium: ut in pupillo eſt, qui ſine culpa ſua rem habere deſiit. *l. ſi a bona.* 21. *ſupr. de rei vind.* 3 Orcinus libertus quis, v. in §. 2. *Inſt. de ſingulis rebus.* 4 Libertus poteſt conveniri, ſi peculium ei ſit prælegatum. adde *l. 2. C. an ſervus pro ſuo facto.* 5 Imo, non poteſt ſervus conveniri, ſed heres. *l. 2. C. an ſervus pro ſuo facto.* vid. *tertiam ſolutionem Accurſii.* 6 Nam qui peculium coheredi prælegat, cum onere legat. *l. 6. infr. de peculio legato.* 7 Imo, poteſt conveniri, ex quo illi cavere neceſſe eſt. *l. 17. l. 18. infr. de peculio legato.* 8 *l. 28. ſupr. de peculio.* 9 Dos licet ſit ſoluta viro, actio tamen de dote adhuc ſupereſt, *ut hic.* quod verum, ſi poſtea ſit ſolutum matrimonium: alias non peteret. vide *ſupr. eod. in princip.* aut ſi conſtante matrimonio actionem dari eo caſu dixeris, actionem hic interpretabere, non ipſam omnimodo actionem, ſed ſpem tantum actionis. 10 *l. 7. §. 1. ȷ. eod.* 11 Imo, non habet. *l. 57. ȷ. ad leg. Falcid.* 12 *l. 28. in fin. ſupr. de legat.* 1. 13 Dos conſtante adhuc matrimonio relegari non poteſt. Cur non poteſt? quia indebita, *ut hic.* Ita dos utiliter relegatur, quæ debita. 14 *l. 66. ſupr. de legat. 2.* 15 Imo alias; nec enim tenetur mulier ſtare colono mariti, *l. nihil proponi.* 120 *§. ult. ſupr. de leg.* 1 an hoc ſpeciale eſt in dote. vide Bart. in *l. ſi filiusfamilias* 25. *§. ult. ſupr. ſoluto.* 16 Dotis prælegatæ (hoc eſt, quam uxori ſuæ relegat maritus) commodum per fideicommiſſum maritus alteri relinquere poteſt. 17 Neceſſariæ impenſæ dotem ipſo jure minuunt. vid *l. 1. §. 4. ſupr. h. t. l. 5. ȷ. eod.* 18 Dos relegata videtur, non modo ſi dos ipſa relegata eſt, ſed & ſi pro dote aliquid relegatum eſt. 19 Compenſationis habendæ animo, non præſumitur maritus legare uxori, hoc eſt, ut legatum habeat uxor dotis loco. adde *l. unic. §. ſciendum. C. de rei uxoriæ act. l. creditorem* 85. *ſupr. de leg.* 2. 20 Non reſtituet. *Hal. l. 67. in fin. l. 68. ſupr. de legat.* 2. 21 Quod quis ex dote lucratur, id ad paternam hereditatem non refert. 22 Atqui poteſt quis rogari reſtituere ultra id, quod ei ſit relictum. *l. Imperator.* 70. *§. 1. ſupr. de legat.* 2. 23 Recipit dotem, non accipit mulier, cum ei dos relegatur. *l. 77. §. 12. in fin. ſupr. de legat.* 2. adde *l. 41. infr. de con. [illegible]ert.* 24 *l. 114. §. 3. in fin. ſupr. de legat.* 1. 25 Imo, cum fructibus non reſtituet. *l. quod his verbis.* 83. *ſupr. de leg.* 3. Conjectura quadam videtur teſtator hic reliquiſſe pro debito, atque ita ut reſtitueret cum fructibus. 26 Adde *l. 54. ſupr. de legat.* 3. vid. Cujac. 8. *obſ.* 36. Verbum *amplius*, repetitionem inducit. Quid, ſi uxori maritus legavit centum præter dotem, ut *l. Seio.* 10. *§. uxor. ſupr. de annuis legatis.* vel ſupra dotem. *l. fructus.* 7. *§. quod in anno.* 6. *ſupr. ſoluto matrimonio. l. ex conducto.* 15. *§. antepenult. ſupr. locati.* vel ultra dotem. *l. ſi ultra.* 22. *C. de fidejuſſoribus?* Dotem relegaſſe intelligitur. 27 Imo, non eſt. Nam vox *amplius* repetitionem non inducit, niſi adjectum ſit *hoc*, vel *eo amplius. l. ſi ſervus.* 108. *§. ſi ita ſcriptum.* 7. *ſupr. de legat.* 1. 28 Vide Cujac. 5. *ad African.* 29 Id eſt, his verbis, annua, bima, trima die *l. 30. §. 2. ſupr. de legat.* 1. vide Cujac. 7. *obſ.* 20. & Govean. 1. *variar.* 28. Ea erat vulgaris clauſula, legatis adjici ſolita, *ut hic.* Iis ſolvendis annuum diem præfinivit Auguſtus. Suet. in *ejus vita.* Annuus dies, tres penſiones. Cujac. *ibid.* 6. Ulpian. 8. & 13. 30 Imo aliquid pertinet. *l. ſalu.* 30. *ſupr. de legat.* 1. ſpeciale eſt in dote. 31 *l. 41. §. 1. ſupr. de legat.* 2. 32 Heres dicebat, iniquum eſſe, mulierem utrumque conſequi, & dotem & donationem. 33 Dote relegata, non poteſt heres teſtatoris dotem retinere, propter impenſas utiles in eam factas, vel donationes uxori factas, etſi impenſas neceſſarias poſſit deducere. 34 *l. 15. ſupr. de impenſis.* 35 Ipſo jure ſcilicet; id enim fit per neceſſarias impenſas. *l. 2. ſupr. h. t.* 36 Imo, neceſſariis impenſis dos minuitur, dote relegata. *l. Mævio.* 41. *§. 1. ſupr. de legat.* 2. Hic dos ſimpliciter relegata, ibi quidquid ad maritum pervenit. 37 Al. *quia propoſita ſumma quinquaginta adjecta ſint.* hinc Bartolus: Si legat aliquis pro dote, adjecta certa quantitate, ſive dos fuerit nulla, ſive minor, tenet legatum. 38 Auditores Servii, ejus diſcipuli. dixi ad *l. 1. §. 6. infr. de aqua & aquæ pluviæ.* 39 Corpus, quod in rerum natura non eſt, & pecunia alternative quoties legatur, legatum in pecunia utile eſt. *Bart.* 40 Adde *l. 3. C. de falſa cauſa adjecta.* 41 *l. 1. §. 10. ſupr. h. t.* Goth. Vide Cujac. *lib.* 11. *obſerv. cap.* 29. Anſ. 42 Imo, cavere debet de herede defendendo. *§. 2. ȷ. h. t. & l. 1. §. 9. ſupr. eod.* Utraque cautio ejuſdem eſt effectus. adde *l. 2. C. de in litem dand. tut. l. ſi quid poſſeſſor.* 31. *ſupr. de hereditatis petitione.* Goth. Qui indemnitatem promittit, cogitur judicium ſuſcipere. Socin. *vol. 3. conſil.* 70. Cuman. *conſil.* 185. Bart. hac *l. 7.* Alexand. ad *l. venditores. infr. de verb. obl.* Anſ. 43 *l. 1. §. 11. ſupr. eod.* 44 Atqui mulier conſtante matrimonio dotem recuperare non poteſt. *l. in rebus.* 30. *verſ. omnis. C. de jure dotium.* An hic matrimonium ſolutum fuit, vel ad inopiam maritus vergebat, ut putat Rogerius? An hic matrimonium ſolutum fuit, reſpectu ſoceri, *l. cum hic.* 32. *§. ſi ſocer.* 19. *ſupr. de donat. inter virum.* ut vult Jacobus de Aretio? An mulier facto, non jure, dotem recepit, ut vult Azo? An actio de dote committi poteſt conſtante matrimonio, ut putat Joannes? An hic dotem recepit, quibus caſibus jure eam recipere poteſt, ut innuere videtur Bartolus, *argum. l. mutus.* 73. *§. manente.* 1. *ſupr. de jure dotium. l. quamvis.* 20. *ſupr. ſolut. matrimonio?* Bartolus Rogerii & Azonis ſententias præfert. 45 Imo, non fruſtra: quia ſolutio facta mulieri, nocere viro non debet. *l. ſi Stichum.* 8. *§. ultim. ȷ. de novat. l. ultim. in fin. ȷ. de verb. oblig.* Hic non tam alii perſonæ, quam creditoris creditori ſolutio facta eſſe videtur. *l. 1. §. idem Julianus. ſupr. eod.* 46 Atqui Falcidia locum adverſus filium habere non poteſt: cum hoc judicio familiæ erciſcundæ conſequatur ut debitum. *l. ſi filia.* 20. *§. 2. ſupr. familiæ erciſcundæ.* An hic ſolutum eſt matrimonium, ut putat Rogerius? An potius hic conſtante matrimonio hoc agebat actor ex teſtamento. *l. 1. §. idem Julianus. ſupr. eod.?* 47 *l. 1. §. 9. ſupr. eod.* Atqui de indemnitate cavere debet. *hac l. in princ.* dixi *ibid.* 48 Vide *l. 4. ȷ. de re judicata.* 49 Quid, ſi cautum erit? An maritus in ſolidum tenebitur, ſi præſens fuit tempore ſtipulationis? An nullo modo convenietur, ſi cautum fuerit animo novandi, ut vult Jacobus de Ravenna? An tenetur ex ſtipulatione propria, non procuratoria, ut ex Dyno notat Bartolus? 50 Imo in ſolidum. *l. ſi procurator.* 28. *l. ſi actor.* 29. *ſupr. de procurat.* 51 Imo, in continenti dotem conſequi poteſt, ſi agere velit familiæ erciſcundæ. *l. ſi filia.* 20. *§. 2. ſupr. familiæ.* Aut hic ſolutum eſt matrimonium: aut ſi ſolutum non eſt, incontinenti dotem vir recuperabit, ſi onera matrimonii ſuſtinebit. 52 Dotem reſponſum eſt, cum patri heres exſtitit, & ad perceptionem dotis ſoluto matrimonio, poſtquam heres exſtitit, admiſſus eſt; Cujac. 11. *obſerv.* 29. 53 Al. *Ita admiſſus.* 54 Qua actione? condictione incerti ad cautionem exigendam. *l. 2. ſupr. de uſufruct. ear. rer.*

heres

heres solvendo non sit: nonne juste mulieri dabitur adversus virum utilis [1] actio dotis? cui dos perire non debet: quia non interposuit per errorem heres cautionem.

De pecunia legata pro dote.

8. IDEM [lib. 7. Responsorum].

VIr uxori, quæ dotem in mancipiis habebat, pecuniam [2] pro dote legaverat: vivo viro mancipiis mortuis [3], uxor post virum vita decessit: Ad heredem ejus actio legati recte transmittitur [4]: quoniam mariti voluntas servanda est.

Si testator certum fundum, & quæ nuptura obtulit æstimata, in speciebus restitui voluit.

9. IDEM [lib. 8. Responsorum].

UXori meæ fundum Cornelianum, & quæ nuptura obtulit æstimata [5], in speciebus restitui volo. Respondi, non æstimatum prædium in dotem datum, exceptum non videri: sed universa dote prælegata, rerum æstimatarum pretium non relictum; verum ipsas res, quales invenirentur.

De fundo uxori pro dote & alii legato.

10. SCÆVOLA [lib. 8. Quæstionum].

SI Seiæ pro dote centum fundus legatus sit, idemque Mævio: quod Mævio Falcidia aufert, pro eo, quasi concursus non fuerit, mulier plus vindicet: quia amplius sit in dote mulieris.

Si mulier dotem, ad quam stipulandam alium adhibuerat, viro reliquit.

11. PAULUS [lib. 7. Responsorum].

SEia, cum nuberet Lucio Titio, dedit dotis nomine centum aureos, & adhibuit Quintum Mucium, qui nihil numeravit, sed dotem stipulatus est, si morte mulieris solutum fuerit matrimonium: Seia moriens testamento suo ita cavit: *Lucio Titio marito meo, cui maximas gratias ago, dari volo super* [6] *dotem, quam ei dedi, tot aureos.* Quæro, cum instituit Lucium Titium convenire Quintus Mucius ex stipulatu actionem: an repellere eum maritus possit ex verbis testamenti? Respondit, si Quintus Mucius mandante Seia, non [7] donationis causa, stipulatus est, heredibus mulieris eum teneri: & ideo Quintum Mucium exceptione repellendum esse: quod si [8] donationis causa Seia stipulari permisisset, videri eum in eum casum, qui morte mulieris extitit, mortis causa stipulatum; & ideo fidei ejus committi potuisse [9] in eum casum, dicendum fore.

De conditione implenda.

12. SCÆVOLA [lib. 3. Responsorum].

QUi dotem in pecunia numerata & æstimatis rebus acceperat, uxori ita legavit: *Seiæ uxori meæ, si omnes res, quæ tabulis* [10] *dotalibus continentur, heredi meo exhibuerit, & tradiderit summam dotis, quam mihi pro ea pater ejus intulit, dari volo hoc amplius [denarios] decem.* Quæsitum est, cum res in dotem datæ plures ipso usu finitæ essent [11], nec moriente marito fuerant, an quasi sub impossibili conditione legatum datum debeatur? Respondi, videri conditioni paritum, si, quod ex rebus in dotem datis supererat, in potestatem heredis pervenit [12].

Si filiusfamilias dotem ab uxore accepit, eamque illi paterfamilias factus legavit.

13. LABEO [lib. 1. Pithanorum a Paulo epitomatorum].

[PAulus]: si filiusfamilias, uxorem cum haberet, dotem ab ea acceperat; deinde paterfamilias factus, dotem ei, ut solet, legavit: quamvis patri heres non erit, tamen id legatum debebitur.

De eo, cui testator voluntatem suam se declarasse testatus est.

14. SCÆVOLA [lib. 15. Digestorum].

THeopompus testamento facto duas filias & filium æquis partibus instituit heredes, & codicillis ita cavit: *Τὴν θυγατέρα μου Κρισπῖναν, ἣν ηὐχόμην ἐκδοῦναι ᾧ ἂν οἱ φίλοι μου καὶ οἱ συγγενεῖς δοκιμάσωσι, προνοήσει ἐκδοθῆναι Πολλιανὸς εἰδώς μου τὴν γνώμην, ἐπὶ τοῖς ἴσοις, ἐφ' οἷς καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς ἐξέδωκα.* Id est, *Filiam meam Crispinam, quam vellem tradi nuptui cuicunque amici mei & cognati approbabunt, providebit* [13] *tradi Pollianus* [14] *sciens* [15] *mentem meam, in æqualibus portionibus, in quibus & sororem ejus tradidi.* Pollianus a marito puellæ juratus [16] scripsit [17], voluisse patrem eandem quantitatem in dotem accipere etiam minorem filiam, quam major accepisset: Quæro, an eandem summam dotis nomine coheredes extra partem hereditatis minori filiæ præstare debeant? Respondit, eum cujus notio est, æstimaturum, ut eadem quantitas ex communi præcipua minori filiæ dotis nomine detur.

De re obligata.

15. GAJUS [lib. 2. de legatis ad Edictum Prætoris].

LIcet placeat pignoratas res, vel in publicum obligatas, heredem, qui dare jussus est, liberare debere: tamen si is, qui tales res in dotem accepit, dotem prælegaverit, non cogetur heres liberare eas, nisi aliud specialiter [18] testator dixerit.

Si uxori legetur dos, quæ alii reddenda erat.

16. PAULUS [lib. 2. ad Vitellium].

QUi dotem [19] a matre uxoris acceperat, & stipulanti ei promiserat, testamento uxori dotem legavit, cum quæsitum esset, an uxor dotis summam consequi posset, respondit Scævola, non videri dari uxori, quod necesse sit matri reddi. alias sic respondit, non videri [20], nisi manifeste uxor docuisset, eam testantis voluntatem fuisse, ut onerare heredes duplici [21] præstatione dotis vellet.

De legato uxori, quidquid ei comparavi, & quod mihi dedit. 1. Vel quanta pecunia ad me, inve stipulationem dotis ejus nomine pervenit.

17. SCÆVOLA lib. 3. Responsorum.

UXori ita legavit: *uxor mea, quidquid ei comparavi, & quod mihi dedit, e medio sibi sumat.* Quæro, an dos prælegata videatur? Respondit, verbis quæ proponerentur, videri [22] & de dote legata loqui: nisi aliud testatorem voluisse probaretur. §. 1. *Titiæ uxori meæ, quanta pecunia ad me inve stipulationem dotis ejus nomine pervenit: quæ dos est dotalibus duobus consignatis* [23] *instrumentis centum aureorum.* Quæsitum est, an utramque summam consequi possit? Respondit, nihil proponi, cur non possit.

TIT. V. DE OPTIONE [24] VEL ELECTIONE [25] LEGATA.

De servis.

1. ULPIANUS [lib. 2. ad Sabinum].

DIvus Pius Cæcilio Proculo rescripsit, eum, cui *servorum* legata sit electio, tres [26] posse [27] eligere.

De servo. 1. De legato generali. 2. Si legatarius semel elegerit.

2. IDEM [lib. 20. ad Sabinum].

QUotiens *servi* electio vel optio datur, legatarius [28] optabit, quem *velit* [29]. §. 1. Sed & homine generaliter legato, arbitrium eligendi quem acciperet, ad legatarium pertinet. §. 2. Data igitur optione, si quis optaverit alienum [30] servum, vel hominem liberum: videndum est, an consumpserit optionem? & puto non consumi. §. 3. Eum [31], cui centum *amphorarum* electio data sit, acetum eligentem non consumere optionem, si id acetum elegerit, quod vini [32] numero paterfamilias non habuit.

3. IDEM [lib. 23. ad Sabinum].

SCilicet si ante exhibitionem, hoc est, ante degustationem [33] acetum elegerit.

4. PAULUS [lib. 3. ad Sabinum].

SCyphi electione data, si non [34] omnibus scyphis exhibitis legatarius elegisset, integram [35] ei optionem manere [36] placet [37]; nisi [38] ex his duntaxat eligere voluisset, cum sciret & alios esse.

5. AFRICANUS [lib. 5. [39] Quæstionum].

NEc solum si fraude heredis: sed etiam si alia qualibet causa id evenerit.

De tempore præstituendo ad eligendum.

6. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

MAncipiorum electio legata est: ne venditio quandoque eligente legatario interpelletur, decernere [40] debet Prætor, nisi intra tempus [41] ab ipso præfinitum elegisset, actionem legatorum ei non competere. † Quid ergo, si die præterito, sed antequam [42] venderet heres, vindicare legatarius velit? quia non est damnum subiturus heres, propter quod decernere Prætor id solet, & quid si die præterito, quem finierit Prætor, heres aliquos ex servis, vel omnes manumiserit? nonne Prætor eorum tuebitur libertatem? ergo totiens actio deneganda non est, si omnia in [43] integro sint. † Idem est, & si pignori aliquos ex his servis heres dederit post diem, vel vendiderit.

1 Dotis nomine experiri potest adversus maritum uxor, si heres soceri non sit solvendo, qua actione? utili, *ut hic.* Imo, & mandati, negotiorum, incerti, de dote. Bartol. *hic.* 2 *Subaudi* certam, seu expressam, Rogerius apud Bartolum. Atqui teneri videntur heredes, etiamsi quantitas non fuerit expressa. *l. plerumque.* 10. *l. in rebus.* 17. ff. *de jure dotium.* Hic mancipia mortua sunt sine culpa heredis seu mariti. 3 *l.* 1. §. 10 ff. *h. t.* 4 Imo non transmittitur, neque mortuis mancipiis æstimatio debetur. *argum. l.* 86. §. 2. *supr. de legat.* 1. Hic legata est certa quantitas pro servi pretio: at non servi pretium indefinite, nulla quantitate expressa. 5 De hac æstimatione vide *l.* 10. ff. *de jure dotium.* 6 Super dotem quæ marito suo mulier quid legat, ipsam dotem etiam legare intelligitur. 7 Adhibitus ad stipulandum totam dotem, in dubio non videtur adhibitus animo donandi. *Bartol.* adde *l.* 37. §. 4. *supr. de legat.* 3. *l.* 2. *C. de jure deliberandi.* 8 Adhibitus animo donandi, intelligitur causa mortis, si mortis causa facta est mentio. *Bart. l.* 77. §. 2. *supr. de legat.* 2. 9 Imo non potuit. *l.* 29. §. *ult. supr. de pact. dotalib.* 10 De dotalibus tabulis vide quæ scripsi ad *l.* 29. ff. *de pact. dotal.* 11 Atque ita impossibile esset, uxorem eas res heredi mariti exhibere juxta defuncti voluntatem. 12 Id est, si conditio pro parte est possibilis, sufficit si ei pareatur in eo quod possibile est. *Bart.* 13 Dotis filiæ quantitatem per alium pater declarare potest. vide tamen quæ scripsi ad *Novell.* 18. *cap.* 6. Goth. Vide Alciat. *lib* 2. *parerg. cap.* 19. Covarruv. *var. lib.* 2. *cap.* 18. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 1. *quæst.* 59. Afflict. *decis.* 371. *n.* 4. Ans. 14 Atqui id videtur fieri non posse: cum uni testi non credatur. *l.* 9. *C. de testib.* Aliud est in alterius voluntatem aliquid conferre; aliud, alicui amico mandare, tanquam mentis suæ instructo, ut cum usus venerit, usus fidem faciat. vide Alciat. 2. *parerg.* 19. Vide *l.* 1. *in fin.* ff. *de verbor. oblig.* & hic testator expressit nominatim se æquales portiones servari velle. 15 Captatoriam dispositionem, quæ in alicujus specialem voluntatem collata sit, speciali dotis favore non infirmari, & posse testatorem hoc jubere, ut solius testis adfirmationi stetur, quidam hinc colligunt: quod non placet Alciato, quem vide 2. *parerg.* 19. & tamen Mantica post Castrensem & Cravettam notat, testes singulares admitti ad probandam conjecturam voluntatis defuncti, 12. *de conjecturis ultimarum voluntatum.* 16. *num.* 18. 16 Juramenti præstandi causa advocatus. 17 Testimonium scripto perferre testis potest. 18 Vide *l.* 57. *supr. de legat.* 1. 19 Vide Cujac. *lib.* 11. *observ. c.* 13. Ans. 20 Non deberi, similem errorem notat Cujac. in *l.* 88. §. 5. *in fin. supr. de legat.* 2. vide Cujac. 11. *observ.* 13. 21 Alias id non est verisimile testatorem voluisse. 22 Si testator legat uxori, quæ ei debet, videtur dotem relinquere. *Bart.* 23 Adde §. 5. *Instit. de legat.*

24 Optionem actum esse legitimum, *l.* 77. ff. *de regulis juris.* ait, Cujac. *hic.* Fit enim solenniter, vel exhibita publice familia, vel rebus legatis, herede præsente, certis verbis, *l.* 20. ff. *h. t.* testibus præsentibus semel & pure, interdum Prætore diem ad eam decernente. De optione agit §. 22. 23. *Inst. de legat. l. ult. C. com. de legat.* Goth. Ad hanc materiam vid. Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 150. Cujac. & Hottomann. ad §. 22. *Inst. de leg.* S. L. 25 περὶ τῶν κατ' ἐπιλογὴν ληγατευομένων 44. *Eclog.* 8. 26 Multo magis duos, *arg. l.* 12. *supr. de testibus.* An unicum tantum? utique, si ejus tantum ratio habeatur. Sin vero jussus est quis pauperibus bona distribuere, unum tantum eligere non potest. *Bart.* 27 Sed jure tres eligere potest: veteres, qui frugi erant, tribus servis erant contenti, ut dicam ad *l.* 85. ff. *de verb. sign.* 28 *l.* 20. *l.* 24. *in fin. l.* 108. §. 2. ff. *de legat.* 1. *l.* 23. *supr. de legat.* 2. §. 22. *Instit. de legat.* Ulpian. 24. §. 14. 29 Non tamen optimum. *l.* 37. *supr. de legat.* 1. 30 Nihil agit. Nam optione data debet eligi de rebus hereditariis. *Bart.* 31 Harm. 10. §. 38. 44. *Synops.* 9. *cap.* 3. 32 Acetum interdum a patrefamilias vini numero haberi potest. *l.* 9. ff. *tit. prox.* 33 Degustatio sola non facit electionem. adde *l.* 1. *in princ. l.* 4. §. 1. *l.* 15. *supr. de periculo.* Gustus ad hoc prodest, ut improbare liceat. *l.* 34. §. 5. ff. *de contrah. empt.* vide *l.* 2. *in fin.* ff. *de tritico.* 34 Ante exhibitionem rerum electio non tenet, nisi a sciente facta. 35 Ut denuo possit eligere. 36 *l.* 9. §. 1. *supr. de dolo.* 37 Ut postea voluntatem mutare possit: alias non potest. *l.* 20. ff. *eod.* 38 Renunciasse tunc juri suo intelligitur. 39 Vide Cujac. 5. *ad Afric.* 40 *l.* 8. ff. *eod.* Goth. Vid. Ant. August. *lib.* 4. *emend. c.* 17. Ans. 41 Hinc colligit Hotomann. 32. *illust.* Optionem pure fieri solitam: ne alioqui heres semper incerto suspensoque sit animo: semel fiebat, *l.* 20. ff. *eod. l.* 5. ff. *de leg.* 1. (Seneca 24. *controvers.* Non oportet tibi amplius optare, quam semel. Omnis nimia potentia saluberrime brevitate constringitur) sine jussu patris, nec ante aditam hereditatem. *l.* 10. ff. *de leg.* 3. *l.* 25. ff. *de liberali.* exhibitio quoque universa rerum optandarum fiebat. *l.* 3. §. 6. *supr. ad exhib. l.* 80. §. 2. ff. *de furtis* vide Cujac. 5. *ad Afric.* 42 Adde *l.* 7. ff. *de in integrum.* 43 *l.* 8. *supr. de jure deliberandi. l. ult. C. de repud. vel abstinend. hered.*

7. PAULUS [lib. 10. Quæstionum].

IMo & si quosdam servos distraxit, quosdam retinuit: non est audiendus legatarius, si velit optare ex retentis ab herede, cum jam dispofuerit [1] familiam heres.

1. De rerum numero. 2. De collegatariis. 3. De rebus depositis.

8. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

SI tibi electio servi, & mihi reliqui legati sunt: decernendum [2] est a Prætore, nisi intra certum tempus optaveris, petitionem tibi non [3] datu iri. §. 1. Si ex quatuor viriolis [4] duæ, quas elegissem, mihi legatæ sint: sive [5] duæ solæ relictæ sint, sive ab initio duæ solæ fuerint, valet legatum. §. 2. Unius *hominis* mihi & tibi optio data est: cum ego optassem, si non mutassem voluntatem, deinde tu eundem optaveris; utriusque nostrum servum futurum. quod si ante decessissem, vel furiosus factus essem, non futurum communem: quia non videor [6] consentire, qui sentire [7] non possim [8]: humanius autem erit, ut & in hoc casu, quasi semel electione facta, fiat communis. §. 3. Si *rerum depositarum* electio mihi relicta sit: & ad exhibendum cum eo, apud quem depositæ sint, agere potero; & cum herede agere, ut [9] is depositi agendo, facultatem mihi eligendi præstet.

De conditione, alternatione. 1. De libertate pure vel sub conditione relicta.

9. JULIANUS lib. 32. Digestorum.

CUm ita legatur, *Titio Stichum do lego, si Pamphilum non elegerit*: simile est, atque si ita legatum fuisset, *Titio Stichum aut Pamphilum, utrum eorum volet, do lego.* §. 1. Quæsitum est, si Stichus sub conditione [10] liber esse jussus sit, & mihi optio servi data esset, vel servus generaliter legatus esset: quid juris esset? Dixi, commodius constitui, eum, qui sub conditione libertatem Sticho det, & optionem servorum, non cogitare de Sticho: sicuti constat non cogitare eum de eo, cui præsentem dederit libertatem. secundum quod si Stichum optavero vel elegero, nihil agam: & ex cæteris nihilominus optabo. §. 2. In eodem casu quæsitum est, si optione servorum data, antequam optarem, conditio statutæ libertatis defecisset: an Stichum optare possim? Puto Mucianæ sententiæ adsentiendum: qua placet, ipsa libertate legatum perimi: non datione statutæ [11] libertatis. quare sive vivo testatore, sive post mortem ejus, [&] ante aditam hereditatem conditio statutæ libertatis defecerit: legatum erit utile: nam sicut pura [12] libertas, ita statuta [13] libertas aditæ hereditatis tempore vires accipit. ideo [que] Stichum optare possum.

De manumissione legatarii.

10. IDEM [lib. 34. Digestorum].

SI Pamphilo servo Lucii Titii servus generaliter legatus sit, deinde dominus Pamphili, postquam dies legati cesserit [14], eum manumisisset: siquidem Titius servum vindicaverit, extinguitur Pamphili legatum: quia non esset in hereditate, qui possit optari: si vero [15] Titius legatum a se repudiasset, Pamphilum optare posse legatum constat: licet enim manumissione Pamphili duæ [16] personæ constituerentur, Titii & Pamphili, unius tamen rei legatum inter eas vertitur: & Titio vindicante, optio extinguitur; repudiante [17], Pamphilus optare potest.

Si servo legato, vel servo communi legetur.

11. IDEM [lib. 36. Digestorum].

SI Eros Seio legatus sit, & Eroti [18] fundus, deinde optio servi Mævio data fuerit, isque Erotem optaverit: fundus [19] ad solum [20] Seium pertinebit: quoniam aditæ hereditatis tempore is solus erit, ad quem posset legatum pertinere. Nam & cum servo communi alter ex sociis legat, idcirco ad solum socium totum legatum pertinet: quoniam die legati cedente solus est, qui per eum servum possit adquirere.

De electione data heredibus.

12. IDEM [lib. 1. ex Minicio].

SErvo generaliter legato, verius est, omnes heredes, si eis electio data est, eundem [21] dare debere: si non consentiant heredes, ex testamento eos teneri.

Si servo proprio legetur sine libertate. 1. Si emptor hereditatis, ut optetur, postulet.

13. PAULUS [lib. 8. ad Plautium].

SI optio servi data mihi fuerit, & Sticho aliquid testator sine [22] libertate legasset, tunc sequens legatum consistit, cum tota familia ad unum, id est, Stichum, reciderit: ut quasi pure legato, utiliter fit legatum. Nec adversatur Catoniana [23], si voluntarius heres institutus sit: quia potest ante aditam hereditatem, etiamsi statim decesserit, familia minui. Quod si necessarius heres institutus sit, sequens legatum propter Catonianam inutile est. §. 1. Pomponius scribit, emptore hereditatis postulante, ut is, cui servi optio legata sit, optet; videndum esse, an Prætor, ut id faciat, cogere debeat legatarium, quemadmodum si heres institutus id postularet: quia potest per heredem id emptor consequi: & quare non possit, non video.

De manumissione.

14. JAVOLENUS [lib. 2. ex Cassio].

SI cum optio servi ex universa familia legata esset, heres aliquem prius [24] quam optaretur, manumisit: ad libertatem eum interim non [25] perducit: servum tamen, quem ita manumiserit, amittit: quia is aut electus, legato cedit: aut relictus, tunc liber ostenditur.

Si servo proprio legetur sine libertate.

15. IDEM [lib. 2. Epistolarum].

SErvo sine libertate legavi [26], deinde optionem servorum Mævio dedi: is eundem servum optavit. Quæro, an id quoque, quod legatum est, ei deberetur? Respondit, Non puto legatum hujus servi nomine ad dominum pertinere.

Quando optatur.

16. TERENTIUS CLEMENS [lib. 15. ad legem Juliam & Papiam].

OPtione legata placet non posse ante aditam [27] hereditatem optari, & nihil agi, si optaretur.

De electione omissa.

17. IDEM [lib. 17. ad legem Juliam & Papiam].

CUm optio duorum servorum Titio data sit, reliqui [28] Mævio legati sint: cessante primo in electione, reliquorum appellatione omnes [29] ad Mævium pertinent.

De legato generali.

18. SCÆVOLA [lib. 13. Quæstionum].

HOmine legato, Neratius ait, nihil agi repudiato Pamphilo: itaque eum ipsum eligi posse [30].

Si moriatur legatarius, antequam eligat.

19. PAULUS [lib. 3. Sententiarum].

I*Llud, aut illud, utrum elegerit legatarius*: nullo a legatario electo, decedente eo post diem legati cedentem, ad heredem transmitti [31] placuit [32].

Si legatarius semel elegerit.

20. LABEO [lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum].

APud Aufidium lib. 1. rescriptum est: cum ita legatum esset, *vestimenta, quæ volet, triclinaria* [33] *sumito* [34], *sibique habeto*; si is dixisset, quæ vellet, deinde, antequam ea sumeret, alia se velle dixisset: mutare voluntatem eum non [35] posse [36], ut alia sumeret: quia omne jus legati prima testatione [37], qua sumere se dixisset, consumpsit; quoniam res continuo [38] ejus fit, simul ac si dixerit eam sumere.

De legato, cum nupserit.

21. SCÆVOLA [lib. 22. Digestorum].

FIlium & uxorem heredes scripsit; filiam exheredavit, & ei legatum dedit, cum in familia nuberet, centum, [& cum in familia nupserit,] his verbis, *Insuper arbitratu Semproniæ matris ejus mancipia decem, quæ confestim post aditam hereditatem meam a Sempronia uxore mea eligi volo: Quæ mancipia, cum in familiam nupserit, dari volo: & si, antequam nupserit, aliquod ex mancipiis decesserit, tunc in locum ejus arbitratu Semproniæ matris ejus dari volo, dum ad eam plenus numerus perveniat: quod si Sempronia mater ejus non elegerit, tunc ipsa sibi quæ volet, eligat.* Quæsitum est, cum mater [39] elegerit, an ea, quæ ex his mancipiis ante nuptias adgnata sunt, ad puellam supra numerum decem mancipiorum pertineant? Respondit, cum mancipiorum legatum in tempus nuptiarum testator transtulit, id, quod medio tempore ancillæ enixæ sunt, ad filiam non [40] pertinere. † Idem quæsiit, ante nuptias, eorundem mancipiorum fructus & usus an ad Semproniam matrem pertineant? Respondit, nihil proponi, cur ad matrem pro solido pertineant.

Ex quibus rebus eligendum.

22. IDEM [lib. 17. Digestorum].

MAritus uxori suæ codicillis per fideicommissum dedit prædia: item lances, quas elegerit, quatuor. Quæsitum est, an ex his lancibus, quæ mortis [41] tempore sint, eligere possit? Respondit, posse.

TIT. VI.

DE [42] TRITICO, VINO, VEL OLEO LEGATO.

Acetum quando legato vino contineatur.

1. ULPIANUS [lib. 20. ad Sabinum].

V*Ino legato*, acetum quoque continetur, quod paterfamilias vini [43] numero habuit.

De penu & vino. 1. De optione legata.

2. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

CUm alii penum, alii vinum legatum esset: excepto vino, omne penum ad alium legatarium pertinebit. §. 1. Si centum am-

1 Quomodo? alios alienando, pignorando, manumittendo, retinendo. 2 *l. 6. supr. h. t.* 3 *l. 28. ff. de verb. sign.* 4 Viriolæ quid, dixi ad *l. 14. supr. de contr. empt.* adde *l. ult. ff. de aur.* 5 Falsa demonstratio, legatum optionis non vitiat. 6 Naturaliter, vel ficte: ad id enim se porrigit legis fictio, ad quod jus naturæ porrigitur. 7 *l. 33. in fin. C. de inoffic.* Consentire non intelligitur, qui sentire non potest. 8 Imo possum. *l. 2. in fin. supr. soluto.* 9 Exhibitio ut fiat, agi ad exhibendum ex testamento potest. *Bartol.* 10 Optio cui data est, servum pure, vel sub conditione manumissum eligere non potest. *Bart.* 11 Statu libertatis, *Hal.* adde *l. 81. in fin. ff. de leg. 1.* 12 Vide *l. 81. §. 9. ff. de legat. 1.* 13 Statuta libertas puræ opponitur. 14 A die mortis scil. *l. un. §. 5. C. de caduc.* 15 Sensus est: jus electionis relictum servo, competit ejus domino post manumissionem, si vult: si non vult, ipsi servo manumisso. *Bart.* 16 Manumissione vel emancipatione seu solutione potestatis duæ aut plures personæ constitui dicuntur, *hic.* ut & a Theophilo manumissione personas, hoc est, patrem a filio, separari atque discerni: quæ alias potestatis jure ac modo, unius personæ loco jure civili habentur. Ideoque Aristoteles scribens filium patris quandam esse partem, adjecit recte, πλὴν ὅταν ἤδη λάβῃ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τάξιν καὶ χωρισθῇ ὑπ' αὐτοῦ, quod jure civili fit emancipatione, vel manumissione: & utroque genere duæ personæ quodammodo constituuntur. 17 Heredes, quibus data est optio, consentire debent. 18 Id est, servo legato. 19 Id est, res legata servo legato. 20 Non ad Mævium: & ita legatum factum servo legato, ad legatarium optionis non pertinet. *Bart.* 21 *l. 107. §. 1. supr. de leg. 1.* 22 Vide *l. 86. infr. de cond. & demonstr.* 23 Regula scil. *l. 3. ff. qui & a quib. manumiss.* 24 Servus manumissus ab herede, ante electionem frustra manumittitur, quoad personam eligere debentis: utiliter manumittitur, quoad personam manumittentis. 25 Cur? quia plenum dominium servi legati non habet. adde *l. 11. infr. de manumiss.* 26 Hujusmodi legatum est inutile. *l. 4. C. de legatis.* 27 *l. 10. in fin. supr. de legat. 1.* 28 Vide *l. 160. infr. de verb. sign.* 29 *l. 97. ff. de legat. 3.* 30 Imo, non potest eligi. *l. 27. §. 7. supr. de pactis.* 31 Olim non transmittebatur §. 23. *Inst. de legat.* 32 Vide *l. 12. §. 7. infr. quando dies legatorum.* 33 Triclinaria vestimenta, quibus in tricliniis utebantur. 34 Vindicationis hoc legatum est. 35 Imo, potest. vide Accurs. ad *l. 21. in fin. in litera n. supr. de act. empt. l. unum ex familia. 67 supr. de leg. 2.* 36 Semel enim fit. v. quæ notavi ad *l. 6. supr. h. t.* adde *l. 5. l. 33. in fin. l. 84. §. 9. supr. de leg. 1. l. 11. in fin. supr. de legat. 2. l. 8. C. de inofficioso. l. 17. C. de testib. l. 4. §. 2. supr. de lege commissoria.* vide Dynum ad c. 21. *de regulis in 6* 37 Optionem legati certis verbis fieri solitam, hinc Hotoman. colligit 32. *illustr.* adde Ulpian. 24 § 14. 38 An sine traditione? 39 Optionem servi per procuratorem, cui id mandatum sit, fieri posse, hinc Hotomann. colligit, 32. *illustr.* 40 Vide *l. 14. § 1. supr. de usuris.* 41 *l. 34. §. 1. supr. de leg. 3.*

42 44. *Ecleg. 9.* 43 *l. 9. vers. hæc omnia. & in fin. infr. h. t. l. 2. in fin. supr. de optione.*

phoræ,

phoræ, quas velles, tibi legatæ sint: ex testamento agendo consequi potes, ut degustare [1] tibi liceat: aut quanti interfuerit licere tibi degustare, ad [2] exhibendum agere potes.

De vino & aceto. 1. *De vino & vasis.*

3. ULPIANUS [lib. 23. ad Sabinum].

SI cui vinum sit legatum centum amphorarum [3], cum nullum vinum reliquisset: vinum heredem empturum & præstaturum: non [4] acetum, quod vini numero fuit. §. 1. Si vinum legatum sit, *videamus*, an cum vasis debeatur? Et Celsus inquit, vino legato, etiamsi non sit legatum cum vasis, vasa quoque legata videri: non quia pars sunt vini vasa, quemadmodum emblemata [5] argenti, scyphorum forte vel speculi [6], sed quia credibile est, mentem testantis eam esse, ut voluerit accessioni esse vino amphoras: & sic (inquit) loquimur, habere nos amphoras mille, ad mensuram vini referentes. † In doliis [7] non puto verum: ut, vino legato, & dolia debeantur, maxime si depressa [8] in cella vinaria fuerint; aut ea sunt, quæ [9] per magnitudinem difficile [10] moventur. † In cuppis autem sive cuppulis puto admittendum, & ea deberi: nisi pari modo immobiles in agro, veluti instrumentum agri erant. † Vino legato, utres non debebuntur, nec culeos [11] quidem deberi dico.

De qualitate olei.

4. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

CUm certum pondus *olei*, non adjecta qualitate [12], legatur: non [13] solet quæri, cujus generis oleo uti solitus fuerit testator; aut cujus generis [oleum] istius regionis homines in usu habeant. & ideo [14] liberum [15] est heredi, cujus velit generis oleum legatario solvere.

De quantitate vini, quod in fundo natum est.

5. JULIANUS [lib. 15. Digestorum].

CUm certus numerus amphorarum vini legatus esset [16] ex eo, quod in fundo Semproniano natum esset; & minus [17] natum esset: non [18] amplius deberi placuit; & quasi taxationis vicem obtinere hæc verba, *Quod natum erit.*

De vino & vasis, de servis & peculio.

6. PROCULUS [lib. 5. Epistolarum].

CUi vinum heres dare damnatus est, quod in amphoris & cadis diffusum [19] est, dari debet: etiamsi vasorum mentio facta non est. † Item quamvis cum vasis, cadis, legatum est: tamen id quoque, quod in doliis, legatum esse videtur. † Sicuti si servos omnes cum peculio cujusque eorum legasset: etiam eos, quibus peculii nihil esset, legasse videretur.

De quantitate non adjecta. 1. *De pondere rei impossibilis.*

7. JAVOLENUS [lib. 2. ex Posterioribus Labeonis].

QUidam heredem damnaverat dare uxori suæ vinum, oleum, frumentum, acetum, mella, salsamenta. Trebatius aiebat, ex singulis rebus non [20] amplius deberi, quam quantum heres mulieri dare voluisset: quoniam non adjectum esset, quantum ex quaque re daretur. Ofilius, Cascellius, Tubero, omne quantum paterfamilias reliquisset, legatum putant. Labeo id probat: idque verum est. §. 1. *Lucio Titio tritici modios centum, qui [21] singuli pondo centum pendeant, heres dato.* Ofilius, nihil legatum esse: quod & Labeo probat: quoniam ejusmodi triticum in rerum natura [22] non esset: quod verum puto.

De mora legatarii.

8. POMPONIUS [lib. 6. Epistolarum].

SI heres damnatus sit dare vinum quod in doliis esset, & per legatarium stetit, quo minus accipiat: periculose heredem facturum, si id vinum effundet: sed legatarium petentem vinum ab herede, doli mali exceptione placuit summoveri, si non præstet id, quod propter moram ejus damnum passus sit heres.

Vini appellatione quid contineatur. 1. *De aceto legato.* 2. *De vino, quod coacuit.* 3. *De vino paterno vel peculiari.* 4. *De vino veteri.*

9. ULPIANUS [lib. 23. ad Sabinum].

SI [23] quis *vinum* legaverit, omne [24] continetur, quod ex vinea natum vinum permansit. † Sed si mulsum sit factum, vini appellatione non continebitur proprie: nisi forte paterfamilias etiam de hoc senserit. † Certe zythum [25], quod in quibusdam provinciis ex tritico, vel [ex] hordeo, vel [ex] pane conficitur [26], non continebitur. † Simili modo nec camum [27], nec cerevisia [28] continebitur, nec hydromeli [29]. Quid conditum? nec hoc puto, nisi alia mens testantis fuit. Oenomeli [30] plane, id est, dulcissimum vinum, continebitur [31]. † Et passum [32], nisi contraria sit mens, continebitur. Defrutum [33] non continebitur, quod potius conditura loco fuit. † Acinaticium [34] plane vino continebitur. † Cydoneum [35] & si qua [36] alia sunt quæ non ex vinea fiunt, vini appellatione non continebuntur. † Item acetum vini appellatione non continebitur. † Hæc omnia ita demum vini nomine non continentur, si [37] modo vini numero a testatore non sunt habita: alioquin Sabinus scribit, omnia [38] vini appellatione contineri, quæ vini numero paterfamilias habuit. igitur & acetum quod vini numero paterfamilias habuit, & zythum, & camum, & cætera quæ pro hominum affectione atque usu vini numero habebuntur. Quod si totum vinum, quod paterfamilias habuit, coacuit, non extinguitur legatum. §. 1. Si acetum quis legaverit: non continebitur [39] legato acetum, quod vini numero testator habuit: embamma [40] autem continebitur: quia [41] aceti numero fuit. §. 2. Item si quis vinum, quod habuit, legavit, deinde [hoc] coacuit: licet postea in aceti locum translatum sit a patrefamilias, vino legato continebitur: quia id quod testamenti facti tempore vinum fuit, demonstratum est. & est hoc verum, nisi [42] voluntas adversetur. §. 3. Vino autem paterno legato, id demum legatum videtur, quod testator vini numero habuit, non quod pater. † Item si peculiare vinum legatum sit, id continebitur, quod servi habuerunt. Cur tam diverse? Quod paternum vinum jam cœpit usus [43] ipsius testatoris esse: at peculiare in usu servorum remansit. §. 4. Item si vinum vetus [44] sit legatum.

10. HERMOGENIANUS [lib. 2. Juris Epitomarum].

EX usu testatoris [45] legatum æstimabitur: id est, quot annorum vino pro vetere utebatur: Quod si non appareat,

11. ULPIANUS [lib. 23. ad Sabinum].

VEtus [46] [accipietur], quod [47] non est novum: id est, & anni prioris [48] vinum appellatione veteris continebitur:

12. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

NAm aliter observantibus, quis finis, aut quod initium veteris vini sumeretur [49]?

De quantitate vini, quod in fundo nascetur.

13. ULPIANUS [lib. 23. ad Sabinum].

EX *eo vino, quod in illo fundo nascetur, heres meus amphoras decem quotannis [50] in annos singulos dato:* quo anno natum non [51] fuisset, ex superiore anno ejus fundi eum numerum amphorarum heredem daturum, Sabinus existimat: quæ sententia, si voluntas non adversetur, mihi quoque placet.

De vino & vasis.

14. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

VIno [52] legato, ea demum vasa sequuntur, quæ [53] ita diffusa sunt, ut non ad perpetuum usum [vasa] reservarentur: veluti amphoræ & cadi.

15. PROCULUS lib. 2. Epistolarum.

VI*num cum* [54] *vasis* legavit: Negat Trebatius, quod in doliis sit, deberi: & sensum testatoris alium putat esse, verborum alium: cæterum dolia in vasis vinariis non essent [55]: Ego, etsi dolia in vasis vinariis non sunt, tamen non concedere [56] Trebatio, vinum, quod in doliis esset, id est, quod in vasis non esset, non esse legatum. Illud verum esse puto, cui vinum *cum vasis* legatum erit, ei amphoras, cados, in quibus vina diffusa servamus, legatos esse [57]: vinum enim in amphoras & cados hac mente diffundimus, ut in his sit, donec usus causa *probetur* [58]; & scilicet id vendimus cum his amphoris & cadis: in

1 De degustatione dixi ad *l.* 3. *supr. de optione.* 2 *l.* 38. *in fin.* ff. *de judiciis. l.* 8. *in fin. supr. de optione.* 3 Vide Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 152. *num.* 22. 28. Ans. 4 Imo, id acetum præstabit. *l.* 1. *supr. h. t.* 5 Emblemata sunt pars scyphorum, vel speculi. de quibus vid. *l.* 7. §. 2. *supr. ad exhibendum. l.* 17. *infr. de auro.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 89. 6 Σπέτλα, vel σπέκλα. 44. *Eclog.* 9. *cap.* 3. 7 *l.* 14. *l.* 15. ff. *h. t.* 8 Dolia non debentur vino legato: non enim pars sunt vini, maxime si depressa sint: vinum igitur solum debetur, ὀ μὴν οἱ πίθοι καὶ μάλιστα οἱ κεχωσμένοι. 44 *Eclog.* 9. *c.* 3. 9 Immobilibus rebus adnumerantur, quæ per magnitudinem difficile moventur. 10 Difficile, id est, sine fractione. 11 Οὔτε ἀσκοί. *Eclog. ibid.* 12 Bonitate. 13 *Forte legendum est, ut ex conjectura clarissimi & doctissimi viri collegæ mei Jacobi Lectii*, tunc quæri. *& post*, nec ideo liberum est. 14 *Al.* nec ideo, *ut supra.* 15 *l.* 52. *supr. mandati.* 16 44. *Synops.* 9. *c.* 5. 5. Harmen. 10. §. 39. 17 Adde *l.* 39. §. 1. *supr. de contrah. empt.* 18 Imo amplius, ac totum legatum debetur. *l.* 12. *in fin. infr. de alimentis.* 19 *l.* 9. *l.* 15. ff. *h. t.* 20 Imo, nil dari oportet, siquidem legatum indefinitum non valet. *arg. l.* 94. *infr. de verb. oblig.* 21 Modii singuli tritici centum pondo multi pendebant. Ita triticum veteres non tantum modiatione explorabant, sed appensione, ac pondere. 22 *l.* 108. §. 10. *supr. de leg.* 1. 23 Cujac. 24. *observ.* 39. 24 Vinum est, quod ex vinea natum. An mulsum, zythum, camum, cerevisia, hydromeli, conditum, œnomeli, passum, defrutum, acinaticium, cydoneum, acetum? v. hanc legem. *Goth.* Vide Alciat. *lib.* 9. *parerg. c.* 2. Cujac. *lib.* 11. *obs.* 30. S. L. 25 Zythum, quod & sabaia Illyricis. Ammianus 29: Valens injuriose compellabatur, ut sabaiarius: est autem sabaia, ex hordeo vel frumento in liquorem conversus paupertinus in Illyrico potus. 26 Vel ex panico (sive panico) conficitur. Cujac. nec enim zythum fit ex pane. Idem Alciatum reprehendit legentem, *farre*, 11. *obs.* 30. 27 Nec curmi. *Hal.* & ita legit Dioscor. des apud Cujacium, *ibid.* Curmi, & camum, idem quod lora. Cujac. *ibid. ex Apitio.* sed Hieronymus Mercurialis 5. *Var.* 1. putat camum esse potionis genus ex variis rebus commixtæ, perinde ac cerevisiæ, non absimilis sabaiæ, potioni quæ in Illyrico ex hordeo & frumento fiebat. Ammian. 26. his adde Alciat. 1. *prætermissorum.* Goth. Alii *carenum* legendum volunt: quod fervendo parte careat. Ita Grot. *flor. spars. hic.* S. L. 28 Nec cervisia, *Hal.* a Cerere dicitur, seu frumento. 29 Hydromeli potio ex aqua & melle: vetustate vini saporem adsequitur. v. Dioscorid. 5. *c.* 13. 24. Plin. 17. 30 Oenomeli potio ex vino & melle. *Goth.* Vide Alciat. *lib.* 9. *parerg. c.* 2. Ans. 31 Imo, œnomeli non continebitur. Mulsum enim non continebitur. *in pr. supr. h. t.* Mulsum autem & œnomeli eadem sunt Dioscuridi, & Plinio. Alciat. 9. *parerg.* 2. duplex genus œnomeli statuit. vid. *ibid.* 32 Vide *l. ult.* §. 1. ff. *h. t.* 33 Defrutum a defervendo. Idem de sapa dicendum est, quæ a defruto non differt, nisi nomine, & modo, & decoquendi mensura: defrutum mustum est decoctum ad dimidium redactum defervendo: sapa, ad tertium. adde *l. quæsitum.* 12. §. 10. *infr. de instructo.* de sapa & defruto coquendis, v. 12. Columell. 19. & 20. 34 Acinaticium ex uvarum acinis aqua maceratis fit, idem quod lora: sed tamen id non placet Mercuriali 5. *var.* 1. ex Cassiod. 12. *variar.* probat protropi seu prodromi genus esse, a Galeno sæpius in usu medicamentorum nominatum: quod ut fieret, indicat Plin. 14. *c.* 9. fuisse inter dulcium genera; dulcia a vino distincta fuisse. sed ille male *nec* legit Acinaticium vino non contineri. Gallis *de la despence* 35 Cydoneum ex malis cotoneis: quod & cotoneum. Macrob. 7. *Saturn.* 7. Dioscorid. 5. 36 Ut piratica & pomatica ex piris & pomis: aut etiam quæ ex cerealis, frumento & sorbis Virgil. 3. *Georgicon, & pocula læti Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.* Venetis, *Sorbole.* 37 V. *l.* 1 *supr. h. t.* 38 Vini appellatione ea omnia continentur, quæ vini numero paterfamilias habuit. adde *l.* 2. *in fin. supr. tit. prox.* 39 Vide Menoch. *lib.* 4. *præsumpt. c.* 152. Ans. 40 Embamma. *l.* 9. *in fin. supr. de contr. empt.* acetum factitium, τὸ ὄξος σκευαστὸν· quod & βάμμα. vide Cujac. 2. *obs.* 4. & 15. *obs.* 27. *in fin.* 41 Nam ei magna aceti portio admiscetur: & ita *lib.* 12. Columell. 33. de embammate non bammate. Idem auctor 12. *cap.* 53. cujusdam sinapis ad embammata idonei mentionem facit. v. Mercurial. 1. *var.* 14. Embamma, intinctus dicitur, *l.* 9. *in fin.* ff. *de contrah. empt.* ἐμβάπτειν enim est intingere. Dioscoridis interpres pro oleo usurpat. Cuj. 15. *obs.* 27. *in fin.* bene pro aceto ὄξος σκευαστικόν. 42 *l.* 44. §. 2. *in fin. supr. de leg.* 1. *l.* 85. *vers. sic enim responsum* c.t. *supr. de legat.* 3. *l.* 67. *in fin. supr. de legat.* 3. 43 *Al.* Usui. 44 Vinum vetus ex usu testatoris accipimus. *l.* 10. *infr. h. t.* Usu deficiente, vetus dicimus, quod est anni prioris, *l.* 11. *l.* 12. ff. *h. t.* vide Zasium 2. *responsor.* 14. 45 Vid. Zas. *lib.* 2. *respons.* 14. Cujac. *lib.* 15 *obs. cap.* 27 Cortal. *miscell. lib.* 3. *c.* 12. *n.* 6. Ans. 46 De vino tradit hæc Gellius 13 *Noctium attic.* Vinum novum refrigerat: vetus, calefacit: medium est prandium caninum, id est, pro vino non habendum; si quidem canis vino non utitur: nigrum, vires; album, urinam; medium, seu gilvum κιῤῥὸν πέψιν efficit. Novum mense Novembri militibus dari moris erat: veteris enim difficilis erat erogatio. *l.* 10. *C. de erogat. militaris annonæ.* 47 Definitio sumpta a remotione contrarii. 48 E contrario, novum est, quo nullum est recentius. vid. Zas. 1. *respons.* 4. 49 Atque ita male. Bart. in *l.* 2. ff. *de reb. cred.* definit, vinum illud vetus esse, si ultra annum servari non possit, simul ac clarum esse cœpit. 50 Quotannis, & in annos singulos, non differunt. 51 *l.* 17. *in fin. supr. de annuis legatis.* 52 1. Harmenop. 10. §. 37. 53 Forte legendum, *in quæ vina ita diffusa.* Nam vina diffusa apte dicimus, at non vasa diffusa. 54 Vino cum vasis legato, vinum quod in doliis sit, legatum Trebatius negat; Proculus concedit, dolia quidem non esse in vasis vinariis, sed tamen vino cum vasis legato, vinum quod in doliis fuerit, legatum intelligi. Interim fatetur vino *cum vasis* legato, vinum quod in amphoris & cadis fuerit, legatum quoque: & alia mente vina diffundi in cados, & amphoras; alia in dolia. 55 Non erunt: imo sunt, *l.* 206. ff. *de verb. signif.* 56 *Al.* non concederem. 57 Sunt enim vasa vinaria, & ad condendum vinum parata: culei vero & utres ad deferendum. Dolia vero ad perpetuum usum cellæ deprimuntur. vid. Cujac. 2. *obs.* 36. 58 Forte legendum, *promantur*, vel *prodigantur.*

dolia autem alia mente conjicimus, ſcilicet ut ex his poſtea vel in amphoras & cados diffundamus, vel ſine ipſis doliis veneat.

De dulcibus legatis.

16. IDEM lib. 3. ex poſterioribus Labeonis.

QUi vinum Surrentinum in urnalibus habebat diffuſum, is tibi vinum legaverat in [1] amphoris: omne illud quoque vinum quod in urnalibus fuiſſet, legatum eſſe Labeo & Trebatius reſponderunt.

§. 1. Cui *dulcia* [2] legata eſſent, ſi nihil aliud teſtamento ſignificetur, omnia hæc eſſe legata, mulſum [3], paſſum [4], defrutum [5], & ſimiles potiones [6]; item uvas [7], ficos, palmas [8], caricas [9]. §. 2. Quod ſi ita eſſet legatum, *Vinum amphorarium, aminæum* [10], *Græcum, & dulcia omnia:* nihil [11] inter dulcia, niſi quod potionis fuiſſet, legatum putat Labeo ex collatione [12] vini amphorarii. quod non improbo.

TIT. VII.
DE INSTRUCTO [13] VEL INSTRUMENTO LEGATO.

De numero legatarii. 1. De alienatione fundi.

1. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

SIve [14] *cum inſtrumento* fundus legatus eſt, ſive *inſtructus*, duo legata intelliguntur. §. 1. Fundo *cum inſtrumento* legato & alienato [15] inſtrumentum non vindicabitur ex ſententia defuncti.

De prælegato. 1. De enthecis.

2. PAPINIANUS lib. 7. Reſponſorum.

CUm pater, pluribus filiis heredibus ſcriptis, duobus *præceptionem bonorum* aviæ præter partes hereditarias dediſſet: pro partibus coheredum viriles habituros legatarios placuit. §. 1. Dotes [16] prædiorum, quæ Græco vocabulo ἐνθῆκαι [17] appellantur, cum non inſtructa legantur, legatario non præſtantur.

Si is, cui fundus inſtructus legatus eſt, rogetur fundum reſtituere. 1. De ſervis inutiliter manumiſſis.

3. IDEM lib. 8. Reſponſorum.

FUndum inſtructum libertis patronus teſtamento legavit: poſtea codicillis petit, *ut morientes partes ſuas fundi ſuperſtitibus reſtituerent;* nec *inſtructi* mentionem habuit. Talem in cauſam fideicommiſſi deductum videri placuit, qualis fuerat legatus: ſed [18] medii temporis [19] augmenta [20] fœtuum & partuum, item detrimenta [21] fatalium, fideicommiſſo contineri [22]. §. 1. Minor viginti annis, *inſtructa prædia* conſobrinæ ſuæ dari voluit, & quoſdam ſervos prædiorum vivus manumiſit: non idcirco ſervi manumiſſi præſtabuntur, quod ad libertatem pervenire non poſſunt. † Idem juris eſt, cum ex quavis alia cauſa libertas non competit.

De bobus.

4. JAVOLENUS [lib. 2. ex Poſterioribus Labeonis].

CUm quidam duos fundos junctos haberet, & ex altero boves, cum opus feciſſent, in alterum reverterentur, utrumque fundum *cum inſtrumento* legaverat: Labeo, Trebatius, boves [23] ei [24] fundo ceſſuros putant, ubi opus feciſſent, non [25] ubi manere conſueviſſent: Caſcellius contra: Labeonis ſententiam probo [26].

De fundo cum inſtrumento, vel fundo & inſtrumento, vel fundo inſtructo legato.

5. LABEO [lib. 1. Pithanon a Paulo epitomatorum].

SI [27] cui fundum & inſtrumentum ejus legare vis, nihil intereſt, quomodo leges: *Fundum cum inſtrumento*, an *Fundum & inſtrumentum* [an *Fundum inſtructum*]. Paulus, imo contra [28]: nam inter ea legata hoc intereſt, quod ſi fundo alienato [29] mortuus fuerit, qui ita legavit, ex hac ſcriptura *Fundum cum inſtrumento*, nihil [30] erit legatum: ex cæteris [31] poterit inſtrumentum eſſe legatum.

De debitore condemnato, qui ſatis non fecit.

6. SCÆVOLA [lib. 16. Digeſtorum].

NEpoti legaverat, quæ certa regione prædia habuerat, ut inſtructa ſunt, cum vino, grano, calendario [32]: & adjecerat hæc verba, *Quidquid erit, cum moriar, in illa regione, & quidquid in quacunque ſpecie erit in illa regione, vel quod meum erit:* viva teſtatrice unus ex debitoribus condemnatus, vivente teſtatrice ſatis non fecit. Quæſitum eſt, an quod ex ſententia judicis deberetur, ad nepotem pertineret? Reſpondit, nihil proponi, cur non deberetur.

De mutatione voluntatis.

7. IDEM [lib. 22. Digeſtorum].

TAbernam [33] cum cœnaculo Pardulæ manumiſſo teſtamento legaverat *cum mercibus & inſtrumentis, & ſupellectili, quæ ibi eſſet: item horreum* [34] *vinarium cum vino, & vaſis, & inſtrumento, & inſtitoribus, quos ſecum habere conſueverat.* Quæſitum eſt, [&] cum vivo teſtatore inſula, in qua cœnaculum fuit quod ei legatum erat, exuſta ſit, & poſt biennium eodem loco [35] conſtituta nova; & horreum, quod eidem legatum erat, a teſtatore venierit [36]; vini autem venditio dilata ſit, ut ex eo commoda venirent: an univerſa legata Pardula conſequi poſſit? Reſpondit, ea, in quibus voluntas mutata eſſet, non deberi.

De inſtrumento fundi.

8. ULPIANUS [lib. 20. ad Sabinum].

IN [37] inſtrumento fundi [38] ea eſſe, quæ fructus quærendi, cogendi, conſervandi gratia parata ſunt, Sabinus libris ad Vitellium evidenter enumerat. † *Quærendi* [39], veluti [40] homines, qui agrum colunt, & qui eos [41] exercent, præpoſitive ſunt his, quorum in numero ſunt villici [42], [&] monitores [43]: præterea boves domiti, & pecora, ſtercorandi cauſa parata, vaſaque utilia culturæ; quæ ſunt aratra, ligones, ſarculi [44], falces putatoriæ, bidentes, & ſi qua ſimilia [45] dici poſſunt. † *Cogendi* [46], quemadmodum torcularia, corbes [47], falceſque meſſoriæ, falces fœnariæ [48], quali [49] vindemiatorii, exceptoriique, in quibus uvæ comportantur. † *Conſervandi* [50], quaſi dolia, licet defoſſa non ſint, & cupæ [51]. §. 1. Quibuſdam in regionibus accedunt inſtrumento, ſi villa cultior [52] eſt, veluti [53] atrienſes [54], ſcoparii [55], ſi etiam virdiaria [56] ſint, [topiarii [57]]: ſi fundus ſaltus [58] paſtioneſque habet, greges [59] pecorum, paſtores, ſaltuarii [60].

9. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

DE grege ovium ita diſtinguendum eſt, ut ſi ideo comparatus ſit [61], ut ex eo fructus caperetur, non debeatur: ſi vero ideo, quia non aliter ex ſaltu fructus percipi poterit, contra erit; quia per greges fructus ex ſaltu percipiuntur.

10. ULPIANUS [lib. 20. ad Sabinum].

SI reditus [62] [etiam] ex melle conſtat, alvei [63] apeſque continentur.

11. JAVOLENUS [lib. 2. ex Caſſio].

EAdem ratio eſt in avibus, quæ in inſulis maritimis aluntur.

16. *De inſtrumento domus.* 27. *De fundo inſtructo.* 36. *De imaginibus.* 37. *De prædiis inſtructis.* 39. *De horreis inſtructis.* 40. *De ſupellectili.* 41. *De fundo inſtructo.* 42. *De domo inſtructa.* 44. *De ſervis, qui in fundo morantur, legatis.* 45. *De*

1 In amphoris vino legato, id etiam vinum debetur, quod in urnalibus ſit.
2 Dulcium legato quid comprehendatur, vide Paul. 3. *ſent.* 6. §. 77. Plautus *in Pſeudolo. Quid ſi opus fiet, ut dulcem promat indidem: Ecquid habet? murrinam, paſſam, defrutum, melinam.* Cujac. *ibid.* Murrina quid eſt? Num vinum ex baccis myrrhi factum, ut vult Julius Scaliger in 6. *Theophr. de cauſis plantarum* 38? Num vinum aut altera potio odoribus condita, ἀπὸ τῆς μύῤῥας ut vult Junius? Certe non eſt vinum lautiſſimum, myrrhæ odore conditum, ut ait Plinius 14. *c.* 12. Mulieribus enim Romanis myrrhina uti licuit (Porro de murrha adde illud Tibulli 3. *Spirabat Tyria murrha.* Virgilius, *Crines vibrabat ferro murrhaque madentes.* Horatius, 3. *Carmin.* 14. murrheum nodo cohibere crinem): vino non æque. 10. Gellius 23. Eam nectar verterunt Græci: mulieres ipſæ, murriolam. *Feſtus.* Deinde murrinam inter dulcia refert Plaut. Myrrha vero eſt amara. Hujuſmodi vinum myrrhatum Judæi Chriſto crucifixo obtulerunt. Recte Mercurialis 5. *Variar.* 1. ait ſolum myrrhinæ nomen remanſiſſe; conſtare tamen dulcibus myrrhinam adnumerari, eſſeque potionis mixtæ genus. 3 Mulſum. v. *l.* 9. *ſupr. h. t.*
4 Paſſum vinum *l.* 9. *ſupr. h. t.* quod ex uvis paſſis conficitur. Paſſa uva, quæ in ſole paſſa eſt aduri. *Varro.* 5 Defrutum quid, dixi *l.* 9. *ſupr. h. t. & l.* 12. §. 10. *infr. de inſtructo.* 6 Sapam addit Paulus *ibid.* vid. *d.* §. 10. 7 Paſſas ſcilicet, & dulce vinum. Paul. *ibid.* 8 Palmas hic accipe pro fructu ipſo, non pro arbore: Porro de palma arbore hoc ſingulare eſt, eam ponderi non cedere, ſed reniti, 3. Gell. 6. Plutarch. *Natural. cap.* 32. unde ſignum victoriæ. palma, cujus magnæ glandes Nicolai dicebantur. v. Plutarch. *Sympoſ. c.* 4. palmarium, munus victoriæ. *l.* 1. §. *ſi cui cautum.* ff. *de extr. cognitionibus.* 9 Caricæ etiam poſſunt numerari inter poma. *l.* 205. ff. *de verb. ſign.* Porro caricæ, ſive cariotæ, palmarum fructus. Caricas cum aſſe Januariis Calendis pauperes & clientes offerebant patronis. Martialis in *Xeniis: Aurea porrigitur Jani Cariota Calendis, Sed tamen hoc munus pauperis eſſe ſolet.* Idem alibi *de phiala Ruffi: Hoc linitur ſputo Jani Cariota Calendis, Quam fert cum parvo ſordidus aſſe cliens.* Mel quoque oblatum refert Ovidius 2. *Faſtorum* ibi, *Quid vult palma ſibi rugoſaque carica, dixi, Et data ſub niveo candida mella cado?* Cætera vide ibid. 10 Quaſi ſine minio, id eſt, rubore. Grot. *Flor. Sparſ. hic.* S. L. 11 Generalia reſtringuntur ad caſus ſuperius expreſſos.
12 Vide quæ notavi ad *l.* 1. *in fin.* ff. *de rebus dubiis. l.* 91. §. 3. *ſupr. de legat.* 3.

13 Περὶ παρασκευῆς καὶ ἐξοπλισμοῦ &c. 44. *Eclog.* 10. Goth. De inſcriptione hujus tit. vid. Anton. Auguſt. *emendat. lib.* 2. *c.* 4. Anſ. 14 Vide Cujac. 7. *obſ.* 24.
15 *l.* 5. *in fin. infr. h. t.* 16 *l.* 20. §. 1. *infr. h. t. l.* 52. §. 2. *infr. de fidejuſſ. l.* 15. *C. ad l. Falcid.* 17 *l.* 34. §. 1. *ſupr. de legat.* 2. ἐνθῆκαι, ferramenta & inſtrumenta agri cauſa repoſita, *Hal.* adde *Nov.* 128. *c.* 8. *l.* 9. §. 6. *ſupr. de uſufructu.* Iſidoro rei copioſa ſubſtantia: alias, entheca pecuniam ſepoſitam a menſariis ſignificat apud Libanium, & onus impoſitum navi. nam Auguſtinus *ad fratres in Heremo:* Enthecam nobis habere non licet. vide Cujac. *ad Nov.* 128. Quidquid enthecarum poſſederat. Sidon. apud Turneb. 8. *adverſ.* 9. 18 *Al.* ſed & medii. 19 Vide Manticam 6. *de conjecturis ultimarum voluntatum.* 4. 20 *l.* 19. *infr. h. t. l.* 21. *l.* 24. §. 2. *ſupr. de leg.* 1. *l.* 16. *l.* 60. *in fin. ſupr. de legat.* 3. *l.* 19. §. 13. ff. *de auro.* 21 Adde *l.* 24. §. 3. ff. *de leg.* 1. 22 Non contineri: ita legit Martinus apud Accurſium. Ita quoque emendat Antonius Fab. 5. *conjectur.* 5. quem vide. 23 Boves aratorii, pars inſtrumenti fundi. dixi ad *Authent. agricultores. C. quæ res pignori.* 24 *l.* 12. §. 14. ff. *h. t. l.* 35. §. 3. *ſupr. de hered. inſt.* 25 Conſuetudinem non ſemper ſequimur. 26 Imo probandum non videtur. Nam duo faciunt pro Caſcellio: unum, Boves in eo fundo morari, & in eum fundum reverti ſolitos; ſeu conſuetudo. Alterum, quod veriſimile ſit in eodem fundo boves quoque opus feciſſe. Ita veriſimile eſt, hic ita legendum eſſe: Labeo, Trebatius, boves & fundo ceſſuros putant, ubi manere conſueviſſent, non ubi opus feciſſent: Caſcellius contra. Labeonis ſententiam probo. Idque eo magis amplectendam videtur, quod idem Labeo ſimilis ea parte ſui ipſius ſit in *l.* 39. §. 1. ff. *de auro.*

27 1. Harmen. 10. §. 40. Goth. Adverſari videtur §. *ſi quis ancillas. Inſt. de legat.* ſolvit Gloſſ. *h. l.* Sed aliter Weſenb. in *d.* §. *ſi quis.* Rurſus aliter Steph. Forcatul. *Necyom. jur. dial.* 40. Anſ. 28 Imo non contra. §. 17. *in fin. Inſt. de leg.* Fundi inſtructi, quam fundi cum inſtrumento relicti legatum plenius eſt. vide *l.* 12. §. 28. *infr. h. t.*
29 *l.* 1. *in fin. ſupr. h. t.* §. 17. *Inſt. de legatis.* 30 Cur? quia manifeſta eſt teſtatoris ſententia. *l.* 1. *in fin. ſupr. h. t.* 31 *l.* 16. *ſupr. de uſu, & habit.* 32 Adde *l.* 64. *ſupr. de leg.* 3. 33 *l.* 23. *infr. h. t.* 34 Horrea in urbe varia fuiſſe diſcimus ex Petri Victoris libello de regionibus urbis Romæ. Et non tantum frumentaria, ſed & vinaria, *ut inc. l.* 12. §. 39 §. 40. *l.* 20. §. 8. ff. *h. t. l.* 2. *C. de periculo & commod.* vini apothecæ frequentius ea appellabantur, mercium, inſtrumentorum, pignorum, rerumque omnium mobilium ac pretioſiſſimarum. *l.* 3. §. 2. *ſupr. de offic. Præf. vigil. l.* 6. *ſupr. de edendo. l.* 19. §. 2. *ſupr. de judiciis. l.* 74. *ſupr. de contr. empt. l.* 55. ff. *locati. l.* 21. §. 6. ff. *de furtis* (ubi etiam quædam de horreis dixi). *l.* 24. ff. *de legat.* 1. *l.* 9. *C. de pignoratit. act. l.* 12. §. 39. §. 40. ff. *h. t. l.* 32. §. 4. ff. *de auro. l.* 30. §. 4. ff. *ad l. Falcid.* Apuleius 3. *de Aſino.* Atque ita effracturæ periculo horrea ſæpe obnoxia. *l.* 3. §. 2. ff. *de off. Præf. vigilum. l.* 55 *ſupr. locati. l.* 1. *l.* 4. *C. de locato.* 35 *l.* 65. *in fin.* ff. *de legat.* 1.
36 *l.* 11. §. 12. *ſupr. de legat.* 3. 37 44. *Synopſ.* 10. *c.* 8. 5. Harmenop. 10. §. 41. Varro 4. *de lingua. n.* 31. 38 *l.* 12. §. 2. 3. 4. 5. 27. *l.* 16. §. *ult. l.* 20. *in fin. infr. h. t. l.* 2. *C. de verbor. ſignif.* Goth. Vid. Cott. *in memorabilib.* verbo *vinitor.* Cujac. *lib.* 10. *obſerv. cap.* 34. & 56. Coraſ. *miſcell. lib.* 4. *cap.* 21. Menoch. *de præſumpt. lib.* 4. *cap.* 154. *num.* 11. 12. 13. Anſ. 39 Vide Paul. 3. *ſent.* 6. §. 35. 40 Inſtrumenti fundi pars, homines ſeu ſervi. Ariſtot. 1. *Polit.* 3. ὁ δοῦλος κτῆμά τι ἔμψυχον, καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων πᾶς ὁ ὑπηρέτης, ſervus quædam poſſeſſio animata eſt, & miniſterii omnis veluti inſtrumentum, inſtrumenta omnia antecedens. 41 *Subaudi,* homines. 42 Villicus eſt is, qui præponitur rationibus ruſticis, fructibus percipiendis & univerſo operi ruſtico. v. Cujac. 10. *obſ.* 37. *l.* 16. *ſupr. de inſt.* De villici officiis vide Catonem *de re ruſtica c.* 5. & 142. 43 Monitores hic, & Paulo 3. *ſent.* 6. §. 5. Varroni 4. *de lingua.* & Columellæ, qui ceſſatores operum in re ruſtica admonent: ut neceſſe non ſit cum Cotta legere *vinitores.* monitores quoque Feſto dicebantur, qui hiſtriones in ſcena monebant, quales & oratoribus adfuiſſe teſtis eſt Cicero *in Philippicis.* Plin. *in Panegyrico.* 44 Sarcula. *Hal.* 45 Ut ſalicta, & arundineta, cæſa & pali. *l.* 12. §. 11. ff. *h. t.* 46 Paul. 3. *ſent.* 6. §. 36. 47 Corbes, alvei, falceſque. Paul. *d. loco.*
48 Molas olivarias adjicit Paul. *d. loco.* 49 *Al.* quales. 50 *l.* 2. *C. de verb. ſign.* Paul. 3. *ſent* 6. §. 37. 51 Adjiciuntur hic a Paulo, vehicula ruſtica, cibaria, piſtores, aſini, focariæ, ancillæ quæ veſtimenta ruſticis faciunt, ſcotra & ſutor. Porro cupæ Synopſeos auctori βοῦττεις. 52 Villam cultiorem faciebant atrienſes & ſcoparii: ut viridiaria, topiarii: ſaltus paſtioneſque, ſaltuarii. greges pecorum, paſtores, de quibus hic. 53 Atrienſis & ſcoparii operæ in eo erant, ut villa cuſtodita bene, & cultior etiam eſſet. 54 De Atrienſibus (qui & diætarii & diætarchæ) & ſcopariis vide Cujac. 10. *obſ.* 34. Atrienſis Gloſſis διαιτάριος, διαιτάρχης. *Synopſ.* 44. *tit.* 10. *c.* 8. μέσαυλα φυλάττων. 55 μέσαυλα σαροῦντες. *Synopſ. d. loco.*
56 V. *l.* 26. ff. *h. t. l.* 60. *in fin.* ff. *de leg.* 3. Græcis ἀλσοφύλακες, auctor Synopſ. *ibid.* ſunt enim ἄλση, viridia ſeu viridiaria. 57 Topiarii ſunt, qui topiis, id eſt frumentis arbores aut herbas figurant in varias formas. vide *l.* 60. *in fin. ſupr. de legat.* 3.
58 ἕλη, καὶ βοσκάς. *Synopſ.* Varro 4. *de lingua. n.* 4. Quos agros non colebant propter ſylvas, aut id genus, ubi poſſit paſci, & poſſidebant, ab uſu ſuo ſaltus nominarunt. Hæc etiam Græci τὰ ἄλσεα, καὶ νόμας, noſtri nemora. 59 *Al.* gregeſque.
60 *l.* 12. §. 4. ff. *h. t.* vide Paul. 3. *ſent.* 6. §. 55. 61 Adde *l.* 60. *in fin ſupr de leg.* 3. *l.* 2. *C. de verb. ſign.* 62 Adde *l.* 12. §. 12. ff. *h. t.* 63 Adde Paul. 3. *ſent.* 6. §. 36.

his

his quæ sunt in domo. 46. *De fundo, ita ut instructus est, legato, & alia re adjecta.* 47. *De hortis instructis, & eo quod in hortis est, alii specialiter legato.*

12. ULPIANUS [lib. 20. ad Sabinum].

Quæsitum est, an frumentum [1], quod cibariis cultorum paratum foret, instrumento cederet? Et plurimis non placet: quia consumeretur, quippe instrumentum [2] est apparatus rerum diutius mansurarum, sine quibus exerceri nequiret possessio: accedit eo, quod cibaria victus magis quam colendi causa pararentur. Sed ego *puto*, & frumentum & vinum ad cibaria paratum instrumento contineri: & ita Servium respondisse auditores [3] ejus referunt. Item nonnullis visum est, frumentum, quod serendi [4] causa sepositum est, instrumento contineri: puto, quia & instar culturæ esset; & ita consumitur, ut semper reponeretur: sed causa seminis nihil a cibariis differt. §. 1. *Conservandi* fructus causa: veluti granaria [5], quia in his [fructus custodiuntur], urceos, capsellas, in quibus] fructus componuntur. sed & ea, quæ exportandorum fructuum causa parantur, instrumenti esse constat: veluti jumenta [6], & vehicula [7], & naves, & cupæ, & culei. §. 2. Alfenus autem, si quosdam ex hominibus aliis legaverit, cæteros, qui in fundo fuerunt, non contineri instrumento ait: quia nihil animalis instrumenti esse opinabatur. quod non est verum [8]: constat enim eos [9], qui agri gratia ibi sunt, instrumento contineri. §. 3. Quæritur, an servus, qui quasi colonus [10] in agro erat, instrumento legato contineatur? Et Labeo & Pegasus, recte negaverunt: quia non pro instrumento in fundo fuerat, etiam si solitus fuerat & familiæ imperare. §. 4. Saltuarium [11] autem Labeo quidem putat eum demum contineri, qui fructuum servandorum gratia paratus sit: eum non, qui finium custodiendorum [12] causa: sed Neratius etiam hunc: & hoc jure utimur, ut omnes saltuarii contineantur. §. 5. Trebatius amplius etiam pistorem [13], & tonsorem [14], qui familiæ rusticæ causa parati sunt, putat contineri; item fabrum, qui villæ reficiendæ causa paratus sit; & mulieres, quæ panem coquant, quæque villam servent; item molitores, si ad usum rusticum parati sunt; item focariam [15], & villicam [16], si modo aliquo officio virum adjuvet; item lanificas [17], quæ familiam rusticam vestiunt, & quæ pulmentaria [18] rusticis coquant. §. 6. Sed an instrumenti [19] instrumentum legato instrumento continetur, quæritur: hæc enim, quæ rusticorum causa parantur, lanificæ [20], & lanæ, & tonsores [21], & fullones, & focariæ [22], non agri sunt instrumentum, sed instrumenti? *Puto* igitur, etiam focariam contineri: sed & lanificas, & cæteros, qui supra numerati sunt: & ita Servium respondisse auditores [23] ejus referunt. §. 7. Uxores quoque & infantes eorum, qui supra enumerati sunt, credendum est in eadem villa agentes voluisse testatorem legato contineri; neque enim duram [24] separationem [25] injunxisse credendus est. §. 8. Si aliqua parte anni in fundo pascantur pecora, aliqua parte his pabulum conducitur; vel servi, si aliqua parte anni per eos ager colitur, aliqua parte in mercedem mittuntur: nihilo minus instrumento continentur [26]. §. 9. *Cellararium* [27] quoque ([id est], ideo præpositum, ut rationes salvæ sint), item ostiarium, mulionemque instrumenti esse constat. §. 10. Et molas [28], & machinas, fœnum, stipulas, asinum machinarium [29], machinam frumentariam, vas æneum, in quo sapa [30] coqueretur, & defrutum [31] fiat, & aqua ad bibendum lavandamque familiam paratur, instrumenti esse [32]: & cribra, & plaustra, in quibus [33] stercus evehatur. §. 11. Ea vero, quæ solo continentur, instrumenti fundi non esse Cassius scribit: veluti arundineta, & salicta, antequam cæsa sint: quia fundus fundi instrumentum esse non potest [34]. sed si cæsa [35] sint puto contineri: quia quærendo fructui deserviunt. † Idem & in palis [36] erit dicendum.

§. 12. Si in agro *venationes* [37] sint, puto venatores [38] quoque, & vestigatores [39], & canes, & cætera, quæ ad venationem sunt necessaria, instrumento contineri: maxime si ager [&] ex hoc reditum habuit.

§. 13. Et si ab *aucupio* reditus fuit, aucupes & plagæ, & hujus rei instrumentum agri instrumento continebitur: nec mirum: cum & aves [40] instrumento, exemplo apium [41], contineri Sabinus & Cassius putaverunt. §. 14. Si quis eodem instrumento in plurimis agris utatur, cujus agri sit instrumentum, quæritur? Et ego arbitror, si quidem apparet voluntas patrisfamiliæ, cui [42] potius agro destinaverat, ejus instrumentum: cæteri enim agri ab hoc agro veluti mutuantur. si non appareat, nullius instrumento cedet: neque enim pro parte dividemus instrumentum. §. 15. Supellex, cæteraque si qua in agro fuerunt, quo instructior esset paterfamilias, instrumento fundi non continentur [43].

§. 16. Si domus sit instrumentum legatum, videndum quid contineatur? Et Pegasus ait, instrumentum domus id esse, quod tempestatis arcendæ aut incendii [44] causa paratur; non quod voluptatis gratia: itaque neque specularia [45], neque vela quæ frigoris causa vel umbræ in domo sunt, deberi [46]. Quæ sententia Cassii fuit, qui dicebat, inter instrumentum & ornamentum multum interesse: instrumenti enim ea esse, quæ ad tutelam domus pertinent: ornamenti, quæ ad voluptatem; sicuti tabulas pictas. §. 17. Vela autem Cilicia [47] instrumenti esse [48] Cassius: quæ ideo parantur, ne ædificia vento vel pluvia laborent.

§. 18. Acetum quoque quod extinguendi [49] incendii causa paratur: item centones, sifones [50], perticæ quoque & scalæ: & formiones, & spongias [51], & hamas [52], & scopas [53] contineri; plerique & Pegasus aiunt. §. 19. Tegulam [54] autem & tignum ejus rei causa paratum, instrumento contineri, si ad hujusmodi causam habeat tigna parata; ad alios usus non deservientia. Proinde & fulcimenta, si qua habebat huic rei necessaria, etiam ea instrumento domus continebuntur.

§. 20. De velis, quæ in hypethris [55] extenduntur, item de his quæ sunt circa columnas, Celsus scribit, magis supellectili adnumeranda: & ita Sabinum & Cassium putare. §. 21. Canales autem, & harpagones, & hamas [56], instrumento contineri constat. §. 22. Item perticæ, quibus araneæ detergantur: item spongiæ [57], quibus columnæ, pavimenta, podia [58] extergantur [59]: scalæ, quæ ad lacunaria admoveantur, instrumenti sunt: quia mundiorem domum reddunt.

§. 23. Papinianus quoque lib. VII. Responsorum ait: Sigilla [60] & statuæ [61] adfixæ, *instrumento domus* non continentur, sed domus portio [62] sunt [63], quæ vero non [64] sunt adfixa, instrumento non continentur, inquit: supellectili enim adnumerantur: excepto horologio [65] æreo, quod non est adfixum, nam & hoc instrumento domus putat contineri: sicut prothyrum [66] domus, si velamen est: (inquit) instrumento domus continetur. §. 24. Fistulæ autem & canales & crateres, & si qua sunt alia ad aquas salientes [67] necessaria: item serræ & claves [68], magis domus portio quam domus instrumentum sunt.

§. 25. Specularia [69] quoque adfixa, magis puto domus esse partem: nam & in emptione domus & specularia & pegmata [70] cedere, sive in ædificio sunt posita, sive ad tempus detracta. Sed si non sint reposita, ad hoc tamen sint, ut suppleantur, si qua desint, instrumento potius continebuntur. §. 26. Cancellos [71] quoque instrumento contineri puto. §. 27. Sed si *fundus* non sit cum [72] instrumento legatus, sed *ita ut instructus sit*: Quæsitum est, an plus contineatur, quam si cum instrumento legatus esset? Et Sabinus [libris] ad Vitellium scribit, fatendum esse, plus esse, cum instructus fundus legetur, quam si cum instrumento: quam sententiam quotidie increscere & invalescere videmus. Quanto igitur hoc legatum uberius est, videndum est. Et Sabinus definit, & Cassius apud Vitellium notat, Omnia quæ eo collata sunt, ut instructior esset paterfamilias, instructo (inquit) continebuntur: id est, quæ ibi habuit, ut instructior esset. Hoc ergo legato non agri instrumentum, sed [73] proprium suum instrumentum reliquisse videtur. §. 28. Proinde si *fundus* sit *instructus* legatus, & supellex continebitur [74], quæ illic fuit usus ipsius gratia, & vestis non solum stragula, sed & qua ibi uti solebat; mensæ quoque eboreæ [75], vel si quæ aliæ; item vitrea [76], & aurum, & argentum: vina [77] quoque, si qua ibi fuerunt usus ipsius causa, continentur [78], & si quid aliud utensilium [79]. §. 29. Sed si qua eo congesserat [80] non usus sui causa, sed custodiæ [81] gratia, non continebuntur; vina etiam, quæ in apothecis [82] sunt, non cedent: & hoc jure utimur, ut quæ ibi paterfamilias quasi in horreo habuit, hæc non contineantur. §. 30. Celsus quoque lib. XIX. Digestorum scribit, fructus ibi repositos, ut venirent [83], vel in alium usum, quam fundi, converterentur, instructo fundo non contineri. §. 31. Idem Celsus eodem libro ait, etiam supellecticarios [84], & cæteros hoc genus servos contineri; id est, ministeria, quibus instructus erat in eo fundo, extra ea, quæ libertatem acceperunt: & qui rure morari solebant.

§. 32. Si instructum fundum legasset, ea pædagogia [85], quæ ibi habebat, ut cum ibi venisset præsto essent in triclinio, legato continentur. §. 33. Contubernales [86] quoque servorum, id est, uxores, & natos, instructo fundo contineri verum est. §. 34. *Instructo*

1 De frumento reposito ad mancipiorum exhibitionem, adde *l.* 18. §. 9. *infr. h. t.* 2 *l.* 5. §. 13. ff. *de tributoria.* adde §. 16. ff. *h. t.* 3 Auditores, discipuli. v. §. 6. ff. *h. t.* 4 Adde *l.* 18 ff. *de act. empt.* 5 Granariis fructus custodiuntur. *d. l.* 18. §. 9. ff. *h. t.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 35. Goth. Vide Tholosan. *syntagm. jur. lib.* 2. *cap.* 26. *num.* 2. Ans. 6 Puta asinus. Paul. 3. *sentent.* 6. §. 37. asinus machinarius, §. 10. ff. *h. t.* non tamen asina molendaria. *l.* 18. §. 2. ff. *h. t.* Paul. 3. *sentent.* 6. §. 37. 7 *l.* 8. *in fin. pr.* ff. *h. t.* adde & cacabos, & patinas, urceos, si modo testatoris usus non repugnet. *l.* 18. §. 3. ff. *h. t.* 8 Hoc falsum est, ff. *h. t.* verum est autem, animalia supellectilis verbo non contineri. *l.* 2. ff. *de supellectili.* 9 *l.* 19. ff. *h. t.* 10 De officio patrisfamilias erga colonos, v. 1. Columell. 7. 11 Saltuarii fructus servabant, & fines custodiebant, *l.* 8. *in fin.* ff. *h. t. l.* 15. §. 2. *l.* 17. *in fin.* ff. *h. t. l.* 60. *in fin.* ff. *de legat.* 3. Paul. 3. *sentent.* 6. §. 35. Goth. Vide Tholosan. *syntagm. jur. lib.* 3. *cap.* 15. Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 154. *n.* 26. Ans. 12 De custodibus vide *l.* 15. §. *ultim.* ff. *h. t.* 13 Paul. 3. *sentent.* 6. §. 37. *l.* 15. ff. *h. t.* 14 De quo §. 6. ff. *h. t.* 15 *d.* §. 6. ff. *h. t.* 16 De officio villici vide Caton. 3. & 5 & 142. 1. Columell. 8. 17 §. 6. ff. *h. t. l.* 16. §. 2. ff. *h. t.* 18 *l.* 18. §. 3. ff. *h. t.* 19 Vide Adr. Turneb. *advers. lib.* 8. *c.* 9. Ans. 20 §. 5. ff. *h. t.* 21 *d.* §. 5. ff. *h. t.* 22 *d.* §. 5. ff. *h. t. l.* 15. ff. *h. t. l.* 2. *C. de don. inter virum. l.* 3. *C. de cond. insert.* Paul. 3. *sentent.* 6. §. 3. ubi quidam legunt *forcariam.* Cæterum *focaria* est quæ focum colit, culinaria. nam quas μαγειρίσσας dicimus, Hieronymus focarias reddidit, Turneb. 8. *advers.* 9. dicitur & focarius, *l.* 1. §. 5. ff. *nautæ.* Eadem forma casaria Festo, est casæ custos. 23 Auditoris testimonium admittitur, *ut hic* & hac eadem lege *in princ.* 24 Contubernalis. *l.* 41 §. 2. ff. *de legat.* 3. Paul. 3. *sentent.* 6 § 38. 25 Facit *d.* §. 2. *l.* 8. ff. *de pignoribus.* 26 Imo non continetur, *l.* 19. *in fin.* ff. *h. t.* Paulus 3. *sentent.* 6. §. 40. 27 Paulus 3. *sentent* 6. §. 72. Cellarium. *Haloand.* 28 *l.* 26. *in fin.* ff. *h. t.* 29 Id est, molendarium, qui molit, & molam torquet: hinc machinaria pondera, Ausonius 7. id est, pistrinalia. de Machinis Cicer. *de pet. consul.* vide Turneb. 7. *advers.* 9. 30 Faba. *Haloand.* Sapa, est mustum ad mediam partem decoctum. Varro *apud Nonium.* 31 Defrutum ut fiat, vide 12. Columell. 21. de defruto adde *l.* 9. ff. *de tritico.* 32 Imo asinus machinarius non est instrumenti. *l.* 18. §. 2. ff. *h. t.* 33 Varro 4. *de lingua.* Sirpea, quæ virgeis sirpatur, id est colligando implicatur, in qua stercus aliudve quid evehitur. 34 §. 23. ff. *h. t.* tunc enim ea pars fundi sunt. *l.* 44. ff. *de rei vindicat. l.* 17. ff. *de act. empt.* 35 Utcunque non sint cæsa, usufructuarii sunt, cum quodam temperamento. *l.* 9. *in fin.* ff. *de usufruct. l.* 17. §. *ult. l.* 18. ff. *de act. empt.* 36 *d. l.* 9. *d. l.* 17. §. *ult.* 37 Paulus 3. *sentent.* 6. §. 41. 38 *l.* 99. §. 1. ff. *de legat.* 3. 39 Varro 4. *de lingua. num.* 18. vestigator a vestigiis ferarum, quas indagat; ut venator a venatu. Glossis vestigator ἰχνευτής qui & iisdem sagax. 40 *l.* 11. ff. *h. t.* 41 *l.* 10. ff. *h. t.* 42 Cujus potius agro. *Haloand. l.* 4. *supr. h. t.* 43 Instructi tamen continentur. §. 28. ff. *h. t.* 44 Paul. 3. *sentent.* 6. §. 56. 45 Vide §. 25. ff. *h. t.*

46 Imo debentur. §. 17. ff. *h. t.* 47 *l.* 17. §. 4. *supr. de act. empt.* vela Cilicia sunt tegumenta aspera ex pilis pecorum, quæ & segestria. Procop. 2. *ad bellum Pers.* Suidas apud Cujac. 13. *observat.* 13. Asconius 1. *in Verrem*, interpretatur, texta de pilis in usum nautarum & castrorum. 48 Imo non sunt instrumenti. §. 16. *supr. h. t.* 49 Acetum solum ex omnibus humoribus crescentem flammam violenter extinguit, dum per frigus suum calorem vincit elementi, 7. Macrob. *Saturn.* 6. adde *l.* 3. §. 5. ff. *de penu.* Cui rei aptissimum est, quod Luitprandus 3. *histor.* 6. ait: Ignem Græcum nullo præterquam aceti liquore extingui. De vi aceti in unionibus solvendis, dixi ad *l.* 6. ff. *de auro.* 50 Siphones inter instrumenta, incendiis extinguendis, referuntur, *ut hic.* & apud Plin. *in epist. ad Trajanum de Nicomediensium incendio.* Vasa autem ait esse Isidorus, *ult. c.* 6. quæ aquas sufflando fundunt. Meminit etiam siphonis Colum. 3. *cap.* 9. Senec. 1. 2. *quæst. Natural.* Passim autem in ædibus fuisse siphones, qui subterraneis meatibus aquam exprimerent, testis est Strabo, *lib.* 15. 51 Vid. §. 22. *infr. h. t.* 52 §. 21. *infr. h. t. l.* 3. §. 3 *supr. de offic. Præfect. vigil.* 53 Scaphas. *Hal.* a scopis scoparii. 54 Paul. 3. *sent.* 6. §. 56. 55 *l.* 242. §. 2. ff. *de verb. sign.* §. 18. *supr. h. t.* 56 §. 18. *supr. h. t.* 57 §. 18. *supr. h. t.* 58 Podium quid, vide Cujac. 13. *observ.* 13. 59 Effingantur. vide Cujac. 33. *observ.* 13. 60 Sigilla, signa habentia formam Deorum vel hominum. 61 *l.* 17. *supr. de act. empt. l.* 245. ff. *de verb. sign.* 62 Vid. *l.* 242. ff. *de verb. sign.* 63 Imo non sunt. *l.* 245. ff. *de verb. sign.* 64 §. 11. *supr. h. t.* 65 De horologio adde *l.* 41. §. 11. *supr. de leg.* 1. 66 De prothyro, *l.* 245. ff. *de verb. sign.* vide Cujac. 14. *obs.* 1. 67 *l.* 15. *supr. de act. empt. l.* 79. ff. *de verb. sign.* 68 *l.* 17. *supr. de action. empt.* 69 Specularia, §. 16. *supr. h. t. l.* 15. §. 6. *supr. de usufr.* Paul. 3. *sent.* 56. (hinc specularis lapis) integumenta sunt ex speculari lapide. Martial. *Hybernis objecta notis, specularia puros Admittunt soles, & sine face diem.* Alii legunt, *specula.* Goth. Vide Panciroll. *memorab. tit. de specularibus.* Ans. 70 Antepagmenta seu valvarum ornamenta affixa antis. Turn. 8. *advers.* 9. de pegmatis vid. Cott. *in voce* specularia. 71 *l.* 41. §. 10. *supr. de leg.* 1. 72 *l.* 8. *supr. h. t.* 73 *l.* 16. *supr. de usu & habit.* 74 Instructo sc. *ut hic.* non instrumento. §. 15. *supr. h. t.* 75 §. 43. *infr. h. t.* 76 Paul. 3. *sent.* 6. §. 67. 77 §. 35. §. 39. *infr. h. t.* 78 Imo non continentur. vid. *l.* 15. §. 1. *infr h t.* 79 Vid. *l.* 12. *infr. de decur.* 80 *l.* 1. *C. de verb. sign.* Paul. 3 *sentent.* 6. §. 39. 81 Vid. *l.* 1. *C. de verb. signif.* 82 Apotheca, est locus ad quascunque res recondendas idoneus. 83 *l.* 1. *in fin C. de verb. signif.* non ut ibi absumerentur. Paul. 3. *sent.* 6. §. 42. 84 Supellecticarii, qui supellectilem curant. Turneb. 8. *advers.* 9. 85 *l.* 15. §. 16. ff. *de injur.* id est, puerorum cœtus: hinc pædagogianos Marcellin. *lib.* 26. vocat, quos *pagios* appellare solemus. vid. Turneb. 8. *advers.* 9. Senec. 12. *epist.* 123. fit mentio pædagogi *l.* 13. *infr. de manumiss. vind.* 86 Contubernales, id est, uxores eorum servorum, qui operantur in fundo, instrumento cedunt: ne dura separatio inducatur. Paul. 3. *sent.* 6. 38. at non uxores eorum, qui mercedem præstare consueverunt; *ibid.* §. 40. adde *l.* 41. §. 2. *supr. de leg.* 3. & §. 7. *supr. h. t.*

autem *fundo*, & bibliothecam [1], & libros qui [2] illic erant, ut quotiens veniſſet uteretur, contineri conſtat: ſed [3] ſi quaſi apotheca [4] librorum utebatur, contra erit dicendum. §. 35. Neratius quoque lib. IV. Epiſtolarum Rufino reſpondit, *inſtructo fundo* & ſupellectilem, & vina, & mancipia non ſolum ad cultum cuſtodiamve [5] villæ, ſed etiam quæ ut ipſi patrifamilias in miniſterio ibi eſſent, legato cedere. §. 36. Imagines quoque hæ ſolæ legatæ videntur, quæ in aliquo ornatu villæ fuerunt. §. 37. Papinianus quoque *prædiis inſtructis* legatis, mancipia non contineri, quæ temporis cauſa illic fuerunt, ac non eo animo tranſtulit paterfamilias, ut aut fundi, aut ſuum inſtrumentum faceret. §. 38. Item reſpondit, *prædiis inſtructis* legatis, actorem [6] ex his in Provinciam miſſum, ut ordinatis negotiis ad priſtinum actum rediret, legato prædiorum cedere, quamvis nondum redierit. §. 39. Idem reſpondit, *inſtructis hortis* legatis, etiam vina quæ ibi fuerunt, quo dominus eſſet inſtructior, contineri: aliud eſſe, ſi horrea [7] ibi habuit, unde inſtruebatur vel in urbe, vel in aliis prædiis. §. 40. Idem reſpondit, *domo* per fideicommiſſum relicta *cum ſupellectili* [8] Claudio Hieroniano [9], clariſſimo viro ab Umbrio Primo, & menſas, & cæteram ſupellectilem quam in hortis [10] paterfamilias in Proconſulatum profecturus contulerat, ut tutiore loco eſſent, contineri. §. 41. Idem Reſpondit, theriacam [11] quoque, & cætera medicamenta quæ ſeceſſus cauſa dominus ibi habuit, & veſtem propter ſeceſſum ibi depoſitam, inſtructo fundo legato, ineſſe. §. 42. Idem reſpondit, *domo, ita* [12] *ut inſtructa eſt*, cum omni jure ſuo *legata:* urbanam [13] familiam, item artifices quorum operæ cæteris quoque prædiis exhibebantur, legato non contineri: oſtiarii autem (inquit) vel topiarii [14], diætarii [15], aquarii, domui tantum deſervientes, continebuntur: ſed quod de artificibus ait, falſum eſt, ſi ejus domus cauſa parati ſunt; licet aliis quoque prædiis commodabantur. §. 43. Idem reſpondit, *domo inſtructa* legata, menſas eboreas [16], & libros [17] non contineri: ſed [&] hoc falſum eſt. nam omne, quidquid in domo fuit, quo inſtructior [18] ibi eſſet paterfamilias, continebitur: ſupellectilem [19] autem patrisfamiliæ inſtrumentum eſſe, nemo dubitat. Denique Neratius lib. IV. Epiſtolarum Marcello fratri [20] ſuo reſpondit, & veſtem domus inſtructæ legato contineri, maxime, inquit, in propoſita ſpecie: proponebatur enim, qui legaverat, argentum & rationes excepiſſe: nam qui hæc (inquit) excepit [21], non poteſt non videri de cæteris rebus, quæ in ea eſſent, ſenſiſſe. † Sed & ipſe Papinianus eodem libro Reſponſorum ait [22], patrem mercatorem ac fœneratorem, qui duos filios totidemque filias heredes inſtituerat, ita legaſſe, *filiis maribus domum meam inſtructam do lego, darique jubeo:* merces & pignora an contineantur, quæri poſſe: Sed facilem Judici voluntatis conjecturam fore, cæteris patris facultatibus examinatis [23]. §. 44. Celſus ſcribit, *ſervis, qui in fundo morarentur* legatis, vicarios eorum non contineri: niſi appareat, & de vicariis eum ſenſiſſe. §. 45. Papinianus quoque lib. VII. Reſponſorum, uxori, cui vir *omnia quæ in domo erant*, ab herede filia præſtari voluit, cautiones [24] debitorum emptionesque ſervorum non [25] videri legatas, reſpondit: niſi (inquit) ex alia parte, & de ſervis eum cogitaſſe, apparuit: ſcilicet ut eorum ſervorum ei legaſſe videatur emptiones, quos & ipſos voluit ad eam pertinere. §. 46. Si quis *fundum ita ut inſtructus eſt*, legaverit, & adjecerit *cum ſupellectili, vel mancipiis, vel una aliqua re*, quæ nominatim expreſſa non erat [26]: utrum minuit legatum adjiciendo [27] ſpeciem, an vero non, quæritur? Et Papinianus reſpondit, non [28] videri minutum: ſed potius ex abundanti adjectum. §. 47. Idem Papinianus lib. VII. Reſponſorum ait, *Inſtructis hortis* filio legatis, mater argentum muliebre filiæ legaverat: Reſpondit, etiam id argentum muliebre, quod in hortis habuit, ut ibi eſſet inſtructior, ad filiam pertinere.

De inſtrumento tabernæ cauponiæ vel cauponæ, 1. *Vel balneario.*

13. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

TAbernæ cauponiæ [29] inſtrumento legato, etiam inſtitores contineri, Neratius exiſtimat. ſed videndum, ne inter inſtrumentum tabernæ cauponiæ, & inſtrumentum cauponæ ſit diſcrimen: ut tabernæ non niſi loci inſtrumenta ſint, ut dolia, vaſa, ancones [30], calices, trullæ [31], quæ circa cœnam [32] ſolent trajici: item urnæ æreæ, & congiaria [33], ſextaria, & ſimilia: cauponæ autem, cum negotiationis nomen ſit, etiam inſtitores [34]. §. 1. Inſtrumento balneario [35] legato, etiam balneatorem [36] contineri, Neratius reſpondit.

14. IDEM lib. 2. ad Vitellium.

COntinetur autem & fornicator [37].

De factis paratisque tabernarum exercendarum, inſtruendarum, piſtrini, cauponæ cauſa. 1. *De domo inſtructa.* 2. *De fundo inſtructo, vel cum inſtrumento.*

15. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

SI ita teſtamento ſcriptum ſit, *quæ tabernarum* [38] *exercendarum, inſtruendarum, piſtrini, cauponæ cauſa facta parataque ſunt, do lego:* his verbis Servius reſpondit, & caballos [39], qui in piſtrinis eſſent, & piſtores, [&] in cauponio inſtitores [40], & focariam [41], mercesque, quæ in his tabernis eſſent, legatas videri. §. 1. Domo inſtructa: reſponſum eſt, ſupellectilem legatam, non [42] etiam vina: quia domus vinis inſtructa intelligi non poteſt. §. 2. Mulier villæ cuſtos [43] perpetua fundo, qui cum inſtrumento legatus eſſet, aut inſtructo continebitur, ſicuti ſaltuarius: par enim ratio eſt. nam deſiderant tam villæ, quam agri cuſtodiam: illic, ne quid vicini aut agri aut fructuum occupent; hic, ne quid cæterarum rerum, quæ in villa continentur. Villa autem ſine ulla dubitatione pars fundi habetur [44].

De inſtrumento villæ, 1. *Vel vineæ.* 2. *De fundo inſtructo.*

16. ALFENUS lib. 2. Digeſtorum a Paulo epitomatorum.

VIllæ [45] inſtrumento legato, ſupellectilem non [46] contineri verius eſt. §. 1. Vinea & inſtrumento ejus legato, inſtrumentum vineæ nihil eſſe, Servius reſpondit. qui eum conſulebat, Cornelium reſpondiſſe aiebat, palos, perticas, raſtros, ligones inſtrumenti vineæ eſſe: quod verius eſt. §. 2. Quidam uxori fundum, uti [47] inſtructus eſſet, in quo ipſe habitabat, legavit. conſultus de mulieribus lanificis [48] an in inſtrumento continerentur: reſpondit, non quidem eſſe inſtrumenti fundi: ſed quoniam ipſe paterfamilias, qui legaſſet, in eo fundo habitaſſet, dubitari non oportere, quin & ancillæ, & cæteræ res, quibus paterfamilias in eo fundo eſſet inſtructus, omnes legatæ viderentur.

De inſtrumento pictorio, 1. Piſcatorio, 2. Balneario, *fundi, cauponio.*

17. MARCIANUS lib. 7. Inſtitutionum.

ITem *pictoris* [49] inſtrumento legato, *ceræ*, colores ſimiliaque horum legato cedunt: item peniculi [50] & *cauteria*, & conchæ [52].

§. 1. Inſtrumento *piſcatorio*, contineri Ariſto ait naucellas [53], quæ piſcium capiendorum cauſa comparatæ ſunt: ſed & piſcatores contineri, verius eſt [54]. §. 2. Inſtrumento *balneatorio* [55] legato, dictum eſt, balneatorem [56] ſic inſtrumento contineri balneario, quomodo inſtrumento fundi ſaltuarium [57], & topiarios [58], & inſtrumento cauponio inſtitorem [59]: cum balneæ ſine balneatoribus uſum ſuum præbere non poſſint.

De inſtrumento lanionis. 1. *De perſonis.* 2. *De inſtrumento fundi.* 10. *De inſtrumento medici.* 11. *De fundo inſtructo, & mancipiis nominatim legatis.* 12. *De fundo, & his quæ ibi ſunt.* 13. *De villa ita ut teſtator poſſedit, cum quibusdam ſpecialiter legatis.* 14. *De domo inſtructa.*

18. PAULUS lib. 2. ad Vitellium.

CUm de *lanionis* inſtrumento quæritur: ſemota carne, menſas, pondera [60] ferramentaque laniandæ carnis cauſa præparata, item trutinas [61], cultros, dolabras inſtrumento relinquimus. §. 1. Inſtrumento legato, aliquando etiam perſonas legantium neceſſe eſt inſpici: ut ecce, piſtorio inſtrumento [legato], ita ipſi piſtores ineſſe videri poſſunt [62], ſi paterfamilias piſtrinum exercuit: nam plurimum intereſt, inſtrumentum piſtoribus an piſtrino paratum ſit. §. 2. Aſinam [63] molendariam & molam negat Neratius inſtrumento fundi contineri.

§. 3. Item caccabos & patinas [in] inſtrumento fundi eſſe dicimus; quia ſine his pulmentarium coqui non poteſt. Nec multum refert inter caccabos & aënum [64] quod ſupra focum pendet: hic [65] aqua [66]

1 Paul. 3. *ſent.* 6 §. 51. *l.* 52. §. 7. *ſupr. de leg.* 3. 2 Bibliothecas etiam in fundis & prædiis veteres habuere. 3 Bibliotheca & apotheca librorum differunt. 4 Vide *l.* 21. §. 6. J. *de furt.* 5 §. 4. ʒ. *h. t. l.* 15. §. *ult.* J. *h. t.* 6 *l.* 20. §. 4. J. *h. t.* 7 *Subaudi*, vinaria. de quibus dixi ad *l.* 7. ʒ. *h. t.* 8 Supellectili ab Claudio Herminiano clariſſimo viro, Umbrio Primo. Cujac. 1. *obſerv.* 28. Goth. Turneb. *lib.* 18. *adverſ. cap.* 23. Cott. *in memorabil. verb.* diæta. Briſſon. *lib.* 4. *ſelect. cap.* 18. Anſ. 9 Hieronymiano, *Hal.* Hermoniano, *alii.* forte legendum eſt Herminiano. Tertullianus *ad Scapulam.* Poſſumus, inquit, æque & exitum quorundam præſidum tibi proponere, qui in fine vitæ ſuæ recordati ſunt deliquiſſe, quod vexaſſent Chriſtianos: Claudius Herminianus in Cappadocia, cum indigne ferens uxorem ſuam ad hanc ſectam tranſiiſſe, Chriſtianos crudeliter tractaſſet: ſolusque in Prætorio ſuo vaſtatus peſte, cum vivus vermibus ebulliſſet, Nemo ſciat, aiebat, ne gaudeant Chriſtiani. vide Cujac. 1. *obſ.* 28. 10 In horrea, *vulgata:* comprobata a Briſſonio 4. *ſelect.* 18. Movetur autem quod horrea cuſtodiæ cauſa fiebant, non horti. dixi ad *l.* 7. ʒ. *h. t.* 11 Theriaca eſt medicamentum adverſus omnium animantium venena. 20. Plin. 24. ita dicitur, ἀπὸ τῶν θηρίων, a venenatis beſtiis, ſive quod ex carne viperina fiat, ſive quod adverſus venenata animalia proſit. Ut conficiatur, quas vires habeat, vid. Aëtium. 4. *Tetrab. c.* 87. & *ſeqq.* Paulum Æginetam 7. *de re medica.* 11. vid. Nicandr. Forcat. *c.* 1. *penus.* 12 Paul. 3. *ſent.* 6. §. 58. 13 *l.* 60. §. 1. ʒ. *de leg.* 3. 14 *l.* 8. §. 1. ʒ. *l.* 17. *in fin.* J. *h. t. l.* 60. *in fin. ſupr. de leg.* 3. Topiarius dicitur a topiis, id eſt, funiculis quibus frutices & arbuſculæ tonſiles in animalium aut rerum hiſtorias luculenta varietate aſſimilantur, religantur, torquentur, flectunturque. vide Turneb. 18. *adverſ.* 23. 15 Diætarii. vid. quæ notavi de diæta ad *l.* 55. §. 3. *ſupr. de leg.* 3. 16 Menſæ eboreæ inſtructi fundi legato continentur, §. 28. ʒ. *h. t.* 17 Quos illic habuit ſtudiorum cauſa. §. 34. ʒ. *h. t.* 18 Vel munitior, vel tutior ab incendio. Paul. 3. *ſentent.* 6. §. 55. 19 Vid. *l.* 1. J. *de ſupellect.* 20 Dixi ad *l. ultim. C. de ſerv. Reipub.* 21 Exceptio firmat regulam. *l.* 4. *in princ.* J. *de penu. l.* 63. *in fin.* J. *de cond. & demonſtr.* 22 Faciunt huc notata per Alexandrum *conſ.* 26. *vol.* 4. Aretinum *conſ* 6. *col. pen.* Anchoranum *conſ.* 403. *col.* 2. Decium *conſ.* 320. *ad fin.* Mod. 23 Ut ſi ſint exiguæ, non cedant. *Accurſ.* 24 *l.* 92. *in fin. pr.* ʒ. *de leg.* 3 25 Imo cedunt, Paul. 3. *ſentent.* 6 §. 59 *l.* 86. *ſupr. de leg.* 2. 26 Vel quæ nominatim expreſſa erat: vel quæ nominatim expreſſerat. Hot. 3. *obſervat* 2. & 30. Goth. Enumeratio ſpecierum non reſtringit genus præcedens adde *l.* 19. J *h. t. l.* 5. J. *de aliment vel cibar legat.* Mantic *de conjectur. lib* 9 *tit.* 3. Anſ. 27 Specierum enumeratione minuitur legatum generale: niſi ſpecies ex abundanti per errorem adjectæ ſint. vid. *l.* 9. J. *de ſupellect.* 28 Imo modus videtur legato adjectus. *d. l.* 9. J. *de ſupellect* Solve, *ut ibi.* 29 *l.* 15. *in princ. l* 17. § 2 *l.* 23. J. *h. t.* Paul. 3 *ſentent.* 6. §. 61. Goth. Vid. Alciat. *parerg. lib.* 7. *c.* 3. Turneb. *lib.* 2 *adverſ. cap.* 22. & *lib.* 18. *c.* 23. S. L. 30 Ancones calices inflexi, & angulum habentes: inde enim nomen habent. 31 Tryllæ, *l* 19. §. 9. J. *de auro.* truellæ, *l.* 36. J. *de auro* truili Feſto *in Naſſiterna* trullæ Paul. 3. *ſent* 6. §. 86 quæ & bacriones. de trullis vide Cujac. 11. *obſ.* 7. In eis non tenebatur vinum, ſed fundebatur in pocula. Truam quoque appellat Nonius. *cap* 1 *in Trudis* 68. Titinius Salina: Cocus magnum ahenum quando fervit, paulla confutat trua. Truæ Varroni 4. *de lingua.* quæ a culina in lavatrinam aquam fundunt. ibidem meminit Trullei & vinariæ trullæ. Eſt & Feſto Drua, & Trua, id quo permovent coquentes exta. *in Andruare & Antruare.* 32 Cœnum. *Hal.* ahenum, Alciat. 7. *parerg.* 3. 33 Congiarium vas, congii unius capax, ſeu ſex ſextariorum: interdum munus imperatorium ſignificat. 34 *l.* 15. *l.* 17. §. 2. *in fin.* J. *h. t.* Imo inſtitores non cedunt. Paul. 3. *ſentent.* 6. §. 61. 35 Paul. 3. *ſentent.* 6. §. 65. *l.* 17 §. 2. J *h. t.* 36 *l.* 17. §. 2. J. *h. t.* 37 Fornicator, vel (ut ab aliis legitur) Fornacator, is eſt, qui fornacem balnei caminumque ſuccendit. vide Turneb. 8. *adverſ.* 9. qui & fornicarius, in *l.* 27. §. 9. ʒ. *ad l. Aquil.* de furnario dicam ad *l.* 24. §. 7. J. *de damno.* 38 *l* 23 J. *h. t.* 39 Caballi: hinc caballatio, *l.* 14. *C. de erogation. milit. annonæ* & caballarius, in *gloſſ. Iſidor.* 40 Vid. *l.* 13. *in fin.* ʒ. *h. t.* 41 De qua vide *l.* 12. §. 6. ʒ. *h. t.* 42 Imo etiam vina. *l.* 12. §. 35. ʒ. *h. t.* 43 Vid. *l.* 12. §. 4. §. 35. ʒ. *h. t.* 44 Ideoque alterutro legato, alter alteri cedit. Paul. 3. *ſentent* 6. §. 68 45 Adde *l.* 35. *ſupr. de uſu & uſufr. legat.* 46 Adde *l.* 19. §. 1. J. *h. t.* 47 V. *l.* 8. ʒ. *h. t.* 48 Vide *l.* 12. §. 5. ʒ. *h. t.* 49 Paul. 3. *ſent.* 6. §. 63. 50 Penicilli. Paul. *ibid.* 51 Paulus *ibid.* Cauteria ſunt quibus pictores olim ceris pingentes picturam tabularum inurebant. Turneb. 8. *adverſ.* 9. de hac pictura intellexit Ovidius, *tabulasque coloribus uris*. Cotta *in voce* cauteria. Encaute, picturæ genus, a quo monumenta civitatis encauta & encautarium dicitur, *l.* 9. *C. de agricolis.* Cujac. *ibid.* de Encauſto dicam, ad *l.* 6. *C. de diverſ. reſcript.* 52 Addit *ibid.* Paulus, & temperandorum colorum vaſa. 53 Navicellas, *Haloand.* naviculas. Paul. 3. *ſent.* 6. §. 66. 54 Adde & retia, naſſas & fuſcinas, Paul. *ibid.* Naſſæ meminit Feſtus. Naſſa Gloſſis κυρτὸς ἁλιευτικός. 55 Paul. 3. *ſentent.* 6. § 65 Balneario. *Hal.* 56 Dixi *l.* 13. §. 1. ʒ. *h. t.* 57 Vide *l.* 12. §. 4. ʒ. *h. t.* 58 Vide *l* 12. §. 42. ʒ. *h. t* 59 Vid. *l.* 13. *in fin. pr.* ʒ. *h. t.* adde & ſcamna, hypodia, fiſtulas, miliaria, epitonia, rotas aquarias, & jumenta quæ ligna deferunt. Paulus *ibid* 60 Carnem moris fuiſſe Romæ ad pondus vendi, hinc colligere poſſis. de ponderibus amplius dicam ad *tit. C. de ponderator.* 61 Carnes hinc conſtat Romæ (ut & apud Græcos, teſte Plutarcho 2. *ſympoſiorum ultim.*) ad pondus veniſſe (ut & in quibusdam Galliæ partibus ad hunc diem manſit mos ille). Lamprid. *in Alexand.* Tantum carnis fuit intra biennium, ut cum fuiſſet octominutalis libra, ad duos unumque utriusque carnis (porcinæ & bubulæ) libra redigeretur. Idque probat vetus inſcriptio apud Briſſonium 1. *Variar.* 16. in qua, conſuetudine micandi ſublata, lex jubet carnes ſub exagio, id eſt, ſub trutina vendi. Id etiam probat *lex* 4. *C. Theodoſ. de ſuariis.* qua mandatur, ut pondus porcorum trutinæ, non oculari libertate quæratur. Hoc præterea addendum eſt, curam carnis Romæ commiſſam fuiſſe Præf. urbis, *l.* 1. §. 11. ʒ. *de offic. Præfect. Urb.* formam curæ carnis, vid. apud Ammian. 26. 62 Id eſt, ſervi, qui piſtrinum exercent; quin & cribra, aſini, molæ, machinæ, quibus farinæ ſubiguntur. Paul. 3. *ſent.* 6. §. 64. 63 *l.* 12. § 10. ʒ. *h. t* adde *l.* 26. §. 1. J. *h. t.* 64 Ahenum. *Hal.* vide quæ notavi ad *l.* 38 §. 2. ʒ. *de act. empt.* 65 *Al.* hoc: id eſt, aëno. 66 Aqua calida veteres inter potandum nonnunquam uſi ſunt, *ut hic.* Seneca 1. *de ira.* 2. Iraſcuntur ſi calida non bene præbeatur, ſi vitrum fractum eſt, ſi calceus luto ſparſus eſt. Idem 25. *de Ira* 25. Minimis ſordidisque rebus non exacerbemur. Parum agilis puer, aut parum tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorus, aut menſa negligentius poſita. ad iſta concitari inſania eſt. Inde calix, quod caldum eo biberent, Varro 4 *de lingua.* Feſtus *in Calix.* hinc Martialis 8. *epigr.* 67. *Caldam poſcis aquam, ſed nondum frigida venit.* Juvenalis *Satyr.* 5. *calidæ gelidæque miniſter.* hinc thermopotare, apud Plautum *in Trinummo.*

ad potandum calefit: in illis[1] pulmentarium[2] coquitur. Quod si aënum instrumento continetur, urcei quoque, quibus aqua in aënum infunditur, in idem genus rediguntur: ac deinceps in infinitum primis quibusque proxima copulata procedunt, optimum ergo esse Pedius ait, non propriam verborum significationem[3] scrutari: sed in primis, quid testator demonstrare voluerit: deinde in qua præsumptione sunt, qui in quaque regione[4] commorantur. §. 4. Cum de villico[5] quæreretur, [&] an instrumento inesset, & dubitaretur: Scævola consultus respondit, si non pensionis certa quantitate, sed fide dominica[6] coleretur, deberi. §. 5. Idem consultus de meta[7] molendinaria: respondit, si rusticis ejus fundi operariis moleretur, eam quoque deberi. est autem meta, inferior pars molæ; catillus[8], superior.

§. 6. De bubulco quoque ita respondit: sive de eo qui bubus ibi araret, sive de eo, qui boves ejus fundi aratores pasceret, quæreretur, deberi. §. 7. De putatoribus[9] quoque [ita] respondit, si ejus fundi causa haberentur, inesse. §. 8. Pastores quoque, & fossores ad legatarium pertinere. §. 9. Item, cum fundus ita legatus esset, *Mævio fundum Seianum, ita ut optimus maximusque est, cum*[10] *omni instrumento rustico & urbano, & mancipiis, quæ ibi sunt;* & quæreretur, an semina[11] deberentur? Respondit, verius esse deberi: nisi aliud testatorem sensisse, heres probaret. † Idem respondit de frumento reposito[12] ad mancipiorum exhibitionem[13]. §. 10. In instrumento medici[14] esse collyria[15], & emplastra, & cætera ejus generis[16], Cassius scribit. §. 11. Cui fundum instructum legaverat, nominatim mancipia legavit: Quæsitum est, an reliqua mancipia, quæ non nominasset, instrumento cederent? Cassius ait, responsum esse, tametsi mancipia instructi fundi sint, tamen videri eos solos legatos esse, qui nominati essent: quod appareret non intellexisse patremfamilias, instrumento quoque servos adnumeratos [esse]. §. 12. Sabinus: cui fundus, quæque ibi sunt, legata sunt, ei fundus, & omnia quæ in eo solita sunt esse, quæque ibi majore[17] parte anni morari, & hi qui in eum manendi causa recipere se consueverunt, legati videntur: at si qua consulto[18] in fundo congesta contractave sunt, quo legatum cumularetur, ea non videntur legata esse. §. 13. Quidam cum ita legasset, *Villam meam, ita ut ipse possedi, cum supellectile, mensis, mancipiis, quæ ibi deputabuntur, urbanis & rusticis, vinis, quæ in diem mortis meæ ibi erunt & decem aureis:* & quæreretur, cum in diem mortis ibi libros, & vitreamina, & vesticulam habuerit, an eadem omnia legato cederent, quoniam quædam enumerasset: Scævola respondit, specialiter expressa [quæ] legato cederent. §. 14. Domum instructam legavit cum omnibus adfixis: quæritur de instrumentis[19] debitorum, an ea legatarius habere potest? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non posse.

De instrumento fundi vel villæ.

19. PAULUS lib. 13. Responsorum.

SI mancipia[20], quæ post testamentum factum in fundum Seiæ relictum a testatore inducta fundi colendi gratia, in eodem fundo fuerint: ea quoque instrumento fundi contineri respondi: quamvis enim ea mancipia testator demonstrasset, quæ tunc ibi essent, cum legaret, tamen non minuendi legati, sed augendi[21] causa, mancipiorum quoque fecit mentionem: cæterum instrumento fundi mancipia quoque colendi agri causa inducta contineri, non ambigitur. §. 1. Paulus respondit, villæ[22] instrumento neque fructus repositos[23], neque equitium contineri: supellectilem autem legato cedere[24]. servum vero arte fabrica peritum[25], qui annuam mercedem præstabat, instrumento villæ non contineri.

De fundo instructo. 2. De fundis instructis & domo. De instrumento habitationis. 3. De prædiis ut instructa sunt cum dotibus & reliquis colonorum, & villicorum, & mancipiis, & pecore omni, & peculiis, & cum actore. 6. De fundo cum instrumento, & his, quæ in eodem erunt. 7. De pascuis. 8. De domibus instructis. 9. De verbis uti possedi.

20. SCÆVOLA [lib. 3. Responsorum].

SEiæ[26] ex parte heredi institutæ, si heres erit, fundos per præceptionem dederat instructos cum suis villicis, & reliquis[27] colonorum: & Codicillis ita scripsit, *Postea mihi venit in mentem, Seiæ fundos, quos reliqui, ita ut sunt instructi rustico instrumento, supellectile, pecore, & villicis, cum reliquis colonorum & apotheca, habere volo.* Quæsitum est, an etiam ea, quæ patrisfamilias usus quotidiani causa in fundis fuerunt, legato continerentur[28]? Respondit, testamento quidem (ut proponeretur) Seiæ insuper[29] fundum legatum: verum non[30] amplius deberi, quam in codicillis, quos sane post oblivionem testamentariæ scripturæ fecisset, instructi appellatione contineri velle se manifeste ostendisset. §. 1. Liberto suo quidam prædia legavit his verbis: *Seio liberto meo fundos illum & illum do lego, ita ut instructi*[31] *sunt, cum dotibus*[32], *& reliquis colonorum, & saltuariis, cum contubernalibus suis, & filiis, & filiabus.* Quæsitum est an Stichus servus, qui prædium unum ex his coluit, & reliquatus est amplam summam, ex causa fideicommissi Seio debeatur: Respondit, si non *fide dominica*[33], sed mercede, ut extranei coloni solent, fundum coluisset, non deberi.

§. 2. *Gaio Seio alumno meo fundos meos illum*[34] *& illum ita ut instructi sunt, & domum superiorem dari volo.* Quæsitum est, an etiam domum instructam dari voluerit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, ita videri dedisse, nisi is, a quo peteretur, aliud testatorem sensisse manifeste doceret: at si habitationis[35], id est, ædificii instrumentum legasset, non cedere servos operæ aliive rei paratos.

§. 3. Prædia, ut instructa sunt, cum dotibus[36], & reliquis colonorum & villicorum, & mancipiis[37], & pecore omni legavit, & peculiis, & cum actore. Quæsitum est, an reliqua colonorum, qui finita conductione, interposita cautione, de colonia[38] discesserant, ex verbis suprascriptis legato cedant? Respondit, non videri de his reliquis esse cogitatum. §. 4. Idem quæsiit in actore[39] legato, an uxor & filia legato cedant: cum actor non in prædiis, sed in civitate moratus sit? Respondit nihil[40] proponi, cur cedant[41]. §. 5. Idem quæsiit, cum testator, facto testamento, in Provinciam sit profectus: an ea mancipia, quæ post profectionem ejus, aut mortem, sine cujusquam auctoritate sponte sua ad parentes & notos sibi homines in fundos legatos transiere, legato cedant? Respondit, non legatos eos, qui forte veluti commeantes transissent. §. 6. *Pamphilæ libertæ meæ dari volo fundum Titianum, cum instrumento, & his quæ in eodem erunt, cum moriar.* Quæsitum est, si Stichus servus ex eo fundo ante annum mortis testatoris abductus, & in disciplinum[42] traditus postea in eum fundum non reversus[43] sit, an debeatur? Respondit, si studendi causa[44] misisset, non quo a fundo eum aliorsum transferat, deberi. §. 7. *Tyrannæ sorori meæ fundum meum Græcianum, cum stabulo, & instrumento rustico omni relinquo.* Quæritur, an fundi appellatione etiam pascua[45], quæ ad eum simul cum fundo pervenerint, & quæ semper in usibus hujus possessionis habuerat, legato cederent? Respondit, si prata fundo Græciano ita conjunxisset[46], uti sub una fundi appellatione haberentur, ea quoque deberi. §. 8. Instructis[47] domibus legatis, crabattus[48] argento inaurato tectus, mortis Titiæ tempore in domibus non est repertus, sed in horreis[49] tantisper conditus. Quæro, an is quoque præstandus sit? Respondit, si in domo esse soleret[50], & quo tutiore loco haberetur, interim in horreum allatus esset, nihilominus præstandum. §. 9. Quod adjecit testator, *uti*[51] *possedi:* an hoc significet sicut instructa in diem mortis habuit, id est, cum mancipiis, pecoribus, instrumento rustico? Respondit, non de jure quæritur.

De fundo legato sine instrumento.

21. POMPONIUS lib. 1. Fideicommissorum.

CUm fundus sine instrumento legatus sit: dolia[52], molæ[53] olivariæ[54], & prælum[55], & quæcunque infixa[56] inædificataque[57] sunt, fundo legato continentur. nulla[58] autem ex his rebus, quæ moveri[59] possunt, paucis exceptis, fundi appellatione continentur. † De molis[60] tum quæri solet, cum ita adfixæ itave inædificatæ sint, ut partes ædificiorum esse videantur.

De fundo, ut optimus maximusque est. 1. *De peculio.*

22. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

FUndo legato, *ut*[61] *optimus maximusque est*, retia apraria, & cætera venationis instrumenta continebuntur: [quod etiam] ad instrumenta pertinet, si quæstus[62] fundi ex maxima parte in venationibus consistat. §. 1. Fundo legato *cum*[63] *mancipiis, & pecoribus, & omni instrumento rustico & urbano:* peculium actoris[64] ante testatorem defuncti, si ex eodem fundo fuerit, magis placet ad legatarium pertinere.

De instrumento tabernæ.

23. NERATIUS lib. 2. Responsorum.

CUm quæratur, quod sit *tabernæ*[65] instrumentum: interesse, quod genus negotiationis in ea exerceri solitum[66] sit.

De instrumento fundi.

24. PAULUS [lib. 3. ad Neratium].

FUndus qui locatus erat, legatus est cum instrumento: instrumentum, quod colonus in eo habuit, legato cedit. Paulus: an quod coloni fuit, an tantum id, quod testatoris fuit? Et hoc magis[67] dicendum est: nisi nullum domini fuit.

Illud instrumentum, quod est in fundo, inspicitur, non quod fundus sustinere potest. Bartolus.

25. JAVOLENUS lib. 2. ex posterioribus Labeonis.

& thermopolia, apud eundem *ibid. Curculione & Rudente* cauponæ in quibus aqua calida vendebatur, quem morem Claudius sustulit. *Dio.* Caligula cauponem interfecit, quod Drusillæ aquam calidam vendidisset. *Dion.* hinc Drusus ebrietatis notatus, quod aliquando excitatus, ad ignem extinguendum, calidam infundi jussit. *Idem Dion.* Ea re Tiberius Claudius Nero, Caldius Biberius Mero per jocum dictus est, Sueton. *Tiberio* 42. Porro hujusmodi calida vino infundebatur, a gulonibus præsertim. Apulejus 2. Aqua calida injecta porrigit ut libam Martialis 2. *epigr.* 1: *Te conviva leget misto quincunce, sed ante Incipiat positus quam tepuisse calix.* alibi 1. *epigramm.* 12 *Jam defecisset portata calda ministros, Si non potares, Sextiliane, merum:* Plautus *Curculione*, *Calidam bibunt, tristes atque ebriosi incedunt.* Et *in Milite: Hic caldum exbibit in Prandio.* Tacitus 13. Præcalida & libata gustu potio tradita Britannico. Plin. 7. *c.* 53. Calidam in pultario poposcit. Vas huic aquæ institutum, Athenæo 3. θέρμητρον, quod & miliarium Seneca 3. *Natural.* 24. & 4. *c.* 9. Plura vide apud Lipsium 1. *Electorum* 4.

1 Caccabis utebantur ad pulmentarium coquendum. 2 Id est, cibus, Varro. veteribus glossis προσφάγιον. sic vetus interpres προσφάγιον, pulmentarium vertit. vide Cujac. 11 *obs.* 8. adde quæ scripsi ad Varr. 4. *de lingua. ubi de caccabo.* 3 Vide *l.* 69. ff. *de leg.* 3 4 *l.* 50. *in fin. supr. de legat.* 1. 5 *l.* 8. *supr. h. t.* Paul. 3 *sent.* 6. § 35. 6 *l.* 20. §. 1. J. *h. t.* 7 Vid. *l.* 26. *in fin.* J. *h. t.* 8 Catillus, quo operitur machina seu meta. Plutarch. in Philopœmene appellat περιαγόμενον λίθον. Liv. 9. saxum. 9 Paul. 3. *sent.* 6. §. 50. 10 Paul 3. *sent.* 6. § 43. 11 *l.* 12. ff. *h. t.* 12 *d. l.* 12. 13 Id est, alimenta. 14 Medici sunt qui medicamenta conficiunt, vulnera curant, cucurbitas admovent, qui circumcidunt aut castrant. *l. lege Cornelia.* 4. § *ult.* J *ad l. Corn. de sicar.* 5. Paul. 23. §. 7. §. 13. 15 § 25. *Inst. de rer. divis.* Paul 3 *sent.* 6. § 62. 16 Puta ferramenta, & apparatum omnem ad conficienda medicamenta, Paul. 3. *sent.* 6. §. 62. adde quædam *ex l.* 12. §. 41. ff. *h. t. l.* 21. §. 1. *l.* 25 *in fin* J. *de auro* 17 Vide quæ notavi ad *l.* 160 §. 1 J. *de reg. jur.* 18 *l.* 32. §. 3. ff *de leg.* 2 *l.* 39. *in fin.* J. *de auro.* 19 Adde *l.* 21. J. *h. t.* Adfixorum ædibus nomine, instrumenta debitorum non continentur. 20 *l.* 12. §. 2. ff. *h. t.* 21 V. *l* 3. ff. *h. t* 22 Paul 3. *sent.* 6 §. 68. 23 In villa sc. 24 Imo non cedit. *l.* 16. ff. *h. t.* 25 *l.* 12. §. 8. *in fin supr. h. t.* Paul. 3. *sentent.* 6. §. 40. 26 Vide ad hunc locum Anton. Fab. 2. *Conject.* 7. 27 Id est, pensionibus debitis a colono. *l.* 101. *in fin.* ff. *de leg.* 3. 28 Si scripturam species, plenum est legatum instructum: namque fundum legavit; qua appellatione non ea tantum, quæ in codicillis recensuit, continentur, sed etiam quæ ipse illic habuit, usus sui quotidiani gratia. *l. quæsitum.* §. *sed si fundus.* ff. *h. t.* sed tutius & melius est dicere, non amplius deberi, quam instructi appellatione in codicillis (quod scilicet in testamento id oblivione prætermisisset) contineri se velle testator ostendisset. *Mod.* 29 Instructum fundum. Ita Cujacius emendat. probatur ab Antonio Fab. 1. *Conject.* 7. 30 Atque ita enumeratio specierum facta in codicillis, restringit legatum generis factum in testamento. *Bart.* 31 Legato fundi instructi non cedit servus, qui colit data mercede. *Bart.* 32 V. *l.* 2. ff *h. t* 33 *l.* 18. § 4. *supr h. t.* 34 Copulativæ vis qualitatem præcedentis legati repetit in sequenti. *Bart* 35 De habitationis definitione vide Hotom. 3. *observ.* 23. 36 V. *l.* 2. *in fin. supr. h. t. l.* 97. *supr. de legat.* 3. 37 Paul. 3. *sentent.* 6. §. 47. 38 De Colonia adde *l.* 2. §. 23. J. *ne quid in loco publico.* 39 *l.* 12. §. 38. ff. *h. t.* Paul. 3. *sent* 6. §. 48. 40 Imo cedere videntur. *l.* 12. §. 4. *supr. h. t.* 41 Servo legato quid contineatur, v *l.* 62. *supr. de legat.* 3. 42 Paul. 3. *sent.* 6. §. 52. 43 Adde *l.* 12. § 38. *supr. h. t* 44 Causa finalis inspicitur. 45 Paul. 3. *sent.* 6. §. 14. 46 *l.* 7 *supr. h. t.* & *l* 27. §. 1 J. *h. t.* 47 Paul. 3. *sent.* 6. §. 49. 48 Grabbatus. *Hal.* κράββατος, est lectulus meridiando idoneus. 49 De horreis v. quæ scripsi ad *l.* 7. *supr. h. t.* 50 Consuetudo patrisfamil. inspicitur. 51 *l.* 27. §. 3. J. *h. t. l.* 91. §. 1. *supr. de leg.* 3. 52 *l.* 26. J. *h. t.* 53 Paul. 3. *sentent.* 6. §. 36. 54 Molæ oleariæ. Varro 4. *de lingua.* 55 *l.* 19. §. 2. *supr. locat. l.* 17. *in pr. supr. de act. empt.* 56 Infixa, adde & immobilia. vide Cujac. 9. *obs.* 9. 57 Infixa & inædificata fundi legato cedunt. 58 Nullæ autem. *Hal.* 59 Mobilia fundi appellatione non continentur. 60 Nam immobilia, adfixa, & inædificata fundi legato comprehenduntur. 61 *l.* 69. §. 3. *supr. de leg.* 1. *l.* 93. §. 4. *supr. de legat.* 3. vide Paul. 3. *sentent.* 6. § 47. 62 *l.* 26 *supr. de usuris.* 63 Vide Paul. 3. *sent.* 6. §. 47. 64 Subaudi, servi. 65 *l.* 13. *l.* 15. *l.* 17. *in fin. supr. h. t.* adde *l.* 32. *supr. de contrah. empt.* adde *l.* 34. *supr. de pignorib.* 66 Consuetudo loci ac tabernæ inspicitur. *Goth.* Vide *l.* 32. ff. *de contr. empt.* Ans. 67 Ut sc. testator id tantum, quod suum erat, videatur legasse, facit *l.* 5. *in fin. supr. de legat.* 1.

FUndi instrumento legato, id pecus cedere putabat Tubero, quod is fundus sustinere [1] potuisset. Labeo contra; quid enim fiet (inquit), si cum mille oves fundus sustinere potuisset, duo millia ovium in eo fundo fuerint? quas oves potissimum legato cessuras existimabimus? nec [2] quærendum esse, quid debuisset parari pecoris, instrumenti fundi causa, sed [3] quid paratum esset: non enim ex numero aut multitudine legata æstimandum esse. Labeonis sententiam probo.

§. 1. Quidam, cum in fundo figlinas haberet, figulorum opera, majore parte anni, ad opus rusticum utebatur; deinde ejus fundi instrumentum legaverat. Labeo, Trebatius, non videri figulos [4] in instrumento fundi esse. §. 2. Item cum instrumentum omne legatum esset, excepto pecore: pastores oviliones, ovilia quoque legato contineri, Ofilius non recte putat [5].

De doliis, & viridiariis quæ in eo sunt. 1. De molis.

26. IDEM lib. 5. ex posterioribus Labeonis.

DOlia [6] fictilia [7], item plumbea, quibus terra adgesta est; & in his viridiaria [8] posita, ædium esse Labeo, Trebatius, putant: ita id verum puto, si [9] ita illigata sint ædibus, ut ibi perpetuo posita sint.

§. 1. Molas [10] manuarias quidem supellectilis, jumentarias autem instrumenti esse, Ofilius ait: Labeo, Cascellius, Trebatius neutras supellectilis, sed potius [11] instrumenti putant esse: quod verum puto.

De prædiis cum servis qui ibi erunt. 1. De fundo ita ut est instructus, cum omnibus rebus, & mancipiis, & reliquis colonorum. 3. De fundo & his quæ in eo sunt. 4. De verbis, sicut est. *5. De fundis ut instructi sunt, cum suis salictis & silvis.*

27. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

P*Rædia maritima cum servis qui ibi erunt* [12], *& omni instrumento, & fructibus qui ibi erunt, & reliquis* [13] *colonorum*, nutritori suo legavit. Quæsitum est, an servi piscatores [14] qui solebant in ministerio testatoris esse, & ubicunque [15] eum sequi, & urbicis rationibus expungebantur [16], nec mortis testatoris tempore in prædiis legatis deprehensi fuerint, legati esse videantur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non esse legatos. §. 1. Adfini suo ita legavit: *Fundum Cornelianum Titio, ita ut est instructus, cum omnibus rebus & mancipiis & reliquis colonorum dari volo:* hæc testatrix Romæ [17] litis causa ex Africa veniens, mancipia quædam ex fundo suprascripto, quo citius per hyemem [18] [operam eligeret], secum abduxit. Quæsitum est, an ea mancipia fideicommisso cedant, cum quædam ex his rusticis officiis ad [19] tempus peregrinationis abducta sunt, relictis conservabus, & filiis suis, & quædam matribus, & patribus? Respondit, mancipia, de quibus quæreretur, secundum ea, quæ proponerentur, ex causa fideicommissi deberi. §. 2. Item quæsiit, an fructus ejusdem fundi, qui ibi in diem mortis coacti manserint, fideicommisso cedant: cum plenissima [20] testatoris erga adfinem voluntas ab eo quoque manifestetur, quod reliqua colonorum ejusdem possessionis ad eum pertinere voluerit? Respondit in hujusmodi scriptura posse respondèri, hoc solum quærendum, an manifeste appareat, defunctam id de quo quæreretur dari voluisse. §. 3. Liberto [21], quem heredem ex parte rescripsit, fundum per præceptionem dedit in hæc verba: *Pamphile liberte, præcipito, tibique habeto fundum meum Titianum, & agellum Sempronianum cum instrumento & his quæ in eodem erunt, cum* [22] *moriar, familiaque, quæ in eo fundo moratur: exceptis quos manumisero.* Quæsitum est, cum testator in eo fundo aliquantum vini in doliis habuerit, quod vivus totum vendiderat [23], & partem tertiam pretii pro eo acceperat, an vinum in doliis remanens, ad libertum ex causa præceptionis pertineat? Respondit, verbis, quæ proponerentur, contineri: nisi manifeste contrariam voluntatem coheredes approbant. In eo fundo instrumenta calendarii, & nummos reliquit: Responsum est, de nummis quoque, ut supra responsum [24]. §. 4. Ita legatum est, *Septitiæ sorori meæ fundi paterni mei Seiani partem dari volo, sicut* [25] *est: & alteram partem, ita ut in diem mortis fuerit.* Quæsitum est, an ex verbis suprascriptis asseres, & præla jam posita parataque ut immittentur ædificio: item instrumentum urbanum & rusticum, cum mancipiis, quæ fundi causa erant, ad legatarios pertineant? Respondit: possunt hæc verba, *sicut* [26] *est*, ad instructum referri. §. 5. Fundos legavit in hæc verba: *Sempronio fratri meo hoc amplius fundos meos ita ut instructi sunt, Cassianum, Nonianum, cum suis salictis & sylvis.* Quæsitum est, cum silvæ & salicta non in fundis suprascriptis, sed in adjectis [27] agellis, & quos simul testator comparavit, nec sine his fundi coli possint: an legato cederent? Respondit, id tantum cedere, legato, quod verbis comprehendisset.

De fundo instructo.

28. IDEM lib. 23. Digestorum.

LUcius Titius fundum, uti erat [28] instructus, legaverat. Quæsitum est, fundus instructus quemadmodum dari debeat: utrum [29] sicut instructus fuit mortis patrisfamilias tempore, ut quæ medio tempore adgnata, aut in fundum illata sunt, heredis sint: an vero instructus fundus eo tempore [30] inspici debeat, quo factum est testamentum; an vero eo tempore, quo fundus peti cœperit, ut quidquid eo tempore instrumenti deprehendatur, legatario proficiat? Respondit, ea quibus instructus sit fundus, secundum verba legati, quæ sint in eadem causa cum dies [31] legati cedat [32], instrumento contineri.

De instrumento navis.

29. LABEO lib. 1. Πιθανῶν.

SI navem cum instrumento emisti, præstari tibi debet scapha navis. Paulus: imo contra. etenim scapha navis non [33] est instrumentum navis: etenim mediocritate [34], non genere [35] ab ea differt; instrumentum autem cujusque rei necesse est alterius generis esse, atque ea quæque sit. quod Pomponio lib. VII. epistolarum placuit.

TIT. VIII.

DE PECULIO [36] LEGATO.

De alienatione, manumissione, morte.

1. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

SErvo legato cum [37] peculio; & alienato vel manumisso, vel mortuo [38]; legatum etiam peculii extinguitur [39].

2. GAJUS lib. 18. ad Edictum provinciale.

NAm quæ accessionum locum obtinent, extinguuntur [40], cum principales [41] res peremptæ fuerint.

3. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

AT [42] si ancilla cum suis [43] natis legata sit: etiam [44] mortua ea vel alienata, vel manumissa, nati ad legatarium pertinebunt: quia duo [45] legata sunt separata.

4. GAJUS lib. 18. ad Edictum provinciale.

SEd & si cum vicariis suis legatus sit servus: durat vicariorum legatum & mortuo eo, aut alienato, aut manumisso.

De nominibus.

5. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

PEculio legato, constat heredem nomina peculiaria persequi posse, & insuper ipsum, si quid debeat servo, reddere [46] legatario debere.

De corporibus. 1. De ære alieno. 2. De peculio vicarii. 4. De eo quod dominus debet: vel domino, 5. Vel heredi debetur.

6. ULPIANUS lib. 25. ad Sabinum.

SI peculium legetur, & sit in corporibus (puta fundi vel ædes): si quidem nihil sit, quod servus domino, vel conservis, liberisve domini debeat, integra corpora vindicabuntur [47]; sin vero sit, quod domino, vel suprascriptis personis debeatur, deminui singula [48] corpora pro rata debebunt. & ita Julianus & Celsus putant. §. 1. Et si fuerit legatum peculium, *non deducto ære alieno* [49]: verendum ne inutile legatum sit: quia quod adjicitur, contra naturam legati fit. sed puto verum, [ad] hanc [50] adjectionem non vitiare legatum. sed nihil ei adjicere: nec enim potest crescere vindicatio peculii per hanc adjectionem. † Plane si proponas, legatarium nactum possessionem rerum, exceptione doli adversus heredem vindicantem uti potest: habet enim in solidis rebus voluntatem æris alieni non deducendi. † Sed & si dominus remittere se servo quod debet, vel nihil sibi servum debere, significaverit, valet hæc adjectio: quia nuda voluntate potest dominus servo remittere, quod ei debet. §. 2. Vicario autem meo mihi legato, an & vicarii mei peculium ad me pertineat, quæritur? Et putamus, contineri [51] legato vicarii, ejus peculium, nisi adversa sit voluntas testatoris. §. 3. Si servus & vicarius ejus, liberi esse jussi sint, eisque peculia sua legata sint: verba secundum voluntatem testatoris exaudienda, tanquam de duobus separatisque peculiis testatore locuto: & secundum hæc vicarius vicarii non communicabitur: nisi hæc mens fuit testantis. §. 4. Sicut autem æs alienum, hoc est, quod [52] debetur domino, minuit legatum peculium: ita per contrarium id [53], quod dominus debet servo, augere debet. Sed huic sententiæ adversatur Rescriptum Imperatoris nostri & patris ejus, quod ita est: *Cum peculium servo legatur, non etiam id conceditur, ut petitionem habeat pecuniæ, quam se in rationem domini impendisse dicit.*

† Quid tamen si hæc voluntas fuit testatoris? cur non possit consequi? certe compensari debet hoc, quod impendit, cum eo, quod domino debetur [54]. An & quod dominus scripsisset [55] se servo debere, peculio legato cederet? Pegasus negat: idem Nerva. & cum Gneus Domitius filiæ suæ peculium, quod ejus esset, legasset, & annuum, quod ei solitus erat dare, biennio non dedisset; sed in rationibus suis retulisset, filiæ se debere quinquaginta: Atilicinus existimavit, legato

1 Id est, alere. 2 Imo, jus potius quam factum inspiciendum est. *l.* 12. *supr. de off. Præsid.* 3 *l.* 60. §. 2. *supr. de leg.* 3. 4 Figlinas. 5 Et merito. nam remoto principali (pecoribus sc). & accessorium (pastor sc.) removetur, *l.* 2. *ℑ. de peculio.* 6 V. *l.* 21. *ℑ. h. t.* 7 V. Plin. 35. *c.* 12. v. Juven. *Satyr.* 14 *in fin.* 8 Viridiaria, *l.* 8. §. 1. *ℑ. h. t. l.* 12. *supr. de servit. præd. urban.* Ulp. 6. Suet. in *Tiberio* 60. Lamprid *in Heliogabalo* 4. Veget. 6. quæ & viridia in *l.* 15. §. 1. *supr. de servitut. l.* 79. *in fin infr. de verb. sign.* 6. Vitruv. 6. & 5. *c.* 9. Senec. 15. *epist.* 1. Cisterna viridibus subdita, Senec. 13. *epist.* Plin. 5. *epist. ad Apollinarem.* Macrob. 1. *Saturn.* 4. viridiaria. *l.* 13. §. 4. *supr. de usufr* 9 Dolia tamen, ut non illigata sint & defossa, instrumento cedunt. *l.* 8. *in fin pr. supr. h. t.* 10 *l.* 12. §. 10. *l.* 18. §. 5. *supr. h. t.* 11 Imo, mola non est instrumenti. *l.* 18. §. 2. *supr. h. t.* 12 Servis piscatoribus non adnumerandi sunt ii piscatores, qui solebant esse in ministerio testatoris & eum quocunque sequi, quique mortis ejus tempore in prædiis maritimis non sunt deprehensi. 13 Id est, pensionibus debitis a colonis. *l.* 101. §. 1 *supr. de legat.* 3. 14 Piscatores servi, prædiis maritimis adtributi. 15 Quocunque. *Hal.* 16 *Al.* fungebantur. 17 Romam. *Hal.* 18 Per hyemem, ad oram legeret. *Hal.* 19 Adde *l.* 35. *in fin. supr. de hered. instit.* 20 Vide *l.* 69. *supr. de legat.* 3. 21 Vide ad hunc paragraphum Antonium Fabrum 1. *Conject.* 6. 22 *l.* 20. *in fin. supr. h. t.* 23 *l.* 11. § 12. *supr. de legat.* 3. 24 Contineri sc. Imo nomina & instrumenta non continentur fundi appellatione. *l.* 92. *supr. de legat.* 3. 25 *l.* 78. §. 3. *l.* 101. *in fin. supr. de legat.* 3. 26 *l.* 20. *in fin. supr. h. t.* 27 V. *l.* 3. *supr h. t. l.* 24. §. 2. *supr. de legat* 1. 28 *Al.* erit. 29 Tempus mortis testatoris an spectandum: an testamenti: an quo legatum peti cœpit: an cum dies legati cedit? 30 Vide quæ notavi ad *l.* 3. *supr. de reb. cred.* & *l.* 41. §. 4. *supr. de leg.* 3. 31 *l.* 28. *in fin. infr. quando dies.* 32 Imo, ea videtur legasse quæ testamenti tempore fuerunt. *arg. l.* 7. *in fin. infr. de auro.* 33 *l.* 44 *supr. de evict.* vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 3. *supr. de exercit.* Quid ita? Navis per se subsistit: si per se subsistit, non est igitur majoris navis instrumentum. 34 *l.* 3. §. 1. *supr. de rei vindic.* 35 Genere differunt, quæ sunt sub diversis generibus (ita genere differunt Navis & ejus instrumentum, genere conveniunt Navis & scapha, *ut hic:*) vel quorum unum genus, alterum species. Specie differunt, quæ sunt sub eodem genere, verbi gratia, aliud est vendere, aliud venditioni consentire, *l.* 160. *infr. de reg. jur.* donum & munus, *l.* 194. *infr. de verb. sign.* creditum & mutuum. *l.* 2. *supr. de reb. cred.*

36 Περὶ πεκουλίου λεγατευθέντος, 44. *Eclog.* 11. 37 Peculii & servi peculiaris differentia est, *ut hic.* & *l.* 4. *infr. h. t.* ut & peculii & mercis peculiaris, *l.* 1. §. *peculiarem. supr. de tribut. act.* peculii & in rem versi, quamvis & hoc ipsum in peculio sit. *Goth.* Peculii materiam vid. apud Tholosanum, *Syntagm. lib.* 9. *c.* 15. Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 155. *Ans.* 38 *l.* 12. *infr. h. t. l.* 39. §. 4. *supr. familiæ.* §. 17. *Inst. de legat.* 39 Cur ita? vid. *l.* 2. *infr. h. t.* 40 Principali extincto, extinguitur accessorium. *l.* 19. *in fin. supr. de dolo. l.* 129. *in fin. l.* 178. *infr de reg. jur.* Theoph. §. 17. *Inst. de legat.* 41 Imo, non extinguuntur. *l* 12. *infr. h. t. l. fundo.* 22 §. *ult. supr. tit. prox. l. intelligere.* 2. *C. de luitione pignor. l. quid tamen.* 10. *ℑ. quib. mod. usufr. amitt.* 42 Etsi *Hal.* 43 *l.* 4. *infr. h. t. l.* 2. *supr. de leg.* 2. §. 17. *Inst. de legat. l.* 38. *infr. de auro. l.* 62. *l.* 112. §. 2. *supr. de leg.* 1. 44 V. *l.* 62. *supr. de leg.* 1. 45 Adde *l.* 1. *supr. de instructo.* 46 *l.* 23. *infr. h. t.* 47 Peculium quando vindicatur, res singulæ petuntur: quando condicitur, potest universaliter peti. *Bart.* 48 Imo, universim agi sufficit: est enim peculium quiddam universum, *l. quod dicitur.* §. *supr. de impensis. arg. l.* 1. *supr. de edendo.* sic sane: si actione personali petatur peculium: alias singula corpora petenda, si agatur rei vindicatione. 49 V. Molinæus *ad l.* 1. §. *sed si mihi. num.* 53. *de verb. oblig.* Mod. 50 Id est, etiamsi hæc clausula, *non deducto ære alieno*, non sit adjecta. 51 Imo servo legato peculium ejus non continetur. *l.* 24. *ℑ. h. t.* 52 *l.* 9. §. 4. *ℑ. de peculio.* Goth. Vide Bart. *in l. si certis. C. de pact.* Bald. *in l. gerit. ff. de acqu. vel omitt. hered.* Ans. 53 *l.* 23. §. 1. *in fin. infr. h. t.* §. 20. *Inst. de legat.* 54 Naturaliter. *arg. l.* 41. *supr. de peculio.* 55 Dominus servo, pater filio scribens se debere, non per hoc efficitur debitor. *l.* 49. *in fin. supr. de peculio.* Ineunda ratio. *l.* 26. *infr. de donat.*

non

non cedere. quod verum eſt, quia conſonat reſcripto. §. 5. Non ſolum autem, quod domino debetur, peculio legato deducitur: ſed & ſi quid heredi [1] debitum fuit.

De arrogatione.

7. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

SI quis creditori ſuo adrogandum [2] ſe dederit, & agetur de peculio cum adrogatore: idem puto dicendum, quod de herede dicitur.

De eo, quod heredi, 2. Vel conſervo debetur. 3. De eo quod heredi, 5. Vel domino datum eſt. 6. De liberatione legata debitori peculiari. 7. De peculio tacite legato. 8. Quo tempore ſpectatur quantitas peculii.

8. ULPIANUS lib. 25. ad Sabinum.

DEnique Pegaſus reſpondit, ſi ſtatulibero, cui peculium legatum ſit, heres [3] interim crediderit: id ipſo jure detrahi [4] & corpora ſingula [etiam] per hoc æs alienum deminui. §. 1. Proinde ſi pure libertatem accipiet, & heres vel vivo domino, vel ante aditam hereditatem, ſervo crediderit: legatum peculii minuetur ſecundum Juliani ſententiam, licet dominus ſervi nunquam fuerit. §. 2. Qui Stichum & Pamphilum ſervos habebat, teſtamento eos manumiſit, & unicuique peculium ſuum legavit: placet, quod alteri debet, de peculio ejus decedere, & alterius [5] accedere legato. §. 3. Item quæritur, ſi ſervo libertas data ſit; *ſi decem dediſſet heredi*, peculiumque ei legatum ſit? an decem, quæ dediſſet heredi, debeant de peculio decedere? Et eſt verum, quod Sabino placuit, hoc minus eſſe in peculio legato.

§. 4. Plus ait Sabinus, ſi ſtatuliber ſervum heredi vendiderit, perinde deſinere eum in peculio eſſe, atque ſi extraneo vendidiſſet.

§. 5. His conſequenter quæritur, ſi ſervus cum domino de libertate pactus fuerit, & partem [6] pecuniæ dederit, & antequam reſiduum dederit, dominus deceſſerit, liberumque eſſe teſtamento juſſerit cum peculio legato: an quod domino dederit in peculio ſit imputandum? Et ait Labeo, de peculio decedere: plane ſi nondum dederat, ſed, donec totum traderet, pro depoſito apud eum fuerit, id in peculio eſſe placuit. §. 6. Item ſi ſervo peculium ſit legatum, & a debitore ejus peculiari heres vetitus ſit petere: verum eſt, hoc minus eſſe in legato peculio: hoc eſt, detrahendum id quod debitori legatum eſt.

§. 7. Interdum & ſi non ſit legatum peculium, velut legatum ſic accipitur: id eſt, in hujusmodi ſpecie: quidam ſervo libertatem, *ſi rationes reddidiſſet* [7], dederat; *& ſi heredibus centum intuliſſet:* Imperator igitur noſter cum Patre reſcripſit, peculium quidem non niſi legatum deberi, verum (inquit) ſi conditionibus præſcriptis paruit ſervus, teſtatorem voluiſſe eum retinere peculium interpretamur, videlicet [8] ex eo, quod ex peculio eum juſſerat centum inferre. §. 8. Utrum autem id demum peculium accipimus, quod mortis tempore fuit? an vero & quod poſtea acceſſit, applicamus; vel quod deceſſit, detrahimus? Et Julianus alias accipiendum legatum peculii ait, ſi ipſi ſervo legetur; alias, ſi alii. nam ſi ipſi, id tempus in legato ſpectandum, quo dies [9] legati cedit; ſi vero extraneo, mortis [10] tempus: ſic tamen, ut incrementa [11] ex rebus peculiaribus ad eum perveniant, ut puta partus ancillarum, vel fœtus pecorum; quod autem ex operis ſuis vel ex alia re accedit, id, ſi alii quam ipſi legetur peculium, non debebitur. Hoc utrumque Julianus ſecundum voluntatem teſtatoris ſcribit: cum enim ipſi ſuum peculium legatur, veriſimile eſt, eum omne augmentum ad ipſum pertinere voluiſſe, cui patrimonium manumiſſo futurum eſt? cum alii, non ſic: tamen ut, ſi in alterius perſona hoc eum ſenſiſſe appareat, idem dicas.

De eo quod ordinarius debet vicario. 1. Si ſervus conſervum vulneret, ſcindat, frangat, ſurripiat, 2. Se vulneret, ſe occidat, fugiat.

9. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

ID quod ſervo, qui [12] in ipſius peculio eſt, debetur, non deducitur ex legato peculio, quamvis conſervus ejus ſit. §. 1. Si conſervum ſuum vulneraverit [13] ſervus & viliorem fecerit: Marcellus, non eſſe dubitandum, deduci ex peculio, quod domino intereſſet. nam quid intereſt, conſervum vulneret an ſcindat aliquid, vel frangat, an ſubripiat [14]? quo caſu ſine dubio minuitur peculium: ſed non [15] ultra ſimplum. §. 2. Sed ſi ſe vulneravit, vel etiam occidit, nihil eſt deducendum hoc nomine: alioquin dicemus, & ſi fugerit, deducendum id, quanto vilior ſit factus propter fugam.

De eo quod patri vel domino debetur.

10. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

SI peculium ſervo vel filio prælegare [16] velis: ne deducatur id, quod tibi debebitur, ſpecialiter [17] ea, quæ in peculio erunt, leganda ſunt.

De peculio futuro.

11. ULPIANUS [lib. 29. ad Edictum].

EI quoque, qui nihil [18] in peculio habet, poteſt peculium legari: non enim tantum præſens, ſed etiam futurum peculium legari poteſt.

De morte ſervi.

12. JULIANUS lib. 37. Digeſtorum.

TUnc inutile legatum peculii fit, cum ſervus vivo teſtatore decedit [19]: cæterum, ſi mortis tempore ſervus vixerit, peculium legato cedet.

13. CELSUS lib. 19. Digeſtorum.

ALiter atque ſi ſervus veſtitus legatus foret.

14. ALFENUS VARUS [lib. 5. Digeſtorum].

QUidam in teſtamento ita ſcripſerat, *Pamphilus ſervus meus peculium ſuum, cum moriar, ſibi habeto, liberque eſto:* Conſulebatur, rectene Pamphilo peculium legatum videretur, quod, prius quam liber eſſet, peculium ſibi habere juſſus eſſet? Reſpondit, in conjunctionibus ordinem [20] nullum [21] eſſe; neque quicquam intereſſe, utrum eorum primum diceretur, aut ſcriberetur: quare recte peculium legatum videri, ac ſi prius liber eſſe, deinde peculium ſibi habere juſſus eſt.

Si ſervi peculium alii, alii omnes ancillæ legentur: & ſit ancilla peculiaris.

15. IDEM lib. 2. Digeſtorum a Paulo epitomatorum.

SErvo manumiſſo peculium legatum erat; alio capite omnes ancillas ſuas uxori legaverat; in peculio ſervi ancilla fuit [22]: ſervi [23] eam eſſe reſpondit; neque referre, utri prius legatum eſſet.

De eo quod vicarius debet domino.

16. AFRICANUS lib. 5. [24] Quæſtionum.

STichus habet in peculio Pamphilum [25]: hunc dominus noxali [26] judicio defendit, & damnatus litis æſtimationem ſolvit: deinde Stichum teſtamento manumiſit: eique peculium legavit. Quæſitum eſt, an quod Pamphili nomine præſtitum ſit, ex peculio vel ipſius Pamphili vel Stichi deducendum ſit? Reſpondit, Pamphili quidem de peculio utique deducendum, quantacunque ea ſumma eſſet, id eſt, etiam ſi eum noxæ dedere expediſſet: quidquid [27] enim pro capite ſervi præſtitum ſit, in eo debitorem eum domini conſtitui: quod ſi Pamphili peculium non ſufficiat, tunc ex peculio Stichi non ultra pretium Pamphili deduci debere. §. 1. Quæſitum eſt, ſi ex alia [qua] cauſa Pamphilus pecuniam domino debuiſſet, nec ea ex peculio ejus ſervari poſſet, an usque [28] ad pretium ejus ex peculio Stichi poſſit deducere? Negavit: neque enim ſimile id ſuperiori eſſe. ibi enim propterea pretium vicarii deducendum, quod eo nomine ipſe Stichus ob defenſionem [29] vicarii ſui domino debitor conſtituatur: at in propoſito, quia Stichus nihil debeat, ex ejus peculio nihil eſſe deducendum, ſed ex Pamphili duntaxat; qui certe ipſe in ſuo [30] peculio eſſe intelligi non poteſt.

Si dominus judicium ſervi nomine acceperit.

17. JAVOLENUS lib. 2. ex Caſſio.

QUi peculium ſervi legaverat, judicium eo nomine acceperat: deinde deceſſerat: placuit, non aliter peculium ex cauſa legati præſtari, quam ſi de accepto judicio heredi caveretur [31].

De creditoribus peculiaribus.

18. MARCIANUS lib. 6. Inſtitutionum.

SI ſervo manumiſſo peculium legatum fuerit, in eum ſine dubio creditoribus peculiariis actiones non [32] competunt: ſed non alias heres peculium præſtare debet, niſi ei caveatur defenſum iri adverſus creditores peculiarios.

De manumiſſione inter vivos.

19. PAPINIANUS lib. 7. Reſponſorum.

CUm [33] dominus ſervum vellet manumittere, profeſſionem [34] edi ſibi peculii juſſit, atque ita ſervus libertatem accepit: res peculii profeſſioni ſubtractas, non videri manumiſſo tacite conceſſas, apparuit.

§. 1. Teſtamento data libertate, peculium legaverat, eundemque poſtea manumiſerat; libertus, ut & nominum peculii actiones ei præſtarentur, ex teſtamento conſequetur. §. 2. Filiusfamilias, cui pater peculium legavit, ſervum peculii vivo patre manumiſit [35]: ſervus communis omnium heredum eſt exemptus peculio propter filii deſtinationem: quia id peculium ad legatarium pertinet, quod in ea cauſa moriente patre inveniatur.

20. MARCIANUS lib. 7. Inſtitutionum.

NIhilque [36] intereſt, [ante] legatus, deinde inutiliter manumiſſus ſit, an contra.

De vicario.

21. SCÆVOLA lib. 8. Quæſtionum.

SI Sticho manumiſſo peculium legatum ſit, & Titio ſervus peculiaris: quantum peculio detractum erit ob id quod domino debetur, tantum ei accedere, cui Vicarius legatus eſt, Julianus ait.

De eo, quod domino debetur, heredi ſoluto. 1. De vicario communi.

22. LABEO lib. 2. Poſteriorum a Javoleno epitomatorum.

DOminus ſervum teſtamento manumiſerat, & ei peculium legaverat: is ſervus mille nummos domino debuerat, & eos heredi ſolvit: Reſpondi, omnes eas res deberi orcino, ſi pecuniam orcinus, quam debuerat, ſolviſſet. §. 1. Dominus ſervum qui cum eo vicarium communem habebat, teſtamento manumiſerat, & peculium ei legaverat: deinde [37] ipſum vicarium, qui communis

1 Vide *l.* 8. ff. *h. t.* 2 *l.* 42. ff. *de peculio.* 3 *l.* 6. *in fin.* ff. *h. t.* 4 *l.* 1. §. 9. ff. *de exercit.* vid. Cujac. 8. *ad Afric. in explic. legis ult.* ff. *de exercitoria.* §. *ult.* 5 Vide *l.* 9. ff. *h. t.* 6 Vid. *l.* 6. ff. *de manumiſſ.* & *l.* 11. §. 1. *ſupr. de peculio.* 7 §. 20. *in fin. Inſt. de legat.* 8 Peculium tacite legare is intelligitur, qui jubet ſervum liberum eſſe ſub hac conditione, *ſi rationes reddiderit, & heredibus centum intulerit.* Juſſiſſe enim intelligitur dominus, centum ex peculio inferre. Diminutionem quæ inducunt, augmentum operantur, ſi inutilis alioqui futura ſit diſpoſitio, *l.* 19. ff. *de uſufr.* alias non operantur diminutionem. *l.* 72. *in fin.* ff. *de cond. & demonſtr.* 9 *d.* §. 20. 10 *d.* §. 20. *l.* 83. ff. *ad l. Falcid.* 11 *d.* §. 20. *l. pen.* ff. *de peculio. l.* 28. *in fin. infr. de ſtatulib.* 12 Vicarius quod debet ordinario, peculium vicarii minuit. 13 *l.* 9. §. 1. ff. *de peculio.* 14 *l.* 4. §. 3. *l.* 9. ff. *de peculio.* 15 Pœnas ipſo jure a lege impoſitas, non augeri, etiam contra negantem, hinc colligit Bartolus. 16 *Prælegari peculium* cur dicimus, non *legari?* Prælegare eſt alteri quodammodo rem ſuam legare. ut *l. ult.* ff. *h. t. l.* 1. §. *ſi ſervus.* 4. ff. *de except. rei venditæ.* Sic obligatio prælegatur, *l. non ſolum.* 8. §. *penult.* ff. *de liberat.* ut & dos. ff. *de dote prælegata.* 17 Et ita nulla erit ambiguitas. ἔυρημα ad hunc locum refert hoc Bartolus. Pone ſtatuto ementem univerſim ſeu averſione omnia bona alicujus, æri alieno ejus obnoxium fieri: Cautio, inquit, tibi fuerit, ut ſigillatim debitoris bona compares. Ita enim fiet, ut ne venditoris æri alieno ſubjiciare. 18 *l.* 30. ff. *de peculio.* 19 *l.* 1. ff. *h. t. l.* 2. *infr. de pœnis.* 20 Orationum ſcil. adde *l.* 25. *C. de teſtam. l.* 6. ff. *de ſolution.* 21 Imo, ordo antiquus ſervatur. *l.* 34. ff. *de uſufr.* 22 Ut vicaria ſcil. *l.* 73. *in fin.* ff. *de legat.* 3. vide *l.* 38. §. 2. ff. *de peculio.* 23 Imo, non ſervi tantum, ſed & reliquarum ancillarum eſt communis. *l.* 3[illegible]. ff. *de legat.* 1. 24 Vide Cujac. 5. *ad Afric.* 25 Vicarium ſc. 26 Adde *l.* 11. ff. *de peculio.* 27 Invito beneficium dari interdum poſſe, hinc colligunt, adeo ut quisque pro invito ſolvere poſſit, cui ſit pes vel manus ex pœna ſtatuti vel ſententiæ amputanda, niſi intra certum diem ſolverit. Bartolus *hic.* Bald. in *l. ult. C. de negotiis.* Decius *in regula* Invito. 69. ff. *de reg. jur.* adde quæ ſcripſi ad *l.* 1. *l.* 3. *l.* 4. ff. *de liberal. cauſ. l.* 6. ff. *de appell.* 28 *l.* 38. §. 2. ff. *de peculio.* 29 Adde *l.* 41. ff. *de negotiis.* 30 Nemo eſt in peculio ſuo. *d.* §. 2. ff. *de pecul.* 31 *l.* 18. ff. *h. t. l.* 8. ff. *ſi cui plus, quam per leg. Falcidiam.* 32 Cur? liber factus non tenetur de his quæ geſſit in ſervitute. 33 Vide Langebekium, *c.* 38. *annotationum.* 34 Peculii profeſſionem qui a ſervo, quem manumittere velit, edi ſibi poſtulat dominus, hoc ipſo peculium ſibi recepiſſe intelligitur potius, quam ſervo conceſſiſſe. unde ſequitur, dominum, qui contentus fuerit his quæ in hujusmodi profeſſione continentur, ea quæ profeſſione illa non continebantur, tacite ſervo conceſſiſſe, niſi forte ea ſervus per dolum ſubtraxit. Dolus enim in omni cauſa excipiendus eſt. Improfeſſa peculio non cedunt. Cætera quæ Accurſius hic adjicit, falſa eſſe Langebekius notat *cap.* 38. *annotation.* 35 Sine voluntate patris: idque injuria. *l.* 13. ff. *de jure patron.* 36 Imo, intereſſe videtur. *l.* 7. ff. *de manumiſſ.* 37 Peculium hic primo legatur, deinde vicarius; & ita res eadem hic legatur ſub diverſis appellationibus: ſecus eſt ſi ſub eadem appellatione res eadem legetur. *l. cum quæſtio.* 23. *C. de legatis.*

erat, nominatim & ipsi & libertæ suæ legaverat: Respondi, partem [1] quartam libertæ, reliquam [partem] quartam liberti futuram: quod & Trebatius.

De peculio relicto ei, qui jussus est liber esse, si rationes reddidisset. 1. De eo, quod dominus servo debet. 2. De his quos testator jussit esse ἀνεξετάστους, hoc est, *a reddendis rationibus liberos.*

23. SCÆVOLA lib. 15. Digestorum.

DOminus Sticho servo suo [2], qui bona liberti ejus gessit cui pro parte dimidia testamento heres extiterat, in quibus negotiis gestis & Kalendaria fuerunt, testamento suo libertatem dederat, *si rationem reddidisset*; eique peculium suum per fideicommissum dedit: Stichus summas, quibus reliquatus erat tam ex Kalendario, quam ex variis causis reddidit, manentibus debitoribus pro quibus ipse pecuniam heredibus patroni refuderat: libertatemque adeptus decessit. Quæsitum est, an heredibus Stichi adversus nomina debitorum, pro quibus Stichus pecuniam heredibus patroni intulit, heredes patroni ex causa fideicommissi compellendi sint actiones præstare: cum nihil aliud a Sticho patrono debitum fuerit? Respondit, præstandum [3]. §. 1. Testamento codicillisve servos manumisit, & peculia legavit, & de Sticho ita cavit: *Stichum servum meum liberum esse volo, eique volo dari decem aureos, & quidquid ex ratione loculorum meorum habet: rationes autem heredibus meis dari volo: his omnibus, quos hoc testamento manumisi, peculia sua concedi volo.* Quæsitum est, an, quod amplius rationi loculorum in diem mortis erogavit Stichus ex peculio suo, ab heredibus recipere debeat: cum ex consuetudine [4] domus esset, ut quidquid amplius ex suo in ratione [5] loculorum erogasset, dominica ratio ei deberet, atque exsolveret? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, id quoque peculio legato contineri, quod & dominica ratio deberet, & solita erat reddere. §. 2. Servis libertates legataque dederat, & conditionem ita scripserat, ὅσους κατέλιπον ἐλευθέρους καὶ τὰ ληγάτα αὐτοῖς, τούτους βούλομαι εἶναι ἀνεξετάστους [6], id est, *Quotquot reliqui liberos, atque [eis] legata, eos inexcussos esse volo.* Quæsitum est, an peculia quoque legata his videbuntur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non videri legata. §. 3. Item quæsitum est, an ex iisdem verbis reliqua [7] rationum quasi legata retinere possint: aut si res dominicas apud se habuerint [8], aut si qui eorum coloni prædiorum fuerunt, pensiones [9]? Respondit, supra [10] responsum.

De servo legato.

24. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

SI legatus fuerit servus, peculium excipere non [11] est necesse, quia non [12] sequitur, nisi legetur.

De Vicario vicarii.

25. CELSUS lib. 19. Digestorum.

SI servus liber esse jussus sit, eique peculium legatum sit: vicariorum ejus vicarii legato continentur.

De fœnore quod pater filii nomine exercuit.

26. SCÆVOLA [lib. 3. Responsorum].

T*Iti fili, e medio præcipito, sumito, tibique habeto domum illam, item aureos centum*: alio deinde capite peculia filiis prælegavit. Quæsitum est, an peculio prælegato, & centum aurei, & usuræ eorum debentur, cum rationibus breviariis [13] in ære alieno & sortem & usuras inter cæteros creditores complexus sit? Respondit, si id fœnus nomine [14] filii exercuisset, & usuras, ita ut proponeretur, filio adscripsisset, id quoque peculio legato deberi.

TIT. IX.

DE PENU [15] LEGATA.

Si heres penum dare; & nisi penum dederit, nummos dare damnetur.

1. ULPIANUS [lib. 24. ad Sabinum].

UXori suæ in annos singulos penoris aliquid heres dare jussus est: si [16] non dedisset, nummos dare damnatus est. Quæritur, an penus legata peti possit: an vero solummodo sit in præstatione, & si non præstetur, tunc quantitas petatur? Et si quidem semel penus sit legata, non per singulos annos, certo jure utimur, (ut & Marcellus libro XXXIX. Digestorum apud Julianum notat) in præstatione esse duntaxat penum, quantitatem vero & peti posse: habebit igitur heres oblationem tamdiu, quamdiu lis cum eo de pecunia contestetur: nisi forte aliud tempus vel mente vel verbis testator præstituit: Quod si in annos singulos penus legata sit, per singulos annos penus adhuc poterit præstari: si minus; summæ per singulos annos petentur. † Quid ergo si una summa legata sit, & primo penus non sit præstita? Utrum tota summa debeatur, quasi toto penoris legato transfuso: an vero quantitas primi anni æstimationis sola sit translata, dubitari potest. Puto tamen, sic voluntatem sequendam testatoris, ut tota summa illico, postquam cessaverat heres dare penum uxori, præstetur, heredis in devotione coercenda.

De vasis.

2. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

PEnu certa cum vasis certis legata & consumpta [17], ne vasa quidem cedunt legato, exemplo [18] peculii.

De his, quæ esui potuique sunt, 1. Vel non. 2. De penu esculenta. 3. De esculentis. 4. De poculentis. 5. De aceto. 6. De usus gratia paratis. 8. De frumento vel legumine. 9. De lignis, carbonibus, & cæteris per quæ penus conficitur. De molis, thure, cereis. 10. De unguentis, chartis, odoribus. 11. De vasis.

3. ULPIANUS lib. 22. ad Sabinum.

QUi penum legat, quid legato complectatur, videamus. & Quintus Mucius [19] scribit lib. II. juris civilis, penu legata contineri, quæ esui [20] potuique sunt. idem Sabinus libris ad Vitellium scribit: quæ harum (inquit) patrisfamiliæ, uxoris, liberorumve ejus, vel familiæ, quæ circa [21] eos esse solet; item jumentorum [22], quæ dominici usus causa parata sunt. §. 1. Sed Aristo notat, etiam quæ esui potuique non sunt, contineri legato: ut puta ea, in quibus [23] esse solemus: oleum forte, garum [24], muria [25], mel, cæteraque his similia. §. 2. Plane (inquit) si penus esculenta legetur, Labeo lib. IX. posteriorum scribit, nihil eorum cedere, quia non hæc esse, sed per ea solemus. Trebatius in melle contra scribit: merito, quia mel esse solemus. Sed Proculus omnia hæc contineri recte scribit: nisi contraria mens testatoris appareat. §. 3. Esculenta utrum ea quæ esse, an & ea per quæ esse solemus, legaverit? Et ea quoque legato contineri credendum: nisi contraria mens patrisfam. doceatur. mella certe semper esculentæ penui cedere. † Lacertas [26] quoque cum muria [27] sua contineri, nec Labeo negavit. §. 4. Poculenta penu, ea, quæ vini loco paterfamilias habuit, continebuntur: suprascripta vero non continebuntur. §. 5. Penori acetum [28] quoque cedere nemo dubitat, nisi extinguendi ignis [29] causa fuit paratum: tunc enim esui potuique non fuit: & ita Ofilius lib. XVI. actionum scribit. §. 6. Sed quod diximus, *usus sui gratia paratum*, accipiendum erit, & amicorum [30] ejus, & clientium, & universorum, quos circa se habet: non etiam ejus familiæ, quam neque circa se, neque circa suos habet: puta si qui sunt in villis deputati; quos Quintus Mucius sic definiebat, ut eorum cibaria contineri putet, qui opus non facerent: sed materiam præbuit Servio notandi, ut textorum & textricum cibaria adjiceret contineri: Sed Mucius eos voluit significare, qui circa patremfamilias sunt. §. 7. Simili modo & jumentorum [31] cibaria penui continentur, sed eorum jumentorum, quæ usibus ipsius & amicorum deserviunt: cæterum si qua jumenta agris deserviebant, vel locabantur, legato non cedere cibaria eorum. §. 8. Sive autem frumentum, sive quid leguminis in cella [32] penuaria [33] habuit, penore legato continebitur: sed & hordeum sive familiæ sive jumentorum [34] gratia: & Ofilius scribit lib. XVI. actionum. §. 9. Ligna & carbones [35] cæteraque, per quæ penus conficeretur, an penori legato contineantur, quæritur? Et Quintus Mucius & Ofilius negaverunt [36]: non magis quam molæ (inquiunt) continentur. Iidem & thus & ceras contineri negaverunt [37]. Sed Rutilius & ligna, & carbones, quæ non vendendi causa parata sunt, contineri ait. Sextus autem Cæcilius etiam thus, & cereos [38] in domesticum usum paratos, contineri legato scribit. §. 10. Servius apud Melam, & unguentum & chartas epistolares penoris esse scribit. & est verius hæc omnia, odores quoque contineri: sed & chartas [39] ad ratiunculam vel ad logarium [40] paratas contineri. §. 11. Vasa [41] quoque penuaria quin contineantur, nulla dubitatio est. Aristo autem scribit, dolia non contineri: & est verum secundum illam distinctionem, quam supra in vino fecimus. Nec frumenti, nec leguminum thecæ, arculæ forte, vel sportæ: vel si qua alia sunt, quæ horrei penuarii, vel cellæ penuariæ instruendæ gratia habentur, non continebuntur: sed ea sola continentur, sine quibus penus haberi non recte potest.

De his, quæ in promptuario sunt. 1. De eo qui fructus vendere solet. 3. De genere vocabuli penus. 4. De penu quæ Romæ est. 5. De penu urbana. 6. De vino excepto.

4. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

NAm quod liquidæ materiæ sit, quia per se esse non potest, rapit [42] secum in accessionis locum id, sine quo esse non potest: vasa autem, accessio legatæ penus, non legata sunt. Denique penu consumpta, vasa non debentur. Sed & si penum cum vasis specialiter sit legatum: vasa non debebuntur, vel consumpta [43] penu, vel adempta. §. 1. Si cui, quæ in promptuario sint, legata fuerint: non omnis penus legata est. §. 2. Item si quis solitus fructus suos vendere, penum legaverit: non omnia, quæ & promercii [44] causa habuit, legasse videtur: sed ea sola, quæ in penum [45] sibi separabat. quod si

1 *l.* 41. §. 1. *supr. de legat.* 3. 2 Vide Alciat. *lib.* 4. *dispunct.* 13. Ans. 3 *l.* 5. *supr. h. t.* 4 Quod dominus debet servo, computatur in peculio suo, si talis erat domini consuetudo. *Bart.* 5 *l.* 6. §. 4. *supr. h. t.* 6 *l.* 119. *supr. de legat.* 1. vide *l.* 5. §. 7. *supr. de administrat. & peric. tut.* 7 *l.* 12. J. *de liberat.* 8 *Sub.* eas retinere possint. 9 Subintellige, retinere possint. 10 Quid? non contineri nec videri legatum. §. 2. *supr. h. t.* 11 Vide *l.* 29. *supr. de contr. empt.* 12 Imo, sequitur. Paul 3. *sent.* 6 §. 34. adde *l.* 6. §. 2. *supr. h. t.* 13 Breviariæ, rationes in epitomen & compendium redactæ: ratiuncula, & logarium videntur appellari in *l.* 3. §. 10. J. *de penu legata.* Suetonius in *Galba. cap.* 12. Breviarium rationem dixit. 14 Quod pater pro filio stipulatur in profectitio peculio, id in dubio ei concedere videtur. *Bart.*

15 Περὶ κελλαρικῶν. 44. *Eclog.* 12. Penum definiunt Græci, ὅσα εἰς πόσιν καὶ βρῶσιν συναθροίζεται Cujac. *hic.* Ea continentur πάντα τὰ βρώσιμα καὶ πόσιμα, *Eclog. ibid.* Penus est, quod esculentum aut poculentum est. Scævola apud Gell. 4. *c.* 1. quem *ibid. vide.* Penora, res ad victum quotidianum necessariæ. Paul. apud Festum. Videtur penus vocari, quod hujusmodi res ad victum necessariæ intus & penitus recondantur. vide Forcat. *cap.* 1. 2. *Penus.* Est autem penus vel esculenta, *l.* 3. §. 2. §. 3. J. *h. t.* vel poculenta. §. 4. Gothofred. Vide Goedd. *de contrah. stip. cap.* 5. *num.* 58. Ans. 16 *l.* 1. §. 8. J. *ad leg. Falcid. l.* 19. J. *quando dies legat.* 17 *l.* 4. *in princ.* J. *h. t.* 18 *l.* 12. *supr. tit. proxim.* 19 Scævola scil. vid. 4. *Gell.* 1. 20 *l.* 5. J. *h. t.* 21 De dictione *circa* vide Menoch. *de arbitrar. lib.* 2. *cas.* 45. Ans. 22 §. 8. *in fin.* J. *h. t.* 23 Nota formam loquendi, oleum, garum, muriam, non esse esui potuique, se. in iis nos esse, ea nos non esse, sed per ea tantum nos esse. §. 3. J. *h. t.* non sunt esculenta, vel poculenta, seu eorum velut condimenta. 24 Id est, liquamen ex pisce sculuro confectum. Aurelian. 2. *Chronic.* oxygarum liquamen acetosum, *Apitius.* vid. Cujac. 9. *observ.* 9. vel est liquor piscium salsus, quo olim pisces condiebant. vide 20. *Isid.* 3. dixi ad *l.* 1. *C. quæ res exportari.* Hinc γαρέψης 2. Harm. 4. §. 33. salsamentarius. adde Forcat. *cap.* 1. *Penus.* 25 §. 3. J. *eod.* γάρον, ἅλμην 44. *Eclog.* 12. *cap. un.* ἅλμη. Cotta in voce *pœnoris* legisse videtur amurcam. Muriam antiqui dixere liquamen, & Syrorum lingua sic dici refert Acron, apud Cujac. 9. *observ.* 9. muria lacertas condiri legimus in §. 3. J. *eod.* & olivas albas, apud Cels. 2. eamque copia salis & calore solis spissari. vide Mercurialem 2. *variar.* 26. Muriæ componendæ rationem v. apud Columell. 12. Porro apud Festum, Muries est sal in pila tunsum & in ollam fictilem conjectum, & in furno percoctum, quo dehinc in aquam misso Vestales virgines utebantur in sacrificio. 26 Lacertos. Lacertus Græcis σαῦρος dicitur, ideoque argumento hujus loci, apud Martialem 10. *Epigr.* 48. non incommode legemus, *Secta coronabunt muriatos* (non *rutatos*) *ova lacertos.* 27 Vid. §. 1. J. *h. t.* Goth. Adde Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 156. *n.* 2. *& seq.* Ans. 28 Adde *l.* 9. J. *de tritico.* 29 Vide *l.* 12. §. 18. *supr. de instructo.* 30 *l.* 4. §. 2. J. *h. t.* 31 Vid. §. 8. J. *h. t.* 32 De cella dixi ad Festum. 33 Quæ & penaria Martiano Capellæ. 34 *In fin. princ. supr. hic.* §. 7. *h. t.* 35 *l.* 55. *supr. de legat.* 3. 36 Male. Distinguendum est enim, ut paulo post distinguit Rutilius. 37 Male. Distingue, ita ut paulo post distinguit Sextus Cæcilius. 38 Cerei in domesticum usum parati, penoris legato cedunt. 44. *Synops.* 12. *cap* 3. 39 Græcis ἐπιστολιμαῖοι χάρται *Synops. ibid.* 40 Λογάριον *Haloand.* dicitur a λόγος. alibi breviaria, rationes dicuntur, *l. ult. supr. tit prox.* χάρτας εἰς τὰ λογοθέσια. *Synops. ibid.* Goth. Logarii voce videtur intelligere, non codices verasque rationes, sed potius quædam adversaria, quæ fiunt causa describendi, quod quotidie in victualibus expenditur: quale est, quod diurnum veteres dixerunt Alciat. *lib.* 2. *parerg. cap.* 25. Mod. 41 *l. ult.* J. *h. t.* 42 Quæ sine alio esse non possunt, accessionis loco ea rapiunt, sine quibus non consistunt. 43 *l.* 2. *supr. h. t.* 44 Promercii causa habentur, quæ venalia non sunt tantum, sed quæ palam venalia haberi solent, ut præpositio *pro* vim augeat. *l. quod si.* 10. *supr. de impensis.* 45 *l.* 60. §. 2. *supr. de leg.* 3.

pro-

promiſcue uti ſolebat, tunc quantum ad annuum uſum ei ſufficeret, familiæque ejus [1], cæterorumque, qui circa eum ſunt, legato cedet: quod fere (inquit Sabinus) evenit in perſonis mercatorum, aut quotiens cella eſt olei & vini, quæ venire ſolebant, in hereditate relicta.

§. 3. Nomen autem *penus* mihi traditum eſt omnibus [2] generibus dictum. §. 4. Si ita legetur, *penum quæ Romæ* ſit: utrum, quæ eſt intra continentia, legata videtur, an vero ea ſola, quæ eſt intra murum [3]? & quidem urbes fere omnes murotenus [4] finiri, Romam continentibus [5], & urbem Romam æque continentibus. §. 5. Quod ſi urbana penus ſit legata: omnem quæ ubique [6] eſt, legatam videri, Labeo ait, etiam ſi in villa ſit *urbico* uſui deſtinata; ſicuti [7] *urbica miniſteria* dicimus & quæ extra urbem nobis miniſtrare conſueverunt. Si autem extra urbem, Romæ tamen ſit, ſed & ſi in *hortis* [8] ſit *urbi* junctis [9]: idem erit dicendum. §. 6. Si cui *penus* legata ſit *præter vinum*, omnis penus legata videtur, excepto vino. Sed ſi ita ſcriptum ſit, *Omnem* [10] *penum*, *præter* [11] *vinum*, *quod* [12] *Romæ erit*, ſola penus, quæ Romæ eſt, legata videtur: Et ita & Pomponius lib. VI. ad Sabinum ſcribit.

De eo, quod bibitur. 1. De pipere, liguſtico, careo, laſere, & cæteris hujusmodi.

5. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

NOn omne quod *bibetur* [13], in penu habetur: alioqui neceſſe eſt, ut omnia medicamenta, quæ biberentur, contineantur: itaque ea demum penoris eſſe, quæ alendi [14] cauſa biberentur: quo in numero antidotum [15] non eſt. & ſane vere Caſſius ſenſit. §. 1. Sed quod quidam negaverunt, piper, & liguſticum [16] & careum [17], & laſer & cætera hujusmodi in penu non eſſe, improbatum eſt.

De inſtrumento piſtrini. 1. De vaſis.

6. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

INſtrumentum piſtrini, item univerſa vaſa cocitatoria [18] penu non continentur.

De omni penu.

7. SCÆVOLA lib. 3. Reſponſorum.

P*Enum meam omnem ad matrem liberosque meos qui cum matre ſunt, pertinere volo.* Quæro, ſi tutores pupilli eam ſolummodo penum deberi, quæ in cœnaculo eſſet, dicant; ſint autem & in horreis amphoræ [19]: an hæ quoque deberentur? Reſpondit, quidquid penoris uſus cauſa ubicunque habuiſſet, deberi.

TIT. X.
DE SUPELLECTILE [20] LEGATA.

Definitio ſupellectilis. Quæ res hac actione continentur.

1. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

SUpellex [21] eſt domeſticum patrisfamiliæ inſtrumentum [22], quod neque argento, aurove facto vel veſti adnumeretur:

2. FLORENTINUS lib. 11. Inſtitutionum.

ID eſt, res moventes [23], non animales [24].

De vaſis. 2. De capſis & armariis. 3. De vitreis, argenteis, aureis, inargentatis, inauratis, gemmatis. 4. De murrhinis, & cryſtallinis. 5. De materia ſupellectilis.

3. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

S*Upellectili* legata hæc [25] continentur, menſæ, trapezophora [26], delficæ [27], ſubſellia [28], ſcamna [29], lecti etiam inargentati [30], culcitræ, toralia [31], imperia [32], vaſa aquaria, pelves, aquiminalia [33], candelabra [34], lucernæ, trullæ [35]. §. 1. Item vaſa ænea vulgaria, id eſt, quæ non proprio eſſent loco adtributa. §. 2. Præterea capſæ [36], armaria: ſed ſunt, qui recte putant, capſas & armaria, ſi librorum aut veſtium aut armamentorum [37] gratia parata ſint, non eſſe in ſupellectili: quia ne hæ quidem ipſæ res, quibus attributæ eſſent, ſupellectilis inſtrumento cederent. §. 3. Vitrea eſcaria & potoria in ſupellectili ſunt, ſicut fictilia: nec ſolum vulgaria, ſed etiam quæ in pretio magno ſunt: nam & pelves argenteas, & aquiminalia [38] argentea, & menſas, & lectos inargentatos, vel inauratos, atque gemmatos, in ſupellectili eſſe non dubitatur: usque adeo, ut idem juris ſit, & ſi tota argentea vel aurea ſint. §. 4. De murrhinis [39] & cryſtallinis dubitari poteſt, an debeant adnumerari ſupellectili, propter eximium uſum & pretium: ſed & de his idem dicendum eſt. §. 5. Nec intereſt, cujus materiæ ſint res, quæ ſunt in ſupellectili: ſed craterem argenteum non eſſe in ſupellectili [40], nec ullum vas argenteum, ſecundum ſeculi [41] ſeveritatem nondum admittentis ſupellectilem argenteam. Hodie propter uſum imperitorum [42], ſi in argento relatum ſit candelabrum argenteum, argenti eſſe videtur, & error [43] jus facit [44].

De rhedis & ſedulariis.

4. IDEM libro ſingulari de inſtrumenti ſignificatione.

RHedæ [45], & ſedularia [46] ſupellectili adnumerari ſolent.

De tapetis, linteis, ſtragulis, toralibus, pellibus, loris.

5. IDEM [lib. 4. ad Sabinum].

DE tapetis [47] quæri poteſt, ſubſellia [48] cathedraria [49] quibus inſterni ſolent: utrum in veſte ſint, ſicut ſtragula; an in ſupellectili, ſicut toralia [50], quæ propria ſtragulorum non ſunt? Et hoc magis placuit, ea ſupellectili contineri. §. 1. De tapetis autem vel linteis quibus inſternuntur vehicula, *dubitari* poteſt, an ſint in ſupellectili: Sed *dicendum* eſt, potius inſtrumenti viatorii [51] ea eſſe: ſicut pelles [52], quibus involvuntur veſtimenta; lora [53] quoque, quibus hæ pelles conſtringi ſolent.

Definitio ſupellectilis. 1. De pugillaribus & codicibus.

6. ALFENUS lib. 3. Digeſtorum a Paulo epitomatorum.

SUpellectilis eas eſſe res puto, quæ ad uſum communem [54] patrisfamilias paratæ eſſent, quæ nomen ſui generis ſeparatim non haberent: quare quæ ad artificii genus aliquod pertinerent, neque ad communem uſum patrisfamilias accommodatæ eſſent, ſupellectilis non eſſe. §. 1. Sed nec pugillares & codices in ſupellectili ſunt.

Etymologia, 1. Et definitio ſupellectilis. De materia & ſpecie. 2. De verbis & mente legantis.

7. CELSUS [lib. 19. Digeſtorum].

LAbeo ait, originem [55] fuiſſe ſupellectilis, quod olim his, qui in legationem proficiſcerentur, locari ſolerent, quæ ſub [56] pellibus uſui forent.

1 *l.* 3. §. 6. *ſupr. h. t.* 2 Penus omnibus generibus dicitur, hic penus, hæc penus, hoc penus. §. *ult. infr. eod. l.* 2. *ſupr. de tritico.* Non. Serv. Terent. in *Eunucho*, & *ibi* Donatus. 3 V. Forcatulus *in penu juris cap.* 2. Briſſonius *lib.* 3. *ſelect. antiq. cap.* 13. Menochius *de arb. jud. lib.* 1. *quæſt.* 99. Petrus Crinitus *de honeſta diſciplina lib.* 4. *cap.* 9. Mod. 4 *l.* 87. ℐ. *de verb. ſign.* Goth. Qualitas loci adjecta legato reſtringit legatum, *hic.* & *l. quæſitum.* §. 1. *ſupr. de legat.* 3. Oldrad. *Conſil.* 8. vide tamen Mantic. *de conjectur. ultim. volunt. lib.* 9. *tit.* 3. *num.* 17. Anſ. 5 *l.* 84. *ſupr. de legat.* 3. *l.* 87 *infr. de verb. ſign.* 6 *l.* 12. ℐ. *de ſupellect.* 7 Urbica miniſteria non ea tantum quæ in urbe, ſed & quæ extra urbem miniſtrare dominis ſolent. 8 De hortis dixi, & habitationibus veterum in hortis, ad *l.* 66. §. 1. *ſupr. de donat. int. vir.* 9 Recte ait, junctis: nam extra urbem horti. Cicero, 12. *ad Atticum.* inde qui in hortis, abſentes non videntur; imo præſentes habentur. *l.* 5. ℨ. *de procurat.* 10 *Al. omne*: ſequitur enim mox *quod.* Verum hæc particula referri poteſt ad vinum quod antecedit, niſi pro *quod*, ſit, *quæ res.* vid. Forcat. *c.* 2. *Penus.* 11 Id eſt, excepto vino. 12 Relativum reſtringere ſuum antecedens ad quod diſtinctionis cauſa, non id ad quod excipiendi gratia, refertur, licet hoc propinquius ſit, hinc colligunt interpretes. 13 Bibitur. 14 *l.* 3. *ſupr. h. t.* 15 De Antidoto vide *l.* 35. §. 2. *ſupr. de contrah. empt.* 16 Liguſticum Carræum. 17 Careum Turnebo 8. *adverſ.* 9. eſt ſemen exiguum ſtomacho jucundum, cibo gratum, quod oxypotis miſcebatur: quidam carenum legunt. Carei meminit Dioſcorides, *cap.* 66. Alciat. in *l. negotiatores. C. de excuſat. artif.* Carreum legit, & ea voce intelligit liguſtrum, quod a Carris celeberrimo Parthorum emporio advehitur. 18 Coquinaria. *Hal.* Cocinatoria. Cujac. 2. *obſerv.* 6. *in fin. l.* 19. §. 12. *in fin.* ℐ. *de auro.* Aliis, cociatoria. Aliis item concinatoria: Eadem dicuntur Feſto cocula. 19 Vide *l.* 3. *in fin. ſupr. eod.*

20 Περὶ οἰκοσκευῆς 44. *Ecl.* 13. unde ſupellex dicitur, vide *l.* 7. *infr. eod.*

21 Quæ & ἐνδομενία. Cujac. *hic.* Hoc notat Feſtus, veteres dixiſſe etiam *ſupellectilis*, non *ſupellex.* 22 Id omne quod inſtruit domum patrisfamilias: ab inſtruendo namque aliquo, inſtrumentum dicitur. *l.* 1. *ſupr. de fide inſtrum.* 23 Supellex eſt id omne quod domum inſtruit. Ergo argentum, aurum factum & veſtes? Minime. *l.* 1. *ſupr. h. t.* Ergo res cæteræ moventes? ſic ſane, dummodo non ſint animales, *ut hic.* & proinde ſervi, boves, equi & ſimiles res animales ſupellectilis appellatione non continentur. *Goth.* An moventium appellatione contineatur? ſic *l.* 93. *infr. de verb. ſignif.* ubi vid Alciat. & Joann Robert. 2. *recept. cap.* 30. Anſ. 24 *l.* 12. §. 2. *ſupr. de inſtructo.* adde *l.* 207. *infr. de verb. ſignif.* 25 Adde Paul. 3. *ſent* 6. §. 67. 26 Ad verbum, quæ menſam ſuſtinent: ea vox reperitur apud Paul. 3. *ſent.* 6. §. 56. τραπεζόφοροι οἱ τὰς τραπέζας ἔχοντες repoſitoria 33. Plin. 11. τραπεζόφορον Caliclare. *Gloſſ.* 27 δελφῖνες. *Eclog. ibid.* Delphica 33. Plin. 11. Delficæ, abaci ſunt, e quibus vina miniſtrantur. vid. Cujac. 10. *obſ.* 13. 28 Subſelliæ. *Hal.* σκιμπόδια *Eclog. ibid.* dixi ad Varronem quid ſubſellia. 29 Quæ & hypopodia, quæ ſub pede ſedentibus ponuntur. Cujac. apud Paul. 3. *ſent.* 6. §. 65. 30 Lectos auratos & inargentatos diſcimus ex hoc loco, & *l.* 9. §. 1. *infr. eod. l. cum aurum.* 19. §. *lectum.* 8. ℐ. *de auro.* Porro lecti, de quibus hic, conviviorum: in quibus veteres ſolebant, depoſitis ſoleis, cœnare. Terent. *Heautont. Adſido, accurrunt ſervi, ſoccos detrahunt, video alios feſtinare, lectos ſternere, cœnam apparare.* Plautus *Truculento: Deme, deme ſoleas, cedo vinum.* Martial. 3. *Epigr.* 50. *Depoſui ſoleas, adfertur protinus ingens Inter lactucas oxygarumque liber.* Horat. 2. *ſerm.* 8. de Naſidieno inter cœnam ſurgente, *& ſoleas poſcit.* In his autem non ſedebant, ſed accumbebant, quod medium eſt inter ambulare & ſedere. *l. hæc verba.* 124. ℐ. *de verb. ſign.* Accumbebant reclinata ſupera parte corporis in cubitum ſiniſtrum, infera in longum porrecta ac jacente, capite leviter erecto, dorſo a pulvillis modice ſuffulto. Primus decumbebat ad caput lecti, cujus pedes porrigebantur pone dorſum ſecundi: ſecundus vero occiput obvertebat ad umbilicum primi, pulvillo interjecto, pedes jacebant ad tergum tertii: & ſic deinceps tertius, ſic quartus. Is qui primus & ad caput lecti, ſummus (qui locus altus ac Pontificialis Servio: & male:) qui ad pedes, imus: qui inter iſtos, medius: & hic locus honoratior & dignior: ſic Cicero conſularis, 9. *epiſt. ad Pat.* medius inter Atticum & Verrium cœnat. Ita Dido mediam ſe locat apud *Virgil.* Sertorius Imperator medius interior in medio: ſuper eum Juſtus ſenatus, in ſummo Antonius, & infra ſcriba Sertorii Verſius, & alter ſcriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquitium & Dominum Perpernam, Salluſt. 3. *hiſt.* Igitur quoties tres in uno lecto, medius digniſſimus: proximus honor, ſummus: ſi quatuor, medius dicebatur, qui proximus erat a ſummo: ſi duo tantum, digniſſimus ſummus fuit. plura vide apud Lipſ. 3. *antiq. lect.* 1. 31 Στρώματα, προσκεφάλαια *Eclog. ibid.* inſtrata & cervicalia: de quibus *l.* 25. §. 5. *infr. de auro & argento.* 32 προσκεφάλαια Cujacius, impelia aut impilia. 10. *obſ.* 13. & Impilia ait eſſe non tantum πόδια, ut *l.* 25. *infr. de auro.* verum etiam pulvinos, quod coactiores & duriores ſint. Homiliæ ſcholaſticæ, ἐστρώσαμεν τὴν κλίνην, καὶ δι' αὐτὸ σκληρόν ἐστιν ἐξετεινάξαμεν καὶ προσκεφαλάιοις ἐμαλάξαμεν. Sed Joſeph. Scal. ad 1. *Varr. de re ruſtica.* monet, *imperia* hic legi pro *imparia.* Imparia vaſa eſſe in ſupellectile familiari, quæ paterfamilias ſibi ſervat præter ea, quæ ſunt uſus quotidiani: a Catone præcipi, trapetes impares eſſe oportere: impares, id eſt, præter alios quotidianos in ſingulis torcularibus: ut, ſi aliquid fractum ſit in quotidianis, imparia in illorum locum ſufficiantur: paria vocari, quæ habentur quotidiano uſu: imparia alibi vocari ſupervacanea. Hæc ille. 33 Sic etiam legitur, §. 3. ℐ. *eod.* & apud Paul. 3. *ſent.* 6. §. 56. aquiminaria. *Hal.* vox aquiminaria extat *l.* 19. §. 12. & in *l.* 21. §. *ult. infr. de aur.* χερνιβόξεστα, vel χερνιβόξεστα *Eclog. ibid.* Aquiminalia legit Joſeph. Scal. apud Feſtum in dictione *manalem lapidem.* Idem apud Nonium *c.* 15. in *Trulleum* ita legit, urceolum aquæmanalem (non aquæmanale) dicimus χερνιβον. vide etiam Cujac. 10. *obſerv.* 13. Aquiminale autem dicitur, vel quod ex eo aqua manet in pelves, vel quod aquam poſcere ſolerent his verbis, *Aquam manibus.* ut apud Plautum *Truculento. & in Perſa.* Fabius pictor apud Nonium: Aquam pedibus manibusque dato, poculum ſiniſtra manu teneto, dextra vas cum aqua. Caper Grammaticus, veteres manibus pedibusque aquam dixerunt. Gloſſa, Aqua manus νίψασθαι Ariſtophanes Grammaticus, οὕτω δὲ ἔθος λέγειν, ὕδωρ κατὰ χειρὸς πρὸ τοῦ εἰσαχθῆναι τὴν τράπεζαν μετὰ δὲ τὸ δειπνῆσαι ἀπονίψασθαι δὸς ὦ παῖ 34 Adde *l. pen. infr. de verb. ſign.* 35 Vide *l.* 13. *ſupr. de inſtructo.* 36 Paul. 3. *ſent.* 6. §. 67. 37 Armorum. 38 *l.* 7. §. 1. *infr. h. t.* 39 *l.* 19. §. 19. *infr. de auro.* μύῤῥινα *Eclog. ibid. cap.* 1. & *cap.* 10. quæ male apud Paul. byſſina vocantur. vid. Cujac. 3. Paul. 6. §. 67. Murrea dicuntur in *l.* 11. *in fin.* ℐ. *eod.* Murra pro vaſe myrrhino accipitur apud Martial. 12. *Epigr.* 113. *Si calidum potas, ardenti murra Falerno Convenit, & melior fit ſapor ille mero.* de murrha alias dixi. *Gothofr.* Vide Panciroll. *rer. memorabil. tit. de myrrhino.* Confer. *l.* 18. §. 3. *in fin.* ℨ. *de inſtruct. vel inſtrum.* Anſ. 40 Argentea. 41 Vide Plin. 35. *c.* 11. 42 Imperitos hic appellat omnes, qui neſciunt æſtimare verum argenti pretium & uſum: qui argento promiſcue & viliſſimis in rebus utuntur. 43 Καὶ ἡ πλάνη τοῦ χρωμένου νόμον ποιεῖ 44. *Eclog.* 13. *cap.* 1. *in fin.* Id eſt, imperitia teſtatoris jus facit. Plin. 4. *Epiſt.* Bonis heredibus, defunctorum voluntatem intellexiſſe, pro jure eſt. vide Cujac. 10. *obſerv.* 13. 44 Quomodo facit? Error hic facti eſt, quo non læditur jus publicum: Error hic, voluntas eſt errantis teſtatoris: alias error juris nocet, *l.* 23. §. 2. *in fin.* ℐ. *de fideic. libert.* ſed & id additur, Errorem jus facere contingenter, non neceſſario. Poſſis & errorem hic accipere imperitiam teſtatoris, qui candelabrum in argento numerat, non in ſupellectili. 45 Inſtrumenti ſignificatione rhedæ &c. *Hal.* 46 Seliquaſtra. *Hal.* ut apud Feſtum. Sedularia ſunt, quæ in rheda ſedenti ſubjiciebantur. Auguſtin. 1. *emendat.* 4. Seliquaſtra ſedilia antiqui vocabant, *D* in *L* converſo, a ſedendo. *Feſtus.* Sedularia legiſſe videtur Turnebus 8. *adverſ.* 9. quæ in ſedibus: ſicut cathedraria quæ in cathedris. de quibus *l.* 5. ℐ. *h. t.* & idem Turneb. 18. *adverſ.* 23. ut roſaria roſæ, ſedularia tanquam ſedillaria. 47 *Al.* trapetis, *& male.* 48 Subſellia, & cathedraria. *Hal.* 49 Vide *l.* 4. ℨ. *eod.* 50 *l.* 3. *ſupr. eod.* Toral, tori involucrum, id eſt, congeſtæ plumæ, vel herbæ, vel arundinis operimentum, quod & elegantiore rurſus ſtragulo obducebatur, convivii cauſa, aut feriarum. Turneb. 1. *adverſ.* 24. 51 Viatorium inſtrumentum, quo utimur in via, & itinere faciendo. 52 *l.* 24. *l.* 25. ℐ. *de auro.* 53 Petronius Arbiter, Ego vos (inquit) in duas jam pelles conjiciam, vinctosque loris inter veſtimenta, pro ſarcinis habebo. Cujac. 10. *obſerv.* 13. 54 Id eſt, domeſticum, *l.* 1. *ſupr. h. t.* vide quæ notavi ad *l.* 6. *ſupr. de pign.* πρὸς τὴν καθημερινὴν αὐτοῦ χρῆσιν. 55 Aliam adfert Turneb. 18. *adverſ.* 25. ſupellectilem a lectis dici, ut ſupellex prius habita ſit, quæ ſuper lectum poni ſoleret; dein familiare quidvis. 56 Sub pellibus vivebant milites. Livius 5. Militem Romanum in opere ac labore, nivibus pruinisque obrutum ſub pellibus durare.

§. 1. Tu-

§. 1. Tubero hoc modo demonstrare supellectilem tentat, *instrumentum quoddam patrisfamiliæ rerum ad cottidianum*[1] *usum paratarum, quod in aliam speciem non caderet*: *ut* (verbi gratia) *penum*, *argentum*, *vestem*, *ornamenta*, *instrumenta agri aut domus*. Nec mirum est, moribus[2] civitatis, & usu rerum, appellationem ejus mutatam esse: nam fictili[3], aut lignea, aut vitrea, aut ærea denique supellectili utebantur: nunc ex ebore[4], atque testudine[5], & argento, jam ex auro etiam atque gemmis supellectili utuntur. quare speciem[6] potius rerum, quam materiam intueri oportet, supellectilis potius, an argenti, an vestis sint. §. 2. Servius fatetur, sententiam ejus, qui legaverit, aspici oportere, in quam rationem ea solitus[7] sit referre: verum si ea, de quibus[8] non ambigeretur quin in alieno genere essent, (utputa escarium[9] argentum, aut penulas & togas) supellectili suo adscribere solitus[10] sit, non idcirco existimari oportere, supellectili legata ea quoque contineri: non[11] enim ex opinionibus singulorum, sed ex communi usu nomina exaudiri debere. Id Tubero parum sibi liquere ait: nam quorsum nomina (inquit) nisi ut demonstrarent voluntatem dicentis? equidem non arbitror quemquam dicere, quod non sentiret, ut maxime nomine usus sit, quo id appellari solet: nam vocis ministerio utimur: cæterum nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitaverit. Sed etsi magnopere me Tuberonis & ratio & auctoritas movet, non tamen a Servio dissentio, non videri quemquam dixisse, cujus[12] non suo nomine usus sit: nam *etsi prior atque potentior est*, *quam vox*, *mens*[13] *dicentis*, *tamen nemo sine voce*[14] *dixisse existimatur*: nisi forte & eos, qui loqui non possunt, conato[15] ipso & sono quodam καὶ τῇ ἀνάρθρῳ φωνῇ, id est, *inarticulata voce*, dicere existimamus.

De argento.

8. MODESTINUS [lib. 9. Responsorum].

CUm quidam uxori suæ legaverat domum *cum*[16] *jure suo omni*, *& instrumento*, *& supellectili*: Quærebatur[17], an videretur & argentum escale & potorium legato contineri? Respondit, si quid[18] in supellectili argentum est, deberi: escale[19] autem vel potorium argentum non deberi, nisi hoc quoque testatorem sensisse legatarius doceat.

De enumeratione specierum. 1. *De mensis, lectis, candelabris.* 2. *De pignore.*

9. PAPINIANUS [lib. 7. Responsorum].

LEgata supellectili, cum species ex abundanti[20] *per imperitiam* enumerentur, generali legato non derogatur: si tamen *species certi numeri* demonstratæ fuerint, modus generi datus in his speciebus intelligitur. † Idem servabitur instructo prædio legato, si quædam species numerum certum acceperint. §. 1. Supellectilis mensas esse cujuscunque materiæ (scilicet vel argenteas vel argento inclusas[21]), placet. nam & argenteos[22] lectos, item argentea candelabra supellectili cedere, *posterior ætas*[23] recepit: cum & Ulixem ex auro & argento lectum viventis arboris truncis ædificatum ornasse, quem Penelopa recognoscendi viri signum accepit, ut voluit Homerus[24]. §. 2. Supellectili sua omni legata, acceptum argentum pignori[25] non continebitur: quia supellectilem suam[26] legavit: utique si non in usu[27] creditoris id argentum voluntate debitoris fuit, sed propositum[28] propter contractus fidem; ac restituendæ rei vinculum.

De veste.

10. JAVOLENUS lib. 3. ex posterioribus Labeonis.

QUi vestem omnem, & res plurium generum supellectilis[29] expenso ferre solitus[30] erat, is uxori supellectilem legaverat: Recte negabant, vestem legato cessuram Labeo, Ofilius, Cascellius: quia[31] non posset videri vestis appellatione supellectilis contineri.

De vasis.

11. IDEM lib. 10. ex posterioribus Labeonis.

VAsa ænea[32] salientis aquæ posita, item si quid aliud magis deliciarum[33] quam usus causa paratum esset, non esse supellectilis, Labeo, Trebatius putant. † Murrea[34] autem vasa, & vitrea, quæ ad usum edendi & bibendi causa parata essent, in supellectili dicuntur[35] esse.

De urbanis, rusticis seu peregrinis.

12. LABEO lib. 4. Pithanon a Paulo epitomatorum.

QUemadmodum urbanus servus & rusticus distinguitur non[36] loco, sed genere usus, ita urbana penus & supellex ad usum urbanum, non ad locum urbanum aut peregrinum dirigenda est: multumque interest, penus & supellex ea, quæ *in urbe sit*, an *urbana*[37] legetur vel promittatur.

De habitatione.

13. MODESTINUS lib. 9. Responsorum respondit.

NUmquam[38] ex eo, quod supellectilem legavit maritus testamento, habitationem[39], in qua supellex fuit, legasse videtur: quare contra defuncti voluntatem habitationem sibi mulierem vindicare, proculdubio est.

De fundo vel domo legata.

14. CALLISTRATUS lib. 3. de Cognitionibus.

FUndo legato, instrumentum ejus non[40] aliter legato cedit[41], nisi specialiter id expressum sit. Nam & domo legata, neque instrumentum ejus, neque supellex aliter legato cedit, quam si idipsum nominatim expressum a testatore fuerit.

Idem 37. sub pellibus habendos milites esse. Cicero *in Lucullo.* non multum otii sub ipsis pellibus relinquatur. Festus *in contubernalis.* Tabernacula dicta ex tabulis, licet ex tentoriis & pellibus fiant. *Goth.* Vide Revard. *var. lib.* 4. *cap.* 3. Leonin. *emendat. lib.* 6. *c.* 9. *n.* 1. Ans.

1 Πρὸς τὴν καθημερινὴν αὐτῶν χρῆσιν. vide *supr. h. t.* 2 Adde *l.* 9. §. 1. *infr. eod.* 3 Hinc illud Propertii 4. *Fictilibus crevere diis hæc aurea templa.* Et ita Juvenal. 11. *Hanc rebus Latiis curam præstare solebat Fictilis & nullo violatus Juppiter auro.* Item ille: *Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea regem.* Senec 14 *epist* 31. *loquens de diis*: cogita illos, cum propitii essent, fictiles fuisse. 4 Hinc mensæ eboreæ, *l.* 12. §. 28. ff. *de instructo.* 5 Hinc testudineorum legatum, & testudinei lecti. *l.* 100. *in fin.* ff. *de legat.* 3. Primus Carvilius Pollio testudines secare in laminas, lectosque & repositoria his vestire instituit. 33. Plin. 11. 6 Vide *l.* 76 *in fin. supr. de judiciis.* 7 *l.* 10. ff. *h. t.* 8 *l.* 25. *in fin.* ff. *de legat.* 3. 9 Escale, *l.* 8. ff. *h. t.* 10 *l.* 10. ff. *eod.* 11 Verba seu nomina non ex opinione hominis exaudiri oportet, sed ex communi usu. 12 Qui non suo? *Hal.* 13 *l.* 12. *in fin. l.* 127. *in fin.* ff. *de leg.* 1. *l.* 34. *in fin.* ff. *de leg.* 2. *l.* 69. *in fin.* ff. *de leg.* 3. *l* 19. *l.* 101. §. 2. *infr. de cond. & demonst. l.* 23. *C. de leg. l.* 16. *C. de fideic.* 14 *l.* 20. ff. *de recept. qui arbitr. l.* 3. ff. *de reb. dub.* 15 Conatu ipso. *Hal.* 16 Cum omni sua causa & statu. 17 Ex verbo supellectilis scilicet. 18 *Al.* aliquod. 19 Escarium. *l.* 7. §. *ult. in princ. supr. eod.* 20 Adde *l.* 12. §. 46. *supr. de instructo.* 21 Vide quæ notavi ad *l.* 41. *in fin.* ff. *de contrah. empt.* 22 Vide quæ scripsi ad *l.* 3. *supr. h. t.* 23 *l.* 3. *in fin. l.* 7. §. 1. *supr. eod. l. ult. in fin. infr. eod.* 24 3. *Odyss.* 25 Pignus non continetur supellectilis legato, nisi in usu creditoris fuit, voluntate debitoris, *ut hic*, aut nisi in proprium patrimonium creditoris versum fuerit, cessante nimirum debitore. *l.* 101. *supr. de leg.* 3. Quid, si pignus in eam quantitatem sit nexum, spes ut non sit id unquam a debitore lui posse? id pignus non tantum obligatum, sed alienatum plane intelligitur Bart. *hic.* & in *l. in quorum finibus.* 24. *supr. de pignorib.* arg *l* 101. ff. *de legat.* 3. ut eo casu tradant, id genus rei in censum publicum a creditore deferendum esse, stante statuto, ut quisque res suas in censum deferat. Ang. in *l cum notissimi.* 7. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* Alex. in *l.* 1. § *per servum.* 15. ff. *de adquir. poss.* Deinde id pignus in creditoris possessione esse, non debitoris: Hujus generis pignore, legatum adimere legatario testatorem: Hujus pignoris fructus fieri creditoris: Hoc casu pignorantem alienare videre. Negusant *de pignoribus.* 2. *membro* 4 *num.* 27. & *seq.* 26 *l.* 239. *in fin.* ff *de verbor. signif.* .. 34. ff. *de auro.* 27 Pignore uti debitoris voluntate creditor potest. 28 *Quid si legas*, suppositum? 29 Forte supellectili. hoc sensu supellectilis legato, vestis non continetur: etiamsi testator, qui supellectilem legavit, vestem omnem & res plurium generum supellectili expenso ferre solitus fuit. 30 *l.* 7. §. 2. *supr. h. t.* 31 Cur ita? vel ideo quod stultum est existimare, supellectilis appellatione vestem contineri, & rerum vocabula quæ sunt διδασκαλικὰ ὄργανα καὶ διακριτικὰ τῆς οὐσίας, arbitrio nostro mutari posse. vide Cujac. ad 3. Paul *sent.* 6. § 67. vid. *l.* 6. ff. *de pignorib.* 32 Ahenea. *Hal.* τὰ τὸ ὕδωρ ἀναβλύζοντα χαλκᾶ σκεύη. 44. *Eclog.* 13. *c.* 10. *l.* 79. *in fin.* ff. *de verb sign.* Goth. Vide Cott. *in memorabil. in verb.* gemma Turneb. *lib.* 8. *advers cap.* 9. Ans. 33 Deliciarum causa potius quam usus gratia parata supellectilis legato non continentur. 34 Vide *l* 3. §. 4 ff. *h. t.* 35 Vide *l.* 9. §. 1. *supr. eod.* 36 *l.* 60. § 1. ff. *de legat.* 3. *l.* 166. *infr. de verb. sign.* 37 *l* 4. §. 5. ff. *de pen.* 38 Supellectilis appellatione non continetur habitatio in qua sit supellex. 39 Supellectile uxori legata, domus in qua supellex legata est, non continetur. *Goth.* Et vice versa. vide Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 157. *n.* 123. Ans. 40 Imo, nunquam cedit. Paul. 3. *sentent.* 6. §. 34. 41 *l.* 2. *in fin. supr. de instructo.*

LIBER TRIGESIMUSQUARTUS.

TIT. I.

DE[1] ALIMENTIS[2] VEL CIBARIIS LEGATIS.

De aqua.

1. ULPIANUS lib. 5. de omnibus Tribunalibus.

SI alimenta fuerint legata: dici potest, etiam aquam[3] legato inesse, si in ea regione fuerint legata, ubi venundari[4] aqua solet.

De libertis. 1. *De fisco.*

2. MARCIANUS lib. 8. Institutionum.

SI quis libertis[5] alimenta reliquerit: etsi legati fuerint servi & rogati legatarii manumittere, ad fideicommissum admittuntur: ut & Divi quoque Severus & Antoninus rescripserunt. §. 1. Et licet ad fiscum[6] bona fuerint devoluta, ex quibus alimenta debeantur, præstanda sunt, sicuti si ad quemlibet successorem transissent.

De divisione alimentorum. De electione unius qui ea præstet.

3. ULPIANUS lib. 2. de Officio Consulis.

SOlent Judices[7], ex causa alimentorum, libertos dividere[8], quotiens plures sunt heredes: ne[9] a singulis heredibus minutatim[10] alimenta petentes distribuantur[11]: quam divisionem perinde tueri oportet, atque si paterfamilias ipse libertos divisisset. † Solent & unum eligere, per quem alimenta præstentur, aut ex voluntate defuncti, aut arbitrio[12] suo, ut rescripta subjecta ostendunt: *Exemplum libelli dati mihi a libertis Silii missi vobis*, *sciens*, *ad exemplum istam rem pertinere*: *quia multi testamentis suis præstari libertis jubent necessaria*, *quæ*, *quia minimi æris sunt*, *ad nihilum perducuntur*, *cum plures heredes cœperunt per successiones existere. qua de causa puto vos recte facturos*, *si*, *convocatis Favillæ heredibus*, *procuratoribusve*[13] *eorum constitueritis*, *cui a cæteris dari debeat pecunia*, *ex cujus usuris alimenta præstentur*: *debebit autem is*, *qui accipiet*, *cavere*[14] *eis*, *qui dabunt*, *redditurum se ut quisque ex libertis decesserit*, *aliove quo modo in civitate esse desierit*, *tantum ex sorte*, *quantum efficiet pro portione computatio.* Divus Pius Rubrio cuidam Telesphoro rescripsit: *Consules vocatis his*, *a quibus vobis alimenta deberi ex causa fideicommissi constiterit*, *vel omnes ab uno*, *vel facta pro rata distributione*, *quis & a quibus percipiatis*, *decernent. Fiscus enim*, *si eo nomine quid ab eo vobis deberetur*, *exemplum*[15] *sequetur. Jam nunc sciatis*, *partes eorum*, *qui solvendo esse desierint*, *non pertinere*[16] *ad onus reliquorum heredum.*

1 *Alimentorum* favor in multis elucet. Primum enim ex minus utili voluntate relicta debentur, *l.* 1. *C. de fideic.* possunt relinqui incapacibus, *l. is cui.* 11. *l. servos.* 17. ff. *h. t.* item generali clausula legata minuente, non minuuntur. *l. libertis.* 18. §. *posthumis.* 3. ff. *eod.* intelliguntur repetita a substituto, *l.* 4. §. *Lucius.* ff. *eod.* privilegium habent exigendi: habet enim executor actionem. *l. alio.* ff. *eod.* dilationes pauciores admittunt, *l.* 2. ff. *de re jud.* sed nec appellationem. *l. ult.* ff. *de appell. recip.* nec compensationem interdum, *l.* 3. *C. de compens.* pubertatis tempus in longius tempus protrahunt, ut eo longius debeantur, *l.* 14. ff. *h. t.* pacto remitti non possunt sine auctoritate judicis, *l.* 8. *supr. de transact.* peti die etiam feriato possunt. *l.* 2. ff. *de feriis.* 2 Περὶ τροφείων 44. *Eclog.* 14. de alimentorum favore Rebuffus *in tractatu sententiarum provisionalium. tom.* 1. *art.* 1. *gloss.* 2. *in verbo*, *Donnez en matiere d'alimens.* Goth. Quid alimentorum verbo contineatur, vide *l.* 34. & *l.* 234. *infr. de verb. sign. l.* 6. *ubi pupill. educari.* Ans. 3 Aqua alimentorum legato continetur: de aquæ legato adde *l.* 14. §. 3. *infr. h. t.* 4 *d. l.* 14. §. *ult.* ff. *eod.* 5 *l.* 16. ff. *eod.* 6 *l.* 9. ff. *de SC. Silan.* 7 Forte Consules, ut ex inscriptione hujus legis potest colligi; vel forte judices a Consulibus dati. 8 Ut ita consulatur alimentario. *l.* 8. §. 9. ff. *de transact.* 9 Alimentorum favore unus convenitur, ne, si plures convenire sit necesse, difficilior sit exactio. 10 Vide *l* 3. *supr. familiæ* adde quæ scripsi ad *l.* 2. *C. de hered. act.* 11 *Al.* distringantur. 12 Adde *l.* 27. *supr. de leg.* 1. adde *l.* 33. §. 4. *C. de Episc.* 13 Citatio & judicium a procuratore incipere potest. *l.* 21. § 2. *supr. ex quib. caus. major. l. penult.* §. 1. *infr. ad l. Falc. l.* 25. §. 1. *C. de Episc. l.* 3. *C. de procur.* 14 Vide *l.* 56. *in fin.* ff. *de usufr.* 15 Vide *l.* 6. ff. *de jure fisci.* 16 *l.* 24. *in fin. C. familiæ.*

De

De prædio relicto in alimenta. 1. De alimentis pure legatis.

4. MODESTINUS lib. 10. Responsorum.

TOῖς τε ἀπελευθέροις, ταῖς τε ἀπελευθέραις μου, οὓς ζῶσα ἔν τε τῇ διαθήκῃ, ἔν τε τῷ κωδικίλλῳ ἠλευθέρωσα, ἢ ἐλευθερώσω, δοθῆναι βούλομαι τὰ ἐν Χίοις μου χωρία, ἐπὶ τῷ καὶ ὅσα ζώσης μου ἐλάμβανον στοιχεῖσθαι αὐτοῖς κιβαρίου καὶ βεστιαρίου ὀνόματι. id est, *Libertis libertabusque meis, quos vivens in testamento & codicillis manumisi, vel manumittam, dari volo mea prædia, quæ in Chio insula habeo, ad hoc, ut quæcunque vivente me acceperint, constituantur eis cibarii & vestiarii nomine.* Quæro, quam habeant significationem: utrum [1] ut ex prædiis alimenta ipsi capiant, an vero ut præter prædia, & cibaria & vestiaria ab herede percipiant? & utrum proprietas, an ususfructus relictus est? & si proprietas relicta sit, aliquid tamen superfluum inveniatur in reditibus, quam est in quantitate cibariorum & vestiariorum, an ad heredem patronæ pertinet? & si mortui aliqui ex libertis sint, an pars eorum ad fideicommissarios superstites pertinet: & an die cedente fideicommissi morientium liberorum portiones ad heredes eorum an testatoris decurrant? Modestinus respondit, Videntur mihi ipsa prædia esse libertis relicta, ut pleno [2] dominio hæc habeant, & non per solum usumfructum: & ideo & si quid superfluum in reditibus quam in cibariis erit, hoc ad libertos pertineat. † Sed etsi decesserit fideicommissarius ante [3] diem fideicommissi cedentem, pars ejus ad [4] cæteros fideicommissarios pertinet: post diem autem cedentem si qui mortui sint, ad suos heredes hæc transmittent. §. 1. Lucius Titius testamento suo libertis libertabusque cibaria & vestiaria a liberis [suis] eisdemque heredibus præstari jussit, nulla conditione addita. Quæro, an, si [5] sine patroni liberis iidem liberti agant, cibaria & vestiaria accipere possint? Modestinus respondit, nihil proponi propter quod petitio eorum, quæ testamento pure legata sunt, non competat.

De omnibus libertis.

5. IDEM lib. 11. Responsorum.

VErba testamenti, *omnibus libertis nostris [6] cibaria præstabitis pro arbitrio vestro: non ignorantes, quot ex his caros habuerim:* item alio loco: *Prothumum, Polychronium, Hypatium commendo, ut & vobiscum [7] sint, & cibaria præstetis, peto.* Quæro, an omnibus cibaria debent dari: an his quos commendavit, & cum heredibus esse jussit? Modestinus respondit, omnibus [8] libertis cibaria relicta proponi, quorum modum viri boni arbitrio statuendum esse.

Quæ continentur appellatione alimentorum.

6. JAVOLENUS lib. 2. ex Cassio.

LEgatis alimentis cibaria, & vestitus, & habitatio [9] debebitur [10], quia sine [11] his ali corpus non potest: cætera [12] quæ ad disciplinam pertinent, legato non [13] continentur.

7. PAULUS [lib. 14. Responsorum].

NIsi aliud testatorem sensisse probetur.

De legato præceptionis. De eo, cui legatorum divisio mandatur.

8. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

PEcuniæ sortem alimentis libertorum destinatam, unum ex heredibus secundum voluntatem defuncti præcipientem [14], cavere non [15] esse cogendum, ex persona deficientium [16] partes coheredibus restitui, placuit: ob eam igitur speciem post mortem omnium libertorum indebiti non competit actio, nec utilis dabitur. † Diversa [17] causa est [18] ejus [19], cui legatorum divisio mandatur: nam ea res præsentem [20] ac momentariam curam injungit: alimentorum vero præbendorum necessitas oneribus [21] menstruis atque annuis, verecundiam [22] quoque pulsantibus adstringitur [23].

De nudo ministro. 1. De cibariis & vestiario, quæ testatrix præstabat.

9. IDEM [lib. 8. Responsorum].

ALio herede instituto, ita scripsit: *a te peto, Gai Sei, quidquid ex hereditate mea redegeris, illis alumnis meis des [24] singulis denos aureos; eandemque summam penes te esse volo; cujus ex incremento eos alere te volo: reliquum restitues Numerio conliberto nostro.* Respondi, quamvis distrahere [25] bona Gaius Seius alio scripto herede non possit; tamen eum, alumnis relictam pecuniam, ut servet, ac restituat intra Falcidiam, recte petiturum [26]: quod de superfluo probari non potest. §. 1. Eum quoque libertum [27] inter eos, quibus cibaria item vestiarium patrona, quæ viva præstabat, reliquit, recte fideicommissum petiturum existimavi, qui annuos viginti aureos, & menstruum frumentum atque vinum acceptavit [28].

De herede heredis. 1. De dilatione & mora. 2. De arbitrio boni viri.

10. IDEM lib. 9. Responsorum.

CUm unus ex heredibus certam pecuniam præcipere jussus esset, de cujus sorte libertis alimenta præstaret: heredem quoque heredis ad præceptionem admitti placuit: si tamen plures [29] heredes heres haberet, intentionem quidem defuncti prima facie refragari, sed aliud probari non oportere: quid enim, si cæteros heredes suos evitavit, & quietam ac verecundam atque etiam idoneam, libertis consulens, domum sequi maluit? & ideo ab omnibus heredibus heredis alimenta præstabuntur. §. 1. Verbis fideicommissi pure manumisso [30], præteriti quoque temporis alimenta reddenda sunt, quamvis tardius libertatem recuperaverit, nec heres moram libertati fecerit: tunc enim explorari moram oportet, cum de usuris fideicommissi quæritur, non de ipsis fideicommissis. §. 2. Alimentis viri boni arbitratu filiæ relictis, ab herede filio pro modo legatæ dotis, quam solam pater exheredatæ filiæ nubenti dari voluit, atque pro incrementis [31] ætatis, eam exhibendam esse respondi, non pro viribus hereditatis.

De restitutione damnati.

11. PAULUS [lib. 10. Quæstionum].

IS cui [annua] alimenta relicta fuerant, in metallum damnatus, indulgentia Principis restitutus est. Respondi, eum & præcedentium [32] annorum recte cepisse alimenta, & sequentium [33] deberi ei.

De prædiis pro alimentis obligatis.

12. IDEM lib. 14. Responsorum.

LUcius Titius libertis suis cibaria & vestiaria annua certorum nummorum reliquit, & posteriore parte testamenti ita cavit: *obligatos [34] eis ob causam fideicommissi fundos meos, illum, & illum, ut ex reditu eorum alimenta suprascripta percipiant.* Quæsitum est, an si quanto [35] minores reditus pervenerint, quam est quantitas cibariorum & vestiariorum, heredes ad supplendam eam onerari non debeant: vel si alio anno excesserint, an supplendum sit, quod superiore anno minus perceperint? Paulus respondit, cibaria & vestiaria libertis defuncti integra [36] deberi, neque ex eo, quod postea prædia his pignoris jure testator obligare voluit, ut ex reditu eorum alimenta perciperent, minuisse eum, vel auxisse ea, quæ reliquerat, videri.

De translatione legati. 1. Si legetur alicui, quoad cum illo moretur.

13. SCÆVOLA [lib. 4. Responsorum].

GAio Seio trecentos aureos legavit, *ut ex usuris ejus summæ libertis cibaria & vestiaria præstaret, quæ statuerat: codicillis autem eandem summam vetuit dari Gaio Seio, sed [37] dari Publio Mævio voluit.* Quæro, an libertis fideicommissum debeat Mævius? Respondi, Mævium, nisi [38] aliud, de quo non deliberaretur, doceat sibi a testatore injunctum, videri secundum voluntatem testatoris recepisse [39] ea onera, quæ adscripta erant ei summæ quæ in eum codicillis transferebatur. §. 1. Imperator Antoninus Pius libertis Sextiæ Basiliæ: *Quamvis verba testamenti ita se habeant, ut, quoad cum Claudio Justo morati essetis, alimenta & vestiarium legata sint: tamen hanc fuisse defunctæ cogitationem interpretor, ut & [40] post [41] mortem Justi eadem vobis præstari voluerit.* Respondit, ejusmodi scripturam ita accipi, ut necessitas alimentis præstandis perpetuo [42] maneat [43]. §. 2. Item consultus de tali scriptura, *& tecum sint semper, volo.* Quæro, cum manumissi ab herede cum eo morati diu sint, sed ob [44] gravio-

1 Fundi, pluribus si relinquitur, ut alimenta percipiant, videtur plena proprietas esse relicta: quæ etiam ad heredes & conjunctos transmittitur. 2 Licet alimentorum, quæ morte finiri solent, mentio facta sit, tamen & in heredem legatarii hic fundus transmittetur, & alienari poterit consulto Prætore. Illa enim verba, *ad alimenta & cibarii vestiariique nomine*, causam legandi non usumfructum exprimunt. *l. penult.* ℑ. *h. t.* vide Cujac. *ad l.* 8. §. 12. *supr. de transact.* 3 Secus, si post. adde *l.* 21. *C. de fideic.* 4 *l.* 7. *infr. de reb. dub.* 5 Sine patroni liberis vivere, hic nihil aliud est, quam extra domum liberorum patroni, hac sententia: Legatis alimentis & vestiario libertis, tacitam conditionem non imponi libertis legatariis, ut cum testatoris liberis vivant, quibus forte commodius sit domi suæ alimenta & vestiaria accipere: ne quis hic cum Accursio somniet, extraneos quosdam una cum liberis institutos, vel aliquos substitutos fuisse liberis absentibus. Est igitur hujus loci hic sensus, Alimentis relictis, legatarios non cogi morari cum heredibus testatoris. 6 Meis. *Hal.* 7 Qui heredes mei estis. 8 Ut *l. ult. infr. de reb. dub.* 9 Nec tamen qui de eorum alterutro transigit, de altero transegisse censetur. *l.* 8. §. 12. *supr. de transact.* 10 *l. ult.* ℑ. *h. t. l.* 43. ℑ. *de verb. signif.* Imo non debebitur: quippe *alimentorum* appellatione vestitus & habitatio non continetur: nam qui alimentis renunciant, neutri renunciant. *l.* 8. §. 12. ℑ. *de transact.* Respondeo, ubi de renunciatione alimentorum agitur, alimentorum voce duo illa non continentur: nam stricte renunciationem interpretamur: ubi de legatis alimentis agimus, continentur, ac pleniorem interpretationem facimus. 11 Uno concesso, & omnia videntur concessa, sine quibus id explicari non potest. Ideoque alimentis legatis, vestis & habitatio, *ut hic.* concessa jurisdictione, media ad eam tendentia, *l.* 2. *supr. de jurisd.* rei vindicatione, actio ad exhibendum, *l.* 56. 62. *supr. de procuratorib.* tabularum inspectione, lectio, *l.* 2. §. 5. *supr. testam. quemadm. aper.* areæ concessione, superficies, *l.* 44. §. 1. *vers. placet. infr. de oblig.* usufructu concesso, accessus, *l.* 10. *in fin.* ℑ. *de serv. præd. urban.* haustu aquæ, aditus & iter concedi intelligitur. vide *l.* 20. §. 1. *supr. de servitut. præd. urban. l.* 3. §. 3. *supr. de servit. præd. rust.* servus datus tutor intelligitur liber. Nam quoties casus omissus ἐνεργείᾳ & virtute expressi comprehendi potest, toties ad illum fieri debet extensio: ut casus omissus expresso contineri videatur vi ipsius vocabuli, aut actus antecedentis, aut connexi, aut consequentis ejus, aut ex necessaria causa ex eo emergente. Alciat. in *l.* 2 *supr. de jurisdict.* vide ad hanc legem Roland. a Valle *consil.* 22. 12 Imo continentur ea, quæ ad disciplinam pertinent legato alimentorum *l. qui filium.* 4. *supr. ubi pupillus educari.* Disciplinæ debentur, si jure sanguinis vel officio Judicis debentur alimenta: non debentur, si nudo testamento sint relicta. 13 An pharmaca debentur, si alimenta simpliciter alicui relicta? *l. verbo victus.* 43. *l.* 44. ℑ. *de verb. sign. l. si cum dotem.* 22. §. *fin autem.* 8. *supr. solut. matrim.* Quod si non simpliciter, sed operanti relicta, minimi non magni pretii pharmaca debentur. *l.* 7. §. *impendi.* 16. *supr. soluto. l.* 2. *l. omnino.* 12. *supr. de impensis.* An lectus debetur? *l. instratum.* 45. *l. quos nos.* 234. §. *verbum vivere. infr. de verb. sign.* 14 Ut legatarium scilicet, non ut ministrum. 15 Cur non est cogendus? vide *l.* 17. *l.* 60. *supr. de leg.* 2. 5. Harmen. 10. §. 26. 16 Libertorum scil. 17 Heres cui quid prælegatum est cum onere alimentorum, cavere non tenetur, vel reddere coheredibus deficientium portionem: secus si nudus sit minister. 18 Imo non est diversa: quia cavere non cogitur. *l. Divus.* 7. *infr. si cui plus quam per l. Falcid.* adde *l. si a pluribus.* 107. *supr. de leg.* 1. 19 *l.* 17. *supr. de leg.* 2. 20 *l.* 88. §. 1. *supr. de leg.* 2. 21 Alimenta collegiis legata annuatim, *l. si quis ad declinandam.* 49. *C. de Episcop.* privatis menstruatim præstantur, *ut hic. l. ult. supr. de liberis agnoscendis.* nisi talia sint alimenta (pone exemplum in vestimentis & lectis) quæ menstruam solutionem non recipiant: ea enim annuatim solvenda. 22 Verecundia & pudore perinde interdum adstringimur, ut obligatione civili: unde colligit Bartolus, eum excusari, qui verecundia factum omiserit. vide *l.* 1. §. 5. *infr. quarum rerum actio non datur.* 23 Lego *adstringit.* 24 Hoc verbo motus Bartolus tractat hic de *executoribus testamentariis.* quem vide adde *l.* 28. *C. de Episcopis & clericis.* Goth. Intellectum hujus l. vide *decis.* Ultrajectin. 63. *num.* 4. & Surd. *de aliment. privileg.* 18. *num.* 2. Ans. 25 Executor testamenti bona defuncti distrahere non potest, sed actionem habet pro relictis alimentorum usque ad Falcidiam. 26 Executor, minister seu dispensator testamentarius, legatorum petitionem habet, *ut hic. & l.* 107. *supr. de legat.* 1. *l. nulli.* 28. *C. de Episcop.* de quo plura scripsi ad *d. l.* 107. 27 Adde *l.* 37. *in fin. supr. de legat.* 3. 28 Acceptare, quid? vide *l.* 10. *in fin. supr. de annuis legatis.* 29 *l.* 16. *infr. h. t.* 30 *l.* 11. *infr. eod. l.* 18. §. 1. *infr. h. t.* 31 Adde *l.* 3. §. 2. *supr. ubi pupill.* 32 *l.* 10. §. 1. *supr. h. t.* 33 *l.* 3. ℑ. *de his, quæ pro non.* 34 Ita legari potest, *l.* 8. §. 15. *in fin. supr. de transact. l.* 26. *supr. de pignorat. l.* 9. *supr. de annuis. l.* 4. *infr. de separationib. l.* 1. 2. *C. communia de legatis.* sed & pignus testamento recte contrahi, hinc colligitur, ut *l.* 8. §. 15. *vers. idem. supr. de transact. l.* 1. *C. commun. de leg.* 35 *l.* 17. *in fin. supr. de annuis.* 36 Vid. Guidon. Papium *decis.* 5. Imo non integra *l.* 5. *supr. de tritico.* 37 Legatum intelligitur translatum in alium cum onere suo. adde *l. legatum.* 24. ℑ. *de adimend. vel transf. leg.* 38 *l.* 74. *supr. de legat.* 1. *l.* 32. *in fin. supr. de leg.* 2. 39 Imo non recipit. *l. si tibi. infr. de adimend.* Ibi legatum translatum fuit in eundem, hic in alium. 40 Imo non debentur post mortem. *l. Seio.* 10. *supr. de annuis legat.* Ibi legatum adjectum favore ejus, cum quo debet morari: hic, secus. 41 *l.* 20. *in fin.* ℑ. *h. t.* 42 Alimenta simpliciter relicta ab aliquo, etiam mortuo eo a quo sunt relicta, debentur legatario: perpetuo enim relicta intelliguntur: perpetuo, hoc est ad vitam ipsius legatarii. 43 Imo non manet. Nam conditione injusta, casu deficiente, deficit legatum. *l. legatum.* 4. *C. de condit. insert. l. in testamento.* 31. ℑ. *de condit. & demonstr.* Ne dixeris particulam hanc *quoad* non facere conditionem, *l.* 1. *C. de legat.* sed hoc speciale esse favore alimentorum. 44 Morari qui cum aliquo jussus est legatarius, si facto adversarii non potest cum eo morari, legatum non amittit. Facto, puta ob graviorem servitutem familiæ, malos mores, *ut hic.* adde *l. Mævia.* 13. *supr. de annuis. l. penult.* ℑ. *ubi pupill.* mora heredis non nocet legatario conditionem implere volenti.

rem ſervitutem ab eo diſceſſerint: an alimenta his debeantur, quæ negat ſe præſtare, niſi [1] vice ſervitutis iis uteretur [2]? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, deberi.

De relictis puero vel puellæ. 1. De pubertate. 2. De alimentis, quæ vivus præſtabat. 3. De aqua.

14. ULPIANUS [lib. 2. Fideicommiſſorum].

MEla ait, ſi puero [3] vel puellæ alimenta relinquantur, usque ad pubertatem deberi: ſed hoc verum non eſt: tamdiu enim debebitur, donec teſtator voluit: aut ſi non patet quid ſentiat, per totum [4] tempus vitæ debebuntur. §. 1. Certe ſi *usque* [5] *ad pubertatem* alimenta relinquantur, ſi quis exemplum [6] alimentorum, quæ dudum pueris & puellis dabantur, velit ſequi: ſciat Hadrianum conſtituiſſe, ut pueri usque ad decimumoctavum [7], puellæ usque ad quartumdecimum annum alantur: & hanc formam ab Hadriano datam obſervandam eſſe, Imperator noſter reſcripſit. ſed etſi generaliter pubertas non ſic definiatur, tamen pietatis intuitu in ſola ſpecie alimentorum hoc tempus ætatis eſſe obſervandum non eſt incivile. §. 2. Sed ſi alimenta, *quæ vivus præſtabat*, reliquerit [8]: ea demum præſtabuntur, quæ mortis tempore præſtare ſolitus [9] erat: quare ſi forte varie præſtiterit, ejus tamen temporis præſtatio ſpectabitur, quod proximum mortis ejus fuit. Quid ergo, ſi cum teſtaretur minus præſtabat, plus mortis tempore, vel contra? adhuc erit dicendum, eam præſtationem ſequendam, quæ [10] noviſſima [11] fuit. §. 3. Quidam libertis ſuis, *ut alimenta, ita aquam* [12] *quoque, per fideicommiſſum reliquerat*. Conſulebar de fideicommiſſo: cum in ea regione Africæ vel forte Ægypti res [agi] proponebatur, ubi aqua venalis [13] eſt. Dicebam igitur, eſſe emolumentum fideicommiſſi, ſive quis habens ciſternas id reliquerit, ſive non: ut ſit in fideicommiſſo, quanto [14] quis aquam ſibi eſſet comparaturus: nec videri inutile eſſe fideicommiſſum, quaſi [15] ſervitute prædii non [16] poſſeſſori vicinæ poſſeſſionis relicta. † Nam & [17] hauſtus aquæ, ut pecoris ad aquam appulſus, eſt [18] ſervitus perſonæ [19], tamen ei [20], qui vicinus non eſt, inutiliter relinquitur. † In eadem cauſa [21] erunt geſtandi, vel in tuo uvas premendi [22], vel areæ [23] tuæ ad frumenta cæteraque legumina exprimenda utendi: hæc enim aqua perſonæ relinquitur.

De alimentis relictis a legatario. 1. De his, quæ teſtator præſtabat.

15. SCÆVOLA [lib. 17. Digeſtorum].

A Filio herede codicillis Seiæ decem reliquit, & alumno his verbis: *Mævio infanti alumno meo quadringenta dari volo, quæ peto a te, Seia* [24], *ſuſcipias, & uſuras ei quincunces* [25] *in annum usque viceſimum ætatis præſtes, eumque ſuſcipias & tuearis.* Quæſitum eſt, an Seia poſtquam legatum ſuum acceperit, ſi nolit pecuniam alumno relictam ſuſcipere; vel in ſuſcipienda ea ceſſaverit, onus [26] alimentorum ex die mortis teſtatoris compellenda ſit adgnoſcere? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, compellendam præſtare: cum fideicommiſſum ſit. † Idem quæſiit, an heres quoque Seiæ in annos viginti alimenta præſtare debeat? Reſpondit, debere. §. 1. Teſtator concubinæ mancipia ruſtica numero octo legavit, & his cibaria præſtari juſſit in hæc verba: *Eisque mancipiis, quæ ſupra legavi, cibarii nomine ab heredibus meis præſtari volo quæ* [27] *me vivo accipiebant.* Quæſitum eſt, cum vivo teſtatore ſemper mancipia ruſtica tempore meſſium & arearum [28] delegata fuerint, & eo tempore cibaria ex ratione domini ſui nunquam acceperint, excepto cuſtode prædii: an heres ejus quoque temporis, id eſt, meſſis, & arearum, & cibaria concubinæ pro mancipiis ruſticis præſtare deberet? Reſpondit, eum, cujus notio eſt, æſtimaturum. Claudius: merito: nam ſi eodem modo, quo apud teſtatorem fuerunt, & apud concubinam futura legavit, non debebuntur ejus temporis, de quo quæſitum eſt, cibaria: verum ſi velut in miniſterium urbanum ab his transferentur, debebuntur. §. 2. Titia decedens teſtamento ita cavit: *omnibus libertis libertabusque meis cibaria & veſtiaria, quæ* [29] *viva præſtabam, dari præſtarique volo.* Quæſitum eſt, cum tribus ſolis eo tempore, quo ea vixit, ſicut rationibus continebatur, cibaria & veſtiaria præſtiterit: an heres ejus a cæteris quoque libertis conveniri poſſit? an vero tribus tantum ſit obnoxius, qui rationibus ipſius cibaria & veſtiaria accepiſſe reperiuntur? Reſpondit, ab omnibus [30].

De morte heredis. 1. De his, quæ teſtator præſtabat. De liberto paterno. 2. De legato generali & ſpeciali. 3. De libertis communibus.

16. IDEM lib. 18. Digeſtorum.

ALimenta & veſtiaria libertis ſuis dedit: Quæſitum eſt, an quia nominatim a Moderato uno ex heredibus [dari] juſſit teſtator, ſolus Moderatus debeat, non etiam poſt mortem Moderati heredes ejus? Reſpondit, & heredes [31] teneri. §. 1. Libertis [32] libertabusque, item quos quasque teſtamento codicillisve manumiſerat, *alimenta Commoda, quæ viva præſtabat, dari juſſerat: item omnibus libertis libertabusque fundos.* Quæſitum eſt, an ad ea legata admitteretur liberti paterni libertus [33], cui ſcribere ſolebat ita, ἀπὸ Ρυφίνης ἡμετέρῳ ἀπελευθέρῳ id eſt, *Rufina prognato liberto noſtro*: epiſtola [34] etiam emiſſa ad Ordinem Civitatis, unde oriunda erat, petierat *uti publice, quod medicus erat, ſalaria ei præſtarentur*, manifeſtando [35] literis ſuis, *eum ſuum eſſe libertum* [36]? Reſpondit, eum, cujus notio eſt, æſtimaturum: ut ſi quidem viva ea, & ei præſtabat, nihilominus ad fideicommiſſum admitteretur: aliter vero non. §. 2. Baſilicæ libertæ decem dedit, quam apud Epictetum & Calliſtum libertos eſſe voluit, *ut, cum fieret Baſilica annorum vigintiquinque, cum uſuris quincuncibus* [37] *reſtitueretur: ita ut ex uſuris aleretur, prout ætatem ampliaverit:* Quæſitum eſt, an ex alio [38] capite, quo generaliter libertis libertabusque cibaria & veſtiaria & habitationem reliquit, etiam Baſilicæ deberetur? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, non [39] deberi, niſi hoc quoque ei datum probaretur. Claudius: Quia deſtinaverat alimentis ejus uſuras pecuniæ, quas ſpecialiter ei prælegaverat. §. 3. Qui ſocietatem omnium bonorum ſuorum cum uxore [40] ſua per annos amplius quadraginta habuit, teſtamento eandem uxorem, & nepotem ex filio, æquis partibus heredes reliquit, & ita cavit: *item libertis meis* [41], *quos vivus manumiſi, ea quæ præſtabam.* Quæſitum eſt, an & qui eo tempore, quo ſocietas inter eos permanſit, manumiſſi ab utrisque, & communes liberti facti ſunt, ea quæ a vivente percipiebant, ſolida ex fideicommiſſo petere poſſint? Reſpondit, non amplius quam quod vir pro [42] ſua parte præſtabat, deberi.

De ſervis teſtatoris.

17. IDEM lib. 19. Digeſtorum.

SErvos ad cuſtodiam [43] templi reliquerat, & his ab herede legaverat his verbis: *Peto, fideique tuæ committo, ut des præſtes in memoriam meam pediſſequis* [44] *meis, quos ad curam templi reliqui, ſingulis menſtrua cibaria* [45], *& annua veſtiaria certa.* Quæſitum eſt, cum templum nondum [46] eſſet extructum: ex die mortis, an vero ex eo tempore, quo templum explicitum fuerit, percipere ſervi debeant legatum? Reſpondit, officio Judicis heredem compellendum ſervis [47] relicta præſtare, donec templum extrueretur.

Si ſpecialiter in teſtamento, deinde generaliter codicillis relictum ſit. 1. De tempore quo non eſt facta interpellatio. 2. De morte ejus, qui certo ætatis ſuæ anno rogatus erat præſtare. 3. De deminutione relictorum in teſtamento. 4. De onere morandi in aliquo loco.

18. IDEM lib. 20. Digeſtorum.

LIbertis, quos [48] teſtamento manumiſerat, alimentorum nomine menſtruos decem legaverat: deinde [49] codicillis generaliter omnibus libertis menſtruos ſeptem, & annuos veſtiarii nomine denos legavit. Quæſitum eſt, [an] & ex teſtamento, & ex codicillis, libertis fideicommiſſum heredes præſtare debeant? Reſpondit, nihil [50] proponi, cur non ea quæ codicillis data proponerentur, præſtari deberent: nam ab his, quæ teſtamento cibariorum nomine legata eſſent, receſſum eſt propter ea, quæ codicillis relicta ſunt. §. 1. Manumiſſis teſtamento cibaria annua, *ſi cum matre morabuntur*, per fideicommiſſum dedit: mater filio triennio ſupervixit, neque [51] cibaria, neque veſtiaria eis præſtitit, cum in petitione fideicommiſſi liberti ceſſarent: ſed & filia, poſteaquam matri heres extitit, quoad vixit, annis quatuordecim interpellata de iisdem ſolvendis non eſt. Quæſitum eſt, an poſt mortem filiæ a noviſſimo herede petere poſſint, & tam præteriti [52] temporis, quam futuri, id, quod cibariorum nomine & veſtiarii relictum eſt? Reſpondit, ſi conditio extitiſſet, nihil proponi, cur non poſſent. §. 2. Ab heredibus Stichum manumitti voluit [53], eique, *ſi cum Seio moraretur*, cibaria & veſtiaria præſtari a Seio: deinde hæc verba adjecit: *Te* [54] *autem, Sei, peto, ut cum* [55] *ad annum viceſimumquintum perveneris, militiam ei compares: ſi tamen te ante non reliquerit.* Quæſitum eſt, Sticho ſtatim libertatem conſecuto, prius autem defuncto Seio, quam ad annum viceſimumquintum perveniret: an ab his, ad quos bona Seii pervenerunt, militia Sticho comparari debet; & ſi placet deberi, utrum ſtatim militia comparanda ſit? an eo tempore, quo Seius annum viceſimumquintum expleturus fuiſſet, ſi ſupervixiſſet? Reſpondit, cum placeat comparandam: non [56] ante deberi [57], quam id tempus ceſſiſſet. §. 3. Poſthumis heredibus inſtitutis, & patre, & matre: & ſubſtitutione

1 Plus & gravius eſt alimenta legatario offerre, ut eo vice ſervitutis utaris, quam ea offerre, ut in defuncti domo moretur: unde colligitur, morandi cum herede onus legatario ſeu alimentario adjectum hunc effectum parere, ut alimentarius quædam ſervitia præſtet heredi, pro qualitate perſonæ, non jure ſervitutis, ſed vice ſervitutis, *ut hic*. Porro alimentis uxori relictis in domo teſtatoris, uxorem heredibus viri operari cogi alii ajunt, alii negant; quod & honeſtius eſt. vide Bald. *l. 1. C. de legat.* adde *l. ſicut patronus. 48. infr. de operis libert.* 2 *Alimenta* ſintne præſtanda legatario in domo defuncti teſtatoris an heredis, an ipſius legatarii, vide Roland. a Valle, 1. *conſ.* 12. *num.* 9 adde *l. 11. C. com. utriusque jud.* 3 *Puero* vel *puellæ* alimenta relicta non debentur usque ad pubertatem tantum, ſed per totum vitæ tempus. Atqui *pueritia* pubertate finitur. *Pueri* appellatio hic non ætate certa præſtationem alimentorum definit, ſed indicat potius perſonam ea ætate tum affectam, nec legatum relinqui ob eam, vel ad eam usque ætatem tantum. 4 *l. 8 ſupr. de transact. l. 68. ff. ad l. Falcid.* Imo ultra vitam debentur. *l. 4. ff. h. t.* Hic alimenta, ibi fundus ad alimenta relictus eſt. adde *l. 8. §. modus. ſupr. de transact. l. hered. 68. infr. ad l. Falc.* 5 Usque ad pubertatem alimenta alicui relicta, pueris ad 18, puellis ad 14 annum præſtabuntur. 6 V. *l. 12. C. de ſacr. eccl.* 7 Pubertas plena favore alimentorum in maſculo 18, in fœmina 14 anno finitur. 8 Adeundus & conſulendus Decius *ad l. certi condictio. §. ſi nummos. n. 5. ſi cert. pet. & ad rubr. extr de conſtit.* Anchoranus *in tract. de mercat. part* 1. *n.* 8. Bellonus *lib. 1. ſupput. c.* 20. Mod. 9 V. *l. 34. infr. de regul. jur.* 10 Solitum facere dicimus, quod ultima vice facit. vox *ſolitus* etiam in una vice ſignificationem ſuam oſtendit. 11 *l. 6. in fin. C. ne de ſtatu defunct.* 12 Aqua legari poteſt, *ut hic*. Imo alimentorum legato continetur. *l. 1. ſupr. h. t.* 13 Aqua in Africa & Ægypto venalis. adde *l. 1. ſupr. h. t.* 14 Aquam qui legat, aquæ pretium legat, *ut hic*. Imo ipſa ſpecie debetur. *l. 8. § ſi cui non nummus. 24. ſupr. de transact.* 15 Id eſt, hoc prætextu, quod ſervitus prædii legari non poſſit ei, qui vicinam poſſeſſionem non habeat. Aquam enim qui hic legat, non ſervitutem legat, ſed debitum perſonale. 16 Seu domino. *l. 1. ff. comm. præd.* 17 Al. *etſi*. male. 18 Interdum ſcilicet. 19 Imo jus hauriendi, non perſonæ, ſed prædii eſt. *l. 1. §. 1. l. 20. in fin. ſupr. de ſervit. præd. ruſtic.* 20 *l. 38. l. 39. ff. de ſervit. præd. urban.* 21 Inutiliter legabitur. 22 Pomum decerpendi, cœnandi, ſpatiandi, *l. 8. ſupr. de ſervit.* aucupandi. *l. 16. ſupr. de ſervit. præd. ruſtic.* 23 V. quæ ſcripſi ad *l ult. C. de ſervit.* & Feſtum. 24 Executrix teſtamenti fœmina eſſe poteſt. vide Pekium *c. 20. de teſt conjugum.* 25 De quibus v. *l. 17. ſupr. de uſuris* 26 *l. 5. §. 1. ſupr. de leg. 2.* 27 Relativum hoc ſuum antecedens limitat, & tempore, & quantitate. *Bart.* 28 Vid. Revard. *conjectan. lib. 2. cap. 2.* & quid ſit area, *l. 14. in fin. ſupr. h. t.* Anſ. 29 Hoc relativum limitat ſuum antecedens, non alia. *Bart.* 30 *l. 19. in fin. infr. eod.* 31 Adde *l. 2. in fin. l 10. ſupr. h. t.* Legata relicta ab herede debentur ab herede heredis, *Bart.* non tantum libertates 32 Fideicommiſſo relicto, libertas datur manumiſſis per fideicommiſſum, & libertorum libertis, *l. 2. ſupr. h. t.* ſed & iis, qui manumiſſi teſtamento. vide Paul. 4. *ſentent.* 1. §. 16. 33 Libertorum heredis appellatione, libertus liberti continetur, quem teſtator ut ſuum agnovit. 34 Teſtatoris voluntas probari poteſt, & declarari ex alia ſcriptura ejusdem teſtatoris: puta epiſtolis ejus, *ut hic*. de quo vide plura apud Manticam, 12. *de conjecturis* 16. *n.* 19. 35 Voluntas defuncti ex ejus ſcriptura probatur, *l. 15. in fin. ſupr. h. t. l. 34. ſupr. de negot.* 36 Medicinam exercebant etiam liberti, *l 25. §. 2. l. 26. ff. de oper. libert. l. 41. §. 6. infr. de fideicomm. lib.* ut & ſervi dixi ad *l 1. §. 5 C. de communi ſervo manumiſſ* 37 De quibus v *l. 15. ſupr h. t. & l. 17. ſupr. de uſuris* 38 Clauſula generalis in legato non reiterabili (veluti alimentorum) non refertur ad ea de quibus ſpecialiter non eſt cautum, *ut hic*, ſecus in iterabili. *l. 19. §. 1. ff. de annuis.* 39 *l. 20. ff. h. t.* Imo debetur. *l. Titia. 19 §. qui Marco. 1. ſupr de ann. leg.* Hic legatum, quia alimentorum eſt, iterari non poteſt. Vel dic, ibi legati diverſas cauſas eſſe: hic unam & eandem 40 Societas omnium bonorum haberi poteſt cum uxore. facit *l. 1. ſupr. de ritu.* Imo omnis contractus præter donationem poteſt cum eadem iniri: dixi ad *l. 31. §. 3. ſupr de donat int. vir.* 41 Appellatione *ſuorum* libertorum, intelliguntur etiam communes. *l. 74. ſupr. de leg. 3.* 42 *l. 5. in fin. ſupr. de legat. 1.* 43 Templi cuſtodiam ſervis interdum teſtatores mandabant: & quidem cuſtodiam, *ut hic*. curam vero, ut *ff. h. t.* adde *l. 35 ff. de liberali cauſa.* 44 Pediſſequis noſtris legare poſſumus. adde *l. 65. ſupr. de legat. 2* 45 *l. 113. §. 1. ſupr. de legat. 1.* 46 Templo quod non eſt, ſed eſſe poteſt, poteſt relinqui. *Bart.* vide quæ ſcripſi ad *l. 5. §. 2. C. de neceſſariis ſervis heredibus inſtit.* 47 Servi, licet ſint incapaces, tamen in cauſa alimentorum admittuntur. *Bart.* 48 *l. 100. ſupr. de legat. 1. l. 23. in fin. ſupr. de ſervit. præd. urb.* 49 Codicillis generalibus verbis conceptis, minuuntur relicta in teſtamento facta, *ut hic*, at non ea, quæ relicta in teſtamento ad pias cauſas. Tiraq. 19. *in priv. l. piæ cauſæ.* Imo generalis clauſula ultimæ voluntatis edita, ſpecialiter antea relicta, nec minuit. vide quæ ſcripſi ad *l 16. §. 2. ſupr. eod.* 50 *l. 19 infr h t.* 51 Alimenta debita non ſoluta, poſſunt peti tam præterita quam futura *Bart.* & quidem eodem libello. *l 35. ſupr de judic. l. 1. C. de fideic.* 52 *l. 10 § 1. ff h t.* 53 Teſtator. 54 Al. A te. 55 Adde & vide *l. 16. ff. de manum. teſtam.* 56 Imo ante, *l. 62. in fin ff ad SC. Treb.* 57 Et ita tempus certæ ætatis conditionem facit. *l. ſi ita ſcriptum. 16. ff. de manumiſſ. teſtam.* An hic certum fuit teſtatorem dici adjectione, conditionem adjeciſſe, ut vult Jacobus Aretinus? An hic tempus adjicitur onerato, ibi honorato?

facta

facta actores manumisit, & peculia eis legavit, & annua, & certis libertis suis legata, & aliis exteris plura: deinde post testamentum factum nata filia, codicillis ita cavit, *Si quid testamento, quod ante* [1] *hoc tempus feci, legavi cui, dari volui: peto ab his, uti tertiam partem Petinæ filiæ meæ reddant.* secundis autem tabulis facta pupillari substitutione, impuberibus libertis, quibus a parentibus libertates dedit, eo amplius alterum tantum, quantum in numerato, præter cibaria & vestiaria dari voluit: Quæsitum est, cum supervixisset filia testamento aperto & codicillis, postea autem decesserit, & fideicommissum datum ei de restituenda parte tertia ad heredes suos transmiserat: an etiam cibariorum & vestiariorum tertiæ partes ei per fideicommissum datæ esse videantur? Respondit, non [2] videri. §. 4. Idem quæsiit, an eorum quæ codicillis per fideicommissum relicta sunt, tertiæ partes ad filiam pertinere deberent? Respondit, non deberi. Idem quæsiit, an alterum tantum a substitutione legatum, deducta tertia parte quantitatis legatorum testamento datorum, computari debeat: ut duæ partes quantitatis debeantur, præter codicillos, quibus tertiam partem codicillis legatorum ad filiam suam pertinere voluit? Respondit, integrum [3] ex tabulis substitutionis deberi. §. 5. Cibaria & vestiaria per fideicommissum dederat, & ita adjecerat, *quos libertos meos, ubi corpus meum positum fuerit, ibi* [4] *eos morari jubeo, ut per absentiam filiarum mearum ad sarcofagum* [5] *meum memoriam* [6] *meam quotannis celebrent.* Quæsitum est, uni ex libertis, qui a die mortis neque ad heredes accesserit, neque ad sepulchrum morari voluerit, an alimenta præstanda sint? Respondit, non præstanda [7].

De cibariis & aliis quæ testator præstabat.

19. IDEM [lib. 22. Digestorum].

TEstamento ita cautum fuit: *Libertis meis cibaria, quæque alia præstabam, ab heredibus meis præstari volo:* unus ex libertis, ex [8] voluntate patroni, negotii sui gratia, quadriennio ante diem mortis abfuit: ex hac causa cibaria, quæ ante acceperat, mortis tempore non accepit: cui tamen liberto eodem testamento patronus, sicut & aliis, quos vivus manumiserat, legatum quinque dederat. Quæsitum est, an isti quoque cibaria, & reliqua, quæ cæteris libertis legata sunt, debeantur? Respondit, cur [9] non?

De legato speciali & generali, 1. De contubernali & liberis. 2. De relicto a legataria. 3. De conditione implenda.

20. IDEM lib. 3. Responsorum.

STichus nutricis [10] *meæ nepos liber esto: cui decem aureos annuos dari volo:* qui deinde, interpositis nominibus [11], eidem Sticho [12] *contubernalem* [13] *ejus & liberos legavit, iisque quæ vivus præstabat:* deinde alio capite *libertis omnibus, quæ vivus præstabat*, dari jussit. Quæro, an Stichus, præter suum legatum, & alimenta percipere possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non posse. §. 1. Item *cum alimenta liberis utriusque sexus reliquerit a Republica, & ex prædiis, quæ ei legavit, dari voluisset*, Quæro, Sticho contubernali & liberis utrum ab herede instituto, an a Republica diaria & vestiaria, quæ vivus dabat, præstari deberent? Respondit, posse benigna [14] voluntatis interpretatione dici, iis quoque a Republica præstanda.

§. 2. Titia usumfructum fundi legavit Mævio, ejusque fidei commisit, *ut ex reditu fundi præstaret Pamphilæ & Sticho annuos centenos nummos, quoad vivent* [15]. Quæro, an mortuo Mævio, heres alimenta debeat? Respondit, nihil proponi, cur debeat præstari ab herede Titiæ: sed nec ab herede legatarii; nisi id testator manifeste probetur voluisse etiam finito [16] usufructu præstari; si modo id quod ex usufructu receptum esset, ei rei præstandæ sufficeret. §. 3. Mater filio herede instituto, per fideicommissum libertatem Pamphilo servo dedit: eidem cibariorum nomine legavit quinos aureos, & vestiarii in singulos annos quinquagenos, si cum filio ejus moretur. Quæro, filio defuncto [17], an alimenta debentur? Respondit, si conditioni paruisset, deberi & post mortem.

De diariis vel cibariis.

21. ULPIANUS lib. 2. Fideicommissorum.

DIariis [18], [vel cibariis] relictis: neque habitationem, neque vestiarium, neque calciarium deberi palam est: quoniam [19] de cibo tantum testator sensit.

De quantitate non adscripta. 1. Si is, qui debet alimenta, vineas alimentario reliquerit, uti habeat, unde se pascat.

22. VALENS lib. 1. Fideicommissorum.

CUm alimenta per fideicommissum relicta sunt, non [20] adjecta quantitate, ante omnia inspiciendum est, quæ defunctus solitus fuerat ei præstare; deinde, quid cæteris ejusdem ordinis reliquerit: si neutrum apparuerit, tum [21] ex facultatibus [22] defuncti, & caritate [23] ejus, cui fideicommissum datum erit, modus statui debebit.

§. 1. Qui fratris sui libertis alimenta debebat [24], is testamento vineas cum hac adjectione reliquerat, *ut habeant, unde se pascant:* Si pro alimentis vineas reliquisset, non aliter eis ex fideicommissi causa eas præstari debere, quam si testamenti obligatione heredes liberassent: aut, si id omissum fuisset, & postea ex testamento agerent, doli mali exceptione tutum heredem futurum: scilicet si non minus valent vineæ, quam alimentorum æstimatio: illam autem adjectionem, *ut habeant, unde se pascant*, magis ad causam prælegandi, quam ad usumfructum constituendum pertinere.

De aliquo educando. De alimentorum appellatione.

23. PAULUS lib. 4. ad Neratium.

ROgatus es, *ut quendam educes* [25]*:* ad victum necessaria ei præstare cogendus es. Paulus: cur plenius est alimentorum legatum, ubi dictum est & vestiarium & habitationem contineri? Imo ambo exæquanda sunt.

TIT. II.

DE [26] AURO, ARGENTO, MUNDO [27], ORNAMENTIS, UNGUENTIS, VESTE VEL VESTIMENTIS ET STATUIS LEGATIS.

De legato generali & speciali. 1. De pondere.

1. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

SI alii *vestimenta*, alii [28] *vestis muliebris* separatim legata sit: detractis muliebribus & ei adsignatis, cui specialiter legata sunt, reliquum alteri debetur. † Idem est, cum alteri mundus muliebris, alteri argentum omne legatum esset, de argento, quod in mundo esset.

† Item si duæ statuæ marmoreæ [29] tibi, & deinde omne marmor legatum esset; præter duas nulla statua marmorea legata est tibi.

† Idem, urbanis servis tibi legatis, si mihi dispensator legatus sit.

§. 1. Cui certum pondus [30] argenti dare heres jussus sit, ei pecuniam numeratam dando jure ipse [31] liberatur, si in ea pecunia eadem æstimatio fuerit: quod [32] ita verum est, si non certum genus [33] argenti legatum sit.

De uxoris causa paratis & divortio.

2. AFRICANUS lib. 2. [34] Quæstionum.

QUi tibi mandaverat, ut ornamenta in usum uxoris suæ emeres, eidem uxori (uti adsolet [35]) legavit, quæ ejus causa parata erunt; tu deinde post [36] mortem mandatoris, ignorans eum decessisse, emisti: non debebuntur mulieri: quoniam ea verba [37] ad mortis tempus referuntur. At si vivente testatore, muliere autem mortua, emeris: non ineleganter dicetur, inefficax [38] hoc legatum esse, quando non possit vere dici, ejus causa paratum videri, quæ prius decessit. † Eadem dicenda erunt, & si vivat quidem mulier, sed diverterit: & quæratur, an post empta ei debeantur: quasi non videantur uxoris causa parata?

3. CELSUS lib. 19. Digestorum.

UXori legavit, *quæ ejus causa parata sunt*, & ante mortem divortit [39]: non deberi, quia adempta videantur, Proculus ait. nimirum facti quæstio est: nam potest nec repudiatæ adimere voluisse.

De lanis purpureis.

4. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

CUm quidam libertum suum in Asiam [40] misisset ad purpuras [41] emendas, & testamento uxori suæ lanam purpuream legasset: pertinere ad eam, si quam purpuram vivo eo libertus emisset, Servius respondit.

De testatricis causa paratis.

5. AFRICANUS lib. 2. Quæstionum.

APud Phuphidium [42] Quæstionum libro secundo ita scriptum est: *Si mulier mandaverit tibi, ut sibi uniones usus sui causa emeres: si tu post mortem ejus, cum putares eam vivere, emeris: Atilicinus negat esse legatos ei, cui mulier ita legaverit:* Ornamenta, quæ [43] mea causa parata sunt eruntve: *non enim ejus causa videri parata esse, quæ jam mortua ea empta fuerint.*

De solutione vel mutatione rei relictæ. 2. De porticu & imaginibus.

6. MARCELLUS libro singulari Responsorum.

SEia ab herede Publio Mævio ita legavit: *Antoniæ Tertillæ [do] lego auri pondo tot, & unionem* [45] *cum hyacinthis:* postea unionem solvit [45], neque [46] ullum mortis tempore inter ornamenta sua unio-

1 Deminutio legatorum relictorum in testamento, non pertinet ad legata nec ad alimenta relicta supra in codicillis, vel in tabulis pupillaribus. *Bart.* 2 Imo videtur: & hæc clausula refertur ad omnia relicta. *l. talis scriptura.* 30. *supr. de legat.* 1. hic specialis est favor alimentorum. 3 Imo non integrum, sed ea quæ sunt relicta in codicillis. *d. l. talis.* ibi simpliciter adjecit, quæ legavit: hic legavit, quæ in codicillis. 4 Nota genus legati. adde *l.* 71. §. 2. *infr. de cond. & demonstr.* 5 *Sarcofagus*, de quo *l.* 37. *supr. de religiosis. l.* 6. *de sepulchro violato. C. Theod.* dicitur autem ἐκ τοῦ τὴν σάρκα φαγεῖν, fiebatque hujusmodi sepulchrum ex lapide fissili, corpora celerrime consumente, qui in Troade pluribus locis nascebatur. vide 16. Isid. 4. 6 Defunctorum & mortuorum memoriam Ethnici quotannis sacrificii quodam genere celebrare solebant. Sacra illa anniversaria erant. 7 Causa dubitandi erat, quod hujusmodi legatum est species servitutis. *d. l.* 71. Dicendum est autem hoc locum non habere in alio, quam in libertis. 8 Absens propter negotia testatoris ut præsens debet alimenta percipere. *Bart.* 9 *l.* 15. *in fin. l.* 18. *supr. h. t.* 10 Vide ad hanc leg. Augustin. *lib.* 3. *emendat. cap.* 1. Ans. 11 An quia certa nomina adsignavit, ex quibus solutionem fieri voluit, ut putat Accursius? 12 Et idem Sticho &c. Anton. August. 3. *emend.* 2. 13 Contubernales servorum uxores vide apud Anton. August. 3. *emend.* 2. adde *l.* 41. §. 2. *supr. de legat.* 3. *l.* 41. §. 15. ff. *de fideicomm. lib.* 14 Qua in re consistit benigna hæc interpretatio? An quod olim non poterat a legatario legari, ut putat Accursius? An quod contubernali & liberis non relinquit libertatem expresse, & tamen ei continentur appellatione libertorum. ut vult Jacobus de Aretio? 15 Quoad viveret. *Hal.* adde *l.* 19. *supr. de annuis.* 16 Cum finitur legatum, finitur quoque onus ei adjectum, nisi aliud voluntate testatoris appareat. *Bart.* 17 *l.* 13. §. 1. ff. *h. t. l.* 20. ff. *de annuis. l.* 1. *C. de legat.* 18 Diaria quotidiani victus: alio intellectu hæc vox significat erogationes annonarum, sportulas & salaria, (de quibus vid. *Nov.* 57.) quæ militibus dabantur. Cicero 8. *ad Atticum* 22. Cæsar 3. *de bello civili.* Quidam legunt *vicariis*, alii *vivariis*, alii *vestiariis*, quos improbat Accursius. 19 Imo quia de cibo testatur, semper habitatio & vestiarium debentur: Victus enim verbum hæc omnia comprehendit. *l. ult. infr. h. t. l.* 43. *l.* 44. ff. *de verb. sign.* 20 *l.* 14. *supr. de annuis.* 21 Si alimenta simpliciter legantur, debentur arbitrio boni viri, inspectis his circumstantiis. 22 An hoc innuitur, bona defuncti vendi oportere, ut alimenta præstentur, si fructus non sufficiunt? Proprietas vendi non debet: sed ex quantitate facultatum, alimenta præstanda. *l. Imperat.* 50. ff. *ad SC. Treb.* 23 Modus alimentorum ex facultatibus defuncti & caritate fideicommissarii statui debet. vide quæ scripsi ad *l.* 12. §. 4. ff. *de usu.* 24 Compensandi animo, si quid cui relinquit debitor, legatarius id petere non poterit, nisi heredem liberet: quo omisso doli mali exceptione repellitur. 25 Idem est, gravare heredem, *ut aliquem educet*, & ab eo alimenta relinquere. 26 Vide Lazarum Baysium *de re vestiaria.* Cujac. *lib.* 10. *observat. cap.* 17. & 18. Aulum Gellium *Noct. Attic. lib.* 4. *cap.* 1. Cælium Calcagninum *lib.* 3. *epist.* 1. Mod. 27 Κοσμιῶν verbo Græci hic videntur comprehendere & mundum, & ornamentum 44. *Eclog.* 15. *l.* 8 *l.* 13. *l.* 25. §. 10. *l.* 30. *l.* 32. §. 6. *l.* 39. ff. *h. t.* 28 Vestis muliebris, vestimenti: argentum muliebre, mundi muliebris: statuæ marmoreæ, marmoris: dispensator, urbanorum servorum appellatione continentur. Legato earum specierum generis legato derogatur. 29 *l.* 100. §. 1. ff. *de legat.* 3. 30 Pondus argenti in genere qui debet, liberatur æstimationis solutione. 31 *Al.* ipso. 32 Dixi *l.* 9. *l.* 35. §. 1. ff. *h. t.* 33 Vel species. *l.* 9. ff. *h. t.* 34 Vide Cujac. 2. *ad Afric.* 35 Maritus ita vulgo uxori legat. *l.* 45. ff. *de legat.* 3. 36 Jus caducum innuit. vid. *l. un. C. de caducis.* 37 Id est, particula *erunt. l.* 2. ff. *de reg. Catoniana.* 38 Vide in hunc locum Cujacium *ibid.* & 19. *obs.* 17. *in pr.* 39 *l.* 49. §. *penult. supr. de leg.* 3. 40 Forte Tyrum: quæ purpura conchyliisque fuit nobilissima civitas vid. §. 33. *in fin. Instit. de actionib.* Cujac. 10. *observ.* 17. 41 Tyrias scilic. Cujac. *ibid.* 42 De Phuphidio, aut Fufidio v. Cujac. 1. *observ.* 9. Ejus fit etiam mentio in *l.* 29. ff. *de reb. auct.* 43 *l.* 2. ff. *h. t.* 44 Vide quæ dixi *l.* 19. §. *pen.* ff. *eod.* 45 Rei legatæ a suo principali separatio, legatum extinguit. Ne alioqui putes cum Accursio, unionem solutum esse legatario, solutionem unionis hoc loco ita accipimus, ut de linea demptus fuerit ac detractus; eoque sensu accipitur in *l.* 25. §. 11. *infr. h. t.* nisi solutum unionem velis interpretari, aceto liquefactum: quod & fieri vi aceti potest. 8. Vitruv. 3. 23. Plin. 1. & 9. *cap.* 5. Macrob. 3. *saturn.* 7. 9. Valer. 1. Suet. in *Calig.* 2. Brisson. *select.* 10. quod etsi factu facile, hic tamen minus convenire suspicio est. 46 Vide *l.* 106. *infr. de verb. obligat.*

nem reliquit. Quæro, an heres ex cauſa fideicommiſſi æſtimationem rei, quæ in hereditate non eſt, præſtare debeat? Marcellus reſpondit, non debere. §. 1. Item quæro, ſi probari poſſit, Seiam uniones & hyacinthos quoſdam in aliam ſpeciem ornamenti, quod poſtea pretioſius fecit additis aliis gemmis & margaritis, convertiſſe: an hos uniones vel hyacinthos petere poſſit, & heres compellatur ornamento poſteriori eximere, & præſtare? Marcellus reſpondit, petere non poſſe: nam [1] quid fieri poteſt, ut legatum vel fideicommiſſum durare exiſtimetur: cum id quod teſtamento dabatur in ſua ſpecie [2] non permanſerit: nam quodammodo extinctum ſit: ut interim omittam, quod etiam diſſolutione ac permutatione tali, voluntas quoque videatur mutata.

§. 2. Lucius Titius teſtamento ita ſcripſit, *Heredem meum volo, fideique ejus committo, ut in patriam [3] meam faciat porticum publicam, in qua poni volo imagines [4] argenteas, item marmoreas.* Quæro, an legatum valeat? Marcellus reſpondit, valere: & operis, cæterorumque, quæ ibi teſtator poni voluerit, legatum ad patriam pertinere: intelligi enim [potuit], aliquod civitati accedere ornamentum.

De verbo, meum.

7. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

SI ita eſſet legatum, *Veſtem meam, argentum meum, damnas eſto dare:* id legatum videtur, quod [5] teſtamenti [6] tempore fuiſſet: quia præſens tempus ſemper intelligeretur, ſi aliud comprehenſum non eſſet. nam cum dicit, *Veſtem meam, argentum meum:* hac [7] demonſtratione *meum* [8] præſens non futurum [9] tempus oſtendit. † Idem eſt & ſi quis ita legaverit, *ſervos meos.*

De legato, veſtem, mundum, ornamentaque muliebria.

8. IDEM lib. 9. ad Plautium.

PLautius: mulier ita legavit, *Quiſquis mihi heres erit, Titiæ veſtem [meam [10]], mundum, ornamentaque muliebria damnas eſto dare.* Caſſius ait, ſi non appareret, quid ſenſiſſet, omnem [11] veſtem ſecundum verba teſtamenti legatam videri. Paulus: idem Javolenus ſcribit, quia veriſimile eſt (inquit), teſtatricem tantum ornamentorum univerſitati derogaſſe, quibus ſignificationem muliebrium accommodaſſet: accedere eo, quod illa demonſtratio, *muliebria*, neque veſti neque mundo applicari, ſalva ratione recti [12] ſermonis poteſt.

De pondere.

9. MODESTINUS lib. 9. Regularum.

CUm certum auri vel argenti pondus legatum eſt, ſi non [13] ſpecies [14] deſignata ſit: non materia, ſed pretium [15] præſentis temporis præſtari debet.

De uxoris cauſa paratis. De falſa demonſtratione.

10. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mucium.

QUintus Mucius ait: Si paterfamilias uxori vas, aut veſtimentum aut quippiam aliud ita legavit, *quod ejus cauſa emptum paratumve eſſet:* id videtur legaſſe, quod [16] magis illius quam communis uſus cauſa, paratum eſſet. Pomponius: ſed hoc verum eſt, non ſolum ſi ipſius viri & uxoris [communis [17] uſus], ſed etiam ſi liberorum ejus, aut alterius alicujus communis uſui fuerit: id enim videtur demonſtraſſe, quod proprio uſui uxoris comparatum ſit. Sed quod Quintus Mucius demonſtrat, vas, aut veſtimentum, aut quid aliud: efficit ut falſa ſint, quæ ſubjecimus. multum enim intereſt, generaliter an ſpecialiter legentur hæc. nam ſi generaliter (veluti ita, *quæ uxoris cauſa comparata ſunt*) vera eſt illius definitio: ſi vero ita ſcriptum fuerit, *veſtem illam purpuram*, ut certa demonſtraret (licet adjectum ſit, *quæ ejus cauſa empta paratave eſſent:* licet neque empta, neque parata, neque in uſum ei data ſint) legatum omnimodo valet: quia certo [18] corpore legato; demonſtratio [19] falſa poſita non [20] perimit legatum; veluti ſi ita ſit ſcriptum, *Stichum quem ex venditione Titii emi:* nam ſi neque emit, aut ex alia venditione emit, legatum nihilominus valet. Plane ſi ita legatum fuerit, *Vas* [21], aut *veſtimenta:* [aut] *quæ uxoris cauſa parata ſunt:* tunc æque erit vera Quinti Mucii ſententia. quo caſu ſciendum eſt, etiam ſi alienæ res hæ fuerint, quas putavit [22] teſtator ſuas eſſe, heredem teneri, ut eas det.

De auro, gemmis, margaritis, quæ in eo auro ſunt.

11. PROCULUS lib. 5. Epiſtolarum.

SI quis legaverit aurum, gemmas, margaritas [23], quæ [24] in eo auro eſſent: etiam id aurum, cui neque gemmæ neque margaritæ ineſſent, legaſſe videtur.

De imagine.

12. PAPINIANUS lib. 17. Quæſtionum.

SI imaginem [25] legatam heres [26] deraſit, & tabulam ſolvit: poteſt dici, actionem ex teſtamento durare: quia legatum imaginis, non tabulæ [27] fuit.

De carrucha cum mulis. De veſte.

13. SCÆVOLA lib. 15. Digeſtorum.

UXori quis legavit his verbis: *Mundum muliebrem omnem, ornamenta, & quidquid vivus dedi, donavi, ejus cauſa* [28] *comparavi, confeci: id omne dari volo.* Quæſitum eſt, an carrucha dormitoria [29] cum mulis [30], cum [31] ſemper uxor uſa ſit, ei debeatur? Reſpondit, ſi ejus uſus cauſa habita eſſet, deberi [32]. † Idem quæſiit, an ex eadem clauſula veſtis, quam ancillis, vel lecticariis [33] ejuſdem uxoris ſuæ comparaverat vel fecerat, præſtanda eſſet? Reſpondit, præſtandam [34].

De ſtatua.

14. POMPONIUS [lib. 5. ad Sabinum].

SI ſtatuam legavero, & poſtea ex alia ſtatua brachium [35] ei adjecero [36]: omnimodo ſtatua a legatario vindicari poteſt.

De proprietate, uſufructu, fideicommiſſo.

15. SCÆVOLA lib. 15. Digeſtorum.

SPecies auri & argenti Seiæ legavit, & ab ea petiit in [37] hæc verba: *A te, Seia, peto, ut, quidquid tibi ſpecialiter in auro, argento, legavi, id cum morieris reddas, reſtituas illi & illi vernis* [38] *meis: quarum rerum uſusfructus, dum vives, tibi ſufficiet.* Quæſitum eſt, an uſusfructus auri & argenti ſolus legatariæ debeatur? Reſpondit, verbis quæ proponerentur [39], proprietatem [40] legatam addito onere fideicommiſſi.

De verbo, ſervare.

16. IDEM lib. 18. Digeſtorum.

FIliam in poteſtate patris manentem mater ſcripſit heredem, eique patrem Mævium ſubſtituit, & ita ſcripſit: *Quiſquis mihi heres erit, fidei ejus committo, uti ornamenta mea omnia, aurum, argentum, veſtimenta, quibus ego uſa ſum, ne veneant, & filiæ meæ reſerventur* [41]. Quæſitum eſt: cum, filia recuſante, pater ex ſubſtitutione heres extitiſſet, & inteſtato deceſſiſſet, filia autem bonis ejus abſtinuerat: an fideicommiſſum petere poſſit? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, videri patris utiliter fidei commiſſum. Claudius: Quoniam verbo *ſervandi*, quod ſcriptum eſt, videtur in id tempus [42] dilatum fideicommiſſum, quo [43] ſui juris futurus eſſet is, cui dabatur.

De his, quæ alii rei juncta ſunt.

17. ULPIANUS lib. 21. ad Sabinum.

SI gemma ex annulo legetur, vel aliæ materiæ junctæ, vel emblemata [44]: recte legantur, & ſeparantur, & præſtanda ſunt.

De eo, quod teſtator quaſi domino juſſit reddi. 2. *De ſpeciebus in hereditate inventis, vel non.*

18. SCÆVOLA [lib. 22. Digeſtorum].

QUi uxori ſuæ legaverat bonorum ſuorum decimam [45] & mancipia & ſpecies argenti quas expreſſerat [46]: eidem annulos & veſtem reddi ab heredibus petit, quaſi propria uxoris fuiſſent. Quæſitum eſt, ſi uxoris non fuerint: an præſtari ex cauſa legati deberent? Reſpondit, legandi animo dediſſe ea videri, niſi [47] contrarium ab herede approbetur. §. 1. Idem teſtator fidei commiſit uxoris, ut quidquid ad eam ex teſtamento ejus perveniſſet, alumno communi reſtitueret. Quæſitum eſt, an etiam eas res, quas proprias uxoris ſuæ fuiſſe teſtator ſciat, eique reddi præcepit, alumno præſtare debeat? Reſpondit: ſi propriæ fuiſſent, non debere: ſi legato adquirerentur, debere.

§. 2. Mulier teſtamento & poſtea codicillis multas ſpecies veſtis, argenti, quas vel ipſa ſe confeciſſe vel habere ſignificavit, ſpecialiter per fideicommiſſum reliquit. Quæſitum eſt, an non aliæ legatariis cederent, quam quæ in hereditate inventæ eſſent? Reſpondit, eas cedere, quæ inventæ [48] eſſent.

De auro vel argento. 1. *De pondere.* 4. *De vaſculis.* 5. *De argento. De veſtimentis.* 6. *De auro.* 8. *De argento,* 9. *Facto.* 10. *De vaſis.* 11. *De argento infecto, facto, cælato,* 12. *Eſcario.* 13. *Quid cui cedat.* 17. *De gemmis, lapillis,* 18. *Margaritis,* 19. *Murrhinis vaſis.* 20. *De auro. De gemmis, quid cui cedat.*

19. ULPIANUS [lib. 20. ad Sabinum].

CUm aurum vel argentum legatum eſt: quidquid auri argentique relictum ſit, legato continetur, ſive factum [49], ſive infectum: pecuniam autem ſignatam placet eo legato non [50] contineri. §. 1. Proinde ſi certum [51] pondus auri ſit legatum, vel argenti: magis quantitas legata videtur: nec ex vaſis tanget [52]. §. 2. Sed ſi argenti facti pondo centum ſint legata: ex facto argento debebitur legatum. Unde eſt quæſitum apud Celſum, an & vaſcula poſſit ſeparare? Et ſcripſit vaſcula non [53] ſeparaturum, licet ei optio fuerit relicta.

§. 3. Idem Celſus libro XIX. quæſtionum quærit, ſi centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeant, ut ſic appendantur? Et Proculus & Celſus aiunt, exempto plumbo appendi debere: nam & emptoribus replumbatæ [54] adſignantur, & in rationes argenti pondus ſic defertur: quæ ſententia habet rationem. §. 4. Plane ſi cui vaſcula argentea, ut puta lances quadratæ ſint legatæ: etiam plumbum [55] quo continentur [56], eum ſequetur. §. 5. Simili modo quæritur, ſi cui argentum legetur, an emblemata [57] aurea, quæ in eo ſunt, eum ſequantur? Et Pomponius libro V. ex Sabino diſtinguit

1 *Al.* neque enim fieri poſſe. 2 Mutata namque forma, prope interimitur rei ſubſtantia. *l.* 9. §. 3. ꝟ. *ad exhib.* 3 *Al.* patria mea. 4 *l.* 38. *in fin.* J. *h. t. l.* 7. *verſ. ad auctoritatem ſcribentis.* ꝟ. *de annuis.* 5 *Meum & tuum* futura non continet, ſed præſentia tantum, *ut hic.* unde notant, collatis privilegiis alicui Academiæ, alteri ea privilegia, quæ in præſenti tunc fuerunt conceſſa intelligi, non futura, ut poſt Guilielmium Cuneum notat Corſeti *ſingulari* meus. v. Beroum *quaſt.* 20. 6 Imo, ea veſtis debetur, quæ die legati cedente teſtatoris eſt, *l.* 28. ꝟ. *de inſtructo.* & *l.* 10. ꝟ. *de legat.* 2. vide deciſiones Capellæ Tholoſanæ, *deciſ.* 190. 7 Negat tamen Molinæus, 1. *conſuetud. gloſſ.* 5. *num* 17. fieri reſtrictionem ad tempus teſtamenti, vi hujus particulæ, *meum:* ſed ex vi & natura diſpoſitionis, quæ eſt præſentis temporis. 8 Adde *l.* 19. J. *de reb. dub.* adde *l.* 5. *in fin.* ꝟ. *de legat.* 1. Roland. a Valle, 4. *conſ.* 39. 9 Imo, & eam ſignificat, quam in uſus ſuos habuit. *l.* 25. §. 6. J. *h. t.* 10 Hanc particulam, *meam*, expungit Cujac. 10. *obſerv.* 17. Goth. Adde Anton. Auguſtin. *emendat. lib.* 1. *cap.* 6. Anſ. 11 *l.* 23. *infr. eod.* 12 Recti ſermonis ratio ſervanda. vid. Cujac. 17. *obſ.* 16. & quæ notavi ad *l.* 4. *C de arbitr.* 13 *l.* 1. *in fin.* ꝟ. *h. t.* 14 Certum genus argenti. *l.* 6. ꝟ. *h. t.* 15 *l.* 35. *infr. eod.* 16 Noſtrum id proprie eſſe dicitur, quod omni ex parte noſtrum eſt, cujus nulla pars eſt alii communis. 17 Non igitur uxoris cauſa paratur, quod ipſius & abſentis cauſa paratur. *Bart.* 18 De incerto vide *l.* 85. ꝟ. *de legat.* 3. 19 Vid. *l.* 33. J. *de condit. & demonſtr.* 20 Cur non perimit? ſufficit certum corpus deſignatum eſſe, licet impropriis verbis demonſtretur. 21 Cujacius ita legit, vaſa aut veſtimenta, quæ uxoris &c. 10. *obſerv.* 17. 22 *l.* 10. *C. de legatis.* 23 De margaritis & an differant a gemmis, vid. Pancirol. *rer. memorabil. tit. de lapidib.* Cujac. *lib.* 10. *obſerv.* 18. Anſ. 24 Relativum reſtringit antecedens ad quod refertur. *Bart.* 25 Imaginis legatum valet. 26 Adde *l.* 84. §. 4. *l.* 108. §. 11. ꝟ. *de legat.* 1. 27 Deraſæ ſcil. aliud eſt imago, aliud tabula rudis. 28 *l.* 47. *ſupr. de legat.* 3. 29 De carruchæ legato, vid. Paul. 3. *ſent.* 6. §. 91. 30 Hinc mulæ carruchariæ. *l.* 38. §. 8. *ſupr. de adilitio.* 31 *Al.* qua. 32 Cur debetur? legavit *quidquid vivus donavit.* 33 *l.* 65. §. 1. ꝟ. *de legat.* 3. 34 Cur præſtanda? legavit quicquid ejus cauſa comparavit. 35 Adde *l.* 23. §. 2. *ſupr. de rei vindic.* 36 Additum formæ primæ, legatum non minuit. *Bart.* 37 Vide Cujac. 15. *obſ.* 4. 38 Libertis ſcil. non ſervis, ſervis enim inutiliter legatur. vide Cujac. 10. *obſ.* 17. 39 *l.* 39. ꝟ. *de uſu & uſufr. leg.* vid. *l.* 38. §. 1. ꝟ. *de legat.* 3. vide Cujac. 10. *obſ.* 39. 40 Imo, uſumfructum; cum legatum ſit reſtituendum poſt mortem, *l.* 12. *ſupr. de uſufruct. ear. rer.* Imo neque uſumfructum, neque proprietatem. *l.* 25. *ſupr. de uſu & uſufr. legat.* 41 *l. ult.* §. *pen. ſupr. de leg.* 2. 42 Poteſt legari filio, ſi legatum in tempus exiſtentiæ ſui juris confertur. *Bart.* 43 *l.* 19. J. *ad SC. Trebell.* 44 Emblemata dicuntur ea, quæ rei alicujus ornatus cauſa adjiciuntur *l.* 19. §. 5. §. 6. *l.* 32. §. 1. *infr. h. t. l.* 7. §. 2. ꝟ. *ad exhibendum.* Paul. 3. *ſent.* 6. §. 89 *l.* 3. §. 1 *ſupr. de tritico.* 45 Decimam uxoribus legare ſolebant mariti. Quinimo jure antiquo, viri & uxores inter ſe decimam tantum matrimonii nomine capere poterant. Ulpian. 15. 46 Hoc non fuit contra jus antiquum, quoniam teſtamento additur onus fideicommiſſi. *l.* 42. *ſupr. de legat.* 2. *l.* 28. *ſupr. de legat.* 3. adde *l. ult. ſupr. de uſu & uſufr. leg.* vide Cujac. 10. *obſ.* 17. 47 Et ita recedimus a verborum proprietate, ut ſalvum ſit legatum. 48 Vid. *l.* 26. §. 1. *ſupr. de leg.* 1. 49 *l.* 78. §. 4. ꝟ. *de leg.* 3. Paul. 3. *ſent.* 6. §. 88. Goth. vide Cujac. *lib.* 6. *obſerv. c.* 31. & *lib.* 12. *obſerv. cap.* 37 Anſ. 50 *l.* 27. §. 1. J. *h. t.* 51 Dixi ad *l.* 35. *in pr. C. de donat.* 52 Imo, tanget. Nam argento legato vaſa continentur. §. 20. J. *h. t.* Aliud eſt, certum pondus legare; aliud, argentum. 53 Solebant enim veteres paria vaſorum, aut bina paria, aut plura, plumbo colligare. vide Cujac. 12. *obſ.* 37. 54 Replumbata. Cujac. *ibid.* 55 Id eſt, nodus plumbeus jure acceſſionis eis cedet. vid. Cujac. *ibid.* 56 *l.* 10. J. *de precario.* 57 Vide *l.* 17. *ſupr. h. t.* Paul. 3. *ſent.* 6. §. 89.

multum

multum intereſſe, certum pondus ei argenti facti legetur, an vero argentum factum: ſi pondus, non contineri: ſi argentum factum, contineri: quoniam argento cedit, quod ad ſpeciem argenti junctum eſt. quemadmodum clavi [1] aurei, & purpuræ [2] pars ſunt veſtimentorum. Idem Pomponius libris epiſtolarum: Et ſi non ſunt clavi [3] veſtimentis conſuti: tamen veſte legata contineri. §. 6. Idem Celſus libro XIX. Digeſtorum, commentariorum ſeptimo ſcribit, auro legato ea quæ inaurata [4] ſunt non deberi: nec aurea emblemata [5], quæ in abſidibus [6] argenteis ſint. §. 7. An autem auri appellatione annuli [7] aurei contineantur, quæritur? Et Quintus Saturninus libro X. ad Edictum ſcribit, contineri. §. 8. Lectum [8] plane argenteum, vel [9] ſi qua alia ſupellex argentea fuit, argenti appellatione non continetur, ſi numero argenti habita non [10] eſt: Ut in junctura [11] argentea ſcio me dixiſſe, quod non in argentario paterfamilias reponebat. Sed nec candelabra, nec lucernæ argenteæ, vel ſigilla, quæ in domo repoſita ſunt, vel imagines argenteæ, argenti appellatione continebuntur: nec ſpeculum [12] [vel] parieti adfixum, vel etiam quod mulier mundi cauſa habuit: ſi [13] modo non in argenti numero habita ſunt. §. 9. Argento facto legato Quintus Mucius ait, vaſa argentea contineri: veluti parapſidas [14], acetabula, trullas [15], pelves, & his ſimilia: non tamen quæ ſupellectilis ſunt. §. 10. Sed cui vaſa [16] ſint legata, non ſolum ea continentur, quæ [17] aliquid in ſe recipiant [18] edendi [19] bibendi cauſa paratum, ſed & quæ aliquid ſuſtineant, & ideo ſcutellas vel promulſidaria [20] contineri. † Repoſitoria quoque continebuntur: nam vaſorum appellatio generalis eſt: dicimus vaſa vinaria & navalia [21]. §. 11. Infecti [22] autem argenti appellatio rudem [23] materiam continet, id eſt, non factam. † Quid ergo, ſi cœptum [24] ſit argentum fabricari, nondum perfectum? utrum facti, an infecti appellatione contineatur, dubitari poteſt: ſed puto magis facti. Certe ſi jam erat factum, ſed cælabatur, facti appellatione continebitur. † An & cælati continebitur, quod cælari cœpit [25]? & puto contineri, ſi cui forte cælatum [26] ſit argentum legatum. §. 12. Si cui eſcarium [27] argentum legatum ſit: id ſolum debebitur, quod ad epulandum in miniſterio habuit [id eſt, ad eſum & potum [28]]. † Unde de aquiminario [29] dubitatum eſt: & puto contineri: nam & hoc propter eſcam paratur. Certe [30] ſi caccabos [31] argenteos habebat, vel miliarium [32] argenteum, vel ſartaginem, vel aliud vas ad coquendum: dubitari poterit, an eſcario contineatur? & hæc magis cocinatorii [33] inſtrumenti ſunt. §. 13. Perveniamus & ad gemmas incluſas [34] argento, auroque: & ait Sabinus, auro argentove cedere: ei enim cedit, cujus major [35] eſt ſpecies: quod recte expreſſum. ſemper enim cum quærimus, quid cui cedat, illud ſpectamus, quid cujus rei ornandæ cauſa adhibetur: ut acceſſio [36] cedat principali. cedent igitur gemmæ phialis, vel lancibus, incluſæ auro, argentove. §. 14. Sed & in coronis menſarum gemmæ coronis cedent, & hæ menſis. §. 15. In margaritis quoque & auro idem eſt: nam ſi margaritæ auri ornandi gratia adhibitæ ſunt, auro cedunt: ſi contra, aurum margaritis cedet. §. 16. Idem & in gemmis annulis incluſis. §. 17. Gemmæ autem ſunt pellucidæ materiæ: quas (ut refert Sabinus libris ad Vitellium) Servius [a] lapillis eo diſtinguebat, quod gemmæ eſſent pellucidæ materiæ, veluti ſmaragdi [37], chryſolithi [38], amethyſti [39]: lapilli autem contrariæ [40] ſuperioribus naturæ, ut obſiani [41], venientani [42]. §. 18. Margaritas autem nec gemmis nec lapillis contineri, ſatis conſtitiſſe [43], ibidem Sabinus ait: quia concha [44] apud rubrum [45] mare & creſcit, & coaleſcit. §. 19. Murrina [46] autem vaſa in gemmis non eſſe [47] Caſſius ſcribit. §. 20. Auro legato, vaſa aurea continentur [48]: & gemmis, gemmea [vaſa]. ſecundum hæc ſive gemmæ ſint in aureis vaſis, ſive in argenteis, auro argentove cedent: quoniam hoc [49] ſpectamus, quæ res, cujus rei ordinandæ [50] cauſa fuerit adhibita, non quæ ſit pretioſior.

20. PAULUS [lib. 3. ad Sabinum].

SI ut habiliter gemmæ geri poſſint, incluſæ auro fuerint: tum aurum gemmis dicimus cedere [51].

De argento potorio. 1. De unguentis. 2. De aquiminario.

21. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

IN argento potorio [52] utrum id duntaxat ſit, in quo bibi poſſit; an etiam id quod ad præparationem bibendi comparatum eſt: veluti columnivarium [53], & urceoli: dubitari poteſt. ſed propius eſt, ut hæc quoque inſint. §. 1. Unguentis legatis, non tantum ea legata videntur, quibus unguimur voluptatis cauſa, ſed & valetudinis [54]: qualia ſunt commagena, glaucina [55], crina [56], roſa, mura, colum [57], nardum purum [58]: hoc quidem etiam, quo elegantiores ſint & mundiores, unguntur fœminæ. §. 2. Sed de aquiminario [59] Caſſius ait, conſultum ſe reſpondiſſe, cum alteri argentum potorium, alteri eſcarium legatum eſſet, eſcario [60] cedere.

De veſtibus & veſtimentis.

22. ULPIANUS [lib. 22. ad Sabinum].

VEſtimentum [61] id eſt, quod detextum eſt [62], etſi defectum non ſit: [id eſt, ſi ſit conſummatum.] Quod in tela eſt, nondum [pertextum, vel] detextum, contextum appellatur. Quiſquis igitur veſtem legaverit: neque ſtamen, neque ſubtemen [63] legato continebitur.

23. IDEM [lib. 44. ad Sabinum].

VEſtis [64] an veſtimenta legentur, nihil refert. §. 1. Veſtimentorum ſunt omnia lanea, lineaque, vel ſerica, vel bombucina [65], quæ induendi [66], præcingendi [67], amiciendi [68], inſternendi [69], injiciendi [70], incubandive [71] cauſa parata ſunt: & quæ his acceſſionis vice cedunt [72], quæ ſunt inſitæ [73] picturæ [74], clavique [75], qui veſtibus inſuuntur. §. 2. *Veſtimenta* omnia aut virilia ſunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiarica [76]. † *Virilia* [77] ſunt, quæ ipſius patrisfamiliæ cauſa parata ſunt: veluti togæ, tunicæ, palliola, veſtimenta, ſtragula, amfitapa [78], [&] ſaga, reliquaque ſimilia. † *Puerilia* ſunt, quæ ad nullum alium uſum pertinent, niſi puerilem: veluti togæ prætextæ, aliculæ [79], chlamydes, pallia, quæ filiis noſtris comparamus. † *Muliebria* ſunt, quæ matrisfamiliæ cauſa ſunt comparata, quibus vir non facile uti poteſt ſine vituperatione, veluti ſtolæ [80], pallia [81], tunicæ [82], capitia [83], zonæ, mitræ [84], quæ magis capitis tegendi, quam ornandi

1 Vide Cujac. 12. *obſ.* 39. 2 Clavi ex purpura fiebant. Cicer. 2. *de legib.* Feſt. *in Ricinium.* 3 *l.* 23. §. 1. *in fin.* ℐ. *h. t.* 4 Auro legato, neque inaurata, neque aurea emblemata debentur. 5 *l.* 17. ℨ. *eod.* *l.* 32. §. 1. *infr. h. t.* 6 Abſides ſunt lances rotundæ eſcariæ: ſunt etiam tabulæ. adde §. 9. *infr. h. t.* 7 Auri appellatione annuli etiam aurei continentur. 8 Lectum argenteum hic uſurpat in neutro genere. 9 Argenti appellatione non continentur lectus argenteus, ſupellex argentea, junctura, argentea, candelabra, lucernæ, ſigilla, imagines, ſpeculum argenteum. 10 Alias continebitur. *l.* 1. *in fin. ſupr. de ſupellect.* 11 Μήλων κόσμων. 44. *Eclog.* 15. Paul. 3. *ſent.* 6. § 91. 12 Vide *l.* 25. §. 10. ℐ. *h. t.* 13 Cur id dictum? Nempe quod luxurioſis mulieribus *ſpecula* fuere interdum, totis paria corporibus, auro, argentoque cælata, denique gemmis adornata: quorum unum ex his pluris fœminæ conſtitit, quam antiquarum dos fuit illa quæ publice dabatur imperatorum pauperum filiabus: An tu exiſtimas ex auro nitidum filias Scipionis habuiſſe ſpeculum, cum illis dos fuiſſet æs grave? Non feciſſet illis ſenatus dotem, ſi habuiſſent. Seneca 1. *Naturalium ultim.* 14 *l.* 32. §. 1. *ſ. h. t.* Parapſis, & acetabulum, idem. Illud, Græcum; hoc, Latinum vocabulum eſt. Heſychio ὀξυβάφιον eſt, & τρυβλίον. Apſis, eſt vas, in quo ponitur eſca. §. 6. ℨ. *h. t.* Parapſis, quod illi accedit acetabulum. vid. Cuj. 10. *obſ.* 17. 15 Trulas *vulgat.* & male. 16 *l.* 32. §. 5. ℐ. *h. t.* adde *l.* 100. §. 3. ℨ. *de leg.* 3. 17 Vaſa eo fini parata, ut aliquid in ſe recipiant. 18 Vide Paul. 3. *ſent.* 6. §. 86. 19 Vaſorum alia edendi, bibendive, alia ſuſtinendi cauſa, alia, ut quid in iis reponatur. 20 Vaſa, in quibus promulſis vel condimentum ponitur. vid. Turneb. 28. *obſ.* 23. 21 Navaria, nivaria, nivalia. vide *l.* 21. ℐ. *h. t.* 22 *l.* 27. §. 4. *infr. eod.* 23 Infectum argentum, rudis materia argenti. 24 Cœptum fabricari argentum, facti argenti appellatione continetur: ut & factum, nondum tamen cælatum. 25 Cœptum cælari argentum, cælato argento continetur. 26 Cælatum, quid? vide Feſtum in *cæſa.* hinc cælatura, *l.* 13. *ſupr. de condict. furtiv.* 27 Eſcario argento legato, continetur omne argentum quod ad eſum & potum pertinet: ut & aquiminarium. 28 *l.* 32. §. 3. ℐ. *h. t.* hæc verba, *ad eſum & potum*, adultera eſſe notat Cujacius, aut legendum eſſe, *item ad eſum & potum*, 10. *obſ.* 17. 29 Vide *l.* 21. *in fin.* ℐ. *h. t.* vid. *l.* 3. ℨ. *de ſupellect.* adde Cujac. 10. *obſ.* 17. 30 Eſcarium argentum a cocinatorio ſeu coquinatorio diſtinguitur. Eſcaria vaſa ſunt, in quibus quæ ad eſcam parantur, ſeu offeruntur, quæ nobis ſunt in miniſterio, dum edimus & potamus: Cocinatoria vero, in quibus coquimus, ut ſunt cacabi, miliaria, ſartagines. 31 Caccabus eſt, in quo pulmentarium coquitur. 32 Miliarium eſt, non vas ad milium coquendum, ſed aënum, in quo aqua ad potandum caleſit, ut *l.* 38. *in fin. ſupr. de act. empt.* vid. Cujac. 2. *obſ.* 6. Gloſſis θερμομιντρον. 33 Coquinarii *Hal.* vid. *l. pen.* ℨ. *de penu.* 34 Paul. 3. *ſent.* 6. §. 88. 35 Minus cedit majori. 36 Acceſſio cedit principali. *l.* 20. *l.* 29. ℐ. *h. t.* §. 26. *Inſt. de rer. diviſ.* *l.* 23. §. 5. ℨ. *de rei vind.* 37 Vid. 16. Iſid. 7. *de virid. gemmis.* 38 Gemmarum ſunt quædam genera ex ſpecie metallorum vel lapidum cognominata. *Chryſophis*, aurum tantum videtur eſſe. *Chryſolithus*, auro ſimilis eſt, cum marini coloris ſimilitudine; hunc Æthiopia gignit. *Chryſolectrus* ſimilis auro, ſed in colorem electri vergens, matutino tantum aſpectu jucundus, capaciſſimus ignium, & ſi juxta fuerit, citiſſime ardeſcens. *Chryſolampis* ex auro & igne vocata. Aurea eſt enim die, & nocte ignea. *Ammochryſus* (aut potius *Pſammochryſus*), arenis auro intermixtis, nunc bractearum, nunc pulveris habet quadrulas: gignitur in Perſide. *Leucochryſus* colore aureo, interveniente candida vena. *Melichryſus*, quod veluti per aurum ſincerum, ſic hæc gemma transluceat. *Chryſocolla* gignitur in India, ubi formicæ eruunt aurum. Eſt auro ſimilis, & habet naturam magnetis, niſi quod aurum augere traditur 16. Iſid. 24. *de aureis.* His additur *Chryſopraſus.* 16. Iſid. 13. 39 Inter purpureas gemmas principatum Amethyſtus Indicus tenet. Iſidor. 16. *c.* 9. ubi inter purpureas gemmas refertur; ab eodem quoque Sapphirus, Hyacinthus, Hyacinthizon, Amethyſtezon, Chelidonia, Cyanea, Roditis. 40 Imo, non ſunt contrariæ naturæ: eſt enim *obſidianus* (qui hic obſianus) in genere vitri, nigerrimi coloris, aliquando & translucidi, in ſpeculis parietum, pro imagine, umbras reddens, ex quo multi gemmas & imagines faciunt. 36. Plin. 27. *in fin.* 41 *Al.* obſidiani, ut ℨ. *dixi.* dicitur tamen obſidius. Iſid. 16. *c.* 4. Goth. vid. Panciroll. *rer. memorabil. cap. de obſidianis.* Anſ. 42 *Forte* Veientani. Iſid. 16. *cap.* 11. de nigris: Veientana, inquit, Italica gemma eſt a Veientibus reperta, nigra facie, albis intermicantibus notis. 43 Juriſconſultis ſc. nam alii auctores refragantur. 44 Margarita namque conchæ pars eſt potius, quam gemmæ, aut lapilli: vel conchæ partus, ut voluit Plin. vid. Cujac. 10. *obſ.* 18. 45 Inde Hieronymo rubri maris grana. Tertull. in *lib. de reſurrectione*, rubentis maris grana. & Martiali 9. *Epigr.* 3. *Erythræi lapilli.* & 8. *Epigr.* 28. *gemma Erythræis eruta vadis* dicuntur. vide Cujac. *ibid.* 46 *De murrinis vaſis* vide *l.* 3. §. 4. *ſupr. de ſupellect.* 47 Quia nec cryſtallina continentur, perinde ac vitrea & fragilia. Plin. 33. Murrina & cryſtallina ex eadem tellure effodimus, quibus pretium facit ipſa fragilitas. Hoc argumentum opum, hæc vera luxuria exiſtimata eſt habere, quod poſſit totum perire. vid. Cujac. 10. *obſ.* 18. adde Senec. *epiſt.* 124. 48 Imo, non continentur. §. 1. *in fin. ſupr. h. t.* 49 Vide *l.* 29. *in fin.* ℐ. *eod.* 50 *Al.* ornandæ. 51 Imo, non cedunt. *l.* 32. ℐ. *eod.* 52 *l.* 36. *in fin.* ℐ. *eod.* Paul. 3. *ſent.* 6. §. 90. Goth. vid. Alciat. *lib.* 8. *parerg. c.* 4. Cujac. *lib.* 10. *obſ. c.* 17. S. L. 53 Colum nivarium. *Hal.* vas ad colandum vinum. Alciat. 8. *parerg.* 8. de colo nivario vid. Martial. 18. *Epigr.* 111. de ſacco nivario, 114. de lagena nivaria, 116. adde 117. 118. 54 *l.* 25. *in fin. infr. h. t.* 55 Glaucina, crinina Rhodina e myrrha. *Hal.* 56 *Forte* Cyprina, a flore Cypri. 4. Iſid. 12. 57 Coſtum. vid. *l. ult.* §. 7. ℐ. *de publican.* 58 Nardinum purum. *Hal.* Nardinum purum, nardum purum, nardus piſtica dicitur in Evangelio, quam & Marcell. *lib. de medicamentis*, & Theophylactus vocat ἄδολον μετὰ πίστεως κατασκευασθεῖσαν. & gloſſæ veteres nardum piſticam, balſamum ſine impoſtura. vid. Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 164. de nardo adde *l. ult.* §. 7. ℐ. *de publican.* 59 *l.* 19. §. 12. *ſupr. h. t.* *l.* 3. *ſupr. de ſupellect.* 60 Atqui aquiminario ad aquam, & ſic ad potum potius, quam ad eſcam utimur. 61 Auguſtin. *lib.* 3. *emend. c.* 7. S. L. 62 V. Tiraquell. *poſt leges connubiales num.* 10. & *in tract. ceſſante cauſa ceſſ.* 2. *part.* 2. *limit. num.* 19. & 20. Barb. *conſ.* 57. *col.* 5. *verſ. item fuerit. lib.* 1. Gilbert. Reg. *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 20. Forner. *lib.* 1. *ſelect. cap.* 1. Mod. 63 Vid. *l.* 70. § 2. ℨ. *de legat.* 3. 64 *l.* 8. *l.* 22. ℨ. *h. t.* *l.* 37. ℐ. *eod.* Paul. 3. *ſentent.* 6. §. 79. Goth. vide Cujac. *lib.* 10. *obſ. c.* 18. & *lib.* 12. *obſ. c.* 24. Alciat. *lib.* 1. *parerg. c.* 4. Cott. *in memorab. in voce Amphitapa.* & *in voce Capicinis.* S. L. 65 Bombycina. *Hal.* Bombycina veſtis, *hic.* & Paul. 3. *ſent.* 6. & 19. Iſid. 22. a bombyce vermiculo. adde Clement. Alexandrin. 2. *Pædag.* 10. Tertull. *lib. de pallio.* & 3. *adverſus Marcionem.* & 11. Plin. 3. Servium 2. *Georgic.* 66 Uti tunicæ capitia. 67 Ut zonæ, ſemizonæ, ſemicinctia, quæ veſtes præcinctoriæ a D. Auguſtino, & περιζώματα. vid. Cujac. 10. *obſ.* 18. 68 Ut pallia, quæ Tertullianus ait operire ſolutim, id eſt, uno circumjectu operiendi. dixit Paul. 4. *ſent.* 6. §. 79. & Varro amictum, circumjectum. vid. Cujac. 10. *obſ.* 17. 69 Ut veſtes ſtratoriæ, aut ſtragulæ, veluti amphitapa, pſilotapa, pallia, periſtromata. *l.* 45. ℐ. *de verb. ſign.* 70 Ut tapeta, quibus menſæ teguntur, *l.* 25. §. 3. ℐ. *h. t.* inſternuntur ſubtus: injiciuntur ſupra: utimur tamen utroque promiſcue. *l.* 45. ℐ. *de verb. ſign.* 71 Ut culcitra, toralia. 72 Cedunt inſititæ picturæ, *ut teſt.* Cuj. 12. *obſ.* 24. 73 Inſititæ Petr. Pithæus apud Cujac. 10. *obſ.* 17. Inſititæ, ſunt ſegmenta & limbi aſſuti veſtibus, *bordures.* An interdicto uſu purpuræ, ſegmenta purpurea interdicta videantur, vid. Cuj. 12. *obſerv.* 24. adde quæ de ſegmentis purpuræ & eorum commercio permiſſo dixi ad *Novellam Leonis* 80. 74 Et varietates colorum. Forcatul. *Cupidinum* 20. *num.* 9. 75 *l.* 19. §. 5. ℨ. *h. t.* Hinc Clavata, veſtimenta clavis intertexta, aut calciamenta clavis confixa. Feſtus. 76 *hic* & ℐ. *eod. in fin.* Eo ſenſu familiarica dicuntur, quo Varroni & Vitruvio ſellæ familiaricæ. vid. Cuj. *ibid.* 77 Paul. 3. *ſent.* 6. §. 80. 78 ἀμφιτάπης χιτὼν ἑκατέρωθεν ἔχων μαλλούς. *Heſychius.* ſtragulæ utrinque villoſæ; Galli vocant *Mantes*: villoſa ſunt Turcarum tapetia, non tamen utrinque. vid. Turneb. 28. *adverſ.* 20. 79 Id eſt, togæ breves. v. Cuj. 10. *obſ.* 17. Male Haloander legit *alicubi* alii legunt *caligula.* 80 Nec enim ſtola numeratur inter veſtes viriles, etiamſi ea vel Caligula vel Heliogabalus utantur: ut merito ſτολὴν ἀπάνθρωπον Tatianus dixerit *in oratione* πρὸς Ἕλληνας. Cujac. ad 3. Paul. 6. §. 8. videntur tamen ſtola uſi interdum maſculi. Ennius Telepho apud *Nonium cap.* 14. *Cedo & Caveo veſtitus, ſqualida ſeptus ſtola.* Idem *eadem*: *Regnum reliquit ſeptus medici ſtola.* Quo loco notat etiam Nonius, ſtolam veteribus non honeſtam veſtem ſolum eſſe, ſed etiam omnem, quæ corpus tegeret. Stola etiam utebantur matronæ. Feſtus *matronalibus.* 81 Pallæ. Petr. Faber 1. *ſemeſtrium* 15. Eſt enim palla honeſtæ mulieris veſtimentum, tunicæ pallium, Nonius *cap.* 14. dictam pallam, quod foris & palam, ut intuſium, quod intus, Varro ſcribit 5. *de lingua.* 82 Varro de vita populi Romani 4. apud Nonium *cap.* 14. hæc tria quoque conjungit, Tunicas, Capitia, Zonas. 83 Capitia pectoris ſunt ornamenta, quod pectus capiant. Varroni 4. *de lingua.* non capitis, ut putat Nonius, *cap.* 14. *num.* 37. ubi capitia, *capitula* appellari quoque ait. ut & Iſidoro 19. *cap.* 31. Cappa appellatur a forma capitali, Varroni 4. *de lingua*, quod ſacerdotulæ in capite ſolent habere. 84 Mitræ veſti adnumerantur, ſi tegendi capitis cauſa eis mulieres uti cœperint, *ut hic*: ſin venuſtatis, ornamentis, *l.* 25. §. 10. *l.* 26. ℐ. *h. t.* Iſidoro 19. *cap.* 31. mitra pileum Phrygium, quale eſt ornamentum capitis devotarum fœminarum: eſt & ex lana redimicula, quibus mitra alligatur. Rigula, mitra virginalis capitis.

nandi causa sunt comparata, plagulæ [1], penulæ [2]. † *Communia* sunt, quibus promiscue [3] utitur mulier cum viro: veluti si [ejusmodi] penula [4] palliumve est, & reliqua hujusmodi, quibus sine reprehensione vel vir vel uxor utatur. † *Familiarica* sunt, quæ ad familiam vestiendam parata sunt: sicuti saga [5], tunicæ, [6], penulæ [7], lintea, vestimenta, stragula & consimilia. §. 3. Vestis etiam ex pellibus constabit,

24. PAULUS [lib. II. ad Sabinum].

CUm & tunicas, & stragula pellicia nonnulli habeant.

De ornamento vel mundo muliebri.

25. ULPIANUS [lib. 44. ad Sabinum].

ARgumento sunt etiam nationes quædam, veluti [8] Sarmatarum [9], quæ pellibus teguntur. §. 1. *Aristo* etiam coactilia [10] vesti cedere ait, & tegimenta [11] subselliorum [12] huic legato cedere.

§. 2. Vittæ [13] margaritarum, item fibulæ ornamentorum magis, quam vestis sunt. §. 3. Tapeta vesti cedunt, quæ aut sterni aut injici solent. Sed stragulas, & babylonica [14], quæ equis insterni solent, non puto vestis esse. §. 4. Fasciæ crurales pedulesque [15], & impilia [16], vestis loco sunt, quia partem corporis vestiunt. † Alia [17] causa est odonum [18]: quia usum calciamentorum præstant.

§. 5. Cervicalia [19] quoque vestis nomine continentur. §. 6. Si quis addiderit *vestem suam*, apparet, de [20] ea eum sensisse, quam ipse in usus suos habuit. §. 7. Culcitæ [21] etiam vestis erunt.

§. 8. [Item pelles caprinæ & agninæ vestis erunt]. §. 9. Muliebri veste legata, & [22] infantilem contineri, & puellarum, & virginum [23], Pomponius libro XXII. ad Sabinum recte scribit: mulieres [24] enim omnes dici, quæcunque sexus fœminini sunt. §. 10. *Ornamenta muliebria* sunt, quibus mulier ornatur, veluti inaures [25], armillæ [26], viriolæ [27], annuli, præter signatorios [28], & omnia, quæ ad aliam rem nullam parantur, nisi corporis ornandi causa: quo ex numero etiam hæc sunt, aurum, gemmæ, lapilli, quia aliam nullam in se utilitatem habent. † *Mundus* [29] *muliebris* est, quo [30] mulier mundior fit: Continentur eo specula [31], matulæ [32], unguenta, vasa unguentaria, & si qua similia dici possunt: veluti [33] lavatio, [riscus [34]]. † Ornamentorum hæc: vittæ [35], mitræ [36], semimitræ, calautica [37], acus [38] cum margarita quam mulieres habere solent; reticula, crocufantia [39]. Sicut & mulier potest esse munda, non [40] tamen ornata: ut solet contingere in his, quæ se emundaverint lotæ in balneo, neque se ornaverint: & contra est aliqua ex somno statim ornata, non tamen commundata. §. 11. Margarita, si non soluta [41] sunt, vel qui alii lapides, si quidem exemptiles sint, dicendum est ornamentorum loco haberi. Sed etsi in hoc sint resoluti, ut componantur, ornamentorum loco sunt. Quod si adhuc sint rudes lapilli, vel margaritæ, vel gemmæ, ornamentorum loco non erunt: nisi alia mens fuit testantis, qui hæc quoque, quæ ad ornamenta paraverat, ornamentorum loco, & appellatione comprehendi voluit.

§. 12. Unguenta, quibus valetudinis [42] causa unguimur, mundo non [43] continentur.

De veste & ornamentis.

26. PAULUS lib. II. ad Sabinum.

QUamvis [44] quædam ex veste magis ornatus gratia, quam quo corpus tegant, comparentur: tamen, quod eo nomine sint reperta, potius [45] habenda esse vestis numero, quam ornamentorum. † Similiter ornamentorum esse constat, quibus uti mulieres venustatis & ornatus causa cœperunt: neque referre, si quædam eorum alium quoque usum præbeant, sicuti mitræ, & anademata [46]: quamvis enim corpus tegant, tamen ornamentorum, non vestis esse.

De argento, 2. Suo. 3. De argento & auro facto. 4. De omni auro. De auro facto vel infecto. De auro vel argento signato. 5. De argento, 6. Facto.

27. ULPIANUS lib. 44. ad Sabinum.

QUintus Mucius lib. II. juris civilis ita definit, argentum factum [47] vas argenteum videri esse. §. 1. An cui argentum omne legatum est, ei nummi quoque legati esse videantur, quæritur? Et ego puto, non [48] contineri: non facile enim quisquam argenti numero nummos computat. † Item argento facto legato, puto, nisi evidenter contra sensisse testatorem appareat, nummos non contineri. §. 2. Argento omni legato, *quod suum* [49] esset: sine dubio non [50] debetur id, quod in credito esset: hoc ideo, quia [51] non [52] videtur suum esse, quod vindicari non possit. §. 3. Cui aurum vel argentum factum legatum est, si fractum, aut collisum sit, non continetur. Servius enim existimat, aurum vel argentum factum id videri, quo commode uti possumus: argentum autem fractum & collisum non incidere in eam definitionem, sed infecto contineri. §. 4. Cui legatum est aurum omne, *quod suum esse* [53], *cum moreretur* [54], vindicare potuit: suum esse. Sed si qua distributio ejus rei facta est, tunc interest, quomodo sit legatum. † *Si factum aurum* [55] legatum est, omne ad eum pertinet, cui legatum est, ex quo auro aliquid est effectum: sive id suæ, sive alterius usionis [56] causa paratum esset: veluti vasa aurea, emblemata, signa, aurum muliebre, & cætera, quæ his rebus sunt similia. Sed si infectum legatum est, ut eo, [quod] ad rem [57] comparatum est, non possis uti sine refectione, quodque ab eo [58] patrefamilias infecti numero fuerat, id videtur legatum esse. † Si autem *aurum vel argentum signatum* legatum est, id paterfamilias videtur testamento legasse, quod ejus aliqua forma est expressum: veluti, quæ Philippi [59] sunt, itemque numismata & similia. §. 5. Argento legato, non puto ventris causa habita scaphia [60] contineri: quia argenti numero non habentur.

§. 6. *Argentum factum* recte quis ita definierit, quod [61] neque in massa, neque in lamna [62], neque in signato, neque in supellectili [63], neque in mundo [64], neque in ornamentis insit.

De testatoris causa parato.

28. ALFENUS [VARUS] lib. 7. Digestorum.

CUm in testamento alicui argentum, *quod usus sui causa paratum esset*, legatur, itemque vestis, aut supellex: Quæsitum est, quid cujusque usus causa videretur paratum esse: utrumne id argentum, quod victus sui causa paratum paterfamilias ad cottidianum usum parasset: an & si eas mensas argenteas & ejus generis argentum haberet, quo ipse non temere [65] uteretur, sed commodare ad ludos, & ad cæteras apparationes soleret? Et magis *placet*, quod victus sui causa paratum est, tantum contineri.

De auro argento facto. 1. De principali & accessorio.

29. FLORENTINUS [lib. II. Institutionum].

SI quando alterius generis materia auro argentove injecta sit: si factum aurum vel argentum legetur, & id, quod injectum [66] est, debetur. §. 1. Utra autem utrius materiæ sit accessio [67], visu [68] atque usu rei, consuetudinis patrisfamilias æstimandum est.

De verbo seu.

30. PAULUS [lib. singul. de adsignatione libertorum].

SI quis ita [69] legaverit: *uxori meæ mundum, ornamenta, seu* [70] *quæ ejus causa paravi, do lego*: placet omnia deberi. Sicuti cum ita legatur, *Titio vina, quæ in urbe habeo, seu* [71] *in portu, do lego* [omnia deberi]. Hoc enim verbum *seu* ampliandi legati gratia positum est.

1 Dicitur a plaga. Plaga Varroni est chlamys. Nonio 8. *cap.* 14. plaga grande linteum, tegmen, quod nunc torale, vel lecticariam sindonem dicimus, quarum diminutivum, plagulæ. 2 Atqui paulo post penulam recenset inter virilia vestimenta. 3 Vide Forner. 1. *select.* 1. 4 Vide Fabrum 1. *semest.* 15. 5 Sagum est vestimentum militare. Cicero 1. *epist. ad Cæsarem*: descendi ad forum togatus, cum reliqui consulares sagati vellent descendere. Sisenna *historiar.* 3. senatus auctoritate sagaria. nunc & apud Non. *c.* 14. dicitur sagus. Varro *virgula divina*: Cum neque aptam mollis humeris fibulam sagus ferret. 6 Tunica vestimentum sine manicis. Non. *cap.* 14. 7 Penula vestis supra tunicam. Non. *cap.* 14. 8 Et Scytharum. Senec. 14. *epist.* 91. 9 Sarmatæ, qui & Sauromatæ, alii sunt Asiatici, alii Europæi. Hi *Poloni* hodie appellantur. 10 Coactilia indumenta sunt strictius compacta ex filis crassioribus, quo ex genere petasi, & καυνακίαι, & galbinæ, vel molliora alia quædam, quæ ex lanis xylinis, caprinis, ovilibus conficiuntur: hujusmodi sunt thoracomachi. Cuj. 5. *obs.* 11. Galli vocant *Feultres & Gabans.* 11 Tegmenta. 12 Quæ & solaria. v. Cujac. 10. *observ.* 17. 13 v. Petr. Fabr. 1. *semestr.* 19. 14 Babylonicum glossis ψιλὴ πολύμιτος, & alibi βαβυλωνικοῦ δέρματος εἶδος, Beneventanum. Plin. 8 *c.* 48. Colores diversos picturæ intexere Babylon maxime celebravit, & nomen imposuit. *Ibidem*. Metellus Scipio tricliniaria Babylonica sestertium octingentis millibus vænisse jam tunc posuit in criminibus Capitonis: quæ Neroni Principi quadragies sestertio nuper stetere. 15 De impilibus & pedulis v. Cujac. 5. *observ.* 11. *in fin.* πέδιλα. Festus: Pedules sunt fasciæ pedum aut calceamentorum. Cujac. 10. *observ.* 17. Alii pedules, ἐνώτια. 16 Impilia. & ita a quibusdam legitur apud Plin. 19. *c.* 2. non mapalia, πόδια. Theophrastus 8. περὶ φυτῶν, πόδια. 17 *Legendum videtur*, Nec alia est causa odonum. Nam cur odones non sint vestimentorum numero, cum usum calciamentorum præstent? 18 Udonum. *Haloand.* sunt autem lanei calcei. In donatione Constantini σανδάλια λευκὰ διὰ ὀθονίων, vetus interpres habet, udonibus. Cujac. 10. *observ.* 17. sed Turnebus udones legit, & interpretatur calceamenta ex hircinis pellibus contexta, 1. *adversar.* 13. Cotta Undones legit, & Undones cilicios interpretatur ab undis dictos, quod cymaritos, & undulatos. ineptissime, mea sententia. 19 Cervical glossis ὑπαυχένιον. Goth. vide Plin. *lib.* 20. *cap.* 20. & *lib.* 28. *cap.* 4. Ans. 20 Suum ac cujusque est, quod in usus suos habet. 21 Culcitræ. *Haloand.* Goth. vide Turneb. *advers. lib.* 7. *cap.* 22. Tiraquell. *lib.* 3. *connub. gloss.* 1. *part.* 3. *num.* 27. Ans. 22 Mulieris appellatione continentur etiam infantes, puellæ, & virgines sexus fœminini. 23 Vide quæ scripsi ad *l.* 81. §. 1. *supr. de legat.* 3. *l.* 13. ℨ. *de verb. sign.* 24 *l.* 81. §. 1. *supr. de leg.* 3. 25 ἐνώτια. 26 Armillæ & viriolæ ornamenta sunt manuum, quæ ψέλλια, κλάνια, περιχείρια. vide Cujac. 10. *observ.* 17. *in fin.* v. *l.* 14. *supr. de contrah. empt.* unde dicta armilla vide apud Festum. 27 Glossis ψέλιον, viriola, armilla. ψέλιον ἀνδρὸς, brachionarium. 28 Vide Paul. 3. *sent.* 6. §. 84. v. *l.* 74. *infr. de verb. sign.* 29 Vid. Paul. 3. *sent.* 6. §. 83. 30 Mundus muliebris dictus a munditia. Varro 4. *de lingua.* 31 *l.* 19. §. 8. ℨ. *h. t.* Novit etiam speculum argenteum Plinius: & dispositio cœnæ Cypriani. vid. Cujac. 10. *observ.* 17. In mundo etiam collocat Varro 4. *de lingua.* 32 ἀμίδες. Cujac. 10. *obs.* 17. 33 Veluti *alabastricus* ornamentorum &c. Turneb. 28. *advers.* 23. Quid tamen si *rica* legatur? Nam Varro 4. *de lingua*, ricam refert in mundum muliebrem, ut & discerniculum, pecten, speculum. Reticulum, calamistros & mitram, palliola, interpretatur capitis Festus 34 In veteri contractu emptionis legit Cujacius, supellectilem, & cum ea basem, cofinum, riscum. Riscus κιβωτὸς μεγάλη, Hieronymus *in Ezechielem*, risco, loculis omnem supellectilem tribuunt. vide Cujac. 8. *obs.* 1. Goth. Pollux *lib.* 7. *Onomastic. c.* 19. & *lib.* 10. *c.* 31. Ans. 35 De vittis vide Turneb. 16. *advers.* 4. anademata. *l.* 26. ℨ. *eod.* 36 *l.* 23. §. 2. ℨ. *h. t.* 37 Calautica. *Hal.* ideo quod mitra: inde decalauticare, id est, calauticam detrahere. vid. Cujac. 10. *obs.* 17. *in fin.* Glossis cacautica, εἶδος ζώνης. 38 Acus, qua farcinatrix vel etiam ornatrix utitur; Festus. dixi ad *l.* 65. §. 3. *supr. de leg.* 3. discerniculum vocari videtur a Varrone 4. *de lingua.* Est enim discerniculum, quo discernitur capillus: ut calamistri, quibus calefactis in cinere capillus ornatur qui ea ministrabat, a cinere cinerarius est appellatus 39 Crocophanta. *Hal.* ornamenta capitis villula, quæ sub reticulis contexta per eorum plagulas apparent. *Hotom.* sed Turneb. 28. *advers.* 23. ornamenta sine ullo stamine contexta interpretatur. crocyphantium dicitur, quod διακρόκης ὑφαίνεται. Glossis *peticulum*, γύργαθος καὶ κροκύφαντος. 40 Mundæ & ornatæ mulieris differentias v. 12. Columell. 3. Ferrandus 1. *explicat.* 35. ornamentum & vestitum, mundi seu κόσμου appellatione contineri probare nititur ex Livio *lib.* 32 34. Polyb. 1. Gellio, Nonio, Varrone, Festo, Cicer. 1. *de divinat.* Justino 20 Artemidoro *lib.* 2. Galeno περὶ διαγνώσεως. Polluce 5. Platone *in Alcibiade.* ab Halicarnasseo ornatum a veste separari, Halicar. 2. adde Cottam *memorabil. in voc.* undones. 41 De solutis margaritis dixi ad *l.* 6 *supr. h. t.* 42 *l.* 21. §. 1. ℨ. *h. t.* 43 Cur? unguenta quibus utimur valetudinis causa, mundi appellatione non continentur: non enim in id parata sunt 44 Vide Petr. Fabr. *semestr.* 16. *in princ.* 45 Principale attendi debet, non secundarium. 46 Anademata, id est, redimicula, ut Pollux 7. *c.* 22. Hesych. vide Cujac. 10. *obs.* 17. *in fin* Glossis redimiculat, ἀναλύει δέσματα, pro Redimicula, ἀναδήματα, quæ & Catella Festo *in redimiculum.* est autem ab ἀναδέω, unde Etymologicus & Phavorinus στεφανώματα appellat. Lucretius 4. fiunt anademata mitræ. Sed quid? Alciatus 2. *prætermissorum*, & Cotta *in voce* undones, legunt ἀναδέσματα. fieri enim ἀναδεσμῆς mentionem apud Suidam. adde Ferrandum 2. *explicat.* 36. 47 *l.* 19. ℨ. *h. t.* 48 Adde *l.* 19. ℨ. *h. t.* *l.* 78. §. 4. ℨ. *de leg.* 3. Aliud putat Cicero *in Topicis in loco a genere.* 49 Pronominibus possessivis junctis cum substantivo alterius generis (puta cum auro, tritico) dominium significari notat Socinus *regula* 96. 50 *l.* 34. *infr. h. t.* Imo, debetur. Cicer. *in Topicis.* 51 Suum nemo id possit dicere, quod vindicare non possit. Igitur a vindicatione ad proprietatem ascendimus. adde *l.* 239. *in fin.* ℨ. *de verb. sign.* 52 V. quæ notavi ad *l.* 1. *supr. de reb. cred.* 53 Quod suum esset. *Hal.* 54 *Al.* moreretur, ejus omne aurum fiet, quod tunc paterfamilias, cum moreretur, vindicare potuit, suum esse. 55 Aurum factum recte definitur, omne, ex quo species aliqua effecta est. Infectum, quod ita factum est, ut eo (cujus id rei causa comparaveris) non possis uti sine refectione nova. Rudis auri materia est aurum infectum. vid. Cujac. 10. *obs.* 18. 56 Hoc verbo utitur Jurisconsultus, *l.* 60. §. 2. *supr. de legat.* 3. Cato *de re rustica.* & Gellius 4. *cap.* 2. vid. Anton. August. 2. *c.* 2. 57 Ut eo ad rem ad quam comparatum est. *Hal.* 58 Superius enim dixit, ejus omne aurum fieri, quod tunc paterfamilias, cum moreretur, habuit. v. Cujac. 10. *obs.* 18. 59 Qui & Philippei. Sunt aurei nummi a Philippo rege ita nominati. hujus nummi frequens apud Plautum fit mentio. Hor. 1. *epistol.* Philippi regale numisma. a Philippis regibus Macedoniæ. 60 Scaphia, vasa ad purgandam alvum; ut alioqui putes cum Accursio, genus cinguli. Scaphium etiam significat vas potorium. Plaut. *in Persa.* Cicero 6. *in Verrem.* sed & vas, quo horas designabant, imo, & vas ad ignem, & instrumentum medicum, & rusticum: quinetiam pars est corporis vicina femoribus: sed & tonsuræ inhonestioris genus. Juvenal. *satyr.* 6. Martialis Ferrandus 1 *explicat.* 37. 61 Argentum factum est, quod neque in massa, vel lamina, vel in supellectili, vel in mundo, vel ornamentis. 62 Lamina. *Hal.* 63 *l.* 7. ℨ. *de supellect.* 64 *l.* 25. §. 10. *supr. h. t.* 65 Non solus. *l.* 203. *infr. de verb. sign.* 66 *l.* 32. *infr. h. t.* 67 *l.* 19. §. 13. ℨ. *h. t.* 68 Visus, & aspectus judicio multa committuntur. adde *l.* 32. §. 5. ℨ. *eod.* 69 Vide Covarruv. *lib.* 2. *variar. resolut. cap.* 5. Cujac. *lib.* 12. *observ. cap.* 34. Fachin. *lib.* 5. *controv. cap.* 68. Ans. 70 Dic idem esse de particula *ve. l.* 14. ℨ. *de injusto.* adde *l.* 53. ℨ. *de verb. sign.* 71 Vide Romanum *singulari* 548. *verb.* 549.

De verbo minor.

31. LABEO [lib. 2. Posteriorum a Javoleno epitomatorum].

QUi lancem maximam, minorem, minimam relinquebat, ita legaverat, *Lancem minorem illi lego:* mediæ [1] magnitudinis videri legatam lancem responsum est, si non appareret, quam lancem ex his paterfamilias demonstrare voluisset.

De argento facto. 1. *De auro facto.* 2. *De argento potorio vel escario.* 4. *De verbo* meum. 5. *De argento & electro.* 6. *De verbo* generali & speciali. 7. *De mundo muliebri.* 8. *Si testator detraxerit de re legata.*

32. PAULUS [lib. 2. ad Vitellium].

PEdiculis [2] argenteis adjuncta sigilla ænea, cæteraque omnia, quæ ad eandem similitudinem redigi possunt, argento facto cedunt.

§. 1. Auro facto adnumerantur gemmæ annulis inclusæ: quippe annulorum sunt. *Cymbia* [3] *argentea* crustis aureis illigata: margaritæ, quæ ita ornamentis muliebribus contextæ sunt, ut in his aspectus auri potentior sit, auro facto adnumerantur [4]. Aurea *emblemata*, quæ in [lapidibus [5]], aspidibus [6] argenteis essent, & replumbari possent, deberi Gallus ait [7]: sed Labeo improbat. Tubero autem, quod testator auri numero habuisset, legatum deberi ait: alioquin [8] aurata [9] & inclusa vasa alterius materiæ, auri numero non habenda. §. 2. Argento potorio vel escario legato, in his, quæ dubium est cujus generis sint, consuetudinem patrisfamilias spectandam: non etiam in his, quæ certum est ejus generis [non] esse. §. 3. Quidam primipilaris [10] uxori suæ argentum escarium [11] legaverat. Quæsitum est, cum paterfamilias in argento suo vasa habuerit, quibus & potabat [12] & edebat: an legato hæc quoque vasa continerentur? Scævola respondit, contineri. §. 4. Idem, cum quæreretur de tali legato, *Hoc amplius filia mea dulcissima e medio sumito, sibique habeto ornamentum omne meum muliebre cum* [13] *auro, & si qua alia muliebria apparuerint:* cum testatrix negotiatrix [14] fuerit, an non solum argentum, quod in domo, vel intra horreum [15] usibus ejus fuit, legato cedat; sed etiam quod in Basilica [16] fuit muliebre: Respondit, si testatrix habuit proprium argentum [17] ad usum suum paratum, non [18] videri id legatum, quod negotiandi causa venale proponi soleret: nisi de eo quoque sensisse is, qui petat, probet. §. 5. Neratius Proculum refert ita respondisse, vasis electrinis [19] legatis, nihil interesse, quantum ea vasa, de quibus quæritur, argenti aut electri habebant. † Sed utrum argentum electro, an electrum argento cedat? id ex aspectu [20] vasorum facilius intelligi posse: quod si in obscuro sit, inspiciendum est, in utro numero ea vasa is, qui testamentum fecit, habuerit. §. 6. Labeo testamento suo Neratiæ uxori suæ nominatim legavit, *vestem, mundum muliebrem omnem, ornamentaque muliebria omnia, lanam, linum, purpuram, versicoloria facta infectaque omnia & cetera.* sed non mutat substantiam [21] rerum non necessaria verborum multiplicatio, quia Labeo [22] testamento lanam, ac deinde versicoloria scripsit, quasi desit [23] lana tincta, lana esse: detractoque verbo *versicolorio*, nihilominus etiam versicoloria debebuntur, si non appareat, aliam defuncti voluntatem fuisse. §. 7. Titia mundum muliebrem Septiciæ legavit: ea putabat, sibi legata & ornamenta, & monilia, in quibus gemmæ & margaritæ insunt, & annulos, & vestem tam coloriam, quam versicoloriam. Quæsitum est, an hæc omnia mundo continentur? Scævola respondit, ex his, quæ proponerentur, duntaxat argumentum [24] balneare [25] mundo muliebri contineri. §. 8. Item cum inaures, in quibus duæ margaritæ [26] elenchi [27], & smaragdi duo, legasset, & postea elenchos eidem detraxisset: & quæreretur, an nihilominus detractis elenchis inaures deberentur: respondit, deberi, si maneant inaures, quamvis margaritæ eis detractæ sint. §. 9. De alio idem respondit, cum quædam ornamentum mammillarum [28] ex cylindris [29] triginta quatuor & tympanis [30] margaritis triginta quatuor legasset, & postea quatuor ex cylindris, etiam sex de margaritis detraxisset.

De veste aut vestimento virili vel muliebri.

33. POMPONIUS [lib. 4. ad Quintum Mucium].

INter vestem [31] virilem & vestimenta virilia nihil interest: sed difficultatem facit mens legantis, si & ipse solitus fuerit uti quadam veste, quæ etiam mulieribus conveniens est. itaque ante omnia dicendum est, eam legatam esse, de qua senserit testator: non quæ revera aut muliebris, aut virilis sit. nam & Quintus [Titius] ait, scire [32] se quendam Senatorem muliebribus cœnatoriis uti solitum: qui, si legaret muliebrem [33] vestem, non [34] videretur de ea sensisse, qua ipse quasi virili utebatur.

De omni auro suo. 1. *De uxoris causa parato.*

34. IDEM [lib. 9. ad Quintum Mucium].

SCribit Quintus Mucius, *Si aurum suum omne* paterfamilias uxori suæ legasset, id aurum, quod aurifici faciendum dedisset, aut quod ei deberetur, si ab aurifice ei repensum non esset, mulieri non debetur. Pomponius: Hoc ex parte verum est, ex parte falsum. † Nam de eo, quod debetur, sine dubio, ut puta si auri libras stipulatus fuerit; hoc [35] aurum, quod ei deberetur ex stipulatu, non pertinet ad uxorem: cum illius factum adhuc non sit: id enim, quod suum esset, non [36] quod in actione haberet, legavit. † In aurifice falsum est, si [37] aurum dederit, ita [38] ut ex eo auro aliquid sibi faceret: nam tunc, licet apud aurificem sit aurum, dominium [39] tamen non mutavit; manet tamen ejus, qui dedit, & tantum videtur mercedem præstaturus pro opera aurifici: per quod eo perducimur, ut nihilominus uxori debeatur. Quod si aurum dedit aurifici, ut non tamen ex eo auro fieret sibi aliquod corpusculum, sed ex alio: tunc quatenus dominium transit ejus auri ad aurificem (quippe quasi permutationem fecisse videatur), & hoc aurum non transibit ad uxorem. §. 1. Item scribit Quintus Mucius, si maritus [40] uxori, cum haberet quinque pondo auri, legasset ita, *Aurum, quodcumque uxoris causa paratum esset, uti heres uxori daret:* etiam si libra auri inde venisset, & mortis tempore amplius quam quatuor libræ non deprehenderentur, in totis quinque libris heredem esse obligatum: quoniam articulus *est* præsentis [41] temporis demonstrationem in se continens. Quod ipsum, quantum ad [ipsam] juris obligationem pertineat, recte dicetur, id est, *ut ipso jure* heres sit obligatus; verum sciendum, si in hoc alienaverit testator inde libram, quod deminuere vellet ex legato uxoris suæ, tunc mutata voluntas defuncti locum faciet doli mali exceptioni, ut, si perseveraverit mulier in petendis quinque libris, exceptione doli mali submoveatur: sed si ex necessitate [42] aliqua compulsus testator, non quod vellet deminuere ex legato, tunc mulieri ipso jure quinque libræ auri debebuntur, nec doli [43] mali exceptio nocebit adversus petentem. §. 2. Quod si ita legasset uxori, *Aurum, quod ejus causa paratum erit* [44]*;* tunc rectissime scribit Quintus Mucius, ut hæc scriptura habeat in se [45] & demonstrationem [46] legati, & argumentum: ideoque ipso jure, alienata libra auri, amplius quatuor pondo non remanebunt in obligatione, nec erit utendum distinctione, qua ex causa alienaverit testator.

De pondere.

35. PAULUS [lib. 14. Responsorum].

T*Itiæ amicæ meæ* [47]*, cum qua sine* [48] *mendacio vixi, auri pondo quinque dari volo.* Quæro an heredes ad præstationem integræ materiæ auri, an ad pretium, & quantum præstandum compellendi sint? Paulus respondit, aut aurum ei, de qua quæritur, præstari oportere: aut [49] pretium [50] auri quanti comparari potest. §. 1. Item quæro: si lite contestata Prætor ita pronunciavit, ut materia præstetur: an tutores audiendi sint, ab hac sententia pupillum, adversus quem pronunciatum est, apud [51] successorem ejus in integrum restituere volentes? Paulus respondit, Prætorem, qui auro legato certi ponderis, materiam præstari jussit, recte pronunciasse videri.

De electione poculi.

36. SCÆVOLA [lib. 3. Responsorum].

S*Eiæ dulcissimæ poculum* [52] *aureum* [53]*, quod elegerit, fidei heredum committo, ut darent.* Quæro, cum in hereditate non sint nisi truellæ [54], scyphi, modioli, phialæ: an Seia de his speciebus eligere possit? Respondit, cum omnia potui [55] parata, pocula dicantur, posse eam ex his eligere.

De ornamentis.

37. PAULUS [lib. 21. Responsorum].

ORnamentorum [56] appellatione vestem muliebrem non contineri, nec errorem heredis [57] jus mutasse respondi [58].

De speciebus in hereditate inventis, vel non. 1. *De electione.* 2. *De signo statuendo.*

1 Minorem rem apud Latinos interdum intelligi, hinc colligere possumus, quæ mediæ sit magnitudinis. Eodem sensu, *minorem libertatem* dici, quæ est inter justam & dedititiam: & minorem capitis deminutionem: minorem ordinem. v. Cujac. 10. *obs.* 36. *in fin.* 2 Pendiculis vel pendiclis. Glossa ἀρτέδονας interpretatur, *Leunclavius.* 3 Pocula ad modum cymbæ facta. Festus 20. Isidor. 5. 4 Imo, non adnumerantur. *l.* 20. *supr. h. t.* 5 Hanc vocem *lapidibus*, delendam esse ait Cujac. 6. *obs.* 31. *in fin.* 6 *l.* 19. §. 6. *supr. eod.* 7 Ut in consultatione Demiphonis apud Terentium, 2. *Phormionis* 3. ex tribus unus negat, alter adfirmat, tertius cunctatur. & apud Ulp. 11. §. *ult.* ubi pubertas a Cassianis definitur ex habitu; a Proculo annis 14; a Prisco aliter. adde *l.* 10. *C. de adopt.* ita in hac quæstione, Gallus deberi emblemata ait, Labeo negat, Tubero in facto, atque adeo in incerto rem esse positam ait. Dubitandi causa hæc est: quod inauratis, vel auro inclusis argenteis vasis aurum ita alligetur, ut non detrahatur, quasi confusione facta: emblemata vero aurea plerumque exemptitia sunt: verum tamen est, omnia argento legato cedere, nihil eorum auro legato cedere. Cujac. 6. *obs.* 31. 8 Id est, exterum, Cujac. 6. *obs.* 31. 9 Auro legato, inaurata; vel auro inclusa, auro cooperta & vestita, non debentur. 10 Primipilaris. 11 Escario argento legato, ea vasa argentea debentur, quibus paterfamilias potabat & edebat. *Goth.* Vide Edmund. Merill *lib.* 1. *observ. c.* 2. Ans. 12 Id est, quod illi erat in promiscuo usu, vide Cujac. 11. *obs.* 7. 13 Aurata, ut & aurum muliebre venale venditum esse hac formula colligitur. 14 Legatis mobilibus non continentur merces, vel quæ negotiandi causa testator habuit, *l.* 32. §. 2. *supr. de usu & usufruct. legato.* Menoch. *de præsumpt. lib.* 4. *quæst.* 137. Ans. 15 De horreis vide quæ scripsi ad *l.* 7. ff. *de instructo.* 16 Quid, si legas *in taberna?* nam hic agitur de muliere auri & argenti negotiatrice, de auro & argento negotiandi causa venali: nisi Basilicam hic intelligas fori vel argentariorum. 17 Cur argenti facit hoc loco mentionem in responsione, cum ipsa quæstio fuerit de auro? an ut intelligamus auro legato, argentum deberi? 18 Auro legato non id intelligitur legatum, quod negotiandi causa venale proponi solet. 19 Electri tria sunt genera: unum ex arboribus, quod & succinum; aliud naturale; tertium, quod fit de tribus partibus auri & una argenti. Servius 8. *Æneid.* adde *l.* 4. ff. *de legat.* 1. *l.* 7. §. 8. ff. *de adquir. rerum.* v. 15. Isid. 23. 20 Aspectui quædam committenda. vide *l.* 29. *in fin.* ff. *h. t.* 21 Substantiam rerum testamento adscriptarum non mutat verborum non necessaria multiplicatio. adde *l.* 65. ff. *de verbor. oblig.* 22 Quamvis Labeo, *Haloand.* 23 Tincta lana, etiam lana est. 24 Flor. *al.* argentum. 25 Argentum balneare, Cujac. 10. *observ.* 17. *Basil.* ὁ τῶν λουτρῶν ἄργυρος. adde Paul. 3. *sent.* 6. §. 83. 26 Margaritæ linguæ Indica dicuntur, teste Arriano: uniones Latine. 27 Elenchus est lapillus ex genere margaritarum, fastigiatæ longitudinis, alabastri figura in pleniorem orbem desinens, 9 Plin. 35. *Auribus extensis magnos commisit elenchos.* Juvenal. *satyr.* 6. Porro hoc notandum est, margaritas elenchos junctim appellari, non margaritas & elenchos. Dicuntur & eum in medum §. 9. ff. *eod.* tympani margaritæ, non tympani & margaritæ. 28 Ornamenta mammillarum. *Hal.* Martialis 44. mamillare vocat. vide Pollucem. 29 Cylindrus, proceritatis est orbiculatæ: in eo differt ab elencho, de quo supra. Est & cylindrus gemmæ ac smaragdi species, 5. Plin. 37 Juvenal. *satyr* 2. 30 Tympaniis *Haloan.* Tympanæ margaritæ, vid. 9. Plin. 35. quæ quia instar tympani ab una parte tumidæ seu rotundæ sunt: ab altera, planæ, tympania nominantur: solidæ sunt substantiæ, in quo differunt a phitemmatis. 31 Vestis virilis & vestimentum virile, idem. 32 Viri interdum muliebribus cœnatoriis utebantur. 33 Quid, si legaret virilem? Hotom. 3. *obs.* 13. ut sit sensus, Legato vestis virilis abusivam muliebrem non contineri: alias sensus est, Vestis muliebris appellatione ea non continebitur, qua viri inhoneste utuntur. 34 Imo, videtur & de ea sensisse, *l.* 110. *in fin.* ff. *de verb. oblig.* solve, Aliud in stipulatione, aliud in legato. 35 Qui omne suum aurum legat, aurum non legat, quod in credito habet. *l.* 27. § 2. ff. *h. t.* 36 Suum nemo recte dixerit, quod in actione tantum habet: cum in id tantum agere, non id vindicare possit. 37 De duobus rerum locatarum generibus vide *l.* 31. *supr. locat.* 38 Suum argentum uxori qui legat, & id quoque argentum legasse intelligitur, quod aurifici dedit aut adpendit, ut ex eo aliquid sibi faceret: secus si aurum dedit, ut ex alio auro aut sex quid faceret. 39 Nostrum est, cujus dominium ipsi habemus. 40 Vide Anton. Merend. *controv. lib.* 3. *c.* 46. Ans. 41 *l.* 7. ff. *h. t.* 42 *l.* 11. §. 12. *supr. de legat.* 3. 43 Vide *l.* 19. *in fin.* ff. *de regul. jur.* 44 De verbo *erit* adde *l.* 123. ff. *de verbor. significat.* 45 Habeat in se & deminutionem legati & augmentum. sic legit Cujacius 2. *observat.* 39. *in fin.* 46 Imo, conditionem magis, quam demonstrationem habet. *l.* 6. *supr. de leg.* 1. *l.* 85. ff. *de legat.* 3. 47 Id est, uxori meæ. Anton. Augustin. *emendat. lib.* 2. *cap* 1. Ans. 48 Hinc illæ inscriptiones; sine ulla animi offensa, sine ulla animi læsura, sine ulla querela, sine ullo jurgio. 49 Imo non videtur talis distinctio admittenda, sed præcise pretium dari debet. *l.* 9. *supr. h. t.* 50 V. *l.* 35. *C. de donat. l.* 1. *in fin. l.* 9. *l.* 19. *supr. h. t.* 51 Restitui pupillus potest a Prætoris successore adversus sententiam prioris. 52 Quæstio est, an si legata sit electio poculi aurei, trullæ aureæ eligi possint? utique possunt, *in fin.* ff. *eod.* Goth. vide Alciat. *l.* 7. *parerg. cap.* 3. Cujac. *lib.* 11. *observ. c.* 7. Ans. 53 Ex hoc verbo non sumitur ratio dubitandi, perinde ac si vellet Jurisconsultus, legatarium legato poculi aurei (quo casu aureum non fuerit) argenteum poculum posse eligere: hoc æquitas non patitur, ut cui certæ qualitatis res legata est, ei præstetur longe diversæ: ratio dubitandi sumitur ex verbo *poculum*, de quo ff. vid. Cujac. 11. *obs.* 7. 54 Utcumque enim trullis, scyphis &c. non sumatur vinum, funditur tamen in pocula. Trullæ manubrium longum erat & cavum, fundendo vino aptum potius, quam bibendo: scyphis etiam & phialis raro utebantur ad bibendum, quod essent capacia nimis, & magna vasa: eis ornabantur abaci Cuj. *ibid.* 55 Id est, non tantum ea, unde potatur, sed etiam omnia potui parata. 56 *l.* 26. *supr. eod.* Paul. 3. *sentent.* 6. §. 84. 57 Solventis sc. 58 Nullus enim est errantis consensus. *l.* 9. *C. de jur. & fact. ignor.*

38. SCÆ-

38. SCÆVOLA [lib. 3. Responsorum].

Titia testamento, item codicillis multas species tam argenti quam vestis specialiter per fideicommissum reliquit. Quæro: an non aliæ species legato cedant, quam quæ in hereditate inventæ essent? Respondit, eas cedere, quæ [1] inventæ essent: de cæteris cavendum [2], ut si inventæ essent, præstentur. §. 1. *Semproniæ* [3] *Piæ hoc amplius coopertoria Tabiana* [4], *& tunicas tres cum palliolis, quæ elegerit, dari volo.* Quæro, an ex universa veste, id est, [an] ex synthesi [5], tunicas singulas, & [6] palliola Sempronia eligere possit? Respondit, si essent tunicæ singulares [7] cum palliolis relictæ, ex his duntaxat eligi posse: quod si non [8] est [9], heredem vel tunicas, & palliola, sed ex synthesi [10], præstaturum, vel veram æstimationem earum. §. 2. Seia testamento ita cavit: *Si* [11] *mihi per conditionem humanam contigerit, ipsa faciam: sin autem; ab heredibus meis fieri volo: jubeoque signum* [12] *Dei ex libris centum in illa sacra æde, & in patria statui subscriptione* [13] *nominis mei.* Quæsitum est, cum [14] in eo templo non nisi aut ærea [15] aut argentea tantum sint dona: heredes Seiæ utrum ex argento an ex auro signum ponere compellendi sit, an æreum? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, argenteum [16] ponendum [17].

De mundo muliebri. 1. De legato argenti, quod ibi erit.

39. JAVOLENUS lib. 2. ex posterioribus Labeonis.

Si uxori mundus muliebris legatus esset: ea tantummodo deberi, Ofilius, Labeo, responderunt, quæ ex his tradita utendi causa uxori viro [18] fuissent: aliter enim interpretantibus, summam fore captionem [19], si vascularius [20] aut faber argentarius uxori ita legasset. §. 1. Cum ita legatum esset, *argentum quod domo* [21] *mea erit, cum moriar:* Ofilius, nec quod depositum [22] a se, nec quod commodatum reliquisset, argentum legatum videri, respondit. Idem Cascellius de commodato. Labeo, quod depositum esset ita deberi, si [23] præsentis custodiæ causa, non perpetuæ, veluti thesauro, depositum esset: quia illa verba, *Quod domo* [24] *mea erit*, sic accipi debere, *esse* [25] *solebat*: & hoc probo. §. 2. Atteius Servium respondisse scribit: cui *argentum, quod in Tusculano fundo, cum moreretur, habuisset*, legatum esset, & quod, antequam moreretur, ex urbe in Tusculanum jussu testatoris translatum esset, deberi; contra fore, si injussu [26] translatum esset.

De argento viatorio. 1. De argento balneari. 2. De ornamentis universis.

40. SCÆVOLA lib. 17. Digestorum.

Medico suo contubernali [27] & communium expeditionum comiti inter cætera ita legaverat: *Argentum viatorium meum dari volo.* Quæsitum est, cum paterfamilias in diversis temporibus Reipubl. causa abfuerat, quod viatorium [28] argentum hoc legato comprehensum esse videtur? Respondit, quod habuisset argentum viatorium eo tempore, cum testamentum faciebat, deberi. §. 1. Uxori suæ testamento ita legatum est, *Semproniæ Dominæ* [29] *meæ hoc amplius argentum balneare* [30]. Quæsitum est, an etiam id argentum, quo diebus festis in balnea uti consuevit, legato cedat? Respondit, omne legatum videri. §. 2. Mulier decedens ornamenta legaverat ita, *Seiæ amicæ meæ ornamenta universa dari volo*: eodem testamento ita scripserat, *Funerari me arbitrio viri mei volo, & inferri* [31] *mihi, quacunque* [32] *sepulturæ meæ causa feram ex ornamentis, lineas* [33] *duas ex margaritis, & viriolas* [34] *ex smaragdis*; sed neque heredes [35], neque maritus, cum humi corpus daret, ea ornamenta, quæ corpori jussus erat adjici, dederunt. Quæsitum est, utrum ad eam, cui ornamenta universa reliquerat, pertineant; an ad heredes? Respondit, non ad heredes, sed ad legatariam pertinere.

TIT. III.

DE LIBERATIONE [36] LEGATA.

De eo, quod debetur. 1. De pignore.

1. ULPIANUS [lib. 21. ad Sabinum].

Omnibus debitoribus ea [37], quæ debent, recte legantur: licet domini eorum sint. §. 1. Julianus scripsit, si res pignori [38] data legetur debitori a creditore, valere legatum, habereque eum actionem, ut pignus recipiat, prius quam pecuniam solvat: sic autem loquitur Julianus, quasi [39] debitum non debeat lucrari: sed si alia testantis voluntas fuit, & ad hoc pervenietur exemplo luitionis.

De reo & fidejussore. 1. De herede heredis.

2. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

Heredem damnatum [40] *a fidejussore non petere*, a reo petere posse: sed a reo [41] petere vetitum, si a fidejussore petat: reo ex testamento teneri Celsus putat. §. 1. Idem [Celsus] ait, nullam dubitationem habere, quin, herede petere a debitore vetito, nec heres [42] heredis petere possit.

An valeat legatum. 1. De chirographo reddito, 2. Vel dato, ut reddatur. 3. De effectu hujus legati. 4. An legatarius sit, cujus nomen non est scriptum in testamento.

3. ULPIANUS [lib. 23. ad Sabinum].

Liberationem debitori [43] posse legari, jam [44] certum est. §. 1. Sed etsi chirographum [45] quis decedens debitori suo dederit, exceptionem ei competere puto, quasi [46] pro [47] fideicommisso hujusmodi datione valitura. §. 2. Julianus etiam libro XL. Digestorum scripsit: Si quis decedens, Chirographum Seii Titio dederit, *ut post mortem suam* [48] *Seio det, aut, si convaluisset, sibi redderet*: deinde Titius, defuncto donatore, Seio dederit [49], & heres ejus petat debitum, Seius doli exceptionem habet. §. 3. Nunc de *effectu legati* videamus: & si quidem mihi liberatio sit relicta, cum solus sim debitor, sive a me petatur, exceptione [50] uti possum; sive [51] non petatur, possum [52] agere, *ut liberer per acceptilationem*. † Sed etsi cum alio sim debitor, puta duo [53] rei fuimus promittendi, & mihi soli testator consultum voluit [54], agendo consequar, non [55] ut accepto liberer, ne [56] etiam conreus meus liberetur contra testatoris voluntatem: sed pacto [57] liberabor [58]. † Sed quid si socii [59] fuimus? videamus ne per acceptilationem debeam liberari: alioquin, dum [60] a conreo meo petitur, ego inquietor. Et ita Julianus libro [trigesimo secundo Digestorum] scripsit: si quidem socii non simus, pacto me debere liberari: si socii, per acceptilationem [61]. §. 4. Consequenter quæritur, an & ille socius pro legatario habeatur, cujus [62] nomen testamento scriptum non est; licet commodum ex testamento ad utrumque pertineat, si socii sunt? Et est [63] verum, non solum eum, cujus nomen in testamento scriptum est, legatarium habendum: verum eum quoque, qui non est scriptus, si & ejus contemplatione liberatio relicta esset. §. 5. Utrique autem legatarii habentur & in hoc casu: nam & si quod ego debeo Titio, sit ei legatum mei gratia, ut ego liberer, nemo me negabit legatarium: ut & Julianus eodem libro scribit, & Marcellus notat, utriusque legatum esse, tam meum, quam creditoris mei, & si solvendo fuero: interesse [64] enim creditoris, duos reos habere.

4. POMPONIUS [lib. 7. ex Plautio].

Quid ergo est, cum agere poterit [65] creditor ex testamento? non aliter heres condemnari debebit, quam [66] si caveatur ei *adversus debitorem defensum iri.* Item agente debitore, nihil [67] amplius heres præstare debet, quam ut eum adversus creditorem defendat.

De reo, & fidejussore. 2. De patre, & filio. de marito.

5. ULPIANUS [lib. 23. ad Sabinum].

Si [68] quis reum habeat, & fidejussorem, *& reo liberationem leget*: Julianus ibidem scripsit, reum [69] per acceptilationem liberandum: alioquin [70], si fidejussorem cœperit convenire, alia ratione reus convenitur. † Quid tamen, si donationis [71] causa fidejussor intervenit, nec [72] habet adversus reum regressum? vel quid, si ad fidejussorem pecunia pervenerit, & ipse reum dederit vice sua, ipseque fidejusse-

1 V. *l.* 22. *l.* 62. *supr. de legat.* 1. 2 Vid. *l.* 69. *in fin. supr. de leg.* 1. 3 Ad hunc §. v. Alciat. *lib.* 1. *parerg. c.* 21. Turneb. *lib.* 23. *advers. cap.* 19. *& lib.* 27. *c.* 18. Ans. 4 A Tabia civitate Italiæ. 5 Synthesin Accursius locum atque domicilium facit ejus, qui hic testatur. Synthesim Alciatus 2. *parerg.* 21. id esse ait, quod Galli *livream* vocant: Turnebus 23. *advers.* 19. lautiorem vestem, qua populo Romano certis diebus publice (ut Saturnalibus) uti licebat: Idem *lib.* 27. *cap.* 18. pro veste elegantissima, & viris parum decora, accipit. Alii pro virili veste: Utut sit, synthesis hoc loco, vestis universa defuncti definitur, id est, & Tabiana, & aliis præterea in locis relicta: ut sit sensus, Si electio trium coopertoriorum Tabianorum, & trium tunicarum cum palliolis relicta sit: neque superiora in urbe Tabiana reperta sint, heredem eo casu teneri legatario ea omnia præstare ex reliqua veste defuncti, quam forte aliis locis habuit: sin minus, veram æstimationem: Ferrando *explicat* 32. synthesis, vestes in uno loco positæ, ut apud Martial. 2. Ita synthesis vasorum, Martiali 1. adde Stat. 4. *sylvarum.* Q. Serenum Sammoniacum, 1. *de lumbric. & c.* 1. *de venenis prohibendis. l.* 34. §. 1. *supr. de legat.* 2. *l.* 30. §. 1. ff. *de adimendis.* 6 An & palliola? *Hal.* 7 Tunicæ singulæ. *Hal.* 8 Quod si non esset. *Hal.* 9 Flor. *al.* essent. 10 Vel tunicam & palliolum ex synthesi præstaturum. *Hal.* 11 Id est, sin mihi quid humanitus non contigerit, & sic superstes fuero. *Goto.* vide Sarmient. *select. lib.* 3. *cap.* 3. Ant. Augustin. *lib.* 2. *emend. cap.* 1. Ans. Adde Roman. *sing.* 521. Soc. *reg.* 320. *in* 41. *privil. piæ causæ.* Decium *ad l. semper in obscuris. num.* 3. *de reg. jur.* Capr. *cons.* 3. *num.* 6. Hier. Alb. *cons.* 39. *pract. quæst. n.* 4. Gozad. *cons.* 60. *num.* 15. Petr. Andr. Grammat. *in tract. de exten. num.* 51. Didac. Covarruv. *ad cap. indicate num.* 5. *extr. de testam.* adde Peckium *de eccl. repar. cap.* 1. Mod. 12 Imagines ponendas interdum legabant veteres. vide *l.* 6. *in fin. supr. h. t.* v. Petr. Fabr. *in semestribus.* 13 Imaginibus templorum qui eas ponebant, nomen suum inscribebant. 14 Ratio dubitandi sumitur a loci, quo legatum relictum est, qualitate. 15 *Puto legendum*, aut ærea, aut aurea, aut argentea, ut ex sequentibus potest colligi. 16 Et ita in dubio, jussus *signum* Deo ponere in eo templo, ubi nullum aureum sed argenteum vel æneum aliquod signum reperitur, argenteum debebit: & sic Bartolus non male sensit. Favore religionis, intelligi legatum in dubio id, quod majus est. adde Ludovicum Romanum *singul.* 5. 7. 17 Facit *l.* 37. *supr. de legat.* 1. Imo, non argenteum ponendum est, sed æreum; cum sit minus, *l.* 39. §. 6. *supr. de legat.* 1. *l.* 43. *supr. de leg.* 2. 18 *Al.* a viro. 19 Ea vitanda est. *l.* 5. *in fin. supr. de transact.* 20 *l.* 61. ff. *de oblig. & act.* 21 *Al.* domi. 22 *l.* 41. §. 6. *supr. de legat.* 3. 23 *Ita legendum videtur*: si perpetuæ, veluti thesauro, non si præsentis custodiæ causa, depositum esset. Nam mox sequitur, *esse solebat.* similis est error in *l.* 4. *supr. de instructo. l.* 17. §. 7. *supr. de act. empt.* 24 *Al.* domi. 25 *l.* 35. §. 3. *supr. de hered. inst. l.* 4. *supr. de instructo.* 26 *l.* 32. §. 3. *supr. de leg.* 2. *l.* 18. §. 12. *supr. de instructo.* 27 Contubernales, qui eodem contubernio utuntur, vel usi contubernio, hoc est, lecto ac tentorio. adde Festum in *adtubernalis & contubernales.* 28 Viatorium argentum, quo in via & itinere utimur. adde *l.* 7. *supr. h. t.* 29 V. *l.* 19. §. 1. *supr. de annuis.* 30 Balneare argentum, quo in balneis utimur. 31 Hodie non licet inferre mortuis pecuniam, id est, sepelire una cum mortuo pecuniam. *l.* 4. §. 6. ff. *ad leg. Jul. peculat.* 32 Vide *l.* 14. §. 5. *supr. de religios.* vide *l.* 113. *in fin. supr. de legat.* 1. 33 Vide quæ scripsi ad *l.* 52. §. 25. ff. *de furtis.* 34 V. *l.* 8. §. 1. *supr. de optione.* 35 Adde *l.* 14. §. 5. *supr. de religiosis.*

36 Περὶ ἐλευθερίας χρεῶν. 44. *Eclog.* 10. 37 *l.* 3. ff. *h. t. l.* 86. *in fin.* ff. *de legat.* 1. *l.* 18. *C. de fideicommiss.* §. 13. *Inst. de legat.* 38 *l.* 31. ff. *h. t.* adde *l.* 3. ff. *de pactis.* 39 Legans debitori suo pignus sibi obligatum, non præsumitur ei debitum remisisse, *ut hic.* Hoc legato accessorii (hoc est pignorum) legatum non intelligitur principale, seu debitum. *l. ex pupillari.* 44. ff. *de vulgar.* Quid, si pignus par sit debito? Aliud dicendum putat Bartolus, *arg. l. qui habebat.* 101. *supr. de leg.* 3. quod Angelo, Castrensi & Alexandro displicet: potest enim vel sola pignoris obligati remissio utilis esse legatario: & in *d. l. qui habebat.* res pignori obligata, non fuit legata debitori, sed alicui extraneo relicta. 40 Liberatio relinquitur variis modis. Expresse relinquitur, quotiens nimirum liberatio nominatim relinquitur. *l.* 3. ff. *h. t.* Idem est, si tibi relinquo id, quod ipse mihi debeas, *l.* 1. *supr. eod.* si damno heredem meum non petere, *ut hic.* si chirographum tibi lego. *l.* 3. §. 1. ff. *eod.* 41 *l.* 5. ff. *eod.* 42 *l.* 53. ff. *de adq. vel omitt. hered.* 43 Vide *l.* 1. *supr. h. t.* 44 Olim itaque non satis bene constabat: hodie constat *ut hic. & l.* 1. *supr. eod.* 45 *l.* 59. ff. *de legat.* 3. 46 *Quasi* particula est nota impropriietatis. 47 Imo valet ut donatio inter vivos. *l.* 1. ff. *de donat. l.* 3. *& l. Seia.* 42. *in fin.* ff. *de mort. causa donat.* An hic dixit testator mortis suæ causa instrumentum dare? An hæc donatio causa mortis effectu ipso quasi fideicommissum est? 48 *l.* 18. §. 2. ff. *de mortis causa donationibus.* 49 Quid, si dare nolit? negotiorum tenebitur. *l. si pupilli.* 6. §. *si quis pecuniam.* 2. ff. *de negotiis.* 50 *l.* 22. ff. *h. t. l.* 17. *C. de fideicommiss.* 51 Exceptionis subsidium, est agere, sive actio. v. *l.* 8. ff. *de doli mali.* 52 Vide *l.* 9. *in fin.* ff. *de novationib.* 53 *l.* 31. §. 2. 3. ff. *h. t.* 54 Nempe quia mei unius contemplatione reliquit. 55 Acceptilationis & pacti differentia: Acceptilatio vim solutionis habet, pactum non habet. 56 Imo liberari non possum, quin mea liberatio prosit alteri, saltem pro ea parte, qua in me regressum habet. *l.* 2. *C. de duobus reis.* Contrarium verum. 57 *l.* 5. §. 1. *l.* 10. *in pr.* ff. *h. t.* 58 Atqui pactum minime hic videtur necessarium: cum mihi competat exceptio: nec enim pacto opus est, ubi exceptio est. *l. hac stipulatio.* 14. §. *Divus.* 1. ff. *ut legatorum. l. penult. supr. de petit. hered.* Quoties exceptio nobis adest, agi non potest, ut pacto se adversarius obliget: sed ut nos pacto etiam liberet. de quo vide hic Bartolum. 59 Omnium bonorum, vel in illo debito, sic ut inter nos lucrum & damnum esset commune. *l. eandem.* 9. ff. *de duobus reis.* 60 Convenimur ab adversario mediate vel immediate. Mediate per correum, seu correo nostro convento. 61 Differunt hæc duo, liberari per acceptilationem, & pactum *d. l.* 10. *in fin. l.* 12. *in fin. supr. de inoff.* 62 Non nominatus in testamento, habetur pro legatario, si testator prodesse illi voluit. *Bart.* 63 Imo, non est verum: Nam creditor non habetur ut legatarius. *l. si cui.* 49. §. *Jul.* 6. *& seq. supr. de leg.* 1. non habetur, nisi testator ei prodesse voluit. 64 Imo, non interest plures reos solvendo habere, si unum solvendo habeamus. *l. si quis stipulatus Stichum.* 112. §. *ult.* ff. *de verb. oblig.* vid. Bart. 65 *Al.* possit. *al.* cœperit. 66 Formulam libelli observa, quo peto heredem compelli, ut me contra debitorem defendat: aut si minime id faciat, ut, in quod interest mea, damnetur. *Bald.* 67 Imo, non id agit, ut heres tantum præstet, quantum ipse præstaret creditori, *l.* 6. ff. *h. t.* Sic sane, si heres nolit defendere. 68 Vide explicationem hujus loci apud Anton. Fabrum 4. *conject.* 18. 69 *l.* 2. *supr. eod.* 70 *l.* 3. §. 3. *in fin. supr. eod.* 71 Fidejussor interdum donationis causa fidejubet. *l.* 32. *supr. de pactis. l.* 16. §. 1. *supr. ad SC. Vellejan. l.* 9. §. *non solum.* ff. *de SC. Macedon.* 72 Fidejussor donationis causa fidejubens, regressum in reum principalem non habet.

rit?

sit? pacto est reus liberandus. Atquin solemus dicere, *pacti exceptionem*[1] *fidejussori dandam quæ reo competit*: sed cum alia sit mens legantis, alia paciscentis, nequaquam[2] hoc dicimus. §. 1. Quod *si fidejussori sit liberatio legata*, sine dubio (ut & Julianus scripsit) pacto erit fidejussor liberandus: sed[3] & hic puto interdum acceptilatione liberandum, si vel reus ipse vere fuit, aut in eam rem socius reus.

§. 2. Idem Julianus eodem libro scripsit, si[4] filiusfamilias debitor fuerit, *& patri ejus fuerit liberatio relicta*: patrem pacto[5] liberandum esse, ne etiam filius liberetur: & parvi (inquit) refert, si sit aliquid in peculio die legati cedente, necne: securitatem enim pater per hoc legatum consequitur, maxime (inquit) cum rei judicandæ tempus circa peculium[6] spectetur. † Huic patri similem facit Julianus maritum, cui uxor post divortium *liberationem dotis* legavit. Nam & hunc, licet die legati cedente solvendo non sit, legatarium esse: & utrumque, ait, solutum repetere[7] non posse. Sed est verius, quod Marcellus notat, patrem petere posse; nondum enim erat debitor, cum solveret: maritum non posse: quod debitum solvit; patrem enim etsi quis debitorem existimaverit, attamen loco esse conditionalis[8] debitoris, quem solutum repetere posse non ambigitur. §. 3. Sed si[9] damnatus sit heres *filium liberare*, non adjicit Julianus, utrum acceptilatione filius a pacto sit liberandus? Sed videtur hoc sentire, quasi acceptilatione debeat liberari: quæ[10] res patri quoque proderit. quod obtinendum est, nisi evidenter approbetur, contrarium sensisse testatorem, id est ne filius inquietetur, non, ne pater: tunc[11] enim acceptilatione eum non liberandum, sed pacto. §. 4. Idem Julianus scripsit, si pro filio pater fidejusserit[12] *eique liberatio sit legata*, eum pacto liberandum, quasi fidejussorem, non quasi[13] patrem: & ideo de peculio posse conveniri: hoc[14] ita demum putat, si duntaxat quasi fidejussorem eum voluit testator liberari: cæterum si & quasi patrem, & de peculio erit liberandus.

6. JAVOLENUS [lib. 6. Epistolarum].

POst emancipationem vero filii eatenus[15] pater actionem habebit, quatenus aliquid ex peculio, aut in rem verso præstaturus est: id enim legatorum nomine ad patrem pertinebit, quod ejus intererit.

§. 1. Illud quæri potest, an eo quoque nomine pater ex testamento agere possit, ut etiam filius actione liberetur? Quibusdam eo usque extendi actionem placebat: quia patris interesse videatur, si peculium filio post emancipationem concessisset, integrum jus[16] ejus permanere. Ego contra sentio: nihil quicquam amplius patri præstandum ex ejusmodi scriptura testamenti puto: quam ut nihil ex eo, quod præstaturus heredi fuerit, præstet.

De parte. 1. De obligatione alternata. 2. De quantitate. 3. De herede damnato solvere creditori. 4. De exactione & petitione.

7. ULPIANUS [lib. 23. ad Sabinum].

NOn solum autem, quod[17] debetur, remitti potest: verum etiam pars[18] ejus vel pars[19] obligationis: ut est apud Julianum tractatum lib. XXXIII. Digestorum. §. 1. Si is, qui stipulatus Stichum, aut decem, damnaverit heredem, Stichum non petere: legatum valere constat: sed quid contineat videamus. Et Julianus scribit, actionem ex testamento in hoc esse videri, ut debitor accepto liberetur, quæ res utique debitorem &[20] in decem liberabit[21], quia *acceptilatio solutioni comparatur*[22]: & quemadmodum si Stichum solvisset debitor, liberaretur, ita & acceptilatione Stichi liberari. §. 2. Sed si debitorem decem, damnatus sit heres viginti liberare, idem Julianus scripsit [libro trigesimo tertio], nihilominus esse liberandum decem: nam & si ei viginti accepto ferantur, in decem liberabitur.

§. 3. Sed si duobus heredibus institutis, alterum ex his damnaverit creditori solvere, valet legatum propter coheredem: eumque ex testamento acturum, ut creditori solvatur. §. 4. Liberatio autem debitori legata [ita] demum effectum habet, si non fuerit exactum[23] id a debitore, dum vivat testator: cæterum, si exactum est, evanescit legatum. §. 5. Unde quærit Julianus, si ab impuberis substituto sit liberatio relicta, deinde impubes exegerit, quod debetur, an evanescat legatum? Et cum constet pupillum in his, quæ a substituto[24] relinquuntur, personam sustinere ejus, a quo sub conditione legatur: consequens est, substitutum actione ex testamento teneri, si pupillus a debitore exegerit. §. 6. Idemque est, & si pupillus non exegerit, sed solummodo litem sit contestatus: teneri eum, ut remittat actionem. §. 7. Nam & si debitori liberatio sub conditione legata fuisset, & vel lis fuisset contestata, vel etiam exactum pendente conditione: ex testamento[25] actio maneret, liberatione relicta.

De debitore testatoris, vel heredis, vel alius. 1. De liberatione ad tempus. 3. De herede legatarii. 5. De rationibus reddendis. 6. De dolo. 7. De causa obligationis.

8. POMPONIUS [lib. 6. ad Sabinum].

NOn solum nostrum debitorem, sed & heredis, & cujuslibet alterius[26], ut liberetur, legare possumus. §. 1. Potest heres damnari, ut[27] ad certum tempus non petat a debitore: sed sine dubio nec liberare eum intra id tempus debebit: & si debitor decesserit, ab herede[28] ejus intra id tempus peti non poterit. §. 2. Illud videndum est, an ejus[29] temporis, intra quod petere heres vetitus sit, vel usuras, vel pœnas petere possit? & Priscus Neratius existimabat, committere eum adversus testamentum, si petisset, quod verum est.

§. 3. Tale legatum, *Heres meus a solo*[30] *Lucio Titio ne petito*, ad heredem Lucii Titii non transit, si nihil vivo Lucio Titio adversus testamentum ab herede, eo quod ab eo exigere debitum tentavit, sit commissum: quotiens[31] enim cohæret personæ id, quod legatur, veluti personalis servitus, ad heredem ejus non transit, si non cohæret, transit.

§. 4. Si verba liberationis *in rem*[32] sunt collata, pro eo est, quasi heres ab eo debitore heredeque[33] ejus petere vetitus sit: ut adjectio heredis perinde nihil valeat, atque non esset valitura, ipsius debitoris persona non comprehensa. §. 5. Is, qui *reddere*[34] *rationes jussus sit*, non videtur satisfacere, si reliquum[35] reddat non editis rationibus.

§. 6. Si heres *vetitus sit agere cum eo, qui negotia defuncti gesserit*: non videtur obligatio ei prælegata, quæ[36] dolo[37], vel [ex] fraude ejus, qui negotia gesserit, commissa sit: & testator id videtur sensisse. ideo si heres negotiorum gestorum egisset, agens procurator ex testamento incerti, doli mali exceptione excludi potest. §. 7. Et ei[38] liberatio recte legatur, apud quem deposuero, vel cui commodavero, pignorive dedero: vel ei, quem ex furtiva causa mihi dare oportet.

De reliquis. De dolo.

9. ULPIANUS [lib. 24. ad Sabinum].

SI[39] quis *rationes*[40] *exigere* vetetur, ut est sæpissime rescriptum, non[41] impeditur reliquas[42] exigere, quas quis se[43] reliquavit, & si quid dolo[44] fecit, qui rationes gessit. Quod si quis & hæc[45] velit remittere, ita debet legare: *damnas esto heres meus, quidquid ab eo exegerit illa vel ista actione, id ei restituere, vel actionem ei remittere.*

De reo, fidejussore, & extraneo.

10. JULIANUS [lib. 33. Digestorum].

SI damnatus heres fuerit, *a fidejussore quidem non petere: quod autem reus debet, Titio dare*: pacisci[46] debet, ne a fidejussore petat, & adversus reum actiones[47] suas præstare legatario: quemadmodum damnatus heres *ne a reo petat*, & damnatus dare quod fidejussor debet, & reo acceptum[48] facere, & legatario litis æstimationem sufferre cogatur.

Si debitor fidejussori, aut debitor creditori legaverit.

11. IDEM [lib. 36. Digestorum].

SI debitor *fidejussorem suum ab herede suo liberari* jusserit, an fidejussor liberari debeat? Respondit, debere. Item quæsitum est, an, quia mandati[49] actione heredes tenerentur, inutile legatum est, quod debitor creditori suo legat? Respondit, quotiens debitor creditori suo legaret, ita inutile[50] esse legatum, si nihil interesset creditoris, ex testamento potius agere, quam ex pristina obligatione: nam & si Titius mandaverit Mævio, ut pecuniam promitteret, deinde liberari eum jusserit a stipulatore, manifestum est, quantum intersit promissoris liberari potius[51], quam præstare ex stipulatu, deinde mandati agere.

De rationibus reddendis.

12. IDEM [lib. 39. Digestorum].

LUcius Titius, cum Erotem actorem haberet, codicillis ita cavit, *Erotem liberum esse volo: quem rationes*[52] *reddere volo ejus temporis, quod erit post novissimam meam subscriptionem*[53]: postea vivus Erotem manumisit, in eodem actu habuit, rationesque subscripsit usque in eum diem, qui fuit ante paucissimos dies, quam moreretur: heredes Lucii Titii dicunt, quasdam summas & servum adhuc Erotem & postea liberum accepisse, neque in eas rationes, quæ a Lucio Titio subscriptæ sunt, intulisse. Quæro, an heredes ab Erote nihil exigere debent ejus temporis, quo Lucius Titius subscripsit? Respondi, Erotem ex ea causa, quæ proponeretur, liberationem petere non[54] posse: nisi & hoc specialiter ei remissum est.

De exceptione perpetua.

13. IDEM [lib. 81. Digestorum].

SI creditor debitori, qui se exceptione[55] perpetua tueri poterat, legaverit, quod sibi deberet: nullius[56] momenti legatum erit: At si idem debitor creditori legaverit, intelligendum erit, exceptionem eum remitti creditori voluisse.

De die, & conditione.

14. ULPIANUS [lib. 1. Fideicommissorum].

IDem est, & si in diem[57] debitor fuit, vel sub conditione.

1 *l.* 3. §. 3. *supr. h. t.* 2 Imo, pactum cum reo principali factum fidejussori prodest. *l. si mulier.* 16. §. *si ab ea.* 1. *supr. ad SC. Vellejan.* 3 Fidejussor, cui relicta liberatio est, interdum pacto, interdum acceptilatione liberandus est. 4 Pater pacto liberandus est, cujus filiofamilias debitori liberatio legata est. 5 *l.* 6. *ff. h. t.* 6 §. 4. *ff. l.* 27. *ff. h. t.* 7 *l.* 8. *l.* 9. *supr. de condict. indeb.* 8 *l.* 48. *supr. de condict. indeb.* 9 Filius, cui liberatio est relicta, in dubio acceptilatione liberandus est, quoties non eum solum voluit liberatum esse testator, sed & ejus patrem: alias pacto tantum liberandus est. 10 Acceptilatio facta filiofamilias debitori, prodest ejus patri: pacto vero facta liberatio, non prodest. 11 Differentiam pacti & acceptilationis observa. 12 Fidejubere pro filio pater potest. *l.* 1. §. 3. *supr. quod jussu.* 13 Vide *l.* 6. *supr. quod cujuscunque univers...* 14 Liberatione patri filii fidejussori legata, interdum ipse pater, vel pacto vel acceptilatione liberandus est: pacto, si eum testator liberari voluit quasi fidejussorem; acceptilatione, si eum liberari voluit, ut patrem. Priore, non posteriore casu pater, cui ea liberatio est relicta, de peculio tenetur. 15 Imo, non id agere debet, ut defendatur. *l.* 4. *supr. eod.* 16 Quod habet ut filio succedat, §. 6. *Inst. quib. mod. jus patr. potest.* hinc nota, Non habendam æstimationem spei, quod quis alteri possit succedere, *Bart.* Spes quidem est, ut dici potest, successionis: verum ea spes illegitima est. *l. ult. C. de pactis.* vide tamen *l.* 3. §. *sed utrum. supr. de minorib.* 17 Totum debitum. 18 Vide *l.* 9. *infr. de acceptilat.* 19 Vel ut ne ad tempus petatur. §. 13. *Inst. de leg.* 20 Liberatione unius rei sub alternatione debitæ relicta, liberatio alterius quoque rei relicta intelligitur, *ut hic* 21 Imo, non liberabit in altera. *l. qui hominem.* 11. *infr. tit. prox.* Ibi species liberatio est: hic unius partis alternativæ. 22 *l.* 31. *in fin. infr. de novat. l.* 5. *l.* 16. *infr. de acceptil.* Imo, acceptilatio non comparatur solutioni *l.* 49. *in fin. infr. de solut.* 23 Vel solutum. *l.* 21. *infr. eod.* 24 Relictum a substituto videtur relictum conditionaliter ab ipso pupillo. *l.* 11. §. 5. *infr. ad l. Falcid.* 25 Vide *l.* 17. *C. de fideic.* 26 Extranei. 27 *l.* 28. §. 8. *infr. eod.* §. 13. *Inst. de legat.* 28 §. 4. *infr. eod.* 29 *l.* 40. *supr. de rebus credit.* 30 *l.* 29. *infr. h. t.* Goth. Vid. Goed. *de contrah. stipulat. cap.* 9. *num.* 165. Ans. 31 Legatum personæ cohærens (ut est personalis servitus) ad heredem non transit. 32 Liberatione in rem collata, heres testatoris petere prohibetur, non modo a debitore testatoris, sed & a debitoris herede. 33 *l.* 15. *ff. h. t.* 34 Rationes reddere, est edere rationes legendas, & computandas, tradere etiam libros rationum, instrumentaque actus sui: instruere heredem de singulis, quæ ad eam rem pertinent, & non hoc tantum, sed etiam reliqua solvere in solidum, *ut hic.* Rationum redditio incipit a facto, id est, computatione & dispunctione rationum, & desinit in pecuniæ dationem: qua de causa mista est conditio, quæ in faciendo & dando consistit: vide plura in *l. cum servus.* 82. *ff. de conditionib. & demonstr.* 35 *l.* 13. §. 2. *ff. de manum. test.* 36 Prohibitus petere a debitore, non intelligitur prohibitus id petere, quod debitor dolo vel fraude subtraxit. Ita ad dolo ablata non extenditur liberatio debitori relicta. 37 *l.* 9. *ff. eod.* 38 Quid? liberatione relicta depositario, commodatario, creditori pigneratitio, obligato furti, quæ continentur? an dolus & culpa tantum, quæ illis actionibus continentur: an vero & res ipsæ? vid. hic Bartolum. cæterum conductori legans locator, quidquid eum dare oportet oportebitve, non rem ipsam conductam legat, sed liberationem pensionis, vid. *l.* 16. *ff. eod.* de quo vid. Ruinum 2. *cons.* 15. 39 V. Berottam qu. 21. 40 Præteritæ quæstionis, non futuræ. vid. *l.* 20. *ff. eod.* 41 *l.* 8. §. 6. *ff. eod. l.* 20. *in fin. ff. eod. l.* 119. *in fin. ff. de leg.* 1. 42 Reliquæ, reliqua. *l. ult.* §. 1. *ff. eod.* 43 Quis ipse reliquavit. *Hal.* 44 *l.* 72. §. 3. *in fin. ff. de cond. & demonstr.* 45 Reliqua. 46 *l.* 3. §. 3. *supr. eod.* 47 *l.* 105. *in fin. supr. de leg.* 1. 48 *l.* 3. §. 3. *ff. eod.* 49 Adde *l.* 38. *ff. mandati.* 50 *l.* 13. *l.* 25. *ff. eod.* 51 Cur? quia interest mea, potius non solvere, quam solutum repetere, dicitur legatum valere *Bart.* 52 Dixi ad *l.* 9. *ff. eod.* 53 His verbis videtur prioris temporis liberationem reliquisse. 54 Liberatio ab onere reddendarum rationum, ad reliqua non porrigitur, nisi exprimatur. *Bart.* 55 *l.* 21. *in fin. ff. eod. l.* 28. *ff. de legat.* 1. 56 Imo, alicujus momenti: legatum enim liberationis parit actionem, ut legatarius liberetur per acceptilationem. *l.* 5. §. 1. *ff. eod.* 57 Id est, puta post annum. *l.* 62. *ff. de legat.* 2.

De herede heredis.

15. IDEM [lib. 64. ad Edictum].

SI quis in teſtamento damnatus eſt, *ne a Titio debitore exigat:* neque ipſum, neque [1] heredem ejus poteſt convenire [2]. nam neque heredis heres agere, neque ab heredis herede poteſt peti. Heredis [3] autem heres poteſt damnari, ne exigat debitorem.

De locatione, & conductione.

16. PAULUS [lib. 9. ad Plautium].

EI cui fundum in quinquennium locaveram [4], legavi *quidquid* [5] *eum mihi dare facere oportet, oportebitve, ut ſineret heres ſibi habere.* Nerva, Atilicinus, ſi heres prohiberet eum frui, ex conducto [6]; ſi jure locationis quid retineret, ex teſtamento fore obligatum aiunt: quia nihil intereſſet, peteretur [7], an retineret: totam enim locationem legatam videri:

17. JAVOLENUS [lib. 2. Labeonis Poſteriorum].

REliqua quoque in judicio locationis venire:

18. PAULUS [lib. 9. ad Plautium].

CAſſius: Etiamſi habitatio eo modo legata eſſet, gratuitam habitationem heres præſtare deberet. & præterea placuit, agere poſſe colonum [8] cum herede ex teſtamento, *ut liberetur conductione.* quod rectiſſime dicitur.

De cauſa obligationis.

19. MODESTINUS [lib. 9. Regularum].

CUm ita teſtemur: *Heres meus damnas eſto liberare illum, quod* [9] *is negotia* [10] *mea geſſit: & ſi quid eum mihi dare facere oportet, ab eo non exigere:* damnatur heres, nec creditas ab eo quoque pecunias exiget. in ſimili autem legato vix eſt, ut de eo quoque legando paterfamilias ſenſerit, quod ſervis ejus peculii nomine debetur.

De herede debitoris. 1. *De dolo curatorum, & eo, quod apud ipſos eſt.*

20. IDEM lib. 10. Reſponſorum.

A*Urelio Sempronio fratri meo. Neminem moleſtari volo nomine debiti, neque exigere* [11] *aliquid ab eo* [12], *quamdiu viveret* [13], *neque de ſorte aut uſura nomine debiti: & abſolvo* [*ei*] *& libero ex pignoribus ejus domum & poſſeſſionem Caperlatham* [14]. Modeſtinus reſpondit, ipſum debitorem, ſi conveniatur, exceptione tutum eſſe: diverſum [15] in perſona heredis ejus. §. 1. Gaius Seius cum adoleviſſet [16], accepit curatores Publium Mævium, & Lucium Sempronium: ſed [enim] idem Gaius Seius intra legitimam [17] ætatem conſtitutus, cum in fatum concideret [18], teſtamento [19] ſuo de curatoribus ſuis ita cavit, *Quæſtionem* [20] *curatoribus meis nemo faciat, rem enim ipſe tractavi.* Quæro, an rationem curæ heredes adulti a curatoribus petere poſſint: cum defunctus (ut ex verbis teſtamenti apparet) confeſſus ſit, ſe omnem rem ſuam adminiſtraſſe? Modeſtinus reſpondit: ſi [21] quid dolo [22] curatores fecerunt, aut ſi quæ res teſtatricis penes eos ſunt, eo nomine conveniri eos poſſe.

Quibus modis legatum liberationis vel nominis extinguitur.

21. TERENTIUS [CLEMENS lib. 12. ad legem Juliam & Papiam].

SI id, quod mihi [deberes [23] vel tibi vel alii legavero, idque mihi] ſolveris [24], vel qualibet alia ratione liberatus a me fueris: extinguitur legatum. §. 1. Unde Juliano placuit, etſi debitori heres extiterit creditor, poſteaque ipſe creditor deceſſerit: legatum extingui. & hoc verum eſt: quia *confuſione perinde extinguitur obligatio, ac ſolutione.* §. 2. Sed ſi ſub conditione dato legato heres præoccupaverit, & exegerit debitum: aliud dici oportet. quia in arbitrio heredis eſſe non debet, ut, quandoque conditione exiſtente, neque ipſi legatario debeatur legatum, ſi tum vivat & capere poſſit, neque ei, ad quem hoc commodum pervenit, ſi legatarius capere non poſſit.

De exceptione, & actione.

22. PAPINIANUS [lib. 19. Quæſtionum].

Q*Uod mihi Sempronius debet, peti nolo* [25]*:* non tantum exceptionem habere debitorem, ſed & fideicommiſſum, ut liberetur, petere poſſe reſponſum eſt.

De procuratore.

23. IDEM [lib. 7. Reſponſorum].

PRocurator, *a quo rationem heres exigere prohibitus, eoque* [26] *nomine procuratorem liberare damnatus eſt,* pecuniam ab argentario debitam ex contractu, quem ut procurator fecit, jure mandati cogetur reſtituere, vel actiones præſtare.

Si debitor heredis poſt mortem teſtatoris ſolverit.

24. IDEM [lib. 8. Reſponſorum].

CUm heres rogatur debitorem ſuum liberare: de [27] eo tantum cogitatum videtur, quod in obligatione manſerit. itaque ſi quid ante tabulas apertas fuerit ſolutum, ad cauſam fideicommiſſi non pertinebit: quod autem poſt tabulas apertas ante aditam hereditatem, ab eo, qui voluntatem defuncti non ignoravit, fuerit exactum [28], dolo proximum erit, ideoque repeti poteſt.

De certa quantitate, vel ſpecie adjecta, vel non.

25. PAULUS [lib. 10. Quæſtionum].

LEgavi Titio quod mihi debetur, vel adjecta certa quantitate, ſive ſpecie, vel non adjecta: aut ex contrario, æque cum diſtinctione: veluti, *Titio* [29], *quod ei debeo:* vel ita, *Titio centum, quæ ei debeo* [30]. Quæro, an per omnia requirendum putes, an debitum ſit: & plenius rogo, quæ ad hæc ſpectant, attingas, cottidiana [31] enim ſunt? Reſpondi, Si is, cui Titius debebat, debitum ei remittere voluit, nihil intereſt, heredem ſuum juſſit, ut eum liberaret, an prohibeat eum exigere: utroque enim modo liberandus eſt debitor, & utroque caſu competit ultro ad liberandum debitori actio. † Quod ſi etiam centum aureorum vel fundi debiti mentionem fecit: ſi quidem debitor fuiſſe probetur, liberandus eſt: quod ſi nihil [32] debeat, poterit dici quaſi falſa demonſtratione adjecta, etiam peti, quod comprehenſum eſt, poſſe. Sed poterit hoc dici, ſi ita legavit, *Centum aureos, quos mihi debet:* vel [33], *Stichum* [34], *quem debet, heres meus damnas eſto non petere.* † Quod ſi [35] ſic dixit, *heres meus centum aureos, quos mihi* [*Titius*] *debet, damnas eſto ei dare* [36]*:* etiam illud tentari poterit, ut petere poſſit, quaſi falſa demonſtratione [37] adjecta. quod mihi nequaquam placet: cum dandi verbum ad debitum referre ſe teſtator exiſtimaverit. † Contra autem, ſi debitor creditori leget, nullam [38] utilitatem video, ſi ſine quantitate leget. Sed & ſi id demonſtret, quod debere ſe confitetur: nulla utilitas eſt, niſi in his ſpeciebus in quibus [39] emolumentum debiti ampliatur. Quod ſi centum aureos, quos ſe debere dixit, legavit: ſi quidem debet, inutile eſt legatum: quod ſi non fuit debitor, placuit, utile eſſe legatum: certa enim nummorum quantitas ſimilis eſt Sticho legato cum demonſtratione falſa: idque, & D. Pius reſcripſit, certa pecuniadotis acceptæ nomine legata.

De tutore, & pupillo.

26. SCÆVOLA [lib. 4. Reſponſorum].

TUtor decedens aliis heredibus ſcriptis, pupillo ſuo, cujus tutelam geſſit, tertiam partem bonorum dari voluit, *ſi heredibus ſuis tutelæ cauſa controverſiam non fecerit* [40], *ſed eo nomine omnes liberavit;* pupillus legatum prætulit, & poſtea nihilominus petit quicquid ex diſtractione aliave cauſa ad tutorem ſuum ex tutela pervenerit: Quæro, an verbis teſtamenti ab his exactionibus excludatur? Reſpondit, ſi, prius quam conditioni pareret, fideicommiſſum percepiſſet, & pergeret petere id, in quo contra conditionem faceret, doli mali exceptionem [41] obſtaturam: niſi paratus eſſet, quod ex cauſa fideicommiſſi percepiſſet, reddere; quod ei ætatis beneficio indulgendum eſt.

De peculio.

27. TRYPHONINUS [lib. 8. Diſputationum].

VIdeamus, ſi ei [42], cum quo de peculio actio erit, liberatio teſtamento legata ſit: an ſi die, quo legata cedere ſolent, nihil in peculio ſit, legatarii loco habetur? atquin nondum debitor fuit: nec procedit, ut emolumentum aliquod ex legato ad eum perveniat, niſi propter ſpem [43] futuri peculii, nunquid ergo in pendenti ſit, an legatarius fuerit, perinde atque ſi qua alia cauſa ſpem legati dubiam faceret?

De fideicommiſſo, Ne quid ex ratione tutelæ a pupillis exigatur. 1. *De eo, quod poſt teſtamentum deberi cœpit.* 3. *De liberatione patri relicta.* 4. *De ratione tutelæ non poſcenda.* 5. *De imminutione fideicommiſſi.* 6. *De ſorte, & uſuris.* 7. *De rationibus non reddendis a manumiſſo.* 8. *De liberatione ad tempus.* 9. *De rationibus actus non reddendis a manumiſſo.* 11. *De eo, quod tutori debetur.* 13. *Si ut creditori legetur.*

28. SCÆVOLA lib. 16. Digeſtorum.

AUrelius Symphorus fidejuſſerat pro tutore quodam, & decedens eiſdem pupillis legavit in hæc verba: *Arellio Latino, & Arellio Felici, ſingulis quina* [44], *cum quis eorum quatuordecim annorum fuerit: ad quod tempus præſtari eis volo ſingulis alimentorum nomine menſtruos denarios ſenos, & veſtiarii nomine annuos denarios viginti quinque, quo legato contenti eſſe debetis, quando tutela veſtra non minimo damno rationem meam adfixerit: a vobis autem heredes mei peto, ne quid ex ratione tutelæ ab his* [45] *exigere, vel ab hoc legato eorum retinere velitis.* Quæſitum eſt, ſi heres ejus ex cauſa fidejuſſionis aliquid præſtiterit: an ab herede filiorum ejus, pro quo fidejuſſerat, repetere poſſit? Reſpondit, verbis, quæ proponerentur, id ſolum videri heredum fidei commiſſum, ne exigerent, quod ex ratione tutelæ, quam ipſe Symphorus adminiſtraverat, ab Arelliis ſibi deberetur. §. 1. Teſtamento facto, debitoribus liberationem reliquerat: poſt inciſo [46] lino, & recognito teſtamento, aliud teſtamentum fecit, in quo repetiit legatum his verbis: *quibuſque legata in eo teſtamento, quod incideram, dedi, omnia rata eſſe & quæque ſcripta ſunt, volo.* Quæſitum eſt, adita ex ſequente teſtamento hereditate, an debitores, quibus priori teſtamento liberatio relicta erat, conſequi poſſint, ut etiam ejus [47] quantitatis nomine, quam poſt prius teſtamentum debere cœperant, liberarentur; & ſi ab his heredes petere cœperint, an doli mali exceptio-

1 *l.* 8. §. 4. *ſupr. h. t.* 2 Et ſic in dubio, relictum liberationis intelligitur in rem, ut perſonam heredis comprehendat. 3 *l.* 5. *in fin. ſupr. de legat.* 3. 4 Conductori liberatio legari poteſt. 5 His verbis, *quidquid eum mihi dare facereve oportet oportebitve*, omne id videtur remiſſum, ad quod præſtandum actione perſonali debitor tenetur: remiſſa videtur tota locatio: idque omne, cujus nomine tenebatur ratione doli, vel culpæ, vel reliquorum: item ut heres teneatur pati uti frui, ut gratuitam habitationem præſtet, *ut hic. & l.* 17. *l.* 18. *J. h. t.* 6 Ut ſi liberatæ ſint hæ perſonæ a depoſito, commodato &c. res ab eis peti non poſſit: ſin liberatæ ſint actione depoſiti & commodati, peti poſſit: ut vult Gulielmus Cuneus, *l.* 8. *in fin. ſupr. eod.* An potius liberatione hiſce perſonis relicta, dolus, culpa, & omnis alia hujuſmodi præſtatio remiſſa intelligitur: non autem ipſa res ſeu ſpecies, ut cenſet Bartolus, *argum. l. Neſennius.* 41. §. *fundum.* 1. *J. de re judicata. l. ſi in.* 24. §. *ultim. ſupr. locati?* Sane id verum exiſtimat Bartolus in liberatione ſpeciei: at non in liberatione pecuniæ: Hanc enim eſſe plenam, & ab ipſa re liberationem. 7 *Al.* peteret. 8 *l.* 24. *in fin. ſupr. locati. l.* 30. *in fin. ſupr. de uſu & uſufr. leg.* 9 Quoad is. *Hal.* 10 Adde *l.* 8. §. *pen. S. eod.* 11 *Al.* exigi. 12 *l.* 8. §. 3. *ſupr. eod. l.* 28. §. 1. *J. eod.* 13 *Al.* vivet. 14 Cauſa perlata. *Hal.* cum prolatis Alciatus legit. *Prolatorum* nomine intelligit res, quas paterfamil. ex urbe rus advehit Alciat. 6. *parerg.* 23. Sed Anton. Auguſt. legit Caperlatam, idque nomen poſſeſſionis fuiſſe ait. Auguſtinus 3. *emendat* 7. adde Cujac. 7. *obſ.* 16. 15 Imo, non eſt diverſum. *l.* 15. *ſupr. eod.* 16 Curator adoleſcenti, id eſt, puberi datur. 17 Dixi ad *l.* 27. *ſupr. de negotiis.* 18 *Al.* Concederet. 19 Teſtamentum facere adultus poteſt, etiamſi curatorem habeat. *ut hic.* 20 *l.* 5. §. 7. *J. de admin. & peric. tut.* 21 5. Harmenop. 11. §. 55. Liberatio curatoribus relicta, non extenditur ad dolum eorum & reliqua. vide *l.* 8. §. 6. *ſupr. eod.* vide plura hic apud Bartolum. 22 *l.* 9. *ſupr. eod. l.* 28. §. 9. *infr. h. t. l.* 5. §. 7. *ſupr. de admin. & peric. tut.* vid. *l.* 18. *C. de fideicomm.* 23 *Al.* debes. *vel* debeas. 24 *l.* 7. §. 4. *ſupr. h. t. l.* 24. *in fin. infr. h. t.* 25 *l.* 3. §. 3. *ſupr. h. t. l.* 37. §. 4. *ſupr. de leg.* 3. *l.* 8. *infr. de doli mali & met. exc.* §. 13. *Inſt. de leg.* 26 His verbis reſtringitur liberationis legatum: quæ ſi deeſſent, ac liberatus ſimpliciter fuiſſet procurator, aliud diceretur *l.* 20 §. 1. *ſupr. h. t.* 27 Liberatio heredi heredis relicta ad debitum tempore apertarum tabularum reſtringitur. 28 *l.* 21. *ſupr. eod.* 29 Puta ei, qui meo nomine fidejuſſit. *l.* 11. *ſupr. eod.* 30 Id fit per damnationem vel ſinendi modum: ea quoque verba pro demonſtratione ſunt. 31 Quotidiana plenius tractanda. *l.* 1. *ſupr. de ſuſpectis tutor.* 32 *l.* 75. §. 1. *ſupr. de legat.* 1. 33 Hæc verba, *vel Stichum quem debet heres meus, damnas eſto non petere*, diſpungenda eſſe, notat Anton. Faber 5. *conjecturar.* 2. 34 Cujac. 5. *ad Afric. fol* 78 videtur velle ita intelligi: Decem, quæ mihi debet, heres meus damnas eſto non petere: quia liberationem legavi, non qualitatem. Si nihil debeat Titius, nulla legati petitio eſt. 35 Quæ ratio eſt hic differentiæ? vid. Anton. Fab. *ibid.* 36 Id eſt, donare, vel remittere. 37 Falſa demonſtratio non vitiat legatum. vid. *l.* 33. *infr. de condit. & demonſtr.* 38 Cur ita? Qui neque modo, neque tempore, neque conditione, neque loco debitum differt, inutiliter legat. *l.* 29. *ſupr. de legat.* 1. 39 Vide *l.* 66. *ſupr de leg.* 1. 40 A legatario poſſumus liberationem relinquere heredibus noſtris. 41 Agnito legato conditionali legatarius impugnans conditionem removetur. 42 Adde *l.* 5. §. 4. *ſupr. eod. l.* 57. *S. de pecul. l.* 45. *S. de jure dot.* 43 Spe legatarius quis nonnunquam dicitur, licet re non ſit legatarius. *Bart.* 44 Quina, bina, dena, & his ſimiles voces ſunt diſpertitivæ. vid. quæ ſcripſi ad *l.* 56. §. 2. *J. ad l. Falcid.* 45 Liberatio relicta pupillo non extenditur ad ejus tutorem. 46 *l.* 30. *C. de teſtam.* 47 Legatum liberationis ad debitum tempore teſtamenti reſtringitur, non ad poſt contractum. *Bart.* Hoc eſt, liberatio

ne ſum-

he summoverentur? Respondit non liberari. §. 2. Titius Seio debitori suo ita legavit, *Do lego Seio denarios decem. Item dono illi quidquid sortis & usurarum nomine mihi debebat:* præterea generaliter damnavit heredes, fideique eorum commisit, uti darent, restituerent unicuique quidquid ei legasset: postea Seius aliam præterea pecuniam a Titio mutuatus est. Quæro, an hæc quoque pecunia [1] quæ post testamentum factum data esset Seio, legata intelligatur? Respondit, cum in præteritum tempus verba collata proponerentur: non esse posterius credendum legatum. §. 3. Titius testamento facto, & filiis heredibus institutis, de patre [2] tutore suo quondam facto ita locutus est: *Seium patrem meum liberatum esse volo ab actione tutelæ.* Quæro, hæc verba quatenus accipi debent, id est, an pecunias, quas vel ex venditionibus rerum factis, aut ex nominibus exactis in suos usus convertit, vel nomine suo fœneravit, filiis, & heredibus testatoris, nepotibus suis debeat reddere? Respondit, eum, cujus notio est, æstimaturum: *præsumptio enim propter naturalem [3] affectum facit, omnia patri videri concessa:* nisi aliud sensisse testatorem ab heredibus ejus approbetur [4]. §. 4. Mævia [5] testamento suo alterum ex heredibus suis actione tutelæ voluit liberari his verbis: *rationem tutelæ, quam egit Julianus [6] Paulus cum Antistio Cicerone, posci ab eo nolo, eoque nomine causa omni liberatum esse volo:* Quæro, an si qua pecunia ex tutela apud eum remansit, peti ab eo possit? Respondit, nihil proponi cur pecunia, quæ [7] pupillæ est, & apud tutorem posita maneret, legata videretur. §. 5. Testamento ita scripserat: *Titio adfini meo quidquid mihi quacunque ex causa debebat, remitti volo, eoque amplius decem do.* codicillis ita scripsit: *Titio hoc amplius adfini & debitori meo usuram pecuniæ, quam mihi debebat, ab herede meo donec advivet [8]. Quod si exigere ultra voluntatem meam putaverit, ejus sortis usuram eidem Titio ab heredibus meis, donec vivit, præstari volo.* Quæsitum est, cum augendi potius, quam minuendi testator voluntatem habuerit: an heredes ex causa fideicommissi Titio teneantur, ut eum omni debito liberent? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri minutum legatum, quod primo dederat. §. 6. Legatum est testamento hoc modo: *Seio concedi volo, quidquid mihi ab eo debitum est, vel fidem meam pro eo obligavi.* Quæro, utrum id solum, quod testamenti facti tempore debebatur, legatum sit: an etiam, si quid ex ea summa usurarum [9] nomine postea accessit, legato cedat? Respondit, videri omnem obligationem ejus debiti per fideicommissum solvi voluisse. §. 7. Sticho testamento manumisso fundum instructum & alia legavit, & hæc verba adjecit: *quem rationem reddere veto, quia [10] instrumenta penes se habet.* Quæsitum est, an Stichus reliqua, quæ ex administratione actus debuerat, reddere debuerit? Respondi, Stichum eo nomine non teneri. Claudius: nemo enim ex servitutis actu [11] post libertatem tenetur, & consultatio [12] ad jus debiti relata fuerat: retineri ergo reliqua possunt cum peculio, aut ex eo deduci, si legatum est [13]. §. 8. *Centum quæ apud Apronianum deposita habeo, apud ipsum esse volo, donec filius meus ad annos viginti pervenerit: ejusque pecuniæ usuram exigi veto.* Quæsitum est, an ex causa fideicommissi Apronianus consequi possit, ne ante [14] tempus a testatore præscriptum ea summa ab eo exigatur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, consequi posse.

§. 9. Filias heredes scripserat, quarum fidei commisit in hæc verba: *Ne a Gaio Seio rationes actus rei meæ, quæ per mensam [15] ejus, [sive extra mensam], in diem mortis meæ gesta est, exigatis: eoque [16] nomine eum liberetis.* Quæsitum est, cum universas rationes in diem mortis iste [17] administraverit, & [18] per mensam suam, & [quæ] extra administrabantur: an ad rationes reddendas heredibus teneatur? Respondit, liberationem quidem secundum ea quæ proponerentur, legatam esse: sed quatenus præstanda sit, ex [19] qualitate disceptationis Judicem æstimaturum. §. 10. Eum, qui tutelam ipsius administraverat, [&] fratrem suum, & alios [quosdam] scripsit heredes: & tutori legavit, *quæ impenderat in se, & fratrem ipsius, decem.* Quæsitum est, an utile esset in persona ejus fideicommissum? Respondit, si id dederit per fideicommissum, quod debebatur: peti [20] non posse. §. 11. Idem quæsiit, si in tutoris persona inutile esset, an in persona fratris utile videretur, quoniam illi proficeret, cujus, & ipsius tutelam administrasset? Respondit, fratri utiliter esse legatum: cum suo debito liberetur. §. 12. Idem quæsiit: si tutor amplecteretur fideicommissum, ita ut quibusdam [21] stari vellet verbis testamenti, in quibusdam autem recedat: quod minorem quantitatem sumptuum dicat fideicommisso contineri, quam ipse erogaverat, an audiri deberet? Respondit, non [22] impediri eum scriptura testamenti, quominus omne, quod sibi deberi probasset, petere posset.

§. 13. Quidam ita legavit: *Semproniæ uxori meæ reddi jubeo [23] ab heredibus meis quinquaginta ea quæ mutua [24] acceperam chirographo particulatim in negotia mea.* Quæsitum est, an, si vere uxoris debitor fuerit, fideicommissum constiterit? Respondit, si debita [25] fuisset, nullum esse fideicommissum. §. 14. Idem quæsiit, an si hanc pecuniam ut debitam apud Judicem petierit, & victa fuerit: an fideicommissum peti possit? Respondit, secundum ea, quæ proponuntur, posse ex causa fideicommissi peti, quod apparuisset non fuisse ex alia causa debitum.

De duobus reis.

29. PAULUS [lib. 6. ad legem Juliam & Papiam].

SI is, qui duos reos promittendi habet, damnaverit heredem, ut utrosque liberet: si alter ex his capere non possit, nec socii sint, delegari debebit is, qui nihil capit [26], ei, cui hoc commodum lege competit: cujus petitione utrumque accidit, ut & hoc commodum ad eum perveniat, & is, qui capit, liberetur: Quod si socii sint, propter [27] eum, qui capax est, & ille capit [28] per consequentias, liberato illo per acceptilationem: id enim eveniret, etiamsi solum capacem liberare jussus esset.

De judicio non exercendo.

30. IDEM [lib. 10. Quæstionum].

PEtitor [29] vel possessor damnavit heredem suum, *ne centumvirale [30] judicium exerceat:* de effectu legati quæritur? Et dictum, ita demum utile videri legatum esse, si malam causam adversarius testatoris habuit, ut litigante herede vinci debuerit. tunc enim non tantum litis emolumentum, sed etiam sumptus heres legatario præstare cogitur: nam in bona [31] causa nihil videtur esse in legato, nec [32] propter [33] sumptus; quod quidam existimaverunt.

De solutione post testamentum facta. 1. De rationibus a liberto non reddendis. 2. De ratione tutelæ non reposcenda. 4. De sorte & usuris. 5. De novatione post testamentum facta.

31. SCÆVOLA [lib. 3. Responsorum].

CReditor debitori legavit ita: *Gaio Seio quidquid mihi sub pignore hortorum suorum debuit, ab heredibus meis dari volo [34].* Quæro, cum testator vivus a Seio aliquid recepit, an id ex causa legati peti possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non posse. † Idem repetiit: & ait, [item] testatorem ante factos codicillos, quibus legavit, pene omnem pecuniam sortis & usurarum recepisse, ita ut modicum sortis & usurarum debeatur: & quæsiit, an ei petitio [35] competeret, propter verba ad præteritum relata, *quidquid mihi debuit?* Respondit: Prius quidem secundum ea, quæ proponerentur, recte responsum est: verum posterius, propter ea quæ in tempore adderentur, ita ab judice æstimandum, ut inspiceret, oblivione pecuniæ solutæ, aut quod eo inscio numerata esset, id fecisset, an consulto, quod quantitatem quondam debitam, non jus liberationis dare voluisset. §. 1. Inter cætera liberto ita legavit, *Et si quid me vivo gessit, rationes ab eo exigi veto.* Quæritur, an chartas [36] in quibus rationes [37] conscriptæ sunt, item reliquas [38] secundum accepta [39] & expensa, heredibus reddere debeat? Respondit, ea, de quibus quæreretur, posse heredem vindicare, id autem, quod conservis, qui remanent in hereditate, crediderit, & in rem domini versum esset, desisse in reliquis esse. §. 2. Titia, quæ duos tutores habuerat, ita cavit: *Rationem tutelæ meæ, quam egit Publius Mævius cum Lucio Titio, reposci ab eo nolo:* Quæritur, an si qua pecunia apud eum ex tutela remansit, peti ab eo possit? Respondit, nihil proponi, cur non pecunia, quæ pupillæ esset, & apud tutorem remaneret, legata videretur. §. 3. Item quæritur, an contutor liberatus videretur? Respondit, contutorem non [40] liberari. §. 4. *Gaio Seio optimo merito hoc amplius lego, concedique volo, neque ab eo peti, neque ab heredibus ejus, quidquid mihi aut chirographis aut rationibus debitor est, vel quidquid a me mutuum accepit, vel fidem meam pro eo obligavi.* Quæro, utrum id solum, quod eo tempore, quo testamentum fiebat, debebatur, legatum sit: an & si quid ex ea summa usurarum [41] nomine postea accessit, legato cedat? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri omnem [42] obligationem Seio ejus debiti per fideicommissum solvi voluisse. §. 5. Item quæritur, si postea novatione facta & ampliata summa, cœperit debere: an id, quod ex vetere contractu debebatur, nihilominus in causa legati duret, & an vero novatione facta, quasi novus debitor ampliatæ summæ possit conveniri? Respondit, id duntaxat legatum videri, quod tunc debuisset: si tamen mansit in ea voluntate testator, quæ tunc fuisset.

TIT. IV.

DE ADIMENDIS [43], VEL TRANSFERENDIS [44] LEGATIS VEL FIDEICOMMISSIS.

De actu & itinere.

1. PAULUS [lib. 3. ad Sabinum].

QUi actu [45] legato iter adimat [46], nihil adimit [47]: quia nunquam actus [48] sine itinere esse potest [49].

relicta debitoribus, refertur ad eos debitores, qui debitores erant tempore testamenti, ut hic. Fulgosius *cons.* 37 Eadem ratione liberatione relicta debitoribus, intelligitur relicta debitoribus pure, non in diem. Raph. *cons.* 170. ut nec iis videtur liberationem testator reliquisse, qui res ejus possident: quia non proprie debitores dicuntur. Bald. in *l. cum necessitatem.* 18. *C. de fideicomm.* & in *l.* 1. *C. de falsa causa adjecta.* tametsi rei vindicatione conveniri possint. §. 1. *Instit. de act. l.* 1. *C de alienat judic. mut. caus. l. actionum.* 25. *ff. de obl.*

1 Adde *l.* 102. *supr. de legat.* 3. 2 Liberatio generalis patri relicta continet liberationem reliquorum: secus in extraneo. *Bart.* de hac præsumptione vide 1. Alciat. *præsumpt.* 6. 3 *l.* 50. *in fin. supr. de legat.* 1. *l.* 72. *l.* 102. *in fin. ff. de cond. & demonstr.* Valer. §. c. 4. vid. Alciat. *dict. loco.* 4 Approbaretur. *Hal.* 5 Vid. *l. ult.* §. 2. *ff. h.t.* 6 *Al.* Julius. 7 Liberatione *generali* ea remissa non videntur, quæ vindicare testator potuit. 8 Hoc verbum reperitur in *l.* 30. *ff. de adimend.* vid. Cujac. 8. *obs.* 36. 9 Sortem remittens testator, intelligitur usuras quoque remittere post testamentum contractas. *l.* 31. §. 4. *ff. h. t.* Goth. De legato liberationis quando ad accessoria trahatur, v. Menoch. *lib.* 4. *præsumpt.* 164 *n.* 30. Ans. 10 Ratione adjecta, solent legata restringi. 11 Id est, ex eo quod cum servus esset gessit. *l.* 1. *l.* 2. *l.* 5. *C. an servus pro suo facto post manum. teneatur. l.* 4. *C. de test. manum.* 12 Ex responsione colligimus, quid in ipsa interrogatione dictum aut cogitatum fuerit, *ut hic.* Item positiones ex responsione rei: ut ex conclusione capita antecedentia libelli intelligimus. adde *l. cum pater* 77. §. *dulcissimis.* 20. *supr. de legat.* 2. *l. epistolam.* 75. *ff. ad SC. Trebell.* 13 Quod sibi legatum est. 14 *l.* 8. § 1. *supr. eod.* Liberatio cui ad tempus relicta est, silentium interim adversario imponi petere potest. 15 Mensæ argentariorum quid, dictum est *l.* 26. *supr. de constituta pecunia.* 16 Id est, quatenus vires legati patiuntur. 17 *l.* 20. *in fin. supr. eod.* 18 Actum dominicum administrabant servi, vel per mensam, vel extra. 19 Legatum, *ne rationes exigantur*, eatenus extendi vel ampliari oportet, quatenus testatorem voluisse colligemus. 20 Cur ita? vid. *l.* 25. *in fin. ff. eod.* 21 Vid. *l.* 75. *ff. de reg. jur.* 22 Imo, impediri videtur: nec enim cuique concessum est, pro parte probare & pro parte reprobare *l.* 27. *supr. de procurat.* 23 *Jubeo* verbum est precarium, & utrumque significat, volo, sive cupio; hæc verba παρακλητικὰ dicuntur, & inflexa & fideicommissaria. Verba hæc precaria sunt, peto, rogo, volo, mando, *l.* 2. *C. comm. de legat.* §. *ult. Inst. de singulis rebus per fideicomm.* item, deprecor, cupio, injungo, desidero, *l.* 115. *l.* 118. *supr. de leg.* 1. & relinquo. *l.* 78. §. 8. *ff. ad SC. Treb.* v. Cujac. Paul. 4. *sent.* 1. §. 1. 24 Mutuum inter conjuges est permissum, *ut hic.* Imo, & omnis contractus præter donationem. dixi ad *l.* 31. §. 3. *supr. de donat. inter vir. & uxor.* 25 Si debitor fuisset. *Hal.* 26 Junge *l.* 140. *ff. de verb. sign.* quæ est ejusdem libri. 27 Quod per me non possum, possum interdum propter alium (puta meum socium). *l.* 13. §. 7. *ff. de acceptilat. l.* 4. *ff. de decurionibus. l.* 55. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* 28 Imo capere non debet. *l.* 5. §. 1. *supr. de donat. inter vir.* 29 Hereditatis scil. 30 Id est, petitionem hereditatis. vid. *l. ult. in pr. C. de petit. hered.* 31 Id est, si adversus testatorem legatarius bonam habiturus fuisset causam, legatum ei relictum nihil proficeret. 32 Sed nec propter. *Hal.* 33 Principali in causa si legatum non valet, propter sumptus litis etiam non valebit. 34 Adde & has formulas legandæ liberationis, heres libera, ne exige. *l.* 25. *supr. h. t.* parte contentus esto, *l.* 37. §. 4. *supr. de leg.* 3. dotem marito meo restitue. *l.* 77. §. 2. *supr. de leg.* 2. plura vobis legassem, nisi me parens vester male accepisset, & hostes substantiam meam abstulissent. *l.* 17. §. 1. *ff. de dolo mali & met.* soluta est mihi pecunia. *l.* 1. *l.* 4. *C. de falsa causa.* 35 *Al.* repetitio. 36 Rationibus reddendis testamento liberatus volumina rationum tradere cogitur, & reliqua quæ apud eum sunt. adde *l. si servus vetitus.* 119. *supr. de legat.* 1. 37 *l.* 12. *supr. eod.* 38 Reliquæ, reliqua. ut *l.* 9. *supr. eod.* 39 Rationum duæ partes præcipuæ, accepti & expensi. 40 *l.* 3. §. 3. *supr. eod.* Relativum ea ratione restringit suum antecedens, ad quod directo ac principaliter refertur, non ad quod accessorie. 41 *l.* 28. §. 6. *supr. eod.* 42 Hinc, & ex §. *ult. ff. eod.* collige, legatum liberationis porrigi ad debitum accessorie post testamentum contractum, & ad nomen etiam debitum, quod primi loco succedit. *Bart.* vide quæ scripsi ad *l.* 28. §. 1. *supr. eod. l.* 7. *supr. de auro.*

43 *L.* 2. *Instit.* 21. An & quatenus legatum vitiatum, mutatum, extinctum, finitum dicatur inspecta dispositione legis vel Principis, inspecto modo vel forma legati, inspecta mutatione formæ rei legatæ, inspecto facto testatoris, legatarii, jure, casu eveniente, & tempore. vide apud Simonem de Prætis, *lib.* 4. *de interpr. ult. volunt. Interpretatione ultim. Dubitation. ult.* 44 Addit *Ecloga* ἐκ ἀποκαταστάσεως, id est, de restitutione. 44. *Eclog.* 17. 45 Actu legato, iter ei adimi non potest. 46 Adimit. *Hal.* 47 Cur? quia iter ad actum, est pars substantialis: partis autem substantialis ademptio nihil valet. *Bart.* adde *l.* 14. §. 1. *in fin. ff. de usu & habit.* 48 Actus sine itinere esse non potest. 49 Imo, esse potest: est enim ab itinere actus diversus. *l.* 1. *ff. de servit. præd. rustic.*

De proprietate, & usufructu. 2. *De parte.*

2. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

FUndo legato adimi ita potest, *Fundum illi præter*[1] *usumfructum neque do, neque lego*: ut ususfructus in legato relinquatur.
§. 1. Sed & fructus[2] adimi potest, ut proprietas relinquatur.
§. 2. Item pars[3] fundi legati adimi potest.

Conditiones non minus adimi quam adscribi possunt. De translatione conditionali. 4. *Legatum secundo si primus legatarius alienaverit.* 5. *Si plus adimatur quam datum sit.* 6. *Si aliud detur, aliud adimatur.* 7. *De incertitudine.* 8. *De puritate & conditione.* 10. *De imminutione.* 11. *De nuda voluntate. De inimicitiis.*

3. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

SI quis ita legaverit: *Titio fundum do, lego*[4]*: si Titius decesserit*[5], *Seio*[6] *heres meus dare damnas esto*[7], recte translatum[8] legatum videtur; sed etsi jam mortuo eo, cui legatum erat, easdem res transtulerit, Sempronio debetur. §. 1. Si quis Titio legaverit sic: *Titio dato; aut si Titius ante decesserit, quum accipiat*[9]*; Sempronio dato*: secundum meram subtilitatem utrique obligatum videri heredem: id est, [&] Sempronio & heredi Titii. sed si quidem mora Titio ab herede facta est, ad heredes ejus legati exactio transmittitur, Sempronio repellendo: sin autem nulla mora intercesserit, tunc Sempronius legatum accipit, & non Titii heredes: sed si ante[10] diem legati cedentem decesserit Titius, soli Sempronio debetur legatum. §. 2. Idem dicendum est, & fideicommissa hereditate puero data, aut, si ante restitutam decessisset, matri ejus relicta: ut si puer ante diem legati cedentem decessisset, matri debeatur; si postea, ad pupilli heredes fideicommissum transmittatur, utpote re[11] ipsa mora subsecuta.

§. 3. Sed & cum quis ita legasset: *heres meus Titio dato: si non dederit, Sempronio dato*: ita demum Sempronio debetur, si dies ejus in persona Titii non cessisset. §. 4. Si quis ita[12] legaverit: *heres meus Titio fundum dato, & si Titius eum fundum alienaverit, heres meus eundem fundum Seio dato*: oneratus est heres, non enim a Titio fideicommissum relictum est, si alienasset fundum, sed ab herede ei legatum est: heres igitur debebit, doli exceptione opposita, prospicere sibi cautione[13] a Titio de fundo non[14] alienando. §. 5. Si quis plus[15] quam dedit, ademerit, ademptio valet: veluti si quis viginti legaverit, & quadraginta ademerit. §. 6. Si loci usumfructum leget testator, & iter adimat: non valet ademptio, ne vitietur legatum. † Sicuti qui proprietatem fundi legat, iter adimendo, legatum non minuit. §. 7. Si duobus Titiis separatim legaverit & uni ademerit, nec[16] appareat cui ademptum sit: utrique[17] legatum debetur: quemadmodum & in dando, si non appareat cui datum sit, dicemus neutri[18] legatum. §. 8. Si Titio fundus pure, eidemque sub conditione legatus sit; deinde postea ademptum sit sic, *Titio fundum, quem sub conditione legavi, heres meus ne dato*: ex nulla[19] datione debetur: nisi specialiter dixerit, pure eum legatum velle accipere.

§. 9. Conditio[20] legati an adimi possit, vel hereditatis, vel statuliberi, videndum: Et Julianus scribit, in statulibero detractam conditionem non repræsentare libertatem. Papinianus quoque lib. XVII. quæstionum scribit generaliter, conditionem adimi non posse: nec enim datur (inquit) conditio, sed adscribitur: quod autem adscribitur, non potest adimi, sed quod datur: Sed melius est, sensum[21] magis, quam verba amplecti; & conditiones[22] sicuti adscribi, ita & adimi posse. §. 10. Cum Titio centum testamento legasset, & eidem codicillis ita legasset, *Titio*[23] *quinquaginta duntaxat*[24] *nec amplius heres meus dato*: non amplius quinquaginta legatarium petiturum.

§. 11. Non solum autem legata, sed & fideicommissa adimi possunt: & quidem nuda[25] voluntate[26]. Unde quæritur, an etiam inimicitiis interpositis fideicommissum non debeatur? & si quidem capitales[27] vel gravissimæ[28] inimicitiæ intercesserint, ademptum videri, quod relictum est: sin autem levis offensa, manet fideicommissum. Secundum hæc & in legato tractamus, doli[29] exceptione opposita.

De reconciliatione.

4. IDEM lib. 33. ad Sabinum.

QUod si iterum in amicitiam redierunt, & pœnituit[30] testatorem prioris offensæ: legatum vel fideicommissum relictum redintegratur: *ambulatoria*[31] *enim est voluntas defuncti usque ad vitæ supremum exitum.*

Collatio ademptionis & translationis.

5. GAJUS lib. 2. ad Edictum Urbicum.

SIcut adimi legatum potest, ita & ad alium transferri[32]: veluti hoc modo, *quod*[33] *Titio legavi, id Seio do lego*: quæ res in personam Titii tacitam[34] ademptionem continet.

Quibus modis translatio fit.

6. PAULUS [lib. 5. ad legem Juliam & Papiam].

TRanslatio legati fit quatuor modis: aut enim *a persona*[35] *in personam* transfertur: aut *ab*[36] *eo, qui dare jussus est*, transfertur, ut alius det: aut cum *res*[37] *pro re* datur, ut pro fundo decem aurei: aut quod pure datum est, transfertur *sub conditione*. §. 1. Sed si id, quod a Titio dedi, a Mævio dem, quamvis soleant esse duo ejusdem rei debitores, tamen verius est hoc casu ademptum esse legatum: nam cum dico, *quod Titium dare damnavi, Seius damnas esto dare*, videor dicere, ne Titius det. §. 2. Item si pro fundo decem legentur, quidam putant non esse ademptum prius legatum: sed verius est, ademptum esse. *novissima*[38] enim *voluntas servatur.*

7. ULPIANUS [lib. 24. ad Sabinum].

QUod si alii legetur sub conditione, quod alii pure datum est: non plene recessum videtur a primo[39]; sed ita demum, si conditio sequentis extiterit. cæterum si hoc animo fuerit testator, ut omnimodo recessum a primo putaverit, dicendum erit, a primo ademptum legatum.

8. JULIANUS [lib. 32. Digestorum].

ET ideo si vivo testatore mortuus fuerit is, in quem translatum legatum fuerit: nihilo magis ad eum, a quo translatum fuerit, pertinebit.

Si quantitas bis relinquatur, bis debetur: nisi animo adimendi secunda voluntas fuit expressa. Bart.

9. ULPIANUS [lib. 5. Disputationum].

CUm centum, quæ quis pure reliquit, conditione adjecta iterum[40] eidem legavit: si quidem quasi aliam hanc summam esse voluit, & quod pure relictum est, statim debebitur; & quod sub conditione adscriptum est, si conditio extiterit. † Quod si eandem summam mutata voluntate sub conditione reliquit: pura datio, conditionalis effecta videbitur. Quare si in eodem testamento, in quo centum adscripserat, postea quinquaginta[41] reliquerit: si quidem[42] alia voluit esse hæc quinquaginta, centum quinquaginta debebuntur: sin vero quinquaginta tantum deberi voluit, quinquaginta tantum debebuntur. † Idem est, & si in codicillis [id] fuerit factum.

De ademptione, 1. *Vel translatione conditionali.*

10. JULIANUS lib. 37. Digestorum.

SI legatum pure datum Titio, adimatur[43] sub conditione, & pendente conditione Titius decesserit; quamvis conditio defecerit, ad heredem Titii legatum non pertinebit: nam legatum cum sub conditione adimitur; perinde est, ac si sub contraria conditione datum fuisset. §. 1. Quod ita legatum est, *Titio decem heres meus dato: si Titio non dederit*[44], *eadem decem Sempronio dato*: si moriatur Titius ante[45] diem legati, Sempronius legatum utiliter petet: translatum enim legatum intelligi debebit.

De legato generis, & ademptione speciei.

11. IDEM lib. 54. Digestorum.

QUi hominem legat, & Stichum adimit[46], non[47] perimit legatum, sed extenuat[48].

12. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

UT Stichum legatarius eligere non possit.

De eo quem testator pessimum libertum vocavit.

13. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

DIvi Severus & Antoninus rescripserunt, cum testator postrema[49] scriptura, quaqua ratione motus, *pessimum libertum esse adjecisset*: ea quæ priori scriptura ei relicta fuerant, adempta videri[50].

De legato inutili. 1. *De ademptione ex his causis, quibus datio non valet.*

14. FLORENTINUS lib. 11.[51] Institutionum.

LEgata *inutiliter* data, ademptione non confirmantur: veluti si domino herede instituto, [servo] pure legatum sub conditione adimatur: nam pure[53] legatum si sub[52] conditione adimatur, sub contraria conditione datum intelligitur[54], & ideo confirmatur: ademptio autem quo minus, non quo magis legatum debeatur, intervenit.

§. 1. Quibus ex causis datio legati inutilis est, ex iisdem causis etiam ademptio inefficax[55] habetur[56]: veluti si viam[57] pro parte adimas, aut pro parte liberum esse vetes.

De alienatione & redemptione servi legati.

15. PAULUS [lib. singul. de adsignatione libertorum].

CUm servus legatus a testatore, & alienatus[58], rursus redemptus sit

1 Negativa oratio, si prior est, dictio *præter* ponit illud de quo prius erat dispositum. *Bart.* 2 *d. l.* 14 §. 1. ff. *de usu & hab.* 3 *l.* 3. §. *penult. l. ut.* ff. *h. t.* 4 Audis legatum. 5 Audis conditionem 6 *Al.* Sempronio 7 Audis quæ heres jubeatur facere post eventum conditionis 8 *l.* 25 ff. *ad SC. Trebell.* 9 Verbum *accipiendi* verificatur, sive accipiat legatarius, sive per eum non stet, sive per eum stare non fingatur *Bart.* adde *l.* 23. *in fin.* ff. *de cond. instit.* 10 *l.* 10. *in fin.* ff. *h. t.* 11 *l.* 3. *C. in quibus causis in integr.* 12 Vid. Ant. Merend. *controv. lib.* 4. *cap.* 21. Ans. 13 *l.* 69. §. 3. ff. *de legat.* 2. Facto legatarii quoties heres damnum sentire potest, legatarius ei cavere de illo non faciendo cogitur. *Bartolus.* 14 *l.* 67. § 5. ff. *de legat.* 2. 15 Plus qui adimit, quam dedit, & id quod minus est, ademisse intelligendus est. Minus enim inest ei, quod plus est. vide *l.* 110. ff. *de reg. jur.* 16 *l.* 10. *in fin.* ff. *de reb. dub.* Goth. Personarum incertitudo vitiat legatum. Vide Leoninum *emendat. lib.* 4. *cap.* 12. *num.* 6. Ans. 17 *Al.* neutri. *Al.* utique. 18 Utrumque: sic enim a quibusdam legi scribit *Bartolus.* 19 Ademptio si ad rem refertur, adimi quoque omnis dispositio facta circa illam rem videtur *Bart.* 20 *l.* 53. ff. *de cond. & demonstr.* 21 *l.* 10 *supr. de confirmand. tut.* v. *l.* 3. *C. de liberis præteritis.* 22 Non solum res legata adimi potest, sed & qualitas rei legatæ adjecta. 23 Pars enim adimi potest. *l.* 2. *in fin. supr. h. t.* 24 Dictio *taxativa*, in residuo inducit ademptionem. An dictio taxativa posita in lege nova sufficit ad inducendam veteris correctionem? Bartolus post alios negare videtur. Jason autem ait, idque puto verius. 25 Ad adimendi formas refer *l.* 13 *l.* 16. *l.* 29. ff *eod. l.* 14. *circa fin. supr. de legat.* 1. *l.* 18. *supr. de leg.* 3. *l.* 32. §. 4 *supr. de usufruct. legato. l.* 27. *C. de fideicommiss.* 26 Adde *l.* 27 *C. de testam.* 27 V. *l.* 9 ff. *de his quæ ut indign. l.* 3. *supr. de testib.* 28 Gravissimæ inimicitiæ, majoris partis bonorum vel status. §. 11. §. 12. *Inst. de excusat. tutorum. l. ult. in fin. princ. C. de revoc. donat.* 29 *l.* 15. ff. *eod. l.* 19. ff. *de reg. jur.* Goth. Facit *l.* 22 ff. *h. t.* vid. Aurpach *lib.* 4. *epist. c.* 5. Ans. 30 V. quæ scripsi ad *l.* 5. *C. familiæ.* 31 Vid. *l.* 32 § 3. *in fin. supr. de donat. inter vir. & uxor.* 32 §. 1. *Inst. eod.* Goth. V. Alciat. *lib.* 7 *parerg. c.* 8. Ans. 33 Prioris obligationis commemoratione inducitur novatio. *l.* 47. ff. *de verb. obl.* 34 Translatio in alium tacitam ademptionem inducit *Bart.* 35 Ejus cui legatur. 36 Id est, ab eo a cujus persona legatur. 37 *l.* 30. §. 1. ff. *h. t. l.* 23. *C. de leg.* 38 Vide *l.* 87. ff. *de cond. & demonstr.* 39 Cur ita? vid. *l.* 6. ff. *quando dies legat.* 40 Bis si quantitas modis diversis relinquitur, bis debetur, nisi animo adimendi secunda voluntas fuerit expressa. *Bart.* 41 Centum quinquaginta. & ita hunc locum restituit Ant. Fab. 5. *Conject.* 18. nam & ea summa mox sequitur: & id agit Ulpianus, ut doceat tantum deberi, quantum sit legatum. 42 *l.* 44. *in fin. supr. de leg.* 2. 43 Vide *l.* 6. ff. *quando dies legat.* 44 Puta quia decessit. *l.* 3. §. 1. *supr. h. t.* 45 Imo etsi decesserit antequam accipiat, legatum utiliter petet: veluti in fideicommisso universali receptum est. *l. quidam ita.* 25. ff. *ad SC. Trebell.* An diversitatis hæc differentia est, quod in legato quantitatis dominium recta via non transeat, sicut in fideicommisso universali? An potius hic dominium non transit recta via, statim tamen deberi incipit: in fideicommisso vero universali acceptatio, id est, cognitio fideicommissarii necessaria est, ejusque factum requiritur, cum in fideicommisso damnum esse possit, in legato vero merum lucrum versetur? 46 Adde *l.* 7. § 1 *supr. de liberat.* 47 Imo, perimit. *l. non solum.* 7 §. 1. *supr. de liberat. legat.* Hic in legato generis: ibi, in alternativo. 48 Extenuare & adimere legatum differunt. Qui adimit, in totum perimit: qui extenuat, non in totum perimit, sed partem tantum adimit. 49 *l.* 6. *in fin. supr. eod.* 50 Imo non videtur: nec enim testimonio vel querelis testatoris fides adhibenda. *l.* 3. §. 1. *supr. ad SC. Silan. Novell.* 115. *cap.* 3. §. *causas.* Hic testator legatum tantum adimit: ibi, pœnam infligere vult. Ita in dicta Novella testator vult auferre filio successionem quæ ei lege debetur: hic, beneficium indebitum. 51 *Al.* primo. 52 Adimens sub conditione, dat sub conditione. 53 Ita non adimere, dare est. λειπτότης. dixi ad *l.* 29 *in fin. supr. de probat.* 54 Privatione posita, seu constituta, videtur sequi positio habitus. *Bart.* 55 Imo, non est inefficax: quia inutilis ademptio non perimit legatum. vide *l.* 20. ff. *h. t.* 56 Et e contra. vid. *l.* 26. ff. *eod.* 57 Vid. *l.* 11. *in fin. supr. de servit.* 58 Testator supervivens, si eam rem, quam reliquit, vendiderit, extinguitur fideicommissum Paul. 4. *sent.* 1. §. 9. Goth. Alienatione rei legatæ an legatum censeatur ademptum, v. Anton. Merend. *lib.* 3. *controv. cap.* 46. Ans.

a teſtatore, non debetur [1] legatario, oppoſita exceptione [2] doli mali: ſane ſi probet legatarius novam voluntatem teſtatoris, non [3] ſubmovebitur.

Collatio inductionis, & ademptionis.

16. IDEM ex lib. ſingul. de jure Codicillorum.

Nihil intereſt [4] inducatur [5], quod ſcriptum eſt, an adimatur.

De priore & poſteriore ſcriptura.

17. CELSUS lib. 22. Digeſtorum.

Nihil prohibet [6], priorem ſcripturam poſteriore [7] corrigere, commutare, reſcindere.

De donatione rei legatæ.

18. MODESTINUS lib. 8. Differentiarum.

Rem legatam [ſi] teſtator vivus [8] alii donaverit, omnimodo extinguitur legatum: nec [9] diſtinguimus, utrum propter neceſſitatem rei familiaris, an mera [10] voluntate donaverit: ut, ſi neceſſitate donaverit, legatum debeatur; ſi nuda voluntate, non debeatur: hæc enim diſtinctio in donantis munificentiam non cadit, cum nemo [11] in neceſſitatibus liberalis exiſtat.

De fideicommiſſo relicto a legatario, cui legatum ademptum eſt.

19. IDEM lib. 11. Reſponſorum.

[Modeſtinus reſpondit] Si adimendo legatum, quod Mævio relictum ſit, fideicommiſſum ab eo datum defunctus revocare [12] noluit [13]: heredes [14] ex cauſa fideicommiſſi conveniri poſſe recte probari.

* *De translatione in eum, cui deberi non poteſt.*

20. POMPONIUS lib. 1. ad Quintum Mucium.

Licet transferam legatum in eum [15], cum quo nobis teſtamenti factio non eſt, ſive in ſervum proprium, cui ſine [16] libertate legavero: licet eis non debeatur, nec [17] illi tamen debebitur, cui fuerit ademptum.

Cui adimi poteſt.

21. LICINIUS RUFINUS lib. 4. Regularum.

Legatum nulli alii [18] adimi poteſt, quam [19] cui datum eſt: quapropter ſi filio aut ſervo alieno legatum fuerit, domino aut patri legatum adimi non [20] poteſt.

De inimicitiis.

22. PAPINIANUS lib. 6. Reſponſorum.

Ex parte heres inſtitutus, etiam legatum acceperat: eum teſtator inimicitiis graviſſimis [21] perſecutus, cum teſtamentum aliud facere inſtituiſſet, neque perficere potuiſſet, præteriit: Hereditariæ quidem actiones ei non denegabuntur, ſed legatum ſi petat, exceptione doli mali ſubmovebitur.

De poſſeſſione empta ex pecunia legata.

23. IDEM lib. 7. Reſponſorum.

Pater inter filios facultatibus diviſis [22] filiam ex ratione primipili [23] commodorum trecentos aureos accipere voluit; ac poſtea de pecunia commodorum poſſeſſionem paravit [24]: nihilominus fratres & coheredes ſorori fideicommiſſum præſtabunt [25]. Non enim abſumptum videtur, quod in corpus patrimonii verſum eſt. Cum autem inter filios diviſo patrimonio, res indiviſas ad omnes coheredes pertinere voluiſſet, ita poſſeſſionem ex commodis comparatam dividi placuit, ut in eam ſuperflui pretii filia portionem hereditariam accipiat: hoc enim eveniret, in bonis pecunia relicta [26].

De translatione legati conditionalis. 1. De donatione rei legatæ.

24. IDEM lib. 8. Reſponſorum.

Legatum ſub conditione datum, cum transfertur, ſub eadem conditione [27] transferri videtur, ſi non conditio priori perſonæ cohæreat: nam [28] ſi quis uxori *ſublatis* [29] *liberis* legaverit, repetita conditio non videbitur, quæ fuit in perſona mulieris neceſſaria [30]. §. 1. Pater hortos inſtructos filiæ legavit; poſtea quædam ex mancipiis hortorum uxori donavit [31]: ſive donationes confirmavit, ſive non confirmavit, poſterior voluntas filiæ legato potior erit [32]. Sed etſi [33] non valeat donatio, tamen [34] minuiſſe filiæ legatum pater intelligitur.

De duobus prælegatis.

25. IDEM lib. 9. Reſponſorum.

Alteri ex heredibus præceptionem prædii dedit; mox alteri præſtari adverſus debitorem actiones ad [35] eum [36] finem mandavit, quo prædium fuerat comparatum: cum poſtea prædio diſtracto citra ullam offenſam ejus, qui præceptionem acceperat, pretium in corpus patrimonii rediſſet, non [37] eſſe præſtandas actiones coheredi, reſpondi.

Si ſervo legato legatum fuerit.

26. PAULUS [lib. 9. Quæſtionum].

Si [38] ſervo cum libertate dato legato & alienato adimatur libertas: quamvis alieno inutiliter adimatur [39], tamen legatum ad emptorem non perventurum: & merito. conſtitit enim ademptio, quia poſſit [40] redimi: ſicut datio, cum in eum confertur, qui teſtamenti faciendi tempore fuit teſtatoris, deinde alienato codicillis libertas datur. §. 1. Quid ergo, ſi eum, quem liberum eſſe quis juſſerat, manumiſerat vivus, deinde codicillis libertatem ei ademerit? videamus, an perdiderit legatum vana ademptio libertatis: quod quidam putant: ſed *ſupervacua ſcriptura non nocet legato* [41].

27. IDEM [lib. 21. Quæſtionum].

Servus legatus eſt, & ei aliquid: ſi alienato eo adimatur quod ei legatum eſt, valet ademptio: quia & legatum poteſt procedere, ſi redimatur. §. 1. Servo legato, & inter vivos manumiſſo, ſi legatum adimatur: nullius momenti ademptio eſt. igitur legatum, quod ipſi datum eſt, capiet: nam etſi rurſus in ſervitutem reciderit, non tamen legatum ejus reſuſcitabitur [42]: novus [43] enim videtur homo eſſe.

De poſteriore ſcriptura.

28. VALENS [lib. 3. Fideicommiſſorum].

Si tibi certam rem legavero, & rogavero te, *ut eam Titio reſtitueres*; deinde [44] eandem rem tibi fideicommiſero, nec rogavero te, ut alii eam præſtares: quæritur, an in tua poteſtate ſit, ex cauſa fideicommiſſi eligere, ut fideicommiſſum non præſtes? & [45] magis poſteriorem [46] ſcripturam teſtamenti placuit ſpectari.

De liberto, quem teſtator ingratum appellavit.

29. PAULUS [lib. 3. Sententiarum].

Libertus [47], qui in priore parte teſtamenti legatum acceperat, & ingratus [48] poſtea [49] eadem ſcriptura a teſtatore appellatus eſt: commutata [50] voluntate, actionem ex teſtamento habere non poteſt.

De fideicommiſſo translato ab herede ad legatarium. 1. De legato translato in heredem, ſi hereditatem omiſerit. 2. De ademptione modi. 3. De mutatione voluntatis pro parte. 4. De translatione ob ſuſpicionem mortis ejus, a quo transfertur.

30. SCÆVOLA [lib. 20. Digeſtorum].

Alumnæ ſuæ plura legaverat: quædam ex his abſtulit: quædam ut præſtarentur, ab herede ſuo petiit: in quibus & viginti dari voluit his verbis, *Hoc amplius do, lego, darique volo viginti auri libras*: & adjecit, *fideique tuæ, Atti, committo, ut imprimis Semproniam ſororem tuam pro tua pietate & regere & tueri velis: & ſi putaveris eam ad bonam vitæ conſuetudinem reverſam, ita viginti auri libras ei reddere, cum morieris: interim tamen reditus* [51] *ejus*, id eſt, *uſuras ſemiſſes ei præſtes*: poſtea codicillis ad Mævium legatarium eaſdem [52] viginti libras auri tranſtulit, & fidei ejus commiſit in hæc verba, *Viginti libras auri, quas* [53] *teſtamento Semproniæ alumnæ meæ reliqui, eas dari volo Mævio, cautionibus interpoſitis, ut ex ea ſumma eidem Semproniæ, quamdiu advixerit* [54], *præſtet menſtruos denarios quinque, & veſtiarii nomine denarios centenos vicenos quinos, idque fidei veſtræ committo: certa* [55] *ſum autem te, Mævi, pro tua pietate petiturum ab herede tuo, ut voluntas mea in perſona alumnæ meæ duret.* Quæſitum eſt, an Mævius legatarius cogendus ſit poſt mortem ſuam viginti libras auri Semproniæ reſtituere, ſicut rogatus fuerat Attius heres? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, viginti quidem auri libras non cogendum præſtare: ſed alia, quæ ab eo alumnæ relicta ſunt, deberi & a Mævio, & ab herede ejus, donec vivit alumna.

§. 1. Titia teſtamento Seiam libertam, eandemque collactaneam ex parte duodecima heredem inſtituerat: Pamphilo liberto ſuo prædia per fideicommiſſum dedit: in quibus & σύγκτησιν [56], id eſt, *latifundium* prædiorum, quæ appellabatur circa Colonem: ei-

1 Non reconvaleſcit. Cur ita? quia ſervo herede cum libertate inſtituto, & poſt alienato, & mox redempto, inſtitutio convaleſcit. *l.* 9. §. 16. *ſupr. de her. inſtit.* 2 *l.* 3. *in fin.* ff. *h. t.* 3 V. *l.* 19. *in fin.* ff. *de reg. jur.* Imo ſubmovebitur. *l.* 18. ff. *eod. l. verum eſt.* 58. ff. *de manum. teſtam.* in *d. l.* 18. Diſtinguitur alienatio ſpontanea a neceſſaria. In *l. verum.* 58. ſpecialis eſt favor libertatis: niſi dicatur ex *l.* 4. ff. *eod.* ceſſantibus inimicitiis, cauſam adimendi ceſſare præſumi; meram autem alienationem legati, non eſſe cauſam voluntatis mutatæ, ſed indicium tantum. 4 Adde *l.* 3. *in fin. ſupr. eod.* 5 Adimit legatum, qui inducit. *l.* 1. *l.* 2. §. 2. ff. *de his, quæ in teſtam.* 6 Cur ita? vide *l.* 4. *in fin. ſupr. eod.* 7 *l.* 6. *in fin.* ff. *eod. l.* 87. *infr. de cond. & demonſtr.* 8 Adde Paul. 4. *ſent.* 1. §. 9. 9 Ut in alienatione, *l.* 11. §. 12. ff. *de leg.* 3. dixi ad *l.* 3. *C. de legatis.* 10 Mera voluntas, quæ neceſſitatem non continet. 11 *l.* 29. ff. *de donat.* ὐδεὶς ἄκων δωρεῖται. 44. *Eclog.* 17. Donare nemo præſumitur, quoties rei familiaris neceſſitate premitur. 12 *l.* 9. ff. *de uſu & uſufr. legat.* 13 In dubio autem non præſumitur revocare velle. 14 Legatum ſimpliciter ademptum apud heredem cum ſuo onere remanet, *ut hic.* ut per contrarium, quoties in alium transfertur, cum ſuo onere transfertur. *l. Gaio.* 13. ff. *de aliment.* 15 *l.* 34. ff. *de legat.* 1. Goth. Legatum etiam perimitur per translationem inutiliter factam. Bart. *hic.* & ad *l. fundum.* §. *minor. ſupr. de inſtruct. vel inſtrum.* Socin. *conſil.* 172. Joſeph. Ludovic. *comm. concluſ.* 24. *num.* 18. Anſ. 16 *l.* 4. *C. de legat.* 17 Imo, illi debebitur. Inutilis enim translatio non perimit legatum *arg. c. non præſtat. de reg. in* 6. *l.* 1. ff. *de nov. l. ſi id, quod.* 7. ff. *de reſcind. vend.* Aliud in contractibus, qui duorum voluntate conſtant: aliud in ultimis voluntatibus, *ut hic.* & *l. plane.* 94. ff. *de legat.* 1. Atqui rurſus potius dicere, ademptione inutili non vitiari legatum. *l.* 14. *in fin.* ff. *eod.* Ibi ademptio inutilis erat rei & incertitudinis ratione: hic autem de inutili agitur, quæ utilem habet in ſe ademptionem. 18 Cur? quæ facti ſunt, non transeunt ad alium. *l.* 44. *infr. de cond. & demonſtr.* 19 Nec enim ei adimi poteſt, qui non habet. 20 Imo, poteſt. *l. legati in ſervo* 7. ff. *de legat.* 1. *l.* 1. §. *ſi per ſervum.* ff. *de ſucceſſorio.* Parentes & domini legata his & ſervis poſſunt repudiare: & tamen legatum eorum filiis vel ſervis, non poteſt illis adimi. Nam cum repudiant mortuo jam teſtatore, rem ſuam repudiant. Adimi autem illis, quod (vivo utpote teſtatore) eorum non fuerit, non poteſt. 21 Adde *l.* 3. *in fin. ſupr. eod.* 22 Parentes nonnunquam bona ſua inter liberos teſtamento dividebant, *ut hic.* & *l.* 30. §. 3. ff. *eod. l. ſi filia nupta.* 20. §. *ſi pater.* 3. *l. ex parte.* 39. §. *pater.* 5. *l. quæ pater.* 50. ff. *familiæ. l. quoties.* 10. *l. ſi cogitatione.* 21. *l. licet.* 23. *C. familiæ. l. ſcriptura.* 10. *C. comm. utriuſque judicii.* Sic Conſtantinus inter liberos teſtamento imperium diviſit. Theodoret. 1. *hiſt. eccleſ.* 2. Sozom. *ult.* 1. Ruff. 11. 23 Primipilum, annona militaris. *C. de primip.* 24 Pater ſcilic. & ſic pecuniam in alios uſus tranſtulit. *l.* 96. *ſupr. de legat.* 1. Si ex pecunia legata per teſtatorem aliquid emitur, legatum non extinguitur, ſed ex re empta præſtatur. *Bart.* 25 Imo, non præſtabunt. Nam alienatione rei legatæ extinguitur legatum, *l.* 18. ff. *h. t.* Hic autem pecunia legata eſt in emptionem rei alicujus: atque ita pecunia alienata eſt. Sic ſane: ſed tamen rem emptam ea pecunia in ſuo patrimonio retinuit teſtator. Imo, ut res empta ſervata fuerit in patrimonio, extinguitur etiam legatum. *l. Seia.* 6. ff. *de auro.* Ibi ſpecies legata: hic quantitas in genere. genera non ita facile perimuntur, ut ſpecies. 26 *l.* 25. *in fin. ſupr. familiæ.* 27 *l.* 95. *infr. de cond. & demonſtrat.* 28 Legatum intelligitur transferri cum ſua conditione: niſi conditio cohæreat perſonæ. 29 Vide *l.* 4. *C. quando dies legatorum.* 30 Vide Cujacium 10. *obſervat.* 17. 31 Inutiliter ſcilicet. Goth. Vide Johann. Decher. *lib.* 1. *diſſert.* 1. *num.* 39. Anſ. 32 Cur ita? vel ideo quod per donationem inutilem inducitur legati ademptio. *Bartolus.* 33 Dixi ad *l.* 18. ff. *eod.* 34 Inutili donatione inducitur legati ademptio. 35 De hoc genere loquendi dixi ad *l.* 19. *in fin. ſupr. de compenſat.* 36 Si teſtator uni heredum aliquid prælegat, & propter illam cauſam alii coheredi prælegat aliquid: ſi adimit prælegatum uni, intelligitur ademptum prælegatum alteri, licet expreſſe dictum non fuerit. *Bart.* 37 Prælegato uni adempto (ut ſervetur æqualitas, intelligitur & alteri prælegatum ademptum. de quo vide Mantic. 5. *de conject. n.* 30. & 39. 38 Vide Langebek. *cap.* 23. *annotationum.* 39 Id eſt, adimi videatur. 40 *l.* 27. ff. *eod.* 41 Supervacuæ ſcripturæ non nocent legatariis. vid. *l.* 17. *C. de teſt.* 42 Imo, reſuſcitabitur. *l.* 79. *in fin. ſupr. de legat.* 3. 43 Novus homo videtur eſſe, qui ex libertate in ſervitutem rurſus cadit. 44 Id eſt, in alio teſtamento. *l.* 3. §. 7. ff. *ſi cui plus, quam per legem.* 45 Translatio legati facta ab uno in eundem, non videtur fieri cum onere, *ut hic.* ſecus ſi facta ſit in aliam perſonam. *l. legatum ſub conditione.* 24. *ſupr. eod. l. Caio.* 13. *ſupr. de alimentis.* Adde etiam *l. cum ſervus.* 18. ff. *de cond. inſt. l. avia.* 77. ff. *de cond. & demonſtr.* 46 *l.* 6. *in fin.* ff. *eod.* 47 *l.* 13. ff. *eod.* 48 *l.* 13. *ſupr. eod.* fingamus, eum patronum non redemiſſe ab hoſtibus. vid. *Novell.* 115. *cap.* 3. 49 Id eſt, ſecunda, aut poſteriore. 50 Mutaſſe voluntatem ſuam teſtator intelligitur, qui eum, cui initio quid legavit, poſteriore teſtamenti ſui parte ingratum vocavit. 51 Vide *l.* 24. *ſupr. de præſcript.* 52 Repetita conditio prioris legati non intelligitur, quoties in ſequenti alia conditio adjicitur. vid. Mantic. *de conjectur.* 6. *num.* 30. 53 Vide *l.* 28. §. 5. *ſupr. de liberat. legat.* 54 Si fideicommiſſum ab uno in alium transfertur cum onere ſpeciali, onus primo injunctum in perſona ſecundi, in quem transfertur cum onere ſpeciali, non videtur repetitum. *Bart.* 55 His verbis fideicommiſſum innuitur. 56 Vid. Alciat. 1. *prætermiſſ.* vide *l.* 34. §. 1. *ſupr. de legat.* 2. *l.* 38. §. 1. *ſupr. de auro.*

dem liberto postea per epistolam alias [1] etiam res donavit, in quibus de Seia & Pamphilo ita est locuta Titia: Τοῖς κληρονόμοις μου χαίρειν· βούλομαι βέβαια εἶναι τὰ ὑποτεταγμένα, ὅσα ἔφθασα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Παμφίλου πεποιηκέναι· ἐὰν Σεία ἡ σύντροφός μου κληρονόμος μὴ γένηται, ἐξ οὗ γέγραφα αὐτὴν μέρους, βούλομαι αὐτῇ δοθῆναι [τὴν] σύγκτησιν [2] τὴν περὶ Κολώνην· id est, *Heredibus meis salutem. Volo firma esse, quæ inferius ordinata sunt, quæcunque in nomen Pamphili jam ante constitui. Si Seia collactanea mea heres non fiet ex parte, ex qua eam scripsi, volo ei dari synctesin, quæ est circa Colonem.* Quæsitum est, cum Seia liberta, omissa parte hereditatis ei testamento adscripta, ex codicillis fideicommissum, id est, σύγκτησιν circa Colonem eligat, an si Pamphilus ex causa fideicommissi eadem prædia vindicet, doli mali exceptione summoveri debeat? Respondit, translatum videri fideicommissum prædiorum, id est, σύγκτησιν, quæ est circa Colonem [in Seiam libertam].

§. 2. Ab heredibus petierat, ut si in Provincia decessisset, sexaginta Lucio Titio darentur, ut is corpus ejus curaret in patriam reportari, & adjecerat hæc verba, *Cui concedi volo, si quid ex ea pecunia supererit:* eadem die codicillos ad heredes suos ita scripserat, *Peto a vobis, ut sive in Provincia, sive in via aliquid mihi humanitus [3] acciderit, corpus meum curetis & in Campaniam, & in monumentum filiorum meorum reportare.* Quæsitum est, an id, quod superfuerit ex sexaginta, a Lucio Titio tacite ademerit? Respondit, ademptum [4] videri. §. 3. Qui filias ex disparibus portionibus testamento heredes instituerat, pene omnium bonorum suorum eodem testamento divisionem [5] fecit: deinde hæc verba adjecit, Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῶν ὑπαρχόντων μου, ὁμοίως καὶ τὰ τῆς κληρονομίας βάρη, ἔσται μόνον τῶν δύο [μου] θυγατέρων Πρίμης καὶ Σεκούνδης, ἢ τῆς ἐξ αὐτῶν περιούσης, id est, *Reliqua autem omnia bona existentia mihi similiter & hereditaria onera erunt solum duarum filiarum mearum, scilicet, Primæ & Secundæ, vel quæ ex his subsistet* [6]: postea codicillis longe aliam [7] divisionem fecit bonorum inter easdem, inter quas testamento diviserat: quædam tamen nulli nominatim dedit. Quæsitum est, an Prima & Secunda filiæ, ex verbis testamenti consequi possint, ut solæ habeant ea, quæ nominatim nulli relicta sunt in divisione, quæ novissima a patre facta est? Respondit, non [8] a tota voluntate recessisse videri, sed ab his tantum rebus, quas reformasset. §. 4. Cum post apertas tabulas testamenti Priscillianus vixerit: de cujus legato, portioneque hereditatis, mater epistola ita caverat, *Quoniam cognovi Priscillianum filium meum in extremis esse, justissimum & piissimum duxi, portionem ejus hereditatis, quam ei testamento dederam, legare Mariano fratri meo, & Januario marito meo, æquis portionibus. Et si quid ei amplius legaveram, ut si quid ei humanitus [9] contigerit, do lego, darique eis volo:* postea ex eadem infirmitate [10] Priscillianus decessit. Quæsitum ex, an legatum quoque ejus ad Januarium & Marianum ex causa fideicommissi pertineat? Respondit, posse videri, si decessisset ex ea infirmitate, omnimodo & legatum ad eos, de quibus quæreretur, transtulisse.

Si servus legatus transferatur in fundum alteri legatum. 1. *De ademptione fideicommissi relicti a legatario.* 2. *De capitali accusatione.* 3. *De peculio.*

31. IDEM [lib. 14. Digestorum].

FIlio ex parte heredi [11] instituto duos fundos cum mancipiis & instrumento omni legavit: idem uxori plura legata, & servos Stichum & Damam legavit: sed cum in altero ex fundis filio prælegatis cognovisset villicum [12] non esse, Stichum misit, & tam rei rusticæ, quam rationibus fundi præfecit. Quæsitum est, Stichus utrum ad uxorem, an ad filium pertineret? Respondit, cum memor [13] erat eorum quæ testamento cavisset: Stichum his prædiis, in quæ translatus [14] est, actorem cedere: nec uxorem posse Stichum ex fideicommissi causa petere. §. 1. Matri suæ heredi ex parte institutæ quatuor prædia legavit, & fidei ejus commisit, *ut ex his duo socero restitueret*, deinde codicillis [15] socero ademit fideicommissum. Quæsitum est, an nihilominus ex prælegatione ad matrem pertinerent? Respondi, nihil proponi cur ad matrem pertinerent [16].

§. 2. Seia testamento suo legavit auri pondo quinque: Titius accusavit [17] eam, quod patrem suum mandasset interficiendum: Seia post institutam accusationem codicillos confecit; nec ademit Titio privigno legatum; & ante finem accusationis decessit: acta causa, pronunciatum est, patrem Titii scelere Seiæ non interceptum [18]. Quæro, cum codicillis legatum, quod testamento Titio dederat, non ademerit: an ab heredibus Seiæ Titio debeatur? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non [19] deberi.

§. 3. Filiæ, quam in potestate habebat, inter cætera legavit peculium: idem post factum testamentum pecuniam a debitore filiæ exegit, & in suam [20] rationem convertit. Quæro, an filia eo nomine cum heredibus patris agere possit? Respondit, si probaret non adimendi animo factum, agere posse.

De pecunia numerata. De rebus corporalibus. 1. *De libertate.*

32. VENULEIUS lib. 10. Actionum.

DEtrahere [21] legatis, vel adjicere, si nihil præter numeratam pecuniam legatum sit, promptum est. cum [22] vero res corporales intervenient: & scriptura difficilior fit, & obscura portio.

§. 1. Cum libertas adimitur, legata servis relicta [23] nihil attinet adimi.

TIT. V.

DE REBUS DUBIIS [24].

De alternatione, & homonymia.

1. PAPINIANUS [25] lib. 7. Responsorum.

FUndum Mævianum aut Seianum Titio legaverat: cum universa possessio [26] plurium prædiorum sub appellatione fundi Mæviani [27] rationibus [28] demonstraretur? Respondi, non [29] videri cætera [30] prædia legato voluisse defunctum cedere, si fundi Seiani pretium [31] a fundi Mæviani pretio [32] non magna pecunia distingueretur.

De relicto civibus.

2. IDEM lib. 9. Responsorum.

CIvibus [33] civitatis [34] legatum vel fideicommissum datum, civitati [35] relictum videtur.

De sermone ambiguo. De eo qui aliud dicit quam vult.

3. PAULUS lib. 14. Quæstionum.

IN ambiguo [36] sermone non [37] utrumque dicimus: sed id duntaxat, quod volumus [38]. itaque qui aliud dicit quam vult, neque id dicit quod vox significat, quia non vult: neque id, quod vult, quia id non loquitur.

De eo quod conditionis implendæ causa datur.

[IDEM lib. 19. Responsorum.

PAulus respondit, id quod conditionis [39] implendæ causa datum est, sine dubio & certis, & incertis personis dari debere [40], ut fideicommissi petitio possit competere].

De nomine fideicommissarii non adscripto.

4. IDEM lib. 19. Responsorum.

PAulus respondit: cum nomen fideicommissarii [41] testamento adscriptum non sit [42], nulli personæ, neque certæ, neque incertæ, datum fideicommissum videri, indubitatum est [43].

De persona incerta. 1. *Si relinquatur jam nato, & posthumo.*

5. GAJUS lib. 1. Fideicommissorum.

QUidam relegatus [44] facto testamento post heredis institutionem, & post legata quibusdam data, ita subjecit: *Si quis ex heredibus cæterisve amicis, quorum hoc testamento mentionem habui, sive quis alius restitutionem mihi impetraverit [45] ab Imperatore, & ante decessero, quam ei gratias agerem: volo dari ei qui id egerit, a cæteris [46] heredibus aureos tot.* unus ex his, quos heredes scripserat, impetravit ei restitutionem: &, antequam [47] id sciret, decessit: Cum de fideicommisso quæreretur, an deberetur? consultus Julianus respondit, deberi: sed etiam si non heres vel legatarius, sed alius [48] ex amicis curavit eum restitui, & ei fideicommissum præstari. §. 1. Si tibi [49] & posthumo suo vel alieno hereditatem restituere quis rogaverit [50];

6. MÆCIANUS [lib. 3. Fideicommissorum].

VEl ex parte [te, & ex parte] posthumum heredem instituisset, legatumve similiter vel fideicommissum dedisset:

De jusso restituere, cui ex coheredibus velit.

7. GAJUS [lib. 1. Fideicommissorum].

UTrum ita posthumus partem faciat [51], si natus sit; an & si natus non sit, quæritur? Ego commodius dici puto, si quidem natus

1 Si de rebus specialiter legatis, & sub generali nomine confirmatis, una alteri legetur, ea in totum videtur esse legata, & legatario primo adempta. *Bart.* 2 Σύγκτησις quid esset, dixi ad *l.* 34. §. 1. ff. *de leg.* 2. 3 Vid. §. *ult.* J. *h. t.* 4 Per ademptionem oneris adjecti in vim modi, etiam legatum videtur ademptum: tunc enim duæ obligationes sunt & quidem correlativæ. Heres enim dare: legatarius, modum implere cogitur. In correlativis autem uno sublato, aliud tollitur. *l. ult.* J. *de acceptil.* *l.* 5. ff. *de rescind. vendit.* Bart. 5 Parentes nonnunquam bona sua inter liberos testamento dividebant. dixi ad *l.* 23. *supr. eod.* 6 Superstes erit id enim περιεῖναι significat. *Omnes qui supersunt*, Cic. 9. *epist.* Plaut. *Asinar. sicut tu vis unicam gnatam tuæ superesse vitæ.* ne alioqui putes cum Viviano τὸ subsistet, referri ad vocem βάρη. 7 Quantum ad res reservatas, videtur testator voluntatem mutare, non quantum ad alias. *Bart.* 8 Adde *l.* 1. *in fin.* ff. *eod.* 9 §. 2. ff. *eod. l.* 26. ff. *depositi.* §. 1. *Inst. de donat.* His verbis mors intelligitur 10 *l.* 3. *l.* 4. J. *de mortis causa donat.* Translatio legati facta occasione mortis speratæ ex præsenti vel jam existente infirmitate, ita demum effectum habebit, si ex eadem infirmitate legatarius morietur, non si ex alia. 11 Ex parte herede. *Hal.* 12 De villico vid. *l.* 16. *supr. de institoria.* *Bart.* 13 Præsumitur quisque memor esse eorum quæ semel scriverit. hoc an sit perpetuo verum, vide *Nov.* 18. *cap.* 6. vid. *l. ex consensu.* 23. §. *ult.* J. *de appellat.* 14 Si servus legatus transfertur in fundum, ut ibi perpetuo sit: legatum ejus factum, videtur extinctum esse. 15 Potest enim codicillis adimi. §. 1. *Inst. eod.* L.p. 24. §. 29. 16 Non pertinerent: ita emendat Anton. Faber 3. *Conject* 8. 17 Accusans testatorem criminis capitalis, videtur inimicus ei capitalis esse. Ideoque legatum amittit. adde *l.* 3. *in fin. supr. eod.* 18 *Al.* interemptum. 19 *l.* 1. J. *de his, quæ ut indign.* 20 *l.* 64. ff. *de legat.* 3. 21 *l.* 2. *l.* 3. §. 10. ff. *eod.* 22 Corporalibus rebus pecuniam non adnumerari, hinc colligunt vid. *l.* 94. §. 1. J. *de solut.* 23 Cur? quia per consequentiam adempta intelliguntur.

24 Addit *Ecloga* 44. *cap.* 18. καὶ περὶ ἀφανῶν προσώπων, id est, de incertis personis. Si ita est, malim conjungere huic titulo Titulum Codicis *de incertis personis.* quam *de verb. sign.* Et certe ita est, passim hoc titulo agi de incertis personis: unde & interpretes hoc titulo passim tractant de amphibologia & ambiguitate, quæ vel ex singulis vel ex conjunctis vocibus oritur: de qua Quintilian. 7. Cæterum hic tractatus est τῶν ἀκρῶν seu ἀπόρων. *l.* 88. J. *ad l. Falcid.* 25 Vide in hanc leg. Cuj. 8. *obs.* 25. 26 Id est, σύγκτησις. *l.* 31. §. 1. ff. *de liberatione.* 27 Ex hoc verbo nascitur ambiguitas: nam fundi Mæviani appellatione quidam Mævianus specialis & alius universalis testatoris intelligi potest: hæc ὁμωνυμία rem dubiam facit. 28 Hoc genus probationis firmissimum est. *l.* 91. §. 3. ff. *de legat.* 3. 29 Et ita est. Nam fundo Mæviano & Seiano legatis, si plures Mæviani fundi fuerint in bonis testatoris, is Mævianus legatus videbitur, cujus pretium non magna pecunia distinguetur a fundo Seiano. *Goth.* Negationem hic delendam censet Hotom. 1. *obs. c.* 3. Ans. 30 Id est, universa illa prædia quæ appellatione Mæviani comprehendebat. 31 Comparatio rerum adjunctarum dubitationem omnem tollit. Ex comparatione fundorum legatorum ambiguitas solvitur. adde *l. ult. in fin.* ff. *de trit.* Atque ita ex duobus Mævianis fundis, is Mævianus videbitur legatus, qui magis accedet ad pretium Seiani. Cur ita jus est? vel ideo quod qui Mævianum aut Seianum legat, æqualia legata inter se conjunxisse intelligitur. Ideoque in dubio ex Seiano fundo, qui certus est, Mæviani, qui incertus est, æstimatio facienda erit. 32 Pretio magna pecunia &c. Hott. 1. *obs* 3. reprehensus a Rob. 2. *rec.* 6. 33 Civibus legari potest. *l.* 32. §. 2. ff. *de leg.* 1. Porro Azo & Accursius hac voce administratores civitatis intelligit: inepte tamen, aut potius non necessario. Civium enim nomen latius patet: nec soli administratores Reipublicæ, cives sunt. 34 Indefinite: non uni vel duobus. 35 Eodem modo legimus, relictum hierophylaco & sacerdoti templi, templo deberi. *l.* 20. *in fin.* ff. *de annuis* ideoque privilegium concessum civibus, loco & universitati concessum intelligitur *Socin.* Porro civitati relinqui potest. *l.* 122. *supr. de leg.* 1. 36 V. 10. Gell. 12. 37 In ambiguo sermone etsi duplex aut multiplex est interpretatio, tamen, qui ambigue loquitur, non ad omnes eas interpretationes simul se refert, sed ad unam tantum: nimirum ad eam quam vult: de qua denique intelligit. Nam id demum dixisse videri debemus, quod ipsi dicere voluimus. Itaque futurum est, ut qui aliud dicat, quam velit, hoc est, ut qui sermone ambiguo utatur, neque id dicat quod vox significat, neque id quod velit. Non enim dicit id quod vox significat, quia aliud plane vult: neque id quod vult, quia vox, qua ipse utitur, aliud significat. 38 Prior enim est atque potentior mens dicentis, quam ejus vox. *l.* 7. *in fin. supr. de jus appell.* *l.* 67. J. *de reg. jur.* 39 Puta legati in personam indefinite præstandi, *l.* 10. J. *h. t.* atque ita dandi conditio conferri potest in personam incertam. *l.* 14. J. *eod. l.* 21. 22. J. *de statulib.* 40 Id est, dari posse. 41 Fideicommissarius incertis legari non potest. *l.* 18. *supr. de usu & usufr. legato.* 42 Omnimodo, & nulla ejus demonstratio penitus facta. 43 Id hodie correctum videtur *l.* 1. *C. de incertis personis.* Goth. Vid. Gomez *variar. resolut. tom.* 2. *n.* 8. Grass. *recept. sentent.* §. *legatum. quæst.* 64. *num.* 1. Sarmient. *select. interpret. lib.* 2. *c.* 3. Ans. 44 Is enim potest testamentum facere. *l.* 8. §. 3. *supr. qui testam.* 45 Cum effectu scil. non solo conatu: & sic valet legatum incertis personis declarandis ex futuro eventu. 46 Cæterorum appellatione omnes comprehenduntur. *l.* 160. J. *de verb. sign.* 47 *l.* 10. *in fin.* J. *de cond. & demonstr.* 48 Utcunque hic testator videtur velle gratificari ei heredi, a quo beneficium acceperit: si tamen ab alio uno extraneo beneficium acceperit, intelligitur ei legare. 49 §. Harmen. 10. §. 30. Posthumus, qui nascitur, non facit partem, si vero plures nascuntur, quilibet cum sibi conjuncto admittitur in virilem. Bartolus & reliqui *ad l. fin. C. de impub.* Crotus *ad l. re conjuncti. num.* 31. *de legat.* 3. Soc. Jun. *cons.* 104. *num.* 23. *vol.* 1. Forcatulus *in Necyomant. jur. dial.* 68. *num.* 3. Mod. 51 Id est, utrum faciat, ut, quem habet conjunctum, sit partiarius, nec ei totum adcrescat.

non

non est, minime eum partem facere [1]; sed totum [2] ad te pertinere, quasi ab initio tibi solido relicto: sin autem natus fuerit, utrosque accipere, quantum cuique relictum est, ut uno nato pars tibi dimidia debeatur; duobus natis, tertia tibi debeatur; tribus natis, quia trigemini [3] quoque nascuntur, quarta [debeatur]: & *nostra quidem ætate Serapias* Alexandrina mulier ad Divum Hadrianum perducta est cum quinque [4] liberis, quos uno fœtu enixa est, sed tamen quod ultra tres nascitur, fere portentosum videtur. §. 1. Cum quidam, pluribus heredibus institutis, unius fidei commisisset, *ut cum moreretur, uni ex coheredibus, cui* [5] *ipse vellet* [6], *restitueret eam partem hereditatis, quæ ad eum pervenisset*: verissimum est, utile esse fideicommissum, nec enim in arbitrio ejus, qui rogatus est, positum est, an omnino velit restituere, sed cui potius restituat. Plurimum enim interest, utrum in potestate [7] ejus, quem testator obligari cogitat, faciat, si velit dare, an post necessitatem dandi, solius distribuendi liberum arbitrium concedat. §. 2. Quæsitum est, si coheredes ex disparibus partibus scripti sint: utrum partem suam in viriles partes restituere singulis debeat, an pro portionibus hereditariis, ex quibus heredes scripti sint? Et placuit, si testator ita restitui jussisset partem, si aliquam pecuniam dedissent, si quidem æquas [8] partes jussi fuerint dare, conveniens videri esse, etiam ex fideicommisso æquas partes eis restitui oportere: si vero dispares in ea pecunia distribuenda significavit testator, ut videantur [9] hereditariis portionibus congruere, consentaneum [10] esse, etiam fideicommissum [11] pro hereditariis partibus eis restitui debere.

De commorientibus.

8. PAULUS [lib. 2. Sententiarum].

SI inter virum & uxorem donatio facta fuerit, priore defuncto, cui donatum est, ad eum [12] res redit, qui donaverat. quod si simul tam is, cui donatum est, quam is, qui donaverit: quæstionis decidendæ gratia, magis placuit valere donationem: eo maxime, quod donator non supervivat, qui rem condicere possit.

9. TRYPHONINUS [lib. 21. Disputationum].

QUi duos impuberes filios habebat, ei, qui supremus [13] moritur, Titium substituit: duo impuberes simul in nave perierunt: Quæsitum est, an substituto, & cujus hereditas deferatur? Dixi, Si ordine vita decessissent, priori mortuo frater ab intestato heres erit, posteriori substitutus; in ea tamen hereditate etiam ante defuncti filii habebit hereditatem: in proposita autem quæstione, ubi simul perierunt, [utrum] quia cum neutri [14] frater superstes fuit, quasi utrique ultimi decessisse [sibi] videantur? an vero neutri, quia comparatio posterioris decedentis ex facto prioris mortui sumitur [quæritur]? Sed superior sententia magis admittenda est, ut utrique heres sit: nam & qui unicum [15] filium habet, si supremum morienti substituit, non videtur inutiliter substituisse; & proximus [16] adgnatus intelligitur etiam, qui solus est, quique neminem [17] antecedit; & hic utrique, quia neutri eorum alter superstes fuit, ultimi primique obierunt. §. 1. Cum in bello pater cum filio periisset [18], materque filii, quasi postea mortui, bona vindicaret, adgnati [19] vero patris, quasi filius ante periisset: Divus Hadrianus credidit, patrem [20] prius [21] mortuum.

§. 2. Si cum filio suo libertus simul perierit [22], intestati patrono legitima defertur hereditas, si non probatur supervixisse patri filius: hoc enim reverentia patronatus suggerente dicimus. §. 3. Si maritus & uxor simul perierint, stipulatio de dote [23] ex capitulo, *Si in matrimonio mulier decessisset*, habebit locum [24], si non probatur illa superstes viro fuisse. §. 4. Si Lucius Titius cum filio pubere, quem solum testamento scriptum heredem habebat, perierit: intelligitur supervixisse filius [25] patri, & ex testamento heres fuisse, & filii hereditas successoribus ejus defertur, nisi contrarium approbetur.

† Quod si impubes [26] cum patre filius perierit, creditur pater supervixisse [27]: nisi & hic contrarium approbetur.

De persona incerta. 1. *De conditione*, Si primum marem peperit.

10. ULPIANUS [lib. 6. Disputationum].

SI fuerit legatum relictum ex cognatis meis *qui primus Capitolium ascenderit*: si simul [28] duo venisse dicantur, nec apparet quis prior venerit, an impedietur legatum? vel, *ei, qui monumentum fecerit*, & plures fecerint: vel ei, qui maximus natu est, & duo pares ætate sint: sed & si legatum Sempronio amico fuerit relictum, & duo sint æqua caritate conjuncti. † Sed & si duobus hominibus ejusdem nominis fuerit legatum, puta Semproniis; mox Sempronio ademptum sit, nec appareat, cui ademptum sit? Utrum datio in utriusque persona infringitur, an ademptio nulla est, quæri potest. Item si ex pluribus servis ejusdem nominis uni, vel quibusdam libertas relicta est? Et verius est, in his omnibus etiam legata & libertates [29] impediri: ademptionem [30] autem in utrumque valere. §. 1. Plane si ita libertatem acceperit ancilla, *Si primum marem pepererit, libera esto*, & hæc uno utero marem & fœminam peperisset: si quidem certum est, quid prius edidisset, non debet de ipsius statu ambigi, utrum libera esset, necne; sed nec filiæ, nam, si postea edita est, erit ingenua: sin autem hoc incertum est, nec potest, nec per subtilitatem [31] judicialem manifestari, *in ambiguis rebus humaniorem* [32] *sententiam sequi oportet*, ut tam ipsa libertatem consequatur, quam filia ejus ingenuitatem, quasi per præsumptionem [33] priore masculo edito.

De persona incerta ex certis.

11. JULIANUS lib. 36. Digestorum.

QUotiens libertis ususfructus legatur, & ei, qui novissimus [34] supervixerit, proprietas: utile est legatum [35]. existimo enim omnibus libertis proprietatem sub hac conditione, *Si novissimus supervixerit* [36], dari.

De oratione ambigua.

12. IDEM lib. 50. Digestorum.

QUotiens in actionibus, aut [in] exceptionibus, ambigua oratio est: commodissimum est, id accipi, quo res, de qua agitur, magis valeat [37], quam pereat.

De particula cum. *de conditione*, si illud, aut illud; *vel* si illud, & illud: *vel* si quid factum non erit. *De natura orationis universalis vel particularis.*

13. IDEM lib. singul. de Ambiguitatibus.

SI is, qui ducenta deposuit, ita leget, *Seio cum* [38] *ducentis, quæ apud eum deposui, trecenta lego*: singulæ summæ separatæ quidem, certam habent demonstrationem: conjunctione [39] vero tali incidunt in ambiguitatem. sed dicendum est, non trecenta, sed quingenta deberi, quia duæ summæ junguntur. §. 1. Si quis leget, *Fundum Seianum heres meus Attio cum Dione Mævii servo dato*: dubitatur quidem Dioni quoque fundus legatus sit, an Dio cum fundo legatus sit. Sed magis [40] dicendum est, non solum fundum, sed etiam servum Dionem esse legatum: maxime si nullas justas causas habuit Dioni legandi.

§. 2. Cum [41] ita stipulationem concipimus: *Si hominem aut* [42] *fundum non dederis* [43], *centum dari spondes?* utrumque [44] est faciendum, ne stipulatio committatur: id est, sive alterum, sive neutrum factum sit, tenebit stipulatio. † Idemque est evidenter, cum propositis specialiter pluribus rebus, quas fieri volumus, ita stipulamur: *Si quid eorum factum non erit, veluti, Stichum, & Damam, & Herotem sisti? Si quis eorum non steterit, decem dari?* necesse est enim omnes [45] esse sistendos, ut stipulationi satisfiat. † Vel (ut propius accedamus) fingamus ita stipulationem factam: *Si Stichum, & Damam, & Erotem non stiteris, decem dari?* neque enim dubitabimus, quin æque omnes sisti oporteat. §. 3. Utrum [46] ita concipias stipulationem, *Si illud, aut illud factum non erit*: an hoc modo, *Si quid eorum factum non* [47] *erit, quæ ut* [48] *fierent, comprehensa sunt*: hoc interest, quod quamvis altero facto verum sit, hoc aut illud vere factum esse, non ideo tamen verum erit hoc aut illud factum non esse. nam simul ea possunt esse vera [49], quamvis inter se contraria sunt: quia cum significatio non ex universo [50], sed ex aliquo [51] sumitur, si veri aliquid inde sit, veram efficit totam orationem. sicut e contrario duæ orationes pugnantia [52] continentes simul falsæ sunt: veluti *si qui* [53] *liberorum partim puberes, partim impuberes decesserint*: nam & hoc falsum erit, omnes impuberes decessisse: & illud, omnes puberes decessisse. id accidit, quia significatio sumitur ex universo: in quo [54] si aliquid falsum est, totam orationem falsam efficit. Animadvertendum igitur est, quid sit de quo quæritur. Nam cum ita concipio, *Si illud aut* [55] *illud non fuerit*, quæri debet, an aliquid factum non sit? illius [56] effectus hic est, ut neutrum fiat: hujus autem, ut utrumque [57] fiat: nec in illo prodest, aliquid non fecisse, si aliquid factum sit: neque in hoc aliquid fecisse, si aliquid factum non sit. §. 4. Proinde si quis [ita] interroget, *Eorum quid, quæ objiciuntur tibi, fecisti?* ille neget: hoc [58] exprimat, Eorum quid, quæ objiciuntur, non feci: id est, nihil horum feci.

§. 5. Si quis autem plura in stipulatum deducat, quorum unum [59] fieri velit, ita comprehendere debet: *Illud aut illud fieri spondes? si nihil eorum factum erit, tantum dabis?* §. 6. Item si paterfamilias in

1 Id est, non impedit conjunctum, quominus totum accipiat. *l.* 16. *in fin.* ff. *de leg.* 1. 2 Legatum in conjuncti persona deficiens, alteri conjuncto adcrescit. *l.* 15. *l.* 16. *in fin.* ff. *de legat.* 1. *l.* 24. *l.* 25. *supr. de hered. instit. l.* 26. *in fin. infr. de condit. & demonstr. l. un. C. de caduc.* §. 8. *Inst. de legatis.* 3 Tergemini. vid. *l.* 3. *supr. si pars hered.* 4 Quod ut verum sit, vid. quæ notavi ad *l.* 36. ff. *de sol.* Goth. De numeroso partu vid. Leonin. *emendat. lib.* 7. *cap.* 14. *num.* 4. & 5. Cæl. Rhodigin. *antiquar. lection. lib.* 4. *c.* 23. Ans. 5 *l.* 46. ff. *de fideicommiss. libert.* 6 *Velle* verbum liberum potestatem confert. 7 Substantia legati, ut fideicommissi, in arbitrium alterius conferri non potest: sed electio & nominatio personæ. *l.* 11. §. 7. ff. *de leg.* 3. 8 *l.* 23. *infr. ad SC. Trebell.* 9 Ut videatur. *Hal.* 10 Correlativorum uno aliud declaratur. *Cuma.* 11 Ab onere commodum regulatur. *Socin.* 12 *l.* 32. §. 14. ff. *de don. int. vir. l.* 6. *C. de donat. int. vir.* Paul. 2. *sent.* 23. §. 5. 13 Supremus moreretur. *Haloand. l.* 34. *l.* 42. ff. *de vulgari. l.* 34. ff. *ad SC. Trebell.* 14 Qui neuter frater superstes. *Hal.* 15 Vide *l.* 162. ff. *de verb. signif.* 16 Proximus est, qui & solus. *l.* 1. §. 5. ff. *unde cognati.* qui ante aliquem est, & quem ante nemo est. Supremus est, post quem nemo. *l.* 34. ff. *de vulgar. l.* 92. *l.* 155. *l.* 162. ff. *de verbor. signif.* §. 5. *Inst. de legit. agn. success.* 17 Quemque nemo antecedit. 18 In hunc §. scripsit Emanuel Cotta, & Ludovicus Charondas *lib.* 1. *versimil. cap.* 21. vide Covarruviam *lib.* 1. *variar. resol. cap.* 7. Mod. 19 Hexameter Jurisconsulto hic excidit, ut & alibi. dixi *l.* 46. *supr. de ædilitio.* 20 Patre & filio publice simul mortuis in bello, filius patri præsumitur supervixisse. 21 Imo, præsumitur filius postremus mortuus. §. 4. *in fin.* ff. *h. t. l. ex facto.* 17. §. *si quis autem.* 7. ff. *ad SC. Trebell.* In dicto §. 4. filius impubes præsumitur ante patrem mortuus: *d.* §. *si quis autem.* 7. sine liberis decedere intelligitur, qui non probatur decessisse relictis liberis: hic autem sine liberis decessisse intelligitur, qui simul atque una cum ipso filio decessisse proponitur. 22 Si libertus & filius simul moriuntur, patroni favore non præsumitur filius supervixisse. *Socinus.* Alias, si filius præsumeretur post patrem mortuus, ejus intestati hereditas ad patronum non deferretur. 23 Lucranda scilicet. 24 Id est, obtinet & verificatur, si maritus & uxor simul moriantur. *l.* 32. *in fin.* ff. *de religiosis.* 25 Ascendens prius mortuus intelligitur, quam descendens: ut in hujusmodi casibus ab ordine naturali mortalitatis ducatur argumentum. *l.* 15. *supr. de inoffic.* 26 Aliud est in pubere. *l.* 22. ff. *eod.* 27 Ætas enim impuberis repentino casui magis videtur subjecta, *l.* 23. ff. *eod.* aliud est in pubere. 28 Lex præmium primo aliquid facienti decernens, quomodo intelligenda sit si duo simul faciant, vide Alciat. 9 *parerg.* 10. Dic paucis; stricto jure, neutri: ex æquitate, utrique: præsertim si præmium facile dividi potest. 29 *l.* 27. ff. *eod. l.* 31. ff. *de manum. testam. l.* 3. §. 7. *supr. de adimend.* 30 *Al.* ademptione. & ita Donellus hic legit. 31 Idque incertitudinis causa: quamvis earum magnus sit favor. Ad pias autem causas, quod hic dicitur de libertate, transfert *Socinus.* 32 Si de nativitatis ordine non apparet, prior natus præsumitur ille, ex quo mater libertatem consequitur: & ita favore libertatis masculus censetur prior natus. *in fin.* ff. *eod.* Socin. vid. *l.* 5. *C. de bonis quæ liber.* Dixi ad *l.* 8. ff. *de pact. l.* 14. *C. de fideicomm. libert. l.* 24. *in fin.* ff. *de constit. pecun. l.* 13. *supr. de liber. & posth.* 33 Præsumptio hæc unde oritur? præsumitur masculus fortior: & ita prior editus. 34 Id est, ultimus. 35 Possum enim legare incerto alicui, dum postea certus fieri possit. *l.* 5. ff. *h. t.* 36 Adde *l.* 108. §. 3. ff. *de legat.* 1. 37 Interpretatio nobis ea sumenda est, quæ quod actum gestumque sit, conservet. *l.* 21. *infr. eod. l.* 16. *in fin. pr.* ff. *ad SC. Trebell. l.* 109. *supr. de legat.* 1. de hac præsumptione v. Alciat. 3. *præsumpt.* 34. & sic pro actore & stipulatore. alias adversus utrumque sumenda interpretatio est. *l.* 38. §. 18. ff. *de verb. oblig.* 38 Dictio *cum*, posita inter res legatas, idem importat quod dictio *Et. Socin.* 39 Hoc ambiguum σύνθεσιν, conjunctionem appellant. 40 Sensus est, si servus accipi potest, ut res legata, & ut legatarius, in dubio accipitur pro re legata. 41 Vide in hunc §. Hottom. *obs.* 1. 42 Hominem & fundum. Hottom. *ibid.* 43 Vide Alciatum *ad l.* 4. §. *Cato. de verb. oblig. num.* 165. & ibi Hieronym. Borticel. *num.* 140. *usque ad num.* 147. Crot. *in* 2. *repetit. num.* 53. Ruinum *num.* 75. Socin. Jun. *num.* 202. & *seq.* Fab. Acoramb. *ad l. heredes mei.* §. *cum ita. num.* 54. *ad SC. Trebell.* Mod. 44 Vid. *l.* 5. *supr. de cond. inst.* 45 Cum plures res in stipulationem deducuntur, tot sunt stipulationes, quot res: & singulæ debentur. *l.* 29. *l.* 86. ff. *de verb. obligat.* idem est cum plures res legantur. *l.* 2. ff. *de leg.* 2. 46 Vid. *ad hunc* §. Govean. 2. *var.* 22. Cujac. 5. *observ.* 3. Langebek. *c.* 39. *annotat.* Hottom. 3. *observ.* 1. 47 *Factum erit.* Quidam tempore Accursii ita legerunt. Hott. 3. *obs.* 1. 48 *Quæ ut non fierent.* Cujac. 5. *obs.* 3. Hott. 3. reprehensus a Rob. 2. *rec.* 22. 49 Nec enim semper ex duabus orationibus contrariis una est vera, altera falsa: sed duæ adversæ simul possunt esse falsæ: veluti omnis actio est in factum, Non omnis actio est in factum. v. Cujac. 5. *obs.* 3. 50 Καθόλου. 51 Ἐν μέρει, de parte. 52 V. *l.* 188. ff. *de reg. jur.* 53 Hanc particulam *qui* expungendam monet Hott. 3. *observ.* 1. 54 In universali oratione, si falsa aliqua particula reperitur, totam enunciationem falsam efficiet. In universali denique si quid est falsum, tota oratio falsa est. *Bald.* 55 Si illud & illud. Hott. *obs.* 3. 56 In stipulatione copulativa de duobus non faciendis, neutrum fieri debet, ne pœna aliqua committatur. *Castrens.* 57 Et sic dictio, *quid*, particularis, dialecticis, resolvitur in universalem apud Jurisconsultos: ut comprehendatur etiam minus quid. 58 Sensus est, qui interrogatus, an quid eorum, quæ objiciuntur, fecerit, respondet, Non feci, hoc respondet, Nihil feci. Cujac. *ibid.* Totum negat. 59 Vide *l.* 110. §. 3. ff. *de reg. jur.*

testamento

testamento ita scripserit, *Si quis mihi filius aut filia genitur* [1], *heres mihi esto* [2]: *Si mihi filius aut filia heres non erit, Seius* [*heres*] *esto* [3]: non satis voluntatem suam declaravit, si non aliter extraneum heredem esse volet, quam si neque filius neque filia heres sit: hoc enim modo concipi oportet, *Si mihi neque filius neque filia heres erit.* potest autem interdum superior scriptura esse necessaria, si quis, cum filium & filiam habeat, utrumque heredem instituere velit: sed, sive alter heres futurus sit, extraneum miscere; sive neuter, extraneum substituere. sed proclivior est sententia [4] testatoris sic esse interpretanda [5], ut, sive filius sive filia nati ei fuerint, extraneus non admittatur, nisi specialiter hoc testator expresserit.

De legato illis qui testamentum signaverint.

14. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

SI quis ita scripserit, *Illis, qui testamentum meum signaverint* [6], *heres meus decem dato*: Trebatius utile legatum esse putat: quod Pomponius verius esse existimat, quia ipsum testamentum confirmatur [7] testibus [8] adhibitis: quod verum esse existimo.

De agnitione vel repudiatione legati.

15. IDEM lib. 2. Regularum.

QUædam sunt, in quibus res dubia est, sed ex postfacto retroducitur, & apparet [9] quid actum est: Ut ecce, si res legata fuerit, & deliberante legatario eam rem heres alii tradiderit [10]: nam si quidem voluerit legatarius habere legatum, traditio nulla est: si vero repudiaverit [11], valet. † Tantundem est, & [12] si pecuniam hereditariam legatam crediderit heres; nam si quidem non repudiaverit legatarius, alienam pecuniam credidit: si vero repudiaverit, suam pecuniam credidisse videtur. Quid ergo, si consumpta fuerit pecunia? utique idem erit ex eventu dicendum.

De commorientibus.

16. IDEM lib. 3. Regularum.

QUod de pariter [13] mortuis tractamus [14], & in aliis [15] agitatum est: Ut ecce, si mater stipulata est dotem a marito, mortua filia in matrimonio, sibi reddi, & simul cum filia perit: an ad heredem matris actio ex stipulatu competeret? Et D. Pius rescripsit, non esse commissam stipulationem: quia mater filiæ non supervixit [16]. §. 1. Item quæritur, si extraneus, qui dotem stipulatus est, simul cum marito decesserit, vel cum ea, propter quam stipulatus esset: an ad heredem suum actionem transmittat?

17. PAULUS lib. 12. ad Plautium.

IDem est, si dos uxori prælegata sit, & simul cum marito perierit.

18. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SEd & in illo quæritur, si pariter pupillus, & qui ei substitutus erat frater necessarius, decesserit: an frater fratri existat heres, an contra? vel, si duo invicem necessarii substituti sunt, & una perierint: an heredes extitisse videantur. vel alter alteri, [hoc est], si invicem hereditatem rogati fuerint restituere? In quibus casibus si pariter decesserint, nec appareat quis ante spiritum emisit, non [17] videtur alter alteri supervixisse. §. 1. Sed & circa legem Falcidiam, si dominus cum servis simul vita functus sit, servi, quasi in bonis ejus mortis tempore fuerint, non computantur.

De cognatis & cognatione.

19. ULPIANUS lib. 25. ad Sabinum.

SI cognatis legatum [18] sit, & hi cognati quidem esse desierint, in civitate autem maneant: dicendum, deberi legatum [19]: cognati enim testamenti facti tempore [20] fuerunt. Certe si quis testamenti facti tempore cognatus non fuit, mortis [21] autem tempore factus sit per adrogationem: facilius legatum consequitur. §. 1. Si quis cognationi leget, idem est, atque si cognatis [22] legasset.

De collegio.

20. PAULUS lib. 12. ad Plautium.

CUm Senatus temporibus Divi [23] Marci permiserit collegiis legare, nulla dubitatio est, quod, si corpori [24], cui licet coire, legatum sit, debeatur: cui autem non licet, si legetur, non valebit, nisi singulis legetur: hi enim, non quasi collegium, sed quasi certi homines, admittentur ad legatum.

De ambiguitate.

21. IDEM [lib. 14. ad Plautium].

UBi est verborum ambiguitas, valet, quod acti [25] est: veluti cum Stichum stipuler, & sint plures Stichi; vel hominem [vel] Carthagini, cum sint duæ [26] Carthagines. semper in dubiis id agendum est, ut quam tutissimo loco res sit bona fide contracta: nisi cum aperte contra leges scriptum est.

De commorientibus.

22. JAVOLENUS lib. 5. ex Cassio.

CUm pubere filio mater nauphragio [27] periit: cum explorari non possit, uter prior extinctus sit, humanius est credere, filium [28] diutius vixisse.

23. GAJUS [lib. 5. ad legem Juliam & Papiam].

SI mulier cum filio impubere nauphragio [29] periit, priorem filium [30] necatum esse intelligitur.

De eo, quod ambigue vel perperam scriptum est.

24. MARCELLUS lib. 11. Digestorum.

CUm in testamento ambigue aut etiam perperam scriptum est: benigne interpretari, & secundum id quod credibile [31] est cogitatum, credendum est.

De eo, quem dicturum se significavit.

25. CELSUS lib. 22. Digestorum.

QUem heredi meo dixero velle me liberum esse; liber esto: cui ut dare damnas sit heres meus, dixero, ei heres meus dare damnas esto: testatoris voluntas, si quibusdam [32] argumentis apparebit de quo dixit, adimplenda est.

De ambiguitate stipulationis.

26. IDEM lib. 26. Digestorum.

CUm quæritur in stipulatione [33], quid acti sit, ambiguitas contra [34] stipulatorem [35] est.

De incertitudine.

27. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

SI quis de pluribus unum manumitti voluerit, nec appareat de quo manumittendo testator sensit: nulli [36] eorum fideicommissa [37] competit libertas [38].

De errore in verbis.

28. JAVOLENUS lib. 3. ex Posterioribus Labeonis.

QUi habebat Flaccum fullonem, & Philonicum pistorem, uxori Flaccum pistorem [39] legaverat: qui eorum & num uterque deberetur? Placuit primo eum legatum esse, quem testator legare sensisset [40]: quod si non appareret, primum inspiciendum esse, an nomina servorum dominus nota [41] habuisset: quod si habuisset, eum deberi qui nominatus esset, tametsi [42] in artificio erratum esset: sin autem ignota nomina servorum essent, pistorem legatum videri, perinde ac [si] nomen ei adjectum non esset.

De clausula in fine posita.

29. SCÆVOLA lib. 18. Digestorum.

PLures testamento manumiserat, in quibus Sabinam & Cyprogeniam, cum quisque eorum ad trigesimum annum ætatis pervenisset: &, cum liber quisque eorum esset, certam summam dari voluerat, & conjuncta scriptura ita caverat: *Sabinæ & Cyprogeniæ dari* [*volo*], *cum ad statutam* [43] *ætatem pervenerint, singulis decem, & hoc* [44] *amplius alimentorum nomine in annos singulos, quoad vivent, singulis decem.* Quæsitum est, utrum omnibus [45] manumissis alimenta debeantur, an vero Sabinæ & Cyprogeniæ solis? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri omnibus alimenta legata.

TIT. VI.

DE HIS QUÆ POENÆ [46] CAUSA RELINQUUNTUR [47].

De relicto in pœnam ejus, cui per alium acquiritur.

1. AFRICANUS libro Quæstionum.

FIliofamilias vel servo herede instituto, etiam si in patris dominive pœnam illicite vel probrose datum est, nullius [48] momenti legatum esse respondit: non enim id solum, quod in heredes, sed omne, quod in cujusque lucrum aliquod ex ultima voluntate sententis, talem [pœnam] in testamento scriptum sit, nullius momenti habendum.

Distinctio pœnæ, conditionis, translationis.

2. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

POenam a conditione voluntas testatoris separat [49]: & [an] pœna, an conditio, an translatio sit, ex voluntate defuncti apparet, idque Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

1 Antique dixit *genitur.* Gignetur, *Hal.* 2 Audis institutionem. 3 Audis substitutionem. 4 Proclivius est, sententiam testatoris &c. *Hal.* 5 Interpretandam. *Hal.* Sensus est, alternativam ex tacita mente testatoris resolvi in conjunctam: ne videatur testator extraneum propriæ posteritati præferre voluisse. *Socinus.* In dubio quisque suos prætulisse extraneis censendus est. 6 Audis legari incertis personis. adde *l.* 4. *l.* 6. *ff. h. t.* 7 Id est, etsi incerta ab initio testatoris persona fuerit, ex ipso tamen eventu postea certo apparet, quis testamentum signaverit. 8 Hinc colligit Vigilius ad §. 11. *Inst. de testam. ordin.* Legatarium testem in testamento esse posse, ne si denegetur id ei, tardior, aut nunquam, ad testamentum veniat. Id enim probat Fornerius 2. *select.* 12. Signatoribus itaque & testibus exiguus legati honos aspergitur, ut eorum beneficio testamenti servetur fides, quæ ne periret, vel inimicis testibus uteremur, eis relinqui posse receptum est: quod ut verum sit, vid. Cuj. 9. *obs.* 37. *in fin.* vide tamen *l.* 22. *C. de testam.* 9 Exitus acta probat. 10 Et ita alienaverit, *l.* 69. §. 1. *l.* 120 *ff. de leg.* 1. *l.* 105. *J. de condit. & demonstr.* & sic restringe *l. ult.* §. 2. *C. commun. de legat.* 11 Legatario rem repudiante, fingitur res nunquam fuisse legatarii, sed semper heredis. 12 *l. ult.* §. 3. *C. comm. de leg* 13 Adde *l.* 17. *l.* 22. *l.* 8 *in fin. ff de reb. cred.* *J. h. t.* vide Bart. in hanc leg. *Goth.* Vid. Covarruv. *var. resolut. lib.* 2. *cap.* 7. Vasq *illustr. controvers. cap.* 91. Mathesil. *sing.* 71. Ans. Adde Menoch. *de præsumpt. lib.* 6 *præsumpt.* 50. *n.* 21. Anton. Fab. *ad C. lib.* 4. *tit.* 14. S. L. 14 In legatis. 15 Puta in stipulationibus. 16 Excipe *l.* 23. *J. eod.* 17 Ut alter alteri sit heres, necesse est ut supervixerit. *Castr Socin.* 18 Pure, non sub conditione: ut post Ruinum, Socinum & Curtium notat Rolandus a Valle 4. *con.* 39. *n.* 3. 19 Qui legat cognatis, videtur legare his, qui vel sint cognati tempore conditi testamenti, vel tempore mortis, quod idem an procedat in fideicommissariis conditionalibus, vide Curtium Juniorem *cons.* 57 *num.* 12. Paris. *ad cap. in præsentia num.* 71. *extr. de probat.* Joan Crot. *cons.* 58. *n.* 1. Forcatulum *Necyomant. jur dial* 9. Zoannettum *rerum quotidianarum cap.* 17. Mod. 20 Tempus testamenti facti inspicitur, non eventus. *l.* 7. *ff. de auro.* 21 Imo, legati cedentis. *l.* 24. *J. de leg. præst.* 22 Adde *l.* 2. *ff. eod* 23 Ulp 4. §. 28. 24 Vide *l.* 1 2. *J. C. de incert. person. l.* 1. *ff. quod cujuscunque univers. l.* 8. *C. de hered. inst.* 25 *l.* 12. *ff eod. l.* 28. *J. eod. l.* 66. *ff. de judic. l.* 172. *J de reg. jur.* 26 Una in Africa, altera in Hispania. 27 Naufragio. 28 *l.* 16. *ff. eod.* adde *l.* 13. *ff. de inoff.* *l.* 7. *J. de bon. damn.* 29 *Al.* naufragio. 30 Est enim debilior, *l.* 9. *in fin. ff. h. t. l.* 26 *ff. de pact dotal. l.* 17. §. 7. *J. ad SC. Trebell.* de hac præsumptione vide Alciat. 1. *præsumpt.* 49. excipe *l.* 10 *ff. eod.* 31 Interpretatio debet fieri secundum id quod magis est verisimile *Socin.* adde *cap.* 45. *de reg. in* 6. 32 Paria sunt verbis & relatione aliquid declarare. A pari procedunt, quod testator declarat propriis verbis, vel per relationem. *Socin.* adde *l.* 123. *in fin. ff. de leg.* 1. 33 Dubia sc. & in ambiguis. 34 Vide *l.* 38. §. 18. *l.* 99. *J. de verb. oblig.* 35 Et sic secundum promissorem vide *l.* 99. *J. de verb. oblig.* 36 Cur nulli? Ne dixeris cum Bartolo & Socino hoc ideo esse, quod hic incertitudo sit rerum & personarum. Est enim hic rerum certitudo, puta libertatis. una est enim libertas. *l. un. C. de Latina libertate.* §. *ult. Inst. de libert.* Dicendum potius hic solam esse incertitudinem personæ, & ignorari cui sit relicta libertas. Jure autem veteri (quod quia mutatum in eo non reperitur, constare intelligendum est, *l præcipimus.* 32. *C. de appellat. l. sancimus.* 27. *C. de testam.*) incertæ personæ libertatem dari non potuisse: cum placeret veteribus servos nominatim liberos fieri oportere. §. 25. *vers. libertas quoque. Inst. de legat.* ac præterea si quem liberum fieri in hac specie diceremus, is forte liber fieret, quem testator noluisset: contra is servus maneret, quem liberum esse voluisset. vide Manticam 6. *de conject.* 3. *num.* 38. 37 Per fideicommissum relicta. 38 Incertitudinis ratione, vitiatur legatum libertatis. *l.* 10. *in fin. pr. ff eod. l* 2. *J. de his, quæ pro non script. l.* 30. *ff. de test. tut. l.* 188. *J. de regulis* 39 Audis sub falsa demonstratione legatum fieri. 40 In primis enim spectanda est testatoris voluntas. 41 Ex notitia testatoris cognoscitur ejus voluntas. *l.* 12. §. 4. *ff. de usu & habit.* 42 Magis attenditur demonstratio per nomen proprium magis notum, quam per nomen artificii. *Bart.* 43 Statuta ætas hic triginta anni. vide quæ scripsi ad Ulp. 1. §. 2 44 Dictio, *hoc amplius*, est repetitio præcedentis legati. *Socin.* Goth. Vid. Afflict. *decis.* 248. Cravett. *cons.* 70. *n.* 34. Ans. 45 *l.* 5. *in fin. supr. de alimentis.*

46 Pœnæ causa legatum relinquitur, quod non gratia legatarii, sed in pœnam & odium heredis relinquitur. 47 Vel scribuntur in testamento, vel codicillis scilicet. *Lib.* 6. *C.* 41. 48 Ulp. 25. §. 13. hodie utiliter pœnæ nomine relinquitur, *l.* 1. *C. eod.* §. *ult. Instit. de legat.* nisi pœna sit adjecta mandato rei probrosæ. 49 Si odio heredis id adpositum est, pœna est: si in favorem legatarii, conditio. *Socin.*

TIT.

TIT. VII.
DE REGULA [1] CATONIANA [2].

Regula prima de legato conditionali.

1. CELSUS lib. 35. Digestorum.

CAtoniana regula sic definit; *Quod si testamenti facti tempore decessit testator, inutile* [3] *foret: id legatum, quandocunque* [4] *decesserit, non valere.* Quæ definitio in quibusdam falsa est. §. 1. Quid enim, si quis ita legaverit, *Si post Kalendas mortuus fuero, Titio dato:* an cavillamur [5]? nam hoc modo, si statim mortuus fuerit, non esse datum legatum, verius [6] est, quam inutiliter datum. §. 2. Item, si tibi legatus est fundus, qui scribendi testamenti tempore tuus est; si [7] eum vivo testatore alienaverit, legatum tibi debetur: quod non deberetur, si testator statim decessisset.

2. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

SEd & si sic legaverit, *Si filia mea Titio nupta erit* [8]: sufficere visum est, si mortis tempore nupta inveniatur, licet testamenti facti tempore fuerit impubes.

De his quorum dies cedit post aditam hereditatem.

3. PAPINIANUS lib. 15. Quæstionum.

C*Atoniana regula*, non pertinet ad hereditates [9], neque ad ea legata, quorum dies non mortis tempore, sed post aditam cedit hereditatem.

De conditionali institutione.

4. ULPIANUS lib. 10. ad Sabinum.

PLacet, Catonis regulam ad [10] conditionales [11] institutiones non pertinere.

De novis legibus.

5. IDEM lib. 22. ad Sabinum.

R*Egula Catoniana* ad novas leges [12] non pertinet.

TIT. VIII.
DE HIS, QUÆ PRO [13] NON SCRIPTIS HABENTUR.

De eo, quod quis sibi adscripsit in testamento.

1. JULIANUS lib. 78. Digestorum.

SI quis hereditatem vel legatum adscripserit [14], quæritur, an hereditas vel legatum pro non scripto habeatur: & quid, si substitutum habeat hujusmodi institutio? Respondit: Pars hereditatis, de qua me consuluisti, ad substitutum pertinet: nam Senatus, cum pœnas legis Corneliæ constitueret adversus eum, qui sibi hereditatem vel legatum scripsisset, eodem modo improbasse videtur, quo improbatæ [15] sunt illæ, *Qua ex parte me Titius heredem scriptum in tabulis suis recitaverit, ex ea parte heres esto*: ut perinde [16] haberentur, ac si insertæ testamento non fuissent.

De his quæ non intelliguntur.

2. ALFENUS VARUS lib. 5. Digestorum.

QUæ in testamento scripta essent, neque intelligerentur, quid significarent, ea perinde [17] sunt, ac si scripta non essent: reliqua [18] autem per seipsa valent.

De damnato in metallum. 2. De servo alieno redempto a testatore. De his quæ in eam causam perveniunt.

3. MARCIANUS lib. 11. Institutionum.

SI in [19] metallum damnato quid extra [20] causam alimentorum [21] relictum fuerit: pro non scripto est [22], nec ad fiscum pertinet: nam pœnæ servus est, non Cæsaris. & ita Divus Pius rescripsit. §. 1. Sed etsi post testamentum factum heres institutus vel legatarius in metallum damnatus sit, ad fiscum non pertinet. §. 2. Item, si servo alieno quid legatum fuerit, & postea a testatore redemptus sit, legatum extinguitur. Nam *quæ* [23] *in eam causam pervenerunt, a qua incipere non poterant, pro non scriptis habentur.*

De eo, qui non est in rebus humanis. 1. De captivo.

4. ULPIANUS lib. [13.] ad legem Juliam & Papiam.

SI eo tempore, quo alicui legatum adscribebatur, in rebus humanis [24] non erat, pro non scripto hoc habebitur. §. 1. Sed & si in hostium potestate [25] erat, quo [26] testamentum fiebat, neque ab hostibus rediit, pro non scripto erit. † Et ita Julianus scribit.

De eo, quod quis sibi adscripsit.

5. PAULUS lib. 12. Quæstionum.

QUod quis sibi adscripserit, si alii [27] restituere a testatore jussus est, cum onere fideicommissum, id apud heredem remanet, quamvis pro [28] non scripto esset. † Idem est, & in testamento militis.

TIT. IX.
DE HIS QUÆ [29] UT INDIGNIS AUFERUNTUR [30].

De eo, qui patronum quasi illicitæ mercis negotiatorem detulit.

1. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

DIvi Severus & Antoninus rescripserunt, *quasi indignum carere legato seu fideicommisso libertum, quæ ei testamento patroni relicta erant, cum patronum suum post mortem ejus quasi illicitæ* [31] *mercis negotiatorem detulerat, quamvis & præmium* [32] *meruit.*

De bonorum possessione contra tabulas & pupillari substitutione. 1. De nuptiis illicitis. 3. De eo, qui vivi bona donavit.

2. IDEM lib. 12. Institutionum.

AUfertur hereditas ex asse, & ad fiscum pertinet, si emancipatus filius contra [33] tabulas bonorum possessionem patris ut præteritus petierit, & ex substitutione impuberis adierit hereditatem. §. 1. Item, si quis contra [34] Mandata duxerit uxorem ex ea Provincia, in qua officium aliquod gerit: quod ei ex testamento uxoris adquisitum est, Divi Severus & Antoninus rescripserunt, *retinere eum non posse*: Tanquam si tutor pupillam [35] contra Decretum Amplissimi ordinis in domum suam duxisset [36]. Utroque ergo casu, & si ex asse heres institutus adierit hereditatem, fisco [37] locus fit: nam quasi indigno ei aufertur hereditas. §. 2. Per contrarium autem ducta tam ab eo, qui officium in Provincia gerebat, quam a tutore [38] illicite; magis est ut dicatur capere [illam] ex testamento: nec quasi indignam esse repellendam. §. 3. Idem erit, si quis vivi *ignorantis* bona, vel partem bonorum alicujus cognati donaverit [39]: nam quasi indigno aufertur.

De eo, cujus negligentia & culpa testatrix mortua est.

3. IDEM lib. 5. Regularum.

INdignum esse D. Pius illum decrevit (ut & Marcellus lib. XII. Digestorum refert), *qui manifestissime comprobatus est id egisse, ut per negligentiam &* [40] *culpam suam mulier, a qua heres institutus erat, moreretur.*

De accusatione falsi.

4. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

PApinianus lib. V. Quæstionum ait, Si quis unum heredem, quasi per falsum [41] adscriptum accusavit: legatum ei non auferri a coherede relictum, quem non inquietavit.

De accusatione testamenti. 2. De excusatione tutoris. 3. De accusatione testamenti. 4. De manumissione. 5. De accusatione testamenti. 20. De præmio quod datur his qui se deferunt.

5. PAULUS lib. 1. de jure Fisci.

POst legatum acceptum, non tantum licebit falsum arguere [42] testamentum, sed & non jure factum contendere: inofficiosum [43] autem dicere non permittitur. §. 1. Ille, qui non jure factum contendit, nec obtinuit, non repellitur ab eo, quod meruit. Ergo qui legatum secutus, postea falsum dixit, amittere debebit quod consecutus est. † De eo vero, qui legatum accepit, si neget jure factum esse testamentum, D. Pius ita rescripsit: *Cognati Sophronis licet ab herede instituto acceperant legata, tamen si ejus conditionis fuerit visus, ut obtinere hereditatem non possit, & jure intestati ad eos cognatos pertinet, petere hereditatem ipso jure poterunt.* † *Prohibendi* [44] *autem sint, an non, ex cujusque persona* [45], *conditione* [46], *ætate* [47], *cognita causa a judice constituendum erit.* §. 2. Amittere id quod testamento meruit, & eum placuit, qui tutor datus excusavit [48] se a tutela. sed si consecutus fuerit, non admittitur ad excusationem. Diversum puto in eo, qui legatum tantum meruit, & a matre pupilli tutor petitus, excusare se maluit: hic enim nihil [49] contra judicium defuncti fecit. † Sed hoc legatum quod tutori denegatur, non ad fiscum transfertur, sed filio relinquitur, cujus utilitates desertæ sunt. §. 3. Si pater [50] accusaverit testamentum, vel dominus: denegabitur ei actio etiam ejus, quod filio ejus vel servo legatum est, si ad ipsos emolumentum rei perventurum est. Quod si personam illorum spectet, diversum dicendum est. §. 4. Si servum *suum rogatus sit manumittere*, qui legatum meruit, vel etiam ipsi servo utrunque datum sit: dicendum est, non debere obesse servo factum domini, sed a fisco redimendum, ut manumittatur: si tamen velit servum vendere: quia non potest cogi, qui judicium sprevit [51] defuncti. §. 5. Si filiusfamilias falsum accusaverit testamentum: videndum est, an denegari debeat actio patri? & puto, si invito [52] patre accusavit, non esse denegandam patri actionem. §. 6. Si is, cui rogatus sum *legatum restituere*, falsum dixerit: restituere id fisco debebo.

1 Ea sententia dicitur in *l.* 86. ff. *de condit. & demonstr.* Catonianæ & Cassianæ sententiæ. *Novell.* 26. §. 1. adde Theoph. 32 *Inst. de legatis.* 2 Per eam legata cedunt, non ab apertis tabulis (ut lex Julia & Papia caducæ volebant), sed a morte testatoris. vide ad hanc regulam Hotom. 2. *obs* 3. 3 *l* 29. *l.* 178. *l.* 201. ff. *de reg. jur. Inst de exher. lib.* 4 Id est, post testamentum factum: vel statim a testamento facto. §. 1. §. 2. ff. *hic.* 5 Cavillatio fit, quoties quis scienter falso argumento utitur, aut verba captat. Cicero *pro Cæcinna.* Quintilianus Porro de cavillatione. adde *l.* 177. *l.* 233. ff. *de verb. sign. l.* 65. ff. *de reg. jur. l.* 2. §. 44. ff. *ad SC. Tertull.* 6 Imo, non est verum. vid. *l.* 56. ff. *de hered. inst.* 7 An hoc innuit, sub tali conditione legatum esse? Maxime. *Goth.* Ita solve *l.* 41. §. 2. *supr. de leg.* 1. *l.* 66. §. 6. ff. *de leg.* 2. vide Cujac. *obs. lib.* 4. c. 4. Ans. 8 Intelligo, *quandocunque*: verbi gratia, etiam post testamentum testatoris. 9 Ad libertates, sic legit Cujac. 4. *obs.* 5. vide Hotom. 4. *obs.* 3. sed Govean. 3. *var.* 29. intelligit hereditatem relictam servo legato, cujus dies, nisi adita hereditate, cedere non potest. *l. un.* §. 6. *C. de cad. tollend.* 10 *l.* 41. §. 2. *supr. de legat.* 1. 11 Vide quæ scripsi ad *l.* 210. ff. *de reg. jur.* 12 Puta legem Juliam & Papiam, quibus cedit dies ex apertis tabulis. Cujac. 14. *obs.* 4. quæ sententia displicet Hotom. 2. *obs.* 3. 13 Vide *l. un.* §. 2. §. 3. *C. de caducis.* 14 Sibi adscripserit. *l.* 15. ff. *ad l. Corn. de falsis.* Goth. vid. Anton. Aug. *lib.* 4. *emendat. cap.* 15. Ans. 15 *l.* 71. ff. *de her. instit.* 16 Imo aliter habentur; & valet hujusmodi institutio. *l.* 29. *supr. de her. inst.* 17 Vide *l.* 28. ff. *de reb. dub.* 18 Utile per inutile non vitiatur. *Goth.* vide *l.* 73. §. 3 ff. *de reg. jur.* Cujac. *lib.* 4. *obs.* 4. Ans. 19 Incapaci quod relinquitur, pro non scripto est, & ideo cedit heredi, non fisco, *ut hic.* 20 *l.* 11. *supr. de alim.* 21 Alimenta possunt legari in metallum damnato. 22 Et sic apud heredem remanet. 23 Vide ad hunc versiculum Cujac. 18. *obs.* 13. 24 *l.* 2. §. 1. *l.* 6. *in fin. l.* 14. ff. *de jure codicillor.* 25 *l.* 101. *in fin.* ff. *de leg.* 1. 26 *Subaudi*, tempore. 27 *l.* 14. *in fin. infr. ad L. Corn. de falsis.* 28 Vide *l. un.* §. 3. *C. de caducis.*

29 *Lib.* 6. *C.* 35. vide ad hunc tit. Ægid. Bossium *tit.* 11. Goth. Adde Brisson. *select. lib.* 4 *cap.* 4. Vasq. *de success. resolut. lib.* 2. §. 19. Peregrin. *de jure fisci. lib.* 2. *tit.* 2. 3. 4. 7 8. Ans. 30 Ea dicebantur veteribus *ereptitia.* hujus itaque tituli sit hæc Epitome, *Omnibus qui contra voluntatem defuncti faciunt, ut indignis, aufertur hereditas, si nihil testamento in fraudem legis fuerit cautum* Paul. 3. *sent* 5. §. 10. 31 Vide *tit. C. quæ res vendi non possunt.* dixi ad *l.* 11. §. 3. ff. *de publican.* 32 Præmium meretur, ut delator: ut ingratus & patronum accusans, privatur ejus legato: Atque ita ex eodem pœnam & præmium consequitur: quod singulare est. 33 Indignus est, qui contra tabulas petiit: idcirco hereditas ei aufertur. *l.* 18. *in fin.* ff. *de B. P. contra tabulas* 34 Indignus est, qui contra Mandata vel Senatusconsulta uxorem duxit *l.* 63. ff. *de ritu.* 35 Vide *tit. C. de interdicto matrimonio inter pupill.* 36 De in domum ductione dixi ad *l.* 15. ff. *de cond. & demonstr.* 37 *l.* 13. ff. *h. t.* 38 Indigna non est, quæ nupsit officiali provinciæ, vel tutori. vid. *l. ult.* ff. *de leg.* 1. nisi scivit nuptias inutiles esse. *l.* 63. ff. *de ritu. l.* 27. ff. *de usu & usufruct. legato.* 39 *Indignus* est, qui de vivi ignorantis bonis disponit. *l.* 29. *l.* 30. ff. *de don l. ult. C. de pactis.* 40 Vide *l.* 8. *supr. ad l. Aquil.* 41 Delictum injuria affecti personam non egreditur. *l.* 5. ff. *de injur. l.* 2. *in fin. supr. de alimentis.* 42 Adde *l.* 30. ff. *de except. rei jud. l.* 3. ff. *ad l. Corn. de falsis. l.* 43. *in fin. supr. de hered. petit* 43 *l.* 24. *infr. h. t. l.* 10. *in fin supr. de inoff l.* 8. *in fin. C. de inoff.* 44 *Sub.* a petitione hereditatis. 45 *Puta*, si mulier sit. 1. Harmen. 13. *in fin.* adde Cujac. 5. *obs.* 39. 46 *Puta*, si miles vel rusticus. *l.* 3. §. 12 *supr. de SC. Silaniano.* 47 *Puta*, si minor. 48 *l.* 32. *vers. recte. supr. de excus. tut.* 37. *Synops. Basil.* 1. c. 21. 5. Harm. 11. §. 41. 49 *l.* 34. *supr. de excus tut* 50 Vide Paul. 5. *sent.* 12. §. 3. 51 Id est, qui nihil accepit a testatore. *l.* 35 *infr. de fideicom. lib.* §. 2. *vers. quod si dominus. Inst. de sing. reb per fideicomm.* secus si recepit. *l.* 19. *in fin. infr. de fideic. lib.* 52 In publicis judiciis filius potest accusare invito patre. *l.* 37. *infr. ad l. Jul. de adult.*

§. 7. Qui accusavit falsum, heres [1] legatario extitit, vel heredi scripto: nihil huic nocere dicendum est. §. 8. Similis est [2] ei, & qui inofficiosum dicit. §. 9. Ætati [3] ejus, qui accusavit, ignoscitur [4]: & maxime si tutor vel curator dicere falsum vel inofficiosum velit: & ita Imperatores Severus & Antoninus rescripserunt. §. 10. His vero, qui testimonio suo intentionem accusatoris adjuvaverunt, deneganda est actio: idque Divus Severus decrevit. §. 11. Sunt qui putant (& recte) & ei [5] denegandam, qui accusatori adfuit, vel fidejussor pro eo extiterit. §. 12. Quidam & Præsidem indignum putant, qui testamentum falsum pronunciavit, si appellatione intercedente heres scriptus obtinuit. §. 13. Advocatum fisci, qui intentionem delatoris [6] exequitur, in omnibus officii [7] necessitas satis excusat [8].

§. 14. Qui principale [9] testamentum arguit, & [10] a secundis [11] tabulis repellendus est: item a codicillis ad testamentum factis, licet non confirmatis. Non idem sequendum est, si secundas tabulas vel codicillos coarguit: quia non utrumque hoc casu improbasse videtur.

§. 15. An libertas ei servo data, qui testimonio [12] suo infringere voluerit testamentum, auferri debeat, videndum est. Fideicommissum utique non [13] est dignus consequi; & de libertate Divus Pius judicavit, esse ea privandum. §. 16. Ei qui tutor datus est, non prodest ad excusationem, quod falsum dixit; sed a legato [14] removetur.

§. 17. Qui mortis causa donationem [15] accepit a testatore, non est similis in hac causa legatario. §. 18. Alia causa est ejus, qui propter testamentum a legatario vel a statulibero [16] accipere jussus est; hic enim ut indignus repelletur. §. 19. Et Falcidiæ beneficium heredi scripto auferri debere, D. Pius & D. Marcus putaverunt.

§. 20. Omnes, qui ut indigni repellentur [17] summovendi sunt a præmio, quod secundum Edictum D. Trajani datur his, qui se deferunt.

De re amota.

6. MARCELLUS lib. 22. Digestorum.

REscriptum est a Principe, *heredem rei [18] quam amovisset, quartam non retinere.* & ideo si is qui quadringenta habebat, universa quadringenta legavit, & heres centum subtraxisset: trecentorum quartam retinebit, septuagintaquinque scilicet; & ducenta vigintiquinque dabit legatariis: [ex] centum, quæ subripuit, legatariis quidem dabit septuagintaquinque; reliqua, id est, vigintiquinque, ad fiscum venient.

De accusatione testamenti.

7. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

QUi Titii testamentum falsum dixit, nec obtinuit, heredi [19] ejus heres existere prohibendus non est: quia non principaliter [20] in Titii hereditatem succedit.

De actionibus confusis.

8. IDEM lib. 9. Regularum.

INdigno herede pronunciato, adempta hereditate, confusas actiones restitui non [21] oportet.

De inimicitiis. 1. De maledictione. 2. De status controversia.

9. ULPIANUS lib. 14. ad legem Juliam & Papiam.

SI inimicitiæ capitales [22] intervenerunt inter legatarium & testatorem, & verisimile esse cœperit, testatorem noluisse legatum sive fideicommissum præstari ei, cui adscriptum relictum est: magis est, ut legatum ab eo peti non possit. §. 1. Sed & si palam & aperte testatori maledixerit [23], & infaustas voces adversus eum jactaverit, idem erit dicendum. §. 2. Si autem status [24] ejus controversiam movit, denegatur ejus, quod testamento accepit, persecutio: ex qua specie statim fisco deferetur.

De tacito fideicommisso. 1. Si fideicommissarius desierit posse capere. 2. De tacito fideicommisso.

10. GAJUS lib. 15. ad legem Juliam & Papiam.

IN *fraudem juris fidem accommodat*, qui vel id quod relinquitur, vel aliud, tacite [25] promittit restituturum se personæ, quæ [26] Legibus ex testamento capere prohibetur: sive chirographum [27] eo nomine dederit, sive nuda pollicitatione repromiserit. §. 1. Si quis ei, qui capere possit, rogatus fuerit restituere; & is mortis tempore prohibetur Legibus hoc capere: non dubito, quin etsi deficit fideicommissum, apud eum tamen, qui rogatus est restituere, manere [28] debet: quia nulla fraus ejus intervenisse videtur: nisi si in futurum casum fidem accommodavit, id est, ut, licet capere Legibus prohiberi cœperit, restituat. §. 2. Recte dictum [est], si pater [29] filii, quem in potestate habebat, tacitam fidem interposuerit, non debere id filio nocere: quia parendi [30] necessitatem habuerit.

11. PAPINIANUS [lib. 15. Quæstionum].

HEres, qui tacitam fidem contra Leges accommodavit, in ea parte, qua fraudem adhibuit, Falcidia [31] non utitur: & ita Senatus [32] censuit. † Sed si major modus institutionis, quam fraudis fuerit, quod ad Falcidiam attinet; de superfluo quarta retinebitur.

De incapaci herede scripto in posteriore testamento. De nomine heredis inducto.

12. IDEM lib. 16. Quæstionum.

CUm quidam scripsisset [33] heredes, quos instituere non potuerat; quamvis institutio non valeret, neque superius [34] testamentum ruptum esset, heredibus [35] tamen ut indignis, qui non habuerunt supremam [36] voluntatem, abstulit [37] jam pridem Senatus hereditatem. Quod D. Marcus in ejus persona judicavit, cujus nomen peracto testamento testator induxerat [38]: causam enim ad Præfectos [39] ærarii misit. Verum ab eo legata relicta salva manserunt. De præceptionibus eidem datis voluntatis erit quæstio, & legatum ei non denegabitur, nisi hoc evidenter testatorem voluisse appareat.

De matrimonio cum adultera.

13. IDEM lib. 32. Quæstionum.

C*Laudius Seleucus Papiniano suo Salutem. Mævius in adulterio Semproniæ damnatus, eandem Semproniam non [40] damnatam duxit [41] uxorem, qui moriens heredem eam reliquit: quæro, an justum matrimonium fuerit, & an mulier ad hereditatem admittatur?* Respondi, neque tale [42] matrimonium stare, neque hereditatis lucrum [43] ad mulierem [pertinere]: sed quod relictum est, ad [44] fiscum [45] pervenire. † Sed etsi talis mulier virum heredem instituerit, & ab eo quasi ab indigno hereditatem auferri dicimus.

De stupro.

14. IDEM lib. 33. Quæstionum.

MUlierem [46], quæ stupro cognita in contubernio militis fuit, etsi sacramento [47] miles solutus intra annum mortem obierit, non admitti ad testamentum jure militiæ factum, & id quod relictum est, ad [48] fiscum pertinere, proxime tibi respondi.

De accusatione codicillorum.

15. IDEM lib. 6. Responsorum.

HEredi, qui falsos codicillos [49] esse dixit, neque obtinuit, hereditas [50] non aufertur, si tamen aliquid a coherede codicillis acceperit, ejus actio denegabitur. itaque si bonorum inter heredes divisionem defunctus codicillis fecerit: partes quidem hereditarias, in quibus legatum consistere non potuit, tenebit: sed Falcidiæ beneficio non utetur, si tantum [51] in amissis portionibus erit, quod Falcidiam æquitate compensationis recusaret.

De accusatione subjecti partus. 1. De concubina. 2. De nomine heredis inducto.

16. IDEM lib. 8. Responsorum.

CUm tabulis [52] secundis pater impuberi filio fratris [53] filios, coheredibus datis substituisset; ac substituti fratris filii, post mortem pueri, matrem ejus partus [54] subjecti [55] ream postulassent, ut hereditatem patrui legitimam obtinerent: victis auferendam esse partem hereditatis ex causa substitutionis, respondi: quia ex testamento sententiam [56] secundum se dictam non haberent. §. 1. Quoniam [57] stuprum in ea contrahi non placuit, quæ se non [58] patroni concubinam esse patitur [59], ejus, qui concubinam habuit, quod testamento relictum est, actio non denegabitur: idque in testamento Cocceii Cassiani clarissimi viri, qui Rufinam ingenuam honore [60] pleno dilexerat, Opti-

1 Vide *l. 7. infr. h. t.* 2 Vide tamen *l. ult. in fin. supr. de inoff.* 3 Vide Paul. 5. *sent.* 12. §. 4. vide *l. 14. §. 2. infr. de bon. libert.* 4 Imo, non ignoscitur, nisi beneficio Principali. *l. 22. in fin. infr. h. t.* adde *l. 2. C. h. t.* 5 Cur ei? quia voluntate accusatori adfuit consilio vel fidejubendo. 6 Delatoris quodammodo est patronus, fisci patronus. *l. ult. C. de delatorib.* Si vero sine delatore agit, ipse delator est potius, quam fisci patronus. 7 Necessitas officii excusat delatorem & delatoris adjutorem. adde *l. 22. ff. h. t. l. 2. C. de delatoribus.* ubi dixi. adde *l. pen. supr. de postulando.* 8 Non fit igitur infamis, ut delator, neque punitur. Idem dicendum de servis fiscalibus. vide Cujac. ad *l. 2. C. de delator.* Neque tenetur parti ad expensas, multo minus ad talionis pœnam. Cogendus est tamen delatorem nominare: ne prætextu vel colore officii, clam suas inimicitias exerceat. 9 Quid si codicillos? v. *l. 15. infr. h. t.* 10 Testamenti principalis cum secundis tabulis & codicillis connexitas & similitudo. 11 Secundis tabulis hic opponitur principale testamentum. vid. quæ scripsi ad *l. 11. ff. test. quemadm. aper.* 12 Testis admittitur adversus testamentum. 13 Imo non est indignus. *l. 24. in fin. infr. ad l. Corn. de falsis.* 14 *l. 6. supr. de hered. pet.* 15 Adde *l. 11. supr. de inoff.* 16 Indignus heres privatur etiam commodo, quod accepit a statulibero. vid. ad hunc locum Manticam, 11. *de conjecturis ultimarum voluntatum.* 17. *n.* 20. ubi notat, indignitatis causam referri vel ad portionem hereditatis incapaci restituendæ, vel ad testamentum, quod heres ipse accusat. 17 Repelluntur. *Hal.* 18 .. 24. *l. 68. in fin. ff. ad l. Falcid. Nov.* 1. *cap.* 2. dixi ad Accurs. *Novell.* 1. *cap.* 2. & hoc jure veteri. 19 *l. 5. §. 7 ff. eod.* 20 Sed per alium heredem: non denique voluntate ipsius testatoris heres factus est, sed voluntate ejus heredis 21 *l. 17. l. 18. §. 1. ff. eod. l. 29. in fin ff. de jure fisci.* 22 *l. 6. §. 17. 18 ff. de excus. tut. l. 3. in fin. ff. de adimend.* §. 11. *Inst. de excus. tut.* 23 *l. 1. in fin ff. de jure patron.* 24 *l. 6. §. pen. supr. de excus. tut.* §. 12. *Inst. de excus. tut.* 25 *l. 103. supr. de legat.* 1. Goth. vide Leonin. *emendat. lib. 5. cap. 6. num.* 6. Ans. 26 Vide Ulpian. 25. §. 17. 27 Chirographo obligamur, aut nuda pollicitatione. *l. 3. infr. de jure fisci.* 28 *l. ult. in fin. ff. h. t.* 29 Vel dominus servi. vide *l. 13. infr. ad l. Falcid.* 30 *l. 13. infr. ad l. Falcid.* huc refer Gell. 2 *c* 7. 31 Id est, quadrantem non deducit, nec caducum vindicat ex eo testamento, si liberos habeat. Ulpian. *ibid* 32 Senatusconsulto *Plantiano* id cautum est. *l. 59. in fin infr. ad l. Falcid.* 33 In secundo testamento. *Basil.* 34 Prius. 35 Et sic heredes in priore testamento scripti, quasi indigni removentur. *Græci.* 36 Ultimam. 37 Cur? Cum testator in priori voluntate non perseveraverit, testator judicavit ea re plane te odio heredis ad secundam voluntatem transire. *Græci.* 38 *l. 16. in fin. infr. [illegible] l 2. §. 7. ff. de B P secund. tab.* 39 Præfecti ærarii cognoscebant de caducis. v. *l. 3. supr. de his, quæ in test.* dixi ad *l. 42. ff. de jure fisci.* 40 Vide 6. Harmenop. 2. *in fin.* secus fuerit, si damnatam adulterii duxit, *l. 37. supr. de minoribus.* 41 Atqui damnatum & supplicio capitali eum affectum oportuit. *l. quamvis.* 30. *C. ad l. Jul. de adulteriis.* An hoc jure adulterii pœna non fuit capitalis. *arg. l. 2. §. miles. 3. supr. de his qui notantur infamia. l. qui cum uno. 4. §. adulterii. 7. ff. de re militari?* An adulterii pœna capitalis est certis personis, quæ aliis non fit, ut notatur *l. si q. is viduam. 5. infr. de quæstionibus?* An hic causa cognita minor pœna imposita est. *l. qui aliter. 13. §. pœna gravior. 7. supr. de his qui notantur?* 42 Nemo potest eam jure in uxorem ducere, quam per adulterium polluit. Hujusmodi uxori tanquam indignæ aufertur, quod a viro ei relinquitur. *Bart.* adde *cap. fin. extr. de eo, qui duxit in matr quam polluit per adulterium.* Quid, quo sensu matrimonium adulteri cum adultera non est? Canonistæ id intelligunt verum esse, si adulterium commissum fuerit, data fide matrimonii contrahendi, mortuo uxoris marito, *dict. cap. ult.* Goth. vide Cujac *lib. 5. observ. cap.* 6. Peregrin *de jure fisci lib* 2. *cap.* 2. Ans. 43 *l. 2. supr. h. t.* 44 Imo certis personis defertur, *l. quis contra legum. 4. C. de incestis.* unde hæc lex emendata novo jure videtur. *Bart.* 45 *d. l. 2. l. 14. infr. eod. l. 32. in fin. supr. de donat inter virum.* 46 *l. 41. §. 1. supr. de testam. milit.* 47 Vide *l. 11. infr. ad leg. Jul. de adult.* 48 Imo quod relinquitur a milite ei, quam per stuprum cognovit, non cedit fisco, *l. affectionis. 5. infr. de donat.* lex contraria in pagano, hæc in milite obtinet. Ita not. *l. 2. C. de donat. inter virum. l. miles. 41. §. 1. supr. de test. milit.* 49 Adde *l. 5. §. 14 ff. h. t.* 50 Cur non aufertur? Accessorium qui impugnat, eo tantum privatur, at non his quæ consequi potest ex jure principali. 51 Adde *l. 61. ff. ad l. Falcid.* 52 Secundæ tabulæ, pupillaris substitutio. 53 Substituere filio impuberi fratris filios possumus 54 Suppositum qui partum esse ait, secundas tabulas impugnat ideoque ut indigno ei auferuntur, quæ illis tabulis ei relicta. 55 Atque ita testamentum impugnabant. *argum. l. 4. C. de her. inst.* 56 Sententia secundum se dicta non haberent. Ita legit & emendat Anton. Faber 6. *conject.* 19. atque ita veteres quosdam legisse notat Bartolus. 57 Adde *l. 1. supr. de concubinis.* adi ad hanc legem Langebekium *cap. 3. annotationum.* Antonium Fabrum 3. *conjectur.* 13. 58 Cum concubina nemo stuprum committit jure civili; est enim concubinatus jure civili permissus. *l. 3. supr. de concubinis.* Quod etiam constitutum fuit in concubina patrono juncta: cum jure civili liberta multo honestius patroni fuerit concubina quam uxor *l. 1. supr. de concubin.* Unde constat, concubinæ testamento relinqui posse: eique actionem non denegari. Imo, & matri concubinæ, & liberis ejus (ex alio autem concubinatu susceptis) relinqui potest: cum si turpis esset conjunctio, æque in liberis atque in matre inutile esset relictum. 59 Vide Cujac. 5. *obs.* 3. 60 Honor hic plenus est maritalis, quo differt uxor a concubina. *l. 49. §. 4. in fin. supr. de leg* 3 *l. 31. infr. de donat.* Concubina, matrisfamilias honestatem non habet, nisi patroni concubina sit. *l. 41. in fin. supr. de rit.* Nuptias facit plenus honor, *ut hic.* maritalis honor & affectio *l. donationes. 31. infr. de don.* Honor est in ipsa appellatione *Novell* 74. uxor, materfamilias, domina, nomina sunt dignitatis. Concubina, quasi nomen voluptatis. Porro hic quidam etiam legunt, *pleno amore:* quam lectionem non improbat Anton. Fab. 3. *conject.* 4.

ini Maximique Principes nostri judicaverunt: cujus [1] filiam [2], quam alumnam [3] testamento Cassianus nepti coheredem datam appellaverat [4], vulgo quæsitam [5] apparuit. §. 2. Cum heredis nomen mutata voluntate paterfamilias incisis tabulis induxisset [6], atque ideo fisco portionis emolumentum adjudicatum fuisset: eam rem legatariis non obesse, qui retinuerant voluntatem, Divo Marco placuit, & ideo cum suo onere fiscum succedere.

De vindicta defuncti omissa.

17. IDEM [lib. 13. Responsorum].

HEredem, qui sciens defuncti vindictam insuper habuit [7], fructus [8] omnes restituere cogendum existimavi: nec probe desideraturum, actionem [9] confusam restitui. Deceptum [10] autem ignoratione facti [11], bonæ fidei possessoris defensionem habiturum, ante motam scilicet controversiam, si ratio fructuum subducatur: nec improbe confusam [12] actionem reddi postulaturum.

De tacito fideicommisso. 1. De morte non defensa.

18. IDEM lib. 15. Responsorum.

EUm, qui tacitum fideicommissum in fraudem Legis suscepit, eos quoque fructus, quos ante litem motam percepit, restituere cogendum respondi: quod bonæ fidei possessor fuisse non videtur, exemplo bonorum fisco vindicatorum. † Post motam de tacito fideicommisso controversiam, ante pretia fructuum percepta cum usuris [13] esse restituenda respondi: sed omnium fructuum, quorum pretia percepta fuerant. quod si fructus in usu habuit, eorum pretia tantum restitui satis erit. Sed D. Severus bonorum tacite relictorum, citra distinctionem [14] temporis, fructus duntaxat deberi, non [15] etiam usuras eorum, benigne decrevit. quo jure utimur. §. 1. Bonis universis [16] ex causa taciti fideicommissi fisco restitutis, heredem onus æris alieni non spectare convenit. Nec aliud servatur, morte non defensa. Si quid tamen ob aditam hereditatem, actionibus aut servitutibus confusis [17], amiserit, auxilio restitutionis non merebitur. §. 2. Pro parte heres institutus, prædii legatum acceperat, & in hereditate non capienti restituendi tacitum ministerium susceperat: quanquam legatum pro ipsius parte non constitisset, ideoque portionem istam pro herede possideret, tamen ei prædium integrum [18] esse relinquendum respondi: neque enim rationem juris [19], ac possessionis varietatem inducere divisionem [20] voluntatis.

De impedito mutare testamentum.

19. PAULUS lib. 16. Responsorum.

SI scriptis heredibus ideo hereditas ablata est, quod testator aliud testamentum mutata voluntate facere voluit, & impeditus [21] ab ipsis est: ab universo judicio priore recessisse eum videri.

De morte non defensa.

20. HERMOGENIANUS lib. 3. juris epitomarum.

EI [22], qui [23] mortem [24] uxoris non defendit [25], ut indigno [26] dos [27] aufertur [28];

21. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

POrtionesque [29] eorum fisco vindicantur, qui mortem libertorum [30] suspecto decedentium non defenderunt. Omnes [31] enim heredes, vel eos, qui [32] loco heredis sunt, officiose [33] agere circa defuncti vindictam convenit.

Si tutor testamentum falsum & inofficiosum dicat.

22. TRYPHONINUS lib. 5. Disputationum.

TUtorem, qui pupilli sui nomine [34] *falsum vel inofficiosum* [35] *testamentum* dixit, non [36] perdere sua legata, si non obtinuerit, optima ratione defenditur [37]: &, si libertum patris pupilli sui nomine capitis accusaverit, non repelli a bonorum possessione contra tabulas. Quia officii necessitas, & tutoris fides excusata esse debet. Nec quisquam Judicum calumnia [38] notabit tutorem, qui non suis simultatibus accusationem sub nomine pupilli instituit: sed cogente forte matre pupilli, vel libertis patris instantibus. Et si tutor reum aliquem postulaverit pupilli nomine, & ideo non sit exsecutus, quod interim ad pubertatem pupillus pervenerit; non oportet dici in Turpillianum eum Senatusconsultum incidisse: discreta sunt enim jura, quamvis plura in eandem personam devenerint, aliud tutoris, aliud legatarii: & cum non suæ personæ jure, sed pupilli accusaverit, propriam pœnam mereri non debet. Denique pupillo relicta in eo testamento, nisi [39] a Principe conservata sint, pereunt: adeo ille est accusatoris defensor & quasi patronus. idem & Sabinus libris ad Vitellium scripsit.

De tacito fideicommisso.

23. GAJUS lib. singul. de tacitis Fideicommissis.

SI quilibet heres ex cujuscunque testamento tacite rogatus fuerit, ut quadrantem, quem legis Falcidiæ beneficio retinuit, non capienti restituat: æque locus erit Senatusconsulto [40]. neque enim multum intererit inter tale fideicommissum, & cum quis id quod ad se ex hereditate pervenerit, restituere rogatus sit.

Si testamentum non jure factum dicatur.

24. PAPINIANUS lib. 18. Quæstionum.

SI testamentum patris jure [41] factum filius negavit: quoniam de jure [42] disputavit, non judicium impugnavit aut accusavit, retinet defuncti voluntatem.

Tacitum fideicommissum non inducitur ex sola heredis instituti affectione.

25. IDEM lib. 14. Responsorum.

SI gener [43] socerum heredem reliquerit, taciti fideicommissi suspicionem [sola ratio paternæ [44] affectionis non admittit [45]].

§. 1. Apud Scævolam lib. XXX. Digestorum Claudius notat: Si vivo testatore decesserit is, cui illicite [46] legatum relictum erat, non fisco [47] hoc vindicatur, sed apud [48] eum, a quo relictum est, remanet [49].

1 Judicaverunt, quam alumnam testamento Cassianus nepti coheredem datam appellaverat, cujus filiam vulgo quæsitam apparuit. Ita hunc locum restituit & emendat Anton. Fab. 3. *conject.* 14. 2 Cum idem Cassianus post mortem Ruffinæ dixisset, scil. 3 Quasi eam educasset. 4 Quæritur, an ei juste potuerit legare. 5 Cæterum vulgo quæstum fecisse apparuit. Cujac. 5. *obs.* 6. hinc sumitur ratio decidendi, juste ei legatum videri, ex quo Coccejus Cassianus stuprum cum legataria non commiserit: stuprum non commisisse hinc apparet, quod eam concubinam habuerit, quæ vulgo quæstum fecerit. *l.* 3. ℔. *de concub.* 6 *l.* 12. *supr. h. t.* 7 Id est, neglexit. *Insuper habendi* verbo usus est & Gellius 1. *c.* 19. Apulejus 1. *de Asino.* v. Muretum 11. *variar.* 17. adde quæ notavi ad *l.* 43. ℔. *de religiosis.* adde *l.* 2. *C. si quis omissa causa.* 8 *l.* 1. *C. h. t.* *l.* 76. §. 7. ℔. *de leg.* 2. 9 *l.* 8. ℔. *h. t.* 10 *l.* 21. §. 1. *supr. de SC. Silaniano.* 11 Quid, si ignorantia juris? secus. *l. sed etsi.* 25. §. *scire.* 6. ℔. *de hered. petit.* Ignorantia juris, quoties de fructibus quæstio est, neminem in mala fide constituit. *l. si fur.* 32. §. 1. ℔. *de usucap.* 12 Confusæ actiones non restituuntur nisi ignorantia deceptis, *ut hic.* 13 *l.* 1. *C. h. t.* *l.* 17. §. 2. ℔. *de usuris.* 14 Citra finem temporis. *l. pen.* ℔. *de re militari.* 15 Etiam si sit bonæ fidei judicium. 16 Onus æris alieni non ei incumbit, cui bona universa auferuntur, nec tamen jura confusa restaurantur. 17 *l.* 8. ℔. *h. t.* 18 In bonis quæ auferuntur ex causa taciti fideicommissi, prælegata non veniunt. 19 *Subaudi*, stricti. 20 Quid si legas, *divisionis voluntatem?* Nam paulo ante scripsit, prædium integrum esse relinquendum. 21 Indignus est hereditate defuncti scriptus heres, qui defunctum impedivit ne testamentum mutaret. *l.* 1. *supr. si quis aliquem testari.* 22 Viro sive marito. 23 Dos uxoris num marito adquiretur, si uxoris necem ultus fuerit? olim ita fuisse videtur: hodie non item. dixi ad *l. un.* §. *illo proculdubio. C. de rei uxoriæ actione.* 24 Adde *l.* 21. ℔. *h. t.* *l.* 27. *infr. de jure fisci.* 25 Id est, non ulciscitur. 26 Indignus dote est maritus, qui mortem uxoris non defendit. 27 Quam lucrari aliter potuit. 28 Imo non cedit fisco, sed heredibus mulieris, *l. si ab hostibus.* 10. §. *ult. supr soluto.* ibi uxor a marito: hic ab alio fuit interfecta. Priore casu, vir nullo tempore dotem lucratus est: posteriore, secus: quam tamen amittit, quod mortem uxoris non vindicaverit. 29 *Al.* quoque. 30 Indignus est, qui mortem liberti non defendit. adde *l.* 20. ℔. *h. t.* *l.* 15. *in fin. supr. de SC. Silaniano.* 31 Heredes, vel qui loco heredis sunt, officiose circa defuncti vindictam agere debent. Omnes, etiam libertorum. 32 Bonorum possessores heredis loco sunt. 33 Officium præstat defuncto qui ejus mortem vindicat. 34 An est ad utilitatem pupilli, ut putat Accursius? An potius etiam tutorio nomine accusare potest, *ut hic.* & *l. Pollа.* 2. *C. h. t.?* licet subscribere nomine pupilli non possit, *l.* 2. *C. qui accusare. arg. l. ult. C. de injuriis.* ubi alius accusat, alius subscribit. 35 *l.* 30. §. 1 *supr. de inoff.* §. 5. *Inst. de inoff.* 36 Imo amittit. *l.* 5. § 11. ℔. *h. t.* *l. filius.* 22. *l. ultim. supr. de inoffi.* hic necessitate officii accusat: ibi, voluntate. 37 Est enim æquum, ut qui necessitate officii testamentum accusat, eo, quod proprio nomine meruit, non privetur. adde *l. ult. supr. de postulando.* 38 Adde *l. ult. supr. de postulando* *l.* 2. *C. qui accusare.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 9. 39 Adde *l.* 5. §. 9. *supr. h. t.* 40 Plautiano, de quo *l.* 59. *in fin.* ℔. *ad leg. Falcid.* 41 *l.* 5. §. 5. *supr. h. t.* 42 Testamentum qui jure factum negat, de jure tantum testamenti disputat, non autem judicium defuncti impugnat. 43 Uxor est incapax ex lege Papia decimaria: ideoque tacitum fideicommissum ei perperam relinquitur, *ut hic.* hodie ex constitutione *l.* 2. *C. de infirmandis pœnis cœlibatus.* non est incapax. 44 Est enim loco parentis. *l.* 16. ℔. *soluto.* 45 Præsumptio fraudis non inducitur ex sola consanguinitate. *Bart.* 46 Vide Tiraquell. *c.* 29. privilegio piæ causæ. 47 Hoc referendum ad caduca, de quibus videnda est *l. un. C. de caducis.* 48 Id est, apud heredem testatoris. 49 *l.* 10. §. 1. *supr. h. t.*

LIBER TRIGESIMUSQUINTUS.

TIT. I.

DE [1] CONDITIONIBUS [2] ET DEMONSTRATIONIBUS, ET CAUSIS [3], ET MODIS [4] EORUM, QUÆ IN TESTAMENTO SCRIBUNTUR.

Divisio legati. 1. De die certo. 2. De die incerto. 3. De conditione.

1. POMPONIUS lib. 3. ad Quintum Mucium.

LEgatis, quæ relinquuntur [5], aut dies incertus [6], aut conditio adscribitur: aut, si nihil horum factum sit, præsentia [7] sunt: nisi [8] si vi ipsa conditio insit. §. 1. Cum dies certus adscriptus est, quamvis dies [9] nondum venerit, solvi tamen possunt: quia certum est ea debitu iri. §. 2. *Dies* autem *incertus* [10] est, cum ita scribitur: *Heres meus cum morietur, decem dato:* nam diem incertum mors [11] habet ejus. & ideo, si legatarius ante decesserit, ad heredem ejus legatum non transit: quia non cessit dies vivo eo, quamvis certum [12] fuerit moriturum heredem.

§. 3. Inest [13] autem *conditio* legati, veluti cum ita legamus: *Quod ex Arescusa natum fuerit, heres dato:* aut, *fructus, qui ex [eo] fundo percepti fuerint, heres dato* [14]: aut, *servum, quem alii non legavero, Seio dato.*

Divisio *conditionum, & de* tempore *earum implendarum.*

2. ULPIANUS lib. 5. ad Sabinum.

COnditionum quædam sunt, quæ quandoque [15] impleri possunt etiam [16] vivo [17] testatore [18]: utputa, *Si navis ex Asia venerit:*

1 De conditionibus, multis disputat Bartolus in explicatione legis 1. hoc titulo, nimirum: Quid sit conditio; quibus verbis inducatur; & utrum semper inducatur hoc articulo, *si:* An inducatur adverbio, præpositione quavis, vi nominis, pronomine, verbo, participio, gerundio, supino. 2 Insertis scil. tam legatis, quam fideicommissis & libertatibus. *L.* 6. *C.* 46. περὶ τῶν ὑπὸ αἵρεσιν καὶ ἡμέραν λεγατευθέντων, id est, *de his, quæ sub conditione & die legata sunt.* 44 *Eclog.* 29. adde *tit.* 30. 3 De falsa causa adjecta legato vel fideicommisso, *L.* 6. *C.* 44. Causa exprimit rationem, quæ nos movet, ut alteri legemus. 4 Περὶ τῶν ὑπὸ τρόπον λεγατευθέντων. 44. *Eclog.* 28. de his, quæ sub modo legata vel fideicommissa relinquuntur, *L.* 6. *C.* 45. Ut hæc omnia separemus, demonstratio rem ipsam legatam notat, designat ac depingit: conditio suspendit transmissionem legati. Modus ostendit, quid legatarium ex legato facere velimus. 5 Dies, aut certus aut incertus. *Hal.* Goth. De certo aut incerto tempore vid. Alberic. Gentil. *de divers. temp. appell. cap.* 12. Ans. 6 V. §. 2. ℔. *hic.* quid, si certus? v. §. 1. ℔. *eod.* 7 Si dies certus, aut conditio expresse vel tacite legato non adjicitur, legatum purum intelligitur. 8 V. §. 3. ℔. *eod.* 9 Quod in diem debetur, ante solvi potest, licet peti non possit. *l.* 137. §. 2. *in fin.* ℔. *de verb. oblig.* 10 Si, *cum heres morietur*, legatur, conditionale legatum est. *l.* 4. *l.* 21. ℔. *quando dies legat.* 11 Mors habet diem incertum, licet sit certa. ℔. *hic.* 12 *l.* 68. *in fin.* ℔. *de legat.* 1. 13 Ex re ipsa, *l.* 73. ℔. *de verb. oblig.* extrinsecus sc. non ex testamento. hujusmodi tacitæ conditiones non faciunt legata conditionalia. *l.* 99. ℔. *de verb. oblig.* Tacitæ igitur sunt conditiones, quæ insunt: quæ, velit nolit testator, insunt tamen ac subintelliguntur. Accidunt autem sex modis hujus generis conditiones tacitæ: puta ex necessitate (ut natura rei & juris dispositione) tacita ademptione, repetitione, legis subauditione, præsumptione, qualitate legati. Bald. *hic.* 14 His casibus expectare legatarius debet, donec fructus nascantur, & per rerum naturam præstari possint, *d. l.* 99. *l.* 83. §. 5. ℔. *de verb. oblig.* *l.* 39. *in fin.* ℔. *de contr. empt.* hæc verba quasi taxationis vicem obtinent. *l.* 5. ℔. *de tritico.* 15 Etiam vivo testatore, ut mox sequitur. 16 Conditiones casuales testamento adjectæ, possunt etiam vivo testatore impleri: potestativæ, post mortem, & quidem scienter, non facto ipso. Quid, si contractui vel legi adjectæ hujusmodi conditiones? Idem. Nam casuales impletas esse ante contractum sufficit, etiam iis ignorantibus, qui contraxere, *l. hæc conditio.* 10. *in fin. infr. h. t.* potestativæ ac faciles implendæ post contractum a sciente, non fato. 17 *l.* 11. *in fin.* ℔. *eod.* 18 Veluti casuales, quæ quod ex potestate honorati non pendeant, dici non potest testator sensisse, ut ab herede implerentur, sed effectum tantum, & implementum hujusmodi conditionum spectasse.

nam quandoque venerit navis, conditioni paritum videtur. quædam [1], quæ non niſi poſt [2] mortem teſtatoris: *Si decem dederit; Si Capitolium aſcenderit;* nam [3], ut paruiſſe quis [4] conditioni videatur, etiam ſcire [5] debet [6] hanc conditionem inſertam; nam, ſi fato [7] fecerit, non [8] videtur obtemperaſſe [9] voluntati.

De conditione impoſſibili.

3. IDEM [lib. 6. ad Sabinum].

OBtinuit, *impoſſibiles* [10] conditiones teſtamento [11] adſcriptas pro [12] nullis habendas [13].

De conditione dandi. 1. *De particula* tum.

4. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

SI his [14] legatum eſt [15], quibus [16] patronus [17] legata præſtat [18], temperare [19] debet Prætor conditionem [20]: ut & patrono [21], & heredibus ſcriptis pro portione dentur [22] conditionis explendæ gratia [23]. §. 1. Si ita ſcriptum ſit: *Si in quinquennio proximo, Titio filius natus non erit, tum* [24] *decem Seiæ heres dato:* ſi Titius ante mortuus ſit, non [25] ſtatim Seiæ decem deberi, quia hic articulus *tum* [26] extremi quinquennii tempus ſignificat.

De pupillo. 1. *De ſervo & filiofamilias.*

5. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

COnditionibus *pupillus*, & ſine tutoris auctoritate parere [27] poteſt [28]. nec quem moveri, quod expleta conditione neceſſarius heres aliquando eſſe poteſt [29]: nam hoc jure poteſtatis fieri, non conditionis expletæ [30]. §. 1. Item *ſervus* vel *filiusfamilias* ſine juſſu patris vel domini conditionem implere poſſunt: quia eo facto nemo fraudatur [31].

De arbitrio. 1. *De conditione impoſſibili.*

6. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

MUlta teſtamento non committitur ab herede vel legatario, vel eo, qui ex ultima voluntate aliquid lucratur, qui alicujus arbitratu [32] monumentum facere juſſus ſit, ſi is, cujus arbitrium [33] eſt, non vivat, vel adeſſe non poſſit, aut rei [34] arbitrari nolit. §. 1. *Si ſervos certos* [35] *quis manumiſiſſet*, heres eſſe juſſus erat: quibusdam ex his ante mortuis, Neratius reſpondit, defici eum conditione; nec æſtimabat, pareri poſſet conditioni necne: Sed Servius reſpondit, cum ita eſſet ſcriptum, *Si filia & mater mea vivent* [36], altera jam mortua [37], non defici conditione: idem eſt & apud Labeonem ſcriptum: Sabinus quoque & Caſſius, quaſi impoſſibiles eas conditiones in teſtamento poſitas, pro non ſcriptis eſſe: quæ ſententia admittenda eſt.

De conditione quæ in non faciendo *conſiſtit, & de cautione Mutiana.*

7. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

MUtianæ [38] cautionis [39] utilitas [40] conſiſtit in conditionibus, quæ in non [41] faciendo ſunt conceptæ: utputa, *Si in Capitolium* [42] *non aſcenderit* [43], *ſi Stichum non manumiſerit*, & in ſimilibus: & ita Ariſtoni, & Neratio, & Juliano viſum eſt: quæ ſententia & Conſtitutione Divi Pii comprobata eſt. Nec ſolum in legatis placuit, verum in hereditatibus quoque idem remedium admiſſum eſt.

§. 1. Unde ſi uxor maritum ſuum, cui dotem promiſerat, ita heredem ſcripſerit ex parte, *Si dotem, quam ei promiſi, neque* [44] *petierit, neque exegerit:* denunciare [45] eum poſſe coheredi, paratum ſe accepto facere dotem vel [46] cavere: & ita adire poſſe hereditatem, ſed ſi ex aſſe ſit inſtitutus maritus ſub ea conditione, quoniam non [47] eſt, cui caveat, non impediri eum, quo minus adeat hereditatem. nam jure ipſo videtur impleta conditio, eo [48] quod non eſt, quem poſſit de dote convenire ipſe adeundo hereditatem.

Qui debet cum aliquo eſſe, non tenetur cum eo omni momento morari. Bart.

8. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SI quis ita legaverit, *Dum uxor mea cum* [49] *filio erit, heres meus ei tantum dato:* ſi ea latitans patronum, de medio diſceſſit, ut tamen conſilium retineret habendi ſecum liberos, deberi ei legatum, Trebatius & Labeo aiunt: quia non omne momentum exigendum ſit [50], ut cum liberis ſit, ſed ſi eam mentem, & id propoſitum habeat, ne filium a ſemet dimittat, neve [51] per eam ſtet, quo minus cum ea filius educetur.

De conditione liberorum.

9. ULPIANUS lib. 20. ad Sabinum.

SOlemus dicere eum qui *in* [52] *tempus liberorum* uxori legat, de his non ſenſiſſe, quos [53] jam tunc uxor habuit, cum teſtaretur maritus [54].

De conditione nuptiarum. 1. *Si jam factum ſit quod conditionis loco ponitur.*

10. IDEM lib. 23. ad Sabinum.

HÆc conditio [55], *Filiæ meæ, cum nupſerit*, talis eſt, ut qui teſtatus eſt, impleri ſolummodo conditionem voluerit; non ſatis egerit, quando: & ideo, [&] ſi vivo teſtatore nupſerit poſt teſtamentum factum, impleta conditio videtur, præſertim cum conditio hæc talis eſt ut ſemel impleri debeat. † Sed enim non omnes conjunctiones implent conditionem: puta enim nondum [56] nubilis ætatis in domum mariti deducta [57], non paruit conditioni. ſed & ſi ei conjuncta ſit, cujus nuptiis ei interdictum ſit, idem dicemus. An tamen nubendo poſtea parere conditioni poſſit, quaſi non nupſerit, dubitari poteſt? & ſi teſtator de primo nuptiali jugo ſenſit, puto defectam conditione: benigne tamen dicendum eſt, nondum impletam conditionem [58] defectam. §. 1. Si [ſic] legatum ſit, *Si navis ex Aſia venerit*, & ignorante teſtatore navis venerit teſtamenti facti tempore: dicendum, pro impleta haberi. † Et ſi cui ſic legatum eſt, *Cum pubes erit*, ſimili modo hoc erit dicendum.

1. *De conditionibus promiſcuis, vel non promiſcuis.*

11. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

SI jam facta ſint, quæ conditionis loco ponuntur [59], & ſciat teſtator; quæ iterum fieri poſſunt [60], exſpectentur, ut fiant: ſi vero neſciat [61], præſenti debeantur. §. 1. Item ſciendum eſt, promiſcuas [62] conditiones poſt mortem impleri oportere, ſi in hoc fiant, ut teſtamento pareatur: veluti, *Si Capitolium aſcenderit*, & ſimilia. non promiſcuas, etiam [63] vivo teſtatore exiſtere poſſe: veluti, *Si Titius conſul factus fuerit.*

Exemplum cauſæ: ejus diſtinctio a pœna.

12. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

SI ita legatum ſit, *Quoniam* [64] *filius major ex arca mea decem ſuſtulit, heres minor filius decem e medio ſumito:* debetur legatum: quia idcirco relictum eſt, ut conditio filiorum exæquaretur. & ſane hæc cauſa eſt: nam cauſa in præteritum, pœna [65] in futurum [66] confertur.

De conditione dandi.

13. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI fundus alicui legatus fuerit, *ſi pupillo vel furioſo pecuniam dediſſet:* videtur [67] expleſſe conditionem, curatori vel tutori dando.

1 Ut poteſtativæ, in poteſtate heredis poſitæ. 2 An ante vel poſt aditam hereditatem? ſi implenda conditio ab herede, & in perſona heredis, poſt aditam hereditatem implenda eſt, alias, ante. 3 Præſumitur quis non fato, vel caſu, ſed implendæ conditionis animo Capitolium aſcendiſſe, quoties idem probatur ſciviſſe conditionem ſibi adjectam. Fingit lex, ſeu præſumit, eo animo Capitolium aſcendiſſe. 4 Puta heres. 5 *l.* 11. *infr. h. t.* 6 Imo non tenetur ſcire. *l.* 21. *in fin. ſupr. de adquir. vel omitt. hered.* 7 Id eſt, citra deliberationem ac ſcientiam, vel ſi ignorans. 8 Cur non videtur? Conditionem poteſtativam implere, nihil aliud eſt, quam parere teſtatori. obſequii natura pendet ab animo, non a fato. 9 Obtemperare, eſt conſentire. Qui ignorat, conſentire non poteſt. Conſenſus ſcientiam præſumit. *l.* 2. *ſupr. de jud.* 10 *l.* 6 §. 1 *infr. h. t. l.* 16. *in fin. ſupr. de injuſt. l.* 50. §. 1. *ſupr. de her. inſt. l.* 1. *l.* 4. *in fin. l.* 6. *l.* 20. *ſupr. de cond. inſt. l.* 12. §. 1. *in fin. l.* 104. §. 1. *in fin. ſupr. de leg.* 1. §. 10. *Inſt. de hered. inſt.* 11 Impoſſibilis conditio ex legatis & inſtitutionibus rejicitur, *l.* 1. *ſupr. de cond. inſt.* An & ex contractibus? Minime. Impoſſibilis conditio voluntates ultimas non vitiat; contractus vero vitiat. *l. non ſolum.* 31 ff. *de obl.* 12 Id eſt, vitiantur & non vitiant, *l.* 1. ff. *de cond. inſt.* ſed evaneſcunt, *l.* 6. *d. tit.* pro non ſcriptis accipiendæ ſunt, *l.* 8. *in fin. infr. h. t l.* 20. *d. t. de cond. inſt. l.* 16. *in fin. ſupr. de injuſto. l.* 104. §. 1. *in fin ſupr. de leg.* 1. §. 10. *Inſt. de her. inſt.* pro non adjectis, *l.* 135. *infr. de reg. jur.* perinde eſt, ac ſi pure legatum eſſet, *l.* 50. §. 1. *ſupr. de hered. inſt* nihil legato nocent. *l.* 12. §. 1. *in fin. ſupr. de leg.* 1. 13 Vide Emanuelem Coſtam *lib.* 1. *ſelect. c.* 8. Gilbertum Regium *lib* 1 ἐναντιοφανῶν. *c.* 6. Mod. 14 Parentibus & liberis. 15 A liberto. 16 Id eſt, liberis. *l.* 64 *in fin infr. ad SC. Trebell.* 17 Præteritus ſe a liberto ſuo, & ſic rumpens ejus teſtamentum. Pro tertia namque hodie bonorum poſſeſſionem ab inteſtato habet. 18 Accepta bonorum poſſeſſione contra tabulas liberti. 19 Non enim legatarii debent ea, quæ dare juſſi ſunt ſcripto heredi, ſoli & uni ſcripto heredi in hac ſpecie dare: ſed pro portione ea dare ſcripto heredi, & patrono defuncti, qui pro tertia teſtamentum defuncti rupit: pro ea namque parte heres eſt. 20 Fingamus relictum legatariis aliquid ſub hac conditione, *ſi ſcriptis heredibus decem dediſſent.* 21 Quamvis non ſcripto heredi, ſed tantum bonorum poſſeſſori: & merito, nam quem ſequuntur commoda, eum ſequi debent & onera. *Socin.* 22 Ea quæ teſtator voluit ſcriptis heredibus a legatariis dari. 23 Ut eo pacto patronus bonorum poſſeſſor, & ſcripti heredes voluntati defuncti pareant: atque ita conditio heredi ſcripto adjecta in bonorum poſſeſſore obtineat. *Socin.* 24 Id eſt, finito penitus quinquennio. adde *l.* 42. ff. *de verb. oblig.* adde de particula *tum l. penult. ſupr. de teſt. tut.* 25 Conditio hæc negativa num dicitur impleta, quam primum exploratum eſt eam impleri non poſſe? Minime: utcunque enim conditio hæc deficiat ante diem, exſpectandus eſt tamen dies, propter dictionem, *tum*, quæ extremitatem temporis demonſtrat. 26 *Tum* articulus ſignificat extremum tempus. adde *l. in ſubſtitut.* 31. *ſupr. de vulgari. l.* 1. §. *rectiſſime* 33 *infr. de vi & vi armata. l. in illa ſtipulat.* 8. *l. hoc jure.* 10. ff. *de verb. oblig. l. uxori uſusfructum.* 35. ff. *de uſu & uſufr. leg.* 27 *l.* 26. ff. *de cond. inſt.* 28 Cur poteſt? An quod conditionem implet, neque contrahit vere, vel quaſi, ut putat Baldus? An quod non ſe obligat vel alienat? An potius, quod viam ſibi tantum feciſſe ad adeundum, videatur impleta conditione, non vere adiiſſe? 29 Talis eſt objectio, Si pupillus id poteſt, poteſt igitur obligari ſine tutore: nam adita hereditate obligatur: id autem non eſt ei permiſſum. *l.* 11. *ſupr. de auct. tut.* §. 1. *Inſt. de auct. tut.* 30 Id eſt, conditione expleta, pro eo eſt, quaſi pure ei hereditas vel legatum relictum ſit. *d. l.* 26. *in fin.* Eo caſu abſtinere poteſt, *l.* 1. 2. *C. ſi minor ab hered.* hoc igitur jure poteſtatis facit: nec ita cenſetur pupillus adire, ut neceſſario ac perpetuo illigetur hereditati. poſt conditionem impletam, jure poteſt ea adita abſtinere. 31 Quæ nemini præjudicant vel obſunt, citra ſolennitatem poſſunt fieri. *Bald.* 32 *l.* 28. ff. *h. t.* adde *l.* 43. 44. *l.* 113. ff. *de verb. oblig. l.* 54. *ſupr. de leg.* 1. 33 Adde *l.* 40. §. 5. ff. *h. t. l.* 11. *ſupr. de cond. cauſ. data.* 34 Aut ei. *Hal.* 35 Explicationem hujus §. 1. vid. apud Anton. Merend. *controv. lib.* 2. *cap.* 26. Anſ. 36 *l.* 45. ff. *de hered. inſt.* id eſt, ſi ſupervixerint. hæc conditio eſt de futuro. vide Graſſ. §. *Inſt qu.* 25. *in fin.* 37 *l.* 8. §. 7. *ſupr. de cond. inſt. l.* 54. § 2. *ſupr. de leg.* 1. 38 Mutiana cautio a Mutio Scævola inventa eſt. adde *l.* 77. ff. *h. t.* 39 Cautio hæc fit datis fidejuſſoribus *l. cum ſub hac.* 67. ff. *h. t. Authent. cui relictum. C. de indicta vidut.* 40 Alias ſine cautione relicta conditionaliter, niſi impleta conditione, peti non poſſunt. 41 Id eſt, in conditionibus negativis, conſiſtentibus in non faciendo. *l.* 3. ff. *h. t.* vid. *l.* 7. ff. *ſi ſerv. vind.* adde *Novell.* 22. *cap.* 44. 42 *l.* 3. *ſupr. de legat.* 2. 43 In iis tamen tantum, quæ morte legatariorum finiuntur, *l. mulieri. infr. h. t.* non autem in iis, quæ vivo legatario impleri poſſunt. *l. avia.* §. *Mutiana.* & *l. pater.* §. *ſocrus. l. hoc genus. infr. h. t.* Ratio vero differentiæ eſt, quia quæ morte legatariorum finiuntur, hæ ſunt in ſola voluntate, & poteſtate legatariorum: unde merito petunt legatum, cum in eorum poteſtate ſit facere, vel non. at ubi legatariis vivis exiſtere poſſunt: non pendet ex eorum voluntate & poteſtate, ſed ex caſu aliquo, & eventu, qui exſpectandus eſt. In iis tamen, quæ vivo legatario poſſunt impleri, locum habet, ſi id voluerit teſtator. *l. cum tale. infr. h. t.* v. Coſtam *lib.* 2. *ſelect. cap.* 6. Mod. 44 Atqui ſoluto matrimonio dotem reſtituere maritus debet. Igitur non neceſſe eſt, id ei remitti. An dicemus maritum, pacto interpoſito dotem hic lucrari oportuiſſe, vel ſtatuto? Plerumque autem mulieres in dote maritis ſolvenda, moram ita admittunt. *l. ſi donatur.* 9. ff. *de cond. ob cauſam. l. Julianus.* 20. ff. *de jure dotium.* 45 Conditionis implendæ debitor, ipſe ſe offerre, eumque adire cui implenda eſt conditio debet, neque petitionem operiri. *l. pen.* §. *Priſcus.* 3. *infr. h. t.* 46 Id eſt, &. nam utrumque fieri oportet. *Caſtr.* 47 Imo eſt: caveri enim oportet venientibus ab inteſtato. *l. is, cui.* 18. *infr. h. t.* 48 Pro facto habetur, quod non poteſt fieri. *l.* 6. ff. *h. t. l.* 20. *ſupr. de cond. inſtit.* 49 *l.* 30. §. 5. *ſupr. de legat.* 3. 50 Id enim impoſſibile eſt: hinc colligitur, Ad probandam continuam poſſeſſionem & habitationem, neceſſe non eſſe ſingula temporum momenta probare. 51 *l.* 10. *l.* 13. *ſupr. de annuis.* 52 *l.* 51. *in fin.* ff. *de leg.* 2. 53 *l.* 61. ff. *h. t.* 54 Sed de futuris. Imo, etiam ad antea natos id refertur. *arg. l.* 24. *ſupr. de pact. dotal.* 55 Vide Leonin. *emendat. lib.* 7. *c.* 15. Anſ. Adde Cujac. *lib.* 13. *obſ.* 40. & Eman. Coſtam *lib.* 2. *ſelect. c.* 12. S. L. 56 *l.* 4. ff. *de ritu. l.* 68. *ſupr. de jur. dot. l.* 30. ff. *quando dies leg. Inſt. de nupt.* 57 De in domum deductione dixi ad *l.* 15. ff. *h. t.* 58 Non defectam, Cujac. 13. *obſ.* 40. 59 Puta navis ex Aſia venerit. 60 Hujuſmodi conditio iterum evenire poteſt; hujus conditionis eſt reiteratio; ideoque reditus alter navis ex Aſia exſpectandus eſt. Quod ſi talis conditio ſit, quæ iterari non poſſit, qui ſciens eam adjicit, velle non præſumitur, ut ejus eventus exſpectetur. Nec enim in dubio voluntas teſtatoris ad ea quæ ſunt impoſſibilia extendi debet. 61 *l.* 45. *in fin.* ff. *de legat.* 2. 62 Promiſcuæ conditiones, poteſtativæ. Caſuales, ſunt non promiſcuæ. cur ita dicuntur? An quia poteſtativæ ſunt in facili; caſuales, in difficili? ut promiſcuæ ſint εὐχερεῖς, & promptæ? An vero promiſcuæ dicuntur, quod nulla vere ſit poteſtativa, quæ & non poſſit eſſe non poteſtativa, *l.* 3. *l.* 4. §. 1. *ſupr. de hered. inſtit.* caſualis non poſſit eſſe poteſtativa. Mixta vero dicatur, cujus eventus partim pendet ex caſu, veluti, *Si Titio reverſo ab hoſtibus decem dederit.* vide Cujac. 14. *obſervat.* 2. 63 *l.* 2. ff. *h. t.* 64 Cauſa demonſtratur his vocibus, *quoniam*, ut hic. *quia*, *l.* 17. §. 2. *infr. h. t.* & ſimilibus. 65 Vide *l.* 19. ff. *h. t.* 66 Pœna ſolet imponi facturis vel non facturis aliquid. 67 Conditio collata in perſonam domini, vel pupilli, poteſt in perſona ejus adminiſtratoris impleri: & merito, quia is repræſentat perſonam domini vel pupilli. *Bald.*

De

De conditione per tertium impedita pro impleta habenda.

14. POMPONIUS lib. 8. ad Sabinum.

TItius, *si statuas* [1] *in municipio posuerit, heres esto*: si paratus est ponere, sed locus a municipibus ei non datur [2]: Sabinus, Proculus, heredem eum fore; [3] & in legato idem juris esse dicunt.

De conditione nuptiarum.

15. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

CUi fuerit sub hac conditione legatum [4], *Si in familia nupsisset*: videtur impleta conditio statim atque ducta [5] est uxor, quamvis nondum in cubiculum mariti venerit. *Nuptias enim non concubitus, sed consensus* [6] *facit* [7].

De his quæ extra testamentum incurrunt, vel ex testamento oriuntur.

16. GAJUS lib. 1. de testamentis ad Edictum Prætoris.

IN his [8], quæ extra testamentum incurrerent [9], possunt res [10] ex bono & æquo [11] interpretationem capere. Ea vero, quæ ex ipso testamento orirentur, necesse est secundum scripti [12] juris rationem expediri.

De falsa demonstratione legatum non vitiante. 2. De falsa causa. 3. De causa conditionaliter concepta. 4. De Modo.

17. IDEM lib. 2. de legatis ad Edictum Prætoris.

DEmonstratio falsa est, veluti si ita scriptum sit, *Servum Stichum, quem de Titio emi: Fundum Tusculanum, qui mihi a Seio donatus est.* nam si constat, de quo homine, de quo fundo senserit testator: ad rem non pertinet [13], si is, quem emisse significavit, donatus esset: aut, quem donatum sibi esse significaverat, emerit. §. 1. Igitur & si ita servus legatus sit, *Stichum cocum, Stichum sutorem Titio lego*: licet neque cocus, neque sutor sit, ad legatarium pertinebit, si de eo sensisse testatorem conveniat. nam & si in persona legatarii designanda aliquid erratum fuerit, constat autem, cui legare voluerit: perinde valet legatum, ac si nullus error intervenerit [14]. §. 2. Quod autem juris est in falsa demonstratione, hoc vel magis est in falsa causa [15], veluti ita: *Titio fundum do, quia negotia mea curavit.* item, *Fundum Titius filius meus præcipito, quia frater ejus [ipse] ex arca tot aureos sumpsit.* licet enim frater hujus pecuniam ex arca non sumpsit, utile legatum est. §. 3. At si conditionaliter [16] concepta sit causa, veluti hoc modo, *Titio, si negotia mea curavit, fundum do: Titius filius meus, si frater ejus centum ex arca sumpsit, fundum præcipito*: ita utile erit legatum, si & ille negotia curavit, & hujus frater centum ex arca sumpsit. §. 4. Quod si cui in hoc legatum sit, ut ex eo aliquid faceret, veluti monumentum testatori, vel opus aut epulum municipibus faceret, vel ex eo ut partem alii restitueret: sub modo [17] legatum videtur.

De cautione Muciana.

18. IDEM lib. 18. ad Edictum provinciale.

IS, cui sub conditione non faciendi aliquid relictum est, ei scilicet cavere debet Muciana [18] cautione, a d quem jure civili deficiente conditione hoc legatum, eave hereditas pertinere potest.

De voluntate defuncti. 1. De scriptura, si heres non erit, vel quidquid mihi Ephesi oportet dari.

Conditio, quæ tacite inest, si exprimatur, legatum conditionale non facit, nisi testator aliter voluerit. Ex Bart.

19. ULPIANUS lib. 5. Disputationum.

IN conditionibus primum locum voluntas [19] defuncti obtinet, eaque regit conditiones [20]. denique & in ea conditione [21], *si filia mea cum Titio nupta erit*, placuit, non semper mortis tempus observari, sed voluntate patrocinante tardius [22] produci. §. 1. Hæc scriptura, *si primus heres erit, damnas esto dare*, pro conditione non est accipienda [23]. magis enim demonstravit testator, quando legatum debeatur, quam conditionem inseruit: nisi forte hoc animo fuerat testator, ut faceret conditionem. Proinde nec illud dicendum erit facere conditionem, *Quidquid mihi Ephesi oportet dari, hoc do, lego.* Sed si sic leget, *Si primus mihi heres non erit, damnas esto secundus dare*, & primus heres extitit: legatum non debebitur. si primus adierit cum secundo, non extitisse conditionem, nequaquam ambigendum est. §. 2. Si patronus contra tabulas [24] bonorum possessione accepta debitam portionem occupet; legata, quæ sic [25] data sunt, *Si patronus heres* [26] *non erit*, non debet coheres patroni præstare [27]. §. 3. Si a primo ita legatum est, *Si secundus heres non erit, viginti Titio dato*; simili modo, a secundo, eidem Titio ita legatum est, *Si primus heres non erit*; & ambo heredes extiterint: legati conditio deficiet. si alter heres extitit, alter heres non extitit: legatum debebitur [28].

De conditione turpi, veluti jurisjurandi, remittenda.

20. MARCELLUS apud Julianum lib. 27. Digestorum notat.

NOn dubitamus, quin *turpes* [29] conditiones remittendæ sunt. quo in numero plerumque [sunt] etiam jurisjurandi.

21. JULIANUS lib. 31. Digestorum.

MUltum [30] interest, conditio facti [31] an juris esset. Nam hujusmodi [32] conditiones, *Si navis ex Asia venerit, Si Titius Consul factus erit*, quamvis impletæ essent [33], impedient [34] heredem circa adeundam hereditatem, quandiu ignoraret [35] eas impletas esse. Quæ vero ex [36] jure venient, in his nihil amplius exigendum, quam ut impletæ sint [37]. veluti si quis se filiumfamilias existimat [38], cum sit paterfamilias: poterit adquirere hereditatem. quare & ex parte heres scriptus, qui ignorat, an tabulæ testamenti apertæ sint, adire hereditatem poterit.

De conditione non nubendi.

22. IDEM lib. 35. Digestorum.

QUotiens sub conditione mulieri [39] legatur, *Si non* [40] *nupserit*, & ejusdem fidei commissum fit, *ut Titio restituat, si nubat*: commode statuitur & si nupserit, legatum eam petere posse [41], & non esse cogendam fideicommissum præstare.

De conditione dandi heredibus.

23. IDEM lib. 43. Digestorum.

QUi duobus heredibus decem dare jussus est; [&] fundum sibi habere, verius est, ut conditionem scindere [42] non possit: ne etiam legatum scindatur. Igitur quamvis alteri quinque [43] dederit, nullam partem fundi vindicabit, nisi alteri quoque adeunti hereditatem reliqua quinque numeraverit, aut illo omittente hereditatem, ei, qui solus adierit hereditatem, tota decem dederit.

De conditione implenda.

24. IDEM lib. 55. Digestorum.

JUre civili receptum est, quotiens [44] per eum, cujus interest conditionem impleri [45], fit, quo minus impleatur: ut perinde habeatur, ac si impleta conditio fuisset. † Quod plerique & ad legata & ad heredum institutiones perduxerunt [46]. † Quibus [47] exemplis stipulationes quoque committi quidam recte putaverunt, cum per promissorem factum esset, quo minus stipulator conditioni pareret.

De conditione liberorum.

25. IDEM lib. 69. Digestorum.

CUm vir uxori, *Quandoque* [48] *liberos habebit*, fundum legat: si mulier divortio facto liberos ex alio procreaverit, deinde soluto secundo matrimonio, ad priorem maritum redierit, non intelligitur expleta conditio [49], quod testatorem verisimile [50] non est de his liberis sensisse, qui se vivo ex alio [51] suscepti fuissent.

De conditione Jurisjurandi, aut dandi faciendive. 1. De jure accrescendi.

26. IDEM lib. 82. Digestorum.

HÆc scriptura [52], *Si viginti dederit, aut juraverit se aliquid facturum*, unam conditionem exprimit habentem duas [53] partes. quare,

1 Statuæ ponendæ interdum legabantur. dixi ad *l. 7. supr. de annuis.* 2 Nec enim cuiquam in loco publico citra consensum publicum id permittitur. Talis conditio partim pendet a legatario, partim ab aliis, quorum impedimentum si intervenerit, pro impleta respectu legatarii habebitur. 3 Nec enim per eum stat. *l. 23. in fin. supr. de cond. inst.* 4 Aut stipulanti promissum. *l. 21. supr. de jure datium.* quæ est ejusdem libri. *Goth.* Vide in hanc *l. 15.* Joann. Aurpach. *lib. 1. epist. cap.* 12. Ans. 5 Quid? uxor, quando viro ducta censetur? ducta hic certe intelligitur, etiam antequam in mariti cubiculum venerit, multo magis antequam maritus cum ea concubuerit. Quid? num ductam intelligimus, in mariti hortos deductam, in separata tamen diæta habitantem antequam aqua & igni die nuptiarum sit accepta, ut *l. 66. §. 1. supr. de donat. inter vir.* An vero in mariti domum deductam? vid. *l. 5. 6. 7. supr. de ritu.* ut sit sensus: In muliere domum deducta non concubitum, sed consensum facere nuptias: ne alioqui si nudus consensus id faciat, etiam cum castrato, & puella, nondum viripotente, & muliere arcta vulva nuptias esse dicamus. vid. Hottomann. 4. *obs.* 26. Quæras exinde, Num sufficiat osculum ei a marito datum, ut ducta censeatur, *arg. l. 16. C. de nupt.*? Num quæ in maritum per verba de futuro consensit? An ea tantum, quæ per verba de præsenti ducta est? Alterutro casu, num consensus nudus citra copulam sufficit, ut ducta intelligatur? Nam hi omnes gradus diligenter distinguendi sunt: Consensus per verba de futuro, per verba de præsenti, osculum, in hortos mariti, in domum, in cubiculum deductio, aquæ & ignis interventus olim (hodie sacra, & Ecclesiastica, & publica benedictio), postremo, ipse concubitus. Si quidem hinc definiri video ab Andrea Gailio 2. *observ.* 80. statutum de lucro dotis conceptum in casum non existentium liberorum, locum etiam in desponsata habere. Ductam ego plane putaverim, si verbis de præsenti ducta fuerit, licet neque in domum mariti deducta sit, neque cum eo concubuerit: sed præstat hanc rem totam ex ipsa antiquitate deducere. Vetus mos Romanis fuit, in mariti domum novas nuptas traducendi, ut hinc colligitur, & *l. 10. ff. h. t. l. 5. §. 10. ff. commodati. l. 9. supr. de sponsal. l. 68. l. 69. §. 3. ff. de jure dot. l. 32. §. 27. l. pen. ff. de donat. inter virum. l. 2. §. 1. ff. de his, quæ ut indignis. l. 17. in fin. J. de reb. auct. judicis possid.* Tacit. *lib.* 12. Senec. 4. *controvers.* August. 6. *de civit.* 9. Vespere autem domum uxores transferebantur tædis ac facibus præeuntibus. Noctu enim nubebant. *Festus.* Eam ob causam in Catulli Epithalamio noctem imminere pueri & puellæ monent. Porro velatæ deducebantur. Tertul. *libro de velandis virginibus.* Deus, qui huic solenni deductioni præerat, Domiducus dicebatur. Marcian Capella 2. *Philologiæ.* Domus ipsius postes inungebantur, unde uxoris sive unxoris nomen. Donatus *in Terent.* 9. Isidor. *ult.* Ex hoc more promanavit id, quod precise dicimus, *uxorem ducere*, subintellecta voce *domum*: plene vero ac perfecte dicimus, *uxorem domum ducere.* Plaut. *Aulularia duobus locis.* Terent. *Hecyra duobus locis*, *Phormione.* quo & modo Græci, ἄγεσθαι γυναῖκα dicunt. Lysias *in oratione de Eratosthenis cæde.* Pollux 3. Hinc innubere veteribus est transire: Nonius, quippe nubentes in domum mariti transibant. Hujusmodi deductio sic in nuptiis exacta, mulier ut absens absenti per literas nubere non posset, *l. 5. ff. de ritu. l. 69. §. 3. ff. de jur. dot.* etsi vir absens ducere poterat. Paul. 2. *sentent.* 20. adde Brisson. 1. *select.* 18. 6 Maritalis affectio. *l. 32. §. 13. ff. de don. int. vir. l. 30. J. de reg. jur* 7 Id est, consensu distinguuntur nuptiæ a concubinatu, *l. 4. ff. de concub.* solo consensu, etiam sine tabulis & scriptura. 8 Id est, in re dubia. *Goth.* vide Nicol. Vall. *de reb. dub. tract.* 14. Ans. 9 Incurrunt *Hal.* 10 Testamenta arbitrio viri boni interpretari nos oportet. vide Mantic. 3. *de conject.* 2. 11 Æquum & bonum nos deducit ad humaniorem interpretationem. *l. 10. in fin. ff. de rebus dub.* 12 Adde *l. 69. ff. de legat.* 3. 13 Id est, non nocet. *l. 33. J. h. t. l. 8. §. 2. J. de B. P. secund. tab.* 14 Intervenisset. *Hal.* Goth. Interveniret. Florent. S. L. 15 Nec enim falsa causa legato obest. *l. 72. §. 6. J. h. t. §. 31. Inst. de legat.* 16 *d. §. 31. vers. sed si conditionaliter. Inst. de legat.* 17 Vide *l. 1. C. de his, quæ sub modo.* 18 Vide *l. 7. ff. h. t.* 19 Vid. Mantic. 3. *de conject. ultimar. voluntat.* 3. 20 Et discernitur a pœna. *l. ult. ff. de his, quæ pœnæ.* & causa. *l. 12. ff. h. t.* 21 Vide *l. 6. C. de instit.* 22 Ut ita sufficiat, quod quandoque fuerit nupta ante mortis suæ tempus. 23 Nam quæ tacite insunt, actum conditionalem non faciunt. *Socin.* 24 *Subaud.* liberti. 25 Id est, sub hac conditione. 26 Verbum, *heres*, verificatur etiam in herede Prætorio. *Socin.* vid. *l. 117. J. de reg. jur. l. 1. l. 2. ff. de possessoria hered. petit. l. 2. J. de bonor. possess.* 27 Quia succedens contra tabulas dicitur etiam heres. *Bald.* 28 Atque ita conditio, *si heres erit*, dicitur purificata, pro quacunque parte sit heres: ideoque masculis existentibus heredibus, tamdiu fœminæ excluduntur, quamdiu reperitur masculus ex minima parte heres. 29 *l. 14. ff. de cond. inst* 30 Conditiones aliæ facti, aliæ juris. 31 Facti scil. 32 Facti conditio dicitur, quæ a testatore exprimitur, nec a lege subintelligitur: juris, quæ a lege subintelligitur. *Soc.* 33 Impletæ sunt. *Hal.* 34 Imo, non impedient. *l. 21. in fin. ff. de adquir. vel omitt. hered.* 35 Ignoraverit. *Hal.* adde *l. 2. supr. h. t.* 36 Conditio juris est, quæ ex jure venit. 37 In conditionibus juris, sufficit sola veritas existentiæ conditionis: In conditionibus facti præter existentiam conditionis requiritur scientia heredis. *Socin.* 38 *l. 96. supr. de adquir. vel omitt. hered.* 39 Indefinite, quid, si uxori? si nupserit, cogenda erit restituere. *l. 14. supr. de legat.* 3. vid. Robert. 1. *animad.* 1. 2. 3. vid. Anton. Mercator. 1. *notat.* 1. 2. 3. præsertim 3. 40 Vide Tiraq. 18. *privilegio piæ causæ.* 41 Hoc videtur abrogatum *Nov.* 22. *cap.* 44. Unam enim ex duabus conditionibus cogitur uxor legataria eligere, aut nuptiis abstinere, si legatum habere velit: aut si nuptias eligit, legato carere. 42 Dandi conditio, ut quævis alia, non dividitur: pro parte impleri non potest, *l. 56. J. h. t.* 43 *l. 74. §. 1. supr. de adqu. vel omitt. hered.* 44 *l. 81. in fin. J. h. t. l. 50. in fin. supr. de contrah. empt. l. 20. in fin. l. 38. supr. locati. l. 32. §. 1. supr de usuris. l. 23. in fin. supr. de condit. instit. l. 50. in fin. l. 85. in fin. J. de verb. oblig. l. 1. §. 13. J. de extraord. cogn. l. 161. J. de reg. jur. l. 1. C. de inst. & subst. l. 1. C. de his, quæ sub modo.* Goth. vide Leonin. *emendat. lib. 4. c. 20. n.* 1. Ans. Adde Ant. Augustin. *lib. 4. emendat. c.* 17. Zas. *lib. 2. singul. intell. c.* 25. S. L. 45 Non impleri. vide Hotoman. 4. *obs.* 21. 46 V. Molinæus ad *consuetudines Parisienses tit. 1. §. 3. gl. 2. n.* 21. Mod. 47 Argumentum ab ultima voluntate ad contractus observa. dixi *l. 46. supr. de pact.* 48 Vid. Ulpian. 15. *vers. Prat.* 49 Cur ita? legatum factum a marito uxori in tempus liberorum, intelligitur de liberis communibus ex se non ex alio marito susceptis. Verbum *liberorum*, in dubio intelligitur de liberis proferentis sive loquentis mariti. 50 Vide *l. 114. J. de reg. jur.* 51 Vide quæ scripsi ad *l. 4. C. quando dies legat.* 52 *Sic legit* Cujac. 5. *obs.* 1. *in fin.* Hæc scriptura, *si juraverit se viginti daturum, aut aliquid facturum.* 53 Adde *l. 23. §. 1. ff. de recept. qui arbitr.* Cur ita? Ubi duæ conditiones alternative ponuntur, videtur una esse conditio, quæ duas partes habeat.

[si] quicunque heres scriptus erit sub conditione [1] *si juraverit se decem daturum, aut monumentum facturum*: quamvis verbis edicti ad hereditatem vel legatum admittatur, tamen compellitur facere id quod facturum se jurare jussus est, solo [2] jurejurando remisso. §. 1. Cum eadem res alteri pure, alteri sub conditione legatur, aut cum alter pure, alter sub conditione heres scriptus est: pars legati vel hereditatis deficiente conditione adcrescit [3] etiam heredi [4] ejus cui pure legatum vel hereditas data est; si tamen hereditas ejus adita fuerit.

De testatore qui jussit monumentum ad cujusdam exemplum sibi fieri.

27. ALFENUS VARUS lib. 5. Digestorum.

IN testamento quidam scripserat, *Ut sibi monumentum ad* [5] *exemplum ejus, quod in via Salaria* [6] *esset Publii Septimii Demetrii* [7], *fieret: nisi factum esset, heredes magna pecunia multare*: & cum id monumentum Publii Septimii Demetrii nullum [8] reperiebatur, sed Publii Septimii Damæ erat, ad quod exemplum suspicabatur eum, qui testamentum fecerat, monumentum sibi fieri voluisse: Quærebant heredes, cujusmodi monumentum se facere oporteret: & si ob eam rem nullum monumentum fecissent, quia non reperirent ad quod exemplum facerent, num pœna tenerentur? Respondit, si intelligeretur, quod monumentum demonstrare voluisset is, qui testamentum fecisset: tametsi in scriptura [9] non tum esset, * tamen ad id, quod ille se demonstrare animo sensisset, fieri debere. sin autem voluntas ejus ignoraretur, pœnam quidem nullam vim habere; quoniam ad quod exemplum fieri jussisset, id nusquam extaret: monumentum tamen [10] omnimodo secundum substantiam & dignitatem defuncti extruere debere.

* Al. nomen deesset.

De conditione si illius arbitratu nupserit. 1. De specie quæ in locum alterius successit.

28. PAULUS lib. 2. Epitomarum Alfeni Digestorum.

FIliæ [11] suæ ita quis legavit, *Si Attia filia mea arbitratu Lucii Titii nupserit, ei tot heres meus dato*. Titio ante testatorem mortuo, Attia nupserat. Quærebatur, an legatum ei deberetur? Respondit, deberi [12]. §. 1. *Attia uxor mea optato* [13] *Philargyrum puerum, Agatheam ancillam, qui mei erunt cum moriar.* is qui testamentum fecit, Agatheam, quam testamenti tempore habuit, vendidit; & postea ancillas emit: ex his uni Agatheæ nomen imposuit. Quæsitum est, an hæc legata videretur? Respondit, legatam videri [14].

De conditione, si in Capitolium ascenderit.

29. JULIANUS lib. 1. ad Urseium Ferocem.

HÆc conditio, *si in Capitolium ascenderit* [15], sic recipienda est, [si] cum primum potuerit Capitolium ascendere [16].

De jure accrescendi.

30. IDEM lib. 1. ex Minicio.

SI separatim mihi totus fundus pure, tibi sub conditione legatus fuerit [17], & tu decesseris antequam conditio extiterit: non [18] habebo necessitatem implere conditionem, utpote cum etiam si conditio defecerit, pars quam vindicaturus eras, mihi adcrescat [19].

De conditione implenda.

31. AFRICANUS lib. 2. [20] Quæstionum.

IN testamento ita erat scriptum, *Stichus & Pamphila liberi sunto: & si* [21] *in matrimonium coierint, heres meus his centum dare damnas esto*: Stichus ante apertas [22] tabulas decessit: Respondit, partem Stichi defectam [23] esse: sed & Pamphilam defectam conditione videri, ideoque partem ejus apud heredem remansuram [24]. Sed etsi uterque viveret, & Stichus nollet [25] eam uxorem ducere, cum mulier parata esset nubere: illi quidem legatum deberetur, Stichi autem portio inutilis fiebat. Nam cum uni ita legatum sit, *Titio si Seiam uxorem duxerit, heres meus centum dato*: si quidem Seia moriatur, defectus conditione intelligitur: at si ipse decedat, nihil ad heredem suum eum transmittere, quia morte ejus conditio defecisse intelligitur: utroque autem vivente, si quidem ipse nolit uxorem ducere, quia ipsius facto conditio defecit, nihil ex legato consequitur; muliere autem nolente nubere, cum ipse paratus esset, legatum ei debetur.

De rationibus reddendis.

32. IDEM lib. 9. Quæstionum.

QUamvis *rationes* [26] *reddere*, nihil aliud sit, quam reliqua solvere: tamen si & statuliberi & heredis culpa, sine fraude [27] tamen servi minus solutum sit, & bona fide redditas esse rationes existimatum fuerit, liberum fore? & nisi ita observetur, neminem, qui sub conditione ita manumissus esset, unquam ad libertatem perventurum, si per imprudentiam [28] minus solutum esset. † Hæc ita accipienda ait, si quando is, qui rationes reddere jussus sit, per aliquem errorem [29] sine dolo [30] malo ita rationes ediderit, ut dominus quoque circa computationem erraret.

De falsa demonstratione. 1. Si inter plures de nomine controversia sit. 2. De jure aureorum annulorum. 3. De conditione, si mea erit, 4. Vel si mei erunt.

33. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

FAlsa [31] demonstratio neque legatario [32] neque fideicommissario nocet, neque heredi [33] instituto: veluti si fratrem dixerit, vel sororem, vel nepotem, vel quodlibet aliud: & hoc ita juris civilis ratione [34], & Constitutionibus Divorum Severi & Antonini cautum est. §. 1. Sed si controversia sit de nomine inter plures, qui probaverit sensisse de se defunctum, ille admittetur. §. 2. Sed si cui quasi liberto, id est, inter libertos, legatum fuerit [35], non idcirco legatum amittit, quia postea annulos ab Imperatore acceperit: nam honor [36] ejus auctus est, non conditio mutata: & ita Divi Severus & Antoninus rescripserunt. §. 3. Si quis legaverit rem ita, si mortis tempore ejus erit, nec tunc ejus invenitur: nec æstimatio [37] ejus legari videbitur. §. 4. Quid ergo, si quis ita scripserit, *Stichum & Pamphilum Titio do, lego, si mei erunt cum moriar*, & unum ex his alienaverit [38], an vel alter possit a legatario vindicari? Placet vindicari: nam hunc [39] sermonem, licet pluralis sit, pro eo oportet accipi, atque si separatim dixisset, *Stichum si meus erit, cum moriar*.

De demonstratione per expressionem qualitatum rei demonstratæ. 1. Discrimen demonstrationis & conditionis.

34. FLORENTINUS lib. 11. Institutionum.

NOminatim [40] alicui legatur ita, *Lucio Titio*: an [41] per demonstrationem [42] corporis, vel artificii, vel officii, vel necessitudinis, vel adfinitatis, nihil interest: nam *demonstratio plerumque vice* [43] *nominis fungitur*: nec interest [44] falsa an vera sit, si certum sit, quem testator demonstraverit. §. 1. Inter demonstrationem & conditionem hoc interest, quod demonstratio [45] plerumque factam rem ostendit, conditio futuram.

De levissima libertatis conditione.

35. POMPONIUS lib. singulari Regularum.

LEvissima [46] libertatis conditio ea intelligenda est, quæ ad libertatem perducit [47], quamvis natura gravior & durior sit [48].

De relicto in honorem Consulatus. 1. De tempore fideicommissi restituendi.

36. MARCELLUS lib. singulari Responsorum.

PUblius Mævius testamento suo ita cavit: *Quisquis mihi heres heredesque erunt, do, lego, fideique eorum committo, uti dent Gaio Seio sororis meæ filio in honorem Consulatus quadringenta*: vivo [49] Mævio Seius Consul designatus [50] est, & munus [51] edidit: deinde ex Calend. Januar. [52] Consulatum ingressus est, atque ita Mævius decessit: Quæro, an quadringenta Seio debeantur? Marcellus respondit, deberi. §. 1. Titia codicillis de prædiis, quæ testamento Septitiæ reliquerat, ita cavit: *A te peto, Septitia, ut filio meo, cum annorum sedecim esset* [53], *eadem prædia restitueres* [54]: *quod si filius meus sedecim annos non impleverit, peto, uti reddas* [55] *ea, restituas Publio Mævio & Gaio Cornelio.* Quæro, cum Septitia decesserit, deinde filius quintumdecimum annum agens defunctus sit: an repræsentetur fideicommissum, quintodecimo anno impleto: & [56] heredes Septitiæ restituere id Publio Mævio & Gaio Cornelio debeant? Marcellus respondit, Septitiam jus, quod in his prædiis habuisset, heredi suo reliquisse: etenim videri contra voluntatem testatricis repræsentationem [57] fideicommissi desiderari, ut amplius ad substitutos perveniat, quam ad puerum pervenire, vel a Septitia, vel ab heredibus potuisset, & verba quidem videntur repræsentare fideicommissum: sed non [58] est verisimile, ut maturius voluerit testatrix ad substitutos id transferre.

† Nec quicquam mutat, quod Septitia ante decessit: nam etsi puer viveret, non prius Septitiæ heredes, quam Septitia possent conveniri.

De legato ut manumittatur.

37. PAULUS lib. singulari ad leg. Fusiam Caniniam.

SI quis eum, quem ipse manumittere non poterat [59], legaverit ita, *ut eum legatarius manumitteret*: etsi a legato non repellatur [60], non

1 *l. 8. §. 4. ff. de cond. inst.* 2 Conditio jurisjurandi licet remittatur, id tamen quod in juramento continetur, impleri debet. *Socin.* 3 *l. 7. ff. de reb. dub.* 4 Jus adcrescendi transmittitur ad heredes. *l. 9. ff. de suis.* Cur? adcrescit portioni, non personæ. *l. 33. in fin. ff. de usufr. & quemadmod.* 5 Inscriptiones monumentorum fidem facere hinc colligunt dixi *l. 6. in fin. supr. l. 6 C. de relig.* 6 Salaria via Romæ dicta, quod per eam Sabini sal a mari deferebant. vid Fest. *Salarii & Salariam.* 7 Demetrii nomen pro Dama sumitur per parallagen: ut Cratini pro Cratist. *l. 54. ff. de manum. testam.* 8 Authentico desinente, id unde exemplum sumi oportet, esse desinit. Castrens. in *l. omnia privilegia. 35. C. de episcop.* 9 Vide *l. 6. C. de religios.* 10 Forma per testatorem expressa si non reperitur, arbitrio boni viri declaranda fuerit. *Socin.* 11 Mora tertii non nocet ei, qui quid facere ejus consilio damnatus est. *l. 72. §. 4. ff. h. t. l. 3. C. comm. de legat.* 12 Vide Cujac. in hanc *l. 17. observ.* 22. 13 Optionis legatum. 14 Quoties rei emptæ idem nomen quod habebat res legata, & postea alienata, imponitur, indicium est testatorem velle rem ita de novo emptam substitui, & esse loco prioris. 15 V. Emanuel Costa *lib. 2. select. cap.* 4. Molinæus *ad l. 1. §. si stipulanti. num.* 9. *de verb. oblig.* Mod. 16 Post mortem testatoris scilicet. *l. 2. in fin. ff. h. t.* Conditio potestativa facilis statim, ut potest, implenda est. 17 Re sumus conjuncti: nec videtur plene recessum a meo legato: conditio sequentis expectanda est. *l. 7. supr. de adim. vel transfer.* 18 Jus non decrescendi procedit sine onere. 19 Id est, ad me in solidum pertinet jure non decrescendi. *Bald.* & sic, in conjunctis re, habet locum jus adcrescendi, id est, non decrescendi. *Socin.* Adcrescendi, inquam, sine onere. 20 Vide Cujac. 2. *ad African.* 21 5 Harmen. 10. 9. 45. 22 Vide Ulpian. 24. §. 31. *l. 4. C. de cond. insert. l. 104. ff. h. t.* 23 *l. 59. ff. h. t.* 24 Cur? conditio pendens ex facto duorum, si casu, non facto unius, deficit, non habetur pro impleta. 25 *l. 1. C. de inst. & substit. l. 1. C. de his, quæ sub modo.* 26 *l. 81. ff. h. t.* 27 Impleta conditio rationum reddendarum dicitur, si bona fide rationes sunt redditæ, licet in calculo sit erratum. *Bald.* 28 *l. 74. supr. de adquir. vel omitt. hered.* 29 Adde *l. 37. in fin supr. de excus. tut.* 30 Cur? bona fide quod factum est, pœnam non meretur. v. Cujac. 9. *ad Afric. in hanc leg.* 31 Falsa demonstratio non nocet. *l. 17. supr. h. t. l. 34. l. 40. §. 4. in fin. ff. eod. l. 75. §. 1. in fin. l. 108. §. 8. supr. de legat. 1. l. 35. §. 2. in fin. l. 102. §. 1. supr. de legat. 3. l. 1. §. 8. supr. de dote præleg. l. 10. circa fin. supr. de auro. l. 25. verb. quod si sic. supr. de liberation. l. 28. supr. de reb. dub. l. 2. l. ult. C. de falsa causa adject. §. 30. Instit. de legatis.* 32 Imo legatario nocet: nam falsa demonstratio legati non facit legatum. *l. 72. §. 7. ff. h. t.* 33 Vide *l. 48. in fin. supr. de hered. instit.* 34 De juris & constitutionum differentia vide Cujacium 7. *observ.* 19. 35 *l. 1. ff. de jure aur. annul.* 36 Annulorum aureorum jure honor augetur, conditio non mutatur. vide quæ scripsi ad *l. 3. ff. de bonis liber. & l. ult. C. de jure aur. annulor.* 37 Æstimatio legati quando debeatur, vid. Mantic. 8. *de conjecturis.* 8. 9. 38 *l. 2. in fin. supr. de cond inst.* 39 Pluralitas diversos effectus respiciens, suas in singularitates restituitur, *ut hic.* secus si communem effectum respicit. *l. 8. §. 3. supr. de pigneratitia.* vide *l. 148. ff. de reg. jur* 40 Si nominatim *Hal.* Goth. vide Cujac. *lib. 2 observ. cap.* 2. 41 *l. 90. supr. de legat. 3.* 42 Theophil. *Inst. de exhered. liber. vers. nominatim.* 43 *l. 6. in fin. supr. de rei vindic. l. 6. supr. de reb. cred.* 44 *l. 33. supr. h. t.* 45 Adde *l. 12. supr. h. t. l. 6. supr. de legat. 1. l. 2. supr. de his quæ pœn* 46 Potest enim libertas sub pluribus conditionibus dari. *l. 45. infr. de manum. testam.* 47 Facilius *l. 5. infr. de manum. test.* 48 Demus institutum sub his conditionibus, *vel si decem dederit, vel si cælum digito tetigerit*: posterior, quo gravior & magis impossibilis, facilius deducit ad libertatem: facilius, inquam, quia habetur pro non adjecta. *l. 3. sup. eod.* 49 *l. 91. circa finem. ff. h. t.* 50 Consules alio tempore designabantur, alio magistratum ingrediebantur. adde *l. 20. §. 6. supr. de hered. pet.* 51 Munera gladiatoria etiam Consules edebant, tametsi perraro: venationes sæpe. Cicero 2. *Officiorum*: Magnificentissima Pompeji munera secundo Consulatu Sueton. *in Nerone cap.* 4: Domitius præturæ consulatusque honore venationes & in vico & in omnibus urbis regionibus dedit. Munus etiam gladiatorium, sed tanta sævitia, ut necesse fuerit Augusto clam frustra monitum coërcere. adde *Novell* 105. *cap.* 1. 52 Consules ex Calendis Januariis Consulatum inibant. 53 Forte, effit, id est, erit. 54 *Al.* restituas. *Hal.* 55 Substituere a legatario & fideicommissario possumus. *l. 77. ff. h. t.* vide *l. 9. C. de fideicomm.* 56 Et an heredes. *Hal.* adde *l. 40. §. 1. ff. ad SC. Trebell.* 57 Repræsentatio fideicommissi. 58 Potest tamen maturari. *l. 62. §. 1. ff. ad SC. Trebell* 59 Per legem Fusiam Caniniam, ut ex inscriptione hujus legis colligitur. de qua vide *tit. Inst. de L. Fusia Caninia. &* Ulpian *t. 1. §. 24. & l. un. C. de L. Fus. Can. toll* 60 Et sic, Falsus modus non vitiat, licet vitietur.

est

...st compellendus, ut manumittat, quoniam totiens secundum voluntatem testatoris facere compellitur, quotiens [1] contra legem nihil sit futurum: idque Neratius scripsit: & tamen a legato non esse eum repellendum: quoniam [2] magis legatarium aliquod commodum testator in hoc servo quam heredem habere voluisset.

De quantitate non adscripta in testamento.

38. IDEM lib. singulari de jure Codicillorum.

SI ita scripsero, *quantum codicillis Titio legavero*: licet codicillis legatum explicetur, tamen ex testamento [3] valet: solaque quantitas in codicillo delata est: nam & apud veteres legata talia fuere, *quantum ei per epistolam* [4] *scripsero: quantum ex illa actione detraxero, heres dato.*

Ad quos refertur conditio. 1. *De foro.*

39. JAVOLENUS lib. 1. ex Posterioribus Labeonis.

QUæ conditio ad genus personarum, non ad certas & notas personas pertineat, eam existimamus totius esse testamenti, & ad omnes [5] heredes institutos pertinere: at quæ conditio ad certas personas accommodata fuerit, eam referre debemus ad eum duntaxat [6] gradum, quo hæ personæ institutæ fuerunt. §. 1. Cum ita in testamento scriptum erat, *ut aliquid in foro fiat*, neque adscriptum erat, in quo foro: Labeo ait, si [7] non appareat quid mortuus senserit, in ejus municipii Foro faciendum, in [8] quo [9] is, qui testamentum fecerit, domicilium habuerit: quam sententiam ego quoque probo.

De conditione implenda. 1. *De impensis.* 2. *De conditione legatis generaliter & ex intervallo adjecta.* 3. *De eo, quod dominus servo debet.* 4. *De falsa demonstratione.* 5. *De legato ad monumentum ædificandum.*

40. IDEM lib. 2. ex Posterioribus Labeonis.

QUibus diebus vicinus tuus te via publica, cum ad parendum conditioni ire velles, ire prohibuerit, nec per [10] te staret, quo minus agendo ob calumnias eum summoveas: hi dies conditioni non imputabuntur. §. 1. Quidam ita legaverat; *Si Publius Cornelius impensam* [11], *quam in fundum Seianum feci, heredi meo dederit, tum heres meus Publio Cornelio fundum Seianum dato.* Cascellius aiebat, etiam pretium fundi dari debere. Ofilius impensæ verbo negat pretium significari [12]: sed eos duntaxat sumptus [13], quos in eum, postquam emptus esset, fecit. Idem Cinna scribit, adjecto eo, quod non deductis fructibus impensarum ratio haberi debeat: & [hoc] magis verum puto. §. 2. Quidam Titio centum legaverat, deinde infra ita jusserat, *Quas pecunias cuique legavi, eas heres meus, si mater mea moritur, dato*: mortuo patrefamilias Titius vixerat, & viva matrefamilias decesserat. Mortua matre heredibus Titii legatum deberi Ofilius respondit: quoniam non sub conditione esset legatum, sed ante legatum pure [14], deinde dies solvendi adjecta. videamus (inquit Labeo) ne id falsum sit: quia nihil [15] interfit utrum ita scribatur, *quas pecunias cuique legavi, eas heres meus, si mater mea moritur, dato*; an ita [17], *nisi* [18] *mater mea moritur, ne* [18] *dato*: utrubique [19] enim sub conditione [vel] datum vel ademptum esse legatum. Labeonis responsum probo.

§. 3. Dominus servo aureos quinque sic legaverat: *Heres meus Sticho servo meo, quem testamento liberum esse jussi, aureos quinque, quos in tabulis debeo, dato.* Nihil servo legatum esse, Namusa Servium respondisse scribit: quia dominus servo nihil debere potuisset. Ego puto, secundum mentem testatoris naturale [20] magis quam civile debitum spectandum esse: & eo jure utimur. §. 4. Qui dotalem fundum nullum habebat, ita [21] legaverat: *Fundum Cornelianum, quem illa mihi doti dedit, ei heres dato.* [Labeo,] Ofilius, Trebatius, responderunt, fundum nihilo minus legatum [22] esse, quia cum fundus Cornelianus in rerum natura sit, demonstratio falsa legatum non perimit [23]. §. 5. Thermus Minor, quorum arbitratu [24] monumentum sibi fieri vellet, testamento scripserat: deinde ita legaverat, *Luciis, Publiis, Corneliis ad monumentum meum ædificandum mille heres meus* [25] *dato.* Trebatius respondit, pro eo habendum, ac si ita legatum esset, si satisdedissent se ita id monumentum ex ea pecunia facturos. Labeo Trebatii sententiam probat: quia hæc mens testantis fuisset, ut ea pecunia in monumentum consumeretur. idem & ego & Proculus probamus.

Effectus conditionis.

41. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

LEgata sub conditione relicta non statim, sed cum [26] conditio extiterit, deberi incipiunt: ideoque interim delegari non poterunt.

De conditione, si in potestate manserit.

42. AFRICANUS lib. 2. [27] Quæstionum.

FIliofamilias legatum est sub hac conditione, si in potestate patris mansisset: magis patri legatum videri ait, & patrem suo nomine legatum petere. † Idem juris esse, & si servo [28] similiter legetur. Argumentum rei est, quod etsi cibaria servis Titii legentur, proculdubio domini est, non servorum legatum.

De bonorum possessione contra tabulas. 1. *De lege Falcidia.* 2. *De partis capacitate.* 3. *De lege Falcidia.*

43. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

PLautius: Rogatus est heres [29] a liberto [30] testatore, *ut percepti* [31] *sibi decem* [32], *totam hereditatem revenderet* [33]: postea patronus [34] defuncti bonorum possessionem contra tabulas petierat, & partem [35] hereditatis, quæ debebatur, abstulerat [36]. Proculus, Cassius, fideicommissarium pro rata quod solvit repetere [37] debere ajunt [38]. Paulus: hoc jure utimur: nam quemadmodum præstatione fideicommissorum & legatorum heres exoneratur [39] per Prætorem, ita etiam ipse partem consequi debet. §. 1. Diversum est, si Falcidia interveniat & minuat legatum: nam his casibus nihil repetetur: quia in solidum conditioni paretur [40]. §. 2. Item scinditur jus dandi, si is cui legatum est, non potest partem hereditatis sibi relictam, totam capere: nam verius est, partem eum præstare debere, partem illos, qui auferunt ab eo, quod plus relictum est, quam a lege conceditur.

§. 3. Neratius libro primo Responsorum scribit, ex duobus scriptis heredibus, si unus rogatus sit tibi hereditatem restituere, tu Titio certam summam dare, & beneficio legis Falcidiæ in restituendo heres utatur: quanto minus tibi præstiterit, tanto [41] minus te Titio præstare, non esse iniquum.

Cui dandum est, ut impleatur conditio. 4. *De Senatusconsulto Trebelliano.* 6. *De controversia hereditatis.* 7. *De Senatusconsulto Trebelliano.* 8. *An conditio dandi recipiat divisionem.*

44. IDEM lib. 9. ad Plautium.

QUi [42] heredi dare jussus est servo alieno instituto, non domino dare debet, nam & si alio herede instituto, jussus est servo Titii dare, ipsi servo datur: quia *quæ facti* [43] *sunt, non* [44] *transeunt ad dominum* [45]. quemadmodum si mihi aut servo Titii stipulatus sim: non Titio, sed servo ejus dari potest. & hæc vera sunt.

§. 1. Sed cum heredi dare jussus est, videamus, ne domino dandum sit: & consequens est & hic servo dari. §. 2. Certe statuliber, quin domino dare debeat, non est dubium. §. 3. Contra, qui domino debet dare [46], non implet conditionem dando servo ejus, nisi [si] dominus consenserit: nemo enim in tali specie conditionem, nesciente me vel nolente, implere potest. §. 4. Cum hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est, heredi [47] dandum est, ut impleatur conditio: nec [48] hoc restituendum est ex causa fideicommissi. §. 5. Sed cum suspectam adiit & restituit: & dubitatur, an ei auferendum sit? & benignius est, & in hoc casu nihil [49] ei auferri.

§. 6. Si autem me herede instituto, controversia mihi fiat hereditatis, si cavit legatarius, evicta hereditate reddi legatum: & [50] ipsi cavendum est, reddi [51] quod dedit. §. 7. Sed si jussus sis mihi decem dare, & accipere hereditatem ex Senatusconsulto: decem tibi ex causa fideicommissi non restituam. §. 8. Si duorum [52] servo legatum sit sub conditione dandi: non posse per partes conditioni parere [53] quidam aiunt, sed semel dandam pecuniam. sed ego contra [54] puto [55]. §. 9. Si pars rei legatæ usucapta [56] sit, an in solidum parendum sit? Dubito: & potest dici, pro parte [57] parendum ex sententia testatoris. §. 10. Plautius: uni ex heredibus fundum legavi, si centum heredibus dedisset: Deducet suam partem hereditariam [58]: & reliquam summam heredibus pro portione [59] eorum dabit. At si heres ex parte ita institutus esset, *si heredibus decem dedisset*: non aliter esset heres, quam si tota decem coheredibus dedisset [60]. quia non ante ad hereditatem admitteretur, quam si omnem summam dedisset. Nam cum & servus testamento liber, & ex parte heres ita scriptus esset, *si heredibus*

1 Vide *l.* 16. ¶. *de usu & usufr.* 2 Onus injunctum si deficit, cedit lucro ejus, cui erat injunctum: & sic in re legata, legatarius censetur magis dilectus, quam heres. *Socin.* 3 *l.* 77. *supr. de hered. inst. l.* 10. *supr. de condit. inst. l.* 1. *C. de codicill.* 4 Testatoris voluntatem interpretari possumus ex ejus epistola & memoriali manu scripto, si id voluerit, dum tamen ex comparatione literarum, vel aliis legitimis conjecturis constet, schedulam, qua de agitur, manu testatoris scriptam esse. facit *l. Theopomp* 14. *supr. de dote.* Plane executores non tenentur sequi voluntatem scriptam in epistola, nisi veritas epistolæ quinque testibus comprobetur, cum possit esse supposititia. Alciat. 9. *cons* 107. *num.* 12. de testamento holographo vid. *Novell.* 2. Theodos. *de testamentis.* 5 Quia verbum *heres*, comprehendit omnes gradus heredum. *l.* 1. *supr de vulg.* 6 Cur ita? collige ex *l.* 27. §. 4 *in fin. supr. de pact* 7 Vide *l.* 95. *l.* 115. *infr. de verb oblig.* 8 Locus in testamentis interdum subintelligitur, ut ecce, testator jussit fieri rem quampiam loco non adscripto: in ea civitate id fiet in qua testator domicilium habet, *ut hic.* & *l.* 49. *C. de Episcop.* 9 *l ult. C. de sacros. Eccles.* 10 Vide *l* 23. *supr. de cond. inst.* 11 Fundi legatarius sub hac conditione, *si impensas in eo factas restituerit*, heredi solas impensas restituit, non fundi pretium: fructus tamen perceptos non lucratur. 12 Merito: nam pretium rei non est in rem, sed propter rem habendam & adquirendam impensa. *Socin.* 13 Vide *l.* 9. *C. de evictionibus.* 14 Eadem res cum legatur uni pure, & alteri sub conditione, legatum prius extinguitur, *l.* 89. *infr. h. t.* 15 Conditio utroque hoc casu constituitur, *dato, si mater mea moritur*; &, *nisi mater mea moritur, ne dato.* 16 Oratio conditionalis habet a contrario sensu implicitam negativam. *Baldus.* 17 *Nisi* conditionem facit. adde *l.* 2. *supr. de in diem addict.* 18 Adde *l.* 59. *in fin. infr. de manumiss. test.* adde Alciat. 5. *paradox.* 4. 19 Conditio quacunque parte testamenti adjecta, legatum conditionale reddit. *Bald.* 20 *l.* 83. *infr. de solut. l.* 32. *infr. de regul. jur.* & sic, Quoties verba testatoris non possunt verificari, id est, accipi proprie (puta de vero debito, & exigibili, quale est civile) verificantur, & accipienda sunt improprie de debito naturali. *Socinus.* 21 Ita relictum valet ut legatum non ut dos, *l.* 21. *in fin. infr. de verbor oblig.* hinc collige, per testamentum & ultimam confessionem non probari rem dotalem esse. *l.* 28. §. *penult. supr. de liberat. leg. l.* 21. *in fin.* ¶. *de verb. oblig.* 22 *l.* 33. ¶. *h. t.* 23 *l.* 75. §. 1. ¶. *de legat.* 1. *l.* 21. ¶. *de legat.* 2. *l* 72. §. 6. ¶. *h. t.* 24 Adde *l.* 6 *supr. h. t. l.* 11. *supr. de condict. causa data.* 25 Si satisdederint se monumentum ædificaturos. 26 Conditio legatum suspendit. *l.* 5. §. 2. *infr. quando dies.* 27 Vide Cujacium 2. *ad Afric. fol.* 22. 28 Interpretes hoc ad monachos extendunt: sunt enim præpositis & Abbatibus suis servorum loco. *Bart.* ad *l.* 8. *supr. de transact.* 29 Puta Plautius patronus. 30 Puta Titio. 31 *Al.* Ut perceptis sibi decem. 32 Puta a Caio. 33 Venderet. *Hal.* 34 Præteritus scilicet a suo liberto. 35 Puta tertiam. 36 Eidem Caio. 37 A Plautio. 38 Diminuta re sicut diminuitur onus: ita re aucta augetur. *Socinus.* 39 A Caio fideicommissario. 40 Falcidia introducta favore heredis in damnum ejus non retorquenda. *Bald. l.* 6. *C. de legib.* 41 Fideicommissarius, cui per fideicommissum aliquid relictum est ea lege, *ut Titio aliquid det*, tantum detrahit ex legatis quæ præstare debet, quantum heres ei detraxit per Falcidiam. *l.* 32. §. 4. *infr. ad leg. Falcid. l.* 63. §. 12. *infr. ad SC. Trebell.* 42 Legatarius scilicet. 43 Facti quæ sunt ad dominum non transeunt. *l.* 24. *infr. de adqu. vel amitt. possess.* adde *l.* 21. *supr. de adimend. vel transf.* §. 2. *Inst. de stipulat servor. l.* 38. §. 6. *infr. de verbor. obligat.* 44 In ejus persona debet impleri conditio, in cujus persona est formata, non in persona alterius. *Bald.* 45 Conditio debet impleri in forma specifica. vide Doct. *ad l. Gallus.* §. *& quid si tantum.* 2. *opposit Bart. de liber & posthum.* ubi Fortunius Garzia. *num.* 178. Decium ad *l.* 3. *C. de inst & subst & ad rubr. extr. de probat. num* 154. *cum seq & cons.* 11 *num.* 19. Cravettam *ad l. cum filio. de legat.* 1. 2. *part. num.* 166. *usque ad num.* 171. Costam *lib.* 2. *select. cap.* 8. Molinæum denique *tract. de divid & individ. in princ. num.* 12. Mod. 46 Dare domino jussus, conditionem non implet dando ejus servo. Quæ in facto consistunt, ea per servum domino non adquiruntur. 47 Directo scilicet. Nam conditio dandi heredi intelligitur de directo herede, non utili, puta fideicommissario. Et merito: nam verba quæ directo & utiliter intelligi possunt, accipienda sunt potius de eo quod directum est, quam quod obliquum. *Socin* Ita implenda est conditio heredi, seu ejus commodo, licet alii hereditatem restituat ex fideicommisso. Quid, si ei ablata est hereditas, ut indigno? Quid, si hereditatem vendidit? Idem. *Bart* Quid, si minor restitutus in integram nudo nomine heres sit? Bartolus dubitat. Imola negat dandum esse minori. in *l qui liberis.* 8. §. *hæc verba.* 1 *supr. de vulg* 48 Conditionis implendæ gratia quæ dantur heredi, ea fideicommissario restituere heres non debet. 49 Cur nihil aufertur? An quod ridiculum sit, si incontinenti auferatur, ut putat Bald. *arg l. ult. C. de bon. quæ liber.* 50 Cavet legatarius heredi de legato ei restituendo, si ipsi heredi fuerit evicta hereditas: ita vicissim legatario cavet heres de eo restituendo, quod ab eodem legatario accepit conditionem implendi seu implendæ conditionis gratia. 51 Evincitur ubi legatum, datum implendæ conditionis causa recipitur. *Bald.* 52 Et sic communi. 53 A diversis dominis scilicet. 54 Cur? quoties unus plures repræsentat, idem juris est de uno, quod de pluribus separatis. facit *l. & Proculo.* 20. *supr. de legat.* 2. 55 Et merito, quia servus communis vicem dominorum sustinet. *l.* 1. §. 4. *infr. de stip. serv.* 56 Sicut per alienationem voluntariam testatoris censetur revocatum legatum, *l.* 11. §. 12. *supr. de legat.* 3. ita per alienationem causatam ab usucapione. *l.* 28. ¶. *de verb. sign.* 57 Diminuto legato per usucapionem diminuitur conditio. *Bartolus* Emolumento legati præscriptione minuto, onus ei injunctum minuitur. vide *Bald.* 58 Hoc enim casu est heres, sicut alii. 59 Jussus dare heredibus censetur jussus dare pro hereditaria portione, non viriliter. *Socinus.* 60 Et merito, quia hæc conditio est adjecta institutioni: ideoque non ante heres esse poterit, quam impleta conditio fuerit.

decem

decem dedisset: constitit non [1] aliter eum liberum heredemque futurum, quam si tota decem coheredibus dedisset. Paulus: Hoc jure utimur.

De acceptilatione.

45. IDEM lib. 16. ad Plautium.

JUlianus ait, si heredi legatarius, cui sub conditione legatum erat, *si heredi decem dederit*, id quod ei deberet heres accepto tulisset [2]: non quidem videri conditioni paruisse quasi dederit; sed quasi per heredem stet, quo minus pareat, posse petere legatum, quasi extiterit conditio.

Quando dies conditionis cedit.

46. IDEM lib. 3. ad Vitellium.

SI in [3] diem (exempli gratia) centesimum imperatum est statulibero, ut pecuniam solveret [4], neque initium temporis ejus, quod futurum esset, adscriptum est: adita [5] hereditate cedere dies incipit. quia [6] absurdum [7] visum est, ante diem præterire, quam is existeret, quem oportet accipere. & hoc in omnibus qui heredi dare jussi sunt, dicendum est: igitur & legatario ex adita hereditate ad parendum conditioni tempus computabitur.

De conditione expressa, quæ non expressa inesset.

47. MARCELLUS lib. 14. Digestorum.

SErvo libertatem ita dedit, *Ille, si meus erit* [8], *liber esto*: legatum vel hereditatem sine conditione ei dedit: deinde eum alienavit: Debebitur domino ejus legatum vel hereditas, & jussu ejus adiri poterit. nam id expressit, *si meus erit*, in libertate danda: quo futurum erat ut impediretur libertas, etiam si id expressum non esset. sæpenumero tamen mutatur rei effectus: quanquam [9] id expresserit testator, quod etsi non fecisset, inesset tamen.

De relicto, cum ad annum illum pervenisset.

48. IDEM lib. 15. Digestorum.

NOn putabam diem fideicommissi venisse, cum sextumdecimum [10] annum ingressus fuisset, cui erat relictum, *cum ad annum sextum decimum pervenisset*: & ita etiam Aurelius [11] Imperator Antoninus ad appellationem ex Germania [12] judicavit.

De relicto in annos decem.

49. CELSUS lib. 22. Digestorum.

SI *in annos decem* heres dare damnatus, aut quis liber esse jussus est [13]: novissimo [14] ejus temporis die legatum debebitur, & libertas obtingit.

De rationibus reddendis.

50. ULPIANUS lib. 1. de officio Consulis.

SI cui libertas data sit directo sub hac [15] conditione, *si rationes reddidisset*: arbitrum [16] a Consulibus Divus Pius dari permisit his verbis: *Aditi a vobis amplissimi Consules* [17], *arbitrum dabunt, qui excussis rationibus, non tantum quæ reliqua sunt Epaphroditi, constituent, verum etiam quas rationes quæque instrumenta tradere, aut exhibere Dominis suis debeat: cujus sententiæ cum fuerit satisfactum, non impedietur Epaphroditi libertas.*

De pluribus conditionibus disjunctis. 1. De conditione dandi heredi.

51. MODESTINUS lib. 5. Differentiarum.

SUb diversis conditionibus disjunctim positis liber esse jussus, eam conditionem eligere potest, quæ sibi levior [18] esse videbitur: legato vero eo modo relicto, legatarium novissimæ conditioni parere oportet. §. 1. Heredi decem dare jussus, & liber esse, & heredis [19] heredi [20] dando perveniet ad libertatem. quod non similiter in legatarii [21] persona custodiri, Publicius scribit.

De conditione expressa, vel tacita.

52. IDEM lib. 7. Differentiarum.

NOnnunquam contingit, ut quædam nominatim expressa officiant, quamvis omissa tacite intelligi potuissent nec essent obfutura. quod evenit, si alicui ita legatur: *Titio decem do, lego, si Mævius Capitolium* [22] *ascenderit*. nam quamvis in arbitrio Mævii sit, an Capitolium ascendat & velit efficere ut Titio legatum debeatur: non tamen poterit aliis [23] verbis utiliter legari *si Mævius voluerit, Titio decem do*. nam *in alienam* [24] *voluntatem* [25] *conferri* [26] *legatum non* [27] *potest*. Inde dictum est, expressa [28] nocent [29], non expressa non nocent.

De conditione rationum reddendarum.

53. IDEM libro sing. de Evrematicis.

SI quis servum liberum esse jusserit, *si heredi rationes reddidisset* [30], posteaque [31] eum rationes reddere vetuerit, quasi puram facturus libertatem: competit ex testamento libertas.

De prorogatione legatorum. 1. Si duobus legetur sub conditione dandi.

54. JAVOLENUS lib. 2. ex Cassio.

SI quis legata, quibus [32] dies apposita non esset, *annua, bima, trima die dari jussit*; & alicui, *cum pubes esset*, pecuniam legavit: id quoque legatum annua, bima, trima die post pubertatem præstandum esse, *in commentariis Gaii* scriptum est. quia magis conditio, quam dies legato adjecta esset. Contra ego sentio: quia fere dies ponitur ad prorogandа ea, quæ ad præsens tempus, non etiam quæ in futurum legata sunt, diesque pubertatis habet [33] aliquam temporis demonstrationem. §. 1. Duobus eadem res, *si* [34] *heredi centum dedissent*, legata est: si alter [35] ex his quinquaginta dederit, partem legati consequetur; & pars ejus, qui non dederit, alteri cum sua conditione adcrescit [36].

De conditione dandi incapaci.

55. IDEM lib. 13. Epistolarum.

MÆvius, cui fundus legatus est, *si Callimacho*, cum quo testamenti factionem non habebat, *ducenta dedisset*: conditioni parere debet, & ducenta dare, ut ad eum legatus fundus pertineat; licet [37] nummos non faciat accipientis. quid enim interest, utrum tali personæ dare jubeatur, an aliquo loco ponere, vel [38] in mare dejicere? neque enim illud quod ad talem personam perventurum est, testamenti nomine, sed [39] mortis causa capitur.

An conditio dandi recipiat divisionem.

56. IDEM lib. 14. Epistolarum.

CUi fundus legatus est, *si decem dederit*, partem fundi consequi non potest, nisi totam pecuniam numerasset: dissimilis est causa, cum duobus eadem res sub conditione legata est. In hac enim quæstione statim a testamento, quo pluribus conditio apposita est, divisa quoque in singulas personas videri potest: & ideo singuli cum [40] sua parte & conditioni parere, & legatum capere possunt. nam quamvis summa universæ conditionis sit adscripta, enumeratione [41] personarum potest videri esse divisa: in eo vero, quod uni sub conditione legatum est, scindi ex accidenti conditio non debet: & omnis numerus [42] eorum, qui in locum ejus substituuntur, pro singulari persona est habendus.

De operis.

57. POMPONIUS lib. 9. ad Quintum Mucium.

QUæsitum est, an si jussus fuerit servus *quinque operas extraneo dare, ut liber sit*, conditio talis sit recipienda: ut quemadmodum circa pecuniæ dationem dicitur, ita & circa præstationem operarum dicamus? Sed hoc jure utimur, ut quemadmodum dictum est, si pecuniam ex peculio suo det extraneo, admitti eum ad libertatem: ita & si operam præstiterit, necesse sit eum admitti ad libertatem. itaque [&] in proposito sapienter faciet heres, si impedierit [43] eum, quo minus præstet & operas: hac enim ratione servus perveniet quidem ad libertatem, sed operis ejus extraneus non utetur.

De conditione nuptiarum.

58. IDEM lib. 10. ex variis lectionibus.

SI ancillæ alienæ, *cum ea nupsisset*, legatum sit, Proculus ait, utile legatum esse: quia possit [44] manumissa nubere.

An morte, 1. Et media, 2. Vel maxima capitis diminutione legatum extinguitur.

59. ULPIANUS lib. 13. ad legem Juliam [45] & Papiam.

INtercidit legatum, si ea persona decesserit [46], cui legatum est sub conditione. §. 1. Quid ergo, si non decesserit [47], sed in civitate esse desierit? puta alicui legatum, *si Consul fuerit*, & is in insulam deportatus [48] est: numquid non interim extinguitur legatum, quia restitui in [49] civitate potest? quod probabilius [50] esse arbitror.

§. 2. Non [51] idem erit dicendum, si ea pœna in eum statuta fuerit, quæ irrogat servitutem: quia *servitus* [52] *morti adsimulatur* [53].

Divisio conditionum. 1. De fisco.

60. PAULUS [lib. 7. ad leg. Juliam & Papiam].

IN *facto* [54] consistentes *conditiones varietatem habent*, & quasi tripartitam recipiunt divisionem, *ut quid detur, ut quid fiat, ut quid obtingat* [55]: vel retro [56], *ne detur, ne fiat, ne obtingat*: ex his dandi faciendique conditiones in personas collocantur [57], aut ipsorum, quibus quid relinquitur, aut aliorum; tertia species in eventu ponetur.

1 Adde *l.* 15. *in fin.* ff. *de stat. hom.* 2 Jussus dare acceptum ferendo non paret conditioni. Est enim aliud dare, aliud liberare: qui dat, facit quid accipientis; qui liberat, nihil facit accipientis; acceptilatio licet vim habeat solutionis, non tamen dicitur proprie solutio. Igitur non dicitur impleta dandi conditio per acceptilationem. *Socinus* adde *l.* 49. ff. *de solut.* 3 Si intra. *Haloand.* 4 Jussus dare simpliciter, intelligitur jussus dare heredi. *Socin.* 5 Tempus conditionis dandi heredi non incipit currere nisi post aditam hereditatem. *Socin.* 6 Repetita conditio non censetur, quæ tacite inest: quia frustra & inutiliter esset expressa. vide Manticam 10. *de conjectur.* 6. *num.* 27. 7 Dilatio temporis non prius potest habere finem quam principium. 8 Cum moriar scilicet. 9 *l.* 65. §. 1. ff. *de leg.* 1. vide quæ notavi ad *l.* 56. ff. *mandati.* 10 Decimum quartum. Cujac. ad *l.* 5. *C. qui testam.* 11 Aliud autem judicavit Imperator Hadrianus *l.* 74. §. 1. ff. *ad SC. Trebell.* adde *l.* 49. *supr. de legat.* 1. *l.* 5. *C. quando dies legat.* 12 Germania Imperio Romano subdita fuit. Appellationes enim ex Germania ad Imperatorem fuisse, hic locus indicio est. adde *l.* 11. ff. *de evict.* 13 Alias: *Si intra annos decem.* sed lectio Florentina melior & verior est: quæ veteribus interpretibus placuit, & confirmatur ab Accursio *l. si ita fuerit.* §. *ult. de manumiss. testam.* Nam cui intra annos decem libertas relicta est, statim liber fieri potest: non novissimo decennii die, ut cum libertas in decem annos relicta est; unde constat humanum quid passos, viros cæteroqui maximos, Baronem & Haloandrum, qui τὸ *intra* hic mordicus retineri voluerunt. *Mod.* 14 Id est, ultimo. Imo statim. *l.* 4. *in fin.* ff. *de manumiss. testam.* 15 *l.* 47. §. 2. ff. *de fideic. libert.* 16 *l.* 53. *in fin.* ff. *de judiciis.* 17 Consules arbitros dabant ad rationes manumissorum audiendas. 18 *l.* 35. *supr. l.* 87. ff. *h. t.* 19 V. *l.* 94. *in fin.* ff. *eod.* 20 Heredi etiam heredis dando fit liber is, qui jussus est heredi dare, & ita liber esse. 21 *l.* 109. ff. *eod.* 22 *l.* 68. ff. *de hered. inst.* 23 Legatum expresse in alterius voluntatem non potest conferri: tacite & non ita verbis apertis potest. 24 *l.* 32. *l.* 68. *vers. atquin si quis. l.* 70. ff. *de hered. inst. l.* 64. ff. *de legat.* 1. vid. Cuj. 2. *obs.* 2. extranei, vel heredis. *l. Senatus.* 43. §. *legatum.* 2. ff. *de leg.* 1. *l. fideicommissa libertas.* 46. ff. *de fideic. libert.*

25 Meram & profusam. 26 Expressim. 27 Imo potest. *l.* 43. §. 2. ff. *de legat.* 1. 28 *l.* 68. *supr. de hered. inst.* 29 Ubi scil. ratione expressi occurrit aliqua ratio vitiandi actus. *Bald.* vide *l.* 195. ff. *de reg. jur.* 30 *l.* 3. §. 9. ff. *de adimend. vel transf.* 31 Sicut legata possunt adimi, ita & conditiones: nec tamen per amotam conditionem videtur id remotum, cui conditio erat adjuncta; sed purificatur. *Bald.* 32 *l.* 30. *supr. de legat.* 1. 33 Dies incerta interpellat pro homine, ex quo dies est. *Bald.* 34 Id est, sub hac conditione. 35 *l.* 15. ff. *de statu homin.* 36 Adcrescit cum onere suo pars deficiens. 37 *Dandi* verbum hic improprie: ita sumitur *l.* 167. ff. *de regul. jur.* 38 Atqui conditio in mare projiciendi servari non debet. *l. quidam.* 27. *supr. de cond. inst.* Aliud in pecunia, aliud in hominis reliquiis. 39 Adde *l.* 8. ff. *de mort. caus.* 40 Pro sua. *Hal. l.* 44. §. 8. *in fin.* ff. *h. t. l.* 11. §. 1. *l.* 13. §. 2. ff. *de manumiss. testam. l.* 30. ff. *de usu & usufr. legat.* 41 Enumeratio personarum vim divisionis portionum habet. 42 Numerus omnis, qui unius in locum substituitur, pro una persona habetur. *Bald.* 43 *l.* 23. *in fin.* ff. *de cond. inst.* 44 Conditio dicitur esse possibilis, quæ etiam statu mutato possibilis est. *Bald.* 45 An lex Julia & Papia sunt una lex vel duæ? negat Robertus 1. *animadv.* 1. ait Anton. Mercat. 1. *notat.* 1. *in pr. & fin.* adde *l.* 43. *l.* 44. ff. *de ritu.* 46 *l.* 31. ff. *h. t. l.* 69. ff. *eod. l.* 59. §. 6. *supr. de hered. instit. l.* 65. §. 1. ff. *de legat.* 1. *l.* 11. §. 6. ff. *de legat.* 3. 47 Naturaliter. 48 Deportatione legatarii non extinguitur ei legatum, sed suspenditur tantum. 49 *l.* 104. ff. *h. t.* 50 Deportatio hunc in modum morti non comparatur: idque cohibendorum caducorum & legis Papiæ causa. vide Cujac. ad *l.* 121. §. 2. ff. *de verb. oblig.* 51 Deportatio servitutem non irrogat. 52 Et manumissio. *l.* 92. ff. *de solut.* 53 Assimilatur. *Hal.* adde *l.* 3. *in fin.* ff. *de capit. minut. l.* 32. §. 6. *supr. de don. inter vir. l.* 209. ff. *de reg. jur.* 54 Qui facit, dat: dat, qui facit. vid. *l.* 218. *infr. de verb. sign.* 55 *Al.* contingat. ea ponitur in eventu. 56 Id est, e converso, ut *l.* 40. §. 2. *infr. de adquir. vel amitt. poss. l.* 21. §. 2. *in fin. infr. de fidejuss.* 57 Conferuntur.

§. 1. Fi-

§. 1. Fiscus iisdem [1] conditionibus parere debet, quibus persona, a qua ad ipsum, quod relictum est, pervenit: sicut etiam cum suo onere hoc ipsum vindicat.

De conditione in tempus liberorum.

61. ULPIANUS [lib. 8. ad leg. Juliam & Papiam].

SI vir uxori ad tempus liberorum legaverit, dubitari potest, an de his duntaxat filiis sensisset testator, qui post mortem ejus nati fuissent, an [&] de his, qui vivo [2] eo ab eo suscepti fuissent post [3] testamentum factum, cum manente matrimonio decessisset: verum æquum est proficere [4], sive vivo marito, sive post mortem nascantur.

1. De conditione dandi & non solidi capacitate.

62. TERENTIUS CLEMENS lib. 4. ad legem Juliam & Papiam.

SEd si hoc specialiter expressit testator, etiam si ex alio post mortem suam liberos procreaverit, nihilo minus eam ad legatum admitti. §. 1. Cuidam non [5] solidum capienti, amplius legi concessæ portionis relicta est, *si heredi aliquid dedisset.* Quæritur, an id quod conditionis implendæ causa dederat, consequi ex causa legati possit, quasi non capiat, id quod deroget? an vero id extra sit, nec ideo magis ex bonis testatoris amplius capiat, quam capturus esset, si sine conditione legatum esset? Et Julianus rectissime scribit, tanto [6] amplius eum capturum, quantum conditionis implendæ causa dare eum oportet: nec interesse, heredi, an extraneo dare jussus sit, quia computatione facta, quæ semper in persona ejus introduceretur, non amplius legi concessæ portionis ad eum subsideret. §. 2. Cum vir uxori, *Si* [7] *a liberis ne* [8] *nupserit*, in annos singulos aliquid legavit, quid juris sit? Julianus respondit, posse [9] mulierem nubere & legatum capere. quod si ita scriptum esset, *Si a liberis impuberibus ne nupserit*, legem locum non habere: quia magis cura liberorum, quam viduitas injungeretur.

63. GAJUS [lib. 3. ad leg. Juliam & Papiam].

CUm ita legatum sit, *Si Titio non nupserit*, vel ita, *Si neque Titio, neque Seio, neque Mævio nupserit*, & denique si plures personæ comprehensæ fuerint: magis placuit, cuilibet eorum si nupserit, amissuram legatum, nec videri tali [10] conditione viduitatem [11] injunctam, cum alii cuilibet satis commode possit nubere. §. 1. Videamus, & si ita legatum sit, *Si Titio nupserit.* & quidem si honeste [12] Titio possit nubere, dubium non erit, quin, nisi [13] paruerit conditioni, excludatur a legato: si vero indignus sit nuptiis ejus ipse Titius, dicendum est, posse eam beneficio legis cuilibet nubere. quæ enim Titio nubere jubetur, cæteris [14] omnibus nubere prohibetur: itaque si Titius indignus sit, tale est, quale [15] si generaliter scriptum esset, *Si non nupserit.* imo, si verum amamus, durior hæc conditio est, quam illa, *Si non nupserit:* nam & cæteris omnibus nubere prohibetur; & Titio, cui inhoneste nuptura sit, [cum] nubere jubetur.

64. TERENTIUS CLEMENS lib. 5. ad legem Juliam & Papiam.

HOc modo legato dato, *Si Lucio Titio non nupserit*: non [16] esse legi [17] locum, Julianus aiebat. §. 1. Quod si ita scriptum esset, *Si Ariciæ non nupserit:* interesse, an fraus legi facta esset. nam si ea esset, quæ alicubi [18] nuptias non facile possit invenire, interpretandum ipso [19] jure rescindi, quod fraudandæ legis gratia esset adscriptum: legem enim utilem Reipublicæ, sobolis [20] scilicet procreandæ causa latam, adjuvandam interpretatione.

Si heres pendente legati conditione decesserit.

65. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

LEgato sub conditione relicto, si heres, a quo sub conditione legatum est, pendente conditione moriatur [21], heredem suum obligatum relinquit.

De manumissione statuliberi.

66. MODESTINUS lib. 10. Responsorum.

HEres statuliberum, cui in eventum conditionis fideicommissum restituere rogatus erat, manumisit [22]. Quæro, an fideicommissum ei præstare debeat? Herennius Modestinus respondit, Quanquam statuliberum heres manumiserit, tamen fideicommissum, quod sub iisdem conditionibus relictum ei debet, ita præstare cogitur, si conditiones impletas esse præstabit [23], aut per eum stetit, quominus impleantur.

De cautione Mutiana & translatione conditionali.

67. JAVOLENUS lib. 11. Epistolarum.

CUm sub hac conditione fundus alicui legatus esset, *Si* [24] *servum non manumiserit*, &, *Si manumiserit*, legatum fundi ad Mævium translatum esset, legatarius de non liberando satisdedit, & legatum accepit, & postea liberavit: Quæro, an aliquid Mævio detur? Respondit, Si cui ita legatum erit, *Si servum non manumiserit*, satisdatione interposita, accipere ab herede [25] legatum poterit: & si postea servum manumiserit, commissa stipulatione, heredi vel fundum, vel quanti ea res est, restituet; eoque casu heres ei, cui ex sequenti conditione legatum debuerit, restituet.

De conditione nuptiarum.

68. IDEM lib. 2. ex Cassio.

SI ita legatum esset, *Cum nupserit*: si nupta fuerit, & hoc testator scisset, alterum matrimonium erit exspectandum [26]; nihilque interest [27], utrum vivo testatore, an post mortem ea iterum nupserit.

De legato, si voluerit.

69. GAJUS lib. 13. ad legem Juliam & Papiam.

SI ita expressum erit, *Titio, si* [28] *voluerit, do, lego*: apud Labeonem Proculus notat, non aliter ad heredem legatarii pertinere, quam si ipse legatarius voluerit [29]. ad se pertinere: quia conditio personæ injuncta videtur.

De conditione emancipationis.

70. PAPINIANUS lib. 16. Quæstionum.

DUos mater filios *sub conditione emancipationis* ex partibus heredis instituit, eisque plurium rerum præceptiones pure dedit; hereditatem adierunt: patrem a legatorum commodo illa quoque ratio debet summovere, quod emancipando [30] filios, obsecutus voluntati, supremum judicium uxoris suæ custodiri voluit.

De fundo emendo. 1. De matrimonio. 2. De jure libertatis. 3. De dote.

71. IDEM lib. 17. Quæstionum.

TItio centum, *ita* [31] *ut fundum emat*, legata sunt: non [32] esse cogendum Titium cavere [33] Sextus Cæcilius existimat: quoniam ad ipsum duntaxat emolumentum legati rediret. † Sed si filio, fratris alumno minus industrio prospectum esse voluit, interesse heredis, credendum est [34]: atque ideo cautionem interponendam, ut & fundus comparetur, ac postea [35] non alienaretur. §. 1. Titio centum relicta sunt ita, *ut Mæviam uxorem, quæ vidua est, ducat:* conditio [36] non remittetur: & ideo nec cautio remittenda est. Huic sententiæ non refragatur, quod si quis pecuniam promittat, si Mæviam uxorem non ducat, Prætor actionem denegat, *aliud est enim eligendi matrimonii pœnæ* [37] *metu libertatem* [38] *auferri, aliud ad matrimonium* [39] *certa lege invitari.* §. 2. Titio centum relicta sunt ita, *ut a monumento meo* [40] *non recedat*, vel *uti in illa civitate domicilium habeat*: potest dici, non [41] esse locum cautioni, per quam jus libertatis infringitur. Sed in defuncti libertis [42] alio jure utimur. §. 3. *Titio genero meo heres meus dotis Seiæ filiæ meæ nomine centum dato*: legati quidem emolumentum ad Seiam, quæ dotem habere incipit, pertinebit, sed quia non tantum mulieri, sed Titio quoque, cui pecuniam legavit, consultum videtur, prope est, ut ipse legatarius intelligatur, & legatum petere debeat. † Si post divortium genero pecuniam heres solverit, æque liberabitur: quoniam in dotem solutio convertitur. † Constante autem matrimonio, etiam prohibente muliere, Titio recte solvetur: hoc enim & mulieris interest [43], ut incipiat esse dotata: nam & si quis ipsam quoque petitionem habere responderit, eaque pecuniam petat, neque dotis fieri velit, non dubie doli summovebitur exceptione. † Ante nuptias vero Titio vel muliere defunctis legatum apud heredem manet. Quod si nolit eam uxorem ducere, causa legati, quod ad mulieris personam attinet, satisfactum intelligetur: sed Titio legatum petenti nocebit exceptio doli. Sabinus autem existimabat, nupta muliere Titio, sine cautione legatum deberi, quoniam pecunia dotis [44] efficeretur: sed cum ante nuptias, quia purum legatum est, peti potest, cautio, *Mulieri pecuniam reddi*, necessaria erit. † Quod si maritus vitio suo causa ciderit, neque solvendo sit: numquid adversus heredem mulieri, quæ nihil deliquit, succurri debeat ob eam pecuniam quæ doti fuerat destinata? Sed quoniam ambo legati petitionem habuerunt, salvam habebit, non soluta pecunia viro, mulier actionem.

De conditione, si a liberis non discesserit. *2. De cautione fideicommissi non petenda, 3. Et ratione non exigenda. 4. De conditione, si arbitratu illius nupserit, 5. Vel si non nupserit. 6. De falsa causa 7. De conditione falsa vel deficiente. 8. De falsa demonstratione.*

72. IDEM lib. 18. Quæstionum.

CUm tale legatum esset relictum, *Titiæ, si a liberis non discesserit*: negaverunt [45] eam recte cavere, quia vel mortuis liberis legati conditio possit existere. sed displicuit sententia: non enim voto [46] matris opponi tam ominosa non interponendæ cautionis interpretatio debuit. §. 1. Et cum patronus liberto certam pecuniam legasset, si a liberis [ejus] non discessisset, permisit Imperator velut [47] Mucianam [48] cautionem offerri: fuit enim periculosum ac triste, libertum conjunctum patroni liberis eorundem mortem exspectare. §. 2. Titius [49] heredem institutum rogavit post mortem suam hereditatem restituere, si fideicommissi cautio non fuisset petita: Mucianæ cautionis exemplum ante constitutionem remissæ cautionis locum habere non potuit, quoniam vivo eo [50], cui relictum est, impleri conditio potuit. §. 3. Quid ergo, si ita scriptum sit, *Peto post mortem tuam restituas hereditatem, ita ne satis fideicommissi petatur, neve* [51] *ratio exigatur*: sine dubio

1 *l.* 9. ff. *de SC. Silan. l.* 2. §. 1. ff. *de alim. l.* 6. ff. *de jure fisci.* 2 V. quæ scripsi ad *l.* 4. *C. quando dies legat.* 3 *l.* 9. ff. *h. t.* 4 *l.* 91. *in fin.* ff. *h. t.* 5 *l.* 2. *C. de natural. liberis.* 6 Usque ad concurrentem quantitatem oneris cum relicto, etiam non capax capit: quia non videtur habere ex causa lucrativa. *Bald.* 7 *l.* 72. §. 5. ff. *h. t.* 8 *Al.* non. 9 Hodie non potest. *Novell* 22. *c.* 44. 10 Viduitatem perpetuam inducens conditio remittitur. *Bald.* 11 *l.* 64. ff. *h. t.* 12 *l.* 2. *C. de instit. & substit.* 13 *l.* 71. §. 1. ff. *h. t.* 14 *l.* 12. §. 43. ff. *de instructo l.* 6. §. 3. ff. *de jure patronatus.* 15 *l.* 14. ff. *de legat.* 3. hinc *Bald.* uxori carere marito melius est, quam malum maritum habere. 16 *l.* 63. ff. *h. t.* 17 Juliæ & Papiæ, ut indicat hujus legis inscriptio. *Goth.* Vide Brisson. *l.* 3. *select. cap.* 3. Alex. ab Alexandr. *genial. dier. lib.* 4. *cap.* 8. S. L. 18 Actus quoties geri, nisi certo loco interdicto, non potest, actus interdictus intelligitur. *Bald.* 19 Ipso jure rescinditur, quod fraudandæ legis causa factum est. 20 *l.* 1. ff. *solut. matrim.* Lex reip. utilis, extendenda est. *Bald.* 21 Legatum conditionale non perit, licet gravatus moriatur pendente conditione. *Bald.* 22 Ante conditionis eventum. 23 Prætenderit, *Hal.* constituit, *alii.* 24 *l.* 73. ff. *h. t.* 25 Legatarius in quem translatio pœnæ causa fit, capere de manu heredis, non de manu primi legatarii debet. *Bald.* 26 Verba conditionalia, in dubio intelliguntur de futuro. *Bald.* 27 *l.* 91. *in fin.* ff. *l.* 2. ff. *h. t.* 28 Legatum valet in arbitrium legatarii collata conditione, *ut hic.* An & stipulatio in voluntatem stipulatoris? Ita censet Cujac. ad *l.* 17. ff. *de verb. oblig.* 29 Id est, declaraverit: & sic legatum collatum in voluntatem legatarii, ante declarationem non transmittitur. *Bald.* 30 Adde *l.* 40. ff. *h. t.* 31 Et hoc sub modo. 32 Adde *l.* 92. ff. *h. t. l.* 15. *C. de fideicomm.* 33 Se empturum. 34 Recte: omnino enim ejus interest voluntatem testatoris tueri, & implendam curare, aut quod ea gratia legatario datum erat, secundum voluntatem testatoris revocare. In quo perspicue commodum heredis agitur: ita non potest dici stipulatio hæc nulla esse, juxta *l. stipulatio. §. alteri.* ff. *de verb. oblig.* idem autem continetur hac cautione, quod Muciana. *l. heres.* ff. *h. t.* In libertate tamen relicta cessat hæc cautio, & officio judicis compellendus est libertus testatoris jussioni parere. *l. Mævia.* ff. *de manumiss. testam.* Cæterum huc faciunt, quæ tradit Crotus *ad l. filiusfam. §. divi. de leg.* 1. *col.* 9 *n.* 28 & 30. Ruin. *cons.* 42. *lib.* 2. & *in rubr. sol. matr. n.* 6. & *seq* Cotta *in verb. Testator. legando.* Emanuel Costa *lib.* 2. *select. cap.* 6. & 20. Mod. 35 Omnis qui cavet de modo implendo, tenetur cavere de modo impleto conservando, ut si quid contra fecerit, aut contra venerit, rem restituat. *Baldus.* 36 *l.* 63. ff. *h. t.* Modus hic appellatur conditio, ut *l.* 108. ff. *h. t. l.* 1. *C. de his, quæ sub modo.* 37 *l.* 2. *C. de inutilib. stip.* 38 Debent enim matrimonia esse libera. *l.* 134. ff. *de verb. oblig.* 39 Al. *testamentum. ita & in Florentin.* S. L. 40 V. *l.* 44. ff. *de manumiss. testam.* Pacto quis non potest stringi ad domicilium uno tantum in loco habendum. *Bald.* Manumissi eunt & habitant quo libet, *l.* 12. *C. de operis libert.* v. Cujac. 14. *obs.* 27. an subdito liceat patriam mutare, vide Papon. 3. *not. lib.* 6. *tit. des lettres de naturalite fo.* 462. 41 Possit ex hoc loco videri, iniquas esse institutiones, quibus parentes certi loci incolatum seu *domicilium* liberis injungunt. 42 *l.* 18. *in fin.* ff. *de alimentis.* conditione infringi libertas ingenui non potest, liberti potest. 43 *l.* 1. ff. *solut. matr.* 44 *l.* 2. *C. ne fidejussores dot.* 45 Et male. *versic. sed displicuit.* ff. *h. t.* 46 *l.* 5. *C. de inst. & subst.* adde *l. ult. C. de inst. & subst.* 47 Id est, ad exemplum Mucianæ comparata de hac particula vid. quæ scripsi ad *l.* 1. §. 2. ff. *de superficieb.* 48 De Muciana cautione scripsi ad *Nov.* 22. *c.* 43. 49 Vide Cujac. in hunc §. 14. *observ.* 37. 50 *l.* 101. §. *pen.* ff. *h. t.* 51 Testator potest remittere heredi necessitatem conficiendi inventarii: ea tamen remissione dolus minime continetur, alias heres fideicommissario universali tenetur rationem reddere: & eam ob causam inventarium facere. *Bald.*

per hujusmodi verba non interponendæ quidem cautionis conditio videbitur adscripta, rationi vero non exigendæ modus adhibitus, scilicet ut culpa, non etiam dolus [1] remissus intelligatur: idque in ejus persona, qui negotia gessit, cuique rationis reddendæ necessitas fuerat testamento remissa, rescriptum est. §. 4. *Si arbitratu Titii Seia nupserit, heres meus ei fundum dato:* vivo Titio, etiam [2] sine arbitrio Titii eam nubentem legatum accipere, respondendum est: eamque legis sententiam videri, ne quod omnino nuptiis [3] impedimentum inferatur. † Sed si Titius vivo [4] testatore decedat, licet conditio deficit, quia tamen suspensa quoque pro nihilo foret, mulieri succurretur. §. 5. *Mæviæ, si non nupserit, fundum cum morietur, lego:* potest dici, & si nupserit, eam confestim ad legatum admitti [5]. Non idem probatur, si [6] certus dies incertusve alius legato fuerit adscriptus. §. 6. Falsam *causam* legato non [7] obesse verius est: quia ratio legandi legato non cohæret. sed plerunque doli exceptio locum habebit, si probetur alias legaturus non fuisse. §. 7. Falsam *conditionem* Cassius & Cælius Sabinus impossibilem [8] esse dixerunt: veluti, *Pamphilus, si quod Titio debeo solverit, liber esto:* si modo nihil Titio fuit debitum. quod si post testamentum factum testator pecuniam exsolvit, defecisse [9] conditionem intelligi. §. 8. Falsam legati demonstrationem non facere legatum, Sabinus respondit: veluti si quis, cum Titio nihil legasset, ita scriptum reliquerit, *ex centum quæ Titio legavi, quinquaginta heres Seio dato:* idque sumpsit ex defuncti voluntate: quia non animo legandi, sed diminuendi legatum, quod falso datum existimaret, ita scriberet. † Propter falsam tamen demonstrationem legati non plus Seius adsequetur, quam si vere demonstratum fuisset.

De legato duobus sub contrariis conditionibus, & cautione Muciana.

73. IDEM lib. 19. Quæstionum.

TItio fundus, *si in Asiam non venerit:* idem, *si pervenerit*, Sempronio legatus est: cum in omnibus conditionibus, quæ morte legatariorum finiuntur, receptum est, ut Muciana [10] cautio interponatur: heres cautionem a Titio accepit & fundum ei dedit: si postea in Asiam pervenerit, Sempronio heres quod [11] ex stipulatu cautionis interpositæ consequi potest, utili actione præstare cogitur: sed si cautio medio tempore defecerit, quæ sollicite [12] fuerat exacta, non de suo præstabit heres, sed quia nihil ei potest objici, satis erit actiones præstari: si tamen, Titius cum in Asiam venisset, Sempronius prius quam legatum accipiat, decesserit, heredi ejus deberetur, quod defunctus petere potuit.

De jure accrescendi.

74. IDEM lib. 32. Quæstionum.

MUlieri & Titio usufructus, *si* [13] *non nupserit* [14] *mulier*, relictus [15] est: si mulier nupserit [16], quamdiu Titius & vivit & in eodem statu [17] erit [18], partem [19] usufructus habebit [20]. tantum enim beneficio legis ex legato concessum esse mulieri intelligendum est, quantum haberet, si [21] conditioni paruisset: nec [22], si Titius, qui conditione defectus [23] est, legatum repudiet, ea res mulieri proderit [24].

De die incerto.

75. IDEM lib. 34. Quæstionum.

DIes incertus [25] conditionem [26] in testamento [27] facit.

De conditione, si sine liberis decesserit.

76. IDEM lib. 6. Responsorum.

FIdeicommissum a filiis relictum, *si quis ex his sine liberis diem suum obierit*, adoptionis [28] commento non excluditur.

De repetitione conditionis vel libertatis. 1. *De cautione Muciana*, 2. *Et legato alicui*, si mulier non nupserit. 3. *De tutoribus jussis sub conditione ad rem gerendam accedere. De remissione cautionis legatorum vel fideicommissorum.*

77. IDEM [lib. 7. Responsorum].

AVia, que nepotem sub conditione emancipationis pro parte heredem instituerat, ita postea codicillis scripsit: *Hoc amplius nepoti meo, quam quod eum heredem institui, lego prædia illa:* conditionem emancipationis repetitam [29] videri placet, quamvis avia nullam [30] in legatis, ut in hereditate substitutionem fecisset. Nam & cum servus pure quidem liber, heres autem sub conditione scriptus, & si heres non extiterit, legatum accipere jussus est; in legato repetitam videri libertatem [31] Divus Pius rescripsit. §. 1. Muciana cautio locum non habet, si [32] per aliam conditionem actio legati differri possit. §. 2. *Titio, si mulier non nupserit, heres centum dato:* quam pecuniam eidem mulieri Titius restituere rogatus est: si nupserit mulier, die legati cedente, fideicommissum petet: remoto autem fideicommisso, legatarius exemplum Mucianæ cautionis non habebit.

§. 3. Pater exheredatæ filiæ tutores dedit, eosque, si mater ejus, impubere filia constituta, vita decessisset, ad rem gerendam accedere jussit: cum uxori mandatum esset, *ut moriens filiæ communi decies* [33] *restitueret*, non sub conditione tutores videbuntur dati, nec si quid aliud interea puella quæsisset, ejus administratione prohiberi: cautio vero fideicommissi matri remissa. Quocunque indicio [34] voluntatis cautio legatorum vel fideicommissorum remitti [35] potest. Itaque si *cautionis non petendæ* conditio legato vel fideicommisso præscribatur, conditionem ea res non faciet: non enim deficiet, si quis caveri desideraverit [36], onere cautionis non secuto: quod adversus invitum hodie jure Publico sequi non potest, postquam remitti posse cautionem placuit.

De conditione implenda. 1. *De conditionibus disjunctivis.*

78. IDEM [lib. 9. Responsorum].

CUm pupillus aut tutor ejus conditionem in personam pupilli collatam impedit, tam legati, quam libertatis, jure [37] communi, conditio impleta [38] esse videtur. §. 1. Disjunctivo [39] modo conditionibus adscriptis, alteram [40] defecisse non oberit, altera vel postea impleta. Nec interest, in potestate fuerint accipientis conditiones, an in eventum collatæ.

De legato, cum morietur legatarius, 1. Vel heres. 2. *De cautione Muciana.* 3. *De usufructu.* 4. *De nuptiis.*

79. IDEM [lib. 1. Definitionum].

H*Eres meus, cum* [41] *morietur Titius, centum ei dato:* purum [42] legatum est, quia non conditione, sed mora suspenditur: non potest enim conditio non exsistere. §. 1. *Heres meus cum ipse* [43] *morietur, centum Titio dato:* legatum sub [44] conditione relictum est: quamvis enim heredem moriturum certum sit, tamen incertum est, an legatario vivo dies legati non cedat, & non est certum ad eum legatum perventurum. §. 2. Qui post Mucianam [45] cautionem interpositam legatum accepit, si contra cautionem aliquid fecerit, stipulatione commissa etiam fructus [46] heredi restituet: hoc enim legatarius & in exordio cavere cogitur. §. 3. Quamvis usufructus, cum morietur legatarius, inutiliter legetur: tamen cautionis Mucianæ remedium, usufructu quoque sub conditionem alicujus non faciendi legato locum habet. §. 4. Quod in fraudem legis [47] ad impediendas nuptias scriptum est, nullam [48] vim habet: veluti, *Titio patri centum, si filia, quam habet is in potestate, non nupserit, heres dato: vel filiofamilias, si pater ejus uxorem non duxerit, heres dato.*

De conditione & modo.

80. SCÆVOLA lib. 8. Quæstionum.

EAs causas, quæ protinus [49] agentem repellunt [50], in fideicommissis non [51] pro conditionalibus observari oportet [52]: eas vero, quæ habent moram cum sumptu [53], admittemus cautione oblata: nec enim parem dicemus eum, cui ita datum sit, *si monumentum fecerit*; & eum, cui datum est, *ut monumentum faciat* [54].

De rationibus reddendis. De conditione implenda.

81. PAULUS lib. 21. Quæstionum.

JUlius Paulus Numphidio. Quæsisti, si ita in testamento cautum esset: *Stichus si rationes reddiderit, cum contubernali sua liber esto: eisque decem heres dato:* an Sticho mortuo [55], antequam rationes redderet, vel pariatore [56], vel reliqua habente, libera esset mulier, & an de legato idem accipiamus? Libertate data, *si rationes reddiderit*, hanc conditionem rationum reddendarum, ut jussus videatur reliqua reddere, si qua habet, cum fide actus sui: quæ si [57] nulla sunt, pure accepisse libertatem videbuntur: & si post aditam hereditatem decessit, competente libertate etiam legatum eos secutum est: quod si, cum adhuc reliqua haberet, decessit, sub eadem conditione & contubernalis ejus libertatem accepisse videtur, & defecta [videbitur] conditione. Sed non ineleganter illud dicetur, Stichum quidem sub conditione manumissum, contubernalem autem ejus pure; & illam [58] conjunctionem non ad conjungendam conditionem, sed ad necessitudinem demonstrandam pertinere. §. 1. Tunc demum pro [59] impleta habetur conditio, cum per eum [60] stat, qui si impleta esset, debiturus erat.

De rationibus reddendis.

82. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

CUm servus ita liber esse jussus sit, *si rationes* [61] *reddiderit, eique fundum heres dare damnas sit:* videamus, utrum conditio libertati præposita sit, an vero & legato. & quidem si libertati soli accipiamus præpositam, nullus tractatus amplius superest: nam legatum purum invenitur; & ideo inutile fit: quod si conditio etiam legato insita sit, quod quidam recte putant, simul cum libertate

1 V. *l. 9. supr. de liberat.* 2 Conditio nuptiarum in consilium vel arbitrium alterius collata non tenet, quamvis dos possit conferri in arbitrium alterius. *Bald.* 3 V. *l. 4. §. 1. supr. de usu.* 4 *l. 28. supr. h. t.* 5 V. *Nov. 22. c. 44.* 6 Conditio expressa vel tacita non nubendi rejicitur, non alia suspensio. *l. 62. in fin. supr. h. t.* 7 Falsa causa legatum non vitiat, nisi de voluntate testatoris ducatur, *l. 17. §. 2. supr. h. t. §. 31. Inst. de legat.* & ibi *Theoph.* ubi dixi. 8 Falsa & impossibilis conditio æquipollent. *Bald.* 9 Et sic valebit favore libertatis. *Accurs.* 10 *l. 7. supr. h. t.* 11 *l. 79. §. 2. infr. h. t.* 12 Satis est etiam quod crediderit ei velut bono viro. *Gloss. hic.* vide Tiraquell. *de pœnis causa.* 51. 13 Et ita sub conditione viduitatis. 14 Id est, sub hac conditione. 15 Conjunctim scil. 16 Quæritur, num usufructus & mulieri & Titio debeatur? Responsio: Pars mulieri tantum debetur, *infr. h. t. in verb. tantum.* in parte altera Titius conditione deficit, nec mulieri adcrescit. *in fin. ℣. h. t.* 17 Matrimonii. 18 Ipsa mulier scil. 19 Quasi diceret, post nuptias a muliere contractas contra voluntatem testatoris, mulier ipsa partem tantum usufructus consequitur, Titius ipse conditione defectus est, non tamen ei pars Titii adcrescit. *in fin. infr. h. t.* 20 Atque ita mulier admittitur ad legatum contra voluntatem testatoris, idque jure speciali & favore matrimonii. 21 Si non nupsisset. 22 Adcrescendi jus non habet, qui ad legatum jure speciali contra voluntatem defuncti admittitur. Bart. Bald. Socin. *l. 3. §. 3. l. 5. §. 5. infr. de legat. præstand.* secus si non jure speciali admittitur. *l. 1. supr. de usufr. accresc.* Hæc tamen regula displicet Alciato. 8. *paradox.* 8. 23 Cur? viduitatis conditio remittitur in hac specie mulieri: non autem Titio. *l. 1. C. de indicta viduitate.* 24 Ad quem igitur reditura est portio Titii conditione defecti? utique ad proprietarium. Casus hic valde singularis est, ut in quo jus adcrescendi non sit inter re & verbis conjunctos. 25 Dies incertus est, cum ita scribitur, Heres meus cum morietur dato. *l. 1. §. 2. supr. h. t.* 26 Dies incertus appellatur conditio. *l. 30. §. 4. in fin. supr. de legat.* 1. *l. 38. §. 16. infr. de verb. oblig.* Goth. Adde *l. 4. l. 21. l. 22. infr. Quando dies legat.* S. L. 27 Et contractibus, *l. 56. in fin. supr. de cond. indeb.* in qua argumento hujus legis, legendum esse opinor, *conditionis*, non *condictionis*. 28 *l. 51. in fin. supr. de legat.* 2. 29 Repetita in legatis conditio videtur, institutioni heredis adjecta. *l. 82. l. 108. infr. h. t. l. 18. supr. de cond. inst. l. 83. in fin. supr. de legat.* 2 30 Vid. *l. 30. supr. h. t.* 31 Vid. Cujac. 8. *obs.* 36. *in fin.* 32 Unum impedimentum removere non sufficit, ubi plura removenda sunt. *Castrens.* 33 Centena, scil. dotis; videtur hæc fuisse magna quantitas, ut dixi ad *l. 6. in fin. supr. de usuris.* 34 Dixi ad *l. 2. C. familiæ.* & ad *l. 2. in fin. C. ut in possess. leg.* 35 *l. 7. C. ut in possess. leg.* 36 *l. 12. infr. ut legat. nomin.* 37 Jus commune opponitur juri singulari, *l. 23. §. 3. infr. de fideicomm. lib.* quæ huic legi conjungenda est. Jus commune est regula juris. *l. 3. §. 10. infr. de statuliberis.* 38 *l. 23. in fin. supr. de cond. inst.* 39 *l. 5. in fin. supr. de cond. inst. §. 11. Inst. de hered. inst.* 40 Vid. *l. 110. §. 3. infr. de reg. jur.* 41 Legatum in tempus mortis collatum, in momentum vitæ potius, quam mortis collatum videtur. 42 Non tamen debetur aut præstatur præsenti die. 43 Paul. 3. *sent.* 6. §. 6. *l. 9. C. de hered. inst.* 44 *l. 4. infr. quando dies legat.* 45 Vid. Cujac. 14. *observ.* 32. 46 *Nov. 22. c. 44. §. 2. in fin.* 47 *Subaudi.* Juliæ Miscellæ. de qua dixi ad *l. 1. l. 2. l. 3. C. de indicta viduitate. & lege Julia Miscella tollenda.* 48 Dixi ad *Novell.* 22. *cap.* 43. 49 Statim, contestim: veluti si legatum sit sub conditione, quæ vel tum vel jam antea falsa sit. *Dyn. Bart.* 50 Quales sunt eæ, quæ ad præsens tempus collatæ. 51 Id est, legatum peti illis casibus non potest, etiam oblata cautione. 52 Sunt enim continuo veræ vel falsæ. *l. 13. supr. de reb. dub. l. 10. in fin. supr. de cond. inst. l. 120. in fin. infr. de verb. obl.* 53 Moram conjunctam. vid. Forner. 1. *select. ult.* male. 54 Non faciat. *Hal.* 55 *l. 40. in fin. infr. de statuliberis.* 56 Pariator, reliquator est, Græcis, ἀλοιπατος, id est, *pariator*, reliquatori opponitur; vide Cujac. *ad Afric. fol.* 216. aliud est a parario, de quo Seneca 2. *de Clementia. &* 3. vide Brisson. in verbo, *paria facere.* 57 Dixi ad *l. 31. §. 1. infr. de statulib.* 58 Vide Manticam 10. *de conject.* 5. *n.* 15. *in fin.* 59 Pro impleta conditio est, quæ mora adversarii non impletur. 60 Impleta ei conditio intelligitur, per quem stat ut ne impleatur. vide *l. 24. supr. h. t.* 61 *l. 111. infr. h. t.* vid. *l. 5. infr. de statuliber. l. 89. in fin. infr. de verb. sign.* vide quæ notavi ad *l. 8. supr. familiæ.*

dies

dies quoque legati utiliter cedit. Quid ergo continetur his [1] verbis, *ſi rationes reddiderit?* Quidam hoc aiunt, ſi reliqua reddiderit: quaſi nihil [2] intereſt, utrum ſub hac conditione *ſi reliqua*, vel ſi hac, [*ſi*] *rationes reddiderit*. Sed nos neque [3] conditionem meram putamus eſſe, quæ in datione exſiſtit, neque meram conditionem, quæ in facto ſit; ſed eam conditionem, quæ ex mixtura quadam conſiſtit. nam non [4] utique, ſi ille in folle [5] reliqua obtulerit, liber erit: non enim teſtator hoc ſenſit: ſed illud ut rationes reddat, quomodo ſervus reddere ſolet [6], id eſt, legendas offerre rationes primum, deinde computandas, ut explorari poſſit, imputationes probe, an improbe referantur, accepta recte relata, an non recte. Ita enim incipit [7] quidem res a facto, pervenit autem ad pecuniam. Ineſt his verbis etiam, heredes notitia inſtrui rationum, ut ſciant, quid in quaque ratione ſcriptum ſit: nam quod ipſe vivus facturus erat, ab heredibus ſuis fieri juſſiſſe intelligitur: ille autem utique non ſic ſolebat ſervo ſuo, oſtendenti reliqua, rationes ſubſcribere: ſed ita ut legeret [8], examinaret, exciperet. Itaque cum ſervo ſub hac conditione teſtamento libertas datur, *Si rationes reddiderit*, non hanc ſolam habet ſignificationem, ſi cautiones inſtrumentaque omnia actus ſui exhibuerit heredi: ſed & ſi [9] reliqua ſolverit.

De filio teſtatoris herede ſcripto ſub conditione.

83. PAULUS lib. 12. Reſponſorum.

LUcius Titius ita teſtamentum fecit, *Aurelius Claudius natus ex illa muliere, ſi [10] filium meum ſe eſſe judici probaverit, heres mihi eſto.* Paulus reſpondit, filium, de quo quæreretur, non ſub ea conditione inſtitutum videri, quæ [11] in poteſtate [12] ejus eſt [13], & ideo teſtamentum nullius eſſe momenti [14].

De conditione, ſi cum filio meo morati fuerint.

84. IDEM lib. 14. Reſponſorum.

ILlis libertis alimentorum nomine, *ſi cum filio meo morati fuerint, menſtruos denarios centenos & veſtiaria dari volo:* liberti in obſequio fuerunt, quamdiu adoleſcens ad militiam promoveretur: qua cauſa effectum eſt, ut quibuſdam Romæ relictis proficiſceretur, & apud [15] caſtra defunctus eſt. Quæſitum eſt, an ab heredibus ejus alimenta debeantur. Paulus reſpondit, conditionem quidem in perſona libertorum, qui cum filio defuncti morati ſunt aut per eos non ſtetit, quo minus morarentur, mortuo filio teſtatoris defeciſſe non [16] videri: ſed ſi teſtator propter filii utilitatem his, qui cum eo morati fuiſſent, alimenta præſtari voluit, contra voluntatem defuncti petentes audiri non oportere.

De verbis, cum illi petierint.

Legatum alicui, cum petierit, *non eſt conditionale.* Ex Bart.

85. SCÆVOLA lib. 3. Reſponſorum.

TItia heredis inſtituti liberos habentis filii fidei commiſit, uti rem ejus univerſam reſtitueret filiis ejus, liberisve eorum, cum [17] ipſi petiſſent, ſine ulla juris cavillatione: Quæro, an his verbis, *cum illi a te petierint*, conditio fideicommiſſo adſcripta videatur? Reſpondit, non videri.

De libertate ſub conditione & legato relictis ſervo.

86. MÆCIANUS lib. 3. Fideicommiſſorum.

JUlianus noſter, eum, *qui decem dare, & ita liber eſſe* juſſus eſſet: ſi a vivente manumiſſus eſſet, non aliter legatum, quod ei cum libertate datum eſſet, habiturum, quam ſi conditioni libertatis paruiſſet. Item in emptorem, ſi alienatus eſſet. Sed id tunc [18] locum habet, cum omnimodo ſimul cum libertate legatum adquiri potuit, licet legato impoſita non ſit, veluti cum in tempus libertatis legatum collatum eſſet. † Cum vero libertas ſub conditione, legatum autem præſenti die datum eſt: in hoc quæſtio eſt, an conſtiterit [19] legatum? etenim nec Catonianæ [20] ſententiæ locum in propoſito eſſe, quia etſi ſtatim teſtator deceſſiſſet, non tamen omnimodo inutile eſſet legatum, cum poſſet conditio libertatis ante [21] aditam hereditatem impleri, & legatum manumiſſo deberi: niſi forte neceſſarius [22] heres extitiſſet: tunc enim omnimodo inutile erit legatum jure ipſo: quia ſub conditione acceperit libertatem.

De priore & poſteriore ſcriptura.

87. VALENS lib. 1. Fideicommiſſorum.

QUod traditum eſt, in legatis noviſſimam [23], in libertatibus leviſſimam [24] conditionem ſpectandam eſſe:

88. GAJUS [lib. 1. Fideicommiſſorum].

(ID eſt, quæ ipſi ſervo commodior ſit):

89. VALENS lib. 1. Fideicommiſſorum.

NOn ad ea duntaxat pertinet, quæ ſæpius ſub diverſis conditionibus, ſed etiam, quæ primo pure [25], deinde ſub conditione dantur [26]. Itaque quod heres pure dare juſſus eſt, quodve pure legatum eſt, cum id ex [27] intervallo ſub conditione legatum eſt, poſterius valet. Si prius ſub conditione, deinde [28] pure legatum eſt: præſens debetur. Quod ſi pure legatum, ex continenti heres ſub conditione damnatus aut rogatus eſt dare: perinde eſt, ac ſi juncta ſubjecta ſcriptura idem legatum eſſet, vel ut præſens vindicari, ſi hoc voluerit legatarius, vel, cum conditio exſtiterit, ab herede peti poſſet: niſi commemoratione [29] ſuperioris legati poſterius ſcriptum fuerit, velut, *Stichum, quem illi legavi, heres meus ei, ſi illud factum erit, dato:* tunc enim revocandi animo præſens legatum, & ſub conditione dandi ita ſcripſiſſe videbitur: & ſi ante conditionem rem vindicet, doli exceptio locum habere poterit.

90. GAJUS lib. 1. Fideicommiſſorum.

PEr fideicommiſſum varie data libertate non leviſſima ſpectanda eſt, ſed noviſſima: quia poſterior voluntas [30] potior haberi debet: cui conſonat etiam reſcriptum Divi Antonini.

Diviſio conditionum.

91. MÆCIANUS lib. 2. Fideicommiſſorum.

COnditionum, quæ in futurum conferuntur, *triplex* [31] *natura* eſt, ut quædam ad id tempus, quo teſtator vivat, quædam ad id, quod poſt mortem ejus futurum ſit, quædam ad alterutrum pertineant: tempus autem vel certum vel infinitum comprehendatur: quæ omnia non minus in fideicommiſſis, quam in inſtitutionibus ac legatis incidere ſolent: Ut hæc conditio, *Titiæ, ſi mihi nupſerit*, non dubie, niſi vivente teſtatore; illa autem, *Si ad exſequias funeris mei venerit*, niſi poſt mortem impleri non poſſit: illa vero, *Si filio meo nupſerit*, vel vivente [32] vel mortuo [33] teſtatore impleri poſſit. Et prima quidem ac tertia ex relatis conditionibus, infinitum tempus habent: quandoque enim nupſerit, impletur conditio, ſecunda ad certum tempus adſcripta eſt.

De emancipatione.

92. ULPIANUS lib. 5. Fideicommiſſorum.

SI cui legatum fuerit relictum, iſque rogatus ſit *liberos ſuos emancipare:* an cogi debeat manumittere? Et retineo me dixiſſe, defici eos a petitione fideicommiſſi; neque enim Prætor fideicommiſſarius [34] eos ad libertatem tuetur, ut ſervos. Papinianum quoque libro nono reſponſorum ſcribere referebam, non [35] eſſe cogendum emancipare filios ſuos. Arbitror tamen extra [36] ordinem debere conſtitui, eum, qui adgnovit [id] quod ſibi relictum eſt hac contemplatione, ut liberos ſuos emanciparet, cogendum [37] emancipare: neque enim debet circumveniri teſtantium voluntas; ſic deinde hoc accipiendum, quemadmodum ſi ſub conditione liberorum emancipandorum ei fuiſſet legatum, vel ita relictum, ut eos emanciparet. † Cui rei conſequens eſt quod Divus Severus reſcripſit: nam cum quædam mulier nepotes ſuos heredes inſtituiſſet, & ipſum filium coheredem filiis ſuis dediſſet, eoſque invicem ſubſtituiſſet, rogaſſetque filium, *ut filios emanciparet*, non autem rogaſſet, *ut hereditatem eis reſtitueret*, ex auctoritate D. Severi emancipare eos compulſus eſt, hiſque reſtituere hereditatem: & adjectum eſt, [ut] ſi tardius id faceret, quaſi ex mora uſuras præſtaturum: videri [38] enim eum, qui moram faceret emancipationi, moram reſtitutioni fideicommiſſi eam facere.

93. PAPINIANUS lib. 8. Reſponſorum.

MAter [39] filio ſuo coheredes ſine ulla conditione filias ipſius dedit, ac petiit, *ut filias ſuas emanciparet* [40], ita ut curatores a Prætore acciperent: filii videri fidei commiſiſſe placuit, ut eas ſui juris conſtitutas, ad hereditatem aviæ pervenire pateretur: nec ad rem pertinere, ſi portionem filiarum jure ſubſtitutionis quæſiſſet.

Differentia ſtatuliberi & legatarii in conditione dandi heredi, 1. *Vel non heredi.*

94. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris epitomarum.

CUm ita datur libertas, *ſi Titio*, qui non eſt heres, *decem dederit:* certa [41] perſona demonſtratur, ac propterea in perſonam ejus tantum conditio impleri poteſt: ſane ſi cum ceſſerit dies, pecuniam conditioni comprehenſam ſtatuliber habuerit, jure conſtituto [42] nulli dando conſequitur libertatem. † Diverſa cauſa eſt legatarii, in cujus perſona placuit conditionem deficere, ſi antequam dederit legatarius pecuniam, Titius moriatur. §. 1. Ex his verbis, *ſi heredi*, vel *ſi heredi Titio decem dederit, liber eſto:* non tantum heredi, ſed etiam heredis [43] heredi dando, pervenit ad libertatem. at ſi nullus heredi ſucceſſerit; jure conſtituto, nulli dando ad libertatem perveniet.

De tranſlatione legati ſub eadem conditione ſumenda.

95. IDEM [lib. 4. Juris epitomarum].

LEgatum ſub conditione relictum, & ad alium tranſlatum, ſi non conditio perſonæ [44] cohæreat, ſub [45] eadem conditione tranſlatum videtur.

De verbo deſinere. 1. *De nuptiis & libertate.*

96. PAULUS [lib. 1. ad Neratium].

TItio uſusfructus ſervi legatus eſt, &, *ſi ad eum pertinere deſiſſet*, libertas ſervo data eſt; Titius vivo teſtatore deceſſit: libertas non [46] valet: quia [47] conditio nec initium accepit. Paulus: Ergo & ſi viveret

1 *l.* 32. *l.* 81. *ſupr. h. t. l.* 111. ℨ. *h. t. l.* 31. ℨ. *de ſtatulib.* 2 Rationes reddere, & reliqua ſolvere, conditio eadem, *ut hic.* & *l.* 8. §. 5. *ſupr. de liber. legata.* 3 Rationum reddendarum conditio mixta ex faciendo & dando. Quid ita? incipit a faciendo, deſinit in pecuniæ dationem, ut ℨ. *h. t.* 4 Rationes reddere non videtur, qui chartas in quibus conſcriptæ ſunt rationes, tradit, qui edit rationes tantum, niſi & reliqua ſolvat: & e contra non videtur rationes reddere, qui tantum offert in folle. 5 In ſacculo, *l.* 3. §. 6. ℨ. *de ſtatulib.* ut ille Juvenalis verſus, *Si reddat veterem cum tota ærugine follem:* hinc deponere ſacculum. adde *l.* 1. §. 36. *l.* 29. *ſupr. depoſiti.* in ſacculo ſolvere. *l.* 25. §. 1. *in fin. ſupr. de uſufr. & quemadm.* atque ita Bartolus intelligendam ait eſſe *l.* 19. *C. de uſuris.* in qua agitur de oblatione & conſignatione pecuniæ ad evitandas uſuras facienda. 6 Argumentum a ſolitis & conſuetudine. 7 Rationum reddendarum conditio incipit a facto, & pervenit deinde ad pecuniam: hoc eſt, incipit a computatione & diſpunctione rationum, & deſinit in pecuniæ dationem. 8 Rationes reddens pati adverſarium debet, legere, examinare, excipere. 9 Imo non cogitur reliqua ſolvere. *l.* 37. ℨ. *de fideicomm. libert. l.* 5. *C. an ſervus ex ſuo facto.* 10 Probatio filiationis, conditio non eſt poteſtativa. adde *l.* 14. *C. de probat. l.* 6. *ſupr. de his, qui ſunt ſui.* vid. Menoch. 2 *de arbit.* 1. *caſu* 88. *n.* 49. 11 Adde Auguſtinum 5. *confeſſionum* 5. 6. 12 Qui ſub tali conditione inſtituit, non jure teſtatur, *l.* 4. *ſupr. de hered. inſt. l.* 4. *C. de inſtitut.* adde Menoch. 2. *arbitr.* 1. *caſu* 88. *n.* 8. 9. 10. 13 Utcunque tamen non probetur, lex eum definit eſſe filium teſtatoris, qui ex eo ejuſque uxore natus eſt. *l.* 6. *ſupr. de his, qui ſunt ſui. l.* 5. *in fin. ſupr. de in jus vocando.* Præſumitur filius, tametſi directe non probetur. 14 Hinc colligimus, Non ſufficere præſumptionem legis, ubi probatio formaliter requiritur, Alciat. *tr. præſumpt. fol.* 603. 15 Id eſt, in caſtris. 16 *l.* 1. *C. de legat.* 17 *l.* 48. ℨ. *de verb. obl.* 18 *l.* 66. *ſupr. h. t.* 19 Vide §. 32. *Inſt. de legat.* 20 *l.* 13. *ſupr. de optione.* 21 *l. un.* §. 6. *C. de caducis.* 22 *l.* 91. §. 1. *ſupr. de legat.* 1. 23 *l.* 88. *l.* 89. ℨ. *h. t. l.* 8. *in fin. ſupr. de teſtam. tut. l.* 16. *ſupr. de vulg. l.* 6. *l.* 7. *in fin. ſupr. de adimend. l.* 12. §. *ult. ſupr. de legat.* 1. *l.* 3. *C. de codicillis. l.* 19. *C. de fideicomm.* 24 Vid. *l.* 35. *ſupr. h. t.* 25 *l.* 40. §. 2. *ſupr. h. t. l.* 7. *ſupr. de adimend.* 26 Vide Decium *conſ.* 113. *col. fin. conſ.* 190. *col. pen. & ult.* & *ad l. ſingularia. ſupr. num.* 16. *ſi cert. petat.* ubi & Alexandrum conſule *num.* 9. *in fin.* Jaſonem *ad l. qui bis idem. num.* 5. *ad fin. de verbor. oblig.* Cæphalum *conſ.* 296. *num.* 30. *lib.* 2. Mod. 27 Non conjuncta ſcriptura. 28 *l.* 52. *in fin. l.* 81. §. 7. *l.* 113. §. *penult. ſupr. de leg.* 1. *l. ult. in fin.* ℨ. *de fideicomm. libert.* 29 Novatio inducitur commemoratione prioris obligationis. vide *l.* 47. ℨ. *de verb. obl.* 30 *l.* 5. *in fin.* ℨ. *de manumiſſ. teſt.* 31 Adde *l.* 16. *ſupr. de injuſt.* 32 *l.* 36. *l.* 61. *l.* 68. *ſupr. h. t. l.* 7. *C. de inſtitution.* 33 *l.* 19. *ſupr. h. t.* 34 Fideicommiſſarius Prætor, qui de fideicommiſſis cognoſcebat; de quo dixi ad Ulp. 25. §. 12. 35 Emancipare filios, agnito legato, legatarius non cogitur, *ut hic.* non cogitur, inquam, jure ordinario, ſeu ſecundum vulgarem formulam juris, *l.* 114. §. 8. ℨ. *de legat.* 1. quia patria poteſtas inæſtimabilis eſt, & ſancta: ſed jure extraordinario, ſeu auctoritate Principis. dixi *d.* §. 8. vide *l.* 4. *C. de emancipationib.* adde Paul. 4. *ſent.* 13. §. 1. 36 Cui oppoſiter vulgaris forma juris. *l.* 113. §. 3. *in fin. l.* 114. §. 8. *ſupr. de legat.* 1. 37 Imo, non eſt cogendus. *l.* 114. §. 8. *ſupr. de leg.* 1. 38 Moram qui in præcedenti committit, eandem in conſequenti committere videtur. *Caſtr.* 39 Pater filio. *Haloand.* 40 *l.* 70. *ſupr. h. t.* 41 Conditio dandi certæ perſonæ, perſonam non egreditur. *Caſtrenſ.* adde *l.* 95. ℨ. *h. t.* 42 Id eſt, conſtitutionibus: quæ ſæpe, & plurimum, aut nulla, aut levi ratione diſcrepant a jure communi. 43 *l.* 51. §. 1. *ſupr. h. t.* 44 Primi legatarii. 45 *l.* 24. *ſupr. de adimendis.* 46 *l.* 19. *ſupr. quemadm. ſervit.* 47 Interdum tamen quod non cœpit, deficere dicitur. *l.* 3. §. 1. *ſupr. uſufr. quemadm. caveat.*

Titius & capere non potest, idem dicendum est: desisse[1] enim non videtur, quod nec incipit. §. 1. Servi usufructus mulieri, *quoad vidua esset*, legatus: idem servus, *si ea*[2] *nupsisset*, liber esse jussus est: si mulier nupserit, liber erit[3]: quia potior est legato libertas[4].

De conditione jurisjurandi municipibus imposita per quos implenda.

97. IDEM [lib. 2. ad Neratium].

MUnicipibus, *si jurassent*[5], legatum est: hæc conditio non est impossibilis. Paulus: Quemadmodum ergo pareri potest? per eos itaque jurabunt[6], per quos[7] municipii res geruntur.

De re legatarii ipsi legata.

98. IDEM [lib. 3. ad Neratium].

MEa res sub[8] conditione legari mihi potest: quia in hujusmodi legatis non testamenti facti tempus, sed conditionis expletæ spectari oportet.

De conditione, quæ tacite inest.

99. PAPINIANUS [lib. 18. Quæstionum].

COnditiones extrinsecus[9] non ex testamento[10] venientes, id est, quæ tacite[11] inesse[12] videntur, non[13] faciunt legata conditionalia.

De nuptiis.

100. IDEM [lib. 7. Responsorum].

TItiæ, *si non nupserit*, ducenta, *si nupserit*, centum legavit: nupsit mulier: ducenta, non etiam centum residua petat: ridiculum[14] est enim, eandem & ut viduam & ut nuptam admitti.

De liberis. 2. *De verbis*, & voluntate. *De verbo*, Tutela.
3. *De conditione*, si in matrimonio perseveraverit.
4. *De menstruis vel annuis relictis.*

101. IDEM [lib. 8. Responsorum].

PAter Severianam Proculam Ælio Philippo cognato nuptiis testamento designavit[15]; eidem filiæ prædium, *si Ælio Philippo nupsisset*, verbis fideicommissi reliquit: quod *si non nupsisset*, idem prædium Philippo dari voluit: nondum viripotens puella diem suum obiit. Respondi, cum in[16] conditionibus testamentorum voluntatem potius, quam verba considerari oporteat, Ælio Philippo fideicommissum ita datum videri, si ei Procula defuncti filia nubere noluisset[17]; quare cum ea prius, quam viripotens fieret, vita decesserit, conditionem extitisse non videri[18]. §. 1. Ita fideicommisso dato, *Volo restituas si sine liberis decedas:* conditio deficit ex voluntate, vel uno[19] filio superstite relicto. §. 2. Conditionum verba, quæ testamento præscribuntur, pro[20] voluntate considerantur: & ideo, cum tutores testamento dati, quoniam interea puer adoleverat[21], id egerint, ut curatores ipsi constituerentur, conditio fideicommissi talis præscripta, *Si tutelam in annum octavum decimum*[22] *gesserint*, defecisse non videbitur. §. 3. Socrus nurui fideicommissum ita reliquerat, *si cum filio meo in matrimonio perseveraverit:* divortio sine culpa viri post mortem socrus facto, defecisse conditionem respondi, nec ante diem fideicommissi cedere quam mori cœperit nupta vel maritus; & ideo nec Mucianam cautionem locum habere; quia[23] morte viri conditio possit existere. §. 1. Fideicommissa menstrua & annua sub ea conditione liberto relicta, *Quamdiu res patroni filiæ gesserit*, etsi præstari necesse est, filia prohibente res suas administrari: tamen voluntatem filia mutante, conditionem resumunt, quoniam plura sunt.

De conditione subaudita si sine liberis decesserit.

102. IDEM[24] [lib. 9. Responsorum].

CUm avus filium ac nepotem ex altero filio heredes instituisset, a nepote petiit: ut *si*[25] *intra annum trigesimum moreretur, hereditatem patruo suo restitueret:* nepos liberis relictis, intra ætatem suprascriptam vita decessit: Fideicommissi conditionem, conjectura[26] pietatis, respondi defecisse[27], quod minus scriptum, quam dictum fuerat, inveniretur.

De cautione legati non exigenda.

103. PAULUS [lib. 14. Quæstionum].

SI ita legatum sit, *Titio post decem annos dato, si satis ab herede non exegerit*, & Titius intra decimum annum decesserit, ad heredem suum transmittat legatum: quia moriente eo conditio extitit[28].

Quo tempore testamenti factio spectatur.

104. IDEM [lib. 14. Responsorum].

EUm, qui post apertum[29] testamentum deportatus[30], & restitutus est, fideicommissum petere posse, cujus conditio postea exstitit, quam Civitatem Romanam recipiat.

De jure heredis in re legata sub conditione.

105. POMPONIUS [lib. 5. Epistolarum].

SI fundum a testatore sub conditione legatum heres alii pendente conditione legavit, post existentem conditionem, quæ priori testamento præposita fuerat, neque proprietas a priori[31] legatario recedit, nec locum religiosum in eo fundo heres facere, nec servitutem imponere poterit: sed & imposita servitus[32] finietur exsistente conditione.

De conditione, si illi non nupserit.

106. JULIANUS [lib. 25. Digestorum].

HOc genus legati, *Si Titio non nupserit*, perinde habendum est, ac si post mortem Titii legatum fuisset, & ideo nec Muciana[33] satisdatione interposita capere legatum potest: sed & alii nubendo, nihilominus legatum consequitur.

Utrum sit legatum purum, an conditionale.

107. GAJUS [libro singulari de Casibus].

ALiquando accidit, ut sub conditione[34] datum legatum purum intelligatur[35]: veluti[36] quod sub eadem[37] conditione relictum est, sub qua etiam heres alius institutus est: item quod sub hac conditione relictum est, *si hereditatem adierit*. Ex diverso quoque purum datum legatum conditionale videtur: veluti quod sub conditione ademptum est; quia sub contraria[38] conditione datum intelligitur.

De tacita repetitione.

108. SCÆVOLA [lib. 19. Digestorum].

LIbertis omnibus legavit domum: & hæc verba adjecit, *ut*[39] *in ea habitent liberti, ne*[40] *de nomine*[41] *exeat, & ut ad unum, qui novissimus exstiterit, perveniat, & eo amplius*[42] *eisdem libertis meis dari volo fundum Sosianum.* Quæsitum est, an conditio[43] adposita, *ne de*[44] *nomine exiret*, ad sequens quoque legatum pertineret? Respondit pertinere.

De rogato restituere hereditatem acceptis centum nummis.

109. IDEM lib. 20. Digestorum.

A Testatore rogatus, *ut acceptis*[45] *centum nummis restitueret hereditatem Titiæ coheredi suæ*, adita hereditate decessit, similiter & Titia, antequam daret centum: Quæsitum est, an heres Titiæ, offerendo centum ex fideicommisso[46], partem[47] hereditatis consequi possit? Respondit, heredem conditioni parere[48] non posse. Claudius: magno[49] ingenio de jure aperto[50] respondit, cum potest dubitari, an in proposito conditio esset.

De pecunia data a statulibero.

110. POMPONIUS lib. 9. Epistolarum.

ETiam si invitis heredibus ex peculio statuliber pecuniam Titio det, liber quidem fit: sed Titius, qui invitis heredibus sciens accepit, pro possessore videtur eam pecuniam possidere, ut avocare[51] eam hi, qui inviti fuerunt, possint.

De Rationibus reddendis.

111. IDEM lib. 11. Epistolarum.

QUi *sub conditione rationum reddendarum*[52] *liber esse jussus est*, docere[53] debet, constare fidem omnibus, quæ ab eo gesta sunt; ut neque[54] subtraxerit quid ex his, quæ acceperit, neque expensum[55] rationibus præscripserit, quod non dederat: sed & quod reliquum per contextum scriptum est remanere apud eum, solvere debet: neque enim aliter liber esse potest, quam si hoc modo conditioni, sub qua data est libertas, satisfecerit. Cæterum debitores, cum quibus ipse contraxerit, non utique in diem mortis domini sui fuisse idoneos[56] præstare cogendus est: sed eo tempore, quo his creditum est, ejus conditionis fuisse, ut diligens paterfamilias his crediturus fuerit.

1 Privatio præsupponit habitum. Ita desinere non potest, quod nec incepit, *ut hic.* vide *l.* 208. *ff. de reg. jur.* dixi *l* 43. §. 9 *ff. de aedilitio.* 2 *l.* 14. *supr de legat.* 2. 3 *l. ult. ff. de statuliv* 4 Libertas potior est legato alteri facto, ut in hac specie servi usufructus legatus est mulieri, *quoad vidua esset*, *si ea nupsisset*, *liber esse jussus est is servus.* Favendum est potius libertati servi, quam nuptiis legatariæ: ad hunc modum legato piam causam potiorem esse tradunt. de quo vide Tiraquell. 18. *privilegio piæ causæ.* Ubi etiam notat, Conditionem impedientem matrimonium rejici, nisi vocata sit pia causa, deficiente conditione: quippe hujusmodi conditione non impleta piam causam succedere. Hæc ille: tametsi ex hac lege colligi possit matrimonii libertate potiorem esse manumissionem servi. 5 *l.* 112. *supr. de legat.* 1. 6 Imo non coguntur jurare: juramenti conditio remittitur. *l.* 26. *in fin. pr. supr. h. t.* 7 Per eos, quibus summa Reipublicæ commissa est, *l.* 14. *ff. ad municip* per majorem partem. *l.* 160. §. 1. *ff. de reg. jur.* 8 *l.* 41. §. 2. *supr. de legat.* 1. non pure, § 10. *Inst. de legatis. & ibidem Theoph.* ubi dixi. adde *l.* 13. *C. de legat.* 9 Ex natura rei legatæ. 10 Non ex voluntate testatoris. 11 Conditionum tacitarum varia exempla vide apud Oldendorp. *in Topicis. loco ab auctoritate*, seu *præjudiciis.* 12 *l.* 1. §. *ult. supr. h. t. l.* 6. §. 1. *ff. quando dies leg.* 13 Imo faciunt. vide *l.* 1. *in fin. supr. h. t.* 14 De exceptione contrarietatis, vide Oldendorp. *cap.* 26. *de exceptionib.* per eam adversarius repellitur contraria proponens. *Goth.* Vide Covarruv. *lib.* 2. *var. resolut. cap.* 19. Ant. Aug. *lib.* 1. *emendat. cap.* 2. S. L. 15 Destinavit. vid. *l.* 36. *l.* 66. *supr. de ritu.* Goth. Adi Decium *cons.* 273. *col.* 2. *ad fin. & seq.* Cagnolum *ad l.* 3. *de reg. jur.* Forcatulum *in Necyomant jur. dial.* 30. *n.* 7. Bereng. Fernan. *ad l. fin. num.* 65. *C. de posthum. hered. instit.* Decium iterum *cons.* 291. Lancel. Polit. *in tract. substit. sub rubr. de vulgar. num.* 6. Antonium Augustinum *lib.* 1. *emend. cap.* 3. Gomesium *var. resol. tom.* 1. *cap.* 3. Gilbertum Regium *lib.* 1. *ἐναντιοφανῶν cap.* 22. Mod. 16 *l.* 19. *ff. h. t.* 17 Immatura viro, non dicitur nolle nubere, ut quæ nubere etiam volens, non possit. Nolle dicimur, cujus contrarium possumus. vide *l.* 3. *l.* 4. *ff. de regulis.* 18 Ut noluisse non videatur, qui velle non potuit. *Bart.* 19 *l.* 6. §. 2. *C. ad SC. Trebell. l.* 148. *l.* 149. *ff. de verb. signif.* 20 *l.* 7. *in fin. ff. de supellectile.* 21 Et finita tutela ejus esset. 22 Tutelam liberorum ad annum usque decimum octavum parens eorum potest extendere. 23 *l.* 72. §. 2. *supr. h. t.* 24 Vide Barthol. Socin. in hanc legem, quam ad nauseam usque repetiit. 25 Rogati restituere liberi alteri hereditatem, intelliguntur rogati restituere sub hac conditione, *si sine liberis ipsi decesserint*, ut hic. adde *l.* 6. *C. de institut. l.* 30. *C. de fideicomm.* 26 Nec enim præsumitur avus voluisse cogere nepotem, ut restitueret potius hereditatem extraneo, quam propriis liberis, *l.* 30. *C. de fideic. l.* 8. *C. de donationib.* de qua præsumptione vid. Alciat. 1. *præsumpt.* 9. vid. *l.* 30. *C. de fideicom.* 27 Ideoque nepos non restituet hereditatem patruo, sed liberis propriis; hinc collige, liberos in conditione positos intelligi ad hereditatem vocari. *l.* 101. §. 1. *ff. h. t. l.* 43. *ff. de vulgari. l.* 6. *C. de institutionib. l.* 30. *C. de fideicomm. l.* 22. *ff. ad SC. Treb.* & excludere extraneos. Magna hic tamen quæstio occurrit: An nepos eo casu cogatur moriens universam hereditatem filiis suis relinquere, denegata ei facultate ejus diminuendæ. vid. Hotom. 13. *illustr.* & Jul. Clar. 3. *sent.* §. *testamentum. q.* 77. Goth. Vid. Censur. Forens. *lib.* 2. *c.* 7 *n.* 18. S. L. 28 Certum est enim eum, utpote mortuum, satisdationem exigere non posse. 29 *l* 31. *supr. h. t.* 30 *l.* 59. §. 1. *in fin. supr. h. t. l.* 59. §. 4. *supr. de hered. inst.* 31 *l.* 81. *supr. de leg.* 1. *l.* 15. *supr. de reb. dub.* 32 Vid. *l.* 11. *in fin. supr. quemadm. servit.* 33 Conditio quæ potest impleri vivo legatario, non impletur præstita cautione Muciana. *Bart.* 34 Conditionem. *Flor.* ut *l.* 111. *ff. h. t* 35 Expressio eorum, quæ tacite insunt, nihil operatur. Bart. *l.* 19. §. 1. *supr. h. t. l.* 3. *supr. de leg.* 1. *l.* 21. *in fin. l.* 22. § 1. *ff quando dies legat.* 36 *l.* 21. §. 1. *ff. quando dies legat.* 37 Eandem conditionem. *Flor.* 38 *l* 6. *ff. quando dies leg. l.* 10. *supr. de adimend.* 39 *Ut* particula modum facit. 40 Similis petitio est in *l.* 94. *supr. de legat.* 3. *l.* 88. §. 6 *supr. de leg.* 2. 41 Libertos gentilitium nomen patronorum tulisse, hinc colligitur: quod etiam confirmatur *l.* 77. §. 15 *supr. de leg.* 2. *l.* 38. §. 1. *l.* 94. *supr. de legat.* 3. Tertull. *lib. de resurrect. carnis.* Lactant. 2. *Instit.* 3. Hinc Spurii Camilli libertus, Camillus, Plutarch. *Problemat.* & Pompeii Magni libertus, Pompeius Leneus, 25. Plin. 5. Sueton. *lib. de claris Rhetoribus.* Ciceronis libertus, Laurea Tullius, 31. Plin. 1. Cornelii Lentuli, Cornelius Alexander, *a Suida.* Quin patronorum origine liberti censiti, dixi ad *l.* 6. *in fin. ff. ad municip.* Appellatione etiam familiæ continentur. *l ultim C de verb. sign.* Et tamen familiaria sepulchra libertis paternis negant liberi. *l.* 6. *ff. de relig. sumpt.* 42 Dictio, *eo amplius*, non solum legati, sed & conditionis antecedentis repetitiva est. *Bart.* 43 Modus hic appellatur conditio, ut *l.* 71. §. 1. *ff. h. t.* 44 *l.* 77. *l.* 82. *supr. h. t.* 45 Ablativum absolutum facere conditionem, hinc colligunt. 46 *Al.* fideicommissi partem. 47 Quæ potuisset restitui Titiæ, si superstes centum obtulisset heredi. 48 *l.* 51. *in fin. ff. h. t. l.* 104. §. 1. *supr. de legat.* 1. 49 Scævolam laudat Tryphoninus. 50 *Al.* aperte: *al.* non aperto. 51 Adde *l.* 20. §. 1. *ff. de statulib.* 52 *l.* 82. *supr. h. t.* 53 Quemadmodum autem probabit se nihil subtraxisse? hoc ipso, quod subtraxisse non probatur. *l. super servis.* 6. *C. qui milit.* 54 Rationes bona fide reddi non videntur, si quid expensis falso retulerit statuliber, vel si quid subtraxerit acceptis. 55 Quid? qua tandem ratione probaturus est, se verum præscripsisse? An hæc persona ex earum numero est, quarum juramento stari debeat? *arg. l. divus.* 7. *ff. si cui plus quam per l. Falcid. l. si quis pro redemt.* 36. *C. de donat.* An tum demum, cum probaverit virum bonum tantum fecisse expensarum? *arg. l. ult. C. de alimentis pupillo præstandis.* 56 *l.* 41. *in fin. ff. de fideic. libertatib.* Goth. Hinc collige eum esse solvendo, qui fidem habet, licet nullum patrimonium, *l.* 112. *in fin. ff. de verb. oblig.* Ans. Adde *l.* 37. §. 1. *supr. de negot. gest. l.* 7. *C. arbitr. tutel.* Castr. Cyn. & Alberic. ad *Auth: novissime. C. de administr. tutor.* Vall. *de reb. dub. tract.* 20. *n.* 24. Hartm. Pistor. *lib.* 1. *q.* 49. *n.* 29. Joan. Sande *decis. Fris. lib.* 2. *tit.* 9. *defin.* 13. S. L.

An

An conditio faciendi, 1. Vel dandi, recipiat divisionem. 3. Ubi rationes reddendæ.

112. IDEM lib. 12. Epistolarum.

TAles conditiones, *si monumentum* (puta) *fecerint*, pluribus [1] propositæ, non [2] possunt nisi [3] in omnibus simul personis existere. §. 1. Item, *si Sumphoro & Januario centum Titius præstiterit, fundum ei lego.* Sumphoro mortuo an legatum perisset? sed hoc quoque sic puto interpretandum, ut si dum quisque eorum vivet, præstitisset. Sed benigna interpretatione dicendum, si non post moram Titii Sumphorus decessit, debere partem dimidiam Januario dantem, partem fundi dimidiam legatarium esse consecuturum. §. 2. De illo quoque quæritur, fundus quibusdam legatus est, si pecuniam certam in funus impensamque perferendi [4] corporis in aliam regionem dedissent: nam, nisi uterque dederit, neutri sit legatum: quoniam conditio nisi per utrumque expleri non potest. Sed hæc humanius interpretari solemus: ut cum duobus fundus legatus sit, si decem dedissent, & alteri dando partem, legatum quoque debeatur. §. 3. Priscus respondit, statuliberum non [5] utique ibi, ubi paterfamilias decessit, aut ubi ipse relictus sit, aut ubi [6] velit, rationes reddere debere: sed interim proficisci ad eum, cui reddere debeat: utique si is Reipublicæ causa aberit: verissimum est autem, ut alias [7] aliud ex persona locoque sit æstimandum.

De conditione: si, antequam res suas administrare posset, decessisset.

113. PAULUS Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex libro secundo.

CUm filius rogatus fuisset a patre, *si antequam res suas administrare posset* [8], *decessisset, hereditatem Titio restituere:* & egressus viginti annos decessisset: rescriptum est, fideicommissum deberi.

TIT. II.

AD [9] LEGEM [10] FALCIDIAM [11].

Verba legis. 1. De mortuis apud hostes. 2. Si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem. 3. De jurisjurandi conditione remissa. 4. De eo, quod legatum est, servo proprio, vel captivo vel posthumo, 5. Vel municipibus, vel Deo. 6. De re testatoris vel aliena. 7. De corpore, quantitate, jure. 8. De legato penoris, & legato decem, si penus non detur. *9. De usufructu & servi operis. 10. De debito legato creditori. 11. Si legatarius possideat voluntate heredis. 12. De cautione* quanto amplius, quam per leg. Falcidiam ceperit, reddi. *13. De substitutione coheredis. 14. De jure accrescendi. 15. De arrogatione coheredis. 16. De annuo legato. 17. De naturali debito. 18. Si debitor creditori successerit. 19. De impensa funeris & monumenti.*

1. PAULUS [lib. singulari ad legem Falcidiam].

LEx Falcidia [12] lata [13] est, quæ primo capite liberam [14] legandi facultatem dedit [usque ad dodrantem [15]] his verbis: *Qui cives* [16] *Romani sunt, qui eorum post* [17] *hanc legem rogatam* [18] *testamentum* [19] *facere volet, ut eam* [20] *pecuniam* [21], *easque res quibusque* [22] *dare* [23], *legare* [24] *volet, jus* [25] *potestasque esto, ut* [26] *hac lege sequenti licebit.* Secundo capite modum legatorum constituit his verbis: *Quicunque civis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique civi Romano pecuniam jure publico* [27] *dare, legare volet, jus potestasque esto: dum* [28] *ita detur legatum* [29], *ne minus, quam partem quartam* [30] *hereditatis* [31], *eo testamento heredes capiant: eis* [32], *quibus quid ita datum, legatumve* [33] *erit, eam pecuniam sine fraude* [34] *sua capere liceto: isque* [35] *heres, qui eam pecuniam dare jussus damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quam damnatus est.*

§. 1. *Lex Falcidia* etiam ad eos [36], qui apud hostes [37] moriuntur, propter legem Corneliam pertinere videtur: quod ea lex perinde eorum testamenta confirmat, atque [38] si in civitate decessissent: propter quam fictionem [39] lex Falcidia, & omnes testamentariæ pertinent, quæ [40] tamen possint locum habere. §. 2. Ad eos, qui omissa causa testamenti, possident hereditatem, non pertinet lex Falcidia: sed per Edictum [41] prætoris inducitur potestas legis. §. 3. Idemque est, si jurisjurandi conditio remissa [42] sit. §. 4. Sed & si servo suo testator data libertate legaverit; quia differtur in id tempus, quo liber futurus est, item si ei, qui apud hostes est, aut ei, qui nondum natus est, datum sit aliquid, hæc lex locum habebit. §. 5. Ad municipum [43] quoque legata, vel [44] etiam ea quæ Deo [45] relinquuntur, lex Falcidia pertinet [46]. §. 6. Non solum autem ad res proprias testatoris legatas, sed & alienas lex pertinet. §. 7. Et omne quod ex bonis defuncti erogatur, refertur ad hanc legem: sive in corpore constet certo incertove, sive pondere, numero, mensura valeat, aut etiam si jus legatum sit, ut usufructus, aut quod in nominibus [47] est.

§. 8. Item si ita legatum sit, *heres meus Seio penum dato* [48]: *si non dederit, decem* [49] *dato:* quidam putant omnimodo in legato decem esse, penum autem mortis causa capi, nec in Falcidiam imputare id heredem posse. Ego autem didici [50], si in continenti heres penum solverit, videri hoc legatum esse, & in legem Falcidiam imputari [51] posse: & quod dixi *in* [52] *continenti*, ita accipiendum, cum aliquo [53] spatio: quod si jam mora facta solverit heres penum, tunc nec legatum eum accepisse, nec in Falcidiam imputari [54] posse: jam enim transfusum legatum esse, & decem deberi. † Idemque erit, & si ab initio ita legatum datum sit, *Si penum* [55] *non dederit, decem dato:* quia hic penus non est legata: & penus si datur, mortis causa capitur: quia deficit legati conditio. §. 9. Si *usufructus* legatus sit, qui & dividi [56] potest [57], non sicut ceteræ servitutes individuæ sunt: veteres quidem æstimandum totum usumfructum putabant, & ita constituendum quantum sit in legato. Sed Aristo a veterum opinione recessit: ait enim, posse [58] quartam partem ex eo, sicut ex corporibus retineri. idque Julianus recte probat. † Sed *operis servi* legatis, cum neque [59] usus, neque usufructus in eo legato esse videtur, necessaria est veterum sententia, ut sciamus, quantum est in legato: quia necessario ex omnibus, quæ sint facti, pars decedere debet, nec pars operæ intelligi potest. Imo & in usufructu, si quæratur, quantum hic capiat, cui usufructus datus est: quantum ad cæterorum legatorum æstimationem, aut etiam hujus ipsius, ne dodrantem excedat legatum necessario ad veterum sententiam revertendum est. §. 10. Si quis creditori suo, quod debet, legaverit: aut inutile legatum erit, si nullum commodum in eo versabitur; aut si propter repræsentationis (puta) commodum utile erit, lex quoque Falcidia in eo [60] commodo locum habebit. §. 11. Si legatarius possessionem nactus est, & non [61] potest avocari ei res, quia voluntate heredis errantis [62] nactus est possessionem: dabitur actio [63] heredi, ut id, quod supra dodrantem est, offeratur [64]. §. 12. Interdum omnimodo necessarium est, solidum solvi legatario [65] interposita [66] stipulatione [67], *Quanto* [68] *amplius, quam per legem Falcidiam ceperit, reddi:* Veluti si quæ a pupillo legata sint [69], non excedant modum legis Falcidiæ: veremur autem, ne impubere eo mortuo alia legata

---

1 Vid. quæ not. ad *l.* 6. §. 2. *supr. de excus. tut.* 2 Imo, individua conditio potest per unum impleri. *l. pen. C. h. t.* Potest per unum impleri, ut ei prosit, non aliis, nisi contraria sit voluntas defuncti. 3 Vide *l.* 13. J. *de manumiss. testam. l.* 45. ff. *de hered. instit.* 4 *l.* 14. §. 4. *supr. de religiosis.* vid. Plin. 1. *epist.* 73. 5 Rationes reddere statuliber debet, non ubi testator mortuus est, non ubi is ipse relictus sit, non denique ubi velit, sed apud eum, cui reddere debet: quod totum judicis arbitrio relinquitur, qui id æstimaturus est ex qualitate loci &c. 6 *l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *supr. de edend.* 7 Circumstantiæ personarum & locorum efficiunt, ut aliud & aliud æstimetur. 8 Quæritur, quando quis res suas administrare posse censeatur? Negat lex etiam post vicesimum annum id censeri. Nemo dici potest res suas administrare ante vigesimum quintum annum. adde *l. ult. C. de his, qui veniam ætat.*

9 *Lib.* 6. *C.* 50. 2. *Inst.* 22. *Nov.* 1. 18. Paul. 3. *sent.* 8. περὶ Φαλκιδίας 44. *Eclog.* 31. 5. Harmen. 9. Ulp. 25. §. 14. *& seq.* 10 Quæ & plebiscitum dici potest. 11 De quarta Falcidiæ scripsit Hotomannus *vol.* 1. *var. disp.* & extant ad hunc titulum Duareni & Goveani *commentarii ad rubr. & l.* 1. scripserunt etiam Alciatus & Ferretus *ad rubr. solam.* Joannes Bolognetus *tom.* 2. repetit. præter quos vide & Alexandrum ab Alexandro *lib.* 6. *Genial. dier. cap.* 15. Mod. 12 Falcidia non a falce, ut quidam etiam ætate Harmenop. existimarunt, 5. *Harmen.* 9. sed a Falcidio Tribuno plebis temporibus Augusti adhuc triumviri. *Govean.* Goveanus tamen refert Augustum eam sanxisse. Porro, ut donationibus lex Cincia: dotibus Papia: *Corn. Tacit.* manumissionibus Caninia: *Inst. de L. Fus. Canin.* ita legatis lex Furia primum, *Inst. eod. ubi Theoph.* Cic. *pro Balbo.* deinde lex Voconia, & ad extremum lex Falcidia præscripsit modum, dodrantis sc. qui civilis modus dicitur a Corn. Tacito. Eadem Falcidia constitutione D. Severi postea ampliata est ad donationes causa mortis: Senatusc. Pegasiano (quod Vespasiani temporibus, ut Trebellianum Neronis temporibus factum est) ad fideicommissa testamento relicta: Constitutione D. Pii, ad fideicommissa ab intestato. vide Cujac. *in paratitl. inc.* 13 Cur lata est? lex 12. tab. liberam potestatem legandi fecerat: deinde lex Furia, Ulp. *in pr.* §. 2. plus mille assibus legatarium vetabat capere: hinc eveniebat: ut multiplicato legatariorum numero heres nihil caperet: postea lex Voconia vetabat quemquam plus alteri legare, quam ad heredem legantis perveniret: hinc eveniebat, ut pluribus legatariis existentibus, unus interdum aureus ab herede perciperetur: spe tam exigui lucelli fiebat, ut nullus heres adire vellet. Ne id esset, lata lex est Falcidia, ea quartam hereditatis penes heredem esse voluit: quovis prohibito legare ultra dodrantem bonorum.

14 *Novell.* 1. *in pr. Nov.* 22. *cap.* 2. 15 Hæc verba, *usque ad dodrantem* νοθεύονται quia finis dodrantis secundo capite, non hoc primo capite, dirigitur. Cujac. *C. h. t.* Hæc enim verba Haloander non legit. 16 Omnes Quirites hoc verbo comprehenduntur: alterum erat principium legis, *quicunque Senator*, qua lege nec plebs nec equites continebantur. Cicer. *pro Rabirio, & pro Cluentio.* v. Govean. *hic.* 17 Nam nulla lex, jure civili, præteritum tempus respicit. 18 Rogata dicitur, quum populus interrogabatur, juberetne legem esse. Itaque in tabellis, quibus suffragia ferebantur, scripta hæc verba erant, *uti rogas.* Govean. 19 Nec enim alibi, quam in testamento legatum relinquebatur. §. 10. *Inst. de fideicomm. hered.* 20 Quam pecuniam, quasque res. Duar. *disp.* 58. sam pecuniam, sasque res, ἀρχαϊκῶς. Cujac. *C. h. t.* 21 Pecuniæ verbo intellige res hereditarias patrimonii, vel extra, jura, actiones, *Govean. l.* 13. *C. de testam. l.* 77. §. 24. *supr. de leg.* 2. 22 I. e. quibuscunque, sive maribus sive fœminis. 23 Per vindicationem. 24 Per damnationem vel alium legandi modum. 25 Vide *l.* 53. *l.* 120. *infr. de verb. sign. Novell.* 22. *cap.* 2. Ulp. 1. §. 9. *&* 11. §. 14. 26 Hæc verba, *ut hac lege sequenti licebit.* νοθεύονται. Cujac. *C. h. t.* 27 Non testamento, *l.* 3. *supr. qui testam.* sed quod per leges licet legare. *l.* 67. *infr. h. t.* 28 *l.* 73. *in fin. infr. h. t.* & merito: ut per legem Falcidiam delibari possit hereditas; onerari vel exhauriri non possit. Legata hereditatem delibant, quæ non excedunt dodrantem: onerant, quæ excedunt: exhauriunt, quæ assem absumunt. vid. Cujac. apud Paul. 3. *sent.* 8. §. 1. 29 Detur, legetur, Cujac. *C. h. t.* 30 Quæ hodie aucta est. vid. *Nov.* 18. An liberi fideicommisso gravati duas quartas detrahere possint jure civili, alibi dicam. 31 Quam ideo jure hereditatis habere debet. *l.* 91. *infr. h. t.* 32 Hic Duarenus tertium caput legis Falcidiæ constituit, 1. *disp.* 58. 33 Datum legatum. Cujac. *C. h. t.* 34 Sine pœna quadrupli legis Furiæ. vid. Duar. 2. *disp.* 10. sine ulla dodrantis diminutione ex lege Voconia. adde Cujac. 7. *obs.* 33. *l.* 131. *infr. de verb. sign.* 35 Quartum caput legis Falcidiæ addit Duaren. 1. *disp.* 58. quod Cujacio displicet. *C. h. t.* 36 Id est, ad eorum testamenta: lex enim Falcidia locum habebit, & Falcidia deducetur ex relictis in hujusmodi testamentis. 37 *l.* 18. *vers. nec huic contrarium. infr. h. t.* 38 Fingit enim lex Cornelia captivum ipsamet hora captivitatis decessisse. *l. ejus.* 8. *supr. qui testam.* 39 De fictione inductiva, privativa, translativa, vetativa, permissiva, impropria, propria (his enim vocibus interpretes docendi causa utuntur) vide disputationem Pyrrhi in fine Consuetudinum Aurelianensium. 40 Non enim lex Cornelia captivorum testamenta confirmat, qui tempore testamenti factionem testamenti non habuere. *l. pater.* 10. *in fin. infr. de captivis.* 41 Adde *l.* 6. *supr. si quis omissa caus.* 42 *l.* 26. *in fin. pr. supr. de cond. & demonstr.* 43 *Al.* municipium. *l.* 122. *supr. de leg.* 1. 44 Non etiam ea, Cuj. *Inst. h. t.* & apud 4. Paul. *sent.* 3. §. 2. *&* 10. *obs.* 34. reprehensus a Fornerio 2. *select.* 25. & a Roberto 1. *recept. lect.* 15. 45 Deo legare possumus. Porro apud veteres, Dii non omnes heredes poterant institui. vid. Ulp. 22. §. *Deos* 6. 46 Neque enim iniquum videri debet, si de legatis Deo relictis quarta detrahatur, cum ipsis rebus Dii non indigeant, quas ipsi mortalibus ad usum vitæ tribuunt. *Govean.* verum hodie in legatis ad pias causas Falcidia locum non habet *Nov.* 131. *cap.* 12. quod intellige, si heres moram admittit in relictis ad pias causas præstandis. 47 In nominibus est, quod in tabulis debetur: quod quamvis nostrum non sit (quia vindicari non potest) tamen quia nobis debetur, recte nostrum appellatur. Goveanus hac voce actiones intelligit. 48 V. Anton. Rub. *ad l. non solum.* §. *morte. infr. de nov. oper. nunc. num.* 519. Jac. Nig. *ad l. si insulam. infr. de verb. oblig. num.* 183. Socinus Junior *ad l. ita stipulatus. dict. tit. de verbor. oblig. num.* 148. Jacobus Menochius *in tract. de arb. jud. lib.* 2. *cent.* 1. *cas.* 30. *num.* 1. Mod. 49 *l.* 19. *infr. quando dies legat. l.* 1. *supr. de penu.* 50 A quo? forte a Juliano: fuit enim Juliani Ulpianus studiosissimus. 51 Id est, & ideo heres detrahet suam ex eo Falcidiam. Nota in hac lege verbum *imputandi* sensu plane contrario accipi, quam in toto hoc titulo, ubi imputare in Falcidiam, est adnumerare Falcidiæ. 52 Verba hæc, *in continenti, ex continenti, confestim, statim, illico, quamprimum,* accipienda sunt cum aliquo temporis laxamento. *l.* 1. *l.* 13. *infr. de solut.* Goth. Verba *in continenti* quomodo accipienda sint, vide Tessaur. *decis.* 77. *num.* 3. Ans. 53 Cum aliquo temperamento, quod judicis arbitrio definitur. *l.* 105. *infr. de solut. l.* 5. §. 1. *infr. de collation.* 54 Id est, non detrahet ratione suæ Falcidiæ. Nam lex Falcidia ad ea legata pertinet, quæ voluntate testatoris erogantur. Quod autem mortis causa capitur a legatario (quamvis de patrimonio testatoris erogetur) ad legem tamen Falcidiam non pertinet: id enim sua voluntate heres dat, ut legati onus defugiat, sicuti ostendit *lex* 93. *infr. h. t.* In iis, quæ causa mortis capiuntur, admitti Falcidia non potest. vid. tamen *l.* 5. *C. ad leg. Falcid. & l.* 2. *C. de mort. caus. donat.* 55 Vide *l.* 135. §. 2. *infr. de verb. oblig.* 56 Usufructus dividuus est. *l.* 5. *supr. de usufruct. l.* 19. ff. *de usu. l.* 14. ff. *quibus modis usufruct.* vid. in hunc locum Hotom. 18. *illustr.* ubi notat, quemadmodum ususfructus dividi possit. 57 Quamvis jus sit. & merito; huic enim juri corpora subsunt, hoc est, fructus, qui dividi possunt. 58 *l.* 81. J. *h. t. l.* 5. ff. *de usufr.* 59 Imo, usus. *l.* 5. ff. *de oper. servor.* 60 *l.* 5. *infr. h. t.* 61 Cur non potest avocari possessio ei, qui eam nactus est ab errante, cum errore acta nil valeant? *l.* 15. *supr. de jurisdict.* 62 In facto scilicet, seu non existimantis Falcidiam sibi competere, cum esset ignarus patrimonii. Aliud plane erit, si sciens prudens legata promittat vel solvat, *l.* 9. *C. h. t.* Nam si solverit ignorantia juris, comparatur ei qui donat. *d. l.* 9. 63 Incerti condictio, non certi. *l.* 21. *l.* 22. J. *ad SC. Treb.* 64 Auferatur. 65 Cur enim eum remoretur incertitudo heredis dubitantis, habitura sit necne locum Falcidia? 66 Cur interponitur? ne sc. lapso facultatibus legatario, res heredi pereat, qui necessario solida legata solvit. 67 *l.* 1. §. 9. J. *si cui plus, quam per legem.* Cavet, qui dat fidejussorem. 68 *l.* 1. §. 11. J. *si cui plus, quam per legem.* 69 Sensus est: ante secundarum tabularum apertionem (quæ legis consilio clausæ manent) legata primis tabulis relicta interim solida solvuntur exacta cautione, *Quanto amplius*; quæ quidem cautio committitur apertis tabulis, si legata secundarum tabularum cum legatis primarum commixta dodrantem excedant hereditatis testatoris, Govean. ad *l.* 1. §. 1. *infr. tit. prox.*

inveniantur, quæ contributione facta excedant dodrantem. † Idem dicitur, & si principali testamento quædam sub conditione legata sunt, quæ an debeantur, incertum est: & ideo si heres sine judice [1] solvere paratus sit, prospiciet sibi per hanc stipulationem. §. 13. Id [2], quod ex substitutione coheredis ad coheredem [3] pervenit, proficit legatariis [4]. Is enim similis est heres ex parte pure, ex parte sub conditione heredi instituto: sed ea [5], quæ ab eo [6] legata sunt, si omiserit [7] hereditatem [8], non augebuntur, scilicet si ab eo [9] nominatim [10] data sunt, non [11] *Quisquis* [12] *mihi heres erit.* §. 14. Si [13] coheredis mei portio [14] exhausta sit [15], mea integra, & illam vindicavero [16], Cassius confundendas [17] esse partes existimat [18]: Proculus contra. in qua specie & Julianus Proculo [19] adsensit: quam sententiam probabiliorem esse puto. † Sed & Divus Antoninus judicasse dicitur commiscendas [20] esse utrasque partes in computatione legis Falcidiæ.

§. 15. Si coheredem meum [21] post aditam [22] hereditatem adrogavero [23]: non dubitabitur, quin separandæ [24] sint portiones, perinde atque si coheredi meo heres exstitissem. §. 16. Si *in annos singulos* legatum sit Titio, quia multa [25] legata & conditionalia [26] sunt, cautioni [27] locus est [28], quæ in Edicto proponitur, *Quanto amplius accipit, reddi.* §. 17. Id, quod natura [29] hereditati debetur, & peti quidem non potest, solutum vero non repetitur [30], non esse computandum in hereditate quidam putant [31]. Sed Julianus & hæc ex eventu augere patrimonium aut non augere existimat, & hereditario jure id quoque capi: ideoque & in restitutionem hereditatis venturum.

§. 18. Si debitor [32] creditori heres existat, quamvis confusione liberetur [33], tamen locupletiorem hereditatem percipere videtur: ut computetur ei quod debet, quamvis aditione [34] confusum sit.

§. 19. De impensa monumenti nomine facta, quæritur, an deduci debeat? Et Sabinus ita deducendum putat, si necessarium fuerit monumentum [35] extruere. Marcellus consultus, an funeris [36] monumentique impensa, quantam testator fieri jussit, in ære alieno deduci debeat, Respondit, non amplius eo nomine, quam quod funeris causa consumptum est, deducendum: nam ejus quod in extructionem monumenti erogatum est, diversam esse causam. Nec enim ita monumenti ædificationem necessariam esse, ut sit funus [37] ac sepultura: idcirco eum cui pecunia ad faciendum monumentum legata sit, Falcidiam passurum.

2. MARCELLUS [lib. 22. Digestorum].

NEc amplius concedendum erit, quam quod sufficiat ad speciem modicam [38] monumenti.

De venditore hereditatis non solvendo. 1. De transactione. 2. De annuo legato reipublicæ relicto.

3. PAULUS [libro singulari ad leg. Falcidiam].

SI heres institutus eam hereditatem, quæ solvendo non est [39], vendiderit [40]: vix quidem poterit persuaderi non fuisse eam hereditatem solvendo, quæ emptorem invenerit. vera autem ratione nihil legatariis debebitur: quia magis ex stultitia [41] emptoris habere videtur heres institutus, quam ex bonis defuncti. nam & e contrario, si male vendiderit res hereditarias, non erit hoc legatariorum detrimentum: ita ergo commodum debet esse heredis, si bene res administraverit.

§. 1. Sed & si is, qui solvendo non est, legaverit, & heres cum creditoribus deciderit [42], ne solidum solveret, & ob eam decisionem factum sit, ut aliquid retineret, nihil tamen legatariis debiturum: quia eam pecuniam non ex hereditate, sed ex decisione habet.

§. 2. Item [43] si Reipublicæ [44] in annos singulos legatum sit [45]: cum de lege Falcidia quæratur, Marcellus putat, tantum videri legatum, quantum sufficiat sorti ad usuras trientes [46] ejus summæ, quæ legata est, colligendas.

Si legatarius pendente legati conditione heredi successerit, deinde legati conditio extiterit.

4. PAPINIANUS [lib. 16. Quæstionum].

FUndo legato mihi sub conditione [47], pendente legati conditione heres [48] me heredem instituit, ac postea legati conditio extitit: in Falcidiæ ratione [49] fundus non [50] jure hereditario, sed legati, meus esse intelligitur [51].

De pollicitatione.

5. IDEM [lib. 8. Responsorum].

VErbis [52] legati vel fideicommissi non [53] necessarie [54] civitati [55] relinquitur, quod ex causa pollicitationis præstari necesse est [56]. Itaque si debiti [57] modum testamento dominus [58] excessit, superfluum duntaxat Falcidia minuetur [59]. Quare nec fidei committi legatarii [60] poterit [61]. † Quod si dies aut conditio legatum fecerit [62], non utilitatis [63] æstimatio, sed totum [64] petetur quod datum est [65]: nec si vivo testatore [66] dies venerit, aut conditio fuerit impleta, fiet irritum quod semel competit.

De sumptu funeris.

6. VENULEIUS [lib. 13. Stipulationum].

SI vir [67] uxori [68] heres extiterit, & in funus ejus impenderit: non videbitur totum quasi heres impendere [69], sed deducto eo, quod quasi dotis nomine, quam lucrifacit, conferre debuerit.

De servitute.

7. PAPINIANUS [lib. 7. Quæstionum].

LEge Falcidia interveniente legata servitus, quoniam dividi [70] non potest [71], non aliter in solidum restituetur, nisi partis offeratur æstimatio.

De ære alieno.

8. IDEM lib. 14. Quæstionum.

IN legem [72] Falcidiam [73] æris alieni rationem [74] in hereditate relicti, quod unus [75] ex heredibus [76] solvere [77] damnatus sit [78], ipse solus habebit [79].

De fructibus. 1. De partu ancillæ.

9. IDEM lib. 19. Quæstionum.

IN Falcidia placuit, ut fructus postea [80] percepti, qui maturi [81] mortis [82] tempore fuerunt, augeant hereditatis æstimationem [83] fundi nomine, qui videtur illo in tempore fuisse pretiosior [84].

§. 1. Circa ventrem ancillæ nulla [85] temporis admissa distinctio est. nec immerito: quia partus nondum editus, homo non recte fuisse dicitur [86].

De eo quod potest ad heredem pervenire.

10. IDEM [lib. 20. Quæstionum].

QUod supra quadrantem apud heredem potest pervenire, supra dodrantem in pecuniam [87] legatum non onerat heredem: veluti hereditas pupilli [88], si forte substitutus sit exheredato [89], qui patri pupilli heres exstitit.

De retentionibus omnis temporis. 1. De morte servi cui sub conditione libertas data fuerat. 2. De parte bonorum ablata. 4. Si servus testamento manumissus decedat ante aditionem. De servis qui moriente domino ea valetudine affecti erant, ut vivere non possent, & his qui sub eodem tecto fuerunt cum dominus a familia necaretur. 5. De tabulis pupillaribus.

1 Id est, arbitro, quem prætor dare solet ad ineundam quantitatem patrimonii. *l.* 1. §. 6. *J. tit. prox.* 2 Vide ad hanc legem Ant. Fabr. 4. *conject.* 13. 3 Puta ad me ejus substitutum pervenit. 4 Ut id, quod ad me ita pervenit, augeat legata a me relicta. 5 Hæc non de substitutione intelligenda, sed de jure accrescendi. 6 Id est, a me. 7 Id est, si omisero: & eo casu portio mei coheredis mihi tamen non substituto adcrescit. 8 Aditionem. *Hal.* 9 Id est, a me. 10 Id est, nomine ejus expresso. *l.* 1. *supr. de liberis.* 11 Id est, non ita. 12 Hæc enim verba sunt communia: ideoque meus coheres, quamvis mihi non sit substitutus, legata a me relicta, quasi a se relicta, solida præstabit. 13 Vide Cujac. 4. *obs.* 35. & 15. *cap.* 14. 14 Nihil hic de substitutione proponitur, sed de portione defecta adcrescente, non repudiata: quod colligitur ex verbo *vindicavero*, quod mox sequitur. 15 Utputa, quia ultra dodrantem legatum erat ab eo, legata erant ab eo tredecim, cum legatum duodecim tantum esset. 16 Ut ita legatariis integra tredecim præstem. 17 Ut puta, quia ille partem vel repudiat, vel capere non potest, & ea mihi accedit, & ita onerata ejus portio meæ non oneratæ accedit. 18 Et male, *infr. eod.* sensus est: Quemadmodum quod ex substitutione coheredis ad me pervenit, legata a me relicta auget, §. 13. *supr. h. t.* ita & accrescens ejus portio meis proficit legatariis: quia repudiante coherede ex parte utraque videor ab initio institutus. *Govean.* 19 Imo Cassio, fuit enim Julianus Cassianus; & ideo Cujacius monet hic legendum esse, *Cassio.* vid. Cujac. 25. *obs.* 22. *in fin.* 20 Non commiscendas. Cujac. 4. *observ.* 35. 21 Cujus partem testator non gravavit, meam vero exhausit. 22 Aliud est, si ante aditam, §. 13. *supr. h. t.* & ita, Quod ex arrogatione coheredis ad me pervenit, est, cum legatariis meis proficit: est, cum non proficit. *Goveanus.* 23 Videor eo casu ejus universa bona acquisivisse. 24 Ut ita non prosit legatariis, quibus a me legatum est, portio non gravata coheredis mei. 25 *l.* 4. *supr. de annuis. l.* 10. *J. quando dies legat.* 26 Eorum enim dies non semel, sed per singulos annos cedit. *l.* 11. *J. quando dies legat.* Et ea ratione in annuis legatis, & stipulationibus annuis ab initio cujuscunque anni computandum est tempus præscriptionis. *l.* 7. §. *ult. C. de præscr.* 30. *vel* 40. *ann.* 27 *l.* 45. *in fin. infr. h. t.* 28 Nec enim propter incertam conditionem fieri potest computatio. 29 Puta nudo pacto. *l.* 84. *in fin. J. de reg. jur.* 30 Sunt enim quædam natura debita, quæ soluta repeti possunt. Ea cum possint invito heredi extorqueri, mirum non est, si ejus hereditatem non augeant, neque legatariis proficiant. vid. *Govean.* 31 Et male. *J. h. t.* Cur ita? vid. *l.* 10. *J. de obl. & act.* 32 Ut *l.* 95. *J. h. t. l.* 41. §. *ult. supr. de evict.* 33 Ab eo cui successit. 34 Confundit res suas cum defuncti bonis. qui defuncti hereditatem adit: igitur qui adiit, confundit; aditioque ipsa confusionem parit. 35 Quid sit, vid. *l.* 42. *supr. de religiosis.* 36 Vid. *l. ult.* §. 9. *C. de jure delib.* 37 §. *ult. Inst. h. t.* De funeraria actione, vid. *l.* 14. §. 6. *supr. de relig.* 38 De sumptu funerum & sepulturæ dixi ad leg. 12. tabularum. 39 Talis enim esse potest. *l.* 3. *infr. de bon. poss. l.* 119. *infr. de verb. sign.* 40 Hereditatem scilicet majori pretio quam valuit. liquidem illud heres habet ex stultitia emptoris, non ex dispositione defuncti: ideoque ea summa nil proderit legatariis. 41 Emens rem majori & immodico pretio, *stultitia* emisse videtur. Unde colligitur, compendium negotii extra rem esse. *l.* 47. §. 6. *supr. de adm. & peric. tut.* Bonis defuncti non adnumerari, quod heres sua prudentia vel stultitia venditoris quæsivit. 42 Id enim etiam potest ante hereditatem aditam. 43 Hujus paragraphi rationem fructumve se ignorare profitetur *Castrens.* sed ad hunc locum Goveanus videndus est, *hic.* 44 *l.* 3. *C. ad SC. Trebell.* 45 *l.* 68. *in fin. pr. infr. h. t.* Goth. Vide Cottam *in voc. Usuræ trientes.* Ant. August. *lib.* 2. *emend. cap.* 10. Covarruv. *lib.* 3. *var. resol. cap.* 9. Ant. Guibert. *lib.* 1. *quæst. jur. cap.* 1. Mod. 46 Trientes usuræ leves sunt. vid. Capitolinum *in Alexand* tuntque tertia pars usuræ centesimæ. Centesima est, quæ singulis mensibus centesimam sortis partem solvit. De trientibus usuris vide Hotom. 1. *de usuris.* 47 Puta a Titio. 48 Titii scil. 49 Id est, cum inibitur ratio patrimonii heredis. 50 *l.* 6. *C. h. t.* 51 Et merito, quia *jure hereditario habere* non videor, quod alio herede instituto eram habiturus: ideoque, neque in restitutionem hereditatis id veniet. *l.* 68. *supr. de legat.* 2. 52 Vide ad hanc legem Antonium Fabrum 4. *conject.* 12. 53 Verbis legati, vel fideicommissi non necessarie, hoc est frustra, & inutiliter relinquitur, quod ex debiti causa præstari necesse est. 54 Quia id fine tuo legato consequi potest. 55 Puta creditrici. 56 Cur? pollicitatio facta Reipublicæ obligat pollicentem. *l.* 1. §. 1. *infr. de pollicitat.* 57 Id est, ejus quod ex sua pollicitatione debuit. 58 Id est, testator. 59 Ab herede scilicet. 60 Creditores scilicet. 61 Cui scilicet testator nihil de suo dat, nisi ei plus legaverit, quam debuit: tunc enim de superfluo fideicommittere poterit. 62 Id est, si pure legavero stipulanti, quod illi in diem vel sub conditione debui. 63 Utilitatis hæc æstimatio versatur in repræsentatione. *l.* 1. §. 10. *J. h. t.* 64 Inde igitur Falcidia detrahetur, æstimata tamen utilitate legati quam dies vel conditio remissa infert. *l.* 2. *J. de dote præleg.* 65 Adde *l.* 80. *supr. de legat.* 2. 66 §. 14. *Inst. de legatis.* 67 Qui dotem ex pacto post mortem uxoris lucrabatur. 68 In cujus patrimonio erant ducenta, in dote centum. 69 Partem enim, ut heres impendit: aliam vero partem de suo proprio, ut dominus dotis quam lucrifecit. ideoque si centum in funus uxoris impendit, quinquaginta tantum, ut heres uxoris hereditatis oneri imputabit: eoque facto Falcidiam a legatariis detrahet. 70 *l.* 1. §. 9. *J. h. t. l.* 80. *in fin. infr. h. t.* 71 Quæritur quo modo de ea Falcidia detrahetur ab herede? si spectamus servitutis legatæ naturam, servitus legatario detrahi non potest: quin solida servitus tribuenda est. *dict. l.* 80. *l.* 76. *J. de legat.* 2. Igitur ne heres careat sua Falcidia, eundum est ad æstimationem servitutis legatæ, ut ex ea quartam heres detrahat. 72 *Al.* lege Falcidia. 73 Id est, in ratione legis Falcidiæ ponenda. 74 Puta centum. 75 Puta Titius. 76 Fingamus, duos heredes relictos æquis partibus; ab eis plurima legata relicta; ab uno vero (puta Titio) nominatim centum relicta fuisse Caio. 77 Creditori testatoris scil. puta Caio. 78 Nominatim scil. 79 Id est, sustinebit: ut quemadmodum is heres qui nominatim jussus est creditori solvere, solus compelli potest ad solutionem, ita solus ex hujusmodi legato deducit Falcidiam, non ejus coheres. *l.* 53. *in fin. J. de legat.* 2. Alii hæc verba varie interpretantur, *ipse solus tenetur*: Alii, *solus deducet*, ut Dynus: Alii, *ipse solus deducet, quem testator damnat*, ut Bart. 80 Post mortem testatoris. 81 Aliud in immaturis: & sic Goveanus intelligit *l.* 18. *J. ad SC. Trebell.* 82 Testatoris. 83 Ideoque legatariis proderunt, ut plenius heres eis legata solvat. adde *l.* 15. *in fin. J. de vulg.* 84 Propter fructus. 85 Imo aliqua. Nam partus augere hereditatem videtur, cum sit pars rei. *l.* 1. §. *ex hoc rescripto.* 1. *J. de ventre inspic. l. si quod ex Pamphila.* 73. *J. de leg.* 2. *l. qui in utero.* 7. *J. de stat. hom.* 86 Partus nondum editus, non est homo. Sequuntur enim Stoicorum sententiam, ἔμβρυα non esse animalia: sed tamen Galenus ἐν ὅροις ἰατρικοῖς, & libro proprio εἰ ζῶον κατὰ γαστρὸς, quomodo & leges Lycurgi & Solonis docent ἔμβρυον esse animal, nam quæ abegit partum, punitur; sed hoc non tam quod animal, quam quod spem animalis peremit, *l.* 2. *supr. de mortuo inferendo.* idque hi fictione quadam, quo partus habetur pro animali. Idem scribit Galenus *lib.* περὶ φιλοσόφου ἱστορίας. vide Cujacium ad *l.* 2. §. 6. *supr. de excus. tut.* Tertullianus in *Apologetico*: Nobis vero homicidio semel interdicto etiam conceptum utero, dum adhuc sanguis in hominem delibatur, dissolvere non licet: homicidii festinatio est, prohiberi nasci; nec refert natam quis eripiat animam, an nascentium disturbet: homo est, & qui est futurus, & fructus hominis jam in semine est. 87 In pecuniam legatam. vid. Cujac. 4. *obs.* 36. *in fin.* 88 Quod ex re alterius, quamvis testatoris voluntate ac judicio ad heredem pervenit, in Falcidiam non imputatur. 89 *l.* 1. §. 2. *J. de vulgar.*

11. IDEM lib. 29. Quæſtionum.

IN ratione legis Falcidiæ retentiones [1] omnis temporis heredi in quadrantem imputantur. §. 1. Si ſervus ſub conditione libertate data, vita deceſſit: ſi quidem impleta conditio quandoque fuerit, heredi non videbitur periſſe: quod ſi defecerit, in contrarium ratio trahit: ſed, quanti ſtatuliber, moriens fuiſſe videbitur. §. 2. Imperator Marcus Antoninus decrevit, heredes; quibus pars bonorum ablata eſt [2], non [3] in ampliorem partem, quam pro ea parte, quæ relicta eſt, legatorum nomine teneri. §. 3. Cum quidam parte dimidia bonorum adempta fuiſſet relegatus, idemque, provocatione interpoſita [4], teſtamento poſtea facto, obiiſſet, atque poſt mortem ejus, *non juſte appellatum*, eſſet pronunciatum [5]: Quæſitum eſt, utrum æris alieni loco pars dimidia abſcederet, ut reſidua ſola videretur fuiſſe in bonis, an vero ſuccurri heredi neceſſarium eſſe videbitur? Sed videtur ſuccurri debere: cum animus litigantis [&] obtinendi votum hanc opinionem admittit. §. 4. Si ſervus teſtamento manumiſſus ante aditam hereditatem decedat, heredi quidem periiſſe intelligitur: ſed cujus pretii erit, qui ſi viveret, non [6] æſtimaretur? Nam & eos, qui moriente domino ea valetudine affecti fuerant, ut eos non poſſe vivere certum eſſet, tamen ſi poſtea moriantur, hereditati periiſſe reſponſum eſt. Nec aliud in his, qui ſub eodem tecto fuerunt, cum dominus a familia necaretur. §. 5. Quod vulgo dicitur [7], *in tabulis patris* [8] *& filii unam* [9] *Falcidiam ſervari*, quam poteſtatem habeat, videndum eſt. Quamvis enim ſubſtitutus, quæ a pupillo relicta [10] ſunt, cum filius heres exſtitit, ut æs [11] alienum quodlibet debeat: tamen propter ea, quæ data ſunt tabulis ſecundis [12], contributioni [13] locus eſt. Secundum quæ poterit evenire, ne ſubſtitutus quicquam retineat, vel ut [14] longe plus habeat quartæ paternæ hereditatis. † Quid [15] ergo, ſi non ſufficiat pupilli hereditas legatis, cum patris ſuffeciſſet? De ſuo quadrante [16] nimirum dabit ſubſtitutus: quoniam pater legavit de ſuo: nec ad rem pertinet, quod ex nullo teſtamento præſtatur ultra vires patrimonii, cum in hac parte juris legata, quæ tabulis ſecundis [17] relinquuntur, quaſi primis ſub conditione relicta intelliguntur. §. 6. Si filio ſuo duos ſubſtituerit, & alterius portionem oneraverit, tractari ſolet, an ex perſona ſua Falcidiam poſſit inducere ſubſtitutus, quam pupillus non haberet, vel unus pupilli ſubſtitutus? & facile quis dixerit conſequenter prioribus, quæ de patrimonii ratione dicta ſunt, non eſſe Falcidiæ locum: & ultra vires portionis conveniendum alterum ſubſtitutum: Sed verior eſt diverſa ſententia, perinde huic quartam relinquendam exiſtimantium, atque ita ſi patri heres exſtitiſſet: ut enim opes [18] patris & contributio legatorum inde capiunt & formam & originem, ita plures ſubſtituti, ſubducta perſona pupilli, revocandi ſunt ad intellectum inſtitutionis. † Quid tamen dicemus de altero ſubſtituto, qui non eſt oneratus: ſi forte nondum legata pupillus a ſe relicta ſolvit, & aliquid ultra dodrantem ſit: in omnibus & ipſum Falcidiam habiturum? Atquin quartam habet: neque idem patiatur inſtituti comparatio. rurſus ſi negemus, aliud, aperte quam quod vulgo probatum eſt, reſpondetur. Itaque varietas exiſtet: ut is quidem, qui proprio nomine oneratus eſt, velut inſtitutus deſideret quartam: alter autem, qui non eſt oneratus, ut ſubſtitutus, licet portio largiatur ejus, non in ſolidum conveniatur propter calculi confuſionem. Huic conſequens eſt, ut ſi pupillo de Falcidia cautum [19] fuit, duobus committatur ſtipulatio: videlicet in eam quantitatem, quam unusquisque ſibi retinere potuiſſet. §. 7. Quæſitum eſt, ſi quis pupillo coheredem ſubſtituiſſet: quemadmodum legis Falcidiæ ratio inquiri debeat, & quale eſt, quod vulgo diceretur, *legatorum rationem ſeparandam?* Dixi, quantum ad legata, quæ pater a filio, item a ſubſtituto reliquit, nullam fieri poſſe ſeparationem; cum communi calculo ſubjiciantur, & invicem inducant [20] contributionem: ſed legata, quæ ab inſtituto extero data ſunt, permiſceri cæteris non oportere: ideoque quartam pupillo datæ portionis habere ſubſtitutum, quamvis ſuam portionem habeat, ut inſtitutus; & aliam cauſam eſſe ejus, qui ex variis portionibus heres ſcriberetur: ibi enim legatorum confundi rationem non minus, quam ſi ſemel fuiſſet nuncupatus ex ea portione, quæ conficeretur ex pluribus; neque referre, pure ſæpe, an ſub diverſis conditionibus ſit heres inſtitutus. §. 8. Si quis exheredato filio ſubſtituit heredem inſtitutum, & ab eo tabulis quoque ſecundis legaverit: neceſſario ratio confundetur. cum ideo legata valere [21] dixerit Julianus a ſubſtituto relicta, quod idem patri heres exſtiterit.

Si creditor ſucceſſerit debitori.

12. IDEM [lib. 30. Quæſtionum].

SI debitor, creditore herede inſtituto, petiſſet [22], *ne in ratione legis Falcidiæ ponenda creditum ſuum legatariis reputaret* [23]: ſine dubio ratione doli [24] mali exceptionis apud arbitrum Falcidiæ defuncti voluntas ſervatur [25].

De tacito fideicommiſſo.

13. IDEM [lib. 37. Quæſtionum].

SI tacitum fideicommiſſum [26] ſervus injungente domino ſuſceperit, habiturum eum legis Falcidiæ beneficium, quia parere [27] domino debuit, conſtitutum eſt. Idemque placuit in filio, qui fuit in patris poteſtate.

An dos imputetur in Falcidiam. 1. De onere retentionis omittendæ. 2. De tabulis pupillaribus.

14. IDEM lib. 9. Reſponſorum.

PAter [28] filiam, quæ a viro diverterat, heredem pro parte inſtituit [29], & ab ea petiit, *ut fratri & coheredi ſuo portionem hereditatis acceptam, deducta ſexta, reſtitueret*; admiſſa compenſatione dotis in Falcidiæ ratione: Si pater dotem conſentiente [30] filia non petiſſet, Falcidiam quidem jure [31] hereditario, dotem [32] autem jure proprio [33] filiam habituram, reſpondi: quia dos in hereditate patris non inveniretur [34]. §. 1. Avia nepotibus heredibus inſtitutis, fideicommiſit, *ut omiſſa* [35] *retentione* [36], *quæ per legem Falcidiam ex alio* [37] *teſtamento competebat* [38], *ſolida legata fratribus, & coheredibus ſolverent*: Recte [39] datum fideicommiſſum reſpondi, ſed hujus quoque onus in contributionem [40] venire. §. 2. Duobus [41] impuberibus ſubſtitutum, utrique [42] heredem exiſtentem, in alterius hereditate Falcidia non uti convenit, ſi de bonis alterius impuberis quartam partem hereditatis patris, quæ ad filios pervenerit, retineat. §. 3. Quod ſi [frater fratri [43]] legitimus heres extitit, & impuberi ſupremo ſubſtitutus, portio quidem paternorum bonorum, quam inteſtatus puer accepit, rationi Falcidiæ non confundetur: ſed quartam ejus tantum portionem ſubſtitutus retinebit, quam impubes accepit, qui ſubſtitutum habuit.

De mortis cauſa donatione. 1. De ſtipulatione, ne Falcidia utatur. 2. De annuis legatis. 3. Si creditor ſucceſſerit debitori. 5. De donatione inter virum & uxorem. 6. De fructibus. 7. De fideicommiſſo portionis ſupplendæ gratia. 8. De æſtimatione teſtatoris.

15. IDEM lib. 13. Reſponſorum.

QUod [44] bonis jure Falcidiæ contribuendum [45] eſt a debitore, cui mortis [46] cauſa pacto [47] debitum remiſſum eſt, in factum [48] concepta replicatione [49] retinebitur. §. 1. Frater, cum heredem ſororem ſcriberet, alium ab ea, cui donatum volebat, ſtipulari curavit [50], ne [51] *Falcidia uteretur, & ut certam pecuniam, ſi contra feciſſet, præſtaret.* privatorum [52] cautione legibus [53] non eſſe refragandum conſtitit: & ideo ſororem jure publico retentionem habituram [54], & actionem ex ſtipulatu denegandam. §. 2. Non [55] idcirco minus Falcidiæ rationem in cæteris annuis [56] legatis admitti viſum eſt, quod primo ac ſecundo anno, ſine ulla detractione fuiſſent legatario ſoluta.

§. 3. Quod avus ex cauſa tutelæ nepoti debuit [57], cum avo nepos ſolus heres extitiſſet, ratio Falcidiæ ſi poneretur, in ære alieno bonis deducendum reſpondi: nec ad rem pertinere, quod heredem avus, idemque tutor rogaverat [58], ut ſi ſine liberis ante certam ætatem decederet, tam hereditaria, quam propria bona reſtitueret: non enim ex hoc hereditatem debito compenſatam videri, cum vel ideo maxime declaretur, non eſſe compenſationem factam, quoniam heredem ſuum habere propria bona defunctus oſtendit. † Plane ſi conditio fideicommiſſi fuerit impleta, fructus hereditatis poſt mortem avi percepti, pari pecunia debito tutelæ compenſabuntur: ſed quartam heres nepotis de bonis [59] duntaxat, quæ moriens avus reliquit, retinebit.

§. 4. Cum fideicommiſſum ex voluntate matris a patre moriente debitum filio pater hereditate ſua, quam in filium conferebat, compenſari voluit: quod filio debetur, ſi ratio Falcidiæ poni cœperit, fini [60] quadrantis, quem ex bonis patris cum effectu percepit, compenſabitur, atque ita ſuperfluum æris alieni dodranti tantum detrahetur. §. 5. Ex donationibus [61] in uxorem collatis, quod heres ejus reddere viro cogitur, in bonis mulieris non erit: nam ita fit locupletior, ut tanto pauperior eſſe videatur: quod autem heres inde minuit, viro non [62] perit. §. 6. Fructus prædiorum ſub con-

1 *l.* 50. *infr. h. t.* Retineri hic intellige legata, quæ apud heredem ipſum remanent: qualia ſunt, & quæ vel ab initio non conſtiterunt, vel quæ poſtea deferuntur.
2 Puta per contra tabulas, vel querelam inofficioſi. 3 *l.* 43. §. 1. ff. *de cond. & demonſtr.* 4 Appellatio ſuſpendit ſententiæ effectum, *l.* 6. §. 1. ff. *de his, qui not.* hinc videri poteſt pars hæc obligata quodammodo fuiſſe in bonis defuncti. 5 Hinc videri poteſt, partem illam perire heredi. 6 Ut *l. ult.* ff. *de his, qui effud. vel dejecer.*
7 *l.* 80. *in pr. & fin.* ff. *h. t. l.* 1. §. 1. ff. *ſi cui plus quam per leg. Falc.* 8 Quarum illæ principales, hæ ſecundæ dicuntur. ſcripſi ad *l.* 11. *ſupr. teſt. quemadm. aperiantur.*
9 Una Falcidia in duplicibus teſtamentis ſervatur. Fit & in eiſdem legatorum & bonorum contributio: in Falcidia in eis detrahenda mortis paternæ tempus inſpicitur, bonorum augmentum vel diminutio poſt contingens legatariis nec prodeſt, nec nocet.
10 Legata. Goth. Vid. Donell. 8. *c.* 23. Duaren. *hoc tit. cap.* 8. Cuj. *lib.* 4. *obſ.* 34. Govean. *hoc loco.* Anſ. 11 Subſtitutus pupillo, hoc loco legata a pupillo relicta integra ſolvit: quæ ab eo relicta non ſolvit, ſed contributioni locus eſt. 12 *l.* 18. §. 1. *ſupr. de teſt. milit.* 13 Contributio fit heredi a legatario, *ut hic.* & *l.* 14. §. 1. *l.* 15. *l.* 30. §. 8. *l.* 79. *infr. eod.* Contributio enim oſtendit, quantum cuique debeatur. 14 Velut. *Hal.* quod improbat Cujac. 4. *obſ.* 34. *in fin.* 15 *Al.* quid enim. *Govean.*
16 Hoc verbum, *quadrante*, expungit Govean. *hic.* Cujacius vero defendit, 4. *obſ.* 34.
17 Id eſt, pupillaribus. dixi ad *l.* 11. *ſupr. teſt. quemadm. aperiant.* 18 Ut enim opus. *Hal.* ut enim confuſio patrimonii, Ranconetus, & poſt eum Balduinus tractatu ad legem Falcidiam: ut enim opes patris formam capiunt, & originem, & inde contributio legatorum, ita &c. Govean. *hic.* ut ſit ſenſus, ut in duplicibus tabulis opes & bona, de quibus legata relinquuntur & præſtantur, capiunt patris formam (dicuntur namque patrimonium), & originem (quia a teſtatore proficiſcuntur): ſic inde contributio legatorum naſcitur, quod abſurdum ſit ſeparari legatorum rationem, quæ ex iiſdem bonis relinquuntur. 19 Ut *l.* 31. ff. *h. t.* 20 *l.* 78. *in fin. infr. eod.* 21 Imo non valent. *l.* 103. *ſupr. de leg.* 3. *l.* 77. §. 31. *ſupr. de legat.* 2. 22 *l.* 6. *C. de hered. act.*
23 Et ſic ut compenſaret ſibi debitum. *l.* 85. *ſupr. de legat.* 2. 24 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 22. *infr. h. t.* 25 Nam in imponenda ratione legis Falcidiæ creditor heres a debitore inſtitutus, ſuum creditum detrahit. *l.* 6. *C. h. t.* 26 Hic Goveanus ſcribit, legata incapacibus ad fiſcum pertinere, & in eis fiſcum Falcidiam pati: quo nomine reprehenditur a Cujac. 7. *obſ.* 31. *infr. eod.* 27 Adde *l.* 10. *in fin. ſupr. de his, quæ ut indign.* vid. *l.* 37. *ſupr. ad leg. Aquil. l.* 14. *infr. ad leg. Corn. de falſis.* 28 Falcidiæ non imputantur data inter vivos filio a patre vel extraneo, dotis vel donationis cauſa. hujusmodi enim res a patrimonio donatoris exceptæ fuerunt v. Graſſ. §. *Falcidia. qu.* 16.
29 V. Ripa *ad l. in quartam. num.* 29. *cum ſeq. infr. eod.* Lancel. Polit. *ad l. pactum quem. C. fam. erciſc. num.* 62. & ibi Coraſium *num.* 93. Mod. 30 Dixi ad Ulp. 6. §. 4.
31 Falcidia jure hereditario retinetur, *ut hic.* ut & jure teſtamenti. *l.* 42. *ſupr. de vulg.* Cur ita? dixi ad *l.* 30. ff. *de act. empt.* 32 Dos mulieris eſt proprium patrimonium, etiam ſi ſit in patris poteſtate, *ut hic.* & *l.* 4. ff. *de collatione. l. denique.* §. *ergo. ſupr. de minorib.* 33 V. *l.* 3. §. 5. *ſupr. de minorib. l.* 16. *ſupr. de religioſ. l.* 4. *infr. de collat.* hinc collige, Quæ extra cauſam teſtamenti capiuntur, in Falcidiam non imputari. Imo, dos in quartam imputatur, *l.* 29. *C. de inoff.* & filia alterutro contenta eſſe debet. *l.* 22. §. 3. *ſupr. ſoluto.* 34 Atqui dotem pater gravare poteſt. *l. ult.* §. 5. *ſupr. de legat.* 2.
35 Nepotes rogare non poſſumus, ne Trebelliana utantur. 36 Vid. quæ ſcripſi ad *l.* 93. *infr. h. t.* 37 Falcidiam deduci ex noſtro teſtamento prohibere non poſſumus: ex alieno, poſſumus. 38 Res enim heredum legari poſſunt. 39 Res heredum legare poſſumus: ſed tamen ejus fideicommiſſi onus in contributionem venit.
40 In ratione legis ponenda legata omnia contribuuntur, hoc eſt, ea, quæ teſtator de ſuis bonis reliquit, & quæ de bonis heredis. vide *l.* 11. §. 5. *ſupr. h. t.* 41 *l.* 42. ff. *de vulgari.* 42 Si pluribus unus ſubſtitutus, utrique directo ſuccedit, contributio locum habet: ſecus ſi uni directo, alteri per conſequentiam ſuccedit. *Bart.* 43 Mortuo ſcil. intra pubertatem. 44 *Al.* quod de bonis. 45 Vide *l.* 14. §. 3. ff. *h. t.*
46 Donationes mortis cauſa referuntur in cumulum bonorum, ut inde Falcidia detrahatur. *Goveanus.* 47 De non petendo vide *l.* 82. ff. *eod.* 48 Δικογραφικῶς, ſic in Gloſſis Philoxeni. vide Theophil. *Inſtitut. de except.* Replicatio in factum reſpondet exceptioni in factum. *l.* 14. *l.* 23. ff. *de except.* ubi dixi. 49 V. *l.* 22. *infr. h. t.*
50 Senſus eſt, quemadmodum teſtamento vetari Falcidia ſecundum regulam juris antiqui non poteſt, ita conventione alligari heres non poteſt, vivo teſtatore, ne Falcidia utatur. vide Cujac. *ad Novell.* 1. 51 Falcidiæ detractionem olim non potuiſſe prohiberi a teſtatore, hoc eſt, detractam fuiſſe contra teſtatoris voluntatem, hinc colligitur. hodie poteſt prohiberi: de quo vide *Authent. ſed cum teſtator. C. ad leg. Falcid.* vide Manticam 9. *de conject.* 13. *num.* 3. 52 Vide *l.* 20. *ſupr. de religioſis.* 53 *l.* 13. *C. de teſtament.* 54 Hodie non habet. *Novell.* 1. *cap.* 2. Nam ſi Falcidia teſtamento prohiberi poteſt, eidem poteſt & inter vivos renunciari, *l.* 46. *ſupr. de pactis.* Sed in *d. l.* 46. non dicitur legatarius ſatisdationem remiſiſſe vivo teſtatore, ſed hoc potius, a legatario non minus heredi eam ſatisdationem remitti poſſe, quam a teſtatore. 55 Hodie aliud. *Novell.* 1. *cap.* 3. 56 Non ea ſunt annua, quæ annua, bima, trima die relinquuntur, ut ſentit *hic Gov.* unde & eo nomine reprehenditur a Cuj. 7. *obſ.* 20. 57 *l.* 6. *C. h. t.*
58 Hæc rogatio videtur inducere conjecturam, nepotem ab avo teſtatore rogatum: ut quod ex reliquatione tutelæ avus debebat, compenſaret cum hereditate, quam accipit: nec ante omnia deduceret, ut æs alienum, *l. ſi debitor. ſupr. eod.* imo ex his verbis: *propria bona* colligitur, avum noluiſſe ut compenſatio crediti fieret cum hereditate. Gozad. *conſ.* 104. Craveita *conſ.* 16. Rota *deciſ.* 3. Pariſ. *conſ.* 1. *n.* 90. *cum ſeq. lib.* 3. Soc. Junior *conſ.* 57. *n.* 11. & 14. *lib.* 3. Roland. a Valle *conſ.* 65. *n.* 24. *lib.* 2. Mod.
59 *l.* 58. §. 5. *infr. ad SC. Trebell.* 60 De hoc loquendi genere v. *l.* 19. *ſupr. de compenſat.* 61 Adde *l.* 32. *ſupr. de donat. inter vir.* 62 Proinde heres marito id præſtare tenebitur.

ditione verbis fideicommissi relictos, in causam fideicommissi non deductos heres in ratione Falcidiæ sic accepto facere sibi cogitur, ut quartam, [&] quartæ fructus ex die mortis, bonorum quæ mortis tempore fuerunt, habeat. Nec ad rem pertinet, quando Falcidia Lex admissa sit: nam etsi maxime post impletam conditionem fideicommissum locum habere cœpit, tamen ex die mortis fructus [1] quadrantis apud heredem relinqui necesse est. §. 7. Fideicommissum portionis supplendæ gratia, pro qua matrem filius heredem instituit, eidem matri datum ratione Falcidiæ minuitur: & eam pecuniam mater supra [2] quartam portionis suæ percipiet. §. 8. Quarta, quæ per legem Falcidiam retinetur, æstimatione [3] quam testator fecit, non magis minui [4] potest [5], quam auferri [6].

De Falcidia ab initio non detracta.

16. SCÆVOLA lib. 3. Quæstionum.

SI ex pluribus rebus legatis heres quasdam solverit [7], ex reliquis Falcidiam plenam per doli [8] exceptionem retinere potest, etiam pro his, quæ jam data sunt. §. 1. Sed etsi una res sit legata, cujus pars soluta sit: ex reliquo potest plena Falcidia retineri.

De testamento militari, & codicillis post missionem factis.

17. IDEM lib. 6. Quæstionum.

SI post missionem [9] faciat codicillos miles [10], & intra annum decedat: ex testamento, quod in militia jure militari fecit, plena [11] legata; ex codicillis, habita [12] Falcidiæ ratione, præstari debere dicitur. sed res ita expedietur: si cum quadringenta haberet, testamento quadringenta, codicillis centum legaverit, ex quinta parte (id est, octoginta, quæ ad legatarium ex codicillis pervenirent, si Falcidiam non pateretur) quartam (id est, viginti) heres retinebit.

De castrensi peculio. De mortuo apud hostes.

18. PAULUS lib. 11. Quæstionum.

FIliusfamilias [13], qui [14] militaverat, decedens patris sui fidei commisit codicillis [15], *ut peculium suum castrense Titio post mortem restitueret* [16]. Quærebatur an [17] ut heres [18] quartam deducere possit? Dixi, legem Falcidiam inductam [19] esse a Divo Pio etiam in intestatorum [20] successionibus propter fideicommissa: sed in proposito nec hereditatem [21] esse: quamvis [22] placeret mihi, extraneo herede instituto, fieri hereditatem aditione ejus; nam cum apud patrem remanet, jus pristinum durat, & peculium est. nec huic contrarium est, quod in testamento ejus, qui apud [23] hostes decessit, exercetur Falcidia: nam fictio legis Corneliæ & hereditatem & heredem facit. sed me non dubitare, quin debeat id quoque indulgeri legis [24] beneficium, si quidem [qu..si [25]] patrisfamiliæ bona restituere cogitur, & heres scriptus, omissa ex testamento aditione, exemplo Edicti legatorum nomine convenietur. §. 1. His consequens erit, ut, si ex fructibus medio tempore quartam, & quartæ fructus [26] habuerit pater, etiam Trebellianum Senatusconsultum inducamus, & utiles actiones exerceri possint, fiatque hereditas [27] post restitutionem.

De venditione.

19. SCÆVOLA lib. 8. Quæstionum.

SI dignum decem [28] fundum damnetur heres quinque vendere [29]: sine dubio quinque [30] erunt imputanda [31] Falcidiæ [32].

Si legetur domino heredis.

20. IDEM lib. 9. Quæstionum.

SI a [33] servo [34] meo herede instituto mihi legetur, & mihi adquiratur hereditas: negat [35] Mæcianus, id legatum in Falcidia computari: quia non debeatur [36].

De naturali obligatione. 1. De domino & servo coheredibus & legatariis.

21. PAULUS [lib. 12. Quæstionum].

SI pupillus, cui sine tutore auctore decem mutua data sunt, legatum a creditore meruerit, sub hac conditione, *si decem quæ acceperit, heredi reddiderit*: una numeratione & implet conditionem, & liberatur naturali [37] obligatione [38], ut etiam in Falcidia heredi imputentur: quamvis non imputarentur, si tantum conditionis implendæ causa data fuissent. Adeo autem & solvere videtur, ut repudiato legato, vel Sticho, qui legatus est, mortuo, nihil repetere possit. §. 1. Si ego [39], & servus meus heredes instituti simus ex diversis partibus, nec a servo erogatus dodrans his, quibus a me legatum est: contra Falcidiam proderit, quod ex portione servi ad me pervenit supra Falcidiam ejus portionis. Ex contrario si servo meo servus, & mihi decem legata fuerint: servi Falcidia ex decem mihi legatis non tenetur, exemplo eodem Falcidiæ [40]: nam quartam retineo ex persona [41] servi, quamvis de mea portione nihil exhaustum sit.

De prælegato. 1. De legatis ab herede, & fideicommisso a domino heredis relictis. 2. Si servus domino substituatur. 3. De debitore, qui non est solvendo.

22. IDEM lib. 17. Quæstionum.

NEsennius Apollinaris Julio Paulo. Ex facto, *domine*, species ejusmodi incidit [42]: Titia filias suas tres numero æquis ex partibus scripsit heredes, & a singulis legata invicem dedit, ab una tamen ita legavit tam coheredibus ejus, quam extraneis [43], ut Falcidiæ sit locus, Quæro, an adversus coheredes suas, a quibus legata & ipsa accepit, uti possit Falcidia: & si non possit, vel doli [44] exceptione summovenda est, quemadmodum adversus extraneos computatio Falcidiæ iniri possit? Respondi [45], id quidem, quod a coherede legatorum nomine percipitur, non [46] solet legatariis proficere [47], quo minus Falcidiam patiantur: sed [48] cum is, qui legatum præstaturus est, ab eodem aliquid ex testamento petit, non est audiendus, desiderans uti adversus eum Falcidiæ beneficio, si id, quod percepturus est [49] ex voluntate testatoris, suppleat, quod deducere desiderat. Plane cæteris legatariis non universum, quod coheredi præstat, imputabit: sed quantum daturus esset, si nihil ab eo perciperet. §. 1. Servo herede instituto, si a domino fideicommissa, a servo legata data sunt: prius ratio legatorum habenda est, deinde ex eo quod superest fideicommissorum. dominus enim ideo tenetur, quod ad eum pervenit; pervenit autem, quod deductis legatis superest. plane [50] Falcidiam exercet. §. 2. Sed & si dominus, omissa hereditatis aditione, servum sibi substitutum adire jussit: prius erogantur, quæ ab ipso domino data sunt; tunc eorum, quæ a servo relicta sunt, ratio initur, si patitur Falcidia. §. 3. Si debitori [51] liberatio legata sit, quamvis solvendo non sit, totum legatum computetur [52]: licet nomen hoc non augeat hereditatem, nisi ex [53] eventu. Igitur, si Falcidia locum habeat, hoc plus videbitur legatum, quod huic legatum esset: cætera quoque minuentur legata per hoc, & ipsum hoc per alia: capere enim videtur, eo quod liberatur. §. 4. Sed si alii hoc nomen legetur, nullum legatum erit: nec cæteris contribuetur.

De fundo & via legatis.

23. SCÆVOLA [lib. 15. Quæstionum].

SI *fundus* mihi legetur, & *via*: in Falcidiæ ratione, si tantum [54] sit in via, quantum [55] amplius est in Falcidia, integer fundus capietur, & [56] via perit. † Sed si *via* legetur nec solvendo fit hereditas: non debebitur. † Videndum etiam, si *fundo & via legato*, minus ex utroque desideret, quam sit viæ pretium? potest coacta [57] ratione dici, non tantum fundum solidum capi, sed [58] etiam ut doli [59] exceptio tantum farciat, quantum deest: ne plus habeat, quam Falcidia desiderat. ut tunc solum via intercidat, quotiens plus Falcidia desiderat, quam est viæ pretium.

De rebus ab herede subtractis. 1. De partu ancillæ. 2. De fructibus rei heredis.

24. PAULUS [lib. 14. Responsorum respondit].

FAlcidiæ legis rationem, si haberi oportet, ita habendam, ac si hæ res, quæ [60] ab herede subtractæ sunt, in hereditate relictæ non fuissent. §. 1. Idem respondit, partus ancillarum ante diem fideicommissi editos, ad heredes ejus, qui rogatus est, pertinere: eosque in quartam & quartæ fructus computandos, si de lege Falcidia quæstio intercedat. §. 2. Idem respondit, fructus ex propria re heredis, quæ legata est, post diem fideicommissi cedentem perceptos, etsi non sint restituendi fideicommissario, heredi in quartam imputari non solere.

De patre & filio coheredibus. 1. De fideicommisso legatarii.

25. SCÆVOLA [lib. 4. Responsorum].

MAritum suum & filium communem æquis partibus heredes instituit. Quæsitum est, an in ratione legis Falcidiæ imputandum sit marito, quod ad eum ex eadem hereditate per filium pervenit? Respondit, si ex institutione filii tantum retineat, quantum ad Falcidiam satis sit: nihil

1 *l. 17. C. h. t.* 2 *l. 22. §. 2. infr. ad SC. Trebell.* 3 *l. 81. §. si libert. supr. de leg. 1.* 4 *l. 27. in fin. infr. h. t.* 5 Hodie potest. *Novell. 1. cap. 2.* 6 Augeri. 7 Uni & eidem legatario sc. *arg. l. 15. §. 2. supr. eod.* idque sine diminutione, ac integre; ideoque non est mirum, *Novell. 1. cap. 3.* vetari heredem uni legata integra, aliis non integra solvere; est enim ejus diversa ab hac lege species. 8 Vid. *l. 22. ff. h. t.* 9 Alias, ante missionem facti a milite codicilli ad legem Falcidiam non pertinent. 10 *l. 92. l. ult. infr. eod. l. 17. 18. 19. supr. de test. milit.* 11 In militis testamento legi Falcidiæ locus non est. *l. 1. §. 12. infr. tit. prox. l. 1. §. 18. infr. ad SC. Trebell. l. 12. C. de testam. milit.* 12 Dixi ad *l. 12. C. de test. milit.* 13 V. Langebekium *cap. 27 annotat.* 14 Et sic veteranus. 15 Nullo testamento facto, atque ita intestatus filius patrem rogat, ut mortuus restituat peculium. 16 Moritur pater, ejus heredibus peculium condicitur, quartam retinere volunt. 17 Pater scil. 18 Filii. 19 Quia legis Falcidiæ verba ad testatorum tantum successiones pertinent. 20 Falcidia proprie ad testamenti causam pertinet; trahitur tamen & ad causam intestati, *ut hic.* sic lex Glicia proprie pertinet ad testamenta, trahitur tamen ad codicillos factos ab intestato. vide Cujac. *Nov. 18.* 21 Id est, peculium, de quo agitur, non fuit apud patrem tanquam hereditas, qui peculium apud se retinuit jure potestatis: id enim patri licet, quoties filius jure suo non utitur. *l. 17. infr. de castrensi.* non est etiam hereditas: ergo nec detrahetur quarta, quia quarta tantum detrahitur ex hereditate. 22 Id est, non sufficit filium de peculio castrensi testatum esse, ut peculium ejus censeatur hereditas: necesse est enim præterea, ut adeatur ex testamento. 23 *l. 1. §. 1. supr. h. t.* 24 Falcidiæ scilicet inductæ a Divo Pio in successionibus intestatorum. 25 Sensus est, Pater quasi legitimus heres filii restituit. merito igitur quasi heredi legitimo legis Falcidiæ beneficium ei indulgebitur. 26 *l. 58. §. 5. infr. ad SC. Trebell.* 27 Peculium castrense, quod fuit apud patrem non ut hereditas, post restitutionem ejus a patre factam, hereditas censetur. 28 Si fundum dignum decem, heres quinque vendere jussus sit, quinque legata intelliguntur. vide *l. qui fundum. 87. infr. h. t.* Nam cum ex fundo digno decem, heres a legatario pretii nomine quinque accipit, altera quinque tantum sunt in legato. Proinde, & de his quinque heres Falcidiam detrahet, ut detrahere solet ex aliis legatis. Quod si heres fundum æquo pretio vendere damnetur Titio, utile erit legatum: cum forte Titio expediat, etiam æquo pretio eum fundum consequi velut vicinum, vel a majoribus alteri relictum. *l. etsi æquo pretio. 66. supr. de legat. 1.* An ex hoc legato Falcidiam heres deducet? minime, cum nihil de suo testator eroget. 29 Legatum est utile. *l. 66. ff. de legat. 1.* Quid, si rem dignam quinque jussus sit heres decem emere? vide *l. 30. §. 1. ff. h. t.* 30 Quæ scilicet pretii loco heres accepit. 31 Cur hoc pretium in Falcidiam imputatur? loco rei cedit. 32 Reliqua quinque legatum intelliguntur. *l. 30. §. 1. l. 65. l. 87. ff. h. t.* 33 Si a servo herede instituto domino legetur, legatum valet. *§. an servo. 32. Inst. de legat. l. cum legato servo. 17. infr. quando dies legator.* Itaque hujusmodi legato cætera legata non diminuentur, si jussu domini servus hereditatem adierit, *ut hic.* Nam in Falcidiam imputatur hoc legatum. *l. a filio. 25. supr. de legat. 1.* 34 Quid, si a filio? vide *l. 25. supr. de legat. 1.* Quid, si a domino herede instituto, servo legetur? inutile est legatum propter regulam Catonianam, neque convalescit, quandoque servo manumisso. *§ an servo. 32. Inst. de legat.* Itaque domino in Falcidiam imputabitur. *l. 78. ff. h. t.* Neque reliqua legata per hujusmodi legatum minuentur. 35 Imo imputabitur. *arg. l. 25. supr. de legat. 1.* 36 Etiam servo manumisso: idque ob regulam Catonianam. *§. 32. Instit. de legat.* 37 Atqui constat pupillum naturaliter non obligari, *l. 41. ff. de condict. indeb.* vide quæ scripsi ad *l. 59. ff. de obligat. & act.* Gothofr. Vide Govean. hic, & Goed. *de contrahend. stipulat. cap. 7. n. 254.* Ans. 38 Vide *l. 5. ff. de fidejuss.* 39 Vid. ad hunc §. Cujac. *lib. 8. observ. 2.* S. L. 40 Eodem exemplo Falcidianam quartam. Cujac. *7. obs. 35.* 41 *l. 1. §. 14. ff. eod. l. 78. in fin. ff. h. t.* 42 Vide Petr. Mat. *ad l. filium, quem habentem. C. fam. ercisc. n. 5* ubi Vincentium a Sala *n. 52.* Politum *n. 33 59 & 60.* Corasium *n. 41. 70. 130. 133. & 166* Picum *ad l. in quartam. ad 3. & 4. opposit* Bartolum *infra hoc tit. n. 61. 70. &c.* Vaconium a Vacuna *lib. 4. declar. jur. declar. 59.* Gilbertum Regium *lib. 1. ἐναντιοφανῶν cap. 1.* Rainaldum Corsum *lib. 1. indag. c. 3.* Mod. 43 *Sic lege*, quam extraneis: ut Falcidiæ sit locus, quæro &c. 44 V. quæ scripsi ad *l. 23. ff. h. t.* 45 Ad postremam quæstionem scil. id est, quemadmodum adversus extraneos computatio Falcidiæ iniri possit. 46 *l. 74. l. 86. l. 91. ff. h. t.* 47 Id est, in quartam heredis non imputatur, quod quis a coherede percepit. ut *l. 91. ff. h. t.* 48 Respondet priori quæstioni, An scil. coheres prælegato honoratus, altero oneratus ex eo detrahat Falcidiam. 49 *l. 35. §. 1. ff. de hered. inst.* 50 *l. 6. ff. si quis omissa caus.* 51 *l. 82. ff. h. t. l. 31. §. 1. & ult. ff. de mortis caus. donat.* 52 *Al.* computatur. 53 *l. 56. §. 1. ff. h. t.* 54 *l. 122. in fin. ff. de legat. 1. l. 70. ff. de legat. 2.* 55 *Vulgar.* quanta. 56 Nec, *Govean.* reprehensus ab Antonio Fabro 4. *conjecturar. 6.* 57 Coacta ratio: stricta ratio. 58 Sed & viam Ita emendat Jacobus Lectius. 59 Falcidiæ retentio non fit nulla exceptione opposita, ut quidam perperam putant, sed ope exceptionis doli, vel in factum, *ut hic. l. 12. l. 15. l. 16 l. 22 ff. l. 80. in fin. ff. eod. l. 21. in fin. ff. ad SC. Treb.* Idque apud judicem. 60 *l. 6. ff. de his, quæ ut indignis.* Goth. Vide Govean. *hic* & Charond. *verosimil. lib. 2. cap. 3.* Ans. Adde Cujac. *lib. 26. observ. cap. 12.* Menoch. *de arbitr. jud. l. 2. cas. 49.* S. L. Charond. *l. 2. verisim. c. 3.* Mod.

quartæ

uartæ nomine deducendum. §. 1. A liberto, cui fundum legaverat, per fideicommissum Seiæ annua decem dedit. Quæsitum est, si ex Falcidia liberti [1] legatum minuerit, an Seiæ quoque annuum fideicommissum minutum videatur, cum reditus largiatur annuam præstationem? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non videri minutum [2], nisi alia mens testatoris probetur.

De linea margaritarum quæ est apud legatarium. 1. De statuis.

26. IDEM [lib. 5. Responsorum].

Lineam [3] margaritarum trigintaquinque legavit, quæ linea apud legatarium fuerat mortis tempore. Quæro, an ea linea heredi restitui deberet propter legem Falcidiam? Respondit, posse [4] heredem consequi, ut ei restituatur; ac, si malit, posse vindicare [5] partem in ea linea, quæ propter legis Falcidiæ rationem deberet remanere. §. 1. Quæsitum est, an pretium statuarum [6] Falcidiam pati debeat? Respondit, debere.

An possit testator prohibere retentionem Falcidiæ.

27. IDEM [lib. 6. Responsorum].

Seius & Agerius si intra diem trigesimum mortis meæ reipublicæ nostræ caverint contentos se futuros tot aureis legis Falcidiæ beneficio omisso, heredes mihi sunto. quos invicem substituo: quod si voluntati meæ non consenserint, exheredes sunto. Quæsitum est, an heredes instituti hereditatem adire possint, si conditioni parere nolunt, cum habeant substitutos eadem conditione præscripta? Respondit Seium & Agerium primo loco institutos perinde adire posse, ac si ea conditio [7], quæ fraudis [8] causa adscripta est, adscripta [9] non esset.

Si patri legetur.

28. MÆCIANUS lib. 1. Fideicommissorum.

Pater [10] quoque in legatis, quæ filius ei dedit, alio herede instituto, legis Falcidiæ rationem patitur.

De re a legatario vel fideicommissario heredi post tempus restituenda.

29. PAULUS [lib. 2. Fideicommissorum].

Si a me tibi fideicommissum [vel legatum] est, tuque id post tempus rogatus sis mihi restituere, non puto hoc imputandum esse in Falcidiam: quia incipio postea quasi [11] fideicommissarius id recipere.

De eo, quod accidit post mortem testatoris. 1. De jusso vendere vel emere certo pretio. 2. De damno post mortem testatoris illato. 7. De eo, quod heredi datur conditionis implendæ causa. De eo, quod heres non figura conditionis accipere jussus est. 8. Si legetur heredi, vel servo heredis, vel servo proprio.

30. MÆCIANUS [lib. 8. Fideicommissorum].

IN ratione legis Falcidiæ mortes [12] servorum, cæterorumque animalium, furta, rapinæ, incendia, ruinæ, naufragia, vis hostium, prædonum, latronum, debitorum facta pejora nomina, in summa quodcunque damnum, si modo culpa legatarii careant, heredi [13] pereunt: quemadmodum [14] ad heredis lucrum pertinent fructus [15], partus ancillarum, & quæ per servos adquisita sunt (ut stipulationes, rerum traditiones, legata, hereditatesve his datæ, cæteræ donationes), item servitutes, quibus liberata prædia pretiosiora fierent; actionesque adquisitæ, ut furti, damni injuriæ, similesque quorum nihil in rationem legis Falcidiæ cadit. §. 1. Vendere [16] autem vel emere [17], jussus certo pretio fundum, aliamve quampiam rem, in legis Falcidiæ ratione, cum quantum sit legatum, requiratur, tantum eo nomine inducetur, quanto pluris minorisve sit res ea quantitate, quam quo pretio testator accipi darive jussit. sed [18] ut ei quidem portioni, quæ legatis deductis facienda erit, amplius deducetur. quippe non nostri [19] causa capi id pretium: sed eo deducto pretium reliquum legatum esse intellectum est. §. 2. Rursus diligenter animadvertendum est, ne quod dicitur, *damna post mortem testatoris illata ad solum heredem respicere*, usquequaque, & sine [20] ulla distinctione recipiatur: quod [21] enim [22], remota lege Falcidia, in totum juris foret, hoc idem fore in ea parte, quæ lege Falcidia constitueretur. hoc enim attinet, damna postea facta non deduci, ne amota portio legatis fideive commissis detrahatur. §. 3. Verum est autem, his solis, quæ pondere [23], numero, mensura constant, nec damno postea incidente, ex portione, quæ fieri [24] ad æstimationem eorum bonorum, quæ mortis tempore fuerunt, quicquam detrahi. §. 4. Certis vero corporibus, & his ipsis ita relictis, *Pecuniam, quam* [25] *in illa arca: vinum quod in illis doliis; pondus argenti, quod in illis horreis* [26] *habeo*: si sine culpa heredis deperierunt, vel deteriora sunt facta, proculdubio aut [27] nihil debebitur, aut eorum, quæ exstabunt, qualia erunt, ea portio debebitur, quæ per legem Falcidiam efficiatur ex æstimatione bonorum, quæ mortis testatoris tempore fuerint. §. 5. Incertæ autem res relictæ distinctionem recipiunt. nam si ex suis rebus incertam rem testator reliquisset, veluti, *argentum quod elegerit* [28], & omne argentum testatoris interiisset sine culpa heredis: nihil deberetur. sin vero argenti pondus pure relictum esset; quamvis omne argentum testatoris deperisset, admissa lege Falcidia, portio ejus quantitatis sumetur, quæ fuit in bonis eo tempore, quo testator decessit: nec ad imminuendam eam quicquam damna postea incidentia proficient. §. 6. Res tamen, quæ interierint, pro nulla parte, ac ne æstimatio quidem debeatur: non magis, quam si omnes res per speciem enumeratæ relictæ essent. §. 7. Tametsi autem legis Falcidiæ ratione, quæ [29] conditionis implendæ causa heredi sunt data, in quartam non computantur: tamen id, quod non figura conditionis accipere jussus est ab [30] eo, cui hereditatem restituere rogatus est, Celso & Juliano nostro placuit computari [31], quemadmodum si ea summa heres vendere eas res jussus esset. quia non conditionis implendæ causa, sed quodammodo pro pretio inferre sunt jussi. Quo loco amplius quæsitum est, an fideicommissarius quoque invitus cogatur dare eam summam, & [32] recipere hereditatem, quasi & ipsius fidei commissum esset? Sed id verisimile non est, cum talis oratio magis ipsius causa, quam contra ipsum posita videatur.
§. 8. Cum lex Falcidia intervenit, non [33] veniunt in contributionem [34], quæ ipsi heredi a semetipso [35] vel servo ejus legata fideive commissa sunt. † Alia causa est eorum, quæ in diem certam dantur: nam, si libertatis [36] dies cœpit cedere, ei debebuntur, & in contributionem veniunt. Ac ne ea quidem, quæ quis servis suis inutiliter [37] sine libertate legavit, fideive commisit, in computationem ejus legis cedunt. §. 9. Res, quas neque per fideicommissum relinqui posse certum est, in legis Falcidiæ computationem non veniunt.

De cautione, quanto amplius ceperit, reddi.

31. POMPONIUS [lib. 2. Fideicommissorum].

IS, cui fideicommissum solvitur, sicut is, cui legatum est, satisdare debet [38] quod amplius ceperit, quam per legem Falcidiam ei licuerit, reddi: veluti cum propter conditionem aliorum fideicommissorum, vel legatorum, legis Falcidiæ causa pendebit. Sed & secundum [39] Cassii, & veterum opinionem, si a pupillo fideicommissa capiuntur, propter ea quæ a substituto erunt relicta, cavere debebit is cui solvatur. Nam quamvis repetitio sit eorum, quæ fideicommissi nomine non debita solventur, tamen satisdato [40] cautum debet esse ei, a quo pecunia proficisceretur, ne damnum sentiat deficiente eo cui solutum erit.

De actionibus pœnalibus. 1. De actionibus honorariis. 2. De cautione quanto amplius. 3. De legato annua, bima, trima die. 4. De fidei legatarii commisso. 5. De libertate.

32. MÆCIANUS [lib. 9. Fideicommissorum].

POenales [41] *actiones*, sive [42] legitimæ [43], sive honorariæ, exceptis [44] popularibus, in bonis actoris non ideo minus computandæ sunt, quia morte reorum intercidere possunt. E contrario autem eædem actiones nihil bonis rei, defuncto eo detrahunt. Sed ne in actoris quidem bonis defuncto eo, injuriarum [45] actio poterit computari: quia & ipsa simul [46] cum eo intercidit, ut ususfructus [47], & id, quod in [48] dies, menses, annosve singulos alicui, *quoad vivat*, debeatur. Etenim ea demum obligatio rei bonis diminutionem præstat, quæ in heredem transit. Nec contrarium est, quod vivente reo, eo minus in bonis ejus intelligebatur: nam & si ita stipulatus esset, ut cum moreretur, debere ei inciperet, tamen augerentur bona ejus, quemadmodum si ipse sub eadem conditione promisisset, defuncto eo minuerentur. §. 1. *Honorariæ* quoque *actiones*, quæ intra certum tempus a Prætore promittuntur, cum bonis [49] actoris, defuncto eo, augmentum [50] rei [51], decessionemve, si tales erunt, ut in heredem quoque transeant, præstabunt. §. 2. Julianus scribit, si utriusque heredis pars exhausta est legatis, & alter ex heredibus cautionem [52] Prætoriam accepit a legatariis, non æqualiter, sed pro suo modo legis Falcidiæ rationem & actionem ex stipulatu habiturum; omnes enim Prætorias stipulationes ejusdem [53] interpretationis esse: nam constare, ex judicatum solvi stipulatione, sive a parte actoris sive [a] rei plures heredes extitissent, non omnibus nec adversus omnes actionem contingere, sed duntaxat his, qui vicissent, & adversus victos; hisque adversus quos res defensa non esset, adversus eos [54], qui rem non defendissent. §. 3. Annua, bima, trima die aureis centenis legatis, ex omnibus [55] summis, non [56] tantum ex posterioribus portionem legis Falcidiæ detrahi placuit. §. 4. Si Titio viginti legatis portio per legem Falcidiam detracta esset, cum ipse quoque quinque

1 *l.* 21. §. 1. *supr. de annuis.* 2 Pars enim ipsius legati a legatario non est relicta. nam in fundo non continetur summa annua, per fideicommissum relicta. Quod si partem legati præstare per fideicommissum legatarius jussus sit, si minuatur per Falcidiam legatum, minuetur quoque fideicommissum, *l. pœnales.* §. *si Titio.* ∬. *h. t.* Lex enim Falcidia minuit legatum & omnes res legatas pro portione. *l. si mihi. supr. de leg.* 1. Mod. 3 Linea margaritarum, ornamentum est quod mulieres inferunt collo ex margaritis contextum. Græci τραχηλικὸν κόσμον. vid. Cujac. 8. *obs.* 2. hinc colligere possis, Falcidiam & legitimam detrahi ex quibuscunque rebus. Hottomann. 4. *obs.* 10. putat eam etiam detrahi ex quibuscunque aliis rebus, quam corporibus. 4 *l.* 21. ∬. *ad SC. Trebell.* 5 Falcidia lege non tantum quartæ retentionem dari, sed etiam vindicationem, hinc colligunt. quod Cujacius improbat, *lib.* 4. *observ.* 2. 6 Quia alias dividi non possunt. *l.* 80. *in fin.* ∬. *h. t.* 7 Ne scilicet heres utatur Falcidia. vid. *l.* 15. *in fin.* ∬. *h. t.* 8 Hodie valet hujusmodi conditio, nempe ut heredes scripti caveant, contentos se tot aureis futuros &c. *Novell.* 1. *cap.* 2. 9 Conditio in fraudem adjecta pro non adjecta habetur. *Bald.* 10 Falcidiam etiam pater in legatis sibi a filio relictis patitur. 11 Quod heres habiturus est non jure hereditatis, non imputatur in Falcidiam. *Bart.* 12 V. *l.* 73. ∬. *h. t.* Pone totam hereditatem defuncti, mortis ejus tempore dignam 1200: legatarium vero 900 petere, ut jure Falcidiæ 300 maneant apud heredem. Pone heredem hac exceptione uti, hereditatem defuncti ita imminutam esse, ut 900 tantum valeat. heredem denique postulare, ut ex 900 Falcidiam detrahat. 13 Quid, si inventarium factum sit? an heredi peribunt? negat Bartol. *arg. l. ult.* §. 4. *C. de jure deliber.* 14 Damna & lucra obvenientia hereditati post mortem testatoris, ad heredem spectant, non ad legatarios. v. tamen §. 2. ∬. *h. t.* 15 *l.* 73. ∬. *h. t.* 16 *l.* 19. ∬. *h. t.* Vendere jussus rem minore, quam valet, pretio, quo plus ea res valebit, eo & plus in legato fuerit: per contrarium jussus emere majori pretio, quo majus pretium rei fuerit, eo & plus in legato erit. 17 Si rem dignam quinque, decem emere jussus sit heres, quinque duntaxat legata intelligentur, *ut sic.* 18 Goveanus monet hunc locum corruptum esse. 19 Non mortis causa, Govean. *hic.* ut si quæras, cur id, quod pretii loco datur, deduci oporteat, cum quæritur, quantum in legato sit? Respondere possis, ideo deduci, quia mortis causa non capitur: eo deducto, quod reliquum fuerit, in legato erit. 20 Interitum enim perit res legatario. *l.* 26. §. 1. ∬. *de legat.* 1. 21 Partis ad partem ea ratio est, quæ totius ad totum est. 22 Quemadmodum heres damnum omne præstat, si Falcidiam nullo modo gravatam habet: Ita si in parte gravati Falcidiam habebit, in parte damnum sentiret. 23 Pecunia, frumento, vino. 24 Fieri solet. *Hal.* 25 Vide *l.* 37. ∬. *de verb. obl.* 26 In horreis res pretiosissimæ reponi solitæ erant. *l.* 3. §. 2. ∬. *de off. Præf. vigil.* adde quæ de horreis scripsi ad *l.* 7. ∬. *de instructo.* 27 *l.* 26. §. 1. ∬. *de legat.* 1. 28 Electionis legatum incertum. 29 *l.* 40. *in fin. l.* 44. *l.* 91. *in fin.* ∬. *h. t.* 30 Ab eis quibus res certas restituere rogatus est Ita emendat Ant. Fab. 6. *conject.* 3. 31 §. 1. ∬. *h. t.* 32 Hæc verba, *& recipere hereditatem*, glossema esse existimat Ant. Fab. 6. *conject.* 3. 33 Legata, quæ non valent, non veniunt in contributionem legis Falcidiæ *Bart.* 34 *l.* 11. §. 5. ∬. *h. t.* 35 Nec enim posset heredi a semetipso legari. *l.* 116. §. 1. ∬. *de leg.* 1. 36 Nam si liberato dies cœpit cedere. Cujac. 14. *obs.* 10. *in fin.* 37 §. 32. *Inst. de legat.* 38 *l.* 1. ∬. *si cui plus quam per leg. Falcid.* 39 *l.* 45. §. 1. ∬. *h. t.* 40 *l.* 1. §. 9. ∬. *si cui plus quam per leg.* *l.* 21. ∬. *ad SC. Treb.* 41 Pœnales actiones (exceptis popularibus) in bonis actoris sunt, licet morte reorum (imo & actoris) intercidere possint. 42 Pœnales actiones aut legitimæ sunt, aut honorariæ. 43 Ut furti non manifesti. *Inst. de noxal.* 44 Populares actiones in bonis non sunt. 45 Injuriarum actio in bonis actoris, eo defuncto non computatur. *l.* 13. ∬. *de injuriis.* 46 Injuriarum actio una cum actore moriente intercidit. 47 Ususfructus mortuo fructuario extinguitur. 48 Debitum in diem, quoad vivat creditor, eo mortuo extinguitur. 49 Tum bonis. *Hal.* in bonis. *Govean.* 50 Augmentum, tum rei decessionem. Petr. Faber apud Cujac 7. *obs.* 35 adde Vertranium Maurum ad *lib.* 5. *Varron. de lingua.* 51 Rei vero decessionem. *Govean.* 52 Cautio hæc quæ est? quod amplius, quam per legem Falcidiam liceat, reddi. dixi *l.* 3. §. 4. ∬. *si cui plus quam per legem.* Interdum tamen officio judicis interponitur hæc cautio. *l. ex facto.* 35 ∬. *de heredibus instit.* 53 *l.* 7. ∬. *de Prætoriis stipul.* 54 Stipulatio interposita ab uno ex heredibus, ad alios non porrigitur. *Bart.* item, Si pœna committitur ex stipulatione Prætoria, facto unius heredis, ipse solus, non alii, tenebitur. 55 Vide *l.* 2. *C. h. t.* 56 Centum, annua, bima, trima die legata sunt. Primorum annorum pensiones plenæ solutæ sunt: plenæ, hoc est, sine detractione Falcidiæ; Quæritur an ut ex posterioribus pensionibus Falcidiam deducere vult heres, ita possit ex omnibus, hoc est, anterioribus? potest. adde *l.* 15. §. *non idcirco.* 2. *supr. h. t.*

Seio rogatus esset restituere: Vindius noster tantum Seio pro portione ex quinque detrahendum [1] ait, quantum Titio ex viginti detractum esset: quæ sententia & æquitatem & rationem magis habet: quia exemplo heredis legatarius ad fideicommissa præstanda obligabitur: nec, quia ex sua persona legatarius inducere legem Falcidiam non possit, idcirco, quod passus esset, non imputaturum; nisi forte testator ita fidei ejus commisisset, ut totum, quidquid ex testamento cepisset, restitueret. §. 5. Si autem manumittere servum vel suum vel alienum rogatus sit: omnimodo præstare debebit libertatem. nec hoc contrarium est superiori: quia favor [2] libertatis sæpe & alias benigniores sententias exprimit.

33. PAULUS [lib. 3. Fideicommissorum].

SI servus tibi legatus sit, eumque rogatus [3] sis manumittere, nec præterea capias unde quartam, quæ per Falcidiam retinetur, recipere [4] possis: Senatus censuit, cessare Falcidiam [5].

34. MARCELLUS [lib. 42. Digestorum Juliani [6] notat [7]].

IN testatoris servo non erit Falcidiæ locus. Si vero pecuniam [8] aliudve quid legaverit, fideique legatarii commiserit, ut alienum servum vel legatarii manumitteret, locus erit.

35. ULPIANUS [lib. 6. Disputationum].

PLane si quid sit præterea [9] legatum ipsi servo, Falcidiæ locum fore Senatus declaravit. Unde Scævola ait in eo, quod præterea servo legatum est, ita Falcidiam admittendam, ut inde, & quod pro servo præstandum est, sumatur.

36. PAULUS [lib. 3. Fideicommissorum].

SEd si non servus ipse legatus sit, sed pecunia [10], rogatusque sit legatarius *servum suum manumittere*, Falcidiam patietur, & nihilominus [11] cogetur manumittere: quia [12] tanti æstimasse videbitur servum suum. §. 1. Quid, si alienus servus fuerit? in eo non plus quam accepit, ad redimendum cogitur impendere. §. 2. Sin vero heres servum rogatus sit manumittere, placet, pretium [13] ejus, ut æs alienum, deducendum esse. §. 3. Si solus servus legatus, & [14] fideicommissa libertate donatus fuerit; licet Falcidia interveniente, totus vindicari petive potest. sed & si aliud [15] præterea capiat legatarius, adhuc servus totus peti potest. quartam autem utriusque ex legato retinendam, ne impediatur libertas. §. 4. Si incertum sit, an libertas præstari debeat, veluti quod [16] sub conditione, vel post [17] tempus data sit, nunquid [18] incerto eo, an præstetur, cum possit aut servus mori, aut conditio deficere, interim Falcidia admittenda est? deinde cum libertas competere vel deberi cœperit, tum legatarius illam partem recipiat, quam Falcidia detraxit? Cæcilio placebat, si quid ex operis ejus medio [19] tempore consecutus fuerit heres: id in pretium ejus erogare eum debere, propter legis Falcidiæ rationem.

37. VALENS lib. 6. de Fideicommissis.

EJus servi æstimatio, perinde ac [20] statuliberi fieri debet. §. 1. Sed & si heres servum alienum rogatus est manumittere, placuit, ut etiam hujus pretium ex æstimatione hereditatis deduci debeat.

De statulibero. 1. *De servo communi.* 2. *De servo fructuario, pignorato, sub lege commissoria distracto, ad diem addicto.*

38. HERMOGENIANUS lib. 1. juris Epitomarum.

S*Tatuliber* heredis non [21] auget familiam [22]. §. 1. Communes servi in utriusque [23] patrimonio connumerantur. §. 2. Cujus ususfructus alienus est, in dominio proprietatis connumeratur: pignori dati in debitoris [24]: sub lege commissoria distracti, item ad diem addicti, in venditoris.

Quorum servorum pretium æris alieni loco deducitur.

39. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

Æ*Ris* [25] *alieni* loco deducuntur non solum pretia eorum, quibus libertas data est, & eorum, qui supplicio sunt affecti [26]: sed & ejus, quem Prætor propter [27] indicium proditæ mortis [28], vel detectæ eorum [29] conjurationis, libertate donavit.

De testamento veterani. 1. *De eo, qui dat conditionis implendæ causa.*

40. HERMOGENIANUS lib. 4. juris Epitomarum.

AD veterani [30] testamentum, sive paterfamilias, sive filiusfamilias sit, licet intra [31] annum missionis decedat, lex Falcidia pertinet. §. 1. Si [32] cui, *si* [33] *decem dedisset*, viginti fundus fuisset legatus: is in toto fundo legatarius habebitur.

De legatis præstitis sine cautione.

41. PAULUS [lib. 9. ad Edictum].

DOlo [34] carere non videtur [35], si jam mota [36] quis controversia hereditatis legata sine [37] cautionibus det [38].

De æstimatione.

42. ULPIANUS [lib. 14. ad Edictum].

IN Falcidia æstimatio pretii rerum *ex* [39] *veritate* facienda est.

De postliminio.

43. IDEM [lib. 19. ad Edictum].

SErvi qui apud hostes [40] sunt, post mortem testatoris reversi, quod ad Falcidiam pertinet, locupletiorem faciunt hereditatem.

De dato conditionis implendæ causa.

44. IDEM [lib. 21. ad Edictum].

FAlcidia intervenire [41] non potest: si statuliber de alieno dedit, non [42] de bonis defuncti; vel alias est homo liber, qui conditionem [43] implevit.

De legato in diem, 1. *Vel sub conditione.*

45. PAULUS [lib. 60. ad Edictum].

IN lege Falcidia non habetur pro puro, quod [44] in diem relictum est: medii [45] enim temporis commodum computatur. §. 1. In his legatis, quæ sub conditione relicta sunt, Proculus putabat, cum quæritur de lege Falcidia, tantum esse in legato, quanti venire possunt: quod si est, & deductio sic potest fieri, ut tantum videatur vi [46] deberi, quanti nomen venire potest: sed hæc sententia non probatur: cautionibus [47] ergo melius res temperabitur.

De eo qui se daturum promisit, vel per legem Falcidiam retinere poterat.

46. ULPIANUS [lib. 76. ad Edictum].

QUi, quod [48] per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus spopondit se daturum [49], cogendus est [50] solvere [51].

De annuis legatis. 1. *Quibus competit beneficium leg. Falcidiæ.*

47. IDEM [lib. 79. ad Edictum].

LEx Falcidia, si interveniat, in omnibus pensionibus locum habet. sed hoc ex postfacto [52] apparebit: ut puta in annos singulos legatum relictum est: quamdiu Falcidia nondum locum habet, integræ pensiones annuæ dabuntur: sed enim si annus venerit, quo fit, ut contra legem Falcidiam ultra dodrantem aliquid debeatur, eveniet, ut retro omnia legata singulorum annorum imminuantur. §. 1. Nunquam [53] legatarius [54] vel fideicommissarius, licet ex Trebelliano Senatusconsulto restituitur ei hereditas, utitur legis Falcidiæ beneficio.

Si emptor venditori successerit, vel e contra.

48. PAULUS [lib. 2. ad Edictum Ædilium Curulium].

CUm emptor venditori vel contra heres exstitit, evicto homine [55] utrum duplum in æs alienum deducere vel computare debeat, an simplum? duplum enim esset [56], si alius heres exstitisset [57]. Et benignius est, eodem herede existente, simplum ei [58] imputari.

Si servo legato legetur. 1. *Si fundus & ad eum via legetur.*

49. IDEM [lib. 12. ad Plautium].

PLautius [59]: Servo, quem tibi legaveram, fundum legavi. Atilicinus, Nerva, Sabinus, primum in servo rationem legis Falcidiæ habendam; & quota pars ex eo decederet, eam partem in fundo legato inutilem futuram: deinde ex reliquis partibus fundi legis Falcidiæ portionem decessuram, sicut ex omnibus legatis. Cassius, quod servo pars lege Falcidia decedat, incipere servum fieri communem [60] heredis & legatarii: communi [61] autem servo cum legatum sit, totum [62] pertinere ad socium: quia in eam personam legatum consistere possit: qua ratione semel ex fundo partem legis Falcidiæ decessuram. Paulus: Cassii sententia utimur: nam & Divus Pius rescripsit, servo communi fideicommissum datum, totum ad socium pertinere.

§. 1. Interdum evenit, ut propter rationem legis Falcidiæ, sequens legatum extinguatur, veluti si fundus & ad eum via legata sit per alium fundum: nam si pars fundi remanserit in hereditate, non potest procedere viæ legatum: quia per partem [63] servitus adquiri non potest.

50. CELSUS [lib. 14. Digestorum].

NOn est dubium, quin ea [64] legata, a quibus heres summovere exceptione [65] petitorem potest, in quartam ei imputentur, nec [66] cæterorum legata minuant.

1 Imo nihil detrahendum. *l.* 25. *in fin. supr. h. t. l.* 97. *supr. de legat.* 1. *l.* 77. §. 31. *supr. de legat.* 2. 2 Favor libertatis facit ut quis servo suo libertatem præstet, quamvis ipse in legato Falcidiam patiatur. 3 *l.* 36. §. 3. *infr. h. t.* 4 Reficere. Govean. *ibid.* 5 Nec enim Falcidia libertatem minuit. *l.* 34. *infr. h. t. l.* 6. *in fin.* ℱ. *de fideicommiss. l.* 8. §. 9. *supr. de inoff. testam.* 6 Al. Julianus. 7 Quid notat Marcellus? senatusconsultum ad servum duntaxat testatoris pertinere. 8 *l.* 36. *j. h. t.* 9 *l.* 36. §. 3. *infr. h. t.* Servo legato, cui per fideicommissum libertatem reliquimus, si quid præterea legaverimus, in eo legato Falcidia ponetur ex senatusconsulto. Ita fiet, ut & heredi salva fiat Falcidia, & libertas non impediatur. 10 *l.* 34. *supr. h. t.* 11 Et sic plus præstat, quam accepit. 12 *l.* 70. §. 1. *in fin. supr. de legat.* 2. 13 *l.* 39. *infr. h. t.* 14 *l.* 33. ℱ. *h. t.* 15 *l.* 35. *supr. h. t. l.* 56. §. 4. *infr. h. t. l.* 5. *supr. de legat.* 2. 16 Veluti si sub. *Hal.* 17 *l.* 56. §. 3. *infr. h. t.* 18 Hanc particulam expungit Goveanus. 19 *l.* 58. §. 5. *infr. ad SC. Treb.* 20 Non est enim statuliber, cui per fideicommissum data est libertas. Directa libertas vel post tempus, vel sub conditione data statuliberum facit. *Govean.* 21 Cur? propter incertam ipsius statuliberi conditionem. 22 Id est, substantiam, bona, hereditatem, ὑπὸ ὅρον ἐλευθερούμενος οὐ συμψηφίζεται ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ κληρονόμου 41. *Eclog. cap.* 36. & *Scholion.* 16. οὐκ αὔξει τὴν οὐσίαν τοῦ κληρονόμου. 23 Domini. 24 Est enim dominus. *l.* 6. *l.* 9. *C. de pignorat.* 25 V. *l.* 36. §. 2. *supr. h. t. l.* 6. *C. h. t.* 26 Quod dominum non juvissent *l.* 1. *supr. de SC. Silaniano.* 27 V. *l.* 4. *infr. de bon. lib.* 28 Domini scilic *Græci, hic.* 29 Reorum. *Hal.* κατ' αὐτῶν. *Eclog.* 17. adversus ipsos. 30 Vid. *l.* 17. *supr. h. t.* dixi ad *l.* 12. *C. de test. milit.* 31 *l.* 92. *infr. h. t. l.* 5. *C. de test. milit.* 32 Si acceptis quinque fundum heres dare jubetur, totus fundus legatus intelligetur, & de toto Falcidia detrahetur, & quinque extra quartam mortis causa capiuntur. adde *l.* 19. *supr. h. t.* & *ibi Govean.* 33 Id est, sub conditione. *l.* 76. *infr. h. t.* 34 Culpa *l.* 4. §. 2. *in fin. infr. tit. prox.* 35 Gestor scilic. negotiorum vel actor. 36 Aliud, si non mota. *l.* 22. §. 4. *C. de jure delib.* 37 *l.* 9. §. 4. *supr. ad exhibend.* 38 Præstat, vel solvat. 39 *l.* 15. *in fin. supr. l.* 60. *in fin. l.* 62. *in fin. l.* 63. *infr. h. t. l.* 81. §. 4. *in fin. supr. de leg.* 1. 40 Quia finguntur non fuisse capti. *l.* 5. §. 1. *infr. de captivis.* 41 Falcidiam heres an deducere possit de eo quod statuliber conditionis implendæ causa non heredi dare gravatus est? si statuliber ex peculio suo dat, Falcidia in eo locum habet: si de alieno, non habet. Non enim in bonis defuncti fuit, quod datum est. vid. Langebekium *c.* 56. *annot.* 42 Vide *l.* 36. *infr. de mort. caus. donat.* 43 *l.* 76. *infr. h. t.* 44 V. *l.* 73. §. 4. ℱ. *h. t.* 45 *l.* 58. §. 5. *infr. ad SC. Treb.* 46 Vi deberi, δυνάμει, *l.* 29. ℱ. *de rec. qui arbit. l.* 1. *supr. de condit. & demonstr.* 47 *l.* 1. §. 16. *supr. h. t. l.* 1. §. 7. ℱ. *tit. prox.* 48 *l. ult. C. h. t.* 49 Is plenam fidem exhibere testatori. *l. ult. C. h. t. l.* 46. *supr. de pact. l.* 20. *in fin.* ℱ. *de donat.* v. Cujac. ad *Novell.* 1. *fol.* 139. 50 Imo non est cogendus: nam si cogitur, juri publico, id est, legis Falcidiæ beneficio derogat: id autem fieri non potest. *l.* 15. §. 1. *supr. h. t.* 51 Nec enim audiendus est suæ confessioni repugnans. vid. *l.* 20. *in fin. infr. de donat.* 52 Imo, ab initio computatio fieri debet. *l.* 65. ℱ. *h. t.* 53 Imo aliquando: idque etiam æquitas suadet: nam cum exemplo heredis ad legata præstanda obligetur, æquum est etiam eum Falcidia uti. *l.* 32. §. 4. ℱ. *h. t.* 54 Ut enim Trebelliano locus sit, non sufficit de hereditate rogatum esse, sed quasi heredem rogari oportet. *l.* 22. *in fin.* ℱ. *ad SC. Trebell.* Legatarius autem non est heres. 55 Fingamus enim emptorem duplum stipulatum, quo casu res ei vendita evinceretur: fingamus eundem suo venditori heredem esse: fingamus rem ei evictam esse. 56 Is scilicet consecuturus. 57 Id est ei, a quo rem venditam emit. 58 Id est, ab eo: ut sit sensus, Emptor idemque heres venditori, utcunque duplum fuerit stipulatus a venditore: si tamen ei res evincitur, simplum imputat æri alieno hereditatis, non duplum. adde *l.* 2. §. 15. *in fin. supr. de hered. vel act. vend.* 59 V. Langebek. *c.* 34. *annot.* Goth. Adde Ant. August. *emend. l.* 1. *c.* 6. S. L. 60 Falcidia admissa servus legatus fit communis inter heredem & legatarium, *ut hic.* Cur fit communis? quia heres utens jure suo, ut heres & dominus retinet Falcidiam jure hereditario, *l.* 14. ℱ. *h. t.* jure testamenti. *l.* 42. *supr. de vulgar.* 61 Communi servo cum libertate & sine libertate, legari potest, totumque legatum socio testatoris adquiritur. Paul. 3. *sent.* 6. §. 4. *l.* 63. §. 9. *supr. pro socio.* 62 Imo totum non pertinet. *l.* 37. §. 1. ℱ. *de adqu. rer. l.* 7. §. 1. *infr. de stip. serv.* 63 Adde *l.* 136. *in fin. infr. de verb. obl.* 64 *l.* 11. *supr. l.* 51. *l.* 52. *l.* 76. *l.* 78. *in fin. infr. h. t.* 65 Exceptione removeri qui potest a legati petitione, legatum habuisse non intelligitur, ideoque id genus legati heredi imputatur in quartam, neque cæterorum legata minuet. 66 Imputatio in quartam ideo introducta est, ut quam minimum legata minuerentur: quippe Falcidia legata minuit.

51. JULIANUS [lib. 61. Digestorum].

NEc interest, utrum ab initio quasi inutile fuerit, an ex accidenti postea in eum casum pervenisset legatum, ut actio ejus denegaretur.

52. MARCELLUS [lib. 9. Digestorum].

EX asse patronum [1] heredem instituit libertus, cum ducentos [2] aureos in bonis haberet, & legavit filio centum [3] viginti, extraneo reliqua [4]: diminutio [5] legati, quod extraneo [6] præstat legatum, proficit filio ad consequenda solida, quæ ei legata sunt. §. 1. Quacunque ex causa [7] legata non præstantur, imputantur heredi in quartam partem, quæ propter legem Falcidiam remanere apud eum debet.

De legatis puris & conditionalibus.

53. CELSUS [lib. 17. [8] Digestorum].

SI propter ea, quæ [9] sub conditione legata sunt, pendet legis Falcidiæ ratio: præsenti die data, non [10] tota vindicabuntur.

De fundo in familia relinquendo.

54. MARCELLUS [lib. 15. Digestorum].

PAter filium, ex quo tres habebat nepotes, heredem instituit, fideique ejus commisit, *ne* [11] *fundum alienaret, & ut in familia eum relinqueret*: filius decedens tres filios scripsit heredes. Quærendum est, an omnino quasi creditores unusquisque in ratione legis Falcidiæ aliquid possit deducere: quia in potestate sua habuit pater, cui ex his potius relinqueret? Sed hac ratione nemo in Falcidiæ ratione quicquam deducet. quod videndum, ne dure constituatur. utique enim in alieno [12] ære habuit fundum: necessitate quippe obstrictus fuisset filiis eum relinquendi.

De annuis legatis.

55. IDEM [lib. 20. Digestorum].

CUm Titio in [13] annos singulos dena legata sunt, & judex [14] legis Falcidiæ rationem inter heredem & alios legatarios habeat: vivo quidem Titio, tanti litem æstimare debeat, quanti venire id legatum potest, in incerto posito quamdiu victurus sit Titius: mortuo autem Titio non aliud [15] spectari debet, quam quid heres ex ea causa debuerit.

Si is, cum quo de peculio agi poterat, heres creditori extitit. 3. De libertate. 5. Si testator futuro heredi quadrantem vivus dederit.

56. IDEM [lib. 22. Digestorum].

CUm [16] quo de peculio agi poterat, heres creditori exstitit. Quæris, cujus temporis peculium computari oporteat in Falcidia lege? Plerique [17] putant, quod tunc in peculio fuerit, cum adiretur hereditas, inspiciendum. Ego dubito [18]: quoniam mortis [19] tempus in ratione legis Falcidiæ ineunda placuit observari. quid enim interest, peculium servi post mortem creditoris diminutum sit, an debitor pauperior factus [sit]? §. 1. Aliquis dicet, Quid ex contrario, si ante aditam hereditatem adquisierit servus? & ego quæram, Si debitoris, qui tunc non [20] erat solvendo, ampliatæ facultates fuerunt? & cum in isto placuerit ex post facto uberiorem videri fuisse hereditatem, sicuti cum conditio [21] crediti exstitit post mortem, ita etiam peculii incrementum pleniorem facit hereditatem. §. 2. Scævola notat: Quid ergo, si idem servus defuncto & alii dena debuit, & una decem habuit? augetur scil. & his hereditas, decem, quæ defuncto naturaliter debebantur, in hereditate manentibus. §. 3. Is, qui in bonis unum duntaxat servum habebat, legavit eum Titio, & fidei ejus commisit, ut post triennium [22] manumitteret. debet ex eo, quod interim ex operis servi ad Titium pervenire potest, quarta apud heredem remanere: quemadmodum si directo post triennium servo libertatem dedisset, ejusque usumfructum ei legasset; aut ei proprietatem per fideicommissum relinquit. §. 4. Stichum tibi, servo tuo [23] decem legavit [24]: vel contra tibi decem, servo tuo Stichum libertatemque Stichi fidei ejus commisit. Lex Falcidia minuit legata. redimere ab herede partem debes, quemadmodum si tibi utrumque legasset.

§. 5. Sæpius evenit, ne emolumentum ejus legis heres consequatur. nam si centum aureorum dominus vigintiquinque alicui dedisset, & eum instituerit heredem, & dodrantem legaverit: nihil aliud sub occasione legis Falcidiæ intervenire potest. quia vivus [25] videtur heredi futuro providere.

De dote.

57. IDEM [lib. 26. Digestorum].

CUm [26] dotem maritus alicui legaverit, ut uxori restituatur: non [27] habere legem Falcidiam locum, dicendum est: & sane in plerisque ita observatur, ut omissa interpositi, capientis persona spectetur.

Quando l. Falcidiæ beneficium implorari potest.

58. MODESTINUS [lib. 9. Regularum].

LEgis Falcidiæ beneficium heres etiam post [28] longum [29] tempus mortis testatoris implorare [30] non prohibetur.

De eo, qui id egit, ut fideicommissum intercideret. 1. De tacito fideicommisso.

59. IDEM [lib. 9. Pandectarum].

BEneficio legis Falcidiæ indignus esse videtur, qui id egerit, ut fideicommissum intercidat. §. 1. Præterea qui non [31] capienti rogatus est restituere hereditatem, Senatusconsulto Planciano [32] non conceditur quartam retinere: sed ea quarta, quam non retinuit, ad [33] fiscum pertinet ex rescripto Divi Pii.

De tabulis pupillaribus. 1. De in litem jurando.

60. JAVOLENUS [lib. 14. ex Cassio].

CUm pater impuberi filiæ heredem substituit, id, quod ei legatorum nomine a patre obvenit, cum hereditas ad substitutos pertinet, in computationem legis Falcidiæ non venit. §. 1. Legato petito [34], cum in litem juratum est [35], ratio legis Falcidiæ, non ejus summæ in quam legatarius juravit, haberi debet; sed ejus, quanti re [36] vera [id] fuit, quod petitum est: nam id, quod pœnæ [37] causa adcrevit, in legem Falcidiam non incidit.

De re aliena legata.

61. IDEM lib. 4. Epistolarum.

ALienus fundus tibi legatus est: hunc heres cum emere [38] nisi infinito pretio non posset, emit multo pluris, quam quanti erat: qua emptione effectum est, ut legatarii ad legem Falcidiam revocarentur. Quæro, cum si fundus tanti, quanti revera emptus esset, legata non fuerant excessura jus legis Falcidiæ: an hoc ipso heres institutus partem revocandi a legatariis jus habeat, quod ex voluntate defuncti pluris emerit fundum, quam quanti erat: Respondit, quod amplius [39] heres, quam pretium fundi, legatario solvit, id lege Falcidia imputari non potest: quia negligentia ejus nocere legatariis non debet, utpote cum is confitendo, veram [40] æstimationem præstare poterat.

De duobus reis. 1. De æstimatione.

62. ULPIANUS lib. 1. ad legem Juliam & Papiam.

IN lege Falcidia hoc esse servandum Julianus ait, ut si duo rei promittendi fuerint, vel duo rei stipulandi, si quidem socii sint, in ea re dividi inter eos debere obligationem, atque si singuli partem pecuniæ stipulati essent vel promisissent: quod si societas inter eos nulla fuisset, in pendenti [41] esse, in utrius bonis computari oporteat id quod debetur, vel ex cujus bonis detrahi. §. 1. Corpora, si qua sunt in bonis defuncti, secundum rei veritatem [42] æstimanda erunt, hoc est, secundum præsens [43] pretium: nec quicquam eorum formali [44] pretio æstimandum esse sciendum est.

63. PAULUS lib. 2. ad legem Juliam & Papiam.

PRetia [45] *rerum* non ex affectu, nec utilitate [46] singulorum, sed [47] communiter [48] funguntur [49]. Nec enim qui filium naturalem [50] possidet [51], tanto locupletior est, quod eum, si alius possideret, plurimo [52] redempturus fuisset. † Sed nec ille, qui filium alienum possidet, tantum habet quanti eum patri vendere potest: nec exspectandum est, dum vendat: sed in præsentia, non qua filius alicujus, sed qua homo æstimatur. † Eadem causa est ejus servi, qui noxa [53] nocuit: nec enim delinquendo quisque pretiosior fit. † Sec nec heredem post mortem testatoris institutum servum tanto pluris esse, quo pluris [54] venire potest, Pedius scribit. est enim absurdum [55], ipsum me heredem institutum non [56] esse locupletiorem, antequam [57] adeam; si autem servus heres institutus sit, statim me locupletiorem effectum: cum multis causis [58] accidere possit, ne jussu nostro adeat. adquirit nobis certe, cum adierit: esse autem præposterum, ante nos locupletes [59] dici, quam adquisierimus. §. 1. Cujus debitor solvendo non est, tantum habet in bonis, quantum [60] exigere potest.

§. 2. Nonnullam tamen pretio varietatem loca, temporaque [61] adferunt. nec enim tantidem Romæ & in Hispania oleum æstimabitur: nec continuis sterilitatibus tantidem, quanti secundis [62] fructibus: dum hic quoque non ex momentis [63] temporum, nec ex ea quæ raro accidat, caritate pretia constituantur.

1 Adde l. 1. §. 14. J. tit. prox. Goth. Vide Cujac. *lib.* 25. *obs. cap.* 24. S. L. 2 Et ita cum major esset centenario. v. §. *postea.* 2. *Inst. de success. libert.* 3 Centum viginti extraneo, reliqua reliquis. *Accurs* quod non placet Hotomanno. 4 Id est, octingenta. vide Antonium Fabr. 1. *conject.* 15. 5 Exoneratio. *Govean.* 6 Extraneo non præstatur, Gov. *hic arg.* §. *prox.* reprehensus ab Antonio Fabr. 1. *conject.* 15. 7 Vide *l.* 50. *supr. h. t.* 8 Celsus a Proculo profectus, cujus sententia refutatur *l.* 45. §. 1. *supr. h. t.* 9 *l.* 1. §. 7. *infr. tit. prox.* 10 Tamen tota. *veteres, Goveanus.* 11 Adde *l.* 32. *in fin. supr. de leg.* 2. dixi 5. *Feudor.* 13 12 Fideicommissarium hereditatem heres in ære alieno habet. 13 Legatum annuum in pendente conditione æstimatur quanti vendi potest: post conditionis eventum, quanti est. 14 Judex legis Falcidiæ is dicitur, qui de lege Falcidia cognoscit. 15 Imo, cautio exigenda est. *l.* 1. §. 16. *l.* 45. *in fin. supr. h. t.* 16 Pone exemplum in patre. 17 Ut Julianus scil. *l.* 83. *infr. h. t.* 18 Imo, de eo non est dubitandum. Certum est enim peculii quantitatem, quæ aditæ hereditatis tempore fuerat, in quadrantem imputari. *l.* 83. *infr. h. t.* 19 V. *l.* 73. *infr. h. t.* 20 Adde *l.* 22. §. 3. *supr. h. t.* 21 Aut spes. *l.* 73. §. 1. *infr. h. t.* 22 Id est, post tempus *l.* 36. §. 4. *supr. h. t.* 23 *l.* 36. §. 3. *supr. h. t.* 24 *Al.* legavi. *& post* commisit. 25 In quartam Falcidiam non imputantur ea quæ heredi inter vivos donata sunt, nisi ideo donata sint, ut integra heres legata præstaret, *Cujac.* hinc Paulus, Ea quæ mater viva filio donavit, in quartam non imputantur, 3. *sent.* 8. §. 3. 26 Falcidia non deducitur ex legato dotis uxor. relegatæ, *ut hic* & *l.* 81. §. 1. *infr. h. t.* 27 Imo habet. *l.* 1. §. 12. *supr. de dote præleg.* 28 Facit *l.* 15. §. 2. *l.* 55. *supr. h. t.* 29 An decennii? an quadraginta annorum? Jus enim omne annis 40. præscribitur, *l.* 4. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* vide Bart. *hic.* 30 Excipiendo, non agendo. 31 Incapaci. *l.* 11. *supr. de his, quæ ut indign.* 32 Ulpian. 25. §. 17. 33 *l.* 3. *C. h. t.* 34 Et non præstito. 35 Quid ita? constat enim in litem non jurari ex testamenti causa, *l.* 6. *supr. de in litem jurando.* sed hic juratum est in actione in rem arbitraria. 36 *l.* 42. *supr. h. t.* 37 Res quam heres sua culpa amisit, in ejus quartam imputatur. *l.* 61. *infr. h. t. l.* 15. *supr. de his, quæ ut indign.* 38 V. *l.* 88. *infr. de verb. sign.* 39 Nam legatum per damnationem, quo solo res aliena legari potuerit, inficiatione crescit in duplum. v. Cujac. 14. *obs.* 36. *in fin.* 40 Vid. *l.* 42. *supr. l.* 63. *infr. h. t.* 41 Cur ita? vid. *l.* 2. *infr. de duob. reis.* 42 *l.* 33. *supr. ad leg. Aquil.* 43 *l.* 3. §. 5. *infr. de jure fisci.* 44 Formale pretium, estne conventum a contrahentibus? an forma censuali præscriptum? an quo res empta est, aut quo vendi posset, si coleretur diligenter, ut vult Goveanus? an a testatore præstitutum? *l.* 15. §. *ult. supr. h. t.* Si diligenter spectes, *formale*, hic opponitur, vero & præsenti. Vero & præsenti opponi potest pretium, quod ex affectu & spe singulorum sumitur, *l.* 63. *infr. h. t.* formale alioqui posset dici commune, *l.* 63. *infr. h. t.* quod communiter sequimur. Sunt enim pretia formanda ab universa regione, non a quodam privato: non ex momento temporis, non ex eo quod raro accidit, *l.* 63. *in fin. infr. h. t.* hac tamen lege formale pretium aliud est quam commune. Est igitur ἴδιον συμβολικὸν, singulare. 45 *d. l.* 33. *supr. ad l. Aquil.* adde *l.* 10. *J. de diversis temp. præscr. l.* 35. *C. de donat.* 46 Quid emphyteuticus fundus, quemadmodum æstimatur? tertia parte totius fundi. Bald *cons.* 103. 47 Res tanti est, quanti vendi potest, *ut hic.* & *l.* 1. §. 16. *infr. ad SC. Trebell.* vide tamen Socin *reg.* 343. 48 An arbitrio judicis æstimantur? vide *l.* 3. *supr. de eo quod certo.* An potius quod ea pretia consideranda sint, quæ in quaque provincia vel civitate obtinent? §. *ult. infr. h. t.* vid. *l.* 2. §. 1. *C. ut nem. liceat in empt. specier. lib.* 10. *tit.* 27. an inspecta rei veritate? v. *l.* 42. *supr. h. t.* vel fori pretio? 49 Finguntur, *Hal.* male fungi est succedere in locum rei. v. Robert. 3. *rec. sent.* 14. 50 Atque ita liberum hominem. 51 Vide Baldum *cons.* 103. *lib.* 1. Ripam *ad l. naturaliter* §. *nihil commune. num.* 9. *col.* 2. *de acquirend. vel amitt. possess.* Polit. *ad l. filium, quem habentem. C. famil. ercisc. num.* 86. Sebast. Sap. *ad l. unic. C. de sent. quæ pro eo, quod inter. num.* 76. & ibi Alciatum *num.* 72. Joan. Bapt. Plot. *in repet. l. si quando. C. unde vi. n.* 182. *v. adverte* Mod. 52 Propter paternam affectionem. 53 *A.* noxam, *vulg.* Goth. Ita etiam Florent. 54 Propter hereditatem delatam. 55 *In l. Falcid. secus in l. Aquil.* 56 Si heres institutus sim antequam adeam, non sum locupletior: igitur, etsi servus meus heres fuerit institutus, non ero locupletior antequam meo jussu adierit. 57 V. *l.* 33. *supr. ad l. Aquil.* 58 Quid enim, si ante moriatur? quid, si mihi hereditas suspecta? quid, si adire nolit? potest enim nolle, *l. cum proponas.* 3. *C. de heredibus instit.* Quid, si coactus adierit? aditio erit nullius momenti. *l. qui in aliena.* 6. §. *ult. supr. de adqu. vel omitt. hered.* Neque enim nudum servi factum, sed mens attenditur. 59 Locuples quis, v. *l.* 234. §. 1. J. *de verb. sign. l.* 126. §. 1. *l.* 166. J. *de reg. jur. l.* 2. §. *qui satisdare.* 60 *l.* 82. J. *h. t.* 61 Cicero 3. *in Verr.* Omnis frumenti ratio ex temporibus est. 62 Hoc est, optima annona, & annonæ maxima ubertate. 63 Et ita quo pluris res est, hodie accipimus. *l. si sterilis.* 21. §. *cum per venditorem.* 3. *supr. de act. empt.*

Si cui legetur, quanto minus per l. Falcidiam capere poterit.

64. ULPIANUS [lib. 13. ad legem Juliam & Papiam].

SI in testamento ita scriptum sit, *Heres meus Lucio Titio decem dare damnas esto: & quanto quidem minus* [1] *per legem Falcidiam capere poterit, tanto amplius ei dare damnas esto*: sententiæ testatoris standum est.

De conditione dandi.

65. PAULUS [lib. 6. ad leg. Juliam & Papiam].

SI fundus legatus sit quinquaginta [2] dignus, sub hac conditione, *si quinquaginta heredi dedisset*: plerique putant, utile esse legatum: quia conditionis implendæ causa datur. nam constat [3], etiam Falcidiam eum pati posse. sed si quinquaginta aurei legati sint, *si quinquaginta dedisset*: dicendum, inutile [4] esse legatum & magis ridiculum esse.

De relicto in diem vel sub conditione. 2. De ære alieno.

66. ULPIANUS [lib. 18. ad legem Juliam & Papiam].

CIrca legem Falcidiam, in eo, quod sub conditione, vel in diem alicui relictum est, hoc observandum est: Si decem sub conditione alicui fuerint relicta, eaque conditio post decennium forte extiterit: non videntur decem huic legata, sed minus decem. quia intervallum temporis, & interusurium [5] hujus spatii, minorem facit quantitatem decem. §. 1. Sicuti [6] legata non debentur, nisi deducto ære alieno aliquid supersit, nec mortis causa donationes debebuntur, sed infirmantur [7] per æs alienum. quare, si immodicum æs alienum interveniat, ex re mortis causa sibi donata nihil aliquis consequitur [8].

De non solidi capacitate.

67. TERENTIUS CLEMENS [lib. 4. ad legem Juliam & Papiam].

QUotiens [9] cuidam amplius legatum sit, quam ei capere liceret, & lex Falcidia locum haberet: prius [10] Falcidiæ ratio habenda est, scilicet, ut subducto eo, quod lex Falcidia exceperit, reliquum [11] si non excedat statutam lege portionem, debeatur.

De æstimatione alimentorum & ususfructus. 1. Si heres rem propriam esse contendat, & hereditariam esse convincatur.

68. ÆMILIUS MACER lib. 2. ad legem vicesimam [12] hereditatium.

COmputationi in alimentis [13] faciendæ hanc formam esse Ulpianus scribit, ut *a prima* [14] *ætate* usque ad annum vicesimum [15] quantitas alimentorum triginta annorum computetur, ejusque quantitatis Falcidia præstetur: *ab annis vero viginti* usque ad annum vicesimumquintum, annorum viginti octo: *ab annis vigintiquinque* usque ad annos triginta, annorum vigintiquinque: *ab annis triginta* usque ad annos trigintaquinque, annorum vigintiduo: *ab annis trigintaquinque* usque ad annos quadraginta, annorum viginti: *ab annis quadraginta* usque ad annos quinquaginta, [tot] annorum computatio fit, quot ætati ejus ad annum sexagesimum deerit, remisso uno anno: *ab anno vero quinquagesimo* usque ad annum quinquagesimum quintum, annorum novem: *ab annis quinquagintaquinque* usque ad annum sexagesimum, annorum septem: *ab annis sexaginta*, cujuscunque ætatis sit, annorum quinque: Eoque nos jure uti Ulpianus ait, & circa computationem ususfructus [16] faciendam. Solitum est tamen *a prima ætate* usque ad annum trigesimum computationem annorum triginta fieri: *ab annis vero triginta*, tot annorum computationem inire, quot ad annum sexagesimum deesse videntur. nunquam ergo amplius [17] quam triginta annorum computatio initur. † Sic [18] denique, & si Reipublicæ ususfructus legetur, sive simpliciter, sive ad ludos, triginta annorum [19] computatio fit. §. 1. Si quis ex heredibus rem propriam esse contendat, deinde hereditariam esse convincatur [20]: quidam putant, ejus quoque Falcidiam non posse retineri; quia nihil intersit, subtraxerit [21], an hereditariam esse negaverit. quod Ulpianus recte improbat.

De usufructu bonorum & ære alieno.

69. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

USufructu bonorum legato, æs alienum ex omnibus rebus deducendum est: quoniam post Senatusconsultum nulla [22] res est, quæ non cadit in usufructus legatum.

De Falcidiæ stipulatione.

70. ULPIANUS lib. 16. ad Sabinum.

FAlcidiæ stipulatio statim [23] committitur, ubi conditio legati vel debiti exstitit.

De venditione hereditatis.

71. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

POtest heres in vendenda hereditate cavere, *ut* [24], *& lege Falcidia interveniente, solida legata præstentur*: quia ea lex heredis causa lata est: nec [25] fraus ei fit [26], si jus suum diminuat heres.

De eo quod impenditur explicandarum venditionum causa.

72. GAJUS lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris.

QUantitas patrimonii, deducto etiam eo quidquid explicandarum [27] venditionum [28] causa impenditur, æstimatur.

De eo quod contingit post mortem testatoris. 1. De conditionali debito, 2. Vel legato, 3. Vel libertate. 4. De legatis in diem. 5. Si testator intra vel ultra dodrantem legaverit.

73. IDEM lib. 18. ad Edictum provinciale.

IN quantitate patrimonii exquirenda visum [29] est, mortis [30] tempus spectari. Qua de causa si quis centum in bonis habuerit, tota ea legaverit: nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per servos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum accesserit [31] hereditati, ut centum legatorum nomine erogatis habiturus sit heres quartam partem: sed necesse est, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Et ex diverso, si ex centum septuagintaquinque legaverit, & ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona (incendiis forte, aut naufragiis, aut morte servorum), ut non plus quam septuagintaquinque, vel etiam minus relinquatur: solida legata debentur. nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem: quæ res efficit, ut necesse sit legatariis, ne destituto [32] testamento nihil consequantur, cum herede in portionem legatorum pacisci. §. 1. Magna dubitatio [33] fuit de his [34], quorum conditio mortis tempore pendet, id est, an quod sub conditione debetur, in stipulatoris bonis adnumeretur, & promissoris bonis detrahatur? Sed hoc jure utimur [35], ut quanti ea spes obligationis venire possit, tantum stipulatoris quidem bonis accedere videatur: promissoris vero decedere. aut [36] cautionibus res explicari potest, ut duorum alterum fiat: aut ita ratio habeatur, tanquam pure debeatur: aut ita tanquam nihil debeatur. deinde heredes & legatarii inter se caveant, ut, existente conditione, aut heres reddat, quanto minus solverit: aut legatarii restituant, quanto plus consecuti sint. §. 2. Sed etsi legata quædam pure, quædam sub conditione relicta efficiant, ut, existente conditione, lex Falcidia locum habeat: pure legata cum cautione [37] redduntur: quo casu magis in usu est, solvi quidem pure legata, peinde ac si nulla alia sub conditione legata fuissent: cavere autem legatarios debere, ex eventu conditionis, quod amplius accepissent, redditu iri. §. 3. Cujus generis cautio necessaria videtur, & si quibusdam servis eodem testamento sub conditione libertas data sit, quorum pretia, conditione existente, bonis detrahuntur. §. 4. In diem [38] relicta legata alterius esse juris: palam est; cum ea omni modo tam ipsi legatario, quam heredibus ejus deberi, certum est. sed tanto minus erogari ex bonis intelligendum est, quantum [39] interea, donec dies obtingit, heres lucraturus est ex fructibus vel usuris. §. 5. Ergo optimum quidem est, statim ab initio ita testatorem distribuere legata, ne ultra dodrantem relinquantur. quod si excesserit quis dodrantem, pro rata portione, per [40] legem, ipso [41] jure minuuntur [42]: Verbi gratia, si is, qui quadringenta in bonis habuit, tota ea quadringenta erogaverit, quarta [43] pars legatariis detrahitur: si trecenta quinquaginta legaverit, octava: quod si quingenta legaverit habens quadringenta, initio quinta, deinde quarta pars detrahi debet. ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est: deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

De eo quod heres habet jure hereditario, vel jure legati.

74. IDEM lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris.

QUod autem dicitur, *si ex judicio defuncti quartam habeat heres, solida præstanda esse legata*, ita accipere debemus, si hereditario [44] jure habeat: itaque quod [45] quis legatorum nomine a coherede accepit, in quadrantem ei non imputatur.

75. Ex libro 40. Digestorum JULIANI, MARCELLUS.

SEd si ideo legatum ei datum est, *ut integra legata, vel fideicommissa præstet*: deneganda erit actio legati, si lege Falcidia uti mallet.

De eo quod datur conditionis implendæ causa. 1. De legatis inutilibus.

76. GAJUS lib. 3. de legatis, ad Edictum Prætoris.

ID autem, quod conditionis [46] implendæ causa vel a coherede, vel a legatario, vel a statulibero datur, in Falcidia non imputatur: quia [47] mortis causa capitur. † Sane si a [48] statulibero peculiares nummos accipiat, pro sua parte quadranti eos imputare debet: quia pro ea parte non mortis causa capere, sed hereditario [49] jure eos habere intelligitur. §. 1. Qua ratione placuit legata, quæ legatarii non capiunt, cum apud heredes subsederint [50], hereditario jure apud eos remanere intelligi, & ideo [51] qua-

1 *l.* 88. §. *h. t.* 2 *l.* 19. *supr. h. t.* 3 *l.* 84. *supr. de leg.* 1. 4 Si decem legata sint sub hac conditione, *si decem legatarius dederit*, legatum inutile est & ridiculum, *ut hic.* cum inter pares quantitates nihil intersit. Proinde ex hujusmodi legato Falcidia non deducetur. 5 *l.* 58. §. 5. §. *ad SC. Trebell.* In legatis conditionalibus, & in diem, tanto minus dicitur esse in legato, quam facit ratio interusurii medii temporis. *Alexander.* 6 Similitudinem mortis causa donationum & legatorum observa. 7 *l.* 17. *in fin.* §. *de mort. caus. donationib.* 8 Donari mortis causa non potest in fraudem creditorum. 9 Vide *l.* 91. §. *h. t.* 10 Hic deductio fit ex uno legato, duabus legibus, lege Falcidia & lege Julia. vide Cujac. *lib.* 7. *observ.* 31. 11 Duas quartas filium de fideicommisso restituendo gravatum, detrahere hinc Accursius collegit: quo nomine a Cujacio reprehenditur 8. *observ.* 3. de hac quæstione dicam ad *l.* 3. §. 2. §. *ad SC. Trebell.* 12 De vicesima vide Cujac. 9. *observ.* 24. Hanc interim legem velut singularem & quæ parem non habet, observa. 13 Adde *l.* 6 *supr. de transact.* Goth. Vide in hanc leg. Suaref. in *l. quoniam in prioribus.* 32. *C. de inoffic. testam.* ampliat 3. *num.* 8. J B. Cost. *de quota & rata. quæst.* 1. Roderic. *de reditib. lib.* 1. *qu.* 5. Ans 14 Adde *l.* 47 *supr. h. t.* 15 V. Covarr. *l.* 3 *var. resol c.* 9. Ant Aug. *l.* 1. *emendat. c.* 4. Mod. 16 Medici, *l.* 8. §. 23 *supr de transact* usus. Govean 17 Imo amplius, constat enim alimenta cum vita finiri. *l.* 8. §. 10. *in fin. supr de transact.* 18 Imo aliter: nam legatum debetur reipublicæ usque ad centum annos. *l* 56. *supr. de usufr. l.* 8. *supr. de usu & usufr. legato.* v. Cujac. *lib. de præscript.* 19 Vide Cujac. *Novell* 7. 20 Mendacium punitur dixi *l.* 3. *supr de Senatusc Macedon* si a sciente commissum est: est enim furi similis, qui sciens mentitur, vid. plura apud Molin. in *Consuetudines Paris.* §. 43. *n.* 5. 21 V. *l.* 24. *supr. h. t. l.* 6. *supr. de his, quæ ut indignis.* 22 Ususfructus uniuscujusque rei legari potest. Paulus 3. *sent.* 6. §. 17. *l.* 1. *l. ult. supr. de usu & usufruct. legato.* Nulla res est quæ non cadat in ususfructus legatum vel stipulationem. Nam ex Senatusconsulto remedio cautionis, etiam earum rerum quarum abusus est non usus, ususfructus constituitur. *l.* 1. *l.* 2. *supr. de usufructu earum rerum quæ usu consumuntur.*

23 Et post longum tempus. *l.* 58. *supr. h. t.* 24 Falcidiæ legi heres potest *renunciare.* v. Manticam 9. *de conject. ultim. voluntatum. n.* 6. 25 Adde *l.* 46 *supr. de pactis.* 26 Potest enim quilibet juri suo renunciare. *l.* 29. *C. de pactis.* 27 Adde *l. ult* §. 9. *C. de jure deliberandi.* 28 Dic idem in eo quod expensum est ad testamenti insinuationem, inventarii confectionem & hujusmodi causas necessarias. *d.* §. 9 29 Imo aliud visum est Juliano *l.* 83. §. *h. t.* 30 *l.* 30. *l.* 56. *supr. l.* 79. §. *h. t. l.* 18. *l.* 33. *infr. ad SC. Trebell.* §. 2. *Inst. de leg. Falcidia.* & ibidem *Theoph.* 31 *l.* 30. *supr. h. t.* 32 Destitutum testamentum quodnam dicatur, v. *l.* 9. § 2. *supr. de liberis & posth.* 33 Inter quos? inter Cassianos & Proculianos. de qua dixi *l.* 45. §. 1. *supr. h. t.* 34 *l.* 56. §. 1. *in fin. supr. h. t.* 35 Hæc est sententia Sabini, Cassii, Juliani & Pauli contraria Proculi sententiæ: quam Gaius quod posteriore loco eam refert, probare videtur magis. 37 *l.* 1. §. 7. *infr. tit. prox.* 38 *l.* 45. *in pr. supr. h. t. l.* 3. §. 3. *infr. si cui plus quam per leg. Falcid.* 39 *l.* 58. §. 5. §. *ad SC. Trebell.* 40 Falcidia lege ipso jure legata minuuntur. 41 Id est, ex lege Falcidia. 42 Minui, id est, detrahi, retineri, deduci, recidi, dixi ad *l.* 30. *supr. de act. empt* Quid? possisne hoc ex loco colligere, lege Falcidia quartæ etiam vindicationem dari? Cujacius negat: aliud enim esse, ut supra dictum est, minuere legata per legem Falcidiam: aliud, vindicare quartam. vide Cujac. 8 *obs.* 2 43 *l.* 1. *supr. h. t. Inst. eod. in princ.* 44 Falcidiam jure hereditario habendam esse, hinc colligunt. 45 *l.* 22. *supr. h. t.* 46 Mortis causa capitur, quod conditionis implendæ causa a coherede vel fideicommissario accipitur. *l.* 40. §. 1. *l.* 44 *supr. l.* 91. *circa fin. infr. h. t.* 47 Falcidiæ non imputatur, quod mortis causa capitur. 48 V. *l.* 36. *infr. de mort. caus. donat.* 49 Mortis causa capere, & hereditario jure, opponuntur. Hæc, non illa, Falcidiæ imputantur. 50 Subsident apud heredes, seu hereditario jure apud heredes remanent, quæ a legatariis non capiuntur. 51 Falcidiæ imputat heres ea, quæ hereditario jure a quocunque accipit.

quadranti [1] imputanda: nec quicquam interesse, utrum statim ab initio legatum non sit, an, quod legatum est, remanserit.

De pluribus heredibus.

77. IDEM lib. 18. ad Edictum provinciale.

IN singulis [2] heredibus rationem legis Falcidiæ componendam esse non dubitatur. & ideo si Titio & Seio heredibus institutis semis hereditatis Titii exhaustus est, Seio autem quadrans totorum bonorum relictus sit: competit Titio beneficium legis Falcidiæ.

78. IDEM [lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris Urbani].

QUod [3] si alterutro eorum deficiente, alter heres solus extiterit, utrum perinde ratio legis Falcidiæ habenda sit, ac si statim ab initio is solus heres institutus esset, an singularum portionum separatim causæ spectandæ sunt? Et placet, si ejus pars legatis exhausta sit, qui heres extiterit, adjuvari [4] legatarios per deficientem partem; quia ea non est legatis onerata; quia & legata, quæ apud heredem remanent [5], efficiunt, ut cæteris legatariis aut nihil aut minus detrahatur: si vero defecta pars fuerit exhausta [6], perinde [7] in ea ponendam rationem legis Falcidiæ, atque si ad eum ipsum pertineret, a quo defecta fieret.

De testamentis duplicibus.

79. IDEM [lib. 18. ad Edictum provinciale].

IN duplicibus [8] testamentis, sive de patrimonio quæramus, ea sola substantia spectatur, quam pater, cum [9] moreretur, habuerit: nec ad rem pertinet, si post mortem patris filius vel adquisierit aliquid vel deminuerit: sive de legatis [10] quæramus, tam ea [11] quæ in primis [12], quam ea, quæ in secundis tabulis relicta sunt, in unum contribuuntur [13]; tanquam si & ea quæ a filii herede reliquisset testator, a suo herede sub alia conditione legasset.

De pupillari substitutione. 1. De legatis individuis.

80. IDEM [lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris].

SI is, qui quadringenta in patrimonio habebit, filio [14] impubere herede instituto, ducenta legaverit, eique Titium & Seium heredes substituerit, & a Titio centum legaverit: videamus, quid juris sit, si nondum solutis legatis pupillus decesserit, & ob id ea legata utrique debent? Solus heres Titius utetur lege Falcidia. cum enim ducenta ex hereditate pupilli ad eum pertineant: ducenta legatorum nomine debet, centum ex ducentis, quæ pupillus debebat; & centum, quæ ipse dare jussus est. itaque ex utraque quantitate quarta deducta habebit quinquaginta. In persona vero Seii lex Falcidia non intervenit, cum ad eum ex hereditate pupilli ducenta pertineant, & debeat legatorum nomine centum ex ducentis, quæ a pupillo relicta sunt. Quod si pupillus solvat legata, debent curare [15] tutores pupilli, ut caveant legatarii. §. 1. Quædam legata divisionem non recipiunt: ut ecce legatum viæ, itineris, actusve: ad nullum enim ea res pro parte potest pertinere. † Sed & si opus municipibus heres facere jussus est, individuum videtur legatum: neque enim ullum balineum, aut [ullum] theatrum, aut stadium fecisse intelligitur, qui ei propriam formam [16], quæ ex consummatione contingit, non dederit: Quorum omnium legatorum nomine, etsi plures heredes sint, singuli in solidum tenentur. † Hæc itaque legata, quæ dividuitatem [17] non recipiunt, tota ad legatarium pertinent. Sed potest heredi hoc remedio succurri, ut, æstimatione [18] facta legati, denunciet legatario, ut partem [19] æstimationis inferat: si non inferat, utatur adversus eum exceptione [20] doli mali.

De usufructu. 1. De dote. 2. De mulieris causa paratis.

81. IDEM [lib. 18. ad Edictum provinciale].

SEd ususfructus [21] legatus venit in computationem legis Falcidiæ: nam divisionem recipit; adeo ut, si duobus legatus fuerit, ipso jure ad singulos [22] partes pertineant. §. 1. Dos relegata [23], extra [24] rationem legis Falcidiæ est, scilicet quia suam [25] rem mulier recipere videtur. §. 2. Sed & de his quoque rebus, quæ mulieris causa emptæ, paratæ essent, ut hæ quoque extra modum legis essent, nominatim ipsa Falcidia lege expressum est.

Si is qui solum in nomine quadringenta in bonis habebat, ipsi debitori liberationem, alii quadringenta legaverit.

82. ULPIANUS [lib. 8. Disputationum].

QUærebatur, cum is, qui solum in nomine quadringenta in bonis habebat, ipsi debitori liberationem, Seio autem quadringenta legaverit: si debitor vel solvendo [26] non sit, vel centum facere possit; quantum quisque habeat interventu legis Falcidiæ? Dicebam, legem Falcidiam ex eo, quod refici ex hereditate potest, quartam heredi tribuere: residuum dodrantem inter legatarios distribuere. Quare cum [27] nomen minus solvendo est in hereditate; ejus quod exigi potest pro rata fit distributio, residui venditio facienda est: ut id demum in hereditate computetur, quanti nomen distrahi potest. Sed cum debitori liberatio relinquitur, ipse sibi [28] solvendo videtur; &, quod ad se attinet, dives est: quippe si ei mortis causa accepto feratur id, quod debet, quadringenta cepisse videbitur, licet nihil facere possit: sensisse enim liberationem plenam videtur, quamvis nihil facere possit, si soli ei liberatio relicta est. & ideo Falcidia interveniente, trecenta accepto illi ferri debent, residua centum durabunt in obligationem; & si quidem facere posse cœperit, exigentur ab eo duntaxat usque ad centum. Idemque erit dicendum, & si mortis causa accepto ei quadringenta ferantur [29]. Unde eleganter dicitur, acceptilationem in pendenti [30] fore: ut si quidem mortis tempore quadringenta tota inveniantur, in trecenta valeat acceptilatio: si vero præterea aliquid inveniatur, quod quadrantem suppleat, heredi in quadringenta acceptilatio proficiet. Quod si debitor iste quadringentorum, duntaxat [31] centum facere potest: quia sibi solvendo est, necesse habebit centum refundere. Cum igitur debitor sibi solvendo sit, eveniet, ut si, herede aliquo instituto, ipsi debitori liberatio, & alii quadringenta legata sint: si quidem solvendo sit debitor, centum quinquaginta ex trecentis retineat, alia centum quinquaginta legatario præstentur, heres centum habeat. Sin vero centum tantum facere possit, heredi ex refecto quarta servanda est: sic fiet, ut centum quæ præstari possunt, in quatuor partes dividantur: tres partes ferant legatarii; heres vigintiquinque habeat: debitor, qui solvendo [32] non est, secum centum quinquaginta compenset: de residuis centum quinquaginta, quæ exigi non possunt, venditio fiet nominis: idque quasi solum in bonis fuerit, repræsentatur. Quod si nihil facere debitor potest, æque in centum quinquaginta accepto liberandus est: de residuo venditionem nominis faciendam Neratius ait: quod & nos probamus.

De peculio.

83. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

SI creditor filii tui heredem te instituerit, & legis Falcidiæ rationem ponas: peculii [33] quantitas, quod aditæ [34] hereditatis tempore fuisset, in quadrantem tibi imputabitur.

Quo casu heres agat quamvis testator agere non potuerit.

84. IDEM lib. 13. Digestorum.

REperitur casus [35], quo heres agere potest, quamvis testator agere non potuerit: veluti si tutor, cum solveret legata, non interposuerit stipulationem, *quanto plus quam per legem Falcidiam capi licuerit, solutum fuerit, reddi.* pupillus quidem eo nomine tutelæ non agit: sed heredi [36] ejus hoc quoque nomine tutor obligatus erit.

De dote.

85. IDEM lib. 18. Digestorum.

SI dos [37] socero data est, & solus filius heres patri extitisset: dotem confestim in computatione hereditatis, & Falcidiæ rationem in ære alieno deducet [38]: aliter enim videbitur indotatam [39] uxorem habere. quod si filius extraneum [40] coheredem habeat, ipse quidem semper, pro qua parte patri heres erit, dotem in ære alieno deducet: & coheres ejus, antequam dos a filio præcipiatur [41].

Si prælegatur ei qui jussus est hereditatem restituere.

86. IDEM [lib. 40. Digestorum].

TItia [42] testamento suo Titium fratrem suum ex parte tertia heredem instituit [43], fideique ejus commisit, *ut hereditatem* [44], *retenta quarta parte, Secundæ [&] Proculæ restituat:* eadem fratri quædam [prædia] prælegavit. Quæro, an Titius ea, quæ prælegata [45] sunt, etiam pro ea parte hereditatis, quam rogatus est restituere, an [46] integra retinere debeat? Respondi, Titium legata integra retinere debere; sed in partem quartam imputari oportere duodecimam [47] partem prædiorum. sed si non esset adjectum, ut pars quarta deduceretur: totum [48] trientem [49] prædiorum legi Falcidiæ imputari oportere, quoniam contra [50] sententiam matris familiæ lex Falcidia induceretur.

De herede jusso vendere. 2. Si fideicommissarius heredi successerit. 3. De conditione. 4. De pupillari substitutione.

87. IDEM lib. 61. Digestorum.

QUi fundum solum in bonis centum relinquebat, si heredem suum damnaverit, ut eum quinquaginta Titio venderet: non est existimandus amplius [51] quam quinquaginta legasse: ideoque lex Falcidia locum non [52] habet [53]. §. 1. Item [si] is, qui duos fundos in

1 Id est, Falcidiæ. v. *l.* 50. *supr. h. t.* 2 Ac si plures essent hereditates. §. 1. *Inst. eod. ubi Theophil.* vide in hanc leg. Cujac. 4. *obs.* 34. 3 Superiori lege uterque hereditatem adiit: hic unus tantum, & hic portio non gravata accedit gravatæ. 4 *l.* 1. §. 13. *supr. h. t.* 5 Velut inutiliter relicta. 6 Et sic portio gravata non gravatæ accedit. vide *l.* 50. *supr. h. t.* 7 Vide *l.* 21. *in fin. supr. h. t.* 8 Duplicia testamenta dicuntur in quibus sibi quis heredem facit & filio impuberi. v. *l.* 11. §. 5. *supr. h. t.* 9 V. *l.* 73. *supr. h. t.* 10 Sive de patrimonio, ut ☞. *eod.* sive de legatis quæramus, *ut hic*, quæ relicta sunt, in unum contribuuntur & legatarii conferunt heredi. *l.* 88. *in fin.* ☞. *h. t.* 11 *d.* §. 5. 12 De primis & secundis tabulis scripsi ad *l.* 1. & *seqq. supr. testam. quemadm. aperiantur.* 13 V. *l.* 11. §. 5. *supr. h. t.* 14 Vid. *l.* 11. §. 6. *supr. h. t.* 15 Vid. *l.* 84. *in fin.* ☞. *h. t.* 16 Forma individua est: pars formæ aut operis nulla est. adde *l.* 112. *supr. de condit. & demonstr. l.* 11. § 23. *supr. de leg.* 3. 17 Legata individua defalcantur parte æstimationis præstita. *Bart. l.* 11. §. 24. *supr. de leg.* 3. *l. ult. supr. de serv. legat.* 18 Legatarius servitutis æstimationem debet offerre heredi. *l.* 26. *in fin. supr. h. t. l.* 5. §. 1. ☞. *de dol. mal. & met. except. l.* 76. *supr. de legat.* 2. *l. ult. supr. de serv. leg.* 19 *l.* 7. *supr. h. t.* 20 V. quæ scripsi ad *l.* 22. *supr. h. t.* 21 V. *l.* 1. §. 9. *supr. h. t.* 22 Vid. *l. ult. in fin. supr. de usufr. & quemadm.* 23 Falcidia non detrahitur ex legato dotis relegatæ, *ut hic*, nisi dos relegata commodum aliquod repræsentationis habeat: tunc enim deducitur. Accursius in *l. cum dotem.* 57. *supr. h. t.* Idem tamen contrarium sentit in *l.* 3. *C. de falsa causa adjecta legato.* idque verius putat Costa, in *c. si pater. num.* 51 *de testam.* v Grass. §. *Falcidia. qu.* 7. 24 *l.* 8. §. 3. ☞. *de leg. præst.* 25 Non ex lucrativa causa. Paul. 4. *sent.* 1. §. 1. si tamen instrumentis vel testibus suam esse probaverit: alias si suam esse solo mariti testamento probaverit, velut fideicommissum, dotem suam petet, & Falcidiam in eo patietur. *d. l.* 3. 26 V. *l.* 22. *in fin. supr. h. t.* 27 *l.* 63. §. 1. *supr. h. t.* 28 Debitor sibi ipsi semper est & videtur dives. *Bart.* 29 Vel pactum ei fiat de non petendo. vide *l.* 15. *supr. h. t.* 30 Imo stipulatio ex præsenti vires accipit. *l.* 26. *infr. de stip. serv.* 31 Tantum dicitur esse in bonis debitoris, quantum ab eo exigi potest. *Bart.* 32 *l.* 22. *in fin. supr. h. t.* 33 Filii, cujus nomine pater conveniri potuit actione de peculio. 34 Imo non aditæ hereditatis tempus sed mortis spectatur. *l.* 56. *l.* 73. *supr. h. t.* ubi Marcellus & Gaius aliud existimant. 35 Alias regulariter, quæ actio mihi non competit, heredi meo non datur, & heredis eadem quæ defuncti conditio est. adde *l.* 51. §. 3. ☞. *de evict.* 36 *l.* 80. *in fin.* ☞. *h. t. l.* 1. §. 2. ☞. *tit. prox. l.* 11. ☞. *de rebus auct. jud.* 37 Si filius patri (cui dos data est) succedit in solidum vel pro parte, in solidum vel pro parte dotem uxoris, ut æs alienum, deducet. vide *l.* 2. *C. familiæ erciscundæ.* 38 Sibi. Dos enim apud eum esse debet qui onera matrimonii sustinet. *l.* 56. §. 1. *supr. de jur. dot. l.* 22. §. *pen. supr. solut.* 39 Dotes, quantum fieri potest, uxoribus servandæ, ut quæ indotatam faciat uxorem interpretatio, in dubio rejici debeat. 40 Filius ex testamento coheredem. *Gov.* 41 Vide Charond. *verisimil. lib.* 2. *cap.* 4. Et nota casum quando prælegata non continentur in fideicommisso universali. v. Peregrin. *de fideicommiss. art.* 3. *n.* 39. Ans. 42 Lex hæc singularis est, parem & concordantem non habens. *Bart.* vide Ferretum in hanc leg. & Anton. Fabr. 6. *conject.* 4. 43 In hanc legem scripsit Æmilius Ferretus. Vide Petr. Math. *ad l. filium, quem habentem. C. famil. ercisc. num.* 21. & 77. Corasium *ad l. cum verum. C. de fideicommiss. num.* 43. & 45. Bereng. Fernan. *ad l. in quartam.* ☞. *hoc tit. num.* 65. Socin. Jun. *ad dict. l. in quartam. num.* 83. Mod. 44 Id est, portionem hereditariam, ut in *l.* 3. §. 4. ☞. *ad SC. Treb.* 45 Prælegata non veniunt in restitutionem & fideicommissum, quando quis primo rogat, secundo prælegat, *ut hic.* Bart. *l.* 22. *supr. h. t.* Quid ita? Testator de eo rogasse non videtur, quod nondum dederat. adde *l.* 3. §. 4. ☞. *ad SC. Trebell.* 46 Ac integra, ita legendum putat Anton Faber 6. *conject.* 4. 47 Id est, unam unciam. 48 Totum pretium. Anton. Faber 6. *conject.* 4. 49 Quem jure hereditario habet. *l.* 90. *infr. h. t.* 50 Falcidiam detrahi contra voluntatem testatoris, hinc colligunt, Quartam detrahens sine voluntate defuncti, totam hereditariam partem sibi prælegatam, in quartam sibi imputat: voluntate vero defuncti quartam detrahens, solam quartam prælegatorum in quartam imputat. 51 Vide *l.* 19. *supr. h. t.* 52 Imo habet, cum totum in legato esse videatur, *l.* 91. *in fin. infr. h. t.* 53 Quia heres habet penes se quinquaginta.

bonis centum haberet, si me & Titium heredes instituisset & damnasset me, ut Titio fundum Cornelianum quinquaginta venderem, & contra Titium damnasset, ut mihi fundum Seianum quinquaginta venderet, non animadverto, quemadmodum lex Falcidia locum habere possit: cum uterque heredum [1] unius fundi partem dimidiam hereditario jure habiturus sit, in qua pars dimidia hereditatis est. nam certe, qui damnatus est fundum Cornelianum vendere, Seiani fundi partem hereditario jure habet: item qui damnatus est Seianum fundum vendere, partem Corneliani fundi hereditario jure retinet. §. 2. Si quis heredem instituerit eum [2], cui rogatus fuerat post mortem suam centum restituere, in ratione legis Falcidiæ centum deducere debet: quia si alius quilibet heres extitisset, hæc centum in ære alieno ponerentur.

§. 3. Si [3] tu ex parte quarta, Titius ex parte quarta heredes scripti fueritis, deinde tu ex parte dimidia [4] heres institutus fueris sub conditione, & legata, item libertates datæ fuerint: pendente [5] conditione, libertates competent, legata tota præstabuntur: quia sive conditio extiterit, te herede existente, utraque [6] valent; sive conditio defecerit, ut & Titius heredes eritis. Lege Falcidia si hoc quæris, an existente conditione miscetur quadrans tuus & semis, atque ita [7] pro dodrante ratio ponenda est cum his, quibus a te pure herede legatum est? Respondebimus, misceri duas partes. §. 4. Qui filium suum impuberem & Titium æquis partibus heredes instituerat, a filio totum semissem legaverat [8], a Titio nihil [9]: & Titium [10] filio substituerat. Quæsitum est, cum Titius ex institutione adisset, & impubere filio mortuo, ex substitutione heres extitisset, quantum legatorum nomine præstare deberet? & placuit, solida legata eum præstare debere: nam confusi duo semisses efficerent, ut circa legem Falcidiam totius assis ratio haberetur, & solida legata præstarentur. Sed hoc ita verum est, si filius, antequam patri heres existeret, decessisset. Si vero patri heres fuit, non ampliora legata debet substitutus, quam quibus pupillus obligatus fuerat: quia non suo nomine obligatur, sed defuncti pupilli, qui nihil amplius, quam semissis dodrantem præstare necesse habuit.

§. 5. Quod si extranei heredis semis totus legatus fuerit, isque pupillo, a quo nihil legatum erat, ex substitutione heres extiterit: poterit dici, augeri [11] legata, & perinde agendum, ac si cuilibet coheredi substitutus fuisset, eoque omittente hereditatem, ex asse heres extitisset: quia semper substitutus rationem legis Falcidiæ ex quantitate bonorum, quæ pater reliquerit, ponet. §. 6. Eadem dicenda sunt, & si pater duos impuberes heredes instituerit, *& eosdem invicem* [12] *substituerit*: deinde jure substitutionis ad alterum hereditas reciderit, & legis Falcidiæ ratio habenda sit. §. 7. Qui filios impuberes duos habebat, alterum heredem instituit, alterum exheredavit: deinde exheredatum [13] instituto substituit [14], ac postea exheredato [15] Mævium, & ab eo legavit: & exheredatus fratri impuberi extitit heres: deinde impubes decessit: Cum judicio patris facultates paternæ per causam hereditariam ex substitutione ad eum perveniant, potest dici, legata ab eo relicta præstanda esse, habita ratione legis Falcidiæ in his bonis, quæ pater mortis [16] tempore reliquerit. † Nec huic contrarium est, quod, cum exheredato [17] pater legatum dederit, nihilo [18] magis substitutus legatis obligabitur: quia eo casu non hereditatis paternæ portio, sed legatum ad eum pervenit. † Dicet aliquis: Quid ergo, si exheredatus filius non ex substitutione fratri suo heres extiterit: sed aut lege, aut per interpositam personam, atque ita impubes decesserit? sic quoque existimandus erit substitutus legata debere? Minime: nam quantum intersit, exheredatus filius ex substitutione fratri suo heres existat, an alio modo, vel ex eo apparet, quod alias ab eo legare pater potuit, alias non potuit: est igitur rationi congruens, ne plus juris circa personam substituti testator habeat, quam habuerat in eo, cui eum substituebat. §. 8. Coheres [19] pupillo datus si pro parte sua legata, habita legis Falcidiæ ratione, præstiterit, deinde, impubere mortuo, ex substitutione heres extiterit, & [20] semis pupilli legatis exhaustus esset, ex integro legis Falcidiæ ratio ponenda erit: ut contributis legatis, quæ ab ipso, & quæ a pupillo data fuerant, pars quarta bonorum apud eum remaneat. licet enim pupillo heres existat, tamen circa legem Falcidiam perinde ratio habetur, ac si patri heres extitisset. Nec aliter augebuntur legata, quæ ab ipso ultra dodrantem data fuerant, quam augentur, cum ex parte heres institutus, & coheredi suo substitutus, deliberante coherede, legata, habita ratione legis Falcidiæ, solvit, deinde ex substitutione alteram quoque partem hereditatis adquirat.

De perplexitate. 3. De legato pure, & legato conditionali.

88. AFRICANUS [lib. 5. Quæstionum [21]].

QUI quadringenta habebat, trecenta legavit: deinde fundum tibi dignum centum aureis sub hac conditione legavit, si [22] legi Falcidiæ in testamento suo locus non esset. Quæritur, quid juris est [23]? Dixi τῶν ἀπόρων [24], id est, *ex perplexis* [25], hanc quæstionem esse, qui tractatus apud dialecticos [26] τοῦ ψευδομένου [27], id est, *frustratorii, cavillatoriique*, dicitur. Etenim [28] quidquid constituerimus verum esse, falsum reperietur: namque si legatum tibi datum valere dicamus, legi Falcidiæ locus erit: ideoque deficiente conditione, non debebitur. rursus si, quia conditio deficiat, legatum valiturum non sit: legi Falcidiæ locus non erit. porro, si legi locus non sit, existente conditione, legatum tibi debebitur. cum autem voluntatem testatoris eam fuisse appareat, ut, propter tuum legatum, cæterorum legata minui nollet: magis est, ut statuere debeamus tui legati conditionem defecisse.

§. 1. Quid ergo dicemus, si ducenta legavit, & tibi similiter sub eadem conditione ducenta legata esse proponantur? nam, aut extitisse aut defecisse legati tui conditionem, ut aut totum, aut nihil tibi debeatur, & iniquum, & contra voluntatem testatoris existimabitur: rursus partem deberi, rationi non [29] congruit, quando necesse est, totius legati conditionem vel extitisse, vel defecisse. Ergo per exceptionem doli mali tota ea res temperanda erit. §. 2. Quare cum quis tale quid consequi velit, sic consequetur: *Si quo amplius legavi, vel legavero, quam per legem Falcidiam licebit, tum quantum ad supplendum quadrantem deduci oportet: ex eo legato, quod Titio dedi, heres meus damnas esto dare.* §. 3. Qui [30] ducenta in bonis relinquebat, legavit mihi centum præsenti die: tibi æque centum sub conditione: post aliquantum temporis extitit conditio; ita tamen, ut ex reditu [31] ejus summæ, quæ tibi relicta est, non amplius, quam vigintiquinque reciperet. Legis Falcidiæ ratio ita habenda erit heredi, ut vigintiquinque conferre ei debeamus, & amplius fructus quinquaginta medii [32] temporis, qui (verbi gratia) efficient quinque. Cum igitur triginta sint conferenda, quidam putant, quina dena ab utroque nostrum conferenda esse: quod minime verum est. Licet enim eandem quantitatem acceperimus, manifestum tamen est, aliquando uberius esse meum legatum. Quare statuendum erit, tanto minus in tuo legato esse, quantum ex fructibus ejus heres perceperit. Secundum quod in proposita specie computationem ita iniri oportet, ut ex septem partibus ego quatuor, tu tres conferamus [33]. quoniam quidem quarta pars amplius in meo quam in tuo legato est.

De alimentis. 1. De usuris.

89. MARCIANUS [lib. 7. Institutionum].

DIvi Severus & Antoninus rescripserunt, pecuniam relictam ad alimenta puerorum, Falcidiæ subjectam esse [34], &, ut idoneis [35] nominibus collocetur pecunia, ad curam suam revocaturum Præsidem Provinciæ. §. 1. Divi Severus & Antoninus generaliter rescripserunt Bononio Maximo, usuras [36] præstaturum eum, qui frustrationis causa beneficium legis Falcidiæ imploravit.

De jusso restituere hereditatem pecunia accepta.

90. FLORENTINUS lib. 11. Institutionum.

SI heres, cujus fidei commissum est, ut accepta certa pecunia hereditatem restituat, a voluntate ejus, qui testamentum fecit, discedat [37], & postea legis Falcidiæ beneficio uti volet: etsi non detur ei, quo accepto hereditatem restituere rogatus est, tamen fideicommissum restituere cogi debet: quoniam quod ei pater familiæ dari voluit, legis Falcidiæ commodum præstat.

Quid imputatur in quartam.

91. MARCIANUS lib. 13. Institutionum.

IN [38] quartam hereditatis, quam per legem Falcidiam heres habere debet, imputantur res, quas jure hereditario [39] capit, non [40] quas [41] jure legati vel fideicommissi, vel implendæ conditionis causa accipit: nam hæc in quartam non imputantur. † Sed [42] in fideicommissaria hereditate restituenda, sive legatum vel fideicommissum datum sit heredi, sive præcipere, vel deducere, vel retinere jussus est: in quartam id ei imputatur. pro [43] ea vero parte quam accepit a coherede, extra quartam, id est [44], quod a coherede accipitur. Sed etsi accepta pecunia hereditatem restituere rogatus sit, id, quod accipit, in quartam ei imputatur, ut D. Pius constituit. [[45] Sed & quod im-

1 *Flor.* heredem. 2 Vide *l. 6. C. h. t.* 3 Incertæ partis ratione non dividitur actio pro hereditaria portione. vide Bald. in *l. 2. n. 6. C. de hered. act. & ibid.* Bart. 4 V. *l. 59. §. 5. supr. de hered. instit.* 5 Conditio, cujus eventus vel defectus legata & libertates non vitiat, eorum petitionem non differt. *Bart.* 6 Legata & libertates. 7 *l. 41. §. 6. supr. de vulgari.* 8 Et ita pars impuberis oneratur. 9 Et ita pars Titii integra manet. 10 Id est, non oneratum onerato substituit. hinc collige, Portione integra accedente portioni oneratæ, ex substitutione vulgari aut pupillari, contributioni locum esse: secus, si onerata integræ accedat. vide tamen Cujac. 15. *observ.* 15. & 25. *obs.* 23. ubi de contributionibus tractat. 11 *l. 1. §. 13. supr. h. t.* 12 Substitutio reciproca hac formula etiam concipi solet. 13 Exheredatus potest substitui instituto. 14 Quod potest. *l. 1. §. 2. supr. de vulgari.* 15 Exheredato instituto potest rursus substitui. 16 Adde *l. 79. supr. h. t.* 17 Exheredato filio legatum adspergere, hoc est, legatum relinquere possumus. 18 Id est, nihilominus. vide *l. 2. §. 1. infr. de vi bon. rapt.* 19 Vide in hunc §. Cujac. 25. *obs.* 22. & 15. *obs.* 15. 20 Nec semis, Cujac. 15. *obs.* 15. *in fin.* & ad *l. 4.* in verbo *si pupilli. infr. de usurpation.* reprehensus a Roberto 1. *recept.* 8. 21 Vide Cujac. 5. *ad Afric.* 22 Adde *l. 64. supr. h. t.* 23 An debetur legatum? si deberi dixeris, tunc sequitur quasi deficiente conditione ut nihil debeatur: si non deberi, tunc sequitur quasi existente conditione, ut totum debeatur. Nec enim scindi unum idemque legatum potest, ut pro parte non valeat. vid. Cujac. *ibid.* 24 Chrysippus scripsit περὶ τῶν ἀπόρων διαλεκτικῶν λόγων. Holoander, ut & Alciat. 4. *de verb. sign.* legit τῶν ἄκρων, id est, *de apicibus.* porro τῶν ἀπόρων, id est, *eorum, quæ exitum non habent*, meminit Laërtius *in Zenone Citteo*, & Lucian. *in Lapithis* ἀπόρων generalis est appellatio, Soritem complectitur, Pseudomenon, Crocodilum, Electram, διαλανθάνοντα, ἐγκεκαλυμμένον, κερατίνην, φαλακρὸν, θερίζοντα, κυριεύοντα, ἄτιδα. de quibus vide *ibid* Cujac. Fabrum 1. *c.* 10. Non quia Ceratinæ aut Crocodilinæ possint hominem facere sapientem, sed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli. 25 Si perplexitas contingit ex accidenti præter testatoris propositum, secundum mentem testatoris judicandum est. *Bart.* 26 Dialectici hic sunt Stoici, apud quos multæ captiones referuntur. Sunt autem ex eis duæ præcipue, Pseudomenos & Sorites: utriusque meminit Cicero *in Hortensio & Lucullo.* Augustinus *contra Academicos* Hieronym. *in Rufinum, & in Amos.* De cavillatione & sophismate agitur in *l.* 177. ff. *de verb. sign* *l.* 65 ff. *de reg. jur.* Sorites ab evidenter veris ad falsa interrogando deducit Seneca 5. *de benef.* 19. Sorites ille inexplicabilis fuit, cui difficile est modum imponere, quia paulatim surripit, & non desinit serpere. Pseudomenon tale est, ut sive aias, sive neges, reperiatur statim id falsum esse. Cujac. *ibid* adde Gell. 5. 10. *&* 9. *cap* 15 *&* 16. 27 Pseudomenon syllogismum Cicero 2. *de divin.* mentientem rationem interpretatur: nam quidquid statuitur verum esse, statim reperitur falsum, ut in *l* 9. ff. *de verb. oblig.* tibi fundum dabo, nisi illi dedero: illi dabo, nisi tibi dedero. 28 Adde exempla ex *l. 4. in fin.* ff. *ad SC. Trebellian.* *l.* 9 ff. *de verb. oblig.* 29 Stricte scilicet: nam æquitate exceptionis doli mali hoc consequitur heres, ut centum accipiat Titius jure legati, & ita servetur voluntas defuncti. 30 Vid. Cujac. *ibid.* 31 Id est, ex usuris. vide *l. 24.* ff. *de præscript verb* Usuræ, quæ pendente conditione exiguntur de quantitate legata, in legem Falcidiam imputantur, & quod deest, pro rata ab omnibus legatariis suppletur. *Bart.* 32 *l. 58. §. 5* ff. *ad SC. Treb.* 33 In Falcidiæ legis ratione legatarii conferunt heredi. *l. 79. supr. h. t.* 34 Imo subjecta non est. Cessat enim Falcidia in iis, quæ ad pias causas relicta sunt. *Nov.* 131. *c.* 12. *Authent. similiter. C. hoc tit.* 35 Idonea nomina, idonei & locupletes debitores. 36 *l. pen.* ff. *de usuris. l. 2. C. de usuris & fructib. leg.* 37 Qui repudiat id, quod quartam minuit, quartam non deducit. 38 Adde *l. 67. supr h. t.* 39 In Falcidiam ea tantum imputantur, quæ jure hereditario capiuntur: in Trebellianicam vero, quæ quocunque judicio testatoris, puta legati vel fideicommissi, hereditario. *l. 96 supr. de leg.* 3 Cur ita? lex Falcidia quartam partem hereditatis apud heredem manere jubet; ergo nihil, quod non est hereditarium, poterit in Falcidiam imputari. Trebellianum Senatusconsultum voluit simpliciter apud heredem remanere quartam ex fideicommissis: ergo quicquid fideicommissi nomine heres habuerit, id ei in quartam imputabitur. v. Ripensem, Alciat. *hic* & 6. *paradox.* 4. Duaren. 2. *disp.* 10 Contium 2. *lect.* 5 & 1. *subcessiv.* 15. Cujac 8. *observ.* 4. Goveanum 1 *animadvers. pen* Corrasium 2. *miscell.* 1. Interea monet Cujacius, In quartæ deductione idem omnino jus esse legatorum & fideicommissorum. 8. *obs.* 4. 40 Aliud est jure hereditario capere, aliud jure legati & fideicommissi. *l. 22.* ff. *h. t. l. 96.* ff. *de legat.* 3. 41 Vide *l. 22. supr. h. t.* 42 Atqui fideicommissis legata exæquata. *l. 1.* ff. *de legat.* 1. Igitur non aliud est hic constituendum in fideicommisso, quam legato. Goveanus hunc locum emendat, & ita legit, *Sed & in.* Cujacius putat hunc totum versiculum generalis prioris sententiæ explicandæ non restringendæ causa subjectum esse. quod tamen improbatur ab Antonio Fabro 6. *conject.* 4. nisi forte legatur ff. *in quartam id ei non imputatur.* 43 Hic locus in Pandectis Florentinis asterisco notatus est: ut vel omnino tollendum vel emendandum suspicari liceat. alii ita legunt, *non pro ea parte.* & post, *extra quartam enim est, quod ab herede accipitur.* Antonius Faber 6. *conjectur.* 4. ita legit, *pro ea etiam parte, quam a coherede accipit, sed & si accepta* &c. atque ita hæc verba, *extra quartam*, id est, quod ab herede accipitur, delenda esse censet. 44 Imo non est, cum id quod a coherede accipitur, compensari oporteat: & ita in quartam imputari, *ut hic.* & *l* 22. ff. *h. t. l.* 24. *C. famil. erc.* Aliud esse dicitur in Falcidia, aliud in Trebellianica. Imo non aliud: nec enim heres cogitur fideicommissum restituere, quod a coherede accipit. *l. 18. in fin* ff. *ad SC. Treb* Non cogitur: nisi supra quartam Trebellianicam habeat. 45 Inclusa hisce uncinulis Cujacius monet abesse ab Archetypo Florentino, & Basilicis, *hic, in paratitl. &* 8. *observ.* 4. Idem negat, ea imputari, quæ conditionis implendæ causa & legati & fideicommissi jure dantur. *arg. l. 24. C. famil. ercisc.*

plendæ [1] conditionis cauſa fideicommiſſum heredi datur: in eadem cauſa eſſe admittendum, ſciendum eſt.] ſi quid vero implendæ conditionis cauſa heres accipiat a legatariis, in Falcidiæ computationem non prodeſſe. & ideo ſi centum prædium legaverit defunctus, ſi quinquaginta heredi legatarius dederit: centum legatis computationem fieri, & quinquaginta extra hereditatem haberi, ne in quartam ei imputentur.

De teſtamento militis & codicillis poſt miſſionem factis.

92. MACER lib. 2. de re militari.

SI *miles* [2] teſtamento facto, partem dimidiam hereditatis ſuæ tibi reſtitui juſſerit, deinde poſt miſſionem factis codicillis, alteram partem Titio reſtitui rogaverit: ſi quidem poſt [3] annum miſſionis ſuæ deceſſerit; & tibi & Titio heres partem quartam retinebit, quia eo tempore teſtator deceſſit, quo teſtamentum ejus ad beneficium Principale pertinere deſierat: ſi vero intra annum miſſionis deceſſerit; ſolus Titius deductionem partis quartæ patietur, quia [4] eo tempore fideicommiſſum ei relictum eſt, quo teſtator jure militari teſtari non potuit.

De rogato reſtituere hereditatem pecunia accepta.

93. PAPINIANUS lib. 20. Quæſtionum.

ACceptis [5] a Mævio centum [6], hereditatem Mævio reſtituere, pecuniamque [7] poſt mortem ſuam [8] Titio dare rogatus eſt [9]: quanquam hæc centum quartam bonorum efficiant, tamen, propter fideicommiſſum ſequens [10], quartæ retentioni [11] locus erit. tunc [12] enim ex Conſtitutione D. Hadriani Falcidiæ ſatisfacit ea quantitas, cum apud heredem remanet. ſed Falcidiam patietur ſolus, cui hereditas relicta eſt: nam in [13] centum, quæ mortis cauſa capiuntur, admitti Falcidia non [14] poteſt. † Plane, ſi quis ita ſcripſit, *acceptis centum peto reſtituas hereditatem*, neque perſonam dantis demonſtraverit: quaſi retentam, & præceptam pecuniam, ſi quartæ ſufficiat, inducere Trebellianum.

An prælegata imputentur in Falcidiam.

94. SCÆVOLA lib. 21. Digeſtorum.

FIlio & filia [15] ſcriptis [16] heredibus, ſingulis [17] certa prælegavit: ſed longe minus filiæ, cui etiam domum obligatam prælegavit cum inſtrumentis, & quidquid ibi fuerit, & adjecit hæc verba: *ſed ea conditione lego, ut, quidquid æris alieni in ea domo erit, Titius libertus filii mei exſolvat: & ſit eis utriſque domus communis.* Quæſitum eſt, ſi filia legis Falcidiæ beneficio uti volet [18] ad quartam retinendam: an ex hereditate, quæ ei relicta eſt, deducto ære alieno, ejus, quod ſuperfuerit, quartam conſequi debeat? Reſpondit, jure quidem id poſtulaturam: verum non alias ea, quæ ei data ſunt, accepturam, ſi modo ea quartam ſuppleant, quam voluntati defuncti ſolvendum præſtando pareret.

De eo quod heres debebat defuncto. 1. *De alimentis.* 2. *De edendo.*

95. IDEM lib. 21. Digeſtorum.

MAritus uxoris res [19] extra dotem conſtitutas adminiſtravit [20]: eaque decedens ante rationem ſibi redditam adminiſtrationis, ex aſſe eundem maritum heredem reliquit: ejuſque fidei commiſit, ut decem uncias filio communi, cum moreretur, reſtitueret, duas autem uncias nepoti. Quæſitum eſt, an id quoque, quod ex adminiſtratione rerum apud maritum reſediſſe conſtiterit, cum cæteris [bonis] pro rata decem unciarum filio reſtitui debeat? Reſpondit, id quod [21] debuiſſet hereditati, in rationem venire debere. §. 1. Filiæ, quam mater rogaverat, ſi impubes deceſſiſſet, reſtituere hereditatem Titio, patruus legitimus heres extitit: in ratione legis Falcidiæ ponenda deſiderat deduci ſortes, ex quarum uſuris alimenta impubes defuncta ex perſona teſtatricis ſuæ pluribus debita præſtitit. Quæſitum eſt, an ſi eas deduxerat, cavere [22] debeat, defunctorum alimentariorum [23] portiones pro modo ſortium ſe reſtituturum? Reſpondit, debere cavere. §. 2. Poſt aditam hereditatem triennio exacto, legatariis heres legem Falcidiam opponit idcirco, quod adminiſtravit tutelas teſtator, quarum ratio nondum reddita ſit: & quod neget tantum redigi ex nominibus poſſe, quantum in cautione deductum eſt. Quæſitum eſt, an rationes defuncti, & omnium inſtrumentorum hereditariorum, & pupillarium rationum, legatariis deſiderantibus, heres deſcribendi [24] poteſtatem facere debeat: ne in poteſtate ejus ſit proferre quod velit, & per hoc in fraudem legatarii inducantur? Reſpondit, ad Judicis Officium pertinere, explorare ea, per quæ probetur, quanti ſit in bonis.

De eo, qui paganus teſtamentum fecit, militiæ tempore codicillos.

96. IDEM lib. ſingul. Quæſtionum publice tractatarum.

MIles [25] ſi, dum paganus erat, fecerit teſtamentum, militiæ tempore codicillos: lex Falcidia in codicillis locum non [26] habet, in teſtamento locum habebit [27].

TIT. III.

SI CUI PLUS, QUAM PER LEGEM FALCIDIAM LICUERIT, LEGATUM ESSE DICETUR [28].

Summa. 1. *De teſtamentis duplicibus.* 4. *De ære alieno certo vel incerto.* 5. *De fideicommiſſis.* 6. *De arbitro dando vel cautione præſtanda.* 7. *De legatis puris & conditionalibus.* 9. *De utilitate hujus cautionis.* 10. *De mortis cauſa donationibus.* 11. *De parte vel toto reddendis.* 12. *De teſtamentis in quibus Falcidia locum non habet.* 13. *An legatario caveatur.* 14. *De portione debita patrono.* 15. *Si res legata apud legatarium interierit.*

11. *Verbum* amplius, *quandoque totum continet.* Bart.

1. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

SI cui plus, quam licuerit, legetur, & dubitari juſte poſſit, utrum lex Falcidia locum habitura eſt, nec ne: ſubvenit Prætor heredi, ut ei legatarius ſatisdet [29], ut ſi apparuerit, eum *amplius* legatorum nomine cepiſſe, quam e lege Falcidia capere licebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam det; doluſque malus ab eo abfuturus ſit.

§. 1. Neque intereſt, utrum [30] in primis tabulis hoc fiat, an in pupillaribus, an in utriſque. etenim legem Falcidiam ſemel eſſe admittendam, etiam [31] ſi duplex ſit teſtamentum, jam convenit: contributis legatis, tam his, quæ ab ipſo pupillo, quam his quæ [a] ſubſtituto impuberi relicta ſunt. §. 2. Si non fuiſſet interpoſita ſtipulatio ex perſona pupilli, tutelæ actio heredi [32] pupilli adverſus tutorem competit. Sed (ut Pomponius ait) & ipſi pupillo & heredi ejus poterit committi ſtipulatio: [ipſi], quo caſu, vivo eo, Falcidia incipit locum habere. † De tutelæ quoque actione idem ſcribit. §. 3. Marcellus ait: Qui quadringenta in bonis habebat, impuberem filium heredem inſtituit, eique ſubſtituit [33] Titium & Seium; nihil a pupillo teſtator legavit, ſed a Titio trecenta: utrum ducenta (inquit) præſtabuntur, an centum quinquaginta? nam trecenta nullo modo eum præſtare. Mihi videtur verius, non amplius eum parte ſua erogare compelli: certe nec minus. ſecundum quod eveniret, ut non ſoli committatur ſtipulatio: ſed omnibus heredibus interponenda eſt. ſed cauſa cognita Falcidiam locum habere, & legatorum modus facit, & æris alieni onus. §. 4. Et ſi quidem evidens æs alienum eſt vel certum: facilis eſt computatio. ſi autem adhuc incertum eſt, quia forte vel conditio ejus pendet, vel creditor litem conteſtatus eſt, & necdum lis finita eſt: dubitabitur, quantum legatariis debeatur propter incertum.

§. 5. Hodie [34] tamen ſubſimile aliquid fit in fideicommiſſis.

§. 6. Cum dicitur lex Falcidia locum habere, arbiter [35] dari ſolet *ad ineundam quantitatem bonorum:* tametſi unus aliquid modicum fideicommiſſum perſequatur. quæ computatio præjudicare non debet cæteris, qui ad arbitrium miſſi non ſunt. † Solet tamen ab herede etiam cæteris denunciari fideicommiſſariis, *ut veniant ad arbitrium, ibique cauſam ſuam agant:* plerumque & creditoribus, *ut de ære alieno probent.* habet tamen rationem in legatariis, item in fideicommiſſariis: ut, ſi offerat integrum quod relictum eſt, heres deſiderans cavere ſibi hac ſtipulatione, audiatur. §. 7. Si legata quædam præſenti die relicta ſint, quædam [36] ſub conditione: interponenda erit iſta ſtipulatio propter legata conditionalia: dummodo ea legata quæ præſenti ſint, integra ſolvantur. Julianus denique ſcribit: ſi pure, & ſub conditione legata fuerint: ne exiſtente conditione lex Falcidia locum habeat, non aliter legatorum, quæ pure data ſunt, actionem dari debere, quam ſi cautum fuerit heredi, quanto amplius, quam per legem Falcidiam licuerit, ceperit. §. 8. Idem Julianus [37] ſcribit, eum, cui quadrans ſub conditione, & dodrans pure legatus eſt, cavere debere, quanto amplius, quam per legem Falcidiam liceat, ceperit, reddi. §. 9. Hæc ſtipulatio ideo [38] locum habet: quia, etſi repeti poteſt id, quod ſolutum eſt: tamen fieri poteſt, ut non ſit ſolvendo is, cui ſolutum eſt, ac per hoc pereat, quod datum eſt.

§. 10. In mortis cauſa quoque donationibus poteſt dici hanc ſtipulationem eſſe interponendam. §. 11. Hæc verba ſtipulationis, *quod amplius* [39] *legatorum nomine ceperis, quam e lege Falcidia capere licebit*, non tantum eum comprehendunt, qui amplius accepit, quam ei Falcidia permiſit, ut reddat partem, habeat partem: verum etiam eum qui totum deberet reſtituere. etenim ſciendum eſt, legem [40] Falcidiam interdum partem ejus, quod datum eſt, interdum totum revocare. cum enim, habita [41] ratione æris alieni, Falcidia ineatur, plerumque evenit, ut emergente debito, vel conditione æris alieni exiſtente, totum, quod legatum eſt, exhauriatur. ſed & libertatum conditio interdum exiſtens, efficiet legatum omnino non deberi: quippe cum habita ratione libertatum, & deductis pretiis eorum, tunc demum legatorum ineatur ratio. §. 12. In quibuſdam [42] autem te-

1 *l.* 76. ff. *h. t.* 2 *l.* 17. ff. *h. t. l. ult.* ff. *h. t.* 3 *l.* 40. ff. *h. t.* vide *l.* 5. *C. de teſt. milit.* 4 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 12. *C. de teſt. milit.* 5 Poſtquam heres acceperit centum a Mævio. 6 Hæc centum donationis mortis cauſa capit. 7 *Subaudi*, eam 8 Id eſt, poſt mortem legatarii. 9 *Subaudi*, Gaius. 10 Id eſt, quia juſſus eſt eadem centum reſtituere Titio 11 Falcidia lege retentio tantum datur quartæ, non vindicatio, *ut hic. l.* 14. §. 1. ff. *h. t. Novell.* 1. idque & ſecundo capite, in quo ait, *Capiant*, jure nimirum retentionis. (Idem in SC. Pegaſiano: nam quod in legatis lex Falcidia, idem in fideicommiſſis Pegaſianum ſubſequitur. §. *ſed quia. Inſt. de fideic. hered. l. heres* 21. ff. *ad SC. Trebell.*). Hodie eſt vindicatio ex conſtitutione Juſtiniani, *l. pen. C ad l. Falc.* quod ante Juſtinianum non fuit: unde hodie legatario occupanti legatum, ſine voluntate heredis, heredi datur interdictum *quod legatorum*, ut recipiat rem legatam, ſibique Falcidiam ſervet per retentionem, *l.* 1. *C. quorum legatorum.* vel ſi per errorem ſolverit integrum legatum, datur condictio indebiti. *d. l. heres. l.* 1. §. *ſi legatarius.* 11. ff. *h. t.* Conſtat etiam ex ſtipulatione Falcidiæ, ſi interpoſita fuerit, condictionem eſſe. Sunt qui vindicationem eſſe putent, ex *l. in quantitate.* 73. *in fin. l. lineam.* 26. ff. *h. t.* quod Cujacius negat & improbat 8. *obſ* 2. ubi etiam tenet adverſus alios, Retentionem de qua hic agitur, fieri exceptione demum oppoſita doli vel in factum. 12 Conditionis cauſa, quod a fideicommiſſario heres accipit, id heredi ipſi in Falcidiam imputatur, ſi modo id quod ita acceptum eſt, apud heredem remanſerit, *ut hic.* 13 Si heres non gravatur, ut heres, ſed ut alius commodum ſentiens, Falcidiam non deducit. 14 Imo poteſt, v. *l.* 2. *C. de mort. cauſ. donat.* An hic heres quartam integram habet? An mortis cauſa donatarius Falcidiam non detrahit? An potius plene Falcidia non detrahitur ex mortis cauſa capione, ſive ea non proveniat ex voluntate teſtatoris, ſive proveniat, ab alio tamen, quam ab herede? Nam ſi ab herede, diſſentiunt interpretes. Graſſius §. *Falcidia.* q. 8. *in fin.* 15 Qui in patris ſui teſtatoris poteſtate poſiti erant. 16 Æqualiter. 17 Cum ab heredibus invicem legata vel prælegata relicta ſunt, pro concurrente quantitate compenſationi locus eſt: ſi tantum abs te legati cauſa accipio, quantum nomine Falcidiæ peto. *Gov.* 18 Adverſus fratrem. 19 Quænam illæ res extra dotem conſtitutæ? paraphernæ, ſeu paraphernalia, in *l.* 8. *C. de pactis convent.* ἐξώπροικα καὶ παράφερνα. 4. Harm. 9. §. 21. 20 *Subaudi*, & forte ea quantitate fructus percepit, ut quingenta efficerent: quorum tamen nullam unquam reddidit rationem. unde in hac quantitate quærebatur, utrum eam quantitatem heres mariti reſtituere cogeretur? Reſpondetur, cogi reſtituere, tametſi videri alioqui poterat eam ſummam viro ab uxore tacite donatam, aut ejus morte confirmatam. 21 *l.* 1. §. 18. ff. *h. t. l.* 9. §. *ult.* ff. *de jur. dot.* 22 *l.* 3. *verſ. debebit autem is, qui accipiet.* ff. *de alimentis.* 23 Alimentarii ſunt, quibus alimenta relicta. *l.* 8. §. 24. *ſupr. de transaction.* 24 Rationes atque inſtrumenta actori edere reus cogitur ad confirmandam replicationem. *l.* 1. §. 3. ff. *de edendo. l.* 2. ff. *teſtament. quemadm. aper. l.* 15. ff. *de bonis auct. jud. l.* 1. *C. de edendo.* 25 V. *l.* 17. ff. *h. t.* dixi ad *l.* 12. *C. de teſtam. milit.* 26 Cur? Falcidia locum non habet in codicillis factis a milite. 27 Cur? Falcidia locum habet in teſtamento facto a pagano.
28 Et ab herede præſtandum legatario fuerit: poterit eo caſu heres ſtipulari tantam pecuniam ſibi reddi. tractatur etiam ſub hoc titulo de ſtipulatione, evicta hereditate, legata, & morientium partes reddi; & de ſtipulatione fructuarii. v. Cujac *etc* 29 *l.* 1. §. 16. *l.* 31. ff. *tit. prox.* 30 V. quæ ſcripſi ad *l.* 11. ff. *teſtam. quemadm. aperiantur.* 31 *l.* 11. §. 5. ff. *ad l. Falcid.* §. 2. *Inſt. de pupillari.* 32 *l.* 84. *in fin* ff. *ad l. Falcid.* † 33 *l.* 11. §. 6. ff. *ad l. Falcid.* 34 Id eſt, poſt Senatusconſultum Pegaſianum. vide Cujac. 8. *obſerv.* 5. Vide §. 13. & *l.* 5. ff. *h. t. l.* ff. *de leg.* 1. & *l.* 31. ff. *ad l. Falcid.* 35 *l.* 2. *C. de uſuris.* Paul. 3. *ſent.* 8. §. 2. 36 *l.* 45. *in fin. l.* 53. *l.* 73. §. 2. *ſupr. ad l. Falcid.* 37 V. quæ ſcripſi *l.* 45. §. 1. *ſupr. tit. prox.* 38 *l.* 1. §. 12. *l.* 31. *in fin. ſupr. ad leg. Falcid. l.* 21. *infr. ad SC. Trebell.* 39 Hoc verbum *quod amplius*, interdum totum continet. adde *l.* 2. *C. de hered. inſtit.* Bart. 40 Falcidia interdum partes legati, interdum totum legatum revocat. 41 V. *l.* 6. *C. ad l. Falcid.* 42 V. *l.* 7. *C. ad l. Falcid.*

ſtamen-

ſtamentis Falcidia quidem locum non habet: verumtamen ita obſervatur, ut licet quadrantem heres non retineat, tamen hactenus legata debeantur, quatenus patrimonii vires ſufficiunt: utique deducto [1] ære alieno, item deductis pretiis eorum qui libertatem in teſtamento vel directam vel fideicommiſſariam acceperunt. §. 13. Sed & legatario cavendum [2] eſt, a quo fideicommiſſum relinquitur.

§. 14. Interdum non legis Falcidiæ, ſed etiam alterius legis [3] in hac ſtipulatione ratio facienda eſt: ut puta ſi patronus [4] ex aſſe heres inſtitutus ſit, & pure quincunx legatus ſit, & ſub conditione aliquid ſupra debitam [5] patrono partem: nam in hunc caſum ratio facienda eſt illius legis [6] quæ patronos vocat, non [7] legis Falcidiæ.

§. 15. Si res, quæ legata ſit, apud legatarium interierit: probandum eſt, exceptione ſuccurri ei [8], qui promiſit [9].

2. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

ETiam ſi, quanti ea res ſit, promiſit,

1. *Qualis ſit hæc actio.* 2. *De legatis in diem, vel conditionalibus.* 4. *De alimentis.* 5. *De fiſco & cæteris.* *De cautione omiſſa.* 6. *De arbitrio boni viri.* 9. *An ſæpius committatur hæc ſtipulatio.* 10. *De cautione omiſſa.*

3. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

NIſi ſi dolo ipſius aliquid factum ſit, tunc enim ex doli clauſula, quæ in iſta ſtipulatione continetur, tenebitur: & replicatione repelli poterit. §. 1. Hæc cautio, quæ propter legem Falcidiam interponitur, fidejuſſorum [10] habet præſtationem. §. 2. Si in plures dies pecunia legata eſt, cum certum ſit legem Falcidiam locum habere: non ſtipulationi, ſed computationi locum eſſe Pedius ait: ut æſtimetur, quanti ſit, quod in diem legatum eſt: & tantum credatur eſſe legatum. efficit æſtimatio, ut pro modo ejus ex omnibus legatis ſtatim legis Falcidiæ ratio habeatur. §. 3. Quotiens futurum eſt, ut palam ſit & ante diem venientem jam Falcidiam locum habere, totiens computatio ejus fit. nam ſi conditio in mora eſt, exſpectabimus conditionem, quoad exiſtat: ſi autem dies ſupereſt [11], jam hic intercapedinis temporis habita ratione, atque æſtimatione, ſic de Falcidia diſputabimus, & committi ſtipulationem dicemus. §. 4. Quamvis autem omnes legatarii & fideicommiſſarii neceſſe habeant hac ſtipulatione cavere: tamen quibusdam remitti, Divi fratres reſcripſerunt: utputa his quibus minuta [12] alimenta ſunt relicta. Pompeiæ enim Fauſtinæ reſcripſerunt ſic, *Non eandem cauſam eſſe decem aureorum, quos annuos tibi teſtamento Pompeiæ Criſpianæ patronæ tuæ relictos proponis, atque fuit alimentorum & veſtiarii libertis relictorum, quibus propterea* [13] *cautionis onus remittendum exiſtimavimus.* §. 5. Item ſciendum eſt, fiſcum [14] hanc cautionem non pati: ſed perinde conveniri poſſe, ac ſi caviſſet. cæteros autem cujuscunque dignitatis ſint, licet jam legata perceperint, compelli [15] debere ad cavendum, D. Pius reſcripſit. ex quo reſcripto etiam illud accipimus, quod etiam poſt [16] ſoluta legata voluit ſtipulationem interponi. §. 6. Si legatarius heredi, qui controverſiam hereditatis patitur jam, vel ſperat, de reſtituendo legato ſibi præſtito caverit; & evicta hereditas ſit, ſed negligentia [17], vel dolo ejus, qui legatum præſtitit: dicemus non [18] committi ſtipulationem propter viri boni arbitrium, quod ineſt huic ſtipulationi. §. 7. Item ſi ipſe [19], qui præſtitit legatum, ex alia cauſa ſibi evicerit (utputa quia invenitur ſequenti [20] teſtamento heres ſcriptus, in quo legatum iſte legatarius non acceperat): dicemus committi ſtipulationem propter viri boni arbitrium. §. 8. Et generaliter ubicunque hereditatem, vel quantitatem, vel emolumentum præſtitit is, qui hac ſtipulatione ſibi proſpexerat, dicendum eſt, ibi committi eam: ſi modo culpa abeſt ab eo, qui ſtipulatus eſt.

§. 9. Quæſitum eſt, an [21] ſæpius committatur? Et placet, etiam ſæpius eam committi, ſi per partes ablata eſt hereditas. §. 10. Si legatum fuerit præſtitum ante interpoſitam hanc ſtipulationem: an condici poſſit, ut cautio iſta interponatur? movet quæſtionem, quod ea, quæ per errorem omiſſa vel ſoluta ſunt, condici poſſunt: & hic ergo quaſi plus ſolutum videtur ex eo quod cautio intermiſſa eſt. Et ait Pomponius, condictionem interponendæ ſatisdationis gratia competere [22]: & puto hoc probandum, quod Pomponius, utilitatis gratia.

De cauſæ cognitione. 1. De duobus hereditatem ſibi vindicantibus. 2. Si quis rem ſuam vel hereditariam tradat.

4. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

HÆc autem ſatisdatio [23] locum habet, ſi juſta cauſa eſſe videbitur. nam iniquum erat, omnimodo caveri, nondum illata controverſia litis, cum poſſint ei luſoriæ [24] minæ fieri: ideoque eam rem Prætor ad cognitionem ſuam revocat. §. 1. Si duo ex teſtamento hereditatem in ſolidum ſibi vindicent, forte quod ejusdem nominis ſint: tam in poſſeſſorem, quam in petitorem, competunt actiones & creditoribus & legatariis. §. 2. Hæc cautio utique neceſſaria eſt, ſi quis pecuniam ſuam ſolvat, vel rem tradat. Si vero pecuniam hereditariam ſolvat, vel rem tradat, quidam non putant cavendum: quia nec teneri poteſt eo nomine victus, cum non poſſideat, vel dolo fecerit, quo minus poſſideat: hoc ſi ante motam controverſiam ſolvat: quod ſi poſtea [25], tenebitur culpæ nomine.

§. 3. Sed cum de nomine inter duos quæſtio eſt: numquid non ſit cavendum ei, qui hereditariam rem tradat, quia omnimodo unus liberatur: quemadmodum ſi æs alienum hereditarium ſolvatur? Sed ſi petitor ſuam pecuniam ſolvat, aut rem ſuam tradat: non habet, unde retineat. & ideo neceſſaria [26] eſt ei cautio.

De fideicommiſſo relicto a legatario.

5. MARCELLUS lib. 21. Digeſtorum.

V*Ideamus* an ſtipulatio, *Qua amplius per Falcidiam licuerit, ceperis, dari?* adverſus eum non ſufficiat, qui legatum alii reſtituere ex fideicommiſſi cauſa debet. ſufficit autem dici, nihil ejus fidei commiſſum eſſe. cavebit ſcilicet legatario & is, qui fideicommiſſum accipiet: niſi forte mallet legatarius, circuitu [27] ſublato, heredi caveri. ſed & legatario præterea cavendum eſt, ſi (ut plerumque æquum eſt) pro rata ex fideicommiſſo retinere ei concedendum eſt: quamvis tantum ex legato apud eum erit remanſurum, ut ſufficere poſſit ad præſtandum fideicommiſſum.

De eo qui non poteſt ſatisdare facile.

6. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

CUm non facile [28] ſatisdationem offerre legatarius vel fideicommiſſarius poſſit; & futurum ſit ut propter hoc a petitione liberalitatis [29] ex teſtamento ſubmoveantur: nunquid onus ſatisdationis eis remittendum erit? Quod videtur [30] adjuvari reſcripto Divi Commodi in hæc verba: *Is, cujus de ea re notio eſt, aditus, ſi compererit, ideo cautionem a te exigi, ut a fideicommiſſi petitione avertaris, onus ſatisdationis tibi remitti curabit* [31].

De eo, qui juſſus eſt legata percipere ad diſtribuendum.

7. PAULUS lib. 7. ad legem Juliam & Papiam.

DIvus Pius ab eo, qui annua legata percipere ad diſtribuendum [32] juſſus erat, vetuit cautionem exigi, *Ceſſantium partes reddi:* niſi aperte cavere juſſus eſſet.

8. MÆCIANUS lib. 10. Fideicommiſſorum.

SI heres partem bonorum, vel etiam univerſa bona delata ad fiſcum diceret, conſtaret autem de fideicommiſſo: decretum eſt, ut petitori caventi [33], *Evicta hereditate reſtituiri*, ſolveretur.

Si bona delata ad fiſcum dicantur.

9. IDEM lib. 12. Fideicommiſſorum.

SI non in controverſia ſit proprietas, ſed uſusfructus (poteſt [34] enim rei, cujus proprietas Titio legata eſt, uſusfructus alii legari): tunc de eo reſtituendo non heredi, ſed [35] Titio caveri debeat. † Interdum & ſi ab herede legetur uſusfructus, Titio cavendum eſt: veluti ſi detracto uſufructu proprietas ei legetur, uſusfructus Seio. quid enim attinebit hoc caſu, heredi caveri, ad quem emolumentum intercidentis uſusfructus non ſit ſpectandum? Verum ſi uſufructu Seio legato, proprietas Titio ita legetur, ut, cum ad Seium pertinere deſierit, habeat proprietatem: tunc heredi caveri oportebit a fructuario, ab herede autem Titio; quia non ſit certum, uſufructu intercepto ad Titium proprietatem reverſuram.

1 §. *ult. Inſtit. ad l. Falcid.* 2 V. *l.* 3. §. 4. ff. *h. t.* 3 Papiæ. §. 2. *Inſt. de ſucceſſ. libert.* 4 *l.* 52. ff. *ad l. Falcid.* 5 *l.* 64. *in fin.* ff. *ad SC. Trebell.* Quænam autem pars illa debita patronis? Olim dimidia ante Juſtinianum. Suetonius *in Nerone:* ut ex bonis libertorum pro ſemiſſe dodrans cogeretur. adde *l.* 7. *l.* 8. ff. *de bonis damn.* Hodie aſſem habent. vide *l.* 4. *C. de bonis libertorum.* §. 3. *Inſt. de ſucceſſ. libert.* 6 Quæ lex illa eſt? Papia, quæ ſemiſſem addicit patrono in bonis liberti majoris centenario, id eſt, majus patrimonium habentis centum ſolidis. §. 3. *Inſt. de ſucceſſ. libert.* 7 Duas quartas Jure Civili non detrahi, hinc colligit *Bart.* Jure Canonico pure rogatus reſtituere, duas non detrahit, ſed qui ſub conditione tantum inſtitutus eſt. *c. Raynutius. & Raynaldus. extra. de teſt.* adde quæ ſcripſi ad *l.* 67. ff. *ad l. Falcid.* 8 Legatario. 9 Id eſt, qui cavit heredi ſe reſtituturum id quod plus ceperit, quam per legem Falcidiam licuerit. 10 Cautio hæc fidejuſſorem exigit. 11 *l.* 73. §. 4. ff. *ad l. Falcid.* 12 De quibus non poteſt tranſigi ſine Prætore *l.* 8. §. 23. *in fin.* ff. *de tranſact.* 13 Prætoriæ cautionis. Cujac. ad *l.* 5 ff. *de verb. oblig. arg* *l.* 32. §. 2. *ſupr. ad l. Falcid* 14 Nec enim ſolet fiſcus ſatisdare. *l.* 1. §. 18. ff. *ut legat. vel fideicomm. ſervand* 15 §. *ult.* ff. *h. t.* 16 *l.* 39. *ſupr. de cond. indeb.* 17 Evincitur ſi hereditas culpa heredis, non committitur ſtipulatio. Quod quis culpa ſua ſentit, id ab alio non recipit, *l.* 29. §. 1. ff. *de evict.* ubi v. Accurſ. 18 Vel quia paſſus eſt ſe vinci. vid. *l.* 9. *C. de legat.* 19 Hic tractatur de cautione evicta hereditate legata reddi, quæ interponitur, quoties dubitatur hereditatem heredi evinci. 20 *l.* 28. ff. *de ademendis.* Repetita legata tacite in ſecundo teſtamento non videntur, quæ in primo relicta ſunt: ideoque non debentur, etſi in ſecundo teſtamento idem inſtitutus, qui in primo fuit. Caſus hic ſingularis eſt. 21 Sæpius committi poteſt prætoria ſtipulatio, quæri quod ſingulariter intereſt committitur. 22 Omiſſa per errorem cautio, tempore ſolutionis legati poteſt condictione incerti exigi. §. 5 *ſupr. h. t.* 23 Evicta hereditate legata reddi. de qua lex 3 §. 6. ff. *h. t.* 24 Vani timoris juſta excuſatio non eſt. *l.* 184. ff. *de reg.* *l.* 13. *C. de tranſactionib.* *l.* 6. ff. *quod met. cauſa.* *l. metum.* 9. *C. quod metus cauſa.* 25 *l.* 41. *ſupr. ad l. Falcid.* 26 *l.* 41 *ſupr. ad l. Falcid.* *l.* 44. ff. *mandati.* vid. *l.* 8. ff. *hoc tit.* *l.* 17. *ſupr. de hered. pet.* 27 Legatarius debet cavere heredi fideicommiſſarius legatario, vel fideicommiſſarius heredi, cauſa evitandi circuitus. *Bald* 28 Ei qui non poteſt ſatisdare, remittitur ſatisdatio. *Bart.* 29 Teſtamentum liberalitatis genus. 30 Id eſt, ei remittenda eſt. Imo, ſatisdatio videtur neceſſaria, *l.* 27. *in fin. C. de epiſc. audient.* 31 Adde *l.* 2. *C. de uſuris & fructibus legator.* 32 Adde *l.* 21. § 4 ff. *de annuis.* De hujusmodi diſtributoribus, ſeu executoribus teſtamentariis, v. quæ ſcripſi ad *l.* 107. ff. *de legat.* 1. 33 *l.* 48. *in fin.* ff. *de leg.* 2. *l.* 9. *C. de legatis.* *l.* 4. *in fin. ſupr. h. t.* *l.* 6 ff. *de hered. pet.* *l.* 17 ff. *de peculio legat.* 34 Uſusfructus uni poteſt legari: alteri proprietas. 35 Cautio uſufructu finito, *rem reſtitui*, debet interponi ei ad quem pervenit proprietas, non heredi tantummodo. *Bart.*

LIBER TRIGESIMUS SEXTUS.

TIT. I.
AD SENATUSCONSULTUM TREBELLIANUM[1].

Scopus & nexus. 1. *Tempus*, 2. *Verba*, 3. *Effectus Senatusconsulti.* 5. *De causa testati vel intestati.* 6. *De peculio castrensi vel quasi.* 7. *De bon. poss. & aliis successoribus.* 8. *De fideicommissario restituente.* 9. *De fideicommisso pure, vel in diem, & sub conditione.* 10. *Si pater vel dominus heredis restituat.* 11. *Si pater filio restituat.* 12. *De tutore vel curatore.* 15. *De collegio vel corpore.* 16. *De præcepto fundo.* 17. *De præcepta quantitate, quæ semissem hereditatis continet.* 18. *De testamento militis.* 19. *De fideicommissario restituente.* 20. *De semisse restituendo.* 21. *De quantitate præcepta, quæ quartam continet.*

1. ULPIANUS lib. 3. Fideicommissorum.

EXplicito[2] tractatu, qui ad fideicommissa singularum[3] rerum pertinet, transeamus nunc ad interpretationem Senatusconsulti Trebelliani. §. 1. Factum est enim Senatusconsultum temporibus Neronis, VIII. Kal. Septembres, Annæo[4] Seneca & Trebellio Maximo Consulibus[5]. §. 2. Cujus verba hæc sunt: *Cum esset æquissimum, in omnibus fideicommissariis*[6] *hereditatibus, si qua de his bonis judicia penderent, ex his*[7] *eos subire, in*[8] *quos jus fructusque transferetur, potius quam cuique periculosum*[9] *esse fidem suam: placet ut actiones, quæ in heredem heredibusque*[10] *dari solent, eas neque in eos, neque his dari, qui fidei suæ commissum, sicuti rogati essent, restituissent; sed his, & in eos, quibus ex testamento fideicommissum restitutum fuisset: quo magis in reliquum confirmentur supremæ defunctorum voluntates*[11]. §. 3. Sublata est hoc Senatusconsulto dubitatio[12] eorum, qui adire hereditatem *recusare* seu metu litium seu prætextu metus [censuerunt]. §. 4. Quanquam autem Senatus subventum voluit heredibus, subvenit tamen & fideicommissario: nam in eo, quod heredes, si conveniantur, exceptione uti possunt, heredibus subventum est: in eo vero, quod si agant heredes, repelluntur per exceptionem, quodque agendi facultas fideicommissariis competit: proculdubio consultum est fideicommissariis. §. 5. Hoc autem Senatusconsultum locum habet, sive ex testamento quis heres esset, sive ab intestato[13]: rogatusque sit restituere hereditatem. §. 6. In filii[14] quoque familias[15] militis judicio, qui de castrensi peculio, vel quasi[16] castrensi testari potest, Senatusconsultum locum habet[17]. §. 7. Bonorum quoque possessores[18], [vel alii successores], ex Trebelliano restituere potuerunt hereditatem. §. 8. De illo quæritur, an is, cui ex causa fideicommissi restituta est hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto, ipse quoque restituendo ex eodem Senatusconsulto transferat actiones? Et Julianus scribit, etiam ipsum[19] transferre actiones: quod & Mæcianus probat, & nobis placet. §. 9. Sed & quotiens quis rogatus duobus restituere hereditatem, alteri pure vel in diem, alteri sub conditione, suspectam[20] dicit: ei, cui erat rogatus pure vel in diem restituere, interim universam hereditatem restitui Senatus censuit: cum autem extiterit conditio, si velit alius fideicommissarius partem suam suscipere, transire ad eum ipso jure actiones. §. 10. Si filio vel servo herede instituto, rogatoque restituere hereditatem, dominus vel pater restituat: ex Trebelliano transferuntur actiones. quod est etiam si suo nomine rogati sunt restituere. §. 11. *Idem [est], & si ipsi filio pater[21] rogatus sit restituere* hereditatem. §. 12. Sed & si tutor[22] vel curator adolescentis, vel furiosi, rogatus sit restituere hereditatem: sine dubio Trebelliano locus erit. §. 13. Fuit quæsitum, si ipsi tutori rogatus sit restituere pupillus: an ipso auctore restitutionem facere possit? & est *decretum a D. Severo non*[23] *posse tutori se auctore restituere hereditatem:* quia in rem suam auctor esse non potest. §. 14. Curatori tamen adolescentis ab adolescente poterit restitui hereditas: quoniam necessaria non[24] est auctoritas ad restitutionem. §. 15. Si autem collegium[25] vel corpus sit[26], quod rogatum est restituere: decreto eorum, qui sunt in collegio vel corpore, in singulis, inspecta eorum persona, restitutionem valere: nec[27] enim ipse sibi videtur quis horum restituere. §. 16. Si heres *præcepto fundo rogatus sit hereditatem restituere:* ex Trebelliano Senatusconsulto restituet hereditatem. nec multum facit, si fundus[28] pignori datus est: *neque*[29] *enim æris alieni personalis actio fundum*[30] *sequitur, sed eum, cui hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est.* sed cavendum est heredi a fideicommissario, *ut si forte fundus fuerit evictus a creditore, habeat [heres] cautum: Julianus* autem cavendum non putat, sed æstimandum[31], quanti valet sine hac cautione, hoc[32] est, quanti vendere potest sine cautione: & si potest tanti vendere non interposita cautione, quantum facit quarta pars bonorum, ex Trebelliano transituras actiones; si minoris, retento eo, quod deest, similiter ex Trebelliano restitutionem fieri. quæ sententia multas quæstiones dirimit. §. 17. Si is, qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legaverit, & deductis ducentis rogaverit heredem Seio restituere hereditatem; an trecentorum onus fideicommissarius subeat, an vero hactenus, quatenus ad eum ex hereditate pervenit? Julianus ait, competere quidem adversus eum trecentorum petitionem: non autem amplius quam in ducentis actionem adversus fideicommissarium daturum; in heredem autem centum. & mihi videtur vera esse Juliani sententia: ne damnum fideicommissarius sentiat ultra, quam ad eum ex hereditate quid pervenit: neminem enim oportere plus[33] legati nomine præstare quam ad eum ex hereditate pervenit, quamvis[34] Falcidia cesset, ut rescripto D. Pii continetur. §. 18. Denique nec ex militis testamento plus legatorum nomine præstatur, quam quantitas est hereditatis, ære alieno deducto: nec[35] tamen quartam retinere fideicommissario permittitur. §. 19. Inde Neratius scribit: si heres rogatus[36] restituere *totam hereditatem, non deducta Falcidia, rogato & ipsi,* [*ut*] *alii restituat:* non utique debere eum detrahere fideicommissario secundo quartam: nisi liberalitatem tantum ad priorem fideicommissarium heres voluit pertinere. §. 20. [Sed] si quadringenta habens, ducenta legaverit Titio, & partem dimidiam hereditatis Sempronio restituere rogaverit: ex Trebelliano restitutionem faciendam Julianus ait, & legatorum petitionem scindi: sic ut centum quidem petantur ab herede, centum vero alia legatarius fideicommissario petat. quod idcirco dicit Julianus, quoniam secundum hanc rationem, integram quartam habet, id est centum integra.

§. 21. Idem Julianus scribit, si is, qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legasset: & deductis centum rogasset heredem, ut hereditatem Sempronio restituat: debere dici, deductis centum restituta hereditate, legatorum actionem[37] in fideicommissarium dari.

De hereditate fideicommiss. cujus dodrantem legata absumunt.

2. CELSUS lib. 21. Digestorum.

QUi[38] quadringenta reliquit, Titio trecenta legavit: heredis fidei commisit, *ut tibi hereditatem restitueret:* isque suspectam[39] jussu Prætoris adiit & restituit. Quærebatur, quid legatario dare deberes? Dicendum est, quia præsumptum est, voluisse testatorem, cum[40] onere legatorum fideicommissum restitui: tota trecenta te dare Titio debere. Nam[41] heres hoc rogatus intelligi debet, ut[42] te suo loco constituat. & quod heres perfunctus[43] omnibus hereditariis muneribus (id est, post legatorum dationem) reliquum habiturus foret, si non esset rogatus & tibi restitueret hereditatem: id tibi restituat. quantum ergo haberet? nempe centum: hæc ut tibi daret rogatus est. Itaque sic ineunda est legis Falcidiæ ratio, quasi heres trecenta Titio dare damnatus tibi centum dare damnatus sit: quo evenit, ut, si hereditatem sua sponte adisset, daret Titio ducenta vigintiquinque[44], tibi septuagintaquinque[45]. Non[46] ergo plus Titio debetur, quam si injussu Prætoris adita hereditas foret.

1. *De testamentis in quibus Falcidia locum non habet.* 2. *De rogato restituere deductis legatis.* 3. *De rebus ab herede alienatis.* 4. *De jusso restituere portionem suam.* 5. *De fisco. Hereditas quæritur fisco cum suis oneribus.* Duar. & Pac.

3. ULPIANUS lib. 3. Fideicommissorum.

MArcellus autem apud Julianum in hac specie ita scribit; Si ad heredis onus esse testator legata dixerit, & heres sponte adiit hereditatem: ita debere computationem Falcidiæ iniri, ac si quadringenta per fideicommissum essent relicta, trecenta vero legata: ut in septem partes trecenta dividantur, & ferat quatuor partes fideicommissarius, tres partes legatarius. Quod si suspecta dicta sit hereditas, & non sponte heres adiit & restituit: centum quidem de quadringentis quæ habiturus esset heres, resident apud fideicommissarium: in reliquis autem trecentis eadem distributio fiet, ut ex his quatuor partes habeat fideicommissarius, reliquas tres legatarius: nam iniquissimum est, plus ferre legatarium ideo quia suspecta dicta est hereditas, quam laturus esset, si sponte adita fuisset. §. 1. Quod autem in suspecta hereditate dictum est, hoc idem dici potest in his testamentis, in quibus lex Falcidia locum non habet: in militis[47] dico, & si qui sunt alii. §. 2. Item Pomponius scribit: Si deductis legatis restituere quis hereditatem rogatur: quæsitum est utrum solida legata præstanda sint, & quartam ex solo fideicommisso detrahere possit: an vero & ex legatis, & [ex] fideicommisso quartam detrahere [possit]? Et refert Aristonem respondisse, ex omnibus[48] detrahendam,

1 *Lib.* 6. *C.* 49. 4. Paul. *sentent.* 2. Factum temporibus Neronis, *l.* 1. §. 1. ff. *eod. Inst. h. t.* de fideicommissariis hereditatibus, 2. *Inst.* 23. περὶ φιδεικομισσαρίων ἀγωγῶν ἀποκαταστάσεως. 35. *Eclog. cap.* 1. de fideicommissis, Ulpian. 25. adde de SC. Pegasiano, 2. Paul. *sent.* 3. Goth. Differentiam inter hanc quartam & Falcidiam, vid. apud Charond *verisim. lib.* 2. *cap.* 4. Ans. 2 Et sic de singularibus fideicommissis prius tractavit Ulpianus, quam de universalibus, cum contrarium omnino sit servatum in Institutionibus. 3 In hoc differt Trebellianica a Falcidia. 4 §. 4. *Institut. h. t.* 5 Suffectis, non ordinariis, anno 815. vide *Tacitum.* nec enim in Fastis reperiuntur. vide quæ scripsi ad Theoph. §. 4. *Institut. de fideicomm. hered.* 6 Hoc verbum abundare ait Cujac. 18. *obs.* 11. quia non tantum in fideicommissariis hereditatibus permissum hoc est, sed etiam in directis, & in iis quæ ceduntur in jure, ut onera subeant ii ad quos jus fructusque transfertur. 7 *Ex* 12. *Tabulis*, ita legit Cujacius 18. *observat.* 11. *in fin.* 8 Fideicommissarius universalis, juris est & fructus successor, *ut hic.* lata appellatione, institutus dici potest. *l.* 19. §. 1. ff. *de testam. milit.* Est enim heres post factam ei restitutionem. vid. *l.* 63. *infr. h. t.* 9 Unicuique damnosam fidem suam esse non oportet, vid. Paul. 4. *sent.* 2. §. *un. in fin.* 10 *l. ult. in fin.* ff. *de fideicomm. libert.* 11 Voluntates censuerunt. *Hal.* Quod verbum *censendi* solenne in Senatusconsultis. 12 *l.* 4. *infr. h. t.* 13 *l.* 78. *in pr.* ff. *h. t.* vid. *l.* 3. *C.* & §. 10. *Inst. h. t.* cur ab intestato? vel ideo, quod ex identitatis ratione licita est extensio de herede testamentario ad heredem ab intestato: & sic, quem non honoro expresse, sed tacite, gravare possum, *Rsp.* Goth. vide Govean. *lib.* 2. *var. lect.* 33. S. L. 14 *l.* 114. ff. *de legat.* 1. 15 Vide ad hunc locum Govean. 2. *variar ult.* 16 Potest enim rogari restituere. §. 11. *Inst.* & *l.* 22. *in fin infr. h. t.* 17 Nam cui jus testandi competit, is etiam fidei committere potest. 18 Nam ad honorarios successores pertinet hoc Senatusconsultum. *l.* 6. §. 1. *l.* 40. §. 1. ff. *h. t.* Heredis nomine comprehenditur etiam bonorum possessor. *l.* 19. §. 2. *supr. de cond. & demonstr* 19 *l.* 55. §. 2. ff. *h. t.* 20 Adde *l.* 16. §. 4. ff. *h. t.* 21 *l.* 40. §. 1. ff. *h. t.* 22 V. *l. pen C. h. t.* 23 *l.* 37. § 1. ff. *h. t* Gothofr. vide Bellon *lib* 3. *supput. c* 15. S L. 24 Vide *l.* 101. ff. *de verb. obligat.* Goth. vide Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 1. *num.* 43. Ans. 25 Testamento instituitur heres *l* 6. §. 4. *l.* 26. ff. *h. t. l.* 30 ff. *de vulg. l.* 8. *l.* 12. *C. de hered inst.* 26 Hoc fieri quemadmodum potest, cum Ulpianus 22. §. 5. testetur fideicommissariam hereditatem municipibus quidem restitui posse, & hoc Senatusconsulto prospectum esse; municipia tamen, & municipes nisi a libertis suis institui non posse? 27 Sibi ipsi nemo quidquam restituere dicitur. 28 *l.* 18. *in fin.* ff. *de mort caus. l.* 25. §. 14. ff. *de hered. pet.* 29 Vide *l.* 15. *C. de donat.* vide omnino ad hunc locum Socin. *reg.* 276. Goth. Adde *l.* 16. § 3. ff. *h. t. l.* 15. *C. si cert petatur. l.* 9. ff. *de edendo. l* 1. §. 1. ff. *de dot prælegat. l.* 50. §. 1. ff. *de judic.* S. L. 30 Id est, fundi certi possessor usufructuarius certarum rerum non cogitur æs alienum defuncti solvere *l. ult* ff. *de usu & usufr. legato.* 31 Adde *l.* 14. *in fin. pr.* ff. *de cond furt.* 32 Dixi ad *l.* 63. ff. *ad l. Falcid.* 33 *l.* 17. §. 2. ff. *h. t. l.* 15. *in fin.* ff. *de jur. codic. l.* 94. *in fin. l.* 114. §. 3. *in fin.* ff. *de leg.* 1. *l.* 70. §. 2. *in fin. l.* 77. §. 5. ff. *de legat.* 2. *l.* 6. *in fin. l.* 34. §. 2. *in fin.* ff. *de legat.* 3. *l.* 9. *C. de fideicommiss.* §. 1. *vers. hoc solum. Inst. de sing. reb. per fideicommiss.* 2. Gai. 7. §. 6. 34 Potest enim ea prohiberi. *l.* 22. *in fin.* ff. *h. t.* 35 In testamento militis cessat Falcidia. *Socin.* dixi ad *l.* 12. *C. de test. milit.* 36 Intellectum hujus §. vid. apud Joann. Decher. *dissertat. lib.* 1. *dissertat.* 1. *num.* 60. Ans. 37 *l.* 30. §. 3. ff. §. 9. *Inst. l.* 2. *C. h. t.* 38 Hæc lex consuevit reputari horribilis juvenibus. *Bart.* Huic tamen adjunge & *l.* 3. ff. *h. t.* 39 Adire suspectam hereditatem heres cogitur a judice, atque aditam restituere. 40 Fideicommissa cum onere legatorum restituuntur. 41 Nam heres, qui rogatur deductis legatis hereditatem restituere, hoc rogatum intelligi debet &c. Goveanus; reprehensus ab Anton. Fabro 4. *conject.* 14. 42 Fideicommissarius universalis suo loco heredes constituere, id est, eis cedere suas actiones debet. 43 Perfungi omnibus oneribus hereditariis, est legata præstare. *l.* 33. ff. *de leg.* 2. ubi dixi. 44 Ex causa legati, deducta Falcidia. 45 Ex causa fideicommissi, deducta Trebellianica. hinc collige, duas quartas ex testamento detrahi posse. vid. tamen quæ notavi ad *l.* 3. ff. *h. t.* 46 Ant. Faber 4. *conject.* 14. *in fin.* putat hanc negationem tollendam esse, vel scribendum esse *nunc*, hoc est, in casu proposito. Bartolus legisse videtur *tunc.* 47 In multis dico. *Hal. l* 7. *C. ad l. Falcid.* 48 Id est, ex legatis & ex fideicommissis: & sic videntur hic duæ quartæ simul detrahi, Falcidia videlicet, & Trebellianica: hoc etiam confirmat lex 1. ff. *h. t* Hic causam præbent mihi interpretes quærendi: An suus institutus heres & fideicommisso gravatus, duas quartas possit detrahere: unam scil. velut a legatis & fideicommissis; alteram ex Jure naturali, quasi naturali jure sibi debitam? Posse dicitur consuetudine generali recepta ex *cap. Raynutius. extra. de testam.* Num & Jure Civili? Dixeris posse: quod duæ illæ quartæ vario jure descendant, partim videlicet ex Senatusconsulto, partim vero natura-

dam [1], hoc est, ex legatis, & [ex] fideicommisso. §. 3. Res, quæ ab herede alienatæ sunt, in quartam imputantur heredi [2]. §. 4. Quidam liberis suis ex disparibus partibus institutis datis præceptionibus, ut [3] ipse maximam partem patrimonii inter liberos ita divisisset, rogavit eum, qui sine liberis decederet, portionem suam fratribus restituere. Imperator noster rescripsit, præceptiones [4] quoque fideicommisso contineri [5]: quia non portionem hereditariam [6] testator commemoravit, sed simpliciter portionem: in portionem autem & præceptiones videri cecidisse. §. 5. Si is, qui rogatus fuerit hereditatem restituere, ante quæstionem de familia habitam vel tabulas aperuerit, vel hereditatem adierit, vel quid eorum, quæ SC. prohibentur, fecerit, ac per hoc publicata fuerit hereditas: fiscus cum suis oneribus hereditatem adquirit. quare commodum quartæ, quod erat habiturus heres institutus, id ad fiscum pertinet: & ex Trebelliano actiones transeunt. sed & si prohibuerit testamentarium [7] introducere, vel testes convenire, vel mortem testatoris non defendit, vel ex alia causa hereditas fisco vindicata est: æque quartæ quidem commodum ad fiscum pertinebit: dodrans vero fideicommissario restitueretur.

De herede adire & restituere compellendo.

4. IDEM lib. 4. Fideicommissorum.

QUia poterat fieri, ut heres institutus nolit [8] adire hereditatem, veritus ne damno adficeretur: prospectum est [9], ut si fideicommissarius diceret suo periculo adire, & restitui sibi velle, cogatur [10] heres institutus a Prætore adire & restituere hereditatem. quod si fuerit [11] factum, transeunt [12] actiones ex Trebelliano, nec [13] quartæ commodo heres in restitutione utetur. Nam cum alieno periculo adierit hereditatem: merito omni commodo arcebitur. nec interest, solvendo [14] sit hereditas, nec ne: sufficit enim recusari ab herede instituto. neque illud inquiritur, solvendo sit hereditas, an non sit: opinio enim, vel metus [15], vel color ejus, qui noluit adire hereditatem, inspicitur, non substantia hereditatis. nec immerito: non enim præscribi heredi instituto debet, cur metuat hereditatem adire, vel cur nolit: cum variæ sunt hominum voluntates, quorundam negotia timentium, quorundam vexationem, quorundam æris alieni cumulum, tametsi locuples videatur hereditas, quorundam offensas vel invidiam; quorundam gratificari volentium his, quibus hereditas relicta est, sine onere tamen suo.

De hereditate arenarii, vel ejus, quæ corpore quæstum facit.

5. MARCIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

SEd & qui magna præditus est dignitate vel auctoritate, arenarii [16], vel ejus mulieris, quæ corpore quæstum fecerit, hereditatem restituere cogetur.

De præsentia vel absentia heredis. 1. De herede instituto, & aliis successoribus. 2. De suo herede. 3. De fisco. 4. De municipibus. De collegio. 5. De fideicommissaria hereditate substituto vel legitimo heredi relicta. 6. De loco & die & eo, quod heres dat conditionis implendæ causa.

6. ULPIANUS lib. 4. Fideicommissorum.

REcusare autem non tantum præsentes [17], sed etiam absentes vel per epistolam possunt. nam etiam [18] adversus absentes postulatur decretum: sive certior sit eorum voluntas, recusantium adire & restituere hereditatem: sive incerta: adeo præsentia [19] eorum [20] non est necessaria. §. 1. Meminisse autem oportebit, de herede instituto Senatum loqui [21]: ideoque tractatum est apud Julianum, an intestato [22] locum habeat. sed est verius, eoque jure utimur, ut hoc Senatusconsultum [23] ad intestatos [24] quoque pertineat: sive legitimi, sive honorarii sint successores. §. 2. Sed & ad filium, qui in potestate est, hoc Senatusconsultum locum habet, & in cæteris necessariis [25], ut a Prætore compellantur [26] miscere se hereditati, sic deinde restituere: quod si fecerint, transtulisse videbuntur actiones.

§. 3. Si fisco [27] vacantia bona deferantur, nec velit bona adgnoscere, & fideicommissario restituere: æquissimum erit, quasi vindicaverit, sic fiscum restitutionem facere. §. 4. Item si Municipes [28] hereditatem suspectam dicant, heredes instituti: dicendum erit cogi eos agnoscere hereditatem, & restituere. † Idemque erit & in collegio dicendum. §. 5. Titius heres institutus, Sempronio substituto, rogatus [29] est ipsi Sempronio hereditatem restituere: institutus suspectam dicebat hereditatem. Quæritur, an cogendus est adire & restituere hereditatem: & deliberari potest. Sed verius est, cogendum eum: quia interesse Sempronii potest, ex institutione, quam ex substitutione hereditatem habere, vel legatis vel libertatibus onerata substitutione. Nam & si legitimus heres fuerit is, cui fideicommissaria hereditas relicta est: idem dicitur. §. 6. Si quis alio loco [30] restituere hereditatem jussus sit, & suspectam eam dicat: Julianus scribit, cogendum [31] eum esse: similemque ei, qui in diem rogatus est restituere.

7. MÆCIANUS lib. 4. Fideicommissorum.

SEd sciendum est impendiorum [32] quoque, quæ ad iter explicandum [33] necessaria essent, rationem haberi debere. nam si ita institutus esset, [si [34]] Titio decem dedisset: non aliter cogeretur, quam si ei pecunia offeratur. Sed & salutis [35] ac dignitatis [36] ratio habenda erit. quid enim, si morbo adplicitus, Alexandriæ jussus fuit adire: vel [37] nomen [38] vispellionis [39] testatoris ferre?

8. PAULUS lib. 2. Fideicommissorum.

DE ætate quoque, & jure (id est, liceat ei eo [40] ire, necne), æstimabitur.

1. De deliberatione. 2. Quid profiteri debet qui suspectam dicit hereditatem. 3. De conditione pendente vel die.

9. ULPIANUS lib. 4. Fideicommissorum.

SEd & si alio loco jussus est adire, & Reipublicæ causa absit [41]: æque cogendum adire hereditatem & restituere, Julianus ait, ubi abest. §. 1. Plane si quis petierit [42] ad deliberationem tempus, & impetraverit [43], deinde post tempus deliberationis adierit, & restituerit hereditatem: non videtur coactus hoc fecisse. nec enim suspectam coactus adit: sed sponte post deliberationem. §. 2. Quod si suspectam dicit, profiteri debet, *non sibi expedire adire hereditatem:* neque hoc dici oportere, *non esse solvendo:* sed profiteri eum oportet, *quod non putat sibi expedire hereditatem adire.* §. 3. Si quis sub conditione fuit heres scriptus, pendente [44] conditione nihil agit, tametsi paratus sit restituere hereditatem.

10. GAJUS lib. 2. Fideicommissorum.

SEd etsi ante diem vel ante conditionem restituta sit hereditas, non transferuntur actiones: quia non ita restituitur hereditas, ut testator rogavit. plane posteaquam extiterit conditio vel dies venerit, si ratam habeat restitutionem hereditatis: benignius est, intelligi tunc translatas videri actiones.

De eo, quod heredis interest non adire. 1. De tabulis pupillaribus. 2. De absentia fideicommissarii, & de ejus morte ante hereditatem restitutam.

11. ULPIANUS lib. 4. Fideicommissorum.

APud Julianum relatum est, si legatum fuit heredi instituto relictum, *si heres non erit*, & ob hoc suspectam dicat hereditatem, ne perdat legatum: offerri ei oportere quantitatem legati a fideicommissario; deinde cogendum. nec illud admittit Julianus, ut quasi hereditatem non adisset, sic legatum a coherede petat: adiit [45] enim: sed magis arbitratur, a fideicommissario ei præstandum. Sed & si quid aliud sua interesse dicet: non cogitur adire, nisi [46] ei damnum vel lucrum a fideicommissario sarciatur: vel a Prætore onus remittatur, quod recusat. §. 1. Idem Julianus ait: si duo [47] fuerint a patre instituti cum filio ejus impubere, & iidem substituti filio: sufficere ei, qui fideicommissum in secundis tabulis accepit, unum ex heredibus institutis cogere adire patris hereditatem: hoc enim facto confirmatisque patris tabulis, poterunt ex substitutione [48] ambo cogi adire, & restituere hereditatem. §. 2. Utrum autem præsenti, an etiam absenti restitui possit, procuratore adeunte Prætorem, videndum est. ego puto absenti quoque fideicommissario cogi posse heredem institutum adire, & restituere: nec vereri heredem oportere, ne forte in damno moretur: potest enim ei per Prætorem succurri: sive cautum ei fiat, sive non, & ante [49] decesserit fideicommissarius, quam ei restituatur hereditas: est enim hujus rei exemplum capere ex rescripto Divi Pii in specie hujusmodi. Antistia decedens Titium heredem instituit: & libertatem dedit Albinæ directam, eique filiam per fideicommissum reliquit, rogavitque, ut filiam manumitteret:

si Lege, & una, tanquam a filio; altera tanquam ab herede scripto retineatur: cæterum nihil impedit, quo minus duplici jure quis deducat, *l.* 68. *supr. ad leg. Falcid* præsertim si diversis temporibus id fiat. & quidem pure, naturali Jure; sub conditione vero, ex SC Trebelliano, quod ἀσύςατον non est. Constat etiam filium agere posse ad legitimæ supplementum, *l.* 30. *C. de inoff. testam.* quæ tamen non competit ei jure testamenti (nec enim testator eam integram reliquit, sed Legibus; nec lucrativo titulo, sed naturali jure: & proinde hujusmodi quartam ad eum deferri invito etiam patre. Alteram vero quartam patris voluntate velut institutus, & gravatus restitutione, detrahere potest, velut quicunque extraneus. Id enim cum sit permissum extraneo, multo magis liberis permittendum est. *arg. l.* 5. *Ĵ. ad SC. Tertull.* Multa tamen in contrariam partem argumenta affert Hotom. 37. *Illust. qu.* Eadem est in sententia Cuj. 8. *observ.* 3. Notum enim, esse, eum, qui quartam Falcidiam habuerit, *l.* 8. §. 9. *supr. de inoff.* vel Pegasianam ex fructibus consecutus fuerit, *d. l.* 8. §. 11. vel ex constitutione D. Pii, *d. l.* 8. §. 15. vel ex bonis liberti, *l.* 1. §. *penult. supr. si cui plus quam per leg. Falcid.* ab alia omni detractione repelli. *l.* 6. *C. ad SC. Trebell.* Deinde filius jussus fratri restituere, jubetur rescripto Principis, retenta quarta, ex SC dodrantem restituere. Tertio, quæ legitima natura deberi dicitur, non tam est quadrans, quam ipsa hereditas universa. Quarto, si res ita esset, interdum filius tres quartas detraheret, naturæ scilicet, Falcidiam & Trebellianicam. Neque movebit interim in contrariam sententiam hic textus: nam qui de hereditario asse (quadringentorum sc.) centum detrahit, quartam detrahit: qui 75. de 300. legatis, qui 25. de centum detrahit: is nihil aliud quam centum (quæ assis sunt quadrans) detrahit. Quæ cum ita sint, commentum est, Jure Civili, duas quartas detrahi: qua in re doctissimis Antecessoribus assentior Fr. Hotom. 37. *Illustr.* & Cujac. 8. *obs.* 3. adde *Novell.* 18. *cap.* 1.

1 Falcidia, & Trebellianica quibusdam casibus non detrahitur. vid. Socin. *reg.* 331.
2 Quid, si suorum redimendorum causa alienaverit, in quartam imputare num id cogitur? an potius id ei impune licuisse dicemus? id videtur; de quo dicam plenius ad *Novell.* 39. *c.* 1.
3 Sicut ipse. *Hal.* 4 Gravatus restituere portionem, censetur etiam gravatus restituere prælegata. *Socin.* 5 Imo non continetur. dixi ad *l.* 16. *C. de fideicommiss.* vide omnino Socin. *reg.* 303. 6 *l.* 86. *supr. ad l. Falcid.* Imo hereditariam. vid. *l.* 16. *C. de fideicommiss.* 7 Testamentarius quis, vid. *l.* 1. *supr. si quis aliqu. test.*
8 Hereditatem repudiat, qui dicit se nolle adire. vid. Mantic. 12. *de conject. ult. volunt.* Goth. Secus est in legat. *l.* 87. *supr. de leg.* 1. Ans. 9 *l.* 17. *in fin. supr. si quis omissa causa.* 10 Heres per magistratus municipales ex auctoritate Præsidis fideicommissario postulante, hereditatem adire & restituere compellitur. Paul. 4. *sent.* 4. §. 2. 11 *Al.* non fuerit. 12 *l.* 28. *supr. de judic.* 13 Legitima privatur filius, si hereditatem adire nolit. *l.* 14. §. 4. *l.* 27. §. 2. *Ĵ. h. t.* vide tamen ad hunc locum Socinum *reg.* 155. 14 *l.* 9. §. 2. *Ĵ. h. t.* 15 *l.* 45. *Ĵ. h. t.*
16 Arenarii, sunt qui pugnandi causa in arenam descendunt. *l.* 38. *Ĵ. de oper. libert. l. ob carmen.* §. *si ea supr. de testibus.* Ans. 17 *l.* 12. *l.* 95. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* §. *ult. Inst. de hered. qualit.* 18 Vide *l.* 7. §. 1. *C. h. t.* 19 Recusatio tamen necessaria est. 20 Id est, absentium. 21 *l.* 1. *supr. h. t.* Goth. vide Joann. Decher. *lib.* 1. *dissert.* 14. *num.* 38. Ans. 22 *Al.* ad intestatos. 23 Vide *l.* 18. *supr. ad leg. Falcid. l.* 3. *C. ad SC. Trebell.* 24 Succedentes ei ab-intestato, coguntur adire & restituere. vid. *l.* 3. *C.* & §. 10. *Inst. h. t.* ubi dixi ad Theophilum.
25 Sui coguntur adire & restituere. 26 Imo, non compelluntur. *arg. l.* 27. §. 3. *Ĵ. h. t.* 27 Fiscus cogitur hereditatem adire & restituere. *Bart.* adde *l.* 96. §. 1. *supr. de leg.* 1. 28 *l.* 1. §. 15. *supr. h. t.* 29 Adde *l.* 27. §. 12. *Ĵ. h. t.* 30 Eo loco & tempore hereditas restituenda (si fieri potest) quo testator jussit. *Bart.*
31 *Sub.* si ea conditione sit heres, ut non magnum detrimentum aut laborem sentiat in itinere suscipiendo, & ejus profectio sit admodum utilis fideicommissario. Alias in ipso loco domicilii restituere verbo hereditatem potest: quæ verbalis restitutio satis efficax est ad omnia jura in fideicommissarium transferenda, ut suopte arbitrio, suave auctoritate hereditatem alio loco suam adeat fideicommissarius: & ita quoque hunc locum accipit Castrensis. 32 *l.* 11. *Ĵ. h. t.* 33 Adde *l.* 72. *supr. ad leg. Falcid.*
34 Id est, sub conditione, *l.* 31. §. 2. *l.* 63. §. 8. *Ĵ. h. t.* 35 *l.* 8. *in fin. Ĵ. h. t.* de exceptione loci non tuti vide Oldendorpium, *cap.* 17. *de except.* Hanc ob causam literæ salvi conductus peti & impetrari solent. 36 De exceptione loci inhonesti vide Oldendorpium, *cap.* 18. *de except.* adde *l.* 63. §. 7. *Ĵ. h. t.* 37 Inhonestæ conditiones remittuntur. 38 De conditione nominis ferendi adde *l.* 63. §. 10. *Ĵ. h. t. l.* 19. *in fin. Ĵ. de donat.* Cicer. 7. *ad Attic.* 8. *epist.* 126. Sueton. *in Julio Cæsar. in fin.* Cicer. 3. *Offic. ubi de M. Satyro.* adde Paponem titulo de legatis in *Arrestis.* 39 De Vispellione alias dixi. 40 Citatus ad locum non tutum, citatus non videtur. Non tutus autem intelligitur, si eo accedere citatus non potuit sine discrimine, aut periculo, puta vitæ, honoris. adde Clementin. *Pastoralis. de re judicata.* 41 Nec enim desideratur heredis præsentia. *l.* 6. *supr. h. t. l.* 13. §. 1. *l.* 30. *Ĵ. h. t.* 42 Vide *l.* 9. *C. de jure delib.*
43 Solet enim indulgeri tempus ad deliberandum. *l. ult.* §. 13. *in fin. C. de jur. delib.*
44 *l.* 63. §. 7. *in fin. Ĵ. h. t.* 45 Coacta aditio, aditio est: cujus ea vis est, ut conditionem legati, sub ea conditione, *si heres non erit,* deficere faciat, *ut hic.* Eadem confirmat tabulas pupillares, & alia testamento relicta: perinde ac si spontanea esset aditio.
46 Adeuntem heredem fideicommissarius *indemnem* servare cogitur; non modo ne damnum sentiat, sed ut ne lucrum amittat: unde colligitur, in eo quod interest, non tantum damni, sed & lucri rationem haberi: ut qui *indemnem* aliquem servare teneatur, id præstare quoque debeat, ut lucrum non amittat. *l.* 7. *supr. l.* 27. §. 15. *l.* 59. *vers. in re autem integr. Ĵ. h. t.* 47 *l.* 16. §. 7. *Ĵ. h. t.* 48 An hoc innuitur, substitutionem tacitam vulgarem exigere aditionem ex testamento paterno: quasi ex ea adiri non possit hereditas, nec ab ea testamentum initium capere, ut vult Dynus? An potius fideicommissarium secundis tabulis datum posse ac debere post mortem pupilli cogere unum ex institutis in testamento paterno, adire ex eo hereditatem: ut ea ratione tabulæ pupillares, una cum ipso fideicommisso confirmentur: ac tandem etiam cogere omnes substitutos restituere jussos, hereditatem pupilli adire eamque restituere, ut Cuneus, Oldradus, Bartolus & Castrensis existimant? 49 *l.* 44. *in fin. pr. vers. quod si forte. infr. h. t.*

sed

ſed & Titium rogavit, ut manumiſſæ Albinæ filiæ reſtitueret hereditatem. cum igitur Titius ſuſpectam diceret hereditatem, Reſcriptum eſt a D. Pio, compellendum eum adire hereditatem: quo adeunte, Albinæ competituram libertatem, eique filiam tradendam, & ab ea manumittendam, tutoremque filiæ manumiſſæ dandam: quo auctore reſtituatur hereditas filiæ ſtatim [1], quamvis [2] ſic fuiſſet ei rogatus reſtituere, cum nubilem ætatem compleſſet. cum autem poſſit (inquit) evenire, ut ante decedat ea, cui fideicommiſſaria libertas & hereditas relicta eſt; nec oporteat damno affici eum, qui rogatus adit hereditatem: remedium dedit, ut ſi quid horum contigerit, perinde permittatur venumdari bona Antiſtiæ, ac ſi heres ei non extitiſſet. Cum igitur demonſtraverit D. Pius, ſuccurri heredi inſtituto, qui compulſus [3] adit: dici poteſt, etiam in cæteris cauſis exemplum hoc ſequendum, ſicubi venerit, reſtituatur fideicommiſſaria hereditas ei [4], qui compulit adire, & reſtituere ſibi hereditatem.

De fideicommiſſo conditionali.

12. PAPINIANUS lib. 20. Quæſtionum.

SEd cum ab herede pro parte inſtituto fideicommiſſa hereditas ſub conditione relicta eſſet: Imperator Titius Antoninus reſcripſit, non eſſe locum Conſtitutioni ſuæ, neque pupillum extra ordinem juvandum: præſertim, ſi novum beneficium cum alterius injuria poſtularetur.

1. *De præſentia & abſentia heredis.* 2. *Si queratur de teſtamento,* 3. *Vel de viribus fideicommiſſi.* 4. *Si Prætor vel Conſul,* 5. *Vel ejus pater ſit heres inſtitutus.*

13. ULPIANUS [lib. 4. Fideicommiſſorum].

ILle, a quo ſub [5] conditione fideicommiſſum relictum eſt, cauſari [6] quid non poterit, ne conditio deficiat, & hæreat actionibus: cum nullum [7] damnum ſit futurum ſecundum ea quæ oſtendimus.

§. 1. [Jam] igitur non deſideratur heredis præſentia [8]. §. 2. Si de teſtamento aliquid queratur heres, non debet audiri, ſi ſuſpectam ſibi hereditatem dicat. nam & ſi maxime dicatur, vel jus teſtandi non habuiſſe eum, qui teſtatus eſt, vel de viribus teſtamenti, vel de ſua conditione: non erit audiendus. §. 3. Quid ergo, ſi de viribus fideicommiſſi tractetur? hæc quæſtio prætermittenda non erit: ſed quid, ſi [qui] fideicommiſſarius dicat, adeat prius, & ſic de hoc queratur? Credo interdum audiendum fideicommiſſarium, ſi cognitio prolixiorem [9] tractatum habeat: finge enim, verba fideicommiſſi de longinquo petenda, & juſtam deliberationem de quantitate fideicommiſſi incidere. dicendum erit, compellendum eum adire, ne prius heres decedens fideicommiſſarium decipiat. §. 4. Tempeſtivum eſt requirere [10] per quem quis cogatur adire & reſtituere hereditatem: veluti ſi Prætor aut Conſul fuerit heres inſtitutus, ſuſpectamque hereditatem dicat; an cogi poſſit adire, & reſtituere? *& dicendum eſt, Prætorem* quidem* [11] *in Prætorem*, vel Conſulem in Conſulem nullum imperium habere:* ſed ſi juriſdictioni ſe ſubjiciant [12], ſolet Prætor in eos jus dicere. ſed & ſi ipſe Prætor heres inſtitutus ſuſpectam dicat, ipſe ſe cogere non poterit: quia *triplici* [13] *officio fungi non* [14] *poteſt*, [&] ſuſpectam dicentis, & coacti, & cogentis. Sed in his omnibus caſibus atque ſimilibus principale [15] auxilium implorandum eſt. §. 5. Si quis filiusfamilias [16] ſit, & magiſtratum gerat: patrem ſuum, in cujus eſt poteſtate, cogere poterit, ſuſpectam dicentem hereditatem adire, & reſtituere.

1. *De repudiatione hereditatis.* 2. *De diſtractione bonorum.* 3. *De effectu coactæ aditionis.* 4. *De quartæ retentione.* 5. *Qui poſſunt cogere heredem adire.* 6. *De fideicommiſſo pecuniario.* 7. *De hereditate reſtituenda.* 8. *De familia, pecunia, univerſa re, omnibus ſuis, patrimonio, facultatibus, verbis, quidquid habeo cenſu, fortunis, ſubſtantia, peculio.*

14. HERMOGENIANUS lib. 4. Fideicommiſſorum.

NAm quod ad jus publicum [17] attinet, non ſequitur jus poteſtatis [18]. §. 1. Sed [19] & qui repudiavit [20] hereditatem, cogetur adire, & reſtituere ipſam hereditatem, ſi juſtæ cauſæ allegentur. §. 2. Plane ſi bona venierint [21]: non oportet præceptorem [22], ne quidem pupillum reſtituere, niſi ex cauſa, ut Divus Pius reſcripſit. §. 3. Si quis compulſus adierit hereditatem ex teſtamento, quod ſecundas [23] tabulas habebat: Quæſitum eſt an [24] per aditionem [25] & tabulæ ſecundæ firmarentur: quod videbantur evanuiſſe, non adita patris hereditate? Et Julianus lib. XV. ſcribit, & ſequentes [26] tabulas confirmari. quæ ſententia veriſſima eſt: nemo enim dubitat, etiam legata præſtari, & libertates competere, & cætera [27], quæcunque ſint in teſtamento, perinde valere, ac ſi ſua ſponte heres hereditatem adiſſet.

§. 4. Qui compulſus adiit hereditatem, ſicuti cæteris [28] commodis caret, ita hoc quoque caſu careat, ne poſſit pœnitendo [29] quartam [30] retinere. & ita invenio ab Imperatore noſtro, & Divo patre ejus reſcriptum. §. 5. Non [31] omnis autem ſuſpectam hereditatem repudiatione amiſſam cogere poteſt adiri & ſibi reſtitui: ſed is [32] demum, ad quem actiones tranſire poſſunt. neque enim æquum eſt, ad hoc quem compelli adire hereditatem, ut emolumentum quidem hereditatis refundat, ipſe vero oneribus hereditatis obſtrictus relinquatur. §. 6. Quare ſi fideicommiſſum pecuniarium alicui fuerit relictum, ceſſat compulſio, tametſi indemnitatis cautio offeratur. §. 7. Proinde qui hereditatem rogatur reſtituere, is demum compellitur reſtituere. §. 8. Sed & ſi quis bona rogatus ſit, vel familiam [33], vel pecuniam [34] rogetur, vel univerſam rem [meam];

15. PAULUS lib. 2. Fideicommiſſorum.

VEl omnia ſua:

1. *De verbo pervenire.* 2. *De re, vel quantitate, vel univerſitate reſtituenda.* 3. *De rogato reſtituere deducto ære alieno, & legatis.* 4. *De rogato reſtituere partem, vel duobus.* 5. *Si quis rogaverit heredem ſuum reſtituere hereditatem mulieris, quæ ad eum pervenerat, vel totam, vel partem ejus.* 6. *De teſtamento militis.* 7. *De duobus heredibus invicem ſubſtitutis & fideicommiſſo oneratis.* 8. *Si ex fideicommiſſariis quidam coegerint.* 10. *De ſervo duorum.* 11. *Si quis rogetur reſtituere filio ſuo.* 13. *Vel ſervo ſuo cum libertate.* 15. *De herede, qui ſolidum capere non poteſt.* 16. *De ſervo hereditario.*

16. ULPIANUS lib. 4. Fideicommiſſorum.

COgi poterit. † Hoc idem & ſi *patrimonium* fuerit rogatus, & ſi *facultates*, & ſi *quidquid habeo*, & ſi *cenſum meum*, & ſi *fortunas meas*, & ſi *ſubſtantiam* [35] *meam*, & ſi *peculium* [36] *meum* teſtator dixerit: quia plerique ὑποκοριστικῶς, id eſt, diminutive, patrimonium ſuum, peculium dicunt [37], cogendus erit: de ſucceſſione enim ſua & hic rogavit. Nec ignoro in quibusdam ex his Mæcianum dubitare, & voluntatis eſſe dicere quæſtionem, utrum de pecunia tantum, an & de ſucceſſione teſtator ſenſit: in ambiguo [38] tamen magis de ſucceſſione ſenſum dico, ne [39] intercidat fideicommiſſum. §. 1. Sed & ſi quis ita rogaverit, *Quidquid ad te ex hereditate boniſve* [40] *meis pervenerit, rogo reſtituas:* cogi poterit adire & reſtituere hereditatem ex Trebelliano SC. quanquam *pervenire* [41] proprie dicatur, quod deductis oneribus ad aliquem pervenit. §. 2. [Et] generaliter autem poteſt dici, ita demum quem non poſſe cogi adire, & reſtituere hereditatem, ſi de re, vel quantitate [42] fuerit rogatus. cæterum ſi de univerſitate ſenſiſſe teſtatorem appareat: nulla quæſtio eſt, quin, ſive ſuſpectam dicat, cogi poſſit; ſive ſponte adit, ex Trebelliano tranſeant actiones. §. 3. Inde quæritur, ſi quis hereditatem rogatus ſit reſtituere, *deducto ære alieno* [43], *vel deductis legatis:* an ſuſpectam dicens cogi poſſit adire & reſtituere hereditatem: quia vi ipſa magis id quod ſupereſt ex hereditate, quam ipſam hereditatem, reſtituere ſit rogatus? Et ſunt, qui putent (ut Mæcianus), inutilem hanc deductionem: nec enim poſſe ex jure deduci quantitatem, non magis quam ſi fundum quis deducto ære alieno vel deductis legatis reſtituere ſit rogatus: neque enim recipit fundus æris alieni vel legati minutionem. ſed Julianum exiſtimare refert, Trebelliano Senatusconſulto locum eſſe: [&] ne dupliciter fideicommiſſarius oneretur, [&] cum heres æs alienum vel legatum deducit, & cum convenitur a creditoribus & legatariis, reſtituta ſibi ex Trebelliano hereditate, debere aut deductionem eum non pati ab herede, aut cavere illi heredem, defenſum iri eum adverſus legatarios, cæteroſque.

§. 4. Si quis heres inſtitutus, rogatus fuerit hereditatem non totam, *ſed partem* [44] *reſtituere:* vel ſi duobus reſtituere ſit rogatus, & alter ex his velit ſibi reſtitui hereditatem, alter recuſet [45]: Senatus cenſuit, utroque caſu exonerari eum, qui ſuſpectam hereditatem dicit, totamque hereditatem tranſire ad eum, qui adire cogit. §. 5. Sed ſi quis non hereditatis ſuæ partem dimidiam rogavit heredem ſuum reſtituere, ſed hereditatem Seiæ quæ ad eum pervenerat, vel totam, vel partem ejus, heresque inſtitutus ſuſpectam dicat: cum placeat illud, quod Papinianus ait, ex Trebelliano tranſire [46] actiones; dici poterit, ſi ſuſpecta dicatur hereditas, cogendum heredem inſtitutum adire, & reſtituere hereditatem; totamque hereditatem ad eum, cui reſtituitur, pertinere. §. 6. Sed & ſi miles rogaverit *quem res Italicas reſtituere, vel res provinciales:* dicendum eſt, ſuſpectam dicentem cogi adire, & reſtituere. nam (ut eleganter Mæcianus lib. VI. fideicommiſſorum ait) qua ratione excepta re [47] miles [48] heredem inſtituere poteſt, actioneſque ei dabuntur; pari ratione etiam ex Trebelliano tranſibunt actiones. & quamvis placeat, cum quis hereditatem bonaque, quæ ſibi ab aliquo obvenerunt, vel quæ in aliqua regione habet, reſtituere rogat, ex Trebelliano non tranſeant actiones: tamen contra reſponderi in militis teſtamento ait. Nam ſicuti conceſſum eſt (inquit) militibus circa inſtitutionem ſeparare ſpecies bonorum: ita & ſi per fideicommiſſum ab inſtitutis heredibus id fecerit, admitteretur Trebellianum SC. §. 7. Cum quidam duos heredes inſtituerit, eoſque invicem ſubſtituerit, & ab his petierit, *Sive uterque, ſive alter heres eſſet, ut hereditas ſua ex parte dimidia reſtitueretur alicui poſt* [49] *quinquennium;* & ſcripti ſuſpectam ſibi hereditatem dicant; fideicommiſſarius autem deſideret, ſuo periculo adire hereditatem: cenſuit Senatus, ambos [50] heredes alterumve cogi adire hereditatem, & fideicommiſſario eam reſtituere: ita ut fideicommiſſario, & adverſus eum actiones competant, quaſi ex Trebelliano reſtituta hereditate. §. 8. Mæcianus ſcribit, cum quis ex fideicommiſſariis abeſſet, &

1 Id eſt, ante conditionem. ut dixi *l.* 31. *l.* 50. ℨ. & *l.* 10. *ſupr. h. t.* 2 *l.* 6. *in fin.* ℨ. *eod.* 3 *l.* 14. §. 4. ℨ. *h. t.* 4 *l.* 16. ℨ. *hic.* 5 *l.* 6. *in fin.* ℨ. *h. t.* 6 Id eſt, conqueri. 7 Alias, non caperet, *l.* 11. ℨ. *h. t.* 8 Vide *l.* 9. ℨ. *eod.* 9 In cauſis ſummariis non admittitur exceptio rei, quæ intereſſe non continet: ſi vero intereſt, admittitur: ſi requirit altiorem indaginem, reſervatur. *Bald.* 10 Hactenus dictum eſt, qui poſſint cogi adire & reſtituere. Nunc tractatur de perſonis, a quibus quis poteſt cogi adire & reſtituere. 11 Major minorem cogere poteſt, non e contra. Par in parem non habet imperium, nec aliquis in ſeipſum. Alexand. *l.* 3. *l.* 4. ℨ. *de recept.* 12 *l.* 14. *ſupr. de juriſdict. l.* 1. *ſupr. de judic.* 13 Triplici officio nemo fungi poteſt. adde *l.* 9. *ſupr. de pact.* 14 Imo poteſt. *l.* 59. *in fin.* ℨ. *h. t. l.* 3. *ſupr. de adoptionib.* 15 Id eſt, Principis. 16 Filiusfamilias magiſtratu fungens, poteſt cogere patrem adire & reſtituere. 17 Ut ſunt ſententiæ & judicia. vide tamen quæ notavi ad *l.* 77. *ſupr. de judiciis.* 18 Publica inſtituta pietate paterna potiora ſunt. 2 Val. r. 1. Non tantum parentibus, ſed etiam patriæ naſcimur. *l.* 1. §. 15. *in fin.* ℨ. *de ventr. in poſſeſſ.* 19 Vide Cujac. in hunc §. *Inſt. de her. qualit.* in verbis, *niſi minor.* 20 In jure ſcil. nam repudiatio fit in jure, *l.* 3. *l.* 4. *C. de repud. vel abſtin.* recuſatio quoquo modo. *l.* 6 *ſupr. h. t. l.* 95. *ſupr. de adquir. vel omitt. hered.* 21 Qui repudiavit, non cogitur adire ſi bona ſint diſtracta: tunc enim res non eſt amplius integra: vel ſic, Etiam poſt repudiationem cogitur quis adire, niſi bona ſint vendita. *Alex.* Qui repudiavit, commodum adeundi ſibi utile amiſit, *l. ſicut.* 4 *C. de repud. vel abſtin. her.* poteſt tamen cogi adire alieno commodo, hoc eſt, ſi id alteri utile eſſe poteſt. 22 Prætorem. *Hal.* per prætorem, Cujac. *Inſt. de hered. qualit.* 23 *l.* 11. §. 1. *ſupr. h. t.* adde quæ ſcripſi ad *l.* 11. *ſupr. teſt quemadm. aperiantur.* 24 Aditione hereditatis coacta confirmantur legata, fideicommiſſa, tabulæ pupillares, & cætera omnia. 25 *l.* 55. §. 2. *in princ.* ℨ. *eod. l.* 4. *C. h. t. l.* 11. *l.* 38. *in fin.* ℨ. *de vulg.* Quis ille eſt? fideicommiſſarius univerſalis, cui vel hereditas, vel ejus quota, vel res hereditaria relinquitur? 26 Dixi *l.* 11. §. 2. *ſupr. h. t.* 27 *l.* 38. *in fin. ſupr. de vulgari.* 28 *l.* 4. *ſupr.* & *l.* 27. §. 2. ℨ. *eod.* 29 *l.* 55. §. 3. ℨ. & *l.* 4. *in fin. C. h. t.* 30 Hereditatem qui coactus adiit, pœnitere, hoc eſt, ultro poſtea adire non poteſt, ut tali aditione nova, quartæ beneficium conſequatur. 31 Hereditatem adire non quovis petente cogendus eſt heres: nec enim cogitur eam adire niſi petente id fideicommiſſario univerſali. Igitur adire non cogitur legatariis vel fideicommiſſariis particularibus petentibus: cum in eos non ſint onera deſcenſura, ſed commoda tantum. Periniquum autem eſſet in legatarios ſola commoda transferri: penes heredem vero invitum ſola onera. 32 Rogatus de reſtituenda re, vel quantitate, non poteſt compelli adire: ſecus ſi rogetur de univerſitate rerum vel quotæ. *Bart.* 33 Id eſt, ſubſtantiam, quæ familia dicitur heredis in *l.* 38 ℨ. *ad leg. Falcid.* à Græcis eodem titulo, οὐσία τοῦ κληρονόμου appellatur, 3. *Eclog.* 1. *c.* 36. adde *l. ultim. C. de verb. ſign.* 34 Vide *l.* 222. ℨ. *de verb. ſign.* 35 Adde *l.* 3. *C. de liber. præter.* 36 Paupertatem ſuam reſtitui ſi teſtator juſſerit, an & hereditatem ſuam juſſiſſe reſtitui intelligendus fuerit? idem *l.* 78. §. 12. ℨ. *h. t.* 37 Quid ita? olim reditus & cenſus veterum erat in pecore maxime. 38 V. *l.* 12 ℨ. *de reb. dub.* 39 *d. l.* 12. 40 V. *l.* 83. *ſupr. de leg.* 3. Goth. v. Leonin. *lib.* 5. *emendat c.* 9. *n.* 1. Anſ. 41 V. *l.* 164. *in fin.* ℨ. *de verb. ſign.* 42 *l.* 13. *circa fin. C. de heredib. inſt.* 43 Si aliquis in teſtamento rogatur expreſſe reſtituere, *quod ſupereſt a debito & legatis*, tale fideicommiſſum non eſt univerſale. *Bart.* 44 §. 2. *in fin. Inſtit. de fideicommiſſ. hered.* 45 De recuſanda hereditate vide *l.* 89. ℨ. *de adquir. hered.* 46 Non tranſire. *vulg.* vid. Govean 2 *lect* 2 47 Ex certa re. *Flor. Hal l.* 25. §. 1. ℨ. *fam. erciſc. l.* 17. §. 1. *ſupr. de teſt. milit. l.* 1. *l.* 2. *C. de teſtam. milit.* 48 Aliud in pagano. *l.* 78. *ſupr. de hered. inſtit.* 49 Rogatus reſtituere ad diem certam poteſt interim cogi adire & reſtituere. *Bart.* 50 *l.* 11. §. 1. *ſupr.* & *l.* 27. §. 5. ℨ. *h. t.*

præsentes desiderent *suo periculo adire hereditatem*, *translatisque in solidum actionibus in eum*, *qui coëgit*: absentes, si velint fideicommissum suscipere, a præsente petent. consequenter ait, nec quartam eum retenturum [1] adversus fideicommissarios suos: quia nec heres potuit.

§. 9. Idem Mæcianus quærit, an is, qui duobus, vel pluribus rogatus est restituere hereditatem, cogente aliquo [2] adire possit: & in horum, qui id non desideraverunt, portionibus Falcidiæ beneficio uti: sive ipsi quoque desiderent sibi restitui, sive alius in locum eorum successerit? Et cum hodie hoc jure utimur, ut totum transeat ad eum qui coëgit: consequens erit dicere, quartæ retentionem amisisse eum, qui coactus est: quia in solidum actiones transierint in eum qui coëgit. † Plane si proponas, fideicommissarium non ita coëgisse, ut tota hereditas in se transferatur: cum cœperint cæteri desiderare, sibi restitui hereditatem, dicendum, Falcidia eum uti posse. † Recte igitur Mæcianus ait, multum interesse, utrum totam restitui hereditatem sibi fideicommissarius desideraverit, an suam tantummodo partem. nam si sola pars transfertur, in residuo Falcidiæ erit locus: si tota hereditas translata sit, cessat hujus legis beneficium. §. 10. Si servo duorum rogatus [3] quis sit restituere hereditatem, & alter cogere velit suspectam dicentem, alter restituere sibi recuset: hoc erit dicendum, quod [4] in duobus quorum alter suscipere voluit hereditatem, alter non. §. 11. Si pater filio, quem in potestate habet, rogetur restituere hereditatem: an filius patrem suum, si suspectam dicat hereditatem, cogere possit? & non est dubium, patrem a filio per Prætorem cogi posse [5]. §. 12. Sed etsi id fideicommissum ad castrense peculium spectaturum est, & filiusfamilias is fuit, qui munus militiæ sustinebat, aliove [6] quo officio præerat: multo magis dicendum erit, posse eum postulare, ut pater suus cogatur adire, & restituere hereditatem: quamvis contra obsequium patri debitum videtur id desideraturus. §. 13. Sed si servo suo rogatus sit cum libertate quis hereditatem restituere: sive directa data sit libertas, sive fideicommissaria, dici poterit, eum a servo suo non [7] posse cogi adire hereditatem: quamvis, si sponte adisset, cogeretur præstare fideicommissariam libertatem & hereditatem. idque Mæcianus libro septimo de fideicommissis scribit. §. 14. Idem quærit, si quis paratus sit domino cavere de indemnitate: an possit cogi adire hereditatem, maxime & si pretium servi offeratur? Et recte ait, non oportere sub incerto cautionis committere se aditioni hereditatis. §. 15. Hi [8], qui solidum [9] capere non possunt, ex asse heredes instituti, & rogati [10] restituere solidum, adire hereditatem, & restituere cogentur: cum [11] nihil oneris apud eos remansurum [sit]. §. 16. Si ego heres institutus, & rogatus sim Stichum manumittere, vel alius legatarius; fidei autem meæ commissum sit, ut Titio hereditatem restituam; deinde Titii fidei commisit, ut Sticho eandem redderet: Stichus cogere me possit [12] adire & restituere hereditatem. §. 17. Talis quoque casus a Divo Pio terminatus est. nam servo uni ex heredibus legato: per fideicommissum erat ab eo libertas data, & ab [13] altero hereditas. Divus etenim Pius rescripsit Cassio Dextro in hæc verba: *Hermias si Mosco Theodoto ex parte herede instituto a Pamphilo testatore legatus est, eumque Theodotus postquam adierit hereditatem, prius quam a coherede ejusdem Pamphili adiretur hereditas, ad justam libertatem perduxit, & ob hoc in eum casum res perducta est, ut is qui legavit, intestatus esse non possit: Hermia postulante (mihi) id Evarestatus* [14] *compellendus est periculo ejus adire, & ex causa fideicommissi hereditatem restituere.*

De rogato heredem facere. 1. *De rogato restituere hereditatem alterius, cui successit.* 2. *De rogato heredem facere.* 3. *De rogato dare, vel fideicommissum relinquere, vel libertatem adscribere.* 4. *De conditione*, si sine liberis decesserit. 6. *De rogato restituere filiis suis, vel cui ex his voluerit.* 7. *De conditione*, si sine liberis decesserit. 8. *De conditione*, si alieno herede moriaris.

17. IDEM lib. 2. Fideicommissorum.

EX facto *tractatum* [15] est, an per [16] fideicommissum rogari quis possit, ut aliquem heredem faciat? Et Senatus censuit, rogari [17] quidem quem, ut aliquem heredem faciat, non posse: verum [18] videri per hoc rogasse, ut hereditatem suam [19] ei restituat; id est [20], quidquid ex hereditate sua consecutus est, ut ei restitueret.

§. 1. Julianus quoque libro quadragesimo Digestorum fideicommissum tale valere ait: *Fidei tuæ committo, ut hereditatem Titii restituas*: cum esset is, qui rogatus est, a Titio heres institutus. §. 2. Non tantum autem, si heredem quem scripsero, potero rogare, ut heredem faciat aliquem: verum etiam si legatum illi, vel quid aliud reliquero. nam hactenus [21] erunt obligati, quatenus quid ad eos pervenit.

§. 3. Si quis caveret, *Peto, ut illi des*, aut, *illi fideicommissum relinquas*, aut, *illi libertatem adscribas*: admittenda sunt. nam, cum in heredum institutione Senatus censuit utile, de cæteris quoque idem erit accipiendum. §. 4. Si quis rogatus fuerit, ut, *si* [22] *sine* [23] *liberis decesserit, restituat hereditatem* [24]: Papinianus lib. VIII. Responsorum scribit, etiam naturalem [25] filium efficere, ut deficiat conditio: & in libertino, eodem conliberto hoc scribit. Mihi autem, quod ad naturales liberos attinet, voluntatis quæstio videbitur esse, de qualibus liberis testator senserit: sed hoc ex dignitate, & [ex] voluntate & ex conditione ejus qui fideicommisit, accipiendum erit.

§. 5. Ex facto tractatum memini: rogaverat quædam mulier filium suum, *ut si sine liberis decessisset, restitueret hereditatem fratri suo*: is postea deportatus, in insula liberos susceperat: Quærebatur igitur, an fideicommissi conditio defecisset? Nos igitur hoc dicemus: conceptos quidem ante deportationem, licet postea edantur, efficere ut conditio deficiat: post deportationem [26] vero susceptos [27], quasi ab alio, non prodesse [28]: maxime cum etiam bona cum sua quodammodo causa fisco sint vindicanda. §. 6. Si quis [29] rogatus fuerit filiis suis, vel cui ex his voluerit, restituere hereditatem: Papinianus libro VIII. Responsorum etiam deportato [30] ei tribuit eligendi facultatem, cui [31] liber factus fideicommissum restitui velit. † Sed si servus pœnæ fuerit constitutus, nullo ante concepto filio jam parere conditioni non poterit: decessisseque sine liberis videtur. sed cum decedit, electionem illam, quam Papinianus deportato dedit, huic dari non oportet. §. 7. Si quis autem susceperit quidem filium, verum vivus amiserit [32]: videbitur sine liberis decessisse. † Sed si naufragio vel ruina, vel adgressu, vel quo alio [33] modo simul cum patre perierit: an conditio defecerit, videamus? Et magis non defecisse arbitror, quia non est verum, filium ejus supervixisse [34]. Aut igitur filius supervixit patri, & extinxit conditionem fideicommissi; aut non supervixit, & extitit conditio: cum autem quis ante, & quis postea decesserit, non apparet; extitisse conditionem fideicommissi magis dicendum est. §. 8. Si quis ita fideicommissum reliquerit, *Fidei tuæ, fili, committo, ut si alieno herede moriaris, restituas Seio hereditatem*: videri eum de liberis [35] sensisse D. Pius rescripsit: & ideo, cum quidam sine liberis decederet, avunculum ab intestato bonorum possessorem habens, extitisse conditionem fideicommissi rescripsit.

1. *De fructibus.* 3. *De prælegato.*

18. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

IN [36] fideicommissaria hereditatis restitutione constat non venire fructus [37] nisi ex mora [38] facta est, aut cum quis specialiter [39] fuerit rogatus & fructus restituere. §. 1. Plane fructus [40] in quartam [41] imputantur, ut est [&] rescriptum. §. 2. Quotiens quis rogatur hereditatem restituere, id videtur rogatus reddere, quod fuit hereditatis: fructus autem non hereditati [42], sed ipsis rebus accepto feruntur. §. 3. Si legatum sit heredi relictum, & rogatus sit *portionem hereditatis* restituere: id solum non [43] debere eum restituere [44], quod a coherede accepit. cæterum quod a semetipso ei relictum est, in fideicommissum cadit. & id Divus Marcus decrevit.

De rogato dare filio suo. 1. *De rogato hereditatem partiri.* 2. *De sumptu in distrahendis conservandisve rebus facto.*

19. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

UBi pure fideicommissum datum est, si adjectum sit, *Rogo des filio* [45] *tuo faciasque ut ad eum perveniat*: Rescriptum est, videri in id [46] tempus dari, quo capere potest, id est, sui juris fiat [47]. §. 1. *Te rogo, Luci Titi, hereditatem meam cum Attio partiaris* [48]: ex Senatusconsulto Trebelliano in eum, cui restituta est hereditas, actiones competere Aristo ait: quia pro hoc accipiendum sit, *rogo hereditatem illum restituas.* nec verba spectantur Senatusconsulti [49], sed sententia quibuscunque verbis: dum testator senserit, ut hereditas sua restituatur. §. 2. Qui in distrahendis conservandisve rebus hereditariis sumptus factus est, imputari heredi [50] debet [51].

De relicto ad tempus liberorum.

20. ULPIANUS lib. 19. ad Sabinum.

SEd & si ad tempus liberorum fuerit legatum relictum, & is uxore prægnante [52] decesserit: ad heredem suum transferat legatum.

1 *l.* 28. ff. *h. t.* Goth. Ad hunc §. vid. Govean. *lib.* 2. *cap.* 2. S. L. 2 Coactio unius ex fideicommissariis, facit ut heres amittat quartam universam, si contemplatione totius, non partis coëgit. 3 *l.* 25. §. 1. ff. *h. t.* 4 Rogatus restituere servo plurium, perinde est, ac si esset rogatus restituere pluribus. 5 Petita venia *l.* 4. ff. *de in jus voc.* Imo præcise non est cogendus. *arg. l.* 19. ff. *h. t.* 6 Quasi castrense peculium veteribus non incognitum. 7 Imo potest dominus ad petitionem servi cogi adire. §. 16. ff. *h. t.* 8 Qui illi? orbi. vide quæ scripsi ad *l.* 42. *supr. de legat.* 2. & Ulp. 13. 9 Qui non potest solidum sibi capere, is capere potest, ut alii restituat. 10 Vide *l.* 51. ff. *de reg. jur.* 11 Incapax institui potest, ut capaci restituat. vid. Tiraquell. 29. *privil. piæ causæ.* 12 Imo, non potest. §. 13. ff. *h. t.* 13 Qui ab uno consecutus est libertatem, potest alium cogere adire & restituere. *Bart.* 14 Al. *Evarestus.* 15 Videtur enim captare alteri hereditatem. *Goth.* Videtur obstare *l. qui duos.* §. *cum bello.* ff. *de reb. dub.* Sed conciliat Charond. *verisim. lib.* 1. *cap.* 21. Ans. 16 Vid. *l.* 76. ff. *h. t.* 17 Vid. *l.* 71. *in fin.* ff. *de hered. instit.* 18 Et sic verba directa, quæ jure directo valere non possunt, trahuntur ad fideicommissum. *Bart.* 19 Testatoris scilicet, proinde si te filio meo substituero ea spe nominatim, quod illum sis instituturus, non valebit institutio: quippe hoc casu de tua non mea hereditate restituenda agitur. 20 Verbum *suum*, ab aliquo prolatum, refertur ad res proferentis. 21 *l.* 1. §. 17. ff. *h. t.* 22 Demus, hæc verba a testatore non fuisse prolata, num jussus hereditatem alteri restituere post mortem suam, post susceptos liberos eam cogetur restituere? Minime: cur ita? vide *l.* 102. ff. *de cond. & demonstr.* 23 Vide *l.* 148. ff. *de verb. signif.* 24 Mutetur species facti, demus, patri & ejus liberis jus emphyteuseos, & fundi contractu adquisitum, num ad naturales porrigetur? vid. *hic* Bart. 25 Naturales liberi efficiunt, ut fideicommissi conditio deficiat: & sic filius naturalis excludit substitutum. *Bart.* Multo magis legitimus, *l.* 30. *C. de fideicomm.* etiam si plures non sint nati, sed unus, *l.* 148. ff. *de verb. signif.* non idem in adoptivo, *l.* 51. *in fin. supr. de legat.* 2. & spurio. *Novell.* 89. *cap. ult. Auth. ex complexu. C. de incest.* Porro hujus legis sententiam restringit Ripa octo modis. adde *l. generaliter.* 6. §. *cum autem. C. de inst. & subst.* adde Duenazium regula *Filii naturales.* 352. 26 Quid, si post bannimentum & exilium patris? *Bart.* putat ita natos efficere, ut deficiat conditio fideicommissi: ut ita præferantur substituto. 27 Id est, conceptos. vide Cujac. 13. *observ.* 25. 28 Sunt tamen legitimi. quia matrimonium durat: *l.* 1. *C. de repudiis.* non tamen nascuntur in potestate patris. nam per deportationem pater amittit ea, quæ sunt Juris Civilis, ideoque & patriam potestatem, *l.* 17. *in fin. Instr. de pœnis.* atque ita casus est, in quo quis est legitimus filius, non tamen in potestate. 29 V. Cuj. in hunc §. 3. *obs.* 10. Goth. Adde Anton. Merend. *controv. lib.* 4. *cap.* 18. Ans. 30 Deportatione (secus est in damnatione ad metallum) non perditur jus eligendi fideicommissum. *Bart.*

31 Cui liberorum fideicommissum restitui velit. Cujac. 3. *obs.* 10. 32 Conditio, *si decesserit sine liberis*, intelligitur de superviventibus ac superstitibus relictis: & ideo si liberi ante rogatum, vel simul cum eo moriuntur, non faciunt conditionem fideicommissi deficere. *Bart.* 33 An bello? minime. v. *l.* 9. §. 1. ff. *de reb. dub.* 34 *l.* 23. ff. *de reb. dub.* 35 Conditio, *si sine herede decesserit*, intelligitur de liberis. Sine herede hic moritur, qui moritur sine liberis. 36 S. Harm. 8. §. 76. Sensus est: jussus hereditatem restituere, nulla mentione facta fructuum, fructus non restituit. Cur? v. §. 2. ff. *h. t.* Casus duos excipe, de quibus hic *in vers. nisi.* adde & nisi dixero: *quidquid ad te pervenerit*, vel *quantacunque pecunia ad te pervenerit, restituito*, *l.* 32. *l.* 33. ff. *h. t.* vel *peculium cum fructibus restituito*: his enim casibus heres fructus etiam restituere cogitur. *l.* 3. *supr. de instructo.* & priore quidem casu propter verba geminata. *Bart.* Secundo, propter nomen collectivum. *Alberic.* licet tamen fructus regulariter heres non restituat, eos tamen in quartam suam imputat. §. 1. ff. *h. t.* 37 Immaturos: secus in maturis. *l.* 9. ff. *ad leg. Falcid.* 38 *l.* 23. ff. *de leg.* 1. & sic actio ex testamento secundum naturam actionis bonæ fidei, non stricti juris regitur. quia fructus non veniunt hic restituendi a die litis contestatæ, sed a die moræ. Et sic hæc actio (quantum ad fructus, usuras & interesse) servat naturam actionis bonæ fidei. *Ripens.* 39 *l.* 63. §. 4. ff. *h. t.* 40 Eo præsertim casu, ubi mora est commissa. *l.* 58. §. 5. ff. *eod. l.* 73. ff. *ad leg. Falcid.* 41 Trebellianicam scil. an & in Falcidiam? Minime, *l.* 30. *supr. ad leg. Falcid.* Cur? vide *l.* 91. ff. *ad leg. Falcid.* vid. *Bartol.* An & in quartam jure naturæ debitam? Minime. vid. *l. scimus.* 36. *in princ. vers. repletionem. C. de inoffic. testament.* 42 Vide *l.* 23. ff. *de leg.* 1. *l.* 83. ff. *de leg.* 3. 43 Imo quod fideicommisso gravatus accipit a coherede, cogitur id restituere. *l.* 24. *C. famil.* Dic cogi, si supra quartam Trebellianicam habeat, *d. l.* 24. secus si minus, *ut hic.* Idem est in lege Falcidia. *l.* 22. *l.* 91. ff. *ad leg. Falcid.* 44 Prælegata non cadunt in fideicommissum hereditatis, nisi proportione gravati, quia prælegata non veniunt appellatione hereditatis. *Ripens.* 45 *l.* 75. §. 1. ff. *h. t.* 46 Fideicommissum a patre relictum valet, & intelligitur delatum in tempus, quo filius sui juris erit. *l.* 50. ff. *h. t.* 47 Et sic præcise pater non cogitur a filio. Imo cogitur. *l.* 16. §. 11. §. 12. *supr. eod.* 48 Ex sententia SC., transeunt actiones etiam in eum, cum quo heres jussus est hereditatem partiri. 49 Fideicommissi. Ant. Fab. 4. *conj.* 8. ita hunc locum emendat. Putat autem errorem natum esse vitio notarii, aut exscriptoris, qui ex F. C. fecit SC. pro *fideicommissi.* 50 Imo, heredi non imputantur sumptus in explicandis venditionibus facti. *l.* 72. *supr. ad leg. Falcid.* Solve, heredi, id est, fideicommissario. 51 *l.* 22. §. 3. *in fin. infr. h. t. l.* 58. *supr. de leg.* 1. *l.* 32. §. 5. *supr. de usu & usufr. legat. l.* 50. *supr. de usufr. & quemadm.* adde *l.* 72. *supr. ad l. Falcid.* 52 V. *l.* 18. ff. *quando dies legat.*

De

De quartæ retentione per errorem omiſſa.

21. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

HEres, cum debuerat quartam retinere [1], totam hereditatem reſtituit, nec cavit [2] ſibi ſtipulatione propoſita, ſimilem eum eſſe Ariſto ait illis, qui retentiones, quas ſolas habent, omittunt: ſed poſſe [3] eum rerum hereditariarum poſſeſſionem vel repetere [4], vel nanciſci [5], & adverſus agentem [6] doli mali exceptione uti poſſe eum & debitoribus denunciare, ne ſolveretur.

De juſſo reſtituere filiofam. poſt mortem patris. 1. De ſervis quibus libertas & fideicommiſſum relictum eſt. 2. De fructibus ante reſtitutionem perceptis. 3. De rerum periculo. De culpa heredis. De ſumptu in res hereditarias facto. 4. De dote. 5. Si quis hereditatem non quaſi heres reſtituere rogetur.

22. ULPIANUS lib. 5. Diſputationum.

MUlier, quæ duobus filiis in poteſtate patris relictis alii nupſerat, poſteriorem maritum heredem inſtituit, eumque rogavit, liberis ſuis, poſt mortem patris eorum, hereditatem ſuam reſtituere, vel ei, qui eorum ſupereſſet: eiſdem emancipatis a patre ſuo vitricus reſtituiſſe hereditatem dicebatur; mox alter ex filiis vivo patre deceſſiſſe. Quærebatur, an is, qui ſupererat ex filiis, partem fratri ſuo reſtitutam petere poſſit, quaſi præmature datam? Scævola Divum Marcum in auditorio [7] de hujuſmodi ſpecie judicaſſe refert: Braſidas quidam Lacedæmonius, vir Prætorius, cum filiis ſuis ab uxore divortio ſeparata, ſi, morte [8] patris, ſui juris fuiſſent effecti, fideicommiſſum relictum eſſet, eos emancipaverat [9]; poſt emancipationem fideicommiſſum petebant: decreviſſe igitur Divum Marcum refert, fideicommiſſum eis præſtandum [10], intellecta matris voluntate: quæ, quia non crediderat [11] patrem eos emancipaturum, diſtulerat in mortem ejus fideicommiſſum, non dilatura id in mortalitatem, ſi eum emancipaturum ſperaſſet. ſecundum hæc dicebam, & in propoſita quæſtione decretum Divi Marci eſſe trahendum: & recte fideicommiſſum utriſque ſolutum. §. 1. Non eſt dubitatum, cogi [12] poſſe heredem inſtitutum adire & reſtituere hereditatem ſervis, ſive directa, ſive fideicommiſſaria libertas eis data fuiſſet: cum aſpernari heres non deberet perſonam cogentis. habet enim hic quoque aditum: ut qui nondum petere fideicommiſſariam libertatem poſſit, nec directam ſibi vindicare [13], propter ſpem tamen libertatis & hereditatis, aditum ad Prætorem & per ſe habeat. §. 2. Si heres poſt multum temporis reſtituat, cum præſenti die fideicommiſſum ſit: deducta quarta reſtituet. fructus [14] enim qui percepti ſunt, negligentia petentis, non judicio defuncti percepti videntur. † Alia cauſa eſt, ſi ſub conditione, vel in diem rogatus fuerit: tunc enim quod percipitur, ſummovet Falcidiam: ſi tantum fuerit, quantum quartam facit, & quartæ [15] fructus. nam fructus [16] qui medio tempore percepti ſunt, ex judicio teſtantis percepti videntur. §. 3. Sed enim ſi quis [17] rogetur reſtituere hereditatem, & vel ſervi deceſſerint, vel aliæ res perierint: placet non cogi eum reddere, quod non habet: culpæ [18] plane reddere rationem; ſed ejus quæ dolo proxima eſt. & ita Neratius lib. 1. Reſponſorum ſcribit. † Sed [&] ſi, cum diſtrahere deberet, non fecit, lata culpa, non levi, & rebus ſuis conſueta [19] negligentia: hujuſmodi rei rationem reddet. † Sed & ſi ædes uſtæ ſunt culpa ejus, reddet rationem. † Præterea ſi qui partus extant, & partuum partus: quia in fructibus hi non habentur. † Sed & ipſe, ſi quem ſumptum [20] fecit in res hereditarias, detrahet. † Quod ſi ſine facto ejus, prolixitate temporis ædes uſu adquiſitæ ſint, æquiſſimum erit, nihil eum præſtare, cum culpa careat. §. 4. Cum *proponeretur* quidam filiam ſuam heredem inſtituiſſe & rogaſſe eam, *ut ſi ſine liberis deceſſiſſet, hereditatem Titio reſtitueret*, eaque dotem marito dediſſe certæ quantitatis, mox decedens ſine liberis, heredem inſtituiſſe maritum ſuum; & quæreretur, an dos [21] detrahi poſſit: dixi, *non poſſe dici in everſionem fideicommiſſi factum, quod & mulieris pudicitiæ, & patris voto* [22] *congruebat.* Quare dicendum eſt, dotem decedere, ac ſi, quod ſuperfuit, rogata eſſet reſtituere. Quod ſi tantos fructus ex hereditate mulier percepit, ut inde potuerit [23] doti ſatisfieri: dicendum eſt, potius [24] fructibus hoc expenſum ferendum [25], quam fideicommiſſo. §. 5. Ut Trebelliano locus [26] eſſet, non ſufficit de hereditate rogatum eſſe: ſed quaſi [27] heredem rogari oportet. Denique ſi cui portio hereditatis fuerit legata (legari [28] enim poſſe etiam portionem hereditatis, placet nobis), rogatuſque [29] fuerit hanc partem reſtituere, dubio procul non fiet reſtitutio ex Senatusconſulto: ideoque nec [30] quarta retinetur.

De hereditate reſtituenda a coheredibus.

23. JULIANUS lib. 39. Digeſtorum.

QUotiens paterfamilias unum vel duos heredes coheredibus ſuis reſtituere hereditatem jubet, intelligitur eaſdem partes in fideicommiſſis facere, quas [31] in hereditate diſtribuenda fecerit. Sed ſi jubeantur hi, quibus fideicommiſſum datur, pecuniam numerare, atque ita fideicommiſſa recipere: ex quantitate pecuniæ, quam dare jubentur, voluntas colligenda eſt patrisfamilias. Nam ſi ex diſparibus partibus heredes ſcripti æquas [32] partes dare jubentur: propius eſt, ut viriles recipere debeant. ſi vero ſumma pecuniæ dandæ congruit portionibus, hereditarias portiones accipere debebunt.

24. PAPINIANUS lib. 15. Quæſtionum.

NOnnunquam autem ex voluntate [33] varie reſcriptum & judicatum eſt: videlicet ſi non ſub appellatione heredum, ſed propriis [34] nominibus expreſſis fideicommiſſum relinquatur.

De rogato reſtituere filio teſtatoris, aut ſi prius quid ei acciderit, matri ejus. 1. De fideicommiſſo relicto heredi a domino ejus. 2. De codicillis poſt mortem heredis aperiendis.

25. JULIANUS lib. 39. Digeſtorum.

QUidam in teſtamento ſcripſerat: *A te, heres, peto, fideique tuæ committo, ut quidquid ex hereditate mea ad te pervenerit, filio meo prima quaqua die* [35], *aut ſi prius* [36] *quid ei acciderit, matri ejus des, reddas.* Quæritur, cum antequam adeatur hereditas, puer deceſſerit: an fideicommiſſum matri debeatur? Reſpondi, ſi puer, antequam dies fideicommiſſi cedat, deceſſiſſet, fideicommiſſum translatum eſſe ad matrem: poſtea autem quam dies fideicommiſſi cedit [37], ſi deceſſerit, ad heredem pueri fideicommiſſum pertinere. Sed an ea voluntas fuit patrisfamilias, ut ſi ante reſtitutum fideicommiſſum puer deceſſiſſet, matri potius quam heredibus præſtaretur: Prætor æſtimabit ex perſona [38] matris, & ex perſona heredis pueri. Marcellus: Sed teſtatoris voluntati congruum eſt, quandocunque puer deceſſerit, ſive antequam dies fideicommiſſi cedit, ſive poſtea, ad matrem transferri fideicommiſſum, ſi non jam puer hoc acceperit, eoque jure utimur.

§. 1. Si ſervo herede ſcripto, dominus rogatus eſt eidem [39] ſervo reſtituere hereditatem, cum liber eſſet: utile [40] fideicommiſſum eſt.

§. 2. Si quis filium ſuum ex aſſe heredem inſtituit, & codicillis, quos poſt mortem filii aperiri juſſit, fidei ejus commiſit, ut *ſi ſine liberis deceſſerit, hereditatem ſuam ſorori ſuæ reſtitueret*; & filius, cum ſciret, quod in codicillis ſcriptum eſſet, Stichum ſervum hereditarium teſtamento ſuo liberum [41] eſſe juſſit: heredes filii pretium ejus ſervi ſorori defuncti præſtare debent, libertate [42] favore ſui ſervata. hoc amplius, etſi [43] ignoraſſet filius codicillos a patre factos, nihilo minus heredes ejus pretium præſtare debebunt, ne factum cujuſquam alteri damnum adferat. §. 3. Sed & ſi ſervus iſte a Sempronio heres inſtitutus ſit, eamque hereditatem, poſteaquam ex teſtamento fratris ad libertatem pervenerat, adierit: hereditatis quoque æſtimationem heredes fratris ſorori ejus præſtare debent: quia, ſi manumiſſus non eſſet, juſſu mulieris adire eam potuiſſet. ſi vero vivente filio Sempronius deceſſerit, hereditas in cauſa fideicommiſſi non deduceretur: quippe ab ipſo filio adire juſſus hereditatem, ei adquireret.

De civitatibus & municipibus.

26. PAULUS [lib. ſingul. de Senatusconſultis].

OMnibus civitatibus [44] quæ ſub [45] imperio populi Romani ſunt, reſtitui debere & poſſe hereditatem fideicommiſſam, Apronianum [46] Senatusconſultum jubet. Sed & actiones in eas placuit ex Trebelliano transferri. Sed [47] municipes ad eas admittuntur.

1. De eo quod ſervus hereditarius acquiſivit. 2. Quid reſtituendum ab eo qui coactus adiit. 3. De ſuo herede. 4. De fideicommiſſo relicto in tabulis pupillaribus. 6. De bonorum poſſeſſione contra tabulas. 7. De actionibus intentandis vel ſuſcipiendis. 8. Si quis roget ſuam hereditatem, 9. Vel aliam, 10. Vel ſuam & aliam reſtitui. 11. Si heres quid retineat, vel debitor defuncti fuerit. De judicio famil. erciſc. inter heredem & fideicommiſſarium. 12. De fideicommiſſo relicto filio, qui po'eſt petere bonorum poſſeſſ. contra tabulas. 13. De patrono. 14. De rebus præcipiendis. 13. De legato ſub conditione, Si heres non erit. *16. De ſemiſſe pure, & altero ſemiſſe, cum heres morietur, reſtituendo, & de legatis. 17. De rogato ſervos ſuos manumittere, & eiſdem hereditatem reſtituere.*

27. JULIANUS lib. 40. Digeſtorum.

ITa tamen, ut ii [48], quibus reſtituetur hereditas, actorem eligant, & ad agendum, & ad excipiendas actiones. §. 1. Si ſervum hereditarium heres, qui coactus adierit, juſſiſſet adire hereditatem ab alio eidem ſervo relictam, & tunc hereditatem, quam ſuſpectam ſibi eſſe dixerat, reſtituerit: an etiam eam hereditatem, quæ per ſervum adquiſita eſſet, reſtituere deberet, quæſitum eſt? Dixi, non magis hanc hereditatem in reſtitutionem venire, quam quòd ſervus hereditarius poſt aditam hereditatem ſtipulatus fuiſſet & per traditionem accepiſſet; aut fructus, qui ex rebus hereditariis percepti fuiſſent: utique ſi nulla mora [49] fideicommiſſo facta fuiſſet. ſed ſi [50] quid ante [51] aditam heredita-

1 Retentio datur quartæ ex fideicommiſſis, Senatusconſulto Pegaſiano. Nam quod in legatis lex Falcidia, idem in fideicommiſſis Pegaſianum ſubſequitur. §. *ſed quia. Inſt. de fideicommiſſ. heredit.* 2 Vide *l. 1. ſupr. ſi cui plus quam per leg.* 3 *l.* 1. §. 11. *l.* 26. ff. *ad leg. Falcid. l.* 77. §. 2. *ſupr. de legat.* 2. 4 *l.* 40. §. 1. *ſupr. de cond. indeb.* *Sub.* condictione incerti. Idque Sabinianorum ſententia: ut ſit ſenſus: Heredem, qui ſolidam hereditatem reſtituerit perperam, poſſeſſionem repetere condictione incerti unde quod in *l.* 1. §. *ſi legatarius. ſupr. ad l. Falcid* de condictione indebiti legitur, de condictione incerti intelligendum, non certi. Igitur incerti condictione repetit heres, id quod retinere potuit. 5 Ex ſententia Proculi. Omiſſæ namque cautionis Proculiani dabant vindicationem. 6 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 22. *ſupr. ad leg. Falcid* 7 *Subaudi*, Principis. *l.* 18. §. 1. *ſupr. de minoribus.* adde *l.* 40 *ſupr. de rebus creditis* Goth. Ad hanc leg. vid. Cujac. *lib.* 3. *obſ. c.* 15. & *lib.* 13. *c.* 35 S. L. 8 Ut morte, ita emancipatione pater poteſtatem amittit. Ideoque fideicommiſſum ſuſcepturus, quo caſu morte patris fiet ſui juris, fideicommiſſum accipit, quo caſu a patre emancipabitur. 9 Emancipare filium & illi mori, quoad patriam poteſtatem, paria ſunt. *l.* 44. *ſupr. de jur. dot.* 10 Repræſentandum. vide Cujac. 3 *obſ.* 15. a qua emendatione diſcedit 13. *obſ.* 35. repræſentare, eſt præmature dare: repræſtare, eſt rem præſtare. vide *l.* 6. *ſupr quod cum eo.* 11 Diſpoſitio teſtatoris, legislatoris, ſtatuti, collata in unum caſum, habetur pro diſpoſita & deciſa in caſu omiſſo, cui (ſi caſum prævidiſſet) teſtator vel legislator proviſurus fuiſſet. *l.* 40. *in fin. ſupr. de pactis. l.* 102. *ſupr. de cond. & demonſtrat.* 12 *l.* 31. *l.* 52. *in fin. infr. h. t. l.* 13. *ſupr. de tutor vel curat. dat. l.* 83. *in fin. ſupr. de her. inſt.* adde Ariſt. 5. *Ethic.* 10. 13 Vide Paul. 4. *ſent.* 1. §. 18. 14 Vide Socin. *reg.* 172. 15 Fructus quartæ reſtituendi. *l.* 3. *C. h. t. l.* 15. §. 6. *ſupr. ad leg. Falcid.* 16 V. quæ ſcripſi ad *l.* 51. *infr. de reg. jur.* 17 V. Charond. *veriſimil. lib.* 2. *cap.* 3. Anſ. Adde Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *caſ.* 49. S. L. 18 Heres tenetur de dolo & lata culpa dolo proxima. 19 Conſueta in ſuis rebus negligentia, in alienis rebus adhibita, punitur. *l.* 24. §. 5. *in fin. ſupr. ſoluto.* 20 *l.* 19. *in fin. ſupr. h. t.* 21 *Nov.* 39. *cap.* 1. 22 Et officio. vide *l.* 19. *ſupr. de ritu.*

23 *Al.* poſſit. 24 Hinc colligitur, Patrem non teneri dotare filiam, quoties ea habet unde dotari poſſit. vide *l.* 19 ff. *de ritu.* 25 Hoc abrogatum *l.* 6. *C h. t.* 26 *Al.* ſit. 27 Adde *l.* 92. ff. *ad leg. Falcid.* 28 Portio hereditatis legari poteſt. 29 Poteſt enim rogari. *l.* 1. §. 9. ff. *h. t.* §. 11. *Inſt. de fideic hered. & tit. de ſingulis rebus per fideic. in princ.* 30 *l.* 1. §. 17. *in fin. l.* 18. ff. *h. t. l.* 63. §. 11. ff. *eod. l.* 47. ff. *ad leg Falcid.* Goth. Atque ita non habet locum Trebelliana in ſingulis reb per fideicommiſſ relict *l.* 1. §. 4. ff. *h. t.* & *tot. tit. Inſtit. de fideicommiſſ. hered.* Peregrin. *de fideicommiſſ. art.* 2. *num.* 1. Anſ. 31 Repetitæ in fideicommiſſo portiones videntur, quæ in inſtitutione fuerunt appoſitæ, niſi ex onere appoſito, vel propriorum nominum adjectione inducatur aliud. *l.* 78. §. 4. ff. *h. t.* 32 *l.* 7 *in fin* ff. *de reb. dub.* 33 Id eſt, ex præſumptione voluntatis. 34 *l.* 54. *in fin* ff. *de legat.* 1. 35 *l.* 3. ff. *de ademend.* 36 Quam reſtituas ſcilicet non priuſquam ceſſerit dies fideicommiſſi; vox enim *prius*, hic ambigua eſt. 37 *Al.* ceſſit. 38 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 12. §. 4. *ſupr. de uſu.* 39 *l.* 16. §. 10. *ſupr. h. t.* 40 Valet fideicommiſſum per quod cogitur dominus reſtituere ſervo inſtituto. *Bart.* 41 Servo reſtitutioni obnoxio libertas dari poteſt: is tamen qui tali ſervo libertatem confert, ejus æſtimationem præſtare cogitur. 42 Libertas fideicommiſſario ſervo data valet, *ut hic. l.* 70. §. 1. *infr. h. t.* ſervo legato data non valet. vide quæ ſcripſi ad *l.* 11. ff. *de manumiſſ.* 43 *l.* 91. §. 2. ff. *de verb. oblig.* vid. *l.* 63. ff. *de leg.* 2. 44 *l.* 122. *ſupr. de leg.* 1. adde *l.* 26. *ſupr. de negotiis.* Ulp. 24. §. 28. & collegiis licitis. vide *l.* 8. *C. de hered. inſt.* 45 Hinc colligere poſſis, Ad exteras civitates non transmitti jus fideicommiſſi. 46 Apronianum Senatusconſultum factum eſt temporibus Divi Marci. adde Ulp. 12. §. 5. *in fin.* 47 *Al.* ſed &. 48 Puta Syndicis, *l.* 1. *l.* 6. *ſupr. quod cujuſcunque.* alias quidam legunt, *viri.* 49 Fructus percepti negligentia non petentis, non reſtituuntur etiam ab herede coacto. *Bart.* 50 Fructus ex rebus hereditariis percepti non ſunt fideicommiſſarii, ſed percepti ante aditam hereditatem. vide Mantic. 7. *de conject.* 10. 51 Quæſita jacente hereditate, veniunt in reſtitutionem. *Bart.*

tem ſervus ſtipulatus fuiſſet aut per traditionem accepiſſet, id reſtitui debebit, ſicut fructus [1] ante aditam hereditatem in reſtitutionem venient. §. 2. Qui ſuſpectam ſibi hereditatem dicit, nullum [2] commodum ex teſtamento conſequetur, quod habiturus non eſſet, ſi heres inſtitutus non fuiſſet, aut non adiiſſet. & ideo ſi pupillo ſubſtitutus fuerit, itaque, *Quisquis mihi heres erit, idem filio meo heres eſto:* hereditatem, quæ ex ſubſtitutione [3] ad eum pervenerit, reſtituere cogendus erit. ſi vero detracto hoc articulo, *Quisquis mihi heres erit*, ſubſtitutus ita fuerit, *Titius filio meo heres eſto:* tum ſi ſolus patri heres extiterit, nihilominus cogendus erit hereditatem pupilli reſtituere: ſi vero coheredem habuerit, retinebit [4] pupilli hereditatem; quia potuit coherede adeunte, quamvis ipſe patris omiſiſſet hereditatem, ex ſubſtitutione adire. §. 3. Si pater [5] filium, quem in poteſtate habebat, heredem ſcripſerit, & ab eo petierit, ut hereditatem Sempronio reſtitueret, isque ſuſpectam ſibi eſſe dicet: poterit ex Trebelliano Senatusconſulto hereditas reſtitui. quare etſi non immiſcuerit ſe hereditati, nihilominus actiones [6], quæ ei, & in eum competebant, ad Sempronium transferentur. §. 4. A patre heres ſcriptus, & exheredato filio ſubſtitutus, ſi rogatus fuerit hereditatem, quæ ad eum ex ſubſtitutione pervenerit, Titio reſtituere: cogendus non eſt vivo pupillo patris hereditatem adire: primum, quia ſub conditione [7] fideicommiſſum datum eſt; deinde, quia [8] non probe de hereditate viventis pueri aget. mortuo autem pupillo, compelli [9] debet hereditatem patris adire. §. 5. Quod ſi duo heredes a patre inſtituti fuerint, & utriusque fidei commiſſum ſit, ut exheredati filii hereditatem reſtituerent: ſatis erit, vel unum cogi adire. hoc enim facto etiam is, qui patris hereditatem non adit, filii hereditatem adire & reſtituere cogetur.

§. 6. Quotiens [10] filius emancipatus bonorum poſſeſſionem contra tabulas accipit, nulla ratio eſt compellendi heredis ad reſtituendam hereditatem: & ſicut neque legata, neque fideicommiſſa cætera præſtare cogitur, ita ne ad reſtitutionem quidem hereditatis compelli debet. Marcellus: Plane [11] non eſt compellendus adire, ſi [12] jam filius bonorum accepit poſſeſſionem: ne intercedat fideicommiſſum, mortuo herede inſtituto, & omiſſa a filio bonorum poſſeſſione.

§. 7. Qui ex Trebelliano Senatusconſulto hereditatem reſtituit, ſive petat a debitoribus hereditariis, ſive ab eo [13] petatur: exceptione reſtitutæ hereditatis adjuvari vel ſummoveri poteſt, actiones [14] autem fideicommiſſario competunt: quas habuit heres eo tempore, quo fideicommiſſum reſtituebat. Marcellus: Sed eas quoque actiones, quæ ſub conditione erant, & quarum dies eo tempore non ceſſerat, fideicommiſſario competere placet. Sed antequam [15] reſtitueretur hereditas, exceptione aliqua heres adjuvandus non eſt: cum hoc minus ex cauſa fideicommiſſi reſtituturus ſit. §. 8. Trebellianum Senatusconſultum locum habet, quotiens quis ſuam hereditatem, vel totam [16], vel pro parte [17] fidei heredis committit. §. 9. Quare ſi Mævius te heredem inſtituerit & rogaverit [18], *ut hereditatem Titii reſtituas*, tuque hereditatem Mævii adieris: perinde a te fideicommiſſum petetur, ac ſi fundum, qui tibi a Titio legatus eſſet, reſtituere rogatus fuiſſes. ideoque [&] ſi ſuſpectam Mævii hereditatem dixeris, cogi te non oportet eam adire. §. 10. Quod ſi Mævius te rogaverit, *& ſuam hereditatem & Titianam reſtituere*, tuque ſponte adieris hereditatem: uteris legis Falcidiæ commodo, & partem quartam Mævianæ hereditatis retinebis, dimidiam & quartam ex fideicommiſſo reſtitues. nec intererit, eidem utramque hereditatem, an alii Mævianam, alii Titianam rogatus fueris reſtituere. ſed ſi ſuſpectam Mævianam hereditatem dixeris, cogeris eam adire, & reſtituere ei, cui rogatus fueris: is autem, cui Titianam hereditatem reſtituere rogatus fueris, non poterit te compellere ad adeundum. §. 11. Si ex Trebelliano hereditatem reſtituit heres, & fructus prædiorum retinet [19] vel ipſa prædia, ſive etiam debitor ejus, qui teſtamentum fecit, fuerit: neceſſarium eſt, actionem adverſus eum fideicommiſſario dari. Marcellus: Hoc idem neceſſario faciendum eſt, cum [20] parte hereditatis reſtituta familiæ erciſcundæ judicium inter eum, qui reſtituit hereditatem & qui receperit, accipietur. §. 12. Qui rogatus eſt *emancipato filio reſtituere hereditatem*, cogi debet adire & reſtituere: quamvis [21] filius contra [22] tabulas bonorum poſſeſſionem accipere poſſit. §. 13. Si patronus ex parte debita heres inſtitutus, & rogatus reſtituere hereditatem, ſuſpectam ſibi eſſe dicat: puto rectius facturum Prætorem, ſi coëgerit eum adire hereditatem & reſtituere: quamvis poſſit mutata [23] voluntate eam partem hereditatis retinere. §. 14. Si præceptis quibusdam rebus heres rogatus ſit reſtituere hereditatem, & coactus eam adierit, an præcipere debeat? Reſpondi, eum qui [24] juſſu Prætoris adit hereditatem, omni commodo prohiberi debere. §. 15. Sed ſi eidem legatum eſſet ſub hac conditione, ſi heres non eſſet, & ſuſpectam ſibi hereditatem dicat, non aliter cogendus eſt adire, quam ut legata, quæ ſub conditione, ſi heres non eſſet, data erant, reſtituantur: non quidem a coheredibus, ne onerentur: ſed ab eo cui reſtituta fuerit hereditas. nam ſicut explendæ fidei gratia cogendus eſt adire hereditatem: ita ob [25] idipſum damno adfici non debet. §. 16. Heres ex aſſe erat inſtituta conſobrina mea, & ejus fidei commiſſum, *ut partem dimidiam hereditatis ſtatim Publio Mævio reſtitueret, alteram partem, cum ipſa moreretur, eidem Publio Mævio:* præterea [26] alia aliis legata data [ſunt]: Mævius partem dimidiam hereditatis ſtatim percepit & cavit [27], *quod amplius quam per legem Falcidiam liceret, cepiſſet, redditum iri:* ſed & cæteri legata ſolida acceperant & ſimiliter de reſtituendo, quod amplius percepiſſent, caverunt: mortua conſobrina mea Publius Mævius deſiderat ſibi alteram partem hereditatis cum fructibus reſtitui. Quæro itaque, quantum ei reſtituere debeam: utrum [28] quod ſupra quadrantem bonorum penes conſobrinam meam remanſerat, nec amplius quicquam; an [29], & ab aliis quibus legata ſoluta ſunt, repetere quid debeam & quantum? Item quæro, ſi quod ab his ex ſtipulatione percepero, & quod apud conſobrinam meam ſupra quadrantem remanſerat, non efficiat partem dimidiam hereditatis: an [30] ex incremento & fructibus ejus ſummæ, quæ ſupra quadrantem bonorum penes conſobrinam meam remanſit, ſupplere ei debeam duntaxat, ne partem dimidiam hereditatis quantitas, quæ reſtitueretur, excedat? an vero ſicut Publius Mævius deſiderat, quidquid ſepoſito quadrante bonorum, ejus quadrantis fructibus perceptum eſt, reſtitui ei debet [31]? Reſpondi, quod ſupra quadrantem [32] penes conſobrinam tuam remanſit, ſi adjectis fructibus quantitatem partis dimidiæ hereditatis, quæ mortis tempore fuit, non minuet, totum Publio Mævio reſtituendum. Nec [33] ex ſtipulatione ab his, quibus legata ſoluta ſunt, repeti quidquam poteſt. Si vero fructus [34] quantitatem partis dimidiæ exuberant: quadranti tuo & fructibus ejus accedet. ſi vero fructus ejus partis, quæ ſupra quadrantem apud conſobrinam tuam remanſerat, non implent quantitatem partis dimidiæ bonorum: ex ſtipulatione agi poterit. † In ſumma [35], ratio ita ponenda eſt, ut cum omni modo quadrantem excedit fructus, ſi in tantum excreverit, ut quantitatem partis dimidiæ bonorum excedat: etiam id quod exceſſerit, retineas. §. 17. Qui ſuos ſervos rogatus eſt manumittere, & hisdem hereditatem reſtituere: detracto pretio ſervorum, hereditatem reſtituere debebit.

De fideicommiſſo puro & conditionali.

28. AFRICANUS lib. 6. [36] Quæſtionum.

EX aſſe heres inſtitutus, partem hereditatis mihi pure, [tibi] ſub conditione reſtituere rogatus, cum ſuſpectam diceret, poſtulante me adiit, & mihi totam [37] ex Senatusconſulto reſtituit: quandoque [38] conditio extiterit, an fructus partis ſuæ [39] reſtituere tibi debeam, non immerito dubitabatur. Et plerisque placet, non eſſe eos præſtandos: quia [40] nec ab herede præſtarentur, ſi ſua ſponte adiiſſet. ſufficiat autem, jus tuum tibi integrum conſervari, non etiam meliorem conditionem tuam fieri. §. 1. Iidem tamen exiſtimabant, ſi ex aſſe heres inſtitutus, mihi quadrantem pure, tibi æque quadrantem ſub conditione reſtituere rogatus ſit, & cum ſuſpectam hereditatem diceret, cogente me adiit: quandoque conditio extiterit, ſemiſſem tibi eſſe reſtituendum. §. 2. Sed nec lege Falcidia in propoſita ſpecie uſurum me puto: quamvis ſcriptus heres, ſi ſponte adiiſſet, uteretur.

De ſecundo teſtamento, in quo heres ex certis rebus inſtitutus eſt.

29. MARCIANUS lib. 4. Inſtitutionum.

SI quis priore facto teſtamento, poſterius fecerit teſtamentum: etiamſi ex certis [41] rebus in poſteriores tabulas heredes inſtituit, ſuperius tamen teſtamentum ſublatum eſt, ut Divi quoque Severus & Antoninus reſcripſerunt: cujus Conſtitutionis verba retuli, cum alia quoque præterea in conſtitutione expreſſa ſunt. Imperatores Severus & Antoninus Cocceio Campano: *Teſtamentum* [42] *ſecundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres ſcriptus ſit, jure valere, perinde ac ſi rerum mentio facta non eſſet: ſed teneri heredem ſcriptum, ut contentus rebus ſibi datis, aut ſuppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem reſtituat his, qui priore teſtamento ſcripti fuerant, propter inſerta fideicommiſſaria verba, quibus, ut valeret prius teſtamentum, expreſſum eſt, dubitari non oportet. Et hoc ita intelligendum eſt, ſi* [43] *non aliquid ſpecialiter contrarium in ſecundo teſtamento fuerit ſcriptum.*

De legatione. 1. *De verbo* meum, tuum. 2. *Si filiofamilias vel ſervo reſtituatur.* 3. *An actiones in ſolidum tranſeant in fideicommiſſarium.* 4. *De fidei Principis commiſſo.*

30. IDEM lib. 8. Inſtitutionum.

SI legatus [44] ſuſpectam hereditatem dicat, & legationis [45] tempore compellendus eſt accipere judicium: quia hic non multum officio occupatur. & licet deliberare [46] ſe dicat, an adeat, cogendus eſt adire: ſed non ut ſtatim reſtituat: ſed ut reverſus domum, ſi putaverit ſibi expedire, commodo Falcidiæ vel teſtamenti utatur; vel ſi non putaverit, reſtituat totam hereditatem, ne onera patiatur.

§. 1. Si quis *bona* [47] *ſua* vel *omnia ſua* rogaverit reſtituere: fideicommiſſariam reſtitutionem eſſe intelligendum eſt: nam *meorum & tuorum appellatione etiam actiones* [48] *contineri* [49] *dicendum eſt.*

1 Fructus ante aditam hereditatem percepti hereditatem augent. 2 Qui adit coactus, commodum ex hereditate conſequi non debet. §. 14. ʒ. h. t. l. 4. l. 14. §. 4. *ſupr.* & l. 55. §. 3. ʒ. h. t. l. 22. ʒ. *de vulg.* 3 Quod quis habet ex ſubſtitutione pupillari, non venit in fideicommiſſum, niſi coactus adierit. *Bart.* adde l. 12. ʒ. *de vulg.* 4 Imo non retinebit. l. 10. §. 2. ʒ. *de vulg.* 5 Ad hunc §. vide Joann. Decher. *lib.* 1. *diſſert.* 14. *num.* 38. Anſ. 6 Sui heredis exiſtentia fideicommiſſum confirmat, ut per reſtitutionem tranſeant actiones. Bartol. l. 27. §. 2. *ſupr. de vulg.* 7 Qua? ſi filius ante pubertatis annos vita deceſſerit. 8 Viventis de hereditate non probe agitur. 9 Propter fideicommiſſum relictum in ſecundis tabulis, cogitur quis adire ex primis, mortuo demum pupillo. *Bartol.* 10 Ad hunc §. vid. Cujac. *lib.* 17. *obſervat.* 3. S. L. 11 Plane compellendus eſt adire. Petr. Fab. apud Cujac. 3. *obſerv.* 6. reprehenſus a Roberto 2. *recept.* 15. 12 Si non jam filius. Petr. Fab. *ibid.* ut ſit ſenſus, Quemadmodum ſubſtitutus, aut legitimus heres per heredem ſcriptum cogitur, ut adeat & reſtituat: ita præteritus, ſi non jam bonorum poſſeſſionem contra tabulas acceperit, Cujac. *ibid.* 13 l. 49. ʒ. h. t. 14 l. pen. §. 1. ʒ. *de fideicommiſſ. libert.* Goth. Actiones tam civiles quam prætoriæ. d. l. *penult.* §. 1. l. 40. ʒ. h. t. S. L. 15 Remedia Trebelliani Senatusconſulti habent locum poſt reſtitutionem: ſecus antequam reſtituatur hereditas. *Bart.* 16 l. 30. ʒ. *eod.* 17 l. 18. *in fin.* ʒ. h. t. 18 l. 17. ʒ. *eod.* 19 Fideicommiſſario contra heredem datur actio, pro rebus indebite retentis. *Bart.* 20 Inter heredem & fideicommiſſarium partis competit familiæ erciſcundæ judicium. *Bart.* 21 Heres cogitur adire, quamvis fideicommiſſario poſſit alio remedio eſſe conſultum. *Bart.* 22 Præteritus filius cenſetur, qui directo non eſt inſtitutus. 23 Patronus poteſt cogi adire & reſtituere ante pœnitentiam. *Bartol.* 24 Per coactionem perdit quis prælegata, niſi ea percipiat ſub conditione, *ſi heres non erit.* Bart. 25 Officium ſuum nemini damnoſum eſſe debet. vid. l. 7. *ſupr. teſt. quemadm. aper.* l. 140. ʒ. *de reg. jur.* l. 61. §. 5. *infr. de furt.* l. 19. C. *de teſtib.* 26 Et ita ultra vires hereditarias gravata eſt. 27 Ut l. 1. *ſupr. ſi cui plus quam per leg. Falcid.* 28 Prima quæſtio. 29 Secunda quæſtio.

30 Tertia quæſtio. 31 Reſponſio ad primam quæſtionem. 32 Quem heres inſtituta detraxit a Publio Mævio, quatenus pure erat inſtitutus, & aliis legatariis. 33 Reſponſio ad ſecundam quæſtionem. 34 Reſponſio ad tertiam quæſtionem 35 Deciſio generalis. Heres gravatus ultra vires hereditarias, id quod reſtitui ultimo loco debet, ſupplet ex fructibus judicio teſtatoris perceptis. Si fructus percepti ampliorem quantitatem efficiunt, quam ſit pars quæ reſtitui debet, illud reſiduum penes heredem remanebit. At ſi fructus non ſufficiunt, a ſingulis legatariis pro ſua parte detrahetur Trebellianica, ut ita ſatisfiat fideicommiſſario. 36 Vide Cujac. 6. *ad Afric.* 37 Tunc heres nullo incommodo adficietur, cum adierit alieno periculo, & ipſo jure indemnis redditur ex Senatusconſulto, etiam ſine cautione. Cujac. *hic.* 38 Id eſt, quo tempore conditio extiterit. 39 Partis tuæ. *Hal.* & Cujac. *ibid.* ut *infr. jus tuum.* 40 l. 16. §. 8. *ſupr.* & l. 4. C. h. t. ſenſus eſt autem: is qui fideicommiſſo aliquo pure honoratus eſt, & ad cujus petitionem heres adiit, alteri fideicommiſſario conditionali fructus perceptos ante eventum conditionis non reſtituit. Cur ita? quia heres a me compulſus adiit meo periculo; periculum omne ſubii, ideoque omne commodum quod percipere is potuiſſet, ad me tranſlatum eſt. At ſi is non coactus adiiſſet, fructus pendente conditione perceptos non reſtitueret; hinc conſtat, fructus perceptos ab eo, cui fideicommiſſum pure relictum eſt, ex parte fideicommiſſarii conditionalis ante eventum conditionis non reſtitui fideicommiſſario conditionali. 41 §. 3. *Inſtit. quib. mod. teſt. infirm.* 42 Vide Ant. Fabr. 5. *conject.* 19. 43 *Synopſ. Baſil.* 33. *tit.* 3. & *tit.* 11. & 23. 44 Qui legatione fungitur. adde l. 66. §. 3. *infr.* h. t. 45 Vide l. 9. *ſupr.* h. t. 46 l. 71. *infr. eod.* 47 Bona vel omnia ſua qui reſtitui jubet, actiones etiam comprehendit. Fideicommiſſum univerſale eſt, quoties quis jubetur reſtituere omnia bona univerſaliter vel indefinite. 48 Meorum & tuorum appellatione actiones, jura & ſimilia continentur, l. 91. ʒ. *de verb. ſign.* & ita quoque poſt Troïlum de Malvitiis notat Corſetus *in ſingularib.* licet plerisque τὸ *meum* dominium innuere videatur. 49 Imo dotis actio, & pretia ſervorum manumiſſorum deducenda videntur. l. 9. *ſupr. de leg.* 2.

§. 2. Si

§. 2. Si filiofamilias vel servo restituatur, & postea pater vel dominus ratum [1] habuerit: transeunt ex Trebelliano Senatusconsulto actiones.
§. 3. Multum [2] interest, utrum qua [3] pars jure hereditario retineatur, an vero in re vel pecunia. Nam superiore casu actiones dividuntur inter heredem & fideicommissarium: posteriore [4] vero apud fideicommissarium sunt actiones. §. 4. Et [5] heres institutus, rogatusque hereditatem restituere, præcepta aliqua summa vel re: etiamsi in præceptione minus quam quarta pars esset, non amplius Principem pati vindicaturum. §. 5. Sed & si sine ulla præceptione rogatus fuerit hereditatem restituere, plerumque [6] quarta donata est a Principibus: & ita Divus Trajanus & Hadrianus & Antoninus rescripserunt.

De eo, cui pure, 1. Vel in diem libertas relicta est. 2. De conditione institutionis implenda.

31. IDEM lib. 9. Institutionum.

SI cui pure libertas, & per fideicommissum sub conditione hereditas relicta est: cogitur [7] heres adire hereditatem, si suspectam dicat, & restituere, & deficiente conditione libertas ei eripi non potest.
§. 1. Si autem ei, qui [8] in diem libertatem accepit, hereditas per fideicommissum relicta fuerit: suspectam eam interim non posse adiri, Divus Pius Cassio Hadriano rescripsit: cum non possit nondum libero hereditas restitui: nec [9] rursus contra voluntatem defuncti libertatem esse præstandam. §. 2. Si [10] sub conditione heres institutus, rogatusque hereditatem restituere, non vult conditioni parere & adire hereditatem: si facti [11] est conditio, debet parere & adire, & restituere: vel si in dando sit, offerente fideicommissario, recusante autem herede factum adimplere, licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere: & tunc necessitas imponitur [adire hereditatem]. † Cæteræ conditiones, quæ non sunt in potestate heredis [12], ad officium [13] Prætoris non pertinent.

De fructibus.

32. CELSUS lib. 20. Digestorum.

BAllista filiumfamilias heredem instituit ita: *Rebellianus* [14] *si* [15] *caverit* [16] *coloniæ Philippensium* [17], *si sine liberis morietur, quantacunque pecunia ex hereditate de bonis meis ad eum pervenit, eam* [18] *pecuniam omnem ad coloniam Philippensium perventuram*: Respondi, ex his verbis quæ proponis, [id est] *pecuniam* [19], existimo etiam fructus, quos ex hereditate percepit, restituere eum debere: perinde [20] quasi specialiter hoc testator expressisset.

33. MARCIANUS lib. 8. Institutionum.

SCribit Celsus libro XX. Digestorum: Si, qui quadringenta in bonis habebat, petiit ab herede suo, ut *si sine liberis moreretur, quanta* [21] *pecunia ex hereditate sua ad eum pervenisset*, Mævio restitueretur; si [22] ex fructibus medio tempore quadringenta perceperit, & sine liberis decesserit: heredem ejus Mævio quadringenta debiturum. Et cum diu multumque tractavit, an cum augmentum heres sensit [&] periculum sustineat, an per contrarium; novissime ait, *iniquum esse ad fideicommissarium damnum pertinere, ad quem augmentum non pertinet*. & an ad [23] supplendum (inquit) quodcunque ex quadringentis defuerit, etiam augmentum ad eum pertinebit: hoc est, ut usque ad summam quadringentorum damna & fructus computentur: quod verius esse arbitror.

De commorientibus.

34. IDEM lib. 2. Regularum.

SI ejus, qui novissimus [24] ex filiis mortuus est, partem hereditatis propinquo voluit pater restitui, & simul fratres diem suum obiissent: propinquum, si non ostenderit quis novissimus obiisset, ad partem hereditatis non admitti: sed matrem ex Tertylliano Senatusconsulto ad utriusque hereditatem admitti constat.

De curatore furiosæ.

35. ULPIANUS [lib. 6. de Officio Proconsulis].

CUm heres instituta furiosa [25] hereditatem esset rogata restituere: curatorem [26] ejus secundum tabulas bonorum possessione accepta posse transferre actiones, Divus Pius decrevit.

De cautione heredi præstanda a fideicommissario.

36. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

CUm hereditas ex fideicommissi causa restituta [27] est, si ante [cum] herede compromissum est, puto fideicommissarium cavere debere [28] heredi: sicut cum heres multa, antequam restitueret, administravit. nam quod dicitur, *retinere eum oportere*, non est perpetuum: quid enim, si nihil est, quod retineat? veluti cum omnia in nominibus sunt aut in corporibus, quæ non possideat: nempe enim is, cui restituta est, omnia persequitur, & tamen heres judiciis, quibus conventus est [29], aut stipulationibus, quibus necesse habuit promittere (omittere), obstrictus manebit: ergo non [30] alias cogetur restituere, quam [31] ei caveatur.

Quibus modis restituitur. 1. De pupillo & tutore.

37. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

REstituta hereditas videtur, aut re [32] ipsa: si forte passus est heres possideri res hereditarias, vel totas, vel aliquas earum, hac mente, ut vellet restituere & ille suscipere: non si ex alia causa putavit te possidere. † Sed & si postea *ratum* [33] *habuit*, idem erit dicendum. † Sed & si *verbo* [34] *dixit se restituere*, vel per epistolam [35], vel per nuncium restituat: auditur. Sed & *si voluntate tua* [36] *alii restituerit*: in [37] te transibunt actiones. † Item si alius jussu meo restituit, vel ratam habuit restitutionem, transisse actiones videntur. §. 1. Pupillus autem ipse debet restituere tutore [38] auctore: non [39] tutor sine pupillo, nisi infans est: quia nec mandare actiones tutor pupilli sui potest. Ne [40] se quidem auctore pupillum restituere potuisse hereditatem, Divus Severus in persona Arrii Honorati pupilli decrevit, qui Arrio Antonino patruo & tutori suo restituerat. §. 2. Sed etsi pupillo sit restituenda, non [41] posse pupillo sine tutoris auctoritate restitui constat.

38. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

NOn [enim] solutio est hereditatis restitutio, sed & successio, cum obligetur.

39. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SEd nec ipsi tutori indistincte [42] restitui potest.

De actionibus civilibus vel prætoriis vel naturalibus. 1. Qui restituunt. 2. Quibus restituitur.

40. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

QUamvis Senatus de his actionibus transferendis loquatur, quæ Jure civili heredi & in heredem competunt: tamen honorariæ [43] actiones transeunt. nulla enim separatio est. Imo & causa naturalium [44] obligationum transit. §. 1. Persona autem heredis instituti Trebelliano continetur. verum hoc jure utimur, ut & successor [45] heredis recte ex Trebelliano restituat: veluti heres, bonorumve possessor, vel pater dominusve, quibus adquisita est hereditas: omnes enim, quod juris habent, ex Trebelliano Senatusconsulto restituere debent; nec interest, is qui institutus est, an pater, dominusve, rogatus est restituere. §. 2. Nihil interest [46], cui nostro nomine restituitur, paterfamilias sit, an is, qui in aliena potestate est;

41. GAJUS lib. 2. Fideicommissorum.

MUlier, an masculus. & ideo servo quoque voluntate [47] nostra, vel si ratum [48] habuerimus, restitui potest.

1. De jure sepulchri.

42. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

QUia perinde est, atque si mihi restituta esset hereditas.
§. 1. Restituta hereditate jura [49] sepulchrorum apud heredem [50] remanent [51].

De jure accrescendi.

43. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

PApinianus [52] tractat: si quis heres institutus ex semisse rogatus sit restituere hereditatem, & eam suspectam dicens, compulsus adit, deinde fideicommissarius ignarus sit [53], adcrevisse portionem hereditatis post restitutionem scripto heredi: an opus sit ei alia actione [54]? Et ait, securum esse eum posse. de illo plane [loco] solo quærendum ait, an ei opus sit nova restitutione, posteaquam portio adcrevit [55]?

De morte fideicommissarii antequam hereditatem recipiat. 1. De usuris, pensionibus & fructibus.

1 Non valet restitutio facta, nisi consentiente vel ratum habente eo, in cujus potestate est fideicommissarius *Bart.* vid. *l.* 65. *in pr. & fin.* ff. *h. t.* 2 §. 9. *& ibi Theophil. Inst. de fideicomm. hered.* 3 *Al.* quarta. 4 Vide *l.* 1. *in fin. supr & §.* 9. *Inst. eod.* 5 *Al.* Si Princeps heres &c. 6 Si heres jussus est *sine ulla præceptione hereditatem restituere*, nonnunquam extra ordinem condonatur ac remittitur ei quarta, ad voluntatem defuncti accedente rescripto Principis. vide Cujac. 1. *ad Nov.* 1. 7 *l.* 22. §. 1. *supr. h. t.* 8 Vide *l.* 52. §. 1. ff. *h. t.* 9 Imo libertas ante diem & redditas rationes servo ab herede dari potest. *l.* 32. *supr. de dolo. l.* 5. 6. *de oper. libert. l.* 3. §. 15. ff. *de statulib. l. unic.* §. 7. *C. de Latina libertate.* 10 Vide Anton. Fabr. 6. *conjecturar.* 11. 11 Heres cogitur parere conditioni potestativæ, at non casuali. *Bart.* 12 Quales sunt quæ sunt turpes, vel casuales. vide *l.* 63. §. 7. ff. *h. t.* 13 Id est, Prætor non cogit heredem eam conditionem implere. 14 Trebellianus. *Hal.* 15 Vide quæ scripsi ad *l.* 48. ff. *de jure fisci.* de his cautionibus. 16 Ex hac voce decisionem legis habes: deberi sc. restitutionem fructuum fideicommissario in hoc casu. Vult enim Ballista, heredem suum non ex testamento & testamentaria cautione (qualis est, quæ legatorum nomine fit, quæque fructuum incrementum non recipit, *l.* 1. §. 13. ff. *ut leg*) sed ex cautione conventionali fideicommissum præstare. Hujusmodi conventio ac cautio incrementum fructuum recipit, *arg. l.* 222. ff. *de verbor. signif.* conventionalis plenior est Prætoria, quoniam id plerumque agere videntur contrahentes: non igitur hujus legis decisio pendet ex verbo *omnem*, tunc enim fructus non veniunt, *l.* 57. ff. *h. t.* non ex verbo *quantacunque*, nam rogatus restituere quicquid de hereditate superfuerit, fructus non restituit, *l.* 83 *supr. de legat.* 3. non ex verbo *pecunia*, quia eo casu etiam fructus lucratur heres, *l.* 33. ff. *h. t.* vide Cujac. 4. *observ.* 39. adde quæ dicam ad *l.* 58. §. 7. ff. *h. t.* quid enim interest, testator dixerit *quidquid*, aut *quanta*, aut *quantacunque*? 17 Colonia hæc juris erat Italici. *l.* 6. ff. *de censib.* 18 Pecuniæ verbum hic reperitur per epanalepsin seu geminationem: hujus rei occasione doctores hic multa notant de geminationis effectu, etiam ex intervallo interpositæ. Huic epanalepsi opponitur perissologia, superflua verborum adjectio, quæ & inculcatio: cujus multa sunt exempla apud Bart. *l.* 1. §. 7. ff. *de adilitio.* Quod si eorundem verborum repetitio superflua fuerit, battologia fuerit. adde *l.* 88. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* 19 Hæc verba mali interpretis esse, ait Cujacius 4. *observ.* 39. 20 Tacita videtur hæc defuncti voluntas. *l.* 3. §. 2 *supr. de usuris.* Imo non videtur testator id expressisse. *l.* 58. §. 7. *infr. h. t.* 21 Vide quæ notavi ad *l.* 32. *supr. h. t.* 22 *l.* 73. *supr. ad leg. Falcid.* 23 *l.* 27. §. 2. *supr. h. t.* 24 Vide *l.* 9. ff. *de reb. dub.* Goth. Ad intellectum hujus l. vid. Decher. *lib.* 2. *dissert.* 2. *num.* 31. Ans. Adde Joann. Robert. *lib.* 1. *sent. jur. cap.* 16. S. L. 25 Furiosi curator potest agnoscere bonorum possessionem secundum tabulas, & hereditatem restituere. *Bart.* 26 *l.* 7. *C. h. t.* 27 *l.* 69. *in fin. l.* 78. §. *pen. infr. eod.* 28 Imo cavere non debet *l.* 29. §. 2. *in fin.* ff. *de leg.* 3. 29 Heres restituere hereditatem jussus non tenetur creditoribus hereditariis, sed his tantum cum quibus contraxit: ideoque fideicommissarius hereditatem ei restituenti de indemnitate cavere cogitur. 30 *l.* 23. §. 8 ff. *de adilitio.* 31 Id est, quam si. Catullus. *Utrum illius an mei, quid ad me? uxor tam bene, quam mihi pararim.* Terentius *Hecyra, act.* 2. *scen.* 3. *Habui illam, ac ex me esset nata.* Ovid. *Orta dies fuerit, tu desine credere ventis.* id est, si orta dies fuerit. 32 Hereditatem re ipsa heres restituit, cum patitur eam animo restituendi possideri a fideicommissario, animo fideicommissario, & ipse quoque possidere (mens enim & animus utriusque concurrere debet, *ut hic*) vel si ratam habuit possessionem, *vers. sed & si postea.* vel si verbo aut epistola, aut per nuncium jussit restitui, *vers. sed si verbo.* si voluntate fideicommissarii, alteri hereditatem restituit, *vers sed & si voluntate* si alium restituere jussit, aut ab alio factam restitutionem ratam habuit, *vers. item si alius.* 33 Adde *vers. item si.* ff. *h. t* *l* 41. ff. *eod.* 34 *l.* 63. ff *eod.* Re aut verbis restitui potest hereditas. Re, fit tradendo vel patiendo. 35 Epistola heres restituere hereditatem fideicommissario potest 36 Id est, fideicommissarii. *l.* 65. ff. *h. t.* 37 Fideicommissarius hereditate ab herede recepta restitutaque, actiones hereditarias excipit: in eum denique transeunt actiones: effectu est heres. v. *l* 63. ff. *h. t* 38 Hereditatem fideicommissariam pupillus sine tutore auctore restituere non potest. *Goth.* Vid. ad hunc §. Ant. Augustin. *lib.* 3 *emendat. cap.* 10. S. L. 39 Hereditatem fideicommissariam tutor sine pupillo restituere non potest, nisi pupillus ipse infans sit. 40 *l.* 1. §. 13. ff. *h. t.* 41 Cur? dixi *l.* 38. ff. *de pign. act.* 42 Est enim distinguendum, ut in *l.* 7. *C. h. t.* 43 Adde *l.* 1. §. 7. ff. *h. t.* 44 *l.* 64. ff. *eod* 45 *l.* 1. §. 10. ff. *l.* 64. §. 2. ff. *eod. l.* 32. §. 4. ff. *de leg.* 2. *l.* 6. ff. *de leg.* 3. *l* 36 §. 1. ff. *de cond. & demonst.* 46 Procuratoris ad lites persona non spectatur & sic non curatur, qualis sit procuratoris ad lites persona. *Bart.* 47 *l.* 65. *in fin. infr. h. t.* 48 Vide *l* 37. ff. *eod.* 49 De jure sepulchrorum adde *l.* 4. §. 21. ff. *de fideic. libert.* 50 Adde *l.* 5. *l.* 6. ff. *de religiosis.* 51 In quibus fideicommissarius non fit similis vero heredi. v. Accurs. *hic.* 52 Vide in hanc legem Cujac 12 *obs.* 12. 53 Fideicommissarius gnarus sit. *vel ita*, gnarurit adcrevisse *Cujac.* sic enim veteres legebant. Cujac. 12. *obs.* 12. adde Festum *in verbo* gnarigavit, & *verbo* gnaruisse, & *verbo* gnarus & gnaritas. vide *ibid.* Joseph. Scalig. 54 An opus sit ei alia aditione, vide Cujac. 12 *observ.* 12. 55 Adcrescendi jure quod adquiritur, ad fideicommissarium pertinet. *Bart.*

44 MAR-

44. MARCELLUS lib. 15. Digestorum.

POstulante Sticho, qui eodem testamento libertatem & fideicommissam hereditatem acceperat, heres suspectam adiit: mox Stichus, antequam moram in recipienda hereditate faceret, decessit relicto herede Titio: Quæro, an in Titium, si nolit recipere fideicommissam hereditatem, actiones [1] ex Senatusconsulto competant? Respondit: Quoniam fere is qui compulsus est adire hereditatem, confestim ei restituet, de manumisso duntaxat Senatusconsulto comprehensum est: nec heredis facta est mentio. potest tamen evenire ut restitutionem distulerit heres, veluti si pecuniam ei debuerit defunctus, quam retinere [2] maluit, quam petere: cæterum existimo, idem [3] in herede ejus constituendum, quod in illo constitutum est: cur enim recusaret, quam [4] recusare non potuit is, cujus hereditatem suscepit? Quod si forte ante hereditatis restitutionem sine herede decesserit libertus: perinde bona ejus creditoribus hereditariis vendere permittendum [5] est, ac si restituta hereditate decesserit. §. 1. Sed in hujusmodi quæstione rogo respondeas, an recte senserim? Rogata est filia [6] ex asse heres restituere *hereditatis partem dimidiam*, *deductis legatis minimis*, *& ære alieno non magno*, ut legi Falcidiæ locus non sit: mora facta [non] est restitutioni fideicommissi: desidero verbotenus [7] mihi restitui hereditatem, ut ex Trebelliano Senatusconsulto agenti; & ex eo competentibus actionibus etiam usuras debitas ex mortis die in tempus restitutionis, persequar. Item *quæro & de pensionibus* [8], quia locationum [9] obligatio in hereditate fuit: ab herede fructus nullos peto: sed illa desiderat refundere me, aut concedere ei actiones *usurarum & pensionum*: non possum persuadere, hereditatis [10] appellatione, quam rogata erat mihi restituere, etiam hanc stipulationem usurarum ad me pertinere? Respondi: Omnia ea hereditatis appellatione continentur, quantum enim, [quod] ad hoc refert, inter hæc cætera [que] quæ sub conditione sunt promissa, aut in annos singulos, vel menses, nihil interest. Sane *pro fructu* rei quæ hereditate continetur, hæc cedunt: nec fructus fideicommissarium sequitur, si mora [11] non intercessit. Sed quia [12] non ut heres fideicommissum (ut sic dixerim) suppleat postulet; sed *qualis nunc est hereditas*, desideret restitui sibi, nequaquam id debet heres recusare. nam & quodammodo [13] in partem hereditatis Senatus recipi voluit fideicommissarium, & haberi heredis loco, pro qua parte ei restituta esset hereditas. Sed cum hereditarios *nummos fœneraverit* [14], aut ex fundis fructus perceperit: nihil eo nomine præstat ei, cui hereditas per fideicommissum relicta est, si non intercessit mora: scilicet qua [15] suo periculo fœneravit, colendove [16] fundo, vel in cogendis fructibus insumpsit operam: nec [17] æquum erat, alterius (ut sic dixeris) procuratorem constitui. Nullum autem impendium vel opera intercedit heredis, cum his modis, de quibus est quæsitum, augmentum [heredis] recepit.

De eo, qui non vult quartam retinere.

45. MODESTINUS lib. singul. de Evrematicis [18].

QUi totam hereditatem restituere rogatus, quartam retinere non vult, fidumque [19] obsequium defuncti precibus præbere desiderat: sua sponte adire debebit hereditatem, quasi ex Trebelliano eam restituturus, suaserim [20] tamen, suspectam potius dicat hereditatem, coactusque a prætore restituat: hoc enim casu ex [ipso] Trebelliano restituere videtur: expositoque hereditario metu universas actiones in eum transferri qui recipit hereditatem.

De morte fideicommissarii antequam hereditatem recipiat.

46. JAVOLENUS lib. 11. Epistolarum.

SEius Saturninus archicubernus [21] ex classe Britannica testamento fiduciarium [22] reliquit heredem Valerium Maximum trierarchum [23]: a quo petit, *ut filio suo Seio Oceano, cum ad* [24] *annos sedecim pervenisset*, *hereditatem restitueret*: Seius Oceanus, antequam impleret annos, defunctus est: nunc Mallius Seneca, qui se avunculum Seii Oceani dicit, proximitatis nomine hæc bona petit: Maximus autem trierarchus sibi ea vindicat ideo, quia defunctus est is, cui restituere jussus erat. Quæro ergo utrum hæc bona ad Valerium Maximum trierarchum heredem fiduciarium pertineant, an ad Mallium Senecam, qui se pueri defuncti avunculum esse dicit? Respondi, Si Seius Oceanus, cui fideicommissa hereditas ex testamento Seii Saturnini, cum annos sexdecim haberet, a Valerio Maximo fiduciario herede restitui debeat, priusquam præfinitum tempus ætatis impleret, decessit: fiduciaria hereditas ad eum pertinet, ad quem cætera bona Oceani pertinuerint: quoniam dies fideicommissi vivo Oceano cessit: scilicet si prorogando [25] tempus solutionis, tutelam magis heredi fiduciario permisisse, quam incertum diem fideicommissi constituisse videatur.

De naturali debito.

47. POMPONIUS lib. 1. variarum lectionum.

SI heredi ejus, cui natura debuerit, aliquis solverit: ei, cui fideicommissa hereditas relicta sit, id reddendum.

De rebus subtractis.

48. PAULUS lib. 14. Responsorum.

[PAulus respondit]: Si certa portio hereditatis alicui relicta proponitur, & is res hereditarias quasdam furatus sit: in his rebus, quas subtraxit, denegari ei petitionem oportere, recte respondetur.

De creditoribus hereditariis.

49. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

CUm hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituitur, si res urgeat [26], & metus erit ne per absentiam forte fideicommissarii dies actionis exeat: heres judicium suscipere cogitur. §. 1. Similique modo filio de possessione contra tabulas deliberante, scriptus heres a creditoribus hereditariis convenitur.

De jusso restituere filio suo.

50. IDEM lib. 11. Quæstionum.

IMperator Hadrianus, cum Vivius [27] Cerealis [28] filio suo Vivio Simonidi, *si* [29] *in* [30] *potestate sua esse desisset*, *hereditatem restituere rogatus esset*, ac multa in [31] fraudem [32] [fideicommissi] fieri probaretur: restitui [33] hereditatem filio jussit, ita [34] ne quid in ea pecunia, quamdiu filius ejus viveret [35], juris haberet [36]. nam [37] quia cautiones non poterant interponi conservata [38] patria potestate, damnum [39] conditionis propter fraudem inflixit. post decreti [40] autem auctoritatem, in ea hereditate filio [41] militi comparari debuit, si res, a possessoribus peti, vel etiam cum debitoribus agi oporteret: sed paternæ reverentiæ congruum est, egenti forte patri officio judicis ex accessionibus hereditariis emolumentum [42] præstari.

De legatis deducendis.

51. IDEM lib. 17. Quæstionum.

CUm heres deductis legatis hereditatem per fideicommissum restituere rogatur, non placet ea legata deduci, quæ [43] peti non poterant. Sed cum uxori pro parte heredi scriptæ dos [44] prælegetur, eaque deductis legatis hereditatem restituere rogatur: etiamsi quartam, quam per legem Falcidiam retinet, tantum efficiat, quantum in dote est, tamen pro sua portione dotis prælegatæ partem deducit: cum enim utrumque consequitur, nihil interest inter hanc mulierem, & quemvis alium creditorem, heredem institutum, & hereditatem restituere rogatum. † Idem probatur, & si non deductis legatis fideicommissum ab ea relictum sit.

Si rei legatæ legatarius domino successerit. 1. Si servus ab altero ex heredibus libertatem, ab altero fideicommissam hereditatem accepit.

52. IDEM lib. 19. Quæstionum.

SI res aliena Titio legata fuerit, isque domino rei herede instituto petierit, ut hereditatem Mævio restituat: Mævius legatum inutiliter petet. non enim poterit consequi, quod ad institutum, id est, rei dominum pervenire non poterat. §. 1. Servus ab altero ex heredibus libertatem [45], ab altero fideicommissum hereditatis accepit: si neuter adire velit, nullæ Prætoris partes erunt: quia neque propter solam libertatem compellitur adire; neque is a quo libertas data non est, propter eum, qui nondum liber est, [illegible]deat compellitur. & Senatusconsulto locus est, cum ab omnibus d[illegible]cta vel fideicommissa libertas ab eo datur, a quo hereditas quoque relinquitur. sed si forte is, a quo libertas data est, portionem suam repudiavit, vel conditione exclusus est: cum portio ejus ad alterum pervenerit, defendi poterit adire [46] cogendum: quid enim interest, quo jure debitor libertatis & hereditatis idem esse cœperit?

Si servo libertas a legatario, hereditas ab herede relicta sit.

53. IDEM lib. 20. Quæstionum.

NOn est cogendus heres suspectam adire hereditatem ab eo, cui libertas a legatario [47], hereditas ab herede relicta est: cum status

1 Vide *l.* 7. *in fin. C. h. t.* 2 Retinere satius est, quam petere. 3 Heredi potest injungi, quod & defuncto potuit. Ad id, ad quod poterat compelli defunctus, potest compelli heres defuncti, licet verbis legis non exprimatur. *Bart.* 4 *Subaudi*, restitutionem facere. Heres recusare non potest, quod defunctus non potuit. 5 Facta prius discussione, quis sit heres vide Rolandum a Valle, 1. *cons.* 20. *num.* 89. 6 Actiones ex provisione defuncti descendentes in restitutionem veniunt. *Goth.* vide Edmund. Merill. *lib.* 1. *obs. cap.* 15. 16. Ans. 7 Restitutio hereditatis fit, vel verbo, vel re ipsa 8 Actiones quæsitæ providentia defuncti in restitutionem veniunt, vel in heredes primi gradus *Bart.* 9 Locationum obligatio etiam in hereditate est 10 Hereditatis appellatione continentur etiam usuræ, pensiones, fructus, ut qui hereditatem restituere jussus sit, idem superiora omnia restituere cogatur. 11 Fructus qui percipiuntur mora non restituentis, veniunt in fideicommissum, etiam liberis primi gradus. *Bart.* 12 Liberi primi gradus non tenentur ex fructibus fideicommissum supplere. *Bart.* 13 Fideicommissarius in partem hereditatis recipitur, id est, loco heredis habetur. adde *l.* 5. §. 1 *in fin. supr. quod cum eo.* 14 Differentiam nota inter fructus perceptos ex providentia defuncti, & eos qui opera & industria heredis percipiuntur. 15 Quia suo Ita heres fœnerando pecuniam hereditariam, usuras ejus pecuniæ non præstat fideicommissario. Cur? eam pecuniam suo periculo fœnerasse proponitur. 16 Heres hereditatem restituere jussus, fructus ex hereditate perceptos non restituit fideicommissario. Quid ita? quia hic proponitur heres in colendo fundo, cogendisve fructibus insumpsisse operam. 17 Adde exempla ex *l.* 22. §. 3. *supr* & *l.* 58. § 5. *infr. h. t.* 18 De quibus v. *l.* 58. *supr. soluto* 19 *l.* 5. §. 15. *supr. de donat. inter vir. l.* 1. *C. ad l. Falcid.* §. 6 *Inst. h. t.* 20 Quartam qui retinere non vult, consultius facit, si cedit coacte quam si sponte. *Bart.* Paul. 4. *sent.* 3. § 2 & *ult.* 21 Seius Saturninus archicubernius. *Hal.* archicubernus, id est, classis Præfectus, omnium gubernatorum primus. 22 Fiduciarius heres is dicitur, de quo testator spem fiduciamque concipit restituendæ hereditatis post mortem suam. *hic*, & *in fin* & *l* 67. *in fin* ℥. *h t.* hinc fiduciaria hereditas. *in fin. infr. eod.* 23 Trierarchum triremis Principem. 24 Tempus certæ ætatis ex præsumpta voluntate defuncti, propter summam personæ conjunctionem diem facit, non conditionem. 25 *l.* 26. §. 1. ℥. & *l.* 5. *C. quando dies.* 26 *l* 27. §. 7. ℥. *h. t.* 27 Junius. *Hal.* Goth. Hinc collige, pupillum non habere tacitam hypothecam in bonis ejus qui pro tutore negotia ejus gessit Bart. in *l. actorem ratam hab.* & Jason. in *l. properandum. C de jud.* Ans. 28 Institutus heres fi. 29 Id est in id tempus, quo sui juris esset. 30 Vide *l.* 19. ℥. *h. t.* 31 Quin, ut nihil in fraudem fiat, restituere cogitur. *l.* 16. §. 11. ℥. *h. t.* 32 Pater dissipans fideicommissum cogitur filio existenti in potestate restituere etiam ante conditionis eventum. *Bart.* 33 Cautionis onus patri, restituere hereditatem liberis gravato, remitti potest a testatore, *ut hic.* & *l. ult. infr. ut legatorum nomine.* Quid, si pater bona restitutioni obnoxia disperdat ac profundat? cavere quidem non cogitur, *ut hic.* & *d. l. ult.* restituere tamen cogitur, *ut hic.* Quid, si extraneus restituere sit gravatus, remissaque ei sit a testatore cautio: & is tamen bona restitutioni obnoxia evertat? Bartolus putat non cogendum restituere, *arg. d. l. ult.* perperam. Nam dicta lex ultima loquitur de patre, non de extraneo: præterea negat cautionem remissam exigi: non vetat autem restitutionem fieri. in summa, si pater, qui in fraudem fideicommissi quid facit, restituere fideicommissaria bona liberis cogitur, *ut hic.* quanto magis extraneus? Et vero ita Alexander quoque sentit communis etiam interpretum opinio ita habet. Quod ita verum, ut etiamsi non omnia, sed partes tantum quasdam fideicommissi evertat heres, restituere illis casibus hereditatem teneatur. de quo vide Beroum *quæst.* 72. 34 Bona adventitia pleno jure ad filiumfamilias pertinent, *ut hic.* & tamen ea alienare citra voluntatem patris non potest. *l. ult.* §. 5. *vers. filius. C de bonis, quæ liberis.* 35 Nam filio mortuo, etiam testato, ea hereditas ad patrem devolvitur vide Cujac. ad *l.* 6 ℥. *qui testam.* 36 Vide Cujac. ad *l* 6. ℥. *qui testam* 37 Cautio de restituenda hereditate filio, inter patrem & filium interponi non potest propter auctoritatem patriæ potestatis, quæ efficit, ut lis nulla inter patrem & filium esse possit. *l. lis nulla.* 4. ℥. *de judiciis.* 38 Adde *l.* 7. ℥. *ut legatorum.* hæc cautio præstatur filio emancipato, ut *d. l.* 7. non filiofamilias, *ut hic.* v. quæ scripsi ad *Nov.* 42. *c.* 41. adde casum *l. ult. C. de sent pass* 39 Damnum conditionis hic dicitur, ut damnum voluntatis *l.* 23. § 2 ℥ *de fideic. libert.* 40 Ab Hadriano interpositi: hac enim lege decretum quoddam Hadriani refertur. 41 *Lego* filius militi. 42 Emolumenti nomine proprie significantur fruges, fructus, & alia emolumenta, ut *l.* 3. §. *& generaliter. l. ult.* ℥. *si cui plus, quam per leg. Falc.* ut in illo Cæsaris loco, 1. *de bell. Gall. Sine magno commeatu, & emolumento.* Ab eo forte, quod fruges emolantur: ut illo Persii loco, *Granaria emole.* 43 Deductio legatorum non fit de legatis invalidis. 44 Dos prælegata deducitur, ut debitum, nec impedit quartæ Trebellianicæ deductionem. *l.* 6. *C. ad l. Falcid.* 45 V. *l.* 53. *infr. h. t.* 46 V. *l.* 22. §. 1. *supr. h. t.* 47 *l.* 52. §. 1. *supr. eod.*

hominis

hominis ex legato pendeat, & nemo se cogatur adstringere hereditariis actionibus propter legatum. quid enim, si [1] inter moras non manumittente legatario servus decesserit? si autem vivo testatore legatarius decesserit: benigne respondetur, cogendum adire, cum in ipsius sit potestate, manumisso restituere hereditatem.

De rogato restituere quidquid ex hereditate supererit; & obiter de collatione bonorum.

54. IDEM lib. 19. [2] Quæstionum.

TItius [3] rogatus est, quod ex hereditate superfuisset, Mævio restituere: quod medio tempore alienatum [4] vel diminutum est, ita quandoque peti non poterit [5], si [6] non intervertendi fideicommissi gratia tale aliquid factum probetur; verbis enim fideicommissi bonam fidem inesse, constat. Divus autem Marcus, cum de fideicommissaria hereditate cognosceret, his verbis, *Quidquid ex hereditate mea superfuerit, rogo restituas*, & viri boni arbitrium inesse credidit. judicavit enim erogationes, quæ ex hereditate factæ dicebantur, non ad solam fideicommissi deminutionem pertinere: sed [7] pro rata patrimonii, quod heres proprium habuit, distribui oportere. quod mihi videtur non tantum æquitatis ratione, verum exemplo quoque motus fecisse. Cum enim de conferendis bonis fratribus ab emancipato filio quæreretur, præcipuum autem, quod in castris fuerat adquisitum militi, relinqui placeret: consultus Imperator, sumptus quos miles fecerat, non ex eo tantummodo patrimonio, quod munus collationis pati debuit, sed pro rata etiam castrensis pecuniæ decedere oportere constituit. † Propter hujusmodi tractatus Mævius fideicommissi nomine cautionem exigere [8] debet [9]: quod eo pertinet, non ut ex stipulatione petatur, quod ex fideicommisso peti non poterit; sed ut habeat fidejussores ejus quantitatis, quam [10] ex fideicommisso petere potuit.

De operis & cæteris quæ restitui non possunt. 1. *De eo cui in tempus libertas directo data est.* 2. *De fideicommisso restituendo.* 3. *De eo qui supremas defuncti preces destituit.* 4. *De herede heredis.* 5. *De evictione hereditatis.*

55. IDEM lib. 20. Quæstionum.

SI patroni filius extraneo restituerit ex Trebelliano hereditatem, operarum actio, quæ [11] transferri non potuit, apud heredem manebit: nec ei nocebit exceptio, cum eadem prodesse non posset ei, qui fideicommissum accepit. & generatim ita respondendum est, non summoveri heredem, neque liberari ex his causis, quæ non pertinent ad restitutionem. §. 1. Imperator Titus Antoninus rescripsit, in tempus [12] directo data libertate, non esse repræsentandam hereditatis restitutionem, quando persona non est cui restitui potest. §. 2. Qui fideicommissam hereditatem ex Trebelliano, cum suspecta [13] diceretur [14], totam recepit [15], si ipse quoque rogatus sit alii restituere, totum [16] restituere cogetur: & erit in hac quoque restitutione Trebelliano locus: quartam enim Falcidiæ jure fideicommissarius retinere non potuit. Nec ad rem pertinet, quod nisi prior, ut adiretur hereditas, desiderasset, fideicommissum secundo loco datum intercidisset: *cum enim semel adita* [17] *est hereditas, omnis defuncti voluntas rata constituitur.* † Non est contrarium, quod legata cætera non ultra dodrantem præstat. aliud est enim ex persona heredis conveniri; aliud proprio nomine defuncti precibus adstringi. Secundum quæ potest dici, non esse priore tantum desiderante cogendum institutum adire, ubi nulla portio remansura sit apud eum: utique si confestim, vel post tempus cum fructibus rogatus est reddere. sed & si sine fructibus rogatus est reddere, non erit idonea quantitas ad inferendam adeundi necessitatem: nec ad rem pertinebit, si prior etiam libertatem accepit. ut enim pecuniam, ita nec libertatem, ad cogendum institutum accepisse, satis est. Quod si prior recusaverit, placuit ut recta via secundus possit postulare, ut heres adeat & sibi restituat. §. 3. Quid ergo, si non alii, sed ipsi heredi rogatus sit restituere? quia non debet eidem quandoque quarta reddi, quam perdidit: propter hujus portionis retentionem erit audiendus.

† Sed nec illud translatitie [18] omittendum est, instituto, qui coactus est adire, fideicommissi petitionem denegandam [19] esse. cur enim non videatur indignus [20], ut, qui destituit supremas defuncti preces, consequatur aliquid ex voluntate? quod fortius probabitur, si post impletam conditionem coactus est adire: nam [si] pendente conditione, durum erit idem probare: cum & Falcidiam pœnitendo potuit inducere. † Nec ignoro posse dici, nullo modo fideicommissi petitionem denegandam eis, qui jura sepulchrorum [21] adquiri insequuntur. Adeo Senatus nihil apud eum ex ea parte, quam derelinquit, voluit relinquere: ut nec [22] Falcidiam exercere possit, nec præceptio apud eum relinquatur, nec substitutio quoque secundarum tabularum ita facta, *Quisquis mihi heres erit, filio meo heres esto*, eidem daretur.

§. 4. Cui Titiana hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est, Mævianam hereditatem, quam Titius defunctus ex Trebelliano Sempronio restituere debuit, & ipse restituere poterit, sicut alius quilibet successor. §. 5. Actiones temporariæ Trebelliani solent esse, evicta hereditate ab eo, qui, posteaquam fideicommissam restituit hereditatem, victus est: scilicet ante [23] restitutionem lite cum eo contestata. potestas enim evictionis tollit intellectum restitutionis, indebito fideicommisso constituto. † Plane si fideicommissum ab eo quoque qui postea vicit, relictum est: quia possessor in ratione reddendæ hereditatis partem, quam fideicommissario restituit, heredi reputat: defendi potest, actiones Trebelliani durare.

De herede in possessionem mittendo. De alienatione facta a fideicommissario ante restitutionem.

56. IDEM lib. 7. Responsorum.

FIliam fratribus, *certis rebus acceptis*, hereditatem restituere pater voluit. ante restitutam hereditatem in possessionem [24] hereditatis filiam quoque mitti placuit. cum autem interea filii res [25] bonorum in solidum distraxissent, item alias pignori dedissent: hereditate postea [26] restituta, constitit, ex eo facto cæterarum quoque portionum venditiones, item pignora confirmari.

De fructibus. 1. *De verbis & voluntate.* 2. *De gradibus fideicommissi, & electione heredi commissa.*

57. IDEM lib. 8. Responsorum.

H*Eredes mei quidquid ad eos ex hereditate bonisve meis pervenerit* [27], *id omne post mortem suam restituant patriæ meæ coloniæ Beneventanorum:* nihil [28] de fructibus [29] pendente conditione perceptis petitum videri, constitit. §. 1. Cum ita [30] fuerat scriptum: *Fidei filiorum meorum committo, ut si quis* [31] *eorum sine liberis prior diem suum* [32] *obierit, partem suam superstiti* [33] *fratri restituat: quod si uterque sine* [34] *liberis diem suum obierit, omnem hereditatem ad* [35] *neptem meam Claudiam pervenire volo:* defuncto altero superstite filio, novissimo autem sine liberis, neptis prima quidem facie propter conditionis verba non admitti videbatur; sed cum in fideicommissis voluntatem [36] spectari conveniat, absurdum esse respondi, cessante prima substitutione, partis nepti petitionem denegari, quam totam habere voluit avus [37], si novissimus fratris quoque portionem suscepisset. §. 2. *Peto, de te, uxor carissima, uti cum morieris, hereditatem meam restituas filiis meis, vel uni eorum* [38], *vel nepotibus meis, vel cui* [39] *volueris, vel cognatis meis, si cui voles ex tota cognatione mea:* inter filios respondi substitutionem fideicommissi factam videri; circa nepotes autem, [&] cæteros cognatos facultatem eligendi datam: ex cæteris autem cognatis, si nepotes superessent, non recte mulierem electuram propter gradus [40] fideicommissi præscriptos [41]; deficiente vero gradu nepotum, ex cognatis, quam velit personam eligi posse.

Si heres ante restitutionem successerit debitori hereditario. 1. *De periculo nominum.* 2. *De usuris.* 3. *De præceptione pecuniæ vel prædiorum,* 4. *Vel reditus.* 5. *De fructibus, usuris, & pensionibus.* 6. *De usuris. De rerum usu & periculo.* 7. *De fructibus.* 8. *De pignore.*

58. IDEM lib. 9. Responsorum.

DEducta quarta parte restituere rogatus hereditatem, prius quam restitueret, hereditario debitori heres extitit: quoniam actio eo confusa [42], per Trebellianum redintegrari non potest, pecuniæ quoque debitæ dodrans ex causa fideicommissi petatur: sed in eum diem, quo actio confusa est, usuræ præteriti temporis, quæ in obligatione vel in officio judicis fuerunt, computabuntur; posterioris, ita demum si mora fideicommisso facta sit. §. 1. Cum hereditas ex causa fideicommissi in tempus restituenda est: non idcirco nominum periculum ad heredem pertinebit, quod heres a quibusdam pecuniam exegerit [43].

§. 2. Qui post tempus hereditatem restituere rogatur, usuras [44] a debitoribus hereditariis perceptas, quarum dies post mortem creditoris cessit, restituere non cogitur: quibus non exactis, omnium usurarum [45] actio (nam hereditaria [46] stipulatio fuit) ex Trebelliano transferetur: & ideo nec indebiti repetitio erit. † Ac similiter hereditario creditori si medii temporis non solvantur usuræ, fideicommissarium in his quoque Trebellianum tenebit. Nec ideo querelæ locus erit, quod de fructibus heres, quos jure suo percipiebat, fœnus non solverit. † Quod si fœnus heres medii temporis solverit, eo nomine non erit retentio, cum [47] proprium negotium gessit: quippe sortem reddere creditori coactus, fideicommissario nihil usurarum medii temporis imputabit.

§. 3. Acceptis centum, [centum] hereditatem rogatus restituere, totam pecuniam jure Falcidiæ percipere videtur: & ita Divi Hadriani rescriptum intellectum est, tanquam si ex bonis nummos retenturus fuisset. Quod tunc quoque respondendum est, cum pro parte hereditatem coheredi suo restituere rogatur. † Diversa [48] causa est prædiorum pro hereditaria parte retentorum: quippe pecunia omnis de portione retineri potest: prædiorum autem alia portio non nisi a coherede, qui dominium habet, accipitur. Cum autem prædia majoris pretii, quam portio hereditatis, essent: in superfluo prædiorum petenti fideicommissario Falcidiam intervenire visum est: concurrentem enim pecuniam compensari placuit. §. 4. Hereditatem post mortem suam exceptis [49] reditibus restituere rogatus, ancillarum partus non [50] retinebit, nec fœtus pecorum, qui summissi gregem retinent. §. 5. Ante diem fideicommissi cedentem fructus & usuræ, quas debitores hereditarii, cum postea cessisset dies, solverunt: item mercedes prædiorum ab herede perceptæ, portioni quadrantis imputabuntur [51]. §. 6. Cum

1 Inter moras, hoc est interim. *l.* 28. ff. *de admin. & peric. tut.* 2 *Novell.* 108. *in pr. & c.* 2. 3 Vide Mantic. 4. *de conject. in fin.* 4 Rogatus restituere *superfluum hereditatis*, non potest profundere, dilapidare bona fideicommisso obnoxia, licet tamen ei diminuere boni viri arbitratu. 5 Hodie ad dodrantem diminuere potest ex omni causa, quin imo & quadrantem certis ex causis. *Novell.* 108. *c.* 1. & 2. aliud erit, si quis simpliciter rogetur *hereditatem restituere.* Hæc sunt diversa, gravari ad hereditatem restituendam, & gravari ad id tantum restituendum quod ex hereditate superfuerit. 6 *l.* 25. §. 16. *supr. de hered. petit. l.* 3. §. 2. ff. *de usuris.* 7 Hoc etiam correctum. *d. Novell.* 108. 8 Ab herede sc. Jure novo tendit eo cautio, ut se restituturum quadrantem & de dolo caveat. *Novell.* 108. 9 Imo non debet. *l.* 6. *C. h. t.* Solve, *dicta lex* 6. locum habet in filio jusso restituere filiis suis, exceptis certis casibus. hæc lex & *dicta Novell.* 108. locum habent in filio jusso fratri restituere. 10 V. *l.* 6. *C. de jur. & fact. ignorant.* 11 *l.* 42. *in fin.* ff. *h. t.* 12 *l.* 31. §. 1. ff. *h. t.* 13 *l.* 63. §. 11. ff. *h. t.* 14 Ab herede. 15 Ab herede scilicet: quem coegit adire & restituere. 16 *l.* 1. §. 8. ff. *h. t.* 17 Disposita in testamento dependent & confirmantur ab adita hereditate *l.* 31. §. 1. ff. *de excusat. tutor.* 18 Id est, interim, vel defunctorie. vide *l.* 1. §. 6. ff. *ad SC. Turpill.* 19 *l.* 27. §. 2. ff. *h. t.* 20 Indignus est fideicommisso, qui destituit supremas defuncti preces. 21 *l.* 42. §. 1. ff. *h. t.* 22 *l.* 14. §. 4. ff. *h. t.* 23 Secus si post. *l.* 63. §. 4. ff. *h. t.* 24 Adde Paul. 3. *sent.* 5. §. 11. ubi vide Cujac. dixi ad *l.* 2. *C. de edicto D. Hadriani.* 25 Id est, res quasdam ex bonis. 26 Jus superveniens auctoris confirmat jus successoris. *Castr.* 27 *l.* 40. *in fin. l.* 83. ff. *de leg.* 3. 28 *l.* 83. ff. *de legat.* 3. 29 Imo, fructus veniunt. *l.* 32. *in fin.* ff. *h. t.* 30 Vide Ripensem, qui ad hunc §. integrum pene volumen edidit. *Goth.* Adde Kinschot. *resp.* 89. *n.* 73. & Joann. Decher. *lib.* 1. *dissert.* 3. *n.* 9. 10. *Ans.* 31 An hæ voces sint particulares, unius, & non distributivæ, v. Ripens. *hic.* 32 Id est, mortis. vide *hic* Ripens. 33 Audis filios institutos & invicem substitutos. 34 De hac dictione, *uterque*; collectiva sit necne, an distributiva, v. *hic* Ripens. 35 Audis duobus institutis, & invicem substitutis neptem substitui: hinc collige, Substitutum in tota hereditate duobus institutis, & invicem substitutis, censeri ex mente testatoris vocatum ad portionem ultimi, in cujus sola persona exstitit conditio. *Ripens.* 36 *l. penult.* ff. *de leg.* 1. *l.* 7. *in fin.* ff. *de supellect.* Sui beneficii quisquis est optimus interpres. Interpretari suum beneficium quisque solet, vel ejus est interpretari, qui beneficium dedit. 37 Quid quibus ex conjecturis hic sumitur voluntas defuncti? an ex institutione reciproca facta inter oneratos, ut vult Castrensis? an ex persona neptis substitutæ, ut vult Bartolus? v. *hic* Ripensem. Sed tamen Julius Clarus hinc colligit, in dubio testatoris mentem præsumi consentaneam & conformem juri communi & statuto, 3. *sent.* § *testamentum. quæst.* 76. *reg.* 6. 38 Si vivet scil. hisque verbis inducitur tacita substitutio, quæ locum non habet, nisi purificata conditione subintellecta: non quod alii nolunt, vel non possunt ad fideicommissum admitti. *Ripens.* 39 Hinc nascitur quæstio, utrum his verbis uxori detur electio? an vero inter filios facta sit substitutio? Postremum verum est. 40 Ordo scripturæ servandus est. 41 Sed unde colligitur hæc testatoris intentio? ex ordinata affectione defuncti, quæ cadit inter personas sub eadem alternatione comprehensas. adde *l.* 77. § 32. *supr. de legat.* 2. 42 *l.* 80 *in fin.* ff. *h. t.* Debitum ab herede per aditionem confusum, in actionem ex testamento devolvitur. *Bart.* 43 Exigere enim a quibusdam, non facit heredem teneri de periculo aliorum, nisi in culpa fuerit. vide *l. periculum* 35. ff. *de reb. cred.* 44 *l.* 44. §. 1. ff. *h. t.* 45 In fideicommissarium actio usurarum transfertur, *ut hic.* pignoratitia seu hypothecaria non transfertur. *l.* 59. ff. *h. t.* Quid ita varie? actio usurarum hereditaria est, *ut hic.* cæteræ non sunt hereditariæ. 46 Hereditariæ stipulationes dicuntur, quæ cœperunt a defuncto, licet accedant principali, quæ hereditaria est. 47 *l.* 12. §. 6. ff. *qui potiores.* 48 *l.* 77. ff. *de legat.* 2. 49 Vide Manticam 7. *de conjectur.* 10. *num.* 36. 37. 50 Imo, restituere partus non cogitur. *l.* 14. *in fin.* ff. *de usuris.* 51 *l.* 18. *l.* 22. §. 2.

autem poſt mortem ſuam rogatus hereditatem reſtituere, res hereditarias diſtrahere non cogatur heres: ſortium, quæ de pretiis earum redigi potuerunt, uſuræ propter uſum [1] medii temporis perceptæ non videbuntur: denique nec periculum mancipiorum aut urbanorum prædiorum præſtare cogitur; ſed nihilominus uſus [2] & caſus eorum quadrantem quoque diminuit. §. 7. Quod ex hereditate ſuperfuiſſet, cum moreretur, reſtituere rogatus, fructus ſuperfluos reſtituere non [3] videtur rogatus: cum ea verba diminutionem quidem hereditatis admittunt, fructuum autem additamentum non recipiant. §. 8. Heres ejus, qui bonorum ſuperfluum [4] poſt mortem ſuam reſtituere fuerat rogatus, pignori [5] res hereditarias datas, ſi non in fraudem id factum ſit, liberare non cogitur.

De obligatione naturali & pignore. De legato, ſi heres non extitiſſet. 1. *De eo, quod heres non tanquam heres accepit.*

59. PAULUS lib. 4. Quæſtionum.

DEbitor [6] ſub pignore, creditorem heredem inſtituit, eumque rogavit reſtituere hereditatem filiæ ſuæ [id eſt, teſtatoris]: cum nollet [7] adire ut ſuſpectam, coactus juſſu Prætoris adiit & reſtituit: cum emptorem pignoris non inveniret, deſiderabat [8] permitti ſibi, jure [9] dominii id poſſidere. Reſpondi: Aditione [10] quidem hereditatis confuſa obligatio eſt. † Videamus autem, ne & pignus liberatum ſit ſublata naturali [11] obligatione. Atquin ſive poſſidet creditor actor, idemque heres, rem, ſive non poſſidet: videamus de effectu rei. & ſi poſſidet, nulla actione a fideicommiſſario conveniri poteſt; neque pignoratitia, quoniam hereditaria eſt [12] actio. neque fideicommiſſum, quaſi minus reſtituerit, recte petetur; quod eveniret, ſi nullum pignus interceſſiſſet; poſſidet enim eam rem quaſi creditor [13]. ſed etſi fideicommiſſarius rem teneat, & hic Serviana [14] actio tenebit: verum eſt enim, non eſſe ſolutam pecuniam: quemadmodum dicimus, cum amiſſa eſt actio propter exceptionem. Igitur non tantum retentio, ſed etiam petitio pignoris nomine competit, & ſolutum non repetetur. Remanet ergo propter [15] pignus naturalis obligatio. [In] re autem integra non putarem compellendum adire, niſi [16] prius *de indemnitate* eſſet ei cautum, vel ſoluta pecunia eſſet. Nam & cum de lucro [17] heres ſcriptus alit [18], quod forte legatum accepit, ſi heres non extitiſſet: Reſponſum eſt, non eſſe cogendum adire, niſi legato præſtito. ubi quidem potuit dici, nec cogendum eſſe heredem adire quodammodo contra voluntatem defuncti, qui legando heredi, ſi non adiiſſet, in ipſius voluntate poſuit aditionem. ſed cum teſtator alterutrum dederit, nos utrumque ei præſtamus. §. 1. Ea quæ dotem dabat, pacta erat cum marito, ut *mortua ſe in matrimonio, dotis pars matri ejus redderetur*: nec eo nomine ſtipulatio a matre interpoſita eſt: moriens deinde matrem & maritum ſuum heredem fecerat; & a matre petierat, *ut hereditatem Titio reſtitueret*: judex addictus [19] de hereditate dividenda, partem dotis, quaſi [20] ex utili pacto, pro parte matri adjudicaverat. Quærebatur, an & ea portio ex cauſa fideicommiſſi præſtanda ſit, [quam] non eſſe reſtituendam *puto*: quia non [21] quaſi heres, ſed [22] quaſi mater ex pacto [23] accepit: nec occaſione hereditatis, ſed errore [24] ex pacto eam habuit.

De patrono ex debita portione inſtituto.

60. IDEM lib. 11. Quæſtionum.

PAtronus ex debita portione heres inſtitutus, ſextam partem reſtituere rogatus reſtituit: non transeunt ex Trebelliano actiones [25], quoniam non [26] fuit debitum, quod reſtituit; & ideo, ſi per errorem fecit, etiam repetetur.

De eo cui tantum datur, quantum pro uncia hereditatis competeret.

61. IDEM lib. 14. Reſponſorum.

PAulus reſpondit, his verbis, *Semproni, heredem te non ſcripſi, feſtinans per infirmitatem, ideoque ei dari volo tantum* [27], *quantum pro uncia hereditatis competeret*, videri quidem magis quantitatem, quam portionem hereditatis, relictam, ſed ſic accipiendum, ut videatur de uncia [28] etiam reſtituenda ſenſiſſe.

De dote. 1. *Quando fideicommiſſum reſtituendum.*

62. SCÆVOLA lib. 4. Reſponſorum.

A Filia petiit, *Ut ſi liberis* [29] *ſuperſtitibus moreretur, partem ejus, quæ ad eam ex bonis patris perveniſſet: quod ſi ſine liberis, univerſum fratri reſtitueret.* Quæritur, defuncta ea in matrimonio, ſuperſtite filia [30]: an heres ejus, cum parte hereditatis, ejus quoque, quod dotis nomine datum erat, partem reſtituere debeat? Reſpondit, id quod in dotem fuiſſet, non [31] contineri in partem hereditatis quæ reſtituenda eſt: ſed etſi ex promiſſione dotis aliquid debitum fuit, æris alieni loco habendum. §. 1. Alumno certam pecuniam legavit, *& eam recipi a Sempronio* mandavit, *& certas uſuras alumno præſtari* [32], *donec ad viceſimum annum pervenerit*: deinde alumni fidei commiſit, ut *ſi ſine liberis decederet, partem reſtitueret Sempronio, partem Septitiæ.* Quæſitum eſt, defuncto alumno intra annum viceſimum, an ſubſtituti fideicommiſſum [33] petere poſſint, an vero in id tempus ſuſtinere [34], quo ſi viveret alumnus, viceſimum annum impleret? Reſpondi, ſecundum ea quæ proponerentur, poſſe [35].

De dominio rerum reſtitutarum. 1. *De actionibus hereditariis.* 2. *De evictione hereditatis.* 3. *De actionibus hereditariis.* 4. *De hereditate adquiſita per ſervum hereditarium.* 5. *De mora fideicommiſſarii.* 7. *De inſtitutione conditionali.* 11. *An fideicommiſſarius quartam detrahat.* 12. *An ob Falcidiam ab herede detractam minuatur fideicommiſſum a fideicommiſſario relictum.* 13. *De inſtituto qui ſubſtitutum habet.* 14. *De bonorum poſſeſſoris fideicommiſſo.* 15. *De teſtatore qui non eſt ſolvendo.*

63. GAJUS lib. 2. Fideicommiſſorum.

FActa [36] in fideicommiſſarium reſtitutione, ſtatim [37] omnes res in bonis fiunt ejus, cui reſtituta eſt hereditas, etſi [38] nondum earum nactus fuerit poſſeſſionem. §. 1. Si is qui hereditatem ſibi reddi ab herede ſtipulatus ſit, eique ex ſtipulatu [39] agenti reſtituta fuerit hereditas: conſtat nihilominus transferri actiones. hoc ita eſt, ſi is, cum quo actum ſit, reſtituat hereditatem. ſi vero ob id, quod non reſtituerit, æſtimatione hereditatis condemnatus fuerit: remanent actiones hereditariæ apud eum qui condemnatus ſit: actor autem quantitatem conſequitur. §. 2. Si heres ſcriptus reſtituerit hereditatem, & poſtea de hereditate controverſiam paſſus victus ſit, aut lite ceſſerit [40], durare actiones conſtitit in fideicommiſſarium ſemel translatas. §. 3. Si quis majorem [41] partem reſtituerit, quam rogatus eſt: in eam partem, quæ excedit, non transferuntur actiones. ſed cum præcepta aliqua re, aut ſumma, rogatus ſit heres reſtituere, & omiſſa retentione totam hereditatem reſtituerit: recte dicitur transferri actiones. §. 4. Si heres ante reſtitutam hereditatem ſervum hereditarium heredem ab aliquo inſtitutum juſſerit adire hereditatem, negat Julianus, debere hanc hereditatem reſtitui: quia de ea rogatus non eſſet. & hoc eſt fatendum: requirendum tamen & illud eſt, num cum incremento [42] reſtituere heres rogatus ſit hereditatem? [ſi] enim hoc fuerit ſubſecutum, etiam eam hereditatem reſtituere cogitur: niſi evidentiſſimis probationibus fuerit ab herede approbatum, contemplatione [43] ſui ſervum eſſe heredem inſtitutum. §. 5. Reſcripto Divi Antonini ſignificatur, [ut] ſi quis accepta a Titio pecunia, quæ quartam hereditatis continet, rogatus ſit ei reſtituere hereditatem: licet [44] tardius detur pecunia, ſine uſuris eam dari debere, quia quanto tardius quisque pecuniam dat, tanto tardius ad fideicommiſſum pervenit, & medii temporis fructus perdit. Quamobrem ſi ante datam pecuniam tenuerit hereditatem, fructus, quos percepit, reſtituere heredi eum oportere. §. 6. Idem juris eſt, & ſi quis ita heredis fidei commiſerit, *Rogo ſi Titius tibi centum dederit, reſtituas ei hereditatem meam.*

§. 7. Si [45] ſub conditione heres inſtitutus ſit, qui ſuſpectam ſibi hereditatem eſſe dicit: ſi *neque difficultatem, neque turpitudinem ullam habet conditio, nec impendium* [46] *aliquid*, jubendus eſt parere conditioni, & adire, & ita reſtituere: ſi vero *turpis* aut *difficilis* ſit conditio, aperte iniquum eſt, cogi [47] eum explere eam alterius gratia. ſed & remitti eam ab initio viſum eſt; plus enim [48] tribui a Prætore ei, qui fideicommiſſum petit, quam teſtator voluit, abſurdum eſt: utique autem teſtator, niſi expleta ſit conditio, neque ſcriptum heredem ad hereditatem vocavit, neque per hunc illi voluit reſtitui hereditatem. §. 8. Si *dandæ* [49] *pecuniæ* conditio adſcripta eſt heredi: debet ei offerre pecuniam is, qui poſcit fideicommiſſum, ut hereditatem impleta conditione poſſit adire & reſtituere. §. 9. Quod ſi conditio adſcripta eſt, *& ea eſt quam Prætor remittit*: ſufficere Edictum, ut Julianus ait. [&] hactenus jubendus eſt, ut [50] conſtituat Prætoriis actionibus uti, aut petat bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas, ut ita nactus actiones, tunc reſtituta hereditate transferat eas ex Senatusconſulto. §. 10. Si vero *nominis* [51] *ferendi* [52] conditio eſt, quam Prætor exigit: recte quidem facturus videtur, ſi eam expleverit; nihil enim mali eſt, honeſti hominis nomen adſumere, nec enim in famoſis & turpibus nominibus hanc conditionem exigit Prætor: ſed tamen ſi recuſet nomen ferre, remittenda eſt ei conditio, ut Julianus ait, & permittendæ utiles actiones; aut bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas danda eſt, uti nactus actiones transferat eas ex Senatusconſulto. §. 11. Si cum [53] ſuſpectam videres hereditatem, poſtulante [54] me, juſſu Prætoris adieris, & reſtitueris mihi: ita utar legis Falcidiæ [55] beneficio adverſus legatarios, ſi tu quoque ea lege uti poteras, & quatenus uti poteras: nam [56] ſi quid præterea a me alicui per fidei-

ſupr. h. t. 8. §. 11. *ſupr. de inoffic. teſtam.* *l.* 18. *in fin.* *l.* 36. *in fin.* *l.* 45. *l.* 66. *l.* 73. §. 4. *l.* 88. §. *ult. ſupr. ad leg. Falcid.*

1 Vide Cujac. 24 *obſ.* 40. 2 Id eſt, deminutio ac deperditio. *l.* 20. §. 6. §. *ult.* *l.* 21. ℨ. *de petit. hered.* Uſus enim nonnunquam pro uſucapione ſumitur. *l. nec utilem.* 20. *ſupr.* ℨ. *ex quib. cauſ. majores.* 3 Imo, videtur rogatus, *l.* 3. §. 2. ℨ. *de uſuris.* Cujac. 12. *obſ.* 10. hanc negationem expungit. 4 Heredes interdum rogantur reſtituere hereditatem: interdum ſuperfluum hereditatis, id eſt, quod eis ſupererit ex hereditate. 5 Pignori obligare poteſt hereditatem heres, qui ſuperfluum hereditatis reſtituere juſſus eſt, ſi modo non in fraudem ipſam hereditatem pignoravit. 6 Id eſt, debitor, qui rem ſuam alicui creditori obligavit. 7 Hereditatem adire ſuſpectam nemo cogitur. 8 Vide *l.* 2. *C. de jure domin. impetrando.* 9 *l.* 24. ℨ. *de pignorat.* 10 Hereditatis aditione confunditur obligatio. 11 Aditio quæ fit coacte, naturalem obligationem non perimit. *Bart.* 12 Non eſt actio. Ita legit Cujac. 7. *ad Africani* in explicatione *l.* 21. ℑ. *de fidejuſſoribus.* hoc ſenſu, pignoratitiam actionem non tranſire in fideicommiſſarium, cum non ſit hereditaria. *arg. l.* 73. ℑ. *l.* 58. §. 2. ℨ. *h. t.* 13 Dominium rei pignoratæ, quod pervenit ad creditorem irrevocabiliter, non perimit hypothecariam ei competentem. *Bart.* 14 Aut potius quaſi Serviana. §. 7. *Inſt. de act.* 15 Non propter res alias. Confuſione tollitur perſonalis obligatio, non realis, ut pignoratitia. v. Cujac. 9. *ad Africanum fol.* 21. 16 Ut *l.* 11. ℨ. *h. t.* 17 De lucro agitur, heres ſcriptus, quod forte &c. 18 Ita Flor. al. *agit.* 19 Addicitur judex cum datur: addictus igitur judex, datus judex, ut neceſſe non ſit hic legi *aditus judex.* 20 Aſcendentibus ex linea matris per deſcendentes actio non quæritur. *Bartol.* adde *l.* 26. §. 4. ℨ. *de pactis dotalib.* *l.* 45. ℨ. *ſoluto.* 21 Quod pervenit ad heredem, ut heredem, non venit in fideicommiſſum. *Bart.* 22 Et ſic duarum quodammodo perſonarum vicem ſuſtinet. 23 Inutili. 24 Quod quis habet ex erronea ſententia, in reſtitutionem non venit. *Bart.* v. Molinæum in hunc locum 1. *conſuet.* 7. *num.* 33. *l.* 5. §. 12. ℨ. *de jur. dot.* *l.* 64. §. 5. ℨ. *ſolut.* *l.* 3. ℨ. *de tuteus.* *l.* 5. *in fin.* ℨ. *de liberat.* vide *l.* 6. *ſupr. quod cujuſcunque.* *l.* 5. *in fin.* ℑ. *de diverſ. tempor.* *l.* 1. §. 4. ℑ. *de ſtipul. ſerv.* 25 Reſtitutione facta fideicommiſſi non transeunt actiones ex Trebelliano. *Bart.* 26 Cur? dixi *l.* 27. §. 13. *ſupr. h. t.* 27 Sive quota ſit in fideicommiſſo, ſive in ſolutione, locus eſt Trebelliano. *Bart.* 28 Juſſus ſolvere tantam pecuniam, quanta eſt æſtimatio talis rei, poteſt ſolvere pecuniam, quæ eſt in obligatione, vel ipſam rem. *l.* 64. *in fin. ſupr. ſoluto.* *l.* 92. *ſupr. de legat.* 1.

29 In plurali. 30 Et ſic una. vide *l.* 101. §. 1. *ſupr. de cond. & demonſtr.* 31 Dos data, ſive promiſſa per patrem filiæ, in fideicommiſſum non cadit. *Bart.* Vide *l.* 78. ℑ. *h. t.* 32 Ex ea pecunia ſcilicet. 33 Id eſt, pecuniam alumni fidei commiſſam. 34 Erat enim dilatio ſortis alumno ſolvendæ data adminiſtratori. 35 Quia ceſſante cauſa dilationis, ceſſat dilatio. dilatio adpoſita erat in gratiam alterius, quo mortuo ceſſat favor dilationis. 36 Fideicommiſſarius facta reſtitutione effectu ipſo eſt heres, *ut l.* ... & *l.* 37. ℨ. *h. t.* quodammodo inſtitutus dici poteſt *l.* 19. §. 1. ℨ. *de teſtament. mut.* juris eſt ſucceſſor. *l.* 1. §. 2. *ſupr. h. t.* 37 V. *l.* 36. *in fin.* ℨ. *de cond. & demonſtrat.* 38 Per reſtitutionem verbalem transeunt omnia jura in fideicommiſſarium. *Bart.* *l.* 37. ℨ. *h. t.* 39 Si fideicommiſſum deducitur in ſtipulationem, & reſtituitur, transeunt actiones per Trebellianum: ſecus ſi litis æſtimatio ſit ſoluta. *Bartolus.* 40 Sententia, vel renunciatio poſt reſtitutionem procedens, fideicommiſſario non præjudicat. *Bart.* 41 Pro eo, quod indebite reſtituitur reſpectu quotæ non transeunt actiones: ſecus, ſi reſpectu rei certæ. *Bart.* 42 Quod pendente dilatione per hereditarium ſervum adquiritur, in reſtitutionem non venit, ſicut nec alii fructus judicio teſtatoris percepti. *Bart.* *l.* 18. ℨ. *h. t.* *l.* 43. §. 2. ℨ. *de legat.* 2. 43 *l.* 21. *in fin.* ℨ. *de uſufruct. & quem.* 44 Licet fideicommiſſarius pecuniam tardius ſolvat, quam dare debet, ad uſuras non tenetur. *Bartolus.* 45 De ſententia hujus paragraphi vide Anton. Fabr. 6. *conject.* 11. Goth. Adde Leonin. *emend. lib.* 2. *c.* 9. *num.* 4. Anſ. 46 Impedimentum. *Hal.* 47 *l.* 31. *in fin. ſupr. h. t.* *l.* 64. §. 1. ℑ. *h. t.* 48 Cur? Prætor ultimarum voluntatum cuſtos eſt, non everſor. *l.* 10. *in fin.* ℑ. *de captivis.* *l.* 14. *ſupr. de teſtibus.* 49 Vide *l.* 7. ℨ. *h. t.* 50 Id eſt, heres proteſtetur ſe velle heredem eſſe, vel bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas petat. 51 Nominis ſui ferendi conditionem plerumque legatariis, fideicommiſſariis, & heredibus teſtatores imponebant: qua de re vid. *l.* 7. *in fin.* ℨ. *h. t.* Cic. 3. *offic.* ubi dixi. Sueton. *Octavio cap.* 101. Ovid. 15. *Metam.* Dion 45. quæ poteſtas fœminis quoque competit. Cicer. 7. *ad Attic.* 8. Goth. Adde Cœl. Rhodig. *n. lect. antiqu. lib.* 15. *cap.* 5. & 6. Alexand. ab Alexandr. *genial. dier. lib.* 2. *cap.* 29. Cujac. *lib.* 7. *obſ. cap.* 7. S. L. 52 Qui ita inſtitutus, adoptatur non jure, ſed tamen confirmatur a populo, vel a Principe. An adoptio fieri poſſit in teſtamento, v. Cujac. 7. *obſ.* 7. 53 *l.* 55. §. 2. *ſupr. h. t.* 54 Et ita invitus adiiſti. 55 Falcidia detrahitur adverſus legatarios. 56 Si heres coactus hereditatem adiit, fideicommiſſarius Falcidiam detrahet in relictis ab herede, at non in relictis a ſe.

com-

commiſſum relictum ſit, id quaſi [1] a legatario relictum non venit in computationem ejus legis, ſed extrinſecus numeratur. §. 12. Si Titius rogatus ſit hereditatem Mævio reſtituere, Mævius Seio certam pecuniam, & Titius quartæ retinendæ beneficio adverſus Mævium uſus fuerit: Neratius ſcribit, Mævium [2] quoque Seio eo minus æquum eſſe præſtare, ne [3] ipſe de ſuo damnum ſentiat. §. 13. Julianus ait, ſi heres inſtitutus Titio rogatus ſit reſtituere, qui ſubſtitutus eſt Mævio, & inſtitutus ſuſpectam ſibi hereditatem eſſe dicat: deſiderante Titio [4] jubendum eum adire & reſtituere. §. 14. Si quis bonorum poſſeſſoris fidei commiſerit de hereditate reſtituenda, & is paſſus fuerit diem bonorum poſſeſſionis adgnoſcendæ tranſire, aut per hoc tempus, quo is, cui reſtitui debebit hereditas, aliqua ex cauſa non potuit adire Prætorem, & poſtulare, ut petita bonorum poſſeſſione reſtituatur ſibi hereditas: ſuccurri [5] ei debet: id eſt, ut reſtituatur tempus [6] bonorum poſſeſſionis admittendæ, exhibendi fideicommiſſi gratia. §. 15. Admonendi autem ſumus [7], ſi is qui ſolvendo non ſit, Titio herede inſtituto ſervum liberum eſſe juſſerit, & rogaverit Titium hereditatem eidem reſtituere: vix eſſe, ut Titius recuſans adire hereditatem cogatur. nam licet deſiderante ſervo Titius adierit hereditatem, non tamen poteſt libertas ſervo competere, quaſi [8] in fraudem creditorum data, licet Titius locuples ſit, qua de cauſa nec hereditas ei reſtitui poteſt. ſed ex ſententia [9] legis dicendum eſt, perinde [10] habendum ac ſi is ſervus ſolus liber & heres ſcriptus eſſet, nec Titius heres eſſet.

De naturali obligatione. 1. De neceſſariis heredibus ſub conditione inſtitutis. 2. De morte heredis vel fideicommiſſarii ante reſtitutionem. 3. De patrono ex parte debita inſtituto.

64. MÆCIANUS lib. 4. Fideicommiſſorum.

SI ejus pupilli, cui ſine tutoris auctoritate pecunia credita erat [11], reſtituta ex eo Senatusconſulto mihi fuerit hereditas: ſi ſolvam [12] creditori, non repetam. atquin heres, ſi poſt reſtitutionem ſolvat, repetet non ob aliud, quam quod ab eo in me naturalis [13] obligatio tranſlata intelligitur. Et ſi ejus mihi reſtituta ſit hereditas, qui pupillo ſine tutoris auctoritate crediderit: ſi ſolverit mihi pupillus, non repetet. at ſi heredi ſolverit, repetet: non repetiturus, ſi ante reſtitutionem ſolviſſet. §. 1. Si neceſſarii heredes ſub conditione quamvis leviſſima heredes ſint inſtituti, cui parere ſolent [14]: dicendum eſt, cogi reſtituere hereditatem deſiderantibus his, quibus reſtituere rogati ſunt: quia [etiam neceſſarii [15] heredes, fideicommiſſæ] hereditatis reſtituendæ gratia, conditioni parere erunt compellendi. §. 2. Si quis rogatus reſtituere hereditatem, deceſſit antequam eam reſtituat: heres [16] ejus poterit hereditatem reſtituere, & ex Trebelliano Senatusconſulto tranſeunt actiones. ſed ſi duo ei heredes extitiſſent, uti quiſque reſtituiſſet, pro ea parte tranſituras actiones: nam & ſi ipſe partem reſtituiſſet, pro parte interim tranſituras, verius eſt. ſed & ſi plures heredes extiterunt ei, qui rogatus eſt reſtituere hereditatem, ſi quidam interim reſtituerint; vel cum ei, cui reſtitui debuit, plures heredes extiterint: ut cui reſtituta erit, is pro ea parte ex hoc Senatusconſulto habebit actiones. §. 3. Si patronus ex parte debita [17] heres inſtitutus, rogatus fuerit eam liberis exheredatis defuncti liberti reſtituere: ſi ſua ſponte adierit, erit Falcidiæ locus: ſi coactus, in ſolidum tranſibunt actiones ex hoc Senatusconſulto.

De hereditate reſtituenda ſervo vel domino ejus. 1. De fideicommiſſo conditionali. 2. De auctoritate rei judicatæ. 3. De fideicommiſſario infante, vel ſurdo, vel abſente, vel muto. 4. De rebus alii traditis juſſu fideicommiſſarii.

65. IDEM [lib. 5. Fideicommiſſorum].

SErvo, invito domino vel ignorante, non recte reſtituetur hereditas: ſed [ſi] poſtea ratum habuerit, confirmabitur reſtitutio [18]. verum ipſi domino adquirentur actiones. nec, quia hereditatis adquiſitionis ſimilis eſt hæc reſtitutio, juſſum præcedere oportet: ſed (ut dictum eſt) etiam ratihabitio ſubſequi poterit, exemplo bonorum poſſeſſionis. Neque intereſt quod ad propoſitum attinet, ipſi domino, an ſervo quis rogetur reſtituere hereditatem: nec in ea re conſenſu aut opera ſervi opus eſt; atquin in bonorum poſſeſſione, vel in adeunda hereditate conſenſus ejus neceſſarius eſt: itaque ſi qui ſuſpectam dicent hereditatem, poſtulante domino compellendi erunt adire, & reſtituere hereditatem. §. 1. Si teſtator rogaſſet heredem, ut reſtituat hereditatem mulieri, ſi non nupſiſſet: dicendum erit compellendum [19] heredem, ſi ſuſpectam dicat hereditatem, adire & reſtituere eam mulieri, etiam ſi nupſiſſet. † Idem in cæteris quoque conditionibus Julianus noſter probat, quæ ſimiliter niſi fine vitæ expleri non poſſent. ſecundum quam ſententiam cautione præſtita his, quorum intereſt, ab his, quibus reſtitui ſub iiſdem conditionibus heres rogatus eſſet, reſtituet hereditatem. §. 2. Cum Prætor, cognita cauſa, per errorem, vel etiam ambitioſe juberet [20] hereditatem ut ex fideicommiſſo reſtitui: etiam publice [21] intereſt reſtitui [22], propter rerum judicatarum auctoritatem [23]. §. 3. Si *pupillo* [24] *infanti* reſtituere hereditatem quis rogatus ſit: ſi ſponte adierit, etiam ſervo ejus & ipſi pupillo, tutore auctore, reſtituetur hereditas: ſi quidem eo, quod fari non poteſt, non [25] magis ea res impedietur, quam in muto pubere volenti ſibi reſtitui hereditatem. Si autem heres recuſet adire hereditatem, quemadmodum res expediri poſſit, difficile eſt: quia neque tutore deſiderante, periculo pupilli adiri hereditatem, Trebelliano Senatusconſulto locus ſit futurus: neque pupillus ipſe id deſiderare poſſit, cum fari non poſſit. quod aliquatenus circa mutos expediri poteſt: nam ſi auditus capaces ſunt, vel interrogati, nutu [26] poſſint ſignificare [27], *velle ſe periculo ſuo hereditatem adire*; quomodo abſentes per nuncium. Sed & *infanti* non dubito omnimodo ſubveniendum: idque ex ſimilitudine [28] Juris civilis [29] vel honorarii conſtituendum eſt. ſive enim heres inſtitutus eſſet, non dubie pro herede, tutore auctore, gerere poſſe videtur: ſive de bonorum poſſeſſione agitaretur, peti ei per tutorem poſſet: ideoque & heres compelli per tutorem poteſt adire & reſtituere hereditatem. † Quo [30] exemplo & mutus, qui nihil intelligere poteſt, per curatorem adjuvatur. §. 4. Si ſingulæ res ab herede traditæ ſunt juſſu [31] meo ei, cui eas vendiderim: non dubitabimus, mihi intelligi factam reſtitutionem. † Idem erit, & ſi juſſu meo tradantur cui ego ex fideicommiſſo aliave qua cauſa eas præſtare debuerim, vel in creditum ire vel donare voluerim.

De inſtituto, ſi coheres adiſſet. *1. De procuratore fideicommiſſarii abſentis. 2. De actione legis Aquiliæ. 3. Ubi fideicommiſſarius conveniri debet.*

66. PAULUS lib. 2. Fideicommiſſorum.

QUi ita inſtitutus eſſet, *Si coheres ejus adiſſet*: uti poteſt lege Falcidia, etſi coheres ejus coactus adiſſet; modo [32] ſi [33] ipſe non coactus adierit hereditatem. §. 1. Etiam abſentis procuratori, [ſi] deſideraret, poſſe reſtitui hereditatem ex hoc Senatusconſulto, Julianus ſcripſit: ſi [34] tamen caveat de rato habendo, ſi non evidens abſentis voluntas eſſet. ſed dicendum eſt, ut heres, qui ſuſpectam dicat, non ſit compellendus adire, ſi incertum ſit, an mandaverit, quamvis ei caveatur, propter fragilitatem [35] cautionis: quod ſi ſponte adierit [hereditatem], non magna captio eſt: ſed actiones, ſi non mandavit, tranſibunt eo tempore, quo ratum habuerit. §. 2. Si damnum in ſervo hereditario datum ſit, licet per ſervum hereditarium heredi competere actio cœpit, non tamen tranſit legis [36] Aquiliæ actio ad fideicommiſſarium: hæ enim actiones tranſeunt, quæ ex bonis defuncti pendent [37]. §. 3. Si legatus [38] Romæ compulſus adierit hereditatem & reſtituerit: cogetur [39] Romæ actiones pati fideicommiſſarius, quamvis heres [40] non cogetur. §. 4. An ubi defunctus conveniri debuit, & fideicommiſſarius debeat, videndum, ſi ſua ſponte heres adit & reſtituit hereditatem: an tribus locis fideicommiſſarius defendi debeat; ubi defunctus, & ubi heres, & ubi ipſe domicilium habeat? oportet itaque ibi fideicommiſſarium conveniri, ubi [41] vel domicilium habet, vel major pars reſtitutæ hereditatis habetur.

Si fideicommiſſarius, poſtquam adire coëgit, recipere nolit. 1. De fraudatorio interdicto. 3. De fideicommiſſario, qui ſolidum capere non poteſt.

67. VALENS lib. 3. Fideicommiſſorum.

SI poſtulante me, ſuſpectam hereditatem ex decreto Prætoris adieris, & nec ego poſtea eam mihi reſtitui velim, nec bonis me immiſcere: hoc fieri debet, ut (quod Octaveno non ineleganter videbatur) a Prætore perinde [42] actiones in me dentur, ac ſi hereditatem recepiſſem: quod eſt juſtius. §. 1. Etiam eo tempore, quo creditorum fraudandorum conſilium inieris, citra periculum *interdicti* [43] *fraudatorii* hereditatem ſuſpectam adibis & reſtitues mihi: quia & remoto fideicommiſſo liberum [44] tibi fuerat nolenti adire hereditatem, creditores tuos tali commodo fraudare; & ego nihil turpiter faciam, recipiendo eam hereditatem, quam remota poſtulatione mea, creditores compellere te, ut adires, non potuerint. §. 2. Sed & [ſi] filius ſuus heres patri, rogatus [ſit] a patre hereditatem mihi reſtituere, cum ſuorum creditorum fraudandorum conſilium iniſſet, tanquam ſuſpectam ex decreto Prætoris reſtituerit mihi: vix fraudatorio interdicto locus erit: quia bonis patris ejus venditis, nihil proprium creditores ejus ex ea hereditate ferre potuerint: niſi forte proprii creditores filii audiri debeant, ſi poſtulent, ut dimiſſis patris, ejus bona vendere ſibi permittatur. §. 3. Si donationis cauſa ſuſpectam hereditatem ſibi heres dixerit, & reſtituerit ei, qui ſolidum capere non poſſit: auferetur [45] ei id, quod capere non poteſt. † Idem di-

1 Vide *l.* 22. *in fin. ſupr. h. t.* 2 Quatenus defalcatur a primo fideicommiſſario, eatenus defalcat ipſe a ſuo legatario. *Bart.* 3 *l.* 43. *in fin. ſupr. de cond. & demonſtr.* 4 Subſtituto. & ſic fideicommiſſarius præfertur ſubſtituto vulgariter. *Bart.* 5 Si inſtitutus paſſus eſt labi tempus agnoſcendæ bonorum poſſeſſionis, fideicommiſſario ſuccurritur, ut reſtituatur & agnoſcere cogatur. Bartolus id extendit ad inſinuationem, ut omiſſa ab inſtituto non noceat fideicommiſſario. *l.* 16 *ſupr. ex quibus cauſ. major.* 6 Temporis præſcriptio interdum magis nocet quam expreſſa in jure quærendo non quæſito. 7 Qui ſolvendo non eſt, ut ex ſervis ſuis unum relinquere libertatem poteſt, etiam in fraudem creditorum directo, ita eidem hereditatem per fideicommiſſum relinquere poteſt, libertatem vero, vel directo, vel per fideicommiſſum. vid. *l. qui ſolvendo.* 42. ff. *de hered. inſtituend.* 8 Libertas in fraudem creditorum regulariter dari non poteſt. 9 Quæ illa ſententia eſt? Jus ac poteſtas, qua licet dominis directo ſervum unum cum libertate inſtituere, etiam in fraudem creditorum: idque favore publico, nimirum ut habeat heredem teſtator. *l. & quia defunctorum intereſt.* 6. *ſupr. de interrogat. act.* 10 *l.* 13. *in fin. ſupr. de teſt. milit.* 11 *Sub.* errore juris. Hic enim error impedit repetitionem naturalis debiti ſoluti. 12 Et quia ea factus fuerat locupletior. *l.* 21. *ſupr. ad leg. Falcid.* 13 Naturales obligationes omnino tranſeunt in fideicommiſſarium, ut hoc modo heres nihil prorſus debeat. *l.* 40 *ſupr. h. t.* Naturalis autem obligatio dicitur ex eo, quod locupletior factus eſt. 14 Secus, ſi talis ſit, ut ei pareri non oporteat. *l.* 63. §. 7. *ſupr. h. t.* 15 Neceſſarii etiam heredes conditioni reſtituendi fideicommiſſi parere compellendi ſunt. 16 *l.* 40. §. 1. *ſupr. h. t.* 17 Quæ pars patrono debita eſt? ſemis. §. 2 §. 3. *Inſt. de ſucceſſ. libert. l.* 1. §. *pen. ſupr. ſi cui plus quam per leg. Falcid.* 18 Ratihabitio namque comparatur mandato. adde §. *ult. infr. h. t.* atqui juſſus præcedere debuit, ut hereditatem adeat, *ut hic.* Bart. 19 Hodie non compellitur reddere, ſi mulier nubat. *Novell.* 22. *c.* 44. 20 Ambitioſæ juſſiones quæ ſint, v. Rævard. *var. lib.* 5. *cap.* 6. Anſ. 21 *l.* 11. *ſupr. de juſtit. & jur.* 22 Supereſt tamen appellatio. *l.* 5. §. 1. *infr. de appellat.* 23 Quæ jus facit. *l.* 12. §. 1. *infr. qui & a quibus manumiſſ. l.* 27. §. 2. ff. *de recept. qui arbitr. l.* 50. *ſupr. de peculio. l.* 3. *in pr.* & §. 1. ff. *de pignorib. l.* 50. § 1. *ſupr. de leg.* 1. *l.* 207. ff. *de regul. jur. l.* 6. ff. *de except. rei judicatæ. l.* 3. ff. *de popularib. act.* 24 Hereditas reſtitui poteſt pupillo infanti cum auctoritate tutoris ejus. 25 Muti & infantis ſimilitudo. 26 Nutu ſolo pleraque ſubſiſtunt, *l.* 93. §. 1. *ſupr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 52. *in fin.* ff. *de oblig. & act.* ſic nutu etiam relinquitur fideicommiſſum. Ulp. 25. §. 3. Nutus eſt etiam voluntatis ſignificatio. 27 Significare. *Hal.* 28 Quæ illa ſimilitudo eſt? Quemadmodum tutore auctore pupillus infans hereditatem Jure civili, vel bonorum poſſeſſionem Jure prætorio petere poteſt: ita eodem tutore auctore cogi poteſt heres fiduciarius adire hereditatem & reſtituere. 29 Jus civile, & honorarium hic appellat, paulo poſt, hereditatem, & bonorum poſſeſſionem, utramque tutore auctore pupillus infans petit. 30 Mutus qui nihil omnino intelligere poteſt, per curatorem ita adjuvatur, ut pupillus infans. 31 Paria ſunt hereditatem fideicommiſſario reſtitui, vel alteri ejus juſſu, ſeu voluntate. 32 Coacta aditio facit, ut conditio, *ſi heres erit*, extitiſſe videatur: denique coacta aditio, aditio eſt pene in omnibus: prodeſt, inquam, fideicommiſſario, non ipſi adeunti. *l.* 4. *l.* 11. ff. *h. t.* 33 *l.* 19. ff. *de cond. & demonſtr.* 34. Vid. quæ ſcripſi ad *l.* 6. §. 3. *ſupr. quod cujuscunque univerſit. nomine.* 35 Hinc illud Plauti *in Aſinaria, Vetus eſt, nihili cautio eſt.* ſic legendum monet Muret. 8. *variar.* 11. Qui cautionem habet, ſæpe litigare cogitur: at cui ſoluta pecunia eſt, ei res omnis in tuto eſt. ideo ſcriptores noſtri incertæ cautionis eventum dicunt, *l.* 6. *in fin. ſupr. quod falſo tutore.* & Seneca ſyngraphas cautionesque vocat vacua habendi ſimulachra. hæc Muretus. 36 *l.* 70. §. 1. *in fin.* ff. *h. t. l.* 15. *ſupr. ad l. Aquil.* 37 *Sub.* & erant adquiſitæ a defuncto: quæ repertæ in hereditate jacente, quæ hereditate jacente adquiſitæ. Nam hereditas jacens repræſentat defunctum: ſecus ſi poſt aditam hereditatem: tunc enim hereditariæ non dicuntur, ſed heredis patrimonii. 38 Adde *l.* 30. ff. *h. t.* 39 Fideicommiſſarius ſortitur forum ex perſona propria & defuncti, non heredis 40 Eſt enim legati perſonale officium. *l.* 28 §. 1. *ſupr. de judiciis.* Exceptio perſonæ heredis cohærens, non tranſit in fideicommiſſarium. 41 Fideicommiſſarius cui reſtituta eſt hereditas, ibi conveniendus eſt, ubi domicilium habet, vel pars major reſtitutæ hereditatis habetur; non ubi heres, qui hereditatem ei reſtituit, domicilium habet. 42 Cogitur hereditarias actiones pati fideicommiſſarius, qui heredem coëgit adire. *l.* 11. *in fin. l.* 44. *ſupr. h. t. l.* 1. §. 6. ff. *de ſeparation.* 43 In interdictum fraudatorium quis incidit per adhitionem factam a ſuo vel extraneo. De interdicto fraudatorio adde *l.* 96. ff. *de ſolutionib.* 44 Cur ita? vide *l.* 6. ff. *quæ in fraud. credit.* 45 Plus fideicommiſſario heres non reſtituit, quam ipſe fideicommiſſarius a defuncto capere potuit. *l.* 46. ff. *de jure fiſci.*

cendum eſt, & ſi citra conſilium donandi fiduciarius [1] heres id fecerit.

De teſtatore, qui non eſt ſolvendo.

68. IDEM lib. 4. Fideicommiſſorum.

SI heres ab eo, qui cum moreretur ſolvendo non fuit, rogatus hereditatem reſtituere, ſuſpectam ſibi dicit: dubium non eſt, quin hodie [2] coactus ex Trebelliano Senatusconſulto reſtituere poſſit. ſed etſi ſua ſponte adierit, ex eodem Senatusconſulto reſtituturus eſt. quamvis cum ſumma, aut [3] certum corpus per fideicommiſſum ab eo, qui ſolvendo [4] non fuit, datum eſt, perinde non debeatur, atque ſi legatum eſſet: eo enim caſu legatarii, ſuperiore heredis vice fungi eum, cui fideicommiſſum relictum eſt. §. 1. Si totam hereditatem rogatus reſtituere tu ſponte adieris, & ſine deductione quartæ partis reſtitueris: difficile quidem crederis per ignorantiam magis, non explendi fideicommiſſi cauſa, hoc feciſſe; ſed ſi [5] probaveris, per [6] errorem te quartam non retinuiſſe, recuperare eam poteris.

De cautione evictionis.

69. MÆCIANUS lib. 8. Fideicommiſſorum.

DE evictione [7] prædiorum vel mancipiorum, vel cæterarum [rerum] *cavere* heres, cum reſtituit hereditatem, non debet: quinimo in contrarium caveri [8] heredi oportet, *ſi quid ex his evictum eſſet, quæ ab ipſo herede veniſſent.*

Si fideicommiſſarius heredi poſt tempus reſtituere rogetur. 1. De alienatione, aut manumiſſione, aut damno dato ab herede. 2. De temporali actione.

70. POMPONIUS lib. 2. Fideicommiſſorum.

SI heres inſtitutus Titio rogatus fuerit reſtituere hereditatem, & rurſus Titius heredi poſt tempus: ſufficiunt directæ [9] actiones heredi. §. 1. Si heres [10] antequam fideicommiſſam hereditatem reſtitueret, alienaverit [11] quid ex hereditate, aut ſervum hereditarium [12] manumiſerit, aut ruperit quid, vel fregerit, vel uſſerit: non competit in eum ulla Civilis actio, reſtituta poſtea hereditate ex Trebelliano Senatusconſulto; ſed ex fideicommiſſi cauſa erit hoc quod deperierit perſequendum. † Sin vero poſt reſtitutam hereditatem horum quid admiſerit heres, dicendum [eſt], lege [13] Aquilia cum eo agi poſſe, ſi ſervum forte hereditarium aut vulneraverit, aut occiderit.

§. 2. Si *temporalis actio* in hereditate relicta fuerit, tempus, quo heres experiri ante reſtitutam hereditatem potuit, imputabitur ei [14] cui reſtituta fuerit.

De jure deliberandi.

71. MÆCIANUS lib. 10. Fideicommiſſorum.

OMnes, qui de hereditate [15] deliberant [16], deſiderante eo qui ſuo periculo velit adiri hereditatem, coguntur adire [17]: ſed non ſtatim reſtituere, ſed ut completo tempore deliberationis, [ſi] expedire [18] ſibi compererint hereditatem, ſentiant commodum teſtamenti eo jure, quo, ſi ſponte adiſſent. ſin vero contra oneroſam crediderint: reſtituta ea exonerentur actionibus hereditariis.

De præceptione fundi alieni.

72. POMPONIUS lib. 4. Fideicommiſſorum.

HEres præcepto fundo rogatus erat hereditatem reſtituere; fundus alienus erat: Ariſto aiebat, videndum utrum eum omnimodo penes heredem fundum eſſe voluit teſtator: an ita demum, [ſi] ipſius eſt? ſed ſibi ſuperius placere: ideoque æſtimatio ejus retinenda [19] eſt.

De pignore. 1. De ſervitutibus.

73. MÆCIANUS lib. 13. Fideicommiſſorum.

SI heres pecuniam hereditariam [20] crediderit, & in eam cauſam pignora acceperit: actiones non [21] competunt ei, cui reſtituta fuerit hereditas adverſus ipſa pignora. ſed aliqua dubitatio remanebit, ſi in eum contractum, qui [22] ex [23] defuncto fuerit interpoſitus, heres antequam reſtitueret hereditatem pignus acceperit: ſed nec ſic quidem ipſe admitteretur [24] ex fideicommiſſo: tamen habet adverſus heredem actionem, ut [25] ei cedat [26] pro pignoris commodo actionem.

§. 1. Cum ex Trebelliano Senatusconſulto reſtituitur hereditas, ſervitutes quas mutuo prædia heredis & teſtatoris habent, nihilominus valent.

De prohibita teſtari, antequam liberos habeat. 1. De anno cœpto.

74. PAULUS lib. 2. Decretorum.

QUi filium & filiam habebat, teſtamentum fecit, & ita de filia ſua caverat, Εντέλλομαί σοι μὴ διατίθεσθαι, πρὶν τέκνα σοι γενέσθαι. id eſt, *Mando tibi non teſtari, donec liberi tibi ſint:* pronunciavit Imperator, fideicommiſſum ex hac [27] ſcriptura deberi [28], quaſi [29] per [30] hoc, quod prohibuiſſet eam teſtari, petiſſet, ut fratrem ſuum heredem faceret: ſic enim accipiendam eam ſcripturam, ac ſi hereditatem ſuam rogaſſet eam reſtituere. §. 1. Fabius Antoninus impuberem filium Antoninum & filiam Honoratam relinquens, exheredatis his, matrem eorum Juniam Valerianam heredem inſtituit: & ab ea trecenta, & quasdam res filiæ reliquit; reliquam omnem hereditatem filio Antonino, *cum ad annum* [31] *viceſimum ætatis perveniſſet*, voluit reſtitui: *quod ſi ante annum viceſimum deceſſiſſet filius, eam hereditatem Honoratæ reſtitui præcepit:* mater inteſtata deceſſit, utriſque liberis legitimis heredibus relictis: poſtea filius annum agens plenum nonumdecimum, & ingreſſus viceſimum, necdum [32] tamen eo expleto, deceſſit filia herede Favia Valeriana ſua relicta: a qua amita fideicommiſſum [&] ex teſtamento patris portionem hereditatis petebat, & apud Præſidem obtinuerat: tutores Valerianæ filiæ Antonini, egeſtatem ejus prætendebant, & recitabant Divi Hadriani Conſtitutionem, in qua, *quantum ad munera* [33] *municipalia*, juſſerat, *eum annum, quem quis ingreſſus eſſet, pro impleto numerari.* Imperator autem noſter [34] motus & æquitate rei, & verbis teſtamenti, *Si ad annum viceſimum ætatis:* quamvis ſcire ſe diceret, a Divo Marco non excuſatum a tutela eum, qui ſeptuageſimum [35] annum ætatis ingreſſus fuiſſet; nobis & legis Æliæ Sentiæ argumenta proferentibus, & alia quædam: contra petitricem [36] pronunciavit.

Si is qui credebatur futurus heres ex aſſe, oneretur fideicommiſſo, & coheredem habeat. 1. De rogata ut faciat pervenire ad filium ſuum.

75. SCÆVOLA lib. 18. Digeſtorum.

EPiſtolam [37] ad heredem ſuum [in] hæc verba ſcripſit, *Titius Cornelio heredi ſuo ſalutem. A te peto, Corneli, quoniam ad te devoluta eſt pars matris meæ; Item, pars Sempronii curatoris quondam mei contraria* [38] *fortuna [uſi]; & per hoc totus as meus apud te eſſe ſperatur* [39]*: uti reddas* [40] *reſtituas Gaio Seio uncias quatuor.* Quæſitum eſt, cum Sempronius in integrum reſtitutus [41] ſit ab Imperatore [42], [a] quo fuerat deportatus [43], & adierit hereditatem: an is quoque rogatus ſit, ut ex ſua portione reſtituat hereditatem? Reſpondit, Sempronium quidem non proponi rogatum, Cornelium autem heredem debere pro [44] rata portione maternarum defuncti rerum reſtitutionem Seio facere. §. 1. Mulier heredis inſtituti fidei commiſit, ut retenta parte quarta, reliquam [45] partem reſtitueret nurui quondam ſuæ, cujus fidei commiſit in hæc verba: *Rogo te, ut id quod ad te ex bonis meis pervenerit, facias* [46] *pervenire ad filium tuum.* Quæſitum eſt, quando hoc fideicommiſſum reſtituere debeat: utrumne poſt mortem ſuam, an jam nunc? Reſpondit, ad tempus [47], quo nurus moreretur, fideicommiſſum aptandum eſſe.

De ſubſtitutione facta in codicillis.

76. IDEM lib. 19. Digeſtorum.

SCævola reſpondit, ſi pater filium ſuum impuberem ex aſſe ſcripſerit heredem [48], eique codicillis ſubſtituerit, deinde filius impubes deceſſerit: licet ſubſtitutio [49] inutilis ſit; quia *Codicillis hereditas neque* [50] *dari, neque adimi* [51] *poteſt;* tamen [52] benigna [53] interpretatione placet, ut mater, quæ [54] ab inteſtato pupillo ſucceſſit, ſubſtitutis [55] fideicommiſſo obligetur: quod ſi [56] invicem fuerunt ſubſtituti, [&] in fideicommiſſo ſubſtitutionem valere; unoque eorum mortuo, qui ſuperſunt totum accipiunt.

De his, qui tenentur fideicommiſſo, donec binos liberos educaverint. 1. De conditione, ſi ſine liberis deceſſiſſet.

77. IDEM [lib. 20. Digeſtorum].

HEredibus inſtitutis filiis utriusque ſexus, ſingulos rogavit, ut qui ſine liberis decederet, partem ſuam hereditatis ſorori fratrive reſtitueret, aut, ſi frater ſororve non eſſet, matri ſuæ: & hæc verba adjecit, *Vosque, liberi cariſſimi, hoc fideicommiſſo teneri invicem volo, donec binos liberos educaveritis.* Quæſitum eſt, ſi quis ex liberis duos filios procreavit, quamvis ſuperſtites [57] non reliquerit, an heredes ejus fideicommiſſum debeant? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, videri fideicommiſſi onere liberatos [58]. §. 1. Ti-

1 De eo dixi ad *l. 46. ſupr. h. t.* 2 Hodie, id eſt, poſt Senatusconſultum Pegaſianum. vid. Cujac. 8. *obſerv.* 5. de hac particula, *Hodie*, vid. *l. 7. §. 2. ʒ. de injuriis.* 3 Ex hac disjunctiva quidam colligit, aliud eſſe ſummam, aliud corpora. vid. *l. 94. §. 1. ʒ. de ſolutionibus.* 4 Legata ex teſtamento ejus, qui ſolvendo non fuit, omnino inutilia ſunt. *l. 17. ʒ. de mortis cauſ. donat.* 5 Præſumi error juris non ſolet niſi probetur. dixi ad *c. 46. de regul. jur. in 6.* 6 §. 7. *Inſt. eod. l. 5. §. 15. ſupr. de donation. inter virum.* 7 Heres inſtitutus non cavet de evictione, ſed filio cavetur a fideicommiſſario. *Bart. l. 77. §. 8. ſupr. de legat. 2.* Cur ita? vide *l. 45. in fin. ſupr. de leg. 1* 8 Vide *l. 36. ʒ. h. t.* 9 Ut neceſſe non ſit utilibus uti: unde colligunt, directam actionem nobiliorem & meliorem eſſe utili, & ea præſente utilem muſſitare, id eſt, quieſcere. *l. 1. §. 1. ſupr. de Publiciana.* 10 Ex damno dato ante reſtitutionem, ex teſtamento: poſt reſtitutionem vero, actione legis Aquiliæ heres tenetur. 11 *l. ultim. §. 2. verſ. nemo. C. communia de legatis.* adde *l. 104. ʒ. de ſolutionibus.* 12 Libertas ſervo fideicommiſſo data valet, *ut hic. & l. 25. §. 2. ʒ. h. t.* ſervo legato data non valet: de quo vide quæ ſcripſi ad *l. 11. ʒ. de manumiſſionib.* 13 Adde *l. 66. §. 2. ſupr. h. t.* 14 Negligentia heredis in ſingularibus rebus adquirendis nocet fideicommiſſario. 15 Adeunda 16 Vide *l. 30. ſupr. h. t.* 17 Etiam ſtatim. 18 Adiiſſe hereditatem intelligitur, qui poſt deliberandi tempus elapſum dixit, *Expedit mihi hereditatem adire.* 19 *l. 77. §. 8. ſupr. de legat. 2.* 20 *l. 21. ʒ. de fidejuſſoribus.* 21 Actio hypothecaria non tranſit in fideicommiſſarium, ſi heres, antequam reſtitueret hereditatem, a debitore hereditario pignus acceperit. 22 Hereditarii contractus hereditaria actio, vel ſtipulatio quæ a defuncto fuit interpoſita. 23 Qui a defuncto. 24 Admittetur. 25 Actiones quæ heredi ſua proviſione competunt, non transferuntur facta reſtitutione per Trebellianum, ſed nova ceſſione opus eſt. *Bartolus.* Dicamus apertius, Actio hypothecaria non tranſit in fideicommiſſarium, ſi heres antequam reſtitueret hereditatem, a debitore hereditario pignus accepit. Nam ſeparandæ obligationis fidejuſſoriæ ab obligatione pignoris nulla eſt ratio: neutra eſt hereditaria, neuter contractus eſt hereditarius. vide cætera in *l. 58. §. 2. l. 59. ſupr. h. t.* Denique actiones illæ ſummo Jure non competunt, niſi cedantur, ut *ʒ. h. t.* 26 Cedi poſſe inventarii beneficium, hinc colligunt: Imo, id amplius colligitur, Heredem cogi id omne fideicommiſſario cedere, quod opera ſua induſtriave adquiſiverit. adde *l. 22. ſupr. de conſtituta pecun. l. 8. §. 1. ſupr. quib. modis pign. l. 1. §. 3. infr. quod legator. l. 25. in fin. ſupr. de adminiſtr. & peric. tut.* 27 Vetans aliquem teſtari, videtur rogare de hereditate reſtituenda venientibus ab inteſtato. 28 Imo, non debetur. *l. 77. §. 24. ſupr. de leg. 2. l. 68. §. 1. ſupr. de leg. 3. l. 32. ʒ. de uſu & uſufr. leg.* 29 Prohibitus teſtari priusquam liberos habeat, intelligitur rogatus hereditatem fratribus reſtituere. 30 Fideicommiſſi mandatum ſubintelligimus ex prohibitione alienandi. vide Simonem de Prætis 3. *de interpretatione ultimarum voluntatum. 3. dubitat. 1 ſolut.* 10. 31 Vid. Cujac. ad *l. 5. ſupr. qui teſt.* 32 Num annus cœptus habeatur pro impleto? vide Cujac. *ibid.* 33 Vide *l. 8. ʒ. de muneribus.* 34 Antoninus Caracalla. 35 Vid. *l. ultim. tit. C. qui ætate ſe excuſ.* 36 Amitam ſcilicet. atque ita hic annus cœptus habetur pro completo. Imo, non eſt habendus pro completo, *l. 46. ſupr. de cond. & demonſtrat.* vide Cujac. *ibid.* 37 Epiſtola heredem rogare poſſumus de reſtituenda alteri hereditate. Eadem ratione per epiſtolam legare poſſumus. An & per nuncium legare etiam poſſumus? Poſſe, notat Mantica 1. *de conjectur. 11. in fin.* ut ſi quis ei dicat, *Vade & dic Titio me ei centum legaſſe.* vide plura de epiſtola ibidem, apud eundem Manticam. 38 Contraria fortuna uti, pro deportari. adde *l. 77. §. 4. ſupr. de leg. 2.* 39 Speratus heres alius eſt, alius reipſa jam heres. 40 *Al.* reddas & reſtituas. 41 Reſtitui deportati poſſunt ab Imperatore, atque ita hereditatem adire. 42 Princeps reſtituere deportatum poteſt. 43 Deportati bona deferuntur ad proximos ejus heredes ab inteſtato. 44 Reſtituere quatuor uncias rogatus, ut heres Primi & Secundi: ſi Primi tantum, non Secundi heres fuerit, pro parte Secundi non cenſetur reſtituere rogatus, quia Secundo heres non fuit, ſed Primo. 45 Id eſt, novem uncias. 46 *l. 19. ſupr. h. t.* 47 Imo, non ad tempus, ſed ſtatim. *l. 41. in fin. ſupr. de legat. 3.* 48 V. Molinæus *ad l. 1. §. ſi quis. a num. 77. de verbor. oblig.* Vandus *lib. 2. var. quæſt.* 12. Vaconius *declar. jur. civ. lib. 4. declar. 64. & lib. 5. declar.* 69. Mod. 49 Codicillis ſubſtitutio fieri non poteſt ſtricto jure. 50 *l. pen. §. 1. ſupr. de condit. inſtit. l. 6. ſupr. de jure codicill.* 51 Adimit hereditatem, qui inſtituto ſubſtituit, ſeu ſubſtitutum dat. Eſt igitur ſubſtitutio ademptionis ſpecies. 52 Vide Cujac. 10. *obſ.* 25. 53 Benignæ interpretationes ſemper quærendæ & aliis præferendæ. 54 Mater pupillo filio ab inteſtato ſuccedit. 55 Mater filio pupillo (cui pater codicillis ſubſtituit) ſuccedens ab inteſtato, ſubſtitutis fideicommiſſi nomine obligatur. 56 Subſtituere de herede in heredem & de deſcendente in deſcendentem poſſumus. vid. Simonem de Prætis 3. *de interpretatione ultimarum voluntatum, dubitat. 1. ſent.* 10. 57 Cui legatum eſt, *Si binos liberos educaverit*, conditioni paruiſſe videtur, ſi ſemel binos ſuperſtites habuerit; nec requiritur, ut mortis ſuæ tempore binos relinquat, *ut hic.* ſecus erit, ſi decreto ſi ſine liberis deceſſerit. vide *l. 17. §. 4. ſupr. h. t.* 58 Cur ita? vel ideo, quod quocunque tempore hæc conditio obtineat. vide *l. ultim. C. de indict. viduitate.*

tius

tius nepotes ex filia & furiosam filiam suam heredes instituit: & fideicommisit filiæ, *Ut si sine liberis decessisset, pars ei data perveniret ad coheredes.* Furiosam ipse Titius in matrimonio collocavit, & enixa est filiam post mortem patris. Quæsitum est, defuncta furiosa, superstite ex hujusmodi conjunctione parta filia, an fideicommissum ad coheredes pertineret? Respondit, cum [1] filiam reliquisse proponeretur, fideicommissum non deberi. Claudius. Nam etsi [2] matrimonium cum furiosa non [3] fuit: satis tamen factum est hujusmodi conditioni [4].

De jussis habere omnia communia. 1. *De nudo ministro, seu executore.* 2. *De institutione servi per fideicommissum manumissi,* 3. *Et de eo, qui rogatus est ei servo manumisso restituere quidquid ad se pervenit.* 4. *De jure accrescendi.* 5. *De rogato restituere fratribus.* 6. *Si is, cujus fidei commissum est, patiatur fundum distrahi a creditore.* 7. *Si oneratus onerato successerit.* 8. *De verbis communicationem enunciantibus, & de commendatione.* 9. *De dote.* 10. *De portione unius ex fideicommissariis deficientis.* 11. *De detractione quartæ.* 12. *De reditu & mercede servorum in alimenta relictis.* 13. *An prælegatum alienari prohibitum, veniat in fideicommissum universale.* 14. *De dote.* 15. *De judicio cœpto cum herede, qui restituit.* 16. *De minore quantitate quam deberetur restituta, & de instrumentis postea repertis.*

78. IDEM [lib. 21. Digestorum].

Lucius [5] Titius intestato [6] moriturus, cum haberet uxorem, & ex ea filiam emancipatam, codicillis hæc verba inseruit: *Pertinent* [7] [*autem*] *hi codicilli ad uxorem & filiam. Itaque rogo* [8] *quicquid aut ego reliquero, aut vos ipsæ habeatis* [9], *commune* [10] *vobis sit. Quod si non ego rogarem, vos pro vestra pietate faceretis.* Filia intestati patris bonorum possessionem accepit. Quæsitum est, an aliqua pars hereditatis Lucii Titii ex causa fideicommissi a filia matri debeatur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, deberi, si etiam uxor parata sit in commune bona sua conferre. §. 1. Mævia duos filios heredes reliquerat, & eodem testamento ita cavit: *Fidei autem heredum meorum committo, uti omnis substantia mea sit pro deposito sine usuris apud Gaium Seium & Lucium Titium (quos etiam, si licuisset* [11], *curatores substantiæ* [12] *meæ dedissem remotis aliis), ut hi restituant nepotibus meis: prout quis eorum ad annos vigintiquinque pervenerit, pro portione: vel si unus, ei omnem.* Quæsitum est, an fideicommissum præstari a scriptis heredibus Lucio Titio & Seio debeat? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, Lucium Titium, item Gaium Seium, fideicommissum petere non posse. §. 2. Tres heredes scripsit: Mævium fratrem suum, ex dodrante; Seium, ex sextante [13]; Stichum ejusdem Seii [servum, filium autem naturalem Mævii], ex uncia: & fidei commisit Seii, uti Stichum manumitteret, in hæc verba, *A te peto, Sei, uti tu Stichum manumitteres: dedi unde faceres.* sed & codicillis ita cavit, *Unciam ex qua feci Stichum heredem, si quam Seius controversiam* [14] *moveret* [15], *ad Mævium fratrem meum reverti volo. Tu, frater, secundum fidem & pietatem tuam, quidquid ad te pervenerit ex hereditate mea, Sticho filio tuo restitues; quod ut facias, fidei tuæ committo.* Quæsitum est, cum Seius adierit hereditatem, & propter hoc compulsus Stichum manumiserit [16]: an unciam hereditatis, ex qua Stichus heres institutus est, Sticho manumisso restituere debeat? Respondit, non proponi Seium rogatum, unciam ei restituere. §. 3. Idem quæsiit, an, si aliquam controversiam Seius de uncia hac, ex qua Stichus institutus est, facere velit, & Mævius unciam ex causa fideicommissi a Seio fuerit consecutus: utrum hanc solam unciam, ex qua Stichus institutus est, an vero & dodrantem, ex quo ipse Mævius institutus est, eidem Sticho restituere debeat? Respondit, de omni restituendo, quod ad Mævium quoquo modo pervenit, testatricem sensisse. §. 4. Pater puerum & puellam heredes instituit, eosque invicem substituit [17], & si neuter heres esset, eis plures substituit [substitutosque invicem substituit [18]], his verbis, *Substitutos heredes invicem substituo:* eorundem [19] filiorum fidei commisit, ut qui eorum vita [20] superasset, & sine liberis intra annum trigesimum moreretur, hereditatem his quos heredes substituerat, restituat: filius vita sororem superavit, & intra trigesimum annum sine liberis decessit. Quæsitum est, ex substitutis uno [21] defuncto ante filium, pars ejus, quæ ad cæteros substitutos, qui superviverent, pertinet, utrum pro virilibus, an pro hereditariis portionibus quibus sunt substituti, pertineat? Respondit, consequens esse, pro [22] his partibus quibus [23] substituti essent, fideicommissum pertinere. §. 5. Mævia filium heredem instituit ex quincunce [24], Titiam filiam ex quadrante [25], Septicium filium ex triente [26], cujus fidei commisit in hæc verba: *Te rogo, fili Septici, si intra vicesimum annum sine liberis morieris, quidquid ex hereditate mea ad te pervenerit, hoc fratribus* [27] *tuis restituas* [28]. Quæsitum est, [an] Septicio filio defuncto intra vicesimum annum sine liberis, hoc fideicommissum utrum pro portionibus hereditariis ad fratrem & sororem ejus pertineat, an vero æqualiter? Respondit, pro parte hereditaria. §. 6. Titia ex asse heres scripta, partem dimidiam hereditatis Mæviæ rogata restituerat: fundum a testatore obligatum luere noluit, sed eum vendente creditore mandavit [29] redimendum Seiæ. Quæsitum est, an Titia ex causa fideicommissi Mæviæ teneatur? Respondit, cum rogata hereditatem restituere proponatur: nihil proponi, cur non teneatur. Claudius: subest enim præstari oportere id, quanto pluris fundus fuit, quam ad creditorem pervenire oportuit. §. 7. Gaio Seio ex semisse, Titia ex quadrante, & aliis ex reliquis portionibus heredibus institutis, ita cavit: *Fidei autem vestræ mando, Gai Sei, & Lucia Titia, uti post obitum vestrum reddatis restituatis Titio & Sempronio semissem patrimonii* [30] *& portionis ejus, quam vobis dedi.* Quæsitum est; cum utrique adierint hereditatem, & postea Gaius Seius defunctus sit, Lucia Titia herede instituta, an hæc Lucia Titia partem dimidiam semissis, quam rogatus erat Gaius Seius restituere, protinus debeat: an vero, post suam demum mortem, universum fideicommissum, tam ex sua persona, quam ex Gaii Seii datum restituere debeat? Respondit, Luciam Titiam statim [31] teneri [32], ut partem dimidiam semissis ex persona Seii restituat. §. 8. Filiam suam heredem scripsit & nepotem, quem ex ea habebat, ei substituit, & ita cavit: *Lucio Titio fratris mei filio* [33], *genero meo, ducentos aureos relinquo* [34]; *quo legato scio illum contentum esse: quoniam scripsi universam rem meam; eo quod filiam meam & nepotem meum heredes scripsi universam substantiam eis communicasse: Quos invicem commendo* [35]: filia adita patris hereditate, divertit a marito. Quæsitum est, an Titius quondam ejus maritus suo vel filii sui nomine, ex fideicommisso communionem bonorum consequi possit viva quondam uxore sua vel post mortem ejus? Respondit, nihil fideicommissi datum genero proponi, præter ducentos aureos. §. 9. Idem quæsiit, eandem uxorem marito herede scripto, fideicommisisse, *ut cum moreretur, filio communi omne quod ad eum ex hereditate sua pervenisset* [36], *restitueret:* an illæ quoque res & possessiones, quæ in dotem datæ & post divortium restitutæ mulieri fuerant, fideicommisso contineantur? Respondit: quod mulier in bonis suis reliquisset, id fideicommisso contineri. Claudius & alias de eodem facto consultus, ita respondit: sive restitutæ sint res, secundum id quod supra responsum est, in bonis mulieris computari; sive non sint restitutæ, quia ex stipulatione de dote reddenda interposita restituendæ sint, eo auctiorem hereditatem computari. §. 10. Quæ habebat filium, & ex eo nepotem, utrosque in mariti potestate, maritum ex asse scripsit heredem, ejusque fidei commisit in hæc verba: [*Si*] *Titius maritus meus mihi heres erit, peto, fideique ejus committo, quidquid ex hereditate mea ad eum pervenerit, cum mori cœperit, det restituat Gaio* [37] *filio nostro: ita tamen ut decem quidem uncias Gaius* [38] *habeat, duas autem uncias Seius nepos habeat: quod ut fiat, fidei ejus Titii heredis mei committo.* Pater emancipavit filium, nepotem amisit & superstite filio decessit. Quæsitum est, an priore [39] parte scripturæ universa hereditas patris ex causa fideicommissi filio debeatur: & illa sequentia [40] verba, *ita tamen, ut decem uncias filius, duas autem nepos habeat*, ex voluntate defunctæ ita demum locum haberent, si die fideicommissi cedente filius & nepos eorum in natura essent; cum autem non supervixit ad diem fideicommissi nepos, sequens scriptura cesset? Respondit, ea quæ proponerentur ostendere, decem duntaxat uncias filio datas. §. 11. Heres institutus, uxori rogatus *totam hereditatem* restituere, restituit detracta quarta. Quæsitum est, cum uxor quartam partem hereditatis præsenti die, & reliquam post tempus alii rogata a testatore fuisset restituere: an id [41], quod heres ei detraxisset quartæ nomine, in restituendo fideicommisso imputare possit? Respondit, quatenus [42] cepisset, fideicommisso obstrictam. §. 12. Heredum fidei commisit, ut quicquid ex parte tertia hereditatis pervenerit ad eos, id redderent Gaio Mævio alumno testatoris, cum fuerit annis quindecim, & subjunxit hæc verba: *interim ex refectu* [43] *paupertatis* [44], *qui ad vos pervenerit, alatis eum usuris pro quantitate nummorum redactis: hoc amplius eidem alumno meo hominem Caletanum & vernam sutorem, qui eum artificio suo mercede data alere poterit.* Quæsitum est, cum alimenta multo minora præstiterint heredes scripti, quam usuræ summæ redactæ competebant, an & residuas præstare compelli debeant totius temporis, an ex die quo quintumdecimum explesset? & cum servi legati ei specialiter, ut ex mercedibus aleretur, statim venierint; utrum mercedes an usuras petere debeat? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, testatorem videri de omni reditu [45] & mercede servorum restituenda sensisse. §. 13. Pluribus [46] heredibus institutis, in quibus & libertis tribus ex dodrante, eisdem fundos per præceptionem dedit: & ab his petiit, *ne eos alienarent; & ut qui vita superasset, solidos eosdem fundos obtineret:* deinde unius ex his libertis Otacilii fidei commisit, *uti quidquid ad eum ex hereditate bonisve pervenisset, deducto pro ea parte ære alieno, & legatis,* [&] *sibi viginti aureis, restituat Titio.* Quæsitum est, an etiam partes tertias fundorum prælegatorum [cum] conlibertis eidem deducere deberet? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non debere restituere præceptionem, quum ipse testator & legata excipi voluisset. §. 14. Maritus, uxore instituta herede ex parte tertia [47],

1 Vide *l. 6. C. de instit.* 2 Ratio dubitandi. 3 Imo, furiosus retinet matrimonium. vide quæ notavi ad *l.* 13. §. 1. *supr. de off. Præsid.* 4 Ut sufficiat quocunque modo liberos sustulisse. 5 Eadem verba repetuntur in *l.* 89. §. 3. ff. *de legat.* 2. 6 Vide *l.* 1. §. 5. ff. *h. t.* 7 *l. ultim.* §. 3. ff. *de legat.* 2. ita legari potest, *arg. l.* 11. ff. *de legat.* 3. 8 Fideicommissum tacitum his verbis inducitur. *l.* 19 § 1. ff. *h. t.* 9 *Lego*, habebitis, *vel* habetis: a me scil. 10 Possunt aliqui gravari de bonis invicem communicandis. *Bart.* Quid? pro qua parte bona communia erunt? Æqualiter. *d. l. ult.* 11 De jure scil. nam testamento curator non datur. §. 1. *Inst. de curator.* 12 *l. 6. in fin. supr. de tut.* 13 Ex duabus unciis adde §. 5 *Inst. de hered. inst.* 14 Controversia movetur jure vel facto, in judicio, vel extra. Accurs. *Bart.* adde Bald. *l.* 2. *C. de transactionib.* 15 Controversiam in re legata non movere jussus, intelligitur jussus sinere eam rem habere legatarium ad eum plane modum, quo res erat. 16 *l.* 16. §. 10. ff. *h. t.* 17 *Sub.* vulgariter, & ex diversis partibus, & substitutio expiravit. 18 Ex diversis partibus. *Castrens.* 19 Hæc secunda substitutio est. 20 Vita alterum superat, qui superstes relictus est. 21 Idem est si nullus fuit defunctus, & omnes venirent ad fideicommissum post mortem ultimi morientis. Succederent enim pro iis portionibus, quibus fuissent vulgariter substituti. 22 Portiones adjectæ in substitutione vulgari, censentur repetitæ in fideicommisso universali iisdem facto. 23 Id est, pro portionibus hereditariis, non virilibus, portio deficiens adcrescit. *l.* 23. ff. *h. t.* 24 Id est, quinque unciis. 25 Id est, tribus unciis. 26 Id est, ex quatuor unciis. 27 Quid, si nullos fratres, sed sorores tantum reliquerit? sororibus debebitur. atque ita appellatione *fratrum* intelliguntur sorores. Ancharanus hanc regulam restringit, ut ea locum non habeat, ubi de odio agitur. adde *l.* 35. ff. *de pact.* adde *l. ultim.* ff. *hoc tit.* 28 Pro parte eorum hereditaria scil. ut mox sequitur. 29 Mandans emi, ipse emere videtur, *l.* 22. §. 3. ff. *mandati.* vide quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de jure domini impetrando.* 30 Id est, semissem patrimonii in partes divisi, ἓν διὰ δυοῖν, seu ἓν διὰ δυοῖν, id est, duo per unum, figura cum diversa rediguntur in unam convenientiam, vel quoties unum duobus exprimitur; quale illud, *Pateris libabat & auro:* pateris aureis. Virgil. 2. *Georgicon. ubi Servius.* sic arguere pro arguendo convincere. *l.* 6. §. *possumus.* 4. ff. *nautæ, caupones.* 31 Duobus rogatis post mortem restituere, si unus eorum morietur, pro ejus parte competit statim fideicommissi petitio, uno decedente; fitque locus substituto. adde *l. ultim.* §. *penult. supr. de legat.* 2. 32 Imo, statim non tenetur. Quoties enim quis reliquit post mortem aliquorum, perinde est, ac si relictum esset post mortem omnium. *l.* 34. *in fin. princ. supr. de usufr. legat.* 33 Idem potest esse mihi, & fratris filius, & gener. Valet enim jure civili inter duorum fratrum liberos matrimonium, §. 4. *Instit. de nupt.* vide *l.* 19. *C. de nuptiis.* 34 Verbum *relinquo*, est precarium. vide Cujac. 4. Paul. *sentent.* 1. §. 6. 35 Commendo fidei patris. *Hal.* 36 In bonis mulieris dos numeratur, sive ea sit restituta, sive non sit restituta. ideoque maritus ab uxore gravatus, quod ad eum ex bonis uxoris pervenit restituere, dotem restituere tenebitur. 37 Gaius hic primo loco solus fideicommissarius nominatur. 38 Hoc secundo loco pars certa relinquitur Gaio, qui antea solus nominatus fuerat fideicommissarius. 39 Qua is solus erat fideicommissarius. 40 Nihil igitur interest, an ab initio, an in sequenti clausula sint partes adsignatæ, ut hoc solum consideretur, an ex certis partibus ei sit relictum. Paria sunt itaque, simpliciter relictum per partes modificare, & ab initio quid per partes relinquere. *Bart.* 41 Quatenus heres detraxit a fideicommissario, eatenus fideicommissarius a cæteris detraxit. vide *l.* 63. §. 12. *supr. h. t.* *l.* 43. *supr. de cond. & demonstr.* *l.* 32. §. 4. *supr. ad l. Falcid.* 42 *l.* 1. §. 19. *supr. h. t.* 43 Id est, ex omni quod ex meo modico refici poterit. 44 Paupertate legata, venit hereditas tota, etiam si legans efficiatur dives, *ut hic.* adde *l.* 16. *supr. h. t.* adde Catell. Cottam *in voce* paupertas; Cremensem *singulari* 23. dixi in *l.* 16 *supr. h. t.* 45 *l.* 13. §. 2 *supr. de legat.* 2. 46 Explicationem hujus §. vide apud Johann. Decher *lib.* 2. *dissertat.* 1. *num.* 1. 2. 4. Ans. 47 Cujac. 18. *observ.* 16. vestigium antiquitatis hic notat, quo uxori non habenti solidi capacitatem, licebat legare usumfructum tertiæ partis bonorum: & cum liberos haberet, ejusdem partis proprietatem. hoc idem notat 10. *obs.* 17. adde Ulpian. 15. *de decimis.* dixi ad *l.* 4. *C. quando dies leg.*

& pluribus ei fideicommissis datis, dotem quoque prælegavit his verbis, *Seiæ uxori meæ dari volo a filiis meis summam dotis ejus, quæ mihi pro ea illata est:* ejusdemque uxoris fidei commisit, *ut partem hereditatis & quæcunque ei legasset, post mortem suam Titio filio communi restitueret.* Quæsitum est, an summam quoque dotis inter cætera legata ex causa fideicommissi filio suo restituere debeat? Respondit, non alias [1] nisi manifestum esset, de dote quoque restituenda testatorem sensisse. atque etiam si sensisset, & hoc fuerit approbatum: ita ejus quoque petitionem fore, si non minus in quantitate, quæ Falcidiæ nomine remaneret, foret, quam in quantitate dotis. §. 15. Rogatus hereditatem restituere Septicio, *cum erit annis viginti*, interea fundos, quos defunctus pignori acceperat, vendidit, & propterea pigneratitia [judicio] a debitore conventus decessit; herede relicto Sempronio, & judicio nondum finito restituit hereditatem Septicio. Quæsitum est, an [2] judicio nihilominus ipse condemnari debeat, cum potuerit retinere, vel *cavere sibi id quod ex causa judicati præstaturus esset?* Respondit, judicii [3] executionem nihilominus adversus heredem & post restitutam hereditatem mansisse. §. 16. Heres ejus [4], qui post mortem suam rogatus erat *universam hereditatem* restituere, minimam [5] quantitatem, quam solam in bonis fuisse dicebat, his, quibus fideicommissum debebatur, restituit: postea repertis instrumentis, apparuit quadruplo amplius hereditate [6] fuisse. Quæsitum est, an in reliquum fideicommissi nomine conveniri possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, si non [7] transactum [8] esset, posse.

De restitutione minoris.

79. IDEM [lib. singulari Quæstionum publice tractatarum].

SI pupillus parenti suo heres extitit, & fideicommissam hereditatis partem restituit, mox abstinetur [9] paterna hereditate: optio deferenda est fideicommissario ut aut portionem quoque pupilli [10] adgnoscat, aut toto discedat [11]; aut omnimodo bona vendenda sunt, [12] ut id, quod superfluum est [13], pupillo servetur [14]. & si in solidum bona venire non possunt, omnimodo actiones fideicommissariæ denegandæ erunt: erat enim in potestate illius, universum suscipere, & si quid plus erit, pupillo servare.

De creditoribus heredibus.

80. IDEM lib. 5. Digestorum.

MAtrem & avunculum, eosdemque creditores [15] suos, heredes scripsit Lucius Titius, & eorum fidei commisit, ut post mortem restituerent, quod ex re familiari testatoris superfuerit, Septicio: heredes non modicam partem bonorum testatoris consumpserunt: & multos heredes reliquerunt: quibus scientibus, multa corpora, quæ remanserant ex bonis Lucii Titii, Septicius possedit. Quæsitum est, an id, quod Lucius Titius debuit matri & avunculo, heredes eorum a Septicio petere possint? Respondit, non posse, Claudius: Aditione enim hereditatis confusa [16] obligatio interciderat: sed fideicommissi repetitio erat: cujus æquitas deficit his, qui multa ex hereditate consumpsisse proponuntur.

De tribus filiis institutis, ex quibus duo invicem vulgariter substituti sunt, & per fideicommissum rogati sunt portionem suam, exceptis bonis maternis & avitis, ei, vel eis, qui superessent, restituere.

81. PAULUS [17] Imperialium [18] sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris 6. [19] libro 1. seu Decretorum [20] libro 2. [21].

JUlius Phœbus testamento facto, cum tres liberos heredes institueret, Phœbum & Heracliam ex eadem [22] matre, Polycraten ex alia, æquis portionibus, petit a Polycrate minore fratre, ut accepto certo prædio, hereditatem fratribus [23] concederet; & invicem eos, qui ex eadem matre erant, si qui eorum heres non fuisset, substituerat: Polycrati, si intra pubertatem decessisset, secundas tabulas fecit, quas matri ejus condemnavit [24] aperiendas [25], si impubes obisset; deinde petit a prioribus, ut si quis eorum sine liberis decederet, portionem suam, exceptis bonis maternis eorum & avitis, ei, vel eis, qui superessent, restitueret. Heraclia soror mortua sine liberis, fratrem Phœbum heredem instituit. Polycrates fideicommissum petierat, & obtinuerat apud Aurelium Proculum Proconsulem Achaiæ: appellatione facta, eum solum Phœbus egisset μονομερῶς [26], id est, *altera parte absente*, victus est, quia *ei vel eis* verba utrosque fratres complecterentur. atqui invicem duos illos tantum substituerat: sed & voluntas hæc patris videbatur, qui exceperat eorum bona materna, quia Polycrates aliam matrem, & quidem superstitem habebat, cujus etiam fidei commissum erat, ut legata, quæ ei dederat, intestata moriens Polycrati suo restitueret.

TIT. II.

QUANDO [27] DIES [28] LEGATORUM VEL FIDEICOMMISSORUM CEDAT [29].

De tabulis pupillaribus.

1. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

MOrtuo patre, licet vivo pupillo, dies legatorum a [30] substituto datorum cedit.

De usufructu, usu, habitatione.

2. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

SI pure sit usufructus [31] legatus, vel usus [32], vel habitatio [33]: neque eorum dies ante aditam hereditatem cedit, neque petitio ad heredem transit. idem, & si ex die sit usufructus relictus.

3. IDEM lib. 5. Disputationum.

NAm cum ad heredem non transferatur, frustra [34] est, si ante quis diem ejus cedere dixerit.

De legato cum heres, 1. *Vel cum legatarius morietur.*

4. IDEM lib. 19. ad Sabinum.

SI *cum [heres] morietur* [35], legetur: conditionale [36] legatum est [37]. denique [38] vivo herede defunctus legatarius ad heredem non [39] transfert. §. 1. Si vero *cum ipse legatarius morietur*, legetur ei; certum est, legatum ad heredem transmitti [40].

De morte legatarii postquam dies cessit. 1. *De legato puro vel in diem. De usufructu.* 2. *De legato conditionali.* 6. *Quibus diebus hereditas legatariis præstatur.* 7. *Cui acquiratur legatum.*

5. IDEM lib. 20. ad Sabinum.

SI post [41] diem legati cedentem legatarius decesserit, ad heredem suum transfert legatum. §. 1. Itaque si purum legatum est, ex die mortis [42] dies ejus cedit. † Si vero post diem sint legata relicta, simili modo, atque [43] in puris dies cedit. nisi forte id fuit legatum, quod [44] ad heredem non transit: nam hujus dies non ante cedit: ut puta si usufructus sit post annum relictus. hanc enim sententiam probamus. §. 2. Sed si sub conditione sit legatum relictum non prius dies legati cedit, quam [45] conditio fuerit impleta: ne quidem, si ea sit conditio, quæ in potestate sit legatarii. §. 3. Sed si ea conditio fuit, quam Prætor remittit [46]: statim dies cedit. §. 4. Idemque & in impossibili [47] conditione, quia pro puro hoc legatum habetur. §. 5. Item si qua conditio sit, quæ per legatarium non [48] stat, quo minus impleatur; sed, aut per heredem, aut per ejus personam, in cujus persona jussus est parere conditioni: dies legati cedit. quoniam pro [49] impleta habetur: utputa si jussus sim *heredi decem dare*, & ille accipere nolit. † Sed & si ita mihi legatum sit, *Si Seiam uxorem duxero*, nec ea velit nubere: dicendum erit, diem legati cedere, quod per me non stat, quo minus paream conditioni, sed per [50] alium stat, quo minus impleatur conditio. §. 6. Iisdem autem diebus, id est, iisdem pensionibus, heredi præstabitur legatum, quibus legatario ipsi præstabatur. §. 7. Si cum dies legati cedere inciperet, alieni quis juris est: deberi his legatum, quorum [51] juri fuit subjectus. & ideo, si purum legatum fuerit, & post diem legati cedentem liber factus est: apud dominum legatum relinquet. sed si usufructus [52] fuerit legatus, licet post mortem testatoris, ante aditam [tamen] hereditatem, sui juris efficiatur: sibi legatum adquirit.

De ademptione conditionali. 1. *De legato extrinsecus suspenso.* 2. *De codicillis.*

6. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

QUod pure datum est, si [53] sub conditione adimatur, quasi sub conditione legatum habetur. §. 1. At si extrinsecus [54] suspendatur legatum, non ex ipso testamento: licet ante decedat legatarius, ad heredem transmisisse legatum dicimus. veluti [55] si rem dotalem maritus legaverit extero, & uxori aliquam pro dotali re pecuniam; deinde *deliberante uxore de electione dotis*, decesserit legatarius, atque legatum elegerit mulier: ad heredem transire legatum dictum est. idque & Julianus respondit: magis [56] enim mora, quam conditio legato injecta videtur. §. 2. Eorum legatorum, quæ in codicillis relicta sunt, perinde [57] dies cedit, atque testamento relictorum.

1 Hæc verba, *legata restituantur*, non porrigentur ad debita prælegata, nisi probetur testatorem sic sensisse. *Bart.* 2 Instantia cœpta cum herede, facta restitutione durat adversus ipsum & heredem ejus. *Bart.* 3 Pignoratitii. 4 Ad intellectum hujus l. vide Leonin. *emendat. lib.* 2. *cap.* 3. *num* 3. ubi hanc leg. conciliat cum *l.* 6. ff. *de transact.* & *l. ult. C. de jurejur.* Ans. 5 Puta quintam, id est, non solidam, non universam. *l.* 77. §. 9. *supr. de legat.* 2. 6 *Al.* in hereditate. 7 Res de novo repertæ nec restitutæ debent restitui. nisi prima restitutio per modum transactionis fuerit celebrata, *Bart. l.* 19. *C. de transact.* 8 Imo, ut sit transactum, transactio non extenditur ad res ignoratas tempore transactionis: si quidem per errorem quis non tam transigit, quam decipitur. *l.* 9. §. 1. §. 2. *supr. de transact.* sed ibi heres fuit in dolo: hic non fuit. 9 Ex mox abstineat; id enim licet minori. *C. si minor ab hered. se abstin.* 10 Vacantem sc. 11 Nisi velit universam hereditatem distrahi. *infr. h. t.* 12 Ut scil. satisfiat creditoribus defuncti. 13 Ex pretio venditæ hereditatis. 14 Si forte iterum se restitui postulet. Atqui servari potest superfluum pupillo, cum eo casu minor omissa hereditate & repudiata, eaque vendita, sit repellendus. 24. §. 2. *supr. de minor.* utique servatur pupillo, quia fideicommissarios, non agnita universa hereditate, se ea indignum fecit. 15 Eidem creditori & heredi licet consumere ex eo fideicommisso, quod universum restituere jussus est. 16 *l.* 58. *supr. h. t.* 17 Eadem est inscriptio in *l. ult.* ff. *de jure patronatus.* vid. Cujac. 2. *obs.* 26. 18 *Al.* Imperialium. 19 Totidem enim libros decretorum Antonini & Severi Paulus scripsit: Severi, inquam, ut in *l.* 9. ff. *de decurion.* 20 Decreta sunt sententiæ prolatæ in cognitionibus causarum, vel ab ipsomet Imperatore vel eo præsente. 21 Libro primo. Cujac. 3. *obs.* 6. Idem enim sunt decretorum & imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum libri: quinimo decreta nihil aliud sunt, quam Imperatorum sententiæ prolatæ in cognitionibus, de quibus postea, (si quid dubii in iis accidisset), Principes rogabantur. *l.* 97. *supr. de leg.* 3. *l. penult.* ff. *de jure fisci.* 22 Et sic uterini erant. 23 Appellatione *fratrum*, sorores hic continentur, ut *l.* 78. §. 5. *supr. h. t. l.* 35 *supr. de pactis.* 24 *Lege* commendavit. 25 Vide §. 3. *Instit. de pupill.* 2. *Gai. Instit.* 3. dixi ad *l.* 12. *supr. testament. quemadmodum aperiantur.* 26 Id est, κατὰ μίαν μοῖραν *Novell.* 49. *in princ. Novell.* 53. *c.* 4. id est, adversario absente, una tantum parte præsente. Quæ productiones testium μονομερεῖς appellantur: altera agendi forma est, quæ fit utraque parte præsente κατὰ διάγνωσιν. Μονομερὴς causa alio sensu dicitur in *l.* 13. §. 2. *supr. de jurejur.* quod ex hac solum parte reo condicitur, qua furis est heres; aut ex illa, qua & fur est ipse, neque dolo malo contrectavit. vide Cujac. 4. *observ.* 32. & ad *Novell.* 49.

27 *Lib.* 6. *C.* 53. adde 7. *lib.* ff. *tit.* 3. Ulp. 24. §. 30. 28 Dies legatorum varie *cedere* dicitur. Plerumque enim quæritur, quando dies legati cedat, vel propter transmissionem, vel propter obligationem, vel propter petitionem, vel propter dominii translationem. 29 Vide *l. un. C. de caducis.* Porro *cedit* dies, cum incipit deberi legatum: venit dies, cum debitum peti potest, *l.* 213. ff. *de verb. sign.* cedit a morte testatoris, *l.* 5. *infr. h. t.* peti potest ab adita hereditate. *l. un.* §. 5. *C. de caducis.* 30 *l.* 7. §. 3. ff. *h. t.* 31 Legatum servitutis personalis cedit ab adita hereditate. 32 Quid? legatum servitutum realium quando cedit? a mortis tempore. Bart. *hic.* 33 *l.* 9. ff. *h. t.* 34 Si dies legati non cessit a die mortis, ad heredem legatarii non transfertur legatum: si cessit, transfertur. *l.* 5. §. 1. *l.* 16 *in fin.* ff. *h. t. l. un.* §. 6 *C. de caducis.* 35 Conditionale est legatum, quod confertur in mortem heredis: secus, si in mortem legatarii. 36 *l.* 13. *in fin.* ff. *h. t. l.* 12. *in fin. supr. de leg.* 2. *l.* 1. §. 2. *l.* 79. ff. *de cond. & demonstr.* vide *l.* 22. ff. *hoc tit.* 37 Sub die enim incerto relictum est, qui habetur conditionis loco. *l.* 75. ff. *de condit. & demonstrat.* 38 Id est, & ideo, si vivo herede. 39 Cur? mortuus est, antequam impleta esset conditio. 40 Cur? moriendo conditionem implevit. 41 Legatum transmittitur ad heredem post diei cessionem. *l.* 3. *C. h. t.* Goth. Annua autem legata in heredem non transeunt. *l.* 4. *l.* 11. *supr. de ann. & menstr. legat.* 42 Qui certus est. vide *l.* 26 ff. *de usufr. leg.* 43 *l.* 21. ff. *h. t. l. un.* §. 5. *C. de caducis.* 44 Ususfructus ad heredem non transit. *l.* 3. ff. *h. t.* 45 *l.* 41. *supr. de cond. & demonstr. l. un.* § 7. *C. de caducis.* 46 Qualis est jurisjurandi. *l.* 8. *supr. de cond. instit.* & quæ contra bonos mores. *l.* 63. §. 9. *supr. ad SC. Trebell.* 47 Purum habetur, quod sub impossibili conditione relictum est. *l.* 3. *supr. de cond. & demonstr.* 48 Vide *l.* 161 ff. *de reg. jur.* 49 *l.* 24. *supr. de cond. & demonstr. l.* 1. *C. de inst. & subst. l.* 4. *C. de condition. insert.* 50 *l.* 27. *supr. de cond. & demonstr.* 51 *l.* 18. ff. *de reg. jur.* 52 *l.* 14. *in fin.* ff. *h. t.* 53 *l.* 7. *l.* 10. *supr. de adimend. l.* 107. *in fin. supr. de cond. & demonstr.* 54 Conditio tacita ex testamento præcedens, impedit diem legatorum cedere; secus, si extrinsecus veniat *l.* 99. *supr. de cond. & demonstr.* 55 Præcedentia Sabini fuerunt? hæc Pauli ad Sabinum. 56 Differentiam moræ & conditionis observa. 57 *l. ult. C. h. t. l.* 2. §. 2. *l.* 16. *supr. de jure codicill.*

De

De aditione heredis. 3. *De legatis relictis a substituto vulgariter,* 4. *Vel pupillariter.* 6. *Si servo legetur.*

7. ULPIANUS lib. 20. ad Sabinum.

HEredis aditio moram legati quidem petitioni facit [1], cessioni [2] diei non facit. §. 1. Proinde [3] sive pure institutus tardius adeat, sive sub [4] conditione per conditionem impediatur: legatarius securus est. §. 2. Sed & si nondum natus sit heres institutus, aut apud hostes sit, similiter legatario non nocebit: eo quod dies legati cessit. §. 3. Inde dicimus: Et si a substituto [5] legatum sit relictum; quamdiu institutus deliberat, defuncto legatario non nocebit, si postea heres institutus repudiavit. nam ad heredem suum transtulerit [6] petitionem. §. 4. Tantundem & si ab impubere substituto legetur: nam ad heredem suum legatum transfert. §. 5. Tractari tamen potest, si impuberi substitutus damnatus sit, *si intra pubertatem filius decesserit, Seio centum dare*: an vivo pupillo defuncto Seius ad heredem transferat, quasi [7] ea conditio sit expressa, quæ inerat? Et magis est, ad heredem legatarii transire. §. 6. *Interdum aditio heredis legatis moram facit:* ut puta [8] si forte servo manumisso, vel ei [9], cui servus legatus est, & ideo [10] servo aliquid legatum sit: nam servo [11] legati relicti ante aditam hereditatem dies non cedit.

8. IDEM lib. 24. ad Sabinum.

NAm cum [12] libertas non prius competat, quam adita hereditate: æquissimum visum est, nec legati diem ante cedere. alioquin inutile fieret legatum, si dies ejus cessisset, antequam libertas competeret: quod evenit, se servo pure legetur, & liber esse sub conditione jubeatur: & pendens conditio inveniatur, & post aditam hereditatem.

De habitatione filiofamilias vel servo legata.

9. IDEM lib. 21. ad Sabinum.

SI habitatio [13] filiofamilias vel servo legata sit, puto, non adquiri domino vel patri legatum, si [14] ante aditam hereditatem filius vel servus decesserit: nam [15] cum personæ cohæreat, recte dicitur ante aditam hereditatem diem non cedere.

De annuis, menstruis vel diariis legatis.

10. IDEM lib. 23. ad Sabinum.

CUm *in annos singulos* legatur, non unum legatum esse, sed plura [16], constat.

11. JULIANUS lib. 37. Digestorum.

NEc refert, singuli aurei in annos singulos legentur, an in annum primum mille aurei, in secundum homo, in tertium frumentum.

De legato generis. 8. *De electione alii quam legatario commissa.*

12. ULPIANUS lib. 23. ad Sabinum.

NEc [17] semel diem ejus cedere, sed per singulos [18] annos. §. 1. Sed utrum initio cujusque anni, an vero finito anno cedat, quæstionis fuit? Et *Labeo, Sabinus, & Celsus, & Cassius, & Julianus in omnibus, quæ in annos singulos relinquuntur, hoc probaverunt, ut initio* [19] *cujusque anni hujus legati dies cederet.* §. 2. Inde Julianus ait, hoc [20] legatum, si servo relinquatur, deinde post primum vel alterum annum sit liber, sibi eum adquirere. §. 3. Item Celsus scribit, quod & Julianus probat, hujus legati diem ex die mortis cedere, non ex quo adita est hereditas: &, si forte post multos annos adeatur hereditas, omnium annorum legatario deberi. §. 4. Sed & si *quotannis* sit legatum, mihi videtur etiam in hoc initium [21] cujusque anni spectandum: nisi forte evidens sit voluntas testatoris in annuas pensiones ideo dividentis, quoniam non legatario consultum, sed heredi prospectum voluit, ne urgeretur ad solutionem. §. 5. Si in habitatione aliquid, vel in disciplina legetur sic, *annua* [22] vel *quotannis*: quibus [23] diebus pensio debetur habitationis vel mercedis disciplinarum, iisdem intelligitur legatum relictum, conjectura voluntatis facta. §. 6. Novissime Pomponius scribit, nihil interesse, utrum *in annos singulos* vel *quotannis* [24], an *in singulos menses* vel *quot* [25] *mensibus*, an *in singulos dies* vel *quot diebus* legetur: ipse quoque huic sententiæ accedo: proinde, & si annui legentur tot aurei, idem erit dicendum. §. 7. Si cui *homo* generaliter sit legatus & antequam vindicet, decesserit [26]: ad heredem suum legatum transfert. §. 8. Si Titio sit [sic] legatum, *Quem Seius elegerit*, & Seius post electionem decesserit: locus est vindicationi semel acquisitæ.

De conditione quam certum est exstituram.

13. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

HUjusmodi legatum, *Sive illud factum fuerit, sive non* [*fuerit*], *illi do, lego*, ad heredem non transit, nisi alter casus vivo legatario exstiterit: quoniam causa, ex qua debeatur, præcedere [27] semper debet: nec, quia certum est, alterutrum futurum, omnimodo debebitur: nam tale [28] legatum, *Cum morietur, heres dato*, certum est debitum [iri], & tamen ad heredem legatarii non transit, si vivo herede decedat [29].

De usufructu. De electione. 2. *De legato filiofamilias ut ipsi solvatur.* 3. *Cui acquiritur legatum.*

14. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

SI *usufructus aut decem, utrum legatarius voluerit*, sint legata: utrumque spectandum [30], & mortem testatoris, [&] aditionem hereditatis: mortem, propter decem; aditionem, propter usumfructum. quamvis enim electio sit legatarii, tamen nondum [31] electioni locus esse potest: cum proponatur, [aut] nondum testatorem decessisse, aut eo mortuo hereditas nondum adita. §. 1. Inde quærit Julianus, si post mortem testatoris legatarius decedat, an ad heredem transfertur decem legatum? Et libro XXXVII. Digestorum scribit, posse dici, decem transtulisse: quia mortuo legatario dies legati cedit. argumentum Julianus pro sententia sua adfert tale. *Seiæ decem, aut, si pepererit, fundum heres meus dato:* nam si, antequam pariat, inquit, decesserit, ad heredem suum decem transmittet. §. 2. Si ita quis legaverit filiofamilias, *ut ipsi* [32] *solvatur:* potest procedere legatum, nec imputari heredi [33] cur non patri sed potius filio solvat. finge enim hoc nominatim expressum ita, *ut filio solvat:* certe [34] si pater petat, exceptione erit repellendus. §. 3. Si dies legati cesserit, deinde legatarius in jus alienum pervenit: ipsi potius debetur legatum, in cujus ipse jus pervenit: transeunt [35] enim cum eo, quæ ei debebantur, sed, si sub conditione fuerit legatum, non transit, sed expectabit [36] conditionem: eique adquiretur, cujus juris erit conditionis existentis tempore. quod si [37] sui juris fuerit eo tempore, sibi potius adquiret.

De morte patris & emancipatione.

15. IDEM lib. 5. Disputationum.

SI ita esset liberis fideicommissum relictum, *si morte patris sui juris essent effecti*, nec mortalitate patris sed emancipatione [38] patresfamiliarum constituti sint: deberi eis fideicommissum nemo dubitaverit: diemque ejus emancipatione cessisse qui morte patris cederet.

De alternatione. 1. *De usufructu servo legato.*

16. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

CUm ita legatum est, *Stichum, vel quod ex Pamphila natum erit, heres meus dato:* non ante dies legati ejus cedet, quam [39] aliquid ex Pamphila natum fuerit, aut certum fuerit, nasci non posse. §. 1. Cum servo [40] legato, antequam hereditas ejus, qui legaverat, adiretur, usufructus ab alio legatus fuerit; & prior hereditas ejus, qui usumfructum legaverit, adita fuerit; nulla ratio est, cur diem legati cedere existimemus, antequam ea quoque hereditas, ex qua servus legatus erat, adeatur. cum neque in præsentia ullum emolumentum hereditati adquiratur: &, si interim servus mortuus fuerit, legatum extinguatur [41]. quare adita hereditate existimandum est usumfructum ad eum, cujus servus legatus esset, pertinere. §. 2. Quod si servus, cui usufructus legatus fuerit, ipse legatus non fuerit: dicendum est, usumfructum ad hereditatem [42] pertinere, eo quod dies ejus ante aditam hereditatem non cesserit.

Si servo legato aut filiofamilias legetur.

17. IDEM [lib. 36. Digestorum].

CUm legato [43] servo aliquid legatur, dies ejus legati, quod servo datur, non mortis tempore, sed aditæ hereditatis cedit: & ideo impedimento non est regula juris, quo minus manumisso legatum debeatur: quia etsi confestim paterfamilias moreretur, non in ejusdem personam & emolumentum legati & obligatio juris concurreret. † Perinde igitur est hoc, de quo quæritur, ac si [44] filio herede instituto patri legatum esset. quod consistere intelligitur, eo quod quamvis statim paterfamilias moriatur, potest emancipatus adire hereditatem, ut patri legatum debeat.

De conditione liberorum.

18. IDEM lib. 37. Digestorum.

IS, cui ita [45] legatum est, *Quandoque* [46] *liberos habuerit*, si prægnante uxore relicta decesserit, intelligitur expleta conditione decessisse, & legatum valere: si tamen posthumus natus fuerit.

De legato sub conditione in aliud translato. 1. *De conditione*, si quid non detur. 2. *De puritate & conditione.* 3. *De eo, quod sub conditione debetur testatori.*

19. IDEM lib. 70. Digestorum.

CUm sine præfinitione temporis legatum ita datum fuerit: *Uxori meæ penum heres dato. si* [47] *non dederit, centum dato:* unum legatum intelligitur [centum]: & statim peti potest. penoris autem causa eo tantum pertinet, ut, ante litem contestatam tradita peno, heres liberetur. §. 1. Quod si ita scriptum sit, *Si penum intra Kalendas non dederit, centum dato:* non efficitur, ut duo legata sint, sed ut centum legata sub conditione videantur. idcirco si uxor ante Kalendas decesserit, heredi suo neque penum relinquet, quæ legata non est: neque ea centum, quia dies legati cesserit. §. 2. Cum ab eo mihi fideicommissum datum est, cui sub conditione legatum est, quemadmodum [48] si herede instituto sub conditione, pure mihi legetur. §. 3. *Si debitori, quod sub conditione debet*, legatum est, præsens legatum est: atque ex testamento statim potest, *ut liberatio præstetur:* &, si post mortem testatoris decesserit, ad heredem transmittit actionem. §. 4. Hæc dicenda erunt, & si non ipsi debitori, sed alii cuilibet similiter legatum esse proponatur.

1 Nec enim ante aditam hereditatem debetur. *l. 32. supr. de leg. 2.* 2 Cessisse diem legati, & petere legatum posse, differunt. Hic enim aditio hereditatis non differt diei cessionem, sed petitionem. 3 Sabini præcedentia fuerunt: hæc Ulpiani ad Sabinum. 4 Vide *l. 19. §. 2. infr. h. t.* 5 Vide *l. 1. §. pr. h. t.* 6 *Al.* transtulit. 7 *l. 21. §. 1. infr. h. t.* 8 Superior versiculus Sabini fuit: hic vero Ulpiani ad Sabinum scribentis, ut & *l. 8. infr. h. t.* 9 Vel si cui. Cujac. 4. *observ.* 33. & 18. *obs.* 16. 10 Et eidem servo. Cujac. 18. *obs.* 16. 11 *l. un.* §. 6. *C. de caducis.* 12 *d. §. 6.* 13 *l. 2. supr. h. t.* adde *l. 12. §. 5. infr. h. t.* 14 Secus, si post aditam. 15 Hæc Ulpiani sunt ad Sabinum: præcedentia vero Sabini. 16 Vide *l. 4. supr. de annuis. l. 1. §. 16. supr. ad l. Falcid.* 17 Legatum annuum non est unum, sed multiplex. adde §. 2. *infr. h. t.* 18 *l. 1. C. h. t.* *l. 11. supr. de usu & usufr. legat.* 19 Annua legata initio cujusque anni cedunt. 20 Annuum scil. 21 *d. l. 1. C. h. t.* 22 *l. 20. l. 26. §. 2. infr. h. t.* 23 Vide *l. 42. infr. de verb. oblig.* 24 *l. 3. supr. de annuis.* 25 Id est, singulis mensibus. vide *l. 8. §. 24. supr. de transact.* sic alibi *quot diebus* apud Livium *lib.* 5. *quot Kalendis* Plaut. *Sticho* 2. dixi ad Varronem 4. *de lingua.* 26 *l. 19. in fin. supr. de option.* §. 23. *Inst. de legat.* 27 *l. 43. in fin. supr. de additio.* 28 *l. 4. supr. h. t.* 29 Quia est conditionale legatum. nam dies incertus facit conditionem. *l. 75. supr. de cond. & demonst.* 30 Expectandum. Cujac. 18. *obs.* 16. 31 *l. 21. supr. de usu & usufr. legat.* 32 *l. 26. §. 8. supr. de cond. indeb.* 33 Id est, heredi non est imputanda hæc ignorantia: nec enim sponte cum legatariis contrahit: non legatarios facit, sed in ipsos incidit per aditionem hereditatis. vid. Cujac. 7. *obs.* 36. 34 Qui filio alicujus legat, ut ipsimet solvatur, hoc vere intelligitur, ut ne in eo legato usumfructum pater legatarii consequatur. adde *Auth. ex testament. C. de bonis, quæ liberis. Novell. ut liceat matri & aviæ.* 35 Vide *l. 15. supr. de adoption.* 36 Sed expectamus. *Hal.* 37 *l. 5. C. de condit. insert.* 38 In tempus emancipationis, vel cum sui juris quis erit, fideicommissum relictum, quocunque modo patria potestate liberato debebitur. Paul. 4. *sentent.* 1. §. 12. idemque jus est, uno casu expresso, *l. 11.* §. 11. *supr. de leg. 3. l. 22. supr. ad SC. Trebell. l. 3. C. de institutionib.* 39 *l. 8. supr. h. t.* 40 *l. 17. infr. h. t.* 41 Vid. *l. 3. supr. h. t.* 42 Id est, heredem, ut *l. 91. §. 6. supr. de legat. 1.* vide Cujac. 25. *observ.* 40. 43 *l. 16. §. 1. supr. h. t.* 44 Vid. *l. 25. supr. de legat. 1.* 45 *l. 20. supr. ad SC. Trebell. l. 153. infr. de verb. sign. l. 187. infr. de reg. jur.* 46 Legatum est, si quando liberos. *Hal.* 47 Adde *l. 24. infr. h. t. l. 1. §. 8. supr. ad leg. Falcid. l. 1. supr. de penu.* Goth. Vid. Leonin. *emendat. lib. 3. cap. 12. num. 14.* Ans. 48 *l. 7. §. 1. supr. h. t. l. 21. in fin. infr. h. t.*

De annuis legatis.

20. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

SI cum præfinitione annorum legatum fuerit, veluti *Titio dena usque ad annos decem:* Julianus lib. xxx. Digestorum scribit interesse, & si quidem alimentorum nomine legatum fuerit, plura esse legata, & futurorum annorum legatum legatarium mortuum ad heredem non transmittere: si vero non pro alimentis legavit, sed in plures pensiones [1] divisit exonerandi heredis gratia, hoc casu ait omnium annorum unum esse legatum, & intra decennium decedentem legatarium etiam futurorum annorum legatum ad heredem suum transmittere. quæ sententia vera est.

De die. 1. *De conditione.*

21. PAULUS lib. 2. ad Vitellium.

SI dies adposita legato non est, præsens [2] debetur aut confestim [3] ad eum pertinet, cui datum est. adjecta, quamvis longa sit, si certa est, *veluti Kalendis Januariis centesimis*, dies quidem legati statim cedit [4]: sed ante diem peti non potest. † At si incerta [5] (quasi [6] *cum pubes* [7] *erit, cum in familiam nupserit* [8], *cum Magistratum* [9] *inierit, cum aliquid demum*, quod scribendo [10] comprehendere sit commodum [11], *fecerit*): nisi tempus, conditiove obtigit, neque res pertinere [12], neque dies legati cedere potest. §. 1. Si sub conditione, qua te heredem institui, sub ea [13] conditione Titio legatum sit: Pomponius putat, perinde hujus legati diem cedere, atque si pure relictum esset. quoniam certum esset, herede existente debitum iri: neque enim per conditionem heredum fieri incerta legata: nec multum interesse tale [14] legatum ab hoc, *Si heres erit, dato.*

De legato, cum, *vel*, si quatuordecim annorum factus erit. 1. *De conditione*, si heres adeat.

22. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mucium.

SI Titio, *cum [is] annorum quatuordecim esset factus*, legatum fuerit, & is ante quartumdecimum annum decesserit, verum [est] ad heredem ejus legatum non transire: quoniam non solum diem, sed & conditionem hoc [15] legatum in se continet, si effectus esset annorum quatuordecim: qui autem in rerum natura non esset, annorum quatuordecim non esse non intelligeretur [16]. Nec [17] interest, utrum scribatur, *Si annorum quatuordecim factus erit;* an ita: cum priore scriptura per conditionem tempus demonstratur. sequenti per tempus conditio: utrobique tamen eadem conditio est. §. 1. Quædam autem conditiones etiam supervacuæ [18] sunt: veluti si ita scribat, *Titius heres esto: Si Titius hereditatem meam adierit, Mævio decem dato.* nam pro non scripto ea conditio erit, ut omnimodo ad heredem Mævii legatum transeat, etiam si Mævius ante aditam hereditatem decesserit. Et idem si ita fuerit scriptum: *Si Titius hereditatem meam adierit, intra dies centum* [19] *Mævio decem dato.* nam hoc legatum in diem erit, non sub conditione: quia definitio Labeonis probanda est, dicentis, id demum legatum ad heredem legatarii transire, quod certum sit debitum iri, si adeatur hereditas. §. 2. Si tamen duos heredes instituam; & si alter ex his adeat hereditatem, alicui legem, ab omnibus heredibus: non erit pro supervacuo ea conditio, sed in portionem quidem coheredis valebit. in ipsius autem, cujus persona in conditione comprehensa est, supervacua erit: perinde atque si solo coherede instituto, eo modo legatum esset.

De annuis legatis.

23. ULPIANUS lib. 4. ad legem Juliam & Papiam.

CUm in annos singulos [20] legatum relinquitur: sine dubio per annos singulos, inspecta conditione legatarii, ait capere: & si plurium servus sit, singulorum dominorum erunt personæ spectandæ.

De legato sub conditione in aliud translato. 1. *De conditione*, si quid non detur.

24. PAULUS lib. 6. ad legem Juliam & Papiam.

SI penum heres dare damnatus sit vel fundum, & si [21] non dedisset, decem: ego accepi & penum legatam, & translatam [22] esse in decem, si noluerit penum heres dare: & tunc pecuniam deberi, cum interpellatus fundum non dedisset: & si interea decesserit legatarius, tunc heredi ejus non nisi fundum deberi. namque cum dictum est, [*At*] *Publicius fundum dato*, perfectum est legatum: & cum dicit, *Si non dederit, centum dato*, sub conditione fundi legatum ademptum videri eo casu, quo centum deberi cœperint: quorum quia conditio vivo legatario non extiterit, forte quia interpellatus heres non sit, evenerit, ut ademptio nihil egerit, fundique legatum duraverit.

§. 1. Plane si sic legatum sit, *Si penum non dederit, decem dato:* dicimus non esse penum legatam.

De particula aut. *De eo, quod testatori naturaliter debetur.* *De conditione extrinsecus expectanda.*

25. PAPINIANUS lib. 18. Quæstionum.

CUm *illud aut illud* legetur, enumeratio plurium rerum disjunctivo modo comprehensa, plura legata non facit [23]. Nec aliud probari poterit, si [pure] fundum alterum, vel alterum sub conditione legaverit: nam, pendente conditione [24], non erit electio: nec si moriatur, ad heredem transisse [25] legatum videbitur. §. 1. *Heres meus Titio dato, quod mihi Seius* [26] *debet:* si Seius pupillus sine tutoris auctoritate nummos accepisset, [nec [27]] locupletior factus esset, & petitor [28] ad præsens debitum verba retulit: quia nihil [29] ejus debet, nullius momenti legatum erit. quod si verbo *debiti* naturalem [30] obligationem & futuram [31] solutionem cogitavit: interim nihil [si] Titius petet, quasi tacite conditio inserta sit: non secus ac si ita dixisset, *Titio dato quod pupillus solverit;* vel si legasset quod ex Arethusa natum erit, vel fructus, qui in illo fundo nascentur [32]. Contrarium non est, quod si medio tempore legatarius moriatur, & postea partus edatur, fructus perveniant, pecuniam pupillus exsolvat: heres legatarii petitionem habet: namque dies legati, cui conditio non adscribitur, quamvis extrinsecus [33] expectanda sit, cedit.

De pecunia relicta ex reditu prædiorum. 1. *De executore, quem testator voluit usuras minori, & post vicesimumquintum annum sortem reddere.* 2. *De annuo legato.*

26. IDEM lib. 9. Responsorum.

F*Irmio Heliodoro fratri meo dari volo quinquaginta ex reditu prædiorum meorum futuri anni:* postea [34] non [35] videri conditionem [36] additam, sed tempus solvendæ pecuniæ prolatum [37] videri: Respondi, fructibus [38] fini [39] relictæ pecuniæ non perceptis, ubertatem esse necessariam anni secundi. §. 1. Cum ab heredibus [40] alumno centum dari voluisset testator, eamque pecuniam ad alium transferri, *ut in annum vicesimum quintum trientes usuras ejus summæ perciperet alumnus, ac post eam ætatem sortem ipsam:* intra vicesimumquintum annum eo defuncto, transmissum ad heredem pueri fideicommissum, respondi: nam certam [41] ætatem sorti solvendæ præstitutam videri, non pure fideicommisso relicto conditionem insertam: cum autem fideicommissum ab eo peti non posset, penes quem voluit pecuniam collocari, propter hæc verba, *Eamque alumno meo post ætatem suprascriptam curabit* [42] *reddere*, fideicommissum ab heredibus petendum, qui pecuniam dari stipulari debuerunt: sed fidejussores ab eo non petendos, cujus fidem sequi defunctus maluit. §. 2. Pater annua tot ex fructu bonorum, quæ uxori legavit, accessura filii patrimonio præter exhibitionem, quam æque matri mandavit, *ad annum ætatis ejus vicesimum quintum* uxorem præstare voluit: non plura [43], sed unum [44] esse fideicommissum certis pensionibus divisum apparuit: & ideo filio intra ætatem suprascriptam diem functo, residui temporis ad heredem fideicommissum ejus transmitti: sed non initio cujusque anni peti pecuniam oportere, quod ex fructibus uxori datis pater filio præberi voluit: cæterum si pecuniam annuam pater alimentis filii destinasset [non] dubie, persona [45] deficiente [46], causa præstandi videtur [47] extincta.

An conditio adjecta institutioni censeatur in legato repetita. 1. *De menstruis cibariis manumissis legatis.*

27. SCÆVOLA lib. 3. Responsorum.

FIliumfamilias ex parte pure instituit heredem, eique fideicommissum dedit & eodem testamento ita cavit: *Quod ego Lucium Titium heredem institui, ita eum adire hereditatem volo, si is patria potestate liberatus fuerit.* Quæsitum est, an a coheredibus ejus adita hereditate, legati filiofamilias dati dies cesserit? Respondit, si pure sit datum, a coherede filii pro hereditaria parte fideicommissum peti posse.

§. 1. Menstruos denarios denos *manumissis* legavit: Quæsitum est, cum absentibus heredibus ex Senatusconsulto [48] libertatem sunt consecuti, ex quo tempore eis cibaria debeantur? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, ex eo tempore his cibaria debeantur, quo liberi esse cœperint.

De fundo instructo.

28. IDEM lib. 4. Responsorum.

SI *fundus instructus* relictus erit, Quæritur, quemadmodum dari debeat; utrum sicut instructus fuit mortis tempore, an eo tempore, quo facti sunt codicilli, an quo peti cœpit? Respondit, a [49] quibus instructus sit fundus, cum [50] dies legati cedat, deberi.

De rogato quandoque dare.

29. VALENS lib. 1. Fideicommissorum.

ROgo, *quandoque heres meus Titio decem det:* utique decem heres

1 *l.* 12. §. 4. *supr. h. t.* 2 In obligationibus, in quibus dies non ponitur, præsenti die pecunia debetur. v. *l.* 41. §. 1. ℑ. *de verb. oblig.* 3 A die mortis testatoris. *l.* 5. ff. *h. t. l.* 75. *in fin.* ff. *ad SC. Treb.* 4 V. Costa *lib.* 1. *select. cap.* 20. Gilb. Regius *l.* 1. ἐναντιοφανῶν *cap.* 20. Mod. 5 Vid. *l.* 1. §. 2. *l.* 54. *supr. de cond. & demonstr.* 6 Vide *l.* 38. §. 16. ℑ. *de verb. obl.* 7 Id est, veluti. 8 *l.* 10. ff. *de cond. & demonstr.* 9 *l.* 7. *C. de inst. & subst.* 10 Quod scribendo, *Hal. Forte*, scribenti. 11 Ei, cui legatur, scil. 12 Si sub conditione vel ex die certa nobis legatum est, legatum ad nos non pertinet, antequam dies vel conditio existat, *l.* 45. §. 1. ff. *de leg.* 2. de die certa adde *l.* 38. §. 16. ℑ. *de verb. oblig.* 13 Quod sub ea conditione relictum est, sub qua etiam heres alius institutus est, etiam si sub conditione datum sit, purum tamen intelligitur, *l.* 107. ff. *de cond. & demonstr.* adde *l.* 7. §. 5. ff. *hoc tit.* 14 Si quis heres sub conditione institutus est, & ab eo legatum, eo casu legatum mihi pure debetur. *l.* 19. §. 2. ff. *h. t.* 15 Adde *l.* 75. *l.* 107. ff. *de cond. & demonstr.* 16 *l.* 49. §. 2. ff. *de leg.* 1. adde *l.* 4. ff. *h. t.* si non intelligi. *Hal.* 17 Vide *l.* 45. §. 3. ℑ. *de verb. oblig.* 18 Supervacuæ conditiones adjectæ conditionem juris non mutant. *l.* 3. *C. de fidejussorib. l.* 9. §. 1. ff. *de distract. pignorum.* facit *l.* 7. *in fin. C. de revoc. donat.* 19 Forma cretionis: in his enim centum diebus hereditas adiri debet. adde *l.* 3. §. 8. ff. *de minoribus.* Ulpian. 22. §. 27. 28. & *sequentib. l.* 3. §. 8. ff. *de minoribus.* vide quæ dixi ad *l.* 2. *C. qui admitti.* De cretione adde Ciceronem 15. *ad Attic.* 5. 20 V. *l.* 4. ff. *de annuis.* 21 Adde *l.* 19. ff. *h. t.* Goth. Vide Gœddæum *de contrah. stipul. cap.* 5. *num.* 58. Ans. 22 Hinc colligi potest, pœnæ nomine novari posse. adde *l.* 44. *in fin.* ℑ. *de oblig. & act.* 23 Si illud aut illud legatum sit, unum legatum est. *l.* 27. ff. *de legat.* 2. Goth. Cujac. *lib.* 17. *observ. cap.* 4. Johann. Robert. *receptar. jur. civ. lect. cap.* 17. Costa *lib.* 1. *select. c.* 7. S. L. 24 Pendente conditione, legatarius eligere non potest. 25 Qui pendente conditione moritur, ad heredem legatum non transfert. 26 Pupillus scil. *Goth.* Ad hunc §. vid. Gœd. *de contrah. stipul. cap.* 7. *n.* 249. Ans. 27 Et locupletior. Cujac. ad *l.* 127. ℑ. *de verb. obligat.* reprehensus a Roberto 1. *recept.* 17. adde & eundem Cujacium 17. *observ.* 4. & *ad tit. quibus mod. toll. oblig.* haud dubie non male negatio hic legitur. Nam hic dicitur pupillum nihil debere. Quod si legeris, *locupletior factus est.* ut emendat Cujacius, minor aliquid deberet. Hic itaque sit sensus, Pupillum sine tutoris auctoritate nummos accipientem, neque ex mutuo locupletiorem factum, quidquam debere intelligi, non obligari. Quod *lex* 59. ℑ. *de oblig. & act.* negat pupillum obligari naturaliter, intellige de pupillo penitus impubere, nec locupletiore facto, præsertim si tutoris auctoritas non accessit. *l.* 41. ff. *de cond. indeb.* Quod *lex* 21. ff. *ad leg. Falcid.* ait pupillum obligari naturaliter, intellige de pubere & locupletiore. 28 *Forte legendum*, testator. 29 Id est, nihil in præsenti debet pupillus: non potest quidquam in præsenti exigi a pupillo, qui mutuo accepto non est factus locupletior. Hujusmodi mutuum exigere a pupillo, qui id sumpsit sine tutore suo, non potest. 30 Vide *l.* 59. ℑ. *de oblig.* 31 A volente quandocunque. 32 Eo casu scribi intelligitur conditio. *l.* 1. *in fin.* ff. *de cond. & demonstr. l.* 73. ℑ. *de verbor. obligat.* 33 Extra scripturam testamenti. 34 Propter ea, Cujac. 18. *observ.* 26. 35 Imo videtur conditio addita. *l.* 5. ff. *de tritico.* 36 Quæ tacite inesse solet hujusmodi legatis, si fructus nascantur. *l.* 1. *in fin. supr. de cond. & demonstr. l.* 73. ℑ. *de verbor. obligat.* 37 Ut sit sensus: Si cui legavero quinquaginta ex reditu fundi Tusculani, neque quinquaginta ex reditu ejusdem percepta sint, non privabitur legatarius sui legati commodo: sed anni sequentis ubertas exspectabitur. Aliud erit, si tibi amphoram vini (quod ex fundo Tusculano natum erit) legavero: tunc enim si minus fructuum natum fuerit, nihil debebitur. Cur? hæc verba, *quod natum erit*, taxationis vicem obtinent. *l.* 5. *supr. de tritico.* 38 Ex fructibus fundi relicta pecunia non percepta, *Haloand.* 39 Fini pecuniæ, id est, si ad modum legatæ pecuniæ fructus ex fundo non sit perceptus, ut non sufficiat reditus ad exsolvendam pecuniam legatam: Duaren. 1. *disputat.* 22. 40 Vide Leonin. *emend. lib.* 5. *cap.* 11. *num.* 4. Ans. 41 *l.* 46. *in fin. supr. ad SC. Trebell.* 42 *Curandi* verbum non inducit fideicommissum, non fidem alicujus implorat, sed diligentiam aliquam tantum. *l.* 8. ℑ. *qui sine manumissione ad libertatem.* 43 Imo, non unum, sed plura. *l.* 10. *supr. h. t. l.* 1. §. 16. *supr. ad l. Falcid.* vide *l.* 4. *supr. de annuis.* 44 Jurisdictionem cumulatione talium præstationum non impediri, hinc colligunt. *l.* 11. *supr. de jurisdict.* cum plures præstationes unius loco habeantur. 45 Nota regulam. 46 Alimenta cum vita deficiunt. *l.* 8. §. 10. *in fin. supr. de transact.* 47 Imo non videtur extincta. dixi ad *l.* 18. *in fin. supr. de annuis & menstr. leg.* 48 Rubriano. *l.* 26. §. 7. ℑ. *de fideicommiss. libertatibus.* 49 Ea quibus. *Hal.* 50 Instructus fundus si relinquitur, dies legati cedentis inspicitur. *Bart.*

debebit:

debebit: sed quando dubitari potest, utrum [1] cum [2] primum potuerit, & dies cedit, & ab ipso petitur.

De conditione nuptiarum.

30. LABEO lib. 3. Posteriorum a Javoleno epitomatorum.

QUod pupillæ legatum est, *quandoque* [3] *nupserit*: si ea minor quam viripotens [4] nupserit, non [5] ante ei legatum debebitur, quam viripotens esse cœperit: quia non potest videri nupta, quæ virum pati non potest.

De conditione, si heres non erit.

31. SCÆVOLA lib. 14. Digestorum.

UXori ex parte sextante heredi institutæ substituit, & heredum fidei commisit, si uxor heres non erit, dotem ei & alia quædam dari: post mortem mariti, uxor ante conditionem & priusquam adeat hereditatem, decessit [6]. Quæsitum est, an dies fideicommissi, cum moritur, cessisse videatur; ideoque heredibus ejus debeatur? Respondit, si uxor prius decessit, quam hereditatem adiret, videri diem fideicommissi cessisse.

TIT. III.
UT LEGATORUM [7] SEU FIDEICOMMISSORUM SERVANDORUM CAUSA CAVEATUR [8].

De die dandi. De dolo. 1. De dignitate & facultatibus heredis. 2. Ratio hujus cautionis, si non caveatur. 3. De legatariis & eorum successoribus, 4. Vel procuratoribus. 5. De legatariis alieno juri subjectis. 6. De heredibus & eorum successoribus. 7. De fideicommissario universali. 8. De his, qui per alios heredes existunt. De honorariis successoribus. 9. Lis de legato. 10. De fideicommissis. 11. Si cui relictum sit, & si id perdidisset rursus relictum. 12. Si quis ex asse vel ex parte legatum debeat. De instituto vel substituto. 13. De fructibus & usuris. 14. De legato inutili. 15. De procuratore legatarii absentis. 16. De rebus & pretio earum. 17. De decem, quæ sunt in arca, uni; & usufructu eorum alii legato. 18. De fisco. 19. Quatenus heres legatariis tenetur ex stipulatu. 20. De legatario, qui est in potestate alterius: & eadem re duobus legata sub diversis vel contrariis conditionibus.

1. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

LEgatorum nomine satisdari oportere [9] Prætor [10] putavit, ut, quibus testator dari fierive voluit, his [11] diebus detur vel fiat: dolumque malum absuturum [12] stipulentur. §. 1. Semper [13] autem satisdare cogitur, cujuscunque sit dignitatis [14] vel facultatum quarumcunque heres. §. 2. Nec sine ratione hoc Prætori visum est, sicuti heres incumbit possessioni bonorum, ita legatarios quoque carere non debere bonis defuncti, sed aut satisdabitur eis, aut si satis non datur, in possessionem [15] bonorum venire Prætor voluit. §. 3. Non solum autem omnibus legatariis [satisdari oportet]: sed & successoribus [16] legatariorum satisdari debere jam constat: quamvis isti non [17] ex judicio defuncti, sed successionis necessitate, quasi ad æs alienum admittantur. §. 4. Sed & procuratoribus legatariorum satisdandum est: eoque jure utimur. §. 5. Plane si ei [18], qui in potestate alicujus erit, legatum sit: caveatur ei, cujus juri subjectus est.

§. 6. Non solum autem legatorum nomine heredes cavent: sed & successores eorum. §. 7. Is [19] etiam, cui ex Senatusconsulto restituta est hereditas, nihilominus ad cautionem compellitur.

§. 8. Nec non & qui per alios heredes existunt, sive honorarii [20] successores, ad satisdationem compelluntur. §. 9. Plane si quis [21], omissa stipulatione, litem de legato contestatus est, probandum est, cessare [22] debere [23] stipulationem. §. 10. Idemque in fideicommissis quoque probandum est. §. 11. Si cui ita sit legatum vel fideicommissum relictum, & , *si id perdidisset, rursus relictum*: videamus, an satis sequentis legati sive fideicommissi petere possit? movet quæstionem, an fideicommissum hoc sive legatum debeatur, & quotiens debeatur, & an ipse legatarius cavere debeat se non perditurum? De his omnibus extat rescriptum Divi Pii ad Junium Mauritium tale: *Clodio Fructulo, secundum ea, quæ epistola continentur, legata sive fideicommissa ex testamento Clodii Felicis præstari debent citra necessitatem cavendi, nihil ex iis deminuturum se. nam quod fidei heredis ab eodem testatore commissum est, ut si Fructulus perdidisset quod ei in testamento relictum est, rursus heres ei id restitueret; non eo pertinet, ut aut Fructulo priorum legatorum nomine satisdatio injungenda, aut onerandus sit heres in infinito* [24], *ut quotiens is perdiderit, restituere ei tantundem debeat: sed ut per fideicommissum posterius duplicata legata ejus videantur*: nec amplius *ad periculum heredis pertineat, si quid postea is consumpsit, ex soluto ei posteriore fideicommisso.* Rescripto ergo ostensum, legatarium heredi non debere cavere, se non perditurum. † Versa vice an heres de sequenti legato sive fideicommisso cavere debeat, quæritur? Et putem, non oportere ei caveri: cum in suo arbitrio habeat, ne perdat id, quod sibi relictum est: quamvis si quis inspexerit, quod sub conditione relictum est, dicere debeat, satisdationem exigendam. §. 12. Certe sive ex asse sive ex parte quis legatum debeat, cavere debet: sive institutus sit heres [25], sive substitutus. §. 13. Bellissime [26] quæritur, an hæc stipulatio incrementum ex fructibus vel usuris sentiat? Et recte placuit, ex mora incrementum habituram stipulationem, [ut] id quod oportebit comprehendat. §. 14. Si quis sub conditione [27] legatum stipulatus, pendente conditione decesserit, stipulatio evanescit: [quia] nec legatum [non] transmittitur. † Huic stipulationi easdem causas [28] & conditiones inesse sciendum est: proinde si qua [29] sit exceptio, quæ petenti legatum opponi solet, eandem ex stipulatu [30] quoque agenti opponendam esse placet. §. 15. Procuratori ejus, qui absens esse dicitur, si stipulanti legati nomine spondeat heres, Ofilius ait, ita cavere debere, si [31] is, cujus nomine caveat, vivat: videlicet ne teneatur illo ante defuncto. §. 16. Item quæritur, in hanc stipulationem utrum ipsæ res veniant quæ legatæ sunt, an vero pretia earum? Et est verius in hanc stipulationem res, vel pretia deduci. §. 17. Si decem, quæ [32] in arca erant, mihi legata sint, tibi eorum ususfructus legatus sit: si pure utrique legatum sit relictum, is cui proprietas legata est, ipso jure decem vindicabit fructuarium autem ex Senatusconsulto acturum, & quinque [33] usumfructum petiturum constat. sed cum decem vindicat proprietarius, per exceptionem doli repelli, qua fructuarius de restituendis quinque heredi cavit. Plane si decem aureorum possessionem legatarius habeat; Marcellus ait, dandam vel heredi, vel fructuario, utilem actionem in legatarium: si modo ei caveatur. † Sed si sub conditione ei decem legata sint, fructuarium interim decem, oblata cautione, habiturum: legatario vero, cui proprietas relicta est, interim legatorum stipulatio præstanda est. Sed si omiserit stipulationem, existente conditione, ad exhibendum eum posse agere Marcellus ait. sed si ignorans [34] heres legatum decem fructuario dedit: ad exhibendum eum non teneri palam est: succurrendum tamen legatario adversus fructuarium, Marcellus ait.

§. 18. Si ad fiscum portio hereditatis pervenerit, cessabit ista stipulatio: quia nec [35] solet fiscus [36] satisdare. §. 19. Qui minorem partem hereditatis possidet, cum ex majore parte heres sit: siquidem ipso jure minuatur portio hereditatis, securior erit heres: neque enim ex majore parte ex stipulatu tenetur legatariis, quam ex qua heres est. si vero nomen quidem heredis apud eos integrum maneat, verumtamen effectu minus habeant hereditatis, & caverint legatorum nomine: videntur onerari: quia ipso jure pro ea parte legata debent, pro qua heredes sint. sed enim æquissimum est non majorem partem legatariis solvere, quam cujus habent emolumentum: hoc autem evenit, cum [37] hereditas pro aliqua parte ex Trebelliano restituitur: nam pro rata exonerandi sunt heredes ejus partis nomine, cujus emolumentum sibi ablatum est. §. 20. Si ei, qui in alterius potestate erit, incerta die legatum fuerit: cavebitur ei qui habet eum in potestate, non præcise [38], sed sub conditione [39], *si cum ejus legati dies cedit, in potestate sit.* cæterum si sui juris inveniatur, iniquum esse visum est, patri cautum esse, cum alii legatum debeatur. quanquam & si sine hac adjectione caveretur, verumtamen exceptione patrem vel dominum submoveremus, si existentis conditionis tempore non haberent eos in potestate. evenit tamen secundum hoc, ut in casum non sit de legato cautum: nam si existentis conditionis tempore sui juris sunt, non erit cautum.

2. PAPINIANUS lib. 28. Quæstionum.

NEc, si forte velit pater cavere, *neminem* [40] *amplius petiturum*, compellendus erit heres legatum, quod jam filius petere potest, alii [41], quam cui debetur, exsolvere.

3. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

SEd & ipsis, qui sunt in potestate [42], cavendum est: quemadmodum solet caveri, si eadem res duobus [43] sub diversis vel contrariis conditionibus relicta sit. duobus enim satisdatur, sed in utroque casu iisdem personis satisdationem subituris.

4. IDEM lib. 15. ad Edictum.

SI ex causa fideicommissi sit apud [44] aliquem hereditas, nec legatorum satisdat: in possessionem [45] adversus eum legatarius mittitur.

De herede capto ab hostibus. 1. De appellatione, & obiter de collatione bonorum. 2. Si heres relictum neget. 3. Ubi cavendum. 4. De pretio rerum distractarum.

5. PAPINIANUS lib. 28. Quæstionum.

POstquam heres ab hostibus captus est, conditio legati, cujus nomine proposita stipulatione cautum fuerat, extitit: fidejussores interim [46] teneri negavi [47]: quia neque jus, neque [48] persona esset, ad quam verba stipulationis derigi [49] possint. §. 1. Imperator Marcus Antoninus Julio Balbo rescripsit [50], eum, a quo res fideicommissæ petebantur, cum appellasset, cavere: vel, si [51] caveat adversarius, transferri [52] possessionem debere [53]. Recte placuit Principi, post [54] provocationem [quoque fideicommissi] cautionem interponi.

1 *Al.* utique. Dandi quandoque debitor intelligitur dare oportere, cum primum commode poterit. 2 *l.* 29. ff. *de cond. & demonst.* v. *l.* 125. ff. *de verbor. sign.* 3 Id est, quandocunque. 4 *l.* 9. ff. *de sponsalib.* 5 *l.* 10. ff. *de condit. & demonstr.* Nuptiarum conditio nuptiis invalidis non impletur. *Bart.* 6 Conditio, *Si heres non erit*, moriente instituto pura efficitur.

7 Substitutis eadem ratione cavet heres. *l.* 12 13 ff. *qui satisdare.* 8 Legatariis ab herede scilicet, ejusve successoribus, *l.* 1. §. 6. ff. *h. t.* & quando ex ea caus. satisdari debeat. *Lib.* 6. *C.* 54. Apertius Ecloga, περὶ ἀσφαλείας τῆς γενομένης παρὰ τοῦ κληρονόμου τοῖς λεγαταρίοις. 44. *Eclog.* 21 *ad* 22. nam de cautione a legatariis heredi præstanda superius dictum fuit. *tit. si cui plus quam per leg. Falcidiam.* Porro hæc cautio, quæ ab herede præstatur, vulgaris dicitur in *l.* 114. §. 12. *supr. de legat.* 1. in ea stipulatur legatarius: heres, aut dispensator legatorum promittit, *l.* 96. §. 3. *in fin.* ff. *de leg.* 1. adpromittit fidejussor, quem dat heres. Ejus formulam vide apud Cujac. *C. h. t.* 9 Ab herede. *l.* 8. §. 4. *supr. qui satisdare.* 10 Est enim hæc stipulatio prætoria. vide Theophilum, §. 2. *Inst. de divisione stipulationum.* 11 *l.* 5. §. 6. ff. *quando dies legatorum.* 12 Eodem modo heredi legatarius satisdat. *l.* 1. §. 4. ff. *si cui plus, quam per leg.* 13 Nisi testator remittit onus satisdandi vide *l.* 7 *C. h. t.* nisi fiscus sit heres, §. 18. ff. *h. t.* nisi filius sine suo dare jubeatur, *l.* 6. *C. ad SC. Trevell.* nisi in casibus, in quibus fuisset nulla repromissio, *l.* 6 *in fin.* ff. *h. t.* vide *ne* Accursium. 14 Dignitas & facultas non excusant ab hac satisdatione. 15 *l.* 4. *l.* 5. §. 1. ff. *h. t.* 16 *l.* 15 §. 1. ff. *h. t.* Goth. Vide Ant. Augustin. *lib.* 2. *emend. c.* 8. S L. 17 Heredum alii judicio defuncti heredes: alii sine judicio defuncti. facit *l.* 8. ff. *de vulgari.* 18 *l.* 3. ff. *h. t.* *l.* 3. ff. *de Prætoriis stiput.* *l.* 96. §. 3. *supr. de legat.* 1. 19 §. 19. *in fin.* ff. *h. t.* 20 Qui succedunt jure Prætorio, *l.* 5. §. 1. ff. *h. t.* bonorum possessores dixi ad *l.* 24. *in fin.* ff. *familiæ ercisc.* cur ita? collige ex *l.* 2. *C. ad SC. Trebell.* 21 Legatarius. 22 Nec cessare. *Vulgat.* & male, sic *Eclog.* 44. *tit.* 21 *in fin.* ἀργεῖ ἡ ἀσφάλεια. 23 V. *l.* 5. §. 1. ff. *h. t.* 24 *l.* 11. §. 18. ff. *de leg.* 3. 25 Id est, sive directo; sive per obliquum. *l.* 14. ff. *h. t.* 26 Hoc verbum extat in *l.* 1. §. 4. ff. *quod legat.* *l.* 7. §. 3. ff. *quod vi aut clam.* *l.* 1. §. 5 ff. *quarum rerum.* 27 V. *l.* 5. §. 2. *l.* 15. *infr. h. t.* 28 Quæ insunt ipsi legato 29 *l.* 7. ff. *de cond. inst.* 30 Ex hac stipulatione. 31 Id est, cavere debet sub conditione, non pure. 32 Vide *l.* 37. ff. *de verb. oblig.* 33 Adde *l.* 19. ff. *de usu & usufr. legato.* 34 Vid *l.* 53. ff. *de leg.* 2. 35 Id est, non ut *l.* 3. §. 10. ff. *de Carboniano.* 36 *l.* 3. §. 5. ff. *si cui plus quam per leg.* Nam fiscus semper idoneus esse successor intelligitur, & solvendo. *l.* 2. *in fin.* ff. *de fundo dotal.* 37 §. 7. ff. *hic.* 38 ἀποτόμως. §. 1. *Inst. de l. Aquil.* abscisse, *l. semper.* 5. §. 2. ff. *de jure immunitatis.* 39 Hinc colligit Cujac. 18. *obs.* 1. Diem incertum, conditionem dici posse: nec inter conditionem, & diem incertum differentiam esse. adde *l.* 75. ff. *de cond. & demonstr.* 40 De hac formula dixi ad *l.* 15. ff. *ratam rem haberi.* 41 Pater licet sit conjuncta persona filio, non tamen citra voluntatem filii ei solvi potest. adde *l.* 3. ff. *soluto.* 42 *l.* 1. §. 5. ff. *h. t.* 43 Vel pluribus: tunc enim singulis satisdatur. *l.* 13. ff. *qui satisdare.* *l.* 9. *in fin.* ff. *tit. proxim.* *l.* 8. *in fin.* ff. *de præt. stip.* 44 *l.* 15. §. 1. ff. *h. t.* 45 *l.* 1. § 2 *in pr.* ff. *h. t.* 46 Tenetur tamen postea. vide *l.* 95. §. 1. *in fin.* ff. *de solut.* 47 Cur potius hic non teneantur quam in specie *l.* 10. ff. *h. t.* v. Cujac. 15. *obs.* 9. 48 Imo, tenetur fidejussor, utcunque neque heres, neque possessor sit. *l.* 1. §. 14. *in fin.* ff. *depos.* 49 Dirigi *Hal.* 50 Vide Molinæum, cum quo hoc loco monet Gothofr. tum ad easdem consuetudines Parisienses. § 52. *gl.* 1. *num.* 22. cum seqq. Duarenum *lib.* 1 *disp. anniverſ. cap.* 2. Mod. 51 Vel si non caveat. *Hal.* 52 *l.* 1. § 2. ff. *h. t.* Possessio pœnæ causa eodem judicio interdum transfertur, dixi ad *l.* 6. *in fin.* ff. *de Carboniano.* 53 Favore testamenti, & sententiæ, nisi heres appellans caverit, transfertur vera possessio rerum per sententiam adjudicatarum, in legatarium vel fideicommissarium heredi caventem. Ideoque hic casus est specialis, qui ad mutionem ex edicto extendi non debet. vide Molin. §. 2. *consuet. gloss.* 1. *num.* 25. 54 Et ita post condemnationem: ergo, & post litem contestatam: atqui post litem contestatam non cavetur, *l.* 1. §. 9. ff. *h. t.* solve, id est, antequam lis denuo contestatur in judicio appellationis. Cujac. 15. *obs.* 10.

quod enim ante ſententiam, ſi petitionis dies moraretur [1], fieri debuit [2]: amitti poſt victoriam, dilata petitione, non oportuit. Sed quare non caverat [3] de fideicommiſſo, qui provocaverit, ſi caveret adverſarius, ad eum poſſeſſionem eſſe transferendam reſcripſit: cum alia [4] ſit Edicti conditio? non enim exigitur a legatario vice mutua cautum: ſed vicaria cuſtodiæ gratia poſſeſſio datur: & qui obtinuit, in poſſeſſionem per Prætorem aut Præſidem inducitur [5], ſed Prætor quidem in omnium rerum poſſeſſione, quæ in cauſa hereditaria permanent, omnimodo fideicommiſſi ſervandi gratia eſſe permittit: Princeps autem earum rerum nomine, de quibus fuerat judicatum, mutuas admiſit cautiones: ſicuti cum de bonis ſuis conferendis [6] filius accepta poſſeſſione cavere non poteſt, quia denegamus ei actiones, defertur conditio cavendi fratribus ex forma juriſdictionis, quod ex portione fratris fuerint conſecuti, cum bona propria conferre cœperit, ſe reſtituturos: ſed ſi nec ipſi cavere poſſint, utiliter probatum eſt, virum bonum [7] ab utraque parte eligendum, apud quem ut ſequeſtrem [8] fructus deponantur, quique utiles actiones a Prætore datas exerceat. poſſeſſio autem ex reſcripto [9] ſupra relato non aliter ad eum, qui fideicommiſſum petit, transfertur, quam [10] ſi caverit: tametſi maxime adverſarius non per inopiam, ſed per contumaciam cavere noluerit. ſed ſi is, qui vivit [11], non poſſit cavere, vel res deponenda, vel juriſdictio [12] reſtituenda erit. §. 2. Si dies, aut conditio [13], legati, fideicommiſſi, petitionem actionemve differre dicatur, & ideo ſatisdatio deſideretur, heres autem per calumniam poſtulari contendat, & relictum neget: non aliter audiendus erit, qui caveri poſtulat, quam ſi ſcripturam, qua relictum adfirmet, exhibuerit. §. 3. Cum quærebatur, *ubi* [14] *fideicommiſſi ſervandi cauſa caveri oporteat*: Imperator Titus Antoninus reſcripſit, ſi domicilium Romæ non haberet heres, & omnis hereditas in Provincia eſſet, ad ſatisdationem fideicommiſſi nomine in Provincia fideicommiſſarium remittendum eſſe. Quare ſi heres in eum locum, cavendi gratia, remitti deſideret, ubi domicilium habet, legatarius autem ibi caveri poſtulet, ubi eſt hereditas: non erit heres remittendus. idque Imperator Titus Antoninus reſcripſit.

§. 4. Quibus literis adjectum [&] ſi bona jam diſtracta ſunt, vel teſtatoris permiſſu [15], vel concedente legatario: pretium eorum fideicommiſſi ſervandi cauſa, in depoſito habendum.

De ſumma incerta. 1. De rebus publicis.

6. ULPIANUS lib. 6. Fideicommiſſorum.

SI quando incerta ſumma [16] eſt fideicommiſſi: qui cognoſcit, taxatione [17] quoque fidejuſſores petuntur. §. 1. Admonendi autem ſumus, rebus [18] publicis [19] remitti ſolere ſatisdationem fideicommiſſorum, etiam ſi quando neceſſitas dandi intercedat. repromiſſio plane exigenda eſt, voluntati defuncti ſtatu iri.

De legato filio vel ſervo a patre dominove.

7. PAULUS lib. 2. Manualium.

FIlio [20] vel ſervo ſub conditione a patre dominove herede inſtituto legatum eſt: hujus legati ſatis petere non poſſunt: ſed pendente conditione emancipatus [21] vel manumiſſus ſi ſatis petant, quæritur, an audiendi ſint, ne beneficium patris dominive ipſis oneroſum [22] ſit: an ſibi imputare deberent, qui dederunt eis poſtulandi adverſus ſe facultatem? Sed melius eſt, *per mediocritatem* [23] cauſam dirimere: ut cautioni [24] tantum cum hypotheca ſuarum rerum committantur.

Quando dies ſtipulationis cedit aut venit.

8. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

CUm legatorum nomine ſatisdatum eſt, ſimul [25] dies legatorum ceſſit, protinus iisdem diebus etiam ex ſtipulatione debentur [26]:

9. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

NOn tamen, ut ſtatim peti poſſint. deberi [27] enim dicimus, & quod die certa præſtari oportet, licet dies nondum venerit.

De morte heredis qui ſatisdedit.

10. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

SI a te herede legatum mihi ſit ſub conditione, tuque, poſtquam adieris hereditatem, ſatisdederis legatorum, & poſt mortem tuam, ante aditam tuam hereditatem, conditio legati extiterit: Sabinus ait; fidejuſſores mihi teneri [28]: quia omnimodo dari oportet legatum, & [ſi] in rem eſſet concepta ſtipulatio.

De procuratore heredis.

11. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

SI legatarii adverſus me in poſſeſſionem legatorum ſervandorum cauſa miſſi ſunt, [&] procurator, vel quis alius meo [29] nomine caverit: perinde mihi Prætor accommodat interdictum, quo jubeantur diſcedere legatarii poſſeſſione, ac ſi ego caviſſem.

De cautione remiſſa a teſtatore.

12. MARCIANUS lib. 7. Inſtitutionum.

LIcet, *ut* [30] *non petatur cautio*, conditio teſtamento ſcripta fuerit: non videtur conditio. & ideo [31] licet deſideraverit quis caveri ſibi, non videtur conditione defectus: quia poſtquam remitti talem cautionem jure publico placuit, nec onus cautionis ſequitur, ne quidem conditio intelligitur.

Si quis omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato poſſideat hereditatem.

13. NERATIUS lib. 7. Membranarum.

EI quoque, [cui] legatorum actio datur in eum, qui prætermiſſa [32] inſtitutione ab inteſtato poſſidet hereditatem, legatorum nomine ſatisdatur: & niſi ſatisdabitur, in poſſeſſione legatorum ſervandorum cauſa mittitur. nam hæc quoque Prætor perinde ſalva eſſe vult, atque ea, quæ Jure Civili debentur. Idem Ariſtoni placet.

De fideicommiſſis. 1. Si certum ſit non eſſe locum fideicommiſſo.

14. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

HÆc ſtipulatio & in fideicommiſſis locum habet, ſi [33] pure fideicommiſſum ſit relictum, ſive ex die certa, vel ſub conditione: ſive res aliqua, ſive hereditas, ſive jus aliquod relictum eſt. §. 1. Divus quoque Pius reſcripſit, quoties [34] evidens [35] res eſt, ut [36] certum ſit nullo modo fideicommiſſo locum eſſe: perquam iniquum eſſe, ſupervacua cautione onerari heredem.

De legato præſenti, 1. Et de Senatusconſulto Trebelliano. 2. De fideicommiſſo ab inteſtato.

15. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

ETiam [37] de præſenti legato locum habet hæc ſatisdatio: quoniam nonnullas moras [38] exercitio judicii habet. §. 1. Si & ab herede inſtituto legatorum ſatis acceperit legatarius, & a Trebelliano fideicommiſſario: utraque quidem ſtipulatio committetur, ſed exceptione ſe tuebitur heres: quia cavere non debuerit. ſed ſi pars [39] hereditatis reſtituta ſit, ab utroque cavendum eſt. §. 2. Etiam ſi ab inteſtato debeatur fideicommiſſum, locum habet hæc ſtipulatio.

Si duo ejuſdem nominis de legato contendant.

16. GAJUS lib. 27. ad Edictum provinciale.

SI duo ejuſdem nominis de legato [40] contendant [41]: utriſque ſatisdatur. nec onerari heredem, cum poſſit eosdem fidejuſſores ad utramque ſtipulationem adhibere: qui & ipſi non onerantur: cum futurum ſit, ut uni teneantur.

De jure accreſcendi.

17. PAULUS [lib. 48. ad Edictum].

SI ab uno ex heredibus legatorum ſatis accipimus, cum ab omnibus heredibus nobis legatum eſſet: ſi pars coheredis adcreſcat promiſſori, in totum fidejuſſores tenentur [42], ſi ſolidum legatum is cœperit debere.

De cautione remiſſa a teſtatore. 1. De depoſito. 2. Si tutor coheres pupilli in ſolidum caverit.

18. SCÆVOLA lib. 29. Digeſtorum.

QUæ filium legitimum relinquebat, patrem, eundemque [43] collibertum ex aſſe ſcripſit heredem, fideique ejus commiſit, ut *quidquid ad eum ex hereditate ejus perveniſſet, cum moreretur, reſtitueret filio teſtatricis, nepoti ſuo*: & hæc verba adjecit, *Satis* [44] *a Seio patre meo exigi veto.* Quæſitum eſt, cum iſte Seius ſubſtantiam ſuam diſſiparet [45], & vereretur pater fideicommiſſarii, ne inane fideicommiſſum conſtituatur: an ad ſatisdationem fideicommiſſi nomine patrem defunctæ compellere poſſit? Reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, non compellendum cavere [46]. §. 1. Idem quæſiit, teſtatricem apud maritum ſuum, ex quo filium reliquerat, res depoſuiſſe non exacta cautione depoſitionis: an ea res patri heredi reſtitui debeat; an vero, quoniam [47] emolumentum totius hereditatis ad filium defunctæ reverti deberet, apud maritum remaneret, apud quem dos remanſiſſet? Reſpondit, quod mulieris manſiſſet, nec [48] in dote fuiſſet: reſtituendum eſſe heredi. §. 2. Tutor, qui & coheres pupilli erat, abſente pupillo, cum admonuerunt eum legatarii fideicommiſſi nomine, in ſolidum ipſe cavit [49]. Quæſitum eſt, an in pupillum adultum factum danda ſit utilis actio? Reſpondit, dandam.

1 Id eſt, ſi nondum peti legatum, nondum lis de legato conteſtari poteſt: ergo, & ante ſententiam, & ante litem conteſtatam. atque ita poſt litem conteſtatam heres ſatisdat legatario. vide Cujac. 15 *obſ* 10. vide *l.* 1. §. 9. *ſupr. h. t.* malim ita hunc locum accipere. Quemadmodum heres cavere legatariis cogitur, ſi petitionis diem moratur, ita cavere legatariis cogitur, quibus cavere ſententia juſſus eſt. Deterior eſt enim cauſa condemnati heredis, quam nondum conventi. 2 Per heredem ſcilicet. 3 Sed quare non caveat. *Hal.* ſed quare non cavente. Cujac. 1. *ſent.* Paul. 11. §. 1. 4 Differentiam reſcripti Marci & Edicti Prætoris obſerva. 5 An ita, ut heredem expellat? minime, *l.* 5. *infr tit. prox.* niſi magna ſubſit contumacia. *l.* 7. *in fin. infr quib. ex cauſ. in poſſeſſ.* 6 *l.* 11. *infr. de collat. bonor.* 7 Curatorem. *l.* 1. §. 10. *infr. de collat. bonor.* 8 Speciale eſt: nam regulariter prohibita eſt ſequeſtratio. *l* 1. *C. de prohib ſequeſtr.* 9 Marci Antonini, in *princ. hujus* §. 10 Vid quæ notavi ad *l.* 15. §. 16. *infr. de damno.* 11 Is qui vicit. *Hal.* 12 Id eſt, ex edicto Prætoris, is qui vicit fideicommiſſi ſervandi cauſa, ſimul in poſſeſſionem omnium bonorum cuſtodiendorum cauſa eſſe jubetur. Edictum a reſcripto D. Marci differt: Qui edicto mittitur in poſſeſſionem, ſolus non poſſidet: qui ex reſcripto, ſolus poſſidet. *verſic ſed quare. ſupr. hic.* vide Cujac. 1. *ſent.* Paul. 11. §. 1. 13 Cavetur etiam legati conditionalis nomine *l.* 14. *infr. h. t. l.* 28. *ſupr. de pignorib.* 14 *l.* 8. §. 4. *ſupr. qui ſatisdare.* 15 Adde *l.* 1. §. 3. *ſupr. de reb. eorum.* 16 Finge annuum relictum, non adjecta quantitate. 17 Incertum fideicommiſſum judex taxare poteſt: idque faciet conſiderata perſona defuncti. *l.* 14 *ſupr. de annuis. l.* 4. *C. de action. empt. & l.* 5. *C. ſi quis alteri vel ſibi ſub alter. nom. vel alien. pecun. emerit* Eadem ratione incertam dotem judex definit. Baldus. in *l. ult. C. de ſent. quæ ſine certa quantit.* (niſi dos a marito ſimpliciter fuerit legata) *l. ultim. C. de falſa cauſa adjecta.* Idem dicendum, ſi quantitas relicta fuerit arbitrio boni viri: tunc enim incerta quantitas non videtur relicta, ſed ea demum, quæ patrimonio defuncti conſentanea eſt. *l.* 1. *in fin. ſupr. de legat.* 2. Eodem modo incerta legata ad pias cauſas non vitiantur, *l. Stichus.* 12. *ſupr. de legat.* 3. *l. ſi quidam in teſtam.* 30. *ſupr. de legat.* 2. aliis caſibus, incertum legatum non debetur, hoc eſt, quotiens non apparet, quid, quale, quantumve debeatur, *l. ſi ſic.* 75. §. 1. *ſupr. de legat.* 1. 18 Et illuſtribus. *l.* 17. *C. de dignitatib.* 19 Eadem remittitur in aliis cauſis immobilium poſſeſſoribus. *l.* 15. *ſupr. qui ſatisdare.* 20 Filius & ſervus emancipati nomine legati exigere poſſunt caveri ſibi. *Goth.* Vide Emund. Merill. *lib. ſing. differ. cap.* 14. Anſ. 21 Vide *l.* 50. *infr. ad SC. Trebell.* 22 Oneroſum eſt enim: quia filius deinceps ſibi adquirit, non patri. dixi ad *l. un. in fin. C. de emancipat. l.* 1. *infr. ſi a parente.* 23 Adde *l.* 33. §. 3. *C. de Epiſcopis. & ibidem* Caſtrenſem. 24 Vide *Novell.* 22. *c.* 41. 25 Simul, ac dies. *Hal.* 26 Adde tamen *l.* 9. *infr. h. t.* 27 *l.* 213. *infr. de verb. ſign.* 28 Cur potius fidejuſſores hic teneantur, quam in caſu *l.* 5. *ſupr. h. t.* vide Cujac. 15. *obſerv.* 9. 29 *l.* 6. *in fin. infr. tit. proxim. l.* 40. *in fin. infr. de ſolutionibus.* 30 *l.* 2. *l* 4. *l.* 7. *C. ut in poſſ. leg.* 31 *l.* 77. *in fin. infr. de cond. & demonſtrat.* 32 *l.* 2. *C. ſi omiſſa ſit cauſa.* 33 *Al.* ſive pure. 34 Exceptionem patri quæſitam Judex vel Princeps auferre non poteſt. *l.* 2. *C. de precibus Imperatori offer.* 35 V. *l.* 1. *C. ut in poſſeſſ. legat.* 36 *l.* 1. §. 3. *& ult. l.* 2. *l.* 3. *infr. tit. proxim.* 37 Non tantum de conditionali. *l* 1. §. 14 *l.* 5. §. 2. *ſupr. h. t. l.* 28. *ſupr. de pignorib.* 38 *l.* 51 *ſupr. de peculio.* 39 Vide *l.* 4. *ſupr h. t.* 40 *Hal. ſed Flor.* de legato contendunt. *Hal.* 41 Quid enim, ſi in nomine legatarii dubitatum ſit? *l.* 4. *infr pro legato.* 42 *l.* 2. *infr. quod legator.* Cur? an quod in omnem cauſam accepti *l.* 56 §. 2. *in fin. infr. de fidejuſſoribus. arg. l.* 56. §. 2. *infr. de fidejuſſ* 43 Potuit enim filius una cum matre manumitti. 44 Teſtator ſatisdationem ſeu onus ſatisdationis remittere poteſt heredi reſtituere hereditatem gravato. Quid, ſi heres bona ſua diſſipet? cavere non cogitur, *ut hac lege.* An reſtituere cogitur? Ait Accurſius, *arg l. Imperator.* 50. *ſupr. ad SC. Trebell.* aut rem ſequeſtrandam eſſe: aut cavere cogi: aliud enim eſſe nude cavere, & ſatisdare fidejuſſore dato. 45 Satisdatio remiſſa non poteſt peti, etiam ſi heres dilapidet. 46 Quia id contra voluntatem teſtatoris fieret. *l.* 12. *ſupr. h. t.* 47 Peti recte non poteſt, quod in continenti reſtitui oportet. 48 Igitur quod in dote non fuerit, erit reſtituendum patri. 49 Ut *l. ult. ſupr. ſi quis cautionibus* adde *l.* 26. *C. de adminiſtr. tut. l. ult in pr. ſupr. quando ex facto tutoris.*

TIT.

TIT. IV.

UT IN [1] POSSESSIONEM LEGATORUM, VEL FIDEICOMMISSORUM SERVANDORUM CAUSA, ESSE LICEAT [2].

De cautione remissa a testatore. 1. Quibus ex causis legatarius, vel fideicommissarius mittitur in possessionem. 2. De liberatione relicta. 3. De legato soluto. 4. De hereditate non adita.

1. ULPIANUS lib. 52. ad Edictum.

SI quis, cum vetitus esset [3] satis accipere, acceperit: an repeti [4] satisdatio [5] ista possit, ut heres condicat liberationem? Et quidem [si] sciens heres indebitum cavit, repetere [6] non potest. quid deinde si ignoravit remissam sibi satisdationem? potest condicere [7]. si vero hoc non potuisse remitti crediderit, nunquid condicere possit, qui jus ignoravit? adhuc tamen benigne quis dixerit satisdationem condici posse. † Quid deinde, si commissa sit stipulatio? fidejussores putamus exceptione uti posse, an non? & magis est, [ut] utantur exceptione: quia ex ea causa intercessit satisdatio, ex qua non debuit.

§. 1. Non [8] exigit Prætor, ut per heredem stet, quo minus caveat: sed contentus fuit per legatarium vel fideicommissarium non stare, quo minus ei caveatur. quare si non fuerit, qui interpelletur cautionis nomine (hoc est is, a quo legatum fideive commissum relictum est): omnimodo poterit legatarius & fideicommissarius in possessionem ex hoc Edicto mitti; quia verum est, per eum, cui caveri oportebit, non fieri, quo minus caveatur. † Non [9] tamen & satisdatio debet offerri legatario: sed sufficit, sive desideraverit, ei non caveri, sive non habeat [10], a quo satis desideret. §. 2. Si debitori liberatio sit relicta, non est exigenda cautio: quia habet penes se legatum: quippe, si conveniatur, exceptione doli mali uti possit. §. 3. Ei [11], cui legatum solutum est, cum constet [legatum [12]] non deberi, D. Pius ad Æmilium Equestrem rescripsit, non debere Prætorem satisdationem admittere.

§. 4. Tunc ante aditam hereditatem satisdandum de legatis est, cum adhuc dubium est, an hereditas adeatur. Cæterum si certum sit, repudiatam vel omissam hereditatem, vel abstentos necessarios heredes: frustra hoc Edictum imploratur. cum certum sit, legatum vel fideicommissum non debere [13].

2. IDEM lib. 79. ad Edictum.

SI autem certum sit hereditatem necdum aditam fuisse: nec satisdatio, nec possessio locum habet.

Si is, a quo satis petitur, velit statim constare de fideicommisso. 1. De calumnia. 2. De procuratore satis desiderante. 3. Si semel fuerit satisdatum.

3. IDEM lib. 52. ad Edictum.

SI is [14], a quo satis petitur, offerat [15] cognitionem, & dicat, *hodie constet* [16] *de fideicommisso*, *hodie agamus*, dicendum est, cessare satisdationem; cum possit ante [17] de fideicommisso quam de satisdatione constare. §. 1. Nec non illa cognitio imploranda erit ab herede, si forte dicatur per calumniam [18] satis peti: hoc enim commune est omnium satisdationum. Divus enim Pius rescripsit: eum, apud quem satis petitur, debere explorare [19], num per calumniam satis petatur, de qua re summatim debet cognoscere. §. 2. Si procurator [20] satis legatorum desideret; si quidem mandatum ei sit, non habebit necesse de rato cavere, sed erit ei satisdandum. si vero dubitetur, an mandatum sit, vel non sit: de rato cautio erit exigenda. §. 3. Si semel fuerit satisdatum, quæsitum est, an etiam rursus cavendum sit, si forte dicatur, egenos fidejussores esse datos? Et magis est, ut caveri non [21] debeat: hoc enim Divus Pius rescripsit Pacuviæ Licinianæ. ipsam enim facilitati suæ expensum ferre debere, quæ minus fidejussores idoneos accepit: neque enim oportet per singula [22] momenta onerari eum, a quo satis petitur.

4. PAPINIANUS lib. 28. Quæstionum.

PLane si nova [23] causa allegetur, veluti quod fidejussor decesserit, aut etiam rem familiarem inopinato fortunæ impetu amiserit, æquum erit præstari cautionem.

De effectu missionis in possessionem. 1. De damno infecto. 2. De pluribus legatariis, pluribusve creditoribus. 4. De legatariis & creditoribus. 5. De rebus hereditariis vel non. 6. De his quorum proprietas ad heredem pertinet. 7. De agris vectigalibus. De pignore. 8. De partu, fœtu, fructibus. 9. De rebus bona fide emptis. 10. De deposito vel commodato. 11. De duobus heredibus. 12. De tabulis pupillaribus. 13. De alio successore quam herede. 14. De herede heredis. 15. De dolo. 16. De rebus heredis & mora. 22. De custodia & fructibus. 23. De legatario utente fruente ex constitutione Antonini. 24. Satisfieri defuncti voluntati quomodo accipitur. 25. De aliis successoribus, quam heredibus. 26. De lite contestata ab eo, qui in possessionem missus est. 27. Si missus in possessionem non admittatur. 29. De fidei legatarii commisso.

5. ULPIANUS lib. 52. ad Edictum.

IS [24] cui legatorum fideive commissorum [25] nomine non cavetur [26]: missus [27] in possessionem, nunquam [28] pro domino [29] esse incipit [30]. nec tam possessio rerum ei, quam custodia [31] datur: neque enim expellendi [32] heredem jus habet, sed simul cum eo possidere jubetur, ut saltem tædio perpetuæ custodiæ extorqueat heredi cautionem.

§. 1. Si alius damni infecti nomine missus sit in possessionem, alius legatorum servandorum causa: posse [33] eum, qui legatorum servandorum causa in possessionem missus est, etiam damni infecti satisdare; qui, si satisdederit, non aliter decedere possessione debebit [34], quam ei cautum fuerit etiam eo nomine, quo se damni infecti obligavit.

§. 2. Si plures legatarii mitti in possessionem desideraverint, omnes venire debent in possessionem: is enim, qui ex causa legatorum possidet, sibi, non alii possidet. Alia [35] est causa, cum creditores rei servandæ causa mittuntur in possessionem: nam is, qui possidet, non sibi, sed omnibus possidet. §. 3. Qui prior missus est legatarius in possessionem, non præfertur ei, qui postea mittitur: inter legatarios enim nullum ordinem observamus: sed simul omnes æqualiter tuemur.

§. 4. Postquam rei servandæ [36] creditores possidere cœperunt, legatorum servandorum gratia missus in possessionem, creditoribus [37] potior non habebitur [38]. §. 5. Qui in possessionem legatorum servandorum causa mittitur, in possessionem quidem rerum hereditariarum omnimodo veniet, hoc est earum quæ in causa hereditaria manent: earum autem, quæ in causa hereditaria non erunt, non [39] alias mittitur, quam si dolo malo in ea causa esse desierit; nec semper, sed causa cognita. §. 6. *Bonorum* [40] autem appellatione hæ res comprehensæ videbuntur, quarum proprietas ad heredem pertinet. §. 7. Sed & si vectigales [41] agri sunt, & si qua pignora testatori data: in eorum quoque mittetur possessionem. §. 8. Sed & in partus ancillarum, & fœtus pecorum, item fructus, æque omnimodo legatarius & fideicommissarius mittentur. §. 9. Sed & si rem alienam defunctus bona fide emerit, in possessionem ejus mittendum legatarium constat: nam & hæc [42] res in causa hereditaria est. §. 10. Si deposita res apud defunctum fuerit, vel commodata, locum missio non habet: quia non sunt istæ res hereditariæ [43]. §. 11. Si ex duobus heredibus alter satisdare sit paratus, alter non: in partem ejus missio locum utique habere debet. Missi itaque legatarii impedient etiam eum, qui satisdedit, rei administratione: quare suadendum erit heredi, ut in assem satisdet, ne administratio ejus impediatur. §. 12. Si ab impuberis substituto legata sint relicta, & impubes decesserit: missio non solum in ea bona, quæ testatoris fuerunt, verum ad ea quoque, quæ impubes adquisiit, locum habebit: nam hæc quoque hereditaria sunt. vivo autem impubere, neque missio neque satisdatio locum habet. §. 13. Si heres non sit, a quo fideicommissum relictum est, sed alterius nominis successor: dicendum est, ut Edicto locus sit, & dolus ejus sit æstimandus. §. 14. Sed & si heredis heres sit, qui dolo fecit: æque nocere debebit. §. 15. *Dolum* [44] accipere debemus & culpam latam, sed non omnem dolum, sed qui in necem legatariorum & fideicommissariorum factus est. §. 16. Imperator Antoninus [45] Augustus rescripsit, *certis ex causis etiam in propria* [46] *bona heredis legatarios & fideicommissarios esse mittendos* [47]: *si post sex* [48] *menses, quam aditi pro* [49] *tribunali fuerint hi, quorum de ea re notio est, in satisfactione cessatum est: inde fructus percepturos, quoad voluntati defunctorum satisfiat. Quod remedium servaretur & adversus eos, qui ex qua causa fideicommisso moram faciunt.* §. 17. *Satisfactionis* verbum licet latius patet, tamen ad exsolvendum legatum refertur.

§. 18. Proinde, & si remissa sit satisdatio, rescriptum locum habebit: quia mora fit solutioni. §. 19. Sex autem mensium puto continuum tempus non possessionum [50], computandum. §. 20. Cessatum non accipimus, si pupillus tutorem non habeat: nec curatorem furiosus vel adolescens: nam frustratio non debet hujusmodi personis nocere, quæ sunt indefensæ. † Certe si hereditas jacuerit aliquo tempore, hoc tempus de medio trahendum est. §. 21. Quæri poterit, an in vicem usurarum hi fructus cedant, quæ in fideicommissis debentur? Et cum exemplum pignorum sequimur, id quod ex fructibus percipitur, primum in usuras, mox, si quid superfluum est, in [51] sortem debet imputari. † Quinimo & si amplius, quam sibi debetur, perceperit legatarius: exemplo pignoratitiæ actionis etiam utilis actio ad id refundendum dari debebit. † Sed pignora quidem quis & distrahere potest: hic autem frui tantum ei Constitutio permisit, ut festinetur ad sententiam. §. 22. Qui legatorum servandorum causa in possessionem mittitur, & [52] fructus [53] custodire [54] & cætera debebit, & pati quidem

1 *Lib.* 6. *C.* 54. Περὶ τῶν νομιζομένων τὸ λεγατευθὲν ἄνευ βουλῆς τοῦ κληρονόμου 43. *Eclog.* 24. 2 Non satisdante scil. herede. alias nullius momenti est civitas, quæ vim executionis in contumaces non habet. Æschines apud Wesenb. *hic.* 3 A testatore. *l.* 12. *l. ult. supr. tit. prox.* 4 Ab herede sc. 5 Præstita legatario scil. 6 Indebitum a sciente solutum non repetitur. *l.* 1. *supr. de cond. indeb.* 7 Condictione sine causa, vel incerti. *l.* 1. *supr. de condict. sine causa.* 8 Ut mittatur quis in possessionem, non exigitur conventi mora, sed convenientis. 9 Cautionem legatario offerre heres non cogitur. 10 Eo casu satius est ad domum denunciari. *l.* 5. §. 2. 3. *ff. de novi oper. l.* 4. §. 5. *ff. de damno.* 11 Si cui legatum est, cum constet &c. Cujac. 4. *obs.* 33. 12 *l.* 14. *in fin. supr. tit. prox.* 13 Non deberi *Hal. l.* 19. *supr. de testam. tut.* 14 Id est, si heres a quo legatarius petit satisdari sibi legati nomine, dixerit ademptum, vel inutile legatum esse, & incontinenti se id probare velle dixerit: de hac exceptione prius cognoscendum est, quam de satisdatione. non est dissimulandum de eo, quod statim consitare potest. *dist.* 96. 15 Officio judicis 16 Hodie constat *Hal.* 17 Intra breve tempus arbitrio judicis: velut intra tempus, intra quod fit examinatio, an fidejussores sint idonei: vel petendum est de calumnia juramentum. vide Bart. *hic.* 18 *l.* 1. §. *penult supr. h. t. l.* 14. *in fin. supr. tit prox. l.* 43. *ff. de hered. pet.* 19 *l.* 1. *C. h. t.* 20 *l.* 1. §. 4. *ff. tit. prox.* 21 Imo, caveri debet, *l.* 10. *in fin. supr. qui satisd.* adde *l.* 22. §. 2. *ff. soluto.* 22 *l.* 11. § 18. *ff. de leg.* 3 *l.* 1. § 11. *ff. ut legat.* 23 *l.* 10. *in fin. ff. qui satisd.* vide *l.* 4. *ff. de stipul prætoriis.* vide quæ scripsi ad *l.* 5. *C. de sponsalib.* quid enim si fidejussores dati non fuit idonei? *l.* 41. *ff. de hered. petit. l.* 4. *ff. de prætor. stipulat. l.* 14 §. 2. *ff. de constituta.* 24 Id est, legatarius ipse. 25 Solvendorum. 26 Ab herede defuncti. 27 Ex primo decreto. 28 Legatarius, cui non cavetur, licet missus sit in possessionem rerum, nunquam eorum dominus est, *ut hic.* nisi data sit ei res in solutum ex secundo decreto: tunc enim res in bonis ejus est. *l.* 2. *in fin. ff. si ex noxal.* 29 Non proprietatem nanciscitur, sed jus pignoris, *l.* 3. *in fin l.* 5. *C. ut in poss. leg.* pro pignore, non pro domino possidet. *l.* 114. §. 12. *ff. de legat.* 1. adde *l.* 12. *ff. pro emptore. l.* 26. *ff. de pignerat.* 30 Imo pro domino possidet. *l.* 2. §. 1. *ff. si ex noxal. causa. l. si finita.* §. *posteaquam autem.* 33. *infr. de damno.* Ex missione legatorum servandorum causa, ad decretum perveniri potest. 31 Is non possidet, sed potius custodit, *l.* 1. §. 9. *ff. quod legatorum.* custodiæ causa in possessionem rerum hereditariarum mittitur, adde *l.* 27. *ff. de judiciis.* custodia & observatio rerum ei conceditur. *l.* 12. *ff. quibus ex caus. in possess. l.* 3. *in fin. ff. de adquir. vel amitt. poss.* 32 *l.* 15. §. 20. *ff. de damno.* 33 Cur potest? missus in possessionem curam bonorum habere debet. *l. Prætor.* 9. *ff. de reb. auctoritate judicis possid. l. si finita.* 15. §. *si quis damni.* 30. *ff. de damno.* Cavere autem de damno infecto cura est & custodia rei: ideoque si caverit, id ipsum recipiet ab eo, cujus res fuerit. 34 *l.* 15. §. 31. *infr. de damno.* 35 Cur alia est causa? An quia legatarii causam lucrativam habent; creditores, onerosam? 36 *l.* 3. *in fin. ff. de adq. vel amitt. poss.* 37 Bonorum tamen separationem petere possunt. *l.* 6. *ff. de separation.* 38 Nisi postquam missus est in possessionem legati servandi causa, æs alienum heres contraxit: tunc enim creditoribus heredis legatarius est potior. *l.* 3. *C. h. t.* 39 *l.* 8. *ff. h. t.* 40 *l.* 49. *infr. de verb. signif.* 41 Emphyteutici. *l.* 15. §. 1. *ff. qui satisd.* 42 *l.* 5. §. 3. *ff. de rebus eor.* 43 Censentur tamen quodammodo hereditariæ in petitione hereditatis. *l.* 19. *supr. de heredit. pet.* 44 *l.* 32. *ff. depositi.* 45 Vid. *l.* 6. *C. h. t.* Cæterum hoc rescriptum nota, & sequentem ejus interpretationem. *Goth.* Vid. Leonin. *emend. lib.* 1. *cap.* 2. *Ans.* 46 *l.* 6. *C. h. t.* Paul. 5. *sent.* 1 §. *pen.* 47 De hac missione vide Zasium in *l.* 2. §. *institutum. in verb.* vindicias *ff. de orig. juris.* 48 Legatarii post sex menses quam petere cœperint, etiam in res proprias heredis inducuntur, inde fructus percepturi, quoad satisfiat, *ut hic & l. certa.* 6. *C. h. t.* 49 Vide quæ notavi ad §. 19. *ff. hic.* 50 Sessionum. Duaren. 2. *disp.* 16. Zoannetr. 8. *restit. arg.* §. 16. *ff. h. t. l.* 2. §. 1. *ff. quis ordo in bonor. possess.* idem sentit Govean apud Cujac. 2. *obs.* 18. Sessionum dies sunt, quibus Prætor pro tribunali sedet, qui continuis adversi, non tamen semper utiles: nam sæpe fit ut die sessionum non semper quis habeat experiundi potestatem. Contra dies utiles plerumque sunt, quamvis sessionum non sint: ut puta si res talis sit, quæ de plano, & feriato die possit expediri. Utilis annus constat ex 365. diebus utilibus, de quibus vid. Cujac. *ibid.* 51 Prius tamen in expensas quas fecit. 52 Servat legata, qui fructum custodit, qui patitur heredem colere agros, & fructus redigere, qui non patitur heredem fructus absumere. qui ipse, moram admittente herede, cogit fructus & coactos servat: qui fructus (qui servari non possunt) vendit, & eorum pretium servat: qui res omnes hereditarias colligit custoditque, qui domicilium defunctus habuit: qui earum servandarum causa habitationem vel horreum conducit. 53 Potest tamen vendere & locare. *l.* 8. §. 2. *ff. de reb. auct. jud.* 54 Officium missi in possessionem legatorum servandorum causa quale sit.

heredem colere agros, & fructus redigere: ſed cuſtodire legatarium fructus oportebit, ne ab herede conſumantur. quod ſi heres fructus nolit cogere, permittendum erit legatario cogere fructus & coactos ſervare. † Quinimo ſi [1] tales ſint fructus, quos primo quoque tempore venire [2] expediat: vendere quoque legatario permittendum eſt, & pretium ſervare. † In cæteris quoque rebus hereditariis miſſi in poſſeſſionem hoc erit officium [3], ut univerſas res hereditarias colligat & ibi cuſtodiat, ubi domicilium defunctus habuit: & ſi nulla domus ſit, habitatione [4] conducat [5] vel horreum quoddam, in quo res collectæ cuſtodiantur: & puto, ita legatarium cuſtodire res hereditarias debere, ut [6] neque heredi auferantur, neque depereant, deterioresve fiant. §. 23. Quod ſi ex Conſtitutione [7] quis in poſſeſſionem mittatur: curandum eſt, ne vis [8] fiat utenti & fruenti legatario. §. 24. Satisfieri voluntati defuncti ſic accipitur, quoad voluntati defuncti vel ex fructibus vel aliunde ſatisfiat. §. 25. Conſtitutio autem Divi Antonini pertinet ad eos, a quibus utiliter fideicommiſſum relictum eſt: [ſi] quamvis heredes non ſint: par enim utilitas eſt. §. 26. In poſſeſſionem miſſus legatorum ſervandorum cauſa, ſi litem eo nomine conteſtatus ſit, non ante decedere poſſeſſione debet, quam ei pro lite [9] fuerit cautum. §. 27. *Miſſus in poſſeſſionem, ſi non admittatur: habet interdictum* [10] *propoſitum: aut per viatorem* [11], *aut per officialem Præfecti, aut per Magiſtratus introducendus eſt in poſſeſſionem.* §. 28. Miſſio autem locum habebit, non tantum ſi quis id ipſum quod legatum eſt, rogatus ſit: verum etiam ſi quid vel ex eo vel pro eo reſtituere fuerit rogatus. §. 29. Si Titio pure legatum fuerit, & ejus fidei commiſſum ſub conditione, ut Sempronio reſtitueret: non inique Prætorem ſtatuturum Julianus ſcripſit, ſi antequam legatum conſequatur legatarius, fideicommiſſi conditionalis ſatis non det, ut magis Sempronio det legati perſecutionem, ut is legatario ſatisdet, deficiente conditione reddi decem. ſed & ſi acceperit Titius ab herede decem, æquum eſſe Julianus ait, cogi eum invicem [12] ſatisdare, aut ipſa decem tradere, & Sempronium Titio cavere. & hoc jure utimur: id enim & Marcellus ait. §. 30. Quid ergo, ſi & legatum ſub conditione ſit relictum & fideicommiſſum, neque fideicommiſſi ſatisdetur? æquiſſimum erit, fideicommiſſarium nomine legati ſatis accipere ab herede, ſi ei legatarius non caveat: ſcil. ut & ipſe legatario caveat. quod ſi jam accepit legatarius ab herede ſatis, decernendum erit, ex ea ſatisdatione magis fideicommiſſario quam legatario dandam actionem: in eum ſcilicet caſum, quod fideicommiſſi ejus conditio extitit. ipſius etiam legati perſecutio danda erit fideicommiſſario, ſi nondum ſolutum eſt, & conditio ejus extitit, ſc. ſi fuerit fideicommiſſarius paratus cavere legatario.

De uſufructu pecuniæ legato & cautione remiſſa. 1. Quibus ex cauſis fideicommiſſarius de poſſeſſione decedit.

6. JULIANUS lib. 38. Digeſtorum.

SI pecuniæ numeratæ uſusfructus legatus eſſet, & in teſtamento cautum, *ne eo nomine ſatisdaretur*: proprietas non eſt legata, ſed legatario [13] permittendum ſatisdare, & uſumfructum pecuniæ habere. & propemodum in hac propoſitione [14] nullæ Prætoris erunt partes: quia, niſi [15] ſatisdetur, agi cum herede non poterit.

§. 1. Qui fideicommiſſi ſervandi cauſa in poſſeſſionem miſſus eſt, non prius de poſſeſſione decedere debet, quam ei fideicommiſſum ſolutum [16], aut eo nomine ſatisdatum [17] fuerit: nam quod [18] ſi integra re fieret, in poſſeſſionem non mitteretur; id cum offeretur [19], diſcedere a poſſeſſione debet.

De ventre.

7. MODESTINUS [20] lib. 3. Regularum.

DUm venter in poſſeſſionem [21] eſt, nullus legatorum ſervandorum cauſa in poſſeſſione eſſe poteſt.

De hereditate reſtituta.

8. PAPINIANUS lib. 6. Quæſtionum.

SI legatorum ſatis non datur, reſtituta hereditate, in earum quoque rerum poſſeſſionem legatarius mittendus erit, quæ dolo malo ejus, cui reſtituta eſt hereditas, in hereditaria [22] cauſa deſierunt.

De herede condemnato. 1. De duobus legatariis.

9. IDEM lib. 19. Quæſtionum.

ETiam ſi condemnatus heres fuerit, nec pecuniam ſolvat: legatarius poteſt deſiderare [23] mitti in poſſeſſionem. §. 1. Cum ſub conditionibus contrariis eadem res duobus [24] legetur, ſi non caveatur, uterque mittitur in poſſeſſionem.

Si nullæ ſint res hereditariæ, in quas mitti poſſit.

10. PAULUS lib. 3. [25] Sententiarum.

SI nullæ ſint res hereditariæ, in quas legatarii vel fideicommiſſarii mittantur: in rem quidem heredis mitti non poſſunt, ſed per Prætorem [26] denegatas heredi actiones ipſi perſequantur [27].

De re uni relicta & ab alio poſſeſſa. De ſtatulibero.

11. HERMOGENIANUS lib. 4. Juris epitomarum.

SI fideicommiſſorum vel legatorum ſervandorum cauſa miſſus in poſſeſſionem, eam rem teneas, quæ mihi per fideicommiſſum relicta eſſet: æquius eſt me eam habere, cui ea ipſa relicta eſt, quam te, qui alterius fideicommiſſi nomine ingreſſus in eam eſſes. † Nam & ſi mihi ſub conditione legatum eſt, & tu medio tempore in [28] poſſeſſionem ejus factus fueris legatorum ſervandorum cauſa, deinde conditio impleta eſſet: non denegabitur mihi ejus rei integra perſecutio. † Sic enim & ſi ſtatuliberum ex eadem cauſa poſſidere cœpiſſet: impleta conditione, juſtam libertatem ejus impedire non poteſt. §. 1. Si rei ſervandæ cauſa in poſſeſſionem miſſus eſſet proprius creditor heredis, & rei [29] per fideicommiſſum mihi relictæ adeptus fuerit [poſſeſſionem]: nihil me per eum lædi oportere convenit, non magis, quam ſi ab ipſo herede eam rem pignori accepiſſet.

De municipiis.

12. MÆCIANUS [lib. 12. Fideicommiſſorum].

MUnicipiis [30] fideicommiſſum relinqui poſſe dubium non eſt. ſed ſi non caveatur, adverſus [31] municipes quidem non dubitamus ex hoc Edicto iri in poſſeſſionem poſſe: ipſos vero municipes, ſi his non caveatur, non idem adſecuturos: ſed extraordinario remedio opus erit, videlicet ut decreto Prætoris actor eorum in poſſeſſionem mittatur.

De minima re relicta.

13. CALLISTRATUS [lib. 3. Edicti monitorii].

QUamvis minima [32] res legata ſit vel per fideicommiſſum relicta: tamen ſi non ſolvatur ab herede vel [33] eo nomine caveatur, cum caveri oporteat, in poſſeſſione omnium [34] bonorum, quæ ex ea hereditate ſunt, legatarium ſive fideicommiſſarium Prætor legatorum ſervandorum cauſa mittit.

De bonis veſcendi cauſa deminuendis.

14. LABEO [lib. 2. Poſteriorum a Javoleno epitomatorum].

QUæ legatorum ſervandorum cauſa in bonis eſt, in cauſa veſcendi [35] deminuet, ſi filia [36], neptis, proneptis, uxorve eſſet, nec nupta ſit, nec ſuum quicquam habeat.

De loco facto religioſo. De conſecratione. De manumiſſione.

15. VALENS [lib. 7. Actionum].

INterdum licet dolo malo fecerit heres, quo minus res in cauſa hereditaria maneant, non poterit in poſſeſſionem earum legatarius mitti: veluti *ſi locum religioſum fecerit*, aut *quid publice conſecraverit*, permiſſu [37] ſcilicet Imperatoris: *aut aliquem non in fraudem creditoris manumiſerit.*

1 *l.* 27. *infr. de rebus auctor. jud.* 2 Sequeſtratio rerum, quæ ſervari non poſſunt, quoties fit, toties res illæ vendi, & earum pretia in ſequeſtri cauſa eſſe debent. adde *l. litibus.* 20. *C. de agricol. & cenſitis. l. ult. infr. de acquir. rerum.* 3 *l.* 12. *in fin. infr. quib. ex cauſ. in poſſeſſ.* 4 *Lege*, habitationem. 5 Conducere habitationem vel horreum fructuum ſervandorum nomine miſſus in poſſeſſionem legatorum ſervandorum cauſa poteſt. 6 *l.* 5. *ſupr. h. t.* 7 Miſſionis ex reſcripto & edicto variæ ſunt differentiæ. Ex edicto miſſio fit ab initio ante aditam hereditatem, *l.* 1. *in fin. ſupr. h. t.* ex reſcripto, poſt aditam, & ſex menſes. §. 19. *ſupr. h. t.* Præterea edictum non requirit moram heredis, *l.* 1. §. *non exigit. ſupr. h. t.* reſcriptum vero exigit. §. 16. §. 18. *ſupr. h. t.* Per edictum fit miſſio in bona hereditaria. §. 3. §. 16. *ſupr. h. t.* Miſſus ex edicto, de poſſeſſione recedit, præſtita ei ſatisdatione. *l. ſi legatarii adverſus.* 11. *ſupr. tit. prox.* Miſſus ex reſcripto non recedit, niſi plene ei ſatisfactum ſit. *l. ſi pecuniæ.* 6. *in fin. infr. h. t.* 8 Miſſus in poſſeſſionem legatorum cauſa utentibus & fruentibus jam legato, legatarius vim facere non debet. 9 Id eſt, judicatum ſolvi. vid. Cuj. 10. *obſerv.* 29. 10 *l.* 1. §. 9. *infr. quod legat. l.* 3. §. 1. *infr. ne vis fiat.* 11 Formam inducendi alicujus in poſſeſſionem obſerva. An vero judex legatario id jus tribuere poteſt, ut privata auctoritate res hereditarias adprehendat? Bartolus putat. 12 *l.* 44. *infr. de bon. libert.* 13 *l.* 1. *C. de uſufr.* 14 Propoſitio quid eſſet, dixi ad *l.* 20. §. 1. *ſupr. de heredit. vel action. vendit.* 15 Uſufructuarius mobilium rerum ſatisdare debet, etiam ſi remiſſa ſit ei cautio a teſtatore. vide *l.* 1. *C. de uſufruct.* 16 Si miſſio facta fuit, quia non ſolvebatur. 17 Si miſſio facta fuit, quia non ſatisdabatur. 18 *Lego*, qui ſi integra re id ei fieret. 19 *l.* 11. *ſupr. titul. prox.* 20 *Al.* Marcianus. 21 Rerum defuncti. 22 *l.* 5. §. 5. *ſupr. h. t.* 23 *Subaudi*, vel ex reſcripto, vel ex edicto, vel judicis officio. *l. a Divo.* 15. §. *ſi rerum.* 4. *infr. de re judic.* 24 Vide *l.* 3. *ſupr. tit. prox.* 25 Hæc non extat inter cæteras Pauli ſententias, *lib.* 3. quinimo apud eundem reperio, *lib.* 4. *tit.* 1. §. 17. Eum cui ab herede fideicommiſſum non præſtatur, non ſolum in res hereditarias, ſed in proprias heredis induci. Ideoque locus hic ſatis oſtendit, Pauli ſententias, quæ circumferuntur hodie, non Authenticas Pauli, ſed Epitomen tantum nudam eſſe. 26 Facit *l.* 1. §. 2. *ſupr. quod cujuscunque univerſitat.* 27 Quo ordine? collige ex *l.* 15. §. 2. *infr. de re judicat.* 28 De hac loquendi formula ſcripſi ad *l.* 21. *C. de furtis.* 29 *l.* 1. *C. de bon. auctor.* 30 *l.* 122. *ſupr. de legat.* 1. *l.* 26. *infr. ad SC. Trebell.* Ulpian. 24. §. 28. 31 *l.* 1. §. 2. *ſupr. quod cujuscunque univerſit.* 32 Etiam pro re minima legatarius mittitur in poſſeſſionem omnium bonorum heredis 33 Cautio ſolutionis ſubſidium 34 Imo, unius tantum. *l.* 1. *in fin. infr. quib. ex cauſ. in poſſ.* 35 Adde *l.* 27. §. 3. *ſupr. de inoffic. l. ult. C. de ordine cognit* 36 Quid, ſi aliæ mulieres ſint? idem: *Accurſ. & Bald.* Quid, ſi filius vel nepos? Aliud. Accurſius enim putat, mulieres vitæ debilioris eſſe, quam maſculos. 37 Adde *l.* 9. §. 1. *ſupr. de rerum diviſ. l.* 8. *ſupr. de religioſis.*

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

PARS SEXTA [1].

LIBER TRIGESIMUS SEPTIMUS.

TIT. I.

DE [2] BONORUM [3] POSSESSIONIBUS [4].

De commodis, & incommodis, & rerum dominio.

1. ULPIANUS [lib. 39. ad Edictum].

BOnorum possessio [5] admissa, commoda [6] & incommoda hereditaria, itemque dominium rerum [7], quæ in his bonis sunt, tribuit [8]: nam hæc omnia [9] bonis [10] sunt [11] conjuncta.

Collatio heredis & bonorum possessoris.

2. IDEM [lib. 14. ad Edictum].

IN omnibus enim vice [12] heredum bonorum possessores habentur [13].

Bona quomodo accipiuntur. 2. Definitio bonorum possessionis. 3. De invito. 4. De universitatibus. 5. De patre vel filiofam. 6. De captivo. 7. Per quas personas acquiritur. 8. Ubi datur bonorum possessio. 9. De jure accrescendi.

3. IDEM [lib. 39. ad Edictum].

BOna autem hic (ut plerumque solemus dicere) ita accipienda sunt, universitatis [14] cujusque successionem, qua succeditur in jus demortui, suscipiturque ejus rei commodum & incommodum: nam sive solvendo sunt bona, sive non sunt, sive damnum habent, sive lucrum, sive in corporibus sunt, sive in actionibus [15]: in hoc loco proprie bona appellabuntur. §. 1. Hereditatis autem bonorumve possessio (ut Labeo [re] scribit [16]) non [17] uti rerum possessio accipienda est: est enim juris [18] magis quam corporis, possessio: denique etsi nihil corporale est in hereditate, attamen recte ejus bonorum [19] possessionem adgnitam Labeo ait. §. 2. *Bonorum* [20] igitur *possessionem* ita recte definiemus: jus [21] persequendi [22] retinendique [23] patrimonii, sive rei, quæ cujusque, cum moritur, fuit. §. 3. Invito [24] autem nemini bonorum possessio adquiritur. §. 4. A municipibus [25], & societatibus, & decuriis [26], & corporibus, bonorum possessio [27] adgnosci potest. proinde sive actor eorum nomine admittat, sive quis alius, recte competet bonorum possessio: sed etsi nemo petat, vel adgnoverit bonorum possessionem nomine municipii, habebit municipium bonorum possessionem Prætoris [28] Edicto [29]. §. 5. *Dari* autem *bonorum possessio* potest tam patrisfamilias, quam filii [30] familias: si [31] modo [32] jus testandi habuit de peculio castrensi vel quasi castrensi. §. 6. Sed & ejus, qui [33] apud hostes decessit, bonorum possessionem admitti posse, quamvis in servitute decedat, nulla dubitatio est. §. 7. *Adquirere* quis *bonorum possessionem* potest [34], vel per semetipsum, vel per [35] alium [36]. Quod si, me non [37] mandante, bonorum possessio mihi petita sit, tunc competet, cum [38] ratum habuero id, quod actum est. Denique si [39] ante decessero, quam ratum habeam: nulla dubitatio est, quin non competat mihi bonorum possessio: quia neque ego ratum habui, neque heres meus ratum habere potest, cum ad eum non transeat jus bonorum possessionis. §. 8. Si causa cognita bonorum possessio detur, non alibi dabitur, quam pro tribunali [40]: quia neque decretum de plano interponi, neque causa cognita bonorum possessio alibi quam pro tribunali dari potest. §. 9. In bonorum possessione sciendum est jus esse [41] adcrescendi [42]: proinde si plures sint, quibus bonorum possessio competit, quorum unus admisit bonorum possessionem, cæteri non admiserunt:

4. GAJUS lib. 8. ad legem Juliam & Papiam.

(VEluti quod spreverunt jus suum; aut tempore bonorum possessionis finito [43] exclusi sunt; aut ante mortui sunt quam petierunt bonorum possessionem:)

5. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

EI qui admisit, adcrescent [44] etiam hæ portiones quæ cæteris competerent, si petissent bonorum possessionem.

1. Divisio bonorum possessionis. 2. De notis.

6. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

SEd cum patrono quidem contra tabulas certæ [45] partis bonorum possessionem Prætor polliceatur, scripto autem heredi, secundum tabulas, alterius partis: convenit non esse jus adcrescendi. igitur non petente scripto secundum tabulas, alterius quoque partis nominatim patrono possessionem pollicetur [46]: cum cæteri, quibus adcrescendi jus est, semel debent adgnoscere bonorum possessionem. §. 1. Bonorum possessionis beneficium multiplex est: nam quædam [47] bonorum possessiones competunt contra voluntatem; quædam secundum voluntatem defunctorum, nec non ab intestato habentibus jus [48] legitimum, vel non habentibus propter capitis deminutionem. Quamvis enim Jure civili deficiant liberi qui propter capitis deminutionem desierunt sui heredes esse: propter æquitatem tamen rescindit eorum capitis deminutionem [49] Prætor. † Legum [50] quoque tuendarum causa dat bonorum possessionem. §. 2. Notis [51] scriptæ tabulæ non continentur Edicto: quia notas, literas non [52] esse Pedius libro XXV. ad Edictum scribit.

De servo, absente, non petente, fœmina. 1. De impubere & ejus tutore vel patre.

7. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

SErvus bonorum possessionem [53] recte admittere potest, si Prætor de conditione ejus certus [54] sit. Nam & absenti [55] & non [56] petenti [57] dari bonorum possessio potest, si hoc ipsum Prætor non ignoret. Ergo & fœmina poterit alii bonorum possessionem petere [58]. §. 1. Impubes [59] nec bonorum possessionem admittere, nec judicium [60] sine tutoris auctoritate accipere potest: quia tutor pupillo, & pater infanti [61] filio bonorum possessionem petere possunt. §. 2. Dies, quibus tutor aut pater [62] scit, cedere placet.

8. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

TUtor [63] autem bonorum possessionem pupillo competentem repu-

1 Septima pars incipit *infr. titul. de verb. oblig. lib.* 45. 2 3. *Inst.* 10. περὶ διακατοχῆς 40. *Eclog.* 1. 1. Harm. 35. de possessionibus dandis. Ulp. 28 vide praxim hujus actionis apud Oldendorp. 5. *class.* 6. *act.* 3 Hoc verbo quid intelligatur, vid. *l.* 3. ff. *h. t.* 4 Quæ a Prætore dantur scriptis heredibus secundum tabulas, ff. *tit.* 11. *Lib.* 6. *C.* 11. contra tabulas vero, seu testamentum defuncti dantur liberis, ff. *tit.* 4. *L.* 6. *C.* 12. patronis vel liberis eorum, *infr. tit.* 4. & *seqq. L.* 6. *C.* 13. ab intestato, furioso, infanti, surdo, muto, *infr. tit.* 3 filio emancipato, *tit.* 8. ventri, *infr. tit.* 9. liberis impuberibus, quibus sit controversia status & bonorum paternorum, *infr. tit.* 10. parenti qui filium manumisit, *infr. tit.* 12. ex testamento militis, *infr. tit.* 13. Alia est edictalis, *l.* 30. §. 1. *in fi. supr. de adq. vel omitt. her.* alia decretalis. *l.* 3. §. 8 *infr. h. t. l.* 1. §. 7. *infr. de successor. edicto.* Illa per edictum mortui Prætoris, hæc per Prætorem vivum cum actu datur & cognoscitur. Quid sit bonorum possessio, vid. *l.* 3. §. 2. *infr. h. t.* Hodie formulæ veteres petendæ bonorum possessionis non sunt in usu vid. quæ not. ad §. *ult. Inst. h. t.* adde Cujac. 17. *obs.* 19. Dabantur bonorum possessiones a Prætore in Urbe: a Præsidibus in Provinciis. vide Cujac. 4. *obs.* 15. de differentia bonorum possessionis & hereditatis, vid. Mantic. 12. *de conject. ult. volunt.* 15. 5 Ad rubricam hanc & legem 1. scripsit Alciatus *tom.* 5. Mod. 6 Omne jus mortui, res singulas, nomina, *l.* 37. *supr. de adq. vel omitt. her.* 7 Id est, possessionis, non proprietatis: nec enim Prætor dominium tribuit, sed possessionem tantum & retentionem. 8 V. Vaconius *declar. jur. civ. lib.* 1. *declar.* 48. Anton. August. *lib.* 3. *Emendat. c.* 9. Mod. 9 Imo, non hæc omnia tribuit. *l. facta.* 63. *supr. ad SC. Trebell. l. cum heredes.* 23. *infr. de adq. vel amitt. poss.* 10 Bonis inhærent commoda, incommoda, dominia. 11 Imo, bonorum appellatione incommoda non continentur. *l. mulier.* 72. *supr. de jure dot.* 12 Ad eos omne jus transfertur, quod per causam hereditatis heres nanciscitur, *l.* 13. *infr. de B. P. contr. tabulas.* heredis loco in omni causa a Prætore habentur, *l.* 117. ff. *de reg. jur.* quin hereditatis appellatione venit bonorum possessio. *l.* 138. ff. *de verb. sign.* 13 Id est, heredis loco constituuntur beneficio Prætoris. Ideoque, seu ipsi agant, seu cum his agatur, fictitiis actionibus opus est, in quibus heredes esse finguntur Ulpian. 28. §. *ult.* 14 Bona, sunt universitatis successio & rerum singularum & universarum, etiam nominum. *l.* 37. ff. *de adq. vel omitt. her.* 15 Corporalibus rebus non adnumerantur actiones sunt enim jura incorporalia. 16 *Al.* respondit, ut *l. ex contractu.* 44. ff. *de re judicata.* 17 Bonorum possessio, qua de hic agitur, differt a rerum possessione, de qua agitur *lib.* 41. *tit.* 2. Rerum possessio, nuda est rei detentio: hæc autem jus & utile dominium rerum hereditariarum continet. 18 *l.* 50. ff. *de hered. pet. l.* 44. ff. *de adq. vel amitt. poss.* Imo facti. v. *l.* 1. §. 4. ff. *de adq. vel amitt. poss.* 19 Bonorum possessionem. v. Cuj. in hunc locum, 4. *obs.* 16. 20 40. *Synops. Basil.* 1. 21 Δικαίων, *Eclog.* 40. *t.* 1. *c.* 1 id est auctoritas, formula, titulus, quo nanciscimur actiones hereditarias. *l.* 63. §. 9. 10. 11. ff. *ad SC. Treb.* 22 Est enim persecutio. *l.* 178 §. 2. ff. *de verb. sign.* imploratur officio judicis. 23 In eo differt a petitione hereditatis (quæ non competit possidenti) & a nuda possessione. Nuda possessio facti est: & potest esse sine juris dominio. Hæc possessio juris est universi, potest esse sine rei detentione: quippe alius potest evincere hereditatem. v. Ulp. *t.* 25 §. *ult.* 24 *l. ult. C. unde legitimi & unde cognati.* fit tamen quis heres invitus, licet illico per Prætorem restituatur. *l.* 21. §. *ult.* ff. *quod metus caus. l.* 16. *C. de jure delib.* adde *l.* 85. ff. *de adq. vel omitt. her.* 25 Municipii, societatis, decuriæ, & corporis differentia. 26 Quid decuriæ, vide quæ notavi ad *l.* 1. *C. de Decuriis. Urb. Rom. lib.* 11. *tit.* 13. *l.* 25. §. 1. ff. *de adq. vel omitt. hered. l.* 22. ff. *de fidejussorib.* 27 Quæ? ex testamento: Imo ab intestato, si libertum habeat. *l. intestato* 3. §. *si municipes* 6. ff. *de suis. l.* 1. ff. *de libert. universit.* 28 *Sub.* mortui. 29 Quid? quæ differentia est bonorum possessionis agnitæ, & ex Edicto? An hæc edictalis, illa decretalis? 30 *l.* 34. *supr. de hered. petit. l.* 1. §. 6. *supr. ad SC. Trebell.* 31 Cicero in Topicis. 32 Quid, si non testatus est? filiofamilias intestato mortuo hoc jure, non erat bonorum possessio: hodie est: cum novo jure filiusfamilias habeat heredem. *C. de bonis quæ liberis. Nov. de heredib. ab intest.* 118. §. 1. 33 *l.* 28 *supr. de vulgari.* 34 Imo, non potest per alium, *l.* 90. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* hereditas per alios quæri non potest, bonorum possessio potest: cur tam varie? bonorum possessio non ex Jure civili, ac stricto: sed Prætorio, ac benigno est, *l.* 6. §. 1. *infr. h. t.* hereditatis adquisitio magis solennis. 35 An mandatum speciale exigitur? exigi putat Accursius. Bartolus sine mandato adquiri posse probat ex *l.* 7. *infr. h. t.* multo magis generale mandatum sufficere. 36 Per procuratorem, *l.* 86. *supr. de adqu. vel omitt. hered.* eo absente. *l.* 7. *infr. rat. rem hab.* 37 Per negotiorum gestorem potest adquiri bonorum possessio, dummodo is, cujus nomine adquiritur, eam adquisitionem ratam habeat. 38 *d. l.* 86. *d. l.* 7. 39 Bonorum possessio non agnita, non transmittitur. 40 Decretalis bonorum possessio, non nisi pro tribunali dari potest, *ut hic.* quia jus tribuit. *Bart. hic.* Edictalis quocunque die, & de plano potest. Edictalis, ordinaria est: decretalis non item. vide Cujac. *Inst. h. t. in fin.* Edictalem satis erat agnoscere, decretalem solennibus verbis petere moris erat. 41 *l.* 31. *l.* 67. *supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 4. *infr. quis ordo. l.* 1. §. 9. *infr. ad SC. Tertull.* vide *l. unic. C. quando non petent. partes.* 42 *Subaudi,* sine nova petitione seu agnitione. 43 Dabatur enim bonorum possessio liberis & parentibus intra annum: cæteris, intra centum dies. Hi omnes si non intra jussum tempus petierant, sequens gradus admittebatur, perinde ac si superiores non fuissent; idque per septem gradus fiebat. Ulp. 28. §. 10. & 11. 44 *l.* 3. *in fin. supr. h. t.* 45 *l.* 1. *C. de bon. possess. contra tabulas liberti.* 46 Quo jure scripto herede repudiante, patronus totum petet? An per *unde legitimi*? An secundum tabulas? An extraordinario quodam jure? prior sententia placet Bartolo. 47 §. 1. *versic. adhuc autem.* §. 2. *Inst. h. t.* 48 Ut sunt sui & cæteri similes. 49 Puta emancipationem, *l.* 15. §. 1. *C. de legit. heredib. Instit. h. t. in princ. vers. aliquando.* 50 V. ff. ut ex legibus & Senatusconsultis bonorum possessio detur. 51 *Sub.* inusitatis, non indubitatis, *argum. l.* 9. §. *si quis. supr. de heredib. instituend.* vide Tiraquell. 12. *privil. piæ causæ.* de testamento notis conscripto, vide quæ notavi ad *Novell.* 107. *cap.* 1. Goth. Adde Cujac. *lib.* 3. *obs. c.* 3. Brisson. *lib.* 4. *select. c.* 21. S. L. Conf. Antonius Guibertus *in Polyhistor. cap.* 6. Mod. 52 Notæ, literæ non sunt. hinc illud est, notis dictare testamentum & literis perscribere, *l.* 40. *supr. de test. milit.* adde quæ scripsi ad *l.* 33. *supr. ex quib. causis majores.* Goth. De furtivis literar. notis vide Panciroll. *rerum memorabil. lib.* 2. *tit.* 14. & *quæ in commentar. ibid.* Ans. 53 Quam? An sibi delatam, vel domino? utramque. *Bart.* 54 *l.* 7. *C. qui admitti.* Quomodo? ut judex, non ut privatus: quod utile est actis inseri. adde *l. hac autem.* 5. *infr. quib. ex causis in possess.* 55 *l.* 3. §. 7. *supr. h. t.* 56 Etiam servo. Nam si absenti & non petenti dari potest, multo magis dabitur servo petenti. 57 Quid? quo casu absenti & non petenti datur bonorum possessio, num statim eidem adquiritur, si judex ita voluit? *l. pen. infr. h. t.* An potius necessaria est ratihabitio? *l.* 3. §. *adquirere.* 7. *supr. h. t.* 58 Licet non possit pro alio intercedere, nisi certis casibus. v. *l.* 41. *l.* 54. *supr. de procurat.* 59 *l.* 8. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* 60 *l.* 8. *infr. h. t. l.* 7. *C. qui admitti.* 61 *l.* 1. *infr. de bon. poss. furios.* 62 Hæc verba, *aut pater,* perperam esse posita notat Cujac. 14 *obs.* 8. ubi & hanc quæstionem explicat: An dies, quibus pater scivit filio infanti competere bonorum possessionem, cedant filio. Ibidem inter cætera notat, Filium non videri scire, quod scit pater: Municipes scire videri, quod sciunt hi, quibus summa reipublicæ commissa est: & pupillum quod scit tutor, dixi ad *l.* 2. *C. qui admitti ad bon. poss.* 63 Qualis pater, *l.* 11. *C. de jur. delib.* adde *l. ult. C. de bonis quæ liberis. l. is, qui.* 13. §. *ult. supr. de adquir. vel omitt. hered.*

diare non [1] poteſt [2]: quia tutori petere [3] permiſſum eſt, non etiam repudiare [4].

Si incertum ſit, an quis petierit, necne.

9. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

SI plures gradus ſint poſſeſſionis admittendæ: quamdiu incertum [5] ſit, petierit, necne, poſteriori diem non procedere conſtat.

De ſcientia & ignorantia.

10. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

IN bonorum poſſeſſionibus juris ignorantia [6] non prodeſt, quo minus dies cedat: & ideo heredi inſtituto & ante apertas tabulas dies cedit: ſatis eſt enim, ſcire mortuum eſſe, ſeque proximum cognatum fuiſſe, copiamque [7] eorum, quos conſuleret, habuiſſe. *ſcientiam* enim non [8] [hanc] accipi, quæ Juris prudentibus ſit: ſed eam, quam quis aut per ſe habeat, aut conſulendo prudentiores adſequi poteſt.

De tutore.

11. GAJUS lib. 14. ad Edictum Provinciale.

SI pupillo tutor bonorum poſſeſſionem petierit; & plus incommodi quam commodi hæc bonorum poſſeſſio habeat: tutor tutelæ judicio tenetur [9].

De ventre, furioſo, captivo. 1. Si jus civile prohibeat hereditatem capi.

12. ULPIANUS lib. 48. ad Edictum.

NOn eſt ambigendum, quod plerumque [10] & contra fiſcum [11], & contra Rempublicam admitti debeant quidam [12]: ut puta venter; item furioſus; item [is] qui captivi bonorum poſſeſſionem petit.

§. 1. Ubicunque [13] Lex, vel Senatus, vel Conſtitutio capere hereditatem prohibet, & [14] bonorum poſſeſſio ceſſat.

De pœna capitali & relegatione.

13. AFRICANUS lib. 5. [15] Quæſtionum.

EDicto Prætoris bonorum poſſeſſio his denegatur, qui rei capitalis damnati [ſunt], neque in integrum reſtituti ſunt [16]: *Rei* [17] autem *capitalis damnatus* intelligitur is cui pœna mors, aut aquæ & ignis interdictio ſit. Cum autem in relegationem quis erit, ad bonorum poſſeſſionem admittitur.

De accuſatione teſtamenti.

14. PAPINIANUS lib. 13. Quæſtionum.

CUm quidam propinquus falſum teſtamentum accuſaret, ac poſt longum ſpatium temporis probaſſet: licet dies ei petendæ poſſeſſionis, quam forte certus [18] accuſationis petere debuit, ceſſiſſe videtur; attamen, quia hoc propoſito accuſationem inſtruit, ut ſuum jus ſibi ſervet, adgnoviſſe [19] ſucceſſionem non immerito videbitur [20].

De matre impuberis.

15. PAULUS lib. 11. Reſponſorum.

PAulus reſpondit, petitionem matris ſolam non [21] adquiſiſſe filiæ impuberi bonorum poſſeſſionem: niſi ſi is, qui eam dedit, evidenter voluit eam impuberi dare.

De furioſo & ratihabitione.

16. IDEM lib. 3. Sententiarum.

QUotiens is, cui bonorum poſſeſſio ab altero poſtulata eſt, furere cœperit: magis probatum, ratum [22] eum videri habuiſſe. Rati [23] enim habitio ad confirmationem prioris poſtulati pertinet.

TIT. II.
SI [24] TABULÆ TESTAMENTI EXTABUNT [25].

De nomine heredis deleto: ſi tabulæ poſt mortem teſtatoris interierint.

1. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

HEredi, cujus nomen inconſulto [26] ita deletum ſit, ut [27] penitus legi non poſſit, dari bonorum poſſeſſio minime poteſt: quia ex conjectura non proprie ſcriptus videretur: quamvis [28] ſi poſt prolatas tabulas deletum ſit teſtamentum, bonorum poſſeſſio competat. nam & ſi mortis tempore tabulæ fuerint, licet poſtea interierint, competet bonorum poſſeſſio: quia verum fuit tabulas extare.

TIT. III.
DE BONORUM POSSESSIONE [29] FURIOSO [30], INFANTI [31], MUTO, SURDO, CÆCO COMPETENTE.

De furioſo & infante.

1. PAPINIANUS lib. 15. Quæſtionum.

FUrioſo Titius ſubſtitutus eſt: bonorum poſſeſſionis tempus, quamdiu furioſus in eadem conditione eſt, neque inſtituto, neque ſubſtituto cedit [32], nec ſi curator furioſi nomine poſſeſſionem accipere poteſt, idcirco ſpatium temporis, quod ſcientibus [33] præfinitum eſt, videbitur cedere: nam & pater [34] infanti filio poſſeſſionem accipit, quo tamen ceſſante, infans non excluditur. Quid ergo, ſi curator accipere nolit? nonne juſtius atque utilius erit, ad eundem modum proximo cuique poſſeſſionem dari, ne bona jaceant? quo admiſſo, ſubſtitutus cautionem præſtare cogitur [35] omnibus his, quibus bona reſtitui debent: ſi forte inſtitutus in eodem furore deceſſerit, aut compos mentis effectus, ante mortem obierit, quam hereditatem adgnoſceret. nam & fieri poteſt, ut vivo furioſo ſubſtitutus decedat, nec tamen furioſus obſtet cæteris, ſi prius & ipſe deceſſerit, quam hereditatem adquireret.

De muto, ſurdo, cæco.

2. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

MUtus [36], ſurdus, cæcus [37] bonorum poſſeſſionem admittere poſſunt [38], ſi, quod agatur, intelligant.

TIT. IV.
DE BONORUM POSSESSIONE CONTRA TABULAS [39].

De liberis præteritis naturalibus vel adoptivis. 1. De jure & ordine. 2. De poſthumis & captivis. 6. De liberis ſui juris. 7. De filio emancipato & adoptato. 8. De deportatione & ſervitute pœnæ.

1. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

IN contra tabulas bonorum poſſeſſione liberos accipere debemus, ſive naturales [40], ſive adoptivos, ſi neque [41] inſtituti, neque exheredati [42] ſunt. §. 1. Vocantur autem ad contra tabulas bonorum poſſeſſionem liberi eo jure, eoque ordine, quo vocantur ad ſucceſſionem ex Jure Civili. §. 2. Hæc autem clauſula etiam ad poſthumos videtur pertinere. §. 3. Sed etſi ab hoſtibus [43] poſtliminio redierint filii: Pomponius putat, ad contra tabulas bonorum poſſeſſionem eos admitti. §. 4. Si ex tribus filiis unus ab hoſtibus captus ſit; duobus qui ſunt in Civitate, beſſis bonorum poſſeſſio competit. §. 5. Idem & in poſthumo: nam quandiu poſthumus ſperatur, in ea cauſa eſt, ut partem faciat. §. 6. Et ſui juris factos liberos inducit in bonorum poſſeſſionem Prætor. ſive igitur emancipati ſunt, ſive alias exierunt de patris poteſtate: admittuntur ad bonorum poſſeſſionem. ſed adoptivi patris non poteſt: ut enim admitti poſſit, ex liberis [44] eſſe eum oportet. §. 7. Qui habebat filium, habebat & nepotem ex eo, filium emancipavit, & adoptavit in locum nepotis, deinde emancipavit: Quæritur, an nepoti obſtet? Et mihi magis videtur, hunc nepotem non excludi, ſive pater ejus in adoptione manſiſſet quaſi nepos, ſive emancipatus eſſet: puto enim & emancipato patre, nepotem quoque cum patre ſuo ex Edicto admitti. §. 8. Filium habuit, & ex eo nepotem: filius emancipatus vel in poteſtate manens, deportatus eſt. Quæritur, an nepoti noceat? & verius eſt, in utroque caſu nepotem admittendum: deportatos enim mortuorum [45] loco habendos [46].

§. 9. Si & pater & filius deportati ſint & ambo reſtituti: dicemus, ad bonorum poſſeſſionem admitti filium. Sed & ſi filius in metallum damnatus vel alia pœna, quæ ſervum efficit, reſtitutus ſit: nihilominus admittetur [47]: [aliter non].

2. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris Epitomarum.

IDemque eſt, & ſi pater pœnæ [&] ſervus efficiatur, & poſtea reſtituatur [48].

De emancipatis & eorum liberis. 1. De nepote adoptato in locum filii, & in eo jure retento, vel emancipato. 5. De filio emancipati. 6. Si emancipatus præteritus arrogandum ſe dederit. 7. Si nepotem avus filio, 8. Vel filius avo in adoptionem dederit. 9. Si pater pervenerit in adoptivam familiam, filius non. 10. De liberis qui jure inſtitui non poſſunt. 11. Si quis ex liberis, 12. Sub conditione, 13. Quæ in ipſius poteſtate non eſt, 15. Vel ſervus ejus ſit heres ſcriptus. 16. De legato.

1 Imo poteſt. *l. ſi ad pupillum.* 11. *ſupr. de auctor. & conſ. tutorum.* An poteſt conſentiente pupillo? *arg. l. 1. §. tutor. ff. de ſucceſſ. edicto. l. potuit.* 5. *C. de jure delib.* An vero conſentientibus amicis & judice? cum hæc repudiatio ſpecies ſit alienationis. *arg. l. magis puto.* 5. *§. fundum.* 8. *§. non paſſim.* 9. *ſupr. de reb. eorum.* Quin ut hoc ita ſit, videtur tamen dicendum tutorem poſſe repudiare, cum poſſit adquirere. *l. is poteſt.* 18. *ff. de adqu. vel omitt. hered. l. qui poteſt.* 174. *ff. de reg. jur.* An fallit in iis, qui res aliorum adminiſtrant: quas ſane non adminiſtrant, cum eos ſpoliant? An potius dicemus, eum qui ſuo nomine poſſit adquirere, eundem repudiare poſſe, niſi Prætor impediat: qui autem alieno adquirat, repudiare non poſſe? 2 Quia alienam repudiaret; quod non permittitur. *l. 1. §. 1. ff. de ſucceſſ. edict.* 3 Et adgnoſcere. *l. 7. C. qui admitti.* 4 Nam qui repudiat, alienat. 5 Adde *l. 5. C. qui admitti.* 6 *l. 1. l. 9. ſupr. de jur. & facti ign.* 7 V. *l. 9. §. 5. ſupr. de jur. & facti ign.* 8 V. *l. 2. in fin. ff. quis ordo.* 9 *l. 11. ſupr. de auctor. & conſ. tut.* 10 Imo ſemper: quippe fiſcus ultimus admittitur. *l. un. §. antepen. C. de caduc. tollend. Novell.* 1. *cap.* 1. 11 Quid? An differentia eſt fiſci & Reipublicæ? v. *l. Reſpublica.* 4. *C. quibus ex cauſis majores.* 12 Cur hæ perſonæ potius admittuntur, quam alia? Jure quodam ſpeciali videntur admitti, igitur & facilius excludi. *l. ejus militis.* 34. *§. militia.* 1. *ſupr. de teſt. milit.* 13 Similitudo hereditatis & bonorum poſſeſſionis. 14 Et ita ejuſdem juris ſunt hereditas & bonorum poſſeſſio. *l. 3. in fin. ff. unde legit.* v. *l. 2. ſupr. h. t.* 15 Vide Cujac. 5. *ad Afric.* 16 A Principe vel Senatuſc. vide Cujac. *ibid.* 17 Capitalis pœna, mors, aut aquæ & ignis interdictio. *l. 28. ff. de pœnis.* adde *l. 2. ff. de public. judic. l. ſi vero.* 5. *§. qui pro rei. ſupr. qui ſatisdare.* 18 Atqui certi eſſe non poſſunt, quoties facto alieno falſum teſtamentum dicitur. *l. cum falſum.* 46. *ff. de adqu. vel omitt. hered.* Proferebatur hic teſtamentum factum certa die: qua die certus ſum abfuiſſe teſtatorem: ut qui cum illo eadem die alibi fuerim. adde *l. Pannonius.* 86. *§. rei.* 1. *ſupr. de adq. vel omitt. hered. l. optimam.* 14. *in fin. C. de contr. ſtipulat.* 19 Imo non videtur agnoviſſe agendo inofficioſi. *l. 6. l. 7. §. quemadmodum.* 7. *ſupr. de inofficioſo. l. Antiſtius.* 62. *ſupr. de adqu. vel omitt. hered.* 20 Hoc ipſo ſc. quod falſum accuſavit. *l. 3. C. de repudiand.* 21 Imo, per matrem adquiritur filio dominium. *arg. l. 25. ſupr. depoſiti.* 22 Adde *l. 24. infr. ratam rem.* 23 Vide *l. 1. C. qui admitti.*

24 Hic titulus generalis eſt ad omnes teſtati ſucceſſiones. Cujac. *hic in ſuis paratitlis.* Idem tamen negat ullos eſſe in Pandectis titulos generales, 7. *obſ.* 32. 25 Liberis ſcil. præteritis, potiſſimum bonorum poſſeſſione contra tabulas data. Cujac. *hic.* Olim dicebatur *proferentur.* Cicer. 1. *Verr.* hodie *extabunt.* Sufficit enim extare, licet non proferantur. *l. 1. §. 2. ff. de B. P. ſecund. tab.* 26 *l. 1. §. 1. ſupr. de his, quæ in teſtam. l. 10. in fin. ſupr. teſtam. quemadm. l. 2. l. 11. C. de teſtam.* 27 Scriptum proprie dici non poteſt, quod ſenſu non percipitur. adde *l. 1. ſupr. de his, quæ in teſtamento delentur.* 28 Inſtrumentum plenum initio ac non cancellatum edi ſeu exhiberi ſufficit: nec mutatur ejus auctoritas, ſi poſt cancellatum exhibeatur. *l. ult. C. de fide inſtr.*

29 Quam Ecloga vocat ἀγαθὴν. 40. *tit.* 2. 30 An hæc bonorum poſſeſſio facti vel juris eſt? Accurſius facti tantum eſſe putat, ut ad fructus percipiendos tantummodo proſit, non ut verus efficiatur heres per bonorum poſſeſſionem. contra Bartolus juris eſſe exiſtimat. *l. ult. § ſed & ſi §. talis. C. de curat. furioſi.* 31 Quid? hæc bonorum poſſeſſio eſtne juris vel facti? Juris, *l. ſi infanti.* 18. *C. de jur. delib.* adquirit enim bonorum poſſeſſionem, quæ eſt juris, & ad heredes ſuos tranſmittit. 32 Jus petendæ bonorum poſſeſſionis furioſo nunquam deperit. adde *l. 12. ſupr. de bonor. poſſeſſ.* 33 Vide *l. 2. C. qui admitti.* 34 Vide *dict. l. 2. l. 3. ff. quis ordo in bonorum poſſeſſ.* 35 Hujuſmodi cautionis neceſſitas remiſſa videtur *l. ult. §. ult. C. de curat. furioſi.* Bartolus putat, curatorem cavere non cogi, ſubſtitutum cogi. 36 *l. 93. §. 1. ſupr. de adquir. vel omitt. hered.* 37 Probari hæc vitia poſſunt ex ipſis actibus. *Bart.* 38 Imo non poſſunt: curatoribus enim reguntur, *l. 2. ſupr. de curatoribus furioſo.* non poſſunt, ſi penitus ignorent quid agatur: alias poſſunt. *l. ſervo.* 65. *§. ſi pupillo.* 3. *ſupr. ad SC. Trebell.*

39 Quam Prætor liberis pollicetur. *Lib. 6. Cod.* 12. 40. *Eclog.* 3. 40 Ulp. 28. §. 3. 41 Et ſic præteriti. 42 Juſte. 43 *l. 1. §. 17. ff. de collat.* 44 *l. 3. §. 2. ff. h. t. § 12. in fin. Inſt. de hered. quæ ab inteſt.* 45 Deportatus mortui loco habetur. *l. 63. §. 10. ſupr. pro ſocio. l. 29. §. 5. in fin. ſupr. de lib. & poſt. l. 4. §. 2. ff. de bon. libert.* 46 Imo, non ſunt habendi. *l. 59. ff. de cond. & demonſtrat. l. 5. §. 1. ff. de bon. damn. l. 121. §. 2. ff. de verb. obligat.* 47 Al. *non admittetur.* & ita Ulpianum ſcripſiſſe putat Grot. *arg. l. 17. §. 6. ſupr. ad SC. Trebell.* Quod ſcilicet duriorem ſemper faciat conditionem ſervorum pœnæ quam deportatorum. Flor. ſparſ. *hic.* S. L. 48 At enim is, qui aliqua ratione ſervus factus eſt, cognationem non recipit. *l. 7. ff. unde cognati.*

3. ULPIA-

3. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

NOn [1] tantum autem ipsi emancipati admittuntur ad bonorum possessionem, verumetiam hi quoque qui ex his nati sunt. §. 1. Si duos habens nepotes, alterum emancipatum loco filii adoptaverit: videndum, an solus ille quasi filius admittatur? quod ita scilicet procedit, si, quasi patrem ejus nepotis, quem retinuerat, sic adoptaverit: melius est autem dicere, posse eum solum ad bonorum possessionem pervenire. §. 2. Sed si sit hic nepos emancipatus: verum est dicere, non admitti eum quasi filium. hic enim quasi filius non [2] est ex liberis, cum jura adoptionis emancipatione finita sint. §. 3. Si filium habens, & ex eo nepotem, in locum filii nepotem adoptavero: ambo admittentur. plane si fuerit [3] emancipatus nepos, non admittetur: quia pater eum præcedit. §. 4. Si quis post emancipationem quæsitum sibi filium patri suo in adoptionem dederit in locum filii: æquissimum est, ei præstari quod cuivis adrogato filio: idcircoque patri suo jungendus est. sed si emancipatus hic nepos post adoptionem proponatur, æquissimum erit eum abstinere: recipit enim locum suum, nec debet patri suo jungi. §. 5. Si [4] emancipatus filius, uxore [5] non ex voluntate patris ducta, filium fuerit sortitus, dein nepos, patre jam mortuo, ad bonorum possessionem avi velit venire: admittendus est ad eam. non enim per rescissionem is, qui filius justus est, efficietur non filius: cum rescissio, quo magis [admittatur], non quo minus, adhibeatur. nam etsi tam ignominiosam [6] duxerit uxorem filius, ut dedecori sit tam ipsi, quam patri, mulierem talem habere: dicemus, & ex ea natum ad bonorum possessionem avi admitti: cum possit avus jure suo uti, eumque exheredare [7]. nec enim minus in hoc nepote is, qui de inofficioso cogniturus est, merita [8] nepotis, quam patris ejus delicta perpendet. §. 6. Si emancipatus filius præteritus, ante petitam bonorum possessionem adrogandum [9] se dederit: amittit contra tabulas bonorum possessionem. §. 7. Si quis filio suo emancipato [10] nepotem, quem ex eo retinuerat, dederit in adoptionem: nepos iste ad contra tabulas bonorum possessionem avi sui admittitur, patre ejus ante defuncto: quia [11] in ejus est familia. quia & ipse admitti potuit ad bonorum possessionem contra tabulas. §. 8. Idemque est, & si emancipatus filium, quem post emancipationem quæsierat, patri suo in adoptionem dederit, & decesserit: nam & hic nepos iste ad bonorum possessionem patris sui admitti debet: quasi non sit in alia familia. §. 9. Si pater [12] alicujus pervenerit [13] in adoptivam familiam, filius non: an patris sui in adoptiva familia mortui bonorum possessionem accipere possit? Et arbitror, humaniorem esse hanc sententiam, ut filius hic, quamvis non sit in eadem familia [in] qua pater, ad bonorum possessionem tamen ejus admittatur. §. 10. Liberi, qui institui heredes jure [14] non possunt [15], nec [16] contra tabulas bonorum possessionem petere possunt. Hæc autem verba, *institui non possunt*, ad mortis [17] tempus referuntur. §. 11. Si quis ex liberis heres scriptus sit: ad contra tabulas bonorum possessionem vocari non debet. cum enim possit secundum tabulas habere possessionem, quo [18] bonum est ei contra tabulas dari? Plane, si alius [19] committat Edictum, & ipse ad contra tabulas bonorum possessionem admittetur.

§. 12. Sed si sub [20] conditione scriptus sit, bonorum possessionem contra tabulas accipere non potest, & ita Julianus quoque lib. XXIII. Digestorum scripsit. Quid ergo, si [21] defecerit conditio? verum est, eum contra tabulas accipere bonorum possessionem. §. 13. Si sub ea conditione filius emancipatus heres sit institutus, quæ in ipsius potestate non [22] est: quia scriptus heres est, bonorum possessionem secundum tabulas accipere potest & debet; nec contra tabulas potest. & si forte defecerit conditio: tuendus erit a Prætore in tantum [23], quantum ferret, si contra tabulas bonorum possessionem accepisset. §. 14. Sed etsi nepos [24] sub hujusmodi conditione scriptus sit heres: idem [25] erit dicendum. §. 15. Si quis ex liberis non sit scriptus heres, sed servus ejus scriptus sit, eumque jusserit adire hereditatem: denegari ei debet bonorum possessio contra tabulas. §. 16. Idemque est & si legatum [26] relictum sibi vel servo suo elegerit: nam & hic dicemus, bonorum possessionem contra tabulas debere denegari.

Si quis heres extiterit vel non. 1. De nepote ex filio in potestate & sequentibus gradibus. 2. De testamentis fœminarum. 3. De præteritione posthumi & institutione jam nati.

4. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

ILlud notandum est, quod bonorum possessio contra tabulas, quæ liberis promittitur, locum habet [27], sive quis heres extiterit [28], sive non [29]. & hoc est, quod dicimus, *contra ipsum testamentum* [30] *liberis* competere bonorum possessionem: quod in patrono contra [31] est. §. 1. Si [32] quis filium, quem in potestate habuit, instituerit heredem, vel exheredaverit, & [33] ex eo nepotem omiserit: bonorum possessioni locus non est: quia non esset nepos suus heres futurus. † Eadem sunt & in sequentibus gradibus. §. 2. Ad testamenta fœminarum [34] Edictum contra tabulas bonorum possessionis non pertinet: quia suos [35] heredes non habent [36].

§. 3. Si quis eum, qui in utero est, prætermiserit: etiam nondum nato eo, alius, qui heres institutus est, bonorum possessionem contra tabulas admittere potest: quia iniquum est, neque quasi scriptum posse petere bonorum possessionem, quamdiu [37] contra tabulas peti potest; nec contra tabulas, quamdiu non nascitur præteritus: ut, etsi ante moriatur, bonorum possessionis beneficium ad heredem transmittat. quod maxime necessarium est in filio emancipato scripto herede: qui nec hereditatem interim adire potest.

5. JULIANUS lib. 24. Digestorum.

SEd & si decesserint, antequam [38] peterent bonorum possessionem: non est iniquum [39], Prætorem decernere, heredibus eorum salvum fore commodum bonorum possessionis secundum tabulas, vel contra tabulas.

De filio & nepote, & emancipatione, & adoptione.

6. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

SI emancipatus filius nepotem procreaverit [40], & ita decesserit: deinde avus ejus: nepos [41] ad avi bonorum possessionem venire potest.

§. 1. Quod si [&] filium & nepotem emancipaverit: vivente quidem filio, nepos non veniet: post mortem autem ejus, ad bonorum possessionem avi veniet. §. 2. Nepote quoque solo emancipato, & avo mortuo, deinde patre ejus, nepos præteritus accipiet patris bonorum possessionem: quia suus heres esset futurus [42] patri, si potestate avi non exisset. §. 3. Filio emancipato, si nepos retentus sit, & utrique præteriti: utrique accipient bonorum possessionem.

§. 4. Si filius emancipatus, in adoptiva familia nepotem sustulerit [43]: ne nepos [44] quidem ad bonorum possessionem avi naturalis veniet. Sed etsi emancipatus filius procreatis nepotibus in adoptionem se dederit, ut eum filii sequantur: idem erit. † Plane si is, qui apud adoptivum avum procreatus est, emancipatus sit: veniet ad bonorum possessionem avi naturalis. † Adoptio tamdiu nocet, quamdiu quis in familia aliena sit: cæterum emancipatus ad bonorum possessionem parentum naturalium venit: sed emancipatus vivis eis, non etiam post mortem [eorum]. hoc enim verius est, post mortem eorum emancipatum non admitti.

7. GAJUS lib. 14. ad Edictum provinciale.

SI retentus fuerit in potestate [45] nepos [46] filio emancipato: admittitur [47] nepos, vivo avo, ad patris bonorum possessionem.

De exheredatis. 4. De exheredato & instituto. 5. De præterito a primo gradu, & exheredato a secundo. 6. Si quis se exheredem scripsit. 7. De arrogatione exheredati. 9. De postliminio. 10. De datis in adoptionem. quam partem institutus accipit contra tabulas.

8. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

NOn putavit Prætor exheredatione [48] notatos [49] & remotos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos: sicuti nec Jure Civili testamenta parentum turbant. sane si velint inofficiosi [50] querelam instituere, est in ipsorum arbitrio. §. 1. Aliqua parte tabularum exheredem scribi non sufficit: sed eo gradu, contra quem petitur bonorum possessio. unde si [51] a primo gradu exheredatus sit filius, a secundo præteritus, & primo gradu scripti non petierint bonorum possessionem: poterit contra tabulas accipere bonorum possessionem.

§. 2. Non quævis exheredatio summovet filium a contra tabulas bonorum possessione, sed quæ rite [52] facta est. §. 3. Si ab uno ex heredibus sit filius exheredatus, Marcellus lib. IX. Digestorum scribit, filium non [53] videri exheredatum: idcirco contra tabulas bonorum possessionem peti posse contra utrumque heredem. §. 4. Si exheredatus sit filius, & institutus: obtinente eo gradu, in quo institutus est, puto, commisso Edicto ab alio filio, contra tabulas eum bonorum possessionem petere posse. §. 5. A primo gradu [54] præteritus est filius, a secundo exheredatus: si [in] primo gradu scripti non [55] sint in rebus humanis, mortis tempore testatoris: dicendum est, contra tabulas bonorum possessionem præteritum petere non posse: hereditas enim in secundo gradu versatur, non in primo. ex quo neque adiri hereditas, neque bonorum possessio peti potest. † Sed si post mortem testatoris decesserint heredes scripti: idem Marcellus putat, contra tabulas bonorum possessionem semel natam competere [56].

† Sed etsi defecerit conditio institutionis: adhuc tantundem dicit, præteritum ab eo gradu filium contra tabulas bonorum possessionem petiturum. † Idem scribit, etsi posthumus, qui institutus fuit, non fuerit natus: nam adhuc contra tabulas bonorum possessionem competere filio, Marcellus ait. §. 6. Si quis sua manu se exheredem scripsit [57]: an contra tabulas bonorum possessionem possit accipere, videamus? Et Marcellus lib. IX. Digestorum, nocere ei hanc exheredationem ait: quia [58] Senatus hoc pro non scripto non facit, quod contra eum est [59].

1 Admittuntur autem ipsi. §. 3. *Inst. de exheredat. liberorum.* Vid. ad hanc leg. Anton. Cont. *l.* 1. *subcisivar. cap.* 4. S. L. 2 *l.* 1. §. 6. ff. *h. t.* 3 *l.* 1. §. 6. ff. *de conjungend.* 4 Vide Cujac. in hunc §. *lib.* 3. *obs.* 5. Goth. Adde Sarmient. *lib.* 6. *cap.* 11. Ans. 5 Nepos (ex filio meo, qui non ex voluntate mea duxit uxorem) filio meo seu patre ejus præmortuo, potest ad bonorum possessionem avi, hoc est, meam venire. 6 Adde *l.* 12. ff. *de sponsal.* *l.* 25. ff. *de ritu.* *Novell.* 115. *c.* 3. vid. 2. *Gell.* 7. 7 Ergo multo magis filiam non dotare. vid. *l.* 19. ff. *de ritu.* 8 V. *l.* 19. *C. de inoffic. testam.* 9 §. 12. *Inst. de hered. quæ ab intest.* 10 Patri suo emancipato filius dari in adoptionem potest. 11 Datus in adoptionem non extraneo, *l.* 6. *in fin.* ff. *h. t.* sed ex sua familia uni, possessionem contra tabulas habet, *ut hic.* 12 Id est, is de cujus bonis agitur. 13 Factum patris filio non nocet. *l.* 14. *l.* 17. *in fin.* *l. ult.* ff. *h. t.* *l.* 2. §. 5. ff. *ad SC. Tertyll.* 14 Id est, utiliter in rem suam, & utilitatem. 15 Ut sunt deportati. *l.* 1. *C. de hered. inst.* 16 Non est locus contra tabulas, ubi secundum tabulas bonorum possessio haberi potest. 17 Qui mortis tempore institui non potest, nec contra tabulas potest petere. 18 Quod bonum est. *Hal.* 19 Qui alias non admitteretur. Et sic interdum facto alterius consequimur, quod ex nostra persona non haberemus. *l.* 3. *in fin.* ff. *quæ res pignori.* 20 Etiam sub conditione heres (nisi deficiat conditio) scriptus, contra tabulas possessionem non postulat: hinc colligere videtur Bartolus, incarcerationem injustam, justa causa superveniente confirmari. 21 Dixi *l.* 14 ff. *h. t.* 22 Etiam scriptus heres sub conditione non potestativa, heres scriptus est. 23 *l.* 2. §. 1. ff. *de B. P. secund. tab.* 24 Nihil interest ipsi simus scripti, an personæ nobis subjectæ heredes scriptæ sint, ut a contra tabulas arceamur, *ut hic.* & §. 14. ff. *h. t.* 25 Vide Cujac. ad *l.* 1. & 2. *supr. de lib. & posth.* 26 Legatarius contra tabulas bonorum possessionem non petit. 27 Κατὰ γὰρ τῆς διαθήκης δίδοται, quippe datur contra ipsum testamentum, 40. *Eclog.* 3. *c.* 3. 28 Id est, sive quis heres adierit, vel non. 29 Sensus est, ante aditam hereditatem competere filio contra tabulas bonorum possessionem, quod mirum est: nam ante aditam hereditatem filio non competit querela inofficiosi, *l.* 8. §. 10. *in fin. supr. de inoff. testam.* causas differentiæ vide apud Bartolum, *hic.* 30 Id est, etiamsi nullus sit adversarius. 31 Nec enim potest patronus contra tabulas liberti petere bonorum possessionem, nisi hereditas sit adita. 32 *Synopsis Basilic.* 40. *tit.* 3. *c.* 4. 33 *l.* 1. §. 6. ff. *de conjungend. cum emancip.* 34 *l.* 15. *C. de inoff. testam.* 35 Fœminæ suos heredes non habent. 36 Nec enim in potestate liberos habent, aut habere possunt. §. 3. *in fin.* *Inst. de hered. qualit.* *l.* 13. ff. *de suis & legitimis.* vel non habent tales, qui contra tabulas habeant: vel præteritio materna habebatur pro exheredatione, *l.* 3. *C. de inoff. testam.* exheredatis autem non datur contra tabulas, *l.* 8. ff. sed hodie hoc corrigitur *Novell.* 1. *c.* 1. §. *exheredatos.* *Auth. ex causa præteritionis. C. de liberis præteritis.* 37 *l.* 5. ff. *h. t.* *l.* 84. ff. *de adquir. vel omitt. hered.* *l.* 12. ff. *de Carbon.* *l.* 3. §. 10. ff. *de suis, & legitimis.* 38 *l.* 2. ff. *de collat.* 39 Alias regulariter, bonorum possessio, vel hereditas non adita, vel non agnita, non transmittitur. v. *hic Accurs.* 40 Non idem si adoptaverit. §. 13. *Inst. de hered. quæ ab intest.* 41 Adde de nepote *l.* 7. ff. *h. t.* 42 §. 3. §. *ult.* ff. *h. t.* 43 *l.* 3. ff. *de conjungendis.* 44 Hodie videtur is venire nepos in suam virilem. *d. l.* 3. *in fin.* 45 Avi. 46 De nepote adde *l.* 6. *supr. h. t.* 47 Cur? quia suus futurus erat patri suo, si pater non fuisset emancipatus. 48 Exheredatis non datur bonorum possessio contra tabulas. Imo ne quidem Jure Civili testamenta parentum turbant: si tamen velint, possunt de inofficioso experiri. 49 *Synopsis Basilic.* 40. *tit.* 3. *c.* 7. *l. ultim.* ff. *de liberis.* infamiæ species exheredatio. *l.* 20. ff. *h. t.* *l.* 1. ff. *de conjungendis cum emancipato liberis.* 50 *l.* 23. *supr. de inoffic. testam.* 51 Quid, si a primo præteritus, a secundo exheredatus? An contra tabulas dabitur, vel non dabitur? vide *hic Bartol.* 52 Solenniter. *Accurs.* adde Damhouderium *in Enchiridio Parium.* *in verbo.* inutilis maritus. 53 *l.* 3. §. 2. *supr. de liberis & posthum.* 54 Id est, ab institutis. adde *l.* 1. §. 7. *infr. de ventr. in possess. mitt.* 55 Ut bonorum possessio contra tabulas peti possit, sufficit bonorum possessionem peti: vel hereditatem adire potuisse post mortem defuncti. 56 In quem? An contra institutos in secundo gradu? An contra ipsum testamentum? v. *l.* 4. ff. *h. t.* 57 Id potest accidere filio patri obtemperanti. *l.* 22. *in fin.* ff. *ad leg. Corn. de falsis.* 58 Scribere instrumentum pro se, licet quis prohibeatur; contra se tamen scribere non prohibetur. 59 An, & id quod pro scribente? fingamus Titium se filio testatoris tutorem adscripsisse? utique suspectus est: ideoque non admittetur ut testamentarius: dari tamen & confirmari invitus a Prætore poterit, nec excusationem habebit. *l.* 18. *in fin.* ff. *ad leg. Corn. de falsis.*

§. 7. Si

§. 7. Si quis emancipatum filium exheredaverit, eumque poſtea adrogaverit: Papinianus lib. XII. Quæſtionum ait, jura naturalia in eo prævalere: idcirco exheredationem nocere. §. 8. Sed in extraneo [1] Marcelli ſententiam probat, ut exheredatio ei adrogato poſtea non noceat. §. 9. Poſtliminio autem reverſo filio, dicendum eſt exheredationem ante factam nocere. §. 10. Si filium in adoptiva familia conſtitutum pater naturalis exheredaverit, deinde ſit filius emancipatus: nocebit ei exheredatio. §. 11. In adoptionem datos filios non [2] ſummoveri Prætor voluit, modo heredes inſtituti ſint: & hoc juſtiſſime eum feciſſe Labeo ait; nec enim in totum extranei ſunt. ergo ſi fuerunt heredes ſcripti, accipient contra tabulas bonorum poſſeſſionem: ſed ipſi ſoli non committent [3] Edictum, niſi fuerit alius præteritus ex liberis, qui ſolent committere Edictum. Sed ſi ipſe ſcriptus non ſit, ſed alius, qui [ei] adquirere hereditatem poteſt: non eſt in ea cauſa, ut eum ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas admittamus. §. 12. Ut autem admittantur ad bonorum poſſeſſionem, ex [4] liberis eſſe eos oportet. cæterum ſi adoptivum filium dedi in adoptionem, & heredem ſcripſi: commiſſo per alios Edicto, bonorum poſſeſſio contra tabulas ei non dabitur. §. 13. Datur autem ei, qui in adoptiva familia eſt, contra tabulas [bonorum] poſſeſſio, ſi eo gradu heres ſcriptus ſit, contra quem peti poteſt bonorum poſſeſſio.

§. 14. Non eſt novum, ut emancipatus [5] præteritus plus juris ſcriptis heredibus fratribus ſuis tribuat, quam habituri eſſent, ſi ſoli [6] fuiſſent: quippe ſi filius, qui in poteſtate patris eſt, ex duodecima parte heres ſcribatur, emancipato præterito, dimidiam partem beneficio emancipati occupat; qui, ſi emancipatum fratrem non haberet, duodecimam partem habiturus eſſet. Sed [7] ſi ex parte minima ſit heres inſtitutus: non pro ea parte, qua inſtitutus eſt, tuendus eſt commiſſo [8] Edicto: ſed amplius per bonorum poſſeſſionem habere poteſt. Prætori [9] enim propoſitum eſt, cum contra tabulas bonorum poſſeſſionem dat, eas partes unicuique liberorum tribuere, quas [10], inteſtato patre mortuo, in hereditate habiturus eſſet, ſi in poteſtate manſiſſet. & ideo ſive emancipatus, ſive is, qui in poteſtate manſit, ſive in adoptionem datus, ex minima parte heres ſcriptus ſit: non redigitur ad eam portionem, ex qua inſtitutus eſt, ſed virilem accipit.

De datis in adoptionem.

9. GAJUS lib. 14. ad Edictum provinciale.

UTrum autem pater adoptivus vivit, an defunctus eſt, nihil intereſt: nam hoc ſolum quæritur, an in adoptiva familia ſit.

4. De liberis qui contra tabulas habere non poſſunt. 5. De exheredatis. 6. De his qui propter alios contra tab. poſſeſſ. bonor. petunt.

10. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

SI poſt mortem teſtatoris heres inſtitutus filius in adoptionem ſe dederit, bonorum poſſeſſionem contra tabulas accipere poteſt [11]: quia ſcriptis heredibus inſtituti non ſolet nocere adoptio. §. 1. Si filius in adoptionem datus avo materno, heres inſtitutus ſit a patre naturali: commiſſo per alium Edicto, magis eſt, ut bonorum poſſeſſionem accipere poſſit. nec enim exigimus, ut adeat hereditatem: ſed ſufficit, ut ei delata ſit, adquirique poſſit. §. 2. Si in adoptionem datus, poſteaquam juſſu [12] patris adoptivi hereditatem adiit emancipatus fuerit: poteſt [13] contra tabulas [14] bonorum poſſeſſionem accipere [15]: hereditatem [que] ipſe potius habebit, quam pater adoptivus. §. 3. Illud notandum eſt, quod, & ſi adierit hereditatem in adoptionem datus, contra tabulas ei datur. alias autem ſi quis legatum, ſi quis portionem [16] ſibi datam agnoverit: a contra tabulas bonorum poſſeſſione repellendus eſt. §. 4. Liberi, qui contra tabulas habere non poſſunt, nec partem faciunt, ſi per alios committatur Edictum: quo enim bonum eſt eis favere, ut partem faciant, nihil habituris? §. 5. Exheredati liberi quemadmodum Edictum non committunt, ita nec commiſſo per alios [17] Edicto [18], cum illis venient ad bonorum poſſeſſionem: unaque [19] eis querela ſupereſt, ſi de inofficioſo dicant.

§. 6. Hi, qui propter [20] alios contra tabulas bonorum poſſeſſionem petunt, non expectant ut [præteriti] bonorum poſſeſſionem accipiant, verum ipſi quoque bonorum poſſeſſionem petere contra tabulas poſſunt. cum [21] enim [ſemel] beneficio aliorum ad id beneficium fuerint admiſſi: jam non curant, petant illi, necne, bonorum poſſeſſionem.

De dato in adoptionem. 1. De diviſione bonorum poſſeſſionis.

11. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

SI in adoptionem datus, ſub conditione ſcriptus ſit heres a naturali patre: alio committente contra tabulas Edictum, & ipſe veniet. ſed ſi defecerit conditio, repellitur ab ea poſſeſſione. Idem puto & in eo, qui pure quidem, ſed non jure ſcriptus ſit heres. §. 1. Exemplo Juris legitimi [22], & bonorum poſſeſſio contra tabulas diſtribuitur. [Igitur] nepotes ex uno filio unam partem habebunt.

De jure accreſcendi. 1. De filio exheredato in priore teſtamento, & præterito in poſteriore.

12. GAJUS lib. 14. ad Edictum provinciale.

SI duobus filiis, & ex altero filio duobus nepotibus bonorum poſſeſſio competat, & alter ex nepotibus non petat: pars ejus fratri [23] adcreſcit. Si vero ex filiis alter non petat, tam fratri, quam nepotibus, id prodeſt: namque tunc duo ſemiſſes fiunt, ex quibus alterum filius, alterum nepotes conſequuntur. §. 1. Si prius [24] teſtamentum extet jure factum, quo filius exheredatus eſt; ſequens imperfectum, in quo præteritus ſit filius: poſteriore teſtamento præteritus recte petet bonorum poſſeſſionem [25], ſi [26] remoto quoque filio potiores ſunt in ea hereditate poſteriore teſtamento ſcripti heredes. & ita jus habet, ut cum is, contra quem filius petit bonorum poſſeſſionem, amoto filio poſſit obtinere hereditatem, filius quoque recte videatur petere bonorum poſſeſſionem: ſi vero ille non poſſit obtinere hereditatem, filius quoque excludatur.

De prædiis & ſervis hereditariis, & omni jure. 1. De nepote dato in adoptionem. 2. De diviſione bon. poſſeſſ.

13. JULIANUS lib. 23. Digeſtorum.

CUm [27] emancipatus bonorum poſſeſſionem contra tabulas accipit, ſcriptus [28] heres ei hereditatem petenti cogendus eſt & prædia & ſervos hereditarios præſtare: omne enim jus transferri æquum eſt, quod per cauſam hereditariam ſcriptus heres nanciſcitur, ad eum quem Prætor heredis [29] loco conſtituit. §. 1. Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habebat, eum in adoptionem dedit, & heredem inſtituit præterito altero filio: Quæritur, quid in his ſervari debeat: utrum in partem patris ſui admittatur, an virilem portionem habeat? Reſpondi, in adoptionem datus nepos & heres ſcriptus, quamdiu pater ejus aut in poteſtate, aut emancipatus eſt, non poteſt contra tabulas bonorum poſſeſſionem accipere: ſed & ſi pater ejus, antequam bonorum poſſeſſionem acciperet, deceſſerit, non admittitur [30] nepos ad bonorum poſſeſſionem. §. 2. Si pater emancipato filio præterito, heredes duos ſcripſerit, filium quem in poteſtate habebat, & alterum, quem in adoptionem dederat, ex quo duos nepotes in familia reliquerat, qui & ipſi teſtamento præteriti ſint: bonorum poſſeſſionem pro parte [31] tertia emancipatus, pro parte tertia is, qui in poteſtate remanſit, pro parte tertia, qui in adoptionem datus eſt, & filii ejus ſimul habebunt, ita ut ſextans patri, ſextans nepotibus cedat. §. 3. Si pater ex duobus filiis alterum habentem filios emancipaverit, & unum ex nepotibus, quem ante emancipaverat, in locum filii adoptaverit, præterito deinde emancipato deceſſerit: æquius erit, nepoti, qui in locum [32] filii venerit, ſuccurri & in tres partes hereditatem deduci: ut unam habeat, qui in poteſtate remanſerit; alteram nepos adoptatus in locum filii; tertiam emancipatus cum filio ſuo, qui nepotis loco fuerit. Sed etſi mortuo filio, alter ex nepotibus in locum filii adoptatus fuerit: tres partes in bonis fient: cum ſit æquius, eum qui in locum filii adoptatus eſt, non minus habere, quam ſi non ex numero nepotum, ſed extraneus adoptatus eſſet.

De eo, qui judicium defuncti approbavit. 1. De nepote ex filio dato in adoptionem, vel emancipato & adrogato.

14. AFRICANUS lib. 4. [33] Quæſtionum.

SI duobus filiis emancipatis, alter heres inſtitutus ſit, alter præteritus: ſi inſtitutus adierit, quamvis verbis Edicti parum expreſſum ſit, tamen, non poſſe eum petere bonorum poſſeſſionem, reſpondit; quia judicium patris ſecutus ſit: nec enim emancipatum, ſi legatum acceperit [34], admitti ad bonorum poſſeſſionem, ſive ab heredibus inſtitutis, ſive ab his qui contra tabulas petierint, acceperit. † Sed [35] illud obſervandum: ut Prætor eum, qui heres inſtitutus adierit, in eam partem, qua ſcriptus ſit, tueri debeat, dum tamen non [36] ampliorem quam habiturus eſſet, ſi bonorum poſſeſſionem accepiſſet; ut hactenus deteriorem cauſam ſuam fecerit. quod ſi ex minore parte ſit inſtitutus, eam duntaxat retinere poſſit: & quod [37] extraneis [38] quoque legata præſtare cogatur. † Quod ſi is, qui in poteſtate eſt, heres inſtitutus ſit: quoniam neceſſarius heres ſit [39], non aliud dici poſſe quam & ipſum petere poſſe bonorum poſſeſſionem; ſi modo hereditati ſe non immiſcuerit, tunc [40] enim, quia judicium patris comprobaſſe videtur, [in] eodem [41] loco, quo emancipatum, haberi debere. §. 1. Filius in adoptiva familia, uxore ducta, filium ſuſtulit, eumque poſt mortem patris adoptivi emancipavit; hunc nepotem contra tabulas avi naturalis decreto [42] poſſe petere bonorum poſſeſſionem, reſpondit [43].

† Item ſi filius emancipatus, ſublato filio & emancipato, adrogandum ſe dederit, & mortuo adoptivo patre deceſſerit: & contra patris & contra avi tabulas ex decreto hunc admitti, minime dubitari debere: ne alioquin ab omnium bonis excluderetur.

De emancipato præterito, qui doli exceptionem heredi oppoſuit.

15. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

SI præteritus filius emancipatus exceptionem doli mali agenti heredi patris oppoſuerit [44] de eo quod patri debuit: non poſſe eum contra tabulas bonorum poſſeſſionem petere exiſtimo: nam hoc [45] ipſo

1 *l.* 132. *in fin. princ.* ℱ. *de verbor. oblig.* 2 *l.* 10. ℱ. *h. t. l.* 1. §. 12. ℱ. *de ventre.* 3 Committere edictum dixit, ut paulo poſt. 4 Bonorum poſſeſſio, unde liberi proprie, ac directo, non datur parentibus. dixi ad *tit. C. unde liber.* 5 *l.* 1. §. 3. ℱ. *de conjungendis.* 6 Inſtituti ſcil. 7 *Al.* nam. 8 Commiſſum edictum, ut §. 11. *ſupr. h. t.* committere edictum. 9 Prætoris. *Hal.* 10 *l.* 11. *in fin. l.* 13. §. 3. *infr. h. t.* 11 Nec enim in totum extranei ſunt. ſufficit eos heredes inſtitutos eſſe. *l.* 8 §. 11. ℱ. *h. t.* 12 Juſſus patris adoptivi excuſat filium, adeo ut licet agnoverit teſtamentum, poſſit tamen venire contra tabulas. Cur? ut ſibi quærat potius, quam patri At hodie ſibi proprietatem adquirit; & conſequenter hæc lex correcta. *Azo & Bart.* 13 Cur? juſſu patris adoptivi adiit coactus. vide quæ ſcripſi *l.* 14. ℱ. *h. t.* 14 Commiſſo per alium edicto. 15 Patris naturalis. 16 Idem dicendum eſt in eo, qui legatum elegit. *l.* 3. *in fin. ſupr. h. t. l.* 5. §. 2. ℱ. *de leg. præſtand.* 17 Non exheredatos ſc. 18 Utpote, quia præteriti. 19 Imo præter querelam quæ hic eis competere dicitur, videntur admitti ad ſucceſſionem ab inteſtato. *l. ult. ſupr. de liberis & poſth.* 20 Beneficio aliorum, ut ℱ. *h. t. l.* 3. §. 11. *ſupr. h. t. l.* 14. ℱ. *h. t.* 21 Beneficio, quod habeo propter te, poſſum adverſus alium uti te invito. *Bart.* Imo, & ſine te, & beneficio ipſo tibi ſublato. Pone enim ea privilegia Capuæ conceſſa ab Imperatore, quæ Romæ: Pone privilegia Romæ urbis extincta: Capuæ ſua privilegia ſarta & integra permanebunt. vide Caſtrenſem in *l. omnia privilegia.* 35. *C. de Epiſc.* 22 Id eſt, quo ordine hereditas defertur Jure civili, eodem & bonorum poſſeſſio. *l.* 1. §. 1. *ſupr. h. t.* 23 Soli ſcil. non patruis. Conjunctio legatis duobus modis fit. Interdum enim plures vocantur ad idem ex eadem diſpoſitione, diverſa tamen ratione: interdum eadem ratione. Hi jus adcreſcendi habent, illi non habent. Cur? illi ex eadem ratione ſunt conjuncti. 24 Hunc §. explic. Vigl. *tit. quib. mod. teſtam. infirm.* §. *ex eo autem ſolo. num.* 6. & 7. Anſ. 25 Poſſeſſionem. Si remoto. *Hal.* 26 Μὴ ὑπάρχοντος υἱοῦ. Viglius ex Baſilicis ita reſtituit; *non ſubexiſtente filio.* vide Viglium §. *ex eo autem ſolo. Inſt. quib. mod. teſt.* 27 *Synopſis Baſil.* 40. *tit.* 3. *cap.* 9. 28 *Sub.* extraneus. *l.* 1. §. 3. ℱ. *de collation.* 29 Nam in omnibus vice heredum bonorum poſſeſſores habentur. *l.* 2. *ſupr. de bon. poſſeſſ.* 30 Nec per ſe, quia eſt inſtitutus: nec per alium. quia nemo eſt qui poſſit committere in edictum, cum alteri ſit ſubſtitutus. *Accurſ.* adde *l.* 8. §. 13. *ſupr. h. t.* 31 Quam habet ab inteſtato. vide *l.* 8. *in fin.* ℱ. *h. t.* Sicut igitur emancipatus per edictum de conjungendis, conjungitur nepotibus in poteſtate retentis, ita & filius in adoptionem datus, alio committente edictum filiis ſuis conjungitur. 32 Adde *l.* 3. §. 4. *ſupr. h. t.* 33 Vid. Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 56. 34 Secus eſt, ſi petierit, &, antequam acceperit, pœnitentiam egerit. *l.* 8. ℱ. *de bon. libert.* 35 Vide *l.* 3. §. 11. *ſupr. h. t.* 36 Pone, in dodrante fuiſſe inſtitutum. 37 *l.* 16. *in fin.* ℱ. *de leg. præſtand.* 38 Imo, certis tantum. *l.* 15. §. 1. *v. ſed ſi ſcriptus.* ℱ. *tit. prox.* v. Cujac. *ibid.* 39 Ita legendum eſt, non *ſit*: & Græci ita exprimunt· ἐπειδὴ ἐκ διαθήκης ἀναφαίνεται. Vid. Cujac 4. *ad Afric. ibid.* 40 Si hereditati ſe immiſcuit. 41 Ut bonorum poſſeſſionem contra tabulas non petat. 42 Id eſt, data ei decreto bonorum poſſeſſione contra tabulas avi naturalis, quia vivo avo naturali, a patre ſuo naturali emancipatus fuit, licet ab avo adoptivo nunquam fuerit emancipatus. Cujac. *ibid.* 43 Nam ſi excluditur a bonis patris, & ab avi bonis excluditur: quia per patrem bona avi conſequitur. *l.* 10. §. 1. ℱ. *de bon. lib.* 44 Atqui videtur exceptio doli non poſſe objici heredibus patris. *l.* 4. §. 16. ℱ. *de doli mali.* 45 Hereditati renunciare videtur, qui debitum ſibi exigit. *l.* 2. ℱ. *de cond. indeb.* vide *l.* 2. ℱ. *de exceptione rei judicatæ.*

quaſi

quaſi repudiavit bonorum poſſeſſionem. quod ita intelligendum eſt, ſi heredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione, *Si non contra tabulas bonorum poſſeſſio filio dari poteſt*, ſed magis doli exceptione uſus eſt.

Si filius emancipatus nepoti in poteſtate relicto fideicommiſſam hereditatem reliquerit.

16. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

SI emancipatus filius nepoti in poteſtate avi relicto ab extraneo herede fideicommiſſam hereditatem, ſi liberatus avi poteſtate fuiſſet, reliquiſſet: ſi ſuſpectus avus ſit, quaſi conſumpturus bona nepotis, non eſſe ei dandam bonorum poſſeſſionem.

Si pater, filio emancipato, ſe dederit in adoptionem.

17. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

SI [1] pater [2] ſe dederit in adoptionem, nec ſequatur eum filius, emancipatus ab eo antea factus: quia in alia familia ſit pater, in alia filius, bonorum poſſeſſionem contra tabulas non [3] poteſt filius ejus habere: & ita Julianus ſcripſit. Marcellus autem ait, iniquum ſibi videri, excludi eos a bonorum poſſeſſione, cum pater ſe dedit in adoptionem. ubi enim filius non datur in adoptionem, at pater ſe dat: nullum patrem filio adſignat. quæ ſententia non eſt ſine ratione.

De conditionali exheredatione, vel inſtitutione. 1. *De legato, fideicommiſſo, mortis cauſa donatione.*

18. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris Epitomarum.

[SEd] ſub conditione exheredatus, contra tabulas bonorum poſſeſſionem petet: licet ſub conditione heres inſtitutus a contra tabulas bonorum poſſeſſione excludatur: certo [4] enim judicio liberi a parentum ſucceſſione removendi ſunt. §. 1. Ei [5], qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem accepit, tam legati quam fideicommiſſi exactio, ſed & mortis cauſa donationis retentio denegatur: nec intereſt, per ſemetipſos, an per alium quæratur.

Si heres extitit vel non.

19. TRYPHONINUS lib. 15. Diſputationum.

QUod vulgo dicitur [6] *liberis datam bonorum poſſeſſionem contra lignum* [7] *eſſe*, ſic intelligendum eſt, ut ſufficiat extitiſſe tabulas mortis tempore patris, ex quibus vel adiri hereditas, vel ſecundum eas bonorum poſſeſſio peti potuit: quamvis [8] neutrum eorum poſtea ſecutum ſit, vel ſequi potuit. nam ſi vel omnes inſtituti ſubſtitutique ante teſtatorem deceſſerint, vel [is] ſcriptus heres fuit, cum quo teſtamenti factio non fuit, peti contra tabulas inane eſt, quæ ſine effectu foret.

De ſuo exheredato, & emancipato præterito.

20. IDEM lib. 19. Diſputationum.

FIlium, quem [9] in poteſtate habebat, exheredavit [10]: emancipatum præteriit [11]: Quæſitum eſt, quatenus emancipatus bonorum poſſeſſionem habiturus ſit? Dixi, ſi ſcripti heredes extranei adierint hereditatem: repellendum eſſe filium qui manſit in poteſtate. quod ſi hi repudiaverint hereditatem, quod facile ſunt facturi, nihil laturi ex hereditate propter eum, qui contra tabulas accepit bonorum poſſeſſionem: filius ab inteſtato patris ſuus heres deprehendetur: emancipatus autem petens contra tabulas bonorum poſſeſſionem, ſolus habebit bonorum poſſeſſionem. † Sed cum exheredatio [12] non [13] adita hereditate ex teſtamento, nullius ſit momenti: ideoque non obſtare eam, nec quominus contra tabulas [libertorum] patris accipiat bonorum poſſeſſionem, Julianus recte reſpondit. ne teſtamentum per omnia irritum ad notam [14] exheredationis ſolam profeciſſe videatur: redit res ad inteſtati exitum, ut, adverſus filium ſuum ex aſſe heredem, ab inteſtato patre emancipatum Prætor in parte dimidia tueatur. † Erit ergo venale beneficium ſcripti heredis extranei ut, cum ipſe jure hereditatis [15] nihil ſit conſecuturus, adeundo repellat filium in poteſtate relictum, præſtetque aſſem emancipato filio jure contra tabulas bonorum poſſeſſionis: ſi autem omiſerit hereditatem, in portionem bonorum exheredatum effectum [16] admittet jure factum ſolum ſuum heredem.
† Sed quemadmodum Prætor emancipatum tueatur, ſi adita [17] non fuerit hereditas: ita nec filius, qui in poteſtate remanſit, aditione adhibita in totum expellendus erit: ſed ad hereditatis [18] petitionem admittendus eſt ex cauſa inofficioſi querelæ contra emancipatum movendæ. §. 1. Videamus tamen iſto caſu quo utrique ad bona patris veniunt, an ei conferre debeat emancipatus? nam neque ex hac parte Edicti verbis id facere cogitur, unde contra tabulas accepit bonorum poſſeſſionem [19] (quæ inter eos, quibus ita bonorum poſſeſſio dabitur, caveri de collatione ab emancipato jubet: iſte enim, qui manſit in poteſtate, quod exheredatus nominatim fuit, non eſt vocatus ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas), neque ex illa parte Edicti, qua, inteſtato patre mortuo, emancipatus ad bonorum poſſeſſionem admiſſus, ad collationem compellitur: quia & ſi frater ab inteſtato heres ſit, emancipatus tamen non inde [20] accepit bonorum poſſeſſionem. Et vereor [21], ne hactenus filio ſuo profuerit factum heredis ſcripti non adeuntis, ut eum ad portionem admitteret bonorum paternorum: non etiam eorum quæ emancipatus propria habuit. & hoc ſit conſequens illi, quod, cum ex minore parte ſcriptus a patre heres relictus in poteſtate, admiſſo fratre emancipato ad contra tabulas bonorum poſſeſſionem, ejus beneficio [22] plus conſequatur: quamvis Edicti verbis collatio inducatur, ex mente Prætoris denegandam [eam] reſpondetur. multo magis autem huic conferri non oportet: quia & a patre exheredatus, a Prætore ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas non vocatus, occaſione omiſſæ hereditatis a ſcripto herede nihil habituro propter delatam emancipato a Prætore contra tabulas bonorum poſſeſſionem, nomen [23] ſui heredis adeptus [eſt]. §. 2. Legata tamen ex parte ſua iſte emancipatus liberis & parentibus præſtare cogetur, non [24] ſolida, ſed diminuta in dimidium [25], quod relinquitur manenti in poteſtate. Sed nec adverſus eum conſtituendæ actionis legatorum ratio eſt, qui merito [26] jure inteſtato heres extitit. Sed qui accepit contra tabulas bonorum poſſeſſionem, etiam ſi non fuerit adita hereditas a ſcripto, præſtat legata ea parte teſtamenti data, contra quam bonorum poſſeſſio accepta eſt. † Erit ergo melior hoc caſu conditio in familia [27] relicti filii, quam foret, ſi exheredatus non eſſet.

De filio dato in adoptionem, vel emancipato, & nepote in poteſtate retento. 1. *De adoptato a filio emancipato.*

21. MODESTINUS lib. 6. Pandectarum.

[SI] is, qui filium, & ex eo nepotem in poteſtatem habebat, filium [28] in adoptionem dedit, nepote retento in poteſtate: poſtea filius emancipatus a patre adoptivo deceſſit extraneis heredibus inſtitutis: filius hujus, qui in poteſtate avi remanſit, contra tabulas patris ſui bonorum poſſeſſionem petere poterit: quamvis nunquam in poteſtate hujus fuerit. ideo nec debuiſſe in poteſtate eſſe videtur: nam ſi aliter obſervatur, nec ſi emancipatus filius fuerit, nepos ex eo, qui in poteſtate avi remanſit, bonorum poſſeſſionem contra tabulas petere poterit. §. 1. Idemque juris eſt, ſi emancipato filio, nepos ex eo in poteſtate avi remanſerit, & poſtea patri ſuo in adoptionem datus fuerit; id eſt, contra tabulas avi bonorum poſſeſſionem petere poterit: quia per adoptionem aliena familia non fuerit. §. 2. Sed ſi emancipatus filius meus adoptaverit extraneum filium: is, qui adoptatus eſt, filius contra tabulas meas bonorum poſſeſſionem petere non poterit: quia nunquam [29] nepotis loco apud me fuit.

TIT. V.

DE LEGATIS PRÆSTANDIS, CONTRA TABULAS BONORUM POSSESSIONE PETITA [30].

De æquitate hujus tituli. 1. *De gradu & ſexu parentum & liberorum.* 2. *De datis in adoptionem, de adoptivis.* 3. *De poſthumis.*

1. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

HIc titulus æquitatem [31] quandam habet naturalem, & ad aliquid novam: ut, qui judicia patris reſcindunt per contra tabulas bonorum poſſeſſionem, ex judicio ejus quibuſdam perſonis [32] legata & fideicommiſſa præſtarent: hoc eſt liberis, & parentibus, uxori, nuruique dotis nomine legatum. §. 1. Generaliter [autem] parentes [33] & liberos Prætor excepit: nec gradus liberorum parentumve enumeravit, in [34] infinitum [35] igitur [36] eis præſtabitur. † Sed nec perſonas proſecutus eſt: utrum ex virili ſexu, an ex fœminino deſcendant. Quiſquis igitur ex liberis parentibuſque fuerit, ad legati petitionem admittetur: ſed ita demum, ſi jura cognationis ſunt inter eos. §. 2. Liberos autem etiam eos ad legatorum petitionem admittimus, qui in adoptionem dati ſunt, vel etiam [in] adoptivis, dummodo maneant liberi. §. 3. Poſthumis liberis legata relicta utique præſtabuntur.

2. JULIANUS lib. 23. Digeſtorum.

ET ideo ſi prægnante uxore filius emancipatus fuerit, & bonorum poſſeſſionem contra tabulas acceperit, legatum nepoti [37] præſtare debebit.

De mortis cauſa donationibus. 1. *De liberis, parentibus, fratribus, ſororibus.* 2. *Si ipſis parentibus liberiſve relictum ſit, aut ſubjectæ juri eorum perſonæ.* 3. *De conjunctis.* 4. *De fideicommiſſo conjunctæ perſonæ,* 5. *Vel extranei.* 6. *De modo.* 7. *De legatis utiliter vel inutiliter datis.*

3. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

SEd & ſi mortis cauſa donationes [ſunt] collatæ, credo, tuendæ ſunt: ſi autem excepti non ſunt, auferendas eis puto mortis cauſa donationes. §. 1. Liberis autem tantum & parentibus Prætor proſpexit: non etiam fratri & ſorori conſervabit [38] legatum. §. 2. Hoc autem ſolum debetur, quod ipſis parentibus relictum eſt, & liberis: cæterum ſi ſervo [39] eorum fuerit adſcriptum, vel ſubjectæ juri eorum perſonæ, non debetur. nec enim quærimus, cui adquiratur: ſed cui [40] honos habitus ſit. §. 3. Sed & ſi conjunctim ei fuerit le-

1 *Synopſis Baſil.* 40. *tit.* 3. *cap.* 13. 2 De cujus ſucceſſione agitur *l.* 3. §. 9. *ſupr. h. t.* 3 Hanc negationem omittunt Græci. 4 Certo judicio liberi a parentum ſucceſſione removendi, *ut inc.* certo, id eſt, non ſub conditione: ſed pure. 5 Qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem accipit, legato, fideicommiſſo, mortis cauſa donatione privatur. *l.* 2. ff. *de his, quæ ut indign.* 6 Adde *l.* 10. *in fin.* ff. *tit. proxim.* Goth. vid. Duaren. *diſput. lib.* 2. *cap.* 30. S. L. 7 Id eſt, contra ligneas teſtamenti tabulas, non contra heredem. Lignum enim tabulas dicimus. de quo vide Cuj. 11. *obſ.* 14. adde *l.* 4. ff. *h. t.* Goth. vide Gilbertum Regium *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *c.* 20. Mod. 8 Vide in hunc locum Anton. Fabrum 2. *conject.* 19. *circa finem.* 9 Adde *l. ult.* ff. *de liber. & poſth. l.* 13. ff. *de doli mali & met. except.* Goth. vide Cujac. *lib.* 3. *obſ.* 15. S. L. 10 Pater ſcil. 11 *Adde*, & extraneos inſtituit. 12 Exheredatio, non adita hereditate ex teſtamento, nullius eſt momenti. 13 Vide *l.* 12. §. 5. ff. *de bon. libert.* 14 Exheredatio, notæ ſpecies. *l.* 8. ff. *h. t.* 15 Civili, quod emancipatos non agnoſcit. §. 9. *Inſt. de hered. quæ ab inteſt.* 16 Effectu admittit. Cujac. 3. *obſ.* 15. id eſt, in effectu. vide Rævard. 4. *variar.* 8. 17 *l.* 8. §. 50. ff. *de inoffic. teſtam.* 18 Actio de inofficioſo eſt petitio hereditatis, quæ ex cauſa inofficioſi teſtamenti datur, *ut hic. l.* 20. *ſupr. l. ſi quis filium.* 34. *C. de inofficioſo teſtam. l.* 3. *C. de petit. hered.* 19 Vide *l.* 1. *C. de inofficioſo teſtam.* 20 *l.* 6. ff. *de dotis collat.* 21 De hac voce dixi ad *l.* 45. *in fin.* ff. *de ritu* 22 *l.* 1. §. 4. ff. *de collat.* 23 Exheredatione ſuorum nomen amitti, hunc colligit Cuj. *Nov.* 1. *l.* 1. §. *conſanguin.* 10. *infr. de ſuis.* eoſdem inter legitimos, ob eam cauſam non vocari: Imo, & legitimorum nomen amittere, cum qui non ſunt ſui, nec legitimi ſint. *l. ſcripto.* 7. ff. *unde libert.* Quinimo inter extraneos non vocari, quia nominatim ſubmoti ſunt hereditate: ut ea ratione pejor ſit exheredatorum, quam extraneorum conditio. Nam extranei veniunt contra mentem teſtatoris, conſtitutionis beneficio, exheredati veniunt contra verba. Quid igitur? inter quos vocari poſſunt? inter legatarios & fideicommiſſarios forſitan, ſi quid eis legatum fuerit: quia bonis omnibus excluſi non ſunt, & quod aufertur, non tam his perſonis adjicitur, quam bonis aliis defuncti, quæ ad eos pertinent: poſſunt inter ſubſtitutos vocari, ſi ſubſtituti ſint, licet expiraverit ſubſtitutio, quia & hos hereditate non omnino excluſit teſtator, quos, ſi non primo, ſecundo gradu ad hereditatem invitavit. 24 *l.* 10. §. 2. ff. *de legat. præſtand.* 25 Legata pro dimidia præſtat emancipatus conjunctis perſonis: ſuus, non ita. *Bart.* 26 *Al.* mero. 27 Vide Rævard. 5. *variar.* 1. 28 *l.* 3. §. 9. *ſupr. h. t.* 29 *l.* 10. §. 8. *ſupr. de in jus voc.*
30 Ex æquitate: alias, ex ſummo Jure reſciſſo teſtamento per contra tabulas, neque legata, neque libertates debentur. *l.* 8. §. 16. ff. *de inoff.* Goth. Hunc tit. correctum volunt per *Auth. ex cauſa. C. de lib. præt.* vid. Andr. Gail. *lib.* 2. *obſ.* 133. & 134. Donell. *ad d. Auth.* Anſ. 31 Tituli ab æquitate interdum commendantur. *l.* 1. *infr. tit. proxim.* 32 Liberis & parentibus. *l.* 1. *C. de B. P. contra tab. quam Prætor lib.* 33 *l. ult. in fin.* ff. *h. t.* 34 *l.* 4. §. 2. *in fin.* ff. *de in jus voc. l.* 56. *l.* 220. *infr. de verb. ſign.* 35 Imo, ad tritavum uſque, *l.* 10. §. 7. ff. *de gradib.* 36 Generalia generaliter intelligenda ſunt. 37 Adde *l. ult.* ff. *h. t.* 38 *Al.* conſervavit. 39 *l.* 23. *infr. h. t.* 40 Hoc ideo adjecit, quod veteres honori ducebant, ſi quantumlibet modicum ſibi ſupremo morientis judicio relinquebatur, *l.* 5. §. 6. ff. *h. t. l.* 52. §. 2. ff. *de judiciis.* Cicer. *pro Quintio*: Heredem reliquit hunc Quintium, ut ad quem ſummus mœror morte veniebat, ad eundem ſummus honor quoque perveniret. Idem *pro Cæcinna*: Uſumfructum omnium bonorum ſuorum Coponiæ legavit. Magnus honor viri, jucundus mulieri fuiſſet, ſi diuturnum eſſe licuiſſet. Quintil. *in declamationibus*: Inſtitutus primo loco heres non facit iſtius honoris controverſiam. Valer. 7. *c.* 7: Conſideremus teſtamenta, quæ honorem hereditatis transferunt. Per contrarium injurioſum atque turpe putabant, parentum teſtamento præteriri. *l.* 8. *l.* 20. ff. *tit. proximo. l.* 8. ff. *de inofficioſ. teſtam.* unde probri loco Cicero objicit Antonio, quod ex amicorum teſtamento nullam accepiſſet hereditatem. adde Briſſon. 4. *ſelect.* 19

gatum relictum cum eo, cui non præſtatur: ſua tantum [1] portio ei conſervabitur. §. 4. Item ſi quis ex his perſonis rogatus ſit reſtituere extero, quod ſibi relictum eſt: dicendum, non eſſe legatum præſtandum: quia [2] emolumentum ad eum non reſpicit. §. 5. Sed ſi proponas, extero legatum, rogatumque eum præſtare hoc alicui ex liberis parentibusque: conſequenter dicemus, præſtari debere.

§. 6. Hoc amplius, & ſi extraneo relictum ſit ſub hoc modo, ut alicui ex liberis præſtet: æquiſſimum erit dicere, non debere ei Prætorem denegare actionem. §. 7. Ea autem legata ſola præſtant qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem accipiunt, quæ utiliter data ſunt, verum idcirco non debentur, quod filius contra tabulas bonorum poſſeſſionem accipit.

4. JULIANUS lib. 23. Digeſtorum.

CUm propter hoc plerumque [3] ſcripti heredes omittant hereditatem, cum ſcirent [4] emancipatum petiſſe aut petiturum contra tabulas bonorum poſſeſſionem.

De tabulis pupillaribus. 2. *De bonorum poſſeſſ. contra tabulas.* 5. *Si legatum ſit liberis & extraneis.* 6. *De portione hereditatis conſervanda.* 7. *Uſque ad quam quantitatem ſuccurritur.* 8. *De portione hereditatis conſervata.*

5. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

FIlium quis impuberem heredem ſcripſit, eique ſubſtituit: emancipatum autem filium præteriit: deinde uterque filius acceperunt bonorum poſſeſſionem: legata ſunt etiam [5] ſubſtituto impuberis relicta, non tantum liberis, & parentibus, verumetiam extraneis: Quæritur, an mortuo impubere, cogatur ſubſtitutus ea præſtare? Et ſi quidem ab impubere relicta ſunt: ſolis liberis parentibusque præſtanda ſunt. ſin vero, [a] ſubſtituto impuberis; omnibus eum præſtare oportet, habita ratione legis Falcidiæ: ſcilicet ut partis dimidiæ, quæ ad eum ex bonis patris pervenit, quartam (id eſt, totius aſſis ſeſcunciam [6]) retineat.

§. 1. Quod ſi impubes ex uncia duntaxat inſtitutus heres fuerit, magis eſt, ſemiſſem [7] uſque legata præſtaturum, habita ratione legis Falcidiæ: licet enim ex uncia fuerit impubes inſtitutus; tamen, quod acceſſit, augebit legata a ſubſtituto relicta. §. 2. Omnibus autem liberis præſtari legata Prætor voluit, exceptis his liberis, quibus bonorum poſſeſſionem Prætor dedit ex cauſis ſupra ſcriptis: nam ſi dedit bonorum poſſeſſionem, non putat legatorum eos perſecutionem habere. Conſtituere igitur apud ſe debet, utrum contra tabulas bonorum poſſeſſionem petat, an vero legatum perſequatur. ſi elegerit [8] contra tabulas, non habebit legatum: ſi legatum elegerit, eo Jure utimur, ne petat bonorum poſſeſſionem contra tabulas. §. 3. Si quis contra tabulas bonorum poſſeſſionem acceperit, deinde poſtea apparuerit eum ex his liberis non fuiſſe, qui eam bonorum poſſeſſionem accipere poſſunt: ex his tamen eſſe, quibus legata præſtantur: obtinuit, non eſſe ei denegandam petitionem legatorum: ſive ordinariam bonorum [9] poſſeſſionem petierit, ſive Carbonianam. §. 4. Non ſolum autem legatum denegatur ei [10], qui bonorum poſſeſſionem accepit: verumetiam ſi quid aliud ex voluntate acceperit. Cui conſequens eſt, quod Julianus ſcripſit, ſi fratri ſuo impuberi ſubſtitutus ſit, acceperitque contra tabulas bonorum poſſeſſionem: denegari ei perſecutionem hereditatis fratris impuberis mortui, cui a patre ſubſtitutus eſt.

§. 5. Si legata fuerint relicta liberis & extraneis: licet utrorumque præſtatio Falcidiæ locum faceret, legataque liberorum recideret, tamen tunc ob hoc, quod extraneis non præſtantur, legata liberorum augentur [11]. §. 6. Sed & ſi portio hereditatis fuerit adſcripta ei, qui ex liberis parentibusve eſt: an ei, conſervanda ſit, ut ſolent legata? Et Julianus ſæpiſſime ſcripſit, in portione [12] quoque hereditatis idem, quod in legato, probandum: cujus ſententia Reſcripto D. Pii comprobata eſt. cum hereditates [13] non modo honeſto titulo, ſed & pleniore [14] honore tribuantur. §. 7. Ad eum autem modum talibus perſonis ſuccurrendum eſt: ut ampliore quidem, quam virili portione hereditatis data [15] uſque ad virilem tueantur [16], in minorem autem eatenus actiones his tribuantur, quatenus ſcriptæ ſint. Idem obſervatur & circa legata, fidei [ve] commiſſa, quæ his data fuerint & in mortis cauſa donationibus. §. 8. Is autem, cui portio hereditatis conſervatur, utrum omnibus, an tantum exceptis perſonis legata cogatur præſtare? Et magis [17] probatur [18], exceptis perſonis ſolis præſtanda [19]: nec tamen ſolius commodo id cedit. nam ſi legatis onerata ſit portio, tam liberorum parentumve, quam extraneorum: id quod [20] extraneis non præſtatur, liberis parentibusve profuturum non dubitamus. † Igitur ita demum quod extraneis non præſtatur, communicatur [21] cum [22] eo, qui contra tabulas petit, ſi non legatariis liberis parentibusque dandum ſit.

De bonor. poſſeſſ. contra tab. & uſque ad quam quantitatem ſuccurritur.

6. JULIANUS lib. 23. Digeſtorum.

SAlvius Ariſto Juliano ſalutem. Qui filium emancipatum habebat, præterito eo patrem ſuum & extraneum heredem inſtituit, & patri legatum dedit: filius contra tabulas bonorum poſſeſſionem petit. Quæro, ſi aut uterque hereditatem adiiſſet, aut alter ex his, aut neuter: an, & [23] quantum legatorum nomine patri debeatur? Reſpondit, Sæpe [24] animadverti, hanc partem Edicti qua emancipatus accepta contra tabulas bonorum poſſeſſione liberis & parentibus legata præſtare jubetur, habere nonnullas reprehenſiones: nam ſi dodrans legatus fuerit, plus habiturus eſt [is], cui legatum erit, quam emancipatus. decreto itaque iſta temperari debebunt: ut & hereditatis partem emancipatus præſtet ita, ne ſcriptus heres amplius habeat, quam emancipatus; & legatorum modus temperaretur, ut nihil [25] plus ex legatis ad aliquem perveniat, quam apud emancipatum bonorum poſſeſſionis nomine remanſurum eſt.

7. TRYPHONINUS lib. 16. Diſputationum.

NAm ſecundum Conſtitutionem D. Pii ad Tuſcium Fuſcianum Numidiæ legatum, placuit, parentes & liberos heredes quoque inſtitutos tueri [26] uſque ad partem virilem exemplo legatorum: ne plus haberent ex inſtitutione tales perſonæ, quam ad eum perventurum eſſet, qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem accepit.

Quæ ſit virilis portio. 1. *De portione hereditatis & legato eidem relictis.* 2. *De libertatibus.* 3. *De uxore & nuru.*

8. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

VIrilis portio [27] quemadmodum accipienda ſit, videamus. Pone duos eſſe, qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem accipiunt; unum eſſe ex liberis parentibusque: virilis tertia erit portio. ſed ſi tres ſunt, qui contra tabulas acceperunt, quarta erit virilis: hoc idem & in legatis ſervabitur. † Sed ſi unus ſit ex liberis, qui accepit contra tabulas bonorum poſſeſſionem, plures ſint, qui ex liberis parentibusque legata acceperunt: ſic hoc accipiendum eſt, ut filius præteritus ſemiſſem habeat, cæteri omnes, qui ſunt ex liberis parentibusve, ſemiſſem. §. 1. Si quis ex liberis parentibusque & heres inſtitutus ſit, & legatum acceperit: utrum tantum portionem ei conſervamus, an vero & legatum, an alterutrum, quod elegerit? & magis eſt, ut utrumque [28] conſervetur: ſed ſic, ne amplius [29] in utroque quam virilem habeat. §. 2. Si adierit hereditatem [is], cui virilis conſervatur: libertates competent [30] ex neceſſitate per aditionem. verumtamen videndum eſt, an de dolo actione teneatur, qui adit? & magis eſt, ut, ſi denunciante eo, qui præteritus accepit contra tabulas bonorum poſſeſſionem, hic adiit hereditatem pollicente eo portionem virilem, ſit quod ei imputetur, & de dolo actione teneatur: damno enim adficit hereditatem, dum competunt libertates. §. 3. Si quid uxori nuruique fuerit legatum præter [31] dotem, accepta contra tabulas bonorum poſſeſſione non præſtabitur. §. 4. Nurus [32] autem appellatione & pronurum cæteraſque contineri, nulla dubitatio eſt. §. 5. Cum autem dotis [33] nomine legatur, non puto, ad virilem uxorem nurumve redigendam [34]: cum mulier iſta ad æs alienum veniat.

§. 6. Non ſolum autem dotem prælegatam Prætor complectitur, verumetiam ſi pro dote aliquid fuerit relictum. utputa ſi dos in rebus [ſit], & pro rebus ei quantitas relinquatur, vel contra: dum tamen hoc nominetur, quod pro dote relinquitur.

De gradibus heredum.

9. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

SEd etſi plus ſit in legato, quam in dote, dabitur illis actio.

10. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

SEd etſi pro dote ex parte [35] aliqua eandem heredem ſcripſerit, tuendam eſſe puto. §. 1. Eſſe autem uxorem mortis tempore exigemus. Si nurui dotem prælegaverit, eaque mortis tempore nupta ſit, nullum legatum eſt: quia dos nondum debeatur. ſed cum & conſtante matrimonio adverſus heredes ſoceri dabitur actio: dicendum eſt, etiam prælegatæ dotis petitionem dari debere. §. 2. Non omnia quæ ab omnibus gradibus relicta ſunt legata præſtare eum oportet, qui contra tabulas petit: ſed ea ſola [36], quæ in eo gradu data ſunt, contra quem bonorum poſſeſſionem accepit. Sed nonnunquam contra alium quidem gradum petita eſt bonorum poſſeſſio, ex alio vero legata præſtanda ſunt: ut ecce, duo gradus heredum facit; emancipatum præteriit, ab utroque tamen gradu liberis & parentibus legata adſcripſit. ait Julianus: Si quidem aliquis ex primo gradu vivit, ea legata præſtabit, quæ liberis & parentibus a primo gradu data ſunt: ſin vero nemo vivit eorum, ea quæ a ſequenti: quod ſi neque [37] ex primo gradu, neque ex ſecundo quiſquam in rebus fuerit humanis, cum teſtator moritur, tunc ab inteſtato magis bonorum poſſeſſionem præterito filio competere, nec legata cuiquam præſtanda: quod ſi poſt mortem teſtatoris, ante aditam hereditatem inſtituti deceſſerint, contra ipſos quidem videri petitum; verumtamen ab eis relicta legata non eſſe præſtanda, ſed quæ a ſubſtitutis relicta ſunt.

11. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

AT ubi inſtitutus & ſubſtitutus vivant, licet nemo adeat hereditatem, ea tamen legata deberi dicimus, quæ ab inſtituto data ſunt [38].

12. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

SIve autem [39] omiſerint inſtituti, ſive [40] non omiſerint: dicendum eſt, legata, quæ ab ipſis relicta ſunt, præſtanda: quamvis ſecundo gradu inſtituti omittentibus eis adierint hereditatem [41].

13. TRYPHONINUS lib. 2. Diſputationum.

ITem a ſubſtituto legata deberi dicimus, ſi inſtitutus conditione

1 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 75. *in fin. ſupr. de cond. & demonſtrat.* 2 Imo, ob eam cauſam, & quia excluſus eſt legato, fideicommiſſum præſtare cogitur. *l.* 41. *ſupr. ex quib. cauſ. major.* 3 *l.* 12. *ff. h. t.* 4 *Al.* ſciant. 5 *l.* 34. *in fin. l.* 35. *ff. de vulg. l.* 103. *in fin. ff. de leg.* 3. 6 Seſcuncia, uncia cum dimidia. *l.* 42. *ſupr. de vulg. l.* 4. *C. de lib. præterit. circa med.* 7 *l. ult. §. ult. ſupr. de legat.* 3. 8 *l.* 10. §. 3. *ſupr. de B. P. contra tab.* 9 Ed. talem vid. Cujac. *Inſtit. in fin. de bonor. poſſeſſ.* cui opponitur decretalis. de qua dixi *l.* 1. §. decretalis. 7. *infr. de ſucceſſor. edict.* 10 *l.* 22. *ſupr. de vulgari.* 11 Imo non augentur. §. ult. *in fin. infr. h. t.* 12 Vide *l.* 7. *ff. eod.* 13 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 3. §. [illegible] *t.* & ad *l.* 26. *ſupr. ſi quis omiſſa cauſa teſtament.* adde *l.* 2. *C. de neceſſariis heredib. inſt. t.* 14 Pleniore onere. *Hal.* 15 Quam legata: & ſic verbum *legati* ad hereditatem transfertur. *l.* 120. *infr. de verb. ſign.* 16 Vid. *l.* 17. *ſupr. de injuſto.* 17 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 15. §. 4. *infr. h. t.* 18 Id eſt, complures putant, *l.* 15. §. 1. *infr. eod.* an omnibus, dubito. *l.* 16. *in fin. infr. h. t.* 19 Ab eo qui adiit. 20 *l.* 46. *ſupr. de uſufr. & quemadm. l.* 35. *ſupr. de vulgari.* 21 Imo non communicatur: neque portio liberorum augetur his ipſis, quæ extraneis non præſtantur. §. 5. *ſupr. h. t.* An hic dicemus, hic non prodeſſe jure adcreſcendi, ſed jure non decreſcendi? An hic prodeſt, quia re conjuncti: ibi non prodeſt, quia disjuncti? An potius hic legatum individuum eſt, ibi dividuum? An vero hic præſtantur legata ab eo, qui cum habeat voluntatem defuncti, ideo magis onerari poteſt: ibi non præſtantur ab eo, qui cum bonorum poſſeſſionem contra tabulas petit, voluntatem defuncti impugnat? 22 Qui ſpeciali jure legatum habet, idem habet jus non decreſcendi, licet non habeat jus adcreſcendi. *Bart.* 23 Vide *l.* 7. *infr. h. t.* 24 Regula ſæpe vitioſa. *l.* 1. *l. omnis definitio.* 202. *infr. de reg. jur.* 25 Hi, quibus legatum, vel portio hereditatis conſervatur, ultra virilem non admittuntur. *Bart.* 26 *l.* 5. §. 6. *ſupr. h. t. l.* 8. §. 1. *infr. eod.* 27 De qua dictum, *l.* 6. *l.* 7. *ſupr. h. t.* adde de virili *l.* 145. *ff. de verbor. ſign.* 28 Imo, non utrumque habiturus eſt, cum legata præcipua non habeat. *l.* 22. *in fin. infr. h. t.* 29 *l.* 7. *ſupr. eod.* 30 *l.* 23. §. 1. *infr. de man. teſt. l.* 26. §. 1. *infr. de fideic. libert.* imo libertates non competunt rupto teſtamento *l. Papinianus* 8. §. *ſi ex cauſa. ſupr. de inoffic. teſtam.* Ibi rumpitur per querelam, hic per contra tab. atque ita teſtamentum jure civili valet. 31 Vide *l.* 1. *ſupr. h. t.* 32 *l.* 50. *infr. de verb. ſign.* adde *l.* 6. § 1. *infr. de gradib.* 33 Dotem legat, non tantum, qui ipſam dotem, ſed & qui certam ſummam, aut aliquid pro dote legat. adde *l.* 10. *infr. h. t.* 34 Cur ita? quia dos relegata extra rationem legis Falcidiæ eſt, vel ideo quod rem ſuam mulier recipere videtur. 35 *l.* 5. §. 6. *ſupr. h. t.* 36 *l.* 20. *in fin. ſupr. de B. P. contra tabulas.* 37 *l.* 19. *ſupr. titul. prox.* 38 Cur ita? quia metu præteriti videntur repudiaſſe: qui ſi adiiſſent, ſubſtitutus excluderetur. *l. poſt aditam.* 5. *C. de impub. & aliis ſubſtit.* 39 *l.* 4. *ſupr. h. t.* 40 *Subaudi*, ſed deceſſerint hereditate non adita, petita jam bonorum poſſeſſione contra tabulas per filium. 41 Quid ita? metu præteriti inſtitutus omiſit: ideo, qui petit bonorum poſſeſſionem contra tabulas, ſuccedit in ejus locum. *l. cum emancipatus.* 13. *ſupr. tit. prox.* Ideoque qua legata ipſa ſpectabimus, perinde habetur, ac ſi inſtitutus non adiiſſet.

defectus

defectus esset, quæ in ipsius potestate non fuit. nam si eam, quæ in ipsius potestate fuit, non implevit: pro eo habendus est, qui noluit adire hereditatem: quando nihil habiturus emolumenti, conditioni merito non paruerit.

De uno ex emancipatis instituto, & altero præterito. 1. *De relicto ab uno ex filiis heredibus.*

14. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

NOnnunquam contra tabulas bonorum possessionem quis habet jure[1] secundum tabulas bonorum possessionis: utputa heres institutus est emancipatus filius, alius emancipatus præteritus; institutus accepit contra tabulas bonorum possessionem, præteritus omisit: apertissimum est, ut cogatur omnibus[2] perinde legata præstare, atque si commissum Edictum non fuisset. nec enim occasio emancipati præteriti debet institutum lucro adficere[3], cum præteritus jure suo[4] non utatur.

§. 1. Si ab uno ex filiis herede instituto nominatim alicui ex liberis parentibusque legatum datum sit, & acceperit bonorum possessionem contra tabulas cum aliis: melius[5] est probare, omnes[6], qui contra tabulas bonorum possessionem acceperunt, cogendos id legatum præstare.

De suo præterito vel instituto. 1. *De uno ex emancipatis instituto & altero præterito.* 2. *Usque ad quam partem hereditatis heres scriptus tuendus est.* 3. *De ea, quæ dotem non habet.* 4. *De legato sub conditione dandi heredi.*

15. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

IS, qui in potestate[7] est, præteritus legata non debebit præstare[8], etsi contra tabulas bonorum possessionem petierit[9]: quia, & non petita bonorum possessione intestati hereditatem obtineret. nec enim exceptio doli mali huic noceat: & absurdum est, eum cogi legata præstare, quia bonorum possessionem petierit; cum & sine hac hereditatem habiturus sit suo jure. Unde si duo præteriti sunt, emancipatus, & is qui in potestate est: quidam nec[10] emancipatum præstare debere legata existimant, quia effectu fratris aufert partem dimidiam; cum, etsi hic non peteret, suus solus rem habiturus esset. † Quid ergo est, ubi præteritus sit suus? verius est quod dictum est. Ubi vero scriptus est, & voluntatem patris habet, debet teneri legatariis, etiam si omiserit bonorum possessionem. §. 1. Sed si unus emancipatus heres scriptus sit, alter[11] præteritus, & utrique contra tabulas bonorum possessionem acceperint: & institutus eadem[12] præstat, quæ præteritus. Sed si solus heres institutus contra tabulas bonorum possessionem acceperit, omnibus[13] debebit legata præstare: perinde atque si adisset hereditatem. † Sed si scriptus[14] quidem adierit hereditatem, præteritus autem bonorum possessionem acceperit: hic[15] quidem, qui bonorum possessionem acceperit, certis[16] personis legata debebit. † De scripto autem quæritur[17]: & complures[18] putant, certis[19] personis & eum præstare debere. quod puto verius esse: nam & Prætor hac ratione eum tuetur quod ex liberis est, qui contra tabulas petere potuerunt. §. 2. Ita autem tuendus est in partem dimidiam, si aut ex majore parte quam dimidia, heres institutus sit; aut ex semisse: quod si ex minore parte quam dimidia institutus sit, dicimus non ex majore parte, quam institutus sit, tuendum eum esse: qua enim ratione majorem partem habere potest, cum nec bonorum possessionem accepit, nec ex majore parte institutus sit? §. 3. Ei, quæ dotem non habet, nullum legatum debebitur[20], licet sub prætextu dotis legetur.

§. 4. Si extraneo herede instituto, sub hac conditione exceptæ personæ legatum sit, *si heredi decem dederit*: ita ei legatorum actio dabitur, si ei, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, dederit: non si heredi instituto: quia absurdum est, illum commoda hereditatis habere, alium[21] onera sustinere in præstando legato. sed & si Titio jussus fuerit dare, non illi, sed filio dare debet.

De suo præterito & emancipato instituto.

16. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

SI[22] duo proponantur esse, unus[23] in potestate præteritus, alius emancipatus institutus: apparet commissum esse Edictum per eum, qui in potestate est. & si ambo petissent contra tabulas bonorum possessionem: is quidem, qui in potestate mansit, cum rem ab intestato habeat, non præstabit liberis & parentibus legata: emancipatus vero nunquid nec ipse præstat, quia ei rem auferret qui præstaturus non erat, si solus esset? sed verius est, vel hunc saltem debere liberis & parentibus præstare legata. † Proinde si contra tabulas non accepit, dicendum est, tuendum eum in partem, & utique liberis parentibusque legata præstaturum. † Sed an & omnibus, dubito[24]: tamen quia plena fruatur voluntate, plenum & obsequium præstare testatoris judicio pro sua parte debet.

De interitu rei legatæ.

17. JULIANUS lib. 36. Digestorum.

SI emancipato filio præterito, pater extraneum heredem instituisset, & ab eo rem legasset, eaque adita hereditate dolo scripti heredis perisset: adversus emancipatum utilis actio dari debebit; ei scilicet personæ, cui filius legata præstare cogitur: quia Prætori propositum est, sine[25] injuria cæterarum[26] personarum bonorum possessionem contra tabulas testamenti dari.

De præteritione filii emancipati, institutione nepotis ex eo in potestate retenti, & filii sui, & legato relicto ei nepoti.

18. AFRICANUS lib. 4.[27] Quæstionum.

NEpos qui in potestate mansit, & filius suus[28] heredes instituti sunt: nepoti legatum dedit: pater ejus emancipatus petit bonorum possessionem: nepos legato contentus est. Quidam in eum solum, qui in potestate esset, legati actionem nepoti dandam responderunt: quia ei nihil auferatur, & emancipatus partem filii sui occupet, in qua onus legatorum non consisteret. Sed rectius dicetur, in emancipatum solum dandam actionem nepoti; & quidem non ultra quadrantem[29].

19. IDEM lib. 5. Quæstionum.

QUia & si omnes petissent bonorum possessionem, semis nepotis inter eum & patrem ejus divideretur.

De legatis, donationibus causa mortis, portionibus hereditariis.

20. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

SI filius emancipatus contra tabulas bonorum possessionem petierit, tuendos quidem liberos & parentes constat: sed si varie donatum fuerit exceptis personis a testatore mortis causa, pro rata conferent ad virilem emancipato; sicut accidit in portionibus hereditariis & legatis.

§. 1. Intestato autem mortuo patre, super donationibus mortis causa factis non[30] poterit filius queri[31]: quoniam comparatio nulla legatorum occurrit.

De portione hereditatis quam excepta persona habere potuit repudiata.

21. PAPINIANUS lib. 13. Quæstionum.

SI portio[32] hereditatis, quam excepta persona beneficio[33] legis habere potuit, repudietur: pro ea quoque parte filius, qui bonorum possessionem accepit, non aliis, quam exceptis personis, legata præstabit.

De eo quod prælegatum est filio heredi scripto.

22. IDEM lib. 15. Responsorum.

BOnorum possessione contra tabulas testamenti præterito emancipato filio data, scriptus heres alter filius qui possessionem accepit, vel jure[34] civili contentus non accepit, legata præcipua non habebit[35].

De servis quibus propter bonorum possessionem contra tabulas libertas non competit.

23. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris Epitomarum.

HI quibus vel relictum, vel virilem Divus Pius conservari constituit[36], ex servis, qui libertatem propter bonorum possessionem contra tabulas acceptam consequi non potuerunt, nihil habebunt.

Quo tempore spectatur, an sit persona conjuncta.

24. TRYPHONINUS lib. 16. Disputationum.

INtervenit illa quæstio, quando numero liberorum esse debeat is, cui legatum datum est, ut id ferre possit a filio contra tabulas bonorum possessionem accipiente? Et placet sufficere, in ea necessitudine tunc esse, quando[37] dies legati[38] cedit.

De filio emancipato exheredato, nepote ex eo in potestate retento, ex parte instituto, & altero filio emancipato præterito. 1. *De nepote ex filio dato in adoptionem.*

25. MARCELLUS lib. 9. Digestorum.

QUi filium emancipaverat, & nepotem ex eo retinuerat in potestate, testamento filium exheredavit; nepotem ex aliqua parte instituit heredem, & alium filium emancipatum præteriit. Potest defendi, nepotem quoque bonorum possessionem contra tabulas petere posse: nam pro ea parte, qua quisque intestato suus heres esset, si pater suus heres non esset, bonorum possessio defertur. §. 1. Is cujus filius in adoptione erat, nepotem, quem filius postea procreaverat, scripsit heredem; emancipatum filium præteriit: num habet nepos ex Edicto bonorum possessionem? tuendus tamen exemplo parentum[39] & liberorum, quibus legata præstare coguntur qui bonorum possessionem contra tabulas acceperunt. §. 2. Si forte ex eodem filio retinuerat nepotem unum, pluresve, indubitate pro ea parte tuendus est, pro qua parte tuetur, si ex filia nepos aut mater defuncti heredes instituti essent: nam his comparatur.

TIT. VI.
DE[40] COLLATIONE[41].

Ratio Edicti. 1. *Inter quos datur collatio.* 2. *De in integrum restitutione.* 3. *De institutione filii in potestate, & extranei.* 5. *Si incommodo suus*

1 Effectu. 2 *l.* 15. §. 1. *infr. h. t.* 3 Adficit tamen, *l.* 18. *in fin. supr. tit. prox.* non lucro legatorum, sed hereditatis. quia hereditas, quasi debita est. *l. ult. C. de codicill.* 4 Suo jure utatur. *Hal.* 5 Imo deterius. æquius est enim ut is teneatur, quem testator oneravit: ut ea re testatoris voluntas servetur. *l. in conditionibus.* 19. *supr. de cond. & demonstr.* Dic, ideo non in solidum hic teneri, quod ei certa pars detrahatur, qui (si nihil ei detraheretur) in solidum tenetur. adde *l. si filia.* 3 *ff. de collat. dotis. l. ult. ff. de legat.* 3. 6 Imo quidam tantum præstant. *l.* 18 *in fin. infr. h. t.* 7 *l.* 16. *infr. eod.* 8 *Subaudi*, etiam exceptis personis. 9 Quod potest. *l. ult. in princ. C. de liberis præteritis.* Imo non potest suus præteritus testamentum rumpere per bonorum possessionem contra tabulas: Nam quod nullum est, rumpi non potest, *l. quod vulgo.* 19. *ff. tit. prox.* præteritione vero filii, testamentum est nullum. *Inst. de exhered. liber.* dic nullum esse jure civili, non prætorio: nisi dicas nullum esse, nisi per filium confirmetur. *l. si filio.* 17. *supr. de injusto.* Nam qui petit contra tabulas, videtur probare testamentum jure civili. *l. posthum.* 2. *C. de bonor. possess. contra tab.* 10 Imo emancipatus legata præstat. *l.* 16. *ff. h. t.* An hic locus sequente corrigitur? An hic agitur de emancipato præterito, ibi de instituto, qui, cum patris habeat voluntatem, magis onerari posse videtur? vide plura hic apud Bart. 11 Et sic duo hic erant liberi. 12 Imo, non eadem, *l.* 5. *supr. h. t.* 13 *l.* 14. *supr. eod.* 14 Institutus. 15 Præteritus. 16 Non etiam omnibus. *l.* 5. *l.* 14. *supr. de B. P. contra tabulas.* 17 Utrum certis tantum personis præstare debeat legata, an vero omnibus. 18 Magis probatur, *l.* 5. §. 8. *ff. h. t.* & tamen, an omnibus detur, dubitari potest. vide *l.* 16 *in fin. ff. h. t.* 19 Imo, omnibus etiam extraneis. *l.* 14. *ff. titul. proxim.* 20 Imo debebitur *l.* 3. *C. de falsa causa adjecta legato.* An hic certa quantitas non fuit expressa: ibi expressa? An dotem veram fuisse & esse oportet, quoties testamentum fit irritum per contra tabulas, quod ad dotem incitetur, tanquam æs alienum: secus si testamentum non sit irritum per contra tabulas? vide Bart. *hic.* 21 Ubi lucrum, ibi periculum collocandum est. *l. ult.* §. 3. *in fin. C. de furt.* Conditio implenda in persona ejus qui contra tabulas petiit. 22 De quæstione hujus legis vide Antonium Fabr. 5. *conject.* 13. 23 *l.* 15. *ff. h. t.* 24 Magis probatur, *l.* 5. *in fin. ff. h. t.* complures probant. *l.* 15. §. 1. *ff. eod.* Ea oratio negativa magis est, quam adfirmativa. *l.* 16 §. 1. *ff. de testam. tut. l.* 3. *ff. de testament. milit.* Dubitans negat. *l.* 41. *ff. ad leg. Aquil.* vid Cujac. *ad African fol.* 57. *in fin.* 25 *l.* 15. *C. de legit. hered.* 26 *Al.* certarum. similis error est in *l.* 3. *C. de conveniend. fisci debitorib. & l.* 2. *ff. qui potiores in pign.* 27 Vide Cujac. 4. *ad Afric.* 28 In potestate. *l.* 6. *ff. de jure patronat.* 29 *l.* 19. *ff. h. t. l.* 1. §. 11. *l. ult. ff. de conjungendis.* 30 Hodie potest. *l.* 3. *C. de inoff. donat.* 31 Azo hæc verba ad bonorum possessionem, non ad querelam inofficiosi refert. 32 Legitima. 33 Hoc edicto de legatis præstandis. 34 Id est, successione Juris civilis. 35 Imo, habebit. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* 36 *l.* 3. §. 2. *l.* 7. *ff. eod.* 37 Tempus mortis debet inspici in gratiam filii, cui facta est substitutio. *Bald.* 38 Imo, requiritur tempus testamenti. *l.* 1. *ff. de regula Caton.* (sed hic legatum deficit personæ ratione: secus, si alias, *l.* 1. *l.* 3. §. *quando autem.* 2. *infr. de jure fisci.*) Imo mortis. *l.* 19. *supr. de reb. dub.* 39 *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.*

40 De collationibus, *L.* 6. *C.* 20. de collatione bonorum. *Hal.* Collatio, est confusio bonorum propriorum cum paternis, ut ea postea æqualiter inter coheredes dividantur. Porro in collationis tractatu hæc sententia notanda summe est, Collationem, vel re ipsa vel cautione collationis fieri, vel tanto minus capiendo. *l.* 1. §. 11. & 12. *infr. l.* 5. *C. h. t. Novell.* 97. 41 Bonorum suorum scilicet, facienda ab emancipatis liberis, qui ad contra tabulas possessionem patris admittuntur a Prætore. Æquum est autem, ut cum liberi in potestate adquirant patri quidquid adquirunt: ut etiam emancipati, quæ sibi adquisiverunt, in communem hereditatem conferant: atque ita æqualiter omnia pro virilibus portionibus dividant: de collatione vide Paul. 5. *sent.* 9. §. *ult.*

afficiatur, vel non. 6. *Si emancipatus judicium patris meruit.* 8. *De morte ſui.* 9. *De cautione.* 12. *De remiſſione bonorum paternorum. De delegatione debitoris paterni. De re data pro portione conferenda.* 13. *Si uni tantum conferatur, cum duobus deberetur.* 14. *De adoptione & emancipatione.* 15. *De peculio caſtrenſi vel quaſi caſtrenſi.* 16. *De eo, quod dignitatis nomine a patre datum eſt, vel debetur.* 17. *De capto ab hoſtibus.* 18. *Si legatum ſit emancipato*, cum pater morietur. 19. *Si filio a patre herede*, cum morietur, *relictum ſit.* 20. *De dote.* 21. *De quarta debita ex Conſtitutione Divi Pii.* 22. *De peculio caſtrenſi.* 23. *De deminutione facta & acquiſitione omiſſa.* 24. *De portionibus collationum.*

1. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

HIc titulus [1] manifeſtam habet æquitatem [2]. cum enim Prætor ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas emancipatos admittat, participeſque faciat cum his, qui ſunt in poteſtate, bonorum paternorum: conſequens eſſe credit, ut ſua quoque bona in medium conferant, qui appetant paterna [3]. §. 1. Inter eos dabitur collatio, quibus poſſeſſio data eſt [4]. §. 2. Plane ſi minorem vel alium, quem reſtituere in integrum ſolet Prætor, reſtituerit ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas petendam, quam omiſerat: utique etiam collationis commodum [ei] reſtituit. §. 3. Si ex dodrante fuit inſtitutus filius qui erat in poteſtate, extraneus ex quadrante: emancipatum accipientem contra tabulas, pro quadrante tantum bona ſua collaturum Julianus ait: quia ſolum quadrantem fratri abſtulit [5]. argumentum pro hac ſententia adfert Pomponius, quod filius emancipatus [6] nepotibus ex ſe natis ſolis conferre cogitur. §. 4. Pater filium, quem in poteſtate habebat, & extraneum heredem ſcripſit, emancipatum præteriit: bonorum poſſeſſionem contra tabulas uterque filius accepit. poteſt non incommode dici, emancipatum ita demum conferre fratri ſuo debere, ſi aliquid [ei] ex cauſa hereditaria abſtulerit. nam ſi minore ex parte, quam dimidia, is, qui in poteſtate erat, heres ſcriptus fuerit: inique videbitur collationem poſtulare ab eo [7], propter quem amplius hereditate paterna habiturus eſt. §. 5. Totiens igitur collationi locus eſt, quotiens aliquo incommodo affectus eſt is, qui in poteſtate eſt, interventu emancipati: cæterum, ſi non eſt, collatio ceſſabit. §. 6. Vel maxime autem tunc [8] emancipatum conferre non oportet, ſi etiam judicium patris meruit [9]: nec quicquam amplius nanciſcitur, quam ei pater dedit. §. 7. Sed & ſi legatis meruit ſemiſſem, vel tantum, quantum contra tabulas bonorum poſſeſſionem occupat: dicendum eſt, non eſſe cogendum ad collationem. §. 8. Ibidem Julianus ait, ſi bonorum poſſeſſione accepta deceſſerit is qui in poteſtate eſt, ad collationem bonorum cogendum emancipatum: ut tantum heredi ejus conferat, quantum conferret ipſi ſi viveret. Quod ſi ante acceptam [10] bonorum poſſeſſionem deceſſerit ſuus, heredem ejus Prætor [ita] tueri debebit (inquit) pro ea parte, qua heres ſcriptus fuit is qui in poteſtate erat: non tamen ultra virilem. ad collationem autem non admittit eum in hunc caſum. quia bonorum poſſeſſio admiſſa non eſt. §. 9. Jubet autem Prætor ita fieri collationem, ut recte caveatur [11]. † Caveri [12] autem per ſatisdationem oportere, Pomponius ait. † An pignoribus caveri poſſit, videamus? Et Pomponius lib. LXXIX. ad Edictum ſcripſit, & reis [13], & pignoribus recte caveri [14] de collatione: & ita ego quoque puto. §. 10. Si frater cavere non poſſit [15], curator [16] portionis ejus conſtituitur [17], apud quem refecta pecunia collocetur: ut tunc demum recipiat quod redactum eſt, cum bona propria contulerit. Quod ſi per contumaciam [18] actiones denegatæ ſint, oblata poſtea cautione recipit priſtinum jus.

§. 11. Quamvis autem Edictum Prætoris de cautione loquatur, tamen etiam re [19] poſſe fieri collationem, Pomponius lib. LXXIX. ad Edictum ſcripſit: Aut enim re, inquit, aut cautione facienda collatio eſt. Igitur dividat, inquit, bona ſua cum fratribus: & quamvis non caveat, ſatisfacit [20] Edicto. Sed & ſi quædam dividat, de quibuſdam caveat: æque dicemus [21] eum ſatisfeciſſe. Sed cum poſſint eſſe quædam in occulto, non ſatis confert, qui non cavit, quamvis dividat. Si igitur conſtet inter partes, quid ſit in bonis emancipati, ſufficiens collatio eſt diviſio [22]: ſi non conſtet, ſed dicantur quædam non eſſe in commune redacta: tunc propter incertum [23] cautio erit interponenda. §. 12. Sed etſi [24] tantum forte in bonis paternis emancipatus remittat, quantum ex collatione ſuus habere debet: dicendum [25] eſt, emancipatum ſatis contuliſſe videri. Idem & ſi nomen paterni debitoris delegaverit, vel fundum remve aliam dederit pro portione bonorum quæ conferre debuit. §. 13. Si, cum duobus conferre deberet, alteri contulerit, alteri non: vel cum cavet, vel cum dividit, videndum eſt, utrum ſextantis tantum ei auferatur emolumentum, an vero trientis totius detrahi debeat? & puto, ſi [26] quidem per contumaciam [27] non caveat, totius trientis ei denegandas actiones: nec enim videtur caviſſe, qui non omnibus cavit. quod ſi per inopiam, ſextantis tantum denegandas: ſic tamen, ut poſſit ſupplere cautionem vel collatione, vel cæteris modis, quibus ſupra diximus: aut curator [28] conſtituatur rem ei ſalvam facturus. haberi enim debet ratio ejus, qui non per contumaciam collationem non implet. §. 14. Is quoque, qui in adoptiva [29] familia eſt, conferre cogitur, hoc eſt, non ipſe [30], ſed is qui eum habet, ſi maluerit contra tabulas bonorum poſſeſſionem accipere. Plane ſi hic adoptivus pater ante bonorum poſſeſſionem petitam emancipaverit eum, non cogetur ad collationem: & ita reſcripto Divorum Fratrum expreſſum eſt. Sed ita demum adoptivus emancipatus collatione fratres privabit, ſi ſine fraude [31] hoc factum ſit. §. 15. Nec caſtrenſe [32], nec quaſi caſtrenſe peculium fratribus confertur: hoc enim præcipuum eſſe oportere, multis conſtitutionibus continetur. §. 16. Sed an id, quod dignitatis nomine a patre datum eſt, vel debetur, conferre quis in commune cogatur, videamus? Et ait Papinianus lib. XIII. Quæſtionum, non eſſe cogendum: hoc enim propter onera dignitatis [33] præcipuum haberi oportere. Sed ſi adhuc debeatur, hoc ſic interpretandum eſt, ut non ſolus oneretur is qui dignitatem meruit: ſed commune ſit omnium heredum onus hoc debitum. §. 17. Qui ab hoſtibus captus, poſt mortem patris redit [34]: licet moriente patre nihil habuit, cum apud hoſtes fuerit, tamen & ad bonorum poſſeſſionem admittetur, & conferet ſcilicet ea, quæ moriente [35] patre haberet, ſi ab hoſtibus captus non fuiſſet. ſed etſi redemptus ab hoſtibus mortis tempore patris inveniatur, æque collatio erit facienda. §. 18. Si emancipato legatum fuerit, *Cum* [36] *pater morietur*: etiam hoc conferre debet. §. 19. Si ab ipſo patre herede inſtituto, filio ejus fideicommiſſum fuerit relictum, *Cum morietur*; an id conferendum eſt, quoniam utile eſt hoc fideicommiſſum? & eveniet, ut pro eo habeatur, atque ſi poſt mortem patris relictum fuiſſet: nec cogetur hic conferre, quia moriente eo [ejus] non fuiſſet. §. 20. Emancipatus [37] filius, ſi dotem habeat ab uxore acceptam, hoc minus [38] confert, etſi ante uxor deceſſerit. §. 21. Si impubere [39] adrogato ſecundum D. Pii reſcriptum [40] quarta [41] debetur, videndum eſt, an, ſi patris naturalis bonorum poſſeſſionem petat, conferre quartam debeat: quæſtio in eo eſt, an heredi ſuo relinquat quartæ actionem, an non? Et magis eſt, ut ad heredem transferat: quia perſonalis actio eſt [42]: igitur etiam de quarta conferenda cavere eum oportebit. Sed hoc ita demum, ſi jam nata eſt quartæ petitio. cæterum ſi adhuc pater adoptivus vivit, qui eum emancipavit: dicendum eſt cautionem quoque ceſſare: præmatura [43] eſt enim ſpes [44] collationis, cum adhuc vivat is, cujus de bonis quarta debetur.

§. 22. Si is, qui bona collaturus eſt, habeat filium peculium caſtrenſe habentem, non cogetur utique peculium ejus conferre [45]. ſed ſi jam tunc mortuus erat filius ejus, & caſtrenſe peculium habuit, cum moritur [46] is cujus bonorum poſſeſſio petenda eſt: an conferre cogatur? cum autem vindicari id patri non ſit neceſſe, dici oportebit, conferendum: non enim nunc adquiritur, ſed non adimitur. † Amplius dico, & ſi inſtitutus fuerit a filio heres, necdum adierit, habeatque ſubſtitutum, quia non magis nunc quæritur peculium, quam nunc non alienatur, conferri debere. §. 23. Confertur autem, etiam ſi quid ejus non fuerit, dolo [47] malo autem factum ſit, quominus eſſet. ſed hoc ſic accipiendum eſt, ut hoc demum conferatur, quod ejus eſſe deſiit dolo malo. cæterum ſi id egit ne [48] adquireret: non venit in collationem: nam hic & ſibi inſidiatus [49] eſt. §. 24. Portiones collationum ita erunt faciendæ; ut puta duo ſunt filii in poteſtate, unus emancipatus habens trecenta; ducenta fratribus confert, ſibi centum: facit enim eis partem quamvis is ſit, cui conferri non ſolet. Quod ſi duo ſint filii emancipati habentes trecenta [50] & duo in poteſtate: æque dicendum eſt ſingulos [51] ſingulis, qui ſunt in poteſtate, centena conferre, centena retinere; ſed ipſos invicem [52] nihil conferre. † Dotis quoque collatio in eundem modum fiet, ut quicunque confert, etiam [53] ſuam [54] perſonam numeret in partibus faciendis.

De nepote poſthumo. 1. *De ære alieno.* 2. *De rebus quæ poſt mortem patris perierunt.* 3. *De ſtipulatione vel legato conditionali.* 4. *De actione injuriarum vel furti.* 5. *De tribus emancipatis & duobus in poteſtate.* 6. *Si ex emancipato filio nepos emancipatus mortuo patre ſimul & avo bonorum poſſeſſionem utriuſque acceperit.* 7. *De nepotibus conferentibus patruo.* 8. *Si ex duobus emancipatis unus conferat, alter non.* 9. *De cautione.*

2. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

CUm emancipati [55] filii nomine nepotem poſthumum poſt avi mortem editum dicimus bonorum poſſeſſionem accipere oportere, neceſſarium erit dicere, bona ſua eum conferre: licet non poteſt dici, mortis tempore avi bona habuiſſe, qui ipſe nondum in rerum natura erat. igitur ſive hereditatem a patre, ſive legatum acceperit: hoc conferre debebit. §. 1. Illud autem intelligendum eſt, filium in bonis habere, quod deducto [56] ære alieno ſupereſt. Sed ſi ſub conditione debeat, non [57] ſtatim id deducere debebit, ſed id quoque conferre: contra autem caveri ei oportebit, ab eo, qui in poteſtate eſt, ut exiſtente conditione defendatur pro ea parte, quam contulit.

§. 2. De illis, quæ ſine culpa filii emancipati poſt mortem patris perierunt, quæritur ad cujus detrimentum ea pertinere debeant? & plerique putant ea, quæ ſine [58] dolo & culpa perierint, ad collationis onus non pertinere: & hoc ex illis verbis intelligendum eſt, quibus

1 Tituli ab æquitate rerum ipſarum commendari ſolent. *l.* 1. *ſupr. tit. prox.* 2 Hæc eſt æqualitas mater concordiæ: quia ut dicitur, τὸ ἴσον πόλεμον ὀ ποιεῖ. 3 De hac æquitate paulo ante dixi. 4 Atqui poſſeſſio datur emancipatis, inter quos collatio non eſt. *l.* 9. *C. h. t.* 5 Extraneo vero totum. *l.* 13. *ſupr. de bonor. poſſeſſ. contra tabulas.* 6 *l.* 1. §. 13. *ff. de conjungendis.* 7 *l.* 20. §. 1. *verſ. & hoc ſic conſequ. ſupr. de B. P. contr. tab.* 8 *l.* 1. *C. h. t.* 9 *d. l.* 1. hodie nihil intereſt pater fuerit teſtatus, necne. *Novell.* 18. *c.* 6. 10 Vide *l. un. C. de his, qui ante apert.* 11 Ulp. 28. §. 4. 12 In cautione Prætoria hoc perpetuum eſt, ut vel pignore vel fidejuſſoribus caveatur, alias contumaci denegantur actiones. 13 Interdum id fit: non ſatis eſt alias, ſi ſolis fidejuſſoribus caveatur. *l.* 1. *ſupr. qui ſatisd.* 14 Nemo tamen cogitur pignoribus cavere præciſe. *l.* 7. *ff. de ſtipul. Prætor.* 15 Per inopiam. 16 Vir bonus. *l.* 1. §. 1. *ff. ut legat. nom.* 17 Adde *l.* 2. *in fin. ff. h. t.* 18 §. 13. *infr. eod. l.* 8. *infr. eod.* 19 Re fit collatio re ipſa, ſeu rerum ipſarum collatione, hoc eſt, diviſione, *infr. h. t.* cui opponitur per cautionem collatio. 20 Si conſtet inter partes, quid ſit in bonis emancipati: nam ſi non conſtet, ſed dicantur quædam non eſſe in commune redacta, nunc propter incertum cautio erit interponenda. *verſ. ſed cum. ff.* Ulpianus hac diſtinctione adhibita Pomponii ſententiam mitigat. 21 Diſtingue, ut ſupra dictum eſt. 22 Id eſt, poſt diviſionem. 23 Ut *l.* 5. *infr. de ſtatulib. l.* 1. *C. de procuratorib.* 24 Id eſt, tanto minus capere. *l.* 5. *C. h. t. Novell.* 97. Compenſationem ſpeciei ad ſpeciem hinc fieri colligunt. vide Bart. *hic.* 25 Confert aut contuliſſe is videtur, qui tantum ex bonis defuncti remittit, quantum ex collatione coheres habere debet. 26 Imo ut per contumaciam non caveat, poſtea admittenda eſt quoque, §. 10. *in fin. ſupr. h. t.* Goth. Quidam delent negativam, ſed male. vide Anton. Auguſtin. *lib.* 4. *emendat. cap.* 17. Anſ. 27 §. 10. *ſupr. h. t.* 28 Vide *l.* 1. *in fin. ff. de munerib.* 29 *l.* 5. *ff. h. t. l.* 2. *ff. de dotis collat.* 30 *l.* 5. *infr. eod.* 31 *l.* 5. *in princ. ff. de conjungend.*

32 *l.* 12. *l.* 21. *C. h. t. l.* 4. *ff. l.* 3. *C. de caſtrenſ. peculio. Inſt. quibus non eſt permiſſ. in princ.* 33 *l.* 20. §. 6. *ſupr. familia.* Goth. Ita nec ſumptus ſtudiorum aut ſimplex donatio conferenda eſt. Vide not. Cenſ. Forenſ. *lib.* 3. *cap.* 13. *num.* 16. S. L. 34 In eo comparatur poſthumo. *l.* 1. §. 2. *ff. de B. P. contra tabul.* 35 *l.* 6. *C. h. t.* 36 *l.* 11. §. 10. *ff. de legat.* 3. vide Paul. 4. *ſentent.* 1. §. 11. 37 *l.* 3. §. 4. *ff. h. t.* 38 *l.* 5. *C. h. t.* 39 Impuberi. vide Cujac. ad 1. Paul. *ſentent.* 13. §. *ult.* 40 §. 3. *& ibi Theoph. Inſt. de adopt l.* 22. *ff. l.* 2. *C. de adopt. l.* 8. §. 8. *ff. de inoffic. teſtam. l. ultim. ff. ſi quid in fraudem patron.* 41 Quarta Antonini, ſeu Divi Pii Antonini in hereditarium nomen non cadit. Cujac. ad *l.* 6. *ff. de in integr.* 42 Id eſt, quia non eſt in rem hereditatis, petitio non eſt, nec ita ſcilicet impubes ſibi vindicat, quod heres bonorum adrogati, quartam partem, ſed agit in perſonam: & ideo has actiones transfert. vide Cujac. apud Paul. 1. *ſentent.* 13. §. *ultim.* 43 Improbus eſt, qui ſolicitus eſt de viventis hereditate. *l.* 2. §. 2. *ff. de vulgari.* 44 *Nov.* 97. *cap.* 6. Patrem ſuperſtitem, liberis legitimam præſtare non cogi hinc colligitur. vide tamen Socin. *reg.* 288. 45 Quia non eſt ſuum, ſed filii. *l.* 2. *ff. de SC. Maced.* 46 Quod quæritur poſt mortem, ſi retro quæſitum fingitur, venit in collationem. *Bart.* 47 Secus ſi non dolo malo. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* Dolus ita rem & poſſeſſionem repræſentat. 48 Vid. *l.* 134. *ff. de reg. jur.* 49 Et ideo non fraudatur. *l.* 145. *ff. de reg. jur.* 50 *Al.* trecena. 51 *l.* 3. §. 2. *ff. l.* 9. *C. h. t.* 52 Emancipati inter ſe olim non conferebant. 53 Conferens, ſuam etiam perſonam numerat in partibus faciendis. 54 Et ſic virilem deducit. *l.* 2. §. 5. *infr. h. t.* 55 Cui nepos ex filio natus eſt poſt mortem, is poterit petere contra tabulas avi ſui, quia invenitur præteritus & debet conferre, licet tempore mortis avi in rerum natura non ſit. 56 *l.* 6. *in fin. C. h. t. l.* 72. *ff. de jur. dot. l. ult.* §. 4. *C. de bonis, quæ lib.* 57 Vid. *l.* 1. §. 20. *ff. l.* 3. §. 4. *infr. l.* 5. *C. h. t.* 58 *l.* 1. §. 23. *ſupr. h. t.*

Prætor viri boni arbitratu jubet conferri bona: vir autem bonus non ſit arbitraturus conferendum id, quod nec habet, nec dolo, nec culpa deſiit habere. §. 3. Id quoque, quod ſub conditione ex ſtipulatu debetur, emancipato [1] conferri debet [2]. † Diverſum eſt in legato conditionali: quia etſi in poteſtate fuiſſet, & poſt mortem patris conditio extitiſſet, ipſe haberet actionem. §. 4. Emancipatus filius, ſi injuriarum [3] habet actionem, nihil conferre debet: magis [4] enim vindictæ, quam pecuniæ, habet perſecutionem. † Sed ſi furti habeat actionem, conferre debebit. §. 5. Si tres emancipati, duo in poteſtate ſint: Gaius Caſſius lib. VII. Juris civilis tertias [5] conferendas putat: ut emancipati, quia invicem non conferunt, unius loco ſint. nec indignari eos oportere, ſi plus conferant & minus accipiant: quia in poteſtate eorum fuerit bonorum poſſeſſionem omittere. Julianus quoque Caſſii ſententiam ſequitur. §. 6. Si ex emancipato filio nepos emancipatus, mortuo patre ſimul & avo bonorum poſſeſſionem utriusque acceperit, cum uterque eorum ſuum heredem reliquerit: eo modo collatio explicari poteſt, ut, ſi, verbi gratia, centum in bonis habuit, & patruo quinquaginta, & fratri quinquaginta conferre debet: hoc enim ratio facit, ſive perſonas, ſive portiones numeremus. §. 7. Si duo [6] nepotes ex filio mortuo emancipati, bonorum poſſeſſionem avi petant: utrum dimidias, an quartas patruo conferre debeant, quæritur? & verius eſt, ſemiſſes conferre eos oportere: quia & ſi vivo avo, cum in ejus poteſtate eſſent, ducenta [puta] adquiſiſſent, centum filius, centum duo fratres per hereditatem avi haberent. §. 8. Si duo emancipati bonorum poſſeſſionem petierint, & unus contulerit, alter non contulerit: hujus portio tantum ei [7], qui in poteſtate eſt, prodeſſe debet, non etiam emancipato: quoniam ejus cauſa, qui in poteſtate eſt, denegantur ei actiones. §. 9. Si per inopiam emancipatus cavere non poſſit, non [8] ſtatim ab eo transferenda [9] eſt poſſeſſio: ſed ſuſtinendum [10], donec poſſit invenire fidejuſſores. ut tamen de his, quæ mora deteriora futura ſunt, his qui in poteſtate ſunt, actio [11] detur: ipſique caveant in medium collaturos, ſi cautum eis fuerit.

1. *De Carboniano edicto.* 2. *Quibus confertur. de diviſione bonorum.* 4. *De dote.* 5. *Si poſt cautionem vel collationem bonorum poſſeſſio omittatur.* 6. *De duobus filiis, ſuo & emancipato, duobusque nepotibus ex dicto emancipato, altero in poteſtate retento, altero adoptato in locum filii.*

3. JULIANUS lib. 23. Digeſtorum.

PRætor non ſub conditione collationis [12] bonorum poſſeſſionem contra tabulas promittit: ſed demonſtrat, quid data bonorum poſſeſſione fieri oportet. Alioquin magna captio erit emancipati, ſi non aliter bonorum poſſeſſionem accipere intelligeretur, niſi caviſſet de collatione. Nam ſi interim ipſe deceſſiſſet, heredi ſuo nihil relinqueret [13]. Item ſi frater ejus deceſſiſſet, non admitteretur ad bonorum poſſeſſionem. † Quid ergo eſt? intelligendum eſt bonorum poſſeſſionem accipere & antequam caveat: ſed ſi non caverit, ita obſervabitur, ut tota hereditas apud [14] eum, qui in poteſtate fuerit, remaneat [15]. §. 1. Emancipatus filius controverſiam [16] facit impuberi, qui ſe filium & in poteſtate patris fuiſſe dicit. Quæro, ſi [17] bona ſua ei emancipatus conferre debeat? Paulus notat: Puto conferendum eſſe exacta [18] cautione: ut victus, ſicut hereditatem, ita & quæ collata ſunt, præſtet. §. 2. Julianus: Quotiens contra tabulas bonorum poſſeſſio datur, emancipati bona ſua conferre debent his ſolis [19] qui in poteſtate patris fuerint. hoc quemadmodum expediri oporteat, quæri ſolet. nam ſi bona a patre relicta, & emancipatorum in medium conferantur, & ita viriles [20] partes ſumantur: eveniet, ut [&] emancipatis quoque collatio ab ipſis facta proſit. Videamus ergo, ne commodiſſimum ſit, emancipatos quartam partem ex bonis paternis ferre, ex ſuis tertiam? quod dico [21], exemplo manifeſtius fiet. Ponamus patrem quadringenta reliquiſſe, & duos in poteſtate filios, duos emancipatos: ex [22] quibus alterum centum, alterum ſexaginta in bonis habere: is, qui centum habebit, centum triginta tria & trientem feret: is vero, qui ſexaginta contulerit, centum viginti: atque ita eveniet, ut collationis emolumentum ad ſolos, qui in poteſtate remanſerint, perveniat. §. 3. Emancipati bona ſua conferre cum his qui in poteſtate fuerunt, jubentur. §. 4. Quare ſicut is qui in poteſtate eſt, dotem [23] uxoris præcipit: ita emancipatus quoque, quaſi [24] præcipiat, retinere debet. §. 5. Emancipatus præteritus, ſi dum deliberat, caverit de bonorum collatione, nec bonorum poſſeſſionem petierit: agente fratre ex ſtipulatu, ipſo jure tutus erit. Sed & ſi pecuniam contulerit, condictione [25] eam repetet: omiſſa enim bonorum poſſeſſione, incipit pecunia ſine cauſa eſſe apud heredem. §. 6. Qui duos [26] filios in poteſtate habebat, & ex uno eorum nepotem, emancipavit filium, ex quo nepotem habebat: deinde emancipatus factus procreavit filium quem avus in locum filii adoptavit: & vel inteſtatus, vel teſtamento facto, præterito emancipato filio deceſſit. Quæſitum eſt, quid de bonorum poſſeſſione, quid de collatione juris eſſet? Reſpondi: Bonorum de quibus quæritur, tres partes fieri debent: ex quibus una pertinet ad filium, qui in poteſtate remanſit; altera ad nepotem, qui in locum filii adoptatus eſt; tertia ad emancipatum filium & nepotem, qui in poteſtate remanſerit: ita ut pater ſoli ei conferat, cum quo bonorum poſſeſſionem accipiat.

De dote.

4. AFRICANUS lib. 4. Quæſtionum [27].

FIlium emancipatum dotem, quam filiæ ſuæ nomine dedit, conferre non debere: quia [28] non ſicut in matrisfamilias bonis eſſe dos [29] intelligitur, ita & in patris, a quo ſit profecta.

Si is, qui vocatur ad bonorum poſſeſſionem, ſit in poteſtate alterius.
1. De ſtipulatione collationis admittenda, & quanti quis ex ea condemnatur.

5. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

SI quis filium habeat ſui juris, & ex eo nepotem in poteſtate ſua: conſequenter erit dicendum, ſi nepos patris ſui emancipati accipiat bonorum poſſeſſionem, de conferendis ſuis [30] quoque bonis cavere eum debere, & eſſe ſimilem ei, qui adoptavit [31]: hoc enim Divi fratres reſcripſerunt, ut ad collationem avus compellatur. † Plane eodem reſcripto adjectum eſt ſic: *Niſi forte avus iſte nullum ex his bonis fructum adquirere vult, paratusque* [32] *eſt de poteſtate nepotem dimittere, ut ad emancipatum omne emolumentum bonorum poſſeſſionis perveniat.* Nec idcirco ea filia, quæ poſt emancipationem nata patri heres extitit, juſte queri poterit, (inquit) quod eo facto collationis commodo excluditur: cum avo quandoque defuncto, ad bona ejus ſimul cum fratre poſſit venire. † Hæc in patre adoptivo ratio reddi non poteſt: & tamen & ibi [idem] dicemus, ſi ſine dolo malo emancipaverit. §. 1. Stipulatio autem collationis tunc committitur, cum interpellatus cum aliquo ſpatio [33], quo conferre potuit, non facit: maxime cum boni viri arbitratu collationem fieri, Edicto Prætoris inſertum eſt. §. 2. Sive ergo in totum collatio facta non eſt, ſive in partem facta: locum habebit hæc ſtipulatio. §. 3. Et ſive quis non conferat ex hac ſtipulatione, ſive dolo fecerit, quo minus conferat: quanti [34] ea res erit, in tantam pecuniam condemnabitur.

De dote.

6. CELSUS lib 10. Digeſtorum.

DOtem, [quam] dedit avus paternus, an poſt mortem avi mortua in matrimonio filia, patri reddi oporteat, quæritur? occurrit æquitas rei [35], ut, quod pater meus propter me filiæ meæ nomine dedit, proinde [36] ſit [37], atque ipſe dederim; quippe officium [38] avi circa neptem ex officio [39] patris erga filium pendet: & quia pater filiæ, ideo avus propter filium nepti dotem dare debet [40]. quid ſi filius [a patre] exheredatus eſt? Exiſtimo non abſurde etiam in exheredato filio idem poſſe defendi: nec infavorabilis ſententia eſt, ut hoc ſaltem habeat ex paternis, quod propter illum datum eſt.

De nepotibus, qui in locum filii ſucceſſerunt.

7. IDEM lib. 13. Digeſtorum.

SI nepotes in locum filii ſucceſſerunt, una portio iis conferri debet, uti bonorum poſſeſſionis [41] unam partem habeant. ſed & ipſi ita conferre debent, quaſi omnes unus eſſent.

De variatione.

8. PAPINIANUS lib. 3. Quæſtionum.

NOnnunquam Prætor variantem [42] non [43] repellit, & conſilium mutantis [44] non aſpernatur. Unde quidam filium emancipatum, qui de bonis conferendis cavere fratribus noluit [45], audiendum poſtea [46] putaverunt, ſi vellet oblata cautione beneficium bonorum poſſeſſionis exercere: tametſi reſponderi poteſt, videri [47] eum poſſeſſionem repudiaſſe, qui formam poſſeſſionis conſervare noluit. Sed benignior [48] eſt diverſa ſententia: maxime cum de bonis parentis [49] inter fratres diſputetur: quem tamen facilius admittendum exiſtimo, ſi intra tempus delatæ poſſeſſionis cautionem offerat. nam poſt [50] annum, quam delata eſſet bonorum poſſeſſio, voluntariam moram cautionis admittere, difficilius [51] eſt.

De filio emancipato & ejus liberis.

9. IDEM lib. 5. Reſponſorum.

FIlius emancipatus inteſtati patris bonorum poſſeſſionem accepit: nepos ex eodem [52] in familia retentus, ſemiſſem hereditatis cum emolumento [53] collationis habebit. † Idem nepos ſi poſtea poſſeſſionem inteſtati patris accipiat, fratri poſt emancipationem patris quæſito, & in familia retento, bona ſua conferre cogetur.

De ſuo & emancipato.

10. SCÆVOLA lib. 5. Quæſtionum.

SI filius in poteſtate heres inſtitutus adeat, & emancipato petente bonorum poſſeſſionem contra tabulas, ipſe non petat: nec conferendum eſt ei: & ita Edictum ſe habet. ſed magis [54] ſentio, ut quemadmodum pro parte hereditatem retinet jure eo, quod bonorum poſſeſſionem petere poſſet, ita & conferri ei debeat: utique cum injuriam per bonorum poſſeſſionem patiatur.

De his, quæ poſt mortem patris filio reddi debuerunt.

11. PAULUS lib. 11. Reſponſorum.

1 *Al.* ab emancipato. 2 Quid ita? vid. *l.* 78. *infr. de verb. oblig. l.* 18. ℑ. *de reg. jur.* 3 Aut adulterii. *l.* 15. §. 1. ℥. *ſoluto.* 4 *l.* 15. §. 46. ℑ. *de injur. l.* 10. §. 2. ℥. *ſi quis cautionib.* dixi ad *l.* 7. *C. de revoc. donat.* 5 Et ſic viriles. *l.* 1. *in fin.* ℥ *h. t. l.* 3. § 2. ℑ. *eod.* 6 Si ex filio mortuo duo nepotes extant emancipati & præteriti, ſi petant contra tabulas bonorum poſſeſſionem in bonis avi, debent conferre ſemiſſem. 7 *l.* 1. §. 1. *ſupr. h. t.* 8 Ita ut nec modicum nec magnum tempus abſumatur. *l.* 1. §. 10. *ſupr. h. t.* 9 Poſſeſſio pœnæ cauſa interdum transfertur eodem judicio. dixi ad *l.* 6. *in fin. infr. de Carbon.* 10 *l.* 13. ℑ. *de ſolut.* 11 *Al.* auctio. vid Ulpian. 22. §. 26. dixi plenius ad *l.* 20. §. 1. ℑ. *de lib. cauſ.* 12 *Al.* cautionis. 13 Quia pendente conditione deceſſit, *l. un.* §. 7. *C. de caducis.* conditionis implendæ jus ad heredem non tranſit. 14 *l* 2. § 7. *ſupr. h. t.* 15 *Subaudi*, interim. & rurſus remaneat, ſi poſſidet: ſin minus, petat ſibi reſtitui. 16 *Subaudi*, ſtatus. 17 Id eſt, *an.* idque more Græcorum. Eadem forma loquendi reperitur in *l. ult.* ℥. *de jure delib. l.* 10. §. 8. ℑ. *quæ in fraud cred.* 18 *l* 15. ℑ. *de Carboniano.* 19 *l.* 1. *in fin* ℥. *h. t* 20 *l.* 2. §. 5. ℥. *eod.* 21 Exempla rem manifeſtiorem reddere ſolent & debent, *ut hic.* adde *l.* 51. *in fin.* ℥. *ad leg. Aquil.* 22 *Forte legendum*, exque iis. 23 *l.* 1. §. 20. ℥. *h. t.* 24 Retentio, quaſi præceptio eſt: qui retinet, quaſi præcipit. 25 Collatio ob cauſam facta, cauſa non ſecuta condicitur: item, Conferre bona non eſt ſignum neceſſarium immixtionis hereditatis. *l.* 13. ℥. *de cond. cauſ. data.* 26 *l.* 1. §. 9. ℑ. *de conjungendis.* 27 Vide Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 58. 28 Vide *l.* 1. *in fin.* ℑ. *de dotis collat.* 5. Harm. 8. §. 34. 29 Dos mulieris proprium patrimonium eſt, etiam ſi ſit in patria poteſtate. vid. *l.* 14. ℥. *ad l. Falcid.* 30 *l.* 1. §. 14. ℥. *h. t.* 31 De adoptato adde *l.* 1. §. 14. ℥. *h. t.* 32 *l.* 6. ℑ. *unde liberi.* 33 Spatium aliquod conferendum eſt conferenti. *l.* 105. vid. *l.* 13. *infr. de ſolut. l.* 1. §. 8. *ſupr. ad leg. Falcid.* 34 Quanti intereſt actoris cautum fuiſſe. *l.* 2. *l.* 3. §. 11. ℑ. *uti poſſidetis. l.* 3. §. 3. *infr. de itinere actuque.* 35 Quæ ſuadet ſcilicet, ut dos ab avo paterno data nepti, avo mortuo, ad parentem filiæ dotatæ revertatur. 36 Perinde ſit. Imo, non perinde eſt, ſiquidem dos eo caſu ad patrem filiæ dotatæ non redit. *l.* 79. ℥. *de jure dot.* de hac præſumptione vid. Alciat. 1. *præſumpt.* 17. 37 Ut non conferam. *l.* 4. *ſupr. h. t.* 38 Officium avi circa neptem mediatum eſt, hoc eſt, pendet ex officio patris circa filium 39 Dotare filiam pater, ut & avus neptem ex filio cogitur. 40 Avus paternus neptem dotare cogitur. vide quæ notavi ad *l.* 19. *ſupr. de ritu.* 41 *l* 1. §. 17. ℑ. *de conjungendis.* 42 *l.* 11. *C. de reb. cred.* & contumacem. *l.* 1. §. 10. *ſupr. h. t.* 43 Vide *l.* 75. ℑ. *de reg. jur.* cujus eadem inſcriptio, atque adeo huic conjungenda. 44 Salmaſius putat Græcos vertiſſe τὸν μεταμελόμενον. Sed Cujac. ex Baſilicis quæ habent μετὰ μετάμελον, legit conſilium mutantem. *S. L.* 45 Hereditatem non repudiat, qui dicit ſe nolle conferre. vide Mantic. 12. *de conject. ult. volunt.* 14. 46 Vid. quæ ſcripſi ad *l. ult. C. de repud. vel abſtin. hered. l.* 8. *ſupr. de jure delib.* 47 *Subaudi*, & ſtricto jure. 48 Benigniorem ſententiam & interpretationem amplecti debemus, maxime quoties de bonis paternis inter fratres diſputatur. Ita favendum filio circa hereditatem paternam, licet videatur repudiaſſe. 49 Parentis appellatione intelliguntur omnes aſcendentes. 50 Hodie id mutatum. *l. ult. C. de repudianda.* 51 Non tamen impoſſibile eſt. 52 *l.* 9. *C. h. t.* vide *l.* 1. *infr. de conjungendis.* 53 Id eſt, fructibus rerum conferendarum. 54 *l.* 1. *infr. de dot. coll.*

PAulus respondit, ea, quæ post [1] mortem patris filio reddi debuerunt, emancipatum filium, quamvis prius consecutus sit, quam deberentur, fratri, qui in potestate patris relictus est, conferre non debere: cum post mortem [2] patris, non tam ex donatione [3], quam ex causa debiti, ea possidere videatur.

De ventre misso in possessionem, & de posthumo.

12. IDEM lib. 41. ad Edictum.

SI prægnantem quis uxorem reliquerit, & ea ventris nomine in possessionem missa fuerit: interim cessat collatio. nam antequam nascatur, non potest dici, in potestate morientis fuisse: sed nato [4] conferetur.

TIT. VII.

DE [5] DOTIS COLLATIONE [6].

Si filia petat bonorum possessionem, vel non. 1. *De stipulatione.* 2. *De filio & nepote, nepteque ex altero filio.* 3. *De nepte & patruo ejus, & nepote, & nepte ex alio filio.* 5. *De impensis.* 6. *Si divortio facto maritus non sit solvendo.* 7. *De dote promissa sub conditione.* 8. *De fratre liberando ex pollicitatione dotis.* 9. *Si emancipatus, qui contra tabulas bonor. possess. accepit, filiam dotatam habeat.*

1. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

QUamquam ita demum ad collationem dotis Prætor cogat filiam, si petat bonorum possessionem: attamen & si non petat, conferre debebit, si modo se bonis paternis misceat. & hoc D. Pius Ulpio Adriano rescripsit, etiam eam quæ non petierit bonorum possessionem ad collationem dotis per arbitrum [7] familiæ erciscundæ posse compelli. §. 1. Si in stipulatum deducta [8] sit dos: si quidem ipsa mulier stipulata sit, vel ipsi negotium gestum [9], æque conferre cogetur: si vero alii quæsita est stipulatio, dicendum est cessare collationem; & [10] si tantum promissa [11] sit dos, collatio ejus fiet [12]. §. 2. Si sit nepos & neptis ex [13] eodem filio, & dotata sit neptis; sit & filius non pater eorum: neptis omnem dotem soli fratri collatura est: emancipata autem neptis dotem & bona sua soli nepoti, non etiam patruo conferet. §. 3. Sed si sit neptis sola, non etiam nepos ex eodem; tunc confertur patruo, itemque nepoti [vel nepti] ex alio. §. 4. Sed & si duæ neptes sint ex diversis filiis, conferent & invicem & patruo: si ex eodem patre, tantum invicem conferent. §. 5. Cum dos confertur, impensarum necessariarum sit detractio [14]: cæterarum non. §. 6. Quod si jam factum divortium est, & maritus non sit solvendo: non [15] debebit integra dos computari mulieri, sed id quod ad mulierem potest perveni-re, hoc est, quod facere maritus potest. §. 7. Si sub conditione pater, vel extraneus [16] dotem promiserit, cautione opus erit, ut tunc conferat mulier dotem cum dotata esse cœperit. §. 8. Filiam quæ ab intestato [17] patri heres sit, conferre quidem dotem oportet: consequens autem est, ut ex pollicitatione [18] [dotis] pro parte dimidia fratrem suum liberet: æquius enim est, in solidum de suo eam dotatam esse. §. 9. Si emancipatus filius, qui contra tabulas bonorum possessionem acceperit, filiam dotatam [19] habeat, non debet dotem ejus conferre: quia [20] in bonis ejus non est.

De in adoptionem data.

2. GAJUS [lib. 14. ad Edictum provinciale].

FIlia [21] in adoptionem data & heres instituta debet, sicut emancipata, non solum bona sua, sed & dotem quæ ad eam pertinere poterit, conferre: [si adhuc pater adoptivus vivit, hic necesse habebit conferre.]

De filia herede instituta.

3. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

SI filia fuerit heres instituta [22], collatione dotis non [23] fungetur [24]: unde si commisso ab altero edicto, necesse habuerit contra tabulas bonorum possessionem accipere: dicendum est, quoniam nullam injuriam fratri facit, non debere eam dotem conferre: nam quod habuit ex judicio, convertitur [25] ad contra tabulas bonorum possessionem. † Plane si ex minore parte fuit heres instituta, & alia quædam in eam contulit contra tabulas bonorum possessio, aucta portione ejus, dicendum erit collationis munere eam fungi; nisi forte contenta fuerit portione, ex qua instituta est; tunc enim dicendum est, ex judicio parentis eam venientem non debere munus collationis sustinere.

De legato.

4. POMPONIUS lib. 3. ad Quintum Mucium.

SI pater pro filia dotem promiserit, deinde exheredatæ [26], vel etiam emancipatæ & præteritæ [27] legatum dederit: habebit [28] filia etiam dotem præcipuam & legatum.

De errore. 1. *De mora, usuris & fructibus.*

5. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

FIlius emancipatus, qui possessionem contra tabulas accipere potuit, intestati patris possessionem accepit; atque ita filia, quæ mansit in potestate, cum ejusdem familiæ fratre heres instituta, possessionem intestati patris errorem fratris emancipati secuta accepit: dotem [29] scripto fratri conferre non [30] cogetur: cum ea possessio frustra petita sit, & filia fratris [31] voluntatem fini [32] virilis partis retineat, id est, ut omnes trientes habeant, & bonorum possessio unde liberi fingatur pro contra tabulas esse petita. §. 1. Filia quæ soluto matrimonio dotem conferre debuit, moram collationi fecit: viri boni arbitratu cogetur usuras quoque dotis conferre: cum emancipatus frater etiam fructus conferat, & filia partis suæ fructus percipiat.

De querela inofficiosi.

6. IDEM lib. 6. Responsorum.

PAter filium emancipatum heredem instituit [33] & filiam exheredavit, quæ inofficiosi lite perlata, partem dimidiam hereditatis abstulit: Non esse fratrem bona propria conferre cogendum respondi: nam & libertates [34] competere placuit.

7. PAULUS lib. 11. Responsorum.

NEc ipsa dotem fratribus suis conferet, cum diverso jure [35] fratres sunt heredes.

De ea, quæ se bonis paternis abstinuit.

8. PAPINIANUS lib. 11. Responsorum.

PAter nubenti filiæ quasdam res præter [36] dotem dedit, eamque in familia retinuit, ac fratribus sub [37] conditione [38], *si dotem, & cætera quæ nubenti tradidit, contulisset* [39], coheredem adscripsit: cum filia [40] se bonis abstinuisset, fratribus res [non] in dotem datas vindicantibus exceptionem doli placuit obstare; quoniam pater filiam alterutrum habere voluit.

Qui non vult hereditatem, non cogitur ad collationem. Bart.

9. TRYPHONINUS [lib. 6. Disputationum].

FUit quæstionis, an si sua heres filia patri cum fratribus, contenta dote abstineat se bonis, compellatur eam conferre? Et Divus Marcus rescripsit, non compelli abstinentem [41] se ab hereditate patris. ergo non tantum data apud maritum remanebit, sed & promissa exigetur etiam a fratribus: & est æris alieni loco: abscessit enim a bonis patris.

TIT. VIII.

DE [42] CONJUNGENDIS [43] CUM EMANCIPATO LIBERIS [EJUS].

Summa, 1. *Et æquitas Edicti.* 2. *De filio in adoptionem dato vel emancipato.* 3. *De filio suo ex besse: de emancipato ex triente instituto.* 4. *De præteritione vel institutione, vel exheredatione filii.* 6. *Quæ requiruntur ut huic edicto locus sit.* *De posthumo.* 7. *De ordine.* 8. *De postliminio.* 9. *Si pater ex duobus filiis alterum emancipaverit, & nepotem ex eo in locum filii adoptaverit, & præterito emancipato decesserit.* 10. *De quantitate portionis ad nepotem pertinentis.* 11. *De divisione hereditatis.* 12. *De jure accrescendi.* 13. *De collatione.*

1. ULPIANUS [lib. 40. ad Edictum].

SI quis ex his, quibus bonorum possessionem Prætor pollicetur, in potestate parentis cum moritur, non fuerit: ei [44], liberisque, quos in ejusdem familia habuit, si ad eos hereditas suo nomine [45] pertinebit [46], neque notam [47] exheredationis meruerunt [48], bonorum possessio ejus partis datur, quæ ad eum pertineret, si in potestate permansisset: ita ut ex ea parte dimidiam, reliquam liberi ejus habeant, hisque duntaxat bona sua conferat. §. 1. Hoc [49] Edictum æquissimum est: ut neque emancipatus solus veniat, & excludat nepotes in potestate manentes; neque nepotes jure [50] potestatis objiciantur [51] patri suo. §. 2. Et in adoptionem datus filius & heres institutus, ad hoc Edictum pertinet, ut ei jungatur nepos, qui in avi sui naturalis potestate est. † Jungitur [52] autem nepos patri suo emancipato, sive pater præteritus sit, sive institutus. Et hæc erit differentia inter in adoptionem datum & emancipatum: quod in adoptionem quidem dato non alias jungitur, nisi instituto, & alio committente Edictum: emancipato autem, sive sit institutus emancipatus, sive sit præteritus. §. 3. Filio in potestate ex besse, emancipato ex triente herede instituto, Julianus ait, nepotem præteritum petita contra tabulas bonorum possessione, patruo sextantem, patri unciam ablaturum. §. 4. Si pater emancipatus exheredatus sit, nepotibus ex eo præteritis, qui erant in potestate retenti: nepotes admittuntur: absurdum enim est, cum patri præterito jungantur, instituto eo vel exheredato non admitti. §. 5. Sed & si patruus eorum, qui erat in potestate, sit præteritus, pater exheredatus: debent nepotes admitti: nam exheredatus [53] pater eorum pro mortuo [54] habetur [55]. §. 6. Si pater in potestate manens exheredatus, vel institutus sit, ne-

1 *l.* 1. §. 19. *supr. h. t.* 2 V. Cujac. 3. *obs.* 34. ubi tradit, momentum moriendi vitæ potius, quam morti tribui. 3 Adde casum *l.* 3. §. *pen. supr. de hered. inst.* 4 *l.* 11. *C. h. t.* sed natus non feret. ita videtur legisse Hugolinus. 5 Adde *l.* 1. §. 20. §. *ult. l.* 4. *l.* 6. *supr. tit. prox.* differt hic titulus a superiore, velut species a genere. 6 A filiabus facienda sc. Tenentur enim filiæ, non modo emancipatæ, sed etiam suæ his quibuscum bonorum possessionem accipiunt, vel si bonis se immiscent, dotem conferre. *l.* 12. *l.* 17. *l.* 19. *C. de coll.* 7 Vid. *l.* 8. *C. de coll.* 8 Stipulanti promissa. *l.* 2. *C. de coll.* 9 *l. pen. supr. de neg.* 10 *Al.* sed si. 11 §. 8. *J. h. t. l.* 2. *l.* 17. *C. de collat.* 12 *Al.* quomodo. v. *d. l.* 2. & §. 8. *infr. eod.* 13 *l.* 1. *in fin. J. de conjungendis.* 14 Per ipsam mulierem conferentem, vel per ejus maritum. 15 V. quæ scripsi ad *Novell.* 97. *c.* 6. 16 *l.* 4. *C. de collat* Hodie id abrogatum. *l. ult. C. de collat. l.* 6. 7. 8. *C. de bon. quæ lib.* 17 Hodie etiam ex testamento conferre cogitur. *Nov.* 18. *c.* 6. 18 Vide §. 1. *in fin. supr. h. t l.* 2. *C. de coll.* 19 A se, *l.* 4. *supr. de collat.* 5. Harmenop. 8. §. 34. vel a patre. *l.* 6 *supr. de collat.* 20 *l.* 4. *supr. de coll. bon.* 21 Adde *l.* 1. §. 14. *supr. de collat. l.* 8. §. 11. *supr. de bonor. poss contr. tab.* 22 *l.* 23. *supr. si quis omissa causa.* 23 Hodie fungetur. *Auth. ex testam. C. h. t.* 24 Id est, dotem non conferat. vid. Duaren. 1. *disp.* 4. sic J. collationis munere fungi. 25 Facto alterius, ea quasi invita. 26 Vide *l. ult. in fin. J. h. t.* 27 *l.* 10. *C. de collat.* 28 Si modo nolit succedere, & contenta esse malit dote & legato *l.* 3. *supr. h. t.* 29 *l.* 3. *supr. h. t. l.* 8. *J. eod.* 30 Utpote instituta. *l* 1. *l.* 3 *C. h. t.* hodie cogeretur. *Nov.* 18. *cap.* 6. 31 *Al.* patris. 32 De hoc genere loquendi dixi ad *l.* 19 *in fin. supr. de compensationib.* 33 Et ita diverso jure emancipatus, & is, qui in potestate erit, vocantur. adde *l.* 20. §. 1 *supr. de B. P. contr. tab.* 34 V. *l.* 29. *J. de except. rei judicatæ.* 35 *l* 20. §. 1. *de bonor possess. contr. tab. arg. l.* 3. §. 1. *supr. famil. erciscund l.* 10. *J. h. t.* Hodie etiamsi fratres diverso jure veniant, ut hic, nihilominus conferunt, *Novell.* 18. *cap.* 2. vide Vital. Nemaus. *tract. de collat. qu.* 32. Ans. 36 Hæ res, paraphernæ & extradotales. 37 Pater extremo judicio hic confirmat donationem factam filiæ. vide in hunc locum Paul. 5. *sentent.* 11. §. 3. 38 Vid. quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de collat.* 39 Collationi locum esse ex testamento hinc notat *Bart.* 40 Vid. *l. ult. in fin. J. h. t.* 41 Conferre dotem non cogitur, quæ hereditate patris abstinet. *l.* 4. *l.* 8. *supr. h. t.*

42 An hic titulus hodie correctus est, sublata differentia emancipatorum & eorum qui sunt in potestate? *Nov. de hered. ab intestato.* §. 1. Accursius ita putat. Bartolus existimat hunc titulum tantum esse correctum, si ab intestato succeditur (jure Novellarum & Cod. *l. meminimus.* 15. *C. de legitimis hered.*): vel si testamentum aliquod proponatur, quod vel querela, vel alia ratione nullum redditum sit, ut ad intestati causam res tota redierit. contra, hunc titulum ne hodie quidem correctum esse, quoties quis omisso jure civili succedere vellet jure prætorio, petita bonorum possessione contra tabulas. 43 Hodie emancipati suis liberis exæquati sunt, ideoque filios proprios excludunt, *Novell.* 118. *cap.* 1. atque ita hic titulus non est in usu. Pater enim liberos suos tanquam proximior excludit. 44 *l.* 5. *in princ. J. si tab. testam. nulla. l.* 9. *supr. l.* 9. *C. de collat.* 45 Secus fuerit, si per mediam personam ad eos pervenerit hereditas. *l.* 5. *infr. h. t.* 46 Id est, per se directo vocabuntur. 47 Exheredatio notæ species. *l.* 8. *l.* 20. *supr. de bonor. poss. contra tab.* 48 Injuste scil. alioquin si juste exheredati sunt, querelam non proponent. v. *l.* 23. *supr. de inoff. testam.* 49 Hoc edictum introductum est, ut Jus civile prætorio componeretur seu conciliaretur. 50 Hoc solo colore quod in potestate sui avi fuerint. 51 Id est, præferantur per leg. 12. tab. quæ solos nepotes vocat. §. 3. *Inst. de exhered. liber.* 52 Imo non jungitur, *l.* 10. *in pr. vers. omnia igitur. C. de adopt.* non jungitur, si detur in adoptionem extraneo; secus si avo. 53 Exheredatus quoties pater est, nepotes admittuntur: & ita nepotes non junguntur patri hoc casu. Imo junguntur *l.* 23. *supr. de inoff. test.* 54 Exheredatus quando habeatur pro mortuo, vide Bart. in §. 6. *J. h. n.* 3. 55 Imo non habetur pro mortuo exheredatus. *l. si patrono testamento.* 12. *J. de bon. lib.* Non habetur pro mortuo, si invalida est ipsa exheredatio, ut quia non est adita hereditas, *l. filium.* 20. §. *sed cum. supr. de bon. poss. contra tab.* vel quia rite non est facta. *l. non putavit.* 8. §. *non quavis.* 2. *eod. tit.*

potem ex eo, sive in potestate manentem, sive emancipatum, ad bona avi [1] neque vocari, neque vocandum esse, Scævola ait: totiens enim nepoti consulendum est, quotiens in potestate retentus est, patre emancipato. Liberos igitur in familia esse oportet [2], ut huic Edicto locus sit: ejus scilicet familia, cujus bonorum possessio petitur. Sed & si posthumus natus sit ex emancipato, ante emancipationem conceptus: idem erit dicendum. §. 7. Liberos autem non omnes simul vocat Prætor, sed gradatim, hoc est, eos, qui sui sunt. sc. nepotes, si sunt; si minus, eos qui sunt inferioris gradus: nec eos miscebimus. plane si sint ex emancipato nepos, & ex nepote ejus alio pronepos: dicendum erit utrumque ei jungi: ambo enim [in] suorum loco successerunt.

§. 8. Si postliminio nepos redierit, dicendum est eum patri emancipato conjungi. §. 9. Si pater ex duobus [3] filiis, quos in potestate habuit, alterum emancipaverit, & nepotem ex eo in locum filii adoptaverit, & præterito emancipato decesserit: Julianus ait, nepoti in locum filii adoptato succurri oportere, ut quasi filius portionem habeat, quam haberet & si extraneus adoptatus esset. sic fiet (inquit) ut filius qui in potestate fuit, tertiam partem; nepos in locum filii adoptatus, aliam tertiam; emancipatus filius cum nepote altero retento in potestate partiatur: nec enim minus debet ferre nepos in locum filii adoptatus, quam si ab extraneo [4] esset adoptatus. §. 10. Illud non interest, quota portio hereditatis ad nepotem pertineat, an perquam modica: nam & si modica [5] sit, attamen dicemus esse locum huic parti Edicti.

§. 11. Inter ipsum filium & liberos ejus dividitur hereditas, ita ut ipse dimidium, liberi dimidium habeant. Proinde pone solum esse filium emancipatum, & nepotes in potestate duos, neminem præterea ex liberis: habebit emancipatus dimidiam partem hereditatis, [&] aliam dimidiam duo nepotes, ut quadrantes ferant. † Sed si sit præterea alius [filius]: eveniet, ut filius habeat dimidiam partem hereditatis, ex quo nepotes non sunt; alius filius semissem cum filiis suis: ita ut quadrantem hereditatis ipse ferat, quadrans inter liberos ejus dividatur. † Sed si ambo filii sint emancipati, & habeant singuli nepotes: eveniet ut singuli singulos semisses cum nepotibus suis dividant: ita ut ipsi quidem quadrantes ferant, nepotes autem residuos quadrantes. Et si alter duos filios, alter tres habeant: quadrans unus inter duos, alius inter tres dividitur.

§. 12. Si quis ex nepotibus portionem suam omiserit [6], eveniet, ut non ad patrem ejus, sed magis ad fratrem pertineat. Sed & si omnes nepotes omittant, patruo nihil adcrescet: sed soli patri. Quod [&] si pater omiserit, tunc patruo [7] adcrescet. §. 13. Emancipatus filius, si quidem nepotes in avi potestate non habeat, fratribus suis [8] conferet: sed si sint nepotes [9], voluit eum Prætor filiis suis, qui sunt in potestate, solis [10] conferre: merito: quia veniendo ad bonorum possessionem, illis solis [11] injuriam facit. §. 14. Nunc videamus, quantum [12] eis conferat? & quidem semper, cum fratribus emancipatus confert, virilem sibi detrahit. utrum & in eo casu virilem detrahat? an vero quia dimidiam partem habeat bonorum possessionis, dimidiam partem etiam bonorum suorum conferat? Et puto dimidiam tantum bonorum eis partem conferre. nam etsi alius emancipatus sit filius, alius in potestate retentus: filius emancipatus his duobus nepotibus unam partem tantum conferet, & patruo eorum, qui in potestate mansit, unam partem dabit, tertiam ipse habebit. nec quod nepotibus confertur a patruo emancipato, ipsi patri conferent: hoc enim non de bonis avi, sed propter [13] bona postea eis accessit. §. 15. Eveniet igitur, ut pater emancipatus, si centum in bonis habeat, quinquaginta sibi detrahat: residua quinquaginta omnibus nepotibus (id est, filiis suis) conferat. aut si unum nepotem habeat, & duos ex alio pronepotes, ita dividat quinquaginta, ut nepos habeat vigintiquinque, pronepotes ex alio uno vigintiquinque: nam & bonorum possessionis ambo unam partem habent.

§. 16. Si sit filius in potestate, alius emancipatus, ex defuncto [14] unus nepos in potestate, alius [nepos] emancipatus: eleganter Scævola tractat, patruus emancipatus quantum nepotibus, quantum fratri suo conferat? Et ait posse dici, tres eum partes facere: unam sibi, unam fratri [15], unam [16] istis [17] collaturum: quamvis [18] hi minus [19] quam patruus ex hereditate avi concurrente patre [20] sint habituri: quæ sententia vera est. §. 17. Sed etsi sint duo [21] nepotes ex eodem filio, hique emancipati sunt, & ex altero eorum pronepos in potestate defuncti: partem habebit nepos unus, aliam nepos cum filio suo. §. 18. Sed etsi nepos, & ex alio nepote defuncto duo pronepotes: unus ex pronepotibus emancipatus soli fratri suo conferat; vel si frater non est, soli patruo, non etiam patruo [22] majori.

De legatis exceptis personis præstandis.

2. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

NIhil in hac parte Edicti cavit Prætor, ut legata exceptis [23] personis nepos præstet. Sed potest superior sermo & ad hunc casum referri: nam absurdum est, patrem quidem ejus legata præstare, ipsum vero plus habere, cum eadem conditione in eandem partem vocantur.

De duobus filiis emancipatis, nepote in potestate retento, & nepote a filio post emancipationem suscepto.

3. MARCELLUS lib. 9. Digestorum.

QUi duos filios habebat, alterum ex his emancipavit, nepotem ex eo in potestate retinuit: emancipatus filium sustulit, & a patre exheredatus est. Quæro, cum frater ejus, & ipse emancipatus præteritus sit, & nepotes ex emancipato filio ab avo heredes instituti: quid de bonorum possessione juris sit; & quid intersit, si emancipatum quoque, ex quo nepotes erant nati, præteritum esse ponamus? Respondi: si filium retento ex eo nepote emancipaverit, & emancipatus procreaverit filium, & heres uterque nepos institutus fuerit, pater eorum exheredatus, alius filius præteritus [24]: solus [25] filius præteritus bonorum possessionem contra tabulas petere poterit. exheredatus enim obstat filiis suis post emancipationem susceptis. nepoti tamen retento in potestate bonorum possessio dari debet: quoniam si pater ejus emancipatus præteritus esset, simul cum eo bonorum possessionem accipere posset propter id caput Edicti, quod a Juliano introductum est; id est, ex nova [26] clausula: nec debet deterioris esse conditionis, quia pater ejus exheredatus sit: idque ei præterito quoque præstari oportebit. sed fratris ejus, qui post emancipationem natus est, diversa conditio est: conservanda est tamen & illi ad virilem partem hereditas, sicut etiam Imperator Antoninus [27] in persona neptis [28] ex filia rescripsit.

De filio emancipato nepotibus in potestate retentis, & nepotibus post emancipationem susceptis.

4. MODESTINUS lib. 6. Pandectarum.

EMancipato [29] quis filio retinuit ex eo nepotes in potestate: filius emancipatus susceptis postea liberis decessit. Placuit in avi potestate manentes, simul cum his, qui post emancipationem nati sunt, decreto bonorum possessionem accipere: manente eo, ut si velit avus sibi per nepotes adquiri [30], bona sua conferat; aut nepotes emancipet [31], ut sibi emolumentum paternæ hereditatis adquirant: idque [ita] D. Marcus rescripsit.

Si nepos exheredatus heredi scripto successerit.

5. IDEM lib. 6. Differentiarum.

SI nepos exheredatus heres extiterit [32] ei, quem avus heredem fecerat, deinde pater ejus emancipatus testamento præteritus accipiat contra tabulas patris bonorum possessionem: jungi patri suo nepos non poterit, sed ut extraneus excludetur: quia non [33] suo nomine avo heres extiterit.

De nepote adoptivo.

6. SCÆVOLA lib. 5. Quæstionum.

SI quis filium habens in potestate, extraneum in nepotis [34] locum quasi ex eo filium natum adoptet, mox filium emancipet: non jungetur hic nepos filio emancipato: quia desiit esse emancipato ex liberis.

De nepote suscepto post filii emancipationem.

7. TRYPHONINUS lib. 16. Disputationum.

SI post emancipationem filii susceptus ex eo fuerit nepos, conservanda illi erit portio: sed quanta [35], videamus? finge enim patruo scripto heredi coheredem datum hunc nepotem, patrem autem ejusdem præteritum accepisse contra tabulas bonorum possessionem: quod ad Edictum Prætoris attinet, semisses bonorum fient. nunc vero post constitutionem [36] Divi Pii, si conservatur pars nepoti, utrum virilis, an quarta debeat servari? Nam si in avi natus potestate fuisset, conjungebatur in unam partem cum patre suo. & proponamus esse alium ex eodem nepotem in familia avi: duo unam quartam habituri erant, patre eorum accipiente contra tabulas bonorum possessionem, si fuissent in avi potestate: an ergo nunc in sescunciam tuendus sit, qui non in familia retentus est? & cui abscedet pars, quæ huic cessura est? patri ejus tantum, an & patruo? & puto, & patruo. nam & legatum eidem datum præstaret.

TIT. IX.
DE VENTRE [37] IN POSSESSIONEM MITTENDO, ET CURATORE EJUS.

Ratio & summa Edicti. 1. *De ea, quæ est prægnans, vel se prægnantem dicit.* 2. *De suitate. De exheredatione,* 3. *Unius posthumi.* 4. *De abortu.* 5. *De exheredatione conditionali.* 6. *De exheredatione a primo gradu, & præteritione a secundo,* 7. *Vel contra.* 8. *De uxore capti ab hostibus.* 9. *De exheredatione nascituri intra vel post tres menses.* 10. *De ea, quæ uxor esse desiit.* 11. *Si filius emancipatus vel in adoptionem datus sit.* 14. *Si negetur uxor, vel nurus, vel prægnans esse.* 15. *De caussis ex quibus Carbon. bonor. possessio datur.* 16. *De duabus prægnantibus.* 17. *De curatore ventri & bonis dando.* 19. *De sumptibus in mulierem faciendis, & de officio dicti curatoris.* 23. *Ex quibus eligitur curator.* 24. *Si nondum sit curator constitutus,* 26. *Vel sit constitutus.* 27. *De partu, vel abortu, & ea quæ non est prægnans.*

1. ULPIANUS lib. 41. ad Edictum.

SIcuti liberorum eorum, qui jam in rebus humanis [38] sunt, curam [39] Prætor habuit: ita etiam eos, qui nondum nati sint, propter

1 Imo vocatur jure suo, & ut nepos. *l. 3. §. si emancipatus. 5. in fin. supr. de bon. poss. contra tab. l. si quis filium. 34. C. de inoff.* Non admittitur ad bonorum possessionem contra tabulas, sed ad querelam, ut quia non fuit institutus vel exheredatus. 2 *l. 5. §. 1. infr. unde liberi. l. 3. §. 3. & 4. supr. de B. P. contra tabulas.* 3 *l. 13. in fin. supr. de B. P. contr. tab. l. 3. §. ult. supr. de coll.* 4 *l. 13. §. ult. supr. de B. P. contra tab.* 5 Modicarum etiam rerum nomine datur actio. facit §. 16. *Inst. de rer. divis.* 6 V. quæ scripsi ad *l. un. C. quando non petentium partes.* 7 Imo nepotibus. *l. 5. in fin. infr. unde liber.* 8 Solis. 9 In avi potestate. 10 *l. 1. §. 3. in fin. supr. de coll. l. 5. infr. unde lib.* 11 Qui fuerunt in defuncti potestate, non aliis. Pater itaque liberis suis confert, quibus solis injuriam facit. 12 De hac quæstione vid. Cujac. 3. *observ.* 29. 13 Adde *l. 50. in fin. supr. de peculio.* 14 Ex defuncto alio emancipato duo nepotes in potestate, eleganter Scævola tractat &c. Cujac. 3. *observ.* 29. 15 *Sub.* qui est in potestate. 16 *l. 7. supr. de collation.* 17 Quorum unus est in potestate: alter emancipatus. Atqui emancipatus emancipato non confert. *l. 2. §. 5. supr. de collat.* Directo non confert, sed oblique, & effectu trientem integrum nepos (qui in potestate avi fuit) accipit a patruo emancipato, quem mox cum fratre suo emancipato dividit, id est, filius in potestate partitur illum trientem cum altero fratre emancipato. 18 Quia non Hotom. *obs.* forte legendum, *quoniam non minus, quam patruus ex hereditate avi concurrentes patruo sint habituri.* 19 Imo nihil, si pater concurrit, id est, succedit: aut certe non minus si concurrit patruus. 20 *Al.* patruo, *ut supr. dictum est.* Cæterum, ne dicamus cum Accursio, hic agi de patre in potestate posito, qui unum ex liberis emancipavit. Nec enim filius in potestate positus filium emancipare potest. Quid igitur? fingamus filium emancipatum filium suum rursus emancipasse? Quod tamen ut ita sit, quæri poterit quemadmodum emancipatus pater nepoti emancipato conferat. *d. l. 2. §. 5. supr. de collat.* 21 *l. 1. §. 2. supr. de dotis collat.* 22 Paulus majorem hic accipit pro patruo magno. vid. Cujac. 3. *obs.* 29. 23 De quibus vide *l. 1. & passim supr. de legatis præstandis.* 24 *l. 6. §. 4. supr. de B. P. contra tabul.* 25 Hodie non soli filio, sed & nepoti virilis datur verbis *ult.* hujus edicti. 26 Novam clausulam appellat nuperam, & non ita pridem excogitatam a Juliano. sic novum edictum in *l. 1. §. si pater. 13. infr. de ventr. in poss. mittend.* nova ratio. *l. 32. §. si nurus 18. in fin. supr. de don. inter vir.* 27 *l. 7. infr. eod.* 28 *Al.* nepotis. 29 Hanc leg. Cujac. judicat fugitivam esse, & a suo titulo rejectam, & in minus proprium locum translatam: de quo vide eundem 3. *obs.* 37. 30 *l. 1. §. 14. supr. de collat.* 31 V. *l. 6. infr. unde liberi.* 32 Vide quæ scripsi ad *l. 194. infr. de regul. jur.* quæ est ejusdem libri. 33 *l. 1. supr. h. t.* 34 Hoc verbum Bartolus restringit ad nepotes legitimos naturales. 35 An virilis? An quantam haberet ex eo edicto, id est, quartam? An quantam haberet, si esset in potestate? prius asserit *Bart.* 36 De qua *l. 3. in fin. supr. h. t.*

37 Περὶ ἐγκυμονούσης ϗ ἐγκυμονευομένων &c. 31. *Eclog.* 6. 38 Humanis in rebus esse dicuntur, qui jam nati sunt, *ut hic. & l. 7. infr. h. t.* 39 Venter, id est, is, qui jam conceptus est, necdum natus (alias si non est conceptus, jus successionis non transmittit. vide *l. 6. infr. de suis.*) a lege non negligitur propter spem nascendi. *infr. hoc tit. l. 3. supr. si pars heredit.* Ideoque quoties de commodo ejus agitur, perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur, *l. 7.* in rerum natura esse intelligitur, *l. pen. supr. de statu hom.* pro superstite. *l. 231. infr. de verbor. signif.* pro jam nato. *l. 30. §. 1. ff. de adquir. vel omitt. hered.* & pro liberto habetur, *l. penult. ff. de statu hom.* est enim matris, & viscerum ejus portio, *l. 1. §. 1. ff. de ventre insp.* qua de caussa vectura aut naulum ejus nomine non debetur, *arg. l. 19. §. 7. supr. locat.*, & aliquo casu bonorum dominus, *l. 1. §. 2.* & possessor, *§. 9. l. 6. hoc tit.* & patris heres futurus est,

spem

spem nascendi non neglexit. nam & hac parte edicti eos tuitus est, dum ventrem [1] mittit in possessionem vice contra tabulas bonorum possessionis. §. 1. Prægnantem esse mulierem oportet omnimodo [2], nec dicere se prægnantem sufficit: quare nec tenet datio bonorum possessionis, nisi vere prægnans fuit, & mortis [3] tempore, & eo quo mitti in possessionem petit. §. 2. Totiens autem mittitur in possessionem venter, si [4] non est exheredatus [5], & id quod in utero erit, inter suos [6] heredes futurum erit. † Sed & si incertum sit, aliquo tamen casu possit existere, quo, qui editur, suus futurus sit, ventrem mittemus: æquius [7] enim est, vel frustra nonnunquam impendia fieri, quam denegari aliquando alimenta ei qui dominus [8] bonorum aliquo [9] casu futurus est. §. 3. Quare & si ita exheredatio facta sit, *Si mihi filius unus nascetur, exheres esto:* quia filia [10] nasci potest, vel plures [11] filii, vel filius, & filia, venter in possessionem mittetur. satius est enim sub incerto ejus, qui edetur, ali etiam eum, qui exheredatus sit: quam eum, qui non sit exheredatus, fame necari: ratumque [12] esse debet, quod deminutum est: quamvis is nascatur, qui repellitur.

§. 4. Idem dicendum erit, & si mulier, quæ fuit in possessione, abortum fecisset. §. 5. Sed & si sub [13] conditione posthumus sit exheredatus, pendente conditione Pedii sententiam admittimus, existimantis posse ventrem in possessionem mitti: quia sub incerto utilius est ventrem ali. §. 6. Si venter ab institutis exheredatus sit, a substitutis præteritus: Marcellus negat in possessionem eum mitti posse viventibus institutis: quia exheredatus est. quod verum est. §. 7. Per contrarium autem si ab institutis præteritus sit venter, a substitutis exheredatus: vivis institutis, mittendus est in possessionem: quod si non vivant, negat mittendum: quia ad eum [14] gradum devoluta hereditas est, a quo [15] exheredatus est. §. 8. Si filius ab hostibus captus sit, uxor ejus prægnans in possessionem soceri bonorum mittenda est: nam aliquo casu spes est, id quod nascitur, inter suos heredes futurum; utputa si pater ejus apud hostes decedat. §. 9. Sed & si quis ventrem exheredasset, *Qui mihi intra menses tres mortis meæ natus erit, exheres esto:* vel *qui post tres menses:* venter in possessionem utique mittetur: quia aliquo casu suus heres futurus est. & sane benigniorem esse Prætorem in hac parte oportebit: ne, qui speratur, ante [16] vitam necetur. §. 10. Rectissime autem Prætor nusquam uxoris fecit mentionem: quia fieri potest, ut mortis tempore uxor non fuerit, quæ se ex eo prægnantem dicit. §. 11. Etiam ex emancipato venter ad possessionem admittitur. Unde apud Julianum lib. XXVII. Digestorum quæritur, si emancipatus quis sit, uxore jam prægnante, deinde decessisset, & pater ejus mortuus sit: an venter in possessionem emancipati patris mitti possit? Et rectissime scripsit, rationem non esse, cur venter, quem Edictum admittit, repelli debeat: est enim æquissimum partui consuli, qui natus bonorum possessionem [17] accepturus est. Sed [&] si avus viveret, similiter ventrem admittemus. §. 12. Si filius in adoptionem datus, decesserit prægnante uxore, tunc deinde adoptator defunctus fuerit: mittetur venter in possessionem [18] avi adoptivi. † Sed an etiam in ejus, qui in adoptionem dederat filium, mittetur, videamus? Et si hic nepos posthumus heres ab avo naturali institutus sit, mittetur [19] in possessionem. quia, & nato ei, si nemo ex liberis sit alius, bonorum possessio secundum tabulas dari potest: aut si sint liberi præteriti, etiam contra tabulas cum ipsis potest accipere.

§. 13. Si pater nuru prægnante filium emancipaverit, non in totum repelli uterus debet: namque natus solet patri ex novo [20] Edicto jungi. Et generaliter, quibus casibus patri jungitur natus, admittendus est venter in possessionem. §. 14. Si ea, quæ in possessionem vult ire, uxor negetur, vel esse, vel fuisse, vel ex eo prægnans non esse contendatur: decretum interponit Prætor [ad] exemplum Carboniani Edicti [21]. Et ita D. Hadrianus Claudio Proculo Prætori rescripsit, ut summatim [22] de re cognosceret, & si manifesta calumnia videbitur ejus, quæ ventris nomine in possessionem mitti desiderat, nihil novi decerneret: si dubitari de re poterit, operam daret, ne præjudicium fiat ei, quod in utero est; sed ventrem in possessionem mitti oportet. Apparet itaque, nisi manifesta sit calumniatrix [23] mulier, debere eam decretum eligere: & ubi omnino juste dubitari poterit, an ex eo prægnans sit, decreto tuenda est, ne præjudicium partui fiat. Idemque est, & si status mulieri controversia fiat. §. 15. Et generaliter, ex quibus causis Carbonianam bonorum possessionem puero [24] Prætor dare solitus est, ex hisdem causis ventri quoque subvenire Prætorem debere non dubitamus: eo facilius, quo favorabilior est causa partus [25], quam pueri; partui enim in hoc favetur, ut in lucem producatur. puero, ut in familiam inducatur: partus enim iste alendus est, qui [&] si [26] non tantum parenti, cujus esse dicitur, verum etiam Reipublicæ [27] nascitur. §. 16. Si quis prima uxore prægnante facta, mox aliam duxerit, eamque prægnantem fecerit, diemque suum obierit: Edictum ambobus sufficiet: videlicet cum nemo contendit, nec calumniatricem dicit. §. 17. Quotiens [28] autem venter in possessionem mittitur, solet mulier curatorem ventri petere: solet & bonis. Sed si quidem tantum ventri curator datus sit, creditoribus permittendum, in custodia bonorum esse: si vero non tantum ventri, sed etiam bonis curator datus est, possunt esse securi creditores; cum periculum ad curatorem pertineat. Idcirco curatorem bonis ex inquisitione dandum, idoneum scilicet, oportet creditores curare: vel si quis alius est, qui non edito partu successionem speret. §. 18. Hoc autem jure utimur, ut idem curator & bonis & ventri detur. sed si creditores instent, vel qui sperat se successurum: diligentius atque circumspectius id fieri debebit, & plures, si desiderentur, dandi sunt.

§. 19. Mulier autem in possessionem missa, ea sola, sine quibus [29] fœtus sustineri, & ad partum usque produci non possit, sumere [30] ex bonis debet: & in hanc rem curator [31] constituendus est, qui cibum, potum, vestitum, tectum [32] mulieri præstet pro facultatibus [33] defuncti, & pro dignitate ejus atque mulieris. §. 20. Deminutio autem ad hos sumptus fieri debet, primum [34] ex pecunia numerata: si ea non fuerit, ex his rebus quæ patrimonia onerare magis impendio, quam augere fructibus consueverunt. §. 21. Item si periculum est, ne interim res usucapiantur, ne debitores tempore liberentur: idem curare debet. §. 22. Ita igitur curam hoc quoque officio administrabit, quo solent curatores atque tutores pupillorum. §. 23. Eligitur autem curator aut ex his, qui tutores dati sunt posthumo: aut [ex] necessariis adfinibusque, aut [ex] substitutis aut ex amicis defuncti, aut ex creditoribus. sed utique is, qui idoneus videbitur: aut si de personis eorum quæstio moveatur, vir bonus eligitur. §. 24. Quod si nondum sit curator constitutus (quia plerumque aut non petitur, aut tardius petitur, aut serius datur): Servius aiebat, res hereditarias heredem institutum vel substitutum obsignare non debere, sed [35] tantum pernumerare [36], & mulieri adsignare. §. 25. Idem ait, ad custodienda [37] ea, quæ sine custodia salva esse non possunt, custodem ab herede ponendum: utputa pecoris; & si nondum messis, vindemiave facta sit. & si fuerit controversia, quantum deminui oporteat: arbitrum dandum.

§. 26. Curatore autem constituto, hæc omnia cessare puto: conscribere [38] tamen curatori debent & vendenti, & inventarium [39] rerum facienti. §. 27. Tamdiu autem venter in possessionem esse debet, quamdiu aut pariat, aut abortum [40] faciat, aut certum sit eam non esse prægnantem. §. 28. Et si sciens prudensque se prægnantem non esse, consumpserit: de suo eam id consumpsisse, Labeo ait.

Si editus repellatur.

2. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

SEd & si eum ediderit, qui repulsus est: discedere debet.

De sumptibus bona fide factis.

3. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris epitomarum.

SUmptus [41] autem ab ea facti bona fide, non repetuntur.

De habitatione. 1. De cibariis servorum.

4. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

HAbitatio [42] quoque si domum defunctus non habuit, conducenda erit mulieri. §. 1. Servis quoque mulieris, qui necessarii sunt ad ministerium ejus, secundum dignitatem cibaria præstanda sunt.

De alimentis mulieri præstandis. 1. De debito solvendo.

5. GAJUS lib. 14. ad Edictum Provinciale.

CUrator ventris alimenta [43] mulieri statuere debet. nec ad rem pertinet, an dotem habeat, unde sustentare se possit: quia videntur, quæ ita præstantur, ipsi præstari, qui in utero est. §. 1. Curator ventri datus, solvendi [44] debiti rationem habere debet, utique ejus, quod [45] sub pœna, aut pignoribus pretiosis debetur.

De institutione extranei posthumi.

6. ULPIANUS lib. 41. ad Edictum.

EXtraneo [46] posthumo herede instituto, non aliter venter in possessionem mittitur, nisi [47] mater aliunde se alere non possit: ne forte ei, qui natus bonorum possessor [48] futurus est, denegasse alimenta videamur.

l. 84. supr. de adquir. vel omitt. hered. Ejus favore mater in ejus bonorum possessionem mittitur, *l. 1. supr. si ventr. nomin. mulier.* ut cibum, potum, vestitum & tectum pro facultatibus defuncti, proque sua & ejus dignitate percipiat, §. 19. *infr.* æquius est enim, §. 2. *infr.* & Janetius, frustra & sub incerto matrem in possessionem mitti, & ali, quam dum incertum est, & litigatur, nasciturus sit aliquis, necne, ventrem fame perire, §. 3. *infr.* præterea, licet mater ejus supplicii capitalis damnata sit, liber tamen nascitur, *l. 18. supr. de statu hom.* nec de ea quæstio aut supplicium prius sumitur, quam ipsa peperit mater, ut *l. 3. infr. de pœn.* utcunque mater capta sit ab hostibus, venter postliminium habet: utcunque vi detineatur, non usucapitur, *l. pen. supr. de statu hom.* Idem venter obstat sequentibus, & proxime successuros remoratur, *l. 1. §. 8. infr. unde cognati.* In hereditatis portione ventri tres unciæ adsignantur. v. *l. 3. supr. si pars hereditatis.* Tanta cura adhibita fuit nascituri, ut etiam mater ejus mortua non prius humari possit, quam partus ei excidatur, *l. 2. supr. de mortuo inferendo.* quin nihil interest naturæ ductu, an facto hominis nascatur. vide *l. 1. §. 9. infr. unde cognati.* Sed quoto die nativitas ejus probatur? septimo mense, id est, 182. die a nuptiis contractis, decimo vero mense a morte patris. vide *l. 12. supr. de statu hom.* Et ita nato restituitur hereditas *l. penult. supr. de statu hom.* Et vel non nato, vel statim, aut sine liberis mortuo, proximi heredes succedunt. *l. 4. in fin. supr. de bonor. possess. contra tab.* vide *supr. de liber. & posthum.*

1 *l. 9. supr. testamenta quemadmod.* 2 Omnimodo est reipsa, non nuda adseveratione, aut adfirmatione cum causæ cognitione. *l. 7. §. 1. infr. h. t.* Imo summatim hoc cognoscitur. §. 14. *infr. eod.* 3 *l. ultim. infr. eod.* 4 Hodie venter exheredatus mittitur in possessionem. Nec enim potest hodie venter exheredari: quod ejus nullum delictum esse possit *l. si posthum. 14. supr. de liberis l. maximum. 4. C. de liber. præter. l. si quis suo. 33. §. 1. C. de inoff.* 5 Rite, ut *l. 8. §. 2. supr. de B. P. contr. tabul.* 6 Id est, inter eos, qui primum locum tenent in successione. Alioquin vox *suus* in potestate filium hic non significat. 7 Imo iniquum est de alieno largiri. *l. filius. 7. ff. de donat.* Æquius est, id est, minus iniquum. 8 Et bonorum possessor. *l. 6. ff. h. t.* 9 Imo semper futurus est: semper admittitur, cum exheredatio facta sub conditione non valeat. *l. 3. §. pure. supr. de liber. & posth.* An exheredatio (de qua hac lege) conditionalis nullo modo differt aut suspendit ipsam exheredationem post natum posthumum? An exheredatus est deficiente conditione, quæ sit in potestate? 10 Masculorum appellatione fœminæ non continentur in odiosis, & exheredationibus, *ut hic.* Qui filium exheredat, non exheredat fœminam, *ut ecc. l. cum quidam. 19. supr. de liber. & posthum. l. pronunciatio. 195. ff. de verb. sign.* 11 Qui unum filium exheredat, plures non exheredat. Imo, plures exheredare videtur *l. utrum. 7. supr. de reb. dub. l. si quis ita. 16. §. 1. supr. de test. tutel.* An hic unus tantum nominatim exheredatus est: ibi indefinite? An potius in odiosis, plures unitatis numero non continentur? 12 *l. 2. ff. h. t. l. 1. §. 7. ff. si mulier ventris nom.* 13 *l. 3. ff. de liber. & posth.* 14 Adde *l. 8. §. 5. ff. de B. P. contr. tab.* 15 V. *l. 5. in fin. ff. de injusto.* 16 §. 2. *vers. sed & si incertum. 4. ff. hic.* 17 *l. 6. ff. h. t.* 18 *l. 8. §. 11. ff. de B. P. contr. tab.* 19 Imo, non mittetur, *l. 13. §. 2. ff. de B. P. contr. tab.* 20 Novum edictum appellat, nunc primum factum vide quæ scripsi ad *l. 3. circa fin. ff. de conjungendis cum emancip. lib. ejus.* 21 In quo summatim cognoscitur *l. 3. §. 4. ff. de Carboniano. l. 3. in fin. ff. ne vis fiat ei.* 22 Atqui plena cognitio exigitur *arg. l. 1. §. 1. ff. h. t. l. 7. §. 1. ff. h. t.* uxorem esse plene constare debet, in aliis quæstionibus summaria cognitio sufficit. 23 Vide *l. 1. §. 2. ff. si mulier ventris nomine. l. 3. §. 3. & 4. ff. de Carboniano.* 24 Puer qui jam natus est. 25 Vid. *l. 1. ff. si ventris nomine.* 26 *Al.* quia non tantum parenti. 27 Patriæ quantum debeatur, nota. adde *l. 2. ff. de justit. & jure. l. 14. ff. ad SC. Trebell. l. 1. in fin. ff. ad leg. Juliam majest. l. 19. §. 7. in fine ff. de captivis. l. 14. §. 4. ff. de mun. & hon.* 28 Transit Jurisconsultus ad secundam Rubricæ partem de curatore bonis dando & ventri. 29 *l. 4. l. 5. ff. h. t.* 30 *l. 5. §. 3. ff. de Carboniano.* 31 An curator constitutus ventri & bonis? An potius curator ventris hanc curam geret, ut quæ ventri ad victum necessaria sunt, ea præstet: interim dum curator bonis constitutus, alias impensas suppeditat? 32 *l. 4. ff. h. t. l. 1. §. 4. ff. de muneris.* 33 Ad eas circumstantias sæpissime recurritur. *l. 2. §. 1. ff. ubi pupillus.* 34 Ordinem & progressum sumptuum faciendorum, & sic rerum in sumptus aliquos insumendarum observa. adde *l. a Divo. 15. ff. de re jud.* 35 Sequestratio quibus casibus interdicta, iisdem non censetur interdicta pernumeratio & descriptio. Neque obstat *l. defensionis. 7. C. de jure fisci.* quippe descriptio, qua de illo loco agitur, idem est, quod executio, & in fiscum incorporatio. 36 Id est, omnes numerare. Dictio *per*, omne significat. *l. 166. §. 1. ff. de verb. sign.* 37 Custodem adponere curator debet iis rebus, quæ sine custodia salvæ esse non possunt. 38 Curatores bonis dati, res omnes conscribere debent. 39 Inventarium rerum facere debet curator datus bonis. *l. 7. §. 5. C. de curat. furiosi.* 40 Abortus, vel abactus venter partus esse non videtur. *l. 2. & l. 3. C. de posth.* 41 *l. 1. §. 2. supr. h. t.* 42 *l. 1. §. 19. supr. eod.* 43 *d. §. 19.* 44 Vide *l. 1. §. 21. supr. h. t.* 45 Vide *l. 4. infr. de solut.* 46 Extraneus hic dicitur, qui neque legitimus, neque cognatus est: nam legitimus vel cognatus omnino mittitur in possessionem, & non tantum si instituatur, sed etiam si ab intestato succedit. vide Cujac. *Inst. de legitimis, in verbo extraneus.* 47 Quilibet posthumus & extraneus, mittitur in possessionem, si aliunde non habet, unde se alat. 48 Et dominus. *l. 1. §. 2. in fin. supr. h. t. l. 10. infr. eod.*

De causa intestati. 1. *De causæ cognitione.* 2. *De ventre cum aliis, aut solo ad possessionem admittendo.*

7. IDEM [lib. 47. ad Edictum].

UBicunque ab intestato admittitur quis, illic & venter [1] admittitur: scilicet si talis fuerit is, qui in utero est, ut si in rebus humanis [2] esset, bonorum possessionem petere posset: ut in omnibus [3] partibus Edicti pro superstite [4] habeatur is, qui in utero est. §. 1. Interdum non passim, sed [5] cum causæ cognitione mitti venter in possessionem debet, si quis sit, qui controversiam referat. Sed hoc tantum ad eum ventrem erit referendum, qui cum liberis admittitur: cæterum si mittatur *unde legitimi*, vel qua alia ex parte, dicendum est, non esse causæ cognitionem necessariam. nec enim æquum est, in tempus pubertatis ventrem vesci de alieno, in tempus pubertatis dilata controversia. Sed enim placet, omnes controversias, quæ quasi status controversiam continent, in tempus pubertatis differri: sed non ut in possessione sit, status controversia dilata, sed sine possessione.

§. 2. Quamvis autem Prætor ventrem in possessionem mittat cum his, quibus possessionem dederit: attamen etiam solus [6] venter admittetur ad bonorum possessionem.

De accusatione adulterii.

8. PAULUS [lib. 1. de Adulteris].

SI ventris nomine mulier missa sit in possessionem, Divus Hadrianus Calpurnio Flacco, differendam [7] accusationem [8] adulterii, rescripsit: ne quod præjudicium fieret nato.

De sumptibus in alimenta ventris factis.

9. ULPIANUS [lib. 15. ad Sabinum].

CUm venter mittitur in possessionem, quod in ventris alimenta deminutum est, detrahitur velut æs [9] alienum.

De tempore, quo natus vel conceptus est posthumus. De omnibus partibus edicti.

10. PAULUS [lib. 7. Quæstionum].

POsthumus [10] natus quocunque [11] tempore, qui tamen testatoris morte conceptus [12] jam erit, potest agnoscere bonorum possessionem. nam & ventrem Prætor ex [13] omnibus Edicti [partibus] mittit in possessionem bonorum: non missurus scilicet, si ei nato daturus non esset bonorum possessionem.

TIT. X.

DE [14] CARBONIANO [15] EDICTO [16].

Summa. 1. *Si pro pupillo satis non detur.* 2. *Quibus competit hoc edictum.* 4. *Si pater controversiam facit.* 5. *Si impubes,* 6. *Vel defunctus dicatur esse servus.* 7. *De fisco.* 8. *De institutione, vel exheredatione.* 11. *De accusatione partus subjecti.*

1. ULPIANUS [lib. 41. ad Edictum].

S*I cui controversia fiet, an* [17] *inter liberos sit, & impubes* [18] *sit, causa cognita perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controversia esset: & judicium* [19] *in tempus pubertatis causa cognita differtur.* §. 1. Eum, qui controversiam facit, si pro pupillo satis ei non detur, simul in possessionem eorum bonorum esse Prætor jubet.

§. 2. Non tantum masculi, sed & fœminæ ex virili sexu descendentes, Carboniani commodum habebunt. §. 3. Et generaliter dicimus, his demum Carbonianum competere, quibus [20] contra tabulas bonorum possessio competit: his vero non competere, qui repellentur a contra tabulas bonorum possessione. §. 4. Si quis non ab aliquo hanc controversiam patiatur, quod inter liberos non sit, sed ab ipso patre; utputa nepos, qui se retentum in potestate avi dicit ab emancipato patre, cui jungi desiderat: an differri debeat? & magis est, ut differatur. parvi enim refert, quis ei controversiam faciat, cum, etsi [21] testator eum negaverit ex liberis, non tamen exheredem scripserit, Carboniano possit esse locus. §. 5. Sed & si quis non tantum ex liberis negetur esse, verum [22] servus [23] etiam esse dicatur, forte ex ancilla editus: Julianus scripsit, adhuc Carboniano locum esse: quod & Divus Pius rescripsit. nam vel magis [24] consulendum est his, quibus majus periculum intenditur: nam si aliter observetur, inventa [25] erit ratio, quemadmodum audacissimus quisque majore injuria impuberem adficiat, quod & plura & graviora de eo mentiatur.

§. 6. Sed etsi [26] ipse defunctus servus esse dicatur, idem [27] erit dicendum. §. 7. Sed & si fiscus facit impuberi controversiam, Carbonianum edictum potest locum habere. §. 8. Pomponius lib. LXXIX. ad Edictum scripsit, cum filius heres vel exheres scriptus est, Carbonianum edictum cessare, quamvis [28] filius esse negetur: quia [29] vel quasi scriptus habet bonorum possessionem, etiam si filius non sit; vel repellitur quasi exheredatus, etsi filius esse videatur: nisi forte posthumus [inquit] est heres institutus, & natus negetur esse filius, sed subjectus esse dicatur; quo casu ejus partis tantum danda est ei bonorum possessio, ex qua institutus est. §. 9. Idem ait, cum quidam exheredem scripsisset filium, quod diceret, *eum ex* [30] *adulterio* [31] *conceptum:* quia fieret ei hæc controversia, an inter liberos sit; ex hac parte edicti ei bonorum possessionem competere: cum, si sine elogio [32] exheres scriptus esset, non haberet bonorum possessionem. Idemque, & si ita sit scriptum, *Quisquis est, qui filium meum se esse dicit, exheres esto:* quia non [33] est filius exheredatus. §. 10. Si quis filium suum heredem instituerit ex minima parte sic, *Ille qui ex illa natus est, heres esto,* non [34] quasi filium suum; deinde hic contendat, patrem intestatum decessisse, seque ei suum heredem esse; interest [35] coheredes ejus utrum negent eum filium [36], an vero contendant testamentum valere. Si testamentum valere contendunt, controversia non est differenda, & Carbonianum cessat. quod [si] filium eum negant, & ad ipsos potius quasi ad consanguineos hereditatem pertinere dicunt: data bonorum possessione impuberi controversia in tempus pubertatis differtur. §. 11. Si mater *subjecti partus* arguatur [37], an differenda sit quæstio propter statum pueri, quæritur? Et si [38] quidem pupilli *status* in dubium devocatur, differri quæstio in tempus pubertatis debet: cum metus potest esse, ne minus idonee defendatur. cum vero *mater rea* postulatur, *utique integra fide & majore constantia causam defensura* [39] *recenti* [40] *tempore:* dubium non est, cognitionem fieri oportere. & post eventum cognitionis, si suppositum [41] [partum] apparuerit, actiones hereditariæ puero denegandæ sunt [42], omniaque perinde habenda, atque si heres scriptus non fuisset.

2. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

LIcet mulier, quæ partum subjecisse dicitur, decesserit: tamen, si [43] participes maleficii sint, in præsenti cognoscendum est. si autem nemo sit, qui puniri possit, quia omnes participes [44] facinoris forte decesserint: secundum Carbonianum edictum in tempus pubertatis differenda cognitio est.

De bonorum possessione contra tabulas vel ab intestato, vel secundum tabulas. 1. *De legatis & fideicommissis.* 2. *De scripto herede.* 3. *De ætate ejus cui succurrit Carbonianum.* 4. *De causæ cognitione.* 6. *De accusatione partus subjecti.* 7. *Si mater filio qui fratri controversiam faciebat, successerit.* 8. *Si duo impuberes patiantur status controversiam, & alter eorum pubuerit.* 9. *De petitore & possessore.* 10. *Si duo impuberes invicem faciant controversiam.* 11. *De liberali causa.* 12. *Si debitores controversiam impuberi faciant, & hereditatem ad agnatum absentem pertinere contendant.* 13. *De effectu Carbonianæ possessionis.* 14. *De tempore hujus possessionis & ordinario propter hanc agnoscendo.*

3. ULPIANUS lib. 41. ad Edictum.

CArbonianum edictum aptatum est ad [45] contra tabulas bonorum possessionem, & intestati: cum & in secundum tabulas [46] in quibusdam casibus possit videri necessarium edictum, veluti si paterfamilias ita instituerit, *Posthumus heres esto*, vel *Posthuma heres esto*, & negetur esse verum, quod in testamento scriptum est. §. 1. Et *cum de fideicommissis, [vel] de legatis quæritur, differri potest* [47] *causa in tempus pubertatis:* id enim Divus Pius Claudio Hadriano rescripsit.

§. 2. Quamvis scripto heredi non [48] promitti bonorum possessionem ex edicto Carboniano [49] certum sit: tamen quæstionem status in tempus pubertatis differri, proculdubio est. Ergo si quidem de parentis bonis simul, & de statu controversia fiat: hoc edictum locum habebit. sin vero tantum [50] status; differetur quæstio in tempus pubertatis; sed non ex Carboniano; sed ex Constitutionibus. §. 3. Puberi quamvis minori vigintiquinque annis Carbonianum non succurrit [51]. Sed [si], cum esset pubes, quasi impubes obrepserit [52], bonorumque possessionem accepit: dicendum erit, nihil eum egisse. Nam etsi impubes esset, mox pubes factus, finiretur bonorum possessionis emolumentum.

§. 4. Causæ cognitio [53] in eo vertitur, ut si manifesta calumnia appareret eorum qui infantibus bonorum possessionem peterent, non daretur bonorum possessio. Summatim [54] ergo, cum petitur ex Carboniano bonorum possessio: debet [55] Prætor cognoscere. Et si quidem absolutam [56] causam invenerit, evidenterque probatur filium non esse: negare debet ei bonorum possessionem Carbonianam si vero ambiguam causam, hoc est, vel [57] modicum pro puero facientem, ut non videatur evidenter filius non esse: dabit ei Carbonianam bono-

1 *l. ult.* ff. *h. t.* 2 *l.* 1. *in pr.* ff. *h. t.* 3 V. *l. ult.* ff. *h. t.* 4 *l.* 7. *l.* 26. ff. *de statu hom.* 5 Imo summatim & citra cognitionem causæ mitti sufficit. *l.* 1. §. 14. ff. *h. t.* *l.* 3. §. *adquirere.* 7. *l. servus.* 7. ff. *de bonor. possess.* Hæc missio in possessionem, facti est, deminuendi causam continens. *l.* 1. §. *toties* ff. *h. t. l.* 12. ff. *quibus ex causis in possess.* Illa, juris est: quæ nullum præjudicium adfert possessioni vel proprietati. ideoque summaria sufficit cognitio, vel ibi possidere vult; donec nascatur; hic autem ad pubertatis usque tempus. & hoc verius quam si cum quibusdam dixeris, hic ventrem, hic agnatum mitti: vel ibi extraneos resistere, hic descendentes. vid. Bart. *hic.* 6 *l.* 13. *in fin* ff. *de manumiss. test.* 7 Imo non differtur. *l.* 1. *C. ad l. Corn. de fals.* Non differtur, quoties agitur de matre punienda: differtur, si accusetur de adulterio vel partu supposito; hoc enim casu vocantur tutores. 8 Adde *l.* 3. ff. *de pœnis.* 9 Quod deminuitur in alendo ventre, æris alieni loco est hereditati. 10 *l.* 10. *in fin.* ff. *unde cognati. l.* 6 ff. *de suis.* 11 Legitimo tamen, vide *Nov.* 39. *cap.* 2. 12 *l.* 1. §. 1. ff. *h. t.* 13 Ex omnibus partibus edicti mitti in possessionem, estne mitti sive ex testamento, sive ab intestato, sive per *unde liberi*, sive per *legitimi?* An potius hoc vult Jurisconsultus, quemcunque in possessionem mitti, qui si nasceretur, haberet bonorum possessionem a Prætore?

14 *L.* 6. *C.* 17. 3. Paul. *sentent.* 1. 4. Theod. 3. apertius Ecloga, περὶ ἀμφιβαλλομένης ἡλικίας υἱοῦ, id est, de filio, cui sit controversia an sit impubes. 40. *tit.* 5. 15 Videtur Cn. Carbo auctor hujus edicti fuisse, quem legimus apud Valerium 5. & 6. Pompeji pueritiæ & bonorum patris ejus (de quibus controversiam patiebatur) acerrimum defensorem & protectorem fuisse. Cujac. *hic.* 16 Decretum forte interposuit, cum Prætor esset, quod postea, ut utile in edictum translatum. vid. Cujac. *C. h. t.* 17 *l.* 3. §. 5. ff. *l.* 2. *C. h. t.* 18 Mas, vel fœmina. §. 2 ff. *eod.* 19 Utrumque de statu & bonis paternis. 20 *l.* 20. ff. *de inoffic. testam.* 21 Pater filio non nocet, etsi eum ex liberis esse neget, *ut hic.* Eadem ratione matris adseveratio filio non nocet. *l. Imperatores.* 29. §. *mulier.* 1. ff. *de prob.* 22 *l.* 2. *C. de edict. D. Hadrian.* 23 Edictum loquitur tantum de controversia, An puer sit inter liberos defuncti (quæstio est de statu familiæ): sed porrigitur facillime etiam ad statum capitis. *l.* 1. *C. hoc tit.* Cujac. *C. eod.* 24 Et ita Herodianus, περὶ πολιτείας· Οἷς κίνδυνος οἰκειότατος γίνεται, τούτοις ἀναγκαῖόν ἐστι μάλιστα μέλειν. vide Cujac. *C. h. t.* 25 Quod esse non debet. *l.* 8. §. 20. ff. *de transact.* 26 *l.* 2. *C. de edict. D. Hadrian.* 27 Imo aliud. *l. liber.* 8. *C. de petit. hered.* 28 Adde *l.* 20. *supr. de inoff.* 29 Carbonianum non datur bonorum possessionem secundum tabulas habenti. 30 Exheredationes plerunque fiebant, adjecto elogio, seu adjecta causa, *ut hic*, quod ex adulterio conceptus. *& alibi:* quem scio ex me natum non esse. *l. si posthumus.* 14. §. *ult.* ff. *de liber. & posthum.* Ille illius filius exheres esto, *l. idem.* 15. *supr. de liber. & posthum.* quod ob damnationem Oppianici pecuniam acceperit, Cicer. *pro Cluentio.* quod meretricem amaverit. 7 *Quint.* 4. Mater mea quæ mihi cum carissima, tum dulcissima fuit, quæque mihi vixit, bisque eadem die vitam dedit, exheres esto. 9. *Quint.* 2. 31 Imo recte eo casu exheredatur. *l.* 3. *supr. de liber. & posth.* 32 Vide *l.* 14. *in fin. supr. de lib. & posth.* 33 Imo est, *l.* 3. *supr. de lib. & posthum.* Valet exheredatio, nisi se filium probet. 34 *l.* 5. *C. de test. ordin.* 35 Carbonianum locum non habet, si quæstio sit de bonis tantum: secus si de bonis simul & statu. *l.* 3. §. 2. ff. *h. t.* 36 Atque ita testamenti respectu portionis ei attributæ institutionem valere negent. *l.* 4. *C. de hered. inst.* 37 Hoc crimen capitale est. *l.* 1. *C. ad leg. Cornel. de falsis.* 38 Status quæstio differtur quoties pupilli status in dubium revocatur: secus si mater rea postuletur. 39 Defensura recenti tempore: dubium non est cognitionem fieri oportere. sic ea verba distinguenda & interpretanda esse scribit Cujac. 20. *observ.* 24. 40 Id est, in præsenti, ut *l.* 2. ff. *h. t.* sic in recenti dicitur *l.* 31. §. 2. ff. *de reb. auct. jud. l.* 25. ff. *de pœnis.* 41 *l.* 9. ff. *h. t.* 42 Atqui res inter alios judicata (puta inter matrem & tertium) aliis nocere non debet. Solve: hæc regula distinctionem habet. vide *l.* 63. ff. *de re judicata.* & sententia lata adversus matrem partui non nocet. *l.* 1. *C. ad leg. Corn. de falsis.* 43 An vivente uno ex participibus criminum, possit agi civiliter de crimine adversus tertium, vid. *hic apud Bart.* 44 Puta, obstetrices. Paul. 2. *sentent.* 24. §. *ult.* 45 *l.* 1. §. 3. ff. *h. t.* 46 *Suo.* bonorum possessionem. 47 *l.* 6. §. 3. ff. *h. t.* 48 Imo scripto heredi datur Carboniana bonorum possessio, *ut initio hujus legis.* An scripto heredi jam nato non datur, *ut ibi?* An potius etiam nato scripto heredi datur, quoties status quæstio est? 49 Sed jure communi. *l.* 1. *l.* 2. ff. *quorum bonorum. l.* 2. *C. de edict. D. Hadriani.* 50 Non de parentis bonis. 51 Quid? num puberi propter impuberem succurritur? Minime. vide Paul. 3. *sent.* 1. §. 15. 52 Obreptitia decreta non valent. *l. cum vero.* 26 §. *subventum.* 7. ff. *de fideicomm. libert. l. magis puto.* 5 §. *penult.* ff. *de rebus eorum.* 53 De qua vide *l.* 1. ff. *h. t.* 54 Imo cum causæ cognitione, seu causa cognita. *l.* 2 *C. h. t. l. Judices.* 9. *C de judiciis* Porro in caussis summariis, quæ non magnum ita præjudicium parant, semiplenam probationem sufficere hinc colligunt. 55 Atqui in possessoriis locum non habet regula, dolo facis, qui petis quod restituturus es. *l. si quis ad se fundum.* 7. *C. ad l. Jul. de vi.* locum non habet in possessoriis recuperandæ, sed adipiscendæ. 56 Absoluta causa, evidens, cui mox opponitur ambigua. 57 Ambiguam rem hic facit vel modicum pro puero faciens.

rum poſſeſſionem. §. 5. *Duæ* autem ſunt *cauſæ cognitiones* [1]: una dandæ Carbonianæ poſſeſſionis, quæ habet commodum [2] illud, ut perinde [3], atque ſi nullam controverſiam pateretur impubes, poſſeſſionem accipiat: alia cauſæ cognitio illa, utrum differri [4] debeat in tempus pubertatis cognitio, an repræſentari. Hoc autem diligentiſſime Prætori examinandum eſt, an expediat pupillo repræſentari [5] cognitionem, an potius differri in tempus pubertatis. & maxime inquirere hoc a [6] cognatis, matre, tutoribusque pupilli debet. Finge [7] eſſe teſtes quoſdam, qui dilata controverſia, aut mutabunt conſilium, aut decedent, aut propter temporis intervallum [8] non eandem fidem habebunt. vel finge eſſe anum [9] obſtetricem, vel ancillas, quæ veritatem pro partu poſſunt inſinuare; vel inſtrumenta ſatis idonea ad victoriam, vel quædam alia argumenta: ut magis damnum patiatur pupillus, quod differtur cognitio, quam compendium, quod non repræſentatur. [10] finge, pupillum ſatisdare [11] non poſſe, & admiſſos in poſſeſſionem, qui de hereditate controverſiam faciunt, multa poſſe ſubtrahere, novare, moliri. aut ſtulti, aut iniqui Prætoris erit, rem in tempus pubertatis differre cum ſummo ejus incommodo, cui conſultum velit. Divus etiam Hadrianus ita reſcripſit: *Quod in tempus pubertatis res differri ſolet, pupillorum cauſa ſit, ne de ſtatu periclitentur, antequam ſe tueri poſſint. cæterum ſi idoneos habeant, a quibus defendantur, & tam expeditam cauſam ut ipſorum interſit, mature de ea judicari, & tutores eorum judicio experiri volunt: non debet* [12] *adverſus pupillos obſervari, quod pro ipſis excogitatum eſt: & pendere ſtatus eorum, cum jam poſſit indubitatus eſſe.*

§. 6. Si mater impuberis, ſubjecti partus rea poſtulata, cauſam obtinuerit, poterit [13] adhuc ſupereſſe ſtatus quæſtio: utputa *ſi dicatur, aut non eſſe ex ipſo defuncto conceptus, aut ex ipſo quidem, ſed non ex matrimonio* [14] *editus.* §. 7. Si is, qui ſtatus controverſiam filio faciebat & ſolum ſe filium dicebat, deceſſerit, & mater ei heres extiterit: ſi quidem eandem controverſiam impuberi mater faciat, qui ſe ex alia natum adfirmat, quam filius ejus faciebat, ſcilicet ut neget eum filium, idcircoque ad ſe totam hereditatem ex perſona filii ſui defuncti pertinere [debere]; in tempus pubertatis differri Julianus ait. quia nihil intereſt ſuo, an hereditario nomine controverſiam faciat. † Plane ſi mater [15] concedat, hunc quoque defuncti filium eſſe, idcircoque partem dimidiam hereditatis ſolam ſibi vindicet ex bonis paternis: non erit judicium in tempus pubertatis differendum. non [16] enim de paternis [17], ſed de fraternis bonis impuberi ſit controverſia.

§. 8. Ibidem Julianus quærit: Si duo impuberes patiantur ſtatus controverſiam, & alter eorum pubuerit: expectari [18] alterius quoque pubertas debet: ſcilicet ut ſic de utriusque ſtatu agatur, ne aliquod præjudicium fiat impuberi per puberis perſonam. §. 9. Parvi refert, utrum petitor ſit impubes, an poſſeſſor qui ſtatus controverſiam patitur [19]: nam ſive poſſideat, ſive petat, in tempus pubertatis differtur.

§. 10. Si duo impuberes invicem faciant ſtatus controverſiam: intereſt, utrum quisque ſe ſolum filium dicat, an & [20] ſe. Nam ſi ſe ſolum dicat filium: dicendum eſt debere controverſiam ad utriusque pubertatem differri, ſive petitor, ſive poſſeſſor ſit. † Si vero alter ſe ſolum, alter & ſe dicat: ſi quidem ille adoleverit, qui ſe ſolum dicat, adhuc differtur controverſia propter pueritiam [21] ejus, qui & ſe dicit; ſed de parte non de toto, de parte enim utique nec [22] litigatur. quod ſi ille adoleverit qui & ſe dicit, ille impubes ſit qui ſe ſolum dicit: non differtur controverſia: nec enim patitur impubes ſtatus controverſiam, ſed facit; cum hic pubes & [23] ſe dicat, & illum non neget filium. §. 11. Si quis liber, & heres eſſe juſſus, ſtatus controverſiam impuberi faciat, qui filius eſſe, & teſtamentum patris rupiſſe dicitur: Julianus ait, utraque judicia & hereditatis, & libertatis in tempus pubertatis differenda. neutrum enim eorum ita explicari poteſt, ut non conditioni ejus, qui ſe filium eſſe contendat, præjudicetur. Cæteræ quoque libertatis quæſtiones ex teſtamento pendentes [24] in tempus pubertatis differuntur.

§. 12. Cum extaret impubes, qui ſe filium defuncti diceret, debitoresque [25] negarent *eum filium eſſe defuncti, & inteſtati hereditatem ad agnatum, qui forte trans mare aberit* [26], *pertinere:* neceſſarium erit puero Carbonianum edictum: ſed & abſenti erit proſpiciendum, ut cautio præſtetur. §. 13. Miſſum autem ex Carboniano in poſſeſſionem ſtudent Prætores poſſeſſorem conſtituere [27], quod ſi [28] cœperit, aut hereditatem petere quaſi bonorum poſſeſſor Carbonianus, aut ſingulas res, rectiſſime Julianus lib. XXIV. Digeſtorum ſcribit, exceptione eum ſummovendum: contentus enim eſſe debet hac prærogativa, quod poſſeſſorem eum Prætor tantiſper conſtituit. ſi igitur vult hereditatem aut ſingulas [29] res petere: petat [30] [inquit] *directa* actione quaſi heres, ut ea petitione judicari poſſit, *an quaſi ex liberis heres ſit:* ne præſumptio Carbonianæ [31] bonorum poſſeſſionis injuriam adverſariis afferat: quæ ſententia habet rationem, & æquitatem. §. 14. Hæc autem poſſeſſio intra [32] annum datur: ſicuti ordinariæ quoque, quæ liberis dantur, intra annum datur. §. 15. Sed oportebit hunc, qui ſe filium dicit, non ſolum Carbonianam bonorum poſſeſſionem accipere; verum etiam ordinariam [33] agnoſcere.

§. 16. Currunt autem tempora ad utramque bonorum poſſeſſionem ſeparatim: Ordinariæ quidem, ex quo patrem ſuum deceſſiſſe ſcit, & facultatem bonorum poſſeſſionis petendæ habuit: Carbonianæ vero [ex] eo tempore ex quo controverſiam ſibi fieri cognovit.

4. JULIANUS lib. 24. Digeſtorum.

IDeo ſi ex prima [34] parte edicti bonorum poſſeſſionem non [35] petierit: alias poterit ex ſequenti parte edicti ad exemplum Carboniani accipere bonorum poſſeſſionem; alias non poterit. Nam ſi confeſtim poſt patris mortem controverſia ei facta fuerit, an inter liberos bonorum poſſeſſionem accipere poſſit: ſimul ad utriusque edicti cauſam annus ceſſiſſe videbitur. ſi vero interpoſito tempore ſcierit controverſiam ſibi moveri: poterit etiam finito tempore, intra quod ex prima parte bonorum poſſeſſionem acceperat, ex ſequenti bonorum poſſeſſionem petere: quam cum acceperit, perpetuo poſſeſſoriis [36] actionibus utetur. ſed ſi poſt pubertatem contra eum judicatum fuerit, denegabuntur ei actiones.

Si controverſiam faciens ex liberis ſit. 1. De adverſario pupilli in poſſeſſionem mittendo. 3. De deminutione veſcendi cauſa. De adverſario in poſſeſſionem miſſo. 5. De adminiſtratione.

5. ULPIANUS lib. 41. ad Edictum.

SEd ſi is, qui controverſiam impuberi facit, ex liberis ſit: eveniet, ut, ſive caveat [37] hic, cui ſtatus ſit controverſia, ſive non caveat, attamen ſimul ſit in poſſeſſionem. §. 1. Si impubes non defendatur, idcircoque miſſus [38] ſit in poſſeſſionem etiam adverſarius ejus: actiones hereditarias quis exercebit? Et ait Julianus lib. XXIV. Digeſtorum, curatorem conſtitui debere, qui omnia curet, actiones exerceat. † Denique ſcribit, etiam eum, qui cum impubere miſſus eſt in poſſeſſionem, actiones poſſe adverſus curatorem intendere, nec eſſe prohibendum: nullum enim per hoc præjudicium hereditati fieri: nam & adverſus ipſum pupillum, ſi ſatisdediſſet, recte experiretur. §. 2. Quotiens impubes ſatis non dat, mittitur in poſſeſſionem adverſarius ejus, ſive ſatisdet, ſive non det. ſi velit adverſarius committi ſibi adminiſtrationem, ſatisdare debet pupillo: cæterum, ſi ſatis non det, debet [39] curator conſtitui, per quem bona adminiſtrentur. † Adverſarius autem ſi ſatisdederit, res, quæ tempore perituræ [40], aut deteriores futuræ ſint, diſtrahere debet; item a debitoribus, qui tempore liberabuntur, exigere debet, cætera cum pupillo poſſidebit. §. 3. An autem veſcendi [41] cauſa deminuere poſſit is, qui ex Carboniano miſſus eſt, videamus? & ſi quidem ſatis impubes dedit ſive decrevit Præſes, ſive non, deminuet veſcendi cauſa: &, hoc minus reſtituet hereditatis petitori. quod ſi ſatisdare non potuit, & aliter alere ſe videtur non poſſe, deminuendi cauſa usque ad id, quod alimentis ejus neceſſarium eſt, mittendus eſt. nec [42] mirum debet videri, hereditatem propter alimenta minui ejus, quem fortaſſe judicabitur filium non eſſe: cum [43] omnium edictis venter in poſſeſſionem mittatur, & alimenta mulieri præſtentur propter eum, qui poteſt non naſci: majorque cura debeat adhiberi, ne [44] fame pereat filius, quam ne minor hereditas ad petitorem perveniat, ſi apparuit filium non eſſe. §. 4. Maxime autem puto, ſi miſſus fuerit in poſſeſſionem adverſarius [45], deſiderandum a Prætore, ne inſtrumenta [46] in poſſeſſionem ſuam redigat: cæterum [47] decipietur pupillus, dum vel inſtruitur adverſarius ejus, vel etiam intercipere ea poteſt. §. 5. Cum autem in ſatisdatione [48] & pupillus & adverſarius ejus ceſſant, curator conſtituendus eſt, qui bona adminiſtret, & quandoque ei, qui judicio vicerit, reſtituat. † Quid tamen, ſi tutores pupilli velint adminiſtrare? Non erunt audiendi, niſi ſatis dederint nomine pupilli, aut curatores quoque iidem ipſi ſint conſtituti.

De bonis maternis. 1. De bonis paternis & maternis, vel fraternis. 2. De bonorum poſſeſſione ab inteſtato. 3. De controverſia ſtatus & hereditatis, vel ſtatus tantum. 4. De adverſario pupilli in poſſeſſionem miſſo. 5. De ſumptibus in pupillum faciendis. 6. De actore & reo.

6. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

DE bonis maternis [49] an decretum [50] interponendum ſit, quæritur? & decretum quidem non [51] eſt interponendum: dilatio autem longiſſima danda eſt, quæ [52] in tempus pubertatis extrahet negotium.

§. 1. Plane ſi ſimul de paternis, & [de] maternis bonis controverſia ſit, vel etiam de fratris: & has controverſias in tempus pubertatis differendas eſſe [53], Julianus reſpondit. §. 2. Huic autem Edicto locus eſt, etiam ſi ab inteſtato ad bonorum poſſeſſionem veniant liberi: tametſi ex inferioribus partibus petant, qua legitimi vocantur, quoniam ſui ſint; vel ex illa qua cognatis datur. §. 3. Ita demum autem huic Edicto locus eſt, ſi [ſtatus], & hereditatis [54] controverſia ſit: nam ſi tantum ſtatus, quod [puta] ſervus dicatur eſſe, nec [55]

1 *Al.* cognitione. 2 Carbonianæ poſſeſſionis hoc eſt commodum, ut impubes poſſeſſionem accipiat, perinde ac ſi nullam controverſiam pateretur. 3 Vide *l.* 1. ff. *h. t.* 4 *l.* 27. ff. *de liberali.* 5 Repræſentari cognitio dicitur, quæ non differtur in tempus. 6 Teſtes in cauſa cognatorum & conjunctorum eſſe, & interrogari poſſunt cognati, mater, tutor. 7 Teſtium interrogatio non eſt differenda, quoties periculum eſt dilata interrogatione, ne conſilium mutent, moriantur, obliviſcantur, *ut hic.* Porro teſtes ita abfuturos interrogari poſſe, ex hoc loco ſatis evidenter oſtenditur. adde *l.* 40. ff. *ad l. Aquil.* 8 Teſtes deponentes aliquid accidiſſe diverſis temporibus, licet ſit unum factum, unici & ſingulares ſunt *can. nihilominus.* 16. *& ibi.* Archid. 3. *qu.* 4. Cravett. *conſ.* 3. *&* 99 *num.* 19. *& de antiq. tem. part.* 1. *§. quid. num.* 19. ne quidem quoad judicium aliquod faciendum. Hippol. in *pract. § diligenter.* Gab. *de teſte. concl.* 2. *num* 10. Anſ. 9 Quæ alias invita non cogitur teſtimonium dicere. *l.* 8. ff. *de teſt.* vide quæ notavi ad *l.* 12. ff. *de probat.* 10 Vide *l.* 1. §. 3. ff. *de ventre.* 11 Satisdatio enim vel omnibus etiam aliis paſſim perdifficilis eſt. 12 In odium & fraudem alicujus verti non debet, quod ejus favore inductum eſt. vide *l.* 25. ff. *l.* 6. *C. de legibus. l.* 19. *in fin. C. de fid. inſtr. l.* 5. §. 1. *C. de ſecund. nupt.* Imo plerumque impetrata reſcripta ac beneficia non erit imperanti. *l.* 1. ff. *quod quisque juris.* 13 Imo non poterit. Nam matris abſolutio prodeſt partui. *l. denunciaſſe.* 17. §. *quæritur.* 6. ff. *ad leg. Jul. de adulteriis.* Prodeſt, quotiens de eodem facto quæritur adverſus filium, de quo ipſa mater abſoluta eſt. Niſi dicas jus ſpecie in lege contraria, hoc eſt in adulterio, propter ſequens matrimonium, cui leges admodum favent. 14 Legitimo ſcil., indubitato. *l. un. C. Th. de Carbon. ed.* Sic *Eclog.* 40. *tit.* 5. *c.* 3. τί γὰρ ὅτι λέγεται καὶ μὴ εἶναι υἱὸν τοῦ τελευτήσαντος, ἢ ἀπὸ νομίμου μὴ τεχθῆναι γάμου; 15 Mater non negat hunc quoque. *Hal.* 16 Imo Carbonianum locum habet, etiamſi non ſit contentio de bonis paternis. *l.* 6. §. 1. ff. *h. t.* 17 Vide *l.* 7. §. 7. ff. *h. t.* 18 Imo, non debet expectari. §. 7. ff. *l.* 13. ff. *h. t.* vide *hic Bart.* 19 Quoties ſcil. agitur poſſeſſorio, non petitorio. *Bart.* 20 *Et* particula implicat, id eſt, continet aliam. 21 Paul. 3. *ſent.* 1. §. 1. 22 Id eſt, non litigatur: ut τὸ *Nec* eſt accipitur pro *Non*, ut in legibus duodecim tabularum: Ait ei cuitos nec eſit: & ſi adorat furto, quod nec manifeſtum erit. adde *l.* 1. §. 18. ff. *ut legatorum nomine caveatur.* 23 Hæc dictio *Et*, implicat. vide Bart. ad §. 10. ff. *h. t.* 24 Si propter debita particularia quæſtio ſtatus infertur impuberi, differtur in tempus pubertatis. *Bart.* 25 Adde *l.* 7. *in fin.* ff. *de hered. pet.* 26 Abierit. *Hal.* 27 Hoc eſt miſſum in poſſeſſionem tuetur, at non de novo poſſeſſorem facit. 28 Poſſeſſoria hereditatis petitio datur bonorum poſſeſſoribus, exceptis Carbonianis, *ut hic.* hoc eſt miſſum in poſſeſſionem ex hoc edicto tuetur Prætor: non tamen, qui ita miſſus eſt in poſſeſſionem ex Carboniano edicto, hereditatem, resve ſingulas vindicare poteſt, niſi ſe filium eſſe plene probare velit. 29 *l. penult.* ff. *h. t.* 30 Dixi *l.* 47. ff. *de jure fiſci.* 31 Filiationis ſummatim cognitæ. § 4. *verſ. ſummatim.* ff. *h. t.* 32 *l.* 2 §. 12 ff. *ad SC. Tertull.* 33 Id eſt, non ſolum extraordinarie, ſed etiam ordinarie. vide Cujac. *Inſt. de bon. poſſeſſ.* 34 Prima pars edicti eſtne contra tabulas? An bonorum poſſeſſio ordinaria? nam ſequens Carboniana extraordinaria eſt. 35 Hanc negativam expungit Auguſtinus, 2. *emend.* 3. & Zoanettus *reſt. c* 3. 36 Poſſeſſor his actionibus. *Hal.* 37 Hic incipit agere Juriſconſultus de ſatisdatione; & tertium caput edicti exponere. 38 Mitti in poſſeſſionem quis poteſt bonorum impuberis non defenſi. 39 *l.* 1. *in fin.* ff. *de munerib.* 40 *l.* 48. *in fin.* ff. *de adminiſtrat. & peric. tutor. l.* 23. §. 2. *ſupr. de hered. inſtit.* 41 Vide *l. pen. ſupr. ut in poſſ. leg.* 42 Ratio dubitandi. 43 Omnibus partibus edicti. *l. ult.* ff. *de ventr. in poſſ.* 44 Famis avertendæ ſumma ratio eſt. Infantis cauſa ſupplicium matris differri, hinc colligunt, non modo, ut pariat, ſed ut natum alat, ſi modo ab alio educari non poſſit. adde *l. Imperator.* 18. ff. *de ſtatu hom. l.* 3. ff. *de pœnis.* 45 Ventris. 46 Hereditaria. 47 Forte legendum, *cæteroquin*, id eſt, nam alioqui. 48 *l.* 15. *l.* 16. ff. *h. t.* 49 Atqui Carbonianum locum tantum habere videtur in bonorum paternorum quæſtione. *l.* 3. §. 7. *in fin.* ff. *h. t.* 50 Carbonianum ſcilicet. 51 Cur ita? hoc edictum introductum eſt ad ſimilitudines edicti contra tabulas, *l.* 1. §. 3. ff. *h. t.* ſed in teſtamento fœminarum bonorum poſſeſſio contra tabulas locum non habet. *l.* 4. §. 2. ff. *de B. P. contra tabulas.* 52 Vide *l.* 3. §. 2. ff. *h. t.* 53 Ex conſtitutione vel interpretatione Juriſconſultorum. *Accurſ. Bart.* 54 *l.* 3. §. 2. ff. *h. t.* dixi ad *l.* 4. *C. de hered. act.* 55 *l.* 13. *in fin.* ff. *h. t.*

ulla

ulla bonorum controversia sit: hoc casu liberale judicium statim [1] explicandum erit. §. 4. Qui pupillo controversiam facit, si simul cum eo in possessionem missus est: ali ex bonis defuncti non debebit, nec quicquam de bonis deminuere: hæc enim possessio pro [2] satisdatione cedit. §. 5. Non solum alimenta pupillo præstari debent: sed & [3] in studia [4], & in cæteras necessarias impensas debet impendi pro modo facultatum [5]. §. 6. Post pubertatem [6] quæritur, an actoris partes sustinere debeat, qui ex Carboniano missus est in possessionem? & responsum est, rei [7] partes eum sustinere debere: maxime si [8] cavit. sed & si non caverat, si nunc paratus sit cavere, quasi possessor conveniendus est. Quod si nunc non [9] caveat, possessio [10] transfertur adversario satis offerente, perinde atque si nunc primum ab eo peteretur hereditas.

De adoptione. 2. De exheredatione. 3. Si mater impuberis in quæstionem libertatis vocetur. De causa cognitione. 4. De effectu Carboniani decreti. 6. De exheredatione. 7. De bonis liberti. 8. An simul pupillo Carboniana, & scriptis heredibus secundum tabulas bonorum possessio detur.

7. JULIANUS lib. 24. Digestorum.

SI impubes negetur jure adoptatus, & ideo paternæ hereditatis ei controversia fiat: non [11] erit iniquum, simile [12] Carboniano decretum interponi. §. 1. Item si impubes in adoptionem datus esse dicatur, & ideo negetur naturalis patris hereditas ad eum pertinere: quia, & hoc casu quæritur, an jure [13] filii hereditatem obtinere possit, locus erit [14] Carboniano Edicto. §. 2. Cum vero proponitur exheredatus esse, non est necessarium, controversiam pubertatis differri: quia [15] non de ipsius filii, sed de testamenti jure quæritur. §. 3. Si mater ejus, cui & de libertate & de hereditate paterna controversia fit, in quæstionem libertatis vocatur: judicium de matre non semper in tempus pubertatis differendum erit: nam & ipsi, qui subjectus [16] esse dicitur, ex causa repræsentari solet [17]. §. 4. Quotiens Carbonianum decretum interponitur: eodem loco rem haberi oportet, quo esset, si nulla controversia fieret ei, qui bonorum possessionem acceperit. §. 5. Cum autem ex duobus fratribus ex hoc decreto missis alter pro parte sua paternam hereditatem non defendit: compellitur alter totam defendere, aut universa creditoribus cedere. §. 6. Interdum etiam exheredatus filius ex Carboniano decreto bonorum possessionem accipiet, si non contra tabulas petit bonorum possessionem, sed ab intestato *unde liberi*: quia neget tabulas testamenti patris tales esse, ut secundum eas bonorum possessio dari possit: & dicatur non esse filius. §. 7. Si pupillus liberti paterni bonorum possessionem petet, negaretur autem filius patroni esse: quia de paternis [18] bonis nulla controversia [ei] fieret, differendum hoc judicium non est. Si vero post interpositum Carbonianum decretum hæc quoque controversia moveretur, hoc judicium [19] in id tempus differri debet.

§. 8. Quæsitum est, an simul & pupillus ex Carboniano, & scripti heredes secundum tabulas bonorum possessionem haberent? Respondi, si filius non esset, aut non accepisset contra tabulas vel ab intestato bonorum possessionem: simul & ipsum ex Carboniano, & scriptos heredes secundum tabulas habituros bonorum possessionem.

Sive patrem pupilli, 1. Sive pupillum ipsum dicam esse in potestate mea.

8. AFRICANUS [lib. 4. [20] Quæstionum].

DEcessit [21] quem ego filium meum, & in mea potestate esse dico: existit impubes [22], qui eum patremfamilias [23], & ad se hereditatem pertinere dicat. decretum necessarium esse respondit [24].

§. 1. Item emancipatus decessit intestato, superstite filio impubere, qui se ei suum esse dicit; ego contendo ante emancipationem conceptum [25], atque ideo in mea potestate esse, & bona emancipati ad me pertinere: & quidem hunc filium esse constat; sed hactenus de statu ejus quæritur, [quod] in potestate patris fuerit, necne. sententia [26] tamen Edicti procul dubio ex Carboniano admittitur [27].

Si suppositus dicitur pupillus.

9. NERATIUS lib. 6. Membranarum.

QUod Labeo scribit, quotiens suppositus [28] esse dicitur pupillus, cum quo de patris ejus hereditate controversia est, curare Prætorem debere, ut is in possessione sit: de eo puto eum velle intelligi, qui post mortem patrisfamiliæ, qui se sine liberis decedere credidit, filius ejus esse dici cœpit. nam ejus, qui adgnitus est ab eo, de cujus bonis quæritur, justior in ea re causa est, quam posthumi.

De jurejurando.

10. MARCELLUS lib. 7. Digestorum.

CUm mulier deferente [29] herede juraverit, se prægnantem esse, bonorum possessio [30] ex Edicto Carboniano dari debet: vel denegari, si illa heredi detulit jusjurandum. cum causa cognita detur possessio: ne aut heredi bonorum possessio data faciat præjudicium, aut denegata jus ordinarium [31] eripiat pupillo.

Si non sit quæstio hereditatis paternæ.

11. PAPINIANUS lib. 13. Quæstionum.

CUm sine beneficio Prætoris, qui patitur controversiam, filius heres esse potest, forte quia scriptus est: Edicto Carboniano locus non [32] est. ac similiter cum certum est, quamvis filius sit, eum tamen heredem non fore: veluti si Titio herede instituto, posthumus, aut impubes exheredatus [33] negetur filius. † Nec ad rem pertinet quod interest illius in quibusdam filium esse: veluti [34] propter fratris [35] ex alia matre nati bona, vel jura libertorum & sepulchrorum: istos enim casus ad Carbonianum constat non pertinere.

De herede scripto vel legitimo, contra quem impubes, qui subjectus dicitur, ex edicto primo bonor. possess. petit.

12. IDEM lib. 14. Quæstionum.

SCriptus heres, contra quem filius impubes, qui subjectus dicitur, ex Edicto primo bonorum possessionem petit, exemplo legitimi, secundum tabulas interim accipere non potest: quod si medio [36] tempore scriptus, vel ille, qui intestati possessionem habere potuerit, moriantur: heredibus eorum succurrendum erit. Quid [37] enim si non potuerunt adire hereditatem jure cessante, vel ob litem in dubio constituti?

De adulterii quæstione.

13. PAULUS lib. 11. Responsorum.

TItia post mortem mariti sui posthumam enixa est: eidem Titiæ crimen *adulterii* [38] Sempronius apud Præsidem Provinciæ objecit. Quæro, an in tempus pubertatis quæstio adulterii differri debeat, ne præjudicium posthumæ fiat? Paulus respondit, si ei pupillæ, de qua quæritur, bonorum paternorum quæstio non moveatur: sine causa tutores desiderare, adulterii quoque quæstionem in tempus pubertatis pupillæ differri.

De petitore & reo.

14. SCÆVOLA [lib. 2. Responsorum].

QUæritur, an impubes qui bonorum possessionem ex Carboniano accepit, si, antequam possessio ad eum translata fuerit, pubes [39] factus sit, petitoris [40] partibus fungi debeat? Respondit, in [41] eo, quod a possessore petet, probationem ei incumbere.

De possessione, rei persecutione, debiti exactione, collatione.

15. HERMOGENIANUS lib. 3. juris epitomarum.

HÆc bonorum possessio, [si satis datum [42] sit,] non tantum ad possessionem adipiscendam, sed [43] ad res [44] etiam persequendas, & debitum exigendum, & collationem bonorum, & dotis, & omnium, quæ conferri diximus, prodest.

16. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

SEd sicuti de bonis paternis emancipato cavetur, ita de istis, quæ ipse confert, cavendum est.

TIT. XI.
DE BONORUM POSSESSIONIBUS [45] SECUNDUM TABULAS [46].

De materia in qua scriptum est testamentum. 1. De supremis tabulis. 2. Si tabulæ non proferantur vel non aperiantur. 3. Si extent vel non. 4. De scientia heredis. 5. De duobus codicibus. 8. De testamenti factione. 10. De lini incisione. 11. De tabulis rosis, vel lino rupto, vel putrefacto, vel inciso, vel raso.

1. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

TAbulas testamenti accipere debemus omnem [47] materiæ figuram [48], sive igitur tabulæ sint ligneæ, sive cujuscunque alterius materiæ [49]; sive chartæ [50], sive membranæ sint; vel si e corio [51] alicujus animalis: tabulæ recte dicentur. §. 1. Non autem omnes tabulas Prætor sequitur hac parte Edicti, sed *supremas* [52]: hoc est, eas, quæ novissimæ ita factæ sunt, post quas [53] nullæ factæ sunt: supremæ enim hæ

1 Imo, differtur, ut ℥. & *l.* 3. §. 2. ℥ *h. t.* differtur ex constitutione, non ex hoc edicto. 2 Missio in possessionem vim habet cautionis. *Bartol.* adde *l. si finita.* 15. §. *eleganter.* 28 & §. *seq.* ℥. *de damn* 3 Alimenta cui debentur, idem debet etiam consequi expensas necessarias ad liberales artes ediscendas. vid. ℥. *l. legatis.* 6. ℥. *de alimentis.* 4 Studiorum causa factæ impensæ necessariis quodammodo adnumerantur. huc facit *l.* 4. ℥. *ubi pupillus.* 5 Adde & pro qualitate personæ. Nam & studiorum impensæ ita fieri solent. *argum. l.* 12. ℥. *de legat.* 3. 6 *l.* 14. ℥. *h. t. l.* 15. *in fin. infr. de quæst.* 7 Et sic qui ex petitore fit reus. *Bart.* 8 *d. l.* 15. *l.* 5. ℥. *de hered. pet.* 9 Paul. 1. *sent.* 11. §. 1. vide *l.* 5. ℥. *de hered. petit.* 10 Possessio transfertur pœnæ causa eodem judicio, *ut hic.* & *l. ult. C. de rei vindic. l.* 2. *in fin.* ℥. *de collat. l.* 1. ℥. *uti possidetis. l. postquam.* 5. §. *Imperator.* 1. ℥. *ut legatorum nomine.* 11 Imo est iniquum, ut ℥. *h. t.* Hic de utili Carboniano, ibi de directo. 12 Cur simile Carboniano decretum dicitur? An quia Carbonianum proprie inductum propter liberos legitimos & naturales: hoc autem loquitur de adoptivis, ideoque proprie hoc edictum locum non habet? An potius, quod Carbonianum olim solemnibus verbis conceptum erat: quæ cum hodie cessent, solemnibus veterum formulis sublatis, Carbonianum hodie ad similitudinem antiquæ solemnitatis sit proponendum? hoc postremum putat Bartolus. Nam cum hoc edictum ad similitudinem bonorum possessionis contra tabulas sit inductum, *l.* 1. §. 3 ℥. *h. t.* & illud in adoptivis locum habeat, hoc edictum quoque obtinebit. 13 De quo vide *l.* 9. §. 2. ℥. *de liber. & posth.* §. *ultim. Inst. de adopt. l.* 1. §. *penultim. supr. de agnoscend.* 14 Ex sententia edicti, non ex verbis: duos alios casus vide in *l.* 8. ℥. *h. t.* 15 In querela inofficiosi testamenti non quæritur an sit filius, sed an valeat testamentum, vel non: atque ita utrum bonis excludatur. Ideoque cum lis fit de bonis tantum, non simul de bonis & statu, nulla dilatio admittitur. 16 Id est, suppositus. 17 Si expediat, *l.* 3. §. 5. ℥. *h. t.* 18 *l.* 3. §. 7. *vers. plane si.* ℥. *l.* 11. *in fin.* ℥. *h. t.* 19 Vide *l.* 3. §. 2. ℥. *h. t.* 20 Vide Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 90. 21 Puta Titius filius meus. 22 Puta quidam tertius, aut potius filius Titii defuncti, nepos meus. 23 Et ita hic agitur de statu patris pupilli. 24 Nam parum interest, filius esse negetur, an jus filii habere: non negatur esse filius defuncti, dicitur tamen filius ejus qui erat in aliena potestate. 25 Et ita tunc fuisse, & nunc esse in mea potestate. 26 Quoties constat quem esse ex liberis, dubium est tamen, an sit in potestate, vel sui juris, Carboniana possessio locum habet, non quidem ex ipsis verbis edicti; sed ex sententia tantum. 27 Ex hoc casu & superiore collige, locum esse edicto Carboniano; sive patrem pupilli, sive pupillum ipsum dicam esse in potestate mea. Cyrillus apud Cujac. 4. *ad African ibid.* 28 *l.* 1. *in fin.* ℥. *h. t.* 29 *l.* 3. §. 3. ℥. *de jurejur.* Goth. Expositionem hujus legis & conciliat. cum *l.* 3. §. 3. ℥. *de jurejur.* vide apud Edm. Merill. *lib.* 1. *obs. c.* 20. Ans.

30 Id est, ex edicto de ventre in possessionem mittendo: alias ventri non datur proprie bonorum possessio Carboniana; sed de ventre in possessionem mittendo. *l.* 1. *supr. de ventre in poss. mittendo.* 31 Imo ne quidem extraordinarium jus filio mater eripit. *l.* 1. *in fin.* ℥. *h. t. l.* 3. §. *pen.* ℥. *de jurejur* Neutrum filio aufert, sed sibi tantum præjudicium facit. 32 *l.* 3. §. 2. ℥. *h. t.* 33 Exheredatus Carbonianam non habet a Prætore, nisi prius ex jure civili querelam inofficiosi moverit & obtinuerit. 34 Fratrem me pronunciari interdum, mea interest puta propter fratris hereditatem: quod in causis præjudicii maxime notandum. 35 *l.* 6. §. 1. ℥. *h. t.* 36 Dum pendet jus testamenti. *l.* 4. *in fin. supr. de bon poss. contra tabulas.* 37 Hereditas non adita interdum transmittitur, *ut hic.* 38 Adde *l.* 8. *supr. de ventre in possess.* 39 Nam pubertate finitur hæc bonorum possessio, & ideo a Græcis dicitur μέχρι τῆς ἥβης διακατοχή. vid. Cujac. *ad Afric. fol.* 60. 40 Nondum translata possessione rerum si pubuerit possessor Carbonianus, petitoris partes sustinet, nisi adversario cessante satisdare paratus sit. *l.* 6. *in fin. supr. h. t.* vide Cujac. apud Paul. 1. *sent.* 11. §. 1. 41 Probationes iis incumbunt, qui a possessore quid petunt: denique non possessoribus, sed actoribus injunguntur. *l.* 2. *supr. de probat. l.* 1. *l.* 4. *C. de edendo. l.* 23. *C. de probat.* 42 *l.* 5. *in fin. supr. l.* 16. ℥. *h. t. l.* 3. §. 1. *supr. de collat.* 43 Imo non ad res persequendas datur: nec enim missus in possessionem ex Carboniano potest res vindicare. *l.* 3. §. *missum.* 13. *supr. h. t.* An hic agit adversus debitores, ibi adversus principalem adversarium? An quia hic satisdedit, ut curator bonis agit adversus singulares possessores? 44 *l.* 3. *in fin. supr. h. t.*

45 *L.* 6. *C.* 11. quæ dantur scriptis, heredibus sc. & eorum exemplo heredibus nuncupativis. vide *l.* 2. *C. de bonorum possess. secundum tabul.* 46 Defuncti, easque supremas & septem testium signis obsignatas. Sed quid attinet hanc bonorum possessionem excogitasse? quo scil. plures viæ conferendæ hereditatis paterent, siquidem justius possidere videtur, qui auctore Prætore possidet. *l.* 11. ℥. *de adqu. vel amitt. poss.* 47 *l.* 4 ℥. *h. t. l* 15. *in fin. C. de testam.* §. 12. *Inst de testam.* 48 Figuram materiæ appellat, qualitatem seu formam. 49 Mater a hic sumitur pro eo quo aliquid continetur: alias pro eo, ex quo quid fit, ut ex vino & melle, mulsum, §. *si duorum.* 27. *Inst. de rerum divis.* pro eo quo quid ædificatur. *l.* 55. *supr. de leg.* 3. pro occasione. *l.* 1 *supr. ad SC. Maced* 50 Instrumenta publica chartaceis, papyraceis, ac ligneis tabulis perscribi atque etiam publicari possunt. eamque fidem faciunt, quam aliæ scripturæ facerent. adde *l. librorum.* 52. ℥. *ad leg.* 3 *l. in commodato.* 17. §. 3. *vers. igitur.* ℥. *commodati.* 51 An & in ipso pulvere & lapidibus? hic videtur, *l.* 15. *C. de testamento militis.* Quid? scriptis marmoribus aliisve lapidibus num plena fides adhibenda? vide *l. monumentorum.* 6. *C. de religiosis.* 52 Vide *l.* 4. *in fin.* ℥. *de adimendis. l.* 1. ℥. *de injusto. l.* 21. *C. de testam.* §. 2. *Inst. quib. mod. test.* 53 Supremum, id est, a quo nullum aliud est. adde *l.* 163. ℥. *de verb. sign.*

ſunt, non quæ ſub ipſo mortis tempore factæ ſunt, ſed poſt quas nullæ factæ ſunt, licet hæ veteres ſint. §. 2. Sufficit autem extare tabulas, etſi non proferantur, ſi certum ſit eas exſtare. igitur etſi apud furem ſint, vel apud eum, apud quem depoſitæ ſunt, dubitari non oportet, admitti poſſe bonorum poſſeſſionem: nec enim opus eſt aperire eas, ut bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas agnoſcatur.

§. 3. Semel autem extitiſſe tabulas mortuo teſtatore deſideratur, tametſi [1] extare deſierint: quare, & ſi poſtea interciderunt, bonorum poſſeſſio peti poterit. §. 4. Scientiam [2] tamen exigemus, ut ſciat heres extare tabulas, certusque ſit delatam ſibi bonorum poſſeſſionem. §. 5. Si quis in duobus [3] exemplaribus [4] fecerit teſtamentum, & aliud exſtet, aliud non exſtet: tabulæ exſtare videntur, petique poteſt bonorum poſſeſſio. §. 6. Sed etſi in duobus [5] codicibus ſimul ſignatis alios atque alios heredes ſcripſerit, & utrumque exſtet: ex utroque quaſi ex uno competit bonorum poſſeſſio: quia pro unis tabulis habendum eſt [6], & ſupremum utrumque accipiemus. §. 7. Sed ſi unum fecerit teſtator quaſi teſtamentum, aliud quaſi exemplum: ſi quidem id exſtat, quod voluit eſſe teſtamentum, bonorum poſſeſſio petetur [7]: ſi vero id quod exemplum [8] erat, bonorum poſſeſſio peti non poterit; ut Pomponius ſcripſit. §. 8. Exigit Prætor, ut is, cujus bonorum poſſeſſio datur, utroque [9] tempore jus teſtamenti faciendi habuerit [10], & cum facit teſtamentum, & cum moritur. Proinde ſi impubes [11], vel furioſus [12], vel quis alius ex his qui teſtamentum facere non poſſunt, teſtamentum fecerit, deinde habens teſtamenti factionem deceſſerit: peti bonorum poſſeſſio non poterit. † Sed & ſi filiusfamilias putans ſe patremfamilias, teſtamentum fecerit, deinde mortis tempore paterfamilias [13] inveniatur: non poteſt bonorum poſſeſſio [ſecundum tabulas] peti. † Sed ſi filiusfamilias veteranus de caſtrenſi faciat, deinde emancipatus, vel alias paterfamilias factus, decedat: poteſt ejus bonorum poſſeſſio peti. † Sed ſi [quis] utroque tempore teſtamenti factionem habuerit, medio tempore non habuerit; bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas peti poterit. §. 9. Si quis autem teſtamentum fecerit, deinde [14] amiſerit teſtamenti factionem, vel furore, vel quod ei bonis interdictum eſt: poteſt ejus peti bonorum poſſeſſio: quia jure teſtamentum ejus valet. & hoc generaliter de omnibus [15] hujusmodi dicitur, qui amittunt mortis tempore teſtamenti factionem: ſed ante factum eorum teſtamentum valet. §. 10. Si linum [16] quo ligatæ ſunt tabulæ, inciſum [17] ſit: ſi [18] quidem alius contra voluntatem teſtatoris inciderit, bonorum poſſeſſio peti poteſt: quod ſi ipſe teſtator id fecerit, non [19] videntur ſignatæ [20]; & ideo bonorum poſſeſſio peti non poteſt. §. 11. Si roſæ ſint a muribus tabulæ [21], vel linum [22] aliter ruptum, vel vetuſtate putrefactum, vel ſitu, vel caſu: & ſic videntur tabulæ ſignatæ. maxime ſi proponas, vel [23] unum linum tenere, ſi ter forte vel quater linum eſſet circumductum, dicendum eſt, ſignatas tabulas ejus exſtare, quamvis [vel inciſa], vel roſa ſit pars uni [24].

De ordine bonorum poſſeſſionis contra tabulas & ſecundum tabulas. 1. De filio ſub conditione inſtituto. 2. De parte. 3. De tabulis pupillaribus. 4. De gradibus heredum. 6. De duobus fratribus inſtitutis ſub contrariis conditionibus. 7. De nomine heredis inducto vel inconſulto teſtatore ſcripto. 8. De ſubſtituto heredi ex parte. De jure accreſcendi. 9. De ſervo herede ſcripto.

2. IDEM lib. 41. ad Edictum.

ÆQuiſſimum ordinem Prætor ſecutus eſt. Voluit enim primo ad liberos bonorum poſſeſſionem contra tabulas pertinere: mox, ſi inde [non] ſit occupata, judicium defuncti ſequendum. Expectandi igitur liberi erunt, quamdiu bonorum poſſeſſionem petere poſſunt: quod ſi tempus fuerit finitum, aut ante deceſſerint [25], vel repudiaverint [26], vel jus petendæ bonorum poſſeſſionis amiſerint: tunc revertetur bonorum poſſeſſio ad ſcriptos [27]. §. 1. Si ſub conditione [28] heres inſtitutus [29] filius ſit, Julianus peræque putavit, ſecundum tabulas competere ei, qua ſi ſcripto, bonorum poſſeſſionem, qualis qualis conditio ſit, etiam ſi hæc, *Si navis ex Aſia venerit*, & quamvis defecerit conditio, Prætor [30] tamen filium, qui admiſerit ſecundum tabulas, tueri debebit, ac ſi contra tabulas acceperit: quæ tuitio ei, qui emancipatus eſt, neceſſaria eſt. §. 2. Pro qua quisque parte heres ſcriptus eſt, pro ea accipiet bonorum poſſeſſionem: ſic tamen, ut, ſi non ſit qui ei concurrat, habeat ſolus [31] [bonorum] poſſeſſionem. quamdiu tamen ex heredibus unus deliberat, utrum admittat bonorum poſſeſſionem, an non: portio bonorum poſſeſſionis ejus coheredi non defertur. §. 3. Si primus quidem ita ſubſtitutus ſit, ſi [32] intra decem; ſecundus, ſi poſt decem intra quatuordecim annos: ſi quidem intra decem deceſſerit, primus ſolus heres erit, & accipiet bonorum poſſeſſionem; ſi vero poſt decem intra quatuordecim, ſecundus ſolus heres erit, & accipiet bonorum poſſeſſionem: nec ſibi junguntur, cum ad ſuam quisque cauſam ſubſtitutus ſit. §. 4. Defertur bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas primo gradu ſcriptis [33] heredibus: mox, illis non petentibus, ſequentibus non ſolum ſubſtitutis, verum ſubſtituti quoque ſubſtitutis: & per ſeriem ſubſtitutos admittimus. Primo gradu autem ſcriptos accipere debemus omnes, qui primo loco ſcripti ſunt: nam ſicuti ad adeundam hereditatem proximi ſunt, ita & ad bonorum poſſeſſionem admittendam.

§. 5. Si quis ita ſcripſerit, *Primus ex parte heres eſto; ſi primus heres non erit, ſecundus heres eſto: tertius ex alia parte dimidia heres eſto; ſi non erit, quartus heres eſto*: primus & tertius priores ad bonorum poſſeſſionem invitantur. §. 6. Si quis ita inſtituerit heredes, *Uter* [34] *ex fratribus meis Seiam uxorem duxerit, ex dodrante mihi heres eſto; uter non duxerit, ex quadrante heres eſto*: ſi quidem mortua fuerit Seia, æquas partes habituros heredes conſtat: quod ſi ab altero uxor ducta fuerit, dodrantem & quadrantem eis competere, bonorum autem poſſeſſionem, antequam exiſtat conditio, neutrum petere. §. 7. Si conſulto [35] ſit inductum nomen heredis, indubitanter probatur, bonorum poſſeſſionem petere eum non poſſe: quemadmodum non poteſt qui heres ſcriptus eſt, non conſulto teſtatore: nam pro non ſcripto eſt, quem ſcribi noluit [36]. §. 8. Si duo ſint heredes inſtituti, Primus & Secundus, Secundo Tertius ſubſtitutus: omittente Secundo bonorum poſſeſſionem, Tertius [37] ſuccedit. quod ſi Tertius noluerit hereditatem adire, vel bonorum poſſeſſionem accipere: recidit bonorum poſſeſſio ad Primum. nec erit [ei] neceſſe petere bonorum poſſeſſionem, ſed ipſo jure ei adcreſcet [38]: heredi enim ſcripto ſicut portio hereditatis, ita & bonorum poſſeſſio adcreſcit. §. 9. Si ſervus heres ſcriptus ſit, ei domino defertur bonorum poſſeſſio, ad quem hereditas pertinebit: ambulat enim cum dominio bonorum poſſeſſio. quare ſi mortis tempore Stichus heres inſtitutus fuit ſervus Sempronii, nec Sempronius eum juſſit [39] adire, ſed vel deceſſit, vel etiam eum alienavit & cœpit eſſe Septicii: evenit, ut ſi Septicius eum juſſerit, Septicio deferatur bonorum poſſeſſio: ad hunc enim hereditas pertinet. unde ſi per multos dominos tranſierit ſervus, tres vel plures: noviſſimo [40] dabimus bonorum poſſeſſionem.

De poſthumo.

3. PAULUS [lib. 41. ad Edictum].

VErum eſt, omnem [41] poſthumum, qui moriente teſtatore in utero fuerit, ſi natus ſit, bonorum poſſeſſionem petere poſſe.

De charta.

4. ULPIANUS [lib. 42. ad Edictum].

CHartæ [42] appellatio & ad novam [43] chartam refertur, & ad deleticiam [44]. proinde & ſi in opiſtographo [45] quis teſtatus ſit, hinc peti poteſt bonorum poſſeſſio.

De conditione.

5. IDEM [lib. 4. Diſputationum].

SI ſub conditione [46] heres quis inſtitutus ſit, & accepta bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas, conditio defecerit, interdum evenit, ut res poſſeſſori concedenda ſit: utputa ſi filius ſit emancipatus ſub conditione heres inſtitutus. nam ſi defecerit conditio, attamen ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem eum accipere Julianus ſcribit. ſed & ſi is fuerit, qui ab inteſtato bonorum poſſeſſor futurus eſſet, tuendum eſſe ſcripſit. & hoc jure utimur. §. 1. Videndum, an legata ab eis debeantur? & filius quidem, quaſi contra tabulas bonorum poſſeſſione accepta rem [47] habere videtur: cæteri vero quaſi ab inteſtato. & ideo filius liberis parentibusque [48] legata relicta ſolis præſtare cogetur, cæteris non. † Plane ei, cui ab inteſtato fideicommiſſum relictum eſt, erit præſtandum: quaſi videatur hoc ipſo fraudatus, quod ex teſtamento petita ſit bonorum poſſeſſio.

6. IDEM [lib. 8. Diſputationum].

HI demum ſub conditione heredes inſtituti bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas, etiam pendente conditione, nec dum impleta, petere poſſunt, qui [49] utiliter ſunt inſtituti: quod ſi inutiliter quis ſit inſtitutus, nec ad bonorum poſſeſſionem inutilis inſtitutio proficit.

De ſignis.

7. JULIANUS [lib. 23. Digeſtorum].

CUm tabulæ teſtamenti plurium [50] ſignis ſignatæ eſſent [51], & quædam ex his non parent, ſeptem [52] tamen ſigna maneant: ſufficit [53] ad bonorum poſſeſſionem dandam, ſeptem teſtium ſigna comparere: licet non omnium, qui ſignaverint, maneant ſigna.

De parte vacua. 1. De ſubſtitutione pupillari. 2. De errore in nomine vel cognomine. 3. De nomine inducto. 4. De ſubſtitutione pupillari.

8. IDEM [lib. 24. Digeſtorum].

SI ita ſcriptum ſit, *Sempronius ex parte dimidia heres eſto: Titius, ſi navis ex Aſia venerit, ex parte tertia heres eſto: idem Titius, ſi navis ex Aſia non venerit, ex parte ſexta heres eſto*: Titius non ex duabus partibus heres ſcriptus, ſed ipſe ſibi ſubſtitutus intelligi debet: ideoque non ex majore parte, [quam] tertia ſcriptus videtur. ſecundum hanc rationem, cum ſextans [54] vacuus relinquatur, bonorum poſſeſſionem Titius accipiet non ſolum tertiæ partis, ſed ejus quoque quæ ex ſextante eidem adcreſcit. §. 1. Qui filio impuberi ſubſtituitur ita, *Si filius meus moriatur, priusquam* [55] *in* [*ſuam*] *tutelam veniat, tunc Titius mihi heres*

1 *l.* 18. *ſupr. qui teſtam. l.* 85. §. 1. ℑ. *de reg. jur.* 2 Vide *l.* 22. *l.* 32 *ſupr. de adqu. vel omitt. her. l.* 1. §. 1. *ſupr. de juris & facti ignor.* 3 Teſtamentum in duobus exemplaribus facere quis poteſt. *l. unum.* 24. *ſupr. qui teſtam.* §. *ſed & unum.* 13. *Inſtit. de teſtam. l. ult. ſupr. de his, quæ in teſtam. delentur. l. Sempronius.* 47. *ſupr. de legat.* 2. ita Auguſti teſtamentum duobus codicibus ſcriptum Sueton. *Octavio. c.* 101. & *in Tiberio c. ult.* 4 Authenticis. 5 Vide *l.* 24. *ſupr. qui teſtam. l.* 3. §. 1. ℑ. *de tab. exhibend.* §. 13. *Inſt. de teſtam. ordin. l. ult. ſupr. de his, quæ in teſt. delent.* Goth. Salmaſius legit *duobus exemplaribus & ſimul ſignatis*, pro *ſimul ligatis*, & obſignatis ſive junctis; reprehenſus ab Heraldo. *S. L.* 6 Cur? quia uterque codex ſimul ſignatus eſt, & ſic uterque ſupremus intelligitur. In his quæ ſimul fiunt, nihil prius aut poſterius eſt. *l. etſi a patre. C. de teſt. tut.* 7 Quia ex duobus actibus præſumitur pro benigniore. vid. Alciat 3. *præſum.* 41. 8 Ex teſtamenti exemplo bonorum poſſeſſio peti non poteſt. 9 Vide *l.* 19. ℑ. *qui teſt.* 10 Vide quæ ſcripſi ad *l. pen. C. qui teſt.* 11 *d. l.* 19. 12 *l.* 16. ℑ. *qui teſt.* 13 *d. l.* 19. *Inſt. quib. non eſt permiſſ. in fin. pr.* 14 *l.* 8. *ſupr. qui teſt.* Goth. Vid. Everhard. *conſ.* 70. *num.* 1. Anſ. 15 Exemplum pone in captivo. vid. *l.* 4. *C. de captiv. & poſtliminio reverſis.* 16 Lini appellatione quidam intelligunt linum aliud ab eo in quo ſigilla teſtium erant: vel linum hic intelligendum eſſe non omnino inciſum, ſed quandam tantum ejus partem: verius eſt tamen de lino ipſo principali hic agi, quo videlicet tabellæ colligatæ erant, & in quo ſigna teſtium impreſſa. *Goth.* vide Leonin. *emendat. lib.* 4. *cap.* 12. *n.* 5. Anſ. 17 *l.* 1. §. 8. ℑ. *unde liberi.* 18 Hæc controverſia arbitrio boni judicis dirimenda. 19 Vide quæ notavi ad *l.* 22. *ſupr. qui teſt.* 20 Tabulæ ex quibus bonorum poſſeſſio petitur, ſeptem teſtium ſignis ſignatæ eſſe debent. *l.* 2. *C. h. t.* 21 Quid, ſi mures fulloni res datas roſerint? vide *l.* 13. §. 6. *ſupr. locati.* 22 *l. pen. C. de teſt.* 23 *Vel*, hic ponitur pro *ſaltem.* 24 Id eſt, unius lini. 25 *l.* 1. §. 8. ℑ. *de ſucceſſor.* 26 *l.* 4. ℑ. *quis ordo in bon. poſſ.* 27 §. 4. ℑ. *h. t.* 28 *l.* 23. *ſupr. de hered. inſt.* 29 *l.* 5. ℑ. *h. t.* 30 *l.* 1. §. 5. 6. *ſupr. de B. P. contra tab.* 31 *l.* 28. *in fin. ſupr. de liber. & poſth. l.* 41. *in fin. ſupr. de vulg. l.* 145. ℑ. *de verb. ſign.* §. 5. *Inſt. de her. inſt.* 32 Vide *l.* 38. *ſupr. de vulg.* 33 *l.* 8. §. 3. ℑ. *h. t. l.* 1. 2. *ſupr. de his, quæ in teſt.* 34 Vide *l.* 23. *ſupr. de cond. inſtit.* 35 *l.* 8. §. 3. ℑ. *h. t. l.* 1. 2. *ſupr. de his, quæ in teſtamento delentur.* 36 *l.* 12. *in fin. C. de teſtam.* 37 Subſtitutus præfertur conjuncto expreſſe. adde *l. un. C. de caduc. Authent. hoc amplius. C. de fidejuſſ.* vel tacite: niſi aliud ex voluntate teſtatoris præſumatur. *l.* 30. *in fin. ſupr. de vulgari.* Subſtitutionis jus potentius eſt adcreſcendi jure. Subſtitutio facit ceſſare jus adcreſcendi. 38 Ut qui unam partem primus agnoverit. *l.* 59. §. 3. *ſupr. de hered. inſt.* 39 Utilem bonorum poſſeſſionem dari nuncupatis heredibus, hinc colligunt. 40 §. 1. *verſ. alien. Inſtit. de hered. inſt.* 41 Vide *l.* 4. *ſupr. de liber. & poſthum.* 42 V. *l.* 1. *ſupr. h. t.* 43 Nova charta eſt, in qua nondum aut nunquam quidquam ſcriptum eſt. 44 Vide Alciatum *lib.* 2. *diſpunct. cap. ult.* Cottam *in voc. Opiſtographus.* Coraſium *lib.* 1. *miſcell. c.* 18. Alexandrum ab Alexandro *lib.* 2. *Genial. dier. cap.* 30. Mod. 45 Opiſtographus eſt inverſa vel averſa charta ſcripta. Martial. Sidonius. Plin. 3. *epiſt.* 5. a tergo etiam ſcripta. Juvenal. 1. adde Porphyrionem ad Horatium. hinc Theodorus Hermopolites ad *l.* 99. ℑ. *de verb. ſignif.* λύσιν ὀπισθόγραφον appellat apocham ſcriptam a tergo chirographi. Cuj. 8. *obſ.* 15. *in fin.* 46 *l.* 2. §. 1. *ſupr. h. t.* 47 Id eſt, hereditatem, ut dixi *l.* 15. *ſupr. de legatis præſtandis.* 48 Vel uxori. *l.* 1. *ſupr. de leg. præſt.* 49 *l.* 22. *in fin. ſupr. de adqu. vel omitt. her.* 50 Quam ſeptem. 51 *Al.* ſunt. 52 *l.* 2. *C. h. t.* 53 Juſtus enim & ſolennis numerus teſtium non deficit. 54 *l.* 13. § 2. *ſupr. de hered. inſt.* §. 7. *Inſt. de her. inſt.* 55 Subſtituebant ita veteres plerumque filio impuberi, Cic. 1. & 2. *de Oratore*, & *in Bruto*, & *in Topicis.* 7. Quint. 7.

eſto:

esto: sicut hereditatem vindicat, perinde ac si verbum hoc *mihi* adjectum non esset, ita bonorum quoque ejus possessionem accipere potest. §. 2. Sed & cum in [1] prænomine, cognomine, erratum est, is ad quem hereditas pertinet, etiam bonorum possessionem accipit. §. 3. Is autem, cujus nomen in testamento voluntate [2] testatoris perductum est, sicut ad adeundam hereditatem, ita ad petendam bonorum possessionem scriptus non intelligitur, quamvis nomen ejus legatur. §. 4. Quidam testamentum in tabulis sibi fecit, filio autem impuberi [3] per [4] nuncupationem substituit. Respondi, sententiam Prætoris in danda bonorum possessione eam esse, ut separatim patris, separatim filii heredes æstimari debeant. nam quemadmodum scripto filii heredi separatim ab heredibus patris, ita nuncupato potest videri separatim [a] scriptis patris heredibus bonorum possessio dari.

9. POMPONIUS [lib. 2. ad Sabinum].

UT bonorum possessio secundum pupillares tabulas admitti possit, requiritur, an [5] patris testamentum signatum sit, licet secundæ tabulæ resignatæ proferantur.

De servo sub conditione instituto.

10. PAULUS [lib. 8. ad Plautium].

SI servus sub conditione heres institutus sit, an bonorum possessionem accipere potest, dubitatur: & Scævola noster probat posse [6].

De tabulis pupillaribus. 1. De filio reverso ab hostibus. 2. De capitis deminutione testatoris.

11. PAPINIANUS [lib. 13. Quæstionum].

QUi ex liberis meis impubes supremus [7] morietur, ei Titius heres esto: duobus peregre defunctis [8] si substitutus ignoret, uter novissimus decesserit, admittenda est Juliani sententia, qui propter incertum conditionis, etiam prioris, posse peti possessionem bonorum, respondit. §. 1. Filius heres institutus, post mortem [9] patris ab hostibus rediit: bonorum possessionem accipiet, & anni tempus, a quo rediit, ei computabitur. §. 2. Testamento facto, Titius adrogandum se præbuit, ac postea sui juris effectus, vita decessit: scriptus heres, si possessionem petat, exceptione doli mali summovebitur [10]; quia dando se [in] adrogandum testator *cum* [11] *capite fortunas quoque suas in* [12] *familiam & domum alienam transfert.* Plane si sui juris effectus, codicillis, aut aliis literis [13] *eodem testamento se mori velle declaraverit*: voluntas, quæ defecerat, judicio [14] recenti rediisse intelligitur: non secus, ac si quis aliud testamentum fecisset, ac supremas tabulas incidisset, ut priores supremas relinqueret; nec putaverit quisquam, nuda voluntate constitui testamentum: non [15] enim de jure testamenti maxime quæritur, sed viribus exceptionis, quæ in hoc judicio quamquam actori opponatur, ex persona tamen ejus, qui opponit, æstimatur.

De demonstratione heredis & portionis.

12. PAULUS [lib. 7. Quæstionum].

UT scriptus heres adgnoscere possit bonorum possessionem [16], exigendum puto, ut & demonstratus sit propria demonstratione, & portio adscripta ei inveniri possit: licet sine parte institutus sit. nam qui [17] sine parte heres institutus est, vacantem portionem, vel alium [18] assem occupat. † Quod si ita heres scriptus sit, ut interdum [19] excludatur [a] testamento, eo [20] quod non invenitur portio, ex qua institutus est: nec bonorum possessionem petere potest. id evenit, si quis ita heredem instituat: *Titius quanta ex parte priore testamento eum heredem scriptum habeo, heres esto*: vel *quanta ex parte codicillis scriptum eum habeo, heres esto*; si scriptus non inveniatur. † Quod si ita scripsero: *Titius si eum priore testamento ex semisse scriptum heredem habeo*, vel, *si eum codicillis ex semisse heredem scripsero, ex semisse heres esto*: tunc accipiet bonorum possessionem, quasi sub conditione heres scriptus.

TIT. XII.
SI [21] A PARENTE QUIS MANUMISSUS [22] SIT [23].

Summa, & ratio edicti. 1. De personis manumissorum. 2. De nepote manumisso ab avo, deinde arrogato a patre. 3. Si quid parens a filio acceperit. 4. Si filius militare cœperit. 5. De liberis manumissoris. 6. De querela inofficiosi.

1. ULPIANUS [lib. 45. ad Edictum].

EMancipatus a parente [24] in ea causa est, ut in contra tabulas [25] bonorum possessione liberti [26] patiatur exitum. quod æquissimum Prætori visum est [27], qua [28] a parente beneficium [29] habuit bonorum quærendorum: quippe, si filiusfamilias esset, quodcunque sibi adquireret, ejus emolumentum patri quæreret: & ideo itum est in hoc, ut parens [30] exemplo patroni ad contra tabulas [31] bonorum possessionem admittatur. §. 1. Enumerantur igitur Edicto personæ manumissorum sic; *In eo, qui a patre avove paterno, proavove paterno avi patre.* §. 2. Nepos ab avo manumissus, dedit se adrogandum patri [32] suo: sive manens in potestate patris decesserit, sive manumissus diem suum obeat, solus admittetur avus ad ejus successionem ex interpretatione Edicti: quia perinde defert Prætor bonorum possessionem, atque si ex servitute [33] manumissus esset. porro si hoc esset, aut non esset adrogatus, quia adrogatio liberti admittenda non est: aut si obrepserit, patroni tamen nihilominus jus integrum maneret. §. 3. Si parens vel accepit pecuniam, *ut* [34] *emanciparet*, vel postea vivus in eum filius, quantum satis est, contulit, ne [35] judicia ejus inquietet: exceptione doli repelletur [36]. §. 4. Est & alius casus, quo bonorum possessionem contra tabulas parens non accipit: si forte filius militare [37] cœperit. nam D. Pius rescripsit, patrem ad contra tabulas bonorum possessionem venire non posse. §. 5. Liberos autem manumissoris non venire ad contra tabulas bonorum possessionem filii, constat: quamvis patroni veniant. §. 6. Patrem autem accepta contra tabulas bonorum possessione, & jus [38] antiquum, quod & sine manumissione habebat, posse sibi defendere, Julianus scripsit: nec enim ei nocere debet, quod jura patronatus habebat, cum sit & pater.

De actione Faviana & Calvisiana.

2. GAJUS lib. 15. ad Edictum provinciale.

NOn [39] usque adeo exæquandus est patrono parens, ut etiam Faviana aut Calvisiana actio ei detur: quia iniquum est, ingenuis hominibus non esse liberam rerum [40] suarum alienationem.

De turpi vel non turpi herede. 1. De fideicommissis.

3. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

PAconius ait, si turpes [41] personas [42] (veluti meretricem) a parente [emancipatus &] manumissus heredes fecisset, totorum bonorum contra tabulas possessio parenti datur, aut constitutæ partis, si non turpis heres esset institutus. §. 1. Si filius emancipatus testamento suo patrem suum præterierit, sive heredem instituerit: fideicommissa non cogetur pater præstare ex sua parte, quæ ei debetur, etiam si adierit hereditatem. † Sed etsi filia vel neptis manumissa sit, & pater vel avus præteritus petat bonorum possessionem; eadem, quæ in filio dicenda sunt.

De operis.

4. MARCELLUS lib. 9. Digestorum.

PAtri, qui filium emancipavit, de his quæ libertatis causa imposita fuerint, Prætor nihil edicit: & ideo frustra pater operas [43] stipulabitur de filio [44].

De coacto emancipare.

5. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

DIvus Trajanus filium quem pater male contra pietatem adficiebat [45], coëgit emancipare; quo postea defuncto pater, ut manumissor, bonorum possessionem sibi competere dicebat: sed consilio Neratii Prisci & Aristonis ei propter necessitatem solvendæ pietatis [46] denegata est [47].

---

1 *l. 4. C. de testam. l. 7. §. 1. C de leg. §. 29. Inst. de leg.* 2 Et sic consulto. *l. 2. §. 7. ff. h. t.* 3 *l. 20. in pr. supr. de vulg.* 4 Substitutio per nuncupationem fieri potest, nec requirit scripturam necessario. *l. 2. C. h. t.* 5 Ut patris. *Hal.* adde *d. l. 20. in pr. supr. de vulgari.* & quæ scripsi ad *l. 11. supr. testam. quemadm. aperiantur.* 6 Servus bonorum possessionem recte admittere potest. *l. 7. ff. de bon. poss.* 7 *l. 34. l. 42. supr. de vulg. l. 9. supr. de rebus dubiis.* 8 Vid. Emanuel Costa *lib. 2. select. cap. 16.* Forcatulus *Necyomant. dial. 22.* Mod. 9 *l. 32. in fin. supr. de her. inst.* 10 Facit *l. 1. 6. 8. supr. eod.* diff. vero §. 9. *d. l. 1.* Conciliat Everhard. *conf. 70. in fin.* vide Decher. *lib. 2. dissert. 3. num. 30.* Ans. 11 Effectus adrogationis. 12 Adrogatus in familiam & domum alienam se transfert, ex una familia in aliam: ex uno nomine in aliud alterius familiæ nomen, *ut hic.* Gentem ita mutat adoptio, at non genus. *l. 1. §. cognationem. infr. unde cognat.* Est enim genus a natura, & jus naturæ immutabile: secundum quod, nobilem ex ignobili adoptio faciet. si gentem species (cum & Ciceronem sociasse se Pisonis familiæ ut se nobilitaret, Trebellius Pollio scribat 19. Tyrannos), non si genus, nisi id agatur specialiter adoptione facta apud principem, *arg. l. sed si hac. 10. §. 2. 3. ff. de in jus vocand.* quia hæc nobilitas ducitur ex genere vide plura apud Cuj. *consultat. 56.* 13 Munitis tamen quinque testibus. *l. ult. in fin. C. de codicillis.* 14 Vide *l. 10. C. qui test. facere.* 15 Quid? quæ hujus loci sententia est? Si opponitur id testamentum non valuisse, utiliter excipietur de subsecutis codicillis: non ut ipso jure testamentum valeat, sed magis per fideicommissum, quasi defunctus ad causam fideicommissi & codicillorum vim testamenti traxerit, *l. quærebatur. 19. vers. sed si in proposito. supr. de milit. test.* idque expressa omnino in codicillis voluntate, *ut hac lege.* vide Oneiac. *quæst. ult.* 16 Hanc scil. & sic bonorum possessionem secundum tabulas. 17 *l. 17. ff. de hered. inst.* 18 Ad quem scilicet devenitur expleto priore. vide *l. 53. in fin. supr. de hered. inst.* 19 Interim. 20 In qua scriptus sit. Qui in nulla parte invenitur institutus, excluditur testamento. *l. 17. §. 3. in fin. supr. de her. inst.*

21 Apertius *Ecl.* περὶ τῆς κινουμένης παρὰ τῶν αὐτεξουσίους ποιησάντων τοὺς παῖδας. 40. *Eclog. 6.* id est, de possessione, quæ petitur ab iis, qui liberos manumiserunt. 22 Non simpliciter emancipatus: tunc enim habet alia antiqua & patria jura in bonis filii. *Eclog. ibid. c. 1. in fin.* Et ita aliud esse videtur manumittere filium, quam emancipare. Emancipatio gratuito fieri potest. Manumissio filii fit accepta a filio pecunia. §. 3. J. ita emancipatus liberto adsimilatur. §. 2. J. 23 Ejus bonorum possessionem parens (exemplo patroni) petere potest. 24 Et qui patrem suum testamento præteriit. 25 Quam intendit ejus parens. 26 Liberti exitum pati quid est? vide *l. pater. 14. supr. de inoffic. testam.* 27 V. Waltherus *lib. 1. miscellan. cap. 17.* Marcus Vertranius *de jur. liber. c. 27.* Mod. 28 *Al.* quia. 29 Beneficium emancipationis jus bonorum quærendorum. 30 Id est, pater, avus, proavus *Eclog. ibid. §. 1. J. h. t. l. 5. in fin. infr. ad SC. Tert. l. 3. in fin. supr. de legit. tut. l. 15. supr. l. 2. C. de inoffic. testam.* 31 Imo, ad querelam inofficiosi. *l. 1. supr. de inoff. test.* 32 Filius a patre adrogari potest. 33 Qui emancipatur a patre, liberto, qui ex servitute manumissus est, adsimilatur. 34 Emancipationis gratia parens recte pecuniam accipit a filio, *ut hic.* plerumque expromissorem certæ pecuniæ pro pretio emancipationis sibi dari parentes desiderabant, non quasi exacturi post emancipationem, sed ut hujus exactionis metu continerent filium emancipatum in officio, & ut magis curarentur a filio. *l. 107. infr. de verbor. obligat.* Plautus *Sticho: Nunquam nimis curare possunt parentem suum filiæ.* At operæ, donum, munus, emancipatis imponi non possunt: hæc enim solis libertis imponuntur. *l. 4. infr. h. t. l. penult. infr. de obsequiis.* 35 Pactum *de non succedendo* valere, hinc colligunt. vide quæ notavi ad *l. 3. l. 17. in fin. C. de collationibus. l. ultim. C. de emancipat. liber.* 36 Pactum, ut dem tibi pecuniam, quo me tua potestate dimittas, meque emancipes, neve posthac mea judicia inquietes, valet, *l. ultim. C. de emancipat.* cum non sit de futura successione repudianda, sed de iis, quæ patri non jure successionis, sed in remunerationem & auctoramentum emancipationis debentur. *Goth.* v. Vaconius *declar. jur. civ. lib. 5. declar. 57.* Mod. 37 Patronus contra ad ea bona liberti omnino non admittitur, quæ in castris sunt quæsita. *l. 30. ff. de testam. milit. l. 8. §. 6. infr. de bonis libert.* 38 Jus antiquum querela inofficiosi. Viglius *Institut. de inoffic. testam.* Cujac. 8. *observ. 23.* Jus antiquum, est querela: jus novum bonorum possessio contra tabulas. ἁρμόζοντα αὐτῷ ὡς πατρὶ ἀρχαῖα δίκαια *Eclog. ibid.* Jus retinendæ tertiæ, cum emancipamus. *l. ultim. C. de emancipat. liberorum. l. 2. l. 3. in fin. C. de bon. maternis. l. 6. C. de bonis, quæ liberis. §. 2. instit. per quas personas nobis adquiritur.* 39 Manumissio servi, quæ fit a domino, differt a manumissione filii, quæ fit a patre. Quæ fit a domino, libertum facit (qui Stoicis δοῦλος, non tamen οἰκέτης, ut ex Chrysippo Athen. refert): Quæ fit a patre, ingenui conditionem non mutat: liberto non est libera rerum suarum alienatio, quam ingenuo manumisso seu emancipato tolli iniquum est, *ut hic.* si quidem emancipatus vendidit, in id patri, eidemque manumissori filii non competit Faviana aut Calvisiana. quæ tamen competit patrono, si quid in ejus fraudem libertus alienaverit. vid. plura apud Cujac. *Consultat. ult.* 40 *l. 70. supr. de rei vend. l. 8. supr. de in lit. jurand. l. 9. supr. de action. rer. amot. l. ult. infr. ad l. Jul. de annon. l. 9. C. de Judæis. l. 21. C. mand.* 41 Turpis persona est meretrix. 42 Eodem modo fratribus competit querela adversus testamentum fratris, turpibus personis institutis. *l. 27. C. de inoff. testam.* 43 Operas emancipato filio pater imponere non potest, *ut hic.* licet patronus possit liberto. *l. pen. infr. de obseq.* 44 Vide *l. 10. J. de obsequ.* 45 Vide Cicer. *pro Cluentio*: alias non facile parens cogitur emancipare. *l. 8. in fin. infr. unde liberi.* adde *l. 4. C. de emancipat.* vide Socinum *regula, Pater ad filium. 266.* 46 Id est, patriæ potestatis. Potestas in servos longe alia est. Quod foris est regnum, id domi patria est potestas. Quod foris tyrannis, id domi dominium, Tertull. *in Apolog.* Gratius est nomen pietatis, quam potestatis. Hinc fit, ut magis patres familias, quam domini vocentur. vid. Cujac. ad *l. 132. infr. de verb. oblig.* Goth. Scriptum erat *ptatis*, id vero erat, *potestatis*, pater enim hic non sponte sed coactus sua potestate filium solverat. Grot. *Flor. spars. hic.* S. L. 47 *Synopsis Basilicon. 35. tit. 3. ex tit. 21. cap. 40.*

TIT. XIII.
DE BONORUM POSSESSIONE EX TESTAMENTO MILITIS [1].

De his, qui sunt in hostico loco. 1. *De Navarchis, trierarchis, remigibus, nautis, vigilibus.* 2. *De eo, qui non est in numeris.*

1. ULPIANUS [lib. 45. ad Edictum].

NOn dubium est, quin debeant ratæ voluntates esse eorum, qui in hosticolo [2] suprema judicia sua quoquo [3] modo ordinassent, ibidemque diem suum obiissent. quamquam enim distet conditio militum ab his personis, quæ Constitutiones Principales separant, tamen qui in [4] procinctu [5] versantur, cum eadem pericula experiantur, jura quoque eadem merito sibi vindicant. Omnes igitur omnino, qui ejus sunt conditionis, ut jure militari testari non possint, si in hosticolo [6] deprehendantur, & illic decedant, quomodo velint, & quomodo possint, testabuntur: sive Præses quis sit Provinciæ, sive Legatus, sive quis alius, qui jure militari testari non potest. §. 1. Item navarchos [7] & trierarchos classium, jure militari posse testari nulla dubitatio est. † In classibus omnes remiges [8], [&] nautæ milites sunt. † [Item *vigiles* 9, milites sunt], & jure militari eos testari posse nulla dubitatio est. §. 2. Si quis militum ex alio numero [10] translatus sit in alium: quamvis & hinc sit exemptus, & illo nondum pervenerit, tamen poterit jure militari testari. est enim miles, quamvis in *numeris* [11] non sit.

TIT. XIV.
DE JURE [12] PATRONATUS [13].

De querelis patronorum adversus libertos.

1. ULPIANUS lib. 9. de Officio Proconsulis.

PAtronorum querelas adversus libertos Præsides [14] audire, & non translatitie [15] exequi debeat: cum, si ingratus [16] libertus sit, non impune ferre eum oporteat. † Sed si quidem *inofficiosus* [17] patrono, patronæ, liberisve eorum sit: tantummodo [18] castigari eum sub comminatione aliqua severitatis non defuturæ, si rursum [19] causam querelæ præbuerit, & dimitti oportet. † Enimvero si contumeliam fecit, aut convicium eis dixit, etiam in exilium temporale dari debebit. † Quod si manus intulit, in metallum dandus erit. † Idem [20], & si calumniam aliquam eis instruxit, vel delatorem subornavit, vel quam causam adversus eos tentavit.

De negotiatione licita.

2. IDEM lib. 1. Opinionum.

LIberti homines negotiatione [21] licita prohiberi a patronis non debent [22].

De tutore, qui se excusavit.

3. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

SI quis tutor datus, cum sibi legata esset ancilla, & rogatus eam manumittere, manumiserit, adgnito legato, & tutela pupilli se excusaverit [23]: Divi [24] Severus & Antoninus rescripserunt, hunc esse quidem patronum, sed omni commodo patronatus carere [25].

De liberis patroni.

4. IDEM lib. 5. Institutionum.

JUra libertorum, patronorum liberis [26], cum pater eorum erat perduellionis [27] damnatus, salva esse Divi Severus & Antoninus benignissime rescripserunt: sicut ex alia causa [28] punitorum liberis jura libertorum salva sunt.

De liberto, qui patrono delatores submisit. 1. *De alimentis.*

5. IDEM lib. 13. Institutionum.

DIvus Claudius libertum, qui probatus fuerit patrono delatores summisisse [29], qui de statu ejus facerent ei quæstionem, servum [30] patroni esse jussit eum libertum. §. 1. Imperatoris nostri [31] rescripto cavetur, ut, si patronus libertum suum non aluerit [32], jus patroni perdat.

De jurejurando, ne nubat liberta, *vel* liberos tollat. 1. *De stipulatione operarum, aut in singulas aureorum tot.* 2. *De libertis, qui liberos tollere non possunt.* 3. *De jurejurando libertæ, ut patrono nubat.* 4. *De remissione jurisjurandi ne nuptias contrahat.*

6. PAULUS lib. 2. ad legem Æliam Sentiam.

ADigere jurejurando, *ne* [33] *nubat liberta*, vel *liberos tollat*, intelligitur [34] etiam is, qui libertum jurare patitur [35]. Sed si ignorante eo suus [36] filius adegerit, stipulatus fuerit, nihil ei nocebit. certe si jussu Patroni is, qui in potestate est, idem fecerit: dicendum est, eum hac lege teneri. §. 1. Stipulatus est centum operas, aut in [37] singulas aureos quinos dari: non videtur contra legem stipulatus: quia in potestate [38] liberti est, operas dare. §. 2. Quamvis nulla persona lege excipiatur: tamen [39] intelligendum est, de [40] his legem sentire, qui liberos tollere possunt. itaque si castratum libertum jurejurando quis adegerit [41], dicendum est, non puniri patronum hac lege.
§. 3. Si patronus libertam jurejurando [42] adegerit, ut sibi nuberet: siquidem ducturus eam adegit, nihil contra legem fecisse videbitur: si vero non ducturus, propter hoc solum adegit, ne alii nuberet, fraudem legi factam Julianus ait; & perinde patronum teneri, ac si coegisset [43] jurare libertam non nupturam. §. 4. Lege Julia [44] de maritandis ordinibus permittitur [45] jusjurandum [46], quod liberto in hoc impositum est, *ne uxorem duxerit*: libertæ, *ne* [47] *nuberet*: si modo nuptias contrahere recte [48] velint.

De ancilla non prostituenda. De querelis patronorum adversus libertos.

7. MODESTINUS [lib. singul. de Manumissionibus].

DIvus Vespasianus decrevit, ut si qua hac lege venierit, ne prostitueretur, & si prostituta esset, ut esset libera; si postea ab emptore alii sine conditione veniit, ex lege venditionis liberam esse, & libertam prioris [49] venditoris. §. 1. Mandatis Imperatorum cavetur, ut etiam in provinciis Præsides [50], de querelis patronorum jus dicentes, secundum delictum admissum libertis pœnas irrogent. Interdum illæ [51] pœnæ a liberto ingrato exiguntur, vel pars bonorum ejus aufertur, & patrono datur: vel fustibus cæditur, & ita absolvitur.

De manumisso a filiofamilias milite. 1. *De distracto ea lege, ut intra tempus manumittatur.*

8. IDEM [lib. 6. Regularum].

SErvum a filiofamilias [52] milite manumissum, Divus Hadrianus rescripsit, militem, libertum suum facere, non patris. §. 1. Servus non manumissus libertatem consequitur, is qui ea lege distractus [53] est, ut manumittatur intra tempus; quod superveniens, licet non manumittatur, faciet tamen libertum emptoris.

De filiis patronorum, qui non successerunt parentibus. 1. *De rei capitalis damnato. De indice flagitii. De capitis accusatione.*

9. IDEM [lib. 9. Regularum].

FIlii hereditate paterna se abstinentes, jus [54], quod in libertis habent paternis, non amittunt [55]. Idem & in emancipato.
§. 1. Ut in bonis liberti locum quidam non haberent, lege excipiuntur; rei capitalis damnatus, si restitutus non est; si index cujus flagitii sit, fueritve; vel major annis vigintiquinque cum esset, capitis [56] accusaverit libertum paternum.

10. TERENTIUS CLEMENS [lib. 9. ad legem Juliam & Papiam].

EUm patronum, qui *capitis* [57] *libertum accusasset*, excludi a bonorum possessione contra tabulas, placuit. Labeo existimabat [58] *capitis* [59] *accusationem eam esse*, cujus pœna mors aut exilium esset. Qui [60] nomen detulit, accusasse [61] intelligendus est [62]: nisi abolitionem petit. Idque etiam Proculo placuisse Servilius refert.

11. ULPIANUS [lib. 10. ad legem Juliam & Papiam].

IS autem nec ad legitimam hereditatem [63], quæ ex lege duodecim tabularum defertur, admittitur.

De institutione liberti quasi filii.

12. MODESTINUS [lib. 1. Responsorum].

GAius Seius decedens testamento ordinato, inter filios suos Julium libertum suum, quasi & ipsum filium, ex parte heredem nominavit. Quæro, an hujusmodi scriptura [64] possit liberto statum conditionis mutare? Modestinus respondit, statum mutare non posse.

De servo peculiari.

13. IDEM [lib. 1. Pandectarum].

FIliusfamilias servum peculiarem [65] manumittere non potest: jussu [66] tamen patris manumittere potest: qui manumissus, libertus fit patris.

1 Vel eorum, qui sunt in hostico, & procinctu. 2 Hostico. *Hal.* hostico loco, ἐν τῷ πολεμουμένῳ τόπῳ 35. *Eclog.* 3. c. 40. hostici meminit lex ultima, *supr. de testam. milit.* & Livius. hosticolum, procinctus. *infr. h. t.* 3 Tam exiguæ solennitates sufficiunt in testamento militis. *Inst. de test. milit. in princ. l.* 1. ff. *de test. milit.* 4 Hanc sententiam Bartolus extendit ad pestis tempus: ut eo cuique licere debeat testari uti possit, in tanta scilicet, plerumque testium & hominum penuria. de quo vide *l.* 9. & *l. ult. C. de test.* 5 Id est, in ipsa expeditione, dum sunt præcincti & expediti ad bellum. 6 Dic ut supra. 7 Navarchi, navi; trierarchæ triremi præsunt. Vid. *l.* 46. *supr. ad SC. Trebell.* 8 Qui remos agunt. 9 *l.* 8. §. 4. *supr. de excus. tut.* 10 *Numerus* est catalogus in quo militum nomina erant perscripta. Lectus tiro publicis expensis iter faciens, nondum est miles, ideoque nec jure militari testatur: cum primum in numeros relatus est, miles habetur. *l.* 42. *supr. de test. milit* Numerus tamen hic pro ordine & turma accipitur. *Goth.* vid. *l.* 17. *C. de re militari.* Ans. 11 Id est, ordine & turma; sufficit enim in numerum aliquem relatum esse, licet non sit in numeris.

12 *Lib.* 6. *C.* 4. *de patronis & libertis.* 49. *Eclog.* 1. Tit. qui extat 3. *Decretal.* 38. *de jure patronatus.* solo nominis sono huic congruit; est enim eo loci jus patronatus, jus quo is, qui Ecclesiam condidit, vel clericum constituit, Episcopo ministrum offerre potest, ut ab eo, si idoneus judicatus fuerit, ordinetur. vide Rochum de Curte, *tractat. de jure patronatus.* Duaren. 5. *de sacros. Eccles. in fin. cap.* 4. 13 Adi Rævardum *ad leges* 12. *tab. cap.* 4. Alexandrum ab Alexandro *lib.* 3. *Genialium dierum cap.* 20. Mod. 14 *l.* 7. §. 1. ff. *h. t.* ut Præfecti urbi Romæ; *l.* 1. §. 2. ff. *de offic. Praf. urb.* facit *l.* 10. 11. 12. ff. *de offic. Præsid.* 15 Citra dilationem, vel majorem cognitionem, de plano. facit *l.* 9. §. 3. ff. *de offic. Proconf.* 16 Liberti hæc admissa in patronum hoc loco recensentur: ingratus, inofficiosus, contumelia, convicium, manus inferre, calumniam instruere, delatorem subornare, vel quam causam adversus patronum tentare. 17 Debet enim officium patrono. *l.* 5. *C. de negot.* 18 Minus enim est delictum in non faciendo, quam faciendo. *Bart.* 19 Iteratio auget pœnam. *l.* 28. §. 3. *infr. de pœnis.* 20 Paria sunt accusare, calumniari, ac manus inferre. *Bart. l.* 9. §. 1. *supr. de his, quæ ut indign.* 21 *l.* 18. *infr. h. t. l.* 45. *infr. de oper. libert.* 22 Imo, posse prohiberi videntur *l.* 26. *infr. de oper. libert.* 23 Atqui se excusare non potest. *l. ex sententia.* 29. *supr. de test. tutela.* An ibi facto, non jure, se excusavit? An legatum accepit, ejus onus ignorans? 24 Septimius Severus & Caracalla pater & filius. *Ans.* 25 Atque ita potest esse penes aliquem jus patronatus sine effectu. *Bart.* 26 *l.* 5. *C. de obseq.* 27 Patronatus jura quæ in extraneum heredem transire non possunt, non transeunt etiam in fiscum, patrono ipso perduellionatus damnato. adde *l.* 3. *infr. de interdictis & relegat. l.* 1. *C. de bonis libert. l. quisquis* 5. *C. ad l. Jul. majest.* 28 Imo, in aliis causis liberi privantur eo jure. *l.* 3. *infr. de interdict. & releg.* 29 Facit *l.* 1. *in fin.* ff. *h. t.* 30 *l.* 6. *in fin. supr. de agnosc. lib.* 31 Severi Alexandri. *Ans* 32 *l.* 33. *infr. de bon. lib.* 33 Vid. §. *ult. infr. h. t.* 34 Adigit jurejurando qui jurare patitur. 35 Cum possit prohibere. vide *l.* 50. *infr. de reg. jur.* Goth. Adde *l.* 2. *supr. de noxalib. act. l. liberorum. supr. de his, qui not. infam. l. jubemus.* §. *œconom. C. de SS. Eccles.* Ans. 36 *l. ult. infr. qui, & a quibus manumiss.* 37 *d. l. ultim* §. *ult.* 38 Vide *l.* 10 *in fin. si pr. de jure dot.* 39 Lex generaliter loquens restringitur per rationem. *Bart.* cessante legis ratione lex ipsa cessat. 40 Privilegia non extenduntur ad eos, qui indigni sunt privilegio. 41 *Sub.* ne nubat aut liberos tollat. §. *ult. in pr. hujus legis.* 42 Vide *l.* 8. §. 2. *supr. de in jus vocand. l.* 31. *infr. qui, & a quib. manumiss.* 43 Vide *l.* 63. *supr. de cond. & demonstrat.* 44 Nota ad hoc caput legis Juliæ etiam referri alia capita, ex *l.* 27. *l. ult. C. de nupt.* v. Duaren. 1. *distinct.* 40. 45 Remittitur, *Hal.* vel perimitur: hinc nota legem remittere juramentum. *l. ult. supr. qui satisd. l. ultim.* ff. *ad municip.* 46 v. Covarruvias *ad cap. quamvis. de pact. lib.* 6. *part.* 1. §. 3. *num.* 12. Mod. 47 *in pr.* ff. *hic.* 48 Secus, si illicite, *l.* 3. §. 5. ff. *de suis.* 49 *l.* 10. § 1. ff. *de in jus vocand. l.* 34. ff. *de evictionibus.* vide *l.* 1. *in fin. C. si mancip. ita venier.* 50 Vide *l.* 1. ff. *h. t.* 51 Adde alias ex *l.* 1. ff. *eod.* 52 *l.* 3. §. 8. *l.* 22. ff. *de bon. lib. l.* 3. §. 3. ff. *de adsign. libert. l.* 3 §. 7. ff. *de suis. l.* 30. § 2. ff. *qui, & a quib. manumiss. l.* 6. *in pr. l.* 13. *in fin. infr. de castrens. pecul.* 53 Vide *l.* 3. *infr. qui sine manumiss.* 54 Obsequia, operas, bonorum possessionem. 55 Liberi jura libertorum non habent, ut liberi, *ut hic.* Idem in Emphyteusi. adde *l. ut jurisjurand.* 7. §. *si libert.* 6. ff. *de oper. lib.* Bart. 56 Vide *l.* 10. ff. *h. t.* 57 *l.* 9. *in fin. supr. h. t. l.* 10. §. 11. ff. *de in jus vocand. l.* 3. §. 9. *l.* 48. ff. *de bon. libert. l.* 33. §. 1. *infr. de fideic. libert.* 58 Accusat capitis, qui ejus delicti, sive criminis accusat, cujus pœna sit mors, vel exilium. 59 Facit *l.* 14. §. 3. *infr. de bon. libert.* 60 Accusasse patronum videtur, qui nomen detulit. 61 *d. l.* 14. §. 8. 62 Imo non est dicendus accusasse. *l. qui cum major.* 14. §. *accusasse.* 8. ff. *de bonis libert.* An dicemus, eum, qui nomen alterius detulit, accusasse videri non sententia legis, sed serie & formula verborum inspecta? An potius tum accusasse, cum delationi operam atque industriam adjungit, delationis ad exitum perducendæ causa? 63 *l.* 17. *infr. de bon. libert.* 64 Facit *l.* 5. *C. de testam.* 65 *l.* 2. *C. qui manumitt. non possunt.* 66 *l.* 16. *infr. de manumissionib.*

De

De jurejurando, de sententia.

14. ULPIANUS [lib. 5. ad legem Juliam & Papiam].

SI juravero *me patronum esse*, dicendum est, non esse me, quantum[1] ad successionem, patronum; quia jusjurandum patronum non facit: aliter[2] atque *si patronum esse* pronunciatum sit; tunc enim sententia[3] stabitur.

Ad legem Æliam Sentiam de jurejurando liberti.

15. PAULUS [lib. 8. ad legem Juliam & Papiam].

QUi contra legem Æliam Sentiam ad jurandum libertum adegit, nihil juris habet nec ipse, nec liberi[4] ejus.

De alienatione facta a liberto.

16. ULPIANUS [lib. 10. ad legem Juliam & Papiam].

SI libertus minorem se centenario[5] in fraudem legis fecerit: ipso jure non valebit id, quod factum est; & ideo, quasi in centenarii liberti bonis locum habebit patronus: quidquid igitur quaqua ratione alienavit, ea alienatio nullius momenti est. † Plane[6] si qua alienaverit in fraudem patroni, adhuc tamen post alienationem major centenario remaneat: alienatio quidem vires habebit[7], verumtamen per Favianam[8] & Calvisianam actionem revocabuntur ea, quæ per fraudem sunt alienata. & ita Julianus sæpissime scribit: eoque jure utimur. Diversitatis autem ea ratio est: Quotiens in fraudem legis fit alienatio, non valet, quod actum est. In fraudem autem fit, cum quis se minorem centenario facit ad hoc, ut legis præceptum evertat: at cum alienatione facta nihilominus centenarius est, non videtur in fraudem legis factum, sed tantum in fraudem patroni: idcirco Faviano vel Calvisiano judicio revocabitur id, quod alienatum est. §. 1. Si quis plures res simul alienando minorem se centenario fecerit, quarum una revocata, vel omnium partibus, major centenario efficitur: utrum revocamus omnes, an pro rata ex singulis, ut centenarium eum faciamus? Magisque est, ut omnium[9] rerum alienatio facta nullius momenti sit. §. 2. Si quis plane non semel[10] alienaverit, sed quasdam[11] res ante, quasdam postea: alienatio earum rerum quæ postea alienatæ sint, ipso jure non revocabitur, sed priorum[12]. in posterioribus Favianæ locus erit.

De capitali accusatione.

17. IDEM lib. 11. ad legem Juliam & Papiam.

DIvi fratres[13] in hæc verba rescripserunt[14]: *Comperimus a peritioribus[15] dubitatum aliquando, an nepos contra tabulas aviti liberti bonorum possessionem petere possit, si eum libertum pater patris[16] cum annorum vigintiquinque esset, capitis accusasset[17]? Et Proculum sane non levem Juris auctorem in hac opinione fuisse, ut nepoti in hujusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem. cujus sententiam nos quoque secuti sumus, cum rescriberemus ad libellum Cæsidiæ Longinæ: sed & Volusius Mæcianus[18], amicus[19] noster, ut & Juris Civilis præter veterem & bene fundatam peritiam anxie diligens, religione rescripti nostri ductus, sicut coram nobis adfirmavit, non arbitratum se aliter respondere debere. sed cum & ipso Mæciano, & aliis[20] amicis nostris, Jurisperitis, adhibitis plenius tractaremus: magis[21] visum est, nepotem neque[22] verbis, neque sententia Legis, aut Edicti Prætoris, ex persona vel nota patris sui excludi[23] a bonis aviti liberti. plurium etiam juris auctorum, sed & Salvii Juliani amici nostri, clarissimi viri hanc sententiam fuisse.* §. 1. Item quæsitum est, si patroni filius capitis accusaverit libertum, an hoc noceat liberis ipsius? Et Proculus quidem in hac fuit opinione, notam adspersam patroni filio, liberis ejus nocere: Julianus autem negavit[24]: sed hic idem, quod Julianus, erit dicendum.

De negotiatione.

18. SCÆVOLA lib. 4. Responsorum.

QUæro, an libertus prohiberi potest a patrono, in eadem *colonia*, in qua ipse negotiatur, idem genus negotii exercere: Scævola respondit, non posse prohiberi[25].

De liberto ingrato.

19. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

INgratus libertus est, qui patrono obsequium[26] non præstat, vel res ejus, filiorumve[27] tutelam administrare detrectat.

De liberto testato vel intestato.

20. IDEM lib. 3. Sententiarum.

SIcut, testamento facto, decedente liberto, potestas datur patrono, vel libertatis causa imposita[28] petere, vel partis bonorum possessionem: ita & cum intestato decesserit, earum rerum electio ei manet.

De restitutione damnati. 1. *Si patronus ex parte institutus id, quod deest ad supplendam debitam portionem, per servum salvum habeat.* 2. *De duobus patronis.* 3. *De liberis liberti.*

21. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris Epitomatum.

SIve patronus sive libertus deporteтur, & post[29] restituatur, amissum patronatus & petendæ contra tabulas bonorum possessionis jus recipitur: quod jus servatur, &[30] si in metallum patronus vel libertus damnatus restituatur. §. 1. Excluditur contra tabulas bonorum possessione patronus, & si ex uncia heres instituatur, & id quod deest ad supplendam debitam portionem, per servum, judicio liberti, sine conditione[31], & dilatione, ei hereditate, vel legato, sive fideicommisso quæri potest. §. 2. Ex duobus patronis unus ex debita[32] parte heres institutus sine[33] conditione, & dilatione, contra tabulas bonorum possessionem petere non poterit: licet, si minor ei portio esset relicta, & contra tabulas bonorum possessionem petisset, alia etiam portio ei adcrescere[34] potuisset. §. 3. Naturales liberi liberti exheredati facti, alio ex parte herede instituto, si per servum ex alia parte parenti successerint, objiciuntur patrono. §. 4. Liberti filius heres institutus, si bona repudiaverit[35], patronus non excluditur.

De filio patronæ.

22. GAJUS [lib. singul. de Casibus].

SAtis constat [ut] etiam si[36] in potestate sit parentis filius patronæ, nihilominus legitimo jure ad eum pertinere hereditatem.

De servo, qui ob necem detectam meruit libertatem. 1. *De manumissis per errorem.*

23. TRYPHONINUS [lib. 15. Disputationum].

SI filius patris necem inultam reliquerit, quam servus detexit[37], & meruit[38] libertatem: dixi, non habendum pro patroni filio, quia indignus[39] est. §. 1. Cum ex falsis[40] codicillis, qui veri aliquo tempore crediti sunt, heres ignorans quasi ex fideicommisso libertatem servis præstitisset, rescriptum est a D. Hadriano, *liberos quidem eos esse, sed æstimationem sui præstare debere.* & hos libertos manumissoris esse recte probatur: quia salvum est etiam in his libertis jus patroni.

De libertorum & alimentorum eis debitorum divisione.

24. PAULUS [Imperialium[41] sententiarum in cognitionibus prolatarum sive decretorum ex libb. 6. lib. 1.]

CAmelia Pia ab Hermogene appellaverat, quod[42] diceret judicem de dividenda hereditate, inter se & coheredem non tantum res sed etiam libertos divisisse: nullo enim jure id eum fecisse. Placuit, nullam esse libertorum divisionem: alimentorum[43] autem divisionem a judice inter coheredes factam, eodem modo ratam esse.

TIT. XV.

DE OBSEQUIIS[44] PARENTIBUS ET PATRONIS[45] PRÆSTANDIS.

De militibus. 1. *De collibertis.* 2. *De Præfecto Urbi.* 3. *De injuria maleficii.*

1. ULPIANUS lib. 1. Opinionum.

ETiam *militibus*[46] pietatis[47] ratio in[48] parentes constare debet: quare, si filius miles in patrem aliqua commisit, pro modo delicti puniendus est[49]. §. 1. Et inter *collibertos*, matrem & filium, pietatis ratio secundum naturam salva esse debet. §. 2. Si filius matrem aut patrem, quos venerari[50] oportet, contumeliis adficit, vel impias[51] manus eis infert: Præfectus[52] Urbi delictum ad publicam pietatem pertinens pro modo ejus vindicat. §. 3. Indignus militia judicandus est, qui patrem & matrem, [a] quibus se educatum dixerit, *maleficos* appellaverit.

De actione de dolo aut injuriarum. 1. *Unde vi.*

2. JULIANUS [lib. 14. Digestorum].

HOnori parentum ac patronorum tribuendum est, ut quamvis per procuratorem judicium accipiant, nec actio de dolo aut injuriarum[53] in eos detur: licet[54] enim verbis Edicti non habeantur infames ita condemnati, re tamen ipsa & opinione hominum non effugiunt infamiæ[55] notam. §. 1. Interdictum[56] quoque unde vi[57] non est adversus eos reddendum.

De eo qui nummis acceptis manumisit.

3. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

TItius puerum emit, quem post multos annos venire jussit: postea exoratus, accepto ab eo pretio, eum manumisit: Quæro, an

1 *l. 45. §. 1. supr. de ritu nupt.* Secus, quantum ad vocationem in jus. *l. 8. §. 1. ff. de in jus vocand.* 2 Differentiam juramenti & sententiæ observa. 3 *Al.* sententiæ. 4 Imo, liberi ejus, ut innocentes, jus patronatus habent, *l. 8. §. 2. supr. de in jus vocand.* 5 Centenario minor quis, vide in *l. 26. infr. de bon. libert.* §. 2. *Inst. de success. libert.* 6 Mitius agitur cum homine, quam cum lege, *ut hic.* Imo durius agitur cum homine, quam cum lege, *l. Celsus. 23. supr. de recept. qui arbitr. l. amplius non pet. 15. ff. rem ratam haberi.* ubi verbum *peti* ab homine prolatum intelligitur per litis contestationem; a lege, per sententiam. *l. in servitutem. 16. §. petiisse. infr. de bon. libert.* 7 Alienatio facta in fraudem legis, ipso jure non valet: in fraudem hominis, valet; sed per revocationem rescinditur. *Bart.* 8 Cui detur, vide *l. 2. C. si in fraud. patroni.* 9 Cur omnium? quia per primam alienationem factus est minor centenario. *Bart.* 10 Non simul. 11 Atque ita per partes. 12 Sed prior. *Hal.* adde *l. 1. C. de inoffic. donat. l. 87. §. 3. supr. de legat. 2.* 13 Id est, Marcus Antoninus Philosophus, & Ælius Verus. vid. Spartian. *in Ælio.* 14 Ad Quintilium. *l. 16. §. 4. in fin. ff. de bon. libert.* 15 Principes nonnisi peritiorum consilio atque sententia jus dicere oportet. 16 Hanc vocem *patris* expungit Cujac. 4. *observat.* 13. 17 Vide *l. 14 ff. de bon. libert.* 18 *De quo* vid. Jul. Capitolinum. 19 Sic solent interdum Principes consiliarios suos, Amicos suos appellare; eumque morem retinent Francorum reges, in quorum epistolis, seu rescriptis, illud passim legitur, *A nostre amé, & feal.* 20 Hinc colligit Alciatus, ibi majorem zelum præsumi, ubi plenior est numerus consultantium, 1. *præsumpt.* 51. 21 Variare etiam Jurisconsultus potest. dixi *l. 75. ff. de reg. jur.* 22 Imo delictum patris nocet filio. *l. quæritur. 38. infr. de bon. libert.* 23 Imo, videtur excludendus. *l. 38. ff. de bon. libert.* 24 *l. 16. §. 4. ff. de bon. libert.* 25 *l. 2. supr. h. t. & l. 45. ff. de operis libert.* 26 *l. 9. ff. de obsequiis. l. 5. in fin. C. de oper. libert. l. 4. in fin. C. de obseq. patron.* 27 *l. 2. C. qui petant tutores.* 28 Puta, operas & munus. *l. 2. C. de bonorum possess. contra tabulas libert.* 29 *l. 3. §. 7. ff. de bon. libert.* 30 Ut idem jus sit in damnatis ad metallum restitutis, quod est in deportatis restitutis. 31 Adde §. 2. *ff. h. t.* vide quæ scripsi ad *l. 32. C. de inoffic. testam.* videntur autem hæc verba esse ex Justiniani Constitutione de Jure patronatus, in qua hæc verba leguntur: πάσης αἱρέσεως, καὶ πάσης ὑπερθέσεως ἀπηλλαγμένης. Ita portio debita patrono pura esse debet a die & conditione, *ut hic.* & ab omni onere legati & fideicommissi. *l. 28. ff. de legat. 2.* quo fit, ut patronus, qui legem Papiam se omissurum fideicommissario cavit, non teneatur, *l. si patronus. 20. ff. de donat.* ibi dixi. 32 *d. l. 3. §. 10. ff. de bon. libert.* 33 Dixi ad §. 1. *ff. hic.* 34 Jus adcrescendi locum habet in legitima patroni, *ut hic.* ergo & in legitima filiorum. 35 *l. 6. §. 2. ff. de bonis libert.* 36 *l. 39. ff. de bon. libert.* 37 Vide *l. 4. ff. de bonis libert.* 38 Servus scilicet. 39 Cur? quia qui patris necem inultam reliquit, indignus est patronatus jure: hujusmodi filius in jus illud patroni patri suo non succedit. 40 *l. 47. ff. de manumiss. testam.* 41 Similis est epigraphe in *l. ultim. ff. ad SC. Trebell.* 42 *l. 41. in fin. ff. familiæ.* 43 Et sic in uno capite potest sententia valere, in alio non valere. vide tamen *l. 27. supr. familiæ.*

44 Περὶ γονέων καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς ὑποταγῆς παρὰ τῶν τέκνων ἐπὶ τῇ ἀναγωγῇ αὐτῶν ὀφειλομένης, καὶ ὅτε ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς γονεῖς οἱ παῖδες κολάζονται. 3. *Eclog.* 31. 45 *Lib. 6. C.* 6. hujusmodi obsequium τιμὴν vocat *Eclog. 49. tit. 2.* 46 Militia non dissolvit ea, quæ juris naturalis sunt. 47 Quæ parentibus debetur. *l. 3. C. de patria potest.* 48 Huc pertinet *l. 9. l. 10. infr. h. t. l. 3. l. 4. C. de patria potestate. l. 6. ff. de in jus vocando. l. 8. ff. de probat. l. 35. ff. de ritu. l. 5. §. 15. ff. de agnosc. liber.* 49 Etiam a patre. *l. 3. C. de patria potestat.* 50 *Nov. 22. c. 21. Novell. 115. cap. 3. §. 1. 2. Feudor. 24. §. 2. vers. porro.* Idem in liberto. *l. 1. ff. de jure patronatus. l. ult. C. de libert.* 51 52 Præfectus Urbi cognoscebat de obsequio patronis debito & liberis. *l. 1. §. 10. ff. de offic. Præfect. Urb.* 53 Liberto adversus patronum injuriarum actio non datur, *l. 11. §. 7. ff. de injuriis.* nec temere filio emancipato in patrem injuriarum actio datur: datur autem, si atrox sit injuria; liberis in potestate, nullo modo. *l. 7. §. 3. ff. de injuriis.* 54 Alias actio injuriarum infamat. vide *l. 7. infr. de injuriis.* 55 Bonorum venditionem debitori notam aliquam infamiæ attulisse, hinc colligas. vide quæ scripsi ad *Nov.* 13. 56 *l. 7. §. 2. ff. h. t. l. 1. §. 43. ff. de vi.* 57 Eadem ratione putant parenti jus esse filii verberandi vide *l. un. C. de emend. propinquor.* adde quæ scripsi ad *Novell. 117. cap. 14.*

eum

eum filius & heres manumissoris ut ingratum accusare possit? Respondit posse, si nihil aliud esset impedimento: nam plurimum [1] interesse, a suo servo quis, vel etiam ab amico ejus, acceptis nummis dederit libertatem; an ab eo servo, qui, cum esset alienus, in fidem ejus devenit. etenim ille, etiam si non gratuitum, beneficium tamen præstitit: iste nihil amplius, quam operam suam accommodare videri potest.

De accusatione liberti ingrati.

4. MARCIANUS lib. 2. Publicorum judiciorum.

PEr procuratorem [2] ingratum libertum posse [3] argui, Divus Severus & Antoninus rescripserunt.

De actione calumniæ. 1. De famosis actionibus, quæque doli vel fraudis habent mentionem. De servo corrupto.

5. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

PArens, patronus, patrona, liberive [4] aut parentes patroni, patronæve, neque si ob negotium faciendum vel non faciendum pecuniam accepisse dicerentur, in factum actione [5] tenentur. §. 1. Sed nec famosæ actiones adversus eos dantur: nec hæ quidem, quæ doli [6] vel fraudis habent mentionem;

6. PAULUS [lib. 11. ad Edictum].

NEc servi [7] corrupti agetur;

1. *De condemnatione.* 2. *De exceptione doli vel metus. De interdicto* unde vi, *vel* quod vi. 3. *De jurejurando calumniæ.* 4. *De calumnia. De cæteris partibus Edicti.* 5. *De intervenientibus pro aliis.*

7. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

LIcet famosæ non sint. §. 1. Et, in quantum [8] facere possunt, damnantur. §. 2. Nec exceptiones [9] doli [patiuntur], vel vis [10] metusve causa: vel interdictum [11] *unde vi*, vel *quod vi*, patiuntur. §. 3. Nec [12] deferentes jusjurandum de calumniis jurant. §. 4. Necnon & si ventris nomine in possessionem calumniæ causa missa dicatur patrona, libertus hoc dicens non audietur: quia de calumnia patroni queri non debet. his enim personis etiam in cæteris partibus Edicti honor habebitur. §. 5. Honor autem his personis habebitur ipsis: non [13] etiam interventoribus eorum: &, si forte ipsi pro aliis interveniant, honor habebitur.

De herede liberti.

8. PAULUS [lib. 10. ad Edictum].

HEres liberti [14] omnia jura integra extranei hominis adversus patronum defuncti habet.

Ut honesta & sancta videatur persona patris vel patroni.

9. ULPIANUS [lib. 66. ad Edictum].

LIberto & filio semper [15] honesta [16] & sancta persona patris ac patroni videri debet.

De operis.

10. TRYPHONINUS [lib. 17. Disputationum].

NUllum jus libertatis causa impositorum habet in emancipato filio: quia nihil imponi liberis solet. nec quisquam dixit, jurejurando obligari filium patri manumissori, ut libertum patrono: nam pietatem liberi parentibus non [17] operas debent.

De usu artis.

11. PAPINIANUS [lib. 13. Responsorum].

LIberta ingrata non est, quod [18] arte sua contra patronæ voluntatem utitur.

1 *l. 1. C. de bon. libert* 2 *l. 35. §. 1. supr. de procurat.* vide Paul. 5. *sent.* 16. §. 11. 3 Imo non potest quis accusare ingratum per procuratorem. nam ingratitudine revocatur libertus in servitutem, ideoque capitalis causa videtur; quam per procuratorem instituere non possumus. *l. edicto. 13. vers. res autem. supr. de bonor. possess. l. penult. §. ad crimen. infr. de publicis judiciis.* Causa hæc non criminaliter sed civiliter instituta fuit. quod excipitur in lite per procuratorem non instituenda. 4 *l. 5 §. 20. ff. de agnoscend.* 5 Id est, narrata duntaxat facti specie. *l. 11. in fin. supr de dolo.* 6 *d. l. 11.* Goth. Adde *l. 10. §. 12. supr. de in jus vocando. l 4. §. 16. & fin. ff. de doli mal. & met. except.* Ans. 7 Corrupti servi actio famosa, *l. 56. supr. pro socio.* quia personæ dolum malum notat. 8 Vide *l. 16 in fin. infr. de re judicata.* 9 *l. 4. §. 16. infr. de doli ma.i.* 10 Vide *l. 4. in fin. infr. de doli mali.* 11 *l. 2. in fin. ff. h. t. l. 1. §. 43. ff. de vi & vi.* 12 Hæc negativa *l. 34. §. 4. supr. de jurejur.* a Cujacio restituitur. 13 Vide *l. 10. in fin. supr. de in jus vocand.* 14 *l. 4. §. 16. infr. de doli mali & met. except.* an idem est in herede filii, quod liberti? negat *l. 5. §. 16. supr. de agnoscend.* 15 Cur addidit, *semper?* etiam si inhonesta sit persona parentis vel patroni, parens tamen filio, patronus liberto semper honestus & sanctus videri debet: non iisdem oculis liberi & liberti suos parentes & patronos intueri debent, quibus cæteros intuentur. *l. ultim. circa fin. C. qui & adversus quos restitut.* & superstitis & defuncti parentis ac patroni persona liberis & libertis habenda est. 16 Ideoque pietas, reverentia, obsequium parenti debetur. *l. 1. supr. h. t.* obedientia, *l. 2. supr. de just. & jure.* voluntas grata, Cicero *pro Plancio.* Pietatis appellatione comprehendi potest, quod Pythagoras & Græci dicunt τιμᾶν τοὺς γονεῖς, ἐν τιμαῖς ἔχειν, τιμὴν νέμειν, σέβειν, στέργειν. 17 *l. 4. supr. si a parente quis.* 18 Arte sua uti invito etiam patrono libertus potest: ea utens invito patrono, ob id non censetur ingratus. *l. 2. l. 18. supr. tit. prox. l. 45. infr. tit. prox.*

LIBER TRIGESIMUS OCTAVUS.

TIT. I.

DE [1] OPERIS LIBERTORUM.

Definitio operarum.

1. PAULUS lib. sing. de variis lectionibus.

OPeræ sunt diurnum [2] officium [3].

Ratio Edicti. 1. De judicio operarum.

2. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

HOc Edictum Prætor [4] proponit coartandæ persecutionis libertatis causa impositorum: animadvertit enim [rem istam], libertatis causa impositorum præstationem ultra excrevisse, ut premeret [5] atque oneraret libertinas personas. §. 1. Initio igitur Prætor pollicetur se judicium operarum daturum in libertos & libertas [6].

Si opera petatur ante diem peractum. 1. Operas non dividi.

3. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

OPeras stipulatus, ante peractum [7] diem [8] operam ejus diei petere non potest. §. 1. Nec pars [9] operæ per horas solvi potest: quia id est officii diurni. itaque nec ei liberto, qui sex [10] horis duntaxat antemeridianis præsto fuisset, liberatio ejus diei contingit.

De morte unius ex duobus patronis. De herede extraneo.

4. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

A Duobus manumissus, utrique operas promiserat: altero ex his mortuo, nihil est, quare non filio [11] ejus, quamvis superstite altero, operarum detur petitio. nec hoc quicquam commune habet cum hereditate, aut bonorum possessione; perinde enim operæ a libertis ac pecunia credita petitur. Hæc ita Aristo scripsit, cujus sententiam puto veram. nam etiam præteritarum operarum actionem dari heredi extraneo sine metu exceptionis placet: dabitur igitur & vivo altero patrono.

De posthumis.

5. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

SI quis operas sit stipulatus sibi liberisque suis, etiam ad posthumos [12] pervenit stipulatio.

De herede.

6. IDEM lib. 26. ad Sabinum.

FAbriles [13] operæ, cæteræque, quæ quasi [14] in pecuniæ [15] præstatione consistunt, ad heredem transeunt: officiales vero non transeunt [16].

De jurejurando. 4. De manumisso ex causa fideicommissi. 5. De impubere. 6. De liberis patroni, 9. Vel patronæ.

7. IDEM [lib. 28. ad Sabinum].

UT jurisjurandi [17] obligatio contrahatur, libertum [18] esse oportet [19] qui juret [20], & libertatis causa jurare. §. 1. Plane quæritur, si quis liberto suo legaverit, si filio suo juraverit se decem operarum nomine præstaturum: an obligetur jurando? & Celsus Juventius obligari eum ait [21], parvique referre, quam ob causam de operis libertus juraverit: & ego Celso adquiesco. §. 2. Jurare autem debet post manumissionem [22], ut obligetur: &, sive statim sive post tempus juraverit, obligatur. §. 3. Jurare autem debet, operas, donum [23], munus [24] se præstaturum: operas qualescunque, quæ modo probe jure licito [25] imponuntur. §. 4. Rescriptum est a Divo Hadriano, & deinceps, *cessare operarum persecutionem adversus eum, qui ex* [26] *causa fideicommissi ad libertatem perductus est.* §. 5. Dubitur & in impuberem, cum adoleverit, operarum actio: sed interdum, & quamdiu impubes est. nam hujus quoque est ministerium, si forte vel librarius [27], vel nomenculator [28], vel calculator sit, vel histrio, vel alterius voluptatis artifex. §. 6. Si liberi patroni ex inæqualibus partibus essent instituti, utrum pro parte dimidia, an pro hereditariis habeant operarum actionem? Et puto verius, liberos pro æqualibus [29] habituros actionem. §. 7. Parvi autem refert, in potestate fuerint liberi, an vero emancipati. §. 8. Sed si in adoptionem datum, heredem scripserit patronus, magis est, ut operæ ei debeantur. §. 9. Nec [30] patronæ liberi summoventur ab operarum petitione.

De petitione partis. 1. De fidejussore.

8. POMPONIUS [lib. 8. ad Sabinum].

SI quando duobus patronis juraverit libertus operas se daturum, Labeoni placet, & deberi, & peti posse partem [31] operæ: cum semper præterita [32] opera quæ jam dari non possit, petatur. quod contingit, si vel ipsis patronis juretur [33] vel promittatur, vel com-

1 Vide *Lib. 6. C. 3.* Paul. 2. *sent. ult.* Cujac. legit, de operibus libertorum, *ibid.* apud Paul. περὶ ὑπηρεσίας ᾗ ἀγγαρίας 49. *Eclog.* 3. Galli vocant *Corvées.* vid. Cujac. *C. ne operæ a collatoribus exig. lib.* 10. de operis vid. Zas. 1. *respons. cap.* 3. 2 Diurnum dicitur officium, vel quia per singulos dies datur. *l. 20. §. 5. ff. de statulib.* vel quia per diem laborandum est, *l. 3. ff. h. t. l. 2. in fin. ff. de annuis.* noctu etiam deberi possunt operæ: sed Jurisconsultus ad id, quod frequentius fit, respexit. vid. Zas. *in sing. respons.* 5. 3 At non omnes tamen officiales: sunt enim quædam fabriles. *l. 6. ff. h. t.* 4 Rutilius. *l. 1. §. 1. ff. tit. prox.* 5 Ultra modum. *Hal.* 6 Hinc illud, Quæ onerandæ libertatis causa promissa sunt, exigere non possumus. *l. 1. §. 5. in fin. ff. quar. rer. act.* 7 Adde *l. 2. in fin. ff. de annuis.* 8 Quo indictæ fuerunt, *l. 15. §. 1. infr. h. t.* 9 *l. 15. §. 1. infr. eod.* 10 *d. l. 2. ff. de annuis.* 11 Operarum stipulatio transit ad liberos. *l. 22. §. 1. ff. h. t.* 12 Nam *liberorum* appellatione continentur posthumi. Donari liberis etiam nascituris, ut & jam natis aliquid posse, hinc colligunt. dixi ad *l. 5. C. de natural. liber.* Goth. Explicationem hujus leg. vide apud Joann. Decher. *lib. 2. dissert. 11. num. 26. & seq.* Ans. 13 Quæ & artificiales, *l. ultim. ff. de oper. servor.* pictoriæ, & similes, quæ in artificio consistunt. 14 *l. 4. vers perinde. supr. h. t.* 15 Puta, ut decem dentur. ut *l. 48. ff. de verb. oblig.* quæ est ejusdem libri Ulp. 16 Artificiales operæ cuivis voluntate domini præstari possunt. officiales vero soli domino præstantur. vide Zas. *ibi. num. 10. ad* 20. Cujac. 17. *observat.* 14. 17 Vide *l. 13. infr. de acceptil.* Goth. Adde *l. 56. infr. de fidejuss.* Ans. 18 *§. 2. infr. h. t. l. 44. in fin. princ. infr. de liberali causa.* 19 Imo, non oportet. *l. ult. infr. de liberali causa.* 20 Vid. Forcatulus *Necyom. dial.* 53. Guevarra *ad l. 6. num. 2, de off. præsid.* Mod. 21 *l. 24. infr. de manumiss. testam.* 22 Libertus factus. *l. 4. in princ. supr. h. t.* Goth. v. Marcus Vertranius *de jur. liber. cap.* 11. Mod. 23 Inter donum & munus est differentia. *l. 18. l. 194. l. 214. infr. de verb. sign.* 24. *d. l. ult. infr. de liberali causa.* 25 Id est, ita ne libertus oneretur. *l. 32 infr. h. t.* 26 *l. 29. infr. tit. prox.* 27 Vide *l. 92. infr. de reg. jur.* 28 Ita appellatur in *l. ult. in fin. infr. de liberal. caus.* nomenclator, *Hal.* ut & Varroni, 4. *de lingua.* miniculator, ita legit Accursius. Ut ut sit, nomenculator conjungitur hic librario & calculatori, de quibus dixi ad *l. 15. §. 5. supr. de excusat. tut.* conjungitur histrioni in *d. l. ult.* Nomenclator a nomine calando, quod nomina civium teneret, & cum opus esset pronunciaret. iis veteres, dum ambitioni serviebant, utebantur. vide Cicer. *pro Murana. & 4. ad Attic.* 6. Quintil. 4. ὀνοματολόγον vocat Plutarch. *in Catone.* Horat. 1. *Epist.* 6. *Mercemur servum, qui dictet nomina, lævum Qui fodiat latus.* Quin nomenclator nomina subjiciebat eorum, quos prensare & appellare volebat dominus, & plerumque ubi deerat memoria, domino suo imponebat. Senec. 1. *de benefic.* 3. & 3. *epistol.* 27. superbi plerumque nomenclatores erant, ut ostiarii distantes, cubicularii superciliosi. Seneca *lib. in sapientem non cadere injuriam. cap.* 14. 29 Eodem modo succeditur in feudo. 1. *Feud.* 8. 30 *l. 5. l. 7. C. de obsequiis.* 31 *l. 4. supr. h. t.* 32 *l. 13. §. 2. infr. h. t.* 33 *l. 1. C. h. t.*

muni eorum servo: vel complures heredes uni patrono existant.
§. 1. Pro liberto jurante fidejubere [1] quemvis posse placet.

De existentia operarum. 1. *Quibus edi operæ possunt.*

9. ULPIANUS [lib. 34. ad Sabinum].

OPeræ [2] in rerum natura non sunt [3]. §. 1. Sed *officiales* [4] quidem futuræ nec cuiquam alii deberi possunt, quam patrono, cum proprietas earum & in edentis persona, & in ejus, cui eduntur, constitit [5]. *Fabriles* autem aliæve ejus generis sunt, ut a quocunque cuicunque solvi possint. Sane enim, si *in artificio* [6] sint jubente patrono & alii edi possunt.

De servo patroni stipulante operas. 1. *De persona solutioni adjecta.*

10. POMPONIUS [lib. 15. ad Sabinum].

SErvus patroni a liberto male ita stipulatur, *Operas mihi dare spondes?* Itaque patrono [7] dari stipulandum est. §. 1. Libertus operarum nomine ita jurando, *Patrono aut Lucio Titio*, solvere Lucio Titio non potest, ut a patrono liberetur.

11. JULIANUS [lib. 22. Digestorum].

NIhil autem interest [8], extraneus sit Lucius Titius, an filius:

12. POMPONIUS [lib. 15. ad Sabinum].

QUia aliæ operæ erunt, quæ Lucio Titio dantur. † Sed si libertatis causa pecuniam promittat libertus egenti [9] patrono, aut Titio, omnimodo adjectio Titii valet.

De empto hac lege, ut manumittatur. 1. *De eo cui libertatis causa bona addicuntur.* 2. *De petitione, præteritione, cessione, indictione operarum.* 3. *De liberto uxorem habente.* 4. *De nuptiis libertæ.*

13. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

SI quis hac lege emptus sit, *ut* [10] *manumittatur*, & ex Constitutione Divi Marci pervenerit ad libertatem: operæ ei impositæ nullum effectum [11] habebunt. §. 1. Sed nec cui bona addicta sunt ex Constitutione D. Marci libertatium conservandarum causa [12], poterit operas petere, neque ab his, qui directas, neque ab his, qui fideicommissarias acceperunt: quamvis fideicommissarias [libertates] qui acceperunt: ipsius liberti efficiantur. non enim sic fiunt liberti, ut sunt proprii, quos nulla necessitate cogente manumisimus. §. 2. Judicium de operis tunc locum habet, cum operæ præterierint [13]: præterire autem non possunt, antequam incipiant cedere: & incipiunt, posteaquam fuerint indictæ. §. 3. Etiam [14] si uxorem habeat libertus, non prohibetur patronus operas exigere. §. 4. Si impubes sit patronus, voluntate ejus non videtur liberta nupta: nisi tutoris [15] auctoritas voluntati accesserit. §. 5. Rati quoque habitio patrono obest in nuptiis libertæ.

14. TERENTIUS [CLEMENS lib. 8. ad legem Juliam & Papiam].

PLane, cum [16] desierit nupta esse, operas peti posse, omnes [fere] consentiunt.

De adversa valetudine liberti.

15. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

LIbertus, qui post indictionem operarum valetudine [17] impeditur, quo minus præstet operas, non tenetur: nec enim potest videri per eum stare, quo minus operas præstet [18]. §. 1. Neque promitti, neque solvi, nec deberi, nec peti pro [19] parte poterit opera. † Ideo Papinianus subjicit: Si non una, sed plures operæ sint, & plures heredes existant patrono, qui operas stipulatus est: verum est obligationem operarum numero [20] dividi. Denique Celsus lib. XII. scribit, si communis libertus patronis duobus operas mille daturum se juraverit, aut communi eorum servo promiserit: quingenas potius deberi, quam singularum operarum dimidias.

De operis, quæ tempore manumissionis præstabantur, & quæ postea exerceri cœperunt. 1. *Quales operæ præstantur.*

16. PAULUS [lib. 40. ad Edictum].

EJus artificii, quod post manumissionem didicerit libertus, operas debebit præstare: si hæ sint, quæ quandoque honeste [21] & sine periculo vitæ præstantur. nec semper hæ, quæ manumissionis tempore præstari debuerunt. sed si turpes operas postea exercere cœperit, præstare debebit eas, quas manumissionis tempore præstabat. §. 1. Tales patrono operæ dantur, quales ex ætate, dignitate, valetudine, necessitate, proposito cæterisque ejus generis, in utraque persona æstimari debent.

17. IDEM [lib. singul. de Jure patronatus].

NEc audiendus est patronus, si poscit operas, quas vel ætas recusat, vel infirmitas corporis non patiatur, vel quibus institutum vel propositum vitæ minuitur [23].

De alimentis liberti.

18. IDEM [lib. 40. ad Edictum].

SUo [24] victu [25] vestituque operas præstare debere libertum, Sabinus ad Edictum Prætoris Urbani lib. V. scribit. † Quod si alere se non possit, præstanda ei a patrono alimenta.

19. GAJUS [lib. 14. ad Edictum provinciale].

AUt certe ita exigendæ sunt ab eo operæ, ut his quoque diebus, quibus operas edat, satis [26] tempus ad quæstum faciendum, unde ali possit, habeat:

1. *Ubi operæ edi debent.*

20. PAULUS [lib. 40. ad Edictum].

QUod nisi fiat, Prætorem ipsum patrono denegaturum operarum præstationem: idque est verum, quia unusquisque, quod spopondit, suo [27] impendio dare debet, quamdiu id, quod debet, in rerum natura est. §. 1. Ex provincia libertum Romam venire debere ad reddendas operas, Proculus ait: sed qui dies interea cesserint, dum Romam venit, patrono perire. dummodo patronus, tanquam vir bonus, & [28] diligens paterfamilias Romæ moraretur, vel in provinciam proficiscatur: cæterum si vagari [29] per orbem terrarum velit, non esse injungendam necessitatem liberto, ubique [30] eum sequi.

21. JAVOLENUS [lib. 6. ex Cassio].

OPeræ enim loco edi debent, ubi patronus moratur, sumptu [31] scilicet, & vectura patroni [32].

Quando operæ edi debent. 1. *De liberis patroni.* 2. *De tempore ad curam corporis libertis relinquendo.*

22. GAJUS [lib. 14. ad Edictum provinciale].

CUm patronus operas stipulatus sit, tunc scil. committitur stipulatio, cum [33] poposcerit, nec libertus præstiterit. nec interest, adjecta sint hæc verba, *cum* [34] *poposcero*, an non sint adjecta: aliud enim est de operis, aliud de cæteris rebus: cum enim operarum editio nihil aliud sit, quam officii præstatio, absurdum est credere, alio die deberi officium, quam quo is vellet, cui præstandum est. §. 1. Cum libertus promiserit patrono operas se daturum, neque adjecerit, *liberisque ejus*: constat, liberis [35] ejus ita demum deberi, si patri heredes extiterint. Heredes tamen extitisse liberos parenti ita demum prodesse ad operarum petitionem, Juliano placet, si non [36] per alium heredes extiterunt. Itaque si quis exheredato emancipato filio, servum ejus heredem instituerit, & per eum servum heres extiterit filius: repelli eum ab operarum petitione debere, perinde ac repelleretur patronus, qui operas non [37] imposuisset, vel quas imposuit, revendidisset. §. 2. In omnibus operis præcipue observandum est, ut temporis [38] spatia, quæ ad curam corporis necessaria sunt, liberto relinquantur.

Differentia harum operarum, quas libertus promisit, & fabrilium vel pictoriarum. 1. *De duobus patronis. De liberto ægrotante.*

23. JULIANUS lib. 22. Digestorum.

HÆ operæ, quas libertus promisit [39], multum distant a fabrilibus vel pictoriis operis: denique si libertus faber aut pictor fuerit, quamdiu [40] id artificium exercebit, has operas patrono præstare cogitur: quare sicut fabriles operas quis potest sibi aut Titio stipulari, ita patronus a liberto operas sibi aut Sempronio recte stipulatur: & libertus obligatione solvetur, si tales operas [41] extraneo dederit, quales patrono præstando liberaretur. §. 1. Si patroni plures consulto in diversas regiones discesserint, & liberto simul operas indixerint, potest dici diem operarum cedere, sed libertum non obligari: quia non per eum, sed per patronos staret, quo minus operæ dentur. Sicut accidit, cum [42] ægrotanti liberto operæ indicuntur. † Quod si diversarum civitatium patroni sint, & in sua quisque moretur: consentire debent in operis ab eo accipiendis: durum alioquin est, eum qui se liberare potest decem diebus operando, simul operis indictis, si in accipiendis non consentiant, compelli ad præstandam alteri quinque operarum æstimationem.

Quando dies operarum cedit, aut operæ peti possunt.

24. IDEM [lib. 52. Digestorum].

QUotiens certa species operarum in stipulationem deducitur; veluti pictoriæ, fabriles: peti quidem non possunt, nisi præteritæ [43], quia etsi non verbis, at re ipsa inest obligationi tractus [44] temporis: sicuti, cum Ephesi dari stipulemur, dies continetur. Et ideo inutilis [45] est hæc stipulatio, *operas tuas pictorias centum hodie dare spondes?* [46] Cedunt tamen operæ ex die interpositæ stipulationis. sed operæ, quas patronus a liberto postulat, confestim non cedunt: quia id agi, inter eos videtur, ne [46] ante cederent, quam indictæ fuissent: scilicet quia ex commodo patroni libertus operas edere debet: quod in fabro vel pictore dici non convenit.

De locatione operarum.

25. IDEM [lib. 65. Digestorum].

PAtronus, qui operas liberti sui locat [47], non [48] statim intelligendus est mercedem ab eo capere, sed hoc ex genere operarum, ex per-

1 *l.* 44. ℨ. *h. t.* 2 Officiales scil. 3 Priusquam indicentur scil. priusquam ies venerit, quo præstandæ sunt. vide *l.* 1. *supr. de oper. serv.* 4 De quibus vide *l.* 23. *h. t.* 5 *Al.* consistat. 6 Id est, si fabriles. 7 Vel ejus liberis. *l.* 37. §. 3. *h. t.* non servis. *l.* 38. ℨ. *de stipulat. servor.* 8 *l.* 56. §. 2. *infr. de verb. oblig.* Agenti. *Hal.* 10 *l.* 2. *C. h. t.* 11 *l.* 30. ℨ. *qui, & a quib.* 12 *Inst. de eo, ui libert. causa bona addicuntur.* facit *l. ultim. C. de test. manum.* 13 *l.* 3. *l.* 8 *supr.* 24. ℨ. *h. t.* 14 Uxori patronum præferre libertus in quibusdam debet. vel ita. ab peris præstandis patrono libertus non liberatur, etiamsi uxorem habeat. 15 *l.* 22. *de administr. tut.* 16 Res enim tunc redit ad non causam. 17 *l.* 23. §. 1. *l.* 34. *fr. h. t. l.* 3. ℨ. *de SC. Silaniano.* 18 Vid. Molinæum *de divid. & individ. part.* 2. m. 357. *cum seqq.* Mod. 19 *l.* 3. ℨ. *h. t.* 20 *l.* 54. §. 1. *infr. de verb. oblig.* Adde *l.* 7. §. 3. ℨ. *h. t.* 22 Id est, non turpes, *ut in pr. supr. h. t.* non injustæ. *l.* 26. 38. *l.* 50. ℨ. *h. t.* 23 Fingamus enim operas exigi a liberta, quæ ad maximam dinit tem pervenit. vide *l.* 34. *in fin.* ℨ. *h. t.* 24 Operæ artificiales præstantur edens sumptu & victu, *ut hic.* officiales patroni. *l.* 21. *infr. h. t.* 25 Imo patroni. *l.* 21. 33. *l. pen.* §. 1. ℨ. *h. t.* 26 *l. pen.* §. 1. ℨ. *h. t.* 27 Nisi consuetudo loci alir se habeat. *Bart.* 28 *Al.* Ut. 29 Vagabundum patronum libertus sequi non gitur. *l.* 35. §. 2. ℨ. *de pignorat.* vide *l.* 13. *in fin.* ℨ. *de annuis legat.* Eadem ratione vabundum dominum vasallus juvare, & ei servitium facere non cogitur: vagabundo cretori debitum offerre non cogitur debitor. vagabundus emphyteuta privatur emphyteu- vagabundus servus administratione sibi concessa: vagabundo debitori extortas usuras ltituere non cogitur fœnerator: vagabundum maritum uxor sequi non tenetur; nisi scienter agyrtam, histrionem, & similis farinæ hominem elegerit, sive nupserit, ut multis probat Antonius Corsetus, *singulari Vagabundus.* 30 Ubicunque. Cujac. *Inst. de servitutib.* ut *l.* 77. ℨ. *de contrah. empt.* 31 Sumptum hic non pro victu, sed pro aliquo necessario impendio citra victum interpretatur Forcat. *c.* 27. *penus.* ut si liberto artificii Architecto vel latomo patronus præstet trabium, lapidum & similium erectiones, ipso liberto interea manupretium præstante, nisi aliunde non habeat, unde se alat. *l.* 19 ℨ. *h. t. l. pen. infr. h. t.* 32 Imo, ipsius liberti. *l.* 18. ℨ. *h. t.* 33 *l.* 24. *in fin. infr. h. t.* Goth. Vide ad hanc leg. Decher. *dissert.* 11. *lib.* 2. *n.* 26. *& seq.* Ans. 34 Hæc verba, *Cum poposcero*, in operis faciunt conditionem, non admonitionem. vide quæ scripsi ad *l.* 6. §. 1. *supr. de tutelis.* 35 *l.* 5. ℨ. *l.* 29. *infr. h. t.* vid. quæ notavi ad *l.* 80. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. hered.* 36 *l.* 70. *infr. de verb. sign.* 37 *l.* 31. *infr. h. t.* 38 Vid. *l.* 50. *in fin. infr. h. t.* 39 Id est, operæ officiales. Vide Cujac. 17. *obs.* 14. 40 *l.* 38. §. 1. *infr. h. t.* 41 Operas patrono dederit, quales extraneo præstando liberaretur. hanc trajectionem notat Cujac. 17. *obs.* 14. 42 *l.* 15. *supr. h. t.* 43 *l.* 13. §. 2. ℨ. *l.* 6. *C. h. t.* 44 Spatium. *l.* 22. *in fin. supr. h. t. l.* 73. ℨ. *de verbor. obligat.* aliquod momentum naturæ. *l.* 137. ℨ. *de verb. oblig.* adde *l.* 2. *supr. de eo, quod certo loco.* 45 Adde *l.* 141. §. 4. ℨ. *de verb. oblig.* 46 *l.* 22. *supr. h. t. d. l.* 73. *infr. de verb. oblig.* 47 Patronus inops locare potest operas sui liberti, & exinde vivere. Et hoc moris fuisse testatur Seneca, *declam. lib.* 5. Adde *l.* 17. *infr. ad municipalem. & l.* 6. §. 1. *supr. de agnosc. lib.* Ans. 48 Interdum enim censetur operas exigere, ut §. 1. & 2. *infr. h. t.* interdum mercedem, ut §. 3. *infr.* interdum pretium, §. 4. *infr.*

ſona patroni, atque liberti colligi debet. §. 1. Nam ſi quis pantomimum [1] vel archimimum libertum habeat, & ejus [2] mediocris [3] patrimonii ſit, ut non aliter operis ejus uti poſſit, quam locaverit eas: exigere magis operas, quam mercedem capere exiſtimandus eſt.

§. 2. Item plerumque medici [4] ſervos ejuſdem artis libertos [5] perducunt, quorum operis perpetuo uti non aliter poſſunt; quam ut eas locent. † Ea & in cæteris artificibus dici poſſunt. §. 3. Sed qui operis liberti ſui uti poteſt, & locando pretium earum conſequi mallet, is exiſtimandus eſt mercedem ex operis liberti ſui capere.

§. 4. Nonnunquam autem, ipſis libertis poſtulantibus, patroni operas locant: quo facto, pretium [6] magis operarum, quam mercedem capere exiſtimandi ſunt.

De libertis medici.

26. ALFENUS VARUS lib. 7. Digeſtorum.

MEdicus libertus [7], quod putaret, ſi liberti ſui medicinam non facerent [8], multo plures imperantes [9] ſibi habiturum: poſtulabat, ut ſequerentur ſe, neque opus facerent. id jus eſt, necne? Reſpondit, jus [10] eſſe: dummodo liberales [11] operas ab eis exigeret, hoc eſt, ut acquieſcere [12] eos meridiano [13] tempore, & valetudinis & honeſtatis ſuæ rationem habere ſineret. §. 1. Item rogavi, ſi eas operas liberti dare nollent, quanti oporteret æſtimari [14]? Reſpondit, quantum ex illorum operis fructus, non quantum ex incommodo dando illis, ſi prohiberet eos medicinam facere, commodi patronus conſecuturus eſſet.

Quibus præſtantur operæ.

27. JULIANUS lib. 1. ex Minicio.

SI libertus artem Pantomimi exerceat [15], verum eſt, debere eum non ſolum ipſi patrono, ſed etiam amicorum ludis gratuitam operam præbere: ſicut eum quoque libertum, qui medicinam exercet, verum eſt, voluntate patroni curaturum gratis amicos ejus: neque [16] enim oportet patronum, ut operis liberti ſui utatur, aut ludos ſemper facere aut ægrotare.

Si liberta communis nupſerit.

28. PAULUS lib. ſingul. de Jure patronatus.

SI duorum pluriumve communis liberta, unius patroni voluntate nupſerit: alteri patrono jus operarum manet.

De herede extraneo, & filio patroni.

29. ULPIANUS lib. 64. ad Edictum.

SI operarum judicio actum fuerit cum liberto, & patronus deceſſerit: convenit tranſlationem heredi extraneo non [17] eſſe dandam. filio autem, & ſi heres non extat [18], etſi [19] lis conteſtata non fuerat, tamen omnimodo competit, niſi [20] exheredatus ſit.

De numero operarum collato in arbitrium patroni. 1. De nuptiis libertæ.

30. CELSUS lib. 12. Digeſtorum.

SI libertus ita juraverit, *dare ſe* [21] *quot* [22] *operas patronus arbitratus ſit:* non aliter ratum fore arbitrium patroni, quam [23] ſi æquum arbitratus ſit. Et fere ea mens eſt perſonam arbitrio ſubſtituentium, ut, quia ſperent eum recte arbitraturum, id faciant: non quia vel immodice [24] obligari velint. §. 1. In libertam, quæ voluntate patroni nupſit, præteritarum ante nuptias operarum actio datur.

De operis non impoſitis.

31. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

OPeris non [25] impoſitis manumiſſus, etiam ſi ex ſua voluntate aliquo [26] tempore præſtiterit, compelli ad præſtandas, quas non promiſit, non [27] poteſt.

De pecunia promiſſa libertatis onerandæ cauſa.

32. IDEM [lib. 6. Pandectarum].

[IS], qui onerandæ [28] libertatis cauſa pecuniam patrono repromiſerit, non tenetur: vel patronus, ſi pecuniam [29] exegerit, bonorum poſſeſſionem contra tabulas ejus non poteſt petere.

De alendo liberto.

33. JAVOLENUS [lib. 6. ex Caſſio].

IMponi operæ ita, ut ipſe libertus ſe alat, non [30] poſſunt.

De diminutione, augmento, mutatione, & interitu operarum.

34. POMPONIUS [lib. 22. ad Quintum Mucium].

INterdum & diminutionem, & augmentum, & mutationem recipere obligationes operarum ſciendum eſt. Nam dum [31] languet libertus, patrono operæ, quæ jam cedere cœperunt, pereunt. † Sed ſi liberta, quæ operas promiſit, ad eam dignitatem perveniat, ut inconveniens ſit præſtare patrono operas: ipſo jure hæc intercident.

De liberta majore L. annis.

35. PAULUS [lib. 2. ad leg. Juliam & Papiam].

LIberta major quinquaginta [32] annis operas præſtare patrono non cogitur.

De ſocietate.

36. ULPIANUS [lib. 11. ad legem Juliam & Papiam].

LAbeo ait, libertatis cauſa ſocietatem [33] inter libertum & patronum factam, ipſo jure nihil valere, palam eſſe.

Lex Julia de liberto liberos habente. 1. De liberis amiſſis. 3. De perſona, cui promiſſum eſt. 4. De delegatione. 5. De operis futuris vel præteritis. 6. De petitione & condemnatione. 7. De poſthumis vel jam natis. 8. De fidejuſſoribus & expromiſſoribus.

37. PAULUS [lib. 2. ad legem Juliam & Papiam].

QUi [34] *libertinus duos* [35] *pluresve a ſe genitos, natasve, in ſua poteſtate habebit, præter* [36] *eum, qui artem ludicram fecerit, quive operas ſuas, ut cum beſtiis pugnaret, locaverit* [37]*: ne quis eorum operas, doni, muneris, aliudve quicquam libertatis cauſa patrono, patronæ, liberisve eorum, de quibus juraverit vel promiſerit, obligatusve erit, dare, facere, præſtare debeto: & ſi non eodem tempore duo in poteſtate habuerit, vel unum quinquennem* [38], *liberabitur operarum obligatione.*

§. 1. Amiſſi antea liberi ad eas operas, quæ poſtea imponuntur, proſunt, ut Julianus ait. §. 2. Sed & ſi uno amiſſo obliget ſe, deinde alter naſcatur: multo magis Pomponius ait amiſſum huic jungi, uti liberetur. §. 3. Nihil autem intereſt, utrum ipſi promittat patrono [39], an eis, qui in poteſtate ejus ſint. §. 4. Sed ſi creditori ſuo libertum patronus delegaverit, non poteſt idem dici: ſolutionis enim vicem continet hæc delegatio. Poteſt tamen dici, ſi in id, quod patrono promiſit, alii poſtea delegatus ſit: poſſe eum liberari ex hac lege [40]. nam verum eſt, patrono eum expromiſiſſe, quamvis patrono nunc non debeat. quod ſi ab initio delegante patrono libertus promiſerit, non liberari eum. §. 5. Non ſolum futurarum [41], ſed etiam [42] præteritarum operarum liberatio fit. §. 6. Julianus: etiam ſi jam petitæ ſunt operæ, liberis ſublatis abſolutionem faciendam. ſed ſi jam operarum nomine condemnatus eſt, non poteſt liberari: quoniam jam pecuniam debere cœpit. §. 7. Poſthumus liberti heredes patris ſui non liberat, quod proficiſci liberatio a liberto debet, nec quiſquam poſt [43] mortem liberari intelligi poteſt. ex lege autem nati liberi proſunt. §. 8. Etiam ſi in perſona liberti collata liberatio eſt: fidejuſſores quoque liberabuntur ex ſententia legis. Quod ſi libertus expromiſſorem [44] dederit, nihil hoc caput ei proderit.

De operis, quæ ſine turpitudine aut periculo præſtari non poſſunt. 1. Si libertus poſt manumiſſionem artificium didicerit, aut exercere deſierit.

38. CALLISTRATUS [lib. 3. Edicti monitorii].

HÆ demum impoſitæ operæ intelliguntur, quæ ſine turpitudine [45] præſtari poſſunt, & ſine periculo vitæ. nec enim, ſi meretrix manumiſſa fuerit, eaſdem operas patrono præſtare debet; quamvis adhuc corpore quæſtum faciat: nec arenarius [46] manumiſſus tales operas; quia [47] iſtæ ſine periculo vitæ præſtari non poſſunt. §. 1. Si tamen libertus artificium exerceat [48], ejus quoque operas patrono præſtare debebit, & ſi poſt manumiſſionem id didicerit: quod ſi artificium exercere deſierit, tales operas edere debebit, quæ non contra dignitatem ejus fuerint; veluti ut [49] cum patrono moretur, peregre proficiſcatur, negotium ejus exerceat.

De pecunia promiſſa, ſi operæ non dentur.

39. PAULUS [lib. 7. ad Plautium].

SI ita ſtipulatio [a] patrono facta ſit, *Si decem dierum operas non dederis, viginti* [50] *nummos dare ſpondes:* videndum eſt, an nec viginti actio danda ſit, quaſi onerandæ [51] libertatis gratia promiſſi ſint; nec operarum, quæ promiſſæ non ſint; an vero operæ duntaxat promiſſæ fingi debeant, ne patronus omnimodo excludatur? & hoc Prætor quoque ſentit, operas duntaxat promiſſas. §. 1. [illegible]quens illa quæſtio eſt, an libertus impetrare debeat, ne majoris ſum[illegible], quam viginti condemnetur? quia videtur quodammodo patronus tanti [52] operas æſtimaſſe, ideoque ipſe non deberet egredi taxationem viginti. Sed iniquum eſt, nec oportet liberto hoc indulgere: quia non debet ex parte obligationem comprobare, ex parte tanquam de iniqua que[illegible]

Si bona patroni venierint.

40. PAPINIANUS [lib. 20. Quæſtionum].

SI bona patroni venierunt, operarum, quæ poſt venditionem præterierint, actio patrono dabitur. & ſi alere ſe poſſit [53], ante venditionem præteritarum non dabitur: quoniam [54] ex ante geſto agit.

1 *l.* 43. *ſupr. de act. empti. l.* 4. *C. de ſpectaculis. lib.* 11. *tit.* 40. 2 Is. *Hal.* 3 Vide quæ notavi ad *l.* 15. §. 15. *ſupr. de excuſ. tut.* 4 Medicinam Romæ exercebant etiam ſervi: quam ut exercerent commodius, ad libertatem ipſam a dominis perducebantur. adde *l.* 26. *infr. h. t. l.* 16. §. 1. *ſupr. de alim. l.* 41. §. 6. *infr. de fideicomm. libert.* adde quæ ſcripſi de ſervis Medicinam exercentibus ad *l.* 1. §. 1. *C. de communi ſervo manumiſſo.* 5 Id eſt, ad libertatem perducunt. 6 *l. ult. in fin. infr. qui, & a qui manumiſſ.* 7 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 25. §. 2. *ſupr. h. t.* 8 Vide Duaren. *lib.* 1. *diſp. anniverſ. cap.* 54. Gilbertum Regium *lib.* ἐναντιοφανῶν *cap.* 20. Briſſonium *lib.* 2. *ſelect. antiq. cap.* 3. Mod. 9 Implorantes ſe habiturum, *Hal.* quæ lectio concinnior multo atque apertior eſt: non eſt tamen neceſſaria. *Imperans* enim hoc loco idem eſt, quod *medicus*, qui remedia ægrotis præſcribit, atque imperat. vid. & Duaren. 1. *diſp.* 4. 10 Imo, jus non eſt, *l.* 2. *ſupr. de jure patronat.* 11 Liberas operas, *Hal. l.* 16. *in fin. ſupr. h. t.* 12 Vide *l.* 50. *in fin. infr. h. t.* 13 Meridiari, id eſt, meridiano opere adquieſcere, ſive requieſcere poſſunt liberti: etiamſi operas patrono ſuo debeant, *ut hic.* & eodem modo qui operas ſuas alicui conduxerunt, invito locatore meridianis horis adquieſcere & meridiari poſſunt. 14 *l.* 39. *in fin. infr. h. t.* 15 Vid. Cott. *in voc. Pantomimus.* Guterium *part.* 1. *reſol. cap.* 37. *num.* 13. Menochium *de arb. jud. lib.* 1. *cap.* 70. Mod. 16 Adde *l.* 25. *ſupr. h. t.* hinc collige, Omnes promiſſiones ad arbitrium boni viri redigendas. 17 Extraneo eſſe dandam. Cujac. 17. *obſ.* 14. 18 Id eſt, non perſeveraverit heres eſſe. Cujac. *ibid.* 19 Dixi ad *l. un.* §. 14. *C. de rei uxor. act.* 20 Vide *l.* 22. §. 1. *ſupr. h. t.* 21 Se tot operas, quot patronus. *Hal.* 22 Judex ſibi quis eſſe poteſt conſenſu adverſarii, ſeu conſentiente ita adverſario; alias non poteſt. 1. *Harm.* 4. §. 2. 23 Et ſic juramentum ad arbitrium boni viri redigitur. *l. ult. infr. ad municip.* quædam enim tacite intelliguntur. vide quæ notavi ad *l.* 54. §. 1. *ſupr. locat.* 24 Immodice obligari neminem velle, præſumimus. adde *l.* 5. *C. de dolo.* 25 *l.* 22. *circa fin.* ꝟ. *h. t.*

26 *l.* 28. *C. de pactis. l.* 7. *C. de uſuris.* 27 Imo poteſt. vide *l.* 6. *ſupr. de uſur.* 28 *l.* 1. §. 5. *infr. quarum rer. act.* 29 Vid. *l.* 37. *infr. de bon. libert.* 30 Imo poſſunt. *l.* 18. *ſupr. h. t.* 31 Vide *l.* 15. *ſupr. h. t.* 32 Ætas excuſat libertam. ad præſcriptionem 50 annorum hic caſus pertinet: ad eam quoque refertur, quod ea quæ alea perdita ſunt, poſt annum 50 repeti non poſſunt, quod annus 50 excuſet a decurionatu, *l.* 13. *C. de decur.* quod partus editus ex quinquagenaria ſit legitimus. vide Cuj. *lib. de præſcr. c.* 32. 33 *l.* 1. §. 7. ꝟ. *quar. rer. act.* 34 Verba legis Juliæ de maritandis ordinibus. 35 Numerus liberorum excuſat ab operis libertum. *l.* 6. *in fin. C. h. t.* 36 Sunt enim qui ſequuntur infames. vide *l.* 2. §. 5. *ſupr. de his qui notant.* 37 Vide Forcatulum *Necyomant. dialog.* 53. Marcum Vertranium *de jur. liber. cap.* 6. 11. & 12. Mod. 38 Vide quæ notavi ad *l.* 1. *C. de infantibus expoſitis.* 39 Ut *l.* 10. *ſupr. h. t.* 40 Julia ſcil. *de maritand. ordinib. l.* 6. *C. h. t.* cujus verba referuntur *ſupr. h. l.* 41 Futurarum operarum liberatio eſſe poteſt. 42 Præteritæ igitur operæ difficilius remittuntur, quam futuræ. 43 Vide *l. un. C. ut actiones ab heredibus & in heredes.* §. 25. *Inſt. de inutilib. ſtipul. l.* 11. *l. ult. C. de contr. ſtip.* 44 Hinc conſtat, fidejuſſorem ab expromiſſore differre. Fidejuſſor cum alio obligatur, Expromiſſor vero ſolus, quaſi reus principalis. Qui dat fidejuſſorem, non liberatur: qui dat expromiſſorem, liberatur. Expromiſſione fit novatio, non fidejuſſione. *l.* 64. §. 4. ꝟ. *ſoluto. l.* 5. §. *ſatis.* ꝟ. *de verb. obl.* 45 *l.* 16. *in fin.* ꝟ. *h. t.* 46 De arenario vide *l.* 4. ꝟ. *de accuſ.* 47 Libertus ſalutem propriam patroni ſaluti præferre poteſt, *ut hic.* Idem in vaſallo. Gloſſ. *quibus mod. feud. amitt.* Everhard. *in loco a liberto ad vaſallum.* 25. 48 *l.* 23. *ſupr. h. t.* 49 *l.* 20. §. 1. *ſupr. h. t.* Vide *l.* 12. *C. h. t.* 50 Pro operis patroni interdum certam ſummam a libertis ſtipulabantur, *ut hic. l. adigere.* 6. §. 1. *ſupr. de jure patron. l. ultim.* ꝟ. *qui & a quib. manumiſſ.* 51 *l.* 32. *ſupr. h. t.* 52 *l.* 26 *in fin. ſupr. h. t.* 53 Aliter ſcilicet, & aliunde citra operas & operarum indictionem. 54 Vide *l.* 4. ꝟ. *de cur. bon. dando.*

De

De liberto, qui operarum obligatione dimissus est.

41. IDEM [lib. 5. Responsorum].

Libertus, qui operarum obligatione dimissus [1] est, atque ita liberam [2] testamenti factionem adsecutus est, nihilominus obsequi verecundiæ [3] tenetur. † Alimentorum [4] diversa causa est [5]: cum [6] inopia patroni per invidiam libertum convenit.

De manumissione ex causa fideicommissi.

42. IDEM lib. 9. Responsorum.

Cerdonem [7] servum meum manumitti volo, ita ut operas heredi promittat: non cogitur manumissus promittere. sed & si promiserit in eum actio non [8] dabitur: nam juri publico [9] derogare non potuit, qui fideicommissariam libertatem dedit.

De militia.

43. IDEM lib. 19. Responsorum.

Operis obligatus, militiæ [10] nomen non sine injuria patroni dabit [11].

De mora.

44. SCÆVOLA lib. 4. Quæstionum.

Si libertus moram [12] in operis fecerit, fidejussor tenetur: mora fidejussoris nulla est: [at] in homine debito fidejussor etiam ex sua mora in obligatione retinetur.

De negotiatione.

45. IDEM lib. 2. Responsorum.

Libertus [13] negotiatoris vestiarii [14] an [15] eandem negotiationem in eadem civitate & eodem loco invito patrono exercere possit? Respondit, nihil proponi, cur non possit, si nullam læsionem ex hoc sentiet patronus.

De concubina patroni.

46. VALENS lib. 5. Fideicommissorum.

Liberta si in concubitu [16] patroni esset, perinde [17] ac si nupta eidem esset, operarum petitionem in eam dari non oportere constat.

De manumissione ex causa fideicommissi.

47. IDEM lib. 6. Fideicommissorum.

Campanus [18] scribit, non debere Prætorem pati, donum, munus, operas imponi ei, qui ex fideicommissi causa manumittatur: sed si [19], cum sciret posse se id recusare, obligari se passus sit, non [20] inhibendam operarum petitionem, quia donasse [21] videtur.

De nuptiis libertæ.

48. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Sicut patronus, ita etiam patroni filius, & nepos, & pronepos, qui libertæ nuptiis [22] consensit, operarum exactionem amittit [23]: nam [24] hæc, cujus matrimonio consensit, in [25] officio mariti esse debet. §. 1. Si autem nuptiæ, quibus patronus consensit, nullas habeant vires: operas exigere patronus non prohibetur. §. 2. Patronæ, item filiæ, & nepti, & pronepti patroni, quæ libertæ nuptiis [26] consensit, operarum exactio non denegatur: quia his nec ab ea, quæ nupta est, indecore præstantur.

De liberto communi.

49. GAJUS [lib. singul. de Casibus].

Duorum libertus potest aliquo casu singulis diversas operas uno tempore in solidum edere: veluti si librarius [27] fit, & alii patrono librorum scribendorum operas edat, alter vero peregre cum suis proficiscens operas custodiæ domus ei indixerit: nihil enim vetat, dum custodit domum, libros scribere. hoc ita Neratius libris membranarum scripsit.

Quales operæ edendæ. 1. De alendo eo, qui operas edit, & temporis spatio ei relinquendo.

50. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

Operarum editionem pendere ex [28] æstimatione edentis: nam dignitati [29], facultatibus, consuetudini, artificio ejus convenientes edendas. §. 1. Non solum autem libertum, sed etiam alium quemlibet operas edentem, alendum, aut satis [30] temporis ad quæstum alimentorum relinquendum: & in omnibus tempora ad curam corporis necessariam relinquenda.

Quibus casibus operæ non patrono debentur.

51. PAULUS [lib. 2. Manualium].

Interdum operarum [31] manet petitio, etiamsi jus patroni non sit: ut evenit in fratribus ejus, cui adsignatus est libertus; aut nepote alterius patroni, extante [32] alterius patroni filio.

TIT. II.
DE BONIS [33] LIBERTORUM.

Ratio Edicti. 1. De Edicto Rutilii, 2. Et posteriorum Prætorum.

1. ULPIANUS [lib. 42. ad Edictum].

Hoc Edictum a Prætore propositum est honoris, quem liberti patronis habere debent, moderandi gratia. Namque (ut Servius scribit) antea soliti fuerunt a libertis durissimas [34] res exigere, sc. ad remunerandum tam grande [35] beneficium, quod in libertos confertur, cum ex servitute ad civitatem Romanam perducuntur. §. 1. Et quidem, prius [36] Prætor Rutilius edixit, se amplius non daturum patrono, quam operarum [37] & societatis [38] actionem: videlicet, si hoc pepigisset, ut nisi ei obsequium præstaret libertus, in societatem admitteretur patronus. §. 2. Posteriores Prætores certæ [39] partis bonorum possessionem pollicebantur. videlicet enim imago societatis induxit ejusdem partis præstationem: ut quod vivus solebat societatis nomine præstare, id post mortem præstaret.

De morte patroni & successorio Edicto. 2. De filio patroni emancipato, qui nepotem in potestate avi reliquerat.

2. POMPONIUS [lib. 4. ad Sabinum].

Si patronus a liberto præteritus, bonorum possessionem petere potuerit contra tabulas, & antequam peteret, decesserit, vel dies ei bonorum possessionis agnoscendæ præterierit: liberi [40] ejus, vel alterius patroni petere poterunt ex illa parte Edicti, qua primis non petentibus aut etiam nolentibus ad se pertinere, sequentibus datur, atque si priores ex eo numero non essent. §. 1. Sed si patronus heres institutus, vivo liberto decessisset superstitibus liberis: quæsitum est, an illi contra tabulas testamenti bonorum possessionem petere possint? Et eo decursum est, ut mortis tempus, quo defertur bonorum possessio, spectari debeat, an patronus non sit: ut si sit, ex prima parte Edicti liberi ejus bonorum possessionem petere non possint. §. 2. Si filius emancipatus nepotem in potestate avi reliquisset, bonorum possessionem partis dimidiæ dandam ei filio intestati liberti, quamvis jure ipso legitima hereditas ad nepotem pertineat: quia & contra tabulas ejus liberti [&] filio potius bonorum possessio partis debitæ daretur.

De jure aureorum annulorum. 1. De natalib. restituto. 2. De impetratione liberæ testamenti factionis. 3. De empto hac lege, ut manumittatur. 4. De eo qui nummos accepit, ut manumitteret. Si quid requiratur ut patronus contra tab. bonorum possess. accipere possit. 6. De bonis castrensibus. 7. De deportatione & restitutione. 8. De manumisso a filiofam. milite. 9. De capitali accusatione. 10. Si patronus sit heres institutus vel non. 11. De institutione conditionali. 15. De debita portione patrono relicta vel donata. 20. Debita portio quo tempore & quomodo accipitur.

3. ULPIANUS lib. 40. [41.] ad Edictum.

Etiam si jus annulorum [41] consecutus sit libertus a Principe, adversus hujus tabulas venit patronus, ut multis rescriptis continetur: hic [42] enim vivit quasi ingenuus, moritur quasi libertus. §. 1. Plane, si natalibus [43] redditus sit, cessat contra tabulas bonorum possessio. §. 2. Idem & si [44] a Principe liberam testamenti factionem impetravit. §. 3. Sed si hac lege emit quis, *ut* [45] *manumittat*: ad hanc partem Edicti pertinebit. §. 4. [Si quis nummos [46] accepit, ut manumitteret, non habet contra tabulas bonorum possessionem.]

§. 5. Ut patronus contra tabulas bonorum possessionem accipere possit, oportet hereditatem aditam esse, aut bonorum possessionem petitam: sufficit autem vel unum [47] ex heredibus adisse hereditatem, bonorumve possessionem petisse. §. 6. Patronus contra ea bona liberti omnino non admittitur, quæ in castris [48] sunt quæsita. §. 7. Si deportatus patronus restitutus [49] sit, liberti contra tabulas bonorum possessionem accipere potest. † Idemque & in liberto deportato & restituto dicendum est. §. 8. Si quis filiusfamilias servum de [50] castrensi peculio manumiserit, ex Constitutione D. Hadriani patronus est, admittique poterit ad contra tabulas bonorum possessionem, ut patronus. §. 9. Si capitis [51] libertum accusaverit is, cui adsignatus est, non potest is petere contra tabulas bonorum possessionem fratribusque suis non obstabit: sed hi contra tabulas bonorum possessionem petent, quemadmodum peterent, si ex altero filio nepotes essent: libertus enim, qui alteri ex filiis adsignatur, non desinit alterius filii libertus esse. amplius dicendum est,

1 Egentem patronum libertus obligatione operarum solutus alere cogendus est pro modo facultatium suarum. Paulus 2. *sent. ult. §. unic.* 2 Testamenti, id est, testandi liberam facultatem adsequitur libertus, operarum obligatione dimissus ac solutus. Ita patrono hoc casu bonorum possessio contra tabulas denegatur, ac si operas exegisset, aut vendidisset. 3 Verecundiæ obligatio non censetur liberto remissa, operis ei remissis. 4 Hinc colligunt, Patrem cogi filium inopem redimere atque etiam alere, & vetera pietatis officia in eum exercere, licet ei legitimam semel dederit, non tamen cogi filio alteram legitimam dare. Castrens. *in Authent. si captivi. C. de Episcopis.* 5 Ab obsequiis. 6 Hic locus mihi videtur corruptus: nisi ita excipias, Per invidiam libertum convenio, dum apud omnes conqueror me inopem a liberto non ali. 7 Cerdo, qui & lucrio, homo vilis est, qui actum illicitum quæstus causa exercet: a κέρδος, quod Græcis lucrum est. 8 Imo dabitur. *l. 47. in fin. infr. h. t.* 9 Adde *l. 15. §. 1. supr. ad l. Falcid.* 10 Miles esse libertus non potest, qui operas patrono debet. 11 Cur ita? collige ex *l. 34. supr. h. t.* 12 *l. 8. in fin. supr. h. t.* vid. *l. 88. infr. de verbor. oblig.* 13 Vide *l. 2. & l. 18. supr. de jure patronat.* 14 Vestiarius negotiator. 15 Adde *l. 16. supr. h. t.* Libertus ejusdem negotiationis, cujus patronus, eadem non tantum in civitate, sed & loco eodem seu vico, invito patrono, eam negotiationem exercere potest, si modo nullam læsionem ex hoc patronus sentiat. 16 In concubinatu. *Hal.* 17 Qui libertam duxit, operas ei remittere videatur. *l. 8. C. h. t.* 18 Fit hujus JC. Campani sc. mentio, in *l. invitus. 34. §. 3. infr. de fideic. libert.* Porro vide ad hanc leg. Menoch. 2. *de arbitr.* 1. *cas.* 88. *num.* 56. & 57. 19 *l. 29. ff. tit. prox* 20 Imo inhibenda: cum non sit petitio, *l. 42. supr. h. t.* 21 Donare operas videtur, qui nullo jure cogente eas præstat. *l. 29. infr. de donat.* 22 Operas libertæ remittere videtur, qui cum liberta nuptias contrahit. *l. 11. in fin. C. h. t. l. 2. C. de obseq.* 23 Imo non videtur amittere. *arg. l. 13. §. etiam si uxorem habeat libertus. 3. supr. h. t.* 24 Operarum præstatione liberatur nupta patrono liberta, cum ei officium debeat: ut hinc constet, operas & officium distingui: Operæ patrono, officium marito debetur. 25 Uxor marito officium debet. 26 Vide *l. 2. C. de obsequiis. l. 11. in fin. C. hoc tit.* 27 *l. 7. §. 5. supr. h. t.* adde *l. 92. ff. de reg. jur.* 28 Vide *l. 16. in fin supr. h. t.* 29 *l. 23. supr. h. t.* 30 *l. 22. in fin. l. 26. supr. h. t.* 31 Differentia inter jus patronatus & operarum præstationem: inter officiales & artificiales operas. v. Edmund. Merill. *lib. sing. different. c. 15.* Ans. 32 *l. 23. §. 1. ff. de bon. libert.*

33 *Lib. 6. C. 4.* Paul. 3. *sent.* 2. de successione libertorum. 3. *Inst.* 8. περὶ διακατοχῆς (vel διαδοχῆς) ἣν ἔχουσι οἱ πάτρωνες τῶν ἀπελευθέρων εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῶν, τὴν ἐναντίωσιν κινοῦντες καὶ τῆς διαθήκης αὐτῶν. 49. *Eclog.* 4. extat apud Ulp. *tit. 27. de libert. succession. vel bonis. & tit. 29. de bon. libert.* Hic igitur tractatur de bonorum possessionibus contra tabulas liberti, quæ patrono præterito dantur. Datur etiam ei ab intestato *unde legitimi* vide Cujac. *hic.* 34 *l. 2. supr. de operis libert.* 35 Inæstimabile. *l. 176. in fin. infr. de regulis.* 36 *Al.* primus. 37 Vide *l. 2. ff. de operis libert.* 38 Imo, videtur nullo modo consistere posse societas inter patronum & libertum. vide *l. 36. supr. tit. prox.* 39 Dimidiæ. §. 3. *Inst. de success. libert.* adde *l. 1. §. penult. supr. si cui plus quam per l. Falcid.* & ad eam dimidiam jus erat bonorum possessione contra tabulas liberti. Ulpian. *tit.* 26. Quintilianus in declamatione cui titulus est, Avia testis, Huic, inquit, debeo, munus, operas, testamentum. 40 *d. §. 3.* 41 *l. 5. in fin. ff. de jure aureor.* 42 Annulo donati deteriore erant conditione quam natalibus restituti. Hi conditionem mutant, quippe cum eis natalibus restituantur, in quibus homines fuerunt, nondum neque naturali neque civili jure descripto. vid. *l. 2. ff. de natalib. restit.* Illi honore quidem augentur, conditionem tamen non mutant, Jura tantum & munia ingenuitatis, dum vivunt, habent, *ut hic.* vide quæ scripsi ad *l. 2. C. de jur. aur. l. 23. §. 2. supr. de cond. & demonstr. Novell.* 74. ideo libertinis annulus dabatur, ut quasi ingenui viverent. Ita Musæ medico eidemque liberto Augustus annulum dedit. *Dion.* 43 *l. 2. circa fin. ff. de natalib.* 44 Vide quæ scripsi ad *l. 5. in fin. C. qui testam. facere.* 45 Vide *l. 45. ff. de ritu.* 46 Vid. *d. l. 45.* 47 Nam ante aditam hereditatem sic accipere debemus, antequam scil. vel ab uno adeatur. *l. 1. §. 8. ff. si is, qui testam.* 48 *l. 1. §. 4. supr. si quis a parente. l. 37. C. de inoffic. testam.* 49 *l. 21. in pr. supr. de jure patron.* Quid, si patronus in hæresim lapsus sit? Jus patronatus, quod habuit, reversus accipiet. *argum. hujus legis. l. sed si. supr. de in jus voc. c. quia diligentia. extr. de elect.* nisi ob hæresim sententia judicis suum jus patronatus amiserit: jus enim suum ita amissum non recipiet. *arg. cap. de illa. extr. de divort. c. ult. extr. de convers. conjugat. Gloss. in c. maximum.* 177. 50 Vide *l. 8. supr. de jure patron. l. 45. §. 3. supr. de ritu nupt.* 51 Vide *l. 10. supr. de jure patron.*

etiamſi omiſerit frater bonorum poſſeſſionem, alter frater, cui [1] adſignatus, non poteſt ſuccedere, & contra tabulas bonorum poſſeſſionem petere. §. 10. Totiens ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas invitatur patronus, quotiens [2] non eſt heres ex debita portione inſtitutus. §. 11. Si patronus ſub conditione ſit inſtitutus, eaque conditio vivo teſtatore extitit: contra tabulas bonorum poſſeſſionem accipere non poteſt. §. 12. Quid ergo, ſi mortis tempore pependit, extitit tamen, antequam patrono deferatur bonorum poſſeſſio, hoc eſt ante aditam hereditatem? an invitetur ex hac parte Edicti? & magis eſt, ut aditæ hereditatis tempus ſpectetur: hoc enim jure utimur. §. 13. Si tamen in præteritum collata [3] ſit conditio, vel ad præſens: non videtur ſub conditione inſtitutus: aut enim impleta eſt, & pure inſtitutus eſt: aut non eſt, [&] nec heres inſtitutus eſt. §. 14. Si libertus patronum ſuum ita heredem ſcripſerit, *Si filius meus me vivo morietur, patronus heres eſto:* non male videtur teſtatus: nam ſi deceſſerit filius, poterit hic exiſtente conditione accipere bonorum poſſeſſionem.

§. 15. Si debita patrono portio legata ſit, etſi ſcriptus heres non fuerit; ſatis ei factum eſt. §. 16. Sed etſi inſtitutus ſit ex parte minore, quam ei debetur, reſidua vero pars ſuppleta eſt ei legatis, ſive fideicommiſſis: & ita ſatisfactum ei videtur. §. 17. Sed & mortis cauſa [4] donationibus poterit patrono debita portio ſuppleri: nam mortis cauſa donationes vice legatorum funguntur [5]. §. 18. Sed etſi non mortis cauſa donavit libertus patrono, contemplatione tamen debitæ portionis donata ſunt, idem erit dicendum: tunc enim, vel quaſi mortis cauſa imputabuntur, vel quaſi adgnita repellent patronum a contra tabulas bonorum poſſeſſione. §. 19. Si patrono conditionis implendæ [6] cauſa quid datum ſit, in portionem debitam imputari debet, ſi tamen de bonis ſit liberti profectum. §. 20. Debitam autem partem eorum, quæ [7] cum moritur, libertus habuit, patrono damus: mortis enim tempus ſpectamus. Sed & ſi dolo malo fecit, quo minus haberet: hoc quoque voluit Prætor pro eo haberi, atque ſi in bonis eſſet.

De eo, qui necem domini detexit. 1. De liberto capto ab hoſtibus. 2. De deportatione vel captivitate patroni. 3. De fideicommiſſaria hereditate.

4. PAULUS lib. 42. ad Edictum.

SI necem [8] domini detexerit ſervus, Prætor ſtatuere ſolet, ut liber ſit. & conſtat eum quaſi ex Senatusconſulto libertatem conſecutum, nullius [9] eſſe libertum. §. 1. Si libertus captus ab hoſtibus ibi deceſſerit, quamvis liberti appellatio eum non tangat, tamen propter legem Corneliam [10], quæ teſtamentum ſic confirmat, atque ſi in civitate deceſſerit, patrono quoque bonorum poſſeſſio danda erit.

§. 2. Si deportatus [11] patronus ſit, filio ejus competit bonorum poſſeſſio in bonis liberti, nec impedimento eſt ei talis patronus, qui mortui [12] loco habetur. † Et diſſimile eſt, ſi patronus apud hoſtes ſit: nam propter ſpem [13] poſtliminii obſtat liberis ſuis. §. 3. Si extraneus a liberto heres inſtitutus, rogatus ſit filio hereditatem reſtituere, cum ex Senatusconſulto Trebelliano reſtituta hereditate, heredis [14] loco filius habetur, patronus ſummovendus eſt.

De patrono & liberis ejus. 1. De filio patroni emancipato, & nepote ex eo in poteſtate retento.

5. GAJUS [lib. 15. ad Edictum provinciale].

LIbertinus, qui patronum patronique liberos habet, ſi patronum ex parte debita heredem inſtituit, liberos ejus in eandem portionem ſubſtituere debet, ut licet patronus vivo liberto mortuus fuerit, ſatisfactum videatur liberis ejus. §. 1. Si patroni filium emancipatum, & nepotes [15] ex eo, qui in avi familia remanſit, libertus habeat: filio [16] tantum, non etiam nepoti ſatisfacere debebit libertus. nec ad rem pertinet, quod ad parentis bona pariter vocantur.

De liberis liberti. 1. Si teſtamentum, in quo patroni filia ſcripta eſt, falſum dicatur, eaque judicio pendente deceſſerit. 2. De filiis patroni. 4. De eo, qui judicium defuncti liberti agnovit.

6. ULPIANUS [lib. 43. ad Edictum].

ET ſi ex modica parte inſtituti ſint liberi liberti, bonorum poſſeſſionem contra tabulas patronus petere non poteſt: nam & Marcellus lib. IX. Digeſtorum ſcripſit, quantulacunque ex parte heredem inſtitutum liberti filium, patronum expellere [17]. §. 1. Cum patroni filia heres inſtituta eſſet a liberto, falſumque [18] teſtamentum dictum eſſet, in quo ſcripta erat, & appellatione interpoſita & pendente diem ſuum obiſſet: heredibus ejus D. Marcus ſubvenit, ut id haberent, quod haberet patroni filia, ſi viveret. §. 2. Si filius liberti heres ab eo inſtitutus abſtinuerit [19], quamvis nomine ſit heres, patronus admittitur. §. 3. Sed & ſi per in integrum reſtitutionem is, qui mixtus eſt paternæ hereditati, vel qui adiit hereditatem, abſtinuerit ſe: poterit quis patronum admittere. §. 4. Patronus, patronique liberi, ſi ſecundum voluntatem mortui liberti hereditatem adierint [20], legatumve aut fideicommiſſum petere maluerint: ad contra tabulas bonorum poſſeſſionem non admittuntur.

7. GAJUS lib. 15. ad Edictum provinciale.

NAm abſurdum [21] videtur, licere eidem partim comprobare judicium defuncti, partim evertere.

8. ULPIANUS lib. 43. ad Edictum.

SI vero non habuit effectum petitio ejus, dico non impediri, quominus adjuvetur. Quinimo & ſi ſic adit, quaſi ex debita portione inſtitutus, mox apparuit, eum minorem partem, quam ſperavit, accepiſſe: æquiſſimum eſt, admitti eum ad ſuum auxilium. Sed & ſi teſtato conveniſſet heredem, ut ſibi legatum ſolveretur, mox pœnituiſſet [22]: puto eum poſſe adjuvari. §. 1. Si patronus legatum ſibi relictum adgnoverit, idque fuerit evictum [23], competit ei legitimum auxilium: quia id, quod ſperavit ſe habiturum, non habet. Sed & ſi non totum evictum ſit, verum aliquo minus habet, quam putavit: erit ei ſubveniendum. §. 2. Si ſervo vel filio ſuo aliquid relictum patronus adgnoverit [24], perinde a contra tabulas bonorum poſſeſſione repelletur, atque ſi adgnoviſſet ſibi relictum. §. 3. Sed & ſi mortis cauſa [25] donationem adgnoverit, dicendum eſt, repelli eum a contra tabulas bonorum poſſeſſione: ſic tamen, ſi poſt mortem liberti adgnovit. cæterum ſi ei vivus libertus donavit, ille [26] accepit, non idcirco erit repulſus a contra tabulas bonorum poſſeſſione; quia poteſt dicere, ſperaſſe, quod in teſtamento quoque gradus circa eum fieret: remittique ei debet ab eis decedere, vel ea compenſare in portionem pro rata. §. 4. Quare dicitur, & ſi conditionis [27] implendæ cauſa quid fuerit datum patrono poſt mortem liberti: repelli eum a contra tabulas bonorum poſſeſſione, quaſi adgnoverit judicium. §. 5. Si patronus minor annis XXV. liberti judicium adgnoverit, in integrum reſtitui eum oportere [28] exiſtimamus, ut poſſit contra tabulas accipere.

De ſtatus controverſia.

9. PAULUS lib. 42. ad Edictum.

QUi in ſervitutem [29] libertum paternum petierit [30], nec [31] nomine liberorum [32] bonorum poſſeſſionem accipere poteſt.

De liberto plurium. 1. De liberis patroni a parente inſtitutis, vel exheredatis, vel præteritis.

10. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

SI ex patronis alicui ſatisfactum non erit, ita ut alii amplius [33] ſua portione ex bonis liberti relinquatur; ei cui ſatisfactum non erit, ita actio dabitur, ut ejus portio ſuppleatur ex eo, quod extraneo heredi, & quod patrono ſupra ſuam portionem relictum eſt. Eadem ratio & in pluribus patronis ſervabitur. §. 1. Julianus ait, eum, qui ab avo ſuo exheredatus [34] eſt, a bonis libertorum ejus ſummoveri, a patris vero ſui libertorum bonis non excludi. quod ſi a patre ſit exheredatus, ab avo non ſit: non ſolum a libertorum paternorum bonis, verum etiam ab avi quoque excludi debere; quia per patrem avitos libertos conſequitur. quod ſi pater ejus ſit ab avo exheredatus, ipſe non ſit: poſſe nepotem avitorum libertorum contra tabulas bonorum poſſeſſionem petere.

† Idem ait, ſi pater me exheredavit, avus meus patrem meum, & prior avus deceſſerit: ab utriusque libertis me repelli. ſed [35] ſi ante [36] pater deceſſiſſet, poſtea avus: dicendum erit, nihil mihi nocere patris exheredationem ad avitorum libertorum bona.

11. JULIANUS lib. 26. Digeſtorum.

QUod ſi pater meus a patre ſuo ſit exheredatus, ego neque a patre meo, neque ab avo: mortuo quidem patre, & adverſus avitos & adverſus paternos libertos jus habebo [37]. vivente [38] patre: quamdiu [39] in poteſtate ejus ero, non petam contra tabulas avitorum libertorum bonorum poſſeſſionem, emancipatus non ſummovebor.

12. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

[SI patronus teſtamento jure militari facto filium [40] ſilentio [41] exheredaverit, debebit [42] nocere ei exheredatio: verum eſt enim hunc exheredatum eſſe.] §. 1. Si quis libertum filio ſuo adſignaverit, eumque exheredaverit, admitti poteſt ad bonorum liberti poſſeſſionem.

§. 2. Si quis non mala mente [43] parentis exheredatus ſit, ſed alia ex cauſa: exheredatio ipſi non nocet, utputa pone furoris cauſa exheredatum eum: vel ideo, quia impubes erat, heredemque inſtitutum, rogatum ei reſtituere hereditatem. §. 3. Si quis, cum eſſet exheredatus pronunciatus, vel perperam ſit exheredatus non eſſe: non repellitur. rebus [44] enim judicatis ſtandum eſt. §. 4. Si filius patroni exheredatus, in partem obtinuerit de inofficioſo, in partem victus ſit: videamus, an noceat ei exheredatio? & nocere arbitror: quia teſtamentum valet a quo exheredatus eſt. §. 5. Ex teſtamento autem, ex quo neque [45] adita hereditas eſt, neque petita bonorum poſſeſſio, liberis exheredatio non nocet: abſurdum eſt enim in hoc tantum valere teſtamentum, ut exheredatio vigeat, cum [46] alias non valeat. §. 6. Si patroni filius priore gradu ſit heres ſcriptus, ſecundo exheredatus: huic non nocet exheredatio, cum voluntate patris vel extiterit heres, vel exiſtere potuerit. neque enim debet videri pater indignum [47] exiſtimaſſe filium bonis libertorum, quem ad hereditatem ſuam primum vocaverit.

† Ac ne eum quidem exiſtimandum eſt ſummoveri a bonis liberti [48], [qui] a primo gradu exheredatus, & idem ſubſtitutus eſt. † Ergo is, qui inſtitutus ſit heres vel primo gradu, vel ſequenti, vel alio quo gradu, licet exheres ſit eodem teſtamento: non eſt ſummovendus a liberti bonis. §. 7. Si patroni filius emancipatus noluerit adire hereditatem, vel qui in poteſtate eſt, retinere: nihilominus liberti bonorum poſſeſſionem habebit [49].

1 Qui adſignatus non eſt, poteſt ſuccedere. ita legit Accurſius. 2 *l.* 6. *in fin. J. h. t. l.* 21. §. 2. *ſupr. de jure patronat.* 3 Vide *l.* 16. *ſupr. de injuſto.* 4 *l.* 8. §. 3. *infr. h. t.* 5 §. 1. *Inſt. de donat.* 6 *l.* 8. §. 4. *infr. h. t.* 7 *l.* 44. §. 2. *infr. h. t.* Goth. Adde *l. cum quæritur. C. de inoff. teſtam.* Anſ. 8 Vid. *l.* 1. *C. de precib. Imper. l.* 1. *C. pro quib. cauſ. ſervi pro præmio. l.* 23. *ſupr. de jur. patr. l.* 5. *infr. qui ſine manumiſſ. l.* 39. *ſupr. ad l. Falcid.* 9 Vide *l.* 3. §. 3. *ſupr. de legitim. tutorib.* Nullius, id eſt, Orcinus familiæ. *l.* 48. *infr. de manumiſſ. teſtam.* vide Cujac. 3. *obſerv.* 23. Orcus quem ademit, nullius eſt libertus, niſi Orci, id eſt, Plutonis & Charontis. 10 *l.* 28. *ſupr. de vulgari.* 11 Adde *l.* 7. *ſupr. de his, qui ſunt ſui.* 12 *l.* 23. *ſupr familiæ.* 13 *l.* 8. §. 2. *l.* 50. *infr. h. t.* 14 Vid. *Novell.* 1. *cap.* 1. §. 1. 15 *Al.* nepotem ex eo, ut *infr. h. t. nepoti numero unitatis.* 16 *l.* 23. *in fin. infr. h. t. l.* 3. §. 7. *ſupr. de legitim. tutoribus.* 17 Vide *l.* 17. *infr. h. t.* 18 *l.* 42. §. 3. *infr. h. t* 19 *l.* 20. *in fin. l.* 38. *in fin. infr. h. t. l.* 21. *in fin. ſupr. de jure patron. l.* 1. § 9. *infr ad SC Tertyll.* 20 *l.* 3. §. 10. *ſupr. h. t.* 21 Abſurditas eſt pro parte comprobare teſtamentum, pro parte evertere; ut hinc conſtet individuum jus eſſe teſtamenti. *l.* 39. *in fin. ſupr. tit. prox.* 22 *l.* 8. §. 14. *ſupr. de inoff. teſtam.* 23 Adde *l.* 46. *infr. de ſolut.* 24 *l.* 4. *in fin. ſupr. h. t.* 25 *l.* 3. §. 17. *ſupr. h. t.* Goth. Vid. Ludovic. Roman. *ſing.* 482. Anſ. 26 Donatio non eſt ſine acceptione. vid. Cujac. 12. *obſ.* 28. adde quæ ſcripſi ad *l.* 15. *C. de ſacroſ. eccleſ.* 27 *d. l.* 3. §. 19. *ſupr. h. t.* 28 Ad adeundam hereditatem ſcil. Minoribus enim etiam ſubvenitur in lucro, *l.* 7. §. 6. *ſupr. de minorib.* vid. *l.* 1. & 2. *C. ſi ut omiſſam heredit.* 29 *l.* 14. *infr. h. t. l.* 33. §. 1. *infr. de fideicommiſſ. libert.* 30 Calumnioſe ſcil. 31 Imo poteſt accipere. *l.* 38. *infr. h. t.* 32 Suorum ſcil. quibus ideo nocere videtur; & ſic delictum patris filiis nocet. 33 *l.* 34. *J. h. t.* 34 Vide *l.* 27. *J. h. t.* ubi dixi. 35 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 13. *C. de collat.* & *l.* 9. *ſupr. de injuſto.* 36 Vide *l.* 11. *in fin. infr. h. t.* 37 *l.* 38. *infr. h. t.* Imo non habebo. *l.* 9. *ſupr. h. t.* Hic nullam injuriam feci liberto: ibi vero feci. 38 *l.* 38. *in fin. infr. h. t.* 39 *l.* 10. *in fin. ſupr. h. t. d. l.* 38. *verſ. ſin autem emancipati. infr. h. t.* 40 Quem ſcit ſe habere. *l.* 9. *C. de teſt. milit.* 41 Miles ſilentio ſeu præteritione poteſt liberos ſuos exheredare. vide *l.* 9. *C. de teſt. milit.* Quid? *ſilentio exheredare*, quid eſt? ſilentio exheredamus filium, cum liberis præteritis alios inſtituimus heredes. Guido Papæ, *ſingul.* 343. 42 Imo non nocebit. *l.* 47. *in fin. infr. h. t.* vide Cujac. 14. *obſ.* 12. 43 Non notæ gratia, ſed alio conſilio adjecta. *l.* 47. *infr. h. t.* nam multi non notæ cauſa exheredant liberos, nec ut eis obſint, ſed ut eis conſulant. *l.* 18. *ſupr. de liber. & poſth.* adde *l.* 16. §. 2. *ſupr. de curator. furioſ.* 44 Vide quæ ſcripſi ad *tit. C. de pœna judicis, qui male judicavit.* 45 *l.* 1. *ſupr. de injuſto. l.* 20. *verſ. ſed cum exheredatio. ſupr. de B. P. contra tabul. l.* 1. §. 1. *infr. quis ordo in bonor. poſſeſſ. l.* 181. *infr. de reg. jur. l.* 14. *C. de fideicomm.* 46 Id eſt, ubi. 47 Vide Cuj. 14. *obſ.* 11. 48 Patris ſcil. 49 Imo ſubmovetur a bonis liberti avi. *l.* 47. *in fin. infr. h. t.*

13. JULIANUS lib. 26. Digestorum.

Filius patroni exheredatus, quamvis nepos ex eo heres scriptus fuerit, bonorum possessionem contra tabulas paternorum libertorum accipere non potest. licet enim necessarius existat patri suo, non per semetipsum, sed [1] per alium ad hereditatem admittitur. & certe constat, si emancipatus filius exheredatus fuerit, & servus ejus heres scriptus, & si jusserit servo hereditatem adire, & ita patri suo heres extiterit: non habebit contra tabulas paternorum libertorum bonorum possessionem.

De capitali accusatione, petitione in servitutem, testimonio, advocatione contra libertum.

14. ULPIANUS lib. 45. ad Edictum.

QUi [2], cum major natu esset, quam XXV. annis, libertum capitis accusaverit [3], aut in servitutem petierit [4], removetur [5] a contra tabulas bonorum possessione. §. 1. Si vero accusaverit minor, dicendum est, hunc non excludi, sive ipse, sive tutor ejus vel curator accusaverit. §. 2. Sed si minor [6] quidem instituerit accusationem, major autem factus sententiam acceperit: benigne erit dicendum, ignosci ei debere: quia minor cœpit. neque enim imputare ei possumus, cur non deseruit accusationem, vel cur abolitionem non petierit: cum alterum si fecisset, in Turpillianum incideret; alterum non facile impetretur. Certe si abolitione publice data [7], repetit [jam] jam major: dicendum est, hunc esse removendum. major enim factus potuit sine timore deserere abolitam accusationem. §. 3. Is demum videtur capitis [8] accusasse, qui tali judicio appetit, cujus pœna aut supplicium habuit, aut exilium, quod sit vice deportationis, ubi civitas amittitur. §. 4. Si tamen quis libertum eo crimine accusaverit, cujus pœna non est capitis, verumtamen judicanti placuit augere pœnam: non obest hoc patroni filio. neque enim imperitia, aut severitas judicantis obesse debet patroni filio, qui crimen levius importavit.

§. 5. Sed si non accusaverit: sed testimonium in caput liberti dixit, aut subjecit accusatorem, puto, eum a contra tabulas removeri.

§. 6. Si libertus Majestatis patroni filium accusavit, & patroni filius calumniæ eum capitis puniri desideravit: non debet repelli hoc Edicto. idem puto, & si ab eo petitus, retorsit [9] in eum crimina: ignoscendum [10] enim est ei, si voluit se ulcisci provocatus. §. 7. Si patris mortem defendere necesse habuerit, an dicendum sit, hic quoque ei succurrendum, si libertum paternum propter hoc accusavit; medicum forte patris, aut cubicularium, aut quem alium, qui circa [11] patrem fuerat? Et puto succurrendum, si affectione & periculo paternæ substantiæ ducente necesse habuit accusationem vel calumniosam instituere.

§. 8. *Accusasse* autem eum dicimus, qui crimina objecit, & causam perorari [12] usque ad sententiam effecit [13]: cæterum, si ante quievit, non accusavit: & hoc jure utimur. Sed si appellatione interposita desiit, benigne dicetur, non pertulisse accusationem. † Si igitur pendente appellatione decessit libertus, patroni filius admittetur ad bonorum possessionem: quia sententia libertus morte subtractus est.

§. 9. Si patroni filius advocationem [14] accusatori liberti præstitit, non [15] est repellendus, neque enim advocatus accusat [16]. §. 10. Si pater testamento caverit [17], *ut accusaretur libertus, quasi venenum sibi parasset, aut quid aliud in se admisisset:* magis est, ut ignosci liberis [18] deberet, qui non [19] sponte accusaverunt [20]. §. 11. Sed & si accusaverit libertum, & probaverit crimen patroni filius, posteaque hic libertus sit restitutus: non erit repellendus. crimen enim, quod intendit, etiam perfecit [21].

15. TRYPHONINUS lib. 17. Disputationum.

IDem est, etsi crimen quidem, quod in liberto probatum est, meruerat capitis pœnam, benignius [22] autem punitus est libertus, veluti tantum relegatus: de calumniatore enim sensit Prætor.

De liberis exheredati vel ejus qui in servitutem libertum paternum petiit. 5. De patrono qui bonorum possessionem contra tabulas accepit, a judicio liberti repellendo. 10. De eo qui substitutus est patrono. 11. De filio patroni substituti, & vivo testatore defuncti.

16. ULPIANUS lib. 45. ad Edictum.

IN *servitu[illegible] petiisse* non is videtur, qui ei, qui in possessione erat servitu[illegible] pe[illegible]ti se in libertatem, contradixit [24], verum is, qui ex lib[illegible]tate petit in servitutem. §. 1. Sed & si quis non totum su[illegible]m, sed pro parte, vel usumfructum in eo suum dicat, vel quid [illegible]ud, quod habere non potest in eo, nisi servus sit: an repellatur, quasi in servitutem petierit? quod est verius. §. 2. Si petierit in servitutem, & obtinuerit, mox cognita veritate passus sit in libertate morari: non debet ei obesse, maxime si habuit justam causam errandi.

§. 3. Petiisse [25] in servitutem non videtur, qui ante litem contestatam destitit [26]. Sed & si post litem contestatam, dicendum est, nec id nocere debere: quia non usque ad sententiam duravit.

§. 4. Si patroni filius sit vel exheredatus, [vel si] in servitutem libertum paternum petiit, vel capitis accusaverit libertum: non [27] nocet hoc liberis ejus, qui in potestate non sunt. & hoc Divi fratres Quintiliis [28] rescripserunt. §. 5. Si quis bonorum possessionem contra tabulas liberti acceperit, ab omni liberti judicio repellitur [29]: nec tantum si ipsi liberto heres fuerit scriptus, verumetiam si impuberi filio substitutus. nam & Julianus scripsit, si post petitam bonorum possessionem adierit impuberis filii liberti hereditatem patronus: denegari ei debere actiones. §. 6. Sed & si quid codicillis fuerit patrono relictum, vel mortis causa donatum: simili modo horum quoque persecutio denegabitur. §. 7. Nonnunquam plane post petitam bonorum possessionem dabitur patrono legati persecutio, si [30] nihil ad emolumentum ejus perventurum sit, quia forte rogatus est alii restituere.

§. 8. Præterea non tantum, quod ipsis nominatim datum est, id se Prætor denegaturum ait: verumetiam si quid proponas ad ipsos per alios perventurum, utputa per subjectas personas; quod quidem sunt habituri non restituturi. §. 9. Dabimus legati petitionem patrono, si servo patroni dederit libertatem, pretio ejus patrono prælegato.

§. 10. Ei qui substitutus erit patrono, qui contra tabulas possessionem petierit, actio ejus partis, cujus patrono possessio data erit, non datur.

§. 11. Si patronus sit substitutus, & patronus vivo testatore decesserit: filium patroni petentem contra tabulas bonorum possessionem, non solius substituti partem occupare, verum omnibus heredibus pro parte [31] aliquid auferre constat.

De patrono, patrona, & proximis patrono, patronæ.

17. IDEM lib. 47. ad Edictum.

LIberto sine liberis mortuo, in primis [32] patronus & patrona bonorum possessionem accipere possunt [33], & quidem simul: sed & si patrono & patronæ proximi sunt aliqui, simul admittuntur.

De liberis patroni patronæve.

18. PAULUS lib. 43. ad Edictum.

PAtronæ quidem liberi etiam vulgo [34] quæsiti accipient materni liberti bonorum possessionem: patroni autem non nisi jure quæsiti.

De patrono instituto.

19. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

SI patronus ex minore parte quam legitima heres institutus falsum testamentum dixisset, nec obtinuisset: non est ambiguum, contra tabulas ei non deferri bonorum possessionem; eo [35] quod facto [36] suo perdidit hereditatem, cum temere falsum [37] dixit. §. 1. Quod si ex debita parte fuerit institutus, sive adiit, sive non: a contra tabulas bonorum possessione repellitur, quasi debitam sibi portionem acceperit. nec poterit contra tabulas bonorum possessionem petere.

De patrono instituto sub conditione jurisjurandi. 1. De legatario rogato restituere patrono. 2. Si pars debita patrono relicta sit conjunctim cum alio. 4. De eo quem libertus substituit filio suo emancipato. 5. De fideicommisso filii emancipati, si filius liberti patris hereditatem omiserit.

20. JULIANUS lib. 25. Digestorum.

LIbertus sub conditione jurisjurandi, quam [38] Prætor remittere [39] solet [40], patronum instituit heredem: non puto dubitandum, quin a bonorum possessione summoveatur. verum est enim, eum heredem factum. §. 1. Si Titio legatum fuisset, ejusque fidei commissum, ut patrono restitueret: denegatur legatorum actio Titio si patrono pro debita parte a scripto herede fuerit satisfactum. §. 2. Libertus patronum & extraneum conjunctim ex parte dimidia heredem scripsit: quadrans, ex quo institutus erat patronus totus ipsi imputari debebit; residuum ex debita sibi parte omnibus heredibus pro portione cujusque aufert. §. 3. Idem servari conveniet in legato, quod patrono conjunctim & Titio datum fuerit: ut pars legati in portionem debitam patrono imputetur, ex reliqua parte tantum Titio detrahatur, quantum ab herede pro [41] rata portione. §. 4. Si libertinus [42] filium emancipatum sub conditione heredem instituerit [43], & deficiente conditione substitutus [44] adierit: quæro, utrum patrono adversus substitutum in partem debitam Prætor, an emancipato filio in totam hereditatem succurrere debeat? Respondi, cum pater filium sub conditione primo gradu heredem instituit, si deficiente conditione, sub qua filius heres institutus est, ad secundum gradum hereditas pertinet, vel adhuc pendente conditione filius decesserit: patrono partis debitæ bonorum possessionem adversus substitutum competere. † Idemque est, & si filius [vel] non petierit bonorum possessionem tempore exclusus, vel repudiaverit. † Si vero deficiente conditione hereditas ad filium pertineat [45]: emancipatum potius tuebitur Prætor adversus substitutum.

† Existimo autem, quotiens sub conditione heres filius scribitur, alias necessariam esse exheredationem a substitutis, alias supervacuam. nam si id genus conditionis fuerit, quæ in [46] potestate filii esset, veluti [47] *cum testamentum fecerit:* puto etiam omissa conditione filium locum substitutis facere. si vero conditio non [48] fuerit in potestate filii, veluti, *si Titius Consul factus fuerit*, tunc substitutus non admittitur, nisi filius ab eo nominatim exheredatus fuerit. §. 5. Si libertus filium emancipatum heredem instituerit, ejusque fidei commiserit, ut totam hereditatem Sempronio restitueret; & filius, cum suspectam sibi hereditatem diceret, jussu Prætoris adierit eam, & Sempronio restituerit: non inique patrono bonorum possessio partis debitæ dabitur, perinde ac si non filius, sed is, cui hereditas restituta est, liberto heres extitisset. Item cum filius hereditatem liberti patris omiserit [49], & co-

1 Adde *l.* 42. *infr. h. t. l.* 6. §. 5. ff. *de adqu. vel omitt. hered.* 2 Patronus. verba Edicti attende, quæ ex lege Papia videntur petita. *l.* 10. ff. *de jure patron.* 3 *Novell.* 22. *cap.* 47. 4 Vide *l.* 9. ff. *h. t.* 5 Imo non removetur. *l.* 6. ff. *unde cognati.* 6 Ætati in delictis ignoscitur, *l.* 5. §. 9. ff. *de his, quæ ut indign.* 7 Vide *l.* 8. ff. *ad SC. Turp.* 8 Capitis seu capitalis pœna est, cujus pœna mors aut exilium est. *l.* 10. *vers. Labeo.* ff. *de jur. patron. l. capitalium.* 28. ff. *de pœnis.* 9 Et sic, Libertus reus a patrono constitutus, dum se defendit contra edictum, patronum in jus non vocat. *l.* 14. ff. *de in jus vocando.* quemadmodum e contrario is in servitutem non petit, qui afferenti se in libertatem contradicit. *l.* 16. ff. *h. t.* 10 Adde *l.* 4. *in fin. supr. ad l. Aquil.* 11 De dictione *circa* vid. Menoch. *de arbitr. lib.* 2. *cas.* 45. Ans. 12 E contrario: Si a lite contestata decessit, id ei nocere non debet: quia ad sententiam usque non duravit, *l.* 16. §. 3. ff. *h. t.* adde *l.* 8. §. 1. ff. *de inoff. test.* 13 Imo, & is etiam *accusasse* dicitur, qui nomen tantum detulit. *l.* 10. *in fin.* ff. *de jure patr.* 14 Necessariam. *arg. l.* 7. *C. de postulando.* 15 Imo est repellendus *l. ult.* ff. *de inoff. testam.* 16 *l.* 5. §. 13. ff. *de his, quæ ut indign.* ideoque multum interest inter advocationem & rei suæ defensionem. vid. *l.* 54. ff. *de rei vind.* 17 Probationem duci ex literis honesti viri defuncti, hinc colligunt. vid. tamen *l.* 3. §. 1. ff. *de SC. Silaniano.* 18 Testatoris libertum defuncti accusantibus, ejus mandato ac præcepto. 19 Sed jussi a patre. 20 Quia non suum judicium, sed alienum exequuntur, *l.* 47. §. 1. *in fin.* ff. *h. t.* & inter voluntariam accusationem & officii necessitatem heredis multum interest. *l.* 2. *in fin. C. de calumniat.* 21 Expedit enim peccata nocentium nota esse. *l.* 18. *infr. de injur.* 22 Interdum enim id accidit. *l.* 3. 4. *C. ex quib. caus. infam.* 23 Vide *l.* 9. *supr. h. t.*

24 Est enim ei ignoscendum, qui provocatus se ulcisci cupit. *l.* 14. §. 6. *supr. h. t.* 25 Adde *l.* 15. ff. *ratam rem haberi.* 26 V. *l.* 14. §. 8. ff. *h. t.* 27 Calumnia filii adversus libertum paternum nepoti emancipato ex eo nato nihil nocet. *l.* 11. *in fin.* ff. *h. t.* vid. Cujac. 4. *obs.* 13. 28 Hujus rescripti fit mentio in *l.* 17. *supr. de jure patronat.* 29 Qui contra tabulas bonorum possessionem petit, repellitur a successione testamentaria. *l.* 22. *supr. de vulgari.* merito: nam qui testamentum arguit, ab ejus beneficio removendus est. *l.* 5. §. 14. *supr. de his, quæ ut indign.* adde *l.* 3. *in fin. supr. de legat. præstand.* 30 *l.* 8. §. 8. *in fin. supr. de inoff. testam.* 31 *l.* 20. §. 3. *infr. h. t.* 32 *l.* 3. *C. de fideicommiss. Instit. de success. lib. l.* 11. *supr. de jure patron. l.* 3. *infr. de suis & legitimis.* Ulpian. 27. §. 1. *& titul.* 29. Paul. 3. *sent.* 2. 33 Vid. Molinæus in *intellectibus.* Marcus Vertranius *de jur. lib. cap.* 14. Mod. 34 Liberi vulgo quæsiti ad matris successionem admittuntur. §. 3. *Instit. de SC. Orphitiano.* 35 Facit *l.* 1. *in fin. C. de furtis. l.* 14. *l.* 16. *C. de inoffic. testam.* 36 *l.* 6. §. 3. *in fin.* ff. *ad leg. Corn. de falsis.* 37 Adde *l.* 16. §. 1. *supr. h. t.* 38 Quod Prætor. *Hal.* 39 Vide *l.* 8. *supr. de condit. instit.* 40 Vid. Emanuel Costa *lib.* 1. *select. c.* 10. Mod. 41 *l.* 16. *in fin. supr. h. t.* 42 Id est, libertus. 43 Et sic primo gradu heredem fecerit. 44 Secundo gradu institutus. 45 Quia non fuit potestativa. *l.* 3. §. 13. *supr. de B. P. contra tab.* 46 Vide *l.* 4. *supr. de hered. inst.* 47 Conditio, *si fecerit testamentum*, est potestativa: nec potest ultimo vitæ spiritu impleri: nec opus est in ejus defectum adire. *Bart.* 48 *l.* 83. *supr. de cond. & demonstr. l.* 4. *C. de instit. & subst.* 49 *l.* 6. §. 2. *supr. h. t.*

heres ejus totius hereditatis onus susceperit: danda erit patrono bonorum possessio. Utroque enim casu non filio, sed extraneo pars eripitur.

De uno ex tribus patronis cessante.

21. IDEM lib. 26. Digestorum.

EX tribus patronis uno [1] cessante bonorum possessionem petere, duo æquas partes habebunt.

De manumisso a filiosam. milite.

22. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

SI filiusfamilias miles [2] manumittat: secundum Juliani quidem sententiam, quam lib. XXVII. Digestorum probat, patris libertum faciet: sed quamdiu [inquit] vivit, præfertur filius in bona ejus patri. sed D. Hadrianus Flavio Apro rescripsit, suum libertum eum facere, non patris.

De patrono qui se dedit in adoptionem. 1. De filio patroni & nepotibus ex altero filio. 2. De filiis duorum patronorum.

23. JULIANUS lib. 27. Digestorum.

SI libertus præterito patrono extraneum instituerit heredem, & patronus, antequam contra tabulas [3] bonorum possessionem petierit, in adoptionem [4] se dederit, deinde scriptus [5] omiserit hereditatem [6]: patronus totorum [7] bonorum liberti possessionem ut legitimus petere potest. §. 1. Si libertus intestato decesserit, relictis patroni filio, & ex altero filio duobus nepotibus, nepotes non admittentur, quamdiu filius esset: quia proximum [8] quemque ad hereditatem liberti vocari, manifestum est. §. 2. Si autem ex duobus patronis alter unum filium, alter duos reliquisset: dixi viriles [9] inter eos partes fieri.

De duobus patronis.

24. IDEM lib. 65. Digestorum.

COmmuni liberto, si ex duobus patronis alter jusjurandum exegerit, ne uxorem ducat: vel vivo liberto decesserit [10]: is, qui extra hanc culpam fuerit, vel supervixerit [11], partis utrique debitæ bonorum possessionem solus habebit.

Si debitores conveniantur ab herede liberti.

25. IDEM lib. 1. ad Urseium Ferocem.

QUamdiu patrono bonorum possessio partis debitæ dari potest, exceptio [12] debitoribus datur adversus heredem petentem, *si* [13] *non in ea causa sit patronus, ut bonorum possessionem pro parte debita contra tabulas petere possit.*

De liberto qui die cedente legati decessit.

26. AFRICANUS lib. 2. Quæstionum [14].

LIberto octoginta habenti fundus quadraginta legatus est: is die cedente [15] legati decessit extraneo herede instituto. Respondit, posse patronum partem debitam vindicare. nam videri defunctum mortis tempore ampliorem habuisse rem centum [16], cum hereditas ejus propter computationem legati pluris venire possit. neque referre, heres institutus repudiet legatum liberto relictum, necne: nam, & si de lege [17] Falcidia quæratur, tale legatum, quamvis repudiatum, in quadrantem hereditatis imputatur legatariis.

De nepote patroni exheredato.

27. IDEM lib. 4. [18] Quæstionum.

VIvo filio si nepos [19] exheredatur, nocebit ei exheredatio ad bona libertorum avitorum.

Si in libertinum animadversum sit. 1. Si libertus metu pœnæ mortem sibi consciverit, aut fugerit.

28. FLORENTINUS lib. 10. Institutionum.

SI in libertinum animadversum erit, patronis ejus jus, quod in bonis ejus habituri essent, si is, in quem animadversum est, sua morte decessisset, eripiendum non est: sed reliquam partem bonorum, quæ ad manumissorem Jure civili non pertineat, fisco esse vindicandam placet. §. 1. Eadem servantur in bonis eorum, qui metu accusationis mortem sibi consciverint, aut fugerint [20], quæ in damnatorum bonis constituta sunt.

De manumissione ex causa fideicommissi.

29. MARCIANUS lib. 9. Institutionum.

QUi [21] ex [22] causa fideicommissi [23] manumittitur, est quidem libertus manumissoris, & tam contra tabulas, quam ab intestato ad bona ejus venire potest quasi patronus: sed operas ei imponere non potest, nec impositas ab eo petere [24]. §. 1. Sed si defunctus filio [25] suo legavit servum, & rogavit, ut eum manumittat, ea mente, ut plenum jus patroni habeat: defendendum est, postea [26] eum operas jure imponere.

De petitione in servitutem.

30. GAJUS lib. 2. ad Edictum Prætoris Urbani tit. de liberali causa.

SI quis libertum paternum in servitutem ea voluntate petierit, ut causam evictionis [27] sibi conservet, non amittit beneficium bonorum possessionis.

Si libertus patrono fundum, quem ab eo alienum emerat, legavit.

31. MARCELLUS lib. 9. Digestorum.

PAtrono libertus fundum, quem ab eo alienum emerat, legavit, & constituit patronus ad se pertinere legatum: contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest [28], etsi nihil profecit ei legatum [29], quia alienam rem legaverit ei libertus; quia patronus ipse eum liberto vendiderat.

De bis manumisso.

32. IDEM lib. 10. Digestorum.

SI libertus meus in servitutem redactus, postea ab alio [30] liberatus est, & ejus cœperit esse libertus: præfertur mihi in contra tabulas bonorum possessione, qui eum manumisit.

Si patronus non aluerit libertum.

33. MODESTINUS lib. singul. de Manumissionibus.

SI patronus non [31] aluerit libertum: lex Ælia Sentia adimit ejus [32] libertatis causa imposita, tam ei, quam ipsi, ad quem ea res pertinet; item hereditatem ipsi & liberis ejus, nisi [33] heres institutus sit; & bonorum possessionem, præterquam secundum tabulas.

De duobus patronis, altero præterito, altero ex semisse herede instituto.

34. JAVOLENUS lib. 3. ex Cassio.

SI libertus, cum duos patronos haberet, alterum præteriit, alterum ex semisse fecit heredem, & alteri extraneo semissem dereliquit: scriptus quidem patronus debitam sibi partem immunem habet: de cætera [34] autem parte patroni quæ supra debitum ei relicta est, & de semisse extraneo relicto, alteri patrono pro rata portione satisfieri oportet.

Si libertus a quo herede patronus usumfructum fundi legaverat, fructuarium instituerit heredem.

35. IDEM lib. 3. Epistolarum.

A Liberto suo herede Seius [35] usumfructum fundi Mævio legavit: [is] libertus [36] Mævio [37] herede relicto [38] decessit. Quæro, cum contra tabulas testamenti petierit filius Seii [39] adversus Mævium [40]: utrum deducto usufructu pars debita ei fundi restituenda sit, an solida; quia eorum bonorum acceperit possessionem, quæ liberti, cum moreretur, fuerunt? Respondit, usumfructum in causam pristinam restituendum puto. optimum itaque erit, arbitrum postulare, ut arbitrio ejus usufructus in integrum restituatur.

De liberto qui non est solvendo.

36. IDEM lib. 8. Epistolarum.

LIbertus, qui solvendo non erat, præterito patrono extrarios [41] reliquit heredes. Quæro, an possit patronus petere contra tabulas bonorum possessionem? Respondit, cum a scriptis heredibus adita est hereditas, patronus contra tabulas bonorum possessionem petere potest: quia solvendo [42] hereditas est, quæ inveniat heredem. Et sane absurdum est, jus patroni in petenda bonorum possessione contra tabulas aliorum [43] computatione, non judicio [ipsius] patroni æstimari, auferrique patrono, quod modicum vindicaturus est. multi enim casus intervenire possunt, quibus expediat patrono petere bonorum possessionem, quamvis [44] æris alieni magnitudo, quam libertus reliquerit, facultates patrimonii ejus excedat: veluti si prædia sunt aliqua ex bonis liberti, in quibus majorum [45] patroni sepulchra [46] sint, & magni æstimat patronus bonorum possessione jura pro parte ea ad se pertinere; vel aliquod mancipium [47], quod non pretio [48], sed affectu sit æstimandum. Non ergo ideo minus habere debet jus petendæ bonorum possessionis qui animo [49] potius quam aliorum computatione bona liberti æstimat: cum eo ipso sufficere patrimonium [illegible] [illegible] possit, quod & heredem habeat, & bonorum possessorem [illegible].

De bis quæ libertatis causa imposita sunt, liberto revenditis. 1. De liberti nece non vindicata.

37. ULPIANUS lib. 11. ad legem Juliam & Papiam.

JUlianus ait, si patronus libertatis causa imposita libertæ revendiderit [50], filium ejus a bonorum possessione summoveri: scilicet quia nec contra tabulas testamenti liberti bonorum possessionem accipiat, quotiens pater ejus donum [51], munus, operas liberto revendiderit. † Plane si patroni filius libertatis causa imposita revendiderit [52], nihilominus familiam [53] bonorum possessionem contra tabulas liberti accipere ait: quia filius revendendo libertatis causa imposita fratrem suum non summovet. §. 1. Si libertus heredem scripserit, isque

1 *l.* 4. §. 1. ff. *si quid in fraud. patron.* 2 Vide *l.* 8. ff. *de jur. patron.* 3 Liberti. 4 *l.* 39. ff. *h. t.* 5 Heres per libertum. 6 Liberti. 7 *Al.* certæ partis bonorum. *l.* 6. *supr. de bon. possess.* 8 Patroni filius patroni nepotibus obest. Ulpian. 27. §. 3. *l.* 3. §. 7. *supr. de legitimis tutor.* §. 3. *Instit. de success. libert. l.* 51. *supr. de oper. libert.* Prior est filius patroni, quam nepos alterius patroni. Paul. 3. *sent.* 2. §. 1. *in fin.* 9 Id est, æquales portiones. Libertorum hereditas in capita, non in stirpes dividitur. Paul. 3. *sent* 2. §. 3. Ulp. 27. §. 4. 10 Decesserit is, qui extra. & hanc dispunctionem restituit Cujac. 1. *obs.* 14. 11 Adde casum *l.* 4. ff. *de oper. libert.* Paul. 3. *sent.* 2. §. 2. 12 Præjudicialis. 13 Verba sunt exceptionis, quibus, ut & replicationibus, duplicationibus, serviunt hi articuli, *Si non*, *si nihil*, *at si*, *aut si*, αἰ εἰ μὴ, *aut nisi*, *Quod præjudicium non fiat*, *Quod non vi*, *Quod facere possum.* De formulis exceptionum vid. Cujac. 5. *obs.* 34. & P. Pithœum 2. *notar. Mosaic. fol.* 81. 14 Vide Cujac. 2. *ad Afric.* 22. 15 In hereditate legatarii computantur legata, quorum dies cessit vivo legatario, id est, quorum petitionem in suum heredem transmisit, etiam si repudiaverit heres. *l.* 81. §. 6. ff. *de legat.* 1. 16 *l.* 16. ff. *de jure patron.* 17 Huc refer *l.* 1. §. *pen.* ff. *si cui plus, quam per l. Falcid.* 18 Vide in hanc leg. Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 61. 19 *l.* 10. §. 1. ff. *h. t.* 20 Fugiens reus damnato comparatur, & bona ejus publicantur, *ut hic.* sui ipsius occultator est, *Novell.* 53. sua sententia fit suspectus, *l.* 7. §. 2. ff. *de suspect.* Atque ita, qui olim in exilium voluntarium ierant, postea aqua & igni interdicebantur. Interdictionem sequebatur bonorum publicatio. vid. Cujac. 7. *obs.* 22. Goth. Adde Revard. *conject. lib.* 1. *c.* 18. 19. Ans. 21 *l.* 1. *C. de bonor. possess. contra tab. libert.* 22 Et sic, qui pleno jure non est manumittentis. 23 *l.* 7. §. 4. ff. *de oper. libert.* 24 Excipe *l.* 47. ff. *tit. prox.* 25 *l.* 31. §. 1. ff. *de judeic. libert.* 26 *Al.* posse. 27 Adde *l.* 12. ff. *de injuriis.* 28 Quia liberti agnovit testamentum. 29 Ut in specie *l.* 15. ff. *de dote.* 30 Adde casum *l.* 63. *in fin. infr. de re judic.* 31 *l.* 6. *supr. de agnosc. lib. l.* 5. *in fin. supr. de jur. patronat.* 32 Ei jus libertinitatis causa impositorum. *vulgat.* 33 Filia quæ renunciavit hereditati paternæ, potest heres a patre institui. jus est enim patri eam renunciationem revocare, seu remittere. vide Decium in *l.* 3. *C. de collat.* 34 *l.* 10. ff. *h. t.* 35 Patronus ejus. 36 Id est, Seii libertus. 37 Usufructuario. 38 Ita ut ad eum etiam proprietas rediret. 39 Præteriti a liberto patris. 40 Heredem. 41 Id est, extraneos. sic vis dicitur extraria in *l.* 30. *in fin.* ff. *locati.* 42 Solvendo est hereditas, quæ heredem invenit. *l.* 3. ff. *ad leg. Falcid.* vide *l.* 33. *supr. soluto.* 43 Id quod nostra singulariter interest, æstimamus nostra computatione, nostroque non aliorum judicio. 44 Facit *l.* 54. *supr. de legat.* 2. 45 Sepulchra (in quibus majores conditi) Jure singulari æstimare solemus. adde *l.* 35. *supr. de minor. l.* 1. §. 15. *infr. si quid in fraud. patron. l.* 22. *vers. nec vero. C. de administr. tut.* 46 Vide *l.* 1. §. 15. ff. *si quid in fraud. patron.* 47 Quæ illa mancipia sunt, quæ non pretio, sed affectu æstimare solemus? Actores servi, qui secreta patrimonii nostri norunt. vid. *l.* 22. *C. de administrat. tut. l. ult. supr. de offic. Præsidis.* 48 Pretium & affectus opponuntur *hic*: ut & animus cujusque, & aliorum computatio. *supr. h. t.* Denique aliud est pretio æstimare: aliud vero, affectu pretium ponere. Res non æstimamus proprio affectu, sed pretio vero, quod fecit usus communis. vid. *l.* 63. *supr. ad l. Falcid.* 49 Suo scilicet. Affectus enim interdum habetur ratio. *l.* 54. *supr. mandati.* 50 Si patronus revendiderit liberto impositas ei operas, a petitione bonorum possessionis contra tabulas liberti repellitur. *l.* 20. *supr. de jur. patron. l.* 22. *circa fin. supr. l.* 4. *C. de oper. libert. l.* 2. *C. de bonor. possess. contra tab. libert.* 51 *l.* 2. *C. de bonor. possess. contra tabulas libert. l.* 53. *infr. de verb. sign.* 52 *Revendere* dixit, ut Cicero *Revenire*. Cicer. *de Orat.* Cum miles domum revenisset. 53 *Al.* filiam.

prius

prius, quam de familia quæſtionem haberet, adierit hereditatem: patronum ad contra tabulas bonorum poſſeſſionem non admitti Julianus ait. debuit [1] enim & patronus liberti necem vindicare: quod & in patrona erit dicendum.

De nepotibus patroni ex filio exheredato. 1. Si filius liberti omiſerit patris hereditatem.

38. TERENTIUS CLEMENS lib. 9. ad leg. Juliam & Papiam.

QUæritur, an filio exheredato etiam nepotes ex eo a bonorum poſſeſſione liberti excludantur? Quod utique *ſic dirimendum* eſt, ut vivo filio, donec in poteſtate ejus liberi manent, non admittantur ad bonorum poſſeſſionem, ne qui ſuo nomine a bonorum poſſeſſione ſummoventur, per alios [2] eam conſequantur. ſin autem emancipati [3] a patre fuerint, vel alio modo ſui juris effecti: ſine aliquo impedimento ad bonorum poſſeſſionem admittantur. §. 1. Si filius liberti omiſerit [4] patris ſui hereditatem, hoc patrono proficiet.

De patroni filia in adoptionem data.

39. IDEM lib. 10. ad leg. Juliam & Papiam.

PAtroni filia, ſi in adoptiva [5] familia ſit, ad bona libertorum paternorum admittitur.

De filio patroni exheredato.

40. IDEM lib. 12. ad legem Juliam & Papiam.

SI pater exheredato filio ita cavit, *ut jus in libertum ſalvum ei eſſet*, nihil ei ad hanc rem nocet [6] exheredatio.

De onere patrono, cui quoad debitam portionem ſatisfactum eſt, impoſito.

41. PAPINIANUS lib. 12. Quæſtionum.

SI libertus patrono, quod ad debitam [7] portionem attinet, ſatisfaciat [8], invito [9] tamen aliquid [10] extorquere conetur: quid ſtatuendum eſt, quæritur? quid enim, ſi ex parte debita inſtituto [11], decem præterea legentur [12], & rogetur ſervum proprium, qui ſit decem, vel minoris pretii, manumittere? Iniquum eſt, & legatum velle percipere, & libertatem ſervo non dare. ſed parte debita accepta & legato temperare, & libertatem imponere non cogi: ne ſervum forte de ſe male meritum cogatur manumittere. Quid ergo, ſi ſolo eodem herede inſtituto, idem libertus petierit? Si ſubſtitutum habebit, æque decreti remedium poterit procedere, ut accepta debita portione, cætera pars ad ſubſtitutum perveniat: ita ut, ſi forte ſervus redimi potuiſſet, præſtaretur libertas; ceſſante vero ſubſtitutione, patronum hereditatem liberti amplectentem Prætor, qui [13] de fideicommiſſo cognoſcit, libertatem ſervo eum imponere cogat [14].

De filio patroni exheredato a patre, & arrogato a fratre. Si quis alio jure veniat, quam eo quod amiſit. 1. Si libertus alium bonorum caſtrenſium, alium cæterorum heredem fecerit. 2. Si filius liberti impubes ſubjectus dicatur. 3. Si patroni filia heres inſtituta, pendente accuſatione falſi teſtamenti deceſſerit.

42. IDEM lib. 13. Quæſtionum.

FIlius, qui patri heres extitit, fratrem exheredatum adrogavit; atque ita herede eo relicto defunctus eſt: bonorum poſſeſſione [15] libertum patris naturalis exheredatus non habebit. nam cui non [16] exheredato [17] talis adoptio noceret, nocere debet exheredato: quoniam pœna, quæ Legibus aut Edicto irrogaretur, adoptionis remedio non obliteraretur. Paulus notat: ei [18], qui alio jure venit, quam eo, quod amiſit, non nocet id, quod perdidit, ſed prodeſt quod habet: ſic dictum eſt, patrono eodemque patronæ filio non obeſſe, quod quaſi patronus deliquit, ſi ut patronæ filius venire poſſit. §. 1. Papinianus, Caſtrenſium bonorum Titium [19] libertus fecit heredem, cæterorum alium; adita eſt a Titio hereditas: magis nobis placebat, nondum patronum poſſeſſionem contra tabulas petere poſſe. verum illa quæſtio intervenit, an omittente eo, qui reliqua bona accepit, perinde Titio adcreſcant, ac ſi partes ejuſdem hereditatis accepiſſent? verius mihi videtur, inteſtati [20] jure deferri bona cætera. Titius igitur heres non po[illegible]erit i[illegible]e manumiſſorem, cum Titio nihil auferatur; nec bonis cæte[illegible] nondum ad cauſam teſtamenti pertinent. §. 2. Cum filius liber[illegible]bes qui ſubjectus dicitur, ex prima parte bonorum poſſeſſio[illegible] accipiat, an patronus defuncti poſſeſſionem accipere poſſit, qu[illegible]tum eſt? & ſine dubio, qui ſequentis gradus ſunt, non [21] admittun[illegible] interim. cum enim præcedit alia poſſeſſio, qui ſequitur, accipere non poteſt [22]. Plane ſi contra eum, qui ſubjectus dicitur, fuerit judicatum: data non intelligitur. † Sed & in patrono, pendente controverſia, idem erit dicendum: plane quod ad patroni quoque perſonam pertinet, differri controverſia debebit. §. 3. Si falſum [23] liberti teſtamentum ab aliis in provincia dictum, atque ita res per appellationem extracta eſſet; defuncta medio tempore patroni filia, quam libertus heredem inſtituerat: filio mulieris ſervavit Divus Marcus eam partem bonorum, quam filia patroni vel jure inteſtati, ſi vixiſſet, habere potuit [24].

De patrono ſubſtituto heredi ex ſemiſſe.

43. IDEM lib. 14. Quæſtionum.

JUlianus putat patronum, qui Titio pro parte dimidia herede inſtituto ſubſtitutus, eo deliberante [25] bonorum poſſeſſionem contra tabulas accepit, ſi poſtea Titius non adierit hereditatem, nihil ei, qui adiit hereditatem, abſtuliſſe: non magis quam ſi ſub conditione fuiſſet inſtitutus. igitur Titio deliberante res in incerto erit, utrumne ſemis ex ſubſtitutione in poſſeſſionem convertatur, an Titio adeunte ſingulis heredibus partes debitæ auferantur.

Si a patrono ex debita portione inſtituto fideicommiſſum relinquatur pure, eique tantundem legetur ſub conditione. 1. Si patrono inſtituto ſervus legetur ad ſupplendam debitam portionem. 2. Quo tempore ſpectatur quantitas bonorum liberti.

44. PAULUS lib. 5. Quæſtionum.

SI patronum ex debita portione heredem inſtituas, & pure roges fundum dare, eique ſub conditione tantundem leges: in conditionem fideicommiſſum redigitur. erit tamen & hic, quod moveat: onerabitur enim [26] patronus ſatisdatione fideicommiſſi. Sed dicendum [eſt] ab eo fideicommiſſario cavendum, a quo patrono legatum eſt, ut undique patronus ſuum jus habeat imminutum. §. 1. Patronus heres inſtitutus, legato ei ſervo, per quem ſuppleretur debita ei portio, non petet contra tabulas bonorum poſſeſſionem, quamvis ſervus clauſis tabulis deceſſit. §. 2. Si ex bonis, quæ mortis [27] tempore fuerunt, debitam partem dedit libertus in hereditate, vel legato, ſervus tamen poſt mortem liberti reverſus [28] ab hoſtibus augeat patrimonium: non poteſt patronus propterea queri, quod minus habeat in ſervo, quam haberet, ſi ex debita portione eſſet inſtitutus. † Idem eſt & [in] alluvione, cum ſit ſatisfactum ex his bonis, quæ mortis tempore fuerunt. † Idem eſt [&] ſi pars legati liberto relicti ab eo, cui ſimul datum erat, vel hereditatis, nunc illis abſtinentibus adcreſcat.

De inſtitutione patroni, & ſervi ejus, vel ſervi tantum.

45. IDEM lib. 9. Quæſtionum.

SI patronus ex ſexta [29], & ſervus ejus ex reliqua parte ſit heres inſtitutus: nec ex ſervi portione fideicommiſſum debetur. at ſi ſervus duntaxat heres inſtitutus eſt, puto nec hic ex debita portione præſtandum.

Si patronus deceptus falſum judicium teſtatoris ſecutus ſit.

46. IDEM lib. 3. Reſponſorum.

PAulus reſpondit: Patronus, qui deceptus [30] falſum judicium teſtatoris ſecutus eſt, bonorum poſſeſſionem contra tabulas teſtamenti liberti petere non prohibetur.

De nepote patroni exheredato. 1. De ea, quæ ex voluntate patris accuſavit libertos. 2. De libera teſtamenti factione liberto relicta. 3. De nepote patroni poſt mortem avi concepto. 4. De filiis patroni militis ab eo præteritis.

47. IDEM lib. 11. Reſponſorum.

PAulus reſpondit, exheredationem nepotis, quæ non notæ [31] gratia, ſed alio conſilio adjecta eſt, nocere ei non oportere, quo minus contra tabulas libertorum avi bonorum poſſeſſionem petere poſſit.

§. 1. Quæro, an ſi Titia patroni filia jactat [32] Titium patrem [33] ſuum prius quam moreretur literas ad ſe feciſſe, quibus adjiceret, per libertos ſuos maleficiis appetitum; easque literas ſe ſecutam, poſt mortem patris libertos accuſare: an aliquid ei prodeſſe poſſit hæc excuſatio? Paulus reſpondit, eam, quæ ex voluntate patris accuſavit, non debere repelli a bonorum poſſeſſione contra tabulas: quoniam non ſuum judicium, ſed alienum exſecuta eſt. §. 2. Patroni filius epiſtolam talem liberto emiſit: *Sempronius Zoilo liberto ſuo ſalutem: Ob merita tua, fidemque tuam, quam mihi ſemper exhibuiſti, concedo tibi liberam* [34] *teſtamenti factionem.* Quæro an patroni filio nihil [35] relinquere debeat? Paulus reſpondit, eum libertum, de quo quæritur, liberam teſtamenti factionem conſecutum non videri [36]. §. 3. Paulus reſpondit, nepotem etiam poſt mortem avi conceptum, ſuperſtitem liberto, bonorum poſſeſſionem contra tabulas liberti aviti petere poſſe, & ad hereditatem legitimam ejus admitti: reſponſum enim Juliani tantum ad hereditatem legitimam, item bonorum poſſeſſionem avi petendam pertinere. §. 4. Paulus reſpondit: quamvis filii, a patre milite præteriti, pro [37] exheredatis habeantur: tamen non [38] eouſque ſilentium patris eis nocere debere, ut [&] a bonis libertorum avitorum repelli debeant. † Idem [39] reſponſum [40] eſt etiam de bonis libertorum paternorum.

De eo, qui libertum effracturæ crimine accuſavit.

48. SCÆVOLA lib. 2. Reſponſorum.

QUæro de eo, qui libertum effracturæ [41] crimine accuſavit [42]? Reſpondit, ſi ejuſmodi effracturæ crimine accuſatus ſit, ex quo, ſi probaretur, in metallum datus eſſet: denegandam bonorum poſſeſſionem.

De liberto arrogato per obreptionem.

49. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

LIberto per [43] obreptionem [44] adrogato [45], jus ſuum patronus non amittit [46].

De patrono eoque qui eſt in ejus poteſtate, ex minore parte inſtituto. 4. De patrono qui hereditatem reſtituit. 5. De filio patroni arrogato a liberto. 6. De liberatione patrono legata.

50. TRYPHONINUS lib. 17. Diſputationum.

NIhil intereſt, ipſe patronus ſcriptus heres ex minore parte adierit hereditatem, an [47] ſervum ſuum ſcriptum juſſerit adire hereditatem, quam

1 *l. 9. C. de his, quibus ut indign.* 2 Imo id fieri poteſt. *l. 14. ſupr. h. t.* 3 *l. 11. in fin. ſupr. h. t.* 4 Vide *l. 6. §. 2. ff. h. t.* 5 *l. 22. ſupr. de jure patron.* 6 *l. 12. §. 2. 3. ſupr. h. t.* 7 Vid. *l. 2. ſupr. de dote.* 8 Et ſic debitam patrono portionem ei relinquat. *l. 21. §. 2. ſupr. de jure patronat. l. 44. l. 45. ff. h. t.* 9 Id eſt, ab invito. 10 Ulterius. 11 Patrono. 12 Per libertum. 13 Fideicommiſſarius. 14 *Al.* coget. 15 *Al.* poſſeſſionem liberti. 16 Non exheredato quod nocet, nocere magis debet exheredato. adde *l. 13. ſupr. h. t.* 17 Sic reſtituit Cujac. 1. *obſ.* 38. Nam cui non adrogato talis exheredatio noceret, nocere debet exheredato. 18 Excluſus uno jure, alio admittitur, a quo excluſus non reperitur. 19 Commilitonem, caſtrenſium ſcil. vide Cujac. 8. *obſ.* 32. 20 *l. 3. ſupr. l. 1. & 2. C. de teſt. milit.* 21 Hodie admittuntur. *l. ult. C. qui admitt. ad bonor. poſſeſſ.* 22 Cur ita? collige ex *l. 13. §. 7. ff. de jure fiſci.* 23 *l. 6. §. 1. ſupr. h. t.* 24 *l. ſed etſi deceſſerint. 5. ſupr. de bon. poſſeſſ. contra tab.* 25 Si patronus, dum deliberat inſtitutus & ſubſtitutus, bonorum poſſeſſionem contra tabulas liberti petit, & uterque, id eſt, inſtitutus & ſubſtitutus, moritur, patronus ſuccedit ab inteſtato. 26 *l. 5. §. 29. ſupr. ut in poſſeſſ.* 27 *l. 3. in fin. ſupr. h. t.* 28 Servi ab hoſtibus reverſi poſt mortem teſtatoris augent hereditatem. *l. 43. ſupr. ad l. Falcid.* 29 Quæ non facit tertiam patrono debitam. §. 3. *Inſt. de ſucceſſ. libert.*

30 Legitimam hereditatem vindicare non prohibetur is, qui, cum ignorabat vires teſtamenti, judicium defuncti ſecutus eſt. *l. 8. ff. de her. pet.* 31 Vide *l. 12. §. 2. ff. h. t.* 32 Adde *l. 9. ff. h. t.* 33 *l. 14. in fin. ff. h. t.* 34 Id eſt, immunem a relinquenda mihi legitima. 35 Patroni filio aliquid relinquendum. *l. 3. ff. de hered. pet.* §. 3. *Inſt. de ſucceſſ. libert.* 36 Vide quæ not. ad *l. 3. ff. qui teſt. l. 13. C. de teſtam.* De libera teſtamenti factione vide Cujac. 8. *obſ.* 32. 37 Pro exheredatis habentur, qui præteriti ſunt a patre milite. Præteriri a patre milite, quaſi exheredari eſt. vide *l. 9. C. de teſtam. milit.* Quaſi exheredatio eſt, inquam; quippe præteritio, quæ habetur pro exheredatione, non proprie eſt exheredatio. 38 Imo, eouſque. *l. 12. ff. h. t.* vide Cujac. 14. *obſ.* 5. 39 Imo, non idem. *l. 12. in fin. ff. h. t.* 40 Reſponſum non eſt. vide Cujac. 14. *obſ.* 5. 41 De eo crimine agitur in *l. 1. C. de locat.* Effractores ſunt, qui vi fores vel parietem effringunt. de quorum pœna vide *l. 3. §. 1. ff. de off. Præfect. vig. l. 16. §. 5. ff. de pœn.* vide Cujac. 10. *obſerv.* 27. 42 Vide *l. 10. ff. de jure patronatus.* 43 Qui per obreptionem adrogatur, conditionem ſuam celat: ideoque non fit ingenuus, nec patronum jure ſuo excludit. *l. 10. §. 2. ff. de in jus vocand.* 44 Obreptionis animo adire quid ſit, vide *l. 29. ff. ad leg. Corn. de falſis.* 45 In filium. 46 Libertus ita adoptatus non fit ingenuus, manet ſemper libertus. *l. ult. ff. de ſtatu hom.* 47 Vide *l. 4. in fin. ff. h. t.*

retinet:

retinet: nihilominus enim repulsus erit a contra tabulas bonorum possessione. §. 1. Si tamen, antequam juberet liberti hereditatem adire, servum vendiderit, aut manumiserit, & ita ipse novus libertus, aut emptor herédes extiterint: verbis Edicti non prohibetur patronus accipere contra tabulas bonorum possessionem. §. 2. Sed numquid Prætor ei denegare possessorias actiones debeat, si fraudem Edicto ejus facere voluit: ut pretio uberiore percepto, vel tacita [1] pactione etiam hereditatis ex institutione delatæ commodum, & bonorum possessionis contra tabulas haberet? faciliorque [2] suspicio, per filium scriptum heredem, quamvis emancipatum, adeuntem, liberti hereditatem ipsum patronum habere: cum *omnia quæ nostra sunt, liberis nostris ex voto paremus.* §. 3. Si tamen clusis [4] adhuc tabulis testamenti liberti, cum ignoraret judicium ejus patronus, eorum quid, quæ supra scripta sunt, circa institutum subjectum juri suo fecit: amota fraudis suspicione, suo jure [in] bonorum possessione contra tabulas utetur. §. 4. Si patronus ex debita [5] portione a liberto scriptus, rogatusque hereditatem restituere, suspectam dixit, & compulsus adire, cum retinere posset, restituerit: non poterit accipere contra tabulas bonorum possessionem, & quia adgnovit judicium liberti, & quia sprevit, & quasi damnavit eam possessionem. §. 5. Longe distat ab hoc patroni filius, quem libertus adrogavit, & ex minore parte heredem scripsit, cum nemo ex familia patroni alius esset: quanquam enim hic ipso jure (quippe [6] suus) heres deprehendatur, si tamen se non immiscuit hereditati ut patris, sed [7] abstinuit quasi patroni, tamen filius admittendus est ad contra tabulas bonorum possessionem.

§. 6. Si debenti patrono certam pecuniam, liberationem libertus reliquisset, isque usus est, adversus heredem petentem debitum, doli exceptione, aut acceptilatione liberatus est debito propter legatum: dicendum est, eum non posse accipere contra tabulas bonorum possessionem [8].

Si pater accusatoris manumiserit libertum.

51. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo epitomatorum.

SI eundem libertum, & tu capitis accusasti, & pater tuus manumisit: non poterit tibi ejus liberti bonorum possessio ex Edicto Prætoris dari. Paulus: Imo, contra accidet, si quem servum accusaveris, deinde is patris tui fuerit factus, & is postea eum manumisit.

TIT. III.

DE [9] LIBERTIS UNIVERSITATIUM [10].

1. ULPIANUS lib. 49. ad Edictum.

MUnicipibus [11] plenum jus in bonis libertorum, libertarum, defertur: hoc est, id [12] jus quod etiam patrono. §. 1. Sed an omnino petere *bonorum possessionem* possint, dubitatur: movet enim, quod [13] consentire non possunt? Sed per alium [14] possunt petita bonorum possessione ipsi adquirere. sed qua [15] ratione Senatus censuit [16], ut restitui eis ex Trebelliano hereditas possit, qua [17] ratione alio Senatusconsulto, heredibus [18] eis institutis a liberto, adquirere hereditatem permissum est: ita [19] bonorum quoque possessionem petere dicendum est: §. 2. Temporaque bonorum possessionis petendæ cedere municipibus exinde, ex quo decernere de petenda potuerunt. quod [&] Papinianus respondit.

TIT. IV.

DE ADSIGNANDIS [20] LIBERTIS [21].

Tempus & verba Senatusconsulti. 1. De numero liberorum & libertorum. 2. De liberto qui est apud hostes. 3. Quibus modis assignatur, 4. Vel assignatio adimitur. 5. De filio exheredato, 7. Vel repudiante. 8. Si sit ex patrono filius unus, ex altero duo, & uni eorum libertus assignatus est.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Sabinum.

SEnatusconsulto, quod factum est Claudianis temporibus, Velleio Rufo & Osterio [22] Scapula Consulibus, de adsignandis libertis in hæc verba cavetur: *Si, qui duos pluresve liberos justis nuptiis quæsitos in potestate haberet, de liberto libertave sua significasset, cujus ex liberis suis eum libertum eamve libertam esse vellet: Is eave, quandoque is, qui eum eamve manumisit inter vivos vel testamento, in civitate esse desisset, solus [23] ei patronus solave patrona esset, perinde, atque si ab eo eave libertatem consecutus, consecutave est. Utique, si ex liberis quis in civitate esse desisset, neque ei liberi ulli essent: cæteris ejus liberis, qui manumisit, perinde omnia jura serventur, ac si nihil de eo liberto eave liberta is parens significasset.* §. 1. Quamvis singulari sermone Senatusconsultum scriptum est: tamen & pluribus liberis, & plures libertos libertasve posse adsignari, certum est. §. 2. Is quoque libertus, qui apud hostes est, adsignari potest. §. 3. *Adsignare* autem quis potest quibuscunque [24] verbis, vel nutu [25], vel testamento [26], vel codicillis, vel vivus. §. 4. Adimere [27] adsignationem etiam nuda voluntate poterit. §. 5. Sed & si exheredato filio libertum quis adsignaverit, valet adsignatio: nec nocet ei nota [28] exheredationis, quantum ad *jus patronatus.* §. 6. Sed si post adsignationem fuerit exheredatus, non [29] semper exheredatio adimet adsignationem: nisi hoc animo [30] facta sit. §. 8. Sed si is, cui adsignatus est, repudiaverit, puto verius, quod & Marcellus scripsit, posse admitti fratres ejus. §. 8. Si sit ex patrono filius [unus] ex altero duo, & uni eorum libertus adsignatus est, videndum, quot partes fiant hereditatis liberti: utrum tres: ut duas habeat is, cui adsignatus est, id est, suam, & fratris; an vero æquales partes fiant, quoniam per adsignationem [31] alius excluditur? & Julianus lib. LXXV. scripsit, magis esse, ut bessem hic habeat, qui fratrem excludit. quod verum est, quamdiu frater ejus vivat, vel admitti potuit ad legitimam hereditatem: cæterum si fuerit capite [32] minutus [33], æquales partes habebunt.

Si is, cui adsignatum est, decedat relicto filio, & fratre, & alterius patroni filio.

2. POMPONIUS lib. 4. Senatusconsultorum.

SEd si is, cui adsignassem, decessisset relicto filio, & fratre, & alterius patroni filio: semissem habiturum eum nepotem, quem esset filius meus is, qui vivit, habiturus, si ego eum libertum non adsignassem.

De nepote patroni. 4. De liberis ejus cui assignatus est libertus. 7. Si duobus assignetur.

3. ULPIANUS lib. 15. [34] ad Sabinum.

IDem erit dicendum, & si is, qui filium & nepotem habebat, nepoti libertum adsignaverit: admittetur nepos ad legitimam hereditatem, licet sit alterius patroni filius. & hoc contingit patrui [35] vita: cæterum, si ille non esset, nihil ei prodesset adsignatio ad deminuendum jus alterius patroni filii. §. 1. Posse autem & nepoti [36] adsignari certum est: & præferri filio nepotem adsignatoris, constat [37]. §. 2. Unde quæri poterit, an, si filium habeat, & ex eò nepotem, possit, quasi duos habeat in potestate, jus Senatusconsulti inducere? In qua specie, cum placeat, etiam ei, qui in potestatem recasurus est, adsignari: quare non admittimus, cum utrumque esse in potestate negare non possumus? §. 3. An autem ad legitimam hereditatem admitti possit hic, qui est in potestate, tractari poterit? & cum [38] multi sint casus, quibus & libertum habere, qui in potestate est, possit: cur non hoc quoque admittendum sit, ut per eum pater ad legitimæ hereditatis admittatur emolumentum? quod & Pomponio recte videtur. habent autem libertos etiam filiifamilias: utputa si castrensem [39] servum eorum quis manumiserit. §. 4. Emancipatos quoque filios ejus, cui adsignatus est libertus, habere commodum Senatusconsulti puto: non ut ad legitimam hereditatem admittantur, sed ad ea quæ possunt. §. 5. Secundum quod liberto intestato defuncto, quoniam ad legitimam hereditatem admitti non possunt, videndum, ne admittatur filius adsignatoris in familia remanens, an non? & putem, emancipatos per Prætorem præferendos. §. 6. Liberos autem ejus, cui adsignatus est, accipere debemus non solum filios, verum etiam nepotes [40] & neptes, & deinceps descendentes.

§. 7. Si quis duobus adsignaverit libertum, & alter in civitate esse sine liberis desierit, alter non;

4. POMPONIUS lib. 4. Senatusconsultorum.

VEl [41] vivus noluerit ad se hereditatem liberti pertinere:

5. ULPIANUS lib. 14. ad Sabinum.

UTrum portio ejus, qui [42] in civitate esse desiit, vel repudiavit, in familiam redeat: an vero ei potius adcrescat [43], in cujus persona durat adsignatio? Et Julianus lib. LXXV. scripsit, adsignationem in hujus [44] solius persona locum habere, & solum admittendum: quod est verum. §. 1. Quod si non sine liberis decesserit, an cum vivo admittantur? Et putat adhuc solum admittendum: defuncto autem eo, liberos alterius succedere; non in familiam libertum redire. §. 2. Sed si ex duobus istis alter filios, alter nepotes reliquerit, an simul ad legitimam hereditatem admittantur? Et puto, ordinem inter eos faciendum.

De servo legato qui habet vim assignationis.

6. MARCIANUS lib. 7. Institut[ionum].

SI servus liber esse jussus fuerit, & filio legatus, deinde vivus testator eum manumiserit: ad filium libertus quasi adsignatus pertinet. hoc ita est, sive expressum est, vel certe intellexit, non quasi servum eum legasse, sed quasi libertum adsignasse.

Quibus modis assignatur. De jure & effectu assignationis.

7. SCÆVOLA lib. 2. Regularum.

ADsignare & pure [45], & sub conditione [46], & per epistolam [47] vel testationem [48] vel chirographum possumus: quia [49] adsignatio liberti neque [50] quasi legatum, neque quasi fideicommissum percipitur; denique nec fideicommisso onerari potest.

1 Tacita pactio hic dicitur & apud Plin. 5. *epist.* ut alibi, tacita summa. *l.* 47. §. 1. ff. *de pact.* tacitum mutuum, Gell. 12. tacitum fideicommissum, hoc est, fraudulentum. Nam plerumque tacita cum dicimus, fraudes intelligimus. 2 In filio præsumitur facilior suspicio, quam in alio. vid. quæ notavi ad *l.* 67. ff. *de ritu.* 3 *l.* 15. ff. *de inoff. testam. l.* 7. ff. *unde liberi. l.* 7. ff. *de bon. damn. l.* 13. §. 2. *cum enim. C. de leg. her.* Ideoque non præsumuntur parentes suos liberos decipere velle. *l.* 67. §. 1. ff. *de ritu.* 4 Clausis. *Hal.* 5 Tertia. §. 3. *Inst. de success. libert.* 6 Sui ipso jure heredes sunt. 7 Abstinendi, & se immiscendi differentia. 8 *l.* 5. §. 2. ff. *de leg. præstand.* 9 De libertis municipum & aliis universitatum. 10 Sensus est, bonorum possessionem municipibus, collegiis, universitatibus etiam dari contra tabulas libertorum suorum. Quo ex loco pariter observamus, collegia licita, manumittendorum servorum jus habuisse 11 *l.* 3. §. 6. ff. *de suis. l.* 2. ff. *de manumiss. quæ servis.* vid. quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de servis reip. manum.* 12 Privatorum jus ad municipia [illegible] extenditur. 13 *l.* 17. §. 6. ff. *de recept. qui arbitr.* 14 *l.* 2. ff. *de adquir. vel amitt. possess.* 15 Argumentum a jure fideicommissi petendi, ad successionem liberti petendam. adde Ulpian. 24. §. 5. 16 Vid. *l.* 26 ff. *ad SC. Trebell.* 17 Argumentum ab hereditatis petitione ad bonorum possessionis petitionem. 18 *l.* 12. *C. de hered. inst.* 19 *l.* 3. §. 4. ff. *de bonor. possess.*

20 De adsignatione libertorum, 3. *Inst.* 9. *περὶ προσκυρώσεως ἀπελευθέρων.* 49. *Eclog.* 5. quid sit adsignare, vid. *l.* 107. ff. *de verb. sign.* 21 Sensus est, si uni liberorum a parente adsignatus est libertus, is solus patronus erit, cui libertus adsignatus erit: non ideo tamen in perpetuum repelluntur cæteri a bonorum possessione contra tabulas, vel unde legitimi. vide Cujac. *hic.* 22 Alterio. *Inst. h. t.* Hostorio, *Theoph. ibid.* 23 *Inst. h. t. l.* 30. *in fin.* ff. *qui & a quibus manumissi.* 24 *l.* 7. *l.* 13. ff. *h. t.* §. *ult. Inst. h. t.* 25 Nutu adsignari libertus potest. Nutu pleraque ita consistunt. vide *l.* 52. *in fin.* ff. *de obligation.* 26 Vel ab intestato. §. 3. *Inst. h. t.* Porro hinc colligunt, in testamento posse contractum haberi: qua de re dixi ad *l.* 21. *in fin.* ff. *qui testam* 27 Ademptio fit etiam nuda voluntate & quibuscunque verbis: nec ea in re formalia quædam verba sunt inventa. Theoph. *h. t.* 28 Exheredatio notæ & injuriæ species vid. *l.* 8. ff. *de bonor. possess. contra tab* 29 *l.* 47. ff. *de bon. libert* 30 Animus in exheredatione perspicitur. Inde fit, ut adsignatus filio libertus exheredato post filio adsignatus maneat: nisi exheredatio animo quoque adimendæ adsignationis facta sit. 31 Uni libertum qui adsignat, alterum excludit. 32 Vide Ulpian. 27. §. *ult.* 33 *l.* 23. *l.* 39 ff. *de bonis libert.* 34 *Al.* quattodecimo. 35 *Al.* in patrui vita. 36 Nepoti quoque libertus adsignari potest. §. 1. *Inst. h. t.* 37 Unde? Jubeat testator, & erit lex. 38 Libertum habere potest etiam is, qui in potestate est, puta filiusfamilias miles castrensem servum, eundemque a se manumissum. 39 *l.* 8 ff. *de jure patron.* 40 Liberorum appellatione comprehenduntur nepotes, & cæteri descendentes. 41 Nec vivus hereditatem liberti ad se pertinere voluerit *Hal.* adde *l.* 94. ff. *de adq. vel omitt. her.* 42 *l.* 13. §. 2. ff. *h. t.* 43 Jus adcrescendi locum obtinet etiam in adsignationibus libertorum. 44 Id est, ejus, cui adsignatus est servus. 45 *l.* 10. *in fin.* ff. *h. t.* 46 *l.* 10. ff. *h. t.* 47 Adde *l.* 1. §. 3. §. 4. *supr. h. t.* 48 Puta testamentum, codicillos *d.* §. 3. 49 Feudum licet etiam pro anima non possit relinquere Vasallus, 2. *Feudor* 9. *cap.* 1. *tit.* 55. potest tamen feudum uni ex filiis adsignare, quia nec pro legato vel fideicommisso habetur adsignatio, *ut hic.* de quo vide plura apud Ardizonem, *in usib. feud. c.* 12. 50 Adsignatio, nec quasi legatum, nec quasi fideicommissum percipitur: & tamen testamento adjici potest. hinc colligunt, Conductus etiam testamento adjici posse. vide quæ notavi ad *l.* 21. *in fin.* ff. *qui testam.*

An liberi manumissoris assignare possint.

8. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

Liberi patroni, quamquam & ipsi in plerisque [1] causis manumissoris jure censentur, tamen paternum libertum liberis suis adsignare [2] non potuerunt; etiamsi eis a parente fuerit adsignatus: idque & Julianus & Marcellus probant.

De filio emancipato.

9. IDEM lib. 9. Pandectarum.

Utrum ei tantum, qui in potestate sit, an etiam emancipato [3] filio adsignare libertum patronus possit, si modo non pauciores quam duos præterea in potestate habeat, dubitari solet? Et magis est posse [4].

De assignatione sub conditione, vel in diem. 1. De duabus assignationibus, pura, & conditionali.

10. TERENTIUS CLEMENS lib. 12. ad legen Juliam & Papiam.

Sub conditione [5] vel in [6] diem liberto adsignato, interim, pendente die, vel conditione, omnia perinde observabuntur, ac si adsignatus non esset: itaque mortuo eo interim ad omnes liberos hereditas & bonorum possessio pertinebit. §. 1. Si uni [7] pure [8], alii sub conditione libertus adsignatus sit, eum, cui pure adsignatus sit, pendente conditione solum patroni jus habere dicendum est.

De alimentis.

11. PAPINIANUS lib. 14. Responsorum.

Alimentorum [9] causa libertos filiis adtributos, filiis adsignatos non videri, respondi: cum ea ratione libertis [10] consuli patronus voluerit, quo facilius voluntatis emolumentum consequantur [*salvo jure communi*].

De duobus patronis.

12. POMPONIUS lib. 12. Epistolarum.

Si ex duobus patronis alter eorum filio suo libertum adsignaverit, non obstat; quo minus alter patronus jus solidum suum haberet.

De manumissione & adsignatione eodem testamento factis. 1. De posthumis. 2. Si quis ex liberis in civitate esse desierit. 3. De assignatione ex die vel in diem.

13. IDEM lib. 4. Senatusconsultorum.

Testamento [11] potest quis & servum manumittere, & eundem ut libertum adsignare. §. 1. De liberis [12], qui sunt in potestate, Senatus locutus est: ergo de posthumis nihil hoc Senatusconsulto provisum est? magis [13] tamen puto, etiam posthumos contineri.

§. 2. Quod inquit Senatus [14], *Si ex liberis quis in civitate esse desisset*, eum significat, qui in perpetuum in civitate esse desierit: non etiam si quis ab hostibus captus reverti possit [15]. §. 3. Ex die [16] quoque certa adsignari potest, sed usque in diem certum vix [17] potest; nam ipse Senatus huic negotio finem præposuit.

TIT. V.

SI QUID [18] IN FRAUDEM PATRONI FACTUM SIT [19].

Summa. 1. *De dolo. De mortis causa vel aliter facta donatione. De legato.* 2. *De eo, quod donatum vel legatum est filio patroni.* 3. *De omni gesto.* 4. *De dolo alienantis vel accipientis.* 5. *Si uni ex patronis donatum sit.* 6. *De acquisitione omissa.* 7. *De eo, qui in lite vinci voluit.* 8. *De actione omissa.* 9. *De transactione.* 10. *De donatione.* 11. *De pluribus donatariis.* 12. *De venditione, emptione, locatione, conductione, permutatione.* 14. *De venditione & pretii donatione.* 17. *De mutuatione.* 18. *De promissione.* 19. *De fidejussione, oppigneratione,* 20. *Mandato.* 21. *De parte. De his quæ dividi non possunt.* 22. *Si servo aut filiofam. datum, vel cum eis contractum sit.* 26. *Qualis sit hæc actio. De successoribus.* 27. *De filio patroni.* 28. *De fructibus.*

1. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

Si quid dolo malo liberti factum esse dicetur (sive testamento facto, sive i[ntestato] libertus decesserit) *quominus* [*quam*] *pars* [20] *debita* [21] [illegible] *ad eorum quem perveniat, qui contra tabulas bonorum po[ssessionem] [illegible] possunt: cognoscit Prætor, & operam dat, ne ea r[es] [ei] fraudi sit.* §. 1. Si alienatio dolo malo facta sit, non q[uæ]rimus, utrum mortis causa facta sit, an non sit: omni enim modo revocatur. Si vero [22] non sit dolo malo facta, sed alias; tunc actori probandum erit, mortis causa factam alienationem. Si enim proponas, mortis causa factam alienationem, non requirimus, utrum dolo malo facta sit, an non sit: sufficit enim docere, mortis causa factam. nec immerito; mortis [23] causa enim donationes comparantur legatis: & sicut in legatis non quærimus, dolo malo factum sit, an non sit, ita nec in mortis causa donationibus. §. 2. Quod autem mortis causa filio donatum est, non revocatur [24]: nam [25] cui liberum fuit legare filio quantum vellet, is donando non videtur fraudasse patronum.

§. 3. Omne autem, quodcunque in fraudem patroni gestum est, revocatur. §. 4. Dolum accipere non oportet ejus qui alienavit, non ejus, cui alienatum est; & ita evenit, ut qui fraudis vel doli conscius non fuit, carere debeat re in fraudem patroni alienata. etsi putavit ingenuum, nec credidit libertinum. §. 5. Adversus compatronum, qui contra tabulas bonorum possessionem omisit, Faviana non competit, si [26] non plus sit in eo quod donatum est, quam pars debita patrono. Quare si mortis causa ei donatum sit, partem faciet compatrono, quemadmodum legatarius patronus facit. §. 6. Utrum autem ad ea sola revocanda Faviana pertinet, quæ [quis] libertus de bonis deminuit; an etiam ad ea quæ non adquisiit: videndum est? Et ait Julianus lib. XXVI. Digestorum, si hereditatem libertus non adierit fraudandi patroni causa, vel legatum repulerit, Favianam cessare: quod mihi videtur verum. quamvis enim legatum retro nostrum sit, nisi repudietur: attamen cum [27] repudiatur, retro nostrum non fuisse palam est. † In cæteris quoque liberalitatibus, quas non admisit is libertus, cui quis donatum voluit, idem erit probandum, Favianam cessare. sufficit enim patrono, si nihil de suo in necem ejus libertus alienavit: non [28] si non adquisiit. † Proinde etsi, cum sub conditione ei legatum esset, id egit ne conditio existeret; vel si sub conditione stipulatus fuerit, maluit deficere conditionem: dicendum est, Favianam cessare. §. 7. Quid si in lite vinci [29] voluit: Si quidem condemnatus est data opera, vel [30] in jure confessus: dicendum erit, Favianam locum habere. quod si noluit obtinere cum peteret: hic videndum. Et puto, hunc diminuisse de patrimonio; actionem enim bonis diminuit; quemadmodum si passus esset actionis diem abire.

§. 8. Sed si [puta] querelam [31] inofficiosi quam potuit, vel quam aliam, forte injuriarum [32], vel similem instituere noluit: non [33] potest patronus ob eam rem Faviana experiri. §. 9. At si transegit in fraudem patroni, poterit patronus Faviana uti. §. 10. Sed si libertus filiam dotavit [hoc ipso quod dotavit], non videtur fraudare patronum: quia pietas [34] patris non est reprehendenda. §. 11. Si pluribus in fraudem libertus donaverit [35], vel pluribus mortis causa: æqualiter patronus adversus omnes, in partem sibi debitam, sive Faviana [36] sive Calvisiana [37] experietur. §. 12. Si quis in fraudem patronorum rem vendiderit, vel locaverit, vel permutaverit: quale sit arbitrium judicis, videamus. Et in re quidem distracta deferri conditio debet emptori, utrum malit rem emptam habere justo [38] pretio, an vero a re discedere pretio recepto. neque omnino rescindere debemus venditionem, quasi libertus jus vendendi non habuerit: nec fraudemus pretio emptorem, maxime cum de dolo ejus non disputetur, sed de dolo liberti. §. 13. Sed si emerit in fraudem patroni libertus, æque dicendum, si magno emit [39], in pretio relevandum patronum, conditione [40] non ipsi delata, an velit ab emptione discedere, sed venditori, utrum malit de pretio remittere, an potius rem, quam vendidit, recipere persoluto pretio. † Et in permutatione [41], & in locatione [42] & conductione similiter idem observabimus.

§. 14. Sed si rem quidem bona fide vendiderit [43] & sine ulla gratia libertus, pretium autem acceptum alii donavit: videndum erit, quis Faviana inquietetur, utrum qui rem emit, an vero is qui pretium dono accepit? Et Pomponius lib. LXXXIII. recte scripsit, emptorem non esse inquietandum: fraus enim patrono in pretio facta est. eum igitur qui [44] pretium dono accepit, Faviana conveniendum. §. 15. Et alias videamus, si dicat patronus, rem quidem justo [45] pretio venisse, verumtamen hoc interesse sua, non esse venundatam, inque hoc esse fraudem, quod venierit possessio, in quam habet patronus affectionem [46] [vel opportunitatis], vel vicinitatis [47], vel cæli, vel quod illic educatus sit, vel parentes sepulti [48]: an debeat audiri volens revocare? Sed nullo pacto erit audiendus: fraus enim in damno accipitur pecuniario [49]. §. 16. Sed si forte & res vilius distracta sit, & pretium alii donatum: uterque Faviano judicio [50] convenietur, & qui vili emit, & qui pecuniam accepit muneri. is tamen qui emit, si malit rem restituere, non alias restituet [51], quam si pretium quod numeravit, recipiat. Quid ergo, si delegatus emptor solvit ei, cui donabat libertus: an nihilominus recuperaret [52]? & magis est, ut recuperare debeat, licet pretium ad alium pervenit, qui solvendo non est: nam & si acceptum pretium libertus prodegisset, diceremus nihilominus eum qui dedit, recipere debere, si velit ab emptione discedere. §. 17. Si mutuam pecuniam libertus in fraudem patroni acceperit [53], an Faviana locum habeat, videamus: & quod remedium in hoc est. Accepit mu-

1 Is, cui libertus adsignatur, non omnino similis est adsignanti, id est, non eodem jure censetur, *ut hic.* 2 Adsignatum nobis libertum alii adsignare non possumus. 3 Emancipatis etiam filiis libertos adsignare possumus. 4 Imo, evanescit. §. 2. *in princ. Inst. eod.* Goth. Conciliationem vide apud Edm. Merill. *lib.* 1. *observ.* 13. Ans. 5 Potest enim ita adsignari. *l. 7. supr. h. t.* 6 Atqui in diem adsignari is potest. *l. ult. in fin.* ℔. *h. t.* Hujus legis verba *in diem* accipe pro *ex die.* 7 Adsignari libertus uni pure, alteri sub conditione potest. Quod cum accidit, is, cui pure libertus ita scriptus adsignatur, pendente alterius conditione solus patroni jus habet, *ut hic.* Igitur post conditionem partem tantum habiturus est. 8 Potest etiam ita adsignari. *l. 7. supr. h. t.* 9 *l. 2. supr. de alimentis.* 10 *l. 46. l. 48. in fin. supr. de ritu.* vide Paul. 3. *sent.* 2. §. 1. 11 *l. 1. §. 3. l. 7. supr. h. t.* 12 Libertorum appellatione continentur posthumi. 13 Posthumis etiam libertum adsignare possumus: ut sit ea parte eadem ratio posthumi, & jam nati 14 *l. 1. supr. h. t.* 15 Is enim auget hereditatem. *l. 43. supr. ad leg. Falcid. l. 44. §. 2. supr de bon. libert.* 16 Adde *l. 7. supr. h. t.* 17 Imo posse videtur. *l. 10 supr h. t.*

18 Puta alienatum. *Lib. 6. C.* 5. seu de lege Faviana, Paul 3. *sent.* 3. sensus est, Non licere libertis familiam suam, hoc est bona sua in fraudem patronorum minuere. 49. *Eclog.* 6. 19 A liberto testato scil. id patronus actione Faviana revocare poterit adusque suam legitimam, *l. 3. §. 2.* ℔. *h. t.* intestato vero Calvisiana. *d. l. 3. §. 3.* ℔. *h. t.* vide apud Oldendorpium praxim hujus actionis, *clas. 6. act. 2.* 20 *l. 1. C. h t.* 21 Tertia §. 3. *Inst. de success. libert.* 22 Adde *l. 16. §. 6. supr. de hered. pet.* 23 Mortis causa donationes comparantur legatis. §. 1. *Inst. de donat.* 24 In eo non videtur fraudare patronum, quia patris pietas non est reprehendenda. §. 10. ℔. *h. t.* 25 Argumentum a legato ad donationem causa mortis 26 Adde *l. 19. in fin.* ℔. *de* [illegible] *oblig* 27 Et sic ex post facto 28 Etsi non adquisiit. *Hal.* adde *l. 6.* ℔. *quæ in fraud. cred.* 29 *l. 3. in fin.* ℔. *quæ in fraud. cred.* 30 *l. 56.* ℔. *de re judic.* 31 Sicut injuriarum actio in bonis nostris non computatur ante litem contestatam, *l. 28.* ℔. *de injur.* ita nec querela inofficiosi testamenti. v. Cujac 17. *obs* 17. 32 Actio de inofficioso multa specialia ab hereditatis petitione habet: quasi vindictæ persecutionem habet, *ut hic*, (qua de causa etiam accusatio appellatur); datur in eum, qui justo titulo possidet; rescissoria est. 33 Imo posse videtur. *arg. §. 7. supr. h. t.* 34 Vid. §. 2 *supr. h. t.* 35 Vivus sc. 36 Ob id quod mortis causa donatum est. 37 Ob id quod inter vivos donatum est. vide *l. 16. §. 6. supr. de hered. pet.* 38 De justo pretio dixi ad *l. 50.* ℔. *de furtis.* 39 Emptorem interdum restitui, & juvari beneficio *leg. 2. C. de rescind. vend.* hinc colligas. Eodem modo cæco emptori consulitur, *l. 11. supr. de contrah. empt.* & minori, *l. 27. §. 1. versic. prædio supr de minoribus.* & ei, cui venditor mentitus est, *l. 13. §. 4.* ℔. *de act. empt.* & marito pluris æstimanti res dotales (in quibus videtur esse emptor); si quidem æstimatio emptionem facit. *l. 1 supr. de æstimatoria. l. 6. C. soluto. l. 2. C. de obligat. l 19.* ℔. *de obligat. & action.* Cujacius tamen negat dictam legem 2. opitulari majoribus 25. annis, 16. *obs.* 18. quo nomine reprehenditur a Roberto, 2. *Animadv.* 13. defenditur ab Ant. Merratore, 2. *not.* 13. Video Molinæum inter duas superiores opiniones nutantem: dum ait, non videri emptoribus, saltem æque, ex remedio *d. l. 2.* subveniendum esse, sicut venditoribus, §. 22. *consuet. n.* 47. 40 Nota qualitatem hujus conditionis. 41 Hinc etiam colligit Robertus, 2. *animad.* 14. quod & notat Speculator, *lib. 14. parte 3. de rescind. vend.* 13 Beneficium *d. l. 2. C. de rescind. vend.* in permutationibus & locationibus obtinere. Et hoc quoque non negat Molinæus, §. 22. *consuet.* 41. negat tamen suppletionem vel repletionem æstimationis omnino in pecunia fieri, ut quæ disconveniat, & sit contra partium intentionem & naturam actus: ideoque non esse admittendam. Subtiliter Cujac. 16. *observ.* 18. ait restitutionem eo casu permitti ei, qui de permutatione conqueritur, non ut emptori rei alienæ, sed ut venditori. Idem sensit Anton. Mercator, 2. *notat.* 14. 42 Atque ita datur restitutio læsis in conductione. Idem Speculator *ibid. arg. l. 29.* ℔. *de adilitio.* An etiam minimæ rei? sic putat Conanus, & post eum Robertus adversus communem opinionem. An etiam operarum locatarum? Idem Roberto videtur, 2. *animadvers.* 14. 43 Vid. Curtius Brugensis *lib* 3. *εἰκασιῶν ad fratrem cap.* 13. Forcatulus *in Cupidine Jurisp. cap.* 16 Mod. 44 Atque ita pretium loco rei succedit, nec convenitur is, qui justo pretio emit a liberto: convenitur is, qui a liberto rei venditæ pretium ex donationis causa accepit. 45 Vide *d. l. 50* ℔. *de furt.* 46 Variis de causis venditio reprehendetur, puta si non justo pretio res venierit: deinde, ut justo pretio res sit vendita, affectio tamen & opportunitas dicitur adempta Priore casu alienatio revocatur: posteriore, non æque. adde *l. 35* ℔. *de bon. lib.* 47 *l 54* ℔. *de leg. 2.* 48 *l 22. C. de admin. tut.* 49 Quod in rei locum successit. 50 Sic appellatur quoque, § 22 ℔. *h. t.* 51 Ea lex est omnium restitutionum, ut sc. quemadmodum restitutos in damno esse non cupit, ita lucrum affectare cum aliena injuria non debeat *l. un. C. de reputationib. l. 7. §. 5. in fin. l. 24. §. 4. supr de minor.* 52 Recuperat. *Hal.* 53 Vid. Sarmientus *lib. 3. select. cap.* 11. Mod.

tuam: ſi, quod accepit, donavit, convenit eum patronus, cui donavit libertus. ſed accepit & prodegit: non debet perdere qui mutuum dedit; nec ei imputari, cur dedit. §. 18. Plane ſi [1] non accepit & ſpopondit ſtipulanti: erit [2] Favianæ locus. §. 19. Si fidejuſſit apud me libertus, vel rem ſuam pro alio pignori dedit in necem patroni: an Faviana locum habeat, videamus: & numquid cum damno meo non debeat patrono ſubveniri; neque enim donavit aliquid mihi, ſi pro aliquo intervenit, qui non fuit ſolvendo; eoque jure utimur. igitur creditor non poterit Faviana conveniri: debitor poterit quidem, ſed poteſt & mandati; plane ſi deficiat mandati actio, quia [3] donationis cauſa intervenit, erit Favianæ locus. §. 20. Sed & ſi [4] mandator extitit pro aliquo libertus, idem erit probandum. §. 21. Quamvis autem in partem Faviana competat [5], attamen in his, quæ dividi non [6] poſſunt, in ſolidum competit, utputa in ſervitute. §. 22. Si ſervo meo, vel filiofam. libertus in fraudem patroni quid dederit: an adverſus me judicium Favianum competat, videamus? Et [7] mihi videtur ſufficere adverſus me patremque: arbitrioque judicis contineri tam id, quod in rem verſum eſt, condemnandi, quam id quod in peculio.

§. 23. Sed ſi juſſu patris contractum cum filio eſt, pater utique tenebitur. §. 24. Si cum ſervo in fraudem patroni libertus contraxerit, iſque fuerit manumiſſus [8]: an Faviana teneatur, quæritur? Et cum dixerimus, dolum tantum liberti ſpectandum, non etiam ejus cum quo contraxit, poteſt [9] manumiſſus iſte Faviana non [10] teneri.

§. 25. Item quæri poteſt, manumiſſo, vel mortuo, vel alienato ſervo, an intra annum agendum ſit? Et ait Pomponius, agendum.

§. 26. Hæc actio in perſonam [11] eſt, non in rem. & in heredem competit, & in cæteros ſucceſſores, & heredi, & cæteris ſucceſſoribus patroni: & [12] non eſt hereditaria, id eſt, ex bonis liberti, ſed propria patroni. §. 27. Si libertus in fraudem patroni aliquid dederit, dein, defuncto patrono, vivo liberto, filius patroni acceperit bonorum poſſeſſionem contra tabulas liberti, an Faviana uti poſſit ad revocanda ea, quæ ſunt alienata? Et eſt verum, quod & Pomponius probat lib. LXXXIII. item Papinianus lib. quarto [decimo] Quæſtionum, competere ei Favianam: ſufficere enim, quod [13] in fraudem patronatus factum ſit. magis enim fraudem [14] rei, non perſonæ accipimus. §. 28. In hanc actionem fructus [15] veniunt, qui ſunt poſt litem conteſtatam percepti.

2. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

IN Faviana & Calviſiana actione recte dicetur, etiam præteritos [16] fructus venire, quatenus Prætor omnem fraudem libertorum vult reſcindere.

De patrono inſtituto ex parte debita. 1. *De tempore hujus actionis.* 2. *De patrono inſtituto ex aſſe*, 3. *Vel ſuccedente ab inteſtato.* 4. *De pluribus patronis.* 5. *Si patrono debita portio, aut aliquid amplius relictum ſit.*

3. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

SI patronus heres inſtitutus ex debita parte, adierit hereditatem, dum ignorat aliqua libertum in fraudem ſuam alienaſſe: videamus an ſuccurri ignorantiæ ejus debeat, ne decipiatur liberti fraudibus? Et Papinianus lib. XIV. Quæſtionum reſpondit: in eadem [17] cauſa manere ea, quæ alienata ſunt: idcircoque patronum ſibi imputare debere, qui cum poſſet bonorum poſſeſſionem accipere contra tabulas propter ea, quæ alienata vel mortis cauſa donata ſunt, non fecit. §. 1. Hæc actio in perpetuum datur: quia [18] habet rei perſecutionem. §. 2. Patronum [19] ex aſſe heredem inſtitutum, volentem Faviana actione uti, Prætor admittit: quia erat iniquum, excludi eum a Faviana, quia non ſponte adiit hereditatem; ſed quia bonorum poſſeſſionem contra tabulas petere non potuit. §. 3. Si inteſtatus libertus deceſſerit, patronus adeundo hereditatem ejus, revocat per Calviſianam [20] actionem ea quæ alienata ſunt dolo malo, quo minus pars ex teſtamento debita bonorum liberti ad patronum liberoſve ejus perveniret: idque eſt, ſive petita ſit a patrono ab inteſtato bonorum poſſeſſio, ſive non ſit.

§. 4. Si plures ſint patronæ & patroni, ſinguli virilem [21] tantum revocabunt vel Calviſiana. §. 5. Si libertus inteſtatus deceſſerit, relicta patrono debita portione, aut aliquo amplius, aliquid etiam alienaverit: Papinianus lib. XIV. Quæſtionum ſcribit, nihil eſſe revocandum: nam qui potuit alicui relinquere quid teſtamento, ſi debitam portionem patrono relinquat, præterea donando, nihil videtur in fraudem facere.

De omni quodcunque dolo malo alienatum eſt. 1. *De pluribus patronis aut patronorum liberis.*

4. IDEM lib. 43. ad Edictum.

QUodcunque dolo malo liberti alienatum eſt, Faviana actione revocatur. §. 1. Et, ſi plures patroni ſint, omnes unam partem habebunt: ſed ſi viriles [22] non petent, portio cæteris adcreſcet [23]. Quod in patronis dixi, & in liberis patroni eſt: ſed non ſimul venient, ſed patronis deficientibus [24].

De eo qui accepit aut alii dare juſſit. 1. *De in litem jurando.*

5. PAULUS lib. 42. ad Edictum.

TEnetur Faviana actione tam is, qui accepit ipſe, quam qui juſſit [25] alii dari id quod ipſi donabatur. §. 1. In actione Faviana, ſi res non reſtituatur, tanti damnabitur reus, quanti actor in litem juraverit [26].

Si filiofamil. minori 25 annorum credatur.

6. JULIANUS lib. 26. Digeſtorum.

SI libertus, cum fraudare patronum vellet, filiofamilias [27] contra Senatusconſultum [28] pecuniam crediderit, non erit inhibenda actio Faviana; quia libertus donaſſe [29] magis in hunc caſum intelligendus eſt in fraudem patroni, quam contra Senatusconſultum credidiſſe.

7. SCÆVOLA lib. 5. Quæſtionum.

ERgo, ſi [30] Senatusconſultum locum non [31] habet [32], ceſſat [33] Faviana, cum exigi poſſit.

8. JULIANUS lib. 26. Digeſtorum.

SEd ſi minori, quam vigintiquinque annis natu filiofamilias crediderit, cauſa cognita [34], ei ſuccurri debet.

De donatione inter vivos & legato.

9. IDEM lib. 64. Digeſtorum.

VIvus [35] libertus donare bene merentibus amicis poteſt, legare [36] vero [37] nec benemerentibus amicis poteſt, qui patroni partem minuat.

Si res alienata non extet.

10. AFRICANUS lib. 1. [38] Quæſtionum.

SI id, quod a liberto in fraudem alienatum eſt, non extet [39], actio patroni ceſſat: quemadmodum [40] ſi pecuniam in fraudem abjeciſſet; aut etiam [ſi] is, qui mortis cauſa a liberto accepiſſet, eam rem vendidiſſet [41], &] bonæ fidei emptor eam uſucepiſſet.

De conſenſu patroni.

11. PAULUS lib. 3. ad legem Æliam Sentiam.

NOn videtur patronus fraudari eo, quod [42] conſentit: ſic & quod volente patrono libertus donaverit, non poterit Faviana revocari.

Si quis alii mandavit ut acciperet.

12. JAVOLENUS lib. 3. Epiſtolarum.

LIbertus cum fraudandi patroni cauſa fundum Seio tradere vellet, Seius Titio mandavit [43], ut eum acciperet [44], ita ut inter Seium & Titium mandatum contrahatur. Quæro, poſt mortem liberti patronus utrum cum Seio duntaxat, qui mandavit, actionem habet: an cum Titio, qui fundum retinet: an, cum quo velit, agere poſſit? Reſpondit, In eum, cui donatio quæſita eſt, ita tamen ſi ad illum res pervenerit, actio datur: cum omne negotium, quod ejus voluntate geſtum ſit, in condemnationem ejus conferatur. nec poteſt videri id præſtaturus, quod alius poſſidet: cum actione [45] mandati conſequi rem poſſit, ita ut aut ipſe patrono reſtituat, aut eum, cum quo mandatum contraxit, reſtituere cogat. Quid enim dicemus, ſi is, qui in re interpoſitus eſt, nihil dolo fecit? non dubitabimus, quin omnimodo cum eo agi non poſſit. quid enim? non [46] poteſt videri dolo feciſſe, qui fidem ſuam amico commodavit, qua alii quam ſibi, ex liberti fraude adquiſiit.

De quarta debita ex Conſtitutione D. Pii impuberi arrogato.

13. PAULUS lib. 10. ad legem Juliam & Papiam.

COnſtitutione D. Pii cavetur de impubere [47] adoptando, ut ex bonis, quæ mortis tempore illius qui adoptavit fuerunt, pars quarta [48] ad eum pertineat qui adoptatus eſt: ſed & bona ei, quæ adquiſiit patri, reſtitui juſſit: ſi cauſa cognita emancipatus fuerit, quartam perdit. ſi quid itaque in fraudem ejus alienatum fuerit [49], quaſi per Calviſianam vel Favianam actionem revocandum eſt [50].

TIT. VI.

SI TABULÆ TESTAMENTI NULLÆ [51] EXTABUNT, UNDE LIBERI [52].

Continuatio. 1. *Ordines ſucceſſionum ab inteſtato.* 2. *Quibus caſibus ſucceditur ab inteſtato.* 5. *De liberis, & poſthumis, & bonorum poſſeſſione … tra… his vel adoptivis.* 7. *De filio emancipato & adoptato, & … eo.* 8. *Si heres inſtitutus non habeat voluntatem.* 9. *De … emancipati, & præteritione filii in poteſtate.*

1. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

POſteaquam Prætor locutus eſt de bonorum poſſeſſione ejus qui teſtatus eſt, tranſitum fecit ad inteſtatos, eum ordinem [53] ſecutus, quem & lex XII. tabularum ſecuta eſt: fuit enim ordinarium, ante de judiciis teſtantium, dein ſic [de] ſucceſſione ab inteſtato loqui. §. 1. Sed ſucceſſionem ab inteſtato in plures partes diviſit. fecit enim gradus varios: primum [54] liberorum, ſecundum legitimorum, tertium cognatorum, deinde viri & uxoris. §. 2. Ita autem ab inteſtato poteſt competere bonorum poſſeſſio [55], ſi neque | ſecundum [56] tabulas, neque contra tabulas bonorum poſſeſſio agnita ſit. §. 3. Plane ſi tempora quidem petendæ bonorum poſſeſſionis ex teſtamento largiebantur, verumtamen repudiata [57] eſt bono-

1 l. 3. ff. quæ in fraud. cred. l. 2. C. de don. mort. cauſ. 2 Adverſus ſtipulatorem. 3 l. 32. ff. de pact. 4 Ut idem ſit in mandatore, quod in fidejuſſore dictum eſt. 5 Vide Molinæum de divid. & individ. part. 3. num. 288. Mod. 6 Servitutes dividi non poſſunt. l. 15. ff. de aqua & aquæ pluv. l. 192. ff. de reg. jur. l. 2. §. 1. l. 4. §. 1. ff. de verb. obl. 7 Favianum judicium datur adverſus parentes & dominos, ſi libertus patroni quid eis dederit: ſic ut ipſi parentes & domini conveniantur de in rem verſo, & de peculio, ut hic. Imo, & quod juſſu, ſi juſſu patris vel domini contractum fuerit. §. 23. ff. h. t. 8 Faviana non tenetur ſervus manumiſſus, cum quo libertus in fraudem patroni ſui contraxit. 9 Imo tenetur intra annum, §. 25. ff. h. t. 10 Cur ita? v. l. 1. C. an ſervus ex ſuo facto. 11 Si ita eſt, cur in Faviana fraus rei magis, quam perſonæ accipitur, §. 27. in fin. ff. h. t.? 12 Hereditarium non eſt continuo, quod heredibus & in heredem datur. 13 Ea quæ in fraudem patroni quoquo modo alienata ſunt, Faviana tam ab ipſo patrono, quam ejus liberis revocantur. Paul. 3. ſent. 3. §. un. 14 §. 4. ff. h. t. 15 l. 38. §. 4. ff. de uſur. 16 Quia verbum reſtituendi plenam habet ſignificationem. d. l. 38. §. 4. 17 Imo revocantur. arg. §. 3. ff. h. t. adde l. 79. in fin. ſupr. de leg. 2. 18 Rei perſecutoriæ actiones, perpetuæ ſunt. 19 Vide Goveanum ad l. 52. ff. ad l. Falcid. 20 De Calviſiana vide l. 2. C. h. t. praxim vero vide apud Oldendorp. 6. claſſ. act. 2. 21 l. 4. ff. h. t. 22 l. 3. §. 4. ff. h. t. l. 21. ff. de bonis libert. 23 Jus adcreſcendi in actione Faviana locum habet. 24 Et ſic ordine ſuo. 25 l. 12. ff. h. t. 26 Vide quæ notavi ad l. 5. C. ad exhib. 27 Adde l. 1. §. 4. ff. h. t. 28 Macedonianum ſc. 29 Atque ita mutuum inefficax reſolvitur in donationem, ut quod condici non poſſit, ut mutuum, condicatur, ut res donata. 30 Ergo, & ſi. Hal. 31 Locum habet. Hal. 32 Non ceſſat. Hal. 33 Ad pecuniam repetendam. adde l. 3. ff. de SC. Maced. 34 Quid enim, ſi ea pecunia locupletior factus ſit? 35 Vivo liberto plus licet, quam mox morituro. 36 Legandi & donandi diſſimilitudo. Libertus donare poteſt amicis benemerentibus, & in fraudem patroni: legare tamen benemerentibus non poteſt. Quid ita? partem patroni legando minueret, ut hic. Atqui donando etiam minuit: pars non debetur patrono in donatione, ſed ex teſtamento. 37 Scripſi ad l. 1. §. 1. ff. h. t. 38 Vide Cujac. 1. ad Afric. fol. 67. 39 Duo hic notat ſumma genera amittendæ rei, quæ in Senatusconſulto de petitione hereditatis his verbis notantur, deperditum, deminutum: ut & alibi, caſus & uſus. l. 58. §. 6. in fin. ff. ad SC. Trebell. 40 Nobis non extare dicuntur, quæ abjecimus, quæ quis a nobis accepit, alienavit, quæ quis a donatario noſtro accepta uſucepit. 41 Dominio ſcilicet nondum adquiſito ante mortem liberti: alioquin emptor non uſucaperet. 42 Cui rei quis conſentit, in ea non fraudatur l. 2. in fin. C. h. t. l. 6. §. 9. ff. quæ in fraud. l. 48. §. 2. ff. de furt. l. 145. ff. de reg. jur. 43 l. 5. ff. h. t. 44 Id eſt, retineat. 45 l. 14. circa fin. ff. quæ in fraud. cred. 46 Al. quid enim poteſt. 47 Impuberi adrogato datur quaſi Faviana vel Calviſiana: ſi quid adrogator fecit, quominus quarta Antoniana ad eum perveniret. 48 l. 22. §. 1. ff. de adopt. l. 8. §. 15. ff. de inoff. teſtam. l. 2. C. de adopt. §. 3. verſ. ſed & ſi. Inſt. de adopt. 49 Per adrogatorem. 50 Per eum, qui adrogatus eſt.

51 Id eſt, de bonorum poſſeſſionibus ab inteſtato. Porro hæc verba ſi tabulæ &c. prima verba ſunt edicti, quibus contraria ſunt, ſi tabulæ teſtamenti exſtabunt. lib. 37. tit. 2. Antea dicebatur, non proferentur. Cic. 1. Verrina. Eſt qui legat, non exſtabunt. 52 L. 6. C. 14. 6. C. Theod. 2. hæc verba oſtendunt hunc titulum mixtum eſſe. Verba generalia ſunt, ſi tabulæ teſtamenti nullæ extabunt. ſpecialia, unde liberi. 53 Is ordo ſervari ſolet, ut prius ſuccedatur ex teſtamento, quam ab inteſtato. ff. ſi quis omiſſ. cauſa teſtam. 54 Primus gradus ſucceſſionis ab inteſtato, eſt liberorum. vide §. 5. ff. h. t. 55 V. Gilbertus Regius lib. 2. ἐναντιοφανῶν c. 12. Rævardus ad leges 12. tab. c. 19. Mod. 56 Id eſt, ex teſtamento. 57 Repudiatione hereditas amittitur. l. 13. ff. de adquir. vel omitt. hered.

rum

rum poſſeſſio : dicendum erit, ab inteſtato bonorum poſſeſſionem jam incipere. cum enim is qui repudiavit, petere bonorum poſſeſſionem non poteſt poſt repudiationem : conſequens erit, ut ab inteſtato poſſe peti incipiat. §. 4. Sed & ſi ex Carboniano Edicto bonorum poſſeſſio data ſit : magis eſt, ut dicere debeamus, ab inteſtato nihilominus poſſe peti. ut enim ſuo loco oſtendimus, non impedit bonorum poſſeſſionem edictalem Carboniana bonorum poſſeſſio. §. 5. Recte autem Prætor a liberis [1] initium fecit ab inteſtato ſucceſſionibus : ut ſicuti contra tabulas ipſis [2] defert, ita & ab inteſtato ipſos vocet.

§. 6. Liberos autem accipere debemus, quos ad contra tabulas bonorum poſſeſſionem admittendos diximus, tam naturales [3] quam adoptivos ſed adoptivos hactenus admittimus, ſi fuerint in poteſtate. cæterum ſi ſui [4] juris fuerint, ad bonorum poſſeſſionem non invitantur : quia adoptionis jura diſſoluta ſunt emancipatione. §. 7. Si quis filium ſuum emancipatum in locum nepotis adoptavit & emancipavit, cum haberet & nepotem ex eo : Quæſitum eſt apud Marcellum, an adoptio reſciſſa impediat nepotem ? Sed cum ſoleat emancipato patri jungi nepos, quis non dicat [5], etſi adoptatus ſit & quaſi filius, nihilominus filio ſuo eum non obſtare ? quia quaſi filius adoptivus eſt in poteſtate, non quaſi naturalis. §. 8. Si heres inſtitutus non habeat voluntatem, vel quia inciſæ [6] ſunt tabulæ, vel quia cancellatæ, vel quia alia ratione voluntatem teſtator mutavit, voluitque inteſtato decedere : dicendum eſt, ab inteſtato rem habituros eos qui bonorum poſſeſſionem acceperunt. §. 9. Si emancipatus [7] filius exheres fuerit, is autem, qui in poteſtate fuerat, præteritus : emancipatum petentem ab inteſtato bonorum poſſeſſionem *unde liberi*, tueri debet Prætor usque ad partem dimidiam, perinde atque ſi nullas tabulas pater reliquiſſet.

De filio emancipato vel patrono præteritis.

2. JULIANUS lib. 27. Digeſtorum.

EMancipatus [8] præteritus, ſi [9] contra tabulas bonorum poſſeſſionem non [10] acceperit, & ſcripti heredes adierint hereditatem : ſua culpa amittit paternam hereditatem. nam quamvis ſecundum tabulas bonorum poſſeſſio petita non fuerit, non tamen eum Prætor tuetur, ut bonorum poſſeſſionem accipiat *unde liberi*. † Nam [11] & patronum præteritum, ſi non petat contra tabulas bonorum poſſeſſionem, ex illa parte Edicti *unde* [12] *legitimi* vocantur non ſolet tueri Prætor adverſus ſcriptos heredes.

Quibus caſibus ſucceditur ab inteſtato.

3. ULPIANUS lib. 8. ad Sabinum.

BOnorum poſſeſſio poteſt peti ab inteſtato, ſi [13] certum ſit tabulas non extare ſeptem [14] teſtium ſignis ſignatas.

De capitis diminutione.

4. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

LIberi & capite minuti per Edictum Prætoris ad bonorum poſſeſſionem vocantur parentum, niſi ſi adoptivi [15] fuerint : hi enim & liberorum nomen amittunt poſt emancipationem. † Sed ſi naturales emancipati [16] & adoptati [17], iterum emancipati [18] ſint, habent jus naturale [19] liberorum [20].

De conjungendis cum emancipato liberis ejus. 1. De liberis qui non ſunt in poteſtate. 2. De portione filii emancipati, qui non petiit bonorum poſſeſſionem.

5. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

SI quis ex his, quibus bonorum poſſeſſionem [21] Prætor pollicetur, in poteſtate parentis, de cujus bonis agitur, cum is moritur, non fuerit : ei liberiſque, quos in ejuſdem familia habebit, ſi ad eos hereditas ſuo nomine pertinebit, neque nominatim exheredes ſcripti erunt, bonorum poſſeſſio ejus partis datur, quæ ad eum [22] pertineret, ſi in poteſtate permanſiſſet ; ita ut ex ea parte dimidiam habeat, reliquum liberi ejus, hiſque duntaxat bona ſua conferat. §. 1. Sed & ſi filium & nepot[illegible] eo pater emancipaverit, filius ſolus veniet ad bonorum [illegible]nem : quamvis capitis diminutio per Edictum nulli obſtet. [illegible] etiam hi quoque qui in poteſtate nunquam fuerunt, nec [illegible]redis locum obtinuerunt, vocantur ad bonorum poſſeſſionem parentum : nam ſi filius emancipatus reliquerit in poteſtate avi nepotem, dabitur ei, qui in poteſtate relictus ſit, patris emancipati bonorum poſſeſſio : & ſi poſt emancipationem procreaverit [23], ita nato dabitur avi bonorum poſſeſſio, ſcilicet non obſtante ei patre ſuo. §. 2. Si [24] filius emancipatus non petierit bonorum poſſeſſionem : ita integra ſunt omnia nepotibus, atque ſi filius non fuiſſet : ut quod filius habiturus eſſet petita bonorum poſſeſſione, hoc nepotibus ex eo ſolis non etiam reliquis adcreſcat.

De bonis filii emancipati.

6. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

SI pater filium emancipaverit, nepotem retinuerit, deinde filius deceſſerit [25] ; & rei æquitas, & cauſa Edicti, quo de bonorum poſſeſſione liberis danda cavetur, efficit ut ejus ratio habeatur, & bonorum poſſeſſio inteſtato patris detur : ut tamen bona ſorori, quæ neceſſaria heres patri extitit, conferre cogatur avus, qui per eum bonorum poſſeſſionis emolumentum adquiſiturus eſt ; niſi forte avus iſte nullum ex his fructum adquirere vult, paratusque [26] eſt de poteſtate nepotem dimittere, ut ad emancipatum emolumentum omne bonorum poſſeſſionis perveniat. Nec idcirco ſoror, quæ patri heres extitit, juſte queri poterit, quod eo facto a collationis commodo excluditur : cum avo quandoque inteſtato defuncto, ad bona ejus ſimul cum fratre poſſit venire.

Quo tempore ſuitas ſpectatur. 1. De bonis parentum vel liberorum.

7. PAPINIANUS lib. 29. Quæſtionum.

SCripto [27] herede deliberante filius exheredatus mortem obiit ; atque ita [28] ſcriptus heres omiſit [29] hereditatem [30] : nepos ex illo [31] filio ſuſceptus, avo ſuus heres erit. neque pater videbitur obſtitiſſe, cujus poſt mortem legitima defertur hereditas. Nec dici poteſt, heredem [ſed] non ſuum nepotem fore, quod proximum gradum nunquam tenuerit : cum & ipſe fuerit in poteſtate, neque pater eum in hac ſucceſſione prævenerit. & alioquin, ſi non ſuus heres eſt, quo jure heres erit, qui ſine dubio non eſt adgnatus ? Cæterum, etſi non ſit exheredatus nepos, adiri poterit ex teſtamento hereditas a ſcripto herede, filio mortuo : quare qui non obſtat jure inteſtati, jure teſtati videbitur obſtitiſſe. §. 1. Non ſic [32] parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas. parentes [33] ad bona liberorum ratio [34] miſerationis admittit, liberos naturæ ſimul & parentum commune votum [35].

Si quis omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato poſſideat.

8. IDEM lib. 6. Reſponſorum.

FIliusfamilias ut proximus cognatus, patre conſentiente, poſſeſſionem adgnovit : quamvis per conditionem teſtamento datam, quod in patris poteſtate manſerit, ab hereditate ſit excluſus, tamen utiliter poſſeſſionem adgnoviſſe videbitur. nec in Edicti ſententiam incidet ; quoniam poſſeſſionem ſecundum tabulas non adgnovit, cum inde rem [36] habere non poterit, nec in filii poteſtate conditio fuerit, nec facile pater emancipare filium cogi poterit.

De capitis deminutione.

9. PAULUS lib. 11. Reſponſorum.

SI poſteaquam filius emancipatus bonorum poſſeſſionem patris petiit, ſtatum ſuum mutavit : nihil obeſſe ei, quominus id quod adquiſiit, retineat. quod ſi prius conditionem ſuam mutavit, bonorum poſſeſſionem eum petere non poſſe.

TIT. VII.

UNDE [37] LEGITIMI [38].

Quo tempore ſpectatur jus legitimi heredis.

1. JULIANUS lib. 20. [27] Digeſtorum.

HÆc verba Edicti, *tum* [39] *quem ei heredem eſſe oporteret, ſi inteſtatus mortuus eſſet*, παρατατικῶς [40] id eſt, *large, & cum extenſione*, & cum quodam temporis ſpatio accipiuntur : non ad [41] mortis teſtatoris tempus referuntur, ſed ad id, quo bonorum poſſeſſio peteretur. & ideo legitimum heredem, ſi capite deminutus [42] eſſet, ab hac bonorum poſſeſſione ſummoveri, palam eſt.

Si ſui repudiaverint. 1. De ſexu & ſtatu defuncti. 2. De ſexu ſucceſſoris. 3. Si ſtatus defuncti incertus ſit. 4. De his, qui Lege vel SC. vocantur ad hereditatem vel bonorum poſſeſſionem.

2. ULPIANUS lib. 46. ad Edictum.

SI repudiaverint ſui ab inteſtato bonorum poſſeſſionem, adhuc dicemus, obſtare [43] eos legitimis, hoc eſt his, quibus legitima potuit deferri hereditas. idcirco, quia repudiando quaſi liberi bonorum poſſeſſionem, hanc [44] incipiunt habere quaſi legitimi. §. 1. Hæc autem bonorum poſſeſſio non tantum maſculorum defertur, verum etiam fœminarum : nec tantum ingenuorum, verumetiam libertinorum. Communis eſt igitur pluribus. nam & fœminæ poſſunt vel conſanguineos vel adgnatos habere : item libertini poſſunt patronos, patronaſque habere. §. 2. Nec tantum maſculi hanc bonorum poſſeſſionem accipere poſſunt : verumetiam fœminæ. §. 3. Si quis deceſſerit, de quo incertum [45] eſt, utrum paterfamilias an filiusfamilias ſit, quia pater ejus ab hoſtibus captus adhuc vivat, vel quod alia cauſa ſuſpendebat ejus ſtatum : magis eſt, ne poſſit peti bonorum [ejus] poſſeſſio : quia nondum inteſtatum eum eſſe apparet, cum incertum ſit an teſtari poſſit. cum igitur cœperit certi ſtatus eſſe, tunc demum petenda eſt bonorum poſſeſſio : non cum certum eſſe cœperit, inteſtatum eſſe ; ſed cum certum eſſe cœperit patremfamilias eſſe. §. 4. Hæc autem bonorum poſſeſſio omnem vocat, qui ab inteſtato potuit eſſe heres : ſive Lex [46] XII. tabular. eum legitimum heredem faciat, ſive alia Lex, Senatusve conſultum. † Denique mater, quæ ex Senatusconſulto venit [47] Tertulliano, item qui [48] ex Orphitiano ad legitimam hereditatem [49] admittuntur, hanc bonorum poſſeſſionem petere poſſunt.

1 §. 1. *ſupr. l. 7. in fin.* Ĵ. *h. t.* *l. 1.* Ĵ. *quis ordo. l. 12.* Ĵ. *de ſuis. Nov.* 118. *c.* 1. §. 1. *Inſt. de hered. quæ ab inteſtato.* §. 2. *Inſt. de hered. qualit* 2. *Feudor.* 11. dixi ad leg. 12. tabular. *tit. de hered. ab inteſt. Synopſ. Baſil.* 45. *tit.* 1 *c.* 4. 2 Primis, *Græci*, id eſt, liberis ante alios omnes. 3 Suis liberis adnumerantur naturales, & adoptivi. *l.* 1. §. 2. Ĵ. *de ſuis. l.* 5. *C. de legitimis.* 4 *l.* 4. Ĵ. *h. t.* 5 Ita legendum putat Grot *Quis non dicat, etſi adoptivus ſit, non quaſi filius, nihilominus filio ſuo eum non obſtare, quia quaſi adoptivus eſt in poteſtate, non quaſi naturalis* : quia non eſt in familia quaſi filius, ſed quaſi nepos, & quidem adoptivus. *S. L.* 6 *l.* 22. §. 3. *ſupr. qui teſt. l.* 1. §. 10. *ſupr. de B. P. ſecund. tab. l.* 30. *C. de teſtam.* 7 *l.* 20. *ſupr. de B. P. contra tabulas.* 8 Hic eſt tit. *Unde liberi* ſecundum quoſdam. 9 Præteriti emancipati bonorum poſſeſſionem contra tabulas accipere poſſunt. Quid, ſi non acceperint, & ſcripti heredes adierint, ſua culpa amiſerint paternam hereditatem ? An forte bonorum poſſeſſionem *unde liberi* petere poſſint ? ne hanc quidem, *hac lege.* 10 *l.* 17. *ſupr. de injuſt. l.* 2. Ĵ. *de except. rei jud.* 11 Argumentum a patrono præterito non petente bonorum poſſeſſionem ex parte Edicti *Unde legitimi*, & ea ratione excluſi ab omni petitione bonorum poſſeſſionis, ad filium emancipatum præteritum, qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem non petiit. 12 De qua titulo proximo. 13 Inteſtatus dicitur, qui non reliquit tabulas ſeptem teſtium ſignis ſignatas. 14 *l.* 12. *C. de teſtam. l.* 2. *C. de bon. poſſ. ſecund. tab.* 15 Vide tamen §. 10. *Inſt. de hered. quæ ab inteſt.* 16 A patre naturali. 17 Ab extraneo. 18 Ab eodem extraneo. 19 Abſque ullo impedimento vocantur ab inteſtato, *Græci.* 20 In bonis patris ſui naturalis. *l.* 2. §. 6. Ĵ *ad SC. Tertull.* 21 Contra tabulas, ſeu ab inteſtato, *Græci.* 22 *l.* 1. §. 4. Ĵ. *de ſuis.* § 2. *verſ. ita demum. Inſt. de hered. quæ ab inteſt.* vid. *l.* 1. Ĵ. *de conjungend.*

23 *l.* 16. *ſupr. de B. P. contra tab.* 24 Adde *l.* 2. *C. de poſth. hered. inſtit.* 25 *Subaudi*, inteſtatus, relicto nepote in poteſtate avi : atque ita videbatur jure Prætorio inteſtatus. 26 *l.* 5. *ſupr. de coll. bon. l.* 1. §. 12 *ſupr. de conjungend. cum emancip.* 27 *l.* 1 §. 8. Ĵ *de ſuis.* 28 Poſt mortem exheredati 29 Repudiavit. 30 Vid. Vaconius *declar. jur. civ. lib.* 3. *declar.* 49. Marcus Vertranius *de jur. liber. cap.* 27. Mod. 31 Exheredato 32 *l.* 1. *ſupr. h. t.* & Paul. 2. *Cor.* 12. *v* 14. Non debent filii parentibus theſauros congerere, ſed parentes filiis. adde *l.* 15. *ſupr. de inoffic.* 33 §. *ult. Inſt. de legit. agn. ſucceſſ. Nov.* 118. *c* 2. 34 Ideoque luctuoſa ſucceſſio dicitur. *l. ult. C. de inſtit. & ſubſtit.* ad le §. 2 § 4. *Inſt. de SC. Tertull. l.* 15. *ſupr. de inoff.* 35 *l.* 7. *infr. de bon. damn. l.* 50. §. 2. *in fin. ſupr. de bon. lib. l.* 26 *ſupr. ſi quis omiſſ. cauſa.* 36 Id eſt, hereditatem. Res, eſt hereditas aut bona Ambr 9. *epiſt. ad Clem.* ſed ſunt heredes ſine re, ſunt & cum re : hinc bonorum poſſeſſionem cum re accipere, *l.* 25 *C. de inoff. teſt.* bonorum poſſeſſionem remque obtinere, *l.* 12. *ſupr. de injuſto.* huc refer, quod ait Ulp. 28. *in fin.* bonorum poſſeſſionem, aut cum re dari, aut ſine re. vide Cujac. *Inſt. quibus modis teſtam. infirm.* & 4. *obſ.* 24.

37 *Lib.* 6. *Cod.* 15. 45. *Eclog.* 1. 38 Id eſt, agnati. 39 Eum quem. 40 Vide *l.* 2. *in pr. infr. quibus ex cauſ. in poſſ.* 41 *l.* 2. §. 6. *infr. de ſuis.* 42 *l.* 11. *infr. de ſuis.* 43 *l.* 17. §. 1. *ſupr. de adquir. vel omitt. hered.* 44 Unde legitimi. 45 *l.* 1. §. 1. *infr. ad SC. Tertull.* 46 *l. un. infr. ut ex legib.* 47 i. e. Quæ ex Senatusc. Tertulliano admittitur ad petenda bona liberorum. 48 Liberi ſcil. 49 Matrum.

3. PAULUS lib. 43. ad Edictum.

GEneraliter igitur sciendum est, quotiescunque vel lex, vel Senatus defert hereditatem, non etiam bonorum possessionem, ex hac[1] parte eam peti oportere. cum vero etiam bonorum possessionem dari jubet, tum ex illa parte, qua ex legibus peti debere: sed & ex hac parte poterit.

Quo tempore spectatur jus legitimi heredis.

4. JULIANUS lib. 27. Digestorum.

SI ex duobus fratribus alter decesserit testamento jure facto, dein deliberante herede alter quoque intestato decesserit, & scriptus heres omiserit hereditatem: patruus legitimam hereditatem habebit. nam hæc[2] bonorum possessio, *Tum quem heredem esse oportet*, ad id tempus refertur, quo primum ab intestato bonorum possessio peti potuisset.

Differentia adgnatorum & cognatorum. 1. *Si spes sit sui heredis.*

5. MODESTINUS lib. 3. Pandectarum.

INter[3] adgnatos & cognatos hoc interest, quod in[4] adgnatis & cognati continentur, in cognatis non[5] utique & adgnati: verbi gratia, patris frater, id est, patruus, & adgnatus est, & cognatus: matris autem frater, id est, avunculus[6], cognatus est, adgnatus non est. §. 1. Quandiu[7] spes est, suum heredem aliquem defuncto existere, tamdiu consanguineis locus non est: puta si defuncti uxor prægnans sit, aut defuncti filius apud hostes sit.

De jure consanguinitatis.

6. HERMOGENIANUS lib. 3. juris epitomarum.

NAti[8] post mortem patris, vel post captivitatem, sive deportationem, sed & hi qui tempore, quo capiebatur, vel deportabatur pater, in potestate fuerunt, jus inter se consanguinitatis habent, etsi heredes patri non[9] extiterint, sicuti exheredati.

TIT. VIII.

UNDE[10] COGNATI[11].

Summa. 1. *Cognati etymologia.* 2. *De servili cognatione.* 3. *De gradu.* 4. *De adoptione.* 5. *Proximitas quomodo*, 6. *Et quo tempore accipitur.* 8. *De concepto ante vel post mortem ejus, de cujus bonorum possessione agitur.* 9. *De eo qui exsecto utero editus est.* 10. *De gradu.* 11. *De postliminio.*

1. ULPIANUS lib. 46. ad Edictum.

HÆc bonorum possessio nudam habet Prætoris indulgentiam[12], neque ex Jure civili originem habet: nam eos invitat ad bonorum possessionem, qui Jure civili ad successionem admitti non possunt, id est, cognatos. §. 1. *Cognati* autem appellati sunt, quasi[13] ex uno nati, aut, ut Labeo ait, quasi commune nascendi initium habuerint. §. 2. Pertinet autem hæc lex[14] ad cognationes non serviles: nec enim facile[15] ulla servilis videtur esse cognatio. §. 3. Hæc autem bonorum possessio, quæ ex hac parte Edicti datur, cognatorum gradus sex complectitur, & ex septimo[16] duas personas, sobrino[17] & sobrina natum & natam. §. 4. Cognationem[18] facit etiam adoptio. etenim quibus fiet adgnatus hic, qui adoptatus est, iisdem etiam cognatus fiet: nam ubicunque de cognatis agitur, ibi sic accipiemus, ut etiam adoptione cognati facti contineantur. † Evenit igitur, ut is, qui in adoptionem datus est, tam in familia naturalis patris jura cognationis retineat, quam in familia adoptiva nanciscatur. sed eorum tantum cognationem in adoptiva familia nanciscetur, quibus fit adgnatus: in naturali autem omnium retinebit. §. 5. Proximus autem accipietur etiam is, qui solus[19] est: quamvis proprie proximus ex pluribus dicitur. §. 6. Proximum accipere nos oportet eo[20] tempore, quo bonorum possessio defertur. §. 7. Si quis igitur proximus cognatus, dum heredes scripti deliberant, diem suum obierit: sequens quasi proximus, admittetur: hoc est, quicunque fuerit tum deprehensus proximum locum obtinens. §. 8. Si quis proximior[21] cognatus nasci speretur, in ea conditione est, ut dici debeat, obstare eum sequentibus[22]. Sed ubi[23] natus non est, admittemus eum, qui post ventrem proximus videbatur. Sed hoc ita demum erit accipiendum, si hic, qui in utero esse dicitur, vivo eo, de cujus bonorum possessione agitur, fuit conceptus. nam[24] si post[25] mortem, neque obstabit alii, neque ipse admittetur: quia non fuit proximus cognatus ei, quo vivo nondum animax[26] fuerit. §. 9. Si qua prægnans decesserit & utero exsecto[27] partus sit editus: in ea conditione est partus iste, ut matris suæ accipere bonorum possessionem possit *unde proximi cognati*. Sed post Senatusconsultum Orphitianum, & *unde legitimi* petere poterit: quia mortis tempore in utero fuit. §. 10. Gradatim[28] autem admittuntur cognati ad bonorum possessionem, ut qui sunt primo gradu, omnes[29] simul admittuntur.

§. 11. Si quis apud hostes fuerit mortis tempore ejus, de cujus bonorum possessione quæritur, dicendum est bonorum possessionem peti ab eo posse.

Ratio & summa Edicti. De vulgo quæsitis. De prægnante manumissa.

2. GAJUS lib. 16. ad Edictum provinciale.

HAc parte Proconsul[30] naturali æquitate motus omnibus cognatis promittit bonorum possessionem, quos sanguinis ratio vocat ad hereditatem, licet Jure civili deficiant. † Itaque enim *vulgo*[31] *quæsiti* liberi matris, & mater talium liberorum, item ipsi fratres inter se, ex hac parte bonorum possessionem petere possunt: quia sunt invicem sibi cognati. † Usque adeo ut prægnans[32] quoque manumissa si pepererit, & is qui natus est matri, & mater ipsi, & inter se quoque & qui nascuntur, cognati sint.

De capitis deminutione.

3. JULIANUS lib. 27. Digestorum.

CApitis deminutione perimuntur cognationes, quæ per adoptionem adquisitæ sunt. igitur si post[33] mortem (verbi gratia) fratris adoptivi intra centesimum[34] diem adoptivus frater capite deminutus fuerit: bonorum possessionem accipere non poterit, quæ proximitatis nomine fratri defertur[35]. Prætorem enim non solum mortis tempus, sed etiam id, quo bonorum possessio petitur, intueri palam est.

De spurio.

4. ULPIANUS lib. 6. Regularum.

SI spurius[36] intestato decesserit, jure consanguinitatis aut adgnationis hereditas ejus ad nullum pertinet: quia[37] consanguinitatis itemque adgnationis jura a patre[38] oriuntur. proximitatis autem nomine, mater ejus, aut frater eadem matre natus, bonorum possessionem ejus ex edicto petere potest.

De capitis deminutione.

5. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

LEgitimis capite deminutis[39] non datur bonorum possessio, jure heredis legitimi: quia non eadem causa eorum est, quæ liberorum. sed gradu cognatorum rursus vocantur.

De accusatione.

6. ULPIANUS lib. 45. ad Edictum.

COgnatis accusatio nihil[40] obest ad successionem, si accusaverint[41] cognatos suos.

De servitute & manumissione.

7. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

IS, qui aliqua ratione servus factus est, manumissione[42] nulla[43] ratione recipit cognationem.

De vulgo quæsitis.

8. IDEM lib. 14. Responsorum.

MOdestinus respondit, non ideo minus ad aviæ maternæ bona ab intestato nepotes admitti, quod vulgo[44] quæsiti proponuntur.

De octavi gradus adgnato. 1. *De filio fratris.*

9. PAPINIANUS lib. 6. Responsorum.

OCtavi[45] gradus adgnato jure legitimi heredis, etsi non extiterit heres, possessio defertur: ut proximo autem cognato, quamvis extiterit heres, non defertur. §. 1. Fratris filius pro parte heres institutus, cum patruum surdum[46] esse contenderet, atque ideo testamentum facere non potuisse, possessionem, ut proximus cognatus accepit: ex die mortis temporis haberi rationem placuit: quia verisimile[47] non videbatur, tam conjunctum sanguini[48], defuncti valetudinem ignorasse.

De ea quæ reliquit sororem uterinam, & matrem prægnantem.

10. SCÆVOLA lib. 2. Respo[illegible]m.

INtestato reliquit sororem Septiciam diverso patre nata[illegible] & prægnantem matrem ex alio marito. Quæro, si mater [illegible] repudiaverit, dum adhuc prægnans est, posteaque enixa fuerit Se[illegible]iam: an etiam Sempronia bonorum Titiæ possessionem accipere possit? [illegible]espondit, si mater hereditate exclusa est, eam quæ (ut proponeret[illegible]) postea nata est, accipere posse[49].

TIT. IX.

DE SUCCESSORIO[50] EDICTO[51].

Ratio Edicti. 1. *Qui bonorum possessionem repudiare possunt.* 6. *Effectus repudiationis.* 7. *De decretali bonorum possessione.* 8. *De morte prioris.* 9. *De spatio centum dierum.* 10. *Si prior sit exclusus.*

1 *l. 3. C. ad SC. Orphitian. l. 4. C. de legit. hered.* 2 *l. 2. §. 6. ℱ. de suis.* 3 Eadem verba extant apud Paul. 4. *sent.* 8. §. 1. adde *l. 10. §. 4. ℱ. de gradib. l. 2. §. 1. ℱ. de suis.* 4 Omnis adgnatus est cognatus, non omnis cognatus est adgnatus. 5 Imo continentur, ut species sub genere. *l. 10. §. 2. infr. de gradib. §. 1. Inst. de legitima adgnatorum successione.* v. Ferrandum *explication.* 39. 6 V. d. *l.* 10. 7 *l. 2. C. unde liberi.* dixi ad Ulpian. 26. §. 3. 8 *l. 1. §. 10. in fin. ℱ. de suis. §. 1. in fin. Inst. de legit. adgnat. successʃ.* 9 *l. 1. §. 10. ℱ. de suis.* 10 *L. 6. C. 15. & 45. Eclog. 2.* 11 Id est, per fœminam conjuncti. 12 Cur ita? quia Prætor per eam admittit eos, qui Jure civili admitti non possunt. 13 Vel ex uno communiter nati, vel ab eodem orti. *l. 4. §. 1. ℱ. de gradib.* 14 Id est, hoc Edictum, eodem modo lex Fabiana dicitur a Paulo 3. *sent.* 3. 15 Fit tamen: nec enim parcimus his nominibus etiam in servis. *l. 10. §. 5. ℱ. de gradib. §. 1. Inst. de servili cognat.* 16 *l. 9. ℱ. h. t.* 17 *§. ult. Inst. de successʃ. cognat.* 18 *l. 23. l. 26. l. 44. supr. de adopt.* Facitne nobilem adoptio, vel nobilem ex plebeio? facit, si gentem spectes. cum & Ciceronem se sociasse Pisonum familiæ, ut se nobilitaret, Trebellius Pollio scribat 19. (*Tyranno*): non si genus (est enim genus a natura, ideoque immutabile), nisi fiat adoptio specialiter apud Principem, id est, nisi id specialiter agatur adoptione facta apud Principem. *arg. l. 10. §. 3. supr. de in jus vocando.* ut ita adoptans propaget eum honorem ad suos liberos. & ita respondet Cujacius *consultat.* 56. Feudi nobilis concessione sitne quis nobilis? fieri videtur, ut qui vult consequens, velit etiam antecedens, *l. 3. ℱ. de jurisdict.* & ut actus valeat potius, quam pereat. Quid? adoptione sitne quis ex nobili ignobilis: ex patricio plebeius? fit, mutare genus sua sponte licet, & se servum etiam facere. Ea ratione ex matrimonio patricii generis mulier ultro (si velit) in plebem transit, ut de Virginia scribit Liv. 10. nisi donata sit a Principe ornamentis conjugii nobilioris, quod veteres Imperatores affinibus suis detulisse, & his maxime quæ maritos nobiles non habuerant, ne in nobilitate manerent, Lampridius scribit in Heliogabalo: Principes id nonnunquam permittere demonstrat *l. ult. ℱ. de Senatorib.* Plebeia sane genere mariti nobilitatur ex nova Constitutione. *l. mulieres.* 13. *C. de dignitatibus.* vide Cujac. *consultat.* 56. 19 Proximus, proprie & improprie sumitur. Proprie ubi plures sunt, & in his unus est proximus. Improprie, quoties unus atque idem solus est: cum enim solus sit, consequens est, ut sit & proximus. *l. 9. ℱ. de reb. dub.* 20 *l. 2. § 6. infr. de suis.* 21 *l. 2. ℱ. de suis.* De proximiore cognato vid. Cuj. 10. *obs.* 27. 22 *l. 3. ℱ. si pars hered.* 23 *l. 6. infr. de suis.* 24 Nepos conceptus & natus post mortem avi, non succedit, *l. 6. in fin. pr. ℱ. de injusto.* duobus modis tamen restringe cum Decio in *rubr. C. qui admitti.* vide Bart. *hic.* Goth. Vid. Forster. *de successʃ. lib. 4. c. 22. n. 11.* Leonin. *emend. lib. 7. c.* 14. Ans. 25 *l. 2. ℱ. de B. P. secund. tab.* 26 Animal fuerit. *Hal.* vide quæ dixi ad *l. 9. ℱ. ad leg. Falcid.* 27 Exsecto ventre matris editus, ad legitimam hereditatem admittitur. *l. 1. §. 5. ℱ. ad SC. Tertyll.* 28 Gradatim admitti, est gradu suo admitti. Hæc enim vox plures gradus indicat. 29 *l. 2. §. 2. §. 4. ℱ. de suis. §. 5. Inst. de legit. agnat. successʃ.* 30 Cur non Prætor? sumpta hæc lex est ex Edicto provinciali. 31 *l. 4. l. 8. ℱ. h. t. l. 1. §. 2. ℱ. ad SC. Tertull.* 32 Ancilla scil. *l. 2. §. 3. ℱ. ad SC. Tertyll.* 33 *l. 11. ℱ. de suis.* 34 *l. 1. § 8. infr. tit. prox.* 35 De qua vide § 3. *Inst. de legit. agnat. successʃ.* 36 Vide *l. 2. ℱ. h. t. §. 4. Instit. de successʃ. cogn.* 37 Consanguinitatis & proximitatis differentia hæc est, consanguinitas (ut & agnatio) a patre, proximitas etiam a matre. 38 Et legitimis nuptiis. *l. 4. §. 8. ℱ. de gradib.* 39 *§. 1. Inst. de successʃ. cognat.* 40 Hodie obest. *Novell.* 22. *c.* 47. adde *l. 14. ℱ. de bon. libert.* 41 Criminaliter. 42 *l. 1. §. 4. l. 2. §. 2. ℱ. ad SC. Tertull. l. 6. C. de suis. §. 6. Inst. de capit. diminut.* 43 Hodie recipit. *Inst. de servili cogn.* quemadmodum & olim id jus recipiebant beneficio Principis restituti. Paul. 4. *sent.* 8. §. 5. 44 *l. 2. vers. itaque etiam. ℱ. h. t. l. 1. §. 2. ℱ. ad SC. Tertull.* 45 Nec tantum septimi, in *l. 1. §. 3. ℱ. h. t.* sed & decimi. *§. ult. Inst. de successʃ. cognat.* 46 Vide Cujac. 3. Paul. *sentent.* 4. §. 4. 47 Præsumitur scientia inter sanguine proxime conjunctos. adde *l. 7. C. de in integr. restitut.* 48 *Al.* sanguine. 49 *l. ultim. ℱ. de ventre in possessʃ.* 50 *Lib. 6. C. 16.* 51 Seu capite. *l. 1. §. 3. ℱ. de juris & facti ignorantia.*

11. An quis sibi succedat. 12. De anno liberis & parentibus ad petendam bonorum possessionem concesso. 13. De substituto fratri impuberi. 14. De liberis & parentibus.

1. ULPIANUS lib. 49. ad Edictum.

SUccessorium Edictum idcirco propositum est, ne [1] bona hereditaria vacua sine domino diutius jacerent, & creditoribus longior [2] mora fieret. † E re [3] igitur [Prætor] putavit, præstituere [4] tempus his, quibus bonorum possessionem detulit, & dare inter eos successionem, ut maturius possint creditores scire, utrum habeant cum quo congrediantur, an vero bona vacantia [5] fisco sint delata, an potius ad possessionem bonorum procedere debeant, quasi sine successore defuncto. §. 1. Unus enim quisque suam [6] bonorum possessionem repudiare potest, alienam [7] non potest. §. 2. Proinde procurator meus sine mea voluntate meam bonorum possessionem repudiare non potest. §. 3. Per servum [8] delatam bonorum possessionem dominus repudiare potest. §. 4. Tutor [9] impuberis an repudiare possit bonorum possessionem, videamus: Et magis est, ne possit: sed ille [10] ex auctoritate tutoris repudiare potest. §. 5. Furiosi curator nequaquam poterit repudiare: quia necdum delata est. §. 6. Qui semel [11] noluit [12] bonorum possessionem petere, perdidit [13] jus ejus, etsi tempora largiantur: ubi enim noluit, jam cœpit ad alios pertinere bonorum possessio, aut fiscum invitare. §. 7. *Decretalis* [14] bonorum possessio an repudiari possit, videamus? & quidem diebus finiri potest: sed repudiari eam non posse, verius est: quia nondum delata est, nisi cum fuerit decreta. rursum, posteaquam decreta est, sera repudiatio est: quia quod adquisitum est, repudiari non potest. §. 8. Si intra centesimum [15] diem mortuus sit prior, statim sequens admitti potest. §. 9. Quod dicimus, *intra dies centum bonorum possessionem peti posse*, [ita] intelligendum est, ut & ipso [16] die centesimo bonorum possessio peti possit: quemadmodum intra [17] Kalendas etiam ipsæ Kalendæ sint. Idem est, & si in diebus centum dicatur. §. 10. Quibus ex Edicto bonorum possessio dari potest, si quis eorum aut dari sibi noluerit [18], aut in diebus statutis [19] non admiserit: tunc cæteris bonorum possessio perinde competit, ac si prior ex eo numero non fuerit. §. 11. Sed *videndum* est, an inter cæteros ipse quoque qui exclusus est, admittatur, ut puta filius est in potestate; delata est ei bonorum possessio ex prima parte, *unde liberis* defertur; exclusus est tempore, aut repudiatione; cæteris defertur: sed [20] ipse sibi succedat ex hac successoria parte? Et *magis* [21] *est*, ut succedat: ut *unde legitimi* possit petere, & post hos suo ordine ex illa parte, *unde proximi cognati* vocantur: & hoc jure utimur, ut admittatur. poterit igitur ex sequenti parte succedere ipse sibi. † Item hoc dici poterit & in secundum tabulas bonorum possessione: ut si secundum tabulas non petierit bonorum possessionem is, qui potuit & ab intestato succedere, ipse [22] sibi succedat. §. 12. Largius tempus parentibus liberisque petendæ bonorum possessionis tribuitur, in honorem [23] sanguinis videlicet: quia [24] artandi non erant, qui pene ad propria [25] bona veniunt. ideoque placuit, eis præstitui annum [26], scilicet ita moderate, ut neque ipsi urgerentur ad bonorum possessionis petitionem, neque bona diu jacerent. Sane nonnunquam urgentibus creditoribus interrogandi [27] sunt in jure, an sibi bonorum possessionem admittant: ut si repudiare se dicant, sciant creditores, quid sibi agendum esset: si deliberare se adhuc dicant, præcipitandi non sunt. §. 13. Si quis autem a patre suo impuberi filio sit substitutus: non intra annum, sed intra diem centesimum bonorum possessionem petere poterit. §. 14. Non solum autem, cum suo [28] nomine veniunt liberi parentesque, hoc eis tribuitur: verumetiam si servus ejus, qui ex liberis parentibusque est, heres institutus est, intra annum competit bonorum possessio; persona enim ea est, quæ meruit hoc beneficium, quæ petat. §. 15. Sed & si pater emancipati filii bonorum possessionem contra tabulas accipere velit, anni tempus ei competere constat. §. 16. Et generaliter ait Julianus ex omnibus causis liberis parentibusque [29] intra annum bonorum possessionem competere.

De restitutione prioris cognati adversus bonorum possessionem acceptam.

2. PA[illegible]NIANUS lib. 6. Responsorum.

INferioris [illegible]us cognatus beneficium Edicti successorii non habuit, cum pri[illegible] propria parte possessionem accepisset. Nec ad rem pertinuit. [illegible]d a[illegible]di facultatem ob auxilium ætatis prior cognatus acc[illegible]at. Igitur fisco vacantia [31] bona recte deferri placuit.

TIT. X.

DE GRADIBUS [32] ET AFFINIBUS [33], ET NOMINIBUS EORUM.

Divisio graduum cognationis. 2. An æque succedant, qui sunt ejusdem gradus. 3. De gradu primo, 4. Secundo, 5. Tertio, 6. Quarto, 7. Quinto.

1. GAJUS lib. 8. ad Edictum provinciale.

GRadus cognationis alii superioris [34] ordinis sunt, alii inferioris, alii ex transverso, sive a latere. † *Superioris ordinis* sunt parentes: *inferioris*, liberi: *ex transverso, sive a latere*, fratres & sorores, liberique eorum. §. 1. Sed superior quidem & inferior cognatio a primo gradu incipit: ex transverso sive a latere nullus est primus gradus, & ideo incipit a secundo. Itaque in primo [35] gradu cognationis superioris quidem & inferioris ordinis cognati possunt concurrere: ex transverso vero nunquam eo gradu quisquam concurrere potest. at in secundo & tertio, & deinceps in cæteris possunt etiam ex transverso quidam concurrere, & cum superioris ordinis cognatis.

§. 2. Sed admonendi sumus, si quando de hereditate vel bonorum possessione quæramus, non semper eos, qui ejusdem gradus sint, concurrere. §. 3. *Primo* [36] gradu sunt supra, pater, mater: infra filius, filia.

§. 4. *Secundo* [37] gradu sunt supra, avus, avia: infra, nepos, neptis: ex transverso, frater, soror. §. 5. *Tertio* [38] gradu sunt supra, proavus, proavia: infra, pronepos, proneptis: ex transverso, fratris sororisque filius, filia; & convenienter patruus, amita, avunculus, matertera.

§. 6. *Quarto* [39] gradu sunt supra, abavus, abavia. infra, abnepos, abneptis. ex transverso, fratris sororisque nepos, neptis: & convenienter patruus [40] magnus, amita magna, id est, avi frater & soror: avunculus magnus, matertera magna, id est, aviæ frater, & soror: item fratres patrueles, sorores patrueles, id est, qui, quæve ex duobus [41] fratribus progenerantur; item consobrini [42], consobrinæque, id est, qui quæve ex duabus sororibus nascuntur, quasi consororini; item amitini [43], amitinæ, id est, qui quæve ex fratre & sorore propagantur: sed fere vulgus istos omnes [44] communi appellatione consobrinos vocat. §. 7. *Quinto* [45] gradu sunt supra, atavus, atavia. infra, adnepos, adneptis. ex transverso, fratris & sororis pronepos, & proneptis: & convenienter propatruus, & proamita, id est, proavi frater, & soror: proavunculus, & promatertera, id est, proaviæ frater, & soror: item fratris patruelis, sororis patruelis filius, filia: & similiter consobrini, consobrinæ, item amitini, amitinæ filius, filia: propior [46] sobrino, propior sobrina; isti sunt patrui [47] magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ filius, filia.

2. ULPIANUS lib. 46. ad Edictum.

HOc est patris ejus, de cujus cognatione quæritur, consobrinus consobrina, sive frater patruelis.

De gradu sexto, 1. Et septimo. 2. De duplatione personarum.

3. GAJUS lib. 8. ad Edictum provinciale.

SExto [48] gradu sunt supra, triavus [49], triavia. infra, trinepos, trineptis. ex transverso fratris & sororis abnepos, abneptis, & convenienter abpatruus, abamita, id est, abavi frater & soror: abavunculus, abmatertera, id est, abaviæ frater & soror: [item patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ nepos, neptis:] item fratris patruelis, sororis patruelis, consobrini, consobrinæ, amitini, amitinæ nepos, neptis: propatrui, proamitæ, proavunculi, promaterteræ filius, filia: item [50] qui ex fratribus patruelibus, aut consobrinis, aut amitinis undique propagantur [51], qui proprie sobrini [52] vocantur. §. 1. In septimo [53] gradu quam multæ esse possint personæ, ex his, quæ diximus, satis apparet. §. 2. Admonendi tamen sumus, parentum liberorumque personas semper duplari: avum enim & aviam, tam maternos quam paternos intelligemus: item nepotes, neptesque, tam ex filio quam ex filia. quam rationem scilicet in omnibus deinceps gradibus supra infraque sequemur.

De gradibus ultra septimum. 1. Cognatorum etymologia. 2. De naturali vel civili cognatione. 3. De affinibus. 8. De causa cognationis, vel affinitatis. 9. De libertinis. 11. De capitis deminutione.

4. MODESTINUS lib. 12. Pandectarum.

NOn facile autem, quod ad nostrum jus attinet, cum de naturali cognatione quæritur, septimum gradum quis excedit, [quatenus] ultra eum fere gradum rerum natura cognatorum vitam consistere non patitur [54]. §. 1. Cognati ab eo dici putantur, quod [55] quasi una communiterve nati, vel ab eodem orti progenitive sint. §. 2. Cognationis substantia bifariam apud Romanos intelligitur [56]. Nam quædam cognationes Jure civili, quædam naturali connectentur [57]: nonnunquam utroque jure concurrente, & naturali & civili copulatur cognatio. † Et quidem [58] naturalis cognatio per se sine civili cognatione intelligitur, quæ per fœminam descendit, quæ [59] vulgo liberos peperit. † Civilis autem per se, quæ etiam legitima dicitur, sine [jure] naturali cognatio constitit per adoptionem. † Utroque jure consistit cognatio, cum justis nuptiis contractis copulatur. † Sed naturalis quidem cognatio

1 §. 2. *vers. adhuc autem.* §. 4. *vers. cum igitur plures. Inst. de bon. possess.* vide *l.* 6. *supr. de interrogat. in jure* 2 Ad sua recuperanda. *Basil.* 3 E re dixit. vid. *l.* 1. *supr. de reb. cred.* 4 *l.* 69. *in fin. sup. de adqu. vel omitt. hered.* 5 Vid. *l. ult. ff. h. t.* 6 Non alienam, *ut ff. h. t.* & tamen per servum delatam dominus repudiare potest. §. 3. *ff. h. t.* 7 §. 4. & 5. *ff. h. t. l.* 13 *l.* 14. *supr. de adqu. vel omitt. hered. l.* 8. *supr. de bonor. possess. l. ult. C. de bonis, quæ liber. l.* 16. *supr. de reb. cred.* 8 Intellectum hujus §. vid. apud Bellon. *supput. lib.* 2. *cap.* 15. Ans. 9 *l.* 8. *supr. de bonor. possess.* 10 *l.* 5. *C. de repudianda.* 11 *l.* 13 *supr. de adquir. vel omitt. hered l.* 1. §. 3. *supr. unde liberi.* §. 5. *vers. si quis itaque. Inst. de bon. possess.* 12 Repudiare hereditatem vel bonorum possessionem videtur, qui dicit. *Nolo bonorum possessionem petere.* 13 Pone filiam tricennio exclusam esse matris hereditate testamentaria: Bartolus putat eandem intra alios 30. annos admitti ex edicto *unde liberi.* Pone rursus intra id spatium, *unde liberi* non petisse, idem putat eandem admitti intra alios 30. annos ad petendam bonorum possessionem *unde cognati.* adde Bald. in *l. licet.* 8. *C. de jure delib.* 14 Id est, Carboniana, qua sola decreto & causa cognita adquiritur: & ea quæ ad Carbonianæ vicem ventri & furioso conceditur, opponitur ordinariæ & simplici edictali, quæ sine decreto & causæ cognitione datur. Zoanett. 2. *rest.* 15 *l.* 2. *C. h. t. l.* 2. *supr. de B. P. secund. tabul. l.* 18. *C. de jure delib.* 16 Vid. *l.* 133. *ff. de verb. sign.* adde *l.* 13. *ff. de verb. oblig.* 12. Gell. 13. 17 12. Gell. 13. 18 *l.* 2. §. 20. *ff. ad SC. Tertull.* 19 Vid. *l.* 69. *ff. de adqu. vel omitt. hered.* 20 *Al.* Sed utrum ipse. 21 Cur ita? vide *l.* 91. *infr. de reg. jur.* 22 *l.* 17. §. 1. *supr. de adqu. vel omitt. hered.* 23 Sanguini ejusque honori aliquid merito indulgetur. 24 Quid? judexne potest minuere tempus alicui datum, vel adeundæ hereditati, vel petendæ bonorum possessioni vel ad deliberandum? potest eo fine, ut detur curator bonis per quem satisfiat creditoribus. *arg. l.* 1. *ff. de curat. bonis dand.* non ut successor excludatur. Atque judex ex causa tempus moderari, coërcere, vel minuere posse videtur. *l. ad peremptorium.* 68. *ff. de judiciis.* Potest utique, sed ex causa; non passim tamen vel indefinite, uti putat Dec. ad *l.* 10. *in fin. ff. l.* 9. *in fin. C. de jure delib.* sicuti nec facere potest, ut qui heres sit, heres esse desinat. v. Pyrrhum *disp.* 18.

25 S[illegible] Græci inde αὐτοκληρονόμους appellant; quia dicuntur heredes non fieri, sed [illegible] vide Cuj. *Instit. de hered. qualit.* & 10. *observ.* 29. adde *l.* 11. *ff. de liber. & posth.* 26 *l.* 4. *C. qui admitti ad bonor. possess.* 27 *l.* 5. *ff. de interrogationib.* 28 *l.* 2. *supr. de hered. petit.* 29 Ulpian. 28. §. 10. §. 11. §. *ult.* 30 Proximioris gradus cognatus (pone frater) minor annis 25. bonorum possessionem agnovit unde proximi cognati, deinde beneficio ætatis restitutus est, ut se abstineret: inferioris gradus cognatus non admittitur. Cur? quia prior & proximior cognatus illum semel exclusit: nec regressus cuiquam est ad jus, quo semel exclusus est. Quis igitur admittetur? fiscus, *hac l.* & *l.* 1. *supr. h. t.* Putatque Albericus hodie hanc legem correctam esse, quod cognati hodie ab intestato succedant. *Novell.* 118. *cap.* 4. Cætera vide apud Alciat. 4. *Paradox.* 15. 31 Vide *l.* 1. *supr. h. t.*

32 Paul. 4. *sentent.* 11. de gradibus cognationum. 3. *Inst.* 6. περὶ βαθμῶν συγγενείας 22. *Ecl. tit.* 5. de consanguinitate & affinitate, 4. *Decret.* 14. 33 Franciscus Hotomannus scripsit duos libros de gradibus cognationis, affinitatis, & incestis nuptiis: extantque ad hunc titulum Ant. Cont. & Oliverii Textoris Commentarii. præter quos vide & Ant. August. *lib.* 2. *emend. cap.* 5. Mod. 34 *Inst. h t. Novell.* 118. *c.* 1. 35 Vide *l.* 10. §. 12. *ff. h. t.* 36 *d. l.* 10. §. 12. *ff. h. t* 37 *d. l.* 10. §. 13. *ff. h. t.* 38 Vid. *d. l.* 10. §. 14. *ff. h. t.* 39 Vid. *l.* 10 §. 15. *ff. h. t* 40 De quo in *l.* 10. §. 15. *ff. h. t.* 41 Patrueles fratres, qui ex duobus fratribus nati. 2. *Gaius.* 8. §. 4. 42 Consobrini, qui ex duabus sororibus nati. 43 Amitini, qui ex fratre & sorore nati. 44 An amitinos tantum intelligit, non etiam patrueles? *Goth.* Vide Anton. Augustin. *emend. lib.* 2. *cap.* 5. Ans. 45 Vide *d. l.* 10. §. 16. 46 Propiores sobrinis sunt hi, qui propiore gradu sunt, quam sobrini: quia sobrini sunt consobrinorum filii. *l.* 10. §. 17. *ff. h. t.* 47 *l.* 10. §. 16. *ff. h. t.* 48 *l.* 10. §. 17. *ff. h. t.* 49 *Al.* tritavus, tritavia. 50 Item patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ nepos, neptis, qui ex fratribus &c. Hotom. 1. *observ.* 12. quod Cujacio displicet, 14. *obs.* 11. 51 Undique propagati. Hotom. 1. *obs.* 12. 52 Sobrinus est patris mei consobrini filius, & matris meæ consobrinæ filius. *Fest.* 53 *l.* 10. §. 18. *ff. h. t.* 54 Sed nec ulla eis gradibus nomina inventa sunt. Paul. 4. *sentent.* 11. §. 8. 55 *l.* 1. §. 1. *ff. unde cognati.* 56 Hodie una. *Nov.* 118. *c.* 4. 57 *Al.* connectuntur *al.* continentur. 58 Vid. Revard. 5. *variar.* 1. 59 Vulgo quæsiti, si ex eadem matre, inter se cognati sunt natura.

 hos

hoc ipſo nomine appellatur: civilis autem [cognatio] licet ipſa quoque per ſe pleniſſime hoc nomine vocetur, proprie tamen adgnatio vocatur; videlicet quæ [1] per mares contingit. §. 3. Sed quoniam quædam [2] jura inter adfines quoque verſantur, num alienum eſt hoc loco de adfinibus quoque breviter differere? † *Adfines* [3] ſunt viri & uxoris cognati: dicti ab eo, quod duæ cognationes, quæ diverſæ [inter ſe] ſunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit: namque conjungendæ adfinitatis cauſa fit ex nuptiis [4].

§. 4. *Nomina* vero eorum hæc ſunt, ſocer, ſocrus, gener, nurus, noverca, vitricus, privignus [5], privigna. §. 5. *Gradus* autem adfinitati nulli [6] ſunt. §. 6. Et quidem viri pater uxoriſque, ſocer; mater autem eorum ſocrus appellatur: cum apud Græcos proprie viri pater ἑκυρός, mater vero ἑκυρά [vocitetur], uxoris autem pater πενθερός & mater πενθερά vocatur. † Filii autem uxor, nurus: filiæ vero vir gener appellatur. † Uxor liberis ex alia uxore natis noverca dicitur, matris vir ex alio viro natis vitricus [7] appellatur: eorum uterque natos, aliunde privignos [8] privignaſque vocant. † Poteſt etiam ſic definiri ſocer [9], uxoris meæ pater, ego illius ſum gener [10]. Socer [11] magnus dicitur uxoris meæ avus, ego illius ſum progener. Et retro pater meus uxoris meæ ſocer eſt, hæc illi nurus: & avus meus, ſocer magnus eſt, illa illi pronurus. Item proſocrus [12] mihi uxoris meæ avia eſt, ego illius ſum progener [13]. Et retro mater mea uxoris meæ ſocrus eſt, illa huic nurus: & avia mea ſocrus magna eſt, & uxor mea illi pronurus eſt.

† Privignus [14] eſt uxoris meæ filius ex alio viro natus, ego [illorum] *vitricus.* & in contrarium uxor mea liberis, quos ex alia uxore habeo, *noverca* [15] dicitur, liberi mei illi privigni. † Viri frater, *levir:* is apud Græcos δαήρ [16] appellatur, ut eſt apud Homerum [17] relatum. ſic enim Helena ad Hectorem dicit:

Δᾶερ ἐμεῖο κυνὸς κακομηχάνου ὀκρυοέσσης. Id eſt,
Levir mei canis omnis mali cauſatricis horridæ.

† Viri ſoror *glos* [18] dicitur; apud Græcos, galos [19]. † Duorum fratrum uxores [*janitrices* [20]] dicuntur, apud Græcos εἰνάτερες. quod uno verſu idem Homerus ſignificat:

ἤ ἐς γαλόων ἢ εἰνατέρων εὐπέπλων. Id eſt,
Sive alicubi in glorium aut inaterum ſpecioſis peplis.

§. 7. Hos itaque inter ſe, quod affinitatis cauſa parentum liberorumque loco habentur, matrimonio copulari nefas [21] eſt. §. 8. Sciendum eſt, neque cognationem, neque adfinitatem eſſe poſſe, niſi nuptiæ [22] non interdictæ ſint, ex quibus adfinitas conjungitur. §. 9. Libertini libertinæque inter ſe adfines eſſe poſſunt. §. 10. In adoptionem datus, aut emancipatus, quaſcunque cognationes adfinitateſque habuit, retinet: adgnationis jura perdit. ſed in ea familia, ad quam per adoptionem venit, nemo eſt illi *cognatus* præter patrem, eoſve, quibus adgnaſcitur: adfinis autem ei omnino in ea familia nemo eſt.

§. 11. Is [23], cui aqua & igni interdictum eſt, aut aliquo modo capite [24] diminutus eſt, ita ut libertatem & civitatem amitteret, & cognationes & adfinitates omnes, quas ante habuit, amittit.

5. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

SI filium naturalem emancipavero [25], & alium adoptavero, non eſſe eos fratres: ſi filio meo mortuo Titium adoptavero, videri eum defuncti fratrem fuiſſe, Arrianus ait.

De nuru. 1. *De ſponſalibus.*

6. ULPIANUS lib. 5. ad legem Juliam & Papiam.

LAbeo ſcribit, nepotis ex filia mea nati uxorem, nurum [26] mihi eſſe. §. 1. *Generi & nurus* appellatione ſponſus [27] quoque & ſponſa continetur: item ſoceri & ſocrus appellatione ſponſorum parentes contineri videntur [28].

De privigno.

7. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

PRivignus etiam is eſt, qui vulgo [29] conceptus ex ea natus eſt, quæ poſtea mihi nupſit: æque & is qui, cum in concubinatu erat mater ejus, natus ex ea eſt, eaque poſtea alii nupta ſit.

De ſponſalibus.

8. POMPONIUS lib. 1. Enchiridii.

SErvius recte dicebat ſoceri [30], & ſocrus, & generi, & nurus [31] appellationem etiam ex ſponſalibus adquiri [32].

Diviſio graduum cognationis.

9. PAULUS lib. 4. Sententiarum.

ΣΤίμματα [33] cognationum directo [34] limite in duas lineas [35] ſeparantur: quarum altera ſuperior [36], altera inferior; ex ſuperiore autem & ſecundo gradu transverſæ [37] lineæ pendent. quas omnes latiore tractatu habito in librum ſingularem conteximus.

De uſu cognitionis graduum & affinium. 1. *De nomine cognationis.* 2. *De cognatis & adgnatis.* 3. *De ſuis.* 4. *Quid interſit inter adgnatos & cognatos.* 5. *De ſervili cognatione.* 6. *De cognatione & adgnatione.* 7. *De parentibus & liberis.* 8. *De transverſalibus.* 9. *De gradibus dignoſcendis.* 10. *Gradus unde dicuntur.* 11. *De enumeratione ſingulorum graduum,* 12. *Primi,* 13. *Secundi,* 14. *Tertii,* 15. *Quarti,* 16. *Quinti,* 17. *Sexti,* 18. *Et ſeptimi.*

10. IDEM lib. ſingulari de gradibus & adfinibus, & nominibus eorum.

JUriſconſultus cognatorum gradus & adfinium [38] noſſe debet: quia legibus hereditates [39] & tutelæ ad proximum quemque adgnatum redire conſueverunt. Sed & Edicto Prætor proximo cuique cognato dat bonorum poſſeſſionem. † Præterea lege [40] judiciorum publicorum contra adfines & adgnatos teſtimonium [41] inviti dicere non cogimur.

§. 1. Nomen cognationis a Græca voce dictum videtur. Συγγενεῖς enim illi vocant, quos nos cognatos appellamus. §. 2. *Cognati ſunt* [42], & quos adgnatos lex XII. tabularum appellat: ſed hi ſunt per patrem cognati ex eadem familia. Qui autem per fœminas [43] conjunguntur, cognati tantum nominantur. §. 3. Proximiores ex adgnatis ſui [44] dicuntur. §. 4. [Inter] adgnatos igitur & cognatos hoc intereſt, quod inter genus & ſpeciem: nam [45] qui eſt adgnatus, & cognatus eſt. non utique autem qui cognatus eſt, & adgnatus eſt: alterum enim civile [46], alterum naturale nomen eſt. §. 5. Non parcimus [47] his nominibus, id eſt, cognatorum, etiam in ſervis [48]. itaque parentes & filios, fratreſque etiam ſervorum dicimus: ſed ad leges ſerviles cognationes non pertinent. §. 6. Cognationis origo & per fœminas [49] ſolas contingit: frater enim eſt, & qui ex eadem matre tantum natus eſt. nam qui [50] eundem patrem habent, licet diverſas matres, etiam adgnati ſunt.

§. 7. Parentes usque ad tritavum [51] apud Romanos proprio vocabulo nominantur: ulteriores, qui non habent ſpeciale nomen, majores [52] [appellantur]. † Item liberi usque ad trinepotem, ultra hos, poſteriores [53] vocantur. §. 8. Sunt & ex lateribus cognati, ut fratres, ſororeſque, & ex his prognati: item patrui, amitæ, & avunculi, & materteræ. §. 9. Nam quoties quæritur, quanto gradu quæque perſona ſit, ab eo incipiendum eſt, cujus de cognatione quærimus: & ſi ex inferioribus aut ſuperioribus gradibus eſt, recta linea ſurſum verſum, vel deorſum tendentium, facile invenimus gradus, ſi per ſingulos gradus proximum quemque numeramus. nam [qui ei], qui mihi proximo gradu eſt, proximus eſt, ſecundo [54] gradu eſt mihi: *ſimiliter enim accedentibus ſingulis creſcit numerus.* † Idem faciendum in transverſis gradibus: ſic frater ſecundo gradu eſt: quoniam patris vel matris perſona, per quos conjungitur, prior numeretur. §. 10. *Gradus* autem dicti ſunt a ſimilitudine ſcalarum [55], locorumve proclivium, quos ita ingredimur, ut a proximo in proximum, id eſt, in eum, qui quaſi ex eo naſcitur, tranſeamus. §. 11. Nunc ſingulos gradus numeramus. §. 12. *Primo* [56] gradu cognationis ſunt [57] ſurſum verſum duo, pater & mater, deorſum verſum duo, filius & filia, qui tamen & plures eſſe poſſunt.

§. 13. *Secundo* [58] gradu duodecim [59] perſonæ continentur hæ. Avus [60] hoc eſt, patris & matris pater: item avia, ſimiliter tam paterna, quam materna. Frater quoque per utrumque parentem accipitur, id eſt, aut per matrem tantum, aut per patrem, aut [per] utrumque, id eſt, ex utroque parente eodem: ſed hic numerum non auget, quod nihil differt hic ab eo, qui eundem patrem habet, tantum, niſi quod is eoſdem cognatos, tam paternos, quam maternos habet: & ideo evenire ſolet in his, qui diverſis parentibus nati ſunt, ut qui meo fratri frater ſit, meus cognatus non ſit. pone [me] fratrem habere ex eodem tantum patre, illum habere [illegible] ea[illegible]m matre: illi inter ſe fratres ſunt, mihi alter cognatus non [illegible]; Soror ſimiliter numeratur, ut frater. Nepos quoque d[illegible]lligitur, ex filio vel filia natus. Idem eſt & in nepte. [illegible] *Tertio* [61] gradu perſonæ continentur triginta duæ [62]. Proavus, [illegible]qui

1 Adgnatio per mares contingit 2 *l.* 10. *infr. h. t.* 3 Dixi ad Feſtum in *adfines.* 4 Et ſponſalibus. *l.* 8. *ſupr. de cond. cauſa data.* Goth. Jure Canonico, non tantum juſtis, ſed injuſtis ſeu invalidis. Imo etiam per ſtuprum ſeu fornicationem. *c.* 3. *&* 4. *extr. de ſponſalib. c.* 1. *in* 6. *eod. cap. diſcretionem.* 6. *&* *ibi Gloſſ. in verb. affinitas. extr. de eo qui cognov.* Anſ. 5 Affines hæ perſonæ dicuntur, in *l.* 17. *C. de nupt.* 6 Imo ſunt quidam. *l.* 10. *infr. h. t.* 7 Vitricus, matris meæ, poſt obitum patris mei, maritus: de quo vide quædam apud Cuj. 9. *obſ.* 18. *& l.* 15. *C. de negot.* 8 Vide Feſt in *privignus.* *l.* 14. *in fin. ſupr. de ritu.* 9 Socer, ſocrus, qui quæve generum vel nurum ſibi ſociat. 9. Iſid 6 10 Gener generi augendo adſcitus. Iſid. *ibid.* 11 Id eſt, qui generum ſibi ſociat. vide Feſtum in *magnus ſocer.* 12 Magna ſocrus Feſto 13 Vid. Feſtum. 14 Primus natus. 15 Noverca, μητρυιά, nova patris uxor, *l.* 14. §. 4 *ſupr. de ritu* locum parentis tenet. vide Cujac. 9 *obſ.* 18. obſequium ei debetur a privigno *l.* 7. *C. de obſequiis.* cum ea privignus contrahere nuptias non poteſt. *l.* 17. *C. de nupt.* a noverca novercale odium, *l.* 4. *ff. de inoff.* & ideo quidam ad *l.* 5. *ſupr. ubi pupill.* negant ei committendos eſſe pupillos. in eam actio furti inſtitui poteſt. *l.* 11. *C. de furt.* injuſtæ epitheton a poëtis novercæ attributum eſt. de vitrico vide quæ notavi ad *l.* 15. *C. de negotiis.* ſcripſi ad Feſtum in *Noverca.* 16 ἀνδραδελφος. Joſeph. Scalig. apud Feſtum. 17 Iliad. 3. 18 Vide Feſt. in *Gloſſ.* 19 Γάλως Feſtus. 20 Janitrices αἱ τῶν ἀδελφῶν γυναῖκες αἱ σύννυμφοι veteres *gloſſæ.* vide Heſychium & *gloſſ.* Palæmonis. 21 *l.* 17. *C. de nupt.* Goth. Hinc noverca viduo defunctæ privignæ nubere non poteſt. *l.* 15. *ſupr. de ritu nupt.* Betlich *de jure noverc part* 2. *art.* 3. *ſect.* 4. Anſ. 22 §. 2. *ſupr. h. t. l.* 4. *ſupr. unde cognati.* Goth Secus Jure Canonico. dixi ad §. 3. *ſupr. h. t.* Anſ. 23 Dixi ad *l.* 1. §. 2. *ff. de legat* 3. 24 §. 6. *Inſt. de capit. demin.* 25 Adde *l.* 4. §. 10. *ff. h. t.* *l.* 17. *ſupr. de ritu.* §. 2. *verſ. ſed ſi qua. Inſt. de nupt.* 26 *l.* 14. §. 4. *ſupr. de ritu.* 27 *l.* 8. *infr. h. t.* 28 Imo non continentur. *l.* 8. *infr. h. t. l.* 4. *infr. ad leg. Pomp. de parricid.* 29 *l.* 4. §. 2. *ſupr.* [illegible] vide *l.* 13. §. 2. *infr. ad l. Jul. de adult.* 30 Imo ſponſalibus quis ſocer non fit. *l.* 6. *in fin. ſupr. h. t.* §. 9. *Inſtit. de nupt.* 31 Imo ſponſa filii nurus non eſt. §. 9. *Inſt. de nupt.* 32 *l.* 5. *ſupr. de teſtib.* 33 Stemma cognationis, pictura & deſcriptio graduum & ſucceſſionum. Tertullianus *c.* 30 *de præſcriptionib. num.* 17: Et Apellis *ſtemma* retractandum eſt, non tam vetus & ipſe quam Marcion inſtitutor ejus Quo loco poſt Quintinum Pamnelius, ſtemma Apellis falſo accipit pro facinore Apellis inſigni: Quippe Tertullianus illo libello de præſcriptionibus nihil aliud agit, quam de origine, vetuſtate, nobilitate & genere: & ut ita loquar, hæreticorum. Jactabant enim ſe hæretici, quaſi ſucceſſores Apoſtolorum eſſent. Eſt & mihi alius notandus hac parte error Alciati, qui 4. *de verb. ſign.* legendum cenſet *ſchemmata* non *ſtemmata.* Imagines autem fuiſſe, quas veteres in armariis habuerint, non autem coronas. Atqui *ſtemmata* hoc loco perinde accipi oportet, ut illo Juvenalis loco *ſatyr.* 8. *Stemmata quid faciunt, quid prodeſt, Pontice, longo Sanguine cenſeri, pictosque oſtendere vultus Majorum? &c.* 34 *Directus limes* eſt perpendicularis a ſummo ad imum: cui opponuntur lineæ transverſæ. Nam hic limes idem quod linea eſt. 35 Lineæ vocabulum interdum accipi ſimpliciter, effective, contentive, defective, conditionaliter, ſucceſſive, ad conſervanda fideicommiſſa, notat Simonius Prætenſis, 3. *de interpr. tit.* 3. *dub.* 1 *ſent.* 11. *num.* 39. *& ſeq.* 36 *l.* 1. *ſupr. h. t.* 37 Transverſa linea a ſecundo gradu incipit. & oritur ex ſuperiore. In inferiori nulla eſt linea transverſa: hæc etiam dicitur obliqua & lateralis. Salvianus 3. *ad Eccleſiam.* Non ſolum, inquit, ut aiunt, ex directo, ſed etiam ex obliquo & ex transverſo venientibus res propriæ facultatis addicuntur. vide Cujac. apud Paul. 4. *ſent.* 11. §. 1. 38 Atqui ſuperius dixit nullos eſſe adfinium gradus. *l.* 4. §. 5. *ff. h. t.* Goth. *Adfinium:* ſubaudi, nomina, niſi ita ſcriptum fuiſſe mavis. tituli enim & hujus legis inſcriptio eadem eſt, non *de gradibus affinium,* qui nulli ſunt, ſed *de gradibus cognatorum* ſcilicet, & *de affinibus, & nominibus eorum,* non de gradibus: niſi per gradus intelligas diſtantias unius perſonæ ad aliam, quibus quis remotior aut proximior ſit affinis, eodem quo conſanguinitas numeratur ordine ac modo. *S. L.* 39 Graduum cognitio prodeſt ad hereditates, tutelas, bonorum poſſeſſiones, teſtimonia, *ut hic.* adde & ad matrimonia. 40 Vide quæ ſcripſi de lege Julia judiciorum publicorum ad *l.* 4. *ſupr. de teſtib.* 41 Teſtimonium adverſus adgnatum aut affinem nemo invitus dicere in publico judicio cogitur. vid. *d. l.* 4. 42 Imo non ſunt, *l.* 5. *ſupr. unde legitimi.* adde Ulp. 11. §. 4. *l.* 195 §. 2. *infr. de verb. ſign.* 43 *l.* 7. *ſupr. de legit. tut.* 44 Sui cur dicuntur, qui proximiores ex agnatis? vid. *l.* 12. *infr. de ſuis.* 45 *l.* 5. *ſupr. unde legitimi.* 46 *l.* 4. §. 2. *ſupr. h. t.* 47 Non fit tamen frequenter. *l.* 4. *ſupr. h. t.* 48 *Inſt. de ſervili cognatione.* 49 Vide *l.* 1. §. 2. *ſupr. unde cognati.* 50 Etiam fœminæ. Nam ſoror inter fœminas ſola adgnata eſt. 51 Imo in infinitum. *l.* 1. §. 1. *ſupr. de legat. præſtand.* 52 Majores qui ultra tritavum. 53 Poſteriores, qui ultra trinepotem. Poſteros appellari ultra filiorum gradum Caligula dicebat, teſte Suetonio. 54 Jure Civili: Canonico vero, ſecundo gradu. ſed in ſtatutis quoties graduum fit mentio, gradus dinumerandi ſunt ex Civili Jure, non ex Canonico. Bartol. *hic.* 55 Et ideo adſcendentes & deſcendentes appellati. Gradus cognationum vetuſtiſſimam deſcriptionem, vid. apud Cujac. 6. *obſ.* 40. 56 *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* §. 1. *Inſt. h. t.* Paul. 4. *ſent.* 11. §. 1. 57 Primus gradus continet quatuor perſonas. 58 *l.* 1. §. 1. §. 4. *ſupr. h. t.* §. 2. *Inſt. h. t.* Paul. 4. *ſentent.* 11. §. 2. 59 Secundus gradus continet duodecim perſonas. 60 Vide Feſtum *in Avus.* 61 *l.* 1. §. 5. *ſupr. h. t.* §. 3. *Inſt. h. t.* Paul. 4. *ſent.* 11. §. 3. 62 Tertio gradu continentur perſonæ 32.

qua-

quadrifariter [1] intelligitur: est enim avi paterni, aut materni pater, item aviæ paternæ, aut aviæ maternæ pater. Proavia quoque quatuor personas complectitur: est enim aut avi paterni, aut aviæ paternæ mater: item avi materni, & similiter aviæ maternæ mater. † Patruus (is autem est patris frater), & ipse dupliciter intelligendus est, ex patre vel matre. Avia paterna mea nupsit patri tuo, peperit te; aut avia paterna tua nupsit patri meo, peperit me: ego tibi patruus sum, & tu mihi. Id evenit, si mulieres [2] altera alterius filio nupserit. nam qui ex his masculi nati fuerint, invicem patrui sunt; quæ fœminæ, invicem amitæ: item masculi fœminis similiter patrui, fœminæ illis amitæ. Si vir & mulier, ille filiam ejus duxerit, illa filio ejus nupserit: qui ex patre adolescentis nati erunt, ex matre puellæ natos, fratris filios, illi eos patruos & amitas appellabunt. † Avunculus est matris frater. eadem significatione, qua in patruo diximus, contigit, si duo viri alter alterius filiam duxerint, qui ex his masculi nati fuerint, invicem avunculi; quæ fœminæ, invicem materteræ erunt. & eadem ratione masculi puellis avunculi; & illæ illis erunt materteræ. † Amita est patris soror, sicut supra accipiendi. † Matertera est [3] matris soror, similiter ut supra. † Illud notandum est, non, quemadmodum patris matrisque fratres & sorores, patrui, amitæ, avunculi, materteræ dicuntur, ita fratris sororisque filios filias nomen speciale cognationis habere: sed ita demonstrari, fratris sororisque filios filias. quod quidem & in aliis accidere, ex posterioribus apparuit [4]. Pronepos quoque & proneptis quadrifariter intelliguntur: aut enim ex nepote ex filio, aut ex nepote ex filia descendunt; aut ex nepte ex filio, aut ex nepte ex filia, propagantur. §. 15. *Quarto* [5] gradu personæ continentur octoginta [6]. Abavus [7], cujus intellectus in octo personas porrigitur: est enim proavi paterni aut materni pater, quos singulos duplici modo intelligendos diximus; aut proaviæ paternæ aut maternæ pater, quæ & ipsæ singulæ dupliciter accipiuntur. Abavia, & hæc octies numeratur: est enim proavi paterni aut materni; item proaviæ paternæ aut maternæ mater. Patruus [8] magnus est frater avi. qui avus, item frater cum duobus modis intelliguntur: quatuor personas hoc nomen amplectitur: ut sit avi paterni vel materni frater, qui vel eodem patre, id est, proavo, vel tantum matre eadem, id est, proavia natus est. qui autem mihi patruus magnus est, is patri meo vel matri meæ patruus [9] est. Amita magna [10] est avi soror; avus autem, item soror (ut supra diximus) dupliciter intelliguntur: & ideo hic quoque quatuor personas intelligimus. similiter quæ patris mei vel matris meæ amita est, mihi erit amita magna. Avunculus magnus est aviæ frater: quatuor personæ huic nomini eadem ratione subjectæ sunt. mihique is est avunculus magnus, qui patri meo vel matri meæ avunculus est. † Matertera magna est aviæ soror. quatuor modis & hæc ob eandem causam intelligitur. ea, quæ patri meo vel matri meæ matertera est, mihi matertera magna vocatur. † Eodem gradu sunt & illi, qui vocantur fratres patrueles, item sorores patrueles [amitini, amitinæ], consobrini, consobrinæ. hi autem sunt, qui ex fratribus vel sororibus nascuntur: quod [11] quidam ita distinxerunt, ut eos quidem, qui ex fratribus nati sunt, fratres patrueles [12]; item eas, quæ ex fratribus natæ sunt, sorores patrueles; ex fratre autem, & sorore, amitinos [13], amitinas; eos vero & eas, qui quæve ex sororibus nati natæve sunt, consobrinos [14] consobrinas, quasi consororinos: sed plerique [15] hos omnes consobrinos vocant, sicut Trebatius. † Sub hac appellatione nominum personæ cadunt sedecim, hæ. Patrui filius, item filia: bifariam (sicut supra) numerantur. nam patris mei frater esse potest, vel ex patre solo [16], vel etiam ex matre sola. Amitæ filius, item filia: Avunculi filius, item filia: Materteræ filius, item filia. amita, avunculo, matertera, acceptis duplici intellectu secundum eandem rationem. Fratris sororisque nepos ac neptis eodem gradu sint. Sed & frater, item soror, neposve & neptis, dupliciter accepti continebunt personas sedecim, sic: Fratris eodem patre nati nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eadem matre, alio patre nati, nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eodem patre nati neptis ex filio, neptis ex filia. Fratris alio patre, eadem matre nati, neptis ex filio, neptis ex filia. eademque causa octo personæ efficient, ut aliæ octo accedant ex sorore natorum nepotes neptesque: & similiter numerantur a nobis. fratris autem [illegible] nepos neptisque me patruum magnum appellant: soror[illegible]umque meorum nepotes neptesque, item mei inter se, consobri[illegible]. Abnepos, abneptis: hi sunt pronepotis proneptis filius filia, [illegible]potis [illegible]ve nepos neptis, filii filiæve pronepos proneptis; nep[illegible] vel ex filio nato, vel ex filia, nepte vel ex filio nata vel ex filia a[illegible]ptis: ut ad singulas personas gradu descendamus, sic: Filius, ne[illegible], pronepos, abnepos. Filius, nepos, pronepos, abneptis. Filius, ne[illegible]os, proneptis, abnepos. [Filius, nepos, proneptis, abneptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos. Filius, neptis, pronepos, abneptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos. Filius, neptis, proneptis] abneptis. Similiter [illegible]æ personæ enumerabuntur proposita filia, & sic fient sedecim.

§. 16. *Quinto* [17] gradu personæ continentur centum octogintaquatuor [18]. Atavus scil. & atavia. atavus est abavi [vel] abaviæ pater, proavi vel proaviæ avus, avi aviæque proavus, patris vel matris abavus. hujus appellatio personas complectitur sedecim, enumeratione facta tam per mares, quam per fœminas: ut sic ad singulas perveniamus: Pater, avus, proavus, abavus, atavus. Pater, avus, proavus, abavia, atavus. Pater, avus, proavia, abavus, atavus. Pater, avus, proavia, abavia, atavus. Pater, avia, proavus, abavus, atavus. Pater, avia, proavus, abavia, atavus. Pater, avia, proavia, abavia, atavus. Pater, avia, proavia, abavus, atavus. similiter matris persona proposita numeratio fiet. Atavia totidem personas continet eadem ratione numeratas, id est, sedecim. Patruus [19] major, est proavi frater, patris vel matris patruus magnus: sub hoc nomine erunt personæ octo, & sic enumerabuntur. Pater, avus, proavus, abavus, frater proavi. Pater, avus, proavus, abavia, frater proavi. Pater, avia, proavus, abavus, frater proavi. Pater, avia, proavus, abavia, frater proavi. † Totidem erunt, matris persona & proavo ejus propositis. † Ideo autem fratrem [20] proavi enumerantes ante [21] abavum ponimus, quod (ut supra significavimus) non [22] aliter venietur [23] ad eum, de quo quæritur, nisi per eos transitum erit, ex quibus nascitur [24].

† Avunculus [25] major: is est proaviæ frater, patris vel matris avunculus magnus. eadem denumeratione hic quoque octo personas computabimus: hoc tantum immutato, ut is frater proaviæ ponatur. Amita [26] major: ea est proavi soror, patris vel matris amita magna. quod ad numerum & expositionem personarum, eadem erunt: immutato hoc, ut proavi soror ad extremum ponatur. Matertera major: hæc est soror proaviæ, patris vel matris matertera magna. numerus personarum idem est, ut in novissimo ponatur proaviæ soror. Hos omnes a patruo majore, quos retulimus, quidam appellant ita: Propatruus [27], proavunculus, proamita, promatertera. quos tamen ego ita nomino, illi contra fratris vel sororis pronepotem me demonstrant. † Patrui magni filius filia: hi sunt avi fratris filius filia, proavi aut proaviæ nepos neptis ex filio [filia], patris vel matris consobrinus consobrina. octo personas & hic computabimus, quod avus & frater (ut jam dictum est) dupliciter accipiuntur: & ideo patrui magni filius quatuor implet, totidem filia. Amitæ magnæ filius filia: hi sunt avi sororis filius filia, proavi proaviæ nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina. numerus personarum idem qui supra. Avunculi magni filius, filia: hi sunt aviæ fratris filius filia, proavi aut proaviæ nepos neptis ex filio, patris vel matris consobrinus aut consobrina. numerus idem. Materteræ magnæ filius filia: hi sunt aviæ sororis filius filia, proavi proaviæ nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina. computatio eadem. † Personæ, quas enumeravimus a patrui magni filio, ei, de cujus cognatione quæritur, propius sobrinis vocantur. nam (ut Massurius ait) quem quis appellat *propiorem* [28] *sobrino*, qui est patris matrisve consobrinus aut consobrina: ab eo consobrini consobrinæve filius filia nominatur. † Patrui nepos, neptis: hi sunt avi paterni vel aviæ paternæ pronepos proneptis ex nepote vel ex nepte filio natis, consobrini consobrinæ filius filia. octo personas continebunt: quatuor nepos: quatuor neptis: quia & patruus dupliciter accipitur, & nepos vel neptis sub singulis patruorum personis duplicatur. Amitæ nepos vel neptis: hi sunt avi paterni vel aviæ paternæ pronepos proneptis ex nepote vel nepte filia natis, consobrini consobrinæ filius filia. numerus idem est. Avunculi nepos neptis: hi sunt avi materni, vel aviæ maternæ pronepos proneptis. cætera eadem, quæ in patrui nepote vel nepte [Materteræ nepos neptis: hi sunt avi materni, vel aviæ maternæ pronepos proneptis ex nepote, vel nepte filia natis. personarum numerus idem]. † His omnibus quos ad [29] patrui nepotem [30] proposuimus, is, de cujus cognatione quæritur, propius sobrino est: nam patris vel matris eorum consobrinus est. † Fratris pronepos, proneptis: continebunt hi personas sedecim, fratre dupliciter, & pronepote, & pronepte singulis quadrifariam (ut supra demonstravimus) acceptis. Sororis pronepos, proneptis similiter sedecim personas continent. Adnepos, adneptis: hi sunt abnepotis vel abneptis filius filia, pronepotis vel proneptis nepos neptis, nepotis vel neptis pronepos proneptis, filii vel filiæ abnepos abneptis. numerabuntur sub hac appellatione triginta duæ personæ: quia abnepos sedecim habet, & totidem abneptis. §. 17. *Sexto* [31] gradu continentur personæ quadringentæ quadraginta octo [32], hæ: Tritavus. est autem tritavus patris & matris atavus, avi vel aviæ abavus, proavi proaviæ proavus, abavi vel abaviæ avus, atavi vel ataviæ pater, dictus quasi tertius [33] avus. personas autem complectitur triginta duas: geminetur enim necesse est numerus qui in atavo fuit, immutatione per singulas personas propter ataviam facta; ut sedecies tritavus intelligatur atavi pater, & totiens ataviæ. Tritavia similiter numerata faciet personas triginta duas. Patruus maximus. is est abavi frater, atavi & ataviæ filius, patris vel matris patruus major. personas continebit sedecim, sic: Pater, avus, proavus, abavus, atavus, abavi frater. Pater, avus, proavus, abavus, atavia, frater abavi. Pater, avus, proavia, abavus, atavus, frater abavi. Pater, avus, proavia, abavus, atavia, frater abavi. Pater, avia, proavus, abavus, atavus, frater abavi. Pater, avia, proavus, abavus, atavia, frater abavi. (Pater, avia, proavia, abavus, atavus, frater abavi). Pater, avia, proavia, abavus, atavia, frater abavi. † Totidem erunt matris appellatione proposita. † Avunculus maximus: is est abaviæ frater, patris vel matris avunculus major. & numerus idem, & personarum expositio eadem, quæ supra: hoc duntaxat immutato, ut pro abavi fratre, abaviæ fratrem ponas. Amita maxima: ea est abavi soror, patris vel matris amita major. cætera, ut in patruo maximo, immutato hoc tantum, ut, ubi est abavi frater, ponatur abavi soror. Matertera maxima: ea est abaviæ soror, patris vel matris matertera major: cætera ut supra, ad extremum duntaxat pro abaviæ fratre proposita abaviæ sorore. Hos omnes quos a patruo maximo posuimus, quidam his nominibus designant: Abpatruus [34], abavunculus [35], abamita [36], abmatertera [37]: itaque & nos indifferenter hos ponemus. quos ego autem appello abpatruos, abavunculos, abamitas, abmaterteras, illi me demonstrant fratris sororisque abnepotem. † Patrui majoris filius filia: Hi sunt proavi fratris filius filia, abavi, abaviæ per proavum nepos neptis ex filio. personæ sub hoc erunt sedecim: enumeratione sic ducta, ut in quinto gradu, cum patruum majorem demonstraremus, fecimus: adjecto duntaxat filio, filia: quia filius patrui majoris totidem necesse est personas complectatur, quot patruus major, id est, octo: totidem ex filiæ persona computatis, is numerus efficietur, quem supra posuimus. Amitæ majoris filius filia. hi sunt proavi sororis filius filia, abavi abaviæ per proavum nepos neptis ex filia. & hic eadem ratione personas dinumerabimus totidem. Avunculi majoris filius filia. hi sunt [proavi] proaviæ fratris filius filia, abavi, abaviæ per proaviam nepos neptis ex filio. eadem hic dinumeratio facienda est, quæ in patrui majoris filio filia. Materteræ majoris filius filia. hi sunt proaviæ sororis filius filia, abavi abaviæ per proaviam nepos neptis ex filia: circa numerum per-

1 Quadrifariter dixit, ut infra quadrifariam, τετραμερῶς, τετραπλῶς, & ut plurifariam, in *l.* 5. §. 12. ff. *de jur. immunitatis.* 2 Si mulier. 3 Vide Festum *in matertera.* [illegible] *Al.* apparebit. 5 *l.* 1. §. 6. ff. *h. t.* §. 4. *Inst. h. t.* Paul. 4. *sent.* 1. §. 4. 6 Quarto gradu continentur personæ octoginta. 7 Vide Festum. 8 *l.* 1 § 6 ff. *h. t.* 9 Vide Ferrand 2. *explic.* 11. 10 *l.* 17. §. 2. ff. *de ritu.* Ulp. § 6. 11 *Al.* quos. 12 Patrueles qui sunt patrui mei filii. 13 *Amitini, amitæ meæ filii.* 14 Consobrini mihi [illegible] materteræ meæ filii: matruelis vero materteræ filius, de quo *l.* 1. ff. *ad leg. Pomp. de parricid.* 15 Id est, vulgus *l.* 1. §. 6. *in fin.* ff. *h. t.* 16 *Al.* eod. 17 *l.* 1. § 7 ff. *h. t.* § 5. *Instit. h. t.* Paul 4. *sent.* 11 § 5. 18 Quinto gradu continentur personæ 184, alii legunt 192. 19 Vide Festum in *major patruus* 20 Id est, patruum majorem. 21 Id est, prius abavum numeramus. 22 Hæc verba satis ostendunt, quemadmodum facienda sit dinumeratio graduum. A filio ad patrem pervenitur ἀμέσως a nepote ad avum pervenitur per patrem: ad abavum vel proavum: ad patruum majorem per abavum. Nam abavi filii sunt meus proavus & propatruus. 23 *Al.* pervenietur. 24 Nam semper spectanda est persona a qua quis generatur. 25 Vide Festum in *Major* [illegible] 26 Vide Festum in *Major amita.* 27 In his nominibus particula *pro* gradum [illegible], & sic in affinitatis linea dicitur prosocer, progener, pronurus *l.* 4 §. 6 ff. *h. t.* 28 Nullibi apertius exprimitur quid sit propior sobrino, propior consobrino est natus consobrino *l.* 2 *C. unde legitimi* [illegible] *C. comm. de successionibus.* Festum in *Propiore* [illegible] 29 *Al.* a. 30 *Al.* nepote. 31 *l.* 3 [illegible] § 6. *Inst. h. t.* Paul 4. *sent.* 11. 6. 6 32 Sextus gradus continet personas 448. 33 Tritavus, tertius avus. 34 Abavi frater *d. l.* 3. ff. *h. t.* 35 Abaviæ frater. *d. l.* 3. 36 Abavi soror. *d. l.* 3 37 Abaviæ soror. *d. l.* 3

Sororum

sonarum & expositionem, ut supra. † Hi omnes, quos proposuimus a patrui majoris filio, avo aviæ [esse] ejus, de cujus cognatione [1] quæritur, fratribus & sororibus eorum, consobrini, consobrinæve sunt: at patri matrique ejusdem, fratribusque & sororibus utrius eorum propius sobrinis.

† Patrui magni nepos vel neptis, amitæ magnæ nepos vel neptis, avunculi magni nepos vel neptis, materteræ magnæ nepos vel neptis. hæc singula nomina continent personas sexaginta quatuor. nam cum patrui magni (verbi gratia) persona quadrifariam intelligatur, nepotis bifariam: geminatur is numerus nepote duntaxat adnumerato, & quadruplatur is qui geminatus erat: duplicatur etiam nepte computata. & tantum unius denumerationem proponimus exempli gratia: Pater, avus, proavus: frater avi, qui est patruus magnus: filius ejus: nepos ejusdem ex filio, item neptis. Pater, avus, proavia, frater avi, qui est patruus magnus, filius ejus, nepos [ejus] ex filio, item neptis. (Pater, avus proavus, frater avi, qui est patruus magnus, filia ejus, nepos ejusdem ex filia, item neptis). Pater, avus, proavia, frater avi, qui est patruus magnus, filia ejus, nepos ejusdem ex filia, item neptis: totidem & eadem ratione exponuntur matris nomine anteposito, id est, ut avi materni fratris nepotes & neptes computemus: item in amita magna, id est, avi sororis nepotes neptesque enumerabimus: idemque in avunculo magno, id est, aviæ fratris: eadem ratione in materteræ magnæ, id est, aviæ sororis. ex quibus universus numerus completur sexagintaquatuor. † Hi omnes proavi aut proaviæ ejus de cujus cognatione quæritur, pronepotes & proneptes: ejusdem avi aviæve fratris sororisve nepotes neptesve. & contra, eorum ejusdem avus avia, patruus magnus, amita magna, avunculus magnus, matertera magna. erunt autem pater materve ejusdem, fratresque, & sorores utrius, eorum propius sobrini: ipse his sobrinus [2] est, & invicem huic illi sobrini. † Patrui pronepos, patrui proneptis, continent personas octo: nam utriusque sexus fiunt sedecim, sic: Pater, avus, patruus, filius patrui, nepos ejusdem ex filio, pronepos ejusdem ex nepote filio nato, item proneptis. Pater, avia, patruus, filius patrui, nepos ejusdem ex filio, pronepos ex nepote filio nato, item proneptis. Pater, avus, patruus, filia patrui, nepos ejusdem ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis. Pater, avia, patruus, filia patrui, nepos ejusdem ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis. Pater, avus, patruus, filius patrui, neptis ejusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, avia, patruus, filius patrui, neptis ejusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, avus, patruus, filia patrui, neptis ejusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata, item proneptis. Pater, avia, patruus, filia patrui, neptis ejusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata, item proneptis. Amitæ pronepos, proneptis. totidem personas eadem ratione & is continet: [tantum] pro patruo amita sumpta. [Item], avunculi pronepos, proneptis: item pro patruo avunculo posito. Materteræ pronepos, proneptis: & hic, ubi patruus positus est, matertera enumerata, eundem numerum personarum inveniemus. † Hi omnes ejus, de cujus cognatione quæritur, consobrinorum nepotes neptesve sunt. † Fratris sororisque abnepos, abneptis: efficiunt personas sexaginta quatuor. ut ex suprascriptis apparere potest. Trinepos, trineptis: hi sunt filii filiæve adnepos adneptis, nepotis neptis abnepos, abneptis, pronepotis proneptisve pronepos proneptis, abnepotis abneptisve nepos neptisve, adnepotis adneptisve filius filia. hæ appellationes demonstrant personas sexaginta quatuor: nam triginta duo trinepos complet, totidem trineptis. ab nepote enim numerus quadruplatus in se efficit triginta duo: ipso nepote duas significante, pronepote quatuor, abnepote octo, atnepote sedecim. his accedunt trinepos trineptis, una ex atnepote [nati], altera ex adnepte. per singulos autem gradus ideo geminatio fit, quia maribus adjiciuntur fœminæ, ex quibus proximus quisque progenitur [3]. & numerabuntur sic: Filius, nepos, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia [4], nepos, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. §. 18 *Septimo* [5] gradu personæ continentur mille [6] vigintiquatuor, hæ: Tritavi, itemque tritaviæ pater, mater, personas efficiunt centum viginti octo. tritavi enim patres tot sunt, quot ipsius tritavi: item ejusdem matres totidem: fiunt sexaginta quatuor. idem numerus tritaviæ patris, matrisque. Atavi ataviæ frater, sororve. hi sunt tritavi filius, filia: abavi, abaviæve patruus, avunculus, amita, matertera: proavi proaviæ patruus magnus, avunculus magnus, amita magna, matertera magna: avi aviæve propatruus, proavunculus, proamita, promatertera. [Patris vel matris abpatruus, abavunculus, abamita, abmatertera]. fiunt personæ atavi fratris trigintaduo: nam sedecim, quas atavus explet, accedant totidem propter fratris duplicem personam, necesse est. nam sedecim fratres atavi ex patre computentur, [&] sedecim ex matre. similiter atavi sorores trigintaduæ: fiunt sexaginta quatuor: & totidem ataviæ fratris, item sororis.

† Patrui maximi filius, filia: hi sunt atavi nepos, neptis ex filio, abavi fratris filius, filia. Amitæ maximæ filius, filia: hi sunt atavi nepos neptis ex filia, abavi sororis filius, filia. Avunculi maximi filius, filia: hi sunt atavi nepos, neptis ex filio, abaviæ fratris filius, filia. Materteræ maximæ filius, filia: hi sunt atavi nepos, neptis ex filia, abaviæ sororis filius, filia. † Hæ omnes personæ, quas a patrui maximi filio enumeravimus, proavi proaviæque ejus, de cujus cognatione quæritur, consobrinæ sunt: avi, aviæque ejusdem propius sobrinis. Singulæ appellationes continent personas sedecim: quia cum patruus maximus sedecim efficiat, filius ejus eandem habet enumerationem, totidemque filia. & fit ex omnibus his, quas a patrui maximi filio comprehendimus, ductis per octo sedecies, centum viginti octo. † Patrui majoris nepos personas continet sedecim. est enim abavi abaviæ pronepos: & cum abavus octies numeretur, nepotes bis octies computati suprascriptum numerum efficiunt. Patrui majoris neptis item. Avunculi majoris nepos neptis, eadem ratione personas complebunt trigintaduas. Amitæ majoris nepos neptis, eadem ratione item. Materteræ majoris nepos neptis item. Et sic ex omnibus colliguntur centum viginti octo. His personis avus avia ejus, de cujus cognatione quæritur, propius sobrinis sunt: pater, mater, sobrinus, sobrina: is, de cujus cognatione quæritur, sobrino natus est. hic proximo nomine definitur parentis sui sobrinus [7], ut Trebatius ait; rationem quoque nominis hanc reddit, quod ultimi [8] cognationum gradus sobrinorum fiunt itaque sobrini filium recte proximum nomen: ab eo ipso hujus sobrini filius dicetur. & ideo eos qui ex sobrinis nati sunt, inter se proximum [9] nomen appellare: hos enim [10] nullum proprium habere nomen quo inter se vocentur. † Patrui magni pronepos proneptis. Avunculi magni pronepos proneptis. Amitæ magnæ pronepos proneptis. Materteræ magnæ pronepos proneptis. Ex his omnibus centum viginti octo personæ efficiuntur; qua [11] singulæ appellationes sedecim complent. nam cum (exempli gratia) patruus magnus quadrifariam intelligatur, ad singulorum patruorum magnorum personas quadruplicatus pronepos, item proneptis, triginta duas personas reddet: totque quater numeratæ illam, quæ proposita est, summam efficiunt. Eorum patres, matresque ei, de cujus cognatione quæritur, sobrini sobrinæque sunt, ipse autem iisdem sobrino sobrinave natus. † Patrui abnepos abneptis. Avunculi abnepos, abneptis. Amitæ abnepos, abneptis. Materteræ abnepos, abneptis. hæc singula vocabula senas denas continent personas: verbi enim gratia, patrui abnepos sic enumerabitur, ut bifariam patruo accepto quater pronepos, totiens proneptis ducatur. & sic ad eorum filios veniatur sedecies computatos, eadem ratione ad filiam: item in cæteros. & per hoc ex omnibus efficietur numerus personarum centum viginti octo. Hi sunt ei, de cujus cognatione quæritur, consobrinorum pronepotes proneptesque. Eorum, de cujus cognatione quæritur, patrui maximi, avunculi maximi, amitæ maximæ, materteræ maximæ filius, filia. Item proavi proaviæ consobrinus. † Fratris sororisque adnepos, adneptis. personas continent centum viginti octo. Trinepotis filius, item filia: trineptis filius, item [illegible] hi centum viginti octo fiunt: quod, cum trinepos trineptisque (ut supra [illegible]stravimus) sexaginta quatuor impleant, filius eorum eadem [illegible] ratione totidemque filia computabitur.

TIT. XI.

UNDE [12] VIR ET UXOR [13].

De matrimonio justo vel injusto. 1. *Quo tempore, an sit uxor, spectatur; & de divortio.*

1. ULPIANUS lib. 47. ad Edictum.

Ut bonorum possessio peti possit, *unde vir & uxor*, justum esse matrimonium oportet [14]: cæterum si injustum [15] fuerit matrimonium, nequaquam bonorum possessio peti poterit. quemadmodum nec ex testamento adiri hereditas [16], vel secundum tabulas peti bonorum possessio potest: nihil [17] enim capi propter injustum matrimonium potest. §. 1. Ut autem hæc bonorum possessio locum habeat, uxorem esse oportet mortis tempore. sed si [18] divortium quidem secutum sit, verumtamen [19] jure durat matrimonium: hæc successio locum non habet. Hoc autem in hujusmodi speciebus procedit: liberta ab invito patrono divortit, Lex Julia [20] *de maritandis ordinibus* retinet istam in matrimonio, dum eam prohiberet alii nubere

1 Ab eo semper est incipiendum: nam quoties quæritur quoto gradu quæque persona sit, ab ea incipiendum est, de cujus cognatione quærimus. §. 9. *supr.* [illegible] 2 Sobrini Græcis διεξάδελφοι καὶ δεύτεροι ἐξάδελφοι· Consobrini, ἐξάδελφοι, & πρωτεξάδελφοι· Sobrinorum filii, τρισεξάδελφοι· vide Cujac. 4. *sentent.* Paul. 11. §. 6 3 Progignitur, *Haloand.* 4 Filia, neptis, pronepos. *Hal.* 5 *l.* 3. §. 1. ff. *h. t.* 6 Septimus gradus continet 1024. personas: atque ita reperiuntur in hoc universo stemmate personæ 1784. Ultima septimi gradus nomina nec reperta sunt: nec evenire potest, ut vita succedentibus in id tempus porrigi possit. Paul. 4. *sentent.* 11. §. *ult.* 7 Parenti suo sobrino, Ant. August. 2. *emend.* 5. 8 Ideoque qui post sobrinos reperiuntur, vocantur sobrino nati: propriis nominibus non appellantur. vide Paul. 4. *sentent.* 11. §. 7. 9 Proximum nomen sobrino quod est? sobrini filius. 10 Post sobrinos cognati nullum proprium nomen habent, sed circumlocutione quadam adsumpta vocantur, sobrinorum filii, nepotes, pronepotes, & deinceps. 11 *Al.* quia.

12 *Lib.* 6. *C.* 18. & 45. *Eclog.* 5. *l.* 9. *in fin.* ff. *de legat.* 3. 13 Succedunt sibi invicem, scilicet. Vir & uxor invicem sibi succedunt ab intestato nullis relictis liberis, aut parentibus & cognatis, τοῦ δημοσίου ἀποκλειομένου, id est, *fisco excluso.* *Eclog.* 45. *tit.* 5. Hinc *l. ultim. C. de legit. her. Fisco nostro jura matrimonii præponimus* Olim etiam succedebat viro uxor, quæ in manum viri convenerat: succedebat, inquam, ut filius. Quid uxor defuncti? num excludit collegium decurionum in quo maritus ipse fuit? Ait Alberic. *hic.* & *l.* 1. *C. h. t. l.* 11. *C. de hered. decur.* 14 Sic ubi injustum est matrimonium, ibi nulla dotis, aut donationis exactio [illegible] 12. *Inst. de nupt.* Goth. Vide Bald [illegible] & ibi Felin. *de probat.* [illegible] *in l.* 1. *C. de* [illegible] *Bacq. tit. des droicts appartenans* [illegible] §. 2. [illegible] Ans. 15 Injustum est matrimonium quod contractum est, non observatis legibus 16 [illegible] *de usu &* [illegible] *leg. l.* 13. ff. *de* [illegible] 17 [illegible]

18 Hinc colligunt, communionem & societatem conjugum inter se huic successioni locum dedisse. cum divortio facto, non sit locus huic Edicto. Decius tamen putat [illegible] illam inter conjuges vim atque effectum consequi in iis tantum quæ matrimonii ipsius sunt, puta conjunctione & similibus: at non in aliis, puta patria potestate, origine, conditione, successione. sed hæc non obstant. Nam in aliis rebus quæ extra ipsum [illegible] nium sunt, communio ipsa conjugum aliquid præstat, ut in accusatione, *l.* [illegible] 4. *C. de crimine expilatæ hered.* in donationibus, *l.* 1. *sup.* [illegible] *de donat. inter vir.* [illegible] Vide [illegible] *dissertat.* 19 19 Divortium esse potest, & tamen jure durare matrimonium 20 [illegible] *in fin. C. de operis libert.*

invito [1] patrono; item *Julia de adulteriis*, nisi certo [2] modo divortium factum sit, pro infecto habet.

TIT. XII.
DE VETERANORUM [3], ET MILITUM SUCCESSIONE [4].

De pœna capitali.

1. MACER lib. 2. de re militari.

MIliti [5], qui capite puniri meruit, testamentum facere concedendum [6] Paulus & Menander scribunt: ejusque bona intestati, si punitus sit, ad cognatos ejus pertinere [7], si tamen ex militari [8] delicto, non ex communi punitus est.

De intestato & de bonis castrensibus.

2. PAPINIANUS lib. 16. Responsorum.

BOna militis intestati defuncti castrensia Fisco non vindicantur; cum heres legitimus ad finem quinti gradus extitit [9], aut proximus [10] cognatus ejusdem gradus intra tempus possessionem acceperit.

TIT. XIII.
QUIBUS [11] NON COMPETIT BONORUM POSSESSIO [12].

Si heredis instituti dominus aut pater dolo fecerit, ne testamentum mutaretur.

1. JULIANUS lib. 28. Digestorum.

SErvo meo herede instituto, dolo feci, ne [13] testamentum mutaretur, eumque postea manumisi. Quæsitum est, an actiones ei deneganda essent? Respondi: Hic casus verbis Edicti non continetur: sed æquum est, si dominus dolo fecerit, ne testamentum mutaretur, quo servus ejus heres scriptus erat, quamvis manumissus adierit hereditatem, ei denegari: cum [14] etiam emancipato filio denegetur, si pater dolo fecerit, ne testamentum mutaretur.

TIT. XIV.
UT EX LEGIBUS SENATUSVECONSULTIS BONORUM POSSESSIO DETUR [15].

Edictum. 1. *De bonorum possessione adgnita ex alia parte Edicti.* 2. *Si quis ex Lege ad hereditatem vocetur.*

1. ULPIANUS lib. 49. ad Edictum.

PRætor ait, *uti* [16] *me quaque lege, Senatusconsulto, bonorum possessionem dare oportebit, ita dabo.* §. 1. Nunquam bonorum possessio, quæ ex alia parte Edicti adgnita est, impedit istam bonorum possessionem. §. 2. Cum ex lege XII. Tabularum quis habet hereditatem, hinc non petit, sed inde, *Tum* [17] *quem ei heredem esse oportet*: quippe cum non alias [18] hinc competat bonorum possessio, quam si lex specialiter deferat bonorum possessionem.

TIT. XV.
QUIS ORDO [19] IN POSSESSIONIBUS SERVETUR [20].

Ordines ab intestato: 1. *Quibus casibus intestatus quis dicatur.* 2. *De liberis in potestate vel emancipatis.*

1. MODESTINUS lib. 6. Pandectarum.

INtestati hi [21] gradus vocantur, primum sui [22] heredes, secundo legitimi, tertio proximi cognati, deinde vir & uxor. §. 1. Sive tabulæ testamenti non exstent, sive exstent, si secundum eas vel contra eas bonorum possessionem nemo [23] accepit: intestati detur bonorum possessio [24]. §. 2. Intestati patris liberis bonorum possessio datur, non tantum his qui in potestate parentis usque in mortis tempus fuerunt, sed emancipatis [25].

Singulos [illegible] bonorum possessionum admittendarum utiles esse. 1. *De diebus sessi*[illegible] 3. *Si præses provinciæ sit in proxima civitate.* 4. *De ventre.* [illegible] *Scientia quomodo accipitur.*

2. ULPIANUS lib. 49. ad Edictum.

UTile tempus est bonorum possessionum admittendarum. † Ita autem utile [26] tempus est, ut singuli dies in eo utiles sint: scilicet ut per singulos dies & [27] scierit & [28] potuerit admittere. cæterum quacunque die nescierit, aut non potuerit, nulla dubitatio est, quin dies ei non cedat. † Fieri autem potest, ut qui initio scierit vel potuerit bonorum possessionem admittere, hic incipiat nescire vel non posse admittere; scilicet si, cum initio cognovisset eum intestatum decessisse, postea quasi, certiore nuncio allato dubitare cœperit, nunquid testatus decesserit, vel nunquid vivat, quia hic rumor postea perrepserat. † Idem & in contrarium accipi potest, ut qui ignoravit initio, postea scire incipiat. §. 1. Dies bonorum possessionis utiles esse palam est: sed [29] non sessionum [30] numerabuntur, si modo ea [31] sit bonorum possessio, quæ de plano peti potuit. † Quid, si ea, quæ causæ cognitionem pro tribunali desiderat, vel quæ decretum exposcit? sessiones erunt nobis computandæ, quibus sedit is: quibusque per ipsum Prætorem factum non est, quo minus daret bonorum possessionem. §. 2. In bonorum possessione, quæ pro tribunali datur, illud quæritur, si se [32] dedit quidem Prætor pro tribunali, sed postulationibus non dederit responsum? potest dici tempus ad bonorum possessionem non cedere, cum Præses aliis rebus, aut militaribus, aut custodiis, aut cognitionibus fuerit occupatus. §. 3. Si Præses provinciæ in proxima fuit civitate, accedere debet ad utilitatem temporis ratio itineris, scilicet numeratione viginti [33] millium passuum facta: nec enim exspectare debemus, ut Præses provinciæ veniat ad eum, qui bonorum possessionem petiturus est. §. 4. Si venter in possessionem missus sit; bonorum possessionis tempus non cedere sequentibus [34], nequaquam ambigendum est: nec tantum intra centesimum diem, verum etiam quamdiu nasci possit. nam etsi natus fuerit, ante ei deferri bonorum possessionem sciendum est. §. 5. Scientiam [35] eam observandam Pomponius ait, [non] quæ cadit in Juris prudentes, sed quam quis aut per se aut per [36] alios adsequi potuit, scilicet consulendo prudentiores, ut diligentiorem patremfamilias consulere dignum sit.

De scientia patris.

3. PAULUS lib. 44. ad Edictum.

CIrca tempora bonorum possessionis patris [37] scientia ignoranti filio non [38] nocet [39].

De jure accrescendi. 1. *De tempore, quod datur filio.*

4. JULIANUS lib. 28. Digestorum.

SI coheredi tuo substitutus fuisses, & bonorum possessionem acceperis: quando [40] coheres tuus constituerit [41] nolle petere bonorum possessionem, tibi data tota intelligitur [42]; coheres tuus amplius petendæ bonorum possessionis facultatem non habebit. §. 1. Filius non solum, si tanquam filius [43], sed & si tanquam adgnatus, vel tanquam cognatus ad bonorum possessionem vocatur, annuum spatium habet: sicuti pater filium manumisisset [44], quamvis ut manumissor bonorum possessionem accipiat, tamen ad bonorum possessionem accipiendam annuum spatium habet.

Si filiofamilias aut servo bonorum possessio delata sit.

5. MARCELLUS lib. 9. Digestorum.

CUm filiofamilias bonorum possessio delata est, dies quibus certiorare [45] patrem non potest, ut vel jubeat adgnosci bonorum possessionem, vel ratam habeat agnitionem bonorum possessionis, non cedunt. Fingamus, statim primo die, quo fuerit delata, adgnovisse eum bonorum possessionem, certiorare patrem, ut comprobet, non posse: non cedent dies centum. incipient autem cedere, cum certior fieri potuit: præteritis [46] autem centum diebus frustra ratum habebit. §. 1. Quæri potest, si cum posset filius petere bonorum possessionem, patre ita absente [47], ut certiorare eum non possit, vel etiam furente, petere neglexerit, an peti amplius non possit? Sed ut quid noceat, non petitam bonorum possessionem, quæ si petita esset, tamen non ante adquireretur, quam pater comprobasset [48]? §. 2. Si servus alienus heres institutus venisset, quæritur, an posteriori domino dies bonorum possessionis petendæ imputari oporteret? & placet, quantum priori domino superfuerit, ei imputari.

TIT. XVI.
DE [49] SUIS [50] ET LEGITIMIS [51] HEREDIBUS.

Qui dicuntur intestati. 1. *De suis heredibus. De mora facta fideicommissariæ libertati.* 2. *De sexu. De natura & adoptione.* 3. *De damnato perduellionis.* 4. *De nepotibus neptibusque succedentibus in locum parentum suorum.* 9. *De consanguineis.*

1. ULPIANUS [lib. 12. ad Sabinum].

INtestati proprie appellantur, qui cum [52] possent testamentum facere, testati non sunt. Sed & is, qui testamentum fecit, si ejus hereditas adita non est, vel ruptum, vel irritum est testamentum, intestatus non improprie dicetur decessisse. Plane qui testari non potuit, proprie non est intestatus: puta impubes, furiosus, vel cui bonis interdictum est. sed hos quoque pro [53] intestatis accipere debemus. Eum quoque, qui ab hostibus captus est [54]: quoniam per legem Corneliam [55] successio his defertur, quibus deferretur, si in civitate decessisset: nam & ejus hereditas fuisse creditur. §. 1. Quæri poterit,

1 *l.* 10. *supr. de divortiis.* 2 Certa formula. vid. *l.* 2. *l.* 9. *supr. de divortiis. l.* 43. *infr. ad leg. Jul. de adulteriis.* 3 Veterani sunt, militia missione honesta dimissi. 4 Quæ jura specialia habet a successione paganorum. 5 An id quasi militi competit? 6 *l.* 11. ℥. *de test. milit.* 7 Quod non est in paganis, ℥. *tit. de bonis damn.* Quanquam quæ hic dicuntur, hodie etiam locum habent in paganis. vid. *ibi* quæ notavi. 8 Dixi ad *l.* 13. *C. de testam. milit.* 9 *l.* 6. §. 7. *vers. quam distinctionem. supr. de injusto.* 10 Id locum habet in milite damnato. In non damnato, militi ab intestato succedunt cognati usque ad septimum gradum: & post eos legio ac vexillatio. *l.* 6. §. 7. *in fin. supr. de injusto l.* 2. *C. de hered. decurionum.*
11 Vide in hunc locum Cujac. 11. *obs.* 14. 12 Eis qui renunciarunt, qui tempore sunt exclusi, qui se indignos ea reddiderunt. 13 *l.* 1. §. 1. *supr. si quis aliquem testari.* 14 Argumentum a manumittente servum domino, ad patrem filium emancipantem, vide *l.* 1. *supr. si a parente. quis manumiss.*
15 Si ex aliis partibus non sit bonorum possessio scilicet. 16 *l.* 3. *in fin.* ℥. *de her. et.* §. 3. *Instit. de bonor. possess. l.* 2. *in fin. supr. unde legitimi.* Goth. Intellectum hujus *tit.* & *l.* 1. vide apud Bellon. *lib.* 1. *supput. c.* 16. Ans. 17 Vide *l.* 227. ℥. *de verb. sign.* 18 Est igitur hæc bonorum possessio subsidiaria.
19 Hic titulus parum differt a titulo *de successorio edicto*, de quo *supr.* 20 Is utique ut primo sui, deinde legitimi, tertio cognati, post vir & uxor. 21 Vid. *l.* 1. ℥. *unde liberi.* 22 Ordo intestati & possessionum hic est, eorum scilicet qui sunt sui, legitimi, cognati, vir & uxor. 23 Vide *l.* 64. ℥. *de verb. sign.* 24 Quotiens nemo bonorum possessionem vel secundum vel contra tabulas adipiscitur, totiens defunctus intestatus [illegible]tur. *l.* 9. §. 2. *vers. sed & si heres. supr. de liber. & posth. l.* 64. *infr. de verb. sign. l.* 181. ℥. *de reg. jur. l.* 9. *C. de pet. hered. l.* 1. ℥. *tit. prox.* 25 Vide *l.* 15. §. 1. *C. de legit. hered.* §. *cum igitur. & seq. Inst. de bon. poss.* 26 Utile tempus est, cujus singuli dies utiles sunt: quibus quis scierit & potuerit admittere bonorum possessionem delatam. 27 His verbis dies utiles significantur. dixi ad Cic. 1. *de Oratore.* 28 Dies utiles dicuntur, in quibus quis scivit & potuit admittere bonorum possessionem. adde *l.* 23. *supr. de hered. instit. l.* 8. *C. qui admitti.* vid. Duar. 2. *disput.* 18. 29 Sessionum dies quæ vocantur, *θηματικαὶ*, sunt, quibus Prætor vel Præses sedet pro tribunali. possunt non esse utiles, *ut hic. & l.* 5. §. *sex autem.* 19. *supr. ut in possessionem legatorum.* Possunt, inquam, non esse utiles, si ea sit possessio, quæ de plano peti possit: secus, si tribunal vel decretum exposcit. 30 Ex hoc verbo restituenda est lectio *l.* 5. §. 19. ℥. *ut in possess.* 31 Bonorum possessio alia de plano peti potest: alia causæ cognitionem pro tribunali desiderat, & decretum exposcit. 32 Si sedit. *l.* 2. §. 43. ℥. *ad SC. Tertyll.* 33 Vide *l.* 3. ℥. *de verb. sign.* 34 *l.* 1. §. 8. *supr. unde cognati.* 35 *l.* 10. *in fin. supr. de bon. poss.* 36 *l.* 9. §. 3. *supr. de juris & facti ign.* 37 *l.* 5. *infr. h. t.* 38 Imo nocet. *l.* 7. *in fin. supr. de bon. possess.* dixi ad *l.* 2. *C. qui admitti.* 39 Et merito. vid. *l.* 5. *supr. de juris & facti ignor.* 40 *Al.* quandoque. 41 Vide *l.* 13. ℥. *de adqu. vel omitt. hered.* 42 Id est, adcrevisse intelligitur. vide *l.* 3. *in fin. supr. de bonor. poss.* 43 *l.* 1. §. 11. *supr. de success. Edicto.* 44 Vide *l.* 1. *supr. si a parente quis manumiss.* 45 Jussus enim patris præcedere debet. *l.* 25. §. 4. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* 46 *l.* 24. ℥. *ratam rem haberi.* 47 *l.* 30. *supr. de adqu. vel omitt. hered.* 48 Vide *l.* 1. *C. qui admitti ad bonor. possess.*

49 Transit a bonorum possessionibus ad successiones ab intestato. hinc titulus Codicis, *de suis & legitimis liberis, & ex filia nepotibus ab intestato succedentibus.* 6. *C.* 55. hinc titulus generalis concipitur a Paulo his verbis, *De intestatorum successione.* 4. *sent.* 8. & ab Ulpiano *titul.* 26. & *C. Theodos.* 5. *tit.* 1. *De legitimis hered.* & in Basilicis, De successione ascendentium, descendentium, & reliquorum cognatorum, 45. *Eclog.* 1. & a Justiniano, *Instit. & Novell.* 118. *De hered. quæ ab intest. deferuntur.* 50 Sui sunt, qui in potestate testatoris sunt. *l.* 1. §. 2. ℥. *eod.* §. 2. *Instit. de hered. quæ ab intestato. Novell.* 118. Ulpian *ibid.* §. 1. 51 *Lib.* 6. *C.* 58. *De legitima agnatorum successione*, 3. *Inst.* 2. Legitimi sunt consanguinei, agnati, cognati. 52 *Inst. eod. in pr. Inst. de hered. quæ ab intest. l.* 4. *C. de legit. hered.* 53 Differentiam observa intestati, & pro intestato. 54 Vide *l.* 12. *supr. qui test.* 55 Ex legitimæ tutelæ hereditatesque firmantur. Paul. 3. *sent.* 4. §. 8. adde *l.* 22. ℥. *de captivis.*

terit, ſi ex ea, quæ in fideicommiſſa libertate moram [1] paſſa eſt, conceptus & natus ſit, an ſuus patri exiſtat? & cum placeat, eum ingenuum naſci, ut eſt a Divis Marco & Vero & Imperatore noſtro Antonino Auguſto reſcriptum, cur non in totum pro manumiſſa hæc habeatur, ut uxor ducta ſuum pariat? nec mirum ſit ex [2] ſerva ingenuum naſci, cum & ex captiva reſcriptum ſit ingenuum naſci. Quare auſim dicere, etſi pater hujus pueri ejuſdem ſortis fuerit, cujus mater moram paſſa in libertate fideicommiſſa, ipſeque moram paſſus eſt, ſuum eum patri naſci exemplo captivorum parentum, cum quibus rediit.

† Ergo ſive poſtea pater ejus poſt moram manumittatur, recipiet eum in poteſtate: ſive ante deceſſerit, definiendum erit ſuum exiſtere.

§. 2. *Suos* [3] *heredes* accipere debemus, filios, filias, ſive naturales [4], ſive adoptivos [5]. §. 3. Interdum etiam filius ſuus heres excluditur, fiſco prælato, [ut] puta, ſi perduellionis [6] fuerit damnatus pater poſt [7] mortem ſuam: hoc quo? ut nec jura ſepulchrorum hic filius habeat.

§. 4. Si filius ſuus heres eſſe deſiit [8], in ejuſdem partem ſuccedunt omnes nepotes neptesque ex eo nati, qui in poteſtate ſunt: quod naturali æquitate contingit. Filius autem ſuus heres eſſe deſinit, ſi capitis deminutione [9] vel magna vel minore exiit de poteſtate. Quod ſi filius apud hoſtes ſit, quamdiu vivit, nepotes non ſuccedunt: proinde etſi fuerit redemptus, nondum ſuccedunt ante luitionem. ſed ſi interim deceſſerit, cum placeat, eum ſtatu [10] recepto deceſſiſſe, nepotibus obſtabit. §. 5. Sed ſi quis non deſiit eſſe in poteſtate, ſed nunquam cœpit, utputa, ſi filius meus vivo patre meo, ab hoſtibus captus eſt, mox ibi, me patrefamilias facto, deceſſerit: nepotes [11] in ejus locum ſuccedent. §. 6. Non minus autem neptes, quam nepotes ſuccedent in locum parentum. §. 7. Interdum licet parens alicujus in poteſtate eſſe non deſierit, ſed nec cœperit, tamen dicimus ſuccedentes ei liberos ſuos exiſtere: utputa adrogavi eum, cujus filius [12] ab hoſtibus erat captus, nepos autem in civitate: mortuo filio adrogato, mortuo [&] captivo apud hoſtes, pronepos iſte ſuus heres mihi erit.

§. 8. Sciendum eſt autem, nepotes, & deinceps, interdum, etiamſi parentes eos mortis tempore præceſſerunt, tamen poſſe ſuos heredes exiſtere, quamvis ſucceſſio in ſuis heredibus non ſit. quod ita procedit [13], ſi paterfamilias teſtamento facto deceſſerit exheredato [14] filio, mox deliberante herede inſtituto filius deceſſit, poſtea deinde repudiavit heres inſtitutus, nepos poterit ſuus heres eſſe, ut & Marcellus lib. x. ſcripſit, quoniam nec delata eſt filio hereditas. † Idem erit dicendum, & ſi filius ex aſſe ſub conditione quæ fuit in arbitrio ipſius, vel nepos ſub omni [15] inſtitutus, non impleta conditione deceſſerint: nam dicendum erit ſuos poſſe ſuccedere, ſi modo [16] mortis teſtatoris tempore, vel in rebus humanis, vel ſaltem concepti fuerint. idque & Juliano & Marcello placet. §. 9. Poſt [17] ſuos ſtatim conſanguinei vocantur. §. 10. *Conſanguineos* autem Caſſius definit eos, qui ſanguine inter ſe connexi ſunt. Et eſt verum, eos eſſe conſanguineos, etiam [18] ſi ſui heredes non extiterunt patris utputa exheredatos [19]. ſed etſi pater eorum deportatus fuerit, nihilominus eos inter ſe eſſe conſanguineos, licet patri ſui heredes non extitiſſent. Et qui nunquam in poteſtate fuerunt, erunt ſibi conſanguinei, utputa qui poſt captivitatem patri naſcuntur, vel qui [20] poſt mortem. §. 11. Non ſolum autem naturales, verumetiam adoptivi [21] quoque jura conſanguinitatis habebunt cum his, qui ſunt in familia, vel in utero, vel poſt mortem patris nati.

De adgnatis, quo caſu vocantur. 1. *Qui dicuntur agnati.* 2. *De gradu. De diviſione in capita.* 3. *De nativitate vel adoptione.* 4. *De proximo vel ulteriori, & quo tempore proximitas ſpectatur.*

2. IDEM [lib. 13. ad Sabinum].

POſt conſanguineos [22] admittuntur adgnati, ſi conſanguinei non ſunt. merito: nam ſi ſunt conſanguinei, licet non adierint hereditatem, legitimis non [23] defertur: ſed hoc ſic erit accipiendum, ſi [24] nec ſperantur eſſe. cæterum, ſi vel naſci conſanguineus, vel de captivitate reverti poteſt, adgnati impediuntur [25]. §. 1. *Adgnati* autem ſunt, cognati virilis ſexus ab eodem orti: nam poſt ſuos & conſanguineos ſtatim mihi [26] proximus eſt conſanguinei mei filius, & ego ei: patris quoque frater, qui patruus appellatur: deincepsque cæteri [27], ſi qui ſunt, hinc orti in infinitum. §. 2. Hæc hereditas proximo [28] adgnato, id [29] eſt, ei, quem nemo [30] antecedit, defertur: &, ſi plures ſint ejuſdem gradus, omnibus [31], in [32] capita ſcilicet. utputa duos fratres habui, vel duos patruos; unus ex his unum filium, alius duos reliquit: hereditas mea in tres [33] partes dividetur. §. 3. Parvi autem refert, adgnatus hic nativitate, an [34] adoptione ſit quæſitus: nam qui adoptatur, iiſdem ſit adgnatus, quibus pater ipſius fuit, & legitimam eorum hereditatem habebit, vel ipſi ejus. §. 4. Legitima hereditas tantum proximo [35] defertur. Nec intereſt, unus ſolus ſit, an ex duobus prior pluribusve, an duo pluresve ab eodem gradu venientes, qui vel cæteros antecedant, vel ſoli ſint. quia is eſt *proximus* [36], quem nemo antecedit: & *is ultimus*, quem nemo ſequitur: & interdum idem primus poſtremusque qui [37] ſolus occurrit. §. 5. Interdum ulteriorem adgnatum admittimus. ut puta fecit quis teſtamentum, cum haberet patruum, & patrui filium: deliberante herede ſcripto, patruus deceſſit: mox heres inſtitutus repudiavit hereditatem. patrui filius admittetur. † Ergo & bonorum poſſeſſionem petere poteſt. §. 6. Proximum non eum quærimus, qui tunc fuit, cum moreretur paterfamilias, ſed eum qui tunc [38] fuit, cum inteſtatum deceſſiſſe certum eſt. † Secundum quæ etſi ſuus erat, qui præcedebat vel conſanguineus, ſi nemo eorum, cum repudiatur hereditas, vivit: proximum eum accipimus, qui tunc, cum repudiatur hereditas, primus eſt. §. 7. Unde [39] belle quæri poteſt, an etiam poſt repudiationem adhuc demus ſucceſſionem? Propone, heredem ſcriptum rogatum reſtituere hereditatem, repudiaſſe eam, cum nihilominus compelli potuit adire hereditatem & reſtituere, ut Divus Pius reſcripſit: finge eum ſupervixiſſe centum diebus (verbi gratia), & interim proximum deceſſiſſe; mox & eum, qui erat rogatus reſtituere? dicendum, poſteriorem admitti cum [40] onere fideicommiſſi.

De bonis libertorum. De ſuis heredibus & patrono. 1. *De manumiſſione voluntaria vel neceſſaria.* 2. *De ſervo dotali manumiſſo.* 3. *De empto, ut manumittatur.* 4. *De eo, qui necem domini detexit.* 5. *Ad legem Æliam Sentiam de jurejurando.* 6. *De municipibus.* 7. *De milite.* 8. *De Principe.* 9. *De his, qui ſunt in utero.*

3. IDEM [lib. 14. ad Sabinum].

INteſtato liberto [41] mortuo, primum ſuis deferri hereditatem, verum eſt: ſi hi [42] non fuerint, tunc patrono. §. 1. *Libertum* accipere debemus [eum] [43] quem quis ex ſervitute ad civitatem Romanam perduxit, ſive ſponte, ſive neceſſitate, quoniam rogatus fuit eum manumittere [44]; nam & ad hujus legitimam hereditatem admittitur.

§. 2. Si dotalem [45] quis ſervum manumiſit, ipſe patronus habetur, & ad legitimam hereditatem admittetur. §. 3. Is plane quem hac lege emi, ut manumittam, & ſi ex Conſtitutione Divi Marci [46] pervenerit ad libertatem, tamen (ut eadem Conſtitutione expreſſum eſt) meus libertus eſt, & legitima ejus hereditas mihi deferetur. §. 4. Qui [47] ſi necem [48] domini detexit, & ex Senatusconſulto libertatem meruerit [49], ſi quidem adſignavit Prætor, cujus libertus ſit, ſine dubio ejus erit, & ei legitima hereditas deferetur: quod ſi non addidit, efficietur quidem civis Romanus, ſed ejus erit libertus, cujus proxime fuerit ſervus, & ad legitimam hereditatem ipſe admittetur, niſi ſicubi quaſi indigno deneganda fuerit hereditas. §. 5. Si quis libertam ſic jurejurando [50] adegit, ne illicite nubat, non debere incidere in legem Æliam Sentiam. Sed ſi intra certum tempus ne ducat, neve aliam, quam de qua patronus conſenſerit, vel nonniſi conlibertam, aut patroni cognatam: dicendum eſt, incidere eum in legem Æliam Sentiam, nec ad legitimam hereditatem admitti. §. 6. Si municipes [51] ſervum manumiſerint, admittentur ad legitimam hereditatem in bonis liberti vel libertæ inteſtatorum. §. 7. Miles manumittendo ſervum peculiarem [52] ſuum faciet libertum, & ad legitimam hereditatem ejus admittetur.

§. 8. Principem ad bona libertorum ſuorum admitti, plus quam manifeſtum eſt [53]. §. 9. Utique & ex lege XII. Tabularum ad legitimam hereditatem is, qui in utero [54] fuit, admittitur, ſi fuerit editus. Inde ſolet remorari inſequentes ſibi adgnatos, quibus præfertur, ſi fuerit editus. † Inde [55] & partem [56] facit his qui pari gradu ſunt: utputa frater unus eſt, & uterus, vel patrui filius unus natus, & qui in utero eſt. §. 10. Eſt autem tractatum, pro qua partem faciat, quia ex uno utero plures [57] naſci poſ[illegible]? & placuit, ſi in rerum natura certum ſit, hanc, quæ ſe dicit prægn[illegible] non eſſe: ex aſſe jam eſſe heredem hunc, qui jam natus eſt: [illegible]m & ignorans [58] heres fit. quare ſi medio [59] tempore de[illegible], [illegible]am hereditatem ad heredem ſuum transmittit. §. 11. Poſt decem [illegible] menſes mortis natus, admittetur ad legitimam hereditatem. §. 12. De eo autem, qui centeſimo octogeſimo ſecundo die [61] natus eſt, Hippocrates [62] ſcripſit [63], & Divus Pius Pontificibus reſcripſit, juſt-

1 V. *l.* 1. §. 3. ℑ. *ad SC. Tertyll.* 2 Ex ſerva & captiva ingenuus naſci poterit. adde *l.* 4. *l.* 14. *C. de fideicomm. libert.* 3 §. 2. *Inſt. de heredum qualit. & differ.* 2. Gaius, 3. §. 7. 4 *l.* 1. §. 6. ℥. *unde liberi.* 5 Vide *l.* 7. §. 2. ℑ. *de bonis damnatorum.* 6 §. 5. *Inſt. de hereditatib. quæ ab inteſt.* 7 *l. ult.* ℑ. *ad leg. Jul. majeſt.* 8 *l.* 5. *ſupr. unde liberi.* 9 Vide *l.* 11. ℑ. *h. t.* 10 Id eſt, libertate. 11 Id eſt, qui ſunt mihi ex ipſo mei nepotes, vel neptes. *Baſil.* 12 *l.* 10. *C. h. t.* §. 1. *Inſt. de ſervili cognat.* 13 *l.* 7. *ſupr. unde liberi.* 14 §. 7. *Inſt. h. t.* 15 Sub quavis conditione. 16 *l.* 6. ℑ. *h. t.* 17 *l.* 5. *C. comm. de ſucceſſ. Novell.* 118. *cap.* 3. 18 *l.* 6. *in fin.* ℥. *unde legitimi.* 19 Exheredati non ſunt ſui: ſui eſſe deſinunt. *l.* 20. §. 1. *in fin. ſupr. de bonor. poſſeſſ. contra tab.* vide Cujac. *Novell.* 1. 20 *l. ult. ſupr. unde legitimi.* 21 Conſanguinitatis jura adoptivi habent, *ut hic.* conſanguinei tamen ſunt improprie. Porro qui conſanguinei dicantur, ſcripſi ad *l. ult. C. de imponenda lucrativa deſcriptione.* 22 De quibus *l.* 1. §. 10. ℥. *h. t.* 23 Hodie defertur. §. 7. *verſ. ſed ex. Inſt. de leg. adgnat. ſucceſſ.* 24 *l.* 1. §. 8. ℥. *unde cognati.* 25 §. 1. *Inſt. de legit. adgnat. ſucceſſ.* 26 V. *l.* 14. *C. de legit. hered.* 27 Et ſic fratrum filii patruo ſuccedunt in capita. *l.* 1. §. 5. *ſupr. ſi pars hered. pet.* Diſſentit Accurſ. refutatus a Fachinæo *lib.* 6. *controv.* 3. vide Hotoman. *illuſtr. qu.* 14. Vaud 1. *variar. qu.* 24. negat Anton. Fab. *in ſing. tract. An fratrum filii ſoli ſuccedant in capita an in ſtirpes.* Anſ 28 §. 4. *infr. hic* vid. *l.* 1. §. *penult.* ℥. *unde cogn.* 29 Proximus eſt, quem nemo antecedit. 30 Vide *l.* 92. ℑ. *de verb. ſign.* 31 Gradu æquales, ac pares, pari jure ſunt in ſuccedendo. 32 In capita hereditas diſtribuitur, quotiens in tot partes dividitur, quot heredes ſunt. 33 Et ita Jure Civili in capita dividitur hereditas inter duorum fratrum liberos; hinc Ulp. *tit.* 26. §. 4. Agnatorum hereditates dividuntur in capita, veluti ſi ſit frater ſolus, & alterius fratris duo pluresve liberi. huc etiam facit *lex* 1. § *ult ſupr. ſi pars heredit.* in qua mortuo fratre agitur de hereditate dividenda inter filium fratris defuncti, & uxores fratrum defunctorum prægnantes. & Gaius 8. *Inſtit.* Omnes fratrum filii patruo ſuo ab inteſtato ſuccedunt, non in ſtirpes ſed in capita. Id enim ſtatuit Carolus V. in Comitus Spirenſibus anno 1529. ut refert Mynſingerus 3 *obſerv.* 94. quem vide. Idem etiam probat Zaſ. 1. *reſp.* 7. adverſus communem opinionem, ſed nemo melius ea de re quam Hottomannus diſſeruit. quem vide 14. *Illuſtr.* 34 Adoptivi ſunt etiam adgnati. §. 2. *Inſtit. de legit. agn.* 35 Proximis defertur legitima hereditas. 36 Nota, qui proximi ultimi, primi & poſtremi dicantur. 37 Solus qui eſt cognatus, idem eſt primus & poſtremus. 38 *l.* 5. ℑ. *h. t. l.* 1. *l.* 4. *in fin. ſupr. unde legit.* 39 Vide interpretationem hujus §. apud Cujac. 18. *obſ.* 12. 40 Hæc verba, *cum onere fideicommiſſi.* delenda eſſe exiſtimat Antonius Faber 6. *conject.* 14. 41 Vide *Inſtit. de ſucceſſ. libert.* 42 Vide *l.* 17. *ſupr. de bonis libert.* 43 *l.* 8. *C. de ingen. manumiſſ.* 44 Vel quia etiam emerat ea lege. *l.* 45. *in pr.* ℥. *de ritu.* 45 *l.* 21. ℑ. *de manumiſſ.* 46 V. *d. l.* 45. ℥. *de ritu.* 47 *Al.* quid? 48 *l.* 4. ℥. *de bonis libert.* 49 Vid. ℑ. *qui ſine manumiſſ. ad libert.* 50 Adde *l.* 6. ℥. *de jure patronat.* 51 V. *l. un.* ℥. *de libert. univerſit.* 52 Vide *l.* 3. §. 8. ℥. *de bonis libert.* 53 Idem enim jus commune cum cæteris habet, etiam in ſucceſſionibus. *l.* 7. *C. qui teſtam.* 54 Id eſt, poſthumus. *l.* 4. *C. h. t.* §. 2. *in fin. Inſt. de hered. quæ ab inteſt. l. ult.* ℥. *de ventre in poſſ.* vide *l.* 30. §. 3. ℥. *de adquir. vel omitt. hered.* 55 Cur inde? venter ſive uterus ut remoratur inſequentes adgnatos, ita partem facit his, qui in pari gradu ſunt. 56 *Partem facere* eſt admitti ad partem, partem cum alio conſequi, cum alio partiri. 57 Vide *l.* 3 ℥. *ſi pars hered. l.* 36. ℑ. *de ſolution.* 58 Ignorans etiam heres ſit. 59 Id eſt, dum pendet jus teſtamenti, dum exſpectatur naſcendus *l.* 4. *in fin.* ℥. *de B. P. contra tab.* 60 Vide *Nov.* 39. *c.* 2. 61 Id eſt, qui ad initia ſeptimi menſis natus eſt. nam ex ſententia Græcorum ſingulis menſibus 30. dies tribuendi, & ita 182. dies ſeptimum menſem attingunt. Hippocrates *lib.* 2. *Epidem.* 3. *ſect.* die 270. pro novem menſibus ponit. Porro partus ἑπτάμηνος matri prodeſt. *l.* 12. *ſupr. de ſtatu hom.* Qui ante ſeptimum vel octavo menſe naſcuntur, non ſunt vitales; hujus rei rationem Paul. 4. *ſent.* 9. §. 5. affert. Pythagorei numeri ratio, inquit, admittit, ut ſeptimo pleno (210. diebus) aut 10. menſe partus maturus videatur. Idem ſentit Cenſorinus *lib. de die natali.* Septimo, inquit, menſe partus jam maturus eſt, eo quod in omnibus numeris ſeptenarius plurimum poſſit: adde Macrobium, 1. *in ſomnium* 5. Ambroſ. 39. *ad Heroutianum.* Plinium 7. *c.* 5. 3. Gell. 10. Philonem *de antiquitate Judaic.* Tertull. *c.* 19. *de anima.* Cauſam ad aſtra, planetas & eorum naturam refert Schonerus *lib.* 1. *de judic.* Ait enim Saturnum (utpote antiquiorem cæteris) fœtum dirigere primo menſe & materiam conſtringere. Jovem ſecundo eodemque menſe motum & rationem conferre. Martem tertio menſe ſanguinem. Solem, quarto menſe calore ſuo membra præcipua formare, eoque menſe rationalem animam inſtillari ſcribit. Venerem, quinto menſe figuram, ſexum & venuſtatem. Mercurium ſexto menſe extendere vocales arterias. Lunam ſeptimo menſe perficere conceptum propter plenitudinem & perfectionem ſeptem planetarum concurrentem; ideoque partum fieri vitalem. A Luna Saturnum octavum menſem dirigere, qui natura ſua frigidus, partum quoque infrigidat, & ita partum parum vitalem facit. Nono menſe Jovem dominari fingit, ejusque motu (plurimum enim eo valet) puerum ex tenebris ad lucem proferri. Hæ ſunt nugæ Aſtronomicæ, quas ideo huc inſerui, ne ſtudioſi juris eas ignorarent: ſic tamen ne velut folia Sibyllæ vel oracula ſequantur. adde quæ ſcripſi ad *l.* 39 ℑ *de pœnis. Leon in Novell.* 17. *in fin.* & ad *l.* 12. ℥. *de ſtatu homin.* 3. Gell. 10. 62 Perito cuilibet in arte ſua credendum, verbi gratia, Hippocrati & Medicis, *ut hic. l.* 12. ℥. *de ſtatu hom.* Philoſophis, *l.* 76. ℥. *de jud.* Ita citatur Demoſthenes, *l.* 2. Theophraſtus, *l.* 6. ℥. *de legib.* Cicero, *l.* 7. § 4. ℑ. *quib. ex cauſ. in poſſeſſ.* Homerus, *Inſt. de empt.* ruſticorum proverbia etiam allegantur, *l.* 79. §. 1. ℥. *de leg.* 3. majores, *l.* 5. ℥. *de juriſdict.* obſtetricibus quoque creditur, ℥. *de inſpic. ventre.* 63 *Lib.* Περὶ ἑπταμήνου.

tem-

tempore [1] videri natum: nec videri in [2] ſervitutem conceptum, cum mater ipſius ante centeſimum octogeſimum ſecundum diem eſſet manumiſſa.

De capitis deminutione parentis.

4. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

HI quorum parens capite minutus eſt, legitimæ hereditatis jus, & [in] cæteris perſonis, & inter ſe retinent [3], & alii adverſus eos.

Quo tempore ſpectatur an ſit proximus adgnatus.

5. ULPIANUS lib. 46. ad Edictum.

SI quis, cum haberet fratrem & [4] patruum, deceſſerit teſtamento facto: deinde pendente conditione heredum ſcriptorum, frater inteſtato deceſſerit, mox conditio defecerit: patruum poſſe utriuſque adire legitimam hereditatem, conſtat.

De concepto poſt mortem avi.

6. JULIANUS lib. 59. Digeſtorum.

TItius exheredato filio extraneum heredem ſub conditione inſtituit. Quæſitum eſt, ſi poſt mortem patris pendente conditione filius uxorem duxiſſet, & filium procreaſſet & deceſſiſſet: deinde conditio inſtituti heredis defeciſſet: an ad hunc poſthumum nepotem legitima hereditas avi pertineret. Reſpondit, qui poſt mortem avi ſui concipitur, is neque legitimam hereditatem ejus tanquam ſuus heres, neque bonorum poſſeſſionem tanquam cognatus accipere poteſt [5]: quia lex XII. Tabularum eum vocat ad hereditatem, qui moriente eo, de cujus bonis quæritur, in rerum natura fuerit;

7. CELSUS lib. 28. Digeſtorum.

VEl [ſi] vivo eo conceptus eſt, quia conceptus quodammodo [6] in rerum natura eſſe exiſtimatur.

De cognatis. 1. De ea qua mortuum peperit.

8. JULIANUS lib. 59. Digeſtorum.

ITem Prætor Edicto ſuo, proximitatis [7] nomine bonorum poſſeſſionem pollicetur his qui defuncto mortis [8] tempore cognati fuerint. Nam quod in conſuetudine nepotes cognati appellantur etiam eorum, poſt quorum mortem concepti ſunt, non proprie, ſed per abuſionem, vel potius ἀναφορικῶς [9], id eſt, *per relationem*, accidit. §. 1. Si quis prægnantem uxorem reliquiſſet, & matrem & ſororem, ſi viva uxore mater mortua fuiſſet, deinde uxor mortuum peperiſſet, ad ſororem ſolam legitima hereditas pertinet: quia certum eſſet, matrem eo tempore deceſſiſſe, quo legitima hereditas ad eam non pertinebat.

De jure accreſcendi. De ſubſtituto coheredi.

9. MARCIANUS lib. 5. Inſtitutionum.

SI [10] ex pluribus [11] legitimis heredibus quidam omiſerint [adire] hereditatem; vel morte, vel qua alia ratione impediti [fuerint], quo minus adeant: reliquis, qui adierint, adcreſcit [12] illorum portio: & licet deceſſerint antequam adcreſceret, hoc jus ad heredes [13] eorum pertinet. Alia cauſa eſt inſtituti heredis, & coheredi ſubſtituti: huic enim vivo defertur ex ſubſtitutione hereditas, non etiam [14], ſi deceſſerit, heredem ejus ſequitur.

De patre & matre defuncti.

10. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

SI ad patrem manumiſſorem filii inteſtati legitima hereditas perveniat, vel non manumiſſori bonorum poſſeſſio competat: mater [15] defuncti ſummovetur.

De capitis deminutione.

11. POMPONIUS [lib. 10. ad Quintum Mucium].

CApitis [16] deminutione [17] pereunt [18] legitimæ hereditates, quæ ex lege XII. tabularum veniunt: ſive vivo aliquo, ſive antequam adeatur hereditas ejus, capitis minutio interceſſit: quoniam deſinit ſuus heres vel agnatus recte dici. quæ autem ex [19] Legibus novis, aut ex Senatusconſ[illegible] non utique.

[illegible] agnatione inter filium & patrem.

12. [illegible] [lib. 30. ad Quintum Mucium].

F[illegible] patri [20] adgnatus [21] proximus eſt [22].

De fœminis.

13. GAJUS [lib. 10. ad legem Juliam & Papiam].

NUlla fœmina aut habet ſuos [23] heredes, aut deſinere habere poteſt propter capitis deminutionem.

De ſucceſſione ſui heredis.

14. IDEM [lib. 13. ad leg. Juliam & Papiam].

IN ſuis [24] heredibus aditio non eſt neceſſaria: quia ſtatim ipſo jure [25] heredes exiſtunt.

Si pater captus ſit ab hoſtibus.

15. PAPINIANUS [lib. 29. Quæſtionum].

SI pater apud hoſtes moriatur, defunctum [26] jam in civitate filium, credimus patremfamilias deceſſiſſe, quamvis patria poteſtate, quamdiu vixerit, non fuerit in plenum liberatus: itaque heredem habiturus [27] eſt iſte non reverſo patre. † Sed ſi poſtliminio redierit pater jam defuncto filio, quidquid medio tempore per eum quæſitum eſt, habebit: & non eſt mirum, ſi peculium quoque defuncti pridem filii defertur patri, cum ex eo natus poteſtatis ipſius fiat per ſuſpenſi [28] juris conſtitutionem.

Si pater inſtrumento dotali comprehenderit, filiam ita dotem accepiſſe, ne quid aliud ex hereditate patris ſperaret.

16. IDEM [lib. 12. Reſponſorum].

PAter inſtrumento dotali comprehendit, filiam ita dotem accepiſſe [29] *ne* [30] *quid aliud ex hereditate patris ſperaret.* eam ſcripturam jus ſucceſſionis non mutaſſe conſtitit: privatorum enim cautionem [31] legum auctoritate non cenſeri [32].

TIT. XVII.
AD SENATUSCONSULTUM TERTYLLIANUM [33] ET ORPHITIANUM [34].

De Senatusconſulto Orphitiano. De matre ingenua vel libertina. 1. De ea, de cujus ſtatu dubitatur. 2. De vulgo quæſitis. 3. De in ſervitute quæſito, ſive concepto. 4. De eo, qui poſt mortem matris in ſervitutem deductus eſt. 5. De ventre exſecto. 6. De eo, qui operas ſuas, ut cum beſtiis pugnaret, locavit. De pœna capitali. 7. Si unus filius ſub conditione inſtitutus ſit, & conditio defecit. 8. De capitis deminutione. 9. Si nemo liberorum velit ad ſe hereditatem pertinere. 12. De judicatis, tranſactis, finitis.

1. ULPIANUS lib. 12. ad Sabinum.

SIve ingenua ſive libertina mater eſt, admitti poſſunt liberi ad hereditatem ejus ex Senatusconſulto [35] Orphitiano. §. 1. Si ea ſit mater, de cujus [36] ſtatu dubitatur, utrum mat[illegible]amilias ſit, an filiafamilias (utputa quoniam pater ejus ab hoſtibus captus ſit): ſi certum eſſe cœperit, matremfamilias eſſe, liberi admittentur. † Unde *tractari* poteſt, an medio tempore, dum ſtatus pendet, ſuccurri eis per Prætorem debeat; ne, ſi medio tempore deceſſerint, nihil ad heredem transmittant: & *magis* eſt, ut ſubveniatur, ut in multis caſibus placuit. §. 2. Sed & vulgo [37] quæſiti admittuntur ad matris legitimam hereditatem. §. 3. Interdum & in ſervitute quæſito erit concedenda hereditas legitima: veluti ſi poſt moram [38] fideicommiſſariæ libertati matris ſuæ factam natus ſit. † Certe ſi poſt manumiſſionem matris fuerit natus, licet in ſervitute conceptus, ad legitimam ejus hereditatem admittetur. Sed & ſi apud hoſtes conceptus, [a] captiva procreatus, cum ea redit: ſecundum reſcriptum Imperatoris noſtri & Divi patris ejus ad Ovinium Tertyllum poterit ex hoc Senatusconſulto admitti, quaſi vulgo quæſitus. §. 4. Filio, qui mortis tempore matris civis Romanus fuit, ſi ante aditam hereditatem in ſervitutem [39] deducatur, legitima hereditas non defertur [40], nec [41] ſi poſtea liber factus ſit; niſi forte ſervus [pœnæ] effectus, beneficio Principis ſit reſtitutus. §. 5. Sed ſi matris exſecto [42] ventre filius editus ſit; magis dicendum eſt, hunc quoque ad legitimam hereditatem admitti: nam & inſtitutus [43], ſecundum tabulas, & ab inteſtato Unde cognati, & multo magis Unde legitimi, bonorum poſſeſſionem petere potuit: argumento [44] eſt quod venter in poſſeſſionem ex omni parte Edicti mittitur. §. 6. Qui operas ſuas, ut cum beſtiis pugnaret [45], locavit, quive rei capitalis damnatus, neque reſtitutus eſt, ex Senatusconſulto Orphitiano ad matris hereditatem non admittebatur: ſed humana interpretatione placuit eum admitti. † Idem erit dicendum, & ſi hic [46] filius in ejus ſit poteſtate, qui in cauſa ſupraſcripta ſit, poſſe eum ex Orhciano admitti. §. 7. Sed ſi mater teſtamento facto filium heredem ſcripſerit unum ſub conditione, cum plures haberet: ſi conditione pendente [47] [bonorum] poſſeſſionem petierit, & poſtea conditio defecit, æquum eſt, cæteris etiam filiis legitimam hereditatem non auferri: quod & Papinianus lib. XVI. Quæſtionum ſcripſit. §. 8. Capitis minutio ſalvo ſtatu contingens liberis nihil nocet ad legitimam hereditatem. nam vetus ſola hereditas, quæ lege XII. Tabular. defertur, capitis minutione perimitur: novæ [48], vel ex Lege vel ex Senatusconſultis delatæ non perimuntur capitis deminutione. Proinde ſive quis ante delatam, ſive [poſt] delatam, capite minuatur, ad legitimam hereditatem admittetur: niſi magna [49] capitis deminutio interveniat, quæ vel civitatem adimit, utputa ſi deportetur. §. 9. *Si nemo filiorum, eorum [ve] quibus* [50] *ſimul legitima hereditas defertur, volet ad ſe eam hereditatem pertinere, jus antiquum eſto.* Hoc ideo dicitur, ut quamdiu vel unus filius vult legitimam hereditatem ad ſe pertinere, jus vetus locum non habeat. itaque ſi ex duobus alter adierit, alter repudiaverit hereditatem: ei portio adcreſcet [51], & ſi forte ſit filius, & patronus [52], repudiante filio, patrono defertur. §. 10. Si quis adita matris hereditate, per in integrum [53] reſtitutionem fuerit abſtentus, an jus antiquum

1 Puta ſi dies 182. ſit exactus. Ita Alberic. Gentil. *tract. de diverſ. temp. appell. cap. 4. in fin.* Anſ. 2 *l. 12. ſupr. de ſtatu hom.* 3 Cur ita? collige ex *l. 8. ʃ. de reg. jur.* 4 *l. 2. §. 6. ſupr. h. t.* 5 *l. 1. §. 8. ſupr. eod. §. 7. Inſt. de hered. quæ ab inteſt. l. 6. in pr. ſupr. de injuſto. l. 1. §. 8. l. 10. in fin. ſupr. unde cognati. l. ult. in fin. ſupr. de ventre in poſſeſſ.* 6 *l. 7. l. 26. ſupr. de ſtatu hom.* 7 Proximis defuncto, mortis ejus tempore, prætor bonorum poſſeſſionem pollicetur. 8 *l. 1. §. 8. ſupr. unde cognati.* 9 De Anaphora adde quæ ſcripſi ad *l. 2. C. de offic. P. prætorio.* 10 *§. ult. Inſt. de SC. Orphit.* Paul. 4. *ſent* 8. *§. ult.* 11 Vid. ad hanc leg. Cuj. 12. *obſ.* 11. 12 Dixi ad 26. Ulp. 5. *l. 6. C. de impuberum.* 13 Quia jus illud accreſcit rei, non perſonæ. vide quæ notavi ad *l. 26. ſupr. de condit. & demonſtr.* 14 Vide *l. 81 ſupr. de adquir. vel omitt. heredit. l. 8. in fin. ſupr. de vulgari.* Subſtitutionis ſpem non transmitti hinc colligit Guido Papius, quem vide *ſingular.* 343. Goth. Adde Gomez. *var. reſolut. tom. 1 c. 3. n.* 29. Et pro intellectu hujus leg. Cujac. *lib. 12. obſ.* 11. S. L. 15 *l. 2. §. 15 ʃ ad SC. Tertyll.* 16 Status mutatione. 17 *l. 1. §. 4. ſupr. h. t. l. 1. in fin. ſupr. unde legitimi. l. 3. ſupr. unde cogn.* 18 Hodie, quia exæquati ſunt cognati adgnatis, id locum non habet. *Novell.* 118. *cap.* 4. 19 Vide *l. 1. §. 8. infr. ad SC Tertyll.* 20 Præter allegatos hic a Gothofredo vide Marcum Vertranium *de jur. liber. dict. cap.* 27. & Gilbertum Regium *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *c.* 13. Mod. 21 Vide *l. 1. ʃ. unde liberi.* 22 Proximus non eſt, Alciat. 3. *Parerg* 25. reprehenſus a Roberto 1. *recept* 2. Idem, quod Alciatus, ſentit Hotomann. 1. *obſ.* 17. quo nomine reprehenditur a Cujacio, 14. *obſ.* 11. 23 *l. 4. §. 2. ʃ. de B. P. contra tabul. Nov. Leonis.* 25. & *l. 8. C. de præſcript. [illegible] temp.* 24 Vid. Cujac. ad hunc locum, ad *l. 2. ſupr. de excuſ.* 25 Vide Cujac. *C. ad SC. Orphit.* 26 *l. 9. circa fin infr. de caſtrenſ. peculio.* 27 Hereditas etiam non adita ad ſuos transmittitur. vide Socin *reg.* 168. 28 *l. 1. §. 1. ʃ. de SC. Maced. §. 5. Inſt. quib. mod. jus patr. poteſt.* 10. Ulpian. 4. 29 *l. 3. C. de collation.* ubi dixi. 30 Pactum de hereditate amittenda non valet. vide Socinum *regul.* 280. dixi ad *l. 3. C. de collationib.* 31 Cautione, legum auctoritati non noceri. *Hal.* vide *l. 20. ſupr. de religioſis.* adde *l. 35. §. 1. C. de inoff. l. 3. C. de collat.* 32 Id eſt, numerari, cenſeri. Privati, paciſcendo legem non faciunt; aut potius leges mutare non poſſunt.

33 *Lib. 6. C.* 56. 3. *Inſt.* 3. Paul. 4. *ſent.* 9. Ulpian. 26. *§. ult.* Eo matres liberis ſuccedunt. Factum eſt autem hoc SC. a D. Pio, ut ait Zonaras, idque Tertullo & Sacerdote Conſulibus. vide Cujac. *Inſt. eod.* 34 *Lib. 6. C.* 57. 3. *Inſt.* 4. Paul. 4. *ſent.* 10. Quo filii matribus ſuis ſuccedunt. Hæc duo Senatusconſulta neceſſaria fuerunt: quia legibus duodecim tabularum nullum jus ultro citroque capiendæ hereditatis erat inter matrem & liberos, & a Prætore vocabantur ad bonorum poſſeſſionem *unde liberi.* Hodie matres ex legibus ſuccedunt certis caſibus liberis ſuis: quod definiendum eſt ex *Novell.* 118. *cap.* 1. neglecto magna ex parte hoc titulo: qui eam ob cauſam non ita magno in uſu fuerit. 35 *l. 1 C. & Inſt. eod.* 36 *l. 2. §. 3. ſupr unde legitimi.* 37 *l. 2. verſ. itaque. ſupr. unde cognati.* 38 *l. 2. §. 3. in fin. ʃ. h. t.* adde *l. 1. §. 1. ſupr. de ſuis. l. 6. C. ad SC Orphit.* 39 *§. 8. verſ. proinde. ʃ. eod.* vide Paul. 4. *ſentent.* 8. *§.* 5. 40 Vide Paul. 4. *ſentent.* 1. *§.* 1. 2. 3. 41 *l. 7. ʃ. unde cognat.* 42 *l. 1. §. 9. ſupr. unde cognat.* Exſecto ventre editus, ad legitimam hereditatem admittitur: inſtitutus, ſecundum tabulas, ab inteſtato Unde cognati, & Unde legitimi. 43 Inſtituere poſſumus exſecto ventre editum. 44 Argumentum a ventre ordine naturæ nato, ad ventrem matris utero exſectum. 45 Vide *l. 1. ſupr. de his, qui notantur.* 46 Vide quæ notavi ad *l. 1. C. de bonis maternis.* 47 *l. 2. §. 1. ſupr. de B. P. contra tabulas.* 48 *l. 11. in fin. ſupr. de ſuis. §. 2. Inſt. de SC. Orphit.* 49 Vide *§. 4. ſupr. hic.* 50 Vide Manticam, 12. *de conjecturis ultimar. volunt.* 11. 51 Vide *l. 3. in fin. ʃ. de bon. poſſeſſ.* 52 Vide *l. 6. §. 2. ſupr. de bon. libert.* 53 Si filius adierit ex Orphitiano, & abſtinuerit per reſtitutionem, agnati matris vocantur jure antiquo Cujac. ad *l. 7. in verb. ſed quod Papinianus. ſupr. de minorib. l. 2. §. 10. infr. h. t. l. 6 in fin. ſupr. de adquir. vel omitt. hered* vel ſic. Qui per in integrum reſtitutionem excluditur ab hereditate, licet Jure civili heres remaneat, non tamen impedit, quin alius poſſit eſſe heres civili Jure. vid. *Bart.*

possit locum habere? verba admittunt, ut possit: *volet ad se*, inquit, *eam hereditatem pertinere.* nam & hic non vult, etsi aliquando voluit: & dico, posse jus antiquum locum habere. §. 11. Utrum autem ei defertur successio, qui tunc legitimus deprehenditur: an vero ei, qui tunc fuit, cum filio defertur? utputa, proponamus fuisse defunctæ consanguineum, ejusque filium; deliberante filio, defunctæ consanguineum obiisse; mox filium repudiasse matris hereditatem: an consanguinei filius admitti possit? & Julianus recte putat circa Tertyllianum, locum esse succedenti adgnato. §. 12. Quod ait Senatus, *Quæ judicata, transacta* [1], *finitave sunt, rata maneant:* ita intelligendum est, ut judicata accipere debeamus, ab eo, cui [2] judicandi jus fuit; transacta [3], scilicet bona fide, ut valeat transactio; finita, vel consensu, vel longo [4] silentio sopita.

De Senatusconsulto Tertylliano. De matre ingenua, vel libertina. 1. De justis liberis, aut vulgo quæsitis, 2. Aut libertinis effectis. 3. De statu matris tempore conceptionis & partus. 4. De muliere famosa. 5. De tabulis pupillaribus & arrogatione impuberis. 6. De liberis, 15. Vel parentibus, 17. Vel adgnato: & patre naturali adoptato & matre, 18. Vel sorore consanguinea & matre, & patre adoptato, & emancipato, 19. Vel matre eademque sorore consanguinea, & patre defuncti. 21. De matre repudiante vel deliberante. 23. De tutoribus vel curatoribus petendis, & administrare cogendis. 47. Si mater sit probibita jus suum vindicare.

2. IDEM lib. 13. ad Sabinum.

Sive ingenua sit mater, sive libertina [5], habebit Tertyllianum commodum [6]. §. 1. Filium autem vel filiam accipere debemus, sive juste sint procreati, vel vulgo [7] quæsiti: idque in vulgo quæsitis & Julianus libro LIX. Digestorum scripsit. §. 2. Sed si filius vel filia libertini [8] sint effecti, mater legitimam hereditatem [9] vindicare non poterit: quoniam mater esse hujusmodi [10] filiorum desiit [11]: idque & Julianus scripsit, & constitutum est ab Imperatore nostro. §. 3. Sed si in servitute concepit fil[illegible], & manumissa ediderit, ad legitimam ejus hereditatem admittet[illegible]. † Idemque & si serva pœnæ concepit, & restituta [12] edidit. † Hoc idem, & si liberta concepit, edidit serva pœnæ, mox restituta est. † Sed & si libera concepit, [&] in servitutem redacta edidit, mox manumissa est: ad legitimam hereditatem ejus admittetur [13]. † Item si adhuc prægnans manumissa est, dicendum erit prodesse. † Et in servitute [14] editi filii ad legitimam hereditatem mater admittetur: utputa si post moram [15] factam in fideicommissa libertate peperit, vel apud hostes & cum eo rediit, vel si redempta edidit. §. 4. Si mulier sit famosa, ad legitimam hereditatem liberorum admittetur.

§. 5. Impuberem, cui pater secundas tabulas fecit, tunc certum est intestatum decessisse, cum omiserint substituti hereditatem ejus. Quare, & si impubes [16] adrogatus sit, dicendum est, matrem ad bona ejus admitti, quæ haberet, si intestatus decessisset. §. 6. Liberi defuncti, sui quidem obstabunt [17] matri ejus, tam virilis sexus, quam fœminini, tam naturales [18], quam adoptivi, matremque excludunt: bonorum possessores [vero] etiam non sui: & quidem soli naturales. Adoptivi autem liberi post emancipationem ita admittuntur, si ex liberis naturalibus fuerint: utputa nepos naturalis ab avo adoptatus: nam licet sit emancipatus, bonorum possessione accepta, matri obstabit. §. 7. Si vero apud hostes est filius, vel nasci speratur [19], pendet jus matris, donec redierit, vel nascatur. §. 8. Sed si sint sui heredes, verum hereditas ad eos non pertineat, videamus, an mater admittatur, utputa abstinuit se hereditate? Africanus & Publicius tentant dicere, in casum [20], quo se abstinent sui, matrem [21] venire; & tunc ei obstent, quoties rem haberent, ne nudum nomen sui heredis noceat matri: quæ sententia æquior est.

§. 9. Sed si quis decessisset relicta filia, quam in adoptionem legitime dederat, relicta & matre: Divus Pius decrevit, cessare Senatusconsultum Tertyllianum, & simul esse admittendas ad bonorum possessionem *unde* [22] *proximi cognati* matrem & filiam. Sed quod idem Julianus scripsit, matrem ex Senatusconsulto non posse admitti, si filia in bonorum possessione petenda cessaverit, verum non erit: succedit enim filiæ: & ideo dicendum erit, matrem, donec filia bonorum possessionem petere potest, bonorum possessionem accipere non posse, quoniam succedere quasi legitima speraretur [23]. §. 10. Si bonorum possessione accepta, filius emancipatus abstinuerit [24] se hereditate per in integrum restitutionem [25], verum est, Senatusconsultum posse locum habere. sed si fuerit rursus immixtus, rursus debet mater abstinere. §. 11. Si quis ex liberis, dum est in utero, in possessionem missus sit [26], mox natus sit, & ante bonorum possessionem acceptam decesserit: an matri noceat, videndum, quasi bonorum possessor? Et puto non nocere, si non suus patri adgnascitur. Neque enim sufficit mitti in possessionem, nisi [27] natus quoque acceperit bonorum possessionem. † Igitur & si furioso decreto petita sit possessio, & priusquam ipse mentis compos factus bonorum possessionem petierit, decesserit, matri non obstabit.

§. 12. Sed si quis cum status controversiam pateretur, Carbonianam solam acceperit, an noceat matri bonorum possessio, quæsitum quidem est: sed cum hæc tempore [28] finiatur, dicendum est, matri post tempus non nocere; aut si impubes decesserit, matrem posse admitti. §. 13. Sed si infanti per tutorem petita sit possessio, licet statim decesserit, dicendum erit, matri obstitisse: non enim similis est ei, quæ furioso datur. §. 14. Ita demum autem mater Senatusconsulti beneficio excludetur, si filius adiit legitimam hereditatem: cæterum, si omiserit [29] legitimam hereditatem, mater ex Senatusconsulto Tertylliano admittetur. † Sed si non sit solus iste filius legitimus heres, sed sint [30], qui cum eo admittantur: nec in partem eorum mater ex Senatusconsulto erit vocanda. §. 15. Objicitur [31] matri pater in utriusque bonis, tam filii, quam filiæ, sive heres, sive bonorum possessor existat. Sed neque [32] avus, neque proavus, in Tertylliano matri nocent, quamvis fiduciam contraxerint. † Pater autem tantum naturalis [33], non etiam adoptivus, matri noceat. verius est enim, cum pater esse desierit, a matre eum excludi: sed nec ad bonorum possessionem contra tabulas eum admitti, cum pater esse desierit. §. 16. Undecunque autem acceperit bonorum possessionem pater naturalis, sive legitimus, sive contra tabulas, ex quavis parte excludit matrem. §. 17. Si sit adgnatus defuncti, & naturalis pater sit in adoptiva familia, sit & mater: admittimus matrem, quoniam patrem adgnatus exclusit [34]. §. 18. Si sit consanguinea soror defuncti, sit & mater, sit & pater adoptatus, vel emancipatus; si consanguinea velit habere hereditatem, matrem ex Senatusconsulto una cum ea venire, patrem excludi placet: si consanguinea repudiet, matrem ex Senatusconsulto propter patrem non venire. & quamvis alias non soleat mater exspectare consanguineam, velit necne adire hereditatem, nunc tamen exspectaturam: consanguinea enim est, quæ patrem excludit. repudiante igitur consanguinea, bonorum possessionem habebit mater cum patre, quasi cognata. sed & in hac moram patietur, nec ante accipiet bonorum possessionem, quam pater petierit: quoniam omittente eo, potest ex Senatusconsulto succedere. §. 19. Sed [&] si ipsa mater eadem sit & soror consanguinea (utputa quoniam pater matris nepotem suum ex filia adoptavit), sit præterea & pater naturalis: hæc mater, si quidem quasi consanguinea veniat, excludet patrem: si jus consanguineæ repudiavit, vel capitis deminutione amisit, ex Senatusconsulto venire propter patrem non potest; repudiante vero patre, rursum ex Senatusconsulto potest venire. §. 20. Si mater hereditatem filii filiæve [35] non adierit ex Senatusconsulto Tertylliano, in bonis eorum antiquum jus servandum est: cum enim esset prælatio, matre omittente Senatusconsulti beneficium, jus succedit vetus. §. 21. Sed si mater repudiaverit bonorum possessionem, de adeunda autem hereditate deliberet [36]: dicendum erit, adgnatum non succedere, quoniam nondum verum est, non adiisse matrem. §. 22. Quod autem diximus, jus antiquum servari matre non adeunte, cui personæ deferatur hereditas, videndum, utrum ei quæ nunc proxima invenitur cum mater repudiat; an ei quæ fuit, cum intestato decessisse certum est? utputa fuit patruus, cum intestato decederet, & patrui filius, cum mater repudiasset, patruo nondum delatam hereditatem, atque ideo, defuncto eo matre deliberante, patrui filium vocari. §. 23. *Si* [37] *mater non* [38] *petierit tutores idoneos filiis suis, vel prioribus excusatis rejectisve non confestim aliorum nomina ediderit, jus non habet vindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum.* & quidem, si non petiit, incidit [in Constitutionem]: ait enim, *vel non petere:* sed a quo non petere? loquitur quidem de *Prætore* Constitutio: sed puto & in Provinciis locum habere, etiam si a Magistratibus municipalibus non petat: quoniam & magistratibus municipalibus [39] dandi necessitas injungitur. §. 24. Quid ergo, si petiit, sed admonita vel a libertis, vel a cognatis? an incidat in Senatusconsultum? Et puto eam incidere, si compulsa fecit, non si, cum petere non cunctaretur, admonita est. §. 25. Quid, si pater eis peti prohibuerat tutorem, quoniam per matrem [40] rem eorum administrari voluit? incidet, si nec petat, nec legitime tutelam administrat. §. 26. Quod si penitus egenis filiis non petit, ignoscendum est [ei]. §. 27. Sed si forte absens a libertis præventa est, vel ab aliis: dicendum est eam non excludi: nisi forte, cum frustraretur, id contigit. §. 28. Filiis autem non petendo, punitur: utique & filiabus. † Quid, si *nepotibus* [41]? similiter non petendo punitur. §. 29. Quid, si curatores non petiit? verba rescripti deficiunt. sed dicendum est, si quidem impuberibus curatores non petiit, eandem esse rationem: si jam puberibus, cessare [42] debe[illegible]. §. [illegible]. Quod si, cum prægnans [43] esset, bonis non petiit curatorem? [illegible] sententiam incidere. Nam & si apud hostes habuit impuberem, ide[illegible] dicendum.

§. 31. Quid, si furioso [44] tutorem [vel curato[illegible]] non [illegible]? magis est, ut incidat. §. 32. Non solum autem, quæ non petiit, [illegible]ercetur, sed & quæ defunctorie [45] petiit [ut rescripto declaratur], [illegible] privilegio munitum, vel oneratum tribus (puta) tutelis: sed ita demu[illegible] si data opera hoc fecit. §. 33. Quid ergo, si tales petiit, & suscepe[illegible]runt nihilominus, vel detenti sunt? excusata erit mater. §. 34. Quid, si indignos [46], id est, minus habiles, ad tutelam petierit, quoniam sciebat Prætorem eos non daturum? quid tamen, si dedit eos Prætor, matris petitionem secutus? jam quidem Prætoris delictum est: sed & matris punimus consilium. §. 35. Igitur si forte excusati sint illi, vel improbati: debet mater alios sine mora petere. §. 36. Ergo sive non petierit, sive idoneos non petierit, punietur, etiam si dati fuerint minus idonei, Prætore errante. §. 37. Idoneos autem utrum facultatibus, an & moribus petere debeat, dubitationis esse potest? Puto autem, facile ei ignosci, si [47] locupletes sunt hi, quos petiit. §. 38 Sed [&] si prioribus excusatis, rejectisve, non confestim aliorum nomina ediderit, punitur. §. 39. Quid ergo, si non fuerint omnes excusati,

1 *l. 229. infr. de verb signif.* 2 *l. 4. §. 6. infr. de re judic.* 3 *l. 19. C. de transactionib.* 4 Longo silentio sopiri, idem est, quod tacite. 5 Matres enim libertinæ liberis suis ab intestato succedunt, ut ingenuæ. 6 Est enim heres liberorum suorum 7 *l. 1. §. 2. supr. eod. l. 2. supr. unde cognati.* 8 Maxima & media capitis deminutio similis est morti: atque ideo ut mors, ita jus sanguinis utraque minutio perimit. Igitur mater mea mihi mater mea esse desinit, me servo aut peregrino effecto. 9 Filii. 10 Vide *l. 7. supr. unde cognati.* 11 *§. 6. Instit. de capit. diminut.* 12 *l. 2. supr. unde cognati.* 13 Mater remanet: ad statum nascendi tempore quem habuit, redit. 14 Vide *l. ult. in fin. C. ad SC. Orphit.* 15 *l. 1. §. 3. supr. h. t.* 16 *l. 3. §. 9. supr. de B. P. contra tab.* 17 *§. 3. Inst. de SC. Tertyll. l. 11. in fin. C. de suis & legit.* 18 *l. 5. infr. h. t.* 19 Quia est in utero. 20 Vide *l. 4. in fin. supr. unde liberi.* 21 *§. 14. infr. h. t.* 22 *§. 13. Inst. de hered. quæ ab intestato.* 23 Speratur. *l. 7. C. h. t.* 24 Minor beneficio restitutionis in integrum abstinere potest hereditate. 25 *l. 1. §. 10. supr. h. t.* 26 Vide Vaconium *declar. jur. civ. lib. 3. declar. 49.* Vertranium *de jur. liber. cap. 7.* Mod. 27 Atqui patris hereditas non adita transmittitur. *l. 8. C. de suis.* An hic suus heres non transmittit? ut vult *Bart.* 28 Anno scil. *l. 3. §. antepenult. ff. de Carboniano.* 29 *§. 8. ff. h. t.* 30 Quinimo unus etsi filius matrem excludit *Cyrillus.* 31 Id est, præfertur. *l. 2. C. h. t. §. 3. vers. pater. Inst. eod. l. 10. supr. de suis.* interdum non præfertur *Novell. 118. cap. 2.* 32 Differentiam avi & patris observa. Pater matrem defuncti excludit, non avus. *d. vers. pater.* 33 *l. 3. ff. h. t.* 34 Excludit *Hal.* Cur ita? collige ex *l. 15. §. 3. ff. de divers. temporalib.* 35 *l. 1. §. 10. ff. de successor.* 36 *l. 17. §. 1. ff. de acquir. vel omitt. hered.* 37 Tutores idoneos filiis suis petere mater cogitur: Imo & tutoribus excusatis vel rejectis, aliorum nomina edere. Quod si non ediderit, jus vindicandi bona intestatorum filiorum non habebit. Quid? a quibus petet? a Prætore in urbe: in provinciis a Magistratibus municipalibus, *ut hic.* Quid, si admonita a libertis, vel cognatis, tutorem petiit? si compulsa, hoc est, coacta petiit, hanc pœnam patitur: non si cunctata est tantum in petendis tutoribus. *§. 24. ff. eod.* Quid, si vetita est a marito petere? in hanc quoque pœnam incidet. §. 25. Quid, si egenis filiis non petiit? non incidet. *§. 26 infr.* Quid, si, quia absens, præventa est ab alio? non incidet quoque: nisi cum frustraretur, aut animo frustrandi absens fuit. §. 27. Quid, si filiabus & nepotibus non petiit? §. 28. ff. aut curatores etiam impuberibus iis non petiit? incidet quoque, §. 29. quemadmodum si bonis ventris aut impuberis apud hostes non petiit, §. 30. vel furioso. §. 31. Quid, si defunctorie privilegio munitum petiit data opera? Idem §. 32. 38 *l. 6. C. qui dare tut. l. 4. §. 1. §. 4. ff. qui petant tut.* 39 *l. 3. ff. de tutor. & curator. datis ab his* 40 *l. 26. ff. de testam. tutela.* 41 Quod de matre constituitur, id ad aviam extenditur. vid. quæ notavi ad *Novell. 94.* 42 *l. 6. C. qui petant tutor.* Cur ita? collige ex *l. 2. §. 4. ff. qui petant tutor.* 43 Mater licet sit gravida, non tamen exc[illegible] non petierit tutores filiis. *Bart.* 44 *l. 3. ff. de tutel.* 45 *l. 2. §. 1. ff. qui petant tutor.* 46 Non excusatur mater, quæ indignos tutores filiis petierit: sunt enim paria, nullum tutorem, & indignum petere. 47 Locuples tutor censetur, qui æque locuples est ut pupillus. vide *l. 2. §. 2. ff. qui petant tut.* Quid, si unus sit, non ita tamen locuples ut pupillus? Mater plures petere debebit, qui conjuncti sint æque locupletes ut pupillus. *l. 4. §. 2. ff. qui petant tutor.*

vel

vel non omnes rejecti? Videndum an ei imputetur, cur in locum excusati non petiit? & puto imputandum. §. 40. Quid, si decesserint quidam? Puto, licet verba deficiant [1], sententiam [2] Constitutionis locum habere. §. 41. Sed quod diximus *rejecti*, utrum sic accipimus, a Prætore non dati, an & si suspecti fuerint remoti, vel ob negligentiam vel ignaviam repulsi? etiam hos quis rejectos recte dicet. † Ergo & si latitent: sed longum est. nam nec hoc ei imputetur, cur suspectos non fecit: alioquin, [&] si latitarent, potuit Edicto desiderare, ut eos Prætor adesse juberet, & suspectos eos removeret, si deessent. §. 42. Quid, si non compulit eos miscere se tutelæ? Et cum plenum [3] officium a matre desideremus, & hæc ei curanda sunt, ne in hereditate ei obstent. §. 43. *Confestim* autem sic erit accipiendum, ubi primum potuit, id est, Prætoris copiam habuit huic rei sedentis [4]: nisi forte infirmitate impedita est, vel alia magna causa, quæ etiam mandare [5] eam ad petendos tutores impediret; ita tamen, ut nullo modo annale [6] tempus excederet. si enim mortalitate filii præventa est, nihil matri imputetur [7]. §. 44. Tractari belle potest, si pupillo amplum legatum sub conditione sit relictum, *si tutores non habuerit*, & propterea ei mater non petierit, ne conditione deficeretur [8], an Constitutio cesset? & puto cessare, si damnum minus sit cumulo legati. quod & in Magistratibus municipalibus tractatur apud Tertyllianum [9]: & putat dandam in eos actionem, quatenus plus esset in damno, quam in legato. nisi forte quis putet, conditionem hanc quasi utilitati publicæ [10] oppugnantem [11], remittendam, ut alias plerasque: aut verba cavillatus [12] imputaverit matri, cur curatores non petierit. finge autem plenius conditionem conscriptam: nonne erit matri ignoscendum? aut hoc imputatur matri, cur non desideravit a Principe conditionem remitti? & puto, non esse imputandum. §. 45. Ego, etiam si mater ei, qui solvendo non erit, non petit tutorem, puto ignoscendum: consuluit enim ei, ut minus inquietetur, quasi indefensus. §. 46. Et si forte quis uxorem communis filii matrem heredem scripsit, rogavitque remissa etiam satisdatione, ut filio puberi facto restitueret hereditatem, nec mater ei petiit tutores: debet dici, cessare Constitutionem, cum patris [13] voluntatem secuta sit, & nihil habenti filio tutores non petierit. † Quod si ei remissa satisdatio non fuerit, contra erit: quoniam vel propter hoc debuit tutores habere. sed si forte impubes post matris cessationem [14] fuerit adrogatus, & impubes obierit: dicendum erit, matri adversus adrogatorem non competere ex stipulatu actionem.

§. 47. Videndum est, matre [15] prohibita jus suum vindicare, utrum cæteros admittamus, atque si mater non esset: an ipsam heredem dicimus fieri, vel aliud nomen successionis inducere? Sed denegamus ei actiones, & invenimus rescriptum ab Imperatore nostro Antonino Augusto, & Divo patre ejus, Mammiæ Maximinæ pridie Idus Apriles, Plautiano iterum consule: matre remota eos admitti, qui venirent, si [16] mater non fuisset. ergo & adgnati cæterique succedent, aut, si nemo sit, bona vacabunt [17].

De patre adoptivo.

3. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

Patrem adoptivum [18] matri non obesse, plerique probant [19].

De liberis natis ex diversis matrimoniis.

4. IDEM lib. 9. Regularum.

Matris intestatæ defunctæ hereditatem ad omnes ejus liberos pertinere, etiam si ex diversis [20] matrimoniis nati fuerint, juris est.

De filiis in adoptiva familia relictis. 1. De nepotibus ex illis. 2. De patre & avo, & matre defuncti.

5. PAULUS lib. singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum.

Æquissimum [21] [visum] est, omnes filios matri [22] præferri, etiam si per adoptionem [23] in familiam relicti essent. §. 1. Sed & nepos ex adoptivo filio natus ex verbis Senatusconsulti matri obstabit. §. 2. Si ex filio nepotem [24] avus manumiserit, isque patre, & avo, & matre superstitibus decesserit, potest quæri, quis potior esse debeat? nam [25] si mater excluserit avum manumissorem, qui patri anteponitur, Edicto Prætoris inducetur pater defuncti: quo admisso, desinit Senatusconsulto locus esse, & rursus avus vocabitur. itaque rectius est, avo jus suum conservare, qui & contra scriptos heredes bonorum possessionem accipere solet.

De filiis, qui sunt in aliena potestate. 1. Si filius qui se nolle adire hereditatem matris dixit, voluntatem mutet.

6. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Orphitianum.

Filii mater ex hoc Senatusconsulto [26], etiam [27] si in aliena potestate sit, ad hereditatem admittitur [28]. §. 1. Filius, qui se nolle [29] adire hereditatem [30] matris dixit, an potest mutata voluntate adire, antequam consanguineus vel adgnatus adierit, videndum: propter hæc verba, *si nemo filiorum volet hereditatem suscipere*, quia extensiva sunt. & cum verba extensiva sint, pœnitentia ejus usque ad annum admittenda [31] est: cum & ipsa filii bonorum possessio annalis est.

De fratre vel sorore adoptivis.

7. IDEM [lib. singul. ad Senatusconsultum Tertyllianum & Orphitianum].

Si quis intestatus decesserit relicta matre, & fratre consanguineo, vel sorore, quamvis per adrogationem quæsitis: eadem jura in persona matris servantur, quæ & naturalibus exstantibus liberis.

Si filius defuncti emancipatus deliberet.

8. GAJUS [lib. singul. ad Senatusconsultum Tertyllianum].

In suspenso [32] est jus matris, si filius defuncti emancipatus deliberet de bonorum possessione petenda.

De liberis in aliena potestate.

9. IDEM [lib. singul. ad Senatusconsultum Orphitianum].

Sacratissimi Principis nostri [33] Oratione cavetur, *ut matris intestatæ* [34] *hereditas ad liberos, tametsi in aliena potestate erunt, pertineat* [35].

De peculio castrensi. 1. De eo, qui suspendebat jus matris, sublato.

10. POMPONIUS [lib. 2. Senatusconsultorum].

Si filiusfamilias miles non sit testatus de his, quæ in castris adquisierit, an ea ad matrem pertineant, videndum est? Sed non puto [36]: magis enim judicio militum hoc beneficium concessum est, non ut omnimodo quasi patresfamilias in ea re sint. §. 1. Quando *in pendenti* [37] est, an quædam personæ possint obstare matri, & casus tulerit, ut non inducerentur: matri jus integrum erit, quod medio tempore appenderit [38]; veluti si filio intestato mortuo, posthumus ei filius potuerit nasci, nec natus sit, aut mortuus editus, vel [quod] etiam filius, qui in hostium potestate erat, postliminio non sit reversus.

1 Vide §. 29. *supr. h. t.* 2 Imo contrarium omnino verum est. Eo enim casu mater in verba Constitutionis incidit, sed sententia excusatur. *l. 4. §. 1. supr. qui petant tutor.* 3 Imo plenum officium a matre non requiritur. *l. 4. §. 4. ff. qui petant tutor.* 4 Se dantis. *Hal. l. 2. §. 2. ff. quis ordo in bonorum possession.* 5 *l. 8. C. qui petant tutor.* 6 Cur? hæc venia annum non excedit. *Basilic.* 7 *Al.* imputabitur. 8 Defici conditione est, defectu conditionis damnum sentire. 9 De quo dixi ad *l. ult. C. de curatore furiosi* [illegible] *l. 9. l. 15. supr. de cond. inst.* Goth. vid. Cuj. *consult.* 39. Ans. 11 Id est, re[illegible] 12 De cavillatione dixi ad *l. 1. ff. de regula Catoniana.* 13 Vid. §. 2[illegible] 14 In petenda satisdatione. 15 V. *l. 1. C. de success. edict.* [illegible] enim cognatis præfertur. 17 Et cedent fisco. 18 *l. 2. §. 15. ff.* [illegible] an ne ars vincat naturam, & iniquum sit adoptivum parentem [illegible] ejus matri? An pater adoptivus suum hic emancipavit? 20 *l. 4. in fin.* [illegible] *de secund. nupt. Nov. 22. c. 29.* 21 Vide Cujac. 6. *obs.* 23. 22 Igitur & [illegible] magis patrono. *l. 8. §. 1. ff. de bon. damnat.* 23 *l. 2. §. 6. supr. h. t.*

24 *l. 1. §. 2. ff. si quis a parente manum.* 25 Locus est περὶ ἀχρῶν, de quo dixi ad *l. 88. supr. ad l. Falcid.* 26 *Instit. h. t.* 27 Mater, licet in aliena potestate sit, sui tamen filii est heres. *Goth.* v. Bellon. *lib. 4. supput. c. 14.* Ans. 28 V. Gilbertum Regium *lib. 3.* ἐναντιοφανῶν *c. 12.* Mod. 29 Vide Manticam, 12. *de conject.* 14. *num.* 10. 30 Vide *l. 6. C. de repudianda vel abstin. hered.* 31 *l. 1. §. 9. ff. h. t.* Imo, non est admittenda, *l. 2. C. de juris & facti.* filius enim, qui dicit se nolle adire, postea non potest pœnitere, & adire. *l. sicut. C. de repud. vel abstin. hered.* An qui dicit, Nolo adire, non repudiare, sed differre tantum hereditatis aditionem intelligitur? An hic est speciale in hereditate materna, ut in paterna? ait Bartolus: quem vide *hic.* 32 *l. 2. §. 9. supr. h. t.* 33 Hadriani, Antonini, & Commodi: & ita abrogatur lex 12. *Tab.* de qua vide Ulpian. 29. §. 7. Paul. 4. *sentent.* 8. §. 3. 34 *Instit. h. t.* 35 Vid. Bellonus *eod. lib. 4. supput. cap. 5.* Brissonius *select. antiq. lib. 1. cap. 16.* Mod. 36 Pertinere scilicet. Atqui ea legimus a patre occupari. vid. *l. 2. ff. de castrensi.* 37 Vide *l. 8. supr. h. t.* 38 Apprehenderit.

LIBER TRIGESIMUS NONUS.

TIT. I.

DE [1] OPERIS NOVI [2] NUNCIATIONE.

Summa. 1. *De operibus futuris vel præteritis.* 2. *De aditione Prætoris.* 3. *De nunciatione suo vel alieno nomine.* 4. *De omnibus diebus.* 5. *De absentibus, invitis, & ignorantibus.* 6. *Quis sit possessor.* 7. *Si quis post nunciationem ante remissionem ædificaverit.* 8. *De ignorante, quod opus fiat.* 9. *De jurisdictione prætoria.* 10. *De pacto.* 11. *Quid sit opus novum facere.* 12. *Quæ opera hoc Edictum complectitur.* 13. *Si quis ædificium vetus fulciat.* 14. *De loco, ubi opus fit.* 15. *Propositio dicendorum.* 16. *De finali,* 17. *Et efficiente causa nunciationis.* 18. *De ædificatione in mari, vel in littore.* 19. *De jure suo conservando, vel damno depellendo.* 20. *De usufructuario.*

1. ULPIANUS lib. 52. ad Edictum.

Hoc [3] Edicto [4] *promittitur* [5], ut, sive jure [6], sive injuria [7] opus fieret, per nunciationem inhiberetur [8]: deinde *remitteretur* [9] prohibitio *hactenus*, quatenus [10] *prohibendi jus is*, qui nunciasset, non haberet [11]. §. 1. Hoc autem Edictum, remediumque operis novi nunciationis, adversus futura opera inductum est, non adversus præterita [12]: hoc est, adversus ea, quæ nondum facta sunt, ne fiant [13]. nam si [14] quid operis fuerit factum, quod fieri non debuit, cessat Edictum de operis novi nunciatione: & erit transeundum ad interdictum, quod vi aut clam factum erit ut restituatur; & quod in loco [15] sacro, religiosove, & quod in flumine publico ripave publica factum erit: nam his interdictis restituetur, si quid illicite factum est. §. 2. *Nunciatio* ex hoc Edicto non habet necessariam Prætoris aditionem [16]: potest enim [17] nunciare quis, etsi eum non adierit. §. 3. Item nunciationem & nostro & alieno nomine facere possumus [18]. §. 4. Item nunciatio omnibus diebus [19] fieri potest.

1 Ad totum hunc titulum scripsit Zasius, *ad rubr.* Alciatus *tom. 6. ad rubr. & l. 1.* Coras. *tom. 2.* quam rubr. etiam repetiit Bolognetus. *Mod.* 2 *L. 8. C.* 11. 5. *Decret.* 32. περὶ Καινοτομιῶν ἤτοι καινοῦ ἔργου &c. 13. *Eclog. 2. fol.* 458. vide Harmen. 2. *tit.* 4. longe lateque hanc materiam explicantem. *Nov.* 63. περὶ καινοτομιῶν, quæ ad novi operis nunciationem maritimi aspectus pertinet: facit *Lib. 8. C.* 12. & 15. *C. Th.* 1. de operibus publicis. Porro nunciare novum opus, est [illegible]ere, ne novum opus ædificando fiat, aut perficiatur. Nunciationi subcontraria est remissio novi operis, de qua *lib. 43. tit. 25.* Adjecta est autem cautio de damno infecto. *infr. tit. proxim.* adde Duar. 1. *disp.* 16. Cæterum hoc remedium est possessionis tuendæ. 3 De quo mox dicturus est. *Goth.* Vid. Anton. Augustin. *lib. 1. emendat. c. 4.* S. L. 4 Quod & interdictum dici potest. Zas. *hic. n.* 10. 5 Permittitur. *Hal.* Quæ permittuntur, habent vim statuti. *Zas.* 6 *l. 20. §. 1. infr. h. t.* 7 *l. 20. §. 3. infr. h. t.* dummodo dubium sit, an adversarius habeat jus denunciandi. *Zas.* 8 Hæc inhibitio legitime fieri debet. An & nunciationis causa exponenda est postulante saltem adversario? negat Zasius contra Accursium. *hic. n.* 15. Fatetur tamen causas inserendas esse, si executio nunciationis fiet. *num.* 16. 9 *l. unic. infr. de remissionib.* 10 Prohibitio facta extra causam cognitionis, jus meum non lædit. 11 Nec in eo Prætor sibi contrarius est: hoc enim postremum facit cum causæ cognitione. 12 §. 13. *infr. h. t.* 13 Nec enim quæ jam facta sunt, prohiberi possunt, cum facta infecta esse nequeant. 14 Post factum est intempestiva commonitio. 15 *l. 2. §. 2. infr. de interd.* 16 Melius est tamen, si per Prætorem nuncietur. *l. 5. §. 10. infr. h. t.* 17 Hic ratio redditur per petitionem principii. 18 Si modo mandatum plenum habeamus: aut si de eodem dubitamus, caveamus de rato. 19 Etiam feriatis, qualescunque illi sint.

§. 5. Et

§. 5. Et adverſus abſentes etiam, [&] invitos, & ignorantes operis novi nunciatio procedit. §. 6. In operis autem novi nunciatione poſſeſſorem [1] adverſarium facimus [2]. §. 7. Sed ſi is, cui opus novum nunciatum eſt, ante remiſſionem [3] ædificaverit, deinde cœperit agere, jus ſibi eſſe ita ædificatum habere: Prætor actionem ei negare debet; & interdictum [4] in eum de opere reſtituendo reddere.

§. 8. Poteſt autem quis nunciare etiam ignorans, quod [5] opus fieret.

§. 9. Et poſt operis novi nunciationem committunt [6] ſe litigatores prætoriæ jurisdictioni. §. 10. Inde quæritur apud Celſum lib. XII. Digeſtorum, ſi poſt opus novum nunciatum conveniat tibi cum adverſario, ut opus faceres, an danda ſit conventionis exceptio? Et ait Celſus, dandam [7]; nec eſſe periculum, ne pactio privatorum juſſui Prætoris antepoſita videatur: quid enim aliud agebat [8] Prætor, quam [hoc], ut controverſias eorum dirimeret? a quibus ſi ſponte [9] receſſerunt, debebit id ratum habere [10]. §. 11. *Opus novum facere* videtur, qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, priſtinam faciem [11] operis mutat. §. 12. Hoc autem Edictum non omnia opera complectitur: ſed ea ſola, quæ ſolo conjuncta ſunt [12], quorum ædificatio [13], vel demolitio videtur opus novum continere. Idcirco placuit, ſi quis meſſem faciat [14], arborem ſuccidat, vineam putet: quanquam opus faciat, tamen ad hoc Edictum non pertinere: quia ad ea opera, quæ in ſolo fiunt, pertinet hoc Edictum. §. 13. Si quis ædificium [vetus] fulciat, an opus novum nunciare ei poſſumus, videamus? Et magis eſt, ne poſſimus: hic enim non opus novum facit, ſed veteri [15] ſuſtinendo remedium adhibet. §. 14. Sive autem intra oppida ſive extra oppida in villis vel agris opus novum fiat, nunciatio ex hoc Edicto locum habet: ſive in privato ſive in publico opus fiat. §. 15. Nunc videmus [16], *quibus* [17] *ex cauſis fiat nunciatio*, *& quæ perſonæ* [18] *nuncient* [19], *quibusque nuncietur*, *& in quibus locis* [20] *fiat nunciatio*, *& quis effectus ſit nunciationis*. §. 16. *Nunciatio* fit, aut juris noſtri conſervandi cauſa, aut damni [21] depellendi, aut publici juris tuendi gratia. §. 17. Nunciamus autem, quia jus aliquod prohibendi habemus: vel ut damni infecti caveatur nobis ab eo, qui forte in publico vel in privato quid molitur; aut ſi quid contra leges, Edictave Principum, quæ ad modum [22] ædificiorum facta ſunt, fiet, vel in ſacro, vel in loco religioſo, vel in publico, ripave fluminis, quibus ex cauſis & interdicta proponuntur. §. 18. Quod ſi [quis] in mare vel in litore ædificet, licet in ſuo non ædificet, jure tamen gentium ſuum [23] facit. Si quis igitur velit [ibi] ædificantem prohibere, nullo jure prohibet: neque opus novum nunciare, niſi [24] ex una cauſa poteſt, ſi forte damni infecti velit ſibi caveri. §. 19. *Juris noſtri conſervandi* aut *damni depellendi* cauſa opus novum nunciare poteſt is, ad quem res pertinet. §. 20. *Uſufructuarius* [25] autem opus novum nunciare ſuo nomine non poteſt: ſed procuratorio [26] nomine nunciare poterit, aut vindicare uſumfructum ab eo [27], qui opus novum faciat: quæ vindicatio præſtabit ei, quod ejus interfuit, opus novum factum non eſſe.

2. JULIANUS lib. 49. Digeſtorum.

SI autem domino prædii nunciaverit, *inutilis* erit nunciatio: neque [28] enim, ſicut adverſus vicinum, ita adverſus dominum agere poteſt, jus ei non eſſe invito ſe altius ædificare: ſed, [ſi] hoc facto uſusfructus deterior fiet, petere uſumfructum debebit.

De prædio provinciali. 1. De loco communi. 3. De ſuperficiario. 4. Si quid in publico fiat.

3. ULPIANUS lib. 52. ad Edictum.

IN Provinciali [29] etiam prædio ſi quid fiat, operis novi nunciatio locum habebit [30]. §. 1. Si in loco communi quid fiat, nunciatio locum habebit adverſus vicinum. † Plane ſi unus noſtrum in communi loco faciat, non [31] poſſum ego ſocius opus novum ei nunciare: ſed eum prohibebo communi dividundo judicio, vel per Prætorem [32]. §. 2. Quod ſi ſocius meus in communi inſula opus novum faciat, & ego propriam habeam, cui nocetur: an opus novum nunciare ei poſſim? Et putat Labeo non poſſe nunciare: quia poſſum eum alia ratione prohibere ædificare, hoc eſt [vel] per Prætorem, vel per arbitrum communi dividundo: quæ ſententia vera eſt. §. 3. Si ego ſuperficiarius ſim, & opus novum fiat [a] vicino, an poſſim nunciare? movet, quod quaſi inquilinus ſum [33]. Sed Prætor mihi utilem [34] in rem actionem dat, & ideo & ſervitutum cauſa actio mihi dabitur, & operis novi nunciatio debeat mihi concedi. §. 4. Si in publico aliquid fiat, omnes cives opus novum nunciare poſſunt.

4. PAULUS lib. 48. ad Edictum.

NAm Reipublicæ [35] intereſt quamplurimos ad defendendam ſuam cauſam admittere.

De pupillo. 1. De ſervo. 2. Ubi, & quem nunciare oportet. 5. Si plurium ſit res, in qua opus ſit, 6. Vel cui opus nocet. 7. Si quis Prætori nunciare velit. 8. Si quis in ædes noſtras immittat, aut in loco noſtro ædificet. 9. De cauſa nunciationis. 10. Si quis in noſtro vel in ſuo faciat. 11. De rivis vel cloacis purgandis, & generaliter his, quorum mora periculum eſt allatura. 14. De jurejurando calumniæ. 15. De demonſtratione loci, in quo nunciatur. 16. Si in pluribus locis opus fiat. 17. De ſatisdatione. 18. De procuratore.

5. ULPIANUS [lib. 52. ad Edictum].

DE pupillo quæſitum eſt? Et Julianus lib. XII. Digeſtorum ſcripſit pupillo non eſſe operis novi [36] nunciationis executionem dandam, niſi [37] ad ipſius privatum commodum res pertineat: veluti ſi luminibus ejus officiatur, aut proſpectui obſit. † Non aliter autem pupilli rata habebitur nunciatio, quam [intercedente] tutore auctore.

§. 1. Servo [38] autem opus novum nunciari poteſt [39]. Ipſe vero nunciare non poteſt, neque nunciatio *ullum effectum habet*.

§. 2. Nunciationem autem in [re] præſenti faciendam, meminiſſe oportebit, id eſt, eo [40] loci, ubi opus fiat, ſive quis ædificet, ſive inchoet ædificare. §. 3. Nunciari autem non utique domino oportet: ſufficit enim in [re] præſenti nunciari ei, qui in re præſenti fuerit, usque adeo ut etiam fabris [41] vel opificibus, qui eo loci operantur, opus novum nunciari poſſit. † Et generaliter ei nunciari opus novum poteſt, qui in [42] re præſenti fuit domini operisve nomine. Neque refert quis ſit iſte, vel cujus conditionis, qui in re præſenti fuit. Nam & ſi ſervo nuncietur, vel mulieri, vel puero [43], vel puellæ, tenet nunciatio: ſufficit enim, in re præſenti operis novi nunciationem factam ſic, ut domino poſſit renunciari. §. 4. Si quis forte in foro domino opus novum nunciat, hanc nunciationem nullius eſſe momenti, exploratiſſimum eſt: in re enim [44] præſenti, & (pene dixerim) ipſo opere, hoc eſt, in re ipſa nunciatio facienda eſt; quod idcirco receptum eſt, ut confeſtim per nunciationem ab opere diſcedatur: cæterum, ſi alibi fiat nunciatio, illud incommodi ſequitur, quod dum venitur ad opus, ſi quid fuerit operis per ignorantiam factum, evenit, ut contra Edictum Prætoris ſit factum.

§. 5. Si [45] plurium res ſit, in qua opus novum fiat, & uni nuncietur: recte facta nunciatio eſt, omnibusque [46] dominis videtur denunciatum. † Sed ſi unus ædificaverit poſt operis novi nunciationem: alii, qui non ædificaverint, non tenebuntur: neque enim debet nocere factum alterius ei [47], qui nihil fecit. §. 6. Si plurium dominorum rei opus noceat: utrum ſufficiet unius ex ſociis nunciatio, an vero omnes nunciare debeant? Et eſt verius, unius nunciationem omnibus non ſufficere: ſed eſſe ſingulis nunciare neceſſe: quia & fieri poteſt, ut nunciatorum alter habeat, alter non habeat jus prohibendi. §. 7. Si quis ipſi Prætori [48] velit opus novum nunciare [49], debet, ut interim [50] teſtetur, non poſſe ſe nunciare: & ſi nunciavit poſtea, & quod retro [51] ædificatum erit, deſtruendum erit, quaſi repetito [52] die nunciatione facta. §. 8. Sed & ſi in ædes noſtras quis immittat, aut in loco noſtro ædificet: æquum eſt, nos operis novi nunciatione jus noſtrum nobis conſervare.

§. 9. Et belle Sextus Pedius definit, triplicem eſſe cauſam operis novi nunciationis: aut naturalem [53], aut publicam, aut impoſititiam. *Naturalem*, cum in noſtras ædes quid immittitur, aut ædificatur in noſtro. *Publicam* cauſam, quotiens Leges, aut Senatusconſulta, Conſtitutionesque Principum per operis novi nunciationem tuemur [54]. *Impoſititiam*, cum quis, poſteaquam jus ſuum deminuit, alterius auxit, hoc eſt [55], poſteaquam ſervitutem ædibus ſuis impoſuit, contra ſervitutem fecit. §. 10. Meminiſſe autem oportebit, quotiens [56] quis in noſtro ædificare, vel in noſtrum immittere [illegible] [illegible]icere vult: melius eſſe, eum per Prætorem [57], vel per manum (*[illegible]*, *lapilli* [58] *ictum* [59]) prohibere, quam operis novi nuncia[illegible]: cæ[illegible], operis novi nunciatione poſſeſſorem eum faciemus [60], cui nunciav[illegible]mus. Aut ſi in ſuo [61] quid faciat, quod nobis noceat: tunc operis novi denunciatio erit neceſſaria. Et ſi forte in noſtro aliquid facere q[illegible] perſeverat: æquiſſimum erit, Interdicto [62] adverſus eum *quod vi aut clam*; aut *uti poſſidetis*, uti. §. 11. Si quis rivos [63] vel

1 Id eſt, dicimus eum poſſidere. *l.* 5. §. 10. *in fin. infr. h. t. l.* 7. §. 2. *ff. quod vi aut clam.* 2 Præterquam ſi nunciatio fiat de ſervitute. negat enim Zaſius ob ſervitutem jura transferri poſſeſſionum. 1. *Reſponſ.* 8. 3 Id eſt, antequam ei ſit remiſſa nunciatio. 4 De quo vide *l.* 20. *ff. h. t.* 5 Id eſt, quale. 6 Id eſt, committere ſolent. 7 *l.* 3. §. 2. *ff. quod vi, aut clam.* 8 Nota boni judicis officium. adde *l.* 13. §. 3. *ff. de uſufruct.* & *quemadm. l.* 21. *in fin. ff. de rebus cred. l.* 15. *ff. de judiciis.* 9 Concordia poteſt inter litigantes iniri ſine judicis auctoritate, niſi de crimine publico agatur. 10 Quid, ſi pertinaciter illi litigant? Zaſius ait eo caſu cogi poſſe a judice, ut concordiam ineant, ant urbe diſcedant, præſertim ſi tales ſint perſonæ, quæ rempublicæ ſtatum perturbare vel labefacere poſſint. *hic. num.* 8. 11 Mutatio qualitatis intrinſecus opus novum facit *l.* 1. §. 3. *ff. de verborum obligation.* adde *l.* 2. §. 2. *ff. de verborum obligat.* 12 Opere hominis ſcilicet. 13 Adde *l.* 17. §. 2. *ff. de ſervitut. præd. urban.* 14 Forte aute tempus. vide quæ notavi ad *l.* 48. *ff. de uſufruct.* 15 Reficienti non poteſt nunciari novum opus, ſi in ipſa refectione veteris operis formam ſervaverit. 16 *Al.* videamus. 17 Vide §. 16. & *ſeq. ff. h. t.* 18 Vide *l.* 5. *ff. h. t.* 19 Methodum obſerva. Quæ perſonæ nuncient, quibus ex cauſis, adverſus quas perſonas, quo loco, & quo effectu nuncietur. 20 Vide *l.* 5. §. 2. *infr. h. t.* 21 Vide Bartolum, *hic.* & Socin. *regul.* 226. 22 Contra modum ædificat, qui menſuram a lege præſinitam non ſervat. vide *l. ultim. ff. fin. regund. l.* 1. *l.* 9. *l.* 11. *C. de ædific. privat.* ubi ciat de altitudine ædificiorum: ut & de craſſitudine parietum. 23 Veteres urbem ſuam ideo teſte Baldus hinc colligit, non ob eam tamen cauſam immunes a jurisdictione imperatoria eſſe, quod Imperator terræ marisque ſit dominus. 24 Licet in ripa maris ædificare liceat, non tamen id licet cum damno vicini. *l.* 50. *ff. de acquirendo rerum. l.* 2. §. 8. *ff. ne quid in loco publico. l. ultim. in fin ff. de ſervitut. præd. urban.* 25 Vide Zaſium 2. *intellect.* 10. 26 Uſufructuarium feudalem actus dominicos ſuo nomine non exercere, ſed nomine proprietarii, qui ſolus eſt patronus feudi, hinc colligit Molinæus, §. 1. *conſ. gloſſ.* 1. *num.* 15. 16. 17. quem vide: tractat enim ibidem, quæ permiſſa ſint uſufructuario. adde Cujacium 1. *obſervat.* 16. 27 Extraneo ſcilicet. 28 *l. un.* §. 4. *ff. de remiſſ.* vide Cujac. 1. *obſ.* 16. & 9. *obſ.* 17. 29 Stipendiario, tributario. vid. *l. unic. C. de uſucap. transformanda.* 30 Nam licet tributa ſolvantur, ſunt tamen in proprietarii dominio. 31 Socius ſocio poſſitne novum opus nunciare, vide Zaſ. 1. *intellect.* 1. 32 Vide ad hunc locum Zaſ. 1. *intellect.* 1. Goth. Adde *l.* 26. *ff. de ſervitut. præd. urb. l.* 13. §. 3. *ff. quod vi aut clam.* Huc pertinet quæſtio, an ædificium, ſuper communi pariete ab uno conſtructum, ſit demoliendum? potius eſt ut dicimus commune effici. Bart. in *l. quidam liberus.* 13. *ff. de ſervit. præd. urban.* Boer. *conſ.* 5. *n.* 26. & *ſeq.* Anſ. 33 Atque ita non videtur poſſe nunciare, nec etiam id licet uſufructuario adverſus extraneum. *l.* 1. *in fin. ff. h. t.* 34 Superficiarius, ratione utilis dominii, poteſt proprio nomine novum opus nunciare. 35 Et privatorum abſentium. *l.* 33. §. 2. *ff. de procurat.* 36 Facti in publico ſcilicet. 37 Vide *l.* 6. *ff. de popularib. act.* 38 §. 3. *ff. h. t.* 39 Cur, cum ad moram inducendam non ſufficiat ſervo denunciaſſe? *l.* 32. §. 1. *ſupr. de uſuris.* 40 §. 4. *ff. h. t.* 41 Vide Molin. §. 1. *conſuet. gloſſ.* 4. *n.* 4. 42 §. 4. *ff. h. t.* 43 Vel furioſo, *l.* 10. *ff. h. t.* id intellige de nunciatione reali, non perſonali: hic enim locus minime intelligendus eſt de ipſa denunciatione, quæ debet idonee fieri, ſed de ipſo actu reali tantum. Hoc enim ſufficit denunciationem & areſtum in ipſa re fieri, etiamſi nemo adſit, niſi executor cum ſuis teſtibus: poſtea tamen res adverſario indicanda; alias denunciatio non tenet. Molin. §. 52. *n.* 55. 44 §. 3. *ff. hic.* 45 Vide Zaſ. 1. *intellect.* 5. 46 Uni ædificantium quod nunciatur, reliquis nunciatum eſſe intelligitur. 47 *l.* 74. *ff. de reg. l.* 68. *ff. de acquir. vel omitt. hereditate.* 48 Aliud eſt, ſi quis perpetuo Magiſtratu fungens ædificet: tunc enim poteſt ei nunciari. *Bart. Zaſ.* 49 Quod eum in jus vocare non poſſit. Denunciatio, licet actus extrajudicialis ſit, tendit tamen ad judicium. 50 Debet interim teſtari ſe non poſſe nunciare: & ſic, Impeditus denunciare, proteſtari interim de ſuo impedimento debet, ut ea proteſtatione jus ſuum conſervet, & nunciatio poſtea facta retrotrahatur. 51 Id eſt, poſt teſtationem factam. 52 Vide *l.* 3. §. *de fide inſtrum.* 53 Ea damnum repellimus. 54 Communes res unicuique licet defendere. 55 Servitulis hæc eſt natura, jus ut prædii ſervientis minuat: quod qui facit, novum opus facere intelligitur. 56 Hinc Bartolus & Guido Papius *quæſt.* 61. colligunt, Tametſi nondum dies agendi, vel ſiſtendi adverſarii, vel pignoris capiendi venit, interlit tamen creditoris ſuperiorum aliquid fieri, poſſe creditorem libello a judice petere eorum poteſtatem ſibi fieri, ut ita apparitor reum vel ſiſtat, vel ab eo pignus capiat, ſuis poſtea exceptionibus uſuro. Et ſic valere prohibitionem Prætoris alternative factam, puta ut non ædifices, vel venias reſponſurus: & cl'uſulam, *ſi ſenſeris te gravatum, in jus veni*, præceptum executivum firmare. Ripenſ. *hic. num.* 19. 24. 57 Nunciatio ſit, vel per Prætorem, vel per lapilli jactum, ſeu ictum (de quo adde *l.* 6. §. 1. *ff. ſi ſervitus vindicetur.*) vel nudis verbis per interdictum prohibitorium, per actionem civilem, ſeu confeſſoriam, ac negatoriam. 58 Solemnitas hæc prohibendi operis per lapilli jactum hodie non eſt in uſu. Fit enim hodie prohibitio vel per Prætorem, vel eo abſente ab eo, cujus intereſt opus ædificari. 59 Lapilli ictus vel jactus [illegible] fuit veteribus prohibitionis opers novi. 60 Vide *l.* 1. §. 6. *ff. h. t.* 61 Qui in ſuo ædificat, non poteſt prohiberi per Prætorem & jactum lapilli, ſed per ſolam nunciationem. 62 Interdictum uti poſſidetis competit ad denunciandum opus factum poſt prohibitionem. 63 *l.* 3. §. 8. *ff. de rivis.*

cloa-

cloaces [1] velit reficere, vel purgare: operis novi nunciatio merito prohibetur [2], cum publicæ salutis & securitatis intersit, & cloaces [4] & rivos purgari. §. 12. Præterea generaliter Prætor cætera quoque opera excepit, quorum mora periculum aliquod allatura est: nam in his quoque contemnendam putavit operis novi nunciationem. Quis enim dubitat, multo melius esse, omitti operis novi nunciationem, quam impediri operis necessarii urgentem extructionem? totiens autem hæc pars locum habet, quotiens dilatio periculum [5] allatura est.

§. 13. Proinde si quis, cum opus hoc mora periculum allaturum esset, nunciaverit opus novum, vel si in cloacis, vel ripa reficiendis aliquid fieret: dicemus, apud judicem quæri debere, an talia opera fuerint, ut contemni nunciatio deberet? nam si apparuerit vel in cloaca rivove, eove, cujus mora periculum allatura esset: dicendum est, non esse verendum, ne [hæc] nunciatio noceret. §. 14. Qui opus novum nunciat, jurare debet, non calumniæ causa opus novum nunciare. † Hoc jusjurandum auctore Prætore defertur: idcirco non exigitur, ut juret is ante [6], qui jusjurandum exigat. §. 15. Qui nunciat, necesse habeat demonstrare, in quo loco [7] opus novum nunciet, scituro eo, cui nunciatum est, ubi possit ædificare, ubi interim abstinendum est. † Totiens autem demonstratio facienda est, quotiens in partem fit nunciatio. cæterum, si in totum opus fiat, non est necesse demonstrare: sed hoc ipsum dicere. §. 16. Si in pluribus locis opus fiat, utrum una nunciatio sufficiat, an vero plures sint necessariæ? Et ait Julianus lib. XLIX. Digestorum, quia in re præsenti fit nunciatio, plures [8] nunciationes esse necessarias, & consequenter plures remissiones [9]. §. 17. Si is, cui renunciatum erit ex operis novi nunciatione, satisdederit [10], repromiseritve, aut per eum non [11] fiet, quo minus boni viri [12] arbitratu satisdet, repromittatve: perinde est, ac si operis novi nunciatio omissa [13] esset. † Habet autem hoc remedium utilitatem: nam remittit vexationem ad Prætorem veniendi, & desiderandi, ut missa fieret nunciatio. §. 18. Qui procuratorio nomine nunciaverit, si [14] non satisdabit, *eam rem dominus ratam habiturum:* nunciatio *omnimodo* remittitur, etiamsi verus sit procurator. §. 19. Qui remissionem [15] absentis nomine [16] desiderat, sive ad privatum sive ad publicum jus ea remissio pertinet, satisdare cogitur [17]: sustinet enim partes defensoris [18]. sed hæc satisdatio non pertinet ad ratihabitionem, sed ad operis novi nunciationem.

§. 20. Si procurator autem opus novum mihi nunciaverit, & satis acceperit, deinde interdicto adversus eum utar, ne vim mihi faciat, quo minus ædificem: ex interdicto eum oportet judicatum solvi satisdare. quia [19] partes sustinet defensoris:

6. JULIANUS [lib. 41. Digestorum].

ET ideo neque exceptiones [20] procuratoriæ opponi ei debent, nec satisdare cogendus est, ratam rem dominum habiturum.

1. De tutore vel curatore.

7. ULPIANUS [lib. 52. ad Edictum].

ET, si satisdationem non dabit, summovendus erit ab executione operis novi: & actiones, quas domini nomine intendit, debent ei denegari. §. 1. Et tutor & curator [21] opus novum recte nunciant.

De vicino proximo, vel superiori. 1. De eo, quod ante nunciationem factum est, in testationem referendo. 2. Quo casu opus faciens satisdare debet. 3. Aut promittere. 4. De effectu nunciationis. 5. De modulis sumendis, ut probetur, quod postea ædificatum sit. 6. De morte & alienatione.

8. PAULUS [lib. 48. ad Edictum].

NOn solum proximo [22] vicino, sed etiam superiori opus facienti nunciare opus novum potero: nam & servitutes [23] quædam, intervenientibus mediis locis vel publicis vel privatis, esse possunt.

§. 1. Qui opus no[illegible]m nunciat, si quid operis jam factum erit, in testationem [24] [illegible]re debet ut appareat, quid postea factum sit.

§. 2. Si [illegible] possem te jure prohibere, nunciavero tibi opus novum: [illegible]andi jus habebis, quam si satisdederis [25].

§. [illegible] Quod si nunciavero tibi, ne quid contra Leges in loco publico facias: promittere [26] debebis. quoniam de eo opere alieno jure [illegible]ntendo, non meo: & tanquam alieni juris petitor, repromissione contentus esse debeo. §. 4. Sciendum sit [27], facta operis novi nunciatione, cui nunciatum, abstinere oportere, donec caveat [28], vel donec remissio nunciationis fiat: tunc enim, si jus ædificandi habeat, recte ædificabit. §. 5. Sed ut probari possit, quid postea ædificatum sit, modulos [29] sumere [30] debet is, qui nunciat: qui ut sumantur, conferanturque, Prætor decernere solet. §. 6. Morte ejus, qui nunciavit, extinguitur [31] nunciatio [32], sicut alienatione: quia his modis finitur [33] jus prohibendi. §. 7. Quod si is, cui opus novum nunciatum erat, decesserit, vel ædes alienaverit: non [34] extinguitur operis novi nunciatio. idque ex eo apparet, quod in stipulatione, quæ ex hac causa interponitur, etiam heredis mentio fit.

De creditore.

9. GAJUS [ad Edictum Urbicum, titulo de operis novi nunciatione].

CReditori [35], cui pignoris nomine prædium tenetur, permittendum est, de jure (id est, de servitute) opus novum nunciare: nam ei vindicatio servitutis datur.

Utrum nunciatio fiat in rem, an in personam. Quibus nunciari potest.

10. ULPIANUS [lib. 45. ad Sabinum].

OPeris novi nunciatio in rem [36] fit, non in personam. Et ideo furioso [37] & infanti fieri potest: nec tutoris auctoritas in ea nunciatione exigitur.

11. PAULUS [lib. 11. ad Sabinum].

CUilibet enim intelligenti, veluti fabro [38], nunciatum, infantem & furiosum tenet.

De cautione.

12. IDEM [lib. 13. ad Sabinum].

EX operis novi nunciatione si caveatur [39], tanti [40] stipulatio [41] committitur [42], quanti judicatum sit.

De procuratore.

13. JULIANUS [lib. 41. Digestorum].

CUm procurator opus novum nunciat, & satisdat rem [43] ratam dominum habiturum: & remissio [44] in domini [45] personam confertur [46]. §. 1. Si dominus opus novum nunciaverit [47] intra diem, quæ stipulatione ex operis novi nunciatione interposita comprehensa esset, committitur stipulatio [48]: si præterita ea die dominus nunciaret [49], non committitur. Nam & ipsi domino, cum semel nunciaverit, non [50] permittitur iterum nunciare, quamdiu stipulatio operis novi nunciatione teneret. §. 2. Si in remissione a parte ejus, qui opus novum nunciaverat, procurator interveniat: id agere Prætorem oportet, ne falsus [51] procurator absenti noceat, cum sit indignum, quolibet interveniente beneficium Prætoris amitti.

De servitute.

14. IDEM lib. 49. Digestorum.

QUi [52] viam [53] habet, si opus novum nunciaverit adversus eum, qui in via ædificat, nihil agit [54], sed servitutem vindicare [55] non prohibetur.

De officio judicis adversus absentem non defendentem, cum de servitute agitur.

15. AFRICANUS [56] lib. 9. Quæstionum.

SI, priusquam ædificatum esset, ageretur, jus vicino non esse ædes altius tollere, nec res ab eo [57] defenderetur: partes judicis non alias futuras fuisse ait, quam ut eum, cum quo ageretur, cavere juberet, *non prius se ædificaturum, quam ultro [58] egisset, jus sibi esse altius tollere.* † Idemque e contrario [59], [si] cum quis agere vellet, jus sibi esse [invito adversario] altius tollere: eo non defendente, similiter (inquit) officio judicis continebitur, ut cavere adversarium juberet [60], *nec opus novum se nunciaturum, nec ædificanti vim facturum* [61]. † Eaque ratione hactenus is, qui rem non defenderet, punietur, ut jure suo probare necesse haberet: id enim esse, petitoris partes [62] sustinere.

Si Prætor jusserit nunciari, deinde prohibuit.

16. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

SI opus novum Prætor jusserit nunciari, deinde [63] prohibuit [64]: ex

1 Cloacas. *Hal. l.* 1. §. 13. *J. de cloacis.* 2 Nec est timenda ab eo, cui nunciatur. Frustra timetur nunciatio privati, ubi consulitur publicæ utilitati: sic in notoriis non sunt audiendi testes. 3 Feriis rivos purgari & aquam duci posse, hinc colligunt. *argum. l.* 2. *supr. de feriis.* Exstant sane hi versus Virgilii. 1. *Georgic. Quippe etiam festis quædam exercere diebus Fas & jura sinunt, rivos deducere nulla Religio vetuit, segeti prætendere sepem, Insidias avibus moliri, incendere vepres, Balantumque gregem fluvio mersare salubri.* 4 Cloacas. *Hal.* 5 Propter periculum eminens receditur a puncto juris communis. Zas. *hic. num.* 4. *in fin.* id est, a jure communi. 6 Antequam jusjurandum exigatur: & sic, Juramentum calumniæ potest omitti, si nec pars, nec judex id præstari petierit. *Bald.* 7 *l.* 6. *supr. de rei vind.* 8 Contra ædificantem in locis pluribus requiruntur plures nunciationes. *Zas.* 9 Pluralitas nunciationum requirit pluralitatem remissionum. *Bald.* 10 Satisdatio a novum opus faciente præstita facit, ut cesset novi operis nunciatio. Atque ita judicatum refert Lucius in Curia Parisiensi ann. 1439. 6. Kalend. Octobr. contraria aresta referuntur 1513. Novembr. 26: & 1514. Novembr. 27. Præstat enim injuriam ab initiis ipsis arceri, quam post eam acceptam id quod interest consequi. *Goth.* Interponitur hæc cautio de opere demoliendo, hoc est, in pristinam formam restituendo, si injuria factum probetur. *l.* 20. *l.* 21. §. 1. *& seq. l. unic. C. h. t.* vid. Zas. *hic.* Ans. 11 Paria sunt rem esse factam, aut per me non stare, quo minus fiat. *l.* 20. §. 5. *J. h. t.* 12 In rebus litigiosis recurrendum est ad arbitrium boni viri. 13 Id est, remissa. 14 Ubi dubitatur de mandato procuratoris nunciantis, cavendum est de rato. 15 Id est, qui petit sibi remitti nunciationem novi operis. 16 Puta, ut procurator absentis. 17 Judicatum solvi, & de opere demoliendo ei, a quo petit remissionem fieri nunciationis. *l.* 8. §. 2. *l.* 21. §. 1. *J. h. t.* 18 Ideoque cavere debet. *l.* 45. *in fin. ff. de procur.* 19 Ut §. 19. *supr. h. t.* 20 *l.* 3. *in fin. infr. de exceptionib.* 21 Adde *l.* 5. *in fin. supr. h. t.* 22 Id est, immediato. 23 *l.* 5. §. 9. *supr. h. t.* 24 §. 5. *infr. eod.* vide *l.* 14. §. 7. *supr. de religiosis.* 25 *l.* 5. §. 17. *supr. h. t.* 26 Id est, repromittere. 27 *Al.* est. 28 Cautio hæc, loco remissionis est. 29 §. 1. *supr. h. t. l.* 1. §. 4. *supr. usufr. quemadm.* 30 Vid. Robert. 2. *animadvers.* 14. & Mercat. 2. *Notat.* 14. Porro modulos sumere non est synopsim operis facere, sed admetiri opus, quod jam ædificatum sit. 31 Imo non extinguitur: datur enim perpetuo. *l.* 20. §. 6. *J. eod.* 32 Si res sit integra scilicet. *Zas.* 33 Morte finitur voluntas. vid. Sebastian. Medicem, *tract. de morte.* 34 Ex hoc [illegible] §. collige, Novi operis nunciationem in persona nunciantis, esse personalem: in persona ejus, cui nunciatum est, esse realem. *Zas.* 35 Habens prædium pignoratum, potest opus novum nunciare. *Bald.* adde *l.* 16. *supr. de servitutib. l. unic. in fin. J. de remissionib.* 36 Et ideo quæ super eo fertur sententia, prædio datur. *l. ult. J. eod.* Goth. Hinc collige, Quod si opificibus nuncietur domino ignorante, & illi spreta nunciatione ædificando pergant, dominum teneri ad destructionem novi operis suis impendiis. adde *l.* 5. §. 3. *& seq. l.* 1. §. 5. *ff. hoc tit.* Coras. ad *l.* 1. *n.* 2. *h. t.* Ans. 37 Vide quæ notavi ad *l.* 5. §. 3. *supr. h. t.* 38 *l.* 5. §. 3. *supr. h. t.* 39 De opere demoliendo scil. 40 Cautio de demoliendo committitur ad interesse per sententiam declarandam. *Bald.* 41 Solet enim interponi stipulatio. *l.* 21. *infr. eod.* 42 Nisi fiat denunciatio. 43 *l.* 5. §. 18. *supr. h. t.* 44 Procurator ad aliquid constitutus, videtur constitutus ad omnia, quæ dependent ab illo. 45 Procuratore nunciante remissio in personam domini confertur. *Zas.* 46 Confertur, si dominus. Græci apud Cujac. 1. *observ. ult.* 47 Et ei cautum fuerit de demoliendo opere; nisi intra certum diem docuerit ædificator de jure suo. 48 Si de novo ædificanti nunciatur scil. atque ita facta semel nunciatione, & recepta satisdatione de novo opere demoliendo intra certum tempus, ante diei eventum nunciari non potest. 49 *Al.* nunciaverit. 50 Nunciatio non est geminanda. 51 Falsus procurator remittere nunciationem novi operis non potest. Cur? falsus procurator non gerit, nec repræsentat personam domini. *l.* 23. *in fin. J. rem ratam.* 52 Vide Cujac. in hanc *l.* 1. *observ.* 17. Goth. Adde Corras. *miscell.* 5. *cap. ultim. num.* 8. Revard. *var. lib.* 2. *cap.* 2. Charond. *lib.* 1. *verisim. c.* 5. Ans. Conf. Alciatum *tom.* 6. *& lib.* 3. *parerg. cap.* 24. Duaren. *lib.* 2. *disp. anniversf. c.* 17. Zasium *lib.* 1. *sing. resp. c.* 9. Mod. 53 Id est, servitutem rusticam. 54 Imo, videtur utiliter nunciare: nam cui servitus competit, jus nunciandi habet. *l. unic.* §. 3. *J. de remiss.* 55 Servitutis rusticæ ratione non nunciatur novum opus, sed agitur confessoria. 56 Vid. ad hanc leg. Alciat. *hic.* vide Zas. 1. *intellect.* 4. & Cujac. 9. *ad Afric. fol.* 217. 57 Ædificante scil. Hic quæritur, quæ sit pœna non defendentis. Cæterum hic non defendens separandus a latitante: latitantis enim pœna gravior est. 58 Pœna non defendentis se post nunciationem hæc est: ut ex reo fiat actor; & caveat, non prius se ædificaturum, quam intra certum tempus, quod judex præfinierit, egerit, jus sibi esse, invito me, altius ædificare; interea possessor maneo. 59 Superiore casu, egeram jus vicino non esse ædes altius tollere: hic ago jus mihi esse, invito adversario altius tollere. 60 Pœna non defendentis hæc est, ut ex reo fiat actor, & caveat se vim non facturum ædificanti: & sic ex possessore fit non possessor, quasi adversario cesserit possessione: & sic intellige *l.* 36. *supr. de procurator. l.* 45. *J. tit. proxim.* 61 Quia res ab initio præsumitur libera. an id sit verum, vide Alciatum 2. *præsumpt.* 1. facit pro negativa lex 8. *in fin. supr. de probationib.* 62 Hunc locum Contius 1. *subcesiv.* 1. refert ad §. 2. *in fin. Instit. de actionib.* ubi dicitur, *Uno casu eum*, qui possidet, nihilominus actoris partes sustinere. vide *quæ ibi notavi.* 63 Judicem posse revocare interlocutoriam, si sit modici præjudicii, hinc colligunt: sive secus, revocare non posse, nisi parte citata, *Zas.* vide *l.* 14. *J. de re judicata.* 64 Prohibitioni judicis standum est, licet antea judex contrarium permiserit.

priore

priore renunciatione [1] agi non potest, quasi adversus dictum [2] ejus factum sit.

De procuratore.

17. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

SI procurator [3] opus novum facientem prohibuerit, domino [4] competit *quod vi* aut *clam* interdictum.

De ædibus communibus. 1. De dominio vel possessione soli, in quo opus sit.

18. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

ÆDibus communibus, si ob opus novum nunciatio uni fiat, si [5] quidem ex voluntate omnium opus fiat, omnes nunciatio tenebit: si vero quidam ignorent, in solidum obligabitur qui contra Edictum Prætoris fecerit. §. 1. Nec ad rem pertinet, cujus solum sit, in quo opus fiat: sed quis ejus soli possessor inveniatur; modo si ejus nomine opus fiat.

De operis novi executione vel denunciatione denegata.

19. PAULUS lib. [8.] Quæstionum.

SCiendum est, denegata exsecutione operis novi [6], nihilominus integras legitimas [7] actiones manere: sicut in his quoque causis manent, in quibus ab initio operis novi denunciationem Prætor denegat.

Interdictum restitutorium. 1. Ratio Interdicti. 2. De loco vacuo vel ædificato. 3. De jure vel non jure facto. 4. De facto ante remissionem, vel illo, quod loco remissionis habetur. 5. De parato satisdare. 6. De tempore. De successoribus. 7. De eo, qui fecit vel ratum habuit. 8. De successoribus. 9. Interdictum prohibitorium. 10. Summa & ratio Interdicti. 11. Si quis jure vel non jure ædificet. 12. Cui competit Interdictum. 13. De cautione. 16. De tempore. De successoribus.

20. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

PRætor ait, *quem in locum nunciatum est, ne quid operis novi fieret, qua de re agitur: quod in eo loco, antequam nunciatio missa fieret, aut in ea causa esset ut remitti deberet, factum est, id restituas.*

§. 1. Interdictum [8] hoc proponitur ex hujusmodi causis: Edicto expressum est, ne post operis novi nunciationem quicquam operis fiat, antequam vel nunciatio missa [9] fiat, vel vice nunciationis missæ [10] satisdatio de opere restituendo fuerit interposita. Qui igitur facit, etsi jus faciendi habuit, tamen contra interdictum [11] Prætoris facere videtur: & ideo hoc destruere cogitur [12]. §. 2. Sive autem vacuus [13] locus sit, ubi nunciatum est, sive ædificatus, æque huic interdicto locus erit. §. 3. Ait Prætor, *Quod factum est, restituas.* quod factum est, jubet restitui: neque interest, jure factum sit [14], an non. sive jure factum est, sive non jure factum est, interdictum locum habebit. §. 4. Quidquid autem ante remissionem fit, vel illud [15], quod loco remissionis habetur, pro eo habendum est, atque si nullo jure factum esset. §. 5. Si quis paratus fuerit satisdare [16], deinde actor stipulari nolit: in ea causa est, ut remitti debeat. nam cum per [17] actorem fiet: apparet, in ea causa esse, ut remitti debeat. §. 6. Hoc interdictum perpetuo [18] datur. † Et heredi [19] cæterisque successoribus [20] competit.

§. 7. Adversus ipsum quoque, qui opus fecit, vel [21] factum ratum habuit, interdicto locus erit. §. 8. Plane si quæratur, an in heredem [22] ejus, qui opus fecit, interdictum hoc competat? sciendum est, Labeonem existimasse, in id quod ad eum pervenit, duntaxat dari oportere; vel si quid dolo malo ipsius factum sit, quo minus perveniret. Nonnulli putant [tam actionem] in factum esse dandam, quam interdictum: quod verum est. §. 9. Deinde ait Prætor: *Quem in locum nunciatum est, ne quid operis novi fieret: qua de re agitur, si de ea re satisdatum est: quod ejus cautum sit, aut per te stat, quo minus satisdetur: quo minus illi in eo loco opus facere liceat, vim fieri veto.*

§. 10. Hoc interdictum prohibitorium [23] est, ne quis prohibeat facere volentem eum, qui satisdedit: etenim pertinet ad decus [24] Urbium, ædificia non derelinqui. §. 11. Nec quicquam interest, jure [25] quis ædificet, an non jure [ædificet]: cum sit securus is [26], qui opus novum nunciavit, posteaquam ei cautum est. §. 12. Hoc autem interdictum competit ei, qui satisdedit. §. 13. Adjicitur & illud, *aut per te stat, quo minus satisdetur:* proinde si satis datum non est, sed repromissum, interdicto huic locus non erit: neque enim permittendum fuit, in [27] publico ædificare prius, quam appareat quo jure quis ædificet. §. 14. Et si satisdatum sit, cautum tamen [28] non perseveret, interdictum cessat. §. 15. Si aliquando stetit per nunciatorem, quo minus satisdetur, nunc [29] non stat: interdictum cessat. §. 16. Hoc interdictum [30] etiam post annum, & heredi cæterisque successoribus competit.

Quo casu cavetur. 1. De effectu satisdationis. 2. Quibus casibus committitur. 3. Opus factum quomodo accipitur. 4. In quid stipulatio committitur. 5. De pluribus ædificantibus, 6. Vel nunciantibus.

21. IDEM lib. 80. ad Edictum.

STipulatio de operis novi nunciatione interponi solet, quotiens [31] vicinus dicit, jus sibi esse, prohibere vicinum, opus novum invito se facere. §. 1. Si quis autem vult post opus novum nunciatum impune ædificare, offerre [32] debet satis nunciatori. quod si fecerit, utrique consultum est, tam ei, qui nunciavit, quoniam cautum habet de opere restituendo: quam ei, cui nunciatum est, quia molitio ejus non impeditur: antequam enim caveat, quidquid ædificaverit, interdicto [33] restitutorio destruere compellitur. §. 2. Habet autem ista stipulatio conditionem [34]: ut ita demum committatur, si judicatum fuerit, sive ante rem judicatam causa quæ acciderit, neque res defendatur, & de dolo malo subjicitur clausula. §. 3. Opus autem factum accipimus, non si unum vel alterum cæmentum fuit impositum: sed si proponatur instar quoddam [operis] & quasi facies quædam facta operis. §. 4. Sive autem res judicetur, sive res non defendatur: stipulatio in id committitur, ut res viri boni arbitratu restituatur.

† Quod si ita restitutum non erit, quanti [35] ea res erit, tantam [36] pecuniam dabit, si hoc petitori placuerit. §. 5. Quæsitum est, si plures domini ædificent, an omnes cavere debeant? Et ait Labeo, unum [37] cavere debere: quia restitutio operis fieri pro parte non possit.

§. 6. Idem ait, etsi plures nuncient, curandum esse, ut uni caveatur, si inter eos conveniat. Plane si non conveniat, & singulis erit cavendum. §. 7. Idem dicit, adjiciendum esse in stipulatione, ut tantum præstetur, quanti uniuscujusque intersit, si hoc maluerint. cæterum si ita fuerit (inquit) cautum, *quanti ea res erit:* dubitabitur, utrum ad totius corporis æstimationem hæc verba referuntur, an [38] vero ad quod ejus interest, qui stipulatur? Ego puto, & si sic fuerit uni [39] cautum, *Quanti eà res erit*, defendi posse, stipulationem sufficere: ad operis enim quantitatem ea refertur.

De herede ædificatoris.

22. MARCELLUS [lib. 15. Digestorum].

CUi opus novum nunciatu est, ante remissam nunciationem opere facto decessit. debet heres ejus patientiam [40] destruendi operis adversario præstare: nam & in restituendo [41] hujusmodi opere, ejus, qui contra Edictum fecit, pœna versatur: porro autem in [42] pœnam heres non [43] succedit.

Si venditori nunciatum sit, & emptor ædificaverit.

23. JAVOLENUS [lib. 7. Epistolarum].

IS, cui opus novum nunciatum erat, vendidit [44] prædium, emptor ædificavit: emptorem, an venditorem teneri putas, quod adversus Edictum factum sit? Respondit, Cum operis novi nunciatio facta est: si quid ædificatum est, emptor, id est, dominus prædiorum tenetur: quia nunciatio operis [45] non [46] personæ fit. & is demum obligatus est, qui eum locum possidet [47], in quem opus novum nunciatum est.

TIT. II.

DE DAMNO INFECTIO [48] ET DE SUGGRUNDIS [49], ET [50] PROTECTIONIBUS [51].

De Magistratibus municipalibus.

1. ULPIANUS [lib. 1. ad Edictum].

CUm res [52] damni infecti celeritatem desiderat, & periculosa [53] dilatio Prætori videtur, [si] ex hac causa sibi jurisdictionem reservaret: Magistratibus municipalibus [54] delegandum [55] hoc recte putabit [56].

Definitio damni infecti.

2. GAJUS [lib. 28. ad Edictum pro[illegible]le].

DAmnum infectum est, damnum nondum factum, [illegible]d futurum veremur.

Etymologia damni & damnationis.

3. PAULUS [lib. 47. ad Edictum].

DAmnum & damnatio ab ademptione & quasi diminutione [57] pa[trimonii] trimonii dicta sunt.

De die prorogando vel renovando. 1. De missione in possessionem, 2. Et de eo, qui non admittit. 3. De officio Prætoris vel Præsidis, &

1 *Al.* nunciatione. 2 Edictum. *Hal.* 3 Vel defensor meus. 4 Procurator meus nunciando, mihi adquirit interdictum Quod vi aut clam. *l.* 72. ff. *de procurat.* 5 Dic ut in *l.* 5. §. 5. ff. *h. t.* 6 Puta a Prætore. fingamus, novum opus nunciatum fuisse cloacam publicam purganti; nunciantem reipsa ædificantem velle prohibere; Prætorem id non pati ob causam publicam: poterit Prætor ex postfacto executionem denegare. 7 Alias scil. *l.* 1. *in fin.* *l.* 2. *in fin.* *l.* 14. *in fin.* ff. *h. t.* *l.* 3. §. 8. J. *de rivis.* *l. unic.* §. 4. J. *de remiss.* 8 *Edictum hoc*, Cujacius legit, 5. *observ.* 17. *argum.* *l.* 5. §. 4. *l.* 16. ff. *h. t.* *l. penultim.* & *ult.* J. *eodem.* sed tamen *Interdictum* legitur §. 10. & *seq.* J. *eod.* 9 Id est, antequam fiat remissio. 10 Remissæ. 11 Edictum. Cujac. *ibid.* 12 *l.* 21. §. 1. J *eod.* Excipe tamen, nisi nunciatio facta esset ab eo, de quo plane constabat eum jus nunciationis non habere. *arg* *l.* 1. §. *fin.* & *l.* 2. *l.* 6 §. 5. ff. *eod.* Ans. 13 Differentia loci vacui & ædificati. 14 *l.* 1. ff. *h. t.* 15 Id est, ante satisdationem. 16 Re ipsa dactis secum fidejussoribus vel pignoribus oblatis: alias enim qui verbo solo offert, non satisfacit. *arg* *l.* 73. *in fin.* ff. *de procurat.* adeoque verbalis oblatio hic non sufficit. adde *l.* 5. *C de distract. pignor.* 17 *l.* 5. §. 17. ff *h. t.* 18 Imo, morte extinguitur. *l.* 8 §. 6 ff. *h t.* quia honorariæ actiones post annum non dantur. *l.* 35. J. *de oblig.* & *act.* 19 §. *ult.* J. *h. t.* 20 Singularibus. *Zas.* 21 Ratum habere factum opus, vel ipsum facere, paria. 22 *l.* 22. J. *eod.* 23 Duplex hic Edictum prohibitorium est. Primum ex parte nunciantis: Alterum, de quo hic agitur, quod ædificanti, qui satisdedit, competit, ne vis fiat. 24 *l. ultim.* J. *ne quid in loco publico* vide Aristotelem, 5. *Ethic.* 2. 25 *l.* 1. ff. *h. t.* 26 Cautione nobis adquiritur securitas: Securitas nobis præstatur per cautionem. *l.* 21. §. 1 J. *eod.* 27 In eo loco ædificare. ita emendat Antonius Fab. 3. *conject.* 8. *in fin.* quem vide. sunt enim hæc verba *in eo loco* Edicti verba. 28 Fidejussio quoties inanis futura deprehenditur, toties sarcienda est, nisi fidejussores dati ab initio fuerint inopes, & eorum inopiam adversarius sciverit, *l.* 4. ff. *ut in possess. legat.* adde *l.* 4 J. *ne stipul. Prætor.* 29 Alioquin si nunc staret, ultima mora noceret. *l.* 26. ff. *soluto.* 30 Ne vis fiat, scilicet. 31 *l.* 1. §. 17. ff. *h. t.* 32 Cur ita? vide *l.* 20. §. 11. ff. *h. t.* 33 Interdicto restitutorio in novis operibus id adsequimur, ut adversarius destruere factum opus teneatur. 34 Tacitam. adde *l.* 4. §. 8. J. *tit prox.* 35 Factum quoties præcise est in obligatione, actoris est eligere, utrum reum præcise conveniat ad factum an ad interesse præstandum. *Bald.* 36 Vide *l.* 72. J. *de verbor. oblig.* 37 Unumquemque. ita quidam legunt: hinc Baldus, Quot sunt ædificantes, tot debent esse caventes. adde *l.* 5. §. 5. ff. *h. t.* 38 Id, quod interest, differt a rei ipsius & corporis, de quo agitur, æstimatione. Patet enim latius id, quod interest, quam ipsa æstimatio. 39 Si plures uni nuncient, tunc omnibus creditur, non uni pro omnibus: & sufficit simplex stipulatio: quia per eam interesse venit. *Zas.* 40 Nunciatio novi operis transit in heredem, quoad patientiam, non quoad pœnam. *Bald.* 41 Sumptibus heredis scil. hoc enim est pœnale. 42 In pœnam non succedit ejus heres, cui nunciatum est. 43 Vide *l.* 33. J. *de oblig.* & *act.* 44 *l.* 18. *in fin.* ff. *h. t.* 45 Id est, operis rei. 46 *l.* 10. ff. *h. t.* 47 Etiam singularis successor.

48 Paul. 5. *sent.* 10. 3. Harmenop. 1. *circa fin.* id est nondum nobis facto: quod tamen timemus, ne nobis accidat: ita possumus accipere formulam, *Quod damnum mihi ex tua domo accidere potest, præstare spondes? spondeo.* Vide tamen uberiorem apud Cujac. *hic.* Est etiam notandum eo nomine exigi cautionem ab adversario: eaque non præstita mitti actorem in possessionem bonorum ejus, idque ex primo decreto. Ex secundo vero decreto plenissime, si perseveraverit, non cavere. Primo decreto reus non dejicitur. altero dejicitur. *Goth.* Hujus interdicti affine est aliud remedium hodie usitatum, mandatum de non offendendo, de quo Jul. Clar. §. *fin.* q. 47. *vers.* & *in primis.* Andr. Gail. *lib.* 1. *obs.* 4. & *de pace publica*, *cap.* 3. *num.* 7. Ans. 49 Grunda est γεῖσα, καὶ τὸ ὑπὲρ τὸν πυλῶνα ἔξεχον. Suggrunda sunt tabulæ circum ædes a summo extensæ, quæ ædes tuentur ab injuria imbrium: atque etiam si larignæ sint a periculo incendiorum, Palladio & Vitruvio auctoribus, sic dicta, quod suggrediantur foras. adde huic loco *l.* 47 J. *eod.* 50 *Al.* vel. 51 Protecta, sunt projecta tecta, ἔκθετα. 52 Res hic non est cautio, ut putat Accursius: (nam ipsa cautio non desiderat celeritatem): sed causa damni infecti, ut *l.* 1. ff. *de feriis.* 53 Ratio decidendi: nam quotiens periculum est in mora, licet discedere a regulis juris communis: tollitur omnis mora. Quid? num eam ob causam reo tollitur potestas appellandi? non tollitur. Quid a primo decreto non poterit appellare? non poterit: *Paul* & *Ripens* 54 *l.* 4. §. 3. J. *eod.* 55 Jurisdictionem concessam a Lege delegatam dici, dum tamen id exprimatur, hinc colligit Ripensis. 56 Ratio dubitandi fuit, quia jubere cavere, est imperii. *l* 4. ff *de jurisdict.* quæ huic *l.* conjungenda. Hujusmodi causæ ad Magistratus municipales non pertinent. *l.* 26. J. *ad municipalem.* 57 Furtum damnum non esse, hinc colligunt: alii ajunt contingenter evenire: ad eam rem variæ leges afferuntur. Certe furtum jam factum, damnum infectum dici non potest: damnum tamen est: commoditas namque disponendi de re nostra nobis præripitur, quod re ipsa damnum est. Quid? damni appellatione num continentur impensæ, pœnæ, & lucri amissi: ut damno remisso, vel debito, ista omnia remissa vel debita intelligantur? Ripensis negat contineri, *hic.* n. 8. & *seq.*

Magi-

Magistratuum municipalium. 5. De denunciatione facienda ante missionem in possessionem. 7. De actione in Magistratum, qui quid eorum, quæ supra scripta sunt, non curavit.

4. ULPIANUS [lib. 1. ad Edictum].

DIes [1] cautioni præstitutus si finietur, Prætoris vel Præsidis officium erit, ex causa [2] vel reum [3] notare [4], vel protelare eum: & si [5] hoc localem [6] exigit inquisitionem, ad Magistratus municipales hoc remittere. §. 1. Si intra diem a Prætore constituendum non caveatur, in possessionem ejus rei mittendus est [7]. † *Ejus rei* sic accipe, sive tota res sit, sive pars [sit] rei [8]. §. 2. An tamen is qui non admittit, etiam pignoribus [9] a Magistratibus coërceatur? Non puto: sed in factum [10] actione tenebitur. nam & si a Prætore missus non admittatur, eadem actione utendum est. §. 3. Duas ergo res Magistratibus municipalibus [11] Prætor vel Præses injunxit [12], cautionem & possessionem: cætera suæ jurisdictioni reservavit. §. 4. Si forte duretur [13] non caveri: ut possidere liceat (quod causa cognita fieri solet), non Duumviros [14], sed Prætorem vel Præsidem permissuros: item ut ex causa [15] decedatur de possessione. §. 5. Prætor ait, *dum ei, qui aberit, prius domum denunciari* [16] *jubeam.* † *Abesse* autem videtur, & qui in jure non est [17]: quod & Pomponius probat. † Verecunde autem Prætorem denunciari jubere, non extrahi de domo sua [18]. † Sed *domum [in quam degit]*, *denunciari* sic accipere debemus, ut etsi in aliena [19] domo habitet, ibi ei denuncietur. Quod si nec habitationem habeat, ad ipsum prædium [20] erit denunciandum vel procuratori ejus, vel certe inquilinis [21]. §. 6. Totiens autem Prætorem exigere denunciationem intelligendum est, si [22] sit, cui denuncietur. Cæterum si non sit, veluti quod hereditaria insula est, nec [23] dum hereditas adita; vel si heres non exstet, nec inhabitetur: cessat hæc pars Edicti. Est tamen tutius, libellum [24] ad ipsas ædes proponere [25]: fieri enim potest, ut ita monitus defensor existat.

§. 7. In eum [26] qui quid eorum, quæ supra scripta sunt, non curaverit [27], quanti ea res est, cujus damni infecti nomine cautum non erit, judicium [28] datur; quod non [29] ad quantitatem refertur, sed ad id, quod [30] interest [31], & ad utilitatem venit, non ad pœnam [32].

§. 8. Hoc autem judicium certam conditionem habet, si postulatum est: cæterum qui non postulavit, experiri non potest [33]. † Postulare [34] autem proprie hoc dicimus, pro tribunali petere [35], non [36] alibi.

§. 9. Si tam vicinum [37] Urbi municipium sit, ut Magistratu se non interponente, potuerit Prætor vel Præses adiri: potest dici, cessare [38] hanc actionem adversus Magistratus, quasi nihil intersit, cum in tua potestate fuerit a Prætore vel Præside desiderare in possessionem mitti.

§. 10. Hæc autem actio, cum rei habeat persecutionem, & heredi, & in heredem [39], & perpetuo dabitur.

De dominio post missionem acquirendo. 1. Si plures cavere debeant aut caveri sibi desiderant. 2. De proprietario & fructuario.

5. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

PRætoris officium est [40], ut missus [41] in possessionem [42], etiam eam per longi [43] temporis spatium in suum dominium [44] capere possit [45]. §. 1. Si plures sint domini, qui cavere debent, & aliquis non caveat: in portionem ejus [46] mittetur. † Et contra, si aliquot sint, qui caveri sibi desiderant [47], & alius pretiosiores, alius viliores habeat ædes: sive unius domus plures habeant dispares partes, tamen non magnitudine [48] dominii quisque, sed æqualiter [49] mittentur [50] omnes in possessionem. §. 2. Si & dominus proprietatis, & fructuarius [51] desideret sibi caveri damni infecti, uterque audiendus est: nec enim injuriam sentiet promissor, non plus [52] cuique præstaturus, quam quod ejus intersit.

De damno dato non interposita cautione.

6. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

EVenit, ut nonnunquam damno dato nulla nobis competat actio, non interposita [53] antea cautione: veluti si vicini ædes ruinosæ in meas ædes ceciderint; adeo ut plerisque placuerit, nec cogi quidem eum posse ut rudera [54] tollat, si modo omnia, quæ jaceant, pro derelicto habeat.

Edictum. Interpretatio primæ partis. 1. De damno facto vel infecto. 2. Si antequam caveatur, ædes deciderunt.

7. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

PRætor ait: *damni infecti suo nomine promitti* [55], *alieno satisdari* [56] *jubebo ei, qui juraverit* [57], *non calumniæ causa id se postulare, eumve, cujus nomine aget, postulaturum fuisse in eam diem, quam causa cognita statuero. Si controversia erit, dominus sit, necne, qui cavebit: sub* [58] *exceptione satisdari jubebo. De eo opere, quod in* [59] *flumine publico ripave ejus fiet, in annos decem* [60] *satisdari jubebo. Eum, cui ita non cavebitur, in possessionem ejus rei, cujus nomine, ut caveatur, postulabitur,*

1 Qui certus huic præstitui solet. vide *l. 13. in fin. infr. h. t.* 2 Ex causa vel renovare vel protelare, *vet. & Hal.* Renovatur dies finitus: protelatur qui prolongatur, ut adhuc duret. 3 *Al.* renovare. 4 Id est condemnare: nisi forte legamus, renovare eum: nam mox sequitur protelare. 5 Ratio decidendi. 6 Localis inquisitio fit, quoties negotium exigit ocularem inspectionem Magistratus, *qu'ils se transportent sur les lieux.* 7 Ex primo decreto. 8 Non omnium ejus bonorum, sed ejus tantum rei, ex qua damnum timetur. 9 Pœnæ species est, pignoribus captis cogi a Magistratu. adde §. 3. *Inst. de satisdat. tutorum. l. 9. in fin. ff. ad l. Jul. peculatus.* 10 Quod damnum postea acciderit, præstet actori. fingamus cautionem non fuisse præstitam, domum vicini sua ruina damnum mihi dedisse, quid juris? negat Zasius *hic num.* 9. ædium dominum mihi ulla actione teneri. de quo vide *l. 6. & l. 8. ff. h. t.* 11 *l. 1. supr. h. t.* 12 *l. 4. in fin. supr. de officio ejus, cui.* Imo non injunxit. Hæc enim sunt imperii magis, quam jurisdictionis, *l. 4. supr. de jurisdict.* cujusmodi facere Magistratus municipalis non potest, *l. 26. infr. ad municipalem.* Solve: Mandare possum Magistratui municipali, ut possessionem bonorum det, ut possidere jubeat, ut in possessionem mittat, si damni infecti non caveatur, *ut hic. d. l. 4.* In cæteris causis non possum jubere, ut bona possidere jubeat, *d. l. 26.* jubere enim cavere, & in possessionem mittere, magis imperii est, quam jurisdictionis, *l. 4. supr. de jurisdict.* quæ Magistratus municipalis facere non potest. *d. l. 26.* Talium rerum cognitio mandari potest, non autem jus dandæ possessionis: & proinde talibus in rebus Prætor vel Præses Magistratui municipali mandare poterit, ut cognoscat; at non, ut mittat: sane Magistratibus municipalibus duæ res hic injunctæ, cautio, & possessio, *ut hic.* Quod si non caveri duretur: Prætoris est vel Præsidis, non duumviri, permittere, ut possidere liceat, & ut ex causa decedatur de possessione. §. 4. *infr. h. t.* 13 Id est, perseveretur. 14 Duumviri sunt Magistratus municipales, annui, & biennales. Erant in aliis municipiis Quatuor-viri, *l. 1. C. de solution. & liberat. debit. civit. lib. 11. tit. 39.* in aliis Ædiles, *l. 2. C. si servus aut libert. lib. 10. tit. 32. l. 30. §. 1. supr. locati.* Arpinum habuit Ædiles. Cicer. 3. *epist. & 15. ad Atticum.* Lanuvium Dictatores. Cicero *pro Mi*[illegible] Capua Prætores: Alexandria Hypomnematographos. *l. 59. C. de decurion.* [illegible] duumviratu, duumviralitii dicuntur. vid. Cujacium *ad l. 18. C. de decurion.* [illegible] 15 Judex ex causa potest missum ex primo decreto statim facere possessorem, [illegible] missus percipiat fructus, commoda & utilitates, sicut solet vetus dominus [illegible] causa, decretorum ordo non est intervertendus. Cæterum id tantur [illegible] Magistratui licet. 16 Ei, cujus interest, denunciandum est. *l. 39. ff. de* [illegible] 17 Quia ibi non est, ubi petitur. *l. 199. infr. de verbor. sign.* 18 [illegible] inde in jus trahatur vel deducatur, *l. 18. supr. de in jus vocando. l. 103. infr. de reg.* [illegible] nisi agatur de crimine: potest enim reus a judice comprehendi, & ad alium judicem [illegible]ansmitti. *Novell.* 134. *cap.* 5. 19 Domus hic accipitur pro habitatione, pro eo loco, in quo quis habitat. *l. 1. §. 9. supr. de his, qui effud. vel dejecer.* 20 Puta quod non habitatur. vide §. 6. *ff. h. t.* Citandus est ad prædium, qui habitationem non habet. 21 Servato superiori ordine scil. 22 §. 5. *supr. h. t.* 23 Adversus defunctum quomodo agatur, vide *l. 1. §. 1. infr. de curat. bonis dando.* 24 Libellus ad ipsas ædes, etiam citra contumaciam, nonnunquam proponi solet, ut in subhastationibus immobilium, vel cum heres beneficio inventarii adit hereditatem, vel cum diffamatur quis a multis: tunc enim ratione incertitudinis, nulloque nominato citari debent ii, quorum interest. Interdum ulterius progredimur, quoties voce præconis adversarium absentem citamus: quod passim non licet, sed certis tantum casibus, puta adversus criminis reos, *Novell.* 134. *cap.* 5. debitores solum vertere meditantes, vagabundos, carentes lare & domicilio, potentes contumaces (quos tuto accedere nemo possit) & alieni territorii homines. Guido *qu.* 419 Jas. 3. *cons.* 86. 25 Fingamus reo neque habitationem, neque inquilinos, neque prædium, neque procuratorem esse: sed frequenter in taberna meritoria, caupona, vel diversorio versari, num eo loci citari poterit? Zasius ait. Quid, si is quidem hospitio publico frequenter utatur, absit tamen? programma ad Ecclesiam proponendum esse, monet Zas. *num.* 14. si debitum personale: nam si reale debitum fuerit, reusque immobilia habebit, ejus prædio denunciari sufficiet. Eo tamen casu Prætor interdum ex officio procuratorem absenti & non petenti ultro constituet, *l. 9. §. 5. supr. de off. Proconf.* vel petente ipso actore, *l. 7. §. 2. supr. de minorib.* quod utile est scitu. E contrario bonorum possessionem dat absenti, salvo jure contradictoris. *l. 3. §. 7. supr. de bonor. possess.* adde *l. 1. 2. infr. de curat. bon. dando.* 26 Id est, Magistratum. 27 Id est, cautionem, exactionem, & missionem possessionis neglexerit. §. 3. *supr. h. t.* 28 Actio in factum, *Bart.* 29 Differentiam ejus quod interest & quantitatis observa. vide *l. 2. in fin. supr. qui satisdare.* 30 Et sic judex inferior, qui superiora negligit, jacturam passo, in id quod vere interest, actione in factum tenebitur. 31 Vere, non arbitrarie. Imo arbitrarie, *l. 5. §. 4. infr. de obligat. l. ult. ff. de extr. cognit.* vel hic in non faciendo: ibi vero in faciendo deliquit: vel hic speciale, ut in aliis multis Magistratibus, ut *supr. de Magistrat. conveniend.* 32 Non agitur ad pœnam, ubi venit interesse: non punitur judex, ut negligens: id, quod mea interest, damnum ab eo mihi illatum postulatur tantum: meum damnum spectatur, non ejus negligentia: non juratur in litem. 33 Sciendum est tamen, judicem nonnunquam impertiri officium non petitum aut postulatum, in iis præsertim, quæ ad publicum jus, & crimina pertinent: sed & in causis miserabilium personarum, & quæ piæ dicuntur, ut superius dixi §. 6. potest enim non petentibus ultro procuratores & Advocatos dare, libellum ineptum rejicere, juramentum ca[illegible]exigere, dilationem concedere; de his, quæ post litis contestationem emergunt, decernere: hæc enim omnia ejus officio inhærent: his adde *l. 1. supr. de jurisdict.* eadem de re vide *hic* Ripensem multos alios casus enumerantem. vide Socin. *regula* 200. 34 Postulare nemo dicitur, nisi qui postulat apud judicem pro tribunali sedentem. *l. 1.* §. *postulare supr. de postulando.* Quid, si res summaria sit, hoc est, plenam causæ cognitionem exigit? Quidam putant tribunal non requiri. Bart. in *l. a procedente. 4. C. de dilationib.* Alii contra existimant, non posse postulari petive res etiam summario judicio, nisi a judice pro tribunali, saltem vel domi, vel in via sedente. *Ripens.* Quod minus verum est: Quod enim tribunal domi vel in via fingere possumus? 35 Quid? num exigitur hic libellus? Speculator qualemqualem petitionem sufficere censet: etiam non scriptam, *arg. l. 1. supr. h. t. l. si quis a liberis. 5. §. si vel parens. 8. supr. de agnoscendis liberis. l. pen. supr. de his, qui sunt sui.* eo magis, quod libellus non exigatur, ubi officium judicis intercedit. Contra, libellum requiri putat Guilielmus Cuneus, Bartolus, Angelus, Imola *hic.* Innocentius, Joannes Andreæ in *c. 1. de libelli oblatione.* & ita communiter alii. Castrensis libellum præcise requiri censet, nisi prorsus judici liqueat, domum jam collabascere. Ripensis communem opinionem amplectitur, non quod dilationes concedantur judice pro tribunali sedente, *l. a procedente. 4. C. de dilationib.* non quod in causa damni infecti requiratur causæ cognitio, *l. 7. l. 13. in fin. infr. h. t.* non quod cautio petatur officio judicis (id enim fallit in his causis, in quibus celeritas summa exigitur) non quod in §. 6. *supr. hic.* libelli fit mentio, cum ibi nulla conventionalis libelli fiat mentio, sed quod libello omisso, basis atque adeo fundamentum ipsum litis contestationis omissum intelligitur. 36 Judex extra locum ipsum judicii interpellatus neglectæ justitiæ (ut loquuntur) non tenetur, quod observandum in clarigationibus, & ejusmodi quæstionibus: sunt enim paria, non facere, aut minus legitime. *l. quoties. 6. supr. qui satisd.* 37 Vicini qui dicantur, arbitrio judicis relinquitur: dicuntur vicini, qui se mutuo *exaudire* loquentes possint. adde *l. 9. C. de nuptiis.* 38 Magistratu in vicino loco existente judices inferiores excusari, si non officio suo functi fuerint in causis sibi non commissis, hinc colligunt. 39 Imo non datur in heredem. *l. 35. vers. honoraria. infr. de oblig.* An in heredem hæc datur actio, quod in locum stipulationis omissæ succedat, ut Dynus existimat? An potius hoc speciale est, ut Bartol. notat? 40 Id est, is effectus decreti Prætoris in causa damni infecti. adde & in noxali, *l. 26. in fin. supr. de noxalib.* An & in legatis? non videtur. Disertis enim verbis exprimitur, missum in possessionem ex causa legati non pro domino esse incipere. vid. *l. 5. supr. ut in possess. leg.* Speculator in *tit. de 2. decreto.* §. 4. distinguit, & ait, in omnibus personalibus actionibus hanc regulam obtinere; in realibus non æque. Si quidem in personalibus peti aliquid nostrum fieri, quod antea non fuerit: in realibus, dominium, quod jam nostrum sit, peti non posse: inde sequi, ut qui egerit legati nomine personali actione & hypothecaria, ex secundo tantum decreto pro domino statim possidere incipiat: sin reali actione agat, pro domino statim possideat. Sed ab ea sententia Speculator mox recedit in §. *ult.* hoc enim jure singulari receptum esse in damni infecti, & noxali actione, ut missus in possessionem ex secundo decreto statim fiat dominus. in aliis causis (fingamus creditori rem in solutum datam esse) acquiri tantum præscribenti. 41 Ex secundo decreto. 42 Rei, cujus possessor non erat dominus: nam si dominus erat, secundum decretum ostendit jure dominum sine temporis intervallo. *l. 2. in fin. ff. si ex noxali. l. 5. ff. communi dividundo. l. 26. in fin. ff. de noxalib. l. 1. in fin. ff. de fundo dotali. l. 3. §. 1. supr. de reb. eorum.* Hæc Accursii sententia communiter probatur. Rationis speciem Baldus & Bologninus adferunt, quod videlicet reus, qui secundum decretum in re aliqua exspectat, vel patitur, rei dominium habere videatur pro derelicto. 43 Atque ita secundum decretum loco tituli habetur ad præscribendum jus dominii. *Bald.* 44 An perpetuum? alii reo biennium, alii annum tribuunt, intra quod spatium possit actori debitum cum expensis solvere. vid. *Bald.* Sic puto, in causa damni infecti & noxali actione, missum in possessionem statim pro domino capere: in aliis causis causam tantum præscribendi adquiri: & illis casibus debitorem intra præscribendi tempus audiendum esse debitum offerentem cum expensis. Natura enim æquum esse, neminem cum alterius injuria fieri locupletiorem, *l. 14. supr. de condict. indeb.* præsertim si res, in quam creditor missus est, sit adhuc integra, nec ab eo in alium distracta: tunc enim repellendus est. *l. 24. §. 2. supr. de minorib.* sicuti superius ostendi. Quid ita? missus in possessionem num fructus suos faciet? facere videtur: nam missus ex secundo decreto bona fide possidet: possidet enim auctore Prætore: ideoque fructus suos facere, ut & quivis bonæ fidei possessor, videtur. *l. 48. infr. de adquir. rer.* 45 An etiam si bona fide? sic ait Bald. *arg. l. 28. supr. de noxalib.* a qua opinione non abhorret vir doctissimus Cujac. 18. *obs.* 25. 46 Id est, missio fit in portionem negligentis & non obedientis. 47 Nec caveatur sc. 48 Non quatenus pretiosiores ædes habet. 49 Quia mittuntur custodiæ causa, non domini. 50 Ex primo decreto sc. alias ex secundo decreto dispariter missorum fiunt dispares portiones. *Bald.* ut in primo decreto proportio Arithmetica: in secundo Geometrica attendatur. vid. *l. 15. §. 18. infr. h. t.* 51 Simul, scil. 52 Id est, reus eo casu actoribus cavet, non pro numero agentium, sed pro re tantum: itaque pluribus utcunque personis caveat; non augetur tamen ejus cautio, ne æstimationem rei, cujus nomine cautio petitur, excedat. 53 Id est, non exacta a nobis cautione: & sic qui negligens fuit in exigenda cautione damni infecti, id sibi imputare merito debebit, *Bald.* v. *l. 2. C. de hereditate vendita.* Ante petitam cautionem si damnum contingit, dominus non tenetur, si quæ jacent rudera, pro derelicto habuerit, *ut hic.* si modo vitio sibi damnum, non domini culpa accidit. Bart. hic. 54 Nota interdictum *de tollendis ruderibus ædium collapsarum* in ædes alienas. de quo *l. 7. in fin. infr. h. t.* 55 *l. 9. §. 4. l. 13. §. 1. infr. h. t.* 56 *d. §. 4.* 57 *l. 13. §. 12. 13. infr. h. t.* 58 De satisdationibus sub exceptione, vide *hic* Bart. 59 *l. 15. §. 2. l. 24. l. 31. infr. h. t. l. 1. §. 7. infr. de stipulat. Prætor.* 60 *l. 15. §. 2. infr. h. t.*

ire, &, cum justa causa esse videbitur, etiam possidere jubebo. In eum, qui neque caverit, neque in possessione esse, neque possidere passus erit, judicium dabo: ut tantum[1] *præstet, quantum præstare eum oporteret, si de ea re ex decreto meo, ejusve, cujus de ea re jurisdictio fuit, qua mea est, cautum fuisset. Ejus rei nomine, in cujus possessionem misero, si ab eo, qui in possessione erit, damni infecti nomine [non] satisdabitur: eum*[2]*, cui non satisdabitur, simul in possessione esse jubebo.*

§. 1. Hoc Edictum prospicit damno nondum facto[3], cum cæteræ actiones ad damna, quæ contigerunt, sarcienda pertineant, ut in legis Aquiliæ actione, & aliis: de damno vero facto nihil Edicto cavetur. cum enim animalia, quæ noxam commiserunt, non[4] ultra nos solent onerare, quam ut noxæ ea dedamus: multo magis ea, quæ anima carent, ultra[5] nos non deberent onerare; præsertim cum res quidem animales[6], quæ damnum dederint, ipsæ extent, ædes autem, si ruina sua damnum dederunt, desierint extare. §. 2. Unde quæritur: si antequam caveretur, ædes deciderunt, neque dominus rudera velit egerere[7], eaque derelinquat: an sit aliqua adversus eum actio? Et Julianus consultus, si priusquam damni infecti stipulatio interponeretur, ædes vitiosæ corruissent, quid facere deberet is, in cujus ædes rudera decidissent, ut damnum sarciretur: respondit, si dominus ædium, quæ ruerunt, vellet tollere, non aliter permittendum, quam ut[8] omnia, id est, & quæ inutilia essent, auferret: nec solum de futuro, sed [&] de præterito damno cavere eum debere: quod si dominus ædium, quæ deciderunt, nihil facit, interdictum reddendum ei, in cujus ædes rudera[9] decidissent, per quod vicinus compelletur, aut tollere[10], aut totas ædes pro derelicto habere[11].

8. GAJUS [ad Edictum Prætoris Urbani titulo de damno infecto].

QUod[12] forte tunc recte diceretur, cum non ipsius[13] negligentia, sed propter aliquod impedimentum[14] sibi non prospexit[15].

1. *De importatis vi fluminis.* 2. *De crusta ex fundo unius lapsa in fundum alterius, & de arboribus.* 3. *De rate in agrum alterius delata.* 4. *Si superficies,* 5. *Vel ususfructus alienus sit.*

9. ULPIANUS [lib. 53. ad Edictum].

HOc[16] amplius Julianus, posse dici, compellendum eum, ut etiam de præterito damno caveret: quod[17] enim re integra custoditur, hoc non inique etiam post ruinam ædium præstabitur. Integra autem re unusquisque cogitur aut de damno infecto cavere, aut ædibus carere, quas non defendit. † Denique inquit, si quis propter angustias temporis, aut quia Reipublicæ causa aberat, non potuerit damni infecti stipulari, non inique Prætorem curaturum, ut dominus vitiosarum ædium aut damnum sarciat, aut ædibus careat: sententiam Juliani utilitas comprobat. §. 1. De[18] his autem, quæ vi fluminis importata sunt, an interdictum dari possit, quæritur? Trebatius refert, cum Tiberis abundasset, & res multas multorum in aliena ædificia detulisset, interdictum a Prætore datum, ne[19] vis fieret dominis, quo minus sua tollerent, auferrent[20], si modo[21] damni infecti repromitterent. §. 2. Alfenus quoque scribit, si ex fundo tuo crusta[22] lapsa sit in meum fundum, eamque petas, dandum[23] in te judicium de damno jam facto[24]: idque Labeo probat. nam arbitrio judicis, apud quem res prolapsæ petentur, damnum, quod ante sensi, non contineri: nec aliter dandam actionem, quam ut omnia[25] tollantur, quæ sunt prolapsa. † Ita demum autem crustam vindicari posse idem Alfenus ait, si non coaluerit, nec unitatem[26] cum terra mea fecerit. Nec arbor potest vindicari a te, quæ translata in agrum meum cum terra mea coaluit. Sed nec ego potero tecum agere, *jus [tibi] non*[27] *esse ita crustam habere*, si jam cum terra mea coaluit: quia mea facta est[28]. §. 3. Neratius autem scribit, si ratis[29] in agrum meum vi fluminis delata sit, non[30] aliter tibi potestatem tollendi faciendam, quam si de præterito[31] quoque damno mihi cavisses. §. 4. Quæsitum est, si solum sit alterius, superficies alterius, superficiarius utrum repromittere[32] damni infecti, an satisdare debeat? & Julianus scribit, quotiens superficiaria insula vitiosa est, dominum & de soli & de ædificii vitio repromittere[33], aut eum, ad quem superficies pertinet, de utroque satisdare: quod si uterque cesset, vicinum in possessionem mittendum. §. 5. Celsus certe scribit, si ædium tuarum ususfructus[34] Titiæ est, damni infecti aut dominum repromittere aut Titiam satisdare debere. Quod si in possessionem missus fuerit is, cui damni infecti cavendum fuit, Titiam utifrui prohibebit. † Idem ait, eum quoque fructuarium, qui non reficit[35], a domino utifrui prohibendum: ergo & si de damno infecto non cavet, dominusque compulsus est repromittere, prohiberi debet frui.

10. PAULUS lib. 48. ad Edictum.

QUamvis[36] alienus ususfructus sit, dominum promittere[37] oportere Cassius ait. Nisi proprietarius in totum repromittat, vel fructuarius satisdet: mitti oportet in possessionem eum, cui non caveatur[38]. Sed nisi proprietario repromittenti fructuarius caveat, denegandam ei fructus petitionem, Julianus scribit. Sed si fructuarius de soli vitio quid præstiterit[39], jus domini ad eum transferri oportet.

De pignore, de re empta a non domino.

11. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

QUid de creditore dicemus, qui pignus accepit? utrum repromittere[40], quia suum jus tuetur: an satisdare, quia[41] dominus non est[42], debebit[43]? Quæ species est in contrario latere apud Marcellum agitata, an creditori pignoratitio damni infecti caveri debeat? Et ait Marcellus, inutiliter[44] ei caveri: idemque etiam de eo cavendum, qui a non domino emit: nam nec in hujus persona committi stipulationem. æquissimum tamen puto, huic[45] prospiciendum, id[46] est, creditori[47] per stipulationem[48].

12. PAULUS [lib. 48. ad Edictum].

HIs, qui pignori rem acceperunt, potior[49] est is, cui damni infecti non cavetur[50], si possidere, & per longum tempus rem capere, ei permissum fuerit.

De eo, qui dominium vel aliud jus habet. 2. *Si inter ædes meas & vitiosas sint aliæ ædes non vitiosæ.* 3. *De jurejurando calumniæ. Quibus cavendum est.* 4. *De eo, qui deambulat vel lavat, vel divertit.* 5. *De vicinis, & eorum inquilinis, & inquilinorum uxoribus, & his, qui cum eis morantur.* 7. *De monumento.* 8. *De superficiario & fructuario.* 9. *De bonæ fidei emptore.* 10. *De operis novi nunciatione. De actione negatoria. De interdicto quod vi aut clam.* 11. *Si ab eo, qui in possessionem ædium, quia sibi non cavebatur, missus fuit, cautio desideretur.* 12. *De jurejurando calumniæ.* 15. *De die, intra quem cautio locum habet.*

13. ULPIANUS [lib. 53. ad Edictum].

QUi bona fide a non domino emit, videndum est, nunquid repromittat, non etiam satisdet? Quod quibusdam videtur: habet autem rationem, ut magis repromittat, quam satisdet: suo enim nomine id facit[51]. §. 1. Sive corporis dominus, sive is[52], qui jus habet (utputa servitutem), de damno infecto caveat: puto eum repromittere debere, non[53] satisdare: quia suo nomine id facit, non alieno. §. 2. Cum inter ædes meas & tuas sint aliæ ædes non vitiosæ: videndum est utrum tu solus mihi cavere debeas; an vero & is, cujus ædes vitiosæ non sunt; an ille solus [an ambo]? Et magis est, ut ambo[54] cavere debeant: quia fieri potest, ut ædes vitiosæ in ædes non vitiosas incidentes damnum mihi dent: quamvis possit quis dicere, non vitio[55] incolumium ædium hoc factum, si aliæ in eas incidentes damni causam præbuerunt. sed [si] cum prospicere[56] sibi potuerit, damni infecti cautionem non prospexerit, merito convenietur. §. 3. Qui damni infecti caveri sibi postulat, prius de calumnia[57] jurare debet. Quisquis igitur juraverit de calumnia, admittitur ad stipulationem. † Et non inquiretur, utrum intersit ejus, an non: vicinas ædes habeat, an non habeat? Totum tamen[58] hoc jurisdictioni Prætoriæ subjiciendum, cui cavendum sit, cui non. §. 4. Cæterum neque[59] ei, qui in meo deambulet, neque ei qui in meo lavet, vel in mea taberna divertat, caveri debet. §. 5. Vicinis plane, inquilinisque[60] eorum, & inquilinorum uxoribus cavendum esse, ait Labeo. Item his, qui cum his morentur. §. 6. De illo quæritur, an inquilinis suis[61] dominus ædium cavere possit? & Sabinus ait, inquilinis non esse cavendum. aut enim ab initio[62] vitiosas ædes conduxerunt, & habent, quod sibi imputent: aut in vitium ædes inciderunt, & possunt ex conducto[63] experiri, quæ sententia verior est. §. 7. Si quis juxta[64] monumentum æ[illegible]erit vel juxta ædificium suum monumentum fieri passus sit, de damno [illegible]cto ei postea cavendum non erit: quia rem illicitam admi[illegible], si monumento ædificium noceat, in quo nihil sit, quod imputari [illegible]ei ad quem jus monumenti pertinet, cavendum est ei, ad quem jus monu[illegible]ti pertinet. §. 8. Superficiarium[65] & fructuarium[66] damni infe[illegible] utiliter stipulari hodie[67] constat[68]. §. 9. Sed ei, qui bona fide a non

1 *l.* 28. *infr. h. t.* 2 Sive unus sit, sive plures. *l.* 15. §. 15. *infr. h. t.* 3 Est enim hoc Edictum comparatum ad futuri damni cautionem. *l.* 6. *supr. h. t. l.* 14. §. 2. J. *tit. prox.* 4 *l.* 7. §. 6. *in fin. supr. de dolo. l.* 1. *supr. si quadrupes.* 5 Pro derelicto rem habere, eamque derelinquere unicuique licet damni infecti nomine. *l.* 10. §. 1. *supr de negotiis.* §. 2. *in fin. Inst. de noxal.* 6 Animales res sunt, quæ animam habent; veluti animalia, mancipia. 7 Id est, non tantum egerere, sed etiam exportare. 8 *l.* 9. §. 2. J. *h. t.* 9 Nota interdictum quo agimus adversus vicinum, ut tollat rudera. vid. *l.* 6. *supr. h. t.* 10 E contrario, si ex mea domo in tuam aream rudera ceciderint, competit mihi in te actio, ut ea exhibeas. *l.* 5. §. 2. *supr. ad exhibend.* 11 Dic ut in *l. prox.* J. *h. t.* 12 Id est, ut ædibus careat is cujus ædes damnum dederint. 13 Id est, damnum passi. 14 Demus eum reipublicæ causa abfuisse, aut propter angustias temporis stipulari sibi non potuisse, *l.* 9. J. *h. t.* demus nunc primum ab hostibus reversum sarcinulas colligere, Advocatum quærere. *l.* 15. *in fin. l.* 16. *supr. ex quibus causis majores.* 15 Sensus est, si vicinus sciens prudens a me cautionem damni infecti non exegit, utcunque domus mea in ejus domum deciderit, illi non teneor, *l.* 6. *supr. h. t.* nisi rudera nolim tollere, tunc enim vicinus coget me, aut ea tollere, aut ædes pro derelicto habere, *l.* 7. *in fin. supr. h. t.* idem confirmat *Novell. Leonis* 95. ideoque alterutrius electionem habet reus. At si per angustias temporis, aut absens reipublicæ causa, vicinus non exegit a me cautionem, non tantum rudera ex ejus area cogor egerere, sed etiam damnum ei datum præstare. Cur ita? vid. *l.* 9. *infr. h. t.* 16 Id est, vel hæc quæ sequitur, ratio confirmat æquitatem, *l.* 7. *in fin. l.* 8. *supr. h. t.* nec enim id innuitur, ædium, quæ ruinam minantur, dominum semper ad damnum resarciendum vicino cogi: semper, inquam, id est, sive ab eo cautio sit exacta, sive non sit exacta 17 Sensus est, quod ante damnum datum exigi potest, multo magis post damnum illatum potest exigi: nam jus agendi minus competit ante damnum, quam post damnum: & sic a re integra ad rem destructam hoc argumentum sumitur. 18 *l.* 4. *in fin. supr. de rebus creditis.* §. *præterea. Inst. de rerum divis. l.* 7. §. 2. J. *de adqu. rerum domin.* 19 *l.* 39. *in fin. supr. ad leg. Aquil.* vide quæ notavi ad *l.* 15. *supr. ad exhibend.* 20 Fluminis vi, quæ in fundum nostrum importantur, non sunt nostra, sed priorum dominorum, nisi fundo nostro coaluerint. 21 Æquum est, cuique permitti res suas ex fundo alterius tollere: si modo alteri caveat se citra damnum ejus res suas sublaturum. §. 2. *infr. h. t. l.* 15. *circa fin. supr. ad exhib.* 22 De avulsa terræ crusta vid. *Novell. Leon.* 95. 23 Eo casu scil 24 Id est, de præterito, non de futuro. Præteritum dicitur, quod illatum est crustæ casu. Futurum, quod inferri potest dum crusta legitur. 25 *l.* 7. §. *ult. supr. h. t.* 26 Coalitio namque & unitio, modus est transferendi dominii. *l.* 26. §. 2. *infr. de adquir. rer.* 27 Negatoriam actionem non solum in servitutibus locum habere, sed etiam in juribus aliis incorporalibus, hinc colligunt. 28 An emptorem possum cogere, ut vinum quod emit tollat? Agam vel effundam. *Zas. arg. l.* 1. §. 3. ff. *de periculo.* 29 *l.* 5. §. 4. ff. *ad exhib.* 30 Pecus ob depastionem factam detineri posse hinc colligunt. Vid. tamen quæ scripsi ad *l.* 39. §. 1. ff. *ad l. Aquil.* 31 Hoc speciale est: non enim idem est in casu §. 2. ff. *h. t.* Cur tam varie? in rate non religanda præsumi potest negligentia domini, qui aliter navem religare poterat. In casu §. 2. ff. *h. t.* negligentia nulla fuit. 32 Vide *l.* 7. ff. *h. t.* 33 Dominus repromittit, superficiarius satisdat. 34 Proprietarius repromittit, fructuarius satisdat. 35 Modicam enim ad refectionem tenetur. *l.* 7. §. 2. ff. *de usufr. & quemadm.* 36 Damni infecti cautio locum habet etiam in his ædibus, quarum ususfructus sit alienus. 37 Id est, repromittere de damno infecto. 38 *l.* 9. *in fin.* ff. *h. t.* 39 *l.* 7. *C. de usufr.* 40 Vide *l.* 7. ff. *h. t.* 41 *l.* 9. §. 4. ff. *h. t.* 42 Dominus tamen pignoris videri potest, si apud eum pignus pro tanta summa sit obligatum, ut a debitore pignus lui non possit. *l.* 101. ff. *de legat.* 1. antea enim diximus dominum repromittere, non satisdare. 43 Utique cavere debet: licet Jurisconsultus huic quæstioni non respondeat, quæstio habetur pro responsione. *Zas.* 44 Stricto jure: secus ex æquitate. J. *h. t.* & sic Marcellus strictum jus, Ulpianus æquitatem defendit. 45 Creditori, inquam. An & qui a non domino bona fide emit, licet bonæ fidei possessor cavere debet, aut ei caveri oportet? *v. l.* 13. J. *h. t.* 46 Hæc verba, id est, *creditori per stipulationem*, Ant. Fab. 2. *conject.* 17. putat esse verba interpretis, non Ulp. 47 Creditor pignoratitius seu hypothecarius cautionem damni infecti exigere potest. 48 Cur ita? quia in pignore quæritur jus reale: creditoris jus est manifestum. 49 Atqui missus ex secundo decreto haberi alio, quam creditoris loco non potest: si ita est, qui ante eum erit creditor, potior erit. *arg. l.* 11. ff. *qui potiores.* 50 Et in possessionem ex secundo decreto missus est. 51 Id est, habetur loco domini. 52 Qui jus habet, puta servitutis, repromittere tenetur: de damno vero satisdare non tenetur. *l.* 30. J. *h. t.* 53 Imo, cui competit servitus personalis (ut ususfructus) satisdare debet, *l.* 10. ff. *h. t.* quin & superficiarius (qui servitutem realem habet, *l.* 3. §. 3. ff. *tit. prox.*) satisdare tenetur, *l.* 9. §. 4. ff. *h. t.* atque ita qualiscunque servitutis dominus satisdare debet. 54 Vitiosa domus non vitiosæ eum in modum nocebit: cogitur enim non vitiosarum ædium dominus cavere propter ædes vitiosas vicini. 55 Magis enim patiuntur, quam agunt. 56 Imputatur negligentia ei, qui prospicere potuit nec prospexit. 57 *l.* 7. ff. *h. t.* 58 Post juramentum calumniæ, judicem de veritate inquirere posse, hinc colligitur. 59 Cur ita? quia ad tempus exiguum valde in meo versatur. 60 *l.* 18. §. 3 *infr. h. t.* 61 *l.* 33 *infr. h. t.* 62 Indignus est auxilio, qui ab initio [illegible] negligens 63 Vide *l.* 27. *in fin.* ff. *locati.* 64 *l. ult.* ff. *finium regund. l.* [illegible] *de ædificiis privatis.* 65 *l.* 39. §. 2. J. *h. t.* 66 *l.* 20. *infr. h. t. l.* 7. §. 1. ff. *de usufruct.* 67 Hodie, est ex nova jurisprudentia. 68 Cur constat? superficiarus & fructuarus dantur utiles actiones. J. *de superficiebus.*

domino

domino emit, damni infecti stipulationem non [1] competere [2] Marcellus ait [3]. §. 10. Si quis opus novum [4] nunciaverit: an nihilominus damni infecti [5] ei caveri debeat, Julianus tractat? Et magis probat, caveri [6] oportere [7]. Nam [8] & ei qui egerit, jus adversario non [9] esse altius tollere ædificium, caveri debere [10]. † Item eum adversus quem interdictum quod vi aut clam competit, cavere [11] debere [12] Julianus ait: quia [13] non est cautum, neque de vitio ædium, neque de damno operis. §. 11. Si quis, quia sibi non cavebatur, in possessionem ædium missus fuerit; deinde is cujus ædes fuerunt, cum præterea alias ædes haberet, desideret ab eo qui in possessionem missus est, ut sibi damni infecti harum ædium nomine, quarum in possessionem missus est, caveret: an sit audiendus, videamus? Et Julianus scribit; Is, qui vitiosis ædibus cesserit, si integras retinuerit, numquid improbe ab eo qui vitiosas ædes cœpit possidere, cautionem exigit? cum ideo possessionem amiserit, quia & ipse damni infecti satis non dederat? & sane parum probe postulat ab eo caveri sibi earum ædium nomine, quarum ipse [14] cavere supersedit: quæ sententia vera est [15]. §. 12. Si quis stipulaturus juraverit, nec fuerit stipulatus: an postea ei stipulari volenti jurandum sit, videamus. Et puto, iterum jurandum: quia possit fieri, ut aut tunc, aut modo calumnietur. §. 13. Si alieno [16] nomine caveri mihi damni infecti postulem: jurare debeo, *non calumniæ causa id eum, cujus nomine cautum postulo, fuisse postulaturum.* §. 14. Sed si ejus nomine postulem, qui, si ipse postularet, jurare non compelleretur (veluti patronus vel parens): dicendum est, locum jurijurando non esse: de quo enim ille non juraret, nec, qui vice ejus postulat, in hac stipulatione debet jurare.

§. 15. Huic stipulationi debet dies [17] esse insertus: intra quem si quid damni contigerit, cautio locum habet: neque enim in infinitum [18] obligatus esse debet stipulatione. ipse igitur Prætor diem dabit stipulationi, æstimatione habita ex causa [19], & ex qualitate ejus damni, quod contingere speratur.

14. PAULUS lib. 48. ad Edictum.

IN causæ cognitione etiam longinquitas [20] soli [21], & operis magnitudo [22] spectanda est [23].

Interpretatio secundæ partis. 2. Verba Edicti. De satisdatione & tempore stipulationi præstituto. 3. De vitio loci vel operis. 4. De tempore intra quod stipulatio committitur. 5. Interpretatio verborum: De eo opere. 6. De via publica, 7. Et cæteris locis publicis. 10. De publica loci publici refectione. 11. Interpretatio tertiæ & quintæ partis. De eo in cujus possessionem mittitur. 15. De pluribus in possessionem mittendis. 16. De acquisitione dominii. 18. De pluribus in possessionem missis, 19. Et sumptibus ab uno eorum factis. 20. An dominus decedat possessione: & de secundo decreto. 24. De pluribus debitis bis, qui potuerunt satisdare. 26. De ædibus vectigalibus. 27. De prædio vectigali. 28. Si dum Prætor de danda stipulatione deliberat, damnum contigerit. 29. De pupillo. 30. De insula fulcienda vel reficienda. 31. Si cautio offeratur misso in possessionem, 33. Vel jusso possidere. 34. Si ædes ruerint ante missionem. 35. Si quis metu ruinæ decesserit possessione, vel non accesserit. 36. Interpretatio quartæ partis. De causa actionis in factum. Quid in eam veniat, & de tempore in quod extenditur.

15. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

SI finita sit dies statuta in cautione: iterum [24] arbitratu Prætoris ex integro erit cavendum. §. 1. Si vero sine adjectione diei [25] stipulatio fuerit interposita: si quidem ex conventione [26] quandoque fuerit commissa, ex stipulatu agitur [27]: si vero per errorem [28], magis est illud dicendum, finito die in quem alioquin caveri solet [29], desiderandum esse a Prætore, ut liberetur. §. 2. Deinde ait Prætor [30]: *De eo opere [31], quod in flumine publico ripave ejus fiet, in [32] annos decem satisdari [33] jubebo.* Hic exigitur satisdatio, & tempus stipulationi præstitutum: idcirco quia in publico fit: cum autem in alieno fiat, satisdationem Prætor injungit [34]. §. 3. Notandum quod non etiam de loci vitio, sed de operis tantum cavetur: quamvis si in privato fiat, & de loci & de operis vitio, caveatur. sed cum locus publicus sit, non erat necesse, ibidem opus facienti de alio vitio, quam operis, satisdare damni infecti. §. 4. Si quid igitur damni intra decem annos acciderit, id stipulatione continetur. §. 5. Et quod ait Prætor *de eo opere*, sic accipe de eo damno, quod ex opere fiet.

§. 6. Si quid in via publica fiat [35], quia [36] in alieno fit, satisdandum est. §. 7. Sed Prætor causa cognita, tempus [37] pro [38] conditione operis determinabit. §. 8. Sive autem quis muniat viam, sive quid aliud in via publica faciat: debebit cautio locum habere, ne [39] per hoc damno privati contingantur [40]. §. 9. De cæteris locis publicis nihil specialiter cavetur: verum ex generali [41] sermone, quasi in alieno fiat, satisdari [42] debebit damni infecti. §. 10. Si publicus locus publice reficiatur: rectissime Labeo scribit, eoque jure utimur, de damno infecto non esse cavendum [43]. *Si quid vitio loci aut operis fiat:* certe legem dandam operis talem, ne quid [44] noceat vicinis, damnive detur. §. 11. Ex hoc Edicto, si non caveatur, mittitur in possessionem a Prætore in eam [45] partem quæ ruinosa esse videtur.

§. 12. An vero in totas ædes missio locum habeat, videamus? Et extat Sabini sententia, in totas [46] ædes mittendum. alioquin si ex superficie (inquit) damnum timeatur, non habebit res exitum: nec profuturum [47] in possessionem ejus rei mitti, quam quis possidere non [48] possit, aut ei non [49] expediat. & verior est Sabini sententia.

§. 13. Sed si in plures partes divisa domus sit, utrum in partem, an in totam domum possidendam mitti quis debeat, videamus? Si tam ampla domus sit, ut & spatia inter vitiosam partem intercedant, & eam, quæ vitium non facit: dicendum, in eam solam partem mitti. si vero unita [50] sit contextu ædificiorum: in totam. Itaque & in spatiosis domibus melius dicetur, in eam [51] partem domus mittendum, quæ vitiosæ parti unita est. Cæterum si modica portiuncula ædium amplissimarum vitium faceret: quale erat [52] dicere, totas ædes jubendum possidere eum, cui damni infecti non caveretur, cum [53] sint amplissimæ? §. 14. Item quid dicemus, si insula adjacens [54] domui vitium faciat: utrum in insulæ possessionem, an vero in totius domus possessionem mittendum sit? Et magis est, ut non in domus possessionem sed in insulæ mittatur. §. 15. Si plures sunt, qui postulent ut caveatur: omnes mitti in possessionem solent. † Idemque Labeo probat, & si prius quis in possessionem missus sit, & alius mitti desideret: nam non spectabimus ordinem [55], sed habebunt ambo possessionem.

† Quod si jam prior possidere jussus sit, & alius damni infecti caveri desideret [56]: tunc nisi cavetur, mittetur in possessionem posterior.

§. 16. Julianus scribit, eum qui in possessionem damni infecti nomine mittitur [57], non [58] prius incipere per longum tempus dominium capere, quam secundo [59] decreto a Prætore dominus constituatur.

§. 17. Si ante hoc decretum alius quoque in [60] possessionem missus fuerit, æqualiter [61] ambo ædium fiunt domini: scil. cum jussi fuerint possidere. † Si vero jam constituto domino [62] eo qui primus in possessionem missus est, Titius damni infecti sibi caveri desiderabit: cessante

1 Imo competit, *l.* 11. ff. *hic.* An hæc Marcelli opinio reprobata? An hic locus stricti juris est? 2 Cur tam varie? Fructuarius & superficiarius causam habent a domino: bonæ fidei possessor a non domino. 3 Si non competit, igitur & exceptio dominii refertur: atque dominii exceptio referri non potest in iis causis, quæ celeritatem desiderant. *l.* 3. *supr. ad exhibend.* 4 Jam factum scilicet. 5 Id est, nondum facti. 6 Imo non oportet: nam uno remedio aliud tolli solet. §. 6. *supr. h. t.* An hæc duo remedia extraordinaria sunt, ut ne alterum altero tollatur? *quemadmodum.* 29. §. *Magistratus.* 7. *supr. ad leg. Aquil.* [illegible] sint æquo jure ordinaria, aliud alio tamen non tollitur, cum ad res diversa [illegible] 7 Atque ita duo remedia diversa concurrere possunt. 8 Argument[illegible] simili sumptum. 9 Id est, qui egerit negatoria actione Negatoriam hic [illegible] sumo, ut in §. 2. *Instit. de actionibus.* 10 Interea scil. dum agitur [illegible] proprie[illegible] atque ita cautio damni infecti, & negatoria in rem, concurrunt. [illegible] ad tuendam libertatem fundi: Cautio propter ruinam inceptam ædificii. 11 [illegible] cavere non debet nam ut confessoria, *l. loci corpus.* 4. §. *in confessoria.* 2 *supr. si* [illegible] ita Interdicto id, quod interest nostra, consequimur sic sane: sed confessoria datur [illegible] quod extra rem: Interdictum ad id quod in re ipsa interest. *Bart.* 12 De damno [illegible] interea dum agitur de causa principali. 13 Quasi dicat, Utcunque negatoria mihi competat, vel Interdictum *quod vi aut clam*, non est tamen mihi de vitio operis consultum. 14 Non est cavendum ei, qui ex contumacia cavere noluit: hæc est talionis pœna. *l.* 6. *supr. de his, quæ ut indignis.* 15 Atqui dupliciter puniri videtur contumax contra legis præcepta. Nam ob ejus contumaciam adversarius in possessionem ædium ejus mittitur: ac præterea ipsi contumaci damni infecti propter alias ejus ædes non cavetur: videtur & missus in possessionem mihi cavere debere. *l. damni.* 18. §. *si vicinus* 12. ff. *h. t.* etiamsi contra me in possessionem missus sit. *l.* 5. §. 1. *in fin. supr. ut legatorum nomine caveatur.* vide hic Bart. 16 *l.* 39. §. 3. ff. *h. t.* & sic de alieno facto, & alterius conscientia jurare licet: jurare, inquam, ex credulitate, si vehementer id opinabimur. *l.* 2. §. 8. *in fin.* ff. *tit. prox.* An & sine mandato ejus cujus nomine agimus? id nostra lex innuit, ut multo magis cum mandato jurari posse colligat: sed hoc tamen casu speciale domini mandatum requiri docent interpretes. Utique *l. penult.* §. 3. *C. de jurejur. propter calumn.* jubet dominum in provincia, in qua degit, calumniæ juramentum subire. vid. Andr. Gail. 1. *obs.* 83. Quid? omissum calumniæ juramentum num vitiat? vid. *l.* 2. §. 4. *C. de jurejur. propter calumn.* Num consuetudine vel statuto remitti potest? posse videtur. vid. *l.* 2. *C. de indicta viduitate.* An pœna jurantis de calumnia committitur ipso jure? Minime: requiritur enim sententia declaratoria, nec transmittitur ad heredes. vide *l.* 2. §. 6. *C. de jurejur. propter calumniam.* An procurator ex officio datus cogendus est id juramentum præstare? An contumacia procuratoris non jurantis de calumnia nocet domino? v. eundem *c.* 89. An procurator fisci de calumnia jurare debet? vide eundem, *c.* 90. vid. *l.* 2. §. 2. *C. de jurejur. propter calumn.* An heredi jusjurandum calumniæ deferri potest? Posse videtur. vide *Novell.* 124. *cap.* 1. An & tutori? sic sane. vid. *l.* 4. *supr. de in litem jurando.* 17 *l.* 4. *supr. h. t.* 18 Infinitas est vitanda. *l.* 9. *supr. soluto.* *l.* 11. §. 18. *supr. de legat.* 3. 19 Circumstantias hujus judicii considerandas esse nota: circumstantias, inquam, causæ, qualitatis, longinquitatis, & magnitudinis operis: est autem causa hic, origo rei. 20 Longinquioris namque loci conservandi cura minor est. 21 Loci. vid. *l.* 15. §. 3. ff. *h. t.* 22 Facilius enim ruit magnum opus. 23 Ut eorum habita ratione longior vel brevior dies concedatur. 24 Finita una dilatione, alia dari potest ex causa. *Bald.* 25 Id est, si hæc cautio, *si quid intra tale tempus damni contigerit*, non fuerit interposita. 26 Id est, si cum convenisset expresse inter partes, ne dies adjiceretur stipulationi, & postea damnum metuitur. 27 Ut quoties damnum apparuerit, caveatur. 28 Dies fuerit omissa scilicet, utpote quod credebat promissor se semper teneri. 29 Nam in dubio recurrendum est ad consuetudinem. Consuetudo conventiones partium interpretatur. *l.* 31. §. 20. *supr. de ædilitio.* 30 *l.* 7. *in princ. vers.* 2. *supr. h. t.* 31 Id est, de damno futuro [illegible] opere, §. 5. ff. *h. t.* unde notant, particulam hanc, *de*, rationem remotam adsignificare. 32 Tempus huic stipulationi subjicitur. *Goth.* Alias in arbitrio judicis est, ut is pro magnitudine damni & causæ statuat, quamdiu durare debeat. *l.* 13. §. *fin.* & *l. seq. supr. h. t.* *Ans.* 33 Hic exigitur satisdatio. 34 *l.* 7. *supr. h. t.* pro arbitrio suo. *l.* 19. *in fin.* ff. *h. t.* Imo non injungit. *l.* 1. §. 6. ff. *de stip. Prætor.* 35 Consensu publico. 36 §. 2. *in fin. supr. h. t.* 37 Satisdandi. 38 *l.* 13. *in fin.* *l.* 14. *supr. h. t.* 39 Ne hoc damno privati contingat. *Hal.* ne per hoc damnum privato contingat. 40 Et ita qui vicinis officit, tenetur cavere. 41 Speciales ubi clausulæ deficiunt, ad generalem recurrimus, cujus vis est omnia complecti, quæ non sunt expressa in specie. *l.* 53. ff. *de verb. oblig.* Generalis enunciatio omnes suas species continet. *l. oratio* 4. *infr. si ingenuus esse dicatur.* *l. in fraudem* 15. §. *ult. supr. de test. milit.* 42 Vide *l.* 7. *supr. h. t.* 43 Quia respublica cavere non solet. *l.* 6. *in fin. supr. ut legator.* Goth. Vid. Cujac. *lib.* 1. *obs. c.* 14. *Ans.* 44 Reipublicæ non licet aliquid in publico loco reficiendo, quod privatis noceat, facere. 45 Hoc ut sit intelligendum, explicat §. 12. ff. *hic.* 46 Si vitium sit in parte substantiali (puta tecto, fundamento, ædium parietibus), tunc in totas ædes facienda est missio. 47 Potentia frustra est, quæ non reducitur ad actum. 48 Imo superficies possideri potest sine solo, *l. si duo.* 3. §. *item videamus.* ff. *uti possidetis.* naturaliter potest possideri sine solo: naturaliter & civiliter non potest. Nisi dicas, jam cadentem superficiem sine solo possideri non posse. 49 Imo expedit possideri naturaliter, *l.* 9. *dejectio.* ff. *de vi & vi armata.* non expedit, quia timetur ne decidat: alias superficies possideri non potest, nisi quid ipsi domino præstetur. *l. in speciali.* 73. §. 1. *supr. de rei vind.* 50 Inseparabiliter. Connexorum idem est judicium. *l. pen.* ff. *de legat.* 3. 51 Utile per inutile vitiatur, si ab altero separari non potest. 52 *Al.* erit. 53 Id est, si fuerint. 54 Insulæ domibus adjacent, *ut hic.* id est, prope domus vicinas sunt, non tamen sunt eis adjunctæ. Atqui dicitur insulæ communis esse paries, *l.* 13. *supr. de serv. præd. urb.* nihil vetat insulæ communem esse parietem, etiamsi non sit illi & vicino ædificio connexa vid. Cuj. 1. *obs.* 4. alias insulæ legitimo spatio invicem distant. *l.* 14. *supr. de serv. præd. urb.* 55 Ordo eorum, qui missi sunt, non attenditur, quoad immissionem ex primo decreto. An attendatur ordo scripturæ, vid. *l.* 6. *infr. de sol. matrim.* vid. Cujac. *C. si in causa judicati pignus captum sit.* *l.* 10. *supr. qui potiores.* 56 Immisso uno ex creditoribus, non censentur cæteri immissi, nisi postulaverint. *l.* 5. §. 2. *supr. ut in possess.* Imo immissi censentur, *l.* 12. ff. *de rebus auctorit. jud. poss.* 57 Vide Corasium *tom.* 2. *pag.* 218. & Mich. Pompejopolitanum, qui latissime hunc §. repetit. itemque Menochium *lib.* 2. *de arb. jud. cap.* 6. Mod. 58 Hinc colligere possis, Secundo decreto non statim dominium, sed causam tantum adquirendi dominii transferri. *arg. l.* 5. *in pr. h. t.* Principium enim usucapiendi a secundo decreto sumitur: at id est enim ipsum principium usucapiendi, & ipsa usucapio. Nam si missus ex secundo decreto incipit usucapere, nondum usucepisse intelligitur. Sed res ita constituatur: Secundo decreto is, qui missus est, fit dominus & ita intellige §. 17. §. 33. ff. *h. t.*, si adversarius erat dominus: sin minus, præstatur misso in possessionem usucapiendi conditio. & ita intellige hunc §. id etiam intellige, si reus omnino fuerit absens per contumaciam, non per veritatem impeditus, vel reipublicæ causa. nam utcunque secundum decretum sit interpositum, ei succurritur. §. 22. *infr. h. t.* 59 Secundum decretum, quin & primum, quid est? Primum decretum Itali *tenutam*, Galli [illegible], appellant, quod per sententiam judicis res alieni credantur, id est, committantur; Hispani *interim*: Imbertus *possessionem fiduciariam* vocat, utpote quam quis sub regia fiducia & manu tenet. Rebuffus, *tractat. de sent. execut. art.* 1. *gloss.* 4. *præjudicialem possessionis sententiam.* Zas. *hic. num.* 3. primam aggravationem judicis contra reum contumacem definit. Ad primum decretum ita pervenitur, citatur reus & quidem peremptorie; editur libellus judici. Rei contumacia judici declaratur, reus pronunciatur contumax. Post sententiam creditor, aut is, qui agit, mittitur in possessionem per judicem, vel apparitorem. Zas. *hic. num.* 4. *ad* 11. Ad secundum vero decretum: pars absens contumaciter, citatur de novo: ut intra tempus a judice definitum de proprietate disceptatura veniat. id nisi fecerit, missus continuo fit dominus, si dominium rei contumax habuit: sin minus, contumax usucapiendi tantum conditionem adversario præstat. Primi decreti magnus est usus in beneficiariis causis. de quibus nunc dicere supersedeo. 60 In possessionem mitti, & juberi possidere, differunt, ut ex §. 30. ff. *h. t.* illud primi, hoc secundi decreti est. 61 An pro rata damni? An pro dominii proportione, ut Accursius putat? An eodem tempore? ut Bartolus. 62 Secundum decretum eradicare dominium ab eo, quem invenit dominum, hinc Baldus colligit. adde §. 33. ff. *h. t.*

primo cavere solus Titius erit in possessione. §. 18. Cum autem plures mittuntur in possessionem, æqualiter [1] mittuntur, non pro rata damni, quod unumquemque contingeret. & merito. Nam & cum unus mittitur, non pro portione damni mittitur, sed in totum: cum igitur plures mittuntur, æqualiter omnes quasi in totum missi concursu partes habebunt [2]. §. 19. Sed si quis eorum missus in possessionem sumptum fecerit, deinde jubeatur possidere, an sumptum consequi possit is, qui fecit? & quo judicio? Et placet, communi dividundo [3] judicio consequi [eum] posse. §. 20. Si quis autem in possessionem missus, nondum possidere jussus [4] sit: an dominus decedere possessione debeat, videamus? Et ait Labeo, non decedere [5]: sicuti nec cum creditores vel legatarii mittuntur. idque est verius.

§. 21. Non autem statim, ubi misit Prætor in possessionem [6], etiam possidere jubet [7], sed tunc demum, cum justa causa videbitur. Ergo intervallum [8] aliquod debebit [9] intercedere, quod aut pro derelicto ædes longo [10] silentio dominus videatur habuisse, aut emisso [11] in possessionem, & aliquandiu [12] immorato nemo caveat. §. 22. Si forte dominus Reipublicæ causa abest, aut ex alia justa causa, aut in ea sit ætate, cui subveniri solet: probandum est, non debere Prætorem festinare [13] ad decernendum, ut jubeat possidere.

† Sed etsi decreverit [14], nemo dubitat, in integrum [15] restitutionem indulturum. §. 23. Ubi autem quis possidere jussus est, dominus dejiciendus [16] erit possessione. §. 24. Si qua sint jura debita his, qui potuerunt [17] de damno infecto satisdare [18]: deneganda erit eorum [19] persecutio adversus eum, qui in possessionem missus est [20]. & ita Labeo probat [21]. §. 25. Item quæritur in pignoratitio creditore [22], an pignoris persecutio denegetur adversus eum qui jussus sit possidere? Et magis est, ut si neque debitor repromisit, neque creditor satisdedit [23], pignoris persecutio denegetur.

† Quod & in fructuario recte Celsus scribit. §. 26. Si de *vectigalibus* [24] [ædibus] non caveatur [25], mittendum in possessionem dicemus [26], nec jubendum possidere: nec enim dominium [27] capere possidendo potest. sed decernendum, ut eodem jure esset [28], quo [29] foret is, qui non caverat: post quod decretum vectigali [30] actione uti poterit. §. 27. Sed in vectigali [31] prædio, si municipes [32] non caverint: dicendum est, dominium per [33] longum tempus adquiri [34]. §. 28. Eleganter quæritur, si, dum Prætor de danda stipulatione deliberat, damnum contigerit, an sarciri possit? Et missio quidem cessabit [35]: Prætor tamen decernere debet, quicquid damni contigerit, ut de eo quoque caveatur [36]; aut, si putat, quod utiliter actionem [37] daturus sit, decernat [38]. §. 29. Si pupillus [39] tutorem non habeat, quo auctore damni infecti promittat [40]: quasi non defendatur, missio in possessionem locum habebit [41].

§. 30. Si quis damni infecti in possessionem missus sit [42]: fulcire eum, & reficere insulam debere, sunt, qui putent [43]; eamque culpam præstare exemplo ejus, qui pignori [44] accepit. sed alio jure utimur: cum enim ob hoc tantum missus sit, *ut vice cautionis in possessione sit*, nihil ei imputari, si non [45] refecerit. §. 31. Item videamus, si ei cautio offeratur, posteaquam missus est: [an] non prius decedere debeat [46], quam [47] si ei caveatur [48] etiam de eo damno, quod contigit posteaquam missus est in possessionem? quod quidem magis probatur [49]. repetita [50] igitur die promittendum erit: hoc amplius de impensis [51] quoque, si quas fecerit, erit ei cavendum. §. 32. Illud quæritur, ex quo tempore damni ratio habeatur: utrum ex quo in possessionem ventum est; an vero ex quo Prætor decrevit, ut eatur in possessionem? Labeo ex quo decretum est. Sabinus: ex quo ventum est in possessionem. Ego puto [52], causa cognita modo hanc, modo illam sententiam probandam: plerumque enim subvenitur etiam ei, qui missus in possessionem, aliqua ex causa aut non [venit,] aut tardius venit in possessionem.

§. 33. Posteaquam autem quis possidere jure dominii [53] a Prætore jussus est, nequaquam [54] locus erit [55] cautionis oblationi: & ita Labeo. Cæterum [56] nullus (inquit) finis rei invenietur [57]. Et est hoc verissimum; seposito eo [58] quod quibusdam, vel ætate [59], vel qua alia justa causa subvenitur. §. 34. Si jam ruerunt ædes: an in possessionem ruinæ [60] vel areæ mittendus sit nihilominus is cui cautum non est, videamus? Et magis est, ut mitti debeat. & ita Labeo: sed adjicit, si posteaquam decreverit Prætor, eum in possessionem mittendum, tunc ædes deciderint. & puto Labeonis sententiam veram. † Proinde & si refecit aliquid, erit probandum, non prius eum discessurum, quam si ei sarciatur, & de præterito caveatur. Potest autem & in factum [61] actione recuperare hoc quod impendit: sed non [62] amplius quam quod boni viri arbitratu [63] factum sit. † Idem est, & si alius jussu rogatuve meo eorum quid sine dolo malo fecerit, & eo nomine condemnatus sim, aut dederim sine dolo malo. §. 35. Si quis metu ruinæ decesserit possessione, si quidem, cum adjuvare rem non [64] posset, id fecit, Labeo scribit [65], integrum jus eum habere, perinde ac si in possessione perseverasset: quod si, cum posset succurrere, maluit relinquere [66], amisisse eum Prætoris beneficium [67]; neque, si postea succurri sibi velit, audiendum eum. Cassius autem ait, si metu ruinæ recesserit, non hoc animo [68], ut ædificia derelinqueret, restituendum in possessionem. eum tamen, qui missus in possessionem non accesserit, si ædificia ruerint, beneficium Prætoris amisisse scribit. hoc ita accipiendum erit, si venire in possessionem neglexit [69]: non si, dum venit, ruerunt. §. 36. Si quis ex hoc Edicto a Prætore in possessionem missus non est admissus [70]: in factum actione uti poterit, *ut tantum præstetur ei, quantum præstari ei oporteret, si de ea re cautum fuisset.* extenditur enim actio [71] in id tempus, quo damnum committitur.

16. PAULUS lib. 60. [72] ad Edictum.

ANtequam damnum detur, impunitum [73] est factum ejus, qui neque promisit neque admisit in possessionem: si tamen ante damnum datum, vel cavit [74], vel possessione cessit.

De eo, qui est in aliena potestate. 2. De his qui pro aliis interveniunt. 3. De tempore actionis. De successoribus. 4. De alienatione prædii.

17. ULPIANUS [lib. 53. ad Edictum].

SI quis missum in possessionem, cum esset in aliena potestate [75], non admiserit: plerique putant noxalem [76] actionem eo nomine competere. §. 1. Quid deinde, si procurator prohibuerit? utrum in ipsum an in dominum dabimus? Sed verius est, in ipsum [77] dandam. §. 2. Sed & in actore municipum, tutore [78] cæterisque qui pro aliis interveniunt, idem erit dicendum.

§. 3. Actio ista, quæ in factum est [79], perpetuo dabitur [80], & heredi, & in heredem [81] cæterosque [82], itemque cæteris personis.

§. 4. Judex qui de damno infecto cognoscit, etiam [83] alienato [84] prædio ab eo cum quo actum [85] fuerit, damnum æstimare solet omne, quodcumque ante [86] judicium contigit.

De eo, cujus in bonis res est, aut cujus periculo res est. 1. De usucapione. 2. De fructuario. 3. De inquilino. 4. Si quis in conducto solo superficiem imposuit. 5. De ædibus post stipulationem comparatis. De ædibus communibus. 6. De his, quæ post stipulationem in domo haberi cœperunt. 7. De emptore & venditore. 11. De re vitiata. 12. Si invicem desideretur caveri. 13. De pupillo. 14. De mandato. 15. De actione in factum ex quarta parte hujus Edicti, & Interdicto unde vi, & Publiciana actione. 16. De procuratore.

1 *l.* 5. §. 1. *in fin.* ff. *h. t. l.* 40. *in fin.* J. *h. t.* 2 Ut in usufructu. *l.* 1. §. 3. ff. *de usufruct. adcrescendo.* 3 Vid. *l.* 4. *in fin.* ff. *communi dividundo.* 4 Ex secundo decreto. 5 Si res sit immobilis, *l.* 3. *in fin.* J. *de adqu. vel amitt. poss.* vid. *l.* 5. ff. *ut in possess.* secus in re mobili, *ut hic.* Zas. n. 2. 6 Ex primo decreto. 7 Ex secundo decreto. Ex primo mittimur in possessionem. ex secundo jubemur possidere *Goth.* Quomodo procedatur ad secundum decretum, vid. Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 6 *num.* 3. Ans. 8 Quodnam erat illud intervallum? An 10. vel 20. ann. ut quidam volunt? omnino arbitrio judicis id relinquitur. *Goth. Novell.* 53. *c.* 4. ibi Cujac. Bald. in *l. penult. C. de bon. auct. jud. poss.* Covarruv. 3. *var. resolut.* 18. *in fin.* Menoch. *d. cas.* 6. *num.* 13. Ans. Intervallum illud causæ cognitionem habet, si res habetur pro derelicta, aut diu immorato in possessione non caveatur. 9 Ad secundum decretum non est festinandum. 10 Longo silentio res habetur pro derelicto. Longum silentium potest intelligi decem vel viginti annorum. 11 *Al.* misso. 12 Quam diversa est hæc alternativa? Longi silentii tempus in ædibus pro derelicto habendis judex non arbitratur, sed lex definit: quamdiu vero misso in possessionem & in ea immorato non caveatur, eique mora fiat, judex hoc arbitratur. Longum silentium, longum tempus est: aliquandiu vero, modicum tempus. Accursius itaque alternativam pro conjunctiva hic accipit: male. Longum enim & modicum differunt. Illud in missione adversus absentem facienda spectatur: hoc adversus præsentem. *Oldrad. Bart.* 13 Secundum decretum nunquam adversus non latitantem festinandum. 14 In procedendo judex festinare non debet: si tamen ad secundum decretum festinaverit, hoc decretum valebit, & quod fieri non debuit, factum tenebit, nisi restitutio in integrum indulta fuerit, *ut hic.* 15 Contra secundum decretum, datur restituere ex justa causa. 16 Jussus possidere ex secundo decreto, dominum possessione expellit. 17 Nec satisdederunt. 18 Puta eis quibus servitus in ædibus vitiosis debebatur. 19 Jurium scil. 20 Ex secundo decreto sc. Et sic res transit sine onere ad eum, qui missus est ex secundo decreto. 21 Idque propter contumaciam ejus, qui satisdare potuit, nec satisdedit. 22 Id est, in eo, qui accepta hypotheca crediderit. 23 Creditor non satisdans damni infecti nomine pignoris persecutionem amittit. 24 Vide *d. l.* 1. ff. *si ager vectigalis*, id est, *emphyteutic.* 25 A conductore ejusdem sc. 26 Atque ita res vectigalis, exequendæ sententiæ causa potest actori adjudicari, salvo tamen jure domini. vide quæ notavi ad *l.* 31. ff. *de pignorib.* 27 Id est, propter contumaciam conductoris fundi vectigalis non fit missio in ipsam proprietatem, sed in jus ipsum. 28 Jure sc. *Hal.* 29 Non potest transferri jus in alium, nisi quale est apud eum, qui transfert. *l.* 32. *supr. de contrah. empt. l.* 31. *supr. de pignorib. l.* 71 *in fin. supr. de leg.* 1. 30 Vectigalis actio. 31 Vide *supr. si ager vectigal.* 32 Forte legendum mancipes. 33 Post moram videlicet longo tempore contractam, ut §. 21. *Gloss.* Imo statim adquiritur ex secundo decreto. *l. ult. C. de SS. Eccles.* Ibi de re, quæ ipsa civitatis fuit, agitur: hic de re, quæ putatur esse civitatis: hic postremo casu usucapiendi tantum causa præbetur; ut de re pupilli dicimus. *l.* 2. §. *si a pupillo.* J. *pro emptore.* 34 Municipes, ob suam contumaciam, ex secundo decreto dominium statim rei amittunt, si sint domini: si non sunt domini, usucapiendi conditionem transferunt in missum. Et ita habens conscientiam rei alienæ præscribit in hoc casu, & in noxalibus. vid. *l.* 28. ff. *de noxalibus.* 35 Damnum enim amplius non est infectum cum jam accidit. 36 Nam post jussum de cavendo, cautio pro interposita habetur. Ripensis ad *l.* 1. *num.* 5. ff. *h. t.* nec subterfugia adversarii mei mihi debent obesse. *Bald.* 37 Prætores post Pontifices actiones dictasse hinc colligas. *l.* 2. §. 6. ff. *de orig. jur.* 38 Actiones in factum dicuntur decerni, *ut hic.* impetrari, permitti, accommodari, constitui. quia ex æquitate causa cognita dantur. actio directa, ordinaria est. vid. omnino Pithœum ad 12. *notar. Mosaic. fol.* 103. 39 *l.* 3. *in fin.* *l.* 4. & 5. J. *quib. ex caus. in poss.* 40 Vide *l.* 7. ff. *h. t.* 41 Cur ita? quia agitur pro vitio rei. An postea restitui poterit? sic videtur, §. 22. [illegible] 42 Ex primo decreto. 43 Et male, J. *h. t.* 44 Qui pignori rem [illegible] tenetur expensas in eam facere, ne ruat. 45 Missus ex primo decreto, non [illegible]tur facere sumptus refectionis. 46 *l.* 5. §. 1. ff. *ut in possess. legat.* [illegible] missus in possessionem habet jus retentionis. 48 Atque ita cautio [illegible] potest [illegible] missionem ex primo decreto. 49 Cessante enim causa cessat effectus. 50 C[illegible] post missionem ex primo decreto repetenda, id est, reducenda est ad initium temporis, quo damni infecti caveri primum oportet. de hac dictione vid. *l.* 3. *supr. de fide instr.* 51 *l.* 44. §. 1. J. *h. t.* 52 Ita Jurisconsultorum sententiæ conciliandæ sunt. 53 Missus ex secundo decreto possidet jure dominii. adde §. 16. ff. & *l.* 5. ff. *h. t.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 1. *c.* 2. *n.* 4. Ans. 54 An in omnibus personis id verum est? excipiuntur minores, & majores justa de causa. J. *h. t.* An in omnibus causis? id quidem verum est in damno infecto, & noxalibus, ut dixi ad §. 16. ff. *hic.* adde *l.* 3. ff. *si ex noxali.* An & in personalibus? negat Baldus. Ait enim reum posse ad biennium usque, oblato actori debito cum expensis rem suam recuperare. Quid, si rem in solutum actor ceperit? videtur actor rem emisse: ideoque non admittitur reus pœnitens post hujusmodi contractum ita perfectum *l.* 15. §. 6. J. *de re judic.* 55 Imo erit. *l.* 53 §. 6. ff. *de legat.* 1. 56 Id est, alioquin 57 Ratio decidendi. 58 Exceptio regulæ. vide quæ notavi ad *Novell.* 1. *cap.* 2. §. 1. 59 §. 22. ff. *h. t.* 60 Lapsa domo post decretam missionem, nondum tamen executioni traditam, fit missio in rudera & ipsam aream, a qua non disceditur: nisi omni damno & expensis refectis. 61 Missus in possessionem, non solum habet retentionem, sed actionem in factum ad consequendas expensas. *l.* 9. J. *de reb. auctorit.* 62 Immensæ expensæ non repetuntur, *l.* 38. ff. *de rei vindic. l.* 25. ff. *de pignerat.* vid. quæ notavi ad *l.* 79. J. *de verbor. significat.* 63 Ad viri boni arbitrium dubiis in rebus recurri solet. 64 Nihil culpæ ei imputatur, qui juvare non potuit. *l.* 1. § 22 ff. *de SC. Silaniano.* 65 Admodum indefinite: ideoque merito ab ejus sententia receditur. J. *h. t.* 66 Et esse negligens. 67 Quia negligenti non succurritur. *l.* 16. ff. *ex quib. caus. major.* Goth. De remissionibus juris, an præsumantur, vid. Menoch. *lib.* 3. *præsumpt.* 115. & *cons.* 46. *n.* 1. *lib.* 1. Ans. 68 Qui in dubio semper præsumitur: ut sit senius, in dubio non præsumi animum deserendi. 69 Per multum tempus. vid. Zas. *hic. num.* 2. 70 *l.* 4. §. 2. ff. *h. t. l.* 4. §. 2. J. *ne vis fiat ei.* 71 An actionis verbo condemnatio intelligi debet: an potius ejus effectus, exercitium seu executio? 72 *Al.* quadragesimo octavo. 73 *l.* 6. ff. *h. t.* 74 Contumax, vel delinquens, potest purgare moram, ante ruinam cavendo, vel cedendo. 75 De facto servi non admittentis missum, tenetur dominus noxaliter. 76 Noxam committit servus qui missum non admittit. 77 Procuratorem sc. Et sic Procurator, licet sit constitutus in causa, de delicto tenetur. 78 Contra prohibentem sc. 79 Quemadmodum & in eo casu, quo quis legatorum causa missus non admittitur; alias regulariter contra prohibentem est annalis *l.* 1. §. *ult. infr. ne vis fiat.* 80 *l.* 24. §. 1. *infr. h. t.* 81 An datur in singularem successorem? datur. *l.* 24. § 1. *infr. h. t.* 82 Licet res propter quam lis oritur, sit alienata, propter hoc tamen non cessat damni infecti judicium. 83 Libellus super damno infecto non facit rem litigiosam, cum possit res alienari: res alioqui litigiosa non potest alienari. *l. ultim. infr. de litigios.* 84 Qua actione hic agetur, hypothecaria, vel ex stipulatione? In quem etiam agetur? si hypothecaria agetur, convenietur & qui primus possedit, & qui nunc possidet[illegible] enim hæc natura hypothecariæ, ut rem sequatur. Si ex stipulatione agetur, idem fuerit, si modo adversus heredem primi possessoris agetur, non adversus eum, qui ab eo comparavit: & ita videtur hunc locum interpretari Bart. *hic.* 85 Multo magis, & id quod post judicium contingit, *l. adiles.* 25. §. *item sciendum.* 8. ff. *de adil.* 86 Pleno jure scil.

18. PAU-

18. PAULUS lib. 48. ad Edictum.

DAmni infecti stipulatio competit non tantum ei, cujus in bonis res est: sed etiam cujus periculo [res] est [1]. §. 1. [Sed] quod opere facto consecutus sit dominii capione [2] promissor, non teneri eum eo nomine [3], Pomponius ait: qua nec loci [4] nec operis vitio, sed publico jure [5] id consecutus sit. §. 2. Ei, cujus ususfructus ædium est, de vitio earundem ædium caveri non oportet [6], etsi [7] alias vicinas habeat: quia reficiendi habet facultatem [8]. nam qui viri boni arbitratu uti deberet [9], reficiendi quoque potestatem consequitur. Ergo nec proprietarius [10] audiri debet, si velit sibi caveri a fructuario ædium nomine, quas vicinas fructuario [11] habeat: quia habet cum fructuario actionem, ut viri boni arbitratu is fruatur. §. 3. Sed inquilino meo, si vicinas ædes habeat, cavere debebo damni infecti propter eas ædes. §. 4. Ei qui in conducto solo superficiem imposuit [12], dominus soli, quod vitio soli [13] damnum futurum sit, cavere non debebit, nec soli domino superficiarius: quia invicem [14] ex conducto & locato habent actiones. in quas tamen actiones ultra culpam [15] nihil venit: plus autem in stipulationem venit damni infecti, quod quidem vitium ejus esse dicitur. §. 5. Si is qui unas ædes habebat, stipulatus fuerit [16], deinde vicinas comparaverit: an earum quoque nomine [17], quas post interpositam stipulationem comparasset, promissorem obligaret, Quæsitum est? Julianus scribit [18], videndum, ne earum duntaxat nomine cautum habeat, de quibus inter eum & promissorem initio actum fuerit. Cui [19] consequens videri posse [20], ut & cum ædium communium nomine duo socii stipulentur, de eo duntaxat damno caveri videatur, quod in parte ædium cuique socio datum fuerit. sive ergo redemerit alteram partem quis ex his, sive adjudicata fuerit: non [21] augeri promissionis obligationem. Pomponius relata Juliani scriptura, dicit non se improbare. §. 6. Si autem [22] res aliquas [23] post stipulationem [24] interpositam [25] in domo habere cœperit stipulator, quæ ex ruina vicinarum ædium perierint, agere ex stipulatu potest: licet tunc, cum stipularetur, hæ res non fuerint. §. 7. Emptor prædii, si ante traditionem stipulatus sit, cautum [26] habebit de eo damno quod post traditionem factum erit. §. 8. Venditorem autem ædium, prius quam possessionem tradat [27], stipulari oportet [28]: quia hujus [29] quoque rei culpam præstat. §. 9. Sed quid fiet, si venditor sine culpa stipulari non potuerit [30], & ob hoc emptor stipulatus fuerit? nonne damnum patitur? an hoc damnum in aliena re acciderit, revolvitur autem ad emptorem, quia actionem ex empto non habet? Sed nihil in hac causa proficit stipulatio [31], nisi in id quod post traditionem accidit: quia dum venditoris custodia est [32], is stipulari debet, omnemque diligentiam emptori præstare; & quod [33] alia actione [34] quæri potest, id in stipulationem damni infecti omnino non deducitur. §. 10. Sed si venditor interposuerit stipulationem, etiam id damnum continebit, quod post traditionem emptori contigerit, quod esse iniquissimum Aristo ait: quoniam si emptor quoque damni infecti stipulatus esset, duobus promissor ejusdem nomine obligaretur. nisi forte id contra se habeat, quia in hoc fit stipulatio, quanti ea res erit: ut possit videri, nihil interesse jam venditoris stipulatione damni infecti interposita. §. 11. Sabini sententia vera est, existimantis, ut, si dum ædificatur, intra diem stipulationi comprehensum supra parietem meum domus deciderit, eumque vitiaverit, licet post diem stipulationis paries decidet, possim agere; quia damnum jam tunc [35] acceperim, cum paries vitiosus factus sit: nec quicquam obstare, quominus etiam antequam decidat, agi possit: & si ita [36] concussus sit paries, ut nulla ratione recipi possit, ideoque deponendus est, non minoris litem æstimandam, quam si decidisset. §. 12. Si vicinas ædes habeamus & invicem desideremus damni infecti caveri: nihil obstabit, quominus & ego in tuarum ædium possessionem mittar, [&] tu in mearum [37]. §. 13. Si pupillus [38] prohibuit iri in possessionem damni infecti: placet in eum non injuste competere hanc in factum actionem [39]. §. 14. Si mandatu meo alius prohibuerit, in me [40] hæc actio competit. §. 15. Non solum autem eum [illegible] Prætor, qui in possessione esse [41], sed etiam eum, qui possidere [illegible] non fuerit [42]: cum alioquin, si is qui jussu Prætoris [illegible] & possidendo dominium capere, aut non admissus [illegible] aut ejectus inde fuerit, utile Interdictum [43] *unde vi*, vel Publicianam actionem habere potest. † Sed si in factum actione egerit, his actionibus experiri non potest, cum Prætor id agat [44], ne damnum faciat actor, non ut in lucro versetur. §. 16. Si procurator [45] meus damni infecti stipulatus sit, causa cognita mihi ex ea stipulatione actio competit.

De absentibus. 1. De ædium vel operis vitio. De loco ubi damnum futurum est.

19. GAJUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo de damno infecto.

EOrum, qui bona fide absunt [46], in stipulatione damni infecti jus non corrumpitur, si reversis cavendi ex bono & æquo potestas datur: sive domini [47] sint, sive aliquod in ea re jus habeant; qualis est creditor [48], & fructuarius [49], & superficiarius [50]. §. 1. Sive ædium vitio, sive operis, quod vel in ædibus [51], vel in loco urbano, aut rustico, privato, publicove [52] fiat, damni aliquid futurum sit: curat Prætor, ut timenti damnum caveatur.

De fructuario & proprietario.

20. IDEM lib. 19. ad Edictum provinciale.

INter fructuarium [53], & dominum proprietatis, ita damni infecti cautio locum habet, si fructuarius quidem de soli vitio caveri sibi desideret: dominus vero proprietatis de operis vitio, si quid fructuarius ædificet. nam de ruina ædium neuter ab altero cautionem desiderare potest; fructuarius ideo, quia refectio [54] ædium ad ejus ipsius onus non [55] pertinet [56]; proprietarius ideo, quia usitata stipulatio, qua de re restituenda fructuarius cavet, ad hunc quoque casum porrigitur.

De filiofamil. inquilino.

21. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

SI filiusfamilias [57] inquilinus sit: videamus, an damni infecti nomine in possessionem ædium vicinarum mittendus sit? Quæritur [58] enim an filiusfamilias non videtur damnum pati, si res peculiares sint, & pater possit stipulari, si quid ei damni fiat? Et placet, utrumque eorum in possessionem mitti, nisi sic filius conduxerat, ut ejus periculo ædes essent; tunc enim, quia solus tenetur ex locato, recte dicetur ipsum mittendum in possessionem, nisi ei caveatur.

De proprietario & fructuario. 1. Si quis a duobus earundem ædium nomine sibi caveri desideret.

22. IDEM lib. 10. ad Plautium.

SI proprietarius de damno infecto repromisisset, vel forte aliquid præstitisset, aut contra fructuarius aliquid præstitit: iniquum est, alterum sine [59] damno uti ædibus, aut ædes habere, & si obtulerit proprietarius aliquid, non est fructuario permittendum uti, nisi contulerit: idemque fructuario præstandum est, ut proprietarius cogatur ei conferre. Ergo & solum retinebit [60] fructuarius, si ædes ceciderint, donec præstetur ei damnum: ut quod haberet vicinus missus in possessionem, id fructuarius habeat, qui damnum vicino sarciit. † Eadem erunt, & si minimum [61] damnum detur. §. 1. Plautius: si ab eo, quem dominum esse negarem, vellem sub hac exceptione, *Si dominus non esset*, satisdari; ab eo vero, quem dominum esse dicerem, pure repromitti: constitit non debere me impetrare [62], sed debere me eligere [63], a quo velim mihi caveri.

Si non in solidum caveatur.

23. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

IN stipulatione damni infecti, quæ ædium nomine interponitur, nisi [64] in solidum fuerit cautum, mittetur in possessionem [65].

De locis publicis vel privatis. 1. De successoribus universalibus vel particularibus. 2. De vitio ædium, loci, operisve. 3. De operis vitio & damno extrinsecus contingente. 6. Si alius quam promissor opus fecerit. 7. De furno. 8. De eo, cui nulla ope occurri potest. 9. De vi tempestatis. De vetustate. 11. De impulsu fluminis. 12. Quando damnum dari videatur. De puteo aperto.

24. IDEM lib. 81. ad Edictum.

FLuminum publicorum communis [66] est usus, sicuti viarum publicatum, & littorum. † In his igitur publice licet cuilibet ædificare, & destruere: dum tamen hoc sine incommodo cujusquam fiat. Propter quod operis duntaxat nomine cum satisdatione cavetur [67]: de vitio loci nihil cavetur: hoc est, operis, quod quis facit. cæterum si ex loci vitio damnum timeatur [68], minime [69] dicendum est, damni infecti stipulationem interponi oportere: quis enim dubitat, neminem esse, a quo stipuletur, cum nemine [70] nihil faciente locus ipse publicus damnum inferat sui natura? Ad ea igitur opera stipulatio pertinet, quæcunque privatim fiant. † Quid ergo, si publice opus fiat? de vitio ejus quid faciemus? Et plane, vel Princeps [71] adeundus est, vel, si in Provincia fiat: Præses Provinciæ. Sed quod dictum est, *operis vitio*, sic accipiendum est, etiamsi proponas non tantum tempore quo opus fit, sed etiam si postea contingat: quid enim, si ideo, quia male ædificatum erat, corruit? §. 1. Adjicitur in hac stipulatione *& heredum* [72] nomen, vel *successorum, eorumque, ad quos ea res pertinet*: successores autem non solum qui in universa [73] bona succedunt, sed & hi, qui [74] in rei tantum dominium successerint, his verbis continentur.

1 Ratione utilis dominii, vel alterius similis juris, veluti ususfructus vel superficiei, *l.* 9. *in fin.* ſ. *h. t.* ideoque is ad quem rei periculum spectat, potest jure postulare, ut sibi caveatur. 2 Usucapione. *vulg.* captione. *Hal.* 3 Ex stipulatione damni infecti interposita, nemo tenetur de damno, quod post præscriptionem emersit. Generalibus enim verbis nihil venit nisi quod ex natura contractus sit. 4 Damnum quod non venit vitio soli, sed extrinsecus, in hanc stipulationem non venit. 5 Id est, usucapionem, *l.* 1 ʃ. *de usurpat.* & sic lucrum quæsitum præscriptione, dicitur publico jure quæsitum. 6 Sed, de vitio soli *l.* 20 *infr. h. t.* 7 Id est, ut proprietario ædium vicinarum. 8 Id est, quia ipse sibi præcavere adversus damnum potest, frustra ab alio sibi caveri desiderat. 9 Debet. *Hal.* 10 Fructuario proprietarius, proprietario fructuarius ædium vicinarum nomine non cavet. 11 *Al.* fructuarius. 12 Fingamus jure emphyteuseos abs te solum mihi concessum ea lege, ut si in eo ædificatum esset, ædificium meum esset. 13 *l.* 39. §. 2. ʃ. *h. t.* 14 Actio locati mutua oritur inter superficiarium & dominum. 15 Levem. *Bald.* alii latam & levem. *l.* 23. ʃ. *de reg. jur.* 16 Damni infecti scil. 17 Vide singulares hujus loci extensiones apud Zasium, 2. *Resp.* 15. ubi scribit, prærogativam paucis concessam, iis etiam amotis locum habere: & ita omnes esse immunes. 18 Quid? non teneri scil. 19 Argumentum a simili. 20 Posse putamus. *Hal.* 21 Futuras ad res stipulationem damni infecti non pertinere, hinc colligitur. 22 Casus a superiore diversus, in quo de rebus immobilibus agitur. 23 Mobiles, puta supellectilem. 24 Damni infecti scil. 25 A domino vitiosarum ædium. 26 *l.* 36. *supr. de act. empt.* 27 Emptori. 28 A vicino domum vitiosam habente. 29 Id est, damnum, quod etiam ante traditionem accidit. *l.* 38. *infr. h. t.* 30 Ut quia erat absens. 31 Cur ita? quia ante traditionem res est venditoris, non emptoris: ita stipulatio facta ab emptore eo casu ad rem alterius extendi non debet. 32 Id est, ante traditionem. 33 *l.* 32. *in fin.* [illegible] Adde *l.* 4. *in fin. supr. de usur.* Gothofr. Adde *l.* 20. *l.* 33. *h. t.* Hinc quæritur, an socius socio damni infecti cavere teneatur? Distinguendum videtur, ex *l.* 34. ʃ. *h. t. in pr.* vide Fabr. 2. *conjectur.* 9. Ans. 34 Ut puta ex empto. 35 Finis quoties necessariam consequentiam ad principium habet, principium inspicimus. *Bart.* 36 Ruisse tunc ædificium censetur, quoties est ita concussum, ut ruere sit necesse. 37 Hæc enim pœna est non caventium. *l. ult.* §. 1. ʃ. *ne vis fiat.* 38 Doli capax. 39 Pupillus propter dolum ita non restituitur. 40 Per alium qui prohibet, ipse prohibere videtur. 41 *Al.* est. Ex primo decreto. 42 Ex secundo decreto hinc etiam nota, in possessione esse, facti: possidere vero, juris esse. 43 Missus ex secundo decreto tria remedia habet, Interdictum unde vi, Publicianam, & in factum actionem. 44 Damno vitando magis favet Prætor, quam lucro captando. 45 *l.* 39. §. 3. ʃ. *h. t.* 46 *l.* 15. §. 22. *supr. h. t.* 47 *l.* 5. *in fin.* *l.* 13. §. 1. *supr. h. t.* 48 *l.* 11. ſ. *h. t.* 49 *l.* 9. §. *ult.* *l.* 13. §. 8. *l.* 18. §. 2. *supr. h. t.* 50 *d. l.* 9. §. 4. *d. l.* 13. §. 8. ſ. *h. t.* 51 Imo, in ædificiis videtur cessare. *l.* 1. §. 17. ʃ. *de aqua & aquæ pluv.* 52 *l.* 15. §. 6. *supr. h. t.* *l.* 31. *infr. h. t.* 53 *l.* 13. §. 8. ſ. *h. t.* 54 Magni pretii. 55 Hanc negationem Haloander non habet. 56 Imo, magnarum expensarum refectionem debet. *l.* 7. §. 2. *l.* 65. *supr. de usufruct. & quemadm.* 57 Adde *l.* 11. ʃ. *quib. ex causis in possess.* 58 A Prætore. *l.* 13. § 3. *supr. h. t.* 59 Hoc est, nisi conferat, nisi contulerit. Nam & fructuarius proprietario, si quid damni infecti præstiterit, cogitur conferre: ut & vice versa proprietarius fructuario. Hæc æquitas est, cujus hoc loco fit mentio. 60 Retinere fundum ipsum fructuarius potest, interim dum ei conferat proprietarius partem ejus, quod ipse fructuarius damni infecti nomine adversario præstitit. 61 Minima interdum curantur a Jurisconsultis. 62 Petitio debet esse pura, non conditionalis, etiam si officio judicis aliquid petatur. 63 *l. ult. C. de codicillis.* 64 Atqui hoc esse non potest: nec enim in solidum cavere necesse est. *l.* 6. §. 7. ſ. *comm. divid.* 65 Cur ita? vid. *l.* 17. ʃ. *judicat. solvi.* 66 *l.* 4. *in fin. supr. de rer. divis.* *l.* 3. *infr. ne quid in loco publ.* 67 *l.* 15. §. 3. *supr. h. t.* 68 Tantum scil. 69 *d. l.* 15. §. 10. *supr. h. t.* 70 Negationes duæ interdum negant magis, non affirmant, *ut hic.* ut in illo loco Lucilii: *Nihil neminem habere*: sic Cato: *Jampridem sunt cives quos non miseret neminis.* adde quæ scripsi ad *l.* 83. *infr. de verbor. oblig.* *l.* 237. ʃ. *de verb. significat.* Cujac. 10. *observ.* 26. 71 Adde *l.* 2. §. 16. ʃ. *ne quid in loc. publ.* 72 *l.* 17. §. 3. *supr. h. t.* 73 *l.* 9. §. 12. *supr. de heredib. instit.* 74 *l.* 14. §. 9. *vers. unde quidam. supr. quod met. caus.*

§. 2. Sed ut ne [1] quid ædium, loci, operisve vitio, damnum factum sit, stipulatio interponitur de eo sine satisdatione: quæ non solum ad totas ædes, sed etiam ad partem ædium pertinet. Vitium autem ædium, & loci esse Labeo ait, quod accidens extrinsecus [2], infirmiores eas facit. denique nemo dixit, palustris loci vel arenosi nomine, quasi vitiosi, committi stipulationem: quia naturale vitium est, & ideo nec [ea] stipulatio interponitur, neque interposita committetur. §. 3. Hæc stipulatio utrum id solum damnum contineat, quod injuria fit: an vero omne damnum, quod extrinsecus [3] contingat? & Labeo quidem scribit, de damno dato non posse agi, si quid forte terræ motu, aut vi fluminis, aliove quo casu fortuito acciderit. §. 4. *Servius* quoque putat, si ex ædibus promissoris vento tegulæ [4] dejectæ damnum vicino dederint, ita eum teneri, si ædificii vitio id acciderit, non si violentia ventorum, vel qua alia ratione, quæ vim habet divinam [5]. Labeo & rationem adjicit: quod si hoc non admittatur, iniquum erit. quod enim tam firmum ædificium est, ut fluminis, aut maris, aut tempestatis, aut ruinæ, incendii, aut terræ motus vim sustinere possit? §. 5. Idem Servius putat, si controversia [6] aquæ insulam subverterit, deinde stipulatoris ædificia ceciderint, nihil eum ex stipulatu consecuturum: quia id nec operis nec loci vitio factum est. † Si autem aqua vitiet fundamenta, & sic ædificium ruisset, committi stipulationem ait: multum enim interesse, quod erat alioquin firmum, vi fluminis lapsum sit protinus; an vero ante sit vitiatum, deinde sic deciderit. & ita Labeo probat: etenim multum [7] interesse, quod ad Aquiliam pertinet, sanum quis hominem occidat, an vero factum imbecilliorem. §. 6. Quanquam autem stipulatio committitur, cum vitio operis damnum factum sit: tamen, si opus factum est ab eo, quem promissor prohibere non potuit, stipulatio non committetur. † Plane, si [8] prohibere potuit, committetur. † Sed si quis promissoris nomine fecerit, vel ejus pro quo promissum est, aut alius qui prohiberi potuerit: stipulatio ista committetur.

§. 7. Præterea si furni [9] nomine damni infecti fuerit cautum, deinde furnarii [10] culpa damnum datum fuerit: non venire in hanc stipulationem, plerisque videtur. §. 8. Cassius quoque scribit, quod contra ea damnum datum est cui [11] nulla ope occurri poterit, stipulationem non tenere. §. 9. Item apud Vivianum relatum est, Si ex agro vicini arbores vi tempestatis confractæ, in meum agrum deciderint, eoque facto vitibus meis vel segetibus nocent, vel ædificia demoliunt [12]: stipulationem istam, in qua hæc comprehenduntur, *Si quid arborum locive vitio acciderit*, non esse utilem: quia [13] non arborum vitio, sed vi ventorum, damnum mihi datum est. Plane si vetustate [14] arborum hoc fiebat, possumus dicere, vitio arborum damnum mihi dari. §. 10. Idem ait, Si damni infecti ædium mearum nomine tibi promisero, deinde hæ ædes vi tempestatis in tua ædificia ceciderint, eaque diruerint, nihil ex ea stipulatione præstari; quia nullum damnum vitio mearum ædium tibi contingit; nisi forte ita [15] vitiosæ meæ ædes fuerint, ut qualibet vel minima tempestate ruerint. Hæc omnia vera sunt. §. 11. Sed & quod Labeo putat, verum est, referre [16], utrum impulsu fluminis ruit ædificium, an deterius ante factum postea ceciderit. §. 12. Item videamus, quando damnum dari videatur: stipulatio enim hoc continet, quod vitio ædium, loci, operis, damnum fit. utputa in domo mea puteum aperio, quo aperto venæ putei [tui] præcisæ sunt: an tenear? Ait Trebatius, non teneri me damni infecti: neque enim existimari [17], operis mei vitio damnum tibi dari in ea re, in qua jure [18] meo usus sum. Si tamen tam alte fodiam in meo, ut paries tuus stare non possit, damni infecti stipulatio committetur.

Si luminibus officiatur.

25. PAULUS lib. 78. ad Edictum.

Trebatius ait etiam eum accipere damnum, cujus ædium luminibus [19] officiatur.

De eo, qui jure quid in suo faciat.

26. ULPIANUS lib. 81. ad Edictum.

Proculus ait, cum quis jure [20] quid in suo faceret, quamvis promisisset damni infecti vicino, non tamen eum teneri ea stipulatione: veluti si juxta mea ædificia habeas ædificia, eaque jure [21] tuo altius tollas; aut si in vicino tuo agro cuniculo [22] vel fossa aquam meam avoces. quamvis enim & hic aquam mihi abducas [23], & illic luminibus [24] officias, tamen ex ea stipulatione actionem mihi non competere: scil. quia non debeat videri is damnum facere, qui [25] eo veluti lucro, quo adhuc utebatur, prohibetur; multumque [26] interesse [27] utrum damnum quis faciat, an lucro, quod adhuc faciebat, uti prohibeatur. mihi videtur vera esse Proculi sententia.

De pluribus dominis.

27. PAULUS lib. 78. ad Edictum.

Plures [28] earundem ædium domini, singuli stipulari debent sine adjectione partis [29]: quia de suo quisque damno stipulatur: quinimo pars [30] adjecta partis partem faciet. Contra si plures domini sint vitiosarum ædium, pro sua [31] quisque parte promittere debet: ne singuli in solidum obligentur.

Quid veniat in hanc stipulationem.

28. ULPIANUS lib. 81. ad Edictum.

In hac stipulatione venit, quanti [32] ea res erit. Et ideo Cassius scribit, eum, qui damni infecti stipulatus est, si propter metum ruinæ ea ædificia, quorum nomine sibi cavit, fulsit: impensas ejus rei ex stipulatu consequi posse. Idemque juris esse, cum propter vitium communis parietis, qui cavit sibi damni infecti onerum eorum relevandorum gratia, quæ in parietem incumbunt, ædificia sua fulsit. † In eadem causa est detrimentum quoque propter emigrationem [33] inquilinorum, quod ex justo metu factum est. † Aristo autem non male adjicit, sicuti hic exigit Cassius, ut [si] justus metus migrandi causam præbuerit: ita in ejus personam, qui fulsit, eadem Cassium dicere debuisse, si justo metu ruinæ fulcire coactus est.

29. GAJUS lib. 28. ad Edictum Provinciale.

Sed & si conducere hospitium nemo velit propter vitium ædium, idem erit dicendum.

De servitute.

30. ULPIANUS lib. 81. ad Edictum.

Damni infecti stipulatio pertinet, etiam si quid ejus operis, quod [fit] in fundo meo aquæ ducendæ causa, vitio damnum mihi contigerit: solet enim opus in alieno fieri, cum [34] jure servitutis, quam quis habet alieno agro impositam, opus in alieno faciat. §. 1. Utrum autem de hoc opere promittere an satisdare debeat, videamus [35]? Movet, quod in alieno facit: qui [36] autem de alieno cavet, satisdare [37] debet: qui de suo, repromittere. † Unde Labeo putabat, eum, qui modulorum [38] aut rivi faciendi causa opus faceret, etiam satisdare debere, qua [39] & in alieno solo faceret. sed cum de opere quod faciet, exigatur stipulatio, consequens erit dicere, sufficere repromissionem: quodammodo enim de re sua cavet. §. 2. Quod dictum est aquæ ducendæ causa, exempli [40] gratia scriptum est: cæterum ad omnia opera stipulatio accommodabitur.

De his qui vias publicas muniunt. 1. Si controversia sit, dominus sit, necne, a quo cautio exigitur.

31. PAULUS lib. 78. ad Edictum.

Qui vias publicas muniunt, sine damno [41] vicinorum id facere debent. §. 1. Si controversia sit, dominus sit necne, is a quo cautio exigitur, sub exceptione satisdare jubetur [42].

De ædibus communibus. Si alia actione damnum sarciri possit.

32. GAJUS lib. 28. ad Edictum provinciale.

Si [43] ædibus meis proximæ sint ædes meæ [44] & tuæ: quæritur an, si hæ vitium mihi faciant, cavere mihi debeas pro damno propriarum mearum ædium: scilicet pro qua parte dominus existis? Et hoc plerisque placet: sed movet me, quod ipse meas [45] ædes reficere possim, & impensas pro socio, aut communi dividundo judicio, pro parte consequi. nam & si unas ædes communes tecum habui, eæque vitium faciant, & circa refectionem earum cessare videaris, nostri præceptores negant [46] cavere te debere; quia ipse reficere possim, recepturus pro parte, quod impenderim, judicio societatis, aut communi dividundo: ideo & interpositam cautionem [illegible] futuram; quia alia ratione damnum mihi posset farciri. & est [illegible] nostrorum præceptorum hæc sententia, ut credamus, inutilem [illegible] damni infecti stipulationem, quo casu damnum alia [48] actione farciri possit: quod & in superiore casu intelligendum est.

De inquilino.

33. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

Inquilino [49] non datur damni infecti actio: quia possit ex conducto agere, si [50] dominus eum migrare prohiberet;

1 Ne in operis, loci ædiumve vitio damnum &c. *Hal.* 2 Extrinsecus vitium accidere dicitur, quod non est naturale, ut mox ex sequentibus apparet. 3 Id est, casu. 4 *l. 43. infr. h. t.* 5 Vide *l. 25. §. 6. supr. locati.* Fortuitos casus hosce refert Hotom. 4. *observ.* 7. vim divinam, seu cœlitus immissam: naturalem (ut terræ motus): humanam (veluti latronum): bestialem (ut graculorum, sturnorum): fluvialem. 6 Id est, impetus. Accursius: vis fluminis. *vers. multum. infr. h. t.* 7 Imo, nihil interesse videtur: is enim cujus ictu servus ægrotus percussus periit, lege Aquilia tenetur. *l. 7. §. 5. supr. ad leg. Aquil.* 8 Vide *l. 109. ff. de reg. jur.* 9 *l. 27. §. 10. supr. ad leg. Aquil.* 10 Furnarius, qui & fornicator. *l. 14. supr. de instructo.* *ἰπνοκαύστης, καμινοκαύστης* furnarii, *ἰπνοκαυστῶν ὑπεργοί* hinc furnariam exercere. Sueton. *in Vitellio.* Vide Joseph. Scalig. *in 4. Manilii. fol. 219. in fin.* 11 Casum cui resisti non potest, nemo præstat, etiam si se simpliciter obligaverit, *ut hic.* secus, si specialiter casuum causæ sint expressæ, *l. 4. §. 4. supr. si quis cautionib.* 12 *Al.* Demoliantur. 13 Aliud erit, si arborum vitio: & sic stipulatio damni non solum interponitur de ædibus, sed etiam de arboribus. 14 Vetustas in arboribus vitium est. 15 Vitiosæ sunt ædes, quæ facile possunt labi vel decidere. 16 Effectus enim tribuitur ei causæ quæ necessario agit, & cui resisti non potest. 17 De hac præsumptione vide Alciat. 3. *præsumpt* 23. 18 Licet cuique in proprio ædificare suam ad utilitatem, licet per consequentias alteri noceatur. vide *l. 26. ff. h. t.* 19 Damnum accipit is, cujus lumini atque ædibus officitur. Damni species est luminibus vicini officere. 20 *l. 24. in fin. supr. h. t. l. 1. §. 21. ff. de aqua & aquæ pluviæ. l. 6. §. 6. ff. quæ in fraudem credit. l. 3. §. 2. ff. de libero homine exhib. l. 55. l. 129. ff. de reg. jur.* vide quæ scripsi ad *l. 3. §. 7. infr. de incendio.* 21 *l. 8. l. 9. C. de servitutib.* 22 Vide *l. 6. C. de metallar.* Cuniculus, foramen subterraneum. Fest. *l. 11. infr. de aqua & aquæ pluviæ. l. 3. §. 6. ff. de rivis.* 23 Aquam vicino utilem abducere, damnum est. vid. *l. 10. C. de servitutibus & aqua.* 24 *l. 9. l. 14. supr. de servitutibus præd. urban.* 25 Sententia hæc mihi perturbata videtur: hanc tamen interim sic expediendam puto: Quod tuo jure juxta mea ædificia tollis altius; quod eodem jure tuo, in vicino tuo agro cuniculo tuo vel fossa aquam meam avocas, damnum mihi ex hoc Edicto facere non videris, quia jure tuo facis. hoc autem Edictum pertinet ad eos, qui damnum jure non suo faciunt: at altius, cum id ita mihi liceret, non sustuli. lucrum id te facere passus sum, id est, beneficium id a me tu accepisti: nunc altius tollo, damnum non facio; quippe damnum is non facit, *qui eo te uti lucro, quo adhuc utebaris, prohibeat:* (ita hunc locum lego atque emendo.) multumque interest, utrum damnum quis faciat: an aliquem lucro, *quod adhuc faciebat, uti prohibeat* (ita rursus emendo hunc locum) &c. Est vero in hac sententia *τὸ adhuc*, idem quod ante, id est, ante hunc diem, inquam, quo altius tollo: multum igitur interest, damnum tibi faciam, an lucrum (quo me patiente utebaris antehac) tibi intercidam. Illud te invito facere non possum: hoc possum etiam te invito. Viderint alii oculatiores: mihi nunc sane non melior occurrit ad hunc locum interpretatio, vel emendatio.
26 Non est eadem ratio damnum sentire, & lucrum non facere. vid. *hic Accurs.*
27 Differentia est inter damnum emergens, & lucrum cessans. Semper autem facilius permittitur lucri impeditio, quam damni datio. *Bald.* 28 *l. 5. §. 1. supr. h. t.*
29 Partis appellatione, significatur dimidia. *l. 164. §. 1. ff. de verborum significat.*
30 Partis nomine quandoque dimidia dimidiæ significatur. 31 *l. 40. §. 2. l. 42. ff. h. t. l. 2. §. 2. ff. de stipul. prætor.* 32 *l. 37. infr. h. t.* 33 Adde *l. 27. in fin. ff. locati.* vide Cuj. 8. *ad African. fol. 190. in fin.* 34 Servitutem habens potest in fundo serviente ea facere, quæ ad servitutem conferunt sine præjudicio domini. *l. 9. infr. de statulib.* 35 Pro opere quod jure servitutis facio, caveo, non satisdo. *Bald.*
36 Satisdandi & repromittendi differentia: satisdamus de alieno opere: repromittimus de nostro. 37 Vide *l. 1. §. 6. in fin. ff. de stipulat. prætor.* 38 Alii legunt modiolos: quorum alios erogatorios, alios acceptatorios fuisse notant ex Vitruvio & Frontino, libro de aquæductibus: at hic moduli videntur formæ aquarum, aut tubuli.
39 *Al.* quia. 40 Similium idem est judicium: exempli causa quod dicitur, ad omne simile porrigitur. *Bald.* 41 *l. 15. §. 8. §. 10. l. 24. supr. h. t.* 42 Timenti damnum caveri debet. *l. 19. in fin. supr. h. t.* 43 An socius socio de damno cavere compellitur? vid. apud Anton. Fabrum 2. *conjectur.* 9. 44 Id est, communes.
45 Hinc colligere possumus, *Meum* esse quod commune cum alio habeo. vide Paulum 5. *sentent. 10. §. 2.* 46 Qui communes ædes habent, inter se non repromittunt. *l. 43. §. 1. infr. h. t.* 47 Hoc est, non necessariam. Anton. Faber, *ibid.* Movebatur autem, quod hic quæstio non sit, an socius socio de damno infecto cavere possit, sed an cavere debeat? Respondet vero Jurisconsultus, inutilem esse stipulationem, id est, caveri non debere, quia socio alia actione, & remedio civili possit esse consultum. Frustra autem [illegible] qui civilem actionem habet, honorariam desiderat, *l. 1. supr. de Publiciana.* quod & apertius declarat lex 39. *ff. h. t.* ubi dixi. 48 *l. 18. §. 9. in fin. supr. h. t.* 49 *l. 13. §. 6. supr. h. t.* 50 Adde *l. 27. in fin. supr. locati.*

34. PAU-

34. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

UTique ſi pro præterita penſione ſatisfacere paratus fuit, alioquin juſta retentio [1] pignoris domino fieri videretur. Sed etſi quaſi pignora [2] retinuerit, & ea interierint ruina vicinarum ædium: poteſt dici etiam pignoratitia actione locatorem teneri, ſi poterat [3] eas res in locum tutiorem [4] transferre.

De pariete communi demoliendo.

35. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

IN parietis communis demolitione ea [5] quæri oportet, ſi ſatis aptus fuerit oneribus ferendis, an non fuerit aptus [6].

36. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

SEd ita idoneum eſſe plerique dixerunt, ut utrarumque ædium onera [7] quæ modo jure imponantur, communis paries ſuſtinere poſſit.

37. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

NAm ſi non fuit, utique demolire eum oportuit [8], nec debet, ſi [9] quid damni ex hac cauſa attigit, is, qui demolitus eſt, teneri: niſi ſumptuoſe [10], aut parum bonus novus paries ſit reſtitutus. † Quod ſi fuerit idoneus paries, qui demolitus eſt: in actionem damni infecti venit id, quanti intereſt [11] actoris, eum parietem ſtare. merito: nam ſi non debuit demoliri, reſtituere [12] eum debet proprio ſumptu.

† Sed & ſi qui reditus [13] ob demolitionem amiſſus eſt, conſequenter reſtitui [14] eum Sabinus voluit. † Si forte habitatores migraverunt, aut non tam commode habitare poſſunt: imputari id ædificatori poteſt.

De emptore & venditore. 1. *In cujus partis poſſeſſionem mittitur.* 2. *De æſtimatione novi parietis.*

38. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

EMptor ædium ante traditam ſibi poſſeſſionem ideo inutiliter ſtipulatur, quia venditor omnem diligentiam ei præſtare debet. tunc [15] certe utiliter ſtipulatur, cum omnis culpa a venditore aberit: veluti ſi precario emptori in his ædibus eſſe permiſit, cuſtodiamque ei abſuturus tradidit. §. 1. Si agri [16] nomine non caveatur: in eam partem agri mittendum eſt, ex [17] qua periculum timeatur. ejusque rei ratio hæc eſt, quod in ædificiis partes quoque reliquæ a vitioſa parte trahentur: at in agris non idem eſt: ſed dicendum eſt, ut in domibus quoque majoribus interdum cauſa cognita Prætor ſtatuere debeat, in cujus partis poſſeſſionem is, cui non caveatur, mitti debeat.

§. 2. Deducto [18] veteris parietis pretio, ſi quid amplius ſit, æſtimari [19] debet: & ſi quid ex veteri in novum conjectum ſit, deduci [ex] æſtimatione oportet.

De pariete communi. 1. *Si domus in controverſia ſit.* 2. *De ſuperficie & ſolo.* 3. *De procuratore.* 4. *De æſtimatione.*

39. POMPONIUS lib. 21. ad Sabinum.

INter quos paries communis eſt [20] ædificiorum nomine, quæ quisque propria habet, ſtipulari damni infecti ſolet. ſed [21] tunc ea cautio neceſſaria eſt, cum aut alter [22] ſolus ædificat, & vitium ex opere futurum eſt, aut alter pretioſiora ædificia habet, & plus damni ſenſurus ſit decidente pariete: alioquin, ſi æquale [23] periculum eſt, quantum quis vicino præſtat, tantum ab eo conſequitur. §. 1. Si domus in controverſia ſit: dicendum eſt, damni infecti onus poſſeſſoris [24] eſſe, cum id, quod præſtiterit, imputare domino prædii poſſit. quod ſi non caveat, poſſeſſionem ad petitorem, qui caveri damni infecti ſibi velit, transferat: nam iniquum eſt ſtipulatorem compelli, relicto prædio, ex quo damnum vereatur, dominum quærere.

§. 2. Damni infecti ſtipulatio latius patet. & ideo & ei, qui ſuperficiariam [25] inſulam habet, utilis eſt ea ſtipulatio, ſi quid in ſuperficie damnum datum fuerit: & nihilominus & ſoli domino utilis eſt, ſi ſolo damnum datum fuerit, ut tota ſuperficies tolleretur; fraudabitur enim dominus ſoli in penſione percipienda. §. 3. Alieno [26] nomine ſtipulari ita licet [illegible]t, quod damnum domino datum ſit, comprehendatur, [illegible] autem debebit is, qui ſtipulabitur, dominum ratam [27] rem [illegible]turum: exceptioque [28] procuratoria ſtipulationi inferenda [illegible] ſicut [illegible]ipulatione legatorum. quod ſi ei non cavebitur, mitt[illegible]us eſt in poſſeſſionem procurator omnimodo, ut ei exceptio procuratoria non noceat. §. 4. In æſtimando novo pariete, ratio [29] haberi debet ejus impenſæ, quæ modum probabilem [30] non excedet in vetere ejus cultus [31]: non qui [non] adgravet.

1. *De pariete communi.* 2. *De pluribus actoribus,* 3. *Vel reis.* 4. *De pluribus in poſſeſſionem mittendis.*

40. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

EX damni infecti ſtipulatione non oportet infinitam [32] vel immoderatam æſtimationem fieri, utputa ob tectoria, & ob picturas. licet enim in hæc magna erogatio facta eſt, attamen ex damni infecti ſtipulatione moderatam æſtimationem faciendam: quia honeſtus modus ſervandus eſt, non immoderata [33] cujusque luxuria [34] ſubſequenda.

§. 1. Quotiens communis [35] parietis vitio quid accidit, ſocius ſocio nihil præſtare debet: cum communis rei vitio contigerit. † Quod ſi quia alter eum preſſerat, vel oneraverat, idcirco damnum contigit: conſequens eſt dicere, detrimentum hoc, quod beneficio [36] ejus contingit, ipſum ſarcire debere. Quod ſi æqualiter utriusque oneribus preſſus decidit, rectiſſime Sabinus ſcripſit, [parietem] [37] utriusque cauſam eſſe.

† Sed ſi alter plures vel pretioſiores res amiſerit: melius eſt dicere, quia [38] ambo onera impoſuerunt, neutri adverſus alterum competere actionem. §. 2. Quotiens ex damni infecti plures [39] agunt, quia in eadem re damnum paſſi ſunt, id eſt, in ædibus, non debet unusquisque eorum in ſolidum agere, ſed in partem experiri: neque enim damnum, quod [40] pluribus datum eſt, unicuique in ſolidum [datum eſt], ſed in partem datum eſſe videtur; & ideo unicuique in partem competere actionem Julianus ſcripſit. §. 3. Item ſi plurium [41] ſint ædes, quæ damnoſe imminent, utrum adverſus unumquemque dominorum in ſolidum competit, an in partem? Et ſcripſit Julianus, quod & Sabinus probat: pro dominicis partibus conveniri eos oportere. §. 4. Si plures domini ſint ædium, qui damni infecti proſpicere volunt, nec quisquam eis damni infecti caveat: mittendi omnes [42] in poſſeſſionem erunt, & quidem æqualibus [43] partibus, quamvis diverſas portiones dominii habuerint: & ita Pomponius ſcribit.

De re communi reficienda.

41. POMPONIUS lib. 21. ad Sabinum.

IN reficiendo communi pariete ei potius facultas ædificandi præſtatur, qui [44] magis idonee reficere parietem velit. † Idemque dicendum eſt, & ſi de eodem itinere rivove reficiendo inter duos vel plures quæratur.

De ſervo communi.

42. JULIANUS lib. 58. Digeſtorum.

SI ſervus communis damni infecti ſtipulatus fuiſſet, perinde [45] habetur, ac ſi ipſi domini ſua voce pro partibus ſtipularentur.

De vento aut alia vi extrinſecus admota. 1. *De pariete communi.*

43. ALFENUS [VARUS] lib. 2. Digeſtorum.

DAmni infecti quidam vicino repromiſerat [46]: ex ejus ædificio tegulæ [47] vento dejectæ ceciderant in vicini tegulas, easque fregerant. Quæſitum eſt, an aliquid præſtari oportet? Reſpondit: ſi vitio ædificii & infirmitate factum eſſet, debere præſtari: ſed ſi tanta vis venti fuiſſet, ut quamvis firma ædificia convelleret, non debere. & quod in ſtipulatione [48] eſt, *Sive quid ibi ruet*, non videri ſibi ruere, quod aut vento, aut omnino aliqua vi extrinſecus admota caderet: ſed quod ipſum per ſe concideret. §. 1. Cum parietem [49] communem ædificare quis cum vicino vellet, priusquam veterem demoliret, damni infecti vicino repromiſit [50], adeoque reſtipulatus [51] eſt: poſteaquam paries ſublatus eſſet, [&] habitatores ex vicinis cœnaculis emigraſſent [52], vicinus ab eo mercedem, quam habitatores non redderent, petere vult. Quæſitum eſt, an recte peret? Reſpondit: non [53] oportuiſſe eos, cum communem parietem ædificarent, inter ſe repromittere. neque ullo modo alterum ab altero cogi potuiſſe: ſed ſi maxime repromitterent, tamen non oportuiſſe amplius quam partis dimidiæ; quo amplius ne extrario quidem quisquam, cum parietem communem ædificaret, repromittere deberet. ſed quoniam [54] jam in totum repromiſiſſent, omne, quod detrimenti ex mercede vicinus feciſſet, præſtaturum [55]. §. 2. Idem conſulebat, poſſetne, quod ob eam rem dediſſet, rurſus repetere: quoniam reſtipulatus eſſet a vicino, ſi quid ob eam rem, quod ibi ædificatum eſſet, ſibi damnum datum eſſet, id reddi; cum & ipſam hanc pecuniam, quam daret, propter illud opus perderet? Reſpondit non poſſe: propterea quia non operis vitio [56], ſed ex ſtipulatione id amitteret.

Si ædes corruerunt, priusquam Prætor adiretur: aut in poſſeſſionem miſſus, eo veniſſet. 1. *De pignore.*

44. AFRICANUS lib. 9. [57] Quæſtionum.

CUm poſtulaſſem, *ut mihi damni infecti promitteres*, noluiſti: & priusquam Prætor adiretur [58], ædes tuæ corruerunt, & damnum mihi dederunt. potius eſſe ait, ut nihil novi Prætor conſtituere debeat, & mea culpa damnum ſim paſſus, qui tardius experiri cœperim: at ſi cum Prætor, *ut* [59] *promitteres*, decreviſſet, &, te non promittente, ire me in poſſeſſionem juſſiſſet, & priusquam eo veniſſem, corruerunt, perinde omnia ſervanda eſſe exiſtimavit, atque ſi poſteaquam in poſſeſſionem veniſſem, damnum datum eſſet. §. 1. Damni infecti nomine in poſſeſſionem miſſus [60], poſſidendo dominium cepit [61]: deinde creditor eas [ædes] pignori ſibi obligatas perſequi vult. non ſine ratione di-

1 *l. 9. ſupr. in quibus cauſ. pign.* 2 Vid. *l. 6. ſupr. in quib. cauſ. pign.* 3 Ad id igitur tenetur: alias eſt in culpa. *l. 8. l. 9. C. de pignerat. act. l. 3. C. de peric. tutor.* 4 Pignora accepta creditor tenetur in tutiſſimo loco deponere. facit *l. 28. in fin. ff. de adminiſtr. & peric. tutor. l. 9. C. de pignerat. act.* 5 Adde *l. 36. l. 37. l. 39. l. 40. ff. h. t.* 6 Alias nulli vicino parietem communem demoliri permittitur, quia non ſolus dominus eſt, *l. 7. ſupr. de ſervitut. præd. urban.* & vicino competit actio *Communi dividundo*, vel Interdictum *Uti poſſidetis. l. 12. ff. comm. div.* 7 Vide *l. 13. l. 19. ſupr. de ſervitut. præd. urban.* 8 Paries non idoneus a vicino poteſt deſici. 9 Cicero *in Topic. in loco ab efficientibus.* 10 Qui ſumptuoſum aut parum idoneum communem parietem ædificat, ſibi vicinum non obligat, vicino obligatur. 11 *l. 28. ff. h. t.* 12 Qui demolitus eſt idoneum parietem, ſuo ſumptu eum reſtituere debet. 13 Ob demolitionem parietis communis interdum reditus domus amittitur. 14 Cum omni cauſa. *l. ſequitur. §. & tunc. infr. de uſurpat.* Pariſ. *conſil. 1. num. 147. 148. lib. 1.* Anſ. 15 *l. 18. §. 7. ff. h. t.* 16 Agri & fundi nomine etiam cavetur. *l. 24. §. 9. ſupr. h. t. l. 19. ſupr. de rei vind.* 17 *l. 15. §. 11. ſupr. h. t.* 18 *l. 39. in fin. infr. h. t.* 19 Adde *l. 11. ſupr. communi divid.* 20 Vide Paul. 5. *ſent.* 10. §. 1. 21 Damni infecti ſtipulatio duobus caſibus neceſſaria eſt inter ſocios, *ut hic.* ut hinc merito colligas, aliis caſibus neceſſariam non eſſe, utiliter tamen interponi poſſe. *l. 32. in fin. ff. l. damni. 43. §. cum parietem. infr. h. t.* 22 Damni infecti ſtipulatio inter ſocios neceſſaria eſt, cum unus ex ſociis ædificat, alter non ædificat, & ex ejus qui ædificat opere damnum timetur. Nam ſi uterque ædificaret, neceſſariam non eſſe hanc ſtipulationem conſtaret. *d. l. 43. §. 1. infr. h. t.* Cur hoc caſu ſtipulatio neceſſaria eſt? quia judicio communi dividundo, aut pro ſocio, damnum factum ſarciri non poteſt, cum utrumque judicium non aliter locum habeat, quam ſi de re communi agatur, quod hic non evenit. Ponimus enim [illegible] proprias ædes ex communium ruina damnum paſſas fuiſſe. Et vere ita eſt, tum demum damni infecti ſtipulationem neceſſariam eſſe, cum illius, qui ſibi timet, indemnitati alia actione conſultum eſſe non poteſt. *l. 32. ſupr. h. t.* 23 Paritas damni compenſatione inducitur. 24 Adde *l. ult. §. 1. C. de pet. hered.* 25 *l. 13. §. 8. l. 15. §. 4. ſupr. h. t.* 26 *l. 13. §. 13. l. 18. in fin. ff. h. t. l. pen. ſupr. ſi quis cautionib.* 27 Per cautionem rati, perſona legitimatur, poſt cujus ſatisdationem nulla exceptio procuratoria opponitur. *Bald.* 28 De qua vide *l. 29. §. 4. ſupr. mandati.* 21 Adde *l. 37. & l. 38. in fin. ſupr. h. t.* 30 Quidquid eſt ultra modum, adgravat 31 *Al.* cultu. 32 *l. 13. in fin. ſupr. de ſervitut. præd. urban.* 33 Adde *l. 37. 38. in fin. ff. h. t.* 34 Luxuria, magna erogatio. vide *l. 1. §. pen. ff. de adultio.* & Anton. Auguſtin. 4. *emendat.* 11. adde *l. 15. ſupr. de curatoribus furioſo & aliis.* 35 V. *l. 39. ff. h. t.* 36 Vitio ejus. 37 Pariatam, id eſt, parem redditam. 38 Majoris, & fatalis damni ratio non habetur, ubi culpa damnum paſſo poteſt imputari. *Bald.* 39 *l. 27. ff. h. t.* 40 Impoſſibile eſt, ut plures damnum capiant in ſolidum. *Bald.* 41 V. *l. 5. §. 1. ſupr. h. t.* 42 *l. 15. §. 15. ſupr. h. t.* 43 Ex primo decreto fit miſſio in partes æquales. *d. l. 15. §. 18.* ex ſecundo decreto pro dominicis. *Bald.* 44 Is, qui magis idoneus eſt, præfertur in reædificatione, *ut hic.* in accuſatione. *l. 16. ff. de accuſ.* v. Accurſ. 45 Vox ſervi, vox domini, § 4. *in fin. Inſt. de inutil. ſtip.* excipe *l. 2. & l. 38. infr. de ſtip. ſervor.* 46 Generaliter. 47 *l. 24. §. 4. ff. h. t.* de tegulis adde *l. 5. §. 2. ff. ad l. Aquil.* 48 Stipulatio verbis generalibus concepta, nihil præter naturam contractus ipſius continet, ideoque ex contractu ſuper quo interponitur, interpretanda eſt. 49 V. *l. 35. l. 39. ff. h. t.* 50 Adde *l. 32. ff. h. t.* 51 Reſtipulari eſt contra ſtipulari. dixi ad Ciceronem *Oratione pro Roſcio Comœdo.* 52 *l. 37. in fin. ſupr. h. t.* 53 *l. 32. ff. h. t.* 54 Promiſſiones ſpontaneæ ex certa ſcientia interpoſitæ, ſuum ſortiuntur effectum: & utiles ſunt, licet inſolitæ ſint. *l. 4. in fin. ſupr. ſi quis cautionibus.* 55 Damnum, quod quis ex ſuo contractu ſentit, ſibi imputare debet, non alteri. 56 *l. 24. in fin. l. 30. ff. h. t.* 57 Vide Cujac. 9. *ad Afric. fol.* 219. 58 Pro tribunali. Hujusmodi poſtulatio inſtar actionis habet, ideoque actio dicitur, *l. 33. ſupr. h. t. l. 3. §. 2. l. 11. §. 3. infr. tit. prox.* & a Græcis, ἡ ἐλπίδι συμπτώσεως ἀγωγή. 59 A Prætore interponuntur tria decreta: Primum, cavendi: ſecundum, cuſtodiæ: tertium, poſſeſſionis. 60 *Subaudi*, & poſſidere juſſus: Nam mox ſequitur, poſſidendo dominium cepi. 61 *l. 15. §. 16. ff. h. t.*

cetur,

cetur, niſi impenſas [1], quas in refectionem [2] fecerim, mihi præſtare ſit paratus, inhibendam adverſus me perſecutionem. Cur ergo [3] non emptori quoque id [4] tribuendum eſt, ſi forte quis inſulam pignoratam emerit [5]? non recte hæc inter ſe comparabuntur, quando is, qui emit, ſua voluntate negotium gerat: ideoque diligentius a venditore ſibi cavere & poſſit, & debeat: quod non æque & de eo, cui damni infecti non promittatur, dici poteſt;

De opere deſtruendo.

45. SCÆVOLA lib. 12. Quæſtionum.

[A Quo fundus petetur ſi rem nolit [6]]. Ædificatum habes: ago, *tibi jus non eſſe habere:* non defendis: Ad me [7] poſſeſſio transferenda [8] eſt [9]: non quidem ut protinus deſtruatur opus (iniquum enim eſt, demolitionem protinus fieri); ſed ut id fiat, niſi [10] intra certum tempus egeris, jus tibi eſſe ædificatum habere.

De domo diruta extruenda. 1. De domo ſumptu publico extructa.

46. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

AD curatoris [11] Reipublicæ officium ſpectat, ut dirutæ domus a dominis extruantur. §. 1. Domum [12] ſumptu publico exſtructam [13], ſi dominus ad tempus pecuniam impenſam cum uſuris reſtituere noluerit [14], jure eam Reſpublica diſtrahit.

De eo, quod ex unis ædibus in aliarum uſum converſum eſt.

47. NERATIUS lib. 6. Membranarum.

QUod conclave [15] binarum [16] ædium dominus ex aliis ædibus in aliarum uſum convertit, non ſolum ſi contignatio, qua id ſuſtinebitur, orietur ex parte earum ædium, in quarum uſum converſum erit, earum fiet: ſed etiam ſi transverſa contignatio tota in aliarum ædium parietibus ſedebit [17]. † Sed & Labeo [in] libris poſteriorum ſcribit: Binarum ædium dominum utriſque porticum ſuperpoſuiſſe, inque eam aditu ex alteris ædibus dato, alteras ædes, ſervitute oneris porticus ſervandæ impoſita, vendidiſſe: totam porticum earum [18] ædium eſſe, quas retinuiſſet; cum per longitudinem utriuſque domus extenſa eſſet transverſæ contignationi, quæ ab utraque parte parietibus domus, quæ veniſſet, ſuſtineretur. Nec tamen conſequens eſt, ut ſuperior pars ædificii, quæ nulli conjuncta ſit, neque aditum [19] aliunde habeat, alterius ſit, quam cujus eſt id, cui ſuperpoſita eſt.

De demolitione domus.

48. MARCIANUS lib. ſingul. de Delatoribus.

SI [20] quis ad demoliendum negotiandi [21] cauſa vendidiſſe domum partemve domus fuerit convictus: ut emptor & venditor ſinguli pretium, quo domus diſtracta eſt, præſtent, conſtitutum eſt. † Ad opus autem publicum [22] ſi transferat marmora vel columnas, licito jure facit.

TIT. III.

DE [23] AQUA [24], ET AQUÆ PLUVIÆ [25] ARCENDÆ [26].

De aqua pluvia arcenda. De cauſa & effectu actionis. Definitio aquæ pluviæ. Si aqua pluvia per ſe noceat vel mixta cum alia. 1. *De opere, ex quo damnum timetur. Si naturaliter aqua noceat.* 2. *De palude.* 3. *De eo, quod aratro factum eſt.* 4. *De foſſis.* 5. *De ſulcis.* 6. *De ſalictis.* 7. *De eo, quod fructuum percipiendorum,* 8. *Vel agri colendi cauſa fit.* 9. *De ſulcis.* 10. *Si aqua naturaliter decurrat aut opere facto.* 11. *Si quis aquam pluviam in ſuo retineat, vel ſuperficientem ex vicini fundo in ſuum derivet,* 12. *Vel in ſuo fodiens, vicini fontem avertat.* 13. *De ſuperiore & inferiore.* 14. *Si ipſius loci natura nocet.* 15. *Si aqua naturaliter nocet vel opere facto. De aqua pluvia vel quæ imbre creſcit. De opere agri colendi cauſa facto.* 17. *De agro, ædificio, oppido.* 18. *De loco ex quo aqua oritur.* 19 *Si ex ædif. urb. agro vel ædif. ruſt. noceat.* 21. *De opere ex quo fit, quominus aqua proſit.* 22. *De opere ſublato.* 23. *De aggeribus vel foſſis. De natura & lege agrorum, & vetuſtate.*

1. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

SI [27] cui aqua pluvia damnum dabit, actione aquæ pluviæ arcendæ avertetur aqua. † Aquam [28] pluviam dicimus, quæ de cœlo cadit, atque imbre excreſcit: ſive per ſe hæc aqua cœleſtis noceat, ut Tubero ait, ſive cum alia mixta [29] [ſit]. §. 1. Hæc autem actio locum habet in damno nondum facto, opere tamen jam facto: hoc eſt, de eo opere, ex quo damnum timetur. totienſque locum habet, quotiens manu facto opere agro aqua nocitura eſt: id eſt, cum quis manu fecerit, quo aliter flueret, quam natura ſoleret; ſi forte immittendo eam aut majorem fecerit, aut citatiorem [30], aut vehementiorem; aut ſi comprimendo redundare effecit. quod ſi natura aqua noceret, ea actione non continetur. §. 2. Neratius ſcribit, Opus, quod quis fecit, ut aquam excluderet, quæ [31] exundante palude in agrum ejus refluere ſolet, ſi ea palus aqua pluvia ampliatur [32], eaque aqua repulſa eo opere agris vicini noceat, aquæ pluviæ actione cogetur tollere.

§. 3. De eo opere, quod agri colendi cauſa aratro factum ſit, Quintus Mucius ait, non competere hanc actionem. Trebatius autem, non [33] quod agri, ſed quod frumenti duntaxat quærendi cauſa aratro factum [ſit], ſolum excepit. §. 4. Sed & foſſas agrorum ſiccandorum cauſa factas, Mucius ait fundi colendi cauſa fieri [34]: non tamen [oportere] corrivandæ aquæ cauſa fieri: *ſic enim debere quem meliorem agrum ſuum facere, ne* [35] *vicini deteriorem faciat.* §. 5. Sed & ſi quis arare & ſerere poſſit etiam ſine ſulcis aquariis [36], teneri eum, ſi quid ex his, licet agri colendi cauſa videatur feciſſe: quod ſi aliter ſerere non poſſit, niſi ſulcos aquarios fecerit, non teneri. Ofilius autem ait, ſulcos agri colendi cauſa directos ita, ut in unam pergant partem, jus eſſe facere. §. 6. Sed apud Servii auctores [37] relatum eſt, ſi quis ſalicta poſuerit, & ob hoc aqua reſtagnaret [38], aquæ pluviæ arcendæ agi poſſe, ſi ea aqua vicino noceret. §. 7. Labeo etiam ſcribit, ea, quæcunque frugum [39] fructuumque recipiendorum cauſa fiunt, extra hanc eſſe cauſam: neque referre, quorum fructuum percipiendorum cauſa id opus fiat. §. 8. Item Sabinus, Caſſius, opus manufactum in hanc actionem venire aiunt: niſi [40] ſi quid agri colendi cauſa fiat. §. 9. Sulcos tamen aquarios [41], qui ἔλικες [42], appellantur, ſi quis faciat, aquæ pluviæ actione eum teneri [ait]. §. 10. Iidem aiunt, ſi aqua naturaliter [43] decurrat, aquæ pluviæ arcendæ actionem ceſſare: quod ſi opere facto aqua aut in ſuperiorem partem repellitur, aut in inferiorem derivatur, aquæ pluviæ arcendæ actionem competere. §. 11. Iidem aiunt, aquam pluviam in ſuo retinere, vel ſuperficientem [44] ex vicini [45] in ſuum derivare, dum opus in alieno non fiat, omnibus jus eſſe: prodeſſe enim ſibi unuſquiſque, dum alii non nocet, non prohibetur: nec quemquam hoc nomine teneri.

§. 12. Denique Marcellus ſcripſit, cum eo, qui in ſuo fodiens, vicini fontem [46] averterit, nihil poſſe agi: nec de dolo actionem. & ſane non debet habere, ſi non [47] animo vicino nocendi, ſed ſuum agrum meliorem faciendi id fecit. §. 13. Item ſciendum eſt, hanc actionem vel ſuperiori adverſus inferiorem competere, ne aquam, quæ natura fluat, opere facto inhibeat per ſuum agrum decurrere: & inferiori adverſus ſuperiorem, ne aliter aquam mittat, quam fluere natura ſolet [48].

§. 14. Huic illud etiam applicandum, nunquam competere hanc actionem, cum ipſius loci natura nocet [49]: nam (ut verius quis dixerit) non [50] aqua, ſed loci natura nocet [51]. §. 15. In ſumma puto, ita demum aquæ pluviæ arcendæ locum actionem habere, ſi aqua pluvia, vel quæ [52] pluvia creſcit, noceat, non naturaliter, ſed opere facto: niſi ſi agri colendi cauſa id factum ſit. §. 16. Imbre autem creſcere eam aquam, quæ colorem mutat vel increſcit. §. 17. Item ſciendum eſt, hanc actionem non alias locum habere, quam ſi [53] aqua pluvia agro noceat. † Cæterum ſi ædificio vel oppido noceat, ceſſat [54] actio iſta: agi autem ita poterit, *jus non eſſe ſtillicidia, flumina immittere.* Et ideo Labeo & Caſcellius aiunt, aquæ quidem pluviæ arcendæ actionem ſpecialem [55] eſſe: de fluminibus & ſtillicidiis, generalem; & ubique agi ea licere. Itaque aqua, quæ agro nocet, per aquæ pluviæ arcendæ actionem coercebitur. §. 18. Nec illud quæramus [56], unde oriatur [57]? nam & ſi [ex] publico [58] oriens, vel [ex loco] ſacro per fundum vicini deſcendat, iſque opere facto in meum fundum eam avertat: aquæ pluviæ arcendæ teneri eum Labeo ait. §. 19. Caſſius quoque ſcribit, ſi aqua ex ædificio urbano noceat vel agro, vel ædificio ruſtico: agendum de fluminibus & ſtillicidiis. §. 20. Apud Labeonem autem invenio relatum, ſi ex agro meo aqua fluens noceat loco [59] qui eſt intra continentia, hoc eſt, ædificio [60]: non poſſe me aquæ pluviæ arcendæ conveniri. quod ſi ex continentibus profluens in meum agrum defluat, eique noceat: aquæ pluviæ arcendæ eſſe actionem.

§. 21. Sicut autem opus factum, ut aqua pluvia mihi noceat, in hanc actionem venit: ita per contrarium quæritur, an poſſet aquæ pluviæ arcendæ agi, ſi vicinus opus fecerit, ne aqua, quæ alioquin decurrens agro meo proderat, huic proſit? Ofilius igitur & Labeo putant agi non poſſe, etiamſi interſit mea ad me aquam pervenire [61]; hanc enim actionem locum habere, ſi aqua pluvia noceat, non [62], ſi non pr[illegible]. §. 22. Sed & ſi vicinus opus tollat, & ſublato eo aqua naturaliter ad in[illegible]rem agrum perveniens noceat: Labeo exiſtimat aquæ plu[illegible] arcend[illegible] agi non poſſe. ſemper enim hanc eſſe ſervitutem inferiorum [63] prædio[illegible], ut natura profluentem aquam excipiant. Plane ſi propter id opus ſublat[illegible]m vehementior [aqua] profluat vel corrivetur, aquæ pluviæ arcendæ actio[illegible]ne agi poſſe etiam Labeo confitetur. §. 23. Denique ait, conditionibus agrorum quaſdam leges [64] eſſe dictas: ut quibus agris magna ſint flumina, liceat mihi ſcilicet in agro tuo aggeres vel foſſas habere.

1 *l.* 15. §. 31. *ſupr. h. t.* 2 Secus in exſtructionem. *l.* 29. §. 2. ff. *de pignoribus.* 3 Adde *l.* 29. §. 2. ff. *de pignorib.* 4 Ut conventus hypothecaria deducat impenſas. 5 *Subaudi,* & in ea ſumptus fecerit, ut *ſupr. h. t.* ſecus ſi novum ædificium. *l.* 29. §. 2. ff. *de pignoribus.* 6 Hæc verba ſunt ſupervacua. *Goth.* Vid. Ant. Auguſt. *lib.* 3. *emend. cap.* 9. & Alciat. *lib.* 1. *parerg. cap.* 6. S. L. Adde Leonin. *emendat. lib.* 7. *cap.* 19. Anſ. 7 *l.* 18. ff. *ſi ſervitus.* 8 Vide quæ notavi ad *l.* 15. *ſupr. tit. prox.* 9 In ædificatorem donec ille egerit, & probaverit jus ſibi ædificatum habere. 10 Tempus certum agenti litigatori interdum præſtituere judex poteſt. 11 Curator reipublicæ, idem procurator reipublicæ dicitur, *l. penult. C. ne de ſtatu. l.* 30. *C. de decurionibus.* λογιστής appellatur, *l.* 3. *C. de modo mult. l. ult. ſupr. de off. Adſeſſor.* κριτής, δοκιμαστής. opera & loca publica curat, *ut hic. l.* 3. §. 4. ff. *quod vi aut clam. l.* 2. *l.* 3. *infr. de adminiſtratione rerum.* cauſam agit reipublicæ apud Præſidem vel Principem. vide Cujac. ad *d. l.* 30. adde *l.* 7. *ſupr. de off. Præſid.* 12 Neglectam a domino ſcilicet. 13 Si privatus domum ſuam non reficit, poteſt reſpublica ſumptibus domini eam extruere. 14 Adde *l.* 52. §. 10. *ſupr. pro ſocio. l.* 2. *C. in quibus cauſ. pign. l. ult. C. de jure dominii.* 15 De conclavi. *l.* 1. §. 10. *verſ.* 2. *ſupr. de inſpic. ventre.* Goth. Vide Cæpoll. *de ſervitut. urbanor. præd. c.* 44. S. L. 16 Conclave binarium. *Hal.* 17 Id eſt, immiſſa, impoſita erit. 18 Conclave & porticus cedit illis ædibus, ex quibus tantum habetur aditus. 19 *l.* 91. *in fin. ſupr. de legat.* 3. 20 *Synopſ. Baſil.* 19. *tit.* 1. *ex lib.* 58. *tit.* 10. *c.* 70. 21 *l.* 52. ff. *de contr. empt. l.* 41. §. 1. *ſupr. de legat.* 1. *l.* 2. *l.* 7. *C. de ædific. privat.* 22 *d. l.* 41.

23 Περὶ τῆς ὡς ἀπὸ πλησμονῆς ὑδάτων καινοτομίας. 58. *Eclog.* 13. 24 Agris noxia. nam ſi ædificio vel oppido nocebit, alia actione utendum erit. §. 17. *infr. h. t.* 25 Pluvia aqua, cœleſtis & Jovialis. *l.* 1. ff. *h. t.* 26 Actione ſcil. ut eam vicinus noceat, id eſt, avertat. *l.* 2. §. 9. ff. *h. t.* Hæc autem actio ex legib. 12. Tabularum originem habet: pertinet ad eam damnum etiam infectum, *l.* 1. §. 1. ejus formulam vid. in *l.* 24. ff. *h. t.* Huic actioni contraria eſt actio in Africa, ut Aggenus ſcribit *lib.* 2. cum enim ſit regio calidiſſima, nihil magis in querela eſt, quam ſi quis inhibuerit aquam pluviam in agrum vicini influere. vid. Cujac. *hic.* 27 Hæc erant verba legis 12. Tabularum: Si aqua pluvia nocet. *l.* 21. ff. *de ſtatuliberis.* 28 Vide Cicer. *in Topicis, loco a conjugatis.* 29 Nihil refert, an aliquid per ſe noceat, an alii mixtum. *Bald.* 30 Citiorem, *Hal.* ἐὰν δὲ διὰ τὸ περιαιρεθῆναι τὸ ἔργον σφοδρότερον ἄρξηται ῥέειν· *Eclog. c.* 1. 31 Non licet aquam ab antiqua ſua exundatione excludere, ita ut vicino noceatur. 32 Creſcit. §. 15. ff. *h. t.* 33 Opera manu facta, niſi agri colendi cauſa fiant, in actionem aquæ pluviæ arcendæ veniunt. *Eclog. c.* 1. & §. 8. §. 15. *infr. h. t. l.* 24. *infr. h. t.*

34 Fieri oportere. *Hal.* 35 *l.* 8. §. 5. *ſupr. ſi ſervit. vindic. l.* 21. *in fin.* ff. *quod vi aut clam. l.* 13. ff. *de ſervit. præd. urban.* 36 §. 9. ff. *h. t. l.* 24. §. 1. ff. *h. t.* 37 *Lege,* auditores. ut alibi dixi. 38 *l.* 2. §. 28. ff. *ne quid in loco publico.* 39 *l. frugem.* 77. ff. *de verb. ſign.* 40 §. 3. ff. *h. t.* 41 §. 5. ff. *h. t.* 42 Qui Græce ὑδραύλακες appellantur. *Hal. Eclog. cap.* 1. vocat αὔλακας δι' ὧν τὸ ὕδωρ ἐκφέρεται. Florentinam vix probare poſſim, quatenus vox ἕλικες Græce ſcribitur, ſiquidem id verbum ea ſignificatione non reperio a Græcis uſurpari. De elicibus Columella, 2. *c.* 8. Cavebitur (inquit) ut patentes liras crebroſque ſulcos aquarios, quos nonnulli elices vocant, faciamus, atque omnem humorem in colliquias, atque inde extra ſegetes derivemus. ſic Feſtus, elices ſulci aquarii, per quos aqua collecta educitur e liris. ideo magis amplector, & probo, quod Joſephum Scaligerum in ea ſententia fuiſſe poſtea reperi apud Feſtum in voce *Elices, Elicatores,* ὑδροσκόποι· vide Alciat. 2. *præterm.* & 1. *parerg.* 24. Anton. Auguſt. 4. *emend.* 16. 43 Κατὰ φύσιν· *Eclog. cap.* 1. 44 Superfluentem. *Hal.* 45 *Sub.* fundo, Helleniſmus, ut notant Petrus Victorinus, & Antonius Auguſtinus, 2. *emendat.* 1. 46 *l.* 21. ff. *h. t. l.* 26. ff. *de damno.* 47 *l.* 2. §. 9. ff. *h. t.* 48 Tria ſunt, per quæ fundus inferior ſuperiori ſervit: lex, natura loci, conſuetudo quæ pro lege ſemper accipitur. *Eclog. c.* 1. *in fin l.* 20. §. 2. ff. *de ſervit. præd. ruſtic.* 49 Tunc ſc. 50 Aquæ & loci natura nocentis differentia. 51 Natura loci inferior fundus ſervit ſuperiori. 52 §. 2. ff. *h. t.* 53 Atqui differentia magna eſt, noceatur urbano ædificio, vel ruſtico. *l. eorum.* §. *ult. ſupr. tit. prox.* Sed ibi agitur de cautione damni infecti, quæ diverſa eſt ab hac actione 54 Imo non ceſſat. *l.* 19. §. *ult.* ff. *de damno.* 55 Cur aquæ pluviæ actio ſpecialis: de fluminibus generalis eſt? Aquæ pluviæ actio datur, *ſi agro noceatur,* hoc eſt, prædio ruſtico: de fluminibus & ſtillicidiis datur, etiam tum, cum nocetur prædio urbano: & hoc ſenſu hic dicitur actione de fluminibus & ſtillicidiis ubique agi licere. Quod ſi aqua pluvia ædificio vel oppido noceat, negatoria de ſervitutibus actio dabitur, *ut hic.* 56 *Al.* quæremus. 57 *Al.* oritur. 58 *Al.* ex publico. 59 Quo loco? vide *l.* 60. ff. *de verb. ſignif.* 60 *Al.* ædificia. 61 Nam jure ſuo utitur. *l.* 26. ff. *de damno.* 62 *l.* 2. §. 5. *infr. h. t.* 63 Inferiorum locorum hæc eſt natura, ut ſuperioribus ſerviant. *l.* 2. *infr. h. t.* §. 23. *infr. h. t.* 64 Quænam illæ leges? more apud veteres recepto, hæ leges privatis quidem agris dicebantur a patribus famil. qui eas conſtituebant. adſignatis vero agris vel colonicis ab his, qui veteranos coloniaſque ex lege deducebant. Hygenus, 2. *de limitibus.* Siculus Flaccus, *lib. de conditionibus agror.* ſic Frontinus limites ſecundum legem colonicam, itineri publico ſervire debere ſcripſit. De his legibus accipi poteſt *l.* 8. ff. *ad leg. Jul. pecul.* adde Briſſon. 4. *ſelect.* 6.

bere. si tamen lex non sit agro dicta, agri naturam esse servandam & semper [1] inferiorem superiori servire; at [2] hoc incommodum naturaliter pati inferiorem [3] agrum a superiore, compensareque debere cum alio commodo sicut enim omnis pinguitudo terræ ad eum decurrit, ita etiam aquæ incommodum ad eum defluere. si tamen lex agri non inveniatur, vetustatem [4] vicem [5] legis tenere: sane enim [&] in servitutibus hoc idem sequimur, ut ubi servitus non invenitur imposita, qui diu [6] usus est servitute, neque vi, neque precario, neque clam, habuisse longa consuetudine, vel ex jure impositam servitutem videatur. Non [7] ergo cogemus [8] vicinum aggeres munire, sed nos in ejus agro muniemus: eritque ista quasi [9] servitus: in quam rem utilem actionem habemus vel Interdictum.

De publica auctoritate. De vetustate. 4. De fossa purganda. 5. De aggere vi aquæ dejecto. 6. Si aqua fluens iter suum stercore obstruxerit. 7. De agro aquarum concursu excavato. De fossa jure facta, aut cujus memoria non extat. 8. Memoriam extare quomodo accipitur. 9. De eo, qui aquam a se avertit. 10. De servitute.

2. PAULUS lib. 49. ad Edictum.

IN summa *tria* [10] sunt, per quæ inferior locus superiori servit: *lex* [11], *natura* [12] *loci*, *vetustas* [13], quæ semper pro lege habetur, minuendarum [14] scilicet litium causa. §. 1. Apud Labeonem proponitur fossa vetus esse agrorum siccandorum causa, nec memoriam [15] extare, quando facta est; hanc inferior vicinus non purgabat; sic fiebat, ut ex restagnatione [16] ejus aqua fundo nostro noceret. Dicit igitur Labeo, aquæ pluviæ arcendæ cum [17] inferiore agi posse: ut aut ipse purgaret, aut te pateretur in pristinum statum eam redigere. §. 2. Præterea si in confinio fossa sit, neque purgari vicinus patiatur eam partem [18], quæ tibi accedat, posse te magis agere aquæ pluviæ arcendæ, Labeo ait. §. 3. Cassius autem scribit, si qua opera aquæ mittendæ causa publica auctoritate facta sint: in aquæ pluviæ arcendæ actionem non venire [19]: in eademque causa esse ea, quorum memoriam vetustas [20] excedit. §. 4. Apud Ateium vero relatum est, eam fossam [21], ex qua ad inferiorem fundum aqua descendit, cogendum esse vicinum [22] purgare, sive extet fossæ memoria, sive non extet: quod & ipse puto probandum. §. 5. Item Varus ait, Aggerem, qui in fundo vicini erat, vis aquæ dejecit: per quod effectum est, ut aqua pluvia mihi noceret. Varus ait, si naturalis agger fuit, non posse me vicinum cogere aquæ pluviæ arcendæ actione, ut eum reponat vel reponi sinat. † Idemque [23] putat, & si manufactus fuit, neque memoria ejus exstaret; quod si exstet, putat aquæ pluviæ arcendæ actione eum teneri. Labeo autem, si manufactus sit agger, etiamsi memoria ejus non exstat, agi posse, ut reponatur: nam [24] hac actione neminem cogi posse, ut [25] vicino prosit, sed ne noceat aut interpellet facientem quod jure facere possit. † Quamquam [26] tamen deficiat aquæ pluviæ arcendæ actio: attamen opinor *utilem actionem* vel Interdictum mihi competere adversus vicinum, si velim aggerem restituere in agro ejus, qui factus mihi quidem prodesse potest, ipsi vero nihil nociturus est: hæc æquitas [27] suggerit, etsi jure [28] deficiamur. §. 6. Apud Namusam relatum est, si aqua fluens iter suum stercore obstruxerit, & ex restagnatione [29] superiori agro noceat, posse cum inferiori agi, *ut sinat purgari:* hanc enim actionem non tantum de operibus esse utilem manufactis, verumetiam in omnibus, quæ [30] non secundum voluntatem sint. Labeo contra Namusam probat [31]: ait enim *naturam* [32] *agri ipsam a se mutari posse:* & ideo, cum per se natura agri fuerit mutata, æquo [33] animo unumquemque ferre debere, sive melior sive deterior ejus conditio facta sit. idcirco, & si terræ motu, aut tempestatis magnitudine, soli causa mutata sit: neminem cogi posse, ut sinat in pristinam loci conditionem redigi. sed [34] nos etiam in hunc casum æquitatem admisimus. §. 7. Idem Labeo ait, si in agro tuo aquarum concursus locum excavavit, aquæ pluviæ arcendæ [actione] agi non posse tecum a vicinis. Plane si fossam jure factam, aut cujus memoria non [35] exstat, agi tecum [illegible] aquæ pluviæ arcendæ ut reficias. §. 8. Idem Labeo ait [illegible] quæritur an memoria exstet facto opere: non diem [36] & Consul[illegible] [37] liquidum exquirendum, sed sufficere si quis sciat factum [illegible] hoc est, [illegible] factum esse non ambigatur: nec utique necesse est [illegible] superesse qui [meminerint, verumetiam si qui audierint eos, qui] memoria tenuerint. §. 9. Idem Labeo ait, si vicinus flumen, vel torrentem averterit, ne aqua ad eum perveniat, & hoc modo sit effectum, ut vicino noceatur, agi cum eo aquæ pluviæ arcendæ non posse: aquam enim arcere [38], hoc esse [39], curare ne influat. quæ sententia verior est: si modo [40] non hoc animo fecit, ut tibi noceat, sed [41] ne sibi noceat. §. 10. Illud etiam verum puto, quod Ofilius scribit: si fundus tuus vicino serviat, & propterea aquam recipiat, cessare aquæ pluviæ arcendæ actionem: sic tamen, [si] non ultra modum noceat. Cui consequens est quod Labeo putat: si quis vicino cesserit, jus ei esse aquam immittere, aquæ pluviæ arcendæ eum agere non posse.

De fullonicis. 1. De aquis calidis. 2. De irrigatione. 3. De loco in quo opus fit. 4. De fructuario.

3. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

APud Trebatium [42] relatum est, eum, in cujus fundo aqua oritur, fullonicas [43] circa fontem instituisse & ex his aquam [vicini] in fundum vicini immittere cœpisse: ait ergo, non teneri eum aquæ pluviæ arcendæ actione. si tamen aquam conrivat, vel si spurcam [44] quis immittat: posse eum impediri plerisque placuit [45]. §. 1. Idem Trebatius putat, eum cui aquæ fluentes calidæ noceant, aquæ pluviæ arcendæ cum vicino agere posse. quod verum non est: neque enim aquæ calidæ, aquæ pluviæ sunt [46]. §. 2. Si vicinus, qui arvum [47] solebat certo tempore anni rigare, pratum illic fecerit, cœperitque assidua irrigatione vicino nocere: ait Ofilius, neque damni infecti, neque aquæ pluviæ arcendæ actione [48] eum teneri; nisi locum complanavit [49], eoque facto citatior aqua ad vicinum pervenire cœpit. §. 3. Aquæ pluviæ arcendæ nonnisi eum teneri, qui in suo opus faciat, receptum est: eoque jure utimur. † Quare si quis in publico [50] opus faciat, hæc actio cessat: sibique imputare debet is, qui damni infecti cautione sibi non prospexit. si tamen in privato opus factum sit, & publicum interveniat: de toto agi posse aquæ pluviæ arcendæ, Labeo ait. §. 4. Neque fructuarius [51], neque cum eo aquæ pluviæ arcendæ agi potest [52].

De domino operis. De sepulchro. 1. De alienatione. 2. De domino, & colono & procuratore.

4. IDEM lib. 53.

QUanquam autem cum domino operis tantum aquæ pluviæ arcendæ actio sit, tamen Labeo scribit, si quis sepulchrum ædificaverit, ex quo aqua noceat, etiamsi operis dominus esse desierit loco facto religioso, attamen magis probandum est, inquit, aquæ pluviæ arcendæ eum teneri: fuit enim dominus, cum [53] opus faceret. & si jussu [54] judicis compulsus opus restituerit, non esse sepulchri violati actionem. §. 1. Julianus quoque scribit, si post judicium aquæ pluviæ arcendæ susceptum fundum alienaverit is, cum quo actum esset de præterito damno, & de opere restituendo, id statuere judicem debere, quod judicaret, si nulla alienatio facta esset: nam & fundo alienato nihilominus judicium manere, & damni rationem venire [55], etiam ejus, quod [post] alienationem contingit. §. 2. Idem Julianus scribit, aquæ pluviæ arcendæ actionem non [56] nisi cum domino esse. Idcircoque si colonus ignorante domino opus fecerit, dominum fundi nihil amplius quam patientiam præstare debere: colonum autem Interdicto *quod vi aut clam* impensam quoque restituendi operis, & damnum, si quod ex eo datum fuerit, præstare cogendum. si tamen dominus desideret caveri sibi damni infecti ab eo, ex cujus prædio nocet: æquissimum erit, caveri oportere. §. 3. Item si non ego, sed procurator [57] meus tale opus fecerit, ut aqua pluvia noceat vicino: adversus me hactenus erit actio, quatenus adversus colonum [58]. ipse autem procurator Interdicto *quod vi aut clam* conveniri poterit, secundum Juliani sententiam, etiam post opus restitutum.

5. PAULUS lib. 49. ad Edictum.

SI colonus [59] insciente [60] domino opus fecerit, ex quo aqua vicino noceat: Labeo respondit, colonum Interdicto *quod vi aut clam* teneri: dominum vero fundi aquæ pluviæ arcendæ actione, quia is solus restituere opus potest. sed patientiam [61] duntaxat eum præstare debere, si ei damni infecti stipulatione caveatur. & si quam impensam in restitutione operis fecerit, consecuturum a colono locati actione: nisi si quis ideo non putet, quoniam non fuerit necesse ipsum restituere. † Sed si jussu [62] domini fecisset, etiam Interdicto dominum teneri.

Si tertius opus fecerit, unde decurrens aqua per fundum primi noceat. 1. De fundo plurium. 2. De agro communi & proprio. 4. De alienatione fundi. 5. Utrum hæc actio sit in rem, an in personam. 6. De opere restituendo. De damno quod ante vel post litem contestatam contingit. 7. Si is qui conventus est, fecit, vel non. 8. De æstimatione.

6. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

SI tertius vicinus opus fecerit, unde decurrens aqua per [63] fundum primi vicini mei mihi noceat: Sabinus ait, posse me, vel cum primo, vel cum tertio, omisso primo, agere: quæ sententia vera est. §. 1. Si ex plurium fundo decurrens aqua noceat, vel si plurium fundo noceatur: placuit, eoque jure utimur [64], ut sive plurium fundus sit, singuli in partem experiantur, & condemnatio in partem fiat; sive cum pluribus

1 §. 22. *supr. h. t.* 2 *Al.* atque. 3 Inferiores agri superioribus naturaliter serviunt. 4 Vetustas vicem legis obtinet. An ea, cujus non extat memoria? An potius vetustas decem etiam annorum intelligi potest? 5 Vetustas vicem legis obtinet. adde *l.* 20. *supr. de servit. præd. urb. l.* 1. 2. 7. *C. de servitut. & aqua.* 6 Tò *diu* quidam accipiunt pro eo tempore, cujus memoria non exstat. Bartolo τὸ *diu* est etiam decennium. *arg. l. si cum fideicommissa.* 16. §. *Aristo.* 3. *infr. qui, & a quib. manumissi.* 7 Imo, qui servitutem debent, eam reficere debent. *l. cum debere.* 33. *supr. de servit. præd. urb.* An id speciale est in servitute oneris ferendi? 8 *l.* 15. §. 1. *supr. de servit. l.* 6. §. 2. *supr. si servit. vind.* 9 Quasi servitus, impropria servitus, non propria, ex qua non directa, sed utilis datur actio, vel Interdictum, *ut hic.* 10 *Eclog. c.* 1. *in fin.* 11 Id est, conventio. *l.* 1. §. *ult. supr. h. t.* 12 Servitus est id etiam, quod natura loci fecit, ut e superiore videlicet loco in inferiorem quid efflueret. 13 Id est, consuetudo, ἡ συνήθεια, præscriptio. 14 *l.* 13. §. 3. *in fin. supr. de usufr.* 15 *l.* 23. *in fin. infr. h. t.* 16 §. 6. J. *h. t. l.* 1. §. 6. *supr. h. t.* 17 Superior adversus inferiorem hic agit, ut §. 2. J. confinis adversus confinem, §. 4. J. *h. t.* inferior adversus superiorem. 18 *Subaudi*, maxime: nam idem dicendum esset, si totam fossam purgare vellet. *l. si ædes.* 12. *supr. comm. divid. l. cum duobus.* 52. §. *item Mela.* 13. *supr. pro socio.* 19 Est enim stabile, quod publica auctoritate fit. *Bald.* 20 *In pr. &* §. 1. *supr. h. t. l.* 23. *in fin.* J. *h. t. l.* 28. *supr. de prob.* 21 Vide Corasium *ad l. servitutes.* §. *servitutum. de servitut.* Joann. Aurpach. *sing. cap* 16. Mod. 22 *Subaudi*, Superiorem, ut dixi §. 1. *supr. h. t.* 23 Paria sunt, natura ipsa extare & tempore, cujus non extet memoria. 24 Aquæ pluviæ actione, etsi nemo cogitur vicino prodesse, cogitur tamen non nocere. 25 *l.* 1. §. 21. *supr. h. t.* 26 Rigore juris oritur actio *directa:* ex æquitate contra rigorem juris oritur utilis. *Bald.* 27 De qua vide *l.* 21. *supr. de [illegible]* 28 Jus strictum opponitur æquitati, *ut hic.* 29 *l.* 1. §. 6. J. *h. t.* 30 Natura agri cujuscunque ipsa a se mutari potest 31 Id est, in omnibus quæ manu non fiunt: qualia sunt quæ terræ motu vel alia tempestate accidunt, ut J. *h. t.* & paulo ante exemplum allatum est de aqua fluente iter suum stercore delato obstruente. Hujusmodi damna voluntate non fiunt, sed casu. 32 Strictum jus sequendum, sed mox æquitatem, suadente Labeone, probat. 33 Naturale infortunium æquo animo ferendum est. 34 Mutatam soli causam terræ motu vel alia tempestate, cogitur vicinus meus inferior pati me in pristinam loci conditionem redigere. 35 §. 1. *supr. h. t.* 36 Probaturus memoriam extare, non cogitur diem & annum dicere: sufficit ei de auditu testimonium, id est, dicere, *audivi rem ita extare, ut hic l.* 28. *supr. de probat.* adde Socinum *reg.* 407. 37 Hoc loquendi genere usus est Paterculus, tomo 1. adde *l.* 28. *supr. de probat.* Huic autem ad liquidum opponitur ἐν πλάτει. 38 Arcet aquam, qui curat, ne influat. vide Festum in *Arcere.* 39 Aquam arcet, qui impedit ne influat, si modo id non fecit, ut tibi noceat, sed ne sibi aqua noceat. 40 §. 5. *supr. h. t. l.* 26. *supr. soluto l.* 7. *C. de precib.* adde quæ notavi ad *l.* 5. §. 1. *in fin. supr. de præscript.* & Cujac. ad *l.* 7. *supr. de pactis.* 41 Potest quis facere, quod sibi prodest, etiam si vicino noceat incidenter *Bald* 42 Trebatii fit mentio in *l.* 2 §. 45. *supr. de origine juris. & Inst. de codicill.* & passim apud Ciceronem. 43 Fullonum officinas. *l.* 13. §. 8 J. *de usufruct. & quemadm.* vide Cujac. 23. *observ.* 2. 44 Vel si spurcum quid immittat. *vulg.* adde *l.* 1 §. 13. *supr. h. t.* 45 Cur ita? de naturali cursu tunc non agitur, sed de immittentis vitio 46 Aqua calida non pluit de cœlo: igitur non est pluvia. *l.* 1. *supr. h. t.* 47 Hortum, *vulg.* 48 Vide quæ notavi ad *l.* 44. *supr. de damno.* 49 Complanare agrum solent, qui prata Novella formant. Cur? vide Pallad. *lib.* 10. 50 *l.* 18. J. *h. t.* 51 Adde *l.* 4. §. 2. J. *h. t.* 52 Directa, sed utili. *l.* 22. *infr. h. t.* 53 Vid. quæ notavi ad *l.* 15. §. 1. *supr. de pignorib.* 54 Vid. *l.* 13. §. 2. J. *de injur.* 55 Restitutio venit actione utili: damni præstatio, directa *Bald.* 56 *l.* 3. §. *pen. supr. l.* 18. J. *h. t.* 57 Adde *l.* 11. §. 1 J. *h. t.* 58 Procuratoris delicto non tenetur dominus, nisi ad patientiam, *Bart* adde *l.* 5. J. *h. t.* 59 Idem dicitur in custode, & quocunque pro alio possidente. 60 Ignorante. *l.* 4. §. 2. *supr. h. t.* 61 Coloni factum non præjudicat domino nisi ad patientiam: quod si ob ipsam patientiam dominus damnum sentiet, id a colono repetet. *Bald.* 62 *In pr.* J. *h. t. l.* 13. §. 6. §. *ult.* J. *quod vi aut clam.* 63 Paria sunt, facere, & facto uti, id est, tam adversus eum, qui opus fecit, quam in eum qui facto utitur, actio aquæ pluviæ arcendæ datur. *Bald.* 64 Inter plures active & passive actio aquæ pluviæ pro rata domini competit. *Bald.*

agatur, singuli in partem conveniantur, & in partem fiat condemnatio. §. 2. Inde quæritur, si communi agro meo &[1] proprio agro tua aqua noceat: an agi possit aquæ pluviæ arcendæ? Et putem agendum: sic tamen ut pars damni præstetur. §. 3. Versa quoque vice, si communis ager sit, qui nocet proprio: poterit aquæ pluviæ arcendæ agi, ut quis damnum consequatur, sed in partem.

§. 4. Si quis, prius quam aquæ pluviæ arcendæ agat, dominium ad alium transtulerit fundi, desinit[2] habere aquæ pluviæ arcendæ actionem: eaque ad eum[3] transibit, cujus ager esse cœpit. cum enim damnum futurum contineat, ad eum, qui dominus erit, incipiet actio pertinere: quamvis, cum alterius dominium esset, opus a vicino factum sit. §. 5. Aquæ pluviæ arcendæ actionem, sciendum est, non in[4] rem, sed personalem esse. §. 6. Officium autem judicis hoc erit; ut, si quidem a vicino opus factum sit, eum jubeat[5] restituere, damnumque sarcire, si quid post[6] litem contestatam contigit: quod si ante[7] litem contestatam damnum contigit, tantum opus restituere debebit, damnum non sarciet.

§. 7. Celsus scribit: si quid ipse feci, quo tibi aqua pluvia noceat, mea impensa tollere me cogendum: si quid ipse feci, quo tibi aqua pluvia noceat, mea impensa tollere me cogendum: si quid alius, qui ad me non pertinet, sufficere ut patiar te tollere. Sed si servus meus fecerit, aut is, cui heres sum, hoc fecit: servum quidem noxæ dedere debeo: quod autem is, cui heres sum, fecit, perinde[8] est, atque si ipse fecissem. §. 8. Æstimationem autem judex faciet ex rei veritate, hoc[9] est, ejus damni quod apparuerit datum.

De eo, qui loco cedit.

7. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

IS, cum quo aquæ pluviæ arcendæ agitur, quod opus fecit, licet cedere[10] loco paratus sit, cogitur accipere judicium, quoniam & suo[11] nomine convenitur, ut opus tollat. §. 1. Aliud est in bonæ fidei emptore[12]: hic enim tantum patientiam præstat. Igitur si & fundo cedat, audiendus est: plus enim præstat.

De aqua ducenda. Quorum consensus requiritur in jure aquæ ducendæ concedendo.

8. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

IN concedendo jure aquæ ducendæ non tantum eorum, in quorum loco aqua oritur: verum eorum[13] [etiam], ad quos ejus aquæ usus pertinet, voluntas exquiritur, id est, eorum quibus servitus aquæ debebatur. nec immerito: cum enim minuitur[14] jus eorum, consequens fuit exquiri, an consentiant. † Et generaliter, sive in corpore, sive in jure loci, ubi aqua oritur, vel in ipsa aqua habeat quis jus, voluntatem ejus[15] esse spectandam placet.

9. PAULUS [lib. 49. ad Edictum].

IN diem addicto[16] prædio & emptoris & venditoris voluntas exquirenda est: ut sive remanserit penes emptorem, sive recesserit, certum sit, voluntate domini factam aquæ cessionem. §. 1. Ideo autem voluntas exigitur, ne dominus ignorans injuriam accipiat: nullam enim potest videri injuriam accipere, qui[17] semel[18] voluit. §. 2. Non autem solius ejus, ad quem jus aquæ pertinebit, voluntas exigitur in aquæ cessione: sed etiam domini locorum, etsi dominus uti ea aqua non possit: quia[19] recidere jus solidum ad eum potest[20].

De voluntate præcedente & ratihabitione. 2. De flumine navigabili, aut per quod fit aliud navigabile.

10. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

SI autem plures sint ejusdem loci domini, unde aqua ducitur, omnium[21] voluntatem esse sequendam non ambigitur[22]: iniquum enim visum est voluntatem unius ex modica forte portiuncula domini præjudicium sociis facere. §. 1. An tamen subsequi voluntas aquæ ductionem, an subsequatur: quia & posteriorem voluntatem Prætor[24] tueri debet. §. 2. Si flumen navigabile[25] sit, non oportere Prætorem concedere ductionem ex eo fieri, Labeo ait, quæ flumen minus navigabile efficiat. † Idemque est, & si per hoc aliud flumen fiat navigabile.

Si cui (iter) actus debeatur. De arcu, ponte, specu. 1. De aqua pluvia arcenda. De communi fundo. 6. De opere manufacto. De vi fluminis.

11. PAULUS lib. 49. ad Edictum.

SUpra[26] iter alienum arcus[27] aquæ ducendæ causa non jure fiet. Nec is, cui iter, sed actus debetur, [faciet sed] pontem[28], qua possit ire agere, jure extruet. † At si specus[29], non[30] cuniculum[31] sub rivo aget, aqua corrumpetur: quia suffosso eo aqua manabit, & rivus siccatur. §. 1. Cassius ait, sive ex communi fundo, sive communi aqua noceat, vel unum cum uno agere posse, vel unum separatim[32] cum singulis, vel separatim singulos cum uno, vel singulos cum singulis. si unus egerit, & restitutio operis litisque æstimatio facta sit, cæterorum actionem evanescere. item si cum uno actum sit, & is præstiterit, cæteros liberari: idque quod sociorum nomine datum sit, per arbitrum communi dividundo recuperari[33] posse. & ex sociis [non] utique cum eo agendum qui opus fecerit: nec minus eum quoque damnum restituere debere, qui auctor[34] operis fuit. §. 2. Apud Ferocem Proculus ait, si cum uno dominorum actum sit, qui opus non fecerit, debere eum opus restituere sua impensa: quia communi dividundo actionem habet. sed sibi magis placere, patientiam[35] duntaxat eum præstare oportere: quia sua culpa actor id patiatur, qui non agit[36] cum eo a quo opus factum sit. & est iniquum, eum, qui non fecit, id restituere oportere: quoniam[37] communi dividundo agere potest: quid enim fiet, si socius ejus solvendo non fuerit[38]? §. 3. Officium autem Judicis inter duos accepti quale futurum sit, dubitare se Julianus ait: si forte unius fundus fuerit, cui aqua noceat. si vero in quo opus factum, sit plurium, & cum uno eorum agatur, utrum & ejus damni nomine, quod post litem contestatam datum sit, & operis non restituti in solidum condemnatio fieri debeat; quemadmodum, cum servi communis nomine noxali[39] judicio cum uno agitur, condemnatio in solidum fiet, quoniam quod præstiterit, potest a socio recipere: an vero is, cum quo agitur pro parte sua, & damni dati & operis non restituti nomine, damnandus sit; ut in actione damni infecti fit, cum ejus prædii, ex quo damnum metuatur, plures domini sint, & cum uno eorum agatur: licet opus, ex quo damnum futurum[40] sit, individuum sit, & ipsæ ædes, solumque earum non potest pro parte duntaxat damnum dare, nihilominus eum, cum quo agitur, pro sua parte condemnari. magisque existimat, id servandum in aquæ pluviæ arcendæ actione, quod in actione damni infecti: quia utrobique non de præterito[41] sed de futuro damno agitur. §. 4. Quod si is fundus, cui aqua pluvia nocet, plurium sit, agere quidem vel singulos posse: sed damni quod post litem contestatam datum sit, non[42] amplius parte sua consecuturum. item si opus restitutum non fuerit, non amplius, quam quod pro parte eorum interfuerit opus restitui, condemnationem fieri oportere. §. 5. Si ex privato[43] agro in agrum communem aqua immittatur, Ofilius ait socium cum eo agere posse. §. 6. Trebatius existimat, si de eo opere agatur, quod manu factum sit, omnimodo restituendum id esse ab eo, cum quo agitur: si vero vi fluminis ager deletus sit, aut glarea[44] injecta[45], aut fossa limo repleta, tunc patientiam duntaxat præstandam.

De alienatione. De successoribus.

12. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

EMptor, nisi simulata[46] venditio est, cæterique successores vel restituere, si velint, opus factum, vel patientiam præstare debent: nam actori moram suam nocere debere manifestum est. † In eadem causa est etiam socius ejus, qui opus fecit, si ipse auctor non fuit. Idemque in donato fundo legatove est.

13. GAJUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo de aquæ pluviæ arcendæ.

SEd venditor[47] aut donator Interdicto quod vi aut clam, de damno & impensis ab actore factis tenebitur.

1. De eo, quod subsedit. De vitio. De manufacto. 2. De damno futuro vel præterito. 4. De opere post litem contestatam facto.

14. PAULUS lib. 49. ad Edictum.

ANtæus[48] ait, si is qui opus fecerit, potentiori vendiderit prædium: quatenus[49] desierit dominus esse, agendum cum eo quod vi aut clam: quod si annus præterierit, de dolo judicium dandum[50].

§. 1. Cum agitur aquæ pluviæ arcendæ, de facto quod nocet, quæritur. † Ideoque si[51] vitio loci pars aliqua soli subsedit[52], quamvis per eam causam aqua pluvia inferiori noceat, nulla competit actio. † Idem fortasse dicitur, si in agro manufactum aliquid subsederit.

§. 2. In hoc judicium, sicut in damni infecti, futurum[53] damnum venit: cum reliquis fere omnibus judiciis præteritum præstetur.

§. 3. De eo quod ante datum est, quod vi aut clam agendum est. de eo, quod post sententiam judicis futurum est, damni infecti caveri oportet: vel ita opus restituendum est, ut nullum periculum damni supersit.

§. 4. De eo opere, quod post[54] litem contestatam factum est, novo judicio agendum est.

15. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

SEd interdum opus, & quod post litem contestatam factum est, tolletur: si id quod antecessit, tolli sine eo non potest.

De alienatione.

16. POMPONIUS lib. 20. ad Sabinum.

POst[55] venditionem & traditionem quod nocitum sit ei fundo, de quo ante judicium acceptum sit aquæ pluviæ arcendæ, nihilominus

1 Meo ex proprio & tuo. *Hal.* 2 Imo non desinit. *l. ultim. infr. arbor. furtim cæsar.* 3 Actio in rem scripta transit ad singularem successorem. *l. 16. infr. h. t.* 4 Aquæ pluviæ arcendæ actio personalis est in rem scripta: ideoque pro damno futuro transit in singularem successorem. *Bart.* Quid? qua nota mere personales a personalibus in rem scriptis distinguuntur? *In rem scripta* non ex contractu vel quasi contractu competunt, sed ex legis dispositione, vel facto delictove alterius, ejus rei qua de agitur, occasione. *Castrens.* 5 Formulam sententiæ & libelli in hac actione pluviæ arcendæ hic explicatam a Bartolo vide. 6 Hac actione non venit damnum, nisi quod post litis contestationem contigit: & sic officium judicis toleratur, & confirmatur per litis contestationem. *l. 24. in fin. infr. h. t.* 7 Adde *l. 11. §. 3. infr. h. t.* 8 Defuncti factum, factum heredis esse intelligitur. 9 Veritas id dicitur, quod apparet, *ut hic.* 10 Cedere loco Gallis est *deguerpir.* Theodulphus: Saxones allodem suam manibus guerpierunt, id est, dimiserunt. Exstat & *Vuerpiendi* verbum apud Ammon. 5. *c* 42. 11 Cessione non liberatur, qui ex suo facto convenitur. vide tamen *l. 48. l. 64. supr. de usufr. l. 7. in fin. supr. de damn.* 12 Qui ei qui nocuit, succedit. 13 Quod alium tangit, ejus consensu perfici debet. *l. 10. infr. h. t. l. ult. infr. de natal. l. 1. §. 11. infr. quod legat. l. 4. C. de servit. & aqua. l. ult. in fin. C. de auctorit. præstanda.* 14 Non licet servitutem, vel jus alicujus eo invito tollere vel minuere. vide quæ scripsi ad *l. 4. infr. de aqua quotid.* 15 *Subaudi*, ex postfacto. 16 Vide *l. 1. supr. de in diem addict.* 17 Volenti nulla fit injuria. 18 Vide *l. 75. infr. de reg. jur.* 19 Spei causa alicui cavendum est. *l. 9. supr. usufr. quemadm. caveat.* 20 Inspicitur quod evenire potest. hinc quærit Bald. An processus factus cum instituto præjudicet substituto non citato? negat Baldus præjudicare. 21 Vide *l. 8. supr. h. t.* 22 Imo, majoris partis consensus sufficit, *l. 19. infr. ad municip.* 23 Paria sunt consentire a principio vel post. 24 Prætor pro Principe vel Senatu. *l. 23. infr. h. t.* S. L. 25 *l. 2.* Ĵ. *de fluminib.* 26 *l. 14. supr. de servit. præd. rustic.* 27 Arcus aquæ ducendæ causa olim fiebant. vide Plin. 2. *epist.* Frontin. *de aquæductib.* 28 De ponte super alterius fundum exstructo, & an domino fundi acquiratur, vid. Joan. Gall. *qu.* 337. Ans. 29 At si specum. *Hal.* specus est locus, ex quo despicitur. *l. 1. §. 3. infr. de rivis.* Porro per specum ducere, est per opertum & occultum. Κατὰ διοπτραν. Διοπτραν autem Græci etiam κλεψύδραν appellant. Græci hic cuniculum interpretantur canalem opertum, *l. 26.* Ĵ. *de damno infecto.* specum canalem apertum: parum tamen inter illa duo differre notat Cujac. 16. *obs.* 17. quod ut melius intelligatur, hujus loci lectionem emendat, ut mox indicabo. 30 At si specus cuniculum. Cujac. *ibid.* 31 De cuniculo adde *l. 26. supr. de damno.* 32 Interesse, seu id quod interest, dividi potest in partes. 33 Id quod interest præstitum ab uno sociorum, recuperatur ab alio pro rata. 34 Mandando sc. vel ratum habendo. Ratum habens dicitur facti auctor *Bald.* & sic paria sunt, facere & ratum habere. 35 Qui ex facto consortis convenitur, ad solam patientiam tenetur. adde *l. 4. l. 5. in fin. supr. h. t.* 36 Qui non agat. *Hal.* Actor est in culpa, qui non dirigit actionem contra obligatum. 37 Sensus est: Nemo cogitur pro alio solvere, licet ab eo possit repetere. vid. *l. 171.* Ĵ. *de reg. jur.* 38 Et sic factum consortis consortem non obligat. 39 *l. 5. l. 8. supr. de noxalib.* 40 Futuri damni est hæc cautio, ut hic dixi *l. 14. §. 2. infr. h. t.* 41 *l. 14. §. 2. infr. h. t.* 42 *§. 1. supr. h. t. l. 6. §. 1.* Ĵ. *h. t.* 43 *l. 6. §. 2. supr. h. t.* 44 Glarea vias extra urbem substernebant veteres. Livius, *lib. 14. in fin.* Censores vias sternendas silice in urbe, glarea extra urbem substernendas marginandasque primi omnium locaverunt. Tibull. 1. *Eleg. 7. in fin.* *Namque opibus congesta tuis hic glarea dura Sternitur.* 45 *l. 2. §. 1. 5. 6.* Ĵ. *h. t.* 46 Successor non dicitur, qui titulum simulatum habet. *l. 55.* Ĵ. *de contrah. empt.* 47 *l. 16.* Ĵ. *h. t. l. 3. §. 2. supr. de alien. judic.* 48 Atteius. *Vulg.* 49 Quatenus, id est, quia. ut *l. certum. 6. supr. de rebus cred. l. 49. infr. de verb. oblig.* 50 Imo, de dolo non datur, quia alia actio competit. *l. 1. §. 6. supr. de dolo.* 51 Vide *l. ult. supr. locati.* 52 Subsidunt, quæ dehiscunt, vel depressa sunt. Ovid. 1. *Metamorph. Jussit & extendi campos, subsidere valles: Fronde tegi sylvas, lapidosos surgere montes.* quo in loco montes surgere, valles subsidere dicuntur. Glossis subsidere, ὑποκαθεσθῆναι. 53 Vide *l. 11. §. 3. supr. h. t.* 54 *l. 23. supr. de judic. l. 11. §. 9. infr. de except. rei judic.* 55 *l. 13. §. 12. supr. de act. empt.*

eo ju-

eo judicio venditorem posse consequi: non quia venditori sed quod rei damnum datum sit: idque eum emptori restituere debere. Sed si antequam noceatur, is cum quo actum sit, vendat [1], statim agendum cum emptore: vel intra annum cum eo qui vendiderit, si judicii [2] evitandi causa id fecerit.

De aqua ducenda. De non usu. 1. De lapide. De consuetudine. 2. De aquæ haustu, an locus medius impediat servitutem.

17. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

SI prius nocturnæ [3] aquæ servitus mihi cessa fuerit, deinde postea alia cessione diurnæ quoque ductus aquæ concessus mihi fuerit, & per constitutum tempus nocturna duntaxat aqua usus fuerim: amitto [4] servitutem aquæ diurnæ, quia hoc casu plures sunt servitutes diversarum causarum. §. 1. [Recte] placuit, non alias per lapidem [5] aquam duci posse, nisi hoc in servitute constituenda comprehensum sit. non [6] enim consuetudinis est, ut qui aquam habeat, per lapidem statum [7] ducat: illa autem, quæ fere in consuetudine [8] esse solent, ut per fistulas aqua ducatur, etiam si nihil sit comprehensum in servitute constituenda, fieri possunt; ita tamen, ut nullum damnum domino fundi ex his detur. §. 2. Via publica intercedente [9] haustus servitutem constitui posse placuit: & est verum. sed non solum si via [10] publica interveniat, sed & si flumen publicum [11], eodem casu, quo interveniente flumine publico, viæ, itineris, actus servitus imponi potest, id est, si non sit impedimento transeunti magnitudo fluminis [12].

§. 3. [Sic] & si non proximo meo prædio servitutem vicinus debeat, sed ulteriori, agere potero jus esse mihi ire agere ad illum fundum superiorem, quamvis servitutem ipse per fundum meum non habeam: sicut interveniente via publica, vel flumine, quod vado transiri potest. † Sed loco sacro vel religioso, vel sancto [13] interveniente, quo fas non sit uti, nulla eorum servitus imponi poterit. §. 4. Sed si fundus medius alterius inter me & te intercedit, haustus servitutem fundo tuo imponere potero, si mihi medius [14] dominus iter ad transeundum cesserit: quemadmodum si ex flumine publico perenni haustu velim uti, cui flumini ager tuus proximus sit, iter mihi ad flumen cedi potest.

De aqua pluvia arcenda. De loco publico. 1. De aqua ducenda per viam publicam.

18. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

SI in publico [15] opus factum est, qua [16] aqua pluvia noceret, agi non potest: interveniente [17] loco publico, agi poterit: causa ejus rei hæc est, quod ea actione non tenetur, nisi dominus solus. §. 1. Sine permissu [18] Principis aqua per viam publicam duci non potest.

De aqua pluvia arcenda. De patientia vicini.

19. POMPONIUS lib. 14. ad Quintum Mucium.

LAbeo [19] ait, si patiente [20] vicino opus faciam, ex quo ei aqua pluvia noceat; non teneri me actione aquæ pluviæ arcendæ.

20. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

SEd hoc ita, si non per errorem [21] aut imperitiam deceptus fuerit: nulla [22] enim voluntas errantis est.

Si venis incisis aqua pervenire ad vicinum desierit.

21. IDEM lib. 32. ad Quintum Mucium.

SI in meo aqua erumpat, quæ ex tuo fundo venas habeat, si eas venas incideris [23], & ob id desierit ad me aqua pervenire, tu non videris vi fecisse, si nulla servitus mihi eo nomine debita fuerit. nec interdicto quod vi aut clam teneris.

De usufructu fundi legato. 1. Quomodo res sit restituenda. 2. Si fructuarius opus fecerit.

22. IDEM lib. 10. ex variis lectionibus.

SI ususfructus fundi legatus fuerit, aquæ pluviæ arcendæ actio heredi & cum herede est, cujus prædium fuerit. Quod si ex opere incommodum aliquod patitur fructuarius, poterit quidem interdum vel interdicto experiri *quod vi aut clam*. † Quod si ei non competat, quærendum est, an utilis ei quasi [24] domino actio aquæ pluviæ arcendæ dari debeat: an vero etiam contendat jus sibi esse uti frui. sed magis est, utilem [25] aquæ pluviæ arcendæ ei actionem accommodare.

§. 1. Non aliter [26] restituisse rem videtur is qui opus fecit, quam si aquam coerceat. §. 2. Sed etsi fructuarius opus fecerit, per quod aqua pluvia alicui noceat, erit quidem actio legitima cum domino proprietatis: an vero etiam utilis in fructuarium actio aquæ pluviæ arcendæ danda sit, quæsitum est: Et magis est, ut detur.

De auctoritate publica. 1. De agro vectigali. 2. De aggeribus.

23. PAULUS lib. 16. ad Sabinum.

QUod Principis aut Senatus jussu [27], aut ab his qui primi agros constituerunt, opus factum fuerit, in hoc judicium non venit. §. 1. Hæc actio etiam [28] in vectigalibus [29] agris locum habet. §. 2. Aggeres juxta flumina in privato facti, in [30] arbitrium aquæ pluviæ arcendæ veniunt, etiamsi trans flumen noceant: ita, si memoria [31] eorum extet, & si fieri non debuerunt.

De aratione & sulcis. 1. De sulcis aquariis. 2. De fossis. 3. De lacubus.

24. ALFENUS lib. 4. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

VIcinus loci superioris pratum ita arabat, ut per sulcos, itemque porcas [32] aqua ad inferiorem veniret. Quæsitum est, an per arbitrum aquæ pluviæ arcendæ possit cogi, ut in alteram partem araret, ne sulci in ejus [33] agrum spectarent? Respondit, non posse [34] eum facere, quominus agrum vicinus, quemadmodum [35] vellet, araret. §. 1. Sed si quis sulcos transversos aquarios [36] faceret, per quos in [37] ejus agrum aqua deflueret, hosce [ut] operiret, [per] arbitrum [38] aquæ pluviæ arcendæ posse cogere. §. 2. Sed & si fossas fecisset, ex quibus aqua pluvia posset nocere, arbitrum, *si* [39] *appareat futurum ut aqua pluvia noceret*, cogere oportere fossas eum explere, &, nisi faceret, condemnare: tametsi [40] antequam adjudicaret, aqua per fossas nunquam fluxisset. §. 3. Lacus cum aut crescerent [41] aut decrescerent, nunquam neque accessionem neque decessionem in eos vicinis facere licet.

De via.

25. JULIANUS lib. 5. ex Minucio.

IS, cujus fundo via debetur, aquæ pluviæ arcendæ agere potest fundi sui nomine: quoniam deteriore [42] via facta fundo nocetur.

De aqua ducenda. De vetustate.

26. SCÆVOLA lib. 4. Responsorum.

SCævola respondit, solere eos, qui juri dicendo præsunt [43], tueri ductus [44] aquæ, quibus auctoritatem vetustas daret, tametsi jus [45] non probaretur.

TIT. IV.

DE PUBLICANIS [46], ET VECTIGALIBUS [47], ET COMMISSIS [48].

Edictum. 1. Qui sunt publicani, & unde nomen habent. 2. Ratio Edicti. 3. Collatio hujus Edicti, actionis vi bonorum raptorum Legis Aquiliæ & furti. 5. Familia quomodo accipitur. 6. De servis exhibendis, & de noxæ deditione.

1. ULPIANUS lib. 55. ad Edictum.

PRætor ait: *Quod publicanus, ejus publicani* [49] *nomine, vi ademerit, quodve* [50] *familia publicanorum: si id restitutum* [51] *non erit, in duplum, aut si post annum agetur, in simplum judicium dabo.* † *Item si damnum injuria furtumve factum esse dicetur, judicium dabo; si id ad quos ea res pertinebit, non exhibebitur* [52], *in dominos sine noxæ deditione judicium dabo.* §. 1. Hic titulus ad publicanos pertinet. † *Publicani* autem sunt, qui publico fruuntur [53]: nam inde nomen habent, sive fisco vectigal pendant, vel tributum consequantur; & omnes, qui quid a fisco conducunt, recte appellantur publicani. §. 2. Dixerit aliquis, Quid utique hoc Edictum propositum est? quasi non & alibi Prætor providerit furtis, damnis, vi [54] raptis? Sed e re putavit, & specialiter adversus [55] publicanos Edictum proponere. §. 3. Quod quidem Edictum in aliqua parte mitius [56] est: quippe cum in duplum datur, cum vi bonorum raptorum in quadruplum [57] sit, & furti manifesti æque in quadruplum [58]. §. 4. Et restituendi facultas publicano vi abrepturm datur: quod si fecerit, omni onere exuitur, & pœnali actione ex hac parte Edicti liberatur. † Unde quæritur, si quis velit cum publicano non ex hoc Edicto, sed ex generali vi bonorum raptorum, damni injuriæ vel furti agere, an possit? & placet posse: idque Pomponius quoque scribit. est enim absurdum meliorem esse publicanorum causam, quam cæterorum effectam opinari. §. 5. *Familia* [59] nomen hic non

1 *l.* 6. §. 4. vid. *l.* 13. *supr. h. t. l.* 3. §. 2. *supr. de alien. judic.* 2 *l.* 3. §. 2. ff. *de alien. judic.* 3 Nocturna aqua, quam noctu tantum ducere licet: diurna, quam etiam interdiu, aut interdiu tantum *l.* 10. §. 1. *supr. quemadm. servit* 4 Aquam diurnam seu aquæ diurnæ servitutem amittimus, aqua nocturna tantum utentes. 5 Adde *l.* 4. §. 5. *in fin supr. si servit.* 6 Eadem est ratio in *l.* 24. *supr de usufr.* Insueta non permissa. 7 *Al.* stratum. 8 Consuetudinem cuique sequi licet, puta arbitro in arbitrio ferendo: procuratori in mandato absentis expediendo. *l.* 31. §. 20. ff. *de adilit.* 9 Media via publica intercedens seu interveniens servitutem aquæ haustus non impedit, *ut hic.* sed nec intermedium flumen publicum, si non sit impedimento transeunti magnitudo fluminis. 10 Publica via intermedia, seu interveniens non impedit servitutem haustus imponi. 11 Flumen publicum jus viæ non impedit. *l. ultim. supr de servitut. præd. rustic.* 12 *d. l. ult. in fin. supr. de servit. præd. rustic.* 13 Sacer, religiosus, vel sanctus locus medius impedit servitutem constitui. *l.* 14. *in fin. supr. de servit.* 14 *l.* 7. §. 1. *supr. comm. præd.* 15 Non in suo. *l.* 3. §. 3. *supr. h. t.* 16 Quo. *Hal.* 17 *l.* 14. §. 2. *supr. de servit.* 18 *l.* 1. §. 42. *infr. de aqua quotidiana.* 19 *Al.* Sabinus: & ita legit Alberic. 20 Et sciente. *l. Gaius.* 39. *supr. de pignorat. C. is qui tacet. de reg. in* 6. Goth. Vide tamen Nic. Vall. *de reb. dub. & quæst. in jur. controv. cap.* 8. Ans. 21 Qui per errorem patitur, non consentit. 22 Vide *l.* 57. *infr. de oblig.* 23 *l.* 1. §. 12. *supr. h. t. l.* 24. *in fin. supr. de damno.* 24 Usufructuarius est quasi dominus. Domino directa: quasi domino utilis actio datur. Ideoque hæc actio aquæ pluviæ arcendæ fructuario non datur: ut quæ soli domino & in dominum detur. 25 Non directam. *l.* 3. *in fin. supr. h. t.* Goth. Duar. 1. *disput. Anniversf.* 11. Est hæc actio quidem personalis, sed tamen in rem scripta ex eo quod in singularem successorem transeat. *l.* 12. *l.* 16. *supr. h. t.* Ans. 26 Rem restituit, qui aquam coercet. 27 Aut publica auctoritate. *l.* 2. §. 3. *supr. h. t.* 28 Domini appellatione utilis dominus, seu utile dominium habens etiam continetur: unde notant, rem vindicantem causa non cadere, si utile tantum rei dominium suum esse probaverit. 29 Adde *l.* 5. *in fin. infr. arbor. furt. cæsar.* 30 Ut aggeres tollat vel tolli faciat. *Goth.* De aggeribus & horum structione licita aut illicita, vide Tholosan. *syntagm. jur. lib.* 4. *cap.* 17. *sub num.* 21. Joh. Plat. *in l. per Bithyniæ. C. de immunitate nemini conced.* Bart. *tract. de fluminib. §. agro. & §. acquiritur.* Ans. 31 *l.* 2. §. 3. *supr. h. t.* 32 Porcæ quæ intra duos sulcos fiunt, quas ait Varro dici, quod porrigant frumentum, Festus *in Porca.* Festo Porcæ rati sulci qui dicuntur aquæ derivandæ causa, dicti quod porcant vel porceant, id est prohibeant aquam frumentis nocere. Nam crebriores sulci, *limi dicuntur.* Nonio porca est terra inter duos sulcos elata, quod ea seges frumentum porrigit: vel signa sulcorum quæ ultra se jaci semina prohibeant. vide Nonium *c.* 1. *in Porcas.* 305. & *c.* 2. *in Porca* 696. 33 Vicini. 34 Adde *l.* 1. §. 3. ff. *h. t.* 35 Agros nostros arare quemadmodum volumus, possumus: neque sulcos transversos pro directis facere cogendi sumus, etiam si directis factis aqua vicino possit nocere. 36 *l.* 1. §. 5. 9 *supr. h. t.* 37 Forte *in cujus*, id est, alterius. 38 Vide *l.* 28. *supr. de probat.* 39 Formulam actionis aquæ pluviæ arcendæ observa. 40 Ut aquæ pluviæ agi possit, sufficit opus nocere posse, licet nondum nocuerit. 41 Lacus interdum crescunt aut decrescunt. *l.* 69 *supr. de contrah. empt. l.* 12. ff. *de adqu. rer. domin.* 42 Qui deteriorem viam facit, fundo nocet. 43 Præesse juri dicendo quid esset, & qui illi, qui juri dicendo præfuerint, notatum a me est *l.* 2. §. 6. ff. *de origine juris.* 44 Et quamcunque servitutem. 45 Titulus scil. *l.* 10. *supr. si serv. vindicet. l.* 3. §. 4. ff. *de aqua quotidiana.*

46 Περὶ τελῶν δημοσίων καὶ τελεστῶν καὶ τελωνῶν 56. *Eclog.* 1. De fraudibus publicanorum vide Livium 25. & Suidam. vide Cujac. *hic.* de audacia eorundem vide *l.* 12. ff. *h. t.* Goth. Publicanus dicitur quasi publice peccans. Abb. *cap. novit. extr. de publican.* Ans. 47 *L.* 4. *C.* 61. & 4. *C. Theod.* 11. Possis addere *L.* 10. *C.* 16. 19. 21. 22. ad 30. Vectigal est portorium, quod fisco debetur vel Reipublicæ mercis nomine. Onus est mercium non mercatorum. Nam non mercatores solvunt vectigal. Quid stipendium a tributo differat, vid. Cuj. 7. *obs.* 3. quid tributum a vectigali, vid. eundem 3. *obs.* 4. vide Theoph. §. *per traditionem.* 40. *Instit. de rer. divis.* Goth. Adi Parlador. *rer. quot. cap.* 4. Bossium *tit.* 1. *de vectig. fol.* 395. Mod. 48 Commissum Græci τὸ κλεπτοτελώνημα appellant: hinc titulus, περὶ κλεπτοτελωνήματος, 56. *Eclog.* estque mercium casus, quæ ad publicanum professæ non sunt: vel pœna omissæ professionis, vel periculum mercium, aut rerum venalium improfessarum. Commissum dicitur, quod in legem Cæsaris committat, qui professionem mercium omittit. Varro *de re rustica.* Ad publicanum profitentur, ne legem censoriam omittant. vide Cujac. *C. h. t.* 49 Quod publicanus ejus publici nomine &c. sic enim legitur in Basilicis ὀνόματι τοῦ τέλους Cujac. *hic.* 50 Familiæ seu famuli factum domino adscribitur seu imputatur, quoties famulus ipse deliquit in eo ministerio, officio negotiove, cui a domino suo præpositus est: merito enim qui præposuit ita negligentem hominem, sibi suæque negligentiæ id imputare debet. de quo vide Capellam Tholosanum, & ibi Aufrerium, *decis.* 199. adde *l. licet.* 6. §. *in factum.* 3. *supr. naut. caupones. l.* 1. *infr. furti adversus nautas.* §. *item exercitor.* 3. *Inst. de obligat. quæ ex quasi delicto. l. si servus.* 27. §. *si fornicarius.* 9. §. *Proculus.* 11. *supr. ad l. Aquil.* 51 §. 4. ff. *h. t. l.* 5. ff. *h. t.* 52 §. 6 ff. *h. t.* 53 Qui publica vectigalia conducta habent. *l.* 12. *in fin.* ff. *h. t.* 54 Adde *l.* 2. §. 20. ff. *vi bonor. raptor.* 55 *l.* 195. §. 3. ff. *de verb. sign.* 56 Hoc Edictum mitius est in quibusdam, quam vi bonorum raptorum. 57 *Inst. vi bonor. raptor in pr.* 58 §. 5. *Inst. de oblig. quæ ex delicto.* 59 Familiam habebant publicani in salinis, agris, portubus, custodiis. Cicero *pro Lege Manilia.*

tantum ad ſervos [1] publicanorum referemus: verum & qui in numero familiarum ſunt publicani. Sive igitur liberi ſint, ſive ſervi alieni, qui publicanis in eo vectigali miniſtrant, hoc Edicto continebuntur. † Proinde & ſi ſervus publicani rapuit, non [2] tamen in ea familia conſtitutus, quæ publico vectigali miniſtrat, hoc Edictum ceſſabit.

§. 6. Quod noviſſime [3] Prætor ait, *Si hi non exhibebuntur* [4], *in dominos ſine noxæ deditione judicium dabo*, hoc proprium eſt hujus Edicti: quod ſi non exhibeantur ſervi, competit judicium ſine noxæ deditione. ſive habeant eos in poteſtate, ſive non [5]; ſive poſſint exhibere, ſive non poſſint:

2. GAJUS lib. 21. ad Edictum provinciale.

NEc liceat [6] domino abſentem defendere;

Si plures ſervi furtum vel damnum admiſerint.

3. ULPIANUS lib. 55. ad Edictum.

CUm ſi exhibuiſſent, noxali judicio convenirentur. Idcirco autem tam dura conditio eorum effecta eſt: quia debent [7] bonos ſervos ad hoc miniſterium eligere. §. 1. Quod ait *in dominos*, ſic accipiendum eſt, in ſocios vectigalis, licet domini non ſint. §. 2. Ante autem [8] auctorem dicere oportet, quem vel quos deſideret exhiberi, ut, ſi non exhibeantur, hinc agatur. Sed ſi dicatur, *Exhibe* [9] *omnes, ut poſſim dignoſcere quis ſit*, puto audiendum. §. 3. Si plures ſervi id furtum vel damnum admiſerint: hoc debet ſervari, ut ſi tantum [10] præſtetur, quantum ſi unus liber feciſſet, abſolutio fiat.

De herede publicani. 1. De rebus quas in uſus advehendas ſibi mandant Præſides. 2. De conſuetudine.

4. PAULUS lib. 52. ad Edictum.

SI publicanus, qui vi ademit, deceſſerit: Labeo ait in heredem [11] ejus, quo locupletior factus ſit, dandam actionem. §. 1. De rebus quas in uſus advehendas ſibi mandant Præſides, Divus Hadrianus Præſidibus [Galliarum] ſcripſit, *Ut quotiens quis in uſus* [12] [*aut*] *eorum qui provinciis exercitibusve præſunt, aut Procuratorum ſuorum, uſus ſui cauſa mittet quendam empturum: ſignificet libello manu ſua ſubſcripto, eumque ad publicanum mittat, ut ſi quid amplius quam mandatum eſt, transferret, id munificium* [13] *ſit.* §. 2. In omnibus vectigalibus fere conſuetudo [14] ſpectari ſolet: idque etiam Principalibus Conſtitutionibus cavetur.

De re reſtituta. 1. Duplum quomodo accipitur.

5. GAJUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo de publicanis.

HOc Edicto efficitur, ut ante acceptum quidem judicium reſtituta re actio evaneſcat: poſt acceptum vero judicium nihilominus pœna duret. ſed tamen abſolvendus [15] eſt etiam, qui poſt acceptum judicium reſtituere paratus eſt. §. 1. Quærentibus autem nobis, utrum duplum totum pœna ſit, & præterea rei ſit perſecutio; an in duplo ſit & rei perſecutio, ut pœna ſimpli ſit: Magis placuit, ut res in duplo ſit [16].

De multis publicanis.

6. MODESTINUS lib. 2. de Pœnis.

SI multi publicani ſint, qui illicite quid exegerunt: non multiplicatur dupli actio, ſed omnes partes [17] præſtabunt: & quod ab alio præſtari non poteſt, ab altero exigetur, ſicut Divus Severus & Antoninus reſcripſerunt. nam inter criminis reos, & fraudis participes, multum eſſe [18] conſtituerunt [19].

De poſſeſſoribus & vectigalibus præteriti temporis. 1. De pœna commiſſi pupillo remittenda.

7. PAPIRIUS JUSTUS lib. 2. de Conſtitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus reſcripſerunt, *in vectigalibus ipſa* [20] *prædia* [21] *non perſonas conveniri*: & ideo poſſeſſores [22] etiam [23] præteriti temporis vectigal ſolvere [debere]: eoque exemplo [24] actionem, ſi ignoraverint, habituros [25]. §. 1. Item reſcripſerunt, pupillo [26] remittere ſe pœnam commiſſi, ſi intra diem trigeſimum [27] vectigal intuliſſet.

De heredibus ejus qui vectigal fraudavit.

8. PAPINIANUS lib. 13. Reſponſorum.

FRaudati vectigalis crimen [28] ad heredem [29] ejus qui fraudem contraxit, commiſſi ratione transmittitur. §. 1. Sed ſi unus ex pluribus heredibus rem munem [30] cauſa vectigalis ſubripiat, portiones cæteris non auferuntur.

De cautione a conductore vectigalium.

9. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

LOcatio vectigalium, quæ calor [31] licitantis [32] ultra modum ſolitæ conductionis inflavit [33], ita demum admittenda eſt, ſi fidejuſſores idoneos, & cautionem is, qui licitatione vicerit [34], offerre paratus ſit.

§. 1. Ad conducendum vectigal invitus [35] nemo compellitur: & ideo impleto tempore conductionis elocanda [36] ſunt. §. 2. Reliquatores [37] vectigalium ad *iterandam* conductionem, antequam [38] ſuperiori conductioni ſatisfaciant, admittendi non ſunt. §. 3. *Debitores fiſci, itemque Reipublicæ*, vectigalia conducere prohibentur [39], ne ex alia cauſa eorum debita onerentur: niſi forte tales fidejuſſores [40] obtulerint, qui debitis eorum ſatisfacere parati ſint. §. 4. Socii vectigalium, ſi ſeparatim partes adminiſtrent, alter ab altero minus idoneo in ſe portionem transferre jure deſiderat. §. 5. Quod illicite [41] publice privatimque exactum eſt, cum altero tanto [42] paſſis injuriam exſolvitur: per vim vero extortum cum pœna tripli reſtituitur. amplius extra ordinem [43] plectuntur: alterum enim utilitas privatorum, alterum vigor publicæ [44] diſciplinæ poſtulat. §. 6. Earum rerum vectigal, quarum [45] nunquam præſtitum eſt, præſtari non poteſt. Quod ſi præſtari conſuetum indiligentia publicani omiſerat, alius exercere non prohibetur.

§. 7. Res *exercitui* paratas [46] præſtationi vectigalium ſubjici non placuit. §. 8. *Fiſcus* ab omnium vectigalium præſtationibus immunis eſt. mercatores autem, qui de fundis fiſcalibus mercari conſuerunt, nullam immunitatem [47] ſolvendi publici vectigalis uſurpare poſſunt.

Vectigalia neque inſtitui neque reformari poſſe ſine præcepto Principis. 1. De penſionibus non ſolutis a conductoribus.

10. HERMOGENIANUS lib. 5. Epitomarum.

VEctigalia ſine [48] Imperatorum præcepto, neque Præſidi, neque curatori [49], neque curiæ conſtituere, nec præcedentia reformare, & his vel addere vel diminuere licet. §. 1. Non ſolutis vectigalium penſionibus, pellere [50] conductores, necdum etiam tempore conductionis completo, vel ab his uſuras ex mora exigere permittitur.

Quæ hoſtibus vendi non poſſunt. 1. De agris publicis, qui in perpetuum locantur. 2. De illicite in navem impoſitis. 3. De herede. 4. De emptione rei, quæ commiſſo vindicata eſt. Quo caſu conductor iterum conducere cogitur.

11. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

COtem [51] ferro ſubigendo [52] neceſſariam, hoſtibus quoque venundari, ut ferrum [53] & frumentum, & ſales [54], non ſine periculo capitis licet. §. 1. Agri publici, qui in perpetuum locantur, a curatore ſine [55] auctoritate principali revocari non poſſunt. §. 2. Dominus navis ſi illicite aliquid in nave, vel ipſe vel vectores [56] impoſuerint, navis quoque fiſco vindicatur. Quod ſi abſente domino id a magiſtro, vel gubernatore, aut proreta, nautave aliquo [id] factum ſit: ipſi quidem capite puniuntur commiſſis mercibus, navis autem domino reſtituitur [57]. §. 3. Illicitarum [58] mercium perſecutio heredem [59] quoque adfligit [60]. §. 4. Eam rem, quæ commiſſo vindicata eſt, dominus emere non prohibetur, vel per ſe, vel per alios [61] quibus hoc mandaverit. §. 5. Qui maximos fructus ex redemptione vectigalium conſequuntur, ſi poſtea tanto locari non poſſunt, ipſi ea prioribus penſionibus ſuſcipere compelluntur [62].

De audacia & temeritate publicanorum compeſcenda. 1. Verba Edicti. 2. Familia *quomodo hic accipitur. 3. Qui ſunt* publicani.

12. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum [63].

QUantæ audaciæ [64], quantæ temeritatis ſint publicanorum factiones, nemo eſt qui neſciat; idcirco Prætor ad compeſcendam eorum audaciam hoc Edictum [65] propoſuit. §. 1. *Quod familia* [66] *publicanorum* [67] *furtum feciſſe dicetur, item ſi damnum injuria fecerit, & id, ad quos ea res pertinet, non exhibetur* [68]*: in dominum* [69] *ſine noxæ deditione judicium dabo.* §. 2. Familiæ [70] autem appellatione hic ſervilem familiam contineri ſciendum eſt. † Sed & ſi bona fide publicano alienus ſervus ſervit, æque continebitur. fortaſſis & mala fide: plerumque enim vagi ſervi & fugitivi in hujusmodi operis etiam a ſcientibus habentur. † Ergo & ſi homo liber ſerviat, hoc Edictum locum habet.

1 *l.* 12. §. 2. *infr. h. t.* 2 Zaſius (opinor, ut jocos ſerio lectori reponat) hinc colligit, clericorum concubinas non eſſe fori Eccleſiaſtici: cum hic familiæ nomine juſta ac legitima familia intelligatur. 3 *l.* 1. *in pr.* & §. 4. *ſupr. h. t.* 4 *l.* 3. §. 4. *ſupr. ad exhib.* 5 Imo liberantur, ſi non habent. *l.* 13. §. 3. *infr. h. t.* 6 Nec licebit. *Hal.* imo licebit. *l.* 21. §. 1. *ſupr. de noxalibus.* 7 *l.* 7. §. 4. *ſupr. nautæ. caupones.* 8 Ordinem procedendi in hac actione obſerva. 9 *l.* 3. §. 7. *ſupr. ad exhibend. l.* 2. *C. ad exhibend.* vid. quæ notavi ad *Novell.* 90. *c.* 1. & Bellovifanum, 2. *c.* 2. *n.* 20. 10 *l.* 32. *ſupr. ad leg. Aquil.* 11 Vid. *l. ult.* §. 13. *infr. h. t.* 12 *l.* 9. §. 7. *infr. h. t.* vide quæ notavi ad *l.* 19. *ſupr. de teſtib.* 13 Id eſt, muneribus obnoxium. vide *l.* 18. *ad fin. infr. de verbor. ſignif. l.* 13. *C. Theod. de annonis & tributis. l.* 9 *l.* 11. *C. Theod. de indulgent. debit.* 14 *l.* 9. §. 6. *infr. h. t.* 15 Mora per litis conteſtationem cum effectu non committitur. *Accurſ.* 16 Vid. tamen *l.* 9. §. 5. *infr. h. t.* 17 Et ita fiet exactio pro parte, niſi alter non ſit ſolvendo. *Bart.* 18 Multum intereſſe. *Hal.* 19 Cur ita? Qui fraudis ſunt participes, tenentur in ſolidum ſine diſcuſſione: qui rei ſunt criminis, poſſunt juvari beneficio diſcuſſionis. 20 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 7. *C. de cenſib. & cenſitoribus lib.* 11. *tit.* 57. Goth. Adde Leonin. *emendat. lib.* 1. *cap.* 8. *n.* 2. Anſ. 21 Vectigalia res ipſæ præſtant, non perſonæ, *ut hic. l.* 39. §. 5. ff. *de leg.* 1. *l.* 3. *C. de annonis & tributis lib.* 10. *tit.* 16. ſic indictiones (quarum nomine continetur tributoria & annonaria functio) non perſonis, ſed rebus indici ſolent. *l.* 3. *C. de annonis & tributis lib.* 10. *tit.* 16. 22 Id eſt, emptores. *l.* 36. *infr de jure fiſci.* adde *l.* 14. *infr. h. t.* 23 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 2. *C. ſine cenſu* 24 Ex empto. Cujac. 1. *obſ.* 5. 25 Recte: nam ſcientibus non datur actio ex empto. 26 *l. ult.* §. 9. ff. *h. t. l.* 9. §. 5. *ſupr. de minorib.* 27 Vide quæ notavi ad *l.* 1. *C. ſi propter publicas penſitationes.* 28 Crimen eſt vectigal fraudare, *l.* 14. *infr. h. t.* ſciendum tamen Scholaſticis illud ænigma placere, licet f. g. id eſt, licet fraudare gabellam, de quo plenius vide Socin. *reg.* 164. 29 *l.* 11. §. 3. *l.* 14. ff. *h. t.* 30 Rem communem *vulg. Hal.* τὸ κοινὸν κλεπτοτελωνήσει πρᾶγμα 56. *Eclog.* 1. *c.* περὶ κλεπτοτελωνήματος. Alii *rem munem* interpretantur rem obligatam fiſco, quod Cujacio diſplicet. *Municare* dixere Latini pro *communicare*, Feſto auctore, & *mentum* pro *commento.* vid. Cujac. 9. *obſ.* 24. *in fin.* Goth. Et Rævard. *var. lib.* 3. *cap.* 2. Anſ. 31 Quæ calore licitantis inflatur. *Hal.* Porro calorem licitantis dixit, ut alibi idem noſter Paulus calorem iracundiæ. *l.* 48. *infr. de reg. jur.* Calor licitantis Ciceroni 1. *ad Attic.* 14. eſt cupiditas nimia licitantis. 32 Licitantem perperam Philelphus in epiſtolis proxenetam interpretatur. Licitator Gallis, *le plus offrant.* 33 *Al.* inflatur, admittenda eſt &c. Alciat. 1. *diſpunct.* 12. 34 *l.* 4. *C. de vectigal. & commiſſ.* 35 *l.* 3. §. 6. *infr. de jure fiſci. l.* 7. *l.* 11. *C. de locato.* 36 Tempore conductionis licitatores alloquendi ſunt. *Hal.* tempore conductionis ea locanda ſunt. *vulg.* 37 Licitatores. *Hal.* reliquator eſt, qui reliqua traxit. *l.* 102. §. 2. *infr. de ſolut.* 38 *l.* 4. *C. de ſuſceptorib. præpoſ. lib.* 10. *tit.* 70. 39 V. *l. un. C. ne tutor vel curator vectig.* 40 *l.* 7. *C. de locato.* 41 *l.* 3. 4. *C. vectig. nova.* 42 *l.* 5. *in fin. ſupr. h. t.* 43 Exilio perpetuo, 59 *Ecl. tit.* 4. uſurarios ac fœneratores extra ordinem puniri, hinc colligitur. dixi ad *l.* 20. *C. ex quib. cauſ. infam.* 44 Vide *l.* 95. §. 1. *infr. de ſolut.* 45 *l.* 4. *in fin. ſupr. h. t. l.* 3. §. 6. *infr. de jure fiſci.* 46 *l.* 4. §. 1. *ſupr. h. t.* 47 ἐνδοματικὰ, indultoria 56. *Eclog.* 8. *c.* 4. & *cap.* 7. 48 *C. vectig. nova inſt. non poſſe.* Goth. Pro intellectu hujus l. vid. Kinſchot *reſponſ.* 109. *num.* 5. & Jacob. Bornit. *de ærar. reat. lib.* 1. *c.* 1 *in fin.* Anſ. 49 ἢ τῷ καθολικῷ 56. *Eclog.* 1. *cap.* 8. id eſt, procuratori Cæſaris de qua voce vid. quæ notavi ad *l.* 5 *C. de jure fiſci.* ubi plenius de Catholicis vid. Cujacium. 50 Gabellarum emptores ſi ſua die ſuove termino ſolvere deſierint, ſtatim eis poteſt auferri gabella, ſi communitati viſum ita fuerit. *Caſtr.* 51 56. *Eclog. c.* 12. περὶ κεκωλυμένων εἰδῶν. *Goth.* V. Georg Cabed. *lib.* 2. *deciſ.* 62. *num.* 5. & *deciſ.* 115. *per tot.* & Joann. a Sand. *deciſ. Friſicar. lib.* 3. *tit.* 6. *defin.* 4. Anſ. 52 Id eſt, acuendo. Horat. *Fungar vice cotis acutum Reddere quæ ferrum valet exors ipſa ſecandi.* Ferri aciem excitari cotibus dixit Plin. 18. *cap.* 28. 53 Hoſtibus ferrum, frumentum & ſalem, & cotem ferro ſubigendo vendere, capitale eſt. adde *l.* 1. *l.* 2. *C. quæ res exportari.* 54 Adde *l.* 11. *C. de vectigalib.* 55 Vide quæ notavi ad *l.* 11. *ſupr. de evict.* vide *l.* 1. *in fin. ſupr. ſi ager vectigal.* 56 Adde *tit. C. quæ res exportari.* 57 Ignoranti. *l. ult.* §. 11. ff. *h. t.* 58 Illicitæ merces olim quædam fuerunt, *ut hic. l.* 6. §. 4. *ſupr. de offic. Præſid. l.* 1. *in fin ſupr de his, quæ ut indignis. l. un. C. de litorum & itinerum cuſtodia.* Tertull 5. *adverſ. Marcion in pr* Quæ fuerint illæ merces ac negotiationes illicitæ, præter exempl de purpuræ venditione privatis prohibita, vid. *l.* 1. *C. quæ res venire non poſſunt.* adde *l.* 1. *C de veſtibus holoberis* de oleo, vino, armis, *l.* 1. *l.* 2. *C. quæ res exportari. Nov. de Armis.* adde *l.* 11. *C. de vectig.* de equo vid. *l.* 12. §. 1. ff. *de re militari.* 59 *l.* 8. *ſupr. h. t. l.* 14. *in fin.* ff. *h. t.* 60 *Al.* adficit. 61 *l.* 22. §. 2. *ſupr. mandat.* 62 Hodie compelli non videntur: *l.* 3. §. 6. ff. *de jure fiſci.* adde *l.* 9. §. 1. ff. *h. t.* excipi tamen poſſe videtur hic caſus. vid. Accurſ. *l.* 7. in verbo damnaretur. *C. de locat.* 63 Titulo de furtis. vid. *l.* 195. §. 3. ff. *de verb. ſign.* 64 Vide Livium 25. Publicanorum hi mores apud Suidam πεπαῤῥησιασμένη βία, ἀνεπιτίμητος ἁρπαγὴ, ἀναίσχυντος πλεονεξία, πραγματεία λόγον μὴ ἔχουσα, ἀναιδὴς ἐμπορία vid. Cujac. *hoc tit. in paratit.* adde *l.* 1. §. 1. ff. *h. t.* 65 Ex Edicto Neronis adverſus publicanos, primum Prætores & Præſides extra ordinem jura reddiderunt, ut Corn. Tacitus ſcribit; deinde Prætores. 66 Vid. §. 2 ff. *h. t.* 67 Publicani qui, v. §. 3. *l.* 13. ff. *h. t.* 68 Non exhibebitur. *Hal.* adde *l.* 1. *in pr* ff. *h. t.* 69 An & in heredem? vid. *l.* 13. *in fin. l.* 14. ff. *h. t.* 70 *l.* 1. §. 5. ff. *h. t.*

§. 3. *Publicani* [1] autem dicuntur, qui publica vectigalia habent conducta.

De venditione, manumiſſione, fuga, 3. Morte ſervi. 4. De tempore hujus actionis. De ſucceſſoribus.

13. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

SEd & hi qui ſalinas [2], & cretifodinas, & metalla habent, publicanorum loco ſunt. §. 1. Præterea & ſi quis vectigal conductum a Republ. cujuſdam municipii habet, hoc Edictum locum habet. §. 2. Sive autem vendidit ſervum, vel manumiſit, vel etiam fugit ſervus: tenebitur ſervi nomine, qui tam factioſam familiam habuit. §. 3. Quid tamen, ſi ſervus deceſſerit? videndum an publicanus teneatur quaſi facti ſui nomine. ſed puto, quia [3] facultatem non habet exhibendi, nec dolus ejus interceſſit, debere eum liberari [4]. §. 4. Hanc actionem perpetuam dabimus, & heredi, cæteriſque ſucceſſoribus.

De dominio rei commiſſæ. De herede & quolibet poſſeſſore.

14. ULPIANUS lib. 8. Diſputationum.

COmmiſſa vectigalium nomine etiam ad [5] heredem tranſmittuntur. nam quod commiſſum eſt, ſtatim deſinit ejus eſſe qui crimen [6] contraxit; dominiumque rei vectigali adquiritur. ea propter commiſſi perſecutio, ſicut adverſus quemlibet poſſeſſorem [7], ſic [&] adverſus heredem competit.

De cotibus ante certum diem non evehendis.

15. ALFENUS VARUS lib. 7. Digeſtorum.

CÆſar, cum inſulæ Cretæ [8] cotorias locaret, legem ita dixerat, *Ne quis* [9] *præter redemptorem poſt Idus Martias cotem ex inſula Creta fodito, neve eximito, neve avellito*: cujuſdam navis onuſta cotibus ante Idus Martias ex portu Cretæ profecta, vento [10] relata [11] in portum erat: deinde iterum poſt Idus Martias profecta erat. Conſulebatur, num contra legem poſt Idus Martias ex inſula Creta cotes exiſſe viderentur? Reſpondit, tametſi portus [quoque], qui inſulæ eſſent, omnes ejus inſulæ eſſe viderentur: tamen eum qui ante Idus Martias profectus ex portu [eſſet], & relatus tempeſtate in inſulam deductus eſſet, ſi inde exiſſet, non videri contra legem feciſſe: præterea, quod jam initio evectæ cotes viderentur, cum ex portu navis profecta eſſet.

De ſervo actore vel delinquente. De rebus peculiaribus. 3. De ſervis venalibus vel uſualibus. De novitiis vel veteranis. 4. De ſervis qui in fuga ſunt. 5. Si quis ſe ignoraſſe dicat. 6. De officio publicani. 7. Species pertinentes ad vectigal. 8. De adverſa tempeſtate. 9. De minore qui in ſola profeſſione erravit. 10. De eo, qui per errorem in cauſam commiſſi incidit. 11. De eo quod colonus vel ſervi domini illicite in prædio fecerunt. 12. Si quis profeſſus non ſolverit. 13. De heredibus. 14. De indebito ſoluto.

16. MARCIANUS libro ſingul. de Delatoribus.

INterdum nec vendendus [12] eſt [is] ſervus [13] qui in commiſſum cecidit [14], ſed pro eo æſtimatio a domino danda eſt. Divi enim Severus & Antoninus reſcripſerunt, cum is ſervus qui actum [15] domini geſſiſſe diceretur, in commiſſum cecidiſſet: venire [16] non debuiſſe, ſed pro eo viri boni arbitratu æſtimationem oportuiſſe dari. §. 1. Iidem autem eadem [epiſtola] reſcripſerunt, ſi quis improfeſſus ſervus fuerit, & probabitur in commiſſum cecidiſſe, & aut uxorem corrupiſſe domini dicatur, aut aliud quid gravius admiſiſſe, ut cognoſcat procurator: & ſi in his cauſis [eſſe] compertus ſit, æſtimetur, & ad pœnam domino tradatur. §. 2. Iidem Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, mancipiis commiſſis res peculiares non [17] eſſe in eadem cauſa, niſi hoc, quod proprio nomine in cauſam commiſſi incidit. §. 3. Quotiens quis mancipia invecta profeſſus non fuerit, ſive venalia, ſive [18] uſualia [19]: pœna commiſſi eſt, ſi tamen novitia [20] mancipia fuerint, non etiam veterana [21]. Sunt autem veterana, quæ anno continuo in urbe ſervierint: novicia autem mancipia intelliguntur, quæ annum nondum ſervierint. §. 4. Servi qui in fuga [22] ſunt, in commiſſum non cadunt: cum ſine voluntate domini fines egreſſi [23] ſunt. & ita Principalibus Conſtitutionibus cavetur: ſicut Divus quoque Pius ſæpiſſime reſcripſit, ne [24] (inquit) in poteſtate ſervorum ſit, invitis vel ignorantibus dominis fugæ ſe tradendo, poteſtati dominorum ſe ſubtrahere. §. 5. Licet quis ſe ignoraſſe [25] dicat, nihilominus eum in pœnam vectigalis incidere, Divus Adrianus conſtituit. §. 6. Divi quoque Marcus & Commodus reſcripſerunt, *non imputari publicano, quod non inſtruxit transgredientem: ſed illud cuſtodiendum, ne decipiat profiteri volentes.* §. 7. Species pertinentes ad vectigal [26]: cinnamomum [27], piper [28] longum, piper album, folium [29] pentaſphærum [30], [folium barbaricum], coſtum [31], coſtamomum [32], nardi ſtachys [33], caſſia turiana [34], xylocaſſia, ſmyrna [35], amomum [36], zingiberi [37], malabathrum [38], aroma Indicum, chalbane [39], laſer [40], [alchelucia [41]] ſargogalla [42], onyx [43] Arabicus, cardamomum [44], xylocinnamomum [45], opus byſſicum [46], pelles Babylonicæ [47], pelles Parthicæ [48], ebur, ferrum [49] Indicum, carpaſum [50], lapis univerſus [51], margarita, ſardonix [52], ceraunium [53], hyacinthus [54], ſmaragdus [55], adamas, ſaffirinus [56], callainus [57], beryllus [58], chelynie, [hopia [59]] Indica, vel [60] adſerta, metaxa [61], veſtis ſerica vel ſubſerica, vel attincta [62], carbaſea, nema ſericum [63], ſpadones [64], Indici leones, leænæ, pardi, leopardi, pantheræ [65], purpura: item [marocorum [66]] lana, fucus [67], capilli Indici.

§. 8. Si propter neceſſitatem [68] adverſæ tempeſtatis expoſitum onus fuerit, non debere hoc commiſſo vindicari, Divi fratres reſcripſerunt. §. 9. Divus quoque Pius reſcripſit; cum quidam intra legitimam [69] ætatem eſſe dicebat, & uſus [70] cauſa mancipia duxiſſet, & in ſola [71] profeſſione erraſſet: ignoſcendum eſſe ei.

§. 10. Divi quoque fratres reſcripſerunt, eum quidam non per fraudem, ſed [72] per errorem [73] in cauſam commiſſi incidiſſet: ut duplo vectigali contenti publicani ſervos reſtituant. §. 11. Magnus [74] Antoninus reſcripſit: ſi colonus vel ſervi domini prædii ferrum [75] illicite in prædio fecerint ignorante domino, nulla pœna dominum teneri. §. 12. Si quis profeſſus [76] apud publicanum fuerit, non tamen vectigal ſolverit [77], hoc concedente [78] publicano (ut ſolent facere), Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt res in commiſſum non cadere. *Cum enim* (inquiunt) *profeſſiones recitantur, commiſſum ceſſat*; cum poterit ſatisfieri fiſco ex bonis publicanorum vel fidejuſſorum. §. 13. Pœnæ ab heredibus peti non poſſunt, ſi non eſt quæſtio mota vivo eo, qui deliquit [79]: & hoc ſicut in cæteris pœnis, ita & in vectigalibus eſt. §. 14. Si quid autem indebitum per errorem [80] ſolventis publicanus accepit, retro eum reſtituere oportere, Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

1 *l.* 1. §. 1. ff. *h. t.* adde *l.* 1. ff. *h. t.* *l.* 16. ff. *de verb. ſign.* 2 Vid. *l.* 11. *C. de vectig.* 3 Adde *l.* 26. §. 4. ff. *de noxal.* 4 Imo non liberatur. tenetur enim ſive habeat, ſive non habeat. *l.* 1. *in fin.* ff. *h. t.* 5 Vide *l.* 111. *in fin.* ff. *de reg. jur.* 6 Crimen eſt vectigal fraudare. vid. *l.* 8. ff. *h. t.* 7 *l.* 7. *l.* 11. §. 3. *ſupr. h. t.* 8 De Creticis cotoriis, Plin. 18. *c.* 28. Quædam, inquit, partes Italiæ poſt meſſem ſecant. Fuit hoc quoque majoris impendii, apud priores Creticis tantum tranſmarinisque cotibus notis, nec niſi oleo falcis aciem excitantibus. Igitur cornu propter oleum ad crus ligato fœnifex incedebat. Italia aquarias cotes dedit limæ vice imperantes ferro. 9 Vid. Forn. *lib.* 1. *ſelect. c.* 25. & Conſtantium Landum *prætermiſſ. cap.* 10. Mod. 10 *l.* 16. §. 8. ff. *h. t.* Cicer. *de invent.* Caſus nautam excuſat: involuntaria non puniuntur. adde *l.* 16. §. 8. ff. *h. t.* Patres eadem ratione in Synodo Ancyrana ad communionem eos admiſerunt, quorum manus ſacrificiis idolorum violenter admotæ fuerant. vid. *acta Synod. Ancyrans cap.* 3. adde quæ ſcripſi ad *l.* 109. ff. *de reg. jur.* & Cicer. 2. *de invent.* & *l.* 29. §. 3. ff. *ad l. Aqu.* Ariſtot. 2. *Ethic.* 2. His accedat illud Livii *lib.* 1. Conſolatur ægram animi Lucretiam avertendo noxam ab coacta in auctorem delicti: mentem peccare, non corpus: & unde conſilium abfuerit, culpam abeſſe: Vos, inquit, videritis, quid illi debeatur: Ego me etſi peccato abſolvo, ſupplicio non libero. *Goth.* Declarationem hujus leg. vid. apud Leonin. *conſ.* 7. *n.* 11. *Anſ.* 11 Id eſt, rejecta. Cicero *orat. pro Cæcinna.* 12 A quo? a fiſco. 13 Privati. 14 Ob improfeſſas merces, vel non ſolutum vectigal. 15 Actor, qui actum domini gerit, *ut hic.* adde *l. ultim. ſupr. de offic. Præſid. l.* 8. *l.* 30. *l.* 46. §. 7. ff. *de jure fiſci.* 16 Hinc imperite colligit Cæpola *cent.* 15. executionem ſententiæ criminalis poſſe differri, ſi condemnatus geſſerit aliena negotia, nec rationem reddiderit. id enim refutatur ex iis quæ notavi ad *l.* 6. ff. *de pœnis.* 17 Vide *l.* 3. ff. *de evict.* 18 Venalia ab uſualibus hic diſtinguuntur: ut & Sabino, 2. Juris Civilis apud Gellium. adde *l. nam quod.* 4. §. *item ſi quis.* 2. ff. *de penu legata.* 19 Uſualia ſunt, quæ quis ut vendat, vel ut iis utatur, advehit. §. 9. *infr. h. t.* vid. *l.* 5. *C. h. t.* 20 Novitia mancipia, quæ anno continuo non ſervierunt. 21 Veterana mancipia, quæ in urbe, non in agro, continuo anno ſervierunt. vid. *l. ult.* §. *ult. ſupr. de ædil.* 22 *l.* 9. ff. *de ſervis export. l.* 1. 2. *C. ſi ſerv. export.* 23 Fines ingreſſi, Cuj. 14 *obſ.* 3. 24 Similis eſt ratio in *l.* 27. §. 1. *in fin.* ff. *ad l. Aquil.* 25 Adde §. 6. §. 10 ff. *h. t.* 26 Ad vectigal, puta cinnamomum *Hal.* adde & *l.* 5. *C. h. t.* 27 Frutex, qui in Æthiopia naſcitur: cujus vis in cortice poſita eſt. vid. Plin. 21. *cap.* 20. & Dioſcor. Rariſſimum fuiſſe ſuo tempore ſcribit Galenus, nec alibi conditum, quam in ſcriniis Imperatoris. Garcias ab Orto in *libello de Aromatibus*, cannellam hodie appellari ſcribit. Hebræi Kinnamon, *Exod.* 30. *v.* 23. *Prov.* 7. *cap.* 17. 28 De pipere longo & albo vid. Solin. *c.* 55. 29 De foliorum uſu vide quæ notavi ad *l.* 12. §. 1. ff. *de uſu & habit.* folium dicitur, quod ſine ulla radice innatat: & ita in Indiæ litoribus colligitur: fertur eſſe Paradiſi herba, guſtu nardum refert. 17. Iſid. 9. 30 Folium garyophyllum coſtum, *vulg. alii legunt*, folium Hadroſpherum, & idem eſſe, quod folium barbaricum & Malabathrum. Pentaſphæron, πέντε σφαίρια ἔχον, id eſt, quinque globulos habens. 31 Sive Coſtus. Coſtum eſt radix herbæ naſcentis in India, Ovid. 1. *Faſtor.* & Syria. ſed melius Arabicum: eſt enim album, & leve, & ſuave, jucundi odoris. Indicum colore nigro, & leve, ut ferula. Syriacum pondere grave, colore buxeo, odore acri. 17. Iſid. 9. adde Dioſcorid. 1. *cap.* 15. 1. Plin. 2. & 12. *cap.* 24. 32 Coſtum caſſanum. *Vulg.* coſtamomum: puto dici coſtum naſcens in Amomo vel Amano monte Syriæ, in quo naſcitur etiam chalbane vel Galbanum, 17. Iſid. 9. niſi legamus *cardamomon*, quod Amomo ſimile, 12. Plin. 13. quod & naſturgum appellabatur, 17. Iſid. 9. ſed tamen cardamomi fit mentio ff. *h. t.* 33 Nardus, herba eſt ſpinoſa, unde & a Græcis appellatur ναρδόσταχυς· alia Indica, alia Syriaca: non quod in Syria naſcatur, ſed quod mons, in quo invenitur, alio latere Indiam ſpectat, alio Syriam. Eſt & Nardus Celtica ſive Gallica, quæ naſcitur in Liguriæ Alpibus. vide Iſid. 17. *c.* 9. de nardo puro vide quæ notavi ad *l.* 21. *ſupr. de auro.* Niſi forte legamus, Nardus ſtacte. 34 Caſſia thymiama. *vulg.* 35 Id eſt, myrrha. 36 Amomum fruticis genus odorati, in Syria naſcentis & Arabia, flore albo. vid. Dioſcor. 14. 12. Plin. 12. 37 Zinziber, *vulg.* Græci ζίγγιβερ· vid. Dioſcor. 2. & 12. Plin. 7. Strab. *ult.* 38 *Ammoniacum*, quidam ita legunt. 39 Χαλβάνη, galbana. non eſt unguentum ad equos, ut ſcribit Accurſus: ſed eſt genus pigmenti albi creſcentis in monte Amano. 12 Plin. 25. Syriæ 17. Iſidor. 9. ideo Lucianus 9. vocat peregrina galbana: Hebræis *chelbena* dicitur. *Exod.* 30. *v.* 34. *Eccleſ.* 24. *v.* 21. 40 Laſer, de quo fit mentio in *l.* 5. ff. *de penu legata*: 6. Colu mel. 17. ad pondus denarii argentei vendebatur 19. Plin. 3. Iſidor 17. *c.* 9 ait naſci in monte Oſcobagi, ubi Ganges fluvius oritur. hujus ſuccus primum laſi dictus, quoniam manat ad inſtar lactis. a quibuſdam vocatur opium Cyrenaſcum, quoniam apud Cyrenas naſcitur. 41 Agallochum, *vulg.* agallochus. *Hal.* 42 Sarcocolla. *Hal.* ſarcocolla eſt lacryma arboris in Perſide naſcentis, thuri ſimilis. 3. Dioſcor. 13. Plin. 11. & 24. *c.* 14. Dicitur autem ſarcocolla, quod diſſolutam & hiantem vulnere carnem adſtringat. 43 Sargogolla gummi Arabicum. *vulg.* 44 Cardamomum vulgus naſturgum vocat. 17. Iſid. 9. 45 Xylocinnamomum carpeſium, *vulg.* xylocinnamomon eſt lignoſum cinnamomon, odore cinnamo inferius, ſarmenta fert longa & robuſta. vid. Dioſcor. 1. 46 Opus byſſinum. *Hal.* 47 Adde *l.* 23. §. 3. ff. *de auro.* 48 Forte legendum eſt, pelles Sarmaticæ, *l.* 25. ff. *de auro.* nihil tamen mutandum cenſeo: ab his pellibus Parthicis, Parthicarii dicti. de quibus dixi *l.* 7. *C. de excuſat. munerum.* 49 Ebenum Indicum. *vulg.* 50 Carbaſum. *Hal.* male. Carpaſum, Paulus Ægineta Carpeſium vocat: planta eſt ex qua ſuccus medicamentis utilis exprimitur, cujus meminit Galenus, *lib.* 1. *de compoſit.* 6. Dioſcorid. 14. 51 Pretioſus ſcil. nec enim vulgares lapides, quibus in ædificiis utimur, videntur hoc Edicto contineri. *Goth.* Vide Panciroll. *rer. memorabil. tit. de cinnamomo.* Anſ. 52 Inter rubras gemmas refert Iſidor. 16. *cap.* 8. 53 Lapis cryſtallinus ita dicitur, quod alibi inveniri non dicatur, quam in loco fulminis ictui proximo, & quod adverſus vim fulgurum opitulari credatur: eſt vero Græcis fulmen κέραυνος. 16. Iſidor. 13. 54 Hyacinthus purpurea gemma ex nominis ſui flore. 19. Iſidor. 9. 55 Smaragdus viridis gemma, cui poſt margaritas & uniones primam tribuunt dignitatem: a viridi colore dictus, ut quo herbas virentes exuperet, & circa ſe aërem repercuſſum inficiat: ſculpentibus gemmas nulla gratior eſt refectio. Hujus corpus extentum imagines reddit, ut ſpeculum: quippe Nero Cæſar gladiatorum pugnas in ſmaragdo ſpectabat. hujus genera duodecim vide apud Iſidorum 16. *c.* 7. 56 Sapphyrus, *vulg. Haloand.* 57 Callimus, *vulg.* Græcis καλλαινὸν, *Venetum*; καλλαινὸς, *Venetus* 58 Beryllus Chelidonix *Hal.* beryllus cylindrus. *vulg.* 59 Opera Indica, *vulgat* omnia Indica, *Hal.* Ad Hopiam quod attinet, veneni etiam genus eſt apud Dioſcoridem 4. & 20. Plin. 18. & 25. *cap.* 10. 60 Vela Sarmatica metaxa. *Hal.* 61 A metaxa metaxarii. vide quæ notavi ad *l.* 10. *C. de murilegulis* 62 Vela tincta, *vulg. Hal.* 63 Id eſt, Filum ſeu ſtamen, quod apud Seras conficitur: cujus meminit Suidas *in voce*, σηρικὸν νῆμα· deducit ἀπὸ τοῦ νέω, quod eſt filum e colu torqueo. 64 *l.* 2. *C. de Eunuchis.* 65 De Pantheris dixi ad *l.* 40. *ſupr. de ædilitio Edicto.* 66 A pecorum lana, *vulg.* item lana. *Hal.* 67 Succus, *vulg.* fucus, purpuriſſum. 68 Vide *l.* 15 *ſupr. h. t.* 69 Dixi ad *l.* 27. *ſupr. de negot.* 70 Vide §. 3. *ſupr. h. t.* 71 Cur in ſola profeſſione erraſſe dicitur? quia nullum vectigal iſtorum ſervorum nomine debuit. vid. *d.* §. 3. Hinc colligere poſſumus, profiteri quemque cogi vel ea, quæ vectigal non pendunt. vide Cujac. 14. *obſ.* 3. 72 Vid. *d.* §. 3. ff. *h. t.* 73 Aliud eſt error, aliud ignorantia. Per errorem in commiſſi cauſam incidit, qui putabat publicano jam ſatisfactum. §. 5. *ſupr. h. t.* Ignorare vero nemini licet, quod ad jus publicum ſpectat. vide Cuj. 14. *obſervat.* 3. 74 Magnus Antoninus Caracalla Severi Imperatoris filius. 75 Fabricam armorum vel ferrariam privato habere non licuit. vid. *l. unic. C. ut armor. uſus. lib.* 11. *tit.* 46. 76 *Profeſſio* mercium apud publicanum facta, excuſat mercatores a pœna commiſſi. 77 Vectigalis ſolutio præciſe non exigitur, ne res in commiſſum cadat: cum ſufficere poſſit ſola profeſſio. 78 Atque ita publicanus poteſt vectigal remittere. 79 Vel ſi non eſt delicto defuncti factus locupletior. *l.* 4. *ſupr. h. t.* 80 Facti, non juris. *l.* 1. *ſupr. de cond. indeb.*

TIT. V.

DE DONATIONIBUS[1].

De donatione ſimplici, & ea, quæ ſub conditione contrahitur.

1. JULIANUS lib. 17. Digeſtorum.

DOnationes complures ſunt. † Dat aliquis ea mente, *ut ſtatim velit accipientis fieri, nec ullo caſu ad ſe reverti*[2]; & propter nullam aliam cauſam facit, quam ut liberalitatem[3] & munificentiam exerceat. hæc proprie donatio appellatur. † Dat aliquis, *ut tunc demum accipientis fiat, cum*[4] *aliquid ſecutum fuerit*: non proprie donatio appellabitur, ſed totum [hoc] donatio ſub conditione eſt. † Item cum quis ea mente dat, *ut ſtatim quidem faciat accipientis, ſi tamen aliquid factum fuerit, aut non fuerit, velit ad ſe reverti*: non proprie donatio dicitur. ſed totum hoc donatio eſt, quæ ſub conditione ſolvatur: qualis eſt *mortis*[5] *cauſa* donatio. §. 1. Igitur cum dicimus, *inter ſponſum*[6] *& ſponſam* donationem valere, propria appellatione utimur; & factum demonſtramus, quod ab eo proficiſcitur, qui[7] liberalitatis [gratia] aliquid dat, ut confeſtim faciat accipientis, nec[8] unquam ullo facto ad ſe reverti velit. Cum vero dicimus, ſi hac mente donat ſponſus ſponſæ, ut nuptiis non ſecutis res auferatur, poſſe repeti; non contrarium priori dicimus: ſed concedimus inter eas perſonas fieri donationem eam, quæ ſub conditione ſolvatur[9].

Si filiusfamilias juſſu patris, 2. aliusve juſſu alterius promiſerit. 5. De conditione impleta poſt furorem vel mortem donatoris. 6. De morte donatoris antequam res perferatur ad donatarium. 7. Quid interſit inter cauſam & conditionem.

2. IDEM lib. 60. Digeſtorum.

SI cum filiusfamilias pecuniam donare vellet, patris juſſu[10] eam promiſit: valet donatio, perinde ac ſi fidejuſſorem dediſſet.

§. 1. Si vero pater donaturus Titio pecuniam, juſſerit filium ſuum eam promittere: poterit dici, intereſſe, debitor filius patri ſuo fuerit, necne. nam ſi tantundem filius patri debuit, quantum promiſit: valere donatio intelligitur, perinde ac ſi quemlibet alium debitorem pater juſſiſſet pecuniam promittere. §. 2. Cum vero ego Titio pecuniam donaturus, te[11], qui mihi tantundem donare volebas, juſſero Titio promittere: inter omnes perſonas donatio perfecta eſt.

§. 3. Aliud juris erit, ſi[12] pecuniam, quam me tibi debere exiſtimabam, juſſu tuo ſpoponderim ei cui donare volebas: exceptione enim doli mali tueri me potero: [&] præterea incerti condictione ſtipulatorem compellam[13], ut mihi acceptum faciat ſtipulationem.

§. 4. Item ſi ei[14], quem creditorem tuum putabas, juſſu tuo pecuniam, quam me tibi debere exiſtimabam, promiſero: petentem doli mali exceptione ſummovebo: & amplius incerti agendo cum ſtipulatore, conſequar, ut mihi acceptum faciat ſtipulationem.

§. 5. Si pecuniam mihi Titius dederit absque ulla ſtipulatione, ea tamen conditione, ut tunc demum mea fieret, cum Seius Conſul factus eſſet: ſive furente eo, ſive mortuo Seius Conſulatum adeptus fuerit, mea fiet. §. 6. Sed ſi quis donaturus mihi pecuniam dederit alicui, ut ad me perferret, & ante[15] mortuus erit, quam ad me perferat: non fieri pecuniam dominii[16] mei conſtat. §. 7. Titio decem donavi ea conditione[17], ut [*inde*] *Stichum ſibi emeret*. Quæro, cum homo antequam emeretur, mortuus ſit: an aliqua actione decem recipiam? Reſpondit: facti magis, quam juris quæſtio eſt[18]. nam ſi decem Titio in hoc dedi, *ut Stichum emeret*, aliter non daturus, mortuo Sticho, condictione repetam: ſi vero alias quoque donaturus Titio decem, quia interim Stichum emere propoſuerat, dixerim in hoc me dare, ut Stichum emeret[19], cauſa magis donationis, quam conditio dandæ pecuniæ, exiſtimari debebit; & mortuo Sticho, pecunia apud Titium remanebit.

3. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

ET generaliter hoc in donationibus definiendum eſt, multum intereſſe, cauſa donandi fuit, an conditio. ſi cauſa fuit, ceſſare repetitionem[20]: ſi conditio, repetitioni locum fore.

De donatione per interpoſitam perſonam.

4. PAULUS[21] lib. 17. ad Sabinum.

ETiam per interpoſitam[22] perſonam donatio conſummari poteſt.

De affectione honeſta & non honeſta.

5. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

AFfectionis gratia neque honeſtæ[23], neque inhoneſtæ donationes ſunt prohibitæ. honeſtæ, erga bene merentes amicos[24] vel neceſſarios: inhoneſtæ, circa meretrices[25].

Si dominus rem eximi aut accipi permiſerit.

6. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

QUi ſaxum mihi eximere[26] de ſuo permiſit[27] donationis cauſa, ſtatim, cum lapis exemptus eſt, meus fit: neque prohibendo me evehere, efficit ut meus eſſe deſinat; quia quodammodo[28] traditione meus factus eſt. plane ſi mercenarius[29] meus exemit, mihi exemit. Sed ſi is, qui a me emerat, ſive mercede conduxerat, ut paterer eum ſibi jure eximere, ſi antequam eximat, me pœnituerit, meus lapis durat: ſi poſtea, ipſius factum avocare non poſſum; quaſi[30] traditio enim facta videtur, cum eximitur domini voluntate. † Quod in ſaxo eſt, idem erit etiam, ſi in arbore cæſa vel dempta acciderit.

De filiofamilias donante.

7. IDEM lib. 44. ad Sabinum.

FIliusfamilias donare non poteſt[31], neque ſi liberam[32] peculii adminiſtrationem habeat: non[33] enim ad hoc ei conceditur libera peculii adminiſtratio, ut perdat[34]. §. 1. Quid ergo, ſi juſta ratione motus donet? numquid poſſit dici, locum eſſe donationi? quod magis probabitur[35]. §. 2. Item videamus, ſi quis filiofamilias liberam peculii adminiſtrationem conceſſerit, ut[36] nominatim[37] adjiceret, *ſic* [*ſe*] *ei concedere, ut donare quoque poſſit*: an locum habeat donatio? Et non dubito donare quoque eum poſſe. §. 3. Nonnunquam etiam ex[38] *perſona*[39] poterit hoc colligi. pone enim filium, eſſe Senatoriæ, vel cujus alterius dignitatis: quare non dicas videri patrem, niſi ei ſpecialiter donandi facultatem ademit, hoc quoque conceſſiſſe, dum liberam dat peculii adminiſtrationem?

§. 4. Pari autem ratione, qua[40] donare filiusfamilias prohibetur, *etiam mortis cauſa donare* prohibebitur: quamvis enim ex patris voluntate[41] mortis quoque cauſa donare poſſit, attamen, ubi ceſſat voluntas, inhibebitur hæc quoque donatio. §. 5. Sed enim meminiſſe oportebit, ſi cui donare quoque permiſſum eſt, niſi[42] ſpecialiter etiam mortis cauſa donare fuerit permiſſum, non[43] poſſe mortis cauſa donare. §. 6. Hæc omnia locum habebunt in paganis. Cæterum qui habent caſtrenſe peculium, vel quaſi caſtrenſe, in ea conditione ſunt, ut donare & mortis cauſa & non mortis cauſa poſſint, cum[44] teſtamenti factionem habeant.

De libertatis cauſa impoſitis.

8. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

QUæ liberti[45] impoſita libertatis cauſa præſtant, ea non donantur[46]: res[47] enim pro his interceſſit[48].

De habitatione. De pacto de non petendo. 1. De fructibus. 2. De filiofam. juſſu patris donante. 3. De donatario capaci & incapaci.

9. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

IN ædibus alienis habitare[49] gratis, donatio videtur: id enim ipſum capere videtur, qui habitat, quod mercedem pro habitatione non ſolvit. Poteſt enim & citra[50] corporis donationem valere donatio: veluti ſi donationis cauſa cum debitore meo paciſcar, ne ante certum tempus ab eo petam. §. 1. Ex rebus donatis fructus[51] perceptus in rationem donationis non computatur. Si vero non fundum, ſed fructus perceptionem tibi donem: fructus percepti venient in computationem donationis. §. 2. Quod filiusfamilias patris juſſu[52] aut voluntate[53] donavit, perinde eſt, ac ſi pater ipſe donaverit: aut ſi mea voluntate rem meam tu nomine tuo Titio dones. §. 3. Donari non poteſt, niſi[54] quod ejus ſit, cui donatur.

1 *L.* 8 *C.* 54. 2. *Inſt.* 7. *C. Theod.* 13. & 14. Paul. 5. *ſent.* 11. *l.* 3. Harmenop. 1. 3. 3. *Decretal.* 24. vid. Jul. Clar. 3. *ſent. in* 6. *donatio.* inter vivos ſcilicet, & qui donare poſſunt, & qui non poſſunt, 47. *Eclog.* 11. mortis cauſa. vide *tit prox. C. h. t. Nov.* 87. inter virum & uxorem. vid. *ſupr. de donat. int. vir.* & 7. Ulpian. *de donat. ante nupt. L.* 5. *C.* 3. de inofficioſis vide *C. de inofficioſ. donat.* & 2. *C. Theod* 20. ſeu immenſis donationibus, vid. *Nov.* 92. de donationibus, quæ ſub modo, vide *C. de donat. quæ ſub modo.* de revocandis donationibus, vid. *C. de revocand. donat.* 7. *C. Theod.* 13. & 3. Harmenop. 2. 47. *Eclog.* 2. 2 *Donatio* Ariſtoteli, 4. *Topicon*, eſt δόσις ἀναπόδοτος, id eſt, donatio ita perfecta ab aliquo, ut nullo caſu revocetur: excipe tamen cauſas legitimas, quas retuli ad *tit. C. de revocand. donat.* Ut perficiatur, vide *l.* 28. *C. h. t.* Gothofr. An & quando perficiatur donatio, & an acceptilatio intervenire debeat, vid. Cenſ. Forenſ. *lib* 4. *cap.* 12. *num.* 16. & quos notavi *infr. ad l.* 10. *h. t.* S. L. 3 Hujusmodi donatio fit nullo cogente. vid. *l.* 29. *infr. h. t.* 4 Huc pertinet *l.* 3. 5. *C. de donat. quæ ſub modo vel condit. vel ex certo tempore conficiuntur.* 5 *infr. de mortis cauſ.* 6 Vide *C. de donat. ante nupt. l.* 27. *ſupr. de don. int. vir.* 7 Donatio his notis cognoſcitur: ſi is, qui dedit, non tantum liberalitatis gratia dedit, ſed ita liberalitatis gratia dedit, ut faceret accipientis, ut nunquam ad ſe ullo facto reverti vellet. 8 Donator tamen ita donare præſumitur, ut a donatario ingrato revocare donationem velit. *C. de revocand. donationib.* 9 Donationem puram ſub conditione reſolvendam, non eſſe proprie donationem, hinc colligunt 10 *l.* 9. §. 2. *infr. h. t.* 11 *l.* 33. §. 3. *infr. h. t.* 12 *l.* 7. *infr de dolo malo & met. except.* 13 §. 4. *infr. h. t.* vid. *l* 31. *ſupr. de condict. indeb. l.* 5. § 9. *ſupr. de jure dot.* 14 *l.* 7 §. 1. *infr. de dolo malo & met except.* 15 *l.* 8. *C de oblig.* 16 *l* 41 *ſupr de reb. cred.* 17 *Conditio* hic accipitur pro modo: vid. *l* 71. §. 1 *l.* 108. *ſupr. de cond. & demonſtr.* 18 Defectus cauſæ finalis, non impulſivæ, parat donatori condictionem ob cauſam. 19 *Cauſæ & conditionis* differentia. vid. *l.* 3. *infr. h. t.* Porro *cauſa* hic pro modo accipitur. 20 Quod ex cauſa donatum eſt, non repetitur; quod conditionis implendæ cauſa datum eſt, repeti poteſt 21 *Al.* Pomponius. 22 Adde *l.* 10. *infr h. t* 23 Non ſolum honeſtis ſed & inhoneſtis perſonis donari inter vivos poteſt, *ut hic.* ἄτιμος δωρεὰ ἔῤῥωται, id eſt, *inhoneſta donatio valet.* 47. *Eclog.* 1. *cap.* 1 Inſtituere tamen inhoneſtas perſonas, ſpretis fratribus, non poſſumus. *l.* 27. *C. de inoff teſt.* 24 *Amicos* appellamus, non levi notitia conjunctos. vid. *l.* 223. §. 1. *infr de verb. ſign.* 25 Meretrici donari poteſt, *ut hic.* & concubinæ, *l.* 31. *infr. h. t.* quin datum repeti non poteſt, *l.* 4. §. 3. *ſupr. de cond. ob turp. cauſ. l.* 12. §. 11. *ſupr. mandat.* niſi ſi miles focariæ ſuæ dederit. *l* 2. *C. de donationib. int. vir.* 26 *l.* 34. *ſupr. de dolo. l.* 16 *ſupr. de præſcr.* 27 Permiſſio capiendi, non eſt vera ac mera donatio. ideoque re integra poteſt revocari. adde *l.* 8. *C. de obligat.* 28 Non vere. 29 Mercenarius meus quod eximit, mihi eximit. 30 Lapidem quaſi tradit, qui patitur eum ex ſuo fundo eximi. 31 Vid. ad hunc locum Clar. *l.* 4. §. *donat. quæſt.* 6. 32 Liberam utcunque quis adminiſtrationem peculii habeat, donare non poteſt. *l.* 28. §. 2. *ſupr. de pact. l.* 1. §. 1. *ſupr. quæ res pign. l.* 3 §. 8. *ſupr. de donat. inter vir.* niſi de juſta cauſa. §. 1. *infr. h. t.* 33 Liberam peculii adminiſtrationem ſervo filiovefamilias ea mente nemo concedere præſumitur, ut is peculium poſſit perdere. adde *c.* 81. *de reg. jur. in* 6. 34 Donans, perdere videtur. Donare eſt perdere. 35 Qui juſta ratione donat, non condicit. 36 *Al.* &. 37 Facti quæſtio eſt, quoties quæritur, Liceat, necne filiofamil. donare. *l.* 1. §. 1. *ſupr. quæ res pignori.* 38 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 12. §. 4. *ſupr. de uſu.* 39 Vid. exemplum in *l.* 18. *in fin. ſupr. de judiciis.* 40 Argumentum a donatione ſimplici ad donationem mortis cauſa 41 Donanti mortis cauſa filio patrem conſentire ſufficit: voluntas tantum requiritur, non juſſus, ut Guido Papæ *deciſ.* 213. notat. 42 Vaſallum de feudo ſuo teſtari etiam pro anima non poſſe hinc Ardizo colligit, *cap.* 124. *Feudorum.* quem vide. 43 Quidni poſſit, cum *donationis* verbum mortis cauſa donationes contineat? *l.* 67. *in fin. infr. de verbor. ſignif.* 44 Argumentum ab ultima voluntate ad actum inter vivos. 45 Et captivi iis, a quibus redempti ſunt. *l.* 34. *in fin. infr. h. t.* 46 Patrono a liberto. 47 Id eſt, libertas. 48 Operæ, quas præſtant liberti patronis, non donantur, ſed libertatis a patrono acceptæ gratia penſantur. 49 *l.* 27. *infr. h. t.* 50 Sufficit in donatione ſervitutis pati, ut donatarius fruatur: ita res incorporales cenſentur tradi. 51 *l.* 11. *infr. h. t.* 52 *l.* 2. *ſupr. h. t.* 53 Ratihabitio eſt voluntas, quæ ſequitur. dixi ad *l.* 16. §. 1. *ſupr. de pignorib.* 54 Donatio non dicitur, niſi cum transfertur dominium actu vel habitu. *Caſtrenſ.* Nemo transfert dominium, quod non habet. *l.* 24. *C. h. t.* Res, quæ dominio noſtro ſubjiciuntur, atque in commercio ſunt, poſſumus donare. An donatio inter vivos omnium bonorum præſentium & futurorum, nullis ſibi reſervatis, valet? Quidam ipſo jure non valere aiunt. Clar. 4. *ſent.* 19. valere exiſtimo, *l.* 35. §. 4. *C. h. t.* teſtamento tamen eam donationem revocari totam, non tantum pro parte, ut putat Clarus ex communi opinione, 4. *ſent.* 20. *verſ. ſi legavero.* cum liberam teſtandi facultatem donator ſibi præripiat: quod contra bonos mores eſt, *l. ult. C. de pact.* vid. Clar. 4. *ſent.* 19. Ubi etiam tractat de donatione bonorum præſentium tantum, bonorum ſuorum, omnium bonorum ſuorum mobilium & immobilium, hereditatis ſuæ, præſentium & futurorum; & de donatione, in qua donator ſibi reſervat aliquid, vel uſumfructum. Revocatur quoque tacite hujusmodi donatio, ſi poſt donationem perfectam naſcuntur liberi donatori, *l.* 8. *C. de revoc. donat.* poteſt quoque revocari expreſſe a liberis poſt mortem patris vel matris. *l.* 1. & *toto tit. C. de inoff. donat.* Quid? donatio omnium bonorum, incerta facta Eccleſiæ, reciproca, num valet? prius negat, duo poſteriora ait Clarus ex communi opinione. 4. *ſent.* 20.

De abſente.

10. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

ABſenti [1], ſive [2] mittas, qui ferat, ſive, quod [3] ipſe habeat, ſive habere eum jubeas, donari recte poteſt. Sed [4] ſi neſcit rem, quæ apud ſe eſt, ſibi eſſe donatam, vel miſſam ſibi non acceperit: donatæ rei dominus non fit, etiam ſi per ſervum ejus, cui donabatur, miſſa fuerit: niſi ea mente ſervo ejus data fuerit, ut ſtatim ejus fiat.

De acceſſionibus rei donatæ.

11. GAJUS lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris Urbani.

CUm de modo donationis quæritur, neque partus [5] nomine, neque fructuum, neque penſionum, neque mercedum ulla donatio facta eſſe videtur.

Quatenus donator tenetur.

12. ULPIANUS lib. 3. Diſputationum.

QUi ex donatione ſe obligavit, ex reſcripto Divi Pii, in quantum [6] facere poteſt, convenitur. ſed enim id, quod creditoribus debetur [7], erit detrahendum: hæc vero, de quibus ex eadem cauſa [8] quis obſtrictus eſt, non debebit detrahere [9].

Si ſervo communi vel procuratori tradatur.

13. IDEM lib. 7. Diſputationum.

QUi mihi donatum volebat, ſervo communi meo & Titii rem tradidit: ſervus vel ſic [10] accepit, *quaſi ſocio adquiſiturus*; vel ſic, *quaſi mihi & ſocio.* Quærebatur, quid agere? Et placet, quamvis ſervus hac mente acceperit, *ut ſocio meo, vel mihi & ſocio adquirat*, mihi [11] tamen adquiri. † Nam & ſi procuratori meo hoc animo rem tradiderit, ut mihi adquirat, ille quaſi ſibi adquiſiturus acceperit: nihil agit in ſua perſona, ſed mihi adquirit.

De alieno fundo exculto.

14. JULIANUS lib. 17. Digeſtorum.

QUi alienum fundum donationis [12] cauſa excolit, nullam retentionem propter impenſas [13] faciet: quia domini res ab eo injectas continuo efficit.

De crimine capitali.

15. MARCIANUS lib. 3. Inſtitutionum.

POſt [14] contractum capitale [15] crimen [16] donationes [17] factæ non valent [18], ex Conſtitutione Divorum Severi & Antonini, [niſi [19]] condemnatio ſecuta ſit.

De ſcriptura, Sciant heredes mei me donaſſe.

16. ULPIANUS [lib. 2. Reſponſorum].

EX hac [20] ſcriptura, *Sciant* [21] *heredes mei me veſtem univerſam, ac res cæteras, quaſcunque in diem mortis meæ mecum habui, illi & illi libertis meis vivum donaſſe*, dominium ad libertos benigna [22] interpretatione pertinere.

De novatione, & acceptilatione.

17. IDEM [lib. 58. ad Edictum].

SI in ſtipulatum iudicatum [23] novationis [24] cauſa deductum ſit, & ſtipulatio donationis cauſa, accepto lata: dicendum eſt, locum liberationem habere [25].

De negotio mixto cum donatione. 1. De ſervo tradito, cum manumittatur. 3. De evictione.

18. IDEM [lib. 71. ad Edictum].

A*Riſto* ait, cum *mixtum* [26] *ſit* negotium cum donatione, obligationem non contrahi [27] eo caſu, quo donatio eſt: & ita & Pomponius eum exiſtimare refert. §. 1. Denique refert, Ariſtonem putare, ſi ſervum tibi tradidero ad hoc *ut eum poſt quinquennium manumittas*, non poſſe ante quinquennium agi: quia donatio aliqua ineſſe videtur. Aliter [28] atque (inquit) ſi ob hoc tibi tradidiſſem, *ut continuo manumittas*: hic enim nec donationi locum eſſe: & ideo eſſe obligationem. Sed [&] ſuperiore caſu, quid acti ſit, inſpiciendum Pomponius ait: poteſt enim quinquennium non ad hoc eſſe poſitum, ut aliquid donetur. §. 2. Idem Ariſto ait, ſi donationis cauſa in hoc tradatur ſervus, ut poſt quinquennium manumittatur, ſit autem alienus, poſſe dubitari [29], an uſucapiatur: quia aliquid donationis interveniret. & hoc genus quæſtionis in mortis cauſa donationibus verſari Pomponius ait: & magis putat, [ut] ſi ita donetur, ut poſt quinquennium manumittatur, poſſe dici uſucapionem ſequi. §. 3. Labeo ait, ſi quis mihi rem alienam [30] donaverit, inque eam ſumptus magnos fecero, & ſic evincatur, nullam [31] mihi actionem contra donatorem competere: plane de dolo poſſe me adverſus eum habere actionem, ſi dolo [32] fecit.

De rep. 1. De mercede officii. 2. De nolente acquirere. 3. De pecunia credita, ut alii reddatur: & de morte creditoris. De morte mandantis. 4. De promiſſione obligati naturaliter. 5. De promiſſione ab cauſam, 6. Vel ob rem.

19. IDEM [lib. 76. ad Edictum].

HOc jure utimur, ut in rebus [33] publicis, cum de donatione quæritur, illud ſolum ſpectetur, utrum ob cauſam aliquam juſtam Reipublicæ promittat quis, vel polliceatur, an non? ut ſi ob honorem [34] aliquem promittat, teneatur: ſi minus, non [35].

§. 1. Labeo ſcribit, extra cauſam donationum eſſe talium [36] officiorum mercedes: utputa, *ſi* [37] *tibi adfuero* [38]; *ſi* [39] *ſatis pro te dedero; ſi, qualibet in re opera vel gratia mea uſus fueris.*

§. 2. Non poteſt [40] liberalitas nolenti [41] adquiri. §. 3. Si quis dederit [42] pecuniam mutuam Titio, reddendam Seio, cui donatum volebat; deinde Titius, mortuo donatore, Seio dediſſe proponatur: erit conſequens dicere, pecuniam Seii fieri, ſive mortuum ſcivit, ſive ignoravit is, qui dabat; quia pecunia fuit dantis. ſed ſi quidem ignoravit [43] mortuum, erit liberatus, ſi ſic mutuam pecuniam accepit ſolvendam Seio. † Si autem mandavero tibi, ut pecuniam Titio des, cui donare volebam; & tu ignorans me mortuum, hoc feceris: habebis adverſus heredes meos mandati actionem. ſi ſciens, non habebis. §. 4. Si quis ſervo pecuniam crediderit [44], deinde is liber factus eam expromiſerit: non erit donatio [45], ſed debiti ſolutio. † Idem in pupillo, qui ſine tutoris auctoritate debuerit, dicendum eſt, ſi poſtea tutore auctore promittat.

§. 5. Sed & hæ ſtipulationes, quæ ob [46] cauſam fiunt, non habent donationem. §. 6. Denique Pegaſus putabat, ſi tibi centum ſpopondero hac conditione, *ſi juraſſes te* [47] *nomen meum laturum*: non eſſe donationem; quia ob [48] rem facta eſt, res ſecuta eſt.

De parte debita patrono. 1. De lege Falcidia.

20. MARCELLUS [lib. 22. Digeſtorum].

SI patronus ex debita [49] parte heres inſtituatur, & libertus fidei ejus commiſit, ut quid daret, & hoc ſtipulanti fideicommiſſario promiſerit [50]: non erit cogendus ſolvere; ne [51] pars [52] ex Legibus verecundiæ patronali debita minuatur. §. 1. De illo dubitari poteſt, qui [53], quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem teſtatoris ſecutus ſpopondit ſe daturum. Sed magis eſt, ut non poſſit ſuæ confeſſioni [54] obviare [55]. quemadmodum enim, ſi ſolviſſet [56], fidem teſtatori ſuo adimpleſſe videbatur & nulla ei repetitio

1 Donatio abſenti, etiam Eccleſiæ (quam, ut opinionem communem refert Clarus 4. *ſent.* 12. *in fin.*), facta non valet: niſi interveniat nuncius, vel epiſtola donantis. *l.* 4. *ſupr. h. t. l.* 6 *C h. t.* vid. Clar. 4. *ſent.* 12. niſi denique fiat coram notario: is enim alteri recte ſtipulari poteſt. vid. Clar. 4. *ſentent.* 13 vid. omnino Cujac. 12. *obſ.* 28. *princ.*
2 Vid. *l.* 2. §. 6. *ſupr. h. t.* 3 *Traditio* in iis rebus, quæ penes donatarium ſunt, non requiritur: nam quod ei ſemel traditum eſt, magis ei tradi non poteſt. vel melius, probatio traditæ, vel non traditæ poſſeſſionis, non tam in jure, quam in facto conſiſtit: ideoque ſufficit ad probationem, ſi res corporaliter teneatur. Paul. 5. *ſent.* 21. §. 2.
4 Donatio, quæ fit abſenti, non aliter valet, quam ſi liberalitatem agnoverit. Nec enim eſt donatio ſine acceptione. & recte in illis locis Comici, *Dos eſt X talenta, Accipio*, vetus interpres, Niſi, inquit, dixiſſet, accipio, dos non eſſet. Datio enim acceptione confirmatur: nec poteſt id videri datum, quod non eſt acceptum. Et hodie quia exemplo emptionis venditionis, donatio ſolo conſenſu perficitur, non re, ut olim: etiam non videtur perfecta, antequam donatarius eam ratam habuerit, excepto caſu comprehenſo in *l.* 15. *C. de SS. Eccleſ.* favore Eccleſiæ. adde Cujac. *conſult.* 42. Goth. Vide Jul. Clar. §. *donatio. quæſt.* 12. *num.* 1. 2. 3. Alex. Trentacinq. *lib.* 3. *reſolut. tit. de donat. reſol.* 1. Mantic. *de tacit. & ambig. conv. lib.* 13. *tit.* 8. *defin.* 8. Vall. *de reb. dub. tract.* 2. *num.* 3. Joann. Decher. *lib.* 1. *diſſert.* 4. *num.* 35. *& ſeq.* S. L. 5 Quid ita? An quod partus & fructus non augent donationem, *l.* 9. §. 1. *ſupr. h. t.* aut qui rem donavit, fructus ex ea re percipiendos non donavit? 6 *l.* 33. *in pr. ſupr. de jure dot. l.* 19. §. 1. *l.* 30. *infr. de re judicata. l.* 28. *infr. de reg. jur.* §. 38. *Inſt. de action.*
7 Is, qui ex donatione convenitur, omni ære alieno deducto, facere poſſe intelligitur. *l.* 54. §. *ſoluto. l.* 19. *in fin. infr. de re judic.* 8 Donationis ſcil. 9 Occupantis ita melior eſt conditio. *d. l.* 19. Cum unius rei in duos donatio confertur, potior eſt ille, cui res tradita eſt: nec igitur intereſt poſterior an prior acceperit. Paul. 5. *ſent.* 11. §. 4. 10 *l.* 37. *in fin. infr. de acqu. rer.* 11 Atque ita tradentis donatoris, non ſervi accipientis rem donatam, animus perſpicitur. 12 Is animus non ſemper præſumitur in eo, qui ſciens alienum fundum excolit. vide quæ not. ad *l.* 38. *ſupr. de hered. pet.* 13 Quas? num ſeminis? num culturæ? num utriusque? Joannes Papo culturæ expenſas non ſeminis peti poſſe ait 1. *Not. lib.* 5. *tit. des donations.*
14 *l.* 24. *C. de donat. inter vir. & uxor.* ſecus ſi ante crimen: niſi de donatione inter virum & uxorem agetur, *l.* 32. §. 7. *ſupr. de donat. inter vir.* item, niſi in fraudem fiſci manifeſtam facta ſit donatio. vide quæ not. ad *l.* 14. §. 5. *infr. qui & a quibus manum.* In fraude delicti admittenda donaſſe videbitur, ſi omnia bona donaverit, ſi conjunctæ perſonæ vel ſi clam donaverit, ſi quam proxime ſequitur delictum, ſi donaverit bona ſua in eventum etiam publicationis ſeu confiſcationis bonorum ſuorum. adde Gandinum, *tract. de maleficiis. rubric. de bonis malefactor. verſ. item pœna.* 15 Uſuras manifeſtus uſurarius poteſtne donare mortis cauſa? non poſſe, refert Clarus ex communi opinione Doctorum. *lib.* 4. §. *donatio. quæſt.* 7. 16 Non tamen perduellionis. *l.* 31. *in fin. infr. h. t.*
17 An & actus alii, puta contractus venditionis? *infr.* dicemus. 18 Factæ valent. *vulg.* 19 Si condemnatio. *Hal.* Ex tribus variis lectionibus tres diverſi ſenſus hinc naſcuntur: *Vulgata* ait, donationes, factas poſt contractum crimen capitale, valere, niſi condemnatio ſecuta ſit; *Florentina*, non valere, niſi condemnatio ſit ſecuta; *Haloandri*, non valere, ſi condemnatio ſit ſecuta: Vulgata & Haloandri verior eſt. Porro res ita diſtinguenda eſt. Reus, qui deliquit, poſt contractum crimen, ante accuſationem ignoranti utiliter, & in præjudicium fiſci titulo oneroſo, non lucrativo, vendere poteſt: Poſt accuſationem aut incarcerationem etiam bona ſua (victus ſcil. ſui cauſa, vel liberationis) adminiſtrare poteſt, *l.* 46. §. 6. *infr. de jure fiſci.* ei ſolvi etiam poteſt, *d.* §. 6. *l.* 41. *infr. de ſolut.* Num alienare vel donare? finge nullos accuſato reditus, nulla immobilia eſſe, ſed exiguam forte ſupellectilem, aut certe immobilia non ita ampla ſuppetere? Aſſentior *Paponi* eo caſu permittendum accuſato moderatam poteſtatem alienandi: ut hoc modo ſe alat, & expenſas ad innocentiam ſuam probandam faciat. Id enim & æquius eſt & evidenter utile. Papo 1. *notar.* 5. *tit. des donations.* Fingamus citra hanc cauſæ cognitionem poſt accuſationem alienaſſe: num utilis erit alienatio? videtur utilis: niſi condemnatio alienantis ſit ſecuta; tunc enim ſententia ad tempus delicti retrotrahetur, & alienatio revocabitur. *l.* 7. *in fin. infr. de mort. cauſ.* 20 Verba enunciativa donationis in ultimis diſpoſitionibus inducunt diſpoſitionem fideicommiſſi vel legati, Bart. *hic. n.* 1. 21 Hoc teſtamento ſcilicet, licet per epiſtolam de donatione a me facta eis non conſtet *l.* 5. *C. h. t.* 22 Cur benigna dicitur hic fieri interpretatio? quia confeſſio confitenti præjudicat, *l.* 25 *in fin. ſupr. de probat.* & in dubio actus ita interpretandus eſt, ut valeat. *l.* 12. *ſupr. de reb. dub.*
23 Id eſt, quod mihi debes ex cauſa judicati. 24 Debitum ex cauſa judicati novari poteſt & accepto ferri. 25 *l.* 2. *C. de acceptil.*
26 *l.* 57. *in fin. ſupr. de don. int. vir.* Porro miſcetur donationi negotium, ſi rem tibi dono non ſimpliciter, ſed ex cauſa. *l.* 1. *in pr. verſ. dat aliquis. ſupr. h. t.* 27 Id eſt, donatarius non obligatur donatori. 28 Multum intereſt, Pamphilum tibi tradam, ut poſt quinquennium manumittas, an ut continuo eundem manumittas. Priore caſu, quinquennales operas donaſſe tibi videor, non tamen te obligari (niſi aliud conventum ſit) ne intra quinquennium eum manumittas, ſed hoc tantum velle, ut poſt quinquennium eum manumittas: nec ante agere poſſim, quia donatio aliqua, id eſt, operarum quinquennalium eſſe videtur. Poſteriore caſu nihil tibi donare videor, ſed tantum te obligare, ut manumittas. 29 Poteſt enim res aliena donata uſucapi. *l.* 13. *l.* 33. *infr. de mort. cauſ.* 30 Alienum donare poſſum, ſalvo tamen jure domini. 31 Invitus donator de evictione rei donatæ promittere non cogitur, nec eo nomine, ſi promiſerit, oneratur: quia lucrativæ rei poſſeſſor ab evictionis actione ipſa juris ratione depellitur. Paul. 5. *ſent.* 11. §. 5. Quid, ſi caverit ſtipulanti? tenebitur. *l.* 2. *C. de evict.* 32 Sciens *l.* 22. *in fin. infr. de verb. oblig.* 33 *l.* 1. §. 1. *J. de pollicit. Nov.* 123. *cap.* 3. 34 Jam delatum: ne alioquin ambitus crimen admittatur. *Caſtr.* 35 *l.* 1. §. 1. *infr. de pollicit.* 36 *l.* 34. *in fin. infr. h. t.*
37 Contractum innominatum poſſe concipi per *ſi*, hoc eſt, ſub conditione, regulariter per *ut*, id eſt, ſub modo; hinc colligunt. 38 Donatio, quæ fit ob cauſam futuram, non proprie donatio eſt, ſed ejus tantum cauſæ remuneratio. 39 Fidejubendi cauſa pecuniam accipere poſſumus. *l.* 6. *in fin. ſupr. mandat. l.* 3. *C. ad SC. Vellejan.*
40 Imo poteſt. vid. *l.* 27. *ſupr. de pecun. conſtit. l.* 31. *infr. de adquir. rer. dom. l.* 62. *infr. de verb. oblig.* 41 Invito non donatur. *l.* 69. *l.* 156. *in fin. J. de reg. jur.* 42 Vid. *l.* 2. §. 6. *ſ. h. t.* 43 *l.* 26. §. 1. *ſupr. mandati. l.* 77. §. 6. *ſupr. de legat.* 2. *l.* 32. *infr. de ſolutionib.* 44 Servus naturaliter obligatur. 45 Quia ſolvit id, quod debebat naturaliter: & ſic, Solutio naturalis debiti non eſt donatio. 46 Ob cauſam datio non eſt donatio. *l.* 34. *in fin. infr. h. t.* 47 Vide *l.* 7. *in fin. l.* 63. §. 10. *ſupr. ad SC. Trebell.* 48 Nempe, ut meum nomen ferres. 49 Olim dimidia, hodie tertia. §. 3. *Inſt. de ſucceſſ. libert.* 50 Per errorem, non ſcienter, ut in *l.* 4. *in fin. ſupr. ſi quis cautionib.* 51 Patronus, qui *Legem Papiam ſe omiſſurum* fideicommiſſario cavit, non tenetur, *ut hic.* qua ratione defenditur, liberos, qui *Legem Gliciam ſe omiſſuros* caverunt, non teneri, cum tamen heres extraneus, qui ſe *Legem Falcidiam omiſſurum* cavit, teneatur. *l. ult. C. ad leg. Falcid.* adde quæ ſcripſi ad *Novell.* 18. *c.* 3. 52 Adde *l.* 37. *in fin. pr. ſupr. de leg.* 3. 53 Legendum ita eſt vel ſupplendum, *utrum teneatur, qui.* 54 Id eſt, cautioni, ſponſioni; Græcorum imitatione, qui cautionem ὁμολογίαν vocant. *l.* 25. *in fin. ſupr. de probat.*
55 Confeſſioni, id eſt, ſponſioni ſuæ obviare non licet. *l. penult. C. de pact.*
56 Sciens. *l.* 9. *C. ad leg. Falcid.*

con-

concessa fuerat: ita & stipulatione [1] procedente. [2] contra fidem testatoris, quam [3] adgnovit, venienti ei merito occurretur.

De delegatione.

21. CELSUS [lib. 28. Digestorum].

UT mihi donares, creditori meo, delegante [4] me, promisisti. pactum valet: ille enim suum recepit. §. 1. Sed si debitorem meum tibi donationis [immodicæ] causa promittere jussi, an summoveris donationis exceptione, necne, tractabitur? Et meus quidem debitor exceptione te agentem repellere non potest: quia perinde sum, quasi exactam a debitore meo summam tibi donaverim, & tu illam ei credideris. Sed ego (siquidem pecuniæ a debitore meo nondum solutæ sint) habeo adversus debitorem meum rescissoriam in id, quod supra Legis [5] modum tibi promisit: ita ut in [6] reliquum tantummodo tibi maneat obligatus. sin autem pecunias a debitore meo exegisti, in hoc, quod modum Legis excedit, habeo contra te condictionem.

De mora & usuris, de bona fide.

22. MODESTINUS lib. 8. Differentiarum.

EUm qui donationis causa pecuniam, vel quid aliud promisit, de [7] mora solutionis pecuniæ usuras [8] non debere, summæ æquitatis est: maxime [9] cum in bonæ fidei contractibus [10] donationis species [11] non deputetur.

De usuris. 1. De mente capto.

23. IDEM lib. 15. Responsorum.

MOdestinus respondit, creditorem futuri temporis usuras & remittere & minuere pacto [12] posse: nec in ea donatione, ex summa quantitatis aliquid vitii incurrere. §. 1. Modestinus respondit, mente captum [13] donare non posse.

De fidejussore.

24. JAVOLENUS lib. 14. ex Cassio.

FIdejussori ejus, qui donationis causa pecuniam supra modum legis promisit, exceptio dari debet etiam invito [14] reo: ne si forte reus solvendo non fuerit, pecuniam fidejussor amittat.

De re data, ut nomine dantis donetur.

25. IDEM lib. 6. Epistolarum.

SI tibi dederim rem, ut [15] *Titio meo nomine donares*, & tu tuo nomine eam ei dederis: an factam ejus putes? Respondit, Si rem tibi dederim, ut Titio meo nomine donares, eamque tu tuo nomine ei dederis: quantum ad juris subtilitatem, accipientis facta non est; & tu furti obligeris. sed benignius [16] est, si agam contra eum, qui rem accepit, exceptione doli mali me summoveri.

De nuda ratione.

26. POMPONIUS lib. 4. ad Quintum Mucium.

NUda [17] ratio [18] non [19] facit aliquem debitorem [20]: ut puta quod donare libero homini volumus, licet referamus in rationes nostras, debere nos, tamen nulla donatio intelligitur.

De habitatione præceptori donata.

27. PAPINIANUS lib. 29. Quæstionum.

AQuilius Regulus juvenis ad Nicostratum [21] Rhetorem ita scripsit, *Quoniam* [22], *& cum patre meo semper fuisti, & me eloquentia, & diligentia tua, meliorem reddidisti, dono & permitto tibi habitare in illo cœnaculo, eoque uti:* defuncto Regulo, controversiam [23] habitationis patiebatur Nicostratus: & cum de ea re mecum contulisset, dixi posse defendi, non [24] meram donationem esse [25]: verum officium magistri quadam mercede remuneratum Regulum: ideoque non videri donationem sequentis [26] temporis irritam esse: quod si expulsus Nicostratus veniat ad judicem, ad [27] exemplum Interdicti [28], quod fructuario proponitur, defendendus erit: quasi loco possessoris constitutus, qui usum cœnaculi accepit.

De hereditate.

28. IDEM lib. 3. Responsorum.

HEreditatem pater sibi relictam filiæ [29] sui juris effectæ donavit [30]: creditoribus hereditariis filia satisfacere debet; vel, si hoc minime faciat, & creditores contra patrem veniant, cogendam eam per actionem præscriptis [31] verbis patrem adversus eos defendere.

Quid sit donare. 1. De confessione in jure. 2. De bonis viventis.

29. IDEM lib. 12. [32] Responsorum.

[DOnari videtur, quod nullo [33] jure cogente conceditur]. §. 1. Quidam in jure interrogatus, *nihil* [34] *sibi debere tutoris heredes*, respondit; eum actionem jure amisisse respondi. licet enim non transactionem, sed donationis hæc verba esse quis accipiat: attamen eum, qui in jure confessus est, suam confessionem infirmare non posse. §. 2. Donationem quidem partis bonorum proximæ cognatæ viventis [35] nullam fuisse constabat: verum ei, qui donavit, ac postea jure Prætorio successit, quoniam adversus bonos [36] mores & jus gentium festinasset, actiones hereditarias in totum denegandas respondit [37].

30. MARCIANUS libro sing. De delatoribus.

NAm ei ut indigno [38] aufertur hereditas.

De concubina. 1. De rebus a matre filiæ nomine viro traditis. 2. De peculio non adempto. 3. De deposito. 4. De crimine perduellionis.

31. PAPINIANUS lib. 12. Responsorum.

DOnationes in concubinam [39] collatas, non posse revocari convenit [40], nec si matrimonium inter eosdem postea fuerit contractum, ad irritum recidere, quod ante jure valuit. an autem maritalis honor [41] & affectio pridem præcesserit, personis [42] comparatis, vitæ conjunctione considerata perpendendum esse respondi: neque enim tabulas [43] facere matrimonium. §. 1. Species extra dotem [44] a matre filiæ nomine viro traditas, filiæ quæ præsens fuit, donatas, & ab ea viro traditas videri [45] respondi. nec matrem offensam, repetitionem habere, vel eas recte vindicare, quod vir cavisset, extra dotem usibus puellæ sibi traditas: cum ea significatione non modus donationis declaretur, nec ab usu proprietas separetur, sed peculium a dote puellæ distingueretur: judicem tamen æstimaturum, si mater jure contra filiam offensa, eas revocare velit, & verecundiæ maternæ congruam bonique viri arbitrio competentem ferre sententiam. §. 2. Pater, qui filiæ, quam habuit in potestate, mancipia donavit [46], & peculium [47] emancipatæ non ademit [48], ex postfacto donationem videbatur perfecisse. §. 3. Ejusmodi lege deposita in æde sacra [49], *ut* [50] *eam ipse solus, qui deposuit, tolleret, aut post mortem domini Ælius Speratus*, non [51] videri celebratam donationem respondi. §. 4. Ratæ [52] donationes esse non possunt post crimen perduellionis [53] contractum: cum heredem [54] quoque teneat, & si nondum postulatus vita decesserit.

De usu domus precario concesso.

32. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

LUcius Titius epistolam talem misit: *Ille illi salutem. Hospitio illo, quamdiu volueris* [55], *utaris* [56], *superioribus diætis omnibus gratuito: idque te ex voluntate mea facere, hac epistola notum tibi facio.* Quæro, an heredes ejus habitationem prohibere possunt? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, heredes ejus posse [57] mutare voluntatem.

---

1 Vide Cujac. ad *Nov.* 1. *fol.* 339. 2 Præcedente. *Hal.* 3 *l.* 46. ff. *ad l. Falcid.* 4 *l.* 1. §. 10. ff. *quar. rer. act.* 5 Cinciæ scil. vide Cuj. ad *tit. de cond. ex lege.* 6 Utile per inutile non vitiatur. *l.* 34. *C. h. t. Nov.* 162. *c.* 1. 7 Id est, ob moram. 8 *l.* 3. §. 2. ff. *de usuris.* 9 *l.* 9. §. 1. ff. *de usuris.* 10 *Donationem* contractum esse, sed non bonæ fidei, hinc colligere possis. Est igitur stricti juris, præsertim si stipulatio ei inserta fuerit. *l.* 35. §. 5. *C. h. t.* Atqui contractus esse non potest, cum unus tantum obligetur? Non est quidem ex eorum contractuum genere, qui ultro citroque sunt obligatorii, *l.* 18. ff. *h. t.* est tamen conventio, cum donatario fieri debeat traditio, *l.* 9. *in fin.* ff. *h. t.* traditio autem ei non fiat, nisi eo item consentiente, *l.* 19. §. 2. *supr. h. t.* & pactum sit duorum consensus. *l.* 3. ff. *de pollicitat.* Quid? num nominatus aut innominatus est contractus donatio? nominatus: habet enim elegans nomen, eamque communem opinionem, refert Clarus 4. *sentent.* §. *donatio. quæst.* 1. ideoque ad instar cæterorum contractuum nominatorum non potest revocari, ut ex communi opinione Clarus retulit. *ibid.* 11 Contractus donationis (nam hic species pro contractu accipitur) non est bonæ fidei, sed stricti juris. Donationes privatorum stricte accipimus. 12 Usuræ pacto donari possunt. Heredi non tantum usuræ, sed & quidvis donari pacto potest. *l.* 35. §. 5. *C. h. t.* 13 Mente captus & furiosus donare non potest, *ut hic.* adde *l.* 6. *in fin.* ff. *de verborum obligat.* servus, *l.* 28. §. 2 *supr. de pact.* filiusfamilias, vide *l.* 7. *supr. h. t.* pupillus, *l.* 11. *infr. de adquirend. rer.* prodigus, seu is, cui bonis interdictum est, *l.* 6. ff. *de verborum obligat.* an reus criminis? vide *l.* 15. *supr. h. t.* an mulier sine consensu mariti? vide *l.* 6. *C. de revocand. donat.* 14 Rei cohærentes exceptiones etiam fidejussori competunt. vid. *l.* 7. §. 1. ff. *de except.* 15 *l.* 17. ff. *de solution.* 16 Æquitas juri stricto præfertur. 17 *l.* 49. *in fin. supr. de peculio. l.* 6. §. 4. *in fin. supr. de peculio legato.* 18 Vel traditio. *l.* 31 ff. *de adquir. rer. domin.* 19 Imo, facit. *l* 16. *in fin. supr. h. t.* 20 Nisi fiat ex causa. *l.* 6. §. 3. *supr. de edend. l.* 34. *supr. de negot. l.* 1. *C. de edendo.* 21 Nicostratus hic Rhetor fuit Papiniani ætate. *Suidas.* 22 Ex his verbis colligunt interpretes, in donatione remuneratoria, nominatim causas donationis esse exprimendas: nec sufficere verbis quibusdam genericis benemeritorum mentionem fieri, ne per hanc injectionem generalis clausulæ *de benemeritis*, insinuationis necessitatem callide quis effugiat. vid. Mynsingerum 4. *obs.* 75. & 88. Quid, si non sint expressæ? valebit, si modo donator juramento expresserit merita subesse: valebit quoque, si donatarius merita postea probarit. vide Mynsingerum 4. *observat.* 75. Gothofred. Vide in hanc legem Alciat. *lib.* 2. *parerg. c.* 49. Cujac. *lib.* 17. *observ.* 33. S. L. 23 Qua in re? aut quæ dubitandi causa hic fuit? mortuo eo, qui gratuitam habitationem alicui concessit, dicendum videbatur heredes ejus, habitationem a defuncto concessam revocare posse. *l.* 32. ff. *h. t.* vid. Cujac. 17. *obs.* 33. denique dicendum videbatur, hoc genus donationis in donatoris permissionem ac voluntatem totam collatum fuisse: donatoris autem morte voluntatem ejus extinctam videri. 24 *Donatio remuneratoria*, ut antidoralis, non est proprie donatio, *ut hic. l.* 34. §. 1. ff. *h. t. l.* 9. *l.* 18. §. 1. 2. & *ult. supr. h. t. l.* 17. *supr. de præscr. verb.* Clarus ex communi opinione, §. *donat.* 4. *sent.* 3. Idem ibidem refert, valere hujusmodi donationem: & si de meritis donatarii non constet aliter, quam per assertionem donantis (nisi donatum sit prohibitæ personæ) necesse tamen esse, ut hujusmodi donationi donatoris merita æqualia sint. Hujusmodi porro æquamentum perspectis meritis attendi, & determinari arbitrio judicis. Hæc ille: qua in re judicem sibi faventem nancisci donatarii interest: hinc etiam colligit, Insinuationem in hujusmodi remuneratoriis donationibus non exigi, nec hujusmodi donationes propter ingratitudinem revocari. vide quæ notavi ad *l.* 34. §. 1. ff. *h. t.* 25 Ratio decidendi: atque ita lex 32. *in fin.* ff. *h. t.* huic legi contraria referenda est ad meram donationem: hæc lex ad impropriam. 26 Id est, donator Rhetori, eidemque magistro suo, non tantum in vita sua habitationem donavit, sed & post mortem suam, hoc est, donatoris. 27 Cur dicit ad exemplum Interdicti, quod fructuario proponitur? quia hic habitatio donata dicitur & relicta. Est autem similitudo habitationis, & ususfructus relicti. Aliis tamen (ut Jacob. Aretio) placet facultatem tantum habitandi, non jus ipsum, ipsamque servitutem habitationis relictam hic fuisse. 28 Unde vi, si possidebat, & dejectus sit, *l.* 3. §. *unde vi.* ff. *de vi & vi.* sin minus, officium judicis competit. *l.* & *ideo.* 12. §. *ult. supr. de cond. furt. l.* & *non tantum.* 19. *supr. de pet. hered. l. ult.* §. *sed cum in secundam. C. de furtis. l. rem, qua.* 15. ff. *de adqu. vel amitt. poss.* 29 Emancipatæ scilicet: alias non est donatio. *l.* 25. *C. de donat. inter vir.* 30 Ea lege scilicet, ut creditoribus satisfaceret. *l.* 22. *C. h. t.* Goth. Vide in hanc leg. Gœd. *de contrah. stipulat. cap.* 9. *n.* 56. Ans. 31 Vide *l.* 9. *l.* 22. *C. h. t.* 32 *Al.* decimo. 33 *l.* 67. §. 1. *supr. de leg.* 2. *l.* 18. *in fin. supr. de adimendis. l.* 47. *supr. de operis libertor. l.* 67. *in fin. infr. de verb. sign. l.* 53. *in fin. l.* 82. *infr. de reg. jur. l.* 6. *C. de revoc. donat.* 34 Qui confitetur in jure *debitorem sibi non teneri*, videtur eum ex causa donationis liberare. 35 Viventis bona qui donat, ejus hereditate indignus est, *ut hic.* & *l.* 2. *in fin. supr. de his, quæ ut indign.* valet tamen pactum ejus, qui exonerationem seu libertatem bonorum viventis stipulatur, *l.* 7. §. 17. *supr. de pact.* sic recte stipulamur quæstum futuræ societatis, *l.* 3. §. *de illo. supr. pro socio.* sic qui bona sua obligat, ea quoque bona obligat, quæ ex alterius successione habiturus est, *l. ult. C. quæ res pign.* possumus quoque de hereditate ejus, quem mortuum putamus, stipulari, *l.* 4. *C. de postlim.* & de ejus hereditate certis legibus pacisci. *l. ult. C. de pactis.* 36 Vide *l. ult. C. de pact.* Boni mores, civitatis: jus gentium, mores omnium gentium. 37 *Hal.* respondi. 38 *l.* 2. *in fin. supr. de his, quæ ut indign.* 39 *l.* 5. *supr. h. t. l.* 3. §. 1. *in fin. supr. de donat. inter vir.* Goth. Vid. Gœd. *de contrah. stipulatione cap.* 12. *n.* 59. 60. Ans. 40 Nisi a milite factæ sint. *l.* 2. *C. de don. inter vir. & uxor.* vid. Papon. 1. *Notar. lib.* 5. *tit. des donations fol.* 362. 363. 41 Vide *l.* 16. §. 1. *supr. de his, quæ ut indign.* 42 Præsumitur matrimonium ex personarum comparatione & vitæ conjunctione. 43 Tabulæ non faciunt matrimonium, *l.* 9. *l.* 13. *C. de nuptiis.* Quintil. 5. *c.* 11. Nihil obstat quominus justum sit matrimonium mente, etiam si tabulæ designatæ non fuerint. Nihil enim proderit signasse tabulas, si mentem matrimonii fuisse non constat. Quid? testium subscriptio vel subnotatio num judiciariis in actis exigitur? Bartolus negat exigi. vide tamen Socin. *reg.* 384. 44 Id est, paraphernales. vid. *l.* 9. §. 3. *supr. de jur. dot.* 45 Utcunque traditio donatario (puta uxori) facta non sit, sed ejus nomine alteri (puta marito), utilis est. 46 Id est, inutiliter: liberis enim nostris in potestate donamus inutiliter. 47 Ex hac voce Cujacius monet legendum, *peculium*, non *pecuniam*, in *l.* 7. *C. soluto matrim.* 17. *obs.* 6. 48 *l.* 17. *C. h. t.* 49 *Flor.* arca. 50 Hinc ratio dubitandi sumitur. 51 Præsumere in dubio non solemus donationem. 52 Perfectæ. *Hal.* 53 In aliis secus. *l.* 15. *supr. h. t.* 54 *l. penult.* & *ult. C. ad l. Jul. Majest. l.* 9. §. 2. *C. de bon. proscr.* 55 Quamdiu voluerim. ita emendat Antonius Faber 2. *conject.* 19. ut donationis finem referamus in donatoris voluntatem, non in donatarii. Nam si in voluntatem donatarii finis donationis collatus esset, heredes donatoris eam non revocarent, quam tamen hic revocant. 56 Vid. Covarruv. *lib.* 3. *var. resol. cap.* 15. Menoch. *de arb. jud. lib.* 1. *quæst.* 63. Cujac. *observ. lib.* 17. *cap.* 33. Mod. 57 Imo non possunt. v. quæ notavi ad *l.* 27. *supr. h. t.* Donator perfecta etiam donatione, mutare voluntatem in iis potest, quæ ab ejus mera voluntate dependent.

De

De constituta pecunia. 1. *De pecunia donata, ut donatori credatur.* 2. *De muto vel surdo.* 3. *Si quis Primo donaturus, Secundo promiserit.*

33. HERMOGENIANUS lib. 6. juris Epitomarum.

QUi id, quod ex causa donationis stipulanti spoponderat, solvi constituit actione constitutæ pecuniæ non in solidum, sed in quantum facere potest convenitur: causam enim [1] & originem constitutæ pecuniæ, non judicii potestatem prævalere placuit. sed & condemnatus ex causa donationis, in actione judicati non frustra desiderat, in quantum facere potest, conveniri. §. 1. Ea lege, donationis causa, pecunia Titio numerata, *ut* [2] *statim donatori mutuo detur*, non impeditur [3] dominii translatio: ac propterea, iisdem nummis donatori creditis, novum dominium in his quæritur. §. 2. Mutus [4] & surdus donare non prohibentur. §. 3. Si, cum Primus tibi donare vellet, & tu donandi Secundo voluntatem haberes, Primus Secundo ex voluntate [5] tua stipulanti promiserit: perficitur donatio. & quia nihil Primus Secundo, a quo convenitur, donavit: & quidem in solidum, non in id, quod facere potest, condemnatur. † Idque custoditur, & si delegante [6] eo, qui donationem erat accepturus, creditori ejus donator promiserit: & hoc enim casu creditor suum negotium gerit.

De mutuo. 1. *De erepto a latrunculis vel hostibus.*

34. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

SI pater emancipati filii nomine donationis animo pecuniam fœneravit, eamque filius stipulatus est: & ipso jure perfectam donationem, ambigi non potest. §. 1. Si quis aliquem a latrunculis [7] vel hostibus eripuit, & aliquid pro eo ab ipso accipiat: hæc donatio irrevocabilis est [8], non [9] merces [10] eximii laboris appellanda est: quod contemplatione salutis [11] certo [12] modo æstimari non placuit.

De nominibus peculiaribus. 1. *De pignore.* 2. *De mutuo.*

35. SCÆVOLA lib. 31. Digestorum.

AD eum, quem manumiserat [13], epistolam misit in hæc verba: *Titius Sticho liberto* [*suo*] *salutem. Cum te manumiserim, peculium quoque tuum omne, quicquid habes tam in nominibus, quam in rebus moventibus, sive in numerato, me tibi concedere, hac epistola manu mea scripta notum tibi facio:* eundem libertum testamento ex besse scripsit heredem, Sempronium ex triente, nec peculium Sticho legavit, nec actiones præstari jussit. Quæsitum est, utrum in assem Sticho actio detur eorundem nominum, quæ in peculio habuit: an utrisque heredibus pro portionibus hereditariis? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, utrisque heredibus pro hereditariis portionibus competere. §. 1. Lucius Titius fundum Mæviæ donavit, & ante traditionem eundem fundum post dies paucos Seio pignori obligavit, & intra dies triginta Mæviam in vacuam possessionem ejusdem fundi induxit. Quæro, an donatio perfecta sit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, perfectam: verum creditorem firmam [14] pignoris obligationem habere. §. 2. Avia sub nomine Labeonis nepotis sui mutuam pecuniam dedit, & usuras semper cepit: & instrumenta debitorum a [15] Labeone recepit [16], quæ in hereditate ejus inventa sunt. Quæro, an donatio perfecta esse videatur? Respondit, cum debitor Labeoni obligatus est, perfectam donationem esse.

TIT. VI.

DE [17] MORTIS CAUSA DONATIONIBUS [ET CAPIONIBUS [18]].

Quid sit mortis causa donare. 1. *De donatione Telemachi.*

1. MARCIANUS lib. 8. Institutionum.

MOrtis causa donatio est [19], cum quis habere se [20] vult [21], quam eum, cui donat; magisque eum [22], cui donat, quam heredem suum. §. 1. Sic [23] & apud Homerum [24] Telemachus donat Piræo.

Species mortis causa donationum.

2. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

JUlianus libro XVII. Digestorum, tres [25] esse species mortis causa donationum, ait. † *Unam*, cum quis nullo præsentis [26] periculi metu conterritus, sed sola cogitatione [27] mortalitatis donat. † *Aliam* esse speciem mortis causa donationum ait, cum quis imminente [28] periculo commotus, ita donat, ut statim fiat accipientis. † *Tertium* genus esse donationis ait, si quis periculo motus, non sic det, ut statim, faciat accipientis: sed tunc demum, cum mors fuerit insecuta.

De periculo, cujus causa donatur.

3. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

MOrtis causa donare licet, non tantum infirmæ valetudinis causa, sed periculi etiam propinquæ [29] mortis, vel ab hoste [30], vel a prædonibus, vel ab hominis potentis crudelitate aut odio, aut navigationis ineundæ;

4. GAJUS [lib. 1. Rerum cottidianarum sive aureorum].

AUt [31] per insidiosa loca iturus,

5. ULPIANUS lib. 2. Institutionum.

AUt ætate fessus [32];

6. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

HÆc enim omnia *instans* periculum demonstrant [33].

De pœna capitali.

7. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SI aliquis mortis causa donaverit, & pœna fuerit capitis affectus: removetur donatio ut imperfecta. quamvis cæteræ donationes sine [34] suspicione pœnæ factæ valeant.

Quid sit mortis causa capere. 1. *De donatione, ut, si donator convaluerit, recipiat.*

8. IDEM lib. 7. ad Sabinum.

QUi pretio accepto hereditatem prætermisit, sive ad substitutum perventura sit [hereditas, sive] ab eo ab intestato successurus, mortis causa capere videtur: nam quidquid propter alicujus mortem obvenit, mortis causa capitur [35]. quam sententiam & Julianus probat: & hoc jure utimur. † Nam & quod a statulibero [36] conditionis implendæ causa capitur, vel a legatario, mortis causa accipitur: & quod pater dedit propter mortem filii vel cognati, mortis causa capi Julianus scripsit. §. 1. Denique & sic [37] posse donari ait, ut si convaluerit, recipiatur.

Qui possunt mortis causa capere.

9. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

OMnibus [38] mortis causa capere permittitur, qui scilicet & legata [39] accipere possunt.

De substitutione.

10. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

EI, cui mortis causa donatum est, posse substitui [40] constat in hunc modum: ut promittat alicui, *Si ipse capere non possit*, vel sub alia conditione.

Si mortis causa filii sui pater donet.

11. IDEM lib. 33. ad Sabinum.

MOrtis causa filii [41] sui pater recte donare poterit, etiam constante matrimonio filii.

Si mulier pecuniam accepit, ut ex ventris nomine in possessionem mitti desideret.

12. IDEM lib. 44. ad Sabinum.

SI mulier [42] ventris nomine per calumniam, ut in possessionem mitti desideret, pecuniam accepit, forte dum substituto patrocinatur, ut institutum [43] aliqua [44] ratione excludat: mortis causa eam capere, Julianus sæpius scribit [45].

De donatione rei alienæ. 1. *Species mortis causæ donationum.*

13. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

SI alienam [46] rem mortis causa donavero, eaque usucapta fuerit: verus dominus eam condicere non potest, sed ego, si convaluero. §. 1. Marcellus notat, in mortis causa donationibus etiam facti [47] quæstiones sunt. † Nam & sic potest donari, *ut omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo, res non reddatur: & ut reddatur* [48], *etiamsi prior ex eadem valetudine donator decesserit, si jam mutata*

1 Etiam post constitutum, & post rem judicatam, donationis nomine, donator convenitur in id tantum, quod facere potest. Cur non attenditur constitutum? non attenditur res judicata, sed attenditur sola donatio, id est, causa & origo constituti, ac donati. *l.* 41. *in fin.* ℥. *de re judicata.* 2 *l.* 20. ℥. *de reb. cred.* 3 Imo impeditur. *l.* 55. ℥. *de solutionib.* 4 Id est, mutus vel surdus, vel mutus & surdus ex casu, literarum tamen gnarus. *l.* 10. *C. qui test.* 5 *l.* 2. §. 2. ℥. *h. t.* 6 *l.* 41. ℥. *de re judicata.* 7 Hic locus a Triboniano videtur interpolatus. vid. Paul. 5. *sent.* 11. §. 6. 8 *Donatio remuneratoria* (qualis fit ei, qui latrunculis vel hostibus donatorem eripuit) est irrevocabilis: nec enim proprie est donatio. vide *l.* 27. *supr. h. t.* Utcunque eo nomine in infinitum donatum sit, non revocatur ea donatio, ut immodica, Paul. 5. *sentent.* 11. §. 6. quamvis justum modum excedat, 47. *Eclog.* 1. *C.* 36. de quo forte dubitatum fuerat, quod veteribus certus modus certumque pondus donationibus fuerat injectum *Theodos. Nov. de Theodosiani C. auctoritate* cum & alioquin dicamus ex Justiniano fuisse olim donationem permissam 200. aureor. deinde 300, deinde 500. *l. sancimus.* 34. *l. pen.* §. *ult. C. de donationib.* 9 *Al.* nam. 10 *Sic restitue ex Paulo:* si tamen donatio, non merces eximii laboris appellanda est: quia contemplationem salutis certo modo æstimari non placuit. Paul. 5. *sent.* 1. §. 6. sic fere Cicero *pro Cluentio:* Si hæc, *inquit*, solutio legatorum, non merces abortionis appellanda est. vide Cujac. apud Paulum *ibid.* 11 Adde *l.* 8. *l.* 19. §. 1. *l.* 27. ℥. *h. t.* 12 Innuit apud Veteres non fuisse licitum donare in infinitum sine insinuatione. vide *l. penult. C. h. t.* 13 *l.* 8. ℥. *h. t.* 14 Si fundus pignoratus venierit, manet causa pignoris. *l.* 18. §. 2. ℥. *de pignoratit.* 15 Ad Labeonem, *vulg.* 16 Qui pecuniam mutuo dat sub alterius nomine, & usuras, & instrumenta a debitoribus ejusdem nomine accipit, donare intelligitur.

17 *L.* 8. *C.* 57. §. 1. *Inst. de donat. Novell.* 87. Paul. 3. *sent.* 7. 47. *Eclog.* 3. adde 3. *Harmen.* 1. quid sit mortis causa donatio, vide *l.* 1. ℥. *h. t.* 18 Et captionibus. *vulgat. Hal.* mortis causa capio, est adquisitio: differt a mortis causa donatione. *Mortis causa capio*, est quidquid mortis alicujus occasione percipitur. *l.* 8. *l.* 12. *l.* 18. *l.* 21. *l.* 38. ℥. *h. t.* 19 *l.* 35. §. 2. ℥. *h. t.* §. 1. *Inst. de donat.* vide Paul. 3. *sent* 21. §. 1. Goth. Adde Anton. Augustin. *emend. lib.* 1. *cap.* 8. S. L. 20 Confertur enim in casum mortis testatoris, nec ante perfecta esse intelligitur, quam mors contigerit. In hac quoque, in extremis & articulo mortis constitutum esse, non sufficit, sed ut fiat expressa mortis mentio, exigitur: pro donatione inter vivos alioqui habetur, *l.* 42. *in fin.* ℥. *h. t.* Quid, si in instrumento donationis hujusmodi quis promiserit se donationem nunquam revocaturum? donatio inter vivos præsumitur, *l.* 27. ℥. *h. t.* vid. Clar. 4. *sent.* 4. 21 Mavult. *vulgat.* vult magis, *Halo.* sufficit velle; nec enim hæc donatio indiget insinuatione, ut donatio inter vivos. *l.* 4. *C. h. t.* 22 Similitudinem mortis causa donationis & legati observa. Sequentes adde: quod res donatario ipsi adquiritur, licet non sit tradita. *l.* 1. *l.* 2. ℥. *de Publiciana.* quod pœnitenti eam revocare liceat. *l.* 30 ℥. *h. t.* quod ut legatum lege Falcidia minuatur, *l.* 27. ℥. *h. t.* qua de re vid Cujac. 19. *obs.* 28. vide quæ notavi ad *l. ult. C. h. t.* Clarus vero sic ait, mortis causa donationem, quod modum, ordinationem, & dum in ipso jure deducitur, attinet, comparari contractui; postquam vero in esse est deducta, effectu & efficacia, id est, potestate, ultimam voluntatem censeri: nisi quod ultima voluntas adita hereditate confirmatur; donatio vero mortis causa, sola morte donatoris, etiam hereditate non adita. *l.* 22. ℥. *h. t.* Clar. 4. *sentent.* 6. 23 Poëtarum auctoritates in juris causis decidendis allegari posse, hinc colligunt. adde *l.* 1. ℥. *de contr. empt.* 24 Donationis mortis causa origo, juris gentium est. 25 Dic apertius: aut citra metum mortis præsentis, sed ob solam cogitationem mortalitatis donamus, aut in ipso periculo, idque bifariam. nam vel ita donamus, ut statim res *fiat accipientis:* vel tum demum, cum mors nostra secuta fuerit. 26 Id est, imminentis. 27 *l.* 31. §. 2. *vers. rursus. circa fin. l.* 35. §. 4. ℥. *h. t. l.* 11. §. 1. ℥. *de donat. inter vir.* 28 *l.* 3. ℥. *h. t.* 29 *l.* 2. ℥. *h. t. l.* 31. §. 2. *vers. rursus. l.* 35. §. 4. ℥. *h. t.* impendentis, Paul. 2. *sent.* 23. §. 1. instantis, *l.* 6. ℥. *h. t.* præsentis. *d.* §. 30 Causæ hujus donationis sunt valetudo, peregrinatio, navigatio, bellum. Paul. *ibid.* & 3. *sent.* 7. §. 1. & similes. *l.* 4. 5. ℥. *eod.* 31 *Lego*, aut quod per loca insidiosa itur. 32 Aut ætate fessi? Minime hoc rectum. *Goth.* vide hic Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *c.* 60. & *c.* 61. S. L. 33 Quo cessato competit jus revocandi. *l.* 29. ℥. *h. t.* 34 Aliud erit, si sunt suspecti. *l.* 15. ℥. *de donationib.* 35 Vid. *l.* 38 ℥. *h. t.* 36 *l.* 31. §. 2. ℥. *h. t. l.* 55. *in fin.* ℥. *de cond. & dem.* 37 *l.* 13 §. 1. ℥. *h. t.* 38 *l.* 35. *l.* 37. ℥. *h. t.* 39 Quinam vero legata accipere non possunt? apostatæ, *l.* 3. *C. de apost.* collegia illicita, *l.* 8. *C. de hered. inst.* damnati in metallum, *l.* 3. ℥. *de his, quæ pro non scriptis.* deportati, *l.* 1. *C de hered. inst.* liberi eorum, qui majestatis sunt damnati. *l.* 5. *C. ad l. Jul. majest.* mulier habens intra annum luctus, *l.* 1. *C. de secund.* (quod jure canonico mutatum est, *c. pen. & ult. de secund. nupt.*) nati ex incestuoso concubitu. *Nov.* 89. *c. ult.* 40 Vide *l.* 9. *C. de fideicomm.* & ita alteri, quam instituto potest substitui. *l.* 40. ℥. *de hered. inst. l.* 41. *in fin supr. de vulgari. l. un. C. de caducis.* 41 *l.* 18. ℥. *h. t l.* 26. *in fin.* ℥. *de don. int. vir.* 42 Uxor defuncti. 43 A marito. 44 Ut sic fœtus seu venter obsit instituto. *Bas.* 45 Quia gratuito non accepit. vid. *l.* 38. ℥. *h. t.* 46 V. *l.* 18. §. 2. ℥. *de donat.* 47 Donationis mortis causa conditio pacto seu lege mutari potest. Possum ita mortis causa donare, ut omnimodo me mortuo ex ea valetudine, res tibi a me donatas mortis causa non reddas. *vers. Nam & sic* quo loco, τὸ *omnimodo*, conjungo his verbis, *res non reddatur*, hoc sensu, Possum res ita tibi donare mortis causa, ut ex ea valetudine me mortuo omnimodo res non reddatur. *omnimodo*, id est, etiamsi revocem res donatas. Nam per contrarium donare ita possum, ut si prior decesserim, rem reddas, si modo id restitui mihi velle significavero. *vers. & ut reddatur.* Possum quoque ita donare, ut non aliter res donata restituatur, quam si donatarius prior decesserit. *vers. sed & sic.* Possum & ita donare, ut nec si convaluero, res donatas reddas. *vers. sic quoque.* At hæc quarta species primæ videtur similis? Non est. Interest multum, an jus donationis per receptam valetudinem revocandæ mihi eripias, *ut hic.* An vero ita donem, ut nulla omnino voluntate res donatas revocem, *ut ibid.* Goth. Intellectum hujus §. vide apud Joann. Decher. *l.* 1. *differt.* 4. *n.* 20. Ans. 48 *l.* 8. *in fin.* ℥. *h. t*

voluntate restitui sibi voluerit. † Sed [&] sic donari potest, *ut non aliter reddatur, quam si prior ille, qui acceperit, decesserit.* † Sic quoque potest donari mortis causa: *ut nullo* [1] *casu sit ejus repetitio*: id est [2], nec si convaluerit quidem donator [3].

De impensis in rem donatam factis.

14. IDEM lib. 18. Digestorum.

SI mortis causa donatus fundus est [4], & in eum impensæ necessariæ atque utiles factæ sint [5]: fundum vindicantes [6] doli mali exceptione summoventur, nisi pretium earum restituant [7].

De militibus. Collatio harum donationum & legatorum.

15. IDEM lib. 27. Digestorum.

MArcellus notat: Cum testamento relinquendi, cui velint, adepti sint filiifamilias milites [8] liberam facultatem; credi potest, ea etiam remissa, quæ donationes mortis causa fieri prohibent. Paulus notat: Hoc & constitutum est, & [9] ad exemplum [10] legatorum mortis causa donationes revocatæ sunt.

De revocandis donationibus.

16. IDEM lib. 29. Digestorum.

MOrtis causa donatio, etiam dum pendet [11], an convalescere possit donator, revocari potest.

De creditoribus fraudatis. Collatio harum donationum & legatorum.

17. IDEM lib. 47. Digestorum.

ET si [12] debitor consilium creditorum fraudandorum non habuisset, avelli res mortis causa ab eo donata debet. nam cum legata ex testamento ejus [13], qui solvendo non fuit, omnimodo inutilia sint, possunt videri etiam [14] donationes mortis causa factæ, rescindi debere: quia legatorum instar [15] obtinent.

Si quis mortis alienæ causa donet. 1. *De delegatione.* 2. *De chirographis datis, ut si donator moriatur, donatario dentur.* 3. *De donatione rei obligatæ.*

18. IDEM lib. 60. Digestorum.

MOrtis causa capimus non tunc solum, cum quis suæ mortis causa nobis donat: sed & si propter alterius mortem id faciat: veluti si quis filio [16], vel fratre [17] suo moriente, donet Mævio ea conditione, ut si convaluerit alteruter eorum, reddatur sibi res, si decesserit, maneat apud Mævium. §. 1. Si donaturus mihi mortis causa, debitorem tuum creditori meo delegaveris [18], omnimodo capere videbor tantam pecuniam, quanta a creditore meo liberatus fuero. Quod si ab eodem ego stipulatus fuero, eatenus [19] capere existimandus ero, quatenus debitor solvendo fuerit. nam etsi convaluisset creditor, idemque donator, condictione aut in factum actione debitoris obligationem duntaxat reciperet. §. 2. Titia chirographa debitorum suorum, Septicii & Mævii, donatura illis Ageriæ dedit; & rogavit eam, *ut* [20] *ea si decessisset, illis* [21] *daret; si convaluisset, sibi redderet*: morte secuta, Mævia Titiæ filia heres extitit: Ageria autem, ut rogata erat, chirographa [22] Septicio & Mævio suprascriptis dedit. Quæritur, si Mævia heres summam, quæ debebatur, ex chirographis suprascriptis petat, vel ipsa [23] chirographa: an exceptione excludi possit? Respondit, Mæviam, vel pacti conventi, vel doli [24] mali exceptione summoveri posse. §. 3. Qui hominem noxæ nomine vel alias obligatum, mortis causa acceperit: tantum [25] cepisse intelligendus est, quanti [26] is homo venire potuisset. † Idem in fundo, qui obligatus est, observari poterit, ut pretium excutiatur.

Si filiofamil. donatur, si donatarius in adoptionem se dederit, aut rem alienaverit.

19. IDEM lib. 80. Digestorum.

SI filiofamilias res mortis causa data fuerit, & convaluisset donator: actionem de peculio cum patre habet. † At si paterfamilias [27], cum mortis causa donationem accepisset, in adoptionem se dederit: res ipsa a donatore repetitur. † Nec huic similis est is, qui rem, quam mortis causa acceperat, alii porro dederit: nam donator huic non rem sed pretium [28] ejus condiceret.

De legato non capaci solidi sub conditione dandi.

20. IDEM lib. 1. ad Urseium Ferocem.

EI [29], qui non amplius parte capere [30] poterat, legatus est fundus, si decem dedisset heredi: non totam summam [is] dare debet, ut partem fundi haberet, sed [31] partem duntaxat pro rata, qua legatum consequitur.

De eo qui pecuniam accepit, ut adiret.

21. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

EUm, qui ut [32] adiret hereditatem pecuniam accepisset, plerique, in quibus Priscus quoque, responderunt, mortis causa eum capere.

Quo tempore capacitas donatarii spectetur.

22. AFRICANUS lib. 1. [33] Quæstionum.

IN mortis causa donationibus [34] non [35] tempus donationis [36] sed *mortis* intuendum est, an quis capere possit.

Si filiofamil. vel servo donetur.

23. IDEM lib. 2. [37]. Quæstionum.

SI filiofamilias mortis causa donatum sit, & vivo donatore moriatur filius, pater vivat: Quæsitum est, quid juris sit [38]: Respondit, morte [39] filii condictionem competere, si modo ipse potius filio quam patri donaturus dederit: alioquin, si quasi ministerio ejus pater usus sit, ipsius patris mortem spectandam esse. † Idque juris fore, & si de persona servi [40] quæratur.

De acceptilatione.

24. IDEM lib. 9. Quæstionum.

QUod debitori acceptum factum esset mortis causa, si convaluerit donator, etiam [41] tempore liberato [42] ei potest condici; namque [43] acceptilatione interveniente abitum ab jure pristinæ obligationis, eamque in hujus condictionis transfusam.

De testato vel intestato. 1. *De filiofamilias.*

25. MARCIANUS lib. 9. Institutionum.

TAm [44] is, qui testamentum facit [45], quam qui non facit, mortis causa donare potest [46]. §. 1. Filiusfamilias, qui non potest [47] facere testamentum, nec [48] voluntate patris, tamen *mortis causa donare patre permittente potest.*

De donatione reciproca & commorientibus.

26. IDEM lib. 2. Regularum.

SI qui invicem [49] sibi mortis causa donaverunt, pariter [50] decesserunt, neutrius heres repetet: quia neuter alteri supervixit. † Idem juris est, si pariter maritus & uxor sibi donaverunt.

Si donetur mortis causa, ut nullo casu revocetur.

27. IDEM lib. 5. Regularum.

UBi ita donatur mortis causa, ut *nullo* [51] *casu revocetur, causa* donandi magis [52] est, quam mortis causa donatio [53]: & ideo perinde [54] haberi debet, atque alia quævis inter vivos donatio. ideoque inter viros & uxores non valet: & ideo nec [55] Falcidia locum habet, quasi in *mortis causa donatione.*

De eo, qui scripsit tabulas vel chirographum inania esse, nec quicquam deberi.

28. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

AVunculo suo debitori mortis causa donaturus, quæ debebat, ita scripsit: *tabulæ* [56] *vel chirographum* [57], *tot, ubicunque sunt, inanes* [58] esse, neque eum solvere debere. Quæro, an heredes, si pecuniam ab avunculo defuncti petant, exceptione [59] doli mali tueri se possint [60]? Marcellus respondit, posse: nimirum [61] enim contra voluntatem defuncti heres petit ab eo.

De revocatione donationis. De vindicatione & condictione.

29. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

SI mortis causa res donata est, & convaluit, qui donavit: videndum, an habeat in rem actionem? Et si quidem quis sic donavit, *ut si mors contigisset, tunc haberet, cui donatum est*: sine dubio donator poterit rem vindicare [62]: mortuo eo, tunc is cui donatum est. † Si vero sic, *ut jam nunc haberet; redderet, si convaluisset, vel de prælio, vel peregre redisset*: potest defendi, in rem competere donatori, si quid horum contigisset: interim autem ei cui donatum est. † Sed & si morte præventus sit is, cui donatum est, adhuc quis dabit in rem donatori [63].

30. IDEM lib. 21. ad Edictum.

QUi mortis causa donavit, ipse ex pœnitentia condictionem [64] vel utilem actionem habet.

1 *l. 27. infr. h. t.* 2 Et ideo, nec si. *Hal.* 3 Donator, revocabitur. *Haloand.* Hujusmodi nomen donationis inter vivos sortitur. 4 Et traditus. 5 A donatario scilicet. 6 Donatores scilicet vel donatoris heredes post donationem revocatam. 7 Quid, si donatarius fructus ex re donata percepit, eorum fietne cum expensis compensatio? Fiet compensatio. *l. 48. l. 65. supr. de rei vindic.* 8 Donare mortis causa de castrensi suo filiusfamilias potest, perinde, ac si paterfamilias esset. 9 Donatio mortis causa per creditores revocatur, si ea donatione fraudati reipsa, non tantum consilio fuerint. 10 *l. 37. infr. h. t. §. 1. Inst. de donat.* legatorum instar obtinet, *l. 17. in fin. infr. eod.* vide Cujac. 10. *obs.* 28. vide quæ notavi ad *l. ultim. C. hoc tit.* 11 Non exspectatur cessatio valetudinis. *l. 19. supr. de reb. cred* 12 In fraudem vendita revocant creditores, si fraus intervenit junctim & ementis & vendentis: donata inter vivos revocant, si fraus donatoris intervenit, etiamsi nulla donatarii fuerit: donata vero testamento revocant, si fraus reipsa intervenit, licet testator vel legatarii nullam fraudem admiserint. Quod obtinet in mortis causa donatione, quæ sic ad exemplum legatorum revocata dicitur. 13 Legatum ex testamento ejus, qui solvendo non est, omnimodo inutile est. *l. 68. supr. ad SC. Trebell. l. 12. C. de testam. milit.* 14 *l. 66. in fin. supr. ad leg. Falcid.* 15 *l. 15. in fin. supr. h. t.* 16 *l. 11. ff. h. t.* 17 *l. 3. C. h. t.* 18 *l. 31. §. 3. infr. eod.* 19 Id est, tantum videor accipere, quantum facere potest. *Basil.* 20 Mandatum post mortem mandatoris collatum, ejus morte non revocatur. 21 *l. 3. §. 2. supr. de liberatione.* 22 Chirographum qui mandat reddi debitori, debitorem ipsum liberasse intelligitur. 23 Nam chirographo legato continetur actio. *l. 59. supr. de legat.* 3. 24 *d. §. 2. l. 28. in fin. infr. h. t.* 25 Donatio rei, quæ evinci potest, tanti censetur & æstimanda est, quanti res conditionem ejus scienti & periculum ejus suscipienti vendi potest. 26 *l. 1. §. 16. supr. ad SC. Trebell.* 27 Sui juris. 28 *l. 39. infr. h. t.* 29 Puta filio naturali: vel ei, cui Falcidia detrahitur. 30 Referenda est hæc lex ad secundam partem inscriptionis hujus tituli, hoc est, ad mortis capiones. 31 *l. 44. in fin. supr. de cond. & dem.* 32 *l. 31. §. 2. infr. h. t.* 33 Vide Cujac. 1. *ad Afric. fol.* 8. 34 Quoties scil. quæritur, capax sit donatarius, necne. 35 Capacitas vel incapacitas donatarii mortis causa inspicitur tempore mortis, non tempore donationis. *Castr.* 36 Id est, actus interpositi: contra quam in legatis, in quibus testamenti faciendi tempus spectatur ex regula Catonis. 37 Cujac. 2. *ad Afric. fol.* 21. 38 Id est, cujus mors inspicitur. adde *l. ult. infr. h. t.* 39 Donatio mortis causa facta filiofamilias, ipso ante donatorem præmortuo exspirat: secus si facta sit patri, per mediam tamen personam ipsius filii. 40 Ut in *d. l. ult.*

41 Id est, etiamsi tempore liberatus sit. 42 Qui liberatus est acceptilatione mortis causa, non potest uti præscriptione adversus donatorem, qua uteretur, si liberatus non esset. 43 Id est, subtilitate juris videtur in hac specie debitor liberatus per acceptilationem, ex æquo tamen & bono acceptum ferenti creditori non nocet: quia videtur per eam acceptilationem obligatio debitoris transfusa in condictionem causa data causa non secuta. 44 Donare mortis causa, vel facto testamento, vel ab intestato possum. *Castrens.* eadem ratione codicilli fiunt utrovis modo. *l. conficiuntur.* 8. *l. ab intestato.* 16. *supr. de jure codicill.* 45 *l. 9. supr. h. t. l. 32. §. 8. in fin. supr. de donat. int. vir.* 46 Imo, non potest: nam pupillus, nec testamentum facere potest, nec mortis causa donare. *l. 1. §. 1. supr. de tutelæ & rationibus.* 47 *l. 4. supr. qui testam.* 48 Vid. *l. pen. C. qui testam.* 49 Quæro, an donatio vicissitudinaria seu reciproca sit proprie donatio: ad hoc enim utilis est illa quæstio, ut sciamus, indigeat insinuatione, necne? Clarus ex communi opinione negat proprie donationem esse. 4. *sent.* 2. *in fin.* Cur ita? quia propter vicissitudinem habet onus adnexum: quia tantum quis dat, quantum habere sperat: & ideo non potest proprie dici donatio. 50 *l. 32. §. 14. supr. de donat. int. vir.* 51 *l. 13. in fin. supr h. t. l. 35. §. 4. vers. nam. & sic. infr. eod.* 52 Donatio mortis causa quotiens clausulam *de non revocando continet*, non obstante tali clausula permittitur revocatio: quia talis donatio transit in aliam donationem, & sortitur potius nomen donationis inter vivos. Mynsing. 7. *respons.* 69. *n.* 11. Clarus 4. *sentent.* §. *Donatio. quæst.* 4. *in fin.* Hæc enim qualitas, ut donatio, qua de agitur, nullo jure possit revocari, penitus a natura donationis mortis causa differt. adde Grassum, §. *donatio mortis causa. quæst.* 1. *n.* 4. 5. 6. 53 Vide Nicol. Vall. *de rebus dubiis & quæstionibus in jure controversis. tract.* 23. Corass. *tom.* 2. *pag.* 257. Guter. *resol. part.* 1. *c.* 12. *n.* 2. Mod. 54 Pactum adjectum contra naturam contractus, ipsum contractum non vitiat, sed eum mutat in aliud contractus genus. vide tamen *l. 12. infr. de precario.* 55 *l. 42. in fin. infr. h. t.* 56 Instrumenta nudis etiam verbis cancellari posse, hinc colligunt: veluti si creditor tabulas debitoris sui jubeat vel mandet inanes esse; &, ut pragmatici loquuntur, *cassas*, & irritas. 57 Tua chirographa ubicunque sunt, inania esse. 58 Donatio in ipsis liberationibus, sive quoties de ipso debitore liberando agitur, statim perficitur: neque in ea donatione ulla exigitur traditio. Fit & in hunc modum liberando donatio: quæ nihil aliud est, quam pactum de non petendo. 59 *l. 18. §. 2. ff. h. t.* 60 Possit. 61 Dolo facit heres, qui ab alio quid petit contra defuncti voluntatem. 62 Directo, si dominium nondum translatum: utiliter, si translatum. *Accurs.* adde *l. 38. §. 3. ff. de usuris.* 63 Habet etiam condictionem. vide *l. 30. ff. h. t.* 64 *l. 35. §. 3. ff. eod. l. 9. ff. de reb. cred. l. 76. ff. de jure dotium. l. 12. ff. de cond. causa data.*

Quid sit mortis causa capere. 1. De acceptilatione. 2. Quæ mortis causa capi dicuntur. 3. Si quis jusserit debitorem suum alii expromittere. 4. De acceptilatione.

31. GAJUS lib. 8. ad Edictum provinciale.

MOrtis causa capitur, cum propter mortem alicujus capiendi occasio obvenit: exceptis [1] his capiendi figuris [2], quæ proprio nomine appellantur. certe enim & qui hereditario, aut legati, aut fideicommissi jure capit, ex morte alterius nanciscitur capiendi occasionem: sed quia [3] proprio nomine hæ species capiendi appellantur, ideo ab hac definitione separantur [4]. §. 1. Juliano placet, licet solvendo [5] non sit debitor, cui acceptum latum sit, videri ei mortis causa donatum. §. 2. Sine donatione autem capitur, [veluti] pecunia quam statuliber [6], aut legatarius alicui conditionis implendæ gratia numerat: sive extraneus sit, qui accepit, sive heres. † Eodem numero est pecunia, quam quis in hoc accipit, ut vel adeat [7] hereditatem, vel non adeat; quique in hoc accipit pecuniam, ut legatum omittat. † Sed & dos, quam quis in mortem mulieris a marito stipulatur, capitur sane mortis causa: cujus generis dotes receptitiæ [8] vocantur. † Rursus id quod mortis causa donatur, aut in periculum [9] mortis datur, aut cogitationem mortalitatis, quod nos quandoque morituros intelligimus [10]. §. 3. Si jusseris mortis causa debitorem tuum mihi aut creditori meo expromittere [11] decem: quid juris esset, quæritur, si iste debitor solvendo non sit? Et ait Julianus: Si ego stipulatus fuerim [12], tantam pecuniam videri me cepisse, in quantum debitor [13] solvendo fuisset: nam & si convaluisset (inquit) donator, obligationem duntaxat debitoris recipere deberet. Si vero creditor meus stipulatus fuerit, tantam videri me pecuniam accepisse, in quantum a creditore meo liberatus essem. §. 4. Per accepti quoque lationem egens [14] debitor liberatus, totam eam pecuniam, qua liberatus est, cepisse videtur.

De morte.

32. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

NOn videtur perfecta donatio mortis causa facta, antequam [15] mors insequatur.

De usucapione.

33. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

QUi alienam [16] rem mortis causa traditam usucepit, non ab eo videretur [17] cepisse, cujus res fuisset: sed ab eo, qui occasionem usucapionis præstitisset.

De stipulatione in annos singulos.

34. MARCELLUS lib. 28. Digestorum.

MOrtis causa donatio etiam [sic] constitui potest, ut quid stipuletur [18] in annos singulos quoad viveret: scilicet ut post [19] mortem promissoris incipiat exactio.

Quibus donari potest. 1. Etymologia donationis. 2. Quid intersit inter simplicem & mortis causa donationem. 3. De repetitione. 4. De causis & speciebus mortis causa donationum. 5. De societate. 6. De acceptilatione. 7. De stipulatione in annos singulos.

35. PAULUS lib. 6. ad Legem Juliam & Papiam.

SEnatus censuit, placere mortis causa donationes factas in eos, quos [20] Lex prohibet capere, in eadem causa haberi, [in] qua essent, quæ [21] testamento his legata essent, quibus capere per legem non liceret. † Ex hoc Senatusconsulto [22] multæ variæque quæstiones agitantur, de quibus pauca referamus. §. 1. *Donatio* dicta est a dono [23], quasi dono datum: rapta [24] a Græco; nam hi dicunt δῶρον καὶ δωρεῖσθαι, id est, *donum & donare*. §. 2. Sed *mortis causa donatio* longe differt ab illa vera [25] & absoluta donatione, quæ ita proficiscitur, ut nullo casu revocetur [26]. & [27] ibi, qui donat, illum potius, quam se habere mavult: at is, qui mortis causa donat, se cogitat; atque amore vitæ recepisse potius quam dedisse mavult. & hoc est, quare vulgo dicatur, Se potius [28] habere vult, quam eum, cui donat: illum deinde potius, quam heredem suum. §. 3. Ergo qui mortis causa donat, qua parte se cogitat, negotium gerit: scilicet ut cum convaluerit [29], reddatur sibi. Nec dubitaverunt Cassiani, quin condictione repeti possit, quasi re non secuta: propter hanc rationem, quod ea, quæ dantur, aut ita dantur, ut [30] aliquid facias, aut ut ego aliquid faciam, aut ut Lucius Titius, aut ut aliquid obtingat; & in istis condictio sequitur. §. 4. Mortis causa donatio fit multis [31] modis. † Alias extra suspicionem ullius periculi a sano & in bona valetudine posito, [&] cui ex humana sorte mortis cogitatio est. † Alias *ex metu mortis*, aut ex præsenti [32] periculo, [aut ex] futuro: si [33] quidem terra marique, tam in pace, quam in bello, & tam domi, quam militiæ, multis [34] generibus mortis periculum metui potest. † Nam & sic potest donari, *ut omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo, res non reddatur: &, ut reddatur, etiam si prior ex eadem valetudine decesserit, si tamen mutata voluntate restitui sibi voluerit.* † Et sic donari potest, *ut non aliter reddatur, quam si prior ille, qui accepit, decesserit.* † Sic quoque potest donari mortis causa, *ut nullo casu* [35] *sit repetitio*, [id est] ne si convaluerit quidem donator. §. 5. Si quis societatem [36] per donationem mortis causa inierit: dicendum est nullam societatem esse. §. 6. Si duobus debitoribus mortis causa donaturus creditor, uni acceptum [37] tulit, & convaluerit: eligere potest, utri eorum condicat. §. 7. Sed qui mortis causa in annos singulos pecuniam stipulatus est, non est similis ei, cui in annos singulos legatum est: nam licet multa [38] essent legata, stipulatio tamen una est, & conditio ejus, cui expromissum est, semel [39] intuenda est.

De eo, quod datur conditionis implendæ causa.

36. ULPIANUS [lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam].

QUod conditionis [40] implendæ causa datur, licet non ex bonis mortui proficiscitur, capere tamen supra modum non poterit is, cui certum modum ad capiendum Lex [41] concessit. † Certe [42] quod a statulibero [43] conditionis implendæ causa datur, indubitate modo legati [44] concesso imputatur: sic tamen, si mortis tempore in peculio id habuit. cæterum si post mortem, vel etiam si alius pro eo dedit, quia non fuit ex his bonis, quæ mortis tempore testator habuit, in eadem erunt causa, in qua sunt, quæ a legatariis dantur.

Collatio legati & mortis causa donationis. 1. De venditione rei donatæ.

37. IDEM [lib. 15. ad Leg. Juliam & Papiam].

ILlud generaliter meminisse oportebit, donationes mortis causa factas, legatis comparatas [45]: quodcunque igitur in legatis juris est, id in mortis causa donationibus erit accipiendum [46]. §. 1. Julianus ait, Si quis servum mortis causa sibi donatum vendiderit, & hoc vivo donatore fecerit: pretii condictionem donator habebit, si convaluisset, & hoc donator elegerit; alioquin & ipsum servum restituere compellitur.

Quid intersit inter mortis causa donationem & capionem.

38. MARCELLUS [lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam].

INter mortis causa donationem, & omnia, quæ mortis causa quis ceperit, est earum rerum differentia. Nam mortis causa donatur, quo præsens præsenti dat: a mortis causa capi intelligitur, & quod [47] non cadit in speciem donationis. Etenim cum testamento quis suo Pamphilum servum suum liberum esse jussit, si mihi decem dederit, nihil mihi donasse videbitur: & tamen, si accepero a servo decem, mortis causa accepisse me convenit. † Idem accidit, quod quis sit heres institutus, si mihi decem dederit: nam accipiendo ab eo, qui heres institutus est, conditionis explendæ ejus causa, mortis causa capio.

De manumissione servi donati.

39. PAULUS [lib. 17. ad Plautium].

SI is, cui mortis causa servus donatus est, eum manumisit, tenetur condictione [48] in pretium servi: quoniam scit posse sibi condici, si convaluerit donator.

De viro & uxore.

40. PAPINIANUS [lib. 29. Quæstionum].

SI mortis causa inter virum [49] & uxorem donatio facta sit, morte secuta reducitur [50] ad id tempus donatio, quo interposita fuisset.

De eo, quod statuliber de peculio dat.

41. IDEM [lib. 2. Responsorum].

QUod statuliber [51] uni ex heredibus de peculio dedit, ei, qui accepit, in Falcidiæ rationem venit: & in hereditatis [52] petitione, item ex Trebelliano, restituitur. † Ex peculio autem videtur dari, quod statuliber donatum accepit & dedit: & quod ab alio nomine ipsius, eo præsente datur, prope est, ut ab ipso datum intelligatur.

De donatione proprietatis ita, ut post mortem donatarii ad donantem revertatur, & post mortem donantis ad liberos donatarii bona pertineant. 1. Qualis præsumitur esse donatio a moriente facta.

42. IDEM lib. 13. Responsorum.

SEia, cum bonis suis traditionibus factis, Titio cognato donationis causa cessisset, usumfructum [53] sibi recepit [54]: & convenit, *ut si Titius ante ipsam [vita] decessisset, proprietas* [55] *ad eam rediret; si postea superstitibus liberis Titii mortua fuisset, tunc ad eos bona pertinerent.* Igitur si res singulas heredes Lucii Titii vindicent, doli non inutiliter opponetur exceptio: bonæ [56] fidei autem judicio constituto, Quærebatur, an mulier promittere debeat, se bona, cum moreretur, filiis Titii restituturam? Incurrebat hæsitatio non extorquendæ donationis, quæ nondum in personam filiorum initium acceperat [57].

1 Definitio per contrariam remotionem. 2 Figuras vocat, modos, causas, genera, ut *l.* 1. ʃ. *de oblig.* 3 Mortis capio, species est negotii innominata. 4 Aliud est legatum, fideicommissum, mortis causa capio, & mortis causa donatio. 5 *l.* 22. §. 3. ʃ. *ad leg. Falcid.* 6 *l.* 8. *vers. nam & quod.* ʃ. *h. t.* 7 *l.* 21. ʃ. *eod.* 8 Dos *receptitia* dicitur, quam is, qui dedit, ut sibi redderetur, stipulatus est. Ulp. 6. §. 5. servus receptitius, de quo meminit Gellius 17. c. 6. & Nonius Marcellus *in Receptitium*, neque dotalis est, neque paraphernalis, quia ad virum non defertur. vide Cujac. *ibid.* 9 Aut in periculo mortis. *Hal.* *l.* 2. *l.* 7. ʃ. *h. t.* 10 *Al.* intelligamus. 11 *l.* 18. §. 1. ʃ. *h. t.* 12 A tuo debitore. 13 Tuus. 14 Per acceptilationem quoque egenus debitor. *Hal. l.* 22. §. *pen.* ʃ. *ad l. Falcid.* 15 *l.* 34. *in fin.* ʃ. *h. t. l.* 4. §. 1. ʃ. *de doli mali.* 16 *l.* 13. ʃ. *h. t. l.* 18. § 2 ʃ *de donat. l.* 44. ʃ. *de donationibus int. vir.* 17 Videtur. 18 Mortis causa stipulatio existimatur fieri, ut ait Antistius Labeo, quæ ita fit, ut morte promissoris confirmetur. aut, ut quidam dixerunt, cujus stipulationis non fuit causa. *Festus.* 19 *l.* 32. ʃ. *h. t.* 20 Quæ illæ personæ, dixi ad Ulpian. *tit.* 13. 21 Vide *l.* 9. ʃ. *h. t.* 22 Facto ad legem Juliam & Papiam. 23 Vide Alciatum *lib.* 2. *prætermissorum* & Jacobum Curtium *lib.* 1. εἰκασῶν *ad coligam cap.* 19. Mod. 24 Tracta a Græcis. 25 Hinc colligere possumus; Donationem inter vivos veram esse donationem: mortis causa minus propriam. veram esse donationem, quæ revocari non potest: impropriam, quæ potest revocari. 26 Nisi ex ingratitudine. vide *C. de revocand. donationib.* 27 *Al.* Nam ibi. 28 *l.* 1. ʃ. *h. t.* 29 *l.* 13. §. 1. ʃ. *eod.* 30 *l.* 5. ʃ. *de præscript. verb.* 31 Vide *l.* 2. ʃ. *h. t.* Goth. vide Johan. Decher. *dissert. lib.* 1. *dissert.* 4. *num.* 20. Ans. 32 *l.* 3. *supr. h. t.* 33 *l.* 3. §. 2. ʃ. *de incend.* 34 Vid. *l.* 3. *l.* 4. *l.* 5. ʃ. *h. t.* 35 Vide *l.* 27. ʃ. *h. t.* 36 *l.* 5. *in fin.* ʃ. *pro socio. l.* 32. §. 24. ʃ. *de donat. inter vir.* 37 Adde *l.* 24. ʃ. *h. t.* 38 Legata annua, plura sunt legata, *ut hic. l.* 4. *l.* 11. ʃ. *de annuis.* stipulatio mortis causa annua, est una, *ut hic.* 39 Tempore mortis sc. *l.* 22. *supr. h. t.* 40 Quæro, an donatio conditionalis sit proprie donatio? hoc post communem opinionem ait Clarus 4. *sent.* 2. licet enim dispositio conditionem annexam habeat, illa tamen conditio non est qualitas, quæ substantiam & proprietatem actus immutet. 41 Non Falcidia, sed Julia & Papia, ut inscriptio Legis ostendit. Cujac. 7. *observ.* 24. 42 Vid. Cujac. in hanc *l.* 7. *observ.* 24. 43 *l.* 41. ʃ. *h. t. l.* 44. *l.* 76. *supr. ad leg. Falcid. l.* 13. §. 6. ʃ. *de hered. petit.* 44 Legatis concesso. Cujac. *Ist.* *ad leg. Falcid.* modo legis concesso: Cujac. ex Basilic. 7. *observat.* 24. 45 *l.* 15. *in fin. l.* 17. ʃ. *h. t.* vid. Cujac. 10. *observ.* 28. 46 Imo non est accipiendum: nam legatum absenti relinqui potest, *l.* 38. ʃ. *h. t.* filiusfamilias testari nequit, & tamen donare potest. *l.* 25. *in fin. supr. h. t.* Accusans testamentum de falso, perdit legatum, non tamen donationem causa mortis. mortis causa donatio ipso jure interdum revocatur, legatum non ita: mortis causa donatio capitur interdum ab alio, quam ab herede: legatum vero donatio est ab herede præstanda. Donatarius ad reddendam rationem possessionis tenetur, non legatarius. vide Accurs. ad *l.* 15. *supr. h. t.* 47 *l.* 8. *l.* 12. *l.* 36. *supr. l.* 41. ʃ. *eod.* 48 *l.* 19. *in fin. supr. h. t.* 49 *l.* 11. *l.* 20. *l.* 25. *supr. de donat. int. vir.* Paul. 2. *sent.* 23. § *ult.* 50 Proprietate, ut *l.* 11. *supr. de don. inter vir.* & possessione. *l.* 36. *supr. de donat. inter vir.* 51 *l.* 36. *supr. h. t.* 52 *l.* 13. § 6. *in fin. supr. de hered. pet.* 53 Potest enim ita donatio concipi. *l.* 28. *C. de donat.* Goth. vide Goed. *de contrah. stip. cap.* 8. *num.* 31. & Joann. a Sand. *decis. Frisi. ar. lib.* 1. *tit.* 1. *defin.* 3. Ans. 54 Vid. Valla *de rebus dubiis &c. tract.* 2. Gilbertus Regius *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 8. Mod. 55 *l.* 2. *C. de donat. quæ sub modo.* 56 Hunc Dorotheus notat, Doli exceptionem oppositam bonæ fidei judicium semper facere: eo tamen nomine ab alio interprete reprehenditur, *lib.* 47. *Basil.* defenditur vero a Cujac. 3. *observat.* 17. 57 Et quod nemo debeat esse sollicitus de bonis viventis. *l.* 8. §. 2. *supr. de vulgari.*

Sed nunquid interpoſita cautione prior donatio[*], quæ dominio translato pridem perfecta eſt, propter legem in exordio datam retinetur, non ſecunda promittitur, utrum[1] ergo certæ conditionis donatio fuit, an quæ mortis conſilium [ac titulum] haberet? Sed denegari non poteſt, mortis cauſa factam videri: ſequitur, ut ſoluta priore donatione, quoniam Seia Titio ſuperſtes fuit, ſequens extorqueri videatur: muliere denique [poſtea] diem functa, liberi Titii ſi cautionem ex conſenſu mulieris acceperint, contributioni propter Falcidiam ex perſona ſua tenebuntur. §. 1. Cum pater in extremis vitæ conſtitutus, emancipato[2] filio quædam ſine ulla[3] conditione redhibendi donaſſet, ac fratres & coheredes ejus bonis contribui donationes, Falcidiæ cauſa, vellent: jus antiquum ſervandum eſſe reſpondi[4]. non enim ad alia Conſtitutionem pertinere, quam quæ lege certa donarentur, & morte inſecuta quodammodo bonis auferrentur, ſpe retinendi perempta: eum autem, qui abſolute[5] donaret, non tam mortis cauſa, quam morientem donare.

1 Donatio mortis cauſa dicitur, ſeu cenſetur in dubio, quando facta eſt mortis mentio, *ut hic.* receditur tamen ab hac conjectura certis argumentis: ut ſi fiat mortis mentio temporis fini, hoc eſt, ut certum aliquod tempus demonſtretur, a quo donatio incipiat. Idem dicendum, ſi donetur Titio, ejusque heredibus: vel ſi propter me ita, vel ſi uſufructu deducto donetur: Item ſi donator promiſit donationem ratam habere: vel conſtituit pure, ſe donatoris nomine eam rem tenere ac poſſidere: vel ſi ita donavit, ut donatarius haberet & teneret: vel ſi conjuncto alicui donavit. de quo vide plenius Rolandum a Valle, 2. *conſil.* 61. 2 Et ita extraneo. Hinc colligit Cujacius, Extraneum heredem non detrahere Falcidiam ex donationibus inter vivos: ſuos heredes detrahere. *Nov.* 92. *c.* 1.

De viro & uxore.

43. NERATIUS [lib. 1. Reſponſorum].

FUlcinius[6]: Inter[7] virum & uxorem mortis cauſa donationem ita fieri, ſi donator juſtiſſimum mortis metum habeat. Neratius[8]: ſufficere exiſtimationem donantis hanc eſſe, ut moriturum ſe putet[9]: quam juſte necne ſuſceperit[10], non quærendum. quod magis tuendum eſt.

Si ſervo donatum ſit.

44. PAULUS lib. 1. Manualium.

SI ſervo[11] mortis cauſa donatum ſit, videamus, cujus mors inſpici debeat, ut ſit locus condictioni: domini an ipſius ſervi? Sed magis ejus inſpicienda eſt, cui donatum eſſet: ſed tamen poſt mortem ante apertas tabulas teſtamenti manumiſſum hæc donatio non ſequitur.

3 Id eſt, inter vivos. *l.* 27. *ſupr. h. t.* 4 Vid. Molinæus *ad l.* 1. §. *ſed ſi mihi. n.* 83. *de verb. oblig.* Mod. 5 Licet quis in extremis & articulo mortis conſtitutus donet: ſi tamen non dixerit ſe mortis cauſa donare, vel mentionem mortis non fecit, in dubio præſumitur donatio eſſe inter vivos. 6 Dicit ſc. 7 *l.* 9. *in fin. ſupr. de don. inter vir.* 8 Contra ſentit & opinatur. 9 Tunc cum donat. 10 Suſpicetur, *Græci.* 11 Vide *l.* 23. *ſupr. h. t.* Goth. Nota differentiam inter donationem mortis cauſa factam ſervo, & legatum ſervo relictum. vid. Edmund. Merill. *lib. ſingularium different. cap.* 10. Anſ.

LIBER QUADRAGESIMUS.

TIT. I.
DE MANUMISSIONIBUS[1].

De eo, qui attigit ultimum diem viceſimi anni.

1. ULPIANUS [lib. 6. ad Sabinum].

PLacuit eum[2], qui calendis Januariis natus, poſt[3] ſextam noctis pridie Kalendas quaſi annum viceſimum compleverit, poſſe manumittere[4]. non enim majori viginti annis permitti manumittere, ſed minorem manumittere vetari: jam autem minor[5] non eſt[6], qui diem ſupremum agit anni viceſimi.

De ſervo legato.

2. IDEM [lib. 17. ad Sabinum].

SI heres, deliberante legatario, ſervum legatum manumiſerit, mox legatarius[7] repudiaverit, manumiſſum liberum fore placet.

De ſervo pignerato.

3. PAULUS [lib. 39. ad Edictum].

SErvus pignori datus, etiam ſi[8] debitor locuples ſit, manumitti non poteſt.

De ſervo ſuis nummis empto.

4. ULPIANUS lib. 6. Diſputationum].

IS, qui ſuis[9] nummis emitur, epiſtola[10] Divorum fratrum ad Urbium Maximum in eam conditionem redigitur, ut libertatem adipiſcatur. §. 1. Et primo quidem *nummis*[11] *ſuis* non proprie videtur emptus dici, cum ſuos nummos ſervus habere[12] non poſſit. Verum *conniventibus*[13] *oculis* credendum eſt, ſuis nummis eum redemptum, cum non nummis ejus, qui eum redemit, comparatur. Proinde ſive ex peculio, quod ad venditorem pertinet, ſive ex adventitio lucro, ſive etiam amici beneficio, vel liberalitate, vel prorogante[14] eo, vel repromittente, vel ſe delegante, vel in ſe recipiente debitum redemptus ſit: credendum eſt, ſuis nummis eum redemptum. ſatis eſt enim, quod is, qui emptioni ſuum nomen accommodaverit, nihil de ſuo impendit. §. 2. Si ab ignoto emptus ſit, poſtea autem pretium ſuum obtulerit, dicendum erit, non eſſe audiendum: ab initio enim hoc agi debet, ut imaginaria[15] fieret[16] emptio, &[17] per fidem contractus inter emptorem & ſervum agatur. §. 3. Sive igitur non hoc ab initio eſſet actum, *ut ſuis nummis redimeretur:* ſive hoc acto, nummos ſervus non dedit: ceſſabit libertas. §. 4. Unde quæri poterit, ſi, cum hoc ab initio eſſet actum, emptor feſtinavit, & pretium numeravit[18]: an poſtea ei ſatisfacto, ſervus Conſtitutione uti poſſit? Et puto, poſſe. §. 5 Proinde & ſi ei nummos prorogavit[19] emptor, cum ei pariaverit[20], poterit ad libertatem pervenire.

§. 6. Sive autem exprimetur in contractu (veluti in emptione) hoc, ut *manumittatur;* ſive non exprimatur: verius eſt libertatem competere. §. 7. Ergo & ſi forte quis ſic comparaverit ſuis nummis, *ne eum manumittat:* benigna eſt opinio dicentium, hunc ad libertatem pervenire: cum & nomen emptionis imaginarius iſte emptor accommodet, & præterea nihil ei abiit. §. 8. Nihil autem intereſt, a quo quis ſuis nummis ematur, a fiſco, vel a civitate, vel a privato; cujusque ſit ſexus is, qui emit. † Sed & ſi minor ſit viginti annis, qui vendidit[21]; interveniet Conſtitutio. † Nec comparantis quidem ætas ſpectatur: nam & ſi pupillus emat, æquum eſt, eum[22] fidem implere, cum ſine damno ejus hoc ſit futurum. † Idem, & ſi ſervus eſt.

§. 9. In illis ſane ſervis non intervenit Conſtitutio, qui in totum perduci ad libertatem non poſſunt: ut puta [ſi] exportandus[23], vel hac lege venierit, vel teſtamento[24] hanc conditionem acceperat, ne unquam manumitteretur. §. 10. Suis autem nummis redemptus, etſi totum pretium non numeraverit, ex operis tamen ipſius acceſſerit aliquid, ut repleri pretium poſſit, vel ſi quid ſuo merito adquiſierit: dicendum eſt[25] libertatem competere. §. 11. Quod ſi partem ſuis nummis redimeret, cum partem ſervi haberet, ad Conſtitutionem non pertinebit: non magis quam qui cum proprietatem haberet, uſumfructum redemit. §. 12. Sed quid, cum fructuarius eſſet, & proprietatem redemit? in ea conditione eſt, ut ad Conſtitutionem pertineret.

§. 13. Sed [&] ſi duo ſervum redemerint, alter propriis nummis, alter [nummis] ſervi: dicendum erit, Conſtitutionem ceſſare: niſi forte is, qui propriis nummis redemit, manumittere fuerit paratus.

§. 14. Sed & ſi partem quis redemit, pars altera ex cauſa lucrativa acceſſerit: dicendum erit, Conſtitutionem locum habere.

De eo, qui rationibus redditis liber eſſe juſſus eſt.

5. MARCIANUS[26] [lib. 2. Inſtitutionum].

SI quis dicat, ſe ſuis[27] nummis emptum, poteſt conſiſtere cum domino ſuo, cujus in fidem confugit, & queri, quod ab eo non manumittatur: Romæ quidem apud Præfectum Urbi, in Provinciis vero apud Præſides ex ſacris Conſtitutionibus Divorum fratrum: ſub ea tamen denunciatione, ut is ſervus, qui hoc intenderit, nec impleverit[28], in opus metalli detur; niſi forte dominus reddi eum ſibi maluerit, utique non majorem ex ea cauſa pœnam conſtituturus.

§. 1. Sed & ſi *rationibus redditis* liber eſſe juſſus fuerit: arbiter[29] in ſervum & dominum, id eſt, heredem, datur de rationibus excutiendis.

Si dominus ſervo, a quo pecuniam pro libertate acceperat, libertatem & peculium legaverit.

6. ALFENUS VARUS lib. 4. Digeſtorum.

SErvus pecuniam[30] ob libertatem pactus erat, & eam domino dederat: dominus, prius quam [eum] manumitteret, mortuus erat, teſtamentoque liberum eſſe juſſerat, & ei peculium ſuum legaverat. Conſulebat, quam pecuniam domino dediſſet ob libertatem, an eam ſibi heredes patroni reddere deberent, necne? Reſpondit, ſi eam pecuniam dominus, poſteaquam accepiſſet, in ſuæ pecuniæ rationem habuiſſet, ſtatim deſiſſe ejus peculii eſſe: ſed ſi interea, dum eum manumitteret, acceptam ſervo retuliſſet, videri peculii fuiſſe, & debere heredes eam pecuniam manumiſſo reddere.

De ſervo peculiari manumiſſo a filiofam. & peculio prælegato.

7. IDEM lib. 7. Digeſtorum.

DUo filiifamilias peculiares ſervos ſeparatim[31] uterque habebant: ex his alter ſervulum ſuum peculiarem vivo[32] patre manumiſit: pater utrique teſtamento peculium prælegaverat. Quærebatur, ſervus iſte utrum amborum, an ejus, a quo manumiſſus erat, libertus eſſet? Reſpondit[33] ſi prius teſtamentum pater feciſſet, quam filius eum liberum eſſe juſſiſſet, unius eſſe libertum: ideo quod eum quo-

1 Paul. 4. *ſent.* 12. 48. *Eclog.* 1. adde Ulpian. 1. *&* 1. *Inſtit.* 6. *&c.* adde *tit. C. comm. de manumiſſionibus* 7. *titul.* 15. *Synopſ. Baſil.* 48. *tit.* 1. 2 *l.* 5. ff. *qui teſtam.* 3 Id eſt, poſt inchoatum vigeſimi anni diem ultimum: dies enim a nocte incipit more Romano. *l.* 8. ff. *de feriis.* Gothofr. vide in hanc leg. Joann. Robert. *lib.* 1. *ſent. cap.* 2. Ant. Auguſt. *lib.* 4. *emend. cap.* 13. Anſ. 4 Poſtea licuit ei anno 17. *Inſt.* §. *ult. quib. ex cauſis manumittere non licet.* Hodie poſſunt teſtamento manumittere anno 14. *Nov.* 119. *c.* 2. 5 *l.* 66. ff. *de verbor. oblig.* 6 Imo eſt. *l.* 3. §. 3. ff. *de minorib.* 7 *l.* 31. ff. *de teſtam. milit. l.* 32. ff. *de manumiſſis teſtam.* 8 *l.* 5. *in fin.* ff. *qui & a quib. manumiſſ.* 9 *l.* 5. *in pr. l.* 19. *in fin.* ff. *h. t. l.* 67. ff. *de judiciis. l.* 84. *in fin.* ff. *de heredib. inſt.* Goth. De vi & poteſtate pronominis *ſuus* vide Wurmſer. *lib. tit.* 50. *obſ.* 12. Anſ. 10 Quæ infra paſſim vocatur Conſtitutio. 11 Vide Senec. 11. *epiſt.* 11. 12 *l.* 53. *in pr.* ff. *de judiciis.* §. 3. *Inſtit. per quas perſonas cuique.* 13 Vide Senec. 7. *de benefic.* Conniventibus oculis, eſt non inſpecta ſtricti juris ratione, vel, ut Græci exponunt, domino veritatem ſimulante: Metaphora ducta ab his, qui quid vident, videri tamen videre nolunt, & quaſi oculos claudunt. Sic conniventibus oculis hodie dicimus ſervos capere legata, quæ reliquit dominus, ſive libertatem. vide *l. pen. C. de neceſſariis.* quaſi dotem dare, *l.* 39. ff. *de jure dotium.* eadem conniventia dicimus ſervos facere teſtamenta. Plin. 8. *epiſtol.* 16. *Permitto quoque ſervis quaſi teſtamenta facere, eaque ut legitima cuſtodio.* dixi ad Ulpianum 5. §. 5. vide Cujac. 2. *ad Afric fol.* 9. 14 *l.* 19. §. 6. *in fin.* ff. *locati.* 15 De qua vide *l.* 16. *in princ.* ff. *de reg. jur.* 16 *Al.* fiat. 17 Per fidem contractus, vel potius per fidem contractam, inter emptorem & ſervum agi quid eſt? nos hunc locum paulo apertius exponamus: Suis nummis ſervus quemadmodum emptus dici poteſt? ſtricto jure non poteſt: ut qui nihil ſuum ac proprium habeat: conniventia tamen & quaſi diſſimulatione juris, jure, ut ita loquar, vultum, oculosque ab eo negotio avertente, ſervus ſuis nummis emptus dici poteſt. Quomodo? non ſi emptoris nummis comparatur: nihil enim de ſuo impendere debet emptor, §. 1. ff. *h. t.* adeo, ut ſi ab ignoto emptus ſit initio, deinde ei pretium ſuum offerat, ſuis nummis ſervus emptus non dicatur. Ab initio conniventibus oculis domini fieri debet imaginaria hæc venditio, & per fidem contractus inter emptorem, & ſervum (adde & dominum, eundemque venditorem); hoc enim ſuppleudum ad hujus loci interpretationem duxi. At quæ illa fides eſt? Primum fides in eo elucet, quod emptor, ut ante diximus, nihil de ſuo numerare debet. nam ſi id fieret, ſuis nummis fruſtra ſervus diceretur emptus, ſed alienis potius. Deinde fides in eo elucet, quod cum nihil ſuum habeat ſervus, ſuis tamen nummis emptus dicitur. Unde vero illi nummi? ſi ex peculio, quod ad venditorem dominum pertinet, pretium ſui numerat, vel ſi ex adventitio aliquo lucro, ſi amici alicujus beneficio vel liberalitate, ut eo prorogante, vel repromittente, vel ſe delegante, vel in ſe recipiente debitum, redemptus ſit. His modis venditore domino neque pecuniam a ſervo ſuo proprie, neque ab emptore recipiente, mera ac ſola fide ſervus venditus & emptus dicitur humano ac benigno jure. Denique fidem quam vel in hujusmodi negotio implere minor etiam 20. annis debet. §. 8. ff. *h. t.* 18 E domo ſua, non exſpectans, ut a ſervo acciperet. *Scholiaſtes Græcus.* 19 Προχρήσῃ *Baſil.* 20 Paruerit. *Hal.* & male. Pariare eſt ita rationes reddere, ut paria ſint expenſa acceptis. 21 Vide *l.* 11. *verſ. cæterum.* ff. *de minorib. l.* 7. §. 1. ff. *qui, & a quib. manum.* 22 Vide quæ ſcripſi ad §. 2. ff. *h. t.* 23 *C. ſi ſervus exportandus venierit.* 24 Vide *l. ult. C. qui non poſſunt ad libertatem.* 25 Vide §. 1. *in pr.* ff. *h. t.* 26 Marcellus, *Græci.* 27 Vide *l.* 4. *in pr.* ff. *h. t.* 28 *l.* 2. *in fin.* ff. *de fugitivis. l.* 38. §. 4. *infr. de pœnis.* 29 In id datus: de quo vide quæ ſcripſi ad *l.* 1. §. 7. ff. *ſi is, qui teſtamento liber.* 30 *l.* 8. §. 5. *ſupr. de pecul. leg.* 31 Atque ita ſinguli illi duo filiifamilias ſervum proprium habebant. *Scholiaſtes Græcus.* 32 Et conſentiente, *l.* 16. ff. *h. t. l.* 13. ff. *de jure patron.* 33 Imo, nihil intereſſe videtur. *l.* 20. ff. *de pecul. leg.*

que

que in peculio legaſſe videretur. ſed ſi poſtea teſtamentum pater feciſſet, non videri eam mentem ejus fuiſſe, ut eum, qui manumiſſus eſſet, legaret: eumque ſervum, quoniam prælegatus non eſſet, mortuo patre amborum ſervum fuiſſe.

De ſervo pœnæ. 1. De reo criminis capitalis. 2. De Lege Cornelia damnato vel damnando. 3. De manumiſſo ut crimini ſubtrahatur.

8. MARCIANUS lib. 13. Inſtitutionum.

QUi pœnæ ſervi efficiuntur, indubitate [1] manumittere [2] non poſſunt: quia & ipſi ſervi ſunt. §. 1. Sed nec [3] rei capitalium criminum manumittere ſervos poſſunt, ut & Senatus cenſuit. §. 2. Divus quoque Pius Calpurnio reſcripſit, libertates ab eo, qui jam Lege Cornelia damnatus eſſet, vel cum futurum proſpiceret, ut damnaretur, ſervis datas non competere. §. 3. Sed ne quidem illos ad juſtam libertatem pervenire Divus Hadrianus reſcripſit, qui ideo manumiſſi ſunt [4], ut crimini ſubtraherentur.

De prohibito manumitti.

9. PAULUS [lib. ſingul. Regularum].

SErvus hac lege venditus [5], *ne manumittatur*, vel teſtamento prohibitus manumitti, vel a Præfecto [6], vel a Præſide prohibitus ob aliquod delictum manumitti, ad libertatem perduci non poteſt.

De empto hac lege, ut manumittatur.

10. IDEM Imperialium ſententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris 6. [lib. 2].

ÆLianus debitor fiſcalis Evemeriam ancillam ante annos multos emerat hac lege, *ut manumitteret*, eamque manumiſerat: procurator, cum bona debitoris non ſufficientia quæreret, etiam Evemeriæ ſtatus quæſtionem faciebat. Placuit non eſſe juri fiſcali locum, quia omnia bona debitorum jure pignoris tenerentur: quia ea lege empta eſt, & ſi non manumitteretur, ex Conſtitutione [7] Divi Marci ad libertatem perveniret.

De ſervo legato ſub conditione.

11. IDEM [lib. 64. ad Edictum].

SErvum, qui ſub conditione legatus [8] eſt, interim [9] heres manumittendo liberum non facit.

De ſervo plagiario.

12. IDEM [lib. 50. ad Edictum].

LEge Favia [10] prohibetur ſervus, qui plagium admiſit, pro quo dominus pœnam intulit, intra [11] decem annos manumitti: in hoc tamen non teſtamenti facti tempus, ſed mortis intuebimur.

De ſervo furioſi.

13. POMPONIUS [lib. 1. ex Plautio].

SErvus furioſi ab [12] adgnato curatore manumitti non poteſt, quia in adminiſtratione patrimonii manumiſſio non eſt. † Si autem ex fideicommiſſi cauſa deberet libertatem furioſus, dubitationis [13] tollendæ cauſa, ab adgnato tradendum ſervum, ut ab eo, cui traditus eſſet, manumittatur, Octavenus ait.

Apud quem manumitti poteſt. 1. De Principe.

14. PAULUS [lib. 16. ad Plautium].

APud eum, cui [14] par imperium eſt, manumittere non poſſumus [15]. Sed Prætor [16] apud Conſulem [17] manumittere poteſt. §. 1. Imperator cum ſervum manumittit, non [18] vindictam imponit, ſed cum voluit, fit liber is, qui manumittitur, ex Lege Auguſti [19].

De manumiſſione mortis cauſa.

15. MARCELLUS [lib. 23. Digeſtorum].

MOrtis [20] cauſa ſervum manumitti poſſe, non eſt dubitandum. Quod non ita tibi intelligendum eſt, ut ita liber eſſe jubeatur, ut ſi convaluerit dominus, non fiat liber: ſed, quemadmodum ſi vindicta eum liberaret abſolute, ſcilicet quia moriturum ſe putet, mors ejus expectabitur, ſimiliter & in hac ſpecie in extremum tempus manumiſſoris vitæ conſertur libertas; durante ſcilicet propter mortis cauſæ tacitam conditionem voluntate manumiſſoris. quemadmodum cum rem ita tradiderit, ut moriente eo fieret accipientis, quæ ita demum alienatur, ſi donator in [21] eadem permanſerit voluntate.

De filiofamilias minore viginti annis.

16. MODESTINUS [lib. 1. Regularum].

SI [22] conſentiente patre filius minor annis viginti ſervum ejus manumiſerit, patris faciet libertum: & vacat [23] cauſæ probatio ob patris conſenſum.

De peculio caſtrenſi.

17. IDEM [lib. 6. Regularum].

SErvi [24], quos filiusfamilias in caſtris quæſiit, non in patris familia computabuntur: nec enim pater tales filii ſervos manumittere poterit.

De venditore & promiſſore.

18. GAJUS [lib. 12. ad Leg. Juliam & Papiam].

EUm, qui venierit, venditor & promiſſor, [&] quem promiſerit, manumittere poſſunt [25].

Si quis pecuniam accepit, ut manumittat.

19. PAPINIANUS lib. 30. Quæſtionum.

SI quis ab alio nummos acceperit, ut ſervum ſuum manumittat, etiam ab invito libertas extorqueri poteſt: licet plerunque pecunia ejus numerata ſit, maxime ſi frater vel pater naturalis pecuniam dedit: videbitur enim ſimilis ei, qui [26] ſuis nummis redemptus eſt.

De minore viginti annis. 2. De venditione, ut manumittatur. 3. Poſt certum tempus.

20. IDEM lib. 10. Reſponſorum.

CAuſam minor viginti annis, qui ſervum donatum manumittendi [27] gratia accepit, ex abundanti probat, poſt D. Marci literas ad Aufidium Victorinum: etenim, ſi non manumiſerit, ad libertatem ſervus perveniet. §. 1. Non idem in fideicommiſſaria libertate juris eſt, cujus cauſam minor debet probare: nam libertas, niſi [28] ita manumiſſo non competit. §. 2. Puellam ea lege vendidit, *ut poſt annum ab emptore manumitteretur*: quod ſi non manumiſiſſet, convenit, *uti manum [29] injiceret*, aut [30] *decem aureos emptor daret*. non ſervata fide, nihilominus liberam ex ſententia Conſtitutionis fieri reſpondit: quoniam manus [31] injectio plerunque auxilii ferendi cauſa intervenit [32]. itaque nec pecunia petetur: cum emolumentum legis voluntatem venditoris ſecutum ſit. §. 3. Tempore alienationis convenit, *ut homo libertatis cauſa traditus, poſt quintum annum impletum manumitteretur, & ut certam mercedem interea menſtruam præberet*. conditionem libertati mercedem non facere, ſed obſequio temporariæ ſervitutis modum præſtitutum eſſe reſpondi: neque enim in omnibus libertatis cauſa traditum comparari ſtatulibero.

De ſervo dotali.

21. IDEM lib. 13. Reſponſorum.

SErvum [33] dotalem [34] vir, qui ſolvendo eſt, conſtante matrimonio manumittere poteſt; ſi autem ſolvendo non eſt, licet alios creditores non habeat, libertas ſervi impeditur, ut conſtante matrimonio deberi dos intelligatur.

De filiofamilias.

22. IDEM lib. 2. Definitionum.

NEpos ex filio [35] voluntate [36] avi, ut filius voluntate patris [37] poteſt manumittere, ſed manumiſſus patris vel avi libertus eſt.

Si is, qui emit, ut manumitteret, pronuncietur ſervus.

23. IDEM lib. 15. Reſponſorum.

GAius Seius Pamphilam hac lege emit, *ut intra annum manumitteretur*: deinde intra annum Seius ſervus pronunciatus eſt. Quæro, an ex lege venditionis, finito anno, Pamphila libertatem conſecuta ſit? Paulus reſpondit, cum ea [38] conditione ancillam emtam domino adquiſitam, cum qua [conditione] veniſſe proponeretur.

De ſententiis. 1. De teſtibus.

24. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

LEge Junia Patronia [39], ſi [40] diſſonantes pares [41] judicum exiſtant ſententiæ, pro [42] libertate pronunciari juſſum. §. 1. Sed & ſi teſtes non diſpari numero tam pro libertate, quam contra libertatem dixerint, pro libertate pronunciandum eſſe, ſæpe conſtitutum eſt.

De infantibus.

25. GAJUS lib. 1. de manumiſſionibus.

JUris ratio efficit, ut infantibus [43] quoque competat [44] libertas.

De ſervo furioſo.

26. JAVOLENUS lib. 4. ex Poſterioribus Labeonis.

SErvum furioſum omni genere manumiſſum, ad libertatem perduci putat poſſe Labeo.

1 Id eſt, nullo modo. 2 *l.* 2. ℨ. *de interdictis & relegatis.* 3 Vide *l.* 15. *in princ.* ℨ. *qui, & a quibus manumiſſi.* 4 *l.* 12. *in princ.* ℨ. *qui, & a quib. manumiſſi.* 5 *l.* 9. §. *ult.* ℨ. *qui, & a quib. manumiſſi. l.* 5. *C. ſi mancipium ita fuerit. l.* 7. *C. de teſt. manumiſſ.* 6 Urbe, vide *l.* 1. §. 5. ℨ. *de off. Præf. Urbi.* 7 *l.* 2. *l.* 3. *C. ſi mancipium ita fuerit.* 8 Libertas ſervo legato data non valet, *ut hic.* adde *l. ſi locus.* 34. ℨ. *de religioſis*, quæ tamen valet data ſervo fideicommiſſo. *l. quidam.* 25. §. *pen. l. ſi heres inſtitutus.* 70. §. 1. ℨ. *ad SC. Trebell.* Cur tam varie? Legatum magis heredem adſtringit, quam fideicommiſſum: maxime ubi concurrit libertatis favor. 9 *l.* 29. *in fin.* ℨ. *qui, & a quib.* 10 De Plagiariis, quæ & Lex Faviana a Græcis hic dicitur. 11 *l.* 17. *in fin.* ℨ. *qui, & a quibus.* 12 *l. ultim. ſupr. de curatoribus furioſo. l.* 22. ℨ. *qui, & a quibus. l.* 6. *C. qui manumittere non poſſ.* 13 *l.* 81. *infr. de reg. jur. l.* 56. *in pr. ſupr. mandati. l.* 1. §. 7. *ſupr. de ædilit. edict.* 14 *l.* 18. §. 1. *infr. de manumiſſ. vind.* 15 Quia in collegam non eſt jurisdictio: at Prætor collegam tutorem dare poteſt, *l.* 19. *in fin. ſupr. de tutoribus datis.* vacat jurisdictioni, qui vacat manumiſſioni: tutoris datio non eſt jurisdictionis. *l.* 6. §. 2. *ſupr. de tutelis.* At apud collegam poteſt, cauſa probata, manumittere etiam minor? *l. un. in fin. ſupr. de offic. Conſ.* ſic interpretatur Cuj. 7. *obſ.* 17. apud collegam cauſam probamus, nam ipſi apud nos manumittimus. Cauſam nos ipſi non probamus, ne videamur rei noſtræ cognitores eſſe: manumittimus apud nos, quia domini ſumus, & detracto Magiſtratu ſervum ad libertatem perducere poſſumus. 16 Id eſt, minor Magiſtratus apud majorem. 17 Apud Proconſulem; ita legit Accurſius. 18 Cur non imponit? Princeps ſolutus eſt ſolemnibus manumiſſionum. vid. quæ ſcripſi ad *l.* 4. *C. ad l. Falcid.* 19 An hæc Lex Regia, ſeu Lex Imperii? 20 Id eſt, ſi mors fuerit inſecuta. *l.* 2. *in fin. ſupr. de mortis cauſa.* 21 Vide *l.* 3. *ſupr. de ſervis exportandis.* 22 *l.* 22. *infr. h. t. l.* 13. *ſupr. de jure patronatus.* 23 Id eſt, non exigitur cauſæ probatio propter conſenſum patris. 24 *l.* 9. *verſ. denique. infr. de caſtrenſ.* ἰδιοκτήτους δούλους appellat auctor Synopſ. Baſil. *hic.* caſtrenſes ſervos. 25 *l.* 3. *C. de his, qui a non domino.* 26 *l.* 4. *in princ.* ℨ. *h. t.* 27 *l.* 20. *in princ. l.* 16. §. 1. *infr. de manum. vind.* 28 Quid ita? lex ſemper certa eſt, facta hominum non item. 29 Forte legendum, *manum injicere liceret.* Manus enim injectionem ſibi excipiebant in hujusmodi ſpeciebus venditores. *Goth.* De manus injectione ſeu occupatione rei venditæ ſeu obligatæ, vid. Matth. Coler. *de proceſſib executiv. part.* 1. *cap.* 10. *num.* 129. *& part.* 2. *cap.* 3. *num.* 243. Anſ. 30 *l.* 122. §. 2. ℨ. *de verbor. oblig. l.* 6. *in princ. C. ſi mancip. ita fuerit.* 31 Vide *l.* 9. *ſupr. de ſervis exportandis.* 32 Id eſt, cum ſit libera per legem. 33 *l.* 3. §. 2. *ſupr. de ſuis & legit. l. ult. in fin. C. de ſerv. pign. dato manumiſſ. l.* 3. *C. de jure dot.* 34 *l.* 1. *C. de ſerv. pign. dat. manum.* 35 Vide *l.* 16. *ſupr. h. t.* 36 Vide *l.* 16. *ſupr.* ubi dixi. 37 An etiam matris? vide *l.* 1. §. 1. *C. communia de manumiſſ.* 38 *l.* 2. *l.* 3. *C. ſi mancip. ita venierit.* 39 *Al.* Petronia. 40 *l.* 21. §. 3. *ſupr. de teſtib. Novell.* 90. *cap.* 3. vid. *l.* 38. *infr. de re jud. l.* 3. §. 1. *ſupr. de alienat. jud.* 41 Ita ſi communem ſervum unus ex ſociis vinxit, dedititius non eſt, ſi poſt manumitattur. Nam inter pares numero ſententias clementior ſeveriori præfertur. Paul. 4. *ſentent.* 12. §. 5. Nec eo minus is abſolute nocens eſt, quem unus pœnæ cauſa vinxit, alter non vinxit, & ut Paulus illo loco ait, abſolute nocens non fuit is ſervus. 42 Vide *l.* 20. *infr. de reg. jur.* 43 Infans etiam manumitti poteſt. adde *l.* 2. *C. comm. de manumiſſ.* 44 Et relinqui poſſit.

TIT. II.

DE MANUMISSIS VINDICTA [1].

De Prætore, eodemque tutore.

1. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

APud [2] Prætorem, eundemque tutorem poſſe pupillum ipſo auctore manumittere conſtat.

De fructuario minore viginti annis.

2. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

SI minor ſit annis viginti [3] fructuarius [4], an conſentire libertati poſſit? & puto, conſentiendo [5] poſſe ad libertatem perducere.

De ſervo legato.

3. IDEM lib. 4. Diſputationum.

SI heres ſervum legatum manumittat, mox [6] repudiet legatarius: retro competit libertas. † Idemque eſt, & ſi duobus pure ſervus legetur, & poſt alterius manumiſſionem [7] alter repudiaverit: nam & hic retro libertas competit.

De morte patris, qui filio permiſerat ſervum manumittere. 1. De errore manumittentis & manumiſſi. 2. De minore viginti annis, & ſervo communi vel pignorato.

4. JULIANUS lib. 42. Digeſtorum.

SI pater filio permiſerit ſervum manumittere, & interim deceſſerit inteſtato, deinde filius ignorans patrem ſuum mortuum, libertatem impoſuerit: libertas ſervo favore libertatis contingit, cum non appareat mutata eſſe domini voluntas. † Sin autem [8] ignorante filio vetuiſſet pater per nuncium, &, antequam filius certior fieret, ſervum manumiſiſſet: liber non fit. nam ut filio manumittente ſervus ad libertatem perveniat, durare oportet patris voluntatem: nam ſi mutata fuerit, non erit verum volente patre filium manumiſiſſe. §. 1. Quotiens dominus ſervum manumittat, quamvis [9] exiſtimet alienum eſſe eum, nihilominus verum eſt, voluntate domini ſervum manumiſſum: & ideo liber erit. Et ex contrario, ſi ſe Stichus non putaret manumittentis eſſe: nihilominus libertatem contingere. *Plus* [10] *enim in re eſt, quam in exiſtimatione:* & utroque caſu verum eſt, Stichum voluntate domini manumiſſum eſſe. † Idemque juris eſt, & ſi dominus & ſervus in eo errore eſſent, ut neque ille ſe dominum, nec hic ſe ſervum ejus putaret. §. 2. Minor viginti annis dominus nec communem quidem ſervum ſine conſilio recte manumittit. Paulus notat: Sed ſi [11] pignori obligatum ſibi minor viginti annis manumitti patiatur, recte manumittitur: quia non [12] tam manumittere is, quam non impedire manumittentem intelligitur.

De eo qui conſilium præbet.

5. JULIANUS eodem lib.

AN apud [13] ſe manumittere poſſit is, qui conſilium præbeat, ſæpe quæſitum eſt: Ego quum meminiſſem Javolenum præceptorem [14] meum, & in Africa [&] in Syria ſervos ſuos manumiſiſſe, cum conſilium præberet, exemplum ejus ſecutus, & [15] in Prætura & Conſulatu meo quosdam ex ſervis meis vindicta liberavi; & quibusdam Prætoribus conſulentibus me idem ſuaſi.

De ſervo communi.

6. IDEM lib. 2. ad Urſeium Ferocem.

SErvus communis quin a minoribus [16] viginti annis dominis poſſit apud Conſilium manumitti, quamvis unus [17] ex ſociis cauſam adprobaverit, dubium non eſt.

Ubi manumitti poteſt.

7. GAJUS lib. 1. rerum Cottidianarum ſive Aureorum.

NOn eſt omnino neceſſe *pro* [18] *tribunali* manumittere: itaque plerumque in tranſitu [19] ſervi manumitti ſolent, cum aut lavandi, aut geſtandi [20], aut ludorum [21] gratia prodierit Prætor, aut Proconſul, legatusve [22] Cæſaris.

De præſentia lictoris.

8. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

EGo, cum in villa [23] cum Prætore fuiſſem, paſſus ſum apud eum manumitti, etſi [24] lictoris [25] præſentia non eſſet.

Quibus ex cauſis minor viginti annis manumittatur.

9. MARCIANUS lib. 13. Inſtitutionum.

JUſta cauſa manumiſſionis eſt [26], ſi periculo vitæ infamiæve [27] dominum ſervus liberaverit. §. 1. Sciendum eſt [28], qualiscunque cauſa probata ſit, & recepta, libertatem tribuere oportere. nam Divus Pius reſcripſit, cauſas probatas revocari non oportere, [dum] ne alienum ſervum poſſit quis manumittere: *nam cauſæ probationis contradicendum*, non etiam cauſa jam probata retractanda eſt.

De filio ſurdi, muti vel furioſi.

10. IDEM lib. 3. Regularum.

SUrdi vel muti patris filius juſſu [29] ejus manumittere poteſt. † Furioſi vero filius non poteſt manumittere.

Quibus ex cauſis minor viginti annis manumittit.

11. ULPIANUS lib. 6. de Officio Proconſulis.

SI minor annis viginti manumittit, hujusmodi ſolent cauſæ [30] manumiſſionis recipi, ſi [31] filius, filiave, frater, ſororve naturalis [32] ſit:

12. IDEM lib. 2. ad Legem Æliam Sentiam.

VEl ſi ſanguine eum contingat (habetur [33] enim ratio cognationis):

13. IDEM lib. de Officio Proconſulis.

SI collactaneus [34], ſi educator [35], ſi pædagogus ipſius, ſi nutrix [36], vel [37] filius filiave cujus eorum, vel alumnus, vel [38] capſarius, id eſt, qui portat libros: vel ſi in hoc manumittatur, *ut procurator* [39] *ſit*, dummodo non [40] minor annis decem & octo ſit. præterea & illud exigitur, ut non utique unum ſervum habeat, qui manumittit.

† Item ſi [41] *matrimonii cauſa* virgo vel mulier manumittatur, exacto prius jurejurando, *ut intra* [42] *ſex menſes uxorem eam duci oporteat*; ita enim Senatus cenſuit.

14. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

ALumnos [43] magis mulieribus conveniens eſt manumittere: ſed & in viris receptum eſt, ſatisque eſt, permitti eum manumitti, in quo nutriendo propenſiorem animum fecerint. §. 1. Sunt qui putant etiam fœminas poſſe *matrimonii cauſa* manumittere: ſed ita, ſi forte conſervus ſuus in hoc ei legatus eſt. † Et ſi ſpado velit matrimonii cauſa manumittere, poteſt [44]. † Non idem [eſt] in caſtrato.

De pluribus ſimul manumiſſis. 3. De abſente. 4. De duobus manumittent. matrim. cauſa. 5. De Præſide alterius Provinciæ.

15. PAULUS [lib. 1. ad Legem Æliam Sentiam].

ETiam conditionis implendæ cauſa minori viginti annis manumittere permittendum eſt: veluti ſi quis ita heres inſtitutus ſit, [ſi] ſervum ad libertatem perduxerit. §. 1. Ex præterito tempore plures cauſæ eſſe poſſunt: veluti *quod dominum* [45] *in prælio adjuvaverit, contra latrones tuitus* [46] *ſit, quod ægrum ſanaverit, quod inſidias detexerit*, & longum eſt, ſi exequi voluerimus: quia multa merita incidere poſſunt, quibus honeſtum ſit libertatem cum decreto præſtare. quas [47] æſtimare debebit is, apud quem de ea re agatur. §. 2. Plures vindicta pariter manumitti poſſunt, & ſufficit præſentia ſervorum, ut vel plures manumitti poſſint. §. 3. Abſens quoque cauſam probare per [48] procuratorem poterit. §. 4. Si duo matrimonii cauſa manumittent, recipi cauſa non [49] debet. §. 5. [Hi], qui in Italia vel alia Provincia domicilium habent, apud [50] alterius Provinciæ Præſidem conſilio adhibito manumittere poſſunt.

Quibus ex cauſis minor XX annis manumittat.

16. ULPIANUS [lib. 2. ad Legem Æliam Sentiam].

ILlud in cauſis [51] probandis meminiſſe judices [52] oportet, ut non *ex luxuria, ſed ex affectu* deſcendentes cauſas probent: neque enim deliciis, ſed juſtis affectionibus dediſſe juſtam libertatem Legem Æliam Sentiam credendum. §. 1. Si quis minori viginti annis hac [53] lege ſervum dederit aut pretio accepto, vel donationis cauſa [*ut*] *eum liberum faciat:* poteſt ille cauſam *manumiſſionis iſtius probare*, hoc ipſum allegans, legem datam, & perducere ad libertatem. ergo hic debet oſtendere, hoc inter ipſos actum. ut proinde vel ex lege donationis, vel ex affectione ejus, qui dedit, res æſtimetur.

Apud quem manumitti poteſt.

17. PAULUS [lib. 50. ad Edictum].

APud [54] Proconſulem, poſtquam [55] urbem egreſſus eſt, vindicta manumittere poſſumus. §. 1. Sed [56] & apud legatum [57] ejus [58] manumittere [59] poſſumus.

18. IDEM [lib. 16. ad Plautium].

APud [60] filiumfamilias Magiſtratum manumitti poteſt, etiam ſi ipſe filiusfamilias manumittere non [61] poteſt. §. 1. Apud [62] collegam [63] ſuum Prætor manumittere non poteſt. §. 2. Filius quoque voluntate patris apud patrem manumittere poterit.

1 Et apud conſilium, *Lib.* 7. *C.* 1. apud Prætorem, Conſulem, Proconſulem. Ulp. 1. §. 3. Vindicta eſt feſtuca, cujus impoſitione (apud Magiſtratum, qui Legis actionem habet) ſervi ad civitatem Romanam perducebantur. *Goth.* Vide in hanc materiam Alex. ab Alexand. *gen. dier. lib.* 4. *c.* 10. Revard *lib.* 4. *variar. cap.* 9. Forner. *lib.* 1. *ſelect. cap.* 5. Anſ. 2 Ulp. 1. §. 7. 3 *l.* 4. *in fin.* ꝩ. *h. t.* 4 Vide Ulpian. 1. §. 16. & *ibi* Cuj. 5 Non manumittendo. vide *l.* 160. ꝩ. *de reg. jur.* adde quæ ſcripſi ad Ulpianum, 1 §. 19. 6 Vide *l.* 2. ꝩ. *de manumiſſ.* 7 Hodie, ſive repudiet, ſive non repudiet legatarius, ſervo competit libertas. *l.* 1. *C. de commun. ſervo manumiſſo.* 8 *l.* 15. §. 1. *inf. qui & a quib.* 9 De errore vide *l.* 54. *infr. de manum. teſt.* & *l.* 39. *in princ. infr. de fideic. libert.* 10 § 11 *Inſt. de legat.* Imo nimis, *l.* 15. ꝩ. *de acqu. vel omitt. hered.* 11 V. *l.* 2. ꝩ. *h. t.* 12 Manumittere, & non impedire manumiſſionem, diſparata ſunt, ſed differentia, ut & alias vendere, & venditioni conſentire. *l.* 160. ꝩ. *de reg. jur.* 13 *l.* 20. *in fin.* ꝩ. *h. t.* *l.* 2. ꝩ. *de off. Præſid.* Goth. vide Cujac. *lib.* 5. *obſerv.* 17. Anſ. 14 Javolenus præceptor Juliani. *l.* 2. *in fin.* ꝩ. *de orig. jur.* 15 Julianus Prætor fuit & Conſul. 16 Vide 48. *Eclog.* 2. *c.* 4. 17 Tantum ex ſociis ſc. *Goth.* vide Ant. Auguſt. *lib.* 1. *emend. cap.* 2. Anſ. 18 *l.* 8. ꝩ. *h. t.* §. 2. *Inſt. de libertin.* 19 In tranſitu quæ fieri poſſint, dixi ad *Novell.* 90. *c.* 2. vide quæ notavi de proceſſu judicum ad *l.* 4. *C. de dilat.* 20 Αἰώρας χάριν. vide Cujac. 16. *obſerv.* 8. 21 Vide *Nov.* 105. *c.* 1. 22 Id eſt, Præſes. *l.* 17. *in fin.* ꝩ. *h. t.* 23 Secreto loco. dixi ad *l.* 7. *C. de repud.* 24 Adde *l.* 23. *infr. h. t.* 25 De lictore adde *l.* 23. ꝩ. *eod.* 12. Gell. 3. Feſtum in *lictoris.* 26 Vide *l.* 15. § 1. *infr. eod.* 27 Fama & vita æquiparantur. *l.* 8. §. 2. ꝩ. *quod metus cauſ.* vide Dambouderum *in Enchirid. patium. in verbo* infamia. *Goth.* vide *l.* 5. ꝩ. *de extr. cognitionib.* *l.* 26. *ſupr. ſi quis omiſſ. cauſ. teſt.* *l.* 5. *C. de inſtit. & ſubſt.* *l.* 103. ꝩ. *de verb. ſignif.* hinc pro defenſione famæ aliquem occidere licet. Jul. Clar. *lib.* 5. *ſent.* §. *homicidium. num.* 26. Andr. Gail. *lib.* 2. *obſ.* 100. *num.* 8. Anſ. 28 *l.* 1. *C. h. t.* §. 6. *Inſt. quib. ex cauſis manum. non licet.* 29 *l.* 4. *ſupr.* *l.* 22. ꝩ. *h. t.* vide *l.* 1. §. 1. *in fin. C. de communi ſervo manum.* 30 *l.* 12. *l.* 13. *l.* 14. *l.* 16. *l.* 20. *circa fin. infr. eod.* §. 5. *Inſt. quib. ex cauſ. manum. non licet.* 31 Si pater. *Theoph.* §. 5. 32 Vide *l.* 73. §. 1. ꝩ. *de legat.* 3. 33 Cognationis habenda eſt ratio. 34 1. Gaius 1. § 7. 35 Cui opponitur alumnus. *l.* 14. ꝩ. *h. t.* 36 *l.* 1. §. 7. *ſupr. de ſuſpect.* 37 Cujus enim parentes amamus vel amavimus, eorum & liberos amare æquum eſt. 38 Capſarius, qui portat libros. Sueton. *in Nerone, c.* 36. Juvenal. *Satyr.* 10. alio ſignificatu accipitur capſarius in *l.* 3. *in fin.* ꝩ. *de off. Præf. vigil.* & alio in *l. ult.* ꝩ. *de jure immunit.* dixi ad Feſtum *in capſa.* 39 *l.* 51. ꝩ. *de procurat.* *l.* 12. *C. de procurator.* 40 Vid. Cujac. 22. *obſ.* 16. §. 5. *Inſt. quib. ex cauſ. manum. non licet.* facit *l.* 1. §. 3. *ſupr. de poſtulando.* 41 Vide *l.* 21. *in pr. infr. qui & a quib. manum.* 42 Minor viginti annis ancillam manumittere matrimonii cauſa poteſt, dummodo intra ſex menſes juret ſe eam ducturum, *ut hic.* quod caput ad l. Æliam Sentiam pertinet. 43 Alumni ſunt illi quos alimus, quosve nutrivimus, ut *infr. h. t.* 44 Quia ſpado contrahere nuptias poteſt. *l.* 39. §. *ult. ſupr. de jur. dot.* 45 *l.* 9. *in princ. ſupr. h. t.* 46 *Al.* tutatus ſit. 47 Similes ad caſus fit extenſio. 48 Vide quæ notavi ad *l.* 3. *C. h. t.* 49 Cur non debet? una duobus jure nupta eſſe non poteſt. dixi ad *l.* 7. *C. de Judæis.* 50 *l.* 36. § 1. *ſupr. de adopt.* 51 §. 4. & 5. *Inſtit. quib. ex cauſ. manum. non licet.* Goth. vid. Leonin. *emend. lib.* 6. *cap.* 10. *n.* 4. & Revard. *protribun. cap.* 18. Anſ. 52 Magiſtratus. 53 Vide *l.* 20. *in princ. ſupr. de manumiſſ.* 54 *l.* 2. ꝩ. *de off. Proconſ.* Goth. vid. Leonin. *emendat. lib.* 3. *cap.* 12. *num.* 16. Anſ. 55 Et ita in itinere eundo, & redeundo. *l.* 2. *ſupr. de off. Proconſ.* Plin. *epiſt. ad Fabatum.* Urbis ab egreſſu, & ingreſſu ſumebat & deponebat imperium, hoc eſt, poteſtatem etiam voluntariæ juriſdictionis, ſed & ſigna imperii ſui, ſex faſces videlicet. 56 Differentia Proconſulis & Legati Cæſaris ſeu Præſidis. Ille in itinere voluntariam juriſdictionem habuit: hic non habuit. adde Dionem 53. Petr. Burgium, *l. el. ct.* 2. 57 Imo non poſſumus. *l.* 2. §. *pen.* ꝩ. *de off. Procoſ. & Legati.* 58 *Alii legunt,* Cæſaris (errore ut putant ex notis nato, ſcil. *ejus*, & *Cæſ.*) manumittere poſſumus ex quo provinciam ingreſſus eſt. *Alii ita legunt,* Apud legatum Proconſulis, apud quem legis actio eſt, manumittere non poſſumus. *l.* 5. *ſupr. de offic. Proconſ.* Legatum autem Cæſaris non alium eſſe a Præſide. 59 Non poſſumus. Cujac. 1. *obſerv.* 1. & 15. *obſ.* 19. & ita ceſſat ἀντινομία *d. l.* 2. verum reprehenditur a Roberto 1. *recepta lection.* 29. 60 *l.* 1. *ſupr. de offic. Prætor.* 61 Imo poteſt. *l. un. ſupr. de off. Conſul.* 62 *l.* 14. *in princ. ſupr. de manumiſſ.* 63 *l. un. in fin. ſupr. de offic. Conſ.* Goth. vid. Ant. Auguſtin. *lib.* 4. *emend. cap. ultim.* Anſ.

Si prægnans matrimonii causa manumissa pariat.

19. CELSUS [lib. 29. Digestorum].

SI minor annis apud Consilium matrimonii causa prægnantem manumiserit, eaque interim pepererit: in pendenti erit, servus an liber sit, quem ea peperit.

Quibus ex causis minor viginti annis manumittit. 4. De Consule minore viginti annis.

20. ULPIANUS [lib. 2. de Officio Consulis].

SI [1] rogatus sit minor vigintiquinque annis manumittere per fideicommissum, incunctanter [2] debet ei permitti: nisi si proprium servum rogatus [3] fuit manumittere [4]: hic enim conferenda [5] erit quantitas emolumenti, quæ ad eum pervenit ex judicio ejus, qui rogavit, cum pretio eorum, quos rogatus est manumittere. §. 1. Sed & si hac lege ei servus fuerit donatus, ut manumittatur: permittendum erit manumittere, ne Constitutio D. Marci superveniens cunctationem Consulis dirimat. §. 2. Matrimonii [6] causa manumittere si quis velit, & is sit, qui non indigne hujusmodi conditionis uxorem sortiturus sit, erit ei concedendum. §. 3. Mulieri quoque volenti suum filium naturalem, vel quem ex suprascriptis manumittere, permittendum esse Marcellus scribit. §. 4. Consul [7] apud se potest [8] manumittere, etiam si evenerit, ut [9] minor annis viginti sit.

De Præfecto Ægypti.

21. MODESTINUS [lib. 1. Pandectarum].

APud [10] Præfectum Ægypti possum servum manumittere ex Constitutione Divi Augusti [11].

De filiofam. manumittente.

22. PAULUS [lib. 12. Quæstionum].

PAter ex Provincia ad filium sciens Romæ agentem epistolam fecit: qua permisit ei, *quem vellet ex servis, quos in ministerio secum hic habebat, vindicta liberare*: postquam filius Stichum manumisit apud Prætorem, Quæro, an fecerit liberum? Respondi, Quare non hoc concessum credamus patri, ut permittere possit filio, ex his, quos in ministerio haberet, manumittere? solam enim electionem filio concessit: cæterum [12] ipse [13] manumittit.

De solemnitate verborum, silentio domini.

23. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

MAnumissio per [14] lictores hodie, domino tacente, expediri solet; & verba [15] solemnia, licet non dicantur, ut dicta accipiuntur [16].

De pupillo manumittente.

24. PAULUS lib. 2. ad Neratium.

PUpillus, qui [17] infans [18] non est, apud Consilium recte manumittit. Paulus: scilicet tutore auctore: ita tamen, ut peculium [19] eum non sequatur.

25. GAJUS lib. 1. de Manumissionibus.

SI tutoris habendi causa pupillus manumittat, probationis esse causam Fufidius ait. Nerva filius contra sentit: quod verius est. namque perabsurdum est in eligendo [20] tutore firmum videri esse judicium pupilli, cujus in omnibus rebus ut infirmum judicium tutore auctore regitur.

TIT. III.
DE MANUMISSIONIBUS [21], QUÆ SERVIS AD UNIVERSITATEM [22] PERTINENTIBUS IMPONUNTUR.

Collegiis licitis servos suos manumittere licet.

1. ULPIANUS lib. 5. ad Sabinum.

DIvus Marcus omnibus [23] Collegiis, quibus [24] coëundi jus est, manumittendi [25] potestatem dedit.

De hereditate liberti.

2. IDEM lib. 14. ad Sabinum.

QUare hi [26] quoque legitimam [27] hereditatem liberti vindicabunt.

De peculio.

3. PAPINIANUS lib. 14. Responsorum.

SErvus civitatis, jure manumissus, non [28] ademptum peculium retinet, ideoque [29] debitor ei solvendo liberatur.

TIT. IV.
DE MANUMISSIS TESTAMENTO [30].

Si sæpius libertas detur.

1. ULPIANUS lib. 4. ad Sabinum.

CUm sæpius datur servo libertas, placet [31] eam favore valere, ex qua pervenit ad libertatem.

Si servus substituatur & liber esse jubeatur.

2. IDEM lib. 5. ad Sabinum.

SI quis ita heredem instituerit, *Titius heres esto. Si Titius* [32] *heres non erit, Stichus heres esto, Stichus liber esto.* non esse Stichum liberum Aristo ait, Titio herede existente: mihi videtur posse dici, liberum fore, quasi non utique alio gradu acceperit libertatem, sed dupliciter: quo jure utimur.

De milite minore XX. annis.

3. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

NEc militi [33] minori annis viginti permittitur, posse testamento suo servum manumittere.

Si manumisso legetur.

4. IDEM lib. 2. ad Sabinum.

SI quis ita scripserit, *Stichus liber esto, eique meus* [34] *decem dato*; nulla dubitatio est, quin debeantur ei, etiam si eum paterfamilias vivus manumiserit. §. 1. Sed & si sic, *Stichus liber esto, sive statim* [35], *sive post tempus, eique cum liber erit, heres meus decem dato*: Idem dicendum est. §. 2. Illud [36] constabit, si libertate data sic fuerit legatum, *Eique, si eum vindicta liberavero, heres meus decem dato*: licet ex nimia subtilitate separatum [37] est a testamento, attamen humanitatis [38] intuitu valebit legatum, si vivus eum [39] manumiserit.

De scriptura novissima vel levissima.

5. IDEM [lib. 3. ad Sabinum].

IN libertatibus [40] levissima scriptura spectanda est: ut si plures sint, quæ manumisso facilior [41] sit, ea levissima intelligatur. Sed in [42] fideicommissariis libertatibus novissima scriptura spectatur.

De servo, cujus ususfructus est alterius.

6. ULPIANUS [lib. 18. ad Sabinum].

SI fructuarium [43] dominus proprietatis heredem scripserit, & servo sub conditione sit libertas data: quoniam [44] interim fit heredis, confusione [45] facta ususfructus, si extiterit conditio, perveniet [46] ad libertatem [47].

De conditione, si mihi nullus filius erit cum moriar.

7. IDEM [lib. 19. ad Sabinum].

NEratius scribit, ejus, cui libertas sic data est, *Si mihi nullus filius erit, cum moriar, Stichus liber esto*, impediri libertatem posthumo nato. sed dum speratur nasci, utrum in servitute remanere dicimus, an vero ex postfacto, respondemus retro liberum fuisse [48], nullo filio nato? quod magis arbitror probandum.

De conditione rationum reddendarum.

8. POMPONIUS [lib. 5. ad Sabinum].

SI ita sit scriptum, *Stichus, si rationes* [49] *diligenter tractasse videbitur, liber esto*: diligentiam desiderandam, quæ domino, non quæ servo erit utilis, conjuncta fidei bonæ, & in reliquis quoque reddendis.

De legato, ut manumittatur. 1. De prohibito manumitti.

9. ULPIANUS [lib. 24. ad Sabinum].

SI quis ita legatus sit, ut manumittatur: si manumissus non fuerit, liber esse [50] jussus est, eique legetur: & libertatem competere, & legatum deberi, sæpe responsum est. §. 1. Quod constitutum est, vetitum in testamento ad libertatem perduci, non posse manumitti: hoc ad eos pertinere puto, qui testatoris fuerunt vel heredis. servo enim alieno id irrogari non poterit.

De peculio legato & vicario manumisso. 1. De libertate relicta servo legato.

10. PAULUS [lib. 4. ad Sabinum].

SI peculium prælegatum [est] & vicarius liber esse jussus sit, liberum eum esse constat: multum [51] enim interest inter genus & speciem: speciem enim eximi de genere placet: quod est in peculio legato & vicario manumisso. §. 1. Si servus legatus [52] liber esse jussus est, liber

1 *l.* 20. *in princ. supr. de manum.* 2 Incunctanter est sine cunctatione, sine mora, sine dilatione. 3 Secus in aliis non minoribus. *l.* 34. §. 1. & 2. *infr. de fideicomm. libert.* 4 V. Rævardus *Protribunalium lib. sing. c.* 15. Gilbert. Regius *lib.* 1. ἐναντιοφανῶν. *c.* 29. Mod. 5 Facit *l.* 8. §. *modus.* 10. *supr. de transact.* 6 Vide *l.* 11. *supr. h. t.* 7 Vide *l.* 5. *in pr. supr. h. t.* 8 *Sub.* post probatam a collega causam manumittendi. & ita accipienda est *lex unic. in fin. supr. de offic. Consf.* 9 Imo minor non potest. *l. unic. in fin. supr. de offic. Consf.* 10 Apud quos manumitti possit, vide Ulpian. 1. §. 7. adde Cujac. in *l.* 3. *C. de canone largitionalium titul. lib* 10. 11 Præfectus Ægypti, Augustalis inde dictus, quod ab Augusto institutus. 12 Potest filius tamen. *l.* 16. *supr. tit. proxim.* 13 Dominium non transferri nisi a domino, hinc colligitur; ut & *l. certe.* §. *si procurator. infr. de precario.* licet possessio possit transferri. dixi ad *l.* 33. ff. *de adqu. vel amitt. possess.* 14 Adde *l.* 8. ff. *h. t.* 15 Solemnia hæc verba refert Festus *in manumitti.* Manumitti, inquit, dicebatur servus sacrorum causa, cum dominus ejus modo tenens caput, modo membrum aliud ejusdem servi, ita dicit, *Hunc hominem liberum esse volo, ac pro eo auri puri, probi, profani mihi solvi, ut priusquam digrediar, efficiatur juris sui.* Ita dominus verbis, & manu hominem liberum mittebat. adde Festum *in Puri.* ubi etiam dixi. adde Ulpian. 19. §. 1. Brissonium 1. *select.* 11. Goth. Adde Revard. *lib.* 4. *var. cap.* 9. Ans. 16 Præsumitur pro decreto: Præsumitur decretum ex vera, & justa causa & solemniter interpositum. de qua præsumptione, vide Alciat. 3. *præsumpt.* 10. 17 Infans minor annis septem. *l.* 18. *C. de jure deliber.* 18 Vide quæ scripsi ad *l. un. C. de pecul. ejus, qui libertatem meruit.* 19 Infans apud consilium servum manumittere non potest, nisi tutore auctore. Quin eo casu peculium servi servum manumissum non sequitur, *ut hic.* quod singulare est. *l. ult.* ff. *tit. prox.* 20 Atqui procuratorem eligere potest. *l.* 13. *supr. h. t.*

21 *C. de servis Reip. manumittendis. lib.* 7. *tit.* 9. 22 Universitates, *ut hic.* collegia, *l.* 1. ff. *h. t.* civitates servos suos habuere. *l. ult.* ff. *eod.* 23 *l.* 1. *l.* 2. *C. de servis Reip. manumitt.* 24 Collegiis omnibus non est jus coëundi. vide *l.* 1. 3. §. 1. *infr. de collegiis.* 25 Collegia servos suos manumittere etiam possunt. 26 *l. unic. supr. de libert. municip. & univers.* 27 Collegia libertis suis legitimi heredes sunt: legitimam hereditatem libertorum suorum vindicant. 28 Peculium manumissus inter vivos, una cum ipsa manumissione & libertate consequitur. Ita ut ne manumissum peculium sequatur, peculium ei adimi oportet. vide *l.* 53. *supr. de peculio.* 29 Peculium quoties servum manumissum sequitur, toties eidem peculium solvi a debitore potest.

30 *Lib.* 7. *C.* 2. ut testamento liberi sint, lex 12. tabularum facit, quæ confirmat, quod datum legatum est. Ulpian. 5. §. 5. 31 *l.* 45. *l.* 56. *infr. h. t.* 32 Vide *l.* 14. ff. *eod.* 33 *l.* 4. *C. de test. mil.* 34 Eique heres meus. *vulg. Hal.* 35 Id est, pure. 36 Vide Langebekium, *c.* 24. *annotat.* 37 Accursius putat hac formula recessum esse a libertate, vel separatum legatum esse. Nec aliter hunc locum accipimus. Quoties testator ita adscribit, Stichus *liber esto, eique heres meus decem dato*, decem debentur, tametsi testator vivus eum manumiserit: licet testamento manumittere eum voluisse videri possit, cum ita adscripsit testamento, *Stichus liber esto, hac lege. in princ.* Quid, si Titius testamento adscripsit, *Sticho, si eum vindicta liberavero, heres meus decem dato, ut hic.* neque vivus eum manumiserat (ita videtur legendum *hic in fin.*) quæri possit, quid in hac specie constitui oporteat? licet nimia subtilitate testator videatur noluisse Stichum manumittere testamento, sed vindicta, humanitatis tamen intuitu valebit id legatum, si eum alio, quam vindicta, modo manumiserit. Atque ita priore casu valet legatum, si vivus eum manumiserit, tametsi videatur testamento manumittere voluisse: Posteriore quoque valebit legatum, si testamento manumiserit, licet inter vivos manumittere voluisse videatur. Nam qui dicit *vindicta se libertatem daturum*, subtilitate nimia separat a testamento hanc manumissionem, *ut hic.* 38 Humanitas hic nimiæ subtilitati opponitur. 39 *Al.* eum non manumiserit. 40 Vide *l.* 1. *supr. h. t.* & *l.* 45. ff. *eod.* 41 *l.* 35. ff. *de cond. & dem.* 42 Vide *l.* 90. ff. *de cond. & dem.* 43 *l.* 2. ff. *de manum. vind.* 44 Sub conditione manumissus, interim, dum expectatur conditio, servus est heredis. 45 Confunditur ususfructus, relicta fructuario proprietate: transit denique proprietas recta via in fructuarium, *ut hic.* Ut & quoties rem suam legat: secus si heredis. *l.* 1. *in fin. C comm. de legat.* 46 Cur ita? dixi ad Ulpian. 1. §. 19. 47 Fideicommissariam. *l.* 9. *in fin. C. h. t.* 48 Cum conditioni sit satisfactum. vide *l.* 13. §. 1. *in fin.* ff. *de statulib.* 49 *l.* 21. *in pr.* ff. *de statulib.* 50 *l.* 19. *infr. h. t. l.* 8. §. 5. *supr. de jur. codic. l.* 91. §. 2. *supr. de leg.* 1. *l.* 8. *C. de fideic.* 51 Generis legatum a specie multum differt, *ut hic.* peculium generis nomen est: vicarius, qui in peculio, speciei. Itaque peculio legato, si vicarius ejusdem peculii liber esse jussus est, species eximitur de genere. 52 Vid. *l.* 11. ff. *h. t. l. ult. infr. de statulib. l.* 14. *supr. de leg.* 2.

est.

est. sed si prius liber esse jussus, postea legatus sit, si quidem evidens voluntas sit testatoris, quod [1] ademit libertatem, cum [2] placeat hodie [3] etiam libertatem adimi posse, legato, eum cedere puto: quod si in obscuro sit, tunc favorabilius [4] respondetur, liberum fore [5].

1. De libertate duobus simul relicta sub conditione dandi. 2. Si unus ex heredibus adierit.

11. POMPONIUS [lib. 7. ad Sabinum].

SI legato servo fideicommissa libertas relicta est [6]: vel heres, vel legatarius eum cogitur manumittere. §. 1. *Si Stichus & Pamphilus decem dederit, liberi sunto:* potest [7] alter quinque dando liber esse, quamvis alter non dederit. §. 2. Cum testamento servus liber esse jussus est, vel [8] uno ex pluribus heredibus institutis adeunte hereditatem, statim liber est.

De conditione jurisjurandi.

12. ULPIANUS [lib. 50. ad Edictum].

SI quis libertatem *sub [9] jurisjurandi conditione* reliquerit, Edicto Prætoris locus non erit, ut jurisjurandi conditio remittatur: & merito. nam si quis remiserit conditionem libertatis, ipsam libertatem impedit: dum competere aliter non potest, quam si paritum fuerit conditioni. §. 1. Proinde & si legatum quis cum libertate acceperit, non aliter legatum habebit, nisi conditioni jurisjurandi paruerit. §. 2. Sed si pure libertatem acceperit, legatum sub jurisjurandi conditione: putat Julianus lib. XXXI. Digestorum, remitti ei conditionem jurisjurandi. §. 3. Idem puto dicendum, & si libertate [10] quoque injecta conditio sit, sed testator eum vivus manumiserit: nam & hic conditio legati remittetur [11].

De conditione insulæ ædificandæ, statuæ ponendæ, 1. Membri pingendi, navis fabricandæ, rationum reddendarum. 3. De ancilla cum liberis manumissa, & obiter de ventre in possessionem mittendo.

13. IDEM [lib. 5. Disputationum].

SI ita fuerit servis duobus libertas data, *Si insulam ædificaverint vel si statuam posuerint:* dividi [12] hæc conditio non poterit. solummodo illud habebit dubitationem, an altero faciente satisfactum voluntati videatur: ideoque ad libertatem perveniat? quod magis est: nisi aliud expressit testator. faciendo tamen, sibi conditionem implevit, alteri non [13]: quinimo extinguitur ei conditio: nec enim amplius parere conditioni potest, cum semel expleta sit. §. 1. Idem quæri potest, & si fabris duobus vel pictoribus, *Si membrum [14] depinxissent vel [si] fabricassent navem*, quid adscriptum sit. nam voluntatis erit quæstio, num alteri alterius facti conditionem junxerit? quæ res efficit; ut quoad alter cessat, alteri quoque, qui facere paratus est, conditio deficiat. quod si ex his, quæ scripsit vel dixit, ostenditur contentus esse testator, vel alterum facere, res erit expedita: nam alter faciendo, aut & sibi & socio proderit, aut sibi tantum: prout voluisse testatorem apparuerit. §. 2. Hæc quæstio & in eo tractatur, si quis libertatem dederit servis duobus, *si rationes reddiderint.* Julianus enim tractat [15], si alter reddere sit paratus, alter non sit [16]: an alter per alterum impediatur. & rectissime ait, si quidem [17] separatim rationes gesserunt, sufficere ad libertatem adipiscendam ei, qui suas rationes reddit [18]: si vero simul, non alias, videri alterum paruisse, nisi utriusque reliqua exsolverit. † In reliquis accipere debemus, ut & [19] ipsa volumina rationum reddantur. §. 3. Sed & *si ancilla cum [20] filiis libera esse* jussa sit: & si nullos habeat, erit libera. vel si habeat quidem, filii autem ejus ad libertatem pertinere non possint: idem erit dicendum, & si ipsa libera esse non possit, filii [tamen] ejus pervenient ad libertatem. Nam hæc adjectio [21], *cum filiis*, non facit conditionem [22], nisi [23] mihi proponas aliam sententiam testatoris fuisse: tunc enim pro conditione erunt hæc verba accipienda. Conditionem autem non facere, argumento [24] est [&] Edictum Prætoris, quo ita cavetur, *Ventrem cum liberis in possessionem esse jubebo:* placet enim & si nulli liberi sint [25], ventrem tamen ex Edicto in possessionem mittendum.

Si servus pure liber scribatur, & heres sub conditione.

14. IDEM [lib. 8. Disputationum].

CUm servus pure liber scribitur, & heres [26] sub conditione: placet deficiente conditione habere eum libertatem.

De conditione, si legatarius non manumiserit.

15. JULIANUS [lib. 32. Digestorum].

STichum Sempronio *do lego: si Sempronius Stichum intra annum non manumiserit, idem Stichus liber esto.* Quæsitum est, quid juris sit? Respondit, hoc modo libertate data, *Si Sempronius non manumiserit, Stichus liber esto:* Sempronium, nisi manumiserit, nihil juris in Stichum habiturum, sed liberum eum futurum.

De relicto, cum quis triginta annorum erit.

16. IDEM [lib. 36. Digestorum].

SI ita scriptum fuerit, *Cum [27] Titius annorum triginta erit, Stichus liber esto, eique heres meus fundum dato;* & Titius antequam ad annum trigesimum perveniret, decesserit: Sticho libertas competet, sed legatum non debebitur. nam favore [28] libertatis acceptum est, ut mortuo Titio tempus superesse videretur, quo impleto libertas contingeret: circa legatum defecisse conditio visa est.

De libertate relicta, cum morietur. 1. *De conditione* non faciendi. 2. *De verbis*, ita ut. 3. *De verbo*, post annos.

17. IDEM lib. 42. Digestorum.

LIbertas, quæ in [29] ultimum vitæ tempus [30] confertur (veluti, *Stichus cum morietur, liber esto*), nullius [31] momenti existimanda est. §. 1. Hæc autem scriptura, *Stichus, si Capitolium non ascenderit, liber esto*, ita accipienda est, si, cum primum potuerit, Capitolium non ascenderit: isto enim modo perveniet Stichus ad libertatem, si facultate data ascendendi Capitolium, abstinuerit. §. 2. Hac scriptura testamenti, *Pamphilus liber esto, ita ut filiis meis rationem reddat:* an sub conditione libertas data videretur, quæsitum est? Respondi [32], pure quidem datam libertatem, & illam adjectionem, *ita ut rationes reddat*, conditionem libertati [33] non [34] injicere: tamen, quia manifesta voluntas testantis exprimeretur, cogendum [35] eum [36] ad rationes reddendas [37]. §. 3. *Post annos* indistincte liber esse jussus, post [38] biennium liber erit: idque & favor libertatis exigit & verba patiuntur. nisi [si] aliud sensisse patremfamilias manifestissimis [39] rationibus is, a quo libertas relicta est, probaverit.

Si post unius ex heredibus mortem liber esse jussus sit. 1. De conditione, cum moriar. 2. *De verbis*, ad annum liber esto.

18. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

QUi duos heredes instituebat, post alterius mortem servum liberum esse jusserat: is, ex cujus morte libertas pendebat, vivo testatore decesserat: Sabinus respondit, liberum [40] futurum. §. 1. Hæc [41] conditio, *cum moriar, liber esto:* vitæ tempus complectitur, & idcirco inutilis esse videtur. sed melius est, verba benignius interpretari, ut post mortem suam videatur testator ei libertatem reliquisse. §. 2. Sed multo magis hæc, *Ad [42] annum liber esto*, [vel] ita accipi potest, *Post annum, quam moriar, liber esto.* & licet [43] hoc modo accipiatur, *Post annum, quam hoc testamentum factum erit, liber esto:* si evenerit, ut intra annum testator decedat, inutilis non erit.

De legato relicto ei, quem heres rogatus est manumittere.

19. IDEM lib. 3. ad Urseium Ferocem.

QUidam heredem suum rogaverat, *ut servum [44] manumitteret:* deinde, *si heres eum non manumiserit, liberum esse jusserat*, eique legaverat: heres eum manumisit. plerique existimant, hunc ex [45] testamento libertatem consequi: secundum hoc, legatum quoque ei debetur.

De conditione, si promeruerunt.

20. AFRICANUS lib. 1. [46] Quæstionum.

SErvos legavit, & cavit ita: *Rogo, si te [47] promeruerunt [48], dignos eos libertate existimes.* Prætoris hæ partes sunt, ut cogat libertatem præstari; nisi si [49] quid tale hi servi admiserint, ut indigni sint, quo libertatem consequantur: non etiam, ut talia officia ab his exigantur, pro quibus libertatem mereri debent. Arbitrium tamen ejus erit, qui rogatus sit, quo tempore quemque velit manumittere: ita ut si vivus non manumisisset, heres ejus statim libertatem præstare rogatur.

De verbo immo.

21. IDEM lib. 4. [50] Quæstionum.

STichus, *immo [51] Pamphilus, liber esto.* Pamphilum liberum futurum respondit: quodammodo enim emendasse errorem suum testatorem. † Idemque juris fore, etiam si ita scriptum fuerit, *Stichus liber esto, immo [52] Pamphilus liber esto.*

De conditione rationum reddendarum.

22. IDEM lib. 9. [53] Quæstionum.

QUi filium impuberem heredem instituit, *Stichum ratione [54] argenti, quod sub cura ejus esset, reddita liberum esse jusserat:* is servus, parte argenti subtracta, cum tutore divisit [55], atque ita tutor ei parem rationem adscripsit [56]. Consultus an Stichus liber esset? Respondit, non esse liberum. Nam quod alioquin placeat, si statuliber pecuniam dare jussus tutori det [57], vel per tutorem stet, quo minus conditioni pareatur, pervenire eum ad libertatem: ita accipiendum, ut bona fide,

1 Vide *l.* 50. *infr. de fideic. libert.* 2 Adimi libertas data hodie potest. 3 Hodie, id est, post multas veterum disputationes: aut rejecta veterum subtilitate. 4 Favorabiliora sequimur in libertatibus: ut in obscuro pro libertate respondeamus. 5 Vide *l. ult.* §. 1. *vers. secundum hæc. supr. de vulg.* 6 Directo scil. & ita hunc locum supplent Græci. 7 Vid. *l.* 56. *circa medium. supr. de condit. & demonstrat.* 8 Vide *l.* 1. §. 8. *infr. si is, qui testam. lib.* 9 *l.* 36. *in pr. infr. h. t. l.* 7. §. 2. *supr. de operis libertor.* adde *l.* 13. §. 3. *infr. de statulib.* Goth. vide Cujac. *lib.* 3. *obs.* 22. Plot. *de in litem jur. num.* 35. Ans. 10 Libertati quoque injecta conditio sit, si testator &c. adde *l.* 6. *in fin. supr. si quis omissa causa test.* 11 Cur? quia reperitur liber post mortem domini. Græci. 12 §. 1. *infr. hic. l.* 6. *C. de conditionibus insert.* vid. *l.* 12. *in princ.* ff. *de cond. & demonstr.* 13 *l.* 39. §. *fin.* ff. *de statulib.* 14 Id est, cubiculum. vide *l.* 52. §. 7 *in fin. supr. de legat.* 3. 15 Vide *l.* 13. §. 2. *infr. de statulib* 16 Vide *l.* 56. *circa medium. supr. de cond. & demonstr.* 17 *l.* 2. *in fin. supr. de cond. inst.* 18 V. §. 1. *supr. hic.* Goth. v. Molin. *de divid. & indiv. p.* 2. *n.* 37. *& p.* 3. *n.* 165. *& seq.* Ans. 19 Reliquorum legato ipsa volumina etiam debentur, quibus reliqua continentur. Hoc ex Jacobo Aretio notat Bartolus, tutorem libros rationum pupillo reddere teneri *l.* 8. §. 5. *supr. de liberatione legat.* 20 *Cum* particula, posita inter personas, principaliter, ut hic. inter res, accessorie conjungit. 21 *l.* 52. *in princ. l.* 121. *supr. de leg.* 1. *l.* 88. §. 3. *supr. de legat.* 2. *l.* 31. *circa fin. infr. de statulib.* 22 Libertati sc. 23 Voluntas testatoris conditionem facit, etiam repugnantibus verbis. 24 Argumentum valet a verbis Legis ad verba testatoris. 25 *l.* 7. *in fin. supr. de ventr. in possess. mitt.* 26 *l.* 2. *supr. l.* 26. *infr. h. t. l.* 42. *circa fin. infr. de fideic. lib. l.* 2. §. *pen. infr. de statulib. l.* 4. *circa fin. infr. de rei. auctoritate judicis.* 27 Vide *l.* 23. §. 3. ff. *de fideic. libert.* Quid intersit inter hæc verba, cum 14. annorum erit, & cum ad 14. annos pervenerit, vid. Robertum 3. *animadvers.* 26. & Anton. Mercatorem 3. *notat.* 26. & vide *l.* 49. ff. *de legat.* 1. 28 Vide *l.* 122. *infr. de regul. juris.* 29 *l. ult. in pr. infr. h. t. l.* 4. §. 1. *infr. de statulib.* 30 Manumittendi servi scil. 31 Cur nullius momenti? Nihil conferri potest in id tempus, quo fieri non potest. 32 *l.* 44. *circa fin. infr. h. t.*

33 Imo, modus pro conditione observatur. *l.* 1. *C. de his, quæ sub modo.* 34 Cur non injiciunt conditionem? Hæc verba, *ita ut*, modum faciunt. 35 Ad modum implendum legatarius cogi potest. 36 Etiam post manumissionem. 37 Suæ administrationis. 38 *l.* 109. *infr. de verb. obl. l.* 217. *in fin. infr. de verb. sign. c.* 40. *de reg. in* 6. 39 *l. ultim. C. de probationib.* 40 Et si vivo testatore conditio sit impleta, *l.* 7. *circa medium. C. de inst. & substitut.* 41 Vid. Cujac. 3 *observ.* 34. Momentum mortis vitæ adscribimus. *l.* 42. §. 1 *supr. de mortis causa donat.* 42 Vid. *l.* 23. ff. *h. t.* 43 *l.* 41. §. 15. *in fin. infr. de fideicomm. libert.* 44 Vide *l.* 9. ff. *h. t.* 45 Atque ita orcinum & libertum defuncti. §. 2. *in fin. Inst. de singulis reb. per fideicomm. relict.* 46 Vide ad hanc legem Cujac. 1. *ad Afric. fol.* 8. adde *l.* 77. §. 25. *supr. de leg.* 2. 47 Eadem formula est in *l.* 11. §. 8. *supr. de legat.* 3. *l.* 41. §. 1. *l.* 46. §. 3. ff. *de fideic. libert.* 48 *l.* 51. *in pr. infr. h. t.* 49 Meruisse videtur, quem non constat demeruisse. *Bart.* vel ita, quem non apparet offendisse, Cujac. *l.* 51. *infr. h. t.* Goth. Merita quæ sint vid. Menoch. *lib.* 3. *præsumpt.* 19. *num.* 13. Ans. 50 Vid. Cujac. 5. *ad Afric. fol.* 49. 51 Epanodos, sive correctio. Cicero *pro Ligario* apud Quintilian. *cap.* 3. *Principum dignitas erat pene par, non par fortasse eorum, qui sequebantur.* Porro in responsionibus testium, novissimam responsionem non sequi debere hinc colligunt, tanquam prioris emendationem. 52 Nihil prohibet priore scriptura posteriorem corrigere. *l.* 47. *supr. de hered. instit. l.* 17. *supr. de adimend.* 53 Vid. Cujac. 3. *ad Afric. fol.* 217. 54 Argenti curam servis interdum committebant domini. Argenti, hoc est, nummorum & vasorum argenteorum. Hi, ut constat ex quibusdam inscriptionibus, dicebantur servi ab argento escario vel potorio: ut alius, ab auro; alius, a veste matutina; alius, a studiis; alius, a commentariis. 55 *Divisit*, hic estne idem, quod rationes reddidit? an idem, quod collusit? an potius idem, quod partem argenti a se subtracti tutori dedit? 56 Id est, congruere accepta expensis, nihil esse reliqui, vel solvisse reliqua statuliberum, & parem utramque rationum paginam fecisse: quæ subscriptio apocha est; sive (ut hic scribunt Græci) ἀπόδειξις, quasi ἀπόδειξις, id est, *cautio de suscepta pecunia.* Cujac. *ibid.* 57 *l.* 68. *in pr. infr. de solution.*

& ci-

& citra fraudem [1] statuliberi & tutoris id fiat: sicut & in alienationibus rerum pupillarium servatur. Itaque & si offerente statulibero pecuniam tutor in fraudem pupilli accipere nolit: non aliter libertatem contingere, quam si servus fraude careat. eademque & de curatore dicenda. † Item quæsitum est, *rationem argenti reddere* jussus, in quem modum intelligendus sit conditioni paruisse: id est, an si quædam vasa [2] sine culpa ejus perierint, atque ita reliqua vasa heredi bona fide adsignaverit, perveniat ad libertatem? Respondit, perventurum: nam [3] sufficere, si ex æquo & bono rationem reddat: denique quam rationem bonus paterfamilias reciperet, ea heredi reddita impletam conditionem videri.

De validitate testamenti & aditione hereditatis. 1. *De puritate, die, conditione.*

23. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

TEstamento manumissus, ita demum fit liber [4], si testamentum valeat, & ex [5] eo adita sit hereditas: vel [6] si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem. §. 1. Testamento data libertas competit: pure quidem data, statim [7] quam adita fuerit hereditas vel ab uno ex heredibus. si in diem autem libertas data est, vel sub conditione: tunc competit libertas, cum dies venerit, vel conditio extiterit.

Quid sit manumittere nominatim.

24. GAJUS lib. 1. Rerum Cottidianarum sive Aureorum.

NOminatim [8] videntur liberi esse jussi, qui [9] vel ex artificio, vel officio, vel quolibet [10] alio modo evidenter denotati essent; veluti *Dispensator meus*, *Cellarius* [11] *meus*, *Cocus meus*: *Pamphili servi mei filius.*

De aditione hereditatis.

25. ULPIANUS lib. 4. Regularum.

TEstamento liber esse jussus, tum fit liber, cum adita [12] fuerit hereditas qualibet ex parte: si modo ab eo gradu, quo liber esse jussus est, adita fuerit, & pure quis manumissus sit.

De libertate tacite data.

26. MARCIANUS lib. 1. Regularum.

DIvus Pius & Divi fratres favorabiliter rescripserunt, Cum servo cum libertate substituto legatum erat, si [13] heres non esset, non adscripta libertate: perinde haberi, atque si adscripta esset & libertas.

Qui possunt necessarium heredem facere.

27. PAULUS [lib. 1. ad Leg. Æliam Sentiam].

QUi potuerint apud Consilium manumittendo ad libertatem perducere, possunt etiam necessarium heredem facere, ut hæc ipsa [14] necessitas [15] probabilem faciat manumissionem.

De conditione, si non vetuero, *vel* si non ascendero.

28. IDEM [libro sing. de Jure Codicillorum].

STichus, *si codicillis eum non vetuero liberum esse*, *liber esto*: sic est, atque si diceret, [*Stichus*] *si in Capitolium non ascendero* [16], *liber esto*: nam & heres sic institui potest.

De filio præterito.

29. SCÆVOLA [lib. 23. Digestorum].

UXorem prægnantem repudiaverat [17], & aliam duxerat: prior [18] enixa filium exposuit: hic sublatus ab alio educatus est, nomine patris vocitatus: usque ad vitæ tempus patris, tam ab eo, quam a matre, an vivorum numero esset [19], ignorabatur: mortuo patre, testamentoque ejus, quo filius neque exheredatus, neque heres institutus sit, recitato, filius & a matre, & ab avia paterna adgnitus hereditatem patris ab intestato, quasi legitimus possidet: Quæsitum est, hi, qui testamento libertatem acceperunt, utrum liberi, an servi sint? Respondit, filium quidem nihil præjudicii passum fuisse, si pater eum ignoravit; & ideo cum in potestate [&] ignorantis patris esset, testamentum non valere: servi autem manumissi si per quinquennium in libertate morati sint, semel datam libertatem infirmari, contrarium studium favore libertatis est.

De servis, qui sunt apud hostes.

30. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

SI servi, qui [20] apud hostes sunt, liberi esse jussi sunt, ad libertatem perveniunt: quamvis [21] neque testamenti, neque mortis tempore, testantis, sed hostium fuerunt.

De incertitudine.

31. PAULUS lib. 26. ad Edictum.

CUm ex pluribus eodem nomine servis unus liber jussus, non [22] appareat qui sit, nullus liber est.

De abstensione. De manumissione in fraudem creditorum.

32. ULPIANUS lib. 65. ad Edictum.

SCiendum est, necessario [23] herede existente, quamvis [24] se abstineat, tamen libertates competere: si modo non in fraudem Legis Æliæ Sentiæ datæ fuerint.

De libertate ad tempus data.

33. PAULUS lib. 12. Quæstionum.

LIbertas ad [25] tempus dari non [26] potest.

34. IDEM lib. 74. ad Edictum.

IDeoque si ita scriptum sit, *Stichus* [27] *usque ad annos decem liber esto*: temporis adjectio supervacua [28] est.

Quibus libertas directa dari potest.

35. IDEM lib. 50. ad Edictum.

SErvius existimabat, iis posse servis dari testamento directam libertatem, qui [29] utroque [30] tempore, & quo testamentum fit, & quo moritur, testatoris fuerunt. quæ sententia vera est.

De conditione, si juraverit se operas daturum.

36. IDEM lib. 7. ad Plautium.

SErvum testamento ita manumisi, *Si* [31] *juraverit*, *se Cornelio filio meo decem operarum daturum*, *liber esto.* Quæritur quid juris sit? & sciendum est, jurando servum conditionem implere: sed non teneri operarum nomine: quia, nisi post manumissionem juret, non obligatur.

Quid sit manumittere nominatim.

37. IDEM lib. 9. ad Plautium.

NOminatim [32] codicillis manumissus videtur servus, cujus nomen testamento continetur.

De libertate data, cum per Leges licebit.

38. IDEM lib. 12. ad Plautium.

LIbertas testamento servo ita dari potest, *Cum per Leges* [33] *licebit*, *liber esto.*

De conditione, si heres alienaverit, *vel* si heredis esse desierit.

39. IDEM lib. 16. ad Plautium.

STichus servus meus, *si eum heres alienaverit*, *liber esto*: inutiliter libertas datur, quia in [34] id tempus confertur, quo alienus futurus sit. nec contrarium est, quod statuliber, etiam si venierit, ex testamento libertatem consequitur: COEppe [35] utiliter libertas data, facto heredis non perimitur. Aut quid in legato eo modo dato dicemus? diversum enim nulla ratione dicetur: nam inter libertatem & legatum, quantum ad hanc causam, nihil distat. Igitur nec si directo dabitur libertas, *Si heredis mei esse desierit*, *liber esto*: quia nullum casum utilem habet.

De libertate relicta servo relicto.

40. POMPONIUS lib. 5. ex Plautio.

JUlianus ait, cum idem homo, & per fideicommissum detur [36] alicui, & liber esse jubeatur, heredem libertatem præstare debere: non enim cogetur (inquit) ex causa fideicommissi æstimationem sufficere [37], cum debitam libertatem reddiderit. §. 1. Sed & cum sub conditione servo libertas per fideicommissum detur, & ipse præsenti die daretur, non [38] aliter tradere eum cogetur, quam ut caveatur, existente conditione libertati eum restitutum iri: nam in omnibus fere causis fideicommissas libertates pro directo datis habendas. Sed Ofilius aiebat, si adimendi legati causa fideicommissam libertatem testator dedisset, ea vera esse: si vero onerari heredem a testatore legatarius ostenderit, æstimationem nihilominus legatario præstandam.

De verbis, anno duodecimo, *vel* post annum duodecimum. 1. *De conditione*, si anno, biennio, triennio solverit. 2. *De verbo*, intra.

41. IDEM lib. 7. ex Plautio.

SI ita fuerit libertas relicta, *Stichus servus meus anno duodecimo*, *postquam ego mortuus ero*, *liber esto*: verisimile est, principio [39] duodecimi anni eum liberum esse: nam hoc mortuum sensisse. & in [40] hos sermones, *duodecimo anno*, & *post* [41] *duodecim annos*, multum interest: & ita loqui solemus, *duodecimus annus est*, cum quantumlibet ex duodecimo anno venisset, aut præteriisset. & qui duodecimo anno liber esse jubetur, omnibus [42] anni diebus liber esse jussus est. §. 1. Sed si ita sit scriptum in testamento, *Stichus* [43] *servus meus heredi meo mille nummos anno*, *biennio*, *triennio*, *postquam ego mortuus ero*, *si solverit*, *satisve fecerit*, *liber esto*: non potest is servus, nisi triennio præterito, liber esse, nisi præsentem eam pecuniam solvat, aut satisfaciat: compensanda etenim est heredi libertatis celeritas præmaturæ pecuniarum solutioni. §. 2. Labeo scribit, si sic libertas relicta sit, *Stichus intra annum* [*post*] *quam mortuus ero*, *liber esto*, statim [44] eum liberum esse. nam & si ita sit, *si intra annum decimum heredi meo dederit*, *liber esto*: statim [45] solvendo eo liberum esse sine mora futurum.

De verbis, illum illius libertum esse volo.

42. MARCELLUS lib. 16. Digestorum.

SI quis ita scripserit, *illum illius* [46] *libertum esse volo*: & servus libertatem petere potest. & ille, ut habeat libertum.

1 Apocha a tutore extorta per fraudem, fraudis tutore ipso etiam participe & conscio, non liberat. Cujac. *ibid.* 2 *l.* 41 §. *ult. infr. de fideicomm. libertat. l.* 40. *in fin. infr. de statulib.* 3 Rationes reddere jussus liberatur, si ex æquo & bono rationem reddat: si eam rationem reddat, quam bonus paterfamilias redderet. Ideoque rationes reddidisse videtur, etiamsi quædam vasa periisse dicentur sine ejus culpa. 4 *l.* 11. *C. h. t. l.* 24. §. 11. ff. *de fideicommiss. libert.* 5 *l.* 12. *C. h. t. l.* 1. *C. de fideicomm. libert.* 6 Testamento manumissus fit liber, non modo si testamentum valet. & ex eo adita sit hereditas, sed & si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem. 7 Ulp. 1. §. 22. 8 *l.* 37. *infr. eod.* §. 25. *vers. libertas. Inst. de leg.* vide omnino Paul. 4 *sent.* 14. §. 1. dixi ad Ulpian. 1. §. *ult.* 9 Nominatus videtur, qui vel ex artificio, vel officio, vel quolibet alio modo evidenter denotatur. 10 Ut si patrem servi testator, demonstret. *Basilica.* 11 *l.* 41. §. 1. ff. *de legat.* 3. Senec. 22 *epist.* 123. Cellarii coqui tumultuantur. 12 *l.* 23. *in fin. supr. h. t. l.* 77. §. 15. ff. *de leg.* 2 *l.* 23. ff. *l.* 58. *infr. h. t.* 13 Vide *l.* 14. ff. *h. t.* 14 Causæ manumittendi eo capite continentur. *l.* 11 *l.* 12. ff. *h. t.* §. 5. *Instit. quibus ex caus. manum. non licet.* 15 Necessitas facit, ut ea probabilia videantur, quæ ante ἄδοξα dicebantur. adde *l.* 162. ff. *de reg. jur.* vide quæ notavi ad *l.* 14. *C. de SS. Eccles. l.* 2. *C. de patribus qui filios suos distraxerunt. l.* 7. ff. *de admin. & peric. tutor. l.* 5. ff. *de petit. hered.* In necessariis, discedimus a communibus juris regulis. Necessitas facit ex illicito licitum. 16 Talis manumissio mortuo testatore vim suam obtinet. *l.* 99. *infr. de verb. oblig.* 17 Maritus scil. 18 Repudiata. 19 *l.* 25. *in princ.* ff. *de lib. & posth.* 20 *l.* 24. §. 2. ff. *de fideicomm. libert.* 21 Atqui utroque tempore in potestate esse debuerunt. *l.* 35. ff. *h. t.* 22 *l.* 10. *in princ. supr. de reb. dub.* 23 Puta filio, qui est suus & necessarius. §. 2. *Instit. de hered. qualit.* 24 *l.* 3. *C. h. t.* 25 Verbi gratia ad decem usque annos. 26 Quid, si ad tempus data fuerit? tempus adjectum, velut supervacuum auferamus: & sic libertas competet. *l.* 34. *infr. h. t.* 27 *l.* 18. §. *fin. supr. h. t. l.* 41. §. 15. *infr. de fideicomm. libert.* 28 Vid. *l.* 94. *infr. de reg. jur.* 29 Imo, neutrum requiritur. *l.* 30. *in fin. supr. h. t.* 30 §. 2. *vers. nec alius. Inst. de singulis rebus per fideicommiss. l.* 12. *supr. de manumiss.* 31 Vid. *l.* 12. *in pr. supr. h. t.* 32 Vid. *l.* 24. *supr. h. t.* vid. Paul. 4. *sent.* 14. §. 1. 33 *l.* 28. §. 2 *supr. ex quib. caus. majores.* 34 Adde *l.* 51. *supr. de usufr. & quemadm.* 35 Quippe. *Hal.* 36 Id est, legatur. vide *l.* 14. *supr. de leg.* 2. 37 *Al.* sufferre. 38 *l.* 47. §. 3. *infr. de fideic. libert.* 39 Sic annus inceptus habetur pro completo. adde *l.* 16. *in princ. supr. h. t.* idque favore libertatis, *ut hic.* & favore piæ causæ. vid. Tiraquell. 22. *privilegio piæ causæ.* 40 *Al.* inter. 41 Imo, aliud videtur, cum expectandæ sint omnes partes anni. *l.* 42. *infr. de verbor. obligat.* 42 Id est, quolibet die anni duodecimi. *l.* 42. *infr. de verbor. obligat.* 43 Vide *l.* 217. *infr. de verb. sign.* 44 Imo novissimo die anni. *l.* 49. *supr. de cond. & demonstr.* licet annua promissio debeatur in fine anni, id tamen libertatis plurumque causarum favore non obtinet. *Alexand.* 45 Aliud est in operis. *l.* 20. §. 5. *infr. de statulib.* 46 *l.* 41. *in princ. infr. de fideic. libert.*

De testamento, codicillis & causa intestati.

43. MODESTINUS lib. singul. de Manumissionibus.

Libertates directæ & [1] testamento & codicillis testamento confirmatis recte dantur: fideicommissæ & ab intestato [2], & codicillis [3] non confirmatis relinqui possunt.

De modo.

44. IDEM lib. 10. Responsorum.

Mævia decedens servis suis, nomine Sacco, & Eutychiæ & Hirenæ, sub conditione [4] libertatem reliquit his verbis: *Saccus servus meus, & Eutychia & Hirene ancillæ meæ, omnes sub hac conditione liberi sunto, ut* [5] *monumento* [6] *meo alternis mensibus lucernam* [7] *accendant: & solemnia* [8] *mortis peragant.* Quæro, cum adsiduo monumento Mæviæ Saccus, & Eutychia & Hirene non adsint, an liberi esse possunt? Modestinus respondit, neque contextum [9] verborum totius scripturæ, neque mentem testatricis eam esse [10], ut libertas sub conditione [11] suspensa sit, cum liberos eos monumento adesse voluit: officio tamen judicis eos esse compellendos, testatricis jussioni parere.

De pluribus conditionibus.

45. IDEM lib. [12] Pandectarum.

Quod vulgo dicitur, [13] *sub pluribus conditionibus data libertate* [14] *levissimam conditionem spectandam esse*: ita verum est, si separatim conditiones sint datæ. quod si conjunctim datæ sunt, nisi [15] omnibus paruerit, liber non erit.

De pœna metallorum & restitutione.

46. POMPONIUS lib. 7. ex Variis Lectionibus.

Aristo Neratio Appiano rescripsit, testamento liber esse jussus, *cum annorum triginta esset* [16], antequam ad eam ætatem perveniret, [si] in metallum damnatus sit, ac postea revocetur: sine dubitatione cum libertate legatum ad eum pertinere; neque metallorum pœna jus ejus mutari. Nec aliud, si heres esset sub conditione institutus: futurum enim eum etiam necessarium.

Quibus casibus XX aurei a manumisso præstantur.

47. PAPINIANUS lib. 6. Quæstionum.

Cum [17] ex falsis codicillis per errorem libertas, licet non debita, præstita tamen ab herede fuisset: viginti [18] solidos a singulis hominibus inferendos esse heredi, Princeps constituit. §. 1. Sed & si conditionis implendæ gratia servum institutus manumiserit, ac postea filius de [19] inofficioso agendo tenuerit [20], vel testamentum falsum fuerit pronunciatum: consequens erit, idem in hac specie fieri, quod in falsis codicillis constitutum est.

De servo communi.

48. IDEM lib. 10. Quæstionum.

Si socius testamento libertatem ita dederit, *Pamphilus si eum socius manumiserit, liber esto*: Servius respondit, socio manumittente, communem fieri libertum familiæ [21] atque manumissoris. Neque enim novum aut incognitum est, vario [22] jure communi mancipio libertatem obtingere.

De testamento militis.

49. IDEM lib. 6. Responsorum.

Testamento militis ita manumissam, *Samiam in libertate esse jussi*, directam libertatem jure [23] militiæ cepisse placuit.

De addictione bonorum libertatum conservandarum causa.

50. IDEM lib. 9. Responsorum.

Quod D. Marco pro libertatibus conservandis placuit, locum habet irrito testamento facto, si bona ventura sint: alioquin vacantibus fisco vindicatis, non habere Constitutionem [24] locum, aperte cavetur. §. 1. Servos autem testamento manumissos, *ut bona suscipiant*, jure [25] cautionem idoneam offerre, non minus quam cæteros defuncti libertos aut extrarios [26], declaravit. Quod beneficium minoribus annis heredibus scriptis auxilium bonis præstitutum more solito desiderantibus non auferetur.

De merito & offensa.

51. IDEM lib. 14. Responsorum.

Testamento centurio servos suos venire prohibuit, ac petit, *prout* [27] *quisque meruisset*, eos manumitti. libertates utiliter datas, respondit [28]: cum, si [29] nemo servorum offenderit, omnes ad libertatem pervenire possunt: quibusdam per offensam exclusis, residui in libertatem perveniunt. §. 1. Cum ita testamento adscriptum esset: Servi, qui sine offensa fuerunt, liberi sunto: conditionem adscriptam videri placuit. cujus interpretationem talem faciendam, ut de his in libertate danda cogitasse non [30] videatur quos pœna coercuit, aut ab honore ministrandi vel administrandæ rei negotio removit.

De modo.

52. PAULUS lib. 12. Quæstionum.

Imperatores [31] [Missenio] Frontoni: Testamento militis his verbis adscripta libertate, *Stephanum servum meum liberum esse volo* vel *jubeo*: adita hereditate, libertas competit. & ideo ea, quæ postea adjecta sunt, *Sic tamen, ut cum herede meo sit, quoadusque juvenis sit, quod si noluerit, aut contempserit, jure servitutis teneatur*: ad revocandam libertatem, quæ competit [32], non sunt efficacia. † Idem & in paganorum testamentis observatur.

De rationibus dandis.

53. IDEM lib. 15. Responsorum.

Lucius Titius servo libertatem dedit, *Si rationem* [33] *actus* [34] *sui ex fide dedisset Gaio Seio filio suo* [35]: cum [36] annos pubertatis egressus fuisset, Gaius Seius, a curatoribus ejusdem conventus servus, etiam apud judicem omnibus satisfecit: exacta cautione a curatoribus, pronunciatum est, liberum eum esse: nunc Gaius Seius filius testatoris negat, curatoribus suis recte pecuniam inlatam: Quæro, an jure soluta sit quantitas? Paulus respondit, curatoribus quidem adolescentis reliquam rationem, ut conditio testamento adscripta impleatur, non jure exsolutam videri: sed si [37], præsente adolescente, pecunia illata est vel in rationibus ejus relata, impletam conditionem videri, ac si ipsi soluta fuisset.

De errore in syllaba. 1. De pacto heredum & creditorum. De manumissione in fraudem creditorum.

54. SCÆVOLA lib. 4. Responsorum.

Qui [38] habebat servum Cratistum, testamento ita cavit, *Servus meus Cratinus liber esto.* Quæro, an servus Cratistus ad libertatem pervenire possit, cum testator servum Cratinum non habebat, sed hunc solum Cratistum? Respondit, nihil obesse, quod in syllaba [39] errasset. §. 1. Scripti testamento heredes, ante aditam hereditatem pacti sunt cum creditoribus, *ut parte dimidia contenti essent*: & ita decreto a Prætore interposito hereditatem adierunt: Quæro, an libertates in eo testamento datæ [40] competierunt? Respondit, si testator fraudandi [41] consilium non habuisset, competere libertates.

Si per servum non stet quominus conditio impleatur.

55. MÆCIANUS lib. 2. Fideicommissorum.

Libertate sub conditione data, huc jam decursum est, ut si [42] per statuliberum non stet, quominus conditioni pareat: quamvis ne per heredem quidem stet, tamen ad libertatem perveniat. Quod credo responderi oportere, & si per fideicommissum utique hereditariis servis libertas data fuerit. §. 1. Non absurde & de heredis servis idem dicetur. §. 2. De his autem, quos redimendos habebit, non juste dubitamus. siquidem eo casu iniquum erit, heredem perinde compelli debere redimere eos, atque si conditio impleta esset: quod forte dominus prohiberet conditioni parere, ut & pretium perciperet & in conditionem non rogaret [43].

De libertate directa & fideicommissaria eodem testamento relictis.

56. PAULUS lib. 1. Fideicommissorum.

Si quis servo testamento dederit libertatem & directo, & per fideicommissum: in potestate servi est, utrum [44] velit ex directo [45], an [ex] fideicommisso [46] ad libertatem pervenire. & ita Marcus Imperator rescripsit.

De manumissione in fraudem creditorum.

57. GAJUS lib. 3. de Manumissionibus.

Si [47] locuples egenti heres extiterit, videamus, an ea res testamento datis libertatibus proficiat, ut creditores fraudari [non] videantur? Et sane sunt quidam, qui cum heres locuples existeret, tale [48] esse crediderunt, quale si ipse testator adauctis postea facultatibus decessisset. sed mihi traditum est, hoc jure nos uti, ut ad rem non [49] pertineat, locuples, an egens heres extiterit: sed quarum facultatum testator decesserit. Quam sententiam Julianus adeo sequitur, ut existimet, ne eum quidem libertatem consecuturum, quem is, qui solvendo non esset, ita [50] liberum esse jussisset, *Cum æs alienum solutum erit, Stichus liber esto.* sed non hoc est consequens Sabini & Cassii sententiæ, quam & ipse [51] sequi videtur: qui existimat, consilium quemque manumittentis spectari debere. nam qui sub ea conditione [52] servum suum liberum esse jubet, adeo sine fraudis consilio liberum esse jubet, ut apertissime [53] curare videatur, ne creditores sui fraudarentur.

De alienatione servi qui liber esse jussus est.

58. MÆCIANUS lib. 3. Fideicommissorum.

1 *l. 16. in pr. infr. de fideic. libert. §. 1. Inst. de libertinis.* 2 *§. 10. Inst. de fideic. hered.* 3 *l. 1. C. h. t.* Paul. 4. *sent.* 10. 2. Cajus 7. 4 Id est, modo. 5 *Ut* particula modum innuit. Manumissio ita facta. Saccus servus liber esto, ut quotannis lucernam accendat monumento meo: intelligitur facta sub modo Corsetus, *singulari Manumissio.* 6 Lucernæ monumentis & sepulchris veterum accensæ. *l. 71. §. 2. supr. de cond. & demonstrat.* 7 Ignis in sepulcris & monumentis veterum adhibitus. 8 Sacrificia hæc pro mortuis & defunctis fuere: cujusmodi pro mortuis extitere sacrificia vel apud gentiles. qua de re scripsi plenius in legibus 12. tabularum. 9 Mentem atque voluntatem defuncti colligimus ex contextu verbisque ipsius testamenti, *l. 75. in fin. supr. de leg. 3.* ex vicinis scriptis. *l. 21. §. 1. in fin. supr. qui testam.* ex his quæ procedunt & sequuntur, *l. 13. l. 50. in fin. supr. de leg. 1.* ex aliis denique testamenti partibus. *l. 15. C. de fideic.* 10 Vide *l. 17. §. 2. ff. h. t.* 11 Imo modus conditio est. *l. 1. C. de his, quæ sub modo.* 12 *Sub.* secundo; ut colligi potest ex *l. 20. supr. de liber. & posth.* 13 *l. 35. supr. de cond. & demonstr.* Goth. v. *cap. penult. extr. de vit. & honestat. cleric. in 6.* Ans. 14 Vide *l. 1. l. 5. supr. h. t.* 15 *l. 5. supr. de condit. instit.* 16 Cur hoc exprimitur? vel ideo quod quos ad civitatem Romanam perduci volebant, iis ita testamento libertatem dabant, *l. 39. §. 2. supr. familiæ. l. ult. supr. de reb. dub. l. 13. in fin. infr. de statulib.* in eo qui censu liberatur, nulla ætatis habita est ratio. vid. Cujac. 1. ad Ulpian. 17 *l. 23. §. 1. supr. de jure patron. l. 2. C. de fideic. libert. l. ult. §. 2. C. de petit. hered.* Goth. Hanc leg. explicat Ant. Fab. *l. 15. conject. cap. 18.* Ans. 18 Vide quæ notavi de pretio servorum ad *l. 1. §. 5. C. de comm. servo.* 19 Id est, everterit testamentum. *Græci.* 20 Id est, obtinuerit, ut in *l. 1. C. de apparitorib. Præf. Prætor.* Plin. 6. *epist.* scripturam tenuisse Varenum refert Horatius, 1. *epist.* 16. *Quo causæ teste tenentur.* vide Cujac. *ibid.* 21 Id est, orcinum. vide Cujac. 3. *obs.* 23. 22 Ex ultima voluntate, inter vivos. *Accurs.* 23 In pagano secus. *l. 7. C. de test. milit.* 24 Hanc Divi Marci. 25 Vide *l. 4. §. 9. ff. de fideicomm. libert* 26 Extrarii, quibus libertas non est relicta. vide *l. 6. l. 15. §. penult. C. h. t.* 27 *l. 20. in pr. supr. eod.* 28 Papinianus sc. 29 Meritus videtur, qui non demeritus reperitur. *l. 20. ff. h. t.* 30 Adde *l. 23. in fin. l. 41. infr. de fideicomm. libert.* 31 Quidam hic Imp. Sever. Alexandr. comprehensum voluit. *Ans.* 32 Nam ad tempus libertas dari non potest. *l. 33. supr. h. t.* 33 Adde *l. 8. in pr. l. 22. in fin. supr. eod.* 34 Actus est quod quis gerit. Actores servi inde dicti. 35 Vide Emanuelem Costam *lib. 2. select. cap.* 10. Menochium *de arbitr. jud. cent* 3. *cas.* 209. Mod. 36 Et sic post ejus pubertatem. *Basil.* 37 Præsentia consensum operatur, *l. 6. § 3. infr. de confess.* & factum tutoris pupillo nocet. adde *l. Lucius.* 46. *§. tutelæ.* 5. *supr de administr. & peric. tutor.* 38 Parallage, quæ fit litterarum transmutatione. Sic enim pro Cratisto, hic Cratinus legitur, ut in *l. 27. supr. de cond. & demonstr.* Demetrii nomen pro Dama sumitur. 39 Error in *syllaba* non nocet. vid. *l. 4. §. 1. supr. de manumiss. vindict.* ut & in litera. *c. ex parte. extr. de fide instrum.* nec in accentu, sive interpunctione. vide tamen *c. ad audientiam. extr. de rescriptis.* Goth. v. Alberic. de Rosate in dictionario juris. verb. *syllaba.* Ans. 40 Per debitorem. 41 Vide *l. 23 infr. qui, & a quibus manumiss.* 42 Conditio non impedit libertatem, si non stat per eum, cui relicta est, quo minus impleatur. 43 *Al.* non erogaret. 44 Est in electione servi post eventum conditionis, utrum velit esse libertus orcinus ac defuncti, vel heredis. vid. *l. 1. supr. h. t.* Ita si quis substitutus sit directo, vulgariter, pupillariter, & per fideicommissum, in ejusdem potestate fuerit, quo ex jure velit liber fieri. 45 Ut sit orcinus, & defuncti testatoris libertus. *l. 4. §. 12. infr. tit. prox.* 46 Ut sit heredis libertus. 47 Vid. *l. 5. in pr. infr. qui, & a quibus manum.* 48 Ratio dubitandi. *l. 18. §. 1. in fin. infr. qui, & a quib.* 49 Licet dives succedat pauperi, non ideo libertates testamento datæ magis valent. 50 *l. 5. §. 1. infr. qui, & a quibus manumiss.* 51 Julianus scil. 52 Cum æs alienum solutum erit scil. 53 Argumentum a contrario sensu, ex apertissima verborum significatione duxi hinc colligit *Bart.* adde tamen *l. apud antiquos,* 21. *C. de furt.*

Verum

VErum eſt, eum, qui liber eſſe juſſus eſſet [1], alienatum a teſtatore [2], ſi ante aditam ejus hereditatem rurſus [3] hereditarius fieret, mox [4] adiretur hereditas, ad libertatem pervenire [5].

Pediſſequis manumiſſis, quo tempore ſpectetur an ſit pediſſequa. 1. *Si pure manumiſſus ex hereditate amoviſſe dicatur.* 2. *De verbis,* niſi diligenter rationem excuſſeris, liber ne eſto.

59. SCÆVOLA lib. 23. Digeſtorum.

TItia ſervis quibusdam & ancillis nominatim directas libertates dedit: deinde ita ſcripſit, *Et pediſſequas* [6] *omnes, quarum nomina in rationibus meis ſcripta ſunt, liberas eſſe volo.* Quæſitum eſt, an Eutychia, quæ teſtamenti facti tempore inter pediſſequas libertatem acceperat, mortis autem tempore inveniatur actori [7] in contubernio [8] tradita, ex generali capite pediſſequarum libertatem conſequi poſſet? Reſpondit, nihil impediri libertatem pediſſequæ, quod mortis demum tempore pediſſequa eſſe deſiit. §. 1. Puram & directam domini ſui teſtamento libertatem Stichus acceperat, [&] ex hereditate multa per [9] fraudem amoviſſe dicitur. Quæſitum eſt, an non ante in libertatem proclamare debeat, quam ea, quæ ex hereditate amoviſſe probari poterit, heredibus reſtituerit? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, eum de quo quæreretur, liberum eſſe. Claudius: videtur abſolviſſe & id de quo quæritur, nam heredibus ſatis conſultum eſt Edicto de furtis.

§. 2. Lucius Titius teſtamento ſuo ita cavit, *Oneſiphore, niſi* [10] *diligenter rationem excuſſeris, liber ne eſto.* Quæro, an Oneſiphorus ex his verbis libertatem ſibi vindicare poſſit? Reſpondit, verbis quæ proponerentur, libertatem adimi [11] potius, quam dari.

De cauſa.

60. IDEM lib. 24. Digeſtorum.

TEſtamento ita cavit, Εὐδόνι βούλομαι δοθῆναι νομίσματα χίλια, ἐπεὶ ἐφθάσεν γεννηθῆναι, μετὰ τὸ τὴν μητέρα αὐτοῦ γενέσθαι ἐλευθέραν. Id eſt, *Volo, ut Eudoni dentur mille ſolidi, eo quod primo ſit* [12] *genitus, poſteaquam mater ejus ad libertatem pervenit.* Quæro, an ſi Eudo non probet ſe poſt manumiſſionem matris ſuæ natum, poſſit his verbis teſtamenti libertatem conſequi? Reſpondit, non oportere ejusmodi conſultationem præjudicium [13] parare.

De libertate collata in ultimum tempus vitæ. De conditione, ſi in Capitolium non aſcenderit. 1. *Vel* ſi Capuam ierit. 2. *De prohibito manumitti ante conditionem.*

61. POMPONIUS lib. 11. Epiſtolarum.

SCio quosdam efficere volentes, ne ſervi [ſui] unquam ad libertatem perveniant, hactenus ſcribere ſolitos, *Stichus* [14], *cum moreretur, liber eſto.* Sed & Julianus ait, libertatem, quæ in ultimum vitæ [15] tempus conferatur, nullius momenti eſſe: cum teſtator impediendæ magis, quam dandæ libertatis gratia ita ſcripſiſſe intelligitur. Et ideo etiam ſi ita ſit ſcriptum, *Stichus, ſi in Capitolium non aſcenderit, liber eſto*: nullius momenti [hoc] eſſe, ſi apparet in ultimæ vitæ tempus conferri libertatem teſtatorem voluiſſe. nec Mucianæ cautioni locum eſſe.

§. 1. Et ſi ita teſtamento ſcriptum fuerit: *Stichus, ſi Capuam ierit, liber eſto*: aliter liberum non eſſe [16] quam ſi Capuam ierit. §. 2. Hoc amplius Octavenus [17] aiebat: ſi quis in teſtamento ſub qualibet conditione libertate ſervo data ita ſcripſiſſet, *Ante conditionem* [18] *nolo eum ab herede liberum fieri*, nihil valere hanc adjectionem.

TIT. V.
DE FIDEICOMMISSARIIS [19] LIBERTATIBUS.

De heredibus præſentibus, abſentibus & latitantibus.

1. ULPIANUS lib. 14 ad Edictum.

SI quidam ex his, qui fideicommiſſam libertatem debeant [20], præſentes ſint, alii ex juſta cauſa abſint, alii latitent: proinde [21] is, cui fideicommiſſaria libertas relicta eſt, liber erit, atque ſi ſoli qui adeſſent, & qui ex juſta cauſa abeſſent, rogati eſſent. pars ergo latitantium his proficit.

De addictione bonorum libertatum conſervandarum cauſa.

2. IDEM lib. 60. ad Edictum.

SI quis [22] inteſtatus [23] decedens, codicillis dedit libertates, neque [24] adita ſit ab inteſtato hereditas, favor Conſtitutionis [25] Divi Marci debet locum habere, & hoc caſu: quæ jubet libertatem competere *ſervo* [26], & bona ei addici, ſi idonee [27] creditoribus caverit de ſolido, quod cuique debetur, ſolvendo.

De actionibus in eum cui bona addicta ſunt.

3. IDEM lib. 65. ad Edictum.

IN quem etiam [28] utiles actiones plerumque creditoribus [29] competunt.

Si certum ſit vel incertum, an exiſtat ſucceſſor. 1. *De abſtentione & reſtitutione in integrum.* 3. *De præſentia & abſentia eorum qui libertatem accipiunt.* 5 *De die, conditione, puritate.* 6. *De conditione dandorum decem.* 7. *De fideicommiſſaria libertate.* 8. *De cautione præſtanda, quid comprehendendum decreto.* 12. *Qui ad libertatem pervenerunt, quorum liberti fiant.* 13. *Quid comprehendendum addictione.* 14. *De tutela.* 15. *De ſervis alienis.* 16. *Si legatarius rogatus ſit manumittere.* 17. *De fiſco.* 18. *De minore viginti annis.* 19. *De libertate relicta in fraudem creditorum.* 20. *De bonis a fiſco non agnitis.* 21. *De jure ejus cui bona addicta ſunt,* 22. *Et eodem conveniendo.* 23. *Si pluribus bona addicta ſint.*

4. IDEM lib. 60. ad Edictum.

ERgo, quamdiu [30] incertum ſit, utrum exiſtat ſucceſſor, an non, ceſſabit Conſtitutio: cum certum eſſe cœperit, tunc erit Conſtitutioni [31] locus [32]. §. 1. Si is [33] qui in integrum reſtitui poteſt, abſtinuerit ſe hereditate, an quamdiu [34] poteſt in integrum reſtitui, exiſtimamus Conſtitutionem ceſſare: quia non eſt certum ab inteſtato neminem ſucceſſorem extare? Eſt tamen verius admittendam Conſtitutionem. §. 2. Quid ergo, ſi poſt addictionem libertatum conſervandarum cauſa factam, in integrum ſit reſtitutus? Utique non erit dicendum, revocari [35] libertates, quæ ſemel competierunt. §. 3. Illud videamus, utrum præſentes eſſe debent, qui libertatem acceperunt, an vero non? Et cum invitis illis poſſint bona propter libertatem addici [36], utique etiam abſentibus. §. 4. Quid ergo, ſi quidam præſentes ſint, quidam abſentes? videamus, an etiam abſentibus competat libertas? Et poteſt dici, exemplo [37] aditæ hereditatis competere libertatem, etiam abſentibus. §. 5. Si ex die data ſit libertas, an dies exſpectandus ſit? & puto exſpectandum [38]: ante ergo non addicentur. † Quid deinde, ſi ſub conditione data ſit libertas? Et ſi quidem aliquæ pure, aliquæ ſub conditione, utique addici ſtatim poſſunt. Si omnes ſub conditione, quid conſequens erit dicere? utrum exſpectandum, ut conditio exiſtat: an vero ſtatim addicimus, tunc demum competitura libertate, ſi exſtiterit conditio? quod magis erit probandum.

† Addictis itaque bonis, *directæ libertates puræ* [39] *datæ, ſtatim* [40] *competunt: ex* [41] *die, cum dies venerit: conditionales, cum conditio exſtiterit.* † Nec erit ab re exiſtimare, etiam pendente conditione libertatum, licet omnes ſub conditione datæ ſint, Conſtitutionem locum habere. Ubi enim libertatis ſpes eſt, ibi dicendum eſt, vel modica data occaſione, quod ſine damno creditorum futurum eſt, addictionem admittendam. §. 6. Si ſub conditione *dandorum decem* libertas data ſit; ſive heredi dare juſſus ſit, qui libertatem accipit, ſive non ſit dictum cui [42]: an dando ei, cui bona addicenda ſunt perveniat ad libertatem, quæri poteſt? Et magis eſt ut ei dare debeat, cui bona addicta ſint, quaſi tranſlata conditio videatur. certe ſi alii, quam heredi, dare juſſus ſit, ipſi, cui juſſus eſt, dabit. §. 7. Si qui fideicommiſſam libertatem acceperunt, non [43] ſtatim, ubi addicta bona ſunt, liberi ſunt, ſed fideicommiſſam libertatem poſſunt conſequi: hoc eſt, manumittendi ſunt ab eo [44], cui addicta bona ſunt. §. 8. Addici ita demum bona voluit, *Si idonee* [45] *creditoribus cautum fuerit de ſolido, quod cuique debetur.* Ergo cavendum eſt idonee. Quid eſt *idonee* [46]? ſatisdato [47] utique, aut pignoribus datis. Sed ſi ei fides habita fuerit promittenti ſine ſatisdatione, idonee cautum videbitur. §. 9. Creditoribus caveri quemadmodum debet? utrum ſingulis, an vero omnium nomine uni ab ipſis creato? Et oportet officio [48] judicis conſtitui, convenire creditores, unumque [49] creare, cui caveatur omnium nomine. §. 10. Illud videndum, ante caveri debet creditoribus & ſic addici bona; an vero ſub conditione hæc ſunt addicenda, *ſi fuerit cautum*? Et puto, ſic comprehendendum decreto, ſi omnia ex Conſtitutione Divi Marci facta ſint. §. 11. *De ſolido*, utique ſic accipiemus, de ſorte & uſuris debitis. §. 12. Hi, qui ad libertatem pervenerunt, quorum liberti fiant, Conſtitutio oſtendit [50]: ut qui directam libertatem [51], *orcini* erunt liberti: niſi forte is, qui addici ſibi bona deſiderat, ita velit addici, ut etiam hi, qui directam libertatem acceperunt, ipſius liberti fiant. §. 13. Qui autem volunt ipſius liberti fieri, utrum manumittendi ſint ab eo, an vero ipſa addictione hoc comprehendendum, hac conditione ſibi addici bona, *ut hi etiam, qui directam libertatem acceperunt, ipſius fiant liberti*? Et puto, hoc eſſe probandum, ut ipſa addictione hoc comprehendatur: idque verba quoque Conſtitutionis [52] admittunt. §. 14. Cum autem ſervus libertatem nanctus eſt, utique etiam tutelam ejus habebit [is] cui bona addicta ſunt. §. 15. Si alienos [53] ſervos rogaverat heredem manumittere, utrum dicimus Conſtitutionem locum habere? An vero ceſſabit Conſtitutio? Magisque eſt, ut locus ſit Conſtitutioni: addictis enim bonis redimere & præſtare libertatem cogitur a Prætore [54]. §. 16. Si non heres, ſed [55] legatarius rogatus fuerit manumittere: nunquid ceſſet Conſtitutio, quod legatis non debitis nec libertates poſſunt deberi? Magisque eſt, ut idem favor ſit: omnibus enim generaliter voluit libertatem præſtare, quibus competeret, ſi hereditas adita fuiſſet. §. 17. Eadem Conſtitutio proſpexit, ut ſi fiſcus bona admiſerit, æque libertates competant. Ergo ſive jacent [56] bona fiſco [57] ſpernente, ſive agnoverit, Conſtitutio locum habet. Cæterum ſi alia ratione agnoſcat, apparet, ceſſare debere Conſtitutionem. Quare & ſi *caducis* [58] *legionis* bona delata ſint, idem erit probandum. §. 18. Item ſi [59]

1 Atqui is mortis teſtatoris tempore in poteſtate non fuit. *l.* 35. *ſupr. h. t.* 2 Superſtite. 3 Dixi ad Ulpian. 1. §. 23. 4 *l.* 23. *l.* 25. *ſupr h t.* 5 Legata res piæ cauſæ, ſi poſt alienationem ejus redempta fuerit, debebitur: atque ita hinc colligit Tiraquellus 40. *privilegio piæ cauſæ.* 6 Quæ dominam ſequuntur. Terentius *in Andria,* Accedo ad pediſſequas, quæ ſit rogo. *Gothofred.* Explicationem hujus leg. vide apud Leonin. *lib.* 4 *emendat. cap.* 16. *num.* 14. *& ſeq.* Anſ. 7 Servo ſcil. 8 Contubernium inter ſervos, non matrimonium eſt. *l.* 3. *C. de inceſtis.* 9 *l.* 23. *in pr. J. de fideicomm. libertat.* 10 De vi, poteſtate & effectu hujus particulæ, *niſi,* vide Alciat. 2. *paradox* 4. Goth v. Emanuel Coſta *lib.* 1. *ſelect. cap.* 25. Forcatulus *Necyomant. dialog* 93. Waltherus *lib.* 2. *miſcell. cap* 18. Bellonus *lib.* 2. *ſupputat.* 17. Mod. 11 Vide *l.* 40 §. 2 *S. de cond. & demonſtr. l.* 4 §. 2. *J. de ſtatulib.* 12 Quid, ſi non ſit primogenitus poſt libertatem matris? dic ut *infr. h. t.* 13 Quia falſa demonſtratio non vitiat legata. *l.* 17. *in pr. ſupr. de cond. & demonſtr.* 14 Vide *l.* 17. *in pr. ſupr. h. t. & l.* 4. §. 2. *infr. de ſtatulib.* 15 Manumiſſi ſcil. 16 *l.* 3. *in princ. infr. de ſtatulib.* 17 Sabinus. *Baſilic.* 18 Conditionis eventum.
19 De fideicommiſſis libertatibus. Paul. 4. *ſent.* 13. *Lib.* 7. *C.* 4. 48. *Eclog.* 1. Fideicommiſſariæ libertates verbis precariis relinquuntur. 20 *l.* 26. *in fin. l.* 28. §. 3. *J. h. t.* 21 *Al.* perinde. 22 §. 3. *Inſt. de eo, cui libert. cauſ.* 23 Codicilli etiam ab inteſtato fieri poſſunt. 24 Aditio hereditatis exigitur ad ea confirmanda, quæ teſtamento relicta An & in codicillis confirmandis aditio hereditatis ab inteſtato neceſſaria eſt? Roffredus negat: Jacob Aretinus & Bartolus ajunt. 25 De qua *in princ. &* §. 1. *Inſtit. de eo cui libert.* 26 Id eſt, uni ſervo. 27 Vid. *l.* 4. §. 8. *infr. h. t.* 28 Vid. *l.* 4. §. *pen. infr. eod.* 29 Defuncti. 30 §. 4. *Inſt. de eo, cui libert.* 31 Divi Marci. de qua *l.* 2. *ſupr. h. t.* 32 Et proinde bonorum addictioni. *d. l.* 2. 33 §. 5. *Inſtit. de eo, cui libert. cauſa.* 34 Eventura jure communi, non ſpeciali inſpicimus. 35 Vide *l.* 3. *C. de teſt. manum.* 36 *l.* 19. *infr. de regul. jur.* 37 Id eſt, ut quemadmodum adita hereditate competunt libertates etiam ignorantibus: ita bonis addictis. 38 Diem libertatis dandæ. 39 Pure. *vulg.* 40 Ab adita hereditate. 41 Legata in diem vel ſub conditione, poſt diem & conditionem effectum adſumunt. 42 Eo caſu heredi dandum eſt. *l.* 22 *infr. de ſtatulib.* Conditionis impediendæ facultas ad heredem tranſit. 43 §. 1. *verſ. & ſi quidem Inſtit. de eo, cui libertatis cauſ.* 44 *l.* 50. § 1. *ſupr. de manumiſſ. teſtam l.* 15 §. 1. *in princ. & fin. C. de teſtam. manumiſſ.* §. 1. *circa medium Inſt. de eo, cui libert. cauſ.* 45 Vid. *l.* 6. *l. ult. C. de teſtam. manumiſſ.* 46 Idonee cavet, qui ſatisdat, aut pignus dat, vel cui fides habita eſt. 47 *l.* 59. *in fin. ſupr. mandati* 48 Judex poteſt ex officio ſuo cogere collegia, & univerſitates, ut Syndicum ſibi conſtituant, & per eum litigent. Jacobus Aretius, Bartolus, Albericus. 49 *l.* 3 §. 7 *ſupr. de admin. & peric. tut. l* 2 *J. de curat. bon. dando.* 50 Adi ad hæc & ſequentia Alexandrum ab Alexandro *Genial dierum lib.* 3. *cap.* 25 Turnebum *lib.* 7 *adverſar. cap.* 21. Mod. 51 §. 1. *verſ. & ſi quidem. Inſt. de eo, cui libert. cauſ.* Is qui directo liber eſſe juſſus eſt, *Orcinus* fit libertus. Is cui per fideicommiſſum data eſt libertas, non teſtatoris, ſed manumiſſoris fit libertus. Ulp. 2 §. 8. 52 D. Marci ſcil. de qua *l.* 2. *ſupr h. t in pr. &* §. 1. *Inſt. de eo, cui libert.* 53 Poteſt enim extraneo per fideicommiſſum libertas dari. Ulp. *ibid.* §. 10. 54 Quid, ſi dominus nolit vendere? extinguitur libertas. Ulp. *ibid.* §. 11. 55 Utriusque ſervo dari libertas poteſt per fideicommiſſum Ulp *ibid* §. 10. 56 Vacantia bona, non eſſe hereditatem hinc colligit Bart. unde rurſus notant, fiſcum ad legata præſtanda non teneri. 57 §. 20. *J. h. t* §. 1. *in fin. Inſt. de eo, cui lib cauſ.* 58 Si qua ducis. *Hal.* alii legunt, ſi caducis legionibus. Cujac. ad 28. Ulp. §. 7. legit caducariis legibus, id eſt, Juliis. vide eundem in *l* 3. *C. de bonis vacantibus* alii legunt, ſi ad ducis legiones, vel ad duces: vel, ſi ducis legioni: vel, ſi militis legioni. 59 *l.* 5. *C. h. t.* vid. *l.* 4. *C. de teſtam. milit.*

minor xx annis dedit libertatem, dicemus, non competere, nisi [si] fideicommissam: hæc enim competeret, si modo potuit causam [1] probare minor xx annis, si vivus manumitteret. §. 19. Si in fraudem creditorum [2] libertas data sit ab eo, qui mortis tempore solvendo non est, an competat? Et si quidem fiscus bona non adgnoverit, forte competet libertas: quia solidum creditoribus offertur. Atquin, si adita hereditas fuisset, non competeret: certe si fiscus adgnovit hereditatem, facilius probabitur, cessare libertatem. nisi [si] quis verba Constitutionis secutus, dixerit, ipsum sibi imputare debere, qui addici sibi hac conditione bona voluit, ut libertates competant: si quis autem exemplum aditæ hereditatis fuerit secutus, directæ libertates non competent, si consilium [3] & eventus fuerit fraudandorum creditorum: nec fideicommissæ præstabuntur, si eventu fraudentur creditores. §. 20. Si bona fuerint a fisco [4] non adgnita, eaque addicta libertatis conservandæ gratia, an possit fiscus postea adgnoscere? Et magis est, ne possit. Plane, si non certioratis Præfectis [5] ærario, bona fuerunt libertatis conservandæ causa addicta, videndum est, an Constitutioni locus sit? Et si quidem talia fuerunt, ut agnosci deberent, addictio cessat: si vero non [6] fuerunt, addictioni locus est. §. 21. Is autem, cui bona addicta sunt, bonorum possessori [7] adsimilari [8] debet [9], & secundum hoc & jura [10] sepulcrorum poterit habere. §. 22. Item videamus, an conveniri [11] a creditoribus possit hereditariis actionibus: an vero non nisi ex cautione, quam interposuit? Magisque est, ut non aliter conveniatur, quam ex ea cautione, quam interposuit. §. 23. Si duobus pluribusve addicta fuerint bona, & communem rem [12] & communes libertos habebunt, & secum familiæ erciscundæ judicio experientur.

De herede absente.

5. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

IN fideicommissariis libertatibus si absente herede Prætor pronunciasset libertatem deberi: est & liber, & defuncti libertus, si & servus ejus fuit; aut heredis [13], si servus heredis sit: imo & si sine successore heres decesserit, conservandam esse [14] libertatem, Senatus Hadriani temporibus censuit.

De pecunia legata, 1. Ut servus manumittatur, & de lege Falcidia.

6. IDEM lib. 60. ad Edictum.

DEcem legata sunt, & rogatus est legatarius *Stichum emere & manumittere:* Falcidia intervenit, & minoris [15] emi servus non potest. quidam putant, dodrantem accipere [debere] legatarium, nec emere compellendum. Idem putant, etiam si servum suum rogatus sit manumittere, & dodrantem ex legato acceperit: non esse compellendum manumittere. † Videamus [16], ne utique in hac [17] specie aliud dicendum sit. Sed in superiore [18], sunt, qui putant cogendum [19] legatarium redimere servum, & se oneri subjecisse, dum accipit vel dodrantem: sed si paratus sit retro restituere, quod accepit, an audiendus sit, videndum? sed cogendus heres [20] tota decem præstare, perinde [21] atque si adjecisset testator, ut integra præstentur.

7. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

SI cui legata sint centum ita, *ut servum alienum redimat & manumittat, & bonis heredis venditis, partem, non totum persequatur:* non alias debet consequi legatum [22], quam si caverit, se manumissurum. sed hoc tunc demum, si largiatur portio, quam accepit, ad servi pretium, paratusque sit dominus tanti [eum] vendere: alioquin exceptione doli debebit legatarius repelli.

De legatario rogato manumittere.

8. POMPONIUS lib. 7. ex Plautio.

EUm, cui mille nummi legati fuissent, si rogatus fuisset *viginti* [23] *servum* [24] *manumittere*, non cogi fideicommissam libertatem præstare [25], si legatum non caperet, constat.

De alienatione servi prohibita.

9. MARCELLUS lib. 15. Digestorum.

CUm fidei heredis commisit, *ne* [26] *servus alienam servitutem patiatur:* experiri potest confestim, ut fuerit alienatus [27], petere libertatem. Sed ubi alienatio non est voluntaria, sed necessitas alienandi [28] ex causa testatoris pendeat, prope est, nondum [29] debeat præstari fideicommissum: quod potest videri defunctus nihil sensisse de hujusmodi casu alienationis.

1. Si is cui libertas debebatur, veniit.

10. IDEM lib. 17. Digestorum.

QUidam in testamento scripserat, *Illum & illum servos meos* [30] *venire nolo:* si [31] ideo eos noluit venundari, ut si veneant, ad libertatem perveniant, præstanda erit libertas. nam & illi videtur libertas relicta, de quo ita scriptum est, *Nolo* [32] *alii, quam tibi, serviat.* Secundum hæc igitur, [si] quoquomodo vendere tentaverit servum, confestim peti poterit libertas: nec, quominus præstet libertatem, proderit heredi, si eum redemerit: quia semel extitit conditio. §. 1. Is cui libertas debebatur, veniit: si vult ab herede manumitti, non erit interveniendum ei, cui heres præsens erit, emptor latitavit; quoniam poterat uti Senatusconsulto [33], ut quasi ex testamento ad libertatem perveniat. §. 2. Is cui ex fideicommisso libertas debebatur, ab eo, qui solvendo non erat, passus est se bonæ fidei emptori tradi: existimas in manumissum constituendam [34] actionem exemplo ejus, qui liberi hominis emptorem simulata servitute decepit. Ego quoque adducor, ut putem recte adversus venditos [35] actionem competere: & magis similem videri statulibero, qui pridie [36] quam ex testamento ad libertatem perveniret, idem fieri passus est.

De auctoritate tutoris.

11. MODESTINUS lib. 1. Differentiarum.

EX causa fideicommissi servo libertatem [37] dare sine tutoris auctoritate pupillus non potest.

De commendatione ne cui alii serviant, & de publicatione bonorum. 1. De legatario rogato manumittere. 2. De hereditate fisco vindicata.

12. IDEM lib. singul. de Manumissionibus.

IMperator Antoninus, cum Firmus Titiano Tragœdos [38] tres legasset, & adjecisset, *Quos tibi commendo, ne* [39] *cui alii serviant;* publicatis [40] bonis Titiani, rescripsit, debere [41] eos publice manumitti.

§. 1. Et legatarius [42] non minus [43] quam heres rogari potest servum manumittere: & si [44] ante manumissionem decesserit, successores ejus debent manumittere. §. 2. Divus Antoninus & Pertinax rescripserunt, hereditate fisco vindicata, quoniam tacite quis rogatus erat ei qui capere non poterat, restituere hereditatem: & directo, & per fideicommissum datas libertates deberi.

De mora.

13. IDEM lib. 9. Regularum.

SI prægnans ancilla [45] moram non studio manumissoris, sed fortuito [46] patiatur, ne manumitteretur, liberum quidem non pariet: sed cogetur qui manumittere debuit, natum matri tradere, ut per eam perveniat ad libertatem.

De libertate in cujusdam ex heredibus arbitrium collata.

14. IDEM lib. 10. Responsorum.

LUcius Titius testamento facto Seiam uxorem suam, item Titiam filiam communem, æquis portionibus scripsit heredes: item alio capite, *Erotem servum meum, qui* [47] *& Psyllus vocatur, liberum esse volo* [48], *si* [49] *uxori meæ placeat* [50]: cum itaque Seia uxor Lucii Titii abstinuerit ab eadem hereditate, & ex substitutione portio ejus ad Titiam filiam pervenerit [51], Quæro, an Eroti, qui & Psyllus vocatur, ex his verbis suprascriptis libertas competit? Modestinus: Eroti, quod uxor testatoris hereditate se abstinuit, non obesse respondit. † Item quæro, an Seia uxor quæ se hereditate abstinuit, petenti Eroti libertatem juste contradicere possit? Modestinus respondit, Seiæ dissensum nullius [52] esse momenti.

De jure heredis in servum manumittendum, & de ejus servi alienatione.

15. IDEM lib. 3. Pandectarum.

SI quis ex causa fideicommissi manumissurus est, nullo [53] modo deteriorem ejus servi conditionem facere potest. ideoque nec vendere eum interdum alii potest, ut ab eo, cui traditus est, manumittatur: & si tradiderit, redimere illum cogitur [54] & manumittere: interest enim nonnunquam, a sene [55] potius manumitti, quam a juvene.

De servis propriis vel alienis.

16. LICINNIUS RUFINUS lib. 5. Regularum.

LIbertates etiam per [56] fideicommissum dari possunt, & quidem largius, quam directo: nam non tantum propriis, [sed [57] &] alienis servis per fideicommissum libertas dari potest; ita tamen, ut vulgaribus [58] verbis, & quidem evidenter voluntas testatoris exprimi possit.

De verbis, cum tibi visum fuerit.

17. Ex libro 21. Digestorum Scævolæ Claudius.

CUm tibi [59] *visum fuerit manumittere:* utiliter datur fideicommissa libertas.

1 Causa probata manumittit minor, si causam probaverit apud consilium. In consilium adhibentur Romæ quinque senatores, & quinque equites Romani: in provincia viginti recuperatores, cives Romani. Ulpian. 1. §. 10 Theoph. §. 4. *Instit. quib. ex caus. manumitt.* 2 Sed non licet per Legem Æliam Sentiam. Ulpian. 1. §. 12. 3 Vide *l.* 23. *infr. qui & a quibus.* 4 §. 17. *supr. h. t* Goth. Quo tempore per intermissam agnitionem fiscus successionem amittat vide Peregrin. *de privileg. fisci. lib.* 6. *tit.* 8. *num.* 31. Ans. 5 Præfectorum ærario munus fuit bona, quæ fisco deferuntur, spernere vel agnoscere. *l.* 13. *infr. de jure fisci.* Ulpian. 1. 6 Adde *l.* 1. §. 1. ☧. *de jure fisci.* 7 Id est, heredi Prætorio, quasi heredi. 8 Bonorum possessoris, & ejus cui bona sunt addicta similitudo. 9 Non heredi. 10 Adde *l.* 42. *in fin supr. ad SC. Treb. l.* 6. ☧. *de relig.* 11 *l.* 3. *supr. h. t.* 12 Rei vocabulo hereditatem defuncti intellige. dixi ad *l.* 15. *supr. de legat. præstand.* 13 Id est, alienus. *l.* 47 §. 1. ☧. *h. t.* 14 Et ita erit orcinus. *l.* 30. §. 12. *infr. eod.* 15 Quam decem. ut sit sensus: Si tanti potest servus emi, quantum legatum est, etiam si legata modum Legis excedant, favore libertatis perinde est, ac si id testator prohibuisset, ne ex legato detraheretur Falcidia. vid. Cujac. ad *l. si minor.* 33 *supr. de minorib.* 16 An his verbis adfirmamus? Duarenus negat. 17 Quando servum suum manumittere jussus est. 18 Quando extraneum. 19 Vide *l.* 24. §. 13. *infr. h. t.* 20 Et sic Falcidia libertatem non minuit. *l.* 8. §. 9. ☧. *de inoffic. test.* vid. *l.* 33 ☧. *ad leg. Falcid.* Goth. vide Fachin. *lib* 5. *contr.* 17. Magon. *decis Florent.* 13. adde Forcat. *Necyom. dial.* 45. Ans. 21 Falcidiam satis aperte vetat detrahi, qui integrum legatum præstari jubet. vid. Cujac. ad *Novell.* 1. & *l.* 38. §. *ult.* ☧. *ad l. Falcid.* Quin hos amplius ex hac l. colligunt, Falcidiam ex piis legatis non detrahi. de quo vide quæ scripsi ad *l.* 1. §. 5. ☧. *ad l. Falcid. & Novell.* 131 *cap.* 12. adde Tiraq. 26. *privilegio piæ causæ.* 22 *l* 48. ☧. *h. t.* 23 Dignum scil. 24 Suum. 25 *l.* 33. ☧. *de minor.* 26 Vide *l.* 21. *pr.* ☧ *h. t.* 27 Citra ullam necessitatem a defuncto impositam. 28 *l.* 21. *circa fin. princ. infr. h. t.* 29 Id est, ut non debeat: hoc enim in verbo particula *dum*, vacat, ut illo Virgilii loco: *At Phœbi nondum patiens.* vid. Cuj. 15. *obs.* 5. 30 *l.* 24. §. 8. *infr. h. t.* 31 Voluntatis igitur hic quæstio est: an his verbis voluerit servos ad libertatem pervenire? 32 Adde *l.* 12. *in princ. infr. h. t.* 33 Rubriano, quo electionem habet. vid. *l.* 28. *in pr.* ☧. *h. t.* 34 In factum. *l.* 22. *in pr.* ☧. *de lib. caus.* 35 Venditorem. 36 Id est, paulo ante. vide *l.* 7. §. 2. *infr. de injuriis.* 37 Vide *l.* 20. *supr. de manumiss. vind.* Paul. 4. *sentent.* 13. §. *ult.* 38 Tragœdos servos interdum legabant veteres. 39 *l.* 21. *in pr. l.* 24. §. 7. ☧. *h. t.* 40 Alienari res prohibita non potest publicari. adde *l. si in libertin.* 28. *supr. de bon. lib. l. Statius.* 48. ☧. *de jure fisci.* de quo v. Marcum Anton. Peregrin. *lib.* 5. *de jure fisci. n.* 100. 101. 102. 41 Ut ne serviant fisco contra voluntatem defuncti. *Græci.* 42 *l.* 22. §. 1. *infr. h. t.* 43 §. 2. *Inst. de singul. reb. per fideic. rel.* Ulp. 26. §. 18. 2. Gaius 7. §. 8. 44 Decedente eo a quo fideicommissa libertas est relicta, heredes ejus eam præstare sunt cogendi. Paulus 4. *sent.* 13. §. 2. 45 Cui debetur libertas. 46 Mora fortuita. vid. *l.* 3. *C. de fideic. libert.* 47 Nomen contrahentis demonstrationis plenioris causa varium subjici a notariis posse hinc colligit Bartolus. *Goth.* vide Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 1. *q.* 8. *num.* 7. Ans. 48 Volo: hoc, inquam, verbum *volo*, liberam voluntatem arguit, ut *arbitrii* verbum non liberam, sed boni viri arbitrium. Quid verbum *placet*? mox dicetur. 49 *l.* 8. *C. h. t.* 50 Vox *placet*, viri boni arbitrium notat. unde notant, libertatem conferri non posse in meram voluntatem heredis, *l. fideicommissa.* 46. ☧. *h. t.* sed in arbitrium boni viri. vide Menoch. *lib. de arbitrariis.* 51 Vid. *l.* 26. §. 6. ☧. *h. t.* 52 Cur ita? Qui instituitur heres, & fit fideicommissarius, fideicommissarius esse non potest, nisi sit heres. *Bart.* 53 *l.* 24. §. 21. ☧. *h. t.* 54 Et ita eligit. vid. *l.* 20. ☧. *eod.* 55 Senem quam juvenem patronum habere, nostra interest. de sene vide quæ notavi ad *l.* 5. ☧. *de jure immunitatis.* 56 Vide *l.* 43. ☧. *de manumiss. testam.* §. 2. *Inst. de sing. reb. per fideicomm. relictis.* 57 *l.* 14. *in fin.* ☧. *de leg.* 2. §. 2. *Inst. de sing. reb. per fideicomm.* 58 Vulgaria verba, id est, quæ vulgo accipiuntur pro precariis: precaria sunt autem hæc verba, peto, rogo, volo, *l.* 41. *infr. h. t.* mando, fideicommitto, §. *ult. Inst. de sing. reb. l.* 2. *C. comm. de legat.* deprecor, cupio, injungo, desidero, *l.* 115. *l.* 118. *supr. de leg.* 1. jubeo, *l.* 28. §. *pen. supr. de liber. leg.* relinquo, *l.* 78. §. 8. *supr. ad SC. Trebell.* Commendo, non est precarium, *l.* 12. *C. h. t. l.* 11. §. 2. *supr. de leg.* 3. nisi testator probetur eo verbo fideicommittere voluisse; nam ex novis constitutionibus omne verbum ad fideicommittendum utile est. vid. Cujac. ad 4. Paul. *l.* §. 6. 59 Vid. *l.* 46. §. 3. *infr. h. t.*

De

De conditione, si bene se rationibus gesserit.

18. SCÆVOLA lib. 23. Digestorum.

TEstamento ita cavit: *Pamphilus, si bene se gesserit rationibus meis, liber esto.* Quæsitum est, cum manente eodem testamento post aliquot [1] annos decesserit, nec [ullæ [2]] querelæ locus de Pamphilo circa rationes patroni sit, an ex testamento libertatem sit consecutus? Respondit, nihil proponi, cur non sit consecutus.

De herede absente. 1. *De fideicommisso uxoris legatariæ.*

19. IDEM lib. 24. Digestorum.

HErede instituto marito [3], per fideicommissum libertatem servis dedit, in quibus & Sticho actori mariti. Quæsitum est, cum absente domino isti Præsidem Provinciæ adierint, ut libertas sibi præstaretur, quasi ex [4] justa causa heres abesset, & Præses Provinciæ pronunciaverit libertatem [5] deberi: an agi cum Sticho possit ut rationem actus a se administrati reddere compellatur? Respondit non posse.

§. 1. Uxori dotem, & alias res plures legavit, & ejus fidei commisit, *ut Aquilinum servum proprium mulieris apud Consilium manumitteret;* id negat se facere debere, quod ipsius proprius esset: quæro, an libertas ei debeatur? Respondit, uxorem, si ex testamento non solum dotem, sed etiam cætera legata præstari [sibi] vellet, compellendam ex [6] causa fideicommissi Aquilinum manumittere, eumque, cum liber erit, petiturum ea, quæ sibi legata sunt.

Ad Senatusconsultum Trebellianum.

20. POMPONIUS lib. 7. Epistolarum.

APud Julianum ita scriptum est: si heres rogatus servum manumittere, ex Trebelliano Senatusconsulto hereditatem restituerit, cogi debebit manumittere: & si latitabit, vel si [7] justa ex causa aberit, Prætor, causa cognita, secundum Senatusconsulta ad eas causas pertinentia pronunciare debebit: si vero servum susceperit [8] is cui hereditas restituta fuerit, ipsum [9] competit [10] manumittere, & eadem in personam ejus observari conveniet, quæ circa emptores custodiri solent. An hæc vera putes? nam ego discendi cupiditate, quam solam vivendi rationem optimam in octavum [11] & septuagesimum annum ætatis duxi, memor sum ejus sententiæ, qui dixisse fertur, Κἂν τὸν ἕτερον [12] πόδα ἐν τῇ σορῷ ἔχω προσμαθεῖν τι βουλοίμην. Id est, *Etsi* [13] *alterum pedem in tumulo haberem, non pigeret aliquid addiscere.* Bellissime Aristo & Octavenus [14] putabant, hunc servum, de quo quæreretur, fideicommissæ hereditatis non esse: quia testator rogando heredem, ut eum manumitteret, non videtur de eo restituendo sensisse. si tamen per errorem ab herede datus fuerit, ea dicenda sunt quæ Julianus scribit.

Si testator rogavit, ne servus servitutem alterius patiatur.

21. PAPINIANUS lib. 19. Quæstionum.

ROgo [15], *ne Stichus alterius* [16] *servitutem experiatur* [17]. intelligi [18] datam fideicommissam libertatem, placuit Principi: quid enim tam contrarium [19] est servituti [20], quam libertas? Nec tamen quasi post mortem heredis data videbitur: quod eo pertinet, ut si vivus eum alienaverit, confestim libertas petatur; nec [21] prosit ad impediendam libertatis petitionem, si redemerit eum, cujus semel conditio extitit. † Idem probandum est, & si [22] non voluntaria alienatio ab herede facta est. nec refragabitur, quod non per ipsum alienatio facta est: fuit enim quasi statuliber, & quacunque ratione conditio impleta est.

De legatario rogato manumittere. 1. *De duobus ex tribus servis manumittendis.* 2. *De herede absente vel non existente.*

22. IDEM lib. 22. Quæstionum.

SI legatario fundi decem pretii [23] nomine relicta sint in hoc, [*ut*] *servum suum manumittat:* quamvis fundi legatum adgnoverit, si tamen pecuniæ propter interventum Falcidiæ non adgnoverit, cogendus est & pecuniam accipere habita legis Falcidiæ ratione, & servo fideicommissariam libertatem præstare, cum semel fundi legatum adgnovit. §. 1. A duobus heredibus, qui tres [24] servos habebat, petit, *ut duos ex his quos voluissent, manumittant;* altero heredum latitante [25], alter declarat, quos velit manumittere: potest dici, fieri liberos, ut perinde libertas competat, ac si præsens [26] solus manumittere potuisset. † Quod si ex servis unus decesserit, sive justa ex causa absit heres, sive fari non possit, a quo petitum est: decernente Prætore, duos, qui supersunt, fieri libertos [27] convenit. §. 2. Cum is, qui fideicommissam libertatem præstare debet [28], justa ex causa abest aut latitat; aut quidam præsentes sunt, alii ex justa causa absunt, nonnulli frustrandi gratia fideicommissi copiam sui non faciunt; aut ei, qui libertatem debuit, heres non extitit, aut [29] suus heres hereditate se abstinuit: Prætor pronunciare debet, *ex testamento Lucii Titii fideicommissam libertatem* [30] *competere:* idque Senatusconsulto demonstratum est. quo Senatusconsulto comprehensum est, ne dubium & obscurum esset, cujus libertus fieret, Prætorem pronunciare debere, qui ex justa causa, & qui detrectandæ libertatis gratia absit.

De compilata hereditate. De ratione gesta. 1. *De herede heredis, & ad SC. Trebell.* 2. *De castrensi peculio.* 3. *De die.* 4. *De die & conditione.*

23. IDEM lib. 9. Responsorum.

FIdeicommissaria libertas prætextu [31] compilatæ [32] hereditatis, aut [33] rationis gestæ [34] non [35] differtur. §. 1. Fideicommissariam libertatem ab herede non præstitam cogendus [36] est heredis heres, qui restituit ex Trebelliano Senatusconsulto hereditatem, præstare, si ejus personam [37] eligat, qui manumittendus est. §. 2. Servum peculii castrensis, quem pater fideicommissi verbis *a* [38] *legitimis* [*filiis*] *heredibus liberari* voluit, filium militem, vel qui militavit, si patris heres extitit, manumittere cogendum [39] respondi: quoniam proprium manumisisse defunctus post donationem in filium collatam existimavit. portionem enim a fratre domino [40] fratrem eundemque coheredem citra damnum [41] voluntatis redimere non cogendum. nec ob eundem errorem [42] cætera, quæ [43] pater in militiam profecturo filio donavit, fratri, qui mansit in [44] potestate, conferenda: cum [45] peculium castrense filius etiam inter legitimos heredes præcipuum retineat.

§. 3. Etiam fideicommissaria libertas a filio [46] post certam ætatem ejus data, si ad eam puer non pervenit, ab herede filii præstituta die reddatur: quam sententiam jure [47] singulari [48] receptam, ad cætera [49] fideicommissa relicta porrigi non placuit. §. 4. Servum a filio post quinque annos, *si eo tempore mercedem diurnam* [50] *filio præstitisset*, manumitti voluit; biennio proximo vagatus [51], non præstiterat: conditione defectus videbatur. si tamen heres filius, aut tutores ejus ministerium servi per biennium elegisset [52], eam [53] rem ex præterito, quod per heredem stetisset, impedimento residuæ conditioni non esse constitit.

Qui possunt fideicommissariam libertatem adscribere. 1. *De servo Principis vel municipii, vel cujusvis alterius.* 2. *De servo hostium.* 3. *De homine libero.* 4. *De servo posthumi.* 5. *De servo damnato in metallum*, 6. *Vel concepto & nato ex damnata in metallum.* 7. *De petitione* ne postea serviat. 8. *De prohibito alienari.* 9. *De tutore.* 10. *De servo pignerato. De favore libertatis.* 11. *De agnatione posthumæ.* 12. *De legatario rogato manumittere.* 13. *Si quid deducto ære alieno ad heredem pervenit, vel non.* 14. *De legatario rogato manumittere.* 21. *De alienatione & usucapione.*

24. ULPIANUS [lib. 5. Fideicommissorum].

GEneraliter dicemus, *eos posse fideicommissariam libertatem adscribere* [54], *qui fideicommissum pecuniarium* [55] *possunt* [56] *relinquere.* §. 1. Et Principis servo vel municipii, & [57] cujus alterius, fideicommissa libertas adscripta valet. §. 2. Hostium [58] servo si fideicommissaria libertas fuerit adscripta, potest tractari, an non sit inefficax? Et fortassis quis dixerit, indignum esse, civem [59] Romanum fieri hostium servum. sed si in casum relinquatur, in quem noster esse incipit: quid prohibet [dicere, libertatem valere]? §. 3. Si homini libero fuerit libertas per fideicommissum adscripta, & is in servitutem redactus proponatur, petere potest libertatem: si modo mortis [60] tempore vel conditionis existentis inveniatur servus. §. 4. Servo ejus, qui nondum in rebus humanis est [61], libertas recte per fideicommissum relinquitur. §. 5. Si servus in metallum fuerit damnatus, libertatem sperare non poterit. † Quid ergo, si fideicommissaria libertas [& [62] relicta sit], & pœna metalli indulgentia Principis sit liberatus? Et est rescriptum ab Imperatore nostro, hunc in dominium prioris domini non restitui: cujus tamen sit, non adjicitur: certe, cum fisci [63] efficiatur, sperare potest fideicommissariam libertatem.

§. 6. Ex damnata in [64] metallum concepto & nato fideicommissaria libertas dari poterit: quid mirum, cum etiam venundari eum posse quasi servum D. Pius rescripsit? §. 7. Si petitum a testatore fuerit, *ne* [65] *postea Stichus serviret:* placuit, fideicommissariam libertatem datam videri. nam qui hoc petit, *ne postea serviat*, videtur petere, ut libertas ei præstetur. §. 8. Sed & si ita scripsit, *Ne eum* [66] *alienes, ne eum vendas:* idem erit dicendum, si modo [67] hoc animo fuerit adscriptum, quod voluerit eum testator ad libertatem perduci. cæte-

1 Post multos annos. *Græc.* Gothofr. vid. Alciat. *lib.* 1. *dispunct. cap.* 8. Cujac. 13. *obs.* 16. Anton. Augustin. *lib.* 1. *emend. cap.* 2. Ans. 2 Id est, si sit satisfactum voluntati defuncti. vide *l.* 13. *in fin. pr.* ꝟ. *de statulib.* 3 Ab uxore. 4 *l.* 22. §. 1 *infr. h. t.* 5 Vide *l.* 22. §. *fin.* ꝟ *h. t.* 6 Quia aliquid accepit a testatore. *l.* 23. §. 2. ꝟ. *h. t. l.* 13. §. 4. ꝟ. *de statulib.* secus si nihil recepit. vide *l.* 5. §. 4. *supr. de his, quæ ut indign.* 7 *l.* 19. *supr. l.* 22 §. 1. ꝟ. *h. t.* 8 Usuceperit. *Græc.* apud Cujac. 13. *obs.* 16. Goth. Adde Ant. Augustin. *lib.* 1. *emendat. cap.* 8. Ans. 9 *l.* 15. *in fin supr. l.* 23. §. 1. *l.* 24. § 21. *l.* 29. *in pr. l.* 51. *in pr.* ꝟ. *h t. l.* 9. §. 1. ꝟ. *de statulib.* 10 Convenit. *Hal.* 11 Pomponius ad octavum & septuagesimum annum ætatis pervenit. 12 Adde *l.* 65. §. 3. *supr de leg* 3. 13 Sic Solon apud Cic. *lib. de senectute*, gloriatur se quotidie addiscentem senem fieri. & ipse Cicero, 9 *epist. fam. ultim.* adde Suidam in *Marcus.* Haud possem, inquit, vivere nisi in literis viverem: & tamen turpis & ridicula res est elementarius senex. Seneca 5. *epist.* 36 ut & nihil turpius, quam senex vivere incipiens. Idem 2. *ep.* 13. *in fin.* quemadmodum & nihil turpius, quam grandis natu senex, qui nullum aliud habet argumentum, quo se probet diu vixisse, præter ætatem. Idem 1 *de Tranquillitate.* 14 Sabinus. *Græc.* 15 Vide Cujac. ad h nc leg. 15. *observ.* 5. 16 V. *l.* 9 *supr. h. t.* 17 *l.* 41. §. 1. ꝟ. *h. t.* 18 His verbis, superioribus sc. ut sit sensus: his verbis data videtur libertas fideicommissaria sub conditione, *si extraneo alienetur.* Nam qui alienam servitutem servum experiri non vult, sane vult is liber fiat. vid. Cujac. *ibid.* 19 Contraria est servituti libertas. 20 *In fin. pr. Inst. de libertinis.* 21 *l.* 10. *supr. h. t.* 22 *l.* 9. *in fin. supr. h. t. l.* 69. §. 1. ꝟ. *de leg.* 2. vide Cujac. ib. 23 Et sic cum onere. vide *l.* 5. §. 1. *supr. de leg.* 2. 24 Legis Caniniæ modus hic servatur a testatore. 25 Electione duobus data, si unus eorum latitet, quod eligere noluit: qui non latitabit, is solus eligere poterit. facit *l.* 1. §. *si plures. supr. de exercitoria. c.* 19. *vers. item cum post. ext. de elect.* 26 Id est, ac si unus potuisset duos servos manumittere. 27 *Al. liberos.* 28 *l.* 19. *in pr. supr. h. t.* 29 Aut si suus. 30 Vide *l.* 15. *C. de fideicomm. libert.* 31 *l.* 5. *C. de crimine expilatæ hereditat.* vid. *l.* 59. §. 1. *supr. de manumiss. testam.* προφασιζόμενοι τὸ κλαπῆναι κληρονομιαῖα *&c.* 48. *Eclog.* 4. *c.* 23. 32 *l. pen. C. de crimine expilatæ. l.* 4. *supr. de manum. test.* 33 Vide *l.* 37. *in pr. infr. h. t.* 34 A servo cui relicta est libertas. 35 *l.* 37. ꝟ. *h. t.* 36 Vide *l.* 12. §. 1. *supr. h. t.* 37 Vide *l.* 20. *supr. eod.* 38 Pluribus universitati, vel capitulo, si aliquid mandatur, & id per unum expediri potest, id illi tantum videtur esse mandatum; tenetur ille implere. adde *c. eam te.* 7. *extr. de rescr.* vide tamen *l. si tibi homo.* 86. §. *pen. supr. de leg.* 1. 39 Vide *l.* 19 §. 1. *supr. h. t.* 40 Hæc vox *domino*, est glossema. 41 Damnum conditionis ita dicitur in *l. Imperator.* 50. *supr. ad SC. Trebell.* 42 Error hic juris nocet; est enim adversus juri publico: at error facti non nocet. *l.* 3. *in fin supr. de supellect.* 43 Castrensia ea sunt, quæ pater in militiam profecturo filio donat. 44 Cujac. legit, *in paganis*, ut in *l. jus nostrum.* 7. ꝟ. *de regul. jur.* Ita enim loquuntur alii auctores, esse in puerilibus, in senioribus, in novissimis. alias cum hic dicatur fratrem paganum mansisse in potestate, innueretur, alterum filium militem solutum fuisse potestate; quod est falsum. Primum enim si ita foret, patris heres non esset, ut alter frater, cum tamen hic ambo heredes proponantur. Deinde militia patriam potestatem non solvit. *l. filius fam.* 35. *supr. de ritu.* 45 Castrense peculium præcipuum filius retinet inter legitimos heredes. 46 *l.* 41. §. 10. ꝟ. *h t. l* 16 *supr. de manum. testam. l.* 19. ꝟ. *de statulib. l.* 10. *C. de fideic. lib.* 47 Juri singulari opponitur jus commune, *l.* 78. *supr. de cond. & demonstr.* quæ huic legi jungenda. Est vero hoc jus singulare, benignum jus, ut *l.* 15. *supr. de reb. cred.* aliud enim jure communi. Nam quoties deficit conditio legati, non debetur. *arg. l.* 55. *l.* 56 *supr. de condit. & demonstr.* 48 Singulare jus est, quod contra regulas juris est receptum. *l.* 16. *supr de legibus.* 49 Excipiunt nonnulli piam causam, vide Tiraqu. 23. *privil. piæ causæ.* 50 Unde? ex sua industria, locatione operarum, suo quæstu diurno. 51 Puta per orbem terrarum. 52 Elegissent. 53 Id est, quod biennio proximo servus filio ministerium præbuerit, non diurnam mercedem, ministerium præoptante filio, vel tutore, quam mercedem, ex præterito tempore, hoc est triennio, quo servus conditioni paruit, non esse impedimento residuæ conditioni: id est, ea res non efficit, ut minus videatur servus conditioni paruisse biennio residuo: quia nec per servum stetit, quominus & eo biennio pareret conditioni. 54 Et retro, cujus fidei committi potest ad rem aliquam præstandam, ejusdem etiam libertas fideicommitti potest. Ulpian. 2. §. 9. 55 De differentia fideicommissariæ libertatis & fideicommissi pecuniarii, vide Cujac. 15. *observ.* 5. *in fin.* 56 Id est, qui testari possunt. *l.* 2. *supr. de leg.* 1. 57 Et cujusvis alterius. 58 *l.* 30. *in pr. supr. de manum. test.* 59 Rogatus ancillam manumittere, utique rogari semper intelligi de justa & legitima libertate, id est, civitate Romana, vide Cujac. 18. *obs.* 20. 60 Vide *l. un.* §. 6. *C. de caducis.* 61 Et ei, qui est in ventre. *l.* 14. *C. de fideic. libert.* 62 *Al.* ei. 63 Vide *l.* 8. *in fin. C. de sent. passis.* 64 Vide *l.* 4. *C. de pœnis.* 65 Vide *l.* 12. *in pr. supr. h. t.* adde *l.* 41. §. 1. ꝟ. *h. t.* 66 *l.* 10. *in pr. supr. h. t.* 67 *l.* 17. §. 1. ꝟ. *qui, & a quib. manum. l.* 20. *C. de lib. causa.*

rum

rum si alia mente id scripsit, (utputa quia consilium dabat heredi retinere talem [1] servum, vel quia coërcere voluit servum & cruciare, ne meliorem dominum experiatur, vel aliqua [2] mente [3], non tribuendæ libertatis animo): dicendum est, cessare libertatis præstationem, & ita Celsus lib. XXIII. Digestorum scribit. *Non tantum enim verba fideicommissi, sed & mens testatoris tribuere solet libertatem fideicommissariam.* Sed cum ex præsumptione libertas præstita esse videtur, heredis est, contrariam voluntatem testatoris probare. §. 9. Si quis tutorem ideo scripserit, quia [4] liberum putavit: certissimum est, neque libertatem peti posse, neque tutelam libertatis præstationi patrocinari: & ita Marcellus lib. XV. Digestorum, & Imperator noster cum patre rescripsit. §. 10. Si quis servo [5] pignerato directam libertatem dederit, licet videatur *jure subtili* inutiliter reliquisse: attamen, quasi [6] & fideicommissaria libertate relicta, servus petere potest, ut ex fideicommisso liber fiat. favor enim libertatis suadet, ut [7] interpretemur, & ad libertatis petitionem procedere testamenti verba, quasi ex fideicommisso fuerat servus liber esse jussus: nec [enim] ignotum est, *quod multa contra* [8] *juris rigorem pro libertate sint constituta.* §. 11. Ex testamento [9], quod adgnatione posthumæ ruptum esse [constitit], neque [10] directas libertates competere, neque fideicommissarias deberi, [si] quas non [11] a legitimis quoque heredibus paterfamilias reliquerit, satis constat. §. 12. Si quis alienum vel suum servum rogatus sit manumittere, & minus sit in eo, quod accepit judicio testatoris, plus sit in pretio servi: an cogatur vel alienum redimere vel suum manumittere, videndum est? & Marcellus scripsit, cum ceperit [12] legatum, cogendum omnimodo suum manumittere. & sane hoc jure utimur, ut multum [13] intersit, suum quisque rogatus sit manumittere, an alienum: si suum, cogetur manumittere, etiam si modicum accepit: quod si alienum, non alias erit cogendus, quam si tanti possit redimere, quantum ex judicio testatoris consecutus sit. §. 13. Proinde consequenter Marcellus ait, eum quoque qui heres institutus est, si [14] quidem aliquid ad eum deducto ære alieno pervenit, cogendum esse suum manumittere: si vero nihil pervenit, non esse cogendum.

§. 14. Plane si forte minus relictum est alicui, verum crevit legatum ex aliqua causa: æquissimum erit, tanti eum cogi redimere, quantum ad eum pervenit. nec causari debere, quod minus illi relictum sit, cum creverit ejus legatum per testamenti occasionem. nam etsi ex [15] mora fructus usuræve fideicommisso accessissent, dicendum est, libertatem præstandam. §. 15. Proinde etsi servi pretium decrevit, dicendum est, redimere cogendum. §. 16. Quod si legatum sit imminutum, videndum, an cogatur servum manumittere, qui speravit [16] legatum uberius consecuturum? & putem, si legatum refundere sit paratus, non esse cogendum: idcirco, quia alia contemplatione adgnovit legatum, quod ex inopinato deminutum est. parato igitur ei a legato recedere, concedendum erit: nisi forte residuum legatum ad pretium sufficit [17]. §. 17. Quid ergo, *si plures servos* rogatus sit manumittere, & ad quorundam pretium sufficiat id quod relictum est, ad omnium non sufficiat? an cogendus sit quosdam manumittere? Et putem, debere eum cogi, vel eos, quorum pretium patitur, manumittere. Quis ergo statuet, qui potius manumittitur? utrumne [18] ipse legatarius eligat, quos manumittat, an heres [est]? Et fortassis quis recte dixerit *ordinem* [19] *scripturæ sequendum* [20]. quod si ordo non pareat, aut sortiri [21] eos oportebit, ne aliquam ambitionis vel gratiæ [22] suspicionem Prætor subeat: aut meritis cujusque allegatis arbitrari eos oportet.

§. 18. Simili modo dicendum est, etsi redimere jussus sit, libertatemque præstare, nec pecunia, quæ legata est, sufficiat ad redemptionem omnium, quibus libertas data est: nam & hic idem erit, quod supra probavimus.

§. 19. Si cui legatum sit relictum, is [que] rogatus sit servum proprium manumittere, & id, quod legatum est, præstare: an fideicommissaria libertas præstanda sit? Quosdam movet, quia, si fuerit coactus ad libertatem præstandam, ex necessitate ad fideicommissi quoque præstationem erit cogendus [23]: etsi [24] qui putant non esse cogendum. Nam & si mihi legatum fuisset relictum, & id rogatus essem Titio restituere confestim, & præterea fideicommissam libertatem servo meo præstare: sine dubio diceremus, non esse me cogendum ad libertatis præstationem, quia nihil pretii nomine videor accepisse. † Plane si forte post tempus fuerit rogatus restituere sibi legatum relictum, dici potest, propter medii temporis fructum cogendum eum manumittere.

§. 20. Si rogatus quis *alii fundum, cum morietur, alii centum, præstare*, [si] tantum ex fructibus fundi perceperit, quantum est in fideicommisso: cogendum eum præstare. sic fit ut sit in pendenti fideicommissum pecuniarium, & fideicommissæ libertatis præstatio. §. 21. Quotiens autem fideicommissaria libertas relinquitur efficaciter, in ea [25] causa est, ut neque alienatione, neque usucapione extingui possit: ad quemcunque enim pervenerit is servus, cui fideicommissa libertas relicta est, cogi [26] [eum] manumittere. & ita est sæpissime constitutum. Cogetur igitur is ad quem servus pervenerit, fideicommissam libertatem præstare [27], si hoc maluit is, qui rogatus est: latius enim acceptum est, ut etsi sub conditione fuit ei libertas relicta, & pendente conditione alienatus sit, attamen cum [28] sua causa alienetur. Quod si nolit ab eo manumitti, sed potius ab [29] eo velit ad libertatem perduci, qui erat rogatus eum manumittere: audiri eum oportere, Divus Hadrianus & Divus Pius rescripserunt. † Quinimo & si jam manumissus est, velit tamen potius [30] ejus libertus fieri, qui erat rogatus eum manumittere: audiendum eum, Divus Pius rescripsit. † Sed etsi ex persona manumissoris, vel [ex] quacunque causa manumissus ostendere potest jus suum [lædi] manumissione, [vel etiam] læsum: succurri ei ex his Constitutionibus oportet, ne contra voluntatem defuncti durior [31] ejus conditio constituatur. † Plane si ea sit defuncti voluntas, ut vel a quocunque manumitti voluerit: dicendum est, Constitutiones supra scriptas cessare.

25. PAULUS lib. 3. Fideicommissorum.

SI heres, qui vendidit servum [32], sine successore decesserit; emptor autem extet, & velit servus defuncti libertus esse, non emptoris: non esse eum audiendum, Valens scripsit; ne emptor & pretium [33] & libertum perdat.

De servo mortalitatis necessitate vel bonorum publicatione ad alium perducto. De rogato manumittere cum moreretur. De manumisso ab alio, quam ab eo, qui rogatus est. De favore & effectu fideicommissariæ libertatis. 1. *De mora.* 6. *De legato habito pro non scripto.* 7. *Ad SC. Rubrianum. Scopus, tempus & verba.* 8. *Si libertas debeatur, vel non.* 9. *De evocatione.* 10. *De absentia,* 11. *Vel præsentia rogati manumittere.*

26. ULPIANUS lib. 5. Fideicommissorum.

CUm vero is, qui rogatus [non [34]] est *alienum servum manumittere*, mortalitatis [35] necessitate, vel bonorum publicatione, ad alium servum perduxit, magis opinor, Constitutionibus [36] esse locum, ne deterior conditio fideicommissariæ libertatis fiat. Nam & cum quidam rogatus esset, *cum moreretur servum manumittere;* isque decessisset libertate servo non data: perinde eum habendum, constitutum est, atque si ad libertatem ab eo perductus esset. potest enim eo testamento dare libertatem, utique directam. † Sic fit, ut quotiens quis libertatem accepit fideicommissariam, si ab alio, quam qui erat rogatus, manumittatur, auxilium Constitutionum habeat: perindeque habeatur, atque si ab eo manumissus fuisset; quoniam fideicommissis libertatibus favor exhibetur, nec intercidere solet destinata [37] fideicommissa libertas. qui enim ea donatus est, in possessionem libertatis interim [38] esse videtur [39].

§. 1. Apparet igitur, subventum fideicommissis libertatibus, ut in [40] re mora facta esse his videatur; & ex [41] die quidem, quo libertas peti potuit, matri traderentur manumittendi causa; ex die vero, quo petita est, ingenui nascantur. Plerunque enim per ignaviam vel per timiditatem eorum, quibus relinquitur libertas fideicommissa, vel ignorantiam [42] juris sui, vel per auctoritatem & dignitatem eorum, a quibus relicta est, vel serius petitur, vel in totum non petitur fideicommissa libertas: quæ res obesse libertati non debet. † Quod igitur defendimus, ita determinandum est, ut ingenui quidem exinde nascantur, ex quo mora libertati facta est: manumitti autem partum dici debeat, ex quo peti libertas potuit, quamvis non sit petita. † Certe minoribus XXV. [43] annis, & in hoc tribuendum est auxilium, ut videatur in [44] re mora esse: nam qua ratione decretum, & a Divo Severo [45] constitutum est, *in re moram esse circa pecuniaria fideicommissa, quæ minoribus relicta sunt*, multo magis debet etiam in libertatibus hoc idem admitti.

§. 2. Cum quidam Cæcilius ancillam, quam pignori obligaverat, dimisso creditore, per fideicommissum manumitti voluisset; & heredibus creditorem non liberantibus, infantes [46], qui postea erant editi, venissent a creditore: Imperator noster cum patre rescripsit, *secundum ea quæ Divo Pio placuerint, ne pueri ingenuitate destinata fraudarentur, pretio emptori* [47] *restituto perinde eos ingenuos fore, ac si mater eorum suo tempore manumissa fuisset.* §. 3. Idem Imperator noster cum patre rescripsit, *si post quinquennium mortis testatoris tabulæ testamenti apertæ essent, vel codicilli, & partus medio tempore editus sit: ne fortuita* [48] *mora servitutem partui irrogaverit, matri partum tradendum, ut ab ea ad libertatem perducatur.* §. 4. Apparet igitur ex hoc rescripto, item eo, quod a Divo Pio rescriptum diximus, noluisse eos, moram libertati fortuitam nocere edito ex ea, cui fideicommissa libertas data est. §. 5. Non tamen [49] si a substituto impuberis fideicommissa libertas data sit ancillæ, quæ vivo impubere partum ediderit; vel si post tempus, vel sub conditione libertatem acceperit, & ante [50] diem, vel conditionem partum ediderit: ad libertatem partus perducetur. quia horum alia conditio est: non enim moram fortuitam [51], sed ex voluntate testantis, passi sunt. §. 6. Si [52] pro non scripto habitus sit servus alicui legatus, cui servo per fideicommissum libertas adscripta est: quæstionis [53] est, num fideicommissa libertas debeat intercidere? & an, si servus petat fideicommissam libertatem ab eo, penes quem remansisset, pro non scripto habito legato, quod erat relictum ei, qui eum rogatus fuerat manumittere; vel si ipse servus, ut supra dictum est, fuit legatus: an libertas non debeat intercidere? Et putem, debere dici, fideicommissam libertatem salvam esse, licet ad eum nihil pervenerit, qui eum rogatus erat manumittere. cogetur igitur libertatem præstare is, ad quem pervenit legatum: quia libertas fideicommissa nullum impedimentum pati debet. §. 7. Subventum libertatibus est Senatusconsulto, quod factum est temporibus D. Trajani, Rubrio [54] Callo & Cælio

1 Utputa utilem. 2 Vel alia. 3 Consideratione. *Græci.* 4 *l. 22. supr. de testam. tutela.* §. 1. *Inst. qui testam. tutores dari possunt.* 5 Suo. 6 Vide *l. 9. C. de fideic. lib.* 7 Ut sic interpretemur verba directa, quasi ex fideicommisso sit relicta libertas. 8 §. *ultim. Instit. de donat.* 9 Vide *l. 23. supr. de manumiss. testam. l. 47. infr. h. t.* 10 Ab intestato venientes non præstant onera scriptis heredibus imposita, *ut hic.* vide tamen *Authent. ex causa. C. de liberis præteritis.* 11 *l. 1. C. h. t.* 12 Id est, agnoverit. 13 Idem dicendum in minore. *l. 20. in princ. supr. de manumiss. vind.* 14 *l. 6. circa fin. supr. h. t. l. 45. §. 1. ff. eod. l. 14. C. ad legem Falcid.* 15 Fideicommissis ex mora fructus & usuræ accedunt. 16 Speravit se legatum. 17 Sufficit quod apud eum remanet. 18 *l. 20. supr. de legat. 1.* 19 Ulp. 1. §. 14. *l. 34. supr. de usufr. & quemadm. l. 24. ff. qui, & a quib. manum. l. 60. ff. de hered. instituend.* Ita ex ordine scripturæ colligitur voluntas testatoris: ut prius nominati intelligantur prius vocati, *ut hic.* adde *l. qui solvendo. 60. ff. de heredib. instit. l. si quis habens. 24. ff. qui, & a quib. manum. l. quoties. 34. supr. de usufr. l. cum pater. 77. §. a te peto. 32. supr. de legat 2. l. heredes mei. 57. §. ult. supr. ad SC. Trebell* nisi voluntas testatoris ordini scripturæ repugnet: nec enim ordo scripturæ impedire debet causam juris & voluntatis. *l. cum pater. 77. §. fidei tuæ. 12. supr. de leg. 2.* vide plura apud Manticam, 6. *de conjecturis ultimarum voluntat.* 13 *n. 1.* 20 Imo ordo scripturæ non est sequendus. vid. *l. 6 ff. de solutionib.* 21 Sortibus interdum quædam jure committuntur. *l. ult. C. communia de legat.* §. 23. *in fin. Inst. de legat.* de sortibus, vide Tiraquellum, *tr. de jure primogenior. q. 7. opin. 1.* 22 Cicer. 1. ad *Quintum Fratrem*: Constantia igitur adhibenda, quæ resistat non solum gratiæ, sed & suspicioni. 23 [illegible] 16. §. 15. *supr. ad SC. Trebell.* 24 *Al.* & sunt. 25 Cui fideicommissaria libertas relicta est, is statuliberi locum obtinet. *l. 15. supr. h. t. l. 51. §. 3. ff. eod. l. 9. §. 1. & 2. infr. de statulib.* Goth. vid. Alciat. *lib. 1. dispunct. cap. 14. & lib. 20. parerg. cap. 14.* Ans. 26 *l. 26. supr. de evict.* 27 Vide *l. 20. supr. h. t.* 28 Quæ alienantur, cum sua causa transeunt. Statuliber sive alienetur ab herede, sive suscipiatur ab aliquo, libertatis conditionem secum trahit. Ulpian. 2. §. 3. 29 Vide quæ notavi 1. *Feud.* 22. 30 *l. 43. circa medium. supr. de act. empt.* 31 Durior liberti fit conditio, si duriorem habet patronum. 32 Cui relicta erat libertas a defuncto. 33 *l. 43. supr. de act. empt.* 34 Deest hæc negatio Basilicis & Græcis. 35 Id est, aut moriens, aut bonis ejus publicatis servum transtulit ad alterius dominium. 36 De quibus *l. 24. in fin. supr. h. t. in princ. & §. 1. Inst. de eo, cui libertatis causa.* 37 Semel data libertas adimi non solet. *Græci.* 38 Implicitus status libertatis in eo esse ob id dicitur. *l. ult. supr. si ex noxali.* 39 Imo non videtur: quia statuliber quamdiu pendet conditio, servus est heredis. Ulpian. 2. §. 2. 40 Parum distans, nihil distare videtur. vid. *l. 53. ff. h. t. l. 42. supr. de test. milit. l. 39. ff. de reg. C. 25. h. t. in sext.* 41 Id est, sine interpellatione. *l. 32. supr. de usuris.* 42 Ignavia, timiditas, ignorantia legatarii, & auctoris heredisve dignitas libertati non officit. 43 An idem in majoribus? Accursius ait: Jacob. Aretinus negat. Movetur autem, quod in minore duplex sit favor ætatis & libertatis: in majore, favor tantum libertatis: duæ autem rationes unicam vincant, & unica sint potiores: duo ita specialia hic circa idem concurrunt. 44 Id est, sine interpellatione. vid. *l. 5. supr. de minorib. l. 32. supr. de usuris.* 45 Et a Diocletiano & Maximiano. *l. 3. C. in quibus caus. in integr. rest. necessaria non est.* 46 Vid. *l. 53. ff. h. t.* 47 *l. 1. l. 3. C. si vendito pign. ag.* 48 De qua vide §. 5. *ff. h. t.* 49 *l. 3. C. h. t.* vid. *l. 16. ff. de statulib.* 50 *l. 53. ff. h. t. l. 22. supr. de statu hom. l. 16. infr. de statuliber.* 51 De qua vide §. 3. *supr. h. t.* 52 Vide *l. un. §. 3. C. de caducis.* 53 *l. 14. ff. h. t. l. 47. §. fin. ff. eod. l. 65. in fin. supr. de leg. 2. l. 8. C. h. t.* 54 Rubrii meminit *lex 3. §. 3. supr. de legitimis tutoribus.*

Hispone

Hiſpone Conſulibus [1] in hæc verba: *Si hi* [2], *a quibus libertatem præſtari oportet, evocati a Prætore, adeſſe* [3] *noluiſſent; ſi cauſa* [4] *cognita Prætor pronunciaſſet, libertatem his deberi: eodem jure ſtatum ſervari, ac ſi directo manumiſſi eſſent.* §. 8. Hoc Senatusconſultum ad eos pertinet, quibus ex cauſa fideicommiſſi libertas debeatur. Proinde ſi libertas non deberetur, obreptum [5] tamen Prætori eſt de libertate, pronunciatumque: ex hoc Senatusconſulto libertas non [6] competit: & ita Imperator noſter cum patre ſuo reſcripſit. §. 9. Evocari autem a Prætore oportet eos, qui fideicommiſſam libertatem debent: cæterum, niſi fuerint evocati, ceſſat Rubrianum Senatusconſultum. Proinde denunciationibus [7] & Edictis [8] literisque [9] evocandi ſunt. §. 10. Hoc Senatusconſultum ad omnes pertinet latitantes [10], quos fideicommiſſam libertatem præſtare oportet. Proinde ſive heres rogatus, ſive quis alius: Senatusconſulto locus eſt, omnes enim omnino, qui deberent fideicommiſſam libertatem præſtare, in ea cauſa ſunt, ut ad Senatusconſultum pertineant. §. 11. Quare ſi heres quidem latitet, legatarius autem vel fideicommiſſarius, qui rogatus ſit libertatem præſtare [11], præſens ſit: Senatusconſultum deficit, & nihilominus impedietur [libertas]. proponamus enim, legatarium nondum dominium ſervi nactum eſſe.

27. PAULUS lib. 3. Fideicommiſſorum.

ITaque hoc caſu [12] Princeps adeundus eſt, ut & in hoc caſu libertati proſpiciatur.

De abſentia emptoris & præſentia venditoris. 1. De his qui non latitant, ſed venire contemnunt. 2. De pluribus heredibus. 3. Quorum ſit libertus. 4. Senatusconſultum Juncianum. 5. Qui dicuntur ex juſta cauſa abeſſe.

28. ULPIANUS lib. 5. Fideicommiſſorum.

SI eum ſervum, cui erat fideicommiſſa libertas relicta, diſtraxerit is, qui erat rogatus: & emptor quidem latitet, is autem qui rogatus erat, præſens ſit, an [13] Rubriano Senatusconſulto locus ſit? Et ait Marcellus, Rubrianum locum habere, quia abeſt is quem manumittere oportet. §. 1. Hæc autem verba, *Adeſſe noluiſſent* [14], non utique exigunt, ut latitet is, qui libertatem præſtare debebit: nam & ſi non latitet, contemnat autem venire, Senatusconſultum locum habebit. §. 2. Idem obſervatur, etiam ſi plures heredes conſtituti, fideicommiſſam libertatem præſtare rogati, non juſta ex cauſa abeſſe pronunciatum fuerit. §. 3. Eorum, qui ex juſta cauſa abeſſent, & eorum, qui [15] præſentes fideicommiſſæ libertati moram non facient, perinde libertus erit, atque ſi ſoli rogati ad juſtam libertatem perduxiſſent. §. 4. Si quis ſervum [16] non hereditarium rogatus manumittere, factum eſt Senatusconſultum Æmilio Junco & Julio Severo Conſulibus, in hæc verba: *Placere, ſi quis ex his, qui fideicommiſſam libertatem ex quacunque cauſa deberent ſervo, qui mortis tempore ejus, qui rogavit, non fuerit, [isque] adeſſe negabitur, Prætor cognoſcat; & ſi in ea cauſa eſſe videbitur, ut ſi præſens eſſet, manumittere cogi deberet, id ita eſſe pronunciet. Cumque ita pronunciaſſet, idem juris erit, quod eſſet, ſi ita, ut ex fideicommiſſo manumitti debuiſſet, manumiſſus eſſet.* §. 5. Ex *juſta cauſa abeſſe* eos [17] demum dicendum eſt, qui non habent injuſtam [18] cauſam abſentiæ: cum [19] ſufficiat, quod non in fraudem libertatis abſint, quo magis videantur ex juſta cauſa abeſſe. † Cæterum non eſt neceſſe, ut Reipublicæ cauſa abſint. Proinde ſi alibi domicilium quis habeat, alibi petatur fideicommiſſaria libertas: dicendum eſt, non eſſe neceſſe evocari [20] eum, qui fideicommiſſam libertatem debere dicitur: quia etiam abſente eo, ſi conſtiterit libertatem deberi, pronunciari poteſt, juſta de cauſa eum abeſſe, nec libertum perdit. namque eos, qui apud ſedes ſuas, & domicilium ſuum ſunt, nemo dubitabit ex juſta cauſa abeſſe.

De alienatione.

29. PAULUS lib. 3. Fideicommiſſorum.

SI quis, poſteaquam in ea cauſa eſſe cœperit, ut ex fideicommiſſo manumitti deberet, alienatus ſit: is [21] quidem, cujus interim ſervus erit [22], manumittere cogetur: ſed hic non diſtinguitur, juſta, an non juſta cauſa abſit: omnimodo enim libertas [23] ei ſervatur.

Si quaſi abſente eo, qui mortuus erat, decretum ſit interpoſitum. 1. De infante. 3. De pupillo. 4. De infante. 7. De furioſo. 8. De muto & ſurdo. 9. Si rogatus manumittere non habeat ſucceſſorem, 10. Vel habeat abſtinentem ſe. 12. Cujus ſit iſte libertus. 13. Si alter ſine ſucceſſore deceſſerit, alter ex juſta cauſa abſit. 14. Si dubitetur an ſucceſſor exſtet. 15. Si heres ei, cui libertatem debet, aliquid ſine libertate relinquat. 16. De ætate, conditione, mora debentium libertatem. 17. De irritis codicillis.

30. ULPIANUS lib. 5. Fideicommiſſorum.

CUm quaſi abſente quodam, decretum fuiſſet interpoſitum, *ex juſta cauſa eum abeſſe*, is [24] autem mortuus [jam] eſſet, Imperator noſter reſcripſit, in heredis perſonam transferendum [25] decretum, eoque loco jus ejus eſſe, quaſi hunc ipſum ex eadem [26] cauſa abeſſe pronunciaſſet. §. 1. Si [27] *infans* ſit inter eos, qui manumittere debent, Senatus cenſuit, *Cum unius ætas impedierit: ut liberi liberæque ſint hi, quibus libertates ex cauſa fideicommiſſi præſtari oportet.* §. 2. Hoc idem erit dicendum, & ſi ſolus ſit heres inſtitutus, qui fari non poteſt. §. 3. Si vero pupillus tutorem habet, isque nolit ad libertatem præſtandam auctor eſſe: adeo non debet impedimento eſſe neque pupillo, ut libertos non habeat, neque libertati, ut D. fratres reſcripſerint, *ex cauſa fideicommiſſi libertatem præſtari debere ſervo, perinde atque ſi ab ipſo pupillo* [28] *tutore auctore manumiſſus eſſet.*

§. 4. Quicunque igitur caſus inciderit, quo is, qui fari non poteſt, fideicommiſſæ libertati ſubjectus eſt: accommodabimus mentem Senatusconſulti. quæ etiam ad heredem infantem [29] rogati trahenda eſt.

§. 5. Adeundus eſt [30] autem etiam ex hac cauſa Prætor. præſertim cum Reſcripto D. Pii effectum eſt, *ut ſi quidam ex rogatis præſentes ſunt, alii latitent, alii ex cauſa abſint: intercedente infantis perſona, non omnium libertus efficiatur, ſed tantum infantis &* [31] *eorum, qui ex juſta cauſa abſunt, vel etiam præſentium.* §. 6. Si plures heredes ſunt inſtituti, & inter eos, qui fari non poteſt [32]; ſed non ipſe rogatus ſit ſervum manumittere: non oportere intercidere libertatem ob hoc, quod coheredibus ſuis vendere eum infans non poſſit. Et exſtat quidem Senrtusconſultum Vitraſianum, ſed & D. Pius Caſſio Dextero reſcripſit, *ita rem explicari, ut partes ſervorum, quibus per fideicommiſſum libertas data eſt, juſto pretio æſtimentur: atque ita ſervus ab his, qui rogati ſunt, manumittatur.* Hi autem, qui eos manumiſerunt, pretii nomine perinde fratribus [33] & coheredibus [34] ſuis obligati erunt, atque ſi ob eam rem ex judicati cauſa cum his agi poſſit.

§. 7. In [35] *furioſi* perſona Divus Pius reſcripſit, *fideicommiſſam libertatem non* [36] *impediri ſub conditione ſcripti heredis, quem compotem mentis non eſſe adfirmatur.* Igitur ſi conſtiterit, ei recte datam per fideicommiſſum libertatem: decretum interponetur, quo idipſum complectatur. §. 8. Ad exemplum infantis ergo & [in] *muto* [37], & [in] ſurdo ſubvenietur. §. 9. Sed & ſi quis ſine herede, vel alio ſucceſſore deceſſerit, qui fideicommiſſam libertatem præſtare debebat: adito Prætore libertatem præſtandam eſſe, cenſuit Senatus. §. 10. Sed & ſi ſuus heres [38] ſe abſtinuerit, libertati fideicommiſſæ per Senatusconſultum ſubventum eſt: tametſi non eſt ſine herede, qui ſuum heredem habet, licet abſtinentem ſe. §. 11. Idem dicendum, & ſi minor XXV. annis adierit hereditatem ejus, qui libertatem fideicommiſſam debebat, & in integrum ſit reſtitutus [39] abſtinendi cauſa. §. 12. Quærendum eſt autem, cujus libertus [iſte] ſit: ex Conſtitutione enim ſervo libertas perinde competit, atque ſi ex teſtamento libertatem conſecutus eſſet? erit igitur libertus orcinus [40], non ejus, qui fideicommiſſam libertatem debebat. §. 13. Si alter ſine ſucceſſore deceſſerit, alter ex juſta cauſa abſit: extat reſcriptum Divorum Marci & Veri, perinde dicentium *eum ad libertatem perventurum, ac ſi ab eo, qui ſine ſucceſſore deceſſit, & ab eo, qui ex juſta cauſa abeſſet, ad libertatem, ut oportuit, perductus eſſet.* §. 14. Eleganter quæri poteſt, cum [heres] ſine ſucceſſore decedit, utrum exſpectari debet, donec certum ſit, heredem vel bonorum poſſeſſorem non extaturum: an vero etiam dum incertum eſt, forte deliberante herede ſcripto, poſſit ad libertatem pervenire? Et melius eſt, exſpectari oportere, quoad certum eſſe cœperit, ſucceſſorem non extaturum. §. 15. Imperator noſter Antoninus reſcripſit, *eum cui fideicommiſſa libertas debetur* [41], *ſine libertate aliquid ex teſtamento heredis accipere poſſe.* §. 16. Divus etiam Marcus reſcripſit, *fideicommiſſas libertates neque* [42] *ætate, neque* [43] *conditione* [44], *neque* [45] *mora non præſtantium, tardiusve reddentium corrumpi, aut in deteriorem ſtatum perduci.* §. 17. Quamquam ex irritis [46] codicillis [47] libertates non debeantur; attamen, ſi heres hos codicillos ratos [48] habuit, & ex his quædam præſtitit, & ſervos, præſtandæ fideicommiſſæ libertatis gratia, in libertate morari voluit, ad juſtam [49] libertatem eos perveniſſe, reſcripto Imperatoris noſtri & Divi patris ejus declaratur.

De ſervo alieno. 1. Si poſthumus ei naſcatur, qui filium rogavit manumittere. 2. De eo, qui alienare prohibitus eſt. 3. De patrono qui petit bonorum poſſeſſionem contra tabulas. 4. Si dominus nolit velitve ſervum vendere, ut manumittatur.

31. PAULUS lib. 3. Fideicommiſſorum.

ALieno [50] ſervo dari poteſt per fideicommiſſum libertas: ſi tamen ejus ſit, cum quo teſtamenti factio eſt. §. 1. Cum inteſtato [51] moriturus [52] fidei filii commiſiſſet, *ut ſervum manumitteret*, & poſthumus ei natus fuiſſet: Divi fratres reſcripſerunt, *quia dividi* [53] *non poteſt, ab* [54] *utroque præſtandum.* §. 2. Qui fideicommiſſariam libertatem debet, etiam [55] eo tempore, quo alienare prohibitus erit, manumittere poterit. §. 3. Si patronus contra tabulas bonorum poſſeſſionem acceperit, quia eum [56] præterierit libertus: non cogetur vendere ſervum proprium, quem rogatus erat a liberto ſuo manumittere. §. 4. Si is, cujus ſervus eſt, nolit eum vendere, ut manumitteretur [57]: nullæ [58] Prætoris partes ſunt. † Idem eſt, & ſi pluris [59] juſto vendere velit. † Sin autem certo quidem pretio, quod non prima facie videtur eſſe iniquum, dominus ſervum vendere paratus eſt; is vero, qui rogatus eſt manumittere immodicum id eſſe nititur: Prætoris partes erunt interponendæ, ut juſto pretio volenti domino dato, libertas ab emptore præſtetur. Quod ſi & dominus vendere paratus ſit, & ſervus velit manumitti, cogendus eſt heres redimere & manumit-

1 Anno urbis 854. Plin. 4. *epiſt. ad Urſum.* Porro hi ſuffecti Conſules fuerunt non ordinarii. dixi ad *Theoph.* §. 4. *Inſt. de fideic. libert.* 2 Heredes vel legatarii. 3 Prætor cognoſcit etiam parte abſente: atque ita ante litis conteſtationem teſtes interrogare poteſt. 4 Vide *l.* 28. §. 3. *l.* 30. ℑ. *h. t.* Cauſa cognita fit interdum, quod fit una tantum parte præſente. 5 Obreptitia non valent, nec ſunt valida. *l.* 5. *C. de præd. & aliis rebus minor. l. ſi quis obrepſerit.* 29. ℑ. *ad leg. Corn. de falſ.* 6 Imo competit. §. 6. *Inſt. quib. ex cauſ. manumitt.* Aliud eſt impetrare libertatem indebitam per obreptionem, *ut hic.* aliud ex falſa ſeu non vera cauſa, id eſt, non idonea: alioquin & ſufficiente, ſed leni domino eam proponente, judice vero qui de jure re[illegible]ndet, idque notum habet, eam approbante, ut in *d.* §. 6. 7 Si domi ſint. *c. ult. extr. de eo, qui mittitur in poſſ.* 8 Si in urbe ſint. 9 Si abſentes ſint. Citationes fiunt denunciationibus, edictis, literis. 10 *l.* 17. *in princ. C. h. t.* 11 Vide *l.* 1. *in princ.* ℨ. *h. t.* 12 Ut & in iis, quæ legibus non ſunt definita. *l.* 11. *C. de legib.* 13 *l.* 10. §. 1. ℨ. *h. t.* 14 Adde *l.* 30. §. 16. ℑ. *eod.* Latitare non continuo videtur, qui venire contemnit: tenetur is tamen æque, ac ſi latitaſſet. 15 Abſens ex juſta cauſa non perdit libertum ex Senatusconſulto. vide *l.* 1. *in princ.* ℨ. *l.* 30. §. 5. *l.* 51. §. 4. ℑ. *h. t.* 16 Vide *l.* 47. §. 1. ℑ. *eod.* 17 Sic injuſta ex cauſa clerici a ſua eccleſia abeſſe præſumuntur. Innocent. *c. ult. extr. de eo qui mitt. in poſſ. cauſa rei ſervandæ* ut & mariti ab uxoribus ſuis. *Innoc.* & *Bart.* 18 Sed & ſi non abſint, libertatem non impediunt, *l.* 1. ℨ. *h. t.* & jus liberti amittunt. *l.* 1. §. *ultim.* ℨ. *de leg. tutorib.* 19 *l.* 1. ℑ. *de ſtatulib.* 20 Id eſt, abſtrahere eum a ſuo domicilio. 21 Emptor, donatarius, vel [illegible]. 22 V. *l.* 20. ℨ. *h. t.* 23 Græci hic male legunt, *libertus.* Cujac. 18. *obſ.* 19. quem vide. 24 Decretum interpoſitum adverſus defunctum tanquam adverſus abſentem, transfertur ad heredem: quod in libertate ſpeciale eſt. 25 Atqui non tenetur. *l.* 74. §. *ult.* ℨ. *de judiciis.* 26 Juſta ſc. ut ℨ. *h. t.* 27 *l.* 36. *in pr.* ℑ. *eod.* 28 V. *l.* 11. ℨ. *eod.* 29 Infantem rogatum. 30 Per quem? per ſervum. *Græc.* 31 V. *l.* 28. §. 3. ℨ. *eod.* 32 *l.* 51. §. 11. ℑ. *eod.* 33 Præſumitur lata interdum ſententia, etſi lata non ſit. Lex aliquando fingit ſententiam latam eſſe, ubi lata non eſt, & executioni mandatur, ac ſi lata eſſet. vid. Bart. in *l. ſi quis pro emptore.* 15. ℑ. *de uſurpat.* ubi de fictionibus tractat. 34 Vide *l.* 49. *in fin.* ℑ. *h. t.* 35 *l.* 36. *in pr.* ℑ. *eod.* 36 Hoc ipſo ſ[illegible] quod infaniat. *Græc.* 37 Mutus & ſurdus infanti comparantur. 38 Ejus qui rogatus eſt manumittere. 39 *l.* 31. *in princ.* ℨ. *de minoribus.* 40 Orcinus libertus, Orci libertus. [illegible] *in fin.* ℨ. *h. t.* Charontis, Plutonis, Charonianus Theophilo: ea forma, qua Orcini Senatores, quorum meminit Suetonius, & a Plutarcho in *M. Antonio* Char[illegible]. vide Cujac. ad Ulpian. 2. §. 9. adde & quæ notavi ad *l.* 49. ℑ. *eod.* & vero orcinum hic innuit defuncti ſeu teſtatoris libertum eſſe, non ejus, qui fideicommiſſam libertatem debet. 41 Vide *l.* 4. *C. de legat.* 42 *l.* 4. §. 1. ℨ. *h. t.* 43 *l.* 4. §. 6. ℨ. *eod.* 44 Neque ſtatu. *l.* 36. ℑ. *eod.* 45 *l.* 20. ℨ. *h. t.* 46 Codicilli, ut & teſtamenta, irriti vitium pati poſſunt. 47 Ex codicillis irritis, ne quidem libertas debetur, niſi eos heres ratos habuerit. 48 Codicillos irritos heres ratos habere poteſt. 49 Id eſt, civitatem Romanam. vide quæ notavi ad *l.* 24. §. 2. ℨ. *h. t.* 50 Ulpian. 2. §. 11. 51 Ab inteſtato fidei committere poſſumus. 52 *l.* 29. *circa fin.* ℨ. *de bonis libert.* 53 Libertas dividi, id eſt, pro parte præſtari, non poteſt, *ut hic.* 54 Et ſic libertus hoc caſu tenetur. vide *l.* 11. ℨ. *de jure codicill.* 55 *l.* 51. §. 1. ℑ. *h. t.* 56 Vide *l.* 28. ℨ. *de legat.* 2. 57 *Al.* ut manumittatur. 58 Invitus nemo res ſuas vendere, aut non juſto pretio vendere, cogi poteſt, etiam a judice. adde *l. nemo. C. de Judæis.* 59 Idem eſt, ſi nolit vendere. *l.* 14. *in fin.* ℨ. *de legat.* 2.

numit-

numittere: nisi dominus velit servum manumittere, ut actio [1] sibi pretii in heredem detur. Idque faciendum est, etiam si heres latitet; & ita Imperator Antoninus rescripsit.

1. De servo invito. 2. De re aliena certo pretio redimenda & alii præstanda.

32. MÆCIANUS lib. 15. Fideicommissorum.

SEd si alienare quidem sit paratus, non ante tamen id velit facere quam sibi in [2] pretium satisfiat, non erit manumittere compellendus: ne & servum manumittat, & interdum nihil aut minus consequatur, si forte is [3] qui rogatus est manumittere, solvendo non sit. §. 1. Invito [4] tamen servo, neque alii neque domino eam rem persequi concedendum est: quia non tale sit hoc fideicommissum, ex quo domino quid adquiratur: alioquin ipsi datum videretur. quod potest contingere, si testator pluris [5] eum servum, quam quanti est, redimi ac manumitti voluit: nam tunc & domino erit fideicommissi persecutio, cujus interest, præter verum pretium, id quod plus ei jussus est dare, consequi; & servi, ut ad libertatem perveniat. §. 2. Quod eveniet, & si rem alienam certa [6] pecunia redimere atque alii præstare heres vel legatarius intelligerentur. namque tunc & domino rei, & cui eadem præstare deberet, persecutionem [7] esse: utriusque enim interesse, & domini, ut præter pretium accipiat [8], quo pluris eam testator redimi jussit; & ejus, cui relicta est, uti eam habeat.

De filio defuncti rogato servum patris sui manumittere. 1. An sit locus Senatusconsulto Rubriano, libertate data sub conditione. 2. Si legatarius rogatus manumittere nolit accipere.

33. PAULUS lib. 3. Fideicommissorum.

SI filius defuncti rogatus fuerit servum sui patris manumittere, dicendum est, posse eum etiam contra tabulas [9] habere, & operas imponere: hoc enim potuisse, etiam si directam libertatem accepisset, quasi patroni filius. §. 1. Erit *Rubriano* [10] *Senatusconsulto* locus, etiam si sub conditione libertas data sit, si modo per ipsum servum non fiet, quo minus conditioni pareat. † Nec refert in dando, an in faciendo, an in aliquo casu conditio consistat. Imo etiam amittit libertum heres, si conditioni impedimentum fecerit, etsi filius defuncti sit: quamvis [11] alio jure habiturus sit libertum; nonnullam [12] enim & hic pœnam patitur. nam & si in [13] servitutem petierit, aut [14] capitis accusaverit: perdit bonorum possessionem contra tabulas. §. 2. Si is, cui servus legatus est, rogatus fuerit, ut eum manumitteret, & nolit eum accipere: compellendus est [aut] actiones suas ei præstare, [cui] servus velit, ne intercidat libertas.

Si alii manumittendus tradatur. 1. De minore viginti annis. 2. De servo legato, ut manumittatur, qui nisi manumittatur, liber esse jussus est.

34. POMPONIUS [lib. 3. Fideicommissorum].

INvitus is, cui fideicommisso libertas relicta est, non [15] est tradendus alii, ut ab eo manumittatur & fiat alterius libertus, quam qui rogatus est manumittere. §. 1. Campanus ait, si minor annis viginti rogaverit heredem, ut proprium servum manumittat, præstandam ei libertatem: quia hic lex Ælia Sentia locum non habet. §. 2. Servus legatus erat Calpurnio Flacco, isque rogatus erat eum manumittere: & si non manumisisset, idem servus Titio legatus erat, & is æque rogatus erat, ut eum manumitteret: si non manumisisset [16], liber esse jussus erat: Sabinus dicit, inutiliter legatum fore, & ex testamento eum continuo liberum futurum.

De manumittendi necessitate non remittenda.

35. MÆCIANUS lib. 15. Fideicommissorum.

GAii Cassii non est recepta sententia existimantis, & heredi & legatario remittendam interdum proprii servi manumittendi necessitatem: si vel usus tam necessarius esset, ut eo carere non expediret, veluti dispensatoris pædagogive [17] liberorum; vel tantum delictum est [18], ut ultio remittenda non esset. visum est enim ipsos in sua potestate habuisse. nam [19] potuissent discedere a causa testamenti: qua non omissa, debere voluntati defuncti obsequi.

De infante, furioso, captivo, eo quem religio aut alia justa causa moratur, pupillo. 1. De eo, qui per procuratorem defenditur. 2. De jurisdictione non interpellanda.

36. IDEM lib. 16. Fideicommissorum.

NEque [20] infantes [21], neque furiosi, neque ab hostibus capti, neque hi, quos [22] religio, aut honestior causa [23], vel calamitas aliqua, vel major res familiaris aut capitis famæve periculum, aut similis causa moretur: Rubriano Senatusconsulto continentur [24]. ac ne pupilli [25] quidem, qui tutores non habent; aut eos habeant, quos earum quæ causa detinet. Sed nec si hi data opera sui potestatem non faciunt, puto pupillis libertos eripi: quia & iniquum [26] est, facto tutoris, qui forsitan solvendo non sit, pupillum damno adfici. & Senatusconsulto non continetur alius [quis] quam qui ex causa fideicommissi debet præstare libertatem. Quid ergo est? Dasumiano [27] Senatusconsulto subvenitur [28] his, quo cautum est de his, qui [29] justa ex causa abessent: ut nec libertas impediatur, nec libertus eripiatur his, qui fraude careant. §. 1. Si per procuratorem quis defendatur, semper justa ex causa abesse [30] dicitur, nec libertus ei eripitur. §. 2. Nihil facit ad interpellandam [31] jurisdictionem ejus [32], qui de fideicommissa libertate cognoscit, privilegium cujusque vel civitatis, vel corporis, vel officii, in quo quisque est, vel conditio personarum.

Si servus rationes administrasse dicatur.

37. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

SI pure data sit fideicommissa libertas, & is servus [33] rationes administrasse dicatur: D. Marcus rescripsit, moram [34] libertati non esse faciendam, ex continenti tamen [35] arbitrum dandum esse, qui computationem ineat. Verba rescripti ita se habent: *Æquius videtur Trophimo ex causa fideicommissi præstari libertatem, quam sine conditione reddendarum rationum datam esse constat. neque humanum fuerit ob rei pecuniariæ quæstionem libertati moram fieri. qua tamen repræsentata, confestim arbiter a Prætore erit dandus, apud quem rationem, quam administrasse eum apparuit, ex fide reddat.* Tantum igitur rationes reddere cogetur. † Sed an & reliqua restituere debeat, nihil dicitur [36]: Nec puto [37] cogendum: nam [38] de eo, quod in servitute gessit, post libertatem conveniri [39] non potest. Corpora [40] plane rationum & si quas res vel pecunias ex his detinet, cogendus est per Prætorem restituere: item de singulis instruere [41].

De testamento imperfecto.

38. PAULUS lib. 3. Decretorum.

IN testamento quod [42] perfectum non erat, alumnæ [43] suæ libertatem & fideicommissa dedit: cum omnia ut ab intestato egissent, quæsiit Imperator [44], an [ut] ex causa fideicommissi manumissa fuisset? Et interlocutus est, *etiam* [45] *si nihil ab intestato pater petiisset, pios tamen filios debuisse manumittere eam, quam pater dilexisset*: pronunciavit igitur, *recte eam manumissam, & ideo* [46] *fideicommissa* [47] *etiam ei præstanda* [48].

Si servo alieno quasi proprio libertas relicta sit. 1. Si testator dixit heredem gratiam relaturum.

39. IDEM lib. 13. Responsorum.

PAulus respondit, etsi [49] alienus inveniatur servus, quem ut suum testator ab uno ex heredibus voluerit manumitti: tamen cogendum eum, qui rogatus est, redimere eum & manumittere: quoniam non putavit similem esse causam libertatis [50], & fideicommissi pecuniarii. §. 1. Paulus respondit his verbis, Πίστευσόν δέ μοι Ζώϊλε, ὅτι τὰς χάριτάς σοι ἀποδώσει ὁ υἱός μου Μαρτιάλιος, καί σοι καὶ τοῖς σοῖς παισίν. Id est, *Crede mihi, Zoile, gratias tibi referet filius meus Martialis; imo non tibi solum, sed & filiis tuis*, plenam voluntatem defuncti contineri circa benefaciendum conjunctis personis Zoilum: qui si servi sint, *nihil [est* [51]*] gratum* [52] *his præstari posse quam libertatem*: ideoque Præsidem debere sequi voluntatem defuncti.

De simplici donatione. 1. De petitione, ne manumittatur.

40. IDEM lib. 15. Responsorum.

LUcius Titius Septiciæ filiæ suæ naturali Concordiam ancillam suam donavit: idem postea testamento filiæ suæ cum aliis quibusdam ancillam suprascriptam legavit, ut manumitteretur. Quæro, an Septicia filia naturalis ancillam suprascriptam manumittere cogi possit? Paulus respondit, Si vivo patre naturali donatio ancillæ fuit, neque patris naturalis judicium in cæteris legatis filia agnovit [53]: non posse eam compelli, ancillam propriam ex causa fideicommissi manumittere. §. 1. Lucius Titius Stichum servum Mævio legavit, & petit, ut neque ab eo, neque ab herede ejus unquam manumitteretur. Paulus respondit, testatorem potuisse postea hunc servum ad libertatem perducere: quia non [54] sibi legem dixisset, sed legatario.

De ea, quam testator voluit post certum tempus suam libertam esse. 1. De conditione implenda. 2. De tutoris fideicommisso. 4. De conditione si heredi placuerit. *5. De ancilla cum liberis redimendis. 6. De arbitrio absque necessitate manumittendi permisso. 7. De rationibus dandis. 8. De peculio reddendo. 10. De rationibus reddendis. De conditione*, cum filius sexdecim annos impleverit. *14. De eo quod dandum est heredibus. 15. De tempore in quod libertas dilata est. 16. De conditione*, cum filia in familia nupserit. *17. De rationibus reddendis.*

41. SCÆVOLA lib. 4. Responsorum.

T*Haïs ancilla mea, cum heredi meo servierit annos decem, volo* [55] *sit mea liberta.* Quæritur, cum libertam suam esse voluerit, nec id heres facere potuerit, nec directa pure data sit libertas, an etiam post decem annos in servitutem remaneret? Respondit, nihil proponi cur non Thaidi libertas [56] debeatur. §. 1. Lucius Titius ita cavit: *Mævi fili carissime, te rogo, ut si Stichus & Damas & Pamphilus te promeruerint* [57], *ære alieno liberato* [58], *ne* [59] *alterius quam*

1 Adde *l. 1. C. de his, qui a non dom.* 2 Verbi gratia, heres, legatarius, vel similis. 3 De pretio. 4 Atqui nulli servo Romanam civitatem recusare licuit. *l. ult. § 2. vers. licet enim. C. de test. manumiss.* 5 Idem & si æquo pretio jussit emi vel distrahi. *l. 66. supr. de leg. 1.* 6 Forte majore quam valeat. 7 Fideicommissi scilicet. 8 E contrario certo pretio damnatus facere; necesse habet tanti vendere, quanti damnatus est, etiam minori, quam res valeat. *l. 49. in fin. supr. de legat. 1.* 9 Liberti. *l. 1. C. de bonor. possess. contr. tab. libert.* 10 De quo *l. 26. §. 7. supr. h. t.* 11 Difficilius id amittimus, quod proprio labore habemus quam quod ex alieno; quod per nos habemus, quam aliunde, adde *l. quod Principi. 56. l. si Augustæ. 57. supr. de leg. 2.* 12 Id est, aliquam. 13 Vide *l. 9. supr. de bon. libert.* 14 Vide *l. 10. supr de jure patronat. l. 14. supr. de bon. libert.* 15 *l. 24. §. fin. supr. h. t.* Vasallo invito dominum jus vasalli alienare non posse hinc colligit Accursius: item dominum suos subditos alienare non posse in duriorem dominum. vide quæ ad eam rem notavi 1. *feudor. 22.* 16 *l. 37. ff. de statuliber.* 17 Pædagogi sui, sive liberorum. vid. *l. 15. §. 16. ff. de injuriis.* 18 In dominum scilicet. 19 Vide *l. 5. §. 4. in fin. supr. de his quæ ut indign.* 20 Vide *l. 30. §. 1. supr. h. t.* 21 Vid. *l. 30. §. 6. supr. eod.* 22 Vide *l. 13. in princ. ff. de vacat. munerum.* vide quæ scripsi ad *l. 2. supr. de in jus vocand.* Cujac. 13. *obs.* 29. 23 *Versic. quid ergo. ff. h. t. l. 51. §. 4. ff. eod.* 24 Nec igitur excidunt jure patronatus. 25 Vid. Paul. 4. *sentent.* 13. *§. ult.* 26 Tutoris contumacia pupillo non nocet. 27 Dasumaiano. *Hal. l. 51. §. 4. ff. h. t.* 28 Pone Stichum servum filio tutorem datum: eundem filium rogatum manumittere eundem Stichum. Hic quæstio τῶν ἀπόρων, quia pupillus non potest Stichum sine tutoris auctoritate manumittere. *l. ex causa.* 11. *supr. h. t.* Rursum ei tutorem habenti tutor dari non potest. *l. idem fiet. 27. supr. de test. tutela.* Quid igitur? pupillus vice absentis habebitur: & ex SC. Dasumiano perinde libertas servis competet, atque si ex causa fideicommissi manumissi essent. vid. Paul. 4. *sent. 13. §. ult.* 29 Vide *in princ. supr. h. t.* 30 *Instit. de iis, per quos agere. in princ. versic. alium.* 31 Impediendam, evitandam. *Goth. l. ult. C. ubi causa status.* Quæ sint causæ in prima instantia jurisdictionem non impedientes, vid. Andr. Gail. *lib. 1. observat. cap. 1.* Ans. 32 Id est, Prætoris liberalis. vide quæ notavi ad *l. ultim. C. ubi causa status.* 33 *l. 23. in princ. ff. h. t. l. 21. in princ. C. de neg. gest.* 34 Rationum reddendarum conditio non frustra libertati servorum solet adjici: hac enim omissa, servus pure manumissus non cogitur reliqua omnia solvere, *ut hic.* idque juris ex regula, quæ vult servum, de eo quod in servitute gessit, post libertatem conveniri non posse. *l. 1. ff. si is, qui testam. liber. l. ultim. C. an servus ex suo facto. l. 1. C. de nox. act.* 35 *l. 43. ff. de liberali causa.* 36 *Al.* adjicitur. 37 Imo cogendus. *l. 82. in fin. ff. de condit. & demonstrat.* 38 Vide *l. 5. C. an servus ex suo facto.* 39 Vide *l. 17. ff. de neg. gest.* 40 Libri rationum pars ipsius rationis sunt. 41 Heredem 42 Vide *l. 1. C. de testament. manumiss.* 43 De alumno vide quæ scripsi ad *l. 1. ff. quæ res pignor.* Ex testamento etiam imperfecto hereditas alumno conservatur. 44 Ex imperfecto testamento si quid traditum, aut eo nomine transactum sit, valet. vide *l 2. l. 23. C. de fideicommiss. l. 9. § 5. ff. de juris & facti.* Goth. vide Covarruv. ad *cap. relatum n. 10 extr. de testam.* Ans. 45 Etiam si mihi ab intestato. 46 Vid. quæ notavi ad *l. 30. ff. de probat.* 47 Relicta. 48 Ex imperfecto testamento. vide in hunc locum Cujac *eod. l. 29. ff. qui test.* 49 Vide *l. 4. §. 1. ff. de manum. vind.* 50 §. 4. *Inst. de leg.* 51 *Legend.* æque. 52 Libertate nihil gratius præstari potest, & inæstimabile. *§. ult. Inst. quib. ex caus. manumitt.* Terentius vocat summum pretium. 53 Secus, si agnoverit. *l. 6. l. 13. C. h. t.* 54 *l. pen. ff. de recept. qui arbitrium.* v. *l. 7. §. 8. ff. de don. int. vir.* 55 Vide *l. 42. ff. de manumiss. testam.* His verbis fideicommissa libertas competit. *§. ultim. Inst. de singulis rebus per fideicomm. relict.* 56 Fideicommissaria scil. nam directa competit ab adita hereditate. *l. 23. ff. de manumiss. test.* 57 Adde *l. 21. ff. h. t.* 58 Id est, postquam æs alienum solveris & debitoribus satisfeceris. 59 Hac formula fideicommissa libertas videtur data. *l. 24. §. 7. ff. h. t.*

ſuam ſervitutem expertantur. Quæro, an ſi per heredem ſteterit, quominus æs alienum exſolveretur, ex cauſa fideicommiſſi libertatem conſequi poſſint? Reſpondit, non quidem imputandum heredi, ſi pro commoditatibus rei ſuæ adminiſtrandæ æs alienum tardius exſolverit: verum ſi manifeſte ſtudium non ſolventis ei rei paratum, ut libertatibus mora fieret, probaretur, repræſentandas [1] libertates. §. 2. Tutoris, quem & ipſum teſtamento liberis dederat, fidei commiſit, de manumittendis ſervis ipſius tutoris: ſed is a tutela excuſatus fuerat. Quæro, an eisdem ſervis libertatem præſtare deberent tutores, qui in locum excuſati dati tutelam adminiſtrarent? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, libertates & ab heredibus ſcriptis videri datas. §. 3. *Seio auri libras tres, & Stichum notarium, quem peto manumittas.* Seius eodem teſtamento tutor datus, a tutela ſe [2] excuſavit. Quæritur, an nihilominus fideicommiſſa libertas debeatur. Reſpondit, nihil proponi, cur non debeatur. §. 4. Sorore ſua herede inſtituta, de ſervis ita cavit [3]: Βούλομαι καὶ παρακαλῶ γλυκυτάτη μου ἀδελφὴ ἐν παρακαταθήκῃ σε ἔχειν Στίχον καὶ Δάμαν τοὺς πραγματευτάς μου, οὓς ἐγὼ οὐκ ἠλευθέρωσα, ἄχρις ἂν τὰς ψήφους ἀποκαταστήσωσιν. ἐὰν δὲ καί σοι ἀρέσωσιν ἐμήνυσά σοι τὴν γνώμην μου. Id eſt, *Volo & a te peto, ſoror ſuaviſſima, ut Stichum & Damam actores meos, quos ego, quoad rationes retulerint* [4], *non manumiſi, tibi eſſe commendatiſſimos. Quod ſi ipſi tibi quoque probentur, expoſui tibi meam ſententiam.* Quæro ſi paratis actoribus rationes reddere, heres libertatem non præſtet, dicendo, eos non [5] placere ſibi, an audienda eſſet? Reſpondit, non ſpectandum, quod heredibus diſpliceret: ſed id, quod [6] viro bono poſſet placere, ut libertatem conſequantur. §. 5. Lucia Titia heredum fidei commiſit, *uti Pamphilam ancillam Seiæ cum filiis ejus redimerent & manumitterent:* & [7] juridicus [8], quanti ſinguli eſſent redimendi æſtimavit: medio tempore Pamphila, antequam pecunia ſolveretur, peperit. Quæro, id quod natum eſt ex Pamphila, utrum ad heredes Seiæ, an ad heredem Titiæ pertineat? Reſpondit, id quod natum eſt ex Pamphila, ejus quidem eſſe, cujus ea fuerat tunc, cum pareret: verum, heredem [9] ſi moram fideicommiſſæ libertati fecit, compellendum partum quoque ad libertatem perducere. §. 6. Lucius Titius ita teſtamento cavit: *Medicos tibi commendo* [10] *illum & illum: in tuo judicio erit, ut habeas bonos libertos* [11] *& medicos: quod ſi ego libertatem eis dediſſem, veritus ſum, quod ſorori meæ cariſſimæ fecerunt medici ſervi ejus manumiſſi ab ea, qui ſalario expleto reliquerunt eam.* Quæro, an fideicommiſſa libertas ſupraſcriptis competere poteſt? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, non neceſſitatem heredibus impoſitam, ſed arbitrium permiſſum. §. 7. Titius Sticho ſervo ſuo libertatem dedit, *ſi rationes* [*ſic*] *dederit.* Quæro, an ratio per eum geſta ita putari [12] debeat, ut damna [13], quæ caſu contigerunt, ad onus reliquorum non pertineant? Reſpondi, in negotio quod voluntate domini adminiſtraſſe proponatur, ea damna, quæ caſu ita acciderint, ut ſervo nihil poſſit imputari, non pertinere ad reliquorum [14] onus. §. 8. Item quæro, cum omne peculium reddere juſſus ſit, an ita peculium computari debeat, ut id ſolum peculii eſſe videatur, quod quaque ex cauſa domino debeat ſupereſſe? Reſpondit, in ea ſpecie, de qua quæreretur, non debere deduci ex peculio, quod domino debeatur. §. 9. Item quæro, an ſi ex reliquis in peculium aliquid converterit, deduci hoc ex peculio reddendo debeat? Reſpondit, ſi id, quod ex cauſa quæ proponeretur, in peculium verſum eſt, reliquorum nomine deſolutum eſt, fieri ſatis conditioni, ſi id, quod reliquum eſt peculii, ſolvatur. §. 10. Libertatem ita teſtamento dedit, *Cupitum ſervum meum, cum* [15] *Marcianus filius meus ſedecim* [16] *annos impleverit, rationibus redditis* [17] *liberum eſſe volo:* poſt mortem teſtatoris tutores Cupito exactionem commiſerunt, iſque nummos redactos expenſavit eiſdem tutoribus: deinde filius impubes deceſſit, cui mater heres extitit, & tutorem tutelæ judicio filio condemnatum habuit: Cupitus ad libertatem proclamat eo tempore, quo ſi viveret Marcianus, annos ſedecim ætatis habiturus eſſet, offerens rationes unius anni in diem mortis teſtatoris, quod cæteræ ſubſcriptæ fuerunt. Quæſitum eſt [18] an eas quoque rationes, quas tutores periculo ſuo egerunt, Cupitus reddere compelli debeat? Reſpondit, eum de quo quæritur, conditioni rationis reddendæ ita videri paruiſſe, ſi omne ex eo, quod geſſit, [&] recte deſiderari poteſt, reddiderit: nam alteram conditionem humaniore interpretatione ita accipi poſſe, ut defuncto pupillo, tempus [19], quo ſi viveret, ſedecim annos impleret, exſpectare ſatis fuerit. §. 11. *Stichus & Damas ſervi mei, ſi* [20] *rationes reddideritis, liberi eſtote.* Quæſitum eſt, an non ſolum rationes, verum ſi qua alia conſilio [21] & fraude eorum amota ſunt, præſtari ab his debeant, ut ad libertatem perveniant? Reſpondit rationum [22] reddendarum conditione contineri omne quod quoquo genere ſervi actum fidemque reſpiceret. §. 12. Intra [23] certa tempora conditioni reddendarum rationum non paruerunt: poſtea parati erant. Quæſitum eſt, an perveniant ad libertatem: Reſpondit, ſi per [24] ipſos ſtetiſſet, quo minus intra tempora præſcripta conditioni parerent: non idcirco liberos fore, quod poſtea rationes velint reddere. §. 13. *Ab heredibus meis peto, fideique eorum committo, cum filius meus ſedecim* [25] *annos impleverit, Stichum rationibus redditis manumittant.* Quæro, an eundem ſervum teſtator in diem uſque pubertatis filii ſui actum [26] agere voluerit? Reſpondit, manifeſtum eſſe, teſtatorem [27] hujus quoque actus rationem a Sticho reddi voluiſſe. §. 14. *Stichus ſervus meus, jubeo, ut det, præſtet filiæ & uxori meæ heredibus meis, ſine ulla controverſia tot aureos; & ut ipſum manumittant, fidei eorum committo.* Quæſitum eſt, cum uxor ab hereditate abſtinuerit, utrum duobus, an filiæ præſtare debeat? Reſpondit, filiæ, quæ heres ex aſſe extitiſſe proponeretur, pro ſolido [28] dandum. §. 15. Herede filio ſuo ex aſſe inſtituto, libertatem dedit in hæc verba: *December diſpenſator meus, Severus villicus & Victorina villica Severi contubernalis, in* [29] *annos octo liberi ſunto: quos in miniſterio filii mei eſſe volo: te autem, Severe fili cariſſime, peto, uti Decembrem & Severum commendatos habeas, quibus præſentem libertatem non dedi, ut idonea miniſteria haberes, quos ſpero te & libertos idoneos habiturum.* Quæro, cum eo tempore, quo Titius teſtamentum faciebat, filius natus annorum fuerat novem, & Titius poſt biennium & ſex menſes deceſſerit: anni octo in quos libertas erat dilata, ex teſtamenti facti tempore, an vero ex mortis numerari debeant? Reſpondit, poſſe videri teſtatorem eos annos octo dilatæ libertatis comprehendiſſe, qui computandi ſunt a die teſtamenti [30] facti: niſi aliud voluiſſe teſtatorem probaretur. §. 16. *Spendophorus cum filia mea in familia nupſerit, ſi rationes idonee* [31] *filiæ meæ adminiſtratas reddiderit, liber eſto:* filia, cum adhuc impubes eſſet, vivo patre deceſſit, & ex ſubſtitutione Seius heres extitit. Quæro, cum Spendophorus [32] rationes pupillæ [33] non adminiſtraverit, & vivo patrefamilias deſierit ipſius rationes adminiſtrare, & ſi viveret Titia, annos haberet amplius duodecim, an ex teſtamento liber ſit? Reſpondit, ſi nullas rationes adminiſtraſſet, quas reddere heredi deberet, ſecundum ea, quæ proponerentur, liberum eſſe.

§. 17. *Stichum rationibus redditis manumitti volo:* Stichus arcarius [34] probante domino nomina [35] fecit, & rationes a domino ſcriptas exhibet, nec [36] poſtea nomen ullum fecit. Quæro, an [37] ſi qui minus ſolvendo fuerint debitores, quibus alii exactores erant applicati, nondum videatur conditioni ſatisfactum? Reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, non pertinere ad onus reddendarum rationum, quod ſolvendo non eſſent debitores.

Si inſtitutus & ſubſtitutus incontinenti deceſſerint.

42. MÆCIANUS lib. 7. Fideicommiſſorum.

ANtoninus Auguſtus Pius noſter [38], quo militum ſuorum per omnia rata eſſet voluntas ſuprema, cum & inſtitutus & ſubſtitutus incontinenti, priusquam adirent hereditatem, deceſſiſſent, *eos quibus ab his & libertas & hereditas a milite per fideicommiſſum data eſſet, perinde liberos & heredes eſſe juſſit, ac ſi utrumque directo accepiſſent:* Eorum autem, qui a pagano libertatem & hereditatem [39] per fideicommiſſum acceperant, cum æque incontinenti & inſtitutus & ſubſtitutus deceſſiſſet, ſatis habuit libertatem confirmare.

De eo, quem poſtea dominus vinxit.

43. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

FIdeicommiſſa libertas non debetur ei [40], quem poſtea [41] vinxit [42] dominus.

De ſervo contendente cum domino.

144. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

DE libertate fideicommiſſaria præſtanda ſervus cum domino recte contendit.

De debitore rogato a creditore ancillam ſuam manumittere. 1. *De legatario rogato manumittere.* 2. *De ſtatu ejus, cui fideicommiſſaria libertas debetur.*

45. ULPIANUS lib. 5. Diſputationum.

SI debitor rogatus ſit a creditore, ancillam ſuam pignoratam manumittere, defendendum eſt, *fideicommiſſariam libertatem utiliter relictam* [43] *a debitore.* Quid [44] enim intereſt, certa quantitas ab eo relinquatur, an fideicommiſſaria libertas? Sive plus ſit in pretio, ſive minus, cogitur libertatem præſtare, ſi modo ſemel adgnovit voluntatem creditoris. † *Adgnoviſſe* autem ſic accipimus, ſi forte, cum conveniretur ab herede, uſus eſt exceptione, vel alias voluntatem ſuam oſtendit. nam ſi conveniatur debitor ab herede creditoris: doli exceptione uti poteſt in id, quod intererit debitoris, ancillam ſuam habere. §. 1. In fideicommiſſaria libertate quamvis quis [45] modicum legatum fuerit conſecutus, neceſſe habet ſervum ſuum manumittere: pecuniarium enim fideicommiſſum ſi diviſum [46] fuerit, ſatis injuriam facit [47] libertati, quam fideicommiſſario. *Satius eſt igitur eum qui adgnovit legatum, onerari, quam libertatem intercidere.* §. 2. Quotiens ſervo vel ancillæ *fideicommiſſaria* libertas relinquitur, in [48] ea conditione eſt, ut quoad manumittatur, ſervilis conditionis ſit: & quidem ſi nullam moram præſtandæ libertati, qui præſtare debet, fecit, nihil de ſtatu eorum mutatur: ideoque eos [49] interim legari poſſe, ſed cum ſua cauſa, conſtat.

De libertatis datione collata in arbitrium alterius.

46. IDEM lib. 6. Diſputationum.

FIdeicommiſſa libertas ita [50] poteſt dari, *Heres ſi volueris, fidei tuæ committo, ut Stichum manumittas:* quamvis nihil aliud in teſtamento poteſt valere ex [51] nutu [52] heredis. §. 1. Plane & ſi ita, *ſi Stichus voluerit,* poteſt ei libertas adſcribi. §. 2. Sed ſi ita adſcriptum ſit, *ſi Seius voluerit: Stichum liberum eſſe volo:* mihi videtur poſſe dici, valere libertatem: quia conditio potius eſt, quemadmodum ſi mihi legatum eſſet, *ſi Titius Capitolium aſcenderit.* §. 3. Quod ſi ita ſcriptum ſit, *Si heres* [53] *voluerit:* non valebit. ſed ita demum, ſi totum in voluntate fecit heredis, *ſi* [54] *ei libuerit.* † Cæterum ſi arbi-

1 Facto aut voluntate heredis non expectandis. *l.* 15. *C. h. t.* 2 V. *l.* 28. §. 1 ff. *de excuſ. tut.* 3 V. Alciatus *lib.* 1. *diſpunct. c.* 21. Jac. Menoch. *de arbitrar. jud. lib.* 1. *quæſt.* 8. *a n.* 7. Mod. 4 Reddiderint. 5 Placere verbum non continet omnem poteſtatem & liberum arbitrium, ſed id, quod viro bono placeat. 6 *l.* 46. §. 3. *verſ. cæterum.* ff. *h. t.* 7 Judex æſtimare debet, quoties difficultas aliqua occurrit in pretii æſtimatione. 8 Juridici voce intellige quemcunque judicem. 9 Vide *l.* 53. §. 1. ff. *h. t.* 10 Hoc verbo cenſetur fideicommiſſaria libertas data. *l.* 12. *C. h. t.* adde quæ notavi ad *l.* 16. ff. *h. t.* 11 Medicinam per libertos exercebant veteres. dixi ad *l.* 25. §. 2. *l.* 26. ff. *de operis libertorum. l.* 1. §. 5. *C. de communi ſervo.* 12 Putari rationes dicuntur hic, ut alibi ſumptus putari. *l.* 31. §. 3. ff. *de negot.* dixi ad Varron. 5 *de lingua.* 13 *l.* 22. *circa fin.* ff. *de manumiſſ. teſt.* 14 *l.* 22. *in fin.* ff. *de manumiſſ. teſt.* 15 Vid. *l.* 23. §. *penult.* ff. *h. t.* 16 Quatuordecim. Cujacius ſcribit errorem creatum ex illis notis XVI. & XIV. vide Cujac. 2. *obſerv.* 1. adde §. 13. ff. *h. t.* 17 Cum rationes reddiderit. 18 §. 12. *in fin.* ff. *h. t.* 19 Adde *l.* 10. *circa fin. C. h. t.* 20 *l.* 4. *C. de teſt. manumiſſ.* 21 *l.* 40. *in pr.* ff. *de ſtatulib. l.* 3. *C. de teſt. manumiſſ.* 22 Rationum reddendarum conditione continetur id omne, quod quoquo genere debitoris actum fidemque reſpicit: proinde ſi quid conſilio vel fraude amovit, debitor id præſtare cogitur. 23 *l.* 23. *in pr.* ff. *de ſtatulib.* 24 Vide *l.* 20. §. 3. ff. *de ſtatulib.* 25 Quindecim, *Hal.* quatuordecim, Cujac. errorem calculi ex notis XVI. & XIV. vide Cujac. 2. *obſerv.* 1. adde §. 10. ff. *h. t.* 26 Actum agere filii, eſt ejus res adminiſtrare. 27 §. 10. ff. *h. t.* 28 Id eſt, ſolidum. Cur? propter abſtentionem matris.

29 Vide *l.* 33. ff. *de manumiſſ. teſt.* 30 *l.* 18. *in fin.* ff. *de manumiſſ. teſt.* 31 Idonee rationes reddere, eſt fideliter reddere. 32 Vid. Alciat. 8. *parerg.* 18. & 12. *cap.* 5. 33 *l.* 26. *in fin.* ff. *de ſtatulib.* 34 Dixi ad *Nov.* 147. *c.* 2. & 1. ad Attic. 7. 35 De nominum obligatione ſcripſi ad *l.* 1. *ſupr. de annuis legatis.* Nomina non plurium, ſed plures contrahere dicebantur. Sic non unius, ſed unus nomen facere dicebatur: ibidem dixi. 36 Nec poſtea quidquam fœneratus eſt, aut fœnori dedit. 37 *l.* 111. *in fin. ſupr. de cond. & demonſtr.* 38 Caracalla: quod tamen nonnulli ad Antoninum Pium referunt. dixi *l. ultim.* ff. *de veteranis.* 39 Vide *l.* 14. *ſupr. de manumiſſ. teſt.* 40 Vide *l.* 51. *in fin.* ff. *de manumiſſ. teſt.* 41 Id eſt, poſt libertatem. 42 Vide Paul. 4. *ſent.* 12. §. 4. 6. 7. 8. Is fiebat dedititius. Ulpian. 1. §. 11. Gaius 1. *tit.* 1. § 4. vincti ſervi deterioris erant olim conditionis. 43 §. 1. *Inſt. de ſingulis rebus per fideicommiſſ. relict.* 44 Id eſt, quid intereſt, an creditor roget ſuum debitorem aliquid dare certam quantitatem, an ancillæ libertatem. 45 Vid. *l.* 24. §. 13. *ſupr. h. t.* 46 Si donatum. 47 Facit tam libertati, quam &c. 48 *l.* 29. ff. *de ſtatulib.* 49 *l.* 25. ff. *de ſtatulib.* 50 In arbitrium heredis fideicommiſſaria libertas relinqui poteſt. adde *l.* 7. §. 1. *ſupr. de reb. dubiis.* Goth. Vide in hanc leg. Eman. Coſta. *lib.* 1 *ſelect. cap.* 21. & 22. & Sarment. *lib.* 2. *ſelect. cap.* 6. Anſ. Conf. Menoch. *lib.* 1. *de arbitr. jud. quæſtion.* 8. *a n.* 2. Mod. 51 Vide *l.* 43. §. *pen. ſupr. de leg.* 1. 52 Id eſt, ex mera & libera voluntate. vide *l.* 24. *ſupr. de leg.* 2. ſed ex ejus arbitrio tanquam viri boni *l.* 75. *ſupr. de leg.* 1. 53 § *pen. infr. h. t.* 54 Liberum arbitrium hac formula, *ſi volueris, ſi tibi libuerit,* committitur.

trium illi [1] quasi viro bono dedit, non dubitabimus, quin libertas debeatur. † Nam & eam libertatem deberi placuit: *Si tibi videbitur, peto manumittas.* ita enim hoc accipiendum, si tibi quasi viro bono videbitur. † Nam & ita relictum, *si voluntatem meam probaveris:* puto deberi. Quemadmodum, *si* [2] *te meruerit* [3] *quasi virum bonum*, vel *si te non offenderit quasi virum bonum*, vel *si comprobaveris*, vel *si non reprobaveris*, vel *si dignum putaveris.* Nam & cum quidam Græcis verbis ita fideicommissum dedisset, Τῷ δεῖνι, ἐὰν δοκιμάσῃς, ἐλευθερίαν δοθῆναι βούλομαι· Id est, *Illi, si probaveris, libertatem dari volo:* a D. Severo rescriptum est, fideicommissum peti posse. §. 4. Quamquam autem in [4] heredis arbitrium conferri, an debeatur [5], non possit: quando [6] tamen debeatur, conferri potest. §. 5. Quidam, cum tres servos legasset, fidei heredis sui commisit, *ut ex his duos, quos vellet, manumitteret:* fideicommissa libertas valebit, & quos ex his vellet, heres manumittet. quare si eos vindicaret legatarius, quos heres vult manumittere, exceptione doli repelletur.

De adgnatione posthumi. 1. De absentia heredis. 3. De servo pure legato & sub conditione manumisso. 4. De verbis, ancillas meas liberas esse volo.

47. JULIANUS lib. 42. Digestorum.

SI pater duos filios heredes instituerit, & adgnatione [7] posthumi ruptum testamentum fuerit: quamvis hereditas pro duabus partibus ad eos pertineat, tamen fideicommissæ libertates præstari non debent, sicuti ne legata quidem aut fideicommissa præstare coguntur.

§. 1. Si, cum [8] alienum servum heres rogatus sit manumittere, item communem, vel eum in quo ususfructus alienus est, latitet: non inique Senatusconsulto libertatibus succurretur. §. 2. Si Sticho libertas per fideicommissum data fuerit sub conditione, *si rationes reddidisset*, & is absente herede, paratus sit reliqua solvere: Prætoris officio continetur [9], ut virum bonum eligat, cujus arbitrio rationes computentur; & pecuniam, quæ ex computatione colligitur, deponat; atque ita pronunciet, libertatem, ex causa fideicommissi deberi. † Hæc autem fieri conveniet, si heres ex justa causa aberit. Nam si latitavit, satis erit, liquere Prætori, per servum non stare quominus conditioni pareat: atque ita pronunciare de libertate oportebit.

§. 3. Cum sub conditione legato servo libertas datur [10], non [11] aliter fideicommissario [12] tradi debet, quam ut caveatur, *existente conditione traditu iri* [13] *eum.* §. 4. Quædam cum in extrema esset valetudine [14], præsentibus honestis viris compluribus & matre sua, ad quam legitima hereditas ejus pertinebat, ita locuta est, *Ancillas meas Mæviam & Seiam liberas esse volo;* & intestata decessit. Quæro [15], si mater [16] ex Senatusconsulto legitimam [17] hereditatem ejus non vendicasset, & hereditas ad proximum cognatum pertinuisset: an fideicommissa libertas deberetur? Respondi deberi: nam eam, quæ in extremis dixisset, *Ancillas meas illam & illam liberas esse volo*, videri ab omnibus [18], qui legitimi heredes aut bonorum possessores futuri essent, petisse, ut hoc fieri possit.

De legato ut manumittatur.

48. IDEM lib. 42. Digestorum.

CUm in testamento scriptum est, *Stichum Titio lego*, vel *heres meus dato ita, ut* [19] *eum Titius manumittat:* dixi, petenti legatario Stichum exceptionem doli mali obstaturam [20]; nisi caverit [21] se libertatem secundum voluntatem defuncti præstaturum.

De eo qui latitat.

49. AFRICANUS lib. 9. [22] Quæstionum.

SI is, cui servus legatus est, rogatus manumittere, latitet: orcinum [23] fieri libertum, respondit. † Idem fore, etsi non legatarii, sed heredis fideicommissum esset. Sed [&] si non omnium sed quorundam heredum fideicommissum sit, æque dicendum orcinum [24] fieri. in eos autem, qui latitaverint, coheredibus [25], a quibus redimendæ partes essent, utilem actionem eo nomine dari debere: vel etiam familiæ erciscundæ judicio recte eos acturos.

De servo legato & per fideicommissum manumisso.

50. MARCIANUS lib. 7. Institutionum.

SI servus legatus, & per fideicommissum manumissus sit: Cervidius Scævola consultus putabat novissimam scripturam valere, sive libertas sit, sive legatum: quia cum libertatem datam postea placeat [26] adimi, & per legatum constat posse adimi. † Sed si in obscuro sit, qua mente post libertatem legavit eundem servum, in [27] obscuro libertatem prævalere; quæ sententia mihi quoque verior esse videtur.

Qui possunt manumittere. 2. De pecunia legata, ut servus ematur & manumittatur. 3. De statu ejus cui debetur fideicommissaria libertas. 4. De absentia rogati manumittere. 10. De emptore. 11. De coherede præsente & de impubere. 12. De rogato manumittere matrimonii causa.

51. IDEM lib. 9. Institutionum.

NOn tantum [ipse], qui rogatus [28] est manumittere, ad libertatem perducere potest: sed [29] & successores ejus, sive [30] emptione, sive quo alio modo successerint. Sed etsi nemo successor extiterit, ad fiscum ita transit, ut libertas ab eo præstetur. §. 1. Is autem qui rogatus est manumittere, etiam [31] eo tempore, quo alienare prohibetur, potest manumittere. §. 2. Si alienum servum quis rogatus fuerit manumittere, cum ei pecunia certa legata esset, ut emat eum & manumittat, & dominus nolit eum vendere: legatum retinet ex voluntate defuncti. §. 3. Cui per fideicommissum libertas debetur, liberi [32] quodammodo loco est, & statuliberi locum obtinet: vel eo magis; quod nec [33] in alium transferendus est, ut aut libertas ejus impediatur, aut jura patronorum graviora experiatur. §. 4. Senatusconsulto Dasumiano [34] cautum est, *ut* [35] *si ex justa* [36] *causa absit* [37], *qui fideicommissam libertatem debet, & hoc pronunciatum fuerit, perinde libertas competat, atque si, ut oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset.* §. 5. Abesse autem is intelligitur, qui a tribunali abest. §. 6. Et quia heredibus [38] tantum cautum erat, adjectum est eodem Senatusconsulto, *ut quicunque fideicommissam libertatem [debeat], ex quacunque causa pronunciatum fuerit eum eosve abesse, perinde habeatur, atque si, ut oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset.* §. 7. *Sed Articuleiano* [39] Setatusconsulto cavetur, *ut in provinciis Præsides provinciæ cognoscant, licet heres* [40] *non sit ejus provinciæ.* §. 8. Sed si [41] non hereditarium servum quis rogatus fuerit manumittere, sed proprium: ex Senatusconsulto Junciano post pronunciationem pervenit ad libertatem. §. 9. Sive [42] justa ex causa abest, sive latitet, sive præsens non vult manumittere: pro absente eum haberi, D. Pius rescripsit. §. 10. Emptor quoque ut manumittat, eodem Senatusconsulto expressum est. §. 11. Et præsens coheres perinde manumittat, atque si traditum a coherede accepisset. † Quod & in impuberis persona coheredis [43], qui non erat rogatus manumittere, eundem Principem rescripsisse, relatum est.

§. 12. Sed si matrimonii causa quis manumittere rogatus est: non est cogendus eam uxorem ducere, sed sufficit fideicommissa libertas.

De servis alienatis a creditore.

52. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

POsteaquam a creditore alienati sunt servi, quibus fideicommissa libertas adscripta est, non nisi ex justa causa adversus heredem subveniri eis posse.

De mora. 1. De aditione dilata.

53. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

SI quis [44] rogatus ancillam manumittere, moram fecerit: si interea enixa fuerit, constitutum est, hujusmodi partum liberum nasci, & quidem ingenuum. sed sunt Constitutiones, quibus cavetur, *statim ex quo libertas deberi cœperit, ingenuum nasci:* & hoc magis est sine dubio sequendum, quatenus *libertas non privata, sed publica res est, ut ultro is qui eam debet, offerre debeat.* §. 1. Sed si nondum debita libertate fideicommissa ancilla peperit, studio [45] tamen heredis fuerit effectum, ut nondum libertas deberetur, utique quod tardius adiit hereditatem; ut qui nati sint ex ancilla, servi ejus fiant: placet manumittendos [46], sed tradi matri oportere, ut ab ea manumittantur, & liberti potius matris fiant. nam quos [47] indignus est heres servos habere, ne quidem libertos habebit.

54. MÆCIANUS lib. 16. Fideicommissorum.

SI mater [48], postquam filium accepisset, vel qui in ejus locum successit, præstare noluit libertatem: compellendi sunt. Amplius si mater aut nollet sibi filium tradi aut in rerum natura esse desisset, non ab re est dicere, nihilominus ita natis ab herede libertatem præstari.

55. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

SEd etsi [49] non data opera tardius adierit, sed dum de adeunda hereditate deliberat: idem dictum est, & si postea cognovit, se heredem institutum, quam ancilla peperit, placet hoc quoque casu subveniendum esse: hoc tamen casu ipse manumittere debebit, non matri tradere.

§. 1. Sed si directo libertas data fuerit ancillæ, & horum aliquid evenerit: quemadmodum natis subvenietur? nam ibi quidem petitur fideicommissa libertas, & Prætor parvulis subvenit; cum vero directo libertas datur, non petitur: sed etiam hoc casu puto nato subveniendum esse, ut aditus Prætor in rem matri [50] decernat actionem exemplo fideicommissariæ libertatis. Sic denique & Marcellus libro XVI. Digestorum scripsit, & ante [51] aditam hereditatem usucaptis, qui testamento manumissi sunt, subveniendum esse, ut eis libertas conservetur: utique per Prætorem. quamvis his & imputari possit, quare usucapti sunt: in parvulis autem nulla [52] deprehenditur culpa [53].

An conditio apposita in primo gradu, censeatur repetita in secundo.

56. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

LUcius Titius testamento [54] ita cavit, *Si quos codicillos reliquero, valere volo: si quis mihi ex Paula quæ uxor mea fuit, intra decem menses natus natave erit, ex semisse heredes sunto: Gaius Seius ex semisse heres esto: Stichum & Pamphilum servos meos & Erotem & Diphilum peto, & fidei heredum committo, ut* [55] *cum ad pubertatem liberi mei pervenerint, manumittant.* deinde novissima parte ita cavit, *Quod si mihi liberi nati non erunt, aut intra pubertatem decesserint, tunc heredes ex paribus par-*

1 Arbitrium viri boni & merum differunt. *l.* 41. §. 4. ff. *h. t.* 2 *l.* 41. §. 1. ff. *h. t.* *l.* 11. §. 8. ff. *de leg.* 3. 3 Observaverit. 4 Vid. *l.* 43. §. *pen.* ff. *de leg.* 1. 5 Libertas scil. 6 §. 3. ff. *h. t.* *l.* 17. ff. *h. t.* *l.* 11. §. 6. ff. *de leg.* 3. In heredis arbitrium debendi, seu debiti substantia conferri non potest: tempus seu quo tempore debeatur, potest. 7 Testamentum rumpitur adgnatione posthumi non instituti, exque eo rupto libertates, legata, fideicommissa non debentur. *l.* 24. §. 11. ff. *h. t.* tamen *Auth. ex causa. C. de liberis præteritis* sed ille loquitur in jam nato præterito, hic in posthumo præterito: in quo jus hoc antiquum obtinere putat Alberic. *hic.* 8 *l.* 5. *in princ.* *l.* 28. §. 4. ff. *l.* 51. §. 8. ff. *h. t.* 9 *l.* 50. *in pr.* ff. *de cond. & demonstr.* 10 Pure ab herede præstanda. 11 *l.* 40. §. 1. ff. *de manumiss. test.* 12 Id est, legatario. 13 Id est, traditum iri. 14 Ex Tertulliano. *Inst. ad SC. Tertull. in pr.* 15 Vide *l.* 26. §. 6. ff. *h. t.* 16 Mater igitur cognato defuncti in intestati successione præfertur. 17 Legitima hereditas, quæ ab intestato. *l.* 1. ff. *de hered. pet.* 18 Verba in codicillis prolata directa videntur ad omnes ab intestato venientes quicunque & quocunque gradu illi sunt. 19 Vide *l.* 2. *C. de his, quæ sub modo.* 20 *l.* 7. ff. *h. t.* 21 Vide *l.* 2. & ibi Castr. & Salicet. *C. de his, quæ sub modo.* Ans. 22 Vide Cujac. 9. *ad Afr. fol.* 223. 23 Et directo, idque ex Rubriano, ut *l.* 26. §. 7. ff. *h. t.* 24 Vide quæ notavi de orcino ad *l.* 30. §. 12. ff. *h. t.* adde quod Lucretius januas orci charoneas scrobes vocat. Aretæus medicus, ἐν χαρωνίοισιν ἀπνίξιες ὀξύταται γίγνονται. Antigonus historicus, τῶν βαράθρων καλουμένων, καὶ Χαρωνίων εἶναι γένος· vide Cujac. *hic.* alii dicunt horcinum. Ulp. 2. §. 8. παρὰ τὸ ὅρκος. 25 Adde *l.* 30. §. 5. ff. *h. t.* 26 *l.* 14. ff. *de leg.* 2. *l.* 10. §. 1. ff. *de manum. test.* 27 *l.* 14. *in pr.* ff. *de leg.* 2. vide *l. ult.* §. 1. ff. *de vulg.* 28 Aut jussus vel veneratus, seu gravatus. *Græci.* 29 Vid. *l.* 20. *supr. h. t.* 30 *Succedendi* verbum extenditur ad omnem successionem quocunque modo ea fiat. Ita vox *succedendi* communis est. 31 Vide *l.* 31. §. 2. ff. *h. t.* 32 Is cui per fideicommissum libertas data est, non est liber, sed liberi quodammodo loco; non statuliber, sed statuliberi locum obtinet. 33 Vid. *l.* 24. §. 21. ff. *h. t.* 34 Dasumaiano. *Hal.* *l.* 36. *in fin. pr.* ff. *h. t.* vid. Paul. 4. *sent.* 13. §. *ult.* 35 Vide *l.* 36. *in pr.* ff. *h. t.* 36 Adde §. 9. *infr. hic.* 37 Vid. §. 5. *infr. h. t.* 38 Vid. Leonin. *emend. lib.* 4. *cap.* 15. Ant. 39 Articulanum Senatusconsultum appellant Græci hoc Senatusconsultum. 40 Qui libertatem præstare debet. 41 Vid. *l.* 47. §. 1. *supr. h. t.* 42 Absens quis hic est, sive ex justa causa absit, sive latitet, sive præsens nolit manumittere. 43 *l.* 30. §. 5. *supr. h. t.* 44 *l.* 26. §. 1. *vers. ex ... supr.* ... 3. *in fin. C. h. t.* *l.* 22. *supr. de stat. hom.* 45 *l.* 41. §. 5. *supr.* *l.* 55. *infr. h. t.* 46 *l.* 3. *C. h. t.* 47 Adde *l.* 7. §. *ult.* *in pr. infr. de interdict. & releg.* 48 Accipit scil. ut manumitteret. *Accurs.* 49 *l.* 53. §. 1. *supr. h. t.* 50 Atqui filii subrepti actionem mater non habet. *l.* 38. *in pr. infr. de furt.* licet pater habeat. *l.* 1. *supr. de rei vind.* 51 *l.* 9. §. *ult. infr. de statulib.* 52 Nihil itaque eis imputabitur, quod usucapti sint. 53 Adde *l.* 12. *infr. ad l. Corn. de sicariis.* Posthumos exheredari non posse, hinc colligere possis: cum exheredationis causæ nominatim hodie sint inserendæ. *Nov.* 115. *c.* 3. Nemo autem sani judicii possit dicere infantem posse ingratum a matre sua vocari *l.* 33. §. 1. *C. de inoff. testam.* 54 Id est, priori parte testamenti. 55 Hæc est conditio, de qua est quæstio, an a substitutus sit repetita.

tilius

tibus sunto Mucius & Mævius: legata quæ priore [1] *testamento, quo filios & Seium [institui], reliqui, præstari volo: [hoc est] & a sequentibus heredibus.* deinde codicillis ita cavit, *Lucius Titius heredibus primis & substitutis salutem: peto, ut ea, quæ testamento cavi, legavi, & ea quæ codicillis cavero, legavero, præstetis.* Quæro, cum liberi Lucio Titio nati non sint, an Sticho & Pamphilo & Eroti & Diphilo servis confestim fideicommissa libertas præstari debeat? Marcellus respondit, conditionem, quæ libertati eorum de quibus quæreretur, si filii heredes extitissent, apposita esset, repetitam [2] non videri: ideoque confestim libertatem præstandam esse & a primis & a substitutis heredibus. nam, ut supra scriptum est, petiit, ut quæ testamento cavisset, præstarentur: cavit autem de libertate eorum servorum: atquin sub conditione cavit; & si alterius generis conditio esset, exspectanda esset. sed non est verisimile, ut hoc in ista conditione cogitaverit, cum fidei substitutorum committeret; & admitti ad hereditatem non possent, si impleretur conditio.

TIT. VI.
DE ADEMPTIONE LIBERTATIS [3].

Si libertas lege adimatur.

1. TERENTIUS CLEMENS lib. 18. ad Legem Juliam & Papiam.

CUm libertas Lege [4] adimatur [5], aut [6] pro non data haberi [7] debeat [8], aut certe perinde observari, ac si a testatore adempta esset.

TIT. VII.
DE [9] STATULIBERIS [10].

Definitio. 1. De conditione expressa, & vi ipsa.

1. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

STatuliber est, qui statutam & destinatam in [11] tempus vel conditionem libertatem habet [12]. §. 1. Fiunt [autem] statuliberi vel conditione expressa, vel vi ipsa. † Conditione expressa quid [13] est, manifestum est. † Vi ipsa, cum creditoris [14] fraudandi causa manumittuntur. nam dum incertum est, an creditor jure suo utatur [15], interim statuliberi sunt: quoniam fraus cum effecto [16] in Leg. Ælia Sentia accipitur.

De alienatione, usucapione, manumissione. De hereditatis aditione. 1. De tabulis pupillaribus. 2. De servo cum libertate instituto ex parte, 3. Vel substituto.

2. ULPIANUS lib. 4. ad Sabinum.

QUi statuliberi causam [17] apprehendit, in [18] ea conditione est, ut sive tradatur, salva spe libertatis alienetur; sive usucapiatur, cum sua causa [19] usucapiatur; sive manumittatur, non perdat spem orcini liberti. Sed statuliberi causam non prius servus nanciscitur, nisi adita vel ab uno ex institutis hereditate. Cæterum ante aditionem sive tradetur [20], sive usucapietur, sive manumittetur, spes statæ [21] libertatis intercidit. §. 1. Sed si impuberis [22] tabulis libertas servo sit adscripta, an vivo pupillo, post aditionem videlicet hereditatis patris, statuliber sit? Cassius negat: Julianus contra existimat; quæ sententia verior [23] habetur. §. 2. Plus scripsit Julianus, & si legatus sit servus ab herede patris, liber esse jussus in pupillaribus tabulis, prævalere libertatis dationem. §. 3. Si primis [24] tabulis sub conditione servus cum libertate ex parte dimidia heres sit institutus, an statuliberi causam obtineat, ut adeunte coherede cum sua causa usucapiatur? cum a semetipso acceperit libertatem, non potest statuliberi causam obtinere. † Plane [25] si conditio hereditatis deficiat, quo casu secundum Julianum [vel] libertatem apiscitur [26], dicendum est, statuliberi causam obtinere, eo quod non a semetipso, sed a coherede accepisse libertatem creditur. §. 4. Quocunque gradu pupillo [27] servus cum libertate substitutus sit, necessarii causam obtinet [28]: quæ sententia utilitatis [29] causa recepta est, & a nobis probatur. Celsus quoque putat lib. xv, cum libertate substitutum statuliberi causam obtinere.

De conditione implenda. 1. De conditione danli heredi. Si heres statuliberum impediat, quo minus impleat conditionem. 5. Si statuliber minus, 6. Vel plus dederit, quam jussus sit. 7. De venditione statuliberi. 8. De operis. 9. De nummis surreptis, vel redactis ex re surrepta. 10. De conditione implenda. 11. De aditione dilata. 12. De conditione, cum decem dare poterit. 13. De eo quod annua, bima, trima die dandum est. 15. De conditione, si quinquennio heredi servierit. 16. De conditione, si tres pepererit. 17. De venditione statuliberi jussi heredi servire.

3. IDEM lib. 27. ad Sabinum.

STatuliberos [30] conditioni [31] parere oportet, si [32] nemo eos impediat, & sit conditio possibilis [33]. §. 1. Sed si in heredis persona jussus sit parere conditioni, quid dici debeat? Si quidem paruit conditioni, statim liber est, etiam [34] invito herede. quod si [35] non patitur heres pareri, puta offert [36] decem, quæ dare jussus erat, proculdubio liber est: quia [37] per heredem stare videtur, quominus conditionem impleat. Et parvi refert, de [38] peculio ei offerat, an ab alio accepta: receptum est enim, ut servus [39] peculiares quoque nummos dando perveniat ad libertatem, sive ipse heredi, sive alii dare jussus est.

§. 2. Inde quæritur, si forte debeatur pecunia huic servo vel ab herede, quod in domini rationem plus erogaverat [40], vel ab extraneo, nec velit heres debitorem convenire, vel statulibero solvere pecuniam: an debeat ad libertatem pervenire, quasi moram per heredem patiatur? Et aut legatum huic statulibero fuit peculium, aut non. Si legatum peculium fuit: Servius scribit, moram eum libertatis passum ob hoc ipsum, quod ei aliquid ex ratione dominica deberetur, nec ei ab herede præstaretur: quam sententiam & Labeo probat. † Idem Servius probat, & si in eo moram [41] faciat heres, quod nolit exigere a debitoribus: nam perventurum ad libertatem ait. mihi quoque videtur verum, quod Servius ait. Cum igitur veram putemus sententiam Servii: videamus, an etsi non fuerit prælegatum peculium servo, idem debeat dici. constat enim statuliberum de [42] peculio posse dare, vel ipsi heredi jussum, vel alii. & si [43] eum dare impediat, perveniet statuliber ad libertatem. † Denique etiam remedii [44] loco hoc monstratur domino statuliberi, ut eum extraneo jussum dare prohibeat, ne & nummos perdat cum statulibero: proinde defendi potest, etsi non vult exigere, vel ipse solvere, ut hic habeat, unde conditioni pareat, libertatem competere: & ita Cassius quoque scribit. §. 3. Non solum autem, si dare jussum [45] [dare] prohibeat, statuliber ad libertatem pervenit: verum etiam si ascendere Capitolium [46] jussum, ascendere vetet; item si Capuæ dare jussum, Capuam [47] ire prohibeat. nam, qui prohibet servum proficisci, intelligendus est impedire magis velle libertatem, quam operis servi uti. §. 4. Sed & si jussum coheredi dare, non patiatur unus ex heredibus dare, æque liber erit: sed is, cui jussus erat dare, & liber esse, familiæ erciscundæ judicio ab eo, qui impedit, consequetur, quod sua intererat, prohibitum statuliberum non esse. §. 5. *Si decem jussus dare & liber esse*, quinque det: [non [48]] pervenit ad libertatem, nisi [49] totum det [50]. interim igitur vindicare quinque nummos dominus eorum potest. sed si residuum fuerit solutum, tunc etiam id alienatum, cujus ante dominium non erat translatum. ita pendebit præcedentis summæ alienatio: sic tamen, ut non [51] retro nummi fiant accipientis, sed tunc cum residua summa fuerit [ex] soluta. §. 6. Si plus quam jussus erat, dederit statuliber (puta decem jussus dare, viginti dedit): sive numeravit, sive in sacculo [52] dedit, pervenit ad libertatem, & superfluum potest repetere. §. 7. Si quis servum jussum decem dare & liberum esse, vendiderit sine [53] peculio: utrum statim liber sit, quasi prohibitus videatur de peculio dare, hoc ipso, quod sine peculio distractus [est]; an vero, cum fuerit prohibitus peculium tangere? Et puto, tunc demum liberum fore, cum volens dare prohibeatur: non statim ubi veniit. §. 8. Si quis servum jussum *decem dare & liberum esse*, operari prohibeat; vel si, quod ex operis suis meret, abstulerit ei heres; vel si quod ex mercedibus suis coëgit, heredi dederit: an ad libertatem perveniat? & puto si quidem ex operis dederit, vel [54] undecunque dederit, ad libertatem perventurum. Quod si prohibeatur operari, non [55] fore liberum: quia operari domino debet [56]. Plane si ei ablata fuerit pecunia ex operis collecta, liberum fore arbitror: quia de peculio dare prohibetur. sane si testator, vel ex operis ut det, jussit; prohibitum operari, ad libertatem perventurum non dubito.

§. 9. Sed & si argento [57] subtracto, vel rebus aliis distractis, nummos corrasos [58] dederit: perveniet ad libertatem. quamvis si nummos subtractos dedisset, ad libertatem non perveniret: nec enim videtur dedisse, sed [59] magis reddidisse. sed nec si aliis subripuerit nummos, & heredi dederit, ad libertatem perveniet: quia avelli nummi ei qui accipit, possunt. † Plane si sic consumpti fuerint, ut nullo casu avelli possint, competet libertas. §. 10. Non solum autem si heres moram facit libertati, sed & si [60] tutor [vel curator], vel procurator, vel [61] alius quivis, in cujus persona conditioni parendum est, libertatem competere dicemus: & sane hoc jure [62] utimur [63] in statulibero, ut sufficiat [64], per eum non stare, quominus conditioni pareat.

§. 11. Si quis heredi *in diebus triginta proximis mortis testatoris dare jussus fuerit*, deinde heres tardius [65] adierit: Trebatius & Labeo, si sine dolo malo tardius adierit [66], dantem eum intra dies triginta aditæ hereditatis, ad libertatem pervenire. quæ sententia vera est. Sed quid, si data opera traxit? an ob id statim, [ut] adita est hereditas, ad libertatem perveniat? quid enim, si tunc habuit: post aditam habere desiit? sed & hic expleta videtur conditio: quoniam per eum non steterit, quominus impleatur. §. 12. Si quis sic acceperit libertatem,

1 Id est, prima parte testamenti. 2 Repetitum non intelligitur, quod repetitum vitiaret. *Bart.* vide *l.* 113. *§. pen. ff. de leg.* 1. *& l.* 89. *in pr. ff. de cond. & demonstr.*
3 Sicut libertas dari, ita & adimi tam testamento, quam codicillis testamento confirmatis potest: ut tamen eodem modo adimatur, quo data est. Ulp. *t.* 2. *in fin.* adde *l.* 50. *supr. tit. prox. & tit. Instit. de adempt. legat.* 2. *Instit.* 21. 4 Propter impedimentum juris. 5 Lege *adimitur.* 6 Libertas testamento relicta, quæ Lege adimitur, vel pro non data habetur, vel a testatore adempta videtur. 7 Haberi debet.
8 Lege: *debet, debet id certe.*
9 Ulp. 2. statuliberi, *οἱ ὑπὸ αἵρεσιν ἐλευθερωθῆναι ὁρισθέντες.* 48. *Eclog.* 9. *c.* 25.
10 Quid sit statuliber, vide *l.* 1. *ff. h. t.* Goth. Adde Duaren. *ad tit. ff. Si ex noxali causa.* Revard. *lib.* 2. *var. cap.* 11. Hotoman. *lib.* 2. *respons. amicabil. c.* 37. Ans. 11 Id est, ex tempore, vide *l.* 17. *ff. de manumiss. test.* 12 Id est, cui relicta est directa libertas in diem vel conditionem certam. *l.* 69. *§.* 2. *ff. de evict.* Ulp. 2. §. 1. hinc conditio proposita, Festus *l. ult. ff. de cond. & demonstr. προκειμένη*, *l.* 7. *ff. de excusat.* aliud est statim liber. statuliber est ex die & conditione. 13 Quid sit, manifestum &c. 14 Vide *l.* 23. *ff. qui & a quib.* 15 Adserens libertates in fraudem datas: vel sic eas impediens. *l.* 16. *§. ult. ff. qui & a quib.* 16 Effectu, *vulg. Hal.* 17 Id est, qui in diem vel sub conditione manumittitur. 18 Vid. *l.* 24. *§. quoties.* 21. *ff. de fideicomm. libert.*
19 Statuliber, seu alienetur ab herede, seu suscipiatur ab aliquo, libertatis conditionem secum trahit. Ulpian. 2. §. 2. 20 *Lege in præsenti*, traditur, usucapitur, manumittitur.
21 Statutæ. 22 Vide *§. fin. ff. l.* 36. *ff. h. t.* 23 Cur? Aditione hereditatis tabulæ pupillares & omnia eis adsumpta convalescunt. *l.* 2. *§.* 1. *ff. de vulg.* 24 De primis & secundis tabulis dixi ad *l.* 11. *ff. testamenta quemadm. aperiantur.* 25 Vide *l.* 14. *ff. de man. test.* 26 *Apiscendi* verbum frequens in his Pandectis. Plautus in *Rudente. Qui hac litem apisci postulat perjurio.* 27 *§.* 1. *ff. h. t.* 28 Vid. Emanuel Zoares *lib.* 1. *observ. c.* 35. Mod. 29 Vide quædam ad hunc locum apud Cujac. 9. *obs.* 17. *in pr.*
30 *l.* 61. *§. pen. in fin. supr. de manumiss. test.* 31 Cur? sub qua libertas eis est relicta.
32 Vide *l.* 20. *§.* 3. *infr. h. t.* 33 Impossibili conditioni parere nemo cogitur.
34 *l.* 13. *C. de test. man. l.* 7. *l.* 32. *C. de lib. caus.* 35 Dixi ad Ulp. 36 Heredi.
37 Vide *l.* 20. *ff. h. t.* 38 Statuliber cui data directo libertas est sub conditione dandi decem, dare ea decem potest de peculio, si quod habuit apud testatorem a testatore concessum conditionis implendæ causa, *ut hic. & l.* 3. *in fin. supr. de cond. caus. data.* Quod benigne receptum est, & probatum Jurisperitis, ut statuliber ex eo peculio dando, quasi ex suo patrimonio, suave pecunia perveniat ad libertatem, conjectura facta voluntatis domini, quasi voluerit dominus, ut & ea decem posset dare ex peculio suo tacite. *l.* 17. *infr. h. t. l. in bello.* 12. *§.* 11. *infr. de captivis.* 39 Vide *l.* 13. *§.* 1. *in fin. ff. h. t.* vid. *l.* 20. *in fin. supr. famil. ercisc. l.* 3. *in fin. supr. de cond. caus. data.* 40 Erogaverit. *Hal.* 41 Si per heredem factum sit, quominus statuliber conditioni pareat, perinde fit liber, atque si conditio expleta fuisset. Ulp. 2. §. 3. 42 *§.* 1. *supr. h. t.*
43 Vide *l.* 20. *§.* 5. *infr. h. t.* 44 Remedium hic idem quod cautio, cautela, seu prudens consilium. *l.* 66. *in fin. supr. de jur. dot.* 45 *d. l.* 20. *§* 3. *infr. h. t.*
46 Vid. *l.* 4. *§.* 7. *infr. h. t.* 47 *l.* 20. *§.* 5. *ff. h. t.* 48 *l.* 20 *§.* 5 *ff. h. t.* quinque det, ad libertatem non pervenit. *Hal.* 49 Vide *l.* 6. *C. de distract. pign.*
50 Imo, ut totum non det, pervenire ad libertatem potest. *l.* 4. *§.* 6. *ff. h. t.* 51 Cur non fient retro nummi accipientis ad exemplum & ad instar ratihabitionis? *l.* 7. *C. ad SC. Maced.* 52 Rationes non reddit, qui reliqua tantum offert in sacculo & folle. *l.* 82. *ff. de cond. & demonst.* Jussus tamen dare viginti, liberatur, moramque evitat, periculumque transfert rei in creditorem, etiamsi pecuniam ei offerat in folle, *ut hic.* Distat igitur conditio pecuniæ dandæ, a rationum reddendarum conditione. adde aliam differentiam ex *l.* 5. *in fin. ff. h. t.* 53 Quod semper intelligitur. *l.* 29. *supr. de contr. empt.*
54 Vide *l.* 35. *in pr. infr. h. t.* 55 Atqui per eum non stat. *§.* 10. *infr. h. t.*
56 Ut uxori, viro. *l.* 48. *supr. de operis libert.* 57 *l.* 17. *in fin. ff. h. t.* 58 48. *Eclog.* 9. *c.* 7. 59 Differentia dandi & reddendi. 60 Conditio libertatis, si heredi rationes reddiderit, utilitatis causa pro impleta habetur, si per tutorem, curatorem, procuratorem, aliumve, in cujus persona parendum est conditioni, stet quominus ei pareatur. 61 Dixi ad Ulpian. 2. §. 6. 62 Hoc jus commune dicitur. *l. jure.* 24. *l. cum pupillus.* 78. *ff. de condit. & demonstr.* 63 Non passim tamen. vide *§.* 8. *vers quod si prohibeatur. supr. h. t.* 64 *l.* 38. *ff. h. t.* 65 Atque ita statuliber impeditus sit. *Goth.* Ex hoc §. inferunt Gloss. & Bart. quod inventarium intra 30. dies a morte testatoris fieri debeat. Rom. *consil.* 28. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2. *cas.* 32. *n.* 8. Ans.
66 A die scientiæ currit mora. vid. Bart. *cons.* 230.

Cum decem dare poterit, liber esto: Trebatius ait, licet habuerit decem, vel idoneus fuerit ad acquirendum & conservandum peculium, tamen non alias ad libertatem perventurum, nisi dederit, aut per eum non steterit, quominus det [1]. quæ sententia vera est. §. 13. Stichus, *annua, bima, trima die denos aureos heredi si dederit*, liber esse jussus est: si prima pensione stetit per heredem, quominus acciperet decem, expectandam esse trimam pensionem, placet; quia & [2] tempus adjectum est, & adhuc supersunt duæ pensiones. Sed si eadem decem sola habeat, quæ obtulit ad primam pensionem: an etiam ad sequentem quoque prosit, si offerat: & an & ad tertiam, si sequens pensio non sit accepta? Et puto, sufficere hæc eadem, & pœnitentiæ heredi locum non esse: quod & Pomponius probat. §. 14. Quid, si servus, *qui annua, bima, trima die* [3] *jussus est dena dare*, tota simul offerat heredi, non expectata die? vel decem primo anno datis, secundo anno viginti obtulit? Benignius est, eum in libertatem pervenire: cum utriusque providentia infertur, & servi, quatenus maturius in libertatem perveniat; & heredis, quatenus dilatione interempta illico accipiat, quod post tempus consequi poterit. §. 15. Si ita sit libertas servo data, *si quinquennio heredi servierit*, deinde eum heres manumiserit: statim [4] liber [5] fit [6]: quasi per eum sit effectum, quominus ei serviat. quamvis si non pateretur eum sibi servire, non statim perveniret, quam si quinquennium præteriisset. ratio hujus rei evidens est: manumissus enim amplius servire non potest: at is, quem quis non patitur sibi servire, postea pati potest intra quinquennii tempus. Atquin jam quinquennio ei servire non potest: sed vel [7] minus potest. §. 16. Item Julianus lib. XVI. Digestorum scripsit: Si Arethusæ libertas ita sit data, *si tres servos pepererit*, & per heredem steterit [8] quominus pepererit (puta quod ei medicamentum dedisset, ne conciperet): statim liberam futuram esse. quid enim expectamus? Idemque [&] si egisset heres, ut abortum faceret: quia & uno utero potuit [9] tres edere. §. 17. Item si heredi servire jussum statuliberum heres vendidit & tradidit, credo statim ad libertatem pervenire.

De absentia heredis, cui dare oportet. 1. De prolixitate temporis & difficultate conditionis. 2. De morte ejus cui jussus est statuliber anno servire. 3. De decem duobus dandis. 4. De conditione, si per triennium servierit, vel operas dederit. *5. Annus, quo statuliber servire jussus est, quomodo accipitur. 6. De solutione per partes. 7. De conditione*, si Titius Capitolium ascenderit. *8. Annus quo statuliber servire jussus est, quomodo accipitur.*

4. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

CUm heres Reipublicæ causa abesset, & pecuniam statuliber haberet: vel exspectari eum debere, donec redeat is, cui dare debet, vel deponere in ædem pecuniam consignatam oportet: quo subsecuto, statim ad libertatem pervenit. §. 1. Non [10] est statuliber, cui libertas in [11] tam longum tempus collata est, ut eo tempore is, qui manumissus est, vivere non possit [12]: aut si tam difficilem, imo pene impossibilem conditionem adjecerit, ut aliunde ea libertas obtingere non possit: *veluti* [13] *si heredi millies* [14] *dedisset*: aut [15], *cum moreretur, liberum esse jussisset*. sic enim libertas inutiliter [16] datur: & ita Julianus scribit: quia nec animus dandæ libertatis est. §. 2. *Servire Titio anno, & liber esse jussus*, Titio mortuo non statim liber fiet, sed cum annus transierit: quod videtur non tantum sub conditione, sed etiam ex tempore data libertas. etenim absurdum est, maturius eum liberum fieri, cum conditionem non implet, quam futurus foret, si eam expleret. §. 3. *Si duobus* [17] *decem datis*, liber esse jussus sit, & unus quinque accipere [18] noluerit: melius est dicere posse eum eadem quinque alteri offerentem ad libertatem pervenire. §. 4. *Stichus, si Titio per triennium servierit*, vel, *Si illi centum operas dederit, liber esto*: constat hoc modo libertatem utiliter dari posse. nam & alienus servus servire nobis potest, sicuti liber [19], & multo magis operas dare. nisi testator servitutis appellatione dominium magis, quam operam intellexit: ideoque, si prohibet heres Titio servire, pervenit ad libertatem. §. 5. *Stichus, si heredi meo anno servierit, liber esto.* Quærendum est, annus quomodo accipi debeat: an qui ex continuis diebus trecentis [20] sexaginta quinque constet; an quibuslibet [21]? Sed superius [22] magis intelligendum Pomponius scribit. Sed etsi quibusdam diebus aut valetudo, aut alia justa causa impedimento fuerit, quo minus serviat: & hi anno imputandi sunt. servire enim nobis intelliguntur etiam hi, quos curamus ægros, qui cupientes servire, propter adversam valetudinem impediuntur. §. 6. Item si *decem heredi dare* jussus fuerit: heres etiam per partes accipere, favore libertatis cogendus [23] est [24]. §. 7. Ita liber esse jussus, *Si Titius Capitolium* [25] *ascenderit*: si Titius nolit ascendere, impedietur libertas. Idemque juris est in similibus causis & conditionibus. §. 8. Item Cassius ait ei, *qui servire jussus est anno* [26], illud tempus, quo in fuga sit vel in controversia, pro libertate non procedere [27].

De rationibus reddendis. 1. De pecunia danda.

5. POMPONIUS lib. 8. ad Sabinum.

STatuliber *rationem reddere jussus*, reliquum quod apparet, solvit; de eo [28] quod obscurius [29] est, satisdare paratus est [30]: Neratius & Aristo recte putant liberum fore, ne multi ad libertatem pervenire non possint, incerta [31] causa rationis, & genere negotii hujusmodi. §. 1. Statuliber, qui non rationes reddere, sed [32] pecuniam jussus est dare: numerare [33] debet, non fidejussorem dare.

De pœna capitali. 1. De captivitate. 3. De emptore, eove ad quem alio jure dominium statuliberi transiit. 4. De jusso dare filiofamilias heredi. 5. De emptore statuliberi.

6. ULPIANUS lib. 27. ad Sabinum.

SI statulibera serva pœnæ facta sit [34], & post damnationem statutæ libertatis conditio extiterit: quamvis ipsi statuliberæ nihil proficiat, partui tamen proficere oporteat: ut perinde liber nascatur, atque si mater damnata non esset. §. 1. Quid tamen, si qua conceperit in servitute, deinde ab hostibus capta peperit ibi post existentem conditionem: an liberum pariat? Et interim quidem quin servus hostium sit, nequaquam dubium est. sed verius est, postliminio eum liberum fieri: quia, si mater in civitate esset, liber nasceretur. §. 2. Plane si [35] apud hostes eum concepisset, & post existentem conditionem edidisset; benignius dicetur, competere ei postliminium, & liberum eum esse. §. 3. Statuliber parendo conditioni in persona emptoris pervenit ad libertatem. Et sciendum, hoc ad statuliberos omnis [36] sexus pertinere.

† Non solum autem si venerit [37] hæc conditio, ad [38] eum transit, qui emit: verum etiam ad omnes, quicunque quoquo jure dominium in statulibero nacti sunt. sive igitur legatus sit tibi ab herede statuliber, sive adjudicatus, sive usucaptus a te, sive traditus, vel aliquo jure tuus factus: sine dubio dicemus, parere conditioni in persona tua posse.

† Sed & in heredem emptoris idem dicitur. §. 4. Si filiusfamilias heres sit institutus, & statuliber filio dare jussus est & liber esse: sive filio, sive patri dando, pervenit ad libertatem. quia & ad patrem hereditatis emolumentum pervenit. † Sed & si post mortem filii, patri dederit [39], quasi heredis heredi: liber erit. Nam & si quis extraneo dare jussus sit, & liber esse, deinde [hic] heredi heres extiterit, non quasi in extranei persona, sed quasi in heredis, conditioni parebit. §. 5. Statuliber decem dare jussus & liber esse, si quinque datis distractus sit, residua [40] quinque emptori dabit. §. 6. Si servus tuus statuliberum emerit, tibi datur quod heredibus dare jussus est. sed & si tuo servo dederit, si modo is eum peculiari nomine emit neque ei tu peculium ademisti: puto liberum fore: scilicet ut eo [41] modo tibi dedisse intelligatur, perinde atque si tua voluntate cuivis alii tuorum servorum dedisset. §. 7. Si quis non dare decem, [liber esse]; sed *rationibus redditis* [42] liber esse jussus sit: an ad emptorem hæc conditio transeat, videamus. Et alias sciendum est, eas [43] demum conditiones ad emptorem transire, quæ sunt in dando. cæterum [44], quæ sunt in faciendo, non transeunt: utputa si filium ejus literas edocuerit: hæ enim personis eorum [45] cohærent, quibus adscribantur. † *Rationum* autem *reddendarum conditio*, quod ad reliqua quidem attinet, in danda pecunia consistit, quod autem ad ipsa volumina rationum tradenda, percontandasque & examinandas rationes, & [in] dispungendas [46] atque excutiendas, factum habet. † Numquid ergo, reliqua quidem & emptori dando perveniat ad libertatem: cætera in persona heredis consistant? Puto igitur, & ad emptorem reliquorum solutionem transmitti: sic fiet, ut dividatur conditio: & ita Pomponius lib. VIII. ex Sabino scripsit.

De alienatione usufructus.

7. PAULUS [lib. 5. ad Sabinum].

USusfructus [47] alienatio conditionem statuliberi secum non [48] trahit.

De jusso dare, non adjecto cui. 1. Si partes suas quisque heredum diversis ementibus vendiderit.

8. POMPONIUS [lib. 8. ad Sabinum].

ITa liber esse jussus, *Si decem dederit, liber esto: heredi* [49] dare debet. nam qui non habet cui det [50], heredi dando, ad libertatem pervenit. §. 1. Si partes suas quisque heredum diversis ementibus vendiderit: quas portiones heredibus dare statuliber debuit [51], easdem dabit emptoribus. Labeo autem ait, si nomina duntaxat heredum in testamento posita sint, viriles [52] partes eis dandas: si vero ita, *Si heredibus dedit*, hereditarias.

1 Adde *l.* 23. *in f.* §. *de recept. qui arbitr.* 2 §. 15. J. *h. t.* adde *l.* 20. §. 5. J. *h. t.* 3 Id est, trinis pensionibus. 4 *l. un.* §. 3. *C. de Latina libertate tollenda.* 5 Etiamsi non servierit quinquennio. 6 Imo non fit: nec enim contra defuncti voluntatem libertas est præstanda. *l.* 31. §. 1. *supr. ad SC. Trebell.* 7 Id est, potest saltem aliquot annis vel mensibus vel diebus servire. 8 §. 13. S. *h. t.* 9 Tres uno utero edi possunt. *l.* 3. §. *r. de statu homin.* & *l.* 3. *supr. si pars hereditatis petatur.* & plures. *l.* 36. J. *de solutionib.* 10 Vide Anton. Fab. 6. *conject.* 12. 11 Vide *l.* 17. *in princ. supr. de manum. test.* 12 Adde *l.* 9. *in fin. l. ult. in pr.* [illegible] *de manum. test.* 13 Hæc conditio non modo difficilis, sed pene impossibilis. de qua paulo ante. 14 Flor. autem mille. mille. Hal. & male: nam legimus sub hac conditione, *Si decem millia heredi dederit*, libertatem relinqui, apud Ulpian. 2. §. 4. & [illegible] conditio, *Si mille dederit.* Millies ergo legendum: est enim ea summa ditissimi hominis patrimonium, continens decies centena millia nummorum, vel ex Budæi æstimatione, vicies quinquies centena millia aureorum nummorum, quibus hodie utimur. vide August. 2. *emend.* 6. *in fin.* sed ecce [illegible] ex magni Jurisconsulti observationibus, 21. *cap.* 39. Cujacii, inquam, hoc addere, [illegible] male hunc locum interpretari hoc modo, *si heredi centum myriadas nummum dederit*, & pejus Dorotheum, *si chiliadas.* Nam chiliades sunt inferiores myriadibus: & illa, *si centum myriadas*, non est adeo difficilis: quippe cum centum myriades efficiant duntaxat decies centena millia; sicut ducentæ vicies centena millia; & trecentæ in Constitutione Græca Justiniani, de confirmatione Digestorum, tricies centena millia, id est, ut vulgo loquuntur, tres milliones. & retro igitur ducentæ, duos milliones, centum vero, unum millionem. At millies efficiunt myria myriadum, sive decem millia myriadum: quæ vulgus his notis exprimit, 100000000; & his verbis, centum milliones. 15 Hic [illegible] nullam libertati conditionem adjicit, sed ipsam tantum libertatem differt in tempus post mortem, quo vivere non possit. Sed cum hac lege duæ rejectiones proponantur quarum una sit, si *millies dederit*, hoc est, non modo difficilis, sed pene impossibilis: altera in tam longum tempus collata, ut eo tempore manumissus non possit vivere, [illegible] fuerit, si hic legerimus, aut M. annorum erit, id est, cum mille annorum erit. Nam hac ratione utraque formula habituri sumus conditiones pene impossibiles: unam, si millies heredi dederit, alteram in longissimum tempus protractam, hoc modo, cum mille annorum erit. 16 Atqui hujusmodi conditio pro non scripta habetur. §. 10. *Inst. de her. inst.* 17 Id est, sub hac conditione, si duobus decem dederit.

18 Vide *l.* 20. §. 3. J. *h. t.* 19 Nam servire, est facti: servum esse, juris. 20 Annus 365. diebus constat, *l.* 51. §. 2. *supr. ad leg. Aquil. l.* 98. *in pr. infr. de verb. sign.* & *l.* 134. *eod.* vid. Sueton. *in Jul. Cæsare c.* 40. vid. Forner. *ad l.* 98. Goth. Adde Alb. Gentil. *tr. de divers. temp. appellat. c.* 3. & *c.* 4. *in fin.* Ans. 21 An qui bissexto? *vulg.* 22 Id est, annus hic accipiendus est constans 365. diebus continuis. 23 Atque ita fiet liber. 48. *Eclog.* 7. *c.* 5. *in fin.* 24 Imo non est cogendus. *arg. l.* 3. §. 5. *supr. l.* 18. J. *h. t.* 25 Adde *l.* 3. §. 3. *supr. h. t.* 26 *l.* 14. §. 1. *l.* 39. §. 3. J. *h. t. l.* 38. *in fin.* J. *de liber. caus.* 27 48. *Eclog.* 5. *c.* 5. 28 *l.* 1. §. 11. *supr. de coll. bon.* 29 De quo dubitatur. 30 Obscuritas rationis non impedit libertatem: si statuliber paratus est pro his satisdare. *l.* 34. *in fin.* J. *h. t. l.* 82. *supr. de cond. & demonstr. l.* 1. §. 11. *in fin. supr. de coll. l.* 1. *C. de procur.* 31 Inserta causa, ratione & genere. *Hal.* 32 Rationum reddendarum & pecuniæ dandæ conditiones inter se differunt: Qui *pecuniam debet*, numerare debet, non fidejussorem dare: *Qui rationes reddere*, aliquando implesse videtur conditionem, & fit liber, si de eo quod est in rationibus obscurius, aut liquidum minus, paratus sit fidejussorem dare, ne alioquin cohibeatur occasio perveniendi ad libertatem incerta existente causa rationis & genere negotii ejusmodi, & ut Græci interpretantur, διὰ τὸ ἄδηλον τῶν οἰκείων λογισμῶν καὶ τὸ γένος τῆς διοικήσεως αὐτῶν adde aliam differentiam ex *l.* 3. §. 6. *supr. h. t.* 33 Pecuniam non dat, qui eam non numerat, sed dat fidejussorem. 34 Hodie nemo fit pœnæ servus. *Novell.* 22. *c.* 8. 35 Si hæc apud, *vulg.* vide *l.* 9. J. *de captivis.* 36 Id est, non solum ad masculos, sed etiam ad fœminas. 37 Evenerit. *Haloand.* 38 Vid. *l.* 8. §. 1. J. *h. t.* 39 Vid. *l.* 34. *in pr.* J. *h. t.* 40 Adde *l.* 32. J. *h. t.* 41 Vide *l.* 15. *in fin.* J. *h. t.* 42 Ablativi absoluti conditionem faciunt. 43 Conditiones personæ cohærentes ad alium non transeunt. Personæ autem cohærent, quæ in faciendo consistunt, *ut hic.* 44 Conditionum dandi & faciendi differentia. Illæ ad emptorem transeunt, non hæ. 45 *l. un.* §. 9. & §. 10. *C. de caducis tollendis.* 46 Dispungere est conferre accepta & data. *l.* 56. *infr. de verb. sign.* 47 Ususfructus solus si in statulibero fuerit alienatus, ad emptorem ususfructus conditio non transfertur. *Græci.* 48 Imo trahere videtur. vide Ulp. 2. §. 3. 49 *l.* 22. *infr. h. t.* 50 *d. l.* 22. *l.* 4. §. 6. *supr. de fideic. libert.* 51 *l.* 6. §. 3. *supr. h. t. l.* 27. *l.* 34. *in pr. infr. h. t.* 52 Imo hereditarias. *l.* 12. *infr. h. t.*

De jure ſtatuliberi. De noxæ deditione. 1. De venditione ſtatuliberi. 2. De noxæ deditione. 3. De aditione hereditatis. De uſucapione.

9. ULPIANUS [lib. 28. ad Sabinum].

STatuliberum medio [1] tempore ſervum [2] heredis eſſe, nemo eſt, qui ignorare debeat: ea propter noxæ dedi poterit. ſed deditus ſperare adhuc libertatem poterit: nec enim deditio [3] ſpem illi adimit libertatis. §. 1. Si [4] ſtatuliberum non eadem conditione [5] heres vendat [6]: cauſa ejus immutabilis eſt, & luere ſe ab [7] eo poteſt ſimili modo, ut ab herede. Si tamen ſuppreſſerit conditionem ſtatuliberi: & ex empto quidem tenetur; graviores autem etiam ſtellionatus crimen important ei, qui ſciens diſſimulata [8] conditione ſtatutæ libertatis, ſimpliciter eum vendiderit. §. 2. Illud tractatum eſt, an liberatio contingat ei, qui noxæ dederit ſtatuliberum? Et Octavenus putabat liberari: & idem dicebat, & ſi ex [9] ſtipulatu Stichum deberet [10], eumque ſtatuliberum ſolviſſet. nam & ſi ante ſolutionem ad libertatem perveniſſet, extingueretur obligatio tota: ea enim in obligatione conſiſtere, quæ pecunia lui præſtarique poſſunt: libertas autem pecunia lui non poteſt, nec reparari poteſt. quæ ſententia mihi videtur vera. §. 3. Statuliberi conditio ita demum immutabilis eſt, ſi adita hereditas fuerit: cæterum ante [11] aditam hereditatem in propriam uſucapitur ſervitutem, libertatiſque ſpes infringitur: ſed adita poſtea hereditate, ſpes libertatis, favore ſui, redintegrabitur [12].

De venditione ſtatuliberi, & mendacio venditoris.

10. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI decem dare juſſum heres [13] vendiderit & tradiderit; dixeritque adſcriptum libertati, *ſi viginti dediſſet*: ex empto erit actio cum venditore. aut ſi dupla promiſſa eſt, ob evictionem duntaxat duplæ repetitio erit: ex empto ob mendacium [14].

De pecunia ab herede donata ſtatulibero.

11. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SI heres pecuniam donaſſet ſtatulibero, *ut* [15] *ſibi eam daret & liber eſſet*: non fieri liberum Ariſto ait. ſed ſi in plenum ei donaſſet, fieri liberum.

12. JULIANUS lib. 7. Digeſtorum.

SI quis teſtamento libertatem acceperit ſub conditione, *ſi rationem dederit*: debet pro [16] hereditaria parte heredibus reliqua ſolvere [17], etiamſi nomina quorundam heredum ſint in conditione poſita.

De conditione ſi heres teſtamento ſuo non manumiſerit. *1. De nummis peculiaribus. 2. De rationibus reddendis a duobus. 3. De jurejurando. 4. De ſervo heredis. 5. De ademptione conditionali.*

13. IDEM lib. 43. Digeſtorum.

SI quis ita libertatem dediſſet, *Stichus, ſi eum heres meus teſtamento ſuo non manumiſerit, liber eſto* [18], ſecundum voluntatem defuncti hoc ſignificari videtur: ſi teſtamento ſuo heres non adſcripſerit ei libertatem. quare ſi quidem heres libertatem ſervo teſtamento ſuo dederit, defectus conditione videbitur: ſi non dederit [19], impleta conditione ultimo vitæ tempore heredis ad libertatem perveniet. §. 1. Servus communis liber eſſe juſſus ita, *ſi decem dederit*, ex peculio dare poteſt [quod [20]] quocunque modo adquiſitum habuerit: nec refert, apud heredem id, an apud ſocium fuerit; & heredi [21], an extraneo dare juſſus ſit. nam per omnia cauſæ ſtatuliberi applicantur [22], qui conditionis implendæ gratia alienare [23] peculiares nummos poteſt. §. 2. Si duo ſervi *rationibus redditis* liberi eſſe juſſi fuerint, & ſeparatim rationes geſſerint: non [24] dubie ſeparatim quoque conditioni parere poterunt. † Sed ſi actus eorum communiter geſtus, ita immixtus fuerit, ut ſeparari [25] non poſſit: neceſſario alter ceſſando alterius libertatem impediet: nec videbitur conditio in alterius perſona impleta, niſi id quod computatione rationum habita reliquum fuerit, aut uterque, aut alter totum ſolverit. §. 3. Qui ita liber eſſe juſſus eſt, *Si juraverit ſe Capitolium aſcenſurum*: confeſtim ut juraverit, quamvis Capitolium non aſcenderit, liber erit [26]. §. 4. Servus heredis, *rem ipſius heredis dare* juſſus & liber eſſe, ad libertatem perveniet: quia poteſt teſtator, & ſine ulla dandi conditione, heredis [27] ſervum manumitti jubere. §. 5. Hæc ſcriptura, *Stichus, cum erit* [28] *annorum triginta, liber eſto: Stichus ſi decem non dederit, liber ne eſto*, hanc vim habet: Stichus ſi decem dederit, & ad annos triginta pervenerit, liber eſto. namque ademptio libertatis vel legati ſub conditione facta, incipit [29] contrariam conditionem legato vel libertati, quæ prius data erat, injeciſſe.

De mercede pro operis data a ſtatulibero, qui decem dare debebat. 1. De fuga ſtatuliberi, qui dare operas aut ſervire debebat.

14. ALFENUS VARUS lib. 4. Digeſtorum.

SErvus, qui teſtamento domini, *cum decem heredi dediſſet*, liber eſſe juſſus erat, heredi mercedem referre pro operis ſuis ſolebat; cum ex mercede heres amplius decem recepiſſet, ſervus liberum eſſe aiebat: de ea re conſulebatur. Reſpondit, non videri liberum eſſe: non [30] enim pro libertate, ſed pro operis eam pecuniam dediſſe. nec magis ob eam rem liberum eſſe, quam ſi fundum a domino conduxiſſet, & pro fructu fundi pecuniam dediſſet. §. 1. Servus *cum* [31] *heredi annorum ſeptem operas dediſſet*, liber eſſe juſſus erat; is [32] ſervus fugerat, & annum in fuga fecerat [33]: Cum ſeptem anni præteriſſent, reſpondit non eſſe liberum: non enim fugitivum operas domino dediſſe: quare [34] niſi totidem dies, quot abfuiſſet, ſerviſſet, non fore liberum. Sed & ſi ita ſcriptum eſſet, *ut tum liber eſſet, cum ſeptem annis ſerviſſet*: potuiſſe liberum eſſe, ſi tempus fugæ reverſus ſerviſſet.

Si ſtatuliber locupletiorem fecerit hereditatem. 1. Lex venditionis de pecunia ſolvenda a ſtatulibero.

15. AFRICANUS lib. 9. [35] Quæſtionum.

MOrtuo [36] herede, ſi ſtatuliber [37] locupletiorem hereditatem tanta pecunia, quantam dare ſit juſſus, fecerit; veluti creditoribus ſolvendo, cibaria familiæ dando: ſtatim eum ad libertatem eſſe venturum exiſtimavit. §. 1. Heres, cum ſtatuliberum *decem dare* juſſum venderet, conditionem pronunciavit, & traditioni legem dixit, ut ſibi potius, quam emptori, eadem decem darentur. Quærebatur, utri eorum ſtatuliber pecuniam dando, libertatem conſequeretur? Reſpondit, heredi dare debere. † Sed ſi [talem] legem dixiſſet, *ut extraneo alicui ſtatuliber pecuniam daret*: Reſpondit, & hoc caſu conventionem valere: quia heredi videtur ſolvere, qui [38] voluntate ejus alii ſolvit.

De partu ſtatuliberæ.

16. ULPIANUS lib. 4. Regularum.

STatulibera [39] quidquid peperit, hoc ſervum heredis eſt.

De decem dandis.

17. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

SI *decem heredi* dediſſet, juſſus eſt liber eſſe; decem habet, & tantundem domino debet: dando hæc decem, non liberabitur [40]. nam quod ſtatulibero ex [41] peculio ſuo dare explendæ conditionis cauſa conceſſum eſt, ita interpretari [42] debemus, ut non etiam ex eo dare poſſit, quod extra peculium eſt. Nec me præterit hos nummos *peculiares* poſſe dici, quamvis, ſi nihil præterea ſervus habeat, peculium nullum ſit. ſed dubitari non oportet, quin hæc mens [43] fuerit [id] conſtituentium, ut quaſi ex patrimonio ſuo dandi eo nomine ſervo poteſtas eſſet: quia id [44] maxime ſine injuria dominorum [45] concedi videbatur. quod ſi ultra quis progredietur, non multum aberit, quin etiam eos nummos [46], quos domino ſubripuerit, dando, ſtatuliberum conditioni ſatisfacturum exiſtimet.

De denis triennio dandis.

18. PAULUS lib. ſingul. De libertatibus dandis.

SI triennio *dena dare* juſſus primo anno viginti obtulerit: non accipiente herede, non ſtatim liber eſt: quia etſi accepiſſet heres, nondum [47] liber eſſet [48].

De conditione, ſi filius 14. annum compleverit.

19. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

SI [49] ſervus liber eſſe juſſus ſit, & legatum ei datum, ſi filius quartumdecimum annum compleverit; & filius ante deceſſerit: libertas favore competet die veniente, legati autem conditio deficit.

De peculio legato ſtatulibero. 1. De nummis peculiaribus conditionis implendæ cauſa dandis. 2. De compenſatione. 3. De morte ejus, cui conditionis implendæ gratia dandum erat, & de herede prohibente dare. 4. Cui dare poſſit juſſus dare heredi. 5. De operis. De ſingulis aureis ſolutis. De juſſo ire Capuam. 6. De conditione, ſi heres non manumiſerit.

20. PAULUS lib. 16. ad Plautium.

SI peculium ſervo legatum ſit, qui juſſus eſt alii *dare decem, & ſic liber eſſe*; & heres eum prohibuerit [50] dare; deinde manumiſſus peculium petat ex cauſa legati: an per doli exceptionem, eam ſummam, quam daturus eſſet, deducere heres poſſit, ut ipſi [51] proſit, non manumiſſo, quod ea pecunia data non eſt: an vero indignus ſit heres, qui contra voluntatem defuncti fecit, eam pecuniam lucrari? Et cum ſervo nihil [52] abſit, libertas ei competit: invidioſum eſt heredem fraudari. §. 1. De illo quæritur, ſi invito herede det, aut neſciente: an faciat nummos accipientis? Et Julianus vere exiſtimat, ex hac cauſa conceſſam videri [53] ſtatuliberis alienationem nummorum etiam invito herede; & ideo facere eos accipientis pecuniam. §. 2. Quod ſi *heredi dare* juſſus eſt *decem*, & eam ſummam heres debeat ſervo: ſi velit ſervus eam pecuniam compenſare [54], erit liber. §. 3. Is, cui ſervus

1 Id eſt, quamdiu pendet conditio. Ulp. 2. §. 2. 2 *l.* 11. *in pr. ſupr. de legat.* 2. 3 Noxæ deditio ſpem libertatis ſtatulibero non adimit. 4 *l.* 69. §. 5. *ſupr. de evict.* 5 Sed duriore: puta ne hoc loco ſerviat: aut ne unquam manumittatur. 48. *Eclog.* 5. *c.* 22. 6 Vide *l.* 24. §. 21. ꝟ. *de fideic. libert.* 7 Vide *l.* 20. ꝟ. *de fideic. libert.* 8 *l.* 3. §. 1. ꝟ. *ſtellionatus.* 9 *l.* 51. ꝟ. *de verb. oblig.* 10 Vide *l.* 51. ꝟ. *de verb. oblig.* 11 *l.* 55. *in fin.* ꝟ. *de fideic. lib. l.* 69. §. 4. ꝟ. *de evict.* 12 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 1. *C. ſi ſervus exportandus.* 13 *l.* 42. *circa fin.* ꝟ. *de act. empt* adde *l.* 46. *in fin. l.* 69. §. 3. *in fin. ſupr. de evict.* 14 *l.* 69. §. 5. ꝟ. *de evict* Goth. De mendacii actionibus & pœnis vide Capyc. *deciſ.* 19. *num.* 16 Seraphin. *de privileg juram. cap.* 31. *num.* 41. *& ſeqq* Marſil *rubr. C. de fidejuſſ. num.* 383. Anſ. 15 *l.* 39. §. 2. ꝟ *h. t.* 16 Cur pro hereditaria parte cuique reliqua ſolvere debet, cum hic nomina heredum ſint aperte expreſſa, & certi juris ſit nominibus propriis expreſſis viriles præſtari. *l.* 54. §. *ult. l. ſi heredes* 124. ꝟ *de legat* 1. *l. nonnunquam* 24. ꝟ. *ad SC Treb.* Accurſius ſe in gyrum vertit, neque exitum habet Dicamus: nomina quorundam heredum non ſolutioni reliquorum, ſed conditioni reddendæ rationis adjecta fuiſſe. adde Langebekium, *c.* 34. *annot.* 17 Imo, & eo caſu virilis datur. *l.* 8. *in fin.* ꝟ. *h. t.* 18 Adde *l.* 20. §. *fin.* ꝟ *h. t.* 19 *l.* 3 *in pr.* ꝟ. *h. t. l.* 7 *in fin.* ꝟ. *de man. teſt. l.* 18. *in fin.* ꝟ *de fideic. libert l.* 4. ꝟ. *qui ſine manum ad libert.* 20 *Al.* Id. 21 *l.* 3. § 1. ꝟ. *h t.* 22 *Al.* applicatur. legendum ita videtur: nam per omnia, cauſæ ſtatuliberi applicatur, ut conditionis implendæ gratia alienare peculiares nummos poſſit. 23 *l.* 3. §. 1. *in fin.* ꝟ *l.* 23 §. 1. ꝟ. *h t.* 24 Id eſt, indubie. 25 Vel dividi. *l.* 13. ꝟ. *de manum teſtam.* vid *l. pen C. de cond. inſ.* 26 Cur ita? quia aſcenſio Capitolii in conditione non fuit, ſed juramentum: cum primum juravit, conditioni paruit. at non idem eſt in contrario, *ſi Capitolium aſcenderit, nec juraverit*: tunc enim conditio jurisjurandi remittitur. *l.* 12. *ſupr. de manum. teſt.* 27 Vide *l.* 19. §. *fin. ſupr. de fideic. libert.* 28 Dixi ad Ulp. 1. §. 12. 29 Quoties legatum ſub conditione adimitur, perinde eſt, ac ſi ſub contraria conditione datum fuiſſet. *l.* 10. *ſupr. de adimend. l.* 36. *ſupr. de reb. cred.* 30 Non omnis numeratio implet conditionem. *arg. l.* 19. *ſupr. de reb. cred.* 31 *Cum* particula conditionem facit. 32 Vide *l.* 4. *in fin. ſupr. h. t.* Fugitivus non ſervit: fugæ tamen ſuæ tempus compenſare poſtea ſerviendo poteſt. 33 Facere annum in fuga hic dicitur, ut in *l.* 11. §. 5. *infr. ad l. Jul. de adult.* dies in cuſtodia facere. & Græci in *l.* 2. *C. de incolis.* ποιεῖν ἐν πόλει δέκα ἔτη. & in inſcriptione quadam: Memoriæ C. F. L. Redimiæ Julianæ, moribus, natalibus, ac paulo priſcis illuſtribusque fœminis comparandæ, quæ vixit annos XIII. DXLVII. cum marito fecit MD. DXX. 34 *l.* 39. §. 3. *in fin. infr. h. t. l.* 38. *in fin. infr. de lib. cauſ.* 35 Vide Cujac. 9. *ad Afric. fol.* 133. 36 Aliud ſi vivo. vide Cujac. *ibid.* 37 Qui verbi gratia juſſus eſt dare decem nummos, & eſſe liber. 38 *l.* 6. §. 6. *ſupr. h. t.* adde *l.* 12. *l.* 49. *infr de ſolut* 39 *l* 26. §. 5. *ſupr. de fideic. libert. l.* 3. *C. de fideic. libert* 40 Imo liber erit, vid. *l.* 40. §. 1. *infr. h t.* 41 Statuliber conditionem dandi implere poteſt, dando ex peculio quod habuit apud dominum, non apud alium. vide quæ ſcripſi ad hanc legem, *l.* 3. §. 2. ꝟ. *h. t.* 42 Interpretationes legum ſine cujusquam injuria ſumendæ. 43 Id eſt, conjectura quædam tacita eſt eam domini voluntatem fuiſſe: ut etiam ex peculio ſuo decem daret, libertatis conſequendæ cauſa. 44 Ut det ex ſuo peculio. 45 Id eſt, citra damnum voluntatis dominorum. *l* 35. *infr. h. t.* 46 *l.* 3. §. 9. *ſupr. h. t.* 47 Imo ſtatim liber eſt: cogitur enim heres per partes accipere. *l.* 4. § 6 *ſupr. h. t.* 48 Cur? quia nondum conditionem implevit. *Goth.* Adde *l. ſi ita fuerit. ſupr. de manumiſſ. teſtam.* Jaſon ad *l. ſi filiusfam. num.* 1. *ſupr. ſi cert. pet.* Anſ. 49 Vide *l.* 23. §. *penult. ſupr. de fideic. libert.* adde *l.* 16. *ſupr. de manum. teſt.* 50 Cauſa dubitandi in eo conſiſtit. *l.* 3. *in princ. ſupr. h. t. l. ult. circa fin. C. de conditionib. inſer.* 51 Ut eos lucretur heres potius, quam ſervus manumiſſus. 52 Nullo damno ſit affectus. 53 Imo aliud eſt. *l.* 110. *ſupr. de cond. & dem.* 54 Compenſationem heredi objicere poteſt ſtatuliber.

pecuniam dare juſſus eſt, ut liber eſſet [1], deceſſit. Sabinus, ſi decem habuiſſet parata, liberum fore: quia [2] non ſtaret per eum, quo minus daret. Julianus autem ait, favore libertatis, conſtituto [3] jure hunc ad libertatem perventurum, etiam ſi poſtea habere cœperit decem. † Adeo autem conſtituto potius jure, quam ex teſtamento, ad libertatem pervenit: ut ſi eidem & legatum ſit mortuo eo, cui dare juſſus eſt: ad libertatem quidem perveniet, non autem & legatum habiturus eſt: idque & Julianus putat, ut in hoc cæteris legatariis ſimilis ſit. † Diverſa cauſa eſt ejus, quem heres prohibet conditioni parere: hic enim ex teſtamento ad libertatem pervenit. §. 4. Heredi autem juſſum dare, *etiam* [4] *heredis heredi dare poſſe* Divus Hadrianus reſcripſit: & ſi hoc ſenſit teſtator, etiam in legatario [idem] dicendum eſt. §. 5. Quædam conditiones natura ſui nec poſſunt eodem tempore impleri, ſed neceſſariam habent temporis [5] diviſionem: velut cum *decem operarum* [6] juſſus eſt dare; quia operæ per ſingulos [7] dies dantur. igitur etſi ſingulos aureos det ſtatuliber, poteſt dici [8], eum impleſſe conditionem. † Alia cauſa eſt operarum: quia hæ neceſſario ſingulæ edendæ ſunt. Sed ſi heres accipere noluerit, non ſtatim liber erit, ſed cum tempus tranſierit, per quod operarum quantitas conſumatur. † Idem dicendum eſt, ſi *juſſum Capuam* [9] *ire, & liberum eſſe*, heres prohibeat ire: tunc enim erit liber, cum pervenire Capuam potuiſſet. Ineſſe [10] enim videtur tempus tam operarum præſtationi, quam itineri. §. 6. Si ita quis acceperit libertatem, *Stichus, ſi heres eum non manumiſerit, liber eſto:* poterit ab herede manumitti. non [11] contra voluntatem teſtatoris adimitur ei libertus [12]. ſed [13] non tam continuum tempus exigendum eſt, ut præcipitari cogatur heres, vel ex peregrinatione celerius reverti ad manumittendum, vel adminiſtrationem rerum neceſſariarum intermittere: nec rurſus tam longum, ut, quamdiu vivat, protrahatur manumiſſio; ſed modicum [14], quo primum poſſit ſine magno incommodo ſuo heres manumittere. quod ſi tempus [15] adjectum fuerit [16], illud ſpectabitur.

De conditione, ſi rationes diligenter tractaſſe videbitur. *de juſſo dare, non adjecto cui.* 1. *De verbis*, cui eorum voles, rogo reſtituas.

21. POMPONIUS lib. 7. ex Plautio.

LAbeo libro poſteriorum ita refert: *Galenus diſpenſator meus, ſi rationes* [17] *diligenter tractaſſe videbitur, liber eſto, ſuaque omnia, & centum habeto:* diligentiam [18] deſiderare eam debemus, quæ domino, non quæ ſervo fuerit utilis. erit autem ei diligentiæ conjuncta fides bona, non ſolum in rationibus ordinandis, ſed etiam [19] in reliquo reddendo. Et quod ita ſcriptum eſt, *Videbitur:* pro hoc accipi debet, Videri poterit: ſic & verba Legis XII. Tabularum veteres interpretati ſunt, *Si aqua pluvia nocet*, id eſt, [ſi] nocere poterit. Et ſi quæreretur, cui eam diligentiam probari oporteat: heredum [20] arbitratum viri boni more agentium ſequi debebimus. veluti ſi [is, qui] certam pecuniam dediſſet, liber eſſe juſſus eſt, non adſcripto eo [21], cui: ſi dediſſet, eo modo poterit liber eſſe, quo poſſet, ſi ita fuiſſet ſcriptum, *Si heredi dediſſet* [22]. §. 1. Pactum ejus Clemens aiebat: Si ita ſit fideicommiſſum relictum, *Cui eorum voles, rogo reſtituas*, ſi nullum elegiſſet, cui reſtitueret [23]: omnibus deberi Imperatorem Antoninum conſtituiſſe.

De juſſo dare, non adjecto cui. 1. *Si quidam ex heredibus, quibus dari debet, nominati ſint.* 2. *Si heredibus nominatis extraneus vel extranei junguntur.*

22. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

QUi *pecuniam dare* juſſus eſt, niſi adjectum ſit, cui det [24], heredibus [25] dare [26] debet pro partibus hereditariis: pro ea enim parte quiſque accipere debet, pro qua dominus eſt. §. 1. Si quidam ex heredibus, [quibus] dare debeat [27], nominati ſint: dabit his pro hereditariis [28] portionibus. §. 2. Si heredibus nominatis etiam extraneus junctus ſit: extraneo virilis, cæteris hereditariæ dari debent. Et ſi non ſolum Titium, ſed etiam alios adjeciſſet: hos virilem partem habituros, coheredes autem hereditarias Julianus ſcribit.

De dando intra quinquennium. 1. *Si per heredem ſtet, quominus rationes reddantur.*

23. CELSUS [lib. 22. Digeſtorum].

SI [29] *intra quinquennium Stichus centum dederit, liber eſto:* nec Titio, vel heredi, vel emptori poſt quinquennium dabit. §. 1. Si rationes reddidiſſet, liberum eſſe juſſum, non patitur heres, rebus [30] peculiaribus venditis, reliqua ſolvere: perinde liber eſt, quaſi conditioni paruerit.

De promiſſione.

24. MARCELLUS lib. 16. Digeſtorum.

STichus, *ſi heredi meo decem promiſerit, vel operas daturum ſe juraverit, liber eſto:* poteſt [31] expleri conditio, ſi promiſerit. nam ſpondiſſe aliqua ſignificatione dici poteſt, etiam [32] ſi non ſit ſecuta obligatio.

De venditione ſtatuliberi.

25. MODESTINUS lib. 9. Differentiarum.

STatuliberos [33] venumdari [34] poſſe, Leges XII. Tabularum putaverunt. duris [35] autem conditionibus in venditione minime onerandi ſunt: veluti *ne intra loca ſerviant* [36], *neve unquam manumittantur.*

De rationibus reddendis.

26. IDEM lib. 9. Regularum.

LIbertate ſervo ſub conditione *rationis redditæ* teſtamento data, heres non ſolum ſcriptam rationem exigit, verumetiam [37] quæ ſine ſcriptura ab eo adminiſtrata eſt. §. 1. Servus juſſus *reddita ratione ad libertatem pervenire*, licet [38] nullam adminiſtraverit rationem, nihilominus erit liber.

Si is, cui dare juſſus eſt, redemerit ſtatuliberum, eumque vendiderit.

27. IDEM lib. 1. Pandectarum.

SI is, cui dare juſſus eſt, redemerit ſtatuliberum, eumque rurſus alii vendiderit: noviſſimo [39] emptori dabit. jam enim cum apud eum, cui dare juſſus eſt, dominium quoque ſervi pervenit, ſi eum alienet, conditionem quoque ab eo ad emptorem tranſire, Juliano placuit.

De rationibus intra triginta dies a morte teſtatoris reddendis, & hereditate poſt XXX. dies aditu. 1. *De eo, quod ſtatuliber comparavit.*

28. JAVOLENUS lib. 6. ex Caſſio.

SI hereditas ejus, qui ſervum intra dies triginta mortis ſuæ, *ſi rationes reddidiſſet*, liberum eſſe juſſerat, poſt dies triginta adita eſt, jure quidem ſtricto ita manumiſſus liber eſſe non poteſt, quoniam conditione deficitur: ſed [40] favor libertatis eo rem perduxit, ut reſpondeatur, expletam conditionem [41], ſi per eum, cui data eſſet, non ſtaret, quo minus expleretur. §. 1. Statuliber, antequam conditio libertatis obtigerit, ſi quid comparaſſet, peculio legato non ceſſurum, in *libris Gaii Caſſii* ſcriptum eſt; niſi id legatum in tempus libertatis collatum eſſet: videamus, ne, cum peculium & acceſſionem & deceſſionem habeat, augmentum [42] quoque ejus peculii, ſi modo ab herede ei ablatum non ſit, legato ceſſurum ſit? Et magis hoc jure utimur.

Collatio ſtatuliberi & ſervi. 1. *De juſſo dare heredi, & de controverſia hereditatis.*

29. POMPONIUS [lib. 18. ad Quintum Mucium].

STatuliberi a [43] cæteris ſervis noſtris nihilo pene differunt [44]. Et ideo quod [45] ad actiones, vel ex *delicto* venientes, vel ex negotio geſto, [vel] contractu pertinet: ejuſdem conditionis ſunt ſtatuliberi, cujus cæteri. Et ideo in publicis [46] quoque judiciis eaſdem pœnas patiuntur, quas cæteri ſervi [47]. §. 1. Quintus Mucius ſcribit: Paterfamilias in teſtamento ſcripſerat, *ſi Andronicus ſervus meus heredi meo dederit decem* [48], *liber eſto:* deinde de his bonis cœperat controverſia eſſe; qui ſe Lege [49] heredem aiebat eſſe, is eam hereditatem ad ſe pertinere dicebat, alter, qui hereditatem poſſidebat, aiebat teſtamento ſe heredem eſſe; ſecundum eum ſententia dicta erat, qui teſtamento [50] aiebat ſe heredem eſſe: deinde Andronicus quærebat, ſi [51] ipſi viginti dediſſet, quoniam ſecundum eum ſententia dicta eſt, futuruſne eſſet liber; an nihil videatur ſententia, qua vicit, ad eam rem valere. quapropter ſi viginti heredi ſcripto dediſſet, & res contra poſſeſſorem judicata eſſet: illum in ſervitute fore. Labeo hoc, quod Quintus Mucius ſcribit, ita putat verum eſſe: ſi revera Lege ab inteſtato heres fuit is, qui vicit. nam ſi injuria judicis victus eſſet ſcriptus verus heres ex teſtamento: nihilominus eum paruiſſe conditioni, ei dando, & liberum fore. Sed veriſſimum eſt, quod [&] Ariſto Celſo reſcripſit, poſſe dari pecuniam heredi [52] ab inteſtato, ſecundum quem ſententia dicta eſt. quoniam Lex [53] XII. tabularum emptionis [54] verbo omnem alienationem complexa videretur, non intereſſet, quo genere quiſque dominus ejus fieret. & ideo hunc quoque ea lege contineri, ſecundum quem ſententia dicta eſt: & liberum futurum eum, qui ei dediſſet pecuniam: hunc autem, id eſt poſſeſſorem hereditatis, cui data eſſet ſumma [55], ſi victus eſſet hereditatis petitione, cum cæteris eam [56] quoque pecuniam victori reſtituere debere.

De conditione ſi heres non alienaverit.

30. IDEM [lib. 7. ex Variis Lectionibus].

SI ita liber eſſe juſſus ſit: *Stichus, ſi eum heres non alienaverit, liber eſto:* etiamſi ſtatuliber eſt, alienari [57] tamen poterit.

De legato ſub conditione rationum editarum. 1. *De eo, qui* cum rationes dederit, cum contubernali ſua liber eſſe juſſus eſt.

31. GAJUS [lib. 13. ad Leg. Juliam & Papiam].

SI ſervo ſub conditione [58] *rationum editarum* legatum ſit: per eam conditionem eum juſſum eſſe legatum accipere, ut pecuniam [59] reli-

1 *l.* 39. §. 4. *infr. h. t.* 2 Lex ſupplet conditionem, & eam habet interdum pro impleta. *l.* 3. *in princ.* §. 2. *verſ. cum igitur. l.* 4. §. 3. *ſupr. h. t. l.* 28. *l.* 40. §. 7. *infr. h. t. l.* 41. §. 12. *ſupr. de fideic. lib.* 3 Id eſt, ſpeciali. vide *l.* 1. *in fin. ſupr. rer. amot.* 4 Vide *l.* 34. *in pr. ff. h. t.* 5 Id eſt, ut per tempora impleantur. *Goth.* Adde *l. ſi ita fuerit. ff. de manumiſſ. teſtam.* Ant. Fab hunc §. negative legi vult, *tr. de re nummar. c.* 7. *n.* 43. Anſ. 6 Id eſt, decem operas. 7 *l.* 1. *ſupr. de oper. libert.* 8 Vide *l.* 41. *in fin. ſupr. de manum. teſt.* 9 *l.* 3. §. 3. *ſupr. h. t.* 10 *l.* 34. §. 1. *ff. h. t.* 11 Non enim contra. *Hal.* adde *l.* 13. *in pr. ff. h. t.* 12 Libertas. *Haloand.* 13 Præcipitandus non eſt, qui quid etiam favorabile facere juſſus eſt: moderatum enim ſpatium ei concedendum eſt. 14 Temperamentum ſit optimum ex duobus contrariis *l.* 2. *in fin. ſupr. ſi quis caut. l.* 35. *ſupr. de negot. l.* 6. *ſupr. de interrogat. l.* 5. *in fin. l.* 41. *l.* 137. *in pr. &* §. 2. §. 4. *infr. de verb. obl. l.* 13. *l.* 105. *infr. de ſolution. l.* 12. §. 2. *infr. ratam rem hab.* 15 Certum. 16 Libertati. 17 *l.* 8. *ff. de manumiſſ. teſt.* 18 *l.* 40. §. 3. *infr. h. t.* 19 Redditione rationum continentur reliqua. *Goth.* Adde Pap. *ad conſuetud. Borbon.* §. 316. Bart. ad *l.* 2. *ff. de manumiſſ. teſtam.* Rot. Gen. *deciſ.* 91. *n.* 2. *l.* 31. *infr. h. t.* Anſ. 20 Vide *l.* 8. *ſupr. h. t.* 21 *l.* 22. *in pr. infr. h. t.* 22 Ita quoque legit Haloander. *dediſſet,* & §. 1. *pactum ejus.* Pithæus 2. *not. Moſaic. fol.* 28. 23 Vid. *l.* 24. *verſ. idem. ſupr. de leg.* 2. 24 *l.* 8. *in princ. l.* 21. *in fin. pr. ſupr. h. t. l.* 4. §. 6. *ſupr. de fideicomm. libert.* 25 Heredi dare juſſus videtur, qui teſtamento dare indefinite juſſus eſt. 26 Videtur obſtare *lex* 4. *in fin. ſupr. ſi uſusfr. pet.* 27 Statuliber. 28 Non ſingulis ex æquo. 29 *l.* 41. §. 12. *ſupr. de fideic. libert.* Goth. Adde *l.* 86. *infr. de ſolut.* Anſ. 30 Vid. *l.* 13. §. 1. *ſupr. h. t.* 31 Id eſt, ſufficit, ſi promittat, etiam ſi non conſiſtat obligatio. 32 Vide *l. ult. in pr. infr. de lib. cauſa.* 33 Statuliberum heres vendere poteſt ſalva libertatis cauſa. *l.* 35. *infr. h. t. l.* 45. *in fin. ſupr. de fideic. libert.* 34 Legari. *l.* 45. *in fin. ſupr. de fideicom. lib.* pignorari, *l.* 13. §. 1. *ff. de pignorib.* cum ſua tamen cauſa, *d. l.* 45. ut exiſtente conditione evaneſcat pignus, *d.* §. 1. & ſervum interim pariat. *l.* 16. *ſupr. h. t.*

35 Vide *l.* 33. *infr. h. t.* 36 48. *Eclog.* 5. *c.* 22. 37 Rationum appellatione continentur etiam geſta & adminiſtrata ſine ſcriptura. *Goth.* Vide Sarmient. *lib.* 2. *ſelect. cap.* 1. Anſ. 38 *l.* 41. §. 16. *ſupr. de fideic. libert.* 39 Vid. *l.* 8. §. 1. *ſupr. h. t.* 40 Differentia ſtricti juris & favoris. 41 Vide *l.* 3. §. 10. *l.* 20. §. 3. *ſupr. h. t.* 42 Vide *l.* 8. §. 8. *ſupr. de peculio leg.* 43 *l.* 45. *in fin. ſupr. de fideic. libert.* 44 Vid. Sarmient. *lib.* 3. *ſelect. c.* 1. & 2. Pithœum *in notis ad fragmenta Juriſconſultorum pag.* 94. Alciatum *lib.* 3. *parerg. c.* 22. Mod. 45 Statuliberi a ſervis nihil pene differunt, ſive actiones ex delicto, ſive ex negotio, vel ex contractu, ſive pœnas ſpectemus. *Goth.* Vide Leonin. *emend. lib.* 7. *cap.* 13. Anſ. 46 Cujac. 1. *obſerv.* 37. legendum putat *Sed non in publicis.* a quo diſſentit Robert. 1. *animadv.* 1. Goth. Adde Revard. *variar. lib.* 2. *cap.* 11. Accurſ. & Alberic. *hic.* Hippolit. de Marſil. *in l. edictum.* §. *ſtatuliber. ff. de quæſtion.* Anſ. 47 Aliud in privatis judiciis: eoque refertur *l.* 14. *infr. de quæſt. l.* 9. §. *fin. infr. de pœnis.* 48 Cuj. c. 2. *obſerv.* 7. notat hic male legi x. pro xx. *Goth.* Vide Sarmient *lib.* 3. *c.* 1. Fab. de monte, *de empt. part.* 2. *qu.* 1. *n.* 1. Decian. *prax. criminal. lib.* 5. *cap.* 82. *num.* 6 Anſ. 49 Id eſt, legitimum, & ab inteſtato. *l.* 1. *l.* 2. *ſupr. de hered. petit.* 50 *Qui Lege aiebat* &c. Cujac 2. *obſ.* 7. a quo diſſentit Robert. 1. *animadv.* 7. alius legit, *qui ab inteſtato.* 51 Si decem heredi ſcripto dediſſet. *Hal.* 52 Dixi ad Ulpian. 2. §. 4. 53 Statuliber poteſt implere conditionem libertatis in perſona emptoris dando emptori decem, quod eſt ex XII Tabulis, *ut hic.* Ulpian *in fragment. in tit. de ſtatulib.* 54 Emptionis verbo in Lege XII. Tabularum omnis alienatio intelligitur. vide quæ notavi ad *l.* 9. *ſupr. de act. empt. l.* 23. §. 1. *infr. de liberali cauſa.* 55 Vide *l.* 13. §. 6. *ſupr. de pet. hered.* 56 Alias, *An*, vel *Am.* ἀρχαϊκῶς pro *eam*, ut *l.* 83. *ſupr. de acquir. vel omitt. her.* Cujac. 2. *obſerv.* 7. & *ad l.* 31. *ff. de uſurpat.* & 3. *obſ.* 38. 57 Imo, alienari non poteſt. *l.* 13. *C. de teſt. manum.* 58 Vide *l.* 82. *circa pr. ſupr. de cond. & demonſtr.* 59 Rationes reddere juſſus, & ab his redditis legatum accipere, cum primum pecuniam reliquorum reddiderit, legatum accipere poterit. *l.* 89. *in fin. infr. de verbor. ſignificat.*

quorum

quorum reddat, non dubitatur. §. 1. Et ideo [cum] quæſitum eſt, *Stichus, cum rationes dederit, cum contubernali ſua liber eſto:* an mortuo Sticho ante conditionem, contubernalis ejus libera eſſe poſſit? Julianus dixit, quæſtionem eſſe in hac ſpecie, quæ & in legatis agitatur, *Illi cum illo do*, an, altero deficiente alter ad legatum admittatur: quod magis ſibi placere: perinde [1], ac ſi ita ſcriptum eſſet, *Illi & illi.* † Aliam etiam eſſe quæſtionem, an contubernali quoque conditio juncta ſit? quod magis eſſe [2]. Itaque ſi [3] nulla reliqua Stichus habuerit, ſtatim eam liberam eſſe: ſi habuerit reliqua, debere eum [4] numerare pecuniam: nec tamen liciturum ex ſuo peculio dare: quia id illis permiſſum ſit, qui principaliter pro ſua libertate pecuniam dare jubentur.

Si heredibus dare juſſus, ab altero illorum venierit.

32. LICINNIUS RUFINUS [lib. 1. Regularum].

SI duobus heredibus inſtitutis, ſervus liber eſſe juſſus ſit, ſi decem heredibus dederit [5]: ab altero ex heredibus venierit, & traditus fuerit? pro parte [6], alteri ex heredibus, a quo non venierit, dando pecuniam liber erit.

De jure ſtatuliberi.

33. PAPINIANUS [lib. 2. Quæſtionum].

STatuliberorum jura per heredem [7] fieri non poſſunt duriora.

An heredi heredis dari debeat. 1. De rationibus reddendis.

34. IDEM [lib. 21. Quæſtionum].

SErvus, ſi heredi decem dederit, liber eſſe juſſus eſt; ſtatuliberum heres eum manumiſit, ac poſtea defunctus eſt: heredis heredi pecunia danda non eſt. quod enim placuit [8], heredis heredi dari oportere, tunc memineris locum habere, cum prior heres dominus accepturus pecuniam fuit: quæ cauſa facit ambulatoriam (ut ita dixerim) conditionem. duæ ſunt enim cauſæ, per quas in primi heredis perſona conditio impletur: dominii ratio, item perſonæ demonſtratio; prior cauſa tranſit [9] in omnem ſucceſſorem, ad quem pervenerit ſtatuliber per dominii tranſlati continuationem; ſequens, perſonæ duntaxat ejus, qui demonſtratus eſt, adhæret. §. 1. Imperator Antoninus reſcripſit, *juſſum rationes reddere & liberum eſſe*, ſi heres cauſabitur accipere rationes, nihilominus liberum fore. Quod reſcriptum ita accipi debet, ut ſi reliqua non trahat, liber ſit; quod ſi trahat, ita demum, ſi obtulit eam quantitatem, quæ refundi debuit ex fide veritatis: non enim libertati [10] ſufficit heredem [11] in mora fuiſſe, ſi non id fiat [12] per ſtatuliberum, quod, remota mora, libertati aditum daret. Quid enim, ſi ita manumiſſum; *Dama, ſi in Hiſpaniam profectus anno proximo fructus coëgerit, liber eſto*, Romæ retineat heres, neque proficiſci patiatur? nunquid dicturi ſumus, ſtatim ante fructus coactos liberum fore? Nam & cum Romæ ſtipulatio concipitur ita, *Centum in Hiſpania dare ſpondes?* ineſſe [13] tempus ſtipulationi, quo poſſit in Hiſpaniam pervenire, nec ante jure agi placuit. † Sed ſi heres, acceptis rationibus & reliquis computatis, donare ſe eas ſtatulibero non habenti, quod inferat, proſcribat, aut etiam literis ad eum miſſis palam faciat [14]: conditio libertatis impleta videbitur. † Quid ergo, ſi neget, ſe reliqua [15] traxiſſe, atque ideo, quia per heredem ſteterit, ut accipiat rationes, liberum factum [16]; heres autem, neque ſe feciſſe moram, & reliqua debere ſtatuliberum, contendat? Apud eum, qui de libertate cognoſcat, an conditio ſit impleta, conſtabit: cujus officio continebitur, de mora conſiderare; nec minus computare rationes; & ſi reliqua trahi compererit, non eſſe liberum, pronunciare. † Sed ſi nunquam negavit reliqua debere, cum autem conveniret heredem, [&] rationes offerre profeſſus [ſit], refuſurum quidquid in reliquis eſſe conſtiterit, & ejus pecuniæ reum [17] numerare paratum idoneum obtulit, & heres in mora fuit: ſententia pro libertate dicetur.

Si venditor ſtatuliberi peculium retinuerit.

35. IDEM lib. 9. Reſponſorum.

NOn videbitur per ſtatuliberum [18] [non [19]] ſtare, quominus conditio libertatis exiſtat, ſi de peculio [20], quod apud [21] venditorem [22] ſervus habuit, pecuniam conditionis offerre non poſſit: ad [23] alienum enim peculium voluntas [24] defuncti porrigi non potuit. † Idem erit, & ſi cum peculio ſervus venierit, & venditor fide [25] rupta peculium retinuerit: quamquam enim ex empto ſit actio, tamen [26] apud emptorem peculium ſervus non habuit.

De ſervo cum libertate ſubſtituto.

36. IDEM lib. 2. Definitionum.

IN tabulis [27] ſecundis filio ſervum data libertate ſubſtitutum, jure ſtatuliberi prudentes munierunt: quod utilitas recipit: ſc. ut cum ſua cauſa alienaretur, ne patris teſtamentum puer filius reſcindat. † Quæ juris auctoritas [28], citra dilectum [29] ordinis, ad ſecundum quoque vel tertium ſubſtitutum porrecta eſt.

De legato, ut manumittatur: & niſi manumittatur, liber ſit.

37. GAJUS libro ſingulari de Caſibus.

SI ita ſcriptum ſit, *Stichum Titio do, ut eum manumittat; Si non manumiſerit [30] liber eſto:* ſtatim Stichum liberum eſſe.

De herede impediente conditionem impleri.

38. PAULUS [lib. 1. ad Neratium].

NOn omne ab heredis perſona interveniens impedimentum ſtatulibero pro [31] expleta conditione cedit: ſed [32] id duntaxat, quod impediendæ libertatis factum eſt.

De ſtatulibero legato. 1. De conditione, quando æs alienum ſolutum ſatisfactumve erit. 2. De pecunia, quam heres ſtatulibero ad negotiandum dedit. 3. De operis annorum ſeptem ſolvendis. 4. De morte ejus, cui dari debebat. 5. An extraneus pro ſervo dare poſſit.

39. JAVOLENUS [lib. 4. ex Poſterioribus Labeonis].

STichum Titio do, lego: & ſi is ei nummos centum dederit, liber eſto: ſi ſervus ex teſtamento nummos Titio [33] dediſſet [34], eos repetere heredem non poſſe, Labeo exiſtimat: quia Titius eos a [35] ſervo ſuo acceperit, non ab heredis ſervo. Eum autem ſtatuliberum eſſe, Quintus Mucius, Gallus, & ipſe Labeo putant: Servius, Ofilius, non [36] eſſe. Superiorem [37] ſententiam probo: ita tamen, ut is ſervus heredis, non legatarii ſit, utpote cum legatum ſtatulibertate [38] tollatur. §. 1. *Stichus liber eſto, quando æs alienum meum ſolutum, creditoribusve meis ſatisfactum erit:* quamvis heres locuples extitiſſet [39], tamen non prius Stichum liberum futurum, quam creditores pecuniam, aut ſatis accepiſſent, aliove quo modo ſibi caviſſent, Labeo, Ofilius, reſponderunt. §. 2. Si heres ſervo pecuniam ad [40] negotiandum dediſſet: ſtatuliberum eam ipſam numerando liberari ex teſtamento non poſſe, Labeo, Trebatius, reſponderunt; quia [41] reddere [42] eam magis, quam dare videretur. ego puto, ſi peculiares nummi fuerunt, ex teſtamento eum liberum futurum. §. 3. *Dama ſervus, cum heredi meo annorum [ſeptem] operas ſolverit, liber eſto:* cum is ſervus intra ſeptem annos [43] in judicio publico eſſet, & ſeptimus annus præteriiſſet: Servius ait eum non liberari debere; Labeo, etſi [44] poſtea ſolviſſet annorum ſeptem operas, liberum futurum; quod verum eſt. §. 4. *Si Stichus Attiæ mille nummos dederit, liber eſto;* Attia vivo teſtatore [45] deceſſit: non poſſe Stichum liberum eſſe Labeo, Ofilius, reſponderunt: Trebatius, ſi ante teſtamentum factum Attia deceſſiſſet, idem ſi poſtea, eum liberum futurum. Labeonis & Ofilii ſententia rationem quidem habet: ſed hoc jure utimur, ut is ſervus ex teſtamento liber ſit. §. 5. Si ſervus operas extraneo dare juſſus eſſet: nullus [46] nomine ſervi ſuas operas dando, liberare ſervum poteſt [47]. quod in pecunia aliter obſervatur: utpote cum extraneus, pro eo ſervo dando pecuniam, ſervum liberaret.

De rationibus reddendis. 1. De peculio heredi vere dando. 2. De morte ejus, cui dari debeat. De rationibus reddendis.

40. SCÆVOLA lib. 24. Digeſtorum.

STicho libertas data eſt, *Ab heredibus meis peto, fideique eorum committo, ut rationibus redditis Stichum manumittant.* Quæſitum eſt, cum ampla pecunia exacta poſt mortem teſtatoris ſibi commiſſa reliquetur, & quaſdam ſummas a colonis [48] exactis [49] rationibus non intulerit, hereditatemque [50] ſpoliaverit, apertis clam horreis, ſublatiſque ſupellectili & veſte, & apothecis exhauſtis: an non prius ei fideicommiſſa libertas debeatur, quam ea, quæ mala ratione reliquatus eſt, quæ furatus eſt, repoſuerit? Reſpondit, non [51] prius [52] ei fideicommiſſam libertatem præſtandam, quam & reliqua, & omnia, quæ per eum abeſſent, reſtituiſſet. §. 1. *Pamphilus liber eſto, peculio ſuo heredibus vere dato.* Quæſitum eſt, cum plus domino debeat, quam in peculio habeat: & omnes res, quas in peculio habebat, bona fide heredibus dederit: an libertas ex teſtamento competat? Reſpondit nihil proponi, cur non competeret [53]. §. 2. Pamphilo liberto, quem heredem ex parte inſtituerat, Stichum ſervum prælegaverat, & ei libertatem his verbis dederat, *ita ut ſi tibi ex die mortis meæ per annos continuos quinque, menſtruos ſexagenos dederit, tunc eum manumittas:* Pamphilus ante quinquennium moriens heredibus inſtitutis filio & uxore, de eodem Sticho ita cavit, *Stichus ſervus, qui mihi teſtamento patroni mei certa conditione relictus eſt, jubeo det, præſtet, filio & uxori meæ ſine [54] ulla controverſia; & eum tempore peracto manumittant.* Quæſitum eſt, [ſi] Stichus ſexagenos nummos menſtruos non præſtiterit, an impleto quinquennio fideicommiſſa libertas ei debeatur? Reſpondit, niſi [55] præſtitiſſet, fideicommiſſam libertatem non deberi. §. 3. Servus teſtamento ita manumiſſus eſt, *Stichus ſervus meus actor, ſi rationem [56] omnem actus ſui heredi meo reddiderit, eoque nomine ſatisfecerit, liber eſto: eique cum liber erit, dari volo viginti, & peculium ſuum.* Quæ-

1 Hinc colligere poſſumus, vocem *cum* non facere conditionem. vide *l.* 13. §. 3. *ſupr. de manum. teſt.* 2 Dicendum eſt ſcil. 3 Rationum reddendarum conditione libertati præpoſita, pure relicta libertas videtur ſervo, qui nulla reliqua habuit; ſi pariator reliquator non apparuerit. *l. Julius.* 81. ff. *de cond. & demonſtr. l.* 4. *C. de teſt. manum.* 4 *Al.* eam. 5 Et ab altero. *Hal.* 6 Et alia parte emptori. *l.* 6. §. 3. *ſupr. h. t.* 7 *l.* 25. *ſupr. h. t. l.* 13. *C. de teſtam. manumiſſ.* dixi ad Ulpian. 2. §. 3. 8 *l.* 6. §. 4. *verſ. ſed & ſi. l.* 20. §. 4. *ſupr. h. t.* 9 Vide *l.* 8. §. 1. *ſupr. h. t.* 10 Id eſt, ad libertatem obtinendam. 11 Adde *l.* 40. §. *pen.* ff. *h. t.* 12 Id eſt, ſi non obſervaverimus reliqua. 13 *l.* 20. §. *pen. in fin. ſupr. h. t.* adde *l.* 137. §. 2. *infr. de verb. oblig.* 14 Vide *l.* 45. *ſupr. de cond. & demonſtr.* 15 Reliqua ſunt, quæ rationibus ſubductis debita remanent: reliquari is dicitur, apud quem remanent pecuniæ ſubductis rationibus. Reliqua habere, idem quod reliquari. 16 Se contendit ſcil. 17 Vide *l.* 5. *ſupr. h. t.* 18 Cui directa libertas data erat ſub conditione, ſi heredi decem dediſſet *Goth.* Vid. Cujac. *obſ. lib.* 8. *cap.* 7. Bodin. *de republ. lib.* 5. *c.* 6. Anſ. 19 Hæc particula *Non*, non eſt apud *Haloand.* Eſt tamen hic recte. Id enim ſignificatur, per ſtatuliberum ipſum ſtare, quominus conditio impleatur. 20 *l.* 3. §. 8. ff. *h. t.* 21 Quid, ſi apud teſtatorem peculium habuit? vide *l.* 3. §. 1. *ſupr. h. t.* 22 Statuliberum heres poteſt vendere etiam ſine peculio, *l.* 25. *ſupr. h. t.* 23 Statuliber conditionem dandi ex alieno peculio implere non poteſt: poteſt quidem ex peculio, quod apud teſtatorem habuit, *l.* 17. *ſupr. h. t. l.* 12. §. 11. *infr. de captivis & poſtlim.* at non ex eo, quod apud heredem, eundemque venditorem. Proinde cum ſervus ex eo peculio decem dare non poſſit, per heredem ſtare non videbitur, quominus decem det: quia tametſi dare non poſſit ex peculio, quod habuit apud heredem, poteſt aliunde pecuniam corradere, & eam heredi teſtatoris dare. 24 Sententia vulgo recepta, ut ſtatuliber de peculio, quod apud teſtatorem poſſit dare, & conditionem implere, ducta eſt ex voluntate defuncti tacita. *l.* 17. *ſupr. h. t.* 25 Fidem rumpit, qui ſtatuliberum cum peculio vendit, nec peculium tradit: fides autem hæc rupta vindicatur per actionem bonæ fidei. *l. penult. C. de dolo.* 26 Minus eſt habere actionem, quam rem. vide *l.* 204. *infr. de regul. jur.* 27 *l.* 2. §. *ult. in fin. ſupr. h. t.* vide *l.* 54. *ſupr. de hered. inſt.*

28 Definitio. 29 Ita legitur in *l.* 3. ff. *ad l. Jul. Majeſt. l.* 4. §. 10. ff. *de re mil.* non *delectum*, ut legit Haloand. & hanc lectionem Feſtus confirmat. Dilectus, inquit, militum, & is, qui ſignificatur a natus, a legendo dicti ſunt. & ita non temere recedendum eſt a Pandectarum Florentinarum ſcriptura, quarum editio felix juris ſtudioſos docuit, dedocuitque multa, Bart. ſimiliumque interpretum traditiones adſixit maxima ex parte Cujac. 6 *obſ.* 7. Sententia quidem hujus loci talis eſt: nihil referre, quo gradu ſervus cum libertate filio impuberi ſubſtituatur, primo, ſecundo, vel tertio, cum vel ſibi vel filio impuberi plures gradus ſubſtitutionis facere quis poſſet. *l.* 36. ff. *de vulg.* 30 *l.* 34. §. *fin. ſupr. de fideic. lib.* 31 Id eſt, facit eum impleſſe conditionem. 32 *l.* 3. *in pr.* §. 8. *ſupr. h. t. l.* 28. §. 3. *ſupr. de fideic. lib.* 33 Legatario. 34 Vid. Rævard. *lib.* 2. *varior. c.* 29. Eman. Zoares *lib.* 1. *obſerv. c.* 32. Mod. 35 Id abrogatum *in fin.* ff. *h. t.* 36 Et male. 37 Labeonis, Mucii, Galli. 38 Id eſt, cum conditio ſtatulibertatis extiterit: ſic enim Græci interpretantur. ne interpreteris dationem libertatis: aliud eſt, ſtatulibertas, aliud datio ſtatulibertatis. de quo vid. Cujac. 9. *obſ.* 17. 39 *arg. l.* 24. *C. de nupt.* 40 *l.* 11. ff. *h. t.* 41 Vid. *l.* 94. *infr. de verb. ſign.* 42 Reddendi ac dandi differentia. 43 *l.* 4. *in fin.* ff. *h. t.* 44 Vid. *l.* 14. *circa fin.* ff. *h. t.* 45 *l.* 20. §. 3. *in pr.* ff. *h. t.* 46 *l.* 13. *in pr. ſupr. de manum. teſt.* Goth. Ea quæ in faciendo conſiſtunt, generaliter per alium fieri non poſſunt, *hic. & l. fideicommiſſa.* §. *fin. ſupr. de leg.* 3. *l. inter artifices ibi* Caſtr. ff. *de ſolut.* Anſ. 47 Cur? quæ in faciendo conſiſtunt, generaliter per alium non poſſunt fieri. vid. *l.* 31. ff. *de ſolut.* 48 Domini. *Goth.* Vid. Alexand. ab Alex. *gen. dier. c.* 7. Anſ. 49 Exactas. 50 Vid. *l.* 41. §. 11. *ſupr. de fideic. lib.* 51 Imo, prius: nec enim furti cauſa libertas eſt differenda, 43. *Eclog.* 8. 52 Cur non prius? vel ideo quod ſtatuliberi delinquentes, vel contrahentes, eadem quæ cæteri ſervi ſuſtinent. 48. *Eclog.* 5. *c.* 23. 53 Imo non competet libertas. *l.* 17. *in pr.* ff. *h. t.* 54 Vide *l. ult.* §. *pen. ſupr. de cond. indeb.* 55 Conditio ab honorato eſt implenda. 56 Actores ſervi ea conditione plerunque manumitti ſolebant, ſi actus ſui omnem rationem reddidiſſent, eoque nomine ſatisfeciſſent, *ut hic.* & §. 7. *infr. h. t.*

ſitum

situm est, an si rationes, quas egit per multos annos sine [1] subscriptione [2] testatoris, heredi reddere paratus sit, liber ex testamento fiat: cum propter gravem valetudinem testator non potuerit rationibus subscribere, testamento tamen subscripserit? Respondit: si ex fide [3] ratio redderetur, reliquaque inferantur, liberum fore. §. 4. Item quæro, an ea, quæ exacta sunt, per adjutores [4] ejus, neque calendario [5] illata sunt, aut fraudulenter acta, huic [6] adscribi possint: cum esset is præpositus? Respondit, si id esset [7], quod culpæ ejus deberet imputari, spectare ad rationis reddendæ necessitatem. §. 5. Item quæro, an eorum quoque nomine ratio haberi debeat, quod neque a conductoribus prædiorum neque a villicis pensiones exegerit, & insuper etiam promutuum [8] eis dederit? Respondit, supra responsum est [9].

§. 6. Item quæro, an eo nomine teneatur, quod omnem rem suam, id est, peculium, exportaverit, antequam rationes redderet? Respondit, nihil eam rem impedire conditionem, si modo ratio redderetur.

§. 7. Titius testamento servos actores singulos diversis personis legavit, cum adjectione, *si rationes heredi reddiderint:* deinde proprio capite ita scripsit, *Omnes actores, quos legavi, vel manumisero, intra quartum mensem mortis meæ rationes reddere volo, & dominis, quibus a me legati sint, reddi:* [infra] deinde alios actores liberos esse jussit æque cum hac adjectione, *si rationes heredi reddiderint.* Quæro, cum per heredem fiat, quo minus reddantur: utrum statuliberi esse desinant: an nihilominus quandoque possint, reddita ratione & reliquis illatis, libertatem ex testamento consequi? Respondit, legata quidem & libertates non alias competere, quam rationes redditæ essent, aut [10] per heredem staret, quo minus redderentur: verum judicaturo æstimandum, utrum tempus conditioni legatorum libertatumque additum videatur [an [11] libero tempore reddere volentibus reliqua heredibus quatuor menses appositi sint, sollicito testatore cunctationem, & moram eorum [12] proscribente]. melius autem est, præsumptionem pro statuliberis esse. §. 8. Argentarius coactor [13], cum pene totam fortunam in nominibus haberet, servis actoribus libertatem ita dedit: *Quisquis mihi heres erit, si Dama servus meus actus sui, qui agitur nomine ejus & Pamphili conservi sui, heredi meo rationes reddiderit, pariaque* [14] *fecerit a die mortis meæ, intra mensem sextum* [15] *: liber esto.* Quæsitum est, an hæc verba, *pariaque fecit*, ad omnia [nomina] pertineant, exceptis [perditis [16]]: ut hoc significent, si omnem pecuniam ab omnibus exegerint, & heredi solverint, vel eo nomine satisfecerint; & si in exactione nominum cessaverint intra sex menses, libertas illis non competat? Respondit, manifestam esse conditionem verbis testamenti suprascriptis positam: igitur ita demum liberos fore, si aut ei pareant, aut [17] per heredem stet, quo minus pareant.

De conditione, si servierit, *vel* si triennio operas dederit. 1. *De promissione.*

41. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo epitomatorum.

SI quem servum tuum ad certum [18] tempus statuliberum relinquere vis: nihil interest utro modo caveas, *si servierit*, an *si triennio operas dederit, liber esto.* §. 1. Paulus: si quis liber esse jussus fuerit, si decem heredi promisisset: quanquam ea promissio nullam rem [19] habitura est, tamen promittendo liberabitur.

De legato uxori, qui, cum ea nupsisset, liber esse jussus est.

42. IDEM lib. 3. Pithanon.

SI quis eundem hominem uxori suæ legaverit, & cum ea nupsisset, liberum [20] esse jusserit, & ea [ex] Lege [21] nupserit: liber fiet is homo.

TIT. VIII.
QUI SINE MANUMISSIONE [22] AD LIBERTATEM PERVENIUNT.

De vendito, ut manumittatur.

1. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

SI servus venditus est [23], *ut intra certum tempus manumitteretur:* etiam si sine herede decessissent & venditor, & emptor, servo libertas competit, & hoc Divus Marcus rescripsit. † Sed etsi mutaverit venditor voluntatem, nihilominus libertas competit [24].

De habito pro derelicto.

2. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

SErvo, quem pro derelicto [25] dominus ob gravem [26] infirmitatem habuit, ex Edicto [27] Divi Claudii competit libertas.

De vendito, ut manumittatur.

3. CALLISTRATUS lib. 3. de Cognitionibus.

EUm, qui ita venilt [28], *ut* [29] *intra tempus manumitteretur*, cum dies præstandæ libertatis venerit, vivente venditore, & perseverante in eadem voluntate: perinde [30] haberi, ac si ab eo, a quo debuit manumitti, manumissus esset. mortuo autem venditore, non esse heredum ejus voluntatem explorandam Divus Marcus cum filio suo rescripsit.

4. ULPIANUS lib. 3. ad Sabinum.

EI, qui hac lege emptus sit, *ut a vivo emptore manumittatur*, statim [31] mortuo eo competit libertas.

De nece domini detecta.

5. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

QUi [32] ob necem detectam domini præmium libertatis consequitur, fit orcinus [33] libertus.

De vendito, ut manumittatur. 1. *De lege venditionis*, ne prostituatur.

6. IDEM libro singul. Ad formulam Hypothecariam.

SI quis obligatum [34] servum hac lege emerit, *ut manumittat:* competit libertas ex Constitutione Divi Marci, licet bona omnia quis obligaverit [35], quæ habet, habiturusve esset. §. 1. Tantundem dicendum est, & si lege hac emerit [36], *ne prostituatur*, & prostituerit.

7. PAULUS libro singul. De libertatibus dandis.

IMperator noster [37] cum Patre suo constituit in eo, qui, cum possit [38] abducere prostitutam ancillam, pecunia accepta manus injectionem vendidit, ut libera esset: nihil enim interesse, ipse [39] abducas, & prostituas, an [40] patiaris prostitutam esse pretio accepto, cum possis eximere.

De donato, ut post mortem donatarii sit liber.

8. PAPINIANUS lib. 9. Responsorum.

MAncipia mater filiæ [41] donaverat, *ut filia curaret* [42] *ea post* [43] *mortem suam esse libera;* Cum donationis legi non esset obtemperatum, ex sententia [44] Constitutionis [45] Divi Marci, libertates obtingere matre consentiente, respondi: quod si ante filiam mater vita decessit, omnimodo.

De vendito, ut manumittatur.

9. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

LAtinus Largus vendidit ancillam ita, *ut manumitteretur*, non addito tempore. Quæro, quando ex Constitutione incipit ei libertas competere, cessante emptore in manumittendo? Respondi: Inspiciendum est, quid actum sit: utrum, cum [46] primum potuisset, si manumitteret; an ut [in] potestate esset emptoris, quando vellet manumittere? Priore casu facile tempus deprehendi poterit: posteriore, utique moriente [47] emptore competit libertas. Si non appareat, quid convenerit, favor priorem inducet opinionem, id est, ut intra duos menses, si ambo præsto sunt, tam servus, quam emptor ejus: servo enim absente, nisi emptor intra quatuor menses imposuerit libertatem, ex Constitutionibus ad libertatem eripitur.

TIT. IX.
QUI ET A QUIBUS MANUMISSI LIBERI NON FIUNT [48] [ET] AD LEGEM ÆLIAM SENTIAM [49].

De surdo.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

CElsus libro XII. Digestorum, utilitatis [50] gratia motus [51], surdum ita natum manumittere [52] posse ait.

1 Subscriptio testatoris non est necessaria servo ejus libero esse jusso, si rationes reddiderit. Ita reddidisse rationes, servus videbitur, etiamsi dominus eis non subscripserit. 2 Subscribens actum, cui subscribit, probare intelligitur. *l. 1. §. 8. ff. ad l. Cornel. de falsis.* modo per errorem non subscripserit. *l. 8. §. 15. supr. quibus mod. pignus.* modo subscriptio non fiat ab eo, velut teste, non ut principali. Aliud enim est actum aliquem sua ipsius causa confirmare, & testimonii tantum dicendi ferendive causa velut testem ei interesse. *l. 34. §. 2. supr. de legat. 2.* 3 Ex fide rationes reddendæ. 4 Adjutores servis actoribus erant, iidem administri. *Basil.* 5 Calendarium accepti & expensi ratio. 6 Actori. 7 Et ita diligentia requiritur. vide *l. 21. in pr. supr. h. t.* 8 Promutuum dare, Galli *avancer*, promutuum Græcis προχρεία. *l. 15. §. 6. ff. locat.* 9 i. e. imputandum esse: actor igitur, cum procuratoris vice fungatur, tenetur domini heredibus ob pensiones colonorum & inquilinorum non exactas. 10 Vide *l. 20. §. 3. supr. h. t.* 11 Inclusa, sunt glossema Triboniani. 12 Heredum, quæ sæpe evenit. *l. 34. §. 1. supr. h. t.* 13 De coactoribus argentariis alias dixi. *Goth.* Vid. Alciat. *lib. 1. parerg. cap. 24.* Ans. 14 Id est, sic computaverit hinc & inde, ut nihil debeat. *l. ult. §. pen. supr. de cond. indeb.* 15 *l. 81. in pr. supr. de cond. & demonstr.* 16 Statuliber rationes reddere jussus, fit liber, si quædam vasa perierint sine culpa ejus, modo quæ reliqua supersunt, reddat. *l. 22. circa fin. supr. de manum. test.* 17 Paria sunt, conditioni satisfacere, aut per adversarium ea in re impediri. 18 Puta, septem annorum. *l. 14. §. 1. supr. h. t.* 19 Id est, obligationem. vide *l. ult. in pr. infr. de liber. caus.* 20 Vide *l. 10. §. 1. supr. de manumiss. testam. l. 96. in fin. ff. de cond. & demonstr.* 21 Julia Miscella. vide in hunc locum Cujacium ad *Nov. 22. cap. 43. ubi dixi.*

22 Pro præmio Bas. *Lib. 7* C. XIII. περὶ τῶν ἐλευθερουμένων ἐξ αἰτίων εὐλόγων, καὶ τῶν λαμβανόντων τὴν ἐλευθερίαν, ὡς ἀντιμισθίαν καὶ ἔπαθλον. 48. *Eclog.* 2. c. 7. 23 Venditus ut intra certum tempus manumitteretur, mortuo venditore, sine ejus facto liber est, ex Constitutione D. Marci, *ut hic.* & *l. 3. ff. h. t.* imo liber est, etiam si venditor intra id tempus mutet voluntatem, *ut hic.* multo magis si perseveret in eadem voluntate. ita accipio *l. 3. ff. h. t.* Quid, si venditor decesserit relictis heredibus? etiamsi tempus manumittendi adjectum nondum præterierit, heredum venditoris ea parte voluntas non exploratur: vel sine eorum facto liber esse poterit. *d. l. 3. in fin.* Quid, si non venditus, sed donatus, ut intra certum tempus manumitteretur, & donatarius mortuus sit? Divi Marci Constitutio, de qua supra dictum est, ad donatum ita servum extenditur. *l. 8. ff. h. t.* 24 Imo non competit: cum liber antea non videatur, quam venditor in ea voluntate duraverit. *l. 3. supr. de servis exportand.* 25 Is προνόητος, vel ἀπρονόητος dicitur 48. *Eclog. 2. 1. Harm. ult.* 26 *l. un. §. 3. C. de Latina libertat.* vide *Nov. 153. c. 1. in pr.* 27 De quo vide Suidam *in Claudio. l. un. §. 3. C. de Latina libert.* 28 Vide quæ scripsi ad *l. 8. infr. h. t. & ad l. 1. supr. h. t.* ubi hanc legem exposui. 29 *l. 8. §. 1. supr. de jure patronat. l. 2. C. si mancip. ita fuer. alien.* 30 Servus venditus ea lege, ut intra certum tempus ab emptore manumitteretur, emptore intra constitutum tempus non manumittente, ipso jure liber est, & ipsum emptorem patronum habet. Ita patronus est interdum etiam is, qui non manumisit, quod pene incredibile. *l. 38. §. 1. ff. de liberali causa.* 31 *l. 20. in pr. ff. de statulib.* 32 Vide *l. 4. supr. de bonis libert. l. 3. §. 4. supr. de suis.* 33 ὀρκῖνος. 48. *Eclog. 2. cap. 5.* 34 Per venditorem alii. *Goth.* Vid. Neguzant. *de pignor. part. 2. membr. 2.* Ans. 35 Id est, licet generaliter sit obligatus. vide *l. 29. infr. titul. proxim. l. 3. C. de servo pign. dat.* 36 *l. 1. in pr. C. si mancip. ita venierit, ne prostituatur. l. un. §. 4. C. de Latina libert. tollend.* 37 Septimius Severus & Antoninus Caracalla. *Ans.* 38 Posset. *Haloand.* 39 Venditor scilicet. 40 *d. l. 1. versic. quod si eum patientiam. C. si mancipium ita venier. ne prostituatur.* 41 *l. 1. C. si mancipium ita fuer. alien.* 42 Curandi verbum non facit fideicommissum, non fidem implorat, sed diligentiam aliquam tantum. *l. 26. §. 1. supr. quando dies legat.* 43 Fideicommissum non relinquitur a donatario inter vivos. *l. cum quis. 37. §. pater. 3. supr. de legat. 3.* ita hæc verba donationi conditionem sive modum potius imponunt, non fideicommissum constituunt. 44 Non ex verbis: hoc igitur initio non obtinuit, sed invaluit auctore Papiniano, qui id introduxit. Constat enim Papinianum possedisse palmam Jurisprudentiæ, & multa adinvenisse nova, & mirum in modum amplificasse Jus Civile. 45 Quid? quæ fuit Constitutio D. Marci? pertinuit ad servos venditos, *l. 1. & l. 3. supr. h. t.* hic extenditur ad donatos: hac sententia? In donatis servis ea lege ut manumitterentur, exigi omnimodo manumissionem donatoris; ut exigitur in servis eadem lege venditis. Similis est extensio in *l. 1. C. si mancipium.* 46 *l. 4. C. si mancipium ita fuerit.* 47 *l. 4. supr. locati.*

48 Manumitti non possunt scil. VII. *C.* XII. alias qui manumittere non possunt. VII. C. XI. 1. *Inst.* 6. 49 Lex Ælia Sentia vetat manumitti in fraudem creditorum, VII. C. XI. 38. *Eclog.* 3. huc refer Ulpian. 1. §. 8. 11. 15. & 16. 50 Non aliud olim fuit: quippe olim mutus, surdus, vindicta servum manumittere ideo non poterat (licet inter amicos, vel per epistolam posset manumittere: licet quoque ut ad justam libertatem pervenire posset, conditione venditionis excipere poterat. Paul. 4. *sent.* 12. §. 2. adde *l. servus furiosi. 13. supr. de manumiss. l. discretis. 10. C. qui testam.*), quod solemnia verba, quæ in manumissione intervenire debebant, aut effari, aut exaudire non posset. sed cum ea verborum solemnitas omitti soleat, *l. manum. 23. supr. de manum. vind.* & publicæ utilitatis ratio hoc suadeat, poterit & hodie vindicta manumittere surdus ita natus, *ut hic.* 51 Mutum surdum. *Hal.* vide ad hunc locum, Paul. 4. *sent.* 12. §. 2. 52 Imo nullo modo potest manumittere. *l. 10. C. qui testament. fac. poss.*

De

De relegato.

2. IDEM lib. 3. ad Sabinum.

SErvo competere libertas non potest, si relegatus [1] moratus sit in urbe.

De optione legata, & de legato generali.

3. GAJUS lib. 2. de Legatis ad Edict. Urbicum [2].

SI optio hominis data sit, vel indistincte homo legatus sit: non potest heres quosdam servos, vel omnes manumittendo, aut evertere, aut minuere [3] jus electionis. nam optione, sive electione servi data, quodammodo singuli sub conditione legati videntur.

De servo pignorato.

4. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

SErvum pignori datum manumittere [4] non possumus.

De hereditate non solvendo, & herede locuplete. 1. De conditione, si creditoribus solidum solutum fuerit. 2. De servo, qui in obligatione est, vel extra obligationem.

5. JULIANUS lib. 64. Digestorum.

CUm [5] hereditas solvendo non est, quamvis heres [6] locuples existat, libertas ex testamento [non] competit. §. 1. Si [autem] is, qui solvendo non est, hoc [7] modo libertatem dederit, *Si creditoribus meis solidum solutum fuerit, Stichus liber esto*: non potest videri fraudandorum creditorum liberos esse jussisse. §. 2. Si Titius nihil amplius in bonis quam Stichum & Pamphilum habeat, eosque stipulanti Mævio ita promiserit, *Stichum aut Pamphilum dare spondes?* deinde, cum alium creditorem non haberet, Stichum manumiserit: libertas per Legem Æliam Sentiam [8] rescinditur. quamvis enim fuit in potestate Titii, ut Pamphilum daret, tamen quamdiu eum non dederit, quia interim mori possit, non sine fraude stipulatoris Stichum manumisit. Quod si solum Pamphilum dari promisisset, non dubitarem, quin Stichus ad libertatem perveniret, quamvis similiter Pamphilus mori possit: multum enim interest, contineatur ipsa stipulatione is, qui manumittitur, an extra obligationem sit. Nam & qui ob aureos quinque Stichum & Pamphilum pignori dederit, cum uterque eorum quinum aureorum sit [9], neuter manumitti potest; at si Stichum solum pignori dederit, Pamphilum non videtur in fraudem creditoris manumittere.

6. SCÆVOLA lib. 16. Quæstionum.

JUlianus de eo loquitur, qui in substantia [10] nihil aliud habeat. nam si habeat, quare non dicetur, unum posse manumitti; quia & uno mortuo, solvendo est [11]; & uno manumisso, solvendo est: nec adventitii [12] casus computandi [13] sint; alioquin & qui unum, & certum [14] ex servis suis promisit, neminem manumittet?

Quo tempore consilium fraudulentum observatur. 1. De minore viginti annis.

7. JULIANUS lib. 2. ad Urseium Ferocem.

SI quis integris facultatibus codicillos confirmavit, deinde, cum consilium creditorum fraudandorum cepisset, libertates codicillis dederit: obtineri non potest, quo minus Lege libertates interpellarentur. nam consilium testatoris fraudulentum non [15] eo tempore observatur, quod [16] codicilli confirmantur, sed quod libertas codicillis datur. §. 1. Minor annis viginti, cum servum manumittere vellet, nec justam causam ad consilium manumittendi haberet, tibi eum [17], ut manumitteres, dedit: negavit eum Proculus liberum esse, quoniam fraus [18] Legi facta esset.

De eo, qui sub conditione debet. 1. De militari testamento.

8. AFRICANUS lib. 3. [19] Quæstionum.

CUm is, qui [20] sub conditione debet, manumittat fideicommissi [21] causa, Lex Ælia [22] Sentia locum habet [23]. §. 1. Si miles [24] jure militari testamento facto, libertates dederit in fraudem creditorum, & non solvendo moriatur: impediuntur libertates.

De manumissione coacta. 1. De eo, quem dominus in capitali crimine non defendit. 2. De prohibitis manumitti.

9. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

ILle servus liber non erit, qui [25] coëgerit, ut eum dominus manumittat, & ille perterritus scripsit, liberum eum esse. §. 1. Item nec ille liber fieri potest, qui a domino [26] non est defensus in capitali crimine, posteaque absolutus est. §. 2. Qui hac Lege venierint [27] *ne manumittantur*, vel qui testamento prohibiti sint manumitti, vel jussu Præsidis Provinciæ: licet manumittantur, tamen ad libertatem non perveniunt.

Quid sit in fraudem creditorum manumittere.

10. GAJUS lib. 1. Rerum Cottidianarum sive aureorum.

IN [28] fraudem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore, quo manumittit, solvendo non est, vel datis libertatibus desiturus est solvendo [29] esse. sæpe enim de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperant homines: quod frequenter accidit his, qui transmarinas negotiationes, & aliis regionibus, quam in quibus ipsi morantur, per servos atque libertos exercent; quod sæpe adtriti istis negotiationibus, longo tempore, id ignorant [30], & manumittendo sine fraudis consilio indulgent servis suis libertatem.

De debitore civitatis, 1. Vel fisci.

11. MARCIANUS lib. 13. Institutionum.

IN fraudem [31] civitatum manumissi [32], ad libertatem non veniunt, ut Senatus censuit. §. 1. Sed nec in fraudem fisci datas libertates procedere, Principalibus Constitutionibus cavetur. Sed Divi fratres rescripserunt: non utique, si debitor fisci manumiserit, libertates impediuntur, sed [33] ita, si, cum non erat solvendo, in fraudem manumisit.

De mancipiis per manumissionem quæstioni non subducendis.

12. ULPIANUS lib. 5. [34] de Adulteriis.

PRospexit legislator, ne mancipia per manumissionem [35] quæstioni subducantur: idcircoque prohibuit ea manumitti; certumque diem [36] præstituit, intra quem manumittere non liceat. §. 1. Ipsa igitur, quæ divertit, omnes omnimodo servos suos manumittere vel alienare prohibetur: quia ita verba faciunt, *ut* [37] *ne eum quidem servum, qui extra ministerium ejus mulieris fuit, vel in agro, vel in provincia, possit manumittere vel alienare.* quod quidem perquam [38] durum est: sed [39] ita lex [40] scripta est. §. 2. Sed etsi post divortium servum mulier paravit, aut alia ratione adquisiit: æque (quod ad verba attinet) manumittere non poterit: & ita Sextus quoque Cæcilius adnotat. §. 3. Pater vero, in cujus potestate filia fuerit, ea tantum mancipia prohibetur manumittere, alienareve, quæ in usu filiæ fuerunt tributa. §. 4. Matrem quoque prohibuit manumittere alienareve ea mancipia, quæ in ministerium filiæ concesserat. §. 5. Sed & avum & aviam prohibuit [41] manumittere: cum horum quoque mancipia quæstione [42] postulari posse Lex voluerit. §. 6. Sextus Cæcilius recte ait, angustissimum [43] tempus Legem præstituisse alienandis manumittendisve servis. Finge (inquit) ream adulterii intra LX. diem postulatam [44], quæ cognitio tam facile expediri potuit adulterii, ut intra LX. diem finiatur? & tamen licere mulieri, quamvis postulatæ adulterii, servum suspectum [45] in adulterio vel quæstione necessarium, quod ad verba Legis attinet, manumittere. Sane in hunc casum subveniendum est, ut destinati servi quasi conscii, vel quasi nocentes, non debeant [46] manumitti ante finitam cognitionem. §. 7. Pater mulieris vel mater, si intra LX. diem [47] decedant, ex his servis, quos in ministerium filiæ dederint, neque manumittere neque alienare poterunt.

13. PAULUS lib. 3. de Adulteriis.

QUod si [48] intra diem sexagesimum manumiserint, erit servus statuliber [49].

14. ULPIANUS lib. 4. de Adulteriis.

SEd si maritus [50] intra sexagesimum diem decesserit: an manumittere vel alienare jam possit suprascriptas personas, videamus? Et non puto posse: quamvis accusatore mulier deficiatur marito: cum pater accusare [51] possit. §. 1. Et simpliciter quidem Lex mulierem prohibuit intra sexagesimum diem divortii manumittere. §. 2. Sive autem divertit, sive repudio dimissa sit: manumissio impeditur. §. 3. Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, vel aliqua [52] pœna: ejus manumissio non impeditur. §. 4. Sed etsi *bona* [53] *gratia* finierit matrimonium, dicetur, manumissionem vel alienationem non impediri. §. 5. Sed & si constante matrimonio mulier, dum [54] divortium [55] cogitat, manumittat vel alienet, & [hoc] dilucidis [56] probationibus fuerit approbatum: quasi in fraudem Legis hoc factum sit, non debet alienatio valere vel manumissio. §. 6. Alienationem omnem [57] omnino accipere debemus.

Si pater filio permiserit manumittere.

15. PAULUS lib. 1. ad Legem Juliam.

QUæsitum est, an is, qui Majestatis [58] crimine reus factus sit, manumittere [59] possit, quoniam [60] ante damnationem dominus est? Et Imperator Antoninus Calpurnio Critoni rescripsit, ex eo tempore, quo quis propter facinorum suorum cogitationem jam de pœna sua certus esse poterat, multo prius conscientia delictorum quam damnatione jus datæ [61] libertatis eum amisisse. §. 1. Julianus ait, si postea quam filio permisit pater manumittere, filius [62] ignorans patrem decessisse, manumisit vindicta: non fieri eum liberum. sed etsi vivit pater & voluntas [63] mutata erit: non videri volente patre filium manumisisse.

1 Facto puta, quia judex ita voluit: alias jure non ita punitur servus. *l.* 12. §. *ult.* ℱ. *de accusationib.* 2 Edictum urbicum, est Edictum Prætoris urbani. 3 Vide *l.* 14. *supr. de opt. leg.* 4 *l.* 27. §. *ult.* ℱ. *h. t. l.* 1. *C. de servo pign. dato manum.* 5 *Syn. Basil.* 48. *tit.* 3. & 7. *c.* 4. 6 *l.* 18. *in pr.* ℱ. *h. t. l.* 57. *in pr. supr. de manum. test. l.* 5. *C. de test. manumiss.* 7 *l.* 57. *circa fin. supr. de manum. test.* 8 Vid. *l.* 10. *in pr.* ℱ. *h. t.* 9 Et ita debitor fit locuples, *l.* 3. *supr. de manum.* 10 Id est, qui nihil aliud in bonis habeat, nisi solos servos. 11 Manumissio similis est morti, quoad servum domino subtrahendum. *l.* 1. §. 1. *supr. quando actio de peculio.* vid. *l.* 92. ℱ. *de solut. l.* 46. *in pr.* ℱ. *de furt.* 12 Οὐ χρὴ τοῖς ἔξωθεν συμβαίνουσι θέμασι περιέχειν ἡμᾶς. vid. Cujac. 8. *ad Afric. pag.* 186. 13 Ut nec vanus timor. *l.* 13. ℱ. *de re judicata.* 14 *Al.* incertum. 15 *l.* 16. *supr. de manumiss. vind.* 16 *Al.* quo. 17 Vid. *l.* 4. *supr. de serv. export.* 18 Vide *l.* 29 *supr. de legib.* 19 Vide Cujac. in hanc *l.* 3. *ad Afr.* 20 *l.* 27. *in pr. infr. h. t.* 21 Fraudandorum creditorum causa: sic enim legitur in *l.* 16. §. 2. *infr. h. t. l.* 55. *supr. de her. inst. l.* 3. *l.* 10. §. 1. ℱ. *quæ in fraud. cred.* Cujac. 4. *obs.* 31. id etiam confirmat textus Basilikῶν his verbis: οὐδὲ ὑπὸ αἵρεσιν δεῖ πρὸς περιγραφὴν τῶν δανειστῶν ἐλευθερῶν. & τὸ κατὰ πόδας, ita habet, εἰ καὶ αἱρετικούς τις ἔχει δανειστάς, οὐδὲ εἰς περιγραφὴν τούτων δύναται ἐλευθερῶσαι. Cujac. 3. *ad Afric. pag.* 31. 22 *l.* 27. ℱ. *h. t.* 23 Locum non habet. *vulgat.* 24 Miles in fraudem creditorum servos suos manumittere non potest. *l.* 15. *supr. de testament. milit.* 25 *l.* 17. *in pr.* ℱ. *h. t.* adde *l.* 3. *C. qui manumitt. non possunt.* 26 *l.* 13. *supr. de statu homin. l.* 9. ℱ. *de publicis judiciis.* 27 Vide *l.* 9. *supr. de manumission.* 28 *l.* 16. §. 2. *infr. h. t. Inst. quib. ex caus. manum. non licet. in pr.* 29 Prævaluit tamen non impediri libertatem, nisi animum fraudandi habuerit. §. 3. *vers. prævaluisse. Instit. quib. ex caus. man. non licet.* 30 Vide quæ notavi ad *l.* 15. *C. de rescind.* 31 *l.* 45. *in pr. infr. de jure fisci.* 32 A debitore civitatis. 33 *l.* 2. *C. de servo pignori.* 34 *Al.* quarto. 35 *l.* 8. *in fin. supr. de manum. l.* 3. *C. ad l. Jul. de adulteriis.* 36 *Subaudi*, sexaginta dierum. *d. l.* 3. 37 Id immutatum, *l.* 32. *C. ad l. Jul. de adulteriis.* 38 *l.* 1. §. 30. *supr. de SC. Silan. l.* 65. §. 2. ℱ. *ad SC. Trebell.* 39 Clementiores Lege judices esse non oportet, *Nov.* 82. *c.* 10. vide tamen Socin. *reg.* 130. adde elegans exemplum ex Harmen. 1. *tit.* §. 29. & 30. 40 Quid juris? an ideo judici id sequendum, quia scriptum? An potius æquitas stricto juri præferenda? Dic, judici rescriptum, licet prædurum, sequendum esse: talem duritiem a solo Principe (id sibi etiam vindicant hodie apud Gallos parlamenta præ cæteris judicibus inferioribus, a quibus ad ipsam curiam appellatur) molliendam. In non scriptis, judex æquitatem rigori præferre debet: nam, ut scribit Aristoteles, æquitas nihil aliud est, quam supplementum ejus quod Lex prætermisit, τοῦ γεγραμμένου νόμου ἔλλειμμα. vid. Cujac. 2. *Feudor.* 1. 41 Lex Julia de adulteriis scil. 42 De adulteriis. *Græc. vel legendum est, in quæstionem.* 43 Duorum mensium: aut, quod est tantundem, sexaginta dierum. *vers. sing.* ℱ. *h. t.* 44 Vide *l.* 13. *infr. h. t.* 45 *l. un. C. de mulieribus, quæ se propriis servis.* 46 Vide *Inst. de hered. inst. in pr.* 47 *l. ult. circa fin. C. ad l. Jul. de adult.* 48 *l.* 12. §. 6. ℱ. *h. t.* 49 Statim liber. *Vulg. Hal.* aliud est statuliber, & statim liber. Statuliberi non statim liberi sunt, sed ex die tantum vel conditione. Cujac. *hoc tit.* 50 Qui propter adulterium uxoris ab ea divertit. 51 *l.* 14. *C. qui accusare non poss.* 52 *l.* 1. *C. de repudiis.* 53 Vide *Nov.* 22. *c.* 4. 54 An alienatio facta ante delictum valeat, vide quæ notavi ad *l.* 15. *supr. de donat.* 55 Vel ut crimini subtrahatur. *l.* 8. *in fin. supr. de manum.* 56 Dilucide probatur alienatio fraudulenter esse facta ante delictum, si omnium bonorum, si personæ conjunctæ, si clam, si paulo ante delictum, si denique ita facta sit rei alienatio, ut possessio remaneat penes donantem. adde *l.* 15. *supr. de donation.* 57 Vid. *l. ult. in pr. C. de reb. alien. non alienand.* adde *Nov.* 71. 58 Perduellionis. *l.* 31. *in fin. supr. de don.* 59 *l.* 8. §. 1. *supr. de manumiss.* 60 Dominium rerum suarum nemo amittit sola accusatione criminis majestatis, sed sententia sola & damnatione: sua tamen alienare non potest, ex quo tempore de crimine majestatis cogitavit, & de sua pœna certus esse potuit. 61 *Al.* dandæ. 62 *l.* 4. *circa pr. supr. de manum. vind.* 63 Voluntas ejus mutata. *vulgat.*

De minore XX. annis. 2. De manumiſſione in fraudem creditorum. Qui dicuntur creditores. 3. De debitore fiſci. 4. De debitore conditionali. 5. Si voluntate patris filius manumiſerit.

16. IDEM lib. 3. ad Legem Æliam Sentiam.

SI, cum fideicommiſſa libertas debeatur, minor viginti annis ſervum vendat, ut manumittatur, vel quia hac lege emerat: non impedietur alienatio. §. 1. Si partem, quam in communi ſervo habet minor viginti annis, manumittendi cauſa tradat: nihil aget. Sed ſi, cum ipſe cauſam probare poſſet, tradiderit: nulla fraus intelligetur. §. 2. Ne quis [1] creditorum fraudandorum cauſa ſervum manumittat, hac Lege cavetur. *Creditores* autem appellantur, quibus [2] quacunque ex cauſa actio cum fraudatore competat. §. 3. Ariſto reſpondit, a debitore fiſci, qui ſolvendo non erat, manumiſſum ita revocari in ſervitutem debere, ſi non diu in libertate fuiſſet: id eſt, non minus decennio [3]. plane ea, quæ in fraudem fiſci in [4] ſinus ejus collata ſint, revocanda. §. 4. Si ſub conditione alicui pecunia debeatur: [quaſi] ſtatuliber erit a debitore manumiſſus: ut [5] pendeat libertas ex conditione. §. 5. Si voluntate patris filius manumiſerit: ſive pater ſive filius ſciat ſolvendo patrem non eſſe: libertas impedietur.

De manumiſſione coacta. 1. Si mentitus dominus, ne a Magiſtratibus caſtigaretur, dixit eſſe liberum. 2. De prohibitis manumitti intra certa tempora.

17. IDEM lib. ſingul. de Libertatibus.

SI privatus [6] coactus a [7] populo [8] manumiſerit, quamvis voluntatem accommodaverit, tamen non erit liber: nam & Divus Marcus [9] prohibuit, ex adclamatione populi manumittere. §. 1. Item non fit liber, ſi [10] mentitus dominus, ne a Magiſtratibus [11] caſtigaretur, dixit eſſe liberum, ſi non fuit voluntatis manumittendi. §. 2. In his, quos [12] intra certa tempora non licet manumittere, ſi teſtamento acceperint libertatem, non teſtamenti facti, ſed competentis [13] libertatis tempus inſpiciendum eſt.

De hereditate aucta vel deminuta. 1. Si ſervus juſſus ſit heredi dare tantum, quanti eſt, & liber eſſe.

18. IDEM lib. 16. ad Plautium.

SI mortis tempore [14] ſolvendo ſit hereditas: ſi tamen [cum] aditur, deſierit eſſe ſolvendo: libertas a teſtatore in fraudem creditorum relicta, non competet. nam ſicut [15] aucta hereditas prodeſt libertatibus, ita nocet diminuta. §. 1. Si is, cui libertas relicta eſt, juſſus ſit heredi dare tantum, quanti eſt, & liber eſſe: videamus an adhuc fraus ſit creditorum, quia heres mortis cauſa accepturus eſt; an vero, ſi alius pro eo, vel ipſe non de peculio det, nulla ſit fraus? Sed ſi heres locuples [16] non proficit ad libertatem: nec, qui dat pecuniam, prodeſſe poteſt.

Si is, qui manumiſit, poſtea ſervus pronuncietur.

19. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

NUlla competit libertas data ab eo [17], qui poſtea ſervus ipſe pronunciatus eſt.

De ſervo alieno manumiſſo.

20. IDEM lib. ſingul. de Enucleatis caſibus.

SI ſervo [18] alieno libertas, non conſentiente domino data eſt, valere ex auctoritate juris non poteſt; quamvis poſtea manumiſſor domino heres extitit. nam licet ejus, jure cognationis, qui manumiſit, heres extitit: non ideo aditione hereditatis libertatis datio confirmatur.

De manumiſſione matrimonii cauſa.

21. IDEM lib. 1. Pandectarum.

MAtrimonii cauſa manumitti ancilla a nullo alio [19] poteſt, quam [20] qui eam uxorem ducturus eſt. † Quod ſi alter manumiſerit matrimonii cauſa, alter eam uxorem ducat: non erit libera, adeo ut nec ſi intra ſex quidem menſes eam repudiatam poſtea manumiſſor uxorem duxerit, liberam eam fieri Julianus reſpondit: quaſi de his nuptiis Senatus ſenſerit, quæ poſt manumiſſionem, nullis aliis interpoſitis, ſecutæ fuerunt.

De curatore furioſi.

22. POMPONIUS lib. 25. ad Quintum Mucium.

CUrator [21] furioſi ſervum ejus manumittere non poteſt.

De ſervo benemerito.

23. IDEM [lib. 4. ex Variis lectionibus].

SEmper in fraudem creditorum libertas datur ab eo, qui [22] ſciret ſe ſolvendo non eſſe: quamvis [23] bene dediſſet merenti hoc.

De pluribus manumiſſis ab eo, qui habet creditores.

24. TERENTIUS CLEMENS lib. 9. ad Legem Juliam & Papiam.

SI quis habens creditores, plures manumiſerit: non omnium libertas impedietur. ſed qui primi [24] ſunt, liberi erunt, donec creditoribus ſuum ſolvatur: quam rationem Julianus ſolet dicere. velut duobus manumiſſis, ſi unius libertate fraudentur, non utriusque, ſed alterutrius impediri libertatem: & plerumque poſtea ſcripti [25]: niſi ſi quando majoris pretii ſit is, qui ante nominatus ſit, nec ſufficiat, poſteriorem retrahi in ſervitutem, prior [autem] ſufficiat; nam hoc caſu ſequenti [26] loco [ſcriptum] ſolum ad libertatem perventurum.

De prioribus & novis creditoribus.

25. PAPINIANUS lib. 5. Reſponſorum.

IN fraudem creditorum teſtamento datæ libertates, prioribus creditoribus dimiſſis, propter novos creditores irritæ [27] ſunt.

De ſervo pignorato.

26. SCÆVOLA lib. 4. Reſponſorum.

PIgnori obligatum ſervum debitoris heres manumiſit: quæſitum eſt, an liber eſſet? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, ſi pecunia etiam nunc deberetur, non eſſe manumiſſione liberum factum. paulus: ſoluta [28] ergo pecunia, ex illa [29] voluntate liber ſit.

De debitore in diem, vel ſub conditione; & de cauſa, ex qua debet. 1. De ſervo pignorato.

27. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

IN fraudem creditorum manumittitur, liberque eſſe prohibetur: ſive dies ſolvendæ pecuniæ jam ceſſit, ſive in diem, vel ſub [30] conditione [31] ſit debitum. † Diverſa cauſa eſt legati ſub conditione relicti: nam antequam conditio extiterit, inter creditores legatarius iſte non habetur. † Ex omni [32] autem cauſa creditoribus in hac parte Lex [33] Ælia Sentia proſpexit: inter [34] quos fideicommiſſarium etiam eſſe placuit. §. 1. Pignori [35] datus [36] ſervus, antequam debiti nomine fiat ſatis, ſine conſenſu creditorum manumitti non poteſt: ſed pupilli creditoris citra tutoris auctoritatem conſenſus nihil libertati prodeſt, ſicuti non prodeſt, ſi fructuarius pupillus manumiſſioni ſimiliter conſentiat.

De ſervo heredis legato.

28. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

HEres ſervum proprium, quem teſtator legaverat, manumittendo nihil agit: quia ſcientiæ vel ignorantiæ [37] ejus nullam placuit admitti rationem.

De ſervo pignerato. 1. De ſervo ſub conditione legato.

29. GAJUS lib. 1. de Manumiſſionibus.

GEneraliter [38] pignori datus ſervus, ſine dubio pleno jure debitoris eſt, & juſtam libertatem ab eo conſequi poteſt, ſi Lex Ælia Sentia non impediat libertatem, id eſt, ſi ſolvendo ſit, nec ob id creditores videantur fraudari. §. 1. Sub conditione ſervus legatus, pendente conditione pleno jure heredis eſt: ſed nullam libertatem [39] ab eo conſequi poteſt, ne legatario injuria fieret.

De ingrati accuſatione.

30. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Æliam Sentiam.

SI quis hac lege ſervum emerit, ut manumittat, & non manumittente eo, ſervus ad libertatem pervenerit ex Conſtitutione [40] Divi Marci: an poſſit ut ingratum accuſare, videamus: Et dici poteſt, cum non ſit manumiſſor, hoc jus eum non habere. §. 1. Si filius meus [ex] voluntate [41] mea manumiſerit, an ut ingratum eum accuſandi jus habeam, dubitari poterit, idcirco quia non manumiſi. Sed pro eo habendus ſum, ac ſi manumiſiſſem. §. 2. Sed ſi caſtrenſem [42] ſervum filius meus manumittat, dubio procul hoc jus non habebo, quia [non] ipſe manumiſi: ipſe plane filius accuſare poterit. §. 3. Tamdiu [autem] accuſare quis poterit, quamdiu perſeverat patronus. §. 4. Quotiens autem patroni libertum volunt accuſare, utrum omnium conſenſus neceſſarius ſit, an vero & unus poſſit, videamus? Et eſt verius, ſi ſaltem in unum hoc commiſerit, eum ut ingratum accuſari, ſed omnium conſenſum neceſſarium, ſi ſint ejuſdem gradus. §. 5. Si pater libertum uni ex filiis adſignaverit [43], ſolum eum accuſare poſſe, Julianus ſcripſit: ſolum enim patronum eſſe.

De viduitate libertæ injuncta.

31. TERENTIUS CLEMENS lib. 9. ad Legem Juliam & Papiam.

QUæſitum eſt: ſi libertam patronus jurejurando adegiſſet [44], ne ea liberos impuberes [45] habens nuberet: quid juris eſſet? Julianus dicit, non videri contra Legem Æliam Sentiam feciſſe eum, qui non perpetuam viduitatem libertæ injunxiſſet.

De mercede operarum.

32. IDEM lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam.

SI non voluntate patroni is, qui in ejus poteſtate ſit, jusjurandum adegerit, vel ſtipulatus fuerit, *ne nubat*: niſi id patronus remittat, aut liberavit libertum, incidet in Legem: videbitur enim idipſum dolo malo facere. §. 1. Non prohibentur Lege Ælia Sentia patroni a libertis [46]

1 Vid. *l.* 10. *in pr. ſupr. h. t.* 2 Vid. *l.* 27. *circ. fin. pr. ff. h. t.* 3 Alias *diu* biennium ſignificat. *l.* 50. *ſupr.* [illegible] Goth. Decennium hic pro tempore non diuturno habetur, al quando pro longo tempore *l.* 3. §. [illegible] *ff. de acqu. vel amitt. poſſ.* Anſ. 4 Vide Petrum Fabrum, 1. *ſemeſtrium* 22 5 *l.* 1. *in fin. ſupr. de ſtatulib.* 6 Le Magiſtratu æque id exploratum non fuit ante orationem D. Marci *l.* 3. *C. qui manum. non poſſ.* 7 Vide *l.* 9. *in pr. ſupr. h. t.* 8 Vid. *l.* 17. *C. de pœnis.* 9 [illegible] 3 Et D. Hadrianus rogatus populo, ut quendam [illegible] manumitteret, per [illegible] reſpondit, a ſe [illegible] id non debere [illegible] refert, Auguſtum in ſpectaculo [illegible] Comœdum manumittere. vide Cujac. 2 *obſ.* 22. Goth. Adde Cujac. *lib.* 19. *obſ.* 4. Anſ. 10 Vide *l.* 24. §. 9 *ſupr. de fideic. lib.* 11 Municipalibus quibus id licebat: municipales enim Magiſtratus, [illegible], in ſervos caſtigationem habuere. vide *l.* 12. *ſupr. de juriſd.* & adde quæ ſcripſi ad *l.* 26. *ff. ad municip.* 12 *l.* 12. *ſupr. de manum.* 13 Vide [illegible] §. 6. *C. de caducis.* 14 Vide *l.* 5. *in pr. ſupr. h. t.* 15 *l.* 57. *ſupr. de manum. teſt.* 16 *l.* 5. *ſupr. h. t. l.* 39. §. 1. *ſupr. de ſtatulib.* 17 Vid. *l.* 1. *C. ne de ſtatu defunct.* Goth. Vide Ant. Auguſtin. *lib.* 4 *emend. c.* [illegible] Anſ. 18 *l.* 4. *in fin. l.* 5. *C. de his, qui a non domino manumiſ.* [illegible] 2. *C. de manumiſſ.* [illegible] *lib.* 11 *tit.* 62. 19 Minore [illegible] *l.* 13. *circa fin. ff. de manumiſſ. vind.* §. 5. *Inſt. quib. ex cauſ. man. non licet.* 20 Quam qui eam manumiſſam ducere poteſt. *Græc.* 21 Vide *l.* 13 *ſupr. de manumiſſ.* 22 *l.* 54 *in fin.* [illegible] *de manum. teſtam. l.* 4 §. 19. *verſ. ſi quis ante* [illegible] *ſupr. de fideic. libert. l.* 15. *l.* 23. *in fin.* [illegible] *quæ in fraud. cred.* §. 3 *Inſt. quib. ex cauſ. manum. non licet. l.* 1. *C. qui manum. non poſſ.* 23 Fraudem feciſſe creditoribus videtur, qui non ſolvendo ſervum ſuum manumiſit, etiamſi dignum manumiſerit. *Bald.* etiamſi benemeritum manumiſerit. *Græc.* 24 Primi *in ordine* manumiſſi, primi liberi. vide *l.* 83. §. 1. *ſupr. de her. inſt.* Goth. Vide Mantic. *de conject. ultim. volunt. lib.* 6. *cap.* 23. Anſ. 25 Vide *l.* 24. §. 17. *ſupr. de fideic. libert.* 26 Vide *l.* 55. *ſupr. de hered. inſt.* 27 Imo, ratæ eſſe debent, *l.* 15. *infr. quæ in fraud. cred.* ſolve, hic non ſatisfit omnibus, qui erant creditores tempore datæ libertatis. 28 *l.* 33. *in fin. infr. de pœnis. l.* 5. *C. de ſervo pign. dato manum.* 29 Id eſt, ex prima voluntate debitoris. 30 In fraudem creditoris, cui ſub conditione debetur, manumitti ſervus non poteſt. Is, cui ſub conditione debetur, etiam creditor eſt vide *l.* 54. *infr. de verb. ſign.* & obligationem transfert in heredem, & mitti in poſſeſſionem ſolet. vid. Cujac. 10 *obſ.* 31. Ideo ante diem nonnunquam agit, ſed male. [illegible] 36 *ſupr. de reb. cred.* 31 *l.* 8. *in pr. ſupr. h. t.* 32 *l.* 16. §. 2. *ſupr.* [illegible] *l.* 1 *in fin. C. qui manum. non poſſ.* 33 *l.* 8. *ſupr. h. t.* 34 Creditoris appellatione fideicommiſſarius quoque continetur. adde *l.* 10. *infr. de verb. ſign.* 35 Vid. *l.* 4. *ſupr. h. t.* 36 Creditoribus. 37 *l.* 91. §. 2. *infr. de verb. oblig.* 38 Pignus pleno jure debitoris eſt, *ut hic.* non creditoris vid. *l.* 6. *circa pr. ſupr. tit. prox.* 39 *l.* 11. *ſupr. de manumiſſ.* 40 *l.* 2. *C. ſi mancip. ita fuer. alien. ut manumitt.* 41 Vid. *l.* 1. *in fin. C. comm. de manum.* 42 Vid. *l.* 8. *ſupr. de jure patron.* 43 *l.* 1. *in pr. ſupr. de adſignand. libert.* 44 Viduitas perpetua libertæ a patrono indici non poteſt, ſed temporaria tantum. vid. *l.* 8. §. 2. *ff. de in jus vocando.* 45 Jurejurando recte adigo, ne liberta mea nubat, quamdiu ejus filii erunt impuberes. *Baſil.* Goth. Vide Georg. Tholoſan. *Syntagm. jur. lib.* 9. *cap.* 26. *num.* 12. Coll. Hugo. *conſil.* 19. Anſ. 46 *l.* 25. *in fin. ſupr. de operis libert.*

merce-

mercedes capere: sed [1] obligare eos. itaque si sponte sua libertus mercedem patrono præstiterit, nullum hujus Legis præmium consequetur.

§. 2. Is, qui operas [2], aut in singulas eas certam summam promisit, ad hanc Legem non pertinet: quoniam operas præstando potest liberari. † Idem Octavenus probat, & adjicit: Obligare sibi libertum, ut mercedem operarum capiat, is intelligitur, qui hoc solum agit, ut utique mercedem capiat, etiam si sub titulo [3] operarum eam stipulatus fuerit.

TIT. X.
DE JURE [4] AUREORUM [5] ANNULORUM [6].

De alimentis. 1. De collusione.

1. PAPINIANUS lib. 1. Responsorum.

INter cæteros alimenta liberto [7] relicta non [8] idcirco non debentur, quia [9] jus aureorum annulorum ab [10] Imperatore libertus acceperit. §. 1. Diversum in eo probatur, qui judicatus ingenuus collusione [11] per alium patronum detecta conditioni suæ redditus, alimenta sibi, quæ tertius patronus reliquerat, præberi desiderat: hunc enim etiam [12] beneficium annulorum amittere placuit.

2. IDEM [lib. 15. Responsorum].

INtra [13] quinque annos pro ingenuitate sententia dicta rescissa fuerat: victum annulorum aureorum beneficium, quod ante sententiam pro ingenuitate dictam acceperit, ac deposuit, non retinuisse respondi.

De dissensu vel ignorantia patroni.

3. MARCIANUS [lib. 1. Institutionum].

DIvus Commodus & jus annulorum datum ademit illis [14], qui invitis [15] aut ignorantibus patronis acceperant.

De fœminis.

4. ULPIANUS [lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam].

ETiam [16] fœminæ [17] jus annulorum aureorum impetrare [possunt: & jura ingenuitatis impetrare], & [18] natalibus restitui poterunt.

De jure ingenuitatis. De hereditate.

5. PAULUS [lib. 9. ad Leg. Juliam & Papiam].

IS, [qui] jus annulorum impetravit, ut [19] ingenuus habetur [20]: quamvis ab hereditate ejus patronus [21] non excludatur.

6. ULPIANUS [lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam].

LIbertinus, si jus annulorum impetraverit, quamvis jura ingenuitatis salvo jure patroni nactus sit, tamen ingenuus intelligitur. & [22] hoc D. Hadrianus rescripsit.

TIT. XI.
DE NATALIBUS RESTITUENDIS [23].

De obreptione.

1. ULPIANUS [lib. 2. Responsorum].

A Principe natalibus suis restitutum eum, qui se ingenuum natum Principi adfirmavit [24], si ex ancilla natus est, nihil [25] videri impetrasse.

De ingenuitate, quibus natalibus restituitur. De successione. De consensu patroni.

2. MARCIANUS [lib. 1. Institutionum].

INterdum & servi nati ex postfacto juris interventu [26] ingenui fiunt: ut ecce si libertinus a [27] Principe natalibus suis restitutus fuerit. Illis enim utique natalibus restituitur, in quibus initio omnes homines fuerunt, non in quibus ipse nascitur, cum servus natus esset. Hic enim, quantum ad totum jus pertinet, perinde habetur, atque si ingenuus natus esset: Nec [28] patronus ejus potest ad successionem venire. Ideoque Imperatores non facile solent quemquam natalibus restituere, nisi [29] consentiente patrono.

De ingenuitate.

3. SCÆVOLA lib. 6. Responsorum respondit.

QUæris, an ingenuitatis jure utatur is, quem sanctissimus, & nobilissimus Imperator natalibus suis restituit? Sed ea res nec dubitationem habet, nec unquam habuit, quin exploratum sit, ad [30] omnem ingenuitatis statum restitui eum, qui isto beneficio Principis utatur.

De consensu filii patroni.

4. PAULUS [lib. 4. Sententiarum].

NEc filio patroni [31] invito libertus natalibus suis restitui potest: quid enim interest, ipsi patrono, an filiis ejus fiat injuria?

De consensu patroni. 1. De ingenuitate.

5. MODESTINUS [lib. 7. Regularum].

PAtrono [32] consentiente debet libertus ab Imperatore natalibus restitui: jus enim patroni hoc impetrato amittitur. §. 1. Libertinus, qui natalibus restitutus est, perinde habetur, atque si ingenuus factus, medio tempore maculam [33] servitutis non sustinuisset.

TIT. XII.
DE LIBERALI [34] CAUSA.

Qui & quibus ex causis pro aliis de libertate litigare possunt.

1. ULPIANUS lib. 54. ad Edictum.

SI quando is, qui in possessione servitutis constitutus est, litigare de conditione sua non patitur, quod forte sibi suoque generi vellet aliquam injuriam inferri: in hoc casu æquum est, quibusdam [35] personis dari licentiam pro eo litigare: Ut [36] puta parenti, qui dicat filium in sua potestate esse. nam etiam [37] si nolit filius, pro eo litigabit. sed & si in potestate non sit, parenti dabitur hoc jus: quia semper parentis interest [38], filium servitutem non subire. §. 1. Versa etiam vice dicemus, liberis [39] parentum etiam invitorum eandem [40] facultatem dari: neque enim modica filii ignominia est, si parentem servum habeat. §. 2. Idcirco visum est, cognatis etiam [41] hoc dari debere.

2. GAJUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

QUoniam servitus eorum ad dolorem nostrum injuriamque nostram porrigitur.

3. ULPIANUS lib. 54. ad Edictum.

AMplius puto, naturalibus [42] quoque hoc idem præstandum, ut parens filium in servitute quæsitum & manumissum possit [43] in libertatem vindicare. §. 1. Militi etiam pro necessariis [44] sibi personis de libertate litigare permittitur. §. 2. Cum vero talis nemo [45] alius est, qui pro eo litiget, tunc necessarium est, dari facultatem etiam matri, vel filiabus, vel sororibus ejus, cæterisque mulieribus, quæ de cognatione sunt. vel etiam uxori [46], adire Prætorem, & hoc indicare ut causa cognita, & invito ei succurratur. §. 3. Sed & si libertum meum, vel libertam [47] dicam, idem erit dicendum.

4. GAJUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

SEd tunc patrono conceditur pro libertate liberti [48] litigare, si eo ignorante libertus venire se passus est.

5. ULPIANUS [lib.] 54. ad Edictum.

INterest enim nostra, libertos libertasque habere. §. 1. Quod si plures ex memoratis personis existant, qui velint pro his litigare: Prætoris partes interponendæ sunt, ut eligat [49], quem potissimum in hoc esse existimat. quod & in pluribus patronis observari debet.

6. GAJUS ad Edictum Prætoris Urbani.

BEnignius autem hoc persequendum est, ut, si furiosus [50] & infans est, qui in servitutem trahitur, non solum necessariis personis, sed etiam extraneis hoc [51] permittatur.

De eo, qui se vendi vel alia ratione in servitutem deduci passus est. 2. De eo, qui sciens vel ignorans liberum emit. 4. Si quis a familia necatus esse dicatur. 5. De actore & reo.

7. ULPIANUS lib. 54. ad Edictum.

LIberis etiam hominibus, maxime si majores xx annis venum se dari passi sunt, vel in servitutem quaqua ratione deduci, nihil obest, quominus possint in libertatem proclamare: nisi [52] forte se venundari passi sunt, ut *participaverint* [53] pretium. §. 1. Si quis minor [54] viginti annis ad partiendum pretium, venum [55] se dari passus est: nihil ei hoc post viginti annos nocebit. Sed si ante quidem se venum dedit, post [56] vicesimum autem annum pretium partitus est: poterit ei libertas denegari. §. 2. Si quis sciens [57] liberum emerit, non denegatur vendito in libertatem proclamatio adversus eum, qui eum comparavit: cujusque sit ætatis, qui emptus est, idcirco, quia non est

1 Obligatio difficilius permittitur, quam adquisitio. 2 *l.* 6. §. 1. *supr. de jure patron.* 3 Titulus hic, color.
4 *L.* VI. *C.* VIII. *Nov.* 78. de quo vide Cujac. 7. *observ.* 14. 5 Hodie non tantum benemeritis, sed omnibus manumissis jus aureorum annulorum datum est. *Nov.* 78.
6 Jus aureorum annulorum olim dabatur plerunque libertinis ditioribus: hinc Arnobius *lib.* 4. Pecunia donat annulos, & priora loca in spectaculis. Ditioribus, inquam, id est, habentibus in bonis millia quadringenta, qui census erat equestris. Suetonius *in Julio:* Jus annulorum cum millibus quadringentis. vide Cujac. *C. h. t.* Eo munere fiebant equites, aut certe quasi equites. Tacit. 18. tunc etiam ferreum annulum deponebant. hinc Papinius 3. *Mutavitque genus, lævaque ignobile ferrum Exuit.* Passim id dabatur tempore Plinii, 33. *c.* 12. sub Alexandro Severo nunquam. *Lamprid.* Goth. Adde Gothofred ad *l.* 74. *infr. de verb. sign* Alex ab Alexand. *genial. dier. lib.* 2 *c.* 29. Hotom. 1. *obs.* 11. Tholosan. *lib.* 14. *syntagm. jur. cap.* 9 *num.* 1. 2. Ans. vide Ferrandum *lib.* 1. *explicat. jur. c.* 40. Cujac. *lib.* 7. *observat. c* 14. Mod. 7 Jus aureorum annulorum solis libertis concedebatur. *l.* 2. *C. h. t.* Sueton. *in Vitellio.* 12. *in fin.* Cic. 5. *Tusc.* 1. medicis. Dion, 51. Hi nomen tum mutabant, Tacit. 7. usus annuli eos distinguebat a plebe, eosque reddebat quasi senatores aut equites, 33. Plin. 1 tametsi alii non tam ornatus, quam signandi causa annulos gestarent, 7. Macr. 13. Plaut. *Cassina.* vide Ferrand. 1. *explic.* 41.
8 Rationem vid. in *l.* 33. §. 2. *supr. de cond. & dem.* 9 Jus aureorum annulorum impetrans libertus, non ideo libertus esse desinit. Proinde alimenta sibi, ut liberto a patrono relicta recte consequetur. 10 Jus aureorum annulorum ab Imperatore tantum impetrabatur. 11 Vide *infr. de collusione.* 12 Id est, non tantum alimenta sibi relicta, sed etiam jus aureorum annulorum amittit. 13 Vide *l.* 2. *infr. de collus. deteg.* 14 *l.* 4. *infr. tit. prox. l. un. in princ. C. ad l. Visell.* 15 Invito aut ignorante patrono, libertus jus aureorum annulorum impetrare non potest. Plin. 10. *epist.* Rogo te, ut indulgeas jus Quiritum, quod a te volentibus patronis peto. *& alio loco.* Rogo, des jus Quiritum libertis, quod a te petente patrono peto. v Cujac. 7. *obs.* 14. 16 At enim jus aureorum annulorum tribuitur, ut Equites sint, vel quasi equites: non potest autem fœmina eques esse. *argum. l.* 2. *infr. de regul. juris.* 17 Fœminæ possunt impetrare jus annulorum, ingenuitatis, natalium. 18 Τὸ *&* accipe hic pro *id est,* jus enim ingenuitatis impetrare, & natalibus restitui, idem est. 19 *l.* 6. *infr. h. t. l. un. C. ad l. Visell.* 20 Imo jus annulorum non præstat ingenuitatem. *l.* 2. *C. h. t.*
21 *l.* 3. *in princ. supr. de bon. libert.* 22 Certis casibus, *ut hic.* Gl. not. adde *l.* 3 *J. tit. proxim.*
23 *L.* VI. *C.* VIII. natalium restitutionem *Novell.* 78. παλιγγενεσίαν appellat. Porro *jus Quiritum* cives Romanos: annuli equites: natalium restitutio, & extraneorum, & patronorum ipsorum respectu, libertos ingenuos facit, ut obsequiis soluti sint, & judicio ingrati. vide Cuj. *C. h. t.* Goth. adde Cravett. *consil.* 616. Ans. 24 Falso 25 Quia obreptum est Principi. *l.* 2. *l.* 5. *C. si contra jus.* 26 *l.* 3. *l.* 5. *infr. eod. t. l.* 2. *C. de jur. aur. annul.* 27 *l.* 23. §. 1. *C. de nuptiis.* 28 *l.* 3 *circa princ. supr. de bon. libert.* 29 Princeps potest legitimare spurios, & jus legitimandi concedere cum hac adjectione, *non obstante* vel mero jure potestatis, vel citatis iis, quorum interest, quorumque de præjudicio agitur. vide Roland. a Vall. 1. *consil.* 6. *num.* 30. licet legitimatio, quæ fit a patre, cognatorum consensum non exigat. *ibid.* 30 *l. ultim. supr. tit. proxim.* 31 Vide *l.* 3. *supr. tit. proxim.* 32 Vide *l.* 8. *in pr. supr. de aqua & aqu. pluv.* 33 Servitus maculam quandam infert. *l.* 2. *infr. tit. prox.*
34 *L.* VII. *C.* XVI. Paul. 5. *sent.* 1. 4. *C. Theodos.* 8. 35 Parenti, liberis, cognatis, *infr. h. t.* interdum uxori, & extraneis. *l.* 3. §. 2. *l.* 6. *infr. h. t.* 36 *l.* 27. *in pr. supr. de minorib. l.* 2. §. 2. *infr. quando appell. sit.* 37 Invito plerunque datur beneficium. dixi ad *l.* 6. *C. de captivis.* 38 Vide exemplum illustre in *l.* 2. §. 24. *supr. de orig. jur.* id enim parentum amori datur. vide §. *ult. Inst. de noxal. l.* 1. §. 1. *supr. de obsequ.* 39 An etiam naturalibus tantum? sic videtur *arg. l.* 3. *infr. h. t.* 40 Ut parentum suorum libertatem defendant: eosque a servitute licet volentes arceant. 41 Præter parentes & liberos. 42 Adde *l.* 6. 7. *& præsertim l.* 8. *supr. de pignorib. l.* 71 §. 3. *supr. de leg.* 1. idque pietatis intuitu. *l.* 41. §. 2. *in fin.* §. 5. *supr. de leg.* 3. 43 Vide *Novell. Leon.* 100. 44 Vide *l.* 9. *C. de procuratorib.* 45 Vide *l.* 6. *J. de appell.* 46 Hoc speciale est: alias id non permittitur. *l.* 2. *in fin. supr. ad SC. Vellejanum.* 47 Vide *l.* 4. *infr. h. t.* 48 *l.* 3. *in fin. supr. l.* 5. *infr. l.* 19. *C. h. t.* 49 Adde *l.* 7 *in fin. supr. de pact. Novell.* 120. *c.* 6. 50 Adde *l.* 1. *in fin. l.* 2. *supr. de postulando.* 51 Ut pro eorum libertate litigent. 52 *l.* 5. *C. h. t.* 53 Ut participarent. vide *l.* 1. *in pr. infr. quibus ad libert. l.* 5. *C. de liberali causa.* 54 Alias non. *l.* 16. *C. h. t.* 55 Tmesis. 56 *d. l.* 1. *in fin. infr. quib. ad libert.* 57 Vide *l.* 33. *in pr. infr. h. t.*

venia dignus, qui emit, etiam [1] fi fcientem prudentemque fe liberum emerit. † Sed enim fi poftea alius eum emerit ab hoc, qui fcivit, ignorans: deneganda eft ei libertas. §. 3. Si duo [2] fimul emerint partes, alter fciens, alter ignorans: videndum erit, numquid is, qui fcit, non debeat nocere ignoranti? quod quidem magis eft. † Sed enim illa erit quæftio: partem folam habebit is, qui ignoravit, an totum? & quid dicemus de alia parte, an ad eum, qui fcit, pertineat? Sed ille indignus eft quid habere, quia fciens emerit, rurfum, qui ignoravit, non poteft majorem partem dominii habere, quam emit? evenit igitur, ut ei profit, qui eum comparavit fciens, quod alius ignoravit. §. 4. Sunt & aliæ [3] caufæ, ex quibus in libertatem proclamatio denegatur, veluti fi [4] quis ex eo teftamento liber effe dicatur, quod teftamentum aperiri Prætor vetat, quia teftator a familia necatus effe dicatur: cum enim in eo fit ifte, ut fupplicio forte fit adficiendus, non debet liberale judicium ei concedi.

† Sed & fi data [5] fuerit, quia [6] dubitatur, utrum nocens fit, an innocens: differtur liberale judicium, donec conftet de morte ejus, qui necatus eft. apparebit enim, utrum fupplicio adficiendus fit, an non.

§. 5. Si quis ex fervitute in libertatem proclamat, petitoris [7] partes fuftinet: fi [8] vero ex libertate in fervitutem petatur, is partes actoris fuftinet, qui fervum fuum dicit. † Igitur cum de hoc incertum eft, ut poffit judicium ordinem accipere, hoc ante apud eum, qui de libertate cogniturus eft, difceptatur, utrum ex libertate in fervitutem, aut contra, agatur? Et fi forte apparuerit, eum, qui de libertate fua litigat, *in libertate fine dolo malo fuiffe*: is, qui fe dominum dicit, actoris partes fuftinebit, & neceffe habebit fervum fuum probare. Quod fi pronunciatum fuerit, eo tempore, quo lis præparabatur, *in libertate eum non fuiffe, aut* [9] *dolo malo fuiffe*: ipfe, qui de fua libertate litigat, debet fe liberum probare.

De ufufructuario. 1. De pluribus adverfus eum, qui de libertate litigat, confiftentibus, & quibus ex caufis ad eundem judicem eatur.

8. IDEM [lib. 55. ad Edictum].

COgnitio de liberali caufa [10] ufufructuario [11] datur, etiamfi dominus quoque velit (hoc eft, qui fe dominum dicit) movere ftatus controverfiam. §. 1. Si plures fibi dominium fervi vindicant, dicentes effe communem: ad [12] eundem judicem mittendi erunt. & ita Senatus cenfuit. cæterum fi unusquisque *fuum effe in folidum* [13], non in partem, dicat: ceffat Senatusconfultum. neque enim timor eft, ne varie judicetur: cum unusquisque folidum dominium fibi vindicet. §. 2. Sed & fi alter ufumfructum totum, alter proprietatem fervi vindicet; item fi alter dominium, alter pignoratum fibi dicat: idem [14] judex erit, & parvi refert, ab eodem, an ab alio ei pignori datus fit.

9. GAJUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali caufa.

SI pariter adverfus eum, qui de libertate litigat, confiftant fructuarius [15] & proprietarius: fieri poteft, ut alteruter abfit. quo cafu an præfenti foli permiffurus fit Prætor adverfus eum agere, dubitari poteft: quia non [16] debet alterius collufione aut inertia alteri jus [17] corrumpi. fed rectius dicitur, etiam alterutri eorum permittendum agere, ut alterius jus incorruptum maneat. † Quod fi adhuc nondum finito judicio fupervenerit, ad [18] eundem judicem mittetur: nifi fi [19] juftam caufam adferat, quare ad eum mitti non debeat; forte fi eum judicem inimicum fibi effe adfirmet. §. 1. Idem [20] dicemus, & fi duo pluresve domini effe [21] dicantur, & quidam præfto fint, quidam aberint. §. 2. Unde in utroque [22] cafu difpiciamus, an fi is, qui prior egerit, victus fit, profit ei, quod pofterior vicerit, vel contra: id eft, ut cum omnino alteruter vicerit, profit etiam alteri: ficut prodeft heredi liberti, quod in fraudem patroni fervi manumiffi fint? Si cui placeat prodeffe, confequens eft, ut cum idem petat, exceptioni rei judicatæ objiciatur replicatio. fi cui vero placeat non prodeffe, is habebit fequentem dubitationem: utrum id, in quo quis victus eft, nullius erit; an ejus effe debeat, cum quo actum fit; an potius ejus, qui vicerit: fcilicet ut utilis actio detur ei, qui vicerit, minime autem Prætor pati debeat, ut [23] pro parte quis fervus fit.

Quid fit fine dolo malo in libertate effe.

10. ULPIANUS [lib. 55. ad Edictum].

QUod autem diximus [24], *in libertate fuiffe*, fic eft accipiendum, non ut fe liberum doceat is, qui liberale judicium patitur, fed in poffeffione libertatis fine dolo malo fuiffe. † Quid fit autem *fine dolo malo fuiffe*, videamus? nam Julianus ait, omnes, qui fe liberos putant, fine dolo malo in libertate fuiffe: fi modo fe pro liberis gerant, quamvis fervi fint. Varus autem fcribit, eum, qui fe liberum fciat, dum in fuga fit, non videri fine dolo malo in libertate effe: fed fimul atque defierit quafi fugitivus fe celare, & pro libero agere, tunc incipere fine dolo malo in libertate effe. etenim ait, eum, qui fcit fe liberum, deinde pro fugitivo agit, hoc ipfo [25] quod in fuga fit, pro fervo agere:

11. GAJUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali caufa.

LIcet fugæ tempore pro libero fe gefferit: dicemus enim eum in eadem caufa effe.

4. Ad quod tempus refertur probatio poffeffionis libertatis. 5. De eo, cui operæ debentur. 6. De damno, quod bona fide poffidenti datum eft.

12. ULPIANUS [lib. 55. ad Edictum].

IGitur fciendum eft, & liberum [26] poffe dolo malo in libertate effe, & fervum poffe [27] fine dolo malo in libertate effe. §. 1. Infans [28] fubreptus bona fide in fervitute fuit, cum liber effet; deinde cum de ftatu ignarus effet, receffit, & clam in libertate morari cœpit: hic non fine dolo malo in libertate moratur. §. 2. Poteft & fervus fine dolo [29] malo in libertate morari [30]: utputa teftamento accepit libertatem, quod nullius momenti effe ignorat: vel vindicta ei impofita eft ab eo, quem dominum effe putavit, cum non effet: [vel educatus eft quafi liber, cum fervus effet.] §. 3. Et generaliter dicendum eft, Quotiens quis juftis rationibus ductus, vel non [31] juftis, fine calliditate tamen, putavit fe liberum, & in libertate moratus eft, [dicendum eft] hunc in ea caufa effe, ut fine dolo malo in libertate fuerit: atque ideo poffefforis commodo fruatur. §. 4. Probatio autem ad id tempus refferetur [32], cum fine dolo malo in libertate fuerit, quo primum in jus aditum eft. §. 5. Si operæ alicui debeantur, is quoque liberali judicio experiri poteft. §. 6. Si quod [33] damnum mihi dederit, qui ad libertatem proclamat, illo tempore, quo bona fide mihi ferviebat (veluti fi ego bona fide dominus noxali judicio conventus & condemnatus, litis æftimationem pro eo obtuli): in id mihi [34] condemnabitur.

13. GAJUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali caufa.

ILlud certum eft, damnum hoc folum in hac in factum actione deduci, quod dolo, non etiam quod culpa factum fit. Ideoque licet abfolutus hoc judicio [35] fuerit, adhuc tamen poftea cum eo poterit Lege Aquilia agi, cum ea Lege [36] etiam culpa teneatur. §. 1. Item certum eft, tam res noftras, quam res alienas, quæ tamen periculo noftro funt, in hanc actionem deduci: veluti commodatas & locatas. † Certe depofitæ [37] apud nos res, quia noftro periculo non funt, ad hanc actionem non pertinent.

De his, qui dolo paffi funt fe venundari.

14. ULPIANUS [lib. 55. ad Edictum].

REctiffime Prætor calliditati eorum, qui, cum fe liberos fcirent, dolo malo paffi funt fe pro fervis venundari, occurrit: dedit enim in eos actionem [38]. §. 1. Quæ actio totiens locum habet, quotiens non eft in ea caufa is, qui fe venire paffus eft, ut ei ad libertatem proclamatio denegetur. §. 2. Dolo autem non [39] eum feciffe accipimus, qui non ultro inftruxit emptorem, fed qui decepit [40]:

15. PAULUS [lib. 51. ad Edictum].

ID eft, five virilis fexus, five fœminini fit, dummodo ejus ætatis fit, ut dolum capiat.

16. ULPIANUS [lib. 55. ad Edictum].

IMo [41] eum, qui finxit fe fervum, & fic veniit decipiendi emptoris caufa. §. 1. Si [42] tamen vi metuque compulfus fuit hic, qui distractus eft, dicemus eum dolo carere. §. 2. Tunc habet emptor hanc actionem, cum [43] liberum effe nefciret: nam fi fcit liberum, & fic emit, ipfe fe circumvenit. §. 3. Quare fi filiusfamilias emit, fi quidem ipfe fcit, pater ignoravit, non adquifiit patri actionem: hoc fi peculiari nomine egerit. † Cæterum fi patre mandante, hic quæritur, an filii fcientia noceat? Et puto adhuc nocere, quemadmodum [44] procuratoris nocet. §. 4. Plane fi filius ignoravit, pater fcit, adhuc dico repellendum patrem, etiam fi peculiari nomine filius emit: fi modo pater præfens fuit, potuitque filium emere prohibere.

17. PAULUS [lib. 51. ad Edictum].

IN fervo & in eo [45], qui mandato noftro emit, tale eft, ut fi certum hominem mandavero emi, fciens liberum effe, licet is, cui mandatum eft, ignoret, idem fit: & non competet ei actio. † Contra autem, fi ego ignoravi, procurator [46] fcit: non eft mihi deneganda.

18. ULPIANUS [lib. 55. ad Edictum].

IN tantum ergo tenetur, quantum dedit, vel in quantum obligatus eft: fcilicet in duplum. §. 1. Sed utrum pretium tantum, an etiam id quod pretio acceffit, duplicetur, videamus? Et putem omne omnino, quod propter emptionem vel dedit,

19. PAULUS [lib. 51. ad Edictum].

VEl permutavit, vel compenfavit eo nomine (nam [47] & is dediffe intelligendus eft),

20. ULPIANUS [lib. 55. ad Edictum].

VEl obligatus eft, duplari debere. §. 1. Proinde fi quid cuidam ob hanc actionem licito jure dedit, dicendum eft, in hoc Edictum cadere, duplarive [48]. §. 2. Obligatum vel ipfi venditori accipere debemus, vel alii obligatum. Nam quod dedit, five ipfi venditori, five alii [ex] juffu ejus: five ipfe, five alius dederit, æque continebitur. §. 3. *Obligatum* [49] accipere debemus,

1 Id eft, etiam fi eum emerit, quem fciebat fe liberum effe. *Bafil.* 2 *l. ult.* ℨ. *tit. prox.* 3 Præter fuperiorem. §. 2. *fupr. h. t.* 4 *l.* 1. & *toto titul.* ℨ. *de SC. Silanian.* 5 Datam. ita legit Albericus, & liberale judicium hac voce intelligit. 6 Dubitationis caufa fufpenditur judicium. 7 *l.* 5. *in fin. C. h. t. l.* 8. *l.* 20. ℨ. *l.* 15. *C. de probat.* 8 In libertatem proclamet quis, & in fervitutem petatur, differentia eft. Ille petitoris; Hic rei fuftinet partes. 9 *l.* 12. §. 2. ℨ. *l.* 21. *in pr. C. h. t. l.* 15. *C. de probat.* 10 *l.* 9. *in pr.* ℨ. *h. t.* 11 Fructuarius recte de ftatu agit, fi velit dominus. 12 *l.* 9. ℨ. *h. t.* vide quæ fcripfi ad *l.* 5. *C. arbitr. tutela.* 13 Vid. *l.* 9. §. 1. ℨ. *h. t.* 14 Quæcunque pluribus vel in plures competunt, de eis plerunque omnes ad eundem judicem eunt: ut fi plures vindicent dominium fervi, vel unus dominium, alter ufumfructum, *ut hic.* §. 1. *fupr.* & *l.* 9. ℨ. *h. t l.* 1. *l* 2. *fupr. de quibus reb. ad eundem judicem eatur.* ut & fi plures tutelæ teneantur, *l.* 5. *C. arbitrium tutela. d. l.* 2. aut fi certum petetur, plures correi, *Novell.* 99. Quint. 3: Privata judicia fæpe unum judicem habere folent a Lege. Aliæ fpecies erunt, etiam fi unus a duobus duntaxat eandem rem, atque ex eadem caufa petet, aut duo ab uno, aut plures a pluribus: quod accidere in hereditariis litibus interim fcimus, *d. l.* 1. quia, quamvis in multis perfonis, caufa tamen una eft, nifi conditio perfonarum quæftiones variaverit. vide Cujac. *fupr. de quib. reb. ad eundem judicem.* 15 Vide *l.* 30 *in pr* ℨ *h. t.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 6. *cap.* 10. *n.* 6. Coram inimico judice litigare eft durum. Unde tanquam fufpectus recufari poteft hic. Adde Wurmfer. *lib.* 1. *obf.* 9. & 10. Mynfing. 4. *obf.* 59. Gail. 1. *obferv.* 11. *n.* 9. & 10. Anf. 16 Adde *l.* 155 ℨ *de reg. jur.* 17 Alterius, *Pandect. Flor.* pro alterius jus. vide quæ fcripfi ad *l.* 6 § 2. ℨ. *arbor. furtim cæfar.* nifi legere mavis, *alteri jus*, ut τὸ *alteri* generandi cafu hic accipiatur. de quo vide Briffon. *in parerg.* 18 *l.* 8. §. 1. *fupr. h. t.* 19 Libello recufationis caufa inferenda. vide *l.* 16. *C. de judiciis.* 20 Quod diximus effe in fructuario & proprietario litigante 21 Pro parte, non in folidum, ut *l* 8. §. 1. ℨ *h. t.* 22 De quo initio legis dictum eft, & §. 1. 23 *l.* 29 ℨ. *de except rei judic.* 24 *l.* 7. *in fin fupr. h. t. l.* 12. §. 2. ℨ. *h. t.* 25 Vid. *l.* 1 *C. de long. temp. præfcript quæ pro libert.* 26 §. 1. ℨ. *h. t.* 27 § 2. ℨ. *h. t.* Goth. De dolo ac eius præfumpt. & probat. vide Menoch. *lib.* 5 *præfumpt.* 3. *n* 53. Anf. 28 Infans autem dicitur, qui nondum feptimum ætatis annum exceffit. *l* 18 *C. de jure delibet* 29 Et bona fide. *l.* 2. *C. de long. temp. præfcript. quæ pro libert.* 30 Vide *l.* 10. *in pr. fupr. h. t.* 31 Vide *l.* 14 *C. ad l. Fab. de plagiar* 32 *l.* 7. *in fin. fupr. h. t.* 33 *l.* 13. *l.* 41. §. 1. ℨ. *h. t.* 34 *l.* 13. ℨ. *h. t.* 35 Liberali 36 *l.* 44. *in pr. fupr. ad l. Aquil.* 37 Depofitum periculo depofitarii non perit. 38 In factum. vid. *l.* 22. *in pr.* ℨ. *h. t.* quæ eft pœnalis Prætoria ex Edicto. Edictum autem hujusmodi fuiffe videtur: Si quis cum fe liberum effe fciret, dolo malo paffus fuerit fe venundari, ei, qui emerit, in quantum dedit, vel obligatus eft, in duplum actionem dabo. 39 Dolo non eum tantum feciffe accipimus, qui decepit, fed qui non ultro inftruxit emptorem. *puto ita legendum effe* 40 Se fervum afleverando: & fic decipit, qui quid falfi adfeverat forte etiam hic decipit, qui tacet, nec inftruit vide *l.* 1. §. 1. *fupr. de act. empt. l.* 15. *in fin. fupr. de peric.* 41 Vide in hanc legem Cujacium, 8. *ad Afric. p* 200. 42 Vis & metus a dolo excufat. 43 *l.* 4 *l.* 6. *fupr de contrah. empt.* 44 Scientia procuratoris domino, filii, patri nocet. *l* 17. *l.* 22. §. *pen.* ℨ. *h. t. l.* 51. § 1. *fupr. de ædil. edict.* 45 In extraneo. 46 Adde *l.* 16. § 4 *fupr. h t.* 47 Dediffe intelligitur, qui permutavit vel compenfavit. *l.* 2. *l* 3 *fupr. de calumniatorib. l* 8. *fupr. de hered. vel action. vend. l.* 27. *fupr. de adilitio.* Dat, qui compenfat. *l.* 4 *C. de compenfat.* 48 *l.* 18. *fupr. h. t.* 49 Obligatus intelligitur, qui exceptione fe tueri non poteft. Contra non obligatus intelligitur, qui exceptione fe tueri poteft: hæc enim paria. *l. item.* 14. *fupr. quod metus caufa. l. nihil intereft.* 112. *infr. de reg. jur.*

fi

si [1] exceptione se tueri non potest: cæterum si potest, dicendum non esse obligatum. §. 4. Interdum evenit, ut is, qui comparavit, habeat in quadruplum actionem. nam in ipsum quidem, qui sciens pro servo veniit, hinc habet in duplum actionem: & præterea in venditorem, vel eum, qui duplam promisit, in duplum actio est;

21. MODESTINUS [lib. 1. de pœnis].

UTique ejus duplum, quod propter emptionem vel dedit, vel obligatus est. Secundum quæ id, quod alter eorum solverit, nihil ad exonerandum alterum pertinebit: quia [2] placuit hanc actionem pœnalem esse. † Et ideo post [3] annum non datur. † Nec cum [4] successoribus, cum sit pœnalis, agetur. [Cum] actionem quæ ex hoc Edicto oritur, manumissione [5] non extingui rectissime dicetur: quia [6] verum est auctorem conveniri non posse, post quem ad eum, qui ad libertatem proclamavit, perveniebatur.

22. ULPIANUS [lib. 55. ad Edictum].

NOn solus autem emptor, sed & successores ejus hac [7] in factum actione agere poterunt. §. 1. *Emere* sic accipiemus, etiam si per [8] alium quis emerit, utputa procuratorem [9]. §. 2. Sed etsi plures emerint, omnes habebunt hanc actionem: sic tamen, ut si quidem pro partibus emerint, pro parte pretii habeant actionem; enimvero si unusquisque in solidum, quisque in solidum habeat actionem, nec alterius scientia alteri nocebit, vel ignorantia proderit. §. 3. Si eum liberum esse emptor nesciit: postea autem scire cœpit, hoc ei non nocebit: quia tunc ignoravit. Sed si tunc scivit, postea dubitare cœpit, nihilum proderit. §. 4. Heredi & cæteris successoribus scientia sua nihil nocet, ignorantia nihil prodest. §. 5. Sed si [10] per procuratorem scientem quis emerit, ei nocet: sicuti [11] tutoris quoque nocere Labeo putat. §. 6. Hæc actio post annum non datur, cum sit honoraria: est autem & pœnalis [12].

De usufructu liberi hominis vendito. 1. Quibus ad libertatem proclamare licet, vel non. 2. Si mater & filius de libertate litigant.

23. PAULUS [lib. 50. ad Edictum].

SI usumfructum tibi vendidero liberi hominis, & cessero: servum effici eum dicebat Quintus Mucius. sed dominium ita demum fieri meum, si bona [13] fide vendidissem: alioquin sine [14] domino fore.
§. 1. In summa sciendum est, quæ de venditis [15] servis, quibus denegatur [16] ad libertatem proclamatio, dicta sunt, etiam ad donatos, & in dotem datos referri posse: item ad eos qui pignori [17] se dari passi sunt. §. 2. Si mater & filius de libertate litigant: aut conjungenda sunt utrorumque judicia, aut differenda est causa filii, donec de matre constet. sicut Divus quoque Hadrianus decrevit. nam cum apud alium judicem mater litigabat, apud alium autem filius: Augustus dixit ante de matre constare oportere, sic dein [de] de filio cognosci.

De effectu liberalis causæ ordinatæ, & de actionibus ei qui de statu suo litigat, vel in eum competentibus.

24. IDEM [lib. 51. ad Edictum].

ORdinata [18] liberali causa, liberi [19] loco habetur is, qui de statu suo litigat: ita ut adversus eum quoque qui se dominum esse dicit, actiones ei non denegentur, quascunque intendere velit. quid enim si [quæ] tales sint, ut tempore [20] aut morte intereant? quare non concedatur ei litem [21] contestando in tutum eas redigere? §. 1. Quin etiam Servius ait, in actionibus annuis ex eo tempore annum cedere, ex quo [22] lis ordinata sit. §. 2. Sed si cum aliis experiri velit, non est quærendum, an lis ordinata sit: ne inveniatur ratio, quemadmodum subjecto [23] aliquo qui libertati controversiam moveat, interim actiones excludantur. æque enim, ex eventu judicii liberalis, aut utilis aut inanis [24] actio ejus efficietur. §. 3. Sed si quas actiones inferat dominus, quæritur, an compellendus sit suscipere [25] judicium? Et plerique existimant, si in personam agat, suscipere ipsum ad [26] litis contestationem, sed sustinendum judicium, donec de libertate judicetur. nec videri præjudicium libertati fieri, aut voluntate domini in libertate eum morari: nam ordinato liberali judicio, interim pro libero habetur; & sicut ipse agere, ita cum ipso quoque agi potest. cæterum ex eventu, aut utile judicium erit, aut nullum, si contra libertatem pronunciatum fuerit. §. 4. Si is, qui in libertatem proclamat, furti aut damni injuria ab aliquo arguatur, Mela ait, interim eum cavere debere judicio se sisti: ne melioris conditionis sit [27], qui dubiæ libertatis est, quam qui certæ: sed sustinendum judicium, ne præjudicium libertati fiat. † Æque si cum possessore hominis furti agi cœperit, deinde is, cujus nomine agebatur, in libertatem proclamaverit, sustinendum judicium: ut si liber judicatus sit, in ipsum transferatur judicium; & si damnatio facta sit, judicati actionem potius in eum dandam.

1. Si sæpius ad libertatem proclametur. 2. De effectu liberalis causæ ordinatæ, & acquisitione per eum qui de statu suo litigat.

25. GAJUS [ad Edictum Prætoris urbani, titulo De liberali causa].

SI cui de libertate sua litiganti optio legata sit, quæcunque hereditate [28] ei relicta dicuntur, eadem [29] & de optione tractari possunt.
§. 1. Interdum ex [30] integro datur ad libertatem proclamatio, veluti ejus, qui adfirmat ideo se primo judicio victum, quod statuta [31] libertas nondum ei obtigerat, quam nunc dicit sibi obtigisse.
§. 2. Licet vulgo dicatur, *post ordinatum* [32] *liberale judicium hominem, cujus de statu controversia est, liberi loco esse:* tamen si servus sit, certum est nihilominus eum, quod ei tradatur, vel stipuletur, perinde domino adquirere, atque si non de libertate ejus quærebatur. tantum de possessione videbimus, cum ipsum post litem ordinatam desinat dominus possidere. Sed magis est ut adquirat, licet ab eo non possideatur: & cum placuit per fugitivum [33] quoque nos possessionem adquirere [34] posse, quid mirum, etiam per hunc, de quo quæramus, adquiri?

De actione injuriarum.

26. IDEM [lib. 20. ad Edictum provinciale].

QUi ex libertate in servitutem petit, si judicii de evictione servandi causa, contra libertatem agit: injuriarum [35] actione non convenitur.

Utrum causa libertatis sit in tempus pubertatis differenda. 1. De absentia ejus qui status controversiam faciebat, 2. Vel patiebatur.

27. ULPIANUS [lib. 2. de Officio Consulis].

DIvi fratres Proculo & Munatio [36] rescripserunt: *Cum Romulus, de cujus statu quæritur, pupillaris ætatis sit: an exigente Varia Hedone matre, & consentiente [Vario Hermete] tutore, ad tempus pubertatis causa* [37] *differenda sit, vestræ* [38] *gravitatis est ex fide personarum, quod utile est pupillo, constituere.* §. 1. Si ea persona desit cognitioni, quæ alicui status controversiam faciebat: in eadem causa est, qui de libertate sua litigat, qua fuit, priusquam de libertate controversiam patiatur. Sane hoc lucratur, quod is, qui eam status controversiam faciebat, amittit suam [39] causam. Nec [40] ea res ingenuum facit eum, qui non fuit: nec enim penuria [41] adversarii ingenuitatem solet tribuere. † *Recte* [42] atque *ordine* judices puto facturos, si hanc formam fuerint consecuti: ut ubi deest is, qui in servitutem petit, electionem adversario deferant, utrum malit cognitionem circumduci, an audita causa sententiam proferri. & si cognoverint, pronunciare debebunt, servum illius non videri. neque hæc res captionem [43] ullam habet [44]; cum non ingenuus pronuncietur, sed servus non videri. † Quod si ex servitute in ingenuitatem se allegat: melius fecerint, si cognitionem [45] circumduxerint, ne sine adversario pronuncient, ingenuum videri. nisi magna causa suadeat, & evidentes probationes suggerant, secundum libertatem pronunciandum. ut etiam rescripto Hadriani continetur. §. 2. Quod si is, qui pro sua libertate litigat, desit, contradictor vero præsens sit: melius erit inaugeri [46] causam ejus, sententiamque proferri. si enim liquebit [47], contra libertatem dabit [48]. evenire autem potest, ut etiam [49] absens vincat: nam potest sententia etiam secundum libertatem ferri.

Quid sit voluntate domini esse in libertate.

28. POMPONIUS [lib. 12. ad Quintum Mucium].

NOn [50] videtur domini voluntate servus in libertate esse, quem dominus ignorasset suum esse: & est hoc verum. is enim demum voluntate domini in libertate est [51], qui possessionem libertatis ex voluntate domini consequitur.

De militia.

29. ARRIUS MENANDER lib. 1. de Re militari.

QUi de libertate sua litigans necdum sententia data militiæ se dedit, in pari causa cæteris [52] servis habendus est: nec exonerat eum, quod pro libero habeatur in quibusdam. & licet liber apparuerit, exauctoratus [53], id est, militia remotus, castris ejicietur [54]: utique qui ex servitute in libertatem petitus sit, vel qui non sine dolo malo in libertate moratus est. † Qui vero per calumniam petitus in servitutem est [55], in militia [56] retinebitur. §. 1. Qui ingenuus pronunciatus est, si se militiæ dedit, intra [57] quinquennium retractata sententia, novo domino reddendus est.

De duobus separatim pro parte in servitutem petentibus.

30. JULIANUS lib. 5. ex Minicio.

DUobus [58] petentibus hominem in servitutem pro parte dimidia separatim, si uno judicio liber, altero servus judicatus est, commodissimum est eo usque cogi judices, donec consentiant: si id non continget, Sabinum refertur existimasse duci servum debere ab eo qui vicisset: cujus sententiæ Cassius quoque est, & ego sum. Et sane ridiculum est arbitrari eum pro parte dimidia duci, pro parte libertatem ejus tueri [59]: commodius [60] autem est, favore libertatis liberum quidem eum esse, compelli autem pretii sui partem viri boni arbitratu victori suo præstare.

1 Vid. *l.* 10. ff. *de verb. sign.* 2 *l.* 11. §. 2. *in fin.* ff. *ad l. Aquil.* 3 *l.* 35. ff. *de oblig.* 4 Vide Anton. Govean. *lib.* 1. *lect. cap.* 37. Ans. 5 Vide *l.* 25. *supr. de evictionibus.* 6 Tò *quia* hic accipitur pro *quamvis.* vide tamen Govean 1. *lect.* 38. 7 *l.* 14 *in pr. supr.* h. t. *l.* 10 *in fin supr. de fideicomm. libert* 8 Per alium qui emit, ipse emisse videtur. 9 Parum enim interest, an ipsemet quis emat, an per alium id faciat. *argum. l.* 1. § 12. *infr. de* [illegible] 10 Vide *l.* 16 §. *pen. in fin. supr.* h. t. 11 Vide quæ scripsi ad *l.* 2. *C qui admitt.* 12 Pœnales actiones post annum non dantur. 13 Velut ei eo patiente *Basil* 14 *l.* 3. *in pr. supr. de peculio. l.* 36 *in fin.* ff. *de stip. serv. l.* 1. *in pr. C. comm. de successionib.* 15 Quibus non denegatur [illegible] *Inst. de jure personarum.* 16 Venditionis verbum extenditur ad donationem dotis & pignoris dationem. adde *l* 29. §. 1. *supr de statulib.* 17 Hinc collige, liberos olim etiam alio quam venditionis titulo se nexuisse pignori, *ut l. ic.* & usufructus. *in pr supr.* h. t. facit *l.* 16 *C* [illegible] 18 De ordinatione causæ liberalis, vide Cujac. 18 *obs.* 23. 19 *l.* 14. *C.* h. t. 20 [illegible] 23 [illegible] 24 *supr. mandati.* Paul. 2. *sent.* 15. §. 1 21 Vide *l.* 1 *C quando libell. Princ.* [illegible] 22 Vide *l.* 1. *in fin C. de annali except.* 23 Vide *l.* 19. §. 3. *supr. de neg. gest.* 24 De inani dixi ad *l.* 6. *supr. de dolo.* 25 Instantiam vel sententiam. *Gloss. hic.* 26 *Ad* ponitur inclusive, ut *l. si ante.* 6. *supr. solut. matrim.* [illegible] 29. §. *quinquennium.* 7. *infr. ad l. Jul. de adulteriis.* 27 Melioris esse conditionis non debet dubius quam certus. *l.* 4 *circa pr. infr.* [illegible] 28 Adde *l.* 10 *supr. de legat.* 1. vid. *l.* 6. *supr. de optione.* 29 Cujacius tamen negat. *supr. de optione.* electionem fuisse actum legitimum, utcunque optio sit actus legitimus. 30 *l.* 2. *C.* h. t. *l.* 37. *supr. de judiciis. l.* 11. §. 4 *vers ceterum.* ff *de* [illegible] *rei jud.* 31 De qua dixi ad *l.* 2. ff. *si is, qui test.* [illegible] 32 *l.* 24 *supr.* h. t. *l.* 14. *C.* h. t. 33 Vide Paul. 4. *sentent.* 14. §. 5. 34 Vide *l.* 12. §. 4. ff. *de usufr. l.* 1. §. 14. ff. *de adqu. vel amitt. possess.* 35 Vide *l.* 12. *infr de injuriis.* 36 Consules hi videntur fuisse: quod & inscriptio hujus Legis suadet, & quod mox sequitur, vestræ gravitatis est constituere. Id si fuerit, suffecti fuerunt non ordinarii, nec enim nomen eorum Fastis adnumeratur. 37 *l.* 3. §. 7 *supr. de Carboniano.* 38 Consules in Urbe cognoscebant de causa status. vide quæ notavi ad *l ultim. C. ubi causa status.* 39 *l.* 53. *in pr. infr. de re judic.* 40 *l.* 7 *C de ingenuis manumiss* 41 *d. l.* 7. 42 Eadem formula reperitur in *l.* 4. § 4. *supr de off. Procons. l.* 2. §. 1. *supr ad SC. Velleianum* apud Cicer. *pro Quintio. & Philipp.* 5. & *in oratione Cæsaris* apud Sallustium. de verbo *Recte*, dixi plura ad *l.* 11. *in fin. infr de duobus reis.* 43 Vide quæ notavi ad *l.* 14. *in fin. supr. de prob.* 44 Respectu absentium *l.* 1. *infr si ingen.* 45 Id est, protelari, differri. 46 Inaudiri ita legit Cujac. 6. *obs* 27. vel agi. 47 *l.* 36. *infr. de re judic. l.* 22. *C. ad l. Corn. de falsis* Hæc verba non damnantis, aut sententiam ferentis, sed dubitantis. Senec. 2. *controvers.* Aut fer sententiam, aut, quod facilius est, in hujusmodi rebus nega tibi liquere. Idem 8. *epist* adde 14. *Gell.* 2. 48 Id est, proferet sententiam secundum te. sic Plin. 7. *epist.* secundum reos. Suet. *Claudio:* secundum præsentes, secundum te litem do. 2. Valer. 3. Cic. *pro Roscio Comœdo.* 5. Gell. 20. Senec. *præf* 7 *declamation.* Tac. 4. vide Brisson. 2 *select.* 2. vide Cujac. 6. *obs.* 27. 49 *l.* 40. *C.* h. t. *l.* 1. §. 2. *C. de adsertione toll.* 50 Cur? velle factum non videtur, qui factum ignorat. *Goth.* Adde *l. si voluntate. C. de rescind. vend.* Ans. 51 Adde *l.* 38. *in pr.* ff. *de adqu. vel amitt. possess.* 52 *l.* 8. *l.* 11. ff. *de re militari* 53 Militia liberatus judicii evitandi causa punitur. *l.* 8. ff. *de re milit. l.* 1. *C. qui milit* 54 Castris enim solebant milites ignominia dimissi. dixi ad *l.* 2. §. 2. ff. *de his, qui notant.* 55 Et vicit. *Basil* 56 Miles remanet 57 Vide *l.* 2. ff. *de collus. deteg.* 58 Vide *l.* 9 *in pr supr.* h. t. 59 Passive hoc vocabulum hic usurpatur. ut *l.* 17. ff. *de injusto.* 60 Cur? quia favendum est libertati.

Si filius patri, qui manumiſerat ejus ſervum, ſucceſſerit.

31. ULPIANUS lib. 1. Reſponſorum.

FIlium ob hoc, quod patri [1] heres extitit, prohiberi [2] a patre ſervum manumiſſum in ſervitutem petere.

De bonis eorum qui ex ſervitute aut libertinitate in ingenuitatem vindicati ſunt.

32. PAULUS lib. 6. Regularum.

DE bonis eorum qui ex ſervitute aut libertinitate in ingenuitatem vindicati ſunt, Senatusconſultum factum eſt: quo cavetur, de his quidem qui ex ſervitute defenſi eſſent, ut id duntaxat ferrent, quod in domo [3] cujusque intuliſſent; in eorum [4] autem bonis, qui poſt manumiſſionem repetere originem ſuam voluiſſent, hoc amplius, ut, quod poſt manumiſſionem quoque adquiſiſſent non ex re manumiſſoris, ſecum ferant, cætera bona relinquerent illi, ex cujus familia exiſſent.

De eo qui ſe venundari paſſus eſt.

33. IDEM lib. ſingul. De liberali cauſa.

QUi ſciens [5] liberum emit, quamvis & ille ſe pateretur venire, tamen non poteſt contradicere ei qui ad libertatem proclamat: ſed ſi alii eum ignoranti vendiderit, denegabitur [6] ei proclamatio.

De rationibus reddendis.

34. ULPIANUS lib. ſingul. Pandectarum.

IMperator Antoninus [7] conſtituit, non alias ad libertatem proclamationem cuiquam permittendam, niſi [8] prius adminiſtrationum rationes reddiderit, quas, cum in ſervitute eſſet, geſſiſſet.

De ſervis ad templi cuſtodiam deſtinatis.

35. PAPINIANUS lib. 9. Reſponſorum.

SErvos ad templi [9] cuſtodiam, quod ædificari Titia voluit, deſtinatos [10], neque-manumiſſos, heredis [11] eſſe conſtitit.

De ſervo abducendo.

36. IDEM [lib. 12. Reſponſorum].

DOminus, qui obtinuit [12], ſi velit ſervum [13] ſuum abducere [14], litis æſtimationem pro eo accipere non cogetur.

De privata conventione.

37. CALLISTRATUS [lib. 2. Quæſtionum].

COnventio [15] privata neque [16] ſervum quemquam, neque libertum alicujus facere poteſt.

De venditore, qui profeſſus eſt ſe manumiſſurum. 1. De venditis hac lege, ut manumittantur. De eo, qui pretium accepit, ut ancillam manumitteret.

38. PAULUS [lib. 15. Reſponſorum].

PAulus reſpondit: ſi (ut proponitur) poſt perfectam ſine ulla conditione emptionem, poſtea emptor ex voluntate ſua literas emiſit, quibus profiteretur, *ſe poſt certum tempus manumiſſurum eum, quem emerat*: non [17] videri eas literas ad Conſtitutionem D. Marci pertinere. §. 1. Idem reſpondit, Conſtitutionem quidem D. Marci ad libertatem [18] eorum mancipiorum pertinere, quæ hac lege venierint, *ut poſt tempus manumitterentur*: ſed eundem favorem, libertatis conſequendæ cauſa, etiam eam mereri, pro [19] qua dominus pretium accepit, ut ancillam ſuam manumitteret; cum idem etiam libertam habiturus ſit. §. 2. Quæſitum eſt, an emptor ſervo recte libertatem dederit nondum pretio ſoluto? † Paulus reſpondit, ſervum, quem venditor emptori tradidit, ſi ei pro pretio [20] ſatisfactum eſt, & nondum pretio ſoluto, in bonis emptoris eſſe cœpiſſe. §. 3. Gaius Seius Stichum ſervum Lucio Titio vendidit ita, ut Titius Stichum poſt triennium manumitteret, ſi continuo triennio ſerviſſet: ſed nondum exacto tempore triennii, Stichus fugit, & poſt aliquantulum temporis defuncto Titio revertit. Quæro, an obſtet Sticho ad adſequendam [21] ex venditione libertatem, quod ante triennium deceſſerit? † Paulus reſpondit, ſecundum ea, quæ proponuntur, expleto [22] tempore, poſt quod Stichus manumitti debuit, libertatem ei competiſſe.

Si quis ultro de ingenuitate ſua probare deſideret. 1. De calumnia moventis controverſiam ſtatus. 2. De tutoribus & curatoribus. 3. De viro, & uxore.

39. IDEM [lib. 5. Sententiarum].

CUi neceſſitas probandi de ingenuitate ſua non incumbit, ultro [23] ſi ipſe probare deſideret, audiendus eſt. §. 1. Qui de ingenuitate cognoſcunt, de calumnia [24] ejus, qui temere controverſiam movit, ad modum exilii poſſunt ferre ſententiam. §. 2. Tutores vel curatores pupillorum, quorum tutelam & res adminiſtraverint, poſtea ſtatus quæſtionem facere non poſſunt. §. 3. Maritus uxori eidemque libertæ ſtatus quæſtionem inferre non prohibetur.

De eo, qui ſe venundari paſſus eſt.

40. HERMOGENIANUS [lib. 5. Juris Epitomarum].

CUm pacto partitionis [25] pretii major viginti annis venalem [26] ſe præbuit: nec poſt manumiſſionem ad libertatem proclamare poteſt.

De probatione. 1. De rebus amotis, vel damno facto ab eo, qui proclamat in libertatem.

41. PAULUS [lib. ſingul. de Articulis liberalis cauſæ].

SI [27] in obſcuro ſit, in quo fuerit ſtatu is, qui pro libertate ſua litigat, prior audiendus eſt probare volens ſe ipſum in libertatis eſſe poſſeſſionem [28]. §. 1. Judex autem, qui de libertate cognoſcit, etiam de [29] rebus amotis, damnove magno facto cognoſcere debet: fieri enim poteſt, ut fiducia libertatis & ſubripere quædam, & corrumpere, atque conſumere ex bonis, quibus ſerviebat, auſus ſit.

Si is, qui perperam liber pronunciatus eſt, poſtea ejus eſſe cœperit, contra quem fuerat judicatum.

42. LABEO lib. 4. Poſteriorum.

SI ſervus, quem emeras, ad libertatem proclamavit, & ab judice perperam pro eo judicatum eſt, & dominus ejus ſervi, poſt rem contra te judicatam [30], te heredem fecit, aut aliquo [31] nomine is tuus eſſe cœpiſſet, petere eum tuum eſſe poteris: nec tibi obſtabit rei judicatæ præſcriptio. Javolenus: hæc vera ſunt.

De his, quæ proclamans in libertatem intercepit.

43. POMPONIUS [lib. 3. Senatusconſultorum].

DE his, qui bona eorum, quibus ſerviebant, intercepiſſent, deinde ad libertatem proclamabant, Hadrianus Imperator reſcripſit: cujus reſcripti verba hæc ſunt, *Sicut non eſt æquum fiducia libertatis, quæ ex fideicommiſſi cauſa præſtanda eſt, intercipere hereditariam pecuniam: ita nec libertati præſtandæ moram quæri oportet.* Quam primum ergo [32] arbitrum dare debeat, apud quem conſtaret quid ſervari poteſt heredi, antequam ad ſervum manumittendum compelleretur.

De his, quæ libertatis cauſa imponuntur.

44. VENULEIUS lib. 7. Actionum.

LIcet dubitatum antea fuit, utrum ſervus duntaxat, an libertus [33] jurando patrono obligaretur in his, quæ libertatis cauſa imponuntur: tamen verius eſt non aliter quam liberum obligari. † Ideo autem ſolet [34] jusjurandum a ſervis exigere, ut hi religione adſtricti, poſteaquam ſuæ poteſtatis eſſe cœpiſſent, jurandi neceſſitatem haberent: dummodo in continenti, cum manumiſſus eſt, aut juret, aut promitteret. §. 1. Licet autem circa donum, munus [35], operas, etiam uxorum perſonas inſerere. §. 2. In eum, qui impubes juraverit, [ſcilicet] qui & jurare potuerit [36], danda eſt utilis actio operarum nomine, cum pubes tamen factus erit: poteſt [37] tamen & impubes [38] operas dare, veluti [39] ſi nomenculator [40] ſit, vel hiſtrio [41].

TIT. XIII.

QUIBUS AD LIBERTATEM [42] PROCLAMARE NON LICET.

De majore, 1. Vel minore XX *annis qui ſe venundari paſſus eſt.*

1. ULPIANUS [lib. 2. de Officio Proconſulis].

MAjores viginti annis ita demum ad libertatem proclamare non poſſunt, ſi pretium [43] ad ipſum, qui veniit, pervenerit. † Ex cæteris autem cauſis quamvis major viginti annis ſe venundari paſſus ſit, ad libertatem ei proclamare licet. §. 1. Minori autem viginti annis ne quidem ex cauſa ſupraſcripta debet denegari libertatis proclamatio: niſi major annis viginti factus, duraverit in ſervitute: tunc [44] enim ſi pretium partitus [45] ſit, dicendum erit denegari ei debere libertatis proclamationem.

Si quis ſervum, quem per vim accepit, teſtamento liberum eſſe juſſit.

2. MARCELLUS lib. 24. Digeſtorum.

SErvum quis per vim a Titio accepit, & teſtamento liberum eſſe juſſit: quanquam ſolvendo deceſſerit, non erit ille liber. alioquin fraudabitur Titius, qui, non procedente quidem libertate cum herede ejus [46] agere poteſt; at ſi ad libertatem ſervus pervenerit, nullam actionem habiturus eſt, quia [47] nihil videbitur heres ex defuncti dolo conſecutus.

De his, qui venire ſe patiuntur, vel ex mulieribus, quæ ſe venire paſſæ ſunt, naſcuntur.

3. POMPONIUS lib. 11. Epiſtolarum & Variarum Lectionum.

EIs, qui ſe paſſi ſint [48] venire, ad libertatem proclamandi licentiam denegari. Quæro, an & ad eos, qui ex mulieribus, quæ ſe paſſæ ſint venire,

1 *l. 7. C. h. t.* 2 Imo non prohibetur, quia parens ejus ſervo libertatem conferre non potuit. *l. 9. C. de man. teſt.* 3 Qui ex poſſeſſione ſervitutis vindicavit ſe in libertatem, bona quæ in domum poſſidentis intulit, ſecum effert, & exportat. 4 Qui ex libertate vindicant ſe in ingenuitatem, ea demum bona ſecum ferunt, quæ poſt manumiſſionem de facto adquiſierunt, non ex re manumiſſoris. 5 *l. 7. §. 2. ſupr. h. t.* vide *l. 4. ſupr. h. t.* 6 Imo, non denegabitur: quia conventione privata nemo fieri ſervus poteſt. 7 Elagabalus. *Anſ.* 8 *l. ult. C. quib. ad lib. proclam.* 9 Ad *templorum cuſtodiam* ſervi nonnunquam legati fuere. 10 Id eſt, votos ad cuſtodiam templi. *l. 2. in pr. ff. de pollicitationib. l. 3. C. de furtis.* 11 Servi legati ad templi ædificandi cuſtodiam, interim ſunt heredis, non ipſius templi, aut *Dei, ut hic.* Cur ſunt heredis? quia necdum conſecrati ſunt, nec templo dedicati. Ideoque manumitti non poſſunt, niſi ab herede: quod ſi conſecrati eſſent, ſervi ejus Dei eſſent, cujus templum foret, ut Martiales, Latini: & in Sicilia, Venerii ſervi, miniſtri Veneris Erycinæ apud Ciceronem *Cluentiana. & de divinat.* ubi de Agonide quadam adjudicata Veneri. 12 Rei vindicatione. 13 Sibi adjudicatum ſententia judicis. 14 Utique poteſt. *l. 68. ſupr. de rei vind.* 15 *l. 10. C. h. t.* 16 Imo poteſt conventione in venditione ſui liber ſervus effici. *l. 33. ſupr. h. t.* 17 Nec erit talis liber. 18 Servi venditi ea Lege, *ut ab emptore manumittantur*, emptore ceſſante, ipſo jure ad libertatem eripiuntur ſine manumiſſione. vide *l. 8. ſupr. qui ſine manumiſſ.* Quid? ſervus hujusmodi quem habiturus eſt patronum? ipſum emptorem? quod ſane paradoxon: ut is ſcil. ſit patronus, qui non manumiſit. Cur ſit patronus? lex facta ejus repræſentat. *l. pen. C. h. t.* 19 *l. 4. C. ſi mancip. ita fuerit alien.* 20 Vide *l. 19. l. 53. ſupr. de contrah. empt.* 21 Ad conſequendum. *Hal.* 22 Vide *l. 14. circa fin. ſupr. de ſtatul.* 23 *l. 14. in fin. ſupr. de probat.* 24 *l. 31. C. h. t.* 25 *l. 5. §. 1. ſupr. de ſtatu hom.* vide *l. 6. §. 5. ſupr. de injuſto, rupto.* Partitionis pretii hanc puto fuiſſe rationem in venditis libertatibus, ut creditori (cui ſatisfaciendum erat a debitore) pars pretii numeraretur, pars altera maneret penes debitorem ipſum venditum, ut hoc ſaltem ſolatium in ſua ſervitute haberet, vel tenue quiddam, velut proprium, poſſidere. 26 Hoc hodie correctum. *Novell. Leon.* 59. 27 Liberalis cauſa ſi in obſcuro ſit &c. *Hal.* 28 Poſſeſſione. 29 Vide *l. 12. §. fin. ff. h. t.* 30 Vide *l. 11. §. 4. verſ. cæterum. ff. de except. rei jud.* 31 *Al.* alio quo. 32 *l. 37. in pr. ſupr. de fideic. lib.* 33 *l. 7. in pr. ſupr. de oper. lib. l. 24. in fin. l. pen. in fin. ſupr. de ſtatulib.* Goth. Vid. Anton. Auguſtin. *lib. ſing. ad Modeſtin.* Anſ. 34 Sine jurejurando operæ a ſervis non exiguntur, *l. 7. ſupr. de oper. libert.* non ſola promiſſione *l. 3. C. an ſervus pro ſuo facto.* 35 *l. 7. §. 3. ſupr. de operis libert.* 36 Utpote proximus pubertati. 37 *l. 31. ſupr. de rei vendic.* 38 Imo non poteſt. *l. 12. §. 3. ſupr. de uſufruct. l. ultim. §. 1. ſupr. de oper. ſervor.* 39 Impuberes operas interdum dare poſſunt. Quo modo? ſi nomenclatores vel hiſtriones ſint. 40 De quo vide quæ notavi ad *l. 7. §. 5. ſupr. de operis libert.* 41 Hinc colligit Alciat. 1. *præſumpt.* 40. non præſumi impuberem dare poſſe operas, niſi ſit nomenclator vel hiſtrio, infames alioqui. vid. Suet. *Tiber.* 44.

42 Addit Eclogæ auctor 48. *tit.* 9. 10. *ἢ εἰς εὐγένειαν*, id eſt, *ad ingenuitatem.* ut & *lib.* 2. *tit.* 1. in Codice vero, & de rebus eorum, qui ad libertatem proclamare non prohibentur. 43 *l. 7. §. 1. ſupr. l. 5. C. de liberali cauſa.* 44 *d. l. 7. §. 1. ſupr. de liber. cauſa.* 45 Vide quæ de hac partitione dixi ad *Nov. Leon.* 59. 46 *l. 9. §. 5. §. 7. ſupr. de eo, quod met.* 47 De dolo defuncti in ejus heredes non datur actio, ſi nihil ex ejus dolo conſecuti ſint. 48 De quibus *l. 6. §. 5. ſupr. de injuſto.*

naſcun-

naſcuntur, iſta Senatusconſulta pertinent? † Dubitari non poteſt, quin ei quoque, quæ major annis viginti venire ſe paſſa eſt, ad libertatem proclamandi licentia fuerit deneganda. His quoque danda non eſt, qui ex ea nati tempore ſervitutis ejus erunt.

Si ſtatuliber, aut is, cui libertas fideicommiſſaria debebatur, ſe vendi paſſus eſt.

4. PAULUS lib. 12. Quæſtionum.

LIcinnius Ruffinus [1] Julio Paulo: Is, cui fideicommiſſa libertas debebatur, poſt xx annum venire ſe paſſus eſt. Quæro, denegandum ſit ei ad libertatem proclamare? Movet me exemplum [2] cujusvis liberi hominis: nam etſi conſecutus [eſſet] libertatem, ſe vendidiſſet, denegaretur ei ad libertatem proclamare, nec debet [3] meliori loco intelligi, quod in ſervitute conſtitutus, paſſus eſt ſe venundari, quam ſi eſſet libertatem conſecutus. ſed e contrario movet me, quod in hoc, de quo quæritur, conditio conſtitit, & eſt qui veneat: in libero autem homine neque venditio conſtitit, & nihil [4] eſt, quoniam [5] veneat. Peto itaque pleniſſime inſtruas. Reſpondit, venditio quidem tam ſervi, quam liberi contrahi poteſt, & ſtipulatio de evictione [6] contrahitur. non enim de eo loquimur, qui ſciens [7] liberum emit, nam adverſus hunc nec ad libertatem proclamatio denegatur. Sed is, qui adhuc ſervus eſt, etiam invitus veniri poteſt: quamvis & ipſe in eo malus ſit, quod de conditione [8] ſua diſſimulat; cum in ſua poteſtate habeat, ut ſtatim ad libertatem perveniat. Quod [9] quidem non poteſt ei imputari, cui nondum libertas debetur. pone ſtatuliberum paſſum ſe venundari: nemo dicturus eſt, ſuperveniente conditione, quæ non fuit in ejus poteſtate, libertatis petitionem ei denegandam. idem puto etiam ſi in ipſius poteſtate fuit conditio. Sed in propoſito magis probandum eſt; ut [10] denegetur ei libertatis petitio, qui potuit petere libertatem, & maluit [11] ſe venundari: quia indignus eſt auxilio Prætoris fideicommiſſarii [12].

De duobus emptoribus hominis liberi.

5. IDEM lib. ſingul. ad Senatusconſultum Claudianum.

SI duo [13] liberum hominem majorem annis viginti emerimus, unus ſciens conditionem, alter ignorans; an non propter eum, qui ſcit, ad libertatem ei proclamare permittitur, ſed propter eum, qui ignorat, ſervus efficietur? Sed non etiam ejus, qui ſcit, ſed tantum alterius.

TIT. XIV.

SI [14] INGENUUS ESSE DICATUR.

De re inter alios judicata.

1. MARCELLUS lib. 7. Digeſtorum.

SI libertus alterius alio [15] agente ingenuus pronunciatus eſſe dicetur, ſine [16] ulla exceptione temporis, patronus ejus cognitionem ſolet exercere.

De eo, qui ſe venire paſſus eſt. 1. *De quinquennio.*

2. SATURNINUS [lib. 1. de officio Proconſulis].

QUi ſe venire paſſus eſſet majorem, ſcilicet ut pretium ad ipſum perveniret, prohibendum [17] de libertate contendere D. Hadrianus conſtituit: ſed interdum ita contendendum permiſit, *ſi pretium* [*ſuum*] *reddidiſſet.* §. 1. Qui ſi ex libertinitate ingenuitati adſerant [18], non [19] ultra [20] quinquennium, quam manumiſſi fuiſſent, audientur. §. 2. Qui poſt quinquennium reperiſſe inſtrumenta [21] ingenuitatis ſuæ adſeverant, de ea re ipſos Principes adire oportere cognituros.

Interpretatio verborum agnitis natalibus. 1. *De relinquendis manumiſſori.*

3. POMPONIUS [lib. 5. Senatusconſultorum].

HOc ſermone [22], *agnitis natalibus*, de nullis aliis intelligendum eſt Senatum ſenſiſſe, quam ingenuis. §. 1. Verbo autem, *relinquerent*, etiam hoc intelligendum eſt, ut quæcunque ex re ejus, a quo manumiſſi erant, adquiſita habeant, reſtituant [23]. † Sed id quemadmodum accipiendum ſit, videndum eſt: utrumne quæ ignorantibus dominis abſtuliſſent, item quod ex his adquiſitum, reddere debeant; an vero etiam conceſſa & donata a manumiſſoribus amplexi ſint? quod magis eſt.

De quinquennio.

4. PAPINIANUS [lib. 22. Quæſtionum].

ORatio, quæ prohibet apud Conſules, aut Præſides Provinciarum poſt [24] quinquennium a die manumiſſionis in ingenuitate proclamare, nullam cauſam aut perſonam excipit.

De re inter alios judicata.

5. IDEM [lib. 10. Reſponſorum].

PAtronum poſt quinquennium [25] ſententiæ pro ingenuitate dictæ, quo ignorante [26] res judicata eſt, non eſſe præſcriptione temporis ſummovendum reſpondi.

De quæſtione, an ſit libertus, vel an ſit illius libertus.

6. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

QUotiens de hoc contenditur, an quis libertus ſit: ſive operæ petantur, ſive obſequium deſideretur, ſive etiam famoſa actio intendatur, ſive in jus vocetur, qui ſe patronum dicit, ſive nulla cauſa interveniat, redditur [27] præjudicium [28]. Sed & quotiens quis libertinum quidem ſe confitetur, libertum autem Gaii Seii ſe negat, idem præjudicium datur [29]. Redditur autem alterutro deſiderante. Sed actoris partibus ſemper [30], qui ſe patronum dicit, fungitur, probareque libertum ſuum neceſſe habet: aut, ſi non probet, vincitur.

TIT. XV.

NE [31] DE [32] STATU DEFUNCTORUM POST QUINQUENNIUM QUÆRATUR.

De privatis & fiſco. 1. *Si per alterius quæſtionem fiat præjudicium ei, qui ante quinquennium deceſſit, ſi ingenuus pronunciatus eſſe dicetur.* 4. *De retractatione in deteriorem vel meliorem conditionem.*

1. MARCIANUS [lib. ſingul. de Delatoribus].

DE ſtatu defunctorum [33] poſt [34] quinquennium quærere non licet, neque privatim, neque fiſci nomine. §. 1. Sed nec ejus ſtatus retractandus eſt, qui intra quinquennium deceſſit, ſi per hujus quæſtionem præjudicium futurum eſt ante quinquennium mortuo. §. 2. Imo *nec de vivi ſtatu quærendum eſt, ſi quæſtio hujus præjudicium facit ei, qui ante quinquennium deceſſit:* & ita D. Hadrianus conſtituit. §. 3. Sed interdum & intra quinquennium non licet de ſtatu defuncti dicere. Nam Oratione [35] Divi Marci cavetur, ut *ſi quis ingenuus pronunciatus fuerit, liceat ingenuitatis ſententiam retractare: ſed vivo eo, qui ingenuus pronunciatus eſt, non etiam poſt mortem; in tantum, ut etiam ſi cœpta quæſtio fuit retractationis, morte ejus extinguatur,* ut eadem Oratione cavetur. §. 4. Si quidem in deteriorem [36] conditionem quis ſtatum retractaret, ſecundum ea, quæ dixi, præſcribendum eſt. † Quid ergo, ſi in meliorem: veluti pro ſervo libertus dicatur [quare non admittatur? quid enim, ſi ſervus quis dicatur], quaſi ex ancilla natus; quæ ante quinquennium mortua eſt? quare non liceat probare liberam fuiſſe? hoc enim & pro mortua eſt. Et Marcellus lib. v. de officio Conſulis ſcripſit, poſſe: ego quoque in auditorio publico idem ſecutus ſum.

De filiis ejus, cujus memoria non fuit retractata. 1. *De pupillis.* 2. *De lite ante mortem illata.*

2. PAPINIANUS lib. 14. Reſponſorum.

NOn eſſe libertatis quæſtionem filiis inferendam propter matris vel patris memoriam poſt [37] quinquennium a morte non retractatam convenit. §. 1. Nec in ea re [38], quæ publicam tutelam meruit, pupillis [39] agentibus reſtitutionis auxilium tribuendum eſt, quod quinque annorum tempus, cum tutores non haberent, exceſſerit. §. 2. Præſcriptio [40] quinque annorum quæ ſtatum defunctorum tuetur, ſpecie litis ante mortem illatæ non fit irrita, ſi veterem cauſam, deſiſtente qui movit, longo [41] ſilentio finitam probetur.

De retractatione in meliorem conditionem.

3. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

ANte quinquennium defuncto [42] ſtatus honeſtior [43], quam mortis [44] tempore fuiſſe exiſtimabatur, vindicari non prohibetur. Idcirco etſi quis in ſervitute moriatur, poſt quinquennium liber deceſſiſſe probari poteſt.

De Edicto Divi Nervæ. 1. *De quæſtione nummaria.*

4. CALLISTRATUS lib. 1. de Jure fiſci.

PRimus [45] omnium D. Nerva Edicto [46] vetuit, poſt quinquennium mortis cujusque de ſtatu quæri. §. 1. Sed & Divus Claudius Claudiano reſcripſit, *ſi per quæſtionem nummariam præjudicium ſtatui videbitur fieri, ceſſare quæſtionem.*

TIT. XVI.

DE COLLUSIONE [47] DETEGENDA [48].

Ratio & ſumma Senatusconſulti.

1. GAJUS lib. 2. ad Edictum Prætoris Urbani, titulo de liberali cauſa.

NE quorundam dominorum erga ſervos nimia indulgentia [49] inquinaret ampliſſimum Ordinem, eo quod paterentur ſervos in ingenuitatem proclamare, liberosque judicari: Senatusconſultum [50] factum eſt Domitiani temporibus, quo cautum eſt, *Ut ſi quis probaſſet per colluſionem quicquam factum, ſi iſte homo ſervus ſit, fieret ejus ſervus, qui detexiſſet colluſionem.*

De quinquennio. 4. *De extraneis.*

2. ULPIANUS lib. 2. de Officio Conſulis.

COlluſionem detegere ingenuitatis poſt ſententiam [51] intra quinquen-

1 Licinnius Rufinus, Julii Pauli coætaneus. 2 Paria ſunt enim eſſe in ipſa libertate, & mox eam adipiſci. Indignus eſt auxilio Prætoris fideicommiſſarii, qui in articulo obtinendæ libertat. fideicommiſſariæ venum iit. 3 Vid. *l.* 24. §. *ult. ſupr. tit. prox.* 4 Vide *l.* 19. ff. *quemadm. ſerv. amitt.* 5 *Al.* quod. Quod teneat. *Hal.* 6 Vide *l.* 39. §. 3. ff. *de eviction.* adde §. *ult. in fin. Inſt. de empt.* 7 *l.* 4. *l.* 5. *l.* 62. §. 1. *l.* 70. ff. *de contrah. empt.* § *fin. Inſt. de empt. & vend. l.* 33. ff. *tit. prox.* 8 Malus præſumitur, quia de ſua conditione diſſimulat. 9 Moram in petendo non admittit, qui jure petere non poſſit. 10 Libertas denegatur ei, qui eam abjicit. 11 Eligens id quod pejus eſt, auxilio beneficioque indignus eſt. 12 De quo dixi ad Ulpian. 25. 13 *l.* 7. §. 3. *ſupr. titul. proxim.*

14 Si libertus ingenuus eſſe dicetur *vulg. Haloand.* Edicti formula hujusmodi fuit, ſi quis ingenuus eſſe dicetur, ei ingenuitatem proclamandi poteſtatem faciam. Præjudicium itaque hic continetur de ingenuitate, & libertinitate. 15 Id eſt, non juſto contradictore. vid. *l.* 1. *C. de ingen. manumiſſ.* 16 Nulla excluditur præſcriptione temporis. *Baſil.* nullum ex eo patitur præjudicium. *Græci* An quinque annorum ex *l.* 2. §. 1. *l.* 5. ff. *h. t.* Albericus ait. 17 Vide *l.* 1. ff. *quib. ad libertatem proclamare.* Goth. Vide Neguſ. *de pign. part.* 5. *membr.* 3. Anſ. 18 Adſerunt. *Hal.* 19 *l.* 4. ff. *h. t.* 20 Hodie etiam quinquennium. *l. ultim. C. ubi cauſæ ſtatus.* 21 V. *Capitol.* in M. Antonino Philoſopho. *ubi de probandæ ingenuitatis modo agitur.* 22 Senatusconſulti, ut inſcriptio docet. 23 *l.* 1. *in fin. C. de ingen. manum.* 24 Vid. *l.* 2. ff. *h. t.* 25 Adde *tit. prox.* 26 Ignorante patrono qui judicatus fuit ingenuus, in eum etiam poſt quinque annos recte agitur. *Baſil.* non opponitur eo caſu patrono quinquennii exceptio. *Græci.* Goth. Quatenus præſcriptio non currat ignoranti, vid. Wurmſer. *lib.* 1. *tit.* 45. *obſ.* 13. Anſ. 27 *l.* 5. §. 18. *ſupr. de agnoſc. lib. l.* 1. *l.* 5. *C. de ing. manumiſſ.* 28 Præjudicii nomine actio & exceptio intelligitur. 29 *l.* 18. ff. *de probat.* 30 Imo non ſemper. *l.* 14. ff. *de probat.* Dic eum actorem eſſe, ſecundum cujus intentionem data & concepta eſt actio: ut ſi ita detur actio, *Si paret Lucium eſſe patronum;* Lucius actoris partes ſuſtinet: quod ſi ita, *Si paret Gaium ingenuum eſſe;* Gaius actor eſſe intelligitur. vide Theophil. §. *præjudiciales.* 13. *Inſt. de action.* Cujac. 5. *obſ.* 37. Goth. Adde Revard. *de præjud. cap.* 1. *& lib.* 2. *var. cap.* 3. *&* 4. Anſ.

31 Hujus conſtitutionis auctor fuit Nerva, *l.* 4. ff. *h. t.* ut & M. Antoninus Philoſophus, teſte Capitolino. 32 VII. C. XXI. 33 Aliud eſt in vivis. *l.* 1. *C. ubi cauſa ſtatus agi debeat.* 34 *l.* 4. ff. *h. t. l.* 4. *C. h. t.* 35 Hac voce motus Cujac. *C. h. t.* putat hoc Senatusconſultum factum D. Marci temporibus, cum a Capitolino ſcribatur, Marcum imperatorem de ſtatu defuncti intra quinquennium quæri juſſiſſe. *l.* 3. ff. *h. t. l.* 2. *ſupr. de jure aur. annulor. l.* 29. §. *ult. ſupr. de liberali.* 36 Si quidem deteriorem conditionem faceret, qui ſtatum retractaret. *Hal.* 37 Id eſt, poſtquam pater & mater quinque annis ante deceſſerunt in libertate. 38 Id eſt, libertate. 39 Etiam pupillis tutores non habentibus currit hæc præſcriptio. 40 *l.* 1. *C. h. t.* 41 Scil. triennio. *Accurſ.* 42 Scribe defuncti vel defunctorum. 43 *l.* 1. §. 4. *ſupr. h. t.* 44 Id eſt, quam qui erat tempore mortis 45 Imo, M. Antoninus primus fuit, teſte Capitolino. 46 Hoc Edicto *Hal.*

47 VII. *C.* XX. *l.* 1. *in fin. ſupr. de jure aureorum annulorum.* Colluſionem Ecloga vocat συμπαιγνίαν Colluſio eſt quidam luſus inter duos. 48. *titul.* 12. adde 5. *Extravag.* 1. Goth. De Colluſione vide Cujac. *in paratit.* Tholoſan. *Syntagm. jur. lib.* 14. *cap.* 6. *n.* 41. *& lib.* 32. *c.* 19. *n.* 5. Menoch. *conſ.* 178. *n.* 16. 17. 18. Maſcard. *de prob. concluſ.* 322. Anſ. 48 Epitome hujus tituli hæc eſt: Qui colludente domino vel patrono ingenuus pronunciatus eſt, ſervus aut libertus fit ejus, qui detexit colluſionem intra quinquennium. 49 Hac de cauſa Alexander Severus libertinos nunquam in equeſtrem ordinem recepit, teſte Lampridio *eod.* 50 Numianum ſcil. vel Ninnianum: de quo vide *l.* 2. *C. h. t.* 51 *l.* 2. *ſupr. de jure aureor. l.* 29. *in fin. ſupr. de liberali.*

nium

rium [1] posse, Divus Marcus constituit. §. 1. Quinquennium autem continuum utique accipiemus. §. 2. Sicubi plane ætas ejus, cujus retractatur collusio, differendam retractationem in tempus pubertatis vel alterius rei suadet: quinquennium non currere dicendum est. §. 3. Quinquennium autem non ad perficiendam retractationem, sed ad inchoandam puto præfinitum: aliter atque circa eum, qui ex libertinitate se in ingenuitatem petit. §. 4. Oratione Divi Marci cavetur, *ut etiam extraneis, qui pro altero postulandi jus haberent, liceret detegere collusionem.*

De injusto contradictore.

3. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

CUm non [2] justo contradictore quis ingenuus [3] pronunciatus est, perinde inefficax est decretum, atque si nulla judicata res intervenisset: idque principalibus Constitutionibus cavetur.

De statu ejus, qui per collusionem dicitur pronunciatus ingenuus.

4. ULPIANUS [lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam].

SI libertinus per collusionem [4] fuerit pronunciatus ingenuus, collusione detecta, in quibusdam causis quasi libertinus incipit esse. Medio tamen tempore, antequam collusio detegatur, & post sententiam de ingenuitate latam, utique quasi ingenuus accipitur.

De retractatione sententiæ pro ingenuitate. 1. Si plures ad detegendum accedant.

5. HERMOGENIANUS [lib. 5. Juris Epitomarum].

SEntentiam pro ingenuitate dictam, & collusionis prætextu semel [5] retractare permittitur. §. 1. Si plures ad collusionem detegendam pariter accedant, causa cognita, quis debeat admitti, comparatis omnium moribus, & ætatibus, & [6] cujus magis interest, statui oportet.

1 Continuum. §. 1. *infr. h. t.* 2 Contradictor justus in judicio esse debet, ut judicium valeat. vide *l. 1. C. de ingen. manumiss. l. ult. vers. sin autem. C. de edicto Divi Hadriani tollendo.* 3 Vide *l. ingenuum. 25. supr. de statu hom. l. 2. C. quando provocare.* 4 *l. 1. ff. l. 1. l. 2. C. h. t. l. 4. in fin. C. de servis fugitivis.* 5 Semel retractatur collusionis sententia, non iterum. 6 *l. 3. in fin. infr. de popularib.*

LIBER QUADRAGESIMUS PRIMUS.

TIT. I.

DE ADQUIRENDO [1] RERUM DOMINIO [2].

De jure gentium & civili. 1. De occupatione animalium, & de editis ex illis.

1. GAJUS lib. 2. Rerum Cottidianarum sive aureorum.

QUarundam [3] rerum dominium nanciscimur [4] jure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peræque servatur: quarundam jure Civili, id est, jure proprio civitatis nostræ. Et quia antiquius jus gentium cum ipso genere humano proditum est [5], opus est, ut de hoc prius referendum sit. §. 1. Omnia [6] igitur animalia, quæ terra, mari, cœlo [7], capiuntur: ist est, feræ [8] bestiæ, [&] volucres, pisces, capientium fiunt:

2. FLORENTINUS lib. 6. Institutionum.

VEl quæ ex his apud nos sunt [9] edita.

3. GAJUS lib. 2. Rerum Cottidianarum sive aureorum.

QUod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur. §. 1. Nec interest [10], quod ad feras bestias & volucres, utrum in suo fundo quisque capiat, an in alieno [11]. Plane qui in alienum fundum ingreditur venandi aucupandive gratia [12], potest [13] a domino, si is providerit, jure prohiberi, ne ingrederetur. §. 2. Quidquid autem eorum ceperimus, eo usque nostrum esse intelligitur [14] donec nostra custodia coercetur. cum vero evaserit custodiam nostram, & in naturalem [15] libertatem se receperit: nostrum esse desinit, & rursus occupantis fit.

4. FLORENTINUS lib. 6. Institutionum.

NIsi [16], si mansuefacta emitti ac reverti solita sunt.

1. De vulneratione. 2. De apibus. 5. De pavonibus, columbis, apibus, cervis & cæteris animalibus mansuefactis. 6. De gallinis & anseribus. 7. De captis ab hostibus, & de animalium fœtu, & de postliminio.

5. GAJUS lib. 2. Rerum Cottidianarum sive aureorum.

NAturalem [17] autem libertatem recipere [18] intelligitur, cum vel oculos nostros effugerit, vel ita sit in conspectu nostro, ut difficilis sit ejus persecutio. §. 1. Illud quæsitum est, an fera bestia, quæ ita vulnerata sit, ut capi possit, statim nostra esse intelligatur. † Trebatio [19] placuit statim nostram esse, & eo usque nostram videri, donec eam persequamur. quod si desierimus eam persequi: desinere nostram esse, & rursus fieri occupantis. itaque si per hoc tempus, quo eam persequimur, alius eam ceperit eo animo, ut ipse lucrifaceret: furtum videri nobis eum commisisse. † Plerique non aliter putaverunt eam nostram esse, quam si eam ceperimus: quia multa accidere possunt, ut eam non capiamus: quod [20] verius est. §. 2. *Apium* quoque natura fera est [21]. Itaque quæ in arbore nostra consederint, antequam a nobis alveo [22] concludantur, non magis nostræ esse intelliguntur, quam volucres, quæ in nostra [23] arbore nidum fecerint. Ideo si alius eas incluserit, earum dominus erit. §. 3. Favos [24] quoque si quos hæ fecerint, sine [25] furto quilibet possidere potest. Sed (ut supra quoque diximus, qui in alienum fundum ingreditur, potest a domino, si is providerit, jure prohiberi ne ingrederetur. §. 4. Examen [26], quod ex alveo nostro evolaverit, eo [27] usque nostrum esse intelligitur, donec in conspectu nostro est, nec difficilis ejus persecutio est: alioquin occupantis [28] fit. §. 5. *Pavonum* [29] & *columbarum* [30] fera natura est [31]. Nec [32] ad rem pertinet, quod ex consuetudine avolare & revolare solent. † Nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. † *Cervos* [33] quoque ita quidam mansuetos habent, ut in sylvas eant & redeant: quorum & ipsorum feram esse naturam nemo negat. † In his autem animalibus, quæ consuetudine abire & redire solent, talis regula [34] comprobata est, *ut eousque* [35] *nostra esse intelligantur, donec* [36] *revertendi animum* [37] *habeant:* quod [*si*] *desierint revertendi animum habere, desinant nostra esse, & fiant occupantium.* Intelliguntur autem desiisse revertendi animum habere tunc, cum revertendi consuetudinem deseruerint. §. 6. *Gallinarum* [38] & *anserum* non est fera natura: palam est enim alias [39] esse feras gallinas [40], & alios feros anseres [41]. † Itaque si quolibet modo anseres mei, & gallinæ meæ, turbati [42] turbatæve adeo longius evolaverint, ut ignoremus ubi sint: tamen nihilominus in nostro dominio tenentur. Qua de causa furti [43] nobis tenebitur, qui quid eorum lucrandi animo adprehenderit. §. 7. Item quæ ex [44] hostibus capiuntur, jure [45] gentium [46] statim capientium fiunt [47].

6. FLORENTINUS lib. 6. Institutionum.

ITem quæ [48] ex animalibus dominio nostro eodem jure subjectis nata sunt.

De his quæ ad flumina & maria pertinent. De alluvione. 2. De vi fluminis. 3. De insula. 5. De alveo. 6. De inundatione. 7. De specificatione. 8. De confusione. 10. De his quæ solo cedunt. De ædificatione. 13. De plantatione, & de his quæ sunt in confinio.

7. GAJUS lib. 2. Rerum Cottidianarum sive aureorum.

ADeo quidem ut & liberi homines in servitutem deducantur: qui tamen, si evaserint hostium potestatem, recipiunt pristinam libertatem. §. 1. Præterea quod per alluvionem [49] agro nostro flumen adjicit, jure gentium [50] nobis adquiritur [51]. † Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligere non possimus quantum quoquo momento temporis adjiciatur. §. 2. Quod si [52] vis fluminis partem aliquam ex tuo prædio detraxerit, & meo prædio attulerit, palam est eam tuam permanere [53]. Plane si longiore tempore fundo meo hæserit, arboresque, quas secum traxerit, in meum fundum radices egerint, ex eo tempore videtur meo fundo adquisita esse. §. 3. Insula [54], quæ in mari nascitur (quod raro accidit) occupantis fit [55]: nullius enim esse creditur. † In flumine nata (quod frequenter accidit), si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo latitudinis cujusque prædii, quæ latitudo prope ripam sit: quod si alteri parti proximior sit, eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. §. 4. Quod si uno latere perruperit flumen, & alia [parte] novo rivo fluere cœperit; deinde infra novus iste rivus in veterem se converterit: ager qui a [56] duobus rivis comprehensus, in formam [57] insulæ re-

1 2. *Inst.* 1. & 2. Harm. 1. in διαφόρων τρόπων scil. 40. *Eclog.* 1. quibus modis, quibus, & a quibus personis adquiratur. 2 Quoad proprietatem scil., idque proprie: usumfructum vero & possessionem, improprie. Proprie enim dominium est proprietas: possessio vero, usus rei. Duarenus, 1. *disp.* 17. ita dominium definit, jus de re aliqua corporali plene ac libere disponendi, extra quam si quid lege prohibeatur. Dominium aliud directum, aliud utile, ut jus Emphyteuticarium, vasalli, superficiarii, unum penes alium esse potest: aliud penes alterum. Plenum dominium est, cum usufructui cohæret proprietas: nudum, quod & directum dici potest, cum separatum est ab usufructu. Affinia dominii sunt, *quasi dominium*, quod est penes eum, qui rem a non domino bona fide accepit: *jus in re*, quod competit ei, cui jus pignoris, vel hypothecæ, vel servitutis personalis, vel realis (quo vocabulo etiam intellige censum, decimas, & jus possidendi) debetur. Est & aliquod *spe dominium* penes liberos, qui bonorum paternorum spe domini sunt, §. 2. *Inst. de hered. qual. & differ.* 3 *Synops. Basil.* 50. *c.* 1. 4 *l.* 5. *in pr. ff. de rer. divis.* §. 11. *Inst. de rer. divis.* 4 Usu id exigente scil. sic enim rixæ, & negligentia, & confusio quam parit communio, evitantur. 6 *Synops. eod. d. c.* 1. 7 Οὐρανῷ Theoph. §. 1. *Inst. de rer. divis.* id est, aëre. 8 Venationis, aucupii & piscationis hinc jus. *l.* 28. *ff. ad l. Aquil. l. un. C. de venat. lib.* 11. *tit.* 44. 9 *Vide l.* 6. *ff. h. t.* 10 §. 12. *Inst. de rer. divis.* 11 Venari in aliena sylva, & alieno lacu stagnove piscari licere jure Romano, hinc colligit Cujac. 4. *obs.* 2. vide tamen *l.* 13. *in fin. ff. de injuriis.* Mores tamen jus Romanum subegisse, adeo ut ne in flumine quidem publico piscari, neque in agris libere venari aut aucupari liceat. 12 *l.* 16. *supr. de servit. præd. rustic. l. un. C. de thesaur. lib.* 10. *tit.* 15. 13 *l.* 5. §. 3. *infr. h. t.* 14 *l.* 1. §. 10. *supr. si quadrupes.* 15 *l.* 5. *in princ. infr. h. t.* 16 *l.* 44. *infr. h. t.* 17 *l.* 3. *in fin. supr. h. t. l.* 44. *ff. h. t.* 18 §. 12. *Inst. de rer. divis.* 19 Trebatii sententia fera vulnerata fit ejus qui vulneravit: Gaii sententia occupantis, *hac lege*, sed aliter Fredericus distinguit apud Radevicum, 1. *c.* 26. *de gestis Frideric.* Si quis, inquit, cum canibus venatoriis, sive molossis, feram invenerit, & persecutus fuerit, ut ei potius quam occupanti cedat: si cum canibus leporariis, sive laconicis, ut occupanti cedat: si lancea vel gladio vulneravit, aut occiderit, nondum ceperit, ut ejus sit, non occupantis. si telo, balista aut arcu emisso occiderit, ut æque ejus sit, non occupantis: eo usque tamen donec eam persequatur, quod & *lex* 6. *C Langobard.* de venatione admittit. Ita constat posteriores Jurisconsultos & Imperatores diligentius quædam tractasse quam priores: mediis sententiis quibusdam, & novis distinctionibus introductis 20 *l.* 55. *versic. summam. ff. h. t.* §. 13. *Inst. de rer. divis.* 21 Vide Forcatul. *aviarii c.* 1. Hieron. Mag. *lib.* 1. *miscellan. c.* 3. Mod. 22 Σίμβλους alveos Græci vocant, & κυψέλλας. Theoph. *Inst. de rer. divis.* 23 *l.* 16. *supr. de serv. præd. rustic.* 24 Μελικηρίδας. 50. *Eclog.* 1. *cap.* 2. 25 *l.* 26. *in princ. ff. de furtis.* 26 Σμῆνος. 50. *Eclog.* 1. *c.* 2. ἑσμός. *Theoph.* 27 *l.* 3. §. 15. *ff. de adquir. vel amitt. possess.* Goth. Adde *l.* 1. *C. de alluvionib.* S. L. 28 Quo jure? vide *l.* 3. *supr. h. t.* 29 §. 15. *Inst. de rer. divis. l.* 37. *ff. de furtis.* 30 Vide Guibert. *c.* 17. *quæst.* 31 Pavo tamen mansuetus haberi potest. *l.* 37. *ff. de furtis.* Imo, pavonem agrestem videri, quasi miraculi loco, refert Varro, 3. *de re rustic.* Q. Curt. 9. Sigebert. *anno* 1086. 32 Imo pertinet: ex consuetudine namque avolandi & revolandi videtur natura mansueta. 33 §. 15. *Inst. de rer. divis.* 34 *arg. l.* 4. *supr. h. t.* 35 Imo ulterius. *l.* 7. *in fin. supr. fam. ercisc.* 36 *l.* 8. §. 1. *supr. famil. erciscund.* 37 Λογισμόν. sed quoniam animum in brutis intelligere non possumus, animum pro revertendi consuetudine hic accipiemus. Consuetudinem autem eam amittunt, ut ait Theoph. *in* §. [illegible] *Inst. de rer. divis.* si ultra tres dies abfuerint. Theoph. *ibi.* & Harm. 2. *tit.* 1. 38 §. 16. *Inst. de rer. divis.* κατοικιδίων ὀρνίθων. *Theoph.* 39 Recte sequuntur: quædam sunt feræ; igitur & quædam mansuetæ. §. 16. *Inst. de rer. divis.* 40 ἀγριόρνιθας. *Theoph.* 41 Ἀγριοχῆνας. Theoph. *ibid.* & gallorum gallinaceorum. vide Forcatulum, 9. *Aviariis*: ubi notat gallinæ appellatione gallinaceos contineri. 42 Adde casum *l.* 44. *ff. h. t.* 43 Modica etiam in re furtum committitur: furtum enim crimen est ordinarium. §. 18. *Inst. de action.* Ordinaria autem actio pro re modica dari potest. *l.* 1. §. 10. *supr. de conjungend.* Subsidiaria, ut de dolo, non potest. *l.* 9. §. 2. *in fin. supr. de dolo.* 44 *l.* 7. *l.* 51. *ff. h. t. l.* 1. §. 1. *ff. tit. prox.* §. 17. *Inst. de rer. divis.* 45 Legitima hinc servitus, de qua Aristoteles 1. *Polit.* 9. 46 Quod φυσικὴν κτῆσιν vocat *Theoph.* §. φυσικῇ. *Inst. de rer. divis.* 47 Non semper. *l.* 21. *in fin. ff. de captivis.* 48 §. 19. *Inst. de rer. divis.* 49 *l.* 1. *in fin. C. de alluvionib.* §. 20. *Inst. de rer. divis.* Alluvio, πρόσκλυσις, id est, *adundatio*, πρόσχωσις, id est, *adaggeratio*, dicitur Theophilo. 50 Alluvio est modus acquirendi jure gentium. 51 *l.* 12. *l.* 16. *ff. h. t.* 52 §. 21. *Inst. de rer. divis. l.* 4. *in fin. supr. de reb. cred.* 53 *l.* 8. *ff. de incendio.* 54 §. 22. *Inst. de rer. divis.* adde *l.* 65. *ff. h. t.* 55 Nullius ita quod fuit, privati esse potest. 56 Id circumluvium Glossis manuscriptis, dixi ad Festum. 57 *l.* 30. §. 2. *l.* 65. *ff. h. t. l.* 1. *C. de alluvionib.* §. 22. *in fin. Inst. de rer. divis.*

dactus eſt, ejus eſt ſcilicet, cujus & fuit. §. 5. Quod ſi [1] toto naturali alveo relicto flumen alias fluere cœperit, prior quidem alveus eorum eſt, qui prope ripam prædia poſſident, pro modo ſcilicet latitudinis cujuſque prædii, quæ [latitudo] prope ripam ſit: novus autem alveus ejus juris eſſe incipit, cujus & ipſum flumen, id eſt, publicus juris gentium. Quod ſi poſt aliquot temporis ad priorem [2] alveum reverſum fuerit [&] flumen: rurſus novus alveus eorum eſſe incipit, qui prope ripam ejus prædia poſſident. † Cujus tamen totum agrum novus alveus occupaverit, licet ad priorem alveum reverſum fuerit flumen, non tamen is, cujus is ager fuerat, ſtricta ratione quicquam in eo alveo habere poteſt: quia & ille ager, qui fuerat, deſiit eſſe, amiſſa propria forma; & quia vicinum prædium nullum habet, non poteſt ratione vicinitatis ullam partem in eo alveo habere. ſed [3] vix [4] eſt, ut id obtineat. §. 6. Aliud ſane eſt, ſi cujus ager totus inundatus [5] fuerit: namque inundatio ſpeciem fundi non [6] mutat: & ob id cum receſſerit aqua, palam eſt ejuſdem eſſe.

§. 7. Cum quis ex aliena materia ſpeciem [7] aliquam ſuo nomine fecerit: Nerva & Proculus putant, hunc dominum eſſe qui fecerit: quia quod factum eſt, antea nullius fuerat. † Sabinus [&] Caſſius magis *naturalem rationem* efficere putant, ut [8] qui materiæ dominus fuerit, idem ejus quoque, quod ex eadem materia factum ſit, dominus eſſet: quia ſine materia nulla ſpecies effici poſſit. veluti ſi ex auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecero: vel ex [9] tabulis tuis navem aut armarium, aut ſubſellia [fecero]: vel ex lana tua veſtimentum: vel ex vino & melle tuo mulſum: vel ex medicamentis tuis emplaſtrum, aut collyrium [10]: vel ex uvis, aut olivis, aut ſpicis [11] tuis vinum, vel oleum, vel frumentum. † Eſt tamen etiam media ſententia recte exiſtimantium, ſi ſpecies [12] ad materiam reverti poſſit, verius eſſe, quod & Sabinus & Caſſius ſenſerunt: ſi [13] non poſſit reverti, verius eſſe, quod Nervæ & Proculo placuit. ut ecce vas conflatum, ad rudem maſſam auri vel argenti vel æris reverti poteſt: vinum vero, vel oleum, vel frumentum, ad uvas, & olivas, & ſpicas reverti non poteſt: ac ne mulſum quidem ad mel & vinum; vel emplaſtrum, aut collyria, ad medicamenta reverti poſſunt. † Videntur tamen mihi recte quidam dixiſſe, non debere dubitari, quin alienis ſpicis excuſſum [14] frumentum ejus ſit, cujus & ſpicæ fuerunt: cum enim grana, quæ ſpicis continentur, perfectam habeant [15] ſuam ſpeciem, qui excuſſit ſpicas, non novam ſpeciem facit, ſed eam quæ eſt, detegit. §. 8. Voluntas duorum dominorum miſcentium [16] materias, commune [17] totum corpus efficit: ſive ejuſdem generis ſint materiæ, veluti vina miſcuerunt, vel argentum conflaverunt; ſive diverſæ, veluti ſi alius vinum contulerit, alius mel, vel alius aurum, alius argentum, quamvis & mulſi & electri, novi corporis ſit ſpecies. §. 9. Sed & ſi ſine voluntate dominorum caſu confuſæ [18] ſint duorum materiæ, vel ejuſdem generis, vel diverſæ: idem [19] juris eſt.

§. 10. Cum in ſuo loco aliquis aliena materia ædificaverit [20], ipſe dominus intelligitur ædificii: quia *omne* [21] *quod inædificatur, ſolo cedit* [22]. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuit, deſiit ejus dominus eſſe: ſed tantiſper neque vindicare [23] eam poteſt, neque ad exhibendum [24] de ea agere, propter Legem [25] XII Tabularum; qua cavetur, *ne quis tignum alienum ædibus ſuis junctum eximere cogatur, ſed duplum pro eo præſtet.* † Appellatione [26] autem *tigni* omnes materiæ ſignificantur, ex quibus ædificia fiunt. † Ergo ſi aliqua ex cauſa dirutum ſit ædificium, poterit materiæ dominus nunc eam vindicare, & ad exhibendum agere. §. 11. Illud recte quæritur, an ſi id ædificium vendiderit is, qui ædificaverit, & ab emptore longo tempore captum poſtea dirutum ſit, adhuc dominus materiæ vindicationem ejus habeat? cauſa dubitationis eſt, an eo ipſo quo univerſitas [27] ædificii longo tempore capta eſt, ſingulæ quoque res, ex quibus conſtabat, captæ eſſent: quod non placuit. §. 12. Ex [28] diverſo ſi quis in alieno ſolo ſua materia ædificaverit, illius [29] fit ædificium, cujus & ſolum eſt: & ſi ſcit alienum ſolum eſſe, ſua voluntate amiſiſſe proprietatem materiæ intelligitur [30]; itaque neque [31] diruto quidem ædificio vindicatio ejus materiæ competit. † Certe ſi dominus ſoli petat ædificium, nec ſolvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, poterit per exceptionem doli mali repelli: utique ſi neſcit, qui ædificavit, alienum eſſe ſolum, & tanquam in ſuo bona fide ædificavit: nam ſi ſcit, culpa ei objici poteſt, quod temere ædificavit in eo ſolo; quod intelligeret alienum. §. 13. Si [32] alienam plantam [33] in meo ſolo poſuero, mea erit: ex diverſo, ſi meam plantam in alieno ſolo poſuero, illius erit: ſi modo utroque caſu radices egerit. antequam enim radices ageret, illius permanet cujus & fuit. † His conveniens eſt, quod ſi vicini arborem [34] ita terra preſſerim, ut in meum fundum radices egerit, meam effici arborem: rationem enim non permittere, ut alterius arbor intelligatur, quam cujus fundo radices [35] egiſſet. Et ideo prope confinium arbor poſita, ſi etiam in vicinum fundum radices egerit, communis eſt.

8. MARCIANUS lib. 3. Inſtitutionum.

PRo regione cujuſque prædii. §. 1. Sed & ſi in confinio [36] lapis naſcatur, & ſunt [37] pro indiviſo communia prædia: tunc erit lapis pro indiviſo communis, ſi terra exemptus ſit.

De ſatione. 1. De his quæ quaſi ſolo cedunt. De ſcriptura. 2. De pictura. 3. De traditione. 5. De quaſi traditione, & primum de venditione rei ex cauſa non transferente dominium tradita. 6. De traditione clavium. 7. De miſſilibus. 8. De his quæ in tempeſtate, levandæ navis cauſa, ejiciuntur.

9. GAJUS lib. 2. Rerum Cottidianarum ſive aureorum.

QUa ratione autem plantæ quæ terra coaleſcunt, ſolo cedunt; eadem ratione frumenta quoque, quæ ſata [38] ſunt, ſolo cedere intelliguntur. † Cæterum ſicut is, qui in alieno ſolo ædificavit [39], ſi ab eo dominus ſoli petat ædificium, defendi poteſt per exceptionem doli mali: ita ejuſdem exceptionis auxilio tutus eſſe poterit, qui [in] alienum fundum ſua impenſa conſevit. §. 1. *Literæ* [40] quoque, licet aureæ [41] ſint, perinde chartis membranisque cedunt [42], ac ſolo cedere ſolent ea, quæ ædificantur aut ſeruntur. † Ideoque ſi in chartis membranisve tuis carmen, vel hiſtoriam, vel orationem ſcripſero: hujus corporis, non ego, ſed tu dominus eſſe intelligeris. Sed ſi a me petas tuos libros, tuasve membranas, nec impenſas ſcripturæ ſolvere velis: potero me defendere per exceptionem doli mali, utique ſi bona fide eorum poſſeſſionem nactus ſim. §. 2. Sed non, uti literæ chartis membranisve cedunt, ita ſolent *picturæ* [43] tabulis cedere: ſed ex diverſo placuit, tabulas picturæ cedere. † Utique tamen conveniens eſt, domino tabularum adverſus eum, qui pinxerit, ſi is tabulas poſſidebat, utilem actionem dari: qua ita efficaciter experiri poterit, ſi picturæ impenſam exſolvat: alioquin nocebit ei doli mali exceptio; utique ſi bona fide poſſeſſor fuerit, cui ſolverit. Adverſus dominum vero tabularum ei qui pinxerit, rectam vindicationem competere dicimus: ut tamen pretium tabularum inferat; alioquin nocebit ei doli mali exceptio. §. 3. Hæ quoque res, quæ [44] traditione [45] noſtræ fiunt, jure gentium nobis adquiruntur: nihil enim tam conveniens eſt naturali æquitati, quam voluntatem domini volentis [46] rem ſuam in alium transferre, ratam haberi. §. 4. Nihil [47] autem intereſt, utrum ipſe dominus per ſe tradat alicui rem, an voluntate ejus aliquis. † Qua [48] ratione ſi cui libera [49] negotiorum adminiſtratio ab eo qui peregre proficiſcitur, permiſſa fuerit, & is ex negotiis [50] rem vendiderit [51] & tradiderit, facit [52] eam accipientis. §. 5. Interdum etiam ſine traditione nuda [53] voluntas domini ſufficit ad rem transferendam. Veluti ſi rem, quam commodavi aut locavi tibi, aut apud te depoſui, vendidero tibi: licet enim ex ea cauſa tibi eam non tradiderim, eo tamen, quod patior [54] eam ex cauſa emptionis apud te eſſe, tuam efficio. §. 6. Item ſi quis merces in horreo repoſitas vendiderit, ſimulatque claves [55] horrei tradiderit, transfert proprietatem mercium ad emptorem. §. 7. Hoc amplius, interdum & in incertam perſonam collocata voluntas domini, transfert rei proprietatem. ut ecce, qui miſſilia [57] jactat in vulgus: ignorat enim, quid eorum quiſque excepturus ſit: & tamen, quia vult, quod quiſque exceperit, ejus eſſe, ſtatim eum dominum efficit. §. 8. Alia cauſa eſt earum rerum, quæ in tempeſtate maris, levandæ navis cauſa [58], ejiciuntur. hæ enim dominorum permanent, quia non eo animo ejiciuntur, quod quis eas habere non vult, ſed quod magis cum ipſa nave periculum maris effugiat: qua de cauſa ſi quis eas fluctibus expulſas, vel etiam in ipſo mari nactus, lucrandi animo abſtulerit, furtum committit.

Per quas perſonas nobis acquiritur. 1. De ſervis noſtris. 3. De his in quibus uſumfructum habemus. 4. De bona fide poſſeſſis. 5. De differentia fructuarii, & bonæ fidei poſſeſſoris.

10. IDEM lib. 2. Inſtitutionum.

ADquiruntur nobis non ſolum per noſmetipſos, ſed etiam per eos [59], quos in poteſtate habemus [60]; item per ſervos, in quibus

1 §. 23. *Inſt. de rer. diviſ.* 2 *l.* 38. ℱ. *h. t.* 3 *l.* 30. §. 3. ℱ. *h. t.* 4 Imo obtinet. §. 24. *Inſt. de rer. diviſ.* 5 *d.* §. 24. 6 Cur? quia hæc mutatio temporaria eſt. 7 §. 25. *Inſt. de rer. diviſ.* Goth. Puta ignorans & bona fide. *l.* 12. §. 3. ℨ. *ad exhibend.* Anſ. 8 *l.* 76. *in fin. ſupr. de judic. l.* 9. §. 3. ℨ. *ad exhibend.* 9 *l.* 26. ℱ. *h. t.* 10 §. 25. *Inſt. de rerum diviſ. l.* 18. §. 10. ℨ. *de inſtructo.* 11 2. Gaius 1. §. 7. 12 *l.* 24. ℱ. *h. t.* 13 *l.* 27. §. 1. ℱ. *h. t.* 14 Atqui frumentum ad ſpicas non revertitur. §. 25. *in fin. Inſt. de rerum diviſ.* 15 Etiam antequam excutiantur. 16 §. 28. *Inſt. de rerum diviſ.* 17 *l.* 3. §. *fin.* ℨ. *de rei vind.* 18 §. 27. *Inſt. de rerum diviſ.* 19 Non idem juris eſt. Hotom. 4. *obſ.* 12. Theoph. *de rerum diviſ.* 20 §. 29. *Inſt. de rerum diviſ.* atqui quod ædificatur, non fit immobile. *l.* 28. *l.* 60. ℱ. *h. t.* 21 Licet pretioſius ſit ſolo: veluti ſi marmoreis lapidibus quis ædificet. 22 *l.* 49. ℨ. *de rei vind. l.* 2. *C. de ſervit.* Goth. Sed Jure Canonico ædificium eccleſiæ ſumptibus extructum in ſolo alterius, ſolo non cedit, ſed ad ſe trahit ipſum ſolum, ejuſque dominium adjicit eccleſiæ. *can. Apoſtolicos. & ibi not. gloſſ. fin.* 12. *q.* 2. Anſ. 23 *l.* 23. §. 6. ℨ. *de rei vindicat.* 24 *l.* 6. ℨ. *ad exhibendum.* 25 Cujus verba vide apud Feſtum in voce *Tignum*: de quo plenius ſcripſi ad Leges duodecim Tabularum. 26 *l.* 1. §. 1. ℱ. *de tigno junct.* 27 *l.* 30. ℱ. *de adquir. vel amitt. poſſ.* 28 §. 30. *Inſtit. de rerum diviſ.* Goth. Obſt. *l.* 2. *C. de rei vind.* vide Accurſ. *hic.* Sarmient. *ſelect. interpret. lib.* 1. *cap.* 10. *num.* 9. Fachin. *lib.* 1. *controv. cap.* 55. Baro & Myſinger. ad *dict.* §. 30. *Inſtit. de rerum diviſ.* Anſ. 29 §. 10. ℨ. *h. t. l.* 5. *C. de rei vindicat. l.* 2. *C. de ſervitut. l.* 37. ℨ. *de rei vindicat.* 30 Sumptus tamen neceſſarios repetere poteſt, *l.* 5. *in fin. C. de rei vind.* vide quæ notavi ad *l.* 38. ℨ. *de hered. petit.* 31 Imo, diruto ædificio vindicare poteſt, §. 10. *in fin.* ℨ. *h. t. l.* 37. ℨ. *de rei vind.* vide *l.* 2. *C. de rei vind.* 32 Vide Magium 4. *miſcellan.* 7. 33 §. 31. *Inſt. de rer. diviſ. l.* 5. §. 3. ℨ. *de rei vind. l.* 11. *C. de rei vind.* 34 Vicini arbor ita terram preſſerit: aut ſerpſerit, ut apud Theoph. §. 31. ἐρπύσας ῥίζας. 35 Vid. Frontinum de limitibus agrorum. Theophylact. Schola. *epiſt.* 56. αἱ συκαί σου πρὸς τὸ ἐμὸν γήδιον τὰς ῥίζας ἥπλωσαν. vide Hotom. 1. *obſ.* 10. & 5. *obſerv.* 3. Res autem ita habet: Arbor in confinio poſita utrinque radices habens, communis eſt: non in confinio poſita, & quasdam radices in vicini agrum agens, nulla parte eſt vicini, *l. ult.* ℱ. *quod vi.* omnes radices agens in vicini agrum non eſt mea, ſed ejus unde originem habet. *l.* 6. *in fin.* ℱ. *arbor. furt.* 36 *l.* 19. ℨ. *comm. divid. l.* 83. ℨ. *pro ſocio.* ἐν τοῖς ὅροις. Theoph. 37 Et ſint pro indiviſo. Cujac. *Inſtit. h. t.* 38 §. 32. *Inſt. de rerum diviſ.* 39 Non donandi animo; ſecus, ſi donandi. *l.* 14. ℨ. *de donat.* 40 §. 33. *Inſt. de rer. diviſ. l.* 3. §. 14. ℨ. *ad exhib.* 41 Id eſt, licet pretioſiores ſint chartis. 42 Myſingerus in §. 33. *Inſt. de rerum diviſ.* ait communi calculo doctorum hodie receptum eſſe, ut tabula ſcripturæ cedat. 43 §. 34. *Inſt. de rer. diviſ.* non idem juris eſt. Hotom. 4. *obſerv.* 11. Non ut literæ chartis, ita tabulis picturæ, cedunt, *ut hic.* & *d.* §. 34. aliud viſum eſt Paulo in *l.* 23. §. 3. ℨ. *de rei vind.* & Caio 2. *Inſt.* 1. 44 Traditione conſequimur rerum dominia. 45 *l.* 20. ℱ. *h. t.* §. 40. *Inſt. de rer. diviſ. l.* 20. *C. de pact. l.* 12. *C. de rei vind.* non nuda tamen, ſed quæ facta ſit ex titulo aliquo ad transferendum dominium idoneo. *l.* 31. ℱ. *h. t.* Cæterum, traditio quid eſt? non ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα μετάθεσις, id eſt, *de manu in manum translatio*, quia ea definitione reciproca, non quæ fit ex tua parte tantum, intelligi poteſt. ſic itaque Cujacius definit: Traditio, eſt datio poſſeſſionis, *l.* 3. ℨ. *de act. empt. l.* 28. ℱ. *de verb. obl.* Cuj. 11. *obſ.* 19. Theoph. §. Φυσικὸς τρόπος. *Inſt. de rer. diviſ.* 46 *l.* 9. *C. de Judæis.* 47 §. 42. *Inſt. de rer. diviſ.* Paria ſunt enim, per ſe, vel per alium, factum explicare. 48 §. 43. *Inſt. de rer. diviſ. l.* 58. *l.* 59. ℨ. *de procur.* 49 Procurator cum libera adminiſtratione poteſt vendere & tradere, *ut hic.* exigere, permutare, ſolvere. *l.* 58. 59. *ſupr. de procuratorib.* Cui vero totorum, omnium, univerſorum bonorum adminiſtratio conceſſa eſt (id eſt, procurator generalis) alienare ſine mandato ſpeciali non poteſt, *l.* 63. ℨ. *de procuratorib.* ut nec pignorare, niſi factus ſit ab eo, qui ſolebat ſub pignoribus credere, *l.* 12. ℨ. *de pignorat.* nec poteſt conſentire venditioni, *l.* 7. §. 1. ℨ. *quib. mod. pign.* non poteſt etiam tranſigere, *l.* 60. ℨ. *de procurat.* & ita differt procurator generalis cum libera, a procuratore generali ſine libera. Quid? is, qui liberam habet, poteſtne paciſcendo efficere, ne dominus appellet? Minime. vide Ancharan. 3. *q.* 10. *n.* 3. 50 Id eſt, quatenus negotiorum exigit adminiſtratio, eatenus rata erit hæc alienatio, ſi ad negotia ei commiſſa pertinebit. 51 Aliud eſt, ſi donaverit: donatio mandati fines excedit. 52 Imo, non facit: nec enim poteſt ſine ſpeciali mandato vendere; *l.* 16. *C. l.* 63. ℨ. *de procurat.* ſolve, dictæ leges pertinent ad procuratorem generalem ſine libera. 53 §. 44. *Inſt. de rer. diviſ.* 54 Patientia interdum transfertur dominium, & cogitatione. Ficta rei præſentia & traditio perficitur, cum antea ob aliam cauſam facta, nunc ad inſtans negotium accommodatur, ac refertur, *ut hic.* v. Hotom. 12. *Illuſtr.* 55 §. 45. *Inſt. de rer. diviſ.* Nota & ſymbolo repræſentatur rei traditio. Clavium traditio imago quædam eſt rei traditionis, ut & inſtrumenti traditio *l.* 1. *C. de donationib.* vini deguſtatio, *l.* 1. *l.* 4. ℨ. *de periculo.* obſignatio trabium, *l.* 14. *in fin.* ℨ. *de periculo.* vide Hotom. 12. *Illuſtr.* Hinc conſtat in transferendo dominio non ſemper corporalem præſentiam ocularem & naturalem rei traditionem requiri. Nam ſive res mobilis ſit, ſive immobilis, ficta traditio & tamen utilis nec inanis, ſufficere poteſt. Ficta eſt, quæ cogitatione, vel nota, ſeu ſymbolo repræſentatur. Hot. *ibid.* 56 Apud horreum *l.* 74. ℨ. *de contrah. empt.* 57 §. 46. *Inſt. de rer. diviſ.* Goth. *l.* 8. §. 1. ℨ. *de contr. empt.* Anſ. 58 §. 48. *Inſt. de rer. diviſ. l.* 7. ℱ. *pro derelicto.* & ℨ. *ad l. Rhodiam de jactu.* 59 *l.* 53. *l.* 63. ℱ. *h. t. l.* 1. §. 1. ℨ. *de his, qui ſunt ſui.* 79. ℨ. *de adquir. vel omitt. her.* §. 3. *Inſt. per quas perſonas cuique.* 60 Item per ſervos in quibus uſumfructum habemus. *Hal.*

usumfructum habemus, item per homines liberos & servos alienos, quos bona fide possidemus: de quibus singulis diligentius dispiciamus.
§. 1. Igitur quod servi [1] nostri ex [2] traditione nanciscuntur, sive quid stipulentur, vel ex qualibet alia causa adquiruntur [3], id nobis adquiritur: ipse enim qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. † Ideoque si heres institutus sit, nisi nostro jussu [4], hereditatem adire non potest: & si jubentibus nobis adierit, hereditas nobis adquiritur, perinde atque si nos ipsi heredes instituti essemus. † Et his convenienter scilicet legatum nobis per eundem adquiritur.
§. 2. Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habemus, adquiritur nobis, sed [5] etiam possessio: cujusque enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere videmur. † Unde etiam per [6] eorum longam possessionem dominium nobis adquiritur.
§. 3. De [7] his autem servis, in quibus tantum usumfructum habemus, ita placuit, ut quidquid ex re nostra, vel ex operis suis adquirant, id nobis adquiratur: si quid vero extra eas causas persecuti [8] [sint], id ad dominum proprietatis pertinet. † Itaque [9] si is servus heres institutus sit, legatumve quid, aut ei donatum fuerit, non mihi, sed domino proprietatis adquiritur. §. 4. Idem placet de eo [10] qui nobis bona fide possidetur, sive liber sit, sive alienus servus: quod [11] enim placuit de usufructuario, idem probatur etiam de bonæ fidei possessore.
† Itaque quod extra duas causas adquiritur, [id] vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum ejus, si servus est. §. 5. [Sed] bonæ fidei possessor, cum [13] usuceperit servum, quia eo modo dominus fit, ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest. usufructuarius vero usucapere servum non potest: primum, quia non possidet [14], sed habet jus utendi fruendi: deinde, quoniam scit servum alienum esse.

De pupillo.

11. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

PUpillus [15], quantum ad adquirendum, non indiget tutoris auctoritate: alienare vero nullam rem potest, nisi præsente tutore auctore, & ne quidem possessionem, quæ est *naturalis*, ut *Sabinianis visum* est: quæ sententia vera est.

De lacubus, stagnis. 1. De specie facta ex ære unius & argento alterius.

12. CALLISTRATUS lib. 2. Institutionum.

LAcus [16] & stagna, licet interdum crescant, interdum exarescant [17], suos tamen terminos retinent: ideoque in his jus alluvionis non adgnoscitur. §. 1. Si ære meo, & argento tuo conflato, aliqua species facta sit, non erit ea nostra communis: quia cum diversæ materiæ æs atque argentum sit, ab artificibus separari [18], & in pristinam materiam reduci [19] solet.

De procuratore. 1. De tutore.

13. NERATIUS lib. 6. Regularum.

SI procurator rem mihi emerit ex mandato meo, eique sit tradita meo nomine: dominium mihi, id est [20], proprietas adquiritur [21], etiam ignoranti. §. 1. Et tutor pupilli, pupillæ, similiter ut procurator [22], emendo nomine pupilli, pupillæ, proprietatem illis adquirit etiam ignorantibus.

De litore & ædificio ibi posito, 1. Deinde sublato.

14. IDEM lib. 5. Membranarum.

QUod [23] in litore [24] quis ædificaverit [25], ejus erit: nam litora publica [26] non ita [27] sunt, ut ea quæ in patrimonio [28] sunt populi, sed ut ea quæ primum a natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt. nec dissimilis [29] conditio eorum est, atque piscium & ferarum: quæ simul atque adprehensæ sunt, sine dubio ejus, in cujus potestatem pervenerunt, dominii fiunt. §. 1. Illud videndum est, sublato ædificio, quod in litore positum erat, cujus conditionis is locus sit: hoc est, utrum maneat ejus, cujus fuit ædificium, an rursus in pristinam causam recidit [30]; perindeque publicus sit, ac si nunquam in eo ædificatum fuisset. quod [31] propius est, ut existimari debeat: si modo recipit pristinam litoris speciem.

De ædificio in ripa posito.

15. IDEM lib. 5. Regularum.

QUi autem in ripa fluminis ædificat, non suum facit [32].

De agris limitatis, & his qui hostibus devictis ea conditione concessi sunt, ut in civitatem venirent.

16. FLORENTINUS lib. 6. Institutionum.

IN agris limitatis [33] jus alluvionis locum non habere constat [34]: idque & Divus Pius constituit. Et Trebatius ait, agrum, qui hostibus devictis ea conditione concessus sit, ut in civitatem veniret, habere alluvionem; neque [35] esse limitatum: agrum autem manucaptum, limitatum fuisse, ut [36] sciretur, quid cuique [37] datum esset, quid venisset, quid in publico [38] relictum esset.

De servo communi.

17. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

SI duo domini servo communi rem tradiderint, adquirit [39] alteri [40] ab altero.

De servo hereditario.

18. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

PEr hereditarium [41] servum, quod [42] est ejusdem hereditatis, heredi adquiri non potest; & maxime ipsa hereditas.

De libero homine bona fide serviente.

19. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

LIber homo qui bona fide mihi servit, id quod ex operis suis [43] aut ex re mea pararet, ad me pertinere sine dubio, Aristo ait: quod vero quis ei donaverit, aut ex negotio gesto adquisierit, ad ipsum pertinere. † Sed hereditatem legatumve non adquiri mihi per eum: quia [44] neque ex re mea, neque ex operis suis id fit. neque ulla ejus opera esset in legato: in hereditate aliquatenus [45], quia per ipsum adiretur. quod & Varium Lucullum aliquando dubitasse: sed verius esse, non adquiri, etiamsi testator ad me voluisset pertinere. Sed licet ei minime adquirat, attamen, si voluntas evidens testatoris appareat, restituendam esse ei hereditatem. Sed Trebatius, si liber homo bona fide serviens, jussu ejus, cui serviat, hereditatem adisset, heredem ipsum fieri: nec interesse, quid senserit, sed quid fecerit. Labeo contra, si ex necessitate id fecisset: quod si ita, ut & ipse vellet, ipsum fieri heredem.

De traditione. 2. De acquisitione per liberam personam.

20. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

TRaditio nihil [46] amplius transferre debet vel potest ad eum, qui accipit, quam est apud eum, qui tradit. Si igitur quis dominium in fundo habuit, id tradendo [47] transfert: si non habuit, ad eum qui accipit, nihil [48] transfert [49]. §. 1. Quotiens autem dominium transfertur, ad eum qui accipit, tale transfertur, quale [50] fuit apud eum qui tradit. si servus fuit fundus, cum servitutibus transit [51]: si liber, uti fuit: & si forte servitutes debebantur fundo, qui traditus est, cum jure servitutum debitarum transfertur. Si quis igitur fundum dixerit [52] liberum, cum traderet eum qui servus sit, nihil juris servitutis fundi detrahit: verumtamen obligat [que] se, debebitque præstare, quod dixit. §. 2. Si ego & Titius rem emerimus, eaque [53] Titio & quasi meo procuratori tradita sit, puto mihi quoque quæsitum dominium: quia placet, per liberam personam omnium rerum possessionem [54] quæri posse, & per hanc [55] dominium.

1 §. 3. *Inst. per quas person. cuique.* 2 Vide *l.* 1. *C. per quas person.* 3 Adquirunt. *Hal.* 1. idque inter vivos. 4 Cur ita? ne sc. invitum dominum obliget hereditati, *l.* 6. *supr. de adquir. vel omitt. heredit.* non igitur sufficiet ratihabitio? multi negant. certe cur non sufficiat, minime video. nam ratihabitione confirmari restitutionem hereditatis factam servo, constat. *l.* 65. *supr. ad SC. Trebell.* Præterea satis jubere videtur, qui ratum habet. Ratihabitionis est ea conditio, ut retroacta mandato comparetur. vide *l. ult. C. ad SC. Macedon.* Satis jubet, qui mandat: neque video jubendi vocabulo ratihabitionem excludi. 5 §. 3. *vers. non solum. Instit. per quas personas cuique. l.* 24. *ff. de adquir. vel amitt. poss.* 6 Dominium adquirimus per longam possessionem etiam servorum nostrorum, ut quod longo tempore illi possederint, eorum dominium per eos possidendum adquiramus. 7 §. 4. *in pr. Inst. per quas person. cuique.* Paul. 5. *sent.* 7. §. 3. 8 Id est, adsecuti. 9 Legata & donationes nobis adquiruntur non ex re nostra, operisve servorum, sed extrinsecus, id est, casu, mera denique alterius liberalitate. 10 *d.* §. 4. *vers. idem placet.* & §. 1. *Instit. per quas personas nobis obligatio.* 11 Usufructuarii servi, & bona fide possessi similitudo. 12 Usufructuarii, & bonæ fidei possessoris similitudo. 13 *d.* §. 4. *vers. sed bonæ fidei poss.* 14 Hinc colligere possis, Aliud esse jus possessionis, aliud jus utendi fruendi. *l.* 52. *ff. de adqu. vel amitt. poss. l.* 1. §. 8. *ff. quod legator.* hinc etiam colligit Cujac. 18. *observ.* 24. Naturalem possessionem non tantum facti, sed juris esse. nam fructuarius naturaliter possidet fundum alii, non sibi: jus utendi fruendi sibi habet, non alii. Ne dicas fructuarium possidere naturaliter, dominum civiliter: quia ejusdem rei duo in solidum possessores esse non possunt. 15 §. 2. *Inst. quibus alienare licet, vel non.* vide *l.* 9. *supr. de auctor. tutor.* vide quæ notavi ad *l.* 23. §. 1. *supr. de donationib* 16 Vide *l.* 24. *in fin. supr. de aqua & aquæ pluviæ.* 17 Decrescant. Cujac *Inst. de rer. divis. in verb præterea quod per alluvionem.* 18 Permixtio communionem inducit, si difficilis sit materiæ separatio: si facilis, non inducit. *l.* 5. §. 1. *supr. de rei vind.* 19 Quomodo? aquæ chrysulcæ beneficio. vide Alciat. 6. *parerg.* 11. 20 Veteres etiam dominium accepere pro convivio, & dominum pro eo, qui convivium exhibet. Cicero *frumentaria.* vide Cujac. 11. *obs.* 12. *in fin.* 21 Imo non adquiritur. *l.* 24. *supr. de negotiis.* 22 Vide *l.* 20. *in fin. ff. h. t. l.* 34. §. 1. *ff. de adqu. vel amitt. poss.* 23 Casæ meminit *l.* 5. & 6. *ff. de rer. divis.* §. 5. *Inst. de rer. divis.* possis etiam de quocunque ædificio intelligere. *l.* 10. *supr. de rer. divis.* si modo decretum Prætoris intercedat. *l.* 50. *ff. h. t.* & citra usus publici injuriam. *l.* 4. *ff. ne quid in loco publico.* alias a villis & ædificiis abstinendum est; id est, Nemini licet in litore citra Prætoris decretum, aut cum injuria publica, villam aut id genus ædificii ponere. & ita concilia hanc legem cum *l.* 4. *supr. de rer. divis.* Minus est casam, quam villam & ædificium habere. Villæ & ædificii causa constantior est quam casæ. 24 Vel in ipso mari. *l.* 30. *in fin. ff. h. t. l.* 2. §. 8. *l.* 3. §. 1. *ff. ne quid in loco publico.* 25 Vide *l.* 4. & *l.* 6. *ff. de divis. rer.* 26 Publica quæ dicantur, vide apud Aristot. 2. *Polit.* 1. 27 Litora sunt quidem publica, sed non ita publica, ut quæ sunt in patrimonio populi Romani. sed iis magis accedunt, similiave sunt, quæ primum a natura sunt prodita, & in nullius adhuc dominium pervenerunt. 28 Id est, dominio, in bonis. Quid? litora in quibus populus Romanus imperium habet, nonne populi sunt Romani? utique. *l.* 3. *infr. ne quid in loco publico.* populi sunt Romani, quod ad imperium & dominium respectu aliarum gentium & Barbarorum: quod ad ipsos subditos, non ita sunt in patrimonio populi Romani, ut subditis ac privatis in eis ædificare jure non liceat. atque ita superiores illæ duæ Leges quodammodo inter se contrariæ conciliari possunt: ut interea non omittam plus privatis licere in ipso mari, quam in ipsis litoribus, *arg. l.* 4. *in pr. supr. de rer. divis.* ut quodammodo sine decreto Prætoris in ipso mari quis ædificare posse videatur: in litore non possit. An is, qui in mari ædificavit, sit immunis ab imperio ejus, qui eo in mari suum Thalassiarcham perpetuo habere solet? viderint Veneti. 29 Quod juris est in piscium & ferarum captivitate, hoc idem servatur in litoris occupatione. 30 Recidat. *vulg. Hal.* 31 Ædificium (quod in litore positum erat) dilapsum, aut dirutum, quasi jure postliminii revertitur ad pristinam causam: adeo, ut si alius postea eo loco ædificaverit, ejus fiat ædificium. *l.* 6. *supr. de rer. divis.* 32 Cur ita? Qui in ripa ædificat, in alieno fundo ædificat, siquidem riparum proprietas est eorum, quorum prædiis inhærent. *l.* 5. *supr. de rer. divis.* 33 Ager limitatus, *hic* & in *l.* 1. §. 6. *ff. de fluminibus.* apud Festum & Frontinum, *libr. de limitibus agror* a limitibus dicitur. Limites in agris limitatis sunt, qui populo iter præbent ex Lege Sempronia, Cornelia & Julia, & ideo in modum agri non cedunt, *l.* 7. §. 1. *supr. de periculo.* ex his decumani pedes 40; cardines, 20; actuarii, 12; subruncivi, 8. id est, legitimam viæ latitudinem habent, auctore Hygeno *lib. de limitibus agror.* vide Cujac. 2. *obs.* 9. 34 Quia agri limitati suos statutos terminos habent, ideoque incrementum ex alluvione aut insula non habent. vid. *l.* 1. §. 6. *ff. de fluminib.* 35 Hic est ager per extremitates mensura comprehensus, qui civitati totus adsignatus est per universitatem: ut, auctore Julio Frontino, in Lusitania Salmaticensibus, & in Hispania citeriore Palantinis, & ita in compluribus provinciis tributarium solum per universitatem populo definitum est vide Cujac. *ibid.* 36 Limitata causa limitatum effectum parit. 37 Prædia enim capta partim assignabant militibus, partim distrahebant. *l.* 11. *supr. de evict.* 38 *Quid veteri possessori relictum esset.* Cujacius ita ingeniosissime restituit, argumento veteris cujusdam Codicis, in quo ita scriptum fuit, quidve p. relictum esset: & quod apud Valerium Probum veteri possessori reddito, his notis signantur: *V. P. R.* item quod modicum quiddam veteri possessori relictum honoris causa constat, *l.* 15. §. 2. *supr. de rei vind* hinc etiam Siculus Flaccus, *in lib de condic. agrorum.* Nec tamen, inquit, omnibus personis victis ablati sunt agri: nam quorundam dignitas, aut gratia, aut amicitia victorem ducem movit, ut quid eis relinqueret. 39 *Al.* adquiritur. *l.* 8. §. 1. *ff. de acceptilation.* 40 Obstare videtur *l.* 37. §. 1. *ff. h. t.* 41 *l.* 43. *supr. de adqu vel amitt. hered.* 42 Hereditarius servus est, qui est hereditatis defuncti, *ut hic.* quem defunctus in sua hereditate reliquit. 43 Vide *l.* 23. *ff. h. t.* §. 4. *Inst. de quas person. cuique.* adde *l.* 10. §. 3. *supr. h. t.* 44 Hereditatis aditio non consistit in operis. 45 In hereditatis aditione facti est aliquid. Est alias animi & consilii plus quam facti. vide quæ scripsi ad *l.* 1. §. 3. *ff. de adqu. vel amitt. poss. l.* 4. §. 2. *ff. de usurpat.* 46 *l.* 67 *supr. de contrah. empt. l.* 3. *in fin. supr. de pignorib. l.* 54. *l.* 120. *ff. de reg. jur. cap.* 79. *de reg. in* 6. 47 *l.* 9. §. 3. *supr. h. t.* 48 Nisi possessionem. *l.* 23. §. 1. & 2. *ff. de adquir. vel amitt possess.* 49 Directo scilicet, non indirecto: transfert enim causam usucapiendi. *l.* 46. *ff. h. t. l.* 74. *in fin. supr. de contrah. empt.* 50 Et si sit in spe, spem quoque transmittet. *l.* 63. *supr. de usufr.* 51 *l.* 23. §. 2. *supr. de servit. præd. rustic. l.* 67. *supr. de contr. empt. l.* 3. *C. de servit. l.* 12 *C. de distr. pign.* 52 Alias, si non dixerit, non cogitur eum liberum præstare. vide *l.* 59. *supr. de contr. empt.* 53 *Al.* eaque ut Titio, & meo procuratori &c. 54 *l.* 13. *in fin. supr. l.* 53. *infr. h. t. l.* 11. §. 6. *supr. de pignor. act. l.* 1. §. 20. *l.* 2. *l.* 9. *l.* 34. *in fin. infr. de adquir. vel amitt. poss. l.* 8. *C. de adquir. & retin. poss.* §. 5. *Inst. per quas personas cuique.* 55 Cur? dominium ex naturali rerum possessione cœpit. *l.* 1. §. 1. *infr. de adqu. vel amitt. poss. l.* 8. *C. de adqu. & retin. poss.*

De eo, qui bona fide servit. De alienante rem quam non possidet.

21. POMPONIUS lib. 11. ad Sabinum.

SI [1] servus meus tibi bona fide [2] serviret, & rem emisset, traditaque ei esset, Proculus [3], nec meam fieri, quia servum non possideam; nec [4] tuam, si non ex re tua sit parata. Sed si liber bona fide tibi serviens emerit, ipsius fieri. §. 1. Si rem meam possideas, & eam velim tuam esse: fiet tua, quamvis [5] possessio apud me non fuerit.

De servo vi, clam, vel precario possesso.

22. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

NEmo servum vi [6] possidens, aut clam, aut precario, per hunc stipulantem vel rem accipientem potest acquirere.

De eo qui bona fide servit.

23. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

QUi bona [7] fide alicui serviat, sive servus alienus est, sive homo liber est, quicquid ex re ejus, cui servit, adquirit, ei adquirit, cui bona fide servit. † Sed & si quid ex operis suis adquisierit, simili modo ei adquirit. nam & operæ quodammodo ex re ejus, cui servit, habentur: quia jure operas ei exhibere debet, cui bona fide servit.

§. 1. Tamdiu autem adquirit, quamdiu bona fide servit. cæterum si cœperit scire, esse eum alienum vel liberum: videamus, an ei adquirit? Quæstio in eo est, utrum initium spectamus, an singula momenta? & [8] magis est, ut singula momenta [9] spectemus [10]. §. 2. Generaliter dicendum est, quod ex re sua, hoc est ejus, cui bona fide quis servit, ei adquirere non potest, sibi eum adquisiturum; quod autem non [11] ex re ejus sibi adquirere non potest, ei adquisiturum, cui bona fide servit. §. 3. Si quis duobus bona fide serviat, utrique adquiret, sed singulis ex re sua. Quod autem ex re alterius est, utrum pro parte ei, cui bona fide servit, pro parte domino, si servus sit, aut si liber sit [12], ei [cui bona fide servit]: an vero ei debeat acquirere totum ex cujus re est, videamus? quam speciem Scævola quoque tractat lib. II. Quæstionum. ait enim, si alienus servus duobus bona fide serviat, & ex unius eorum re adquirat, rationem facere, ut ei [13] duntaxat [14] in solidum [15] adquirat: sed si adjiciat ejus nomen, ex cujus re stipulatur, nec dubitandum esse ait, quin ei soli adquiratur. quia & si ex ipsius stipularetur, alteri ex dominis nominatim stipulando, [solidum] ei adquiret. Et *in* [16] *inferioribus* [probat], ut quamvis non nominatim, nec jussu meo, ex re tamen mea stipulatus sit, cum pluribus bona fide serviret, mihi soli adquirat. nam & illud receptum est, ut quotiens communis servus omnibus adquirere non potest, ei [17] soli eum adquirere, cui potest: & hoc Julianum quoque scribere, sæpe retuli; eoque jure utimur.

De specificatione.

24. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

IN omnibus, quæ ad eandem speciem [18] reverti [19] [non] possunt [20], dicendum est, si materia manente species [21] duntaxat forte mutata sit (veluti si [ex] meo ære statuam, aut argento scyphum fecisses), me eorum dominum manere:

25. CALLISTRATUS lib. 2. Institutionum.

NIsi voluntate domini alterius nomine id factum sit. propter consensum enim domini tota res ejus fit, cujus nomine facta est.

1. De accessione. 2. De arbore alio translata. 3. De lana purpurata.

26. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

SEd si meis [22] tabulis navem fecisses, tuam navem esse: quia cupressus [23] non maneret [24], sicuti nec lana vestimento facto; sed cupressum aut laneum corpus fieret. §. 1. Proculus indicat, hoc jure nos uti, quod Servio & Labeoni placuisset: In quibus [25] propria qualitas [26] exspectaretur [27], si quid additum erit, toto cedit [28]; ut statuæ pes, aut manus [29], scypho fundus [30], aut ansa [31], lecto fulcrum [32], navi tabula [33], ædificio cæmentum [34]: tota enim ejus sunt, cujus ante fuerant [35]. §. 2. Arbor radicitus eruta, & in alio posita, priusquam coaluerit, prioris domini est: ubi coaluit [36], agro cedit: & si rursus eruta sit, non ad priorem dominum revertitur. nam credibile [37] est, alio terræ alimento aliam factam. §. 3. Si meam lanam [38] feceris purpuram [39], nihilominus meam esse Labeo ait: quia nihil interest inter purpuram, & eam lanam, quæ in lutum aut cœnum cecidisset, atque ita pristinum colorem perdidisset.

De accessione, plumbatione, ferruminatione. 1. De medicamentorum & unguentorum confectione. 2. De ferruminatione.

27. POMPONIUS lib. 30. ad Sabinum.

QUidquid [in] facto [40] argento alieni argenti addideris, non esse tuum totum argentum [41], fatendum est: at contra si tuum scyphum alieno plumbo plumbaveris [42], alienove argento ferruminaveris, non dubitatur scyphum tuum esse, & a te recte vindicari. §. 1. Ubi simul plura contribuuntur, ex quibus unum medicamentum fit; aut [43] coctis [44] odoribus unguenta facimus: nihil hic suum vere dicere potest prior dominus. quare potissimum existimari, cujus nomine factum sit, ejus esse. §. 2. Cum partes duorum dominorum ferrumine cohæreant, hæ cum quæreretur utri cedant, Cassius ait, pro portione rei æstimandum, vel pro pretio cujusque partis. Sed si neutra alteri accessioni est, videamus ne aut utriusque esse dicenda sit, sicuti massa confusa, aut ejus cujus nomine ferruminata est? Sed Proculus & Pegasus existimant, suam cujusque remanere.

De ædificato supra parietem vicini.

28. IDEM lib. 33. ad Sabinum.

SI supra [45] tuum parietem vicinus ædificaverit, proprium [ejus] id quod ædificaverit fieri, Labeo & Sabinus aiunt. Sed Proculus, tuum proprium, quemadmodum [46] tuum fieret, quod in solo [47] tuo alius ædificasset. quod verius est.

De insula.

29. PAULUS lib. 16. ad Sabinum.

INter [48] eos qui secundum unam ripam prædia habent, insula in flumine nata, non pro indiviso communis fit, sed [49] regionibus quoque divisis: quantum enim ante cujusque eorum ripam est, [tantum], veluti linea in directum per insulam transducta, quisque eorum in eo habebit certis regionibus.

1. De ripa fluminis, & arbore ibi nata & alveo. 2. De insula & alveo. 3. De inundatione & natura fluminis. 4. De ædificatis in mari.

30. POMPONIUS lib. 34. ad Sabinum.

ERgo si insula nata adcreverit fundo meo [50], & inferiorem [51] partem fundi vendidero, ad cujus frontem insula non respicit, nihil ex ea insula pertinebit ad emptorem: eadem ex causa, qua [52] nec ab initio quidem ejus fieret, si jam tunc, cum insula nasceretur, ejusdem partis dominus fuisset. §. 1. Celsus filius, si in ripa fluminis, quæ secundum agrum meum sit, arbor nata sit, meam [53] esse ait: quia solum ipsum meum privatum est, usus autem ejus publicus [54] intelligitur: & ideo, cum exsiccatus esset alveus, proximorum fit: quia jam populus eo non utitur. §. 2. Tribus modis insula [55] in flumine fit: uno, cum agrum, qui alvei non fuit, amnis circumfluit; altero, cum locum qui alvei esset, siccum relinquit & circumfluere cœpit; tertio, cum paulatim colluendo locum eminentem supra alveum fecit, & eum alluendo auxit. Duobus posterioribus modis privata insula fit ejus, cujus ager propior fuerit, cum primum extitit: nam & natura fluminis hæc est, ut cursu suo mutato, alvei causam mutet: nec quicquam intersit, utrum de alvei duntaxat solo mutato, an de eo quod superfusum solo & terræ sit, quæratur? utrumque enim ejusdem generis est. Primo autem illo modo causa proprietatis non mutatur. §. 3. Alluvio [56], agrum restituit eum, quem impetus fluminis totum abstulit. Itaque si ager, qui inter viam publicam & flumen fuit, inundatione fluminis occupatus esset (sive paulatim occupatus est, sive non paulatim), sed eodem impetu recessu fluminis restitutus, ad pristinum dominum pertinet: flumina enim *censitorum* [57] *vice funguntur, ut ex privato in publicum addicant, & ex publico in privatum.* Itaque sicuti hic fundus, cum alveus fluminis factus esset, fuisset publicus: ita nunc privatus ejus esse debet, cujus antea fuit. §. 4. Si pilas [58] in mare jactaverim, & supra eas inædificaverim, continuo ædificium meum fit. Item si insulam in mari ædificaverim, continuo mea fit: quoniam id quod nullius sit, occupantis fit.

De nuda traditione. 1. De thesauro.

31. PAULUS lib. 31. ad Edictum.

1 *Al.* si cum servus meus &c. 2 *l.* 19. *supr. h. t.* 3 Qui diversæ sectæ fuit. 4 Cujus igitur? fiet domini, si ex ejus pecunia, & alterius servus quid adquisivit: non fiet domini, si ex pecunia bonæ fidei possessoris, aut ex operis suis, quæsivit. *l.* 23. *J. h. t.* 5 *l.* 9. §. 5. *supr. h. t. l.* 62. *supr. de evict.* 6 Vide *l.* 34. *in fin. infr. de stipul. servor.* 7 *l.* 10. *l.* 19. *supr. h. t. l.* 1. §. 6. *infr. de adqu. vel amitt. possess. l.* 7. *in fin. infr. pro emptor. l.* 20. *infr. de stipul. serv. l.* 1. *C. de rei vindicat. Inst. per quas person. cuique. in princ.* §. 1. *Inst. per quas personas nob. obl.* Goth. vide Leonin. *emendat. lib.* 3. *cap.* 7. *num.* 11. Ans. 8 Hæc verba *& magis est, ut singula momenta spectemus*, glossam esse putat Anton. Faber, *illo loco.* 9 Imo, singula momenta non spectamus. sed casum tantum evictionis, *l.* 25. *in fin. supr. de usur.* 10 *Al.* spectemus, & generaliter &c. 11 Quod autem ex re ejus. *vulg Hal.* ut *l.* 20. *J. de stipul. servor.* Cujac. 4. *observ.* 1. & 17. *observ.* 5. reprehensus a Roberto, 2. *recept.* 21. vulgatam defendit quoque Antonius Faber, 4. *conjecturarum* 16. 12 Liber sit sibi, an vero ei debeat &c. Cujac. 4. *observat.* 1. 13 Ut ei duntaxat partem adquirat &c. Cujac. 4. *observ.* 1. 14 Imo duobus. *l.* 45. *infr h. t.* 15 *l.* 19. *infr. de stipul. servor.* 16 Scævola variavit. vide Cujacium, 4. *observ.* 1. & 4. *ad Africanum.* 17 *l.* 25. §. 3. *supr. de usufructu.* 18 *l.* 7. §. 7. *supr. h. t.* 19 Ad eundem habitum, quem antea habuit. 20 Reverti possunt. *Hal.* & recte. 21 Qui ex metallo prorsus alieno novam speciem facit, formam novam addit, non fit tamen rei dominus: eo casu forma cedit materiæ. Qui ex liquidis prorsus alienis novam speciem facit, rei fit dominus: eo casu forma ut prævalens, substantiam ad se trahit, nisi forma rei, voluntate domini inducta sit. *l.* 25. *infr. h. t.* Cur tam varie? Postremus casus generaliter locum habet, ut scil. forma, dans esse rei, essentiam ad se trahat, quia quod ita factum est, antea nullius erat. *l.* 7. §. 7. *supr. h. t.* Imo, ne erat quidem; cum sit nova species. Ideoque is, qui fecit, dominus habendus est, eo magis, quod cum species non possit ad priorem materiam resolvi, materia habeatur pro deperdita, & idcirco non possit vindicari. Prius vel ideo admittitur, quod species non videatur novam formam ita suscepisse, quin tam facile possit in suam pristinam & rudem materiam resolvi ac reduci: & ita locum habere potest, quod Proculus sensit. 22 Ex meis. *vulgat. Hal.* 23 Id est, carina. *l.* 61. *supr. de rei vind.* 24 Qui ex cupresso aliena navem, ex lana aliena vestimentum facit, navis ac vestimenti dominium adquirit; ergo si ex ligno, aut marmore alieno statuam quis fecerit, statuæ fiet dominus, qui eam fecerit. 25 Rebus scil. 26 Individua sc. corpori, quod propriam qualitatem, proprium ac speciale nomen habet, ὅλῳ σώματι. 27 Spectaretur, *vulg.* 28 Toto cedere. *Hal.* Accessorium individuo cedit, quamdiu ei inhæret. 50. *Ecl.* 1. c. 25. *l.* 23. §. 2. §. 5. *supr. de rei vind.* potest tamen agi ad exhibendum, ut separetur. *dicto* §. 5. *l.* 7. §. [illegible] *supr. ad exhib.* 29 Vel brachium. *d.* §. 2. *l.* 14. *supr. de auro.* 30 *d.* §. 2. 31 Adde *l.* 21. §. 4. *J. de furtis. Synopsis Basilicon.* 50. *tit.* 1. *c.* 25. Ea nasus etiam dicitur. hinc nasiterna, genus vasis aquarii, quod tres nasos, id est, ansas habet. ita Vatinianis calicibus affingit nasos Martial. 14. *Epigr.* 96. & Juven. *Sat.* 5. *vers.* 47. *Siccabis calicem nasorum quatuor.* vide Joseph. Scaligerum apud Festum in dictione *nasiterna:* ansa ὠτίον a Græcis dicitur. 50. *Ecl.* 1. *c.* 25. 32 Fulcrum sequitur lecti legatum. *l.* 52. *in fin. supr. de legat.* 3. 33 *l.* 61. *supr. de rei vind.* §. 25. *Instit. de rer. divis.* 34 *l.* 23. *in fin. l.* 39. *supr. de rei vind.* 35 Id est, talia accessoria ei cedunt, cui individue adjecta sunt. 36 Id est, radices egit. *l.* 7. §. 13. *supr. h. t. l.* 5. §. 3. *supr. de rei vind. l.* 9. §. 2. *supr. de damno.* §. 31. *Inst. de rer. divis.* 37 Nota rationem decidendi. 38 Infectam scil. 39 Infeceris purpura. *Hal.* 40 Quidquid infecto argento. *vulgat.* quidquid facto argento. *Hal.* Gothofr. Ad hanc leg. vid. Cujac. *lib.* 11. *obs.* 12. Sebast. Medic. *de acquirend. poss. num.* 46. Ans. 41 Sed commune pro rata ponderum. *l.* 3. §. 2. *supr. de rei vind.* 42 Plumbatura plumbo fit. confusionem non facit. Ferruminatio confusionem facit. vide *l.* 23. §. 5. *supr. de rei vindic.* Auri ferruminatio, quæ chrysocolla, fit ex Cypria ærugine, & urina impuberis, & nitro. 43 Ut coactis odoribus. *vulg.* & male: agitur hic de duobus: de medicamento scil. & unguento. sic in Basilicis, ἢ ἀπὸ πολλῶν βοτανῶν ἐμπλάστρας, ἢ τὰ ἀπὸ εἰδῶν μύρα. Cujac. 11. *obs.* 12. 44 Non eadem vis est odoribus, nisi una decoctis. Plin. 12. mixtos in corpore odores concoctosque. *Lucret.* unguentum excoctum attuli. Lucilius apud Nonium. 45 Paria sunt, ædificare in solo alieno, & supra parietem alienum. 46 *l.* 2. *C. de rei vindic.* adde *l.* 29. §. 1. *supr. ad leg. Aquil.* 47 *l.* 39. *supr. de rei vind. l.* 15. *supr. de usufruct.* Goth. *l.* 2. *C. de rei vind.* ubi Cyn. & Castrens. vid. Sebast. Medic. *de poss. num.* 51. Ans. 48 Vide Magium 4. *miscellan.* 2. 49 *l.* 1. §. 6. *infr. de fluminib.* §. 22. *Inst. de rer. divis.* De insula tractatum edidit Bart. 50 Qui sua longitudine insulam superat. 51 Extimam insulæ. adde *l.* 56. *infr. h. t.* 52 Adde *l.* 52. *in fin. supr. de act. empt.* 53 Arbores in ripa natæ, eorum sunt, qui confines agros habent. *l.* 5. *supr. de rerum divis.* §. 4. *Instit. de rerum divis.* 54 *dicto* §. 4. 55 Adde *l.* 7. §. 4. 5. *supr. h. t.* 56 Decrementum aquæ qualecunque. adde *l.* 38. *infr. h. t.* 57 Cassiodorus 3. *variar.* Agrimensor, inquit, more vastissimi fluminis aliis spatium tollit: aliis terram concedit. vide Cujacium, *Instit. de rerum divis. in verbo, quod si vis.* 58 *l.* 2. §. 8. *l.* 3. §. 1. *infr. ne quid in loco publico.*

NUnquam nuda [1] traditio [2] transfert dominium: sed ita, si venditio [3], aut aliqua [4] justa causa præcesserit, propter quam traditio sequeretur. §. 1. *Thensaurus* [5] est vetus quædam depositio pecuniæ [6], cujus non extat memoria, ut jam dominum non habeat: sic enim fit [7] ejus qui invenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri [8] causa, vel metus, vel custodiæ, condiderit sub terra, non est thesaurus: cujus etiam furtum fit.

De acquisitione per servos.

32. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

ETiam [9] invitis [10] nobis per servos adquiritur pene ex omnibus causis.

De servo peculii castrensis. 1. *De re castrensi subtracta.* 2. *De servo hereditario.*

33. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

IN eo quod servo castrensi [11] ante aditam hereditatem filiifamilias militis legatur, vel eo, quod stipulatur servus, tractatur apud Marcellum libro xx, ex cujus persona vel stipulatio vires habeat, vel legatum. & puto verius, quod & Scævolæ videtur, & ipse Marcellus tractat, si quidem adeatur hereditas, omnia ut in hereditario servo: si adita non sit, ut in proprio patris esse spectanda. Et si usus fructus fuerit huic servo relictus, modo patri videri delatum, modo heredi: nec a persona in personam creditur transisse. §. 1. Eadem distinctione quis utetur, etiam si res fuerit subtracta. aut cessare, aut non, furti actionem dicet, si ex testamento adierit: quoniam hereditati furtum non fit, aut si non adierit, patri dabitur furti actio: nam & condictio. §. 2. Quotiens servus hereditarius stipulatur, vel per traditionem accipit, ex persona defuncti vires consumit [12], ut Juliano placet: cujus & valuit sententia, testantis personam spectandam esse, opinantis.

De hereditate.

34. IDEM lib. 4. de Censibus.

HEreditas enim non heredis personam, sed [13] defuncti sustinet, ut multis argumentis Juris civilis comprobatum est.

De errore tradentis.

35. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI procurator meus vel tutor pupilli, rem suam, quasi meam, vel pupilli, alii tradiderint, non recessit ab eis dominium, & nulla est alienatio: quia nemo errans [14] rem suam emittit [15].

De consensu in corpore, & dissensu in causa traditionis.

36. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

CUm in corpus quidem, quod traditur, consentiamus, in causis vero dissentiamus: non [16] animadverto, cur inefficax sit traditio: Veluti si ego credam, me ex testamento tibi obligatum esse, ut fundum tradam, tu existimes, ex stipulatu tibi eum deberi. † Nam & si pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quasi creditam [17] accipias: constat proprietatem ad te transire [18], nec impedimento esse, quod circa causam dandi atque recipiendi dissenserimus.

De servo pignorato. 1. *De servo communi.* 4. *De servo unius.* 5. *De servo fructuario.* 6. *De servo communi.*

De procuratore.

37. IDEM lib. 44. Digestorum.

PEr servum qui pignori [19] datus est, creditori nec possessio adquiritur: quia nec stipulatione, nec mandatione [20], nec ullo alio modo per eum servum quicquam ei adquiritur, quamvis possessio [21] penes eum sit. §. 1. Si unus ex dominis servo communi pecuniam donavit, in potestate domini est, quemadmodum [22] servo communi pecuniam donet. nam si hoc solum egerit, ut ea separetur a suis rationibus, & in peculio servi sit: manebit [23] ejusdem domini proprietas. si vero eo modo pecuniam servo communi donaverit, quo modo alienis servis donare solemus: fiet sociorum communis pro portione, quam in servo habebunt. §. 2. Sed, ut sequens quæstio locum habeat, constituamus socium ita servo communi pecuniam donasse, ut proprietatem suam manere vellet: si ex hac pecunia servus fundum comparaverit, erit is fundus communis sociorum pro [24] portione dominii. Nam & si furtivis nummis servus communis fundum comparaverit, sociorum erit pro portione dominii. † Neque enim ut fructuarius servus ex re fructuarii non adquirit proprietario, ita & communis servus ex re alterius domini non adquirit alteri domino. sed quemadmodum in his, quæ aliunde adquiruntur, diversa conditio est fructuarii, & servi communis (veluti cum alter fructuario non adquirat, alter dominis adquirat): ita quod ex re quidem fructuarii adquisitum fuerit, ad eum solum pertinebit; quod ex re alterius domini servus communis adquisierit, ad utrumque dominum pertinebit. §. 3. Sicut servus communis stipulando nominatim [25] alteri ex dominis, ita per traditionem accipiendo, soli ei adquirit. §. 4. Quod unius servus, per traditionem accipiendo, se accipere dixerit domino & Titio; partem domino adquiret, in parte nihil agit. §. 5. Fructuarius servus, si [26] dixerit, se domino proprietatis per traditionem accipere ex re fructuarii, totum domino adquiret: nam & si stipulando ex re fructuarii, domino proprietatis adquireret. §. 6. Si cum mihi donare [27] velles, jusserim te servo communi meo & Titii rem tradere, isque hac mente acciperet, ut rem Titii faceret: nihil [28] agetur. Nam & si procuratori meo rem tradideris, ut meam faceres, is hac mente acceperit, ut suam faceret: nihil agetur. † Quod si servus communis hac mente acceperit, ut duorum dominorum faceret, in parte alterius domini nihil agetur.

De agro & via publica a flumine sublatis, deinde relictis.

38. ALFENUS VARUS lib. 4. Digestorum a Paulo epitomatorum.

ATtius fundum habebat secundum [29] viam publicam, ultra viam flumen erat, & ager Lucii Titii: [fluit] flumen paulatim, primum omnium agrum, qui inter viam & flumen esset, ambedit [30], & viam sustulit: postea rursus minutatim recessit, & alluvione [31] in antiquum locum rediit. Respondit, Cum flumen agrum & viam publicam sustulisset, eum agrum ejus factum esse, qui trans flumen fundum habuisset: postea cum paulatim retro redisset, ademisse ei, cujus factus esset, & addidisse ei, cujus trans viam esset; quoniam ejus fundus proximus flumini esset. id autem quod publicum fuisset, nemini accessisse. nec tamen impedimento viam esse [ait], quo minus ager, qui trans viam alluvioni relictus est, Attii fieret: nam ipsa quoque via fundi esset.

De servo furtivo bona fide empto.

39. JULIANUS lib. 3. ex Minicio.

ETiam furtivus servus bonæ [32] fidei emptori adquirit, quod ex re ejus stipulatur, aut per traditionem accipit.

De bonæ fidei possessore.

40. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum [33].

QUæsitum [34] est, si is, cui liber homo bona fide serviret, decesserit: eique is heres extiterit, qui liberum eum esse sciat, an aliquid per eum adquirat? Non esse ait, ut hic bona fide possessor videatur, quando sciens [35] liberum possidere cœperit: quia, & si fundum suum quis legaverit, heres, qui eum legatum esse sciat, procul dubio fructus ex eo suos non faciet: & multo magis si testator eum alienum bona fide emptum possedit. & circa servorum igitur operam ac ministerium eandem rationem sequendam: ut sive proprii, sive alieni, vel legati, vel manumissi testamento fuerint, nihil per eos heredibus, qui modo eorum id non ignorarent, adquiratur. etenim simul hæc fere cedere, ut quo casu fructus prædiorum consumptos [36] suos faciat bona fide possessor, eodem per servum ex opera & ex re ipsius ei adquiratur.

De statuis in civitate positis.

41. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

STatuas in civitate positas, civium [37] non esse: idque Trebatius & Pegasus. dare tamen operam Prætorem oportere, ut quod ea mente in publico positum est, ne liceret privato [38] auferre, nec [39] ei qui posuerit. tuendi ergo cives erunt & adversus [petentem exceptione, & actione adversus] possidentem juvandi.

De substitutione.

42. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

SUbstitutio quæ nondum competit, extra [40] bona nostra est.

De servo bona fide possesso. 1. *De rebus incorporalibus.* 2. *De servo fructuario.*

43. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SErvus qui bona fide possidetur, id quod [41] ex re alterius est, possessori non adquirit. §. 1. Incorporales res traditionem [42] & usucapionem non [43] recipere manifestum est. §. 2. Cum servus, in quo alterius usus fructus est, hominem emit, & ei traditus sit: antequam pretium solvat, in pendenti [44] est, cui proprietatem adquisierit. & cum ex peculio, quod ad fructuarium pertinet, solverit, intelligitur fructuarii homo fuisse: cum vero ex [eo] peculio, quod proprietarium sequitur, solverit, proprietarii ex postfacto fuisse videtur.

De ereptis a bestiis. De naufragio.

44. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

POmponius tractat, Cum pastori meo lupi [45] porcos eriperent, hos vicinæ villæ colonus cum robustis canibus & fortibus, quos pecoris sui gratia pascebat, consecutus, lupis eripuit, aut canes extorserunt: & cum pastor meus peteret porcos, quærebatur, utrum ejus facti sint

1 Nuda non est, quæ fit a vero rei domino, *l. 54. ff. de reg. jur.* eove qui liberam tradendi potestatem habet, quique sciens voluntate & animo transferendi ex justa causa rem corporalem, & non prohibitam alienari, tradit. Item nuda non est, quæ fit non ignoranti *causam specialem* traditionis. *l. 18. ff. de reb. cred.* Nudum quot modis, v. hic apud Albericum. 2 Ut nuda ratio. *l. 26. ff. de donation.* 3 *l. 3. §. 10. supr. de donat. inter vir.* 4 Verbi gratia mutui, *l. 2. ff. de reb. cred.* soluti, donati. 5 A quibusdam inter veteres, ita hæc scribitur dictio. Thesaurum (inquit Donatus) secundum veteres Græcos sine litera N proferebant: Julius Firmicus addit, thesaurum & thesaurus dici. vide Cujac. 10. *observat.* 26. 6 Vel, condita ab ignotis dominis, tempore vetustiori, mobilia (vel monilia, ut legit Cujac. *l. unic. C. de thesaur.*) Cassiodorus 6, thesaurum definit depositivam pecuniam, quæ longa vetustate competentem dominum amisit. 7 *l. 67. ff. de rei vind. l. 15. ff. ad exhib.* 8 Cur lucri? An quod avari pecunias suas ita deponunt interim, dum expectant nummorum pretia augeri? 9 *l. 62. ff. de verb. oblig. §. 3. Inst. per quas person. cuique.* 10 Imo, invito nihil adquiritur. *l. 19. §. 2. ff. de donationib.* Invito beneficium non datur. *l. 69. ff. de reg. jur.* 11 *l. 14. ff. de castr. peculio.* 12 *Al.* assumit. 13 Vide *l. 31. §. 1. ff. de hered. inst.* 14 *l. 7. in fin. ff. de rescind.* vide quæ notavi ad *l. 1. §. 20. ff. de adqu. vel amitt. poss.* 15 Amittit. 16 Imo ex efficax. *l. 18. ff. de reb. cred.* Gothofr. vide Goedd. *de contrah. stip. c. 3. num. 8.* Leonin. *lib. 3. emendat. c. 3. num. 1.* Charond. *verisimil. lib. 2. c. 2.* Ans. vide Molinæum *in labyrintho de dividuis & individ. part 1. n.* 249. Gilbertum Regium ἐναντιοφανῶν. *c.* 20. Mod. 17 Id est, quasi mutuam. 18 Imo, non transit. *l. 18. ff. de reb. cred.* vide Alciat. 5. *parerg.* Is solve: Transit, si debitum vel promissio præcessit: sin minus, non transit 19 *l. 1. §. 15. ff. de adqu. vel amitt. possess.* 20 Traditione. 21 Naturalis sc. 22 Adde *l. 49. in fin. ff. h. t. l. 16. in fin. supr. de usu & habitat. l. 16. supr. de peculio.* 23 Vide *l. 49. supr. ad leg. Falcid.* 24 *l. 45. ff. h. t.*

25 *l. 5. ff. de stipul. servor.* 26 *l. 25. §. 6. supr. de usufruct.* 27 *l. 13. supr. de donat.* 28 Imo aliquid agetur: nec enim mens procuratoris spectatur. *l. 13. ff. de donat.* 29 Secundum viam est, quod prope eam est. 30 Abolevit *vulgat.* ambedo, est circumedo. Plautus, uxoris suæ dotem ambedit. sic ambustum, circumustum. Et servus ambactus, id est, circumactus, περιφόρητος, qui huc & illuc discursat, ut operas locet. Ambaxio, qui circumeuntes: ambarvalis hostia, quæ circum arva ducitur; amtermini, qui circum terminos. *Am* enim præpositio significat circum, Fest. in *Am & amnis.* & apud Varronem 6. *de lingua.* Ambiegna bos apud augures, quam circum aliæ hostiæ constituuntur. Et 4. Amjectum id est, circumjectum. At non idem est in voce *ambubaia:* nec enim significat eos, qui circum Baias sunt. Josephus enim Scaliger notat vocem esse Syriacam, qua αὐλητρὶς & Syrisca intelligitur. Josephus Scaliger *in Copam.* 31 Id est, recessu. *l. 7. §. 4. l. 30. §. 3. supr. h. t.* 32 *l. 14. in fin. supr. de stipul. servor.* 33 Vide Cujac. 7. *ad Afric. fol.* 121. 34 Vide quæ scripsi ad hanc legem *titulo C. de usuris, & fructibus legatorum.* 35 *l. 25. supr. de usuris.* tunc videtur esse injustus, & malæ fidei possessor. August. *de fid. & oper.* vide quæ de ea re notavi ad *l. 22. C. de rei vind.* 36 Bonæ fidei possessor fructus consumptos suos facit. *l. 4. §. 19. ff. de usurpat. §. 35. Inst. de rer. divis.* 37 Singulorum scilicet: imo nec eorum, qui posuerunt, aut heredum. 38 Etiam emptori bonorum debitoris. *l. 29. ff. de reb. auctor.* 39 Id est, ne quidem ei. 40 Adde *l. 25. ff. de verb. sign.* 41 *l. 19. supr. h. t.* 42 Nisi fictam scil. alias mero jure non traduntur, *l. 4. §. 27. ff. de usurp.* nec possidentur, *l. 32. in fin. supr. de serv. præd. urb.* tangi non possunt. *§. 2. Inst. de rebus corporalib.* traditæ censentur, dum alius patitur iis nos uti, *l. 11. §. 1. supr. de Publ. in rem act. l. 3. supr. de usufruct. l. 1. in fin. supr. de serv. præd. rust.* 43 Proprie scil. quasi traditionem tamen & usurpationem recipiunt. 44 *l. 25. §. 1. supr. de usufr.* 45 *Synops. Basil.* 50. *tit.* 1. *c.* 44.

porci qui eripuit, an nostri maneant [1]? nam genere quodam [2] venandi id erant nancti. cogitabat [3] tamen, quemadmodum [4] terra marique capta, cum in suam naturalem laxitatem pervenerant, desinerent eorum esse qui ceperunt: ita ex bonis quoque nostris capta a bestiis marinis & terrestribus, desinant nostra esse, cum effugerunt bestiæ nostram persecutionem. quis denique manere nostrum dicit, quod avis transvolans ex area, aut ex agro nostro transtulit? aut quod nobis eripuit? si igitur desinit, si fuerit ore bestiæ liberatum, occupantis erit: quemadmodum piscis, vel aper, vel avis, cum potestatem nostram evasit, si ab alio capiatur, ipsius fit. Sed putat [5] potius, nostrum manere tamdiu, quamdiu recuperari possit: licet in avibus, & piscibus & feris verum sit, quod scribit. † Idem ait, & si naufragio [6] quid amissum sit, non statim nostrum esse desinere: denique quadruplo [7] teneri eum, qui rapuit. † Et sane melius est dicere, & quod a lupo eripitur, nostrum manere, quamdiu [8] recipi possit id, quod ereptum est. Si igitur manet: ego arbitror, etiam furti competere actionem. licet enim non animo furandi fuerit colonus persecutus, quamvis & hoc animo potuerit esse; sed & si non hoc animo persecutus sit: tamen cum reposcenti [9] non reddit, supprimere & intercipere videtur. quare & furti, & ad exhibendum teneri eum arbitror: & vindicari, exhibito, ab eo porcos posse.

De servo communi.

45. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Communis servus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilominus [10] commune [11] id erit: sed is ex cujus re adquisitum fuerit, communi [12] dividundo judicio eam summam præcipere potest. Nam fidei bonæ convenit, ut unusquisque præcipuum habeat, quod ex re ejus servus adquisierit. [sed si aliunde [13] servus communis adquisierit:] omnibus sociis pro parte dominii hoc adquiritur.

De non domino præbente dominium.

46. ULPIANUS lib. 65. ad Edictum.

Non est novum [14], ut qui dominium non habeat [15], alii dominium [16] præbeat. Nam & creditor, pignus vendendo, causam [17] dominii [18] præstat, quam ipse non habuit [19].

De servo fructuario.

47. PAULUS lib. 50. ad Edictum.

Fructuario [20] hereditas adquiri non potest, quod in operis servi hereditas non [21] est.

De bonæ fidei emptore, & fructibus & usucapione.

48. IDEM lib. 7. ad Plautium.

Bonæ [22] *fidei emptor* non dubie [23], percipiendo, fructus etiam ex aliena [24] re, suos interim [25] facit, non tantum eos, qui diligentia & opera ejus pervenerunt, sed omnes [26]; quia quod ad fructus attinet, loco [27] domini pene est. Denique etiam priusquam percipiat [28], statim ubi a solo separati sunt, bonæ fidei emptoris [29] fiunt. † Nec interest [30] ea res, quam bona fide emi, longo tempore capi possit, necne: veluti si pupilli [31] sit, aut vi [32] possessa, aut Præsidi contra legem repetundarum donata ab eoque abalienata sit bonæ fidei emptori. §. 1. In [33] contrarium quæritur, si eo tempore, quo mihi res traditur, putem vendentis esse [34], deinde cognovero alienam esse: quia perseverat per longum tempus capio, an fructus meos faciam? Pomponius, verendum [35], ne [36] non sit bonæ fidei possessor, quamvis capiat: hoc enim ad jus, id est capionem; illud ad factum [37] pertinere, ut [si] quis bona aut mala fide possideat. † Nec contrarium est [38], quod longum tempus currit: nam e contrario is qui non potest capere [39] propter rei vitium, fructus suos facit. §. 2. Et ovium fœtus in fructu sunt, & ideo [40] ad bonæ fidei emptorem pertinent, etiam si prægnantes venierint, vel [41] subreptæ sint. † Et sane, quin lac suum faciat, quamvis plenis uberibus venierint, dubitari non potest. Idemque in lana [42] juris est.

De servo fructuario. De homine libero qui bona fide servit.

49. IDEM lib. 9. ad Plautium.

Quod fructuarius ex re sua donat [43], ex re ejus est: sed si eo animo id fecerit, ut ad proprietatis dominum pertineat, dicendum est, illi adquiri: si autem extraneus ei donet, indistincte soli proprietario adquiritur. Eadem dicemus in homine libero, qui bona fide mihi servit: ut si ei aliquid donaverim, meum sit. Et ideo Pomponius scribit, quamvis donaverim ei operas suas; tamen quidquid ex operis suis adquiret, mihi adquiri.

De extructione in litore publico vel in mari.

50. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

Quamvis quod in litore [44] publico vel in mari extruxerimus, nostrum [45] fiat: tamen decretum Prætoris adhibendum est, ut id facere liceat. imo etiam manu prohibendus est, si [46] cum incommodo cæterorum id faciet: nam, civilem eum actionem de faciendo nullam habere, non dubito.

De transfuga. 1. De rebus hostilibus.

51. CELSUS lib. 2. Digestorum.

Transfugam [47] jure belli recipimus [48]. §. 1. Et quæ res [49] hostiles apud nos sunt, non publicæ, sed occupantium [50] fiunt.

Quid sit habere in bonis.

52. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

Rem in bonis nostris habere [51] intelligimur: quotiens possidentes exceptionem [52]; aut amittentes ad recuperandam eam, actionem [53] habemus.

Per quas personas nobis adquiritur.

53. IDEM lib. 14. ad Quintum Mucium.

Ea quæ *civiliter* [54] adquiruntur, per eos [55] qui in potestate nostra sunt, adquirimus; veluti stipulationem: quod *naturaliter* adquiritur, sicuti [56] est possessio [57], per quemlibet volentibus nobis possidere adquirimus.

54. IDEM lib. 31. ad Quintum Mucium.

Homo liber hereditatem nobis adquirere non potest. qui [58] bona fide nobis servit, adquiret [59]; si tamen sponte sua sciens conditionem suam, adierit. nam si jussu nostro adierit, neque sibi neque nobis adquiret: si non habuerit animum sibi adquirendi: quod si eam mentem habuit, sibi adquirit. §. 1. Item promittendo nobis liber [60] homo qui bona fide nobis servit, ut emendo, vel vendendo, vel locando, vel conducendo, obligari ipso jure poterit. §. 2. Sed damnum [61] dando, damni injuriæ tenebitur, ut tamen culpam in damno dando exigere debeamus graviorem, nec tamen [62] levem, quam ab extraneo. §. 3. At si jussu [63] nostro quid in re nostra gerant, vel absentibus nobis quasi procuratores aliquid agant: danda erit in eos actio, non solum si eos emerimus; sed etiam si donati fuerint nobis, aut ex dotis [nomine] aut ex legati pertinere ad nos cœperunt, aut ex hereditate, idem præstabunt: nec solum si nostros putaverimus, sed & si communes aut fructuarios; ut tamen, quod adquisituri non essent, si revera communes aut usuarii essent, id hodieque non adquirant. §. 4. Quidquid tamen liber homo vel alienus, quive bona fide nobis servit, non adquirit nobis [64], id vel sibi [65] liber, vel alienus servus domino suo adquiret. excepto eo, quod vix est ut liber homo possidendo usucapere possit [66], quia nec [67] possidere intelligitur, qui ipse possideretur: sed nec per servum alienum, quem nos bona fide possidemus, dominus peculiari nomine ignorans usucapere poterit; sicuti nec per fugitivum quidem, quem non possidet.

De apro, qui in laqueum inciderat, soluto vel ablato. De poculo alterius ex nave ejecto.

55. PROCULUS lib. 2. Epistolarum.

In laqueum [68] quem venandi causa posueras, aper incidit; cum eo hæreret, exemptum eum abstuli: num tibi videor tuum aprum abstu-

1 Manent. *l.* 8. *in fin. supr. familia.* 2 Id est, quodammodo. nota formulam loquendi: sic genere quodam venditio inter servum & dominum contrahitur; *l.* 10. *ff. pro empt.* genere quodam donatio, *l.* 36. *ff. de stipul. serv.* quodam genere possessio, *l.* 51. *in fin. ff. de adq. vel amitt. possess.* genere quodam parricidium; Scribonius Largus Medicus, vid. Cuj. 4. *obs.* 8. 3 Et male. *ff. h. t.* 4 *l.* 3. *in fin. l.* 5. *ff. h. t.* 5 Et male. *vers. & sane melius est. ff. h. t.* 6 *l.* 21. §. 1. *ff. tit. prox.* 7 *l.* 1. *ff. de incendio.* 8 *l.* 8. *in fin. supr. familia.* 50. *Eclog.* 1. *c.* 44. 9 *l.* 2. §. 5. *ff. de dolo mali.* adde Paul. 4. *sentent.* 7. §. 3. 10 Id est, nullo modo. 11 Dic tamen ut *ff. h. t.* 12 *l.* 19. *l.* 28. §. 1. *ff. de stipul. servor. l.* 24. *supr. communi dividundo.* 13 *l.* 63. §. 1. *ff. h. t.* 14 Imo novum, aut potius iniquum videtur. *l.* 20. *supr. h. t.* 15 Penitus, ut creditor: aut certe nondum, sed spe tamen. ut *l.* 63. *supr. de usufruct.* 16 Id est, causam dominii. 17 Id est, occasionem, modum & facultatem adquirendi dominii. 18 Usucapiendi. *l.* 74. *supr. de contrah. empt.* 19 §. 1. *& ibi Theophilus. Instit. quibus alienare licet. l.* 13. *C. de evictionib.* 20 Servus fructuario hereditatem non adquirit, sed proprietario. *l.* 19. *supr. h. t.* 21 Aditio hereditatis non est in opera servili. *l.* 45. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* 22 Ab initio, & post, *l.* 2. *C. si quis ignorans.* Goth. Videtur obstare *l.* 45. *supr. de usuris.* conciliat. vide apud Donell. *comment. lib.* 4. *c.* 25. Fachin. *lib.* 1. *controv. cap.* 57. Jul. Pac. *Enantiophan. cent.* 5. *c.* 45. Menoch. *de possess. remed.* 15. *num.* 580. Leonin. *emend. lib.* 3. *c.* 10. Ans. 23 Id est, sine dubio. 24 §. *ult. ff. h. t.* 25 Id est, dum possidet, scil. ante evictionem, & litis contestationem. *l.* 1. §. 1. *C. de petit. hered. l.* 22. *C. de rei vind.* 26 Id est, ab alio satos. *l.* 25. §. 1. *ff. de usuris.* An naturales? etiam naturales, *ut hic*, id tamen negat lex 45. *in fin. supr. de usuris.* An dicemus omnes fructus eum lucrari, hoc est, a se, & ab alio satos? An tum demum omnes eum lucrari, si titulum aliquem præter bonam fidem habeat? An & eos qui excedunt operam & culturam? aut quibus manifeste videtur factus locupletior? hoc velle videtur lex 1. *C. de petit. hered.* 27 *l.* 25. §. 1. *ff. de usuris.* & Bart. *in l. si mora.* 9. *supr. soluto.* 28 Perfecte scil. Perfecte colligit, qui non tantum olivam & uvam legit, sed qui vinum & oleum fecit. *l.* 78. *supr. de rei vind.* 29 Ergo si antequam fructus colligat, lis cum eo contestata fuerit, eos postea percipiendo, suos non faciet. *l.* 22. *C. de rei vind.* sic fructuarius decedens, fructus maturos, nondum tamen perceptos, ad heredem non transmittit: non idem est in eo, cui legatus est fructus in annos singulos. *l.* 8. *supr. de annuis. l.* 25. §. 1. *vers. præterea. supr. de usuris.* 30 Quod ad fructus lucrandos attinet, sc. vel ut fructus meos faciam. 31 Res pupilli usucapi non potest. *l.* 10. *supr. quemadm. servit.* sed quid? Græci videntur legisse, *veluti si populi*, ὡς τοῦ δήμου ὄντα. utrumque verum est. de pupillaribus supra ostendi: de publicis extat *lex* 9. *ff. de usurpat.* quam vide. 32 Vide *l. ult. ff. vi bon. rapt.* 33 Hunc paragraphum explicavi in *l.* 25. *ff. de usuris.* Goth. Adde Menoch. *de recuperand. poss. remed.* 15. *num.* 615. *in fin.* Joann Copum *de fructibus cap.* 5. *num.* 9. Ans. 34 Vide Streitmann. *harmoniæ juris pag.* 258. Duarenum *lib.* 2. *disputat. anniversar. cap.* 11. Forcatulum *in penu juris cap.* 18. Ludov. Vital. *lib.* 1. *variar. lect. cap.* 19. Mod. 35 Vereri se qui dicit, negat vel dubitat. vide quæ not. ad *l.* 45. *in fin. ff. de ritu.* 36 Imo est bonæ fidei possessor, & recte fructus percipit, quamdiu fundus non est evictus. *l.* 25. *in fin. ff. de usuris.* An hic Paulus dubitat, nec adfirmat? An, quod aliis placet, hic paragraphus stricti juris est: dicta lex 25. æqui? ait enim bonam fidem habere desinere, qui postea cognovit rem alienam esse: & tamen longo tempore capere, licet fructus suos non faciat. 37 Id est, usucapio ad jus perceptio fructuum ad factum, id est, naturalem æquitatem refertur. *Facti* verbum ita sumitur in *l.* 10. *supr. de capite minutis. l.* 41. *supr. de peculio.* 38 Id est, non sequitur: usucapit, ergo fructus suos facit, ut nec retro: nec usucapit, ergo fructus suos non facit. Cur? interdum usucapere possum: nec tamen interim fructus meos facio. & contra, interdum usucapere non possum: & tamen fructus meos facio. hinc collige, ut fructus meos faciam, continuam bonam fidem esse debere: ut usucapiam, sufficere ab initio bonam fidem habuisse. 39 Usucapere. 40 Vide *l.* 8. *supr. de usuris* 41 Venierint quæ subreptæ, Cujac. 15. *obs.* 20. & ad *l.* 4. *in verbo* lana. *ff. de usurpat.* 42 *l.* 4. §. 19. *ff. de usurpat.* 43 Servo, scil. in quo habet usumfructum. adde *l.* 37. §. 1. *supr. h. t. l.* 31. *supr. de usufruct.* 44 Vide quæ notavi ad *l.* 14. *supr. h. t.* 45 *l.* 1. §. 18. *ff. de oper. novi. l.* 2. §. 8. *l.* 3. *ff. ne quid in loco publico. l. ult. in fin. ff. de servitut. præd. urb.* 46 Vide *l.* 2. §. 20. *ff. ne quid in loco publico.* 47 Transfuga, qui & perfuga, qui a nobis transfugit, qui fide mutata ad hostem transit, *l.* 19. §. 8. *ff. de captivis.* capitis minutionem mediam patitur, *l.* 5. §. 1. *supr. de capite minut.* non maximam, *l.* 15. *supr. de tut.* postliminium non habet. *l.* 14. *ff. ex quibus caus. major. l.* 19. §. 4. *ff. de capt.* Sed tamen Cujac. 4. *obs* 9. nomine transfugæ hic intelligit eum, qui ab hostibus ad nos transfugit. ut sit sensus. Non violento jure belli, transfugam hostium recipere, id est, excipere & apud nos retinere, ut nobiscum vivat, & militet, possumus 48 Finge hanc legem de nostro transfuga accipiendam esse, & a nostris captum esse: fietne capientis, an publicus? Quo tempore a nobis transfugit, licet eum interficere quasi hostem: quin & vivens solet comburi si captus sit. fiet itaque hoc casu publicus. vide quæ notavi ad *l.* 3 *ff. ad l. Corn. de sicariis* Quid, si ultro ad nos redeat, fietne servus? vide Cujac. 4 *observ.* 9. 49 Mobiles: fiunt enim immobilia P. Romani. *l.* 20. §. 1. *ff. de capt. & postlim. revers.* Goth. vide A. Gell. *lib.* 13. *cap.* 23. *& lib.* 7. *cap.* 4. Jacob. Bornit. *de ærar. redit. lib.* 3. *cap.* 10. Ans. 50 *l.* 5. *in fin. ff. h. t.* 51 Exceptione qui rem tueri, aut actione persequi potest, rem habere videtur. ideoque quod evincitur, in bonis non est. *l.* 190. *ff. de reg. jur.* 52 Ad eam retinendam. 53 *l.* 49. *ff. de verb. sign.* Habetur quod peti potest. *l.* 143. *ff. de verb. sign.* Rem habet, qui actionem ad eam recuperandam habet *l.* 15. *ff. de reg. jur.* 54 Vide Bartol. & Castrens. in *l. solutum.* 11. §. *per liberam.* 6 *supr. de pign. act.* Goth. Hanc leg explicat Bellon. *supput. lib.* 1. *cap.* 18. Ans. 55 *l.* 10. *supr. h. t.* 56 Possessio est facti. 57 *l.* 20 *in fin. supr. h. t.* 58 Non potest, qui bona fide nobis servit, sibi adquirit tamen, si sponte &c. Cujacius ita in Basilicis legi notat 11. *obs.* 12. 59 *l.* 59. *supr. de hered. inst* 60 *l.* 118. *ff. de verb. oblig.* 61 *l.* 13. §. 1. *supr. ad leg Aquil.* 62 *Al.* tam. 63 *l.* 19. §. 2. *supr. de negot. l.* 13. §. 2. *ff. commodati.* 64 *l.* 30. §. 3. *ff. de acq. vel amitt. possess. l.* 23. §. 1. *l.* 19 *ff. ex quib. caus. major.* Ans. 65 *Al.* sibi si liber. 66 Vide *l.* 118. *infr. de reg jur.* 67 *l.* 23. *supr. ex quib. caus. major.* 68 Laqueum in meum quod incidit; non est meum nisi naturaliter capiatur. *l.* 28. 29. *supr. ad l. Aquil.*

liſſe? & ſi tuum putas fuiſſe, ſi ſolutum eum in ſylvam dimiſiſſem: eo caſu tuus eſſe deſiſſet, an maneret? & quam actionem mecum haberes, ſi deſiſſet tuus eſſe: num in factum dari oporteret [quæro]? Reſpondit, Laqueum, videamus, ne interſit in publico an in privato poſuerim: & ſi in privato poſui, utrum in meo, an in alieno: & ſi in alieno, utrum permiſſu [1] ejus cujus fundus erat, an non permiſſu ejus poſuerim? præterea, utrum in eo ita hæſerit aper, ut expedire ſe non poſſit ipſe, an diutius luctando expediturus ſe fuerit? Summam tamen hanc puto eſſe, ut ſi in [2] meam poteſtatem pervenit, meus factus ſit. ſin autem aprum meum ferum in ſuam naturalem laxitatem dimiſiſſes, eo facto meus eſſe deſiſſet, & actionem mihi in factum [3] dari oportere: veluti reſponſum eſt, cum quidam poculum [4] alterius ex nave ejeciſſet.

De inſula & alveo.

56. IDEM lib. 8. Epiſtolarum.

INſula eſt enata in flumine contra frontem [5] agri mei, ita ut nihil excederet longitudo regionem prædii mei: poſtea aucta eſt paulatim, & proceſſit contra frontes & ſuperioris vicini, & inferioris. Quæro, quod adcrevit, utrum meum ſit, quoniam meo adjunctum eſt: an ejus juris ſit, cujus eſſet, ſi initio ea nata [6] ejus longitudinis fuiſſet? Proculus reſpondit: Flumen iſtud, in quo inſulam contra frontem agri tui eam natam [7] eſſe ſcripſiſti, ita ut non excederet longitudinem agri tui, ſi [8] alluvionis jus habet, & inſula initio propior fundo tuo fuit, quam ejus, qui trans flumen habebat: tota tua facta eſt. & quod poſtea ei inſulæ alluvione acceſſit, id [9] tuum eſt, etiamſi ita acceſſit, ut procederet inſula contra frontes vicinorum ſuperioris atque inferioris: vel etiam ut proprio eſſet fundo ejus, qui trans flumen habet. §. 1. Item quæro; ſi cum propior ripæ meæ enata eſt inſula, & poſtea totum flumen fluere inter me, & inſulam cœpit, relicto ſuo alveo, quo major amnis fluerat [10]: numquid dubites, quin etiam inſula mea maneat, & nihilominus ejus ſoli, quod flumen reliquit, pars fiat mea? rogo, quid ſentias, ſcribas mihi. Proculus reſpondit, Si cum propior [11] fundo tuo initio fuiſſet inſula, flumen, relicto alveo majore, qui inter eam inſulam fuerat & eum fundum vicini, qui trans flumen erat, fluere cœpit inter eam inſulam & fundum tuum: nihilominus inſula tua manet. ſed alveus qui fuit inter eam inſulam & fundum vicini, medius dividi debet: ita ut pars propior inſulæ tuæ, tua; pars autem propior agro vicini, ejus eſſe intelligatur. intelligo, ut & cum ex altera parte inſulæ alveus fluminis exaruerit, deſiſſe inſulam eſſe: ſed [12] quo facilius res intelligeretur, agrum qui inſula fuerat, *inſulam* appellant.

De ſervo uxori donato.

57. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

PEr ſervum donatum [13] a marito: nec ex re quidem ejus cui donatus eſt, acquiri quicquam poſſe, Julianus ſcribit: hoc enim in eorum perſona conceſſum eſt, qui [14] bona fide ſerviunt [15].

De re ex mari extracta.

58. JAVOLENUS lib. 11. ex Caſſio.

QUæcunque res ex mare [16] extracta [17] eſt, non ante ejus incipit eſſe, qui extraxit, quam dominus eam pro derelicto habere cœpit.

De re mandatu alterius empta.

59. CALLISTRATUS lib. 2. Quæſtionum.

REs [ex] mandatu meo empta, non prius [18] mea fiet, quam ſi mihi tradiderit, qui emit.

De horreo mobili poſito in alterius prædio.

60. SCÆVOLA lib. 1. Reſponſorum.

TItius horreum frumentarium novum, ex tabulis ligneis factum, mobile [19] in Seii prædio poſuit: quæritur, uter horrei dominus ſit? Reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, non [20] eſſe factum Seii.

De hereditate, & ſervo hereditario.

61. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

HEreditas in multis partibus juris pro [21] domino habetur, adeoque hereditati quoque ut domino per ſervum hereditarium adquiritur [22]. †In his ſane in quibus factum perſonæ operæve ſubſtantia [23] deſideratur, nihil hereditati quæri per ſervum poteſt: ac propterea, quamvis ſervus [24] hereditarius heres inſtitui poſſit, tamen, quia adire jubentis domini perſona deſideratur, heres exſpectandus eſt.

§. 1. Uſusfructus, qui ſine [25] perſona conſtitui non poteſt, hereditati per ſervum non adquiritur [26].

De his, quæ non ſola, ſed per univerſitatem acquiruntur.

62. PAULUS lib. 2. Manualium.

QUædam quæ non poſſunt ſola alienari, per univerſitatem [27] tranſeunt: ut fundus dotalis, ad heredem; & res, cujus aliquis commercium non habet. nam etſi legari [28] ei non poſſit, tamen heres inſtitutus dominus ejus efficitur.

De theſauro.

63. TRYPHONINUS lib. 6. Diſputationum.

SI is, qui in aliena [29] poteſtate eſt, *theſaurum* invenerit: in perſona ejus cui adquirit, hoc erit dicendum, ut ſi in alieno agro invenerit, partem ei adquirat; ſi vero in parentis dominive loco invenerit, illius totus ſit; [ſi autem in alieno, pars.] §. 1. Si communis [30] ſervus in alieno invenerit, utrum pro dominii partibus, an ſemper æquis adquiret? & ſimile eſt, atque in hereditate, vel legato, vel quod ab aliis donatum ſervo traditur: quia & theſaurus donum fortunæ [31] creditur; ſcilicet ut pars quæ inventori cedit, ad ſocios, pro qua parte ſervi quiſque dominus eſt, pertineat. §. 2. Si communis ſervus in domini unius fundo proprio invenit, de parte, quæ ſoli domino ſemper cedit, non eſt dubium, quin ſolius domini prædii ſit; verum, an aliquid ex parte ferat alter ſocius, videndum eſt. & numquid ſimile ſit, atque cum ſtipulatur ſervus juſſu unius domini, aut per traditionem aliquid accipit vel nominatim [32] alteri? quod magis dici poterit. §. 3. Quod ſi ſervus in quo uſusfructus alienus eſt, invenerit in ejus locum [33], qui ſervum proprium habet: an totum illius ſit? & ſi in alieno, an partem eidem adquirat, an vero fructuario? Inſpectio in illo eſt, num ex operis ſervi adquiratur. Finge, terram fodientem inveniſſe: ut hoc dicatur fructuarii eſſe. quod vero ſubito in *abdito loco* poſitum, nihil agens, ſed aliter ambulans invenit: proprietatis domini ſit. † Ego nec illius ad fructuarium pertinere partem arbitror. nemo enim ſervorum opera theſaurum quærit: nec [34] ea propter tunc terram fodiebat, ſed alii rei operam inſumebat, & fortuna [35] aliud dedit. † Itaque ſi in ipſius fructuarii agro invenerit, [puto] partem ſolam, ut agri dominum, habiturum: alteram ad eum, cujus in ſervo proprietas eſt, pertinere.

§. 4. Quod ſi creditor invenerit: in alieno videbitur inveniſſe, partem [36] itaque ſibi, partem debitori præſtabit: nec recepta pecunia reſtituet, quod jure inventoris, non creditoris, ex theſauro apud eum permanſit [37]. Quæ cum ita ſint, & cum ex Principis [38] auctoritate creditor ut proprium agrum tenere cœpit jure dominii: intra conſtitutum luendi tempus [39], [*pignoris cauſa vertitur. poſt tranſactum autem tempus, theſaurum in eo inventum ante ſolutam pecuniam totum tenebit: oblato vero intra conſtitutum tempus debito*,] quoniam univerſa præſtantur, atque in ſimplici petitore revocantur, reſtitui debebit, ſed pro parte ſola; quia dimidium inventori ſemper placet relinqui.

De deductione in cenſum.

64. QUINTUS MUCIUS SCÆVOLA libro ſingulari Ὅρων.

QUæ quiſque aliena [40] in cenſum deducit [41], nihilo magis ejus fiunt [42].

De epiſtola. 1. *De* Inſula.

65. LABEO lib. 6. Pithanon a Paulo epitomatorum.

SI *epiſtolam* tibi miſero: non erit ea tua, antequam tibi reddita fuerit. Paulus: imo contra [43]. nam ſi miſeris ad me tabellarium tuum, & ego reſcribendi cauſa literas tibi miſero: ſimul atque tabellario tuo [44] tradidero, tuæ fient. † Idem accidet in his literis, quas tuæ duntaxat rei gratia miſero; veluti, ſi petieris a me, *uti te alicui commendarem* [45], & eas commendatitias [46] tibi miſero literas. §. 1. Si qua *inſula* in flumine propria tua eſt, nihil in ea publici eſt. Paulus, Imo in eo genere inſularum ripæ flumini, & litora mari proxima publica [47] ſunt, non ſecus atque *in continenti agro* idem juris eſt. §. 2. Si qua inſula in flumine publico proxima tuo fundo nata eſt; ea tua eſt. Paulus: videamus, ne hoc falſum ſit de ea inſula, quæ [48] non ipſi alveo fluminis cohæret, ſed virgultis, aut alia qualibet levi materia ita ſuſtinetur in flumine, ut ſolum ejus [49] non tangat, atque ipſa movetur: hæc enim propemodum publica, atque ipſius fluminis eſt inſula.

§. 3. Paulus: ſi inſula in flumine nata tua fuerit, deinde inter eam inſulam & contrariam ripam alia inſula nata fuerit: menſura eo nomine erit inſtruenda a tua inſula, non ab agro tuo, propter quem ea inſula tua facta fuerit. nam quid intereſt, qualis ager ſit, cujus propter propinquitatem poſterior inſula, cujus ſit, quæratur? §. 4. Labeo libro eodem: Si id [50] quod in publico innatum aut ædificatum eſt, publicum eſt, inſula [51] quoque, quæ in flumine publico nata eſt, publica eſſe debet [52].

De partu ancillæ.

66. VENULEIUS lib. 6. Interdictorum.

CUm prægnans mulier legata, aut [53] uſucapta, aliove quo modo alienata pariat: ejus [54] fient partus, cujus eſt ea cui [55] emeretur; non cujus tunc fuiſſet, cum conciperet.

TIT. II.
DE [56] ADQUIRENDA, VEL AMITTENDA [57] POSSESSIONE [58].

Etymologia. 1. *Effectus.* 2. *Per quas perſonas acquiritur. De acquiſitione per noſmet ipſos.* 3. *De* pupillo & furioſo. 4. *De donatione*

1 Venantem in alieno agro, ſine conſenſu domini, nihil ſibi adquirere, hinc colligit Cujac. 4. *obſerv.* 2. adde quæ notavi ad *l.* 5. §. 1. *ſupr. h. t.* 2 Si meum factum eſt occupatione, vel quaſi. 3 Vicinam rei vindicationi. *l.* 52. *ſupr. de rei vind.* 4 *l.* 14. §. 2. *ſupr. de præſcript.* 5 Adde *l.* 30. *ſupr. h. t.* 6 *Al.* enata. 7 *Al.* enatam. 8 Et quia non eſt ager limitatus. *l.* 16. *ſupr. h. t.* 9 *l.* 65. §. 1. *h. t.* Hinc colligunt: Civitati conceſſum privilegium, trahi ad villam ei poſtea conjunctam. 10 *Al.* fluxerat. 11 *l.* 7. §. 5. *l.* 30. §. 1. *ſupr. h. t.* §. 23. *Inſt. de rer. diviſ.* 12 Inſula appellatur quæ quondam fuit inſula. 13 Uxori. 14 *l.* 1. *C. de rei vind.* 15 Hoc in uxore ſciente donationem non valere, obtinere putat Bartolus, ſervus ſi ignoret. 16 *Al.* mari. 17 Adde *l.* 13. *infr. tit. prox.* Quid, ſi ſponte ad litus appulit? vid. *Auth. navigia. C. de furtis.* 18 Imo prius erit. *l.* 65. *ſ. h. t.* 19 Secus, ſi immobile. *l.* 18. *ſupr. de act. empt.* 20 Mobilia horrea in prædio alicujus poſita, pars non ſunt ſoli. 21 *l.* 31. *in fin. ſupr. de hered. inſt.* 22 Imo non adquiritur. *l.* 18. *ſupr. h. t. l.* 43. *ſupr. de adquir. vel omitt. hered* 23 Subſtantia operæ deſiderari dicitur, quoties operæ ipſius interventus exigitur. 24 Hereditarius ſervus etſi inſtitui poſſit, perſona tamen domini adire jubentis deſideratur. 25 *l.* 26. *infr. de ſtipul. ſervor.* 26 Ante aditam hereditatem ſcil. *l.* 18. *ſ. quib. mod. uſusfruct.* 27 *l.* 38. §. 3. 4. 5. *l.* 93. *ſupr. de legat.* 3. *l.* 1. §. 1. *ſ. de fundo dotali. Novell.* 159. *c.* 3. Goth. vide Emund. Mer. *lib. ſing. differ. c.* 16. Anſ. 28 Sepulchrum ita legari non poteſt, niſi cum univerſitate. *l. monumenta.* 14. *C. de legat.* Hoc amplius notat Bart. in rebus ſacris directum dominium tranſire in univerſalem ſucceſſorem in ſingularem utile. 29 *l.* 10. *ſupr. h. t.* 30 *l.* 45. *ſupr. h. t.* 31 Et §. 3. *in fin.* dic melius, Dei beneficium. ut *l. unic. C. de theſaur. lib.* 10. *tit.* 15. 32 *l.* 37. § 3. *ſupr. h. t.* 33 *Al.* loco. 34 Statutum eſto: *Bannitum capiens, ſex habeat ex publico.* Magiſtratus Titium bannitum quidem adprehendit, ſed furtiva ex cauſa. Bartolus negat Magiſtratui ſex deberi, quia Titium velut furem adprehendit, non velut bannitum. 35 V. §. 1. *ſupr. h. t.* 36 *l. unic. C. de theſaur. lib.* 10. *tit.* 15. §. 39. *verſ. at ſi quis in alieno. Inſt. de rer. diviſ.* 37 *Al.* remanſit. 38 Vide *l.* 2. *l.* 3. *C. de jure dominii impetrando.* 39 Biennii. olim anni. *l. ult. C. de jure domin.* 40 *l.* 4. §. 4. *infr de cenſib. l.* 4. *l.* 7. *C. de donat. l.* 8. *C. de act. empt.* Cicer. *pro Flacco.* Conſtabat inter omnes, ſi aliena cenſendo Decianus ſua facere poſſet, eum maxima habiturum. 41 *Al.* deducat. 42 Imo, fieri videntur. *l.* 10. *ſupr. de prob.* 43 Imo non contra. *l.* 59. *ſupr. h. t.* 44 *l.* 6. §. 2. *ſupr. de negot* 45 *Commendarem & eo*, ita legendum videtur. ut *eo* ſit *in eum finem.* 46 Vide *l. ult. C. quod cum eo. l.* 12. §. 12. *ſupr. mandat.* 47 *l.* 3. *infr. ne quid in loco publ. l.* 96. *l.* 112. *infr. de verbor. ſign.* §. 5. *Inſtit. de rer. diviſ.* 48 Inſulæ quædam ipſi alveo fluminis non cohærent, ſed virgultis, aut alia qualibet materia levi ita ſuſtinentur, ut ſolum ejus non tangant, ſed moveantur. 49 *Sub.* alvei fluminis. 50 Non ſi id quod in publico. Hotom. 1. *obſerv. ult.* reprehenſus a Roberto 1. *recept.* 11. 51 In inſula quoque. *Hal.* 52 Imo privatorum eſt. *l.* 7. §. 3. *ſupr. h. t.* 53 Aut vendita aliove quo modo alienata pariet, ejus fiet partus, cujus eſt ea cum eniteretur, non cujus tunc fuiſſet, cum conciperet. Cujac. 4. ad Paul. *ſent.* 9. §. 5. a qua lectione non abhorret Haloandri editio. 54 *l.* 12. *C. de rei vind.* 55 *Al.* quæ. ut ſit ſenſus, ut emptoris ancilla fuit, partus tempore: ita & ancillæ partus.

56 Ad aliquot hujus tituli leges & rubr. ſcripſerunt Zaſius, Ferretus, Ripa, Alciatus & Coraſius, ipſam rubricam repetiit Bolognetus. de cætero vide Menochium *de adipiſcend. & acquir. poſſeſſione.* Charondam *lib.* 1. *veriſim. c.* 6. Duarenum *lib.* 1. *diſput. cap.* 9. Contium *lib.* 1 *diſput. c.* 9. Mod. 57 Adde, & retinenda. VII. C. XXXII. hinc Interdicta poſſeſſionis adipiſcendæ, §. 3. retinendæ, §. 4. recuperandæ poſſeſſionis. §. 6. *Inſtit. de Interdict.* 58 Περὶ τῆς διανομῆς, καὶ διακατοχῆς, καὶ προσπορισμοῦ &c. de dominio per poſſeſſionem, detentionem, & adquiſitionem eorum, quæ in noſtra poteſtate ſunt, adquirendo, 50. *Eclog.* 1. per quas perſonas cuique acquiritur (poſſeſſio) 2. *Inſt.* 9. Porro hic agitur de adquirendo jure poſſeſſionum, non ſimpliciter de adquirenda poſſeſſione, quæ eſt facti.

inter

inter virum & uxorem. 5. De acquisitione per alium. De his quæ sunt in nostra potestate. 6. De bona vel mala fide possessis. 7. De servo communi. 8. De servo fructuario. 9. De intellectu possidendi. 10. De furioso. 11. De impubere. 12. De ancilla. 13. De servo pupilli. 14. De servo, qui in fuga vel provincia est. 15. De servo pignorato. 16. De servo hereditario, vel empto, vel donato. 17. De servo prælegato. 18. De servo communi. 19. De animo servi. 20. De procuratore, tutore, curatore. 21. De procuratore. De re præsenti. 22. De municipibus.

1. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

POssessio appellata [1] est (ut & Labeo ait) a sedibus [2], quasi [3] positio: quia naturaliter [4] tenetur ab eo [5], qui ei insistit: quam Græci κατοχὴν [6] dicunt. §. 1. Dominiumque rerum ex [7] naturali [8] possessione cœpisse Nerva filius ait: ejusque rei vestigium remanere de [9] his, quæ terra, mari, cœloque capiuntur; nam hæc protinus [10] eorum fiunt, qui primi possessionem eorum apprehenderint. † Item bello [11] capta [12], & insula [13] in mari enata, & gemmæ [14], lapilli, margaritæ in litoribus [15] inventæ, ejus fiunt, qui primus eorum possessionem nanctus est.

§. 2. Apiscimur [16] autem possessionem per nosmetipsos [17].

§. 3. *Furiosus* [18] & *pupillus* [19] sine tutoris auctoritate non potest incipere possidere: quia affectionem tenendi non habent, licet maxime corpore suo rem contingant: sicuti si quis dormienti [20] aliquid in manu ponat. Sed pupillus tutore auctore incipiet possidere. Ofilius quidem & Nerva filius, etiam sine tutoris auctoritate possidere incipere posse pupillum aiunt: eam enim rem facti, non [21] juris esse: quæ sententia recipi potest, si [22] ejus [23] ætatis sint, ut intellectum [24] capiant. §. 4. Si vir uxori cedat possessione [25], donationis causa, plerique putant possidere eam [26]: quoniam res facti [27] infirmari jure civili non potest. & quid attinet dicere, non possidere mulierem, cum maritus, ubi noluit possidere, protinus amiserit possessionem? §. 5. Item adquirimus possessionem per servum [28], aut filium [29], qui in potestate est, & quidem earum rerum, quas peculiariter [30] tenent, etiam ignorantes, sicut Sabino, & Cassio, & Juliano placuit, quia nostra voluntate intelligantur possidere, qui ejus peculium habere permiserimus. † Igitur ex causa [31] peculiari & infans & furiosus [32] adquirunt possessionem, & usucapiunt: & heres, si hereditarius servus emat. §. 6. Sed & per eum quem bona [33] fide possidemus, quamvis alienus sit, vel liber, possessionem adquiremus. † [Quod] si mala [34] fide eum possideamus, non puto adquiri nobis possessionem per eum. Sed nec vero domino, aut sibi adquirit, qui [35] ab alio possidetur.

§. 7. Per communem, sicut per proprium, adquirimus etiam singuli in solidum, si hoc agat servus, ut [36] uni adquirat: sicut in dominio adquirendo. §. 8. Per eum [37] in quo usumfructum [38] habemus, possidere possumus, sicut ex operis suis adquirere nobis solet: nec ad rem pertinet, quod ipsum non possidemus; nam nec filium. §. 9. Cæterum [39] & ille, per quem volumus possidere, talis esse debet, ut habeat intellectum [40] possidendi. §. 10. Et ideo si furiosum servum miseris, ut possideas, nequaquam [41] videris adprehendisse possessionem. §. 11. Quod si impuberem miseris ad possidendum, incipies possidere: sicut pupillus [42], maxime tutore auctore, adquirit possessionem. §. 12. Nam per ancillam, quin possis nancisci possessionem, non dubitatur. §. 13. Pupillus per servum sive puberem, sive impuberem [43] adquirit possessionem, si tutore [44] auctore jusserit eum ire in possessionem.

§. 14. Per servum, qui in fuga [45] sit, nihil posse nos possidere Nerva [46] filius ait: licet respondeatur, quamdiu ab alio non possideatur, a nobis eum possideri; ideoque interim etiam usucapi. Sed utilitatis [47] causa receptum est, ut impleatur usucapio [48], quamdiu nemo nactus sit ejus possessionem. † Possessionem autem per eum adquiri, sicut per eos, quos in provincia habemus, Cassii & Juliani sententia est. §. 15. Per servum corporaliter [49] pignori datum, non adquirere nos [50] possessionem Julianus ait: ad unam enim tantum causam videri [51] eum a debitore possideri; ad [52] usucapionem. nec creditori [53]: quia nec stipulatione, nec ullo alio modo per eum adquirat, quamvis [54] eum possideat [55]. §. 16. Veteres putaverunt [56], *non posse nos* [57] *per servum hereditarium* [58] *adquirere, quod sit* [59] *ejusdem hereditatis* [60]. Itaque agitatur, num hæc regula longius producenda sit [61]: ut si plures servi legati sint, per unum an possint cæteri possideri? Idem tractatus est, si pariter empti vel donati sunt? Sed verius est, ex his causis posse me per unum [62] reliquorum adquirere possessionem. §. 17. Si ex parte heredi instituto servus legatus sit: propter partem quam ex causa legati habet, adquiret fundi hereditarii possessionem.

§. 18. Idem dicendum est, si servum communem jussero adire hereditatem: quia propter [63] partem meam adquiro. §. 19. Hæc quæ de servis [64] diximus, ita se habent, si & ipsi velint nobis adquirere possessionem. Nam si jubeas servum tuum possidere, & is eo animo intret in possessionem, ut nolit tibi, sed potius Titio adquirere: non est tibi adquisita possessio [65]. §. 20. Per procuratorem [66], tutorem [67], curatoremve [68] possessio nobis adquiritur. cum autem suo nomine nacti fuerint possessionem [69], non cum ea mente, ut operam [70] duntaxat suam accommodarent: nobis non possunt adquirere [71]. Alioquin, si dicamus, per eos non adquiri nobis possessionem, qui nostro nomine accipiunt; futurum, ut neque is possideat, cui res tradita sit, quia non habeat animum possidentis; neque is qui tradiderit, quoniam cesserit possessionem.

§. 21. Si jusserim venditorem procuratori rem tradere [72], cum ea in præsentia sit: videri [mihi] traditam Priscus ait. idemque esse, si nummos debitorem jusserim alii dare: *Non est enim corpore & actu necesse apprehendere possessionem, sed etiam* [73] *oculis* [74] *& affectu.* & argumento esse eas res, quæ propter magnitudinem ponderis moveri non possunt, ut columnas: nam pro traditis [eas] haberi [75], si in re præsenti consenserint; & vina tradita videri,

1 Etymon nota. 2 A pedibus, &, ut Labeo ait, quasi pedum positio. *vulg.* Verum vix est, ut vulgatam lectionem defendere quisquam possit: nec enim dicitur quis pedibus sedere. unde frustra quærunt nonnulli, cur a pedibus dicatur potius quam ab alia corporis parte. Inde quoque male Accursius negat res mobiles possideri. Ex Florentina lectione colligit Hotomannus, existimari posse, adquirendæ possessionis notam ac symbolum fuisse sedis alicujus, dicis causa, positionem. Quam opinionem videtur confirmare *l.* 3. §. 5. *in fin.* ff. *h. t.* 3 Allusio vocabuli. vid. Alciat. 1. *dispunct.* 1. 4 Φυσικῶς, σωματικῶς. 5 Vide Waltherum *lib.* 2. *miscell. c.* 19. Vaconium *lib.* 2. *declarat.* 32. *usque ad declarat.* 39. Forcatulum *Necyomant. dialog.* 73. Mod. 6 Et νομήν. quænam vero possessionis definitio est? τὸ ψυχῇ δεσπόζοντος νέμεσθαι. Id est, *cum possidemus animo opinioneque domini.* Theoph. §. *τὰ εἰρημένα. Inst. per quas personas cuique.* ψυχῇ δεσπόζοντος κατοχή. 50. *Eclog.* 2. *cap.* 60. opinione domini possessio. *l.* 22. §. 1. *supr. de noxalib.* Naturalis vero eidem Theoph. 10. *Inst. de Interd.* est σωματικῆς πράγματος κατοχή. Sicut quasi possessio est, incorporalis rei χρῆσις, usus. alibi sic definitur, ἡ νομὴ φυσική ἐστι κατοχὴ, καὶ ἐκ ταύτης ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ δεσποτεία. 50. *Eclog.* 2. *cap.* 1. *& cap.* 64. νομή ἐστι φυσικῶς ἡ τοῦ πράγματος κατοχή. Tertiam speciem esse, puta naturalem & civilem, negat Cujac. 9. *obs.* 33. 7 *l.* 20. *in fin. supr. de adquir. rer.* Causa dominii efficiens, est animus utriusque contrahentis: materia, res de qua fit conventio. Forma, traditio, & prehensio vacuæ possessionis. Finis, emolumentum, quo vitæ præsidium paratur. Inde bona, quasi a beando dicta. *l.* 49. ff. *de verbor. signif.* Hotom. 11. *Illustr.* 8 Quæ vera tantum est possessio, a Bartolo corporalis appellatur. 9 *Al.* in. 10 An intra triduum? an postea, quam is, cui res erepta est, cœpit ad extraneos actus divertere, animo quasi recuperandæ ipsius rei abjecto? 11 Bello justo, ac legitime indicto capta fiunt capientis, *ut hic.* adde *l. hostes.* 24. ff. *de captivis.* 12 Ab eo, qui reipsa meret: & est miles. quid, si Erotem servum dudum Mævii captivum cepero? num meus fiet, an prioris domini? utique meus. Quid Mævii immobilia? ad eundem Mævium redeunt. vid. *l.* 20. §. 1. ff. *de captivis.* Quid arma, & equi ejusdem? eidem non restituuntur. *l.* 2. ff. *de captivis.* Cur tam varie? arma turpiter amitti præsumuntur. *l.* 2. ff. *de captivis.* Immobilium autem (quæ in dominio sunt subditorum) defensionem debet Princeps. Quid immobilia hostium? non fiunt occupantis, sed fisci. *l.* 20. §. 1. ff. *de captivis.* 13 Insula in mari nata primi fit occupantis: eaque ratione Venetos imperio subjici, quidam negant. Quid eremus, ac desertus locus? Quidam occupantis esse aiunt (cum pro derelicto habeatur. *l.* 1. ff. *pro derelicto. l. qui agros.* 8. *C. de omni agro.*) Alii ei cedere putant, qui territorii sit dominus: alii jurisdictionem solam territorii domino cedere existimant. 14 Gemmas & lapillos differre hinc colligunt, ut qui gemmas ferre prohibeatur statuto, lapillorum usus ei non censeatur interdictus. *Ripens.* 15 Quid, si in montibus aliove loco promiscue, ubi nascuntur, gemmas & lapillos quis invenit: num dimidium inventoris, dimidium domini loci erit? an potius nihil erit inventoris? Putat ita Ripens. *arg. l.* 7. §. 13. *supr. soluto.* Quid, si in itinere aut via, cum res ibi jacerent? suos non facit. *l.* 43. §. 4. *& seqq.* ff. *de furtis.* 16 Id est, nanciscimur. 17 Et per alios. §. 5. ff. *h. t.* Goth. Huic §. 2. & 3. adversatur *l.* 3. *C. h. t.* pro conciliatione vide Accurs. & Salicet. Conan. *comment. lib.* 8. *cap.* 8. Ans. 18 Per se sc. nam curator furiosi adquirere furioso potest. Ergo furiosus nunquam sibi possessionem adquiret? Minime: aliud, si inumbratæ quietis erit. vid. *l.* 18. §. 1. ff. *h. t.* an patri in cujus est potestate? hoc ait §. 5. ff. *h. t. Eclog.* 5. *tit.* 2. *cap.* 1. 19 *l.* 32. ff. *h. t.* 20 Dormiens non adquirit possessionem, *ut hic.* An punitur, si quem interficiat? v. *c. majores. extr. de baptismo. l.* 31. §. 3. ff. *de usurpat.* v. Tiraqu. *tr. de pœnis, causa* 5. 21 Possessio facti potius est, quam animi: potius, inquam: nam & animi est, *l.* 49. ff. *h. t.* sic aditio, animi est & facti. *l. liber homo.* 19. *supr. de adq. rer. dom.* 22 Hodie infanti etiam tradita possessio adquiritur. *l.* 3. *C. h. t.* 23 Demus septennem. 50. *Eclog.* 2. *c.* 1. infantem. *l.* 32. *in fin.* ff. *h. t.* adde *l.* 4. §. 2. ff. *de usurp.* 24 Intellectum capiat. *Hal.* adde §. 9. ff. *h. t.* 25 Possessionem *Hal. l.* 46. *supr. de don. inter vir.* Goth. Pro intellectu hujus §. 4. vide Ant. Merend. *controv. lib.* 2. *c.* 20. Ans. 26 At non dominium consequi. *l.* 11. *supr. de don. int. vir.* 27 Ut possessio. Possessio est facti, *ut hic & l.* 12. §. 2. ff. *de captivis.* Imo juris. *l.* 44. ff. *h. t. l.* 3. §. 1. *supr. de bon. poss.* An dicemus ipsam possessionis adquisitionem esse facti: adquisitam jam possessionem esse juris? 28 Vid. *l.* 49. ff. *h. t.* 29 Vide *l.* 4. ff. *h. t.* 30 Et ita ex re patris, ex alia causa usufructu tenus, sibi adquirunt. § 1. *Inst. per quas personas cuique.* 31 Et ita intellige 50. *Eclog.* 2. *c.* 1. 32 Imo furiosus non adquirit. §. 10. ff. *h. t. l.* 18. §. 1. ff. *h. t.* 33 Secus, si mala fide, & scientes liberum. *l.* 34. *in fin.* ff. *de stipul. servor.* 34 *d. l.* 34. *l.* 23. *supr. de adquir. rer.* 35 *l.* 118. ff. *de reg. jur.* Arist. 1. *Polit.* 7. 36 Vide *l.* 5. ff. *de stipul. serv.* 37 *l.* 52. ff. *h. t.* 38 *l.* 31. *supr. de usufr.* 39 Gujac. 22. *obs.* 23. 40 §. 3. *in fin. supr. h. t.* 41 Cur ita est in servo, cum parens per filium furiosum adquirat possessionem. §. 5. *supr. h. t.* 42 Per impuberem & pupillum adquiritur possessio. *ut hic.* non per furiosum §. 10. *supr. h. t. l.* 32. §. 2. ff. *h. t.* 43 Impubes potest dari procurator ad possessionem adquirendam, *ut hic.* An ad negotia? vide *l.* 51. *supr. de procurat. l.* 7. *l.* 8. *supr. de institoria.* 44 Quid, si sine tutore? idem hodie dicendum videtur. *l.* 3. *C. h. t.* 45 *l.* 25. *in fin.* ff. *de liber. caus. l.* 7. ff. *pro emptore.* Goth. Adde *l.* 3. *h. t. l.* 15. §. 1. ff. *de usurpat.* Menoch. *de arbitr. lib.* 2. *cas.* 233. 46 Qui fuit ex Proculianis. 47 Aliud est stricto jure. *l.* 15. *supr. de Public. in rem.* 48 Servus fugitivus usucapitur. *l.* 50. *in fin.* ff. *h. t. l.* 21. ff. *de rei vind.* 49 *l.* 37. ff. *de adq. rer. dom.* 50 Id est, creditorem & debitorem: & ita hic constat possessionem adquisitam, & tamen nemini adquisitam. 51 Et sic debitor servum a se vere pignoratum non possidet, & tamen per eum usucapit; atque ita ex ficta possessione, & sine vera possessione procedere potest interdum usucapio. 52 Pignori qui servum dedit, servum ad usucapionem tantum possidet, non ad possessionem adquirendam. *l.* 16. ff. *de usurpat.* 53 Acquiritur sc. possessio per servum pignori acceptum. 54 Creditor possidet servum. 55 Inutiliter & sine fructu quidem, quod ad dominium adquirendum. non cogitatione domini, *l.* 22. §. 1. ff. *de noxal.* nisi in casu *l.* 101. *in fin. pr.* ff. *de leg.* 3. nam quod per eum adquiritur, in sortem imputatur. *l.* 42. *supr. de pignorat.* 56 Et bene. 57 Heredes. 58 Hereditarius dicitur nondum adita hereditate, ideoque quod tunc stipulatur, adquirit hereditati, *l.* 61. *supr. de adq. rer. domin.* post aditam hereditatem non est hereditarius, sed heredis. *l.* 10. §. 2. *supr. de vulgari.* 59 *l.* 43. ff. *de adquir. vel omitt. hered.* 60 Puta dominium, hereditatem, possessionem. 61 Ad alios casus. 62 Puta ex servis donatis, *l.* 48. ff. *h. t.* vel legatis, vel emptis, *supr. h. t.* & §. 17. vel communibus. §. 18. *infr. h. t.* Cur potius possidemus per unum eorum reliquos donatos, vel legatos, vel emptos: quam per unum hereditarium reliquos hereditarios? Qui adquirit per servum emptum aut legatum, per servum jam suum adquirit: qui per hereditarium, non per suum servum, sed defuncti adquirit. est enim servus hereditarius, proprie sumptus, ante aditam hereditatem ipsius hereditatis; post aditam, non est hereditarius, sed heredis. Alioquin est ridicula & minime conveniens superioribus casibus ratio, quam Accursius affert, per hereditarium servum, alium hereditarium non posse nos possidere: quod asinus intumescat, si per comparem se videat apprehendi. Est etiam falsa ea ratio, quam post Aretinum & Jasonem affert Zas. *hic n.* 6. non ideo per hereditarium servum, alium hereditarium possideri; quia quælibet res hereditaria & hereditas sunt una & eadem res juris intellectu: non igitur posse hereditarium servum, alium adquirere, quia seipsum (quod est absurdum) adquireret. de quo vide Ferret. *hic num.* 9. 63 Et sic ex duabus qualitatibus concurrentibus (prohibitiva scil. & permissiva) permissiva præfertur. Communem servum habens cum defuncto, & ab eodem heres institutus, potest per hujusmodi servum possessionem hereditatis adquirere: velut prædicti servi dominus, non velut heres defuncti. si heres hereditarium servum juberet adquirere possessionem, hujusmodi jussu heres adiret hereditatem, nisi quid aliud plane suadeat *l.* 20. *in pr. &* §. 1. ff. *de adq. vel omitt. hered.* post hujusmodi jussum servus non esset hereditarius. 64 Propriis, communibus, alienis, bona fide possessis. 65 Hæc omnia pene Ferretus transfert ad monachos. quem vide *hic.* 66 Atqui nihil potest servi voluntas in iis, quæ sunt Juris civilis. *l.* 32. ff. *de reg. jur.* Jure autem civili adquiritur possessio. §. 3. *Inst. per quas personas cuique.* invito. §. *pen. Inst. de usuc.* 67 An Titio? utique, si ratum habeat. *arg. l.* 24. *supr. de negot.* Accurs. hoc tamen negat Soc. *hic. num.* 4. 68 Generalem (non id admittunt in causis beneficialibus Canonistæ. *Gloss. in c. si tibi. de præb. in* 6.) adquiritur domino sc. idque sine cessione (si possessio fuit adquisita actu naturali, puta traditione, non civili, ut stipulatione, *l.* 38. §. 17. ff. *de verbor. oblig.*) eatenus, ut si postea possessionem suo nomine defendere velit, a nobis expelli, denegato omni Interdicto, possit. 69 Aliud est in dominio: quia tunc licet procurator nolit nobis adquirere, sed aliis, sufficiet in eo tamen ipsius animus procuratori tradere volentis: ideoque dolus vel malitia non nocebit. *l.* 13. ff. *de donat.* aliud dixi in dominio, quam in possessione, licet contradicat glossa. Nam *hic. &* §. 19. de possessione loquitur, *d. l.* 13. ff. *de donationib.* de dominio. Cur aliud? an quod dominium idem numero transfertur in eum in quem transferre volumus. *l.* 19. *l.* 20. *supr. ex quib. caus. major.* possessio non item, ut sentiunt omnes pene post Cumanum? An quod possessio facile amitti potest, id autem quod nostrum est, sine facto nostro in alium non transfertur, ut vult Zasius? sic sentio, non omnium rationem reddi posse. 70 Animi & corporis: non autem corporis tantum, ut in §. 21. ff. *h. t.* 71 Nobis scil. 72 Hoc casu nudum corporis ministerium procurator nobis præstat, non animi, ut in §. 20. *supr. h. t.* 73 Oculis etiam & nudo aspectu possessionem ab alio traditam adquirimus, *Goth.* Adde casum *l.* 18. §. 2. ff. *h. t. l.* 79. ff. *de solut. l.* 9. §. 9. ff. *de adq. rerum domin. l.* 47. ff. *de contrah. empt.* Donell. 5. *comment.* 9. Ans. 74 Hinc Tertullianus *in de velandis virginibus.* Nuptias ait de aspectu & animo fieri, quemadmodum & stuprum. vide Hotom. 12. *Illustr.* Oculis gulosi sunt, qui edenda nimis sollicite spectant. Seneca, 3. *Natural.* 18. Oculis parricidæ sunt gladiatorum spectatores. Cyprian. *epist.* 1. 75 Verbum, *haberi*, fictam traditionem innuit, ut & superius & inferius *videri.* Hujusmodi verba fictionis notæ sunt. *l.* 12. ff. *de tut. & rat.* An ficta possessio hinc oritur, quemadmodum ex falso nihil nisi falsum sequi dicimus? Non oritur. falsum enim semper est falsum. Fictio vero veritatem aliquam secum trahit. *l.* 6. §. 1. ff. *de precario. l. unic. C. de rei uxor. act.* Modus adquirendi fictus est: res tamen ipsa est.

cum

cum claves [1] cellæ vinariæ emptori traditæ fuerint. §. 22. Municipes per ſe nihil poſſidere poſſunt, quia uni [2] conſentire non poſſunt [3]. † Forum autem & baſilicam [4], hisque ſimilia non poſſident: ſed promiſcue his utuntur. Sed Nerva filius ait, per [5] ſervum, quæ peculialiter adquiſierint, & poſſidere & uſucapere poſſe. ſed quidam contra putant: quoniam ipſos ſervos non poſſideant.

2. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

SEd hoc jure utimur, ut & poſſidere, & uſucapere [6] municipes poſſint: idque eis & per ſervum, & per liberam [7] perſonam [8] adquiratur.

De rebus corporalibus. 1. De animo & corpore. 2. De parte incerta. 3. Quomodo adquiritur poſſeſſio. 4. De pluribus cauſis poſſidendi vel dominium habendi. 5. De pluribus poſſeſſoribus. 6. De animo & corpore. 13. De rebus mobilibus & de cuſtodia. 14. De feris & piſcibus. 15. De avibus. 16. De columbis & apibus, & quæ ire & redire ſolent. 17. De loco occupato a flumine vel mari. 18. De contrectatione rei depoſitæ, & animo inficiandi. 19. Neminem ſibi ipſi cauſam poſſeſſionis mutare poſſe. 20. De re vendita depoſitario vel commodatario. 21. Diviſiones & ſpecies poſſeſſionis.

3. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

POſſideri autem poſſunt, quæ ſunt corporalia [9]. §. 1. Et apiſcimur [10] poſſeſſionem corpore, & animo [11]; neque per ſe animo, aut per ſe corpore [12]. † Quod autem diximus, *& corpore, & animo adquirere nos debere poſſeſſionem*, non utique ita accipiendum eſt, ut qui fundum [13] poſſidere velit, omnes glebas circumambulet: ſed ſufficit quamlibet partem [14] ejus fundi introire, dum mente & cogitatione [hac] ſit, uti totum fundum usque ad terminum velit poſſidere.
§. 2. Incertam [15] partem rei poſſidere [16] nemo poteſt: veluti ſi hac mente ſis, ut quidquid [17] Titius poſſidet, tu quoque velis poſſidere.
§. 3. Neratius & Proculus, [&] ſolo animo non poſſe nos adquirere poſſeſſionem, ſi non antecedat naturalis poſſeſſio. Ideoque ſi theſaurum in fundo meo poſitum ſciam, continuo me [18] poſſidere, ſimul atque poſſidendi affectum habuero: quia, quod deſit [19] naturali poſſeſſioni, id animus implet. † Cæterum quod Brutus & Manilius putant, eum, qui fundum longa poſſeſſione cepit, etiam theſaurum cepiſſe, quamvis neſciat in fundo eſſe: non eſt verum. is enim, qui neſcit [20], non poſſidet theſaurum, quamvis fundum poſſideat: ſed & ſi ſciat, non capiet longa poſſeſſione; quia [21] ſcit alienum [22] eſſe. † Quidam putant, Sabini ſententiam veriorem eſſe: nec alias eum qui ſcit, poſſidere, niſi [23] ſi loco motus [24] ſit; quia non ſit ſub cuſtodia noſtra. quibus conſentio. §. 4. Ex plurimis cauſis [25] poſſidere eandem rem poſſumus [26], ut quidam putant [27]: & eum qui uſuceperit [28], & pro emptore, & pro ſuo poſſidere, ſic enim & ſi ei qui pro emptore poſſidebat, heres ſim, eandem rem, & pro emptore, & pro herede poſſideo [29]: nec enim, ſicut dominium non [30] poteſt niſi ex una [31] cauſa contingere, ita & poſſidere ex una duntaxat cauſa poſſumus [32].
§. 5. Ex contrario plures eandem rem in ſolidum poſſidere non poſſunt [33]. Contra naturam COEppe [34] eſt, ut cum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris. † Sabinus tamen ſcribit, eum qui precario dederit, & ipſum poſſidere [35], & eum qui precario acceperit [36]. † Idem Trebatius probabat exiſtimans, poſſe alium juſte, alium injuſte poſſidere: [duos] injuſte, vel duos juſte non poſſe. [quem] Labeo reprehendit: quoniam in ſumma poſſeſſionis non multum intereſt, juſte quis, an injuſte poſſideat. quod eſt verius: non magis enim eadem [37] poſſeſſio apud [38] duos eſſe poteſt, quam ut tu ſtare videaris in eo loco [39], in quo ego ſto; vel in quo ego ſedeo, tu ſedere videaris. §. 6. In amittenda quoque poſſeſſione affectio ejus, qui poſſidet, intuenda eſt. Itaque ſi in fundo ſis, & tamen nolis eum poſſidere: protinus amittes poſſeſſionem. † Igitur amitti & animo ſolo [40] poteſt [41], quamvis adquiri non poteſt. §. 7. Sed & ſi animo ſolo poſſideas, licet [42] alius in fundo ſit, adhuc tamen poſſides.
§. 8. Si quis nunciet, domum a latronibus occupatam, & dominus timore [43] conterritus, noluerit [44] accedere: amiſiſſe eum poſſeſſionem placet. † Quod ſi ſervus vel colonus, per quos [45] corpore poſſidebam, deceſſerint [diſceſſerintve]: animo retinebo poſſeſſionem.
§. 9. Et ſi alii tradiderim [46], amitto poſſeſſionem [47]. Nam conſtat poſſidere nos donec aut noſtra voluntate diſceſſerimus, aut vi dejecti fuerimus. §. 10. Si ſervus, quem poſſidebam, pro libero ſe gerat, ut fecit Spartacus [48], & judicium liberale pati paratus ſit: non videbitur a domino poſſideri, cui ſe adverſarium præparat. ſed hoc ita verum eſt, ſi [49] diu [50] in libertate moratur: alioquin ſi ex poſſeſſione ſervitutis in libertatem reclamaverit, & liberale judicium imploraverit, nihilo minus in poſſeſſione mea eſt [51], & animo eum poſſideo, donec liber fuerit pronunciatus [52]. §. 11. Saltus [53] hybernos [54] æſtivosque animo poſſidemus, quamvis certis [55] temporibus eos relinquamus. §. 12. Cæterum animo noſtro, corpore [56] etiam alieno poſſidemus: ſicut diximus [57] per colonum & ſervum. Nec movere nos debet, quod quaſdam [res] etiam ignorantes poſſidemus, id eſt, quas ſervi peculiariter paraverunt: nam videmur eas eorundem & animo [58] & corpore poſſidere. §. 13. Nerva filius, res mobiles [59], excepto [60] homine [61], quatenus [62] ſub cuſtodia noſtra ſint, hactenus poſſideri: id eſt quatenus, [ſi] velimus, naturalem poſſeſſionem nanciſci [poſſimus]. Nam pecus ſimul atque aberraverit, aut vas ita exciderit ut non inveniatur, protinus deſinere a nobis poſſideri, licet a nullo poſſideatur. diſſimiliter atque ſi ſub cuſtodia mea ſit, nec inveniatur: quia præſentia ejus ſit, & tantum ceſſat [63] interim diligens inquiſitio. §. 14. Item feras beſtias, quas vivariis [64] incluſerimus, & piſces, quos in piſcinas [65] conjecerimus, a nobis poſſideri [66]. † Sed eos piſces, qui in ſtagno ſint, aut feras, quæ in ſylvis circumſeptis [67] vagantur [68], a nobis non [69] poſſideri: quoniam relictæ ſint in libertate naturali. alioquin, etiam ſi quis ſylvam emerit, videri eum omnes feras poſſidere: quod falſum eſt.
§. 15. Aves autem poſſidemus, quas incluſas habemus [70], aut ſi quæ manſuetæ factæ, cuſtodiæ noſtræ ſubjectæ ſunt. §. 16. Quidam recte putant, columbas quoque, quæ ab ædificiis noſtris [71] [volant], item apes, quæ ex alveis [72] noſtris evolant, & ſecundum con-

1 *l. 74. ſupr. de contrah. empt. l. 9. §. 6. ſupr. de adqu. rer. §. 45. Inſt. de rer. diviſ.*
2 Univerſi. *Hal.* 3 Vel dolum committere, *l. 15. § 1. ſupr. de dolo.* ſtricto jure vel facile: utiliter ſecus. *l. 2. infr. h. t.* Quæ difficillima, pene impoſſibilia habentur.
l. 125. infr. de verb. ſign. 4 Baſilica dicitur ἀπὸ τῦ βασιλέως. Feſtus. eſt autem locus amplus uſibus publicis deſtinatus. 5 *l. 97. ſupr. de cond. & demonſtr. l. un. § 1. ſupr. de libert. municip. & univerſit.* adde *l. 160. §. 1. infr. de reg. jur.*
6 Et etiam agere ad exhibendum. *l. 7. §. 3. ſupr. ad exhib.* 7 Univerſitatem perſonam eſſe repræſentatam, nec eſſe veram perſonam, ſed fictam, hinc colligunt.
8 Procuratorem ſcil. generalem, vel ſpecialem & ſyndicum: eos qui regunt univerſitatem: quin & ipſos ſubditos. Quid ſi univerſitas ad unum ſit redacta? Is adhuc poſſidere poteſt. vide *l. 7. in fin. ſupr. quod cuju ... univ.* civiliter ſaltem: niſi dicamus cum Baldo & Zaſ. *hic. n. ult.* Eccleſia deſtructa Eccleſiæ poſſeſſionem civilem manere apud Chriſtum: & ita nunquam præſcribi adverſus Eccleſiam quantumvis disjectam.
9 Hinc Feſtus: non eſt poſſeſſio vera, niſi (hæc enim duo poſtrema vocabula Feſti fragmentis reſtituo) de rebus quæ tangi poſſunt. Et Theophilus: νομὴ μέν ἐςι σωματικῦ πράγματος. An incorporalia poſſideri poſſunt? quaſi poſſidentur. vide *l. 4. §. 27. infr. de uſurpat.* Goth. Hanc *l. 3. cum l. 8. infr. h. t.* conciliat Charond. *lib. 2. veriſimil. cap. 5.* Adde Duaren. *hic.* Anſ. 10 Apiſci vel adipiſci poſſeſſionem eſt incipere poſſidere. 11 Copulative ſcilicet vel conjunctim §. 3. *infr. h. t.*
12 Niſi quis cuſtodem rei adquiſitæ appoſuerit, *l. 51. infr. h. t.* niſi traditione clavium, *l. 1. §. 21. ſupr. h. t.* niſi quis conſtituat, & dicat ſe nomine meo poſſidere. *l. 18. infr. h. t.* item traditione inſtrumenti, *l. 1. C. de donat.* rei donatæ retento uſufructu, *l. 28. C. de donat.* cum mutatur cauſa traditionis, *l. 9. in fin. ſupr. de reb. cred.* in ſocietate omnium bonorum, *l. 2. ſupr. pro ſoc.* ſi quis adoptaverit, *l. 16. infr. de precario.* ſi monialis rapta ſit, *l. 54. C. de Epiſcop.* (de quo tamen dubitari poſſit) niſi Lex vel ſtatutum poſſeſſionem transferat ipſo jure. *l. 11. ſupr. de liberis. l. 14. ſupr. de ſuis.* ut apud Gallos, *le mort ſaiſit le vif.* niſi incorporalia & jura apprehendantur, niſi res denique in ea ſit cauſa, ut nondum poſſideri poſſit. *l. 12. in fin. l. 13. infr. de reb. auct.* Porro is, qui oculis poſſeſſionem apprehendit, non omnino ſine corpore apprehendit. Pars enim corporis, oculus. An per inveſtituram factam a Principe ex certa ſcientia, privilegio, aut publico jure transfertur poſſeſſio? negat Ferretus *hic num. 15.* 13 Vel rem mobilem, puta ligna, hominis partem, *l. 21. infr. de furt.* decimas. Quid, in hereditate, quæ jus univerſale continet? vide Senec. *6. de benefic. 5.* poſſeſſionem ſingularum rerum adquirendam eſſe tradit Ferret. *n. 31.* Ideoque juſſus in poſſeſſionem fundorum debitoris mitti, unius fundi poſſeſſione reliquos minime poſſidebit. Zaſ. *hic. n. 26.* adde §. 22. *infr. h. t.* 14 Poſſidetur totum, cum particula poſſidetur. Apprehenſione partis fundi, cenſetur poſſeſſio totius fundi (etiam ejus, quod per alluvionem adjicitur) adprehenſa: nec opus eſt circumambulare omnes glebas. Sic apprehenſo univerſo integrali vel continente, cenſetur apprehendi omnia comprehenſa & contenta ſub illo univerſali. 15 Incertum eſt, quod neſcitur, quid, quale, quantumque ſit aut fuit. *l. 74. 75. infr. de verb. oblig.* 16 De traditione rei incertæ dicam ad *l. 26. infr. h. t.* 17 Hoc utique incertum eſt, & quota rei, & loco. Certa res poſſidetur, cujus qualitas & locus exprimitur. adde *l. 26. infr. h. t.* 18 Plato 1. *de legib.* Theſaurum inventoris non vult fieri, ſed deum conſuli. 19 Propter adjunctum affectum, & animum toleratur defectus in naturali poſſeſſione. 20 Theſaurus, licet ſit in fundo reconditus, non tamen ab ignorante poſſidetur. Qui neſcit vel ignorat, non poſſidet, id eſt, non poteſt incipere poſſidere. Qui vero non poſſidet, non uſucapit.
21 Qui ſcit alienum, non uſucapit. 22 Id eſt, neſcit dominum rei, & ſic vox *theſaurus*, hic improprie ſumitur. 23 Theſaurus cum fundo non poſſidetur, niſi loco motus ſit. 24 Res non dicitur inventa, niſi apprehenſa ſit. *l. 13. C. de fidejuſſ.*
25 Id eſt, titulis, ut ita loquamur, compatibilibus, & habilibus ad uſucapiendum.
26 Imo, non poſſumus. vid *l. 4. C. de contr. empt.* 27 *l. 25. §. 7. ſupr. ſ... ...*
28 Id eſt, inchoaverit uſucapere 29 Et ita ex duabus cauſis ex diverſo tempore concurrentibus, & ex diverſis perſonis poteſt quis uti, qua earum voluerit vide Socin. *inc. n. 14.* 30 *l. 14. §. 2. in fin ff. de except. rei jud. l. 159. ff. de regul. jur. 9. 6. Inſt de leg.* 31 Quod noſtrum eſt, in dominio noſtro eſſe amplius non poteſt. Dominium non poteſt adquiri ex duabus cauſis: quia illud, quod eſt jam perfectum, novam formam non recipit: Nemo poteſt rei ſuæ dominium adquirere. 32 Licet in adquirendo dominio plures cauſæ concurrant, una tamen prætertur. Adde titulum *pro emptore*, & titulum *pro ſuo.* Recte dicuntur plures cauſæ, ſi ſpectes poſſeſſionem vel dominium: effectu namque cenſentur una. Poteſt tamen, qui utile dominium habet, adquirere directum ex alio: alias imitationes vide apud Zaſ. *hic. n. 32. & ſeq.* 33 Eodem reſpectu. *l. 5. §. ult. ſupr. commodati. l. 19. infr. de precar.* Imo poſſunt; *l. 15. §. 4. ff. de precar.* Solve: Lex illa ſumpta eſt ex libris Sabini, cujus opinio hic reprehenditur. Quinimo poſſunt, *l. 3. ff. uti poſſidetis.* ſolve: Lex etiam illa ex Trebatio & Sabino ſumpta eſt. vide quæ *ib.* notavi. At enim tertio dixeris poſſe. *l. 15. §. 18. ff. de damno.* ſolve: plures ibi mittuntur, ut cuſtodiant, non ut poſſideant: poſt ſecundum decretum, pro ſuis partibus poſſident. vide Cujac. 9. *obſervat.* 32. Idem in duobus depoſitariis, commodatariis, uſufructuariis. Vaſallus ab altero vaſallo infeudatus cum alio poſſidet, diverſo tamen reſpectu. creditor & debitor fundum pignoratum ſimul poſſident, ſecundum quid. *l. 1. §. 15. ſupr. h. t.* poſſunt quoque duo affectu vel ex apparentia poſſidere, cum tamen unus eorum verus ſit poſſeſſor: Sic maritus ſecundum quid & exercitio dotem poſſidet, uxor vero proprietate. Poteſt etiam prædo poſſidere abſentis bona, ſed inefficaciter. poteſt quoque penes unum (puta dominum) eſſe poſſeſſio directa, penes alium (vaſallum, emphyteutam) ſubalterna. An penes uſufructuarium ſit poſſeſſio, an detentio, vide Zaſ. *hic. n. 28.* 34 Quippe. *vulg. Hal.* 35 *l. 4. §. 1. ff. de precario.* 36 Et ita duo poſſiderent. *d. l. 15. § 4. ff. de precario.* 37 *c. 9. de probat.* 38 Adde *l. 15. ff. de ſtatu.* 39 Corpus unum, ut in duobus locis, *ut hic. & l. 5. in fin. ff. commodati.* ita duo corpora in uno loco eſſe non poſſunt. Corpora ſe occupare & ſimul eſſe, natura non permittit. Dimenſiones nequeunt ſe invicem ſubire. Sic dimenſio ſuum locum occupat, ut obſtaculo ſit, ne quævis alia dimenſio, & quodvis aliud corpus, pariter unaque cum ea eundem locum occupare ac replere poſſit. Penetratio dimenſionum natura eſt impoſſibilis: nam ſi duarum poteſt eſſe ſubſtantiarum penetratio, & trium & quatuor & infinitarum eſſe poterit. Par enim in iis omnibus caſibus militat ratio. Quod ſi ita foret, nulla rerum corporearum inter ſe eſſet diſcriminatio, ſed ipſarum inter ſe invicem confuſa commixtio: quam evitandam natura cujusque rei ſuo motu ſatis ſuperque demonſtrat. Et hæc quidem philoſophi veriſſime docent. 40 *l. 44. in fin. ff. h. t.* cur non utroque, ut in adquirendo, ut duorum invicem contrariorum eadem ſit ratio? *Goth.* vide Ant. Cont. *lib. 1. diſp. cap. 12.* Fachin. *lib. 8. contr. cap. 21.* Anſ. 41 Imo non poteſt. *l. ... 8. infr. h. t.* 42 *l. 6. in fin. l. 25. in fin. infr. h. t.* 43 Solo citra periculum vitæ: nam ſi periculum vitæ timet, aliud dicendum eſt. *l. 4. C. h. t.* 44 *l. 7. infr. h. t.*
45 Per ſervi & coloni corpus poſſidemus. 46 Et ſi alii tradiderint. *Hal.* at ſi alii tradiderint. Cujac. *C. hoc tit.* 47 Naturalem & civilem: naturalem, quia alius poſſidet: civilem, quia civilis naturalem non habet, cui incumbat. *Socin.* 48 Forte is eſt qui cum Craſſo depugnavit, vide Plutarch. *in Craſſ.* vide Livii *Epitomen*, 95. 96. 97. meminit Spartaci Cicero, 6. *ad Atticum* 2. & 5. *Verrina & de Haruſpicum reſponſis.* Florus, 3. *cap.* 20. Velleius 2. 49 Servus pro libero ſe gerens, dominum proprietate non exuit, niſi diu moretur in libertate, vel liber eſſe judicatus fuerit.
50 An decem annis inter præſentes, & viginti inter abſentes, *l. 16. §. 3. ſupr. qui & a quibus?* an biennio, *arg. l. 8. C. de omni agro deſerto?* poſtremum ait Zaſius, *hic num. 4.*
51 *l. 12. §. 3. ff. de uſufruct.* 52 Lata ſententia pro libertate, dominus ſtatim privatur poſſeſſione. 53 Quod hic dicitur de ſaltibus, ad omnia prædia pertinet. *l. 1. §. 25. infr. de vi & vi.* 54 In quibus pecora hyeme vel æſtate paſcuntur.
55 Saltus hybernos & æſtivos animo retinemus. *l. 44. in fin. l. 46. l. 47. ff. h. t. l. 1. §. 25. ff. de vi & vi.* Paul. 5. *ſent.* 2. §. 1. Harm. 3. §. 65. 56 In ſumma poſſeſſionem adquirimus animo & corpore: animo, utique noſtro; corpore, noſtro vel alieno. Paul. 5. *ſent.* 2. §. 1. 57 *§. 8. ff. h. t. §. 5. Inſt. de Interdictis.* 58 Res peculiares animo & corpore ſervorum poſſidemus. *l. 44. §. 1. ff. h. t.* 59 *l. 47. ff. h. t.*
60 Ne, alioquin ſit in poteſtate ſervi, quotiens & quando voluerit, eum poſſideamus necne. 61 Mobilium rerum nomine ſervos comprehendi, hinc collige. 62 *§. 3. ff. h. t.* 63 Præſens res ſatis dicitur, quam habere poſſumus, ſi eam diligenter quærimus. 64 *l. 62. §. 1. ff. de uſufr.* Vivaria, ſunt ſepta quædam loca, in quibus feræ vivæ paſcuntur, Græci παραδείσους vocant. Antiqui Romani appellabant roboraria: 2. Gell. 2. & leporaria, Varro, 3. *de re ruſt.* 3. vivaria aprorum & ferarum ſylveſtrium primus Fulvius Hirpinus inſtituit in Tarquinenſi. 8. Plin. 52. (Hujusmodi locum Varro, 3 *de re ruſtic. cap* 13. θηριοτροφεῖον vocat) oſtreorum Sergius Aurata in Baiano 9. Plin. 54. 65 Piſcinæ ſunt, quæ in aqua dulci, & ſalſa, incluſos piſces habent ad villam, Varro 3. *de re ruſt.* 3. de piſcinis vide eundem Varronem, 3. *de re ruſtic. c.* 17
66 At enim non ſunt ædium, non ſunt fundi? *l. 15. ſupr. de act. empt.* ſolve: Plura a domino poſſidentur, quam quæ ſunt fundi. 67 Videtur legendum, *non circumſeptis.*
68 Hinc illud Juvenalis, *Satyr. 4. Non dubitaturi fugitivum dicere piſcem Depaſtumque diu vivaria Cæſaris.* 69 Imo poſſideri videntur; venditis enim ædibus piſces qui ſunt in piſcina, venditoris ſunt. *l. 16. l. 17. l. 18. ff. de act. empt.* 70 Loca in quibus ſunt incluſæ aves, aviaria & ornithones dicuntur. Varro, 3. *de re ruſt. c.* 3. 71 Locus, in quo nutriuntur columbæ, περιστεροτροφεῖον dicitur Varroni, 3. *de re ruſtic.* 7.
72 Locum in quo apes nutriuntur, mellaria, μελιττῶνας & μελιτοτροφεῖα appellat Varr. 3. *de re ruſt.* 16. & apiaria, 2. Gell. 2.

ſuetu-

ſuetudinem redeunt [1], a nobis poſſideri. §. 17. Labeo & Nerva filius reſponderunt, deſinere me poſſidere eum locum, quem flumen [2] aut mare occupaverit [3]. §. 18. Si rem apud te depoſitam, furti faciendi cauſa contrectaveris, deſino poſſidere. ſed ſi eam loco non moveris, & inficiandi animum habeas, plerique veterum, & Sabinus & Caſſius recte reſponderunt, poſſeſſorem me manere: *quia furtum ſine contrectatione* [4] *fieri non poteſt, nec animo furtum admittatur.*

§. 19. Illud quoque a Veteribus præceptum eſt, neminem [5] ſibi ipſi cauſam poſſeſſionis mutare [6] poſſe. §. 20. Sed ſi is qui apud me depoſuit vel commodavit, eam [7] rem vendiderit mihi vel donaverit: non videbor cauſam poſſeſſionis mihi mutare, qui ne poſſidebam quidem. §. 21. *Genera* [8] *poſſeſſionum* tot ſunt, quot & cauſæ adquirendi ejus, quod noſtrum non ſit: velut *pro emptore*, *pro donato*, *pro legato*, *pro dote*, *pro herede*, *pro noxæ dedito*, *pro ſuo*. ſicut in his, quæ terra, marique, vel ex hoſtibus capimus, vel quæ ipſi, ut in rerum natura eſſent, fecimus. Et in ſumma magis unum genus eſt poſſidendi [9], ſpecies infinitæ. §. 22. Vel etiam poteſt dividi poſſeſſionis genus in duas ſpecies, ut poſſideatur aut bona fide, aut non bona fide. §. 23. Quod autem Quintus Mucius inter genera poſſeſſionum poſuit, ſi quando juſſu Magiſtratus rei ſervandæ [10] cauſa vel quia damni infecti non caveatur [mitti], poſſidemus, ineptiſſimum eſt: nam qui creditorem rei ſervandæ cauſa, vel quia damni infecti non caveatur, mittit in poſſeſſionem, vel ventris nomine: non poſſeſſionem, ſed cuſtodiam [11] rerum & obſervationem concedit. & ideo cum damni infecti non cavente vicino, in poſſeſſionem miſſi ſumus, ſi id longo tempore fiat, etiam poſſidere nobis, & per longam poſſeſſionem capere Prætor cauſa cognita permittit.

De filiofamilias.

4. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

QUidquid filius peculiari [12] nomine apprehenderit, id ſtatim [13] pater ejus poſſidet, quamvis ignoret in ſua poteſtate filium. Amplius, etiam ſi filius ab alio tanquam ſervus poſſideatur, idem erit probandum.

De occupante rem ſibi debitam.

5. PAULUS lib. 63. ad Edictum.

SI ex ſtipulatione tibi Stichum debeam, & non tradam eum, tu autem [14] nactus fueris poſſeſſionem: prædo es. Æque ſi vendidero, nec tradidero rem, ſi non voluntate mea nactus ſis poſſeſſionem; non pro emptore poſſides, ſed prædo es.

De clandeſtina poſſeſſione. 1. *Si quis profecti ad nundinas poſſeſſionem occupaverit.*

6. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

C*Lam poſſidere* eum dicimus, qui furtive [15] ingreſſus eſt poſſeſſionem, ignorante [16] eo, quem ſibi controverſiam facturum ſuſpicabatur, & ne faceret timebat. Is autem, qui cum poſſideret non clam, ſe celavit [17], in ea cauſa eſt, ut non videatur clam poſſidere. non enim ratio obtinendæ poſſeſſionis, ſed origo naſciſcendæ exquirenda eſt: nec quemquam clam poſſidere incipere, qui ſciente aut volente, eo ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione bonæ fidei poſſeſſionem nanciſcitur. Itaque, inquit Pomponius, clam nanciſcitur poſſeſſionem, qui futuram controverſiam metuens, ignorante eo, quem metuit, furtive [in] poſſeſſionem ingreditur. §. 1. Qui ad nundinas profectus, neminem reliquerit, & dum [18] ille a nundinis redit, aliquis occupaverit poſſeſſionem, videri eum [19] clam poſſidere, Labeo ſcribit. Retinet [20] ergo poſſeſſionem is qui ad nundinas abiit. Verum ſi revertentem dominum non [21] admiſerit, vi magis intelligi poſſidere, non clam.

7. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

ET ſi nolit in fundum reverti, quod [22] vim majorem vereatur, amiſiſſe poſſeſſionem videbitur: & ita Neratius quoque ſcribit.

De animo & corpore.

8. IDEM lib. 65. ad Edictum.

QUemadmodum nulla poſſeſſio adquiri, niſi [23] animo & corpore poteſt [24]: ita nulla amittitur, niſi in qua utrumque [25] in contrarium actum eſt.

De eo, qui noſtro nomine eſt in poſſeſſione.

9. GAJUS lib. 25. ad Edictum provinciale.

GEneraliter quisquis omnino noſtro nomine ſit in poſſeſſione, veluti procurator [26], hoſpes, amicus [27]: nos poſſidere videmur.

De conductione & precario. differentia inter poſſidere, & eſſe in poſſeſſione.

10. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

SI quis ante conduxit, poſtea precario rogavit, videbitur diſceſſiſſe a conductione [28]. quod ſi ante rogavit, poſtea conduxit, conduxiſſe videbitur. potius enim hoc procedere videtur, quod noviſſime [29] factum eſt; & hoc Pomponius ait. §. 1. Idem Pomponius belliſſime tentat dicere, nunquid qui conduxerit quidem prædium, precario autem rogavit, non ut poſſideret, ſed ut in poſſeſſione eſſet? eſt autem longe diverſum. aliud [30] eſt enim poſſidere, longe aliud in poſſeſſione eſſe: denique rei ſervandæ cauſa, legatorum, damni infecti, non poſſident, ſed ſunt in poſſeſſione cuſtodiæ [31] cauſa. quod ſi factum eſt, utrumque procedit. §. 2. Si quis & conduxerit, & rogaverit precario, uti poſſideret: ſi quidem nummo [32] uno conduxit, nulla dubitatio eſt, quin ei precarium ſolum teneat: quia conductio [33] nulla eſt, quæ eſt in uno nummo. ſin vero [34] pretio [35], tunc diſtinguendum quid prius factum eſt.

De auctoritate Prætoris.

11. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

JUſte poſſidet [36], qui auctore Prætore poſſidet.

De uſufructuario. 1. *Differentia proprietatis & poſſeſſionis uti poſſidetis.* *De rei vindicatione.*

12. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

NAturaliter [37] videtur [38] poſſidere is qui uſumfructum habet.

§. 1. Nihil [39] commune [40] habet proprietas [41] cum poſſeſſione [42]: & ideo non [43] denegatur ei Interdictum uti poſſidetis, qui cœpit [44] rem vindicare. non enim videtur poſſeſſioni renunciaſſe, qui rem vindicavit [45].

De lapidibus in flumen demerſis. De fugitivo. 1. *De acceſſione poſſeſſionis.*

13. IDEM [lib.] 72. ad Edictum.

POmponius refert, cum lapides [46] in Tiberim demerſi eſſent naufragio [47], & poſt tempus extracti [48]; an dominium in integro fuit per id tempus, quo erant merſi? Ego dominium me retinere puto, poſſeſſionem non puto. Nec eſt ſimile fugitivo [49]: namque fugitivus idcirco a nobis poſſideri videtur, ne ipſe [50] nos privet poſſeſſione: at in lapidibus diverſum eſt. §. 1. Cum quis utitur adminiculo [51] ex perſona auctoris [52]: uti debet cum ſua cauſa ſuisque [53] vitiis [54]. denique addimus in acceſſione de vi, & clam, & precario [55] venditoris. §. 2. Præterea quæritur, ſi quis hominem venditori redhibuerit; an acceſſione uti poſſit ex perſona ejus? & ſunt, qui putent, non poſſe: quia venditionis eſt reſolutio, redhibitio [56]. alii emptorem [57] venditoris acceſſione uſurum, & [58] venditorem [59] emptoris: quod magis probandum puto. §. 3. Si liber homo vel alienus ſervus, cum bona fide ſervirent, comparaverint, & alii adquiſierint poſſeſſionem: neque liberum, neque ſervi dominum, debere uti acceſſione. §. 4. Quæſitum eſt, ſi [60] heres prius non poſſederat, an teſtatoris poſſeſſio ei accedat? Et quidem in emptoribus poſſeſſio interrumpitur, ſed non [61] idem in heredibus plerique probant: quoniam plenius eſt jus ſucceſſionis, quam emptionis. ſed ſubtilius eſt, quod in emptorem, & in heredem [62] id quoque probari.

§. 5. Non autem ea tantum poſſeſſio teſtatoris heredi procedit,

1 *l.* 5. §. 2. *ſupr. de adquir. rerum domin.* 2 Inundatione diuturna perditur poſſeſſio. 3 Diu ſcilicet, non ad paucos dies. & ſic accipe *l.* 13. *in pr.* & *l.* 30. §. 3. *ff. h. t.* non ex conſuetudine, ut in Ægypto. 4 Furtum contrectatione fit, non ſolo animo. vide *l.* 22. *ff. de furt.* 5 *l.* 5. *C. h. t. l.* 33. §. 1. *ff. de uſurp. l.* 6. §. 3. *ff. de precar.* 6 Poſſeſſionem ex juſta in juſtam, *l.* 6. *ff. h. t.* ex injuſta in juſtam. *l.* 33. §. 1. *ff. tit. prox.* de injuſta in injuſtam, *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* de nulla in aliquam, *ut hic*, de quadam in nullam, *l.* 18. *infr. h. t.* de nulla in nullam, *l.* 10. *infr. h. t.* verti poſſe obſerva. 7 *l.* 62. *ff. de evict.* 8 Id eſt, ſpecies, ut *in fin. infr. h. t.* tot ſunt tituli poſſidendi, quot poſſidendi occaſiones, προφάσεις. *Theoph.* §. 3. *Inſt. de Interdict.* 9 Senſus eſt: Si ſpectamus verum, directum ac poſtremum genus poſſidendi, nihil aliud illud fuerit, quam rei inſiſtere naturaliter & poſſeſſionem detinere: ſin vero utile; & ad utilitatem ipſam genus poſſidendi accommodabimus, civilis naſcetur poſſeſſio: ſin autem res quas poſſidemus, aliæ deprehendentur emptæ, aliæ donatæ, & ſic infinitæ cauſæ poſſidendi fuerint: ſin vero formam poſſidendi ſpectabimus; bona fide, vel mala, §. 22. *infr. h. t.* poſſidebimus. Cæterum de duplici poſſeſſione, naturali & civili, vide Cujac. 9. *obſ.* 33. 10 *l.* 10. §. 1. *infr. h. t. l.* 12. *infr. quibus ex cauſ. l.* 9. *in fin. ſupr. de rei vind.* 11 *l.* 5. *ff. ut in poſſ. leg. l.* 15. §. 20. *ſupr. de damno.* vid. Cicer. *pro Quintio.* 12 *l.* 1. §. 5. *ſupr. h. t.* 13 Vid. *l.* 19. *ff. de reg. jur.* 14 *l.* 3. *ſupr. l.* 7. *l.* 9. *C. h. t.* 15 Clam poſſidet, qui vacuam poſſeſſionem furtim re ipſa, &, ut quidam noſtri loquuntur, actualiter, ignorante eo cujus intereſt, ac metuens ſibi moveri ejus controverſiam, nulla denique ratione motus, apprehendit. 16 Clam etiam poſſidere dicitur, qui citra judicis auctoritatem, ubi ea neceſſaria eſt, aut non ſervata publica conſuetudine, poſſidet. 17 *l.* 40. §. 2. *ff. h. t.* 18 *l.* 3. §. 6. *ff. l.* 8. *l.* 25. *in fin. l.* 46. *ff. h. t.* 19 Occupatorem. 20 Vid. Zaſium, 2. *reſponſ.* 38. 21 *l.* 3. §. 14. *ff. de vi & vi.* 22 *l.* 3. §. 8. *ſupr. h. t.* 23 *l.* 3. §. 1. *ſupr. l.* 44. *in fin. ff. h. t. l.* 153. *infr. de reg. jur.* Paul. 5. *ſent.* 2. §. 1. §. 5. *in fin. Inſt. de Interdict.* 24 Vide Vaconium *lib.* 2. *declarat.* 42. Menchacenſem *controv. illuſtr. c.* 69. Gilbertum Regium *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *cap.* 19. Mod. 25 *l.* 35. *infr. de regul. jur.* Anſ. Imo ſolo animo amitti poteſt, *l.* 3. §. 6. *ff. h. t.* vel animo, vel corpore, *l.* 44. *in fin. infr. h. t.* Solve: ſi poſſeſſionis amiſſionem inchoaveris a corpore: & corporis & animi actus requiritur. ſin ab animo incipis amiſſionem, ſolus animus ſufficiet. ideoque prudenter addita eſt in *d. l.* 153. *infr. de reg. jur.* particula *fere.* 26 *l.* 20. *in fin. ſupr. de adquir. rer.* 27 Colonus, *l.* 3. §. 12. *ff. h. t.* inquilinus, *l.* 25. §. 1. *infr. h. t.* aliquis denique, §. 5. *Inſt. de Interdict.* 28 Igitur mercedem non debebit; eſt enim precarium ſpecies liberalitatis. *l.* 1. §. 1. *infr. de precar.* 29 Non tantum in ultimis voluntatibus, ſed & in contractibus attenditur ultima voluntas. 30 Aliud eſt poſſidere; aliud, in poſſeſſione eſſe, minus eſt hoc, quam illud. 31 Miſſus in poſſeſſionem legati aut damni infecti cauſa, non tam poſſidet, quam cuſtodit. 32 *l.* 46. *ſupr. locati.* adde *l.* 66. *in fin. ſupr. de jure dot.* 33 *dict. l.* 46. 34 *l.* 2. *ſupr. locati.* 35 Vide Cujac. 4. *obſ.* 26. 36 Et comparat, *l.* 137. *infr. de reg. jur. l.* 14. §. 1. *ſupr. de relig.* & facit, qui auctore Magiſtratu facit, *l.* 3. §. 1. *ſupr. quod metus cauſa. l.* 167. *in fin. infr. de reg. jur.* adde *l.* 29. *in fin. infr. de novationib.* 37 *l.* 49. *infr. h. t.* 38 Verbum πλαστικόν nec enim omnis qui videtur poſſidere, etiam poſſidet. Debitor pignus poſſidere videtur & uſucapere: nec tamen poſſidet. Uſufructuarius, quia percipit rei emolumentum, poſſidere videtur: ſed quia Interdicta poſſeſſoria ei non accommodantur, quæ cæteris qui ſunt in poſſeſſione, non vere poſſidet. quin is qui retinet ſibi uſumfructum, tradere dicitur, quia qui retinet uſumfructum, alii (puta domino) non ſibi poſſidet vide Cujac. 9 *obſ.* 33. *in fin.* 39 Imo quædam habet: Eſt enim utrumque jus incorporale: a poſſeſſione dominium incipit, *l.* 1. §. 1. *ſupr. h. t.* per eaſdem perſonas adquiritur. *Inſt. per quas perſonas cuique. Inſtit per quas perſonas nob.* Proprietas a poſſeſſione non ſeparatur *l.* 8. *C. h. t.* Tentari poteſt loco hujus vocis legendum eſſe *nonnihil*, ut hæc ſententia ſit. ea communionem inter ſe habent aliquam, quorum alterum alteri ſubſidio eſt: loco rei vindicationis, quæ datur proprietatis nomine, Interdicto (quod datur ad poſſeſſionem) uti quis poteſt. Igitur proprietas & poſſeſſio nonnihil, id eſt, aliquid commune inter ſe habent: poteſt tamen & hoc recte colligi. Qui rem vindicat, non renunciat ejus poſſeſſioni: non ſunt igitur eadem, proprietas & poſſeſſio: nam ſi eſſent idem, renuncians rei vindicationi, non poſſet deinceps poſſeſſorio agere, vel Interdicto uti. *Goth.* Vide Govean. *lect. lib* 1. *cap.* 3. Zanger. *de except part. c.* 1 2. *num.* 325. Charond. *veriſimil. lib.* 1. *cap.* 6. Anſ. 40 Separanda eſt poſſeſſio a proprietate. *l.* 52. *infr. h. t. l.* 2. §. 2 *infr. de interdictis. l.* 1. §. 2. *infr. uti poſſidetis.* Stulta, inquit Seneca, mortalium avaritia proprietatem poſſeſſionemque diſcernit. vide Cujac. 7. *obſ* 38. 41 Seu dominium. 42 Hunc § accurate explicant Alciatus, Ripa, Ferretus & Coraſius, & repetiit eundem Joann Bolognet. vide præterea Vandum *lib.* 2. *variar. quæſt. c.* 4. Vaconium *lib.* 2. *declar. jur. civil. declar.* 43. & 44. Mod. 43 Remedium retinendæ poſſeſſionis poteſt cumulari cum petitorio. Intentans petitorium non renunciat poſſeſſorio. 44 An pendente judicio petitorio, agi poſſit poſſeſſorio? vide *l.* 18. §. 1. *infr. de vi & vi armata.* vide Hotom. 29. *Illuſtr. quæſt.* 45 Senſus hujus paragraphi is eſt. Si egero vindicatione, ac ſi non poſſiderem, cur non jure meo melius cognito licebit mihi tantiſper, dilato illo judicio, mutataque formula, *uti poſſidetis* experiri? Cujac. 7. *obſ.* 38. vide Socin. *reg.* 124. 46 An idem in immobilibus? interdum. vide *l.* 12. *in fin. ff. de reb. auctor.* 47 *l.* 21. §. 1. & 2. *infr. h. t. l.* 58. *ſupr. tit. prox.* 48 Res mobilis ſic amiſſa, ut non facile inveniri poſſit, non dominium, ſed poſſeſſionem, nobis eripit. 49 Cujus neque dominium, neque poſſeſſionem amitto. *l.* 1. §. 14. *ſupr. h. t.* 50 Id eſt, ne in ejus poteſtate ſit poſitum, ut in *l.* 27. §. 1. *in fin. ſupr. ad leg. Aquil.* 51 Id eſt, jure aliquo, acceſſione. Acceſſio eſt conjunctio temporum auctoris & ſucceſſoris ad perficiendam uſucapionem. 52 Auctor eſt is, a quo cauſam juſque habeo: atque ita mihi emptori auctor eſt venditor, mihi donatario donator. 53 Suo incommodo, *l.* 10. *infr. de reg. jur. c. cum quis. de reg. in* 6. ſua conditione. *l.* 23. *in fin. ſupr. de manum.* 54 Omnibus & perſonalibus & realibus: nam vitia realia rem ſequuntur, & eos qui rem contrectant: perſonalia, ad ſucceſſorem etiam deſcendunt, nec tolli poſſunt, niſi ſucceſſor per triennium præſcripſit. de quibus vide quæ notavi ad *Novell.* 119. *cap.* 7. *in fin.* 55 His tribus mala fide poſſidemus, quæ Rhetores Græci ita vertunt, βίᾳ, ἢ λάθρᾳ, ἢ ἀπάτῃ vide Cujac. 12. *obſ.* 33. 56 Redhibitione ſolvitur venditio. 57 *l.* 6. *infr. de diverſis temporal.* 58 Quod juris eſt in contractu, idem juris eſt in diſtractu: ergo utrobique conſenſus partium intervenire debet. An laudimiæ in diſtractu debebuntur, ſi in contractu debentur? negat Molinæus, 1. *conſuet.* 24. §. 15. & *ſeqq.* 59 *l.* 19. *infr. de uſurp.* 60 Si primus heres poſſideret. *Haloand.* 61 Imo, idem. *infr. h. t.* 62 Senſus eſt poſſeſſionem teſtatoris heredi prodeſſe; ſi medio tempore res a nullo poſſeſſa fuerit. *l.* 20. *infr. de uſurp.*

quæ morti fuit injuncta: verum êa quoque, quæ unquam [1] testatoris fuerit. §. 6. In dote quoque, si data res fuerit, vel ex dote recepta: accessio [2] dabitur [3], vel marito, vel uxori. §. 7. Si is, qui precario concessit, accessione velit uti ex persona ejus cui concessit: an possit, quæritur? Ego puto, eum qui precario concessit, quamdiu manet precarium, accessione uti non posse [4]: si tamen receperit possessionem rupto [5] precario, dicendum esse [6], accedere possessionem ejus temporis, quo precario possidebatur. §. 8. Ex facto quæritur, si quis manumissus, ex causa peculiari habeat rem, non concesso sibi peculio: deinde dominus velit, retracta possessione, accessione uti, an possit? & placuit, non esse dandam hanc accessionem quæ [7] clam habita est prædone possidente. §. 9. Si jussu judicis res mihi restituta sit, accessionem esse mihi dandam [8] placuit.

§. 10. Sed & legatario [9] dandam accessionem ejus temporis, quo fuit apud testatorem, sciendum est. † An heredis possessio ei accedat, videamus? Et puto, sive pure, sive sub conditione, fuerit relictum, dicendum esse, id temporis, quo heres possedit ante existentem conditionem vel restitutionem rei legatario proficere. Testatoris autem semper proderit legatario, si legatum vere fuit vel fideicommissum.

§. 11. Sed & is, cui res donata est, accessione utetur ex persona ejus, qui donavit. §. 12. Accessiones in eorum persona locum habent, qui habent [10] propriam possessionem: cæterum accessio nemini proficit, nisi ei qui ipse possedit. §. 13. Præterea ne vitiosæ [11] quidem possessioni ulla potest accedere: sed nec vitiosa ei quæ vitiosa non est.

14. PAULUS lib. 68. ad Edictum.

SI servus vel filiusfamilias vendiderit, dabitur accessio ejus, quod penes me fuit: scilicet si volente me, aut de peculio, cujus liberam peculii administrationem habuerunt, vendiderunt. §. 1. Tutore quoque vel curatore vendente [12] dabitur [13] accessio ejus temporis, quo pupillus vel furiosus possedit.

De re subrepta vel vi erepta. De fugitivo.

15. GAJUS lib. 26. ad Edictum Provinciale.

REm [14] quæ nobis subrepta [15] est, perinde [16] intelligimur desinere [17] possidere [18], atque eam, quæ vi nobis erepta est [19]. Sed si is [20], qui in potestate nostra est, subripuerit, quamdiu apud ipsum sit res, tamdiu non amittimus possessionem: quia per [21] hujusmodi personas adquiritur nobis possessio. & hæc ratio est, quare videamur fugitivum possidere: quod is, quemadmodum aliarum rerum possessionem intervertere [22] non potest, ita ne [23] suam quidem potest.

De donatione inter virum & uxorem.

16. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

QUod uxor viro aut vir uxori donavit [24], pro possessore possidetur.

De vi dejecto. 1. De animo amittendi.

17. IDEM lib. 76. ad Edictum.

SI quis vi [25] de possessione [26] dejectus sit, perinde [27] haberi debet, ac si possideret: cum [28] Interdicto de vi recuperandæ possessionis facultatem habeat. §. 1. Differentia [29] inter dominium & possessionem hæc est, quod dominium nihilo [30] minus ejus manet, qui dominus esse non vult; possessio autem recedit, ut [31] quisque constituit nolle possidere. Si quis igitur ea mente possessionem tradidit, ut postea ei restituatur, desinit possidere.

De possessione suo vel alieno nomine. 1. De re tradita furioso. 2. De re empta. 3. De clandestina, vel violenta possessione.

18. CELSUS lib. 23. Digestorum.

QUod [32] meo nomine possideo, possum [33] alieno nomine possidere [34]: nec [35] enim muto mihi causam possessionis, sed desino possidere, & alium possessorem ministerio [36] meo facio. nec idem est, possidere, & alieno nomine possidere. Nam possidet, cujus [37] nomine possidetur. Procurator alienæ possessioni præstat ministerium [38].

§. 1. Si furioso [39], quem suæ mentis esse existimas, eo quod forte in conspectu inumbratæ [40] quietis fuit constitutus, rem tradideris: licet ille non erit adeptus possessionem, tu possidere desinis. sufficit quippe dimittere possessionem, etiam si non transferas. Illud enim ridiculum est, dicere, quod non aliter vult quis dimittere, quam si transferat: imo vult dimittere, quia existimat se transferre.

§. 2. Si venditorem, quod emerim, deponere [41] in mea domo jusserim: possidere me certum est, quanquam id nemo dum attigerit. aut si vicinum mihi fundum mercato venditor in mea turre demonstret [42], vacuamque se possessionem tradere dicat: non minus possidere cœpi, quam si pedem finibus intulissem. §. 3. Si dum in alia parte fundi sum, alius quis clam animo possessoris intraverit [43]: non desisse illico possidere existimandus sum, facile expulsurus finibus simul [atque] sciero. §. 4. Rursus si cum magna vi ingressus est exercitus, eam tantummodo partem, quam intraverit, obtinet.

De conductione rei bona fide emptæ. 1. Ne quis sibi mutet causam possessionis.

19. MARCELLUS [lib. 17. Digestorum].

QUi bona fide alienum fundum emit, eundem a domino conduxit [44]: Quæro, utrum desinat possidere, an non? Respondi: In [45] promptu est, ut possidere desierit. §. 1. Quod scriptum est [46] apud Veteres, *neminem sibi causam possessionis posse mutare*, credibile est, de eo cogitatum, qui & corpore & animo possessioni incumbens, hoc solum statuit, ut alia ex causa id possideret: non si quis dimissa possessione prima, ejusdem rei denuo ex alia causa possessionem nancisci velit.

De re commodata.

20. IDEM lib. 19. Digestorum.

SI quis rem [47], quam utendam dederat, vendiderit, emptorique tradi jusserit, nec ille [48] tradiderit [49]: alias [50] videbitur possessione dominum intervertisse, alias contra [51]. Nam nec tunc quidem semper dominus amittit possessionem, cum reposcenti ei commodatum non redditur: quid enim, si alia quæpiam fuit justa [52] & rationabilis causa [53] non reddendi, non utique ut possessionem ejus interverteret?

De precario. 1. De naufragio. 2. De jactis in mare. 3. De precario.

21. JAVOLENUS lib. 7. ex Cassio.

INterdum [54] ejus possessionem, cujus [55] ipsi non habemus, alii tradere possumus: veluti cum is qui pro herede rem possidebat, antequam dominus fieret, precario [56] ab herede eam rogavit. §. 1. Quod ex naufragio [57] expulsum est, usucapi non potest: quoniam non est in derelicto, sed [58] in deperdito. §. 2. Idem juris esse existimo in his rebus quæ jactæ [59] sunt: quoniam non [60] potest videri id pro derelicto habitum, quod salutis [61] causa interim dimissum est.

§. 3. Qui alienam [62] rem precario rogavit, si eandem a domino conduxit [63]: possessio ad dominum revertitur.

De possessione quæ retineri non potest.

22. IDEM lib. 13. ex Cassio.

NOn [64] videtur possessionem adeptus is, qui ita nactus est ut eam retinere non possit.

De aditione hereditatis. 1. De captivis. 2. De homine libero vincto.

23. IDEM lib. 1. Epistolarum.

CUm heredes instituti [65] sumus, adita hereditate, omnia quidem jura [66] ad nos transeunt: possessio [67] tamen nisi [68] naturaliter comprehensa ad nos non pertinet [69]. §. 1. In his, qui in hostium potestatem pervenerunt, [in] retinendo jura rerum suarum singulare jus est. corporaliter tamen possessionem amittunt. neque enim possunt videri aliquid possidere, cum [70] ipsi ab alio possideantur: sequitur ergo, ut reversis his nova possessione opus sit, etiam si nemo medio tempore res eorum possederit. §. 2. Item quæro, si vinxero liberum hominem, ita ut eum possideam: an omnia quæ is possidebat, ego possideam per illum? Respondit, Si vinxeris hominem liberum, eum te possidere non puto: quod cum ita se habeat, multo minus per illum res ejus a te possidebuntur; neque enim rerum natura recipit, ut per eum aliquid possidere possimus, quem civiliter [71] in mea potestate non habeo.

1 Quæ nunquam. *Hal.* Demus Titium rem testatori vendidisse, nec tradidisse? Hujus rei possessio, licet nunquam testatoris fuit, heredi tamen suffragatur. *l.* 14. *in pr. ff. de usurp.* atque ita, heres non modo potest suæ possessioni jungere possessionem, quæ fuit apud defunctum tempore mortis, sed & quæ post fuit apud hereditatem vacantem. 2 *l.* 7. §. 3. *supr. de jure dotium.* 3 An restitutio dotis titulum conferat? ait Jason. Zasius vero ait, dotis restitutionem umbram tituli magis facere, quam titulum. 4 Cur ita? divinandum lectori relinquo: nam quas hic rationes affert Zasius, nullius sunt momenti, nisi forte colligi possint ex §. 12. *infr. h. t.* 5 Precario constante, possessio accipientis non prodest ei, qui dedit: finito precario prodest. 6 Et sic precario finito fingitur fundus nunquam fuisse possessus ab ipso detentore. 7 §. 1. *supr. h. t.* 8 Ad usucapiendum scilicet. 9 *l.* 14. *in fin. infr. de usurpat.* 10 *l. ult. infr. de divers. temporal.* 11 §. 1. *supr. h. t.* 12 Rem pupilli scilicet. 13 Imo non datur. *l.* 7. §. 3. *infr. pro emptore.* 14 Mobilem scil. *l.* 5. *infr. de usurp.* 15 Surripitur nobis res clam: eripitur vero per vim. 16 Paria sunt, clam vel vi rem nobis subtrahi. 17 Furto vel rapina nobis eripitur possessio. 18 An furtum & rapina soli possidenti fiat, vide Ripensem *hic.* 19 Quodnam vero remedium erit ad rem mobilem recuperandam? non utique Interdictum recuperandæ, nisi res mobiles immobilibus sint conjunctæ. *l.* 1. §. 6. *infr. de vi & vi.* An adipiscendæ competet? utique si de re legata agetur. *l.* 1. *infr. quod legat.* An utrubi & retinendæ? competet. *l.* 1. *infr. utrubi.* An beneficium capituli *Redintegrandæ.* 3. *q.* 1? Ait Innocent. in *c. sæpe. ext. de restit. spol.* & ita quoque sentit Zas. *hic. n.* 9. 20 *l.* 17. *in fin. infr. de furt.* 21 Vid. *l.* 40. *infr. h. t.* 22 Id est, subvertere. *l.* 33. §. 6. *infr. de usurpat.* 23 Adde *l.* 12. *supr. h. t.* 24 *l.* 1. §. 4. *supr. h. t. l.* 1. *in fin. infr. pro donat. l.* 13. §. 1 *supr. de hered. pet.* 25 Vide Cujac. 6. *obs.* 4. 26 Rei immobilis scil. quia qui sic dejicitur, Interdictum habet recuperandæ: quod pro re mobili non datur. *l.* 1. §. 6. *infr. de vi & vi.* 27 Dejectus, pro possessore habetur. 28 Qui habet actionem ad rem, intelligitur rem ipsam habere. *l.* 52. *supr. de adquir. rer. dom.* 29 De differentia dominii & possessionis quædam dixi ad *l.* 12. §. 1. *supr. h. t.* 30 Dominium nuda voluntate non amittitur, possessio amittitur: cur ita? Dominium sine facto nostro non amittitur. Traditionibus & usucapionibus, non nudis pactis dominia transferuntur. *l.* 20. *C. de pactis.* Porro nuda voluntate dominium abjicit rei, qui eam habet pro derelicto: in his quæ pro derelicto habentur, amittendæ rei argumenta certissima spectantur. 31 *l.* 30. §. 4. *l.* 44. *in fin. infr. h. t.* 32 Puta res mobiles & immobiles. An & futura? non videntur. sunt enim incerta, nondum etiam sunt, ideoque nec possidentur. vide *l.* 3. §. 2. *supr. h. t.* imo videntur possideri, *l.* 1. *in fin. l.* 2. *l.* 3. §. 1. *supr. pro socio.* idque communi opinione in praxi servatur. 33 Vide quæ scripsi ad *l.* 28. *C. de donation.* 34 Id est, constituere. sic ex solo constituto sine traditione adquiritur possessio. Qui possessionem alicujus rei habeo, constituere possum, ut eam tuo nomine possideam, hujusmodi constituto possessorem facio, adde casus *l.* 19. *l.* 21. *infr. h. t.* v. Roland. a Valle, 1. *cons.* 4. 35 Ratio dubitandi sumpta ex *l.* 3. §. 19. *supr. h. t.*

36 Officium istud est procuratoris. *l.* 1. §. 20. *supr. h. t.* 37 Is proprie possidet, cujus nomine possidetur, non is qui in possessione nudum præstat ministerium alteri. 38 *l.* 13 §. 12. *supr. de hered. pet. l.* 15. *supr. de pec. constituta.* vide Cujac. 18. *obs.* 24. 39 Vide *l.* 1. §. 3. *supr. h. t. l.* 7. §. 2. *supr. de Publician. in rem actione.* 40 Inumbratæ quietis esse dicitur is, in quo quietis umbra potius est, quam quies. 41 *l.* 79. *infr. de solution.* 42 Visu solo & aspectu potest adquiri possessio, *l.* 1. §. 21. *supr. h. t. l.* 51. *infr. h. t.* adde *l.* 6. *supr. de reb. cred.* 43 *l.* 6. *in fin. supr. h. t.* 44 Conducens rem ab aliquo, eum possessorem facit, ipse vero tantummodo rem detinet. Qui possidet cogitatione, dominium detinet, *l.* 37. *infr. h. t.* vel ita, Conducens a domino rem per me emptam, in possessione rei esse desino. 45 Id est, verisimilius est, manifestius est. 46 *l.* 3. §. 19. *supr. h. t.* 47 Mobilem vel immobilem. *l.* 1. §. 1. *supr. commodati.* 48 Commodatarius sc. 49 Et sic paria sunt, ipsi domino rem denegare; & alii denegare, qui jussu domini petierit. *l.* 12. *in fin. infr. de vi & vi.* & sic sola negatio me possessione privare potest. *l.* 47. *infr. h. t.* 50 Interdum. 51 Et ita distinguendum est. 52 Commodatarius jussus rem alteri dare, si sine justa causa eam non dederit, possessionem domini intervertit. 53 Quænam illa est? fingamus sumptus a commodatario factos. *d. l.* 12. *l.* 15. *in fin. infr. de furt. l.* 18. §. 2. §. 4. *supr. commodati.* 54 Imo nunquam. *l.* 20. *supr. de adquir. rer.* 55 *Al.* quam. 56 *l.* 1. *infr. de precario.* 57 *l.* 44. *vers. idem ait. supr. tit. prox.* 58 Deperditi & pro derelicto habiti differentia. 59 *l.* 8. *supr. de Leg. Rhodia.* 60 Imo potest. *l.* 43. §. 1. *infr. de furtis.* 61 Salutis causa quod quis ejicit, pro derelicto id non habere intelligitur. adde Aristot. 3. *Ethic.* 62 Alienam rem precario habens possideo: postea si eam a domino conduco, possidere desino. vide quæ scripsi ad *l.* 28. *supr. de contr. empt.* 63 *l.* 37. *infr. h. t.* 64 Possideri non videtur, quod avocari potest, *l.* 3. *supr. de act. empt.* sed nec rem adeptus, qui eam retinere non potest; sic non videtur traditum, quod evictum, aut revocari potest, *l.* 29. §. 3. *supr. de leg.* 3. nec solutum quod auferri potest, *l.* 38. §. 3. *l.* 72. *in fin. infr. de solut.* nec exclusus, qui potest restitui, *l.* 5. *supr. de in integ. restit.* nec legatum, quod ademptum, *l.* 17. *C. de legat.* nec receptum, quod restitui debet. *l.* 1. *C. de vendit. rerum fiscal. lib.* 10. *tit.* 4. adde *l.* 1. *in fin. infr. uti possidetis.* 65 Quid, si ab intestato heredes sumus? 66 Id est, dominia. Dominium efficacius est possessione. Possessio non adquiritur successione. 67 Possessionis & juris differentia: adita hereditate omnia jura transeunt ad heredem: possessio non transit, nisi naturaliter comprehensa. hinc notant, feudi dominium transferri in filium vel feudi successorem ante factam investituram a domino intra diem & annum. Laudensis, 1. *Feudor.* 1. *n.* 20. 68 *l.* 30. §. 5. *infr. h. t.* 69 Huic legi consuetudo Galliæ, *le vif saisit le mort*, contraria est: quæ non tantum in suis heredibus locum habet, ut in *l.* 30. *supr. ex quibus caus. major. l.* 11. *supr. de liber.* sed etiam in extraneis. 70 Qui possidetur ab alio, possidere non potest. *l.* 19. *supr. ex quibus causis major.* 71 Jure civili quis non fit servus, hoc solo quod a privato vinctus sit. Quem liberum vinxi, eum in potestate mea non habeo.

De possessione per servum.

24. IDEM lib. 14. Epistolarum.

QUod servus tuus ignorante te, vi possidet [1], id [2] tu non possides: quoniam is qui in tua potestate est, ignoranti tibi non corporalem possessionem, sed justam potest adquirere: sicut id quod ex peculio ad eum pervenerit, possidet. nam tum per servum dominus quoque possidere dicitur, summa scilicet cum ratione: quia quod ex justa causa corporaliter a servo tenetur, id in peculio servi est; & peculium, quod servus civiliter quidem possidere non posset, sed naturaliter tenet, dominus creditur possidere. † Quod vero ex maleficiis [3] adprehenditur, id ad domini possessionem ideo non pertinet, quia nec peculii causam adprehendit.

De re amissa. 1. *De colonis, inquilinis, servis.* 2. *De amittenda possessione, quam solo animo habemus.*

25. POMPONIUS lib. 23. ad Quintum Mucium.

SI id quod possidemus, ita [4] perdiderimus, ut ignoremus, ubi sit; desinimus possidere. §. 1. Et per colonos [5], & inquilinos, aut servos nostros, possidemus. Et si moriantur, aut furere incipiant, aut alii locent [6], intelligimur nos retinere possessionem. Nec inter colonum, & servum nostrum per quem possessionem retinemus, quicquam interest. §. 2. Quod [7] autem solo animo possidemus, quæritur, utrumne usque eo possidemus, donec alius corpore ingressus sit, ut potior sit illius corporalis possessio? an vero (quod quasi magis probatur) usque eo possideamus, donec revertentes nos aliquis repellat; aut nos ita animo desinamus possidere, quod suspicemur [8] repelli nos posse ab eo, qui ingressus sit in possessionem? & videtur utilius esse.

De certa vel incerta parte.

26. IDEM lib. 26. ad Quintum Mucium.

LOcus certus [9] ex fundo & possideri & per longam possessionem capi potest: & certa pars pro indiviso, quæ introducitur vel ex emptione, vel ex donatione [10], vel qualibet alia ex causa. † Incerta [11] autem pars nec [12] tradi, nec capi potest; veluti si ita tibi tradam, *Quidquid mei juris in eo fundo est*: nam qui ignorat, nec tradere, nec accipere id quod incertum est, potest.

De furore.

27. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

SI is qui animo possessionem saltus retineret, furere [13] cœpisset, non potest, dum fureret, ejus saltus possessionem amittere: quia furiosus non potest desinere animo possidere.

De conductione, emptione, stipulatione, precario.

28. TERTYLLIANUS [14] lib. 1. Quæstionum.

SI aliquam rem possideam, & eandem postea conducam [15]: an amittam possessionem? Multum refert, in his quid agatur. primum enim refert, utrum sciam me possidere, an ignorem: & utrum quasi non meam rem conducam, an quasi meam: & sciens meam esse, utrum quasi proprietatis respectu an possessionis tantum. Nam & si rem meam tu possideas, & ego emam [16] a te possessionem ejus rei, vel stipuler: utilis erit & emptio & stipulatio [17]: & sequitur, ut & precarium, & conductio, [si] specialiter possessionis solius conducendæ vel precario rogandæ animus interveniat.

De pupillo.

29. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

POssessionem pupillum sine tutoris auctoritate amittere posse constat: non ut animo [18], sed ut corpore desinat possidere. quod [19] enim facti est [20], potest amittere. Alia [21] causa est, si forte animo possessionem velit amittere: hoc enim non potest.

De toto & partibus. 1. *De amittenda possessione. De loco religioso, vel sacro. De libero homine.* 2. *De damno infecto.* 3. *De occupato a mari, vel flumine, si possidens in alterius potestatem pervenerit.* 4. *De voluntate. De manumissione servi per quem possidebatur. De specificatione.* 5. *De herede ejus qui pro colono possidebat.* 6. *De commodato vel locatione, vel deposito per plures personas ambulantibus.*

30. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

QUi universas [22] ædes possidet [23], singulas res, quæ in ædificio sunt, non videtur possedisse. Idem dici debet & de nave, & de armario. §. 1. Possessionem *amittimus* multis modis, veluti si mortuum in eum locum intulimus, quem possidebamus. namque locum religiosum aut sacrum non possumus possidere, etsi contemnamus religionem, & pro privato eum teneamus: sicut hominem liberum. §. 2. Item cum Prætor idcirco in possessionem rei [ire] jussit, quod damni infecti non promittebatur: possessionem invitum dominum amittere Labeo ait. §. 3. Item, quod mari aut flumine occupatum [24] sit, possidere nos desinimus: aut si is, qui possidet, in alterius potestatem pervenit. §. 4. Item quod mobile est, multis modis desinimus possidere: si autem nolimus [25], aut servum [puta] manumittamus: item si quod possidebam, in aliam speciem translatum est; veluti vestimentum ex lana factum. §. 5. Quod per colonum [26] possideo, heres [27] meus, nisi [28] ipse nactus possessionem, non poterit possidere: retinere enim animo possessionem possumus, apisci [29] non possumus. † Sed quod pro emptore possideo, per colonum etiam usucapiet [etiam] heres meus. §. 6. Si ego tibi commodavero, tu Titio, qui putet tuum esse: nihilominus ego id possidebo. † Et idem erit, si colonus meus fundum locaverit [30], aut is apud quem deposueram, apud alium rursus deposuerit. Et id quamlibet per plurium personam factum observandum ita erit.

De colono exeunte & redeunte.

31. POMPONIUS lib. 32. ad Sabinum.

SI colonus non deserendæ possessionis causa exisset [31] de fundo, & eo redisset: eundem locatorem possidere placet.

De pupillo. 1. *Si conductor rem vendidit, & ab emptore conduxit.* 2. *De infante & pupillo.*

32. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

QUamvis pupillus [32] sine tutoris auctoritate non obligetur, possessionem tamen per eum retinemus. §. 1. Si conductor rem vendidit, & eam ab emptore conduxit [33], & utrique [34] mercedes præstitit: prior locator possessionem per conductorem rectissime retinet [35]. §. 2. Infans [36] possidere recte potest, si [37] tutore auctore cœpit: nam judicium infantis suppletur auctoritate tutoris. utilitatis enim causa hoc receptum est: nam alioquin nullus [38] sensus sit infantis accipiendi possessionem. † Pupillus tamen etiam sine tutoris auctoritate possessionem nancisci potest. † Item infans peculiari nomine per [39] servum possidere potest.

Si venditor mandaverit alicui, ut emptorem in vacuam possessionem induceret.

33. POMPONIUS lib. 32. ad Sabinum.

FUndi venditor etiam si mandaverit alicui, *ut emptorem in vacuam possessionem induceret*: priusquam id fieret, non recte emptor per se in possessionem [40] veniet. † Item si amicus venditoris, mortuo eo, priusquam id sciret, aut non prohibentibus [41] heredibus, id fecerit; recte possessio tradita erit. Sed si [42] id fecerit, cum sciret dominum mortuum, aut cum sciret heredes id facere nolle: contra erit.

De errore. 2. *De acquisitione per servum.*

34. ULPIANUS lib. 7. Disputationum.

SI me in vacuam possessionem fundi Corneliani miseris, ego putarem [43] me in fundum Sempronianum missum, & in Cornelianum iero: non adquiram possessionem, nisi forte in nomine tantum erraverimus, in corpore consenserimus. † Quoniam autem in corpore consenserimus, an a te tamen recedet possessio, quia animo [44] deponere & mutare nos possessionem posse & Celsus & Marcellus scribunt, dubitari potest, & si animo adquiri possessio potest, numquid etiam adquisita est? Sed non puto errantem [45] adquirere: ergo nec [46] amittet possessionem, qui quodammodo sub conditione recessit de possessione. §. 1. Sed si non mihi, sed procuratori [47] meo possessionem tradas, videndum est, si ego errem, procurator meus non erret, an mihi possessio adquiratur? Et cum placeat, ignoranti [48] adquiri, poterit & erranti. Sed si procurator meus erret, ego non errem: magis est, ut adquiram possessionem. §. 2. Servus quoque meus ignoranti mihi adquiret possessionem. Nam & servus alienus (Vitellius [49] scribit) sive a me, sive a nemine possideatur, potest mihi adquirere possessionem, si [50] nomine meo eam adipiscatur: quod & ipsum admittendum est.

De exitu controversiæ possessionis.

35. IDEM lib. 5. de omnibus Tribunalibus.

EXitus [51] controversiæ possessionis hic est tantum, ut prius pronunciet judex, uter [52] possideat: ita enim fiet ut is qui victus est de possessione, petitoris partibus fungatur, & tunc [53] de domino [54] quæratur.

De re pignorata.

36. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

QUi pignoris causa fundum creditori tradit, intelligitur [54] possidere [55]. † Sed etsi eundem precario rogaverit, æque per diutinam possessionem capiet. nam cum possessio [57] creditoris non impediat capionem, longe minus precarii rogatio [58] impedimento esse [non [59]] debet [60]: cum plus juris in possessione habeat, qui precario rogaverit, quam qui omnino non possidet.

1 Id est, tenet naturaliter: nihil enim servus civiliter possidet. *l. 49. infr. h. t.* 2 *l. 1. §. 6. supr. h. t. l. 44. supr. de cond. & demo. l. 21. supr. de adquir. rer. dom.* 3 Possessio servi maleficio domino non adquiritur. *l. 49. infr. de reg. jur.* 4 *l. 44. J. h. t.* 5 Vide *l. 9. supr. h. t.* 6 *l. 30. in fin. J. h. t.* 7 *l. 44. in fin. J. h. t.* 8 Vid. *l. 6. in fin. S. h. t.* 9 Adde *l. 3. §. 2. supr. h. t.* 10 *l. 11. C. de præscript. longi temporis.* 11 *d. §. 2. l. 32. in fin. J. de usurp.* 12 Sed quasi tradi: quia cedi potest. 13 Vide *l. 1. §. 3. S. h. t. l. 31. §. 4. infr. de usurp.* 14 Vide ad hanc leg. Ripensem. 15 Respectu solius possessionis potest res mea a me conduci, precario rogari, emi & in stipulationem deduci. *Ripens.* 16 Rei nostræ ab alio possessæ possessionem emere & stipulari possumus. 17 Vide *l. 28. l. 82. infr. de verb. oblig.* 18 Possessionem naturalem sine tutore pupillus admittere potest. 19 Possessio naturalis facti est. Cur? an quia minimi momenti est, si cum dominio comparetur, & eo amplius restitui potest? 20 Ut possessio naturalis. *l. 19. supr. ex quib. caus. major.* 21 Pupillus animo desinere non potest, qui tamen naturalem possessionem, sicut quilibet alius amittere potest. 22 *l. 23. J. de usurp. l. 2. § 6. J. pro empt. l. 7. §. 11. S. de adqu. rer. l. 23. in fin. S. de rei vind. l. 6. J. quod vi aut clam* 23 *Al.* possedit. 24 Ad paucos dies, non ad multum tempus: & sic intellige *l. 3. §. 17. S. h. t.* 25 Vid. *l. 17. § 1. supr. h. t.* 26 *l. 40. §. 1. J. h. t. l. 60. §. 1. S. locati.* 27 *l. 23. S. h. t.* 28 *l. 23. S. h. t.* 29 Vide *l. 23. S. h. t.* 30 *l. 25. §. 1. S. h. t.* 31 *l. 3. h. t. C. h. t.* 32 *l. 1. §. 3. § 11. S. h. t. l. 4. §. 2. J. de usurpat.* 33 Conducere ab emptore rem potest ipse etiam venditor. 34 Et vero domino & emptori 35 Imo non retinet, *l. 29. S. quibus mod. usufruct.* sed ibi conductor vere rem tradidit: hic ficte 36 *l. 1. §. 3. sup. h. t.* ἐπταετής. 50. *Eclog. 2.* ἄνηϑος τελειότερος. Cujac. 4. *ad Afric.* 54. 37 Hodie sine tutore potest. *l. 3. C. h. t.* Quidam tamen dicunt, res incertas, in quibus affectum habere potest, infantem possidere posse: cæteras non posse. 38 Augustin. 13. *de Civitate.* Puer infans, quamvis ditissimus natus, cum sit dominus omnium, quæ jure ejus sunt, nil possidet, mente sopita. vide Cujac. 4. *ad Afric.* 54. 39 *l. 28. J. de usurpat.* 40 Executor in possessionem inducendi causa, cui datus est, sua auctoritate possessionem rei apprehendere non potest. *l. 5. S. h. t. l. 6. §. 2. J. de re judic.* 41 Mandatum factum super eo ad quod mandator teneatur, morte ejus non finitur: potest tamen revocari per heredes ejus. *Bart.* 42 Procurator mortuum dominum esse sciens non potest possessionem fundi venditi tradere invitis heredibus, etiam ex contractu domini, *ut hic*; nisi de dote agatur. hoc enim casu speciali, rei in dotem datæ possessionem potest procurator, etiam sciens, mortuo domino tradere. *l. si ego. 9. §. 1. S. de jure dotium.* 43 Error corporis, non nominis, possessionis adquisitionem impedit. *l. 9. S. de contr. empt. l. 2. §. 6. J. pro empt.* 44 Animo possessionem amittere possumus 45 Errans non adquirit 46 Non amittit possessionem, qui quodammodo sub conditione de possessione recessit. 47 *l. 20. in fin. supr. de adq. rer. dom.* 48 *l. 49. in fin. J. l. 1. C. h. t. l. 13. S. de adq. rer.* 49 *Al.* ut Celsus. 50 *l. 31. §. 2. J. de usurp.* 51 Id est, natura, conditio, ordo: ne alioquin putes cum Castrensi, Exitum controversiæ possessionis, hic esse effectum possessionis. 52 *l. 24. supr. de rei vind. l. 1. §. 3. J. uti possid.* quia hæc repugnant, fateri adversarium possidere, & nihilominus petere, ut sibi possessio confirmetur. vid. Hotom. 29. *Illustr.* 53 Possessorium restituendæ prius decidendum, ut postea petitorium terminetur. *l. 1. C. ubi in rem.* 54 Id est, dominio. *Hal.* 55 Debitor fundum pignoratum possidet, quoad usucapionem, *l. 1. §. 15. S. h. t. l. 16. l. 33. § 4. J. t. t. prox.* & vitandam satisdationem *l. 15. §. 2. supr. qui satisdare* 56 Quem ipse creditor etiam possidet. *l. 1. § 15. S. h. t. l. 35. in fin. S. de pignorat.* 57 Etiam si creditor possideat pignus, non tamen impedit, quo minus debitor pignus usucapere possit. 58 Et fieri solet. *l. 6. in fin. J. de precario.* 59 Hæc particula expungenda est, nec legitur quoque ab Haloandro. 60 Debitori sc. Debitor usucapere potest per creditorem possidentem, vel precario sibi concedentem.

37. MARCIANUS libro singul. ad Formulam hypothecariam.

RES pignoris nomine data, & possessione tradita, deinde a creditore conducta [1]: convenit, ut is qui hypothecam dedisset, pro colono in [2] agro, [in] ædibus autem pro inquilino sit: per eos creditor possidere [3] videtur.

De eo, qui absenti servo scribit, ut in libertate moretur. 1. *De conditione.* 2. *De servo tradito heredi debitoris.*

38. JULIANUS lib. 44. Digestorum.

QUi absenti servo scribit [4], ut in libertate moretur, non eam mentem habet, ut statim velit servi possessionem dimittere [5]: sed magis destinationem [suam] in id tempus conferre, quo servus certior factus fuerit. §. 1. Si quis possessionem fundi ita tradiderit, ut ita demum cedere ea dicat, si ipsius fundus esset: non videtur possessio tradita, si fundus alienus sit. Hoc amplius existimandum est, possessiones [6] sub conditione tradi posse, sicut res [7] sub conditione traduntur, neque aliter accipientis fiunt, quam conditio extiterit. §. 2. Si is, qui Titio servum vendiderat, heredi ejus eum tradiderit, poterit heres rerum hereditariarum possessionem per eum apprehendere: quia non servus jure hereditario, sed actio ex empto, ad eum pervenit. nam & si ex stipulatu, vel ex testamento servus testatori debitus fuisset, & heres eum accepisset: non prohiberetur rerum hereditariarum possessionem per eundem adquirere.

De re sequestrata.

39. IDEM lib. 2. ex Minicio.

INteresse puto, qua [8] mente apud sequestrum [9] deponitur res. nam [10] si omittendæ [11] possessionis causa, & hoc aperte [12] fuerit approbatum: ad usucapionem possessio ejus partibus [13] non procederet. at [14] si custodiæ causa deponatur, ad usucapionem eam possessionem victori procedere constat.

Si servus dominum de possessione dejecerit. 1. *De morte vel discessu coloni.* 2. *De clandestina possessione.*

40. AFRICANUS lib. 7. [15] Quæstionum.

SI de eo fundo, quem, cum possiderem, pignori tibi dedi, servus tuus [16] te dejiciat: adhuc te possidere, ait: quoniam nihilominus per ipsum servum possessionem retineas. §. 1. Si forte colonus, per [17] quem dominus possideret, decessisset: propter [18] utilitatem receptum est, ut per colonum possessio [&] retineretur & contineretur [19]. quo mortuo, non statim dicendum, eam interpellari: sed tunc demum, cum dominus possessionem apisci neglexerit. Aliud existimandum ait, si colonus sponte possessione discesserit [20]. Sed hæc ita esse vera [21], si nemo extraneus eam rem interim possederit, sed semper in hereditate coloni manserit. §. 2. Servum tuum a Titio bona fide emi, & traditum possedi [22]; deinde cum comperissem tuum esse, ne eum peteres, celare [23] cœpi: non ideo magis hoc tempore clam possidere videri me, ait. † Nam retro [24] quoque, si sciens tuum servum non a domino emerim, & tum clam eum possidere cœpissem, postea certiorem te fecerim, non ideo desinere me clam possidere. §. 3. Si servum meum bonæ fidei emptori clam abduxerim: respondit, non videri me clam possidere. quia neque precarii rogatione, neque conductione suæ rei dominum [25] teneri: & non posse causam clandestinæ possessionis ab his duabus causis separari.

De ingressu in fundum jure familiaritatis.

41. PAULUS lib. 1. Institutionum.

QUi *jure familiaritatis* [26] amici fundum ingreditur, non [27] videtur possidere: quia non [28] eo animo ingressus est, ut possideat, licet corpore in fundo sit.

De servo communi. 1. *De procuratore.*

42. ULPIANUS lib. 4. Regularum.

COmmunis servus, etiam si ab [29] uno ex dominis omnium nomine possideatur [30], ab omnibus possideri intelligitur. §. 1. Procurator, si quidem mandante domino rem emerit, protinus illi adquirit possessionem. quod si sua sponte emerit, non: nisi ratam [31] habuerit dominus emptionem.

Si emptor sciat partem esse alienam, 1. *Vel usumfructum esse alienum,* 2. *Vel rem esse pigneratam.*

43. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SI quis fundum emerit, cujus particulam [32] sciebat esse alienam: Julianus ait, si pro diviso sciat alienam esse, posse eum reliquas partes longa possessione capere. sed si pro indiviso, licet ignoret, quis sit locus: æque eum capere posse: quod sine ullius damno pars, quæ putatur esse vendentis, per longam possessionem ad emptorem transit. §. 1. Sed & Pomponius scripsit libro v. Variarum lectionum: Si sciat, vel putet alienum esse usumfructum, bona fide diutina possessione capere posse [33]. §. 2. Idem, inquit, & si emero rem, quam sciam pignori obligatam.

De pecunia condita. 1. *De acquisitione per servos.* 2. *De amittenda possessione, quam per nosmetipsos, vel per alios habemus.*

44. PAPINIANUS lib. 23. Quæstionum.

PEregre profecturus, pecuniam in *terra* custodiæ causa *condiderat*: cum reversus locum thesauri in memoria non repeteret, an desisset pecuniam possidere, vel si [postea] recognovisset locum, an confestim possidere inciperet, quæsitum est? Dixi, quoniam custodiæ causa pecunia condita proponeretur, jus [34] possessionis ei, qui condidisset, non videri peremptum: nec [35] infirmitatem memoriæ damnum adferre possessionis, quam alius non invasit: alioquin responsuros, per momenta servorum, quos non viderimus, interire possessionem. † Et nihil interest, pecuniam in meo, an in alieno condidissem: cum si alius in meo condidisset, non alias possiderem, quam si ipsius rei possessionem supra terram adeptus fuissem. Itaque nec alienus locus meam propriam aufert possessionem: cum supra terram, an infra terram possideam, nihil intersit. §. 1. Quæsitum est, cur ex peculii causa per servum ignorantibus [36] possessio quæreretur? Dixi, utilitatis causa jure singulari receptum, ne cogerentur domini per momenta [37] species, & causas peculiorum inquirere. nec tamen eo pertinere speciem istam, ut animo videatur adquiri possessio: nam si non ex causa peculiari quæratur aliquid, scientiam quidem domini esse necessariam, sed corpore servi quæri possessionem. §. 2. Quibus explicitis, cum *de amittenda possessione* quæratur, multum [38] interesse [39] dicam, per nosmetipsos, an per alios possideremus. Nam [40] ejus quidem, quod corpore nostro teneremus, possessionem amitti vel animo, vel etiam corpore; si [41] modo eo animo inde digressi fuissemus, ne possideremus: ejus vero, quod servi, vel etiam coloni corpore possidetur, non aliter amitti possessionem, quam eam alius ingressus fuisset; eamque amitti [42] nobis quoque ignorantibus. † Illa quoque possessionis amittendæ separatio est. nam saltus [43] hybernos & æstivos, quorum possessio retinetur animo,

45. IDEM lib. 2. Definitionum.

LIcet neque servum neque colonum ibi habeamus,

46. IDEM lib. 23. Quæstionum.

QUamvis saltus proposito possidendi fuerit alius [44] ingressus, tamdiu priorem possidere dictum est, quamdiu possessionem ab alio occupatam ignoraret. Ut [45] enim eodem modo vinculum obligationum solvitur, quo quæri adsolet: ita non [46] debet ignoranti tolli possessio, quæ solo animo tenetur.

De amittenda possessione rei mobilis, vel se moventis.

47. IDEM lib. 26. Quæstionum.

SI rem mobilem apud te depositam, aut ex commodato tibi possidere, neque reddere constitueris: confestim amisisse me possessionem vel ignorantem, responsum est. cujus rei forsitan illa ratio est, quod rerum mobilium [47] neglecta atque omissa custodia, quamvis eas nemo alius invaserit, veteris possessionis damnum adferre consuevit: idque *Nerva filius libris de usucapionibus retulit.* † Idem scribit, aliam causam esse hominis [48] commodati omissa custodia: nam possessionem tamdiu veterem fieri [49], quamdiu nemo alius eum possidere cœperit. videlicet ideo, quia potest homo, proposito [50] redeundi, domino possessionem sui conservare, cujus corpore cæteras quoque res possumus possidere. † Igitur earum quidem rerum, quæ ratione vel anima carent, confestim amittitur possessio: homines autem retinentur, si revertendi animum haberent.

De prædiis donatis cum servis.

48. IDEM lib. 10. Responsorum.

PRædia cum servis donavit [51], eorumque se tradidisse possessionem, literis declaravit, si vel unus ex servis, qui simul cum prædiis donatus est, ad eum, qui donum accepit, pervenit, mox in prædia remissus est; per [52] servum prædiorum possessionem quæsitam cæterorumque servorum, constabit.

De servo fructuario. 1. *De his, qui in aliena potestate sunt.* 2. *De procuratore.*

49. IDEM lib. 2. Definitionum.

POssessio quoque [53] per servum, cujus [54] ususfructus [55] meus est, ex re mea, vel ex operis servi adquiritur mihi: cum & naturaliter [56] a fru-

1 *l.* 19. *l.* 21 *in fin. supr. h. t. l.* 75. *supr. de contrah. empt. l.* 16. *in fin. supr. de peric. l.* 37. *supr. de pign. act.* 2 Coloni, in agris; inquilini, in ædibus, *ut hic.* 3 *l.* 67. *supr. de evict. l.* 2. *C. si quis alteri vel sibi.* 4 Epistola manumittere servum possumus. § *multis* 1. *Inst. de libertinis. c. un. extr. de natis ex libero ventre.* 5 Cur ita? collige ex *l.* 28. ℨ. *de liberali* 6 *l.* 34. *in fin. pr. supr. h. t.* 7 Id est, dominium & proprietas. *l.* 7. § 3. *supr. de jur. dot.* 8 Animus sequestrum distinguit ab omissa possessione. *Goth.* V. de Menoch. *de poss. remed.* 3. *n.* 93. Zas. *Antinom. lib.* 2. *n.* 4 Gail. *lib.* 1. *obs.* 5. *num.* 10 Ans. 9 Sequestrum, & sequester, quid sit, vide in *l. sequester.* 110. ℨ. *de verbor. signific. l. et apud quem.* 5 §. 1. *supr. depositi.* 10 Sequestratæ rei communi partium consensu possessio, etiam in dubio, amittitur, nisi in contrarium actum sit: ideoque interpellatur usucapio. 11 Atqui semper sequester possidet. *l.* 17 §. 1 *supr. depositi.* 12 Aperte probata res quando dicitur? hoc ipso, quod contrarium etiam non probatur. 13 Id est, victori, *ut infr. h. t.* 14 Sequestrum mutuo partium consensu, an custodiæ tantum causa fiat, interest. Priore casu possessio amittitur, non posteriore. Partium consensu facta sequestratio voluntaria; quæ imminente judice, coacta & invita, seu in invitam, ideoque hac non amittitur possessio. *l.* 3. §. *ult. supr. h. t.* Prior semper licita est, ac permissa, *l.* 1. *supr. depositi. l. si soluturus.* 39. *infr. de solutionib.* Posterior certis tantum casibus *l.* 1 *C. de prohibita sequestratione.* Pone res sequestratas, tempore perituras? vendi debent, ut pecunia ex his redacta in sequestro esse intelligatur. *l. litibus* 20 *C. de agricolis. l. is, cui* 5. § *quæri poterit.* 21 *supr. ut in possess. legat. l. ult.* ℨ. *de separ. res.* Pone sequestrum rem sequestratam amisisse, an ob re ipsa damnum aliquod datur? an & sequestri aliqua competet actio? vide *l. postquam* 5. § *Imperatori.* 1. *supr. ut legatorum seu fideicomm. servand.* 15 Vide Cujac. 7. *ad Afric. fol.* 123. 16 *l.* 15. *vers. sed si is. supr. h. t. l.* 33. *in fin. infr. de usurpat.* 17 *l.* 30. §. 5. *supr. h. t. l.* 1, *C. communia de usucap.* Colonus mihi possidet, non sibi. 18 Vid. *l. ult. C. h. t.* 19 Continuaretur. *Hal.* Cujac. *hic.* 20 Africanus ludit in his nominibus, *decesserit* & *discesserit*, inter quæ etiam Sabiniani statuebant esse discrimen. vid. Cujac. *hic.* 21 Hæc verba referuntur ad priorem speciem, *si colonus decesserit*; non ad posteriorem, *si discesserit.* Cujac. *ibid.* 22 *l.* 44. §. 2. ℨ. *de usurpationib.* 23 Celare, est posse certiorem dominum facere, & non facere; qua ex re contrahitur clandestina possessio; non si non potuit facere certiorem. vetus est enim verbum Pythagoræ, δύναμιν ἀνάγκης ἐγγύθι ναίειν. vide Cujac. *hic.* adde *l.* 6. *supr. h. t.* 24 Id est, e converso. ut *l.* 60 *supr. de cond. & demonstrat. l.* 21. *vers. retro.* ℨ. *de fidejuss.* 25 Dominium teneri. *Hal.* Sensus est: Si rem meam precario rogavero, rogavi quidem precario: non tamen possideo precario, sed pro meo. *l.* 4. §. 3. ℨ. *de precario.* 26 *l.* 20. *supr. quemadm. serv. amitt.* 27 Atque ei Interdictum competit. *l.* 1. §. 1. ℨ. *de itinere actuque privato* 28 Secus si eo animo. *l.* 6. *supr. h. t. l.* 20. *supr. quemadmod. servit.* 29 *l.* 18 *supr. h. t.* 30 Quod in dubio præsumitur. *arg. l. merito.* 51. *supr. pro socio.* 31 *l.* 24 *supr. de neg.* Paul. 5. *sent.* 2. §. 2. *in fin.* 32 *l.* 6. §. 1 *infr. pro empt.* 33 Atqui non est justa possessio, ubi bona fides abest. *l.* 2. *C. si advers. credit.* 34 Possessio est juris, *ut hic.* *l.* 3 §. 1. *supr. de bon. possess.* Imo est facti. vide *l.* 1. §. 4. *l.* 29 *in fin. supr. h. t.* 35 Vide *l.* 7. *supr. ad SC. Vellejanum* 36 Vide *l.* 31 §. 3. *infr. de usurpat.* 37 Adde *l.* 3 §. 11. *supr. h. t.* 38 Cur multum interest inter possessionem, quam per me retineo, & per colonum? vide *hic Bartol.* 39 Possessionem aliam animo & corpore nostro retinemus: aliam corpore alieno, animo nostro. 40 Possessionem vel animo, vel corpore amittimus ejus rei, quam nostro corpore tenemus corpore, in quam, amittimus: si modo eo animo inde digressi simus, ne possideremus. 41 *l.* 3. § 6. §. 11. *l.* 8. *l.* 25. § 1 *supr. l.* 4 *C. h. t. l.* 1 §. 25. *infr. de vi & vi.* §. 5 *vers. quis etiam Inst. de Interdict.* 42 Imo non amittitur nobis ignorantibus. cum hoc casu animo nostro per corpus alienum possideamus. *l.* 46. *in fin.* ℨ. *h. t.* 43 *l.* 3. §. 11 *supr. h. t.* 44 Vide *l.* 6. *in fin. supr. h. t.* 45 Tollendæ & dissolvendæ obligationis, quæ contrahendæ, eadem est ratio. *l. fere.* 153. ℨ. *de regulis juris.* 46 Imo potest ignoranti. *l.* 44. *in fin. supr. h. t.* Goth. Confer Cujac. 24. *obs.* 30. & *ad Afric. tr. ad l.* 40. §. 1. *hoc tit.* Ans. 47 *l.* 3. §. 13. *supr. h. t.* aliud in immobilibus. *l.* 44. *in fin. supr. h. t.* 48 Adde *l.* 3. §. 13. ℨ. *h. t.* 49 Id est, servari. 50 Διαθέσει, ψυχῇ, λογισμῷ. 50. *Eclog.* 2. *cap.* 1. *in fin.* & προαιρέσει. vid. Cujac. *hoc tit.* 51 *Sc.* aliquis, vel Titius. 52 *l.* 1. §. 16. *supr. h. t.* 53 Cur hanc vocem addidit? ut idem de dominio intelligamus. 54 *l.* 1. §. 16. *supr. h. t. l.* 10 *l.* 20. *in fin. supr. de adq. rer. dom.* 55 Dixi *l.* 18. *supr. de adquir. rer. dom.* 56 *l.* 12. *supr. h. t.*

ctua.'o teneatur, & plurimum [1] ex jure [2] poſſeſſio mutuetur. §. 1. Qui in aliena poteſtate ſunt, rem peculiarem tenere poſſunt: habere poſſidere non [3] poſſunt. quia poſſeſſio non tantum corporis, ſed & juris [4] eſt. §. 2. Etſi poſſeſſio per procuratorem ignoranti [5] quæritur, uſucapio vero ſcienti competit, tamen evictionis actio domino contra venditorem invito procuratore non datur: ſed per actionem mandati ea cedere [6] cogitur.

De filio opinato. 1. De ſervo in fuga agente.

50. HERMOGENIANUS lib. 5. Juris Epitomarum.

PEr eum, quem juſto ductus errore, filium [7] meum, & in mea poteſtate eſſe exiſtimo, neque poſſeſſio, neque dominium, nec quicquam aliud ex re mea mihi quæritur. §. 1. Per ſervum in fuga [8] agentem, ſi neque ab alio poſſideatur, neque ſe liberum eſſe credat, poſſeſſio nobis adquiritur.

De rebus emptis.

51. JAVOLENUS lib. 5. ex Poſterioribus Labeonis.

QUarundam [9] rerum animo poſſeſſionem adipiſci nos ait Labeo: veluti ſi acervum lignorum emero, & eum venditor tollere me juſſerit, ſimul atque cuſtodiam poſuiſſem; traditus mihi videtur. Idem juris eſſe vino vendito, cum univerſæ amphoræ vini ſimul eſſent. † Sed videamus (inquit) ne hæc ipſa corporis traditio ſit: quia nihil [10] intereſt, utrum mihi, an & cuilibet juſſerim, cuſtodia tradatur? In eo puto hanc quæſtionem conſiſtere, an etiam ſi corpore acervus, aut amphoræ adprehenſæ non ſunt, nihilominus traditæ videantur. nihil video intereſſe utrum ipſe acervum, an mandato meo aliquis cuſtodiat: utrobique [enim] animi [11] quodam [12] genere poſſeſſio erit æſtimanda.

Differentia poſſeſſionis & uſusfructus: item poſſeſſionis & proprietatis. 1. De prohibito ædificare. 2. De prohibitione, ne ingredienti vis fiat.

52. VENULEIUS lib. 1. Interdictorum.

PErmiſceri cauſas [13] poſſeſſionis, & uſusfructus non oportet: quemadmodum nec poſſeſſio [14], & proprietas miſceri debent. namque impediri poſſeſſionem, ſi alius fruatur [15]: neque alterius fructum computari [16], ſi alter poſſideat. §. 1. Eum, qui ædificare [17] prohibeatur, poſſidere quoque prohiberi manifeſtum eſt. §. 2. Species inducendi in poſſeſſionem alicujus rei eſt, prohibere [18] ingredienti vim fieri: ſtatim enim cedere adverſarium, & vacuam [19] relinquere poſſeſſionem jubet: quod multo plus eſt, quam reſtituere.

De vitioſa poſſeſſione.

53. IDEM lib. 5. Interdictorum.

ADverſus extraneos [20] vitioſa poſſeſſio prodeſſe ſolet.

TIT. III.
DE USURPATIONIBUS [21] ET USUCAPIONIBUS [22].

Ratio uſucapionis.

1. GAJUS lib. 21. ad Edictum provinciale.

BOno [23] publico [24] uſucapio introducta [25] eſt, ne [26] ſcilicet [27] quarundam rerum diu, & fere ſemper incerta dominia eſſent: cum ſufficeret dominis ad inquirendas res ſuas ſtatuti temporis ſpatium.

Quid ſit uſurpatio.

2. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

U*Surpatio* eſt uſucapionis interruptio [28]. Oratores [29] autem uſurpationem frequentem uſum vocant.

Quid ſit uſucapio.

3. MODESTINUS lib. 5. Pandectarum.

U*Sucapio* [30] eſt [31] adjectio [32] dominii [33] per continuationem [34] poſſeſſionis temporis Lege definiti [35].

Propoſitio dicendorum. 1. *De patre, vel* filiofamilias. 2. *De* pupillo. 3. *De* furioſo. 4. *De* ſervo. 5. *De fructibus & partu ancillæ.* 7. *De re furtiva,* 22. *Aut vi poſſeſſa.* 29. *De ſervitute & libertate.*

4. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

SEquitur de uſucapione dicere. Et hoc ordine eundum eſt, ut videamus, quis poteſt uſucapere, & quas res, & quanto tempore. §. 1. *Uſucapere poteſt*, ſcilicet paterfamilias. *Filiusfamilias*, & maxime miles, in caſtris adquiſitum uſucapiet. §. 2. *Pupillus* [36], ſi tutore auctore cœperit poſſidere, uſucapit. ſi non tutore auctore poſſideat, & animum poſſidendi habeat: dicemus, poſſe [37] eum uſucapere. §. 3. *Furioſus* [38], quod ante furorem poſſidere cœpit, uſucapit. Sed hæc perſona ita demum uſucapere poteſt, ſi ex ea cauſa poſſideat, ex qua uſucapio ſequitur. §. 4. *Servus* pro [39] herede poſſidere non poteſt. §. 5. Fructus & partus ancillarum, & fœtus pecorum, ſi defuncti non fuerunt [40], uſucapi poſſunt [41]. §. 6. Quod autem dicit lex Atinia [42], ut res furtiva non uſucapiatur, niſi in poteſtatem ejus [43], cui ſubrepta eſt, revertatur [44]: ſic acceptum eſt, ut in domini poteſtatem debeat reverti; non in ejus utique, cui ſubreptum eſt. Igitur creditori ſubrepta, & ei, cui commodata eſt, in poteſtatem domini redire debet.

§. 7. Labeo quoque ait, ſi res peculiaris ſervi mei ſubrepta ſit me ignorante, deinde eam nactus ſit: videri [45] in poteſtatem meam rediſſe. Commodius dicitur, etiam ſi ſciero, rediſſe [eam] in meam poteſtatem. Nec enim ſufficit, ſi eam rem, quam perdidit, ignorante me ſervus apprehendat, ſi modo in peculio eam eſſe volui: nam ſi nolui, tunc exigendum eſt, ut ego facultatem ejus nactus ſim. §. 8. Ideoque [&] ſi ſervus meus rem mihi ſubripuerit, deinde eandem loco ſuo reponat, poterit uſucapi; quaſi in poteſtatem meam redierit: utique ſi neſcii; nam ſi [46] ſcivi, exigimus, ut rediſſe ſciam in meam poteſtatem. §. 9. Item ſi eam rem, quam ſervus ſubripuerit, peculiari nomine teneat, non videri [47] in poteſtatem meam reverſam, Pomponius ait: niſi ita habere cœperimus, quemadmodum habuimus, antequam ſubriperetur; aut, cum reſciſſemus, in peculio eum habere conceſſimus. §. 10. Item Labeo, ſi rem, quam apud te depoſueram, *lucrifaciendi* cauſa vendideris, deinde ex pœnitentia [48] redemeris, & eodem ſtatu habeas, ſive ignorante me, ſive ſciente, ea geſta ſint, videri in poteſtatem meam rediſſe, ſecundum Proculi ſententiam, quæ & vera eſt.

§. 11. Si pupilli res ſubrepta ſit, ſufficere dicendum eſt, ſi [49] tutor ejus ſciat, rediſſe eam in domum pupilli: Et ſi furioſo, ſufficere curatores ſcire. §. 12. Tunc in poteſtatem domini rediſſe dicendum eſt, cum poſſeſſionem ejus nactus ſit juſte, ut [50] avelli non poſſit: Sed & tanquam ſuæ rei: nam ſi ignorans rem mihi ſubreptam [51], emam, non videri in poteſtatem meam reverſam.

§. 13. Sed etſi vindicavero rem mihi ſubreptam, & litis æſtimationem [52] accepero: licet corporaliter ejus non ſim nactus poſſeſſionem, uſucapietur [53]. §. 14. Idem dicendum eſt, etiamſi voluntate mea alii tradita ſit. §. 15. *Heres*, qui [54] in jus defuncti ſuccedit, licet apud eum ignorantem [55], ancillam furtivam eſſe, conceperit [ea], & pepererit, non tamen uſucapiet. §. 16. De illo quæritur, ſi ſervus meus ancillam, quam ſubripuit, pro libertate ſua mihi dederit: an partum apud me conceptum uſucapere poſſim? Sabinus & Caſſius non putant: quia poſſeſſio quam ſervus vitioſe nactus ſit, domino noceret. & hoc verum eſt [56]. §. 17. Sed & ſi, ut ſervum meum manumitterem, alius mihi furtivam ancillam dederit, eaque apud me conceperit, & pepererit: uſu me non capturum. Idemque fore [etiam], ſi quis eam ancillam mecum permutaſſet, aut in ſolutum dediſſet. item ſi donaſſet. §. 18. Si antequam pariat, alienam eſſe reſcierit emptor: diximus non poſſe eum uſucapere. quod ſi neſcierit, poſſe. [quod] ſi, cum jam uſucaperet, cognoverit alienam eſſe: initium [57] uſucapionis intueri debemus, ſicut in emptis rebus placuit. §. 19. Lana ovium furtivarum, ſi quidem apud furem detonſa eſt, uſucapi non [58] poteſt: ſi [59] vero apud bonæ fidei emptorem, contra; quoniam in fructu eſt, nec uſucapi debet, ſed ſtatim emptoris fit. Idem in agnis dicendum, ſi conſumpti ſint, quod verum eſt. §. 20. Si ex lana furtiva veſtimentum feceris, verius eſt, ut ſubſtantiam [60] ſpectemus: & ideo veſtis furtiva erit. §. 21. Si rem pignori [61] datam debitor ſubripuerit & vendiderit, uſucapi eam poſſe [62], Caſſius ſcribit: quia in poteſtatem domini videtur perveniſſe, qui pignori dederit; quamvis cum eo furti agi poteſt. quod puto rectius [63] dici. §. 22. Si tu me vi [64] expuleris de fundi poſſeſſione, nec adprehenderis poſſeſſionem, ſed Titius [65] in vacuam [66] poſſeſſionem intraverit: poteſt longo tempore capi res. quamvis enim Interdictum *unde vi* locum habeat, quia verum eſt, vi me dejectum: non tamen verum eſt, & vi poſſeſſum. §. 23. Cæterum etiamſi mala fide fundum me poſſidentem de-

1 Poſſeſſio quoque animi eſt, non tantum facti. 2 Imo plurimum facti. *l.* 19. ꝟ. *ex quibus cauſis major.* Imo facti, non juris. *l.* 1. §. 3. *l.* 29. *in fin.* ꝟ. *h. t.* 3 *l.* 44. §. 4. ꝟ. *de uſurpat.* 4 Plurimum ex jure habet, *in pr.* ꝟ. *t.* vide Cujacium multis probantem, Naturalem poſſeſſionem non tantum facti, ſed & juris eſſe. 18. *obſ.* 24. 5 *l.* 34. §. 1. ꝟ. *h. t.* 6 Adde *l.* 27. *in fin.* ꝟ. *de procur.* 7 Per filium putatitium nobis non quæritur. 8 *l.* 1. §. 14. ꝟ. *h. t.* Goth. Non tamen per ſervos pignoratos, *d. l.* 1. §. 15. non hereditarios, ut rem ejuſdem hereditatis per eos acquiramus. *d. l.* 1. §. 16. *l.* 18. ꝟ. *de acquir. rer. domin.* *l.* 43. ꝟ. *de adquir. vel omitt. hered.* Anſ. 9 *l.* 18. §. 2. ꝟ. *h. t.* 10 Imo multum intereſt. *l.* 5. §. 14. ꝟ. *commodati.* 11 Corporis quodam genere. Cujac. *C. h. t. l.* 7. 12 De hac loquendi formula ſcripſi ad *l.* 44. *in pr.* ꝟ. *de adq. rer. dom.* 13 Id eſt, Titulos. 14 V. *l.* 12. §. 1. *ſupr. h. t.* 15 Nam uſufructuarius non poſſidet ſibi, ſed alii. *l.* 1. §. 8. ꝟ. *h. t.* *l.* 5. §. 1. ꝟ. *ad exhibendum.* *l.* 6. §. 2. ꝟ. *de precario.* *l.* 1. *C. comm. de uſucap.* vide *l.* 7. §. 11. ꝟ. *comm. divid.* 16 *Al.* amputari. 17 Vide *l.* 3. §. 2. ꝟ. *uti poſſid.* 18 Hæc prohibitio fit a magiſtratu. *l.* 1. *in fin.* ꝟ. *uti poſſid.* 19 Vacua eſt, quam nemo detinet. dixi ad *l.* 68. *in fin.* ꝟ. *de contr. empt.* 20 *l. ultim. C. de rei vindicat.* §. 4. *verſ. commodum. Inſtit. de Interdict.* vide quæ notavi ad *l.* 18. ꝟ. *de vi & vi.*

21 Uſurpatio quid? vide *l.* 2. ꝟ. *h. t.* De uſurpationibus librum ſcripſit Appius *l.* 2. ꝟ. *de origine juris.* 22 2. *Inſt.* 6. Paul. 5. *ſent.* 2. communia de uſucapionibus, VII. *C.* XXX. de uſucapione transformand. VII. *C.* XXXI. annali tollenda, VII. *C.* XL. quadriennii, VII. *C.* XXXVII. de præſcriptione x. & xx. ann. VII. *C.* XXXIII. xxx vel XL. annorum VII. *C.* XXXIX. 23 Quo jure introducta eſt uſucapio? Civili, §. *ult. Inſtit. de uſu. juncto titulo de uſuc.* ſine eo nulla eſſet præſcriptio. Atque ita Jus civile ob bonum publicum, etiam invitis rerum dominis, rerum dominium poteſt auferre. Atqui jus naturale prohibet quemquam alterius jactura locupletari. *l. nam hoc.* 14. ꝟ. *de cond. indeb.* An dicemus eum, contra quem præſcribitur, culpa ſua & ignavia id damnum ſentire; imo & volentem; aut fingi a Jure, id velle pati? vid. Franciſc. Balbum, *tract. de præſ. parte* 1. *quæſt.* 6. 24 Qua in re verſatur hoc bonum publicum? An ut ne in incerto ſint dominia? An ut ſit litium finis? 25 Introducta uſucapio hic dicitur, quod a Juriſconſultis inducta. plura de verbo, *introducti*, dixi *l.* 1. ꝟ. *ad exhibend.* 26 Uſucapiones Cicero *in Oratione pro Cæcinna* appellat finem ſollicitudinis. Ita præſcriptiones introductæ. *l. ult. infr. pro ſuo.* 27 Jure civili, Legibus 12. tabular. adde & aliam rationem, ut litium finis eſſet. vide quæ notavi ad *l.* 5. *infr. pro ſuo.*

28 Ῥῆξις τοῦ χρόνου ἤγουν τομὴ καὶ διακοπή. 1. *Harmen.* 3. §. 10. & 11. Cujac. *hic.* interpellatio. *l.* 2. *C. de long. temp.* ut fiat interruptio, vide *l.* 5. *infr. h. t.* de uſurpandi verbo, vide 3. *Gell.* 2. 29 De poſſeſſione uſurpanda, vide Cic. 3. *de Oratore.*

30 Uſucapio dominii adquirendi civilis modus. *Goth.* Vide in hanc leg. Anton. Cont. 1. *diſput. cap.* 10. Corraſ. *lib.* 6. *miſcell. cap.* 20. Revard. *ad l.* 12. *tabul. cap.* 17. S. L.

31 Definitione. quid etymo? uſucapit, qui aliquid per uſum capit. 32 Adeptio: ita legit Ulpian. *tit.* 19. §. 8. & 5. Iſidor. 25. 33 Directi, ut vult Marti[illegible]; non utilis tantum, ut vult Accurſius. v. Oldend. *in tr. de uſuc.* §. 3. Bartolus Accurſium ſequitur: Putat enim uſucapione dominium directum: ut præſcriptione utile dominium adquiri, *l.* 2. *C. in quib. cauſ. ceſſat longi temp. præſcr.* niſi ſtatutum præſcriptione dominium adquiri velit. directum enim dominium ibi intelligendum erit, ut ſtatim aliquid juri communi addidiſſe videatur. *l.* 1. *in fin.* ꝟ. *ſi ager vectigal.* Bart. *hic.* 34 *l.* 31. §. 1. ꝟ. *h. t.* 35 Puta anni, vel biennii: rerum mobilium, anni: immobilium, biennii. Ulp. *d. loco.* ſed vide *tit. Inſt. de uſucap.* 36 V. *l.* 32. *ſupr. de adq. vel amitt. poſſeſſ.* ἄνηβος τελειότερος major infante. Diſtat enim pupillus ea parte ab infante. Nam infans adquirere ſolus non poteſt poſſeſſionem ſine tutore. *l. quamvis.* 32. §. *infans. ſupr. de adquir. vel amitt. poſſ.* Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 54. 37 *l. quamvis.* 32. §. *infans.* 2. ꝟ. *de adquir. vel amitt. poſſ.* Atqui hereditatem adire ſine tutore non poteſt major infante. *l. pupillum.* 49. ꝟ. *de adquir. vel omitt. her.* *l.* 1. *C. ad SC. Tertull.* Cur tam varie? An quia aditio animi potius, id eſt, conſilii eſt, quam facti, ut ſuppleri eam oporteat tutoris auctoritate? vide Cuj. 4. *ad Afric.* 38 *l.* 44. §. 6. ꝟ. *h. t.* 39 *l.* 118. ꝟ. *de reg. jur.* 40 Id eſt, non ſi nati vivo teſtatore in dominio ejus non fuerint, ſed ſi in hereditate defuncti non fuerint inventi; hinc enim ratio decidendi naſcitur. Cujac. *hic.* 41 Ab herede ſcilicet, id eſt, aliter adquiri non poſſunt, quam uſucapione. *l.* 68. ꝟ. *de uſufruct.* *l.* 28. *in fin.* ꝟ. *de uſuris.* Paul. 3. *ſent.* 6. §. 19. ſed quo jure & heres adquirit, non pro herede, ſed pro ſuo. *l.* 2. ꝟ. *pro ſuo.* 42 Lex Atinia id, quod ſequitur, addidit legibus 12. tabularum. v. *l.* 33. ꝟ. *h. t.* 43 *l. ult.* ꝟ. *h. t.* §. 8. *Inſt. h. t.* 44 *l.* 13. §. 2. ꝟ. *de verb. ſign.* 45 Adde §. 10. ꝟ. *h. t.* 46 *l.* 41. *infr. h. t.* 47 §. 7. ꝟ. *h. t.* vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 25. ꝟ. *depoſiti.* 48 Vide *l.* 65. ꝟ. *de furt.* 49 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 10. *C. de furtis.* 50 *l.* 215. *in fin.* ꝟ. *de verbor. ſignif.* adde *l.* 10. §. 6. ꝟ. *de in rem verſo.* 51 Vide *l. ult.* ꝟ. *vi bonor. rapt.* 52 *l.* 84. *infr. de furt.* 53 Imo non uſucapietur. *l.* 10. *C. de furtis.* 54 *l.* 8. ꝟ. *de acq. vel om ttend. hered.* *l.* 24. *l.* 119. ꝟ. *de verb. ſign.* 55 *l.* 11. ꝟ. *de diverſ. temp. præſcr.* *l.* 3. *C. comm. de uſucap.* §. 12. *Inſt. de uſucap.* 56 Imo non eſt verum. *l.* 9. *l.* 10. ꝟ. *pro empt.* Goth. Conciliat Accurſ. *ibid.* Anſ. 57 *l.* 44. §. 2. ꝟ. *h. t.* 58 Vide Cujac. 15. *obſer.* 10. probantem, Fœtus conceptos apud furem & editos, apud bonæ fidei emptorem uſucapi poſſe. 59 *l.* 48. *in fin. ſupr. de adq. rer.* *l.* 48. §. 5. *infr. de furt.* 60 Materiam, ut *l.* 1. & *l.* 9. §. 2. *ſupr. de contr. empt.* *l.* 9. §. 3. *ſupr. ad exhibend.* 61 *l.* 5. *infr. pro emptore.* 62 Imo, non poteſt. *l.* 6. *C. de uſucap. pro emptore.* 63 Rectior eſt hic Caſſii, quam Labeonis, & Proculi ſententia. 64 Hic agitur de vi poſſeſſis, & Lege Plautia, & Julia. 65 Puta bonæ fidei poſſeſſor. *l.* 33. §. 2. *infr. h. t.* 66 Vacua eſt autem poſſeſſio, quam nemo detinet. *l.* 68. *in fin. ſupr. de contrah. empt.* *l.* 2. §. 1. *ſupr. de act. empt.*

jeceris & vendideris, non poterit capi: quoniam verum est vi possessum esse, licet non [1] a domino. §. 24. Idem dicendum est [2] in eo, qui eum expulit, qui pro herede possidebat, quamvis sciat esse hereditarium. §. 25. [Si [3] fundum alienum bona fide possidentem, quis sciens esse alienum expulerit, usucapere non potest,] quoniam vi possidet. §. 26. Si dominus fundi possessorem vi dejecerit: Cassius ait, non videri in potestatem ejus redisse, quando [4] Interdicto *unde vi* restituturus sit possessionem. §. 27. Si viam habeam per tuum fundum, & tu me ab ea vi expuleris: per longum tempus non utendo amittam [5] viam. quia nec [6] possideri intelligitur jus incorporale: nec de via quis, [id est [7],] mero jure detruditur. §. 28. Item si occupaveris vacuam possessionem, deinde venientem dominum prohibueris: non videberis vi possedisse. §. 29. Libertatem [8] servitutum [9] usucapi posse, verius est, quia eam usucapionem sustulit Lex [10] Scribonia [11], quæ servitutem constituebat [12]: non etiam eam, quæ libertatem præstat sublata servitute. † Itaque, si, cum tibi servitutem deberem, *ne mihi* [puta] *liceret altius ædificare*, & per statutum tempus altius ædificatum habuero: sublata [13] erit servitus.

De interruptione possessionis.

5. GAJUS lib. 21. ad Edictum provinciale.

NAturaliter interrumpitur possessio, cum [14] quis de possessione vi dejicitur, vel alicui res eripitur. quo casu non adversus [15] eum tantum qui eripit, interrumpitur possessio: sed adversus omnes. † Nec eo casu quicquam interest, is, qui usurpaverit, dominus sit, necne. † Ac ne illud quidem interest, pro suo quisque possideat, an ex lucrativa causa.

De computatione temporis.

6. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

IN usucapionibus [16] non a [17] momento ad momentum, sed totum [18] postremum diem computamus [19].

7. IDEM lib. 27. ad Sabinum.

IDeoque qui hora sexta diei [20] Kal. Januariarum possidere cœpit, hora sexta noctis [21] pridie [22] Kal. Januarias implet usucapionem.

De servo.

8. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

LAbeo [23], Neratius, responderunt, ea quæ servi peculiariter nancti sunt, usucapi posse, quia hæc etiam ignorantes [24] domini usucapiunt. Idem Julianus scribit. §. 1. Sed eum, qui suo nomine nihil usucapere potest, ne [25] per servum quidem posse, Pædius scribit.

De rebus corporalibus. De rebus sacris, sanctis, publicis. De liberis hominibus.

9. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

USucapionem recipiunt maxime res corporales [26], exceptis rebus sacris [27], sanctis, publicis [28] populi Romani [29] & civitatum, item liberis hominibus.

De bona fide. 1. De servitutibus. 2. De partu animalis surrepti.

10. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SI aliena res bona fide empta sit, quæritur, ut usucapio currat, utrum emptionis initium, ut bonam fidem habeat, exigimus, an traditionis? Et obtinuit Sabini & Cassii sententia, traditionis [30] initium spectantium. §. 1. Hoc jure utimur, ut servitutes [31] per se nusquam longo tempore capi possint, cum ædificiis possint. §. 2. Scævola [32] libro XI. Quæstionum scribit, Marcellum existimasse, si bos apud furem concepit, vel apud furis heredem, pariatque apud furis heredem, usucapi ab herede distractum juvencum non posse: sic (inquit) quemadmodum nec ancillæ partus. Scævola autem scribit, se putare, usucapere posse [33] & partum [34]: *nec enim esse* [35] *partum rei furtivæ partem.* cæterum si esset pars, nec si apud bonæ fidei emptorem peperisset, usucapi poterat.

De captivo.

11. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

NEque servus, neque per servum dominus, qui apud hostes est, possidet [36].

De emptione ab eo, quem prætor vetuit alienare.

12. IDEM lib. 21. ad Edictum.

SI ab eo emas, quem Prætor vetuit alienare [37], idque tu scias: usucapere non potes.

De pignore. 1. De emente a furioso. 2. De emente mandato alterius.

13. IDEM lib. 5. ad Plautium.

PIgnori [38] rem acceptam usu non [39] capimus: quia pro alieno possidemus. §. 1. Eum, qui a furioso [40] bona fide emit, usucapere posse [41] responsum est. §. 2. Si mandavero tibi, *ut fundum emas*, ex ea causa traditum tibi diutina possessione capis: quamvis possis videri non pro tuo possidere, cum nihil intersit, quod mandati judicio tenearis.

De accessione possessionis.

14. IDEM lib. 13. ad Plautium.

ID tempus venditoris [42] prodest emptori, quo [43], antequam venderet, possedit: nam si postea nactus est possessionem venditor, hæc possessio emptori non proficiet. §. 1. In re legata, in accessione [44] temporis, qua [45] testator possedit, legatarius quodammodo [46] quasi [47] heres est.

De captivo. 1. De fugitivo. 2. De bona fide.

15. IDEM lib. 15. ad Plautium.

SI is, qui pro emptore possidebat, ante usucapionem ab hostibus captus sit: videndum est, an heredi ejus procedat usucapio? nam interrumpitur usucapio: & si ipsi reverso non prodest, quemadmodum heredi ejus proderit? Sed verum est, eum in sua vita desiisse possidere: ideoque nec [48] postliminium ei prodest, ut videatur usucepisse. Quod si servus ejus, qui in hostium potestate est, emerit: in pendenti esse usucapionem, Julianus ait. nam si dominus reversus fuerit, intelligi usucaptum [49]: si ibi decesserit, dubitari an per Legem Corneliam ad successores ejus pertineat? Marcellus, posse plenius fictionem Legis accipi: quemadmodum enim postliminio reversus plus juris habere potest in his, quæ servi egerunt, quam his, quæ per se vel per servum possidebat, cum ad hostes pervenit? Nam hereditatem in quibusdam vice [50] personæ fungi receptum est: ideoque in successoribus locum [non [51]] habere usucapionem. §. 1. Si servus, quem possidebam, fugerit [52]: si pro libero se gerat, videbitur a domino possideri. sed hoc tunc intelligendum est, cum, si adprehensus fuerit, non sit paratus pro sua libertate litigare: nam si paratus sit litigare, non videbitur a domino possideri, cui se adversarium præparavit. §. 2. Si quis bona fide possidens, ante [53] usucapionem amissa possessione, cognoverit esse rem alienam, & iterum nanciscatur possessionem, non capiet usu: quia initium secundæ possessionis vitiosum est. §. 3. Si ex testamento vel ex stipulatu res debita nobis tradatur: ejus temporis existimationem [nostram] intuendam quo traditur: quia concessum est stipulari rem, etiam quæ promissoris non sit.

De pignore.

16. JAVOLENUS lib. 4. ex Plautio.

SErvi nomine, qui pignori datus est, ad [54] exhibendum cum creditore, non cum debitore, agendum est: quia qui pignori dedit, ad [55] usucapionem tantum [56] possidet. quod ad reliquas omnes causas pertinet, qui accepit, possidet [57]: adeo ut addici [58] possit & possessio ejus, qui pignori dedit.

Pro adjudicato.

17. MARCELLUS lib. 17. Digestorum.

SI per errorem de alienis fundis, quasi de communibus, judicio communi dividundo accepto, ex adjudicatione [59] possidere cœperim, longo tempore capere possum [60].

1 A non domino vi possidet, qui vi dominum, imo non dominum dejicit. *l.* 1. §. 30. ℱ. *de vi & vi.* *l.* 3. ℱ. *uti possid.* 2 Ut sc. fundus usucapi non possit: quoniam vi possidet is, qui expulit. 3 His uncinulis inclusa archetypo Florentino desunt. 4 Id est, quandoquidem, ut in *l.* 38. §. 1. *in fin.* ℱ. *de solut.* 5 Libertas servitutis potest præscribi, cum mala fide civili jure, *ut hic*: Malæ fidei possessor per longum tempus potest præscribere fundo immunitatem servitutis. Igitur & libertatem sibi adquirere, mihique jus servitutis eripere, *ut hic*. Jure Canonico aliud receptum. *c. ult. de præscr.* de qua quæst. dixi ad *l.* 32. §. 1. *supr. de servit. præd. urb.* adde *l.* 12. *supr. quemadm. servit. amitt.* vid. Fr. Balbum *tract. de præscr. part.* 4. *c.* 3. *qu.* 3. 6 *l.* 10. §. 1. ℱ. *h. t.* *l.* 14. ℱ. *de servitut.* *l.* 27. ℱ. *de servit. præd. urb.* vide *l.* 3. ℱ. *de adq. vel amitt. poss.* 7 Id est, sc. ut *l.* 16. *infr. de re jud.* alias hoc vocabulum est, διασαφητικὸν, aut παραδειγματικόν. Cujac. *hic.* 8 *l.* 6. ℱ. *de servit. præd. urb.* Paul. 1. *sent.* 17. §. 1. & §. 2. Goth. Deducto argumento a personis ad res. *l.* 20. ℱ. *de stat. hom.* Ans. 9 Urbanorum sc. Cujac. *hic.* quem vide. adde *l.* 10. *supr. si serv. vind.* 10 Ea est, quæ & plebiscitum. *Cuj.* 11 Voconia. *Hal.* Porro de Lege Scribonia, & sublatis servitutum usucapionibus, & cur servitutes usucapi ea non pateretur: quo jure introducta fuerit primum servitutum usucapio: quemadmodum ante Scriboniam Legem, Jure civili, servitutes usucapi potuerint: quid sustulerit lex Scribonia, & usucapio servitutum honoraria quomodo sit introducta: & utrum in servitutibus rusticorum prædiorum Lex Scribonia locum habuerit: & an titulus in usucapione servitutum fuerit necessarius: & an bona fides etiam necessaria fuerit, vid. apud Revard. *lib. sing. ad l. Scribon.* 12 Lex Scribonia vetabat servitutes usurpatione adquiri: amitti vero non vetabat, *ut hic.* adde quæ notavi ad *l.* 5. §. *pen.* ℱ. *de itin. actuque privato.* 13 Et ita poterit quis per usucapionem se a servitutis urbanæ jugo liberare. Quid in rustica? non utendo amittitur. In urbanis opus est facto ejus, qui servit: in rusticis, ejus, cui servitur. 14 *l.* 15. ℱ. *de adquir. vel amitt. possess.* 15 Id est, pro eo, ut in *l.* 2. §. 1. ℱ. *de jure fisci.* Accurs. Cujac. *hic.* & apud Ulp. 20. in verbo, *ut adversus leges.* & Gilbertus Regius 2. *enantiophanon* 20. reprehensi a Roberto 2. *recept.* 33. 16 Aliud in personalibus actionibus, *l.* 6. ℱ. *de obl. & act.* & ætate. *l.* 3. §. 3. ℱ. *de minor.* 17 Non ab hora ad horam, sed tantum postremum diem inspicimus: non dividimus diem momentis, sed postremum tantum diem computamus, id est, inspicimus. *Goth.* Vide in hanc leg. Joann. Rob. *lib.* 1. *sent. cap.* 2. Charond. *lib.* 3. *verosimil. c.* 17. S. L. 18 Vigl. ad *tit. Inst. quib. non est permiss. fac. test.* §. *propterea. num.* 3. pro *totum*, legit, *tantum.* Ans. 19 Ut qui postremum diem attigerit, eum usucepisse dicamus: ergo non ab hora in horam, sed a die in diem fit computatio. *l.* 7. ℱ. *h. t.* *l.* 15. *infr. de divers. temp. præscript.* 20 Hora sexta diei, meridies. ne igitur dicas, mediam noctem hic significari, ut quidam luscitiosus hic adscripserat: sexta diei hora est meridies, *l.* 2. *in fin.* ℱ. *de annuis.* *l.* 3. ℱ. *de oper. libert.* hinc illa indignatio operariorum apud *Matt.* 20. adversus vineæ dominum, quod tantam mercedem dedisset iis, qui undecima opus fecerant, quantam iis, qui a sexta, tertiaque hora: hi enim postremi sc. totius diei caloris pondus sustinuerant, illi vero una tantum hora in vinea fuerant. Porro a quarta ad decimam horam oves tondebantur salubriter. Varro 2. *de re rustic. ult.* Inter horam secundam & decimam diei recitabantur testamenta. Paul. 4. *sent.* 6. §. 2. Hinc illud Crassi, Quid tu, Dejotare, duodecima (id est, jam senex) hora ædificare cœpisti? cui rex, Ne tu quidem, Crasse, matutino tempore Parthos oppugnas. adde *l.* 20. *C. de transact.* *l.* 2. *infr. de verb. signif.* vide Anton. Augustin. 4. *emend.* 14. Horæ singulæ quibus rebus destinatæ Romanis essent, vide apud Martialem 4. *Epigram.* 8. 21 A qua dies more Romano incipit, *l.* 8. ℱ. *de feriis.* vel, ut ait Harmenop. *l. ultim. tit. de verbor. signif.* septima: quod intellige de incipiente, non exacta. Porro sexta hora noctem significat. 22 Adde *l.* 5. ℱ. *qui testam.* *l.* 1. ℱ. *de manumiss.* 23 Vide Cujac. 22. *observat.* 17. 24 *l.* 2. §. 11. ℱ. *pro emptore.* Paria sunt interdum, scire & ignorare. 25 Imo, interdum possum per alium, quod per me non possum. vide *l.* 3. *in fin.* ℱ. *quæ res pign.* 26 Non incorporales. *l.* 4. §. 27. ℱ. *h. t.* An servitutes? vide Hotom. 3. *observ.* 25. adde *l.* 10. §. 1. ℱ. *h. t.* 27 *l.* 45. ℱ. *h. t.* §. 1. *Inst. h. t.* *l.* 6. *C. de oper. publ.* *l.* 2. *C. ne rei dominic. vel templorum.* 28 Hinc Seneca 14. & 11. *epist.* 80. negant Jurisconsulti quidquam usucapi, quod publicum est. 29 Cujacius *hic.* & 20. Ulpian. *in fin.* hoc loco permotus monet ibidem legendum, *servus publicus populi Romani.* 30 *l.* 48. *infr. h. t.* 31 Vide Cujac. 3. *observat.* 34. adde *l.* 4. *in fin. supr. h. t.* 32 Id est, Q. Cervidius. Cujac. *hic.* 33 Id vetat Novella Leonis 29. 34 *l.* 33. *infr. h. t.* Ea fuit etiam opinio Q. Mucii, Cicer. *de finibus.* 35 *l.* 26. ℱ. *de verbor. signif.* Imo est, *l.* 48. §. 5. ℱ. *de furtis* solve. Ulpianus hic non probat sententiam Scævolæ vide Cujac. 15. *observat.* 20. 36 Nequidem si redierit. *l.* 19. ℱ. *ex quib. causis major.* 37 Puta a prodigo, qui ut differat a furioso, vide Hotomann. 2. *observat.* 29. 38 *l.* 11. *infr. de divers.* *l.* 1. *C. comm. de usucap.* 39 Imo, 30. annis capimus jus luendi pignoris. Butrigarius & Accursius in *l. cum notissimi.* 7. §. 1. *C. de præscr.* 30. *ann.* Imo nec 40. annis quidem. Rogerius, Martinus: Hoc verius. 40 Tempore dilucidi intervalli. 41 *l.* 2. §. 16. ℱ. *pro emptore.* 42 Ita Haloand. & Florent. 43 *l.* 15. §. 2. §. *penult. infr. de divers. tempor. præscr.* Goth. Adde Gloss. *in cap. auditis. extr. de præscript.* Gabriel *comm. conclus.* 2. *tit. de præscript.* Ans. 44 *l.* 13. §. 10. ℱ. *de adquir. vel amitt. possess.* 45 *Al.* quo. 46 Duas notas diminutionis adjicit, ut ostenderet liquido, proprie non esse: simile dicendi genus est in *l.* 7. §. 6. *supr. de pact.* 47 Legatarius, quasi heres est: & heredis latissima appellatione continetur. adde Bartol. ad *l.* 84. §. 3. *supr. de legat.* 1. ut & fideicommissarius, *l.* 5. §. 1. ℱ. *quod cum eo.* & bonorum possessor. *l.* 1. §. 7. ℱ. *ad SC. Trebell.* *l.* 19. §. 2. ℱ. *de cond. & demonstr.* 48 Vide *l.* 19. ℱ. *ex quib. caus. major.* 49 *l.* 23. §. 3. ℱ. *ex quib. caus. major.* 50 Vid. *l.* 31. *in fin. supr. de her. inst.* 51 Locum habere, Cujac. *hic.* 52 Vide *l.* 1. *C. de longi temporis præscr. quæ pro libertate.* 53 *l.* 7. §. 4. ℱ. *pro emptore.* 54 *l.* 3. *in fin. supr. ad exhib.* 55 *l.* 33. §. 4. ℱ. *h. t.* *l.* 1. §. 15. *supr. de adq. vel amitt. poss.* 56 Vel ad similem casum: nam hujusmodi voces taxativæ non excludunt casus similes expressis, vel majores. 57 *l.* 35. *in fin. supr. de pignorat.* 58 Adjici. *Hal.* addici, est adjici, ac accedere. facit *l.* 14. §. 1. *infr. de divers. temporalib.* sic Basil. προστίθεται ἡ νομὴ αὐτῷ. Cujac. 11. *obs.* 11. 59 Auctoritas judicis facit, ut etiam in eo, quod nobis traditur tanquam nostrum, transferatur usucapiendi conditio. *Bart.* 60 Quo titulo? ex adjudicato.

De

De fisco, & bonis vacantibus.

18. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

QUamvis adversus fiscum [1] usucapio non procedat, tamen [2] ex bonis vacantibus [3], nondum tamen nunciatis, emptor prædii ex hisdem bonis extiterit, recte diutina [4] possessione capiet: idque constitutum est.

De accessione possessionis.

19. JAVOLENUS lib. 1. Epistolarum.

SI hominem emisti, ut, *si aliqua conditio extitisset, inemptus fieret*, & is tibi traditus est, & postea conditio emptionem resolvit [5]: tempus, quo apud emptorem fuit, accedere venditori debere existimo: quoniam eo genere retroacta [6] venditio esset redhibitioni similis, in qua non dubito tempus ejus, qui redhibuerit, venditori accessurum, quoniam [7] ea venditio proprie dici non potest.

20. IDEM lib. 4. Epistolarum.

POssessio testatoris ita heredi procedit, si [8] medio tempore a nullo possessa [9] est.

Si possessor rem domino locaverit, aut vendiderit.

21. IDEM lib. 6. Epistolarum.

EI, a quo fundum pro herede diutius possidendo capturus eram, locavi eum: an ullius momenti eam locationem existimes, quæro. quod si nullius momenti existimas, an durare nihilominus usucapionem ejus fundi putes? Item quæro, si eidem vendidero eum fundum: quid de his causis, de quibus supra quæsii, existimes? Respondit, si is, qui pro herede fundum possidebat, domino eum locavit, nullius momenti locatio est: quia [10] dominus suam rem conduxisset. sequitur ergo, ut ne possessionem quidem locator retinuerit: ideoque longi temporis præscriptio non durabit. in venditione [11] idem juris est, quod in locatione, ut emptio suæ rei consistere non possit.

De herede & hereditate.

22. IDEM lib. 7. Epistolarum.

HEres & hereditas, tametsi duas appellationes recipiunt, unius [12] personæ tamen vice [13] funguntur.

De toto & partibus.

23. IDEM lib. 9. Epistolarum.

EUm, qui ædes mercatus est, non puto aliud, quam ipsas [14] ædes, possidere. nam si singulas res possidere intelligetur, ipsas [ædes] non possidebit: separatis enim corporibus, ex quibus ædes constant, universitas ædium intelligi non poterit. accedit eo, quod si quis singulas res possideri dixerit, necesse erit, dicat possessione superficiei temporibus de mobilibus statutis [15] locum esse, solum se capturum esse ampliori: quod absurdum, & minime Juri civili conveniens est, ut una res diversis temporibus capiatur; utputa cum ædes ex duabus rebus [16] constant, ex solo [17], & superficie, & universitas earum possessionem [18] temporis immobilium rerum omnium mutet.

§. 1. Si autem columna evicta fuerit: puto, te ex [19] empto cum venditore recte acturum, & eo genere rem salvam habiturum.

§. 2. Si autem demolita [20] domus est, ex integro res mobiles possidendæ sunt, ut tempore, quod in usucapione rerum mobilium constitutum est, usucapiantur: & non potest recte uti eo tempore, quo in ædificio fuerunt. nam quemadmodum eas solas & separatas ab ædificio non possedisti, sic nec penes [21] te singulæ, aut separatæ fuerunt & cohærentibus his in ædificio, depositis ædibus, quæ hoc quoque ipsum continent: neque enim recipi potest [22], ut eadem res & ut res soli & tanquam mobilis sit possessa.

De legis prohibitione. 1. De defuncto & herede.

24. POMPONIUS lib. 24. ad Quintum Mucium.

UBi [23] lex [24] inhibet usucapionem [25], bona fides possidenti nihil prodest. §. 1. Interdum, etiamsi non fuerit inchoata usucapio a defuncto, procedit heredi ejus: veluti si vitium [26], quod obstabat, non ex persona, sed ex re, purgatum fuerit. [*Ex re*], ut puta, si fisci [27] res esse desierit, aut furtiva, aut vi [28] possessa.

De possessione.

25. LICINNIUS [RUFINUS lib. 1. Regularum].

SIne [29] possessione [30] usucapio contingere non potest.

De superficie.

26. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

NUnquam superficies [31] sine solo capi longo tempore potest.

De titulo opinato.

27. IDEM lib. 31. ad Sabinum.

CElsus [32] libro XXXIV. errare [33] eos ait, qui existimarent, cujus rei quisque bona fide adeptus sit possessionem, pro suo usucapere eum posse; nihil referre, emerit, necne, donatum sit, necne, si modo emptum, vel donatum [34] sibi existimaverit [35]: quia neque pro legato, neque pro donato, neque pro dote usucapio valeat, si nulla donatio, nulla dos, nullum legatum sit. † Idem & in litis æstimatione placet, ut nisi vere quis litis æstimationem subierit, usucapere non possit.

De servo furiosi vel infantis.

28. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

SI servo [36] furiosi vel infantis res tradita sit [37], usu per eum eas personas capere posse constat.

De eo, quod ex asse heres alii quasi pro parte heredi tradidit.

29. IDEM lib. 22. ad Sabinum.

CUm solus heres essem, existimarem autem, te quoque pro parte heredem esse, res hereditarias pro parte tibi tradidi: propius est, ut usu eas capere non possis; quia nec pro herede usucapi potest, quod ab herede possessum est, neque aliam ullam habes causam possidendi. ita tamen hoc verum est, si non [38] ex transactione id factum fuerit. Idem dicimus, si tu quoque existimes, te heredem esse: nam hic quoque possessio veri heredis obstabit tibi.

De rerum mixtura, & triplici corporum genere.

30. IDEM lib. 30. ad Sabinum.

RErum mixtura facta an usucapionem cujusque præcedentem [39] interrumpit, quæritur? Tria [40] autem genera sunt corporum [41]: Unum, quod continetur *uno* [42] *spiritu* [43], & Græce ἡνωμένον [44], id est, *unitum* [45] vocatur: ut homo, tignum, lapis, & similia [46]: Alterum, quod *ex contingentibus*, hoc est, pluribus inter se cohærentibus constat, quod συνημμένον [47], id est, *connexum* vocatur; ut ædificium, navis, armarium: Tertium, quod *ex distantibus* [48] constat; ut corpora plura non soluta, sed uni nomini subjecta, veluti populus [49], legio, grex [50]. Primum genus [in] usucapione quæstionem non habet: secundum & tertium habet. §. 1. Labeo [51] libris epistolarum ait, Si is, cui ad tegulorum [52] vel columnarum usucapionem decem dies superessent [53], in ædificium eas conjecisset, nihilominus eum usucapturum, si ædificium possedisset. † Quid ergo in his, quæ non quidem implicantur rebus soli, sed mobilia permanent, ut in annulo, gemma [54]? In quo verum est, & aurum & gemmam possideri, & usucapi, cum utrumque maneat integrum. §. 2. De tertio genere corporum videndum est. non autem grex universus sic capiatur usu, quomodo singulæ [55] res: nec sic, quomodo cohærentes [56]. quid ergo est? Etsi ea natura ejus est, ut adjectionibus corporum maneat [57]: non item tamen universi gregis ulla est usucapio. sed singulorum animalium sicuti possessio, ita & usucapio. nec si quid emptum [58] immixtum fuerit gregi, augendi ejus gratia, idcirco possessionis causa mutabitur; ut si reliquus grex dominii mei sit, hæc quoque ovis: sed singulæ suam causam habebunt, ita ut si quæ furtivæ erunt, sint quidem ex grege, non tamen usucapiantur.

De errore juris. 1. Tempus continuum numerari. 2. De servo, qui in libertate moratur. 3. De servo, filio, colono, inquilino. 4. De furore. 5. De tempore vacuo. 6. De defuncto & herede.

31. PAULUS lib. 32. ad Sabinum.

NUnquam in usucapionibus juris [59] error possessori prodest. & ideo Proculus ait, Si per errorem initio [60] venditionis tutor pupillo auctor factus sit: vel post longum tempus venditionis peractum, usucapi non posse: quia juris error est. §. 1. In usucapionibus [61] mobilium [62] continuum [63] tempus numeratur. §. 2. Servus, licet in [64] libertate moretur, nihil possidet, nec per eum alius:

1 *l. 24. in fin.* ff. *h. t. l. 2. C. comm. de usucap.* §. 9. *Inst. h. t.* 2 Tamen si bonis. Cujac. *hic.* 3 Eorum scilic. quibus post mortem nullus successor extitit, res fisco defertur ex Lege Julia caducaria. Ulpian. 28. §. 1. *in fin.* 4 Quadriennii, in causa bonorum vacantium: quinquennii, in causis commissi. *l. 2. C. de vectigal.* 5 *l. 13. §. 2. supr. de adq. vel amitt. possess.* 6 Id est, rescissa. Quid? hoc pacto resolutivo num redintegratur dominium ipso jure sine traditione? Castrensis putat redintegrari, vel, ut ille loquitur, retransferri, hoc est, transferri, si venditor erat dominus. *l. 1. supr. de donat.* Bartolus tamen id in utramque partem disputat. 7 Quanquam. Cujac. *hic.* quem vide. 8 *l. 6. in fin.* ff. *pro emptore. l. 13. §. 4. supr. de adquir. vel amitt. possess.* 9 Possessio possessa hic dicitur Atticorum more, ut stipulationem stipulari. *l. 3. §. 1.* ff. *judicatum solvi.* 10 Rei suæ locatio non est. 11 Et pignore. *l. 33. §. 5.* ff. *h. t.* 12 Id est, defuncti. heres enim dominus dicitur: quinimo & hereditas ipsa domina. *l. 31. in fin. supr. de hered. inst.* 13 *d. l. 31. in fin.* 14 Vid. *l. 30 supr. de adq. vel amitt. possess.* 15 Id est, triennio. *Instit. h. t. in pr.* 16 Id est partibus. Ita totum prædicatur de suis partibus. de toto dixi ad *l. 1. supr. de orig. jur.* 17 Solum est pars ædium. *l. 49. supr. de rei vind.* 18 Possessione temporis immobilium rerum dominium mutet. *Hal.* Cuj. *hic.* 19 Vide quæ not. ad *l. 41. §. 1. supr. de evict.* 20 *l. 23. in fin. supr. de rei vind.* 21 Id est, non quodam modo possidentur a te. *l. 63.* ff. *de verb. signific.* 22 Res una & eadem, mobilis & immobilis simul censeri non potest. 23 §. 2. *Inst. h. t. l. 2. C. pro donat.* 24 Verbi gratia, 12. tabularum. Lex Attinia, Mamilia, Plautia, Julia de vi, Scribonia, Lex Julia repetundarum, Lex Julia de fundo dotali. 25 Usucapi non possunt, quæ alienari prohibita, vide tamen Socin. *reg.* 13. 26 Vide *l. 11. C. de adq. & retin. possess.* 27 *l. 18. supr. h. t. l. 2. C. comm. de usucap.* 28 Vide *l. ult.* ff. *vi bonorum rapt.* 29 *l. 44. in fin.* ff. *h. t.* 30 Civili. 31 Superficies, id omne est, quod super solum est ædificatum, satum, plantatum: ita vitis est superficies vineæ: seges arvi. *l. 13. supr. de servit. præd. rust.* 32 Vide repetitionem hujus Legis apud Francisc. Balbum; ubi hoc inter cætera notat, Possidentem titulo putativo, seu opinato (si tamen justo errore ductus sit) usucapere secus, si injusto reprobata quorundam sententia, qui non distinguunt inter justum & injustum errorem. Castrensis ita hunc locum accipit: Titulus putativus non sufficit ad præscribendum etiam cum bona fide, si non subest justa causa putandi. 33 Id tamen receptum est Jure Canonico, de quo vide Socin. *regul.* 107. & Balb. *in repetitione hujus Legis.* 34 Vide *l. 1.* ff. *pro donato.* 35 Hanc legem repetiit Franc. Balbus, quibus autem casibus mala fides præsumatur, docet Menochius *de arbitr. judic. cas.* 225. & multa huc facientia reperies apud Covarruviam & Peckium *ad cap. possessor. de reg. jur in 6.* 36 *l. 1. §. 5. l. 24. l. 32. in fin. supr. de adqu. vel amitt. possess. l. 26. C. de don. l. 10. §. 2. supr. de adquir. rer. domin.* 37 Ex causa peculiari *Accurs.* Cujac. ut *l. 15. §. 3.* ff. *h. t.* 38 Transactionis ex causa justam possessionis habentes causam, usucapere possunt. *l. 8. C. de usucap. pro emptore.* 39 Id est, inchoatam, cœptam. 40 Corpora alii alio modo dividunt, ut alia sint ἡνωμένα, alia διεστῶτα. Illorum alia sunt proprie ἡνωμένα, alia συνημμένα. Horum quædam distinctis capitibus, quædam indistinctis: vetus interpres Dionysii Theologi, ἡνωμένα & διηρημένα. Boerius 1. *Arithmetic.* continua & disjuncta: & Cuj. 15. *obs.* 33. Cassiodorus *de anima*, continuata, disjuncta. vide Forner. 2. *select.* 17. singula cohærentia. ff. *h. t. l. 23. §. 5 supr. de rei vind.* Arist. 1. *polit.* 8. 41 Corpora sunt trium generum. ἡνωμένα, συνημμένα, διεστῶτα. adde Theoph. §. 18. & 19. *Instit. de legat* continua, ut homo; composita, ut navis, & domus, ex distantibus, ut exercitus, populus, senatus. Senec. 17. *epist.* 103. 42 Ita dicitur in *l. 23 §. 5. supr. de rei vind.* & apud Senec. 17. *epist.* 103. 43 *l. 23. §. 5. in fin. supr. de rei vind.* τῇ συμφυΐᾳ (& ideo id a Plutarcho συμφυὸς appellatur, ἐν τοῖς γαμικοῖς παραγγέλμασι. Cujac. *hic.*) ὑπὸ μιᾶς ἕξεως. ut Conon Mathematicus apud Achillem Statium in *Aratum* ait. vide Cujac. 15. *obs* 33. 44 Et Græce φυσικὸν, aliud, quod ex pluribus inter se cohærentibus, quod τεχνικὸν dicitur. Alciatus 2. *prætermiss* ita legit. 45 Cicero continuatas cohærentesque naturas vocat. 46 Puta statua. *d. l. 23. §. 5.* ff. *de rei vind.* 47 Adjunctum, sive connexum. Gell. 16. *cap.* 8. conjunctum, Vitruvio 5. *cap.* 4. compositum. Senecæ, 17. *epist.* 48 Ea corpora διεστῶτα dicuntur, quorum duo item genera Conon facit: unum eorum, quæ distinctis sunt capitibus, puta chorum, legionem, gregem: aliud indistinctis, ut populum. 49 Vel universitas. *l. 1.* ff. *quod cujuscunque.* 50 *l. 1. in fin. l. 23. §. 5. supr. de rei vind. §. 18. Inst. de leg.* 51 Antistius Labeo, Princeps est Proculianæ sectæ. Cujac. *hic* legit Javolen. *arg l. 23. supr. h. t.* 52 Tegularum. *Hal.* 53 Adde *l* 16. *in fin. supr. de fundo dotali.* 54 Ea vindicari non potest, de ea tamen agitur ad exhibendum. *l. 6. supr. ad exhibend.* 55 Ἡνωμένα. 56 Συνημμένα. 57 Maneat idem, non tamen. *Hal.* Cujac. *hic.* 58 §. 28. *in fin. Instit. de rer. divis. l. 78.* ff. *de solut.* 59 *l. 4. supr. de juris & facti ignorant. l. 2. §. 15.* ff. *pro emptore. l. 4. C. qui bon. cedere.* 60 Id est, non in ipsa venditione statim. Cujac. *hic.* Quo tempore sit interponenda auctoritas in negotio pupillari, vide Cujac. 13. *obs.* 31. 61 Veteri Jure 12. tabularum rei mobilis usucapio, annus erat: cujus usucapionis vestigium hic extat, & in *l. cum sponsus.* 12. §. 5. *supr. de Publiciana in rem actione.* 62 In usucapionibus continuum tempus. *Cujac.* apud Ulpian. 19. §. 8. 63 Hinc usucapio est adeptio dominii per continuationem possessionis. Ulpian. *ibid.* adde *l. 3. supr. h. t.* 64 In libertate morari, & liberum esse, differunt.

atquia

atquin ſi [1] nomine alicujus, dum in libertate moratur, nactus fuerit poſſeſſionem, adquiret ei, cujus nomine nactus fuerit. §. 3. Si ſervus meus vel filius peculiari [2] vel etiam meo nomine quid tenet, ut ego per eum ignorans [3] poſſideam, vel etiam uſucapiam: ſi is furere cœperit, donec in eadem cauſa res fuerit, intelligendum eſt, & poſſeſſionem apud me remanere, & uſucapionem procedere: ſicuti per dormientes [4] quoque eos idem nobis contingeret. † Idemque in colono [5] & inquilino, per quos poſſidemus, dicendum eſt. §. 4. Si vi, aut clam, aut precario poſſeſſionem nactus quis, poſtea furere [6] cœperit: & poſſeſſio & cauſa eadem durat de hoc, quod precario furioſus habet; quemadmodum Interdicto quoque Uti poſſidetis furioſi nomine recte experimur ejus poſſeſſionis nomine, quam ante furorem per ſe, vel poſt furorem per alium nanctus eſt. §. 5. Vacuum tempus, quod ante [7] aditam hereditatem, vel poſt [8] aditam interceſſit, ad uſucapionem heredi procedit. §. 6. Si defunctus emit, heres autem putat [9] eum ex donationis cauſa poſſediſſe: uſu eum capturum [10], Julianus ait.

Si fur rem furtivam a domino emerit. 1. *De errore juris.* 2. *De parte incerta.*

32. POMPONIUS lib. 32. ad Sabinum.

SI fur rem furtivam a domino emerit [11], & pro tradita habuerit: deſinet eam pro furtiva poſſidere, [&] incipiet [12] pro ſuo poſſidere. §. 1. Si quis id, quod poſſidet, non putat ſibi per Leges licere uſucapere: dicendum eſt, etiam ſi erret, non procedere tamen ejus uſucapionem: vel quia [13] non bona fide videatur poſſidere, vel quia in jure erranti non procedat uſucapio. §. 2. Incertam [14] partem [15] poſſidere nemo poteſt. Ideo ſi plures ſint in fundo, qui ignorent, quotam quiſque partem poſſideat: neminem eorum mera ſubtilitate [16] poſſidere Labeo ſcribit.

De partu ancillæ furtivæ. 1. *De cauſa poſſeſſionis ſibi non mutanda.* 2. *De vi dejecto.* 3. *De ceſſione poſſeſſionis.* 4. *De pignore, commodato, depoſito.*

33. JULIANUS lib. 44. Digeſtorum.

NOn ſolum bonæ fidei emptores, ſed & omnes [17], qui poſſident ex ea cauſa, quam uſucapio ſequi ſolet, partum [18] ancillæ furtivæ uſu ſuum [19] faciunt: idque ratione juris introductum arbitror. nam ex qua cauſa quis ancillam uſucaperet, niſi Lex [20] XII. Tabularum, vel Atinia [21] obſtaret, ex ea cauſa neceſſe [22] eſt partum uſucapi, ſi apud eum conceptus, & editus eo tempore fuerit, quo furtivam eſſe matrem ejus ignorabat. §. 1. Quod vulgo reſpondetur [23], *ipſum* [24] *ſibi cauſam poſſeſſionis mutare non poſſe*: totiens verum eſt, quotiens quis ſciret, ſe bona fide non poſſidere, & *lucrifaciendi* cauſa inciperet poſſidere. idque per hæc probari poſſe: Si quis emerit fundum ſciens ab eo, cujus non erat [25], poſſidebit pro poſſeſſore: ſed ſi eundem a domino emerit, incipiet pro emptore poſſidere: nec [26] videbitur ſibi ipſe cauſam poſſeſſionis mutaſſe. † Idemque juris erit, etiam ſi a non domino emerit, cum exiſtimaret eum dominum eſſe. Idem hic, ſi a domino heres inſtitutus fuerit, vel bonorum ejus poſſeſſionem acceperit, incipiet fundum pro herede poſſidere. † Hoc amplius ſi [27] juſtam cauſam habuerit exiſtimandi, ſe heredem vel bonorum poſſeſſorem domino extitiſſe, fundum pro herede poſſidebit: nec [28] cauſam poſſeſſionis ſibi mutare videbitur. † Cum hæc igitur recipiantur in ejus perſona, qui poſſeſſionem habet: quanto magis in colono recipienda ſunt, qui nec vivo [29], nec mortuo domino ullam poſſeſſionem habet. & certe ſi colonus mortuo domino emerit fundum ab eo, qui exiſtimabat ſe heredem ejus, vel bonorum poſſeſſorem eſſe: incipiet pro emptore poſſidere. §. 2. Si dominus fundi homines armatos venientes exiſtimaverit [30], atque ita profugerit, quamvis nemo eorum fundum ingreſſus fuerit: vi dejectus videtur [31]. ſed nihilominus id prædium, etiam antequam in poteſtatem domini redeat, a bonæ fidei poſſeſſore uſucapitur: quia Lex [32] Plautia & Julia ea demum vetuit longa poſſeſſione capi, quæ vi poſſeſſa fuiſſent: non etiam ex quibus vi quis dejectus fuiſſet. §. 3. Si mihi Titius, a quo fundum petere [33] volebam, poſſeſſione ceſſerit: uſucapionis cauſam [34] juſtam habebo. Sed & is, a quo ex ſtipulatu fundum petere volebam, cedendo mihi poſſeſſione, ſi ſolvendi cauſa id fecerit: eo ipſo efficiet, ut fundum longo tempore capiam [35]. §. 4. Qui pignori [36] rem dat, uſucapit, quamdiu res apud creditorem eſt: ſi creditor ejus poſſeſſionem alii tradiderit, interpellabitur uſucapio. & quantum ad uſucapionem attinet, ſimilis eſt ei [37], qui quid depoſuit vel commodavit: quos palam eſt deſinere uſucapere, ſi commodata vel depoſita res, alii tradita fuerit ab eo, qui commodatum vel depoſitum accepit. † Plane ſi creditor nuda conventione hypothecam contraxerit, uſucapere debitor perſeverabit. §. 5. Si rem tuam, cum bona fide poſſiderem, pignori tibi dem ignoranti tuam eſſe, deſino uſucapere: quia *non intelligitur quis ſuæ* [38] *rei pignus contrahere*. At ſi nuda conventione pignus contractum fuerit, nihilominus uſucapiam: quia hoc quoque modo nullum pignus contractum videtur. §. 6. Si rem pignori datam creditoris ſervus ſubripuerit, cum eam creditor poſſideret: non interpellabitur uſucapio debitoris: quia ſervus dominum ſuum poſſeſſione non ſubvertit [39]. † Sed & ſi debitoris ſervus ſubripuerit, quamvis creditor poſſidere deſinat, tamen debitori uſucapio durat: non ſecus, ac ſi eam creditor debitori tradidiſſet. nam quantum ad uſucapiones attinet, ſervi [40] ſubtrahendo res, non faciunt deteriorem dominorum conditionem. † Facilius obtinebitur, ſi precario poſſidente debitore, ſervus ejus ſubripuerit: nam conductio idem [41] præſtat, quod ſi apud creditorem res eſſet: poſſidet enim hoc caſu creditor. † Sed [&] ſi utrumque interceſſerit, & precarii [43] rogatio & conductio: intelligitur [42] creditor poſſidere. & precarii rogatio non in hoc interponitur, ut debitor poſſeſſionem habeat, ſed ut ei tenere rem liceat.

De re peculiari a ſervo vendita.

34. ALFENUS VARUS lib. 1. Digeſtorum a Paulo epitomatorum.

SI ſervus inſciente [44] domino rem peculiarem vendidiſſet, emptorem uſucapere poſſe.

De homine, cujus uſusfructus legatus eſt, ſurrepto.

35. JULIANUS lib. 3. ad Urſeium Ferocem.

SI homo cujus uſusfructus legatus erat, ab herede nunquam poſſeſſus, ſubreptus fuiſſet: quæſitum eſt, quia heres [45] furti actionem non [46] haberet, an uſucapi poſſit? Sabinus reſpondit, nullam ejus rei uſucapionem eſſe, cujus [47] nomine furti agi poſſet: agere autem furti eum, qui frui deberet, poſſe [48]. Quod ſic accipiendum eſt, ut fructuarius poterit uti frui: aliter enim homo in cauſa non perduceretur: ſed ſi utenti jam & fruenti abductus homo fuerit, non ſolum ipſe, ſed etiam heres furti agere poterit.

De re a non domino alienata.

36. GAJUS lib. 2. Rerum Cottidianarum, ſive aureorum.

POteſt [49] pluribus modis accidere, ut quis rem alienam aliquo errore deceptus tanquam ſuam [50] vendat forte aut donet: & ob id a bonæ fidei poſſeſſore res uſucapi poſſit. Veluti ſi heres rem defuncto commodatam aut locatam, vel apud eum depoſitam, exiſtimans, hereditariam eſſe, alienaverit. §. 1. Item ſi quis aliqua exiſtimatione deceptus, crediderit ad ſe hereditatem pertinere, quæ ad eum non pertineat, & rem hereditariam alienaverit: aut ſi [51] is, ad quem uſusfructus ancillæ pertinet, partum [ejus] exiſtimans ſuum eſſe, quia & fœtus pecudum ad fructuarium pertinet, alienaverit:

37. IDEM lib. 2. Inſtitutionum.

FUrtum non committitur. furtum enim ſine [52] affectu furandi non committitur [53]. §. 1. Fundi quoque alieni poteſt aliquis ſine [54] vi nanciſci poſſeſſionem: quæ vel ex negligentia domini vacet [55], vel quia dominus ſine ſucceſſore deceſſerit, vel longo tempore abfuerit.

38. IDEM lib. 2. Rerum Cottidianarum ſive aureorum.

QUam rem ipſe quidem non poteſt uſucapere; quia intelligit alienum ſe poſſidere, & ob id mala [56] fide poſſidet: ſed ſi alii bona fide accipienti tradiderit, poterit [57] is uſucapere; quia neque vi poſſeſſum, neque furtivum poſſidet. abolita eſt enim quorundam veterum [58] ſententia exiſtimantium, etiam fundi locive furtum fieri.

De ſuperficie.

39. MARCIANUS lib. 3. Inſtitutionum.

SI ſolum uſucapi non poterit, nec [59] ſuperficies uſucapietur.

De tempore vacuo.

40. NERATIUS lib. 5. Regularum.

COeptam uſucapionem a defuncto, poſſe & ante [60] aditam hereditatem impleri, conſtitutum eſt.

Si rem domino ſurreptam procurator ejus apprehenderit.

41. IDEM lib. 7. Membranarum.

SI rem ſubreptam mihi procurator meus adprehendit: quamvis per [61] procuratorem poſſeſſionem adipiſci nos, jam fere conveniat; nihilo magis eam in poteſtatem meam rediſſe uſuque capi poſſe exiſtimandum eſt. quia contra ſtatui captioſum [62] erit.

1 *l. 34. in fin.* ff. *de adquir. vel amitt. poſſ.* 2 V. *l. 47. in fin.* ff. *h. t.* 3 V. *l. 1. §. 5.* ff. *de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* 4 *l. 1. §. 3.* ff. *de adquir. vel amittend. poſſeſſ.* 5 Colonus eſt in agro, inquilinus in ædificio. *l. 37.* ff. *de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* Appian. 2. *de bello civili.* inquilinos. τὰς ἐνοικοῦντας ἐν ἀλλοτρίαις οἰκίαις. ſic etiam incola dicitur, in *l. 1. C. de falſa moneta.* & a Græcis ad *l. 27. §. 11. ſupr. ad l. Aquil.* Cujac. *hic.* 6 *l. 27.* ff. *de adquir. vel amitt. poſſ.* 7 *l. 44. §. 3.* ff. *h. t.* 8 Ante eam tamen apprehenſam. 9 *l. 44. §. 4.* ff. *h. t. l. 2. §. 2.* ff. *pro emptore.* 10 Pro emptore, *Accurſ.* plus enim valet res, quam opinio heredis. 11 *l. 6. §. 3. in fin.* ff. *de precario.* 12 *l. 84.* ff. *de furt.* 13 Malæ fidei poſſeſſor, & errans in jure, non uſucapit. *Goth. hic.* & *l. 21. C. de furt. l. 109.* ff. *de verb. ſign.* ea tantum requiritur in longi temp. præſcript. §. 1. *Inſt. h. t.* non etiam in longiſſimi & immemorialis, *l. 3. l. 8. §. 1. C. de præſcript. 30. ann.* Myn. 4. *obſerv.* 6. *n.* 1. Gail. *lib. 1. obſ.* 21. *n.* 15. Anſ. 14 *l. 3. §. 2. l. 26.* ff. *de adqui. vel amitt. poſſ.* 15 Pars pro diviſo certa eſt ſi demonſtrari poteſt: pro indiviſo, incerta. quantitas, ſi ſcitur quota ſit, certa eſt: ſi neſcitur, incerta. 16 Ipſo jure, mero jure. 17 Ne dicas malæ fidei, ſed omnes, qui titulum habere poſſunt, ut habent bonæ fidei emptores. Bona fides eſt rei alienæ ignorantia.
18 Bonæ fidei poſſeſſor partum furtivæ ancillæ ſuum facit. *l. 10. in fin. ſupr. h. t. l. 11. §. 4.* ff. *de Publiciana. l. 48. §. 5.* ff. *de furt. l. 3. C. de uſucap. pro emptore.* vide Cujac. 15. *obſerv.* 20. 19 Id eſt, uſucapiunt. 20 Vide §. 2. *Inſt. de uſucap.* 21 *l. 4. §. 6.* ff. *h. t.* 17. Gell. 7. *d.* §. 2. His adde librum ſingularem Adriani Pulvæi ad Legem Atiniam. 22 V. *Novell. Leon.* 29. adde *l. 48. §. 5.* ff. *de furtis.* 23 *l. 3. §. 19.* ff. *de adqu. vel amitt. poſſ. l. 2. §. 1.* ff. *pro herede. l. 23. in fin. C. de locato.* 24 Id eſt, quemcunque. An hoc locum habet etiam in Principe: habere putat Cujacius *conſultatione* 17. 25 §. 1. *Inſt. h. t.* 26 Imo, videbitur. *l. 2. in fin.* ff. *pro emptore.* 27 §. 3. *verſ. pro herede. Inſt. de Interdict.* 28 *l. 2. §. 1.* ff. *pro hered.* 29 Colonus nec vivo nec mortuo domino ullam poſſeſſionem habet. 30 Extimuerit, Cujac. *hic.* & ad *l. 9. ſupr. quod metus cauſa.* extimuerit, inquam, quos videbat a ſe venientes. *l. 3. §. 6.* ff. *de vi & vi.* 31 Atque ita non cenſetur dejectus, qui viſis hominibus armatis fugit: cenſetur, qui audito eorum adventu fugit, *d. l. 3. §. 7. infr. de vi & vi armata. l. 9. ſupr. quod metus cauſa geſtum erit.* & merito: magis enim oculi, quam aures, movent & perterrefaciunt. vide Senecam, 1. *epiſt.* 6. & 2. *Natural.* 21. *in fin.* 32 §. 2. *Inſt. de uſucap.* Theoph. *ibid.* Cic. *pro Milone.* & 8. *familiarum Epiſt.* 33 Id eſt, vindicare. 34 Ex ceſſione. 35 Pro ſoluto. 36 *l. 16. ſupr. h. t.* 37 Debitor, per creditorem: depoſitor, per depoſitarium: commodator, per commodatarium (an idem in locatore, qui per conductorem, §. 6. *in fin. infr. h. t.*) poſſidet & uſucapit. Uſucapio tamen interpellatur, ſi hujuſmodi perſonæ alii rem, *ut hic.* & *l. 3. §. 9. ſupr. de adq. vel amitt. poſſ.* crediderunt & tradiderunt: non idem eſt, ſi obligaverunt, pignori dederunt, commodarunt, depoſuerunt. *l. 39. in fin. ſupr. tit. prox. l. ult. C. de adq. & retin. poſſ.* 38 *l. 21. in fin. ſupr. h. t.* 39 Id eſt, intervertit. vide *l. 15. in fin. ſupr. de adqu. vel amitt. poſſ.* ſubvertere eſt fraudare. Plautus *Curculione*: vel qui ipſi verſant, vel qui alii ſubvertendos præbent. 40 Vide *l. 40. ſupr. de adqu. vel amitt. poſſeſſ.* 41 Vide §. 4. ff. *h. t.* adde *l. 37.* ff. *de pignorat.* 42 Vide omnino Tiraquellum de jure conſtituti poſſeſſorii, *parte 3. limitatione 2. l. 1. infr. de ſtaut.* 43 *l. 10. ſupr. tit. prox.* 44 Id eſt, ſciente: ſic in *cap.* 5. Legis Maniliæ. Qui termini hac lege ſtatuti erunt, ne quem eorum ejicito, neve loco moveto, *inſciens*, a dolo malo. & ſic articulus *in* erit προσθετικός. vide Cujac. *hic.* & 15. *obſ.* 18 quo nomine a Roberto reprehenditur, 2 *recept.* 34. 33 & 1. *animad.* 18. vide quæ notavi ad *l. 1. §. 2. infr. de migrando.* Legis Maniliæ reſtitutionem vide apud Lipſ. 1. *Electorum* 15. 45 *l. 33. ſupr. de adqu. rer. dom.* 46 Imo haberet. *l. 10. C. de furtis.* Agitur hic de legatario ſeu herede particulari. 47 Uſucapi non poteſt is, cujus nomine furti agi poteſt. 48 Imo is non ſemper poteſt. *l. 17. l. 53. §. 2. infr. de furtis.* 49 §. 4. *Inſt. h. t.* 50 Idque ſine dolo malo. §. 11. *Inſt. h. t.* 51 §. 5. *Inſt. h. t.* 52 Vide *l. 53. in pr. infr. de furtis.* §. 18. *Inſt. de oblig. quæ ex delict.* §. 3. & 5. *Inſt. hoc tit.* 53 Imo committitur *l. 77. infr. de furt.* 54 §. 7. *Inſt. h. t.* 55 Præſcriptio non currit contra civiliter poſſidentem. 56 Præſumitur malæ fidei quis eſſe, qui alienum ſciens poſſidet, niſi edocuerit ſe titulum habere. 57 Clandeſtinum vitium perſonale eſt, non reale, neque rem ipſam afficit vitio reali, ut furtum afficit. Bartolus, Caſtrenſis, Albericus *hic.* 58 Mafurii & Sabini, §. 7. *verſ. abolita. Inſtit. h. t.* 11. Gell. 18 adde *l. 14. §. 12. ſupr. quod met.* Veterum appellatione his in libris intelliguntur Brutus, Manilius, Sabinus, Labeo. vide Cujac. *hic.* 59 Argumentum a ſolo ad ſuperficiem. *l. 26. ſupr. h. t.* 60 *l. 31. §. 5. ſupr. h. t. l. 6. in fin. infr. tit. prox. l. 30. ſupr. ex quib. cauſ. major.* 61 *l. 4. §. 7. ſupr. h. t.* 62 Captioſæ interpretationes in legibus, ſtatutis, & conſuetudinibus non admittendæ.

De

De prædio dotali. Si venditor domino ſucceſſerit.

42. PAPINIANUS lib. 3. Quæſtionum.

CUm [1] vir prædium dotale vendidit ſcienti vel ignoranti rem dotis eſſe: venditio non valet [2]. quam defuncta [3] poſtea [4] muliere in matrimonio, confirmari [5] convenit, ſi tota dos lucro mariti ceſſit.

† Idem juris eſt, cum is, qui rem furtivam vendidit, poſtea domino heres extitit [6].

De bona & mala fide.

43. IDEM lib. 22. Quæſtionum.

HEres ejus, qui bona fide [7] rem emit, uſu non capiet ſciens alienam, ſi modo ipſi poſſeſſio tradita ſit: continuatione [8] vero non impeditur heredis ſcientia. §. 1. Patrem uſu non capturum, quod filius emit, propter ſuam vel filii ſcientiam, certum eſt [9].

De juſto errore. 1. De ratihabitione. 2. Quo tempore ſpectatur bona fides. 3. De tempore vacuo. 4. De errore. 5. De pignore; de uſufructu. 6. De furore. 7. De filio vel ſervo captivi.

44. IDEM lib. 23. Quæſtionum.

JUſto errore [10] ductus Titium filium meum & in mea poteſtate eſſe exiſtimavi, cum adrogatio non jure interveniſſet. Eum ex re mea quærere mihi non exiſtimo. non enim conſtitutum eſt in hoc, quod in homine libero, qui bona fide ſervit, placuit: ibi propter [11] aſſiduam & cottidianam comparationem ſervorum ita conſtitui, publice interfuit. nam frequenter ignorantia liberos emimus: non autem tam facilis [12], frequens, adoptio vel adrogatio filiorum eſt. §. 1. Conſtat, ſi rem alienam ſcienti mihi vendas, tradas autem eo tempore, quo [13] dominus ratum habet, traditionis tempus inſpiciendum, remque meam fieri. §. 2. Etſi poſſeſſionis, non contractus initium [14], quod ad uſucapionem pertinet, inſpici placet: nonnunquam tamen evenit, ut non initium præſentis poſſeſſionis, ſed cauſam antiquiorem [15] traditionis, quæ bonam fidem habuit, inſpiciamus. Veluti circa partum ejus mulieris, quam bona fide cœpit poſſidere: non enim ideo minus capietur uſu puer, quod alienam matrem, priusquam eniteretur, eſſe cognovit. † Idem in ſervo poſtliminio reverſo dictum eſt.

§. 3. Nondum [16] aditæ hereditatis tempus uſucapioni datum eſt, ſive ſervus hereditarius aliquid comparat, ſive defunctus uſucapere cœpetat: ſed hæc jure [17] ſingulari recepta ſunt. §. 4. Filiusfamilias emptori alienæ rei, cum patremfamilias ſe factum ignoret, cœpit rem ſibi traditam poſſidere: cur non capiat uſu, cum bona fides initio poſſeſſionis adſit, quamvis eum ſe per errorem eſſe arbitretur, qui rem ex cauſa peculiari quæſitam [18] nec poſſidere poſſit? Idem dicendum erit, & ſi ex patris hereditate ad ſe perveniſſe rem emptam non [19] levi præſumptione credat. §. 5. Non mutat uſucapio [20] ſuperveniens pro emptore, vel pro herede, quo [21] minus pignoris perſecutio ſalva ſit. ut [22] enim uſusfructus uſucapi [23] non poteſt; ita perſecutio pignoris, quæ nulla ſocietate dominii [24] conjungitur [25], ſed ſola [26] conventione conſtituitur, uſucapione rei non perimitur.

§. 6. Eum, qui poſteaquam uſucapere cœpit, in furorem [27] incidit, utilitate ſuadente relictum [28] eſt, ne languor animi [29] damnum etiam in bonis adferat, ex omni cauſa implere [30] uſucapionem.

§. 7. Si cum apud hoſtes dominus, aut pater agat, ſervus aut filius emat: an & tenere incipiat? Si quidem ex cauſa peculii poſſedit, uſucapionem inchoari: nec impedimento domini captivitatem eſſe, cujus ſcientia non eſſet in civitate neceſſaria. ſi vero non ex cauſa peculii comparetur, uſu non capi, nec [31] jure poſtliminii quæſitum intelligi: cum prius eſſet, ut quod uſucaptum [32] diceretur, poſſeſſum foret. ſin autem pater ibi deceſſerit: quia tempora captivitatis ex die, quo capitur, morti jungerentur, poteſt filium dici & poſſediſſe ſibi, & uſucepiſſe intelligi.

De locis juris gentium vel publicis. 1. De ſervo hereditario.

45. IDEM lib. 10. Reſponſorum.

PRæſcriptio longæ poſſeſſionis ad obtinenda loca juris gentium [33] publica concedi non ſolet, quod ita procedit, ſi quis ædificio funditus diruto, quod [34] in litore poſuerat [35], aut dereliquerat [36] ædificium [37], alterius poſtea eodem loco extructo occupantis datam exceptionem opponat: vel ſi quis, quod in fluminis publici diverticulo ſolus pluribus annis piſcatus ſit, alterum eodem jure prohibeat [38].

§. 1. Poſt mortem domini ſervus hereditarius peculii nomine rem cœpit tenere: uſucapionis primordium erit tempus hereditatis [39] aditæ. quemadmodum etenim uſucapietur, quod ante defunctus non poſſederat?

Pro ſoluto.

46. HERMOGENIANUS lib. 5. Juris Epitomarum.

PRo [40] ſoluto uſucapit, qui rem debiti cauſa recipit: & non tantum quod debetur, ſed & quodlibet pro debito ſolutum, hoc titulo uſucapi poteſt.

De ignorantia.

47. PAULUS lib. 3. ad Neratium.

SI emptam rem mihi procurator ignorante me, meo nomine adprehenderit, quamvis poſſideam, [eam] non uſucapiam: quia ut [41] ignorantes uſuceperimus, in peculiaribus tantum rebus receptum eſt.

De titulo opinato, quo tempore ſpectatur bona fides.

48. IDEM lib. 2. Manualium.

SI æſtimans debere tibi tradam, ita demum uſucapio ſequitur, ſi & [42] tu putes debitum eſſe. † Aliud ſi putem me ex [43] cauſa venditi teneri, & ideo tradam: hic enim niſi actio [44] præcedat, pro emptore uſucapio locum non habet. † Diverſitatis cauſa in illo eſt, quod in cæteris cauſis [45] ſolutionis tempus inſpicitur: neque intereſt, cum ſtipulor, ſciam alienum eſſe, necne: ſufficit enim me putare meum [46] eſſe, cum ſolvis. in [47] emptione autem & contractus tempus inſpicitur, & quod ſolvitur: nec poteſt pro emptore uſucapere, qui non emit, nec pro ſoluto, ſicut in cæteris contractibus.

De re ſubrepta.

49. LABEO lib. 5. Pithanon a Paulo epitomatorum.

SI quid eſt ſubreptum [48], id uſucapi non poteſt, antequam in domini poteſtatem pervenerit. Paulus: Imo forſitan, & contra: Nam ſi id, quod mihi pignori dederis, ſubripueris: erit ea res furtiva facta: ſed ſimul [49], atque in meam poteſtatem venerit, uſucapi poterit.

TIT. IV.

PRO EMPTORE [50].

De litis æſtimatione.

1. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

POſſeſſor, qui litis æſtimationem obtulit, pro emptore incipit poſſidere [51].

De titulo opinato. De bona fide. 2. De conditione. De errore. 3. De lege commiſſoria. 4. De in diem addictione. 5. De pacto, ut ſi res diſplicuerit intra diem certum, inempta ſit. 6. De traditione rei non emptæ pro re empta vel una cum re empta. 7. De depoſito. 8. De tutore, 9. Vel procuratore emente. 10. De ſervo. 15. De pupillo vendente. De errore juris vel facti. 16. De furioſo vendente. 17. De eo, qui uſucapiebat, vendente. 18. De acceſſione poſſeſſionis. 20. De litis conteſtatione. De donatione.

2. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

PRo *emptore poſſidet*, qui revera emit. nec [52] ſufficit, tantum in ea opinione eſſe eum, ut putet ſe pro emptore poſſidere: ſed debet etiam ſubeſſe cauſa emptionis. Si tamen exiſtimans me debere, tibi ignoranti tradam, uſucapies. † Quare ergo, & ſi putem me vendidiſſe, & tradam, non capies uſu? ſcilicet quia in cæteris contractibus [53] ſufficit traditionis tempus. ſic denique, ſi ſciens ſtipuler rem alienam, uſucapiam, ſi, cum traditur mihi exiſtimem illius eſſe; at in [54] emptione & illud tempus inſpicitur, quo contrahitur. igitur & bona fide emiſſe debet, & poſſeſſionem bona fide adeptus eſſe.

§. 1. Separata [55] eſt cauſa poſſeſſionis & uſucapionis [56]: nam vere dicitur quis emiſſe, ſed mala fide: quemadmodum qui ſciens [57] alienam rem emit, pro emptore poſſidet, licet [58] uſu non capiat.

§. 2. Si ſub conditione emptio facta ſit, pendente [59] conditione emptor uſu non capit. † Idemque eſt, & ſi putet conditionem extitiſſe, quæ nondum extitit. ſimilis eſt enim ei, qui putat ſe emiſſe.

† Contra ſi extitit, & ignoret: poteſt dici ſecundum Sabinum; qui *potius* [60] *ſubſtantiam intuetur, quam opinionem*, uſucapere eum.

† Eſt tamen nonnulla diverſitas: quod ibi, cum rem putat alienam, quæ ſit venditoris, affectionem emptoris habeat: at cum nondum putat conditionem extitiſſe, quaſi nondum putat ſibi emiſſe. quod apertius quæri poteſt, ſi eum defunctus emiſſet, heredi ejus tradatur; qui [61] neſciat defunctum emiſſe, ſed ex alia cauſa ſibi tradi: an uſucapio ceſſet? §. 3. Sabinus, ſi ſic empta ſit, ut niſi pecunia intra diem certum ſoluta eſſet, inempta res fieret, non uſucapturum, niſi perſoluta pecunia: ſed videamus, utrum [62] conditio ſit hoc, an conventio? ſi conventio eſt, magis reſolvetur, quam implebitur [63].

§. 4. Si in diem addictio facta ſit (id eſt, niſi ſi quis meliorem conditionem attulerit), perfectam eſſe emptionem, & fructus [64] emptoris effici, & uſucapionem procedere Julianus putabat: alii [65], & hanc ſub conditione eſſe contractam: ille non contrahi, ſed

1 Dominium ſine poſſeſſione duobus caſibus adquiri, quidam ex hac lege colligunt. vid. Accurſ. *l.* 16. ꝟ. *de fundo dotali.* 2 Ob Legem Juliam, vid. *l. unic.* §. 15. *C. de rei uxor. act.* 3 *l.* 17. ꝟ. *de pactis dotalibus.* 4 Ceſſante cauſa prohibitionis ceſſat prohibitio. 5 Confirmatur alienatio ex dominio ſuperveniente. 6 *l.* 1. *C. creditorem evict. pign.* 7 Secus, ſi mala fide. *l.* 2. §. 19. ꝟ. *pro emptore.* 8 *Al.* Continuatio. 9 Imo, diſtinguendum. *l.* 2. §. 11. ꝟ. *pro emptore.* 10 Facti ſcilicet. adde *l.* 11. *C. de liberali cauſa.* adde *l.* 10. *C. de decurionibus.* 11 An quæ a falſo Magiſtratu geſta ſunt, rata eſſe debent? vide apud Hotom. 17. *Illuſtr.* 12 *Al.* Tam facilis & tam frequens. 13 Adde *l.* 16. §. 1. ꝟ. *de pignorib.* 14 *l.* 4. §. 18. ꝟ. *h. t.* Initium poſſeſſionis ſpectamus. adde *l. un. C. de uſuc. transform.* ut ſuperveniens mala fides uſucapienti non noceat. 15 Bona fides exigitur non tantum initio adeptæ, ſed etiam recuperatæ poſſeſſionis. *l.* 40. ꝟ. *de adq. rer. l. un. C. de uſucap. transform.* 16 *l.* 31. §. 5. ꝟ. *h. t.* *l.* 1. §. 15. *ſupr. de adq. vel amitt. poſſ. l.* 2. §. 18. ꝟ. *pro emptore.* 17 Jacente hereditate cœpta per defunctum uſucapio procedit jure ſingulari 18 *l.* 49. §. 1. ꝟ. *de adqu. vel amitt. poſſ.* 19 Vide *l.* 31. *in fin.* ꝟ. *h. t.* 20 Triennii ſc. non decennii. *l. ult. C. de oblig. & act.* 21 *l.* 1. §. 2. ꝟ. *de pignorib.* 22 Uſucapta re pro emptore, vel pro herede, rem eam pignoris jure etiam perſequi poſſumus. Cur ita? uſusfructus neutra uſucapione perimitur, igitur nec pignus: nam ut uſusfructus a proprietate ſejungitur, ita pignoris perſecutio nulla ſocietate domino conjungitur. 23 *l.* 17. §. 2. *ſupr. de uſufr. l.* 19. *ſupr. quib. modis uſufr.* 24 Dominio. *Hal.* 25 *l.* 1. §. 2. *ſupr. de pignorib.* 26 Imo re pignus conſtituitur. §. *ult. Inſt. quib. mod. re contrahitur oblig.* 27 *l.* 4. §. 3. ꝟ. *h. t.* 28 Receptum, *Hal.* quod placet Cujacio. *alii* reſcriptum, *alii* reſcitum, id eſt, iterum, atque iterum ſancitum. 29 Animi vitium eſt furor, non corporis. 30 Vide quæ notavi ad *l.* 7. §. 2. *ſupr. de Publiciana.* 31 Vide *l.* 19. *in fin. ſupr. ex quibus cauſ. major.* 32 *l.* 25. *ſupr. h. t.* 33 Vide *l.* 9. *ſupr. h. t.* Goth. Videtur obſtare *l.* 7. *infr. de diverſ. temp. præſcript.* Sed conciliat Charond. 1. *veroſimil. cap.* 21. Anſ. 34 Vid. Cæpolam, *caut.* 225. & 149. 35 Depoſuerit, *Hal.* quod non placet Cujacio, *hic.* 36 Hoc verbum ab interprete aliquo additum notat Cujac. *hic.* 37 Ædificio alterius poſtea eodem loco extructo occupanti datam &c. *Haloand.* quod probat Cujac. *hic.* 38 Imo prohibere poteſt, *l.* 7. *infr. de diverſ. tempor. præſcr.* ſolve: qui ſolitus eſt piſcari in aliquo diverticulo, & deſiit, prohibere non poteſt, *ut hic.* qui non deſiit, poteſt. vid. Zaſ. 2. *Antinom.* & Cujac. *hic.* 39 *l.* 9. *in fin. ſupr. de Publician.* 40 Hic. & in vulgata, & Haloandri editione incipit titul. *Pro ſoluto.* quod Auguſtinus improbat, 3. *emendat.* ego vero non improbo: eſt enim *pro ſoluto* titulus, *ut hic.* vid. ad hunc locum Cæpolam tractatu de uſucapione, *pro ſoluto.* ubi notat hunc titulum aliis eſſe generaliorem: explicat quoque hujus tituli neceſſitatem. Item, An uſucapio pro ſoluto locum habeat indiſtincte in contractibus nominatis, excepta ſtipulatione: & quæ requirantur, ut hic titulus competat. 41 *l.* 2. §. 11. ꝟ. *pro emptore.* 42 *l.* 3. ꝟ. *pro ſuo.* Goth. Differentiam uſucapionis, cum res tradita eſt ex cauſa emptionis, vel ex alia cauſa, vid. Edmund. Merill. *lib. ſing. differ. cap.* 17. Anſ. 43 *l.* 2. *infr. tit. prox.* 44 Auctio. vid. Ulp. 22. §. 16. 45 *l.* 10. ꝟ. *h. t. l.* 2. *in fin. princ. infr. pro emptore.* 46 *Al.* tuum. 47 Vide *l.* 2. *infr. pro emptore.* 48 §. 2. *Inſt. h. t. l.* 2. *C. de uſucap. pro donato.* 49 Imo ante. *l.* 5. ꝟ. *tit. proxim.* dic, ut ibi notavi.

50 *L.* 7. *C.* 26. περὶ τῆς ὡς ἐξ ἀγοραςίας νομῆς (vel γενομένης) δεσποτείας 50. *Eclog.* 4. 51 Eſt enim Æſtimatio emptionis ſpecies. *l.* 3. ꝟ. *h. t. l.* 46. *ſupr. de rei vind. l.* 1. ꝟ. *de æſtimatoria.* 52 *l.* 1. ꝟ. *pro donato. l.* 48. ꝟ. *tit. prox.* 53 *l.* 48. *ſupr. tit. prox.* 54 Vide *l.* 48 *in fin. ſupr. de uſucap.* 55 Cur? poteſt quis poſſidere, non tamen uſucapere: poteſt enim accidere, ut tu rem vere comparaveris, & tamen non uſucapias, quod mala fide eam tu emeris. 56 Hæc bonam fidem exigit; illa non exigit. Non omnis, qui poſſidet, etiam uſucapit: & e contra. 57 Separatorum diverſa ratio. *l.* 28. *ſupr. de contr. empt.* 58 *l.* 4. *ſupr. de in diem. l.* 2. *C. de præſcr. long.* 59 *l.* 8. *verſ. quod ſi pend. conditione. ſupr. de pericul.* 60 Subſtantia potius, id eſt, veritas intuenda, quam opinio, ut §. 15. ꝟ. *h. t.* Imo, minus intuenda. *l.* 15. ꝟ. *de adq. vel amitt. poſſ.* 61 *l.* 31. *in fin.* ꝟ. *de uſurpat.* 62 *l.* 1. *ſupr. de lege commiſſoria.* Goth. Vide Leonin. *emend. lib.* 4. *c.* 15. *num.* 8. Anſ. 63 Hoc autem Paulus probare videtur. 64 *l.* 6. *ſupr. de in diem.* 65 Ex his eſt Ulpianus. Solet Paulus, cum Ulpianum reprehendit, Ulpiani nomen ſupprimere. *l.* 40. *ſupr. de reb. cred.*

reſolvi [1] dicebat. quæ ſententia vera eſt. §. 5. Sed & illa emptio pura eſt, ubi convenit, ut, [2] ſi diſplicuerit intra diem certum, inempta ſit. §. 6. Cum Stichum emiſſem, Dama per [3] ignorantiam mihi pro eo traditus eſt. Priſcus ait, uſu me eum non capturum: quia id, quod emptum non ſit, pro emptore uſucapi non poteſt. Sed ſi fundus emptus ſit, & ampliores fines poſſeſſi ſint, totum longo tempore capi: quoniam univerſitas [4] ejus poſſideatur, non ſingulæ partes.

§. 7. Ejus bona emiſti, apud quem mancipia depoſita erant: Trebatius ait, uſu [te] non capturum: quia empta non ſint. §. 8. Tutor [5] ex pupilli auctione rem, quam ejus putabat eſſe, emit: Servius ait, poſſe eum uſucapere [6]: in cujus opinione decurſum eſt, eo quod deterior cauſa pupilli non ſit, ſi propius habeat emptorem. & ſi minoris emerit, tutelæ judicio tenebitur, ac ſi alii minoris addixiſſet: idque & a Divo Trajano conſtitutum dicitur. §. 9. Procuratorem quoque, qui ex auctione, quam mandatu domini facit, emerit, plerique putant, utilitatis cauſa pro emptore uſucapturum. † Idem poteſt dici, & ſi negotia domini gerens ignorantis [7] emerit, propter eandem utilitatem. §. 10. Si ſervus tuus peculiari nomine emat rem, quam ſcit alienam: licet tu ignores alienam eſſe, tamen uſu non capies.

§. 11. Celſus ſcribit, ſi ſervus meus peculiari nomine apiſcatur poſſeſſionem, id etiam ignorantem [8] me uſucapere: quod ſi non peculiari nomine, non niſi ſcientem me: & ſi vitioſe cœperit poſſidere, meam vitioſam eſſe poſſeſſionem. §. 12. Pomponius quoque in his, quæ nomine domini poſſideantur, domini potius, quam ſervi voluntatem ſpectandam ait: quod ſi peculiari, tunc mentem ſervi quærendam. & ſi ſervus mala fide poſſideat, eamque dominus nanctus ſit, ut ſuo nomine poſſideat, adempto puta peculio; dicendum eſt, ut eadem cauſa ſit poſſeſſionis: & ideo uſucapio ei non magis procedat.

§. 13. Si ſervus bona fide emerit peculiari nomine, ego, ubi primum cognovi, ſciam alienam: proceſſuram uſucapionem Celſus ait: initium [9] enim poſſeſſionis ſine vitio fuiſſe. ſed ſi eo [ipſo] tempore, quo emit, quanquam id bona fide faciat, ego alienam rem eſſe ſciam, uſu me non capturum. §. 14. Etſi, quod non bona fide ſervus meus emerit, in pactionem libertatis mihi dederit: non ideo me magis uſucapturum. durare enim primam cauſam poſſeſſionis, idem Celſus ait.

§. 15. Si a pupillo emero ſine tutoris auctoritate, quem puberem eſſe putem: dicimus uſucapionem ſequi: ut hic [10] plus [11] ſit in re, quam in exiſtimatione. quod ſi [12] ſcias pupillum eſſe, putes tamen pupillis licere res ſuas ſine tutoris auctoritate [13] adminiſtrare, non capies uſu: quia juris [14] error nulli prodeſt. §. 16. Si [15] a furioſo, quem [16] putem ſanæ mentis, emero: conſtitit [17] uſucapere utilitatis [18] cauſa me poſſe [19], quamvis nulla [20] eſſet emptio. & ideo neque de evictione actio naſcitur mihi, nec [21] Publiciana competit [22], nec acceſſio poſſeſſionis. §. 17. Si eam rem, quam pro emptore uſucapiebas, ſcienti mihi alienam eſſe vendideris: non [23] capiam uſu.

§. 18. Etiam heredi ulteriori defuncti poſſeſſio proderit: quamvis [24] medius heres poſſeſſionem ejus nanctus non ſit. §. 19. Si defunctus bona fide emerit, uſucapietur res, quamvis heres ſcit alienam eſſe.

† Hoc [&] in bonorum poſſeſſione [25], & in fideicommiſſariis, quibus ex Trebelliano reſtituitur hereditas, cæteriſque Prætoris ſucceſſoribus obſervatum eſt. §. 20. Emptori [26] tempus venditoris [27] ad uſucapionem procedit. §. 21. Si rem alienam emero, & cum uſucaperem, eandem rem dominus a me petierit: non interpellari uſucapionem meam litis conteſtatione. Sed ſi litis æſtimationem ſufficere maluerim, ait Julianus, cauſam poſſeſſionis mutari [28] ei, qui litis æſtimationem ſuſtulerit. † idemque eſſe, ſi dominus ei, qui rem emiſſet a non domino, donaſſet. Eaque ſententia vera eſt.

De litis æſtimatione.

3. ULPIANUS [lib. 75. ad Edictum].

LItis [29] æſtimatio ſimilis [30] eſt emptioni.

De emptore, qui ſciebat partem eſſe alienam.

4. JAVOLENUS [lib. 2. ex Plautio].

EMptor fundi partem ejus alienam [31] non eſſe ignoraverat [32]: reſponſum eſt, nihil eum ex eo fundo longa poſſeſſione capturum: quod ita verum eſſe exiſtimo, ſi quæ pars aliena eſſet in eo fundo, emptor ignoraverat. Quod ſi certum locum eſſe ſciret, reliquas partes longa poſſeſſione capi poſſe, non dubito. §. 1. Idem juris eſt, ſi is, qui totum fundum emebat, pro indiviſo partem aliquam alienam eſſe ſcit: eam enim duntaxat non capiet: cæterarum partium non impedietur longa poſſeſſione capio.

De pignore ſurrepto.

5. MODESTINUS [lib. 10. Pandectarum].

SI rem [33], quam tibi pignoravi [34], ſubripuero, eamque diſtraxero: de uſucapione dubitatum [35] eſt: Et verius [36] eſt, utiliter [37] cedere tempora uſucapionis.

De precario. 1. De emptore, qui ſciebat quaſdam ex rebus emptis eſſe alienas. 2. De tempore vacuo.

6. POMPONIUS [lib. 32. ad Sabinum].

QUi, cum pro herede vel pro emptore uſucaperet, precario rogavit, uſucapere non poteſt: quid porro inter eas res intereſt, cum utrobique deſinat ex prima cauſa poſſidere, qui precario vult habere?

§. 1. Si ex decem ſervis, quos emerim, aliquos [38] putem alienos, & qui ſint, ſciam: reliquos [39] uſucapiam [40]. quod ſi ignorem [41], qui ſint alieni, neminem [42] uſucapere poſſum. §. 2. Poſt mortem ejus, qui hominem emerit, expleto tempore, quod defuiſſet ad uſucapionem, quamvis eum hominem heres poſſidere non cœpiſſet, fiet tamen ejus: ſed ita hoc, ſi [43] nemo [eum] poſſediſſet.

De parte fundo olim empto addita. 2. De eo, qui mandato ſervi emit, & ei manumiſſo tradidit. 3. De tutore. 4. De bona fide. 5. De prohibito deminuere. 6. De procuratore vendente. 7. De re furtiva. 8. De libero homine, bona fide ſerviente.

7. JULIANUS [lib. 44. Digeſtorum].

QUi fundum pro emptore poſſidebat, antequam diutinam poſſeſſionem impleret, deceſſit: ſervi, qui in poſſeſſionem relicti fuerant, diſceſſerunt relinquendæ ejus gratia. Quæſitum eſt, an nihilominus [44] heredi tempus longæ poſſeſſionis procedere poteſt? Reſpondit etiam diſcedentibus [45] ſervis hoc tempus heredi procedere.

§. 1. Si fundum Cornelianum pro emptore longa poſſeſſione capiam, & partem ex vicini fundo ei adjiciam: utrum eam quoque partem reliquo tempore pro emptore capiam, an integro ſtatuto tempore? Reſpondi, partes, quæ emptioni fundi adjiciuntur, propriam ac ſeparatam conditionem habent: & ideo poſſeſſionem quoque earum ſeparatim nanciſci oportere, & longam [46] poſſeſſionem earum integro ſtatuto tempore impleri. §. 2. Servus meus Titio mandavit, ut fundum ei emeret: eique manumiſſo Titius poſſeſſionem tradidit. Quæſitum eſt, an longa poſſeſſione caperet? Reſpondit, ſi ſervus meus mandaverit Titio, ut fundum emeret, & manumiſſo ei Titius fundum tradiderit, cum putaret [&] peculium ei conceſſum eſſe, vel etiam cum ignoraret peculium conceſſum non eſſe: nihilominus [47] ſervum diutina poſſeſſione capere. quia aut ſcit ſervus peculium ſibi conceſſum non eſſe, aut ſcire debet: & per hoc ſimilis eſt ei, qui ſe creditorem eſſe ſimulat: quod ſi ſcierit Titius peculium manumiſſo conceſſum non eſſe, donare potius, quam indebitum fundum ſolvere intelligendus eſt. §. 3. Si tutorem pupilli ſubripuerit, & vendiderit: uſucapio non contingit [48], prius quam res in poteſtatem pupilli redeat. nam tutor in re pupilli tunc domini [49] loco habetur, cum tutelam adminiſtrat, non [50] cum pupillum ſpoliat [51]. §. 4. Qui bona fide alienum fundum emit, & poſſeſſionem ejus amiſit [52], deinde eo tempore adprehendiſſet, quo ſcit rem alienam eſſe: non capiet longo tempore. quia initium ſecundæ poſſeſſionis vitio non carebit. Nec [53] ſimilis eſt ei, qui emptionis quidem tempore putat fundum vendentis eſſe, ſed, cum traditur, ſcit alienum eſſe. Cum enim ſemel amiſſa fuerit poſſeſſio, initium rurſus recuperatæ poſſeſſionis ſpectari oportet [54]. Quare ſi eo tempore redhibeatur homo, quo emptor ſcit alienum eſſe, uſucapio non contingit: quamvis, antequam venderet, in ea cauſa fuerit, ut uſucaperet. † Idem juris eſt in eo, qui de fundo dejectus, poſſeſſionem per Interdictum recuperavit, ſciens jam alienum eſſe. §. 5. Qui ſciens emit ab eo, quem Prætor ut [55] ſuſpectum [56] heredem deminuere vetuit, uſu [57] non capiet. §. 6. Procurator tuus ſi fundum, quem centum aureis vendere poterat, addixerit triginta aureis in hoc ſolum, ut te damno adficeret, ignorante emptore, dubitari non oportet, quin emptor longo tempore capiat. Nam & cum ſciens quis alienum fundum vendidit ignoranti, non interpellatur longa poſſeſſio.

† Quod ſi emptor cum procuratore colluſit, & eum præmio corrupit, quo [58] vilius mercaretur: non intelligetur bonæ fidei emptor, nec longo tempore capiet. & ſi adverſus petentem dominum uti cœperit exceptione *rei voluntate ejus venditæ*: replicationem doli utilem futuram eſſe. §. 7. Furtiva res non intelligitur rediiſſe [59] in domini poteſtatem, quamvis poſſideret [eam]: ſi modo ignoraverit ſubreptam ſibi eſſe. ſi igitur ſervum, qui tibi ſubreptus erat, ignoranti tibi tuum [eſſe] pignori dedero, & ſoluta pecunia, eum Titio vendidero: Titius uſucapere non poterit. §. 8. *Liber* [60] *homo*, qui bona fide nobis ſervit, hiſdem modis ex re noſtra adquirit nobis, quibus per ſervum noſtrum adquirere ſolemus: quare ſicut traditione [61], ita uſucapione rem noſtram faciemus interveniente libera perſona: & ſi peculii nomine, quod nos ſequi debet, emptio contracta fuerit, etiam ignorantes uſucapiemus.

De venditore conſumpturo pecuniam.

8. IDEM [lib. 2. ex Minicio].

SI quis cum ſciret venditorem pecuniam ſtatim conſumpturum, ſervos ab eo emiſſet: plerique reſponderunt, eum nihilominus bona fide

1 *l. 2. ſupr. de in diem. l. 1. ſupr. de lege commiſſoria.* 2 *l. 3. ſupr. de contrah. empt.* 3 *l. 34. ſupr. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* 4 *l. 30 ſupr. de adquir. vel amitt poſſeſſ.* 5 Emere rem pupilli ex auctione tutor poteſt, *ut hic* eadem ratione Comes patrimonii: ſed & rerum privatarum, ut & Palatini, & patronus fiſci ex auctione fiſcali res emere poſſunt. *l. ult. C. de fide & jure haſtæ fiſcalis. lib.* 10 *tit.* 3. non aliter. *l. ult. C. de reſcind. vend.* 6 V. Curtius *lib. 2. εἰκαστῶν ad fratrem c.* 9. & Gulielmus Fornerius *lib. 1. ſelect. c.* 16. Mod. 7 Ignorans. Cujac. *hic.* adde *l. 19. §. 3. ſupr de neg.* 8 Ignorante me. *Hal.* adde *l. 8. ſupr. de uſurpat. l. 2. infr. pro ſuo.* 9 *l. 43. ſupr. de uſurpat.* 10 Ordo eſt inverſus, ut hic plus ſit in exiſtimatione, quam in re. Cujac. *ibid.* 11 Imo plus non eſt. §. 2. *ſupr. h. t.* §. 11. *Inſt. de legatis. l. 15. ſupr. de adqu. vel amitt. poſſeſſ.* 12 *l. 31. ſupr. de uſurpat.* 13 V. Pulvæus *ad legem Atiniam* c. 17. Joan. Robertus *recept. jur. civil. lect. lib. 2. c.* 10. Mod. 14 Error juris nulli prodeſt. 15 Vide Anton. Fabr. 1. *conject.* 18. 16 Secus ſi ſciens. *l. 13. §. 1. ſupr. de heredit pet.* 17 Conſtitutum eſt. *Hal.* vid. *l. 13. ſupr. de uſurpat.* 18 Utilitatis publicæ cauſa quædam ſpecialiter permittuntur. 19 Imo non poteſt: nam pupilli res uſucapi non poteſt. *l. 48. ſupr. de adq. rer. dom. l. 10. ſupr. quemadm. ſervit.* 20 Imo valet emptio, ſive tempus intermiſſi furoris ſpectes, ſive ipſius furoris. valet enim tempore intermiſſi furoris. *l. 2. C. de contrah. empt.* Nemo autem ita ſupinus eſt, ut cum vere furioſo contrahere velit. 21 Hæc verba, *nec Publiciana competit*, Cujacius expungit, *hic.* quo nomine a Roberto reprehenditur, 2 *recept lect.* 10. & 2. *animad.* 27. defenditur ab Ant. Mercatore, 2. *not.* 27. vide eundem Cujac. 16. *obſerv.* 29. *in fin.* vide Fabr. 2. *conject.* 18. 22 Imo competit. *l. 7. §. 2. ſupr de Publiciana.* Competit ſtricto jure, non ex æquo. vel, competit adverſus extraneum, ſi forte furioſus rem ſuam vendidit: non ſi ſuam, ac propriam. 23 Cur ita? vide *l. 156. § plerunque. ff. de reg. jur.* 24 *l. 44. §. 3. ſupr. de uſurpation.* 25 *Al.* Poſſeſſore. 26 *l. 14. §. 1. l. 15. §. 2. infr. de diverſ. tempor. præſcript. l. 76. §. 1. ſupr. de contr. empt.* §. 33. *Inſt. de uſucap.* 27 Adde *l. 11. C. de præſcr. longi.*

28 Atqui id nemo facere poteſt. *l. 33. §. 1. ff. de uſurpat.* 29 De ratione litis æſtimandæ vide Ciceronem, *oratione pro Cluentio.* 30 *l. 1. ff. h. t. l. 46. ff. de rei vind. l. 7. §. 1. ff. de Publiciana. l. 5. §. 1. ff. commodati. l. 21. §. 2. ff. de evictiòn. l. 1. ff. de æſtim. l. 22. ff. rer. amotar.* 31 Alienam eſſe non. *Cujac.* 32 *l. 6. §. 1. ff. h. t. l. 46. ff. de adquir. vel amitt. poſſ. l. 15. ff. commodati.* forte legendum, *non ignoraverat.* 33 Meam ſcil. 34 *l. 4. §. 21. ff. de uſurpat.* 35 Ob diſtinctionem, de qua dixi *l. ult. ff. de uſurpat.* 36 Imo, aliud eſt. *l. 6. C. h. t.* 37 Poſt reſtitutam poſſeſſionem creditori, *l. ult. ff. tit. prox.* vel ita adverſus eum creditorem, cui res pignorata non fuit ſubrepta: adverſus eum autem, cui fuit ſubrepta, non poteſt niſi ſpatio 40. ann. præſcribi. 38 Puta ſex. *l. 4. ff. h. t. l. 43. ff. de adquir. vel amitt. poſſ.* 39 Pone quatuor. 40 Cur? bona fides in aliquibus cenſetur, & in aliis mala fides 41 Omnino. 42 Cur? dubitatio & ignorantia in omnibus nocet, etiam in ſingulis. 43 *l. 13. §. 4. l. 40. §. 1. ff. de adquir. vel amitt. poſſ.* 44 Id eſt, nullo modo, ut *l. 13. §. ult. C. de judiciis. l. 56. C. de decurionib.* ut &, *quo magis*, *pro*, *quominus*, *l. 1. C. qui dare tutores.* Cujacius; reprehenſus a Roberto, 2. *recept.* 28. 45 *l. 1. §. 14. ff. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* 46 Vid. *l. 2. §. 6. ff. h. t.* 47 Nihilo magis. *Hal.* Gilbert. Regius *nihilominus* ſignificare ait, idem quod *nihilo magis.* 2. *Enantioph.* 20. reprehenſus ob id a Roberto 2. *recept.* 28. ut, *nihilominus*, pro, *nullo modo.* Cujac. *hic.* 48 Imo, contigit. *l. 14. in fin. ff de adqu. vel amitt. poſſ.* 49 Vide quæ notavi ad *l. 7. ff. de in litem jurand. l. 56. §. 4. ff. de furt.* 50 Spoliandi & adminiſtrandi differentia. 51 Qui alium ſpoliat, non adminiſtrat. vide *l. 3. C. de neceſſariis.* 52 *l. 15. §. 2. ff. de uſurpat.* 53 Forte legendum *nec diſſimilis. arg. l. 10. ff. de uſurpat.* 54 Excipe *l. 28. in fin. ff. de noxalib.* 55 *l. 31. ff. de rebus auctor.* 56 Suſpectum heredem Prætor poteſt prohibere, ut ne quid hereditarium deminuat. 57 Prohibitus rem alienare, decreto judicis, id eſt, a judice, uſucapere rem eam non poteſt. 58 *l. 1. §. 3. ff. de except. rei venditæ.* 59 Vide *l. 13. §. 1. ff de verb ſign.* 60 Vide *l. 23. ff. de adq. rer. dom.* 61 Vide *l. 20. C. de pactis.*

empto-

emptorem esse, idque verius est: quomodo enim mala fide emisse videtur, qui a [1] domino emit? nisi forte & is, qui a luxurioso, & protinus [2] scorto [3] daturo pecuniam, servos emit, non usucapiet.

De partu ancillæ furtivæ.

9. IDEM [lib. 3. ad Urseium Ferocem].

QUi ob [4] pactionem libertatis ancillam furtivam a servo accepit, potest [5] partum ejus, quasi emptor usucapere.

10. IDEM lib. 2. ad Minicium.

SErvus domino ancillam, quam subripuerat, pro capite suo dedit: ea concepit. Quæsitum est, an dominus eum partum usucapere possit? Respondit: Hic dominus quasi emptor partum usucapere potest: namque res ei abest pro hac muliere, & genere [6] quodammodo venditio inter servum & dominum contracta est.

De errore falsæ causæ.

11. AFRICANUS lib. 7. [7] Quæstionum.

QUod vulgo traditum est, *eum, qui existimat se quid emisse, nec* [8] *emerit, non posse pro emptore usucapere*: hactenus verum esse ait, si [9] nullam justam causam ejus erroris emptor habeat. nam si forte servus vel procurator, cui emendam rem mandasset, persuaserit ei se emisse, atque ita tradiderit: magis esse, ut usucapio sequatur.

De Prætorio pignore.

12. PAPINIANUS lib. 10. Responsorum.

MIsso [10] legatario in possessionem, res pro emptore usucapiuntur, salva [11] prætorii pignoris causa.

De denunciatione.

13. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

ALienam aream bona fide emit [12], & ante impletam diutinam possessionem ædificare cœpit: ei denunciante [13] domino soli intra tempora diutinæ possessionis perseveravit. Quæro, utrum interpellata sit, an cœpta duraverit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non [14] esse interpellatum [15].

De re communi.

14. IDEM lib. 25. Digestorum.

INtestatæ sororis hereditas obvenit duobus fratribus, quorum alter absens erat, alter præsens: præsens etiam absentis causam agebat: ex qua hereditate suo & fratris sui nomine fundum in solidum vendidit Lucio Titio bona fide ementi. Quæsitum est, cum scierit partem fundi absentis esse, an totum fundum longa possessione ceperit? Respondit [16], si credidisset [17] mandatu fratris venisse, per longum tempus cepisse.

TIT. V.

PRO [18] HEREDE [19], VEL PRO POSSESSORE [20].

De bonis vivi.

1. POMPONIUS lib. 32. ad Sabinum.

PRo herede ex vivi [21] bonis nihil usucapi potest [22], etiamsi possessor mortui rem fuisse existimaverit.

De prætorio pignore. 1. *De causa possessionis sibi non mutanda.*

2. JULIANUS lib. 44. Digestorum.

QUi legatorum servandorum causa in possessionem mittitur, non [23] interpellat possessionem ejus, qui pro herede usucapit: custodiæ enim causa rem tenet. quid ergo est? etiam impleta usucapione [24] jus [25] pignoris retinebit: ut non prius discedat, quam si solutum ei legatum fuerit, aut eo nomine satisdatum. §. 1. Quod vulgo respondetur [26], *causam* [27] *possessionis neminem sibi mutare posse*, sic accipiendum est: ut possessio non solum civilis, sed etiam naturalis intelligatur. Et propterea responsum est, neque colonum [28], neque eum, apud quem res deposita [29], aut cui commodata [30] est, lucri faciendi causa pro herede usucapere posse. §. 2. Filium [31] quoque donatam rem [32] a patre, pro herede negavit usucapere Servius: scilicet qui existimabat [33], naturalem possessionem [34] penes eum fuisse vivo patre. Cui consequens est, ut filius a patre heres institutus, res hereditarias a patre sibi donatas, pro parte coheredum usucapere non possit.

De re, quam putat esse heres hereditariam.

3. POMPONIUS lib. 23. ad Quintum Mucium.

PLerique putaverunt, si heres sim, & putem rem aliquam ex hereditate esse, quæ non sit [35]: posse me usucapere.

De testamenti factione.

4. PAULUS lib. 5. ad Leg. Juliam & Papiam.

COnstat eum, qui [36] testamenti factionem habet, pro herede usucapere posse.

TIT. VI.

PRO DONATO [37].

De errore falsæ causæ. 1. *De patre & filio.* 2. *De viro & uxore.*

1. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

PRo donato is usucapit, cui donationis causa res tradita est. nec [38] sufficit opinari: sed & donatum esse oportet. §. 1. Si pater [39] filio, quem in potestate habet, donet, deinde decedat, filius pro donato non capiet usu: quoniam nulla donatio fuit. §. 2. Si inter [40] virum & uxorem donatio facta sit, cessat usucapio. † Item si vir uxori rem donaverit & divortium intercesserit, cessare usucapionem Cassius respondit: quoniam non possit causam possessionis sibi ipsa mutare. alias ait, post divortium ita usucapturam, si eam maritus concesserit, quasi nunc donasse intelligatur. Possidere [41] autem uxorem rem a viro donatam, Julianus putat.

De litis contestatione.

2. MARCELLUS lib. 22. Digestorum.

SI is, qui alienam rem donaverit, revocare constituerit donationem, etiam si judicium ediderit [42], remque cœperit vindicare, curret usucapio.

De viro & uxore.

3. POMPONIUS lib. 24. ad Quintum Mucium.

SI vir uxori vel uxor viro donaverit, si aliena [43] res donata fuerit: verum est, quod Trebatius putabat, si pauperior is, qui donasset, non fieret, usucapionem possidenti procedere.

De patre & filia.

4. IDEM lib. 32. ad Sabinum.

SI pater filiæ donaverit, quæ in potestate ejus erat, & eam exheredaverit: si id heres ejus ratum [44] habeat, exinde ea usucapiet donationem, qua ex die ratam heres donationem habuerit.

De manumissione.

5. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

QUi pro donato cœperat usucapere manumittendo [45] nihil egit, quia [46] nec dominium nactus fuerit: quæsitum est, an usucapere desierit? Respondi, eum, de quo quæritur, omisisse [47] videri possessionem, & ideo usucapionem interruptam.

De venditione facta donationis causa.

6. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

DOnationis [48] causa facta venditione, non pro emptore, sed pro donato res tradita usucapitur.

TIT. VII.

PRO DERELICTO [49].

De re a domino habita pro derelicto.

1. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

SI res pro derelicto habita sit, statim nostra esse desinit [50], & occupantis [statim] fit: quia hisdem [51] modis res desinunt esse nostræ, quibus adquiruntur.

2. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

PRo derelicto rem a [52] domino habitam si sciamus, possumus adquirere. §. 1. Sed Proculus, non desinere eam rem domini esse, nisi ab alio possessa fuerit: Julianus [53], desinere quidem omittentis esse, non fieri autem alterius, nisi possessa fuerit: & recte.

1 Qui a domino emit, non est in mala fide. 2 Nihil autem interest inter dissipaturum & daturum scorto pecuniam. vid. Zas. 2. *Antin.* 7. 3 Et sic perdituro. 4 *l.* 10. ℔. *h. t.* 5 Imo, non potest. *l.* 4. §. 16. *supr. de usurpat.* 6 Vide quæ de hac formula notavi ad *l.* 44. *supr. de adquir. rer.* 7 Vide Cujac. 7. *ad Afric. fol.* 126. 8 Falsus titulus, pro emptore, falsa causa, vel error causæ non parit usucapionem: non sufficit denique ad usucapionem, nisi interveniat justissimus error. 9 Non sufficit existimatio, nisi sit vera. Necessaria est (ut Græci interpretes loquuntur) τῆς αἰτίας προϋπαρξις. Cujac. *ibid.* adde *l.* 5. ℔. *pro suo.* sed & necessaria est, aut potius justa credendi causa, si quis credat procuratori, servo, patri, auctori, denique cui successerit. *l. Celsus.* 27. *supr. de usurpat.* 10 *l.* 2. ℔. *pro herede.* Usucapere vel præscribere quis non desinit, propter missionem in possessionem ex primo decreto: usucapio non impeditur, licet possessio non sit vacua. 11 *l.* 1. §. 2. *supr. de pignorib.* 12 Subaudi, aliquis. 13 Præscriptionem soli non interrumpit novi operis nunciatio. vide tamen *l. sicut.* 3. *l. cum notissimi.* 7. *C. de præscript.* 30. *annor. l. si fundum.* 17. *C. de rei vind. c. ult. extr. de præscript. c. possessor. de regulis. in* 6. 14 Imo, est interpellatum. *l. ultim. C. de negotiis.* 15 Interpellatam *Hal.* 16 Ex justa causa. *l.* 109. ℔. *de verbor signif.* 17 Emptor non est malæ fidei possessor, qui scit rem esse alienam, si tamen credat, venditorem mandatum habere vendendi: proinde qui rem alienam sciens comparat ab eo, quem putat vendendi mandatum habere, rem ipsam pro emptore potest præscribere. Per contrarium qui emit ab aliquo tanquam negotiorum gestore, vel conjuncta persona, malæ fidei possessor fuerit, si venditorem mandatum vendendi non habere sciverit.

18 Vide Theophilum, §. 3. *Inst. de Interdict.* pro herede usucapit verus heres, si rem aliquam putet esse ex hereditate, quæ non sit, vel si justam causam habuerit se existimandi heredem. vide *l.* 3. ℔. 19 *L.* VII. *C.* XXIX. 50. *Eclog.* 5. vide *l.* 11. *supr. de heredit. petit.* Theoph. §. 3. *Inst. de Interdictis.* 20 Id est, pro bonorum possessore. vide *l.* 1. *supr. de heredit. petit.* 21 *l.* 3. *C. h. t. l.* 1. *supr. de hered. vel action. vend.* §. *ult. Institut. de hered. quæ ab intest. l.* 19. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* 22 Atqui potest ex legato, *l.* 5. ℔. *pro legato.* cur tam varie? forte quod legata vivo testatore præstari possunt, *l.* 22. *supr. de legat.* 2. *l.* 6. *supr. de auro. l.* 11. *C. de legat.* hereditas non item. vid. Cujac. *hic.* 23 Non interrumpit. *l.* 12. *supr. pro emptore.* 24 Longi temporis. *l. ult. C. de obligat.* 25 *l.* 1. §. 2. *supr. de pignorib.* 26 *l.* 3. §. 19. *supr. de adqu. vel amitt. possess. l.* 33. §. 1. *supr. de usurpat.* 27 Causa possessionis, titulus. 28 *l.* 31. §. 3. *in fin. supr. de usurpat.* 29 *l.* 17. §. 1. *supr. depositi.* 30 *l.* 8. 9. *supr. commodati.* 31 Vide *l. nihil. C. h. t.* & Socin. *regul.* 154. 32 Adde Paul. 5. *sent.* 11. §. 3. 33 De fictionis beneficio dixi ad *l.* 8. *C. de suis.* 34 Adde & quodammodo dominium. *l.* 11. *supr. de liberis.* 35 Vel justam causam habuero existimandi me heredem esse. *l.* 11. *supr. de hered. petit. l.* 33. §. 1. *supr. de usurpation.* 36 Vide *l.* 7. *infr. pro legato.*

37 *L.* VII. *C.* XXVII. 50. *Eclog.* 6. 38 Error falsæ causæ usucapionem non parit. *l.* 27. *supr. de usurp. l.* 2. *supr. pro empt. l.* 6. *infr. pro derelicto. l.* 2. 3. *infr. pro legat. l.* 3. *l.* 4. *C. pro herede.* §. 11. *Inst. de usucap.* 39 Paul. 5. *sent.* 11. §. 3. 40 Vide *l.* 3. *infr. h. t.* 41 Naturaliter, non civiliter. vide *l.* 26. *supr. de donat. inter virum & uxorem. l.* 1. §. 4. vide *l.* 16. *supr. de adqu. vel amitt. possess.* 42 Id est, litem fuerit contestatus. Cur ita? usucapio litis contestatione non interrumpitur. *l.* 2. *in fin. supr. pro emptore. l.* 18. *supr. de rei vindicat.* 43 *l.* 25. *in fin. supr. de donat. inter vir.* 44 *l.* 4. §. 1. *infr. pro suo.* 45 *l.* 4. *C. de his, qui a non domino.* 46 Ante completam usucapionem non est adquisitum dominium usucapienti. 47 Non dominus manumittendo servum possessionem amittit: ideoque usucapio interrumpitur. 48 *l.* 3. *l.* 8. *l.* 9. *C. de contr. empt. l.* 5. *in fin. supr. pro socio. l.* 36. *l.* 38. *supr. de contr. empt. l.* 20. §. 1. *supr. locat.* Donationis causa, seu animo & mente donandi venditio fieri censetur, si uno nummo res vendita sit. *l.* 46. *supr. locati. l.* 10. *in fin. supr. de adqu. vel amitt. poss.* viliori pretio, *l.* 17. *supr. ad SC. Velleian.* minoris, *l.* 5. §. 5. *supr. de don. inter vir. l.* 8. §. 1. *infr. ad Legem Juliam repet.* non est imaginaria, in qua verum pretium fuit, *l.* 16. *infr. de regul.* atque ita societas, emptio, locatio non est, quæ fit donationis causa. Non est quoque donatio, quæ fit vili pretio inter virum & uxorem. fiunt tamen interdum venditiones uno nummo, expediendarum rerum gratia. *l.* 66. *supr. de jure dot.* §. 6. *Inst. quibus modis jus patriæ potest. Inst. de test. ord. in princ.*

49 Derelictum, ἐγκαταλειφθέν. 50. *Eclog.* 7. Pro derelicto rem suam habere licet. vide quæ scripsi ad *l.* 7. §. 1. *supr. de damno.* 50 *l.* 5. §. 1. *infr. h. t. l.* 38. §. 1. *supr. de noxalib. l. ult. supr. de evictionib. l.* 36. *infr. de stipulat. servor. l.* 43. §. 5. *infr. de furtis.* §. 47. *Inst. de rerum divis.* 51 Causæ corrumpentes unius (ut vulgo loquuntur), causæ sunt constituentes alterius. Corruptio unius, alterius generatio est: & e contra. sic, interitus obligationis, liberationis causa est. sic, modus tollendæ patriæ potestatis, causa est αὐτεξουσιότητος constituendæ, tutelæ & curæ. 52 Pro derelicto res habita a vero domino, statim desinit esse ipsius, etiam antequam per alium occupetur, & efficitur occupantis, si scivit eam pro derelicto habitam: si autem non erat ejus, sed aliena, tunc qui occupat, non statim adquirit ipsius rei dominium, sed usucapiendi conditionem. Idem est in eo, qui ab eo causam habet. 53 Et Sabiniani, quorum obtinuit sententia. *l.* 43. §. 5. ℔. *de furtis.*

De parte.

3. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

AN pars pro derelicto haberi possit [1], quæri solet. † Et quidem si in re communi [2] socius partem suam reliquerit, ejus esse desinit: ut [3] hoc [4] fit in parte, quod in toto. Atquin totius [5] rei dominus efficere non potest, ut partem retineat, partem pro derelicto habeat.

De bona fide.

4. PAULUS [lib. 15. ad Sabinum].

ID, quod pro derelicto habitum est, & haberi putamus [6], usucapere possumus, etiam si ignoramus, a quo derelictum sit.

De emptione. 1. *De re a domino habita pro derelicto. De missilibus.*

5. POMPONIUS [lib. 32. ad Sabinum].

SI id, quod pro derelicto habitum [7] possidebas, ego sciens in ea causa esse, abs te emerim, me usucapturum constat: nec obstare, quod in bonis tuis non fuerit. Nam & si tibi rem ab uxore donatam sciens emero, quia quasi [8] volente & concedente domino id faceres, idem juris est. §. 1. Id, quod quis pro derelicto habuerit, continuo meum [9] fit. sicuti cum quis æs [10] sparserit, aut aves amiserit [11]: quamvis incertæ personæ voluerit eas esse, tamen ejus fierent, cui casus tulerit [12]: eaque cum quis pro derelicto habeat, simul intelligitur voluisse alicujus fieri.

Si quis falso existimaverit, rem pro derelicto habitam esse.

6. JULIANUS lib. 3. ad Urseium Ferocem.

NEmo potest pro derelicto usucapere, qui [13] falso existimaverit rem pro derelicto habitam esse.

De jactu mercium.

7. IDEM [lib. 2. ex Minicio].

SI quis merces ex nave [14] jactatas invenisset, num ideo usucapere non possit, quia non viderentur derelictæ, quæritur? Sed verius est, eum pro derelicto usucapere non posse.

De alimentis ancillæ negatis.

8. PAULUS [lib. 18. Responsorum].

SEmpronius Thetidi [15] status quæstionem facere tentabat, *quasi* [16] *de serva sua nata sit:* qui jam testato conventus a Procula nutrice [17] Thetidis in solvendis alimentis, respondit, non se habere, unde alimenta ejusdem exsolvat, sed debere eam [18] patri suo restituere Lucio Titio: idque ea illa in testationem redegisset, ut postea nullam quæstionem pateretur ab eodem Sempronio: Lucius Titius Seiæ Proculæ solutis alimentis, puellam vindicta manumisit. Quæro, an possit rescindi libertas Thetidis [19]? Paulus respondit, quoniam dominus ancillæ, ex qua Thetis nata est, Thetidem pro derelicto habuisse videtur [20], potuisse eam a Lucio Titio ad libertatem perduci.

TIT. VIII.

PRO LEGATO [21].

De titulo vero vel opinato.

1. ULPIANUS [lib. 6. Disputationum].

LEgatorum nomine is videtur possidere [22], cui legatum [23] est [24]: pro legato enim possessio & usucapio nulli alii, quam [25] cui legatum est, competit.

2. PAULUS [lib. 54. ad Edictum].

SI possideam aliquam rem, quam [26] putabam mihi legatam, cum non esset, pro legato non usucapiam.

3. PAPINIANUS [lib. 23. Quæstionum].

NOn magis, quam si quis emptum existimet, quod non [27] emerit.

De re aliena legata. De legato adempto in codicillis. De nomine legatarii homonymo.

4. PAULUS [lib. 54. ad Edictum].

PRo legato potest usucapi, si res aliena [28] legata sit: aut testatoris quidem sit, sed adempta codicillis ignoratur: in horum enim persona subest justa causa [29], quæ sufficit ad usucapionem. † Idem potest dici, & si *in* [30] *nomine* erit dubitatio: veluti si Titio legatum sit, cum sint duo Titii, ut alter eorum de se cogitatum existimaverit.

Si dominus rei legatæ vivat.

5. JAVOLENUS [lib. 7. ex Cassio].

EA res, quæ legati [31] nomine tradita est, quamvis dominus ejus vivat, legatorum tamen nomine usucapietur [32]:

6. POMPONIUS [lib. 32. ad Sabinum].

SI is, cui tradita est, mortui esse existimaverit.

De testamenti factione.

7. JAVOLENUS [lib. 7. ex Cassio].

NEmo potest legatorum nomine [33] usucapere, nisi [34] is, cum quo testamenti factio est: quia ea [35] possessio ex jure testamenti proficiscitur.

De ingresso in possessionem non traditam.

8. PAPINIANUS [lib. 23. Quæstionum].

SI non traditam possessionem ingrediatur sine [36] vitio legatarius, legatæ rei usucapio competit.

De legato recte, vel non jure relicto, vel adempto.

9. HERMOGENIANUS [lib. 5. Juris Epitomarum].

PRo legato usucapit, cui recte [37] legatum relictum est: sed & si *non jure* legatum relinquatur, vel legatum ademptum est, pro legato usucapi post [38] magnas varietates obtinuit.

TIT. IX.

PRO DOTE [39].

De tempore. 1. *De rebus singulis vel universis in dotem datis.* 2. *De nuptiis.*

1. ULPIANUS [lib. 31. ad Sabinum].

TItulus [40] est usucapionis, & quidem justissimus [41], qui appellatur pro dote: ut qui [42] rem [43] in dotem accipiat [44], usucapere possit spatio solemni, quo solent qui pro emptore usucapiunt. §. 1. Et nihil refert, singulæ res, an pariter universæ [45] [in] dotem darentur. §. 2. Et primum de tempore videamus, quando pro dote quis usucapere possit: utrum post tempora nuptiarum? an vero & ante nuptias? † Est quæstio [46] vulgata, an sponsus possit (hoc est, qui nondum maritus est) rem pro dote usucapere? Et Julianus inquit, Si sponsa sponso ea mente tradiderit res, *ut non ante ejus fieri vellet, quam nuptiæ secutæ sint*, usus quoque capio cessabit. si tamen non [47] evidenter id actum fuerit, credendum esse id agi Julianus ait, ut statim [48] res ejus fiant: & si alienæ [49] sint, usucapi possint. quæ sententia mihi probabilis videtur. Ante nuptias autem non pro dote usucapit, sed pro suo. §. 3. Constante autem matrimonio, pro dote usucapio inter eos locum habet, inter quos est matrimonium. Cæterum si cesset matrimonium, Cassius ait cessare [50] usucapionem: quia [ei] dos nulla [51] sit. §. 4. Idem scribit, & si putavit [52] maritus esse sibi matrimonium, cum non esset, usucapere eum non posse, quia nulla dos sit: quæ sententia habet rationem.

2. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

SI æstimata [53] res ante nuptias tradita sit, nec pro emptore, nec pro suo ante nuptias usucapietur.

De re communi.

3. SCÆVOLA lib. 25. Digestorum.

DUæ filiæ intestato patri heredes exstiterunt, & mancipia communia singulæ in dotem dederunt, & post aliquot [54] annos [a] morte patris familiæ ercifcundæ judicium inter eas dictatum est. Quæsitum est, cum mariti bona fide mancipia in dotem accepta ut dotalia, multis [55] annis possederunt: an usucepisse videantur [56], si qui accipiebant, dantis credidissent esse? Respondit, nihil proponi, cur non usucepissent.

TIT. X.

PRO SUO [57].

De causis possidendi, ex quibus dominium acquiritur.

1. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

PRo [58] suo possessio talis est, cum dominium nobis adquiri putamus, & ex ea causa possidemus, ex qua adquiritur, & præterea pro suo: utputa [59] ex causa emptionis, & pro emptore & pro suo possideo: item donata, vel legata, vel pro [60] donato, vel [pro] legato, etiam pro suo possideo. §. 1. Sed si res mihi ex causa justa, puta emptionis, tradita sit, & usucapiam: incipio quidem & ante usucapionem pro meo possidere. † Sed an desinam ex causa emptionis post usucapionem, dubitatur? & Mauricianus dicitur existimasse non desinere.

De occupatione, de alluvione, de partu & fructibus.

2. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

Est species possessionis, quæ vocatur pro suo: hoc enim modo possidemus omnia, quæ mari, terra, cœlo capimus, aut quæ alluvione fluminum nostra fiunt. † Item quæ ex rebus alieno nomine possessis nata [61]

1 Solo animo. 2 Commune est proprie, quod indivisum: improprie, quod jam divisum. 3 Partis ad partem eadem est ratio, quæ totius ad totum est. *l. 76. supr. de rei vind.* 4 *l. 51. in fin. supr. de administr. & peric. tut. l. 82. in fin. supr. de adqu. vel omitt. her.* 5 Qui ex asse dominus est, partem pro derelicto habere non potest 6 Alioquin mala fide nanciscemur. *l. 6. infr. h. t.* 7 Ab alio scil. 8 Paria sunt, alienare, & alienanti consentire. vide Damhouderium, tractatu parium, in verbis *consentire.* 9 Vide *l. 9. §. 7. supr. de adqu. rer. domin. §. 46. Inst. de rer. divis. l. 8. supr. de contr. empt.* 10 *§. 46. Inst. de rer. divis. l. 8. supr. de contr. empt. Novell.* 105. *c.* 2. §. 1. 11 Emiserit. 12 *Al.* qui eas sustulerit. 13 *l. 4. supr. h. t. l. 1. supr. pro donat.* 14 *l. 8. supr. de l. Rhodia.* 15 Pro derelicto postea habitæ. 16 Ancilla mea est, quæ ex ancilla mea nata est. 17 Nutricia actione peti possunt. *l. 1. §. 14. infr. de extr. cognit.* 18 Thetidem. 19 Non potest rescindi ante manumissionem, non erat libera. secus est in infante exposito: hoc enim ipso quod expositus est, fit liber. *l. 1. 2. C. de infantib. expos.* 20 Pro derelicto servum habere videtur, qui alimenta ei denegat, & alii tradi mandat.

21 44. *Eclog.* 25. vide *tract. Cæpolæ pro legato.* 22 Et usucapere. 23 Vere scilicet. 24 A domino scilicet. 25 *l. 27. supr. de usurpat.* 26 *l. 1. supr. pro donato.* 27 *l. 2. l. 11. supr. pro empt.* 28 Aliena res legata alicui, potest per legatarium usucapi. 29 Erroris vel fidei. 30 *l. 16. supr. ut legat. nomine.* 31 Aliud in titulo pro herede *l. 1. supr. pro herede.* 32 Non usucapitur tamen hereditas viventis. vide *l. 1. supr. pro herede.* 33 Id est, titulo legati. 34 *l. 9. infr. h. t. l. 4. supr. pro herede.* 35 Pro legato 36 Id est, sciente & consentiente herede, vel Prætoris auctoritate. 37 Vide *l. 7. supr. h. t.* 38 Eadem phrasi utitur Hermogenianus in *l. 32. infr. de obl. & act.*

39 *L.* VII. *C.* XXVIII. *περὶ τῆς ἀπὸ προικὸς διὰ χρονίας νομῆς δεσποτείας.* 50. *Eclog.* 8. adde *l. 13. §. 10. supr. de hered. petit.* 40 Titulus usucapionis, causa usucapionis. Theoph. §. 3 *Inst. de Interdictis.* pariens usucapionem. 41 *l. 3. supr. de Publiciana.* 42 Maritus. 43 Inæstimatam scil. alias, si æstimatam accipit, usucapit pro emptore. *l. 10. § 4. in fin. l. 16 supr. de jure dotium.* 44 Contracto matrimonio. vide §. 2. §. 3. *infr. h. t.* 45 Possunt autem universæ in dotem dari. *l. 72. supr. de jure dot l. 4. C. de jure dot.* 46 Vide Cæpol. in *l. unic. C. pro dote.* 47 .. 8. *supr. de jure dot.* 48 Imo non statim, cum eventus conditionis sit exspectandus. vide Cæpolam, *ibid.* 49 *l. un. C. h. t. & d. l. 8.* 50 Imo non cessare videtur. *l. 76. supr. de jure dot.* 51 §. 12. §. *ult. Inst. de nupt.* 52 Errans in jure. 53 *l. 10. §. 4 supr. de jure dot.* An idem, si non æstimata? Idem putat Cæpola, *alio loco.* 54 Tres: tot enim sufficiunt, ut mancipia in dotem data usucapiantur. 55 Ad usucapiendum tamen sufficientibus. 56 Rem communem non possum pro parte socii usucapere, aut longo tempore capere, quia omni titulo careo, *l. 22. C. famil. ercisc. l. 3. C. in quib. caus. cessat longi.* adde *l. 14. supr. familiæ.* nisi vendita sit: tunc enim emptio & usucapio fit. *l. 1. C. de comm. rer. alien.*

57 Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ὡς ἴδιον (vel ἰδίων) νομιζομένων διὰ χρονίας νομῆς δεσποτείας. 50. *Eclog.* 9. 58 Pro suo possidet, qui possidet ex causis, ex quibus jure gentium dominium adquiritur: est enim hic titulus generalis, et qui cum quolibet alio speciali concurrat. 59 Ex plurimis causis possidere possumus. *l. 3. §. 4 §. 21. supr. de adqu. vel amitt. poss.* 60 Id est, non pro suo, sed pro herede, donato. 61 Vide *l. 4. §. 5. supr. de usurpat.*

possidemus, veluti partum hereditariæ, aut emptæ ancillæ, pro nostro possidemus. Similiter fructus rei emptæ, aut donatæ, aut quæ in hereditate inventa est.

De falsa causa.

3. POMPONIUS [lib. 22. ad Sabinum].

HOminem, quem ex stipulatione te mihi debere falsò [1] existimabas, tradidisti mihi. si [2] scissem mihi nihil debere, usu eum non capiam: quia si nescio, verius est, ut usucapiam: quia ipsa traditio ex causa, quam veram esse existimo, sufficit ad efficiendum, ut id, quod mihi traditum est, pro meo possideam. & ita Neratius scripsit: idque verum puto.

De partu ancillæ furtivæ. De clandestina possessione. 1. Si pater cum filiis bona partitus sit. 2. De falsa causa.

4. IDEM [lib. 32. ad Sabinum].

SI ancillam furtivam [3] emisti fide bona, [& quod] ex ea natum & apud te conceptum est, ita possedisti, ut intra constitutum usucapioni [4] tempus cognosceres [5] matrem ejus furtivam esse: Trebatius [6] omni modo [7], quod ita possessum esset, usucaptum esse. Ego sic puto [8] distinguendum, ut, si nescieris intra statutum tempus, cujus id mancipium esset; aut si scieris, neque potueris certiorem dominum facere; aut si potueris quoque, & feceris certiorem; usucaperes. sin vero, cum scires, & posses, non feceris certiorem, contra esse: tum enim clam possedisse videberis. neque [9] idem & pro suo, & clam possidere potest. §. 1. Si pater cum filiis bona, quæ habebat, partitus sit, & ex ea causa post mortem patris ea teneant, quod inter eos conveniret, ut ea divisio [10] rata [11] esset: usucapio his procedat pro suo in his [12] rebus, quæ alienæ in bonis patris inveniuntur. §. 2. Quod legatum non sit, ab herede tamen perperam [13] traditum sit, placet, a legatario usucapi, quia pro suo possidet.

Ratio usucapionis. 1. De errore falsæ causæ.

5. NERATIUS [lib. 5. Membranarum].

USucapio rerum etiam ex aliis causis [14] concessa, interim propter ea, quæ nostra existimantes possideremus, constituta est, ut [15] aliquis litium finis esset [16]. §. 1. Sed [17] id, quod quis cum suum esse existimaret, possederit, usucapiet, etiamsi falsa fuerit ejus existimatio: quod tamen ita interpretandum est, ut probabilis error possidentis usucapioni non obstet, veluti si ob id aliquid possideam, quod servum meum, aut ejus, cujus in locum hereditario jure successi, emisse id falso existimem, *quia in alieni [18] facti ignorantia tolerabilis [19] error est.*

1 *l. 4. in fin. J. h. t.* 2 *l. 48. supr. de usurpat. & l. 7. §. 2. supr. pro emptore.* 3 Adde *l. 11. §. 3. supr. de Publician. in rem act.* 4 Usucapionis. *Hal.* Harmen. 3. 5 *l. 4. §. 18. ꝟ. de usurpat.* 6 Neratius. 7 Sine distinctione. Pomponius autem censebat adhibendam distinctionem. *l. 24. supr. de usurp.* 8 Distinguens bene ac commode docet: distinctio namque rem evidentiorem facit. 9 Contraria duo non possunt esse in eodem subjecto. 10 Id est, partitio. Divisionem enim hic pro partitione accipit. 11 *l. 4. supr. pro don.* 12 Vide *l. 3. supr. pro hered.* 13 *l. 3. supr. h. t.* 14 Id est, non tantum pro emptore, herede, possessore, donato, derelicto, legato, dote, & suo: sed ex aliis quamplurimis, puta, pro cesso, *l. 33. §. 3. supr. de usurpat.* soluto, *l. 48. supr. de usurpat.* noxæ dedito, *l. 3. §. 21. supr. de acquir. vel amitt. possess.* judicato, adjudicato. *l. 3. supr. de Publiciana. l. 17. supr. de usurpation.* transacto, *l. 29. supr. de usurpat. l. 8. C. de usucap. pro emptore.* fideicommisso, *l. 13. §. 10. supr. de acquir. vel amitt. possess.* vide Cujac. *hic.* 15 Usucapiones introductæ, ut aliquis litium esset finis. vide *l. 1. supr. de usurpat.* vide Ciceron. 2. *Officiorum, ubi de Arato Sicyonio.* Plutarch. *in Arato.* 16 *l. 2. supr. de aqua, & aquæ pluviæ.* bono publico. *l. 1. supr. de usurpat.* At inquies, iniquum esse res nostras sine facto nostro ad alium transferri, *l. 57. infr. de obligat. l. 11. infr. de reg. jur.* tempus non constituere obligationem, nec tollere, *l. 44. §. 1. infr. de obligat.* natura æquum esse, neminem cum alterius injuria fieri locupletiorem. *l. 6. §. 3. supr. de negotiis. l. 14. l. 66. supr. de condict. indeb. l. 17. §. 4. in fin. supr. de institor. l. 25. supr. rerum amot.* Respondeo: qui tanto tempore res suas non persequitur, videtur eas alienare: nec in usucapione præterea nudum tempus intercedit, sed causa insuper legitima cum tempore, puta negligentia domini, publicum bonum, litium fuga: ad hæc, Ei qui usucepit pro suo, videtur injuria inferri: de quo vide Oldendorpium 4. *de usucapionib.* 17 *l. 11. supr. pro emptore* 18 Alieni facti tolerabilis est error: in facto vero proprio non excusatur, *l. 7. supr. ad SC. Velleianum.* error neque præsumitur. *l. si heres. 68. in fin. supr. ad SC. Trebellian. l. quisquis. 15. C. de rescindenda vend. l. qui se. 96. supr. de adquir. vel omitt. hered.* vide tamen Socinum *reg. 175.* In alieno vero ignorantia præsumitur, & excusat. vide tamen Socinum *regul. 176. l. 9. supr. de juris & facti ignorant.* 19 Vide *l. 2. l. 3. supr. de juris & facti ignorant.*

LIBER QUADRAGESIMUS SECUNDUS.

TIT. I.

DE RE [1] JUDICATA [2], ET DE EFFECTU [3] SENTENTIARUM [4], ET DE INTERLOCUTIONIBUS [5].

Definitio rei judicatæ.

1. MODESTINUS [lib. 7. Pandectarum].

RES [6] *judicata* [7] dicitur [8], quæ [9] finem [10] controversiarum pronunciatione [11] judicis [12] accipit [13]: quod vel [14] condemnatione vel absolutione contingit.

De tempore sententiæ exequendæ.

2. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

QUi pro [15] Tribunali cognoscit [16], non semper tempus judicati [17] servat, sed nonnunquam arctat, nonnumquam prorogat [18], pro causæ qualitate [19], & quantitate, vel personarum obsequio [20], vel [21] contumacia: sed perraro intra statutum [22] tempus sententiæ exequentur: veluti si alimenta constituantur, vel minori vigintiquinque annis subvenitur.

De potestate condemnandi & absolvendi.

3. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

QUi damnare [23] potest, is [24] absolvendi quoque [25] potestatem habet [26].

De domino, & procuratore. 1. De tutore, vel curatore. 2. De municipalibus & eorum actore. 3. De solutione, & satisfactione. 5. De condemnato, ut intra certos dies solvat. 6. Condemnatus quomodo accipitur. 7. Solvisse quomodo accipitur. 8. De judicio noxali.

4. ULPIANUS lib. 58. ad Edictum.

SI [27] se non obtulit procurator, judicati actio in eum denegabitur, & in dominum dabitur: si se obtulit, in ipsum dabitur. † *Obtulisse autem se liti* videtur non is, qui in rem suam procurator datus sit [28]; nam hic alia ratione recusare judicati actionem non potest; quia [hic] non in alienam, sed in suam rem procurator factus est. §. 1. Tutor quoque vel curator in ea conditione sunt, ut non [29] videantur [30] videri se liti obtulisse: idcircoque debet denegari in eos judicati actio. §. 2. Actor [31] municipum potest rem judicatam recusare: in municipes [32] enim judicati actio dabitur. §. 3. Ait Prætor, *condemnatus ut pecuniam solvat:* [a judicato ergo hoc exigitur, ut pecuniam solvat.] Quid [33] ergo, si solvere quidem paratus non sit, satisfacere [34] autem paratus sit, quid dicimus? Et ait Labeo, debuisse hoc quoque adjici, *Neque eo nomine satisfaciat:* fieri enim posse, ut idoneum expromissorem [35] habeat. sed ratio [36] pecuniæ exigendæ hæc fuit, quod noluerit Prætor obligationes ex obligationibus fieri [37]: idcirco ait, *ut pecunia solvatur.* Ex magna [38] tamen & idonea causa accedendum erit ad Labeonis sententiam. §. 4. Si ex conventione litigantium cautum sit post rem judicatam ei, cui quis condemnatus erit: eveniet, ut hic [39] & retendatur, si modo novatio [40] intercessit [41]. cæterum si non novandi causa id factum est, manebit ordo executionis. † Sed [42], & si pignora accepta sint vel fidejussores in rem judicatam: consequens erit dicere, non cessare executionem [43]; quippe cum accesserit [44] aliquid rei judicatæ, non sit a re judicata recessum. † Idem observandum est in eo, cujus procurator condemnatus est. §. 5. Si quis condemnatus sit, *ut intra certos dies solvat,* unde ei tempus judicati actionis computamus: utrum ex quo sententia prolata est, an vero, [ex eo] ex quo dies statutus præterit? Sed si quidem minorem [45] diem statuerit judex tempore legitimo, repleatur ex Lege, quod sententiæ judicis deest. Sin autem ampliorem [46] numerum dierum sua definitione judex amplexus est, computabitur reo & legitimum tempus, & quod supra [id] judex præstitit [47]. §. 6. *Condemnatum* [48] accipere debemus eum, qui rite [49] condemnatus est, ut sententia valeat [50]: cæterum si aliqua ratione sententia nullius [51] momenti sit, dicen-

1 De sententia, & re judicata, 2. *extra.* 27. 2. *in sexto.* 14. 2. *Clement.* 9 2 *L. 7. C.* 52. 2. *C. Theod.* 14. περὶ καταδικασθέντων, καὶ περὶ κεκριμένων πράγματος. 9. *Eclog.* 3. de sententia & re judicata, 2. *extra.* 27. adde 1. *Harm.* 4. 3 Et finitus litium. Paul. 5. *sent.* 5. hinc illi tituli *Cod.* sententiam rescindi non posse 50. de fructibus, & litium expensis 51. (adde 4. *C. Theodos.* 6.) usuris rei judicatæ 54. (adde 4. *C. Theodos.* 57.) si a non competente judicatum esse dicatur 48. si ex falsis instrumentis, vel testimoniis judicatum sit 58. inter alios acta vel judicata aliis non nocere 60. de pœna judicis, qui male judicavit 49. quibus res judicata non nocet 56. communicationes, epistolas, programmata, subscriptiones, auctoritatem rei judicatæ non habere 57. si plures una sententia condemnati sunt 55. quomodo, & quando judex sententiam proferre debeat, præsentibus partibus, vel una parte absente 43. de sententia, quæ sine certa quantitate profertur 46. de sententiis ex breviculo recitandis 7. *C.* 44. (vel ut est in Codice Theodosiano, ex periculo 4. *tit.* 15.) de executione rei judicatæ 7. *C.* 53. 4 Omnium, præsertim Præf. Pr. 7. *C.* 42. de sententiis, quæ pro eo, quod interest. 7. *C.* 47. 5 Judicum. 7. *C.* 45. Porro interlocutio est sententia de articulo causæ quodam, non de summa rei. vide *l. 14. infr. h. t.* 6 Id est, causa. 7 Res judicata, a sententia distat: Sententia per modum agentis vel instrumenti: Res judicata, per modum patientis se habet. Materia rei judicatæ lis ipsa. 8 Hæc definitio effectu (ibi, finem), materia (ibi, controversiarum), instrumentali & formali (ibi, pronunciatione, & ibi, condemnatione, absolutione), & efficiente (ibi, judicis) causa constat. 9 *Forte legendum,* cum finem controversia pronunciatione judicis accepit. 10 In hoc differt sententia a jussu, vel interlocutione, de qua Lex 14. *J. h. t. l. 13. §. 6. ꝟ. de his, qui notantur* & opinione *l. 6. §. 1. J. de interdict. & releg.* 11 Pronunciatio judicis quid est? definitiva sententia. *l. 14. J. h. t.* 12 Res judicatæ, inquit Paul. 5. *sent.* 5. §. 1. videntur ab his, qui imperium potestatemque habent, vel qui ex auctoritate eorum inter partes dantur: itemque a magistratibus municipalibus usque ad summam, qua jus dicere possunt: itemque ab iis, qui ab Imperatore extra ordinem petuntur. Ex compromisso judex sumptus rem judicatam non facit: sed si pœna inter eos promissa sit, pœna in judicium deducitur, & ex stipulatu peti potest. hæc ille: quibus adde *l. 1. C. de recept. l. 2. ꝟ. de recept. qui arbitr.* Judex ergo hic fuerit ordinarius, delegatus, arbiter. 13 Id est, res judicata dicitur, cum causa per judicem terminata est. 14 Sententia nulla est, quæ neque absolutionem neque condemnationem continet. 15 *l. 1. §. 8. J. ad SC. Turpillianum.* 16 Non delegatus, quia inferior non potest se jurisdictioni superioris immiscere, sed ordinarius. Is enim potest omnem dilationem legis ex justa causa mutare, non tollere. vide Zas. *hic. num.* 3. 4. 5. 17 Quod olim erat duorum mensium, hodie quatuor, *l. 2. l. 3. C. de usuris rei judicat.* de quo vide Fornerium 2. *selectar.* 15. 18 Hinc exceptio temporis angusti, ad quam refer *l. 1. ꝟ. si quis cautionibus l. 1. ꝟ. de edendo.* & trium denunciationum æquitas. *l. 53. §. 1. J. h. t.* 19 *l. 72. in fin. ꝟ. de judiciis. l. 13. in fin. l. 14. ꝟ. de damno. l. 4. §. pen. J. de incendio.* 20 Obedientia. 21 Ut sunt litigatores contumaces. 22 Legibus, vel constitutionibus. 23 Qui condemnare. *vulg.* 24 *l. 7. J. de confessis. l. 37. J. de regul. jur.* 25 Cur? an quod plus sit damnare, quam absolvere? an quod absolvendi causa favorabilior sit? *l. 47. J. de obligat.* 26 Et econtra, qui potest absolvere, potest condemnare: ex adverso, qui unum eorum non potest, alterum non potest. 27 Contra procuratorem, aut quemcunque legatorum administratorem, non debet executio fieri, nisi liti se obtulerit, vel in rem suam constitutus sit. adde *l. 25. l. 55. l. 61. supr. de procurat.* vel nisi sponte sua post mandatum susceptum satisdet, nisi delinquat, nisi evictionis nomine caveat. *l. 67. ꝟ. de procurat.* An ob negligentiam teneatur ad expensas litis procurator? vide Zas. *hic. n.* 19. 28 Sed is, qui sine mandato pro reo comparuit, & litigat: qui mandatum, quod non habet, se habere nihilominus affirmat. 29 In tutorem non fit executio, sed in ejus pupillum. *l. 2. ꝟ. de administr. & peric. tutor. l. 7. ꝟ. quando ex facto tutor.* nisi forte per calumniam egit. vide *l. 6. C. de administrat. tutor.* 30 *Al.* debeant. 31 Cur? ex necessitate eo fungitur munere, & officio, quod non debet ei damnosum esse. *l. 26. C. de administr. tut.* 32 Contra municipes condemnatos fit executio, non contra syndicum. 33 Ratio dubitandi sumitur ex *l. 52. J. de solutionib.* 34 Id est, satisdare, vel alio modo, quam solutione satisfacere. 35 Id est, fidejussorem proprie: alias expromissor is est, qui pro non obligato fidejubet. *l. 7. §. 8. supr. de dolo. l. 13. ꝟ. ad SC. Velleian.* 36 Hinc collige verba Prætoris præcile intelligenda. 37 Eo enim concesso nullus erit litium finis. 38 Satisfactio judicati nomine, solutione deficiente, magna ex causa admittenda est. adde *l. 21. ꝟ. de reb. creditis.* 39 Ut hic etiam recedatur. *Hal. Vel* accedatur. supple ad Labeonis sententiam. 40 *l. 2. C. de execut. rei judic. l. 13. §. 1. ꝟ. de institoria act.* 41 Novationis enim ea natura est, ut primam obligationem perimat, & novam constituat, *l. 1. J. de novation.* atque ita privilegium novatæ obligationis non transit in obligationem novatam. 42 Sensus est, ob novationem cessat executio sententiæ: ob fidejussionem, & pignora data, non cessat. 43 Etiam personalem. Utcunque creditor habeat pignora, potest personali actione uti in debitorem. *l. 5. ꝟ. de pigneratitia action.* 44 Id est, cum capiuntur pignora, & fidejussores, ut in tuto sit res judicata, executionem rei judicatæ id impedire non debet. 45 *Synops. Basil. cap. 7. tit. 17. ex lib. 9. tit. 3. c. 2.* Si judex minus tempus statuit contra condemnatum, Lex supplet justum tempus: Nec obstat *lex 2. §. h. t.* quod ea raro locum habeat. 46 Cum judex plus temporis, quam Lex, statuit, prorogatio valet. 47 Latior est potestas judicis in prorogando tempore judicati, quam in arctando. Hoc casu, Lex supplet dilationem: illo, sententia valet, sed potest appellari. 48 *Synops. Basil. 9. §. 2.* 49 Servato juris ordine. adde *l. 7. C. ne de statu defunctor. l. 1. in fin. ꝟ. ad SC. Tertull.* Non servatur juris ordo, si pars non est citata, si judex est incompetens. De causis nullitatis, vide Oldendorp. *in tract. de re judicata cap. 1. & sequent.* 50 Nullitatis exceptio executionem impedit. contra nulliter condemnatum non est recepta executio. 51 Sententia quæ nulla est, non meretur executionem: fallit, si nullitas in continenti probari potest: si sententia revocari non potest: si judex aliter

dum

dum est, condemnationis verbum non tenere [1]. §. 7. Solvisse accipere debemus, non [2] tantum eum, qui solvit, verum omnem omnino [3], qui ea obligatione liberatus est, quæ ex causa judicati descendit. §. 8. Celsus scribit, si noxali condemnatus eum servum, in quo usufructus alienus [4] est, noxæ dedisti, posse tecum adhuc agi judicati: sed si ususfructus interierit, liberari ait.

De notione, & jurisdictione. 1. De quantitate non expressa in condemnatione.

5. IDEM lib. 59. ad Edictum.

Ait Prætor, *Cujus* [5] *de ea re jurisdictio est*: melius [6] scripsisset, *Cujus de ea re notio est*: etenim *notionis* [7] nomen etiam ad eos pertineret, qui jurisdictionem non habent, sed habent de quavis alia causa notionem [8]. §. 1. Si judex aliquem sic condemnet, *ut quod habet ex testamento vel codicillis Mævii, restitueret Titio*: sic accipiendum est, quasi [9] quantitatem [10] nominavit, quæ testamento vel codicillis [11] relicta est. Sed & si fideicommissum sine scriptura [12] pronunciatum [est], idem erit probandum.

De milite. 1. De judicio noxali. 2. De eo, qui judicati bona auctoritate sua distraxit. 3. De tempore judicati actionis. Quid persequatur. De heredibus.

6. IDEM lib. 66. ad Edictum.

Miles, qui [13] sub armata militia [14] stipendia meruit, condemnatus [15], eatenus, qua [16] facere potest, cogitur solvere [17]. §. 1. *Decem, aut noxæ dedere*, condemnatus [18], judicati in decem tenetur [19]: facultatem enim noxæ dedendæ ex Lege accipit. At is, qui stipulatus est *decem, aut noxæ dedere*, non potest decem petere, quia in stipulatione singula per se veniunt, eaque singula separatim stipulari possumus [20]. at judicium solius noxæ deditionis nullum [21] est, sed pecuniariam condemnationem sequitur: & ideo judicati [22] decem agitur. his enim solis condemnatur: noxæ deditio in solutione est, quæ e Lege tribuitur. §. 2. Qui [23] judicati [24] bona auctoritate sua [25] distraxit: furti actione & vi bonorum raptorum [ei] tenetur [26]. §. 3. Judicati actio perpetua [27] est [28], & rei persecutionem continet. Item heredi, & in heredem competit.

De tempore, quod datur judicatis.

7. GAJUS [lib. ad Edictum Prætoris urbani, titulo de re judicata].

Intra dies constitutos [29], quamvis judicati [30] agi non possit, multis [31] tamen modis judicatum liberari [32] posse [33], hodie non dubitatur: quia constitutorum dierum spatium pro judicato, non contra judicatum per Legem constitutum est.

De interitu rei ex stipulatu petitæ.

8. PAULUS [lib. 5. ad Plautium].

Si homo ex stipulatu petitus, post [34] litem contestatam decesserit [35], absolutionem non [36] faciendam & fructuum [37] rationem [38] habendam placet.

De furioso.

9. POMPONIUS [lib. 5. ex Plautio].

Furioso [39] sententia a judice, vel ab arbitro dici non potest [40].

De eo, qui se patremfamilias finxit.

10. MARCELLUS [lib. 2. Digestorum].

Qui cum se pro patrefamilias fingeret [41], mutuam pecuniam accepit, & exheres a patre, vel emancipatus sit, quamvis [42] facere non possit, debet condemnari [43].

De æstimatione.

11. CELSUS [lib. 5. Digestorum].

Si *Kalendis fieri aliquid* stipulatus sum [44], nempe [45] quandocunque post Kalendas accepto judicio, tanti [tamen] æstimanda lis est, quanti [46] interfuit mea, Kalendis id fieri: ex eo [47] enim tempore quicquid æstimatur, quod novissime solvi poterit.

De deposito & commodato.

12. MARCELLUS [lib. 4. Digestorum].

In depositi vel commodati judicio, quamquam [48] dolo adversarii res [49] absit, condemnato succurri solet, ut ei actionibus [50] suis dominus cedat [51].

De obligationibus faciendi.

13. CELSUS [lib. 6. Digestorum].

Si quis ab alio decem, ab alio satisdari [52] stipulatus est: æstimandum erit, quantum stipulatoris intersit satisdari, idque aut tantundem [53] erit, aut minus, aut interdum etiam nihil [54]: neque enim [55] vani [56] timoris ulla [57] æstimatio est [58]. verum forte soluta [59], nullum jam pretium æstimationis est: aut quantum ex forte fuerit solutum, tantundem ex æstimatione decedet. §. 1. Si [60] quis promiserit *prohibere* [61] *se, ut aliquod damnum stipulator patiatur*, & [62] faciat; neque ex ea re damnum stipulator [patietur &] faciat: [ita habeatur] facit [63], quod promisit: si minus, quia [64] non facit, quod promisit, in pecuniam numeratam condemnatur, sicut evenit [65] in omnibus faciendi obligationibus.

De mutatione sententiæ.

14. IDEM [lib. 25. Digestorum].

Quod jussit [66] vetuitve [67] Prætor [68], contrario [69] imperio tollere [70] & [71] repetere [72] licet [73]: de [74] sententiis [75] contra [76].

Quis sententiam exequatur. 2. De pignoribus capiendis & distrahendis, 3. Vel victori addicendis. 4. Si rerum, quæ pignoris jure captæ sunt, controversia fiat. 5. Si res sit pignorata, quæ pignori capta est. 6. Si controversia emptori moveatur. 7. Si emptor pretium non solvat. 8. De nominibus. 11. De pecunia, quæ penes argentarium, vel alium est. 12. De pecunia deposita, vel reposita.

incompetens est: si nullitas fundetur in falsis probationibus habitis adversus justa ex causa absentem: si sententia lata sit adversus contumacem etiam factum: si sententia nulla sit, quod in ea forma legis vel statuti sit omissa, vel quod procurator mandatum non habuerit, vel ex instrumentis nullius momenti lata, vel nullitatis notoriæ est, vel processus nullus fuit, vel judex incompetens extitit, vel omissa citatio, vel litis contestatio. vide Socinum *regul.* 122. Ferrariensem *de execut. sentent.* 26.
1 Nisi victor tres conformes sententias habeat, appellatione non suspensas. *Bart.* Zas. ex Clement. 1. *de re judic.* Quemadmodum autem condemnatus impediet ipsam executionem? si in continenti se causam nullitatis adprobaturum obtulerit. facit *l.* 1. *C. de execut. rei judic.* 2 Hinc ratio dubitandi sumitur ex *l.* 49. *ff. de solutionib.* 3 Solvisse dicitur condemnatus quocunque genere se liberet, dummodo se plene perfecteque liberet. 4 *l.* 9. §. 4. *supr. de dolo malo. l.* 69. *infr. de solutionibus* 5 Paul. 5. *sentent.* 5. §. 4. 6 *Notionis* verbo continetur jurisdictio, & de quavis alia causa notio. 7 *l.* 99. *infr. de verborum significat.* 8 *Al.* cognitionem. 9 Paria sunt, certum exprimi in sententia; vel se referre ad acta certum continentia: verbis exprimere, vel exprimere per relationem. §. 32 *inst. de actionibus.* vide *l.* 59. *infr. h. t.* adde *l.* 6. *supr. de rebus credit.* 10 Certam. Imo incertam. *l.* 75. §. 6. *infr. de verborum obligat.* 11 Facit *l.* 77. *supr. de heredib. instituend.* vide *l.* 59. §. 1. *ff. h. t. l.* 1. *l.* 2. *C. de sentent. quæ sine certa quantitate.* 12 *l.* 22. *C. de fideicommiss.* puta nutu. *l.* 21. *supr. de legat.* 3. 13 *l.* 18. *ff. h. t.* 14 Igitur hoc privilegium ad alios non extenditur. Cur? qualitas adjecta coërcet ac restringit dispositionem. 15 In solidum. 16 Adde *l.* 173. *infr. de regul. jur.* 17 Hæc igitur executio peremptoria erit, & post judicium opponi poterit. Quid, si renunciaverit huic beneficio? nihilominus juvabitur: datum est enim id personis militum, non individuo, puta Titio. vide Zas. *hic. num.* 4. 18 Ex Lege Aquilia. 19 Id est, non obligatur ex causa judicati nisi in decem: quia noxæ dedendi facultatem habet ex legibus. 20 Adde, quia electio est debitoris. *l.* 10. *in fin. supr. de jure dotium.* 21 Exceptio *l.* 1. §. 2. *in fin. infr. quæ sententia sine appellat.* vide Zas. 2. *respons.* 22. 22 Sensus est: Hoc casu decem principaliter sunt in causa judicati, & ea tantum petam, licet Lex tibi permittat servum noxæ dedere adde *l.* 20. §. 5. *supr. de hered. pet. l.* 1. *supr. de noxalibus.* 23 Creditor scilicet. 24 Id est, condemnati debitoris. 25 Id est, propria: & ita ex justa sententia quasi injustam facit. An judice permittente, victori id licet? permitti videtur, *l.* 11. *in fin. C. de pign. act. l.* 9. *C. soluto matrimonio.* quamquam putet Zasius etiam sine judice id fieri posse, si periculum sit in mora, & res alioquin peritura sit, *hic. num.* 4. nisi denique id victori a judicato sit permissum. *l.* 11. *C. de pign. act.* Porro sententia absolutoria secum trahit executionem. *l.* 1. §. 2. *supr. ut in possess. legat.* 26 Quatenus? quadrupli, *l.* 1. *infr. vi bonorum raptor.* amitti quoque creditum ex Edicto D. Marci, *l.* 13. *supr. quod met. causa. l. penult. infr. ad leg. Jul. de vi privat.* incurrit etiam in pœnam *l.* 7. *C. unde vi.* 27 Imo, non est perpetua. vide Paul. 5. *sentent.* 5. §. 7. est enim Prætoria: nam ab Edicto Prætoris proficiscitur, ideoque est annalis. 28 Cur? oritur ex quasi contractu, quia judicio perficitur *l.* 3. §. 11. *supr. de peculio.* 29 Puta quatuor mensium. *l.* 2. *l.* 3. *C. de usur. rei judicat.* 30 Judicati autem agitur jure actionis, vel officio judicis: hoc casu libellus non est necessarius. 31 Id est, iis omnibus, quibus tolli potest obligatio. 32 *l.* 137. §. 2. *infr. de verbor. obligation.* 33 Cur? omnis dilatio debiti regulariter conceditur causa debitoris. 34 *l.* 68. *supr. de rei vindicat. l.* 7. *C. de execut. rei judicatæ.* 35 Sententia licet fieri non potest de homine mortuo, vel in mortuum, durat tamen actio, & fructuum præteritorum ratio habetur. 36 V. quæ scripsi ad *l.* 1. *supr. de rei vindicat.* 37 Specie perempta post litis contestationem, adhuc durat instantia propter fructus. 38 Ad quod usque tempus? mortis. 39 Id est, ei, & in eum. 40 Posse ex eo videbatur, quod furiosus comparatur minori, *l.* 7. §. 11. *infr. quibus ex causis in possess.* valet autem sententia pro minore lata absente curatore, *l.* 14. *C. de procurat.* quod ætas non obsit minori in rebus utiliter gestis: quod minor contrahere possit utiliter: quod furiosus adquirat ex contractu vel quasi, *l.* 12. *supr. de rebus creditis.* Ratio decidendi? furiosus caret sensu: ideoque citari non potest, obligarive ex consensu, vel contrahere. 43 *l.* 4. §. 1. *l.* 6. *supr. quod cum eo, qui in aliena.* 42 Filiusfamilias mendacii nomine etiam ex mutuo & voto convenitur: aliis ex contractibus convenitur in solidum. 41 Cur ita? quia mentitus est. adde *l.* 23. *in fin. infr. h. t. l.* 4. §. 11. *infr. de doli mali. l.* 68. *in fin. supr. ad leg. Falcid. l.* 10. §. 1. *infr. de fidejussor. l.* 1. *C. & l.* 3. *supr. de Senatusconsulto Macedon.* 44 Neque fiat. 45 Id est, & evenerit post Kalendas litem contestatam esse. 46 *l.* 72. §. 1. *infr. de verb. obligat.* 47 Id est, ex Kalendis ipsis. 48 Ratio dubitandi sumpta ex admodum contraria *l.* 69. *supr. de rei vindicat.* 49 Deposita, vel commodata. 50 Condemnato, licet dolo malo rem intervertat, actiones sunt cedendæ. 51 Imo cedere non debet, *d. l.* 69. neglectis solutionibus, quas interpretes afferunt, refero *d. l.* 69. ad jus strictum: hanc legem ad æquitatem moveor verbo *succurrendi*, quo Jurisconsultus hic utitur, prætermisso in *d. l.* 69. Æquitas hæc rationem habet, ut is, qui deposuit, teneatur et cedere actiones, quia est iniquum, ut res suas a depositario recuperet, & pretium rei simul accipiat. *l.* 22. *supr. de hered. pet.* 52 Promittens satisdare pro debitore, tenetur eatenus, in quod interest, quatenus reus non solvit, *ut hic. & l.* 112. §. 1. *infr. de verb. obl.* 53 Quantum res valet, interdum idem est, quod ipsum rei pretium, ut si nihil solvit adversarius, qui dare promisit. dixi ad *l.* 1. *supr. de act. empt.* minus autem, si partem tantum solvit: nihil, si totum solvit. *l.* 112. *in fin. infr. de verbor. obligat.* 54 Adde *l. ult. infr. de stipulat. prætoriis.* 55 Id est, nihil est quod timeat stipulator, eum, qui hic decem promisit, fieri non solvendo: nec ideo interim sua interesse fingere debet satisdari sibi, sed tunc demum, cum is non solvendo in totum vel partem factus fuerit. Adventitii casus non sunt computandi, vel spectandi. *l.* 6. *supr. qui & a quibus manumiss.* & Græci, ού χρὴ τοις ἔξωθεν συμβαίνουσιν θέμασι προσέχειν ἡμᾶς. Nulli alioqui vel pauci contraherent. 56 *l.* 6. *supr. quod met. caus. l.* 2. *in fin. supr. ex quibus caus. major.* [illegible] *supr. si cui plus quam per leg. Falcid. l.* 184. *infr. de regul. jur. l.* 13. *C. de transact.* 57 Interdum tamen vanus timor æstimatur. *l.* 3. §. 8. *supr. de adquir. vel amitt. possess.* 58 Facienda scilicet stipulatoris favore. 59 *Al.* aut nullum jam. 60 In obligationibus faciendi, seu facti, post moram succedit obligatio in id, quod interest. 61 Promissio *indemnitatis*, est promissio facti. 62 Et faciat, ne quod ex ea re damnum stipulator habeat, facit &c. vulgata. 63 Ideoque non tenebitur. 64 Promissor *indemnitatis* non faciens id, quod promisit, in quod interest, tenetur, & condemnatur, *l.* 72. *infr. de verb. obligat.* quod in obligationibus facti locum obtinet. 65 *l.* 113. & *l.* 114. *infr. de verbor. obligat.* 66 Jussus & sententia judicis differunt. Non omne, quod judex jubet, sententia est, *ut hic.* 67 In interlocutoria, scilicet interloquendo. quid sit interlocutio, supra dixi. 68 Id est, ordinarius: idem in delegato. *c. cum cessante. extr. de appell.* & arbitro. *l.* 19. *in fin. supr. de recept. qui arbitr.* Non idem in arbitratore. Zas. *hic. num.* 8. & notario, cui semel instrumentum confectum & traditum non licet corrigere. Ripens. *hic. n.* 52. & testi, cui non licet suam depositionem mutare. *idem. num.* 53. Quid successor? vid. *l. diem.* 27. *supr. de recept. qui arbitr.* 69 In Gallia Judex neque interlocutoriam neque definitivam revocare potest. 70 Revocare etiam in deterius. Potest etiam revocare partibus invitis, & ad quartum usque mensem, Azo, Accurs. Bart. *hic.* ante definitivæ sententiæ executionem: multo magis absentibus partibus revocare potest, si lis ipsa causæ cognitionem non exigit. 71 Id est, confirmare, interpretari. 72 *Al.* remittere. 73 Ad definitivam usque sententiam: & sic interlocutoria revocari potest, definitiva non potest. vid. Zas. *hic. n.* 31. interdum etiam ultro, parte non petente, & absente, si causa sit modici præjudicii. vid. Zas. *hic. n.* 30. nisi sit jam mandata executioni sententia interlocutoria, nisi idem judex ultro iterum interlocutionem comprobaverit, nisi eadem interlocutoria comprobata sit per definitivam sententiam superioris judicis aut Principis: nisi de tollenda abolitione concessa agatur, *l.* 1. *C. de abol.* nisi interlocutoria lata sit partium consensu. nisi feratur interlocutoria simul cum definitiva, aut vim habeat definitivæ: nisi consuetudo contraria sit: nisi interloquendo judex se incompetentem judicem agnovit. vide Zas. *hic. num.* 20. & *sequent.* Quid, si rei totius gestæ veram plenamque scientiam judex habeat? Judex condemnatum absolvere non poterit. *Bart.* Ripens. *n.* 51. 74 Sententiam interlocutoriam, non definitivam judex revocare potest. Quid, si talis interlocutoria sit, ut non speretur definitiva? vid. hic Bart. 1. *Harmen.* 4. §. 16. & 17. Goth. Adde *c. cum cessante. extr. de appellat.* Cravett. *Consil.* 144. *num.* 20. Leonin. *Cons.* 22. *in fin.* Everhard. *Consil.* 169. *n.* 10. Vaud. *lib.* 1. *quæst.* 49. Ans. 75 Definitivis scil. *l.* 27. *infr. & l.* 15. *C. de pœn.* & sic appellatione sententiæ in dubio intelligitur definitiva. dixi ad Accurs. in *l.* 1. §. *biduum. infr. quando appelland.* 76 Hoc locum habet etiam fructuum & expensarum ratione. Ripens. *hic. num.* 54. Quid? num id perpetuo verum est? Ripensis post alios notat, multam revocari posse, non pœnam, *n.* 55. & sententiam latam officio judicis nobili, *n.* 56. a judice illustri, *n.* 57. alias exceptiones vide ibidem apud eundem.

15. UL-

15. ULPIANUS [lib. 3. de Officio Consulis].

A Divo Pio rescriptum est, Magistratus [1] populi Romani, ut *judicum* [2] *a se* [3] *datorum vel arbitrorum* sententiam exequantur hi, *qui eos dederunt* [4]. §. 1. Sententiam *Romæ dictam*, etiam in *Provinciis* [5] posse Præsides, si hoc jussi [6] fuerint, ad finem persequi [7], Imperator noster cum patre rescripsit. §. 2. In venditione itaque pignorum captorum facienda, primo [8] quidem res mobiles [9] animales pignori capi jubent, mox distrahi: quarum pretium si suffecerit, bene est: si non suffecerit, etiam soli pignora capi jubent & distrahi. quod si nulla moventia sint, a pignoribus soli initium faciunt. Sic denique interloqui solent, *si moventia non sint, ut soli quoque capiantur*: nam a pignoribus soli initium faciendum non [10] est. quod si nec, quæ soli sunt, sufficiant, vel nulla sint soli pignora, tunc pervenietur etiam ad jura [11]: exsequuntur itaque rem judicatam Præsides isto modo.

§. 3. Si pignora, quæ capta sunt, emptorem non inveniant: rescriptum est ab Imperatore nostro [12], & Divo patre ejus, ut addicantur [13] ipsi, cui quis condemnatus est. Addicantur autem utique ea [14] quantitate, quæ debetur. nam si creditor maluerit pignora in creditum possidere, iisque esse contentus, rescriptum est, non [15] posse eum, quod amplius sibi debetur, petere; quia velut pacto transegisse [16] de credito videtur [17], qui contentus fuit pignora possidere: nec posse eum in quantitatem certam pignora tenere, & superfluum petere. §. 4. Si rerum, quæ pignoris jure captæ sunt, controversia fiat [18], constitutum est ab Imperatore nostro, ipsos, qui rem judicatam exsequuntur [19], cognoscere debere de proprietate [20]; & si cognoverint ejus fuisse, qui condemnatus est, rem judicatam exsequentur. Sed sciendum [21] est, summatim [22] eos cognoscere debere. nec sententiam eorum posse debitori præjudicare, si forte hi [23] dimittendam eam rem putaverint, quasi ejus sit, qui controversiam movit [24], non ejus, cujus nomine [25] capta est. nec eum, cui restituta est [26], statim habere per sententiam debere: si forte jure ordinario cœperit ab eo res peti [27]. sic evenit, ut omnibus integris tantum empioni [28] res judicata proficiat [29]. Sed illud debet dici, ubi controversia est de pignore [30], id dimitti debere, & capi aliud, si quod est sine controversia [31]. §. 5. Quod si res sit pignerata, quæ pignori capta est, videndum est, an sic distrahi possit, ut dimisso creditore, superfluum in causam judicati convertatur? & quamquam non [32] cogatur creditor rem, quam pignori accepit, distrahere, tamen in judicati exsecutionem servatur, ut si emptorem invenerit res, quæ capta est, qui dimisso priore creditore superfluum solvere sit paratus, admittenda sit hujus quoque rei distractio: nec videtur deterior conditio creditoris fieri suum consecuturi, nec prius jus pignoris dimissuri, quam si ei fuerit satisdatum [33]. §. 6. Si post addictum pignus aliqua controversia emptori moveatur, an sit cognitio [34] ejusdem judicis, qui sententiam exsecutus fuerit, videndum est: & cum semel emptio perfecta [35] sit, ejusque, qui comparavit, periculum [36] vertatur, non puto locum esse cognitioni: certe, posteaquam inductus est emptor in possessionem, nonne cessabunt partes eorundem judicum [37]? † Idemque [38] & si ipsi, cui quis judicatus est, res fuerit addicta. §. 7. Sed si emptor, cui pignora sunt addicta, exsequente [39] judice [40], pretium non solvat: utrum adversus emptorem porrigere [41] manus [42] debeant iidem judices, qui sententiam exsequuntur, videndum est? Et non puto eos ultra procedere. Cæterum longe res abibit [43]: quid enim dicemus? condemnabunt emptorem, & sic exsequentur adversus eum sententiam? an statim pro judicato habebunt? & quid, si neget [44] se emisse, aut exsolvisse contendat? Melius igitur erit, si non se interponat [45]: maxime cum nec habeat actionem adversus eum is, cui judicatum fieri desideratur, nec injuria afficietur. Oportet enim res captas pignori, & distractas, præsenti [46] pecunia distrahi, non sic, ut post tempus pecunia solvatur. † Certe si se interponant, hactenus debebunt intervenire, ut ipsam rem addictam capiant, & distrahant, quasi non vinculo pignoris liberatam. §. 8. Sic quoque judices exsequentur [47] judicatum, ut nomina [48] jure pignoris capiant, si nihil aliud sit, quod capi possit: posse enim nomen jure pignoris capi, Imperator noster [49] rescripsit.

§. 9. Sed utrum confessum nomen tantum capi possit, an etiam si neget quis se debere, videamus. Et magis est, ut id [50] duntaxat capiatur, quod confitetur: cæterum si negetur, æquissimum erit, discedi a nomine [51]. nisi forte quis exemplum secutus corporalium pignorum, ultra processerit, dixeritque ipsos debere judices de nomine cognoscere, ut cognoscunt de proprietate: sed contra rescriptum est.

§. 10. Item quid dicemus? utrum ipsi judices convenient nomen, exigentque id quod debetur, & in causam judicati convertent: an vero vendent nomen, ut pignora corporalia solent? Et necesse est, ut quod eis facilius [52] videatur ad rem exsequendam, hoc faciant.

§. 11. Sed & si pecunia penes argentarios sit, æque capi [53] solet. † Hoc amplius & si penes alium quem, destinata tamen ei, qui condemnatus est: solet pignoris jure capi, & converti in causam judicati.

§. 12. Præterea pecuniam quoque depositam nomine condemnati, vel in arcam reclusam solent capere, ut judicato satisfiat. † Hoc amplius & si pupillaris pecunia in arcam reposita sit ad prædiorum comparationem: & citra permissum Prætoris ab eo, qui exequitur judicatum, solet capi, & in causam judicati converti.

De his qui non in solidum conveniuntur.

16. IDEM lib. 63. ad Edictum.

SUnt [54] qui [55] in id, quod facere possunt, conveniuntur [56], id est, non deducto ære alieno [57]. † Et quidem sunt hi fere. † Qui pro socio [58] conveniuntur: socium autem omnium [59] bonorum accipiendum [60] est. † Item parens [61],

17. IDEM lib. 10. ad Edictum.

PAtronus [62], patrona, liberique eorum, & parentes. † Item maritus [63] de dote in id quod facere potest, convenitur.

18. IDEM lib. 66. ad Edictum.

ITem miles [64], qui [65] sub armata militia stipendia meruit, condemnatus, eatenus quatenus facere potest, cogitur solvere.

19. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

INter eos, quibus ex eadem causa debetur, occupantis [66] melior conditio est: nec deducitur, quod ejusdem conditionis hominibus debetur. sicuti fit in de peculio actione: nam & hic occupantis melior est causa. † Sed & si cum patre [67] patronove agetur, non est deducendum æs alienum: maxime quod ejusdem conditionis personis debebitur, ut liberis, libertis. §. 1. Is quoque, qui ex causa donationis [68] convenitur, in quantum facere potest, condemnatur: & quidem is solus deducto [69] ære alieno. Et inter eos, quibus ex simili causa pecunia debetur, occupantis [70] potior erit causa. Imo nec totum, quod habet, extorquendum ei puto: sed & ipsi [71] ratio habenda est: ne [72] egeat.

20. MODESTINUS lib. 2. Differentiarum.

NOn [73] tantum dotis [74] nomine maritus, in quantum facere possit, condemnatur: sed ex aliis quoque contractibus ab uxore judicio conventus, in quantum facere potest [75], condemnandus est ex Divi Pii Constitutione. † Quod & in persona mulieris æqua lance servari æquitatis suggerit ratio.

21. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

SIcut autem cum marito agitur, ita [76] & cum socero [77]; ut non ultra facultates damnetur. † An si cum socero [78] ex promissione dotis

1 Magistratibus populi. *Hal.* Goth. Pro intellectu hujus leg. vide Zas. 1. *singul. intellect. cap.* 6. Menoch. *de arbitr. judic. lib.* 4. *quæst.* 74. S. L. 2 Judicem datum ἐκβιβαστικὸν vocat auctor *Synops. Basil. lib.* 25. *tit.* 8. *ex lib.* 9 *tit.* 3. *cap.* 13.
3 Ordinarii judices sententias suorum delegatorum & arbitrorum exequuntur.
4 Non igitur delegati? id verum civili Jure. secus Jure Canonico: quo receptum est, ut delegati ab ordinariis possint sententias suas exequi. *cap. cum ab Eccles. extr. de off. ord.* An idem in delegato Principis? Accurs. negat. Bart. ait, quod & praxi & Canonico quoque Jure receptum est. *cap. quærenti. cap. significasti. cap. ex literis. extr. de off. deleg.*
5 Et e contra; & sic extra territorium. *l.* 45. *in fin. supr. de jud.* 6 Vix toto Jure manifestius, quam hic ostenditur origo mandati illius, quod Galli vocant *Pareatis.* Jussum hic interpretor (ut & Bodin. 3. *de republ. l.* 6.) ejus, qui & Romæ & provincialibus judicibus imperat, id est, Principis *arg. l.* 13. §. 3. *C. de judiciis* tunc enim relatio ad superiorem fieri debet. alias enim urbanus in provincialem, ut par in parem, non habet imperium. *l.* 12. §. 1. ff. *de reb. auct. jud. l.* 30. §. 1. ff. *de excus. tut.* Est quidam alius modus præter superiorem exequendæ extra territorium sententiæ: cum scil. par a pari, id est, Romanus a provinciali petit, ut executioni mandet sententiam Romæ dictam & ita restringendam & intelligendam puto *l.* 5. §. 12. ff. *de reb. eor. qui sub.* Hinc origo literarum, quæ *requisitoriæ* dicuntur, *arg. l.* 8. *in fin. pr. C. de Episc. aud.* quas *Novell.* 134. *cap.* 5. *vers. si vero cognoscatur.* appellat δημοσίας ἐπιστολάς Harum literarum in aliis rebus maximus usus est, velut in evocandis testibus alterius provinciæ. *l.* 3. *in fin.* ff. *de testib.* & eorum depositione transmittenda, *l.* 7. ff. *test. quemad. aper.* adde *Nov.* 90. *c.* 5. reis etiam evocandis, vid. *l.* 7. *infr. de custodia.* γράμματα δημόσια, literas publicas appellat *Nov.* 17. *c.* 14. 7 Id est, exequi. 8 Nota progressum & ordinem juris in venditionibus faciendis pignorum ex causa judicati captorum: Mobilia, res soli, jura. His conjunge *l.* 5. 8. 9. 10. ff. *de rebus eor.* & *l.* 12. *in fin. supr. de relig. l.* 22. *C. de administrat. tutor. Novell.* 7. *c.* 1. & 120. *c.* 6. & 7. Is ordo non servatur in Gallia: adde Guid. Papæ *decision.* 281. Edictum Francisci I, *anno* 1534. *articul.* 74. Nam ab immobilibus incipere licet: excipe tamen res minorum. vid. Lucium 2. *Arestor.* 7. *Arest.* 3.
9 Lege mobiles animales auctor enim Synopseos quatuor hic rerum genera constituit, κινητὰ, ἔμψυχα, ἀκίνητα, δίκαια. 10 *l.* 8. *supr. quod cujuscunque univers.*
11 Et nomina. vid. §. 8. ff. *h. t.* 12 V. Waltherus *lib.* 2. *miscell. c.* 19. Alciatus *l.* 6. *paradox. c.* 3. Joannes Robertus *lib.* 1. *sentent. jur. cap.* 22. Forcatulus *Necyomant. dialog.* 13. Mod. 13 *l.* 10. *C. de dist. pign.* & victor in possessionem. *l.* 3. *C. de execut. rei jud.* & dominium mittatur, *l. ult. in fin. C. si in causa rei jud. pign.* & jure dominii possideat. *l. ult.* §. 2. *C. de jure dom. impet.* 14 Ne cum multis interpretibus intelligas pro ea quantitate, seu summa, quæ debetur, sive major sit, sive minor: potest enim pignus plus vel minus valere. Ea igitur hic quantitate, id est, tanta, seu pro rata debiti: ne si forte pluris aut minoris valeat, alteruter (id est, debitor, aut creditor) afficiatur injuria. vid. Duar. *hic.* & 1. *disp.* 6. fieri tamen posse video, ut creditor volens, ultro pignore contentus sit, ff. *h. t.* alias ei invito pignus forte modici valoris non dabitur: aut pro magno debito addicetur. Et notanda est horum verborum differentia, cum addicitur pignus, pro rata debiti pignus addicitur: cum adjudicatur, non ita perpenditur mensura debiti: cum datur in solutum, id non fit, nisi consensu victoris Zas. ad §. 6. ff. *h. t. n.* 6. 7. 8. adde Alciat. 6. *paradox.* 6. 15 Beneficium *l.* 2. *C. de rescind. vendit.* locum non habet, quoties creditori res adjudicatur. v. Socin. *reg.* 226. & 436.
16 Beneficium *l.* 2. *C. de rescind. vendit.* non datur transigenti: facit *l.* 65. §. 1. ff. *de cond. indebi* 17 De hac præsumptione vid. *l. ult. C. ad SC. Velleian.* 18 A quodam tertio. sensus est, Si a tertio aliquo controversia in executione judicatæ rei incidit, ju lex executionis summatim cognoscere debet. 19 Id est, executores. 20 Pignoris, cum pignus sit debitoris, ac contradictoris. 21 Adde §. 8. *infr. h. t.* & quod scripsi ad *l. ult.* §. 3. *supr. de eo, quod metus causa.* 22 De summaria cognitione vid *l.* 9 *C. de judiciis.* 23 Executores sc. 24 Id est, tertii se opponentis. 25 A quo capta est. 26 Ne dicas creditorem cum Accursio: intellige contradictorem illum tertium: nam vox *eum*, expressa tantum reddit ideoque ad creditorem referri non potest, cujus hic non fit mentio. vid Zas. 1 *intellect.* 6. 27 Per debitorem l.. 28 Id est, ad usucapionem. 29 Si forte debitor rem suam non vindicet; sensus est, quilibet potest rem ipsam vindicare coram judice ordinario, si intenderit se potiora jura habere, eo non inspecto, quod contradictori pignus adjudicatum fuerit. Zas. *hic. n.* 16
30 Mota a tertio. Potest enim tertius, & quilibet interesse prætendens contradicere in judicio inter duos moto. v. Zas. *hic. n.* 14. 31 Ut ita satisfiat creditori. adde §. 8. *infr. h. t. l.* 2. *C. quando fisc. vel privat.* 32 Vid. *l.* 6. *supr. de pignorat.* 33 *Al.* satisfactum. 34 Post venditum & addictum pignus cessat cognitio judicis exequentis, si modo pretium sit solutum. §. 7. *infr. h. t.* 35 Plenitudo non eget adjectione.
36 Emptoris enim est periculum rei venditæ. 37 Interrogationem non secuta responsione semper affirmare, hinc colligunt. 38 Quod juris est in quovis emptore, idem juris est in eo, qui emit ex adjudicatione. 39 Vide §. 6. *supr.* & §. 8. *infr. h. t.*
40 Re vendita per judicem, precio non soluto, cessat ejus cognitio & officium, nisi ea res auferatur emptori, ut præsenti pecunia distrahatur. 41 Vid. Ant. Fabr. 5. *conject.* 16.
42 Id est, extendere jurisdictionem 43 In infinitum. 44 Per calumniam sc.
45 Interponant *vulg.* & male. 46 In subhastationibus non habenda fides est de pretio: idem observatur in rebus fisci, *l.* 1. ff. *de jure fisci* & omnibus mandatum habentibus vendendi. Idem est quoque in executoribus testamentorum. Atque ita hæc formula præconis apud Plaut. in *Menechmis: Omnia venibunt, cuique licebunt, præsenti pecunia.*
47 *d.* §. 6. 7. *supr. h. t.* 48 Adde §. 2. ff. *h. t. l.* 5. *C. de exec. rei judic.* 49 Antoninus. 50 Confessum sc. 51 Pignori capiendo. 52 Possunt igitur vel exigere debitum, vel vendere, vel ipsius creditoribus addicere. 53 Galli primum acceptant, deinde postulant nummos ita acceptatos sibi tradi & in solutum dari.
54 Hoc in Gallia non obtinet. *Goth.* Vide in hanc leg. Leonin. *lib.* 6. *c.* 14. Guid. Pap. & Duaren. *hic.* Obstare videtur *l. verum est.* 63. *supr. pro socio.* pro conciliatione vid. Accurs. *ibid.* Pac. *Enantioph. cent.* 4. *tit. pro socio. quæst.* 100. Ans. 55 De quibus §. 36. 37. 38. *Instit. de action.* 56 Exceptionem observa: conveniendus sum, quatenus facere possum: de qua vide Oldendorp. *c.* 55. *de except.* 57 *l.* 49. ff. *h. t.* 58 *l.* 22. *in fin. infr. h. t.* 59 Imo idem est, ut non sit omnium bonorum. *l.* 63. *pr.* ff. *pro socio.*
60 Socius autem omnium bonorum accipiendus est. *Hal.* 61 *l.* 7. §. 1. *supr. de obsequiis.* §. 38. *Inst. de act. l.* 1. §. 6. *supr. de collat.* 62 *d.* §. 38. 63 *l.* 20. *l.* 21. ff. *h. t. l. un.* §. 7. *C. de rei uxor. act.* §. 37. *Inst. de action.* 64 *l.* 6. *supr. h. t.*
65 *l.* 7. *infr. de castrensi peculio.* 66 *l.* 22. §. 4. *C. de jure delib.* Goth. Vid. Augustin. *lib.* 1. *emendat. lib.* 1. *c.* 7. Gatier. *var. resol. cap.* 6. *n.* 19. S. L. 67 *l.* 49. ff. *h. t.* 68 Vide *l.* 12. *supr. de donationib.* 69 *l.* 54. *supr. solut. matrim.*
70 *l.* 98. ff. *de regul. jur.* 71 *Al.* ipsius. 72 *l.* 30. ff. *h. t.* 73 Vide Cujacium 24. *obs.* 38. 74 *l.* 17. ff. *h. t.* 75 Relativorum idem jus est. adde *l.* 41. ff. *de reg. jur.* 76 Vide Zas. 2. *responsor.* 9. & 1. *intell.* 5. 77 Id est, patri ipsius mariti. *l.* 15. *in fin. supr. soluto.* 78 Id est, patri uxoris.

agatur,

agatur, in id quod facere poteſt; damnandus ſit? quod & id æquum eſſe videtur: ſed [1] alio jure utimur [2], ut & Neratius ſcribit.

22. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mucium.

SEd hoc ita accipiendum eſt, ſi a ſocero dos ex promiſſione petatur ſoluto [3] matrimonio: verum ſi manente matrimonio dos ab eo petatur, ſuccurrendum utique [4] eſt, ut ne majoris ſummæ condemnetur, quam quantum facere poteſt. §. 1. Quod autem de ſociis [5] dictum eſt, ut & hi, in quantum facere poſſint, condemnentur: cauſa cognita ſe facturum Prætor edicit. † Cauſæ cognitio autem in hoc erit, ut neganti [6] ſe ſocium eſſe, aut ex doli clauſula obligato non ſuccurratur.

23. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

SI cum procuratore mariti de dote actum fuerit: ſi quidem vivo marito condemnatio fiet, in quantum facere poteſt, fiet damnatio; nam & defenſor [7] mariti in id quod ille facere poteſt, damnatur: mortuo vero marito, in ſolidum.

24. POMPONIUS lib. 4. ex Plautio.

ET ſi fidejuſſor acceptus ſit rei, vel actionis, non proderit [ei [8]], ſi perſona, pro qua fidejuſſit, in quantum facere poteſt, condemnanda eſt. §. 1. Si maritus ſolvendo non fuerit, licet ipſi marito proſit, quod facere non poſſit (id enim perſonæ mariti præſtatur), heredi [9] ejus hoc non prodeſt.

25. PAULUS lib. 60. ad Edictum.

SCiendum eſt, heredes [10] earum perſonarum non in id, quod facere poſſunt: ſed in integrum teneri.

Si convenerit inter litigatores quid pronuncietur.

26. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

SI convenerit inter litigatores [11], quid [12] pronuncietur: non ab re erit, judicem hujuſmodi ſententiam proferre [13].

De ſententia injuſta, & appellatione non recte facta.

27. MODESTINUS lib. 1. Reſponſorum.

PRæſes Provinciæ [14] uſuras uſurarum condemnavit [15] contra Leges [16], & ſacras Conſtitutiones, ideoque Lucius Titius contra prolatam ſententiam injuſtam Præſidis appellavit [17]. Quæro, cum non ſecundum Legem [18] [hic] Titius provocaſſet, an exigi poſſit pecunia [19] ſecundum condemnationem? Modeſtinus reſpondit, ſi ſententiæ certa quantitas continetur, nihil proponi, cur judicati agi non poſſit [20].

De ſententiis diverſis.

28. IDEM lib. 12. Reſponſorum.

DUo judices dati [21] diverſas ſententias dederunt, Modeſtinus reſpondit, utramque ſententiam in pendenti eſſe [22], donec competens [23] judex unam earum [24] confirmaverit.

De tempore quod datur judicato.

29. IDEM lib. 7. Pandectarum.

TEmpus, quod datur judicati [25], etiam heredibus ejus, cæteriſque, qui in locum ejus ſuccedunt, tribuitur [26], videlicet, quod ex tempore deeſt: quia cauſæ magis quam perſonæ, beneficium præſtituitur.

De donatore.

30. POMPONIUS lib. 7. Variarum lectionum.

CUm ex cauſa donationis promiſſa pecunia eſt, ſi dubium ſit, an ea res eo uſque donatoris facultates exhaurire poſſit, ut vix quicquam ei in bonis relictum ſit: actio in [27] id quod facere poſſit, danda eſt: ita ut [28] & ipſi donatori aliquid ſufficiens relinquatur. quod maxime inter liberos & parentes [29] obſervandum eſt.

De tempore quod datur tam ad ſolvendum, quam ad vendenda pignora.

31. CALLISTRATUS lib. 2. Cognitionum.

DEbitoribus non tantum petentibus dies ad ſolvendum dandi ſunt [30], ſed & prorogandi, ſi res exigat. ſi qui tamen per contumaciam [31] magis, quam quia non poſſint explicare pecuniam, differant ſolutionem: pignoribus captis compellendi ſunt ad ſatisfaciendum ex forma quam Caſſio Proconſuli D. Pius in hæc verba reſcripſit: *His qui fatebuntur [32] debere, aut ex re judicata neceſſe habebunt reddere, tempus ad ſolvendum detur, quod ſufficere pro facultate cujuſque videbitur: eorum qui intra diem vel ab initio datum, vel ex ea cauſa poſtea prorogatum ſibi, non reddiderint, pignora capi: eaque, ſi intra duos [33] menſes non ſolverint, vendantur; ſi quid ex pretiis ſuperſit, reddatur ei, cujus pignora vendita erant.*

Si judex non exiſtimavit cauſam per conſtitutiones prolatas juvari.

32. IDEM lib. 3. Cognitionum.

CUm prolatis [34] Conſtitutionibus [35] contra eas pronunciat judex, eo quod non exiſtimat [36] cauſam, de qua judicat, per eas juvari: non videtur contra [37] Conſtitutiones ſententiam dediſſe. ideoque ab ejuſmodi ſententia appellandum eſt: alioquin rei judicatæ ſtabitur.

De falſis teſtimoniis.

33. IDEM lib. 5. Cognitionum.

DIvus Hadrianus aditus per libellum [38] a Julio Tarentino, & indicante [39] eo falſis [40] teſtimoniis, conſpiratione adverſariorum teſtibus pecunia corruptis, religionem judicis circumventam eſſe, in integrum cauſam reſtituendam [41] in hæc verba reſcripſit [42]: *Exemplum libelli dati mihi a Julio Tarentino mitti tibi juſſi. Tu, ſi tibi probaverit [43], conſpiratione adverſariorum, & teſtibus pecunia [44] corruptis oppreſſum ſe: & rem ſevere vindica: & ſi qua a judice tam malo exemplo circumſcripto judicata ſunt, in integrum reſtitue.*

De eo qui victum vel ſtratum inferri judicato non patitur.

34. LICINNIUS RUFFINUS lib. 13. Regularum.

SI [45] victum vel ſtratum inferri quis judicato non patiatur, utilis in eum pœnalis actio danda eſt: vel (ut quidam putant) injuriarum cum eo agi poterit.

De retractatione ſententiæ.

35. PAPIRIUS JUSTUS Conſtitutionum lib. 2.

IMperatores Antoninus & Verus reſcripſerunt, *Quamquam ſub obtentu novorum inſtrumentorum reſtitui negotia minime [46] oporteat: tamen in negotio publico, ex cauſa permittere ſe hujuſmodi inſtrumentis uti.*

Si uni judicum non liquet. De plurium ſententia.

36. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

POmponius lib. XXXVII. ad Edictum ſcribit, *Si uni ex pluribus judicibus de liberali cauſa cognoſcenti, de re non liqueat, cæteri autem conſentiant, ſi is juraverit, ſibi non [47] liquere, eo quieſcente, cæteros, qui conſentiant ſententiam proferre: quia & ſi diſſentiret, plurium [48] ſententia obtineret.*

Quo caſu omnes intelliguntur judicare.

37. MARCELLUS lib. 3. Digeſtorum.

TUnc autem universi judices intelliguntur judicare, cum [49] omnes adſunt.

De ſententiis diverſis.

38. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

INter [50] pares [51] numero judices ſi diſſonæ ſententiæ [52] proferantur, in [de] *liberalibus quidem cauſis* (ſecundum quod a D. Pio conſtitutum eſt [53]) *pro [54] libertate ſtatutum obtinet: In aliis autem cauſis pro [55] reo*: quod & in [56] judiciis publicis obtinere oportet. §. 1. Si diverſis ſummis condemnent judices, minimam ſpectandam eſſe Julianus ſcribit.

De abſentia, vel contraria ſententia unius judicis.

39. CELSUS lib. 3. Digeſtorum.

DUo [57] ex tribus judicibus uno abſente judicare non [58] poſſunt: quippe omnes judicare juſſi ſunt. † Sed ſi adſit, & contra ſentiat, ſtatur duorum [59] ſententiæ: quid enim minus verum eſt, omnes judicaſſe?

De præmiis quæ propter ſacras coronas præſtantur.

40. PAPINIANUS lib. 10. Reſponſorum.

COmmodis [60] præmiorum [61], quæ propter [62] coronas [63] ſacras [64] præ-

1 Sed alio & alio jure utimur. ita emendat Ant. Faber 1. *conjectur.* 14. Cujus lectionis ſenſus eſt: æquum quidem eſſe ſocerum ex promiſſione dotis ſoluto matrimonio non in ſolidum condemnari, ſed alio & alio jure nos uti, id eſt, eum nunc in ſolidum condemnari, nunc non condemnari: regulariter non condemnari; ex cauſa tamen, & perſona condemnari, hoc eſt, ſi dolo dotem promiſerit, vel ſi talis perſona ſit, quæ vix aliquo honore digna videatur, ſecundum diſtinctionem *l. penult. ſupr. de jure dot.* 2 Imo, contrarium juſtius eſt. *l.* 17. *ſupr. ſoluto.* 3 Nam conſtante matrimonio, certo jure utimur, ſocerum ſc. ſupra quam facere poſſit, non teneri, nec ſi dolo dotem promiſerit, aut eo honore indignus ſit, adfinitatis ſcil. ratione. *d. l. pen.* 4 Id eſt, indiſtincte: non inſpecto eo, an aliqua ſit cauſa, propter quam ſocer in ſolidum condemnari debeat, ut in *l. frater.* 38. *ſupr. de cond. indeb.* Utique eſt ſine diſtinctione, ſeu non admiſſa ea diſtinctione, An ex peculio fratris creditoris ad fratrem debitorem aliquid pervenerit
5 *l.* 16. *ſupr. h. t.* Goth. Vid. Joann. Zanger. *de except. part.* 2. *c.* 15. *num.* 39. & Duaren. *hic.* Anſ. 6 Amittit privilegium, qui in privilegium committit. *l.* 67. *in fin.* ff. *pro ſocio.* 7 *l.* 63. §. 1. *ſupr. pro ſocio.* 8 Vide *l.* 16. *infr. de fidejuſſor.*
9 *l.* 25. *l.* 41. *in pr. infr. h. t. l.* 63. §. 2 *ſupr. pro ſocio.* 10 Extraneos ſcil (quo refer *l.* 12. *l.* 13. *ſupr. ſoluto.*) non ſuos. *l.* 18. *ſupr. ſoluto.* 11 Finge, qui in ſolidum conveniri poterant. 12 Pone conveniſſe, ut ne in ſolidum reus damnetur. 13 Imo hujuſmodi arbitrium nullum eſt. *l.* 19. *ſupr. de recept. qui arbitr.* quam vide.
14 In uſuras. *Hal.* 15 Ne intelligas judicem hac expreſſe formula uſum fuiſſe, *Condemno Titium in uſuras uſurarum*: ſed his forte verbis, *Condemno Titium in mille.* Eamque ſummam vi ſua, taciteque uſuras uſurarum continuiſſe. Nam juris error expreſſus vitiat ſententiam: tacite intellectus non vitiat, & ſi faciat ſententiam injuſtam. vide *l.* 19. ff. *de appell. l.* 1. §. 2 ff. *quæ ſent. ſine appell.* 16 *l.* 26. §. 1. *ſupr. de cond. indeb. l. ult. C. de uſur.* 17 Tardius forte, quam oportuit. 18 Appellationum ſcil.
19 Id eſt, etiam uſura uſuræ. 20 Et ita ſententia injuſta, a qua rite non eſt appellatum, executionem non differt. Cur ita? quia tacite tantummodo, non directo, vel palam leges impugnatæ ſunt. ſed jus tantum ipſius litigatoris, qua in re ſibi imputare merito poteſt, ſi non rite appellaverit. 21 Δύο χαμαιδικασταὶ, Id eſt, *duo pedanei.* vid. Cujac. 12. *obſ.* 16. ubi agit de diverſis, paribus, vel imparibus judicum ſententiis.
22 Imo, in pendenti res non eſt. *l.* 38. *infr. h. t.* 23 Id eſt, is, qui delegavit.
24 *Al.* eorum. 25 Judicato. *vulg. Hal.* 26 Quin etiam interdum majus tempus tribuitur. *l. ultim. C. ſi pend. appell.* 27 *l* 12 *ſupr. de donat.* 28 *l.* 19. *in fin. ſupr. l.* 49. *in fin. l.* 50. ff. *h. t. l.* 62. *ſupr. de adilitio. l.* 173 *infr. de regul jur.*
29 *l.* 16. *in fin.* ff. *h. t.* 30 *l.* 21. *ſupr. de jud. l.* 1. ff. *jud. ſolvi. l.* 3. *C de uſur. rei judic.* §. 2. *Inſt. de off. jud.* 31 Vide exemplum in *l* 2. *C ad leg. Corn. de falſis.*

32 Paul. 3. *ſent.* 5. §. 4. 33 Duos menſes, ne intelligas judicato faciendo, ſed pignoribus vendendis præſtitutos, ut in *l.* 1. *C. Theod. de diſtr. pign. quæ tributo.* qua de re vide Cujac. 3. *obſ.* 39. adde Forner. 2. *ſelect.* 15. Alias in genere tempus quatuor menſium datur debitoribus ad ſolvendum. vide Socin. *reg.* 396. 34 Prolatæ conſtitutiones, allegatæ, propoſitæ, & deductæ in cauſa. 35 Id eſt, legibus vel reſcriptis, vel ſtatutis.
36 Id autem exiſtimat, quia leges prolatæ, ſunt ambiguæ. 37 Vide *l.* 16. ff. *de appell. l* 1. §. 2. ff. *quæ ſent. ſine appellat.* 38 Libellis adiri Principes etiam præſentes ſoliti. Tacit. 4. Sueton. *Auguſt.* 53. de libellis vide plura ad *tit. C. quando libell. Principi datus.* ubi dixi. 39 *Al.* judicante. Adverſus ſententiam latam, ex depoſitione falſorum teſtium condemnatus reſtitui poteſt. 40 *C. ſi ex falſis inſtrumentis, vel teſtimoniis.* Sententia lata ex falſis inſtrumentis, vel teſtibus, novo jure datur reſtitutio. de quo vide Socin. *regul.* 364. 367. & 407. 41 Reſtitutio cauſæ in integrum, παλινδικία. vide *l.* 2. *C. ſi ex falſis. l.* 3. §. 9. ff. *de jure fiſci.* 42 Vide Ræyardum *Protribunal. c.* 8. Coraſium *ad l. admonendi. n.* 23. *de jurejur.* Briſſonium *lib.* 3. *ſelect. antiquit. c.* 7. Menochium *de arbitr. jud. lib.* 2. *c.* 15. Menchacam *controverſ. c.* 36. Jul. Clarum *lib.* 1. §. *falſum. n.* 12. & *ſeq.* Mod. 43 Et ſic talis ſententia mero jure non reſcinditur.
44 Id eſt, præciſe probare non tenemur: ſufficit ſi probentur precibus corrupti.
45 Vide quædam ad hanc Leg. apud Hotom. 24. *Illuſtr.* Forner. 1. *ſelect.* 6. 46 *l.* 4. *C. h. t.* Goth. Vid. Radelant. *deciſ. Ultraject* 11. *num.* 3. & Duaren. *h. t. prælect.* 30 Anſ.
47 *l.* 27. *in fin.* ff. *de liberali cauſa.* 48 Vide Cujac. 6. *obſ.* 27. 49 *l.* 39. *in fin. infr. h. t.* adde *l.* 10. *ſupr. de inoffic. teſtam.* 50 Vide Novellam Emanuelis Comneni, *c.* 6. & Senecam 3. *contr.* 51 Vide Cujac. 12. *obſ.* 16. 52 Opiniones.
53 Molinæus videndus eſt *ad l.* 1. §. *ſi ſtipulanti. n.* 14. *de verbor. oblig.* & Ferrandus *lib.* 1. *explicat. juris c.* 41. Mod. 54 *l.* 24. *ſupr. de manumiſſionib.* 55 Dixi ad leg. 12. Tabular. 56 *l.* 33. *l.* 125. *l.* 128. *l.* 154. ff. *de reg. jur.* Præſumitur enim in dubiis pro reo. de qua præſumptione vide Alciat. 3. *præſ.* 44. 57 *l.* 18. *ſupr. de recept. qui arbitr. l.* 4. *C. quando provocare. l.* 2. ff. *de decret. ab ordin.* 58 Cur ita? vide *l.* 26. ff. *de reg. jur.* Poſſum dicere: quod proniores ſimus ad liberandum. *l.* 47. *infr. de obligat.* Alias rationes vide apud Ariſtotelem *in problem.* Reis dexter locus dabatur, forte non honoris cauſa, ſed quod eo loci cuſtodia. Ariſtot. *dict. l.* 10. Nam rei fugientes dicuntur in jure. *l.* 13. §. 2. *C. de judiciis.* 59 Vide *l.* 37. ff. *h. t.* 60 Vide Forcatul. *Cupidine* 20. *n.* 6. 61 Hæc commoda erant pecuniaria. de quibus vide Cujac. ad *l.* 6. *ſupr. de excuſ. tutor. fol.* 194. 62 Id eſt, quæ Hieronicis meritis coronas in ſacris certaminibus dantur. 63 Coronæ ſacræ, quæ in ſacris certaminibus victoribus dabantur, *l.* 5. *C. quæ res pign.* 64 De ſacris coronis adde *l.* 5. *C. quæ res pignori. l. unic. C. de athletis.* de ſacris certaminibus; *l.* 4. *ſupr. de his, qui notantur infamia.*

ſtantur,

ſtantur, condemnato [1] placuit interdici, & eam pecuniam jure pignoris in cauſam judicati capi [2].

De his qui non conveniuntur in ſolidum.

41. PAULUS lib. 14. Quæſtionum.

NEſennius Apollinaris: Si te donaturum mihi delegavero creditori meo: an in ſolidum conveniendus ſis? & ſi in ſolidum conveniendus, an diverſum putes, ſi non creditori meo, ſed ei cui donare volebam, te delegavero? & quid de eo, qui pro muliere, cui donare volebat, marito ejus dotem promiſerit? Reſpondit: nulla creditor exceptione ſummoveretur: licet is, qui ei delegatus eſt, poterit uti adverſus eum, cujus nomine promiſit. cui ſimilis eſt maritus; maxime ſi conſtante matrimonio petat. & ſicut [3] heres donatoris in ſolidum condemnatur [4], & ipſe fidejuſſor [5], quem in donando adhibuit; ita & ei, cui non donavit, in ſolidum condemnatur. §. 1. Fundum quis donavit: ſi non reſtituat, ut quivis poſſeſſor, damnandus eſt. ſi autem fundum reſtituit, fructuum nomine, ſi non eos conſumpſit, in ſolidum condemnandus eſt: potuit enim non periclitari, ſi ſtatim reſtituiſſet. ſi dolo [6] deſiit poſſidere, in litem jurabitur, & tanti ſequetur condemnatio. §. 2. In ſolidum condemnatus donator, actione judicati, niſi [7] in quantum facere poteſt, non tenetur beneficio Conſtitutionis.

Si ſententia mutetur vel ſuppleatur.

42. IDEM lib. 3. Reſponſorum.

PAulus reſpondit, reſcindere quidem ſententiam [8] ſuam præcedentem Prætorem non poſſe: reliqua autem [9] quæ ad conſequentiam quidem jam ſtatutorum pertinent, priori tamen ſententiæ deſunt, circa condemnandum reum vel abſolvendum debere [10] ſupplere, ſcil. eodem die.

De pluribus condemnatis.

43. IDEM lib. 16. Reſponſorum.

PAulus reſpondit, eos [11], qui una ſententia in unam quantitatem condemnati ſunt, pro portione virili [12] ex cauſa judicati conveniri [13]. & ſi ex ſententia adverſus tres dicta, Titius portionem ſibi competentem exſolvit: ex perſona cæterorum ex eadem ſententia conveniri eum non poſſe.

De abſtentione pupillæ, quæ nomine hereditario condemnata fuerat.

44. SCÆVOLA lib. 5. Reſponſorum.

EX contractu paterno actum eſt cum pupilla tutore auctore: & condemnata eſt: poſtea tutores abſtinuerunt eam bonis paternis, & ita bona defuncti ad ſubſtitutum, vel ad coheredes [14] pervenerunt [15]. Quæritur, an hi ex cauſa judicati teneantur? Reſcripſit: dandam in eos actionem, niſi culpa tutorum pupilla condemnata eſt [16].

De actis circumducendis. 1. De amplianda vel minuenda pœna damnatorum. 2. De minoribus indefenſis.

45. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

ACta apud ſe habita [17], ſi partes conſentiant, & judex hoc permiſerit [18], poteſt jubere ea [19] die circumduci: niſi vel negotium, vel lis terminata eſt [20]. §. 1. De amplianda vel minuenda [21] pœna [22] damnatorum poſt ſententiam dictam, ſine Principali auctoritate nihil eſt ſtatuendum. §. 2. Contra indefenſos minores tutorem vel curatorem [23] non habentes, nulla ſententia proferenda eſt [24].

De actorum emendatione.

46. HERMOGENIANUS [lib. 2. Juris Epitomarum].

ACtorum verba [25] *emendare*, tenore ſententiæ perſeverante, non eſt prohibitum.

De præſentibus & abſentibus.

47. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

DE unoquoque negotio præſentibus [26] omnibus [27], quos cauſa contingit [28], judicari oportet: aliter enim judicatum tantum inter præſentes tenet [29]. §. 1. Qui apud fiſcum cauſam defendere ſæpius [30] conventi neglexerint, rebus judicatis ſubjiciendi ſunt: quod eo apparet, ſi ſæpe conventi præſentiam ſuam facere noluerint.

Ut Decreta Latine interponantur.

48. TRYPHONINUS lib. 2. Diſputationum.

DEcreta a Prætoribus Latine [31] interponi debent [32].

De eo qui patri non ſucceſſit. De donatore.

49. PAULUS lib. 2. Manualium.

ET exheredatum [33] vel eum, qui ſe paterna hereditate abſtinuit, nec ex ipſius contractu, niſi [in] id, quod facere poteſt, condemnandum. † Quemadmodum autem facere poſſe credatur, videndum eſt: utrum deducto [34] omni ære alieno, ut is, qui ex donatione convenitur? an ut maritus & patronus, nullo [35] deducto ære alieno? Et indubitati juris eſt, ad ſimilitudinem viri & patroni ei detrahendum: pinguius [36] enim donatori ſuccurrere debemus, quam ei, qui verum debitum perſolvere compellitur;

50. TRYPHONINUS lib. 12. Diſputationum.

NE liberalitate ſua inops fieri periclitetur.

De eo qui dolo fecit ut bona ejus venirent. 1. Si creditor miſſus in poſſeſſionem, admiſſus non ſit: ſed quanti ejus interfuerit, conſecutus ſit.

51. PAULUS lib. 2. Manualium.

SI quis dolo fecerit, ut bona ejus venirent, in ſolidum tenetur. §. 1. Si quis [37] creditorem miſſum in poſſeſſionem, rei ſervandæ cauſa, non admiſerit, ſi [38] venditor [39] præſtiterit creditori, quanti ejus interfuerit: Quæſitum eſt, an debitor [40] liberetur? Et puto improbum eſſe eum [41], qui velit iterum [42] conſequi, quod accepit.

De actione rerum amotarum.

52. TRYPHONINUS lib. 13. Diſputationum.

SI rerum amotarum cum viro agatur, quanquam videatur ea quoque actio præcedentis ſocietatis [43] vitæ cauſam habuiſſe, in ſolidum condemnari debet: quoniam [44] ex malo contractu & delicto oritur.

De contumacia.

53. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

COntumacia [45] eorum qui jus dicenti non obtemperant, litis [46] damno coërcetur. §. 1. Contumax eſt, qui tribus [47] Edictis propoſitis, vel uno [48] pro tribus, quod vulgo peremptorium appellatur, literis evocatus præſentiam ſui facere contemnit. §. 2. Pœnam contumacis non patitur, quem adverſa valetudo [49], vel majoris cauſæ [50] occupatio defendit. §. 3. Contumaces non videntur, niſi qui, cum obedire deberent, non obſequuntur: id eſt, qui [51] ad juriſdictionem ejus, cui negant obſequi, pertinent.

54. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

COntra [52] pupillum indefenſum [53], eumque, qui Reipubl. cauſa abeſt, vel minorem XXV. annis propoſitum peremptorium nihil momenti habet. §. 2. Is qui ad majus auditorium vocatus eſt [54], ſi litem inchoatam [55] deſeruit, contumax non videtur [56].

1 Athletæ: dic idem in militum, & Profeſſorum, & Sacerdotum beneficiis, vaſallorum feudis, & bonis alienari extra familiam prohibitis. vide Zaſ. *hic.* 2 In ſubſidium ſc. *l. 4. C. de execut. rei judicat.* Imo videntur capi non poſſe, cum pignorari non poſſint. *d. l. 5.* Goth. Vide Petr. Pec. *de jure ſiſtendi cap. 5. num. 6. & num. 13.* S. L. 3 *l. 24. in fin. ſupr. h. t.* 4 Imo, non in ſolidum: ſed parcendum marito, qui donatorem ad ſolutionem non præcipitavit, *l. 33. ſupr. de jure dot. l. 12. ſupr. ſolut.* vide Cujac. 12. *obſ.* 17. 5 Vide *l. 16. infr. de fidejuſſ.* 6 *l. 5. §. 3. ſupr. de in litem jurando.* 7 Cur ita? vide *l. 33. ſupr. de donationib.* 8 Definitivam ſcil. *l. 14. ſupr. h. t. l. 1. C. ſent. reſcindi non poſſe.* 9 Ut taxationes expenſarum. *l. 3. C. de fructibus & litium expenſis.* 10 Ultro vel requiſitus. 11 *l. 10. § 3. ff. de appell. l. 1. l. 2. C. ſi plures una ſent.* 12 Cur ita? quia natura copulativæ, eſt partiri in partes æquales, ſi agitur de ſententia, *ut hic.* vel de ſtipulatione. ut *l. 11. §. 1. ff. de duob. reis.* vel de mandato, *l. 59. §. 3. ſupr. mandati.* vel de legato, *l. 33. ſupr. de legat.* 1. vel appellatione. *l. 10. §. 3. ff. de appellat.* 13 Niſi finium regundorum agatur: tunc enim non perſonarum numerus, ſed fundorum quantitas conſideratur, *l. 4. §. 5. ſupr. finium regund.* niſi de re quæ ſit individua, aut de maleficio agatur, niſi partes beneficio diviſionis renuncient. 14 Quid, ſi neque ſubſtitutum neque coheredes habuit, ad quos bona pervenire potuerint? Accurſius ait, ad fiſcum pertinere. quod non placet Cujacio, 12. *obſervat.* 20. 15 Sententia poteſt executioni mandari, tam adverſus condemnatum, quam ejus ſucceſſorem. 16 Nec dicas eo caſu dari actionem in pupillam: dic potius in pupilli tutores dari, aut in ipſos quidem ſucceſſores, ſed ex illo capite eos reſtitui, quo pupilla fuiſſet reſtituta, ſi hereditate pupilla non abſtinuiſſet. 17 Ante ſententiam definitivam. 18 Ideo judicis permiſſio requiritur, quia forte ejus intereſt acta ſervari. 19 *l. 42. in fin. ſupr. h. t.* & merito, nam quæ in continenti fiunt, videntur ab initio fuiſſe. 20 Poſt ſententiam latam, nec partium nec judicis conſenſu poſſunt acta circumduci, niſi expreſſe partes a ſententia & deciſione recedant. nam manente ſententia, intereſt, ad vitandas rixas, & honorem judicis conſervandum, ut acta ſint ac ſerventur integra. 21 *l. 1. in fin. ff. de quæſt. l. 9. §. 11. infr. de pœnis. l. 1. C. ſent. reſcindi non poſſe. l. 3. C. comminationes, epiſtolas, programmata.* ſed tamen *minuendi* verbo Zaſius, 2. *intellect.* 21. intelligit dilationem pœnæ. *arg. l. 31. ff. de pœnis.* 22 Aliud eſt in mulcta, *l. 6. in fin. ſupr. de offic. Præſid.* mulcta differt a pœna, de quo vide *l. 131. ff. de verb. ſign.* 23 Quid, ſi procuratorem habuerint? quid, ſi mulier minor annis, ſine curatore, per maritum tamen egerit? in his caſibus puto valere ſententiam, ſi ſententia dicta utilis fuerit minori. *l. 14. C. de procur.* 24 Et ſi prolata erit, non nocebit, *l. 6. in fin. C. quomodo & quando judex.* niſi, ut antea dixi, ſententia utilis fuerit minori: niſi denique major 14. annis, ſeu pubes juraverit ſe acta rata habiturum, quod juramentum eum faciat majorem. vide *Auth. Sacrament. C. ſi adverſ. vendit.* 25 Quæ forte ſunt inepta, ambigua, vel ſupervacua. 26 Ea quæ altera parte abſente decernuntur, vim rerum judicatarum non obtinent. Paul. 5. *ſent.* 5. §. 5. Porro præſens citari non debet is: fit enim citatio, ut abſens compareat. adde Socinum *reg.* 185. 27 Et vocatis, *l. 39. ſupr. de adopt.* præſentibus vere vel ficte. nam per interpretationem contumax dicitur præſens. 28 Puta legatariis, fideicommiſſariis, *l. 14. in fin. infr. de app.* advocato fiſci, *l. 3. §. antepenult. l. 7. ff. de jure fiſci. l. 7. C. quomodo & quando judex.* fidejuſſoribus, & aliis. vide Oldendorp. *in tract. de re judicata cap. 1. 14. & 30.* Cum agitur de proſequenda lite adverſus defunctum mota, citandi ſunt heredes ad reſumendam & redintegrandam litem. vide *C. res inter alios act.* 29 Etiamſi de re aperta ac manifeſtaria agatur. Hippolyt. de Marſiliis, *hic. n.* 10. aut actu aliquo extrajudiciali: puta ab arbitratore, *n.* 33. de eo revocando, quod per ſe nullum ſit, *n.* 36. 46. 47. 48. de præjudicio minimo, 43 de judiciis, 45. etiam ſi ſummus Pontifex, *num.* 11. *& ſeq.* vel Princeps. *num.* 16 *& ſeq.* cognoſcat. Item etiamſi ex ſtatuto arbiter ſolennibus juris omiſſis cognoſcere poſſit, *n.* 26. vel abſentibus partibus. *num.* 27. Quinimo etſi ſtatuto ipſo permittente creditor auctoritate ſua poſſit in ipſum debitorem manum injicere eumque capere. *num.* 28. denique etiamſi ſtatutum omnes exceptiones excludat. 32. aut parte abſente ferenda eſſet ſententia, 34. Porro ſexaginta ad hanc regulam exceptiones vide apud eundem Hippolytum de Marſiliis, a *num.* 67. ad 138. *Goth.* Vid. Menochius *de arbitr. jud. lib. 1. quæſt.* 17. Portius *lib. 1. concluſ.* 43. Joan. Aurpachus *lib. 2. allegat. c.* 17. Peckius denique *de reparat. eccleſ. c.* 16. Mod. 30 *l. 14. in fin. infr. de appellat.* 31 Hodie tranſlato Byzantium imperio, etiam Græce interponi ſive concipi poſſunt ſententiæ. *l. 12. C. de ſent. & interlocut.* Sed quid? Forcatulus in ſphæra ſua legali τὸ *Latine* putat hic pro ea oratione accipi, quæ a quoquo facile poſſit intelligi. 32 Cautum fuerat ante tempus Ciceronis, ne quis Romæ oraret Græce. Valerius 2. *titu.* 1. idque forte ad propagandam nominis Romani gloriam. Ideoque Tiberius cum in Senatu monopolii verbo uteretur, excuſavit ſe, ac ſi in leges peccaſſet: plerique tamen Romani Græce loqui adfectabant. qua de re graviter Juvenalis conqueritur, *Satyr.* 3. *Non poſſum ferre, Quirites, Græcam urbem, omnia Græce: Concumbunt Græce.* 33 *l. 3. §. 4. verſ. proinde. ſupr. de minorib. l. 2. ſupr. quod cum eo.* 34 *l. 16. l. 19. ſupr. h. t. l. 53. l. 54. ſupr. ſoluto. l. 63. §. 3. ſupr. pro ſocio.* 35 *d. l.* 54. 36 Pinguius, id eſt, plenius, latius. *l. 30. ff. h. t. l. 14. infr. de except. rei judic.* vide *l. 2. in fin. infr. quibus ex cauſ. in poſſeſſ.* 37 Puta is, qui emit a debitore & poſſeſſore fundi. *l. 13. §. pen. ſupr. de hered. pet. l. 95. §. 9. infr. de ſolut.* 38 Hæc verba, *ſi præſtiterit creditori*, refert Anton. Fab. 4. *Conjectur.* 19. ad eum qui creditorem miſſum in poſſeſſionem rei ſervandæ cauſa non admiſit, quem nonnulli *vetitorem*, minus Latino vocabulo appellarunt. Hic tamen apertius legi poſſe, *& præſtiterit creditori*, deleta voce *vetitoris*, vel *debitoris*, vel *emptoris*, aliave ſimili. 39 Debitor Cujac. apud 4 Paul. *ſent. 7. §. ult.* & ad *l. 43. ſupr. de pact.* & ad *l. 14. in verbis* ſecundum hæc. *ſupr. quod met. cauſ. &* 12. *obſ.* 23. *in fin.* quod Hotomano diſplicet, 5. *obſ.* 18. quidam ex veteribus legerunt, *vetitor*, Græci *emptor*. alii *venditoris* vocabulo intelligunt emptorem nominis: alii emptorem, cui fraudator vendidit. Quo magis hunc locum ſpecto, video *venditoris* verbo poſſe intelligi creditorem in poſſeſſionem miſſum, qui alteri creditori ſatisfecit. poteſt & intelligi is, cui creditor rem vendidit. poteſt etiam intelligi poſſeſſor. Ab his enim vel aliis pecuniam ſibi debitam creditor receperit nihil intereſt. ſemper enim excluditur: quia ſufficit ad eum excludendum ei ſatisfactum fuiſſe. 40 An debito Hotom. 5. *obſ.* 18. 41 Creditorem. 42 Creditor ſuum conſecutus, nihil aliud petere debet. *l. 57. ff. de reg. jur. l. 28. ff. de peculio. l. 3. § 3. ff. commodat. l. 34 ff. de obligat. & act.* Bona quippe fides bis idem non exigit. 43 *l. 1. ff. de ritu.* 44 *l. 21. in fin. ff. rer. amotar.* 45 Non venientis, non reſtituentis, non reſpondentis, recedentis. 46 *l. 68. ff. de rei vind. l. ult. §. 1. ff. de appell.* 47 *l. 73. ff. de judiciis.* 48 *l. 72. ff. de judic.* Paul. 5. *ſent.* 5. §. 6. *l. 8. C. quomodo & quando.* 49 *l. 60. ff. h. t.* 50 Neceſſitatis. *l. 10. C. quomodo & quando judex.* 51 Contumax non cenſetur, qui judici non ſuo non obtemperat. 52 Adde *l. 3. in fin. ſupr. de minorib.* 53 *l. 45. in fin. ſupr. h. t.* Porro Infans citari non poteſt, ſed ejus tutor. Supra infantiam & ſeptimum annum conſtitutus poteſt, ſed cum tutore, ſi habet: ſi non habet, tutor in litem ei poſtulatur, alias citatus ſine tutore non eſſet contumax. *v. l. ult. C. ſi propter publicas penſitat.* 54 Atqui videtur vocari non poſſe. *l. 2. in fin. ff. de in jus vocando.* 55 In minori auditorio. 56 Eſt enim eo caſu gratificationi locus. *l. 3. §. 4. ſupr. de SC. Silaniano.*

De fententia non corrigenda.

55. ULPIANUS lib. 51. ad Sabinum.

JUdex, poſteaquam ſemel ſententiam dixit, poſtea judex eſſe deſinit. & hoc jure utimur, ut judex, qui ſemel vel pluris vel minoris condemnavit, amplius corrigere [1] ſententiam ſuam non [2] poſſit: ſemel enim male ſeu bene officio functus eſt.

De quæſtione finita.

56. IDEM lib. 27. ad Edictum.

POſt rem [3] judicatam, [vel] *jurejurando* [4] deciſam, vel confeſſionem in jure [5] factam, nihil quæritur poſt Orationem Divi Marci: quia in jure confeſſi pro [6] judicatis habentur.

De minore XXV. annis.

57. IDEM lib. 2. Diſputationum.

QUidam conſulebat [7], an valeret ſententia a minore XXV. annis judice [8] data [9]? Et æquiſſimum eſt, tueri ſententiam ab eo dictam, niſi [10] minor decem & octo [11] annis ſit. † Certe ſi magiſtratum minor gerit, dicendum eſt, juriſdictionem ejus non improbari. Et ſi forte ex conſenſu judex minor datus ſit ſcientibus his, qui in eum conſentiebant, rectiſſime dicitur valere ſententiam. proinde ſi minor Prætor, ſi Conſul jus dixerit, ſententiamve protulerit, valebit: Princeps enim, qui ei magiſtratum dedit, omnia gerere decrevit.

De pignoribus captis, 1. Et diſtractis, cum ſententia non præceſſiſſet.

58. [IDEM lib. 7. Diſputationum.

SI, cum [12] nulla [13] ſententia præceſſiſſet, capta ſunt & diſtracta pignora, poſſunt revocari].

Ut condemnatio certa ſit 3. De morte rei.

59. IDEM lib. 4. de omnibus Tribunalibus.

IN ſententiis [14] ſufficiet, ſi [15] expreſſerit judex ſummam in ſententia, ſolvique juſſerit, vel præſtari, vel quo alio verbo [16] hoc ſignificaverit. §. 1. Amplius eſt reſcriptum, & ſi in ſententia non ſit ſumma adjecta, ſi [17] tamen is qui petit [18], ſummam expreſſerit, & judex ait, *Solve* [19], *quod petitum eſt*; vel, *quantum petitum eſt*: valere ſententiam. §. 2. Qui ſortis [20] quidem condemnationem faciunt, de uſuris autem ita pronunciant, *Uſuræ* [21] *ſi competunt*, [vel *quæ competunt*,] ut *præſtentur*: non [22] recte pronunciant. debent enim de uſuris quoque cognoſcere, & certam facere condemnationem. §. 3. Si quis ex Edicto peremptorio poſt [23] mortem ſit condemnatus, non [24] valet [25] ſententia: quia morte rei peremptorium ſolvitur. ideoque, ut [in] re integra, de cauſa notio præſtabitur, & quod optimum patuerit, ſtatuetur.

De morbo ſontico.

60. JULIANUS lib. 5. Digeſtorum.

QUæſitum [26] eſt, cum alter ex litigatoribus febricitans [27] diſceſſiſſet, & judex [28] abſente eo pronunciaſſet: an jure videretur pronunciaſſe? Reſpondit, Morbus ſonticus [29], etiam invitis litigatoribus ac judice, diem differt [30]. Sonticus autem exiſtimandus eſt, qui cujusque rei agendæ impedimento [31] eſt: litiganti porro quid magis impedimento eſt, quam motus [32] corporis contra naturam, quem febrem appellant? igitur ſi rei judicandæ tempore alter ex litigatoribus febrem [33] habuit, res non videtur judicata. † Poteſt tamen dici, eſſe aliquam & febrium [34] differentiam. nam ſi quis ſanus alias ac robuſtus, tempore judicandi leviſſima [35] febre correptus fuerit; aut ſi quis tam veterem [36] quartanam habeat, ut in ea omnibus negotiis ſupereſſe ſoleat: poterit dici, morbum ſonticum non habere.

De eo cui prior reus condemnatus fuit.

61. IDEM lib. 45. Digeſtorum.

IN judicati actione [37] non [38] prius ratio haberi debet ejus cui prior reus condemnatus fuerit [39].

De ſententia non mutanda.

62. ALFENUS VARUS lib. 6. Digeſtorum a Paulo epitomatorum.

CUm quærebatur, judex, ſi perperam judicaſſet [40], an poſſet eodem [41] die iterum judicare [42]? Reſpondit, non [43] poſſe [44].

An ſententia inter alios dicta aliis præjudicet.

63. MACER [lib. 2. de Appellationibus].

SÆpe [45] conſtitutum [46] eſt, *res inter alios judicatas aliis* [47] *non præjudicare*. † Quod tamen quandam diſtinctionem habet [48]. nam ſententia inter alios dicta aliis quibusdam etiam ſcientibus [49] obeſt [50]; quibusdam vero, etiam ſi contra ipſos judicatum ſit, nihil [51] nocet [52]. Nam ſcientibus nihil præjudicat, veluti [53] ſi ex duobus heredibus debitoris alter condemnatur: nam alteri integra defenſio eſt, etiamſi cum coherede ſuo agi ſcierit. Item [54] ſi ex duobus petitoribus [55] alter victus adquieverit, alterius petitioni non præjudicatur: idque ita reſcriptum eſt. † Scientibus ſententia, quæ inter alios data eſt, obeſt, cum quis de ea re, cujus actio vel defenſio primum ſibi competit, ſequenti agere patiatur [56]: Veluti [57] ſi [58] creditor experiri paſſus ſit [59] debitorem de proprietate pignoris; aut [60] maritus ſocerum, vel uxorem de proprietate rei in dote acceptæ; aut [61] poſſeſſor [62] venditorem de proprietate rei emptæ. & hæc ita ex multis Conſtitutionibus intelligenda ſunt. † Cur autem his quidem ſcientia nocet, ſuperioribus vero non nocet? illa ratio eſt: quod qui ſcit coheredem ſuum agere, prohibere eum, quo minus, uti velit, propria actione vel defenſione utatur, non poteſt: is vero, qui priorem dominum defendere cauſam patitur, ideo propter ſcientiam præſcriptione rei, quamvis inter alios judicatæ, ſummovetur, quia ex voluntate ejus de jure, quod ex perſona agentis habuit, judicatum eſt. Nam & [63] ſi libertus meus, me interveniente, ſervus vel libertus alterius judicetur, mihi præjudicatur. † Diverſa cauſa eſt, ſi fundum a te Titius petierit, quem ego quoque, ſed non ex perſona Titii, ad me pertinere dico. nam quamvis contra Titium, me ſciente, judicatum ſit, nullum tamen præjudicium patior: quia neque ex eo jure, quo Titius victus eſt, vindico; neque potui Titio intercedere, quo minus jure ſuo utatur: ſicuti & de coherede ſupra diximus.

An uſuræ currant appellatione pendente.

64. SCÆVOLA lib. 25. Digeſtorum.

NEgotiorum geſtorum condemnatus appellavit, & diu negotium tractum eſt; quæſitum eſt, appellatione ejus injuſta pronunciata, an, quo tardius [64] judicatum ſit, uſuræ pecuniæ in condemnatum [65] deductæ medii temporis debeantur? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, dandam utilem actionem.

1 *l. 27. infr. de pœnis.* 2 Imo poteſt. *l. 42. ſupr. de minorib.* 3 Nota hæc tria, rem judicatam, jusjurandum, confeſſionem. 4 *l. 1. C. de reb. cred.* 5 *l. 1. §. 7. ſupr. ſi quid in fraud. patr. l. 4. C. de repudianda.* vid. *Nov. 90. c. 2.* Judicati confeſſio habet obligationem & executionem paratam. *l. 17. ſupr. de in jus vocand.* Confeſſus eam poſtea retractare vel impugnare ob ſolennitatis omiſſæ vitium non poteſt: quin ejusmodi confeſſio, ſi auctoritatem ſpectes, inſtrumento notarii non cedit. adde *l. 6. §. 2. infr. tit. prox.* ſic tranſactio apud acta, etiam ſine ſcriptura valet, *l. 28. C. de tranſact.* adde *l. omnium. 19. C. de teſtam.* 6 Confeſſi pro judicatis habentur. vide *l. 6. infr. tit. prox.* 7 Vide Zaſ. 2. *intellect.* 12. Goth. Adde Cujac. *lib. 17. obſ. 34.* & Forcatul. *Cupid. juriſperit. cap. 17.* S. L. 8 Dato. 9 Ratio decidendi ſumitur ab ipſa qualitate judicis, & aliis legibus quibus ſua cuique Magiſtratui ætas definita erat. de quo vide Cujac. 17. *obſ.* 34. Goth. Vide Gilbertum Regium ad *lib.* 1. ἐναντιοφανῶν c. 30. Forcatulum *in Cupidine Juriſperit. c. 17.* Petrum Fabrum *ad l. 2. pag. 11. de reg. jur.* Mod. 10 Minor regulariter non poteſt eſſe judex. *l. 41. ſupr. de recept. qui arbitr. l. 12. §. 2. ſupr. de jud.* 11 Ætas 18. annor. ἀκρατάτη ἥβη dicitur ab Arriano *in Judicis*, & ab aliis prima lanugo. 12 Ab executione non eſt incipiendum. *l. 1. C. de execut. rei judicatæ.* 13 Duplex eſt interpretatio. Prior: Ante latam ſententiam non ſunt diſtrahenda pignora: Altera, Si nulliter eſt proceſſum, quæ inde ſequutæ ſunt venditiones, revocari poſſunt. 14 Nihil refert, quibus verbis ſententia lata ſit, dummodo ejus verba abſolutionem vel condemnationem contineant. 15 Judex in ſententiis cauſam adjicere non debet. vide tamen exceptiones apud Socinum *regul.* 244. 16 Utputa, nihil videtur quo Titius ſervo obligetur, *l. 21. §. 1. ſupr. de recept. qui arbitr.* quod habes ex teſtamento Mævii reſtitue. *l. 5. ſupr. h. t.* at ſi quis ita judicet. Hereditas ad te pertinet, ſed legata præſtare debes. *l. ult. ſupr. de heredib. inſtituend.* Omne debitum ſolve cum uſuris, *l. 3. C. de ſententiis, quæ ſine certa quantitate profer.* ſententia incerta ferretur. Eſt enim incertum quas uſuras condemnatus debeat. An idem eſt, ſi ferretur ita ſententia, Quantum ei debes redde, diviſioni veſtræ ſtari placet, pro ea parte qua ſolviſti, accipe? ait *lex* 21. §. 3. ff. *de recept. qui arbitr.* quod tamen maximam dubitationem habet. nam hujusmodi verbis tacite fit ad chirographum, ad inſtrumentum, ad apocham, quæ certam ſummam in ſe continent, relatio: id cum evenit, certa ſententia eſt, *l. 5. §. 1. ſupr. h. t.* eamque opinionem confirmat, *§. 1. infr. hic.* porro judici ad quem appellatum eſt, ſufficit, ſi pronunciet juſtam vel injuſtam appellationem eſſe, *l. 6. C. de appellat.* vel bene judicatum. *l. 38. ſupr. de minoribus.* 17 *l. 21. §. 1. ſupr. de recept. qui arbitrium.*

18 Falſum igitur eſt, quod quidam putant, in aſſertoriis actis certitudinem non ſpectari, ſed in probatoriis tantum. 19 De formulis ſententiarum quarundam dixi ad *l. 1. §. 5. infr. ad SC. Turpill.* 20 Sors & uſuræ opponuntur. 21 *l. 3. C. de ſententiis, quæ ſine certa quantitate.* adde *l. 31. ſupr. de uſuris.* 22 Imo recte: nam hodie uſuræ rei judicatæ certæ ſunt. *l. 3. C. de uſuris rei judicatæ.* 23 Sententia contra mortuum lata, eſt ipſo jure nulla. 24 *l. 57. in fin. ſupr. de judiciis. l. 2. infr. quæ ſent. ſine appellation.* ſi modo judici in aliquo actu judiciali mors litigatoris fuerit indicata. Eo amplius Gail. notat 1. *pract. obſ.* 109. *n.* 3. 4. 5. 6. 7. de morte litigatoris judici conſtare debere, ut judici, non ut privato. Ad hæc poſt publicatam ſententiam morte litigatoris in judicio allegata ſententiam per interlocutionem in heredes transferri. Sin ante concluſionem cauſæ partium altera deceſſerit, tunc implorato judicis officio citationem ad cauſam eo ſtatu repetendam, in quo relicta fuit, contra heredes decerni, jure tamen in procuratorem defuncti ſententiam ferri poſſe, ut qui poſt litem conteſtatam litis dominus factus ſit, *l. 23. C. de procurator.* his modis heredum moras luſorias vitari. Cæterum ſententiam in rem ejus (qui vivere creditur) utiliter ferri poſſe *l. 30. ſupr. de fideicommiſſ. libertatibus.* 25 Imo, valere videtur, ſi quidem ferri poteſt ſententia. *l. 23. C. de procurator.* 26 Vide Mynſinger. 4. *obſ.* 57. 27 Vide quæ ſcripſi ad *l. 27. ſupr. de tranſact.* 28 Sciens ſc. & prudens. Quid, ſi ignoravit? ſententia valet: heredes tamen defuncti poterunt ad appellandum reſtitui. *l. ult. ſupr. de in integr. l. 7. C. quomodo & quando judex.* 29 *l. 4. §. 5. ſupr. de adilitio.* quem θηλάτον νόσον Græci appellant. Feſtus hinc ſontica cauſa apud Feſtum Gloſſis ἱερὰ νόσος. 30 Diffindit. 31 *l. 53. §. 2. ſupr. h. t.* Feſtus. *l. 10. in fin. ſupr. de excuſationib. tutor.* adde Oldend. *c. 14. de re judicata.* 32 Febris, eſt motus corporis contra naturam. 33 Qui olim febricitans, & hodie morbo ſonticus cenſetur. vide Alciat. 2. *præſumpt.* 10. 34 Febrium differentiæ earumque tria genera præcipua ſunt, aut enim nimius accidit calor in ſpiritibus, aut in humoribus putreſcentibus, aut in ſolidis humani corporis partibus. Prior febris, ἐφήμερα. Secunda, putrida. Tertia, hectica. v. Fuchſ. 3. *Inſtit.* 10. 35 Leviſſima febris, quæ & levicula. *l. 1. §. 8. ſupr. de ædilit.* 36 Vetus quartana. 37 Id eſt, dum ad executionem proceditur, per eam executioni mandatur ſententia, interdum etiam per nexum, & nobile officium judicis. 38 Imo, prius, *l. 19. ſupr. h. t. l. 10. ſupr. qui potiores.* vid. Forner. 1. *ſelect.* 18 & Cujac. 9. *obſervat.* 17. 39 Quorum igitur? An communiter omnium creditorum judicati actione agentium & opponentium te ei, qui ad executionem feſtinat, ut vult Zaſius? ut ita pro rata decreti, cuique ex bonis debitoris ſatisfiat? An occupantis agere ex cauſa judicati, ut is præferatur ei, cui reus prius condemnatus eſt: ut qui prior ſententiam meruit, nihil ferat? quod velle videtur Cuj. 9. *obſ.* 37. An potius ejus, qui prior eſt in hypotheca, ut vult *lex 2. ſupr. qui potiores.* Demus vero creditori tempore poſteriori rem adjudicatam, num priorum creditorum etiam ratio poſtea habebitur in totum vel pro rata? Placent, qui in totum volunt, ſi in immobilia agatur: mobilium enim alienata poſſeſſio ad poſteriores transferri potuit. 40 Circa rem principalem, non ejus acceſſoria. *l. 24. ſupr. h. t.* 41 Ratio decidendi ſumpta ex *l. 42. in fin. l. 45. ſupr. h. t.* 42 In eadem cauſa ſc. 43 Ratio decidendi ſumitur ex *l. 55. in fin. ſupr. h. t.* 44 Imo, poſſe videtur. *l. 1. C. de ſent. l. 6. C. quomodo & quando judex. l. 4. C. de accuſationib.* 45 Non ſemper. *l. 2. ſupr. de Carbon.* Goth. Vide Zaſ. *ſingul. intellect. lib. 2. cap. 27.* Cujac. *lib. 12. obſerv. cap. 13.* & Joann Robert. *lib. 1. ſent. jur. cap. 13. & 20.* S. L. 46 Vide *tit. C. res int. alios. l. 31. in fin. ſupr. de jud. l. 16. ſupr. qui potiores l. 10. infr. de except. l. 1. infr. de except. rei judicat. l. 14. §. 1. infr. de appellat.* 47 Etiam ſcientibus. 48 *l. 1. in fin. ſupr. de Carbon.* 49 Non obeſt, *Hal.* quod Cujacius probat, 12. *obſ.* 25. 50 Hujus prioris regulæ exempla quatuor hic proponuntur. Primum in verbo *veluti ſi. infr. hic.* Secundum in verbo, *aut maritus ſocerum.* Tertium, in verbo, *aut poſſeſſor venditorem.* Quartum, *in verſ. nam & ſi libert.* 51 Judicatum ſit, nihil nocet. *Aurelianus*, Cujac. 12. *obſ.* 25. 52 Hujus ſecundæ regulæ duo adferantur argumenta: unum in verbis, *veluti ſi ex duobus heredibus debitoris.* alterum *in verſ. item ſi ex duobus.* 53 Primum exemplum ſecundæ regulæ. 54 Alterum exemplum ſecundæ regulæ. 55 Id eſt, heredibus creditoris, non creditoribus. Accurſ. *hic. num.* 13. 56 Vide *l. 5. C. de pignoribus.* 57 Primum exemplum prioris regulæ. 58 Comprobatur hæc lectio a Bernardo, *cap. penult. de ſent. & re judicata.* & ita habent Baſilica. εἰ δὲ χρεώστης περὶ ὧν ἐνεχύρασεν δικάζεται, καὶ οἶδεν ὁ δανειστὴς πρόκριμα πάσχει. vide Cujac. 12. *obſ.* 25. & adde *l. 4. §. 2. infr. de appellat.* Zaſius legit, ſi creditori debitor: Pileus vetus interpres, ſi debitori creditor. 59 Sciens prudens ſcil. alias ſecus. & ſic accipe *l. 3. ſupr. de pignor. l. 11. in fin. l. 29. in fin.* ff. *de except. rei judic.* 60 Secundum exemplum prioris regulæ: Si gener ſocerum, aut emptor venditorem. ff. *h. t.* de dominio rei emptæ, vel in dotem datæ, coram judice agere permittit, ſententia contra auctores lata, eis ſcientibus præjudicat: primo, quod potior defenſio marito & emptori competat, quod auctores ab eis prohiberi poterant, quod hi voluntatem ſuam interpoſuiſſe cenſeantur, qui eos a quibus cauſam habent, de ſuis juribus diſputare permiſerunt. vide Zaſ. 2. *intellect.* 27. adde *l. 38. in fin. ſupr. de donat. int. vir.* 61 Tertium exemplum prioris regulæ. 62 Id eſt, emptor. 63 Quartum exemplum prioris regulæ, cujus hic ſenſus eſt: Si libertus, interveniente patrono alterius libertus vel ſervus eſſe contenditur, ſententia contra libertum lata præjudicat patrono. vide Zaſ. in hunc locum 2. *intellect.* 27. 64 *l. 41. ſupr. de uſuris.* hinc colligit Zaſius, creditores deceptos a ſuis debitoribus intereſſe lucri ceſſantis petere poſſe. 65 *Al.* condemnationem.

TIT. II.
DE CONFESSIS [1].

De effectu confessionis.

1. PAULUS lib. 56. ad Edictum.

CONfessus [2] pro [3] judicato est [4], qui quodammodo sua sententia damnatur [5].

De errore.

2. ULPIANUS lib. 58. ad Edictum.

NOn [6] fatetur, qui errat [7], nisi jus [8] ignoravit.

De legato.

3. PAULUS lib. 9. ad Plautium.

JUlianus ait, confessum, *certum se debere legatum*, omnimodo damnandum, etiam si in rerum [9] natura non fuisset, & si jam a natura recessit: ita tamen, ut in æstimationem ejus damnetur: quia confessus pro [10] judicato habetur.

De Lege Aquilia.

4. IDEM lib. 15. ad Plautium.

SI is, cum quo Lege Aquilia [11] agitur, confessus est, *servum occidisse*: licet non occiderit, si tamen occisus sit homo, ex confesso tenetur.

De morte servi, quem quis se debere confessus est.

5. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

QUi *Stichum debere* [12] se confessus est, sive mortuus jam Stichus erat, sive post litis contestationem decesserit, condemnandus est.

De confesso certum vel incertum. 2. De rei vindicatione, & aliis actionibus. De Interdictis. 3. De absentia adversarii. 4. De confessione procuratoris, tutoris vel curatoris, 5. Vel pupilli, vel minoris. 6. De tempore quod datur judicatis.

6. IDEM lib. 5. de omnibus Tribunalibus.

CErtum [13] confessus [14] pro judicato erit [15]: incertum [16] non erit. §. 1. Si quis incertum confiteatur, vel corpus [17] sit confessus, *Stichum vel fundum dare se oportere*: urgeri debet, ut certum confiteatur [18]. † Item eum, qui rem confessus est, ut certam quantitatem fateatur. §. 2. Sed & si fundum vindicem meum esse, tuque confessus sis: perinde [19] habearis, atque si dominii mei fundum esse pronunciatum esset. † Et si alia quacunque [20] actione civili, vel honoraria, vel Interdicto exhibitorio, vel restitutorio, vel prohibitorio, dum quis convenitur, confiteatur: dici potest, in his omnibus subsequi Prætorem voluntatem Orationis Divi Marci debere: & omne omnino, quod quis confessus est, pro judicato haberi. † Dabitur igitur ex his actionibus, ex quibus dies datur ad restituendam rem, confesso tempus ad restitutionem: &, si non restituatur, lis æstimabitur. §. 3. Si quis absente [21] adversario, confessus sit, videndum numquid non debeat pro judicato haberi: quia nec qui jurat de operis, obligatur; nec solet [22] quis absenti condemnari. † Certe [23] procuratorem, tutorem, curatoremve præsentem esse sufficit [24]. §. 4. Sed an & ipsos procuratores, vel tutores, vel curatores fateri sufficiat, videamus? Et non puto sufficere [25]. §. 5. In pupillo [26] tutoris auctoritatem exigimus. † Minorem a confessione sua restituemus [27]. §. 6. Confessi utique post confessionem tempora [28] quasi ex causa judicati habebunt.

De arbitro post confessionem dato.

7. AFRICANUS lib. 5. [29] Quæstionum.

CUm fideicommissum peteretur, heres confessus [30] est debere [31]: arbiter [32] ad restituendum datus, comperit nihil deberi: Quæsitum est, an possit absolvere [33]? Respondi, posse interesse, qua ex causa nihil debeatur. Nam [34] si ob id, quod nullum fideicommissum fuerit: non debere eum absolvere. Si [35] vero quia testator forte solvendo non erat; aut [36] quod heres omne solutum esse apud Prætorem dixerat, & cum controversia & computatio difficilior esset, arbiter datus fuerit; salvo [37] officio eum absoluturum. has enim partes ejus esse, ut, si in computatione nihil inveniatur, possit absolvere: sed & ex superiore casu ad Prætorem remittere debeat, ut absolvatur.

De re, quæ an extet, incertum est.

8. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

NOn omnimodo confessus condemnari debet rei nomine, quæ an in rerum [38] natura esset, incertum sit.

TIT. III.
DE CESSIONE BONORUM [39].

De credito ob restitutionem ædificiorum.

1. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

CReditori [40], qui ob restitutionem [41] ædificiorum crediderit, privilegium [42] exigendi datur.

De his qui in locum priorum creditorum succedunt.

2. IDEM lib. 21. ad Edictum.

IN personalibus actionibus, qui postea quidem contraxerunt, verum ut pecunia eorum ad priores [43] creditores perveniat, in locum eorum succedunt.

De bonis nondum venditis, & de pœnitentia.

3. IDEM lib. 58. ad Edictum.

IS qui bonis cessit, ante rerum venditionem utique bonis suis non caret: quare, si [44] paratus fuerit [45] se defendere, bona ejus non veneunt.

Si is, qui bonis cessit, postea aliquid acquirat. De eo, qui bonis cessit, non inquietando.

4. IDEM lib. 59. ad Edictum.

IS qui bonis cessit, si quid postea [46] adquisierit, in quantum facere potest [47], convenitur [48]. §. 1. Sabinus & Cassius putabant, eum, qui bonis cessit [49], ne quidem ab aliis, quibus debet, posse inquietari [50].

De pœnitentia.

5. PAULUS lib. 56. ad Edictum.

QUem pœnitet [51] bonis cessisse, potest, defendendo se consequi, ne bona ejus veneant.

Si is qui bonis cessit, postea aliquid adquirat.

6. ULPIANUS lib. 64. ad Edictum.

QUi bonis suis cessit, si modicum [52] aliquid post [53] bona sua vendita adquisivit: iterum bona ejus non veneunt. † Unde ergo modum hunc æstimabimus? utrum ex quantitate ejus quod adquisitum est, an vero ex qualitate? Et putem, ex quantitate [54] id æstimandum esse ejus, quod quæsiit: dummodo illud sciamus, si quid misericordiæ [55] causa ei fuerit relictum, puta menstruum, vel annuum, alimentorum nomine, non oportere propter hoc bona ejus iterato [56] venundari: nec enim fraudandus est alimentis cottidianis. † Idem, & si ususfructus ei sit concessus [57] vel legatus, ex quo tantum percipitur, quantum ei alimentorum nomine satis est.

7. MODESTINUS lib. 2. Pandectarum.

SI debitoris bona venierint, postulantibus creditoribus permittitur, rursum [58] ejusdem debitoris bona [59] distrahi, donec suum consequantur: si tales [60] tamen facultates acquisitæ sunt debitori, quibus Prætor moveri possit.

De eo qui non debere agnovit, neque est condemnatus, neque in jure confessus.

8. ULPIANUS lib. 26.

1 *Lib. 7. Cod. 59.* περὶ ὁμολογησάντων. *9. Eclog. 4.* Confessos autem hic accipe in jure post litem contestatam: ut ita differat hic titulus a titulo *de interrogationibus. lib. 11. supr.* 2 Porro confiteri voce & literis quis potest: Convinci vero non nisi scriptura aut testibus potest. Paul. 5. *sent.* 5. §. 3. 3 *l. 3. in fin. l. 6. in princ. & §. 2. in fin. infr. h. t.* Paulus 5. *sent.* 5. §. 2. *l. 7. 8. 12. in fin. supr. de interrogationib. l. unic. C. hoc tit. l. 4. in fin. C. de repud. vel abst. hered.* 4 Nisi facta sit coram judice extraneo, id est, non suo. vide Socinum *regul. 62. & 66.* 5 Ideoque ex die confessionis tempus solutionis præstitutum computatur. Paul. 5. *sent.* 5. § 2. *& l. 6. in fin. infr. h. t.* 6 Confessio per errorem facta revocari potest. *c. 47. de regul. in 6.* vide Socin. *reg. 64. & 65.* 7 Vide *l. 57. infr. de obligationib.* 8 Si quis peritus facti & sciens bona esse ἀφαλκιδίωτα (ut ait Theodoret.) fassus est in jure se debere legata integra, habetur pro judicato. vide Cujac. *C. h. t.* 9 *l. 5. l. ult. infr. h. t.* 10 *l. 1. supr. h. t.* 11 *l. 23. in fin. supr. ad leg. Aquil.* 12 Paul. 2. *sent.* 11. *§. ult.* 13 *l. 3. supr. h. t.* 14 In jure præsenti. vide §. 3. *infr. h. t.* 15 *l. 1. supr. h. t.* 16 Si incertum. *Hal.* 17 Confessio incerta corpore, genere, & quantitate non valet. 18 Olim obligatus, præsumitur etiam hodie mihi obligatus. de quo vide Alciat. 2. *præsumpt.* 12. 19 Confessio in realibus valet ad dominium. 20 Confessio omnis valet, facta tamen ἐν βήματι vel ubi Magistratus est competens, nisi, ut vult *Nov.* 90. rogati interfuerint testes quinque. 21 Paul. 5. *sentent.* 5. §. 5. *l. 47. supr. de re jud. l. 7. C. quomodo & quando judex.* vide Oldendorp. *c. 14. de re jud.* vide Socin. *reg.* 63. 22 Imo, absenti quis condemnari potest. *l. 13. §. 2. in fin. C. de judiciis.* 23 Præsens esse in jure dicitur, qui ibi procuratorem, vel curatorem, vel tutorem habet. 24 *l. 53. in fin. supr. de manumiss. test.* 25 Confessio procuratoris, tutoris, curatoris non sufficit. *ut hic.* nisi necessitate eis imposita respondendi, confessi fuerint: sic enim intellige *l. 25. §. 1. supr. ad legem Aquil.* nisi quis habeat mandatum confitendi, & absentem defendens de judicato satisdederit. Procurator alioqui, qui ultro confitetur, ei quem defendit non præjudicat, sed sibi. *l. 9. §. 4. supr. de interrogationibus.* 26 Pupillus auctoritate tutoris respondere potest. *l. 1. C. qui legitimam personam standi.* 27 Obligatur igitur minor sua confessione: atqui sententia in minorem indefensum lata nulla est. *l. 54. supr. de re judic.* Igitur potius obligatur minor confessione sua, quam sententia. adde *l. 11. supr. de interrogationibus.* 28 Id est, quatuor menses. 9. *Eclog. 4. cap.* 6. Paul. 5. *sent.* 5. §. 2. 29 Vide Cujac. 5. *ad African. fol.* 98. 30 Per errorem scil. 31 Se scilicet fideicommissum. 32 Arbiter solet dari ad exequendam restitutionem fideicommissi. *l. 109. in fin. supr. de legat. 1. l. 12. supr. de legat. 3.* 33 Posse videtur, quia confessus non videtur, qui errat in facto *l. 2. supr. h. t.* adde *l. 3. §. de re judicat.* 34 Qui restitutioni seu executioni datus est arbiter, errantem in facto non potest absolvere: sed ad Prætorem remittere potest absolvendum. 35 Qui computationi & ad ineundam computationem bonorum datus est arbiter, ut videlicet æstimaret fideicommissum debitum sit necne, errantem absolvere potest. 36 Aut etiam. *Dynus.* 37 Salvo officio absolvit, qui in absolvendo officium non excedit. 38 *l. 3. supr. h. t.*

39 Qui bonis cedere possunt. *Lib. 7. C. 71.* περὶ χρέους ἀπαιτήσεως, καὶ περὶ χρεωστούντων, καὶ χρεωστουμένων, καὶ περὶ ἐκστάσεως. *7. Eclog. ex lib. 3. tit. 5. fol. 71. & Novell. 135. ne quis bonis cedere cogatur.* De cessione bonorum hæc notanda: Legibus 12. Tabularum receptum fuisse, ut qui debitores essent non solvendo, vincirentur, in carcerem conjicerentur (quod postremum de Cornelio Scipione Asiatico legimus apud Valerium 4. *c.* 1.), verberarentur: quin & operas darent creditoribus. Varro, 6. *de lingua Latin.* (Qui ita serviebat, Nexus dicebatur) capitis pœnas darent, permissum etiam erat creditoribus, si vellent, partiri corpus addicti, 20. Gell. 1. quam legem mos publicus repudiavit. 3. Quint. *Inst.* 6. Itaque (ut ait Tertullianus in *Apologetico*) consensu publico ea crudelitas postea erasa est: & in pudoris notam capitis pœna conversa fuit, bonorum adhibita proscriptione: suffundere maluit (usus scilicet vel consuetudo P. Romani) hominis sanguinem (id est, illud prævaluit ut pudor debitoribus injiceretur) quam effundere. *hæc ille.* Ad eam venditionem refer *l. 65. §. 1. supr. pro socio.* Anno etiam urbis 427. Lex lata, ne quis nervo aut compedibus ob pecuniam acceptam creditori serviret. Livius 8. Deinde Caio Popilio rogante, Dictatore Sylla, constitutum fuit, ut qui bonorum copiam ejuraret (id est, qui juraret se in bonis non habere), Nexus ne esset. Varro 6. *de Lingua latina in fin.* ubi plenissime dixi, quid esset Nexus: *& bonorum copiam ejuraret*: adde Festum *in ejurare.* quam legem pene abolitam Lex Julia revocavit, introducto cessionis bonorum beneficio. *l. 1. 4. C. qui bonis cedere.* Quoniam tamen bonorum cessio debitori infligebat ἀσχήμονα τὸν βίον, καὶ τὴν ἀσχημοσύνην; *Novell.* 135. hi qui ἐκ τοῦ συμβεβηκότος καὶ οὐ ῥαθυμίας facti fuissent non solvendo, exempti sunt a Justiniano, ideoque ii non coguntur, velut decoctores bonis cedere. Hos enim Adrianus catamidiari in amphitheatro jubebat. *Spartianus.* Eandem legem apud Bœotios fuisse Nicolaus auctor est apud Stobæum, *c.* 42. Iisdem licet equitibus, locus in theatro negatus erat Lege Roscia theatrali. Verisimile est etiam eos virgis interdum castigatos, ut ostendit Hotom. 24. *Illustr.* 40 Hanc legem & sequentem a suo titulo aberrare quis non videt? utique, si Pandectæ Florentinæ paterentur, ad titulum *de privilegiis creditorum* referendæ essent: quod etiam Petro Pithæo placuisse video, 2. *notar. fol.* 81. *in fin.* 41 *l. 25. §. de reb. cred.* vide *l. 5. supr. qui potiores. l. 26. l. 34. infr. de reb. auctor. jud.* 42 Vide *l. 25. supr. de reb. cred.* 43 *l. 12. §. 7. in fin. supr. qui potiores. l. 24. in fin. infr. de reb. auctor. l. ult. C. de privileg. fisci.* 44 Vide *l. 5. §. h. t.* 45 *l. 5. in fin. infr. h. t. §. ult. Inst. de action.* 46 Atque ita bonorum cessio non tollit civilem obligationem. 47 Habet igitur exceptionem bonorum cessionis adversus omnes. de qua vide *§. ult. Inst. de replication.* & Oldend. *c. 2. §. 5. de exceptionib.* & sic in bonorum cessione res inter alios acta aliis præjudicat: a nullis enim creditoribus conveniri potest. *Scholiastes Synops. lib.* 7. 48 Imo non convenitur. *l. 6. §. ult. in fin. supr. de offic. Præsid.* 49 Metu quorundam creditorum. 50 Cur ita? quia cessio est individua. Nemo cedit bonis in partem; ideoque effectus, qui in uno obtinet, ad omnes extenditur, Zas. *hic. num.* 4. adde *Eclog. c.* 3. 51 Pœnitere potest, qui bonis cessit. *l. 3. supr. h. t.* 52 Adde *l. 7. in fin. infr. h. t.* μέτρια κτησάμενος. *Eclog. c.* 5. Goth. Vide Brun. *de bonor. cessione. quæst.* 28. *num. 1. quæst.* 29. *& seq.* Menoch. *de arbitr. jud. lib. 2. cent. 2. cas.* 183. S. L. 53 Nam antea, cum vendebantur bona ex Lege Julia, debitori ne ad victum quidem & cultum quicquam relinquebatur. vide Hotom. 28. *Illustr.* 54 Bartolus & Zasius hoc accipit non de rei pretio, sed proventu, hoc sensu: In aliquo exigendo quatenus facere potest, quantitas redituum ejus inspicitur, non quantitas rerum, quas habet. Bartolus addit hunc casum singularem esse, ac mirabilem. 55 Misericordiæ causa datum, eripi nisi immisericorditer non potest. adde *l. 34. supr. de re judicata.* 20. Gell. 1. 56 Id est, rursum. *l. 7. infr. h. t.* 57 Inter vivos. 58 πάλιν πιπράσκονται. *Eclog. c.* 8. 59 Post cessionem adquisita. 60 Vide *l. 4. l. 6. §. h. t.*

QUi cedit bonis, antequam [1] debitum agnoscat [2], condemnetur, vel in jus confiteatur, audiri [non] debet.

De cessione in jure vel extra jus, de nuncio, de epistola.

9. MARCIANUS lib. 15. Institutionum.

BOnis cedi non tantum in jure, sed etiam [3] extra jus [4] potest. Et sufficit [5], & per [6] nuncium vel per epistolam [7] id declarari.

TIT. IV.

QUIBUS [8] EX CAUSIS IN POSSESSIONEM [9] EATUR.

Quibus ex causis in possessionem mittitur.

1. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

TRes [10] fere causæ sunt, ex quibus in possessionem [11] mitti solet, *rei* [12] *servandæ causa, item legatorum* [13] *servandorum gratia, & ventris* [14] *nomine: damni enim infecti nomine*, si non caveatur, non [in] universorum nomine fit missio: sed rei [15] tantum, de qua damnum tuetur [16].

Judicio sisti.

2. IDEM lib. 5. ad Edictum.

PRætor ait [17], *in bona ejus, qui* [18] *judicio sistendi causa fidejussorem dedit: si neque potestatem sui faciet, neque defenderetur, iri jubebo* [19]. §. 1. *Potestatem* autem *sui* non facit [20], qui id agit, ne adversarius ejus copiam sui habeat. Ergo latitantis bona jubet possideri. §. 2. Quid, si non latitet, sed absens non defendatur? nonne videtur potestatem sui non facere? §. 3. Defendi autem videtur, qui per absentiam suam in nullo deteriorem causam adversarii faciat [21]. §. 4. Hæc verba, *defenderetur*, παραλατικῶς [22] id est, *fusius & cum extensione*, scripta sunt: ut neque sufficiat unquam defendisse, si [23] non duret defensio; neque obsit, si nunc offeratur.

De pupillo & furioso.

3. IDEM lib. 59. ad Edictum.

APud Julianum quæritur, si communem rem cum Titio pater pupilli habuerit, & communi dividundo judicio pupillus non defendatur, nihilque erit, cujus nomine propter personam patris condemnatio fieri debeat: utrum venire bona patris oporteat, an vero rei servandæ causa possideantur? Et ait [24] Julianus: Si quidem pater aliquos fructus percepit, aut fecerit rem deteriorem, bona ejus venire possunt: si vero nihil sit, propter quod patris bona veneant, pupilli [25] possideri [26]. Marcellus autem notat: Perquam iniquum esse eum qui nihil cum pupillo contraxit, exspectare ejus pubertatem. quæ sententia habet rationem: ideoque cum contractus ex [27] persona patris descendat, dicendum erit, non esse exspectandam pupilli pubertatem. §. 1. Contractum cum pupillo potest dici, & si cum servo [28] ejus contractum sit: competit enim adversus eum de peculio actio. † Unde probandum est, ex omnibus causis, ex quibus adversus pupillum actio datur, hoc idem servandum. Et facilius erit hoc probandum in servo, qui in rem [29] domini vertit, aut jussu [30], aut si institoria [31] cum eo agi possit. §. 2. Ego puto: & si cum tutore ejus contractum est, ex qua causa actio in pupillum datur, magis est, ut Edicto locus sit, quasi [32] cum eo contractum sit. §. 3. Si pupillus heres extiterit [33] alicui, exque ea causa legata debeat: videndum est, an huic Edicto locus sit? magisque est, ut Marcellus scribit, etiam pupilli posse bona possideri [34]; esseque in arbitrio hereditariorum creditorum, quid potius eligant: etenim videtur impubes contrahere, cum adiit [35] hereditatem.

4. PAULUS lib. 58. ad Edictum.

SEd & is qui miscuit [36] se, contrahere [37] videtur.

5. ULPIANUS lib. 59. ad Edictum.

HÆc autem locum habent, quotiens pupillus non defendatur a quocunque sive a tutore, vel curatore: sive habeat tutorem pupillus, sive non habeat. cæterum si [38] existat aliquis qui defendere sit paratus, cessabit rei servandæ causa possessio. §. 1. Non defendi pupillum constare debet, liquereque Prætori, ut sic permittat bonorum possessionem. Hoc autem constare debet sic [39]: Evocandi sunt ad Prætorem tutores pupilli ut defendant: si autem non habet tutores, requirendi cognati vel adfines [40], & si qui alii forte sunt, quos verisimile [41] est defensionem pupilli, pupillæ, non omissuros, vel propter necessitudinem [42], vel propter caritatem [43], vel qua alia ratione: liberti etiam, si qui sunt idonei, evocandi, exquirendaque defensio. Si autem negent [44] se defendere, aut non negent, sed taceant: tunc Prætor possessionem dabit: tamdiu scilicet, quoad non defendatur. si defendi cœperit pupillus vel pupilla, desinet possideri. idem est & in furioso. §. 2. Ait Prætor: *si is pupillus in suam* [45] *tutelam venerit, eave pupilla viripotens* [46] *fuerit, & recte defendetur: eos, qui bona possident, de possessione decedere jubebo.* §. 3. *Recte* [47] *defendi* quid sit, videamus: utrum tantum copiam sui facere, & ad suscipiendum judicium paratum esse, an vero & satisdare [48] omnimodo? Et quidem non solum ipsis se defendere volentibus hoc Edictum scriptum est, sed in rem. & *recte defendetur*: hoc est, vel a se, vel ab alio quocunque. sed si alius defendat, erit necessaria [49] satisdatio: si ipse, non puto [50] necessariam satisdationem: ergo oblata defensione dejici poterit Interdicto reddito.

De creditore conditionali. 1. *De absente.* 2. *De captivo.*

6. PAULUS lib. 50. [57.] ad Edictum.

IN possessionem mitti solet [51] creditor, & [52] si sub conditione ei pecunia promissa sit. §. 1. Cum dicitur, *Et ejus cujus bona possessa sunt a creditoribus, veneant, præterquam pupilli ejus, qui* [53] *Reipublicæ causa sine dolo malo abfuit*: intelligimus, ejus qui dolo malo abfuerit, posse venire. §. 2. Si ab hostibus quis [54] captus [55] sit, creditores ejus in possessionem mittendi sunt: ut tamen non statim bonorum venditio permittatur, sed interim [56] bonis curator detur [57].

De creditoribus non alendis. 1. *De latitatione Edictum.* 2. *De fraudatione.* 3. *De non latitante.* 4. *Quid sit latitare.* 9. *De furioso.* 12. *De prodigo & cæteris, qui curatorum ope juvantur.* 13. *Quid sit latitare. De fraudatione.* 14. *De obligatione in diem, vel conditionali, vel cui obstat exceptio.* 15. *De peculio.* 16. *De actione in rem.* 17. *De absente.* 18. *De petitione hereditatis.*

7. ULPIANUS lib. 59. ad Edictum.

FUlcinius existimat, creditores rei servandæ causa missos in possessionem, ex his rebus ali non [58] debere. §. 1. Prætor ait: *Qui* [59] *fraudationis* [60] *causa latitavit, si boni viri* [61] *arbitratu non defendetur* [62], *ejus bona possideri vendique jubebo* [63]. §. 2. Cum hoc Edictum locum habeat, non sufficit latitare: sed & necesse est [64] fraudationis [65] causa id fieri. neque quod fraudationis causa sine latitatione fit, satis est ad possessionem & venditionem: sed oportet fraudationis causa latitare. & est frequentissima hæc causa possessionis: nam in usu latitantium bona possidentur. §. 3. Si quis possederit bona alicujus quasi latitantis, qui non latitabat, & vendiderit: consequens erit dicere venditionem bonorum secutam nullius momenti esse [66].

§. 4. Quid sit autem latitare, videamus? *Latitare* est [67], non (ut Cicero definit [68]) turpis occultatio sui; potest enim quis latitare non turpi de causa, veluti [69] qui tyranni crudelitatem timet, aut vim hostium, aut domesticas seditiones. §. 5. Sed is, qui fraudationis causa latitet: non tamen propter [70] creditores. & si hæc latitatio creditores fraudet, in ea tamen erit causa, ne hinc possidere bona ejus possint: quia non hoc animo latitet, ut fraudentur creditores. animus [71] enim latitantis quæritur, quo animo latitet: ut fraudet creditores, an alia ex causa. §. 6. Quid ergo, si duas causas latitandi habuit, vel plures, inter quas etiam fraudandi creditores? an venditio recte procedat? & puto probandum, si plures causæ sint latitationis, inter quas est & fraudationis causa, nocere debere, posseque hinc bona vendi.

§. 7. Quid, si adversus quosdam occultare se consilium non est, adversus quosdam est? quid dicemus? & rectissime Pomponius scribit, non adversus omnes latitationem exigendam, sed adversus eum [72] quem quis decipere & fraudare latitatione destinat. † Utrum ergo omnes bona ejus vendere possunt, quia latitat, hoc est, etiam hi adversus quos

1 Cedi bonis non potest, nisi liqueat de debito. 2 Vel extra judicium, vel in jure confitendo, vel sententia. 3 Hoc non servatur in Gallia. 4 Sola voluntate. *l. 6. C. h. t.* statutis tamen quibusdam modo prorsus inhonesto fieri solet. de quo vide Albericum, *lib. de statutis in verbo* cessio. Quin Accursius hunc tit. legendum eo modo in cathedra ostendebat teste Dyno & Bartolo *hic.* 5 Non tamen confessus intelligitur, nisi scriptura vel testibus convictus fuerit. Paul. 5. *sent.* 5. §. 3. 6 Hoc quoque non servatur in Gallia. vide constitutionem regis Ludovici XII. *art.* 70. 7 Vel quoquo modo. Paul. *ibid.*

8 Hoc etiam non est in usu apud Gallos. 9 Τῶν τῶ χρεωστῶ πραγμάτων scil. 7. *Eclog.* 6. 10 *l. 4. in fin. ff. de off. ejus, cui mandata est. l. 3. in fin. l. 10. §. 1. supr. de adqu. vel amitt. poss.* 11 Universam sc. *ff. h. t.* hodie secundum mensuram debiti. *Novell.* 53. *c. 4. in fin.* 12 *l. 6. l. 7. infr. h. t. & ff. de curatore bonis dando.* 13 *supr. ut in poss. leg.* 14 *l. 24. ff. de reb. auct. jud. l. 8. supr. de curat. furios. & ff. de ventre in poss.* 15 *l. 4. §. 1. supr. de damno.* 16 *Al.* Timetur. 17 Hoc primum est caput possessionis bonorum ex primo decreto, quo creditores in bona debitorum ire jubentur: alterum, quo possidere & vendere eis licet. *l. 7. §. 1. ff. h. t.* 18 Vide Cicer. *pro Quintio.* 19 Contumacis hæc est pœna, *l. 3. in fin. C. de procurat. l. 13. §. 3. C. de judiciis. l. 2. in fin. C. ubi in rem actio. l. 8. in fin. C. quomodo & quando judex.* vide *lib. 2. tit.* 10. [illegible]. ff. Goth. Datur hic missio in possessionem omnium bonorum, Jure vero Novellarum pro modo tantum debitæ quantitatis, *Novell.* 53. *c.* 4. Ans. 20 Aut ex proposito scil. aut ex occasione. 21 Deteriorem causam adversarii facit, qui procuratorem ita imperitum mittit, ut neque modum, neque rationem vel formam defendendi alterius teneat: aut qui ad finem usque litem non perducit, ideoque defendi non videtur. §. 4. *ff. h. t. l. 26. C. de procur. l. 29. ff. de procur.* aut qui ad finem usque litem non perducit. §. 4. *ff. h. t.* Porro, defendere est eadem facere, quæ faceret principalis, si adesset. 8. *Ecl. tit.* περὶ ἐκδικητῶν. 22 παραλατικῶς, fusius, cum extensione, ut *l. 1. supr. unde legitimi. l. 14. ff. de except. rei jud. l. 49. supr. de re jud.* ut alibi, ἐν πλάτει, *l. 28. supr. de probat. l. 13. ff. de solutionib. l. 12. §. 2. ff. ratam rem haberi.* Ejusque tractatus, figura quæ non solum ad præsens, sed etiam ad futurum tempus refertur. 23 Durare debet defensio, ut defensio prosit. adde *l. 10. §. 6. ff. de in rem verso.* 24 Et male. *vers. Marcellus. ff. h. t.* 25 *l. 5. ff. de reb. aut. jud.* 26 Dic ut *ff. h. t. vers. Marcellus autem.* 27 Contumacia patris pupillo nocet. Ex contractu patris vel majoris potest in pupillum eorum heredem fieri missio. 28 *l. 3. §. 2. ff. de peculio.* 29 Tunc enim pupillus est locupletior. *l. 5. in fin. supr. de in rem verso.* 30 Imo, tunc non tenetur. *l. 1. §. 7. supr. quod jussu.* 31 *l. 10. supr. de institoria.* 32 Qui cum tutore contrahit, cum pupillo contrahere videtur. 33 *l. 11. supr. de institoria.* 34 Ita obligatur ex patientia. 35 Qui adit, aut qui cedit, aut cui ceditur hereditas, contrahere videtur, *l. 5. §. 2. ff. de oblig. & act.* Ulp. 19. §. 14. §. 5. *Inst. de oblig. ex quasi contract.* 36 Immiscet se hereditati filius: adit hereditatem extraneus. rationem prioris sententiæ collige ex *l. 11. supr. de lib. & posth.* 37 Contrahere videtur, qui se immiscet. adde *l. 5. §. heres. ff. de oblig. §. heres. 5. Inst. de obligat. ex quasi contractu.* 38 *l. 22. supr. de in jus voc. l. 33. §. 2. supr. de procurat. l. 4. in fin. infr. tit. prox. l. 1. §. 1. l. 6. supr. ubi pupill. l. 26. C. de procur.* 39 Contumacia pupilli citati quemadmodum judici innotescere debeat. 40 *l. 6. supr. ubi pupill. l. 5. §. 11. supr. de rebus eor. qui sub tutela.* 41 De hac præsumptione vide Alciat. 1 *præsumpt.* 22. 42 Vide Cicer. *pro Quintio.* 43 Adde *l. 1. §. 7. supr. de suspect.* adde Cicer. *pro Quintio.* 44 Vide Cujac. 22. *obs.* 27. 45 Id est, pubertatem. *l. 9. §. 1. supr. de admin. & peric. tut. l. ult. supr. de jure delib. l. 50. ff. de leg. 3. Inst. de pupill. subst. in princ.* 46 *l. 51. supr. de leg. 3.* Id est, matura viro, nubilis, *l. 13. ff. de verb. sign. l. 101. supr. de cond. & demonstr. Inst. de nupt. in pr.* 47 *l. 63. supr. de judiciis.* 48 Judicatum solvi. 49 Vide *l. 110. §. 1. ff. de reg. jur.* 50 Puto, dicitur hic ἐπὶ ἀμφιβόλῳ, ut sit νομίζω, ἢ πέπεισμαι, non enim hoc quasi certus dicit, sed quasi existimans hunc morem judiciorum sine fraude contemni posse: & omnino mens Ulpiani hæc est: Hunc quidem esse morem, ut si post dies 30. quam bona debitoris ex edicto possessa sint, vel post pubertatem, si pupilli bona possessa fuerint, ita tamen ut non minus 30. diebus possessa fuerint, ipse debitor defensionem sui suscipiat, satisdet judicatum solvi stipulatione, sed se putare ipso defendente, non esse necessariam satisdationem: nec male eum, qui obtulit defensionem, nec satisdedit, agere Interdicto, quo jubentur creditores discedere de possessione, licet in ea re non observent judiciorum morem. vide Cujac. 10. *observ.* 29. 51 Imo, mitti non potest. *l. 14. in fin. ff. h. t.* 52 Conditionalis etiam creditor in possessionem mitti potest. 53 Vide *l. 4. C. de restitut. milit.* 54 Quis debitor. 55 *l. 22. §. 1. l. ult. in fin. ff. de reb. auct.* 56 Vide Socin. *reg.* 50. 57 Ne pereant. *l. 6. in fin. ff. de tutelis.* v. *l. 3. C. de postlim. revers.* 58 Missus ex primo decreto in bona, non percipit fructus, *ut hic.* nisi adversarius sit nimium contumax, *§. ult. infr. h. t.* nisi filia, neptis, vidua defuncti, *l. pen. ff. ut in possess. legat.* vel infans mittitur in possessionem ex Carboniano *l. 5. §. 3. ff. de Carbon.* 59 Vide Ciceronem *oratione pro Quintio.* 60 Alias non est vere contumax. §. 2. *ff. h. t. l. 19. ff. de in jus vocand. l. 9. C. de bon. auct. jud. l. 8. C. quomodo & quando judex.* 61 Non judicis. *l. 18. ff. judicatum solvi.* 62 Variis ex causis creditores crediti servandi causa mittuntur in possessionem bonorum omnium debitoris, puta si in jus vocatus non defenditur, *ut hic.* & *l. 2. ff. h. t.* postquam nullus mortuo heres extitit, *l. 6. C. de bon. auct.* si debitor exilii causa solum vertit, *l. 13. ff. h. t.* si jussus satisdare non satisdat, sed latitat. *l. 5. ff. de reb. auct. jud.* 63 Aliter etiam puniri potest. *l. un. in fin. ff. si quis jus dicenti.* 64 Hæc duo sc. quæ sequuntur, latitare scilicet, & fraudationis causa. 65 Latitare non videtur, qui præsentiam sui non facit, tyrannum, hostes, vel seditiones domesticas metuens. §. 4. *ff. h. t.* 66 Atqui decretum judicis lusorium esse non oportet. *l. 75. ff. de judic.* 67 Vide §. 8. *ff. h. t.* 68 In oratione *pro Quintio.* 69 Tyrannum seu tyrannidem qui fugit, turpiter se non occultat. sic exsul non est Ciceroni (*oratione pro domo sua*) qui cum de eo tribuni plebis promulgarent, eique imperium abrogarent, adesse propter iniquitatem Cinnani temporis noluit. 70 Id enim requiritur §. 13. *ff. h. t. l. 36. infr. titul. seq.* 71 Adde *l. 53. ff. de furt.* 72 Idem est in viro respectu uxoris, *l. 18. §. 1. ff. soluto.* & in socio respectu socii. §. *penult. Inst. de societate.*

non

non latitat; quia verum est eum latitare: an vero is solus, adversus quem latitat? Et quidem verum est, eum latitare, & fraudationis causa latitare, & si non adversus me latitet. † Sed illud tractandum [1] Pomponius putat, an adversus me, eumque solum posse hinc venditionem impetrare adversus quem latitetur? §. 8. Latitare autem est, cum tractu [2], aliquo latere: quemadmodum factitare, frequenter facere. §. 9. Adeo autem latitatio animum & affectum latitantis [3] se desiderat, ut recte dictum sit, furiosum [4] hinc venditionem pati non posse: quia non se occultat, qui suus [5] non est. §. 10. Plane si non defendatur furiosus, curatorem ei dandum: aut bona ejus ut possideantur, nominatim [6] permittendum est. Labeo autem scribit, Si non inveniatur curator vel defensor furiosi; sed & si curator datus, eum non defendat: tunc removendum eum, & oportere Prætorem dare curatorem aliquem ex creditoribus, ut non amplius, quam necesse est ex bonis furiosi veneat, eaque servanda Labeo ait, quæ solent servari, cum venter in possessionem mittitur. §. 11. Plane interdum bona ejus, causa cognita [7], vendenda erunt, si [8] urgeat æs alienum, & dilatio damnum sit allatura creditoribus. Ita autem vendenda, ut quod supersit, furioso detur: quia hominis ejus status & habitus a pupilli conditione non [9] multum abhorret. quod quidem non est sine ratione. §. 12. Idemque [10] & in prodigo dicendum est, cæterisque qui curatorum ope juvantur: nec enim quisquam proprie latitare eos dixerit. §. 13. Illud sciendum [11] est, posse quem in eadem civitate esse, & latitare: & in alia civitate [esse], & non latitare. Etenim qui in alia civitate sit, copiamque sui faciat in publico, ibique pareat, an latitet videamus? & hodie hoc jure utimur, ut sive quis eodem loci agat, sive alio, sive peregre [agat], si tamen *occursum* [12] *creditoris* evitet, latitare videatur. Denique eum quoque qui in foro eodem agat, si circa *columnas* [13] *aut stationes* [14] se occultet, videri latitare Veteres responderunt: & posse quem adversus alterum latitare, adversus [15] alterum non. constat autem ut ipse ejus possit bona vendere, adversus quem latitat. §. 14. Si in diem vel sub conditione debitor latitet: antequam dies vel conditio veniat, non possunt bona ejus venire [16]: quid enim interest [17], debitor quis non sit, an nondum [18] conveniri possit. nam & si non sit debitor, idem dicemus. † Idem erit dicendum, & si quis habeat quidem actionem, sed talem [19], quæ per exceptionem repellitur. §. 15. Si quis actione de peculio, filii vel servi nomine, conveniri possit: si latitet, eo jure utimur ut possint bona ejus possideri & venire, tametsi [20] nihil fuerit in peculio; quia esse potest. & rei judicatæ tempus spectamus, utrum sit, an non sit. & quod teneat actio, etiam si nihil in peculio fuerit. §. 16. Item [21] videamus, si quis adversus in rem actionem latitet, an bona ejus possideri venumque dari possint? Extat Neratii sententia existimantis bona esse vendenda: [&] hoc rescripto Hadriani continetur: quo jure utimur. §. 17. Celsus autem sexto respondit, Si fundum, quem petere volo, Titius possideat, neque absens defendatur: commodius se existimare, in fundum [22] possessione mittendum, quam bona ejus possideri. hoc adnotandum est, Celsum consultum non de latitante, sed de absente. §. 18. Idem Celsus existimat, Si is, a quo hereditatem [23] petere velim, latitat: commodissime fieri posse, ut in possessionem mittat rerum, quas pro herede, vel pro possessore possidet. sed si dolo fecit quominus possideret, bona ejus possidenda & vendenda sunt. §. 19. Divus quoque Pius in persona ejus, qui hereditatem possidens copiam sui non faciebat, rescripsit, in possessionem rerum hereditariarum adversarium inducendum: in quo rescripto & fructum [24] percipere jussit eum, qui per nimiam contumaciam possessoris hereditatis, ut lucro ejus cedat, in possessionem inductus est rerum hereditariarum.

Si incertum sit an heres sit extaturus.

8. IDEM lib. 60. ad Edictum.

SI diu [25] incertum sit, heres extaturus, necne sit: causa cognita permitti oportebit, bona rei servandæ causa possideri. & si ita res urgeat [26] vel conditio [27], bonum etiam hoc erit concedendum, ut curator constituatur:

Si ex heredibus unus deliberat, alter repudiat.

9. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

UNus [28] ex creditoribus. §. 1. Si alter ex heredibus intra tempora sibi præstituta [29] deliberet adire hereditatem, alter vero neget se aditurum: videndum est quid creditoribus agendum sit? Et placet, interim eos in possessionem mittendos custodiæ causa, donec appareat, is qui deliberat, utrum adgnoscat partem suam, an non adgnoscat.

De pupillo.

10. ULPIANUS lib. 81. ad Edictum.

SI pupillus [30] præsens sit, tutorem [31] autem non habeat: pro absente habendus est.

De eo, quod filiofamilias sub conditione legatum est.

11. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

SI filiofamilias legatum vel fideicommissum sub conditione relictum sit, dicendum est, tam ipsum quam patrem [32] in possessionem mittendos esse: quia ambo spem [33] commodi habent.

Effectus missionis.

12. POMPONIUS lib. 23. ad Quintum Mucium.

CUm legatorum vel fideicommissi servandi causa, vel quia damni infecti nobis non caveatur, bona possidere Prætor permittit, vel ventris nomine in possessionem nos mittit: non possidemus. sed [34] magis custodiam [35] rerum & observationem nobis concedit.

De remisso a Præside ad Imperatorem. De exule ad tempus.

13. PAPINIANUS lib. 14. Responsorum.

AD cognitionem Imperatorum a Præside Provinciæ remissus. & si [36] in cæteris litibus Romæ defendere se non cogitur: tamen in Provincia defendendus est. Nam & exilio temporario puniti, si defensor non existat, bona veneunt.

De creditore prohibito ingredi. 1. De legato conditionali. 2. De creditore conditionali.

14. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

SI quis creditorem [37] prohibuerit bona debitoris ingredi, datur [38] in eum actio, quanti [39] ea res sit [40]. §. 1. Sed & si quis legatorum servandorum causa missus in possessionem admissus non est, si [41] legati conditio pendeat, licet possit deficere, æstimetur tamen id quod legatum [42] est: quia interest ejus cautum habere. §. 2. Creditor autem conditionalis [43] in possessionem non [44] mittitur: quia is mittitur [45] qui potest bona ex Edicto vendere.

De permutatione, datione in solutum, litis æstimatione, stipulatione, donatione.

15. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

IS qui rem permutatam accepit, emptori similis [46] est. Item is qui rem in solutum accepit; vel qui lite æstimata retinuit; vel ex causa stipulationis, non [47] ob liberalitatem [48], est consecutus [49].

TIT. V.

DE REBUS [50] AUCTORITATE JUDICIS POSSIDENDIS [SEU VENDUNDIS].

Ubi sit venditio bonorum.

1. GAJUS lib. 23. ad Edictum provinciale.

VEnire [51] bona ibi oportet, ubi quisque defendi debet: [id est],

2. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

UBi domicilium [52] habet [53];

3. GAJUS lib. 23. ad Edictum provinciale.

AUt ubi quisque contraxerit. † Contractum autem non utique eo loco intelligitur, quo negotium gestum sit: sed [54] quo solvenda est pecunia.

De servo instituto. 1. Si quis defunctum defendat.

4. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

SI servus sub conditione heres institutus sit, aut dubium sit, an is heres liberque futurus sit: non est iniquum postulantibus creditoribus ita [55]

1 *Al.* spectandum. 2 Etiam non turpiter (utputa, metu seditionis, & hostium, §. 4. *supr. h. t.*) vel quoquo modo vitato occursu creditorum. 9. 13. ff. *h. t.* l. 36. ff. *de reb. auct.* 3 *Al.* occultantis se. 4 *l.* 5. §. 1. *in fin. supr. h. t. l.* 2. § 3. ff. *de jure codicill. l.* 124. *in fin.* ff. *de reg. jur.* 5 Furiosus, suus non est. de variis causis furoris vide quæ notavi ad *tit C. de curat. furiosi.* 6 Id est, tantummodo; nam & alii etiam venditionem patiuntur. Cujac. 10 *obs.* 31. 7 Causa cognita Judex furiosi bona patitur distrahi, si æs alienum ejus urgeat, vel dilatio damnosa. 8 *l* 9. §. 6. *infr. de reb. auct. jud possid.* 9 Vide Cuj 10. *obs.* 31 *in fin.* 10 Prodigus, furiosus, & si qui curatorum ope juvantur, æquiparantur. 11 Vide Cuj. *lib.* 1. *obs c.* 13. & *lib.* 2. *c.* 40. Revard *lib* 4. *var. cap.* 7 Brisson. *lib.* 2. *select. cap.* 12. S. L. Emanuel Zoares *lib.* 1. *observ c.* 21. Mod. 12 Vide §. 5. *supr. h. t.* 13 *l.* 36. ff. *de reb auct. jud. l.* 21. ff. *de oper. public.* De latitandi circa columnas & stationes more D. Ambrosius meminit in *lib. de Tobia, cap.* 7. Ille, inquit, gressus debitoris singulos numerat, aucupat deflexus. Iste continuo post columnas (fori scil. Romani, quibus fuit refertum forum Romanum) caput obumbrat. vide Cujac. 1. *obs.* 13 de columnis in foro potius hunc locum intelligit Alciatus, 4. *Parerg.* 27. ad quas plerunque obærati incurrere solerent: unde & hujusmodi homines obæratos columnarios a M. Cœlio apud Ciceronem dici idem censet. 14 Vel armaria quæ bibliopolæ vel artifices habebant in foro. Acron ad illa verba Horatii, 1. *Serm.* 4. *Nulla taberna meos habeat neque pila libellos.* Sed tamen Alciatus, 4. *parerg.* 27. & Cujacius legit, *aut statuas.* & ita Sidonius Apollinaris, 1. *epist. ad Montium.* Alii ne salutarent, fugere post statuas, occuli post columnas. Lucianus *in Anach.* apud Cujacium, 1. *obs.* 13 *in fin.* quod etiam defendit, 2. *observ.* 40. adde Basilium in *Psalm.* 14. Brissonius, 2. *selectar. antiquitatum.* 12. *stationes* legi posse existimat: ac primum quidem propter consensum omnium codicum: deinde quod in foro Romano *stationes* essent. Sueton. *Nero* 37. 7 Plin 53. *l. penult. C. de operibus publ. Omnis convictus, thermæ, stationes, omne theatrum.* de Rutilio Juvenalis, *Satyra* 1. Mos autem erat (teste Cornuto in Persium, *Satyra* 1) ut tabernarii cupientes, ne pueri impingerent per *stationum* suarum angulos, pingerent supra duos angues, id est, dracones. Ita tabernæ statio adnectitur, *l.* 15 §. 7. *infr. de injur.* & alioquin constat, *Tabernas* in foro fuisse ex 5. Vitruvii 1. *l.* 32. *supr. de contrah. empt.* Livio 26. 6. Quint. 4. Ibidem etiam argentariorum mensæ. 35. Plin. 4. Plauto *Curculion.* adde quæ de tabernis scripsi ad *l.* 15. §. 7. *infr. de injuriis.* 15 §. 5. *supr. h. t.* 16 *l.* 9. *in fin. C. de bon. auctor. jud.* 17 Nota regulam. 18 *l.* 50. ff. *de peculio.* § 4. *in fin. Inst. de verbor. oblig.* 19 Id est, manem. *l.* 7. §. 8. *supr. de dolo. l.* 1. §. 10. *infr. ad SC. Turpill. l.* 112. *infr. de reg. jur.* 20 Imo, si nihil est in peculio servi ejus qui latitat, in bonorum possessionem mitti non possumus. *l.* 50. *supr. de peculio.* 21 Vide interpretationem hujus §. in §. *sequenti.* 22 In fundi possessionem. *Hal.* Porro is sensus est: In actione reali, si reus non latitat, in solam rem petitam fit missio, *ut hic.* si latitat, in omnia bona. §. 16. *supr. h. t.* 23 Quando petitur hereditas, & possessor latitat, immissio fit in bona hereditaria. adde *l.* 20. §. 1. *supr. de inter.* 24 Contra possessorem hereditatis fit missio: & si perseverat contumax esse, fructus etiam percipiet is, qui missus erit. & ita restringe *l.* 5 §. 2. ff. *ut in possess. legat.* vide Socin. *reg.* 265. 266. Gothof. Intellectum hujus §. vide apud Leonin *emendat. lib.* 1. *cap.* 1. *num.* 2. 17. 20. & 23. Ans. 25 *l.* 3. *supr. de curat. furioso. l.* 22. § 1. ff. *de reb. auctor.* In defuncti bona fit missio ex primo decreto, & datur bonis curator. Qui tunc citandi sunt? proxime successuri. Minus autem 100. diebus alicui non constituet, ut deliberet, heres velit esse, necne. *l.* 1. *l.* 2. *supr. de jure delib.* 26 *l.* 23. §. 2. *in fin. supr. de hered. instit.* 27 Fingamus enim quædam deberi sub pœna. 28 Quin & alius non creditor. *l.* 2. §. 4. ff. *de curat. bon.* 29 Vide ff. *de jure deliberandi.* 30 *l.* 5. ff. *titul. prox.* 31 Præsentem scil. & auctorem, *l.* 9. §. 5. *l.* 15. *l* 17. *supr. de auctor. tutor.* 32 Ex causa sc. ususfructus, quem habet in bonis adventitiis filii. *l.* 8. §. 3. *C. de bonis quæ liberis.* §. 2. *Inst. per quas personas cuique adquir.* 33 Spei habenda est ratio. *l.* 8. §. 1. *supr. de contr. empt. l.* 7. *supr. de heredit. vend. l. spem.* 3. *C. de donat.* 34 Differentiam observa possessionis & custodiæ, & sic possessoris & custodis. 35 *l.* 5. *supr. ut in poss. legat. l.* 3. *in fin. supr. de adqu. vel amitt. poss.* 36 Appellans a Præside ad Principem Romæ existentem; non, ut Romæ, ita suæ provinciæ jurisdictionem declinare aliis in causis poterit. 37 *Subaudi*, mitti jussum in possessionem. 38 *l.* 1. ff. *ne vis fiat ei.* 39 Id quod interest, æstimatio est ejus, quod debetur: hoc si creditor consequutus sit, etiam ab extraneo liberatur debitor, *l. si quis.* 13. ff. *de re judicata.* 40 Id est, quantum valet. Zas. *arg. l.* 123. ff. *de verb. sign.* 41 Id est, quamvis. *Alberic.* 42 Ac si esset pure relictus. An totum, an dubius tantum eventus æstimabitur? adversus eum, qui dolo fecit, totum æstimabitur. Bart. *arg. l.* 3. §. 11. ff. *de tab. exhib.* 43 *l.* 7. §. 14. ff. *h. t.* 44 Imo mittitur, *l.* 6. *supr. h. t.* de quo vide Cujac. 10. *observ.* 32. 45 Quia debitum non solvitur: aliud in conditionalibus legatariis. *l. ult.* ff. *ut in possess. legatorum.* 46 Vide *l. ult.* ff. *de rer. permut.* 47 Hic enim non est emptor, sed donatarius rem ex causa lucrativa habet. 48 Ideoque is, qui dedit, evictionis nomine non tenetur. *l.* 62. *supr. de ædil.* 49 *l.* 1. *C. de jur. dot.*

50 Seu bonis, *Lib.* 7. *C.* 72. 51 Id est, pati oportet vendi bona. 52 Civem facit origo, allectio, adoptio, manumissio. vid. *l.* 7. *C. de incolis.* 53 Imo, ubi bona sita sunt, *l.* 12. §. *pen.* ff. *h. t.* solve, Distractio, ubi fundus situs est, fieri debet, ut tantum bona distrahantur: in loco domicilii debitoris peti potest. 54 *l.* 3. *in fin.* ff. *de act. empt. l.* 21. ff. *de obligationib. & actionib.* 55 Vide *l.* 23. §. 2. ff. *de hered. instit. l.* 1. ff. *de curatore bonis dando.*

decerni,

decerni, ut, si ante certum tempus is heres non extiterit, proinde [1] omnia observentur, ac si is heres ita institutus non esset. quod plerumque accidit, si sub conditione dandæ alicui pecuniæ heres institutus sit, nec dies adpositus sit. Sed hoc, quantum ad bona, ita observandum. Cæterum libertas ei quandoque competet, & a Prætore conservanda est, etiam si [2] certum sit, neque heredem, neque bonorum possessorem futurum. §. 1. Si quis tamen heredem se spondendo [3], vel actiones patiendo [4], defunctum defendat, bona defuncti venire non poterunt.

De minore XXV. *annis.*

5. ULPIANUS lib. 60. ad Edictum.

SI minor vigintiquinque annis, qui habet curatores, a curatoribus non defendatur, nec alium defensorem [5] inveniat: bonorum venditionem patitur, etsi non latitet. [licet] non fraudationis causa latitare videtur, qui sui non [6] est idoneus defensor.

De pupillo.

6. PAULUS lib. 58. ad Edictum.

SI non expedierit pupillo hereditatem parentis retinere: Prætor bona defuncti venire permittit, ut quod superaverit [7], pupillo restituatur. §. 1. Si pupillus antequam [8] abstineret, aliquid gesserit, servandum [9] est: utique si bona fide gessit. §. 2. Quid ergo, si quibusdam creditoribus solvit [10], deinde bona venierint? Si quæratur an repetitio sit, ex causa id statuendum Julianus ait: ne alterius aut negligentia [11], aut cupiditas, huic qui diligens fuit, noceat. quod si utroque instante [12] tibi gratificatus tutor solvit, æquum esse aut prius eandem portionem mihi quæri, aut communicandum quod accepisti: & hoc Julianus ait. † Apparet autem loqui eum, si ex bonis paternis solutum sit. † Quid ergo, si aliunde pupillus solverit? reddi ei debebit, necne? & utrum a creditore, an ex hereditate? Scævola noster ait, si aliquid sit in bonis, deducendum ex hereditate solidum, exemplo ejus qui gessit negotia. Sed si nihil sit in bonis, non esse iniquum adversus creditorem dandam repetitionem, quasi indebiti soluti.

De hereditario ære alieno.

7. GAJUS lib. 23. ad Edictum provinciale.

HEreditarium [13] æs alienum intelligitur etiam id, de quo cum defuncto agi non potuit: veluti, quod is cum moreretur, daturum se promisisset. † Item quod is qui pro defuncto fidejussit, post mortem ejus solvit.

De usufructu. 1. *De fructibus. De locatione vel venditione.*

8. ULPIANUS lib. 61. ad Edictum.

IN venditionem bonorum [14] etiam usufructus veniat, quia appellatione [15] domini fructuarius quoque continetur [16]. §. 1. Si quis fructus ex prædio debitoris capi poterit, hunc creditor, qui in possessionem prædii missus est, vendere [17] vel locare [18] debet [19]. Sed hoc ita demum, si ante neque venierit, neque [20] locatus erit. nam si jam a debitore vel locatus erat, vel venierat, servabit [21] Prætor venditionem & locationem a debitore factam, & si minoris distractum est, vel locatum: nisi [22] si in fraudem creditorum hoc fiat: tunc enim Prætor arbitrium dat creditoribus, ut ex integro locationem vel venditionem faciant. §. 2. De cæterarum quoque rerum fructibus idem erit dicendum: ut si qui locari possint, locentur: puta mercedes servorum vel jumentorum, cæterorumque quæ possunt locari.

§. 3. De tempore locationis nihil Prætor locutus est: & ideo liberum arbitrium creditoribus datum videtur, quanto tempore locent: quemadmodum illud est in arbitrio eorum, vendant vel locent: scilicet sine dolo malo. ex culpa [23] autem rei non fiunt. §. 4. Si unus sit qui possideat bona, expeditum erit de locatione. Quod si non unus, sed plures sint, quis eorum debeat locare vel vendere, quæritur? Et si quidem convenit inter eos, expeditissimum est: nam & omnes possunt locare, & uni hoc negotium dare. si vero non convenit, tunc dicendum est, Prætorem causa cognita eligere debere, qui locet vel vendat.

Edictum de fructibus, & impensis, & deterioratione, 1. *Et ejus interpretatione.*

9. IDEM lib. 62. ad Edictum.

PRætor ait: *Si quis cum in possessione bonorum esset, quod eo nomine fructus ceperit, ei ad quem ea res pertinet, non restituat: sive quod impensæ* [24] *sine dolo malo fecerit, ei non præstabitur: sive dolo malo ejus deterior causa possessionis facta esse dicetur: de ea re judicium in factum* [25] *dabo.* §. 1. Quod de fructibus ait, etiam de cæteris, quæcunque ex re debitoris pervenerunt, intelligendum est: & sane debuit hoc ita esse. quid enim, si ex compromisso vel alio casu pœnam [26] consecutus est? nam eam pœnam, quam consecutus est, præstare debet. §. 2. Quod ait [27] Prætor: *Sive quod impensæ* [28] [*nomine*] *sine dolo* [*malo*] *fecit, ei non præstabitur:* hoc eo spectat, ut si quid ipse erogavit creditor, si modo sine dolo malo erogavit, hoc ei præstetur: sufficit igitur sine dolo erogasse, etiam [29] si nihil profuit erogatio ejus rei debitori. §. 3. His verbis, *ad quem ea res pertinet* [30], etiam curator [31] bonis distrahendis datus continebitur [32], & ipse debitor, si contigerit ne bona ejus veneant. Et ipsi itaque [33] creditori adversus hos dabitur actio, quos enumeravimus, sive quid in fructibus percipiendis erogavit sive in familia alenda curandave, prædiis fulciendis vel reficiendis, vel damno infecto promittendo, vel servo noxali judicio defenso: si modo [34] non magis eum expedit dedere, quam retinere. quod si dedere expedit, consequens erit repetere eum [non] debere. §. 4. Generaliter etiam dicendum est, *quicquid impendit in rem, si modo sine dolo malo impendit, repetere eum posse:* nam negotiorum gestorum agere non magis potest, quam si socius commune ædificium fulsit [35]: quia hic quoque creditor commune non [36] alienum negotium gessisse videtur. §. 5. Est præterea quæsitum, si deteriora prædia facta fuerint sine dolo malo creditoris, vel jura eorum amissa vel ædificia diruta, vel exusta [37]; item familiæ pecorumque acta cura non sit, aut possessio alii tradita, sine dolo tamen malo: an teneatur? Et apparet eum non teneri: quia dolo malo caret. eritque melior ejus [38] conditio, quam in pignore creditoris, qui non tantum dolum malum, verum culpam quoque debet. † Eadem causa est curatoris bonorum: nam & is tenetur, ut creditores. §. 6. In eum quoque, qui neque locavit [39] fructum prædii, neque vendidit, in factum actionem dat Prætor: & in hoc condemnabitur, quanto minus propter hoc perceptum est, quia neque vendidit, neque locavit. † Cæterum [40] si tantum perceptum est, quantum perciperetur, si locatus vel distractus fructus esset: nihil ei imputabitur. † Præstat autem per id tantum temporis, quo in possessionem fuit, vel ipse, vel jussu ejus alius, quoad inde de possessione discessum est. nam neque hoc imputatur creditori, cur in possessionem non venerit: neque illud, cur de possessione decesserit [41]: cum voluntarium & suum [42] potius negotium creditor gerat. † Æstimatio autem fit, quantum interest ejus qui experitur.

§. 7. Hæ actiones neque temporariæ sunt: & tam heredibus, quam in heredes dabuntur, cæterosque successores. §. 8. Si possessionis causa deterior facta esse dicetur dolo [43] ejus, qui in possessionem missus sit: actio in eum ex dolo datur. quæ neque post annum, neque in heredes cæterosque successores dabitur: cum [44] ex delicto oriatur, pœnæque nomine concipiatur:

10. PAULUS lib. 59. ad Edictum.

NIsi quatenus ad eum pervenit.

11. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

HEredi autem dabitur: quia & rei [45] continet persecutionem.

An postulatio unius aliis prosit. 1. *De loco.* 2. *Si possideri non possit.*

12. PAULUS lib. 59. ad Edictum.

CUm unus ex creditoribus postulat in bona debitoris se mitti: quæritur, utrum solus is qui petit, possidere potest? an cum unus petit, & Prætor permisit, omnibus creditoribus aditus sit? & commodius dicitur, cum Prætor permiserit, non [46] tam personæ solius petentis, quam [47] creditoribus, & in [48] rem permissum videri: quod & Labeo putat. Nec videtur libera persona adquirere alii: quia nec sibi quicquam adquirit, cui Prætor permittit: sed [49] aliquid ex ordine facit: & ideo cæteris quoque prodest [50]. † Plane si is postulaverit, qui creditor non est: minime dicendum est, vel eum qui creditor est, possidere posse: quia nihil egit talis postulatio. † Aliter atque si creditor, cui permissum est possidere, postea recipit debitum suum: cæteri enim poterunt peragere bonorum venditionem. §. 1. Is qui possidere jubetur, eo [51] loco jussus videtur, cujus cura ad jubentem pertinet.

§. 2. Si propter [52] naturam [53] rei, veluti si prædium inundatum sit, aut propter latronum potentiam, non potest possideri: recte [54] dicitur non esse quod possideatur.

13. GAJUS lib. 23. ad Edictum Provinciale.

QUamvis possessa non sint bona, quia forte nihil fuerit quod possideatur [55], aut sine controversia non possideatur: creditor qui in possessionem missus est, perinde habetur, ac si etiam possessa bona fuissent [56].

Si actiones peritura sunt. 1. *De eo quod restituendum est a creditore.*

14. PAULUS lib. 59. ad Edictum.

CReditore in possessionem rerum debitoris misso, curator constitui debet, si [57] quædam actiones [58] perituræ sunt [59]. §. 1. Datur in creditorem actio, qui in possessionem missus est, de eo quod ex bonis debitoris ad eum pervenit: si nondum sit aliquid consecutus, actiones suas præstabit. datur autem in factum actio adversus eum: & omne [60] quod in actionem negotiorum gestorum veniret, si posset agi, restituendum a creditore.

1 Adde *l.* 5. *l.* 6. *C. h. t.* 2 *l.* 14. *ʒ. de manum. testam.* 3 Respondendo. *Hal.* vid. *l.* 1. *ʒ. de curat. bon. dand.* 4 *l.* 5. *supr. tit. prox.* 5 Atqui judex ei defensorem dare cogitur. 6 Adde *l.* 10. *in fin. supr. tit. prox.* 7 *l.* 45. §. 12. *ʒ. de jure fisci.* 8 *l.* 44. *supr de adquir. vel amitt. hered.* 9 *l.* 24. *ʒ. quæ in fraudem.* 10 Tutor scilic. idque ex bonis paternis pupilli. 11 Aut potius diligentia nimia, seu gratificatio. *Goth.* V. *l.* 24. *ʒ. quæ in fraud. creditorum.* Ans. 12 Alias non potest. 13 *l.* 40. *ʒ. de oblig. & act.* 14 *l.* 49. *ʒ. de verb. sign.* 15 Fructuarius domini appellatione continetur, hoc est, in plerisque caussis fructuarius pro domino habetur, *ut hic.* ut in Edicto de possessionibus dandis, his verbis, Dominum detrudere non placet. Cicer. *pro Quinctio.* Imo non continetur. *l.* 43. *in fin. ʒ. de furtis* 16 *l.* 4. *supr. de usufruct.* 17 Vide *l.* 5. §. 22. *supr. ut in poss. legat.* 18 *l.* 9. §. 6. *infr h. t.* 19 Quamvis ad creditorem nihil pertineat in fundo immisso: non debet tamen fundum negligere. Zas. *hic. num* 3 20 Missus in possessionem, locationi a debitore factæ stare cogitur. 21 Creditor tenetur stare colono, imo non cogitur, *l.* 9. *C. de loc.* solve: Qui mittitur, minus juris habet quam emptor. 22 Locatio in fraudem creditorum facta rescindi potest. 23 *l.* 9. §. 2. *ʒ. h. t.* vid. Molinæum 1. *consuet.* §. 6. *gl.* 7. *n.* 12. 24 *l.* 15. §. 34. *supr. de damno.* 25 *l.* 14. *in fin. infr h. t.* 26 Vide quæ scripsi ad *l.* 11. *C. de vectigal.* 27 *in pr. supr. h. t.* 28 Erogando, litigando, negotium gerendo. §. 4. *ʒ. h. t.* 29 Impensæ sine dolo factæ, etiam si non sint utiles, repeti possunt. Fallit hoc in eo, qui pignus habet ex conventione, *l.* 8. *supr. de pign.* vel rem pupilli, *l.* 6. *l.* 37. *supr. de negot.* civitatis. *l.* 27. *supr. de reb. cred.* & Ecclesiæ, *Nov.* 7. *c.* 1. *Nov.* 120. *c.* 6. 7. 30 De hac formula vide *l.* 19. *supr. de adopt. l.* 53. *ʒ. de obl. l.* 70. *in fin. l.* 181. *ʒ. de verb. sign.* 31 Res ad nos pertinent, non tantum domini sed curæ ratione. 32 Creditor missus in possessionem fundi, soluto debito, ipsi debitori petenti, vel curatori bonorum, fructus ex fundo perceptos restituere debet. 33 Correlativorum ex uno alterius æquitas relucet. adde *l.* 2. *in fin. supr. de negot.* 34 Utiliter curator non gerit, qui mavult damni æstimationem præstare, quam animal, fortassis vile, quod alteri nocuit, dedere. 35 Qua igitur actione aget? in factum. 36 Commune quod est, dicitur aliqua parte meum. adde §. 6. *ʒ. h. t.* 37 Nota casum, in quo quis non tenetur de incendio ex culpa levi dato. 38 Creditor pignoratitius dolum & culpam levem præstat. Curator vero immissus in bona, de dolo & lata culpa tantum tenetur. 39 *l.* 8. §. 1. 2. *supr. h. t.* 40 Interesse ubi cessat, ibi non datur actio. Hæc exceptio, *tua non interest*, excludit actionem, & impedit litis ingressum. *l.* 47. *supr. de negot. l.* 8. §. 6. *supr. mandati. l.* 32. *supr. locat.* 41 Animo etiam, non tantum corpore: & sic animo retinetur etiam detentio. 42 §. 4. *supr. h. t.* 43 Dolus, delicti species est, *ut hic. & ʒ. h. t. in fin.* 44 Actiones ex delictis in heredes & cæteros successores non dantur, nisi quatenus ad eos pervenit. 45 Quæ rei persecutionem continent, actiones heredi dantur. *l.* 4. *in fin. supr. de damno. l.* 84. *supr. ad leg. Falcid.* 46 Quod ob rem conceditur, non dicitur ob personam concedi. 47 Pignus prætorium in rem est: ex causa judicati in personam *l.* 6. §. 7. *ʒ. quæ in fraudem cred. l.* 10. *C. de bon. auct. jud l.* 15. §. 15. *supr. de damno l.* 5. §. 3. *supr ut in poss. legat.* 48 Uno creditorum misso, omnes alii creditores immissi intelliguntur. cujus regulæ vide octo limitationes apud Zas. *hic.* 49 Qui per occasionem alteri commodum parat, non dicitur quidquam ei adquirere. 50 *l. ult. C. h. t. l.* 5 §. 2. *supr. ut in poss. l.* 15. §. 15. *supr. de damno.* 51 *l.* 2. *supr. h. t.* vide quæ notavi ad *l.* 15. §. 1. *supr. de re jud.* Decretum de immittendo non extenditur ad bona debitoris extra territorium; nec enim jurisdictiones sunt turbandæ. 52 Possideri non possunt, quæ non extant. Paria sunt, rem non posse reperiri, & non posse possideri. 53 Id est, eventum qui rei accedit. 54 Imo male: id enim possidemus. *l.* 30. §. 3. *supr. de adq. vel amitt. possess.* 55 Impeditus immitti, pro immisso habetur. 56 Cessante ideoque impedimento potest ea bona ingredi. 57 Alias curator non daretur. 58 Curator bonorum actiones movere potest. 59 Ut ea sunt, quæ in nominibus consistunt. 60 Excepta culpa levi, quæ venit in actionem negotiorum gestorum, *l.* 11. *supr. de negot.* hic non venit. *l.* 9. §. 5. *supr. h. t.*

De inſtrumentorum deſcriptione, recognitione, diſpunctione.

15. ULPIANUS [lib. 62. ad Edictum].

CUm plures creditores in poſſeſſionem rerum debitoris mittantur, nec [1] corrumpantur rationes, uni [2] hoc negotium a creditoribus eſſe dandum, quem major pars creditorum elegerit [3]. [Ego] puto creditoribus inſtrumentorum etiam ἀναγραφὴν, id eſt, *deſcriptionem*, facere [4], non ut deſcribant ipſa [5] corpora inſtrumentorum, ſed quot ſint, de qua re ſint, ſubnotent ſibi, & quaſi inventarium faciant: quod etiam univerſorum [6] facere eis erit permittendum. † Præterea nonnunquam Prætor [7] cauſa cognita, etiam [8] deſcribere aliquid ex inſtrumentis creditoribus debebit permittere, ſi qua idonea cauſa interveniat. §. 1. Utrum ſemel, an etiam ſæpius recognitio, diſpunctio concedenda ſit creditoribus, videamus? Et ait Labeo, amplius quam [9] ſemel non eſſe [concedendam]: ſi quis tamen (inquit) juraverit non calumniæ cauſa ſe poſtulare, neque habere quæ diſpunxerit, iterum ei faciendam poteſtatem ait, nec amplius [10] quam bis.

Quis præferatur in emptione bonorum debitoris ejusve bonis emendis.

16. GAJUS lib. 24. ad Edictum provinciale.

CUm [11] bona veneunt debitoris, in comparationem extranei, & ejus [12] qui creditor cognatusve ſit, potior [13] habetur creditor cognatusve: magis [14] tamen creditor, quam cognatus [15]: & inter creditores potior is, cui major [16] pecunia debebitur.

De privilegio funerariæ & dotis.

17. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

QUæſitum eſt, utrum ita demum privilegium habet funeraria [17], ſi is, cujus bona veneunt, funeratus ſit: an etiam ſi proponas alium eſſe funeratum? & hoc jure utimur [18] *ut quicunque ſit funeratus*, (id eſt, ſive is cujus de bonis agitur, ſive quid is [19] debuit, quod reddere eum, ſi viveret, funeraria actione cogi oporteret) *privilegio* [20] *locus ſit.* † Parvique referre dicamus, qua actione hic ſumptus repetatur, funeraria, an familiæ herciſcundæ [21], an qua alia? dummodo ſumptus funeris cauſa factus ſit. † Quacunque igitur actione ob funeris ſumptum utatur: etiam funerariam ei competere. † Quare ſi in ſtipulatum [22] funeris impenſa deducta eſt, dicendum eſt, locum eſſe privilegio, ſi modo quis non abjiciendi [23] privilegii cauſa ſtipulatus eſt.

§. 1. Si ſponſa dedit dotem, & nuptiis [24] renunciatum [25] eſt: tametſi ipſa dotem condicit, tamen æquum eſt hanc [26] ad privilegium admitti, licet nullum matrimonium contractum eſt. † Idem puto dicendum, etiamſi minor duodecim annis in domum quaſi uxor deducta [27] ſit, licet nondum [28] uxor ſit.

18. PAULUS lib. 60. ad Edictum.

INtereſt [29] enim Reipublicæ & hanc ſolidum [30] conſequi, ut ætate permittente nubere poſſit.

1. *De tutore vel curatore, & de privilegiis pupillorum adultorum & ſimilium ſucceſſorum adverſus tutores, curatores & ſimiles.*

19. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

DAbimusque ex his cauſis ipſi mulieri privilegium. §. 1. Si [31] quis, cum [32] tutor non eſſet, pro tutore negotia geſſit: privilegio locum eſſe manifeſtum eſt. nec intereſt, ipſe debeat, qui geſſit, ſive heres ejus, cæterique ſucceſſores [33]. ipſe autem pupillus habet privilegium, ſed ejus ſucceſſores [34] non [35] habent. † Sed æquiſſimum erit cæteris quoque, quibus curatores quaſi debilibus [36] vel prodigis dantur,

20. PAULUS lib. 60. ad Edictum.

VEl ſurdo, muto,

21. GAJUS lib. 24. ad Edictum provinciale.

VEl fatuo [37],

De curatore bonis dato.

22. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

IDem privilegium competere. §. 1. Sed ſi bonis [38] curator datus ſit, vel abſentis, vel ab hoſtibus [39] capti, vel dum [40] deliberant ſcripti heredes de adeunda hereditate, non [41] oportebit privilegium dari: non enim in eadem cauſa eſt [42].

De eo, qui negotium impuberis geſſit.

23. PAULUS lib. 60. ad Edictum.

SI negotium impuberis aliquis ex [43] officio amicitiæ geſſerit, debet bonis ejus venditis privilegium pupillo conſervari. & ita accepi.

De curatore ventri dato. 1. De credito ob reſtitutionem ædificiorum, & de privilegio creditoris, qui ad rem reſtituendam, aut redemptori domino mandante credidit. 2. De menſulariis. 3. De his, quorum pecunia ad creditores privilegiarios pervenit.

24. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

SI ventri [44] curator datus ſit, nec partus editus, privilegium ceſſabit. §. 1. Divus Marcus [45] ita edixit: *Creditor qui ob reſtitutionem* [46] *ædificiorum crediderit, in* [47] *pecunia, quæ credita erit, privilegium exigendi habebit*: quod ad eum [48] quoque pertinet, qui redemptori domino mandante, pecuniam ſubminiſtravit. §. 2. In bonis menſularii [49] vendendis, poſt [50] privilegia [51] potiorem eorum cauſam eſſe placuit, qui pecunias apud menſam, fidem publicam ſecuti, depoſuerunt [52]. Sed enim qui depoſitis nummis uſuras a menſulariis acceperunt, a cæteris creditoribus non ſeparantur [53]: & merito: aliud eſt enim credere, [54] aliud deponere. † Si tamen nummi extent, vindicari eos poſſe puto a depoſitariis: & futurum eum [55] qui vindicat, ante privilegia. §. 3. Eorum ratio prior eſt creditorum, quorum pecunia ad [56] creditores privilegiarios pervenit [57]. *Perveniſſe* autem quemadmodum accipimus? utrum ſi ſtatim profecta eſt ab inferioribus ad privilegiarios? an vero & ſi per debitoris perſonam: hoc eſt, ſi ante ei numerata ſit, & ſic debitoris facta, creditori privilegiario numerata [eſt]? Quod quidem poteſt benigne dici, ſi modo non poſt aliquod intervallum [58] id factum ſit.

De contractu in fraudem creditorum.

25. IDEM lib. 64. ad Edictum.

AIt Prætor: *Quod* [59] *poſtea contractum erit, quam is, cujus bona venierint, conſilium receperit fraudare* [60], *ſciente eo qui contraxerit; ne actio eo nomine detur.*

De credito in navem extruendam, vel inſtruendam, vel emendam.

26. PAULUS lib. 16. brevis Edicti.

QUi in navem [61] extruendam, vel inſtruendam credidit, vel etiam emendam: privilegium habet.

De eo, qui fideicommiſſi ſervandi cauſa in poſſeſſionem miſſus eſt.

27. ULPIANUS lib. 1. de Officio Conſulis.

SI *magiſtratus* [62] *fideicommiſſi* ſervandi cauſa in poſſeſſionem miſerint, dare arbitrum poſſunt ad [63] ea diſtrahenda, quæ mora deteriora futura ſunt: ita ut pretium ex his redactum apud fideicommiſſarium in cauſa depoſiti ſit, donec de fideicommiſſo, quod ei debetur, conſtet.

De pupillari ſubſtitutione.

28. JAVOLENUS lib. 1. Epiſtolarum.

PAterfamilias [64] impuberi filio, ſi ante pubertatem deceſſiſſet, ſubſtituit heredem: is filius paterna hereditate ſe abſtinuit, ideoque bona patris venierunt: poſtea filio hereditas obvenit, qua adita deceſſit. Quæro, cum Prætor in ipſum pupillum, quamvis poſtea hereditas obveniſſet, creditoribus tamen patris actionem non [65] daret [66]: an in ſubſtitutum creditoribus patris danda ſit actio, cum [67] ex bonis paternis, quæ ſc. ad creditores [68] miſſos ad bona pertinent, nihil adquirat: & cum creditores [69] nihil juris in bonis pupilli habuerint, eorumque nihil interfuerit, adiretur necne pupilli hereditas, cum ea bona admiſſa [70] a ſubſtituto hereditate ad creditores non pertinebant? Me illud maxime movet [71], quod præceptoribus tuis placet unum [72] eſſe teſtamentum. Reſpondit, quod Prætor filio, qui a paterna hereditate ſe abſtinet, præſtat, ne bonis patris ejus venditis in eum actio detur, tametſi poſtea ei hereditas obvenit, creditoribus non reddat: idem in ſubſtituto filio herede ſervandum non [73] eſt: quoniam filii pudori [74] parcitur, ut potius patris quam ejus bona veneant. Itaque in id quod poſt-

1 Mittuntur, ne corrumpantur. *Hal.* adde *l. ult. ſupr. de fide inſtrum.* 2 *l. 9. ſupr. quibus ex cauſ. in poſſ.* 3 Elegerat puto: & ἀναγραφὴν ſe facere inſtrumentorum, non ut deſcribantur &c. *Hal.* 4 *Lege*, permitti facere. 5 Tota inſtrumenta. 6 Id eſt, non tantum inſtrumentorum, ſed etiam rerum. 7 Vide quæ notavi ad *l. pen. ſupr. de interrog.* 8 *l. 5. ſupr. famil. l. 48. ſupr. de act. empt.* 9 Adde *l. ultim. §. 13. in fin. C. de jur. delib.* 10 Imo ſemper. *l. 7. in fin. ſupr. de edend.* 11 In vulgata & Haloandri lectione hic incipit Titulus *de Privilegiis Creditorum.* vide Fabr. 5. *conject.* 15. Goth. Vid. tamen Anton. Auguſtin. *lib. 3. emendat. cap. 1.* Anſ. 12 In licitatione poſſunt etiam concurrere creditores, *ut hic.* & *l. 2. C. ſi in cauſa judicati.* 13 Jus προτιμήσεως propinquis & ſociis non competit, *l. dudum. 14. C. de contrah. empt.* niſi in actione bonorum, *ut hic.* vel ex conventione, *l. qui Romæ. 122. §. coheredes. 3. infr. de verborum obligat.* 14 Cognatus creditor ut extraneo, ita & cognato, non creditori, in bonis debitoris emendis præfertur. Eadem ratione creditori extraneo cognatus creditor præfertur: & ex cognatis æque creditoribus is cui major pecunia debetur, *ut hic.* adde *l. 60. ſupr. de pact.* de jure προτιμήσεως dixi ad Novell. Frederici *de jure protimiſeos.* 15 Vide *l. 14. C. de contrah. empt.* 16 *l. 8. ff. de pact. l. 14. ff. depoſit.* 17 Actio ſc. qua repetuntur fructus funeris. *l. 12. §. 2. l. 14. §. 6. ff. de relig.* 18 Privilegia interpretationem extenſivam a communi uſu, conſuetudine & praxi recipere, hinc colligunt. 19 Puta pater pro filio, *l. 21. ff. de relig.* dominus pro ſervo. *l. 31. §. 1. ff. de relig.* 20 Ut præponatur omnibus perſonalibus actionibus anterioribus. *l. 45. ſupr. de relig.* An & expreſſis? an doti? ſic exiſtimo. *d. l. 45.* 21 Ut eo caſu, qui expenſas fecit, præferatur coheredibus. 22 Stipulatio naturam contractus, cui inſeritur, aſſumit. *l. 45. ff. de relig.* 23 Amittendi. 24 Sponſalia extenſive dici nuptias, hinc colligunt. 25 Ut *l. 10. ſupr. de ſponſalibus.* 26 *l. 74. ſupr. de jure dot.* 27 Vide quæ de in domum deductione ſcripſi ad *l. 15. ſupr. de condit. & demonſtr.* 28 Hæc verba ne intelligas, quaſi uxor non ſit niſi deducta: ſed ita, uxorem non dici, quæ 12 annis minor ſit, *l. 9. ſupr. de ſponſalibus.* v. quæ notavi ad *l. 15. ſupr. de cond. & dem.* 29 V. *l. 2 ſupr. de jure dot.* & ſic dos opinata privilegium habet. *l. 6. in fin. ſupr. de condict. cauſa. l. 22. in fin. ſupr. ſolut.* 30 Suam dotem, ita legit Cujac. ad *tit. C. de jure dot.* Errorem creatum putat ex literis S. D. M. quæ utrumque ſignificant. 31 Pupillus & cæteri quibus (non hi quorum bonis) dantur curatores, in bonis protutoris & curatoris habent perſonale præſtationis privilegium. 32 *l. ultim. ſupr. de tutelæ & rationibus.* 33 Univerſales ſcil. vid. *hic* Ripenſ. *n. 12.* 34 *l. 42. ſupr. de admin. & peric. tut.* 35 Imo habent. *l. 18. in fin. l. 19. ſupr. de minor.* 36 Debilium appellatione prodigos, mutos, vel ſurdos, non comprehendi ex hac alternativa colligit Ripenſis, *hic. num. 7.* 37 *l. 15. §. 1. ſupr. de curator. furioſo.*

38 *l. 8. ſupr. quibus ex cauſ. in poſſeſſ.* 39 *l. 6. in fin. ſupr. quib. ex cauſ in poſſ.* 40 Deliberantibus heredibus de adeunda hereditate poſſunt creditores poſtulare curatorem bonis dari, quem ſolutionis gratia conveniant. 41 Contra curatorem bonorum vel hereditatis jacentis nulla datur prælatio. 42 Cur? datur bonis, non perſonæ. 43 Pupilli in bonis negotiorum geſtoris habent exigendi privilegium, *ut hic.* An & tacitæ hypothecæ? negat Accurſius. 44 Venter jus privilegiumque habet in bonis curatoris ſui. 45 V. *l. 1. ſupr. in quib. cauſ. pign.* 46 *l. 25. ſupr. de reb. cred. l. 5. 6. ſupr. qui potiores. l. 1. ſupr. de ceſſione.* 47 Vide *l. 25. ſupr. de reb. cred.* 48 V. *d. l. 1.* 49 *l. 7. §. quoties. 2. l. 8. ſupr. depoſ.* Menſarius τραπεζίτης Gloſſis. adde Feſtum. Menſarios ab argentariis diſtinguit Sigon 2. *de jure civium.* 1. quod illi publicas, hi privatas rationes conficiant. 50 Imo ante *l. 7. §. 2 ſupr depoſiti* 51 Id eſt, poſt privilegiatos. 52 V. *l. 7. in fin. ſupr. depoſiti.* 53 Niſi ſint minores. *l. 44. § 1 ſupr. de adminiſtr. & peric. tutor.* alias capiens pro pecunia depoſita uſuras, privilegium prælationis amittit. 54 Id eſt, tunc depoſitum tranſit in mutuum, ideoque receditur a depoſiti privilegio. Proinde qui gratis crediderunt, præferendi fœneratoribus erant. vide Ripenſ. *hic num. 8. 9.* 55 Dominus rei præfertur omnibus creditoribus quantumcunque privilegiatis: & ſic rei vindicatio omnes actiones perſonales & hypothecarias ſuperat. *l. 5. §. 18. in fin. ſupr. de tribut. l. 38. ſupr de peculio.* 56 *l. 2 ſupr. de ceſſ bon.* 57 Deſtinatione creditoris ſcil. Quid, ſi de pecuniæ deſtinatione non conſtet? Si ſtatim numerata fuit pecunia primo creditori, ſecundus præſumetur ea voluntate credidiſſe, ut ad eum perveniret. *infr h. t.* 58 Vide quæ ſcripſi ad *l. 1 C. de repud. vel abſtin. hered.* 59 *l. 98. §. 1. infr. de ſolut* 60 Scientes qui contrahunt cum eo qui fraudis fugæque conſilium cepit, privilegium non habent 61 *l. 34. infr. h. t. l. 25. ſupr. de reb. cred.* 62 Id eſt, *conſul*, ut docet inſcriptio. 63 *l. 5. §. 22. verſ. quin imo ſupr. ut in poſſeſſ. legat.* 64 Vide Antonium Fabr. 1. *conject.* 2. 65 Si pupillus ſuperſtes, dum vivit, creditoribus paternis bonorum maternorum cauſa non tenetur, nec ipſius pupilli heres eorundem bonorum ratione tenebitur. Paternis bonis abſtinui quoquo modo? creditoribus ejus non teneor: ſed nec is, quem mihi pater pupillariter ſubſtituit. 66 *l. 4. C. arbit. tut.* 67 Sola bona paterna reſpiciunt creditores paternos: ſed ſubſtitutus filii nihil hic de paternis attigit, igitur &c. 68 Tertia ratio decidendi. 69 Prima ratio dubitandi 70 *Al.* omiſſa. 71 Quia ab uno una & eadem charta & iiſdem teſtibus præſentibus factum. *l. 20. ſupr. de vulgar. & pupillar.* 72 Ergo & una hereditas, quam ſubſtitutus individue habere debet. 73 Hæc negatio videtur expungenda propter Legem 42. *ſupr. de adquir. vel omitt. hered.* idque innuunt etiam verba quæ ſequuntur, *ubi actio creditoribus denegatur*: quod Antonius Faber illo loco non admittit. 74 Nam ſpecies erat infamiæ, pati bonorum venditionem. §. 1. *Inſt. quib. ex cauſ. man. non licet.*

ea ei obvenit, actio creditoribus denegatur: quia id ex adventitio adquisitum est, non per patrem ad eum pervenit. † At cum substitutus filio hereditatem adiit, [postquam [1] pupillus se paternæ miscuerit hereditati], tunc hereditas & patris & filii una est, & in omni ære alieno, quod aut patris aut filii fuerit, etiam invitus heres obligatur. & quemadmodum liberum ei non est post obligationem, ut non omnimodo, si non defenditur, ipsius bona veneant: ita ne separare quidem æs alienum patris & filii poterit, quo casu efficietur, ut creditoribus in eum actio dari debeat. † Quod si substitutus heres hereditatem non adierit, creditoribus patris in id quod pupillus reliquit, actio dari non debet: quoniam neque pupilli bona venire debent propter æs alienum patris, neque in bonis patris est quod pupillus adquisiit.

De statuis in publico positis.

29. PAULUS lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam.

FUfidius [2] refert, *statuas* in publico positas, bonis distractis ejus cujus in honorem positæ sunt, non esse emptoris bonorum ejus: sed aut publicas [3], si ornandi municipii causa positæ sint; aut ejus, cujus in honorem positæ sint; & nullo modo eas detrahi posse.

Si bona negentur jure venisse.

30. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt, eos qui bona sua negant jure venisse, præjudicio experiri debere, & frustra [4] Principem desiderare rescindi venditionem.

Si heres suspectus esse dicatur.

31. ULPIANUS lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

SI creditores heredem suspectum [5] putent, satisdationem exigere possunt pro suo debito reddendo [6]. cujus rei [7] gratia cognoscere Prætorem oportet: nec statim eum satisdationis necessitati subjicere debet: nisi [8] causa [9] cognita constiterit [10] prospici debere his qui suspectum eum postulaverunt. §. 1. Sed suspectus heres non [11] iisdem modis, quibus suspectus tutor æstimatur: si quidem tutorem non [12] facultates, sed fraudulenta in rebus pupillaribus, sed callida conversatio suspectum commendet; heredem vero solæ facultates [13]. §. 2. Plane in [14] recenti aditæ hereditatis audiendi erunt, qui suspectum postulant: cæterum si probentur passi [15] eum in hereditate morari, nec quicquam possint objicere criminis, quasi dolose versato eo, non debebit [16] post multum temporis ad hanc necessitatem compelli. §. 3. Quod si [quasi] suspectus satisdare jussus, decreto Prætoris non obtemperaverit, hunc bona hereditatis possidere, venumque dari ex Edicto suo permittere jubebit. §. 4. Plane si doceatur nihil ex bonis [17] alienasse, nec sit quod ei juste præter paupertatem [18] objiciatur [19]: contentus esse Prætor debet, ut jubeat eum nihil minuere. §. 5. Quod si nec inopia laborantem eum creditores ostendere poterint, injuriarum [20] actione ei tenebuntur.

De privilegiis creditorum.

32. PAULUS [21] libro sing. Regularum.

PRivilegia [22] non [23] ex tempore [24] æstimantur, sed ex causa; & si ejusdem tituli [25] fuerunt, concurrunt, licet diversitates temporis in his fuerint.

De alendo debitore. 1. *Si debitor defendatur aut satisdet.*

33. ULPIANUS lib. 3. Regularum.

SI pupillus ex contractu suo non defendatur, ideoque bona ejus creditores possidere cœperint: diminutio ex his bonis fieri debet, vescendi [26] pupilli causa. §. 1. Defendere debitorem sicut antequam bona ejus possiderentur, licet, ita post bonorum quoque possessionem ejus, sive ipse sui [27], sive alius defensionem ejus suscipiat, debet satisdare: ut satisdatione interposita judicium accipiatur, & a possessione discedatur.

De eo, qui in navem fabricandam, vel emendam, vel instruendam, vel quoquo modo credidit; & de eo qui navem vendidit.

34. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

QUod quis navis [28] fabricandæ, [vel emendæ, vel armandæ,] vel instruendæ causa, vel quoquo [29] modo crediderit, vel *ob navem venditam petat*, habet privilegium post fiscum [30].

De absente Reipubl. causa.

35. IDEM libro singul. Ad Formulam hypothecariam.

EUm qui in possessionem missus sit ejus, qui Reipublicæ causa abfuit, si apparuerit eum dolo malo Reipublicæ causa abesse: jure in possessione esse placet [31], donec [32] solidum solvatur. † Eum autem qui rerum ejus qui sine dolo malo Reipublicæ causa aberit, in possessionem missus sit, pignus non contrahere, & ideo discedere oportere de possessione.

De latitatione.

36. ULPIANUS lib. 45. ad Sabinum.

EUm qui circa columnas [33] se occultet, ut creditorem evitet, latitare placet. Nam & eum qui recedit, hoc est [34], [ut] subterfugit, ne secum aliqua actio moveatur, latitare placet. † Tam [35] & qui urbe profugit, utique fraudandi causa: nec [enim] interest, quod attinet ad latitandum, utrum [36] quis profugerit, an vero Romæ agens copiam sui non facit.

De Lege Antiochena.

37. PAPINIANUS lib. 10. Responsorum.

ANtiochensium [37] Cœle-Syriæ civitati, quod Lege sua [38] privilegium [39] in bonis defuncti debitoris accepit, jus persequendi pignoris durare [40] constitit.

De concubina, & liberis naturalibus. 1. *De Republica.*

38. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

BOnis venditis excipiuntur concubina & liberi naturales [41]. §. 1. Respublica [42] creditrix omnibus [43] chirographariis creditoribus præfertur.

De alendo debitore. 1. *De captivo.*

39. IDEM lib. 5. Sententiarum.

PUpillus si non defendatur, in possessione creditoribus constitutis: minoribus [44] ex his [45] usque ad pubertatem alimenta [46] præstanda sunt. §. 1. Ejus qui ab hostibus [47] captus est, bona venire non possunt, quamdiu revertatur.

TIT. VI.

DE [48] SEPARATIONIBUS [49].

De decreto. 1. *De creditoribus hereditariis vel heredis.* 3. *De re obligata.* 4. *De fisco. De municipibus.* 5. *De creditoribus heredis.* 6. *De hereditate fideicommissa.* 7. *De pupillari substitutione.* 8. *De creditoribus defuncti heredis proximi, & ejus qui heredi successit.* 9. *De creditoribus castrensibus & paganis.* 10. *De his qui nomen heredis secuti sunt.* 12. *De commixtione bonorum hereditariorum & heredis.* 13. *Intra quod tempus postulatur separatio.* 14. *Cujus sit hæc notio.* 15. *De his qui nomen heredis secuti sunt.* 17. *De effectu separationis.* 18. *De herede necessario.*

1. ULPIANUS lib. 64. ad Edictum.

SCiendum est, separationem solere impetrari decreto [50] Prætoris [51]. §. 1. Solet autem separatio permitti creditoribus ex his [52] causis. utputa debitorem quis Seium habuit, hic decessit, heres ei extitit Titius; hic non est [53] solvendo, patitur bonorum venditionem: creditores Seii dicunt bona Seii sufficere sibi, creditores Titii contentos esse debere bonis Titii, & sic quasi duorum fieri bonorum venditionem; fieri enim potest, ut Seius quidem solvendo fuerit, potueritque [satis] creditoribus suis, vel ita semel [54] & si non in assem, in aliquid tamen satisfacere, admissis autem commixtisque creditoribus Titii, minus sint consecuturi, quia ille non est solvendo, aut minus consequantur, quia plures sunt: hic est igitur æquissimum, creditores Seii desiderantes separationem audiri, impetrareque a Prætore, ut separatim quantum [55] cujusque creditoribus præstetur. §. 2. Ex contrario autem creditores Titii non impetrabunt separationem. nam licet [56] alicui adjiciendo [57] sibi creditorem [58], creditoris sui facere [59] deteriorem conditionem. † At qui [igitur] adiit hereditatem debitoris mei, non faciet meam deteriorem conditionem adeundo: qua [60] licet mihi separationem impetrare. suos vero creditores onueravit, dum adiit hereditatem quæ solvendo non est: nec potuerunt creditores ejus separationem impetrare. §. 3. Sciendum est autem, *etiamsi obligata* [61] *res esse proponatur ab herede jure pignoris vel hypothecæ, attamen si hereditaria fuit, jure separationis hypothecario* [62] *creditori* [63] *potiorem esse eum, qui separationem impetravit:* & ita Severus & Antoninus rescripserunt. §. 4. Sed etiam adversus fiscum & municipes [64] impetratur [65] separatio. §. 5. Quæsitum est an interdum etiam heredis creditores possunt separationem impetrare, si forte ille in fraudem ipsorum adierit hereditatem? Sed nullum remedium est proditum: sibi enim imputent [66] qui cum tali contraxerunt: nisi si extra ordinem [67] putamus Prætorem adversus calliditatem ejus subvenire, qui talem fraudem commentus est; quod non facile admissum est. §. 6. Sed si quis [68] suspectam hereditatem dicens, compulsus fuerit adire & restituere hereditatem,

1 Hæc verba, *postquam pupillus se paternæ miscuerit hereditati*, ab imperito interprete addita putat Anton. Faber 2. *conject.* 2. 2 Fulcinius, *Hal.* Aufidius, *vulg.* Fufidius is est forte, quem Cicero inter Advocatos refert, & ad quem Scaurus tres libros scripsit, 33. Plin. 1. vide Cujac. 1. *obs.* 9. adde *l.* 5. *supr. de auro.* 3 *l.* 41. *supr. de adquir. rer. l.* 11. §. 1. *infr. quod vi aut clam. l.* 23. *infr. de except.* 4 Frustra petitur ab Imperatore, quod jure communi obtineri potest. *l. unic. vers. nam in suis. C. de Thesaur. lib.* 10 *tit.* 15 5 Velut peregrinum, vel extraneum, non idoneum denique. *l.* 7. §. 5. *supr. pro emptore.* 6 Id est, solvendo, solutione facienda. 7 Id est, satisdationis interponendæ vel non interponendæ. 8 Satisdationis onus non evitat, qui modica immobilia possidet. 9 *l.* 24. §. 4. *supr. soluto.* 10 *Sub.* Prætori. 11 Rationem diversitatis vide apud Cujac. 18. *observ.* 39. 12 Adde *l.* 8. *supr. de suspect.* 13 Id est, si facultatibus defectus sit. 14 In recenti aditæ hereditatis est, cum primum aut quasi eo momento, quo adita est hereditas. 15 Qui cum inope sciens contrahit, de suspecto eo postea frustra conqueritur, dixi ad *l.* 5. *C. de sponsaliu.* 16 *Sub.* heres. 17 *Sub.* hereditariis. 18 Pauperi etiam bona alterius administranda committi possunt. 19 Quis eam probare debeat, v. Alberic. *hic.* 20 *l.* 5. *in fin. supr. qui satisdare. l.* 19. ℱ. *de injur.* 21 Vid. ad hanc legem Ripens. 22 Personalia, ut mulieris in dote: cujuscunque in deposito. v. *hic.* Alberic. 23 Imo ex tempore æstimantur. *l.* 11. *supr. tit. qui potiores.* 24 Non ex sola ratione temporis. 25 Id est, causæ. 26 *l. ult. infr. h. t.* 27 *l.* 63 *supr. de judiciis.* 28 *l.* 26. *supr. h. t.* 29 Flor. *al.* quoque. 30 Cur? Fisci privilegium est, inter omnes creditores primum locum tenere. Paul. 5. *sentent.* 12. §. 10. Præfertur antiquioribus etiam privilegiatis in rei persecutoriis, *ut hic* In pœnalibus autem, *l.* 17. ℱ. *de jure fisci.* & hypothecis antiquioribus, non præfertur. *l.* 8. *supr. qui potiores.* 31 Absens dolo non auditur, satisdationem ut bona sua recipiat offerens. 32 *l.* 11. §. 1. *supr. de pignorib. l.* 38. *supr. famil* 33 V. *l.* 7 §. 13 *supr. quibus ex causis in possess.* 34 Hoc est, qui subterfugit. *Hal.* 35 Tum & qui. *Hal.* 36 Evitans occursum creditoris latitare dicitur, sive in eodem loco sit, sive in alio. 37 Antiochia Cœle-Syriæ privilegium habet, ut si debitor ejus vita decesserit, pignora capiat ex bonis ejus, debiti servandi causa, *Basil.* licet de pignore nihil convenerit *Goth.* Vid. Leonin. *emendat lib.* 6. *c.* 13. *n.* 1. Joann. a Sande *decis. Fris. lib.* 3 *tit.* 12. *def.* 1. Ans. 38 Non beneficio Imperatorio. hinc ratio dubitandi sumitur atque ita delenda sunt ea quæ veteres ad hanc Legem adnotarunt: civitate scilicet impetrante [illegible] a Principe, jus pignoris privatis tolli. His adde quæ scripsi ad *l.* 1. [illegible] *de censibus.* 39 Vide quæ scripsi ad *l.* 2. *C. de jure reipubl. lib.* 11 *tit.* 29 & *l.* 4 *C.* [illegible] *lib.* 10. *tit.* 3. 40 Ratio dubitandi in eo consistit, quod supra dixit, Antiochenses non a Principibus, sed a Lege sua privilegium tacitæ hypothecæ in bonis defunctorum habuisse. vide Cujac. 10 *observ.* 35. Adde Alciat. 1 *ar pnect* 11. 41 Vide *l.* 8 *supr. de pignorib.* 42 Vid Cuj [illegible] *tit* 3 *obs.* 24 Ans 43 Etiam fisco, vide *l.* 8. *supr. qui potiores.* tempore posteriori. fiscus aliquin nunquam est chirographarius, *l.* 46. §. 3. *infr. de jure fisci.* 44 Id est, minori ei 45 Bonis videlicet, ut *l.* 33. *supr. h. t.* 46 *l.* 33. *supr. h. t.* 47 *l.* 6. §. 2. *supr. quib. ex caus. in possess.*
48 Separatio bonorum octo ex causis impetratur, de quibus vide hic Accurs. impeditur autem ex septem, de quibus v. Albericum hic. 49 Bonorum scil [illegible] heredis & defuncti, quam creditores defuncti adversus creditores heredis postulant. Est alia quæ competit heredi: est & tertia quæ patrono: est & quarta, de qua *lex* 2. *C. h. t.* & quinta, in *l.* 3. §. 4. *vers. proinde. supr. de minorib.* 50 Separatio petitur officio judicis. 51 Vel Præsidis. §. 14. *infr. h. t.* 52 Exceptiones vide in §. 10. §. 11. § 12 §. 13. & *l.* 2 *infr. h. t.* 53 *l.* 7. *in fin. C. de bon. auct. jud.* 54 Id est, ita tandem; ita certe. Zas. 2. *intellect.* 23 non in solidum, ut ait Accursius. 55 Debitum scil. vel quantum cuique debetur, præstetur, vel legendum est, ut separetur quantum &c. 56 Imo non licet. *l.* 74 ℱ. *de regul. jur.* 57 *Al.* adeundo, *ut* ℱ. *h. t.* 58 *Sub.* nomen. 59 Adjectio plurium creditorum parit incommodum. 60 *Al.* qui. *al.* quia. 61 Hereditaria scil. 62 Cui res aliqua hereditaria obligata est per heredem defuncti. 63 Defuncti sc. 64 Etiam adversus municipes separatio impetrari potest. 65 *Al.* impetrabitur. 66 Qui cum alio contrahit, intelligitur ejus conditionem notam habuisse. vid. *l.* 19. *infr. de regul. jur.* 67 Vel mera æquitate. 68 Quamvis heres non petat separationem, & nolit separare bona: tamen creditores ea separabunt eo invito & prohibente

deinde

[d]einde non ſit [1] cui reſtituat, ex quibus caſibus ſolet hoc evenire: [u]t ipſi quidem deſideranti ſuccurri ſibi adverſus creditores hereditarios, ſubveniemus; hoc & D. Pius reſcripſit, ut perinde teſtatoris bona venirent, atque ſi adita hereditas non fuiſſet. † Creditoribus quoque hujusmodi heredis deſiderantibus, hoc idem præſtandum puto, licet ipſe non deſideravit: ut quaſi ſeparatio quædam præſtetur.

§. 7. Item videamus, ſi quis heres parenti extiterit, cum eſſet impubes, deinde intra pubertatem deceſſerit, & ſubſtituti bona veneant, qui impuberis hereditatem adiit: an patris creditores poſſint ſeparationem impetrare? Et puto poſſe: hoc amplius puto, etiam impuberis [2] creditores poſſe ſeparationem adverſus creditores [heredis] ejus impetrare. §. 8. Secundum hæc videamus, ſi Primus Secundum heredem ſcripſerit, Secundus Tertium, & Tertii bona veneant: qui creditores poſſint ſeparationem impetrare? Et putem, ſi quidem Primi creditores petant, utique audiendos, & adverſus Secundi [3], & adverſus Tertii creditores: ſi vero Secundi creditores petant, adverſus Tertii utique eos impetrare poſſe, adverſus Primi autem non poſſe. In ſumma, Primi quidem creditores adverſus omnes impetrare poſſunt ſeparationem, Secundi creditores adverſus Primi non poſſunt, adverſus Tertii poſſunt. §. 9. Si filiifamilias bona [4] veneant, qui caſtrenſe peculium habet: an ſeparatio fiat inter caſtrenſes [5] creditores cæterosque videamus? Simul ergo admittentur, dummodo ſi qui cum eo contraxerunt, ante quam militaret, fortaſſe debeant ſeparari; quod puto probandum: ergo [6] qui ante contraxerunt, ſi bona caſtrenſia diſtrahantur, non poſſunt venire cum caſtrenſibus creditoribus. † Item ſi quid in rem patris verſum eſt, forte poterit & creditori contradici, ne caſtrenſe peculium inquietet, cum poſſit potius cum patre experiri [7].

§. 10. Illud [8] ſciendum eſt, eos demum creditores poſſe impetrare ſeparationem, qui non novandi [9] animo ab herede ſtipulati ſunt. cæterum ſi eum hoc animo ſecuti ſunt, amiſerunt ſeparationis commodum: quippe cum ſecuti ſunt nomen heredis, nec poſſunt jam ſe ab eo ſeparare, qui quodammodo eum elegerunt [10]. † Sed & ſi uſuras ab eo ea [11] mente, quaſi eum eligendo exegerunt: idem erit probandum. §. 11. Item quæritur, ſi ſatis acceperunt ab eo, an impetrent ſeparationem? Et non puto: hi enim ſecuti ſunt eum [12] forte quem movebit. † Quid ergo, ſi ſatis idoneum non acceperunt? & ſibi imputent [13] cur minus idoneos fidejuſſores accipiebant.

§. 12. Præterea ſciendum eſt, poſteaquam bona hereditaria bonis heredis mixta [14] ſunt, non poſſe impetrari ſeparationem: confuſis enim bonis & unitis, ſeparatio impetrari non poterit. † Quid ergo, ſi prædia extent, vel mancipia, vel pecora, vel aliud quod ſeparari poteſt? Hic utique poterit impetrari ſeparatio. nec ferendus eſt qui cauſatur bona contributa, cum prædia contribui non poſſint: niſi ita conjunctæ [15] poſſeſſiones [ſint] & permixtæ propriis, ut impoſſibilem ſeparationem effecerint; quod quidem perraro contingere poteſt.

§. 13. Quod [16] dicitur, poſt multum [17] temporis [18] ſeparationem impetrari non poſſe, ita erit accipiendum, ut ultra quinquennium poſt aditionem numerandum ſeparatio non poſtuletur. §. 14. De his autem omnibus an admittenda ſeparatio ſit, necne: Prætoris [19] erit vel Præſidis notio, nullius alterius, hoc eſt, ejus, qui ſeparationem indulturus eſt. §. 15. Si quis pignus [20] ab herede acceperit, non eſt ei concedenda ſeparatio, quaſi eum ſecutus ſit: neque enim ferendus eſt qui qualiter qualiter [21], eligentis tamen mente [22], heredis perſonam ſecutus eſt. §. 16. Quæſitum eſt, ſi forte ſint plures creditores, quidam ſecuti heredem, quidam non ſecuti; & hi qui heredem ſecuti non ſunt, impetraverint ſeparationem: an eos ſecum admittant, qui ſecuti ſunt? Et putem, nihil eis prodeſſe: hos enim cum creditoribus heredis numerandos. §. 17. Item ſciendum eſt vulgo placere, *creditores quidem heredis, ſi quid ſuperfuerit* [23] *ex bonis teſtatoris, poſſe habere in ſuum debitum: creditores vero teſtatoris ex bonis heredis nihil.* Cujus rei ratio illa eſt: quod qui impetraverint ſeparationem, ſibi debeant imputare [24] ſuam facilitatem, ſi cum eſſent bona idonea heredis, illi maluerint, bona potius defuncti ſibi ſeparari: heredis autem creditoribus hoc imputari non poſſit. † At ſi creditores defuncti deſiderent, ut etiam in bonis heredis ſubſtituantur, non ſunt audiendi: ſeparatio enim quam ipſi petierunt, eos ab iſtis bonis ſeparavit. Si tamen temere ſeparationem petierunt creditores defuncti, impetrare veniam poſſunt, juſtiſſima [25] ſcilicet ignorantiæ cauſa allegata. §. 18. Ita [26] ſciendum eſt, neceſſarium heredem ſervum cum libertate inſtitutum impetrare non poſſe ſeparationem: ſcilicet ut ſi non attigerit bona patroni, in ea cauſa ſit, ut ei, quidquid poſtea acquiſierit, ſeparetur, ſed & ſi quid ei a teſtatore debetur.

De venditione hereditatis, cæterisque per heredem medio tempore geſtis.

2. PAPINIANUS lib. 25. Quæſtionum.

AB herede vendita hereditate, ſeparatio fruſtra deſiderabitur: utique ſi nulla [27] fraudis incurrat ſuſpicio. Nam quæ bona fide medio [28] tempore per heredem geſta ſunt, rata conſervari ſolent.

Si debitor fidejuſſori ſucceſſerit. 1. *De effectu ſeparationis.*

3. IDEM lib. 27. Quæſtionum.

DEbitor fidejuſſori heres extitit, ejusque bona venierunt: quamvis obligatio fidejuſſionis extincta ſit, nihilominus ſeparatio impetrabitur petente eo cui fidejuſſor fuerat obligatus: ſive ſolus ſit hereditarius creditor, ſive plures. neque enim ratio juris [quæ] cauſam fidejuſſionis propter principalem obligationem, quæ major fuit [29], excluſit, damno debet adficere creditorem, qui ſibi diligenter proſpexerat. §. 1. Quid ergo, ſi bonis fidejuſſoris ſeparatis, ſolidum ex hereditate ſtipulator conſequi non poſſit? utrum portio cum cæteris heredis creditoribus ei quærenda erit? an contentus eſſe debebit bonis, quæ ſeparari maluit? ſed cum ſtipulator iſte, non [30] adita fidejuſſoris a reo hereditate, bonis fidejuſſoris venditis, in reſiduum promiſceri debitoris creditoribus potuerit: ratio non patitur eum in propoſito ſummoveri. §. 2. Sed in quolibet [31] alio creditore, qui ſeparationem impetravit, probari commodius eſt, ut ſi ſolidum ex hereditate ſervari non poſſit, ita demum aliquid ex bonis heredis ferat, ſi proprii creditores heredis fuerint dimiſſi: quod ſine dubio admittendum eſt circa creditores heredis, dimiſſis hereditariis.

De creditoribus in diem, vel ſub conditione. 1. *De legatariis.*

4. IDEM lib. 12. Reſponſorum.

CReditoribus, quibus [32] ex die [33] vel ſub conditione debetur [34], & propter hoc nondum pecuniam petere poſſunt, æque ſeparatio dabitur, quoniam & ipſis cautione communi [35] conſuletur.

§. 1. Legatarios [36] autem in ea tantum parte, quæ de bonis ſervari potuit, habere [37] pignoris cauſam convenit.

De effectu ſeparationis.

5. PAULUS lib. 13. Quæſtionum.

SI creditores hereditarii [38] ſeparationem bonorum impetraverunt, & inveniatur non idonea hereditas, heres autem idoneus: non poterunt reverti ad heredem, ſed [39] eo quod ſemel poſtulaverunt, ſtare debent. Sed ſi poſt impetratam ſeparationem aliquid heres adquiſierit, ſi quidem ex hereditate, admitti debebunt ad id, quod adquiſitum eſt illis, qui ſeparationem impetraverunt. Sed ſi illis ſatisfactum fuerit; quod ſupereſt, tribuetur propriis heredis creditoribus. † At ſi ex alia cauſa heres adquiſierit, non admittentur hereditarii creditores. Quod ſi proprii ad ſolidum pervenerunt, id quod ſupererit, tribuendum hereditariis quidam putant, mihi autem id non videtur: cum enim ſeparationem petierunt, receſſerunt a perſona heredis, & bona ſecuti ſunt, & quaſi [40] defuncti bona [41] vendiderunt: quæ augmenta non poſſunt recipere. † Idemque exiſtimo dicendum, etiamſi circa ſeparationem bonorum decepti, minus conſecuti ſunt, quam proprii heredis creditores. Proprii autem heredis creditores habent propria ejus bona, & perſonam, quæ poteſt, donec vivit, adquirere [42].

De creditoribus teſtatoris, & legatariis. 1. *De patrono.*

6. JULIANUS lib. 46. Digeſtorum.

QUotiens heredis bona ſolvendo non ſunt, non ſolum creditores teſtatoris, ſed etiam eos [43] quibus legatum fuerit [44], impetrare bonorum ſeparationem æquum eſt [45]: ita ut cum creditoribus ſolidum adquiſitum fuerit, legatariis [46] vel ſolidum vel portio quæratur.

§. 1. Si liberta heres inſtituta [47] bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas petiiſſet ejus qui ſolvendo non erat: quæſitum eſt an bona [48] ejus [49] ſeparari ab hereditariis debent? Reſpondit: non [50] eſt iniquum ſuccurri patrono, ne oneraretur [51] ære alieno, quod liberta retinendo [52] bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas contraxerit [53].

De his qui judicium dictaverunt heredi.

7. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

QUi judicium [54] dictaverunt [55] heredi, ſeparationem quaſi hereditarii poſſunt impetrare: quia ex neceſſitate hoc fecerunt.

TIT. VII.
DE CURATORE BONIS [56] DANDO.

De conditione poteſtativa, 1. *Vel caſuali.* 2. *De ære alieno quod ex pœna creſcit.*

1. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

SI quis ſub conditione heres inſtitutus eſt, cogendus eſt conditioni

1 Et ſic poteſt quis jure tertii uti, ſi tertius eo non utatur. 2 Impuberem contrahere debitum poſſe, hinc collige. adde tamen auctore tutore, & neceſſaria ex cauſa. 3 Senſus eſt, ſi bona diverſi generis concurrunt, creditores primi adverſus ſecundi: Secundi creditores adverſus tertii creditores ſeparationem impetrare poſſunt. 4 Peculiaria ſcilicet. 5 Vide *l.* 8. *in fin.* ℔. *de caſtrenſ.* 6 Contrarii ab unius deciſione, alterius deciſio recte ſumitur. 7 Actione ordinaria de in rem verſo. 8 Exceptiones obſerva, quibus bonorum ſeparatio non petitur. 9 Creditores qui fidem heredis ſunt ſecuti, vel quia novarunt, vel ſatis acceperunt, ſeparationem impetrare non poſſunt. Ceſſat ſeparatio ob ſtipulationem animo novandi factam. 10 *l.* 21. *in fin. ſupr. quod met. cauſ.* 11 Ceſſat ſeparatio ob uſuras acceptas ab herede debitoris. Novare tamen obligationem defuncti creditor non continuo intelligitur, qui uſuras ab eo accepit, niſi ea mente uſuras accepit, ut novaret. 12 *Al.* eum fore quem noverunt. Hinc collige: ſeparationem bonorum non peti, ob fidejuſſorem, vel pignus ab herede acceptum. adde §. 15. ℔. *h. t.* 13 *l.* 10. §. 1. *ſupr. qui ſatisdare l.* 26. §. 2. ℔. *mandati. l.* 3. ℔. *de fidejuſſorib.* 14 Ceſſat ſeparatio ob immixta bona defuncti cum bonis heredis. 15 Conjunctionis nimiæ ratione etiam immobilia quodammodo permiſcentur. 16 Ceſſat ſeparatio ob quinquennii lapſum. 17 Quinquennium dicitur hic multum tempus. 18 Poſt quinquennium ſeparatio non indulgetur. 19 *in pr. ſupr. h. t. l.* 2. *C. de bonis auct. jud.* 20 Ceſſat ſeparatio, ſi creditor pignus ab herede debitoris accepit. Cur? pignus ab eo accipiendo, eum ſecutus videtur. 21 Qualis qualis electio nocet. 22 *l. ult. infr. h. t. & d. l.* 2. 23 *l.* 3. ℔. *h. t.* 24 Adde § 3 *Inſtit. quib. mod. re.* 25 Errans in jure, non poteſt impetrare reſtitutionem, niſi juſtiſſima cauſa ſit. 26 *Al.* item. 27 Ceſſat ſeparatio, ſi defuncti heres bona fide hereditatem ejus vendidit: denique ob venditionem rerum hereditariarum factam ab herede ſine fraude. 28 Poſt aditionem hereditatis, & ante ſeparationem bonorum petitam. *l.* 6. §. 2. *ſupr. de reb. auct.* 29 Acceſſorio cum principali confuſo acceſſorium extinguitur. vide *l.* 5. *infr. de fidejuſſ.* Fidejuſſore evadente principali, fidejuſſoria obligatio extinguitur, ſi creditori non ſit id incommodum: alias non extinguitur. 30 Quamvis dicatur obligatio fidejuſſoris extincta poſt aditionem, poteſt tamen impetrari ſeparatio. 31 Quilibet creditor etiam ſtricti juris cautionem, ſeu caveri ſibi poſtulare poteſt. *Bartol. l.* 4. ℔. *h. t.* 32 *Flor.* Qui. 33 Creditores conditionales & in diem, cum legatariis ſeparationem impetrant. 34 *Flor.* debentur. 35 Legatarii ſeparationem petere poſſunt. 36 *l.* 6. *infr. h. t.* 37 *l.* 1. 2. *C. comm. de legat.* §. 2. *verſ. noſtro. Inſt. de leg.* 38 Id eſt, defuncti. 39 Sed ei. *Hal.* 40 Id eſt, quondam defuncti. bona defuncti improprie dicuntur defuncti, quia defunctus habere bona non poteſt. 41 Adventitia ſcilicet & extrinſeca: nam homogenea augmenta recipiunt, puta fructus. 42 Id eſt, in vivente ſpes eſſe poteſt adquirendi: propterea injuriæ ſpecies eſt pauperem aliquem dicere, vel nominare, cum in eo ſpes ſit ut efficiatur aliquando dives. *Zaſ.* 43 *d. l.* 4. *in fin. ſupr. h. t. l.* 23. *in fin* ℔. *quæ in fraud. creditor. l.* 5. §. 4. ℔. *ut in poſſ. l.* 22. §. 5. *C. de jure deliberandi.* 44 Ab auctore defuncti ſcil quibus defunctus tenebatur, quaſi ex ære alieno. 45 Vide Paul. 4. *ſent.* 1. §. *pen. & ibi Cujac.* 46 *l.* 40. *infr. de oblig.* 47 Ab alio quam patrono. 48 Adquiſita ſcil. poſt mortem defuncti ab ipſa liberta. 49 Delata patrono. 50 Ex contractu nulla laudimia patrono ſive domino non deberi, hinc colligunt. vide Fabr. *l.* 1. *C. quando liceat ab emptione.* 51 Oneretur. *Hal.* 52 *Al.* petendo. 53 Heres adeundo contrahere videtur. *l.* 3. *in fin. ſupr. quib. ex cauſis in poſſ.* §. 5. *Inſt. de oblig. quæ ex quaſi contr.* 54 *l.* 1. §. 5. *ſupr. h. t.* 55 Dictatum judicium intelligitur, cum lis eſt conteſtata. *l.* 23. ℔. *de judic. l.* 15. ℔. *ratam rem haberi.*

56 Curatorem hic accipe, curatorem bonorum, defuncti ſc. *l.* 22. §. 10. *ſupr. mandati.* nam de curatore dato bonis furioſi, prodigi, & adoleſcentis dictum eſt ℔. *tit. de curator. furioſo.* de curatore dato bonis abſentis, vel captivi, *l.* 15 *ſupr. ex quibus cauſ. major. l.* 6. *in fin ſupr. de tut. l.* 3. *C. de capt.* bonis latitantis, *l. item infr. h. t.* ventri dato, ℔. *de ventre in poſſ.*, vel ex Carboniano, *l.* 1 *in fin.* ℔. *de mun.* filiifamilias hereditatem adquirenti, ſine conſenſu patris, *l. ult.* §. 1. *in fin. C. de bon. quæ liber.* ad exhibendum cibum, potum, [illegible] *in fin.* dotem dandam, augendam, mutandam, *l.* 7. *ſupr. de tutor. vel curator. dat.* Alii ſunt curatores ad lites: alii ad negotia abſentis adminiſtranda: alii etiam ad interpellandam uſucapionem *l.* 1. *in fin.* ℔. *de munerib.*

parere, si potest [1]: aut si responderit se non aditurum, etiamsi conditio extiterit, vendenda erunt bona defuncti. §. 1. Quod si nihil facere potest, curator [2] bonis constituendus erit, aut bona vendenda. §. 2. Sed si grave æs alienum sit quod ex pœna crescat, per curatorem solvendum æs alienum: sicuti cum venter [3] in possessione sit, aut pupillus heres tutorem non habeat, decerni solet.

De curatore constituendo. 1. De auctoritate curatoris. 2. De pluribus curatoribus. 3. De invito. 4. De non creditore. 5. De tribus curatoribus.

2. ULPIANUS lib. 65. ad Edictum.

DE curatore constituendo hoc Jure utimur, ut Prætor adeatur, isque curatorem curatoresque constituat ex consensu majoris [4] partis creditorum: vel Præses Provinciæ, si bona distrahenda in Provincia sunt. §. 1. Quæque per eum eosve qui ita creatus creative essent, acta, facta, gestaque sunt, rata habebuntur. Eisque actiones [5], & in eos, utiles competunt. Et si quem curatores mitterent [6] ad agendum vel defendendum uti jus esset, nec ab eo satis, neque de rato, neque judicatum solvi, nomine ejus, cujus bona veneant, exigetur, sed nomine ipsius curatoris qui eum misit. §. 2. Si plures autem constituantur curatores, Celsus ait in solidum eos & agere [7] & conveniri, non pro portionibus. † Quod si per regiones fuerint constituti curatores, unus forte rei Italicæ, alius in Provincia, puto regiones eos suas conservare [8] debere. §. 3. Quæritur, an invitus curator fieri potest? Et Cassius scribit, *neminem invitum [9] cogendum fieri bonorum curatorem*: quod verius est. voluntarius itaque quærendus est: nisi & magna necessitate & Imperatoris arbitrio hoc procedat, ut & invitus crearetur. §. 4. Nec [10] omnimodo creditorem esse oportet eum qui curator constituitur: sed possunt & non creditores.

§. 5. Si tres curatores fuerint, & unus ex his nihil attigerit, an in eum qui nihil tetigit, actio danda est? Et Cassius existimat modum actori non debere constitui, posseque eum cum quo vult experiri: puto Cassii sententiam veriorem. spectandum enim quid redactum est, non quid ad curatorem unum pervenerit. & ita utimur, nisi invitus factus est [11]: nam si ita est, dicendum, non eum conveniendum.

3. CELSUS lib. 24. Digestorum.

SI plures ejusdem bonorum curatores [12] facti sunt, in quem eorum vult actor, in solidum ei datur actio [13], tanquam quivis eorum in solidum aget.

De bonis distractis.

4. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt: *bonis [14], per curatorem [15] ex Senatusconsulto distractis, nullam actionem [16] ex ante gesto fraudatori [17] competere.*

Si post curatorem electum alius creditor extiterit.

5. JULIANUS lib. 47. Digestorum.

SI debitor foro cesserit [18], & creditores privato consilio coierint, & elegerint unum per quem bona distrahantur, & portio ipsis, quæ ex redacto fieret, solveretur, mox [19] extiterit alius qui se creditorem dicat: nullam quidem actionem adversus curatorem habebit, sed bona debitoris una cum curatore vendere poterit, ita ut quæ a curatore & a creditore ex bonis contrahantur, omnibus pro portione præstarentur.

TIT. VIII.

QUÆ [20] IN FRAUDEM CREDITORUM [21] FACTA [22] SUNT, UT RESTITUANTUR [23].

Edictum de actione Pauliana. 1. Summa suprascripti Edicti. 2. De quocunque fraudis causa facto vel omisso.

1. ULPIANUS lib. 66. ad Edictum.

AIt Prætor, *Quæ fraudationis [24] causa gesta [25] erunt, cum eo qui fraudem non [26] ignoraverit, de his curatori bonorum, vel ei cui de ea re actionem dare oportebit, intra [27] annum, quo experiundi potestas fuerit, actionem dabo: idque etiam adversus [28] ipsum, qui fraudem fecit, servabo.* §. 1. Necessario Prætor hoc Edictum proposuit: quo Edicto consuluit creditoribus [29] revocando [30] ea quæcunque in fraudem eorum alienata sunt. §. 2. Ait ergo Prætor, *Quæ fraudationis causa gesta erunt*: hæc verba generalia sunt, & continent in se omnem [31] omnino in fraudem factam vel alienationem, vel quemcunque contractum [32]. † Quodcunque [33] igitur fraudis causa factum est, videtur his verbis revocari, qualecunque fuerit: nam late ista verba patent. Sive ergo rem alienavit, sive acceptilatione [34] vel pacto [35] aliquem liberavit:

2. IDEM lib. 73. ad Edictum.

IDem erit probandum. † Et si pignora [36] liberet, vel quem [37] alium in fraudem creditorum præponat [38];

3. IDEM lib. 66. ad Edictum.

VEl ei præbuit exceptionem, sive se [39] obligavit fraudandorum creditorum causa, sive numeravit [40] pecuniam, vel quodcunque aliud fecit in fraudem creditorum: palam est Edictum locum habere.

§. 1. Gesta fraudationis causa accipere debemus, non solum ea quæ contrahens gesserit aliquis, verum etiam si forte data opera ad judicium non adfuit [41], vel litem [42] mori patiatur, vel a debitore non petit [43] ut tempore [44] liberetur, aut usumfructum, vel servitutem [45] amittit. §. 2. Et qui aliquid fecit, ut desinat habere quod habet, ad hoc Edictum pertinet.

4. PAULUS lib. 68. [46] ad Edictum.

IN fraudem facere videri etiam eum, qui [47] non facit quod debet facere, intelligendum est: id est, si non utatur servitutibus [48].

De re habita pro derelicto.

5. GAJUS lib. 26. ad Edictum provinciale.

SEd etsi rem suam pro derelicto [49] habuerit, ut quis eam suam faciat.

De lucro amisso. 5. De alienatione servi instituti. 6. De eo, qui suum recipit. 8. De scientia vel ignorantia recipientis. 9. De consensu creditorum. 10. De pupillo. 11. De donatione. 12. De servo. 13. De legatis. 14. De anno utili.

6. ULPIANUS lib. 66. ad Edictum.

QUod [50] autem, cum possit aliquid quærere, non [51] id agit, ut adquirat, ad [hoc] Edictum non [52] pertinet [53]: pertinet [enim] Edictum ad deminuentes [54] patrimonium suum, non [55] ad eos, qui id agunt, ne locupletentur. §. 1. Unde si quis ideo conditioni non [56] paret, ne committatur stipulatio, in ea conditione est, ne faciat huic Edicto locum. §. 2. Proinde, & qui repudiavit [57] hereditatem, vel legitimam, vel testamentariam, non est in ea causa, ut huic Edicto locum faciat: noluit enim adquirere, non [58] suum [proprium] patrimonium deminuit. §. 3. Simili modo dicendum est, & si filium suum emancipavit [59], ut suo arbitrio adeat hereditatem, cessare hoc Edictum. §. 4. Sed & illud probandum, si legatum repudiavit [60] cessare Edictum: quod Julianus quoque scribit.

§. 5. Si servum suum heredem institutum alienavit [61], ut jussu emptoris adeat [62], si quidem in venditione [63] nulla fraus est, sed in hereditate [64] sit, cessat Edictum, quia licuit ei etiam repudiare hereditatem. at si in ipsa servi alienatione fraus est, revocabitur: quemadmodum si eum in fraudem manumisisset. §. 6. Apud Labeonem scriptum est, eum, qui suum [65] recipiat, nullam videri fraudem facere, hoc est, eum, qui quod sibi debetur, receperat. eum enim, quem Præses invitum [66] solvere cogat, impune non solvere, iniquum esse: totum enim hoc Edictum ad contractus pertinere, in quibus se Prætor non interponit; utputa [67] pignora, venditionesque.

§ 7. Sciendum, Julianum scribere, eoque jure nos uti, ut qui debitam [68] pecuniam recepit, antequam bona debitoris possideantur [69], quamvis sciens prudensque solvendo non esse recipiat, non timere hoc Edictum: sibi enim vigilavit [70]. Qui vero post bona possessa debitum suum recepit, hunc in portionem vocandum, exæquandumque cæteris creditoribus: neque enim debuit præripere cæteris post bona possessa, cum [71] jam par [72] conditio omnium creditorum facta esset. §. 8. Hoc Edictum eum coercet, qui sciens [73] eum in fraudem creditorum hoc facere, suscepit quod in fraudem creditorum fiebat: quare si quid in fraudem creditorum factum sit, si [74] tamen is, qui cepit, ignoravit, cessare videntur [75] verba Edicti.

§. 9. Præterea illud sciendum est, eum, qui consentientibus creditoribus aliquid a fraudatore vel emit, vel stipulatus est, vel quid

1 *l. 4. in fin. supr. de reb. auct. jud.* 2 Curator bonis vacantibus datur. *l. 1. §. 13. supr. de coll. l. 8. supr. quibus ex causis in possessionem eatur. l. 1. in fin. infr. de muner. l. 4. §. 6. supr. de damno infecto.* vide Gail. 2. *obs.* 130. 3 *l. 1. supr. de ventre in possess.* 4 *Nov.* 120. *c.* 6. §. 1. 5 *l. 3. infr. h. t.* 6 Mittent. 7 Contra debitores bonorum. 8 Posse tamen conveniri extra provinciam videntur. *l. 47. in fin. supr. de admin. & peric. tut.* 9 *l. 4. C. de bon. auct. jud.* adde *l. 8. §. 1. supr. de procurat.* 10 *l. 9. supr. quib. ex caus. in poss.* 11 Et nisi ab initio commissio fuit divisa, alias beneficium ordinis aut discussionis non opponitur. vide Molinæum in *consuetud. parte* 1. §. 6. *gl.* 6. *n.* 6. 12 Et commissarii Molin. *ibid.* 13 *l. 2. §. 2. supr. h. t.* 14 Debitoris. 15 *l. 5. supr. de curat. furios.* 16 *l. 40. supr. de oper. libert.* 17 Pone exemplum in patrono ex *l. 40. supr. de oper. libert.* quæ huic jungenda est. 18 *l. 7. §. quoties.* 2. *supr. depositi.* Foro cedit mensularius, quoties actum suum deserit & tabernam. hinc Senec. 4. *de benef.* 39. Pecuniæ male creditæ exactio est, & appellare debitorem ad diem possum: & si foro cesserit, portionem feram. Foro cedere, *faire banqueroute.* 19 *l. 22. §. 10. supr. mandati.*

20 Id est, re in principali vel fructibus. *l. 38. §. 4. supr. de usuris.* 21 Nam in fraudem patronorum alienata revocantur actione Fabiana. *l. 1. §. 6. supr. si quid in fraud. patr.* 22 Alienata. *l. 1. C. h. t. d. §. 4.* contracta. §. 2. *infr. hic.* tradita. §. 6. *Inst. de actionib.* 23 Ut revocentur. *L. 7. C. ult. §. 6. Inst. de action.* revocantur autem actione Pauliana, *l. 38. §. 4. ff. de usuris.* quæ & in factum actio dicitur, *l. 14. infr. h. t.* cui affine est interdictum fraudatorium. *l. 67. §. 1. supr. ad SC. Trebell. l. 10. infr. h. t.* Praxim hujus tituli vide apud Oldend. 6. *class.* 1. Interim observa, hoc titulo improbari gesta a fraudatore: superiori vero probari acta a curatore bonorum. 24 Vide §. 1. *infr. h. t.* 25 Quoquomodo. vide *l. 2. l. 3.* & deinceps. *infr. h. t.* 26 Vide *l. 6. §. 8. l. 10. infr. eod. l. 5. C. h. t.* 27 *l. 10. infr. eod. l. ult. C. h. t.* 28 *l. ult. in fin. infr. h. t.* 29 Datur enim hæc actio creditoribus quibuscunque. Porro *crediti* latissima est appellatio. *l. 1. supr. de reb. cred.* 30 Is est effectus Paulianæ, ut scil. revocet alienata, perinde ac si nunquam fuissent alienata. 31 Cum eventu, *l. 10. § 1 infr. h. t.* 32 Qualiscunque is fuerit, ut *l. 12. infr. h. t.* etiam locatio *l. 1. §. 12. supr. si quid in fraudem patron.* 33 Vide quæ notavi ad *tit. supr. h. t.* adde *vers. sive ergo. infr. h. t. l. 2. 3. 4. 5. 6. infr. h. t. l. 1. §. 3. l. 4. supr. si quid in fraud. patron.* 34 Vide *l. 10. §. 14. infr. h. t.* 35 *l. 17. infr. h. t.* 36 *l. 18. infr. h. t.* 37 Dotare filiam in fraudem creditorum neminem posse hinc colligitur. vide Campegium, *tr. de dote; parte 10. qu.* 14. 38 *l. 10. §. 12. l. 17. in fin. infr. h. t.* 39 *l. 1. §. 18. §. 19. supr. si quid in fraud.* 40 *d. l. 1. §. 17.* 41 Non adsit. *Haloand.* 42 *d. l. 1. §. 7.* 43 Non petat. *Haloand.* 44 Alienationis verbum etiam usucapionem continet. *l. 44. §. 9. supr. de condit. & demonstrat. l. 28. infr. de verb. signif.* 45 *d. l. 1. §. 21. in fin. l. 4. infr. h. t.*

46 Junge *l. 13. infr. h. t.* ut quæ sit ejusdem libri. 47 *l. 121. infr. de reg. jur. l. 17. §. 7. ff. de adult. l. 6. §. penult. infr. de re milit.* 48 *l. 3. §. 1. supr. h. t. l. 28. ff. de verbor. sign.* 49 *l. 5. ff. pro derelicto.* 50 *Al.* Qui autem. 51 In fraudem creditorum nihil agere videtur, qui adquirendi occasionem amittit, *ut hic.* Quid si lucrum dotis adquirere negligat? vide Cagnolum, ad *l. non fraudantur.* 134. *infr. de reg. jur.* Decium, *cons.* 260. 52 Imo videtur eodem Edicto teneri *l. 1. §. pen. supr. si quis omiss. caus.* 53 *l. 28. ff. de verbor. sign. l. 134. infr. de reg. jur. l. 1. §. 6. supr. si quid in fraud. patron.* Goth. Hinc colligunt, filium paternam hereditatem & legitimam in præjudicium creditorum repudiare posse. vide Fachin. *lib. 3. controv. cap.* 46. Ann. Robert. *rer. jud. lib. 3. c.* 12. Molin. *ad consuetud. Paris.* §. 1. *gl.* 3. *n.* 11. 12. *& seq.* Dec. *cons.* 260. S. L. 54 Deminuere non licet: licet tamen non adquirere. Si ita est, non deminuit, nec fraudat creditores, qui non adquirit: fraudat, qui deminuit. Deminuendo, fraudatur creditor directo; non adquirendo, per indirectum. Minus itaque hoc erit, quam illud. 55 Differunt hæc duo, deminuere jam tibi quæsitum, & non adquirere quod acquirere possis. 56 Vide §. 4. *infr. h. t.* 57 Vide *d.* §. 4. 58 In deminutione qualitas rei jam existentis, non futuræ spectatur. 59 Vide §. 4. *infr. h. t.* 60 Qui repudiat legatum, *ut hic.* hereditatem, §. 2. *supr. h. t.* qui emancipat filium, ut suo arbitrio adeat hereditatem; qui servum heredem institutum alienat, ut jussu emptoris adeat, §. 5. *ff. h. t.* qui conditioni non paret, ne committatur stipulatio, §. 1. *ff. h. t.* non fraudat creditores. 61 Debitor scilicet vide §. 4 *supr. h. t.* 62 Et non adierit. 63 Pretio venditionis. 64 Amissione hereditatis. 65 Qui suum recipit, neminem fraudat. *l. 26 supr. de damno.* 66 Qui facit, quod facere cogitur, fraude caret. 67 *l. 10. §. 13. infr. h. t.* 68 §. 6. *supr. h. t. l. 10. §. 16. ff. h. t. l. 25. §. 1. in fin. ff. h. t.* 69 Nota hoc Edictum pertinere ad ea quæ post missionem in possessionem, non ad ea quæ ante facta fuerint. *S. L.* 70 Vigilanti succurritur. *l. 24. in fin. ff. h. t.* Goth. vide Less. *de just. & jure. lib. 2. cap. 15. dubit. 9. num.* 40. Molin. *disp.* 536. Ans. Quod tamen restringendum ad pecuniam numeratam vel aliam rem mobilem in solutum datam. Cæterum si capto pignore vel alia bonorum cessione facta sibi consuluerit creditor, reliquis creditoribus actione Pauliana tenetur, de restituendo eo, quod in eorum fraudem gestum est. *l. 10. §. 13. & l. 22. ff. h. t.* S. L. 71 Regula, qui prior tempore, prior jure, locum non habet in pignore Prætorio: nullus enim in eo prior est. nam uno immisso, cæteri immissi intelliguntur, *ut hic. & l. cum unus.* 12. *supr. de rebus auctorit. jud. possid.* 72 Cæteris paribus, reliquorum jura paria sunt: sed vide *l. 12. supr. de rebus auctorit. jud. possid.* 73 *l. 1. supr. h. t.* 74 Qui a creditorum fraudatore ignorans emit, aut rem ab eo titulo oneroso habet, hoc Edicto non tenetur, *l. 25. §. 1. infr. h. t.* 75 Quid? num vox, *videntur*, dubitationem; vox *verba*, aliud esse arguit si Legis sententiam spectemus? Sic sentio, hoc Edictum speciale & temporarium actionem hypothecariam perpetuam creditorum non excludere.

aliud

aliud contraxit, non videri in fraudem creditorum feciſſe: nemo enim videtur fraudare [1] eos, qui ſciunt & conſentiunt. §. 10. Si quid [2] cum pupillo geſtum ſit in fraudem creditorum: Labeo ait, omnimodo [3] revocandum, ſi fraudati ſint creditores. quia pupilli ignorantia, quæ per ætatem contingit, non debet eſſe captioſa creditoribus, & ipſi lucroſa. eoque jure utimur. §. 11. Simili modo dicimus, & ſi cui [4] donatum eſt, non eſſe quærendum an ſciente eo, cui donatum, geſtum ſit: ſed hoc *tantum* [5], *an fraudentur* creditores? nec videtur injuria affici is, qui ignoravit: cum lucrum extorqueatur, non [6] damnum infligatur. † In hos tamen, qui ignorantes ab eo, qui ſolvendo non ſit, liberalitatem [7] acceperunt, hactenus actio erit danda, quatenus [8] locupletiores facti ſunt: ultra non. §. 12. Simili modo quæritur, ſi ſervus ab eo, qui ſolvendo non ſit, ignorante domino, ipſe ſciens rem acceperit: an dominus teneretur? Et ait Labeo, hactenus eum teneri, ut reſtituat, quod ad ſe pervenit: aut duntaxat [9] de peculio damnetur, vel ſi quid in rem ejus verſum eſt. Eadem in filiofamilias probanda ſunt. † Sed ſi dominus ſcit, ſuo nomine convenietur. §. 13. Item ſi neceſſarius heres legata præſtiterit, deinde ejus bona venierint: Proculus ait, etiam ſi ignoraverint legatarii, tamen utilem actionem dandam: quod nequaquam dubium eſt.

§. 14. Hujus actionis annum [10] computamus utilem, quo experiundi [11] poteſtas fuit, ex die [12] factæ venditionis.

De venditione.

7. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

SI debitor in fraudem creditorum minore pretio fundum ſcienti emptori vendiderit; deinde hi, quibus de revocando eo actio datur, eum petant: quæſitum eſt, an pretium reſtituere debeant? Proculus exiſtimat, omnimodo reſtituendum eſſe fundum, etiam [13] ſi pretium non ſolvatur: & reſcriptum eſt ſecundum Proculi ſententiam.

8. VENULEIUS SATURNINUS lib. 6. Interdictorum.

EX his colligi poteſt, ne quidem portionem emptori reddendam ex pretio. poſſe tamen dici, eam rem apud arbitrum ex cauſa animadvertendam: ut [14] ſi nummi ſoluti in bonis exſtent, jubeat eos reddi: quia ea ratione nemo fraudetur.

9. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

[IS [15]], qui a debitore, cujus bona poſſeſſa ſunt, ſciens rem [16] emit, iterum alii bona fide ementi vendidit. quæſitum eſt, an ſecundus emptor conveniri poteſt [17]? Sed verior eſt Sabini ſententia, bona fide emptorem non teneri: quia dolus [18] ei duntaxat nocere [19] debeat, qui eum admiſit. quemadmodum diximus non teneri eum, ſi ab ipſo debitore ignorans emerit. is autem, qui dolo malo emit, bona fide autem ementi vendidit, in [20] ſolidum pretium rei, quod accepit [21], tenebitur.

Verba Prætoris. Interdictum fraudatorium. Reſiduum de actione Pauliana. 1. *De eventu.* 2. *De ſcientia & fraude recipientis.* 9. *Si ejus qui fraudatori ſucceſſit bona venierint.* 10. *De in integrum reſtitutione.* 11. *Si impuberis, qui patri ſucceſſerat, bona veneant.* 12. *De ſolutione repræſentata.* 13. *De pignore.* 14. *De dote.* 15. *De uſufructu. De annua ſtipulatione.* 16. *De eo, qui pecuniam fugienti debitori abſtulit.* 17. *De addictione bonorum libertatum conſervandarum cauſa.* 18. *De anno utili.* 19. *De ipſa re & acceſſionibus.* 23. *De obligatione conditionali, vel in diem.* 24. *De anno elapſo.* 25. *De ſucceſſoribus.*

10. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

AIt Prætor [22]: *Quæ Lucius [23] Titius [24] fraudandi cauſa, ſciente te in bonis, quibus de [ea re [25]] agitur, fecit: ea illis, ſi eo nomine, quo de agitur, actio [26] ei ex Edicto meo competere, eſſeve oportet, & ſi [27] non plusquam annus eſt, cum de ea re, qua de agitur, experiundi poteſtas eſt: reſtituas. interdum [28] cauſa cognita, etſi ſcientia non ſit, in factum actionem permittam.* §. 1. Ita demum revocatur, quod fraudandorum creditorum cauſa factum eſt, ſi eventum [29] fraus habuit, ſcilicet ſi hi creditores, quorum fraudandorum cauſa fecit, bona ipſius vendiderunt. † Cæterum ſi illos dimiſit, quorum fraudandorum cauſa fecit, & alios [30] ſortitus eſt: ſi quidem ſimpliciter dimiſſis prioribus, quos fraudare voluit, alios poſtea ſortitus eſt, ceſſat revocatio. ſi [31] autem horum pecunia, quos fraudare noluit, priores dimiſit, quos fraudare voluit: Marcellus dicit, revocationi locum fore. *ſecundum hanc diſtinctionem*, & ab Imperatore Severo & Antonino reſcriptum eſt; eoque jure utimur. §. 2. Quod ait Prætor *Sciente*, ſic accipimus, te conſcio & fraudem [32] participante: non [33] enim, ſi ſimpliciter ſcio, illum creditores habere, hoc ſufficit ad contendendum, teneri eum in factum actione: ſed ſi particeps fraudis eſt.

§. 3. Si quis particeps quidem fraudis non fuit, verumtamen vendente debitore, teſtato [34] conventus eſt a creditoribus, ne emeret: an in factum actione teneatur, ſi comparaverit? Et magis eſt, ut teneri debeat: non enim caret fraude, qui conventus teſtato perſeverat.

§. 4. Alias [35] autem qui ſcit aliquem creditores habere, ſi cum eo contrahat ſimpliciter ſine fraudis conſcientia: non videtur hac actione teneri. §. 5. Ait Prætor *Sciente*, id eſt, eo, qui convenietur? videamus, an actioni locus ſit, ut ſcientia tutoris noceat: idem & in curatore furioſi & adoleſcentis? Et putem hactenus iſtis [36] nocere conſcientiam tutorum ſive curatorum, quatenus quid ad eos pervenit.

§. 6. Præterea ſciendum eſt, poſſe quæri, quod dicitur, in fraudem creditorum alienatum revocari poſſe: ſi iidem ſint creditores. etſi unus [37] creditor ſit ex illis, qui fraudati ſunt (ſive ſolus tunc fuit, ſive, cum cæteris ſatisfactum eſt, hic ſolus remanſit), probandum eſſe, adhuc actioni fore locum. §. 7. Illud certe ſufficit, etſi unum ſcit creditorem fraudari, cæteros ignoravit: fore locum actioni. §. 8. Quid ergo, ſi [38] ei, quem quis ſcit, ſatisfactum eſt: nunquid deficiat actio: quia, qui ſuperſunt, non ſunt fraudati: Et hoc puto probandum. Non tamen, ſi dicat aliquis, *Offero, quod debetur ei, quem ſcio creditorem*, audiendus erit, ut actionem eludat. §. 9. Si fraudator heredem habuit, & heredis bona venierint: non eſt in bonis, quibus de agitur, factum: & ideo ceſſat hæc actio. §. 10. Si quid in fraudem creditorum fecerit filius, qui ſe poterat abſtinere, & in integrum ſit reſtitutus, quod ſe miſcuerat; vel ſi quis fecit [heres] voluntarius [39] etiam vel per ætatem, vel quam [aliam] cauſam juſtam in integrum meruit reſtitutionem: dicendum erit utilem actionem competere. † Idem & in ſervo neceſſario. Sane cum illa diſtinctione hoc admittendum eſſe Labeo ſcribit, ut ſi quidem protinus bona vendiderunt creditores; [vel] abſentibus, [vel] paciſcentibus creditoribus ſe neceſſarius [40] miſcuit: utriusque fraus revocetur, id eſt, teſtatoris, & ipſius. ſi vero paſſi ſunt neceſſarium creditores, & quaſi in creditum [41] habuerunt nomen ejus, vel dulcitudine [42] uſurarum [43], vel qua alia ratione ſecuti [ſunt]: dicendum eſt, nihil revocari ex his, quæ teſtator alienavit. §. 11. Si impubes patri heres extiterit, ejusque mortui bona veneant: ſeparatione impetrata, utriusque fraus erit revocanda, pupilli, vel etiam tutoris, item curatoris. §. 12. Si cum [44] in diem [mihi] deberetur, fraudator præſens [45] ſolverit, dicendum erit, [quod] in eo quod ſenſi commodum in repræſentatione, in factum actioni locum fore: nam Prætor fraudem intelligit etiam in tempore fieri. §. 13. Si cui ſolutum quidem non fuerit, ſed in [46] vetus creditum pignus acceperit: hac actione tenebitur [47], ut eſt ſæpiſſime conſtitutum. §. 14. Si cum mulier fraudandorum creditorum conſilium iniſſet, marito ſuo, eidemque debitori in fraudem creditorum acceptum [48] debitum fecerit, dotis conſtituendæ cauſa: locum habet hæc actio. & per hanc omnis pecunia, quam [49] maritus debuerat, exigitur: nec mulier de dote habet actionem; neque enim dos [50] in fraudem creditorum conſtituenda eſt; & hoc certo certius eſt, & ſæpiſſime conſtitutum. Exitus autem actionis erit, ut ſtipulatio, quæ accepta facta fuerat, ex integro interponatur. §. 15. Per hanc actionem & uſusfructus, & hujusmodi ſtipulatio, *In annos ſingulos dena dare ſpondes*: exigi poteſt.

§. 16. Si debitorem meum, & complurium creditorum [51] conſecutus [52] eſſem fugientem [53], ſecum ferentem pecuniam, & abſtuliſſem [54] ei id, quod mihi debeatur: placet Juliani ſententia dicentis, multum intereſſe, antequam in poſſeſſionem bonorum ejus creditores mittantur, hoc factum ſit, an poſtea; ſi ante, ceſſare in factum actionem: ſi poſtea, huic locum fore. §. 17. Si ex Conſtitutione Divi Marci bona ſunt addicta alicui, libertatum conſervandarum cauſa: dicendum erit actionem ceſſare. ita enim ſuccedunt [55], ut rata ſint, quæ paterfamilias geſſerat. §. 18. Annus [56] hujus in factum actionis computabitur ex die venditionis bonorum. §. 19. Per hanc actionem [res] reſtitui debet cum ſua ſcilicet cauſa. §. 20. Et fructus [57], non tantum qui percepti ſunt, verumetiam hi, qui percipi potuerunt a fraudatore, veniunt: ſed cum aliquo modo [58]; ſcil. ut ſumptus facti deducantur. nam arbitrio judicis non prius cogendus eſt rem reſtituere, quam ſi impenſas neceſſarias conſequatur. idemque erit probandum, & ſi quis alius ſumptus ex voluntate fidejuſſorum creditorumque fecerit.

§. 21. Partum quoque in hanc actionem venire, puto verius eſſe.

§. 22. Præterea generaliter ſciendum eſt, ex hac actione reſtitutionem [59] fieri oportere in priſtinum [60] ſtatum; ſive res fuerunt [61], ſive obligationes. ut perinde omnia revocentur, ac ſi liberatio facta non eſſet. propter quod etiam medii temporis commodum, quod quis conſe-

1 Fraus non fit ſcienti & conſentienti. 2 Ex titulo lucrativo ſcilicet. & ita aſſentior Azoni. movent me etiam verba, quæ leguntur, *& ipſi lucroſa.* movet me etiam §. 11. *infr. h. t.* vicinitas, in quo agitur de donatione facta reliquis non minoribus. movet me præterea rei iniquitas manifeſta. Cur enim dicas creditores revocare res per minorem venditas ignoranti, non autem revocare per majorem ignoranti venditas? 3 Id eſt, in omnem partem. 4 Etiam minori. 5 In titulo lucrativo ignorantia non excuſat donatarium. 6 Diverſa ſunt autem, lucrum ceſſare, & damno affligi. 7 Non meram, ſed ratione meriti, & tamen ſupra meritum. 8 *l. 5. C. h. t.* 9 *l. 12. in fin. infr. h. t.* 10 Vide *l. 10. §. 18. infr. h. t.* 11 Agendi, adde *l. 2. §. dies. ſupr. quis ordo in bonor. poſſ. ſervetur.* 12 *l. 10. §. 18. infr. h. t.* 13 Adde *l. 32. §. 4. ſupr. de adm. & peric. tut.* dic tamen ut *l. 8. infr. h. t.* 14 Exceptio legis ſuperioris: adde & alias duas exceptiones, ex *l. 65. ſupr. de rei vind. l. 1. §. 12. ſupr. ſi quid in fraud. patr.* 15 Vide Boer. *deciſ.* 182. 16 Aliquam aliam tamen ab eis, in quarum poſſeſſionem miſſi ſunt creditores. Nec enim puto debitorem utiliter alienare poſſe eas res, in quarum poſſeſſionem miſſi ſunt creditores, alioquin luſoria eſſet miſſio. 17 Non tenetur. 18 Edictum fraudatorium eſſe perſonale, non in rem ſcriptum, hinc Zaſius colligit. 19 Vide *l. 155. infr. de regulis juris.* 20 Pretium ita ſuccedit in locum rei in univerſalibus judiciis, quotiens ſc. quis doli ratione convenitur, *ut hic.* ſecus ſi ex contractu. *l. venditor. 21. ſupr. de heredit. vel action. vendit. l. ſi & rem &. ſupr. de petit. hered. l. Imperator. 70. §. de legat 2. l. mater. 3. C. de rei vind. l. ſi cum. 23. ſupr. de R. C.* 21 A ſecundo emptore ſcilicet. 22 In hoc Interdicto fraudatorio. 23 Hic agitur de Interdicto fraudatorio. de quo & in *l. 67. §. 1. ſupr. ad SC. Trebell.* 24 Debitor. 25 Quibus de agitur. *Haloand.* qua de re agitur, Petr. Fab. 1. *ſem.* 21. 26 *Al.* Actionem. 27 Intra annum a die poſſeſſionis & venditionis bonorum datur actio Pauliana, & Interdictum fraudatorium, ad revocanda ea, quæ in fraudem creditorum ſunt alienata. vid. §. 18. *infr. h. t.* 28 Hæc verba, quæ ſequuntur, ſunt de actione Pauliana. Cujac. *hic.* 29 Eventus colligitur ex perſona alienantis, ementis, & re ipſa. 30 Facultas revocandi iis ſolis creditoribus datur, qui creditores erant tempore alienationis factæ a debitore, non qui poſtea crediderunt, *ut hic. & l. 1. C. de jure fiſci.* id eſt, Priores, & non poſteriores, habent revocatoriam, niſi poſteriores in locum priorum ſucceſſerint. 31 *l. 16. infr. h. t.* 32 Fraudis eſt particeps, qui eo conſilio emit, ut aliquem defraudet. 33 Poſſum ab eo emere, quem ſcio creditoribus obligatum. §. 4. *infr. h. t.* 34 Denunciatio emptori, ne emat, facta ab eo, cujus revera intererat rem non vendi (& ita ſatisfit *l. 1. 2. ſupr. quod falſo tutore.*) emptorem in mala fide conſtituit. *l. 17. C. de rei vindic. l. 9. §. 1. verſ. ſed ſi ei. ſupr. de edendo. l. 7. §. 2. ſupr. de tributoria.* 35 *§. 2. ſupr. h. t.* 36 Tutoris ſcientia pupillo (quatenus eſt locupletior) nocet. 37 Unus creditorum, quos debitor fraudare voluit, quamdiu ſupereſt, tamdiu locus revocationi eſſe poteſt, & propter eum cæteri creditores revocatoriam habent, quorum intuitu debitor non alienavit in fraudem. 38 Id eſt, an: ut in *l. 3. §. 1. ſupr. de collat. bonor.* Quidam hanc particulam ita exponunt. 39 In Florent. & aliis eſt, *Si quis fecit voluntarius.* S. L. 40 *Al.* neceſſariis ſe immiſcuit. 41 Creditores dicuntur ſequi fidem heredis, cum ſeparationem non impetrant. 42 Dulcitudo antique, ut iſta Accii, acritudo, gracilitudo, traditudo, lætitudo, noxitudo, anxitudo, miſeritudo, vaſtitudo, tetritudo, mœſtitudo, ſanctitudo, pœnitudo. 43 Sic uſuras dulces dixit M. nius 4. *Dulcibus uſuris, æquo quoque tempore vendit.* 44 Fraus fit etiam, ſeu fraudem facit creditori debitor, quoties id, quod in diem uni creditori debet, id ei præſens ſolvit. Ita revocare poſſumus, quæ præſentia numeravit debitor, cum ea non niſi in diem deberet creditori. adde *l. 17. in fin. infr. h. t.* 45 *l. 2. in fin. ſupr. h. t. l. 17. in fin. infr. h. t.* 46 *l. 6. §. 6. ſupr. h. t. l. 22. infr. h. t.* 47 Imo teneri non videtur. *l. 13. infr. h. t. ubi dixi.* 48 *l. 1. in fin. ſupr. h. t.* 49 *l. 17. in fin. infr. h. t.* 50 Dos in fraudem creditorum non eſt conſtituenda. 51 Si m[illegible]s caſus eſt in *l. 56. §. 1. infr. de furt.* Anſ. 52 Vide quæ notavi ad *l. 54. C. de decurion.* Porro, quod hic legimus, originem habet ex lege 12. Tabular. Si calvitur, pedemve ſtruit, manum endo jacito. Cuj. ad *l. 13. ſupr. quod met. cauſ & 16. obſ* 19. 53 Alias non licet ſibi ipſi jus dicere. *l. 13. ſupr. quod met. cauſ.* Quid, ſi nondum ſit in fuga, ſed indiciis certis colligitur eum fugere velle? Idem: hoc eſt, licet eum capere. Angelus, per Gl. in *l. pign. cauſ. 11. C. de pign. act. Gloſſ. in l. quis ſit fugitivus. 17. §. idem Cœlius. 8. ſupr. de ædilitio.* Hippolyt. Marſilius, *ſingulari* 43. An & die etiam feriata id facere licet? ſic ſane: non ut litigetur, ſed ut ducatur ad judicem cogniturum, utrum reus judicio ſiſti cavere debeat. Bart. *hic.* 54 Adde, & retinuiſſem. *l. 25. infr. ad leg. Jul. de adulter.* 55 *l. 1. C. h. t. l. 143. infr. de reg. jur.* 56 *l. 6. in fin. ſupr. l. ult. C. h. t.* 57 *l. 25. §. 4. infr. h. t.* 58 Id eſt, temperamento. 59 Adde *l. 14. infr. h. t.* 60 *l. 2. §. 43. infr. ne quid in loco public.* 61 Id eſt, dominia & actiones. *l. 14. infr. h. t.*

queretur liberatione non facta, præstandum erit: dum usuræ non præstentur, si in stipulatum deductæ non fuerunt; aut si talis contractus fuit, in quo usuræ deberi poterunt etiam non deductæ [1]. §. 23. Si conditionalis fuit obligatio, cum [2] sua conditione: si in diem, cum sua die restauranda est. Si tamen ea erat, cujus dies finitur: potest dici restitutionem intra id tempus posse postulari, quod [tempus] superaret obligationi: non utique intra annum. §. 24. Hæc actio post annum de eo, quod ad eum pervenit, adversus quem actio movetur, competit: iniquum enim Prætor putavit, in lucro morari eum [3], qui lucrum sensit ex fraude: idcirco lucrum ei extorquendum putavit. Sive igitur ipse fraudator sit, ad quem pervenit, sive alius quivis: competit actio in id, quod ad eum pervenit, dolove malo ejus factum est, quominus perveniret. §. 25. Hæc actio heredi cæterisque successoribus competit: sed & in heredes similesque personas datur.

11. VENULEIUS [SATURNINUS] lib. 6. Interdictorum.

CAssius actionem introduxit [4] in id quod ad heredem pervenit.

De peculio.

12. MARCELLUS lib. 18. Digestorum.

SI pater filiofamilias liberam [5] peculii administrationem dederit, non [6] videtur ei & hoc concessisse, ut in fraudem creditorum alienaret: talem enim alienationem non habet. At si hoc quoque concessit filio pater, ut vel in fraudem creditorum facere possit: videbitur [7] ipse [8] fecisse, & sufficient competentes adversus eum actiones. etenim filii creditores, etiam patris sunt creditores [9]: cum ejus generis [10] videlicet habebunt actionem, ut his de peculio præstari necesse sit.

De pignore.

13. PAULUS lib. 68. ad Edictum.

ILlud constat, eum, qui pignus [11] tenet, hac actione non teneri: suo enim jure, & ut pignus [12], non rei servandæ causa possidet.

De dominio restituendo. De actione cedenda.

14. ULPIANUS lib. 6. Disputationum.

HAc in factum [13] actione non solum dominia [14] revocantur, verumetiam actiones [15] restaurantur. † Ea propter competit hæc actio & adversus eos, qui res non possident, ut [16] restituant: & adversus eos, quibus actio competit, ut actione cedant. † Proinde si interposuerit [17] quis personam Titii, ut ei fraudator res tradat: actione mandati [18] cedere debet. † Ergo & si fraudator pro filia sua dotem dedisset scienti [19] fraudari creditores: filia tenetur, ut cedat actione de dote adversus maritum.

De libertatibus.

15. JULIANUS lib. 49. Digestorum.

SI quis, cum haberet Titium creditorem, & [20] sciret se solvendo non esse, libertates dederit testamento; deinde dimisso Titio, postea Sempronium creditorem habere cœperit, & eodem testamento manente decesserit: libertates datæ ratæ esse debent [21], etsi hereditas solvendo non sit. quia, libertates ut rescindantur, utrumque in eorundem personam exigimus, & consilium & eventum: & si quidem creditor, cujus fraudandi consilium initum erat, non fraudatur, adversus eum, qui fraudatur, consilium initum non est. libertates itaque ratæ sunt:

16. PAULUS lib. 5. Responsorum Papiniani.

NIsi priores pecunia posteriorum dimissi [22] probentur.

De liberatione. 1. *De alienatione omnium bonorum.* 2. *De dotis restitutione repræsentata.*

17. JULIANUS lib. 49. Digestorum.

OMnes [23] debitores qui in fraudem creditorum liberantur, per hanc actionem revocantur in pristinam obligationem. §. 1. Lucius Titius, cum haberet creditores, libertis suis, hisdemque filiis naturalibus universas [24] res suas tradidit. Respondit, Quamvis [25] non proponatur consilium fraudandi habuisse, tamen qui creditores habere se scit, & universa bona sua alienavit [26], intelligendus [27] est fraudandorum creditorum consilium habuisse [28]: ideoque etsi filii ejus ignoraverunt hanc mentem patris sui fuisse, hac actione tenentur. §. 2. Si vir uxori, cum creditores suos fraudare vellet, soluto matrimonio præsentem [29] dotem reddidisset, quam statuto tempore reddere debuit: hac actione mulier tantum præstabit, quanti creditorum intererat, dotem suo tempore reddi. nam Prætor [30] fraudem etiam in tempore fieri intelligit.

De remissione pignoris.

18. PAPINIANUS lib. 26. Quæstionum.

[ET] si [31] pignus [32] vir uxori vel uxor viro remiserit [33]: verior sententia est, nullam fieri donationem existimantium. Quod sine dubio, si in fraudem creditorum fiat, actione utili revocabitur. † Idemque [est], & si quivis debitorum in fraudem creditorum pignus omiserit.

De restitutione fideicommissi.

19. IDEM lib. 11. Responsorum.

PAtrem, qui non expectata morte sua, fideicommissum hereditatis maternæ filio soluto potestate restituit, omissa ratione Falcidiæ, plenam [34] fidem ac debitam pietatem secutus exhibitionis, respondi, non creditores fraudasse.

20. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

DEbitorem, qui ex Senatusconsulto Trebelliano totam hereditatem restituit, placet non videri in fraudem creditorum alienasse portionem, quam retinere potuisset, sed magis fideliter [35] facere [36].

Pactum de finibus prædii pignorati.

21. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

DEbitor [37] in fraudem creditoris cum vicino de finibus pignori dati fundi pactus est. Quæsitum, an is, qui a creditore emit, de finibus [38] agere possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non idcirco minus agere posse, quod debitor ignorante creditore pactus esset.

De pignore.

22. IDEM lib. 5. Responsorum.

CUm in vetus [39] creditum unus creditor pignora accepisset. Quæro, an in fraudem creditorum factum nullius momenti esset? Respondit, creditorem non idcirco prohibendum a persecutione pignorum, quod in vetus creditum ut obligaretur, pactus esset: nisi id in fraudem cæterorum creditorum factum sit, & ea via juris occurratur, qua creditorum fraudes rescindi solent.

De pacto heredum futurorum & creditorum hereditariorum.

23. IDEM lib. 32. Digestorum.

PRimo gradu scripti [40] heredes, cum animadverterent, bona defuncti vix ad quartam partem æris alieni sufficere, famæ [41] defuncti conservandæ gratia, ex consensu creditorum, auctoritate Præsidis Provinciæ, secundum constitutionem ea conditione adierunt hereditatem, ut creditoribus duntaxat [42] partem præstarent. Quæsitum est, an [43] manumissi testamento & libertates & alimenta consequi possint? Respondit, libertates quidem, si in fraudem creditorum datæ non essent, competere: legata vero, si solvendo hereditas non esset, non deberi.

Si uni creditorum solutum fuerit.

24. IDEM lib. sing. Quæstionum publice tractatarum.

PUpillus patri heres extitit, & uni creditorum solvit; mox abstinuit [44] hereditate paterna; bona patris veneunt: an id, quod accepit creditor, revocandum sit, ne melioris conditionis sit, quam cæteri creditores? an distinguimus, per gratificationem [45] acceperit, an non? ut si per gratificationem [46] tutorum, revocetur ad eandem portionem, quam cæteri creditores fuerint laturi. sin vero juste exegerit, cæteri creditores neglexerint exactionem, interea res deterior facta sit, vel mortalitate [47], vel subductis rebus mobilibus, vel rebus soli ad irritum perductis: id, quod acceperit creditor, revocari nullo pacto potest: quoniam alii creditores suæ negligentiæ expensum ferre debeant. † Quid ergo, si cum in eo essent, ut bona debitoris mei venirent, solverit mihi pecuniam: an actione revocari ea possit a me: an distinguendum est, is obtulerit mihi, an ego illi extorserim invito: & [48] si extorserim invito, revocetur? si non extorserim, non revocetur? Sed vigilavi: meliorem meam conditionem feci; *Jus civile vigilantibus* [49] *scriptum est*: ideo [50] [quoque] non revocatur id, quod percepi.

De acceptilatione. 1. *De dote.* 3. *De procuratore.* 4. *De ipsa re, & fructibus, & partu ancillæ.* 6. *De ipso fraudatore conveniendo.*

25. VENULEIUS lib. 6. Interdictorum.

SI fraudator [51] fidejussori suo scienti acceptum tulerit, si [&] reus non ignoraverit, uterque tenebitur: si minus, is, qui scierit. Si tamen ille, cui acceptum factum est, solvendo non sit: videndum est, an in reum, etiam si ignoraverit, actio danda sit? quia ex donatione [52] capit. Contra si reo sciente acceptum latum sit, fidejussor quoque, si & ipse scierit, tenebitur: si vero ignoraverit, nunquid non æque actio in eum dari debeat, quoniam [53] magis detrimentum non patiatur, quam lucrum faciat? In duobus autem reis par utriusque causa est. §. 1. Si a socero fraudatore [54] sciens gener accepit dotem, tenebitur hac actione: & si restituerit eam, desinit dotem habere: nec quicquam emancipatæ, divortio facto, restituturum Labeo ait; quia hæc actio rei restituendæ gratia, non pœnæ nomine daretur; ideoque absolvi so-

1 In stipulationem: id fit in contractibus bonæ fidei. *l.* 32. §. 2. ff. *l.* 3. *C. de usuris.* 2 *l.* 43. *in fin. supr. de jure dot.* 3 Nemo lucrum ex suo dolo facere debet. 4 Introducendi verbo quid significetur, dixi ad *l.* 43. *supr. ex quibus causis majores.* 5 Adde *l.* 6. §. 3. ff. *h. t.* 6 Libera administratio alicui concessa non permittit ei fraudis & imposturæ licentiam. *l.* 46. *supr. de peculio. l.* 7. ff. *de donat.* Generali concessione fraus seu fraudandi potestas non continetur. Nec enim intelligitur id filio concessum a patre, ut in fraudem creditorum alienaret. 7 Rite facit, qui per alium facit. 8 Qui fraudem mandat, tenetur ac si ipse fraudem fecisset. *l.* 1. §. 12. *infr. de vi & vi.* 9 Idque propter peculium. 10 Id est, eodem genere agent contra patrem, & contra filium. 11 *l.* 22. *infr. h. t.* 12 Conventionale, non Prætorium. 13 Quæ eadem est cum Pauliana. 14 *l.* 10. §. 22. *supr. l.* 22. *infr. h. t.* 15 Et obligationes. *l.* 10. §. 22. *supr. h. t.* 16 In his revocatoriis actionibus agitur, ut qui res alienaverint, eas alienatas restituant, vel ut actionem cedant. 17 Fraus fit de persona ad personam. 18 *l.* 12. *supr. si quid in fraudem patron.* 19 *l.* 25. §. 1. *infr. h. t.* 20 *l.* 23. *supr. qui & a quib. manumiss.* 21 Imo debent esse irritæ. *l.* 25. *supr. qui & a quib. manum.* Solve, hic satisfactum est omnibus, qui erant creditores tempore libertatis datæ. 22 *l.* 10. §. 1. *supr. h. t.* 23 *l.* 10. §. 23. *supr. h. t.* 24 Ex donatione omnium bonorum præsumitur fraus: ideoque donata revocantur. vide hic Albericum, & Cæpolam, *tract. de simulatis contractib.* 25 Libellum etiam præsumptive concludere satis esse, hinc colligitur: de quo vide hic Bartolum, & quæ ad eum relata, additaque. 26 Omnia bona sua qui debitor vendidit, creditores suos fraudandi animum habuisse intelligitur, *ut hic.* & ita post Accursium & Cynum notat *Bart.* 27 Juris hæc est præsumptio, cui statur, donec contrarium probetur. 28 Et merito Quibus enim ex bonis se satisfacturum creditoribus putat, qui nihil sibi ex bonis retinuit, qui omnia donavit? 29 Id est, ante diem. *l.* 10. §. 12. *supr. h. t.*

30 In tempore fraus etiam committitur. adde *l.* 10. §. 12. *supr. h. t.* 31 Dixi *l.* 5. *C. de remissione pignoris.* 32 *l.* 2. *supr. h. t. l.* 1. §. 1. *supr. quibus modis pignus* 33 Remissio pignoris non est donatio sortis, *ut hic.* non est intercessio, *l.* 8. *supr. ad SC. Velleianum.* differt in eo a chirographi redditione, ut quo reddito, sortis obligatio maneat inutilis, atque inefficax: reddito vero pignore non manet inutilis obligatio sortis, *l.* 2. *l.* 3. *supr. de pactis.* Martial. 8. *epigr.* 37. *quod Cajetano reddis, Polycharme, tabellas, Millia te centum non tribuisse putas?* & alio loco, 9. *epigr.* 105. *Quadringentorum reddis mihi, Phœbe, tabellas &c.* & hoc discrimen est chirographi, & pignoris redditi. 34 *l.* 20. *infr. h. t.* 35 *l.* 19. *supr. h. t.* adde *l.* 6. *supr. h. t. l.* 1. *C. ad l. Falcid.* 36 Et ita fidei splendor excludit umbram fraudis. 37 Debitor non potest de fundo pignorato pacisci in fraudem creditoris sui, ejusve, qui ab eo emit 38 Emens a creditore fundum pignoratum, potest agere in id, quod abest fundo fraude debitoris. 39 *l.* 10. §. 13. *supr. h. t.* 40 Id est, instituti. 41 Famæ defuncti parcitur, si ejus hereditas adeatur: nam ex contrario defunctus injuriæ infamiæque speciem sustinet, si nullum habeat heredem. 42 Pactum inter creditores & heredes factum non nocet libertatibus & legatis. 43 An gratificationi locus sit, vide *l.* 8. *l.* 10. *supr. de pact. l.* 6. §. 2. *supr. de reb. auct. jud.* 44 *l.* 10. §. 10. *supr. h. t.* 45 Quod uni creditorum per gratiam seu gratificationem a debitoris herede solutum est, cæteris communicandum est. 46 *l.* 6. §. 7. *l.* 10. §. 11. *supr. h. t.* 47 His tribus diminuitur patrimonium. mortalitate animalium, furto rerum mobilium, casu immobilium. 48 *Al.* ut. 49 Vigilantibus Jus civile scriptum est. *l.* 6. §. 7. *supr. h. t. l.* 16. *supr. ex quib. caus. major. l.* 21. *supr. de peculio. l.* 2. *C. de annali except.* 50 *Al.* ideoque. 51 Vide Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 7. *n.* 55. Ans. 52 *l.* 49. *supr. solut.* 53 Lucrum facere non videtur, qui fraudem vel damnum fugit. 54 *l.* 14. *in fin. supr. h. t.*

let reus, si restituerit. Sed si prius quam creditores cum eo experirentur, reddiderit filiæ dotem, judicio dotis nomine conventus: nihilominus eum hac actione teneri, Labeo ait: nec ullum regressum [1] habiturum ad mulierem. Sin vero sine judice, videndum, an ulla repetitio competat ei? † Quod si is ignoraverit, filia autem scierit: tenebitur filia. Si vero uterque scierit, uterque tenebitur. At si neuter scierit, quidam existimant, nihilominus in filiam dandam actionem; quia [2] intelligitur quasi ex donatione aliquid ad eam pervenisse: aut certe cavere eam debere, quod consecuta fuerit, se restituturam. † In maritum autem, qui [3] ignoraverit, non dandam actionem; non magis quam in creditorem, qui a fraudatore, quod [4] ei deberetur, acceperit: cum is indotatam uxorem ducturus non fuerit.

§. 2. Item si extraneus filiæfamilias nomine fraudandi causa dotem dederit, tenebitur maritus, si scierit: æque mulier: nec minus & pater, si non ignoraverit; ita ut caveat, si ad se dos pervenerit, restitui eam. §. 3. Si procurator ignorante domino, cum sciret debitorem ejus fraudandi cepisse consilium, jussit servo ab eo accipere: hac actione ipse tenebitur, non dominus. §. 4. Non solum autem ipsam rem alienatam restitui oportet, sed & fructus [5], qui [6] alienationis tempore terræ cohærent: quia in bonis fraudatoris fuerunt. Item eos, qui post inchoatum judicium recepti sint. † Medio [7] autem tempore perceptos in restitutionem non venire. † Item partum ancillæ per fraudem alienatæ medio tempore editum, in restitutionem non venire: quia in bonis non fuerit. §. 5. Proculus ait, si mulier post [8] alienationem conceperit, & antequam ageretur pepererit: nullam esse dubitationem, quin partus restitui non debeat. si vero cum alienaretur, prægnans fuerit, posse dici, partum quoque restitui oportere. §. 6. Fructus autem fundo cohæsisse [9] non satis intelligere se, Labeo ait, utrum duntaxat, qui maturi, an etiam, qui immaturi fuerint, Prætor significet? cæterum etiam si de his senserit, qui maturi fuerint, nihilo magis possessionem restitui oportere. nam cum fundus alienaretur, quod ad eum fructusque ejus attineret; unam quandam rem fuisse, id est, fundum, cujus omnis generis alienationem fructus sequi. nec eum, qui hyberno [tempore] habuerit fundum centum, si sub tempus messis, vindemiæve, fructus ejus vendere possit decem, idcirco duas res, id est, fundum centum, & fructus decem, eum habere intelligendum: sed unam, id est, fundum centum: sicut is quoque unam rem haberet, qui separatim solum ædium vendere possit. §. 7. Hæc [10] actio etiam in [11] ipsum fraudatorem datur. licet Mela non putabat, in fraudatorem eam dandam: quia nulla actio in eum ex ante [12] gesto post bonorum venditionem daretur; & iniquum esset, actionem dari in eum [13], cui bona ablata essent. Si vere [14] quædam disperdidisset, si [15] nulla restitutione [16] recuperari possent, nihilominus actio in eum dabitur: & Prætor non tantum [17] emolumentum actionis intueri videtur in eo, qui exutus est bonis, quam pœnam.

1 *l.* 98. *in pr. infr. de sol'ut.* 2 Dotis titulus mulieris intuitu, seu qua mulierem ipsam intuemur, lucrativus est: qua maritum, onerosus. Quid, si spuriam filiam dotavit pater patris? heredes mulieris marito eam dotem auferre non poterunt, quod illam dotem oneroso titulo possideat. Quid, si dos, pone divortio vel mariti morte, ad mulierem redit? heredes donantis spuriæ ejus dotem illam auferre poterunt, ut quam lucrativo titulo donationis habeat. pater autem spurio donare non potest, *l.* 1. *C. de natur. liberis.* nisi Canonico jure ad alimenta usque. *c. cum haberet. extr. de eo, qui duxit eam, quam per adulterium polluit.* 3 *l.* 6. §. 8. *supr. h. t.* 4 *l.* 6. §. 7. *supr. h. t.* 5 *l.* 10. §. 19. 20. *supr. h. t. l.* 38. §. 4. *supr. de usur.* 6 Fructus fundo cohærentes fundo ipso vendito deberi, hinc colligunt: sunt enim pars rei. adde *l.* 17. §. 1. *l.* 23. *supr. de rei vind. l. Julian.* 13. §. 10. *supr. de act. empt.* 7 *l.* 10. §. 22. *supr. h. t.* 8 Adde §. 4. *supr. h. t.* 9 Partus ancillæ in fraudem creditorum alienatæ conceptus post alienationem matris; editus vero, antequam ejus nomine ageretur, Pauliana actione non revocatur: vel ita, Fructus, qui tempore tantum venditionis in fraudem creditorum factæ fuerunt, revocantur. 10 Pauliana. 11 *l.* 1. §. *l. ult. C. h. t.* 12 Ante venditionem bonorum. 13 Fraudatorem bonis exutum. 14 Vero. 15 Recuperari, id est, inveniri non possunt, quæ tu creditorum tuorum in fraudem alienasti: in carcerem potes conjici; nec potes bonis cedere. vel ita: Alienasti res tuas in creditorum tuorum fraudem? cedere bonis non potes. *Bart.* 16 *Al.* ratione. 17 *Al.* tam.

LIBER QUADRAGESIMUS TERTIUS.

TIT. I [1].

DE [2] INTERDICTIS [3] (SIVE [4] EXTRAORDINARIIS ACTIONIBUS [5] QUÆ PRO HIS COMPETUNT [6]).

Divisio prima a materia. 1. *Secunda, ab effectu.* 2. *Tertia, a tempore, ad quod referuntur.* 3. *Utrum Interdicta sint in rem, an in personam.* 4. *Divisio quarta a tempore, quo competunt.*

1. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

Videamus, de quibus rebus Interdicta competunt. † Et sciendum est, Interdicta aut de [7] divinis rebus aut de humanis competere. *Divinis*, ut de locis [8] sacris, vel de locis religiosis. † De rebus *hominum* Interdicta redduntur, aut de his, quæ sunt alicujus, aut de his, quæ nullius sunt. † Quæ sunt *nullius*, hæc sunt: liberæ personæ, de quibus exhibendis [9], ducendis [10], Interdicta competunt. † Quæ sunt *alicujus*, hæc sunt aut publica, aut singulorum. † *Publica*, de locis publicis [11], de viis [12], deque fluminibus [13] publicis. † Quæ autem *singulorum* sunt, aut ad universitatem pertinent, ut Interdictum Quorum [14] bonorum: aut ad singulas res, ut est Interdictum Uti [15] possidetis, De itinere actuque [16]. §. 1. Interdictorum autem tres [17] species sunt, exhibitoria, prohibitoria, restitutoria: sunt tamen quædam Interdicta & mixta, quæ & prohibitoria sunt & exhibitoria. §. 2. Interdictorum quædam [18] in præsens, quædam in præteritum referuntur [19]: *in præsens*, ut uti possidetis: *in præteritum*, ut de itinere, actuque, de aqua æstiva. §. 3. Interdicta omnia, licet in rem videantur [20] concepta, vi tamen ipsa personalia [21] sunt.

§. 4. Interdictorum quædam annalia sunt, quædam perpetua.

Divisio quinta ab actore, & reo. 1. *Sexta.* 2. *Septima,* 3. *& octava (quæ est subdivisio membri positi in sexta divisione) a fine.*

2. PAULUS lib. 63. ad Edictum.

Interdictorum quædam [22] duplicia [23] sunt, quædam simplicia. *Duplicia* [24] dicuntur, ut *Uti* [25] *possidetis.* *Simplicia* [26] sunt ea, veluti exhibitoria, & restitutoria, item prohibitoria [27] *De* [28] *arboribus cædendis*, & *De itinere actuque.* §. 1. Interdicta autem competunt, vel hominum causa [29] vel divini juris, aut de religione: sicut est, *Ne quid in loco sacro fiat*; vel *Quod factum est, restituatur*; & *De mortuo inferendo*, vel *sepulchro ædificando.* † Hominum causa competunt, vel ad publicam utilitatem pertinentia, vel sui juris tuendi causa, vel officii tuendi causa, vel rei familiaris. † Publicæ utilitatis causa competit Interdictum, *Ut via publica uti liceat, & flumine publico: & Ne quid fiat in via publica.* † Juris sui tuendi causa, *De liberis exhibendis*, item *De liberto exhibendo.* Officii causa *de homine libero exhibendo.* Reliqua interdicta rei familiaris causa dantur.

§. 2. Quædam Interdicta rei [30] persecutionem continent, veluti *De itinere actuque privato*: nam proprietatis [31] causam continet hoc Interdictum. † Sed & illa Interdicta, quæ de locis sacris & de religiosis proponuntur, veluti [32] proprietatis causam continent [33]. Item illa [De liberis exhibendis], quæ juris tuendi causa diximus competere: ut non sit mirum [34], si quæ Interdicta ad rem familiarem pertinent, proprietatis [35] non possessionis causam habeant. §. 3. Hæc autem Interdicta, quæ ad rem familiarem spectant, aut [36] apiscendæ sunt possessionis, aut recuperandæ, aut retinendæ. † *Apiscendæ possessionis* sunt Interdicta, quæ competunt his, qui ante non sunt nacti possessionem; sunt autem Interdicta apiscendæ possessionis, *Quorum bonorum* [37]. Salvianum [38] quoque Interdictum, quod est de pignoribus, ex hoc genere est, & [39] *Quo itinere venditor usus est, quo minus emptor utatur, vim fieri veto.* † *Recuperandæ possessionis* causa proponuntur sub rubrica, *Unde vi* [40]: aliqua enim sub hoc titulo interdicta sunt. † *Retinendæ possessionis* sunt Interdicta, *Uti possidetis* [41]. Sunt [42] Interdicta [43] (ut diximus) duplicia, tam [44] recuperandæ [45], quam apiscendæ [46] possessionis.

1 Ad hunc titulum laudantur Zasii commentarii: præter quos vide Joann. Robertum *lib.* 3. *sentent. jur. c.* 19 Hotomanum *lib.* 1. *observ. in ff. c.* 10. Mod. 2 Hic titulus est generalis. Cujac. ad *tit. C. quorum bonorum.* 3 *L.* 8. *C.* 1. 4. *Instit* 15. Paul. 1. *sent.* 6. περὶ παραγγελιῶν 58. *Eclog.* 1. Interdicta dicuntur etiam Edicta, *l.* 81. *infr. de verb. signif. l. ult. in fin. infr. de precario. l.* 38. §. 5. *supr. de usuris.* Cujac. *hic.* decreta & actiones, Cujac. 5. *obs.* 17. Est autem Interdictum ὁμιλία, id est, effatum Prætoris judicantis de sola possessione vel quasi. Hujusmodi ὁμιλία οὐ τέμνει τὴν ὑπόθεσιν, id est, *non decidit causam proprietatis*: sed ῥυθμίζει τὸν δικαστὴν, id est; *informat judicem*, ad quem litigatores remittuntur, quis litigantium futurus sit actor, quis reus: non est effatum Prætoris judicem instruentis, quemadmodum in causa possessionis sit judicandum, quod male existimat Duaren. 1. *disp.* 20. Et ita intellige Theoph. *Inst. de Interdict.* Ideoque Interdictum est ordinatio sive rythmus futuri de proprietate judicii. Cujac. *C. h. t.* Hinc constat Interdicta non ideo dici, quod inter duos dicantur, §. 1. *in fin. Inst. eod.* sed quod interim, dum de proprietate litigatur, reddantur, *l.* 3. *in fin.* ff. *de homine libero exhibendo.* ut Interdicta sint interlocutiones, & sententiæ Prætoris latæ in causa possessionis. Hotomanus putat, Interdicta a vetando dici: verum non omnia Interdicta negative sunt concepta. Notandum est interim nulla Interdicta de proprietate sola, plura de possessione sola, quædam partim de possessione & proprietate reddi. vide Cuj. *C. h. t.* Formula Interdicti hæc erat: Unde tu illum vi dejecisti, eo restituas: actionis hæc: si patet illum dare oportere. vide Cujac. 5. *observ.* 17. 4 *Inst. h. t. in princ.* 5 Deest hæc vox in indice Pandectis præfixo. vide Cujac. 5. *observ.* 17. *in fin.* 6 Hodie scilicet. Igitur Interdicta hodie sublata sunt? Minime: sed tantum vetus & curiosa verborum solennitas. Nam hodie actionum [illegible], antiqua & ordinaria solennitate omissa, [illegible] extraordinariæ actiones vocantur, [illegible] simpliciter, & Interdicti exemplo uti, *l.* 2. 4. *C.* [illegible] vel experiri ad instar Interdicti, *l. ultim. C. de liberis exhibendis.* utili actione. 9 [illegible] *Instit. eod.* 7 Prima divisio Interdictorum sumpta a materia & subjecto, seu rebus, de quibus interdicitur. *l.* 2. §. 1. ff. *h. t.* 8 *Titul.* 6. ff. *h. l.* 9 *Tit.* 29. ff. *h. l.* 10 *Tit.* 30. ff. *h. l.* 11 *Tit.* 7. 8. 9. ff. *h. l.* 12 *Tit.* 10. 11 ff. *h. l.* 13 *Tit.* 12. 13. 14. 15 ff. *h. l.* 14 *Tit.* 2. ff. *h. l.* 15 *Tit.* 17 ff. *h. l.* 16 Privato. *tit.* 19. ff. *h. l.* 17 Secunda Interdictorum divisio, sumpta a causa efficiente, id est, jussu Prætoris, vide §. 1. *Inst. de Interdict.* 18 Tertia divisio Interdictorum, sumpta a tempore. adde §. 4 ff. *h. t.* 19 *Flor.* regeruntur. 20 Scripta sc. 21 Quarta divisio Interdictorum, sumpta ab effectu; pariunt enim actionem personalem. *l.* 16. *in fin.* ff. *quod vi.* 22 Quinta divisio Interdictorum, sumpta a personis litigantium & earum statu. § 7. *Inst. h. t.* 23 Interdicta *simplicia* ea dicuntur, in quibus actor palam a reo distinguitur: *duplicia*, in quibus quis actor, quis reus discerni ita bene aut commode non potest; ut quia par hoc casu utriusque litigatoris conditio est. §. 7. *Inst. h. t.* 24 Duplicia sunt Interdicta, in quibus actor a reo non ita commode potest discerni. 25 *Al. Utrubi.* Quid? cur exempla ex his Interdictis retinendæ possessionis hic petuntur, in hac scil. duplicium Interdictorum enumeratione? Interdicta retinendæ possessionis, quæ prohibitoria sunt, magis proprie duplicia dici possunt, quod simplicia esse nequeant vix simplicia esse possunt, natura sua & origine duplicia. vide Ant. Fabr. 2. *conject.* 18. 26 Simplicia Interdicta, in quibus actor a reo perspicue secerni potest. 27 Hujus generis est Interdictum Uti possidetis, & Utrubi, nimirum possessionis: Prohibitorium namque est utrumque. *l.* 1. § 1. *infr. uti possidetis.* Ex his intelligimus paucissima esse Interdicta prohibitoria: simplicia vero longe plura, ac fere omnia. An sunt etiam quædam Interdicta duplicia, tam recuperandæ quam adipiscendæ possessionis? utique sunt. §. *ult. in fin. infr. h. t.* 28 Vide §. 7. *Inst. de Interdictis.* 29 Sexta divisio Interdictorum sumpta a fine. Quicquid enim inter homines fit, aut ad Deum ejusque gloriam refertur, aut ad ipsorum hominum utilitatem. 30 Subdivisio primæ divisionis. Prima divisio fuit, Interdicta reddi aut de rebus divinis, aut humanis: sequitur subdivisio, Interdicta, quæ de rebus divinis redduntur, veluti proprietatis causam continent: quæ de humanis, interdum proprietatis (quale est Interdictum de itinere, actuque privato, *ut hic.*) passim vero possessionis causam continent. §. 3. *infr. h. t.* 31 Interdicta quædam proprietatis etiam causam continent. 32 Cur ait *veluti*? non possum esse sacelli, vel sepulchri dominus, ut fundi, propter eorum locorum religionem: sed possum esse eorum quasi dominus. adde *l.* 43. *supr. de religiosis.* 33 Cur? dixi *l.* 42. *in pr. &* §. 1. *supr. de procurat.* 34 Propter exemplum superius allatum. 35 Interdum sc. adde *l.* 12. §. 1. *supr. de adq. vel amitt. poss.* 36 Subdivisionis superioris partitio. Nam Interdicta, quæ hominibus redduntur possessionis causa, ad id tendunt, ut aut possessionem adipiscantur, aut recuperent, aut amittant. 37 *Tit.* 2. *infr. h. l.* 38 *Tit.* 33. *infr. h. l.* §. 3. *Inst. de Interdict.* 39 *Tit.* 19. 40 *Tit.* 16. 41 *Tit.* 17. 42 *Al.* sunt etiam Interdicta. Ant. Fab. 2. *conject.* 18. Est autem horum verborum hic sensus, duplicia esse Interdicta non tantum quæ ad retinendam possessionem pertinent, sed etiam quæ ad recuperandam aut adipiscendam, si modo ejus generis sint, ut in iis par utriusque litigatoris sit conditio. Cujacius, duplicia dici putat, quod sint adipiscendæ, & recuperandæ simul possessionis: quod Ant. Faber prædicto loco non probat, quod duplicia sint, sive sint adipiscendæ tantum, sive recuperandæ tantum, si modo non appareat, quis actor, aut quis reus in his dici possit. 43 *in pr. supr. h. t.* 44 Hæc verba Cujac. 4. *obs.* 11. ait hunc in locum ex hujus §. principio translata, quod Ant. Fab. displicet, *d. loco.* 45 Ut Unde vi & De vi armata, *l.* 3. §. *cum igitur. infr. de vi & vi armata.* possunt enim hæc Interdicta duplicia esse, licet restitutoria sint: ut si tu me ædium, vel fundi possessorem vi dejeceris, ego autem ex continenti te quoque vi dejeci *d.* §. *cum.* Nam si tu adversus me Interdictum impetraveris, & ego adversus te (quod uterque nostrum se vi dejectum esse dicat), non potest apparere, quis actor sit, aut reus; prius quam constet, quomodo, & cui vis facta sit. 46 Tale est Salvianum Interdictum. *l.* 1. §. 1. ff. *de Salviano Interdicto, & quorum bonorum.* Non si colonus res suas

De fructibus.

3. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

IN Interdictis [1] exinde ratio habetur fructuum, ex quo edita ſunt, non retro [2].

De Interdictis annuis.

4. PAULUS lib. 67. ad Edictum.

EX quibus cauſis annua [3] Interdicta ſunt, ex his de eo, quod ad eum, cum quo agitur, pervenit, poſt [4] annum judicium dandum, Sabinus reſpondit.

De Interdictis noxalibus.

5. IDEM lib. 13. ad Sabinum.

INterdicta noxalia ea ſunt, quæ ob [5] delictum eorum, quos [6] in poteſtate habemus, dantur: veluti cum vi dejecerunt, aut vi, aut clam opus fecerunt. Sed officio Judicis continetur, ut dominum ſua impenſa opus reſtituentem abſolvat: patientiam tollendo operi præſtantem [7], noxæ dedere jubeat & abſolvat: ſi non dedat quantum impenſæ in tollendo opere erogatum ſit, tanti condemnet: ſi neque patientiam præſtet, neque ipſe tollat, cum poſſit, in tantum condemnet, in quantum judex æſtimaverit, atque ſi ipſe feciſſet.

TIT. II.
QUORUM [8] BONORUM [9].

Interdictum. 1. *De effectu, materia, nomine, fine hujus Interdicti.*

1. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

AIt Prætor: *Quorum bonorum ex Edicto [10] meo illi poſſeſſio data eſt: quod de his bonis pro herede [11] aut pro poſſeſſore poſſides, poſſideresve, ſi nihil uſucaptum [12] eſſet: quod quidem dolo [13] malo feciſti, uti deſineres poſſidere: id illi reſtituas [14].* §. 1. Hoc Interdictum reſtitutorium [15] eſt, & ad [16] univerſitatem bonorum, non ad ſingulas res pertinet [17]: & appellatur [18], *Quorum bonorum*, & [eſt] apiſcendæ [19] poſſeſſionis univerſorum bonorum.

Qui tenentur hoc Interdicto.

2. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

INterdicto *Quorum bonorum* debitores [20] hereditarii non tenentur [21]: ſed tantum corporum [22] poſſeſſores.

TIT. III.
QUOD [23] LEGATORUM.

Nomen, 1. *Finis,* 2. *Cauſa, effectus.* 3. *De ſucceſſoribus.* 4. *De cumulatione petitionis hereditatis, & hujus Interdicti.* 5. *De mortis cauſa donatione.* 6. *De legato heredi.* 7. *De eo, qui dolo deſiit poſſidere.* 8. *De uſufructu, uſu, ſervitute.* 9. *De miſſo in poſſeſſionem legatorum ſervandorum cauſa.* 10. *De ipſo legatario, & ejus ſucceſſoribus.* 11. *De voluntate ejus, ad quem res pertinet.* 13. *De ipſo legatario, & eo, qui in illius locum ſucceſſit.* 14. *De voluntate ejus, ad quem res pertinet.* 16. *De ſatisdatione.*

1. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

HOc Interdictum vulgo [24] *Quod legatorum* appellatur. §. 1. Eſt autem & ipſum apiſcendæ [25] poſſeſſionis. §. 2. Et continet hanc cauſam, *ut quod [26] quis [27] legatorum nomine non ex voluntate [28] heredis [29] occupavit, id reſtituat heredi [30].* † Etenim æquiſſimum [31] Prætori viſum eſt, unumquemque non ſibi [32] ipſum jus dicere occupatis legatis, ſed ab herede petere. Redigit [33] igitur ad heredes per hoc Interdictum ea, quæ legatorum nomine poſſidentur, ut [34] perinde legatarii poſſint [35] eum convenire.

§. 3. Hoc Interdictum heredem [36] heredis [37] bonorumque poſſeſſoris habere, propter utilitatem hujus dicendum eſt: nec non cæteros [38] quoque ſucceſſores [39]. §. 4. Quia [40] autem nonnunquam incertum eſt, utrum quis pro legato, an pro herede, vel pro poſſeſſore poſſideat, belliſſime [41] Arrianus ſcribit, hereditatis petitionem inſtituendam, & hoc Interdictum reddendum, ut ſive quis pro herede, vel pro poſſeſſore, ſive pro legato poſſideat, hoc Interdicto teneatur: quemadmodum ſolemus [42] facere, quotiens incertum eſt [43], quæ potius actio teneat. nam duas [44] dictamus [45], proteſtati [46] ex altera nos velle conſequi, quod nos contingit. §. 5. Si [47] quis [ex] mortis cauſa donatione poſſideat [48], utique [49] ceſſabit [50] Interdictum: quia portio [51] Legis Falcidiæ [52] apud heredem ipſo jure remanet, & ſi corporaliter [53] res in ſolidum translatæ ſunt.

§. 6. Qui vero ex cauſa præceptionis, utique tenetur hoc Interdicto: ſed pro ea ſcilicet parte, quam jure legati habet, non etiam pro ea quam quaſi [54] heres habet. Idemque erit dicendum, & ſi alio [55] genere legati uni ex heredibus legatum ſit: nam & hic dicendum eſt, pro ea parte, qua heres eſt, ceſſare Interdictum.

§. 7. Quod ait Prætor, *Aut dolo deſiit poſſidere:* ſic accipere debemus, deſiit facultatem habere reſtituendi. §. 8. Unde eſt quæſitum, ſi uſusfructus vel uſus fuerit alicui relictus, eumque occupaverit: an hoc Interdicto reſtituere ſit compellendus? movet, quod neque uſusfructus neque uſus poſſidetur: ſed [56] magis tenetur. poteſt tamen defendi competere Interdictum. † Idem dicendum eſt & in ſervitute relicta. §. 9. Quæſitum eſt, ſi quis legatorum ſervandorum cauſa miſſus ſit in poſſeſſionem [57], an hoc Interdicto teneatur ad reſtitutionem [58]? movet [59] illud primum, quod non [60] poſſidet is, qui miſſus eſt in poſſeſſionem legatorum cauſa, ſed potius cuſtodit: deinde, quod Prætorem habet hujus rei auctorem [61]. Tutius tamen erit dicendum, hoc Interdictum competere [62]: maxime [63] ſi ſatisdatum ſit jam legatorum nomine, nec recedat; tunc enim etiam poſſidere videtur [64].

§. 10. Legatorum nomine non tantum ipſum poſſidere dicemus, cui legatum eſt: verum heredem [65] quoque ejus cæteroſque ſucceſſores.

§. 11. Quod ait Prætor, *Voluntate [66] ejus, ad quem ea res pertinet,* ita erit interpretandum, ut, ſi poſt aditam hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem agnitam, voluntas accommodata eſt legatario, ut poſſideret, Interdictum ceſſet: quod ſi [67] ante aditam hereditatem, bonorumve poſſeſſionem agnitam hoc [68] factum eſt, rectius dicetur eam voluntatem non nocere debere. §. 12. Si duæ res legatæ ſint, altera ex voluntate occupata, altera non ex voluntate: eveniet, ut altera revocari poſſit, altera non [69]. † Idemque erit probandum & in una re, cujus pars ex voluntate, altera pars non ex voluntate occupata eſt: nam pars ſola [70] per Interdictum auferetur. §. 13. Illud tenendum, ſive a te, ſive ab eo, in cujus locum ſucceſſiſti, poſſideri aliquid cœptum eſt: Interdicto huic locum fore. † *In locum ſucceſſiſſe*, accipimus, ſive per univerſitatem, ſive in rem [71] his [ſit] ſucceſſum. §. 14. Prodeſt [72] autem poſſediſſe, quotiens voluntate ejus, ad quem ea res pertinet, poſſideri cœptum eſt. Sed & ſi [73] poſtea [74] voluntas acceſſit ejus, ad quem ea res pertinebat: tamen prodeſſe poſſeſſori debere. Unde ſi quis cœpit quidem ex voluntate ejus, ad quem ea res pertinet, poſſi-

in fundum duorum, pignoris nomine intulerit, ita ut utrique domino in ſolidum obligatæ eſſent, conſtat, non tantum ipſis duobus dominis adverſus extraneum, ſed etiam inter ipſos Salvianum Interdictum reddi poſſe: quo poſteriore caſu utrumque actorem, & reum eſſe neceſſe eſt, priusquam ſciatur, utrius conditio melior eſſe debeat, cum ſibi uterque idem jus adſerat & vindicet. Idemque de Interdicto *quorum bonorum* dici poteſt, ſi duobus ejusdem hereditatis bonorumve poſſeſſio data eſſe proponeretur, quo etiam caſu, cum ab initio dici non poſſit, quis actor, aut reus eſſe debeat, duplex Interdictum reddi neceſſe eſt. v. Fabr. *ibid.*

1 Tam recuperandæ, quam adipiſcendæ poſſeſſionis ſcil. non retinendæ, in quibus, ut in revocatoriis, ratio fructuum non habetur. *l.* 38. §. 4. *ſupr. de uſur. l.* 1. §. 40. *infr. de vi & vi. l.* 8. §. 4. *infr. de precario.* vid. Cujac. 4. *obſ.* 11. *in fin.* 2 In Interdictis non habetur ratio perceptorum fructuum ante judicium. adde tres alias regulas: Regulariter nullum Interdictum infamat. *l.* 13. *infr. de vi.* Nullum fit ſolenniter. §. *ult. Inſt. h. t.* Nullum datur in non ſubditos. *l.* 2. *C. h. t.* 3 Pone exemplum in Interdicto *quod vi. l.* 1. §. 1. *infr. quod vi.* 4 *l.* 1. *infr. de vi & vi.* his adde, Annua quæ ſunt, agendo principaliter, perpetua eſſe excipiendo & acceſſorie. 5 §. *ult. Inſt. de noxal.* 6 Servos ſc. 7 *Lege*, præſtare, aut noxæ dedere.

8 *L.* 8. *C.* 2. 4. *C. Theodoſ.* 19. vide praxim hujus actionis apud Oldendorp. *claſſ.* 2. *act.* 1. Porro hoc Interdictum appellationem ſumit a primis verbis Interdicti, quod proponitur *l.* 1. *infr. h. t.* Quemadmodum a remedio legis ultimæ, *C. de edicto D. Hadriani tollendo*, differt, vide apud Ripenſ. *hic.* 9 Hoc Interdictum eſt adipiſcendæ poſſeſſionis, eique competit, cui Prætor dedit bonorum poſſeſſionem (in eo differt hic titulus *a tit. de hered. petit.*), ſi quidem hereditatis petitio ei competit, qui hereditatem Jure civili conſecutus eſt, adverſus eum, qui eas res poſſidet pro herede. 10 An id innuit, hoc Interdictum eis dari, quibus bonorum poſſeſſio Edictalis, non Decretalis, data eſt? Ripenſis poſtremum probat *hic n.* 1. vid. Zaſ. *hic.* An etiam id innuit, non dari hoc Interdictum vocatis ad hereditatem Jure civili? utique, ſi tamen Interdictum directo accipimus, non utiliter. & ſic accipe *l.* 2. *C. h. t.* Goth. Hoc Interdictum non datur adverſus ſcriptum heredem. v. Neoſtad. *de pact. ante nupt.* Anſ. 11 Hoc enim Interdictum adverſus eas perſonas datur. *l.* 1. *C. h. t.* 12 Res etiam Immobiles uſucapiuntur. *l.* 4. *ſupr. de uſurp.* 13 Hoc etiam receptum eſt in aliis Interdictis. *l.* 68. *in fin. ſupr. pro ſocio.* 14 Hoc Interdictum eſt reſtitutorium. §. 1. *verſ. reſtitutoria. Inſtit. de Interdictis.* 15 Hoc ipſum fieri quemadmodum poteſt, cum hic adipiſcendæ, *infr. h. t.* ea autem adipiſcimur quæ nunquam habuimus? Solve, verbum *reſtituendi* hic improprie ſumitur, vide Zaſ. *hic. n.* 7. 16 Interdictum hoc datur univerſali, non ſingulari ſucceſſori. 17 Id eſt, hoc introductum eſt, ut univerſitatem aliquo remedio corporaliter naneiſcamur: ſi tamen evenerit unius tantum rei controverſia, cujus poſſeſſionem quis nondum ſit adeptus, ad eum pertinere hoc Interdictum poterit. vid. *l.* 28. 29. 30. *infr. de furt.* 18 Vulgo ſc. vid. *l.* 1. *infr. tit. prox.* 19 §. 3. *Inſt. de Interd.* 20 Et ſic juris, & incorporalium rerum quaſi poſſeſſores. 21 In eo differt a petitione hereditatis, *l.* 14. 15. ff. *de hered. pet.* differentias decem vide apud Schneidw. in §. *ſequens diviſio. Inſt. de Interd.* 22 Id eſt, rerum corporalium.

23 *l.* 8. *C.* 3. 24 A primis verbis Interdicti, de quo vide §. 2. *infr. h. t.* & Cuj. *C. h. t.* id enim familiare eſt Latinis. Idem eſt enim in Interdicto *quorum bonorum*, de quo ff. in Interdicto *uti poſſidetis*, & *unde vi.* Vulgata tamen habet, *quorum legatorum*, & in C. ita legitur. 25 Ex parte agentis: quia poſſeſſio, quam petit, nunquam ejus fuit, ex parte vero poſſeſſoris, reſtitutorium eſt. 26 Id eſt, fideicommiſſorum particularium, & univerſalium. Ripenſ. *hic. n.* 5. 27 Legatarius vel fideicommiſſarius heres, 6; & ſingularis ſucceſſor, 7. 28 Datur heredi & bonorum poſſeſſori adverſus legatarium, qui præoccupavit vacuam poſſeſſionem rei legatæ, ſine voluntate heredis, aut bonorum poſſeſſoris. 29 Et bonorum poſſeſſoris, & heredum heredis, cæterorumque ſucceſſorum. vide §. 3. *infr. eod.* Goth. vide *l. un. C. hoc tit. l. pen. C. ad l. Falcid. l.* 14. *l.* 15. *l.* 93. *ſupr. ad l. Falcid. Novell.* 1. Cujac. *lib.* 8. *obſ. c.* 2. Anſ. 30 *l.* 1. *C. ne quis in ſua cauſa.* 31 Iniquum eſt, quemquam jus ſibi dicere. 32 Aliud erit ſi voluntate defuncti: poteſt enim legatarius eo caſu antevertere heredem, *l.* 34. §. 1. *ſupr. de legat.* 2. at non poſſidenti eripere: & ita intellige, quod ſcripſi ad *l.* 55. *ſupr. de legat.* 1. idem ſi periculum eſt in mora. vide hic Ripenſ. *num.* 7. 33 Rediguntur igitur ad heredem. *vulgat.* 34 Licet legatarius rem legatam occupaverit, eamque heredi reſtituerit, actio tamen eidem ſalva eſt adverſus heredem nomine legati. 35 Atqui videtur legatarius reſtituendo heredi legatum, jus ſuum amiſiſſe. *l. non dubium.* 5. *C. de legib.* Imo occupando videtur penitus jus ſuum amiſiſſe. *l. extat.* 13. ff. *quod metus cauſa. l. pen.* ff. *ad l. Jul. de vi priv. l. cum quærebatur.* 11. *C. unde vi. l.* 2. *infr. de crimine expilatæ her.* Quin & heredi fruſtra aut injuſte hic reſtitui legatum dicendum videtur, quum id acceptum mox legatario reſtituere debeat. *l.* 173. *in fin.* ff. *de regulis. c.* 59. *de regulis. in* 6. 36 Heredi heredis datur etiam hoc Interdictum. 37 *Subaudi*, qui adiit hereditatem; antequam moreretur: non eam alioqui tranſmitteret ad heredes, niſi ſervata diſtinctione *l. cum in antiquioribus.* 19. *C. de jure delib.* 38 Id eſt, ulteriores heredes, fideicommiſſarios univerſales. *l.* 8. §. 1. *ſupr. quib. mod. pignus.* non tamen inſtitutos in re certa. vid. *l.* 13. *C. de hered. inſt.* 39 *Sub.* univerſales. 40 Vide Roman. *conſ.* 245. 41 Hoc verbo utitur juriſconſultus in *l.* 7. §. 3. *infr. quod vi.* quam vide. 42 Ex ſtilo Curiæ valere, hinc colligunt. Argumentum a communi practica. 43 Id eſt, quotiens factum eſt incertum facto rei, atque ita reſtringe regulam, qua dicitur, *Libellum generalem non eſſe admittendum.* vide *hic* Alberic. 44 Puta petentes rem, ſi extet: vel ſi non extet, æſtimationem. 45 Id eſt, exprimimus, *l. ult. ſupr. de ſeparat.* hodie ſufficit apta facti narratione actionem exprimere. *l.* 1. *C. de formulis.* Dictamus, inquam, in quibus caſibus permiſſa eſt cumulatio. Eſt autem permiſſa incertitudinis cauſa, *ut hic.* 46 Proteſtationis omiſſio libellum num vitiabit? Ripenſis negat *hic. num.* 11. 47 Vide ad hunc locum Antonium Faurum, 6. *conject.* 12. 48 *Subaudi*, rem ſibi traditam a donante, vel ſua auctoritate. 49 *Al.* utique neceſſe habebit: & ita quibusdam legi notat etiam *Bart.* 50 Hoc Interdictum contra poſſidentem ex titulo donationis cauſa mortis non competit. 51 Falcidia ex donatione cauſa mortis detrahi poteſt. vid. *l.* 2. *C. de donat. cauſ. mortis.* 52 Quid? hoc Interdictum locumne habet, quando locus Falcidiæ eſt: An vero locum non habet, quando Falcidiæ locus non eſt? Alii, ut Odofredus, aiunt: alii negant. Albericus priorem ſententiam amplectitur. Putat enim hoc Interdictum locum habere, etiamſi heres uti nolit Lege Falcidia. idque duabus rationibus probat: quarum prior ſumitur a jure Falcidiæ: altera, ut puniatur audacia legatarii, §. 2. *verſ. etenim. ſupr. h. t.* ideoque, ut maxime ceſſet prior ratio, alteram tamen non ceſſare. Interim tamen notandum eſſe, hoc Interdictum propter Legis Falcidiæ deductionem proponi. 53 *l.* 18. *C. ad l. Falc.* 54 Hoc Interdictum non datur in heredem occupantem prælegata pro ea parte, qua eſt coheres. v. *hic* Ripenſ. *n.* 34. 55 Hoc Interdictum competit contra legatarium quemcunque. 56 Poſſidere & tenere differunt. Hujus rei hoc quoque argumentum eſt, quod uſusfructus & uſus non poſſideatur, ſed teneatur. Ita ſervitutes tenentur, non poſſidentur. 57 Quod etiam non adita hereditate fieri poteſt. *l.* 11. *in fin. ſupr. ut in poſſeſſ. legatorum* Goth. vid. *l.* 5. *ſupr. ut in poſſ. legat. l.* 3. §. *ult. ſupr. de acq. vel amitt. poſſ.* vid. Petr. de Bellopert. *hic.* Anſ. 58 Uſufructuarius & uſuarius non tam poſſident, quam detinent, *l.* 10. *in fin. ſupr. de adq. rer. domin.* adde quæ notavi ad *l.* 12. *ſupr. de adqu. vel amitt. poſſ.* 59 *Subaudi*, ut id negemus. 60 Vide *l.* 5. *ſupr. ut in poſſ. leg.* 61 Et ita juſte poſſidet. *l.* 11. *ſupr. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* 62 *d. l.* 5. §. 27. 63 Hæc particula caſum contrarium implicat. Zaſ. *hic. num.* 4. 64 Et quidem mala fide. Zaſ. *hic. num.* 3. 65 Hoc interdictum datur in heredes legatariorum. 66 Adde caſum *l.* 8. *ſupr. de aqua & aquæ pluv.* 67 Adde *l.* 45. §. 1. *ſupr. de leg.* 2. 68 Id eſt, voluntas accommodata. 69 Conſenſus in uno præſtitus ad aliud non extenditur. 70 *Sub.* quæ ſine voluntate heredis occupata eſt. unde notant, creditorem decem, ſi quinque tantum auferat debitori, jure ſuo non decidere, niſi in quinque, ut ne pœna delictum egrediatur, *arg. l. ſancimus.* 22. *C. de pœnis.* 71 Singularem. & ſic hoc Interdictum eſt in rem ſcriptum, & ſequitur poſſeſſorem. Porro an hoc Interdictum detur ſingulari ſucceſſori, & in ſingularem ſucceſſorem, vide *hic* Alberic. 72 *Sub.* legatario, ut hoc Edicto non teneatur. 73 Id eſt, etſi poſt occupatam poſſeſſionem. 74 Nota, interdum voluntatem poſt actum accedere.

dere,

dere, postea vero voluntas non [1] perseverat; nihil noceat: quia semel possideri cœpit ex voluntate. §. 15. Si alter ex heredibus, iisve, ad quos ea res pertinet, voluerit rem a legatario possideri, alter [2] non: ei, qui noluit, Interdictum competet; ei, qui voluit, non competere palam est. §. 16. Quod ait Prætor, *Nisi satisdatum sit*, accipere debemus, si perseveret [3] satisdatum, scilicet, ut si non perseveret cautum, mittatur in possessionem legatorum servandorum causa. §. 17. Satisdatum sic arbitror, si sic satisdatum sit, ut legatario vel ipso jure [4] adquisita sit idonea cautio, vel [5] per mandati actionem adquiri possit: & tunc [6] Interdicto locum fore.

§. 18. Si quarundam rerum nomine satisdatum sit, quarundam non sit satisdatum: earum rerum nomine sine impedimento agi poterit [7], de quibus satisdatum est; cæterarum non poterit.

2. De eo, qui non restituit, condemnando. 3. De cautione.

2. PAULUS lib. 63. ad Edictum.

DIversum est, si postea [8] pars legato adcreverit [9]: nam hoc nomine [10] tenentur fidejussores in [11] totum [12]. §. 1. Quod ait Prætor, *Si per bonorum possessorem non stat, ut satisdetur*, sic accipimus, si paratus sit satisdare: non [13] ergo offerre debet satisdationem, sed petenti satis, moram non facere. §. 2. Ex hoc Interdicto, qui non restituit, in id, quod interest [14], debet condemnari. §. 3. Si legatarius repromissione [15] retentus [16] fuit, dandum est Interdictum. † Idem dicendum est, si legatarius pignoribus noluit sibi [17] caveri.

§. 4. Si per legatarium factum sit, quo minus satisdetur: licet cautum non sit, tenetur Interdicto. † Sed si forte factum sit per legatarium, quo minus satisdetur, eo autem tempore, quo editur Interdictum, satis accipere paratus sit: non competit Interdictum, nisi satisdatum sit. † Item si per bonorum possessorem stetit, quominus satisdaret, sed modo paratus est cavere: tenet Interdictum [18]. Illud enim tempus inspicitur, quo Interdictum editur.

TIT. IV.
NE [19] VIS FIAT EI QUI IN POSSESSIONEM MISSUS ERIT [20].

Interdictum. 1. Ratio Interdicti. 2. De omnibus in possessionem missis. 3. De eo, qui ingredi prohibuit, aut ingressum expulit. De vi. 4. De errore. 5. De eo, quod interest. 6. De pupillo, furioso, tutore. 7. De domino vel patre prohibentis. 8. De tempore hujus actionis. Quid persequatur. De successoribus.

1. ULPIANUS lib. 72. ad Edictum.

AIt Prætor: *Si quis [21] dolo malo fecerit, quominus quis permissu meo, ejusve, cujus ea jurisdictio fuit, in possessionem bonorum sit, in eum in factum judicium, quanti ea res fuit, ob quam in possessionem missus erit, dabo* [22]. §. 1. Hoc Interdictum [23] summa providentia Prætor proposuit: frustra [24] enim in possessionem mitteret rei servandæ causa, nisi missos tueretur, & prohibentes venire in possessionem coërceret. §. 2. Est autem generale hoc Edictum: pertinet enim ad omnes [25] qui in possessionem a Prætore missi sunt. convenit [26] enim Prætori, omnes, quos ipse in possessionem misit, tueri. Sed sive rei servandæ causa, sive legatorum, aut ventris nomine in possessionem missi fuerint, habent ex hoc Edicto in factum actionem, sive doli [27], sive aliter prohibuerint. §. 3. Hæc actio non tantum eum tenet, qui prohibuit quem venire in possessionem: sed etiam eum, qui [28] possessione pulsus est, cum venisset in possessionem. Nec exigitur, ut vi fecerit, qui prohibuit. §. 4. Si quis ideo possessione arcuerit, quia rem suam putabat, vel sibi nexam, vel certe non esse debitoris: consequens est, ut hoc Edicto non teneatur. §. 5. Hæc verba, *Quanti [29] ea res erit, ob quam in in possessionem missus erit*, continent utilitatem creditoris, ut quantum ejus interest possessionem habere, tantum ei, qui prohibuit, condemnetur. Proinde si ob [30] falsum creditum vel ob falsam petitionem missus est in possessionem, vel si exceptione summoveri potuit: nihil ei debet prodesse hoc Edictum: quia propter nullam causam in possessionem missus est. §. 6. Hoc Edicto neque pupillum neque furiosum teneri constat: quia affectu [31] carent. Sed pupillum eum debemus accipere, qui doli capax non est: cæterum si jam doli capax sit, contra erit dicendum. Ergo & si tutor dolo fecerit, in pupillum dabimus actionem: si modo solvendo sit tutor. Sed & ipsum tutorem posse conveniri, Julianus scribit. §. 7. Si domini vel patris voluntate prohibitus quis sit a possessione, in ipsos dabitur actio: quasi per alios hoc fecerint. §. 8. Hanc actionem, excepta legatorum missione [32], intra annum competere, & non postea, sciendum est: cum sit pœnalis. Nec in heredes similesque personas dabitur, nisi in id, quod ad eas pervenit. Sed heredi similibusque personis dabitur. Nam cum prohibitus quis est legatorum, vel fideicommissorum causa possessionem adipisci, tunc actio & perpetua est, & in heredem dabitur: quia est in potestate successorum evitare Interdictum satisdatione [33] oblata.

De eo, qui suo vel alieno nomine prohibitus est, vel prohibuit.

2. PAULUS lib. 59. ad Edictum.

SUo quis, an alieno nomine prohibitus sit, nihil interest: hæc enim verba *quanti ea res est*, referenda sunt ad personam domini [34].

§. 1. Item tam is tenetur, qui suo nomine, quam qui alieno nomine prohibuit.

De fideicommisso. De bonis heredis. 2. De ventre.

3. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

SI quis missus fuerit in possessionem fideicommissi servandi causa, & non admittatur: potestate [35] ejus inducendus [36] est in possessionem, qui eum misit. aut si quis volet uti [37] Interdicto, consequens erit dicere Interdictum locum habere. Sed melius erit dicere, extra [38] ordinem ipsos jure suæ potestatis exequi oportere decretum suum: nonnunquam [39] etiam per manum militarem. §. 1. Constitutum est ab Antonino, ut etiam in bona heredis quis admittatur certis modis. Si quis igitur in his bonis non admittatur, dicendum est, actionem hanc utilem competere: cæterum poterit uti & extraordinaria [40] executione. §. 2. Prætor ventrem in possessionem mittit: & hoc Interdictum prohibitorium & restitutorium est. Sed si mulier velit in [41] factum actione uti, ad exemplum creditorum magis quam Interdicto, posse eam experiri sciendum est. §. 3. Si mulier dicatur calumniæ [42] causa in possessionem venisse, quod non sit prægnans, vel non ex eo prægnans; vel si de statu mulieris aliquid dicatur: [ex] epistola D. Hadriani, ad exemplum præsumptionis Carboniani [43] Edicti, ventri Prætor pollicetur possessionem.

De damno infecto, 4. Vel alia causa.

4. IDEM lib. 69. ad Edictum.

PEr Interdictum etiam [44] ei subvenit Prætor, qui damni infecti ab eo in possessionem missus est, ne ei vis fiat. §. 1. Pœna autem ejus, qui non promittit, vel satis non dat, hæc est, ut in possessionem mittatur adversarius. Sive ergo promittat, sive [45] per eum non fiat, quominus promittat, non tenebit interdictum, repulso per exceptionem eo, qui experitur. §. 2. Prætor in eum, qui neque cavit, neque possidere passus est eum, qui missus est, judicium pollicetur in tantum, quantum præstare [46] eum oporteret, si de ea re cautum fuerat.

§. 3. Sed & ex alia causa hoc judicium proposuit, si eo tempore, quo in possessionem mitti desiderabat, Prætoris adeundi potestas non fuerit: scilicet ut si, cum potestas Prætoris adeundi non esset, damnum interim datum est, haberet judicium [47], qui damnum passus est. §. 4. Item subjectum, si ex alia causa in possessionem missus prohibitus esse dicetur: habere in factum actionem.

TIT. V.
DE [48] TABULIS EXHIBENDIS.

Interdictum. 1. De confitente, vel negante. 2. De tabulis testamenti, vel aliis ultimæ voluntatis. 3. De testamento, quod valet, vel non valet. 4. De supremis tabulis, vel prioribus. 5. De omni scriptura testamenti. 6. De pluribus tabulis. 7. Si filiusfamilias, vel servus testatus esse dicatur. 9. De captivo. 10. De vivente. 11. De testamento deleto.

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PRætor ait: *Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reliquisse dicetur, si hæ penes [49] te sunt; aut dolo malo tuo factum est, ut desinerent esse: ita eas illi exhibeas. Item si libellus aliudve quid relictum esse dicetur, decreto comprehendam.*

§. 1. Si quis forte confiteatur [50] penes se esse testamentum, jubendus [51] est exhibere: & tempus ei dandum est, ut exhibeat, si non potest in præsentiarum exhibere. Sed [52] si neget se exhibere posse, vel oportere: Interdictum hoc competit. §. 2. Hoc Interdictum pertinet non tantum ad testamenti tabulas: verum ad omnia, quæ [53] ad causam testamenti pertinent; utputa, & ad [54] codicillos pertinet.

§. 3. Sive autem valet testamentum, sive non (vel quod ab initio inutiliter factum est, sive ruptum sit, vel in quo alio vitio [sit]; sed etiam si falsum esse dicatur [55], vel ab eo factum, qui testamenti factionem non habuerit): dicendum est Interdictum [56] valere.

§. 4. Sive supremæ tabulæ sint, sive non sint, sed priores: dicendum Interdictum hoc locum habere. §. 5. Itaque dicendum est, ad omnem omnino scripturam testamenti, sive perfectam, sive [57] imperfectam, Interdictum hoc pertinere [58]. §. 6. Proinde & si plures tabulæ sint testamenti, quia sæpius fecerat, dicendum est Interdicto locum fore: est enim quod ad causam testamenti pertineat, quidquid quoquo tempore factum exhiberi debeat. §. 7. Sed & si de statu disceptetur, si testator filiusfamilias, vel servus hoc fecisse dicatur: & hoc exhibebitur. §. 8. Item si filiusfamilias fecerit testamentum, qui de castrensi peculio testabatur: habet locum Interdictum. §. 9. Idem est, & si is, qui testamentum fecit, apud hostes decessit. §. 10. Hoc Interdictum ad [59] vivi [60] tabulas non pertinet, quia verba Prætoris *reliquerit* fecerunt mentionem. §. 11. Sed & si deletum sine [61] dolo sit testamentum.

2. PAULUS lib. 64. ad Edictum.

VEl totum, vel pars ejus,

1 Sufficit semel voluisse, licet voluntas non duret. 2 Atque ita una & eadem res duplicis juris censeri potest. 3 Non videtur satisdatum, si satisdatio non perseveret. 4 i. e. Immediate, directo. 5 Vel per obliquum, puta per procuratorem. *l.* 49. *in fin.* ff. *de adqu. vel amitt. possess.* 6 Id est, præstita satisdatione legatario, vel ejus heredi. 7 *Sub.* hoc Interdicto, idque per heredes. 8 Id est, si post cautionem præstitam ab herede. 9 *l.* 17. ff. *ut legat.* 10 *Sub.* emolumenti, quod accrevit. 11 *l.* 54. *supr. locat.* 12 Et ideo in totum revocatur. 13 Heres offerre satisdationem non tenetur: si tamen satisdatio petita fuerit, differre non debebit. vide Socinum *regul.* 229. 14 Cum fructibus. *l.* 3 *supr. de Interdict.* 15 *Sub.* nuda, sine fidejussoribus. 16 Contentus 17 *Sub.* ab herede. 18 Et sic postrema mora nocet. *l.* 17. *in fin. supr. de administr. & periculo.*

19 Adde *L.* 8. *C.* 5. Praxin hujus actionis, vide apud Oldend. *class.* 2. *act.* 5. 20 Ex primo decreto scilic. Talis missio possessionem non transfert, *l.* 5. ff. *ut in possess. legat.* & ita hoc Interdictum non est adipiscendæ, retinendæ, vel recuperandæ, atqui vim fieri prohibet possidenti? Hoc Interdictum datur misso tantum in possessionem ex primo decreto, quem certum est non possidere *l.* 3. *in fin. supr. de adqu. vel amitt. possess.* 21 Interdictum hoc generale est. §. 2. ff. *h. t.* observa quoque hujus Edicti verba in tertiam personam concepta esse cum alia sint in primam personam. *Goth.* vide Leonin. *emend. lib.* 1. *cap.* 6. *n.* 4. Ans. 22 *l.* 4. §. 2. *supr. de damno.* 23 Hoc Edictum. Cujac. 5. *obs.* 17. 24 Nam missio frustra decernitur, nisi magistratus missum conservet. 25 *l.* 4. ff. *h. t.* 26 Inutilis alioqui fieret magistratuum creatio. *l.* 2. §. 13. *supr. de orig. jur.* 27 Sive dominus. *Hal.* sive δόλῳ. 9. *Eclog.* 6. 28 Eum, a quo quis. 29 Vide *l.* 3. *in fin.* ff. *uti possidetis.* 30 Missio ob falsum creditum non valet, & est ipso jure nulla. 31 Possidendi. 32 Et damni infecti. vide *l.* 17. §. 3. *supr. de damno.* 33 Adde *l.* 7. §. 9. *supr. tit. prox.* 34 Non procuratoris. *l.* 14 *supr. si quis cautionib.* 35 *l.* 68. *supr. de rei vindicat.* 36 Imo manu ministrorum judicis non est inducendus. *l.* 1. §. 2. *supr. si ventris nomin.* 37 *l.* 5. §. 27. ff. *ut in possess. legat.* 38 Extra ordinem exsequi quid sit, vide quæ scripsi ad *l. ult.* §. 3. *supr. quod metus causa.* 39 Quotiens scilicet qui detinet prohibet. & sic restringe *l.* 1. §. 2. *supr. si ventris nomine.* 40 *l.* 68. *supr. de rei vindicat.* 41 Vide *l.* 1. §. 4. ff. *uti possidetis.* 42 *l.* 15. *l.* 16. *supr. de his, qui notant. infam. l.* 1. §. 14. *supr. de ventr. in possess.* 43 De quo vide *supr. de Carboniano.* 44 Hoc enim Interdictum est generale. *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.* 45 Paria sunt enim, a me satisdationem promitti, & per me non fieri quominus promittam. 46 *l.* 15. *in fin. supr. de damno.* 47 Hoc scilicet.

48 *L.* 8. *C.* 7. 49 De hac dictione vide *l.* 63. *infr. de verb. sign.* 50 *l.* 2. *in fin. supr. testam. quemadm. aper.* 51 Et actione ad exhibendum eo nomine tenetur 52 Interdictum de tabulis exhibendis datur adversus negantem, *ut hic.* actio vero ad exhibendum adversus confitentem. *ut supr. h. t.* 53 *d. l.* 2. §. 2. 54 *l.* 4. *C. testam. quemadm. aper.* 55 Non judicio tamen criminali, & publico: ut ita hæc Lex consistat cum *l. ult.* ff. *h. t.* 56 Adde *l.* 6. ff. *ad leg. Corn. de falsis.* vide Cuj. 3. *ad Afr. fol.* 2. 57 *l.* 2. §. 1. *supr. testam. quemadm. aper.* 58 *l.* 3. §. 1. ff. *h. t.* 59 Hoc Interdictum ad occultatas viventis tabulas non pertinet, cum ei competat actio ad exhibendum. 60 Non inconcinne illud Pauli ad Hebr. *c.* 9. *v.* 16. huc referri potest: ὅπου γὰρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τοῦ διαθεμένου. adde *l.* 2. §. 4. *supr. test. quemadm.* 61 Hæc negatio deest apud *Hal.* adde *l.* 1. §. 10. *supr. de B. P. secund. tab.*

De pluribus codicibus. 2. *De depoſito.* 3. *De æditua vel tabulario cuſtodiente.* 4. *De ſervo.* 5. *Si teſtator vivus ſuas tabulas eſſe dicat, & de cæteris, qui corpora ſua eſſe dicunt inſtrumentorum.* 6. *De eo, qui dolo fecit, quominus tabulæ penes ſe eſſent.* 7. *Hoc Interdictum eſſe exhibitorium.* 8. *Quid ſit exhibere.* 9. *Apud quem exhibetur, ſi teſtes admoniti non veniant.* 10. *De his, qui quid in teſtamento adſcriptum habent.* 11. *Quid veniat in condemnationem.* 15. *Si hoc judicio conſecutus eſt æſtimationem, poſtea rem petat.* 16. *De anno.* 17. *De ſucceſſoribus.*

3. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

LOcum habet hoc Interdictum. §. 1. Si tabulæ in pluribus [1] codicibus ſcriptæ ſint, omnes Interdicto iſto continentur: quia unum teſtamentum eſt. §. 2. Si tabulæ teſtamenti apud aliquem depoſitæ ſunt a Titio, hoc Interdicto agendum eſt, & [2] cum eo, qui detinet, & cum eo, qui depoſuit. §. 3. Proinde & ſi cuſtodiam tabularum ædituus [3] vel tabularius ſuſcepit, dicendum eſt teneri eum Interdicto. §. 4. Si penes ſervum tabulæ fuerint, dominus Interdicto tenebitur. §. 5. Si ipſe teſtator dum vivit [4], tabulas ſuas eſſe dicat, & exhiberi deſideret, Interdictum hoc [locum] non habebit, ſed ad exhibendum erit agendum, ut exhibitas vindicet. Quod [5] in omnibus, qui corpora ſua eſſe dicunt inſtrumentorum, probandum eſt. §. 6. Si quis dolo malo fecerit, quominus penes eum tabulæ eſſent: nihilominus hoc interdicto tenebitur. Nec [6] præjudicatur aliquid Legi Corneliæ teſtamentariæ, quaſi dolo malo teſtamentum ſuppreſſerit. nemo enim ideo [7] impune retinet [8] tabulas, quod majus [9] facinus admiſit: cum [10] exhibitis [11] tabulis admiſſum ejus magis manifeſtetur. & poſſe aliquem dolo malo facere, ut in eam Legem non incidat: utputa [12] ſi neque amoverit, neque celaverit tabulas, ſed idcirco alii tradiderit, ne eas interdicenti [13] exhiberet; hoc eſt, ſi non ſupprimendi animo vel conſilio fecit, ſed ne huic [14] exhiberet. §. 7. Hoc Interdictum exhibitorium eſt. §. 8. Quid [15] ſit exhibere, videamus? *Exhibere*, hoc eſt, materiæ ipſius adprehendendæ copiam facere. §. 9. Exhibere autem apud Prætorem oportet, ut ex auctoritate ejus ſignatores [16] admoniti venirent ad [17] recognoſcenda ſigna: & ſi forte non obtemperent teſtes, Labeo ſcribit coerceri eos a Prætore debere. §. 10. Solent autem exhiberi tabulas deſiderare omnes [18] omnino, qui [19] quid in teſtamento adſcriptum habent. §. 11. Condemnatio autem hujus judicii, quanti interfuit, æſtimari debet. §. 12. Quare ſi heres ſcriptus hoc Interdicto experiatur, ad hereditatem referenda eſt æſtimatio [20]. §. 13. Et ſi legatum ſit, tantum venit in æſtimationem quantum ſit in legato. §. 14. Et ſi ſub conditione legatum ſit, quaſi conditione exiſtente, ſic æſtimandum eſt. nec compelli debebit [ad cavendum], *ut ſe reſtituturum caveat quidquid conſecutus eſt, ſi conditio defecerit:* quia pœna [21] contumaciæ præſtatur ab eo, qui non exhibet. §. 15. Inde quæritur, ſi hinc conſecutus æſtimationem legatarius, poſtea legatum petat: an ſit audiendus? Et putem, ſi heres idem præſtitit, exceptione doli repellendum: ſi alius, repelli non [22] oportere. † Et ideo & ſi heres ſit, qui Interdicto uſus [eſt] æſtimationem conſecutus, eadem eſt diſtinctio. §. 16. Interdictum hoc & poſt annum competere [23] conſtat. §. 17. Sed & heredi cæteriſque ſucceſſoribus competit.

De pupillo & tutore.

4. PAULUS [lib. 69. ad Edictum].

SI ſint tabulæ apud pupillum, & dolo tutoris [24] deſierint eſſe: in ipſum tutorem competit Interdictum. æquum enim eſt, ipſum ex delicto ſuo teneri, non pupillum.

De controverſia hereditatis. De publica quæſtione.

5. JAVOLENUS [lib. 13. ex Caſſio].

DE tabulis proferendis Interdictum competere non [25] oportet, ſi hereditatis controverſia ex his pendet, aut ſi ad publicam quæſtionem [26] pertinet: itaque in [27] æde ſacra interim [28] deponendæ ſunt, aut apud virum idoneum.

TIT. VI.
DE QUID IN LOCO SACRO [29] FIAT.

Interdictum. 1. *De loco ſacro & de ſacrario.* 2. *De ornamento, deformitate, incommodo. De his, qui ædes ſacras curant.*

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

AIt Prætor: *In loco ſacro [30] facere inve eum immittere quid veto.* §. 1. Hoc Interdictum de ſacro loco, non de ſacrario [31] competit. §. 2. Quod ait Prætor, ne quid in loco ſacro fiat, non ad hoc pertinet, quod ornamenti cauſa fit, ſed quod deformitatis, vel incommodi. §. 3. Sed & cura ædium locorumque ſacrorum mandata eſt his, qui ædes ſacras curant [32].

De damno aut incommodo.

2. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris Epitomarum.

IN muris, itemque portis, & aliis ſanctis [33] locis aliquid facere [34], ex quo damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur.

De habitatione.

3. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

NEque muri neque portæ habitari [35] ſine permiſſu Principis propter fortuita incendia poſſunt

TIT. VII.
DE LOCIS ET ITINERIBUS PUBLICIS [36].

Qui petere poſſunt.

1. POMPONIUS lib. 30. ad Sabinum.

CUilibet [37] in publicum petere permittendum eſt id, quod ad uſum [38] omnium pertineat: veluti [39] vias publicas, itinera publica. & ideo quolibet poſtulante de his interdicitur.

De monumento.

2. ULPIANUS lib. 48. Digeſtorum.

NEmini licet in via publica monumentum [40] exſtruere.

De via vicinali. 1. *Differentia viæ vicinalis & militaris.*

3. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

VIæ vicinales [41], quæ [42] ex agris privatorum collatis [43] factæ ſunt, quarum memoria non extat, publicarum viarum numero [44] ſunt. §. 1. Sed inter eas & cæteras vias militares hoc intereſt [45]: quod viæ militares [46] exitum ad mare, aut in Urbes [47], aut in flumina publica, aut ad aliam viam militarem habent: harum autem vicinalium viarum diſſimilis conditio eſt; nam pars earum in militares vias exitum habent, pars ſine [48] ullo exitu intermoriuntur.

TIT. VIII.
NE QUID IN [49] LOCO [50] PUBLICO, VEL ITINERE FIAT.

Ad primum interdictum probibitorium de loco publico præfatio.

1. PAULUS lib. 64. ad Edictum.

IN loco publico Prætor prohibet ædificare, & interdictum [51] proponit.

Verba. 1. *Hoc interdictum eſſe probibitorium.* 2. *De utilitate publica vel privata.* 3. *De areis, inſulis, agris, viis, itineribus.* 4. *De rebus fiſcalibus.* 5. *De uſui publico deſtinatis. De damno privati.* 6. *De velo immiſſo in mæniano.* 7. *De refectione.* 8. *De mari.* 9. *De piſcatione, navigatione, luſu, lavatione, ſpectatione.* 10. *De permiſſu Principis.* 11. *De qualicunque commodo amiſſo.* 12. *De proſpectu & aditu.* 13. *Si ædificium ei, quod defluit,* 14. *Vel luminibus,* 15. *Vel alii ædificio in publico poſito obſtet.* 16. *De permiſſu Principis.* 17. *An ædificium in publico factum deponatur.* 18. *De cautione non fieri.* 19. *An ædificium in loco ſacro poſitum deponatur.* 20. *Ad ſecundum Interdictum probibitorium. De via, itinereve publico verba.* 21. *De via ſolo.* 22. *De viarum diviſione in publicas, privatas & vicinales.* 24. *De viis ruſticis vel urbanis.* 25. *De commeatu exempto. De via coarctata.* 26. *De cloaca.* 27. *De foſſa.* 28. *De reſtagnatione.* 29. *De odore.* 30. *De paſtu.* 31. *De his, quæ ſtatim nocent vel poſtea.* 32. *Deterioratio quomodo accipitur.* 33. *De ſpecu & ponte.* 34. *Hoc Interdictum eſſe perpetuum & populare. De condemnatione in id, quod intereſt.* 35. *Ad tertium Interdictum reſtitutorium. De via publica, itinereve publico verba.* 36. *Collatio hujus Interdicti & ſuperioris.* 37. *De eo, qui fecit, vel factum habet.* 38. *De arbore, quæ in via publica cecidit.* 39. *De eo, cujus opus utile eſt. De his, qui communiter fieri curaverint.* 42. *De eo, qui dolo fecit, quominus poſſideret, vel haberet.* 43. *De reſtitutione & ſumptibus reſtitutionis.* 44. *De tempore interdicti. De condemnatione in id, quod intereſt.* 45. *Quartum Interdictum probibitorium. De uſu viæ itinerisve publici.*

2. ULPIANUS [lib. 68. ad Edictum].

PRætor ait: *Ne quid in loco publico facias, inve eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur: præterquam quod Lege, Senatusconſulto [52], Edicto, decretove Principum tibi conceſſum eſt: de eo, quod factum erit, Interdictum [non [53]] dabo.* §. 1. Hoc Interdictum prohibitorium eſt. §. 2. Et tam publicis utilitatibus quam privatorum per hoc proſpicitur. Loca enim publica utique privatorum uſibus deſerviunt, jure ſcil. Civitatis, non quaſi propria cujusque: & tantum juris habemus ad obtinendum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet. propter quod ſi [quod] forte opus in publico fiet, quod ad privati damnum redundet: prohibitorio [54] Interdicto poteſt conveniri, propter quam rem hoc Interdictum propoſitum eſt. §. 3. Pu-

1 Vide *l.* 1. §. 6. *ſupr. de B. P. ſecund. tab.* 2 Hoc interdicto tenentur omnes, qui detinent teſtamenta. 3 Ædituum templi hic accipe. Ita enim Theoph. §. *tutor.* 2. *Inſt. de tutor.* qui & Hierophylax in *l.* 20. *ſupr. de annuis* dixi ad Feſtum in *ædituus*, ſacræ ædis tutor Solebant enim veteres teſtamenta templis, eorumque cuſtodibus, ut & Veſtalibus commendare Tacit. 1. *Annalium* Plutarch. *in Cæſare.* Sueton. *in Julio cap.* 83. Dion 48 Herodian. *lib.* 1 *ubi de templo Pacis exuſto loquitur.* Tertull. *lib. de corona.* Hinc excubiæ in templis. 4 *l.* 3. §. 14. *ſupr. ad exhibend.* 5 Ut actione ad exhibendum utantur, non hoc Interdicto. 6 Interdictum de tabulis exhibendis non præjudicat actioni criminali. *l.* 9. §. 2. *in fin. ſupr. de dolo.* 7 Majori pœna qui tenetur, non liberatur etiam a minore. 8 Id eſt, retinere poteſt. 9 Contumaciæ pœnam auget. *l.* 4. ff. *de pœn.* 10 Probationes factæ in cauſa civili fidem faciunt in criminali. 11 Hoc Interdicto. 12 Si tradendo alii animum habuit ſupprimendi, tenetur hoc Interdicto civiliter & criminaliter, Lege Cornelia teſtamentaria: ſi non habuit, tenetur civiliter tantum. 13 Hoc eſt, hoc Interdicto agenti. 14 *Sub.* hoc Interdicto agenti. 15 *l.* 2. *ſupr. ad exhib.* 16 Signatores ſunt teſtes, qui ſignare teſtamenta ſolent. 17 Teſtis etiam invitus ſignum ſuum recognoſcere cogitur. 18 *l.* 3. §. 9. ff. *ad exhib.* 19 Vide *l. un. C. h. t.* 20 Æſtimatio eſt id, quod intereſt. 21 Pœnæ depenſæ non repetuntur. *l. pœna.* 42. *ſupr. de condict. indebiti.* *l.* 79. *in fin. infr. de furtis.* *l.* 1. §. 2. ff. *ad leg. Jul. ambitus.* 22 *l.* 34. *infr. de verb. oblig.* 23 Non competere. Cujac. in 4 *ſentent.* Paul. 7. §. 6. reprehenſus a Roberto 1. *recept.* 29. Cujacius tamen ſuam opinionem defendit, 16. *obſerv.* 25. 24 *l.* 11. §. 6. *infr. quod vi.* 25 In his, qui ſequuntur, caſibus. 26 Falſi ſcil non civilem, ut in *l.* 1. §. 3. ff. *h. t.* 27 De tabularum in ædes ſacras depoſitione alias dixi, *l.* 3. §. 3. ff. *h. t.* 28 Id eſt, quæſtione hereditatis vel falſi pendente. 29 Vide Oldendorp. 2. *Claſſ. act.* 9 30 Quid locus ſacer, vide *l.* 6. §. 3. *l.* 9. §. 2. *ſupr. de rer. diviſ.* 31 De qua vide *d.* §. 2. 32 Id eſt, æditius, §. 2. *Inſt. de tutel.*

33 §. 10. *Inſtit. de rerum diviſ.* ſacris. *vulgat.* & recte. Nec enim portæ, ut muri, ſanctæ ſunt, Plutarchus *in quæſtion. Romanis & Romulo.* dixi ad §. 10. *Inſt. de rer. diviſ.* & ad Theoph. *ibid.* 34 Immittere, *l.* 8. §. 2. conjungere, ſuperponere, eave reficere. *l.* 9. §. 4. *ſupr. de rer. diviſ.* 35 Circa portas & muros familia publica ad res neceſſarias erat parata. vide *l.* 1. *ſupr. de offic. Præfect. vigil.*

36 Vide Oldendorpium *Claſſ.* 2. *act.* 9. 37 *l.* 1. *infr. de popularibus action.* Imo non cuilibet: nam non datur pupillo. *l. de pupillo.* 5. *ſupr. de operis novi nunciation.* *l. mulieri.* 6. ff. *de popularibus actionibus.* 38 Id eſt, ad publicam utilitatem. 39 *l.* 2. §. 35. ff. *ne quid in loco publico.* 40 Vel cloacam. *l.* 2. §. 26. *infr. titul. proxim.* 41 Via publica eſt, aut vicinalis. §. 5. *Inſtit. de leg. Aquil.* vicinalis via, ἡ ἐπὶ κώμας ἄγουσα. vicus enim ἡ κώμη. per hanc tranſit is, qui in vicum abit. Publica vero via, quæ & militaris & βασιλικὴ eſt, qua omnes in diverſa loca euntes utuntur. Theoph. §. 5. *Inſt. de leg. Aquil.* Idem confirmat *lex* 2. §. 22. ff. *tit. proxim.* 42 Viæ vicinales plerumque ex agris privatorum collatæ fiebant, aut de novo, aut quando ex agris privatis factarum memoria non extabat, *ut hic.* adde *l.* 2. §. 22. *infr. tit. prox.* Goth. vide Math. Afflict *deciſ.* 62. Anſ. 43 Vide *d.* §. 22. 44 Idem igitur in iis ſervatur, quod in publicis 45 *Sub.* quod ad factum attinet, non ad jus. 46 Militares viæ, quæ & publicæ & Baſilicæ dicuntur Theoph *ibid.* 47 *l. ult. ſupr. de ſervitut. præd. ruſtic.* 48 Vicinales quædam viæ in militarem viam exitum habent: quædam ſine ullo exitu intermoriuntur. Genus loquendi interim nota, *pars intermoriuntur.*

49 Vide Oldendorp. *Claſſ* 2. *act.* 9. 50 Vel via publica. *l.* 2. §. 20. *infr. h. t.* 51 Quod extat *l.* 2. *infr. h. t.* adde *l.* 20. *in fin. infr. quod vi aut clam.* 52 *l.* 2. *infr. de flumin.* 53 Negatio hæc quibusdam meis manuſcriptis deeſt. 54 Pari in cauſa, prohibentis cauſa ita eſt potior. *l.* 28. *ſupr. comm. divid.*

blici loci appellatio quemadmodum accipiatur, Labeo definit: ut & ad areas, & ad insulas, & ad agros, & ad [1] vias [publicas] itineraque publica pertineat. §. 4. Hoc Interdictum ad ea loca, quæ sunt in fisci patrimonio, non puto pertinere [2]: in his enim neque facere quicquam, neque prohibere privatus potest. res enim fiscales [3] quasi propriæ & privatæ Principis sunt: igitur si quis in his aliquid faciat, nequaquam hoc Interdictum locum habebit; sed si forte de his sit controversia, Præfecti [4] eorum [5] judices sunt. §. 5. Ad ea igitur loca hoc Interdictum pertinet, quæ publico usui destinata sunt: ut si quid illic fiat, quod privato noceret, Prætor intercederet Interdicto suo.

§. 6. Cum quidam velum in mœniano [6] immissum haberet, qui [7] vicini luminibus officiebat: utile Interdictum competit, *Ne quid in publico immittas, qua ex re luminibus Gaii Seii officias.* §. 7. Si quis quod in publico loco positum habuit, reficere voluit, hoc [8] Interdicto locum esse Aristo ait, ad prohibendum eum reficere.

§. 8. Adversus eum, qui molem [9] in mare projecit Interdictum utile competit ei, cui forte hæc res nocitura sit: si autem nemo damnum sentit, tuendus est is, qui in litore ædificat, vel molem [10] in mare jacit. §. 9. Si quis in mari piscari [11] aut navigare [12] prohibeatur, non [13] habebit Interdictum [14]: quemadmodum nec is, qui in campo publico ludere, vel in publico [15] balineo lavare, aut in theatro spectare arceatur. sed in omnibus his casibus [16] injuriarum actione utendum est. §. 10. Merito ait Prætor, *Qua ex re quid illi damni detur*: nam quotiensque aliquid in publico fieri permittitur, ita oportet permitti, ut [17] sine injuria cujusquam fiat: & ita solet [18] Princeps, quotiens aliud novi operis instituendum petitur, permittere. §. 11. *Damnum* autem *pati* videtur [19], qui commodum amittit, quod ex publico consequebatur, qualequale sit. §. 12. Proinde si cui prospectus, si cui aditus sit deterior, aut angustior, Interdicto opus est.

§. 13. Si quid in loco publico ædificavero, ut ea, quæ ex meo ad te nullo jure defluebant, desinant fluere: Interdicto me non teneri Labeo putat. §. 14. Plane si ædificium hoc effecerit, ut minus luminis insula tua habeat: Interdictum hoc competit. §. 15. Idem ait, Si in publico ædificem, deinde hoc ædificium ei obstet, quod tu in publico ædificaveras: cessare hoc Interdictum, cum tu quoque illicite ædificaveris. nisi forte tu jure tibi concesso ædificaveras. §. 16. Si quis a Principe simpliciter impetraverit, *ut in publico loco ædificet*: non est credendus [20] sic [21] ædificare, ut cum incommodo alicujus id fiat: neque sic conceditur, nisi forte quis hoc impetraverit.

§. 17. Si quis nemine prohibente in publico ædificaverit, non esse eum cogendum tollere, ne ruinis [22] Urbs deformetur: & quia prohibitorium est Interdictum, non restitutorium. si tamen obstet id ædificium publico usui, utique is, qui operibus publicis procurat [23], debebit id deponere [24]: aut si non obstet, solarium [25] ei imponere. vectigal enim hoc sic appellatur, *solarium* [26], ex eo quod pro solo pendatur. §. 18. Si tamen adhuc nullum opus factum fuerit, officio judicis continetur, uti [27] caveatur non fieri, & ea omnia etiam in persona heredum cæterorumque successorum erunt cavenda.

§. 19. Locorum sacrorum diversa causa est: in loco enim sacro non solum facere vetamur [28], sed & factum restituere jubemur: hoc propter religionem. §. 20. Ait Prætor: *In via [29] publica iti nereve publico facere, immittere quid, quo ea via idve iter deterius sit, fiat, veto* [30].

§. 21. *Viam publicam* eam dicimus, cujus etiam solum [31] publicum est: non [32] enim sicuti in privata via, ita & in publica accipimus. viæ privatæ solum alienum est, jus tantum eundi [&] agendi nobis competit: viæ autem publicæ solum publicum est, relictum ad directum certis [33] finibus latitudinis ab eo, qui jus publicandi habuit, ut ea publice iretur commearetur. §. 22. Viarum quædam publicæ sunt, quædam privatæ, quædam vicinales. † *Publicas vias* dicimus, quas Græci βασιλικὰς [34], id est, *regias*, nostri prætorias, alii consulares vias appellant [35]. † Privatæ sunt, quas agrarias [36] quidam dicunt. † Vicinales [37] sunt viæ, quæ in vicis sunt, vel quæ in vicos ducunt. has quoque publicas esse quidam dicunt: quod ita verum est, si non ex collatione [38] privatorum hoc iter constitutum est: aliter, atque si ex collatione privatorum reficiatur. nam si ex collatione privatorum reficiatur, non utique privata est: refictio [39] enim idcirco de communi fit, quia usum utilitatemque communem habet. §. 23. Privatæ viæ dupliciter accipi possunt: vel hæ, quæ sunt in agris, quibus imposita est servitus, ut ad agrum alterius ducant; vel hæ, quæ ad agros ducunt, per quas omnibus permeare [40] liceat, in quas exitur de via consulari; & sic post illam excipit via, vel iter, vel actus ad villam ducens. has ergo, quæ post consularem excipiunt in villas, vel in alias colonias [41] ducentes, putem etiam ipsas publicas esse. §. 24. Hoc Interdictum tantum ad vias rusticas pertinet, ad urbicas vero non: harum enim cura pertinet ad magistratus [42]. §. 25. Si viæ publicæ exemptus commeatus sit vel via coartata: interveniunt magistratus [43].

§. 26. Si quis cloacam [44] in viam publicam immitteret, exque ea re minus habilis via per cloacam fiat, teneri eum Labeo scribit: immisisse enim eum videri. §. 27. Proinde & si fossam quis in fundo suo fecerit, ut ibi aqua collecta in viam decurrat: hoc Interdicto tenebitur: immissum enim habere etiam hunc videri.

§. 28. Idem Labeo scribit [45], si quis in suo ita ædificaverit, ut aqua in via [46] collecta restagnet [47], non teneri eum Interdicto [48]: quia non immittat aquam, sed non recipit. Nerva autem melius scribit [49] utrumque teneri. † Plane si fundus viam publicam contingat, & ex eo aqua derivata deteriorem viam faciat, quæ tamen aqua ex vicini fundo in tuum veniat: si quidem necesse habeas eam aquam recipere, Interdictum locum habebit adversus vicinum tuum: si autem necesse non sit, non teneri vicinum tuum, te tamen teneri. eum enim videri factum habere, qui usum ejus aquæ habeat. † Item Nerva scribit, si tecum Interdicto agatur, nihil ultra te facere cogendum, quam ut arbitratu ejus, qui tecum experitur, cum vicino experiaris: cæterum aliter observantibus futurum, ut tenearis, etiam si jam bona fide cum vicino egeris, neque per te stet, quominus arbitratu actoris cum vicino experiaris. §. 29. Idem ait, si odore [50] solo [51] locus pestilentiosus fiat, non esse ab [52] re de ea Interdicto uti.

§. 30. Hoc Interdictum etiam ad ea, quæ pascuntur in via publica, itinereve publico, & deteriorem faciant viam, locum habet.

§. 31. Deinde ait Prætor [53], *Quo ea via, idque iter deterius sit, fiat*: hoc, sive statim deterior via fit, sive postea: ad hoc enim pertinent hæc verba, *fit*, *fiat.* etenim quædam sunt talia, ut statim facto suo noceant: quædam talia, ut in præsentiarum [54] quidem nihil noceant, in futurum autem nocere debeant. §. 32. Deteriorem autem viam fieri sic accipiendum est, si [55] usus ejus ad commeandum corrumpatur: hoc est, ad eundum vel agendum: ut cum plane [56] fuerit, clivosa fiat, vel ex molli aspera, aut angustior ex latiore, aut palustris ex sicca.

§. 33. Scio tractatum an permittendum sit specus [57] & [58] pontem per viam publicam facere? & plerique probant Interdicto eum teneri [59]: non enim oportere eum deteriorem viam facere. §. 34. Hoc Interdictum perpetuum & populare est: condemnatioque ex eo facienda est, quanti [60] actoris intersit. §. 35. Prætor ait: *Quod in via [61] publica itinereve publico factum, immissum habes, quo ea via, idve iter deterius sit, fiat, restituas* [62]. §. 36. Hoc Interdictum ex eadem causa proficiscitur, ex qua & superius: & tantum interest, quod hoc restitutorium, illud prohibitorium est. §. 37. Hoc Interdicto non is tenetur, qui in via publica aliquid fecit, sed is, qui factum habet: proinde si alius fecit, alius factum habet, is tenetur, qui factum habet. & est hoc utilius: quia is potest restituere, qui factum immissum habet. §. 38. Habere eum dicimus, qui utitur, & jure possessionis fruitur: sive ipse opus fecit, sive ex causa emptionis [63], vel conductionis, vel legato, vel hereditate, vel quo alio modo adquisiit.

§. 39. Unde Ofilius putat eum, qui pro derelicto [64] reliquit id opus, quod fecit, si viam publicam corrupit, & reliquit, non teneri hoc Interdicto: non enim habet, quod fecit. † Sed an in eum actio debeat dari, videbimus? & puto utile Interdictum competere [65]: ut quod in via publica ædificavit, restituat. §. 40. Si ex fundo tuo arbor in via publica sic ceciderit, ut itineri sit impedimento, eamque pro derelicto habeas, non teneri [te] Labeo scribit: si tamen (inquit) actor sua impensa arborem tollere paratus fuerit, recte tecum acturum Interdicto de via publica reficienda. Sed si pro derelicto non habeas, recte tecum agi hoc Interdicto. §. 41. Idem Labeo scribit, si vicinus meus viam opere corruperit, quamvis opus, quod fecit, tam mihi, quam [66] ipsi utile sit, tamen si is vicinus fundi sui causa id fecerit, me [tamen] non posse hoc Interdicto conveniri: si autem communiter hoc opus fieri curaverimus, utrumque nostrum teneri.

§. 42. Hoc Interdictum locum habet etiam adversus eum, qui dolo [67] malo fecit, quominus possideret, vel haberet: etenim parem [68] esse conditionem oportet ejus qui quid possideat, vel habeat, atque ejus cujus dolo malo factum sit, quominus possideret, vel haberet: mihi videtur vera Labeonis sententia. §. 43. *Restituas* [69], inquit. † *Restituere* [70] videtur, qui in pristinum statum reducit. quod fit sive quis tollit id, quod factum

1 Atqui de via publica & itinere specialia sunt Interdicta. §. 20. §. 35. *infr. h. t.* 2 Vide ad hunc §. Corasium *lib.* 6. *miscell. c.* 19. & Bart. Brissonium *lib.* 3. *select. antiq. c.* 19. Mod. 3 De quibus vide *l. ult. C. de quadriennii præscript.* 4 Vide *l.* 3. *in fin. supr. de his, quæ in test. am.* 5 Præfecti ærarii. Ita emendat & legit Brissonius. Nam Præfecti ærarii id munus erat in urbe, quod procuratoris Cæsaris in provinciis. dixi ad *l.* 42. *infr. de jure fisci.* 6 Mœnianum quid, vide *l.* 242. §. 1. ff. *de verbor. signif.* 7 Al. *quod. al.* quo. 8 *Al.* huic. 9 Et pilas. *l.* 3. *in fin. infr. h. t. l.* 30. *in fin. supr. de adqu. rer. domin.* 10 Moles terra vel lapide fiunt, *l.* 52. §. *ante domum. supr. de act. empt. l.* 1. *supr. de impensis.* Cicer. 9. *ad Attic.* 17. Senec. *Contr.* 5. *& epist.* 14. Martial. 22. Hirtius *de bello Africo.* Patercul. 2. *ubi de Lucullo.* Lucan. 1. Sueton. *Caligula.* Plin. 2. 11 *l.* 13. §. *ult. infr. de injuriis.* §. 2. *Inst. de rer. divis.* 12 *infr. ut in flumine publico.* 13 Imo habebit. *arg.* §. 11. ff. *h. t.* 14 Injuriarum tamen agere potest. ff. *h. t. & d. l.* 13. 15 *d.* §. *ult.* 16 Vide *d.* §. *ult.* 17 §. 16. ff. *h. t. l. ult. in fin.* ff. *de servit. præd. urb. l.* 17. ff. *de servit. præd. rust. l.* 11. *in fin.* ff. *si servit. vindicet. l.* 28. ff. *comm. divid. l.* 14. ff. *de condict. indeb. l.* 7. *supr. de serv. export. l.* 6. *in fin.* ff. *de jur. dot. l.* 50. *supr. de adquir. rer. domin. l.* 206. ff. *de reg. jur. l.* 6. *C. de servit. l.* 35. *C. de inoff. testam.* 18 Præsumuntur principes nolle cuiquam auferre jus suum: de qua præsumptione vide Alciat. 3. *præsumpt.* 12. 19 Damnum patitur, qui commodum amittit. 20 Vid. §. 10. ff. *h. t.* 21 Et ita in odiosis strictissime beneficium Principis interpretamur: in favorabilibus latissime extendimus. *l.* 3. *supr. de constit. princ.* 22 *l. ult.* ff. *h. t.* 23 Procurator operum publicorum, id est, ad quem viarum curatio pertinet. Paul. 5. *sentent.* 6 § 2. qui & ob id viocurus. Var. 4. *de lingua.* 24 Adito vel Principe, vel Præside. *l.* 24. ff. *de damno.* 25 Quod quid sit, vide ff. *h. t.* 26 De solario dixi ad *l.* 15 ff. *qui potior.* adde *l.* 39. §. 5 ff. *de legat.* 1. Goth. Vid. Alberic. Gentil. *tractat. de divers. temp. appell. cap* 6 *in pr.* Ans. Adde Stephan. Forcat. *de penu. cap.* 19 S. L. 27 *l.* 21 §. 3 ff. *de oper. nov.* 28 *l.* 1. ff. *ne quid in loco sacro.* 29 Hactenus de factis in loco publico nunc de factis in via & itinere publico: patet ita longius illud Interdictum, quam hoc. 30 Prohibitorium hoc Interdictum observa: de restitutorio v. §. 35. ff *h. t.* 31 Viæ publicæ solum est publicum. privatæ, privatum. ff *h. t.* 32 Viæ privatæ solum alienum est: publicæ, publicum. 33 V. *l.* 8. ff. *de servit præd. rustic.* 34 Basilicæ & regiæ viæ. Theophil. §. 5 *Inst de leg. Aquil.* Porro de Basilicis ædificiis adde quæ scripsi ad *l.* 8. §. 2. ff. *de verb. oblig.* 35 Et militares. Theoph. *ibid.* 36 E quibus ex via publica divertetur in villas aut colonias. 37 *l.* 3. ff. *de locis & itinerib publicis.* male apud Senecam legitur *vicinales,* 5. *de benefic.* 24 *in fin.* 38 *d. l.* 3. adde *l. unic.* ff. *de via publica. l.* 3. ff. *de locis & itinerib.* 39 Refectio. *Hal.* 40 *Al.* commeare. 41 *l.* 24. §. 4. *supr. locati. l.* 20. §. 3. ff. *de instructo.* estque colonia, prædium, quod sub colono possidetur: a cultu agri dicitur, 15. Isidor. 2. 42 De quibus dixi ad *l.* 1. ff. *de via publica.* 43 Ut scil. vicini viam præstent. *l.* 14. §. 1. ff. *quemadm. servit.* adde 58. *Eclog. ex tit.* 6. *cap.* 15. 44 Cloacam dictam putat Isidorus, quod per eam colatur ager, 15. *origin.* 45 Et male, ut mox sequitur. 46 Publica scil. de qua hoc titulo agitur. 47 Ut redundet. *l.* 1. §. 6. ff. *de aqua & aquæ.* 48 Hoc scil. Ne quid in loco publico. 49 Odore solo fit locus pestilentiosus. Cur? hoc Interdicto non tantum is tenetur, qui immittit, sed & is, qui aliud facit. v. *l.* 1. ff. *h. t.* 50 Interest certe nostra, qualem spiremus aërem, quales hauriamus odores. Istis enim vitales nostri spiritus aluntur, odore scil. vel, ut ait Avicenna, aromaticitate & aëre, qui in ipso concentu spiritus animalis nutritur. Hinc Democritus dicitur jamjam expiraturus, olfactu calentis panis vitam suam protraxisse: & plurimi in Ægypto septimo mense nati vivunt salubris aëris beneficio. vide Marsil. Ficin. *lib. de vita longa. c.* 15. 18. ubi inter cætera odorem vini eligendum esse ait: & res ita habet: crassa alimenta nunquam spiritum alere, nisi in tenuissimos vapores vertantur. Ad hæc, Graves, terrenæ, inferioresque expirationes ad pestilentiam præparant & excitant, Fernel. 2. *de abditis,* 12. hinc constat, solis spiritualibus & invisibilibus rebus hominem nutriri. adde quæ scripsi ad *l.* 4. *C. de adilitiis action.* adde Senec. 5. *contr.* 5. *in fin.* 51 Odore soli, *vulgat. Hal.* Probari potest Florentina, *arg. l.* 8. §. 5. ff. *si servit.* in qua de fumo agitur. Idem dici potest de sterculinio. *arg. l.* 17. ff. *si servit. vindicet.* adde *l.* 8. §. 5. ff. *si servit. vindicet.* adde *l.* 13. §. 6. ff. *de usufruct.* 2. *Harm.* 4. & generaliter hoc Interdicto agi, etsi alio quam soli odore locus pestilentiosus fiat. 52 Ab red eo Interdicto uti. Muretus 15. *variar.* 29. *in fin.* ubi notat veteres adjicere solitos literam D dictionibus in vocalem desinentibus, quoties sequens a vocali inciperet. 53 Adde *l.* 1. ff. *de his, qui effud. vel dejecer.* 54 Hac formula idem Ulpianus usus est *l.* 1. §. 1. ff. *de tabul. exhib.* 55 *l.* 1. §. 15. ff. *de fluminib.* 56 Plana, *vulg. Hal.* Plano opponitur clivosum. Clivi, loca ardua sunt; inde clivia auspicia, difficillima, quæ fieri aliquid prohibent. *Fest.* 57 Ὀπὴν, 58. *Eclog. ex tit.* 8. *c.* 7. Specum ducere, est species ducendi per opertum, *l.* 57. ff. *de furtis.* parum differt a cuniculo. vide Cuj. 16. *observat.* 17. 58 Specus a ponte videtur distingui. Specus enim fit sub terra: pons supra terram. 59 *l. ult.* ff. *de flum.* 60 *Eclog. ibid.* 61 *l.* 1. ff. *de locis & itinerib. publ.* Paul. 5. *sent.* 6. §. 2. 62 Restitutorium interdictum observa: de prohibitorio vide §. 20. ff. *h. t.* 63 Pro emptore; & similibus titulis, de quibus vide *l.* 3 §. 21. ff. *de adq vel amitt. possess. & l.* 5. §. 3. ff. *de his, qui effud. vel dejecer.* 64 *l.* 7. ff *de aqua & aquæ* 65 *d* §. 3 66 Adde *l.* 48. ff. *de usufr.* 67 Dolus repræsentat possessionem. Qui dolo desinit possidere, pro possessore damnatur. *l.* 131. 150. ff *de regul* 68 Paria sunt possidere, habereque, & dolo malo fecisse, ne haberes aut possideres. adde *l.* 150 ff. *de reg jur.* 69 Restitui & rem tradi an differant, vide apud Zal 2. *resp* 29. adde *l.* 1. ff. *de act. empt.* 70 Plus est restituere, quam exhibere. Qui restituit, possessorem facit, & fructus reddit, *l.* 22. *l.* 73. *l. ult.* & causam usucapiendi. *l.* 35. adde *l.* 75. ff. *de verb. sign.*

factum est; vel reponat, quod sublatum est: & interdum suo sumptu. nam si ipse, quo qui interdixit, fecerit, vel jussu ejus alius, aut ratum habitum sit quod fecit, ipse suis sumptibus debet restituere: si vero nihil horum intervenit, sed habet factum, tunc dicemus, patientiam solam eum præstare debere. §. 44. Interdictum hoc non [1] esse temporarium, sciendum est: pertinet enim [2] ad publicam utilitatem. condemnatioque ex eo facienda est, quanti actoris intersit, tolli quod factum est. §. 45. Prætor ait: *Quo [3] minus illi via publica itinereve publico ire agere liceat, vim fieri veto.*

De litoribus. 1. De mari, & pilis in mari jactis.

3. CELSUS lib. 39. Digestorum.

LItora, in quæ populus Romanus imperium habet, populi [4] *Romani* esse [5] arbitror. §. 1. Maris communem [6] usum omnibus hominibus, ut *aëris*: jactasque in id pilas [7], ejus esse, qui jecerit; sed id concedendum non esse, si deterior litoris marisve usus eo modo futurus sit.

De litore.

4. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum respondit.

IN litore jure gentium ædificare licere [8], nisi [9] usus publicus impediret.

De rivo.

5. PAULUS lib. 16. ad Sabinum.

SI per publicum locum rivus aquæ ductus privato nocebit [10], erit actio privato ex Lege XII tabularum, uti noxa [11] domino caveatur.

De procuratore.

6. JULIANUS lib. 43. Digestorum.

EI, qui hoc Interdicto experitur, ne quid in loco publico fiat, quo damnum privato detur: quamvis de loco publico interdicat, nihilo minus procuratoris [12] dandi facultas est.

An ædificium in publico factum deponatur.

7. IDEM lib. 48. Digestorum.

SIcut is, qui nullo prohibente in loco publico ædificaverat, cogendus non est demolire [13], ne ruinis [14] Urbs deformetur: ita qui adversus [15] Edictum Prætoris ædificaverit, tollere ædificium debet, alioquin inane & lusorium [16] Prætoris imperium erit.

TIT. IX.
DE LOCO PUBLICO FRUENDO [17].

Interdictum. 1. Ratio Interdicti. 2. De conductore & ejus socio. 3. De lege locationis.

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PRætor ait: *Quominus loco publico, quem is, cui locandi [18] jus fuerit, fruendum alicui locavit: ei, qui conduxit, sociove ejus e lege locationis frui liceat, vim fieri veto.* §. 1. Interdictum hoc publicæ utilitatis causa proponi palam est: tuetur enim vectigalia publica [19], dum prohibetur quis vim facere ei, qui id fruendum conduxit. §. 2. Sed si simul veniant ad Interdictum movendum ipse, qui conduxerit, & socius ejus: magis est, ut ipse conductor præferatur. §. 3. Ait Prætor: *Quo minus e lege locationis frui liceat.* merito ait *e lege locationis*: ultra [20] legem enim, vel contra legem, non debet audiri, qui frui desiderat.

De imaginibus & statuis.

2. [21] PAULUS lib. 5. Sententiarum.

COncedi [22] solet [23], ut imagines & statuæ, quæ ornamenta Reipublicæ sunt futuræ, in publicum [24] ponantur.

TIT. X.
DE VIA [25] PUBLICA, ET SI QUID IN EA FACTUM ESSE DICATUR.

De complanatione viarum. De fluminibus. De pontibus. 1. De parietibus privatis. 2. Ne viæ perfodiantur, vel obruantur, 3. Sed reparentur. 4. Si quid ante officinas proponatur. 5. De rixis. De his, quæ in viam projiciuntur.

Ex [26] lib. singul. PAPINIANI de [27] officio Ædilium.

ÆDiles [28] studeant, ut quæ secundum civitates sunt viæ, adæquentur, & effluxiones non noceant domibus, & pontes fiant, ubicunque oportet. §. 1. Studeant etiam ne eorum aut aliorum parietes, etiam domorum qui ad viam ducunt, sint caduci: sed ut oportet, emundent domini domorum, & construant. Si autem non emundaverint, neque construxerint, multent eos, quousque firmos effecerint. §. 2. Curent autem, ut nullus effodiat vias, neque subruat, neque construat in viis aliquid. † Si autem servus quidem fuerit, ab obviante fustigetur: si liber, demonstretur Ædilibus: Ædiles autem multent secundum Legem, & quod factum est, dissolvant [29]. §. 3. Construat autem vias publicas unusquisque secundum propriam domum, & aquæductus purget, qui sub dio sunt, [id est, cœlo libero,] & construat ita, ut non prohibeatur vehiculum transire. † Quicunque autem mercede habitant, si non construat dominus, ipsi construentes computent [30] dispendium [31] in mercedem [32]. §. 4. Studeant [33] autem, ut ante officinas nihil [projectum sit, vel] propositum, præterquam si fullo [34] vestimenta siccet, aut faber currus exterius ponat. Ponant autem & hi, ut non prohibeant vehiculum ire. §. 5. Non permittant autem rixari in viis, neque stercora [35] projicere, neque morticina [36], neque pelles jacere.

TIT. XI.
DE VIA PUBLICA [37] ET ITINERE PUBLICO REFICIENDO.

Interdictum. 1. De apertione, purgatione, refectione. 3. De tempore hujus Interdicti. Quibus & in quos competit. De condemnatione in id, quod interest.

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PRætor [38] ait: *Quominus illi viam publicam iterve publicum aperire, reficere liceat, dum ne ea via, idve iter deterius fiat: vim fieri veto.* §. 1. *Viam aperire* est, ad veterem [39] altitudinem latitudinemque restituere. Sed & purgare refectionis portio [40] est.

† *Purgari* autem proprie dicitur ad libramentum [41] proprium redigere, sublato eo quod super eam esset. Reficit [42] enim, & qui aperit & qui purgat, & omnes omnino, qui in pristinum statum reducunt.

§. 2. Si quis in specie refictionis [43] deteriorem viam facit, impune vim patietur: propter quod neque latiorem, neque longiorem, neque altiorem, neque humiliorem viam sub nomine refictionis is, qui interdicit, potest facere, vel in viam terrenam [44] glaream [45] injicere aut sternere viam lapide [46], quæ terrena sit, [47] vel contra, lapide stratam terrenam facere. §. 3. Interdictum hoc perpetuo [48] dabitur, & omnibus, & in omnes. & habet condemnationem in id, quod actoris intererit.

De non usu.

2. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

VIam publicam populus non [49] utendo amittere [non [50]] potest [51].

De via in agrum vicini rejecta. 1. De exaratione.

3. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

SI in agrum vicini viam publicam quis rejecerit, tantum in eum viæ [52] receptæ actio dabitur, quanti ejus interest, cujus fundo injuria irrogata est. §. 1. Qui viam publicam exaravit, ad munitionem ejus solus compellitur.

TIT. XII.
DE FLUMINIBUS [53], NE QUID IN FLUMINE [PUBLICO], RIPAVE EJUS FIAT, QUO PEJUS NAVIGETUR.

Interdictum prohibitorium. 1. Differentia fluminis & rivi. 2. De flumine perenni, vel torrenti, 3. Publico vel privato. 5. Definitio ripæ.

1 §. 34. *supr. h. t. Eclog.* 58. *ex tit.* 8. *c.* 7. 2 Imo, quia populare est, ideo anno finitur. *l. ult. infr. de popularib. act.* 3 *l.* 11. *C. de servitutib.* 4 *l.* 56. *l.* 65. §. 1. *supr. de adquir. rer. dom.* 5 Ideoque gentes in illa litora descendentes populus Romanus prohibere potest; suos cives non potest. *l.* 2. §. 46. *supr. de origine juris.* 6 *l.* 24. *supr. de damno.* 7 Moles. *l.* 2. §. 8. *supr. h. t. l.* 30. *in fin. supr. de adq. rer. dom.* hinc Virgil. 2. *Æneid. vers.* 17. *& seq. Qualis in Euboico Bajarum litore quondam Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante Constructam jaciunt ponto.* 8 Cuique. *l.* 50. *supr. de adquir. rer. dom.* 9 Et ita restringe *l.* 4. *supr. de rer. divis.* 10 Nocere poterit. 11 *Al.* noxæ. 12 *l.* 42. *supr. de procurat.* 13 *Al.* demoliri. 14 *l.* 2. §. 17. *supr. h. t. l.* 20. §. 10. *supr. de oper. novi.* 15 V. *l.* 102. *infr. de regul. jur.* 16 Quod esse non debet, *l.* 75. *supr. de judiciis.* de lusoriis actibus adde quæ scripsi ad *l.* 14. *infr. de appellat.*

17 A publicano scil. conducto. 18 Publicano sc. 19 Quæ favorem merentur. *l. un.* §. 7. *infr. ut in flumin. publ.* 20 *l.* 2. *supr. si ager vectig.* 21 Hanc Legem fugitivam esse scribit Pithœus 2. *notar. Mosaic. in fin.* non video tamen minus idoneo loco positam esse, ut a nobis infra dicetur. 22 Alias publicanus habiturus est, quod conqueratur. 23 A principe scil. est enim permissu Principis opus ex Edicto Claudii, quod refert Dion 58. nisi quis publicum opus ædificet vel reficiat. 24 In publico.

25 58. *Ecl.* 3. 26 Hanc Legem emendata in multis Pisana translatione, sic interpretari cogor. 27 ἐκ τῶν Ἀστυνομικῶ μονοβίβλω τῶ Παπινιανῶ. 28 Οἱ ἀστυνόμοι, differunt ab ἀγορανόμοις. Ab ædilibus coercebatur vendentium rabies. Hieron. *ad Rusticum monachum de vivendi forma.* Hinc Apuleius 1. Annonam curamus & ædilem gerimus. ἀστυνόμοι curant, ut in urbe munda sint omnia; ideoque Ulpian. *in Oratione contra Timocratem*, ἐστὶ δ' ἀγορανόμος ὁ ἐπόπτης τῶν ὠνίων τῆς ἀγορᾶς, ἀστυνόμος δὲ ὁ ἐπὶ τῶ εἶναι καθαρὰν τὴν πόλιν ἀσχολούμενος. vid. Cujac ad *l.* 1. *supr. de excusat. tu.* 193 etiam hi sunt, qui dicuntur magistratus, ad quos viarum urbicarum publicarum cura pertinet, *l.* 2. §. 24. *supr. ne quid in loco publico.* & cloacarum, *l.* 2. *in fin. infr. de cloacis* vetabant iidem animalia, qua vulgo iter fit, haberi noxia, *l.* 42. *supr. de ædilitio edicto.* lectos in via publica positos concidere poterant, *l.* 12. *supr. de periculo & commod.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 2. viocuri dicebantur. *dict.* §. 2. Varro 4 *de lingua.* Huc pertinet, quod Dion *lib.* 58. & Suetonius in *Vespasiano cap.* 5. narrant, Caii Caligulæ jussu Flavio Vespasiano (ædilitatem gerenti) vestem luto oppletam ac respersam fuisse, propter curam verrendarum viarum neglectam: quarum purgandarum cura ad ædiles pertinebat. Plane a P. Victore curatores duo singulis urbis regionibus adsignantur, atque inter nova officia ab Augusto excogitata, etiam viarum curationem Suetonius in *ejus vita*, *cap.* 37. numerat. Capitolinus his curatoribus potestatem a M. Antonino philosopho datam memorat, ut punirent, quos videretur, aut puniendos ad Præfectum urbi remitterent. Antea quoque quatuor viri, qui viarum curam gerebant, in Republica constituti erant. *l.* 2. §. 30. *supr. de orig. juris.* Hi sunt; qui a Dione τέσσαρες τῶν ἐν ἄστει ὁδῶν ἐπιμελούμενοι, de quibus illæ antiquitatis inscriptiones accipiendæ sunt, quæ Urbini & Tiburi extant, in queis IV. virorum viarum curandarum fit mentio. Quæstoribus viarum servandarum ac muniendarum curam demandatam fuisse, legimus quoque apud Suet. in *Claud. c.* 24. Augustum denique (ut idem Suetonius refert) spatium urbis in regiones ac vicos divisisse, instituisseque, ut illas annui magistratus sortito tuerentur: hos magistri e plebe viciniæ cujusque electi, quos Vicomagistros P. Victor vocat. vide Brissonium 4 *selectar. antiquitatum* 1. 29 *l.* 2. §. 17. *supr. ne quid in loco publ.* 30 Vide quæ notavi ad *l.* 55. §. 1. *supr. locat.* 31 Impensam. 32 Quam debent locatori. 33 Vide 58. *Eclog. ex tit.* 8. *cap.* 12. 34 Vide quæ de fullonibus scripsi ad *l.* 2. *supr. de condict. sine caus.* 35 Κόπρον, quo vocabulo etiam intellige fimum, sterquilinia. 36 Νεκρὰ, morticinia, quæ per se mortua, non mactata animalia. Varro 6. *de lingua.* Inde in aliquot sacris, & sacellis scriptum habemus, ne quid scorteum adhibeatur: ideo ne morticinium quid adsit. Idem *lib.* 2. *de re rust.* 9. (huc etiam refer quod legimus περὶ πνικτῶ, de suffocato, *Actor.* 15. *num.* 20. & 29.) morticinæ ovis non patiuntur vesci carne. Idem 3. *de re rust. in fin.* Quid interest, utrum morticinas editis volucres, an pisces, quos nisi mortuos estis nunquam? Morticinus autem convicium erat in exanguis faciei homines. Plautus *in Persa: Non Hercle, si os perciderim tibi, metuam, morticine.* Græci vocant δημητρείας, δημητριακούς. Plutarchus νεκρώδεις. Hinc cadaverosa facies Terentio, Latini cereritos & cerritos etiam appellant. vide Joseph. Scalig. in 6. *Varron. de lingua.* Senec. *epist.* 123. Non speciosior est illis, quam morbo pallentibus color est: languidi & evanidi albent, & in vivis caro morticina est.

37 De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur, & de ea ex Edicto ædilium curulium a singulis reficienda. *Hal.* Quod extat 58. *Eclog.* 3 *fol.* 494. περὶ ὁδῶ δημοσίας τε καὶ ἀγροικικῆς, καὶ ἰδιωτικῆς καὶ πλατείας, huc non pertinet, sed quod legitur 58. *tit.* 8. *c.* 4. & 6. *c.* 2. *in fin.* 38 *l.* 2. *supr. ne quid in loco publico.* 39 Sic qui domum renovat, excedere non debet τὸ ἀρχαῖον σχῆμα. 58. *Eclog. ex tit.* 11. *cap.* 10. veterem faciem & formam. 40 Qui purgat, reficere videtur. 41 Id est, æquamentum. Gallis *nivellement.* 42 *l.* 3. §. 15. *J. de itinere.* 43 Ita corrupte legitur, *infr. h. t.* ut & refictio in *l.* 2. §. 22. *supr. ne quid in loco publico. l unic.* §. 2. *J. de ripa.* Refectionis, *Hal.* ἀνανεώσεως. 58. *Eclog. ex tit.* 8. *c.* 12. *in fin.* renovationis. 44 Glarea terrena est & alia saxosa. Columella 6. *cap.* 23. Stabula sunt optima, saxo & glarea strata, non incommoda etiam sabulosa. Illa quod imbres respuant, hæc quod celeriter sorbeant transmittantque Quæ cum ita esse constet ex Columella, miror cur terrenam glaream a via moveri prohibent: adducor itaque, ista non tam prohiberi materiæ quam quantitatis & situs ratione. Nam & Columella proxime addit, utraque, inquit, devexa sint, ut humorem effundant. 45 *l.* 11. *in fin. supr. de aqua & aquæ pluv.* 46 *l.* 17. §. 1. *supr. de aqua & aquæ pluv.* 47 Paucis ita Græci rem explicant, ὁδὸν στρῶσαι λίθῳ, ἢ ἀποστρῶσαι. *Eclog. ibid.* 48 Διηνεκές ἐστι, καὶ δημόσιον. *Eclog. ibid.* 49 Etiam longissimo tempore. 50 Eadem negativa legitur ab Haloandro. extat etiam in *Eclog. ibid. c.* 13. 51 Vide Corasium *ad l. servitutes.* §. *servitus. de servitut.* Mod. 52 Actio viæ receptæ.

53 Περὶ ποταμῶ, καὶ τῆς ὄχθης αὐτῶ, καὶ περὶ τῆς ἐν αὐτῷ φυομένης νήσω. 58. *Ecl.* 16.

6. *De*

6. De insula. 7. De alveo. 8. De fossa. 9. De inundatione. 10. De eo, quod amnis circumit. De flumine vel alio loco privato. 11. De eo, quod fit in aqua, vel extra aquam. 12. De flumine navigabili, vel non navigabili. De deterioratione. 16. De exceptione. 17. De mari. 18. De flumine non navigabili. 19. Interdictum restitutorium. 20. Collatio hujus cum superiore Interdicto. 21. Summa. 22. De eo, qui fecit, immisit, aut factum immissum habet.

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

AIt Prætor: *Ne quid in flumine publico ripave ejus facias, ne quid in flumine publico*[1] *neve in ripa ejus immittas, quo statio*[2] *iterve navigio deterior sit, fiat.* §. 1. Flumen a rivo magnitudine[3] discernendum est, aut existimatione[4] circumcolentium.

§. 2. Item fluminum quædam sunt perennia, quædam torrentia. perenne est, quod semper fluat ἀέναος· torrens, ὁ χειμάῤῥους, id est, *hyeme fluens*[5]. † Si tamen aliqua æstate exaruerit, quod alioquin perenne[6] fluebat: non ideo minus perenne est. §. 3. Fluminum quædam publica sunt, quædam non. Publicum flumen esse Cassius definit, quod perenne[7] sit[8]. Hæc sententia Cassii quam [&] Celsus probat, videtur esse probabilis. §. 4. Hoc Interdictum ad flumina publica pertinet: si autem flumen privatum sit, cessabit Interdictum: nihil enim differt a cæteris locis privatis flumen privatum. §. 5. Ripa[9] autem ita recte definietur, id, quod flumen continet, naturalem rigorem cursus sui tenens. Cæterum si quando vel imbribus, vel mari, vel qua alia ratione ad tempus excrevit: ripas non mutat. Nemo denique dixit, Nilum[10], qui incremento suo[11] Ægyptum operit[12], ripas suas[13] mutare vel ampliare. Nam cum ad perpetuam sui mensuram redierit, ripæ alvei ejus muniendæ[14] sunt. † Si tamen naturaliter creverit, ut perpetuum[15] incrementum nactus sit vel alio flumine admixto, vel qua alia ratione: dubio procul dicendum est, ripas quoque eum mutasse: quemadmodum[16] si alveo mutato, alia[17] cœpit currere. §. 6. Si insula[18] in publico flumine fuerit nata, inque ea aliquid fiat, non videtur in publico fieri[19]: illa enim insula aut occupantis est, si limitati[20] agri fuerunt: aut ejus[21], cujus ripam contingit, aut si in medio alveo nata est, eorum [est], qui prope utrasque ripas possident.

§. 7. Simili modo & si flumen alveum suum reliquit[22], & alia fluere cœperit, quidquid in veteri alveo factum est, ad hoc Interdictum non pertinet: non enim in flumine publico factum erit, quod est utriusque vicini. aut, si limitatus est ager, occupantis alveus fiet: certe desinit esse publicus. Ille etiam alveus, quem sibi flumen fecit, etsi privatus ante fuit, incipit[23] tamen esse publicus: quia impossibile est, ut alveus fluminis publici[24] non sit publicus. §. 8. Si fossa manu facta sit, per quam fluit publicum flumen, nihilominus publica fit; & ideo, si quid ibi fiat, in flumine publico factum videtur. §. 9. Aliter atque si flumen aliquam terram inundaverit, non alveum sibi fecerit: tunc enim non fit publicum, quod aqua opertum est. §. 10. Item si amnis[25] aliquid circumeat, sciendum est, ejus manere, cujus fuit. si quid igitur illic factum est, non est factum in publico flumine. nec pertinet ad hoc Interdictum, si quid in privato factum sit; ne quidem si in privato flumine fiat: nam quod fit in privato flumine, perinde[26] est, atque si in alio privato loco fiat. §. 11. In flumine publico factum accipere debemus, quidquid in aqua fiat: nam si quid extra factum sit, non est in flumine factum: &[27] quod in ripa fiat, non videtur in flumine factum. §. 12. Non autem omne, quod in flumine publico ripave fit, coërcet Prætor: sed[28] si quid fiat, quo deterior statio[29] & navigatio fiat. † Ergo hoc[30] Interdictum ad ea tantum flumina [publica] pertinet, quæ sunt navigabilia: ad cætera non pertinet. Sed Labeo scribit, non esse iniquum, etiam, si quid in eo flumine, quod navigabile non sit, fiat, ut exarescat, vel aquæ cursus impediatur, utile[31] Interdictum competere: ne vis ei fiat, quominus id opus, quod in alveo fluminis ripave ita factum sit, ut iter, cursus fluminis, deterior sit, fiat, tollere, demoliri, purgare, restituere viri boni arbitratu possit. §. 13. *Stationem*[32] dicimus a statuendo[33]: is igitur locus demonstratur, ubicunque naves tuto stare possunt. §. 14. Ait Prætor, *iterque*[34] *navigii*[35] *deterius*[36] *fiat.* hoc pro navigatione positum est: imo navigium solemus dicere etiam ipsam navem. † Iter ergo[37] navigio potest & sic accipi, iter navi deterius fiat. † *Navigii* appellatione etiam rates continentur: quia plerumque, & ratium usus necessarius est. Si[38] pedestre iter impediatur, non ideo minus iter navigio deterius fit. §. 15. Deterior[39] statio itemque iter navigio fieri videtur, si usus ejus corrumpatur, vel difficilior fiat, aut minor vel rarior, aut si in totum auferatur. Proinde, sive derivetur aqua, ut exiguior facta, minus sit navigabilis; vel si dilatetur, aut[40] diffusa, brevem[41] aquam faciat; vel contra sic coangustetur, &[42] rapidius flumen faciat: vel si quid aliud fiat, quod navigationem incommodet, difficiliorem faciat, vel prorsus impediat: Interdicto locus erit.

§. 16. Labeo scribit, non esse dandam exceptionem[43] ei, qui Interdicto convenitur, *aut nisi ripæ tuendæ causa factum sit*: sed ita[44] excipiendum ait, *extra quam, si quid ita factum sit, uti de*[45] *Lege fieri licuit.* §. 17. Si in mari aliquid fiat, Labeo ait, competere[46] tale Interdictum: *Ne quid in mari, inve littore quo portus, statio, iterve navigio deterius fiat.* §. 18. Sed & si in flumine publico non tamen navigabili fiat[47], idem putat[48]. §. 19. Deinde[49] ait Prætor: *quod in flumine publico ripave ejus fiat, sive quid in id flumen ripamve ejus immissum habes, quo statio iterve navigio deterior sit, fiat: restituas.* §. 20. Superius[50] Interdictum prohibitorium est, hoc restitutorium, ad eandem causam pertinens. §. 21. Jubetur autem is, qui factum vel immissum habet, restituere, quod habet: si modo id, quod habet, stationem vel navigium deterius faciat. §. 22. Hæc verba, *Factum habes, vel immissum*[51] *habes*, ostendunt, non eum teneri, qui fecit vel immisit: sed qui factum, immissum habet[52]. Denique Labeo scribit, si auctor[53] tuus aquam derivaverit[54], [teneri te] & hoc Interdicto[55]: si ea[56] tu utaris.

De aqua ex flumine publico ducenda.

2. POMPONIUS [lib. 34. ad Sabinum].

QUo[57] minus ex publico flumine[58] ducatur[59] aqua, nihil impedit, nisi[60] Imperator aut Senatus vetet: si modo ea aqua in usu publico non erit. sed si[61] aut navigabile est, aut ex[62] eo aliud navigabile fit: non permittitur id facere.

De jure fluminum & riparum. 1. Definitio ripæ. 2. De jure locorum secundum ripas.

3. PAULUS [lib. 16. ad Sabinum].

FLumina publica[63], quæ fluunt, ripæque eorum publicæ sunt. §. 1. Ripa ea putatur esse, quæ plenissimum flumen continet. §. 2. Secundum ripas fluminum loca non[64] omnia publica sunt, cum ripæ cedant), ex quo primum a plano vergere incipit usque ad aquam.

De ponte.

4. SCÆVOLA [lib. 5. Responsorum].

QUæsitum est, an is, qui in utraque ripa fluminis publici domus habeat, pontem[65] privati juris facere potest: Respondit, non posse.

TIT. XIII.

NE QUID IN FLUMINE PUBLICO FIAT, QUO ALITER AQUA FLUAT, ATQUE UTI PRIORE ÆSTATE FLUXIT.

Interdictum prohibitorium. 1. Ratio Interdicti. 2. Ad quæ flumina pertinet. 3. De fluxu aquæ. De damno accolis contingente. 4. De rivo aperto vel tecto. 5. De incili. De mutatione alvei. 6. Si quis ripæ muniendæ, 7. Vel agri sui tuendi causa faciat. 8. De fluxu aquæ. De æstate & hyeme. 9. Quibus & in quos Interdictum competit. 10. Interdictum restitutorium. 12. Collatio hujus cum superiore Interdicto. 13. De eo, qui dolo fecit, quominus haberet.

1. ULPIANUS [lib. 68. ad Edictum].

AIt Prætor, *in flumine publico*[66] *inve ripa ejus facere, aut in id flumen ripamve ejus immittere, quo*[67] *aliter aqua fluat, quam priore æstate*[68] *fluxit, veto.* §. 1. Hoc Interdicto prospexit Prætor, ne derivationibus minus[69] concessis, flumina excrescant[70], vel mutatus alveus vicinis injuriam aliquam adferat. §. 2. Pertinet autem ad flumina publica, sive[71] navigabilia sunt, sive non sunt. §. 3. Ait Prætor, *Quo aliter aqua fluat, quam priore æstate fluxit*: non omnis ergo, qui immisit vel qui fecit, tenetur. sed qui faciendo vel immittendo efficit, aliter, quam priore æstate fluxit, aquam fluere. † Quod autem ait, *aliter fluat*, non ad

1 Tribus constant flumina, alveo, aqua, & ripis. 2 V. §. 13. *infr. h. t.* 3 Quantitate, non essentia 4 *Eclog. ibid.* 5 Subitis imbribus exortus, & siccitate exarescens: quamvis ipsa aqua quæ fluit, recte flumen dicatur, teste Ælio Gallo *lib. 2. verbor. quæ ad jus pertinent.* Vulgi consuetudine & perenne flumen, & torrentem, flumen dici posse notat Festus; huicque convenit *Lex 2. §. 9. supr. de aqua & aquæ pluv.* Dicitur torrens Latinis, quod ejus aqua siccitate torrescit. hinc Pacuvius: Flammeo vapore torrens torretur atque ita Latini ab æstate, & tempore, quo siccatur, Græci ab hyeme, & tempore, quo succrescit, nomen derivarunt. Isidor. 14. *orig.* 12. 6 Id est, aliis annis, seu sæpius. 7 Perenne est, quod per omnes annos durat. 8 Hinc sequitur, ut quia omnia pene flumina perpetuo fluant, omnia etiam sint publica. *l. 4. in fin. supr. de rerum divis.* 9 Dic apertius, Ripa, naturali cursu fluminis definitur: non qua imbribus, vel mari, vel qua alia ratione creverit. 58. *Eclog. 16. cap. unic.* 10 Qui Homero Ægyptus, ita dictus, quod secum trahat νέαν ἰλὺν, novam terram, Isidor. 14. *orig.* 21. vel a νέω, quod est fluo, *Phavorino.* De Nilo adde *l. 2. C. de alluvionib. & C. tit. de Nili aggeribus non rumpendis.* 11 Quod contingit ἐν τῷ θέρει. 58. *Eclog.* 16. *cap. unic.* seu, ut refert Ammianus, 22. cum Sol per Cancrum sydus cœpit vehi, augescit vero adusque transitum ejus in Libram. Porro de ejus incremento varia referuntur, ut & de ejus origine, ostiis, & animalibus in eo nascentibus: de quibus vide Herodotum 2. Diodorum Siculum 1. *cap.* 34. Ammianum 22. adde Eusebium 4. *de vita Constantini,* 25. Rufinum 2. *cap.* 30. Sozomenum 7. *c.* 20. Zonaram *in Severo.* Senec. 1. *Natur. quæst.* 1. *& seq.* 1. Tibull. *eleg.* 8. 12 De Nilo hoc fertur, uno & eodem defluxu rigare (ad instar horti, *Deuter.* 11.) & serere Ægyptum, nisi si sedecimum cubitum excedat, aut si parcior sit solito: alias septuagesimum augmentum reddit. Amm. 22. Hinc νειλομέτριον τὸ τοῦ νείλου μέτρον. Suidas in νεῖλος. 13 De ejus aggeribus, vide *l. unic. C. de Nili aggerib.* & *C. Theod.* 9. *tit.* 32. adde *l. 7. in fin. ff. de extraord. criminib.* 14 Vide *C. de Nili agger. tit.* 15 Perpetuæ dignitatis ademptione quemque statum suum mutare, hinc colligitur: qui statum alias mutasse non diceretur, si temporalem tantum dignitatem fuisset adsecutus. 16 *Sub.* mutaret ripas. 17 Id est, per alium locum. 18 *l. 7. §. 3. l. 29. supr. de adq. rer. dom.* 19 Quid hinc sequitur? huic Interdicto in hac specie locum non esse. 20 Vide quæ notavi ad *l. 16. supr. de adq. rer. dom.* 21 *Sub.* si agri non sunt limitati. 22 *d. l. 7. §. 5.* 23 *l. 10. supr. de rer. divis.* 24 Alveus fluminis publici publicus est. 25 §. 22. *Inst. de rer. divis.* 26 §. 4. *supr. h. t.* 27 Statutum pœnale prohibens, ne quid in flumine fiat, locum non habet, si fiat in ripa. Ideoque factum optimum est, ut in statuto de fluminibus riparum fiat mentio: alioquin fluminum appellatione ripa non continetur. 28 Adde *l. 10. C. de SS. Eccles.* 29 De qua vide §. 13. *infr. h. t.* 30 *Sub.* directum. Nam de utili mox subjicitur. unde notant, generales enunciationes subsequentibus, aut subsequenti ratione coërceri, seu restringi, *ut hic. & l. si is qui. 27. ff. de adq. vel amitt. poss. l. ita. 5. ff. de administr. & peric. tutor. l. 4. C. de testib.* 31 Quod a directo diversum esse ante diximus. 32 *in pr. ff. h. t. §. 12. ff. h. t.* adde *l. 59. ff. de verb. signif.* 33 Statio a statuendo aut potius a stando, mox enim sequitur *stare possint.* 34 Vide versiculum, *iter. infr. h. t.* 35 Vide *vers. navigii.* 36 Vide §. 15. *infr. h. t.* 37 Iter navigio deterius fieri qui vetat, vetat iter navi deterius fieri: quippe navigium, qui ita loquitur, pro navi accipit. 38 Hoc Interdictum locum habet, sive iter navigabile, sive iter pedestre fiat deterius. 39 *l. 2. §. 32. supr. ne quid in loco publico.* Deterius iter facit, qui corrumpit, qui difficilius, minus, rarius facit, aut qui in totum tollit. 40 Ut diffusa. *Hal.* 41 Brevis aqua, non alta. Nam diffusa aqua fit brevior, ut coangustata altior: brevior aqua levius fluit, coangustata, rapidius, *ut hic.* 42 Ut rapidius *Hal.* quæ lectio est aperta. In summa hæc opera improbantur, supra modum derivare, dilatare, coangustare 43 Adde *l. 1. §. 6. ff. tit. prox.* 44 Excipiendi forma notanda. Hinc notant, Exceptiones ineptas rejiciendas esse: non est autem inepta, quæ generalis est, *ut hæc* aliud enim est inepta, & generalis exceptio. vid. Alberic. *hic.* 45 Id est, ex lege, seu legis permissione. 46 Imo non competit, cum is, qui in mari ædificet, ædificium suum faciat. *l. 1. §. 18. supr. de oper. nov. nunc.* 47 *Subaudi*, id, quo cursus aquæ impediatur. 48 *Subaudi*, dum tamen fiat aliud navigabile. *l. 2. ff. h. t.* 49 Pars hujus tituli secunda: in qua agitur de Interdicto restitutorio. 50 Adde *l. 2. §. 35. 36. supr. ne quid in loco publ.* 51 *Subaudi*, ab alio. 52 Seu patitur: sunt enim hæc paria. *l. 18. supr. mandati.* 53 Id est, venditor. 54 Id est, opus ad derivandam aquam fecerit, ut ea derivatione, usus publici fluminis impediretur. 55 Teneri, scil. 56 Aquæ derivatione per opus ab auctore tuo factum. 57 Vide Ripensem ad hanc legem. 58 Non navigabili. 59 *Subaudi*, ad molam, vel irrigandum, dum ne impediatur aquæ cursus. *l. 1. §. 12. vers. sed Labeo. §. si in mari. supr. h. t.* 60 *l. 18. in fin. supr. de aqua & aquæ pluv.* 61 Flumina navigabilia, vel ex quibus alia fiunt navigabilia, Imperii, hoc est, Imperatoris, seu summi Principis fiunt. In hujusmodi fluminibus sine licentia Principis vel Senatus nihil debet fieri, nec aqua inde duci. vide *l. litora. 3. supr. ne quid in loco pub. & in feudis tit. quæ sint regalia.* unde rursus colligitur, Imperatorem posse in hujusmodi fluminibus vectigal imponere. 62 Id est, per immediatam ejus adjunctionem 63 *l. 4. l. 5. ff. de rerum divis. §. 2. Inst. de rerum divis.* 64 Hanc negativam dispungit Cujac. 14. *observ.* 11. *in fin.* 65 *l. 2. §. 33. supr. ne quid in loco publico.*

66 Vide §. 2. ff. 67 Vide §. 3. ff. *h. t.* 68 Vid. §. 8. ff. *h. t.* 69 *Al.* nimis. 70 Exarescant *Hal.* Florentina mihi placet. sensus est: Nisi interdum privatis permittantur derivationes ex flumine, futurum est, ut flumina excrescant, & mutetur alveus cum incommodo vicinorum: id autem in fluminibus, quorum alveus ripis angustatur, expedit, *l. 1. §. 15. ff. titul. prox.* si tamen Haloandri lectionem retinueris, sensus fuerit, ideo prohiberi quid in flumine publico fieri, ne derivationibus nimiis concessis flumina exarescant, vel mutatus alveus vicinis injuriam afferat. 71 Flumen non fit publicum sola navigandi utilitate. Nam flumen publicum esse potest, & tamen non navigabile.

quantitatem aquæ fluentis pertinet, sed ad modum, & ad rigorem [1] cursus aquæ referendum est. Et generaliter dicendum est, ita demum Interdicto quem teneri, si mutetur aquæ cursus per hoc, quod factum est, dum vel depressior vel arctior [2] fiat aqua, ac per hoc rapidior sit cum incommodo accolentium. Et si quod aliud vitii accolæ ex facto ejus, qui convenitur, sentient, Interdicto locus erit. §. 4. Si quis ex rivo tecto [3] per apertum ducere velit, vel contra qui ante aperto duxit, nunc operto velit: Interdicto teneri placuit, si modo hoc factum ejus incommodum circa colentibus adferat. §. 5. Simili modo, & si incile [4] ducat, aut alio loco fiat [5], aut si alveum fluminis mutet: hoc Interdicto tenebitur. §. 6. Sunt qui putent, excipiendum hoc Interdicto: *Quod ejus ripæ muniendæ causa non fiet.* scilicet ut si quid fiat quo aliter aqua fluat, si tamen muniendæ ripæ causa fiat, Interdicto locus non sit. sed nec hoc quibusdam placet, neque [6] enim ripæ cum incommodo accolentium muniendæ sunt. hoc tamen jure utimur, ut Prætor ex causa æstimet, an hanc exceptionem [7] dare debeat: plerumque enim utilitas suadet exceptionem istam dari.

§. 7. Sed & si alia utilitas vertatur ejus, qui quid in flumine publico fecit [8]; pone enim grande damnum flumen ei dare solitum, prædia ejus depopulari: si forte aggeres vel quam aliam munitionem adhibuit, ut agrum suum tueretur, eaque res cursum fluminis ad aliquid immutavit, cur ei non consulatur: Plerosque scio prorsus flumina avertisse, alveosque mutasse, dum prædiis suis consulunt: oportet enim in hujusmodi rebus utilitatem & tutelam facientis spectari, sine [9] injuria utique accolarum. §. 8. Is autem hoc Interdicto tenetur, *qui aliter fecit fluere, quam priore æstate fluxit:* Et idcirco aiunt Prætorem priorem æstatem comprehendisse, quia semper certior est [10] naturalis cursus fluminum æstate potius quam hyeme. Nec ad instantem æstatem, sed ad priorem Interdictum hoc refertur: quia illius æstatis fluxus indubitatior est. † Æstas [11] ad æquinoctium autumnale refertur. Et si forte æstate interdicetur, proxima superior æstas erit intuenda: si vero hyeme, tunc non proxima hyemi æstas, sed superior erit inspicienda.

§. 9. Hoc Interdictum cuivis ex populo competit, sed non adversus omnes, verum adversus eum, qui [12] deneget, ut aliter aqua flueret, cum jus non haberet. §. 10. Hoc Interdictum & in heredes [13] competit. §. 11. Deinde ait Prætor: *quod in flumine publico ripave ejus factum, sive quid in flumen ripamve ejus immissum habes [14], si ob id aliter aqua fluit, atque [uti] priore æstate fluxit: restituas [15].*

§. 12. Hoc Interdictum restitutorium proponitur: superius [16] enim prohibitorium est, & pertinet ad ea, quæ nondum facta sunt. Si quid igitur jam factum est, per hoc Interdictum restituetur: si quid ne fiat, prospicitur, superiore Interdicto erit utendum: & si quid, post Interdictum [17] redditum fuerit factum, coërcebitur [18]. §. 13. In hoc Interdicto [19] restitutorio non est iniquum (ut Labeo ait) venire etiam, quod dolo factum est, quominus haberes.

TIT. XIV.
UT IN FLUMINE [20] PUBLICO NAVIGARE LICEAT.

Interdictum. 1. Summa & ratio Interdicti. 2. De fluminibus, lacubus, fossis, stagnis privatis. 3. Definitio lacus, 4. Stagni, 5. Fossæ. 6. De heredis jure. 7. De publicano. 8. De pecoris ad aquam appulsu.

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PRætor ait, *quominus illi in flumine publico navem [21], ratem agere, quove minus per ripam onerare, exonerare liceat: vim fieri veto. Item, ut per lacum [22], fossam [23], stagnum [24] publicum navigare liceat, interdicam.* §. 1. Hoc Interdicto prospicitur, ne quis in flumine publico navigare prohibeatur. sicuti [25] enim ei, qui via publica uti prohibeatur, Interdictum supra propositum est, ita hoc quoque proponendum Prætor putavit. §. 2. Si privata sunt suprascripta, Interdictum cessat. §. 3. Lacus [26] est, quod perpetuam habet aquam. §. 4. Stagnum est, quod temporalem contineat aquam ibidem stagnantem [27], quæ quidem aqua plerunque hieme cogitur.

§. 5. Fossa [est] receptaculum aquæ, manu facta [28]. §. 6. Possunt autem etiam hæc esse publica. §. 7. Publicano plane, qui [29] lacum vel stagnum conduxit, si [30] piscari prohibeatur, utile [31] Interdictum competere Sabinus consentit: & ita Labeo. † Ergo & si a [32] municipibus conductum habeat, æquissimum erit ob vectigalis favorem Interdicto eum tueri. §. 8. Si quis velit Interdictum tale movere, ut locus deprimatur pecoris appellendi gratia, non debet audiri; & ita Mela scribit. † Idem ait tale Interdictum competere, ne cui vis fiat, quominus pecus ad flumen publicum ripamve fluminis publici appelletur.

TIT. XV.
DE RIPA [33] MUNIENDA.

Interdictum. 1. Ratio Interdicti. 2. De deterioratione navigationis. 3. De cautione. 6. Si ripæ, lacus, fossæ, stagni muniendi sint.

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PRætor ait: *quominus illi in flumine publico ripave ejus opus facere, ripæ agrive qui circa ripam est, tuendi causa, liceat, dum ne ob id navigatio deterior fiat: si tibi damni infecti in annos decem, viri boni arbitratu, vel cautum [34] vel satisdatum [35] est, aut per illum non stat, quominus viri boni arbitratu caveatur, vel satisdetur: vim fieri veto.* §. 1. Ripas fluminum publicorum reficere, munire, utilissimum est. Sicuti igitur de via publica reficienda Interdictum propositum est [36], ita etiam de ripa fluminis munienda proponendum fuit.

§. 2. Merito adjicit, *Dum ne ob id navigatio deterior fiat:* illa enim sola refectio [37] toleranda est, quæ navigationi [38] non est impedimento. §. 3. Is autem, qui ripam vult munire, de damno futuro debet vel cavere [39] vel satisdare secundum qualitatem personæ [40]. Et hoc Interdicto expressum est, ut damni infecti in annos decem viri boni arbitratu vel caveatur, vel satisdetur. §. 4. Dabitur autem satis vicinis: sed & his, qui trans flumen possidebunt. §. 5. Etenim curandum fuit, ut eis ante opus factum, caveretur. Nam post opus factum, persequendi hoc Interdicto nulla facultas superest, etiamsi quid damni postea datum fuerit: sed Lege Aquilia experiendum est [41].

§. 6. Illud notandum est, quod ripæ [42], lacus, fossæ, stagni muniendi nihil Prætor hic cavit: sed idem erit observandum, quod in ripa fluminis munienda.

TIT. XVI [43].
DE VI [44], ET [45] DE VI ARMATA [46].

Interdictum. 1. Ratio & summa. 2. Affinia remedia. 3. De vi. De possessione. De rebus soli, vel aliis rebus. 6. De rebus mobilibus. 7. De nave. 8. De ligneis ædibus. 9. De possessione. 10. De donatione inter virum & uxorem. De colono. 11. De eo, qui per se vel per alium dejecit, cujusve familia dejecit. 20. De filiofamilias vel mercenario dejiciente. 21. De liberali causa. 22. Si is, per quem possidetur, dejectus fuerit. 23. De possessione, 26. Amissa vel non acquisita. 27. De vi repellenda. 28. Quis dicatur vi possidere. 29. De metu. 30. De eo, qui vi possidebat, dejecto. 31. De restitutione. 32. De rebus mobilibus restituendis. 35. De ædificio exusto. 36. Si dejiciens desiit possidere. 37. De loco, ubi dejectus res habuit. 39. De anno. 40. De fructibus, 41. Et cæteris utilitatibus. 42. Si is, qui dejecit, non possideat. 43. De patronis & parentibus. 44. De successoribus. 45. Si dejectus retineat possessionem per alios. 46. Si servi, per quos possidetur, aut expellantur, aut ab alio possideri incipiant. 47. De possessore victo. 48. De successoribus.

1. ULPIANUS lib. *60 [69] ad Edictum.

PRætor ait, *unde [47] tu illum vi dejecisti, aut familia [48] tua dejecit: de eo, quæque ille [49] tunc ibi habuit, tantummodo intra annum, post [50] annum de eo, quod ad eum, qui vi dejecit, pervenerit, judicium [51] dabo.* §. 1. Hoc Interdictum proponitur ei, qui vi dejectus est: etenim fuit æquissimum, vi dejecto subvenire, propter quod ad recuperandam [52] possessionem Interdictum hoc proponitur. §. 2. Ne quid autem per vim admittatur, etiam Legibus Juliis [53] prospicitur publicorum & privatorum, necnon & Constitutionibus Principum.

§. 3. Hoc Interdictum non ad omnem vim pertinet, verum ad eos [54], qui de possessione [55] dejiciuntur. † Ad solam autem atrocem vim pertinet hoc Interdictum. Et ad eos tantum [56], qui de solo dejiciuntur: utputa de fundo, sive ædificio. ad alium autem non pertinet. Et si quis de area dejectus sit, sine dubio Interdicto locus est. §. 4. Et generaliter ad omnes hoc pertinet Interdictum, qui de re solo cohærenti dejiciuntur: qualisqualis enim fuerit locus, unde quis vi dejectus est, Interdicto locus erit. §. 5. Proinde & si superficiaria insula fuerit, qua quis dejectus est, apparet Interdicto fore locum. §. 6. Illud utique in dubium non venit, Interdictum hoc ad res mobiles [57] non pertinere. Nam ex causa furti vel vi bonorum raptorum actio competit [58], potest & ad exhibendum agi. † Plane si quæ res sint in fundo, vel in ædibus, unde quis dejectus est: etiam earum nomine Interdictum competere, non est ambigendum. §. 7. Si quis de nave vi dejectus est, hoc [59] Interdicto locus non [60] est [61]: argumento ejus, qui de vehiculo detractus est, quem nemo dixit Interdicto hoc uti posse. §. 8. Plane si quis de ligneis ædibus [62] dejectus fuerit, nemo ambigit, Interdicto locum fore: quia qualequale sit, quod solo cohæreat, inde, qui vi dejectus est, habet

1 Rigor cursus aquæ, rectus cursus aquæ: sic stillicidii rigor, id est, rectus stillicidii fluxus. *l. ult. in fin. supr. de servit. præd. urban.* 2 Altior, *Haloand.* Florentina tolerari potest: nec enim arcte aqua concludi potest, quin pressior fiat, seu altior, & ita rapidior. adde *l.* 1. §. 15. *supr. tit. prox.* nisi si vocabulo *arctior*, intelligas augmentum aquæ, *depressior* diminutionem, notum est enim deprimere, & augere, esse contraria. Auctor ad *Heren.* 3.: In his erat causa adaugenda vel deprimenda. 3 Adde *l.* 1. §. 2. *supr. de via publica.* 4 Incile fossa ad derivandam aquam. *Festus.* adde *l.* 1. §. 5. J. *de rivis.* 5 *Al.* faciat. 6 Ripæ muniri non debent cum incommodo accolentium 7 Adde *l.* 1. §. 16. *supr. de fluminib.* 8 *Subaudi*, ut aqua aliter fluat, quam priore æstate fluxit. 9 §. 3. *supr. h. t.* 10 Æstatis tempus certius est quam hyemis. 11 Æstas ad æquinoctium autumnale refertur, *ut hic.* sic a verno incipit. *l.* 1. §. 32. *infr. de aqua quotid.* 12 Qui id egit, *vulg. Hal.* 13 Quomodo in heredes competit? Pone heredes velle perficere id, quod defunctus facere instituerat, vel destinarat ad aquam avertendam. 14 Vide §. 13. *infr. h. t.* 15 Vide §. 12. J. *h. t.* 16 De quo *in pr. supr. h. t.* 17 *Subaudi*, ne quid fiat in flumine. 18 An hoc Interdicto restitutorio? An potius officio judicis. 19 Ut & in omnibus hujusmodi causis.

20 Vide *l.* 2. §. 9. *supr. ne quid in loco publico.* 21 *l.* 5. *supr. de rer. divis.* 22 Vide §. 3. *infr. h. t.* 23 Vid. §. 5. *infr. h. t.* 24 Vide §. 4. *infr. h. t.* 25 Argumentum a via publica ad navigationem fluminum. 26 *l.* 112. *infr. de verb. signific.* quasi aquæ locus, si credimus Isidor. 14. *origin.* 19. Lacuna, ubi aqua contineri potest. Varro, 4. *de lingua.* De lacu Asphaltite, Tiberiadis, Genazar, Lucrino, & Averno, vide Isidorum. Lucrini, Valerii, Salvii, Statoris meminit Festus, Lemani Cæsar 1. *de bello Gallico.* 27 Stagnat aqua, quæ non decurrit. Isidor. *ibid.* aliud etymon vide apud Festum, & Varronem 4. *de lingua.* ubi dixi: Stagnat Glossis, γανοῖ ϗ λιμνάζει. 28 Manu factum. *Hal.* 29 Publicani lacus & stagna conducebant ex publico. 30 *l.* 1. *supr. de loco publ.* 31 Cur? utile Interdictum de flumine utiliter extenditur ad lacus & stagna. 32 Cur? utile Interdictum hoc casu datur. Interdictum directum est de flumine publico: quod utiliter extendi dixeris ad lacus & stagna municipum, seu municipiorum ob vectigalium favorem publicum

33 *Subaudi*, publici fluminis. vide Aggenum Urbicum. 34 Cavet, quando nomine suo: satisdat vero, quando alieno. 35 *l.* 7. §. 2. ℥. *de damno.* 36 *l.* 1. *supr. de via publ. & itin.* 37 Refectio. vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 2. ℥. *de via publica & itin.* 38 *Florent.* navigio. *S. L.* 39 Cavendi & satisdandi differentiam paulo ante retuli. 40 Ut in *l.* 8. §. 3. 4. *supr. de operis novi. sub.* caventis: nec enim distinguitur ex parte accipientis 41 Vel ejus loco in factum. *argum. l.* 17. *supr. de servit. præd. urban.* 42 Ita lego, *ripæ lacus* &c. ut quod de ripa fluminis munienda Edicto Prætoris constitutum est, id utiliter extendas ad ripam lacus, fossæ, vel stagni.

43 Consule Menochium *de recup. possess. remedio* 1. Duarenum *lib.* 1. *disputat. anniversar. c.* 20. Gilbertum Regium *lib.* 1. ἐναντιοφανῶν *c.* 25. Mod. 44 Unde vi. *L.* 8. *C.* 4. 5. & ita legendum esse indicat §. 6 *Inst. de Interd. l.* 2. §. *ult.* ℥. *de Interd.* Paul 5. *sent.* 5. §. 2. Qui in *Eclog. tit.* 17. legitur *lib.* 60. ad hunc locum non pertinet, sed ad *tit. vi bonor. raptor.* Ad hunc locum pertinet *lib.* 10. *Eclog. ex tit.* 50. *vel* 51. his adde *c. redintegranda.* 3. *q.* 1. & *c. sæpe contingit. de rest. spol* & *l.* 14. *C. de agricolis* 45 Recte *unde vi, & de vi armata.* sunt enim duo Interdicta. Illud quotidianum vim simpliciter: hoc perpetuum vim coactis hominibus coërcet. vide Cujac. 6. *obs.* 4. & ad Paul. 5. *sent.* 6. §. 4. de Interdicto vis armatæ agitur in *l.* 3. J. *h. t.* 46 Dicitur & Interdictum de vi hominibus armatis. Cicer. 15. *epist. famil.* 16 47 Id est, quo ex loco, qualiscunque sit. §. 4. J. *h. t.* Goth. Vide Menoch. *de recup. poss. remed.* 1. Cuj. *lib.* 6. *observ.* 4. S. L. 48 Paul. 5 *sent* 5. §. 3. 49 Emendationem hujus text. vid. apud Leonin. *lib.* 7. *emendat c.* 4. *num.* 1. Ans. 50 *l.* 7. §. 5. ℥. *comm. divid. l.* 2. *C. unde vi.* 51 §. 6. *Instit. de Interd.* 52 Hoc Interdictum est recuperandæ possessionis. *d.* §. 6. *c. redintegranda.* 3. *qu.* 1. *c. sæpe. de restitut. spol.* 53 *d.* §. 6. id est, Lege Julia de vi publica & privata, de quibus J. *lib.* 48. *titul.* 6. 7. adde *l.* 4. *C. unde vi. l.* 12. *in fin. supr. quod met. causa. C. ad l. Jul. de vi public.* 54 Vid *d.* §. 6. *Instit. de Interd.* 55 Rei immobilis. vid. §. 6. J. *h. t.* 56 In eo titulus hic differt a titulo, quod metus causa, ad exhibendum, de furtis vel bonorum raptorum. §. 6. J. *h. t.* 57 *l.* 3. §. 15. J. *h. t.* 58 Rerum mobilium nomine. 59 *Al.* huic. 60 Immobilium venditione & donatione *naves* non comprehendi, hinc collige. hoc enim Interdicto non comprehenditur is, qui de nave dejectus est, ut nec comprehenditur is, qui ex vehiculo dejectus est, *ut hic.* constat autem hoc Interdictum pertinere ad eos, qui de re immobili dejiciuntur, §. 6. ℥. *h. t.* adde *l.* 20. §. 4. J. *quod vi aut clam.* Paul. 5. *sent.* 5. §. 6. & est etiam de navi & carrucha similis Lex in Legibus Longobardorum, *lib.* 1. *tit.* 15. 61 Sed utili actioni de rebus recuperandis. Paul. *ibid.* §. 16. 62 Solo cohærentibus. vid. *l.* 18. ℥. *de action. empt.*

Interdictum. §. 9. Dejicitur is, qui possidet, sive civiliter [1] sive naturaliter possideat: nam & naturalis possessio ad hoc Interdictum pertinet. §. 10. Denique & si maritus uxori donavit, eaque dejecta sit [2]: poterit Interdicto uti. non tamen, si colonus [3]. §. 11. Ait Prætor, *Dejecisti, aut familia dejecit:* merito familiæ mentio habita: nam cum *dejecisti* verbum refertur ad personam ejus, qui dejecit, nec pertineat ad eum, cujus familia dejecit (nec enim ego videor dejecisse, si familia mea dejecerit), consequens fuit addere, *aut familia tua dejecit.* §. 12. Dejecisse autem etiam is videtur, qui mandavit [4] vel jussit, ut aliquis dejiceretur: parvi enim referre visum est, suis manibus quis dejiciat, an vero per alium. Quare [&] si familia mea ex voluntate mea dejecerit, ego videor dejecisse. §. 13. Quoties verus procurator dejecerit, cum utrolibet eorum, id est, sive domino sive procuratore, agi posse Sabinus ait, & alterius nomine alteri [5] eximi: sic tamen, si ab altero eorum litis æstimatio fuerit præstita. non [6] enim excusatus est [7], qui jussu alicujus dejecit: non magis, quam si jussu alicujus occidit. Cum autem falsus est procurator, cum ipso tantum procuratore interdici debere. Sabini sententia vera est. §. 14. Sed & si, quod alius dejecit, ratum [8] habuero: sunt, qui putent secundum Sabinum & Cassium, qui ratihabitionem [9] mandato comparant, me videri dejecisse, Interdictoque isto teneri: & hoc verum est. rectius enim dicitur, in maleficio ratihabitionem mandato [10] comparari.

§. 15. Quod igitur additur, *aut familia* [11] *tua dejecit*, merito scriptum est in eum casum, in quem familia mea vi dejecit. † Cæterum si jussit [12], ipse dejecit: nec gravari debet dominus, qui non jussit, si servorum suorum factum præstaret, [&] si non jussu ejus dejecerunt. nam non gravabitur hoc nomine: quippe cum aut pervenit ad eum aliquid, & restitueret; aut non pervenit, & ipsos servos maleficii causa noxæ dedendo, indemnis erit [13]. quod [14] enim noxæ dedere compellitur, in damno debet reputare, cum servus hoc possit, domini deteriorem conditionem facere. §. 16. Familiæ [15] autem appellatio servos [16] continet. §. 17. Sed quæritur, quem numerum servorum contineat: utrum plurium, an vero [&] duum vel trium? Sed verius est, in hoc Interdicto, etiam [17] si unus [18] servus vi dejecerit, familiam videri dejecisse. §. 18. *Familiæ* appellatione & [19] eos, quos [20] loco servorum habemus, contineri oportere [21] dicendum est.

§. 19. Si quis tamen neget, se servum vel familiam defendere: cogendus est pati hoc Interdictum, ad hoc scilicet ut quod ad eum pervenit, restituat. §. 20. Si filiusfamilias vel mercenarius [22] vi dejecerit, utile Interdictum competit. §. 21. Si adversus eum, qui in libertatem ex servitute vel contra petitur, post inchoatum liberale judicium utar Interdicto, & liber judicatus fuerit, & apparuerit ignorante eo, a servis ejus vi me dejectum, in possessionem restituar.

§. 22. Quod servus, vel procurator, vel colonus [23] tenent, dominus videtur [24] possidere: & ideo [25] his dejectis ipse dejici de possessione videtur, etiam [26] si ignoret eos dejectos, per quos possidebat. † Et si quis igitur alius, per quem possidebam, dejectus fuerit: mihi competere Interdictum, nemini dubium est. §. 23. Interdictum autem hoc nulli competit, nisi ei, qui tunc, cum dejiceretur, possidebat: nec alius dejici visus est, quam qui possidet [27]. §. 24. Sive autem corpore sive animo possidens quis dejectus est, palam est, eum vi dejectum videri. Idcircoque si quis de agro suo vel de domo processisset nemine suorum relicto, mox revertens, prohibitus [28] sit ingredi vel ipsum prædium, vel si quis eum in medio itinere detinuerit [29], & ipse possederit, vi dejectus videatur: ademisti enim ei possessionem, quam animo retinebat, etsi non corpore. §. 25. Quod vulgo dicitur, *æstivorum hibernorumque* [30] *saltuum nos possessiones animo retinere:* id exempli causa didici Proculum dicere: nam ex [31] omnibus prædiis, ex quibus non hac mente recedimus, ut omisisse possessionem vellemus, idem est. §. 26. Eum, qui neque animo neque corpore possidebat, ingredi autem & incipere possidere prohibeatur, non videri dejectum, verius est: dejicitur enim, qui amittit possessionem, non qui non accipitur. §. 27. Vim [vi] *repellere licere* [32], Cassius scribit: idque jus *natura* comparatur. Apparet autem (inquit) ex eo, arma armis repellere licere [33]. §. 28. *Vi* [34] *possidere* eum definiendum est, qui expulso vetere possessore, adquisitam per vim possessionem obtinet: aut qui in hoc ipsum aptatus & præparatus venit, ut contra bonos mores, auxilio, ne prohiberi possit ingrediens in possessionem facit. Sed qui per vim possessionem suam retinuerit, Labeo ait, non vi possidere.

§. 29. Idem Labeo ait, eum qui metu turbæ [35] perterritus fugerit, videri dejectum. Sed Pomponius ait [36], vim sine [37] corporali vi locum non habere. † Ego etiam eum, qui fugatus est supervenientibus quibusdam, si illi vi occupaverunt possessionem, videri vi dejectum.

§. 30. Qui a me vi *possidebat*, si [38] *ab alio* [39] dejiciatur, habet Interdictum. §. 31. Qui vi dejectus est, quidquid [40] damni senserit ob hoc, quod dejectus est, recuperare debet: pristina enim causa restitui debet, quam habiturus erat, si non fuisset dejectus. §. 32. Si fundus, a quo vi expulsus sim, mihi restitutus esset, cæteræ vero res, quæ vi ablatæ sunt, non restituantur: hic dicendum est, Interdictum nihilominus tenere: quia verum est, vi esse dejectum. † Plane, si quis velit de possessione quidem rei soli per hoc Interdictum experiri, de rebus vero mobilibus [41] ad exhibendum actione, potest hoc suo arbitrio habere: & ita Julianus scribit. † Idem scribit, & si quis vi bonorum raptorum de hujusmodi rebus velit experiri. §. 33. Quod autem ait Prætor, *Quæque ibi habuit*, sic accipimus, ut omnes res contineantur, non solum quæ propriæ ipsius fuerunt, verum etiam si quæ apud eum depositæ, vel ei commodatæ, vel pigneratæ, quarumque usum, vel usumfructum, vel custodiam habuit, vel si quæ ei collocatæ [42] sunt: cum enim dicat Prætor, *habuit*, omnia hæc habendi verbo continentur. §. 34. Rectissime autem Prætor addidit, *Tunc ibi* [43] *habuit. tunc*, sic accipimus, cum dejiceretur. Et ideo, & si quid postea desiit illic esse, dicendum erit, in Interdictum venire. Sic fit, ut etiam si homines, vel pecora demortua sint post dejectionem, Interdicto locus sit. † Denique scribit Julianus eum qui vi dejecit ex eo prædio, in quo homines fuerant, propius esse, ut etiam sine [44] culpa ejus mortuis hominibus æstimationem eorum per Interdictum restituere debeat: sicuti fur hominis etiam [45] mortuo eo tenetur [46]. §. 35. Huic consequens esse ait, ut villæ quoque, & ædium incendio consumptarum pretium restituere cogatur: ubi enim quis (inquit) dejecit, per eum stetisse [47] videtur, quo minus restitueret. §. 36. Idcirco constare ait, eum qui vi dejecit, quique [48] vi sine dolo malo desierit possidere, Interdicto teneri. §. 37. *Ibi* autem ait Prætor, ut ne quis: & quæ illic non habuit, complectatur. §. 38. Sane quod ait Prætor, *Ibi*, quomodo accipimus: utrum in eo loco, unde quis vi dejectus est: an vero in omni possessione? Et melius dicetur, non ad angulum referendum vel locum, in quo fuerit, verumetiam ad omnem partem possessionis [49], qua quis caruit, cum dejicitur. §. 39. Annus in hoc Interdicto [50] utilis est.

§. 40. Ex die, quo quis dejectus est, fructuum [51] ratio habetur: quamvis in cæteris Interdictis, ex quo edita sunt, non retro [52] computantur. † Idem est & in rebus mobilibus, quæ ibi erant: nam & eorum fructus computandi sunt, ex quo quis vi dejectus est. §. 41. Non solum autem fructuum ratio in hoc Interdicto habetur, verum [53] cæterarum etiam utilitatum [54] habenda est. nam & Vivianus refert, in hoc Interdicto omnia, quæcunque habiturus vel adsecuturus erat is qui dejectus est, si vi dejectus non esset, restitui, aut eorum litem a judice æstimari [55] debere: eumque tantum consecuturum, quanti [56] sua interesset, se vi dejectum non esse. §. 42. Ex Interdicto *unde vi*, etiam is qui non possidet, restituere cogetur. §. 43. Interdictum hoc, quia atrocitatem [57] facinoris in se habet, quæsitum est, an liberto in patronum, vel liberis adversus parentes competit? Et verius est [58], nec liberto in patronum, nec [59] in parentes liberis dandum esse. meliusque [60] erit, in factum actionem his competere; aliter, atque si vi armata usus sit adversus libertum patronus, vel adversus liberos parens: nam hic Interdictum competit. §. 44. Hoc Interdictum & heredi [61] & cæteris successoribus competit. §. 45. Non alii autem quam ei qui possidet [62] Interdictum Unde vi competere, argumentum præbet, quod apud Vivianum relatum est, si quis me vi dejecerit, meos non dejecerit, non posse me hoc Interdicto experiri: quia per eos retineo possessionem qui dejecti non sunt. §. 46. Idem Vivianus refert: Servos quosdam vi depulit, alios retinuit & vinxit, aut etiam eis imperavit: vi te dejectum intelligi. desisse enim possidere, cum [63] servi ab alio possidentur. † Et quod in parte servorum dictum est, idem in omnibus dici ait, si forte nemo depulsus esset, sed possideri ab eo cœpissent, qui ingressus in possessionem esset. §. 47. Quid dicturi essemus, tractat, si aliquo possidente ego quoque ingressus sum in possessionem, & non dejiciam possessorem, sed vinctum [64] opus facere cogam? quatenus res (inquit) esset? Ego verius puto, eum quoque dejectum videri, qui illic vinctus est. §. 48. Ex causa hujus Interdicti, in heredem [65], & bonorum possessorem, cæterosque successores, in factum actio competit in id [66] quod ad eos pervenit;

2. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

DOlove [67] malo eorum factum est, quominus perveniret.

2. *Armis dejectus, quomodo accipitur.* 9. *De vi armata repellenda.* 10. *De procuratore.* 11. *De familia.* 12. *De eo, qui dolo fecit, quo quis armis dejiceretur.* 13. *De usufructu & usu.* 18. *De herede.*

3. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

QUod est [68], & si [69] quis armis dejectus est: quia ex facinoribus defunctorum de [70] eo quod ad heredem pervenit, actio datur. sufficit [71] enim, non in lucro versari eum heredem, non etiam damnum subire. §. 1. Hæc actio quæ adversus [72] heredem cæterosque successores per-

1 De utraque possessione dixi *supr. ad tit. de adq. vel amitt. possess.* 2 Possidet enim. *l. 1. §. 4. ff. de adq. vel amitt. possess.* 3 Imo, colono dejecto competit hoc Interdictum. *l. 12. l. 18. ff. h. t.* 4 Vide *l. 12. ff. quæ in fraud. cred. l. 152. §. 1. ff. de regul. jur.* 5 *Al.* alterum. 6 Mandatum in flagitiis non excusat. *l. 37. ff. ad l. Aquil. l. 13. in fin. ff. quod vi aut clam. l. 11. §. 3. ff. de injuriis. l. 5. C. de accusat.* 7 Imo, excusandus videtur. *l. 169. ff. de reg. jur. l. 37. ff. ad l. Aquil* 8 Maleficium meo nomine gestum potest per me ratum haberi, si potest geri per alium: alias non: ut in adulterio. *Accurs. Bologn.* per alium enim adulter non fio. 9 Ratihabitio etiam in delictis mandato comparatur: Igitur retroagitur. vide Cujac. 17. *obs* 10. 10 *l. 3. §. 10. ff. h. t. l. ult. C. ad SC. Maced. l. 60. ff. de reg. jur. l. 7. in fin. C. quod cum eo.* 11 *Unde vi* utile Interdictum est, non tantum si dominus possessione ejicitur: sed & si familia ejus. Paul. 5. *sent.* 6. §. 2. 12 Jubens dejicere aliquem, ipse eum dejecisse intelligitur. Per alium, & per se facere, paria. 13 Cur ita? collige ex §. 2. *Instit. de noxalib. l. 7. §. 1. ff. de damno.* 14 Damnum est, noxæ dedere cogi. 15 *l. 40. §. 2. & ult. l. 196. ff. de verb. sign.* 16 Servi continentur appellatione familiæ, *ut hic.* An & mercenarii? Græci putant, & hanc legem ita accipiunt, ut §. 20. *ff. h. t.* 17 Familia etiam unus servus Cic. *pro Cæcinna* 18 Imo, duo familiam facere possunt. Paul. 5. *sent.* 6. §. 3. Imo, ne quidem duo faciunt familiam. *l. 40. §. ult. ff. de verb. sign.* 19 *l. 25. §. 2. ff. de adilitio. l. 1. §. 5. ff. de publicanis. l. 2. §. 14. infr. vi bonor. rapt.* 20 Mercenarius servi loco est. *l. 4. ff. de usu & habit.* Servitutis tres species sunt, teste Laërtio. Una στέρησις ὑποταγῆς, ubi non possis vivere, ut velis: Altera ἐν κτήσει, ut servitus proprie sumpta, qua quis alterius dominio subjicitur: Tertia ἐν ὑποτάξει, qua serviunt mercenarii, obærati, addicti, clientes, vasalli. 21 Licet sint liberi homines, non servi. 22 Qui illi sunt? alieni, mercenarii. Cic. *pro Cæcinna.* 23 Mercenarii inter domesticos, *l. 11. §. 1. ff. de pœnis.* Cic. *pro Cæcinn.* 24 *l. 1. C. de acq. & retin. possess.* 25 *l. 6. §. 5. C. de his, qui ad Eccl.* 26 *l. 44. § ult. ff. de adquir. vel amitt. possess.* 27 Possedit. Grot. Flor. spars. *S. L.* 28 *l. 3. §. 14. ff. h. t.* 29 *§. pen. ff. h. t.* Paul. 5. *sent.* 6. §. 6. 30 *l. 3. §. 11. supr. de adqu. vel amitt. poss.*

31 *l. 44. in fin. ff. de adq. vel amitt. poss.* 32 *l. 17 ff. h. t. l. 3. ff. de justitia & jur. l. 4. ff. ad l. Aquil.* 33 Exceptio inculpatæ tutelæ hinc nascitur. de qua vide Oldend. *c. 53. de except. l. 1. C. unde vi.* 34 Nota, vi possidere quid sit. 35 Ipso visu, non solo rumore. *l. 33. §. 2. ff. de usurpat.* 36 Et male 37 *l. 3. §. 7. ff. h. t. l. 9. ff. quod met. caus.* 38 Prædo si ab extraneo vi dejicitur, restituendus est. Cur? quia ab illo extraneo vi non possidet, *ut hic.* & *l. ult. ff. de adq. vel amitt. poss. l. 10. C. de donat. inter vir. c. 5. & 6. de restitut. spoliat.* 39 Vide Paul. 5. *sent.* 6. §. 7. 40 *l. 6. ff. h. t.* 41 *l. 14 in fin. ff. h. t.* 42 Locatæ sint. *vulg. Hal.* 43 § 38. *ff. h. t.* 44 Aliud, si ejus facto. *l. 10. ff. h. t.* 45 *l. pen. ff. h. t. l. 7. §. 2. l. 8. l. 16. supr. de condict. furt. l. 30. supr. de act. empt. l. 46. l. 67. in fin. ff. de furtis.* 46 Et ita, raptor semper est in mora, *l. ult. C. de condict. ob turp. caus. l. 9. C. de furt.* 47 Qui alium dejicit, moram restituendi committit, *l. penult. ff. h. t.* adde *l. 82. in fin. ff. de verb. oblig.* 48 Quive dolo malo desierit, *vulgat. Hal.* sed Florentina tamen probari potest. *argum. l. 5. ff. h. t.* 49 Domus vel prædii 50 *l. 2. C. unde vi.* 51 *l. 4. C. unde vi. l. 38. §. 4. ff. de usur.* 52 *l. 6. ff. h. t.* vide *l. 3. ff. de Interdict.* 53 *l. 19. ff. h. t.* 54 Interdicto Unde vi, quisque etiam lucrum consequitur, quod facturus fuerat, si non ei injuria facta fuisset. 55 Vide *l. un. C. de sent. quæ pro eo, quod interest.* 56 *l. 3. §. 3. ff. de itin. actuque* 57 *§. 3. vers. ad solam. ff. h. t.* 58 *l. 2. in fin. l. 7. §. 2. ff. de obsequiis.* 59 Vid *l. 5. C. ad leg. Corn. de fals.* 60 *l. 11. in fin. ff. de dolo.* 61 *§. 1. vers. sed heredibus Instit. de perpet. & tempor.* 62 Hoc Interdictum datur possessori. *Goth.* Pro *possidet* legit Grot. *possedit* Flor. spars. hic S. L. 63 Non possidet, qui ab alio possidet. 64 *§. 24. ff. h. t.* adde Paul. 5. *sentent.* 5. §. 6. 65 *l. 3. in fin. ff. h. t. l. 2. in fin. C. unde vi.* 66 *l. 9. in fin. pr. ff. h. t.* 67 Dolus siquidem repræsentat possessionem. *l. 131. l. 150. infr. de reg. jur.* 68 Idem est, *vulgat* quod quidem est *Hal* 69 Vide locum elegantem apud Cicer. 15. *epist. famil.* 16. 70 Turpia lucra heredibus extorquentur. *l. 5. supr. de calumniatorib. l. 16. in fin. l. 19. supr. quod met. caus. l. 35. infr. de oblig. l. 38. ff. de reg. jur. l. unic. C. ex delictis defunctor.* 71 *l. 38. infr. de reg. jur.* 72 *l. 1. in fin. supr. h. t.*

tinet, perpetuo compètit: quia [1] in ea rei persecutio continetur.

§. 2. Armis [2] dejectum quomodo accipimus? *Arma* [3] sunt omnia tela; hoc est, & fustes [4] & lapides: non solum gladii, hastæ, frameæ [5], id est, romphææ [6]. §. 3. Plane & si unus vel alter fustem vel gladium tenuit, armis dejectus possessor videtur. §. 4. Plus dicitur, etsi inermes [7] venerant, si in ipsa concertatione [8], qui inermes venerant, eo processerunt, ut fustes aut lapides sumerent: vis erit armata. §. 5. Qui armati venerunt, etsi armis non sunt usi ad dejiciendum, sed dejecerunt: armata vis facta esse videtur. sufficit [9] enim terror armorum, ut videantur armis dejecisse. §. 6. Si quis autem visis [10] armatis, qui alibi tendebant, metu hoc deterritus profugerit, non videtur dejectus: quia non hoc animo fuerunt, qui armati erant, sed alio tendebant. §. 7. Proinde & si cum armatos audisset [11] venire, metu decesserit [de] possessione: sive verum sive falsum audisset, dicendum est, non esse eum armis dejectum; nisi [12] possessio ab his fuerit occupata. §. 8. Si autem, cum dominus veniret in possessionem, armati eum prohibuerunt [13], qui invaserant possessionem: videri eum armis dejectum. §. 9. Eum igitur, qui cum armis venit, possumus [14] armis repellere, sed hoc confestim [15], non ex intervallo [16]: dummodo sciamus, non solum resistere permissum, ne dejiciatur; sed etsi dejectus quis fuerit, eundem dejicere non ex intervallo, sed ex continenti. §. 10. Cum procurator [17] armatus venit, & ipse dominus armis dejecisse videtur, sive mandavit, sive (ut Julianus ait) ratum [18] habuit. §. 11. Hoc & in familia dicendum est. nam cum familia sine me armata venit, ego non videor venisse, sed familia: nisi jussi, vel ratum habui. §. 12. Hoc Interdictum etiam adversus eum proponitur, qui dolo malo fecit, quo quis armis dejiceretur: & post [19] annum reddetur in id [20] quod pervenit ad eum, qui [21] prohibuit. §. 13. *Unde vi* Interdictum necessarium fuisse fructuario apparet si prohibeatur uti frui usufructu fundi. §. 14. Uti frui autem prohibuisse is videtur, qui vi dejecit utentem & fruentem: aut non admisit [22], cum ex fundo exisset non ususfructus deserendi causa. † Cæterum si quis ab initio [23] volentem incipere uti frui, prohibuit, hoc Interdictum locum non habet: quid ergo est? debet fructuarius usumfructum vindicare. §. 15. Pertinet autem hoc Interdictum ad eum qui fundo uti frui prohibitus est: pertinebit etiam ad eum, qui ædificiis uti frui prohibetur. † Consequenter autem dicemus ad res mobiles [24] hoc Interdictum non pertinere, si quis uti frui prohibitus est re mobili, nisi si rei soli accedebant [25] res mobiles. Si igitur ibi fuerunt, dicendum est, etiam ad eas referri hoc Interdictum debere. §. 16. Item si non ususfructus, sed usus sit relictus, competit hoc Interdictum: ex quacunque enim causa constitutus est ususfructus [26], vel usus, hoc Interdictum locum habebit. §. 17. Qui ususfructus nomine qualiter qualiter [27] fuit quasi in possessione, utetur hoc Interdicto. † Sed si quis posteaquam prohibitus est, capite minutus sit vel mortuus: recte dicitur, heredibus [28] & successoribus competere hoc Interdictum, non ut in futurum constituatur ususfructus: sed ut præterita causa, & damnum præteritum sarciatur. §. 18. Heres quoque simili modo debebit in factum actionem suscipere in id [29] quod ad se pervenit.

De municipibus.

4. IDEM lib. 10. ad Edictum.

SI vi me dejecerit quis nomine [30] municipum, in municipes [31] mihi Interdictum reddendum, Pomponius scribit, si quid [32] ad eos pervenit.

De compulso in possessionem inducere.

5. IDEM lib. 11. ad Edictum.

SI rerum [33] tibi possessionem tradidero, dicit Pomponius, Unde vi Interdictum cessare: quoniam non est [vi] dejectus, qui compulsus [34] est in possessionem inducere.

De condemnatione in id quod interest.

6. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

IN Interdicto Unde vi tanti [35] condemnatio facienda est, quanti interfuit possidere. & hoc jure nos uti, Pomponius scribit. id est, tanti rem videri, quanti [36] actoris interfit: quod alias [37] minus esse, alias plus: nam sæpe actoris pluris interesse hominem retinere, quam [38] quanti is est. veluti cum quæstionis [39] habendæ, aut rei probandæ gratia, aut hereditatis [40] adeundæ, intersit ejus eum possideri.

Si alius dejecit, alius possidet.

7. IDEM lib. 24. ad Edictum.

CUm [41] a te vi dejectus sim, si Titius eandem rem possidere cœperit: non possum cum alio, quam [42] tecum Interdicto experiri.

De non domino.

8. IDEM lib. 54. ad Edictum.

FUlcinius dicebat, vi possideri, quotiens vel non dominus [43], cum tamen possideret, vi dejectus est.

De heredibus. 1. De usufructu.

9. IDEM lib. 65. ad Edictum.

SI plures heredes sunt, unusquisque non [in] amplius quam [44] ad eum pervenerit, tenetur. Qua de causa interdum in solidum tenebitur is, ad quem totum pervenerit, quamvis ex parte heres sit. §. 1. Dejectum ab usufructu [45] in eandem causam Prætor restitui jubet: id est, in qua futurus esset, si dejectus non esset. itaque si tempore [46] ususfructus finitus fuerit, postquam dejectus est a domino: nihilominus cogendus erit restituere, id est, usumfructum iterum constituere.

10. GAJUS lib. 2. ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

SI de fundo proprietarium & fructuarium [47] prædo expulerit, atque ob id fructuarius constituto tempore non usus, perdiderit jus suum: nemo dubitat, quin dominus, sive experiatur cum fructuario adversus prædonem, sive non experiatur, retinere debeat reversum ad se usumfructum; & quod fructuarius perdidit, id ad damnum ejus pertinet, cujus facto periit.

Si quis re possessa prohibeatur uti arbitrio suo.

11. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

VIm [48] facit, qui non sinit possidentem [49] eo, quod possidebit, uti arbitrio suo: sive inferendo [50], sive fodiendo, sive arando, sive quid ædificando [51]; sive quid [52] omnino faciendo, per quod liberam possessionem adversarii non relinquit.

Si colonus qui emptorem non admisit, ab alio dejiciatur.

12. MARCELLUS lib. 19. Digestorum.

COlonus eum, cui [53] locator fundum vendiderat, cum is in possessionem missus esset, non admisit; deinde colonus vi ab alio [54] dejectus est: quærebatur, quis haberet Interdictum Unde vi? Dixi, nihil [55] interesse, colonus dominum ingredi volentem prohibuisset; an emptorem, cui jussisset dominus tradi possessionem, non admisit. igitur Interdictum unde vi colono competiturum [56], ipsumque simili Interdicto locatori [57] obstrictum fore, quem dejecisse tunc videretur, cum emptori possessionem non tradidit: nisi forte propter justam & probabilem causam [58] id fecisset.

De fama.

13. ULPIANUS lib. 8. ad Sabinum.

NEque Unde vi, neque aliud Interdictum, famosum [59] est [60].

De eo, qui vi, clam, aut precario possidet. De fundo & rebus mobilibus.

14. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

SEd si vi armata dejectus es, sicut ipsum fundum recipis, etiam si vi, aut clam, aut precario [61] eum possideres: ita res quoque mobiles [62] omnimodo recipies.

Si is qui dejecit, vel vi aut clam fecit, possidere desierit.

15. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

SI vi me dejeceris, vel vi aut clam feceris: quamvis sine [63] dolo & culpa amiseris possessionem, tamen damnandus es, quanti mea interfit. quia in eo ipso culpa tua præcessit [64], quod omnino vi dejecisti, aut vi, aut clam fecisti.

De patre dejicientis.

16. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

IN Interdicto Unde vi [65] dicendum est, ut ejus causa quod ad patrem [66] pervenit, ipse teneatur.

1 Optima ratio. Nam quæ rei persecutionem continent actiones, perpetuæ sunt. *l.* 35. ℌ. *de oblig.* perpetuæ, inquam; non tamen excedunt trigesimum & quadragesimum annum. *l. 7. C. de præscript. 30. ann.* 2 Vide Ciceronem *pro Cæcinna.* 3 *§. 6. in fin. Inst. de Interdict. l.* 41. ℌ. *de verb. sign.* vide 10. Gell. 25. De apparatu armorum, vide Leonem, *in tr. de belli apparatu. c.* 5. Isidor. 18. *cap.* 5 *& seq.* 4 Ῥόπαλον 10. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 17. *cap.* 7. 5 Framea vocabulum Germanicum. Hastas, vel ipsorum vocabulo *frameas* gerunt, angusto & brevi ferro. Tacit. *lib. de moribus Germanorum.* Est igitur framea hasta angusto & brevi ferro. Eques scuto & framea contentus erat. Tacit. *ibid.* Isidor. 18. *origin.* 6. spatam interpretatur & gladium ex utraque parte acutum. Spatæ & semispatæ meminit Ælianus, 2. *de re militari.* 15. & 10. Gell. 25. 6 Ῥομφαῖα. *Eclog. ibid* Romphæa genus teli Thracicæ notionis. Ennius 14. *annal.* apud Gell. 10. *cap.* 25. cujus etiam meminit Livius Hinc 2. *Apocalyps. vers.* 12. hoc dicit, ὁ ἔχων τὴν ῥομφαίαν τὴν δίστομον τὴν ὀξεῖαν. De rhomphæa quædam etiam dixi superius. septuaginta interpretes Rhomphæam usurpant in Psalmis. 7 Inermis autem non fuisse videtur, qui glebis, saxis aut fustibus aliquem ejecit: Imo, & qui prætereuntes ramum defregerunt arboris, ut quem eo ejicerent: ac, quod magis est, inermis non videtur, qui vim armati habet ad nocendum, etiamsi arma non habeat; ut notat Cicer. *orat. pro Cæcinna.* Plerique enim ita robusti a natura, & corpore, ut pugnus eis sit armorum vice. 8 *Hal.* contrectatione. *S. L.* 9 Dejecisse videtur, qui armis terruit 10 Metus oculis concipi potest. 11 Metus auditu & opinione conceptus, vanus est: nisi effectus secutus sit. *l.* 9 ℌ. *quod met. caus.* 12 *l.* 1 §. 29. ℌ. *h. t.* Paul. 5. *sent.* 6. §. 4. 13 *l.* 4 ℑ. *h. t.* 14 *l.* 1. §. 27. ℌ. *h. t. l.* 12. §. 1. ℌ. *quod met. caus. l* 45 §. 4. ℌ. *ad l. Aquil l.* 3. ℌ. *de justit.* 15 Confestim est illico, in ipsa concertatione & congressu, *l.* 17. *infr h. t.* εὐθὺς, Demosth. παραχρῆμα μέν τοι. 10. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 17. *c.* 9. qui locus, ut imperfectus, sic suppletur a Cujacio ex Basilicis, μέν τοι μετὰ διωξιν. & a Theod. Hermop. ad *l.* 12. ℌ. *quod met. caus.* ἐντὸς δύο νυκτῶν. vide Cujac. 5. *obs.* 18. 16 Nam qui ex intervallo vim infert, cogitato infert. nec tam ad defensionem, quam ad ultionem spectat: ultio autem prohibita est. *l.* 45. *in fin.* ℌ. *ad l. Aquil. l.* 1. *C. unde vi.* 17 *l.* 1. §. 13. ℌ. *h. t.* 18 *l.* 1. §. 14. *supr. h. t.* 19 *l.* 7. §. 5. *supr. comm. divid.* 20 *l.* 1. *in fin. supr. h. t.* 10. *Eclog. ex lib.* 60. *titul.* 17. *c.* 8. *in fin.* 21 Qui armis dejecit. Cujac. 5. *obs.* 20. 22 *l.* 1. §. 24. *supr. h. t. l.* 6. *in fin.* ℌ. *de adquir. vel amitt. poss.* qui januam præclusit. 10. *Ecl. ex lib* 55. *tit.* 23. *c.* 1. 23 *l.* 1. §. 26. ℌ. *h. t.* 24 *l.* 1. §. 6. ℌ. *h. t.* 25 Id est, nisi res mobiles accessoriæ sint immobilium. 26 §. 13. 14. *supr. h. t.* §. 17. *infr. h. t. l.* 9. §. 1. *infr. h. t.* 27 *l.* 10. *infr. h. t. l.* 60. *supr. de usufr. & quemad* 28 *l.* 1. *in fin. supr. h. t.* 29 *d. l.* 1. *in fin.* 10. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 17. *c.* 8. *in fin.* 30 Id est, jussu, & communicato consilio, aut mox sequutura ratihabitione. Idem dicendum si pars major municipii delictum probavit jussitve: Alias si cives aliquid faciunt tanquam singuli, cæteri non obligantur tali delicto. vid. Mynsing. 4. *obs.* 79. nisi, ut dictum est, iidem ipsi vel jusserint, vel adprobaverint. Mynsing. 4. *obs.* 38. ubi notat quemadmodum civitas & universitas possit delinquens ex delicto obligari. *l.* 9. §. 1. *supr. quod met. caus. l.* 7. *supr. quod cujuscunque univ.* 31 *l.* 9 §. 1. *supr. quod met. caus. l.* 14. §. 1. *supr. de dolo. l.* 1. §. *ult. l.* 2. *supr. de adquir. vel amitt. poss* 32 *l.* 27. *supr. de reb. cred.* 33 Si iterum tibi. *Hal.* 34 *l.* 9. *in fin. pr. supr. quod met. caus.* 35 *l.* 1. § 31. & 41. *supr. h. t l.* 4. *C. unde vi.* 36 Tanti res æstimatur, quanti actoris interest. 37 *l.* 13. *supr. de re judic.* 38 Id est, quam pretium rei accipere. 39 *l. ultim. supr. ad exhibend* 40 *l.* 52. §. 28. *infr. de furtis.* 41 In eum qui dejecit agitur, etiamsi non possideat. 42 *l.* 15. *infr. h. t. l.* 4. §. 22. *supr. de usurpat.* 43 *l.* 1. §. 3. *supr. h. t. l.* 4. §. 7. *supr. si serv. vind. l. ult. supr. de adquir. vel amitt. poss. l.* 2. *in fin. infr. tit. prox.* 44 *l.* 1. *in fin. supr. h. t.* 45 *l.* 3. §. 13. 14. 15. 16. *supr. h. t. l.* 10. *infr. h. t.* 46 Id est, si non utendo fructuarius jus suum amiserit. 47 Vide *l.* 9. *in fin. supr. h. t.* 48 Et injuriam. *l.* 14. *infr. de injur.* 49 Possessorem certi loci. 50 *l.* 3. §. 4. *in fin. infr. tit. prox.* 51 *l.* 3. §. 2 *infr. tit. prox* 52 Ut solent domini in suis fundis facere. 53 *l.* 18 *infr. h. t. l.* 20. *supr. de adquir. vel amitt. poss.* 54 Vi ab eo. sic puto legendum, ob hæc verba, quæ sequuntur, *igitur Interdictum unde vi colono competiturum ipsumque simili Interdicto locatori obstrictum fore.* 55 *l.* 156. §. 3. *infr. de reg. jur.* 56 Adversus eum a quo dejectus est. *l.* 25. §. 1. *supr. locati.* 57 *l* 3. §. 3. *infr. tit. prox.* 58 *l* 61. *in fin. pr. supr. locati. l.* 20. *in fin. supr. de adquir. vel amitt. possess.* 59 *l.* 32. *infr. de pænis* adde *l.* 2. *infr. stellionatus.* 60 Imo videtur esse famosum, cum is, qui vim alteri inferat, æque peccet, atque is, qui datam fidem non servat. Talis autem, si damnetur, est infamis. *l.* 1 *l.* 6. *in fin. supr. de his, qui notant. inf.* 61 Precario possidens habet Interdictum unde vi Græci hanc rationem adferunt: quod videlicet donatario comparetur recte: precarii namque concessio donationis species est. 62 *l.* 1. §. 6. ℌ. *l.* 3 §. 15. *vers. consequenter supr. h. t.* 63 *l* 1 §. 36. *supr. h. t.* 64 Intercessit, *Græci.* 65 Unde vi uti potes, si a filiofamilias dejectus es, ut ejus causa &c. *vulgat. Hal.* 66 *l.* 1. §. 20. *supr. h. t. l.* 3. §. 12. *supr. de pecul.*

De

De dejectione & recuperatione.

17. JULIANUS lib. 48. Digestorum.

QUi possessionem vi ereptam, vi in [1] *ipso congressu* recuperat, in pristinam causam reverti potius quam vi possidere intelligendus est. ideoque si te [vi] dejecero, illico tu me, deinde ego te: Unde vi Interdictum tibi utile erit.

Si emptor colonum, a quo non fuit admissus, expulerit. 2. *De rei vindicatione.*

18. PAPINIANUS lib. 26. Quæstionum.

CUm fundum, qui locaverat, vendidisset, jussit emptorem in vacuam [2] possessionem ire; quem colonus intrare prohibuit; postea emptor vi colonum expulit: Interdictis [3] Unde vi quæsitum est. Placebat colonum Interdicto venditori [4] teneri; quia nihil interesset, ipsum an alium ex voluntate ejus missum intrare prohibuerit: neque enim ante [5] omissam [6] possessionem videri, quam si tradita fuisset emptori; quia nemo eo animo esset, ut possessionem omitteret, propter emptorem, quam emptor adeptus non fuisset: emptorem quoque, qui postea vim adhibuit, & ipsum Interdicto colono teneri: non enim ab ipso, sed a venditore, per vim fundum esse possessum, cui possessio esset ablata. † Quæsitum est, an emptori succurri debeat, si [ex] voluntate venditoris colonum postea vi expulisset? Dixi, non esse juvandum, qui [7] mandatum illicitum [8] susceperit. §. 1. Eum [9], qui fundum vindicavit ab eo, cum quo Interdicto Unde vi potuit experiri, pendente judicio nihilominus Interdicto recte agere, placuit.

De periculo interitus.

19. TRYPHONINUS lib. 15. Disputationum.

MErito Julianus respondit, si me de fundo vi dejeceris, in quo res moventes fuerunt, cum mihi Interdicto Unde vi restituere debeas non solum possessionem soli, sed & ea, quæ ibi fuerunt: quamquam ego moram [10] fecero, quo minus Interdicto te convenirem; subtractis tamen mortalitate [11] servis aut pecoribus, aliisve rebus casu intercidentibus, tuum [tamen] onus nihilominus in eis restituendis esse: quia ex ipso tempore delicti plus quam frustrator debitor constitutus est.

De conductore dejecto.

20. LABEO lib. 3. Pithanon a Paulo epitomatorum.

SI [12] colonus tuus [13] vi dejectus est, ages Unde vi Interdicto. Idem si inquilinus tuus vi dejectus fuerit. † Paulus: idem dici potest de coloni colono, item inquilini inquilino.

TIT. XVII.
UTI [14] POSSIDETIS [15].

Interdictum. 1. *Summa,* 2. *Et ratio Interdicti. Quibus casibus locum habet.* 4. *De possessione acquirenda vel restituenda: collatio hujus Interdicti, & Interdicti Unde vi.* 5. *De vi, clam, precario.* 6. *De possessore,* 7. *Totius vel partis.* 8. *De rebus soli.* 9. *De violenta, clandestina, precaria possessione.*

1. ULPIANUS [lib. 69. ad Edictum].

AIt Prætor: *Uti* [16] *eas ædes, quibus de agitur, nec* [17] *vi, nec clam, nec precario alter ab altero possidetis: quo minus ita possideatis, vim fieri veto. De cloacis hoc Interdictum non dabo* [18]*: neque pluris, quam quanti* [19] *res erit: intra annum, quo primum experiundi potestas fuerit, agere permittam.* §. 1. Hoc Interdictum de soli [20] possessore scriptum est, quem potiorem Prætor in soli possessione habebat [21], & est prohibitorium [22] ad retinendam [23] possessionem. §. 2. Hujus autem Interdicti proponendi causa hæc fuit, quod separata [24] esse debet possessio [25] a proprietate. fieri etenim potest, ut alter possessor sit, dominus non sit; alter dominus quidem sit, possessor vero non sit: fieri potest, ut & possessor idem & dominus sit. §. 3. Inter litigatores ergo [quotiens] est proprietatis controversia, aut convenit [inter litigatores] uter possessor sit, uter petitor, aut non convenit. Si convenit [26], absolutum est: ille possessoris commodo, quem convenit possidere; ille petitoris onere fungetur. † Sed si inter ipsos contendatur, uter possideat, quia alteruter se magis possidere adfirmat: tunc, si res soli sit in [27] cujus possessione contenditur, ad hoc Interdictum remittentur [28].

§. 4. Est igitur hoc Interdictum, quod vulgo [29] *uti possidetis* appellatur, retinendæ [30] possessionis: nam hujus rei causa redditur, ne vis fiat ei qui possidet. Et consequenter proponitur post Interdictum *unde vi* [31]*:* illud [32] enim restituit vi amissam possessionem; hoc [Interdictum] tuetur, ne amittatur possessio. denique Prætor possidenti vim fieri vetat: & illud quidem Interdictum oppugnat possessorem; hoc tuetur. † Et (ut Pedius ait) omnis de possessione [33] controversia aut eo pertinet, ut quod non possidemus, nobis restituatur [34]: aut ad hoc, ut retinere [35] nobis liceat quod possidemus. † Restitutæ [36] possessionis ordo aut Interdicto expeditur, aut per actionem [37]. Retinendæ itaque possessionis duplex via est, aut exceptio aut Interdictum: exceptio datur ex multis causis [38] ei qui possidet. §. 5. Perpetuo autem hoc Interdicto insunt hæc [39], *Quod nec vi, nec clam, nec precario, ab illo possides.* §. 6. Interdictum autem [40] possessorem prædii [41] tuetur, quod est *uti possidetis:* actio [42] enim nunquam [43] ultro [44] possessori [45] datur: quippe sufficit ei quod possideat.

§. 7. Hoc Interdictum locum habet: sive quis totum fundum possidere se dicat, sive pro certa [46] parte, sive pro [47] indiviso [possideat].

§. 8. Hoc Interdictum in omnibus etiam possessionibus quæ sunt soli, sine dubio locum habebit, dummodo [48] possideri possit [49].

§. 9. Quod ait Prætor in Interdicto, *nec vi, nec clam, nec precario, alter ab altero possidetis,* hoc eo pertinet, ut si quis possidet vi, aut clam, aut precario, si quidem ab alio [50], prosit ei possessio; si vero ab adversario suo, non debeat eum propter hoc, quod ab eo possidet, vincere; has enim possessiones non debere proficere palam est.

2. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

JUsta enim an injusta adversus cæteros possessio sit, in hoc Interdicto nihil refert: qualiscunque enim possessor, hoc ipso, quod possessor est, plus juris habet, quam ille qui non possidet.

De duobus in solidum possidentibus. 1. *De actore & reo.* 2. *De eo qui prohibetur ædificare,* 3. *Vel ædes reficere,* 4. *Vel fundum colere.* 5. *De projectione supra solum,* 6. *Vel in ædes vicini.* 7. *De cænaculo & superficie.* 8. *De his qui in possessionem missi sunt.* 9. *De tectoriis.* 10. *De eo, qui a vi possidente accepit.* 11. *In quantum sit condemnatio.*

3. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

SI duo possideant in solidum, videamus, quid sit dicendum: quod qualiter procedat, tractemus. Si quis proponeret [51] possessionem justam, & injustam; ego possideo ex justa causa, tu vi, aut clam [52]; si a [53] me possides, superior sum Interdicto; si vero non a me, neuter nostrum vincetur, nam & tu possides & ego. §. 1. Hoc Interdictum duplex [54] est: & hi, quibus competit, & actores & rei sunt.

§. 2. Hoc Interdictum sufficit ei, qui ædificare [55] in suo prohibetur: etenim videris mihi possessionis controversiam facere, qui prohibes me uti mea possessione. §. 3. Cum inquilinus [56] dominum ædes reficere volentem prohiberet, æque competere Interdictum Uti possidetis, placuit: testarique dominum, non prohibere inquilinum ne [57] habitaret, sed ne possideret. §. 4. Item videamus, si auctor [58] vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores transduxit [59], quid juris sit? & ait Pomponius, posse te ei denunciare, [&] vites præcidere: idque & Labeo scribit. aut uti eum debere Interdicto Uti possidetis de eo loco, quo radices continentur vitium: nam si tibi [vim] fecerit, quo minus eas vites vel præcidas, vel transducas, vim tibi facere videtur, quominus possideas: etenim qui colere fundum prohibetur, possidere prohibetur, inquit Pomponius. §. 5. Item videamus, si projectio [60] supra vicini solum [61], non jure haberi

1 *l.* 3. §. 9. *supr. h. t.* 2 Vacua est autem possessio, quæ a nemine detinetur. *l.* 68. *in fin. supr. de contr. empt. l.* 2. §. 1. *supr. de act. empt.* 3 *Al.* de Interdictis. 4 Vide *l.* 12. *supr. h. t.* 5 Amitti non potest, quod nunquam fuit traditum. 6 Amissam. *Hal.* 7 Quia. *Hal.* 8 Non est juvandus, qui illicitum mandatum suscepit. Cur illicitum mandatum suscepisse dicitur? Quia vim alteri factam nemini licet repellere, nisi forte sit conjunctus vel socius. vide Socin. *reg.* 444. 9 Vide Socin. *reg.* 188. adde quæ scripsi ad *l.* 12 *supr. de acq. vel amitt. poss.* 10 *l.* 1. §. 34. 35. *in fin. supr. h. t.* 11 *d.* §. 34. Paul. 5. *sent.* 6. §. 8. 12 Si colonus tuus vel inquilinus, eorumve coloni, vel inquilini dejecti sint, unde vi Interdicto potes experiri. 13 Adde *l.* 8. *in fin.* §. *de religiosis.*
14 *L.* 8. C. 6. §. 4. *Inst. de Interdict.* adde 58. *Eclog.* 14. 15 Hoc Interdictum est retinendæ possessionis. 16 Uti nunc eas, *l.* 3. §. 6. *in fin. infr. h. t.* Fest. *in verb. possessio.* vide Cujac. 5. *obs.* 22. 17 His modis mala fide possidemus. 18 Cur ita? forte, quia alia remedia competunt. *l.* 1. §. 1. 14. 15. *infr. de cloacis.* 19 *l.* 3. *in fin. infr. h. t.* 20 §. 4. *vers. sed Interdicto. Instit. de Interdictis.* 21 Habet, *vulg.* habeat. *Hal.* 22 In hoc Interdictum venit, ut reus desistat a turbatione præsenti & futura *supr. ne vis fiat ei.* eoque nomine cautio exigitur, *l. unic. C. h. t.* venit etiam restitutio damni & interesse. *l.* 3. *in fin. infr. h. t.* 23 §. 4. *infr. h. t. & d. vers. sed Interdicto.* Paul 5. *sent.* 6. §. 1. 24 Separatorum separata esse debet ratio. *l.* 12 §. 1. *supr. de adquir. vel amitt. poss.* 25 Possessionis a proprietate differentia. 26 Quem possessorem esse constat, is rei partes obtinet. 27 Vindicationes possessionis, Interdict. Uti possidetis & Utrubi. Cur? Interdicta in ipsa possessione redduntur: ut vindicationes rerum in re vel in rem actiones dicuntur, quod in re ipsa, veluti in fundo ipso præsenti, vel in gleba, quasi in fundo, potius, quam rei vel fundi causa moveantur. 28 Ut postea de proprietate cognoscatur. *l.* 35. *supr. de adqu. vel amitt. possess. l.* 5. §. 1. *infr. ad l. Jul. de vi publ. l.* 7. *C. de judic. l.* 13. *C. de rei vindic. l.* 3. *C. fin. regund. l.* 3. *C. de Interdict. l.* 14. *C. de agricol. & cens. lib.* 11. *tit.* 47. 29 A primis verbis Interdicti. 30 Interdicto Uti possidetis possessionem retinemus. §. 1. *supr. h. t.* 31 Quod pertinet ad recuperandam possessionem. *l.* 1. § 1 *supr. de vi & vi.* Prius est autem, ut recuperetur posse sio, quam ut retineri possit; vix est enim ut quidquam retineri possit, quod adprehensum non sit. 32 Interdicti Uti possidetis, & Unde vi, differentia 33 Possessionum controversiæ eo pertinent, ut vel possessio nobis restituatur, vel a nobis retineatur Restituatur amissa: Retineatur non amissa. 34 Videtur Jurisconsultus abuti vocabulo *restituendi*, & eo complecti acquirendæ & recuperandæ possessionis Interdicta, §. 3. 6. *Inst. de Interdict. l.* 2 §. 3. *supr. de Interdict.* alias acquirendæ possessionis Interdicta Pedius male omitteret. 35 Hinc Interdictum retinendæ possessionis. §. 4. *Inst. de Interdict.* 36 Restituendæ, & ita Bartolus, Albericus. 37 Forte legendum, *exceptionem;* idque verba quæ sequuntur exprimunt. Retinendæ itaque, inquit, possessionis duplex via est; aut exceptio, aut Interdictum. Sed tamen actionis verbo actionem in factum intelligere possis, de qua in *l.* 4. §. 2 *supr. de damn. l.* 3. §. 2. *supr. ne vis fiat ei.* vide quæ dixi ad *l. ult. C. de act. empt,* aut condictionem incerti. vide Cujac. 5 *obs.* 17 Dicam plenius, retinendæ possessionis plura esse remedia: est Interdictum *ne vis fiat ei. supr. titul* 4. cujus adminicula remedia sunt, actio in factum, de qua hic agitur; manus militaris, *d. l.* 3. *in princ. l.* 5. §. 27. *supr. ut in possess.* sequestratio possessionis litigiosæ, *l.* 5. §. 1. *supr. ut legator.*) Interdictum Uti possidetis, *ut hoc tit.* Interdictum Utrubi, *infr. tit.* 31. de itinere actuque privato, *infr. tit.* 19. de aqua quotidiana & æstiva, *infr. tit.* 20. de rivis, *infr. tit.* 21. de fonte, *infr. tit.* 22. officium judicis, cum periculum est ne partes veniant ad arma. *l.* 13. §. 3. *supr. de usufr.* vide Menoch. *in comment. de retinenda poss.* 38 Sunt enim variæ exceptionum causæ, puta pacti, rei judicatæ, jurisjurandi, doli & similes. 39 Nam si aliquo ex his modis a me possides, vinci debebis. 40 Trajectio est verborum: itaque lege, Interdictum autem, quod est *uti possidetis*, possessorem prædii tuetur. 41 Hoc Interdictum pro possessione rerum corporalium, *ut hic.* & incorporalium, *l.* 8. §. 5. *in fin. supr. si serv. vind.* ususfructus & servitutum personalium, *l. ult. infr. h. t.* (nam in servitutibus habentibus causam discontinuam, ut est iter & actus, recurritur ad Interdictum *de itinere actuque privato.*) jurisdictionis, & hujusmodi jurium, puta percipiendi fructus annui, competit. *c. licet.* 9. *extr. de probationibus.* 42 Hinc collige differentiam inter actionem & Interdictum. 43 Imo aliquando possessor actoris partes sustinet. § 2. *in fin. Inst. de act. l.* 2. *supr. de Lege Rhodia. l.* 9. *supr. de rei vind. l.* 25 *supr. de act. empt. l.* 13. §. 7. *infr. de injuriis.* Dic, possidenti negatoriam non dari *Accurs* non dari possidenti, nisi non detineat. *Bart.* vel non dari vindicationem pro re seu ad rem, sed personales *Bart* veluti ex debito. *Alberic.* ut & actionem in factum ex hoc Interdicto. *Bart.* 44 Id est, ita ut prior agat. ut *l.* 10. *supr. de negot. l.* 17. § 1. *supr. commod. l. penult supr. in quib. caus. pign.* 45 Contra possessorem datur Interdictum *uti possidetis* & tamen in hoc Interdicto possessor agit: in cæteris causis non æque: Quæ res facit ut ad Interdictum *uti possidetis,* possit referri id quod Justinianus scribit, uno casu eum, qui possidet, actoris partes sustinere, §. 2. *in fin Inst de act.* alias possessori nunquam datur actio, *ut hic.* Cur tam varie? possessori, cui solius proprietatis, nulla vero possessionis controversia movetur, sufficere debet, quod libere possideat. At non sufficit possessori, cui possessionis movetur quæstio, quod possideat: nisi & libere pariter possideat. Ideoque non mirum si possessor eo casu actoris partes sustinet, cum desit ei libera possidendi facultas. 46 Nam incerta pars possideri non potest. *l.* 3. §. 2. *l.* 26. *supr. de adqu. vel amitt. possess.* 47 Pars certa hic opponitur parti pro indiviso. Est enim pro indiviso incerta. Imo oculis aut digito pars ea demonstrari non potest, sula est enim sparsaque per id omne, quod commune est. vide *l.* 7. *supr. quibus modis ususfruct. amitt & l.* 6. §. 1 *supr. comm. præd.* 48 Justa exceptio. de qua vide *l.* 1. *in fin. l.* 30. §. 1 *supr. de adq. vel amitt. possess.* 49 Possint. *Haloand.* 50 *l.* 2 3. *infr. h. t. l. ult. supr. de adqu. vel amitt. possess. l.* 4. §. 23. *supr. de usurp. l.* 17 *infr. de precario.* §. 4. *Inst. de Interdict.* 51 Ex Trebatii scil. sententia, cui neque Proculianı neque nos (Ulpianum intellige) assentimur. & ita Cujacius conciliat hanc legem cum *l.* 3. §. 5. *supr. de adquir. vel amitt. possess.* quæ negat duos in solidum possidere posse. 52 Id est, injuste: si quidem clam possessio injusta est. *l.* 7. §. 4. *supr. comm. divid.* 53 Id est, post me. 54 § 7. *vers. duplic. Inst. de Interd. l.* 37. *in fin. infr. de obl. & act.* 55 §. 3 & 4 *infr. h. t. l.* 11. *supr. tit. prox. l.* 52. §. 1. *supr. de adq. vel amitt possess.* 56 Vide *l.* 12. *in fin. supr. tit. prox.* 57 Vide quæ scripsi ad *l.* 3. *C. de locat.* 58 Actor. *vulg. Hal.* 59 Mos enim erat apud veteres ulmis vites adjungere. Virgil. *Georgic.* 1. maritare, Horat. 1. *Epod.* 22. *Fæcunda vitis conjuges ulmos gravat.* Virgil. *in laudibus Hortuli.* adde 17. Plin. 23. 60 Projectum. *vulg. Hal.* 61 Non in ædes, ut est in §. *seq.*

dicatur

dicatur, an Interdictum Uti possidetis sit utile alteri adversus alterum? Et est apud Cassium relatum, utrique esse inutile [1], quia alter solum possidet, alter cum ædibus superficiem. §. 6. Labeo quoque scribit: Ex ædibus meis in ædes tuas [2] projectum habeo; interdicis mecum [3], Si eum locum possideamus, qui projecto tegetur: An [4], quo facilius possim retinere possessionem ejus projectionis, interdico tecum, Sicuti, [5] nunc [6] possidetis eas ædes, ex quibus projectus [7] est?

§. 7. Sed si supra ædes, quas possideo, cœnaculum [8] sit [9], in quo alius quasi dominus moretur, Interdicto Uti possidetis me uti posse, Labeo ait, non eum, qui in cœnaculo moraretur. *semper enim superficiem* [10] *solo cedere.* † Plane si cœnaculum ex publico [11] aditum habeat, ait Labeo, videri non ab eo ædes possideri qui κρύπτας [12] possideret: sed ab eo, cujus ædes supra κρύπτας essent. verum est hoc in eo, qui aditum ex publico habuit. † Cæterum superficiarii [13] proprio Interdicto & actionibus a Prætore utentur: dominus autem soli, tam adversus alium, quam adversus superficiarium potior erit Interdicto Uti possidetis; sed Prætor superficiarium tuebitur secundum legem locationis. & ita Pomponius quoque probat. §. 8. Creditores missos in possessionem rei servandæ causa, Interdicto Uti possidetis uti non posse: & merito; quia non possident [14]. Idemque & in cæteris omnibus, qui custodiæ causa missi sunt in possessionem, dicendum est. §. 9. Si vicinus meus in parte mea tectoria [15] habeat, & in parte sua [16]: Uti possidetis mihi efficax est, ut ea tollere compellatur. §. 10. Non videor vi possidere, qui [17] ab eo, quem [18] scirem vi in possessione esse, fundum accipiam. §. 11. In hoc Interdicto, condemnationis summa refertur ad rei ipsius æstimationem. *Quanti* [19] *res est*, sic accipimus, quanti uniuscujusque interest, possessionem retinere. Servii autem sententia est [20], existimantis, tanti possessionem æstimandam, quanti ipsa res est: sed hoc nequaquam opinandum est: longe enim aliud [21] est rei pretium, aliud possessionis [22].

De fructuariis, & usuariis.

4. IDEM lib. 70. ad Edictum.

IN summa puto dicendum, & inter fructuarios hoc Interdictum reddendum: etsi alter usumfructum, alter possessionem [23] sibi defendat. † Idem erit probandum, & si ususfructus quis sibi defendat possessionem. & ita Pomponius scribit. Proinde & si alter usum, alter fructum sibi tueatur, & his Interdictum erit dandum.

TIT. XVIII.
DE [24] SUPERFICIEBUS [25].

Interdictum. 1. *Ratio Interdicti, & de actione civili.* 2. *Collatio hujus Interdicti & superioris.* 3. *De actione in rem.* 5. *De evictione.* 6. *De usufructu, usu,* 7. *Traditione, legato, donatione,* 8. *Communi dividundo.* 9. *De servitutibus.*

1. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

AIt Prætor: *Uti ex lege locationis sive conductionis, superficie, qua de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero fruemini, quominus fruamini, vim fieri veto: si qua alia actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo.* §. 1. Qui [26] superficiem in alieno solo habet, civili [27] actione subnixus est: nam si conduxit superficiem, ex conducto; si [28] emit, ex empto agere cum domino soli potest. Etenim si ipse eum prohibeat; quod interest, agendo consequetur. Sin autem ab alio prohibeatur, præstare ei actiones suas debet dominus, & cedere. Sed longe utile visum est (quia [&] incertum erat, an locati existeret, & quia melius [29] est possidere potius, quam in personam experiri), hoc Interdictum proponere, & quasi in rem actionem polliceri. §. 2. Proponitur autem Interdictum duplex, exemplo [30] Interdicti *uti possidetis.* † Tuetur itaque Prætor eum, qui superficiem petit, veluti *uti possidetis* Interdicto; neque exigit ab eo, quam causam possidendi habeat: unum tantum requirit, num forte vi, clam, precario adversario possideat. † Omnia quoque, quæ in *uti possidetis* Interdicto servantur, hic quoque servabuntur. §. 3. Quod ait Prætor: *Si actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo*; sic intelligendum est, ut si ad tempus quis superficiem conduxerit, negetur ei in rem actio. Et sane causa cognita [31] ei, qui non ad [32] modicum tempus conduxit superficiem, in rem actio competet. §. 4. Is autem in cujus solo superficies est, utique non indiget utili actione, sed habet in rem, qualem habet de solo. Plane si adversus superficiarium velit vindicare, dicendum est, exceptione utendum in factum data: nam cui damus actionem, eidem [&] exceptionem competere multo magis quis dixerit.

§. 5. Si soli possessori superficies evincatur, æquissimum erit, subvenire ei vel ex stipulatu de evictione, vel certe ex empto actione.

§. 6. Quia autem etiam [33] in rem actio de superficie dabitur, petitori quoque in superficiem dari, & quasi usumfructum, sive usum quendam [ejus] esse, & constitui posse per utiles actiones, credendum est. §. 7. Sed & tradi posse intelligendum est, ut & legari, & donari possit. §. 8. Et si duobus sit communis, etiam utile communi dividundo judicium dabimus. §. 9. Servitutes quoque Prætorio jure constituentur: & ipsæ ad [34] exemplum earum, quæ ipso jure constitutæ sunt, utilibus actionibus petentur: sed & Interdictum de his utile competit.

Definitio & jus ædium superficiariarum.

2. GAJUS lib. 25. ad Edictum Provinciale.

SUperficiarias ædes appellamus, quæ in [35] conducto [36] solo [37] positæ sint, quarum proprietas, & civili, & naturali jure ejus est, cujus & solum.

TIT. XIX.
DE ITINERE [38] ACTUQUE [39] PRIVATO [40].

Prius Interdictum de usu itineris actusque. 1. *Hoc Interdictum esse prohibitorium.* *De servitute rustica vel urbana,* 2. *Jure imposita vel non.* *De usu servitutis.* 3. *De anni computatione.* 4. *De probatione.* 5. *Quousque competit Interdictum.* 6. *De eo, qui per proximum vicini agrum iter fecit.* 7. *De usu per alium.* 9. *De restitutione in integrum, & repetitione diei.* 11. *De precario.* 12. *De eo, qui primum recte, deinde precario usus est.* *De eo, qui prohibitus, vel alio prohibito, per quem id jus pertinebat, utitur.*

1. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

PRætor ait: *Quo itinere actuque privato, quo de agitur, vel via, hoc anno nec vi, nec clam, nec precario ab illo usus es: quominus ita utaris, vim fieri veto.* §. 1. Hoc Interdictum prohibitorium est, pertinens ad tuendas rusticas tantummodo servitutes.

§. 2. Hoc Interdicto Prætor non inquirit, utrum habuit jure servitutem impositam, an non: sed hoc tantum, an itinere actuque hoc [41] anno usus sit non vi, non clam, non precario, & tuetur eum, licet eo tempore, quo Interdictum redditur, usus non sit. Sive igitur habuit jus viæ, sive non habuit, in ea conditione est, ut ad tuitionem Prætoris pertineat: si modo [42] anno usus est [43]; vel modico tempore, id [44] est, non minus quam triginta diebus. Neque ad præsens tempus, refertur usus, quia plerumque itineribus vel via non [45] semper utimur, nisi cum usus exegerit; ita annui temporis spatio conclusit usum. §. 3. Annum ex die Interdicti retrorsum computare debemus. §. 4. Si quis hoc Interdicto utatur, sufficit alterutrum probare, vel iter, vel actum in usu habuisse. §. 5. Julianus ait, quoad usque ingressus est, eo usque ei Interdictum competere: quod verum est. §. 6. Vivianus recte ait, eum qui propter incommoditatem rivi [46], aut propterea quia via publica interrupta erat, per proximi vicini agrum iter fecerit: quamvis id frequenter fecit, non videri omnino usum. itaque inutile esse Interdictum, non quasi precario usum, sed quasi nec usum. ergo secundum [hoc] nec utro [47] usus videtur: multo enim minus illo usus est, per quem non iit, propter incommoditatem rivi, aut propterea, quia via prærupta erat. † Idem erit dicendum, & si non erat via publica, sed iter privatum: nam & hic eadem quæstio est. §. 7. Is cujus colonus [48], aut hospes, aut quis alius [49] iter ad fundum fecit: usus videtur itinere, vel actu, vel via, & idcirco Interdictum habebit [50]: & hæc ita Pædius scribit, & adjicit, etiam si ignoravit, cujus fundus esset, per quem iret, retinere eum servitutem. §. 8. Si quis autem, cum putaret fundum ad se pertinere, suo nomine iter fecerit amicus meus: utique sibi, non mihi Interdictum adquisisse intelligitur. §. 9. Si quis propter inundationem [51] usus non sit itinere actu-

1 An id probat Labeo? negat Cujac. 5. *obs.* 22. *in fin.* & 17. *obs.* 2. legit itaque, *utrique utile.* quo nomine reprehenditur a Robert. 2. *recept.* 14. 2 Non simpliciter in solum tuum, ut in §. 5. ff. *h. t.* 3 Id est, Interdicto mecum agis hac formula, *Si eum locum possideas, qui projecto tegetur.* 4 Id est, num te utente superiori Interdicto, uti eo quod nunc sequitur potero, nempe *sicuti nunc possidetis eas ædes ex quib. projectum est.* 5 Hæc sententia, quæ sequitur, majusculis literis apud Haloandrum legitur, ut intelligatur esse formula. 6 *l.* 1. ff. *h. t.* Id est, tempore editi Interdicti, Fest. in *verb. poss.* ideoque in *l.* 1. ff. *de Interdict.* hoc Interdictum in præsens tempus referri dicitur. Hinc colligere possis, ut hoc Interdictum competat, requiri ex parte actoris, ut in præsenti possideat. adde ut possessionem vi, clam, precario non habeat. *l.* 1. *in fin.* ff. *h. t.* Ex parte vero rei requiritur turbatio. Cæterum qualiter probetur possessio, vide quæ notavi ad *l.* 48. J. *de solution.* 7 Projectum est. *vulg. Hal.* 8 Ἐνδιαίτημα. 9 Citra jus servitutis, ut in *l.* 25. ff. *de servit. præd. urb.* jure tamen dominii: id enim licebat & fiebat, quoties duobus vel tribus data facultas erat ædificandi in publico, ἑτέρων μὲν τὰ κατάγαια λαμβανόντων, ἑτέρων δὲ τὰ ὑπερῷα, ut ait Dionysius Halicar. 10. Hinc Liv. 39. Cœnaculum supra ædes datum scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in ædes verso. vide Cujac. 13. *obs.* 26. 10 Superficies solo cedit. 2. *Harm.* 4. 11 Cujacius notat, multum interesse, utrum cœnaculum domus aditum habeat e scala in cœnaculum, an e plano sive solo publico. Priori casu, possessorem inferioris ædificii potiorem esse in Interdicto *uti possidetis.* Altero, eum qui supra cryptas habitat. Cuj. *ib.* Addo multum interesse, aditum aliunde habeat vel non: nam si aliunde non habet, superiori serviet, quod erit inferius. *l. pen. supr. de damno infecto.* 12 Κατάγαια. Halicar. *ib.* vel κατώγαια. Harmenop. 2. *tit.* 4. 58. *Eclog.* 2. *cap.* 14. ὑπόγαια. legit Alciat. 2. *prætermis.* inferiora ædificia. *l.* 24. ff. *de servit. præd. urban.* Nec vert s refugia ex *l.* 13. §. 7. ff. *de usufruct.* & *l.* 1. §. 2. ff. *de servo corrupt.* Sunt enim refugia interiora domus loca, opposita apertis, & patentibus, & cuique expositis: κρύπται hic opponuntur cœnaculo superiori. de quo quædam extant in *l. pen.* ff. *de damn.* 13 Hinc constat, Prætorem exemplo rerum soli, *l.* 1. §. 1. & *pen.* ff. *h. t.* de superficie dedisse Interdictum *uti possidetis*, secundum legem locationis, *hic.* & *l.* 1. §. 2. J. *de superficiebus.* vide Cujac. 17. *obs.* 2. 14 *l.* 9. ff. *de rei vind. l.* 3. *in fin. l.* 10. §. 1. ff. *de acq. vel amitt. possess. l.* 12. ff. *quib. ex caus. in possess.* 15 Χειρήσια Harmen. 2. *tit.* 4. *cap.* περὶ χειρησίων κονιάματα, ζωγραφίας. 58. *Eclog. ex tit.* 17. *c.* 3. de tectoriis adde *l.* 38. *circa fin.* ff. *de rei vind. l.* 44. ff. *de usufruct. l.* 13. *in fin.* ff. *de servitutib. præd. urb. l.* 3. §. 4. *supr. de in rem verso.* 7. Vitruvium 13. 16 In parte mea & parte sua si vicinus tectorium vult facere, oportet ut id faciat, εἰς τὰ ἑαυτοῦ μέρη τοῦ ἐπὶ κοινοῦ τοίχου. Harmen. *l.* 2. *tit.* 4. *cap.* περὶ χειρησίων, seu de unctoriis: alias si in mea parte id faciat, recte agam, ut ea tollat. *Eclog. ibid. l.* 12. *supr. comm. divid.* vid. Cujac. 5. *obs.* 27. 17 Si ab eo. *vulg. Hal.* 18 Cur ita? vide quæ notavi ad *l.* 109. J. *de verbor. signific.* 19 *l.* 1. *supr. h. t.* 20 A qua discedit paulo post Ulpianus. 21 Hinc aliud proprietas, aliud possessio. *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.* 22 Hoc est commodi possidendi, seu ejus quod interest. *l.* 1. §. 4. J. *de itinere actuque. l.* 1. §. 5. *supr. ne vis fiat ei.*

23 Hinc colligunt, hoc Interdictum competere civiliter tantum possidenti, ei, qui turbatur ab eo, qui naturaliter tantum possidet. Addunt, dari possidenti naturaliter tantum, civiliter & naturaliter possidenti res corporales, & immobiles, & quasi possidenti res incorporales; sed & ei, cui malæ fidei possessionis nota inuritur; domino pro turbatione facta colonis: e contrario competere adversus eum, qui nos turbavit in qualicunque, & quarumcunque rerum possessione (sive contendat se possidere, sive non possideat. hanc enim communem opinionem doctorum esse Schneidevinus refert, *in* §. *retinendæ. Inst. de Interdict.*) & notam nobis inurentem injustæ possessionis, & annuos census seu reditus cessantem solvere.

24 Vide Menoch. 2. *de restituenda possess.* 4. 25 De superficiis, index titulorum. De superficiebus, id est, de Interdicto, & actione superficiaria, *l.* 1. *in pr.* & §. 3. J. *h. t.* vox *superficies* extat in *l.* 32. *supr. de jure dot. l.* 39. *supr. de leg.* 2. Superficiariæ ædes, quæ? v. *l.* 2. J. *h. t.* 26 Id est, superficiarius. 27 Utili, *l.* 13. §. 3. *supr. de pign.* in rem. §. 6. J. *h. t. l.* 73. *l.* 74. *l.* 75. *supr. de rei vind.* 28 Superficiarius, non tantum est inquilinus, *l.* 3. §. *pen. supr. de oper. nov.* sed plus quam inquilinus: quia in alieno solo ædificat conducto (vel etiam empto) ea lege, ut ibi ædificet, & ibi habeat ædificium in plures annos sub annuo salario. Idque jus dicitur ἐμβατευτικόν. *l.* 3. §. 4. *supr. de reb. eor.* Basilicis ἐμβατικόν Cujac. *hic.* Puto exemplo superficiarii hoc Interdictum dari Emphyteutico, & Feudatario. Notandum id quoque est, sex esse contractus, ex quibus transfertur a nobis dominium utile, excepto, hoc est, retento nobis dominio directo. Hujus generis autem sunt hi contractus: Superficiarius contractus, Locatio ad longum tempus, Emphyteusis, Libellaria, Precaria, Feudum. de quibus vide Alvarotum *initio Feudorum.* 29 Est enim magnum commodum possidendi. §. 4. *vers.* & *quia longe. Inst. de Interd.* §. 14. *Instit. de obl. ex delict.* 30 Vide *l.* 3. §. 7. *supr. uti possid.* 31 Nam modici temporis definitio in arbitrio judicis posita est. *l.* 1. §. *ult.* ff. *de jur. delib.* 32 *l.* 3. *supr. si ager vectigalis.* 33 *l.* 74. *supr. de rei vind. l.* 10. *supr. famil. ercisc.* 34 Servitutum aliæ, ipso jure constituuntur, *ut hic.* aliæ non ipso jure, sed prætorio tantum jure, *ut supr. h. t.* hæ, vel utili actione, vel etiam Interdicto utili peti possunt, *ut hic.* 35 *l.* 73. 74. *supr. de rei vindicat.* 36 Id est, ea lege conducto, ut conductor in eo positum ædificium habeat, vel ædificet, vel quid aliud habere possit in perpetuum, vel plures annos sub certo annuo salario. 37 Alterius.

38 Quid sit, vide *l.* 1. *supr. de servit. præd. rust.* 39 Id est, de itinere vel actu. Habet enim hæc actio vim disjunctivæ, cum sufficiat alterutrum probare, vel iter, vel actum, hoc anno in usu habuisse. 40 Et Interdictis utriusque nomine competentibus. Primum pertinet ad retinendam possessionem. alterum, ut cogatur adire, & reficere. 41 *l. ult.* J. *h. t. l.* 1. *in fin. supr. quibus mod. ususfr. vel us. amitt.* 42 Si modo hoc anno, *vulgat.* si modo eo anno. *Hal.* 43 Et in eo differt ab Uti possidetis, quod non ad tempus præsens, sed ad præteritum refertur. 44 Modicum tempus pro triginta diebus, vide *Nov.* 17. *c.* 6. 45 Adde *l.* 7. *supr. quemadmod. servit. amitt.* 46 Non ut suo jure id faceret. *l. ult.* J. *h. t.* 47 Neutro. *vulg. Hal.* 48 §. 11. J. *h. t. l.* 3. §. 4. J. *h. t. l.* 9. *supr. de adqu. vel amitt. poss.* 49 *d. l.* 3. §. 7. J. *h. t.* 50 Atque amicus ille non possidet. *l.* 41. *supr. de adquir. vel amitt. poss.* 51 Adde *l.* 3. §. 17. *l.* 30. §. 3. *supr. de adq. vel amitt. poss.*

que hoc anno, cum superiore usus sit: potest repetita [1] die hoc Interdicto uti per in integrum restitutionem ex illa parte, *Si qua mihi justa causa esse videbitur.* Sed etsi per vim hoc ei contigerit, in integrum eum restitui oportet, Marcellus probat. † Præterea & aliis casibus Interdictum repetita [2] die competit, ex quibus in integrum quis restitutionem impetrare solet. §. 10. Præterea sciendum est, si, dilatione data adversario, futurum est ut causa Interdicti mei deterior fiat, æquissimum esse, repetita die reddi Interdictum. §. 11. Si tibi fundum precario concessero, cui via debebatur; deinde tu a domino fundi precario rogaveris, ut ea via ad eum fundum utaris: an noceat tibi exceptio, si adversus eum velis interdicere, a quo precario viam rogasti? Et magis est, ut noceat. Idque colligi potest ex eo quod Julianus scribit in specie hujusmodi. Quærit enim, si ego tibi fundum precario dedero, cui via debebatur, & tu rogaveris precario, ut ea via utaris, nihilominus utile [3] Interdictum mihi esse: quia sicuti me precarium [4] rei meæ non tenet, ita nec per te precario possidere intelligor. quotiens enim colonus [5] meus, aut is, cui precario fundum dedi, via utitur: ego ire intelligor: propter quod & recte dico, me itinere usum. quæ ratio (inquit) efficit, ut [&] si [ego] viam precario rogavero, & tibi fundum precario dedero: quamvis hac mente ieris, quasi fundo meo deberetur, inutile esse Interdictum: & precario eo itinere usus esse videar non immerito: non enim opinio tua, sed mea quærenda est. tu tamen (credo) poteris Interdicto uti, etsi de hoc nihil scribat Julianus. §. 12. Si quis supradicto [6] tempore anni non vi, non clam, non precario itinere usus sit, verum postea non sit usus, sed clam, precariove: videndum est, an ei noceat. & magis est, ut nihil ei noceat, quod attinet ad Interdictum.

2. PAULUS lib. 66. ad Edictum.

NEc enim corrumpi, aut mutari, quod recte transactum est [7], superveniente delicto [8] potest.

2. *De eo, qui ab auctore nostro vitiose possidet.* 3. *De eo, quod interest.* 4. *De usu per alium. De proprietario, & fructuario.* 6. *De donatione,* 7. *Mandato,* 8. *Emptione legati,* 9. *Dote,* 10. *Et cæteris causis.* 11. *Alterum Interdictum. De itinere actuque reficiendo.* 12. *Ratio Interdicti.* 13. *Collatio hujus Interdicti cum superiore.* 14. *De jure reficiendi.* 15. *Reficere quomodo accipitur.* 16. *De ponte.*

3. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

INde etiam illud Labeo scribit, si, cum a me recte via utebaris, fundum vendidero, per quem utebaris, deinde emptor te prohibuit: licet clam videaris ab eo uti (nam qui prohibitus utitur, clam [9] utitur); tamen Interdictum tibi competere intra [10] annum: quia hoc anno non vi, non clam, non precario usus es. §. 1. Item sciendum est, non tantum eum clam via uti, qui ipse prohibitus utitur; verum eum quoque, per quem quis id jus retinebat, si eo prohibito, per quem retinebat, utatur. † Plane si ignoravi prohibitum, & persevero uti, nihil mihi nocere dicendum est. §. 2. Si quis ab auctore meo vi, aut clam, aut precario usus est: recte a me via uti prohibetur, & Interdictum ei inutile est. quia a me videtur vi, vel clam, vel precario possidere, qui ab auctore meo vitiose possidet. † Nam & Pædius scribit, si vi, aut clam, aut precario ab eo sit usus, in cujus locum hereditate, vel emptione [11] aliove quo jure [12] successi, idem esse dicendum: cum enim successerit [13] [quis] in locum eorum, æquum [14] non est, nos noceri [15] hoc, quod adversus eum non nocuit, in cujus locum successimus. §. 3. In hoc Interdicto examinatur, quanti ejus interesse [16], via non prohiberi, sive itinere.

§. 4. Uti videmur servitutibus etiam per servos [17], vel colonos, vel amicos, vel etiam hospites: & fere per eos omnes qui nobis retinent servitutes. sed enim per fructuarium quidem servitus retinetur: per fructuarium autem Interdictum hoc domino non competere Julianus ait. §. 5. Idem Julianus scribit, si meus ususfructus in fundo tuo, proprietas vero tua fuerit, & uterque [18] nostrum per vicini fundum ierit, utile interdictum de [19] itinere nos habere. & sive forte ab extraneo fructuarius prohibeatur, sive etiam a domino; sed & si dominus a fructuario: competet. nam & si quilibet prohibeat ire, Interdictum adversus eum competit. §. 6. Hoc Interdictum & ei competit, qui donationis [20] causa fundi vacuam [21] possessionem adeptus est. §. 7. Si quis ex mandatu [22] meo fundum emerit, æquissimum est, mihi hoc Interdictum dari, ut ille usus [23] est, qui mandatu meo emit. §. 8. Sed & si quis usumfructum emit [24], vel usum; vel cui legatus est, & traditus: uti hoc Interdicto poterit.

§. 9. Hoc amplius & is, cui dotis causa fundus traditus est, experiri hoc Interdicto poterit. §. 10. Et generaliter ex omnibus causis, quæ instar habent venditionis, vel ex alterius contractus, dicendum est, hoc Interdicto locum fore. §. 11. Ait Prætor: *qui itinere actuque hoc anno non vi, non clam, non precario ab alio usus es, quo minus [id] iter actumque, ut tibi jus esset, reficias* [25], *vim fieri veto: qui hoc Interdicto uti volet, is adversario damni infecti, quod per ejus vitium datum sit, caveat* [26]. §. 12. Utilitas suasit, hoc quoque Interdictum proponere: namque consequens erat, eum, qui itinere utitur, Interdictum proponere, ut refici iter possit. quemadmodum enim alias uti potest itinere vel actu commode [27], quam si refecerit? corrupto enim itinere, minus commode frui aut agi potest.

§. 13. Hoc autem a superiore distat, quod illo quidem Interdicto omnes uti possunt, qui hoc anno usi sunt: hoc autem Interdicto eum demum uti posse, qui hoc anno usus est, & jus sibi esse reficiendi, oporteat [28]. Jus autem esse videtur ei, cui [29] servitus debetur.

† Itaque qui hoc Interdicto utitur, duas [30] res debet docere: *& hoc anno se usum, & ei servitutem competere.* Cæterum, si desit alterutrum, deficit Interdictum: nec immerito. qui enim vult ire agere tantisper, quoad de servitute constet, non [31] de jure suo docere: quid enim perdit, qui eum patitur hoc facere, qui hoc anno fecit? Enim vero qui vult reficere, aliquid novi [32] facit: neque debet ei in alieno permitti id moliri, nisi vere habet servitutem. §. 14. Fieri autem potest [33], ut qui jus eundi habeat & agendi, reficiendi jus non habeat: quia in servitute constituenda cautum sit, ne ei reficiendi jus sit; aut sic, ut si velit reficere, usque ad certum modum reficiendi jus sit. merito ergo ad refectionem [34] se Prætor retulit. *Ut tibi* (inquit) *jus est, reficias. uti jus est*, hoc est, sicuti per servitutem impositam licet. §. 15. Reficere sic accipimus, ad pristinam formam [35] iter & actum reducere: hoc est, ne quis dilatet [36] aut producat, aut deprimat [37], aut exaggeret [38]. & aliud [39] est enim reficere, longe aliud facere. §. 16. Apud Labeonem quæritur; si pontem [40] quis novum velit facere viæ muniendæ causa: an ei permittatur? & ait permittendum, quasi [41] pars sit refectionis [42] hujusmodi munitio. At ego puto veram Labeonis sententiam, si [43] modo sine hoc commeari non possit.

De apportatione eorum quæ refectioni necessaria sunt.

4. VENULEIUS lib. 1. Interdictorum.

VEteres nominatim adjiciebant, *ut* [44] *ea quoque, quæ ad refectionem* [45] *utilia essent, adportandi vis non fieret:* quod [46] supervacuum est; quoniam qui [47] adportari non patitur ea, sine quibus refici iter non possit, vim facere videtur, quo minus reficiatur.

§. 1. Si quis autem, cum posset compendiaria [48] adportare quæ refectioni necessaria sunt, longiori itinere velit adportare, ut deteriorem causam eundi faciat: impune ei vis fiet. quia ipse sibi impedimento sit, quo minus reficiat.

2. *De successoribus. De emptore.* 3. *De eo, qui diu usus est servitute, quam jure impositam non habet.* 4. *Uti caveatur de vitio operis.*

5. ULPIANUS lib. 20. ad Edictum.

APparet ergo eum qui non [49] patitur hæc [50] congeri, vim facere quo minus quis perficiat. §. 1. Plane si [51] quis, cum posset alia [52] parte agri sine incommodo domini fundi impensam adportare, id egit, ut alia parte adportet: impune ei vim fieri, recte placuit. §. 2. Hoc Interdictum non solum ipsi, verum successoribus [53] quoque esse dandum, non est ambigendum. Emptori [54] quoque dabitur, & in emptorem. §. 3. Si [55] quis servitutem jure impositam non [56] habeat, habeat autem velut longæ possessionis prærogativam [57] ex eo, quod diu usus est servitute, Interdicto hoc uti potest. §. 4. Qui hoc Interdicto usurus est, de vitio operis cavere [58] adversario debet.

De recta & vitiosa possessione.

6. PAULUS lib. 66. ad Edictum.

SIcut non nocet ei qui sine [59] vitio usus est, quod eodem anno vitiose usus est: ita [60] emptori heredique non nocebit, quod ipsi vitiose usi sunt, si [61] testator venditorve recte [62] usi sunt.

De eo, qui usus est, non facturus si prohiberetur.

7. CELSUS lib. 25. Digestorum.

SI [63] per fundum tuum nec vi, nec clam, nec precario commeavit aliquis: non tamen tanquam [64] id suo jure faceret, sed, si prohiberetur, non facturus: inutile est ei Interdictum de itinere actuque: nam ut hoc Interdictum competat, jus fundi possedisse oportet.

1 Vide *l.* 3. *supr. de fide instr.* 2 Vid. *d. l.* 3. 3 Vide quæ scripsi ad *l. ult.* *ff. uti possidetis.* 4 Precarium rei nostræ nos non tenet. *l.* 4. §. 3. *infr. de precario. l.* 40. *in fin. supr. de adq. vel amitt. poss. l.* 45. *infr. de reg. jur.* 5 Vide §. 7. *supr. h. t.* 6 Id est, diebus triginta §. 2. *supr. h. t.* 7 Id est, completum. 8 Ut utile per inutile non vitietur. *l.* 1. §. 20. *ff. tit. prox. l.* 12. *supr. de pecun. constitut. l.* 61. *ff. de jur. dot. l.* 1. §. 5. *ff. de verbor. oblig.* 9 Imo, vi utitur. *l.* 1. §. 5. *infr. quod vi aut clam.* 10 Hoc Interdictum est annale. 11 Adde *l.* 76. §. 1. *supr. de contr. empt. l.* 35. *supr. de act. empt.* 12 Puta donatione. §. 6. *ff. h. t.* 13 Successerimus *Hal. l.* 59. *l.* 156. §. 2. *l.* 177. *ff. de reg. jur. l.* 76. §. 1. *supr. de contr. emption. l.* 28. *C. de eviction.* 14 *l.* 156. §. 2. *ff. de reg. jur.* 15 *Al.* nobis nocere. *Hal.* nocere adversus nos hoc. *vulg.* adversus nos nocere hoc. 16 *Al.* interest &c. Legit Jacob. Lectius, *interesset*. igitur id quod interest in Interdictis consideramus, *l.* 1. §. 41. *supr. de vi & vi* 17 *l.* 1. §. 7. *supr. h. t. l.* 9. *supr. de adq. vel amitt. poss.* 18 Duo in solidum jus corporale & incorporale possidere possunt ratione diversorum jurium. Alberic. 19 Ususfructuarius Interdicto *de itinere* uti potest. *l.* 2. §. *ult. in pr. supr. si serv. vind.* 20 Adde §. 2. *supr. h. t.* 21 Vacua possessio quid sit, dixi ad *l.* 68. *supr. de contr. empt.* 22 Mandatum habens ad aliquid emendum faciendumve, si id emit aut emi mandat, nomine mandantis, fecisse præsumitur, *ut hic.* nisi forte antea mandatum repudiavit, aut si longo intervallo interjecto fecerit emeritve. adde Socin. *reg.* 253. 23 *l.* 1. §. 7. *supr. h. t.* 24 §. 2. *in fin. supr. h. t. l.* 35. *supr. de act. empt.* 25 Hic agitur de posteriori Interdicto reficiendi itineris. 26 *l.* 5. *in fin. ff. h. t.* 27 Re sua quis uti commode non potest, nisi ejus reficiendæ potestatem habeat. 28 Reficiendi doceat, *vulg.* docet. *Hal.* 29 Qui servitutis commodo fruitur, ejus reficiendæ onus sustinet: nisi tamen illud onus a servientis fundi domino sit remissum &c. §. 14. *ff. h. t.* adde *& l.* 33. *supr. de servit. præd. urb.* 30 Quæ necessariæ sunt interdicturo *de itinere actuque.* 31 Non debet de jure suo. *vulgat. Hal.* 32 Qui reficit, novum quid facit. adde *l.* 1. §. 11. 12. *supr. de oper. nov.* 33 Exceptio. §. 13. *supr. h. t.* 34 Refectionem. *Hal.* 35 Ἀρχαῖον σχῆμα. 58. *Eclog.* 11. *c.* 10. *l.* 1. §. 1. *supr. de via public. & itin. publ.* 36 *l.* 1. *in fin. infr. de rivis.* 37 Imo hæc omnia sunt permissa. *l.* 11. *in fin. princ. supr. comm. præd.* 38 Vid. *l.* 1. §. 1. *supr. de via publ. & itin.* clivosam faciat, *l.* 2. §. 32. *supr. ne quid in loco publ.* adlevet. *l.* 11. *supr. comm. præd.* 39 Faciendi & reficiendi differentia, *l.* 1. §. 1. *supr. de via publ. & itin. publ.* cur ita? Qui reficit, nihil de novo facit. 40 *d. l.* 2. §. 33. 58. *Eclog.* 2. *c.* 7. 41 Ratio dubitandi. 42 Refectionis. 43 Et ita restringe *d.* §. 33. *& d. c.* 7. 44 *l.* 5. *ff. h. t. l.* 3. *in fin. ff. de rivis. l.* 4. §. 5. *supr. si serv. vind. l.* 11. §. 1. *supr. comm. prædior. l.* 1. §. 8. *supr. de mortuo inferendo.* 45 Refectionem. 46 Supervacua nonnulla sunt nonnunquam in Edictis & Statutis. 47 Concesso uno, vel aliquo, ea quoque concessa intelliguntur, sine quibus id fieri, vel refici non potest. adde *l.* 2. *supr. de juris dict.* 48 Posset per compendiaria. *Hal.* adde *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* lego, compendiario. 49 Vid. *l.* 4. *supr. h. t.* 50 *Sub.* ad refectionem itineris necessaria. 51 Qui viam in alium fundum habet, per eam partem commeare, atque iter instituere debet, quod minus servienti fundo noceat, adeo ut servientis fundi dominus propria auctoritate abutentem adversarium prohibere possit. Alberic. in *l. veteres* 4. *supr. h. t.* 52 *d. l.* 4. §. 1. *supr. h. t.* 53 Universalibus: nam de emptore, hoc est, singulari successore, mox subjicit: & ita ex sequentibus antecedentia interpretari possumus. 54 *l.* 3. §. 2. *in fin.* §. 8. *supr. h. t. l.* 2. *in fin. supr. si serv. vind. l.* 35. *supr. de act. empt.* 55 Probandæ servituti nihil necesse est titulum proferre, cum sufficiat usum tantum temporis, cujus non extat memoria, probari. 56 Hanc negativam Haloander non legit. 57 Qui veluti longæ possessionis prærogativam habet itineris vel actus, Interdicto de itinere, vel actu uti potest: hinc collige, servitutes usu, & longa possessione acquiri. quod confirmat *lex* 28. *supr. de servit. præd. urban. l.* 10. *supr. si servit. vind. l.* 1. §. *ult. supr. de aqua & aquæ pluv. l.* 1. 2. *C. de serv.* An usucapi? negat Cujacius ad *l.* 4. *in fin. supr. de usurpat.* 58 *l.* 3. §. 11. *in fin. supr. h. t.* 59 Sine vitio hic, estne sine mala fide? An vero non vi, non clam, non precario? 60 Successori nocere nec debet, nec potest, quod ejus auctori nocuit. Porro emptor hic, singularis est successor: heres, universalis. 61 *l.* 7. §. 12. *supr. de Publiciana.* 62 Id est, non vi, non clam, non precario. 63 Ut in proprietate servitutis requiritur usus, ut possit quis se tueri in servitute, ita requiritur usus in quasi possessione servitutis. Ergo ut habeat locum hoc Interdictum, dicere quis debet se quasi possedisse. 64 *l. ult. supr. quemadm. servit. amitt.*

TIT. XX.

DE [1] AQUA [2] COTTIDIANA [3] ET ÆSTIVA [4].

Interdictum de aqua quottidiana. 1. *Summa.* 2. *Quæ ſit aqua quottidiana.* 3. *Diſtinctio aquæ quottidianæ & æſtivæ.* 4. *Quæ aquæ duci poſſunt.* 7. *De aqua quæ ducitur a capite vel aliunde.* 8. *Quid ſit caput.* 9. *De jure qualitercunque conſtituto,* 10. *Vel opinato.* 11. *De irrigatione vel alio uſu aquæ.* 12. *Si ductus aquarum non ſit fundi.* 13. *De aquis frigidis, vel calidis, ad irrigandum, vel ad alium uſum neceſſariis,* 14. *In urbe, vel extra urbem.* 15. *Ut aqua eo modo ducatur quo ducta eſt hoc anno.* 16. *De ſingulis partibus fundi, & de alio fundo empto.* 17. *Si aquæ, quæ hoc anno ducebantur, aliis aquis admiſceantur.* 18. *De pluribus pecoribus quam liceret, appulſis.* 19. *De bona vel mala fide.* 20. *De juſta & vitioſa poſſeſſione.* 21. *Si aqua ſponte influxerit.* 22. *Si quottidie, vel alternis diebus, vel tertio, vel quinto quoque die aqua debeatur.* 23. *De jure poſt prohibitionem amiſſo.* 24. *De alienatione fundi ad quem aqua ducebatur.* 25. *Qui tenentur Interdicto.* 26. *De rivalibus.* 27. *Ne quid in fundo fiat, quo aqua ducenda deterioretur.* 28. *De ceſſione, ne liceat aquam quærere.* 29. *Interdictum de aqua æſtiva. Clauſula pertinens tam ad primum, quam ad ſecundum Interdictum.* 30. *Interpretatio ſecundi Interdicti.* 37. *Interpretatio dictæ clauſulæ.* 38. *Interdictum de aqua caſtellaria,* 39. *Et ejus interpretatio.*

1. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

Ait Prætor: *uti hoc anno aquam, qua de agitur, non vi, non clam, non precario ab illo duxiſti, quo [5] minus ita ducas, vim fieri veto [6].* §. 1. Hoc Interdictum prohibitorium, & interdum reſtitutorium eſt, & pertinet ad aquam cottidianam.

§. 2. *Cottidiana* autem *aqua* non illa eſt [7] quæ cottidie ducitur: ſed ea, qua quis cottidie poſſit uti, ſi vellet: quamquam cottidianam interdum hyeme ducere non expediat, etſi [8] poſſit duci.

§. 3. Duo [9] autem ſunt genera aquarum: eſt cottidiana, eſt & æſtiva. Cottidiana ab æſtiva uſu differt, non jure. † *Cottidiana* [ea] eſt [10], quæ duci aſſidue ſolet vel æſtivo tempore, vel hyberno [11], etiam [12] ſi aliquando ducta non [13] eſt: ea quoque dicitur cottidiana, cujus ſervitus intermiſſione temporis diviſa eſt. † *Æſtiva* [14] autem ea eſt [15], qua æſtate ſola uti expedit: ſicuti dicimus veſtimenta æſtiva, ſaltus æſtivos, caſtra æſtiva, quibus interdum etiam hyeme, plerumque autem æſtate utamur. † Ego puto probandum, ex propoſito [16] utentis, & ex natura locorum aquam æſtivam a cottidiana diſcerni. Nam [17] ſi ſit ea aqua, quæ perpetuo duci poſſit, ego tamen æſtate ſola ea utar [18]: dicendum eſt, hanc aquam eſſe æſtivam. rurſum ſi ea ſit aqua quæ non niſi æſtate duci poſſit: æſtiva dicetur. & ſi ea ſint loca, quæ natura non admittant aquam niſi æſtate: dicendum erit, recte æſtivam dici. §. 4. Quod autem ſcriptum eſt in Interdicto, *Uti hoc anno aquam duxiſti*, hoc eſt: non cottidie, ſed hoc anno, vel una die, vel nocte. Ergo [19] cottidiana quidem aqua [alia] eſt, quæ cottidie duci poſſit, vel hyeme vel æſtate, etſi aliquo momento [20] temporis ducta [21] ſit. Æſtiva ea, quæ cottidie quidem duci poſſit, vel [22] ſola æſtate: ducatur autem æſtate tantum, non & hyeme: non quia non poſſit & hyeme, ſed quia non ſolet [23]. §. 5. Loquitur autem Prætor in hoc Interdicto de ea aqua ſola, quæ perennis eſt: nulla enim alia aqua duci poteſt, niſi quæ perennis eſt. §. 6. Quanquam [autem] ad perennes aquas dixerimus hoc Interdictum pertinere; ad eas tamen perennes pertinet, quæ duci poſſunt. † Cæterum ſunt quædam, quæ etſi perennes ſunt, duci [24] tamen non poſſunt, utputa puteales, & quæ ita ſunt ſummerſæ, ut defluere extra terram, & uſui eſſe non poſſint. ſed hujuſmodi aquis, quæ [25] duci non poſſunt, hauſtus [26] ſervitus imponi poteſt. §. 7. Hæc Interdicta de aqua, item de fonte, ad eam aquam pertinere videntur, quæ a capite ducitur, non [27] aliunde: harum enim aquarum etiam ſervitus Jure civili conſtitui poteſt. §. 8. *Caput aquæ* [28] Illud eſt unde aqua naſcitur: ſi ex fonte naſcatur, ipſe fons, ſi ex flumine vel lacu, prima incilia, vel principia foſſarum, quibus aquæ ex flumine, vel ex lacu in primum rivum [communem] pelli [29] ſolent. † Plane ſi aqua, ſudoribus [30] manando, in aliquem primum locum effluere, atque ibi apparere incipit: ejus hoc caput dicemus, ubi primum emergit.

§. 9. Et qualiter ſit conſtitutum jus aquæ: dicendum eſt, hoc Interdictum locum habere. §. 10. Sed etſi jure [31] aqua non debetur alicui, ſi tamen jure [32] ducere ſe putavit: cum non in jure, ſed in [33] facto erravit, dicendum eſt, eoque jure utimur, ut Interdicto hoc uti poſſit. ſufficit enim, ſi jure ſe ducere putavit, nec vi nec clam nec precario duxit. §. 11. Illud quæritur, utrum ea tantum aqua his Interdictis contineatur, quæ ad agrum irrigandum pertinet, an vero omnis [34], etiam ea quæ ad uſum quoque & commodum noſtrum? Et hoc jure utimur, ut hæc [35] quoque contineatur. Propter quod etiam ſi in urbana prædia quis aquam ducere velit: hoc Interdictum locum habere poteſt. §. 12. Præterea Labeo ſcribit, etſi quidam ductus aquarum non ſint fundi, quia a [36] quocunque duci poſſint, tamen ad hoc Interdictum pertinere. §. 13. Idem Labeo ſcribit, etiam ſi Prætor hoc Interdicto de aquis frigidis ſentiat; tamen de calidis [37] aquis Interdicta non eſſe deneganda. Namque harum quoque aquarum uſum eſſe neceſſarium: nonnunquam enim refrigeratæ uſum irrigandis agris præſtant. his accedit, quod in quibuſdam locis, & cum calidæ ſunt, irrigandis tamen agris neceſſariæ ſunt; ut Hierapoli: conſtat enim apud Hierapolitanos [38] in Aſia agrum aqua calida rigari. Et quamvis ea ſit aqua, quæ ad rigandos non ſit neceſſaria, tamen nemo ambiget his Interdictis locum fore.

§. 14. Sive autem intra Urbem ſit aqua ſive extra Urbem: hoc Interdicto locus erit. §. 15. Illud tamen hic intelligendum eſt, eodem [39] modo Prætorem duci aquam juſſiſſe, quo ducta eſt hoc anno. Proinde neque amplioris modi [40], neque alia [41] permiſiſſe poteſt videri. † Quare ſi alia [42] aqua ſit, quam quis velit ducere, quam hoc anno duxit; vel eadem [43], per aliam tamen regionem [44] velit ducere: impune ei vis [45] fiet. §. 16. Illud Labeo dicit, omnes [46] partes illius fundi, in quem loci aqua ducitur, ejuſdem [47] numero [48] eſſe. † Ergo & ſi forte actor confinem agrum emerit, & ex agro, in quem hoc anno aquam duxerit, poſtea fundi empti nomine velit aquam ducere: ita demum eum recte hoc Interdicto, ut [49] de itinere actuque, uti putant, ut ſemel in ſuum ingreſſus, inde egredi, qua velit, poſſit: niſi ei nocitum ſit, ex quo aquam ducit.

§. 17. Item quæritur, ſi quis aquæ, quam hoc anno ducebat, aliam aquam admiſcuerit [50], an impune prohibeatur? Et extat Ofilii ſententia exiſtimantis, recte [51] eum prohiberi, ſed eo [52] loci, in quo primum aquam aliam in rivum admittit: & [53] [Ofilius] in tota aqua recte eum prohiberi ait: ego Ofilio adſentio, non poſſe dividi; quia non poteſt [54] ita in parte vis fieri, ut non in tota aqua fiat.

§. 18. Trebatius: cum amplior numerus pecoris ad aquam appelletur [55], quam debet appelli [56], poſſe [57] univerſum pecus impune prohiberi: quia [58] junctum [59] pecus ei pecori, cui adpulſus debeatur, totum corrumpat pecoris adpulſum. Marcellus autem ait, ſi quis jus habens pecoris [ad aquam] adpellendi, plura pecora adpulſerit [60], non in omnibus pecoribus eum prohibendum: quod eſt verum [61]; quia [62] pecora ſeparari poſſunt. §. 19. Ariſto putat, eum demum Interdictum hoc habere, qui [63] ſe putat ſuo [64] jure uti: non eum, qui ſcit ſe nullum jus habere, & utitur. §. 20. Idem ait, eum qui hoc anno aquam duxerit, nec vi, nec clam, nec precario, & eodem anno vitioſe [65] uſus eſt: recte tamen hoc Interdicto uſurum. quod referri ad id tempus, quod ſine vitio fuerit: eſſe enim verum, hoc anno non vi, non clam, non precario uſum.

§. 21. Quæſitum eſt, ſi quis ante annum aquam duxit, deinde ſequenti tempore, hoc eſt, intra annum, aqua influxerit ipſa [66] ſibi, me non ducente, an hoc Interdicto locus ſit? Et refert Severus [67]

1 58. *Eclog.* 20. Goth. Vide Menoch. *de retinend. poſſ. remed.* 6. Anſ. 2 Quid ſit aqua quotidiana & æſtiva, vid. *l.* 1. §. 2. 3. 4. *l.* 6. ʒ. *h. t.* 3 Orthographia hæc peſſima eſt. Legitima eſt apud Varronem, Catonem, Valerium, Quintilianum, *quotidie*, non *cottidie*. Quotidianum, eſt quod ſingulis diebus fit, aut accidit. *l.* 8. §. 24. *ſupr. de transact. l.* 12. §. 6. *ſupr. quando dies legat.* 4 Adde & aqua, quæ ex caſtellis ducitur. *l.* 1. §. 38. ʒ. *h. t.* Praxin hujus Interdicti vide apud Oldendorpium *claſſ.* 2. *act.* 7. 5 Eadem eſt formula in *l.* 1. *ſupr. tit. proxim. l.* 1. ʒ. *de fonte.* 6 Et ita hoc Edictum prohibitorium eſt. §. 1. ʒ. *h. t.* 7 Tantum ſcil. Quotidianum id etiam cenſetur, quod quotidianum eſſe poteſt, licet facto ipſo quotidie non fiat. 8 Licita, non continuo & honeſta. Non omne, quod licet, honeſtum eſt. *l.* 144. *l.* 197. ʒ. *de regul. jur. l.* 14. §. 2. *ſupr. de ritu.* Ita quædam honeſte accipiuntur, quæ non petuntur honeſte. *l.* 1. §. 5. ʒ. *de extr. cogn. l.* 4. §. *ſed quod. ſupr. de condict. ob turpem.* 9 *Sub.* de quibus hoc titulo agitur. 10 Dic ut in *verſic. ego puto. infr. h. t.* 11 Uti expedit, & ducentis intereſt. 12 Aſſidue duci aqua dicitur, etiamſi aliquando non ducatur. Ita aſſiduum id etiam fuerit, quod interſtitium, ſpatium, quietem, moram, ſive pauſam recipiat. adde *c. ſignif. extr. de præbend.* 13 Quia aquam quotidianam interdum ducere hyeme non expedit. 14 *l.* 6. *infr. h. t.* 15 Vid. omnino Ulpiani ſententiam in *verſic. ego puto. infr. h. t.* 16 Propoſito utentis æſtiva, & quotidiana diſcernitur. *l. antepen.* ʒ. *h. t.* 17 Natura, propenſio, propoſitum, utilitas denique rei ipſius vel utentis conſideratur ad aquæ diſtinctionem. 18 Uſu ipſo propoſitum ſeu animus utentium oſtenditur. *l. naturalem.* 5. §. 5. *verſ. in iis. ſupr. de adq. rer. dom.* 19 Cur ita? Ductæ aquæ actus non inſpicitur, ſed naturalis facultas, propoſitum, & utilitas utentis. 20 Momentum pro die hic accipit A. Gent. *de temp. appell. cap.* 7. vid. *l.* 3. §. 1. *infr. quod vi aut clam. l.* 3. *C. de fer.* Anſ. 21 Ducta non ſit, *vulg. Hal.* 22 Duci poſſit, vel æſtate, vel hyeme Ducitur autem æſtate tantum non hyeme. *vulg.* duci poſſit, ut tamen æſtate ducatur tantum non etiam hyeme. non &c. *Hal.* 23 Vel forte non expedit *l.* 6. ʒ. *h. t. l.* 26. *in fin.* ʒ. *de ſervit. præd. urban.* 24 Putei aqua duci non poteſt, ut ex puteo aquæductus conſtituatur, natura non patitur, licet perennem, & vivam aquam habeat, quia ita ſubmerſa eſt, ut defluere extra terram, & ducendo uſui eſſe non poſſit. & hoc diſtat fons a puteo: fons enim in ſummo; puteus in imo Plinius *in epiſt.* Puteos, ac potius fontes habet: ſunt enim in ſummo Ex fonte, *l.* 1. ʒ. *de fonte.* lacu & piſcina, §. 8. ʒ. *inc. l.* 23. §. 1. *ſupr. de ſerv. præd. ruſtic.* aquæductus, & aquæ hauſtus conſtitui poteſt. Ex puteo, aquæ hauſtus, non aquæductus. Itaque ſi puteus ſit jugis, quia vivam, perennem, naturalem & perpetuam aquam habeat, non minus ex eo, quam ex fonte, aquæ hauſtus conceditur, non aquæductus. Igitur ex ciſterna aquæ ductus conſtitui non poterit; nec enim perpetuam cauſam habet. Idem in ſtagno, lacu & lacuna, quæ aquam vivam non habet. Servitutum enim perpetuas cauſas eſſe oportet. *l.* 28. ʒ. *de ſerv. præd. urb.* vide Cujac. 11. *obſ.* 3. 25 Haurimus aquas ex profundo, vel profundis locis: ducimus vero ex planis, vel altis. 26 Pro tuenda quaſi ſervitute hauſtus locum habet Interdictum de fonte. 27 *l.* 9. *ſupr. de ſervit. præd. ruſt.* 28 Caput aquæ eſt unde aqua naſcitur. 29 *Al.* compelli. 30 Sudorem aquileges vocant, quia guttæ quædam, vel preſſura loci eliduntur, vel æſtu evocantur: hinc tenuis unda vix fonti ſufficit. At ex magnis cauſis magniſque conceptibus omnes excidumtur, Senec. 3. *natural qu.* 15. adde 8. Vitr. 1. 9. *Pallad.* 8. Libet hic quædam proferre ex eodem Senec. 3. *natural qu.* 15. Placet, *inquit*, natura regi terram, & quidem ad noſtrorum corporum exemplar, in quibus & venæ ſunt, & arteriæ; illæ ſanguinis, hæ ſpiritus receptacula. Imo, terræ quoque ſunt alia itinera, per quæ aqua: & alia, per quæ ſpiritus currit: adeoque illa ad ſimilitudinem humanorum corporum Natura formavit, ut majores quoque noſtri aquarum appellaverint venas. & *poſt*: In terra quoque ſunt humorum genera complura, quidam ut corrupti (hinc metalla, & lapides) in quibuſdam humor ille liqueſcit, ſicut bitumen. Quidam ſunt neceſſarii, hinc cauſa aquarum. Sed ut in corporibus noſtris ſanguis, cum percuſſa vena eſt, manat: ita in terra ſolutis, ac patefactis venis rivus, aut flumen effunditur. 31 Id eſt, conſtitutione. 32 Vide §. 19. ʒ. *h. t.* 33 Ut quia venditor dixit, ſe fundum vendere cum ſervitute aquæ. 34 Utique omnis. *l.* 3. ʒ. *h. t.* 35 *Sub.* quæ ad uſum commodumque noſtrum pertinet. 36 Quia quocunque. Cujac. 9. *obſ.* 37. *fol.* 217. qua ratione via, aquæductus perſonalis intelligitur. ut in *l. pen. ſupr. de ſervitut. præd. ruſt* ὅπȣ ἂν βȣ́λῃ. 37 Calidis etiam de aquis Interdictum competit: partim quia calidæ refrigerari poſſunt: partim quia quibuſdam in locis calidis aquis agros ſolent irrigare. 38 Strabo *lib.* 13. refert apud Hieropolitanos aquas eſſe calidas, quæ rivis deductis, ſepes ex ſolido lapide conſtantes operentur: eandem aquæ in lapidem mutationem Laodiceæ accidere. Aquam Hieropolitanis ad tingendam lanam ita eſſe accommodam, ut e radicibus facta tinctura coccinam & purpuream æquet. 39 Aquam ad eundem modum, hoc eſt, ad priſtinum modum & priſtinam quantitatem ducere prohibitus, Interdicto de aqua uti poteſt: alias non poteſt. 40 *l.* 3. §. 14. *ſupr. de itinere actuque.* 41 *l.* 9. *circa fin. ſupr. de ſerv.* Id eſt, alia ex parte quoad fundum ſervientem. 42 Sic reſtituo, ſi alio aquam quis velit: vel *alia aqua*, id eſt, amplior. 43 Eandem, *vulgat. Hal.* 44 Hoc eſt partem fundi, diſtinguuntur enim fundi regionibus certis. 45 Id eſt, prohibitio. 46 Fundo debita ſervitus omnibus partibus ejus debetur. *l.* 13. §. 1. *l.* 23. §. *ult. in pr. l.* 26. *ſupr. de ſervit. præd. ruſtic.* 47 *Al.* ejuſmodi &c. quam vocem Albericus exponit, ejuſdem conditionis, vel ejuſdem ſervitutis. 48 Id eſt, eo jure cenſentur omnes partes æqualiter. Quid hinc ſequitur? poſſe me in quaſcunque fundi mei partes aquam ducere, 58. *Eclog.* 20. c. 1. (nec enim quicquam vicini intereſt, in quam fundi mei partem aquam ducam, dum ne in aliam per ejus fundum ducam, quam initio duxi:) ſed & vicino ex aquæductu meo commodare. *l.* 24. *ſupr. de ſerv. præd. ruſt.* Quid, ſi certæ parti fundi mei ſervitutem aquæductus conſtituiſti? ſicuti ad aliam partem fundi mei aquam ducere non poſſum: ita nec alii concedere. *d. l.* 24. 49 Uti, *vulg. Hal.* 50 Ita ut in fundum ſervientem aqua uberior decurrat. 51 Imo, male. ʒ. *h. t.* ſolve: Recte, quoad prohibitionem. male, quoad partem. 52 Alias, ſi quid ipſi facimus, quod nobis prodeſt, vicino non noceat. invidioſum fuerit id prohibere. 53 Sic lege: ſed Cœlius, vel Cæcilius, vel Caſcellius. & ʒ. *h. t.* ego Cœlio &c. uti is Cœlius ſit diverſus ab Ofilio: nec enim video, ut idem Ofilius recte contraria potuit dicere (ſic alibi quoque legimus, Ulpianum anteponere ſententiam Cœlii, vel Cæcilii opinioni Ofilii in *l.* 17. §. 1 *ſupr. de ædil. l.* 3. §. 9. *ſupr. de penu leg.* Sic Caſcellii opinionem anteponit Ofilio Javolenus, *l.* 100. §. 1. *ſupr. de leg.* 3. *l.* 26. *in fin. ſupr. de inſtruct.* fuit ergo Ofilii ſententia hæc, aquam ducentem certo tantum loco prohiberi: Cœlii vero, tota aqua. 54 In mixtis ſcil. *ut hic.* in junctis aliud. §. 18. *in fin.* ʒ. *h. t.* 55 Appellitur, *vulg.* appelleretur. *Hal.* 56 *Sub.* non pacto adjecto tempore ſervitutis conceſſæ. 57 Trebatii ſententia corrigitur. ʒ. *h. t.* 58 Unicum pecus gregem etiam integrum poteſt corrumpere, *ut hic. c. ſed illud.* 45. *diſtinct.* 59 Ratio dubitandi. 60 Appellerit, *vulg.* adpulerit. *Hal.* 61 Et ita Marcellus Trebat. notat. 62 Ratio decidendi: juncta ſeparari poſſunt, *ut hic.* mixta, non item §. 17 *in fin. ſupr. h. t.* adde 58. *Ec.* 20. c. 1. 63 Hic errat in facto, ut qui ſequitur, in jure. 64 §. 10. *ſupr. h. t. l. ult. ſupr. quemadmod. ſervit. amitt. l.* 1. §. 6. *l. ult. ſupr. de itinere actuque.* 65 *l.* 1. *in fin. l.* 2. 3. *ſupr. tit. prox.* 66 Ipſa ſibimet. *vulg.* ipſamet. *Hal. l.* 12. *ſupr. quemadm. ſerv. amitt.* Quod ſi, *ipſimet*, legas, idem fuerit: quod non interveniente facto ejus, qui primo duxerat, aqua ſupervenerit & influxerit. 67 Severus hic Valerius inverſe legitur: cum legi debeat Valerius Severus, ut *l.* 30. *ſupr. de negotiis.* Sic Mævius Publius inverſe legitur in *l. lecta.* 40. *ſupr. de reb. credit.* cum legi debeat, Publius Mævius.

Valerius,

Valerius, competere hoc ei Interdictum, quaſi duxiſſe videatur: licet penitus [1] proſpicientibus non videtur iſte duxiſſe. §. 22. Item quæſitum eſt, ſi quis, dum putat, tertio quoque die [2] habere ſe jus aquæ ducendæ, duxerit una die: an recte, & ſine captione poſſeſſoris [3] recte duxiſſe videatur, ut hoc Interdictum habeat [4]. ait enim Prætor, *Uti hoc anno aquam duxiſti*, id eſt, alternis diebus. † Illud autem nihil intereſt, utrum quinto die aqua debeatur, an alternis diebus; an cottidie, ei, qui hoc Interdicto uti velit. nam cum ſufficiat, vel uno die hoc anno aquam duxiſſe, nihil refert, qualem aquæductum habens duxerit: dum ſi [5] quis, cum quinto quoque [6] die uteretur, quaſi alternis diebus ducens [7] interdixerit [8], nihil ei prodeſſe videtur. §. 23. Præterea illud ſciendum eſt, ſi cum aquam duxiſſes, adverſarius [9] te prohibuerit, deinde tu interim [10] jus aquæ ducendæ amiſeris, in reſtitutionem hoc venire, ut tibi præſtetur per hoc Interdictum, quod amiſiſti [11]: & hoc verum puto.

§. 24. Si fundum, ad quem aquam ducebas, vendideris & tradideris: nihilominus Interdictum tibi utile eſt. §. 25. Competit hoc Interdictum adverſus eum, qui prohibet me aquam ducere. Et nihil [12] intereſt, utrum quis dominium fundi habeat, an non: idcircoque is tenetur Interdicto. nam [13] etſi ſervitus cœpit, adverſus quemvis poſſe vindicari. §. 26. Si inter rivales [14] (id eſt, qui per eundem rivum aquam ducunt) ſit contentio de aquæ uſu, utroque ſuum uſum eſſe contendente [15]: duplex Interdictum utrique competit.

§. 27. Labeo putat, per hoc Interdictum prohiberi quem, *ne quid in illo fundo* [16] *faciat, fodiat, ſerat, ſuccidat, putet, ædificet, quare ex re ea, aqua, quam ille hoc anno per fundum tuum ſine vitio duxit, inquinetur, vitietur, corrumpatur, deteriorve fiat*: & ſimiliter de æſtiva aqua debere interdici ait. §. 28. Si quis hoc ceſſerit, ne [17] liceat ſibi aquam quærere: ea ceſſio valet. §. 29. Deinde ait Prætor: *Uti priore æſtate aquam, qua de agitur, nec vi, nec clam, nec precario ab illo duxiſti, quominus ita ducas, vim fieri veto. Inter heredes, emptores, & bonorum poſſeſſores interdicam* [18]. §. 30. Hoc Interdictum de aqua æſtiva proponitur. §. 31. Quia autem diximus [19] æſtivam aquam aliquod diſtare ab aqua cottidiana, ſciendum eſt, etiam Interdictis diſtare: quod qui de aqua quotidiana interdicit, ita interdicit, *Uti hoc anno aquam duxiſti*, at qui de æſtiva [ſic], *Uti priore æſtate*; nec immerito, nam, quia hyeme non utitur, referre ſe non ad præſentem æſtatem, ſed ad priorem debuit.

§. 32. *Æſtatem* [20] incipere ſic peritiores tradiderunt, ab æquinoctio [21] verno [22], & finiri æquinoctio autumnali [23]: & ita ſenis [24] menſibus æſtas [25] atque hyems dividitur. §. 33. Priorem æſtatem ex comparatione duarum æſtatium accipi. §. 34. Propter hoc, ſi æſtate interdicatur, nonnunquam annum & ſex menſes continere: quod ita contingit, ſi initio verni æquinoctii ducta ſit aqua, & ſequenti æſtate pridie æquinoctium autumnale interdicatur. † Et proinde ſi hyeme interdicatur, etiam in biennium hæc res extendetur.

§. 35. Si quis hyeme tantum aquam ſolitus fuit ducere, æſtate non fuit ſolitus, utile Interdictum ei competit. §. 36. Qui hac æſtate duxit, non ſuperiore: utile Interdictum habet. §. 37. Ait Prætor, *Inter heredes & emptores, & bonorum poſſeſſores interdicam*: hæc verba non ſolum ad æſtivam aquam, verum etiam ad quotidianam quoque referenda eſſe ſciendum eſt. nam ſicuti de itinere actuque & ſucceſſoribus [26] dantur Interdicta & emptori, ita hæc quoque danda Prætor putavit. §. 38. Ait Prætor: *Quo ex caſtello* [27] *illi aquam ducere ab eo, cui ejus rei jus fuit, permiſſum eſt: Quo minus ita, uti permiſſum eſt, ducat, vim fieri veto. Quandoque de opere faciendo Interdictum erit, damni infecti caveri jubebo.* §. 39. Hoc Interdictum neceſſario propoſitum eſt. namque ſuperiora Interdicta ad eos pertinent, qui a capite [28] ducunt, vel impoſita ſervitute, vel quia putant impoſitam: æquiſſimum viſum eſt, ei quoque qui ex caſtello [29] ducit, Interdictum dari: id eſt, ex eo receptaculo, quod aquam publicam ſuſcipit, caſtellum accipe. §. 40. Si ex caſtello permiſſum eſt, dandum erit Interdictum. §. 41. Permittitur [30] autem aquam ex caſtello, vel ex rivo, vel ex quo alio loco publico ducere.

§. 42. Idque a Principe [31] conceditur: alii nulli competit jus aquæ dandæ. §. 43. Et datur interdum prædiis, interdum perſonis. Quod *prædiis* datur, extincta perſona non extinguitur [32]: quod datur *perſonis*, cum perſonis amittitur [33]: ideoque neque ad alium dominum prædiorum, neque ad heredem, vel qualemcunque ſucceſſorem tranſit. §. 44. Plane ei, ad quem dominium tranſit, impetrabile eſt. nam ſi docuerit prædiis ſuis aquam debitam, & [34] ſi nomine ejus fluxiſſe, a quo dominium ad ſe tranſiit: indubitate impetrat jus aquæ ducendæ. nec eſt hoc beneficium [35], ſed injuria, ſi quis forte non impetraverit. §. 45. Meminiſſe autem debemus, in hoc Interdicto totam quæſtionem finiri adſignationis [36]. non enim præparat hoc Interdictum cauſam, ut ſuperiora Interdicta; nec ad poſſeſſionem temporariam pertinet: ſed aut habet jus adſignatum ſibi, aut non habet, & [37] Interdictum totum finitur.

De horis.

2. POMPONIUS lib. 32. ad Sabinum.

SI diurnarum [38] aut nocturnarum [39] horarum [40] aquæductum habeam, non poſſum alia hora [41] ducere, quam [42] qua jus habeam ducendi.

De cauſa aquæ ducendæ. 1. Ne cui noceatur. 2. De mutatione alvei. 3. De aqua quæ in rivo naſcitur. 4. De ductu ante omnem memoriam. 5. De fiſtula in rivo ponenda, vel alia re facienda. 6. De aqua ſupra aquam per pontem ducenda.

3. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

HOc jure utimur, ut etiam non ad irrigandum [43], ſed pecoris cauſa, vel amœnitatis [44], aqua duci poſſit. §. 1. Ex flumine aquam ducere plures poſſunt: ita [45] tamen ut vicinis [46] non noceant; vel ſi anguſtus amnis ſit, etiam ei qui in alia ripa ſit. §. 2. Si aquam ex flumine publico duxeris, & flumen receſſerit [47]: non potes ſubſequi [48] flumen: quia ei [loco] ſervitus impoſita non ſit, quamvis is locus meus [49] ſit. † Sed ſi alluvione [50] paullatim acceſſerit fundo tuo, ſubſequi potes: quia locus totus fluminis ſerviat ductioni. † Sed ſi circumfluere cœperit mutato alveo, non potes: quia medius locus non ſerviat, interruptaque ſit ſervitus. §. 3. Aqua quæ in rivo naſcitur, tacite lucrifit ab eo qui ducit. §. 4. Ductus [51] aquæ cujus [52] origo memoriam [53] exceſſit, jure conſtituti loco habetur. §. 5. Is qui aquæ cottidianæ [jus] habet, vel fiſtulam in rivo ponere, vel aliud quodlibet facere poteſt, dummodo [54] ne fundum domino, aut [55] aquagium [56] rivalibus [57] deterius faciat. §. 6. Si aqua ducatur, ſupra eam alia aqua per pontem [58], qui ſupra rivum factus ſit, jure ducitur: dum inferiori rivo non noceatur.

De aquæductu duobus ceſſo.

4. JULIANUS lib. 41. Digeſtorum.

LUcio Titio ex fonte meo *ut aquam duceret*, ceſſi. Quæſitum eſt, an [59] & Mævio cedere poſſim, ut per eundem aquæductum aquam ducat? [&], ſi putaveris [60] poſſe cedi per eundem aquæductum duobus: quemadmodum uti debeant? Reſpondit: Sicut iter, actus, via pluribus [61] cedi vel ſimul vel ſeparatim poteſt, ita aquæ ducendæ jus recte cedetur. ſed ſi inter eos, quibus aqua ceſſa eſt, non convenit, quemadmodum utantur, non erit iniquum, utile judicium reddi: ſicut inter [62] eos, ad quos uſusfructus pertinet, utile communi dividundo judicium reddi, pleriſque placuit.

De aqua temporibus vel menſuris diviſa. 1. De permutatione temporis inter duos ex eodem rivo ducentes.

5. IDEM lib. 4. ex Minicio.

CUm conſtet, non ſolum temporibus [63], ſed etiam menſuris [64] poſſe aquam dividi, poteſt eodem tempore alius cottidianam, alius æſtivam aquam ducere: ita ut æſtate dividatur inter eos aqua, hyeme ſolus ducat is, qui quotidianæ jus habeat. §. 1. Inter duos qui eodem rivo aquam certis horis ſeparatim ducebant, convenit, ut permutatis inter ſe temporibus aqua uterentur: quæro cum amplius tempore ſervitutibus præfinito ita duxiſſent, ut neuter eorum ſuo tempore uſus eſſet, num jus utendi amiſiſſent? negavit, amiſiſſe [65].

Quæ dicatur aqua æſtiva.

6. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

DE Interdicto de aqua æſtiva, item quotidiana, quærentes, primum conſtituendum exiſtimabamus, quæ [66] eſſet aqua æſtiva, de qua proprium Interdictum ad prioris æſtatis tempus relatum reddi ſolet: hoc eſt, æſtiva aqua utrumne ex jure, æſtivo duntaxat tempore utendi diceretur; an ex mente propoſitoque ducentis, quod æſtate eam ducendi conſilium haberet; an ex natura ipſius aquæ, quod [67] æſtate tantum duci poteſt; an ex utilitate locorum in quæ duceretur? Placebat igitur aquam [68] ob has duas res, naturam ſuam [69] utilitatemque locorum in quæ deducitur, proprie appellari: ita ut, ſive ejus natura erit, ut niſi æſtate duci non poſſit, etiam ſi hyeme quoque deſideraretur, ſive omni tempore anni duci eam ipſius natura permitteret, ſi utilitas locorum [70] perſonis, in quam ducitur, æſtate duntaxat uſum ejus exigeret, æſtiva recte diceretur.

1 *Al.* penitius. 2 Id eſt, per intervallum. *l.* 5. *in fin.* ff. *de ſervit.* 3 *Subaudi*, fundi, ex quo aqua ducitur. 4 Certum habere, & recte aquam duxiſſe. 5 Uſus unius modi trahi non poteſt ad tuendam quaſi poſſeſſionem alterius modi. 6 *Al.* quoquo. 7 Id eſt, ductus aquæ ſervitutem habens. 8 Id eſt, Interdicto egerit. 9 Id eſt, dominus fundi. 10 Id eſt, poſt prohibitionem adverſarii. 11 Semel enim interfuit. Semel, inquam, id eſt, tempore prohibitionis, & ideo agitur. 12 *l.* 10. *in fin.* ff. *ſi ſerv. vind.* *l.* 3. *C. de ſervit.* 13 Confeſſoria adverſus quemlibet datur: igitur & Interdictum. Argumentum ab actione ad Interdictum. 14 Adde Paul. 5. *ſent.* 6. §. 9. *al.* corrivales. Rivales ſunt, qui eodem rivo utuntur. 15 *Subaudi*, in ſolidum, & negante alterius eſſe. 16 *Subaudi*, per quem, vel ex quo ducitur aqua. 17 *l.* 15. ff. *de ſervit.* 18 Id eſt, Interdictum dabo heredibus & bonorum poſſeſſoribus contra heredes & bonorum poſſeſſores. 19 §. 3. *ſupr. h. t.* 20 Æſtas eſt tempus ab æquinoctio verno ad autumnale. Ita finitur æſtas æquinoctio autumnali *l. un.* §. 8. *verſ. æſtas ad æquinoctium. ſupr. ne quid in flum. publ.* Goth. Bart. in *l.* 1. §. *ult. ne quid in flumine publ.* ternos menſes ſingulis tempeſtatibus anni tribuit. v. Alberic. Gentil. *tr. de diverſ. temp. appell. c.* 3. Anſ. 21 Æquinoctia duo; vernum, & autumnale. adde §. 34. J. *h. t.* 22 Æquinoctium vernum, quando incipiat, v. 5. Iſid. 34. 23 Æquinoctium autumnale quando incipiat, vide Iſid. *d. loco.* 24 Annus in æſtatem & hyemem diſtinguitur. ſic Thucydides hiſtoriæ ſuæ ſeriem diſtinguit in hæc duo, ſingulas ſcil. æſtates & hyemes. Thucyd. *lib.* 2. & *lib.* 5. 25 Anni quatuor vices hic enumerantur, æſtas, hyems, *ut hic.* vernum æquinoctium & autumnale §. 34. J. *h. t.* 26 *l.* 2. *in fin.* ff. *ſi ſerv. vind.* 27 Id eſt, dividiculo aquarum publico. §. 39. *in fin.* J. *h. t.* Feſt. in voce *dividiculum.* De caſtello, vide *l.* 19. ff. *de ſervit. præd. urb.* *l.* 2. ff. *commun. præd.* *l.* 3. *C. de aquæduct.* ex eo fiſtulæ ducebantur. *l.* 78. ff. *de contr. empt.* In maſculino etiam dicuntur caſtelli, *l.* 41. §. 10. ff. *de legat.* 1. conceptacula etiam dicuntur, *l.* 2. *C. Theodoſ. de aquæduct.* 15. *titul.* 2. plerumque erant plumbea *l.* 17. §. 8. *l.* 38. *in fin.* ff. *de act. empt.* 28 §. 7. *ſupr. h. t.* 29 Caſtellum quid. *l.* 41. §. 10. ff. *de leg.* 1. *l.* 19. ff. *de ſerv. præd. urb.* vide Feſt. in *Dividiculo.* 30 Vide 3. *Harm.* 3. §. 120. 31 *l.* 18. *in fin. ſupr. de aqua & aquæ pluv.* 32 Eſt enim reale: quamdiu res durat, manet: penes quemcunque res ſit, durat. 33 Perſonalia cum perſonis extinguuntur. *l.* 4. *in fin.* *l. pen.* ff. *de ſerv. præd. ruſt.* v. *l.* 28. *in fin.* ff. *de legat.* 2. *l.* 6. *in fin.* ff. *de ſerv. leg.* *l.* 1. §. 1. J. *de jur. immun.* *l.* 12. *C. de excuſ. muner.* 34 Et nomine ejus fluxiſſe, *vulgat.* & nomine ejus fluxiſſet. *Hal.* 35 Non dat beneficium, qui dat neceſſario. *l.* 50. ff. *de rei.* *l.* 29. ff. *de don.*

36 Adſignationibus. *Hal.* 37 Et hoc Interdictum, *vulg. Hal.* & hujus generis Interdicto totum finitur. Cujac. 5. *obſ.* 19. *in fin.* 38 ἡμερινὸν ἢ νυκτερινὸν, *diurnum vel nocturnum.* 58. *Eclog.* 20. *cap.* 3. 39 *l.* 10. ff. *quemadm. ſerv.* *l.* 17. ff. *de aqua & aquæ pluv.* 40 Horæ in diurnas & nocturnas dividuntur. 41 Facit *l.* 4. *in fin.* *l.* 5. ff. *de ſervit.* 42 Quam in qua, *vulg. Hal.* 43 *l.* 1. §. 11. ff. *h. t.* *l.* 4. J. *h. t.* *l.* 2. *in fin.* ff. *de ſerv. præd. ruſt.* 44 Ponitur pro utilitatis, ut in *l.* 16. §. 1. J. *quod vi aut clam.* Anſ. 45 Hoc enim ſemper ſpectandum eſt. §. *ult.* J. *h. t.* *l.* 17. *in fin.* ff. *de ſerv. præd. ruſt.* 46 Id eſt, circumcolentibus. *l. un.* §. 4. *in fin.* ff. *ne quid in flumin. publ.* 47 Repente, novum alveum faciendo. 48 Id eſt, non potes ſequi flumen, & ex eo rivum ducere. 49 Puto legendum, *quamvis is locus publicus ſit.* 50 Hoc puto innui, per alveum deſertum, rivum ducere non poſſum. alveus enim, vel publicus, vel alterius eſſe poteſt. Per fundum vero Titii in alveum mutatum & inundatum, poſſum, ſed ita Bartolus: Alveus mutatus eſt repente, nullo intermedio loco relicto, jus aquæ ducendæ ſtatim amittitur: ſecus, ſi paulatim alveus mutatus ſit; tunc enim jus aquæ ducendæ retinetur. Quid, ſi alveus mutatus ſit loco privato dimiſſo in medio? indiſtincte jus aquæ ducendæ amittitur. 51 58. *Eclog.* 19. *c.* 4. 52 Servitus cauſam diſcontinuam habens præſcribitur per tempus, cujus initii memoria non extet. vide tamen omnino Socinum, *reg.* 373. Jaſon. 2. *conſil.* 150. 53 *l.* 28. ff. *de ſervit. præd. urb.* *l.* 10. *ſupr. ſi ſerv. vind.* *l. ult. ſupr. de aqua & aquæ pluvia.* 54 *Eclog. ibid.* 55 *l.* 9. ff. *quemad. ſerv.* 56 Quaſi aquæagium, ſeu aquæductus. Feſt. ὑδραγώγιον, aquarium, *l.* 15. ff. *de ſerv. præd. ruſt.* *l.* 9. ff. *quemadm. ſerv. amitt.* 57 Rivales, Græci ὁμορειθροι. *Eclog. ibid.* 58 *l.* 11. ff. *de aqua & aquæ pluv.* Goth. Vide Revard. *conject. lib.* 2. *cap.* 12. Anſ. 59 V. *l.* 24. ff. *de ſerv. præd. ruſtic.* 60 An recte id exiſtimatur fieri poſſe? Poſſe dicendum eſt, ſi omnibus ſufficere poterit: alioqui ſervitutem vel jus alterius minuere non licet. *l.* 8. ff. *de aqua & aquæ pluv.* 61 *l.* 3. §. 1. *ſupr. h. t.* *l.* 14. *ſupr. de ſerv. præd. ruſt.* *l.* 15. *ſupr. comm. præd.* 62 *l.* 13. §. 3. *ſupr. de uſufr. & quem.* *l.* 7. §. 7. *ſupr. commun. divid.* 63 *l.* 5. *in fin. ſupr. de ſerv.* *l.* 7. §. 10. *l.* 19. *in fin. ſupr. commun. divid.* 64 Et modo. *l.* 4. *in fin.* *l.* 5. *ſupr. de ſerv. d.* *l.* 19. *l.* 12. *C. de ſerv.* 65 Imo videtur amiſiſſe. *l.* 13. *C. de ſerv.* 66 *l.* 1. §. 3. *ſupr. h. t.* 67 *Flor. al.* quæ. 68 Æſtivam. 69 Aqua æſtiva ob res duas maxime appellatur, ſc. ob naturam ſuam, & utilitatem fundi dominantis. 70 *Flor.* utilitas perſonis. *Hal.* Utilitas locorum in quæ ducitur. *S. L.*

De cautione.

7. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

SI de via, itinere, actu, aquæ ductu agatur, hujusmodi cautio [1] præſtanda eſt, quamdiu quis de jure ſuo doceat, non ſe impeditu-rum agentem, & aquam ducentem, & iter facientem. Quod ſi ne-get [2] *jus eſſe adverſario agendi, aquæ ducendæ:* cavere ſine præjudicio amittendæ ſervitutis debebit [3], donec quæſtio finietur, non ſe uſu-rum.

De rivo faciendo.

8. SCÆVOLA lib. ſingulari ὅρων.

CUi per fundum iter [4] aquæ debetur: quacunque vult [5], in eo ri-vum licet faciat, dum ne [6] aquæductum interverteret.

TIT. XXI.

DE RIVIS [7].

Interdictum, 1. *Et ejus utilitas.* 2. *Definitio rivi,* 3. *Et ſpecus. Ety-mologia ſpecus.* 4. *De ſeptis.* 5. *De incili.* 6. *Quid ſit reficere.* 7. *Quid ſit purgare.* 8. *De aquæ ducendæ cauſa,* 9. *Et jure.* 10. *De refectione.*

1. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

PRætor ait: *Rivos* [8], *ſpecus* [9], *ſepta* [10] *reficere, purgare, aquæ du-cendæ cauſa, quo minus liceat illi: dum ne aliter aquam ducat, quam uti priore æſtate non vi, non clam, non precario a te duxit: vim fiero veto.* §. 1. Hoc Interdictum utiliſſimum [11] eſt: nam niſi permittatur alicui reficere, alia ratione uſu incommodabitur.

§. 2. Ait ergo Prætor *Rivum, ſpecus.* † Rivus [12] eſt locus per lon-gitudinem depreſſus, quo aqua decurrat, cui nomen eſt ἀπὸ τοῦ ῥεῖν, id eſt, *a fluendo.* §. 3. *Specus* [13] autem eſt [14] locus ex quo deſpi-citur. Inde ſpectacula ſunt dicta. §. 4. *Septa* ſunt, quæ ad incile [15] opponuntur, aquæ derivandæ compellendæve ex flumine cauſa, ſive ea lignea ſunt, ſive lapidea, ſive qualibet alia materia ſint ad continen-dam transmittendamque aquam excogitata. §. 5. *Incile* [16] autem eſt locus depreſſus ad latus fluminis, ex eo dictus, quod incidatur: inci-ditur enim vel lapis, vel terra, unde primum aqua ex flumine agi poſſit. Sed & foſſæ & putei hoc Interdicto continentur. §. 6. Deinde ait Prætor *reficere, purgare.* Reficere eſt, quod corruptum eſt, in priſtinum ſtatum reſtaurare. Verbo *reficiendi* [17], tegere, ſubſtruere, ſarcire, ædi-ficare, item advehere, adportareque [18] ea, quæ ad eandem rem opus eſſent, continentur. §. 7. *Purgandi* [19] verbum plerique quidem putant ad eum rivum pertinere, qui integer eſt: & palam eſt, & ad eum pertinere, qui refictione [20] indiget: plerumque enim [ut] refi-ctione & purgatione indigent. §. 8. *Aquæ,* inquit, *ducendæ cauſa,* merito hoc additur, uti ei demum permittatur & reficere & purgare rivum, qui aquæ ducendæ cauſa id fecit. §. 9. Hoc Interdictum competit etiam ei, qui jus aquæ ducendæ non habet, ſi modo aut priore æſtate, aut eodem anno aquam duxerit: cum ſuf-ficiat, non vi, non clam, non precario duxiſſe. §. 10. Si quis terrenum [21] rivum ſigninum [22] [id] [23] eſt, lapideum [24] facere velit, videri eum non [25] recte hoc Interdicto uti: non [26] enim re-ficit [27], qui hoc facit: & ita Ofilio videtur. §. 11. Proinde etſi per alium locum velit ducere, impune prohibetur. Sed etſi eundem rivum deprimat [28] vel [29] attollat, aut dilatet, vel exten-dat, vel operiat apertum, vel contra. Ego cæteros quidem impune prohiberi puto, at enim eum qui operiat apertum [30], vel contra: eum non puto prohibendum, niſi ſi quam majorem utilitatem ſuam adverſarius oſtendat.

2. PAULUS lib. 66. ad Edictum.

LAbeo non poſſe ait ex aperto rivo terrenum [31] fieri: quia commo-dum domino ſoli auferetur appellendi pecus, vel hauriendi aquam. quod ſibi non placere, Pomponius ait: quia id domino ma-gis ex occaſione, quam ex jure contingere; niſi ab initio in impo-nenda ſervitute id actum [32] eſſet.

3. *De lacu.* 4. *De loco publico vel privato.* 5. *De aquis calidis.* 6. *De cuniculo balneario.* 7. *Quibus & in quos Interdictum datur.* 8. *De operis novi nunciatione. De actione in rem.* 9. *De damno infecto.* 10. *De exportatione & vectura.*

3. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

SErvius autem ſcribit, aliter duci aquam, quæ ante per ſpecus [33] ducta eſt, ſi nunc per [34] apertum ducatur. nam ſi operis aliquid faciat quis, quo magis aquam conſervet vel contineat: non impune prohiberi. ego & in ſpecu contra, ſi [35] non major utilitas verſetur ad-verſarii. §. 1. Servius & Labeo ſcribunt, ſi rivum, qui ab initio terrenus [36] fuit, qui aquam non continebat, cæmentitium [37] velit facere: audiendum eſſe [38]. Sed & ſi eum rivum, qui ſtructilis [39] fuit, poſtea terrenum faciat, aut partem rivi: æque non eſſe prohi-bendum. Mihi videtur urgens & neceſſaria refictio eſſe admittenda.

§. 2. Si quis novum [40] canalem vel fiſtulas in rivo velit collocare, cum id nunquam habuerit: utile ei hoc Interdictum futurum Labeo ait. nos & hic opinamur, utilitatem ejus, qui ducit ſine incommodi-tate ejus, cujus ager eſt, ſpectandam. §. 3. Si aqua in unum lacum conducatur, & inde per plures ductus ducatur: hoc Interdi-ctum utile erit volenti reficere ipſum lacum. §. 4. Hoc Interdi-ctum ad omnes rivos pertinet, ſive in publico ſive in privato ſint con-ſtituti. §. 5. Sed etſi calidæ [41] aquæ rivus ſit, de hoc reficiendo competit Interdictum. §. 6. Ariſto & de cuniculo [42] reſtituendo, per quem vapor trahitur in balneariis vaporibus, putat utilem actio-nem [43] competere: & erit dicendum, utile Interdictum ex hac cauſa competere. §. 7. Iisdem autem perſonis & in eaſdem Interdi-ctum hoc datur, quibus & in quas de aqua Interdicta redduntur, quæ ſupra ſunt enumerata. §. 8. Si quis rivum reficienti opus [44] novum nunciat, belle dictum eſt, poſſe contemni operis novi nuncia-tionem: cum [45] enim Prætor ei vim fieri vetet, abſurdum eſt, per operis novi nunciationem eum impediri. Plane per in rem [46] actio-nem dicendum eſt, poſſe adverſus eum vindicari, jus ei non eſſe. dubium non eſt. §. 9. De damno quoque infecto cavere eum debere, minime dubitari oportet. §. 10. Si quis eum exporta-re [47], vehere, quæ refectioni neceſſaria ſunt, prohibeat, hoc Inter-dictum ei competere Ofilius putat. quod eſt verum.

De jure aquæ ducendæ.

4. VENULEIUS [lib. 1. Interdictorum].

DE rivis reficiendis [ita] interdicetur, ut non quæratur, an aquam ducere actori liceret? non [48] enim tam neceſſariam refectionem itinerum, quam rivorum eſſe: quando, non refectis rivis, omnis uſus aquæ auferretur, & homines ſiti [49] necarentur. & ſane aqua per-venire, niſi refecto rivo, non poteſt: at non refecto itinere, difficul-tas tantum eundi agendique fieret, quæ temporibus æſtivis levior eſſet.

TIT. XXII.

DE FONTE [50].

Interdictum de uſu. 1. *De differentia hujus Interdicti & Interdicti de aqua quotidiana, & æſtiva.* 2. *De uſu prohibito.* 3. *De perſo-nis.* 4. *De ciſterna, lacu, piſcina, puteo. De aqua viva vel non viva.* 5. *De prohibito ire ad hauſtum.* 6. *Interdictum de purgatione & refectione.* 7. *Utilitas Interdicti.* 8. *De purgatione & refectione.* 10. *De lacu, puteo, piſcina.* 11. *De perſonis.*

1. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

PRætor ait: *uti de eo fonte quo de agitur, hoc anno aqua nec vi nec clam, nec precario ab illo uſus es: Quominus ita utaris, vim fieri veto. De lacu, puteo, piſcina* [51] *item interdicam* [52].

§. 1. Hoc Interdictum proponitur ei qui fontana aqua uti prohibe-tur: ſervitutes enim non tantum aquæ ducendæ eſſe ſolent, verum etiam hauriendæ: & ſicut diſcretæ [53] ſunt ſervitutes ductus aquæ & hauſtus aquæ, ita [54] Interdicta ſeparatim redduntur. §. 2. Hoc autem Interdictum locum habet, ſi quis uti prohibeatur aqua: hoc eſt, ſive haurire prohibeatur, ſive etiam pecus ad aquam appellere.

§. 3. Et eadem ſunt hic dicenda, quæ ad perſonam [55] attinent, quæcunque in ſuperioribus Interdictis diximus [56]. §. 4. Hoc Interdictum de [57] *ciſterna* [58] non competit: nam ciſterna non habet perpetuam cauſam, nec vivam aquam. Ex quo apparet in his omni-bus exigendum, ut viva aqua ſit. Ciſternæ autem imbribus conci-piuntur. † Denique conſtat Interdictum ceſſare, ſi lacus, piſcina, puteus [59] vivam aquam non habeat. §. 5. Plane ſi quis ire ad hauſtum prohibeatur [60], æque Interdictum ſufficiet. §. 6. Dein-de ait Prætor; *Quominus fontem quo de agitur, purges, reficias, ut aquam coercere, utique ea poſſis: dum ne aliter utaris, atque uti hoc anno non vi, non clam, non precario ab illo uſus es, vim fieri veto.*

§. 7. Hoc Interdictum eandem habet utilitatem [61] quam habet In-

1 *l.* 60. §. 1. ff. *de uſufr. l.* 15. ff. *de op. nov.* 2 Id eſt, negatoria agat. 3 Is ſcilicet qui ſervitutem ſibi deberi aſſerit. 4 Id eſt, jus aquæ ducendæ. 5 Gene-raliter. adde *l.* 9. ff. *de ſerv.* 6 Vide *l.* 3. §. 1. ff. *h. t.* 7 Vide Oldend. *claſſ.* 2. *act.* 8. 8 Vide §. 2. *infr. hic.* 9 V. §. 3. *infr. hic.* 10 V. §. 4. ff. *hic.* 11 Titulos juris ab utilitate commendare Juriſconſultis frequen-tiſſimum eſt. *l.* 1. ff. *de neg. l.* 1. ff. *de in integ. reſt. l.* 1. ff. *de exercitoria. l.* 1. ff. *de tribu-tor.* ut alias ab æquitate, *l.* 1. ff. *quod quisque jur. l.* 1. ff. *de eo per quem. l.* 1. ff. *de edendo. l.* 1. ff. *de pact. l.* 1. ff. *de minor. l.* 1. ff. *de pecun. conſt. l.* 1. ff. *de inſt. l.* 1. ff. *quod cum eo. l.* 1. ff. *quod juſſu. l.* 1. ff. *ſi ventris nomine.* ut a juſtitia, *l.* 1. ff. *ex quib. cauſis major.* & *l.* 1. ff. *commun. divid. l.* 1. ff. *de interrog. l.* 1. ff. *de eo,* neceſſario uſu, *l.* 1. ff. *de negot. l.* 1. ff. *de inoff. teſtam. l.* 1. ff. *ad exhib. l.* 1. ff. *de jurejur. l.* 1. ff. *qui pro tutor.* a frequentia, *l.* 1. ff. *de teſtib. l.* 1. ff. *de ſuſpect. l.* 1. ff. *ubi pupillus.* & ſimilibus cauſis. 12 Rivus quid? vide Feſtum in voce *rivus.* 13 Specus locus ex quo deſpicitur, quem διόπτραν vocant Græci, 58. *Eclog.* 7. *c.* 8. & πλετρίαν. vide Cujac. 16. *obſ.* 17. vel potius ſpecus hic eſt locus ſubterraneus, in quo nihil ſpici poteſt, per quem aqua operta ducitur. 14 Etymo, non re. Opponitur foſſa & ſpecus apud Feſtum in *rivi.* vide *l.* 3. *infr. hic.* 15 De quo in §. 5. *infr. hic.* 16 Vide Feſtum. 17 *l.* 3. §. 15. *ſupr. de itinere actuque privato. l.* 11. ff. *communia præd. l.* 1. §. 1. ff. *de via publ. & itin.* 18 *l.* 3. *in fin.* ff. *h. t. l.* 4. *in fin.* ff. *de itinere actuque.* 19 *d.* §. 1. 20 Refectione. 21 Aquam non continentem. 22 Signinus rivus, cæmentitius, teſtaceus, non lapideus. Signina opera fiunt ex teſtis contuſis addita calce, 35. Plin. 128. Vitruv. *ult.* hinc ſignina fabrica Boëtio: ſigninus alveus, Caſſiodor. 5. *variar.* 23 Vel. *Hal.* 24 Ex ſuperioribus quæ nunc diximus, conſtat hanc interpretationem Triboniani eſſe, idque putat Barnabas Briſſonius vir juris ſcientiſſimus, & meritiſſimus in Senatu Pari-ſienſi Præſes. 25 Imo recte. *l.* 3. §. 1. ff. *h. t.* 26 Materiæ inhabilitas effectum agentis impedit. 27 V. *l.* 3. §. *penult.* ff. *de itinere actuque privato.* 28 Vide quæ notavi ad *l.* 11. ff. *comm. præd.* 29 Forma mutari poteſt, materia non poteſt. 30 Poteſt quis id quo prius κατὰ διόπτραν ducebatur, operire. 58. *Eclog.* 20. *c.* 1. 31 Id eſt, ſubterraneum. v. Cujac. 16. *obſ.* 17. *in princ.* 32 Id eſt, pactum. 33 Ducere per ſpecum eſt ſpecies ducendi per opertum. de quo vide Cujac. 16. *obſ.* 17. 34 Id eſt, foſſa facta ductave ſuper terram. 35 58. *Eclog.* 20. *c.* 8. 36 Ex terra, non ſubterraneus. vide *l.* 2. ff. *h. t.* 37 Signinum, ut *l.* 1. §. 10. *ſupr. h. t.* 38 Imo non eſt, *l.* 1. §. 10. ff. *h. t.* 39 Sive cæmentitius. 40 Aliud eſt, ſi veterem. 58. *Eclog.* 20. *c.* 4. 41 Adde *l.* 1. §. 13. ff. *de aqua quotidiana.* 42 Cuniculus, canalis, *l.* 26. ff. *de damno.* per quem vapor in balneariis trahitur, *ut hic.* & exhalat. 9. Plin. 38. 43 In balneariis vaporibus, *vulgat.* in balneariis, putat. *Haloand.* 44 *l.* 5. §. 11. *ſupr. de operis novi.* 45 Novum opus ei nunciari non poteſt, cui facienti Prætor vim fieri vetat. Quid igitur? qua actione qui opus fa-ciet in hac ſpecie, qua actione inquam, tenebitur? in rem actione, *ut hic.* Imo & de damno infecto cavebit. §. 9. ff. *hic.* 46 *l.* 19. ff. *de oper. nov.* 47 *l.* 1. §. 6. ff. *h. t.* 48 Rivi non refecti potior eſt cauſa ac ratio, quam non refecti itineris, non quod ea quæ aqua fluminum importari vel exportari ſolent, ſint iis precioſiora, quæ itinere pedeſtri importari poſſunt (poſſunt enim res eædem ejusdemve generis utrobique importari & exportari): ſed quod itinere non refecto iter inſtitui poteſt, etſi difficultate quadam, rivo non refecto aqua tota elabi atque perire poteſt; atque ita homines etiam ſiti necari. 49 Aquæ uſus apud homines, & inter animalia cæteraque alia maxi-mus: hinc Pindarus ἄριστον μὲν ὕδωρ. & Feſtus (aliam certe etymologiam adfert Iſido-rus, 13. *orig.* 12. & 20. *cap.* 13.) Aqua dicitur, inquit, a qua juvamur. Hinc aqua etiam ſolet damnatis interdici. eam quoque nuptæ accipiunt, de quo vide quæ notavi ad *l.* 66. §. 1. ff. *de donat. inter virum.* Ea purg tiones fiebant, ut dicemus alibi. Aquam quoque Iſidorus, 13. *orig.* 12. ſcribit cæteris elementis imperare, ut quæ cœlum tempe-ret, terram fœcundet, aërem incorporet: ea piſces nutriri, fruges, arbores & herbas: eam potum cuique animanti tribuere. Idem ſcribit Auguſtin. *l.* 5. *de Geneſi ad literam.* Hinc Thales dicebat aquam eſſe a qua nata ſunt omnia. Lactantius 1. *Inſt.* 6. & Fulgen-tius, 1. *Mytholog.* refert Neptunum Deum maris cum tridente pingi, ut intelligamus aquam cœlo, aëri, ſeu nubibus & terræ mixtam eſſe. & Tertullianus, *lib. de Baptiſmo,* aquam commendat, ut antiquam ſubſtantiam & Dei ſedem ſeu vectaculum: quin aquis primum præceptum fuiſſe refert, ut animas proferrent; nec inde mirum eſſe in bapti-ſmo, ſi aquæ animare noverunt. vide eundem *ibid.* de aquæ laudibus: & Senecam, 3. *natural. q.* 3. *cap.* 19. *& ſeq.* Varro æquæ elementum fœminæ quaſi locum referre exiſtimat; ignem vero maſculi: & ſic illam patientis, hunc vero agentis: & ex aqua & igni generari omnia.

50 Aqua fontana, ut haurire ex ea liceat, & pecus ad eam appellere. 58. *Eclog.* 21. adde Oldend. 2. *claſſ.* 8. *act.* 8. Fons dicitur, quod aquam fundat. Iſidor. 14. *orig.* 21. 51 ἡ τῆς πισκίνας. *Eclog. ibid.* An & de ciſterna? §. 4. ff. *hic.* 52 i. e. Interdi-ctum proponam. 53 Aquæ ductus & aquæ hauſtus ſervitutes diſcretæ ſunt, hoc eſt, inter ſe differentes. 54 Separatorum ſeparata debet eſſe ratio & actio. *l. ſi maritus.* 10. *C. de don. inter virum.* 55 Agentem. 56 *l.* 1. §. 19. ff. *de aqua quotidiana.* 57 Interdictum de ciſterna, eſt Interdictum pro aqua de ciſterna haurienda. 58 Ciſterna ideo dicitur, quod ejus origo ſit cis terram. vid. Feſtum. ex cœlo veniat, non ex terra viſceribusve terræ. 59 Putei vox antiqua Græca, Varro 5. *de lingua.* Æoles enim dicebant πύθεον καὶ ποταμόν. Varro 4. *de lingua.* 60 *l.* 28. ff. *de ſerv. præd. urb.* 61 Eſt enim origo ejus cis terram, eandem igitur deciſionem habere debet. *l.* 32. ff. *ad Leg. Aquil.*

terdictum de rivis reficiendis: nisi enim purgare & reficere fontem licuerit, nullus usus ejus erit. §. 8. Purgandus autem, & reficiendus est ad aquam coërcendam, ut uti quis aqua possit, dummodo non aliter utatur, quam sic uti hoc anno usus est. §. 9. *Coërcere* [1] *aquam, est* continere sic, ne diffluat, ne dilabatur: dummodo non permittatur, vias [2] novas quærere, vel aperire; hic enim innovat aliquid præter id, quam præcedenti anno usus est. §. 10. Sed & de lacu, puteo, piscina, reficiendis, purgandis Interdictum competit. §. 11. Et omnibus personis [3] dabitur, quibus permittitur Interdictum de aqua æstiva.

TIT. XXIII.
DE CLOACIS [4].

Interdictum prius, quod est de cloaca privata. 1. *Communia utriusque Interdicti.* 3. *Interpretatio prioris Interdicti. De cloacis publicis vel privatis.* 4. *Definitio cloacæ.* 5. *Hoc Interdictum esse prohibitorium.* 6. *De tubo & fistula.* 7. *De usu violento, clandestino vel precario.* 8. *De ædibus, area, agro.* 9. *De cloaca privata & publica.* 10. *Interpretatio verbi* pertinet. 11. *De vicino proximo vel ulteriori.* 12. *De pavimentis rescindendis.* 13. *De operis novi nunciatione.* 14. *De damno infecto.* 15. *Alterum Interdictum, quod est de cloaca publica.* 16. *Summa.*

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

PRætor ait: *quominus illi cloacam, quæ ex ædibus ejus in tuas pertinet, qua de agitur* [5], *purgare, reficere liceat: vim fieri veto. Damni infecti quod operis vitio factum sit, caveri jubebo.*

§. 1. Sub hoc titulo duo Interdicta Prætor subjecit, unum prohibitorium, alterum restitutorium: & primum prohibitorium. §. 2. Curavit autem Prætor per hæc Interdicta, ut cloacæ, & purgentur [6], & reficiantur, quorum utrumque & ad salubritatem [7] civitatum, & ad tutelam pertinet: nam & cœlum pestilens [8], & ruinas minantur immunditiæ cloacarum, [item] si [9] non reficiantur. §. 3. Hoc autem Interdictum propositum est de cloacis privatis: publicæ enim cloacæ publicam curam merentur. §. 4. Cloaca autem est locus cavus, per quem colluvies [10] quædam fluat. §. 5. Hoc Interdictum, quod primum proponitur, prohibitorium est: quo prohibetur vicinus vim facere, quo minus cloaca purgetur & reficiatur. §. 6. Cloacæ appellatione & tubus [11] & fistula continetur. §. 7. Quia autem cloacarum refectio [12] & purgatio ad publicam utilitatem spectare videtur, idcirco placuit, non esse in Interdicto addendum, *Quod non vi, non clam, non precario ab illo usus:* ut [13] etiam si quis talem usum habuerit, tamen non [14] prohibeatur volens cloacam reficere [15] vel purgare.

§. 8. Deinde ait Prætor, *Quæ ex ædibus* [16] *ejus in tuas pertinet* [17]. *Ædes* hic accipere debes pro omni ædificio, hoc est, ex ædificio ejus in tuum ædificium. Hoc amplius Labeo putabat, hoc Interdicto locum esse, & si area ab utralibet parte ædium sit: & si forte (inquit) cloaca ducta sit ex urbano ædificio in proximum agrum. §. 9. Idem Labeo, etiam eum qui privatam cloacam in publicam immittere velit, tuendum, ne ei vis fiat. Sed & si quis velit talem cloacam facere, ut exitum habeat in publicam cloacam: non esse eum impediendum Pomponius scribit. §. 10. Quod ait Prætor, *pertinet*, hoc significat, quod ex ædibus ejus in tuas pertinet, hoc est, dirigitur, extenditur, pervenit. §. 11. Et tam ad proximum vicinum hoc Interdictum pertinet, quam adversus ulteriores, per quorum ædes cloaca currit.

§. 12. Unde Favius Mela scribit, competere hoc Interdictum, ut in [18] vicini ædes veniat, & rescindat pavimenta purgandæ cloacæ gratia: verendum [19] tamen esse, Pomponius scribit, ne eo casu damni infecti stipulatio committatur: sed hæc stipulatio non committitur, si paratus sit restaurare id quod ex necessitate reficiendæ cloacæ causa resciderat. §. 13. Si quis purganti [20] mihi cloacam vel reficienti, opus novum nunciaverit: rectissime dicetur, contempta nunciatione me posse reficere id quod institueram. §. 14. Sed & damni infecti cautionem [21] pollicetur, si quid operis vitio factum est: nam sicuti reficere cloacas & purgare permittendum fuit, ita dicendum ne damnum ædibus alienis detur. §. 15. Deinde ait Prætor: *quod in cloaca publica factum, sive [ea] immissum habes, quo usus ejus deterior sit, fiat: restituas. Item ne quid fiat, immittaturve* [22] *interdicam.*

§. 16. Hoc Interdictum ad publicas cloacas pertinet, ne quid ad cloacam immittas, neve facias: quo usus deterior sit, neve fiat.

De cloaca reficienda vel nova facienda.

2. VENULEIUS lib. 1. Interdictorum.

QUanquam de reficienda cloaca, non etiam de nova [23] facienda hoc Interdicto comprehendatur, tamen æque interdicendum, Labeo ait, ne facienti cloacam vis fiat: quia eadem utilitas sit. Prætorem enim sic interdixisse, ne vis fieret, quominus cloacam in publico facere liceret: idque Ofilio & Trebatio placuisse. ipse dicendum ait, ut [ne] factam cloacam purgare & restituere permittendum sit per Interdictum: novam vero facere is demum concedere debeat, cui [24] viarum publicarum cura sit.

TIT. XXIV.
QUOD [25] VI AUT CLAM [26].

Interdictum. 1. *Summa.* 2. *De jure faciendi.* 3. *De exceptione juris sui.* 4. *Ad quæ opera pertinet hoc Interdictum.* 5. *Quid sit vi facere.* 6. *De jactu lapilli.* 7. *De testatione & denunciatione.* 8. *De eo, qui per vim molitus est, ne prohiberi possit.* 9. *Si prohibitus destitit, postea facere cœpit.* 10. *De eo, qui imbecillitate impeditus, vel ne quem offenderet, ad prohibendum non venit.* 11. *Si extraneus volentem ad prohibendum venire deterruit.*

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

PRætor ait: *Quod vi aut clam factum est, qua de re agitur, id cum experiendi potestas est, restituas* [27]. §. 1. Hoc Interdictum restitutorium [28] est: & per hoc occursum est calliditati eorum, qui vi [29] aut clam quædam moliuntur: jubentur enim ea restituere.

§. 2. Et parvi refert, utrum jus habuerit faciendi, an non. sive enim jus habuit, sive non, tamen tenetur Interdicto, propter quod vi aut clam fecit: tueri enim jus suum debuit, non [30] injuriam comminisci.

§. 3. Denique est quæsitum, an hoc Interdicto utenti exceptionem possit objicere, *Quod non jure* MEO *receperim* [31]? Et magis est, ne possit: nam adversus vim, vel quod clam factum est, nulla justa exceptione se tueri potest. §. 4. Hoc Interdictum ad ea sola opera pertinet, quæcunque in solo [32] vi aut clam fiunt. §. 5. Quid sit vi factum, vel clam factum videamus. *Vi* [33] *factum* videri [34] Quintus Mucius scripsit, si [35] quis contra, quam prohiberetur, fecerit: & mihi videtur plena esse Quinti Mucii definitio. §. 6. Sed & si quis jactu [36] vel minimi lapilli prohibitus facere, perseveravit facere: hunc quoque vi fecisse videri, Pædius & Pomponius scribunt. eoque jure utimur.

§. 7. Sed & si contra testationem [37], denunciationemque fecerit: idem esse Cascellius & Trebatius putant. quod verum est. §. 8. Sed & Aristo ait, eum quoque vi facere, qui, cum [38] sciret se prohiberi, per vim molitus est, ne prohiberi possit. §. 9. Item Labeo dicit, si quem facientem prohibuero, isque destituerit [39] in præsentiarum [40], rursusque postea facere cœperit, vi eum videri fecisse, nisi permissu meo facere cœperit, vel qua alia justa causa accedente. §. 10. Si quis tamen imbecillitate impeditur, vel etiam ne offenderet vel te, vel eum qui te magnifaciebat [41], ideo non venerit ad prohibendum: non videbitur adversarius vi fecisse. & ita Labeo scribit. §. 11. Idem ait, & si te volentem ad prohibendum venire deterruerit aliquis, armis forte, sine ullo dolo malo meo, ac propter hoc non veneris: non videri me vim fecisse.

2. VENULEIUS lib. 2. Interdictorum.

NE in aliena potestate [42], conditionem meam nihil delinquentis deteriorem [43] facere.

De prohibitione per se vel per alium. 1. *De vi semel facta.* 2. *De permissione.* 5. *De parato suscipere judicium,* 6. *Vel cavere damni infecti.* 7. *Quid sit clam facere.*

3. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

PRohibere autem non utique per semetipsum necesse est: sed & si quis per [44] servum suum vel procuratorem [45] prohibuerit, recte videtur prohibuisse. idem etiam si mercenarius [46] meus prohibuerit. Nec quem moveat, quod per liberam personam actio adquiri non solet [47]: nam prohibitio hæc demonstrat, vi te facere. Quod mirum, cum, etsi clam tu me feceris, habeam actionem? ergo facto magis [48] tuo delinquentis, quam alieno adquiritur mihi actio. §. 1. Illud sciendum est, non omnibus momentis vim esse faciendam: sed semel [49] inter initia, facta perseverat. §. 2. Sed si permiserit [50], adversus eum qui utatur Interdicto, exceptio erit necessaria. §. 3. Non tantum autem si ego permisero: sed & si procurator meus, vel tutor, qui tutelam administrat, vel curator pupilli, furiosi sive adolescentis: dicendum erit, exceptioni locum fore. §. 4. Plane si Præses vel Curator Reipublicæ [51] permiserit in publico facere: Nerva scribit, exceptionem locum non habere. quia etsi ei locorum (inquit) publicorum procuratio data est: concessio [52] tamen data [53] non est. Hoc ita verum est, si non Lex [54] municipalis Curatori Reipublicæ [55] amplius concedat. † Sed & si a Principe, vel ab eo cui Princeps hoc jus concedendi dederit: idem [56] erit probandum. §. 5. Si quis paratus [57] sit se judicio defendere adversus eos, qui interdicendum putant, ne opus fiat: an videatur desinere vi facere? & magis est, ut desinat: si modo satis offerat, & defendere paratus est, si quis agat. & ita Sabinus scribit. §. 6. Sed & si quis damni infecti para-

1 Coërcere aquam est eam detinere, ne defluat, neve dilabatur, *ut hic.* Hoc eodem sensu *coërcere* sumitur apud Festum in *arcere.* 2 *Flor. & Haloand.* legunt, non permittatur cui novas quærere. *S. L.* 3 *l.* 1. §. 37. *in fin. supr. de aqua quotidiana.*

4 Περὶ ὑπονομιαίων ἤτοι κανάλων. 58. *Eclog.* 22. adde Oldendorp. 2. *class. act.* 8. Cloaca porro a conluendo dicta. Cloacare est inquinare. Quis eo non rideat Ethnicos, quod simulacro in cloaca reperto nomen deæ Cloacinæ imposuerint? vide Lactant. 20. *Inst.* 20. 5 Hæc duo pertinent ad hoc Interdictum 6 Cloacarum is fuit Romæ numerus, ut Plin. 36. *c.* 12. Romam Urbem pensilem vocet & subternavigatam vid. Duaren. 1. *disp.* 7 Vide quæ de aere scripsi ad *l.* 2. §. 29. *supr ne quid in loco publ.* 8 Pestilens cœlum cloacæ non purgatæ minantur. 9 *l.* 5. §. 13. *supr. de operis novi nunciat.* 10 Vide Festum in voce *Cloaca.* 11 Eadem ratione rivi appellatione os ipsum rivi contineri colligunt, licet appellatione fluminis non contineatur ripa. *l.* 1. §. *in flumine publico.* 11. *supr. de fluminib.* 12 *Al.* refectio. 13 Possessio etiam violenta clandestina vel precaria in hoc Interdicto de cloacis prodest adversus eum, a quo ita habetur: quod in aliis Interdictis secus est. 14 Cloacam reficere vel purgare volens, vim pati non debet. 15 *l.* 3. §. 8. *supr. de riv.* 16 V. *vers ædes* J. 17 V. §. 10. J. *h. t.* 18 Invito domino licet ejus fundum ingredi, cloacæ reficiendæ causa: alias non licet. *l. Divus.* 16. *supr. de serv præd. rust.* adde huic legi *l. requirendi.* 2. *C. de servis fugit. l. Divus.* 3. *supr. de fugitivis. l. omnis servit.* 6. *C. de aquæductu. l. quidam.* 26. *l. ex omnibus.* 31 *C. de decur. lib* 10 *tit.* 31. 19 Vide quæ de hac dictione scripsi ad *l.* 45. *in fin.* ff. *de ritu.* 20 V. *l.* 5. §. 11. *supr. de operis novi nunc.* 21 Id est, actione ex cautione. 22 Quemadmodum liceat unicuique eo nomine nunciare, vide *l. ultim. C. de discussor. lib.* 10. *tit.* 30. 23 Adde *l.* 3. §. 2. ff. *de rivis.* 24 Viocurus Varroni dicitur 4. *de lingua. l. un. supr. de via publica.*

25 Περὶ τῶν λάθρα, ἢ βίᾳ ποιούντων τι καινόν. 58. *Eclog. ex tit.* 23. (possis addere & *tit.* 12. & 13.) recte τὶ καινόν, id est, *novi operis*: pertinet enim hic titulus non ad eos qui vi dejecerunt aliquem ex possessione, sed qui aliquod opus novum fecerunt Habet itaque affinitatem hic titulus cum titulo de operis novi nunciatione: differt tamen. de quo vide *hic* Cujac. 26 Vide *l.* 3. §. 7. J. *h. t.* i. e. Furtive, obscure & plerunque nocte. Nox enim furibus est propitia. Euripides, κλέπτων ἡ νύξ, τῆς δ' ἀληθείας τὸ φῶς. 27 Interdictum quod vi aut clam restitutorium est. §. 1. J. *h. t.* 28 §. 1. *vers. restitutoria. Instit. de Interdictis.* 29 Adde *l.* 7. §. 5. *supr. commun. divid.* 30 Jus suum ita quisque tueri debet, ut injuriam in alium non comminiscatur. 31 Jure meo fecerim. *vulgat.* 32 *l.* 7. §. 5. J. *h. t.* Goth. Vide ad hunc §. Leonin. *emend. lib.* 1. *c.* 6. *n.* 3. Ans. 33 Imo clam. *l.* 3. *supr. de itinere actuque.* 34 *l.* 73. §. 2. J. *de reg. jur.* 35 Denunciatione admonitus intelligitur, qui id efficit, ne sibi denunciaretur, *ut hic.* quod idem est, obtinetque in citationibus. 36 *l.* 20. §. 1. J. *h. t.* 37 Detestationem legisse videtur Cujacius apud Paul. 5. *sent.* 6. §. 3. *in fin.* Testatio est denunciatio coram testibus facta. 38 *l.* 18. *in fin. l.* 20. *infr. h. t.* 39 *Al.* destiterit. 40 Eadem voce usus est *l.* 2. §. 31. *supr. ne quid in loco publ.* 41 Adde *l. pen.* J. *de furt.* 42 *Al.* ne in aliena potestate sit &c 43 *l.* 39. *in fin. supr. de neg. l.* 26. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 5. §. 5 *supr. de oper. nov. l.* 2. §. 28. *vers. Nerva. supr. ne quid in loco publico. l.* 74. J. *de regul jur.* 44 Vide *l.* 17. J. *h. t.* 45 *l.* 24. §. 2. *supr. de usur.* 46 Et inquilinus. vide *l.* 17. J. *h. t.* 47 Qua de re vide *l.* 15. *supr. de pecun. const.* 48 Substantiam majus quiddam esse qualitate, hinc colligit Alberic. substantiam autem ex delicto facientis oriri: qualitatem ex facto prohibentis. 49 Semel sufficit vim factam fuisse, ut quis teneatur. facit *l.* 87. §. 1. *in fin. supr. de leg.* 2. 50 *l.* 20. §. 2. *in fin.* J. *h. t. l.* 1. §. 10 *supr. de operis novi nunc.* 51 Quid, si Rex in regiis juribus facere quid permiserit? Lite diminuere successionem suam non potest in successoris præjudicium, utcunque juraverit, *cap intellecto.* 33 *extr de jurejur.* quod Galli diligentissime observant, ut apud quos dominium Regis inalienabile censeatur. 52 Curator Reip an obligare potest res civitatis, & mutuam pecuniam accipere? posse videtur. *l.* 11. *supr. de pign.* adde *l.* 27. *supr de reb. cred.* 53 Præses & curator Reip. procurare potest negotia publica, non donare. 54 Consuetudo namque potest legi derogare. *l.* 6. §. 1. *in fin. supr. quod cujuscunque univers. l.* 13. §. 1. *supr. comm. præd.* 55 De quo adde *l.* 5. §. 4. J. *h. t* adde *l.* 46. ff. *de damno.* 56 Et multo magis: major enim est potestas Principis quam municipii alicujus, imo & populi. *l.* 3. ff. *de officio Prætoris.* 57 Vide *l.* 24. *supr. de usur. l.* 15. §. 1. *supr. de usurpat.*

tus [1] sit cavere, cum propter hoc tantum esset prohibitus, vel quia non defendebat, vel damni infecti non repromittebat: consequens est dicere, desinere eum vi facere. §. 7. *Clam* [2] *facere* videri Cassius scribit eum qui celavit adversarium, neque ei denuntiavit: si modo [3] timuit ejus controversiam, aut debuit timere. §. 8. Idem Aristo putat, eum quoque clam facere, qui celandi animo habet eum, quem prohibiturum se intellegerit [4], & id existimat, aut existimare debet, se prohibitum iri.

4. VENULEIUS lib. 2. Interdictorum.

SErvius, etiam eum clam facere, qui existimare debeat sibi controversiam futuram: quia non opinionem cujus, & resupinam [5] existimationem esse oporteat; ne melioris conditionis sint stulti [6], quam periti [7].

De denunciatione. 2. *De persona cujus celandæ causa factum est.* 7. *De denunciatione.* 8. *Adversus quos interdicitur.*

5. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

AUt qui aliter fecit, quam denunciavit [8]; vel qui decepto [9] facit eo, ad quem pertinuit non facere; vel consulto tum denunciat adversario, cum eum scit non posse prohibere; vel tam sero pronunciat, ut ubire [10] prohibiturus, prius quam fiat, non possit: & hæc ita Labeonem probare, Aristo ait. §. 1. Si quis se denunciaverit opus facturum, non semper non videtur clam fecisse, si post denunciationem fecerit. Debebit [11] enim (& ita Labeo) & diem & [12] horam [13] denunciatione complecti, & ubi, & quod opus futurum sit: neque perfusorie [14] aut obscure dicere, aut denunciare: neque tam arctare adversarium, ut intra diem occurrere ad prohibendum non possit.

§. 2. Et si forte non sit, cui denuncietur; neque dolo malo factum sit, ne sit; amicis [15] denique, aut procuratori [16], aut [17] ad domum denunciandum est. §. 3. Sed & Servius recte ait, sufficere fœminæ viro notum [18] facere, opus se facturum, vel denique sciente [19] eo facere: quanquam etiam illud sufficiat, celandi animum non habere.

§. 4. Item ait, si quis in publico municipii velit facere: sufficere ei, si curatori [20] Reipublicæ denunciet. §. 5. Si quis dum putat locum tuum esse, qui est meus, celandi tui, non mei causa fecerit: mihi Interdictum competere. §. 6. Idem dicit & si servi mei vel procuratoris celandi causa factum sit, mihi Interdictum competere.

§. 7. Si quis, cum non denunciasset opus se facturum, eique denunciatum esset, ne faceret, fecerit: utilius puto, probandum vi eum fecisse. §. 8. Hæc verba, *Quod vi aut clam factum est*, ait Mutius ita esse, Quod tu, aut tuorum quis, aut tuo jussu [21] factum est.

§. 9. Labeo autem ait, plures personas contineri his verbis: nam ecce primum heredes eorum, quos enumerat Mutius contineri putat.

§. 10. Idem ait & adversus procuratorem [22], tutorem, [curatorem] municipumve [23] syndicum alieno nomine interdici posse. §. 11. Si quid servus meus fecit, non ob id mecum actio est: sed [si] id meo nomine, aut suo fecit. nam si tuum servum mercenarium habuero: quicquid ab eo factum fuerit meo nomine, ob id non tecum, sed mecum, cujus jussu [24] aut nomine id opus a servo tuo factum fuerit, agendum erit hoc Interdicto. §. 12. Similiter quod jussu cujus factum erit: ob id non cum eo, sed cujus nomine jusserit, hæc actio est. Nam si procurator, tutor, curator, duumvir municipii [25], quod ejus nomine ageret, cujus negotium procuraret, fieri jusserit: ob id agendum erit cum eo, cujus nomine factum quid erit; non cum eo, qui ita jusserit. † Et si tibi mandavero, ut opus fieri juberes, & in ea re mihi parueris: mecum, inquit, non [26] tecum erit actio. §. 13. Et cum Interdictum sic [27] sit scriptum, *Quod vi aut clam factum est*, non ita [28] *Quod vi aut clam fecisti*, latius porrigi, quam ad has personas, quas supra numeravimus, Labeo putat. §. 14. Et hoc jure utimur, ut sive ego fecissem, sive fieri jussi [29], Interdicto Quod vi aut clam tenear.

6. PAULUS lib. 60. [67] ad Edictum.

SI ego tibi mandavero opus novum facere [30], tu alii: non potest videri meo jussu factum. teneberis ergo tu & ille. an & ego tenear, videamus? Et magis est, & me, qui initium ei [31] præstiterim, teneri: sed uno ex his satisfaciente [32], cæteri liberantur.

2. *De novi operis nunciatione.* 3. *De exceptione Quod non tu vi aut clam fecisti*, 4. *Vel Quod incendii defendendi causa factum non sit.* 5. *Ad quæ opera hoc Interdictum pertinet.* 6. *De acervo stercoris disjecto.* 7. *De agro meliorato.* 8. *De fossa.* 9. *Si quis ædificium demolitus fuerit non usque ad solum.* 10. *De tegulis, de ramis arborum.*

7. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

SI alius fecerit [33] me invito: tenebor ad hoc, ut patientiam [34] præstem. §. 1. Neratius quoque scribit eum, cujus servus vi aut clam fecit, aut sua impensa ex Interdicto opus restituere [35] debere, aut patientiam restituendi præstare, & servum noxæ [36] dedere. plane si mortuo alienatove [37] servo interdiceretur [38], patientiam duntaxat præstare debere ait. ita ut & emptor eo Interdicto possit conveniri, ut impensam præstet, aut noxam det: dominoque [operis] sua impensa restituente, aut damnato, quia non restitueret, emptorem liberari. † Eadem, & si contra dominus servi, vel opus restituisset, vel litis æstimatione damnatus esset. quod si tantum noxæ dedisset: adversus dominum [39] operis utiliter interdici. §. 2. Ait Julianus: Qui ante remissionem nunciationis contra quam prohibitus fuerit, opus fecerit, duobus Interdictis tenebitur: uno, quod ex operis novi nunciatione competit; altero, Quod vi aut clam. Remissione autem facta intelligendus non erit vi aut clam facere, quamvis prohibeatur: licere enim debet ædificare ei [40], qui satisdederit, cum possessor [41] hoc ipso constituatur [42]. clamque facere, nec ante remissionem nec postea existimandus est: cum is qui opus novum nunciat, non possit videri celatus, & præoccupatus, antequam controversiam faceret. §. 3. Bellissime [43] apud Julianum quæritur, an hæc exceptio noceat in hoc Interdicto, *Quod non tu vi aut clam feceris?* utputa utor adversus te Interdicto Quod vi aut clam: an possis objicere mihi eandem exceptionem, *Quod non tu vi aut clam fecisti?* Et ait Julianus, æquissimum [44] esse, hanc exceptionem dari. nam si tu, inquit, ædificaveris vi aut clam; ego [45] idem demolitus fuero vi aut clam, & utaris adversus me Interdicto: hanc exceptionem profuturam: quod non aliter procedere debet, nisi ex magna & satis necessaria causa; alioquin hæc omnia officio [46] judicis celebrari oportet. §. 4. Est & alia exceptio, de qua Celsus dubitat, an sit objicienda: utputa si incendii [47] arcendi causa vicini [48] ædes intercidi, & Quod vi aut clam mecum agatur, aut damni injuria. Gallus enim dubitat, an excipi oporteret, *quod incendii defendendi causa factum non sit?* Servius autem ait, si id magistratus fecisset, dandam esse: privato non esse idem concedendum. si tamen quid vi aut clam factum sit, neque ignis usque eo pervenisset, simpli litem æstimandam: si pervenisset, absolvi eum oportere. † Idem ait esse, si damni injuria actum foret: quoniam nullam injuriam aut damnum dare videtur, æque perituris ædibus. Quod si nullo incendio id feceris, deinde postea incendium ortum fuerit: non idem erit dicendum. quia non [49] ex postfacto, sed ex præsenti statu damnum factum sit, necne, æstimari oportere, Labeo ait. §. 5. Notavimus [50] supra, quod quamvis verba Interdicti late pateant, tamen ad ea sola opera pertinere Interdictum placere, quæcunque fiant in solo [51]. cum enim, qui fructum tangit, non teneri Interdicto Quod vi aut clam: nullum enim opus in solo facit. At qui arbores succidit [52], utique tenebitur; & qui arundinem, & qui salictum: terræ enim, & quodammodo solo ipsi corrupendo [53] manus infert. † Idem & in vineis succisis. Cæterum, qui fructum aufert, furti debet conveniri. Itaque si quid operis in solo fiat, Interdictum locum habet. † In solo fieri accipimus, & si quid circa [54] arbores fiat; non [55] si quid circa fructum arborum.

§. 6. Si quis acervum stercoris [56] circa agrum pinguem disjecerit, cum eo, Quod vi aut clam factum est, agi potest. & hoc verum est: quia solo vitium adhibitum sit. §. 7. Plane si quid agri colendi causa factum sit, Interdictum Quod vi aut clam locum non habet, si melior [57] causa facta sit agri: quamvis prohibitus quis vi vel clam fecerit.

§. 8. Præterea si fossam [58] feceris in sylva publica, & bos meus in eam inciderit, agere possum hoc Interdicto: quia in publico factum est.

§. 9. Si quis ædificium demolitus fuerit, quamvis non usque ad solum: quin Interdicto teneatur, dubitari desiit. §. 10. Proinde & si tegulas [59] de ædificio sustulerit, magis est, ut Interdicto teneatur.

8. VENULEIUS lib. 2. Interdictorum.

NAm origo hujus rei a solo proficiscitur. Cæterum per se tegulæ non possidentur [60], sed cum universitate ædificii: nec ad rem pertinet, adfixæ sint, an tantum positæ.

1. *De serra, clavi, cancello, speculario.* 2. *De statua vel alia re ædibus adfixa.* 3. *De aratione. De fossa. De acervo succenso vel dispersо.*

9. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

NAm & si ramos quis de [61] arboribus abstulerit, adhuc Interdictum hoc admittimus. Hæc ita si de ædificio tegulas [62] sustulerit: cæterum [63] si non de ædificio, sed seorsum positas, cessat hoc Interdictum. §. 1. Si tamen serra [64], vel clavis, vel cancellus, vel specularium sit ablatum, Quod vi aut clam agi non poterit. §. 2. Sed si quis aliquid ædibus adfixum [65] evellerit [66], statuam forte, vel quid aliud, Quod vi aut clam Interdicto tenebitur. §. 3. Si quis clam aut vi agrum inaraverit [67], vel fossam fecerit: hoc Interdicto tenebitur. & si acervum succenderit, vel disperserit sic, ut non ad usum agri convertat, Interdicto locus non erit:

10. VENULEIUS lib. 2. Interdictorum.

QUia acervus solo non cohæret, sed terra sustinetur: ædificia autem solo cohærent [68].

1 *l.* 20. §. 5. *l.* 21. §. 1. *supr. de oper. nov* *l.* 2. §. 1. *supr. quod legat.* *l* 10. Ĵ. *de fidejuss.* 2 *l.* 73. §. 2. Ĵ *de reg. jur.* 3 *l.* 4. Ĵ. *h. t.* 4 Intellexerit. *vulg. Hal.* 5 *l.* 3. *in fin. l.* 6. *l.* 9. § 2. *supr. de juris & facti ignor.* 6 Stulti melioris conditionis esse non debent, quam periti. Diligentia pœnam desidiæ solvere non debet. *l. ult. C. depositi.* 7 Idem etiam dicimus iniquum esse, ut levioris sit conditionis, qui vi rapuit, quam qui clam. *Inst. vi bon. rapt. in fin. pr.* 8 Denunciationi respondere debet actus denunciantis, alioquin reus non tenebitur. 9 *Subaudi*, in substantia operis. 10 Ita Flor. al *abire.* al. *obviare.* 11 Denunciationis forma, quæ esse debeat. 12 In quibus actibus diei & Consulis mentio necessaria sit, dicam ad *l* 3. Ĵ. *de accusat.* 13 Horam in denunciatione operis adjici oportet, quam tamen nihil est necesse in ipsis instrumentis, contractibus vel testamentis adjici 14 Denunciatio obscure fieri non debet, quia præsumptio sumi solet malæ fidei adversus eum, qui clam & obscure denunciavit, quasi non denunciasse videatur, ut *l.* 69. §. 5. *supr. de evict.* perfunctorie, *vulg* vide hic [illegible] eric. 15 *l.* 4 §. 5. & 6. Ŝ. *de damno.* 16 Procuratori, ut domino denunciatio fieri potest. 17 Denunciatio ad domum subsidiaria est. fieri enim ad domum tum debet denunciatio, quoties adversarius inveniri non potest. adde *l.* 4. §. *toties. supr. de damno.* 18 Uxoris nomine marito ejus denunciari potest: denuncians in dolo esse hoc modo definit: factum tamen mariti uxori non nocebit. *C. ne uxor pro marito.* adde *l.* 21. *C. de procurat.* 19 Si emptori controversia rei emptæ moveatur sciente venditore, emptorem nihil necesse est venditori denunciare, ut de evictione teneri incipiat adde *l* 28. *C. de evict.* 20 Syndico & procuratori universitatis, civitatis vel municipii denunciari in causis rerum sufficit, ut hic. vide *l.* 3. *C de modo mulctar.* adde *l.* 3 §. 4. *supr. h. t* ut & in negotiis Ecclesiæ sufficit denunciationem Ecclesiæ præpositis & antistitibus fieri. An eorum contumacia nocebit Reipubl. vel civitati? minime. *Gloss. in l.* 169 Ĵ *de regul jur.* 21 *l.* 13. §. 6. Ĵ. *h. t.* 22 Vide *l.* 3. *C. de modo multar.* 23 *Al.* municipiive vel syndicum. 24 Vide *l.* 13. §. 6. *infr. h. t.* 25 Duumviri sunt Magistratus municipales: de duumviris alibi dixi. 26 Vide *l.* 6. Ĵ. *h. t.* 27 In rem. 28 Id est, non in personam. 29 *l.* 13. §. 6. Ĵ. *h. t.* 30 Quod alii noceret. 31 *Al.* rei. 32 *l* 15. *in fin* Ĵ. *h. t.* 33 *Subaudi*, opus vi vel clam. 34 *l.* 16. *in fin.* Ĵ. *h. t.* 35 *Subaudi*, si jussit, vel ratum habuit: alias sponte restitueret, non invitus. 36 *l.* 40. *in fin supr. de her. pet.* 37 *l.* 14 Ĵ. *h. t.* 38 Id est, Interdicto ageretur contra dominum, qui neque scivit, neque ratum habuit. 39 Id est, venditorem. 40 Vide *l* 5. §. 17. Ŝ. *de oper. nov.* 41 *l.* 1 § 6. *supr de oper. nov.* 42 Si prius possidebat: vel si nudis verbis facta nunciatio est. 43 Hoc verbo utitur etiam Jurisconsultus, in *l.* 1. §. 4. *supr. quod leg.* *l.* 1. §. 5. Ĵ. *quarum rer. actio.* 44 Vi uti etiam ex intervallo pro suis rebus recuperandis permissum ergo fuerit. vide *l.* 26. Ĵ. *de captivis.* 45 *l.* 22. §. 2. Ĵ. *h. t.* 46 Dixi ad *l.* 3. *C. de pignorib.* 47 Vel hostilis adventus. 48 Vide *l.* 3. §. 7. Ĵ. *de incendio.* 49 Non ex postfacto, sed ex præsenti statu damna judicanda sunt. sequens casus fortuitus non tollit effectum præcedentis doli vel culpæ. adde *l. si ut certo.* 5. §. *sed interdum.* 7. *l. in rebus.* 18. *supr. commodati.* *l. in Senatusconsultum.* 15. §. *si propter.* 3. Ĵ. *ad SC. Turpillian.* 50 *l* 1. § 4. *supr. h. t.* 51 *d.* §. 4. 52 Adde *l.* 19. Ĵ *h t.* 53 Corrumpendo, *vulg Hal.* 54 Vide *l.* 9. Ĵ. *h. t.* 55 Ut *vers. cæterum. supr. h. t.* 56 *l.* 22. §. 3. Ĵ. *h. t.* 57 *l.* 18 *infr. h. t* 58 *l.* 9. *in fin.* Ĵ. *h. t.* *l* 28. 29. *supr ad l. Aquil.* adde *l.* 55. *supr. de adquir rer. dom.* 59 *l* 9. Ĵ. *h. t.* 60 Cur ita? vide *l.* 30. *supr. de adquir. vel amitt. possess.* *l.* 23. *supr. de usurp.* *l.* 1. *in pr.* Ĵ. *de tigno.* 61 *l.* 7. §. 5 *in fin. supr. h. t.* 62 *l.* 7. *in fin.* Ŝ. *h. t.* 63 Tegulæ ædificio adpositæ adjunctæque pars ædificii sunt, alias non sunt: nisi forte amotæ sint, ut reponantur. *l. fundi.* 17. Ŝ. *de act empt.* 64 Sera, *vulgat. Hal.* 65 *l.* 41. *in fin. supr. de leg.* 1. 66 Avulserit *vulg.* evulserit *Hal.* hinc colligere possumus, Pandectarum Florentinarum non utique perfectam scripturam esse: sic corrupte in *l.* 3. *in fin. supr. h. t.* ubi scriptum est, intellegerit. 67 *l.* 22. §. 1. Ĵ. *h. t.* 68 Et soli conditionem sequuntur. *l.* 17. Ŝ. *comm. præd.*

De

De effuſo in puteum vicini. 1. *De ſtatua ex publico ſublata.* 2. *De ſepulchro.* 3. *De ridicis.* 4. *De tempore quo factum eſt.* 5. *De eo, quod partim vi, partim clam factum eſt.* 6. *De eo, quod juſſu tutoris vel curatoris factum eſt.* 8. *De facto ante vel poſt venditionem fundi.* 14. *De domino prædii, & his quorum intereſt.*

11. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

IS, qui in puteum [1] vicini aliquid effuderit [2], [ut] hoc facto aquam corrumperet, ait Labeo, Interdicto Quod vi aut clam eum teneri: portio [3] enim agri videtur aqua viva [4]. quemadmodum [5] ſi quid operis in aqua feciſſet. §. 1. Quæſitum eſt, ſi ſtatuam in municipio ex loco publico quis ſuſtulerit vel vi, vel clam: an hoc Interdicto teneatur? Et extat Caſſii ſententia, eum, cujus ſtatua in loco publico in municipio poſita eſt, Quod vi aut clam agere poſſe; quia interfuerit ejus eam non tolli. municipes [6] [autem] etiam furti acturos; quia res eorum ſit quaſi publicata [7]: ſi tamen deciderit, ipſi eam detrahunt. & hæc ſententia vera eſt. §. 2. Si quis de monumento [8] ſtatuam ſuſtulerit, an ei ad quem jus ſepulchri pertineret, agere permittitur? Et placet, & in his [9] Interdicto locum eſſe. Et ſane dicendum eſt, ſi qua ſepulchri ordinandi cauſa appoſita ſint, ſepulchri eſſe videri [10]. † Idem eſt, & ſi oſtium avellat vel effringat. §. 3. Si quis in vineas [11] meas venerit, & inde ridicas [12] abſtulerit: hoc Interdicto tenebitur.

§. 4. Quod ait Prætor, *Quod vi aut clam factum eſt*, ad quod tempus referatur, videamus: utrum ad præteritum; an ad præſens, quæ ſpecies apud Julianum expoſita eſt. ait enim, in hoc Interdicto præſentis temporis ſignificationem accipi debere. ſi tamen, inquit, ex opere damnum datum fuerit; aut dominus, aut is, cujus fundo nocitum erit, ſua impenſa id ſuſtulerit: utilius probari, quod Julianus tentat, ut & damnum ſarciatur, & impendia reſtituantur [13]. §. 5. Interdictum complectitur id quodcunque aut vi aut clam factum eſt. † Sed interdum evenit, ut quid & [14] vi & clam fiat, partim [15] & partim in eodem opere. utputa, cum prohiberem, fundamenta poſuiſti, poſtea cum conveniſſem, ne reliquum opus fieret, abſente & ignorante me, reliquum opus perfeciſti; vel contra, fundamenta clam jeciſti, deinde cætera prohibente me ædificaſti: hoc jure utimur, ut, etſi [16] vi & clam factum ſit, Interdictum hoc ſufficiat. §. 6. Si tutoris juſſu aut curatoris factum ſit, cum placeat, quod Caſſius probat, ex dolo tutoris vel curatoris pupillum vel furioſum non teneri: eveniet, ut in ipſum tutorem curatoremque aut utilis actio competat, aut etiam utile Interdictum [17]. Certe ad patientiam [18] tollendi operis utique tenebuntur pupillus & furioſus & ad noxam. §. 7. An ignoſcitur ſervo, qui obtemperavit tutori, aut curatori? nam ad [19] quædam, quæ non habent atrocitatem facinoris vel ſceleris, ignoſcitur ſervis, ſi vel dominis, vel his qui vice [20] dominorum ſunt, obtemperaverint. quod & in hoc caſu admittendum eſt. §. 8. Si [21] poſteaquam vi aut clam factum eſt, venierit [22] fundus: an venditor nihilominus hoc Interdicto experiri poſſit? videamus. Et extat ſententia exiſtimantium nihilominus competere ei Interdictum, nec finiri venditione. ſed nec ex empto actione quicquam ei præſtandum emptori ex eo opere, quod ante venditionem factum eſt: ſatis enim eſſe, quod utique propter hoc opus viliori prædium diſtraxerit. Certe etſi non viliori, vendidit, idem [23] erit probandum. §. 9. Plane ſi poſt venditionem fundi opus factum eſt, etſi ipſe experiatur venditor, quia nondum traditio facta [24] eſt: tamen ex empto actione emptori tenebitur: omne enim & commodum & incommodum ad emptorem pertinere debet. §. 10. Si fundus in diem addictus ſit, cui competat Interdictum? & ait Julianus, Interdictum Quod vi aut clam ei competere, cujus [25] interfuit, opus non fieri: fundo enim in diem addicto, & commodum & incommodum omne ad emptorem (inquit) pertinet, antequam venditio transferatur: & ideo ſi quid tunc vi aut clam factum eſt, quamvis melior conditio allata fuerit, ipſe utile Interdictum habebit. ſed eam actionem, ſicut fructus medio temporè perceptos, venditi judicio præſtare cogendum ait. §. 11. Ariſto autem ſcribit, non [26] poſſeſſori eſſe denunciandum [27]. nam ſi quis (inquit) fundum mihi vendiderit, & necdum tradiderit [28]; & vicinus, cum opus facere vellet, & ſciret me emiſſe & in fundo morari [29], mihi denunciaverit: eſſe eum tutum futurum, quod ad ſuſpicionem clam facti operis pertineret: quod ſane verum eſt.

§. 12. Ego, ſi poſt in diem addictionem factam fundus precario [30] traditus ſit, putem emptorem Interdictum Quod vi aut clam habere.

† Si vero aut nondum traditio facta eſt, aut etiam facta eſt precarii rogatio: non puto dubitandum, quin venditor Interdictum habeat. ei enim competere debet, etſi res ipſius periculo non ſit. nec multum facit, quod res emptoris periculo eſt: nam [31] & ſtatim poſt venditionem contractam periculum ad emptorem ſpectat, & tamen antequam ulla traditio fiat, nemo dixit Interdictum ei competere. † Si tamen precario ſit in poſſeſſionem: videamus [32], ne, quia intereſt [33] ipſius, qualiter qualiter poſſidet, jam Interdicto uti poſſit? † Ergo [34], & ſi conduxit, multo magis: nam & colonum poſſe Interdicto experiri, in dubium non venit. † Plane ſi poſtea quam melior conditio allata eſt, aliquid operis vi aut clam factum ſit: nec Julianus dubitaret, Interdictum venditori competere. nam inter Caſſium & Julianum de illo, quod medio [35] tempore accidit, quæſtio eſt: non de eo opere, quod poſtea contigit. §. 13. Si ita [36] prædium venierit, ut, *ſi [37] diſpliciuſſet, inemptum eſſet*: facilius admittimus, Interdictum emptorem habere, ſi modo eſt in poſſeſſione. † Et ſi reſciſſio emptionis in alterius arbitrium conferatur, idem erit probandum. † Idemque & ſi ita veniſſet, ut ſi aliquid eveniſſet, inemptum eſſet prædium. † Et ſi forte commiſſoria venierit, idem dicendum eſt. §. 14. Idem Julianus ſcribit, Interdictum hoc non ſolum domino prædii, ſed etiam his quorum intereſt [38] opus factum non eſſe, competere.

De colono, fructuario, proprietario.

12. VENULEIUS lib. 2. Interdictorum.

QUamquam autem colonus & fructuarius fructuum nomine, in hoc Interdictum admittantur [39]: tamen & domino id competet, ſi quid præterea [40] ejus interſit.

1. *De filiofamilias.* 3. *De ſociis.* 4. *De eo, cui conceſſum eſt ut arbores cæderet.* 5. *De hereditate jacente.* 6. *De colono, & procuratore.*

13. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

DEnique ſi arbores in fundo, cujus uſusfructus ad Titium pertinet, ab extraneo, vel [a] proprietario ſuccifæ fuerint, Titius & Lege Aquilia [41], & Interdicto Quod vi aut clam [42] cum utroque eorum recte experietur [43]. §. 1. Labeo ſcribit, ſi filio [44] prohibente opus factum ſit: & te habere Interdictum, ac ſi te prohibente opus factum eſt, & [45] filium tuum nihilominus. §. 2. Idem ait, adverſus filiumfamilias in re peculiari neminem clam videri feciſſe [46]: namque, ſi ſcit eum filiumfamilias eſſe, non videtur ejus celandi gratia feciſſe, quem certus eſt nullam ſecum actionem [47] habere. §. 3. Si ex ſociis communis fundi unus arbores ſucciderit, ſocius cum eo hoc Interdicto experiri poteſt: cum ei [48] competat, cujus intereſt. §. 4. Unde apud Servium amplius relatum eſt, [ſi] mihi conceſſeris [49], ut ex fundo tuo arbores cædam, deinde eas alius vi aut clam cæciderit, mihi hoc Interdictum competere: quia ego ſim, cujus intereſt. quod facilius erit admittendum, ſi a te emi, vel ex aliquo contractu hoc conſecutus ſim, ut mihi cædere liceat [50]. §. 5. Quæſitum eſt, ſi cum prædium interim [51] nullius eſſet, aliquid vi aut clam factum ſit, an poſtea, dominio ad aliquem devoluto Interdicto locus ſit: ut puta hereditas jacebat [52], poſtea adiit hereditatem Titius; an ei Interdictum competat? Et eſt apud Vivianum ſæpiſſime relatum, heredi [53] competere hoc Interdictum ejus, quod ante aditam hereditatem factum ſit. Nec [54] referre Labeo ait, quod non ſcierit [55], qui heredes [futuri] eſſent: hoc enim [56] poſſe quem cauſari etiam poſt aditam hereditatem. Ne [57] illud quidem obſtare Labeo ait, quod [58] eo tempore nemo dominus fuerit. nam & ſepulchri [59] nemo dominus fuit, & tamen ſi quid in eo fiat, experiri poſſum Quod vi aut clam. Accedit his, quod hereditas dominæ [60] locum obtinet [61], & recte dicetur, heredi quoque competere, & cæteris ſucceſſoribus, ſive antequam ſucceſſerit, ſive poſtea aliquid ſit vi aut clam admiſſum. §. 6. Si colonus meus opus fecerit [62], ſi quidem me volente [63], vel ratum habente: perinde eſt, atque ſi procurator meus feciſſet: in quo placet, ſive ex voluntate mea fecerit, teneri me, ſive ratum habuero, quod procurator fecit. §. 7. Julianus ait: Si colonus arborem, de qua controverſia erat, ſucciderit, vel quid aliud opus fecerit: ſi quidem juſſu domini id factum ſit, ambo tenebuntur [64], non ut patientiam [65] præſtent, ſed ut impenſam [66] quoque ad reſtituendum præbeant. ſi autem dominus non juſſerit, colonus quidem tenebitur, ut patientiam & impenſam præſtet: dominus vero nihil amplius quam patientiam præſtare cogendus erit.

Si ſervus ignorante domino fecerit.

14. JULIANUS lib. 68. Digeſtorum.

1 Idem in vino. *l.* 27. §. 15. in frumento per aliquem corrupto. *l.* 27. §. 20. *ſupr. ad l. Aquil.* 2 Ut ita aqua ſpurca fieret. *l.* 3. *ſupr. de aqua & aqua pluv. l.* 1. § 1. *J. de extr. crim.* 3 Aqua viva, eſt portio agri. 4 Aqua viva putei, opponi videtur ciſternæ. 5 *In puteum* vicini qui aliquid effundit, ut hoc pacto aquam putei corrumpat, opus in aqua feciſſe videtur, & perinde tenetur hoc Interdicto, ac ſi in ipſa aqua opus feciſſet. 6 *l.* 41. *ſupr. de adquir. rerum domin.* vide *l.* 29. *ſupr. de reb. auct. jud.*
7 Id eſt, publica & municipii effecta. Statuæ in locis publicis ita poſitæ, non ipſorum privatorum hominum ſunt, quorum eæ ſtatuæ ſunt, ſeu quibus eæ ſtatuæ poſitæ ſunt, ſed ipſius civitatis, univerſitatis ac municipii. *l.* 41. *ſupr. de adq. rer. dom.* 8 *l.* 2. *infr. de ſepulchro violato.* adde *l.* 13. §. 5. *l.* 15. §. 2. *J. h. t.* 9 Id eſt, quoties ſtatuæ monumento affixæ detractæ dicentur. 10 Ideoque removens, Interdicto quod vi aut clam tenebitur. 11 Adde *l.* 7. §. 5. *l.* 9. *ſupr. h. t. l.* 12. *J. h. t.* 12 Ridicæ Varro, 1. *de re ruſt.* Pedamentum quod optimum adferri ſolet in vineam, eſt, e quercu, & junipero, & vocatur ridica. & hic quidem locus me movet ut in *l.* 55. §. 4. *in fin. ſupr. de leg.* 3. legam *ridicas*, non *radices*. 13 Judicis arbitrio. *l. ult. ſupr. de Interdict.* 14 Vi aut clam interpretari poſſis, vi & clam. vide *l.* 4. *C. de verbor. ſignif.* 15 Partim vi, partim clam. *Hal.* 16 Vide *l.* 4. *C. de legat.* 17 *l.* 4. *ſupr. de tabulis. l.* 198. *J. de reg. jur.* 18 *l.* 16. *in fin. J. h. t.* 19 *l.* 2. §. 1. *ſupr. de noxal. l.* 20. *J. de obl. & act.* . 17. §. 7. *in fin. J. de injuriis. l.* 15. §. 3. 4. 5. *J. ad l. Corn. de falſis. l.* 157. *l.* 169. *J. de reg. jur.* 20 Ut ſunt curatores, tutores. *l.* 7. §. 3. *ſupr. pro empt.* 21 Quoties opus factum eſt ante contractam venditionem, hoc Interdictum venditori competit, ſive vili pretio rem ipſam vendidit, ſive magno pretio: ſin poſt venditionem, nondum tamen ſecuta traditione, datur quidem venditori hoc Interdictum, ſed ad commodum emptoris. 22 *l.* 13. §. 12. *ſupr. de act. empt.* 23 *Sub.* ut venditor habeat hoc Interdictum, non emptor: niſi in ſpecie quæ ſequitur. 24 Traditione facta agit emptor etiam pro opere ante traditionem facto. 25 Id eſt, emptoris. *J. h. t. l.* 4. §. 4. *ſupr. de in diem addict.* vid. ad hunc locum Cujac. 2. *obſ.* 25. 26 Id eſt, etiam non poſſidenti ſolum ipſum in quo ædificatur; modo tamen ejus interſit. atque ita *non poſſeſſor* is eſt, cui res vendita eſt, necdum tamen tradita. 27 Cur eſt denunciandum? ut ne qui denunciat videatur clam facere. 28 *Sub.* animo transferendæ poſſeſſionis.
29 *Sub.* tradita precario poſſeſſione. 30 Fundus non precario. Cujac. 2. *obſ.* 25. reprehenſus a Robert. 11. *recept.* 35. verum Cujacius eum poſtea reprehendit, 16. *obſ.* 29.
31 Emptor periculum rei venditæ ſuſtinet, ſtatim a facta emptione. 32 Particula hæc *videamus* eſt diffidentis, & in id tamen ſe magis inclinare demonſtrantis. ex quo apparet, non tantum poſſeſſori, ſed etiam non poſſeſſori, cujus intereſt, hoc Interdictum dari. vide Cujac. 2. *obſ.* 25. 33 Non tantum precariæ poſſeſſionis, quantum antecedentis venditionis. 34 Interdictum datur emptori, quoties ei traditus eſt fundus precario: multo igitur magis Interdictum ei dabitur, ſi conduxit. 35 Ante meliorem conditionem allatam. 36 Quatuor caſus hic enumerantur, quibus Interdictum Quod vi competit emptori: primus, quando venditio confertur in arbitrium emptoris, *ut hic.* ſecundus, quando in arbitrium alterius, *verſ. etſi* tertius, quando in eventum fortunæ, *verſ. idemque.* quartus, quoties ſub pacto legis commiſſoriæ venditur. *verſ. etſi forte.*
37 Interdictum Quod vi datur, quoties venditio pure contrahitur, & ſub conditione reſolvitur: datur, inquam, pro opere facto pendente conditione. 38 *l.* 16. *infr. h. t.*
39 Imo fructuarius non admittitur. *arg l.* 7. §. 5. *ſupr. h. t.* An dicemus fructuarium admitti in id quod ejus intereſt propter fructus, qui ex fundo potuerunt percipi? (nam pro ipſis fructibus Interdictum hoc non datur, ſed actio furti.) An potius admittitur fructuarius ratione operis in ſolo facti? 40 Id eſt, ultra id quod intereſt fructuarii, vel coloni. 41 *l.* 27. §. 26. *ſupr. ad leg. Aquil. l.* 1 *l.* 7. §. 2 *J. arbor. furt. caſ.*
42 *l.* 18. *infr. h. t.* facit *l.* 8. §. 1. *J. arbor. furt. caſ.* 43 Una tamen electa, altera tolletur, *l. penult. J. arbor. furt. caſ.* 44 Adde *l.* 17. *J. h. t.* 45 Ut & tibi, & filio competat Interdictum. 46 *Sub.* ut ipſi filio quæratur Interdictum, ſed ut patri per filium. 47 Quam? negatoriam. 48 Argumentandi formam obſerva: Competit ei cujus intereſt, ergo & ſocio adde *l.* 16. *J. h. t.* 49 Facit *l.* 6. *ſupr. de donat.*
50 Tunc enim in tuum jus ex cauſa oneroſa ſuccedo. 51 Id eſt, eo tempore quo opus fit. 52 Eo tempore, quo opus factum eſt. 53 Heredi competit Interdictum ob ea, quæ ante aditam hereditatem facta ſunt. *l.* 13. §. 2. *l.* 43. *in fin. ſupr. ad leg. Aquil.*
54 Prima dubitandi ratio. 55 *l.* 8. §. 1. *J. de precar.* 56 Ideoque hæc excuſatio non eſt admittenda. 57 Altera dubitandi ratio. 58 *l.* 1. *ſupr. de diviſ. rer.*
59 V. *l.* 11. §. 2. *ſupr. h. t.* 60 Domini. *vulgat. Hal.* *l.* 13. §. 2. *in fin. ſupr. ad leg. Aquil. l.* 31. *in fin. J. de hered. inſtit. l.* 9. *C. depoſiti vel contra.* 61 Imo non obtinet. res enim hereditariæ nullius eſſe cenſentur. *l.* 1. *ſupr. de rer. diviſ.* 62 Vicinis meis noxium. 63 Puta jubente. *l.* 5. §. 8. & §. *ult. J. h. t. l.* 15. §. 2. *infr. h. t.*
64 Uno tamen ſolvente alter liberatur. *l.* 15. §. 2. *J. h. t. l.* 1. §. *quoties. ſupr. de vi & vi armata.* 65 *l.* 16. *in fin. J. h. t.* 66 Adde *l.* 14. *infr. h. t.*

Nam

NAm & si servus [1] meus, ignorante me, opus fecerit, eumque vendidero vel manumisero: mecum in hoc solum agi poterit, ut patiar opus tolli; cum emptore autem servi, ut aut noxæ dedat aut impensam [2], quæ in restitutione facta fuerit, præstet; sed & cum ipso manumisso recte agi [3] poterit.

De possessore. 1. *Si conductor fecerit.* 2. *De sepulchro.* 3. *De successoribus.* *De tempore Interdicti.* 7. *De condemnatione in id quod interest.* 10. *De dolo.* 11. *Culpa.* 12. *Si quis alia actione consecutus sit quod sua interest.*

15. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

SEmper adversus possessorem operis hoc Interdictum competit: idcircoque si quilibet [4] inscio, vel etiam invito me, opus in meo fundo fecerit, Interdicto locus erit [5]. §. 1. Is cui fundum pastinandum [6] locaveras, lapides sustulit, & in vicini projecit prædium: ait Labeo, te vi aut clam non teneri nisi jussu [7] tuo id factum sit: ego puto conductorem teneri [8]; locatorem autem non alias, nisi aut patientiam præstare possit, aut aliquam actionem habeat [9], quam præstet, cæterum teneri non oportere [10]. §. 2. Si in sepulchro [11] alieno terra congesta fuerit jussu meo, agendum esse Quod vi aut clam mecum, Labeo scribit. & si communi consilio plurium id factum sit, licere, vel cum uno vel cum singulis experiri: opus [12] enim quod a pluribus pro indiviso factum est, singulos in solidum obligare. si tamen proprio quis eorum consilio hoc fecerit, cum omnibus esse agendum: scilicet in solidum. Itaque alter conventus [13] alterum non [14] liberabit: quinimo perceptio ab altero. superiore [15] etenim casu alterius conventio alterum liberat. Præterea sepulchri [16] quoque violati agi potest. §. 3. Hoc Interdictum in heredem cæterosque successores [17] datur in id [18] quod ad eos pervenit: & post annum [19] non [20] competit. §. 4. Annus autem cedere incipit, ex quo id opus [factum] perfectum est, aut fieri desiit, licet perfectum non sit: alioquin, si a principio operis cœpti annum quis numeret, necesse est, cum his qui opus tardissime facerent, sæpius agi [21]. §. 5. Sed si is sit locus, in quo opus factum est, qui facile non adiretur; utputa in sepulchro vi aut clam factum est, vel in abdito alio loco, sed etsi sub [22] terra fieret opus, vel sub aqua, vel cloaca aliquid factum sit: etiam post annum causa cognita competit Interdictum de eo quod factum est. nam causa cognita annuam exceptionem remittendam, hoc est, magna & justa causa ignorantiæ [23] interveniente. §. 6. Si quis Reipubl. causa abfuisset [24], deinde reversus Interdicto Quod vi aut clam uti vellet: verius est, non [25] excludi anno eum, sed reversum, annum habere. nam & si minor xxv. annis Reipubl. causa abesse cœpisset, deinde major effectus sit, dum abest Reipubl. causa: futurum, ut ex quo rediit, annus ei computetur, non ex quo implevit xxv. annum: & ita Divus Pius, & deinceps omnes Principes rescripserunt. §. 7. Hoc Interdicto tanti [26] lis æstimatur, quanti actoris interest id opus factum esse. Officio autem judicis ita [27] oportere fieri restitutionem, judicandum est, ut in omni causa eadem conditio sit actoris, quæ futura esset, si id opus, de quo actum est, neque vi neque clam factum esset. §. 8. Ergo nonnunquam etiam dominii [28] ratio habenda est: ut puta si propter hoc opus, quod factum est, servitutes amittantur, aut ususfructus intereat: quod non tantum tunc [29] eveniet, cum quis opus ædificaverit, verum etiam si diruisse opus proponatur, & deteriorem conditionem fecisse, vel servitutum, vel ususfructus, vel ipsius proprietatis. §. 9. Sed quod interfuit, aut per jusjurandum [30], quod in litem actor juraverit, aut, si jurare non possit [31], judicis officio [32] æstimandum est. §. 10. Eum autem qui dolo malo fecerit, quo minus possit restituere, perinde [33] habendum, ac si posset. §. 11. Culpam quoque in hoc Interdictum venire, erit probandum: quæ tamen arbitrio judicis æstimanda erit. §. 12. Quia autem hoc Interdictum id [34] quod interest, continet: si quis alia [35] actione fuerit consecutus id quod interfuit, opus non esse factum, consequens erit dicere, ex Interdicto nihil eum consequi oportere.

De his qui non possident. 1. *De proprietario & fructuario.* 2. *Quid reus debet.*

16. PAULUS lib. 67. ad Edictum.

COmpetit hoc Interdictum etiam [36] his, qui [37] non possident: si [38] modo eorum interest. §. 1. Si quis vi aut clam arbores non frugiferas ciciderit, veluti cupressos [39]: domino duntaxat competit Interdictum. Sed si amœnitas [40] quædam ex hujusmodi arboribus præstetur: potest dici, & fructuarii interesse propter voluptatem & gestationem, & esse huic Interdicto locum. §. 2. In summa, qui vi aut clam fecit, si possidet, patientiam [41] & impensam tollendi operis: qui fecit, nec possidet, impensam: qui possidet, nec fecit, patientiam tantum debet.

Per quos acquiritur Interdictum.

17. IDEM lib. 69. ad Edictum.

INterdictum Quod vi aut clam, per quemvis [42] domino adquiritur, licet per inquilinum.

De sylva cæsa. 1. *De eo, qui magistratum rogavit, ut quem judicio adesse juberet.*

18. CELSUS lib. 25. Digestorum.

SI immaturam [43] sylvam cæduam [44] cæcidit quis: Interdicto Quod vi aut clam tenetur [45], si maturam similiter cæduam, neque [46] damno dominus adfectus est [47]: nihil præstabit [48]. §. 1. Non absurde responsum est: Si Magistratum rogasses, ut adversarium tuum adesse ad judicium juberet, ne opus novum tibi nunciaret: clam videris opus fecisse, quod interim [49] feceris.

De filiofamilias colono.

19. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

INterdictum Quod vi aut clam, competere filiofamilias colono arboribus succensis [50], Sabinus ait.

De prohibitione. 1. *De nave, aut alia re mobili.* 5. *De loco privato, publico, sacro, religioso.*

20. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

VI [51] facit tam is, qui prohibitus fecit, quam [52] is, qui quominus prohibeatur, consecutus est; periculo [53] [puta] adversario denunciante, aut janua [puta] præclusa. §. 1. Prohibitus autem intelligitur, quolibet prohibentis actu: id est, vel dicentis se prohibere, vel manum opponentis, lapillumve [54] jactantis prohibendi gratia. §. 2. Tamdiu autem vi facit prohibitus, quamdiu res in eodem statu permanebit: nam si postea convenerit [55] cum adversario, desinit vi facere. §. 3. Item si prohibiti heres, vel is, qui ab eo emerit, ignorans causam præcedentem, fecerit: dicendum esse Pomponius ait, non incidere eum in Interdictum. §. 4. Quod in navi fit, vel in alia qualibet re vel amplissima, mobili [56] tamen, non continetur hoc Interdicto. §. 5. Sive [57] in privato sive in publico opus fiat, sive [in loco sacro, sive] in religioso: Interdictum competit.

Si opus, quod quis jussus est restituere, alius sustulerit. 1. *Si dominus servum jusserit facere.* 2. *De soli & cœli mensura.* 3. *De jure prædii amisso.*

21. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

SI opus, quod quis jussus est a judice, qui ex hoc Interdicto sumptus esset, restituere: alius quis [58] vi aut clam sustulisset: nihilo [59] minus idem ille omnimodo jubetur opus restituere. §. 1. Si jussero servum meum [opus] facere, cum quantum ad me pertinet, in clandestini suspicionem non veniret [60], servus autem meus putaverit, si rescisset adversarius, prohibiturum eum: an tenear? & non puto: cum mea persona sit intuenda. §. 2. In opere [61] novo tam soli [62] quam cœli [63] mensura facienda est. §. 3. Si quis propter opus factum jus aliquod prædii amisit [64], id restitui ex hoc Interdicto debet.

De vite. 1. *De aratione.* 2. *De tabulis fixis & refixis.* 3. *De stercore per fundum lato.* 4. *De sepulchro.* 5. *De denunciatione.*

22. VENULEIUS lib. 2. Interdictorum.

SI vitem meam ex fundo meo in fundum tuum deprehenderis [65], eaque in fundo tuo coaluerit, utile est Interdictum Quod vi aut clam intra annum: sed si annus præterierit [66] nullam remanere actionem. radices, quæ in fundo meo sint, tuas fieri: quia [67] his accessiones sint. §. 1. Si quis vi aut clam araverit, puto eum teneri hoc Interdicto, perinde atque si fossam [68] fecisset: non enim ex qualitate operis huic Interdicto locus est, sed ex opere facto, quod cohæret solo. §. 2. Si ad januam meam tabulas [69] fixeris, & ego eas prius, quam tibi denunciarem, refixero [70]: deinde invicem Interdicto Quod vi aut clam

1 *l. 7. §. 1. supr. h. t.* 2 Adde *l. 13. in fin. supr. h. t.* 3 Ad impensas, idve quod interest. (Nam ad patientiam agitur contra dominum) si modo id domino ignorante fecit, *ut hic.* secus si domino jubente: tunc enim ei ignoscitur, neque tenetur. *l. is qui. 11. §. si tutoris. 6. supr. h. t.* 4 *Sub.* etiam extraneus, sive possessor id fecerit, sive alius mandato ejus: sive sine mandato vi vel clam. 5 Ut præstem patientiam. *l. 13. in fin. l. 14. supr. h. t. l. 16. in fin. ff. h. t.* 6 Fodiendum. Pastinum fit tribus generibus, aut terra in totum fossa, aut sulcis, aut scrobibus. Pallad. 2. *tit.* 10. hinc pastina, *l. 7. in fin. supr. solut.* & pastinationes. *l. 79. ff. de verb. sign.* 7 *l. 5. §. 8. & ult. supr. h. t.* 8 *Sub.* in solidum. 9 *Sub.* contra colonum. 10 *Sub.* præterquam in prædictis casibus. 11 Vide *l. 11. §. 2. supr. h. t.* 12 Indiviso facta a pluribus singulos in solidum obligant. 13 *l. 7. l. 8. supr. de jurisd.* Imo, liberabit. *l. 9. in fin. ff. de jurisd.* 14 Jussi terram in alieno sepulchro ingeri? solus teneor, *ut hic.* Plures in communi consilio eodem tempore fecimus? unius conventio & perceptio alterum liberabit. *vers. etsi vers. superiore* proprio consilio id plures fecimus? nec unius conventio, nec perceptio alios liberabit. *vers. si tamen. vers. itaque.* 15 Si communi consilio id factum: quoties communi consilio delictum admissum est. 16 Vid. *ff. de sepulchro violato.* 17 *Sub.* Etiam singulares. 18 Et sic non in solidum. 19 *Sub.* utilem. 20 *l. 14. supr. de aqua & aquæ pluv.* 21 Est autem absurdum antea agi, quam opus factum sit. 22 Custodes nocturnos furtorum nomine (quæ abditis locis fiant) non teneri, hinc colligunt: sed nec eadem ratione teneri decuriones eosve Magistratus qui alias denunciare intra certum tempus maleficia tenentur in suo territorio admissa, si ea admissa non denunciaverint, quæ clam occultisve locis acciderint: meretur enim excusationem ignorantia, *l. 2. in fin. ff. si is qui test. lib.* 23 Vid. *l. 57 ff. de oblig.* 24 *Sub.* in cujus præjudicium opus fiebat vi vel clam. 25 Adde *l. 11. § 1. supr. de B. P. secund. tabul.* 26 *l. 21. in fin. ff. h. t. l. 38. §. 11. supr. de usur.* 27 Ea est enim restitutionis natura. *l. 38. §. 4. supr. de usur.* 28 Vide *l. 3. supr. si ususfr. petat.* 29 *l. 9. in fin. pr. supr. quod metus causa.* 30 *l. 25. §. 10. supr. de her. pet. l. 68 l. 71. supr. de rei vind. l. 1. supr. de in lit. jur.* adde *l. 2. §. 34. in fin. supr. ne quid in loco public.* 31 Aut noluit. *l. 19. §. 4. in fin. ff. de furtis.* 32 Officium judicis supplet juramenti defectum. *l. 9. C. unde vi.* 33 *l. 131. ff. de reg. jur.* 34 *l. 16. infr. h. t.* 35 *l. 6. in fin. l. 7. §. 1. supr. h. t. l. 14. §. 11. supr. quod met. caus.* 36 Id est, non tantum domino, sed & colono, vel fructuario, fructuum nomine. vid. *l. 12. supr. h. t.* 37 Qui illi sunt? coloni, & similes. 38 *l. 11. in fin. l. 13. §. 3. ff. h. t.* 39 Cypressos, *vulgat. Hal.* cyparissos etiam protulit Virgil 3. *Æneid.* & 2. *Georgic.* Porro cupressi inter infrugiferas arbores referuntur, licet coniferæ sint, & resiniferæ hæc ideo olim funebris arbor habita est. Ideo apud multas gentes in cœmeteriis seri postea cœpta. vide Theophylact. 4. *de plantis.* adde & *tit. C. de cupressis.* Ferales appellat Horatius. 40 Amœnitatis etiam habetur ratio. adde *l. hoc jure. 3. supr. de aqua quotid.* vid. tamen *l. ut pomum. 8. ff. de servit.* vid. *d. tit. C. de cupressis.* 41 *l. 7. l. 13. in fin. l. 15. §. 1. ff. h. t.* 42 Adde *l. 3. l. 13. supr. h. t.* 43 Immaturam sylvam cædens Interdicto quod vi aut clam tenetur. 44 Id est, per tempora, seu statis certisque temporibus cædi solitam. 45 Imo, Lege Aquilia. *l. 27. § 26 supr ad leg Aquil* 46 *l. 7. §. 5. supr. h. t. l. 1. C ad leg Aquil* vid tamen *l. 22 §. 3. ff. h. t.* 47 Quomodo id fieri potest. 48 Imo, furti, & arborum furtim cæsarum, tenetur. *d. § 26.* 49 *l. 1. §. 8. supr. h. t.* 50 Succisis, *vulgat Hal.* adde *l. 7. § 5. supr. h. t.* 51 *Al.* vim facit. 52 *l. 1 § 8. supr. h. t.* 53 *Al.* periculum *arg. l. 1. §. 2. supr. de eo, per quem factum.* 54 *l. 1. §. 6 supr. h. t.* 55 *l. 3. §. 2. supr. h. t.* 56 Navem, & si res sit amplissima, esse tamen rem mobilem, hinc colligere possis, *ut hic.* ad instar vehiculi, *l. 1. §. 7. supr. de vi & vi.* hoc Interdictum ad res soli pertinet, *l. 1. §. 4 supr. h. t.* ad navem non pertinet, *ut hic.* ad navem refer *l. 6. in fin. supr. de his, qui effud. l. 36. supr. de evictionib. l. 30. supr. de usurpat. l. 3. in fin. ff. ad l. Jul. de vi publ.* 57 58. *Eclog.* 23. *cap.* 7. 58 *l. 22. §. 2. ff. h. t.* Augmenti etiam rationem haberi in executionibus sententiarum, hinc colligunt. *arg. l. quamvis. 13. supr de rebus auctoritate judicis possidend. l. sed cum patrono. 6. §. 1. vers. quamvis. supr. de bonor. possess.* Eadem ratione privilegia extendi ad sua augmenta. *c. ex parte. extr. de decimis.* Augmenti & principalis eandem esse naturam. *l. sed si manente. 5. ff. de precario.* 59 Sententia licet per injuriam dicta, executioni mandatur adversus eum, in quem lata est. 60 Cur ita? non credebam, neque credere debebam, me per aliquem prohibendum esse. 61 *Sub.* quod vi clamve factum esse dicitur in alterius præjudicium. 62 Id est, id spectandum est, an in suo solo ædificet. 63 Id etiam spectandum est, an aëri, & lumini meo officiat. *l. 8. §. 5. supr. si serv. vindicetur. l. 61. ff. de reg. jur.* 64 *l. 15. §. 7. ff. h. t.* 65 Depresseris, *vulgat Hal.* quam lectionem valde probo: hoc enim vocabulum ad res hortenses accommodatum est. Hinc Cato *cap. 32. de re rustic. in fin.* Facito, ut vites multæ asserantur: & sicubi opus erit, de arbore dejiciantur, & in terram deprimantur. 66 Ita periculosum est, id permittere vicino, ut meæ vitis ramos in suum fundum suamve pergulam deducat: nam si id anni spatio permisero, vitem amitto. Proinde, quoties id ita accidit, consultius est eum, qui id permittit, instrumento aliquo id testari, hoc est, se precario concedere. *l. ait prætor. 2. § item infr. de precario.* 67 Quid? an radix vitis cedit viti? *ut hic.* cedit sane: quia in hac specie, vitis ipsa in fundo vicino etiam coaluit. adde *l. 3. §. 4 supr. uti possidetis.* 68 *l. 7. §. 8. & l. 9. §. 3. supr. h. t.* 69 Quas *Novell* 17. *cap* 15. *σανίδας* vocat. Solebat autem tabula ædibus adfixa indicari ædium hypotheca: eaque tabula ὅρος a Demosthene & Menandro dicta est. vid. Cujac. 16. *observat. 12. in fin.* adde *l. 1. & l. 2. C. ut nemini liceat.* adde *l. 15. §. 32. §. 33. infr. de injuriis.* Gothofred. Adde Rævard. *protribun. cap. 13. Duaren. lib. 2. disputat. cap. 44.* S. L. 70 *l. 7. §. 3. supr. h. t.* Factum in meo possum auctoritate mea tollere: secus in alieno, licet in meum damnum atque præjudicium factum sit.

exegerimus:

exegerimus [1]: niſi remittas mihi, ut abſolvar, condemnandum te, quaſi rem non reſtituas, quanti mea interſit; aut exceptionem mihi profuturam, *Si non vi, nec clam, nec precario feceris.* §. 3. Si ſtercus [2] per fundum meum tuleris, cum id te facere vetuiſſem: quamquam [3] nihil damni feceris mihi, nec fundi mei [faciem [4]] mutaveris, tamen teneri te Quod vi aut clam, Trebatius ait. Labeo contra, ne etiam is, qui duntaxat iter per fundum meum fecerit, aut avem egerit [5], venatusve fuerit ſine ullo opere, hoc Interdicto teneatur.

§. 4. Si quis projectum aut ſtillicidium in ſepulchrum [6] immiſerit: etiam ſi ipſum monumentum non tangeret, recte cum eo agi, quod in ſepulchro vi aut clam factum ſit. quia ſepulchri ſit non ſolum is locus, qui recipiat humationem, ſed omne [7] etiam ſupra id cœlum: eoque nomine etiam ſepulchri violati [8] agi poſſe. §. 5. Si is, qui denunciaverit ſe opus facturum, confeſtim [9] opus fecerit, clam feciſſe non intelligitur: nam ſi [10] poſt tempus, videbitur clam feciſſe.

TIT. XXV.
DE REMISSIONIBUS [11].

Interdictum. 1. Argumentum Interdicti. 2. Ubi remiſſio tenet vel non. 3. Qui poſſunt novum opus nunciare.

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

AIt Prætor: *quod jus ſit illi [12] prohibere, ne ſe invito fiat, in eo nunciatio teneat [13]: cæterum nunciationem miſſam [14] facio [15].* §. 1. Sub hoc titulo Remiſſiones proponuntur. §. 2. Et verba Prætoris oſtendunt, remiſſionem ibi demum factam, ubi nunciatio non tenet: & nunciationem ibi demum voluiſſe Prætorem tenere, ubi jus eſt nuncianti prohibere, ne ſe invito fiat. Cæterum ſive ſatisdatio interveniat, ſive non: remiſſio facta hoc tantum remittit, in quo non tenuit nunciatio. Plane ſi ſatisdatum eſt, exinde remiſſio facta eſt: non eſt neceſſaria remiſſio. §. 3. Jus habet opus novum nunciandi, qui aut dominium aut ſervitutem [16] habet.

§. 4. Item Juliano placet, fructuario vindicandarum ſervitutum jus eſſe [17], ſecundum [18] quod opus novum nunciare poterit vicino, & remiſſio utilis [19] erit: ipſi [20] autem domino prædii ſi nunciaverit, remiſſio inutilis erit: neque ſicut adverſus vicinum, ita adverſus dominum agere poteſt, jus ei non eſſe invito ſe altius ædificare; ſed ſi hoc facto uſusfructus deterior fiat, petere [21] uſumfructum debebit. Idem Julianus dicit de cæteris, quibus aliqua ſervitus a vicino debetur.

§. 5. Ei quoque, qui pignori [22] fundum acceperit, ſcribit Julianus non eſſe iniquum detentionem [23] ſervitutis dari.

TIT. XXVI.
DE [24] PRECARIO [25].

Definitio. 1. Origo. 2. Collatio precarii & donationis. 3. Collatio precarii & commodati.

1. ULPIANUS lib. 1. Inſtitutionum.

PRecarium eſt, quod precibus [26] petenti utendum conceditur [tamdiu [27],] quamdiu is, qui conceſſit, patitur. §. 1. Quod genus liberalitatis [28] ex Jure gentium deſcendit. §. 2. Et diſtat a donatione, eo quod qui donat, ſic dat, ne recipiat: at qui precario concedit, ſic dat, quaſi tunc recepturus, cum ſibi libuerit precarium ſolvere. §. 3. Et eſt ſimile [29] commodato: nam & qui commodat rem, ſic commodat, ut non [30] faciat rem accipientis; ſed ut ei uti re commodata permittat.

Interdictum, 1. Reſtitutorium. 2. Ratio Interdicti. De concurſu hujus Interdicti & actionis Præſcriptis verbis. 3. Qui videatur habere precario.

2. IDEM [lib. 71. ad Edictum].

AIt Prætor: *Quod precario ab illo habes [31], aut dolo malo feciſti ut deſineres habere, qua de re agitur, id illi reſtituas.* §. 1. Hoc Interdictum reſtitutorium [32] eſt. §. 2. Et naturalem habet in ſe æquitatem: namque precarium revocare volenti competit. *Eſt enim natura æquum, tamdiu te liberalitate mea uti, quamdiu ego velim: & ut poſſim revocare, cum mutavero voluntatem.* Itaque cum quid precario rogatum eſt, non ſolum hoc Interdicto uti poſſumus: ſed etiam Præſcriptis [33] verbis actione, quæ ex bona fide [34] oritur. §. 3. *Habere precario* videtur, qui poſſeſſionem vel corporis vel juris adeptus eſt, ex hac ſolummodo cauſa, quod preces [35] adhibuit, & impetravit, ut ſibi poſſidere aut uti liceat.

De ſervitutibus.

3. GAJUS lib. 25. ad Edictum provinciale.

VEluti ſi me precario rogaveris, *ut [36] per fundum meum ire, vel agere tibi liceat:* vel ut *in tectum [37] vel in aream ædium mearum ſtillicidium vel tignum in parietem immiſſum habeas.*

De rebus mobilibus. 1. De poſſeſſione. 2. De eo, qui rogavit vel habet precario. De ſervo filiofamilias rogante. 3. De re ſua. 4. De tempore precarii finito.

4. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

IN rebus etiam mobilibus [38] precarii rogatio conſtitit. §. 1. Meminiſſe autem nos oportet, eum, qui precario habet, etiam poſſidere [39].

§. 2. Tenetur hoc Interdicto non utique ille, qui precario rogavit, ſed qui precario habet. Etenim fieri poteſt, ut quis non rogavit, ſed habeat precario [40]: Utputa ſervus meus rogavit, mihi adquiſiit precarium, vel quis alius qui juri meo ſubjectus eſt. §. 3. Item ſi rem meam precario rogavero, rogavi quidem precario, ſed [41] non habeo precario: idcirco quia receptum eſt, rei ſuæ [42] precarium non eſſe.

§. 4. Item qui precario ad tempus rogavit, finito tempore, etiamſi [43] ad hoc temporis non rogavit, tamen precario poſſidere videtur: intelligitur enim dominus, cum patitur eum, qui precario rogaverit, poſſidere, rurſus precario concedere.

5. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

SEd ſi manente [44] adhuc precario, tu in [45] ulterius tempus rogaſti [46], prorogatur precarium. nam [47] nec mutatur cauſa poſſeſſionis, & non conſtituitur eo modo precarium: ſed in longius tempus profertur. † Si vero præterita die [48] rogas, propius eſt, ut ſoluta jam cauſa precarii non redintegretur, ſed nova conſtituatur.

1. De Procuratore. 2. De poſſeſſione. 3. De vi. 4. De pignore.

6. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

CErte ſi interim [49] dominus furere [50] cœperit, vel deceſſerit, fieri non poſſe Marcellus ait, ut precarium redintegretur [51]: & hoc verum eſt. §. 1. Si procurator [52] meus me mandante, vel ratum habente, precario rogaverit: ego precario habere proprie dicor [53].

§. 2. Is, qui rogavit, ut precario in fundo moretur, non poſſidet: ſed poſſeſſio apud eum, qui conceſſit, remanet. nam & fructuarius (inquit) & colonus & inquilinus ſunt in prædio: & [54] tamen non [55] poſſident [56]. §. 3. Julianus ait, eum, qui vi alterum dejecit, & [57] ab eodem precario rogavit, deſinere vi poſſidere, & incipere precario. neque exiſtimare, ſibi [58] ipſum cauſam poſſeſſionis mutare: cum voluntate ejus, quem dejecit, cœperit precario poſſidere: nam ſi ab eodem emiſſet, incipere etiam pro emptore poſſe [59] dominium capere. §. 4. Quæſitum eſt: ſi quis [60] rem ſuam pignori mihi dederit, & precario rogaverit: an hoc Interdictum locum habeat. quæſtio in eo eſt, ut precarium conſiſtere rei ſuæ poſſit [61]? Mihi videtur verius, precarium conſiſtere [62] in pignore: cum poſſeſſionis [63] rogetur, non proprietatis. & eſt hæc ſententia etiam utiliſſima: quotidie [64] enim precario rogantur creditores ab his, qui pignori dederunt: & debet conſiſtere precarium.

De Interdicto Uti poſſidetis.

7. VENULEJUS lib. 3. Interdictorum.

SEd & ſi eam rem [65], cujus [66] poſſeſſionem per Interdictum Uti poſſidetis retinere poſſim, quamvis futurum eſſet, ut tenear de proprietate, precario tibi conceſſerim: teneberis hoc Interdicto.

Si rogatu unius conceſſum alii ſit. 1. De ſucceſſoribus. 2. De alienatione rei precario conceſſæ. 3. De dolo & culpa. 4. Quid veniat in condemnationem. 7. De anno. 8. De herede.

8. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

QUæſitum eſt: ſi Titius me rogaverit, *ut re Sempronii utatur*, deinde ego Sempronium rogavero *ut concederet*, & ille, dum mihi vult præſtitum, conceſſerit. Titius a me habet precario, & ego cum eo agam Interdicto de precario. Sempronius autem non aget cum eo, quia hæc verba [67], *Ab illo precario habes*, oſtendunt, ei demum competere Interdictum, a quo quis precario rogavit, non cujus res eſt. † An tamen Sempronius mecum quaſi a me rogatus Interdictum habeat? Et magis eſt, ne habeat, quia [68]

---

1 Egerimus. *Hal.* 2 Adde *l.* 7. §. 6. *ſupr. h. t.* 3 Vide tamen *l.* 18. *ſupr. h. t.* 4 Hoc verbum addit Haloander, quo caret editio Florentina. *S. L.* 5 Id eſt, in aves, quas captat, accipitrem concitarit, vel ipſam avem, quam vult capere. Budæus tamen negat accipitris uſum in aucupando veteribus cognitum fuiſſe, male. Refellitur enim illo Martialis, 14. *Epigr.* 216 cujus inſcriptio eſt Accipiter: *Prædo fuit volucrum, famulus nunc aucupis: idem Decipit, & captas non ſibi mœret aves.* 6 *l.* 11. §. 2. *ſupr. h. t.* 7 *l.* 1. *ſupr. de ſervit. præd. urban.* 8 *l.* 3. *infr. de ſepulchro violato.* 9 Clam non facit, qui in ipſo denunciationis momento opus ipſum facit. 10 Citatus certa hora ad aliquem actum, non eſt contumax, ſi alia hora actus ille habitus fuerit. Actus interpoſitus alia hora, quam citationis, nullus eſt: ut perinde habeatur quaſi factus parte non citata. Bald. *hic.* Bartol. in *l. ſi finita.* 15. §. *Julianus.* 16. *ſupr. de damno.* Idem eſſe in ſententia prolata extra horam condictam cenſet & notat Hippolytus Marſilius *ſingula* 1 48.

11 Remiſſio, eſt abolitio nunciationis operis novi a Prætore facta. Cujac. *hic.* adde *l.* 1 *ſupr. de oper. novi nunciat.* 12 *Sub* inſpecta veritate & juris permiſſione: vel juris permiſſione tantum. 13 *Sub.* cum effectu, proinde & ipſa remiſſio. 14 *Sub* jure vel facto hominis. 15 V. Duarenus *lib.* 1. *diſput.* c. 16. Ant Auguſtinus *lib.* 1. *emendat. cap.* 3. Emanuel Zoares *lib.* 1. *obſerv. cap.* 20. Mod. 16 Vide quæ notavi ad *l.* 14. *ſupr. de oper. novi.* 17 Imo ei non eſt jus vindicandi. *l.* 1. *ſupr. ſi uſusfr. petat.* 18 Vid. *l.* 1. *in fin. l.* 2. *ſupr. de oper. nov.* vide Cujac. 1. *obſ.* 16 & 9. *obſ.* 17. 19 Inutilis erit. Cujac. 1. *obſ.* 16. reprehenſus a Roberto 2. *recept* 12. 20 *l.* 2. *ſupr. de oper. nov.* 21 *l.* 19. *ſupr. de oper. nov.* 22 *l.* 16. *ſupr. de ſerv. l.* 2. *ſupr. de oper. nov.* 23 Petitionem *Cuj. ic.*

24 De precarii & commodati differentia vid. 16. *Harm. tit. de reg. jur.* §. 54. *l.* 1. §. 1. *ſupr. commodat.* 25 *L.* 8. *C.* 9. Περὶ τῶν παρακλήσει συγχωρουμένων ποιεῖν τι, ἢ νέμεσθαι. 58. *Eclog.* 24. De precariis. 3. *extr.* 14. De precarii generibus vid. Cujac. 4. *obſ.* 7. 26 *l.* 2. *in fin. infr. h. t.* ideoque hoc genus precarii dicitur proprie, quod Græci τὸ κατὰ παράκλησιν. 27 Adeo ut pactum in contrarium adjectum non valeat. vid. *l.* 12. *infr. h. t.* 28 Eſt enim donationis ſimile. *l.* 14. §. 11. *infr. de furt.* 29 In hoc vid quæ notavi ad *l.* 15. §. 1. *infr. h. t.* Goth. Limitationes vid. apud Cæpoll. *de ſerv urban. præd. cap.* 79. *num.* 6. Anſ. 30 Vid. *l.* 8. & 9. *ſupr. commod.* 31 Vid. quæ ſcripſi ad *l. ult. in fin. infr. h. t.* 32 *l.* 14. *l.* 15. *infr. h. t.* 33 *l.* 19. *in fin. infr. h. t.*

34 Id eſt, ex æquitate magis, & tacito negotio, quam ex negotio geſto. Cujac. 4. *obſerv.* 7. 35 *l.* 1. *ſupr. h. t.* 36 Vid. Cujac. 22. *obſerv* 37. 37 *l.* 15. §. 2. *infr. h. t.* 38 Adde *l.* 1. §. 1. *ſupr. commod.* 39 Poſſidet, qui precario habet. *l. ult infr. h. t. l.* 15. §. 4. *infr. h. t. l.* 3. §. 5. *l.* 21. *ſupr. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* 40 *l.* 6. §. 1. *l.* 13. *infr. h. t.* 41 *l.* 40 *in fin. ſupr. de adquir. vel amitt. poſſ.* 42 *l.* 6 *in fin. infr. h. t l.* 1 §. 11. *ſupr. de itinere actuque privat l.* 45. *infr. de reg. jur.* 43 Id colligitur ex tacita voluntate & patientia domini adde *l.* 13. §. 11. *l.* 14. *ſupr. locati.* 44 Id eſt, per tempus primæ conceſſionis precarii. Quid, quæ utilitas eſſe poteſt, precarium ſit novum, vel antiquum? Quæri merito id poteſt propter præſcriptionem. Nam ab exordio precarii præſcriptio currere incipit. Alberic. *hic.* 45 Vid. quæ ſcripſi ad *l.* 27. §. 1. *ſupr de pact.* 46 Facit *l.* 21. §. 5. *l.* 25. §. 1. & 2 *ſup de recept qui arbitr. l.* 2. §. 2 *ſupr. de judiciis* vid. *l.* 113 *infr. de verb. obl.* 47 Precarium prorogatum idem eſt cum primo: quod in conditionibus, compromiſſis, actionibus & juriſdictionibus prorogatis utiliter notari poteſt. *l. item quæritur.* 13. §. *qui impleto.* 11. *ſupr. locati. l. dies* 4 §. *de damno infect. l. non ex omnib.* 39. §. *ult. ſupr. de recept. qui arbitr. l. ſi eum.* 10. §. *qui injuriarum.* 2. *ſupr. ſi quis cautionib. l meminiſſe.* 10. *ſupr. de officio Proconſ.* 48 Differentiam precarii prorogati & renovati obſerva. 49 Id eſt, per id tempus, quo durat prima conceſſio. 50 Vid. *l.* 14. *in fin. ſupr. locati. l.* 27. *ſupr. de adqu vel amitt. poſſ.* 51 Id eſt, prorogetur: ut hinc colligas, precarium finiri morte vel furore concedentis. Cur? Fictio locum non habet, ubi naturæ locus non eſt: fictio naturam imitatur. 52 Adde *l.* 4. §. 2. *ſupr. h. t.* 53 Vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 21. *ſupr. de adqu. vel amitt. poſſ.* 54 Poſſidere, & eſſe in prædio, differunt. 55 Imo poſſident. *l.* 7. §. 11. *ſupr. comm. divid.* 56 *l.* 52. *ſupr. de adquir. vel amitt. poſſ.* 57 *l.* 32. *ſupr. de uſurp. l.* 84. *infr. de furtis.* 58 *l.* 3. §. 19. *ſupr. de adq. vel amitt. poſſ.* 59 Poſſeſſionis dominium capere. ita Cujac. emendat, 24. *obſervat.* 13. 60 *l.* 16. *infr. de obl. & act.* 61 Non poſſit. *Hal.* vid. *l.* 4. §. 3. *ſupr. h. t.* 62 *l.* 35. *in fin. ſupr. de pignor. act. l.* 16. *ſupr. de peric. & comm. l.* 36. *in fin. ſupr de adq. vel amitt. poſſ l.* 16. *infr. de oblig.* 63 *l.* 22. *infr h. t.* 64 Et hæc ratio eſt, propter quam redditione pignoris non cenſetur debitor liberatus. *l.* 3 *ſupr. de pact* & ita ſumitur argumentum a conſuetis, ſive ſolitis. *l* 9. §. 8 *in fin. ſupr. de reb cred.* Quotidiana maxime ſpectare & ſequi debemus. adde *l. certi.* 9. §. *ſi nummos.* 8. *ſupr. de reb. cred.* 65 Id eſt, ejus rei poſſeſſionem. 66 Adde *l. ult. infr. h. t.* 67 *l.* 2. *ſupr. h. t.* 68 Precario non habet, qui non ſibi ſed alii rogavit.

non habeo precario, cum non mihi, ſed alii impetravi. mandati tamen actionem poteſt adverſus me habere; quia me mandante dedit tibi: aut ſi quis dixerit, non mandatu meo, ſed magis mihi [1] credentem hoc feciſſe, dicendum eſt, in factum dandam actionem & adverſus me.

§. 1. Quod a Titio precario quis rogavit, id etiam ab herede [2] ejus precario habere videtur: & ita & Sabinus & Celſus ſcribunt: eoque jure utimur. Ergo & a cæteris ſucceſſoribus habere quis precario videtur. Idem & Labeo probat: & adjicit, etiam ſi ignoret [3] quis heredem, tamen videri eum ab herede precario habere. §. 2. Illud tamen videamus, quale ſit, ſi a me precario rogaveris, & ego eam rem alienavero [4]: an precarium duret, re ad alium translata? Et magis eſt, ut ſi ille non revocet, poſſe interdicere, quaſi ab illo precario habeas, non quaſi a me: & ſi paſſus eſt [5] aliquo tempore a ſe precario habere, recte interdicet, quaſi a ſe precario habeas. §. 3. Eum quoque precario teneri voluit Prætor, qui dolo fecit, ut habere deſineret. † Illud adnotatur, quod culpam [6] non præſtat [is], qui precario rogavit, ſed ſolum dolum [7] præſtat: quanquam is, qui commodatum ſuſcepit, non tantum dolum, ſed etiam culpam [8] præſtat. nec immerito dolum ſolum præſtat is, qui precario rogavit: cum totum [9] [hoc] ex liberalitate deſcendat ejus, qui precario conceſſit, & ſatis ſit, ſi dolus tantum præſtetur. Culpam tamen dolo proximam contineri quis merito dixerit [10]. §. 4. Ex hoc Interdicto reſtitui debet in priſtinam cauſam: quod ſi non fuerit factum, condemnatio in tantum fiet, quanti interfuit actoris, ei rem reſtitui ex [11] eo tempore, ex quo Interdictum editum [12] eſt. † Ergo [13] & fructus ex die Interdicti editi præſtabuntur. §. 5. Si ſervitute uſus [14] non fuit is, qui precario rogavit, ac per hoc amiſſa ſit: videamus, an Interdicto teneatur? Ego arbitror, non alias, quam ſi dolo [15] fecerit. §. 6. Et generaliter erit dicendum, in reſtitutionem venire dolum, & culpam latam [16] dumtaxat, cætera non venire. † Plane poſt Interdictum editum oportebit, & dolum, & culpam, & omnem cauſam venire: nam ubi moram [17] quis fecit precario, omnem cauſam debebit conſtituere. §. 7. Interdictum hoc & poſt annum [18] competere Labeo ſcribit [19]; eoque jure utimur. cum enim nonnunquam in longum [20] tempus precarium concedatur, abſurdum eſt dicere, Interdictum locum non habere poſt annum. §. 8. Hoc Interdicto heres ejus, qui precario rogavit, tenetur [21] quemadmodum [22] ipſe [23]: ut ſive habet, ſive dolo fecit, quominus haberet vel ad ſe perveniret, teneatur: ex dolo autem defuncti hactenus, quatenus [24] ad eum pervenit.

Quibus modis precarium conſtituitur.

9. GAJUS lib. 26. ad Edictum provinciale.

PRecario poſſeſſio conſtitui poteſt vel [25] inter præſentes, vel inter abſentes: veluti per epiſtolam, vel per nuncium.

De partu ancillæ.

10. POMPONIUS lib. 5. ex Plautio.

QUamvis ancillam quis precario rogaverit, id actum videtur [26], ut [27] etiam quod ex ancilla natum eſſet, in eadem cauſa haberetur.

De pignore.

11. CELSUS lib. 7. Digeſtorum.

SI debitor rem pignoratam precario rogaverit [28], ſoluta pecunia [29], precarium ſolvitur; quippe id actum eſt, ut uſque eo precarium teneret.

De pacto, ne ante certum tempus petatur. 1. De heredibus.

12. IDEM lib. 25. Digeſtorum.

CUm precario aliquid datur, ſi convenit, ut [30] *in Calendas Julias* [31] *precario poſſideat:* nunquid exceptione adjuvandus eſt, ne ante ei poſſeſſio auferatur [32]? Sed nulla vis eſt hujus conventionis, ut rem alienam [33] domino invito poſſidere liceat. §. 1. Precario rogatio & ad heredem [34] ejus, qui conceſſit, tranſit. ad heredem autem ejus, qui precario rogavit, non tranſit: quippe ipſi dumtaxat, non [35] etiam heredi conceſſa poſſeſſio eſt.

De ſervo & filiofamilias.

13. POMPONIUS lib. 33. ad Quintum Mucium.

SI ſervus tuus [36] tuo mandato precario rogaverit, vel ratum habueris, quod ille rogavit tuo nomine: teneberis, quaſi precario habeas. † Sed ſi te ignorante, ſuo [37] nomine vel ſervus vel filius rogaverit, non videris tu precario habere: ſed illi erit actio de peculio, vel de in rem verſo.

Ratio Interdicti de civili actione.

14. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

INterdictum de precariis merito introductum eſt, quia nulla [38] eo nomine juris [39] civilis actio eſſet: magis enim ad donationes [40], & beneficii cauſam, quam ad negotii contracti ſpectat precarii conditio.

De hoſpitibus. 1. De habitatione gratuita. 2. De his, quæ in jure conſiſtunt. 3. De cautione. 4. De poſſeſſione. 5. De loco.

15. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

ET habet ſummam æquitatem, ut eatenus quiſque noſtro utatur, quatenus [41] ei tribuere velimus. §. 1. Hoſpites [42], & qui gratuitam habitationem accipiunt, non intelliguntur precario habitare.

§. 2. Precario habere etiam ea, quæ in jure conſiſtunt, poſſumus, ut immiſſa [43] vel protecta. §. 3. Cum quis de re ſibi reſtituenda cautum habet, precarium Interdictum ei non competit [44]. §. 4. Eum, qui precario rogaverit, ut ſibi poſſidere liceat, nanciſci poſſeſſionem [45] non eſt dubium. † An is quoque poſſideat, qui rogatus ſit, dubitatum eſt? placet autem, penes utrumque eſſe [46] eum hominem, qui precario datus eſſet: penes eum [47], qui rogaſſet, qua [48] poſſederat corpore; penes dominum, quia non diſceſſerit animo poſſeſſione [49].

§. 5. Quo [50] quis loco precario aut poſſideat, aut cœperit poſſidere, nihil refert, quod ad hoc Interdictum pertinet.

De adoptione.

16. IDEM lib. 32. ad Sabinum.

SI adoptavero eum, qui precario rogaverit, ego quoque precario poſſidebo [51].

Uti poſſidetis.

17. IDEM lib. 23. ad Sabinum.

QUi precario fundum poſſidet, is Interdicto Uti poſſidetis adverſus omnes [52], præter eum, quem rogavit, uti poteſt [53].

De poſſeſſione.

18. JULIANUS lib. 13. Digeſtorum.

UNuſquiſque poteſt rem ſuam, quamvis [54] non poſſideat, precario dare ei, qui poſſideat.

An duo in ſolidum habere poſſint. 1. De ſervo. 2. De actione præſcriptis verbis.

19. IDEM lib. 49. Digeſtorum.

DUo in ſolidum precario habere non magis poſſunt [55], quam duo [56] in ſolidum vi poſſidere, aut clam: nam neque juſtæ neque injuſtæ poſſeſſiones duæ concurrere poſſunt [57]. §. 1. Qui ſervum [58] meum precario rogat, videtur a me precario habere, ſi hoc ratum habuero: & ideo precario Interdicto mihi tenebitur [59]. §. 2. Cum quid precario rogatum eſt, non ſolum Interdicto uti poſſumus [60], ſed [61] & Incerti condictione, [id eſt], Præſcriptis [62] verbis.

De emptione & venditione.

20. ULPIANUS lib. 2. Reſponſorum.

EA, quæ diſtracta ſunt, ut precario [63] penes emptorem eſſent, quoad pretium univerſum perſolveretur, ſi per emptorem ſtetit, quo minus perſolveretur, venditorem poſſe conſequi.

De ipſo rogante & ſuis.

21. VENULEIUS lib. 4. Actionum.

CUm precario quis rogat, ut *ipſi in eo fundo morari liceat*, ſupervacuum eſt adjici, *ipſi, ſuiſque* [64]: nam [65] per ipſum [66] ſuis quoque permiſſum uti videtur.

De eo, qui pro poſſeſſore poſſidet, vel rem alienam emit. 1. De pupillo.

22. IDEM lib. 3. Interdictorum.

SI is, qui pro [67] poſſeſſore poſſideret, precario dominum rogaverit, ut ſibi retinere rem liceret; vel is, qui alienam rem emiſſet, dominum rogaverit; apparet eos precario poſſidere. nec exiſtimandos mutare ſibi cauſam poſſeſſionis [68], quibus a domino concedatur precario poſſidere: nam & ſi id, quod poſſideas, alium precario rogaveris, videri te deſinere ex prima cauſa poſſidere, & incipere ex precario habere: & contra [69] ſi poſſeſſorem precario rogaverit, qui rem avocare ei poſſet, teneri eum precario, quoniam aliquid ad eum per hanc precarii rogationem pervenit, id eſt, poſſeſſio [70], quæ aliena ſit. §. 1. Si pupillus ſine tutoris auctoritate precario rogaverit, Labeo ait habere eum precariam poſſeſſionem, & hoc Interdicto teneri: nam quo magis naturaliter [71] poſſideretur [72], nullum locum eſſe tutoris auctoritate [73], recteque dici, *Quod precario habes;* quia quod poſſideat, ex ea cauſa poſſideat, ex qua rogaverit. nihilque novi [74] [per] Prætorem conſtituendum: quoniam, ſive habeat rem, officio Judicis teneretur; ſive non habeat, non teneatur.

1 *l.* 12. *in fin.* ℱ. *h. t.* 2 Precarium tranſit ad heredem, *ut hic.* & §. 8. ℱ. ideoque roganti heres ſeu univerſalis ſucceſſor hoc Interdicto De precario tenetur. 3 *l.* 13. §. 5. *ſupr. quod vi aut clam.* 4 Precarii Interdicto is etiam tenetur, in quem precarium alienatum eſt, titulo etiam ſingulari. 5 *l.* 131. *l.* 150. ℱ. *de reg. jur.* 6 6. Harm. *tit. de reg. jur.* §. 54. 7 *l.* 23. ℱ. *de reg. jur.* 8 *l.* 5. §. 2. *ſupr. commodati.* 9 Id eſt, conceſſio & revocatio precarii: quod non eſt in commodati revocatione. 10 §. 5. *in fin.* §. 6. ℱ. *h. t.* Cur? culpa lata dolo comparatur. *l.* 1. §. 1. *ſupr. ſi menſor falſ. mod. l.* 29. *ſupr. mandati.* 11 *l.* 3. *ſupr. de Interdict.* 12 Per libelli oblationem, & conteſtationem. 13 Cur? Cauſam omnem rei qui reſtituere alteri debet, eidem & fructus rei reſtituere debet. 14 Servitutem ſi dolo malo amiſit is, qui precario eam rogavit, hoc Interdicto tenebitur ei, a quo ſervitutem precario accepit. 15 Vid. §. 3. *ſupr. h. l.* 16 In reſtituendo precario, de qua dixi in §. 3. *ſupr. h. t.* 17 *l.* 4. §. 2. *ſupr. fin. regund. l.* 31. *ſupr. de reb. cred.* 18 *Sub.* utilem a die conceſſionis computandum 19 *l.* 2. *C. h. t. l.* 35. ℱ. *de oblig.* 20 Atqui precario res in longum tempus concedi non poteſt. *l.* 12. ℱ. *h. t.* 21 Imo hoc Interdicto non tenetur, ſed Interdicto Quod clam: nam heres ejus, qui poſſeſſionem precario tenebat, clam ideo poſſidet, quod nullæ preces ejus videntur adhibitæ. Paul. 5. *ſent.* 6. §. 12. adde *l.* 11. ℱ. *de divers. temporal. præſcr.* 22 Id eſt, ea forma, qua defunctus. 23 *Sub.* qui rogavit. 24 Ex contractu, ex quo jus non tranſit ad heredes, heres non tenetur, niſi quantum ad eum pervenit. adde *l.* 12. *in fin.* ℱ. *h. t.* 25 Vid. Paul. 5. *ſent.* 6. §. 12. 26 Imo aliud videtur, *l.* 1. §. 5. *ſupr. depoſiti.* & ita legi a quibuſdam, notat etiam Albericus: aientem tamen lectionem præfert; quia hac parte conſtitui nulla differentia poteſt inter precarium & commodatum. 27 *l.* 5. §. 9. ℱ. *commodat. l.* 14. §. 15. *infr. de furtis.* 28 V. *l.* 6. *in fin. ſupr. h. t.* 29 Non prius. *l.* 3. *ſupr. de pactis.* 30 Vid. *l.* 4. *l.* 5. *ſupr. h. t.* Goth. Vid. Ant. Auguſt. *lib.* 4. *emend. cap.* 14. Forcat. *Necyomant. dial.* 3. & 4. S. L. Et Guterium *reſolut. part.* 1. *cap.* 12. *n.* 6. Mod. 31 Id eſt, in eum diem, quo more Romano migrationes ex ædibus fiebant. v. quæ notavi ad *l.* 41. *ſupr. de contr. empt.* 32 Accidit enim ſæpiſſime, ut cum domos locare non poſſumus, gratis poſtremis menſibus habitandas concedamus in eum diem, quo migrandum eſt. vide Anton. Auguſtin. 4. *emend.* 14. *in fin.* 33 Quam precario accepit. 34 *l.* 8. §. 1. *ſupr. h. t.* 35 Cur? ne nimis extendatur concedentis beneficium: vel quia roganti amico præſumitur conceſſiſſe; heres autem accipientis, non protinus in amore defuncto reſpondeat. Amor heredis & defuncti diverſus eſt. 36 *l.* 4. §. 2. *l.* 6. §. 1. *ſupr. h. t.* 37 *c.* 10. *de reg. in* 6. vide *l.* 60. *infr. de reg. jur.* 38 Imo aliqua. v. Paul. 5. *ſent.* 6. §. 10. 39 Jure civili, *vulg. Hal.* adde *l.* 14. §. 11. *infr. de furtis.* 40 *l.* 1. §. 1. *ſupr. h. t. d. l.* 14. §. 11. *infr. de furtis.* 41 *l.* 1. §. 2. *ſupr. h. t.* 42 Imo, & is, qui conduxit, dicitur precario poſſidere, *l.* 2. *C. de præſcript.* 30. *vel* 40. *annor.* & commodatarius: eſt enim commodatum precario affine. *l.* 1. §. *ult. ſupr. h. t.* Hinc Salvianus, 1. *ad Eccleſ.* Commodatis, inquit, a Deo facultatibus utimur, & quaſi precarii poſſeſſores ſumus. 43 *l.* 3. *ſupr. h. t.* 44 Sed rei vindicatio. *l.* 3. *C. de pactis inter emptorem.* 45 *l.* 4. §. 1. *ſupr. h. t.* 46 Imo, eſſe non poteſt. *l.* 19. *infr. h. t.* 47 *l.* 8. *l.* 9. *ſupr. comm. l.* 3. §. 5. *ſupr. de adq. vel amitt. poſſeſſ.* 48 *Al.* quia. 49 Haloander legit *a poſſeſſione.* S. L. 50 58. *Eclog.* 24. *cap.* 17. *in fin.* 51 Vide quæ notavi ad *l.* 3. §. 1. *ſupr. de adqu. vel amitt. poſſ.* 52 *l.* 1. *in fin. ſupr. uti poſſidetis.* dixi *l.* 15. §. 4. *ſupr. h. t.* 53 Cur? quia ejus intereſt. 54 *l.* 22. *infr. h. t.* 55 Imo, duo poſſunt. *l.* 15. §. 4. *ſupr. h. t.* 56 Vide *l.* 3. §. 5. *ſupr. de adquir. vel amitt. poſſ.* 57 Quomodo? ejuſdem juris reſpectu. 58 *l.* 16. *infr. de obl. & act.* 59 *Subaudi*, is, qui a ſervo rogavit. 60 *Subaudi*, pro revocanda re precario conceſſa. 61 Precarium, ſi de eo intra certum tempus reſtituendo nihil convenit, Interdicto, quod de precario eſt, revocare quandocunque poſſumus, *ut hic.* ſin de certo tempore ejus convenit, non Interdicto, ſed incerti condictione, hoc eſt, præſcriptis verbis, *ut hic.* 62 *l.* 2. §. 2. *in fin. ſupr. h. t.* Nulla eo nomine actio civilis conſtituta eſt. *l.* 14. *l.* 15. §. 3. *ſupr. h. t. l.* 14. §. 11. *infr. de furtis.* 63 Res enim ita vendi poteſt, ut apud emptorem ſit ex cauſa precarii, *ut hic.* vel conducti. *l.* 16. *ſupr. de peric. & commod.* 64 Suorum nomine domeſticos intellige. adde *l.* 2. *l.* 3. *l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *l.* 7. *ſupr. de uſu & habit.* 65 Studioſorum privilegia ad eorum famulos extendi, hinc colligunt. facit *l. ſi quis in ſacris.* 11. *C. de prox. ſacror. ſcrin. lib.* 12. *tit.* 19. *l. ult. C. de privileg. ſchol. lib.* 12. *tit.* 30. 66 Sibi habitationem qui ſtipulatur, ſuos quoque comprehendit: etiam ſuis ſtipulari quiſque intelligitur, qui ſibi ſtipulatur. *l.* 40. *in princ.* & §. *ultim. ſupr. de pactis. l.* 2. *l.* 3. *ſupr. de uſu & habit.* vide *l. ultim. infr. de verbor. oblig.* 67 Adde *l.* 18. *ſupr. h. t.* 68 *Subaudi*, illicite. 69 *l.* 7. *ſupr. h. t.* 70 *l.* 6. *in fin. ſupr. h. t.* 71 Vide *l.* 32. *in fin. ſupr. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* 72 Poſſideret. *vulgat. Haloand.* 73 Auctoritati. *vulgat. Hal.* 74 Novi a Prætore.

TIT. XXVII.

DE[1] ARBORIBUS[2] CÆDENDIS[3].

Prius Interdictum de arbore ædibus impendente. 1. *Quod est prohibitorium.* 2. *Utrum tota arbor aut pars exscindi possit.* 3. *De vitibus.* 4. *De domino ædium, & de fructuario.* 5. *De ædibus communibus.* 6. *Interpretatio verborum,* si per te. 7. *Alterum Interdictum de arbore in agrum impendente.* 8. *Summa & ratio Interdicti.* 9. *Differentia hujus Interdicti & superioris.*

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

AIt Prætor: *Quæ arbor*[4] *ex ædibus tuis in ædes*[5] *illius impendet, si*[6] *per te stat, quominus adimas: tunc; quominus illi*[7] *eam arborem*[8] *adimere sibique habere liceat, vim fieri veto*[9].

§. 1. Hoc Interdictum prohibitiorium est. §. 2. Si arbor ædibus alienis impendeat[10], utrum totam arborem jubeat Prætor adimi, an vero id solum, quod superexcurrit[11], quæritur? Et Rutilius ait, a stirpe[12] exscindendam, idque plerisque videtur verius: & nisi adimet dominus arborem, Labeo ait permitti ei, cui arbor officeret, ut si vellet, succideret eam, lignaque tolleret. §. 3. *Arboris* appellatione etiam[13] vites[14] continentur. §. 4. Non solum autem domino ædium, sed etiam ei, qui usumfructum habet, competit hoc Interdictum: quia & ipsius interest[15], arborem istam non impendere. §. 5. Præterea probandum est, si arbor communibus ædibus impendeat, singulos dominos habere hoc Interdictum, & quidem in solidum[16]: quia & servitutum vindicationem singuli habeant. §. 6. Ait Prætor: *Si per te stat, quominus eam adimas: quominus illi eam arborem adimere liceat, vim fieri veto.* Prius itaque tibi adimendi facultas: si tu non facias, tunc vicino[17] prohibet vim fieri adimere volenti. §. 7. Deinde ait Prætor: *quæ arbor ex agro*[18] *tuo in agrum illius impendet*[19], *si per te stat, quominus pedes quindecim*[20] *a terra eam altius coerceas, tunc quominus illi ita coercere, lignaque sibi habere liceat, vim fieri veto.*

§. 8. Quod ait Prætor, & Lex XII. Tabularum efficere voluit, *ut quindecim pedes altius rami arboris circumcidantur:* & hoc idcirco effectum est, ne umbra arboris vicino prædio noceret. §. 9. Differentia[21] duorum capitum Interdicti hæc est: Si quidem arbor ædibus impendeat, succidi eam præcipitur: si vero agro impendeat, tantum usque ad quindecim pedes a terra coerceri.

De arbore vento inclinata.

2. POMPONIUS lib. 34. ad Sabinum.

SI arbor ex vicini fundo vento inclinata[22] in tuum fundum sit: ex Lege XII. Tabularum de adimenda ea recte agere[23] potes, *jus ei*[24] *non esse ita arborem habere.*

TIT. XXVIII.

DE[25] GLANDE[26] LEGENDA[27].

Interdictum. 1. *De nomine glandis.*

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

AIt Prætor, *glandem, quæ ex illius agro in tuum cadat*[28], *quominus illi tertio quoque die legere, auferre liceat: vim fieri veto.* §. 1. Glandis nomine omnes[29] fructus continentur.

TIT. XXIX.

DE HOMINE[30] LIBERO EXHIBENDO.

Interdictum, 1. *Et ejus ratio.*

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

AIt Prætor: *Quem liberum dolo malo retines, exhibeas*[31]. §. 1. Hoc Interdictum proponitur tuendæ libertatis causa: videlicet, ne homines liberi retineantur a quoquam.

2. VENULEIUS lib. 4. Interdictorum.

NIhil enim multum[32] a specie servientium differunt, quibus facultas non datur recedendi[33].

De Lege Favia. 1. *De ætate, sexu, jure ejus, qui retinetur, & de pluribus retentis.* 2. *Si retinens habeat in potestate.* 3. *De redempto ab hostibus.* 4. *De justa causa retinendi.* 5. *Si volens retineatur.* 6. *De ignorantia & certioratione.* 7. *Si dubitetur de statu.* 8. *Quid sit exhibere.* 9. *Quibus competit hoc Interdictum.* 14. *De absente.* 15. *De tempore Interdicti.*

3. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

QUod &[34] Lex Favia[35] prospexit, neque hoc Interdictum aufert Legis Faviæ exsecutionem: nam &[36] hoc Interdicto agi poterit, & nihilominus accusatio Legis Faviæ institui: & versa vice qui egit Favia, poterit nihilominus etiam hoc Interdictum habere, præsertim cum alius Interdictum, alius Faviæ actionem habere possit.

§. 1. Hæc verba, *Quem*[37] *liberum*, ad omnem liberum pertinent: sive pubes sit; sive impubes; sive masculus, sive fœmina; sive unus, sive plures; sive sui juris sit, sive alieni; hoc enim tantum spectamus, an liber sit. §. 2. Is tamen, qui in potestate habet, hoc Interdicto non tenebitur: quia dolo malo non videtur habere, qui suo[38] jure utitur. §. 3. Si quis eum, quem ab hostibus redemit, retineat: in ea causa est, ut Interdicto non teneatur[39]: non enim dolo malo facit. † Plane si offertur pretium, Interdictum locum habet. Sed & si eum remisit pretio non accepto, dicendum est, Interdicto locum fore, si posteaquam semel remisit, velit retinere.

§. 4. Si eum quis retineat filium, quem non habet in potestate: plerunque sine dolo malo facere videbitur. pietas[40] enim genuina efficit sine dolo malo retineri: nisi si evidens dolus malus intercedat. Proinde & si libertum suum, vel alumnum[41], vel noxæ deditum adhuc impuberem: idem erit dicendum. † Et generaliter, qui justam causam habet hominis liberi apud se retinendi, non videtur dolo malo facere. §. 5. Si quis volentem[42] retineat, non videtur dolo malo retinere. † Sed quid si [volentem] quidem retineat, non[43] tamen sine calliditate circumventum, vel seductum, vel sollicitatum, neque bona vel probabili ratione hoc facit? Recte dicetur dolo malo retinere. §. 6. Is qui nescit apud se esse hominem liberum, dolo malo caret: sed ubi certioratus retinet, dolo malo non caret. §. 7. Plane, si dubitat[44], utrum liber, an servus sit, vel facit status controversiam: recedendum erit ab hoc Interdicto, & agenda causa libertatis. etenim recte placuit, tunc demum hoc Interdictum locum habere, quotiens quis pro[45] certo liber est. † Cæterum si quæratur de statu, non oportet præjudicium fieri alienæ[46] cognitioni.

§. 8. Ait Prætor, *Exhibeas.* Exhibere[47] est, in publicum producere, & videndi tangendique hominis facultatem præbere: proprie autem exhibere est, extra[48] secretum habere. §. 9. Hoc Interdictum omnibus[49] competit: nemo[50] enim prohibendus est libertati favere. §. 10. Plane ex causa suspectæ[51] personæ removendæ sunt, si forte talis persona sit, quam verisimile est colludere, vel calumniari. §. 11. Sed [&] si mulier[52] vel pupillus hoc Interdictum desideret, pro cognato, vel parente, vel affine suo solliciti[53], dandum esse eis Interdictum, dicendum est: nam & publico[54] judicio reos facere possunt, dum suas suorumque injurias exsequuntur. §. 12. Si [tamen] plures sunt, qui experiri volent, eligendus est a Prætore, ad quem maxime res pertinet, vel is, qui idoneior[55] est. & est optimum, ex conjunctione, ex fide, ex dignitate actorem hoc Interdicto eligendum. §. 13. Si tamen, posteaquam hoc Interdicto actum est, alius hoc Interdicto agere desideret: palam erit; postea alii non facile dandum, nisi si de perfidia[56] prioris potuerit aliquid dici. Itaque causa cognita amplius quam semel Interdictum hoc erit movendum. Nam nec in publicis judiciis permittitur amplius agi, quam semel actum est, quam si prævaricationis[57] fuerit damnatus prior accusator. † Si tamen reus condemnatus malit[58] litis æstimationem sufferre, quam hominem exhibere: non est iniquum, sæpius in eum Interdicto experiri, vel eidem sine exceptione, vel alii. §. 14. Hoc Interdictum & in absentem esse rogandum Labeo scribit: sed si non defendatur[59], in bona ejus eundum ait. §. 15. Hoc Interdictum perpetuum est.

De dolo malo. 1. *De bona fide.* 2. *De tempore.* 3. *De creditore & debitore.*

4. VENULEIUS [lib. 4. Interdictorum].

SI quis liberum hominem ignorantem suum statum retineat, tamen, si[60] dolo malo retinet, cogitur exhibere. §. 1. Trebatius quoque ait non[61] teneri eum, qui liberum hominem pro servo bona[62] fide emerit & retineat. §. 2. Nullo[63] tempore dolo malo retineri homo liber debet: adeo ut quidam putaverint, nec modicum tempus ad eum exhibendum dandum[64], quoniam præteriti facti pœna præstanda est. §. 3. Creditori non competit Interdictum, ut debitor exhiberetur: nec enim debitorem latitantem exhibere quisquam cogitur[65], sed in bona ejus ex Edicto Prætoris[66] itur.

1 Περὶ δένδρων, καὶ δενδροτομιῶν. 60. *Eclog.* 16. 2 Quæ in urbe. *l.* 1. *in princ.* ff. vel agro. *d. l.* 1. §. 7. *l.* 2. ff. *h. t.* 3 Nota hæc vocabula, impendere, *l.* 1. *in pr.* §. 5. 7. ff. *h. t.* adimere totum, vel id, quod superexcurrit, *in pr. l.* 1. & §. 6. ff. *h. t.* a stirpe excidere seu succidere, *l.* 1. §. 2. & *in fin.* ff. *h. t.* coercere, §. 9. circumcidere, *l.* 1. §. 8. §. 9. ff. *h. t.* cædere, seu τέμνειν, est totum vel partem cædere: κατατέμνειν, τὸ ὑποτέμνειν, ζωννύειν est adimere corticem. 60. *Eclog.* 16. *c.* 4. 4 Tua vel communis, §. 5. ff. vel vitis §. 3. ff. *h. t.* 5 Non idem, si in agrum. §. 7. ff. *h. t.* 6 Datur tibi adimendi facultas §. 6. ff. *h. t.* 7 Domino vel fructuario. §. 4. ff. *h. t.* 8 Etiam totam. §. 2. ff. 9 Prohibitorium itaque est hoc Interdictum. §. 1. ff. *h. t.* & *l.* 2. ff. *de Interdictis.* 10 Id est, immineat. Paul. 5. *sent.* 6. §. 13. & ut Græci apertius, id est, si non tantum efficiat, ut minus cœlum videre possimus, *l.* 17. ff. *de serv. præd. urb.* sed si arbor ἐπήρηται τῷ οἴκῳ μου, καὶ βλάπτῃ με. 60. *Eclog.* 16. §. 12. id est, noceat ædibus meis. 11 Id collucare est arbores. 12 Quasi diceret, non tantum actor sublucare id quod superexcurrit, & compescere ramorum luxurias potest: sed & adimere, id est, a stirpe excidere potest: in agris sufficit sublucatio. §. 7. §. 9. ff. *h. t.* vide Cujac. apud Paul 5. *sent* 6. §. 13. 13 *l.* 3. ff. *arbor. furt. cæs.* 14 Hedera, arundo, salix. vide 60. *Eclog.* 16. §. 2. 15 Debet enim domum suam suis impensis tegere. *l.* 7. §. 2. ff. *de usufr.* 16 *l.* 17. ff. *de servitutib.* *l.* 4. §. 3. *l.* 6. §. 4. ff. *si serv. vind.* 17 Atque ita in reum convertitur electio. vide *l.* 1. *C. de solut.* 18 Aliud, si in ædes. *in pr. supr. h. t.* 19 An quia rami impendent? an quia arbor inclinata? An quia umbra ejus nocet? ut §. 8. ff. *h. t.* 20 60. *Eclog.* 16. *c.* 13. 21 Hujus capitis materiam utilem esse: & ab Advocatis sæpius quæri, quam Legem *frater a fratre*, notat Albericus. 22 60. *Eclog.* 16. *cap.* 14. adde *l.* 2. §. 40. ff. *ne quid in loco publico.* 23 Qua actione? negatoria: cujus formula mox traditur. 24 *Subaudi*, domino arboris.

25 Ex vicini agro puta in tuum cadente. 26 Glans quid sit, vide in *l.* 1. *in fin.* ff. *h. t.* 27 Per vicinam intra tertium diem. 28 *l.* 9. §. 1. ff. *ad exhibend.* 29 *l.* 236. §. 1. ff. *de verb. sign.* 2. *Eclog.* 2. *c.* 236.

30 *L.* 8. *C.* 8. extat etiam titulus in Basilicis περὶ ἐλευθέρων πραθέντων, ἢ δουλαγωγουμένων, ἢ βίᾳ κατεχομένων. 22. *Eclog. lib.* 7. *t.* 1. *c.* 18. 31 Interdictum de homine libero exhibendo, exhibitorium est. *l.* 1. ff. *de Interdictis.* §. 1. *vers. exhibitoria. Inst. de Interdictis.* 32 Differunt tamen, nec sunt, nec fiunt servi. 22. *Eclog. ex Basil. tit.* 20. *c.* 12. 33 Parum a servis differunt, qui ab hostibus sunt redempti, *l.* 2. *C. de postlimin.* servus videtur, qui recedendi facultatem non habet. Potest enim liber, qua velit commeare, *l. pen. C. de operis lib.* species est enim libertatis, qui ipse velis, etiam fugere. *l. quis sit fugitivus.* 17. §. *idem recte.* 10. ff. *de ædil. edicto.* Imo qui liberam eundi abeundive domo potestatem non habet, liber esse non videtur, sed in custodia esse, *l. qui neque sequuntur.* 48. ff. *de verb. sign. l. succurritur.* 9. ff. *ex quibus causis major. Novell.* 6. *cap.* 2. §. *si vero.* Quid? custodia qui tenetur publica, liber non fuerit? Est sane liber, ut testis, & testamentum ibidem facere possit. *l. qui in test.* 14. ff. *qui test. l. qui in carcerem.* 22. ff. *quod metus caus.* 34 Præter hoc Interdictum. 35 De qua vide *l.* 6. *in fin.* ff. & *l.* 5. *C. ad l. Fab. de plag.* 36 Interdictum enim liberum exhiberi postulat: criminali vero judicio, sive Fabia Lege, de pœna agitur. *Græci.* 37 *l.* 1. ff. *de verb. sign. l.* 3. §. 1. ff. *de neg. l.* 1. §. 1. ff. *de pecun. constitut.* 38 Vide *l.* 26. ff. *de damno.* 39 Cur ita? collige ex *l.* 2. *C. de postlim. l.* 15. *l.* 21. ff. *de captivis. l.* 20. §. 1. ff. *qui test. l.* 43. *in fin.* ff. *de legat.* 1. 40 Præsumitur pater filium suum sine dolo retinere, ob patriam pietatem. de qua præsumptione vide Alciat. 1. *præs.* 11. 41 Dixi de alumno ad *l.* 1. *C. quæ res pignori.* 42 Volenti non fit injuria. *l.* 14. §. 9. ff. *de ædil. l.* 9. ff. *de aqua & aquæ pluv. l.* 1. §. 5. ff. *de tutor. l.* 34. *C. de transact.* 43 *l. un.* §. 2. *C. de rapt. virginum.* 44 Tria hæc notanda, scientia, ignorantia, dubitatio. 45 *l.* 4. §. 1. ff. *h. t.* 46 Id est, libertatis causæ: Cujacius tamen putat hic vocabulo *alienæ*, innui legem, quæ aliena sit vocata. de quo vide eundem Cujac. 19. *obs.* 17. 47 Adde *l.* 2. ff. *ad exhib.* 15. *Eclog.* 4. *c.* 2. 48 Exhibere, est extra secretum habere, *ut vic.* ergo & *edere* extra secretum dare. 49 Adde *l.* 13. ff. *ad exhib.* 50 Is est favor libertatis. 51 *l.* 3. §. 12. ff. *de suspectis.* 52 *l.* 2. *C. h. t.* 53 Sollicitato. *vulg.* 54 *l.* 1. 2. ff. *de accus.* 55 *l.* 2. 3. ff. *de popularib. l.* 18. ff. *de test. tut.* 56 Perfidia idonea causa est aliquid revocandi. 57 *l.* 3. ff. *ad SC. Turp. l.* 1. *C. de Advoc. divers. jud.* 1. *l.* 11. *C. de accus.* 58 Æstimatione litis, ejusque præstatione exhibendi necessitatem effugere possumus. 59 Absens. 60 Dolo malo retinet, qui scit liberum esse, & qui sine causa retinet. 61 Liberum pro servo ignoranter bona fide emens, Interdicto de homine libero exhibendo non tenetur. 62 *l.* 3. §. 7. ff. *h. t.* 63 Etiam modico. 64 Si in præsenti potest exhiberi. 65 *Subaudi*, hoc Edicto: neque creditor, si quid ejus privatim tantum interesit, experietur secus, si ob publicam causam; tunc enim cogitur quis officio judicis debitorem exhibere creditori. 66 *l.* 2. ff. *quib. ex caus. in possess.*

TIT. XXX.

DE[1] LIBERIS[2] EXHIBENDIS[3], ITEM DUCENDIS[4].

Interdictum, de liberis exhibendis. 1. Cui, & in quem competit. 2. De causa retinendi. 3. De matre. 4. De exceptione rei judicatæ. 5. De nupta.

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

AIt Prætor, *qui quave in potestate Lucii Titii est, si is eave apud te est, dolove malo tuo factum est, quominus apud te esset, ita eum eamve exhibeas*[5]. §. 1. Hoc Interdictum proponitur adversus eum, quem quis exhibere[6] desiderat eum, quem in potestate sua esse dicit[7]. Et ex verbis apparet, ei, cujus in potestate est, hoc Interdictum competere. §. 2. In hoc Interdicto Prætor non admittit causam, cur apud eum sit is, qui exhiberi debet, quemadmodum in superiore Interdicto: sed omnimodo[8] restituendum putavit, si in potestate est. §. 3. Si vero mater sit, quæ retinet, apud[9] quam interdum[10] magis, quam apud patrem, morari filium debere, ex justissima scilicet causa, & Divus Pius decrevit, & a Marco & a Severo rescriptum est: æque subveniendum ei erit per exceptionem. §. 4. Pari modo si judicatum fuerit[11], non esse eum in potestate, & si per injuriam judicatum sit: agenti hoc Interdicto objicienda erit exceptio rei judicatæ: ne de[12] hoc quæratur, an sit in potestate, sed an sit judicatum. §. 5. Si quis filiam suam[13], quæ mihi nupta sit, velit abducere, vel exhiberi sibi desideret: an adversus Interdictum exceptio danda sit, si forte pater concordans matrimonium, forte & liberis subnixum, velit dissolvere? Et certo jure utimur, ne bene concordantia[14] matrimonia jure patriæ potestatis turbentur[15]: quod tamen sic erit adhibendum, ut patri persuadeatur, ne acerbe patriam potestatem exerceat.

2. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

IMo magis de[16] uxore exhibenda ac ducenda pater, etiam qui filiam in potestate habet, a[17] marito recte convenitur.

Interdictum de liberis ducendis. 1. Collatio hujus Interdicti & superiorum. 2. Quibus ex causis, 3. Et adversus quos hoc Interdictum competit. 4. De impubere. 5. De matre. 6. De fœmina, prætextato, & eo, qui proxime prætextati ætatem accedit.

3. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

DEinde[18] ait Prætor: *si Lucius Titius in potestate Lucii Titii est: quominus eum Lucio Titio[19] ducere liceat, vim fieri veto.*

§. 1. Superiora[20] Interdicta exhibitoria sunt: hoc est, pertinent ad exhibitionem liberorum, cæterorumque, de quibus supra diximus: hoc autem Interdictum pertinet ad ductionem, ut ducere quis possit eos, in quos[21] habet jus ductionis[22]. Itaque prius[23] Interdictum, quod est de liberis exhibendis, præparatorium est hujus Interdicti: quo magis enim quis duci possit, exhibendus fuit. §. 2. Ex hisdem causis hoc Interdictum tribuendum est, ex quibus causis de exhibendis liberis competere diximus; itaque quæcunque[24] ibi[25] diximus, eadem hic quoque dicta accipienda sunt. §. 3. Hoc[26] autem Interdictum competit non adversus ipsum filium, quem quis ducere vult: sed utique esse debet is, qui eum Interdicto defendat. Cæterum[27] cessat Interdictum, & succedere[28] poterit notio[29] Prætoris: ut apud eum disceptetur, utrum quis in potestate sit, an non [sit]. §. 4. Julianus ait: quotiens id Interdictum movetur de filio ducendo; vel cognitio[30]; & is, de quo agitur, impubes est: alias differri oportere rem in tempus pubertatis, alias repræsentari. † Idque ex persona eorum, inter quos controversia erit, & ex genere causæ constituendum est. Nam si is, qui se patrem dicit, auctoritatis[31], prudentiæ, fidei exploratæ esset; usque in diem litis[32], impuberem apud se habebit: is vero, qui controversiam facit, humilis, calumniator, notæ nequitiæ[33]; repræsentanda[34] cognitio est. † Item si is, qui impuberem negat in aliena potestate esse, vir omnibus modis probatus, tutor vel testamento, vel a Prætore datus; pupillum, quem in diem litis apud se habuit, tuetur: is vero, qui patrem se dicit, suspectus [est] quasi calumniator; differri litem non oportebit. † Si vero utraque persona suspecta est, aut tanquam infirma, aut tanquam turpis: non erit alienum (inquit) disponi, apud quem interim[35] puer educaretur & controversiam in tempus pubertatis differri: ne, per collusionem vel imperitiam, alterutrius contendentium, aut alienæ potestati paterfamilias addicatur, aut filius alienus patrisfamiliæ loco constituatur. §. 5. Etiam si maxime autem probet filium pater in sua potestate esse: tamen, causa cognita, mater in retinendo eo potior[36] erit. idque decretis Divi Pii quibusdam continetur: obtinuit enim mater ob nequitiam patris, ut sine[37] deminutione potestatis apud eam filius moretur. §. 6. In hoc Interdicto, donec res judicetur, fœminam; *prætextatum*, eumque, qui *proxime prætextati*[38] ætatem accedet, interim apud matremfamilias deponi[39] Prætor jubet. † Proxime ætatem prætextati accedere eum dicimus, qui puberem ætatem nunc ingressus est. † Cum audis matremfamilias, accipe notæ auctoritatis fœminam[40].

De hereditate.

4. AFRICANUS lib. 4.[41] Quæstionum.

SI eum, qui se patremfamilias dicat, ego[42] in mea potestate esse, & jussu meo adisse hereditatem dicam, tam de hereditate agi oportere, quam ad Interdictum de filio ducendo iri debere ait.

Si filius sponte apud aliquem est.

5. VENULEIUS lib. 4. Interdictorum.

SI filius sua sponte[43] apud aliquem est, inutile hoc Interdictum erit: quia filius magis apud se, quam apud eum est, in quem interdicetur[44], cum liberam facultatem abeundi vel remanendi haberet. nisi si inter duos, qui se patres dicerent, controversia esset, & alter ab altero exhiberi eum desideraret.

TIT. XXXI.

DE UTRUBI[45].

Interdictum. 1. Collatio hujus Interdicti, & Uti possidetis.

1. ULPIANUS lib. 72. ad Edictum.

PRætor ait: *utrubi hic homo[46], quo de agitur, majore[47] parte hujusce anni fuit: quominus is eum ducat, vim fieri veto.*

§. 1. Hoc Interdictum de possessione rerum mobilium[48] locum habet, sed obtinuit vim ejus exæquatam[49] fuisse Uti possidetis Interdicto, quod de rerum soli competit: ut is & in hoc Interdicto vincat, qui nec vi, nec clam, nec precario, dum super hoc ab adversario inquietatur, possessionem habet.

TIT. XXXII.

DE MIGRANDO[50].

Interdictum, 1. De inquilino & colono. 2. De auxilio extraordinario. De usu Interdicti. 3. De habitatione gratuita. 4. Si pensio nondum debeatur. 5. De rebus, quæ sunt in bonis inquilini, vel non, pigneratis vel non. 6. De tempore Interdicti. De successoribus.

1. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

PRætor ait: *si is homo, quo de agitur, non est ex his rebus, de quibus inter te & actorem[51] convenit[52], ut quæ in eam habitationem, qua de agitur, introducta, importata, ibi nata factave essent, ea pignori tibi pro mercede ejus habitationis essent: Sive ex his rebus esset ea merces tibi soluta, eove nomine satisfactum est, aut per te stat[53], quominus solvatur: ita quo minus ei, qui eum pignoris nomine induxit, inde abducere liceat, vim fieri[54] veto[55].* §. 1. Hoc Interdictum proponitur inquilino, qui soluta pensione vult migrare. Nam colono non[56] competit. §. 2. Cui[57] rei etiam extra[58] ordinem subveniri potest: ergo[59] infrequens[60] est hoc Interdictum. §. 3. Si tamen gratuitam[61] quis habitationem habeat, hoc Interdictum utile ei competet. §. 4. Si pensio nondum debeatur: ait Labeo Interdictum hoc cessare. nisi paratus sit eam pensionem solvere. † Proinde si semestrem solvit, sexmenstris[62] debeatur, inutiliter interdicet, nisi solverit & sequentis sexmenstris. Ita tamen, si conventio specialis facta est in conductione domus, ut non[63] liceat ante finitum annum, vel certum tempus migrare. † Idem est, & si quis in plures annos conduxerit, & nondum præterierit tempus: nam cum in[64] universam conductionem pignora sunt obligata, consequens erit dicere, In-

1 Adde, & de uxore exhibenda & ducenda. *l.* 2. ff. *h. t.* 2 *L.* 8. *C.* 8. 15. *Eclog.* 4. 3 *l.* 1. *l.* 2. ff. *h. t.* 4 Vide *l.* 3. §. 4. 5. ff. *h. t.* 5 Hoc Interdictum exhibitorium est. §. 1. *vers. exhibitoria. Inst. de Interdict.* 6 Id est, ad exhibendum cogi, seu condemnari. 7 *Subaudi*, is, qui Interdictum proponit. 8 Id est, nulla exceptione regulariter admissa. 9 Vide *l. un. C. divortio facto.* adde *l.* 1. ff. *ubi pupillus.* vide *Novell.* 117. *c.* 7. 10 Ex justissima causa filii, etiam majores triennio morantur apud matrem patre invito, *ut hic.* & *l.* 3. §. 5. ff. *h. t.* 11 *Subaudi*, inter agentem, & eum, qui filius non esse dicitur. 12 Post rem judicatam, ne hoc quidem quæritur, bene vel male sit judicatum, *l. quod ad statum.* 12. ff. *de pœnis. l. quod si nolit.* 31. §. *in factum.* 17. ff. *de ædilitio. l. ingenuum.* 25. ff. *de statu hom.* idem est in jurejurando. *l. non erit.* 5. §. *dato.* 2. ff. *de jurejur.* 13 Pater a genero petere non potest, ut filiam suam ei exhibeat, 15. *Eclog.* 4. *ex lib.* 31. *tit.* 2. *cap.* 9. adde Paul. 5. *sentent.* 6. §. 15. & 16. adde & eundem Paulum, 2. *sentent.* 19. §. 2. *l.* 11. §. 11. ff. *ad leg. Jul. de adult.* E contrario, invito genero meo socer filiam meam detinere non possum. vide *l.* 2. ff. *h. t.* 14 *l. ult. C. h. t. l.* 11. *l.* 14. *C. de nuptiis.* & ita præstat filiam separari a patre, quam bene concordantes nuptias dissolvi. Afranius, in *Divortio* apud Nonium: Indignum facinus, adolescenti optumas, bene convenientes, concordes cum viro, repente viduas faciat spurcitia patris? sic enim legendum puto apud Nonium: quem locum inemendatum notat Cujac. *hic.* 15 Et dissolvantur: est enim ea separatio dura & acerba. *l.* 12. §. 7. ff. *de instructo.* 16 Dixi ad *l. ultim. C. h. t.* 17 *l.* 11. *C. de nuptiis. l.* 8. ff. *de divortiis.* 18 Transit ad Interdictum de liberis ducendis, ab Interdicto de liberis exhibendis. 19 *Sub.* patri. 20 Vide *l.* 1. ff. *de Interdictis.* 21 Et ita procuratori, nisi causa cognita, non datur. *l.* 40. ff. *de procurat.* 22 *Al.* ditionis, *male:* licet ditionis voce interpretari possis potestatem in filios. 23 Interdictum *de liberis exhibendis*, antecedere debet Interdictum *de liberis ducendis.* Est enim actio ad exhibendum præparatoria vindicationis. *l.* 1. ff. *ad exhib.* 24 Tam ex persona actoris, quam rei. 25 *L.* 1. ff. *h. t.* 26 *Sub.* de liberis exhibendis & deducendis: ut ad utramque partem Interdicti hanc vocem etiam referas. 27 Id est, si ab alio non detineatur. 28 Officium judicis succedit in locum deficientis defensoris. 29 Vide *l. un. in fin. C. divortio facto.* 30 Id est, quoties officium judicis imploratur. 31 Fides major habetur auctoritatis, prudentiæ & fidei exploratæ viro, quam alii. vide *l.* 3. ff. *de testib.* 32 *Subaudi*, finiendæ ac terminandæ. 33 Vel vitæ sequioris, *l.* 8. §. 11. ff. *de transact.* hujusmodi circumstantiæ observandæ sunt. *Nov.* 117. *c.* 7. 34 Repræsentatur cognitio, quæ non differtur. 35 Pupilli apud eos educandi sunt, qui minus ei suspecti sunt, hoc est, qui ejus vitæ minus insidiari possunt: quod ex affectione personarum, & conjunctione judex finire poterit. *l.* 1. *l.* 2. *C. ubi pupill. educari.* 36 *l.* 1. §. 3. ff. *h. t.* 37 Protestatione jus nostrum conservamus. Hæc vero protestationis species observanda est, ut apud matrem filius alatur potius, quam apud patrem, sine patriæ potestatis diminutione. 38 Prætextati ætas, aut proxima prætextati ætati, quæ est? Prætexta puerile pallium est, quo ad 16. usque annum pueri nobiles utebantur, unde prætextati pueri appellati: dicta autem prætexta, quod prætexebatur ei purpura. 19. Isidor. 24. adde Festum *in Prætextam & Bulla.* Nonium *c.* 14. De Toga dixi ad *l.* 12. ff. *de jure fisci.* 39 Deponi homines observa. 40 Est enim materfamilias, domina: uxor nomen dignitatis; concubina, voluptatis. huc refer *l.* 29. *C.* & *l.* 13. §. 1. ff. *ad leg. Jul. de adult. l.* 41. ff. *de ritu. l.* 46. §. 1. ff. *de verbor. sign. l.* 29. *supr. de leg.* 3. vide Cujac. 3. *obs.* 18. 41 Vide ad hanc l. Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 60. 42 Pater. 43 *l.* 3. §. 5. ff. *tit. prox.* 44 Id est, Interdictum proponetur.

45 Vel utribi. sic Nævius *in Tarentilla:* Utribi cœnaturi estis? hiccine, an in triclinio? vel utrobi, ut Cato pro Lusitanis apud Charisium. vide Cujac. 5. *obs.* 22. Utrubi Glossa παρ᾽ ὁποτέρῳ. Theoph. παρ᾽ ὁποτέρῳ ὑμῶν. §. 7. *Inst. de Interd.* 46 *Hominis* appellatione servum hominem hic intellige. vide *Theophil.* 47 §. 4. *Inst. de Interd. l.* 156. ff. *de verb. signif.* 48 Mobilium appellatione contineri etiam homines nota: initio namque hujus legis in ipso Interdicto de homine agitur. 49 §. 4. *in fin. Inst. de Interd.* olim non erat. vide Paul. 5. *sent.* 6. §. 1.

50 Περὶ τῶν κωλυομένων μετοικῆσαι. 20. *Eclog. ex* 60. *tit.* 19. Porro hic non est omittendum Kalendis Juliis migrationem apud veteres solitam fieri, 12. *Mart.* 32. Tullius, 2. *ad Q. Fratrem* 5. *in fin.* vide Augustin. 4. *emendat.* 14. 51 Inquilinum tuum. §. 1. ff. *h. t.* 52 Tacite vel expresse. *l.* 4. ff. *in quib. caus. pign.* 53 *l.* 19. *C. de usuris.* 54 A domino ædium. 55 Prohibitorium est hoc Interdictum. 56 *Subaudi*, directum. §. 2. ff. *h. t.* Goth. Vide *Auth. agricultores. C. quæ res pignori.* Ans. 57 Id est, colono, vel migrationi coloni. 58 Id est, utili Interdicto, vel officio judicis. 59 Simile argumentum extat in *l.* 2. *supr. ex quibus caus. major.* 60 An parum frequens: cum non detur colono, nec inquilino detur, nisi si extra ordinem ei subveniatur? An valde frequens; cum & detur colono utile Interdictum? Nam particula *in* non semper negat; interdum auget: sic indigens dicitur, ut inclamare, invocare. de quo vide quæ notavi ad *l.* 34. ff. *de usurpation.* Porro non placet, quod in *l.* 29. §. 15. ff. *de liber. & posthum.* legitur indifficilis, vel in difficili. Puto ego legendum esse, *ille casus, qui in dissimili:* quasi diceret diversum ab eo, de quo dictum fuerat §. superiori, in quo agebatur de patre apud hostes, nepote in potestate patris posito, vivo etiam avo, seu post mortem patris moriente. Huic casui opponitur dissimilis de filio in potestate, de nepote nondum nato, eoque moriente vivo patre suo. Ista valde dissimilia sunt, filium esse apud hostes, & esse in potestate patris: nepotem esse in potestate patris, & nepotem nondum natum: nepotem vivo avo, vel eo mortuo mori: nepotem vivo patre suo mori. mea hæc est ad illum locum conjectura. Video quoque Jurisconsultos interdum casus ita vel conferre vel opponere, ut in *l.* 9. §. 11. ff. *de hered. instit.* plane erat similis in *l.* 31. §. 1. ff. *de vulg.* non dissimili modo in *l.* 74. §. 3. *supr. de adqu. vel omitt. hered.* similis est. 61 Adde *l.* 15. §. 1. ff. *de precario.* 62 Sexmenstris, *ut hic.* semenstris, *supr. h. t.* semestris. *Hal.* 63 *l.* 24. §. 2. *l.* 55. *in fin. supr. locati.* 64 *l.* 13. §. 11. *l.* 14. *supr. locati.*

terdicto

terdicto locum [non] fore, nisi liberata fuerint. §. 5. Illud notandum est, Prætorem hic non exegisse, ut in bonis fuerit conductoris, nec ut esset pignori res illata, sed si pignoris nomine inducta sit. Proinde & si aliena sint, & sint talia, quæ pignoris nomine teneri non potuerint, pignoris tamen nomine introducta sint: Interdicto hoc [1] locus erit [2]. quod si nec pignoris nomine inducta sint: nec retineri poterunt a locatore. §. 6. Hoc Interdictum perpetuum est, & in successores [&] successoribus dabitur.

De rebus quæ non sunt inquilini.

2. GAJUS lib. 26. ad Edictum provinciale.

HOc Interdictum inquilino etiam de his rebus quæ non ipsius sunt [3]; sed forte commodatæ ei vel locatæ, vel apud eum depositæ sunt, utile esse non dubitatur [4].

TIT. XXXIII.
DE [5] SALVIANO [6] INTERDICTO [7].

De partu ancillæ venditæ. 1. De fundo communi. 2. De re communi inducta.

1. JULIANUS lib. 49. Digestorum.

SI colonus ancillam in fundo pignoris nomine duxerit, & eam vendiderit: quod apud emptorem ex ea natum [8] est, ejus adprehendendi gratia utile [9] Interdictum reddi oportet. §. 1. Si colonus res in fundum duorum pignoris nomine intulerit, *ita ut utrique in solidum obligatæ essent*: singuli adversus extraneum [10] Salviano Interdicto recte experientur. inter ipsos vero si reddatur hoc Interdictum, possidentis conditio melior erit. † At si id actum fuerit, *ut pro partibus res obligaretur*: utilis actio [11] & adversus extraneos, & inter ipsos dari debebit, per quam dimidias partes possessionis singuli adprehendent. §. 2. Idem servari conveniet, & si colonus rem, quam cum alio communem habebat, pignoris nomine induxerit: scilicet ut pro parte dimidia, pignoris persecutio detur.

De fundo communi.

2. ULPIANUS lib. 70. [12] ad Edictum.

IN Salviano [13] Interdicto, si in fundum communem duorum pignora [14] sint ab aliquo invecta, possessor [15] vincet [16]. & erit eis descendendum ad Servianum [17] judicium [18].

1 Huic. *Haloand.* 2 *l.* 33. *l.* 34. *supr. de damno.* 3 *l.* 1. §. 5. *supr. h. t.* 4 Nisi eo animo sit inducta res, ut ibi perpetuo maneat. *l.* 32. *supr. de pignorib.* Ans. 5 *L.* 8. *C.* 9. §. 3. *vers. Interdictum quoque. Inst. de Interdict.* Oldend. 1. *Class. act.* 3. Negusant. *tr. de pign. parte* 8. *membr.* 1. 6 Vide Roland. a Valle, 1. *cons.* 13. hoc Interdictum a Salviano Edicti perpetui compositore appellari putat Cujacius, *hic.* cui etiam accepto fertur Edictum novum de conjungendis cum emancipato liberis. 7 Quod adipiscendæ possessionis causa factum est, eoque utitur dominus fundi, in res coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigit, §. 3. *in fin. Inst. de Interdictis.* superius vero Interdictum datur ad possessionem pignorum retinendam. 8 *l.* 29. §. 1. *supr. de pignorib.* 9 Non in personam, sed verbis in rem scriptis. 10 *l.* 10. *supr. de pignorib.* Quæres, quemadmodum hoc fieri possit, cum Imperator neget, Interdictum Salvianum adversus alios, quam conductorem & debitorem dari, *l.* 1. *C. h. t.* & solve: Hic de utili; ibi de Interdicto in personam agitur. vid. Cujac. 5. *obs.* 24. 11 Serviana sc. 12 Septuagesimo tertio. v. Cujac. 5. *obs* 24. 13 Quod datur creditori in rebus coloni natis in agro conducto, vel nominatim obligatis pignori: imo est hoc Interdictum de rebus cujuscunque debitoris pignori obligatis. 14 Quoties hoc actum est, ut uterque in solidum teneretur; vel quoties dubium est. 15 *l.* 1. §. 1. *supr. h. t. l.* 10. *supr. de pignorib.* 16 *Sub.* si inter duos dominos ejusdem fundi locatores controversia orietur. 17 Cur? quia cessat Edictum Salvianum. 18 Vide Cujac. *ibid.*

LIBER QUADRAGESIMUS QUARTUS.

TIT. I.
DE [1] EXCEPTIONIBUS [2], PRÆSCRIPTIONIBUS [3], ET PRÆJUDICIIS [4].

Eum, qui excepit, agere.

1. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

AGere [5] etiam is videtur [6], qui exceptione utitur: nam reus in exceptione [7] actor est.

Definitio exceptionis. 1. De replicatione. 2. De vi excludendi. 3. De triplicatione, quadruplicatione. 4. De perpetuis, seu peremptoriis, & temporalibus sive dilatoriis.

2. IDEM lib. 74. ad Edictum.

EXceptio dicta est quasi quædam exclusio [8], quæ [inter] opponi actioni cujusque rei solet [9] ad cludendum [10] id, quod in intentionem condemnationemve deductum est. §. 1. *Replicationes* nihil [11] aliud sunt, quam exceptiones, & a [12] parte actoris veniunt. quæ quidem ideo necessariæ sunt, ut exceptiones excludant: semper enim replicatio idcirco [13] objicitur, ut exceptionem oppugnet. §. 2. Illud tenendum est, omnem exceptionem, vel replicationem, exclusoriam esse: exceptio actorem [14] excludit: replicatio reum. §. 3. Sed & contra replicationem solet dari triplicatio, & contra triplicationem rursus [15], & deinceps multiplicantur nomina: dum aut reus aut actor objicit. §. 4. Sane solemus dicere, quasdam exceptiones esse dilatorias [16], quasdam peremptorias: utputa dilatoria est exceptio, quæ differt actionem. veluti procuratoria exceptio dilatoria est: nam qui dicit, non licere [17] procuratorio nomine agi, non prorsus litem inficiatur, sed personam evitat.

3. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

EXceptiones, aut perpetuæ, & peremptoriæ sunt, aut temporales, & dilatoriæ. † *Perpetuæ* atque *peremptoriæ* sunt, quæ semper locum habent [18], nec evitari possunt: qualis est doli mali, & rei judicatæ, & si quid contra Leges Senatusve consultum factum esse dicetur: item pacti conventi perpetui, id est, ne omnino pecunia petatur. † *Temporales* atque *dilatoriæ* sunt, quæ non semper locum habent, sed evitari possunt: qualis est pacti conventi temporalis, id est, ne forte intra quinquennium ageretur. † Procuratoriæ [19] quoque exceptiones dilatoriæ sunt, quæ evitari possunt.

De pupillo.

4. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

IN [20] pupillo, cui soluta est debita pecunia sine tutoris auctoritate, si quæratur, an doli [21] exceptione summoveri debeat: illud tempus [22] inspicitur [23], an pecuniam, vel ex ea aliquid habeat, quo petit.

De pluribus exceptionibus.

5. IDEM [lib. 18. ad Edictum].

IS [24], qui dicit [25] *se jurasse*, potest [26] & aliis [27] exceptionibus uti cum exceptione jurisjurandi [28], vel aliis solis: pluribus [29] enim defensionibus uti permittitur.

De herede & legatario.

6. IDEM [lib. 71. ad Edictum].

SI rem legatam petat legatarius [30], [ut] de dolo testatoris excipitur [31]. nam sicut heres, qui in universum [32] jus succedit, summovetur exceptione: ita & legatarius [33] debet summoveri, quasi unius rei [34] successor.

De personalibus & realibus. 1. De reo & fidejussore.

7. IDEM [lib. 3. ad Plautium].

EXceptiones [35], quæ *personæ* [36] cujusque cohærent, non transeunt ad alios. veluti [37] [ea] quam socius habet exceptionem [38], quod facere possit, vel parens patronusve, non [39] competit fidejussori: sic mariti fidejussor post [40] solutum matrimonium datus, in solidum dotis nomine condemnatur.

1 Titulus hic generalis est: qui sequuntur, speciales sunt. Cujac. ad *Novell.* 112. Porro hic titulus ostendit satis incuriose libros Pandectarum digestos esse. Hic enim præcedit titulum *de oblig.* & ex consequentia prius discimus exceptionibus uti, quam actionibus. Tam male etiam titulus *ad exhibendum* subsequitur titulum *de rei vindicat.* cum exhibitio præcedere debeat. 2 4. *Inst.* 23. 2. *Extra.* 25. 2. *in sexto.* 12. & 2. *Clement.* 10. Cæterum recte ait, *de exceptionib.* sunt enim variæ, & multiplices. proponuntur enim vel adversus personas, vel res ipsas, vel actiones, & ipsa judicia, ff. tractatur de exceptione rei judicatæ, *tit.* 2. usucapionis, *tit.* 3. doli, metus, *tit.* 4. & aliis mixtis, *tit.* 5. litigii, *tit.* 6. addendus est hic titulus de exceptione rei venditæ ex *lib.* 21. *tit.* 3. ff. addendus est *tit.* 36. 37. *lib.* 8. *C.* 3 *L.* 8. *C.* 36. 2. *Extra.* 26. & 2. *in sexto.* 13. Præscriptiones num idem sunt, quod exceptiones? Cujacius ita putat. Puto tamen exceptionum nomine nominatas intelligendas esse: præscriptionis vero verbo exceptiones in factum, *l.* 14. *in fin. l.* 23. ff. *h. t.* qua de re plenius aliquando sum dicturus. & cur, quæso, non sint exceptiones nominatæ & innominatæ, ut actiones sunt nominatæ & innominatæ, quæ in factum ideo & Præscriptis verbis actiones dicuntur? Interim probo, quod extat in 51. *Eclog.* 1. ubi agitur περὶ παραγραφῶν ϗ ἀντιπαραγραφῶν, id est, *exceptionibus & replicationibus*: nam & de replicationibus agitur quoque hoc titulo, *l.* 2. §. 1. & *seq. l.* 22. *in fin.* ff. *h. t.* Et 4. *Inst.* 14. ubi agitur de replicationibus: quin & ff. *h. t.* agitur de duplicationibus, triplicationibus. *l.* 1. §. 3. ff. *h. t. Novell.* 9. refero ad *tit.* 3. ff. *h. t.* adde huic titulo Oldendorpium *tr. de exceptionib. forens.* & Paponem, 2. *notar. lib.* 9. & ex antiquis Speculatorem, in *tract. de exceptionib. & replicationib.* De singulis generibus exceptionum dixi, & dicam sparsim. De formulis exceptionum dicam in *l.* 13. *infr. h. t.* Præscriptio itaque est innominata exceptio: hinc Tertulliani liber *de præscript. adversus hæreticos.* id est, de exceptionibus in factum, innominatis; hinc præscriptio peremptoria, *l.* 3 præscriptiones fori, id est, exceptiones. vide *l. ult. C. de exceptionib.* 4 Præjudicia, sunt speciales exceptiones, quibus excluditur actio hac ratione, quod futuræ graviori actioni præjudicium fiat, quorum exempla sunt *l.* 12. 14. 16. 18. & 21. ff. *h. t.* Goth. De præjudiciis exstat liber elegantissimus Jacobi Rævardi & ad totum scripsit Zasius. *Mod.* 5 Id est, actoris partes sustinere. *l.* 12. ff. *h. t. l.* 9. 19. *supr. de probation.* 6 Imo non videtur: nam actionis verbo non continetur exceptio, *l.* 8. *in fin.* ff. *de verb. signif.* & actio dicitur jus persequendi, non excipiendi, *l.* 51 ff. *de oblig.* solve: Improprie agit, qui excipit, non proprie. 7 Non omni, sed affirmando aliquid, id est, quando non est contentus simplici negatione facti, sed præter factum aliquod jus allegat. 8 Adde *l.* 22. ff. *h. t. l.* 10. *C. h. t.* 9 Jure naturali & gentium. nam inde suam originem habet exceptio. vide Oldend. *cap.* 1. *de exceptione.* 10 Excludendum. *vulg. Hal.* 11 Replicatio ab exceptione officio non differt. Utriusque enim proprium est excludere res in judicium deductas ab adversario. Effectu tamen differt. Nam aliud excluditur exceptione, aliud replicatione. Item consideratis personis, a quibus objiciuntur, & considerato tempore, quo tolluntur, differentia est. Quo enim tempore tollitur actio, eodem & replicatio: utraque certis temporibus excluditur. Nam utraque est in arbitrio actoris, quando objiciatur vel non objiciatur. 12 *l.* 22. *in fin. l.* 10. *C. h. t. Inst. de replicationibus.* 13 Replicationis naturam & scopum nota.

14 Declinatoriam improprie dici exceptionem, hinc colligunt nonnulli: quia non reum, sed judicem excludit. sed facilis est solutio: Declinatoria directo judicem, oblique actoris intentionem excludit. 15 Rursus quadruplicatio. *vulg. Hal.* adde, & contra quadruplicationem quintuplicatio, & sic deinceps. 16 Divisio exceptionum sumpta ab effectu. Exceptionum aliæ sunt dilatoriæ, quæ non semper locum habent: aliæ peremptoriæ, quibus semper locus est. *l.* 3. ff. *h. t.* Dilatoriis declinamus judicia, id est, forum seu jurisdictionem (formulam vide apud Oldendorp. *cap.* 10. *de except.*): judices (formulam vide apud Oldendorp. *cap.* 1. *de except.*): rescriptum (de quo vide Oldend. *ibid. c.* 9.) & ipsum actorem, huc refer exceptiones procuratorias, de quibus ff. *h. t.* sed & eam, qua negamus adversario tempus agendi competere, *l.* 3. ff. *h. t.* Socin. inter dilatorias refert exceptionem executionis *Goth.* De dilatoriis exceptionibus vide quædam apud Menochium *in tract. de arbit. jud. cas* 240. Mod. 17 Vel quia caret mandato & falso se procuratorem asserit: & procuratoris munere fungi non potest, præsertim in causa de qua agitur: si a non idoneo constitutus est: si carens mandato non cavit. de quibus v. Oldend. *c.* 13. *de except.* 18 Hujusmodi exceptiones totum vel partem causæ perimunt. 19 Et ita vocantur. *l.* 6. *supr. de operis novi nunciat.* §. 11. *Instit. eod.* Porro procuratoriæ quatuor modis dicuntur, ratione constituentis (ut quia procurator constitutus est a Titio ante litem contestatam, *l. neque.* 61. *C. de procurat.*) constituti (ut quia miles vel mulier, *l. in exceptionibus.* 19. §. *sed & si procuratoria.* 2. *supr. de prob. l. si fidejussor.* 29. §. *quædam.* 4. *supr. mandati.*) accusationis institutæ (ut fit in accusatione criminali, & populari, *d.* § *sed & si. l. pen.* §. *ad crimen.* 1. ff. *de publ. jud.*) mandati deficientis. *l. inter quos.* 39. §. *alieno.* 3. *supr. de damno. l. & ideo.* 6. *supr. de operis nov. nunc.* 20 *l.* 15. *l.* 47. ff. *de solut.* 21 Qui tenetur factus locupletior, si quidem dolo facit, qui id ab adversario petit, quod jam penes se habet. 22 Tempus petitionis ac litis contestatæ. 23 Id est, reus debet hanc exceptionem, *si factus est locupletior*, objicere pupillo tempore litis contestatæ; fieri enim potest, ut post litem contestatam desinat esse locupletior. 24 Id est, is, qui jurisjurandi exceptionem habet. 25 Actor scilicet. 26 Si forte actor negat reum jurasse; potest enim fieri ut reus instrumenta litis omiserit vel neglexerit, atque ita non possit in præsentia actorem convincere. 27 *l.* 8. ff. *h. t. l.* 43. ff. *de reg. jur.* 28 Quam habet ex eo quod juravit. 29 Puta, potest exceptionem pecuniæ solutæ objicere. 30 A me scilicet. aliud est, si ab herede; nec enim posset heres legatario objicere dolum defuncti, & testatoris. 31 Per me scilicet: quid enim si testator rem meam ei legavit? 32 Vide *l.* 9. §. 12. ff. *de hered. instit.* 33 *l.* 4. §. 31. ff. *de doli mali.* 34 Vitiosæ scilicet. 35 Beneficia quædam sunt ita personalia. *l.* 196. ff. *de reg.* Goth. Vide Cujac. *lib.* 16. *observ.* 8. S. L. 36 Adde *l.* 13. ff. *soluto.* aliud est in realibus, id est, in quibus res est causa privilegii. 37 Hic enumerantur quatuor personæ: socius omnium bonorum. *l.* 16. *supr. de re jud.* parens, *d. l.* 16. patronus, *l.* 17. *ibid.* maritus. *l.* 20. *d. tit.* 38 In id, quod facere possit, *vulgat. Haloand.* Id est, in id tantum condemnatur quod &c. 39 *l.* 24. *l.* 25. *supr. de re jud.* Imo competit. *l.* 19. ff. *h. t. l.* 16. ff. *de fidejuss.* 40 Nec enim datur constante matrimonio. *C. ne fidejuss. dot.*

§. 1. *Rei* [1] autem *cohærentes* exceptiones etiam [2] fidejussoribus competunt: ut rei judicatæ, doli mali, jurisjurandi, quod metus causa factum est. Igitur & si reus pactus sit in rem [3], omnimodo competit exceptio fidejussori. † Intercessionis [4] quoque exceptio: Item quod libertatis onerandæ causa petitur [5], etiam fidejussori competit. Idem dicitur, & si pro filiofamilias contra Senatusconsultum [6] quis fidejusserit, aut pro minore vigintiquinque annis circumscripto [7]. Quod si [8] deceptus sit in re, tunc nec ipse ante habet auxilium, quam restitutus fuerit [9], nec fidejussori danda est exceptio.

De pluribus exceptionibus.

8. IDEM [lib. 14. ad Plautium].

NEmo prohibetur pluribus [10] exceptionibus uti, quamvis diversæ sunt [11].

De confessione.

9. MARCELLUS [lib. 3. Digestorum].

NOn utique [12] existimatur confiteri de intentione [13] adversarius, quocum agitur, quia exceptione [14] utitur.

De re judicata.

10. MODESTINUS [lib. 12. Responsorum].

MOdestinus respondit: *Res inter alios judicata aliis* [15] *non obest*: neo si is [16], contra quem judicatum est [17], heres extiterit ei [18], contra quem nihil pronunciatum est, hereditariam ei litem inferenti præscribi ex ea sententia posse [19]; quam proprio [20] nomine disceptans, antequam [21] heres extiterit, excepit.

De instrumentis.

11. IDEM [lib. 13. Responsorum].

QUi adgnitis instrumentis, quasi [22] vera essent, solvit post [23] sententiam judicis: quæro, si postea cognita rei veritate, & repertis falsis instrumentis accusare velit & probare falsa esse instrumenta, ex quibus conveniebatur, cum instrumentis subscripserat [24] ex præcepto, sive interlocutione judicis, an præscriptio [25] ei opponi possit? cum [26] [&] Principalibus Constitutionibus manifeste cavetur, *etsi res judicata esset ex falsis instrumentis, si postea falsa inveniantur, nec rei judicatæ præscriptionem opponi*. Modestinus respondit: ob hoc, quod per errorem solutio facta est, vel cautio de solvendo interposita proponitur ex his instrumentis, quæ non falsa dicuntur, præscriptioni locum non [27] esse.

De actore in præjudiciis.

12. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

GEneraliter in præjudiciis [28] is actoris partes sustinet, qui habet intentionem secundum id, quod intendit.

De petitione hereditatis & rerum singularum.

13. JULIANUS [lib. 50. Digestorum].

SI post litem de hereditate contestatam [29] res singulæ petantur: placet non obstare exceptionem, *Quod* [30] *præjudicium hereditati non fiat*: futuri enim judicii, non facti [31] nomine hujusmodi exceptiones comparatæ sunt.

De redhibitione.

14. ALFENUS VARUS [lib. 2. Digestorum].

FIliusfamilias peculiarem servum vendidit: pretium stipulatus est: is homo redhibitus [32] [&] postea mortuus est, & pater ejus pecuniam ab emptore petebat, quam filius stipulatus erat: Placuit æquum esse, in [33] factum exceptionem eum objicere, *Quod pecuniæ ob hominem illum expromissa est, qui redhibitus est.*

De jurejurando & de dolo.

15. JULIANUS [lib. 4. ad Urseium Ferocem].

ADversus exceptionem jurisjurandi replicatio doli mali non debet dari: cum Prætor id agere debet, ne de [34] jurejurando cujusquam quæratur.

De petitione fundi & servitutis.

16. AFRICANUS [lib. 9. [35] Quæstionum].

FUndum Titianum possides, de cujus proprietate inter me & te controversia est [36]; & dico præterea viam ad eum per fundum Sempronianum, quem tuum esse constat, deberi: si viam [37] petam, exceptionem, *Quod* [38] *præjudicium* [39] *prædio non fiat*, utilem tibi fore putavit: videlicet, quod non aliter viam mihi deberi probaturus sim, quam prius probaverim fundum Titianum meum esse.

17. PAULUS [lib. 70. ad Edictum].

SEd si ante viam [40], deinde fundum Titianum petat: quia & [41] diversa corpora sunt, & causæ restitutionum dispares, non nocebit exceptio.

De repetitione fundi, vel partis, & judicio communi dividundo, vel petitione fructuum.

18. AFRICANUS [lib. 9. [42] Quæstionum].

FUndi [43], quem tu proprium tuum esse dicis, partem a te peto: & volo simul judicio quoque communi dividundo agere sub eodem judice. † Item si ejus fundi, quem tu possideas, & ego proprium meum esse dicam, fructus condicere tibi velim, quæsitum est, an exceptio, *Quod* [44] *præjudicium fundo partive ejus non fiat*, obstet: an deneganda sit? & utrobique putat intervenire Prætorem debere, nec permittere petitori, priusquam de [45] proprietate constet, hujusmodi judiciis experiri.

De reo & fidejussore.

19. MARCIANUS lib. 13. Institutionum.

OMnes [46] exceptiones, quæ reo competunt, fidejussori quoque, etiam invito [47] reo competunt [48].

De causis exceptionum.

20. PAULUS lib. singul. de Conceptione formularum.

EXceptiones opponuntur [49], aut quia factum sit, quod fieri oportet [50]; aut quia factum sit, quod fieri non oportuit [51]; aut quia factum non sit, quod fieri debuerat [52]. † Quia factum est, quod fieri oportuit, datur exceptio rei venditæ [53] & traditæ; [& rei judicatæ [54]]. † Quia factum est, quod fieri non oportuit, datur exceptio doli mali [55]. † Quia non [56] factum est, quod fieri debuit, ut bonorum possessionis non datæ [57].

De controversia rei majoris & rei minoris.

21. NERATIUS lib. 4. Membranarum.

REi majoris [58] pecuniæ præjudicium fieri videtur, cum ea quæstio in judicium deducitur, quæ vel tota, vel ex aliqua parte communis est quæstioni de re majori.

Quid sit exceptio, & de ejus effectu. 1. *De replicatione.*

22. PAULUS lib. singul. de Variis Lectionibus.

EXceptio est conditio [59], quæ modo eximit [60] reum damnatione [61], modo minuit [62] damnationem [63]. §. 1. Replicatio [64] est contraria exceptio, quasi exceptionis exceptio.

De statua in municipio posita.

23. LABEO lib. 6. Pithanon a Paulo epitomatorum.

PAulus: Si quis statuam [65] in municipio ea mente posuit, ut ea municipii esset, & eam petere vult: excludi eum oportet præscriptione [66] in factum data.

De jurejurando filiifamil.

24. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

FIliusfamilias [67] exceptionem jurisjurandi patri quærit, si eum dare non oportere juraverit.

1 Id est, quarum res ipsa causa est. adde *l.* 32. *supr. de rebus auct. jud.* 2 *l.* 27. *supr. de evict.* 3 *l.* 21 *in fin.* ℥. *de pact.* 4 Factæ a muliere scil. contra Senatusconsultum Velleianum. adde *l.* 11. *C. h. t. l.* 16. *in fin. supr. ad SC. Velleian.* 5 Ipsi liberto a patrono, *l.* 1. §. 5. ℥. *quarum rer. actio.* de hac exceptione vide Cujac. 16. *observat* 8. 6 Macedonianum scil. *l.* 9. §. 3. *supr. de Senatusc. Macedon.* 7 Vide tamen *l.* 2. *C. de fidejuss. minorum.* 8 Quod si deceptus non sit. *vulgat.* quia si deceptus non sit. *Haloand.* Rem ita expedi. Minor facilitate sua deceptus est? restitui potest: fidejussor tamen ejus restitui non poterit. dolo adversarii deceptus est? restitui quoque fidejussor minoris poterit. *d. l.* 2. 9 Quia non ideo si minor est, deceptus existimatur. *l.* 9. §. 4. *supr. de jurejur.* 10 Vide *l.* 5. *in fin.* ℥. *h. t.* Goth. Hæc regula locum habet in reo, non in actore. V. Pecc. ad *reg. jur. Canon. reg.* 20. *in pr. vers. in reo.* ad le *l.* 43. ℥. *de reg. jur.* Ans. 11 Si tamen non incompatibiles: item, dummodo convictus antea non fuerit in ea re mendacii *Nov.* 18 *cap.* 8. adde 3 *Harm. titul.* 5. & Scholion, *ibid.* 12 Οὐ πάντως. 51. *Eclog.* 1. *cap.* περὶ μεταθέσεως χρέους. c. 8. §. 3. Ergo quodammodo? sic sentio. Potest enim reus ita excipere & fateri, ut sibi præjudicaturus sit. E contrario ita respondere, ut fateri non videatur. Ideoque cautos & prudentes oportet esse reos, quoties interrogationibus adversar. responsuri sunt: ne alioquin eorum confessio [illegible]. v. Cujac. 9. *obs.* 36 13 ἐπιστάσει. 51. *Eclog.* 1. *c.* 8. §. 3. adde *cap. exceptionem* 63. *de reg. in* 6. [illegible] *cum venerabilis.* 6 *extr. de exceptionib.* & *l.* 9. *C. de except.* 14 *c.* 63. *de reg. in* 6. Quid? num tenebitur homicidii, qui homicidium quidem fatebitur, sed de inculpata tutela exceperit? num erit debitor, qui fatebitur mutuum: sed solutionem factam excipiet? Priori casu magna judicis providentia, in expendendis diligenter circumstantiis opus est. Nam ex uno latere ipsa vox *homicidium*, per se delictum sonat: & ex adverso, reus ea honestate & vita esse potest, ut omnis prava alterius injuste interficiendi cesset in eo suspicio. Profert itaque eo casu Zasius hanc excipiendi formulam: *Nego me homicidium commisisse: si tamen constabit homicidium a me factum esse, dico me meam ad defensionem fecisse, quidquid in eo negotio feci.* Adde huic loco quæ de hac quæstione jam dixi ad *l.* 4. ℥. *ad l. Aquil.* Quod ad posteriorem casum attinet, Zasius excipientem ita reum non fateri ait, si sic exceperit, *Solvi actori quod debui*: qui duabus alias enunciationibus sic utitur, puta, *Mutuum mihi dedisti, sed solvi*, secus non item fore opinatur. 15 *l.* 63. ℥. *de re judicata.* 16 Puta Titius, rem vindicans. 17 Et pronunciatum rem ejus non esse. 18 Puta vero rei domino. 19 Id est, exceptionem rei judicatæ ei non posse objici. 20 Hinc sumitur ratio dubitandi: nec enim videtur audiendus, cum idem de re eadem adversus eundem superatus sit. 21 Secus est, postquam heres extitit. hinc sumitur ratio decidendi. Petitur quidem res eadem in substantia, non tamen eadem in qualitate: antea non erat dominus, nunc vero dominium nactus est. 22 Cum tamen falsa essent. 23 *l.* 1. 2. *C. si ex falsis instrumentis.* 24 Non manu, sed consensu præstito. Qui consentit, subscribere dicitur. *l.* 18. ℥. *de adopt.* 25 Id est, exceptio. 26 Ratio dubitandi. 27 Decisio; Judicati executio solet suspendi, & soluti dari repetitio, si falsis instrumentis circumventa est religio judicantis. *l. ult. C. si ex falsis instrum.* Paul. 5. *sent.* 5. 6. *ult.* 28 Præjudicia quid essent, dixi *supr. in epigraphe hujus tit.* adde, eo vocabulo hic intelligi actionem & exceptionem. hujus legis interpretationem v. apud Cuj. 5. *obs.* 37. 29 *Sub.* & per sententiam definitivam terminatam. 30 Ita exceptiones quædam conceptæ sunt, *l.* 16. ℥. *h. t.* ut quod metus causa, quod non vi, quod vi aut clam, quod facere possum. Pithœus 2 *not. fol.* 81. adde Cujac. 5. *obs.* 34. Sic etiam concipiebantur quædam stipulationes, *quod ego decem credidi*; & actiones. hinc illud Fabii 6. *c.* 8. Colaphum tibi ducam, & formulam scribam, quod caput durum habeas. v. Pith. *ibid.* 31 Factum judicis dicitur de re judicata. vid. *l.* 58. *supr. de rei vind.* v. Cujac. ad hunc locum 9. *obs.* 27. 32 *l.* 59. *supr. de ædilitio.* *l.* 5. §. 4. ℥. *de dolo mali.* 33 Præscriptiones proprie dicuntur hæ in factum exceptiones innominatæ; quæ non uno verbo, sed longa formula præscriptisque verbis explicantur; unde & præscriptiones dictæ, *ut hic.* adde *l.* 23. *in fin.* ℥. *h. t.* sicut actiones innominatæ in factum actiones, & præscriptis verbis actiones. v. ℥. *de præscript. verb.* 34 Post juramentum non potest quæri de perjurio, *l.* 7. *l.* 8. *l.* 9. ℥. *de jurejur.* hujus regulæ septem exceptiones vide *hic* apud Zasium. adde & *l.* 9. §. 5 *l.* 31 *supr. de jurejur.* *l.* 1. *supr. de dolo.* & *l.* 1. ℥. *de doli mali & met. except.* 35 Vide Cujac. 9. *ad Afric. fol.* 224. 36 Vid. Corasius *lib.* 2. *Miscell. c.* 5. & *ad l. naturaliter.* § *nihil commune pag.* 304. *de acquirend. possess.* Rævardus *lib.* 2. *de præjudic. c.* 6. Mod. 37 Id est, rem minorem. *l.* 18. *l.* 21. ℥. *h. t.* *l.* 54. *supr. de judic.* *l.* 5. *C. de hered. action.* *l.* 1. *C. qui accusare.* Sic præposteratio non admittitur. 38 Formula extat similis in *l.* 18. ℥. *h. t.* 39 *d. l.* 18 ℥. *h. t.* *l.* 32. §. 10. *supr. de recept. qui arbitr.* *l.* 5. *in fin.* ℥. *de hered. pet.* *l.* 1. §. 1 *supr. familiæ.* 40 *l.* 16. ℥. *h. t.* 41 Vide Cujac. in hunc locum 5. *observ.* 37. 42 Vide Cujac. 9. *ad Afric. fol.* 215. 43 Declarationem hujus leg. vide apud Leonin *consil.* 96 *n.* 25. Ans. 44 Adde *l.* 16. *supr. h. t.* 45 Prius de proprietate agendum, quam familiæ erciscundæ. *l.* 1. §. 1. *supr. familiæ.* 46 Imo, non omnes *l.* 7. §. 1 *supr. h. t.* 47 *l. ultim. supr. de pactis.* 48 *l.* 11. *C. h. t.* *l.* 49. ℥. *de fidejussoribus.* *l.* 9. § 3. *supr. de SC. Macedon.* 49 Exceptionum divisio sumpta a materia: adde & aliam ab eadem causa materiali sumptam: nempe alias in rem, alias in personam. *l.* 7 *supr. h. t.* Item, alias facti, alias juris. de qua vide *l.* 33. *C. de transact.* 50 Hinc exceptio rei judicatæ, rei venditæ & traditæ. *l.* 1. 2. ℥. *de except. rei vend.* 51 Hinc exceptio doli. 52 Ut bonorum possessio negata. ℥. *h. t.* 53 *l.* 1. 2. *supr. de except. rei vend.* 54 ℥. *de except. rei judic.* 55 Ea competit creditoribus adversus eos, qui bonorum possessionem non adierunt. *l. ult. C. qui admitti.* Eo etiam nomine interdum competunt actiones, ut actio ad edendum, exhibendum, cavendum, dividendum, separandum, ac præstandam patientiam. 56 *Sub.* solemniter. vide quæ scripsi ad *l. ultim. C. qui admitti.* 57 *l. dolo.* 27. *supr. de dolo malo.* 58 *l.* 16. ℥. *h. t.* adde *l.* 4. *supr. de in integr. restit.* 59 Jus, facultas. *l.* 2. *supr. h. t.* 60 Ut peremptoria. *l.* 3. ℥ *h. t.* 61 In totum 62 Ut dilatoria. 63 Veluti si nondum tempus agendi sit. 64 *l.* 2. §. 1. ℥. *h. t.* 51. *Eclog.* 1. *c.* 3. 65 *l.* 29. ℥. *de rebus auctor. jud.* 66 Præscriptiones, exceptiones in factum: ut dixi *l.* 14. *in fin.* ℥. *h. t.* 67 *l.* 23. *supr. de jurejur.* *l.* 2. ℥. *quar. rer. actio.*

TIT.

TIT. II.
DE EXCEPTIONE REI [1] JUDICATÆ [2].

De re inter alios judicata.

1. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

CUm res inter [3] alios judicatæ nullum aliis præjudicium faciant, ex eo teſtamento, ubi libertas data eſt, vel legato [4], agi poteſt: licet ruptum, vel irritum, aut non juſtum dicatur teſtamentum. nec ſi [5] ſuperatus fuerit legatarius, præjudicium libertati [6] fit.

De cauſa exceptionis ſublata.

2. IDEM lib. 13. ad Edictum.

QUi [7] cum [8] herede ejus egit, qui filium præterierat [9], & exceptione ſummotus eſt, *Ac* [10] *ſi non in ea cauſa ſint tabulæ teſtamenti ut contra eas bonorum poſſeſſio dari poſſit:* omittente [11] emancipato filio bonorum poſſeſſionem, non inique reſtituetur, ut agat cum herede: & ita Julianus lib. IV. Digeſtorum ſcripſit.

De eadem quæſtione. De petitione hereditatis, & ſingularum rerum.

3. IDEM [lib. 15. ad Edictum].

JUlianus lib. III. Digeſtorum reſpondit, exceptionem rei judicatæ obſtare, quotiens eadem quæſtio [12] inter [13] eaſdem perſonas revocatur. Et ideo & ſi ſingulis rebus petitis [14] hereditatem [15] petat, vel contra [16], exceptione ſummovebitur.

De his, qui rem in judicium deducunt.

4. IDEM [lib. 72. ad Edictum].

REi judicatæ exceptio tacite continere videtur [17] omnes [18] perſonas, quæ rem in judicium deducere ſolent [19].

Si eadem res alia actione petatur.

5. IDEM [lib. 74. ad Edictum].

DE eadem re agere videtur, & qui non eadem actione agat, qua ab initio agebat: ſed etiam ſi alia experiatur, de eadem tamen [20] re. † Utputa ſi quis mandati acturus, cum ei adverſarius judicio ſiſtendi cauſa promiſiſſet, propter eandem [21] rem agat negotiorum geſtorum, vel condicat: de eadem re agit. † Recteque ita definietur, eum demum de [22] re [23] non agere, qui prorſus rem ipſam non perſequitur. cæterum cum quis actionem mutat [&] experitur, dummodo de eadem re experiatur, etſi diverſo [24] genere actionis, quam inſtituit, videtur de ea re agere.

De ratione & uſu hujus exceptionis.

6. PAULUS lib. 70. ad Edictum.

SIngulis controverſiis ſingulas actiones [25], unumque [26] judicati finem [27] ſufficere [28] probabili ratione placuit; ne aliter modus litium multiplicatus [29] ſummam atque inexplicabilem faciat difficultatem: maxime ſi diverſa pronunciarentur: parere ergo exceptionem rei judicatæ, frequens [30] eſt.

De toto & parte. 1. De partu. 2. De cæmentis & tignis. 3. De fructibus. 4. De eadem quæſtione. De petitione hereditatis, & ſingularum rerum, 5. Vel debiti hereditarii.

7. ULPIANUS [lib. 75. ad Edictum].

SI quis, cum totum [31] petiſſet, partem petat: exceptio rei judicatæ nocet [32]. nam pars [33] in toto eſt [34]: eadem enim res accipitur, & ſi pars petatur ejus, quod totum petitum eſt. Nec intereſt, utrum in corpore [35] hoc quæratur, an in quantitate [36], vel in jure [37]. † Proinde ſi quis fundum petierit, deinde [38] partem petat vel pro diviſo, vel pro indiviſo: dicendum erit exceptionem obſtare. † Proinde & ſi proponas mihi certum locum me petere ex eo fundo, quem peti [39], obſtabit exceptio. † Idem erit probandum, & ſi duo corpora [40] fuerint petita, mox alterutrum corpus petatur: nam nocebit exceptio. † Item ſi quis fundum petierit, mox [41] arbores excifas ex eo fundo petat; aut inſulam petierit, deinde aream vel tigna, vel lapides petat [42]. † Item ſi navem petiero, poſtea ſingulas tabulas vindicem [43]. §. 1. Si [44] ancillam prægnantem [45] petiero, & poſt litem conteſtatam conceperit & pepererit, mox partum ejus petam: utrum idem petere videor, an aliud, magnæ quæſtionis eſt? Et quidem ita definiri poteſt, totiens eandem rem agi, quotiens apud judicem poſteriorem id quæritur, quod apud priorem quæſitum eſt. † In his igitur fere omnibus exceptio nocet [46]. §. 2. Sed in cæmentis & tignis diverſum eſt [47]. nam is, qui inſulam petit, ſi cæmenta, vel tigna, vel quid aliud ſuum petat, in ea conditione eſt, ut videatur aliud [48] petere: etenim cujus inſula eſt, non utique & cæmenta ſunt. denique ea, quæ juncta ſunt ædibus alienis, ſeparata dominus vindicare poteſt [49]. §. 3. De fructibus eadem [50] quæſtio eſt, & de partu: hæc [51] enim nondum erant in rebus humanis, ſed ex ea re ſunt, quæ petita eſt: hæc [51] enim nondum erant in rebus humanis, ſed ex ea re ſunt, quæ petita eſt: magiſque eſt, ut iſta exceptio non noceat. † Plane [52] ſi in reſtitutionem vel fructus, vel etiam partus venerunt, æſtimatique ſunt: conſequens erit dicere exceptionem objiciendam. §. 4. Et generaliter [53] (ut Julianus definit) *exceptio rei judicatæ obſtat, quotiens inter* [54] *eaſdem perſonas eadem quæſtio revocatur, vel* [55] *alio genere* [56] *judicii.* † Et ideo ſi hereditate petita ſingulas res petat, vel ſingulis rebus petitis hereditatem petat: exceptione ſummovebitur. §. 5. Idem erit probandum, & ſi [57] quis debitum petierit a debitore hereditario, deinde hereditatem petat: vel contra, ſi ante hereditatem petierit, & poſtea debitum petat. nam & hic obſtabit exceptio: nam cum hereditatem peto, & [58] corpora, & actiones omnes, quæ in hereditate ſunt, videntur in petitionem deduci.

De petitione partis, & judicio diviſorio.

8. JULIANUS lib. 51. Digeſtorum.

ITem parte [59] fundi petita, familiæ erciſcundæ, vel communi dividundo agit [60]: æque exceptione ſummovebitur.

De cauſa exceptionis ſublata. 1. De replicatione rei ſecundum ſe judicatæ. 2. De auctore & emptore.

9. ULPIANUS lib. 75. ad Edictum.

SI a te hereditatem petam, cum nihil poſſideres, deinde, ubi [61] cœperis aliquid poſſidere, hereditatem petam: an noceat exceptio iſta? Et putem, ſive fuit judicatum, hereditatem meam eſſe, ſive adverſarius, quia nihil [62] poſſidebat, abſolutus eſt, non nocere exceptionem [63].

§. 1. Si quis fundum quem putabat ſe poſſidere [64], defenderit, mox emerit [65]: re ſecundum petitorem judicata, an reſtituere cogatur [66]? Et ait Neratius, ſi actori iterum petenti, objiciatur exceptio rei judicatæ: replicare eum oportere [67] de re ſecundum [68] ſe judicata.

§. 2. Julianus ſcribit exceptionem rei judicatæ a perſona auctoris [69] ad emptorem [70] tranſire [71] ſolere: retro autem ab emptore ad auctorem reverti non debere. † Quare ſi hereditariam rem vendideris, ego eandem ab emptore petiero, & vicero: petenti tibi non opponam exceptionem, *At ſi ea res judicata non ſit inter me & eum, cui vendidiſti.*

10. JULIANUS lib. 51. Digeſtorum.

ITem ſi victus fuero, tu adverſus me exceptionem non habebis.

1 Sive litis. *l.* 11. §. 7. *infr. h. t.* 2 §. 5. *Inſtit. de except.* Hæc exceptio Græcis dicitur περὶ κεκριμένων παραγραφή. 51. *Eclog.* 2. vid. Oldendorp. *c.* 39. *de exceptionil.* 3 *l.* 16. *in fin. ſupr. qui potior. l.* 63. *ſupr. de re judicata.* Acta cum uno legatario non nocent alteri, etiamſi fuerit teſtamentum pronunciatum ruptum, irritum ve, non juſtum. 4 Vel legatum. *Hal.* 5 Adde *l.* 2. *C. de fide inſtrum. l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *l.* 4. *C. quib. res judicata non nocet.* 6 Id eſt, alteri legatario, cui libertas erat legata: atque ita heres non poteſt allegare jus tertii. 7 Legatarius. 8 *l.* 15. *infr. de oblig.* 9 Præteritione filii nullum fit teſtamentum: filio tamen tacente convaleſcit. adde *l.* 17. *ſupr. de injuſto.* 10 De formula exceptionis vide quæ notavi ad *l.* 25. *ſupr. de bonis libert.* 11 *l.* 17. *ſupr. de injuſto. l.* 2 *ſupr. unde liberi.* 12 Quæ dicatur eadem quæſtio, v. *l.* 7. 8. *l.* 14. *in pr. &* §. 1. *infr. h. t.* Anſ. 13 *l.* 7. §. 4. *infr. h. t.* 14 In judicio aliquo, in quo tamen petitor non obtinuit. 15 Id eſt, univerſa bona. Qui a rerum ſingularum petitione removetur, & ab earum univerſitate removetur. 16 Ut *l.* 7. *in fin. infr. h. t.* 17 Eadem eſt perſona domini & procuratoris. Eadem, inquam, non rei veritate, ſed fictione. ideoque quod procuratori & ſimilibus perſonis objici poteſt, objici etiam poteſt ipſis dominis: nam ex quo hujuſmodi perſonæ interveniunt, cenſentur & ipſi domini interveniſſe. 18 *l.* 11. §. 7. *infr. h. t. l.* 23. *in fin. ſupr. de adm. & perıc. tut.* 19 Id eſt, procuratores, tutores, curatores, actores municipum. Quid ſi conjuncta mihi perſona, vel defenſor intervenit: mihi exceptionem adquireret? non noceret, niſi ratum habuero. *l.* 3. §. 2. *infr. judicatum ſolvi. l.* 14. *infr. h. t. l.* 1. *in fin. infr. de litigioſis. l.* 22. *infr. ratam rem haberi. l.* 1. *C. quib. res judicata non nocet.* 20 Eadem res dicitur, licet actio varietur. *l.* 6. 7. *infr. h. t. l.* 53. *infr. de oblig. l.* 1. *in fin. ſupr. depoſiti.* 21 Mandati judicio qui in una re victus eſt, negotiorum geſtorum ejuſdem rei nomine agere non poteſt: hæc enim ab illa dependet. Quæ autem ab alia dependet actio vel quæſtio, eadem eſt cum alia, juris fictione. *Socin.* 22 De re non agit, qui prorſus rem ipſam non perſequitur. 23 Eadem ſcilic. 24 Licet modus varietur, ſi tamen cauſa non variat, dicitur eadem quæſtio, & eadem res. 25 *l.* 5. *ſupr. h. t. l.* 53. *infr. de oblig. l.* 43. *infr. de reg. jur. l.* 4. §. 2. *in fin. ſupr. de noxalib. l.* 9. §. 1. *ſupr. de tributoria. l. ult. C. de furtis.* §. 16. *verſ. ſed noſtra. Inſt. de oblig. quæ ex delicto.* 26 Id eſt, unam ſententiam. Sententia namque nihil aliud eſt, quam judicati finis. 27 Principes ſumma nequitia uti, hinc colligunt, quotiens reſcripta concedunt ad reſuſcitandas lites judicio jam deciſas. 28 Niſi errore quis deceptus ſit. *l.* 4. *in fin. ſupr. quod cum eo.* 29 In infinitum. *l.* 13. *in fin. ſupr. de damno.* 30 Argumentum a communiter accidentibus in jure frequens eſt. 31 Puta univerſam hereditatem, *l.* 13. *in fin. ſupr. h. t.* totum, inquam, corporis, vel juris. 32 Imo non nocet. vide Dyn. ad *c.* 80. *de reg. in* 6. *n.* 2. 3. 33 Pars in toto eſt, *ut hic.* Atqui genus pars ſpeciei ſuæ eſſe dicitur Ariſtoteli 5. *Metaphyſic.* 25 Dicitur ſane: ut quod ſpeciei definitionem ingrediatur: cum denique non poſſit definiri ſpecies ſine ſuo genere, eo ſenſu agnatis cognati contineri dicuntur, *l.* 5. *ſupr. unde cognati.* ſi quis enim velit definire agnatum, cognationis mentionem faciat, neceſſe eſt. *l.* 10. §. 2. *ſupr. de gradibus.* 34 *l.* 1. §. 4. *in fin. infr. de verb. obl. l.* 113. *infr. de reg. jur.* & generi per ſpeciem derogatur. vide *l.* 99. *in fin. ſupr. de legat.* 3. *l.* 80. *infr. de reg. jur.* 35 Totum hoc ſubſtantiale eſt: ut domus reſpectu ſoli & ſuperficiei. Totum vero quantitatis, decem ad quinque. Totum juris, ut id, quod plus, oppoſitum minori: ſic in jure plus eſt donare, quam vendere. *l.* 163. *infr. de reg. jur.* 36 Summis, ut ſunt pecuniæ, cenſus, penſiones. Nam ſententia lata in majore ſumma, præjudicat minori. 37 Puta uſufructu. 38 Sententia lata ſuper toto & continente præjudicat parti & contento. 39 Petii. *Hal.* 40 Puta duo ſervi. *l.* 21. §. 2. *infr. h. t.* 41 Denegata fundi, inſulæ, navis petitione, denegatur etiam arborum excifarum, areæ, tignorum, lapidum & tabularum petitio. 42 Non auditur, quia idem petit. Imo auditur, quia non idem petit, ſed aliud. §. 2. *infr. h. l.* 43 Non audiar, quia idem peto. *l.* 27. §. 8. *ſupr. de pactis.* Imo, non idem peto: aliud eſt enim materia, aliud navis. *l.* 18. §. 3. *ſupr. de pignorat.* 44 Vide ad hunc §. *Zaſ.* 45 Quam dicebam prægnantem eſſe, cum tamen prægnans non eſſet. 46 *l.* 21. §. 1. *infr. h. t.* 47 Id eſt, exceptio non nocet, ut in caſu ſuperiore 48 *l.* 27. §. 8. *ſupr. de pact.* Imo idem petit, *in pr. ſupr. h. t. verſ. item ſi quis fund.* Solve: hic domo deſtructa, cæmenta ſeparata, *in fin. infr. h. t.* peti poſſunt: ibi de cæmentorum petitione agitur, domo non deſtructa. 49 Cur non quoque ſeparatas navis tabulas petere poſſum? quod domus lapidibus meis exſtructa mea eſſe illico deſiit, *l.* 7. §. 10. *ſupr. de adq. rer.* navis autem tabulis meis confecta, mea remanſit. *l.* 7. §. 7. *ſupr. de adq. rer.* Diſſoluta domo, dominium lapidum ad priorem dominum revertitur: ideoque non ab iis petendis repellitur. Diſſoluta navi, nihil plus dominii ad tabularum dominum redit, quam antea fuit, ideoque ſi quis ſententia ſemel a dominio tabularum repulſus fuit, ad illud dominium petendum amplius reverti non poteſt: hæc Soc. & Zaſ. 50 Ut ſcilic. exceptio noceat. Atqui infra dicitur exceptio non nocere. Ætate Accurſii quidam negationem illam tollendam eſſe non abs re exiſtimant, hoc ſenſu: Fundum petii vacuum ſine fructibus, poſt petitionem fundum eum tu ſeviſti: abſolutus es a mea petitione: an poſt illam ſententiam abſolutoriam poſſum novo judicio fructus petere? minime: hæc judicatæ rei exceptio mihi nocebit: videlicet ſi ex eadem cauſa petiero: nam ex alia cauſa petenti mihi non nocebit. 51 Lego, *hic enim nondum erat in rebus humanis.* Sit itaque ſpecies hæc: Ancillam petii non prægnantem, poſt petitionem meam facta prægnans eſt: tu a mea petitione abſolutus es. Petenti mihi poſtea partum exceptio rei judicatæ non nocebit? Dixeris nocere, quia nondum in rebus humanis partus fuit, cum ejus matrem petii verum cum partus ſit ex ea re, quam petii, magis eſt, ut hæc rei judicatæ exceptio mihi noceat: ex eadem ſcil. cauſa partum petenti, nam ex alia cauſa petenti mihi non nocebit. 52 Sicut abſoluto reo competit rei judicatæ exceptio, ita & condemnato, ſi ſolverit. *Odofredus.* Solutio condemnatione ſecuta tantundem præſtat, quantum abſolutio. *Albericus.* adde *l.* 46. *ſupr. de rei vindicat.* Denunciatio obligationis per jus vel ſententiam extinctæ fieri non poteſt. de quo vide plura apud Socin. *regul.* 88. 53 *l.* 4. *in fin. ſupr. de noxal.* 54 *l.* 3. *ſupr. h. t. l.* 22. *infr. h. t.* 55 *l.* 5. *ſupr. h. t.* 56 Alia actione. 57 Debitum ab hereditario debitore petii: victus ſum, ab eo poſtea hereditatem petere volo? obſtabit mihi rei judicatæ exceptio. 58 Hereditatis verbo, ſingula corpora & actiones hereditariæ comprehenduntur. Eſt enim nihil aliud *univerſale*, quam res ſingulares ſimul collectæ. 59 *l.* 18. *ſupr. de except.* 60 *Al.* qui agit. 61 *l.* 17. *l.* 18. *l.* 25. *infr. h. t.* 62 Reus abſolutus, quia non poſſidebat, poteſt conveniri, ſi poſſidet. 63 Et ita ceſſante cauſa abſolutionis, ceſſat effectus ejuſdem: nam ceſſante cauſa ceſſat effectus. *l.* 6. §. 2. *ſupr. de jure patronat.* 64 Nota hic agi de poſſeſſione, non de proprietate. 65 Et ita titulo empti poſſeſſionem nanctus ſit. 66 Poſſeſſionem ſcil. & ita ſententia lata contra non poſſidentem velut poſſidentem executioni mandari poterit, & debebit, ſi de novo poſſidere cœperit. Movetur autem dubium, quod reus non paratus eſſet de proprietate rei litigare, & his verbis accipere, *Secundum te judicatum fuit, quo tempore nec poſſedi, nec dominus fui: hodie & poſſideo & dominus ſum.* 67 Interim ſcil. dum de proprietate cognoſcetur. 68 Ut interim non proficiat res judicata ei, contra quem judicatum eſt. *l.* 16. *infr. h. t.* 69 Auctor hic, eſt venditor. *Goth.* Pro intellectu hujus leg. vide Kinſchot. *reſp.* 87. *num.* 19. & *reſp.* 88. *num.* 70. Anſ. 70 *l.* 11. §. 9. *l.* 28. *infr. h. t.* 71 Ut ei proſit & noceat.

De petitione ex alia causa. 3. De auctore & emptore. 4. De petitione ex eadem vel alia causa. 6. De itinere & actu. 7. De his qui rem in judicium deducunt. 8. De filio & patre. 9. De auctore & venditore. 10. De pignore.

11. ULPIANUS [lib. 75. ad Edictum].

SI mater filii impuberis defuncti ex Senatusconsulto [1] bona vindicaverit [2] idcirco, quia putabat rupto patris ejus testamento neminem esse substitutum, victaque fuerit, quia testamentum patris ruptum non erat, postea autem apertis pupillaribus tabulis apparuit non esse ei substitutum: si peteret rursus hereditatem, obstaturum [3] exceptionem rei judicatæ Neratius ait. Ego exceptionem obesse [4] ei rei judicatæ non dubito: sed ex causa succurrendum erit ei, quæ unam [tantum] causam egit rupti testamenti. §. 1. Denique & Celsus scribit, si hominem petiero, quem ob eam rem meum esse existimavi, quod [5] mihi traditus ab alio est, cum is ex hereditaria causa meus esset, rursus petenti mihi obstaturam exceptionem. §. 2. Si quis autem petat fundum suum esse, eo quod Titius eum sibi tradiderit: si postea alia ex causa petat, causa adjecta [6], non debet summoveri exceptione.

§. 3. Item Julianus scribit: Cum ego & tu heredes Titio extitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris, & victus fueris, mox eandem partem a Sempronio emero [7]: agenti tibi mecum familiæ erciscundæ, exceptio obstabit: quia res judicata inter te & venditorem meum. nam & si ante eandem partem petissem, & agerem familiæ herciscundæ: obstaret exceptio, *Quod res judicata sit inter me & te.* §. 4. Eandem causam facit etiam origo petitionis [8]. Cæterum si forte petiero fundum vel hominem, mox [9] alia causa nova [10] post petitionem mihi accesserit, quæ mihi dominium tribuat, non me repellet [11] ista exceptio: nisi [12] forte intermissum dominium [in] medio tempore rediit quodam postliminio. Quid enim, si homo, quem petieram, ab hostibus fuerit captus, mox postliminio receptus? hic exceptione summovebor: quia eadem res esse intelligitur. † At si ex alia causa dominium fuerim nactus, non nocebit exceptio. Et ideo si forte sub conditione res legata mihi fuerit, deinde medio tempore [13] adquisito dominio petam, mox existente conditione legati rursus petam: putem exceptionem non obstare. alia [14] enim causa fuit prioris dominii: hæc nova nunc accessit. §. 5. Itaque adquisitum quidem postea dominium aliam causam facit, mutata autem opinio petitoris non facit. Utputa opinabatur ex causa hereditaria, se dominium habere; mutavit opinionem, & cœpit putare ex causa donationis: hæc [15] res non parit petitionem novam. nam qualecunque [16] & undecunque dominium adquisitum habuit, vindicatione prima in judicium deduxit. §. 6. Si quis iter petierit, deinde [17] actum petat: puto fortius defendendum, aliud videri tunc petitum; aliud nunc: atque ideo exceptionem rei judicatæ cessare [18]. §. 7. Hoc jure utimur, ut ex parte actoris in exceptione rei judicatæ hæ personæ [19] continerentur, quæ rem in judicium deducunt; inter hos erunt procurator, cui mandatum est, tutor [20], curator furiosi, vel pupilli, actor municipum: ex persona autem rei, etiam defensor numerabitur; quia adversus defensorem, qui agit, litem in judicium deducit. §. 8. Si quis hominem a filiofamilias [21] petierit, deinde eundem a patre petat: locum habet hæc exceptio. §. 9. Si egero cum vicino aquæ pluviæ arcendæ, deinde alteruter nostrum, prædium vendiderit, & emptor [22] agat vel cum eo agatur, hæc exceptio nocet: sed de eo opere, quod jam erat factum, cum [23] judicium acciperetur. §. 10. Item si rem, quam a te petierat, Titius pignori Seio dederit, deinde Seius pignoratitia adversus te utatur: distinguendum erit, quando pignori dedit Titius. & si quidem antequam peteret, non oportet ei nocere exceptionem: nam & ille petere debuit, & ego salvam habere debeo pignoratitiam actionem. sed si posteaquam petiit, pignori dedit, magis est, ut noceat [24] exceptio rei judicatæ.

De identitate spectanda.

12. PAULUS lib. 70. ad Edictum.

CUm quæritur, hæc exceptio noceat, necne? inspiciendum est, an idem [25] corpus [26] sit;

13. ULPIANUS lib. 75. ad Edictum.

QUantitas eadem, idem jus;

1. De usufructu accrescente. 2. Differentia actionum personalium & realium. 3. De Interdicto, & rei vindicatione.

14. PAULUS lib. 70. ad Edictum.

ET an eadem causa petendi, & eadem [27] conditio personarum: quæ nisi omnia concurrunt, alia res est. † Idem corpus hac exceptione, non [28] utique omni pristina qualitate vel quantitate servata, nulla adjectione diminutioneve facta, sed pinguius [29] pro communi utilitate accipitur. §. 1. Qui, cum partem ususfructus haberet, totum petit, si postea partem adcrescentem [30] petat, non summovetur exceptione: quia ususfructus non portioni, sed homini [31] adcrescit. §. 2. Actiones [32] in personam ab actionibus in rem hoc [33] differunt: quod cum [34] eadem res ab [35] eodem mihi debeatur, singulas obligationes singulæ causæ [36] sequuntur, nec ulla earum alterius petitione vitiatur. at *cum in* [37] *rem* ago non expressa causa [38], ex qua rem meam esse dico, omnes causæ [39] una petitione adprehenduntur [40]: neque enim amplius quam [41] semel res mea esse potest; sæpius autem deberi potest.

§. 3. Si quis Interdicto egerit de possessione [42]: postea in rem agens non repellitur per exceptionem [43]. quoniam in Interdicto possessio [44], in actione proprietas [45] vertitur.

De pronunciatione rem actoris esse, vel rem actoris non esse.

15. GAJUS lib. 30. ad Edictum provinciale.

SI inter me & te controversia de hereditate sit; & quasdam res ex eadem tu possides, quasdam ego: nihil vetat, & me a te, & invicem [46] te a me hereditatem petere. quod si post rem judicatam a me petere cœperis, interest, utrum meam esse hereditatem pronunciatum sit, an contra: si meam [47] esse, nocebit tibi rei judicatæ exceptio; quia eo ipso [48], quo meam esse pronunciatum est, ex diverso pronunciatum videtur [49] tuam non esse: si vero meam non esse, nihil de tuo jure judicatum intelligitur; quia potest nec mea hereditas esse, nec tua.

16. JULIANUS lib. 51. Digestorum.

EVidenter enim iniquissimum est, proficere rei judicatæ exceptionem ei [50], contra [51] quem judicatum est.

De possessione.

17. GAJUS lib. 30. ad Edictum provinciale.

SI rem meam a te petiero, tu autem ideo fueris absolutus, quod probaveris [52] sine dolo malo te desiisse possidere: deinde postea cœperis [53] possidere, & ego a te petam: non nocebit mihi exceptio rei judicatæ.

18. ULPIANUS lib. 80. ad Edictum.

SI quis ad exhibendum egerit, deinde absolutus fuerit adversarius, quia non possidebat: & dominus iterum agat, nancto [54] eo possessionem, rei judicatæ exceptio locum non habebit: quia [55] alia res est.

De hypothecaria actione.

19. MARCELLUS lib. 19. Digestorum.

DUobus diversis temporibus eandem rem pignori dedit [56]: egit posterior cum priore pignoratitia, & obtinuit: mox ille agere simili actione instituit. Quæsitum est: an exceptio rei judicatæ obstaret? Si opposuerat [57] exceptionem rei sibi ante pignoratæ, & nihil aliud novum & validum adjecerit, sine dubio obstabit: eandem enim quæstionem revocat in judicium.

De eo, quod in prima petitione omissum fuit.

20. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

SI ex testamento actum sit cum herede ab [58] eo, qui, cum totum argentum ei legatum erat, mensas duntaxat sibi legatas putaret, earumque duntaxat [59] æstimationem in judicio fecisset: postea eundem petiturum de argento quoque legato Trebatius ait: nec obstaturam ei exceptionem, quod [60] non sit petitum, quod nec actor petere putasset, nec judex in judicio sensisset.

1. De grege. 2. De petitione duarum rerum, deinde unius. 3. De fundo & usufructu. 4. De fidejussione pro servo.

21. IDEM lib. 31. ad Sabinum.

SI cum argentum mihi testamento legatum esset, egerim cum herede, & postea codicillis prolatis vestem quoque mihi legatum [61] esse appareat,

1 Tertulliano, quo matres revocantur ad successionem liberorum. *Goth.* Ad hanc leg. vide *decis. Ultraj.* 77. n. 3 & Petr Bellapert. *inc.* Ans. 2 Et unam tantum causam egit rupti testamenti. 3 Obstaturam. *Hal.* Hinc collige, ante apertas tabulas judicium ferri posse stricto jure, sed tamen rescindi. 4 Atqui non obest transigenti, si transegerit ante apertas tabulas testamenti. *l. 6. supr. de transactionib.* 5 De origine possessionis, vide §. 4. *infr. h. t. l.* 14. §. 2. *l.* 27 *infr h t.* 6 *d.* §. 2. 7 *l.* 9. §. 1. *supr. h. t.* 8 Generalis sc. licet sit varietas in qualitate causæ & genere petitionis. Hinc illud forense: In petitione & conclusione tota origo æstimanda est. 9 *l.* 23. *supr. de jud. l.* 25. §. 1. *l.* 42. *supr. de lib. caus.* 10 Quæ primo judicio utiliter tractari non potuit deficiente in ea jure. 11 Imo, repellet. *l.* 9. §. 1. *supr. h. t.* 12 Postliminii reversio novam causam impedit. Cur? rem captam in statum pristinum reducit. 13 Id est, dum conditio exspectatur. 14 Aliud est dominium de novo adquirere: aliud ex postliminio recuperare. 15 §. 1. *supr. h. t.* 16 Id est, vel civilem, vel naturalem. vide Cujac. 11. *obs.* 35. 17 Aliud est iter, aliud actum petere. 18 Cur? quia potest actus esse simplex sine itinere, & ita potest mihi non competere iter, & competere tamen actus. 19 *l.* 4. *supr. h. t.* 20 *l.* 23. *supr. de admin. & peric. tut.* 21 Sententia pro filio lata prodest patri. 22 *l.* 9. *in fin. supr. h. t.* 23 *l.* 14. *in fin. supr. de aqua & aquæ pluviæ.* 24 *l.* 63. *supr. de re jud.* 25 *l.* 13. 14. *l.* 21. §. 3. *vers. sed si usumfruct. infr. h. t. l.* 10. *supr. de except. l.* 133 *infr. de verb oblig.* Acta facta in una ex pluribus instantiis, non valent, neque inter easdem personas fidem faciunt, quoties ad diversam fidem facta sunt. vide Socin. *reg.* 7. 26 Corpus, quantitas, jus, causa petendi, conditio personæ. 27 Vide *l* 22 *infr h. t* 28 Corpora singulis, ut ita loquar, momentis mutantur, augentur, vel minuuntur, nec pristina semper qualitas vel quantitas in eis servatur: pinguius tamen pro communi utilitate eadem corpora intelliguntur, si non omnimodo mutata sint, *ut hic.* adde *l.* 76. *supr. de judiciis.* 29 Res pinguius pro communi utilitate capiuntur. Idem verbum reperitur in *l.* 49. *supr de re judicata* vide *l.* 2. *in fin. supr. quib. ex caus. in possess* 30 *l.* 21. §. 2. *infr h. t. l.* 33 *supr de usufruct.* 31 *d l* 33 *in fin.* 32 Sensus est: Actio personalis ex causa remota; realis ex proximo exceptionem præjudicii pariunt. *Zas.* vide Hotom 27. *Illustr. in princ.* 33 Id est, in eo, quod sequitur, seu præcessit, *ut hic.* differunt etiam origine (nam realis ex jure, quod quis habet in rem per alium possessam; personalis, ex contractu, & delicto, vel quasi), natura, (nam personalis in eum, qui obligatus est, realis in quemcunque rei possessorem), effectu (nam in reali rem esse debitoris; in personali rem deberi pronunciatur). 34 Id est, in personalibus causis singulæ causæ exprimendæ. vide Bart. in *l. solutum.* 11. §. *per liberam. supr. de pignerat.* 35 Ab uno eodem. 36 Id est, singulæ controversiæ distinguuntur ex differentia obligationum. vel potius: In actione personali oportet specialem debiti causam exponere, puta his verbis, *Id peto, quia mihi obligatus es ex contractu mutui* &c. Agens in rem non tenetur specialem causam deducere, puta his verbis: *Id peto, quia meum est ex contractu mutui.* Cur tam varie? quia, inquit Jurisconsultus, semel res mea est; res autem mihi sæpius deberi potest. *infr. h. t.* Plerisque tamen consultius videtur esse utrobique, tam scilicet in actionibus in rem, quam in personam, specialem petendi causam subjicere: tunc enim si quis ex una causa vincetur, poterit eam ex alia causa petere. de quo vide Oldendorpium *in tract. action. in tertia divis. num.* 3 37 Realis actio simpliciter proponi potest: personalis (verbi gratia, hypothecaria) causa adjecta. 38 Id est, titulo speciali. 39 Dominii. 40 Id est, dum simpliciter peto rem, quia mea est, eadem & opera videor qualecumque dominium in judicium deduxisse. *l.* 11. §. 5. *supr. h. t.* 41 *l.* 3. §. 4. *supr. de adqu. vel amitt. possess. l.* 159. *infr. de reg.* §. 6. *Inst. de leg.* 42 Sententia lata in possessorio non præjudicat petitorio. 43 Et e contra. *l.* 12. *in fin. supr. de adquir. vel amitt. poss. l.* 18. *in fin. supr. de vi & vi.* 44 Nota differentiam Interdicti & actionis realis. 45 Id est, dominium. facit *l.* 3. *in fin. supr uti possidetis.* 46 *l.* 1. §. 2. *in fin. supr. si pars hereditatis.* 47 *l.* 30. §. 1. *vers. respond. infr. h. t.* 48 Facit *l.* 9 *supr. h. t.* Goth. Adde *l.* 40. §. 2. *in fin. supr de procurat. l. penult.* §. 1. *infr. h. t.* S. L. 49 Meum quod esse dicitur, tuum esse illico negatur: quod meum non esse dicitur, non illico tuum esse dicitur. Et sic argumentum a contrariis affirmative procedit, non negative. 50 *l* 9. §. 1. *in fin. l.* 11. §. 3. *in fin. supr. h t l.* 35 §. 1. *supr. de rei vindic. l.* 16. §. 5. *in fin. supr. de pignorib.* 51 Res eadem contrarios effectus non operatur. *l.* 35. §. 1. *supr. de rei vind.* 52 Alias, nisi probet, id non præsumitur. 53 Absolutus, quia non possidebat, factus possessor, conveniri potest. vide *l.* 9. *supr. h. t.* 54 Nacto. *Hal.* 55 Adde *l.* 12. *l.* 13. *supr. h. t.* 56 Duobus scil. verbi gratia, Primo: deinde Secundo. 57 Cui jus erat agendi & excipiendi super eodem jure, si exceptione se tueri malit, & succubuit, agendi facultas ei postea denegabitur. adde *l.* 7. §. 1. *supr. de compensation.* 58 Id est, per eum. 59 Petitio generalis restringitur ad illas res de quibus facta est persecutio. adde *l.* 31. *C. de transact.* 60 Id petitum fuisse non intelligitur, quod actor sibi competere nunquam existimavit, & ita in judiciis secundum actorem fit interpretatio, ne alioquin actus pereat vide *l.* 172. *in fin. infr. de reg. jur. l.* 66. *supr. de judiciis.* 61 *Al.* legatam.

pareat, non est deducta in superius judicium vestis causa: quia neque litigatores, neque judex de alio, quam de argento actum intelligant.

§. 1. *Si petiero gregem*[1], & vel aucto, vel minuto[2] numero gregis, iterum eundem gregem petam, obstabit mihi exceptio. Sed & si speciale corpus ex grege[3] petam, si adfuit in eo[4] grege, puto obstaturam exceptionem. §. 2. Si Stichum & Pamphilum tuos esse petieris, & absoluto[5] adversario Stichum tuum esse petas ab eodem, exceptionem obstare tibi constat. §. 3. Si fundum *meum esse* petiero, deinde postea *usumfructum ejusdem fundi* petam, qui ex illa causa, ex qua fundus meus erat, meus sit: exceptio mihi obstabit. quia, qui fundum habet, usumfructum suum vindicare non[6] potest. † Sed *si usumfructum*, cum meus esset, vindicavi, deinde proprietatem nanctus, iterum de usufructu experiar, potest dici alia[7] res esse: quoniam, postquam nanctus sum proprietatem fundi, desinit meus esse prior usufructus, & jure proprietatis, quasi ex nova causa rursus meus esse cœpit. §. 4. Si pro servo meo fidejusseris, & mecum de peculio actum sit: si postea tecum eo nomine agatur, excipiendum est de re judicata.

De heredibus & defuncto.

22. PAULUS lib. 31. ad Edictum.

SI cum uno herede depositi actum sit, tamen & cum cæteris heredibus recte agetur, nec exceptio rei judicatæ eis proderit: nam & si eadem quæstio in omnibus judiciis vertitur, tamen personarum[8] mutatio, cum quibus singulis suo nomine agitur, aliam atque aliam rem facit. Et si actum sit cum herede de dolo defuncti, deinde de dolo heredis ageretur, exceptio rei judicatæ non nocebit: quia de alia re agitur.

De sorte & usuris.

23. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

SI in judicio actum sit, usuræque solæ petitæ sint, non est verendum, ne[9] noceat rei judicatæ exceptio circa sortis petitionem: quia[10] enim non[11] competit, nec opposita nocet. † Eadem erunt, & si quis ex bonæ fidei judicio velit usuras tantum persequi[12]: nam nihilominus futuri temporis cedunt usuræ. quamdiu enim manet contractus bonæ[13] fidei, current usuræ.

De replicatione rei judicatæ adversus exceptionem dominii.

24. JULIANUS lib. 9. Digestorum.

SI quis rem a non[14] domino emerit, mox petente domino absolutus sit, deinde possessionem amiserit, & a domino petierit: adversus exceptionem, *si*[15] *non ejus sit res*, replicatione hac adjuvabitur, *at si res judicata non sit.*

De novo jure actoris. 1. De redhibitione, & quanto minoris. 2. De negotiorum gestione & mandato.

25. IDEM lib. 51 Digestorum.

SI is, qui heres non erat, hereditatem petierit, & postea[16] heres factus eandem hereditatem petet, exceptione rei judicatæ non summovebitur. §. 1. Est in potestate emptoris, intra sex menses redhibitoria agere mallet, an ea, quæ datur, *Quanti*[17] *minoris homo, cum veniret, fuerit.* Nam posterior actio etiam redhibitionem[18] continet, si tale vitium in homine est, ut eum ob id actor empturus non fuerit: quare vere dicetur eum, qui alterutra earum egerit, si altera postea agat, rei judicatæ exceptione summoveri. §. 2. Si te negotiis meis obtuleris, & fundum nomine meo petieris[19]: deinde ego hanc petitionem tuam ratam non habuero, sed mandavero tibi, ut[20] ex integro eundem fundum peteres, exceptio rei judicatæ non obstabit[21]: alia enim res facta est, interveniente mandatu. † Idem est, si non in rem[22], sed in personam actum fuerit.

De jure altius tollendi. 1. De fundo & insula e regione ejus in flumine nata.

26. AFRICANUS lib. 9.[23] Quæstionum.

EGi tecum, *jus mihi esse ædes meas usque ad decem pedes altius tollere*; post ago, *jus mihi esse usque ad viginti*[24] *pedes altius tollere.* exceptio rei judicatæ proculdubio obstabit[25]. Sed & si rursus ita agam, *jus mihi esse altius ad alios*[26] *decem pedes tollere*, obstabit exceptio: cum aliter superior pars jure haberi non possit, quam si inferior quoque jure habeatur. §. 1. Item si fundo petito, postea insula, quæ e regione ejus in flumine nata erit, petatur, exceptio obstatura est.

De indemnitate.

27. NERATIUS lib. 7. Membranarum.

CUm de hoc, an eadem[27] res est, quæritur, hæc spectanda sunt: personæ[28]; idipsum de quo[29] agitur; causa proxima actionis[30], nec jam interest, qua ratione quis eam causam actionis competere sibi existimasset[31]. perinde, ac si quis, posteaquam contra eum judicatum esset, nova[32] instrumenta[33] causæ suæ repperisset.

De auctore, & successore.

28. PAPINIANUS lib. 27. Quæstionum.

EXceptio rei judicatæ nocebit ei, qui in dominium successit[34] ejus[35], qui judicio expertus est[36].

De libertate. 1. De pignore.

29. IDEM lib. 11. Responsorum.

JUdicatæ quidem rei præscriptio coheredi[37], qui non litigavit, obstare non potest: nec in servitutem videtur peti post rem pro libertate judicatam, nondum [ex] causa fideicommissi manumissus. sed Prætoris oportet in ea re sententiam servari, quam pro[38] parte victi præstare non potest. † Nam & cum alterum ex coheredibus inofficiosi quæstio tenuit, aut etiam duobus separatim agentibus, alter obtinuit, libertates competere placuit. Ita tamen, ut officio judicis indemnitati victoris, futurique manumissoris consulatur. §. 1. Si debitor de dominio rei, quam pignori dedit, non admonito[39] creditore causam egerit, & contrariam sententiam acceperit, creditor in[40] locum victi successisse non videbitur: cum pignoris conventio sententiam præcesserit.

De causa intestati, & ex testamento. 1. De actione hypothecaria.

30. PAULUS lib. 14. Quæstionum.

EX sextante[41] heres institutus, qui intestato legitimus heres esse potest, cum de jure testamenti faceret quæstionem, ab uno ex institutis dimidiam partem hereditatis petit, nec obtinuit. Videtur in illa petitione etiam partem sextantis vindicasse: & ideo si cœperit ab eodem ex testamento eandem portionem petere, obstabit ei exceptio rei judicatæ. §. 1. Latinus[42] Largus: Cum de hereditate inter Mævium[43], ad quem pertinebat, & Titium, qui controversiam moverat[44], transigeretur, traditio rerum hereditariarum Mævio heredi a Titio facta est; in qua traditione etiam fundum ei suum proprium, quem ante multos annos avo ejusdem Mævii heredis obligaverat, quemque alii postea in obligationem deduxerat, ex causa pacti tradidit; his gestis posterior Titii creditor jus suum persecutus est, & obtinuit; post hoc judicium Mævius heres reperit in rebus[45] avitis chirographum ejusdem Titii ante multos annos conscriptum, per quod apparuit, eum fundum, qui in causam transactionis venerat, etiam avo suo,[46] ab eodem Titio fuisse obligatum: cum ergo constet, prius avo Mævii heredis in obligationem eundem fundum datum, de quo Mævius superatus est, Quæro, an jus avi sui, quod tunc, cum de eodem fundo ageretur, ignorabat, nulla exceptione opposita exequi possit? Respondi, si de proprietate fundi litigatur, & secundum actorem pronunciatum fuisset, diceremus, petenti ei, qui in priore judicio victus est, obstaturam rei judicatæ exceptionem: quoniam de ejus quoque jure quæsitum videtur, cum actor petitionem implet. quod si possessor absolutus, amissa possessione eundem ab eodem, qui prius non obtinuit, peteret, non obesset ei exceptio: nihil enim in suo judicio de jure ejus statutum videretur. Cum autem pignoratitia actum est adversus priorem creditorem, potest fieri, ut de jure possessoris non sit quæsitum: quia[47] non, ut in proprietatis quæstione, quod meum est, alterius non[48] est, ita in obligatione utique consequens est, ut non sit alii obligatum, quod hic probavit sibi teneri. & probabilius dicitur, non obstare exceptionem: quoniam de jure possessoris quæsitum non est, sed de sola obligatione. In proposita autem quæstione magis me illud movet, numquid pignoris jus extinctum sit dominio adquisito. neque enim potest pignus perseverare domino[49] constituto creditore: actio tamen pignoratitia competit. verum est enim, & pignori datum, & satisfactum non esse: quare puto non obstare rei judicatæ exceptionem.

De rei vindicatione, & condictione.

31. IDEM lib. 3. Responsorum.

PAulus respondit, ei, qui in rem egisset, nec tenuisset[50], postea condicenti[51] non obstare exceptionem rei judicatæ.

TIT. III.
DE DIVERSIS[52] TEMPORALIBUS[53] PRÆSCRIPTIONIBUS, ET [DE] ACCESSIONIBUS[54] POSSESSIONUM.

Quid sit experiundi potestatem habere.

1. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum.

QUia tractatus de utilibus[55] diebus frequens est, videamus, quid sit, *experiundi potestatem habere.* † Et quidem in primis[56] exigendum est, ut sit facultas agendi[57]: neque sufficit reo experiundi secum facere potestatem, vel habere eum, qui se idonee defendat[58],

1 Et sic corpus universale, non speciale. 2 Sententia, super toto collectivo vel copulato lata obest ei, qui secundo ad id, mutata licet qualitate, agit. 3 Eodem 4 De quo judicatum est. 5 Vide *l.* 7. §. 1. *l.* 14. §. 1. ff. *h. t. l.* 23. ff. *de judiciis. l.* 33 ff. *de usufruct.* 6 Vide *l.* 78. ff. *de jure dot.* 7 *l.* 7. §. 4. ff. *h. t.* 8 Vide *l.* 12. ff. *h. t.* 9 *l.* 7. §. 4. *l.* 14. ff. & *l.* 27. J. *h. t l* 2. *C. quibus res judic. l.* 28. §. 4. § 7. ff *de jurejur. l* 4 *in fin* ff. *quod cum eo* vide quæ notavi ad *l.* 4. *in fin. C. depositi.* 10 Actio inepte proposita in accessorio, non nocet principali. 11 Nondum competit. 12 Officio judicis fit. *l.* 49 *in fin supr. de act empt.* 13 *l.* 2. *C. depositi.* 14 *l. ultim.* ff. *de Publiciana.* 15 Vide Cujac. 6. *ad Afr. fol.* 98. 16 *l.* 9. *supr h. t.* 17 Quanto minoris. *Hal.* adde *l.* 18. *supr. de ædil.* 18 *l* 43. §. 6. *supr. de ædil.* 19 Actione in rem. 20 Sententia contra falsum procuratorem lata, domino gesta improbanti non nocet, & potest iterum agi *Zas.* 21 Tibi vel mihi. 22 *l. ult.* J. *h. t.* 23 Vide Cujac. 9. *ad Afric. fol.* 221. 24 Minus cui licet, non ideo majus permittitur: cum tamen ei, cui minus negatur, & id, quod majus est, denegandum sit. 25 Atqui ei, qui primum petiit iter, & victus est, non denegatur postea actus petitio. *l.* 11. § 6. ff. *h. t* 26 De quibus in sententia nihil dictum fuerat. In ea namque dictum fuerat de decem pedibus inferius, actum vero de decem aliis superius tollendis. 27 Adde *l.* 12. *l.* 13. *supr. h. t.* 28 *l.* 22 ff. *h. t.* 29 An idipsum, quod ante petatur? 30 Id est, causa agendi, ex qua actio procedit Quo enim causæ proximiores causæ sunt, eo magis in sua effectu vim exerunt. 31 *l* 11 §. 1. *supr. h. t.* 32 Nunc primum reperta. 33 Nova instrumenta etiam apertissima post sententiam non audiuntur, ne sententia refringatur. vide *l.* 4 *C. de re judicata.* 34 Puta emptione, *l.* 9. *in fin.* J. *h. t.* titulo universali vel singulari. 35 Adde *l.* 3. *in fin.* ff. *de pignoribus.* 36 Et superatus est. 37 Sententia contra coheredem lata, alteri coheredi non nocet. 38 Vide *l* 9. *in fin. supr. de liberali causa.* 39 Vide *l.* 63. *supr. de re judicata.* 40 Id est, obligaverat. 41 Vide *l.* 3. *supr. de pignorib.* 42 Institutus in certa parte, si simpliciter hereditatem petit, & succumbit, partem, in qua fuit institutus, postea petere non potest. 43 Vide *hic Zasium.* 44 Movebat. *Hal.* 45 In bonis avitis. *Hal.* 46 Suam rem nemini obligari hinc Bartol. colligit. 47 Dissimilia sunt hæc, proprietatis quæstio, & obligationis. Quod meum est, alterius non est. Nam quod meum est, mihi proprium est: si alterius esset, proprium desineret. At res mihi obligata, alteri obligari esse potest. Ex pluribus causis res nobis deberi potest: ex una tantum causa nostra esse potest. *l.* 159. J. *de reg. jur.* 48 Vide *l.* 15. *supr. h. t. l* 40. § 2 ff. *de procur.* 49 *l.* 29. *supr. de pign. act. l.* 45. J. *de reg. jur. l.* 17. ff. *qui potiores.* 50 Nec obtinuisset. 51 *l* 25 *in fin. supr. h. t.*

52 Περὶ διαφόρων προσκαίρων παραγραφῶν, καὶ προσθέσεων κατοχῶν. Græci apud Cujac. *in pr. tituli de divers. temp. præscr.* Ecloga sic legit: περὶ τῶν ὡς ἀπὸ χρονικῆς νομῆς παραγραφομένων 51. *Eclog.* 3. 53 Temporibus & exceptionibus, præscriptionibus & interruptionibus 7. *C.* 40. adde 2. *Inst.* 6. & *Nov.* 9. 54 Accessionibus opponuntur interruptiones Accessionibus, quæritur, an tuum tempus meo accedat? 55 Dies utiles sunt, quibus experiundi sui juris potestas est: Græci vocant ἀριθμουμένας. unde *l.* 55 ff *de acusatio. l* 3 *in fin* J *de accusat l* 11. § 5. 6 J. & *l.* 6. *C. ad Legem Juliam de adulteriis* Sessionum dies, quas vocant βηματικὰς sunt, quibus Præses vel Prætor sedet pro tribunali: qui possunt non esse utiles. *l.* 2. *supr. quis ordo in bonor. possess.* Continuus annus constat ex diebus 365. Annus utilis ex diebus utilibus. Continui sunt adversi utilibus. [illegible] in restitutionibus & præscriptionibus actionum personalium in Italia Justinianus [illegible]. Utilium lubrica & difficilis est computatio. vide Cujac. 2. *obs* [illegible] [illegible], lite cœpta continuus esse incipit calumniatori, & ei, qui est [illegible] qui appellatus est. Zasius, *hic.* 56 Utilia ut currant tempora, tria requiruntur, nempe ut impedimentum nullum fuerit actori. reo, judici. *Zas.* 57 *l.* 25 J. *de* [illegible] 58 Id est, procuratorem. Sic actor tenetur ad interrumpendam præscriptionem, pro[illegible]torem admittere, cum alioquin non teneatur mittere procuratorem. *l. ult. C. de procuratores.*

niſi actor quoque nulla idonea cauſa impediatur experiri. † Proinde ſive apud hoſtes ſit, ſive Reipublicæ cauſa abſit [1], ſive in vinculis ſit [2], aut [ſi] tempeſtate in loco aliquo, vel [in] regione detineatur, ut neque experiri, neque mandare [3] poſſit, experiundi poteſtatem non habet. † Plane is [4], qui [5] valetudine impeditur, ut [6] mandare poſſit, in ea cauſa eſt, ut experiundi habeat [7] poteſtatem. † Illud utique neminem fugit, *experiundi poteſtatem non habere* eum, qui Prætoris copiam non habuit, proinde hi dies cedunt, quibus [8] jus Prætor reddit.

De die intercalari.

2. MARCELLUS lib. 6. Digeſtorum.

IN tempore conſtituto [9] judicatis [10] an intercalaris [11] dies proficere judicato, necne, debeat, quæritur: item de tempore, quo lis perit? Sic ſine dubio exiſtimandum eſt, ut auctum litis tempus intercalari die exiſtimetur: veluti ſi de uſucapione ſit quæſtio, quæ tempore conſtituto expleri ſolet: aut de actionibus, quæ certo tempore finiuntur, ut ædilitiæ pleræque actiones; & ſi quis fundum ea lege [12] vendiderit, *ut niſi in diebus triginta pretium eſſet ſolutum, inemptus eſſet fundus*, dies intercalaris proficiet emptori: mihi contra [13] videtur.

De prædiis, & mancipiis.

3. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

LOngæ [14] poſſeſſionis præſcriptionem tam in prædiis, quam in mancipiis [15] locum habere manifeſtum eſt [16].

Si ſervus hereditarius, vel captus ab hoſtibus, ſatis acceperit.

4. JAVOLENUS lib. 7. Epiſtolarum.

SI [17] ſervus hereditarius, aut ejus, qui in hoſtium poteſtate ſit, ſatis acceperit, continuo dies ſatisdationis cedere incipiet [18]: intueri enim debemus, an experiundi poteſtas fuerit adverſus eum, qui obligatus eſt, non [19] an is agere poterit, qui rem in obligationem deduxerit: alioquin erit iniquiſſimum, ex conditione actorum obligationes reorum extendi, per quos nihil factum erit, quominus cum his agi poſſit.

De vitio auctoris. 1. *Si heres debitoris pignus ab extraneo emerit.*

5. ULPIANUS lib. 3. Diſputationum.

AN vitium [20] auctoris [21], vel donatoris, ejusve, qui mihi rem legavit, mihi noceat, ſi forte auctor meus juſtum initium poſſidendi non habuit, videndum eſt? Et puto neque nocere [22], neque prodeſſe: nam denique & uſucapere poſſum quod auctor meus uſucapere non potuit. §. 1. Ex facto propoſitum eſt, quendam cum rem pignori dediſſet, eandem diſtraxiſſe [23] heredemque ejus redemiſſe: quæritur, an heres adverſus pignoris perſecutionem exceptione longæ [24] poſſeſſionis uti poſſit? Dicebam, hunc heredem, qui pignus ab extraneo redemit, poſſe exceptione [25] uti: quia in extranei [26] locum ſucceſſit, non in ejus, qui pignori dederat: quemadmodum ſi ante redemiſſet, ſic deinde heres extitiſſet.

De re duobus ſeparatim vendita. 1. *De lege commiſſoria. De redhibitione.*

6. AFRICANUS lib. 9. [27] Quæſtionum.

SI duobus eandem rem ſeparatim [28] vendiderim, ea [29] poſſeſſio, quæ utramque venditionem præceſſerit, ſoli priori emptori, cui [30] & tradita ſit, proficit. Denique & ſi quam rem tibi vendiderim, rurſus a te emam, & Titio vendam: & meam omnem & tuam poſſeſſionem Titio acceſſurum [31], videlicet quod & tu mihi & ego ei poſſeſſionem præſtare [32] debemus. §. 1. Vendidi tibi ſervum & convenit, ut [33] *niſi certa die pecunia ſoluta eſſet, inemptus eſſet*: quod cum evenerit, quæſitum eſt, quid de acceſſione tui temporis putares? Reſpondit, id quod ſervetur, cum redhibitio ſit facta, hunc enim perinde haberi ac ſi retrorſus homo mihi veniſſet: ut ſcilicet ſi venditor poſſeſſionem poſtea nactus ſit, & hoc ipſum tempus, & quod venditionem præceſſerit, & amplius acceſſio hæc ei detur cum eo, quod apud eum fuit, a quo homo redhibitus ſit.

De piſcatione.

7. MARCIANUS lib. 3. Inſtitutionum.

SI quisquam in fluminis publici deverticulo [34] ſolus pluribus [35] annis piſcatus ſit [36], alterum eodem uti jure prohibet [37].

De tempore, quo ſervus in fuga eſt.

8. ULPIANUS lib. 1. Regularum.

IN acceſſione temporis, & id tempus, quo in fuga ſit ſervus, domino [38] ejus procedere verum eſt.

De rebus mobilibus.

9. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

REſcriptis quibusdam Divi Magni Antonini cavetur, *ut in rebus mobilibus locus* [39] *ſit præſcriptioni diutinæ* [40] *poſſeſſionis.*

De bonis vacantibus.

10. PAPINIANUS lib. 13. Reſponſorum.

INtra quatuor [41] annos *vacantium* [42] *bonorum* delator [43] facta denunciatione deſtitit: poſt quatuor annos ſecundo [44] delatori venienti prior nunciatio, quominus præſcriptione temporis ſummoveatur, non proderit: niſi prioris prævaricatio [45] detegetur. quo declarato, præſcriptio, ſed & negotii quæſtio perimetur. §. 1. Quadriennii tempus, quod bonis vacantibus nunciandis præſcriptum eſt, non ex opinione hominum, ſed de ſubſtantia [46] vacantium bonorum dinumeratur. Quatuor autem anni poſt irritum teſtamentum factum, & inteſtati poſſeſſionem ab omnibus repudiatam, qui gradatim [47] petere potuerunt, vel temporis finem, quod ſingulis præſtitutum eſt, computabuntur.

De vitio defuncti, & ignorantia heredis.

11. IDEM [lib. 2. Definitionum].

CUm heres [48] in jus omne [49] defuncti ſuccedit, ignoratione [50] ſua defuncti vitia non excludit: veluti cum ſciens alienum illum, illo [51], vel precario poſſedit. quamvis enim precarium heredem ignorantem non teneat, nec Interdicto recte conveniatur: tamen uſucapere non poterit, quod [52] defunctus non potuit. † Idem juris eſt, cum de longa poſſeſſione quæritur: neque enim recte defendetur, cum exordium ei bonæ fidei ratione non tueatur.

De diſtractione pignoris.

12. PAULUS lib. 16. Reſponſorum.

CReditor, qui præſcriptione longæ [53] poſſeſſionis a poſſeſſore pignoris ſummoveri poſſit, pignus diſtraxit [54]. Quæro, an poſſeſſori ſalva ſit exceptio adverſus emptorem? Paulus reſpondit etiam adverſus emptorem eandem exceptionem competere [55].

De quæſtionibus fiſci. 1. *De rationibus Reipublicæ.*

13. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

IN omnibus fiſci quæſtionibus, exceptis cauſis, in quibus minora tempora ſervari ſpecialiter conſtitutum eſt, viginti [56] annorum præſcriptio cuſtoditur. §. 1. Reipublicæ rationes ſubſcriptæ & expunctæ adverſus eum quidem, qui adminiſtravit, ultra viginti [57]; adverſus heredem vero, ultra decem annos retractari [non] poſſunt.

De acceſſionibus poſſeſſionum in genere. 1. *De ſucceſſoribus, & his, qui ſucceſſorum loco habentur.* 2. *De emptore.* 3. *De pignore.* 4. *De negotio geſto.* 5. *De diſtractione pignoris.*

14. SCÆVOLA lib. ſingul. Quæſtionum publice tractatarum.

DE *acceſſionibus* [58] *poſſeſſionum* nihil in perpetuum, neque generaliter [59] definire poſſumus: conſiſtunt enim [60] in ſola æquitate [61].

1 Non tamen diu, ne alioquin creditores ſint in ſuſpenſo. *arg. l.* 3. ff. *quibus ex cauſis in poſſeſſionem.* 2 Actor vel reus vinculis detentus, non habet poteſtatem experiundi, *ut hic*, niſi ſua culpa in vincula inciderit, *l.* 20. ff. *de minoribus. l.* 26. §. 1. ff. *ex quibus cauſis major.* vide quæ notavi ad *l.* 22. ff. *quod metus cauſa.* De exceptione carceris vide Olden. [illegible] c. 35. *de exceptionibus.* 3 Procuratorem mittere. 4 Vide Myns. 4. *obſ.* 38. 5 Aliqua valetudine. 6 Recte hæc verba adjiciuntur: eſt enim quædam valetudo his adverſa, ut quis mandare nullo modo poſſit, qualis eſt ſontica, quæ etiam invitis litigantibus & judice diem differt, *l.* 60. ff. *de re jud.* verum Antonius Faber, 5. *conject.* 18. particulam *ut* pro *ne* accipit. denique video Ulpianum hoc integro loco verba facere de eo, qui experiundi poteſtatem non habeat. 7 Non habeat poteſtatem: & ita [illegible] hic negationem legit, & emendat Ant. Fab. 5. *conject.* 18. 8 Dies utiles nunquam continui ſunt. In diebus utilibus nullus ſine utilitate dies cedit vel tranſit. 9 Id eſt, [illegible] noſtri. *l.* 2. *l.* 3. *C. de uſur. rei judicatæ.* 10 Id eſt, in actione judicati: non tamen in lege commiſſoria biduum accipitur pro uno die: eſt enim differentia inter tempus conventionale, & legitimum. Hugolinus apud Cujac. *c.* 33. *de præſcriptionib.* 11 Seu biſſexti, de quo tamen vide *l.* 98. ff. *de verbor. ſign.* Ante Julium Cæſarem annus erat 355. dierum, incidente menſe intercalari annus dies habebat 385. ejus menſis initium erat pridie Kalend. Martias, ut ex Quinto Mucio Celſus refert, *l.* 51. §. 2. ff. *ad l. Aquil. l.* 4. §. 5. ff. *de ſtatu liber. l.* 134. ff. *de verb. ſign.* ſed quia hæc erant confuſa, & apud Ægyptios annus conſtituebatur ad numerum Solis 365. diebus, & quadrante, Julius Cæſar adjutante ſibi M. Flavio ſcriba, 365. diebus annum concluſit, & quadrantem quarto quoque anno intercalavit, intervocavit ſeu interpoſuit (nam καλῶ Græcis eſt voco) ad Sextum Kalendas Martias: unde biſſextus appellatur, quia bini dies eo anno in ſexto Kalendas Martias reperiuntur. vid. *l.* 98. ff. *de verb. ſign.* ſed quia Pontifices anno quarto incipiente eum diem intercalabant, qui peracto intercalandus erat, Cæſar Auguſtus pleniſſime annum correxit. de quo vide Macrob. 1. *Saturn.* 14. adde quæ ſcripſi ad Varronem, 5. *de lingua*, *de antiqua ratione intercalandi.* 12 Id eſt, Lege commiſſoria. *l.* 2. ff. *de lege commiſſoria.* 13 Cur? vid. *l.* 39. ff. *de pact.* Goth. Adde Alberic. Gentil. *de divers. temp. c.* 4. Anſ. 14 Et decem vel viginti annorum. *l.* 1. *C. de uſucapion. transform.* 15 Ruſticis. vid. *l.* 6. §. 1. *C. de ſecund. nupt.* 16 Imo, locum non habet in mancipiis. *l.* 7. *in fin. C. de agricolis & cenſitis lib.* 11. *tit.* 47. Goth. vide Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 10. *n.* 11. Anſ. 17 Vide Cujac. 16. *obſ.* 38. & Anton. Fabr. 4. *conject.* 16. 18 Imo, non incipiet. *l.* 9. ff. *ſi quis cautionib.* 19 Imo id exigitur. *l.* 1. ff. *h. t. l.* 25. ff. *de ſtipulatione ſervor.* vid. Cujac. 16. *obſ.* 38. 20 Aliud quam reale. vid. *l.* 3. *C. de peric. & comm. rei vend.* 21 Venditoris. 22 Vitium auctoris non nocet emptori præſcribere volenti. adde *l.* 7. §. 6. ff. *pro emptor.* vide quæ ſcripſi ad *l.* 3. *C. de peric. & comm. rei vend.* 23 *l.* 12. ff. *h. t.* 24 Decem, & viginti annorum cum bona fide, & titulo. 25 Adde *l.* 72. ff. *de evictionib.* 26 Et ſic tanquam extraneus, non tanquam heres. vid. *l.* 6. ff. *quod cujuscunque.* 27 Vid. Cujac. 9. *ad Afr. fol.* 216. 28 Id eſt, diverſis contractibus. 29 Mea poſſeſſio, ἡ νομή μου. 51. *Baſil.* 3. vid. Cujac. 5. *obſ. ult.* 30 Si duobus ſeparatim eandem rem in ſolidum vendidi, mea poſſeſſio accedit ei emptori, cui priori res tradita eſt. Ideoque potior eſt in rei vindicatione, *l.* 15. *C. de rei vind.* 31 Acceſſuram.

32 Id eſt, tradere. Traditio eſt præſtatio poſſeſſionis. 33 Id eſt, Lege commiſſoria. *l.* 2. *in fin.* ff. *h. t.* 34 Diverticulo [illegible] *Hal.* Goth. Explicatio autem l. eſt in *l.* 6. ff. *de rer. diviſ.* Adde *l.* 45. *ſupr. de uſurp. & ita Gothofr.* Donell. *lib.* 5. *comm. c.* 22. & Duaren. *de uſucap. c.* 3. Anſ. 35 Id eſt, longo tempore. 36 Adde, & adhuc piſcetur. vid. Cuj. ad *l.* 45. ff. *de uſurpat.* 37 Non prohibet. Balduin. in §. *Flumina. Inſt. de rer. diviſ.* Jacobus Curtius, 1. εἰκαστῶν. 54. Conanus 3. *c.* 16. quo nomine omnes reprehenduntur a Roberto, 1. *recept.* 17. at obſtare videtur *lex* 45. *ſupr. de uſurpat.* Non obſtat, cum in ea lege actor in piſcandi poſſeſſione non fuerit. *Brut.* vide Zaſ. *antinom.* 2. & Cujac. ad *l.* 45. ff. *de uſurpat.* 38 An & in dominum? ait Albericus. 39 Rebus ſoli. *vulgat.* adde *l.* 3. ff. *h. t.* facit §. 12. *Inſt. de uſucap.* Goth. vide Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 12. *n.* 11. Anſ. 40 Longæ: ſi de re immobili cum Accurſio hanc legem acceperis. *l.* 3. ff. *h. t.* 41 Vid. *l.* 1. *C. de quadriennii præſcript.* 42 Vacantia bona, quæ dominum nullum habent. vide *C. de bon. vacantib.* 43 Fiſcus olim habebat ſuos *delatores*, a quibus deferebantur bona vacantia. 44 Si quatuor anni tranſierint, poſtquam nunciatum eſt, poſſeſſor bonorum vacantium ipſo jure tutus eſt, etiam adverſus ſecundum delatorem, niſi prioris delatoris detegatur prævaricatio. 45 Facit *l.* [illegible] *C. ſi adverſ. fiſc.* adde *l.* 15. ff. *de jure fiſc.* 46 Subſtantiam potius, quam opinionem intueri oportet, *l.* 4. §. 20. ff. *de uſurpat. l.* 2. §. 2. ff. *pro emptore.* adde *l.* 33. ff. *ad l. Aquil. l.* 63. ff. *ad l. Falcid.* De ſubſtantia, id eſt, poſtquam certum eſt bona eſſe vacantia. 47 Sunt enim diverſi gradus perſonarum, quæ bonorum poſſeſſionem poſſunt petere. Primus eſt, Unde liberi, quibus annus præſtitutus eſt. Secundus, Unde agnati: Tertius, Unde cognati, quibus 60. dies dati ſunt. Quartus, Unde vir & uxor. 48 Univerſalis ſucceſſor defuncti. 49 Sunt enim heredes univerſi juris ſucceſſores. vide *l.* 9. §. 12. ff. *de hered. inſt.* 50 Heres etiam ignorans in vitia defuncti ſuccedit. *l.* 4. §. 15. ff. *de uſurp.* 51 Al. illum, ille. vide *l.* 8. ff. *de precario.* 52 Facit *l.* 13. ff. *de uſurpat.* adde *l.* 1. *C. de uſucap. pro herede.* vide tamen Socin. *regul.* 389. 53 *l.* 3. *l.* 5. ff. *h. t.* 54 *l.* 5. *in fin.* ff. *h. t.* 55 Curtius [illegible] 143. ff. *de reg. jur.* 56 Eclog. 3. *c.* 12. Rem ita diſtingue: Bona fiſci incorporata 40. annis præſcribi. *l.* 7. *C. de præſcript.* 30. (excipe tamen *l.* 23. *C. de ſacroſ. Eccleſ.*) non incorporata, in quibusdam quinque, *l.* 2. *C. de vectigalib. & commiſſ.* in quibusdam decem, *l.* 10. ff. *de uſurpation.* interdum viginti, *ut hic.* 57 *l.* 5. ff. *de adminiſtrat. rer. ad civit.* 58 Acceſſiones temporum ſunt conjunctiones temporum, quibus duo aut plures ſeparatim eandem rem poſſident, quod fit præſcriptionibus longi temporis, *ex* poteſtate cauſa. 59 Jus circa generalia verſatur: æquitas circa ſpecialia, *l.* 3. 4. ff. *de legib.* circumſtantias enim quasque maxime reſpicit. *l.* 31. ff. *depoſiti. l.* 11. *l.* 16. ff. *de pœnis.* 60 Hinc colligere poſſis, æquitatem certis ac perpetuis regulis concludi, & in ſcriptum redigi non poſſe, quanquam jus aliquod de caſu ſpeciali ad æquitatem redactum poſſit ſcriptis comprehendi. vid. Oldend. in *tr. ſeu formul. investigandarum actionis.* ubi de definitione æquitatis agit. Hinc Ariſtot. 5. *Ethicor.* æquitatem vocat regulam Lesbiam, quæ nunc recta eſt, ſi paries ſit planus; nunc obliqua eſt, ſi ſit murus aſper. 61 Æquitas ex cauſæ conſtitutione, *l.* 52. §. 2. ff. *ad l. Aquil.* & facti circumſtantia bene perſpecta colligitur. *l.* 32. ff. *de uſur. l.* 3. §. 2. ff. *de teſtib. l.* 1. ff. *uſufr. quemadm. caveat.* adde *l.* 12. §. 2. ff. *ratam rem.* Facti quæſtio juris deciſionem præcedit.

§. 1. Pla-

§. 1. Plane tribuuntur his, qui in locum aliorum succedunt, sive ex contractu [1], sive [2] voluntate [3]: heredibus [4] enim, & his, qui successorum [5] loco habentur, datur accessio testatoris. §. 2. Itaque si mihi vendideris [6] servum, utar [7] accessione tua. §. 3. Et si mihi pignori dederis, & ego eandem rem alii pigneravi, meus creditor utetur accessione tui temporis, tam adversus extraneum, quam adversus teipsum, quamdiu pecuniam mihi non exsolveris: nam qui me potior est, cum ego te superaturus [8] sim, multo magis [9] adversus te obtinere debet: sed si pecuniam mihi solveris, hoc casu accessione tua non utetur. §. 4. Item si absente te is, qui negotia tua videbatur administrare, servum mihi vendiderit, tuque reversus ratum habueris, omnimodo accessione utar. §. 5. Item si mihi pignori dederis, & convenerit, nisi pecuniam solvisses, licere ex pacto pignus vendere, idque vendiderim, emptori accessio tui temporis dari debebit, licet invito te pignora distracta sint: jam enim illo in tempore quo contrahebas, videris concessisse venditionem, si pecuniam non intulisses.

De die cœpto. 1. *De auctore proximo, & remoto.* 2. *De mandato.* 3. *De emptione a filiofamilias, vel servo,* 4. *Vel a tutore, vel a curatore.* 5. *De tempore quo venditor possedit, vel non.* 6. *Si heres vendiderit.*

15. VENULEIUS [lib. 5. Interdictorum].

IN usucapione [10] ita servatur, ut etiam si minimo [11] momento [12] novissimi diei possessa sit res, nihilominus repleatur usucapio, nec totus dies exigitur [13] ad explendum constitutum tempus.

§. 1. *Accessio* possessionis fit non solum temporis, quod apud eum fuit, unde is emit: sed & qui ei vendidit [14], unde tu emisti. Sed si medius aliquis ex auctoribus non possederit, præcedentium auctorum possessio non proderit, quia conjuncta non est: sicut nec ei qui non possidet, auctoris possessio accedere potest. §. 2. Item adjiciendum est, unde emisti, aut unde is emit, cui tu emendum mandaveras, & quod apud eum qui [15] vendendum mandavit [16]: quod si is quoque cui mandatum erat, alii vendendum mandaverit, non [17] aliter hujus qui postea mandaverat, dandam accessionem Labeo ait, quam si idipsum dominus ei permiserit. §. 3. Sed & si a filio vel servo rem emero, accessio temporis, & quo apud patrem aut dominum fuit, ita danda est mihi, si aut voluntate [18] patris dominive aut cum administrationem peculii haberet, vendidit. §. 4. Item danda est accessio cum [19] eo quod apud pupillum fuit, a cujus tutore, cum is tutelam ejus administraret, emisti. Idemque in eo qui a curatore pupilli furiosive emerit, servandum est: & si ventris nomine, aut ejus quæ rei servandæ causa in possessione esset, dotis [20] suæ nomine diminutio [21] facta sit: nam id quoque temporis accedit.

§. 5. Hæ autem accessiones non tam late accipiendæ sunt, quam verba earum patent: ut etiamsi post venditionem traditionemque rei traditæ apud venditorem res fuerit, proficiat id tempus emptori; sed illud solum quod ante [22] fuit, licet venditionis tempore eam rem venditor non habuerat. §. 6. Ei cui heres rem hereditariam vendidit, & heredis tempus, & defuncti debet accedere.

Accessionem sine nostro tempore nobis non prodesse.

16. PAULUS [lib. 3. ad Sabinum].

ACcessio [23] sine [24] nostro tempore [25] nobis prodesse non potest.

TIT. IV.

DE DOLI MALI [26] ET METUS EXCEPTIONE.

Propositio dicendorum. 1. *Ratio exceptionis.* 1. *Unde dignosciatur dolus.* 3. *De contractibus, testamentis, legibus.*

1. PAULUS [lib. 71. ad Edictum].

QUo lucidius intelligi [27] possit hæc exceptio, prius [28] de causa videamus, quare proposita sit: deinde [29] quemadmodum dolo fiat: per quæ intelligemus, quando obstet exceptio: deinde adversus [30] quas personas locum habeat: novissime inspiciemus intra quæ [31] tempora competit exceptio. §. 1. Ideo [32] autem hanc exceptionem Prætor proposuit, ne cui dolus suus per occasionem Juris civilis [33] contra naturalem æquitatem prosit. §. 2. Sed an dolo quid factum sit, ex facto [34] intelligitur. §. 3. Et quidem dolo fit [35], tam in contractibus [36], quam in testamentis [37], quam in Legibus [38].

De causa hujus exceptionis. 1. *Propositio dicendorum. Quatenus hæc exceptio sit in personam.* 2. *Et in rem.* 3. *De causa stipulationis.* 4. *De pacto.* 5. *De in factum exceptionibus.* 6. *De usuris in futurum acceptis.* 7. *De statulibero.*

2. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

PAlam est autem, hanc exceptionem ex eadem [39] causa propositam, ex qua causa proposita est de dolo malo actio. §. 1. Sequitur ut videamus in quibus causis locum habeat exceptio, & quibus personis objiciatur. † Et quidem illud annotandum est, quod specialiter [40] exprimendum est de cujus dolo quis queratur: non [41] in rem, *Si in ea re dolo malo factum est*: sed sic, *Si in ea re nihil dolo malo actoris factum est.* docere igitur debet is, qui objicit exceptionem, dolo malo actoris factum; nec sufficiet ei, ostendere in re esse dolum: aut si alterius dicat dolo factum, eorum personas specialiter debebit enumerare; dummodo hæ sint, quarum dolus noceat. §. 2. Plane ex persona ejus qui exceptionem objicit, in rem [42] opponitur exceptio: neque enim quæritur adversus quem commissus sit dolus, sed an in ea re dolo malo factum sit a parte actoris. §. 3. Circa primam [43] speciem, quibus ex causis exceptio hæc locum habeat, hæc sunt quæ tractari possunt. † Si quis sine [44] causa ab aliquo fuerit stipulatus [45], deinde ex ea stipulatione experiatur: exceptio utique doli mali ei nocebit. licet enim eo [46] tempore, quo stipulabatur, nihil dolo malo admiserit [47]: tamen dicendum est, eum, cum litem contestatur, dolo facere, qui perseveret ex ea stipulatione petere. † Et si cum interponeretur, justam causam habuit, tamen nunc nullam idoneam causam habere videtur. † Proinde [48] & si crediturus pecuniam, stipulatus est, nec [49] credidit: & si certa fuit causa stipulationis, quæ tamen aut non [50] est secuta, aut finita [51] est; dicendum erit nocere exceptionem. §. 4. Item quæritur, si quis pure stipulatus sit certam quantitatem, quia [52] hoc actum sit, sed post stipulationem interpositam pactum sit, ne [53] interim pecunia usque ad certum diem petatur: an noceat exceptio doli? Et quidem [&] de pacto [54] convento excipi posse nequaquam ambigendum est. sed & si hac quis exceptione uti velit, nihilominus poterit: dolo [55] enim facere eum, qui contra pactum petat, negari non potest. §. 5. Et generaliter sciendum est, *ex omnibus in factum* [56] *exceptionibus, doli oriri exceptionem*: quia dolo facit quicunque [57] id quod quaqua exceptione elidi potest, petit. nam & si inter [58] initia nihil dolo malo facit, attamen nunc petendo [59] facit dolose: nisi si talis sit ignorantia [60] in eo, ut dolo careat. §. 6. Non male dictum est, si creditor usuras in futurum acceperit, deinde pecuniam nihilominus petat, antequam id tempus prætereat cujus temporis usuras accepit, an doli exceptione repellatur? & potest diei dolo eum facere: accipiendo enim usuras, distulisse [61] videtur petitionem in id tempus quod est post diem usurarum præstitarum, & tacite [62] convenisse interim se non petiturum. §. 7. Item quæritur, si statuliberum mercatus quis fuerit jussum decem dare, cum hoc ignoraret, & duplam stipulatus fuerit, deinde decem acceperit? Evicto eo in libertatem, agere ex duplæ stipulatione potest: sed nisi decem, quæ implendæ conditionis causa acceperit, deduxerit, exceptione summovendus erit. & hæc ita Julianus quoque scripsit. Si tamen ex re emptoris, vel ex peculio quod ad emptorem pertinebat, pecuniam dederit statuliber [63], potest dici exceptionem non nocere: quia dolo non faceret.

3. PAULUS [lib. 71. ad Edictum].

ITem si [64] ob id, quod antequam dominium ad me transferatur, venditori dederit decem, & agam ex empto, ut decem recipiam, ita puto competere mihi actionem, si paratus sim ex duplæ stipulatione eum liberare.

De eo, qui dolo non mandat. 1. *De promissione ægroti.* 2. *De compromisso.* 4. *De pupillo, & cæteris quibus non recte solvitur.* 5. *De emptione servi fugitivi.* 6. *De transactione & venditione nominis.* 7. *De re principali & pœna.* 8. *De pignore.* 9. *Si minor donaverit.* 10. *De petitione ex testamento.* 11. *De hereditate & legato.* 13. *De replicatione doli.* 14. *De Senatusconsulto Macedoniano.* 15. *De doli clausula.* 16. *De parente patronorum & heredibus.* 17. *De his qui sunt alieni juris.* 18. *De procuratore.* 19. *De mandato:* 20. *De delegatione.* 21. *De dote.* 23. *De tutore,* 24. *Et protutore.* 25. *De curatore.* 26. *De minore, pupillo, furioso.* 27. *De dolo auctoris.* 32. *Si non dominus, qui rem vendidit, domino successerit.* 33. *De exceptione metus.*

4. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

APud [65] Celsum quæritur, Si cum Titio mandassent creditores hereditarii, *ut* [66] *adiret hereditatem*, unus non mandasset decipiendi [67] ejus causa, mandaturus alioquin, si non foret hic aditurus, deinde agat: an exceptione repellatur? Et ait Celsus, doli [68] eum exceptione repellendum. §. 1. Julianus scripsit, Si quis cum æger [69] esset, centum aureos uxoris suæ consobrino spopondisset, volens scilicet eam pecuniam ad mulierem pervenire, deinde convaluerit [70]: an exceptione uti possit, si conveniatur? Et refert Labeoni placuisse, doli mali uti

1 Id est, bonæ fidei possessoribus. 2 Sive ultima voluntate. 3 Puta ex testamento: & ita voluntatis nomine intellige testamenta. facit *l.* 1. *supr. qui testam* 4 §. 12. *Inst. de usu ap.* 5 Successorum autem loco habentur bonorum possessores. 6 12. *Inst. de usucap* 6 *l.* 15 9. 1. *ff. h. t. l.* 2. §. 20. *ff. pro emptore. l. unic. C. de usucap transformanda. l.* 11. *C. de præscript. longi* §. 13 *Inst. de usucapion.* 7 Venditionis accessio tribuitur ejus emptori. 8 *l.* 2 § 17. *supr. ad SC. Tertull.* 9 Si secundus creditor superat primum, & multo magis ipse creditorem principalem. Hinc illa regula, Si vinco vincentem te, ergo fortius vinco te: excipe tamen *l.* 16. *supr. qui potiores.* 10 Adde *l.* 6 *ff. de usurpat.* 11 *l.* 6. *ff. de usurpat* 12 De momento vide Cujacium, c. 1. *de divers. temporalibus* Goth. Adde Alberic. Gentil. *de divers. temp. appellat. cap.* 7. Ans. 13 Imo exigitur *l.* 6. *ff. de obligationibus.* 14 *l.* 14. § 2. *ff. h. t.* 15 Cui vendendum Cuj. ad *l.* 14. *ff. de usurpat* 16 Continuantur tempora inter emptorem & venditorem, etiamsi per procuratores emptio venditioque perfecta fuerit. 17 Imo, aliter, & utcunque dominus non permiserit. *l.* 8. § 3 *supr. mandati.* 18 *l.* 34 *in fin. ff. de usurp.* 19 *l.* 34. *ff. de usurp.* 20 Dixi ad *l.* 2 *C. qui potiores.* 21 Venditio. 22 *l.* 14. *ff. de usurpat* 23 Temporis alieni, quo alius usus est, & possedit. 24 *l.* 13. §. *pen. ff. de acq. vel amitt. poss.* 25 *l.* 15. §. 1. *ff. h. t.* 26 51. *Eclog.* 4. ... *Harm.* 2. §. 72. Extat titulus de dolo. *ff. lib.* 4. *tit.* 3. Extat etiam titulus de dolo & contumacia, 2. *Decretal.* 14. 2. *Sext.* 6. 2. *Clem.* 42. 2. *Extrav.* 3. vide Oldend. c. 61. *de exceptionib.* adde casus hic inde sparsos per universum Jus, in *l.* 25 *ff. de adm. & peric. tutor* Goth. Adde Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 13. Ans. 27 Tituli partes in quinque distributio. 28 § 1. *ff. hic.* 29 Vide §. 2. *ff. h. t.* 30 *l.* 2. § 1 *ff. h. t.* 31 *l.* 5. *in fin. ff. h. t.* 32 Ratio Edicti. *l.* 1. *ff. de dolo.* 33 Quo contractus formantur, præsertim stipulatione si bruxi *l.* 5. *C. de inutilib. stipulat.* § 1. *Inst. de exception l.* 36. *ff. de verb. oblig.* 34 Id est, qualitate facti. de legitimis doli conjecturis, vide Oldendorp. c. 61. *de exceptionib.* Porro dolus alius inhæret rei (demus in venditione Titium circumscribi nulla fraude adversarii); alius personæ. 35 Id est, dolus committitur, seu committi potest. 36 Puta venditione. *l.* 13. §. 4. *supr. de action empt.* 37 *l.* 1. 2. *ff. si quis aliquem testari. l* 4. *ff. de inoff. l.* 77. §. 31. *in fin. ff. de legat.* 2. 38 *l.* 30. *ff. de legibus l. ult. ff. ad leg. Corn. de falsis.* 39 *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* 40 *l.* 4 §. 33. *ff. h. t.* 41 Exceptio doli, quod actorem attinet, est in personam: quia sufficit ei dicere, *Dolo fecisti, ut hic.* quod autem excipientem attinet, in rem est. Cur? licet nullum dolum commiserit, sufficit tamen ei dici, rem, quam possidet, doli vitio adfectam esse § 2 *ff. hic.* 42 *l ultim C. de rei vendicat.* 43 Vide Goed. *de contr. stip. cap.* 3. *n.* 70. *& seq.* Petr. a Bellapert. *hic.* Ans. 44 Contra stipulationem sine causa, datur doli exceptio. Stipulatio nulla est, quæ nullam causam continet. 45 V. Emanuel Zoares *lib.* 1. *observ. c.* 26. Quæsada *lib.* 1. *quæst. jur. cap.* 12. Guterius *part.* 1. *resolut. c.* 47. Mod. 46 Stipulationis. 47 Amiserit. *Haloand.* 48 Causam non implens stipulationis, ex ea stipulatione experiri, vel agere non potest. 49 *l.* 3. *C. de non numerata.* §. 2. *Inst. de exceptionib.* 50 Vide *ff. de condict. causa dat. caus. non secuta.* 51 Finita causa dicitur, quoties res redit ad non causam. *l.* 1. *l.* 2. *supr. de condictione sine causa.* 52 Sub. ut pars deberetur, vel quia dies non fuit obligationi adjecta, quoties enim dies omissus est, præsenti die debetur. *l. eum, qui Kalendis.* 41. *ff. de verb. oblig. l. in omnibus oblig.* 14. *ff. de reg. jur.* 53 §. 3. *Instit. de exception.* 54 *d.* §. 3 *in fin. l.* 7 §. 4. *ff. de pactis.* 55 Dolo facit, qui petit contra pactum. 56 Innominatis 57 *l.* 8. *l.* 12. *ff. h. t. l.* 35. *ff. de verb. sign.* 58 §. 3. *ff. hic.* id est, tempore petitionis oblata. 59 Id est, petitionem continuando. 60 Vide *l.* 9. *in fin. ff. h. t.* & *l.* 177. *in fin. ff. de reg. jur.* 61 *l.* 57. *ff. de pactis. l.* 6. *ff. de leg. commissor. l. ult. ff. de eo quod certo.* 62 *d. l.* 57. 63 Dederit statuliber. *Hal.* 64 Evicta re venditori ante traditionem, committitur etiam stipulatio duplæ, *ut hic.* & *l.* 33. *ff. de evict.* vide Cujac. 25. *obs.* 26. Hoc tamen Bartolus negat. *arg. l. evictæ.* 16. *ff. de evict.* 65 Hanc legem una cum quinque sequentibus præcipuas esse in toto jure notat post Guidonem de Suzaria Albericus, *l. a D. Pio.* 15. *ff. de re jud. l. is cui.* 5. *ff. ut in poss. leg. l. cum pater.* 77. *ff. de leg.* 2. *l. properandum.* 13. *C. de judic. l. servus.* 22. *C. de jure delib.* 66 Vid. *l* 32. *ff. mand* 67 Animus factis externis probatur. dixi *l.* 13. § 5. *ff. de jure fisci.* 68 *l. ult. ff. de dolo.* 69 Qui æger id quod promisit, & convaluit, intelligitur mortis causa promisisse: ideoque prætinæ valetudini restitutus a donatario conveniri non potest. & si conventus erit, tutus exceptione doli fuerit. 70 Atque ita videtur tacite revocata donatio.

eum poſſe. §. 2. Si in arbitrum compromiſerimus, deinde cum non ſtetiſſem [1] ob adverſam [2] valetudinem, pœna commiſſa eſt: an uti poſſim doli exceptione? Et ait Pomponius prodeſſe mihi doli exceptionem.

§. 3. Item quæritur, ſi cum eo, a quo tibi ſexaginta [3] deberentur, compromiſeris, deinde per imprudentiam pœnam centum [4] ſtipulatus fueris: Labeo putat convenire officio arbitri, jubere tantum tibi dari, quantum re vera debeatur [5]: & ſi non fiat, non [6] vetare, ne quid amplius petatur. ſed etiamſi id omiſſum fuerit [7], peti poſſe quod debetur, Labeo dicit: & ſi forte [8] pœna petatur, doli mali exceptionem profuturam. §. 4. Si quis pupillo ſolverit ſine tutoris auctoritate id quod debuit, exque ea ſolutione locupletior [9] factus ſit pupillus: rectiſſime dicitur, exceptionem petentibus nocere. nam & ſi mutuam acceperit pecuniam, vel ex quo alio contractu locupletior factus ſit: dandam eſſe exceptionem [10]. † Idemque & in cæteris erit dicendum, quibus non recte ſolvitur: nam ſi facti ſint locupletiores, exceptio locum habebit. §. 5. Item Labeo ſcribit, Si [11] quis fugitivum eſſe ſciens, emerit ſervum, & ſi ſtipulatus fuerit *fugitivum non eſſe*, deinde agat ex ſtipulatu [12]: non eſſe eum exceptione repellendum, quoniam [13] hoc convenit: quamvis [14] ex empto actionem non haberet. ſed ſi non [15] conveniſſet, exceptione repelletur. §. 6. Quod ſi is [16] cui pecunia debeatur, cum debitore [17] decidit [18], & nomen ejus vendidit Seio, cui debitor mandaverat ut nomen emeret, deque ea re emptor ſtipulatus eſt; deinde creditor eam pecuniam retinet, quam per judicem abſtulit: an emptor ex ſtipulatu poſſit experiri? Et Ofilius putat, ſi venditor nominis paratus non ſit reddere quantum ab emptore [19] acceperit, non nocituram [20] exceptionem doli mali: Et puto ſententiam Ofilii veram. §. 7. Labeo ait, ſi de homine petito ſecundum actorem fuerit judicatum, & juſſu judicis ſatisdatum ſit, *hominem intra certum diem tradi: & ſi traditus non fuiſſet, pœnamque ſtipulatus ſit*: petitorem, qui & hominem vindicat [21] & pœnam petit, exceptione eſſe repellendum. iniquum enim eſſe, [&] hominem [22] poſſidere, & pœnam exigere. §. 8. Item quæritur, ſi uniones tibi pignori dedero, & convenerit, ut ſoluta pecunia redderentur, & hi uniones culpa [23] tua [24] perierint, & pecuniam petas? Extat Nervæ & Atilicini ſententia, dicentium, ita eſſe excipiendum, *Si [25] inter me & te non convenit, ut ſoluta pecunia uniones mihi redderentur*: ſed eſt verius exceptionem doli [26] mali nocere debere. §. 9. Si minor mihi infantem donaverit, deinde eum vindicet: exceptione doli mali repellendus eſt, niſi [27] alimenta reddat, & ſi quis alius ſumptus probabilis [28] in eum factus ſit. §. 10. Præterea ſciendum eſt, ſi quis quid ex teſtamento contra [29] voluntatem petat, exceptione eum doli mali repelli ſolere: & ideo heres qui non habet voluntatem, per exceptionem doli repellitur. §. 11. Si quis ex uncia heres ſit ſcriptus, ex qua ducenta conſequi potuit, deinde propter hoc, legatum in quo centum erant prætulit [30], ne [31] moleſtiis hereditariis implicaretur; an ſi legatum petat, exceptione doli mali ſummoveatur? Et ait Julianus non eſſe eum ſummovendum. quod ſi a ſubſtituto pretium [32] accepit, vel quod pretii loco haberi poſſet, ne adeat hereditatem: petens legatum, dolo (inquit) facere intelligetur, ac per hoc doli exceptione repelletur.

§. 12. Quæſitum eſt, ſi cum fundi uſumfructum haberem, eum fundum volente [33] me vendideris, an vindicanti mihi uſumfructum exceptio ſit objicienda? Et hoc jure utimur, ut exceptio doli noceat.

§. 13. Marcellus ait, *adverſus doli exceptionem* [34] non [35] dari replicationem doli. Labeo quoque in eadem opinione eſt. ait enim iniquum eſſe, communem malitiam petitori quidem præmio eſſe, ei vero cum quo ageretur, pœnæ [36] eſſe: cum longe æquum ſit, ex eo quod perfide geſtum eſt, actorem nihil conſequi. §. 14. Contra *Senatusconſulti quoque Macedoniani exceptionem* de dolo [37] dandam [38] replicationem, ambigendum non eſſe, eamque nocere debere, etiam Conſtitutionibus & ſententiis [39] auctorum [40] cavetur. §. 15. Labeo [41], & ſi ex ſtipulatu actio competat [42] propter [43] doli clauſulam, tamen nocere doli exceptionem ait. *Si adverſus ea*, inquit, *factum erit*: poſſe enim petitorem, antequam ſtipulatio committatur, nihil dolo malo feciſſe, & tunc facere, cum petat. propter quod exceptionem eſſe neceſſariam [44]. §. 16. *Adverſus* [45] *parentes patronosque*, neque doli exceptio, neque alia quidem quæ patroni parentisve opinionem, apud bonos mores [46] ſugillet, competere poteſt. in factum tamen erit excipiendum: ut ſi forte pecunia non numerata dicatur, objiciatur exceptio pecuniæ non numeratæ. † Nihil autem intereſt, utrum patronus ex ſuo contractu, an vero [ex] alieno conveniatur: ſemper [47] enim reverentia ei exhibenda eſt tam vivo, quam defuncto. Si autem cum herede liberti patronus agat, puto excipere debere de dolo patroni heredem liberti: libertum autem de dolo patroni, & ſi ab herede ejus conveniatur, minime [48] exceptionem objecturum; namque convenit tam [49] vivo, quam mortuo patrono a liberto [50] honorem exhiberi.

† In ſtipulatione plane doli clauſula non erit detrahenda: quia ex doli clauſula non de dolo actio intenditur, ſed ex ſtipulatu. §. 17. In hac exceptione, & de dolo ſervi, vel alterius perſonæ juri noſtro ſubjectæ excipere [51] poſſumus, & de eorum dolo, quibus [52] adquiritur. Sed de ſervorum & filiorum dolo, ſiquidem [53] ex peculiari eorum negotio actio intendatur [54], in infinitum [55] exceptio objicienda eſt.

† Si autem non [56] ex peculiari cauſa; tum de eo duntaxat excipi oportet, quia admiſſus ſit in [57] ipſo negotio, quod geritur: non etiam ſi poſtea aliquis dolus interveniſſet. neque enim eſſe æquum, ſervi dolum amplius [58] domino nocere, quam in quo opera ejus eſſet uſus.

§. 18. Quæſitum eſt, an de procuratoris [59] dolo qui ad agendum tantum [60] datus eſt, excipi poſſit? Et puto recte defendi, ſi quidem in rem [61] ſuam procurator datus ſit: etiam de præterito ejus dolo (hoc eſt, ſi ante acceptum judicium [62] dolo quid fecerit) eſſe excipiendum. ſi vero non in rem ſuam [63]: dolum præſentem in exceptionem conferendum. Si autem is procurator ſit, cui omnium rerum adminiſtratio conceſſa eſt; tunc [64] de omni dolo ejus excipi poſſe Neratius ſcribit.

§. 19. Mandavi Titio, *ut a te ſtipularetur*; deinde [65] Titius Seio; & ſtipulatus a te Seius eſt, & judicium edidit: Ait Labeo, excipiendum eſſe tam de meo, quam & Seii dolo. §. 20. Item quæritur, ſi debitor meus te circumveniebat, teque mihi reum dederit [66], egoque abs te ſtipulatus fuero, deinde petam: an doli mali exceptio obſtet? Et magis eſt, ut non tibi permittatur de dolo debitoris mei adverſus me excipere: cum [67] non ego te circumvenerim. adverſus ipſum autem debitorem meum poteris experiri. §. 21. Sed & ſi mulier poſt admiſſum dolum debitorem ſuum marito in dotem delegaverit, idem probandum erit, de dolo mulieris non eſſe permittendum excipere, ne [68] indotata fiat. §. 22. Apud Julianum quæſitum eſt, ſi heres ſoceri a quo *dos* peteretur, exciperet de dolo mariti, & mulieris, cui pecunia quæreretur: an obſtatura eſſet exceptio ex perſona mulieris? Et ait Julianus, ſi maritus ex promiſſione dotis ab herede ſoceri petat, & heres excipiat de dolo filiæ, cui ea pecunia adquireretur, exceptionem obſtare [69]: dos enim quam maritus ab herede ſoceri petit, intelligitur (inquit) filiæ adquiri, cum per hoc dotem ſit habitura. † Illud non explicat Julianus, an [&] de dolo mariti excipi poſſit: puto autem eum hoc ſentire, ut etiam de dolo mariti noceat exceptio, licet videatur nulla dos filiæ (ut ait) quæri. §. 23. Illa etiam quæſtio ventilata eſt apud pleroſque, an de dolo tutoris exceptio pupillo experienti nocere debeat? Et ego puto utilius, & ſi per eas [70] perſonas pupillis favetur [71]: tamen dicendum eſſe, ſive quis emerit a tutore rem pupilli, ſive contractum ſit cum eo in rem pupilli, ſive dolo quid tutor fecerit [72], & ex eo pupillus locupletior factus eſt, pupillo nocere [73] debere. † Nec illud eſſe diſtinguendum, cautum ſit ei, an non: ſolvendo ſit, an non, tutor: dummodo rem adminiſtret. unde enim divinat [74] is, qui cum tutore contrahit? plane ſi mihi proponas colluſiſſe aliquem cum tutore; factum ſuum ei nocebit. §. 24. Si quis non tutor, ſed pro [75] tutore negotia gerat: an dolus ipſius noceat pupillo, videamus? Et putem non nocere: nam ſi is qui pro tutore negotia gerebat, rem vendiderit, & [76] uſucapta ſit, exceptionem non [77] nocere [78] pupillo rem ſuam perſequenti, etiam ſi ei cautum ſit: quia huic rerum pupilli adminiſtratio conceſſa non fuit. † Secundum hæc magis opinor de dolo tutoris exceptionem pupillo eſſe objiciendam. §. 25. Quæ in tutore diximus, eadem in curatore quoque furioſi dicenda erunt: ſed & in prodigi, vel minoris vigintiquinque annis. §. 26. De dolo autem ipſius minoris vigintiquinque annis exceptio utique locum ha-

1 Stitiſſem. *Haloand.* 2 In arbitris difficultas præſtandi excuſat a mora & pœna. adde *l. ult.* §. 1. *ſupr. de l. Rhodia.* 3 Sexcenta. *vulgat.* hoc ſenſu, Debitum non novatur, ſi pœna minor debito ſit compromiſſa. *l. ultim. in fin. ſupr. de eo per quem factum.* ideoque reus actori integrum debitum poſtea petenti novationis loco, tale compromiſſum objicere non poteſt. Imo poteſt: quia ſtipulatio pœnalis novat contractum. vid. *l.* 44. §. *ult. infr. de obligat. & action.* 4 Id eſt, majorem forte, ſi lectionem Florentinam tuebimur: minorem, ſi vulgatam. 5 Non quantum per imprudentiam ſtipulatus es. Veritatem præferet errori arbiter. 6 *Al.* non vetari. *vel*, nihil vetare. 7 Id eſt, ſed ſi judex minoris, quam ſors eſt, reum condemnaverit actori. 8 Præter ſortem ſcilicet. nec enim peti poteſt pœna cum debito. vide §. 7. J. *h. t.* 9 Pupillus de ſolutione ſibi facta conqueri non poteſt, ſi ea locupletior factus ſit. *l.* 13. *in fin. ſupr. de condict. indebiti. l.* 3. *ſupr. commodati. l.* 15. *l.* 47. *infr. de ſolution.* §. 2. *Inſt. quibus alien. licet. & ibid.* Theoph. 10 Id eſt, defenſionem. 11 *Synopſis Baſilic.* 19. *tit.* 10. *ex lib.* 51. *tit.* 4. *cap.* 4. 12 In id, quod intereſt. nec enim poteſt agere ex empto. J. *h. t.* 13 Scienti fugitivum, ſi promiſero fugitivum non eſſe, conventionem ſervare teneor. ſecus ſi nudis tantum verbis ac perfuntorie ſervum commendavero. *l. ea.* 43. *ſupr. de contr. empt.* 14 Pacta incontinenti adpoſita non ita ſemper contractus informant, ut ex iis agi poſſit, [illegible] Colligit & ex hoc quoque loco Zaſius, contractui bonæ fidei pactum adjici poſſe. 15 *l.* 27. *C. de evict.* 16 Puta Titius. 17 Puta Caio. 18 Decidere hic non eſt tranſigere, ut putat Accurſius, ſed de debiti quantitate convenire, ſolidatis rationibus; *arreſter un compte.* 19 *Al.* a debitore. 20 [illegible] ipſi emptori. 21 Repetita & accepta non poteſt pœna peti. *l. ultim. in fin. ſupr. de eo, quod certo loco.* 22 *l.* 28. *ſupr. de act. empt.* 23 Levi ſcil. cujus nomine creditor tenetur. vide *l.* 6. *C. de pignorat.* Quid? pignoratitius creditor amiſſo pignore poteſtne experiri adverſus Titium non diſcuſſo principali? poteſt. v. *l. ult. C. de præt. pign.* vide Neguſant. *part.* 8. *membr.* 1. *num.* 18. 24 Debitor creditorem (cujus culpa pignus periit) debitum petentem exceptione repellit. Quid, ſi pignus debiti æſtimationem exceſſit: an ad excurrentem ſummam tenetur creditori? 25 *Al.* Niſi. 26 Atqui in facto ponitur uniones culpa creditoris periiſſe, non dolo. 27 Donatarius revocata donatione, alimenta & neceſſarias impenſas imputare donatori poteſt. Imo non imputat donatori. Hoc enim modo fieri poſſit, ut donator ſervo & re donata careat, *l.* 27. *in fin.* ſ. *de rei vind.* Poteſt etiam fieri, ut ex operis ſervi donatarius tantum lucri perceperit, quantum ejus nomine impendit. *l.* 31. *l.* 32. *ſupr. de rei vind.* ſolve. Reus in hac actione cautam poſſidendi habet a donatore: in contrarius Legatus non habet 28 Sumptus autem probabilis is intelligitur, qui in diſciplinas ſervi factus fuit. 29 *l.* 8. *in fin. l.* 17. §. 1. *in fin.* J. *h. t.* vid. *l.* 17. *C. de fideicomm.* 30 *l.* 21. *in fin. ſupr. ſi quis omiſſa cauſ. l.* 17. *in fin. l.* 87. *l.* 89. *ſupr. de leg.* 1. vid. Cujac. 14. *obſerv.* 29. 31 Actus hujusmodi providentiæ tribuitur, in *l.* 90. *ſupr. de leg.* 1. Melior eſt conditio, quæ petenti utilior eſt. adde *l.* 5. *ſupr. de in diem addict.* 32 Qui a ſubſtituto pretium, aut quaſi accepit, hereditatem adgnoviſſe dicitur: ideoque legata petens, exceptione doli repellitur. 33 Proprietarius ſi fundum vendit volente, hoc eſt, non ſimpliciter tacente, ſed expreſſe volente fructuario, fructuarius jus uſusfructus amittit: Et tamen creditor, quo conſentiente debitor pignus vendidit, jus ſuum pignoris non amittit. *l.* 8. §. 15. *ſupr. quib. mod. pign.* 34 *l.* 154. *in fin. infr. de reg. jur.* 35 Imo datur. §. 14. *infr. h. t. arg. l.* 47. *ſupr. ſolut.* [illegible] exceptio doli adverſus eum, qui dolum admiſit. *l.* [illegible] §. 3. *ſupr. de eo, per quem. l.* 36. *ſupr. de dolo. l.* 10. *ſupr. de compenſat.* 36 Vid. *l.* 49. *infr. de reg. jur.* 37 In filiumfamilias, qui ſe patremfam. creditori forte perſuaſit. *l.* 3. *ſupr. de SC. Macedon.* 38 Vide *l.* 10. *ſupr. de re jud.* 39 Id eſt, reſponſis: hinc reſponſa prudentum dicuntur ſententiæ. §. 8. *Inſtit. de jure nat. gent. & civ.* 40 Auctores hic conciſe dicuntur prudentes juris. 41 Doli ag. & excipi poteſt propter clauſulam doli adjectam contractui. 42 Actio competat. propter doli clauſulam [illegible] *Hal.* 43 Propter doli clauſulam & agi & excipi de dolo poteſt. 44 Id eſt, utilem Zaſ. *hic.* Si tamen neceſſariam proprie accipimus, quæri poſſit, cur neceſſaria dicatur. vide Accurſ. 45 Facti exceptio, non doli, datur adverſus perſonas quibus debetur reverentia. *l.* 11. *ſupr. de dolo. l.* 6. *l.* 7. *ſupr. de obſeq.* [illegible] 46 Legendum eſt forte, *moratosque*. grave eſt enim cujusquam opinionem apud bonos moratosque ſugillare. 47 Vide [illegible] *ſupr. de obſeq.* 48 Imo objicitur. *l.* 15. *ſupr. de B. P. contra tab.* 49 Tam vivo quam mortuo patri patronove honor exhibendus eſt a liberis libertisve. *l.* 9. *ſupr. de obſeq.* 50 Et vaſſallo dixi in Epitome Feudorum, *tit. de his, quib. ut indignis* 51 Si conventi eorum cauſa fuerimus: vel exceptionem pati ſi eorum nomine convenimus. 52 Domini & patris. 53 Nec filii nec ſervi dolus extra peculium nocere debet patri vel domino, niſi alteruter ſciverit & prohibere potuerit. 54 Adverſus patrem vel dominum. 55 Sive dolum ſervus vel filiusfamilias admiſerit in ipſo contractu, ſive poſt ipſum contractum. 56 Sed dominica vel patris. 57 Id eſt, exordio contractus [illegible] 58 *l.* 7. §. 1. *ſupr. de damn.* 59 *l.* 11. J. *h. t.* 60 Specialiter, non ad negotia omnia, ut *verſ. ſi autem. infr. h. t.* 61 Dolus procuratoris in rem ſuam vel ad litem (ante cœptum judicium) vel adminiſtrantis omnes res domini, nocet domino. 62 Id eſt, litem conteſtatam. 63 *l.* 5. *ſupr. de* [illegible] 64 Sed ad lites. 65 Dolus ſubſtituti procuratoris nocet domino conſtituenti [illegible] *l.* 15. §. 2. *ſupr. de diverſ. temporal.* 66 Id eſt, delegaverit. 67 [illegible] 68 Adde & aliam rationem: quia maritus delegatum non habet (præterquam conſtante matrimonio) ex cauſa lucrativa, ſed oneroſa, cum debeat [illegible] matrimonio. 69 Cum ea ſcil. pecunia nunc primum adquiratur poſt ſolutum matrimonium. Sic Zaſius intelligit hunc §. ne aliquid dimoveat a ſuperiori. 70 Id eſt, tutorem, curatorem. 71 Id eſt, etſi illæ perſonæ pupillis prodeſſe debeant, & in id comparatæ ut pupillis proſint. 72 In re pupilli. 73 Vide quæ ſcripſi ad [illegible] *adm. tut.* 74 Divinare nemo cogitur. *l.* 31. *in fin. ſupr. ad l. Aquil.* [illegible] *ſupr. mandati.* 75 Veri, non putativi tutoris dolus nocet pupillo. *l.* 15. [illegible] *de dolo.* 76 Et non uſucapta. Cujac. ad *l.* 4. [illegible] *ſupr. de uſuc.* [illegible] in Baſilica, *καὶ μὴ ὑσυκαπιτεύσει*. Cujac. 15. *obſ.* 22. Robert. 1. *recept.* 7. eam negationem non eſſe neceſſariam ait: poſſe tamen addi fatetur. 77 Imo nocebit, ſi uſucapta ſit. *l.* 2. *ſupr. de eo, qui pro tutore.* 78 Licet emptor poterit eſſe bonæ fidei. *l.* 13. *in fin. ſupr. de Publiciana.*

bebit.

bebit. Nam & de pupilli dolo interdum esse excipiendum, nequaquam ambigendum est, ex ea ætate quæ dolo non careat. † Denique Julianus quoque sæpissime scripsit, doli pupillos [1] qui prope pubertatem sunt, capaces esse. Quid enim si debitor, ex delegato pupilli pecuniam creditori ejus solvit? fingendus [2] est (inquit) pubes esse, ne propter malitiæ ignorantiam bis [3] eandem pecuniam consequatur. † Idem servandum in furioso [4] ait, si, cum existimaretur compos mentis esse, jusserit debitorem creditori solvere; vel si, quod exigit, domi habeat.

§. 27. De auctoris dolo exceptio emptori [5] non [6] objicitur. † Si autem accessione auctoris utitur, æquissimum visum est, eum [7] qui ex persona auctoris utitur accessione, pati dolum auctoris. & peræque traditur, rei [8] quidem cohærentem exceptionem etiam emptori nocere: eam [9] autem quæ ex delicto personæ oriatur, nocere non oportere. §. 28. Si cum legitima hereditas Gaii Seii ad te perveniret, & ego essem heres institutus, persuaseris [10] mihi per dolum malum ne adeam hereditatem: & posteaquam ego repudiavi hereditatem, tu eam Sempronio cesseris pretio accepto; isque a me petat hereditatem: exceptionem doli mali ejus qui ei cessit, non [11] potest pati.

§. 29. Si quis autem ex causa legati [12] vindicet, aut is, cui ex causa donationis res præstita est, vindicet, an de dolo exceptionem patiatur ex causa ejus in cujus locum successerit? & magis putat Pomponius summovendum. & ego puto exceptione eos esse repellendos: cum lucrativam [13] causam sint nancti. Aliud [autem] est enim emere, aliud ex his causis succedere. §. 30. Idem tractat Pomponius, & in eum qui pignori accepit, si Serviana vel hypothecaria actione experiatur: nam & hunc putat Pomponius summovendum; quia res ad eum qui dolo fecit, reversura est. §. 31. Auctoris autem dolus (sicut diximus [14]) emptori non objicitur. Sed hoc in emptore solo servabimus: item in eo qui permutaverit, vel in solutum acceperit: item in similibus qui vicem emptorum continent [15]. † Cæterum si noxæ deditus quis sit, Pomponius putat passurum exceptionem, quam ille pateretur qui noxæ dedit. Proinde ex quacunque alia causa, quæ prope lucrativam habet adquisitionem, quæsisse quis videatur, patietur exceptionem doli ex persona ejus in cujus locum successit. Sufficit enim, si is qui pretium dedit vel vice [16] pretii, cum sit bona fide emptor, ut non patiatur doli exceptionem ex persona auctoris: utique si ipse dolo caret. Cæterum si ipse dolo non careat, pervenietur ad doli exceptionem, & patietur de dolo suo exceptionem. §. 32. Si a Titio fundum emeris [17], qui Sempronii erat, isque tibi traditus fuerit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit, & eundem fundum Mævio vendiderit & tradiderit: Julianus ait, æquius esse Prætorem te tueri. quia [18] & si ipse Titius fundum a te peteret, exceptione in factum [19] comparata, vel doli mali [20] summoveretur: & si ipse eum possideret, & Publiciana peteres, adversus excipientem, *si non suus esset*, replicatione utereris: ac per hoc intelligeret eum fundum rursum vendidisse, quem in bonis non haberet. §. 33. Metus causa exceptionem Cassius non proposuerat, contentus doli exceptione, quæ est generalis. Sed utilius visum est etiam de metu opponere exceptionem. etenim distat aliquid [a] doli exceptione: quod exceptio doli personam [21] complectitur ejus qui dolo fecit: enimvero [22] metus causa exceptio in rem scripta est, *Si in ea re nihil metus causa factum est;* ut non inspiciamus, an is qui agit, metus causa fecit aliquid, sed an omnino metus causa factum est in hac re a quocunque, non tantum ab eo qui agit. Et quamvis de dolo auctoris exceptio non objiciatur, verumtamen hoc jure utimur, ut de metu non tantum ab auctore, verum a quocunque adhibito exceptio objici possit.

§. 34. Illud sciendum est, hanc exceptionem de metu eum [23] objicere debere, qui metum non [24] a parente passus est, in cujus fuit potestate. cæterum parenti licere [25] deteriorem conditionem liberorum in rebus peculiariis facere: sed si se abstinuerit hereditate paterna [26], succurrendum ei erit, ut alioquin succurritur.

Si quod quis pure debet, ei legetur sub conditione. 1. De via legata, & de Lege Falcidia. 2. De donatione. 3. De dolo dispensatoris. 4. De venditione & redhibitione. 5. De delegatione. 6. De tempore.

5. PAULUS lib. 71. ad Edictum.

PUre mihi debes decem, ea tibi sub conditione legavi: interim [27] heres si petat, doli exceptione non est summovendus; cum possit etiam deficere conditio. itaque legatorum stipulationem [28] interponere debebit: sed si non caveat heres, doli exceptione summovebitur; expedit enim legatario retinere summam, quam mitti in possessionem rerum hereditariarum. §. 1. Si cui legata sit via [29], & is Lege Falcidia locum habente totam eam vindicet, non [30] oblata æstimatione quartæ [31] partis, summoveri eum doli exceptione Marcellus ait, quoniam suo commodo heres consulit. §. 2. Si donavi alicui rem, nec tradidero, & ille cui donavi non tradita possessione in eo loco ædificaverit me sciente, &, cum ædificaverit, nanctus sim ego possessionem, & petat a me rem donatam, & ego excipiam, *quod supra [32] legitimum modum facta [33] est*, [an] de dolo replicandum est? dolo enim feci qui passus sum eum ædificare [34], & non reddo impensas [35]. §. 3. Actoris, qui [36] exigendis pecuniis præpositus est, etiam posterior dolus domino nocet. §. 4. Si servus veniit ab eo cui hoc dominus permisit, & redhibitus [37] sit domino, agenti venditori [38] de pretio, exceptio opponitur redhibitionis: licet etiam is qui vendidit, domino pretium solverit. † Etiam mercis non traditæ exceptione summovetur, [&] qui pecuniam domino jam solvit: & ideo is qui vendidit, agit adversus dominum.

† Eandem [39] causam esse Pedius ait ejus, qui negotium nostrum gerens vendidit. §. 5. Si eum, qui volebat mihi donare supra legitimum modum, delegavero [40] creditori meo: non poterit adversus petentem uti exceptione: quoniam creditor suum petit [41]. In eadem causa est maritus: nec hic enim debet exceptione summoveri, qui suo nomine agit. † Nunquid ergo, nec de dolo mulieris excipiendum sit adversus maritum qui dotem petit, non [42] ducturus uxorem, nisi dotem accepisset, nisi jam divertit? Itaque [43] condictione tenetur debitor qui delegavit, vel mulier, ut vel liberet debitorem, vel si solvit, ut pecunia ei reddatur. §. 6. Non [44] sicut de dolo actio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est. nam hæc perpetuo [45] competit: cum actor quidem in sua potestate [46] habeat, quando utatur suo jure; is autem cum quo agitur, non habeat potestatem, quando conveniatur.

Si debitor pecuniam culpa creditoris amiserit. De pecunia soluta creditori creditoris.

6. GAJUS lib. 30. ad Edictum provinciale.

SI opera [47] creditoris acciderit, ut debitor pecuniam, quam soluturus erat, perderet: exceptione doli mali creditor removebitur.

† Idem est & si [48] creditori ejus numeratam pecuniam, ratam creditor non [49] habeat.

De promissione per errorem.

7. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

JUlianus ait, si pecuniam [50] quam me [51] tibi debere existimabam, jussu tuo spoponderim, cui donare volebas; exceptione [52] doli mali potero me tueri: & præterea [53] condictio mihi adversus stipulatorem competit, ut me liberet. §. 1. Idem Julianus ait, si ei [54], quem creditorem [tuum] putabas, jussu tuo pecuniam quam me tibi debere existimabam, promisero, petentem doli mali exceptione summoveri debere: & amplius, agendo cum stipulatore consequar, ut mihi acceptam faciat stipulationem. & habet hæc sententia Juliani humanitatem, ut etiam adversus hunc utar exceptione & condictione, cui sum obligatus.

De petitione ejus quod reddendum est. 1. De herede damnato non petere.

8. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

DOlo facit, qui petit quod [55] redditurus est [56]. §. 1. Sic si heres damnatus sit [57] *non petere a debitore*, potest [58] uti exceptione doli mali debitor, & [59] agere ex testamento.

De procuratore rei.

9. IDEM lib. 32. ad Edictum.

SI procurator [60] rei, pecunia [61] accepta damnari se passus sit, & cum domino judicati agatur: tuebitur sed [62] doli mali exceptione. nec hoc quod acceperit procurator, auferri ab eo potest: nam turpiter [63] accepta pecunia justius penes eum est, qui deceptus sit [64], quam qui decepit.

De donatione inter virum & uxorem.

10. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

CUm vir aut uxor in [65] area sibi donata aliquid ædificasset, plerisque placet doli mali exceptione posita rem servari posse.

De procuratore. 1. de dolo puniendo, cui dolus nocet.

11. NERATIUS lib. 4. Membranarum.

PRocurator [66] agit: de dolo ejus [67] excipi non debet. quia aliena lis est, isque rei extraneus: neque alienus [68] dolus nocere alteri debet. † Si post [69] litem contestatam dolo quid fecerit, an exceptio eo nomine in judicium objicienda sit, dubitari potest? quia litis contestatione res procuratoris fit, eamque suo jam quodammodo nomine exequitur. & placet de procuratoris dolo excipiendum esse. † Idem de tutore qui pupilli nomine aget, dicendum est. §. 1. In universum autem hæc in ea re regula [70] sequenda est, ut dolus [71] omnimodo puniatur, etsi non alicui, sed ipsi qui eum admisit, damnosus futurus erit.

1 Pupillus prope pubertatem, est doli capax. *l.* 13. *in fin. ff. de dolo.* Qui sint pupilli prope pubertatem, vide *l.* 17. *ff. de excus. tutor.* 2 Fingentus se, inquit, pubescere? ne propter &c. *Hal.* 3 Male quis petit, quod intus jam habet. 4 *l.* 16. *ff. h. t.* 5 §. 31. *ff. h. t.* 6 Dic tamen, ut *ff. h. t.* § *prox.* 7 Dolum auctoris patitur, qui ejus ex persona accessione utitur. *l.* 49. *in fin. ff. sol. matrim.* 8 *l.* 7. §. 1. *supr. de exceptionib.* 9 Exceptiones, quæ ex delicto venditoris oriuntur, emptori non nocent, sed illæ tantum quæ rei cohærent, quæ rem ipsam adficiunt. 10 *l.* 6. *supr. de eo, quod metus caus.* 11 Imo potest. Habens enim causam ab auctore doloso, repellitur exceptione doli. *l.* 2. §. 2. *supr. h. t.* 12 *l.* 57. *supr. de leg.* 1. 13 §. 31. *ff. h. t.* 14 §. 27. *supr. h. t. l.* 7. §. 11. *supr. de Publiciana.* vide *l.* 3. *C. de periculo & comm.* 15 Observat *Haloand.* 16 Vice pretii est id, quod pretii loco datur: non pretium ipsum est, quod in pecunia consistit, sed quiddam pecuniæ vice. dixi ad *l.* 3. *C. de periculo & commo. rei venditæ.* 17 Vide *l.* 2. *supr. de except. rei vendit.* 18 Vide *l.* 17. *supr. de evict.* 19 Utili de qua *l.* 21. *supr. de præscript. verb.* 20 Quæ exceptioni in factum similis est. de qua vide Oldendorp. *c.* 3. *de except.* 21 *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* 22 Exceptio doli est in rem ex parte opponentis, in personam, ex parte ejus cui opponitur. *l.* 2. §. 1. *supr. h. t.* Exceptio metus ex utraque parte est in rem, hoc est, opponentis, & ejus cui opponitur. 23 Exceptio metus non datur adversus parentem 24 *l.* 7. *supr. de obsequiis.* 25 Imo non licet. *l.* 12. *ff. de castrens.* 26 *Suaudi*, filii cui metus erat illatus circa rem peculiarem. 27 Id est, conditione pendente. 28 De legato solvendo, in conditionis eventum. 29 *Subaudi*, ab eo, qui legata ultra dodrantem reliquerit. 30 *l.* 80. *in fin. supr. ad l. Falcid.* 31 Id est, non oblata quarta parte æstimationis totius viæ, ut *l. cum filius.* 76. *pr. supr. de leg.* 2 32 *l. sancimus.* 34. §. 2. *l. si quis argentum.* 35. §. *sin autem. C. de donat.* 33 Impensa scilicet. 34 Omnimodo, vel supra legitimum modum. 35 De eo quod est ædificatum supra legitimum modum. 36 Actores exigendis pecuniis præpositi. adde *l.* 41. *C. de obl.* 37 Vide *l.* 14. *supr. de except.* 38 Eidemque procuratori. 39 Ut redhibita vel non tradita re, repellatur petens pretium, licet de suo solverit domino. 40 Exceptio quæ poterat objici deleganti, objici potest etiam delegato. 41 Qui suum petit, neminem defraudat. *l.* 44. *supr. de condict. indeb. l.* 1. §. 10. *ff. quar. rer.* 42 Vide *Novell.* 22. Goth. Adde *l. ult. C. ad SC. Velleian. l. ult.* §. 1. *supr. quæ in fraud. creditor.* Ans. 43 *l.* 12. *l.* 13. *ff. de novation.* 44 Annua, ad agendum, ad excipiendum perpetua sunt. adde *l. licet.* 5. *C. de exceptionib.* 45 Etiam intra annum vid. Papon. 2. *notar. c.* 3. *fol.* 614. 46 *l. unic. C. ut nemo invitus. l.* 42. *ff. de reg. jur.* 47 Id est, culpa: quid enim si creditor pecuniam oblatam sibi a debitore accipere noluit? *l.* 52. *in pr. ff. de solution.* 48 Solvens creditori creditoris sui debitor liberatur, *ut hic.* An ipso jure, vel exceptionis opera? Glossæ ea parte contrariæ adferuntur: verius est tamen ope exceptionis: quanquam inter illa duo parum interest. *l. nihil interest.* 112. *ff. de reg. l. Fulcinius.* 7. §. *si in diem.* 14. *supr. quib. ex caus. in poss.* Quid, si solvat invito creditore? non liberatur, *ut hic. l. si servus legatus.* 108. §. 1. *supr. de leg.* 1. An ut ipse liberatur obligatione personali, ita & hypotheca & pignore? liberatur. *l. solvitur.* 5. *l. item.* 6. *supr. quib. mod. pign.* 49 Cum ratam habere debeat. 50 *l.* 2. §. 3. *supr. de donat.* 51 Donatario & creditori putativo obstat doli exceptio, quæ obstat deleganti. 52 Adversus agentem. 53 Adversus non agentem. 54 *d. l.* 2. §. 4. 55 Petere mox restituendum, dolus est. *l.* 2. §. 5. *supr. h. t. l.* 173. *in fin. ff. de reg. jur.* 56 Eidem scilicet, non alteri. *l.* 44. *circa fin. supr. soluto.* 57 Testamento. adde *l.* 4. §. 10. *ff. h. t.* 58 *l.* 22. *supr. de liberat.* 59 Actio adfinis, & subsidium est exceptionis, *ut hic. l.* 3. §. 3. *supr. de liberat.* & e contra exceptio actionis. *l.* 8. §. 2. *in fin. supr. ad SC. Velleian. l.* 156. *ff. de reg. jur.* 60 *l.* 7. §. 9. *supr. de dolo.* 61 Procuratoris factum, cui dolus, vel delictum adjungitur, domino non nocet. vide tamen Socin. *regul.* 320. 62 *vel.* sc. 63 Turpia lucra justius sunt apud reum, quam apud actorem. 64 Id est, penes possidentem. *l.* 3. *supr. de condict. ob turpem.* 65 *l.* 31. §. 2. *supr. de don. inter vir.* 66 Si procurator agit. *vulgat. Hal.* 67 *l.* 4. §. 18. *supr. h. t.* 68 *l.* 2. §. 1. *supr. h. t.* 69 *l.* 4. §. 18. *supr. h. t.* 70 Regulam observa. 71 Dolus suus cuique nocet.

De æquitate defenſionis.

12. PAPINIANUS lib. 3. Quæſtionum.

QUi æquitate defenſionis infringere [1] actionem [2] poteſt, doli [3] exceptione tutus eſt.

De exheredatione & teſtamento rupto.

13. PAULUS lib. 14. Quæſtionum.

LIberis exheredatis [4] qui nihil ex patris judicio meruerunt, rupto teſtamento jus ſuum conſervandum eſt: nec opponetur doli mali exceptio: quod non ſolum in perſona eorum, ſed in heredibus, in perſona liberorum quoque eorum obtinendum eſt.

De ædificatione in ſolo alieno.

14. IDEM lib. 3. Reſponſorum.

PAulus reſpondit, eum, qui in alieno ſolo ædificium extruxerit, non alias ſumptus conſequi poſſe, quam [5] poſſideat, & ab eo dominus ſoli rem vindicet: ſcilicet oppoſita doli mali exceptione.

De fidejuſſore & evictione.

15. SCÆVOLA lib. 5. Reſponſorum.

FIdejuſſor [6] evictionis nomine condemnatus, id prædium quod evictus [7] eſt, & omnia [8] præſtare paratus eſt, quæ [9] jure empti continentur: quæro, an agentem emptorem exceptione ex cauſa judicati doli mali ſummovere poteſt? Reſpondit exceptionem quidem opponi poſſe, judicem autem æſtimaturum, ut pro damnis [10] emptori ſatisfiat.

De delegatione.

16. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

SI debitor a furioſo [11] delegatus creditori ejus ſolvat, quem compotem mentis eſſe exiſtimabat, & ita cum eo agatur: exceptione doli in id quod in [12] rem furioſi proceſſit, defenditur.

De uſuris dotis. 1. De eo, qui minus legavit eo, quod pater legatarii debitum non ſolverat. 2. De hereditate vendita. 3. De tacita repetitione condictionis.

17. SCÆVOLA lib. 20. [27.] Digeſtorum.

PAter [13] pro filia dotem promiſerat, & pactus [14] erat, *ut ipſe aleret filiam ſuam, ejuſque omnes:* idem homo ruſticanus [15] genero ſcripſit quaſi uſuras præteritas ex dotis promiſſione. Quæſitum eſt, cum ipſe filiam ſuam exhibuerit [16], & maritus nullam impenſam fecerit; an ex chirographo ex ſtipulatu agenti genero exceptio obſtare debeat? Reſpondit, ſi (ut proponatur) pater cum exhiberet, per errorem promiſiſſet: locum fore doli mali exceptioni. §. 1. Avus nepotibus ex filia legavit ſingulis centena, & adjecit hæc verba: *Ignoſcite [17], nam [18] potueram vobis amplius relinquere, niſi me Fronto pater veſter male accepiſſet, cui dederam mutua quindecim, quæ ab eo recipere non potui, poſtremo hoſtes, qui mihi fere omnem ſubſtantiam [19] abſtulerunt.* Quæſitum eſt, an, ſi avi heres ab his nepotibus patris ſui heredibus petat quindecim, contra [20] voluntatem defuncti facere videatur, & doli mali exceptione ſummoveatur? Reſpondit, exceptionem obſtaturam. §. 2. Ex quadrante heres ſcriptus, a coherede ex dodrante inſtituto emit portionem certa quantitate, ex qua aliquam ſummam in nominibus ex calendario uti daret, ſtipulanti ſpopondit: defuncto venditore hereditatis, falſum teſtamentum Septicius accuſare cœpit, & hereditatem ab emptore petit, & ne quid ex ea minueret impetravit. Quæſitum eſt cognitione falſi pendente an heredes ex ſtipulatu petentes, doli exceptione ſummoventur? Reſpondit, heredes venditoris, ſi [21] ante eventum cognitionis pergant petere, exceptione doli mali poſſe ſummoveri. §. 3. Marito & filio communi ex parte dimidia ſcriptis heredibus, filiam ſuam ex priore matrimonio ita heredem inſtituit: *Mævia filia [mea] ex ſex unciis heres mihi eſto, ſi cum coheredibus tuis parem [22] rationem feceris, pro mea portione in diem mortis meæ ejus actus qui pendet ex tutela tua, quam Titius pater meus, avus tuus adminiſtravit.* Quæſitum eſt, an, quia ſub conditione [23] inſtituta filia eſſet, ſi omitteret hereditatem, uti ſalvam tutelæ actionem haberet, legata ſibi a matre data conſequi poſſit? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, eam de qua quæreretur, contra voluntatem petere, & ideo exceptionem doli obſtaturam.

TIT. V.

QUARUM RERUM ACTIO [24] NON DATUR [25].

De exceptione jurisjurandi. 4. Quod libertatis oneranda cauſa petitur.

1. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

JUſjurandum vicem [26] rei judicatæ obtinet. non immerito: *cum ipſe quis judicem adverſarium ſuum* de cauſa ſua fecerit, deferendo ei *jusjurandum.* §. 1. Si pupillus [27] ſine tutoris auctoritate detulerit jusjurandum, dicemus non obſtare exceptionem iſtam, niſi tutore auctore in judicio delatio facta ſit. §. 2. Si petitor fundi jusjurandum detulerit adverſario [28], ut [29] ſi auctor ejus juraſſet ſuum fundum ſe tradidiſſe [30], ab ea controverſia diſceſſurum ſe: exceptio poſſeſſori fundi dabitur. §. 3. Si fidejuſſor [31] juravit, ſi quidem de ſua perſona tantum juravit, quaſi *ſe non eſſe obligatum*, nihil reo proderit: ſi vero *in rem* juravit, dabitur exceptio reo quoque. §. 4. Si manumiſero eum ſervum qui negotia mea geſſerat in ſervitute; deinde ſtipulatus [32] ab eo fuero quod negotia mea geſſerit, quidquid ob eam rem, ſi tunc liber fuiſſet, eum mihi dare oporteret, id dari: deinde ex ſtipulatu agam: non ſummoveri me exceptione. neque enim oneratum ſe hoc nomine poteſt queri libertus, ſi lucrum abruptum ex re patroni non faciat. §. 5. Quæ [33] onerandæ [34] libertatis cauſa ſtipulatus ſum, a liberto exigere non poſſum. † *Onerandæ* autem *libertatis cauſa facta*, belliſſime [35] ita definiuntur, quæ ita imponuntur, ut ſi patronum libertus offenderit, petantur ab eo, ſemperque ſit metu exactionis ei ſubjectus, propter quem metum quodvis ſuſtineat patrono præcipiente. §. 6. In ſumma ſi in continenti impoſitum quid ſit liberto quod ἐπειωρούμενον [36], id eſt, *imminens* [37], oneret ejus libertatem, dicendum eſt exceptioni locum facere. † Sed ſi poſt [38] intervallum, habet quidem dubitationem, quia nemo eum cogebat hoc promittere: ſed idem erit probandum & hic, tamen cauſa cognita, ſi liquido appareat libertum metu ſolo, vel nimia patrono [39] reverentia ita ſe ſubjeciſſe [ut vel pœnali quadam ſtipulatione ſe ſubjiceret]. §. 7. Si libertatis cauſa ſocietatem libertus cum patrono coierit, & patronus cum liberto pro ſocio agat: an hæc exceptio ſit neceſſaria? Et puto ipſo [40] jure tutum eſſe libertum adverſus actionem patroni. §. 8. Exceptionem onerandæ libertatis cauſa, ſicut & cæteras [41], fidejuſſori non eſſe denegandas, ſciendum eſt: nec ei quidem qui rogatu liberti reus factus eſt: ſed & ipſi liberto, ſive procurator ad defendendum a *reo datus* fuerit, ſive heres extiterit. cum enim propoſitum ſit Prætori, in hujusmodi obligationibus reo ſuccurrere, non ſervaturum [42] propoſitum ſuum, niſi fidejuſſorem quoque, & eum qui rogatu liberti reus factus fuerit, adverſus patronum defenderit: etenim parvi refert, protinus libertus patrono cogatur dare, an per interpoſitam fidejuſſoris vel rei perſonam. §. 9. Sive autem ipſi patrono ſit promiſſum, ſive alii voluntate patroni: onerandæ libertatis cauſa videtur factum: & ideo hæc exceptio locum habebit. §. 10. Quod ſi patronus libertum ſuum delegaverit creditori, an adverſus creditorem cui delegatus promiſit libertatis cauſa onerandæ, exceptione iſta uti poſſit, videamus? Et Caſſius exiſtimaſſe Urſeium refert, creditorem quidem minime eſſe ſummovendum exceptione, quia ſuum [43] recepit: verumtamen libertum patrono poſſe condicere, ſi non tranſigendæ controverſiæ gratia id fecit. §. 11. Item ſi libertus debitorem ſuum patrono delegaverit, nulla exceptione ſummovendus eſt patronus: ſed libertus a patrono per condictionem hoc repetet. §. 12. Hæc exceptio non tantum ipſi liberto, verum ſucceſſoribus quoque liberti danda eſt: & verſa vice heredem patroni ſummovendum, ſi hæc perſequatur, ſciendum eſt.

De jurejurando. 1. Quod in alea geſtum ſit. 2. Quod libertatis onerandæ cauſa promiſſum eſt.

2. PAULUS lib. 71. ad Edictum.

SI filiofamilias [44] delatum ſit jusjurandum, & juraverit *patrem ſuum dare non oportere:* danda eſt patri exceptio. §. 1. Si in alea [45] rem vendam, ut ludam, & evicta re conveniat: exceptione [46] ſummovebitur emptor. §. 2. Si ſervus promittat [47] domino pecuniam, *ut manumittatur*, cum alias non eſſet manumiſſurus dominus, eamque liber factus ſpondeat: dicitur non obſtare exceptionem patrono, ſi eam petat. non enim onerandæ libertatis cauſa hæc pecunia promiſſa eſt: alioquin iniquum [48] eſt, dominum & ſervo carere, & pretio ejus. † Totiens ergo onerandæ libertatis cauſa pecunia videtur promitti, quotiens ſua ſponte dominus manumiſit: & propterea velit libertum pecuniam promittere, ut non exigat eam, ſed ut libertus eum timeat, & obtemperet ei.

TIT. VI.

DE [49] LITIGIOSIS [50].

De denunciatione. 1. De lite inter alios mota.

1. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

1 *l.* 2. §. 5. *ſupr. h. t.* 2 Quamcunque. Doli namque mali exceptio generalis eſt. *l.* 4. §. 33. *ſupr. h. t.* 3 Doli exceptionem habet, eaque uti poteſt, qui ex æquo & bono exceptionem habet. 4 *l.* 12. §. 1. *ſupr. de bonor. poſſeſſ. contra tab.* Exheredatus abſtinente ſcripto ſuccedere ab inteſtato poteſt *l. filium.* 20. *verſ. ſed cum exheredatio. ſupr. de bonor. poſſeſſ. contra tabulas.* vide tamen *Novell.* 1. *c.* 1 § 4. & *Julianum conſtit.* 1. *c.* 1. *verſ. illud.* 15. 5 Quam ſi. *vulgat. Hal. l.* 48. *ſupr. de rei vind. l.* 14. §. 1. ℥. *comm. divid. l.* 33. *in fin. ſupr. de cond. indeb.* §. 30. *Inſtit. de rer. diviſ.* vide quæ notavi ad *l.* 16. *C. de rei vind.* utcunque ſit, actionem in dominum non habens, exceptionem tamen habet: & recte Demoſthenes, οἱ νόμοι καὶ τούτων, διδόασι παραγραφὰς ἀντιλαγχάνειν, περὶ ὧν οὐκ εἰσὶν εἰσαγωγαῖς. vide Cujac. 8. *ad African. fol.* 186. *in fin.* 6 A venditore datus emptori. 7 Quod evictum eſt. *Hal.* 8 Id eſt, alia damna. ℑ. 9 De quibus vide *l.* 11. §. 1. *ſupr. de act. empt.* 10 Id eſt, expenſis litis. 11 *l.* 4. §. 26. *in fin. ſupr. h. t.* 12 Solvit enim ejus creditori. 13 Adde *l.* 20. *l.* 21. *ſupr. de in rem verſo.* ubi ſimile pactum eſt. 14 Id eſt, pacto in ſe receperat. 15 Ruſticanus homo, ſimplex, rerum humanarum atque adeo agendarum imperitus. 16 Id eſt, aluerit. *l.* 42. §. 2. *ſupr. ſoluto matr.* 17 De aliis formulis liberationis legatæ, vide quæ notavi ad *l.* 31. *ſupr. de liberat. legat.* 18 Verba enunciativa teſtamenti fidem faciunt inter heredes. *Novell.* 48. at non adverſus alios. *l.* 28. *ſupr. ad SC. Vellei an. l.* 39. *ſupr. de pign. act. l.* 6. *C. de teſtam. l.* 65. §. 1. *ſupr. de rei vind.* 19 *Subſtantiæ* omnis verbo intelliguntur omnia bona. 20 *l.* 4. §. 10. *ſupr. h. t.* 21 Adde *l.* 18 *in fin. ſupr. de periculo.* 22 Id eſt, compenſaveris. vide *l.* 40. *in fin. ſupr. de ſtatulib. l.* 5. §. 10. ℑ. *de jure immunit.* 23 Conditio adſcripta hereditati, repetita cenſetur in legatis. *Zaſ.*

24 Ad omnes hujus & ſequentis tituli leges extant reſponſa Zaſii. *Mod.* 25 Non datur: & de exceptione jurisjurandi, *vulgat.* idque confirmat *lex* 1. 2. ℑ. *h. t.* & *Eclog.* 51. *tit.* 6. ubi etiam additur, καὶ περὶ ἀναισχύνων ἐπερωτήσεων, id eſt, *de exceptione inutilium ſtipulationum.* quod etiam confirmat *l.* 1. §. 4. 5. ℑ. *h. t.* 26 Imo majorem auctoritatem habet, quam res judicata, *l.* 2. ℥. *de jurejur.* utrumque Ecloga, ἔοικε γὰρ διαλύσει, καὶ μείζων ἐστὶ ψήφου. 22. *Eclog.* 5. *c.* 1. 27 *l.* 17. §. 1. *ſupr. de jurejurand.* ἀνήβως. 22. *Eclog.* 5. *c.* 29. 28 Poſſeſſori. 29 Hæc particula *ut*, ſupereſt: vel τὸ *ut* idem valet hic, quod ea conditione, ut ſi &c. 30 *l.* 7. *ſupr. de jurejurand.* 31 *l.* 28. §. 2. *ſupr. de jurejur.* 32 *l.* 3. *C. an ſervus pro ſuo facto.* 33 Vide Jaſon. 2. *conſil.* 165. 34 *l. ult. in fin.* ℑ. *h. t. l.* 2. *l.* 32. *ſupr. de oper. libert. l.* 7. *in fin.* ℥. *de except. l.* 2. *C. de oper. libert.* vide Cujac. 16. *obſerv.* 8. ubi tractat de exceptione, quod libertatis onerandæ cauſa factum ſit.

35 Hoc verbo utitur Juriſconſultus, in *l.* 7. §. 3. *ſupr. quod vi aut clam.* 36 Ἀπειωρούμενον, *Hal.* alii ἀπαιωρούμενον, id eſt, impendens tanquam ex alto lacunari, ut de Damocle legitur, cujus in medio apparatu regis Dionyſii juſſu cervicibus imminebat gladius, ſeta equina appenſus, & idem de ſaxo e tenui filo impendente Tantalo. Alii legunt, ἐπαιωρούμενον, quod ſignificat idem quod μετεωρούμενον, μετεωριζόμενον, ἐπηρτημένον, ἐπαρτώμενον, ἐπικρεμανύμενον, ἀνεμούμενον. Cujac 16. *obſ.* 8. 37 Sine ullo intervallo: ut diſtet hæc ſententia a ſequenti. 38 Argumentum ſumptum ab intervallo temporis obſerva. nam ex brevitate temporis fraus præſumitur 39 Id Zaſius extendit ad uxores, quas negat teneri, nimia mariti reverentia ſe obligantes. 40 Nec enim poteſt eſſe libertatis onerandæ cauſa ſocietas inter libertum & patronum, *l.* 36. *ſupr. de oper. lib.* veluti ſi me patronum offenderis, tuis in bonis ſocietatem & communionem habebo. 41 Rei cohærentes. *l.* 7. §. 1. *ſupr. de except.* 42 Al. non ſervaturus eſt. 43 *l.* 21. *ſupr. de donat. l.* 5. §. 5. *ſupr. de doli mali & met. except.* 44 Ex juramento filii adquiritur patri exceptio. *l. ult. ſupr. de excep.* 45 Vide *l.* 1. *C. de aleatoribus. l.* 5. *ſupr. de nautico fœnore. l.* 19. *in fin. ſupr. de probat.* 46 Hac ſc. quod in alea geſtum ſit. 47 Vide *l.* 1 §. 4 *ſupr. h. t.* 48 *l.* 5. §. 3. *in fin. ſupr. de condict. cauſa data. l.* 11. *circa fin. ſupr. de act. empt.*

49 *L.* 8. *C.* 37. *L.* 4. *C. Theod.* περὶ τῶν litigioſων. *Novell.* 112. περὶ ἐπιδίκων, τουτέστιν ὧν ἡ δεσποτεία φιλονεικεῖται. 27. *Eclog.* 1. in ſumma, titulus de litigioſis continet exceptionem rei litigioſæ. adde de litigioſis quædam ex Paulo 1. *ſent.* 1. §. *ult.* 50 Imbertus *in Enchiridio* refert titulum de litigioſis non eſſe in uſu apud Gallos: ut apud quos quisque rem litigioſam & controverſam emere, & in actoris locum quisque ſubſtitui poteſt, impetratis tamen diplomatibus regiis. adde alias exceptiones ex Socino, *reg.* 341.

Litigioſam

Litigioſam rem non facit denunciatio [1] quæ impediendæ venditionis cauſa fit. §. 1. Si inter Primum & Secundum ſit lis conteſtata, & ego a tertio emero, qui nullam controverſiam patiebatur: videamus, an exceptioni locus ſit? Et putem ſubveniendum mihi: quia is qui mihi vendidit, nullam litem [2] habuit: & quod fieri poteſt, ut duo in necem [3] ejus litem inter ſe jungant, qui cum ipſo litigare non poterant. Si tamen cum procuratore, tutore, curatoreve alicujus judicium acceptum ſit: conſequens erit dicere, quaſi cum ipſo litigetur, ita eum ad exceptionem pertinere.

Si ſervus emerit.

2. IDEM lib. 6. Fideicommiſſorum.

Si ſervus, cum emerit, ſcit, ignoravit autem dominus; vel contra: videndum eſt, cujus potius ſpectanda ſit ſcientia. Et magis eſt, ut ſcientia inſpicienda ſit ejus qui comparavit, non ejus cui adquiritur [4]: & ideo pœna [5] litigioſi competit: ſic tamen, ſi non mandatu domini emit: nam ſi mandatu, etiam ſi ſcit ſervus, dominus autem ignoravit, ſcientia non nocet: & ita Julianus in re litigioſa ſcribit.

De dedicatione.

3. GAJUS lib. 6. ad Legem 12. tabularum.

Rem de qua controverſia eſt, prohibemur in [6] ſacrum dedicare [7]: alioquin dupli pœnam patimur. nec immerito: ne liceat eo modo duriorem adverſarii conditionem facere. † Sed duplum utrum fiſco an adverſario præſtandum ſit, nihil exprimitur. Fortaſſis autem magis adverſario: ut id veluti ſolatium habeat, pro eo quod potentiori adverſario traditus eſt.

TIT. VII.

DE [8] OBLIGATIONIBUS [9] ET [10] ACTIONIBUS [11].

Diviſio obligationum. 1. *Subdiviſio obligationis ex contractu.* 2. *De obligatione re contracta, veluti mutuo, commodato,* 5. *Depoſito,* 6. *Pignore.* 7. *Verborum obligatio quomodo,* 8. *Quo nomine,* 9. *Et quarum rerum,* 10. *Et a quibus perſonis contrahitur.*

1. GAJUS lib. 2. Aureorum.

Obligationes [12] aut ex contractu [13] naſcuntur, aut ex maleficio [14], aut proprio quodam jure [15] ex variis [16] cauſarum [17] figuris. §. 1. Obligationes ex contractu, aut re contrahuntur, aut verbis, aut conſenſu. §. 2. *Re* [18] contrahitur obligatio mutui datione. † Mutui autem datio conſiſtit in [19] his rebus, quæ pondere, numero, menſurave conſtant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata: quas res in hoc damus, ut fiant accipientis, poſtea alias recepturi ejuſdem generis & qualitatis. §. 3. Is quoque cui rem aliquam commodamus [20], re nobis obligatur: ſed is de ea ipſa re, quam acceperit, reſtituenda tenetur. §. 4. Et ille quidem qui mutuum accipit, ſi quolibet caſu [21], quod accepit, amiſerit: nihilominus obligatus permanet. † Is vero qui utendum accepit, ſi, majore caſu [22], cui humana infirmitas reſiſtere non poteſt (veluti incendio [23], ruina, naufragio [24]) rem quam accepit, amiſerit, ſecurus eſt: alias tamen exactiſſimam [25] diligentia cuſtodiendæ rei præſtare compellitur: nec ſufficit ei eandem diligentiam adhibere, quam ſuis rebus adhibet, ſi alius diligentior [26] cuſtodire poterit. Sed & in majoribus caſibus ſi culpa ejus interveniat, tenetur: veluti ſi quaſi amicos ad [27] cœnam invitaturus, argentum quod in eam rem utendum acceperit, peregre [28] proficiſcens ſecum portare voluerit, & id aut naufragio, aut prædonum hoſtiumve incurſu amiſerit. §. 5. Is quoque apud quem rem aliquam deponimus [29], re nobis tenetur: qui & ipſe de ea re quam acceperit reſtituenda tenetur. ſed is etiam ſi negligenter rem cuſtoditam amiſerit, ſecurus eſt: quia enim non ſua gratia accipit, ſed ejus a quo accipit, in eo [30] ſolo [31] tenetur, ſi quid dolo [32] perierit. negligentiæ vero nomine ideo non tenetur, quia *qui negligenti amico rem cuſtodiendam committit, de* [33] *ſe queri debet*: magnam [34] tamen negligentiam placuit in doli crimine cadere. §. 6. Creditor quoque qui pignus [35] accepit, re [36] tenetur: qui & ipſe de ea [37] ipſa re, quam accepit, reſtituenda tenetur. §. 7. *Verbis* [38] obligatio contrahitur ex [39] interrogatione & reſponſu [40], cum quid dari fierive nobis ſtipulemur. §. 8. Sed aut proprio nomine quiſque obligatur, aut alieno: qui autem alieno nomine [41] obligatur, fidejuſſor vocatur. & plerumque ab eo quem proprio nomine obligamus, alios accipimus, qui eadem obligatione teneantur: dum [42] curamus, ut quod in obligationem deduximus, tutius nobis debeatur. §. 9. Si id quod dari ſtipulemur, tale ſit, ut dari non poſſit [43]: palam eſt, naturali ratione inutilem [44] eſſe ſtipulationem: Veluti ſi de homine libero [45], vel jam mortuo [46], vel ædibus deuſtis facta ſit ſtipulatio inter eos, qui ignoraverint eum hominem liberum eſſe, vel mortuum eſſe, vel ædes deuſtas eſſe. † Idem [47] juris eſt, ſi quis locum ſacrum [48] aut religioſum dari ſibi ſtipulatus fuerit. §. 10. Nec minus inutilis eſt ſtipulatio, ſi quis rem ſuam [49], ignorans ſuam eſſe, ſtipulatus fuerit. §. 11. Item [ſub] impoſſibili [50] conditione factam ſtipulationem conſtat inutilem eſſe. §. 12. Furioſum, ſive ſtipuletur, ſive promittat, nihil [51] agere, natura manifeſtum eſt. §. 13. Huic proximus eſt, qui ejus ætatis eſt, ut nondum intelligat quid agatur. ſed quod ad hunc, benignius acceptum eſt: nam qui loqui poteſt [52], creditur & ſtipulari & promittere recte poſſe. §. 14. Mutum [53] nihil pertinere ad obligationem [54] verborum [55], natura manifeſtum eſt. §. 15. Sed & de ſurdo idem [56] dicitur. quia etiam ſi loqui poſſit, ſive promittit, verba ſtipulantis [57] exaudire debet; ſive ſtipuletur, debet exaudire verba promittentis: unde apparet non de eo nos loqui qui tardius [58] exaudit, ſed qui omnino [59] non exaudit.

De obligationibus ex conſenſu.

2. IDEM lib. 3. Inſtitutionum.

Conſenſu [60] fiunt [61] obligationes in emptionibus [62], venditionibus, locationibus [63], conductionibus, ſocietatibus [64], mandatis [65]. §. 1. Ideo [66] autem iſtis modis conſenſu dicimus obligationem contrahi, quia neque [67] verborum [68], neque [69] ſcripturæ ulla proprietas [70] deſideratur: ſed ſufficit eos qui negotia gerunt, conſentire. §. 2. Unde inter abſentes [71] quoque talia negotia contrahuntur: veluti [72] per epiſtolam, vel per nuncium. §. 3. Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo quod alterum alteri ex [73] bono & æquo præſtare oportet.

Obligationum ſubſtantia in quo conſiſtit. 1. *De animo obligandi.*

3. PAULUS lib. 2. Inſtitutionum.

Obligationum ſubſtantia [74] non in eo conſiſtit, ut aliquod corpus noſtrum, aut [75] ſervitutem noſtram [76] faciat [77]: ſed ut alium nobis obſtringat ad [78] dandum [79] aliquid, vel faciendum, vel præſtandum. §. 1. Non ſatis autem eſt dantis eſſe nummos, & fieri accipientis, ut obligatio [80] naſcatur, ſed etiam hoc animo [81] dari, & accipi, ut obligatio conſtituatur. † Itaque ſi quis pecuniam ſuam donandi cauſa dederit mihi, quanquam & donantis fuerit, & mea fiat, tamen non obligabor ei [82], quia non hoc inter nos actum eſt. §. 2. Verborum quoque obligatio conſtat, ſi inter contrahentes id agatur [83]: nec enim [ſi] per jocum [84] puta, vel demonſtrandi intellectus cauſa [85] ego tibi dixero, *Spondes?* & tu reſponderis, *Spondeo*, naſcetur obligatio.

1 Proteſtatio facta emptori, *ne rem emat, quod ſit controverſia*, idque impediendæ venditionis cauſa, non facit rem litigioſam *l. 1. C. h. t.* 2 Exceptio litigioſi oritur lite jam conteſtata. 3 Ut duo invicem. *Haloand.* 4 Adquiritur. *vulg.* adquiratur. *Hal.* 5 De qua vide *l. ult. C. h. t.* 6 Vel manum [illegible]. 3. §. [illegible] *de [illegible] jud. mutand. cauſ.* 7 *Synopſ. Baſil. lib.* 27. *t.* 1 *cap.* 7. Lege 12. Tabularum [illegible] mortuum inferre [illegible] Cujac. 10 [illegible] 26.

8 *l.* 4. *C.* 10 9 3. *Inſtit.* 14. περὶ ἐνοχῶν [illegible] ἀπὸ συναλλάγματος [illegible] τικτομένων, καὶ τίνες ἐνέχονται καὶ τίνες οὐκ ἐνέχονται, id eſt, *de omnis generis obligationibus ex contractu [illegible] natis, tum & quinam obligentur, & qui [illegible]* 52. [illegible] 1. Porro recte adjiciendum [illegible], non [illegible]. ſunt enim variæ: eſt alia naturalis, *l.* 10 [illegible] *t.* alia civilis, alia mixta ex utriſque, utilis, directa, præjudicium, *l.* 37. *ff. h. t.* alia civilis, alia prætoria. Quin aliæ ſunt ex contractu, § 1 *ff. h. t.* aliæ ex quaſi contractu. 3. *Inſt.* 28. aliæ ex delicto, 4. *Inſtit.* 1. aliæ ex quaſi delicto, 4. *Inſtit.* 5. aliæ re §. 2. 3. 4. 5 6 *ff. h. t.* 3. *Inſt.* 15. verbis, §. 7. *ff. h. t. l.* 3. §. 2 *ff. h. t.* 3 *Inſt. tit.* 16 *& ff. tit. prox.* literis, 3. *Inſt.* 22 aliæ conſenſu conſtant, *l.* 2. *ff. h. t.* 3 *Inſtit.* 23 his adde titulos per quas perſonas nobis adquiritur obligatio, 3 *Inſtit.* 29 quibus modis tollitur obligatio, 3. *Inſt.* 30 Qui titulus de obligationibus extat apud Paul. 1 *ſent.* 7. ad titulum De verborum obligationibus, *ff.* eſt referendus, & hæc generalis œconomia obligationum. 10 Recte additur hæc particula, *Et.* Eſt enim aliud obligatio, aliud actio. Obligatio actionem parit, *l.* 42. § 2. *ff. de procurat.* μητέρες τῶν ἀγωγῶν αἱ ἐνοχαί. Theoph. *Inſtit. de oblig.* actio obligationis quaſi filia. *l.* 10. *ff. h. t.* Id ab initio ita repeti poteſt. Singuli vel multi hominum actus contractum vel quaſi, pariunt. Contractus, obligationes, *l.* 1. *l.* 21. *l.* 54. *ff. h. t.* obligationes, actiones. Actus hominum, aut reipſa ſeu facto, aut verbis, aut literis, aut nudo conſenſu explicantur. Contractus proprie ſumptus, duorum; improprie, unius conſenſu perficitur, *l.* 55. *ff. h. t.* pluſquam improprie, eſt diſtractus. Alius item alio eſt frequentior: unde alius nominatus, alius innominatus. nam qui frequentius accidunt actus, nomen facilius reperiunt, quam qui raro. Item in aliis, qui bonæ fidei, ex æquo & bono multa veniunt, de quibus nonnihil dictum eſt [illegible]. 2. *in fin. ff. h. t.* ut uſuræ. In aliis ſtricti juris, ut mutuo & ſtipulatione, nihil aliud venit, quam quod eorum natura ſtricte exigit *l.* 99 *ff. de verb. oblig.* Ad hæc: In contractibus ſubſtantialia ſunt, ſolennia, naturalia & accidentalia. Sumatur exemplum in minore vendente, ſubſtantiale venditionis erit conſenſus, pretium, merx: ſolenne, auctoritatis tutoris interpoſitio: naturale, ut teneatur de evictione. accidentale erit, ſi ea lege domum vendidit, ut eam certo tempore conductam habeat. 11 Quid actio, v. *l.* 51. *ff. h. t.* 4. *Inſt.* 6 ceterum, quod dixit, de actionibus atque hereditariis, 4. *C.* 16. perpetuis, & temporalibus, *l.* 6. *ff. h. t.* 4 *Inſt.* 12. ut actiones ab herede & contra heredes incipiant, *l.* 4. *C.* 11. noxalibus, 4. *Inſt.* 8 *ff.* 9. *tit* 4 *l.* 3. *C.* 41. ædilitiis, *l.* 4. *C.* 58. *l.* 3. *C. Theod.* 4. in potentes tranſlatis. *l.* 3 *C. Theod.* 13 empti, venditi, *ff.* 19. *tit.* 1. *l.* 4. *C.* 49. in factum. *ff.* 19 *tit.* 5. *l.* 25. §. 1. *ff. h. t.* In rem, ſeu vindicationibus, *l.* 25. *l.* 28. *l.* 37 *ff. h. t.* in perſonam, *d. l.* 25. *l.* 28 *l.* 37 ſeu condictionibus, perſecutionibus, *d. l.* 28. directis, utilibus, præjudicio. *d. l.* 37. Eſt & pœnalis, *l.* 26. *ff. h. t.* civilis, honoraria, prætoria actio, *d. l.* 25. *l.* 27. *l.* 37. adde de his, per quos agere poſſumus, 4 *Inſt.* 10. adde tractatum Oldendorpii de actionibus, & hæc ſit generalis actionum œconomia. 12 §. 2 *Inſt. de oblig.* 13 Atqui contractus eſt obligatio *l.* 19 *ff. de verb. ſignif.* 14 *l.* 4. *l.* 32. *ff. h. t.* 15 ἢ ἀπὸ ἰδίου νόμου διαφόρων θεμάτων. 52. *Eclog.* 1. *c.* 1. 16 Διαφόρων. *Eclog. ibid.* ſunt enim infinitæ hujuſmodi cauſæ *l.* 1. *ff. de præſcr. verb.* 17 Quænam ſunt illæ cauſarum figuræ, ſeu θεμάτων? opinor contractus eſſe & maleficia, quibus nullum nomen ſpeciale inditum eſt, *ff. de præſcript. verb.* vel quaſi contractus, *l.* 5. § 1. *ff. h. t.* & quaſi maleficia, *l.* 5. §. 4. 5. 6. *ff. h. t.* & in factum, *l.* 13. *ff. h. t.* quæ denique citra contractum vel delictum obligationem variis ex circumſtantiis pariunt, v. *l.* 25. & *l.* 52. *ff. h. t.* ex æquo & bono.

18 In pr. *Inſt. quib. mod. re.* 19 V. *l.* 2. §. 1 *ff. de reb. cred.* 20 §. 2. *Inſt. quib. mod. re.* 21 Puta, incendio. v. *l.* 11. *C. ſi cert. pet.* 22 Id eſt, damno fatali *l.* 5. §. 4. *ff. commodati.* 23 Adde, & bello. v. Paul. 2. *ſent.* 4. §. 3. 24 *d.* § 4. 25 Cuſtodiam diligentem. *d. l.* 5. §. 5. *ff. commod.* exactam diligentiam. § 2. *Inſt. quib. mod. re.* 26 Debent enim eam diligentiam præſtare, quam diligentiſſimus paterfamil. præſtat. *l.* 18. *ff. commod.* 27 *l.* 18. *ff. commod.* 28 *d. l.* 18 & § 2 *Inſt. quib. mod. re.* 29 §. 3. *Inſt. quib. mod. re.* 30 *l.* 20. *ff. depoſiti.* § 2. *d.* §. 3. & quidem ſemper: adeo ut conveniri non poſſit, ne de dolo teneatur dep. [illegible] *l.* 1 § 7. *ff. depoſiti.* 31 Niſi convenit, ut in depoſito culpa præſtaretur. *d. l.* 1 § 6 & § 35 32 Ante & poſt litem conteſtatam. *l.* 1. § 20 *ff. depoſ.* 33 §. 3. *Inſt. quib. mod. re.* 34 De qua v. *l.* 32. *ff. depoſ.* 35 §. *ult. Inſt. quib. mod. re.* 36 Ex conventione. *l.* 1. *ff. de pignorat. act.* 37 *l. ult. in fin. C. de actione pign.* §. *ult. Inſt. quib. mod. re.* 38 [illegible] 3 *ff. h. t.* 39 *l.* 52. § 2. *ff. h. t. Inſt. de verb. obl. in pr.* 40 Et reſponſione. *vulg. Hal.* Porro reſponſus dicitur: ut ſponſus a Varr. 5 *de ling.* 41 Id eſt, nomine ejus qui promittit. *Inſt. de fidej. in pr.* 42 Fidejuſſionis cauſa. 43 Natura. *l.* 35. *ff. de verb. obl.* 44 Imo, non eſt inutilis ſtipulatio hominis liberi, ex quo ejus emptio contrahi poteſt, *l.* 70. *ff. de contrah. empt.* Goth. v. Goeld. *de contrah. [illegible]* 6 [illegible] Anſ. 45 V. *l.* 103. *ff. de verb. obl.* 46 V. *l.* 83 §. 7. *ff. de verb. oblig.* 47 Imo non idem: ſi quidem emptor rei ſacræ id quod ſua intereſt conſequitur. *l.* 62. §. 1 *ff. de contrah. empt.* Non eſt igitur rei ſacræ inutilis ſtipulatio. 48 V. *l.* 83 §. 5. *ff. de verb. obl.* 49 V. *l.* 82 *ff. de verb. obl.* 50 V. *l.* 31 *ff. h. t.* 51 *l.* 5. *ff. de reg. jur.* 52 Aliud eſt in eo, qui fari non poteſt *l.* 70. *ff. de verb. oblig.* 53 *l.* 1. §. 2. *ff. de verb. oblig.* 54 Ut nec teſtamentum nuncupativum facere poſſit 20 Ulpian §. 13. 55 Secus eſt in obligatione, quæ conſenſu perficitur *l.* 4. §. 1. *ff. de pactis.* 56 *l.* 48. *ff. h. t.* 57 Ut & in teſtamentis verba teſtatoris [illegible] 58 Id eſt, de ſurdaſtro. 59 Quod raro contingere [illegible] 10. *verſ. [illegible] C. qui teſt. fac.* 60 Sine ſolennibus verbis aut ſcriptura [illegible] voluntate [illegible] voluntariæ, Ariſtoteles 5 *Ethic.* 4. 61 *l.* 52. §. 4. *ff. h. t. Inſt. [illegible] ex conſenſu* *l.* 1 §. 3 *ff. de pact.* 62 *l.* 1. *in fin.* *l.* 9. *ff. de contrah. empt.* *l.* 35. [illegible] *ff. de verb. oblig.* 63 *d. l.* 35. & *l.* 1. *l.* 14. *ff. locati.* 64 *l.* 4. *l.* 19. *ff. pro ſocio.* 65 *l.* 1. *ff. mandat.* 66 Aliam rationem affert Ariſtoteles, hanc nimirum quod earum principium ſit ſpontaneum. 67 Ut & in ſtipulatione. 68 *l.* 4. *ff. de fide inſtrum.* 69 Ut in literarum obligatione. 70 Proprietas verborum hic nihil aliud, quam verborum ſolennitas, & ſolennis formula. 71 V. *l.* 1. *in fin. ff. de contrah. empt.* & *l. ult. C. ſi quis alteri vel ſibi.* *l.* 4. *ff. pro ſocio.* *l.* 1. §. 1. *ff. mandati.* 72 Abſentes gerimus his duobus, per nuncium, vel epiſtolam. *l.* 1. § 1. *ff. mandati.* *l.* 4. *ff. pro ſocio.* 73 *Inſt. de oblig. ex conſenſu. in fin.* 74 Subſtantia obligationis, idem quod natura obligationis: ita a natura cujuſque rei ſumi definitiones oportet. 75 Servitutes corporibus hic opponuntur: non ſunt enim corpora, ſed incorporale quiddam. 76 Obligatio dominium rei non transfert, ſed obſtringit tantum ad dandum, vel faciendum, vel utrumque. 77 Id eſt, non obligationibus, ſed traditionibus dominia adquiruntur. *l.* 20. *C. de pactis.* 78 Nota effectus obligationis, dare, facere, præſtare. 79 Dare eſt tradere, & dominium transferre. 80 Mutui ſc. *l.* 2 § 2 *ff. de reb. cred.* 81 Id eſt, non imaginarie. *l.* 5. §. 3. *ff. h. t.* 82 Niſi naturaliter ad ἀντίδωρα. *l.* 15. §. 11. *ff. de heredit. petit.* 83 Id eſt, ſi contrahentes inter ſe conſentiant. *l.* 1. §. 3. *l.* 7. §. 12. *ff. de pactis.* 84 Hinc Varro *lib.* 5. *de ling.* Non ſpondet ille ſtatim, qui dixit *ſpondeo*, ſi jocandi cauſa dixit, nec agi poteſt cum eo ex ſponſu. De joco adde *l.* 3. §. 3. *ff. [illegible]* adde *l.* 3. *ff. de [illegible] corrupt.* 85 Id eſt, quæ cui ab aliquo exempli cauſa dicuntur, non obligant. Hinc Varro 5. *de ling.* quiſquis in Tragœdia dixit, Meminiſtin te deſpondere mihi gnatam tuam? quod ſine ſponte qua dixit, cum eo agi non poteſt ex ſponſu. vide *hic Alberic.*

De obligationibus ex maleficio.

4. GAJUS [lib. 3. Rerum Cottidianarum, sive aureorum].

EX[1] *maleficio*[2] nascuntur obligationes: veluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex injuria[3]. quæ omnia unius generis sunt: nam hæ re tantum consistunt[4], id est, ipso maleficio, cum alioquin ex contractu obligationes non tantum re consistant, sed etiam verbis & consensu.

De negotiis gestis. 1. De tutela. 2. De herede qui legatum debet. 3. De condictione indebiti. 4. Si judex litem suam fecerit. 5. De dejectis vel effusis: & positis vel suspensis. 7. De damno aut furto, quod in navi, vel caupona, vel stabulo factum est.

5. IDEM lib. 3. Aureorum.

SI quis absentis negotia gesserit, si quidem ex mandatu, palam[5] est, ex contractu nasci inter eos actiones mandati[6], quibus invicem experiri possunt de eo quod alterum alteri ex bona[7] fide præstare oportet, si vero sine mandatu, placuit quidem sane eos invicem obligari; eoque nomine proditæ sunt actiones, quas appellamus *negotiorum*[8] *gestorum*; quibus æque invicem experiri possunt de eo quod ex bona[9] fide alterum alteri præstare oportet: sed neque ex contractu, neque ex maleficio actiones nascuntur: neque enim is qui gessit, cum absente creditur[10] ante contraxisse, neque[11] ullum maleficium est, sine mandatu suscipere negotiorum administrationem; longe magis is, cujus negotia gesta sunt, ignorans aut contraxisse aut deliquisse intelligi potest: sed utilitatis[12] causa receptum est, invicem eos obligari. † Ideo autem id ita receptum est, quia plerumque homines eo animo peregre proficiscuntur, quasi statim redituri, nec ob id ulli curam negotiorum suorum mandant, deinde, novis causis intervenientibus, ex necessitate diutius absunt, quorum negotia desperire[13] iniquum erat: quæ sane desperirent[14], si vel is qui obtulisset se negotiis gerundis, nullam habiturus esset actionem de eo quod utiliter de suo impendisset[15]; vel is, cujus gesta essent, adversus eum qui invasisset negotia[16] ejus, nullo jure agere posset. §. 1. *Tutelæ* quoque *judicio* qui tenentur, non[17] proprie ex contractu obligati intelliguntur: nullum enim negotium inter[18] tutorem & pupillum contrahitur: sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. † Et hoc autem casu mutuæ sunt actiones: non tantum enim pupillus cum tutore; sed & contra[19] tutor cum pupillo habet actionem, si vel impenderit[20] aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditori ejus obligaverit. §. 2. *Heres* quoque *qui legatum debet*, neque ex contractu, neque ex maleficio obligatus esse intelligitur: nam neque cum defuncto neque cum herede[22] contraxisse quicquam legatarius intelligitur: maleficium autem nullum in ea re esse, plus quam manifestum est. §. 3. Is quoque *qui non*[23] *debitum accipit* per errorem solventis, obligatur quidem quasi ex mutui[24] datione, & eadem[25] actione[26] tenetur, qua debitores creditoribus: sed[27] non potest intelligi is, qui ex ea causa tenetur, ex contractu obligatus esse[28]; qui enim solvit per errorem, magis distrahendæ obligationis[29] animo, quam contrahendæ dare videtur. §. 4. Si judex *litem*[30] *suam fecerit*, non proprie ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex contractu obligatus est, & utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam[31], ideo videtur quasi ex maleficio teneri. §. 5. Is quoque, ex cujus cœnaculo[32], vel proprio ipsius, vel[33] conducto, vel in quo gratis[34] habitabat, *dejectum effusumve* aliquid est, ita ut alicui noceret, quasi ex maleficio teneri videtur: ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut servi, aut liberi[35]. † Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri solet, id *positum*[36] aut *suspensum*[37] habet, quod potest, *si ceciderit*, alicui nocere. † Ideo si filiusfamilias[38] seorsum a patre habitaverit, & quid ex cœnaculo ejus dejectum effusumve sit, sive quid positum suspensumve habuerit, cujus casus periculosus est: Juliano placuit in patrem neque de peculio, neque noxalem dandam esse actionem; sed cum ipso filio agendum. §. 6. Item exercitor navis[39] aut cauponæ[40] aut stabuli, de damno aut furto, quod[41] *in nave*, aut *caupona*, aut *stabulo factum* sit, quasi ex maleficio teneri videtur, si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicujus eorum quorum opera navem, aut cauponam, aut stabulum exerceret. cum enim neque ex contractu sit adversus eum constituta hæc actio, & aliquatenus[42] culpæ reus est, quod opera[43] malorum hominum uteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

De novissimo die obligationis.

6. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

IN omnibus temporalibus[44] actionibus[45], nisi[46] novissimus totus dies compleatur, non finit obligationem.

De patre & filio.

7. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

ACtiones adversus patrem filio[47] præstari non[48] possunt, dum in potestate ejus est[49] filius[50].

De conditione si volam.

8. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

SUb hac conditione, *si*[51] *volam*, nulla fit obligatio: pro non dicto[52] enim est, quod dare, nisi velis, cogi non possis. nam nec heres[53] promissoris ejus qui nunquam dare voluerit, tenetur: quia hæc conditio in ipsum promissorem nunquam extitit.

De filiofamilias.

9. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

F*Iliusfamilias* suo nomine nullam actionem habet nisi[54] injuriarum[55], & Quod vi aut clam[56], [&] depositi[57], & commodati[58]: ut Julianus putat[59].

De naturali obligatione.

10. IDEM[60] lib. 47. ad Sabinum.

N*Aturales obligationes* non eo[61] solo æstimantur, si actio aliqua earum nomine[62] competit: verum etiam eo, si soluta pecunia repeti non[63] possit.

Per liberam personam alii non acquiri.

11. IDEM[64] lib. 12. ad Sabinum.

QUæcunque gerimus, cum ex nostro[65] contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona obligationis initium sumant, inanem actum nostrum efficiunt[66]; & ideo neque stipulari[67], neque emere, vendere, contrahere, ut alter suo nomine recte agat, possumus[68].

De dolo defuncti.

12. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

EX[69] depositi, & commodati, & mandati, & tutelæ, & negotiorum gestorum, ob dolum malum defuncti heres[70] in solidum tenetur.

De filiisfamilias.

13. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

IN factum actiones etiam[71] filiifamilias possunt exercere.

De servis.

14. IDEM lib. 7. Disputationum.

S*Ervi* ex delictis quidem obligantur; & si manumittantur, obligati remanent[72]: ex contractibus autem civiliter[73] quidem non obligantur; sed naturaliter & obligantur, & obligant. † Denique si servo, qui mihi mutuam pecuniam dederat, manumisso solvam[74], liberor.

De causa exceptionis sublata.

15. JULIANUS lib. 4. Digestorum.

QUi cum herede egit, exceptione[75] summotus est, *Ac si non in ea causa tabulæ testamenti sint, ut contra eas emancipato bonorum possessio dari possit*: emancipato omittente bonorum possessionem, non inique postulabit creditor restitui[76] sibi actionem adversus scriptum heredem. nam quamdiu bonorum possessio contra tabulas filio dari potest, heres quodammodo debitor non est.

De servo hereditario.

16. IDEM lib. 13. Digestorum.

QUi a servo hereditario mutuam pecuniam accepit, & fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderit, & precario rogavit[77]: precario[78] possidet. nam servus hereditarius sicuti per traditionem accipiendo, proprietatem[79] [hereditati] adquirit[80], ita precario dando efficit ne res usucapi possit. Nam & si commodaverit vel deposuerit[81] rem

1 2. Gaius 10. §. 2. 2 ἐξ ἁμαρτήματος. 52 *Eclog.* 1. c. 4. ex delicto, *Inst. de oblig. ex delicto.* ex facto, *l.* 25. §. 1. *ff. h. t.* 3 Etiam verbali, licet Zasius contradicat. 4 Rei vocabulo comprehenduntur delicta. v. quæ notavi ad *l.* 1. *supr. de reb. cred.* 5 Forte ex Legibus 12. tabul. 6 *supr. & C. mandati.* 7 §. 28. *Inst. de action.* arg. *l.* 3. *in fin. supr. mandati* 8 *supr. & C. de negot.* § 1 *Inst. de oblig. quæ ex quasi contractu.* 9 § 28 *Inst. de action.* l 18. *C. & l.* 7. *supr. de negotiis* 10 Ne dicas simpliciter cum absente contrahi non posse: sed negotiorum gestore nominus vere ac proprie cum absente contrahere. 11 Nec est maleficium, ultro se immiscere administrationi bonorum absentis. 12 *l.* 1. *supr. de negotiis.* 13 Deperire, *vulg. Haloand.* 14 Deperirent. *vulg.* Hal deperirent. § 1. *Inst. de oblig. ex quasi contract.* 15 Negotiorum absentis gestor expensas repetere potest. *l.* 2. *supr. de negotiis.* 16 Potest fieri, ut negotiorum gestor in dolo more versatus sit. 17 § 2. *Instit. de oblig. ex quasi contract.* 18 Id est, durante tutela. *l.* 4. *l.* 10. *ff. de tut. & rat. distrah.* 19 *ff. de contraria tutel.* 20 *l.* 1. §. 4 *supr. de contrar.* 21 *l. ult. supr. de contraria.* 22 Cum herede legatarius non contrahit, sed in eum incidit. *l.* 25. §. 16. *supr. familiæ.* § 5 *Inst. de oblig. ex quasi contract.* 23 § 1. *Inst. quib. mod. re* §. 6. *Inst. de oblig. ex quasi contractu* Goth. vid. Emmund Merill *lib.* 1. *observ. cap.* 27. Ans. 24 Id est, obligatur, quasi ex promutuo. vid. Cujac. 8. *observ.* 34. 25 Habet itaque hoc simile cum mutuo. 26 Condictione 27 Habet ergo hoc dissimile a mutuo. 28 Proprie scil. Ideo condictio indebiti non ex contractu datur, sed ex æquo & bono tantum. *l.* 15. *l.* 66. *supr. de cond. indeb.* 29 Indebiti soluti animo solventis inspecto magis distractus est, quam contractus. 30 V. *l. ult. ff. de extraord. cognitionib. Inst. de oblig. quæ ex quasi delicto* 31 Vide quæ notavi [illegible] 32 § 1. *Instit. de oblig. ex quasi delicto. & supr. de his, qui effud. vel dejecer.* 33 *l.* 5. §. 1. *ff. de his, qui effud. vel dejecer.* 34 *l.* 1. §. 9. *ff. de his, qui effud. vel dejecerint.* 35 Filii, vel inquilini, qui habitant in nostris ædibus. 36 *l.* 5. § 12. *ff. de his, qui effud. vel dejecerint.* 37 *l.* 1. §. 3. *ff. de his, qui effud. vel dejecerint.* 38 *l.* 1. §. 7. *ff. de his, qui effud. vel dejecerint.* 39 §. *ult. Inst. de oblig. quæ ex quasi delicto. l.* 1. *supr. de exercitoria.* 40 Vid. *supr. nautæ, caupones.* 41 Quæcunque sit. 42 §. *ult. Inst. de oblig. ex quasi delicto.* 43 Qui opera malorum utitur, licet ignorans, aliquatenus culpæ reus est. 44 Ut sunt ædilitiæ actiones, redhibitoria, quanti minoris, & similes. 45 Non idem in usucapione. *l.* 6. 7. *supr. de usurp.* *l.* 15. *supr. de diversis temp. præscr.* Cur tam varie? in usucapionibus quod favorabiles sint, diem ultimum inchoatum esse sufficit. *d. l.* 6. *d. l.* 7. *d. l.* 15. In præscriptionibus, quod odiosæ sint, *l. ult. C. de annali.* non sufficit ultimus dies inchoatus, nisi ad ultimum usque perveniatur, *ut hic.* Regula, Quod parum distat, mihi distare videtur, hic locum non habet. 46 Adde *l.* 99. § 1 *ff. de verb. obl.* 47 Et e contra. *l.* 16. *ff. de furt.* 48 §. 19. *Inst. de inutil. stipul.* §. 12. *Inst. de oblig. quæ ex delict.* 49 Non magis, quam quis secum litigare, *d. l.* 16 50 Nisi ex castrensi peculio. *l.* 4 *ff. de jud.* 51 V. *l.* 17. *ff. de oblig. l.* 13. *C. de contr. empt.* 52 Id est, promissio, pacto convento 53 Adde *l.* 43 §. 2. *supr. de leg.* 1. 54 Imo omnes *l.* 39. *ff. h. t.* Rationem hujus legis se ignorasse & ignorare Bart. ait. 55 *l.* 17. § 10. *ff. de injur.* 56 *l.* 19 *supr. quod vi.* Imo non habet. *l.* 13. §. 1. *supr. quod vi.* 57 *l.* 19. *supr. depositi.* 58 Facit *l.* 3. § 4 *supr. commodati.* 59 Vide hic alios casus apud Accurs. 60 *Al.* Ulpianus 61 *l.* 16. §. 4. *ff. de fidejuss.* 62 Non competit, Hotom. 3. *observ.* 2 hoc sensu, Naturalis obligatio ex duobus censetur, id est, dignoscitur: primo quod actionem non pariat. secundo quod ex ea solutum non repetatur. 63 *l.* 7. §. 4. *supr. de pactis. l.* 9. §. *penult.* & *ult. l.* 10. *supr. ad SC. Maced. l.* 1. §. 17. *ff. ad leg. Falcid. l.* 16. §. 4. *ff. de fidejuss.* adde *l.* 83. *ff. de solut omnib.* 64 *Al.* Paulus. 65 Quæ ex nostro contractu originem habent, ea alteri non prosunt; nisi illi simus per quos alteri adquiri obligatio possit. sic itaque stipulari debebimus: mihi decem promittis, quæ Titio dabis. at non ita: promitto Titio decem. *Bartol.* 66 Ut prosint alteri. 67 *l.* 38. §. 17. *ff. de verbor. oblig.* Goth. Fallit in exercitoria actione & in casu *l.* 26 *supr. depositi.* Ans. 68 Imo possumus *titul. C. si quis sibi vel alteri emerit* Possumus enim procuratorio nomine emere & locare. *l.* 2. §. 2 *supr. h. t.* 69 *l.* 49. *ff. h. t.* adde Theoph. §. 1. *Instit. de perpetuis & temporalibus.* 70 V. *l.* 49. *ff. h. t.* 71 Id est, non eas solas de quibus dictum est in *l* 9 *supr. h. t.* Cur in factum actionem potius, quam nominatam filius suo nomine movere poterit? in factum actiones extraordinariæ dantur a Prætore, ex æquitate naturali, in qua non ita patria potestas attenditur. *Bartol.* Dic potius, nominatas actiones filiofamilias ideo denegatas, quod sint certæ, ideoque facile & nominatim potuerint legibus excipi. In factum vero, incertæ & vagæ sunt. 72 Propter regulam τὰ ἁμαρτήματα τῇ κεφαλῇ ἀποδοθῇ, Caput noxa sequitur, 52. *Eclog.* 2. *cap.* 4. adde *l.* 4. *C. an servus pro suo facto.* 73 *l.* 43. *in fin. ff. h. t. l.* 22. *ff. de reg.* §. 6. *Instit. de inutil. stipul.* 74 *l.* 32. *ff. de solutionibus* 75 *l.* 2. *supr. de except. rei judic.* 76 Vid. *l.* 11. §. 4 *supr. de exceptione rei judicat.* 77 Sicut fieri solet. *l.* 6. *in fin. ff. de precario.* 78 *l.* 19. §. 1. *supr. de precario.* 79 Hereditati jacenti rei quoque proprietas (per obliquum tamen) adquiri potest: quæ directo tamen eidem adquiri non potest. 80 *l.* 33. *in fin. supr. de adquir. rer.* 81 *l.* 1. §. 29. *supr. depositi.*

rem peculiarem: commodati & depoſiti actionem hereditati adquiret. † Hæc ita, ſi peculiare negotium contractum eſt: nam ex hac cauſa etiam poſſeſſio adquiſita [1] intelligi debet.

Si res ad creditorem pervenerit, aut is rem petierit, & de dote.

17. IDEM lib. 33. Digeſtorum.

OMnes debitores qui ſpeciem ex cauſa lucrativa [2] debent, liberantur, cum [3] ea ſpecies ex cauſa lucrativa ad creditores perveniſſet.

18. IDEM lib. 54. Digeſtorum.

SI is, qui Stichum dari ſtipulatus fuerat, heres extiterit ei cui ex teſtamento idem Stichus debebatur: ſi ex teſtamento [4] Stichum petierit, non conſumet ſtipulationem. & contra, ſi ex ſtipulatu Stichum petierit, actionem ex teſtamento ſalvam habebit: quia initio ita conſtiterint hæ duæ obligationes, ut altera in judicium deducta, altera nihilominus integra remaneret.

19. IDEM lib. 73. Digeſtorum.

EX promiſſione dotis non [5] videtur lucrativa cauſa eſſe: ſed quodammodo creditor aut emptor [6] intelligitur, qui dotem petit. porro cum creditor vel emptor ex lucrativa cauſa rem habere cœperit, nihilominus integras actiones retinent: ſicut ex contrario, qui non [7] ex cauſa lucrativa rem habere cœpit, eandem non prohibetur ex lucrativa cauſa petere.

An domini juſſus ſervum excuſet.

20. ALFENUS lib. 2. Digeſtorum.

SErvus non [8] in omnibus rebus ſine pœna domino [9] dicto [10] audiens eſſe ſolet: ſicuti ſi dominus hominem occidere aut furtum alicui facere ſervum juſſiſſet. Quare quamvis domini juſſu ſervus piraticam feciſſet, judicium in eum poſt libertatem reddi oportet. Et quodcumque vi feciſſet, quæ vis a maleficio non abeſſet: ita oportet pœnas eum pendere. † Sed ſi aliqua rixa ex litibus & contentione nata eſſet, aut aliqua vis juris retinendi cauſa facta eſſet, & ab his rebus facinus abeſſet: tum non convenit Prætorem, quod ſervus juſſu domini feciſſet, de ea re in liberum judicium dare.

De loco.

21. JULIANUS lib. 3. ex Minicio.

COntraxiſſe unuſquiſque in eo loco intelligitur [11], in quo [12] ut ſolveret, ſe obligavit.

De tempore æſtimationis.

22. AFRICANUS lib. 3. [13] Quæſtionum.

CUm quis in diem mercem [14] ſtipulatus, fidejuſſorem accepit: ejus [15] temporis æſtimatio ſpectanda eſt quo ſatis acceperit.

De mora & purgatione moræ.

23. IDEM lib. 7. [16] Quæſtionum.

TRajectitiæ [17] pecuniæ nomine, ſi [18] ad diem ſoluta non eſſet, pœna (uti adſolet) ob [19] operas ejus qui eam pecuniam peteret, in ſtipulationem erat deducta: is qui eam pecuniam petebat, parte exacta petere deſierat: deinde interpoſito tempore interpellare inſtituerat. Conſultus reſpondit, ejus quoque temporis quo interpellatus [20] non eſſet, pœnam peti poſſe; amplius etiam ſi omnino interpellatus non eſſet: nec aliter non committi ſtipulationem, quam ſi per debitorem non [21] ſtetiſſet, quo minus ſolveret: alioquin dicendum eſt, ſi is, qui interpellare cœpiſſet, valetudine impeditus interpellare deſiſſet, pœnam non committi. † De illo ſane poteſt dubitari, ſi interpellatus ipſe moram fecerit: an quamvis pecuniam poſtea offerat, nihilominus pœna committatur? Et hoc rectius dicitur. Nam & ſi arbiter ex compromiſſo pecuniam certo die dare juſſerit, neque per eum [22] qui dare juſſus ſit, ſteterit: non committi pœnam reſpondit: adeo ut & illud Servius rectiſſime exiſtimaverit, ſi quando dies qua pecunia daretur, ſententia arbitri comprehenſa non eſſet, modicum [23] ſpatium datum videri. † Hoc idem dicendum, & cum quid ea lege venierit, ut niſi [24] ad diem pretium ſolutum fuerit, inempta res fiat.

De furioſo.

24. POMPONIUS lib. ſing. Regularum.

SI a furioſo, cum [25] eum compotem mentis eſſe putarem, pecuniam quaſi mutuam acceperim, eaque in rem meam verſa fuerit: condictio furioſo adquiritur. Nam ex quibus cauſis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex hiſdem etiam furioſi nomine incipit agi poſſe. veluti cum ſervus ejus ſtipulatur: cum furtum ei fit: aut damnum ei dando, in Legem Aquiliam committitur [26]: aut ſi forte cum creditor fuerat, fraudandi ejus cauſa debitor alicui rem tradiderit. † Idemque erit ſi legetur ei [27] vel fideicommiſſum ei relinquatur [28].

§. 1. Item ſi is, qui ſervo alieno crediderat, furere cœperit, deinde ſervus in rem domini id, quod mutuum acceperat, verterit [29]: furioſo condictio adquiritur. §. 2. Item ſi alienam pecuniam credendi cauſa quis dederit [30], deinde compos mentis eſſe deſierit: poſtea conſumpta ea, furioſo [31] condictio adquiritur. §. 3. Et qui negotia furioſi geſſerit, negotiorum geſtorum ei obligatur [32].

Diviſio actionum in reales & perſonales. 1. Et in ex contractu, ex facto, in factum, 2. In civiles & honorarias.

25. ULPIANUS lib. ſingul. Regularum.

ACtionum genera ſunt duo: in rem [33], quæ dicitur *vindicatio*: & in perſonam, quæ *condictio* appellatur. † *In rem* [34] actio eſt, per quam [35] rem noſtram quæ ab alio poſſidetur, petimus: & ſemper adverſus eum eſt, qui rem poſſidet. † In *perſonam* [36] actio eſt, qua cum eo agimus qui obligatus [37] eſt nobis ad faciendum aliquid, vel dandum: & ſemper adverſus eundem [38] locum habet. §. 1. Actionum autem quædam ex contractu, quædam ex facto, quædam in factum ſunt. † *Ex contractu* actio eſt, quotiens quis ſui [39] lucri [40] cauſa cum aliquo contrahit: veluti emendo, vendendo, locando, conducendo, & cæteris ſimilibus. † *Ex facto* [41] actio eſt, quotiens ex eo teneri quis incipit quod ipſe admiſit: veluti furtum vel injuriam commiſit, vel damnum dedit. † *In factum* actio dicitur, qualis eſt (exempli gratia) actio quæ datur patrono adverſus libertum, a quo contra Edictum Prætoris in jus [42] vocatus eſt. §. 2. Omnes autem actiones aut civiles [43] dicuntur [44] aut honorariæ [45].

De actionibus pœnalibus, & de heredibus.

26. IDEM lib. 5. de Cenſibus.

OMnes [46] pœnales [47] actiones poſt [48] litem inchoatam, & ad heredes [49] tranſeunt.

De obligatione inutili.

27. PAPINIANUS lib. 27. Quæſtionum.

OBligationes quæ non propriis viribus conſiſtunt, neque [50] officio Judicis, neque Prætoris [51] imperio [52], neque Legis poteſtate confirmantur.

Differentia actionis.

28. IDEM lib. 1. Definitionum.

ACtio in perſonam [53] infertur: petitio [54], in rem: perſecutio, in rem, vel in perſonam, rei [55] perſequendæ gratia.

Si prioris obligationis in poſterioris cautione mentio non fiat.

29. PAULUS lib. 4. Reſponſorum.

LUcio [56] Titio cum ex [57] cauſa judicati pecunia deberetur, & eidem debitori aliam pecuniam crederet: in cautione pecuniæ creditæ non [58] adjecit ſibi *præter eam pecuniam, debitam ſibi ex cauſa judicati.* Quæro, an integræ ſint utræque Lucio Titio petitiones? Paulus reſpondit nihil proponi cur non ſint integræ.

Si ſervus effectus libertatem poſtea conſequatur.

30. SCÆVOLA lib. 1. Reſponſorum.

SErvus effectus non [59] idcirco quod poſtea indulgentia principali libertatem conſecutus eſt, rediiſſe [60] dicitur in obligationem creditorum.

De conditione impoſſibili.

31. MÆCIANUS lib. 2. Fideicommiſſorum.

NOn ſolum ſtipulationes [61] impoſſibili [62] conditione [63] adplicatæ, nullius [64] momenti ſunt: ſed etiam cæteri quoque contractus, veluti emptiones, locationes impoſſibili conditione interpoſitæ, æque nullius momenti ſunt. quia in ea re quæ ex duorum pluriumve conſenſu agitur, omnium voluntas ſpectetur [65]: quorum proculdubio in hujuſmodi actu talis cogitatio eſt, ut nihil agi exiſtiment appoſita ea conditione quam ſciant eſſe impoſſibilem [66].

De concurrentibus actionibus.

32. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

CUm [67] ex uno delicto plures naſcuntur actiones, ſicut evenit cum arbores furtim cæſæ dicuntur, omnibus [68] experiri permitti [69], poſt magnas [70] varietates obtinuit.

An pœnæ perſecutio in heredem tranſeat.

33. PAULUS lib. 3. Decretorum.

COnſtitutionibus quibus oſtenditur *heredes* [71] *pœna non teneri*, placuit, ſi vivus [72] conventus fuerat, etiam pœnæ perſecutionem tranſmiſſam [73] videri: quaſi lite [74] conteſtata cum mortuo.

1 Hereditati, & per eam heredi futuro. 2 *l. 83. §. 6. infr. de verb. oblig.* 3 Lucrativæ plures cauſæ nunquam in eandem perſonam & de eadem re concurrunt. v. tamen Socin. *reg. 42. §. 6. & ibid.* Theoph. *Inſt. de legat.* 4 Id eſt, lucrativa cauſa. *l. 19. in fin. infr. h. t.* 5 Dos apud maritum non eſt ex cauſa lucrativa. Cur ita? collige ex *l. 47. ſupr. mandati. l. 8. §. 13. ſupr. quibus mod. pign.* 6 *l. 2. C. h. t. l. 8. § 13. ſupr. quibus modis pign.* 7 Adde *l. 18. ſupr. h. t. l. 9. ſupr. de evict. §. 6. Inſt. de legat.* 8 *l. 11. §. 7. ſupr. quod vi.* & ita accipe *l. 14. ſupr. de his, qui not. l. 37. ſupr. ad l. Aquil. l. 152. l. 157. in fin. l. 169. infr. de reg. jur.* 9 *Al.* domini. 10 Audiens dicto eſt, qui audit dominum, qui domino obtemperat. 11 Quia ubi non apparet, quid actum ſit inter partes, loci conſuetudo attenditur *l. 50. in fin. ſupr. de leg. 1. v. l. 1. ſupr. de uſuris* 12 *l. 19. §. 1. ſupr. de jud. l. 22. ſupr. de reb. cred. l. 3. ſupr. de reb. auct.* 13 Vid. Cujac. 3. *ad Afric. fol. 29.* 14 Puta vinum, oleum, vel quid aliud ſimile. 15 *l. 22. ſupr. de rebus cred. l. ult. in fin. ſupr. de cond. tritic. l. 59. infr. de verbor. oblig.* 16 Vid. Cujac. 7. *ad Afric. fol. 128. 129.* 17 Διαπόντια χρήματα ſunt, quæ trans mare vehuntur, non quæ in eo loco conſumuntur. 7. *Eclog. ex lib. 53. tit. 7. cap. 1.* Goth. vid. Joann. Zanger. *de except. part. 3. c. 2. num. 117.* Anſ. 18 7. *Eclog. ex lib. 52. tit. 1. c. 22.* 19 *l. 4. §. 1. ſupr. de nautico fœnore.* 20 *Eclog. ibid. l. 9. §. 1. ſupr. de uſurpat. l. 12. C. de contr. & committ. ſtipul.* 21 *l. 105. in fin. infr. de verb. oblig.* 22 Ut in caſu *l. 8. ſupr. de leg. commiſſoria.* 23 Modicum dandi ſpatium arbitri ſententiæ ineſt. 24 Vid. *ſupr. de in diem addict.* 25 *l. 12. ſupr. de rebus cred.* 26 Cum is interim Aquilia non teneatur. *l. 5. §. 2. ſupr. ad l. Aquil.* 27 *l. 16. §. 1. ſupr. qui teſtam.* 28 Quid de hereditate? v. *l. 63. ſupr. de adquir. vel omitt. hered.* 29 *d. l. 12. verſ. item. ſupr. de rebus cred.* 30 *d. l. 12. in fin.* 31 *l. 3. §. 5. ſupr. de negot.* adde *l. 1. §. 2. ſupr. de contrar. tut.* 32 Et eum obligat, ſi ei aliquid abeſt. *vulg. Hal.* 33 *l. 28. l. 37. infr. h. t. l. ult. C. de hered. vel act. vend. Inſt. de act. §. 1.* 34 ἐν πράγματι. 52. *Eclog. cap. 24.* 35 *l. 28. l. 37. infr. h. t.* 36 Προσωπικὴ. *Eclog. ibid.* 37 *l. 3. ſupr. h. t.* Num in libello actionis perſonalis inferenda eſt cauſa actionis proxima, nempe obligatio? Quidam ex hac lege colligunt: Negat tamen Bart. *hic.* ſatis enim eſſe, ut libellus concludat præſumptive. *Bart. l. 17. in fin. ſupr. quæ in fraud. cred.* 38 Ejuſve heredem. 39 Vel alterius. 40 Hæc enim mercatorum ſpes eſſe ſolet. *l. 8. C. de reſcindenda.* v. Senec. 6. *de benefic.* 38. 41 ἀπὸ φάκτου. *Eclog. ibid.* ex peccato. *Hal.* ut & in *l. 52. in pr. & §. 8. infr. h. t.* 42 *l. ult. ſupr. de in jus vocando.* 43 *l. 42. §. 1. infr. h. t.* 3. Harmenop. 3. §. 27. Theoph. *Inſt. de perpet. & temporalib.* 44 *§. 3. Inſtit. de action.* 45 *l. 35. infr. h. t.* 46 Et ſic furti. 47 *l. 60. infr. h. t.* 48 Vid. *l. 58. infr. h. t.* 49 Et in heredes. vid. *l. 58. infr. h. t.* 52. *Eclog. 1. c. 24. l. unic. C. ex delict. defunct. §. 1. in fin. Inſt. de perpetuis.* & ſimiles perſonas. *d. l. 58.* 50 *l. 29. l. 210. infr. de reg. jur.* 51 Obligationes inutiles ſua natura hæc tria confirmare non poſſunt, nempe neque officium judicis, neque imperium Prætoris, neque Legis poteſtas. Judex denique, Prætor, Lex. *Goth.* Vide Emmund. Merill. *lib. 1. obſerv. cap. 8.* Anſ. 52 Differentiam obſerva officii judicis, & imperii Prætoris. 53 Adde 2. *ad Herennium.* 54 Vide *l. 35. infr. h. t.* 55 *l. 25. ſupr. h. t. l. 35. infr. h. t.* Goth. Vide Emmund. Merill. *lib. 1. obſ. cap. 38.* Anſ. 56 V. Cuj. 22. *obſ. 21. & ad Nov. 119. c. 3.* 57 Debitum ex cauſa judicati contrahitur. 58 Non renunciat debito ex cauſa judicati, qui debitori novam pecuniam credens debiti prioris mentionem non facit. adde *l. 85. ſupr. de leg. 2.* 59 Reſtitutus libertati ſine reſtitutione bonorum, vel quota, in credita priora non recidit. adde *l. 2. infr. de bon. damnat. & l. Princeps. 21. infr. de verb. ſign.* 60 De reſtitutione actionis, vid. *l. 15. ſupr. h. t.* 61 Et pœnæ. *l. 35. infr. de verb. obl.* 62 Impoſſibilis conditio in omnibus contractibus vitiatur, & ſtipulationibus. *l. 1. §. 11. ſupr. h. t. l. 7. l. 69. infr. de verb. obl. §. 11. Inſt. de inutil. ſtip.* vid. quæ notavi ad *l. 3. ſupr. de cond. & demonſtr.* 63 Impoſſibili conditioni. *vulg. & Hal.* 64 Imo alicujus. *§. 10. Inſt. de heredib. inſt.* 65 Spectat. *vulg. Hal.* Gothofr. An conditio natura impoſſibilis vitiet donationem, vide Ant. Merend. *lib. 3. controv. cap. 50.* & P. Bellapert. *hic.* Anſ. 66 Impoſſibilis dicitur vel natura, vel bonis moribus, vel ratione perplexitatis, *l. 16. ſupr. de cond. inſt.* vel facti, quod eſt admodum difficile. *l. 4. §. 1. ſupr. de ſtatul.* 67 Ut in actione arborum furtim cæſarum, Aquilia, 12. Tabularum, furti *l. 13. ſupr. quod vi. l. penult. infr. arborum furtim cæſar.* vide Forcatulum 3. *Cupidinis Juriſperit. num. 5.* 68 Non ipſo jure, ſed per exceptionem & judicem ſuperiorem excluduntur: cum ſingulis delictis non plures ſed ſingulæ tantum pœnæ debeantur. vide Hotom. 29. *Illuſtr.* 69 *l. 60. infr. h. t.* 70 Ita loquitur Hermogenianus in *l. ultim. ſupr. pro legato.* 71 Vide Titulum Codicis, *Ut actiones ab heredibus & contra heredes.* & Titulum, *De hereditariis actionibus.* & Titulum, *Ex delictis defunctorum.* 72 Defunctus, cui ſucceſſum eſt. 73 Remiſſam non videri. *vulg.* Transmiſſam non videri. *Hal.* 74 Vid. *l. 58. infr. h. t. l. un. C. ex delictis defunct.*

De concurrentibus actionibus.

34. IDEM lib. sing. [de] concurrentibus actionibus.

QUi servum alienum injuriose verberat, ex uno facto incidit, & [1] Aquiliam, & [2] actionem injuriarum: injuria enim ex affectu fit, damnum ex culpa: & ideo possunt utræ [3] competere. sed quidam, altera electa alteram consumi [4]: alii, per Legis Aquiliæ actionem injuriarum consumi, quoniam desiit [5] bonum & æquum esse, condemnari eum [6] qui æstimationem præstitit: sed si ante injuriarum actum esset, teneri eum ex Lege Aquilia: sed & hæc sententia per Prætorem inhibenda est; nisi in id quod amplius ex Lege Aquilia competit, agatur. rationabilius itaque est eam admitti sententiam, ut liceat ei quam voluerit actionem prius exercere: quod autem amplius [7] in altera est, etiam hoc exequi [8]. §. 1. Si is cui rem commodavero eam subripuerit [9], tenebitur quidem & commodati actione & condictione: sed altera actio alteram peremit aut ipso jure, aut per exceptionem: quod est totius [10]. §. 2. Hinc de colono responsum est, si aliquid ex fundo subtraxerit [11], teneri eum condictione, & furti; quin etiam ex locato: & pœna quidem furti non confunditur, illæ autem inter se miscentur. † Et hoc in Legis Aquiliæ actione dicitur, si tibi commodavero vestimenta, & tu ea ruperis: utræque [12] enim actiones rei persecutionem continent. & quidem post [13] Legis Aquiliæ actionem, utique commodati finietur; post commodati, an Aquiliæ remaneat in eo quod in repetitione [14] triginta dierum amplius est, dubitatur: sed verius est, remanere [15]; quia simplo accedit, & simplo subducto locum non [16] habet.

De actionibus honorariis. 1. De contractu magistratus municipalis.

35. IDEM lib. 1. ad Edictum Prætoris.

IN *honorariis* [17] *actionibus* sic esse definiendum Cassius ait, ut quæ rei [18] persecutionem habeant, hæ etiam post [19] annum non darentur, cæteræ intra annum. Honorariæ autem, quæ post annum non dantur, nec in heredem dandæ sunt: ut tamen lucrum [20] ei extorqueatur, sicut fit in actione doli mali, & Interdicto Unde vi, & similibus. † Illæ autem rei [21] persecutionem continent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis abest: ut cum agimus cum bonorum possessore debitoris nostri. † Item [22] Publiciana [23], quæ ad [24] exemplum vindicationis datur. † Sed cum [25] rescissa usucapione redditur, anno finitur: quia contra Jus civile datur. §. 1. In *Duumviros* & Rempublicam etiam post annum actio datur ex contractu magistratuum municipalium.

De ignominia.

36. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

CEssat ignominia in condictionibus [26], quamvis ex famosis causis pendeant.

De actionis *verbo*. *1. De actionibus mixtis.*

37. IDEM lib. 4. ad Edictum Prætoris.

ACtionis verbo [27] continetur in rem, in personam, directa, utilis, præjudicium [28], sicut ait Pomponius: stipulationes etiam quæ Prætoriæ sunt, quia actionum instar obtinent; ut damni infecti, legatorum, & si quæ similes sunt. † Interdicta quoque actionis [29] verbo continentur [30]. §. 1. *Mixtæ* [31] sunt *actiones*, in quibus uterque actor est: utputa finium regundorum, familiæ erciscundæ, communi dividundo, Interdictum Uti possidetis [32], Utrubi.

De literis.

38. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

NOn figura literarum [33], sed oratione [34] quam exprimunt literæ, obligamur: quatenus placuit non minus valere quod scriptura [35], quam quod vocibus lingua figuratis significaretur.

De filiofamilias.

39. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

FIliusfamilias ex omnibus [36] causis [37] tanquam paterfamilias obligatur [38], & ob id agi cum [39] eo tanquam cum patrefamilias potest.

De legatis.

40. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

HEreditariarum [40] actionum loco habentur [41] & legata [42]: quamvis [43] ab herede cœperint.

De concurrentibus actionibus.

41. IDEM lib. 22. ad Edictum.

QUotiens Lex [44] obligationem introducit, nisi si nominatim caverit, ut sola ea actione utamur, etiam veteres eo nomine actiones competere. §. 1. Si [ex] eodem facto duæ competant actiones, postea judicis potius partes esse, ut quo plus [45] sit in reliqua actione, id actor ferat: si tantundem aut minus, id [46] consequatur.

De conditione. 1. Definitio creditoris.

42. ULPIANUS lib. 21. ad Edictum.

IS, cui sub [47] conditione legatum est, pendente conditione non [48] est creditor [49], sed tunc cum exstiterit conditio: quamvis eum, qui stipulatus est sub conditione, placet etiam pendente conditione creditorem esse. §. 1. *Creditores* eos accipere debemus, qui [50] aliquam actionem vel civilem [51] habent (sic tamen ne [52] exceptione [53] summoveantur), vel honorariam [54] (actionem), vel in [55] factum.

De patrefamilias, pubere, pupillo, servo.

43. PAULUS lib. 72. ad Edictum.

OBligari potest paterfamilias, suæ potestatis, pubes [56], compos mentis [57]. † Pupillus [58] sine tutoris auctoritate non obligatur Jure civili. Servus [59] autem ex contractibus non obligatur.

De accidentibus obligationum. 1. Die, 2. Conditione, 3. Modo, 4. Accessione. 5. De stipulatione, si fundum non dederis, centum dari. 6. De stipulatione, navem fieri, & si non fiat, centum dari.

44. IDEM lib. 74. ad Edictum Prætoris.

OBligationum fere [60] quatuor [61] causæ [62] sunt: aut enim [63] dies in his est, aut conditio [64], aut modus, aut accessio. §. 1. Circa *diem* duplex inspectio est: nam vel [65] ex die incipit obligatio, aut confertur in diem. † *Ex die*, veluti, *Kalendis Martiis dare spondes?* cujus natura hæc est, ut [66] ante diem non exigatur. † *Ad diem* autem, Usque ad *Kalendas dare spondes?* † Placet etiam *ad tempus* obligationem constitui non [67] posse: non magis quam legatum [68]. Nam quod alicui deberi cœpit, certis modis [69] desinit deberi: plane post [70] tempus, stipulator vel pacti conventi [71], vel doli mali exceptione summoveri poterit. Sic & in tradendo [72], si quis dixerit *se solum* [73] *sine superficie tradere*, nihil proficit, quo [74] minus & superficies transeat quæ natura solo cohæret [75].

§. 2. *Conditio* vero efficax est, quæ in constituenda [76] obligatione inseritur, non quæ post perfectam eam ponitur: veluti, *Centum dare spondes nisi* [77] *navis ex Asia venerit?* sed hoc casu existente conditione locus erit exceptioni pacti conventi, vel doli mali.

§. 3. *Modus* [78] obligationis est, cum stipulamur decem aut hominem: nam alterius [79] solutio totam obligationem interimit; nec alter [80] peti potest [81], utique quamdiu utrumque est [82].

§. 4. *Accessio* [83] vero in obligatione aut personæ aut rei fit: *Personæ*, cum mihi aut Titio stipulor [84]: *Rei* [85], cum mihi decem aut Titio hominem stipulor; ubi quæritur, an ipso jure [86] fiat liberatio homine soluto Titio? §. 5. Si ita [87] stipulatus sim, *Si fundum non dederis, centum dare spondes?* sola [88] centum [in] stipulatione sunt, in exsolutione [89] fundus. §. 6. Sed si navem fieri stipulatus sim, & si non feceris, centum: videndum, utrum [90] duæ stipulationes sint, puta, & conditionalis, & existens sequentis conditio non tollat priorem; an vero transferat in se, & quasi novatio prioris fiat? quod magis verum est [91].

1 Et in Aquiliam, & in actionem. *Haloand.* 2 Quemadmodum ejusdem rei causæ plures esse possunt: ita ejusdem causæ plures effectus. *ut hic.* 3 Utræque. *Haloand. l.* 15. §. 46. *infr. de injuriis.* 4 Et ita accipitur, ut in *l.* 14. §. *eum qui. supr. quod metus causa.* 5 *l.* 51. *in fin. supr. de re judic.* 6 Num idem in ejus successore? vide *l.* 7 *supr. de rei vind.* 7 *l.* 41. *in fin. infr. h. t.* 8 *Al.* consequi. 9 *l.* 5. § 8. *supr. commodati.* 10 Lege *totius* 11 *l.* 42. *supr. locat.* 12 Aquiliæ & commodati. 13 *l.* 18 §. 1 *supr. commodati.* 14 Vide *l.* 3. *supr. de fide instrum.* 15 Non remanere quidam ita legere tempore Accursii: Florentinam defendit Cujacius 3. *observat.* 25. & Hotomann 27. *Illustr. in fin.* 16 Locum habet Cujacius 3. *observ.* 25. & Hotomann. 27. *Illustr. in fin.* adde Robertum 1. *animadvers.* 29. & Ant. Mercatorem 1. *not.* 29. 17 De honorariis actionibus, adde *l.* 25. §. 2. *supr. h. t. l.* 42. *in fin. infr. h. t.* 18 Honorariæ actiones rei persecutoriæ, etiam post annum dantur: quæ non sunt rei persecutoriæ, intra annum dantur, nunquam post annum. Quæ post annum non dantur, non dantur in heredem, nisi lucrum sit ei extorquendum. 19 Quæ rei persecutionem continent actiones, etiam post annum dantur. adde *l.* 3. §. 1. *supr. de vi & vi* [illegible] *l.* 8 §. 7. *supr. de precario.* adde *l.* 20. §. 6. *supr. de oper. nov.* 20 *l.* 38. *infr. de regulis juris.* 21 *l.* 25. 28. *supr. h. t.* 22 Datur etiam post annum. 23 Quæ est prætoria actio. 24 §. 4. *Inst. de actionib.* Cur? ut vindicatio datur vero rei domino: ita Publiciana pene domino, aut futuro domino. 25 Forte legendum, *sed quæ*: ut de rescissoria loquatur, cujus fit mentio, § 5. *Inst. de actionibus.* quæ differt a superiore Pauliana: de qua §. 6. *Inst. de act.* Hæc datur adversus dominum: illa non item. 26 Adde *l.* 26. *supr. rer. amot.* 27 Vide *l. ultim. C. de hered. vel act. vend.* 28 *l.* 1. §. 2. *supr. de rei vind.* § 13. *& ibi* Theoph. *Inst. de act.* 29 Facit §. *ult. Inst. de Interdict.* 30 Et exceptiones *l* 1. *supr. de except.* 31 §. 20. *Inst. de act. l* 13. *supr. de jud. l.* 10 *supr finium regund. l.* 44. §. 4 *supr. famil ercisc.* 32 §. 4. *Inst. de Interdict. l* 3. § 1. *supr uti possidetis.* 33 Chirographum ideo qui legat, nudas tabulas chirographi scriptas non legat, sed ipsum debitum, quod scriptis tabulis continetur. *l.* 44 §. 5. [illegible] 84 § 7 *supr. de leg.* 1. *l.* 59. *supr. de leg.* 3. *l.* 3 § 1. *supr. de lib. leg.* Goth. Vid. Goedd. *de contrah. stip. cap.* 3. *num* 195. Joann. Zanger. *de except part.* 3. *cap* 5. *num.* 42. Ans. 34 Oratio & figura literarum hic opponuntur Figura literarum nihil aliud, quam literæ ipsæ. oratio id quod literis ita perscriptis mente elicimus. 35 *l.* 62. *supr. mandat.* 36 Imo non in omnibus, sed in quibusdam. *arg. l.* 9. *supr. h. t* 37 Quæ ex contractu vel maleficio descendunt. 38 Imo non obligantur *l.* 43. *infr. h. t.* 39 *l.* 57. *supr. de judic.* 40 Id est, quibus tenetur hereditas. Quæ cœperunt a defuncto vel in defunctum, eæ transeunt in heredem. *C. de heredit. act.* 41 Adde *l.* 7. *supr. de reb auctor.* 42 *l.* 6. *supr. de separationibus. l. ult. C. de hered. act.* 43 Ratio dubitandi hinc sumitur; Si legata ab herede præstantur, igitur legatorum nomine non hereditas sed heres tenebitur: & ita legata hereditariis actionibus non annumerantur. 44 *l. un. supr. de cond. ex lege.* 45 *l* 34. *supr h. t.* 46 Nuel, Cujacius 3. *obs.* 25. reprehensus a Roberto 1. *animadvers.* 21. Cujacii lectionem probat Hotom. 27. *Illustr* movetur argumento *l.* 1. *l. penult. infr. arbor. furtim cæsarum. l.* 1. *supr. vi bon. rapt. l.* 1. §. 2. *supr. de Publician.* & Antonius Mercator 1. *not.* 29. 47 Vide *l.* 34. *supr. de religiosis.* 48 *l* 54. *l.* 55. *infr. de verbor. signif.* 49 Hinc illud, Testamenta legatariis pene chirographa sunt. *l.* 41. *supr. ad leg. Aquil.* adde *l.* 3. *supr. de pignor. l.* 50. §. 1 [illegible] *in fin. supr. de legat.* 1. 50 *l.* 10. *infr. de verbor. signif.* 51 *l* 25. *in fin. supr. h. t.* 52 *l.* 55. *infr. de verbor signif.* 53 An 30 annorum? vide Scholiastem *Harm.* 3. *tit.* 5. [illegible] 10. [illegible] 55. *infr. de verb. sign.* 54 *l.* 25 *in fin. l.* 35. *supr. h. t.* 55 *l.* 25. §. 1. *supr. h. t.* 56 *l.* 101. *infr. de verb. sig.* [illegible] 57 *l.* 5. *infr. de regul. jur.* 58 *l.* 189 *infr. l.* 2 *in fin. infr. de reg. jur.* 59 *l.* 14. *supr. h. t.* 60 Cur dixit *fere*? quia plures sunt causæ, quam quæ hic enumerantur; & vero locum & pœnam omisit. 61 52. *Eclog.* 2. *cap.* 43. Goth. Ad hanc l. vid. Goedd. *de contrah. stipul cap.* 5. *num.* 55. *& seqq.* Ans. 62 Formæ. 63 *l* 6. *l.* 22 *l* 23 *supr h. t* 64 αἱρέσεις, *Eclog. ibid.* 65 ἢ γὰρ ἐν ἀρχῇ, ἢ εἰς πέρας *Eclog ibid.* aut ab initio, aut ad finem. 66 Quod ex aliquo die debetur, ante diem exigi non potest. §. 33. *vers. tempore. Inst. de act.* 67 Vide *l.* 4. *supr. de servit. l.* 46. § 1. *infr. de verborum obligat.* Gothofred. Conciliationem hujus §. cum *l.* 115. §. *ultim. de verborum obligat.* vide apud Edmund. Merill. *lib.* 1. *observat. cap* 27. Ans 68 Imo legatum ususfructus ad tempus conferri potest *l.* 6 *supr. de usu & usufruct legat* 69 Solutione, novatione, acceptilatione. Tempus vero nihil horum est. Tempus igitur non est modus tollendæ obligationis. 70 Quod ad certum usque tempus debetur, finito tempore exigi potest. 71 *l.* 56. §. 4. *infr. de verbor. obligat* 72 Id est, in tradenda servitute. *l.* 4. *supr. de servit.* 73 Adde *l.* 26. *sup. de usurpat.* 74 Id est, ne impositum ædificium solum sequatur. *Eclog. ibid.* 75 Imo separari potest: potest enim locari & vendi. *l.* 1. §. 1. *supr. de superfic.* 76 Id est, quum obligatio constituitur. *Eclog. ibid.* 77 Puta intra Kalendas Martias 78 Τρόπος *Eclog. ibid.* 79 Pars alternativæ soluta totam obligationem perimit. 80 Nec alterum, *vulgat.* nec aliter peti. *Hal.* 81 Quia debitoris est [illegible] *l.* 10. *in fin. supr de jure dot.* 82 Postquam autem alterutrum petiit, reus non habet electionem: Est enim nonnisi duorum vel plurium electio. 83 Προσθήκη. *Eclog. ibid.* 84 Hoc casu Titio solvi potest. *l.* 10. *infr de solut* 85 [illegible] *posse negat lex ult.* §. 5. *infr. de verb. oblig.* 86 Respondeo, non ipso jure, [illegible] exceptionem *d l ult* § 5 *infr. de verb. oblig.* 87 De quo vide *l* 115. [illegible] *infr de verb. oblig.* 88 Quando fundum non do. 89 Liberor enim fundum dando 90 *l.* 1. *in fin. infr. de stip. servor.* 91 Pœnali stipulatione novationem fieri, hinc collige: sed & rem & pœnam simul exigi non posse, *d. l.* 1. *in fin.* [illegible] *supr. de dolo mali,* nisi nominatim cautum sit de utroque præstando, *l.* 115 [illegible] *de verb. obligat.* id est, pœna exigenda præter id, quod etiam pactum est & promissum, idque rato manente pacto. *l.* 16. *supr. de transactionib.* Porro de hac quæstione, an principalis obligatio pœnali stipulatione novetur, vide Hotom. 10. *Illustr.*

De manumissione & morte servi debiti.

45. IDEM lib. 5. ad Plautium.

IS qui ex stipulatu Stichum debeat, si eum ante moram manumiserit; & is, priusquam super eo promissor conveniretur, decesserit, non tenetur: non [1] enim per eum stetisse videtur, quo minus eum præstaret.

De furioso & pupillo.

46. IDEM lib. 7. ad Plautium.

FUriosus & pupillus, ubi ex re actio [2] venit, obligantur [3], etiam sine curatore, vel tutoris auctoritate: veluti si communem [4] fundum habeo cum his, & aliquid in eum impendero [5], vel damnum in eo pupillus dederit. num judicio communi [6] dividundo obligabuntur [7].

Differentia obligationis & liberationis.

47. IDEM ex lib. 14. ad Plautium.

ARrianus ait multum interesse, quæras, utrum aliquis obligetur, an aliquis liberetur? Ubi de obligando quæritur, propensiores esse debere nos, si habeamus occasionem, ad negandum [8]. Ubi de liberando; ex diverso ut facilior sis ad liberationem [9].

De surdo.

48. IDEM lib. 16. ad Plautium.

IN quibuscunque negotiis sermone opus non est, sufficiente [10] consensu [11], iis etiam surdus [12] intervenire potest: quia potest intelligere & consentire, veluti in locationibus, conductionibus, emptionibus, & cæteris.

De actionibus ex contractibus.

49. IDEM lib. 18. ad Plautium.

EX contractibus venientes actiones in heredes dantur [13], licet [14] delictum [15] quoque versetur: veluti cum tutor in tutela gerenda dolo fecerit, aut is apud quem depositum [16] est. Quo casu etiam cum filiusfamilias aut servus quid tale commisit, de peculio actio datur, non noxalis.

De tempore.

50. POMPONIUS lib. 7. ex Plautio.

QUod quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur, ei [17] potestas est quolibet ejus anni die dandi.

Definitio actionis.

51. CELSUS lib. 3. Digestorum.

NIhil aliud est actio, quam jus [18], quod [19] sibi debeatur [20], judicio [21] persequendi [22].

Quibus modis obligamur.

52. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

OBligamur [23] aut re, aut verbis, aut simul utroque; aut consensu; aut Lege [24], aut Jure honorario, aut necessitate, aut ex peccato. §. 1. *Re* obligamur, cum [25] res ipsa intercedit. §. 2. *Verbis* [26], cum præcedit interrogatio, & sequitur congruens [27] responsio. §. 3. *Re & verbis* pariter [28] obligamur, cum & res [29] interrogationi intercedit. §. 4. *Consentientes* [30] in aliquam rem [31], [ex] consensu obligari necessario ex voluntate nostra videmur. §. 5. *Lege* obligamur, cum obtemperantes [32] Legibus aliquid secundum præceptum Legis aut contra facimus. §. 6. *Jure honorario* [33] obligamur ex his, quæ Edicto perpetuo [34], vel Magistratu [35] fieri præcipiuntur [36], vel fieri prohibentur [37]. §. 7. *Necessitate* obligantur, quibus non licet aliud facere, quam quod præceptum est: quod evenit in necessario [38] herede. §. 8. *Ex peccato* [39] obligamur, cum [40] in facto quæstionis summa constitit [41]. §. 9. Etiam *nudus* [42] *consensus* sufficit obligationi; quamvis verbis [43] hoc exprimi possit. §. 10. Sed & *nutu solo* pleraque [44] consistunt.

De actionibus concurrentibus. 1. De eo ad quem res pertinet.

53. IDEM lib. 3. Regularum.

PLura delicta in una re plures admittunt actiones: sed non posse omnibus [45] uti probatum est. nam si ex una obligatione plures actiones nascantur, una tantummodo, non omnibus, utendum est. §. 1. Cum generaliter adjicitur, *Eive ad quem ea res pertinebit* [46]: & adrogati, & eorum qui jure nobis succedunt, personas comprehendimus.

De contractu imaginario.

54. IDEM lib. 5. Regularum.

COntractus imaginarii [47] etiam in emptionibus [48], juris vinculum [49] non obtinent, cum fides facti simulatur, non intercedente veritate.

De affectu utriusque partis.

55. JAVOLENUS lib. 12. Epistolarum.

IN omnibus rebus, quæ dominium transferunt, concurrat, oportet, affectus [50] ex utraque parte contrahentium: nam sive ea venditio, sive donatio [51] [sive conductio], sive quælibet alia causa contrahendi fuit, nisi animus utriusque consentit, perduci ad effectum [id] quod inchoatur, non potest.

De servis.

56. POMPONIUS lib. 20. ad Quintum Mucium.

QUæcunque actiones servi mei nomine mihi cœperunt competere, vel ex duodecim Tabulis, vel ex Lege Aquilia, vel injuriarum, vel furti: eædem durant, etiam [52] si servus postea, vel manumissus, vel alienatus, vel mortuus fuerit. † Sed & condictio ex furtiva causa competit: nisi [53] si nactus possessionem servi, aut alienavero, aut manumisero eum.

De errore.

57. IDEM lib. 36. ad Quintum Mucium.

IN omnibus [54] negotiis contrahendis, sive bona fide sint, sive non sint, si error [55] aliquis intervenit, ut aliud sentiat (puta) qui emit [56], aut qui conducit [57], aliud qui cum his contrahit: nihil valet quod acti sit. † Et idem in societate quoque coëunda respondendum est, ut si dissentiant, aliud alio existimante, nihil valet ea societas, quæ in consensu consistit.

De litis contestatione.

58. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

SCiendum est ex omnibus causis lites [58] contestatas & in heredem similesque personas transire.

De pupillo.

59. [LICINNIUS RUFINUS lib. 8. Regularum.

PUpillus mutuam pecuniam accipiendo, ne quidem jure naturali obligatur [59]].

De concurrentibus actionibus.

60. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

NUnquam [60] actiones pœnales [61] de eadem [62] pecunia concurrentes alia aliam consumit.

De nuda scriptura. 1. De constitutione salarii.

61. SCÆVOLA lib. 28. Digestorum.

PRocurator [63] Seii admisit [64] subscriptionem ad argentarium [65] vascularium verba infra scripta: Λύκιος Καλάνδιος ἐπιγνὼν, καθὼς προγέγραπται, ἐὰν λοιπὰ παρ' ἡμῖν ὀφειλόμενα τῷ δεῖνι τοσα. [id est]

1 *l. 26. §. 4. supr. de noxalib. l. 36. in fin. supr. de legat.* 1. alias si naturalis interitus rei post moram acciderit, ad eum pertinet. vide Hotom. 29. *Illustr.* 2 Adde §. 3. *Inst. de o[illegible] ex quasi contract.* 3 Etiam civiliter. 4 Pupillus societate coita ex communiter gesto tenetur. *l. 33. supr. pro socio. l. 25. §. 16. supr. familiæ. l. 15. supr. de peculio.* 5 Et sic factus fuerit sumptus bona fide, vel pupillus ipse locupletior. 6 *l. 29. supr. communi dividund.* 7 Etiam curator *l. 1. supr. de contrar. tutel.* 8 Prochviores ad liberandum, quam ad obligandum esse debemus. *l. 38. supr. de re judicata. l. 99. infr. de verb. oblig. l. 5. infr. de pœnis. l. 125. infr. de reg. jur.* vide Harmenop. 1. *tit.* 2. *in fin.* 2 *Feud.* 28. §. 1. 9 *l. 5. in fin. infr. de pœn.* 10 Vide *l. 2. supr. h. t.* 11 In his etiam. *vulgat. Hal.* 12 Ut & mutus. *l. 29. supr. de ædilit. l. 4. §. 1. supr. de pact. l. 124. infr. de regul. jur.* 13 *l. 12. supr. h. t. §. 1. Inst. de perpet. & temporalib. act.* 14 *l. 12. supr. h. t. l. 121. in fin. infr. de verb. oblig.* 15 Delictum hic appellat dolum. Delicti voce dolus ita comprehenditur, παρατατικῶς tamen. 16 *l. 7. §. 1. supr. depositi.* 17 Vide *l. 137. §. 2. infr. de verb. oblig. l. 17. supr. de reg. jur.* 18 Δίκαιον· 52. *Eclog.* 1. *c.* 50. Theoph. *Instit. de act.* auctoritas, facultas, potestas: atque ita tutela δίκαιόν τι Theophilo & Harmenopulo, 5. tit. 21. vide Zas. *resp.* 9. 19 ἐποφειλόμενον· Theoph. ὅπερ κεχρεώστηται· *Eclog. ibid.* ex omni scilicet obligatione & causa. 20 Suumve est. Hotom. 3. *obs.* 17. Hæc verba addenda putat, ne alioquin solis personalibus actionibus hæc definitio congruat. nam quod suum est, ad personales obligationes non pertinet, *l. 3. supr. h. t. l. 23. supr. de rei vind.* quod nobis debetur, nostrum non est. *l. 25. supr. h. t.* Diversa sunt, suum esse, & sibi deberi, *l. 27. §. 2. l. 34. supr. de auro.* Emphasi illo tamen illo opus non esse mihi videtur. Nostrum enim cum petimus, licet non sit debitum ex contractu vel maleficio, ex variis tamen causis signisque debitum nobis dici potest *l. 1. supr. h. t. l. 52. infr. h. t.* Et vero judex possessorem nunquam cogeret rem restituere, nisi eam restituere deberet. *l. 9. l. 68. supr. de rei vind.* sed ea de re nos aliquando plenius. 21 ἐν δικαστηρίῳ *Eclog. ibid. Theoph.* Hoc additum est, ut discernamus solennes actiones ac judiciales ab extrajudicialibus hominum postulationibus, & ut scietur actionibus adversarium cogi: judicium enim redditur in invitum. *l. 83. §. 1. infr. de verb. oblig.* 22 Τοῦ ἀπαιτεῖν· *Theoph.* τοῦ ἀπαιτῆσαι· *Eclog. ibid.* persequi ad extraordinariam actionem pertinet. *l. 34. l. 178. §. 2. infr. de verb. sign.* An excipiendi? utique *l. 1. supr. de exceptionib.* adde *l. ult. C. de hered. act.* 23 52 *Eclog.* 1. *c.* 51. Dic brevius: nam Jurisconsultus hic causas juris cum causis facti confundit. Obligamur volentes seu ex consensu, vel Lege, vel judice, vel superiore imminente. Volentes & ex consensu, §. 4. (etiam nudo, §. 9.) re, §. 1. verbis, §. 2. re & verbis, §. 3. facto, §. 8. ut etiam nutu, §. *ult.* Lege vero, §. 5. judice, §. 6. superiore imminente, ut testatore. §. 7. *infr. h. t.* Consentire nos aut sponte aut judice imminente ostendit *l. 84. in fin. supr. de leg.* 1. 24 Vide Cuj. 17. *obs.* 18. 25 *l. 1. §. 2. supr. h. t.* 26 *d. l. 1. §.* 7. 27 Congrua. *vulg. Hal.* σύμφωνος· *Eclog. ibid.* Theoph. *Inst. de verb. oblig.* congruenter. *l. 1. §. ult. infr. de verb. oblig.* 28 Id est, conjunctim. vid. *l. 9. §. 3. supr. de reb. cred.* 29 Cum & res & interrogatio intercedit. *vulg. Hal.* 30 *l. 2. supr. h. t.* 31 Societatem, verbi gratia, emptionem, conductionem. 32 Lege obligatur non tantum qui contra, sed & qui secundum præceptum Legis facit, *Ecl. ibid.* vid. Cujac. 17. *obs.* 18. hinc Lex dicitur Reipublicæ communis sponsio, *l. 1. in fin. supr. de legibus.* quod in Legum observationem quilibet civium (vel solo incolatu, & sic tacite) spondere & jurare videatur. 33 Πραιτωρίως· *Eclog. ibid.* jus enim prætorium honorarium solemus appellare. *l. 7. §. 1. supr. de justitia & jure. l. 8. §. 2. infr. de fidejuss. §. 7. Inst. de jure nat.* 34 Καὶ τὴν παραγγελίαν τοῦ Πραίτωρος. *Eclog. ibid.* quæ lectio est sincera. 35 ἢ τῶν ἀρχόντων· *Eclog. ibid.* 36 Edicto. Sunt enim alia Interdicta, quibus jubemur quid facere, ut Edictalia: sunt & alia prohibitoria *l. 1. §. 1. supr. de interdictis.* 37 Interdicto. 38 Necessarius heres necessario obligatur. §. 2. *Inst. de hered. qualit.* 39 Ex facto. *vulg.* 40 Hæc actio ex peccato est, quotiens ex facto quis tenetur. sic e contrario, *l. 25. §. 1. supr. h. t.* ex facto actio est, quoties ex eo quis teneri incipit, quod ipse admisit. veluti furtum, vel ut ait Ecloga, ἐνθά τις ἁμαρτάνῃ· 41 *Al.* consistit. 42 *l. 1. supr. de pact. l. 35. in fin. infr. de verb. oblig.* 43 Solennibus, vel hinc inde habitis. 44 Non omnia: ut verbis obligatio, vid. *l. 1. §. 2. infr. de verb. oblig.* quædam tamen consistunt: heres nutu institui non potest, *l. 29. C. de testam.* vel quia natura aut solennitas est impedimento, vel quia etiam interdum qui annuit, adversatur, Gal. 2. *de decretis Hippocratis* apud Duaren. in *l. 1. §. 3. infr. de verb. oblig.* Quædam contra nutu consistunt: veluti, nutu jubere possumus, ut adeatur hereditas, *l. 93. §. 1. supr. de adquir. vel omitt. hered. l. 65. §. 3. supr. ad SC. Trebell.* relinquimus fideicommissum. vide *l. 21. supr. de leg.* 3. *l. 22. C. de [illegible]* & legatum. 44. *Eclog.* 1. *cap.* 132. Delegamus etiam nutu, *l. 17. infr. de novat.* [illegible] paciscimur, jubemus. Cujac. ad *l. 1. §. 1. infr. de verbor. obligat.* adde Ulp. 25. §. 3. 45 *l. 5. l. 6. supr. de except. rei jud.* adde *l. 60. infr. h. t.* vide Hotom. *Illustr.* 27. 46 *l. 181. infr. de verbor. sign.* 47 Τὰ εἰκονικὰ συναλλάγματα· 52. *Eclog.* 1. *cap.* 53. 48 Vide *l. 55. supr. de contr. empt. l. 10. C. de distract. pign. l. 16. infr. de reg. jur.* & locationibus, *l. 46. supr. locati.* 2. *Feud.* 9. §. 1. & in nuptiis, *l. 30. supr. de ritu.* transactionibus, *l. 21. C. de transactionibus.* in pignoribus, *l. 10. C. de distract. pign.* in donationibus. *arg. l. 8. C. de donat.* 49 Obligatio juris est vinculum. *Instit. de obligat.* 50 *l. 3. in fin. supr. h. t. l. 1. §. 3. in fin. supr. de pact.* 51 Donatio est contractus. 52 *l. 14. supr. h. t. l. 5. in fin. supr. de serv. corrupt.* 53 *l. 10. §. 2. supr. de condict. furt.* 54 Bonæ fidei & stricti juris. 55 Error contractum etiam stricti juris vitiat. *l. 6. §. 1. supr. de off. Præsid. l. 15. supr. de jurisdict. l. 2. supr. de in integr. rest. l. 2. supr. de judiciis. l. 11. §. 8. supr. de interrog. l. 18. supr. de reb. cred. l. 1. in fin. supr. quod, [illegible] tut. l. 20. supr. de aqua & aquæ pluv. l. 2. supr. de confess. l. 15. §. 5. in fin. supr. quod vi. l. 76. l. 92. l. 116. infr. de reg. jur.* vid. *l. 9. C. de jur. & fact.* 56 *l. 9. supr. de cont. empt.* 57 *l. 52. supr. locati.* 58 Litis contestatio institutam actionem producit, atque perpetuat. *l. 26. l. 33. supr. h. t.* adde *l. 52. supr. de rei vind. l. 9. §. 3. supr. de jurejur. l. ult. supr. de fidejuss. tutor. l. 86. l. 87. l. 139. l. 164. infr. de reg. jur. §. 1. Inst. de perpetuis. l. un. C. ex delict.* atque ita actor meliorem suam causam facit contestando: interdum tamen deteriorem: qua de re vide omnino Hotom. 3. *obs.* 28. ubi tractat de effectibus variis litis contestationis. 59 *l. 41. supr. de condict. indeb.* Imo jure naturali obligatur. *l. 42. supr. de jurejur. l. 21. supr. ad l. Falc. l. 25. §. 1. supr. quando dies leg. l. 1. in fin. infr. de novat. l. 44. l. 95. §. 4. infr. de solut.* solve: Non obligatur ex consensu naturaliter, si sit infans, aut infanti proximus, *l. 111. infr. de reg. jur.* obligatur tamen si factus sit locupletior *l. 13. l. 14. supr. de cond. indeb.* 60 Concurrentes de eadem pecunia pœnales actiones non se mutuo consumunt. *l. 32. supr. h. t. l. 2. infr. de priv. delict. l. 130. infr. de reg. jur. §. 1. in fin. Inst. si quadrup. [illegible] l. un. C. quando civilis actio.* 61 *l. 26. supr. h. t.* 62 De eodem peccato. Hotom. 27. *Illustr.* 63 Hæc lex pertinet ad obligationes literarum. Epistolarum autem quæ vis sit, vide Albericum in *l. non epistolis.* 13. *C. de probat.* 64 *Al.* misit vel emisit. 65 De quo vide *l. 39. §. 8. supr. de auro. l. 31. supr. locati.*

Lucius Kalandius recognovi [1], *quemadmodum supra scriptum est, reliqua* [2] *a nobis* [3] *debentur tot illi.* Quæro an Gaium Seium obligare potuit? Respondit, Seium, si alioquin obligatus non esset, non propter quod ea scriptura, quæ proponeretur, interposita sit, obligatum esse.

§. 1. Seia cum salarium constituere vellet, ita epistolam emisit: *Lucio Titio salutem. Si [in] eodem animo, & eadem affectione circa me es, qui semper fuisti: ex continenti acceptis literis meis, distracta re tua, veni: hoc tibi quamdiu vivam præstabo, [illegible] scio enim quam valde me bene ames.* Quæro, cum & rem suam distraxerit Lucius Titius, & ad eam profectus sit, & ex eo cum ea sit: an ei ex his epistolis salarium annuum debeatur? Respondit, ex personis [4] causisque, eum, cujus notio sit, æstimaturum, an actio danda sit.

1 Recognitio rationum & earum solidatio per procuratorem facta nocet domino, si, quod rationibus continetur, verum sit, non falsum. 2 Vide quæ scripsi ad *l.* 24. *supr. depositi.* 3 Id est, a me & domino. 4 *l.* 5. *supr. de donat.* adde *l.* 1. §. 10. *infr. de extraordin. cognitionib. l.* 38. *supr. de rei vindic.*

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

PARS SEPTIMA [1].

LIBER QUADRAGESIMUS QUINTUS.

TIT. I [2].

DE [3] VERBORUM [4] OBLIGATIONIBUS [5].

Prima divisio stipulationum: alia congrua, alia non congrua: vel alia utilis, alia inutilis. De voce & auditu. De muto, surdo, infante & absente. 1. *De discessu & reversione stipulatoris.* 2. *De Responsione,* Quidni? *De nutu.* 3. *Si respondens adjiciat vel detrahat aliquid obligationi.* 6. *De lingua.*

1. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

STipulatio non potest confici, nisi [6] utroque loquente [7]. & ideo neque mutus [8], neque surdus [9], neque infans stipulationem contrahere possunt; nec absens [10] quidem: quoniam exaudire invicem debent [11]. Si quis igitur ex his [12] vult stipulari, per servum [13] præsentem stipuletur, & adquiret ei ex stipulatu actionem. Item si quis obligari velit, jubeat [14], & erit *quod jussu* obligatus. §. 1. Qui præsens interrogavit [15], si antequam [sibi] responderetur, discessit, inutilem efficit stipulationem. Sin vero præsens interrogaverit [16], mox discessit, & [17] reverso responsum est, obligat [18]: intervallum enim medium [19] non vitiavit obligationem [20].

§. 2. Si quis ita interroget, *dabis?* responderit, *quidni?* [&] is utique in ea causa est ut obligetur [21]. † Contra si sine verbis annuisset. Non tantum [22] autem civiliter, sed [23] nec [24] naturaliter [25] obligatur qui ita annuit: & ideo [26] recte dictum est non obligari pro eo nec fidejussorem quidem. §. 3. Si quis simpliciter [27] interrogatus responderit [28], *Si illud factum erit, dabo* [29]: non obligari eum constat. Aut si ita interrogatus, *intra Kalendas quintas* [30], responderit, *dabo Idibus:* æque non [31] obligatur. Non enim sic respondit, ut interrogatus est. Et versa vice si interrogatus [fuerit] sub conditione [32], responderit pure: dicendum erit eum non obligari. Cum adjicit [33] aliquid vel detrahit obligationi, semper probandum est vitiatam esse obligationem: nisi stipulatori diversitas responsionis [34] illico placuerit: tunc enim alia stipulatio contracta esse videtur. §. 4. Si stipulanti mihi *decem*, tu *viginti* [35] respondeas: non esse contractam obligationem nisi [36] in decem, constat. Ex contrario quoque si me *viginti* interrogante, tu *decem* respondeas, obligatio nisi [37] in decem non erit contracta: licet enim oportet congruere summam, attamen manifestissimum est viginti [38] & decem inesse. §. 5. Sed si mihi Pamphilum stipulanti, tu *Pamphilum &* [39] *Stichum* spoponderis, Stichi adjectionem pro supervacuo habendam puto. nam si tot sunt stipulationes [40], quot corpora: duæ sunt quodammodo [41] stipulationes [42], una utilis, alia inutilis: neque vitiatur [43] utilis [44] per hanc inutilem. §. 6. Eadem [45] an alia lingua respondeatur, nihil interest. Proinde si quis Latine interrogaverit, respondeatur ei Græce: dummodo congruenter [46] respondeatur: obligatio constituta est. Idem per contrarium. † Sed utrum hoc usque ad Græcum [47] sermonem tantum protrahimus: an vero & ad alium, Pœnum forte, vel Assyrium, vel cujus alterius linguæ, dubitari potest? Et [exstat] scriptura Sabini, sed & verum [48] patitur, ut omnis [49] sermo contineat verborum obligationem: ita tamen ut uterque alterius linguam intelligat, sive per se [50], sive per verum [51] interpretem [52].

1 Pars sexta cœpit a tractatu de bonorum possessionibus, & sic a lib. 37.
2 In hunc titulum scripserunt Zasius, Alciatus, Ferrettus, Corasius, Duarenus, Biro, Charondas, alii. *Mod.* 3 *L.* 3. *Inst.* 16. *de verb. oblig.* Paul. 5. *sent.* 7. de contrahenda & committenda stipulatione. 8. *C.* 38. περὶ ἐπερωτήσεων καὶ ἐπερωτώντων, καὶ ἐπερωτωμένων, *de stipulationibus & stipulantibus & stipulato promittentibus.* 24. *Eclog.* 9. Goth. Vide ad singulas leges hujus titul. Petr. a Bellapert. Donell. & Gœdd. *de contrah. stipulat.* Ans. 4 Verba, de quibus hic agitur, non sunt inania & simplicia, ut in pactis, *l.* 7. *in fin. C. comm. utriusque judicii.* sed solennia, quorum solennitas Jure civili inducta est (est enim stipulatio, quod ad formam non originem attinet, vide *l.* 8. *in fin. infr. de acceptil.* contractus Juris civilis, & quidem nominatus, *l.* 1. *in fin supr. de pact.* stricti juris *l.* 99. *infr. h. t.* firmandæ cujusque obligationis gratia inventus, Paul. 5. *sent.* 7. §. 1.) ne quis alteri temere existimaretur promisisse, sed consulto consilio, unde stipulatio dicitur. Stipulum enim veteres firmum dixere. Paul. *ibid. Inst. eod.* Isid. 5. *c.* 24. Sola verba conventiones non firmant, sed etiam literæ, quin & arra, unde quidam eam dici putant παρὰ τὸ ἀρραγὲς, id est, *firmo.* vide Cujac. *Inst. h. t.* Porro quod firmatur, præsumit aliud esse quod firmet: firmatur vero consensus & causa contrahentium solenni interrogatione & responsione: hinc stipulatio sine causa non valet, *l.* 2. §. 3. *supr. de doli.* atque ita stipulationes solæ non subsistunt, sed ex aliis obligationibus pendent. Quid? stipulatio mutatne naturam conventionis, puta emptionis quæ est bonæ fidei, ut ea sit stricti juris? Minime: quin potius stipulatio regitur ex natura contractus, super quo interponitur. Firmat conventionem, sed non abolet. Firmat: nam stipulatio innominato contractui conjuncta efficit, ut re integra non sit locus pœnitentiæ, *l.* 39. *C. de transact. l.* 3. *C. de rer. permut.* non abolet, quia remanet conventio. Quid? verba de quibus hic agitur, suntne symbola quibus contrahentes testantur se conventioni stare? quidam existimant. Nam & in testium rogationibus aurium attrectationes (auris enim memoriæ, ut frons genio, digiti Minervæ, genua misericordiæ erant consecrata) in deferendis honoribus χαρισμοὶ, id est, *manuum porrectiones* (hinc χειροτονία). Quibusdam tamen χαρισμὸς manus injectio est: in manumissionibus alapæ & circumductiones erant symbola, vide *Novell.* 81. Cujac. vero hæc negat, quod verba non sint symbola nisi sint allegorica: alias rem in mutuo, literas & consensum in emptione fore symbola. adde *l.* 7. §. 2. *supr. de pact.*
5 Veris sc. vel saltem fictis & tacitis, ut in dote. *l. un. C. de rei ux. act.* 6 Verba sunt præsentium, non absentium. hinc Ovid. *de Ponto. Litera pro verbis.* nuncius est epistola viva, epistola tacitus nuncius, *Epictetus.* Hinc & passim ex hoc tit. colligere possis, novem requiri in stipulatione: sermonem, *ut hic.* (est enim sermo de natura & essentia stipulationis; interrogationem & responsionem conformem & congruam interrogationi, factam in continenti, inter præsentes inter eos qui se exaudire vel intelligere possunt, saltem per interpretes; consensum, promissionem, ut qui promittit dare vel facere aliquid, *l.* 2. *infr. h. t.* postremo, ut de suo non alieno facto quis promittat
7 Qui loqui non potest, stipulari non potest. *l.* 70. *in fin. infr. h. t.* At is potest scribere? qui scribit, non dicitur proprie loqui, *l.* 75. *supr. de leg.* 2. & tamen qui vetitus est cum aliquo sermones serere, ad eum scribere jure non potest. vide Ripens. *hic. n.* 58. Alciat. *hic. n.* 28. Quid? An mutus testis esse non potest? utique si literas sciat. Ripens. *n.* 37. 8 Omnino, §. 7. *Inst. de inutil. stipul.* nam aliud est in balbo, blæso & similibus. 9 Omnino, nam in surdastro aliud. *l.* 1. *in fin. supr. de oblig.* 10 Stipulatio inter absentes concepta, est inutilis. 11 Vide Paul. 5. *sent.* 5. §. 2. §. 12. *Inst. de inutil. stipul.* vide *l* 3. *C. de inutilib. stipul.* stipulatio in eo differt ab aliis contractibus qui literis & ab absentibus explicari possunt. 12 Excipe tamen infantem pueritiæ non proximum, *arg.* §. 10. *Inst. de inutil. stipul.* nam is velle non potest, ut servus præsens stipuletur, quod hic dicitur. 13 Et merito, ne alioquin sine suo vitio afflictis detur afflictio: potest itaque servus defectum vocis & auditus domini supplere. & ita restringe regulam qua dicitur, Ex persona domini dijudicandum an ipse servus capere possit. *l.* 12. §. 2. *supr. de leg.* 1. 14 Quovis modo, etiam per epistolam: nam jussus verba non requirit, *l.* 1. §. 3. *supr. quod jussu.* 15 Sensus est, Si præsens interrogetur & absenti respondeat, nihil agit. Cujac. *hic.* Goth. In eo differt a pacto quod per nuncium fit. *l.* 2. *supr. de pact.* vide Goedd. *de contr. stipul. c.* 4. *n.* 12 & 13. Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 2. *n.* 11. Ans. 16 Interrogaverit, & antequam responderetur, discessit. *vulg. Hal.* 17 Et mox reverso. Corras. *hic.* 18 Obligatur. *vulg.* 19 Modicum, *vulg.* non longum, quale est unius diei (nam quod postera die fit, non fit in continenti. *l.* 12. *infr. tit. prox.*) dummodo tamen intermedio tempore nullum extraneum actum fecerit, *l.* 137. *infr. h. t.* dico amplius, longum fit, si illo modico tempore ad actus extraneos, seu extranea negotia diverterit. Cur autem veteres extraneo actu stipulationem vitiari voluerunt? ne forte promissor se oblitum interrogationis, aut de ea non cogitasse causaretur; ideoque pactum magis, quam stipulationem inire voluisse. *l.* 7. §. 12. *in fin. supr. de pact.* Duar. Extranea negotia interpretor, quæ nihil commune habent cum stipulatione. vide quæ notavi ad *l.* 6. *infr. tit. prox.* 20 Nisi stipulator aliquid intermedio illo tempore egerit, ex quo appareat eum cœptam stipulationem omisisse. *l.* 137. *infr. de verb. obl.* 21 Cur ita? an quia interrogatio affirmat? adde *l.* 11. §. 5. *in fin. supr. de leg.* 3., ut vult Zasius? an potius, ut vult Duarenus, quod sufficiat verbis æquipollentibus aliquid facere? *l.* 136. *infr. & l.* 10. *C. h. t.* §. 1. *in fin. Inst. h. t.* §. 5. *in fin. Inst. de inutilib. stipulat.* (qui textus valde singularis est) qualia sunt illa μάλιστα, *l.* 39. §. 1. *supr. de* [illegible] ὅτι ἂν θέλεις, ποιήσω, *l.* 12. *C. de fidejuss.* ubi etiam quidam legunt τί μὴ, quidni: cum etiam impertinentia verba pertinentibus addita non vitient. *l.* 65. *infr. h. t.* An vero quod hoc verbum vi ipsa promissionem includat (unde a Donato inter [illegible] ponitur) ut vult Cujacius? ut qui eo usus sit, videatur ita respondisse, Quidni dabo? Certe dabo. Terent. in *Eunucho: patris cognatum atque æqualem* [illegible] *quidni?* & in *Heautont. Tenes quid dicam? quidni?* [illegible] colligere possis, verba quidem in stipulatione pro forma desiderari: sufficere tamen, si ex interpretatione consensus percipi possit. 22 Non tantum enim non civiliter, *Hal.* quam lectionem probat Corras. *hic.* reprehensus eo nomine a Roffert. 1. *recept.* 33. & a Duar. *hic.* 23 Huc facit, quod notat Muretus, *non modo*, pro *non modo non* apud veteres legi, idque genus loquendi a Græcis ductum esse, 10. *variar.* 7. 24 Id est, non modo, non civiliter. Ex stipulatione nutu facta non oritur etiam naturalis obligatio. & sic inutilis stipulatio non valet ut pactum (quod jure [illegible] obligat, [illegible] *l.* 1. §. 4. *supr. de constitut. pecun.* imo valet ut pactum, [illegible] *de pactis.* [illegible] *de rescind. vend.* [illegible] agitur de acceptilatione, non de stipulatione. Liberationis enim [illegible] obligationis. Cuj. c. *ait.*
25 Imo naturaliter obligatur, qui [illegible] significatio voluntatis, *l.* 65. §. 3. *supr. ad SC. Treb.* vide quæ notavi ad *l.* 52. [illegible] *de* [illegible] & alii qui sunt, qui præter hominum morem caput in [illegible] Galen. *lib.* 2. *Decret. Hippocratis* & Galen. apud Duaren. [illegible]: qui sic adnuit, non obligatur naturaliter, quasi ex pacto & consensu: quia non [illegible] sed stipulandi animus fuit
26 Quia ut fidejussor obligetur, naturalis aliqua obligatio esse debet. vide *l.* 6. *in fin. infr. de fidejussorib.* hic autem nulla est. 27 Id est, pure. 28 Id est, responderit, sub conditione. §. 5. *Inst. de inutil. stipul.* 29 Cur? simpliciter interrogatus fuit, & tamen sub conditione respondet. 30 [illegible] quintum mensem. 31 Cur ita? de Kalendis interrogatus [illegible], & tamen de Idibus respondet [illegible] diversitas in tempore vitiat stipulationem. 32 §. 5. *Inst. de inutil.* [illegible] 33 Adjicitur aliquid vel detrahitur. *vulg. Hal.* 34 Disparitas, quæ illico placet, intelligitur ad paritatem reducta. 35 Et mihi [illegible] diversitas responsionis [illegible] eo enim casu in minimam summam valeret [illegible] de Sarment. *select. l.* 6. *cap.* 3. & 6. & Gœdd. *de contrah. stipulat. cap.* 4. [illegible] & Petr. Bellapert. *hic.* Ans. Non obstat §. 5. *Inst. de inutilib. stipulat.* qui non aliam habet [illegible] *l.* 8. §. 7. *infr. de fidejussor. ubi vid. not. Inutilis*, id est, eatenus [illegible] in majorem summam tene[illegible]tur. Ita intellige etiam *l.* 4. [illegible] S. L.
36 Imo, nec in decem quidem, §. 5. *Inst. de inutil. stipul.* [illegible] *l.* 52. *supr. locati.* solve: ibi illico non placuit diversitas responsionis: hic placuit, [illegible] §. 3. *in fin. supr. h. t.* vel in *d.* §. 5. Inutilis dicitur stipulatio totius, non partis; in toto ipso, non in parte.
37 Imo, ne in decem quidem, *d.* §. 5. solve ut *supr. Goth.* Adde *l.* 83. §. 3. *infr. h. t.* S. L. 38 *l.* 9. *in fin. supr. de in litem jurando.* vide *l.* 9. §. 3. *in fin. supr. de hered. instit. l.* 7. *supr. de except. rei judic. c.* 80. *de regulis. in* 6. 39 Id est, tu responderis copulative: hic responsio petitionem excedit. ideoque in responsione inest id, quod petitum est, ut mirum non sit, valere hujusmodi stipulationem, *ut hic. l.* 12. *supr. de pecun. const. l.* 34. *C. de donationib.* Aliud est in alternativa responsione, quæ dubia est, *l.* 83. §. 2. *infr. h. t.* & breviter; hic simplici interrogationi non obest conjuncta, sed alternativa responsio. 40 Id est, responsiones, Zas. adde *l.* 29. *infr. h. t.*
41 Hæc dictio nota est improprietatis. 42 Id est, responsiones. *Zas.*
43 Quoties agitur de rebus dividuis quæ separari possunt, non de connexis & individuis, *l.* 7. *in fin. supr. de receptis.* interdum inutile per utile robur accipit & firmatur. *l.* 1. §. 1. *C. de rei uxor.* 44 *c.* 37. *c.* 73. *de regul. in* 6. 45 Vide Theoph. §. 1. *in fin. Inst. de verb. obl.* 46 Ut sensus saltem Verbis congruat vide *l.* 52. §. 2. *supr. de oblig.* 47 Græce stipulatio fieri potest, *ut hic.* & acceptilatio, *l.* 8. *in fin. infr. de acceptilat.* vide quæ notavi ad *l.* 11. *supr. de leg.* 3. 48 Id est, æquitas, utilitasque commerciorum. 49 Non tantum Latinus, licet stipulatio introducta sit a Romanis & Jure civili. 50 §. 1. *vers. utrum. Inst. h. t.* 51 Ideoque si falsum reperitur, veritati locus supererit, ut est exemplum in Plauti *Pœnulo:* & deceptus restituetur ex generali clausula *supr. ex quib. caus. major.* 52 Etiam unicum, etiam ipsum notarium, vide Zas. *hic. n.* 6. licet alias uni testi non credatur. *l.* 9. *C. de testib.* sed hoc receptum est propter communem consensum partium. facit *lex* 14. *supr. de dote prælegat.* Idem est si publice munus illud fuerit alicui impositum. *l. ult. C. de ponderatorib. lib.* 10. *tit.* 71. neque placet distinctio, quam ponit inter testem & interpretem Mantic. 3. *de conjectur. ult. volunt. in fin.* Quid enim agit hic interpres, quam ut testimonium utrique præbeat? De remuneratione interpretis vide *l. ult. infr. de proxeneticis.* Goth. Adde Leonin. *emend. lib.* 2. *cap.* 5. *n.* 1. Ans.

Divi-

Divisio secunda in stipulationes dandi & faciendi. 1. *Tertia in dividuas & individuas.*

2. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

Stipulationum quædam [1] in [2] dando, quædam in faciendo [3] consistunt [4]. §. 1. Et harum omnium quædam [5] partium præstationem recipiunt [6]; veluti cum *decem* dari stipulamur: quædam non recipiunt, ut in his quæ natura [7] divisionem non admittunt; veluti [8] cum *viam, iter, actum* stipulamur: quædam partis quidem dationem natura recipiunt, sed [9] nisi tota dantur, stipulationi satis non fit; veluti cum *hominem* generaliter [10] stipulor, aut *lancem*, aut *quodlibet* vas. Nam si Stichi pars soluta sit, nondum in ulla [11] parte stipulationis liberatio nata est, sed aut statim [12] repeti potest [13], aut in [14] pendenti est [15], donec alius detur. † Ejusdem [16] conditionis est hæc stipulatio [17], *Stichum aut Pamphilum dari?* §. 2. Ex his igitur stipulationibus ne heredes [18] quidem pro parte solvendo liberari possunt, quamdiu non eandem rem omnes dederint: non enim ex persona heredum conditio obligationis [19] immutatur. † Et ideo si divisionem res promissa non recipit [20], veluti [21] via: heredes promissoris singuli in solidum tenentur [22]. Sed quo casu unus ex heredibus solidum præstiterit [23], repetitionem [24] habebit a coherede, familiæ erciscundæ judicio. † Ex quo [25] quidem accidere Pomponius ait [26], ut & stipulatoris viæ, vel itineris heredes singuli in solidum habeant actionem. sed quidam hoc casu extingui stipulationem putant [27]; quia [28] per singulos adquiri servitus non potest: sed [29] non facit inutilem stipulationem difficultas [30] præstationis. §. 3. Si tamen [31] *hominem* [32] stipulatus cum uno ex heredibus promissoris egero [33]: pars duntaxat cæterorum [34] obligationi supererit, ut & [35] solvi potest. † Idemque est si uni ex heredibus accepto latum [36] fit. §. 4. Idemque [37] est in ipso promissore, & fidejussoribus ejus, quod diximus in heredibus. §. 5. Item si in facto [38] fit stipulatio, veluti si [39] ita stipulatus fuero [40], *per te non* [41] *fieri, neque per heredem tuum, quominus mihi ire agere liceat?* & unus [42] ex pluribus heredibus prohibuerit, tenentur quidem [43] [&] coheredes ejus [44], sed familiæ [45] erciscundæ judicio ab eo repetent quod præstiterint: Hoc & Julianus & Pomponius probant.

§. 6. Contra [46] autem si stipulator decesserit, qui stipulatus erat, *sibi heredique suo agere licere*, & unus ex heredibus ejus prohibeatur, interesse dicemus, utrum in solidum committatur stipulatio, an pro parte ejus qui prohibitus est. nam si pœna [47] stipulationi adjecta sit, in solidum committetur [48]; sed [49] qui non sunt prohibiti, doli [mali] exceptione summovebuntur [50]; sive [51] pœna nulla posita sit, tunc pro parte ejus tantum qui prohibitus est committetur stipulatio.

3. ULPIANUS lib. 49. ad Sabinum.

Idem [52] juris est & in illa stipulatione [53], *mihi heredique meo habere licere?* §. 1. Sed hæc differentia [54] illam habet rationem, quod ubi unus ex heredibus prohibetur, non potest coheres ex stipulatu agere, cujus nihil interest, nisi [55] pœna subjecta sit: nam [56] pœna subjecta efficit, ut omnibus committatur; quia hic non quærimus cujus intersit. enimvero ubi [57] unus ex heredibus prohibet, omnes tenentur heredes: interest enim prohibiti, a nemine prohiberi.

4. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

Eadem dicemus [58] & si *dolum* [59] *abesse a te heredeque tuo* stipulatus sim [60], & aut promissor, aut stipulator pluribus heredibus relictis decesserit. §. 1. Cato [61] libro [62] xv. [63] scribit, *pœna certæ pecuniæ promissa, si quid* [64] *aliter factum sit*, mortuo promissore, si ex pluribus heredibus unus contra quam cautum sit, fecerit, aut ab omnibus heredibus pœnam committi pro portione hereditaria, aut ab uno pro portione sua. Ab omnibus, si id factum de quo cautum est, individuum [65] sit: veluti, iter [66] fieri: quia quod in partes dividi non potest, ab omnibus quodammodo factum videretur. † At si de eo cautum sit, quod divisionem recipiat, veluti *amplius non* [67] *agi* [68]: tum eum heredem qui adversus ea fecit, pro portione sua solum pœnam committere. Differentiæ hanc esse rationem: quod in priore casu omnes commisisse videntur, quod nisi in solidum peccari non poterit, illam [69] stipulationem *per te non fieri, quominus mihi ire agere liceat.* † Sed [70] videamus [71], ne non idem [72] hic [73] sit: sed [74] magis idem quod in illa stipulatione, *Titium heredemque ejus ratum habiturum?* nam hac stipulatione & solus tenebitur qui non habuerit ratum, & solus aget a quo fuerit petitum: idque & Marcello videtur: quamvis [75] ipse dominus pro parte ratum habere non potest. §. 2. Si [76] is [77] qui duplam stipulatus est, decesserit pluribus heredibus relictis, unusquisque ob evictionem [78] suæ partis pro portione sua habebit actionem. † Idemque est in stipulatione quoque fructuaria [79], & damni infecti [80], & ex operis novi nunciatione [81]: restitui tamen opus ex operis novi nunciatione pro parte non potest. Hæc [82] utilitatis [83] causa ex parte stipulatorum recepta sunt. † Ipsi autem promissori [84] pro parte neque restitutio [85], neque defensio [86] contingere potest.

Divisio quarta stipulationum in judiciales, prætorias, conventionales, communes. 1. *Quinta divisio stipulationum in repromissionem*, 2. *Et satisdationem.* 4. *De stipulatione pœnali.*

5. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

Stipulationum [87] aliæ [88] judiciales sunt, aliæ prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes prætoriæ & judiciales. † Judiciales [89] sunt duntaxat, quæ a mero [90] judicis officio [91] proficiscuntur; veluti de dolo cautio [92]. † Prætoriæ, quæ a mero [93] Prætoris officio proficiscuntur, veluti *damni infecti.* † Prætorias autem stipulationes sic audiri oportet, ut in his contineantur etiam ædilitiæ [94]: nam & hæ ab jurisdictione veniunt. † Conventionales [95] sunt quæ ex conventione reorum [96] fiunt, quarum totidem genera sunt, quot (pene dixerim) rerum contrahendarum: nam & ob ipsam verborum obligationem fiunt, & *pendent ex negotio contracto.* † Communes [97] sunt stipulationes, veluti *rem salvam fore pupilli.* nam & Prætor

1 Vide *l.* 5. §. 1. *infr. h. t.* Divisio stipulationum sumpta a materia. 2 Ita ut dominium transferatur, *l.* [illegible] *infr.* [illegible] *l.* 218. *infr. de verb. sign.* Facti verbo [illegible] comprehenditur *l.* 60. [illegible] *& demonstr.* 3 Tradendo, [illegible] vel non fiendo. *d. l.* 60. [illegible] *h. t.* Non [illegible] Qui abstinet, facit. 4 Adde quædam in dando & faciendo conjunctum, ut reddere rationes, *l.* 82. *supr. de cond. & demonstr.* & sic Jurisconsultus hic tertiam speciem mixtam omisit, de qua præcipue agitur *l.* 13. *C. h. t.* etsi quodammodo [illegible] duabus simplicibus expressis mixti casus intelligi videantur [illegible] *l.* 13. *supr. de liberis & posthum.* 5 Stipulationum quædam dividuæ, quædam individuæ. In dividuis pro parte solvi potest. *infr. h. t. l.* 9. §. 1. *infr. de solutionib.* Goth. Vide Sarmient. *lib.* 6. *select. cap.* 16. Goedd. *de contrah. stipul. cap.* 6. *n.* 267. Ans. Adde Molin. *de divid. & individ.* Vallam, *de reb. dub.* [illegible] & Bolognetum S. L. 6 Ut stipulationes quantitatis & pecuniæ, speciei seu corporis certi. *l.* 9. §. 1. *infr. de solut.* Quantitas, numero: species certa, ut Stichus, intellectu dividitur. *l.* 66. §. 2. *supr. de leg.* 2. *l.* 5. *inf. de stipul. servor.* Incerta, ut homo, ejus pars solvi potest. *l.* 9. §. 1. *infr. de solutionib.* de qua Macrob. 2. *saturn.* [illegible] vidis, nec tu, nec locus habebitis: qua in re Quintus Fabius Labeo adversus [illegible] 7 Dividuum & individuum, aliud a natura, aliud a Lege. *l.* 26. *in fin.* [illegible] *de leg.* [illegible] Incorporalia, natura sunt individua. Dividua sunt a natura, ut corpora [illegible] facto hominis possunt dividi: Lege, quæ nonnisi commode dividi possunt [illegible] servitutes, vide *l.* 72. *infr. h. t. l.* 17. *supr. de servit.* excepto usufructu. *l.* 1. [illegible] 9 Hic magna suboritur in formulis confusio. [illegible] pro parte solvi possint, & tamen solida sunt præstanda. Pars est in petitione; solidum, in præstatione, *l.* 85. *in princ.* §. 4. *infr. h. t.* 10 *l.* 32. *in fin. supr. de cond. indeb.* non specialiter, ut cum dixi Stichum, sed incertum. 11 In nulla. *Hal.* uno in aliqua, *l.* 9. §. 1. *infr. de solut. l.* 17. *infr. de accept.* quin videtur creditor partem recipiens sibi præjudicare. 12 Hoc corrigitur *infr. h. t.* 13 Pars quæ data est sc. ut indebita. 14 *l.* 26. § 13. *supr. de condict. indeb.* 15 Conditio sc. 16 *l.* 32. *in fin. supr. de condict. indeb.* & [illegible] generis & alterna[illegible]quantur, *ut* [illegible] interdum tamen differunt de quo vide Zas. 2. *resp. ult.* 17 Alternativa. *l.* [illegible] *infr.* [illegible] 18 Quæ dicta sunt superiori §. de promissore, eadem [illegible] de ejus successore 19 Generis scil. 20 *l.* 72. *infr. h. t. l.* 17. [illegible] 21 *l.* 25. §. 10. *supr. famil. erciscund.* 22 Excepto [illegible] 23 [illegible] faciet judex, si antequam eum condemnet, tempus præstituat cæteris coheredibus, intra quod servitutem præstent. *l.* 11. §. 23. *supr. de leg.* 3. 24 §. 5. *in fin. infr. h. t.* & *d.* §. 10. 25 Id est, a contrario: ut hic sensus, ut promissoris servitutis heredes tenentur in solidum, ita & stipulantis in solidum agunt. *l.* 19. *in fin. supr. de servit. præd. rust. l.* 25. §. 9. *supr. famil.* 26 *l.* 17. *supr. de servit.* 27 Et male. *infr. h. t.* 28 Haloander legit: *Si vero.* S. L. Ratio dubitandi hæc est. Non potest servitus ab uno dominorum fundo communi adquiri. *l.* 19. *supr. de serv. præd. rust. l.* 4. §. 3. *in fin. supr. si serv. vind.* Non potest igitur hereditaria servitus ad plures transferri: alioquin res deveniet ad eum casum, a quo incipere non potest. 29 Ratio decidendi. licet præstatio servitutis juris subtilitate sit impossibilis: ex æquitate tamen, habita ratione ejus, quod interest agentis, possibilis est, licet difficilis. *l. ult. infr. de prætoriis stipulat.* ad æstimationem ejus, quod interest, recurritur, ut ita cesset difficultas. *l.* 4. §. 3. *supr. si serv. vind.* 30 *l.* 137. §. 4. *infr. h. t. l. ult. supr. de act. empt.* Goth. Vide Zang. *de except. part.* 3. *c.* 2. *n.* 20. Ans. 31 Exceptio §. 2. *in vers. sed quo casu. supr. h. t.* 32 In genere. 33 An sola litis contestatione, ut vult Corrasius? An vero impetrata a reo sententia absolutoria, ut vult Duarenus? Placet [illegible] Bartolus, in obligatione generis non contingere [illegible] per solutionem, sed per sententiam & per acceptilationem, *l.* 5. §. 4. *infr. h. t. l.* 67. *infr. de solut.* idque Cujac. probat: quia nec petitione inducitur inter duos reos divisio. *l.* 23. *C. de fidejuss.* 34 Coheredum scil. 35 Ut exsolvi possit *vulg. Hal.* 36 *l.* 17. *infr. de acceptil.* 37 Sensus est, ut inter heredes promissoris, ita inter ejusdem fidejussores generis stipulatio dividitur: si vero obligatio dividua, juvantur epistola D. Hadriani, §. 4. *Inst. de fidejuss.* si individua, in solidum tenentur. 38 De stipulationibus faciendi tractare incipit. Facti appellatione non faciendi stipulatio continetur. 39 *l.* 85. §. 3. *J. h. t. l.* 25. §. 12. *l.* 44. §. 5. *J. famil.* 40 In factis personalibus id expedit stipulari: nam realia descendunt ad heredes. 41 Solet hoc adjici pro constitutæ servitutis conservatione. 42 In promissione facti de non præstando impedimento, uno ex heredibus prohibente omnes tenentur, salva eis actione contra prohibentem. 43 Pro parte hereditaria scil. 44 *l.* 4. §. 2. *infr. h. t.* Accurs. Duar. Cujac. Corras. 45 Quia dum ab uno prohibeor, in totum prohibeor: & sic prohibitio mihi individua est. *l.* 3. *l.* 4. §. 1. *J. h. t.* 46 Non ut uno heredum promissoris committente in stipulationem, defuncti cæteri coheredes tenentur, ita uno ex heredibus stipulatoris prohibito, ejus coheredes agent, nisi pœna sit subjecta. 47 Individua est pœnæ stipulatio, seu promissio. 48 Stricto jure, ut etiam non prohibiti pœnam possint petere. vide *l.* 36. *infr. h. t.*

49 Decisio sumpta ex æquitate. 50 Quia nihil eorum interest in effectu: Interest autem alterius, id est, ejus, qui prohibitus, cui suum jus auferri est iniquum: & ita restringe *l.* 38. §. 17. *infr. h. t.* quæ ait etiam dari actionem pœnalem ei, cujus nihil interest. 51 Si vero. *vulg. Hal.* 52 Nam uno ex heredibus promissoris controversiam faciente, omnes tenentur: uni ex heredibus stipulatoris controversia facta, is solus habet actionem. 53 Solebat hujusmodi stipulatio interponi ad contractus gesti, præsertim emptionis, conservationem. *l.* 38. *infr. h. t.* 54 Cujus fit mentio, in *l.* 2. §. 5. *supr. h. t.* 55 *l.* 38. §. 17. *infr. h. t.* 56 Pœnæ adjectæ effectum observa. 57 *d.* §. 5. *l.* 4. *infr. h. t. l.* 25. §. 12. *supr. famil.* 58 Nam uno heredum dolum faciente, reliqui tenentur: eadem, inquam: neque id mutatur §. 1. *infr. h. t.* ut vult Taurell. & Duarenus: a quibus dissentit Cujacius. Ait enim stipulationem, *dolum malum abesse*, esse individuam, nec committi tantum pro parte ejus, qui dolum commisit. 59 *l.* 44. §. 5. *supr. famil.* 60 Hanc clausulam solebant adjicere veteres in contractibus. *d.* §. 5. *l.* 22. *l.* 119. *l.* 121. *infr. h. t. l.* 19. *infr. judicatum solvi. l.* 69. *infr. de verb. sign.* 61 Uticensis Bologninus: Censorius, Zas. Censorii filius major, qui & Marcus Porcius, Baro, *ut.* & Conan [illegible] *l.* 2. §. 38. [illegible] 62 [illegible] & probabilem explicationem hujus loci vide apud Langebek [illegible] 63 Plurimos [illegible] reliquit, *d.* §. 38. & quidem de juris [illegible] 13. Gell [illegible] commentariorum Juris civilis a Catone compositorum meminit [illegible] Catone forte regula Catoniana dicitur. *Goth.* Vide [illegible] *contrah. stipul.* [illegible] *& c.* 10. *n.* 221. Bell pert. *h. l.* & Charond. *verisim. lib.* 1. *c.* 21. Ans. 64 Nota: hoc in §. agi de his stipulationibus *iter fieri*, [illegible] *non agi*, *per te non fieri* [illegible] *mihi ire agere liceat*, [illegible] *te heredemque tuum ratum habiturum*: sed & [illegible] quænam earum dividuæ, quæ individuæ 65 [illegible] individuum uno heredum promissoris committente, reliqui heredes tenentur, & ab iis pœna debetur. 66 Iter fieri, est factum individuum. 67 Amplius non agi factum est dividuum: potest enim in partem agi. 68 Sive quod idem est, amplius non peti. *l.* 23. *infr. ratam rem.* 69 *Forte legendum*, in illam stipulationem 70 Vide quæ scripsi ad Accursium hoc loco. 71 [illegible] affirmantis. Ita solent plerunque Jurisconsulti scribere, *forsitan*, [illegible] *videamus*, ut Aristoteles, ἔοικεν, δοκεῖ, σκοπεῖν δεῖ, φαίνεται. Cujac. [illegible] 72 Quid in stipulatione, *per te non fieri*, quæ est individua? 73 Id est, in stipulatione *non* [illegible] Zas. in suis glossis ad hunc §. Cuj. *hic.* 74 Sensus est: sicut in stipulatione, *Te heredemque tuum ratum habiturum*, is solus heres promissoris tenetur, [illegible] ratum non habuit, ita & in stipulatione, *Non amplius agi.* Utriusque stipulationis eadem conditio, idemque pene sensus, *l.* 23. *infr. ratam rem.* Hæc tamen statim committitur, atque ratum non habetur: Illa, non nisi judicio petitum sit, vel solutum, vel compensatum. *Cujac.* 75 Ratio hæc est dubitandi: Dominus factum a procuratore pro parte ratum habere non potest: ergo factum procuratoris ei dividere non licet: si ita est, uno heredum ejus in illud factum committente, in solidum stipulatio committetur; aut si non in solidum committetur, dividetur. Hæc est dubitandi causa: sed facilis est solutio, obligationem quandoque mutari ex heredum persona. 76 Nota in hoc §. agi de stipulationibus duplæ, fructuaria, damni infecti, operis novi, quæ utilitatis causa dividuæ sunt plerunque. 77 i. e. Venditor. 78 *l.* 85. §. 5. *infr. h. t. l.* 62. §. 1. *supr. de evict.* 79 Quæ a fructuario proprietatis domino præstari debet. *l.* 20. *supr. de damno. l.* 1. §. 3. *supr. usufruct. quemadm. caveat.* 80 Quam vicinus vicino præstat, damnum ædium vicinarum metuenti. [illegible] *de damno.* 81 Quam [illegible] ficans nunciandi præstat. *supr. de op. nov.* 82 Hanc integram sententiam [illegible] gunt Antonius Faber, 3. *conject.* 8. 83 Utilitas in eo versatur, ut unusquisque pro sua parte consequatur id, quod interest. 84 Id est, ex parte promissoris nunquam dividetur stipulatio in exemplis superius adductis. 85 Operis scilicet novi. 86 In causa duplæ. 87 *Synopsis Basilicon* 24. *tit.* 9. *lib.* 44. *tit.* 1. *cap.* 5. §. 3. 88 Tertia stipulationum divisio ab efficiente causa deducta, 24. *Eclog. ex lib.* 43. *tit.* 1. *cap.* 5. §. 1. *Inst. de divis. stipul.* adde non absimilem divisionem ex *l.* 1. *infr. de prætoriis stipul.* 89 Δικαστικαί. *Eclog. ibid.* 90 Αἱ μόνου ἐκ τοῦ ὀφφικίου. *Eclog. ibid.* Αἱ τινες ἐκ μόνου ὀφφικίου τοῦ δικαστοῦ. Theophilus [illegible] illud vocat postea κέλευσιν, jussum judicis, scilicet [illegible] non a Prætore. 91 Imo a judice, *l.* 1. *infr. de Prætoriis stip.* vide ad hunc locum [illegible] Langebeku, *cap.* 30. *Annotat.* 92 [illegible] §. 1. *Inst. de divis. stipul.* vide [illegible] Cujac. 93 Ἐκ μόνης τῆς τοῦ Πραίτωρος δικαιοδοσίας. *Theoph.* vide *infr. de Prætoriis stipul.* 94 *l.* 28. *supr. de ædil.* 95 Συναινετικαί. *Eclog. ibid.* 96 Id est, utriusque partis, *Inst. eod.* contrahentis, ἐκ κοινῆς συναινέσεως ἑκατέρου μέρους. Theoph. *ibid.* αἱ ἀπὸ συμφώνου. *Eclog. ibid.* 97 Prætoriæ & judiciales ab eo dati, sed & ædilitiæ. *infr. h. t.*

jubet

jubet rem salvam fore pupillo caveri: & interdum judex, si aliter expediri hæc res non potest. † Item duplæ stipulatio venit ab judice [1], aut ab Ædilis [2] Edicto. §. 1. Stipulatio [3] autem est verborum conceptio [4], quibus is qui interrogatur, daturum [5] facturumve se quod interrogatus est, responderit [6]. §. 2. Satis acceptio est stipulatio, quæ ita obligat promissorem, ut adpromissores [7] quoque ab eo accipiantur, id est, qui idem promittunt. §. 3. Satis autem accipere dictum est eodem modo, quo satisfacere. nam quia id quo quis contentus erat, ei præstabatur, satisfieri dictum est: & similiter quia tales, quibus contentus quis futurus esset, ita dabantur ut verbis obligarentur, satis accipi dictum est. † *Si sortem promiseris, & si ea soluta non esset, pœnam*: etiam si unus ex heredibus tuis portionem suam ex sorte solverit, nihilominus pœnam committet, donec [8] portio coheredis solvatur. §. 4. Idemque est de pœna ex compromisso, si unus paruerit, alter non paruerit sententiæ judicis. Sed a coherede ei satisfieri debet. nec enim aliud in his stipulationibus sine injuria stipulatoris constitui potest.

De eo, cui bonis interdictum est.

6. [9] ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

IS [10] cui [11] bonis interdictum [12] est, stipulando sibi adquirit. tradere vero non potest [13], vel promittendo obligari: & ideo nec fidejussor pro eo intervenire poterit [14], sicut nec pro furioso.

De conditione impossibili & necessaria.

7. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

IMpossibilis [15] conditio, cum in faciendum [16] concipitur, stipulationibus obstat: aliter atque si talis conditio inseratur stipulationi, *Si in cælum non ascenderit*; nam utilis & præsens est (& pecuniam creditam continet [17].)

De conditione in diem collata.

8. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

IN illa stipulatione, *Si Kalendis Stichum non dederis, decem dare spondes* [18]? Mortuo homine quæritur [19], an statim ante Kalendas agi possit? Sabinus & Proculus expectandum [20] diem [21] actori putant: quod est verius [22]. tota enim obligatio sub conditione, & in diem collata est: & licet ad [23] conditionem committi videatur, dies tamen superest [24]. † Sed cum eo qui ita promisit, *Si intra Kalendas digito cælum non tetigerit* [25], agi protinus [26] potest: hæc & Marcellus probat.

De duobus separatim ita stipulantibus, si illi non dederis.

9. POMPONIUS lib. 2. ad Sabinum.

SI Titius & Seius separatim [27] ita stipulati essent, *Fundum illum si* [28] *illi non dederis, mihi dare spondes?* finem [29] dandi alteri fore, quoad judicium acciperetur [30]: & ideo occupantis [31] fore actionem [32].

De conditione, si Titius ante Kalendas in Italiam non venerit.

10. IDEM lib. 3. ad Sabinum.

HOc [33] jure utimur, ut ex hac stipulatione, *Si Lucius Titius ante* [34] *Kalendas Majas in Italiam non venerit, decem dare spondes?* non ante [35] peti quicquam possit, quam exploratum sit, quam eam diem in Italiam venire Titium non posse, neque venisse: sive vivo, sive mortuo id acciderit.

De filio captivi.

11. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

FIlius dum [36] in civitate est, si stipuletur, patri reverso ab hostibus [37] videtur [38] adquisisse.

De alternatione.

12. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SI ita stipulatus fuero, *Decem* [39] *aut quinque dari spondes* [40]? quinque debentur [41]. & si ita, *Kalendis Januariis, vel Februariis dari spondes?* perinde est quasi Kalendis Februariis [42] stipulatus sim.

De verbo ante Kalendas.

13. ULPIANUS lib. 19. ad Sabinum.

QUi *ante Kalendas proximas* stipuletur [43], similis [44] est ei qui Kalendis stipulatur [45].

De insula ædificanda.

14. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SI ita stipulatus essem abs te, *domum ædificari* [46]: vel heredem [47] meum damnavero *insulam ædificare* [48]: Celso placet non [49] ante agi posse ex ea causa, quam tempus præterierit, quo insula ædificari posset. nec fidejussores dati [50] ante diem tenebuntur.

15. IDEM lib. 27. ad Sabinum.

ET ideo hæsitatur, si aliqua pars insulæ facta sit, deinde incendio consumpta sit, an [51] integrum [52] tempus computandum sit rursus ad ædificandam insulam, an vero reliquum dumtaxat expectandum quod deerat? Et verius est ut integrum [53] ei detur [54].

De alternatione. 1. *De stipulatione in annos singulos.*

16. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

SI *Stichum aut Pamphilum* mihi debeas, & alter ex eis meus factus sit ex aliqua [55] causa: reliquum [56] debetur [57] mihi a te. §. 1. Stipulatio hujusmodi, *In annos singulos*, una [58] est, & incerta [59], & perpetua [60]; non quemadmodum simile legatum [61] morte legatarii finiretur [62].

De conditione collata in arbitrium rei.

17. ULPIANUS [lib. 28. ad Sabinum.]

STipulatio [63] non [64] valet, in rei promittendi [65] arbitrium [66] collata conditione [67].

1 *l.* 14. *in fin. supr. de noxalib. l.* 25. §. *penult. supr. fam. l.* 10. *in fin. supr. comm. divid.* 2 *l.* 37. §. 1. *infr. de evict.* 3 Quinta stipulationum divisio: stipulationum alia nuda est, alia satisdatio, seu satis acceptio. 4 *l.* 3. *C. h. t.* Paul. 2. *sent.* 31. § un. *&* 1. §. 4. *infr. de stip. serv. l.* 19. *C. de jure dot.* συνθήκη ῥημάτων. 6. Harmen. *tit.* 23. *Eclog. ex l.* 43. *tit.* 1. *c.* 6. 5 *l.* 2. *supr. h. t.* 6 Congrue, quod etiam fit impersonaliter: *datis? dabuntur*. vide Alciat. 2. *Parerg.* 18. & Cujac. *hic.* 7 Id est, fidejussores. de quibus vide *l.* 43. *infr. de solut.* 8 *l.* 85. §. 6. *infr. h. t.* 9 Vide ad hanc legem Ripensem. 10 Puta prodigus, mulier luxuriose vivens. *l.* 15. *supr. de curat. furios.* adde Zas. 2. *resp.* 35. 11 *l.* 1. *l.* 10. *supr. de curat. furios. l.* 18. *supr. qui testam. l.* 5. *in fin. supr. de acquir. vel omitt. hered.* adde *l.* 55. *in fin. supr. de administr. & peric. tut.* 12 A Prætore vel Lege. *l.* 18. *supr. qui test.* 13 Nov. Leon. 39. hoc permittitur, dummodo alienatio sit utilis. 14 *l.* 70. § 4. *infr. de fidejuss.* imo poterit. *l.* 25. *infr. de fidejuss.* 15 Vide quæ notavi ad *l.* 3. *supr. de cond. & demonstr. l.* 31. *supr. de oblig.* 16 *Al.* faciendo. 17 Scilicet: impossibilis conditio in non faciendo concepta, utilis est: in faciendo, inutilis. 18 Dies hic non adjicitur quo dari debeat: quo igitur die dabitur? Kalendis sc. quarum sæpe ius facta est mentio. Cur? Adjecta dies conditioni possibili, quæ ex facto promissoris dependet, non tertii, in promissione repetita intelligitur. *l.* 47. *infr. h. t.* 19 Quæritur quando hæc conditio existere dicatur, ut ex stipulatione agi possit? An cum primum Stichus dari potuit, nec datus est, ut sentit Sabinus? An postquam Stichus desiit posse dari, ut vult Pegasus & Papinianus? Id est, an mora debitoris, ut Sabinus: an mora rei promissæ spectatur, ut vult Pegasus? vide *l.* 115. §. 2. *in fin. infr. h. t.* 20 *l.* 72. §. 1. *l.* 135. *infr. h. t.* 21 Est enim pars obligationis. *l.* 1. §. 2. *in fin. supr. de edend.* 22 *l.* 10. §. 1. *supr. si quis caution.* Imo non est verius: interdum enim dies Kalendarum non expectatur, sed ante agitur, *l.* 10. *infr. h. t.* vide quæ ibi diximus. 23 Et licet ante diem committi &c. Cujac. *hic.* & 1. *obs.* 22. & *observ.* 9. *c.* 17. Duarenus id non probat. ad conditionem, inquam, id est, quantum ad conditionem attinet. Idem sentit Robert. 3. *animad.* 28. Cujacium defendit Anton. Mercator, 3. *notar.* 18. 24 Expectandus dies est: quasi dicat, Cum duo, id est, & conditio & dies sint in promissione, conditione commissa, dies tamen non est commissus: ideoque diei eventus expectandus est. 25 Tetigerim. *Hal.* 26 Ut in *l.* 7. *supr. h. t.* 27 Id est, singuli & soli. 28 Hic reus eligere potest, cui det. 29 Id est, cessationem. Potestatem promissor habet dandi alterutri, donec cum eo litem alter contestetur: post litem ab uno contestatam tollitur promissori electio. 30 Id est, lis contestetur. ita sumitur in *l.* 34. *supr. de jud.* aliter quam in *l.* 30. *supr. de judic.* 31 Occupat enim qui litem contestatur. Imo is non occupat, sed qui prior ad sententiam pervenit. *l.* 14. *supr. de noxalib. l.* 10. *supr. de pecul.* solve: Citatione jurisdictionis inducitur præventio, *l.* 7. *l.* 30. *supr. de judiciis.* & res litigiosa fit. *Nov.* 112. *c.* 1. Prior egisse etiam dicitur, qui prior litem contestatus est. Cujus rei effectus est, ut uno præveniente, alteri solvi non possit, *ut hic.* & *l.* 32. *supr. de proc. l.* 33. *in fin. supr. de leg.* 1. *l.* 16. *infr. de duobus reis.* Respectu executionis is prævenisse dicitur, qui prior ad sententiam pervenit. *d. l.* 14. *d. l.* 10. 32 Meliorem scil. *l.* 19. *supr. de re judic.* 33 Si Kalendis Stichum non dederis, decem dare spondes? expectandæ sunt Kalendæ, *l.* 8. *supr. h. t.* Si ante Kalendas in Italiam Titius non venerit, decem dare spondes? non expectantur Kalendæ, sed tempus quo exploratum erit ante eam diem Titium venire in Italiam non potuisse, *ut hic.* Insulam fieri spondes intra biennium? Ante finem biennii stipulatio non committitur. *l.* 124. *infr. h. t.* Insulam fulciri spondes? non expectandum est, ut insula ruat. Insulam fieri simpliciter spondes? non expectandum est, ut tantum præterierit tempus, quantum in [illegible] facienda requiritur. *l.* 72. *in fin. infr. h. t.* 34 Adde, & contigerit Titium ante Kalendas mori: quæritur, an decem statim peti possint, an vero expectandæ sint Kalendæ? 35 Id est, non ante moram vel mortem promissoris pœna peti potest: alterutro casu explorato statim agi poterit. Imo non statim: nam utcunque morte præventus promissor ante Kalendas in Italiam non venerit, ipsæ tamen Kalendæ erunt expectandæ, *l.* 8. *supr. h. t.* Dic casus esse diversos: non quia (ut communiter interpretes sentiunt post Joannem, de quo vide Ripensem) hic de facto Titii agitur, ibi de facto promissoris: nam si ita esset, durior conditio promissoris in *l.* 8. *supr. h. t.* quam in hac lege foret. Ne dicas cum Zasio, conventionem ibi esse, quæ & diem simul & conditionem habeat: hic esse quæ conditionem tantum habeat. Nam & conditio, dum lex ait *Si fuerit*, & dies, dum lex ait *ante Kalendas*, adjicitur. Ne dicas cum Corrasio, committi hac in lege stipulationem post Kalendas tantum, non statim a die mortis promissoris: nam ratio quam adfert, est obscura, cum ait hic requiri, ut promissor non tantum potuerit venire, sed ut non venerit. Constat enim eum qui mortuus est ante Kalendas, Kalendis nec potuisse venire, nec venisse, & frustra quis expectaverit incerti jamjam manifestandi eventum. mors enim quæ evenit, satis declarat promissorem nec venire potuisse, nec venisse: si non potuit, nec venit quidem. Placet potius interim, aliquis occurrat, qui divinet melius, quod hic dicitur a Cujacio, viro maximos inter Jurisconsultos ter maximo, diem conditioni non solutioni hic appositum esse (ad hanc enim divinationem recurrendum est: nam vix est, ut Duarenus ullam conjecturam voluntatis extrinsecæ hic ostendere possit) hac scilicet mente, ut si quo die ante Kalendas conditio existeret, decem darentur. vide Cujac. 8. *observ.* 9. 36 *l.* 22. §. 2. *infr. de captiv. & postlim.* 37 Quid si revertatur a deportatione? non idem est. *l. ult. C. de sentent. passis.* 38 Id est, fingitur, idque propter jus postliminii. *l.* 16. *l.* 19. *infr.* [illegible] Alias in stipulatione consideratur tempus, quo interposita est. *l.* 26. *in fin. infr. de stip.* [illegible] 39 In summis minor debetur. *l.* 83. §. 3. *infr. h. t.* est enim debitoris electio. vide *l.* 10. *in fin.* [illegible] 40 Et quinque stipulanti [illegible] 41 Cur ita [illegible] *l.* 83. §. 3. *l.* 109. *infr. h. t.* adde *l.* 39. §. 6. [illegible] *l.* 43. *in fin. supr. de leg.* 2. *l.* 29. §. 1. *supr. de leg.* 3. 42 In [illegible] servatur, ut quod longius est & [illegible] obligationem de[illegible] videtur. *l.* 109. *in fin. infr. h. t.* 43 Stipulatur [illegible] 44 [illegible] & ante Kalendas utraque oratione idem significatur, *l.* 56. §. 5. *infr. h. t.* [illegible] anno, & ante hunc annum. de quo vide Cujac. *hic.* & *l.* 8. [illegible] Quid [illegible] Kalendas & post Kalendas? num idem? vide Robert. 3. *animadv.* 29. [illegible] Merc. 3. *not.* [illegible] 45 Ideoque qui ante Kalendas solvere tenetur, [illegible] solverit. Qui Kalendis promittit, [illegible] solvat. Ergo, & is, qui ante Kalendas se d[illegible] promittit, ante Kalendas solvisse intelligendus est, si ultimo Kalendarum momento solverit. [illegible] *l.* 109. *infr. h. t.* 46 Nec adjecto tempore sc. 47 *l.* 11. *in fin. supr. de leg.* 3. 48 Non adjecto etiam temporis spatio, quæritur [illegible] 49 Et merito [illegible] in stipulationibus tempus actui explendo necessarium tacite inest. *l.* 73. *l.* 124. *l.* 137. §. 3. *infr. h. t. l.* 58. §. 1. *supr.* [illegible] Imo ante, *l.* 72. *in pr. infr. h. t.* solve: Hic Celsi Proculianistæ [illegible] Sabinianorum opinio refertur. Adde, ibi statim per [illegible] nem, quia forte magis interesset stipulantis domum fieri, [illegible] 50 In quod interest [illegible] *l.* 44. *infr. de* [illegible] obligationi facti fidejussor non accedit. *l.* 65. *infr. de fidejussorib.* 51 Magistratum semestrem electum esse finge, & eum tribus mensibus justa de causa abfuisse: nulla tempora ei reverso suppleri negat *hic* Bartolus, & post eum Zas. 2. *respons.* 36. 52 Opere in partem facto, nihil censetur factum, nisi totum fiat. *l.* 72. *infr. h. t.* 53 Impeditis justa de causa faciendi operis promissoribus plenum tempus ad faciendum restituitur, ne alioqui [illegible] operis fit impossibilis, *l.* 32. *supr. de judiciis. l.* 1. *C. de tempor. appellat. l. ult. C. si pendente appel. mors interven.* 54 Quæritur hic cujus expensis domus restauratur? conductoris, si vitio operis domus decidit: domini seu locatoris, si vitio soli. *l.* 59. *l. ult. supr. locati.* 55 Puta lucrativa aut donatione. 56 Reliquus, *vulgat.* id est, is qui meus factus non erit. 57 *l.* 128. *in fin. infr. h. t. l.* 72. §. 4. *infr. de solut.* Cur debetur? qui Stichum aut Pamphilum promittit, utrumque separatim promittere intelligitur sub ea conditione, si alterum non dederit, *arg. l. cum ita.* 9. *supr. de optione legata.* quæ conditio existit, cum alterum stipulator ex aliqua causa consecutus est. Ille enim dari amplius non potest. Absolute igitur, quasi stipulationis conditione existente petetur is, qui præstari poterat, *l.* 55. *ibid. quem necesse habeo dare. supr. ad Leg. Aquiliam.* de quo vide omnino plura apud Antonium Fabrum, 2. *conjectur.* 15. 58 Non multiplex, licet sit plurium pensionum & præstationum. *l.* 58. *infr. de fidejuss.* In stipulatione, semel; in legato, quotannis jus capiendi inspicitur. 59 Quia infinitum tempus continet, & ita incertam quantitatem. 60 Legatum vero finitur morte. *l.* 4. *supr. de annuis.* 61 Id est, legatum in annos singulos: nam qui in singulos annos legat, plura legata comprehendit. *l.* 2. *l.* 4. *supr. de annuis.* 62 Adde quartam differentiam, quod hæc stipulatio, qua de nunc agitur, est pura: legatum vero primi anni purum est, *l.* 4. *supr. de annuis.* reliquorum, est conditionale. vide Cujac. *hic.* 63 Ut & legatum collatum in plenum arbitrium heredis, *l.* 43. §. 2. *supr. de leg.* 1. & venditio. *l.* 7. *supr. de contrah. empt.* 64 *l.* 108. *in fin. infr. h. t.* a *l.* 7. *supr. de contrah. empt. l.* 8. *supr. de oblig.* 65 *l.* 46. *in fin. l.* 108. *in fin. infr. h. t. l.* 8. *supr. de oblig.* An etiam stipulandi? Imo valet, ut existimat Cujacius: nam legatum valet in arbitrium legatarii collata conditione. *l.* 65. §. 1. *supr. de legat.* 1. *l.* 69. *supr. de cond. & demonstrat.* 66 Plenum: non quasi boni viri: nam legatum conferri potest in voluntatem heredis, quasi viri boni. *l.* 75. *supr. de leg.* 1. *l.* 11. §. 7. *supr. de leg.* 3. 67 Substantia & statu. *l.* 108. *in fin. infr. h. t.*

De eo, qui bis idem promittit.

18. POMPONIUS lib. 10. ad Sabinum.

QUi bis [1] idem [2] promittit [3], is eo jure [4] amplius quam ſemel non tenetur [5].

De pœna divortii.

19. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

SI ſtipulatio facta fuerit, *Si culpa tua divortium factum fuerit, dari?* nulla [6] ſtipulatio eſt [7]: quia contenti [8] eſſe debemus pœnis Legum [9] comprehenſis, niſi [10] [ſi] & ſtipulatio tantundem habeat pœnæ, quanta [11] Lege [12] ſit comprehenſa [13].

De ſtipulatione quod quis debet cum debitor eſſe deſierit.

20. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

HUjusmodi ſtipulationes non ſunt inutiles, *Quod tibi [14] Titius debet [15], cum [16] debitor [17] eſſe deſierit [18], dare ſpondes?* nam valet ſtipulatio, quaſi ſub quavis alia [19] conditione concepta.

De falſa demonſtratione.

21. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

SI divortio facto [20] ea, quæ nihil in dote habeat, *dotis nomine [21] centum dari* ſtipuletur [22]; vel quæ centum duntaxat habeat, *ducenta dotis nomine [dari]* ſtipuletur: Proculus ait, ſi ducenta ſtipuletur quæ centum habeat, ſine dubio centum quidem in obligationem venire; alia autem centum actione de dote deberi. dicendum itaque eſt, etiamſi nihil ſit in dote, centum tamen venire in ſtipulatione: ſicuti [23] cum filiæ, vel matri, vel ſorori, vel alii cuilibet dotis nomine legaretur [24], utile legatum eſſet.

De errore in materia.

22. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

SI id quod aurum putabam, cum [25] æs eſſet, ſtipulatus de te fuero, teneberis mihi hujus æris nomine [26]: quoniam in [27] corpore [28] conſenſerimus. ſed [29] ex doli mali clauſula tecum agam, ſi ſciens me feſelleris.

De periculo rei debitæ, & de mora.

23. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI ex legati cauſa, aut ex ſtipulatu hominem certum [30] mihi debeas, non [31] aliter poſt mortem ejus tenearis mihi, quam [32] ſi per te [33] ſteterit, quominus vivo [34] eo eum mihi dares: quod ita ſit, ſi aut interpellatus [35] non dediſti, aut occidiſti [36] eum.

24. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

SEd ſi ex ſtipulatu Stichum debeat pupillus [37], non videbitur per eum mora fieri, ut mortuo eo teneatur: niſi [ſi] tutore auctore, aut ſolus tutor interpelletur.

De eo, qui bis idem ſtipulatur.

25. POMPONIUS lib. 20. ad Sabinum.

SI dari ſtipuler id, *quod mihi jam [38] ex ſtipulatu debeatur*, cujus ſtipulationis nomine exceptione tutus ſit promiſſor: obligabitur ex poſteriore ſtipulatione: quia ſuperior quaſi [39] nulla ſit, exceptione obſtante.

De turpi ſtipulatione.

26. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

GEneraliter novimus turpes [40] ſtipulationes nullius [41] eſſe momenti.

1. *De conditione in diem collata.*

27. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

VEluti ſi quis *homicidium*, vel *ſacrilegium [42] ſe facturum promittat.* Sed & officio quoque Prætoris continetur ex hujusmodi obligationibus actionem denegari [43]. §. 1. Si ſtipulatus hoc modo fuero, *Si intra biennium Capitolium non aſcenderis, dari:* Non niſi [44] præterito biennio recte petam.

De traditione.

28. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

SI *rem [45] tradi [46]* ſtipulamur, non intelligimur proprietatem ejus dari ſtipulatori, ſed tantum tradi [47].

De numero ſtipulationum. De novatione. 1. De ſtipulatione rei ſuæ a fure.

29. ULPIANUS lib. 46. ad Sabinum.

SCire debemus in [48] ſtipulationibus tot [49] eſſe ſtipulationes, quot ſummæ ſunt [50]: totque eſſe ſtipulationes, quot ſpecies [ſunt]. Secundum quod evenit, ut mixta una ſumma, vel ſpecie, quæ non fuit in præcedenti ſtipulatione, non fiat novatio [51]: ſed efficit duas [52] eſſe ſtipulationes. Quamvis autem placuerit tot eſſe ſtipulationes, quot ſummæ; totque eſſe ſtipulationes, quot res [53]: tamen ſi pecuniam quis, quæ in conſpectu eſt, ſtipulatus ſit, vel acervum pecuniæ, non [54] tot ſint ſtipulationes, quot nummorum corpora, ſed una ſtipulatio [55]. nam per ſingulos denarios ſingulas eſſe ſtipulationes abſurdum eſt [56]. † Stipulationem quoque legatorum conſtat unam eſſe [57], quamvis plura corpora ſint vel plura legata. Sed & familiæ [58] vel omnium ſervorum [59] ſtipulatio una eſt. Itemque quadrigæ [60] aut lecticariorum [61] ſtipulatio una eſt. † At ſi quis *illud* & [62] *illud* ſtipulatus ſit, tot [63] ſtipulationes ſunt, quot corpora. §. 1. Si a fure *hominem* ſim ſtipulatus, Quæſitum eſt, an ſtipulatio valeat? Movet [64] quæſtionem, quod ſtipulatus hominem [plerumque] *meum* videor: non valet autem hujusmodi ſtipulatio, ubi quis rem ſuam ſtipulatus eſt. & conſtat [65], ſi quidem ita ſtipulatus ſim, *Quod ex cauſa condictionis dare facere oportet?* ſtipulationem valere [66]: ſi vero *hominem dari* ſtipulatus fuero, nullius momenti eſſe ſtipulationem [67]. quod ſi poſtea [68] ſine mora deceſſiſſe proponatur ſervus, non [69] teneri furem condictione Marcellus ait: quamdiu enim vivit, condici poterit; at [70] ſi deceſſiſſe proponatur, in ea conditione eſt, ut evaneſcat condictio propter ſtipulationem.

Si quis ſe ſcripſerit fidejuſſiſſe.

30. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

SCiendum eſt generaliter, [quod] ſi quis ſe ſcripſerit [71] fidejuſſiſſe: videri [72] omnia [73] ſolenniter [74] acta [75].

De ſtipulatione rei ſuæ conditionali.

31. POMPONIUS lib. 24. ad Sabinum.

SI *rem meam* ſub conditione [76] ſtipuler: utilis eſt ſtipulatio; ſi conditionis exiſtentis tempore mea non ſit.

De errore in nomine ſervi quem ſtipulamur.

32. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

SI in nomine ſervi, quem ſtipulamur dari, erratum fuiſſet, cum de corpore [77] conſtitiſſet: placet ſtipulationem valere.

1 Vel pluries. 2 Corpus ſcilicet, ſive eandem rem: nam ſi bis eadem quantitas promittitur, voluntatis erit quæſtio: ideoque ſtipulator utrumque deberi probare poterit. *l.* 34. §. 1. *ſupr. de legat.* 1. 3 Vel legat. *l.* 34. §. 1. *ſupr. de leg.* 1. *l.* 66. *in pr. ſupr. de leg.* 2. 4 An civili, ut ſentit Corraſius? An potius hæc verba innuunt, Non ideo promiſſorem pluries teneri, quod pluries idem promiſerit, ut vult Cujacius? 5 Cur ita? collige ex *l.* 66. §. 5. *in fin. ſupr. de leg.* 2. quomodo vero? vide *l.* 25. *infr. h. t.* 6 Hodie *Novell.* 18. Leonis permittit pœnam ſtipulari & exigi, reducto antiquo jure. vide *d. Novellam.* 7 Ut libera debent eſſe matrimonia: ita & divortia, nec futura, nec contracta matrimonia pœnæ vinculo obſtringi debent. *l.* 134. *infr. h. t. l.* 14. *C. de nupt. l.* 2. *C. de inutilib. ſtipul.* obſtringitur, qui pœna invitatur ad retinendum matrimonium. *l.* 71. §. 1. *ſupr. de condit. & demonſtr.* Poteſt itaque divortium amiſſione lucri impediri, non metu pœnæ retineri: de quo tamen vide [illegible] hic apud Zaſ. *num.* 4. 5. 6. 7. 8 Vide *l.* 9. *C. de oper. libert.* 9 Juliæ & Papiæ, quæ divortia puniunt amiſſione dotis, & donationis propter nuptias: alias in ſponſalibus neglecta legitima pœna dupli, quadrupli pœnam ſtipulari poſſumus. *l.* 5. *in fin. C. de ſponſ.* 10 Pœna divortio poſt ſtipulationem impoſita, pœnam divortii legitimam excedere non debet. 11 Pœna. 12 Pœna legitima, id eſt, per Legem poteſt addi, ne matrimonium diſſolvatur: An & aliæ? negat hic textus. Zaſius *hic. num.* 6. 7. putat alias per obliquum addi poſſe. 13 Adde & aliam exceptionem, niſi ſi conveniat de pecunia donata in caſum divortii reddenda. *l.* 57. *ſupr. de donat. inter virum.* 14 Accurſius, Zaſius *hic num.* 5. & Corraſius, referunt a quibusdam legi *quod mihi.* 15 Certam quantitatem hic ſtipulari audis: & apparet Titium debere. *l.* 75. §. 1. *ſupr. de leg.* 1. 16 *Quid, ſi legas,* cum debitor eſſe ſolvendo deſierit? Cur enim quis promittat pro eo, qui debitor eſſe deſierit? 17 Hæc ſtipulatio eſt conditionalis, *infr. eod.* confertur enim in caſum quo debitor eſſe deſierit: atque ita particula, *cum*, facit conditionem. 18 Puta vel ſolutione, vel novatione, vel delegatione, vel quia non erit ſolvendo, ut ſit ſenſus, Quantam pecuniam a tuo debitore Titio exegeris, dare ſpondes? 19 Cujuscunque generis ſit. 20 Aliud eſt conſtante matrimonio: quo tempore donatio facta non conſiſtit, *l.* 1. *ſupr. de donat. inter vir.* niſi morte donatoris ſecuta. *l.* 2. *C. de dote cauta.* 21 His verbis demonſtratur promiſſio, non cauſa promiſſionis. Cujac. *hic.* adverſus Duaren. 22 A marito ſciente, non autem errante, *l.* 66 §. 4. *ſupr. ſolut. l.* 3. *C. de cond. indebiti.* non animo novandi. 23 Argumentum a contractibus ad ultimas voluntates obſerva. 24 *l.* 40. §. 4. *ſupr. de cond. & demonſtr.* §. 15. *Inſt. de legat.* 25 Hic erratur in materia. Materia eſt ex quo aliquid ſit. 26 An ut æs tradat, aut id quod intereſt? Primum putat Ferretus, alterum Cujacius. 27 In individuo aliquo. 28 Licet non in materia, *l.* 32. *l.* 137 §. 1 *infr. eod.* idem eſt in pignore, *l.* 1. *in fin. ſupr. de pignorat.* legato, *l.* 4. *ſupr. de leg.* 1 *l.* 17. *ſupr. de cond. & demonſtr.* & donatione, *arg. l.* 62 *ſupr. de ædilit. l.* 18 *in fin. ſupr. de don.* non idem in emptione, *l.* 9. *in fin. l.* 14. *ſupr. de contr. empt. l.* 21. §. 2 *ſupr. de act. empt.* (niſi margentata vel argentoſa pro æreis [illegible] vel [illegible] intereſt emptoris venditionem ſervari, & ſolutione, *l.* 50 *infr. de ſolut.* Cur [illegible] ne dicas in ſtipulatione id receptum eſſe: ſed quia intereſt creditoris & ſtipulatoris ſaltem æs habere in obligatione: in emptore non idem, cujus intereſt nullo [illegible] falli. 29 *l.* 18. *in fin. ſupr. de [illegible]* 30 *l.* 2. §. 1. *ſupr. h. t. l.* 3 *C. de uſur. & fruct. legat.* [illegible] incerto homine generaliter promiſſo, non eſt quod pereat. 31 Mora generaliter non committitur, niſi per ſtipulationem, vide tamen Socin. *reg.* 269. 32 Ergo ante moram [illegible] ſpeciei interitu liberatur. 33 Poteſt enim per accipientem ſtare. [illegible] mora dicitur ſolvendi vel accipiendi debiti fruſtratoria dilatio. 34 *l.* 82. *in fin. infr. h. t.* 35 Dolum & moram committit in ſervo tradendo, qui eum vel interficit, vel interpellatus non tradit. Poſt moram promiſſor naturalem interitum præſtat, *l.* 82 [illegible] 27 *infr. h. t. l.* 5. *ſupr. de reb. creditis. l.* 108 §. 11. *ſupr. de leg.* 1. An id ſemper verum? vide Hot. [illegible], 28 *Illuſtr.* Interim tamen hoc nota: ante moram reum teneri, ſi ſervum promiſſum occiderit, non ſi neglexerit, *l.* 91. *infr. h. t.* poſt moram teneri ſemper, ſi occiderit, *ut ibi.* De naturali interitu teneri, ſi res ſtipulatori [illegible] data apud reum non fuiſſet peritura: fingamus enim reum fuiſſe rem diſtracturum [illegible] in redacturum. Idem ſervatur in rei vindicatione, in *l.* 15. *in fin. ſupr. de rei vind.* in teſtamentariis cauſis, *l.* 47. *in fin. ſupr. de legat.* 1. adde *l.* 14. §. 11. *in fin. ſupr. quod metus cauſa. l.* 14. *in fin. ſupr. depoſ.* quod in furibus, & hujusmodi perſonis locum non obtinet. 36 *l.* 91. *infr. h. t.* adde *l.* 36. §. 2 *ſupr. [illegible] pet. l.* 32. *in fin. ſupr. de [illegible]* 37 Vide *l.* 127. *infr. h. t.* 38 [illegible] ſtipul [illegible] vide *l.* 18 *ſupr. [illegible] t.* 39 [illegible] etiam loquitur *lex* 7. §. 8. *ſupr. de dolo.* 40 Vel natura, vide *l.* 27. *infr. h. t.* vel moribus, ut *l.* 19. [illegible] *l.* [illegible] *infr. h. t. v. l.* 61. *infr. h. t.* 41 Turpes ſtipulationes, inutiles, *l.* 7. §. 14 *l.* 27. §. 4 [illegible] *de pactis. l.* 5. *C. de legibus.* vide *l.* 6. *C. de pactis* Imo, [illegible] per exceptionem [illegible], *l.* 5. *C. de inutilib. ſtipul.* 42 Vel lenocinium. *l.* 5. *C. de condict. ob turp. [illegible]* vel flagitium. *l.* 123. *infr. h. t.* 43 Data exceptione *l.* 5. *C. de inutil. ſtipul. [illegible] penult. ſupr. de cond. ob turp. l.* 1. *C. de cond. ob turp.* 44 Vide *l.* 99. *in fin. infr. h. t.* 45 Vel ſimpliciter, vel vacuam: hæc illa plenior eſt, in quam omnes fructus veniunt: in illam non veniunt, niſi poſt litem conteſtatam vide Cujac. *hic.* 46 Aliud eſt, ſi dari ſtipuler. *l.* 75. *in fin. infr. h. t. l.* 167 *infr. de reg. jur. l.* 2. *C. de contr. ſtipul.* 47 Poſſeſſione tenus ſcil. non proprietate. & ita traditio eſt datio poſſeſſionis. vide quæ notavi ad *l.* 9. §. 3. *ſupr. de acquir. rer.* meamque rem mihi tradi, non dari, ſtipulari poſſum, *l.* 82. *l.* 87. *infr. h. t. l.* 28. *ſupr. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* interdum tamen *dari* accipitur pro *tradi. l.* 4. *ſupr. de uſur.* 48 Legata tot legata cenſentur, quot res legatæ ſunt, *l.* 2. *ſupr. de legat.* 2. ad hunc modum. Quæſtio una non eſt dicenda, ſed plures, cum in ea de pluribus & diverſis agitur vel quæritur, *l.* 134. §. 3. *infr. h. t.* niſi disjunctim quis interroget: Tunc enim una quæſtio dicenda eſt exemplo legatorum disjunctim legatorum. *l.* 27. *ſupr. de legat.* 2. *l.* 17. *ſupr. de in diem addict.* 49 *l.* 1. §. 5. *ſupr. l.* 75. §. 9. *l.* 126. §. 1. *l.* 134. *in fin. l.* 140. *infr. h. t. l.* 28. *infr. de novat.* Goth. Vide Goedd. *de ſtipul. cap.* 6. *n.* 209. & 210. Anſ. 50 Sic dicimus, tot eſſe evictionum actiones, quot ſpecies, *l.* 72. *in fin. ſupr. de evict.* tot ſententias, quot capitula. vide *l. penult. C. de tranſact.* Tot compromiſſa, quot res, de quibus ſeparatim compromiſſum eſt, *l.* 21. *ſupr. de receptis.* tot donationes, quot res, *l.* 34. §. 3. *in fin. C. de donat.* non idem in rebus ſpeciali cauſa unitis, *l.* 5. *ſupr. de condition. inſtit. l.* 79. *ſupr. de leg.* 3. & in emptione, in qua eſt unicum pretium, non plura. *l.* 44. *ſupr. de contr. emption. l.* 17. *ſupr. de in diem addict. l.* 34. *ſupr. de ædilit.* 51 Id eſt, abolitio prioris. *l.* 28 *infr. de novat.* 52 Diverſas eſſe. Coraſius *hic.* 53 Nominatim, & disjunctim, diverſis appellationibus expreſſæ ſunt. 54 Imo tot. *l.* 140. *infr. h. t.* vide Zaſium, 2. *Antin.* 55 Quia ſub uno nomine res plures hic comprehenduntur. 56 Id eſt, ſtipulatori admodum eſſet incommodum pro ſingulis denariis litigare. 57 Quia legata omnia ſtipulatus ſum generaliter mihi præſtari: atqui ſtipulatio plurium pactorum non eſt una. *l.* 134 *in fin. infr. h. t.* vide Cujac. *hic.* 58 *l.* 79. *ſupr. de legat.* 3. 59 *l.* 44. *ſupr. de contr. empt.* 60 *l.* 34. *in fin. ſupr. de ædil.* 61 *l.* 8. *in fin. ſupr. de legat.* 1. 62 Id eſt, conjunctim. 63 Imo, una videtur eſſe, cum res omnes una conjunctione teneantur, & conjunctio unitatem efficiat. 64 Ratio dubitandi ſumpta ex *l.* 82. *infr. h. t.* 65 Meum quod eſt, poſſum ſtipulari mihi tradi, non dari. 66 Quia odio furis receptum eſt, ut dominus rem ſuam furi poſſit condicere. §. 14. *Inſt. de actionib.* 67 Hanc ſcilicet, *hominem meum dari. l.* 82. *infr. h. t.* valet ſuperior, *quod ex cauſ. condict. &c.* 68 Id eſt, poſt interpoſitam hujusmodi ſtipulationem, quæ moram purgat, *l.* 17. *ſupr. de condict. furt. l.* 8. *infr. de novat.* & furem liberavit [illegible] actione: alias fur ſemper eſſet in mora. *l.* 8. §. 1. *in fin. ſupr. de cond. furt. l. ult. C. de cond. ob turp.* 69 Imo tenetur. *l.* 72. §. 3. *in fin. infr. de ſolut.* ſolve: Tenetur, [illegible] novam moram contraxerat. 70 Hæc verba interpretis cujusdam eſſe puto; refert enim eandem ſententiam, quæ ſuperius allata eſt. 71 Scripta fidejuſſione præſumitur interveniſſe ſtipulatio ſeu interrogatio: præſumitur enim ſolennitas contractui interveniſſe, *l.* 134. §. 2. *infr. h. t.* §. 17. *Inſt. de inut. ſtip.* §. *ult. Inſt. de fidejuſſ. l.* 1. *C. de contr. ſtip.* Paul 5. *ſent.* 5. §. 2 Præſumi ſolennitas intrinſeca & extrinſeca, an & quomodo ſoleat, vide apud Socin. *reg.* 375. 376. 72 Præſumi. 73 Quæ conſueverunt agi, intervenire, interponi, adhiberi. 74 Id eſt, ſtipulanti promiſiſſe, atque ita hæc lex a titulo præcedenti non fuerit aliena. 75 Quid? teſtis adverſus hujusmodi [illegible] ram num audietur? non audietur, niſi in ſpecie *l.* 14. *C. h. t.* quam vide. 76 [illegible] 98. *infr. h. t. l.* 61. *ſupr. de contr. empt.* Tempus conditionis exiſtentis inſpicimus, quoties contractus valeat necne quærimus. 77 Vide *l.* 22. *ſupr. h. t.*

De

De interitu rei.

33. POMPONIUS lib. 25. ad Sabinum.

SI Stichus certo die dari promiſſus, ante [1] diem moriatur [2]: non tenetur promiſſor.

Si rei commercium ſtipulator vel promiſſor non habeat.

34. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

MUltum intereſt, utrum ego ſtipuler rem cujus commercium habere non poſſum [3], an quis promittat. Si ſtipuler *rem, cujus commercium non habeo* [4], inutilem eſſe ſtipulationem [5] placet. ſi quis promittat [6], *cujus non commercium habet*: ipſi nocere, non mihi.

De re impoſſibili. 2. *De congrua reſponſione.*

35. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

SI ſtipulor, *ut id fiat, quod* [7] *natura* [8] *fieri non concedit*: non magis [9] obligatio conſiſtit, quam cum ſtipulor, *ut detur, quod dari non poteſt.* niſi per quem ſtetit, quominus facere id poſſit. §. 1. Item quod Leges [10] fieri prohibent, ſi [11] perpetuam cauſam ſervaturum eſt, ceſſat obligatio: veluti *ſi ſororem* [*ſuam*] *nupturam* [12] ſibi aliquis ſtipuletur. Quamquam etiam ſi non ſit perpetua cauſa, ut recidit in ſorore adoptiva [13], idem dicendum ſit: quia ſtatim contra mores ſit.

§. 2. Si in locando, conducendo, vendendo, emendo, ad [14] interrogationem quis non reſponderit: ſi tamen conſentitur [15] in id, quod reſponſum [16] eſt: valet [17] quod actum eſt. quia hi contractus non tam verbis, quam [18] conſenſu confirmantur.

De dolo.

36. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

SI quis, cum aliter eum conveniſſet obligari, aliter per machinationem [19] obligatus eſt: erit quidem ſubtilitati [20] juris obſtrictus, ſed [21] doli exceptione uti poteſt. quia enim per dolum obligatus eſt, competit ei exceptio. † Idem eſt & ſi nullus dolus interceſſit [22] ſtipulantis, ſed ipſa res in ſe dolum [23] habet [24]: cum enim quis petat ex ea ſtipulatione, hoc ipſe dolo facit, quod petit [25].

De rei interitu.

37. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

SI certos nummos, puta qui in [26] arca ſint, ſtipulatus ſim, & hi ſine culpa promiſſoris perierint: nihil nobis debetur.

De ſtipulatione, habere licere. 9. *De promiſſione facti alieni.* 7. *De ſtipulatione* poſſidere licere, 8. *Vel* tenere licere. 9. Habere *quot modis accipiatur.* 10. *De ſtipulatione*, uti frui licere. 13. *De doli clauſula.* 14. *De herede.* 15. *De patre adoptivo.* 16. *Diſcrimen diei certæ, & incertæ.* 17. *De eo, qui alii ſtipulatur. De interpretatione contra ſtipulatorem facienda.* 24. *De ſtipulatione*, illum ſiſtas. 25. *De æde ſacra, vel loco religioſo ædificandis.*

38. ULPIANUS lib. 49. ad Sabinum.

STipulatio iſta, *habere* [27] *licere* [28] *ſpondes?* hoc continet, ut liceat habere, nec per quemquam omnino fieri, quominus nobis habere liceat: quæ res facit, ut videatur reus promiſiſſe, per omnes futurum, ut tibi habere liceat: videtur [29] igitur alienum factum promiſiſſe; nemo [30] autem alienum factum promittendo obligatur; & ita utimur. ſed [31] ſe obligat [32], *ne ipſe faciat, quominus habere liceat*, obligatur etiam [33], *ne heres ſuus* [*faciat*], vel quis cæterorum ſucceſſorum [34] efficiat, ne habere liceat. §. 1. Sed ſi quis promittat *per alium non fieri*, præter heredem ſuum, dicendum eſt, inutiliter [35] enim promittere factum alienum. §. 2. At ſi quis velit factum alienum promittere: pœnam [36], vel quanti ea res ſit [37], poteſt promittere. † Sed quatenus *habere licere* videbitur? Si nemo controverſiam [38] faciat: hoc eſt, neque ipſe reus, neque heredes ejus [39], heredumve ſucceſſores [40].

§. 3. Si quis forte non de proprietate, ſed [41] de poſſeſſione nuda controverſiam fecerit [42], vel de uſufructu, vel de uſu, vel de quo [43] alio jure [44] ejus, quod diſtractum eſt: palam eſt committi ſtipulationem: habere enim non licet ei, cui [45] aliquid minuitur ex jure, quod habuit. §. 4. Quæſitum eſt, utrum *propriam* demum *rem* an & *alienam promittere poſſit habere licere?* Et magis eſt, ut & aliena promitti poſſit: quæ res [46] ita effectum habebit, ſi propria eſſe promiſſoris cœperit [47]. quare ſi perſeveraverit aliena, dicendum erit ſtipulationem non committi [48], niſi pœna adjecta ſit [49]: cum neque per eum, neque per ſucceſſorem ejus quicquam factum ſit. §. 5. Sicut autem ex parte rei ſucceſſores ejus cum ipſo tenentur: ita etiam ex parte actoris committitur ſtipulatio ipſi ſtipulatori, cæteriſque, quicunque ei ſuccedunt [50]: ſcilicet ſi rem ipſi [51] habere non licuerit. cæterum ſi alii habere non licuit, certo certius eſt non committi ſtipulationem [52]. Et nihil [53] intererit, utrum ita ſtipuler, *habere licere*, an, *mihi habere licere.* §. 6. Hi, qui ſunt in aliena poteſtate, his, in quorum ſunt poteſtate, habere licere ſtipulari [54] poſſunt ea ratione, qua cætera quoque his poſſunt ſtipulari. † Sed ſi ſervus fuerit ſtipulatus *ſibi habere*, quæſitum eſt, an recte ſtipulatus videatur? Et ait [55] Julianus libro quinquageſimo ſecundo Digeſtorum: Si ſervus ſtipuletur *ſibi habere licere; aut per ſe non fieri*, quominus habere ſtipulatori liceat, promittat: ſtipulatio (inquit) non committitur. quamvis auferri res ei, & ipſe auferre eandem poſſit. non [56] enim factum, ſed jus in hac ſtipulatione vertitur. † Cum vero ſtipulatur *per promiſſorem non fieri, quominus ſibi ire agere liceat*: non jus ſtipulationis (inquit) ſed factum verſatur. Sed videtur mihi, licet juris [57] verba contineat hæc ſtipulatio, *habere licere*, tamen ſic eſſe accipiendam, ut in ſervo & in filiofamilias videatur actum eſſe de poſſeſſione retinenda [58], aut non auferenda, & vires habeat ſtipulatio. §. 7. Hæc quoque ſtipulatio, *Poſſidere mihi licere ſpondes?* utilis [59] eſt. quam ſtipulationem ſervus an poſſit utiliter in ſuam perſonam concipere, videamus. Sed quamvis civili [60] Jure ſervus non poſſideat, tamen ad poſſeſſionem naturalem [61] hoc [62] referendum eſt: & ideo dubitari non oportet, quin & ſervus recte ita ſtipuletur. §. 8. Plane ſi *tenere* [63] *ſibi licere* ſtipulatus ſit ſervus, utilem eſſe ſtipulationem convenit: licet enim poſſidere civiliter non poſſint, tenere tamen eos nemo dubitat.

§. 9. *Habere* dupliciter [64] accipitur. nam & eum habere dicimus, qui rei dominus eſt: & eum, qui dominus quidem non eſt, ſed tenet [65]: denique habere rem apud nos depoſitam ſolemus dicere.

§. 10. Si quis ita ſtipulatus fuerit, *uti frui ſibi* [66] *licere*: ad heredem iſta ſtipulatio non [67] pertinet. §. 11. Sed etſi non addiderit *ſibi*, non puto ſtipulationem de [68] uſufructu ad heredem tranſire. eoque jure utimur. §. 12. Sed ſi quis *uti frui licere ſibi, heredique* [69] *ſuo*, ſtipulatus ſit, videamus, an heres ex ſtipulatu agere poſſit? Et putem poſſe, licet diverſi ſint fructus: nam & ſi ire agere ſtipuletur, ſibi heredique ſuo licere, idem probaverimus. §. 13. Si quis dolum malum promiſſoris heredisque ejus abeſſe velit, ſufficere, *Abeſſe, abfuturumque eſſe*, ſtipulari: ſi vero de plurium dolo cavere velit, neceſſarium [70] eſſe adjici, *Cui rei* [71] *dolus malus non abeſt, non abfuerit* [72]: *quanti ea res erit, tantam pecuniam dari ſpondes?*

§. 14. Suæ [73] perſonæ adjungere quis heredis perſonam poteſt [74].

§. 15. Sed & adoptivi patris perſona conjungi poterit [75]. §. 16. Inter

1 *l.* 37. *infr. h. t. l.* 8. *ſupr. de periculo.* ſine culpa tamen promiſſoris. *l.* 107. *infr. de ſolut.* 2 Adde caſum *l.* 92. *in fin. infr. de ſolut.* 3 Id accidit variis modis: vel quia res in rerum natura eſſe non poteſt, vel nunc non eſt, utpote mortuus, vel ſi uſui divino, vel populi inſervit. v. Corraſ. *hic.* Goth. Adde Goedd. *de contrah. ſtipul. c.* 6. *mon.* 112. *& ſeqq.* Anſ. 4 Exempla ſunt in Judæo, & Præſide. Is fundi provincialis, ille Chriſtiani mancipii commercium non habet. *l.* 1. *C. ne Chriſt. mancip.* 5 Inutile eſt etiam legatum incapaci factum. *l.* 49. §. 2. *in fin. ſupr. de legat.* 2. Imo non eſt inutile, *l.* 114. §. 5. *ſupr. de legat.* 1. (ſolve: Non eſt inutile, ſi legetur incapaci ex poſtfacto). *l.* 11. §. 16. *ſupr. de legat.* 1. (ſolve. Legatum quidem ibi militi [illegible] eſſe incapaci ſervo: ideoque non ad militiam, ſed ad æſtimationem recurri: cujus æſtimationis non eſt incapax,) *l.* 40. *ſupr. de leg.* 1. quam vide. 6 Impoſſibilis non eſt ſtipulatio, ſi promiſero rem, cujus commercium non habeo, alii habent, *ut hic.* ut nec impoſſibilis eſt, ſi promiſerim me facturum, quod facere non poſſum, alii tamen poſſunt. vide *l.* 35. *infr. h. t.* 7 Impoſſibile aliud Natura eſt, aliud Jure, vel Lege Natura, Hippocentaurum dari: Jure, veluti rem ſacram dare. Natura nunquam mutatur: Jus, interdum mutatur. Nam id quod Jure nunc eſt impoſſibile, poſtea fieri poteſt poſſibile: verbi gratia, res ſacra, profana poteſt fieri. Quod vero Natura impoſſibile, ſemper impoſſibile eſt, nunquam poſſibile, vel facile. Jure tamen hic duo ſunt eadem: Natura & Lege impoſſibile. *l.* 83. §. 5. *infr. h. t.* quamdiu tamen durat eadem Legis prohibitio. 8 Vide *l.* 2. §. 6. *ſupr. de eo, quod certo.* vel Lege, *l.* 137. §. 6. *infr. h. t. l.* 31. *l.* 135. *l.* 188. *infr. de reg. jur. c.* 6. *de regulis. in* 6. 9 Quod fieri & dari impoſſibile eſt, per rerum naturam ſtipulari non poſſumus. *l.* 7. *ſupr. h. t.* §. 11. *Inſt. de inutil. l.* 1. §. 9. *ſupr. de oblig.* 10 Impoſſibile id etiam dicitur, quod Lex fieri non permittit. *l.* 137. §. 6. *infr. h. t. l.* 7. §. 16. *ſupr. de pactis.* [illegible] 15. *ſupr. de cond. inſt. l.* 39. §. 8. 9. *& ult. ſupr. de leg.* 1. 11 Id eſt, quamdiu manet eadem Legis prohibitio. 12 Id perpetuo prohibitum eſt. v. *l.* 17. *C. de nupt.* 13 §. 2. *Inſt. de nupt. l.* 17. *ſupr. de rit.* [illegible] *l.* 9. *in fin. ſupr. de liberis. l.* 5. *ſupr. de grad.* 14 Obligationes conſenſu fieri tacito ex una parte hinc colligitur, non ex utraque dixi ad *tit. Inſt. de oblig. ex conſenſu.* 15 Conſentiant, *Hal.* conſentiat, *vulg.* conſentiatur, Zoanetus 14. *reſt.* vult hoc verbum referri non ad ſtipulantem, ſed ad promiſſorem. 16 Reſponſum non eſt, Zoanet. *ibid.* reprehenſus a Roberto, 1. *recept.* 4. intellige, reſponſum eſt ex longo intervallo, ut id negotii valeat, velut contractus bonæ fidei, non ut ſtipulatio. *l.* 137. *infr. h. t.* 17 Velut contractus, qui conſenſu perficitur, non ut ſtipulatio, quæ verborum ſolennitatem exigit. 18 V. *l.* 2. [illegible] §. 4. *ſupr. de oblig.* 19 Vel ſtipulatoris, vel ſuam, idque inter initia. *l.* 2. §. 5. *ſupr. de doli mali.* 20 Dolus dans cauſam contractui ſtricti juris (aliud eſt in bonæ fidei contractibus) ipſo jure contractum non vitiat: neceſſaria namque eſt de dolo exceptio. 21 *l.* 3. *C. de donat. ante nuptias.* 22 Utriusque contrahentis. 23 Id eſt, circumſcriptionem & læſionem evidentem, ut in *l.* 2. *C. de reſcindend.* adde *l.* 5. *C. de dolo.* 24 Fieri enim poteſt, ut neuter fraudandi animum habuerit: res tamen ipſa propter enormem læſionem dolum habeat. 25 Id ſcil. quod per exceptionem mox infringendum eſt. *l.* 2. §. 3. §. 5. *ſupr. de doli mali.* 26 Eo caſu nummi conſiderantur, non ut pecunia numerata, ſed ut ſpecies, & certum corpus. *l.* 30. *l.* 51. *l.* 108. §. 10. *ſupr. de leg.* 1. *l.* 30. §. 4. *ſupr. ad l. Falcid. l.* 1. §. 17. *ſupr. ut legat. nom.* 27 Hæc ſtipulatio in venditionibus & emptionibus eſt frequens. *l.* 3. *ſupr.* [illegible] *l.* 11. §. 8. §. 18. *ſupr. de act. empt. l.* 8. *l.* 21. §. 1. *l.* 57. *ſupr. de evict. l.* 188. *infr. de verb. ſign.* Goth. Vid. Cujac. *lib.* 12. *obſ.* 36. S. L. 28 Id eſt, mihi nullum a quoquam præſtari impedimentum ſpondes? 29 Ratio dubitandi ſumi poteſt ex *l.* 83. *infr. h. t. l.* 65. *infr. de fidejuſſ.* §. 21. *Inſt. de inut. ſtip.* 30 Alienum factum promittens regulariter non tenetur. vide tamen Socin. *reg.* 326. 31 Ratio decidendi, & primus effectus ſtipulationis, *habere licere.* 32 Id eſt, ſpondet ſe curaturum. *l.* 83. *infr. h. t.* 33 Secundus effectus ſtipulationis, *habere licere.* 34 Bonorum poſſeſſores, & fideicommiſſarii, *Accurſ.* heredes heredis, & deinceps, Corraſ. Cujac. §. 2. *infr. h. t. l.* 3. *ſupr. de hered. pet.* 35 Debet quis ſibi ſtipulari, non alteri; & de ſe promittere, non de altero. 36 Adde §. 17. *infr. hic.* 37 Id eſt, veram rei æſtimationem. *l. un. in fin. ſupr. ſi quis jus dicenti* [illegible] *l.* 4. §. 11. *infr.* [illegible] *l.* 179. *l.* 193. *infr. de verb. ſign.* 38 Rei aut juris [illegible] poſſeſſionis §. 3. *infr. h. t.* 39 *l.* 13. *C. de contr.* [illegible] 40 Alias, ſi quæ earum perſonarum controverſiam moverit, ſtipulatio committitur. 41 Controverſiam facit emptori, qui rem, vel ejus partem, vel poſſeſſionem, vel ejus æſtimationem, vel uſum, vel uſumfructum, vel quid tale jus aliud evincit. 42 Emptori. 43 De aliquo alio. *vulgat.* 44 An utilis dominii, pignoris, ſuperficiei, emphyteuſeos, ut vult Duarenus & Cujacius, an ſervitutis, ut vult Corraſ. *l.* 9. *ſupr. de operis novi?* An ſimilis expreſſis, ut vult Fulgoſius? an diſſimilis expreſſis, ut vult Zaſ. *n.* 8. 45 Rem non habet, cui tota non præſtatur, cujusve pars deminuitur. 46 Id eſt, quæ ſtipulatio: ſenſus eſt, Quamvis ea ſtipulatio, *habere licere*, facta ſuper re aliena, ſit inutilis niſi pœna ſit adjecta, ſi tamen res promiſſoris eſſe cœperit, talis ſtipulatio ex facto convaleſcit. 47 Ut *l.* 72. *ſupr. de rei vind. l.* 4. §. 32. *ſupr. de doli.* non ſpectato contractus tempore. 48 Cur ita? quia ſtipulatio, *habere licere*, continet, ut nemini jus in rem promiſſam ſit, vel competat. 49 Nam pœna ſubjecta, facti alieni promiſſionem confirmat. 50 In univerſum, & ita in ſtipulatione *habere licere*, includuntur duntaxat juris ſucceſſores, id eſt, univerſales, tam ex parte ſtipulatoris, quam promiſſoris. 51 Poteſt legi *ipſis*: ut ad verbum, *ſucceſſores*, quod antecedit referatur. 52 Directo ſcilicet: ſecus per obliquum: ideoque ſi fundus evincatur ſecundo emptori, ſtipulatio, *habere licere*, primo emptori per obliquum committitur. *arg. l.* 22. *in fin. ſupr. de evictionibus.* 53 Non vitiat ſtipulationem imperſonalitas. *Corraſ.* 54 Ut & pacisci. *l.* 59. *ſupr. de pactis.* 55 Male ſcil. *infr. h. t. in verſ. ſed videtur.* 56 Facti quæ ſunt, a ſervo mancipioque ipſo non tranſeunt in dominum. *l.* 44. *ſupr. de cond. & demonſt.* §. 2. *Inſt. de ſtipul. ſervorum.* 57 Habere, jus quidem ſignificat & dominium, ſed in ſervo & filio (qui omnia vel parentibus, vel dominis acquirunt) detentionem innuit. §. 9. *infr. h. t.* Cur ita? diſceditur a propria ſignificatione verborum: ut ſtipulatio magis valeat, quam pereat. 58 *Subaudi*, ſibi, non domino, vel patri: ut ea ratione filio vel ſervo ſtipulationis, *ſibi habere licere*, non committatur pœna, mota controverſia rei adverſus dominum vel patrem. 59 Id eſt, utilitatem continet. 60 Servus Jure civili non poſſidet. 61 Servus Jure civili poſſidere non poteſt: naturaliter poteſt. poteſt igitur ſervus ſtipulari, *habere ſibi licere*, ex Jure naturæ, cui non eſt mortuus, licet Jure civili ſit mortuus. *l.* 32. *infr. de reg. jur.* Ideoque ut ſuſtineatur quocunque modo ſtipulatio, decurri ad interpretationem naturalem poteſt. 62 Id eſt, hanc ſtipulationem ad naturalem poſſeſſionem referri oportet. 63 Tenere, quatenus eſt facti, ſervus poteſt, *ut hic.* ſi poſſeſſionem ſignificat, *l.* 44. *in fin. ſupr. de uſurpat.* non poteſt. v. [illegible] Cujac. 64 Vel potius tripliciter rem habere proprietarii, poſſeſſores, cuſtodes dicuntur. adde *l.* 52. *ſupr. de oblig. l.* 143. *l.* 164. *in fin. l.* 188. *infr. de verb. ſign.* adde *l.* 15. *l.* 204. *infr. de reg. jur.* 65 Tantum, vel cuſtodit, ut *verſ. denique. infr. hic.* 66 Hæc ſtipulatio eſt perſonalis, nec ad heredem tranſit, licet alias quisque heredi conſulere videatur. *l.* 9. *ſupr. de prob. l.* 56. *in fin. ſupr. ad l. Falc.* aliud, ſi realis eſſet. *l.* 8. §. 4. *ſupr. de pignerat.* 67 Cur non pertinet? Pro ſe quisque ſibi denique quisque in dubio ſtipulari intelligitur. v. tamen Socin. *reg.* 381. ubi notat præſumi filium ſtipulari patri, ſervum & procuratorem domino. 68 Stipulatio uſusfructus ad heredem non tranſit. ejus enim eſt natura, morte ſtipulantis finiri. *l.* 16. *C. de uſufruct.* 69 Sibi heredique ſuo frui, & ire agere quisque ſtipulari poteſt. 70 Promiſſurus de ſuo heredisque dolo, promiſſionem in rem concipere, vel verbis futuri temporis uti debet. *l.* 83. *pr. infr. h. t. l.* 19. *infr. judicatum ſolvi.* 71 *l.* 5. *ſupr. uſufr. quemadm. caveat.* 72 *l.* 19. *infr. judicat. ſolvi.* 73 Stipulantis vel promittentis. 74 Vide *l.* 3. *ſupr. h. t.* 75 Quin, ut adjuncta non ſit, ſemper intelligitur. *l.* 25. §. 2. *ſupr. de uſufr. l.* 5. *ſupr. uſufr. quemadm. caveat.*

incertam

incertam certamque diem discrimen esse, ex eo quoque apparet, quod certa die promissum vel statim [1] dari [2] potest [3]: totum enim medium tempus ad solvendum liberum promissori relinquitur. & [4] qui promisit, *Si aliquid factum sit*, *vel* [5] *cum aliquid factum sit*, nisi [6] cum [7] id factum fuerit, dederit: non videbitur fecisse, quod promisit.

§. 17. Alteri [8] stipulari [9] nemo [10] potest, præterquam si servus domino, filius patri stipuletur. inventæ sunt enim hujusmodi obligationes ad hoc, ut unusquisque sibi adquirat, quo sua interest: cæterum, ut alii [11] detur, nihil interest mea. † Plane si velim hoc facere, pœnam stipulari conveniet: ut si ita factum non sit, ut comprehensum est, committatur stipulatio etiam ei, cujus nihil interest [12]. pœnam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit [13]: sed quæ sit quantitas, quæque conditio stipulationis [14]. §. 18. In stipulationibus [15] cum quæritur, quid actum sit, verba contra [16] stipulatorem [17] interpretanda sunt [18]. §. 19. Eum, qui dicat, *Mihi decem* [19], *& Titio decem*, eadem [20] decem, non alia decem, dicere credendum est [21]. §. 20. Si stipuler *alii*, cum mea interesset [22], videamus, an stipulatio committatur? Et ait Marcellus stipulationem valere in specie hujusmodi. † Is qui pupilli tutelam administrare cœperat, cessit administratione contutori suo [23], & stipulatus est *rem pupilli salvam fore*: Ait Marcellus posse defendi, stipulationem valere: interest enim stipulatoris, fieri quod stipulatus est; cum obligatus futurus esset pupillo, si aliter res cesserit. §. 21. Si quis *insulam faciendam* promiserit, aut conduxerit, deinde ab aliquo *insulam stipulatori fieri* stipulatus sit; aut si quis, cum promisisset Titio fundum Mævium daturum, aut, si is non dedisset, pœnam se daturum, stipulatus a Mævio fuerit, fundum Titio datum iri: item [24] si quis id locaverit faciendum, quod ipse conduxerit, constat habere eum utilem [25] ex locato actionem. §. 22. Si quis ergo stipulatus fuerit, cum sua interesset ei dari, in ea erit causa, ut valeat stipulatio. §. 23. Unde & si *procuratori meo* [26] *dari* stipulatus sum, stipulatio vires habebit; & si *creditori meo* [27]: quia interest mea, ne vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant. §. 24. Si quis ita stipulatus fuerit, *Illum sistas* [28]? nulla causa est, cur non obligatio constat. §. 25. Ædem sacram, vel locum religiosum ædificari [29], stipulari possumus [30]: alioquin [31] nec ex locato agere possumus.

Per quas personas nobis adquiritur.

39. PAULUS [lib. 12. ad Sabinum].

DOminus servo stipulando [32] sibi adquirit: sed & pater filio [33]; secundum quod Leges permittunt.

40. POMPONIUS [lib. 27. ad Sabinum].

SI filius meus [34] servo meo stipuletur, adquiritur mihi.

De tempore.

41. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

EUm, qui *Kalendis Januariis* stipulatur, si adjiciat primis, vel proximis: nullam habere dubitationem, palam est. † Sed & si dicat *secundis, vel tertiis*, vel *quibus aliis*: æque dirimit quæstionem [35]. Si autem non addat quibus [36] Januariis [37]; facti quæstionem inducere, quid forte senserit: hoc est, quid inter eos acti sit. utique enim hoc sequimur, quod actum est easque adsumemus: si autem non appareat, dicendum est, quod Sabinus, primas [38] Kalendas Januarias spectandas. † Plane *si ipsa die Kalendarum* quis stipulationem [39] interponat, quid sequemur? Et puto actum videri de sequentibus Kalendis [40].

§. 1. Quotiens autem in obligationibus dies non ponitur, præsenti [41] die pecunia debetur: nisi si locus adjectus spatium temporis inducat [42], quo illo possit perveniri. † Verum dies adjectus efficit, ne præsenti die pecunia debeatur. Ex quo apparet, diei adjectionem pro [43] reo esse, non pro stipulatore. §. 2. Idem [44] in *Idibus* etiam & *Nonis* probandum est, & generaliter in omnibus diebus.

42. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

QUi *hoc anno* [45] aut *hoc mense dari* stipulatus sit, nisi omnibus [46] partibus præteritis [47] anni, vel mensis, [non] recte petet.

De stipulatione collata in arbitrium alterius.

43. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

SI quis *arbitratu* (puta) *Lucii Titii* [48] *restitui* [49] *sibi* stipulatus est, deinde ipse stipulator moram [50] fecerit, quominus arbitretur Titius: promissor quasi moram fecerit, non tenetur. Quid ergo si ipse, qui arbitrari debuit, moram fecerit? magis probandum est, a persona non [51] esse recedendum ejus, cujus arbitrium insertum est.

44. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

ET ideo si omnino non arbitretur [52], nihil valet stipulatio: adeo ut & si pœna adjecta sit, ne ipsa quidem committatur.

Per quas personas nobis acquiritur, & de stipulatione collata in tempus mortis, vel post mortem.

45. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

QUodcunque stipulatur is, qui in alterius potestate est [53], pro [54] eo habetur, ac si ipse [55] esset stipulatus. §. 1. Sicuti, *cum* [56] *morietur* [57] quis, stipulari [58] potest [59]: ita etiam hi, qui subjecti sunt alienæ potestati, *cum morientur*, stipulari possunt. §. 2. Si quis ita stipulatus sit, *post mortem meam filiæ meæ dari*, vel ita, *post* [60] *mortem filiæ meæ mihi dari?* utiliter erit stipulatus, sed primo casu filiæ [61] utilis actio competit, licet [62] heres ei non existat.

§. 3. Non solum ita [63] stipulari possumus, *Cum* [64] *morieris*: sed etiam *Si morieris*. nam sicuti inter hæc nihil [65] interest, *Cum veneris*, aut *Si veneris*: ita nec ibi interest, *Si morieris*, & *Cum morieris*.

§. 4. Filius patri dari stipulari videtur [66], etsi hoc non adjiciat.

De stipulatione Centesimis Kalendis dari. 1. *De stipulatione collata in tempus mortis.* 2. *De stipulatione* cum volueris, 3. *Vel* si volueris.

46. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

CEntesimis Kalendis [67] dari utiliter stipulamur: quia præsens obligatio est, in diem autem dilata solutio [68]. §. 1. Id autem, quod in facto est, in mortis tempus conferri non potest [69]: veluti, *Cum morieris, Alexandriam venire spondes?* §. 2. Si ita stipulatus [70] fuero, *Cum volueris*, quidam inutilem esse stipulationem aiunt: alii ita inutilem, si antequam [71] constituas, morieris. quod

1 Quod in diem debetur, ante solvi potest. v. *l.* 137. §. 2. *infr. h. t. l.* 70. *infr. de solution.* 2 Id est, solvi. 3 Etiam invito creditore, *l.* 72. *infr. de solut.* nam & eo casu, qui diem prævenit, plus solvere quodammodo videtur. *l.* 15. *supr. de annuis.* Goth. Adde *l.* 137. §. 2. *infr. h. t. l.* 50. *supr. de obl. & act.* Ans. 4 *Al.* At qui. 5 *Si*, & *cum*, dictiones conditionem facere possunt, v. *l.* 45. §. 3. *infr. eod.* 6 Quia dies incertus conditionem facit, *l.* 75. *supr. de cond. & demonstr.* 7 Ergo non ante? utique. Cur ita? v. *l.* 48. *supr. de cond. indeb.* 8 Puta privatus fisco vel Reipublicæ: mater filio: consanguineus vel cognatus consanguineo, vel cognato: vicinus vicino: libertus patrono, Jason *hic.* 9 Alteri stipulari nemo potest, nisi servus domino, filius patri. Extraneus vero non potest, nisi pœna adjecta, ut hac lege. item nisi aliud sit consuetudine inductum. fallit etiam sententia hujus Legis in dote, in feudis, vel quoties stipulationi juramentum adjectum est: non obtinet quoque Canonico jure, vel si quid promissum loco pio fuerit, v. Jasonem *hic.* vel ita, Alteri stipulari possumus, ubi eædem personæ finguntur, verbi gratia, patris & filii, domini & servi eadem persona censetur, ubi officii necessitas subest aliqua (ut & inter tutorem & pupillum, curatorem & adultum:) ubi auctoritas personæ intercedit (ut in tabellione;) vel prætoria solennitas (ut est stipulatio prætoria) vel rerum connexitas (ut si in re, quæ mea sit, stipulatio interponitur, (de quo tamen hic dubitat Bartolus;) ubi est præsentia personæ. & vicinitas ubi est deficientis actionis utilitas; ubi est affectio personarum, & rei æquitas, ubi est possessio & proprietas. vide Bart. *in fin.* §. *si stipuler.* 20. *infr. h. t.* Goth. vide *c.* 9. *c.* 1. *q.* 7 *c.* 12. *caus.* 22 *quæst.* 5. M. Anton. Gen. *pract. quæst. final.* Ant. Fab. *lib.* 8. *tit.* 26. *defin.* 13. Joann. Yanez. *rer. quotid. lib.* 2. *c.* 3. *n* 27. Ans. 10 Emere, vendere, contrahere, *l.* 11. *in fin. supr. de oblig.* pacisci, legem dicere, *l.* 73. *in fin. infr. de reg. jur.* promittere. §. 1. *supr. h. t.* pignoris obligationem adquirere. *l.* 11. §. 16 *supr. de pignorat.* Possum tamen alteri stipulari rem meam restitui, *l.* 26. *supr. depositi.* & numeratione liberationem illi adquirere, *l.* 9. §. 8. *supr. de reb. cred.* possessionem, & omnia quæ naturaliter adquiruntur. *l* 53. *supr. de adquir. rer.* vide Cujac. 12. *obs.* 36. *ubi scribit*, De jure veteri esse, ut de se quis, non de alio, promittens obligetur, jurejurando quoque a promissore exacto alteri quemque utiliter stipulari, nec enim jusjurandum violandum esse. 11 Extraneo scilicet, qui in potestate nostra non sit, *l.* 126. §. 2. *infr. eod. l* 3. *C. h. t.* §. 4. §. [illegible] *Inst. de inut. stip.* ita filius matri, *l.* 26. §. 4. *supr. de pact. dotal. l.* 59. *in fin. supr. ad SC. Trebell.* & e contra stipulari non potest, *l.* 4. *C de pactis convent.* potest tamen ascendens descendenti stipulari aliquid utiliter favore nuptiarum, *l.* 25. *in fin. supr. soluto.* potest & cuivis stipulari tabellio, *l.* 18. *supr. de adoptionib.* vide *l.* 2. *infr. rem pupilli.* quo cum hodie passim utimur, non ita magnæ utilitatis erit, hic paragraphus. 12 Peculiariter scilicet. alias hominem beneficio affici nostra interest. *l.* 7. *in fin. supr. de servis exportandis.* 13 Alias si pœnam quis non stipulatur, non auditur, nisi ejus intersit. *l.* 29. *in fin. supr. de receptis.* 14 Interpositæ. 15 Conventionalibus, non prætoriis: in iis enim Prætoris est interpretatio. *l.* 9. *infr. de præt. stip.* 16 *l.* 99. *infr. h. t. l.* 26. *supr. de reb. dub.* 17 Contra locatorem, venditorem. *l.* 39. *supr. de pact. l.* 21. *l.* 33. *supr. de contrah. empt.* 18 Nisi dubius alias & ambiguus sermo irritus esset, tunc enim pro stipulatore, (& sic intellige *l.* 41. *infr. h. t.*) & actore, *l.* 83. §. 1. *infr. h. t. l.* 66. *supr. de judiciis.* facienda est interpretatio *l.* 12. *supr. de reb. dub.* 19 Mihi decem, & Titio, *Corrasius*, & Erasmus in quadam epistola ad Dorpium; quæ lectio displicet Cujacio. 20 *l.* 56. *infr. h. t.* Imo non eadem, sed alia. *l.* 79 *supr. de leg.* 1. 21 Aliud erit, si quis ita stipuletur, vel leget, *Titio dena, & Sempronio dena do*, *l.* 79. *supr. de leg.* 1. aut sic, *In decem fidejubeo uni, in dena alteri*, *l.* 24. *infr. de solut.* siquidem nomina numeralia ad personas diversas relata summas per se & æqualiter distribuunt. 22 *l.* 118. *in fin. infr. h. t. l.* 3. *C de inut. stip.* 23 § 1. *Inst. de satisd. tut.* 24 *l.* 42. *supr. locati.* 25 Id est, quæ datur utilitatis nomine in id, quod interest. Nam alias est directa. *l.* 25. *in fin. supr. h. t.* 26 Adde *l.* 27. §. 1. *supr. de pact.* & e contra *l.* 79. *infr. h. t.* 27 Dari scilicet. 28 *l.* 81. *infr. h. t.* 29 Ædem sacram conducere possum ædificandam, non habitandam. Theod. Balsamon *Nomocan. tit.* 2. multo minus, ut ea mihi detur, stipulari possum. *l.* 83. §. 5. *infr. eod.* 30 Id enim favor religionis & reipublicæ expostulat. de quo vide *hic Corrasium.* 31 Et sic alteri stipulamur; hic enim agitur de stipulatione universitati adquirenda. Denique hic vertitur factum, non datio. *Dyn. Bart.* 32 Id enim potest, *l.* 28. §. 2. *in fin. infr. de stip. serv.* 33 Vide *l* 2. *C. de contr. stip.* §. 4. *in fin. Instit. de inutil. stip.* 34 Vel alius servus meus. *l.* 1. §. 3. *infr. de stip. serv.* 35 Id enim per se patet. *Goth.* vid. Goedd. *de contrah. stipul. cap.* 11. *n.* 77. Ans. 36 Quibus facti. *Haloand.* 37 Proximis, vel secundis. 38 Id est, proximas: nam aliter observantibus quod initium, quisve finis stipulationis sumeretur? *l.* 12. *supr. de tritico.* Igitur contrahentes videntur intelligere, quod primum illis occurrere potest: sic favore nuptiarum, & promissionis dotis, nuptiis nominatis primæ intelliguntur. *l.* 68. *supr. de jure dot. l.* 26. *in fin. supr. de pact. dot. l.* 89. §. 1. *infr. de verb. signif.* in obligatione dierum, biduum, *l.* 217. *in fin infr. de verb. signif.* annorum, biennium spectatur, *l.* 17. *in fin supr. de manum. testam.* siquidem dualis in numeris primus occurrit. *l.* 12. *supr. de testibus.* Unitas enim non tam est numerus, quam numeri principium. 39 Hanc sc. Kalendis dabis. 40 Quia dies cautionis non computatur in termino. *l.* 1. *supr. si quis cautionibus.* 41 §. 2. *Inst. h. t. l.* 21. *supr. quando dies leg. l.* 14. *infr. de reg. jur.* Senec. 3. *contr.* 5. *in fin.* non tamen ut cum sacco eadem die veniat stipulator, *l.* 105. *infr. de solut.* sed ut decem dies ad minus relinquat debitori. *arg. l.* 21. §. 1. *supr. de pecun. constituta.* 42 Tacite. vid. *l.* 137. §. 2. *infr. h. t.* 43 *l.* 50. *supr. de obl. l.* 17. *in fin. infr. de reg. jur.* 1. Harm. 4. §. 40. 44 Quod de Kalendis paulo ante dictum est. 45 Hæc stipulatio est ambigua: siquidem quæri potest, an de anno incepto, an de præterito intelligenda sit. 46 *l.* 49. *supr. de leg.* 1. Imo libertatem, *l* 41. ff. *de manum. test* & annuum legatum, *l.* 8 *supr. de annuis. l.* 1. *C. quando dies leg.* (nisi de pensionibus & fructibus annuatim præstandis agatur: tunc enim tempus exspectandum est, quo poterunt ea præstari, *l.* 12. § 5. *l.* 26. §. 2. *supr. quando dies legat.*) initio anni heres præstare debet. 47 Hinc illud Spurinæ ad Cæsarem: Venere utique Idus Martiæ, sed nondum præteriere. *Plut. Suet. Julio.* 48 Hæc verba in servum non cadunt *l.* 68 *infr. de verb. sign.* 49 Idem in societate, *l.* 75. *supr. pro socio.* emptione, *l. ult. C. de contr. empt.* locatione. *l.* 25. *supr. locati.* Goth. vid. Menoch *de arbitr. judic. lib.* 1. *quæst.* 68. S. L. 50 Mora arbitrio injecta facto stipulatoris, promissori non nocet. Mora arbitri, ipsum arbitrum potestate non privat, *ut hic.* si arbiter nullo modo arbitrari velit aut possit, promissor in pœnam non incidit. *l* 44. *infr. h t. l.* 75 *supr pro socio. l. ult C. de contr. empt.* 51 *l.* 45 *supr. de recept.* ut alius arbitretur sc. id enim non habet locum, nisi arbiter inique judicaverit, *l* 79. *supr. pro socio. l.* 30. *supr. de oper. libert.* & nisi dos sit promissa; tunc enim detracto arbitrio dos valet. *l* 69. §. 4. *supr. de jure dot.* 52 *l* 6. *supr. de cond. & demonstrat.* 53 Talis non est emancipatus: hinc collige, emancipatum patri non adquirere. 54 §. 1. *Inst. de stip. serv.* §. *ult infr. h. t.* vid. *l.* 39 *l.* 40. *supr. h t.* 55 Pater scil vel dominus. 56 §. 15. *Inst. de inut. stip.* 57 Id est, post mortem suam, *l* 18. §. 1. *supr. de manum. test.* vide 6. Gell. 13. ex hac interpretatione sumitur ratio decidendi. 58 Et contrahere. *l unic. C. ut actiones.* 59 *l.* 7. *supr. de reb auctor. jud.* hodie scil. olim non poterat *l. unic. C. ut act.* adde *l.* 11. *C. de contrah. stip.* Ratio dubitandi erat, quod hujusmodi stipulatio non entis rationem habere, & in tempus prohibitum conferri videatur; hodie tamen usumfructum post mortem stipulari non possumus, *l.* 5. *supr. de usufruct.* nisi sibi heredique suo uti frui quis stipuletur. *l.* 38. §. 12. *supr. h. t.* 60 *l.* 25. *supr. de pactis dotalibus. l.* 8. *C. de contr. stipulat.* 61 Etiam posthumo. *l.* 5. *supr. de operis libert.* 62 Hinc colligit Corrasius, Patre accipiente pro se & filiis emphyteusim vel feudum, filios in jus utrumque succedere, licet patri heredes non existant, cum eis, ut filiis, non ut heredibus prospexerit. Regula juris est alioqui, Patrem semper præsumi stipulatum filio, ut heredi. de quo vide Alciat. 1 *præs* 31. 63 Ut §. 2. *supr. h. t.* 64 § 15. *Inst. de inutilib stipul.* 65 Dictiones, *Si* & *Cum*, inducunt conditionem, *l* 48. ff. *de cond. indeb. l.* 22. ff. *quando dies leg.* in quibusdam tamen differunt. de quo vide *hic Corras.* & in *l* 46. §. 2. *& ultim infr. h. t.* 66 *l.* 11. *supr h. t.* 67 Kalendis centesimi mensis. 68 Diversa sunt, obligatio, & solutio: illa præsens esse potest: & hæc tamen in diem rejici. adde *l.* 41. *in fin. l.* 42. ff. *h. t. l.* 9. ff. *de reb. cred l.* 44. §. 1. ff. *de oblig.* § 2. *Inst. de verb. oblig. l.* 186. ff. *de reg.* 69 Si factum personæ promittentis ita cohæret, ut ab eo divelli non possit, ut ire venire; alias stipulatio facti ad heredes transire potest. *l.* 13. *C. de contr. stip.* 70 Aliud in herede gravato sub hac conditione, *Cum voluerit. l.* 11. §. 6. ff. *de leg.* 3. 71 Promittens dare, *cum voluerit*, antequam ipse moriatur, voluntatem suam declarare debet, alias, morte finitur voluntas. *l.* 4. ff. *locati.* Goth. vid. Eman. Costam *lib.* 2. *select. c.* 25. Sarmient *lib.* 2. *select. c.* 6. & Men. *de arbitr. jud. lib.* 1. *qu.* 69. S. L.

verum eſt. §. 3. Illam autem[1] ſtipulationem, *Si volueris*[2] *dari?* inutilem[3] eſſe conſtat.

De pura ſtipulatione ejus, quod Kalendis illis dare oportet.

47. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

QUi ſic ſtipulatur, *Quod te mihi illis*[4] *Kalendis dare oportet, id dare ſpondes*[5]*?* videtur non hodie[6] ſtipulari, ſed ſua[7] die[8], hoc eſt, Kalendis.

[(TO B TOY) DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS.]

De verbo, petiero.

48. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

SI *decem, cum*[9] *petiero dari*, fuero ſtipulatus, admonitionem[10] magis[11] quandam, quo celerius reddantur, & quaſi ſine mora, quam conditionem habet ſtipulatio: & ideo licet deceſſero prius, quam petiero, non[12] videtur defeciſſe conditio.

De rei interitu. 1. *De ſtipulatione* per te non fieri, 2. *Vel* neque per te, neque per heredem tuum fieri. 3. *De rei interitu.*

49. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

CUm filiusfamilias Stichum dari ſpoponderit, & cum per eum ſtaret, quominus daret, deceſſit Stichus: datur in patrem de peculio actio, quatenus[13] maneret filius ex ſtipulatu obligatus. † At[14] ſi pater in mora fuit, non tenebitur filius, ſed utilis actio in patrem danda eſt. † Quæ omnia & in fidejuſſoris perſona dicuntur. §. 1. Si ſtipulatus ſim *per te non fieri*, quominus mihi ire agere liceat, & fidejuſſorem accepero: ſi per fidejuſſorem ſteterit, neuter[15] tenetur: ſi per promiſſorem, uterque. §. 2. In hac ſtipulatione, *Neque per te, neque per heredem tuum fieri?* per heredem videtur fieri, quamvis abſit[16], & ignoret: & ideo non facit, quod fieri ex ſtipulatu oportet. Non videtur autem per pupillum ſtetiſſe ex hujusmodi ſtipulatione, ſi pupillus heres erit. §. 3. Si promiſſor hominis ante[17] diem, in quem promiſerat, interpellatus ſit, & ſervus deceſſerit: non videtur per eum ſtetiſſe.

De ſtipulatione per te non fieri. 1. *De ſtipulatione emptæ hereditatis.*

50. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

IN illa ſtipulatione, *per te non fieri?* non hoc ſignificatur, nihil te facturum, quominus facere poſſis: ſed curaturum[18], ut facere poſſis. §. 1. Item ſtipulatione emptæ hereditatis, *Quanta pecunia*[19] *ad te pervenerit, dolove malo tuo factum eſt, eritve, quominus perveniat*, nemo dubitabit, quin teneatur, qui[20] id egit, ne quid ad ſe perveniret.

De manumiſſione ſervi debiti.

51. IDEM lib. 51. ad Edictum.

IS, qui alienum ſervum promiſit, perducto[21] eo ad libertatem ex ſtipulatu actione non tenetur: ſufficit enim, ſi dolo culpave careat.

Differentia conventionalium ſtipulationum & prætoriarum. 1. *De vacua poſſeſſione tradenda.*

52. IDEM lib. 7. Diſputationum.

IN conventionalibus ſtipulationibus contractui formam[22] contrahentes dant: enimvero Prætoriæ ſtipulationes legem accipiunt de[23] mente Prætoris, qui eas propoſuit. Denique Prætoriis ſtipulationibus nihil immutare licet, neque addere, neque detrahere. §. 1. Si quis *vacuam*[24] *poſſeſſionem tradi* promiſerit, non[25] nudum factum hæc ſtipulatio continebit, ſed cauſam[26] bonorum.

De doli clauſula, & caſibus ſpecialiter comprehendendis.

53. JULIANUS lib. 16. Digeſtorum.

STipulationes commodiſſimum eſt ita componere, ut quæcunque ſpecialiter[27] comprehendi poſſint, contineantur: doli autem clauſula ad ea pertineat, quæ in præſentia occurrere non poſſint, & ad incertos[28] caſus pertinent.

De diviſione ſtipulationis ſpecierum vel generum, 1. *Vel operarum.*

54. IDEM lib. 22. Digeſtorum.

IN ſtipulationibus alias[29] ſpecies, alias genera deducuntur. † Cum *ſpecies*[30] ſtipulamur, neceſſe eſt inter dominos, & inter heredes ita dividi ſtipulationem, ut partes[31] corporum cuique debebuntur[32]. † Quotiens autem *genera*[33] ſtipulamur, numero[34] fit inter eos diviſio. veluti cum[35] Stichum & Pamphilum quis ſtipulatus, duos heredes æquis partibus reliquit: neceſſe eſt utrique partem dimidiam[36] Stichi & Pamphili deberi. [ſi] idem duos homines ſtipulatus fuiſſet: ſinguli homines heredibus ejus deberentur. §. 1. *Operarum* ſtipulatio ſimilis[37] eſt his ſtipulationibus, in quibus genera comprehenduntur: & ideo diviſio ejus ſtipulationis non in partes operarum, ſed in numerum[38] cedit. † Quod ſi unam[39] operam ſervus communis ſtipulatus fuerit, neceſſe eſt utrique dominorum partem operæ tantam, quantam in ſervo habuerit, petere. ſolutio autem ejus obligationis expeditiſſima eſt, ſi æſtimationem operæ malit libertus offerre: aut ſi conſentiant patroni, ut his communiter operæ edantur.

De adjecto ſolutioni.

55. IDEM [lib. 36. Digeſtorum].

CUm quis *ſibi aut Titio dari* ſtipulatus eſt, ſoli Titio, non[40] etiam ſucceſſoribus ejus recte ſolvitur.

De ſtipulatione, te & Titium heredem tuum daturum. 2. *De adjecto ſolutioni*, 3. *Vel obligationi.* 4. *De obligatione ad diem.* 5. *De verbo* ante Kalendas. 6. *De uſufructu.* 7. *Si fundum ab uno ſtipulatus, deinde ab alio fundum detracto uſufructu ſtipuletur.* 8. *De eo, qui ab uno pure, deinde ab alio ſub conditione ſtipulatus eſt.*

56. IDEM [lib. 52. Digeſtorum].

EUm, qui ita ſtipulatur, *mihi &*[41] *Titio decem dare ſpondes?* vero ſimilius[42] eſt, ſemper una[43] decem communiter ſibi & Titio ſtipulari: ſicuti qui legat Titio & Sempronio, non aliud intelligitur, quam una decem communiter duobus legare. §. 1. *Te & Titium*[44] *heredem tuum*[45] *decem daturum ſpondes?* Titii perſona ſupervacua comprehenſa eſt[46], ſive enim ſolus heres exſtiterit, in ſolidum tenebitur: ſive pro parte[47], eodem[48] modo, quo cæteri coheredes ejus, obligabitur: & quamvis conveniſſe videatur, ne ab alio herede quam a Titio peteretur, tamen inutile[49] pactum conventum coheredibus ejus erit. §. 2. Qui *ſibi aut*[50] *filio ſuo* dari ſtipulatur, manifeſte perſonam filii in hoc complectitur, ut ei recte[51] ſolvatur: neque intereſt, ſibi[52] aut extraneo cuilibet, an ſibi aut filio ſuo quis ſtipuletur: quare vel manente in poteſtate, vel emancipato[53] filio, recte ſolvitur. neque[54] ad rem pertinet, quod[55] qui filio ſuo dari ſtipulatur, ſibi adquirit: quia conjuncta ſua perſona ſtipulator efficit, ut non adquirendæ obligationis gratia, ſed[56] ſolutionis cauſa perſonam filii adprehendiſſe[57] intelligatur. §. 3. Quod ſi *ſoli filio ſuo*, qui in poteſtate ſua ſit, dari quis ſtipulatus ſit, non recte filio ſolvetur: quia filii perſona obligationi magis quam ſolutioni applicatur[58]. §. 4. Qui ita ſtipulatur, *Decem, quoad*[59] *vivam, dari ſpondes?* confeſtim decem recte dari petit. ſed heres ejus[60] exceptione pacti conventi ſummovendus[61] eſt: nam ſtipulatorem id egiſſe, ne heres ejus peteret, palam eſt. Quemadmodum is qui *usque*[62] *in Kalendas* dari ſtipulatur, poteſt quidem etiam poſt Kalendas petere: ſed exceptione pacti ſummovetur. Nam & heres ejus, cui ſervitus[63] prædii ita conceſſa eſt, ut quoad viveret, jus eundi haberet, pacti conventi exceptione[64] ſummovebitur[65]. §. 5. Qui ita ſtipulatur, *Ante Kalendas proximas dari ſpondes:* nihil[66] differt ab eo, qui Kalendis dari ſtipulatur. §. 6. Qui proprietatem ſine uſufructu habet[67], recte uſumfructum dari ſibi ſtipulatur: id enim in obligationem deducit, quod non habet[68], ſed habere poteſt. §. 7. Si a te ſtipulatus fuero, *fundum*[69] *Sempronianum*, deinde *eundem fundum detracto uſufructu*[70] ab alio ſtipulor: prior ſtipulatio non novabitur[71]: quia nec ſolvendo fun-

1 Quæ ſequitur, & diverſa eſt a ſuperiore, *Cum volueris* §. 2. *ſupr. h. t.* Imo, non eſt diverſa. *l.* 45. §. 3. *ſupr. h. t.* vid. *hic Corraſ.* 2 Hæc verba refer ad promiſſorem & reum, non ad ſtipulatorem. *l.* 112. *infr. h. t.* 3 *l.* 17. *ſupr. h. t. l.* [illegible] *ſupr. de oblig.* 4 Nota commemoratione prioris obligationis facta in ſtipulatione novationem induci. *l.* 5. *ſupr. de adimend. l.* 89. *ſupr. de cond. & demonſtr.* 5 Quæſtio facti hinc oritur, id eſt, an repetita dies videatur, an vero [illegible] pura fit & præſens. 6 Id eſt, non pure ſtipulatus videtur. 7 Repetita dies novatæ obligationis in novantem præſumitur. 8 Id eſt, diem prioris obligationis repetiiſſe, atque ita cenſetur repetita qualitas prioris obligationis in eo, quod in locum alterius ſubrogatur. 9 *l.* 85. *ſupr. de condit. & demonſtrat.* 10 Adde *l.* 6. §. 1 *ſupr. de tutelis.* 11 Et tamen conditionem continet. *in fin. infr. h. t.* nam hoc verbum *magis*, non elective, ſed comparative ſumitur. Corraſius *hic.* Zaſius contrarium omnino putat *n.* 4. 12 Aliter quam in caſu *l.* 46. *ſupr. h. t.* ex qua ratio dubitandi ſumi poteſt. *l.* 45. *ſupr. de cond. indeb.* 13 Id eſt, quoniam. *dixi l.* 3. *ſupr. de in rem verſo.* 14 Mora principalis fidejuſſori nocet & patri: non e contra. Filius de peculio ſuo tenetur velut principalis: pater vero velut fidejuſſor. 15 Promiſſor non tenetur, qui nihil fecit adverſus id, quod promiſit: nec fidejuſſor tenetur ut fidejuſſor, quia tantum fidejuſſerat, *per promiſſorem non fieri.* 16 Heres etiam ignorans, & abſens facto defuncti mero jure non ex æquitate tenetur, *l.* 42. *infr. de reg. jur.* ideoque reſtitui poteſt. *l.* 1. *in fin. ſupr. ex quib. cauſ. major.* 17 Id eſt, non opportune: & ita facta non opportuno tempore interpellatio nihil operatur. 18 *l.* 83. *infr. h. t.* Goth. vid. in hanc legem Auguſtin. *lib.* 1. *emendat. cap.* 3. Cujac. *lib.* 2. *obſ. cap.* 30. S. L. 19 Pecunia ex hereditate illa &c. vide Cujac. 2. *obſ.* 30. ubi tractat de ſtipulationibus emptæ & venditæ hereditatis. 20 *l.* 24. *ſupr. de cond. & demonſtr.* 21 *l.* 83. §. 5. *infr. h. t. l.* 35. *ſupr. de leg.* 1. *l.* 92. *l.* 98. §. *ult. infr. de ſolut. l.* 9. §. 2. *ſupr. de ſtatulib.* 22 Τύπον. *l.* 1. §. 6. *ſupr. depoſiti. l.* 23. *l.* 24. *infr. de reg. jur.* vid. *l.* 43. *ſupr. de pact. Nov.* 136. *c.* 1. 23 *l.* 9. *infr. de Prætor ſtipulat.* 24 A nullo corpore vel animo poſſeſſam, *l.* 2. *in fin. ſupr. de act. empt.* etiamſi ſerviat. *l.* 66. §. 6 *ſupr. de legat.* 2. adde quæ ſcripſi ad *l.* 68. *in fin. ſupr. de contrah. emption.* 25 Vide *l.* 4. *ſupr. de uſuris.* 26 Id eſt, omnem utilitatem poſſeſſionis inferentem, verbi gratia, ut poſſeſſio avocari non poſſit. *l.* 20. *infr. de ſolut.* An, & dominium & uſucapiendi cauſam continet? Poſt Azonem Zaſius ita putat: quod Corraſius non probat. 27 Veluti, in mancipii emptione commodum eſt adjici, *ſanum, furtis noxisque ſolutum eſſe; fugitivum non eſſe: Erronem non eſſe; viſpellionem non eſſe: dolum malum abeſſe, abfuturumque. habere recte licere*. Poſtea vero generalem clauſulam, *dolum malum abeſſe, abfuturumque.* nam ad ea generalis clauſula non porrigitur, ſed ad caſus non expreſſos & ita incertos, qui aliquando occurrent, de quibus vide *l.* 7. §. 3. *ſupr. de dolo.* Cujac. *hic* ſed vide omnino Hotom. 3. *obſ.* 30. 28 *d.* §. 3. *l.* 119. *infr. h. t. l.* 15. §. 9. *ſupr. de damn.* 29 Id eſt, aliter. 30 Species hic ſunt individua, ut Stichus: eas Ariſtoteles etiam vocat ἔσχατα εἴδη. 31 Pro indiviſo, ideoque juris intellectu, non facto ipſo *l.* 66. §. 2. *ſupr. de legat.* 2. §. 5. *in fin. Inſt. de offic. jud.* aut numero dividi poſſunt. 32 Debeantur. *Hal.* 33 Id eſt, ſpecies (puta hominem) quas Ariſtoteles etiam vocat, τελευταῖα γένη ἐπὶ τοῖς ἀτόμοις. Genus itaque hic dicitur, quod de pluribus, licet numero differentibus, enunciatur. 34 *l.* 117. *ſ. h. t.* 35 Qui *Stichum aut Pamphilum* ſtipulatur, ſpecies ſtipulatur; qui *duos homines*, genus. Priore caſu inter coheredes ita fit diviſio, ut ſinguli in ſingulis hominibus partem habeant: Poſteriore, partem in ſingulis hominibus non habent, ſed numero inter eos fit diviſio. 36 *l.* 29. *infr. de ſolution.* 37 Operarum & generis promiſſi ſimilitudo ſeu cognatio. *Goth.* Ad intellectum hujus §. vid. Kinſchot. *tract. de ſolut. induc. cap.* 8. *n.* 19. Anſ. Adde Vacon. *lib.* 3 *declarat.* 72. Coraſ. *lib.* 2. *Miſcellan. c.* 3. S. L. 38 *l.* 15. §. 1. *ſupr. de oper. libert.* 39 Atqui una opera promitti non poſſe dicitur. *l.* 15. §. 1. *ſupr. de oper. libert.* 40 Solvi alteri, quam adjecto, non poteſt. *l.* 9. *l.* 81. *infr. de ſolution.* Goth. vide Goedd. *de contrah. ſtipulat. cap.* 10. *n.* 25. 26. Anſ. 41 Hæc particula vim orationis diſtribuit inter perſonas copulatas, *l.* 11. §. 1. *infr. de duob. reis.* 42 Ideo ſequendum. *l.* 114. *infr. de reg. jur.* 43 *l.* 38. §. 19. *ſupr. h. t. l.* 110. *infr. h. t. l.* 85. *ſupr. de legat.* 1. Porro hic loquendi modus Vallæ diſplicet. 3. *elegant.* 44 Quid, ſi Titius coheredes habet? num hac ſtipulatione coheredes ejus continebuntur? unius enim heredis mentio videtur alios excludere. *l.* 12. *ſupr. de jud.* Mox dicetur. *Gothofr.* vide Goedd. *de contrah. ſtip. cap.* 6. *num.* 193. Anſ. 45 Quem forte nunc tibi unicum heredem fore putas, ut in *l.* 40. *in fin. ſupr. de pact. l.* 77. § 29. *ſupr. de leg.* 2. 46 Omnes enim debent 47 Heres in ſolidum, defunctum repræſentat in ſolidum: pro parte, defunctum etiam pro parte repræſentat; pro portionibus vero coheredum, cenſetur extraneus. *l.* 14. *C. de rei vind.* 48 Imo, nec eodem: poſſum enim uni heredum tantum liberationem adquirere, licet cæteris non adquiram, *l.* 33. *ſupr. de pact.* ergo a contrario poſſum aliis non oneratis unum onerare. Cur tam varie? Liberationi magis favetur, quam obligationi. *l.* 47. *ſupr. de oblig.* 49 Id eſt, eo pacto coheredes Titii non adjuvabuntur, id eſt, non agent adverſus Titium ut ſolus ipſe det. 50 Id eſt, disjunctive. 51 *l.* 95. §. 5. *l.* 106. *l. ult. infr. de ſolut.* 52 *l.* 11. *ſupr. de oper. libert.* 53 Imo emancipato recte non ſolvitur. *l.* 38. *infr. de ſolution.* Conciliationem utriusque loci vide apud Anton. Fabr. 3. *conject.* 10. 54 Ratio dubitandi. 55 *l.* 39. *l.* 40. *ſupr. h. t.* 56 *l.* 7. *ſupr. de pecunia conſtituta.* 57 Adhibuiſſe. *vulg.* 58 Quia non ſtat nec ſedet in ejus perſona obligatio. Id enim, quod adquirit, patri adquirit. 59 *l.* 52. *in fin. ſupr. de pact.* id eſt, vel donec vivam, *l.* 17. *ſupr. de annuis.* id eſt, annuum. 60 Stipulatoris ſcil. 61 Qui ſtipulatur aliquid, *quoad vivet*, effectum ſtipulationis ad heredem non tranſmittit. 62 Qui ad Kalendas ſtipulatur, poſt Kalendas petere poteſt, ſed exceptione ſummovetur. 63 *l.* 4. *ſ. de ſervit.* 64 Cur ita? vide *l.* 2. §. 4. *ſupr. de doli mali & met. except.* 65 De qua exceptione vid. Oluend *c.* 36. *de except. l.* 44. §. 1. *ſupr. de oblig.* 66 Ante Kalendas & Kalendis ſtipulari, eadem ſunt. *l.* 13 *ſupr. h. t.* adde *l.* 132 *infr. de verbor. ſignif.* Goth. vid. Leonin. *emendat. lib* 5. *c.* 2. *num.* 1. Anſ. 67 Proprietarius rem habere, ejusque dominus eſſe, dicitur. *l.* 1. §. 1. *ſupr. de SC. Silaniano. l.* 25. *infr. de verbor. ſignif.* hinc ratio dubitandi naſcitur, quia nemo rem ſuam recte ſtipulatur. vid. *l.* 82. *infr. h. t.* 68 Quod ſibi deeſt. *l.* 1. *l.* 2 *ſupr. de cond. triticiaria.* 69 In genere, id eſt, totum. *l.* 58. *ſ. h. t.* 70 Et ita cum alia cauſa. *l.* 85. § 6 *infr. h. t.* 71 Id eſt, non transferetur in ſecundam; hæc enim minus, quam illa, continet. & ita aliud ſtipulatur. *d. l.* 58. *l.* 9. *in fin. ſ. de novat.*

dum

dum detracto usufructu liberaberis, sed adhuc a te recte fundi usumfructum peterem. Quid ergo est? cum mihi fundum dederis, is quoque liberabitur, a quo detracto usufructu, fundum stipulatus fueram. §. 8. Si hominem, quem a Titio pure stipulatus fueram, Seius mihi sub [1] conditione promiserit, & is pendente conditione [2] post mortem Titii decesserit: confestim [3] cum Titio agere potero. nec Seius existente [4] conditione obligetur: at si Titio acceptum fecissem [5], Seius existente conditione obligari potest. Idcirco hæc tam varie [6], quod [7] homine mortuo desinit esse res, in quam Seius obligaretur: acceptilatione interposita, superest homo; quem Seius promiserat.

De morte ejus, qui sub conditione promisit.

57. IDEM lib. 53. Digestorum.

SI [8] quis, *si* [9] *Titius Consul factus erit*, decem dari spoponderit: quamvis pendente conditione promissor moriatur, relinquet heredem obligatum [10].

De eo, qui usumfructum, deinde fundum stipulatus est; Vel contra: Vel actum, deinde iter: vel fructum, deinde usum.

58. IDEM lib. 54. Digestorum.

QUi *usumfructum fundi* stipulatur, *deinde* [11] *fundum*, similis [12] est ei, qui partem fundi stipulatur; deinde totum: quia fundus dari non intelligitur, si ususfructus detrahatur. † Et e contrario qui *fundum* stipulatus est, *deinde usumfructum:* similis est ei qui totum stipulatur, deinde partem. † Sed qui *actum* stipulatur, *deinde* [13] *iter*, posteriore stipulatione nihil agit: sicuti *qui decem, deinde quinque* stipulatur, nihil [14] agit. Item si quis *fructum, deinde usum* stipulatus fuerit, nihil agit. Nisi [15] in omnibus novandi animo hoc facere specialiter expresserit: tunc enim priore obligatione expirante, ex secunda introducitur petitio: & tam iter, quam usus, nec non quinque exigi possunt.

De tempore æstimationis ineundæ.

59. IDEM lib. 88. Digestorum.

QUotiens *in diem*, vel *sub conditione oleum* quis stipulatur, ejus [16] æstimationem eo tempore spectari oportet, quo dies obligationis venit [17]: tunc enim ab eo peti potest. alioquin [18] [alias] rei captio erit.

60. ULPIANUS lib. 20. ad Edictum.

IDem erit, & si *Capuæ certum olei pondo dari* quis stipulatus sit: nam ejus temporis fit æstimatio, cum peti potest: peti autem potest, quo primum in locum [19] perveniri potuit.

De stipulatione captatoria.

61. JULIANUS lib. 2. ad Urseium Ferocem.

STipulatio hoc [20] modo concepta, *Si heredem* [21] *me non feceris, tantum dare spondes?* inutilis est: quia contra bonos [22] mores est [hæc stipulatio].

De servo.

62. IDEM lib. 2. ex Minicio.

SErvus vetante [23] domino si *pecuniam ab alio* stipulatus [24] sit, nihilominus obligat [25] domino promissorem.

De conditione disjunctiva.

63. AFRICANUS lib. 6. Quæstionum.

SI quis ita stipuletur, *Sive* [26] *navis ex Asia venerit, sive Titius Consul factus fuerit:* utra prius conditio extitisset, stipulatio committetur, & amplius committi non potest. sed enim cum ex duabus disjunctivis conditionibus altera [27] defecerit, necesse est; ut [28] ea quæ extiterit, stipulationem committat.

De ratione temporis ante conditionem existentem præteriti habendâ.

64. IDEM lib. 7. Quæstionum.

HUjusmodi [29] stipulatio interposita est, *Si Titius Consul factus fuerit; tum* [30] *ex hac* [31] *die in annos singulos dari spondes?* post triennium conditio extitit: an hujus temporis nomine agi possit, non immerito dubitatur? Respondit, eam stipulationem utilem esse, ita ut in ea eorum [32] quoque annorum, qui ante impletam conditionem intercesserint, præstatio in id tempus collata intelligatur, ut sententia ejus sit talis: Tunc cum Titius Consul factus fuerit, in annos singulos, etiam præteriti temporis habita ratione, dena præstentur.

De verbis supervacuis. 1. *De variatione in rei, aut personæ appellatione.*

65. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

QUæ extrinsecus [33], & nihil [34] ad præsentem actum pertinentia, adjeceris stipulationi, pro supervacuis habebuntur, nec vitiabunt obligationem: veluti si dicas *Arma virumque cano, spondeo:* nihilominus valet. §. 1. Sed & si in rei, quæ promittitur, aut personæ appellatione [35] varietur, non obesse placet: nam stipulanti *denarios* [36], ejusdem quantitatis aureos spondendo, obligaberis: & servo stipulanti *Lucio domino suo*, si Titio, qui idem sit, daturum te spondeas, obligaberis.

De manumissione.

66. PAULUS lib. 3. ad Legem Æliam Sentiam.

SI minor viginti annis a debitore suo stipuletur *servum manumissum* [37]: non est executio [38] stipulationis danda [39]. Sed si ipsorum [40] viginti annorum [41] erit, non impeditur manumissio, quia de minore Lex loquitur.

De stipulatione salva fore. 1. Dari curari.

67. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

ILla stipulatio [42]; *decem millia salva fore* [43] *promittis?* valet. §. 1. Eum, qui *decem dari* [44] *sibi curari* [45] stipulatus sit, non posse decem petere, quoniam possit promissor reum locupletem dando liberari, Labeo ait: idque & Celsus lib. VI. Digestorum refert.

De pœna; & de eo, quod interest.

68. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

SI pœnam stipulatus fuero, *si* [46] *mihi pecuniam non credidisses*, certa [47] est & utilis stipulatio. Quod si ita stipulatus fuero, *pecuniam* [48] *te mihi crediturum spondes?* incerta [49] est stipulatio: quia id venit in stipulationem, quod mea interest [50].

De re impossibili.

69. ULPIANUS lib. 7. [51] ad Edictum.

SI homo mortuus sisti [52] non potest, nec pœna rei impossibilis [53] committetur: quemadmodum si quis Stichum mortuum [54] dare stipulatus, si datus non esset, pœnam stipuletur.

De infante.

70. IDEM lib. 11. ad Edictum.

MUlier, quæ dotem dederat populari [55] meo Glabrioni Isidoro, fecerat eum promittere dotem, si in matrimonio decessisset, infanti: & decesserat constante matrimonio. placebat ex stipulatu actionem non esse: quoniam qui fari [56] non poterat [57], stipulari non poterat.

De pœnali stipulatione.

71. IDEM lib. 13. ad Edictum.

CUm quid *ut* [58] *fiat*, stipulemur pœnam, sic [59] recte [60] concipiemus, *Si ita factum non* [61] *erit.* Cum quid *ne fiat*, sic: *si adversus id factum sit.*

De stipulationibus dividuis & individuis. 1. *De conditione*, Si ante Kal. illas opus perfectum non erit. 2. *De insula fulcienda vel facienda.*

72. IDEM lib. 20. ad Edictum.

1 *l.* 31. ꝟ. *de novat.* 2 Hæc videntur ἀσύστατα. quemadmodum enim fieri potest, ut promissor sit in mora ejus rei nomine, quæ pendente conditione perit? nam si pendente conditione res peti non potuit, multo minus mora committi potuit: solet enim dici nullam moram committi, ubi nulla petitio fit. *l.* 127. ꝟ. *h. t. l.* 40. *vers. sed cum sortis.* ꝟ. *de reb. credit.* 3 Id est, cum conditio extiterit, *l.* 14. ꝟ. *de novationib.* neque prius moram committet. *l.* 72. §. 1 ꝟ. *de solutionib.* Quod pure debes, promittis sub conditione? nihil debes, si pendente conditione decesseris, *dict. l.* 14. *dict.* §. 1. debebis, si post conditionem decesseris *l.* 33 ꝟ. *h. t.* Quod pure Titius mihi debet, sub conditione promittis? Titius moram commisit, pendente conditione res perit; Titius non obligatur, *ut hic.* Quid ita? nulla hic facta novatio est. 4 Nec Seius pendente conditione mihi obligatur. *Hal.* 5 Is omnino liberatus est. 6 Si res pendente conditione interit, conditionalis debitor liberatur: si post acceptilationem pure promissori factam, non liberatur 7 Id est, si res pendente conditione durat, manet obligatus promissor: si ante conditionis eventum perit, non tenetur. 8 Conditionalis promissio quantitatis certæ non extinguitur morte promissoris ante conditionis eventum accidente. 9 Sub hac scilicet conditione quæ sequitur. 10 Spes enim superest debitum iri. §. 4. *Instit. h. t.* §. 25. *Instit. de inutil.* 11 Adde *l.* 9. *in fin.* ꝟ. *de novat.* 12 Usumfructum fundi partem esse, hinc collige. *l.* 76. §. 2. *in fin.* ꝟ. *de leg.* 2. 13 *d. l.* 9. *in fin.* 14 §. 5. *Inst. de inut. stip.* Imo aliquid agit. *l.* 1. §. 4. ꝟ. *h. t.* 15 Hoc hodie est generale, ut nulla fiat novatio. *l. ult. C. de novat.* 16 Qui in diem, vel sub conditione promisit, post diei & conditionis eventum debet, & inde debitæ rei æstimatio ineunda est. *l.* 11. *in fin. supr. de re jud. l.* 12. *in fin. supr. si quis cautionibus. l.* 37. *supr. mandati.* 17 Quo dare debuit, quoque agi potuit. 18 Alioquin alias rei pactio erit. Hot. 36. *Illustr. circa fin. fol.* 108. ubi tractat, cujus loci & temporis pretium æstimari oporteat a judice in æstimatione frugis faciendâ. 19 Et ita quidem, ut ejus loci tantum æstimatio fiat quo solvi res debuit: id est, ita ut qualis sit res, in ejus loci foro spectetur. *l.* 22. *supr. de reb. cred. l. ult. supr. de cond. triticiaria. l.* 3. *in fin. supr. de act. empt.* 20 Pactum de futura successione non valet, *ut hic.* unde notant Placentini, feudi investituram non valere conceptam post mortem primi vasalli: reprehenduntur tamen a Mediolanensibus & Cremonensibus: si modo fiat investitura de beneficio incertæ personæ in genere: secus si de certæ personæ beneficio investitura fieret; tunc enim non valet investitura, nisi ea persona consentiat. *l.* 3. *supr. pro soc.* vid. Laudens. 1. *feud.* 27. §. *si quis investierit.* 21 Hæc stipulatio est contra bonos mores; nam successiones pactis vel stipulationibus obstringi non possunt. *l.* 34. *C. de transf. l.* 4. *C. de inut. stip.* Non valet conventio de viventis successione, eo non consentiente, *l. ult. C. de pact.* nec de mutua successione, nisi inter commilitones. *l.* 19. *C. de pact.* vid. Cujac. 16. *obs.* 39. conveniri etiam non potest dotali instrumento, ut vir uxori succedat. *l.* 15. *C. de pact. convent.* An & hæc stipulatio improbatur; qua liberi ex aliqua tantum portione succedunt; & rebus certis contenti sunt, & cæteris renunciant, ut in iis non succedant? vid. *l.* 15. *C. de pact.* Goth. Hæc regula etiam locum habet in pacto negative concepto de non succedendo. *l.* 3. *C. de collat. l. ultim.* ꝟ. *de suis & legitimis. l.* 35. §. 1. *C. de inofficios. testament.* vide Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 6. *n.* 60. 72. *& seq.* Ans. Adde Joann. Aurpach. *lib.* 4. *epistol. cap.* 4. S. L. 22 *l.* 19. *in fin. supr. h. t. l.* 134. *infr. h. t.* impugnat enim jus testandi. vid. *l.* 52. §. 9. *supr. pro socio.* 23 Et sic invito. §. 3. *Inst. per quas person. cuique. l.* 32. *supr. de adquir. rer. dom.* 24 Igitur commodum stipulationis invito domino adquiritur; *ut hic.* An proprietas? an hereditas? an actio? an possessio? an liberatio? an libertas cuivis invito adquiri potest? vide Cujac. *hic.* 25 Imo non obligat. *l.* 19. §. 2. *supr. de donat. l.* 69. *infr. de regulis jur.* 26 Vide Cujac. 6. *ad Afric. fol.* 108. 27 *l.* 129. *in fin. infr. h. t. l.* 78. *supr. de condit. & demonstrat.* 28 Imo, ut stipulatio committatur, omnes partes disjunctivæ existere debent. *l.* 13. §. 2. *supr. de rebus dub.* 29 Quodammodo præpostera scilicet. Hinc enim datio prior esse videtur conditione. 30 Formulam hanc pragmaticariam, sive forensem, *ex nunc, prout tunc*, pragmatici ex hoc loco deducunt. 31 Intellige præsenti: quippe particula *hac* rem præsentem demonstrat. *l.* 40. *in fin. supr. de rebus credit.* 32 *l.* 126. *infr. h. t. l.* 40. *in fin. supr. de reb. cred.* §. 13. §. 14. *Inst. de inutil. stipulat.* 33 Περισσεγον non vitiat stipulationem. *l.* 134. §. 1. *infr. h. t. l.* 56. *supr. mandati. l.* 32. §. 6. *supr. de auro. l.* 94. *infr. de regulis juris.* §. 5. *Instit. de inutil. stipulat. l.* 37. *C. de donat.* vide *l.* 17. *C. de testament.* περισσεγία, est, seu παρυπόνοια, cum aliquid præter interrogationem respondetur: cui similis ἀπόνοια, de qua *l.* 39. *in fin. supr. de pignorat.* 34 Hinc ratio dubitandi sumitur: solet enim dici, actu impertinenti vitiari stipulationem. *l.* 137. *infr. h. t.* 35 *l.* 136. *infr. h. t.* 36 Denarios Romanos accipe, qui singuli denos asses efficiebant. 37 Manumissum iri, *vulgat.* 38 Actus, qui non valet, executionem non meretur. 39 Quia in fraudem Legis Æliæ Sentiæ alienat & manumittit minor. vide *l.* 4. *supr. de servis exportand.* 40 Sed si ipse. *vulgat.* 41 Id est, qui agit supremum anni vicesimi diem. vide *l.* 1. *supr. de manumiss.* 42 Stipulatio *rem salvam fore. vulgat.* & male. 43 Hinc collige, factum vel dationem promitti non videri contra naturam stipulationis, *l.* 5. §. 1. *supr. h. t.* hinc sumitur ratio dubitandi. 44 Danda. *vulg.* 45 *l. ult. in fin. supr. de reb. cred.* 46 Id est, deficiente illa conditione. 47 Vide *l.* 74. *infr. h. t.* 48 Adde *l.* 112. *in fin. infr. h. t.* 49 Id quod interest; incertum est. *l.* 81. *infr. h. t.* Pœna certa est. §. *ult. Inst. de verb. obl.* 50 Id, quod interest, incertum est; ideoque ejus nomine actio incerti datur. vid. *l.* 118. *in fin. l.* 135. §. 3. *in fin. infr. h. t.* 51 *Al.* sexto. 52 *l.* 4. *supr. qui satisdare.* adde *l.* 10. §. 1. *supr. si quis cautionibus.* 53 Impossibilium nulla est obligatio. *l.* 185. *infr. de regul. l. ultim. infr. quæ sent. sine appellat.* 54 *l.* 83. §. 7. *l.* 103. *infr. h. t. l.* 31. *supr. de oblig.* 55 Id est, Tyrio. Ulpianus enim Tyrius fuit. *l.* 1. *infr. de censib.* 56 Infans stipulari non potest. *l.* 1. *supr. h. t. l.* 1. §. 13 *supr. de oblig. & act.* §. 10. *Inst. de inutil.* 57 Notandum est interim hic infantem dici usque ad annum septimum: *l.* 18. *C. de jure delib.* (ideoque Græci ἑπταετῆ, vertunt) etiamsi eum nondum compleverit. *l.* 23. §. 7. *supr. ad l. Aquil.* igitur intellige *l.* 6. *infr. rem pupilli salvam fore.* de infante, qui excessit annum septimum. 58 *l.* 137. §. 7. *infr. h. t.* 59 Formam concipiendarum pœnalium stipulationum, ut quid fiat, vel non fiat, observa. 60 Vide *l.* 137. §. 7. *infr. & §. ultim. Inst. h. t.* 61 In stipulationibus facti affirmativi pœna negative concipienda est.

STipulationes non dividuntur earum rerum, quæ diviſionem non [1] recipiunt: veluti [2] viæ, itineris, actus, aquæductus, cæterarumque [3] ſervitutium [4]. Idem puto, & ſi quis faciendum [5] aliquid ſtipulatus ſit: utputa *fundum tradi*, vel *foſſam fodiri* [6], vel *inſulam* [7] *fabricari*, vel *operas*, vel quid his ſimile: horum enim diviſio corrumpit ſtipulationem. Celſus tamen lib. XXXVIII. Digeſtorum refert, Tuberonem exiſtimaſſe, ubi quid fieri ſtipulemur, ſi non fuerit factum, *pecuniam* [8] *dari oportere*; ideoque etiam in hoc genere dividi ſtipulationem: ſecundum quem Celſus ait poſſe dici, juſta [9] æſtimatione facti dandam eſſe petitionem. §. 1. Si quis ita ſtipulatus ſit, *Si ante Kalendas Martias primas opus perfectum non erit, tum quanti id opus erit, tantam pecuniam dari?* diem promiſſionis cedere, non ex quo locatum eſt opus, ſed poſt Kalendas Martias: quia nec [10] conveniri ante Kalendas Martias reus promittendi poterat. §. 2. Plane ſi *inſulam* [11] *fulciri* quis ſtipulatus ſit, non eſt exſpectandum, ut inſula ruat, ſic deinde agi poſſit: nec *inſula fieri*, ut tantum temporis prætereat, quanto inſula fabricari poſſit. ſed [12] ubi jam cœpit mora faciendæ inſulæ fieri, tunc agetur: dieſque obligationi cedit.

De die vel conditione tacitis. 1. De ſervo hereditario, ejuſve, qui apud hoſtes eſt. 2. De moræ purgatione.

73. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

INterdum pura [13] ſtipulatio *ex re* [14] ipſa dilationem capit: veluti ſi id, *quod in utero ſit*, aut *fructus futuros* [15], *aut domum ædificari* ſtipulatus ſit. tunc enim incipit actio, cum ea per [16] rerum naturam præſtari poteſt. Sic qui *Carthagini* [17] *dari* ſtipulatur, cum Romæ ſit, *tacite* [18] tempus complecti videtur, quo perveniri Carthaginem poteſt. † Item ſi operas a liberto quis ſtipulatus ſit, non ante dies earum [19] cedit quam indictæ fuerint, nec ſint præſtitæ.

§. 1. Si ſervus hereditarius [20] ſtipulatus ſit, nullam vim habitura ſit [21] ſtipulatio, niſi [22] adita hereditas ſit: quaſi conditionem habeat. † Idem eſt & in ſervo ejus [23], qui apud hoſtes eſt. §. 2. Stichi promiſſor, poſt moram offerendo [24] purgat moram: certe enim doli mali exceptio nocebit ei, qui pecuniam oblatam accipere noluit [25].

De certa vel incerta ſtipulatione.

74. GAJUS lib. 8. ad Edictum Provinciale.

STipulationum quædam certæ [26] ſunt, quædam incertæ [27]. † *Certum* [28] eſt, quod ex ipſa pronunciatione apparet, quid, quale [29], quantumque ſit: ut ecce aurei decem [30], fundus Tuſculanus, homo Stichus, tritici Africi [31] optimi modii [32] centum, vini Campani optimi amphoræ centum.

1. & 2. *De generis ſtipulatione*, 3. *Uſufructu*, 4. *Partu Arethuſæ & fructibus*, 5. *His, quæ in horreo*, 6. *Debito*, 7. *Faciendo*, 8. *Alternativa*. 9. *De ſorte & uſuris*. 10. Fundum Tuſculanum dari.

75. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

UBi autem non apparet, quid, quale, quantumque eſt in ſtipulatione: incertam eſſe ſtipulationem dicendum eſt. §. 1. Ergo ſi quis [33] *fundum* ſine propria appellatione [34], vel *hominem* generaliter ſine proprio nomine, aut *vinum* [35], *frumentumve* ſine qualitate dari ſibi ſtipulatur: incertum deducit in obligationem [36]. §. 2. Uſque adeo ut ſi quis ita ſtipulatus ſit, *Tritici Africi boni modios centum: vini Campani boni amphoras centum?* incertum videatur ſtipulari: quia bono melius inveniri poteſt. quo fit, ut *boni* appellatio non ſit certæ rei ſignificativa: cum id, quod bono melius ſit, ipſum quoque bonum ſit. † At cum *optimum* [37] quiſque ſtipulatur, id ſtipulari intelligitur, cujus bonitas principalem gradum bonitatis habet: quæ res efficit, ut ea appellatio certi ſignificativa ſit. §. 3. Fundi certi ſi quis uſumfructum ſtipulatus fuerit, incertum [38] intelligitur in obligationem deduxiſſe; hoc enim magis jure utimur.

§. 4. Illud dubitationem recipit: ſi quis *id, quod ex Arethuſa ancilla natum erit*, aut *fructus, qui in fundo Tuſculano nati erunt*, dari ſibi ſtipulatus ſit, an certum ſtipulatus videatur? Sed ipſa natura manifeſtiſſimum eſt, incerti [39] eſſe hanc ſtipulationem [40].

§. 5. Sed qui *vinum, aut oleum, vel triticum, quod* [41] *in horreo eſt*, ſtipulatur, certum ſtipulari intelligitur. §. 6. Qui vero a Titio ita ſtipulatur, *Quod mihi Seius debet, dare ſpondes?* & qui ita ſtipulatur, *quod ex teſtamento mihi debes, dare ſpondes?* incertum [42] in obligationem deducit, licet Seius certum debeat, vel ex teſtamento certum debeatur: quamvis iſtæ ſpecies vix ſeparari poſſint ab ea, quam propoſuimus de vino, vel oleo, vel tritico, quod in horreo repoſitum eſt. & adhuc occurrit, quod fidejuſſores certum videntur promittere, ſi modo & is, pro quo obligentur, certum debeat: cum alioquin ita interrogentur, *id fide tua eſſe jubes?* §. 7. Qui id, quod in faciendo aut [43] non faciendo, ſtipulatur, incertum ſtipulari videtur. in faciendo, veluti *foſſam fodiri, domum ædificari, vacuam* [44] *poſſeſſionem tradi* [45]: in non faciendo, veluti *per* [46] *te non fieri, quominus mihi per fundum tuum ire agere liceat; per te non fieri, quominus mihi hominem Erotem habere liceat.* §. 8. Qui illud aut illud ſtipulatur, veluti, *decem vel hominem Stichum*, utrum certum an incertum deducat in obligationem, non immerito quæritur: nam & res certæ deſignantur: & utra earum potius præſtanda ſit, in incerto eſt. Sed utcunque is, [qui] ſibi electionem conſtituit adjectis his verbis, *utrum ego velim*, poteſt videri certum ſtipulatus: cum ei liceat vel hominem tantum vel decem tantum intendere ſibi dari oportere. qui vero ſibi electionem [47] non conſtituit, incertum ſtipulatur. §. 9. Qui ſortem ſtipulatur & uſuras quaſcunque, certum [48], & [49] incertum [50] ſtipulatus videtur: & tot [51] ſtipulationes ſunt, quot res [ſunt]. §. 10. Hæc ſtipulatio, *fundum Tuſculanum dari* [52], oſtendit ſe certi eſſe: continetque, ut dominium [53] omnimodo efficiatur [54] ſtipulatoris quoquo modo [55].

De alternatione. 1. De eo, quod dari oportet, oportebitve.

76. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

SI ſtipulatus fuerim illud, aut illud, quod ego voluero: hæc electio perſonalis [56] eſt. & ideo [57] ſervo vel filio talis electio cohæret [58]. in heredes tamen tranſit obligatio, & ante electionem mortuo ſtipulatore. §. 1. Cum ſtipulamur, quidquid [59] te dare facere oportet: id, quod præſenti die duntaxat debetur, in ſtipulationem deducitur: non, ut in judiciis, etiam futurum. & ideo in ſtipulatione adjicitur verbum *oportebit* [60]; vel ita, *præſens, in diemve*: & ideo fit, quia qui ſtipulatur quidquid te dare oportet, demonſtrat eam pecuniam, quæ jam debetur: quod ſi totam demonſtrare vult, dicit, *oportebitve*; ita, *præſens, in diemve.*

De pœna.

77. IDEM lib. 58. ad Edictum.

AD diem ſub pœna pecunia promiſſa, & ante [61] diem mortuo promiſſore, committetur pœna, licet non ſit hereditas ejus adita.

De filiofamil. De tempore contractus ſpectando. 1. De fructibus.

78. IDEM lib. 72. ad Edictum.

SI filiusfamilias ſub conditione ſtipulatus, emancipatus *fuerit* [62], deinde extiterit conditio, patri actio competit: quia in ſtipulationibus [63] id tempus ſpectatur [64], quo [65] contrahimus. §. 1. Cum fundum ſtipulatus ſum, non veniunt fructus [66], qui ſtipulationis tempore fuerint [67].

De procuratore.

79. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

SI procuratori [68] præſentis [69] fuerit cautum [70], ex ſtipulatu actionem utilem [71] domino competere [72] nemo ambigit.

1 Rerum individuarum individua eſt ſtipulatio. Individua autem quæ ſint, conſtat ſatis ex hujus legis initio. *Gothofr.* Pro intellectu hujus legis vide Kinſchot. *tr. de ſolut. induc. c. 8. n.* 18. & Goedd. *de contrah. ſtipul. c. 6. n.* 269. Anſ. Adde Molin. *de divid. & individ. part. 2. num.* 204. & 208. *cum ſeq. part. 3. n. 54. cum ſeq. & n* 147. Duaren. *lib. 2. diſp. c.* 19. Vacon. *lib. 5. declar.* 72. Parlador. *rer. quotidian. lib. 1. cap.* 6 S. L. vide etiam Gilbertum Regium *lib.* I ἐναντιοφανῶν *c.* 13. Mod. 2 *l. 2. §. 1. ff. h. t.* 3 *l. 17. ff. de ſervit. l. 19. ff. de uſu & habit.* 4 Præter uſumfructum *d. l. 19. l. 1. §. 9. ff. ad l. Falcid.* Cur ita? vide *hic Corraſium.* 5 Facti ſtipulatio individua eſt, *l. 2. §. 1. l. 4. §. 1. l. 54. in fin. ff. h. t. l. 85. §. 2. l. 139. infr. h. t. l. 59. ſupr. locati. l. 11. §. 24. ff. de leg. 3.* æſtimatio tamen facti, item ejus, quod intereſt, & pœna dividi poteſt. *J. h. t. l. 135. §. 3. in fin. J. h. t. l. 11. l. 13. in fin. ff. de re judicata.* 6 Fodi. *vulg.* 7 Vide tamen *l. 59. ff. locati.* 8 Ejus, quod intereſt præſtatione debitorem ſeu promiſſorem (invito etiam actore) liberari, hinc colligitur. *ut hic.* vide tamen caſus quoſdam ſpeciales, ubi ipſummet factum promiſſum ſtipulanti præſtandum, apud Socin *reg.* 193. 9 Juxta æſtimationem. *vulgat.* 10 *l. 99. in fin. J. h. t.* 11 *l. 98. in fin. J. h. t.* Inſulam fulciri ſpondes? An exſpectandum eſt, ut inſula ruat? Inſulam fieri ſpondes? An tantum temporis exſpectandum, quantum requiritur in aliqua inſula fulcienda? Neutrum exſpectandum eſt: ſed cum primum mora cœpit fieri, ſtipulatio committitur. Committitur autem ſi illico non fiat. 12 Hæc eſt ſententia Celſi. *l. 115. in fin. J. h. t.* de qua vide quæ notavi ad *l. 14. ff. h. t.* 13 Cui neque dies neque conditio eſt adjecta, *l. 41. §. 1. ff. h. t. l. 21. ff. quando dies leg. l. 14. J. de reg. jur.* 14 *l. 24. ff. de oper. libert.* 15 Futuros fructus recte ſtipulamur. *l. 8. ff. de contrah. empt.* 16 *l. 14. ff. h. t. l. 98. in fin. J. h. t. l. 15. ff. de pignorib. l. 186. J. de reg. jur. §. ult. in fin. Inſt. de inut. ſtip.* 17 *l. 141. §. 4. J. h. t. §. 5. Inſt. h. t.* 18 *l. 2. §. 6. ff. de eo, quod certo.* 19 *l. 24. ff. de oper. libert.* 20 *l. 16. l. 25. l. 35. J. de ſtip. ſerv.* 21 Habitura eſt. *Hal.* 22 *d. l. 16. l. 25. l. 27. in fin. l. 35. ff. de pact.* 23 *l. 18. §. 2. J. de ſtip. ſerv.* 24 Et in illa oblatione perſeverando. *l. 122. §. 5. J. h. t. l. 3. in fin. ff. de act. empt.* 25 Vide *l.* 39. *infr. de ſolut.* 26 *l. 68. ff. h. t. Inſt. eo t. in pr.* ex his certi condictio *l. 9. ſupr. de reb. cred.* 27 Hinc ex ſtipulatu actio. *l. 24. ſupr. de reb. cred. l. 6. C. de contr. ſtip.* 28 Vide *l. 6. ſupr. de reb. cred.* 29 Eſſentiam, qualitatem, quantitatem, hæc tria concurrere oportet, ut certum aliquid dicatur. 30 Quid? eo caſu quinam debebuntur, num exiguiores? ſic videtur, *l. 75. ff. de leg. 3.* niſi conſuetudine aliud tacite vel expreſſe ſit receptum. 31 Externorum frumentorum hi gradus fuere, Bœoticum, Siculum, Africanum. Plin. 18. 32 Modio Romano reſpondet Gallor. *boiſſellus.* vide Bud. 5. *de aſſe.* 33 Si quis fundum. *vulg. Hal.* 34 *l. 106. J. h. t.* 35 Vel quantitate. adde *l. 69. §. 4. ff. de jur. dot. l. 71. ſupr. de leg. 1.* 36 Ut quilibet dandi liberetur. *l. 52. ff. mandati.* 37 Vide *l. 18. §. 1. ff. de adilitio.* 38 *l. 8. ff. de uſufruct. ear. rer. l. 1. ſupr. de cond. tritic.* Imo non incertus eſt uſusfructus. *l. 8. ff. de uſufruct. ear. rer.* 39 Atqui videtur eſſe certa hæc ſtipulatio, quia ad certam perſonam & certum fundum videtur eſſe relata: talis autem promiſſio videtur ex natura ipſius relationis certa. *§. 5. J. h. t.* 40 Quia incertum eſt, qui & quales ſunt futuri. *l. 28. in fin. ff. de judiciis.* 41 Relatione aliquid dicitur certum. *l. 7. §. 1. ff. de contrah. empt.* 42 Imo certum, *l. 5. in fin. ff. de re judicat.* 43 *§. ultim. Inſt. h. t.* 44 Vide *l. 68. in fin. ff. de contrah. empt.* adde *l. 95. l. 115. infr. h. t.* 45 Factum, antequam expleatur, nullum eſt: tota vis ejus a futura perfectione pendet: datio vero ab initio dominii tranſlationem continet, ideoque certa. vide Corraſium *hic.* 46 Vide *l. 2. §. 5. ff. h. t.* 47 Alternativa eſt incerta. *l. 7. J. de injuriis.* Goth. vide Zanger. *de except. part. 3. c. 2. n.* 112. Anſ. 48 Reſpectu ſortis. 49 Vide quæ notavi ad *l. 31. ff. de uſuris.* 50 Reſpectu uſurarum. *l. 31. l. 41. in fin. ff. de uſuris. l. 3. C. de ſentent. quæ ſine certa quantitate.* 51 Id eſt, duæ: una ſcil. ſortis, altera uſurarum: neque enim hic plures enumeratæ. 52 Aliud in *tract. l. 25. ſupr. h. t.* Goth. Explicatur hic §. a Joann. Zanger. *de except. part. 3. c. 1. n.* 195. Anſ. 53 *l. 25. in fin. ff. de contr. empt. l. 45. §. 1. ff. de legat. 1. l. 3. ſupr. de uſur. l. 167. J. de regul. jur.* 54 *l. 23. ff. de ſervit. præd. urb.* 55 Atque ita in evitc. *l. 49. ſupr. de cond. indeb.* 56 Electio perſonalis ſeu perſonæ cohærens ex contractu voluntario non transfunditur: ſecus ſi ex cauſa neceſſaria, ut, ſi mortuo ſtipulatore ei ſuccedatur poſt hujuſmodi electionem datam, aut ſi adjudicata eſt electio creditori ejus *l. 11. ff. de fundo dotali.* vide Zaſ. 2. *reſponſ.* 57 *l. 141. J. h. t.* 58 Quoties ſcil. ſtipulati fuerint illud, aut illud, quod voluerint. 59 *l. 89. l. 125. J. h. t.* 60 *l. 8. J. de verb. ſignif.* 61 *l. 9. ff. de nautico fœnore.* 62 Poſtea ſcilicet. *Goth.* Ad intellectum hujus legis vide Joann. Decherum *lib. 2. diſſert.* 11 *num.* 44. Anſ. 63 Id eſt, in contractibus conditio exiſtens retrotrahitur ad tempus contractus. Cur jus aliud eſt in legatis, in quibus conditio exiſtens retro non trahitur ad mortis vel teſtamenti tempus, *l. 18. J. de regulis jur. l. 5. C. de cond. inſert.* ? An quia in contractibus factum filii verſatur: In legatis non æque, ut Accurſ. tradit ad *d. l. 18.* ? An quia contractus duorum conſenſu perfectus vim habet majorem retrotrahendi, quam legata, quæ unius voluntate perficiuntur, ut vult Baldus, Cumanus & Zaſius, *num.* 89. ? An vero, quod ſtricto jure idem hic dici poſſit, quod in legatis: æquitas vero repugnet, quæ poſtulat omnem filii induſtriam patri deberi, quæ nulla ſit in legatis adquirendis, ut vult Duaren.? An potius quod contractus ex re patris perfici præſumitur, quod ceſſat in legatis, & præſumptio ſit defunctum velle conditionis eventum exſpectari: contrahentes vero ab ipſo contractus initio velle obligari, ut video Alciatum, Corraſium & Cujacium ſentire? hujus præſumptionis hanc adfert Cujacius rationem: qui contrahit, inquit, ſuæ poſteritati vult proſpicere, *l. 9. in fin. ff. de probat.* atqui contractus conditionalis (puta ſtipulatore moriente) poſteritati non prodeſſet, niſi ab initio vires caperet. Is autem, qui legat, ſolum legatarium, non ejus poſteritatem ſpectat. ideoque pendente conditione mortuo legatario legatum extinguetur: ſin minus, eventum conditionis exſpectandum eſſe apparet. 64 Imo, non ſpectatur tempus contractus habiti, ſed exiſtentis conditionis poſt emancipatum filium, *l. 132. in fin. J. h. t. l. 12. §. 6. ff. mandati. l. 46. in fin. ff. de hered. inſtit. l. 10. in fin. l. 47. in fin. J. de fidejuſſ.* perſimiliter in donatione tempus conditionis ſpectatur. *l. 11. §. 2. ſupr. de donat. inter vir. & uxor.* Cur tam varie? in his legibus adquiri incipit obligatio emancipato filio poſt eventum conditionis non tam ex contractu ante emancipationem inito, quam ab eodem filio poſt ipſam emancipationem perfecto & abſoluto. Id eſt, in illis legibus adquiritur filio actio ex numeratione facta poſt emancipationem. 65 *l. 18. in fin. l. 144. in fin. J. de reg. jur.* 66 *l. 38. §. 7. ff. de uſur.* 67 Quinam illi fructus ſunt? An pendentes? hi pars fundi ſunt, *l. 44. ſupr. de rei vind.* & cum fundo alienato tranſeunt *l. ult. §. 6. ſupr. quæ in fraud. cred. l. 13. C. de act. empt.* Fundus eſt etiam quidquid ſolo continetur. *l. 115. J. de verb. ſign.* An demeſſi? at hi non ſunt fundi. nulli igitur? Imo, pendentes hic veniunt. Cur ita jus eſt? aliud eſt in reali actione & ex empto, ſeu contractibus bonæ fidei: aliud in contractibus ſtricti juris. In ſtipulatione, quæ eſt ſtricti juris, verba reſtricte interpretamur *l. 99. infr. h. t.* 68 De Advocato præſentis vide *l. 1. C. de errore Advocat.* 69 Non diſſentientis. *l. 68. ſupr. de procur. l. 5. infr. de Prætor. ſtip.* Nam facta abſentis nomine non adquiritur ſine ceſſione. *l. 49. in fin. ſupr. de adq. vel amitt. poſſeſſ.* 70 Stipulatione conditionali ſcil. Corraſ. & ex re ipſius domini. *Cuj.* adde & qui rem ſuam donans alteri ſervare non poſſit, *l. 13. §. 25. ſupr. de act. empt. l. 18. in pr. ſupr. de damno.* dic idem de procuratore militis. *l. 26. ſupr. de rebus cred.* 71 Non directam ſi ſtrictum jus inſpiciamus. 72 Iis caſibus ſcilicet de quibus diximus.

De

De oratione ambigua.

80. IDEM lib. 74. ad Edictum.

QUotiens in stipulationibus [1] ambigua [2] oratio est, commodissimum est id accipi, quo res, qua de agitur, in tuto sit [3].

De homine sistendo.

81. IDEM lib. 77. ad Edictum.

QUotiens quis alium *sisti* [4] promittit, nec [5] adjicit pœnam (puta, vel servum suum [6], vel hominem liberum), quæritur, an committatur stipulatio? Et Celsus ait, etsi non est huic stipulationi additum, nisi [7] steterit [8], pœnam dari: [in] id, quanti interest sisti, contineri [9]: & verum est quod Celsus ait: nam qui alium sisti promittit, hoc [10] promittit, id se acturum, ut stet. §. 1. Si procurator *sisti aliquem* sine pœna stipulatus sit, potest defendi non [11] suam, sed ejus, cujus negotium gessit, utilitatem in ea re deduxisse. idque fortius dicendum, *si quanti ea res sit* [12], stipulatio [13] proponatur procuratoris.

De re stipulatoris. 1. *De mora & rei interitu.*

82. IDEM [lib. 78. ad Edictum].

NEmo *rem suam* [14] utiliter stipulatur [15], sed pretium [16] rei suæ non inutiliter: sane *rem [meam] mihi restitui* [17] recte stipulari videor. §. 1. Si post [18] moram promissoris homo decesserit, tenetur nihilominus, proinde ac si homo viveret: & hic [19] moram [20] videtur fecisse, qui [21] litigare maluit, quam restituere.

De stipulatione ad alium relata. 1. *De consensu vel dissensu.* 2. *Ut responsio congruat interrogationi.* 5. *De his, quæ non sunt in commercio. De mutatione vel extinctione rei, & ejusdem refectione. De re futura.* 6. *De concursu duarum causarum.* 7. *De homine mortuo.* 8. *De ancilla sistenda.*

83. PAULUS [lib. 72. ad Edictum].

INter stipulantem & promittentem negotium contrahitur: itaque alius [22] pro alio, promittens daturum facturumve eum, non obligatur. nam de se quemque promittere oportet: & qui spondet dolum malum abesse, abfuturumque esse, non simplex abnutivum [23] spondet: sed curaturum [24] se, ut dolus malus absit. † Idemque in illis stipulationibus, *Habere licere*: item, *neque per te, neque per heredem tuum fieri, quominus fiat.* §. 1. Si Stichum stipulatus de alio [25] sentiam, tu de alio, nihil actum erit: quod & in judiciis Aristo existimavit: sed hic magis est, ut is petitus videatur, de [26] quo actor sensit. nam stipulatio ex utriusque consensu valet: judicium autem etiam in invitum [27] redditur, & ideo actori potius credendum est, alioquin semper negabit reus se consensisse. §. 2. Si stipulante me Stichum aut Pamphilum, tu tuum daturum te spoponderis: constat non [28] teneri te, nec ad interrogatum esse responsum. §. 3. Diversa causa est summarum: veluti, *decem aut viginti dari spondes?* hic enim, etsi decem spoponderis, recte responsum est: quia semper in summis id, quod minus [29] est, sponderi videtur. §. 4. Item si ego plures res stipuler, Stichum puta & Pamphilum: licet unum spoponderis, teneris: videris enim ad unam ex duabus stipulationibus respondisse. §. 5. Sacram, vel religiosam rem, vel usibus publicis in perpetuum relictam, ut *forum, aut basilicam* [30], *aut hominem liberum* [31], inutiliter [32] stipulor: quamvis sacra, profana fieri, & usibus publicis relicta in privatos usus reverti, & ex libero servus fieri potest. Nam & cum quis rem profanam, aut Stichum dari promisit, liberatur, si sine facto ejus res sacra esse cœperit, aut Stichus ad libertatem pervenerit. Nec revocantur in obligationem, si rursus Lege aliqua & res sacra profana esse cœperit, & Stichus ex libero servus effectus sit: quoniam una atque eadem causa [33] & liberandi & obligandi esset, quod aut dari non possit, aut dari possit. Nam & si navem, quam spopondit, dominus dissolvit, & iisdem [34] tabulis compegerit [35]: quia eadem [36] navis esset, inciperet obligari. Pro quo & illud dici posse Pedius scribit: Si stipulatus fuero *ex fundo centum amphoras* vini, expectare [37] debeo, donec nascatur: & si natum, sine culpa promissoris consumptum sit, rursum expectare debeam, donec iterum nascatur, & dari possit: & per has vices aut cessaturam, aut valituram stipulationem. † Sed hæc dissimilia [38] sunt: adeo enim cum liber homo promissus est, servitutis tempus spectandum non esse, ut ne hæc quidem stipulatio de homine libero probanda sit [39], *Illum, cum servus esse cœperit, dare spondes?* item, *Eum locum, cum ex sacro religiosove profanus esse cœperit, dari?* quia nec præsentis temporis obligationem recipere potest: & ea duntaxat, quæ natura sui possibilia [40] sunt, deducuntur in obligationem, vini autem non species, sed genus [41] stipulari videmur, & tacite in ea tempus continetur: homo liber certa specie continetur: & *casum adversamque fortunam spectari hominis liberi, neque civile, neque naturale est* [42]: nam de his rebus negotium recte geremus, quæ [43] *subjici usibus, dominioque nostro statim possunt.* & navis si hac mente resoluta est, ut in alium usum tabulæ destinarentur, licet mutato consilio perficiatur, tamen & perempta prior navis, & hæc alia dicenda est: sed si reficiendæ navis causa omnes tabulæ refixæ sint, nondum intercidisse navis videtur: & compositis rursus eadem [44] esse incipit [45], sicuti de ædibus [46] deposita tigna ea mente, ut reponantur, ædium sunt: sed si usque ad aream deposita sit, licet eadem materia restituatur, alia [47] erit. † Hic tractatus etiam ad Prætorias stipulationes pertinet: quibus de re restituenda cavetur, & [an] eadem res sit, quæritur.

§. 6. Si rem, quam ex causa lucrativa stipulatus sum, nactus fuero ex causa lucrativa [48], evanescit stipulatio: sed si heres extitero domino, extinguitur stipulatio. Si vero a me herede defunctus eam legavit, potest agi ex stipulatu. † Idemque esse & si sub conditione legata sit, quia & si ipse debitor rem sub conditione legatam dedisset, non liberaretur [49]: sed si conditione deficiente remansent, petitio infirmabitur. §. 7. Stichum, qui decessit, si stipuler: si quidem condici etiam mortuus potuit, ut furi [50], utiliter [51] me stipulatum Sabinus ait; si vero ex aliis causis, inutiliter: quia etsi deberetur, morte promissor liberetur. † Idem [52] ergo diceret, & si mora facta defunctum [53] stipularer. §. 8. Si quis *ancillam sistere se in aliquo loco* promiserit, quæ prægnans erat, etsi sine partu [54] eam sistat, in eadem causa [55] eam sistere intelligitur.

De purgatione moræ.

84. IDEM lib. 74. ad Edictum.

SI *insulam fieri* [56] stipulatus sim, & transierit tempus, quo potueris [57] facere: quamdiu litem contestatus non sim, posse te facientem [58] liberari [59] placet: quod si jam litem contestatus sim, nihil tibi prodesse, si ædifices.

De obligationibus dividuis & individuis. 7. *De eo, qui curavit, ne conditio existeret.*

85. IDEM lib. 75. ad Edictum.

IN executione [60] obligationis sciendum est quatuor [61] causas esse. nam interdum est aliquid, quod a singulis heredibus divisum [62] consequi possumus: aliud [63], quod totum peti necesse est, nec divisum præstari potest: aliud [64] quod pro parte petitur, sed solvi nisi [65] totum, non potest: aliud [66], quod solidum petendum est, licet in solutionem [67] admittat [secutionem [68].] §. 1. Prima [69] species pertinet ad promissorem *pecuniæ certæ*: nam & petitio & solutio ad portiones [70] hereditarias spectat. §. 2. Secunda [71] *ad opus, quod testator fieri jusserit.* nam singuli heredes in solidum tenentur: quia operis effectus in partes scindi [72] non [73] potest. §. 3. Quod si stipulatus fuero, *per te heredemve tuum non fieri, quominus eam, agam: si adversus ea factum sit, tantum dari?* & unus ex pluribus heredibus promissoris me prohibeat: verior est sententia existimantium unius [74] facto omnes teneri [75], quoniam licet ab uno prohibeor, non tamen in

1 *l.* 34. ʃ. *de reg. jur.* & testamentis. *l.* 3. ʒ. *de test. milit.* 2 Forte propter ὁμωνυμίαν, ἀμφιβολίαν, σύνθεσιν. De ambigui effectu adde *l.* 3. *supr. de rebus dub. l.* 125. *in fin.* ʃ *de verbor. signif.* de obscuro, *l.* 22. *in fin.* ʃ. *supr. de fideic. libert. l.* 9. ʃ. *de reg. jur.* 3 Id est, ne pereat adde *l.* 67. ʃ. *de regul. jur.* dummodo interpretatio nos ad flagitium non deducat *l.* 12. *supr. de reb. dub.* 4 *l.* 38 §. 24. *supr. h. t.* Goth. vide Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 9. *num.* 32. Ans. 5 *l. penult. supr. si quis cautionibus* 6 Puta in causa noxali, *l.* 2. §. 1. *supr si ex noxali.* alias non sistitur, *l.* 13. *supr si quis cautionibus. l.* 6. *C. de judiciis.* 7 Id, quod interest, pœnæ subsidium est 8 *Al.* stiterit. 9 *l.* 135. §. 3. ʃ. *h. t.* quod in quacunque stipulatione facti evenit. *l.* 13. *in fin. supr. de re jud.* 10 Nota cautionis sisti effectum. *l.* 14. *in fin. supr. si quis cautionibus.* 11 Procurator censetur, non suo sed procuratorio agere, nomine domini. *l.* 27. *l.* 28. *supr. de procur.* 12 His verbis continetur vera rei æstimatio, *l* 18 *supr. de dolo* quæ interdum rem excedit *l.* 4. §. 4. ʒ. *de damno* 13 Stipulatio opponatur procuratoris [illegible] stipulatio proponatur procurator *Corras.* 14 Vide *l* 29. §. 1. *supr. h. t. l.* 15. *supr depositi* [illegible] 1. §. 10 ʒ *de oblig.* § 2. *Inst de inutil.* adde *ib. Theophil.* 15 Nisi sua intersit ex alia causa, quam dominii, puta possessionis, *l.* 2. *supr. de condict. triticiaria* aut si restitutionem domini stipuler. 16 Cur ita? pretium enim in rei locum succedit? utique interdum succedit: sed tamen pretium multum differt a re ipsa. vide *l.* 48. *in fin* ʃ. *de furtis.* 17 *l.* 2[illegible]. *in fin.* ʒ. *de adqu. vel amitt poss* 18 *l.* 23 *supr. h. t l.* 5. *supr de reb. cred. l.* 15. *l.* 16. *in fin. supr. de rei vind l.* 32. *supr. de usuris.* 19 Vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 35. *supr. de vi & vi.* 20 Moram facere intelligitur, qui maluit litigare, quam restituere. 21 Vide *l.* 16. ʒ. *de rei vind.* 22 Vide *l.* 38. *supr h. t.* Goth. vide Goedd. *de contrah. stipul. cap.* 6. *num.* 184. Ans. Adde Cujac. *lib.* 12. *obs.* 36. S. L. 23 Ἀποφατικὸν sive negans. sicut Florentinus Caper in libro de orthographia scripsit, duplicem abnutivam pro negatione accipi. v. Cujac. ad *l.* 38. *supr. h. t.* Confessiva seu confessoria vox fit ex duplici abnutiva, ἀπωμοτικὸν, in glossis etiam dicitur abnutivum. vide Cujac. 10. *obs.* 26 Porro abnutare est sæpius abnuere. *Fest.* Martianus Capella, oratio abnutiva. Abnuitio dicitur Festo, cui opponitur adnuere. 24 *l.* 50 *supr. h. t.* 25 *l.* 7. *in fin* [illegible] *de dolo.* Goth. vide Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 2 *cas.* 93. S. L. 26 Vide *l.* 61. *l* 66. *supr de judiciis* 27 Cum invito agimus, cum invito non contrahimus. 28 Imo tenetur. §. 17. *vers. si vero unam ex his. Inst. de inutil stipul.* 29 *l.* 12. ʒ. *h. t.* 30 *Basilic. l.* 137. § 6. ʃ. *h t.* § *ult. Inst de empt. & vend* quæ & regia, Papinian 1 *Sivarum.* locus judiciorum. *Quintil.* 12 Foro adjunctus, ut sæpius, *ut hic* & apud Vitruvium 15. Quatuor Romæ fuerunt. 36 Plin. 15. Imo plures, ut ex Plinii epistolis, Cornelio Nepote *de viris illustribus*, Suetonio & aliis potest colligi. Eadem forma basilicæ viæ. *l* 2. §. *viarum supr. ne quid in loco publico.* Basilicum, pro magno. Basilicæ, pro templis. adde quæ scripsi de basilica ad Festum. 31 *l.* 103. ʃ. *h. t.* 32 §. 2. *Inst. de inutilibus stipulat.* 33 Contrariorum una eademque est causa, contraria scilic. & ita Aristoteles 2. *Rhet.* 19. ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις ἐναντίων ἐναντία. Obligamur, quia dare possumus: liberamur, quia dare non possumus. v. Cujac. *hic.* 34 Navis usufructu legato, si ea dissoluta sit, ususfructus perit, licet iisdem tabulis (nulla præterea adjecta) restituta sit. *l.* 10. §. 7. ʒ. *quib. mod. ususfruct.* 35 *Al.* compegerat: aliud erit, si non restaurata sit. *l.* 68. §. 2. ʒ. *de leg.* 3. Aliud etiam erit, si restaurata fuerit, cum antea dissoluta fuisset ea mente, ut ex ejus tabulis aliud quiddam fieret. ʃ. *h. t.* 36 *l.* 98. §. 8. ʃ. *de solut.* 37 *l.* 73. *supr. h. t. l.* 1. *in fin. supr. de cond. & demonstrat.* 38 Argumentum a simili evanescit, allata dissimilitudine aliqua. vide Socin. *regul.* 29. 39 §. 2. *in fin. Inst. de inutil. stipulat.* 40 *l.* 7. *supr. h. t.* §. 1. *Instit. de inutil.*

41 Quod non perit. 42 Mortem alterius exspectare, vel spectare, neque civile, neque naturale, *ut hic. l* 9. §. 1 *supr. de liber. & posth.* unde quidam notant, substitutiones omnes odiosas esse, ut quæ mortis alterius captandæ occasionem præbeant de quo scripsi ad *l.* 41. §. 3. *supr. de vulgari.* 43 De his negotiari possumus, quæ dominio nostro possunt subjici. 44 *d. l.* 98. §. 8. *infr. de solution.* Navis refecta eadem sit, necne, ex placitis Philosophorum, vide Plutarchum *in Theseo.* vide quæ scripsi ad *l* 76 *supr de judiciis.* 45 Utcunque sæpius dissolvatur, & restauretur. *l.* 76. ʒ *de judiciis.* 46 Domus restituta eadem intelligitur, si ea mente fuerit deposita, ut restitueretur: sin minus, eadem non est. 47 Facit *l.* 10. § 7. *in fin.* ʒ. *quibus mod. usufruct.* 48 *l.* 56. §. 7. ʒ. *h. t. l.* 17. ʒ *de oblig & actionibus.* Lucrativæ duæ causæ non possunt circa rem eandem concurrere, nisi una sit revocabilis. ut *l* 66 §. 1. *supr. de leg.* 2. 49 Nisi ex eventu *l* 98 *infr h. t.* 50 Vide *l* 1 & *tit. supr. de condict. furt.* Potest condici res perempta post moram, & in stipulationem deduci. 51 *l* 29. §. 1. *supr. h. t.* 52 Fur & morator æquiparantur. vide Hotom. 28. *Illustr. fol.* 187. 53 *l.* 103. *in fin infr. h. t. l.* 1. §. 9. *supr. de oblig.* §. 1. *Inst. de inutil. stipul.* 54 Actum enim fuit de matre tantum: aliud est in precario. *l.* 10. *supr. de precario.* 55 Sistendi promissor hominem in eodem statu & causa sistere debet. *l.* 1. *supr. si ex noxali.* 56 Demonstrato scil. loco: alias hæc stipulatio nullius esset momenti. *l.* 95. *l.* 115. *infr. h. t l.* 2 §. 5. *supr. de eo, quod certo loco.* An requiritur, ut forma operis, id est, longitudo & altitudo demonstretur? Ripensis post Ludovicum Romanum, sufficere loci demonstrationem, ait: Movetur, quod demonstratio loci satis ostendatur per formam operis, & certitudo per architecturæ artem. Vitruv. 1 *cap.* 2. & 6. *cap.* 2. Quid? dies insulæ faciendæ debetne adjici, ut mora committi posse dicatur? non est necesse, cum dies hic a Lege subintelligatur. *l.* 137. §. 3. *infr h. t* 57 *d.* §. 3. 58 Facere insulam promissam videtur, qui in publico apparatum ædificandi posuit. *l.* 1 § 3 *infr. de pollicitation.* qui jam inchoavit ipsum ædificium: nam qui jam perfecit, fecisse, non facere videtur. In tertio, stipulatorem patientem promissorem, post moram ab eo commissam ædificare, liti renunciasse tacite videri: agentem autem illico post moram non audiri promissorem facere volentem, *ut hic.* nisi eodem momento non multo post ædificare paratus sit. Eo enim casu judex æqui studiosus modici temporis moram facile negliget. *l.* 135. §. 2. *in fin. infr. h. t.* 59 A quo? a pœna in obligationem deducta. 60 Id est, petitione & solutione, quam Græci vocant ἐκβιβασμόν. 61 Obligatio certæ quantitatis dandæ, dividua est obligatione & solutione: faciendi, penitus individua est, *ut hic.* & §. 1. 2. 3. *infr. h. t.* Quid certæ speciei obligatio? vide *l. stipul.* 9. §. 1. *infr. de solutionib.* 62 Divisim. *vulg. Hal.* Hæc est prima species executionis, Peti pro parte, Solvi pro parte. 63 Secunda species executionis, Peti solidum, Solvi solidum. 64 Tertia species executionis, Peti pro parte & Solvi solidum. 65 *l.* 2 §. 1. *supr. h. t. l.* 15. *supr de legat.* 2. 66 Quarta species executionis, Peti solidum & Solvi pro parte. 67 *Al.* in solutione. 68 *Al.* sectionem 69 In qua singulis ab heredibus divisim consequi possumus. 70 Sensus est, singulos heredes promissoris pecuniæ certæ conveniri pro hereditaria parte ex lege XII. Tabularum. *l.* 35. §. 1. *supr. de hered. inst.* 71 In qua heredes in solidum tenentur. 72 Individuum id dicimus, cujus effectus dividi non potest, unde rursus notant factorum obligationem individuam esse. 73 *l.* 72. *supr. h. t. l.* 11 §. 24. *supr. de legat.* 3. 74 *l.* 2. §. 5. *l.* 4. §. 1. *supr. h. t. l.* 25. §. 12. *supr. famil. ercisc.* 75 *l.* 4. §. 1. *supr. h. t.*

partem prohibeor, sed cæteri familiæ erciscundæ judicio sarcient damnum. §. 4. Pro parte [autem] peti, solvi autem nisi totum non potest: veluti cum stipulatus sum *hominem* [1] *incertum.* nam petitio ejus scinditur, solvi vero nisi solidus non [2] potest: alioquin in diversis [3] hominibus recte partes solventur; quod non potuit defunctus facere, ne, quod stipulatus sum, consequar. † Idem juris est, & si quis decem [millia] aut hominem promiserit. §. 5. In solidum vero agi oportet, & partis solutio adfert liberationem, cum ex causa evictionis [4] intendimus. nam auctoris [5] heredes [6] in solidum denunciandi sunt, omnesque debent subsistere, & quolibet [7] defugiente omnes tenebuntur: sed unicuique [8] pro parte hereditaria præstatio injungitur. §. 6. Item si ita stipulatio facta sit, *Si fundus Titianus datus non* [9] *erit, centum dari?* nisi totus detur, pœna committitur centum: nec prodest partes fundi tradere, cessante uno, quemadmodum non [10] prodest ad pignus liberandum, partem creditori solvere. §. 7. Quicumque sub conditione obligatus curaverit [11], ne conditio existeret, nihilominus obligetur.

De numero stipulationum.

86. ULPIANUS [lib. 79. ad Edictum].

QUod [12] dicitur [13], tot stipulationes esse, quot res; ibi locum habet, ubi res exprimuntur stipulationi: cæterum si non fuerint expressæ, una est stipulatio.

De re stipulatoris futura.

87. PAULUS [lib. 75. ad Edictum].

NEmo [14] rem suam [15] futuram in [16] eum casum, qua [17] sua sit, utiliter stipulatur.

De mora. De fidejussore hominem debitum interficiente.

88. IDEM [lib. 6. ad Plautium].

MOra rei fidejussori quoque nocet [18]. † Sed si fidejussor servum obtulit [19], & reus moram fecit: mortuo Sticho fidejussori succurrendum est. † Sed si fidejussor hominem occiderit [20], reus liberatur, fidejussor autem ex stipulatione conveniri potest.

De eo, quod dari oportet, oportebitve.

89. IDEM [lib. 9. ad Plautium].

SI a colono, cui fundum in quinquennium locaveram, post tres annos ita stipulatus fuero, *Quicquid* [21] *te dare facere oportet?* non amplius in stipulationem deducitur, quam quod jam dari oportet: [in stipulationem enim deducitur quod jam dari oportet:] si autem adjiciatur, *oportebitve*, etiam futura [22] obligatio deducitur.

De usuris.

90. POMPONIUS [lib. 3. ex Plautio].

CUm stipulati sumus *pro usuris legitimis pœnam in singulos menses, si sors soluta non sit:* etiamsi sortis [23] obligatio in judicium [24] sit deducta, adhuc tamen pœna crescit. quia verum est solutam pecuniam non esse.

De periculo rei debitæ, & mora.

91. PAULUS [lib. 17. ad Plautium].

SI *servum* stipulatus fuero, & nulla mora intercedente servus decesserit: si quidem occidat [25] eum promissor, expeditum [26] est. sin autem negligat [27] infirmum, an teneri debeat promissor? considerantibus, utrum, quemadmodum in vindicatione [28] hominis, si neglectus a possessore fuerit, culpæ hujus nomine tenetur possessor, ita & cum dari promisit: an culpa, quod ad stipulationem attinet, in faciendo accipienda sit, non in non faciendo? quod magis probandum est: quia [29] qui dari promisit, ad dandum, non faciendum, tenetur. §. 1. Sed si sit quidem res in rebus humanis, sed dari non possit, ut fundus religiosus (puta) vel sacer factus, vel servus manumissus [30], vel etiam ab hostibus [31] si capiatur, culpa in hunc modum dijudicatur: ut si quidem ipsius promissoris res vel tempore stipulationis, vel postea fuerit, & quid eorum acciderit, nihilominus teneatur.
† Idemque fiat, & si per alium, posteaquam ab hoc alienatus sit, id contigerit. † Si autem alienus fuit, & ab alio tale quid accidit, non tenetur: quia nihil fecit. nisi [si] posteaquam moratus [32] est solutionem, aliquid hujusmodi acciderit: quam distinctionem & Julianus sequitur. † Item si homo qui fuit promissoris, ex præcedenti causa ablatus ei fuerit, quod statuliber fuit, perinde habendus sit, ac si alienum promisisset: quia sine facto ipsius desiit ejus esse.
§. 2. De illo quæritur, an & is, qui nesciens se debere, occiderit, teneatur [33], quod Julianus putat in eo [34], qui, cum nesciret a se petitum codicillis, ut restitueret [35], manumisit [36]. §. 3. Sequitur videre de eo, quod Veteres constituerunt, quotiens [37] culpa intervenit debitoris, perpetuari [38] obligationem, quemadmodum intelligendum sit. Et quidem si effecerit promissor, quominus solvere possit: expeditum intellectum habet constitutio [39]: si [40] vero moratus sit tantum, hæsitatur, an si postea in mora non fuerit, extinguatur superior mora? Et Celsus adolescens scribit, eum, qui moram fecit in solvendo Sticho, quem promiserat, posse [41] emendare eam moram postea offerendo: esse enim hanc quæstionem de bono [42] & æquo: in quo genere *plerumque sub* [43] *auctoritate juris scientiæ perniciose* (inquit) *erratur.* Et sane probabilis [44] hæc sententia est, quam quidem & Julianus sequitur: nam dum quæritur de damno, & par utriusque causa sit, quare non potentior sit, qui teneat [45], quam qui persequitur? §. 4. Nunc videamus, in quibus personis hæc constitutio locum habet? quæ inspectio duplex est: ut primo quæramus, quæ personæ [46] efficiant perpetuam obligationem; deinde quibus eam producant. Utique autem principalis [47] debitor perpetuat obligationem.
† Accessiones [48] an perpetuent, dubium est. Pomponio perpetuari [49] placet: quare enim facto suo fidejussor suam obligationem tollat? cujus sententia vera est; itaque perpetuatur obligatio tam ipsorum, quam successorum eorum. accessionibus quoque suis, id est, fidejussoribus, perpetuant obligationem: quia in totam [50] causam spoponderunt. §. 5. An filiusfamilias, qui jussu patris promisit, occidendo servum, producat patris obligationem, videndum est. Pomponius producere putat, scilicet, quasi accessionem [51] intelligens eum, qui jubeat. §. 6. Effectus hujus constitutionis [52] ille est, ut adhuc homo peti possit. Sed & acceptum ei posse ferre creditur, & fidejussorem accipi ejus obligationis nomine. † Novari autem an possit hæc obligatio, dubitationis est: quia neque hominem, qui [53] non est, neque pecuniam quæ non debetur, stipulari possumus. Ego [54] puto novationem fieri posse, si [55] hoc actum inter partes sit: quod [&] Juliano placet.

De herede.

92. IDEM [lib. 18. ad Plautium].

SI ita stipuler, *Per te non fieri, quominus mihi heredique* [56] *meo vindemiam tollere liceat?* etiam heredi datur actio.

De electione.

93. IDEM [lib. 3. ad Vitellium].

SI [57] sic stipulatus fuero, *Per te non fieri, quominus hominem ex his, quos habes, sumam?* electio mea erit.

De incerta stipulatione.

94. MARCELLUS [lib. 3. Digestorum].

TRiticum [59] dare oportere stipulatus est aliquis. Facti [60] quæstio est, non juris. Igitur si de aliquo tritico cogitaverit [61], id est, certi generis [62], certæ quantitatis [63], id habebitur pro [64] expresso: alioquin, si cum destinare genus & modum vellet, non fecerit, nihil stipulatus videtur [65]; igitur ne unum quidem modium.

De insula facienda.

95. IDEM [lib. 5. Digestorum].

QUi insulam fieri stipulatur, ita demum adquirit obligationem, si apparet [66] quo in loco [67] fieri insulam voluerit, si [68] & ibi insulam fieri interest ejus.

De rei interitu.

96. IDEM [lib. 12. Digestorum].

QUi [69] servum mihi ex stipulatu debebat, si in facinore [70] eum deprehenderit, impune [71] eum occidit: nec utilis actio erit in eum constituenda.

De re impossibili. 1. Si quis pro alio se soluturum spoponderit. 2. De conditione nuptiarum.

97. CELSUS [lib. 26. Digestorum].

1 Obligatio generis & alternativa, qua petitionem seu petendi facultatem spectamus, dividua est: qua solutionem, individua. 2 *l.* 9. *in fin.* J. *de solutionib.* 3 *l.* 34. §. 1. *in fin.* J. *de solution.* 4 Vide *l.* 5. §. *ult. supr. h. t.* 5 Id est, venditoris. 6 Denunciatio cuilibet heredum in solidum fieri debet: individua est denique. 7 Id est, parte aliqua deficiente: possit enim unus solidum defendere. *l. cum ex causa.* 139. J. *h. t.* 8 *Sub.* heredum. 9 *l.* 5. §. *ultim. supr. h. t.* 10 *l.* 9. §. 3. *supr. de pignorat. l.* 19. *supr. de pignoribus.* 11 Vide *l.* 24. S. *de cond. & dem.* 12 Vide *l.* 29. *supr. h. t.* Gothofr. vide Goedd. *de contrah. stipul. cap.* 6. *num.* 212. *& seq.* Ans. 13 Vide *l.* 29. *supr. h. t.* 14 Vide *l.* 18. *l.* 25. *l.* 82. *supr. h. t.* 15 V. *l.* 82. S. *h. t.* 16 Paria sunt, aliquid fieri tempore prohibito, & in tempus prohibitum conferri. 17 Quod sua sit. *vulg. Hal.* 18 Vide *l.* 49 *supr. h. t. l.* 3 § 3. *supr. quod quisque. l.* 24. §. 1. *supr. de usur. l.* 44. *supr. de oper. libert.* adde Paul. 5. *sentent* 7. §. *ult.* 19 Tunc non est in mora. 20 *l.* 23. *supr. h. t l.* 127. *in fin.* J. *h. t. l.* 19. *supr. de dolo.* 21 Vide *l.* 76. §. 1. *supr. h. t.* 22 Adde *l.* 23 *supr. de serv. præd. urb.* 23 Tantum, non usurarum. 24 Lite contestata, *l.* 35. *supr. de usur.* non novatione usuræ currunt. *l.* 18. J. *de novat.* 25 *l.* 23. *in fin.* S. *h. t.* Paul. 5. *sent.* 7. § *ult* hominis occisor culpam semper admittit. *Goth.* vide in hanc legem Goedd. *de contrah. stipulat. cap* 11 *num.* 25. 32. Leonin, *emendat lib.* 1. *cap.* 4. *num.* 1. 6. 8. & 11. Ans. 26 Distingue ex *l.* 96. J. *h. t.* 27 Negligens infirmum culpam præstat, & de ea tenetur, *l.* 226. J. *de verb. sign.* hinc oritur prima ratio dubitandi. 28 Hinc altera dubitandi ratio oritur. *l.* 36. §. 1. *l.* 45. *supr. de rei vind.* adde *l.* 31. §. 11. *supr. de aedilitio. l.* 31. §. 3. *l.* 54. *in fin supr. de hered. petit.* Sed cur non idem in promissore, ac in possessore? In re aliena custodienda, cujus vindicatio alteri competit, debemus esse diligentissimi: in ea, quæ nonnisi facto nostro alteri quæri potest, licet nobis versari negligenter, quasi in re nostra, modo absit dolus, aut lata culpa. v. Cuj. *hic.* 29 Promissor ejus tantum culpæ nomine tenetur, quæ in faciendo, non quæ in negligendo, consistit, *l.* 21 S. *de hered. vel act. vend.* adde *l.* 13. §. 2. *in pr. supr. de usufruct.* quia qui dare promisit, ad dandum, non ad faciendum, tenetur. 30 *l.* 51. *supr. h. t.* 31 Servo capto a hostibus sine facto promissoris, cessat obligatio & extinguitur: facto ejus capto, ad pretium tenetur. 32 Post moram solutionis debitor tenetur de casu. 33 Utique tenetur. Atqui de repetendo quoties agitur, ignorans & nesciens non tenetur. *l.* 65. §. 8. S *de cond. indebiti. l.* 39. *supr. de mort. caus.* vide Cujac. *hic.* 34 Hominis occisor culpam semper admittit, etiamsi petitus ei non sit: nisi fortasse justam aliquam occidendi causam habuerit. 35 Hereditatem scilicet in qua erat servus, quem manumisit. *l.* 25. §. 2 *in fin.* S. *ad SC. Trebell.* 36 §. 16. *Inst. de leg.* 37 Ex culpa & mora debitoris quasi perpetuatur obligatio. dixi *quasi*; quia mora purgari potest. Occisione perpetuatur plane: nec enim purgari potest. 38 Id est, perpetuam effici; *l.* 59. §. 5. *supr. mandati.*

39 Id est, regula juris antiqui. *l.* 1. J. *de privat. delict.* 40 Aliud est efficere, quominus solvas; aliud est moram committere. 41 Mora oblatione purgatur. *l.* 73. *in fin.* S. *l.* 126. §. 3. J. *h. t.* 42 Æquum & bonum patitur, ut mora offerendo purgari possit. 43 Sub auctoritate juris plerumque perniciose erratur. 44 In dubio quæ probabiliora sunt, sequenda sunt. 45 Ubi agitur de damno, potior est causa possessoris, quam actoris. 46 Adde *l.* 24. *in fin. supr. de usuris.* 47 Principalis debitor perpetuat suam suique heredis & fidejussoris obligationem, *l.* 58. *in fin.* J. *de fidejuss.* non tamen auget, nisi fidejussor in omnem causam sit acceptus. *l.* 8. *supr. de eo, quod certo. l.* 54. *supr. locati.* 48 Id est, personæ, quæ obligationi accedunt, ut adpromissores, mandatores, pecuniæ constitutæ rei, *Novell.* 4. παρενθήκας vocat 5. Valerius 7. nec accessio gloriosæ illius pompæ; sed auctor spectatus est Vulgata Editio legit *accessoria*, & male. 49 Accessionis culpa suam, suique heredis obligationem perpetuat: non rei principalis. Culpa accessionis non nocet reo. 50 *l.* 54. *supr. locati.* 51 Pater cum jubet filium promittere, filii accessio est: *l.* 49. S. *h. t.* adde *l.* 24. *supr. de usur.* 52 *l.* 83. §. 7. *supr. h. t.* 53 *l.* 31. J. *de novat.* 54 Petitio, fidejussio, novatio, acceptilatio hominis mortui culpa promissoris valet; alioquin non valet. 55 *l.* 8. §. 2. J. *de novat.* 56 Potest enim quis suæ personæ heredis personam adjungere. *l.* 38. §. 14. *supr. h. t. l.* 39. §. 4. *supr. de leg.* 1. 57 Dixi *l.* 76. *supr. h. t.* 58 Hinc ratio decidendi sumitur, Servius 5. *Æneid. Sumo*, inquit, verbum est Jurisconsultorum, quo utuntur, quotiescunque legatum non ab herede datur, sed est in accipientis arbitrio. Eodem verbo in legatis, legatariis datur vindicatio & optio. 14. Ulp. §. 3. 59 Non expressa quantitate vel genere, dixi *l.* 74. *l.* 75. *supr. h. t.* 60 Cur? quærendum est, quod genus, quemve modum tritici quis promiserit. 61 Ut quia de tritico tractatus habitus fuerat inter contrahentes: Ex tractatu, ex præfatione contractus interpretatio sumenda *l.* 134. §. 1. J. *h. t.* 62 Id est, certæ quantitatis: et [illegible] ex genere & bonitate. 63 Quantitas quid significet, vid. H [illegible] *in dissert.* c 10. Ans. 64 Stipulatio tritici sine quantitate expressa, aut intellecta, est inutilis. *l.* 115. J. *h. t.* Incerta non est, quæ non est expressa, si modo possit intelligi ex certis conjecturis. quid enim, si frumenti tractatus ante stipulationem habitus sit? 65 Imo videtur, *arg. l.* 7. S. *de tritico.* 66 Id autem ex aliqua certa conjectura apparere potest, ut in *l.* 36. *in fin. supr. de condit. & demonstrat.* adde quæ notavi ad *l.* 74. *l.* 84. *supr. h. t.* 67 Vide *l.* 115. J. *h. t.* 68 Nemo ad agendum admittitur, nisi ejus intersit. *l.* 97. §. 1. J. *h. t.* 69 Dixi *l.* 91. *supr. h. t.* 70 *l.* 24. *in fin. supr. de pignorat. l.* 53. §. 3. S. *de legat.* 1. puta in ipsis rebus Venereis ἐπαυτοφώρῳ. vide *l.* 23. J. *ad leg. Jul. de adulter.* in adulterio vel raptu, adde ea quæ notavi ad *l.* 54. §. 1. *supr. locati.* 71 Factum legitime pœnam non meretur, *ut hic. & l.* 4. *in fin. C. ad leg. Jul. de adulteriis.* sic Seneca 5. *declamat.* objici non potest, quod lege factum est.

SI ita ſtipulatus fuero, *Te ſiſti: niſi*[1] *ſteteris, Hippocentaurum*[2] *dari?* proinde[3] erit atque te ſiſti ſolummodo ſtipulatus eſſem.

§. 1. Poſſum utiliter a te ita ſtipulari, *Titii nomine te ſoluturum?* neque enim hoc ſimile eſt illi, *Titium daturum*[4]*?* ſed ex ea ſtipulatione, dum intereſt mea[5], agere poſſum. & ideo ſi locuples[6] ſit Titius, nihil ex hac ſtipulatione conſequi poſſim: quid enim mea intereſt id a te fieri, quod ſi non feceris, æque ſalvam pecuniam habiturus ſum? §. 2. *Si tibi nupſero, decem*[7] *dari ſpondes?* cauſa cognita[8] denegandam actionem puto: nec[9] raro probabilis cauſa ejusmodi ſtipulationis eſt. † Item ſi vir a muliere eo modo non in dotem ſtipulatus eſt.

De re ſtipulatoris. De ſervitutibus. 1. De inſula fulcienda.

98. MARCELLUS lib. 20. Digeſtorum.

EXiſtimo[10] poſſe *id, quod meum eſt, ſub*[11] *conditione ſtipulari.* item *viam [ſtipulari] ad fundum* poſſe, quanquam interim fundus non ſit meus. aut ſi hoc verum non eſt, & alienum fundum ſub conditione ſtipulatus fuero, isque ex lucrativa cauſa meus eſſe cœperit, confeſtim perimeretur[12] ſtipulatio: & ſi fundi dominus ſub conditione viam ſtipulatus fuerit, ſtatim fundo alienato evaneſcit ſtipulatio: & maxime ſecundum illorum opinionem, qui etiam ea, quæ[13] recte conſtiterunt, reſolvi putant, cum in eum caſum reciderunt, a quo non potuiſſent conſiſtere. §. 1. Ex hac[14] ſtipulatione, *Inſulam*[15] *fulciri ſpondes?* quando naſcatur actio, quæritur. & utique non [eſt] expectandum, ut ruat: nec enim nihil ſtipulatoris intereſt, fultam potius eſſe, quam non eſſe: nec tamen recte agetur, ſi nondum præterierit temporis tantum, quo fulcire potuerit redemptor.

De interpretatione ſtipulationis. 1. De conditione intra diem implenda.

99. CELSUS lib. 38. Digeſtorum.

QUidquid adſtringendæ[16] obligationis eſt; id niſi palam verbis exprimitur, omiſſum intelligendum[17] eſt. ac fere ſecundum[18] promiſſorem interpretamur: quia ſtipulatori liberum fuit verba late concipere. Nec rurſum promiſſor[19] ferendus eſt, ſi ejus intererit, de certis potius vaſis forte, aut hominibus actum. §. 1. Si ſtipulatus hoc modo fuero, *Si intra biennium Capitolium non aſcenderis, dari?* nonniſi præterito[20] biennio recte petam: nam etſi ambigua verba ſunt, ſic tamen exaudiuntur, ſi immutabiliter verum fuit te Capitolium non aſcendiſſe.

De conditione in præteritum vel in præſens tempus relata.

100. MODESTINUS [lib. 8. Regularum].

COnditio[21] in[22] præteritum non tantum in præſens[23] tempus relata, ſtatim aut *peremit*[24] *obligationem*, aut omnino *non differt*[25].

De puberibus.

101. IDEM lib. 4. de Præſcriptionibus.

PUberes[26] ſine[27] curatoribus ſuis[28] poſſunt[29] ex ſtipulatu obligari[30].

De evictione & ſumptibus litis.

102. IDEM lib. 5. Reſponſorum.

VEnditores emptori caverant pro evictione, *quanti ejus intereſſet:* [ſed &] ſpecialiter *adgnituros, ſi in lite*[31] *mota ſumptus feciſſet*, emptori ſtipulanti promiſerant: poſt mortem emptoris, unus ex venditoribus ad judicium vocavit[32], pretium ſibi deberi dicens[33]: heredes[34] ejus, qui ſumptus in defenſione cauſæ factos, cum probarent pretium ſolutum fuiſſe, ex ſtipulatione petebant. Modeſtinus reſpondit, ſi [in] eas impenſas venditores promiſerunt, quæ ob litem de proprietate inſtitutam factæ eſſent: minime ex ſtipulatu peti poſſe, quod erogatum eſt[35], dum alter ex venditoribus pretium, quod jam fuerat exſolutum, petit.

De homine libero, vel mortuo. De fundo hoſtium.

103. IDEM lib. 5. Pandectarum.

LIber[36] homo in ſtipulatum deduci non poteſt: quia nec dari oportere intendi nec æſtimatio ejus præſtari poteſt: non magis quam ſi quis dari ſtipulatus fuerit *mortuum*[37] *hominem* aut *fundum hoſtium*[38].

De ſervo, qui pactionis pro libertate reum dedit.

104. JAVOLENUS lib. 11. ex Caſſio.

CUm ſervus pecuniam pro libertate pactus eſt, & ob eam rem reum[39] dedit[40]: quamvis ſervus ab alio[41] manumiſſus eſt, reus[42] tamen recte obligatur. quia non quæritur, a quo manumittatur[43], ſed ut manumittatur.

De alternatione, & mora, & rei interitu.

105. IDEM lib. 2. Epiſtolarum.

STipulatus ſum, *Damam aut Erotem ſervum dari;* cum Damam dares, ego quominus acciperem, in mora fui; mortuus eſt Dama: an putes me ex ſtipulatu actionem habere? Reſpondi: Secundum Maſſurii Sabini opinionem puto te ex ſtipulatu agere non poſſe: nam is recte exiſtimabat, ſi[44] per debitorem mora non eſſet, quominus id, quod debebat, ſolveret, continuo[45] eum debito liberari.

De fundo.

106. IDEM lib. 6. Epiſtolarum.

QUi ex pluribus[46] fundis, quibus idem nomen impoſitum fuerat, unum fundum ſine[47] ulla nota[48] demonſtrationis ſtipuletur, incertum ſtipulatur: id eſt, eum fundum ſtipulatur, quem promiſſor[49] dare voluerit. tamdiu autem voluntas promiſſoris in[50] pendenti eſt, quamdiu id quod promiſſum eſt, ſolvatur.

De emancipatione.

107. IDEM lib. 8. Epiſtolarum.

UTrum turpem[51] talem ſtipulationem putes, an non, quæro: Pater naturalis filium, quem Titius habebat in adoptionem[52], heredem inſtituit, *ſi patria*[53] *poteſtate liberatus eſſet:* pater[54] eum adoptivum[55] non alias emancipari voluit, quam[56] ſi etiam[57] dediſſet, a quo ſtipularetur[58], certam ſummam, *ſi eum manumiſiſſet:* poſt emancipationem adit heres filius: petit nunc pecuniam pater ex ſtipulatione ſupra relata. Reſpondit: Non [puto] turpem eſſe cauſam ſtipulationis, utpote cum aliter filium emancipaturus non fuerit. nec poteſt videri injuſta cauſa ſtipulationis, ſi aliquid adoptivus pater habere voluerit, propter quod a filio poſt emancipationem magis curaretur[59].

De dote, de conditione pendente, ex facto incertæ perſonæ. 1. De obligatione collata in arbitrium debitoris.

108. IDEM lib. 10. Epiſtolarum.

A Titio ita ſtipulatus ſum, *Si*[60] *qua mihi nupſerit, decem dotis ejus nomine dare ſpondes?* quærebatur, an conſiſtat talis ſtipulatio[61]? Reſpondit: Si ſtipulanti mihi dos ita promiſſa eſt, *Quamcunque uxorem*

1 *l.* 126. *in fin.* J. *h. t.* 2 Hippocentaurum dari, ſtipulatio inutilis eſt. § 1. *Inſtit. de inutilib. ſtipul.* & ibi *Theoph.* Stoïci eodem exemplo uſi ſunt, teſte Laërtio; & Sceptici, teſte Empirico. Galenus 3. *de uſu partium.* & 4. *de difficultate pulſuum.* invehitur in Pindarum, ut qui finxerit, ex hominibus & Magneſiis equis Hippocentauros natos fuiſſe. Hinc Tullius 2. *de natura.* Quis Hippocentaurum fuiſſe aut Chimæram putat? Idem *Tuſcul.* 1. & 2. *de divinat.* & 1. *de natura* & Lucretius 5. *Sed neque Centauri fuerant, neque tempore in ullo Eſſe queunt duplici natura & corpore bino: Ex alienigenis membris compacta poteſtas.* Verumtamen Plin. *lib.* 7. refert, ſe ſub Claudio Hippocentaurum ex Ægypto allatum ſuis oculis vidiſſe. Quin & Claudius Cæſar in Theſſalia natum Hippocentaurum ſcripſit, eademque die interiiſſe. Hinc non eſt abſimile, quod refert Hieronymus in vita Pauli Eremitæ, Hippocentaurum, & Satyrum Antonio viſum. Et Satyros, id eſt, homines ex capra & homine permixtos fuiſſe refert Plin. *ibid.* & Plutarchus in *Sylla.* Sub Conſtantino etiam Satyrum Alexandriam perductum ex Ægypto, ſale conditum, & Antiochiam allatum, ut ab Imperatore videretur, memoriæ proditum eſt. vide Alciat 9. *Parerg.* 38. Corraſ. 5. *Miſcell.* 2. adde de Hippocentauro illud Auguſtini, 5. *adverſus Fauſtum Manichæum.* Chriſtianam fidem, inquit, Hippocentaurum facitis, nec equum perfecte, nec hominem: nobis ſoli Chriſto ſervire permittite. Apud Hieronymum dicto loco Hippocentaurum hominem equo mixtum Antonius definit. addit etiam, barbarum neſcio quid infrendiſſe & fregiſſe potius verba, quam loquutum, Satyrum autem ſe talem vidiſſe refert *ibid.* Antonius, haud grandem homunculum, aduncis naribus, fronte cornibus aſperata, cujus pars extrema corporis in caprarum pedes deſinebat. addit etiam loquutum, & ejus verba refert, quæ *ibid.* vide. 3 Perinde erit. *vulg. Haloand.* hinc collige, inutilem adjectionem non vitiare utilem obligationem. 4 Qua factum alienum promittitur. *l.* 38. *ſupr. h. t.* 5 Vide *l.* 95. *in fin. ſupr. h. t.* 6 *l.* 112. *in fin.* J. *h. t.* 7 *l.* 32. §. 22. *ſupr. de donat. inter virum.* 8 Nam ſi ex cauſa donationis ſtipulatio ſit interpoſita, confertur in tempus matrimonii: ideoque non valet, *l.* 3. §. 10. *l.* 23. *ſupr. de donation. inter virum. l.* 4. *C. de donationib. ante nuptias.* ſin alia juſta cauſa ſtipulationis interponendæ fuit, utique rata eſſe poteſt. Pœna conſtringi non poſſunt nuptiæ, *l.* 134. J. *h. t.* quas nihil vetat præmiis allici. 9 *Id eſt*, & raro. *Accurſius*, nunquam. *Alii*, nec rara. 10 Vide *l.* 31. *ſupr. h. t.* 11 *l.* 31. *ſupr. h. t. l.* 61. *ſupr. de contr. empt. l.* 41. §. 2. *ſupr. de legat.* 1. 12 Perimetur. *Haloand.* 13 *l.* 140. *in fin.* J. *h. t.* §. 2. *Inſtit. de inutil. ſtipulat.* 14 Dixi *l.* 95. *ſupr. h. t.* 15 Vide *l.* 72. *in pr.* & *fin. ſupr. h. t.* 16 Τὸ συμβαλλόμενον τῇ συςάσει τῆς ἐνοχῆς. 11. *Eclog.* & 24. *ex lib.* 43. *tit.* 1. *c.* 98. Stipulationes dictæ, quod per eas firmitas obligationum conſtringitur. Paul. 5. *ſentent.* 7. §. 1. Hinc nonnulli colligunt, ſtipulationes eſſe contractus ſtricti juris, ideoque in ſtipulationibus obligationem & ſententiam eatenus naſci, & ferri, quatenus lingua nuncupatum eſt, *ut hic*, ſecus in bonæ fidei judiciis. Hinc Catellianus Cotta in *memor. in verbo Locavit*, ſcribit, Vineæ locatione facta colono, ea lege, ut dimidiam partem fructuum colligendorum domino daret, colonum teneri ad præſtandam dimidiam aliorum fructuum, quo caſu in vinea arbores plantaverit. *Goth.* vide Cujac. *lib.* 14. *obſervat. cap.* 32. S. L. 17 *l.* 126. *in fin.* J. *h. t.* adde *l.* 25. *ſupr. de liberat.* 18 Vide *l.* 38. §. 18. *ſupr. h. t. l.* 26. ff. *de reb. dub. l.* 47. *ſupr. de obl. & act. l.* 39. *ſupr. de pactis.* 19 Adde *l.* 110. *in fin.* J. *h. t.* 20 *l.* 27. *in fin. l.* 72. §. 1. *ſupr. h. t. l.* 6. *ſupr. de oblig. l.* 101. J. *de regul.* An idem in uſucapionibus? vide *l.* 6. *ſupr. de uſurpat.* 21 *l.* 120. J. *h. t.* 22 Vide *l.* 37. *ſupr. de reb. cred.* 23 In futurum tempus collatæ conditiones non ſunt neceſſariæ. Quod futurum eſt, neceſſe non eſt evenire, cum poſſit non evenire: & incertum, id eſt, nec verum, nec falſum. Hæc eſt ſententia Ariſtotelis, Chryſippi, & Stoïcorum omnium, quam Juriſconſulti ſequuntur, qui fere omnes ab Stoïcis inſtituti ſunt: & ideo partus futuri ſtipulationem cenſent incertam. *l.* 75. *ſupr. h. t.* adde *l.* 16. *ſupr. de injuſto.* A ſuperioribus diſſentit Paul. *l.* 28. *in fin.* ff. *de jud.* ait enim ex ſententia Diodori, futura, antequam fiant, eſſe vera vel falſa. v. Cujac. *hic.* ſic ſentio, res futuras *actu* nondum eſſe; futuras tamen certo exituras; alioquin futuræ non eſſent.

24 Perimit. *Hal.* peremit, ſi ita non ſit. Quod non eſt, neceſſe eſt non eſſe. 25 Si ita ſit, ſc. Quod eſt vel fuit, neceſſe eſt eſſe vel fuiſſe. Conditiones eæ ſunt neceſſariæ. 26 Aliud in pupillo. v. *hic* Cujac. & *l.* 7. *C. de contrah. ſtip.* 27 Curatorem etiam habentes. *l.* 3. *in fin. C. de in integr. reſt.* 28 Quos habent ſc. 29 Imo non poſſunt: datur enim eis reſtitutio. *l.* 1. *in fin. C. de inutil. ſtip. l.* 1. *ſupr. de in integr. reſt.* An dicemus obligari, *ut hic*, ſed reſtitui ex *d. l.* 1? An vero pupillos curatorem habentes, vendentes aut contrahentes non obligari: non habentes, obligari quidem, ſed reſtitui? An potius puberes ſine curatoribus ſuis poſſe obligari: impuberes ſine tutore non poſſe: & quidem illos recte obligari, ſed reſtitui? 30 Nuptias contrahere, *l.* 20. *ſupr. de ritu.* & ſolutum accipere, *l.* 7. §. 2. *ſupr. de minorib.* jurare, *l.* 9. §. 4. *ſupr. de jurejur.* hereditatem reſtituere, *l.* 1. §. 14. ff. *ad SC Treb.* adire hereditatem, *arg. l.* 15. *in fin.* J. *de appellat.* at non vendere. *l.* 3. *C. de in integr. reſt.* Goth. Puto hic legendum eſſe *obligare*, argum. *d. l.* 3. *junct. l.* 9. ff. *de auctor tut.* ne manifeſta ſtatuatur antinomia, neque obſt. *l.* 11. §. 14. ff. *de act. empt.* Cujus ſolutio eſt ex *l.* 14. *ſupr. de except. rei judic.* nempe quod non ſit cauſa. Concordat *l.* 1. *C de auctor. præſt. ad.* S. L. 31 Proprietatis ſcil. 32 Ad judicium vocantur heredes &c. *vulg.* 33 Utpote nondum ſolutum ab emptore. 34 *Sic reſtitue*, heredes emptoris ſumtus in defenſione &c. 35 Ego & Titius rem tibi vendidimus: de evictione quoque tibi cavimus, & ſpecialiter, ſi in lite mota ſumptus feciſſes, eos reddi tibi promiſimus. Titius a tuis heredibus pretium rei ſibi jam ſolutum exigere voluit, ſumptus in eo judicio heredes tui fecerunt? Eos ſumptus tibi non debeo. Cur? ſumptus in lite de re vendita evicta factos cautum promiſiſſe videor: non autem factos in lite de pretio: indefinita promiſſio ad rem, de qua actum fuit, coërcenda, non ad aliam extendenda. An eos ſumptus amittes? minime: eos enim a Titio repetes, quod temere te in jus vocaverit. *l.* 79. *ſupr. de judiciis.* 36 *l.* 83. §. 5. *ſupr. h. t. l.* 1. §. 9. *ſupr. de oblig. l.* 182. J. *de reg. jur.* §. 2. *Inſt. de inutil. ſtip.* 37 *l.* 29. *in fin. l.* 83. §. 7. *ſupr. h. t.* 38 Qui nec legari poteſt, niſi caſu aliquo emi poſſit, *l.* 9. *l.* 104. §. 2. ff. *de legat.* 1. adde *l. ultim. ſupr. de act. empt.* vid. quæ ſcripſi ad *d. l.* 9. 39 Expromiſſorem. *l.* 7. §. 8. *ſupr. de dolo. l.* 37. *in fin. ſupr. de oper. libert.* 40 Quid, ſi non dedit, ſeu ſimpliciter promiſit? tenebitur actione in factum. *l.* 3. *C. an ſervus pro ſuo facto.* 41 Quam a domino ſuo. 42 Is, qui ſpopondit pecuniam pro libertate ſervi. 43 Quid, ſi dominus moram in manumittendo faciat? conveniri poterit. *l.* 53. *ſupr. de judiciis. l.* 5. *ſupr. de manumiſſionibus.* 44 *l.* 8. *ſupr. de nautico. l.* 23. *ſupr. de oblig.* 45 ἀπ᾽ αὐτοῦ εὐθὺς, ipſo jure. Cujac. *hic.* 46 Aliud erit, ſi nullum fundum habuit. *l.* 71. *ſupr. de leg.* 1. *l.* 6. *ſupr. de auro.* 47 *l.* 75. *ſupr. h. t. l.* 115. J. *h. t. l.* 69. §. 4 *ſupr. de jure dot.* 48 Dixi *l.* 6. *ſupr. de R. C.* 49 Ejusve heres. *l.* 75. *ſupr. de legat.* 1. Imo legatarii eſt electio. *l.* 20. *ſupr. de legat.* 1. §. 22. *Inſt. de leg.* Imo, heredis *d. l.* 71. *l.* 32 § 1 *ſupr. de legat.* 1. Dic: Quando promittitur, vel legatur incertum ex incertis (puta ex pluribus fundis unus) promiſſoris eſt electio, *ut hic.* & heredis, *l.* 71. *ſupr. de legat* 1. idem dicendum, ſi certum ex certis (puta ex pluribus Stichis unus Stichus), *l.* 32. §. 1. *ſupr. de legat.* 1. ſin vero incertum ex certis (puta unus ex duobus ſervis), *d. l.* 20. vel genus legatur, electio eſt legatarii. *l.* 37. *ſupr. de legat.* 1. §. 22. *Inſtit. de legat.* 50 Vide *l.* 138. *in fin.* J. *h. t.* 51 *l.* 26. *ſupr. h. t.* 52 *Al.* adoptione. 53 Patris adoptivi poteſtate. 54 Adoptivus. 55 Adoptivus, *Haloand.* & recte, ut J. *h. t. in fin. ibid.* Si aliquid adoptivus pater. Poteſt tamen ferri Florentina. 56 Adde *l. ultim. in fin. ſupr. quarum rerum.* 57 *Al.* ei. 58 Id eſt, quam ſi dediſſet reum. 59 Hinc Plautus *in Sticho: Nunquam*, inquit, *nimis curare poſſunt parentem ſuum filiæ.* Cujac. *hic.* 60 Hic fundatur ſponſio nexus (Galli *gage* appellant). Hujusmodi ſponſiones licite fieri in lucta, curſu, ſaltu, & aliis, quæ virtutis cauſa fiunt, refert Zaſius *hic. l.* 3. *ſupr. de aleatoribus. l.* 17. *in fin. ſupr. de præſcr.* 61 Conſiſtit: atque hic nulla ſubeſt cauſa promittendi. *l.* 2. §. 3. ff. *de doli mali.* Imo ſubeſt, donandi animus ſcil. Falſum eſt igitur, quod hic dicitur ab interpretibus, Zaſio ſcil. & aliis, conditionem eſſe pro cauſa.

duxero,

duxero, dotis ejus nomine decem dare ſpondes? nihil in cauſa eſt, quare ea pecunia conditione expleta non debeatur. nam cum conditio [1] etiam ex incertæ [2] perſonæ facto parere obligationem poſſit: veluti, *Si quis in Capitolium aſcenderit, decem dare ſpondes? Si quis a me decem petierit, tot dare ſpondes?* cur non idem, & in dote promiſſa reſpondeatur, ratio reddi non poteſt. §. 1. Nulla promiſſio poteſt conſiſtere, quæ ex voluntate [3] promittentis ſtatum capit.

De alternatione.

109. POMPONIUS lib. 3. ad Quintum Mucium.

SI ita ſtipulatus fuero, *Decem* [4] *aut quindecim dabis* [5]*?* decem debentur. † Item ſi ita [6], *Poſt annum aut biennium dabis?* poſt biennium debentur. Quia in ſtipulationibus id ſervatur: ut quod minus [eſſet [7],] quodque longius [8], eſſe videretur in obligationem deductum.

De adjecto obligationi. 1. De veſte muliebri.

110. IDEM lib. 4. ad Quintum Mucium.

SI *mihi, & Titio, in cujus poteſtate* [9] *non ſim, ſtipuler decem:* non tota decem, ſed ſola quinque mihi debentur. pars enim aliena [10] deducitur, ut quod extraneo inutiliter ſtipulatus ſum, non [11] augeat meam partem. §. 1. Si ſtipulatus fuero de te, *Veſtem* [12] *tuam, quæcunque muliebris eſt, dare ſpondes?* magis ad mentem [13] ſtipulantis, quam ad mentem promittentis, id referri debeat: ut quid in re ſit, æſtimari debeat, non quid ſenſerit promiſſor. itaque ſi ſolitus [14] fuerat promiſſor muliebri quadam veſte uti, nihilominus debetur.

De ſtipulatione, per te non fieri, quominus mihi uti liceat.

111. IDEM [lib. 5. ad Quintum Mucium].

SI ſtipulatus fuero, *per* [15] *te non fieri, quominus mihi illa domo uti liceat*, an etiam ſi me non prohibeas, uxorem [16] autem meam prohiberes, vel contra [17] uxore mea ſtipulata me prohibeas, an committatur ſtipulatio? Et latius [18] eſt hæc verba ſic accipi. Nam & ſi ſtipulatus fuero, *per te non fieri, quominus mihi via, itinere, actu [que] uti liceat:* & [ſi] non me, ſed alium [19] nomine meo ingredientem, prohibeas, ſciendum erit committi ſtipulationem.

De electione & mutatione voluntatis. 1. De ſtipulatione ſatisdationis.

112. IDEM [lib. 15. ad Quintum Mucium].

SI quis ſtipulatus ſit, *Stichum, aut Pamphilum, utrum ipſe vellet* [20]*:* quem elegerit, petet, & is erit ſolus in obligatione. † An autem mutare voluntatem poſſit, & ad alterius petitionem tranſire, quærentibus reſpiciendus erit ſermo ſtipulationis, utrumne talis ſit, *Quem voluero*, an, *Quem volam:* nam ſi talis fuerit, *Quem voluero*, cum ſemel elegerit, mutare voluntatem non [21] poterit, ſi vero tractum [22] habeat ſermo illius, & ſit talis, *Quem volam*, donec judicium dictet [23], mutandi poteſtatem habebit. §. 1. Si quis ita ſtipulatus fuerit, *Pro centum aureis ſatisdabis* [24]*?* & reum dederit in iſtam ſummam: Proculus ait ſemper in ſatisdationis ſtipulatione venire, quod intereſſet [25] ſtipulantis: ut alias tota ſors ineſſet, veluti ſi idoneus [26] promiſſor non ſit; alias minus, ſi in aliquid idoneus eſſet debitor: alias nihil, ſi tam locuples eſſet, ut noſtra non interſit ſatis ab eo accipere, niſi quod plerumque idonei non tam patrimonio quam fide quoque æſtimarentur.

De pœna & de prorogatione temporis. 1. De fidejuſſoribus præſtandis, & re vendita liberanda.

113. PROCULUS [lib. 2. Epiſtolarum].

CUm ſtipulatus ſim mihi, Procule, *ſi opus arbitratu meo ante Kalendas Junias effectum non ſit*, pœnam, & protuli diem: putaſne vere [27] me poſſe dicere arbitratu meo opus effectum non eſſe ante Kalendas Junias, cum ipſe arbitrio meo aliam operi laxiorem dederim? Proculus reſpondit: Non ſine cauſa diſtinguendum eſt, intereſſe utrum per promiſſorem mora non fuiſſet, quominus opus ante Kalendas Junias ita, uti ſtipulatione comprehenſum erat, perficeretur; an cum jam opus effici non poſſet ante Kalendas Junias, ſtipulator diem in Kalendis Auguſtis protuliſſet? nam ſi tum diem ſtipulator protulit, cum [28] jam opus ante Kalendas Junias effici non poterat, puto pœnam eſſe commiſſam; nec ad rem pertinere, quod aliquod tempus ante Kalendas Junias fuit, quo ſtipulator non deſideravit id ante Kalendas Junias effici, id eſt, quod non eſt arbitratus ut fieret, quod fieri non poterat: aut ſi hoc falſum eſt [29], etiam ſi ſtipulatus [30] pridie Kalendas Junias mortuus eſſet, pœna commiſſa [31] non eſſet; quoniam mortuus arbitrari non potuiſſet, & aliquod tempus poſt mortem ejus operi perficiendo ſuperfuiſſet: & propemodum, etiamſi ante Kalendas Junias futurum eſſe cœpit, opus ante eam diem effici non poſſe, pœna commiſſa eſt. §. 1. Cum venderet aliquis, promiſit emptori *fidejuſſores præſtari: & rem venditam liberari:* quæ ut liberetur, nunc deſiderat emptor: in mora eſt is, qui ea ſtipulatione id futurum promiſit. Quæro quid [32] juris ſit? Proculus reſpondit: Tanti litem æſtimari oportet, quanti actoris intereſt [33].

De mora.

114. ULPIANUS [lib. 17. ad Sabinum].

SI fundum [34] certo die præſtari ſtipuler, & per promiſſorem ſteterit, quominus ea die præſtetur: conſecuturum me quanti mea interſit [35] moram facti [36] non eſſe.

De die vel loco omiſſo. De conditione negativa.

115. PAPINIANUS [37] [lib. 2. Quæſtionum].

ITa [38] ſtipulatus ſum, *Te ſiſti [in] certo loco: ſi non* [39] *ſteteris, quinquaginta aureos dari ſpondes?* ſi dies in ſtipulatione per errorem omiſſus fuerit, cum id ageretur, ut certo die ſiſteres, imperfecta erit ſtipulatio. non ſecus ac ſi, quod pondere [40], numero, menſura continetur, ſine adjectione ponderis, numeri, menſuræ ſtipulatus eſſem: vel inſulam ædificari, non demonſtrato loco [41]: vel fundum dari, non [42] adjecto nomine. Quod ſi ab initio id agebatur, ut quocunque die ſiſteres, & ſi non ſtetiſſes, pecuniam dares: quaſi quælibet ſtipulatio ſub conditione concepta, vires habebit: nec ante committetur, quam fuerit declaratum, reum promittendi ſiſti non poſſe. §. 1. Sed & ſi ita ſtipulatus fuero, *Si* [43] *in Capitolium* [44] *non aſcenderis*, vel *Alexandriam* [45] *non ieris, centum dari ſpondes?* non ſtatim committetur ſtipulatio, quamvis Capitolium aſcendere, vel Alexandriam pervenire potueris: ſed cum certum [46] eſſe cœperit te Capitolium aſcendere, vel Alexandriam ire non poſſe.

§. 2. Item ſi quis ita ſtipuletur: *Si Pamphilum non dederis, centum dare ſpondes?* Pegaſus reſpondit non ante committi ſtipulationem, quam deſiſſet poſſe Pamphilus dari. Sabinus autem exiſtimabat, ex ſententia contrahentium, poſtquam homo potuit dari, confeſtim agendum: & tamdiu ex ſtipulatione non poſſe agi, quamdiu per [47] promiſſorem non ſtetit, quominus hominem daret: idque defendebat exemplo penus [48] legatæ. [Mucius] etenim heredem, ſi dare potuiſſet penum, nec dediſſet, confeſtim in pecuniam legatam teneri ſcripſit: idque utilitatis cauſa receptum eſt ob defuncti [49] voluntatem, & ipſius rei naturam [50]. † Itaque poteſt Sabini ſententia recipi, ſi ſtipulatio non a conditione cœpit: veluti [51], *Si Pamphilum non dederis, tantum dare ſpondes?* ſed [52] ita concepta ſit [ſtipulatio] *Pamphilum dare ſpondes? Si non dederis, tantum dari ſpondes?* quod ſine dubio verum erit, cum id [53] actum probatur, ut ſi homo datus non fuerit, & homo & pecunia debeatur. † Sed & ſi ita cautum ſit, *ut ſola pecunia non ſoluto homine debeatur*, idem defendendum erit: quoniam fuiſſe voluntas probatur, ut homo ſolvatur, aut pecunia petatur.

De fidejuſſione quanto minus a reo conſequi poterit.

116. IDEM lib. 4. Quæſtionum.

DEcem ſtipulatus a Titio, poſtea *quanto* [54] *minus* [55] *ab eo conſequi poſſes*, ſi a Mævio ſtipularis: ſine dubio Mævius univerſi periculum poteſt ſubire. ſed & ſi decem petieris a Titio, Mævius non erit ſolutus, niſi [56] judicatum Titius fecerit. Paulus notat. Non enim ſunt duo rei Mævius & Titius ejuſdem obligationis, ſed Mævius ſub conditione debet, ſi a Titio exigi non poterit. igitur nec Titio convento Mævius liberatur, qui [57] an debiturus ſit, incertum eſt: & ſolvente Titio non liberatur Mævius, qui nec tenebatur, cum conditio ſtipulationis deficit: nec Mævius pendente ſtipulationis conditione recte poteſt conveniri; a Mævio enim ante Titium excuſſum non recte petetur.

De electione & diviſione ſtipulationis.

117. IDEM lib. 12. Quæſtionum.

SI *centum homines, quos ego heresve meus elegiſſet*, ſtipulatus, antequam eligerem, duos heredes reliquero: numero [58] dividitur ſtipulatio. diverſum erit, ſi jam electis hominibus ſucceſſerint.

De eo qui bona fide ſervit. 1. De verbo hodie dari. *2. De alternatione & electione.*

118. IDEM lib. 27. Quæſtionum.

LIber homo, qui bona [59] fide ſervit mihi, quod ſtipulanti mihi promittit, prope eſt, ut omnimodo ſit utile, quamvis ex re mea promittat: nam quid aliud dici poteſt, quominus liber homo teneatur?

1 Id eſt, ſtipulatio conditionalis. Idem dicendum in erogatione pietatis cauſa facienda, *l. 24. C. de epiſc.* non idem in donatione. vide Zaſ. *hic.*
2 Stipulatio conditionalis in incertam perſonam collata valet.
3 Id eſt, ſi volam, *l. 8. ſupr. de obligationib.* aliud eſt, ſi dictum ſit, *Cum voluero. l. 46. §. 2. ſupr. h. t.*
4 Junge ex eodem libro *l. 43. ſupr. de legat. 2.* Goth. vide Goedd. *de contrah. ſtipulat. c. 4. num. 63.* Anſ.
5 Et reſponſum ſit, *promitto. l. 12. l. 83. §. 4. ſupr. h. t.*
6 *d. l. 12. in fin. l. 43. in fin. ſupr. de leg. 2.*
7 In ſummis, minor: in tempore longius tempus ſpectatur.
8 *l. 12. ſupr. h. t. l. 17. ff. de reg. jur.*
9 Adde *l. 38. §. 17. ſupr. h. t.* *c. 30. de regul. in 6.*
10 Aliena in obligationem deducitur. *vulg.* in obligatione. *Hal.*
11 Jus adcreſcendi locum non habet in contractibus. v. tamen Socin *reg. 214.* Ancharanum 1. *qu.* 38. Socinus illo loco negat ſuperiorem ſententiam obtinere in aſſignatione libertorum. Item in donatione facta a Principe, *l. 1. C. ſi liberalitatis imperialis ſocius ſine herede deceſſerit. lib. 10. tit. 14.* non obtinere quoque in uſufructu, *l. 1. in fin. ſupr. de uſufr. adcreſc.* ſi interſit promiſſoris vel ſtipulatoris, *l. fundus ille. 64. ſupr. de contr. empt.* in mortis cauſa capione, in donatione mortis cauſa, *l. unic. §. 14. C. de caducis tollendis.* *l. mortis cauſa. 18. ſupr. de donat. mortis cauſa.* Sed cur jus adcreſcendi non locum habet in contractibus? non alteri, ſed ſibi tantum quiſque velle ſtipulari intelligitur; ad id enim ſtipulationes inventæ. v. Ancharanum, 1. *qu.* 38.
12 V. *l. 23. ſupr. de auro.* Goth. vide Hotomann. *lib. 3. obſ. c. 13.* Anſ.
13 *l. 99. ſupr. h. t. l. 25. ſupr. de leg. 3. l. 6. ff. de acceptilat.*
14 V. *l. 33. ſupr. de auro.*
15 Mihi domo uti licere ſtipulatus ſum? & uxori meæ uſum ſtipulatus ſum, *ut hic.*
16 Vid. *l. 2. §. 1. l. 4. §. 1. l. 8. in fin. ſupr. de uſu. l. penult. ſupr. de ſervitute legata. l. 21. ſupr. de precario.*
17 Uxor ſibi uti domo licere ſtipulata eſt? & mihi quoque uti ſtipulata intelligitur.
18 Πλατύτερον. Latitudo ſtricto juri opponitur. *l. 1. C. ut actiones.*
19 *l. 20. ff. quemadm. ſervit.*
20 Ut *l. 84. §. 9. l. 109. in fin. ſupr. de leg. 1.* alias ex conditione detracta ſtipulator non eligit. Nam in disjunctivis electio eſt debitoris. *l. 10. in fin. ſupr. de jure dot.* Goth. vide Goedd. *de contrah. ſtipulat. c. 8. n. 200.* Anſ.
21 *d. §. 9.*
22 Verbum *volam*, eſt extenſivum ſive paratacticum in futurum: *ut volebam*, in præteritum. adde *l. 2. in fin. ſupr. ex quib. cauſis.*
23 Id eſt, litem conteſtetur.
24 Hæc promiſſio factum continet. adde *l. 68. l. 72. ff. h. t.*
25 *l. 135. §. 3. in fin. ff. h. t.*
26 Locuples *l. 97. §. 1. ſupr. h. t. l. 13. ſupr. de re jud.*
27 Non videtur committi, cum mea voluntate prolata ſit dies operis faciendi: ſed tamen diſtingue, ut ff. *h. t.*
28 Qui profert tempus debitori, cum certum eſſet opus ſuo tempore non poſſe perfici, pœnam committi non impedit. adde *l. 2. ſupr. ſi quis cautionib.*
29 Id eſt, Si, cum protuli diem, promiſſor ſatis habuit temporis ad opus perficiendum.
30 *Al.* ſtipulator.
31 *l. 15. ff. de novationib. l. 6. ſupr. de cond. & demonſtr.* adde *l. 5. ſupr. de precario.*
32 De hac clauſula dixi *l. 88. ff. ad l. Falcid.*
33 *l. 135. §. 3. in fin. ff. h. t.*
34 Dixi *l. 75. §. 1. ſupr. h. t.*
35 *d. §. 3.* id eſt, rei pretium, & ſi quid pluris intereſt circa rem, at non fructus, vide quæ ſcripſi ad *l. 4. ſupr. de uſur.*
36 *Al.* factam.
37 Vide ad hanc legem Ripenſem.
38 Vide Alciat. 1. *paradox.* 11. Menoch. 2. *de arbitrariis judiciis, caſu* 498. Goth. Adde Charond *veriſimil. lib. 1. cap. 13.* Anſ.
39 Hic agitur de ſtipulatione pœnali non in id faciendo concepta.
40 Puta frumentum, *l. 94. ſupr. h. t.*
41 *l. 95. ſupr. h. t. l. 2. §. 5. ſupr. de eo, quod certo loco.*
42 *l. 106. ſupr. h. t.*
43 Vide Cujac. 14. *obſ.* 32.
44 *§. 4. Inſt. h. t.* Poteſtativa eſt hæc conditio. Cur autem tam ſæpe in jure Romano hujus conditionis fit mentio? nempe quia in Capitolium aſcendebant ſacrificaturi, vel votum exſoluturi.
45 Forte ad frumentum ibi coëmendum.
46 Idem igitur eſt, ac ſi quis ſtipulatus eſſet, cum morietur ſibi dari. vide Cujac. *ibid.*
47 *l. 27. in fin. ſupr. h. t.* Goth. vide Goedd. *de contrah. ſtipulat. cap. 5. n. 55.* Zaſ. *lib. 1. ſingular. reſponſ. cap. 4.* & Emund. Merill. *lib. 1. obſ. c. 27.* Anſ.
48 *l. 1. ſupr. de pen. legata. l. 1. §. 8. in fin. ff. ad l. Falcid.*
49 Qui penum dari, aut pecuniam ſolvi voluit.
50 Quia penus dari facile poteſt.
51 Adde *l. 44. §. 6. ſupr. de oblig.*
52 *Al.* ſed ſi ita.
53 Id eſt, cum adjecta erit ſtipulationi pœnalis clauſula, rato manente pacto, utraque uti licebit. *l. 10. §. 1. ſupr. de pactis. l. 16. ſupr. de tranſact.* Cur ergo quærunt doctores, Num in dubio pœnalis ſtipulatio præcedentem novet, cum novatio nominatim fieri debeat? & quidem non novari tradit Zaſ. 1. *Reſp.* 4. quia pœnæ ſeu acceſſoria tanti momenti eſſe non debent, ut ſuum principale innovent & immutent. Idem tamen limitat regulam in ſtipulationibus facti.
54 Hujus articuli Theodorus Hermopolites tres ſignificationes adfert, τὸ βραδέως, τὸ μὴ παντελῶς, τὸ μηδὲν ὅλως, id eſt, *ſi tarde, ſi partem, ſi nihil omnino dat.* vid. Cujac. *hic.*
55 *l. 42. ff. de rebus cred. l. 21. ff. de ſolut. l. 150. ff. de verb. ſign.*
56 *l. 71. §. 1. ff. de fidejuſſorib.*
57 *l. 60. ſupr. mandati.* Privatio præſupponit habitum. dixi *l. 43. §. 9. ſupr. de ædilitio.*
58 *l. 54. ff. h. t. l. 29. in fin. ff. de ſtipulationib.*
59 *l. 54. ſupr. de adq. rer. dom.*

tur? nec tamen ideo, si stipulanti eidem ex eadem causa spondeam, tenebor: quemadmodum etenim habebit ejus actionem adversus me, quod ab alio stipulatus quæreret mihi? hoc itaque [1] latere fructuario servo, vel alieno, qui bona fide servit, comparabitur. servus autem fructuario si promittat ex re ipsius, vel alienus, qui bona fide servit, emptori: nulla de peculio dabitur in dominum actio: nam in his causis domini esse intelliguntur. §. 1. *Decem hodie dari spondes?* Dixi posse vel [2] eo [3] die pecuniam peti: nec videri *præmaturius* agi, non finito stipulationis die: quod in aliis temporibus juris est. nam *peti non debet quod intra tempus comprehensum solvi potest*: in proposito enim *diem* non differendæ actionis insertum videri, sed quo præsens ostendatur esse responsum. §. 2. *Decem mihi, aut Titio, utrum ego velim, dare spondes* [4]*?* Ex eo, quod mihi dandum est, certi stipulatio est; ex eo, quod illi solvendum [5], incerti [6]. finge mea interesse, Titio [7] potius quam mihi solvi: quoniam pœnam promiseram, si Titio solutum non fuisset.

De doli clausula.

119. IDEM [lib. 36. Quæstionum].

DOli [8] clausula [9], quæ stipulationibus subjicitur [10], non pertinet ad eas partes stipulationis, de [11] quibus nominatim cavetur.

De tacita conditione ad præsens tempus relata.

120. IDEM [lib. 37. Quæstionum].

SI ita stipulatus fuero, *Hanc summam centum aureorum dari spondes?* [12] etsi [13] maxime ita exaudiatur ille sermo, *Si modo centum aureorum est*, non facit conditionem hæc adjectio: quoniam si centum non sint, stipulatio nulla [14] est. nec placuit instar habere conditionis sermonem, qui non [15] ad futurum, sed ad præsens tempus refertur, etsi contrahentes rei veritatem ignorant.

De doli clausula. 1. *De conditione*, si concubinæ consuetudo repetatur. 2. *De verbo*, cum morieris. 3. *De doli clausula*, *& de heredibus.*

121. IDEM lib. 11. Responsorum.

EX ea parte cautionis, *Dolumque malum huic rei promissionique abesse, abfuturumque esse, stipulatus est ille, spopondit ille*, incerti [16] agetur, stipulationis utiliter interponendæ gratia. §. 1. Mulier [17] ab eo [18], in cujus matrimonium [19] conveniebat, stipulata fuerat ducenta [20], *si concubinæ* [21] *tempore matrimonii* [22] *consuetudinem repetisset* [23], nihil causæ esse [respondi], cur [ex stipulatu] quæ ex bonis moribus [24] concepta fuerat, mulier impleta conditione, pecuniam adsequi non possit. §. 2. In insulam deportato [25] reo promittendi stipulatio ita concepta, *cum morieris, dari?* non nisi moriente [26] eo committitur. §. 3. Ex facto rei promittendi doli stipulatio heredem [27] ejus tenet, sicut ex cæteris aliis contractibus: veluti mandati, depositi.

De obligatione pecuniæ debitæ.

122. SCÆVOLA lib. 28. Digestorum.

QUi [28] Romæ mutuam pecuniam [29] acceperat solvendam in longinqua provincia [30] per [31] menses tres [32], eamque ibi dari stipulanti spopondisset [33]: post paucos dies [34] Romæ testato [35] creditori dixit, *paratum se esse Romæ* [36] *eam numerare, detracta ea summa, quam creditori suo usurarum nomine dederat* [37]. Quæsitum est, cum in integrum [38] summam [39], qua stipulatione obligatus est, obtulerit, an eo loco [40], in quo solvenda promissa est, sua die [41] integra peti posset? Respondit posse stipulatorem sua die ibi [42], ubi solvendam stipulatus est, petere. §. 1. Callimachus [43] mutuam pecuniam nauticam [44] accepit a Sticho servo Seii in provincia Suria, civitate Beruto usque Brentesium [45], idque creditum esse in omnes navigii dies ducentos sub pignoribus [46] & hypothecis mercibus a Beruto comparatis, & Brentesium perferendis, & [47] quas Brentesio empturus esset, & per navem Beruto invecturus: convenitque inter eos, *uti, cum Callimachus Brentesium pervenisset, inde intra idus Septembres* [48], *quæ tunc proximæ futuræ essent, aliis mercibus emptis, & in navem missis, ipse in Suriam per navigium proficiscatur: aut si intra diem suprascriptam non reparasset* [49] *merces, nec enavigasset de ea civitate, redderet universam continuo pecuniam quasi perfecto navigio, & præstaret sumptus omnes prosequentibus* [50] *eam pecuniam, ut in urbem Romam eam deportarent: eaque sic recte* [51] *dari fieri fide roganti Sticho servo Lucii Titii* [52] *promisit Callimachus*: & cum [53] ante idus suprascriptas secundum conventionem mercibus in navem impositis, cum Herote [54] conservo [55] Stichi, quasi in provinciam Suriam perventurus enavigavit [56]; Quæsitum est nave submersa, cum secundum cautionem Callimachus merces [debito [57]] perferendas in navem misisset [58] eo tempore, quo jam [59] pecuniam Brentesio reddere Romæ perferendam deberet: an [60] nihil prosit Herotis consensus, qui cum eo missus erat, cuique nihil amplius de pecunia suprascripta post diem conventionis permissum vel mandatum erat, quam ut eam receptam Romam perferret: & nihilominus actione ex stipulatu Callimachus de pecunia domino Stichi teneatur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, teneri. † Item [61] quæro, si Callimacho post diem suprascriptam navigante, Heros suprascriptus servus consenserit, an actionem domino suo semel adquisitam adimere potuerit? Respondit, non potuisse, sed fore exceptioni locum, si [62] servo arbitrium datum esset eam pecuniam quocunque tempore in quemvis locum reddi. §. 2. Flavius Hermes hominem Stichum manumissionis causa donavit [63], & ita de eo stipulatus: *Si hominem Stichum, de quo agitur, quem hac die tibi donationis causa manumissionisque dedi, a te heredeque tuo manumissus vindictaque liberatus non erit: quod dolo malo meo non fiat: pœnæ nomine quinquaginta dari stipulatus est Flavius Hermes, spopondit Claudius.* Quæro, an Flavius Hermes Claudium de libertate Stichi convenire potest [64]? Respondit nihil proponi, cur non potest. † Item quæro, an si Flavii Hermetis heres a Claudii herede pœnam suprascriptam petere voluerit, Claudii heres libertatem Sticho præstare possit, ut pœna liberetur? Respondit posse. † Item quæro, si Flavii Hermetis heres cum Claudii herede ex causa suprascripta nolit agere, an nihilominus Sticho libertas ex conventione, quæ fuit inter Hermetem & Claudium, ut stipulatione suprascripta ostenditur, ab herede Claudii præstari debeat? Respondit debere. §. 3. Coheredes, cum prædia hereditaria diviserant [65], unum prædium commune [66] reliquerunt sub hoc pacto: *ut* [67] *si quis eorum partem suam alienare voluisset, eam vel* [68] *coheredi suo vel*

1 Similis est dicendi forma in *l.* 49 *in fin. infr. de fidejussorib.* 2 Atqui incivilis est creditor, qui cum sacco illico promissorem adit. *l.* 105. *infr. de solut.* 3 Eodem die. *vulg. Hal.* Imo non eodem die. Nam qui hoc anno, vel hoc mense dare promisit, non tenetur nisi omnibus partibus anni vel mensis præteritis, §. *ult. Inst. de inutilib.* solve: verbum *hodie*, significet idem, quod *nunc*, nec dilationis sed demonstrationis causa ponitur. 4 Quæritur, an mihi invito possis solvere? utique nisi aliud cautum sit. 5 Titius enim est adjectus solutionis causa. 6 Atqui certa est quantitas, nempe decem. Ergo & certi actio competere debet. *l.* 75. *supr. h. t.* 7 Vide *l.* 24. *ff. de reg. jur.* 8 *l.* 22. *supr. h. t. l.* 121. *l.* 135. *in fin. infr. h. t. l.* 3. *C. de recept. arbitr.* 9 Generalis 10 Vide *l.* 135. *in fin. infr. h. t.* 11 Vid. *l.* 53. *supr. h. t.* 12 Vide Emanuelem Costam *lib.* 1. *select. c.* 2. Molinæum *ad l.* 1. §. *si stipulanti. num.* 8. *supr. h. t.* Mod. 13 Id est, licet ex mente contrahentium hunc sermonem (qui sequitur, inesse) interpreter. 14 Imo valet. *l.* 108 §. 10. *supr. de leg.* 1. 15 Vide *l.* 100. *supr. h. t. l.* 37. *supr. de reb. cred. l.* 10. *supr. de cond. & demonstr.* 16 Dolum qui promittit [illegible] esse, & abfuturum, si promissum non servaverit, convenietur actione incerti ad [illegible] 17 Cum nuberet se. 18 Id est, a viro 19 In cujus manum conveniebat. Cujac. 9. *ad* [illegible] *editio Hugonis a Porta.* in cujus matrimonio conveniebat. *vulgat. Hal.* 20 Pœnæ nomine scil. 21 Tunc a se, & propter nuptias rejectæ. 22 Id est, post nuptias. 23 Fingamus itaque virum diutius concubina carere non potuisse, & concubinam reduxisse, an ex hac stipulatione cum eo agi poterit? 24 Fit enim contra bonos mores, si quis uxori adjungat concubinam. Ex hoc loco notare possumus, male Constitutionem de concubinis, quæ extat in *l.* 1. *C. de concubinis.* Constantino tribui, cum eam ante Constantinum obtinuisse, hic locus indicet, & *l. ult. in fin. supr. de divortiis.* & Paul. 2. *sent.* 20. §. *un.* 25 Et sic civiliter mortuo. *l.* 1. §. *penult. supr. de bon. poss. contra tabulas.* 26 Naturaliter. Casus mortis non trahitur ad casum deportationis, *ut hic.* & *l.* 77. §. 4. *supr. de leg.* 2. *l.* 59. §. 1. *supr. de condit. & demonstr.* Imo trahitur, *l.* 13. §. 1. *supr. de donat. int. vir.* *l.* 29. §. 5. *in fin. supr. de liberis. l.* 15. *supr. quando dies legat.* quin comparatur deportatio morti. vid. *l.* 1. §. 8. *in fin. supr. de bon. possess. contra tab.* vid. *hic* Cujac. 27 *l.* 49. *supr. de oblig.* 28 Hujus legis novam interpretationem vide apud Ant. Fabr. 1. *conject.* 1. Goth. Adde Roderic. *tract. de annuis redditib. c.* 18. *num.* 14. Ant. Fab. 1. *conject.* 1. Zinger *de except. part.* 3. *cap.* 2. *num.* 118. Ans. 29 Puta trecentos aureos. 30 Puta Ephesi. 31 Post menses tres, *vulg. Hal.* & male. Per tres menses, id est, tribus pensionibus, ut Græci, διὰ τριῶν μηνῶν· *l.* 12. *supr. de usuris.* adde *l.* 40. *ff. de reb. cred.* 32 Hanc legem totam explicat Ferretus. præter quem vide etiam Guibertum Costanum *lib.* 1. *quæst. c.* 5. Mod. 33 *Al.* spoponderat. 34 Puta cum nondum existeret primus mensis, nondumque ullæ deberentur usuræ. 35 Testato dicere, est testibus præsentibus dicere. 36 Hujusmodi oblatio debitori non prodest: offert enim in congruo loco & tempore. 37 Id est, prorogaverat: licet enim usuras dare pro mutuo. *l.* 57. *supr. de pactis. l.* 2. §. 6. *supr. de doli except. l. ult. C. de usuris.* sive, ut Seneca loquitur, in antecessum, ἐν προχρείᾳ· 38 Ut nihil desit. 39 Id est, cum integram summam obtulerit. hinc sumitur decidendi ratio, cujus hic sensus est, Debitor, cui solvendi jus est trinis pensionibus: sed tamen loco creditori utili (puta Ephesi), si ante præstitutum tempus integram summam creditori obtulerit alio loco, quam Ephesi, creditorem cogere non potest, ut pecuniam accipiat. nam & ante statutum tempus Ephesi in integram summam a creditore conveniri non potest. Hinc colligunt, debitorem integram pecuniam offerendo, sibi præjudicium attulisse; nam si nihil obtulisset, primo mense una tantum portio forte ab eo peteretur. *l.* 8. §. 3. *in fin. supr. de pign. action.* vid. Cujac. *hic.* 40 Ephesi. 41 Id est, primo mense. 42 Ut alibi ei invito solvi non possit, *l.* 9. *supr. de eo, quod certo. l.* 16. §. 1. *infr. de fidejuss.* volenti possit. *l.* 137. §. 2. *infr. h. t.* 43 Facti narratio. 44 Id est, ea lege acceptam, ut quamdiu navigaretur, tamdiu pecuniæ periculum ad creditorem pertineret. *l.* 3. *supr. de nautico fœnore.* In eo enim differt creditum nauticum a mediterraneo. Nauticum enim est periculo creditoris: terrestre periculo debitoris: hoc ἀποκίνδυνον, illud ἐπικίνδυνον· Ea, quæ non sunt periculo creditoris, a Rhodiis vocantur ἔγγαια καὶ ἀκίνδυνα· Ex ea differentia duæ aliæ nascuntur, ut nauticæ usuræ etiam ex pacto, *l.* 7. *supr. de nautico.* & ut infinitæ, & immensæ debeantur. Paul. 2. *sentent.* 14. §. 3. *in fin.* ut ita magis ferat, qui majus periculum adit. 45 Id est, Brundusium, quæ Græcis Βρεντήσιον· Festo *Brenda.* 46 Ita solebant credere. *l.* 4. *l.* 6. *supr. de nautico.* 47 Hinc innuitur fœnus ἀμφοτερόπλουν· Nam sciendum est creditorem nauticum interdum periculum suscipere in omne navigationis tempus, *ut hic.* vel ad certum usque portum. Ideo Græcis duo pecuniarum nauticarum genera sunt, ἑτερόπλοια scil. & ἀμφοτερόπλοια, id est, in quibus reditus, & remeatus periculum suscipitur. 48 Adjecta est illa conditio providenter, ut intra Idus Septembres Brentesio vela solveret evitandi periculi causa; quod post id fere tempus a mari summum immineat periculum imminentibus Virgiliis, ut notavit Alciatus, 10. *Parerg.* 19. 49 Id est, emisset, ut *l.* 9. §. *penult. supr. de statuliberis.* [illegible] pecunia reparari non potest, ubi Græci, *lib.* 48. *Basil.* vertunt ἀγοράζεσθαι, ἀντ[illegible] & ἀντιφορτίζεσθαι· Horat. 1. *Carm.* 31. *Vina Syra, reparata merce.* Cicero 3. *in Verrem*, ex agro reparare. 50 Prosequi, est in judicio petere. 51 Recte dari, hoc est, hac ipsa nominatim formula creditores stipulabantur, *ut hic* dixi ad *l.* 11. §. 2. *infr. de duob. reis.* 52 Quem primum vocavit Seium, *in pr.* [illegible] *h. t.* hic vocat Lucium Titium. Sic Philosophi promiscue utuntur his nominibus Dionis & Theonis, ut probat ex Plutarcho & Tertulliano Cujacius, 2. *observat.* 11. 53 *Sed cum non ante*, Alciat. 9. *Parerg.* 30. quod non placet Cujacio. quo nomine reprehenditur quoque Alciatus a Roberto, 6. *recept. lect.* 1. 54 Hujusmodi servum (quem Græci χρηματοκόλλυβον vocant) creditores cum debitoribus mittere solebant exigendæ pecuniæ nauticæ causa sua die. *l.* 4. §. 1. *supr. de nautico fœnore. l.* 23. *in princ. supr. de obligat.* 55 Conservus, qui simul servit. Horat. 2. *Serm.* sive vicarius est, sive conservus. 56 Id est, alio profectus est, quam in civitatem *Berutum*; deflexit, rectum cursum non servavit, ulterius progressus est: idque eo tempore, quo reddere pecuniam Romæ debuisset: sic interpretatur Robert. 1. *recept.* 1. 57 *Al.* Beryto. 58 *In navem misisset*, [illegible] *misisset, sed eo tempore &c.* id est, cum jam non longe abessent Idus, certumque esset jam intra Idus Brundusium appellere non posse. Cujac. *hic.* & 2. *obs.* 11. 59 Hic articulus nota est tarditatis: quoniam eo tempore certum erat ante Idus navigationem fieri non posse. 60 Nunc tempus est, verus ut status causæ consideretur. Is tamen certus esse non poterit, nisi si negotii & facti speciem bene intellexeris de qua tamen inter maximos Jurisconsultos disceptatur. sit igitur hæc hypothesis, Intra Idus Septembres proximas pecuniæ nauticæ debitor in Syriam profisci promiserat. Ante Idus Septembres non est profectus [illegible] Alciati & Duareni vel ante Idus Septembres profectus est quidem quasi in Syriam perventurus juxta conventionem, sed tamen enavigavit, id est, rectum cursum Syriæ non tenuit, alio deflexit [illegible] est sensus Roberti, vel ante Idus solvit, sed eo tempore, quo Eroti servo creditoris pecuniam reddere debuit, id est, cum non longe abessent Idus; solvit, inquam, sed consensu Erotis servi creditoris: Post Idus navis est submersa: estne excusandus debitor ob consensum Erotis? Hæc est Cujacii interpretatio. & vera decisio est, Erotis consensum domini conditionem deteriorem facere non potuisse inopportunæ navigationi consentiendo. *l.* 3. *C. de pactis. l. penult.* §. *depositi. l.* 133. *infr. de reg. jur.* Paria sunt enim, post Idus navem solvere, ac tunc solvere, cum intra statuta tempora navis Berutum pervenire non potuit. 61 Quid juris est, si Heros, servus Titii, navigationi post Idus (cum debitor ante Idus in Syriam proficisci tenetur) consentiat? domino non nocet, nisi temporis ac navigationis proferendæ potestatem a domino habuit. 62 Ita in Basilicis scriptum extat, 53 *tit.* 5. ὁ δοθεὶς χρηματοκόλλυβος τῷ δανεισαμένῳ ναυτικὸν δάνειον, οὐ δύναται παρὰ τὰ σύμφωνα συναινῶν τῷ δανεισαμένῳ βλάπτειν τὸν δανειστὴν, εἰ μὴ τοῦτο ἐπετράπη παρ' αὐτοῦ· vide Cujac. *hic.* Sit hæc autem forensis hujusce paragraphi explicatio. Pecuniam cum usuris solve: Actio. Tua pecunia casu fortuito periit. Porro ea tuo periculo fuit: fuit enim nautica: Exceptio. At post diem, quo pecunia ex conventione reddi debuit, naufragio periit: Replicatio. Periit quidem, sed servus a te missus ad recuperandam pecuniam nauticam consensit ultra diem præstitutum navigari: Duplicatio. Quæstio, an debitor teneatur? Decisio, ex qua sententiam possis proferre: Si servus prorogandi temporis potestatem habuit, debitor non tenetur? si non habuit, tenetur. 63 Claudio scilicet. 64 Atqui non necesse habet Claudium convenire, cum Constitutione Divi Marci, *l.* 38. *supr. de liberali causa* servus traditus ipso jure fiat liber solve: Hæc lex ad servum manumissionis causa donatum, *d. lex* 38. ad servum manumissionis causa venditum pertinet: quanquam & hoc postea in donatis servis receptum est *l. penult. supr. qui sine manum. l.* 1. *C. si mancip. ita fuerit alienat. ut manumitt.* Sed Scævola, qui de jure temporibus Marci & Commodi respondit, verba Constitutionis nondum ad servos donatos porrectæ secutus est. & ita sentit Cujacius, 1. *observat.* 29. Goth. Adde Revard. *var. lib.* 1. *c.* 13. Ans. 65 Divisissent. *vulgat. Haloand.* Divisiones ut fiant, vide *l.* 40. §. 2. *supr. de pactis. l.* 77. §. 18. *supr. de legat.* 1. Goth. Vide Goedd. *de contrah. stipulat. cap.* 11. *num.* 68. Joann. a Sande, *decis. Frisic. lib.* 3. *tit.* 4. *defin.* 4. [illegible] *lib.* 2. *arbitr. cas.* 37. Ans. 66 Indivisum ad tempus scil. *l.* 14. §. 2. *supr. comm. divid.* 67 Jus προτιμήσεως pacto & conventione adquiri potest, [illegible] & in auctione proximo competit. *l.* 16. *supr. de reb. auct. jud. possid.* 68 *l.* 75. *supr. de contrah. empt. l.* 21. §. 5. *supr. de actionib. empt.* Num id licet? sic sane. Pacto enim concedi potest libertas alienandi. *l.* 135. §. 3. *ff. h. t. l.* 3. *C. de condict. ob caus. dat.* [illegible] *reb. alien.* & locandi, *l.* 32. *C. de locat.* stipulatione, non pacto. *l.* 61. *supr. de pactis.* De jure προτιμήσεως, seu retractus, vide quæ notavi ad Novellam Friderici, *de jure προτιμήσεως.*

ejus successori venderet centum vigintiquinque: quod si quis aliter fecisset, pœnam centum invicem stipulati sunt. Quæro, cum coheres mulier coheredis liberorum tutores [1] sæpius [2] testato [3] convenerit, & desideraverit, ut secundum conventionem aut emerent, aut venderent, hique nihil tale fecerint, an, si mulier extero vendiderit, pœna ab ea centum exigi possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, obstaturam doli [4] mali exceptionem. §. 4. Agerius [5] filiusfamilias servo Publii Mævii stipulanti spopondit, *se daturum quidquid patrem suum Publio Mævio debere constitisset.* Quæsitum est [6], patre defuncto antequam [7] constitisset, quid quantumque deberet, an, si adversus heredem ejus actum fuisset, aliumve successorem, & de debito constitisset, Agerius teneatur? Respondit, si [8] conditio non extitisset, stipulationem non commissam. §. 5. Seia heres unius tutoris cum herede pupillæ transactione pacto [9] solo facta majorem partem solvit, residuam cavit: sed illico negavit heres se transactionem servare: & apud judicem tutelæ [10] egit, & victus provocavit [11] ad competentem judicem [12], & ab eo quoque ad Principem idem provocavit: & injusta hæc quoque provocatio ejus pronunciata est: quæsitum est, cum per heredem pupillæ mora intercesserit, quominus pecunia in stipulationem deducta ab herede tutoris solveretur, nec unquam petierit, an ei hodie debeantur usuræ ab herede tutoris? Respondit, si Seia non [13] cessasset ex stipulatione pecuniam offerre, jure [14] usuras non deberi. §. 6. Duo fratres hereditatem inter se diviserunt [15], & caverunt sibi, *nihil* [16] *se contra eam divisionem facturos: &, si contra quis fecisset, pœnam alter alteri promisit:* post mortem alterius qui supervixit, petit ab heredibus ejus hereditatem, quasi [17] ex causa fideicommissi sibi a patre relicti debitam: & adversus eum pronunciatum est, quasi [18] de hoc quoque transactum fuisset [19]: Quæsitum est, an pœna commissa esset [20]? Respondit, pœnam secundum ea, quæ proponuntur, commissam [21].

[(ΤΟΥΤΟΥ) DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS.]

De turpi stipulatione.

123. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

SI [22] flagitii [23] faciendi [24] vel facti [25] causa concepta sit stipulatio [26], ab initio [27] non valet.

De die.

124. IDEM lib. 2. Definitionum.

I*Nsulam intra biennium illo loco* [28] *ædificari spondes?* ante [29] finem biennii stipulatio non committitur, quamvis reus promittendi non ædificaverit, & tantum residui temporis sit [30], quo ædificium extrui non possit. neque enim stipulationis status, cujus dies certus in exordio fuit, ex postfacto mutatur. † Idque & in stipulatione judicio sistendi causa facta placuit: scil. ut ante diem stipulatio non committatur, si certum esse cœperit parere [31] stipulationi residuo tempore non posse.

De eo, quod dari oportet oportebitve.

125. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

CUm [32] stipulamur, *Quidquid te dare facere oportet*, nihil aliud in stipulationem deducitur, quam [33] quod præsenti die debetur: hoc enim solum hæc stipulatio demonstrat.

De ratione temporis ante conditionem existentem præteriti habenda. 1. De proprietate & usufructu. 2. De liberto, qui sortem patrono suo reddi, usuras impersonaliter reddi stipulatus est. 3. De promissione impossibili.

126. IDEM lib. 3. Quæstionum.

SI ita [34] stipulatus fuero, *Si Titius Consul factus fuerit, tunc* [35] *ex hac die in annos singulos dena dare spondes?* post triennium conditione existente, triginta peti poterunt [36]. §. 1. Titius a Mævio *fundum detracto* [37] *usufructu* stipulatus est, & ab eodem ejusdem fundi usumfructum: duæ [38] sunt stipulationes, & minus est in eo usufructu, quem per se quis promisit, quam in eo, qui proprietatem comitatur: denique si ille usumfructum dederit, eumque stipulator non utendo amiserit, tradendo postea fundum detracto usufructu liberabitur. Non idem contingit ei, qui *fundum pleno jure* promisit, & usumfructum dedit, deinde amisso eo proprietatem sine usufructu tradidit: ille liberatus est dando usumfructum: hic nulla parte obligationis exoneratur, nisi pleno jure fundum effecerit stipulatoris. §. 2. Chrysogonus [39] Flavii Candidi servus actor scripsit [40] coram subscribente [41] & adsignante [42] domino meo *accepisse* [43] *eum a Julio Zosa* [44] *rem agente Julii Quintiliani absentis mutua denaria mille: quæ dari* [45] *Quintiliano, heredive ejus, ad quem ea res pertinebit, Kalendis Novembribus, quæ proximæ sunt futuræ, stipulatus est Zosas libertus & rem agens Quintiliani, spopondit Candidus dominus meus: sub die suprascripta si satis eo nomine factum non erit, tunc, quo post solvitur, usurarum nomine denarios octo præstari, stipulatus* [46] *est Julius Zosas, spopondit Flavius Candidus dominus meus, subscripsit & dominus.* Respondit: Per [47] liberam personam, quæ neque juri nostro subjecta est, neque bona fide nobis servit, obligationem nullam adquirere possumus. Plane [48] si liber homo nostro nomine pecuniam daret, vel suam, vel nostram, ut nobis solveretur, obligatio nobis pecuniæ creditæ adquireretur: sed quod libertus [49] patrono dari stipulatus est, inutile est: ut nec ad solutionem proficiat [50] adjectio absentis, cui principaliter obligatio quærebatur. † Superest [51] quæramus, an ex numeratione ipse, qui contraxit, pecuniam creditam petere possit? nam quotiens pecuniam mutuam dantes, eandem stipulamur, non duæ obligationes nascuntur, sed una [52] verborum. Plane si præcedat [53] numeratio, sequatur stipulatio [54], non est dicendum recessum a naturali obligatione [55]. Sequens [56] stipulatio, in qua sine adjectione nominis usuras stipulatus est, non eodem vitio laborat: neque enim maligne [57] accipiendum est, eidem stipulatum usuras, cui & sortem, videri: ideoque [58] in liberti persona valet stipulatio usurarum, & cogitur eam patrono cedere [59]. plerunque enim in stipulationibus verba, ex quibus obligatio [60] oritur, inspicienda sunt [61]: raro [62] inesse tempus, vel [63] conditionem, ex eo, quod agi oportebit, intelligendum est; nunquam [64] personam, nisi expressa sit. §. 3. Si ita stipulatus fuero, *te sisti, & nisi steteris* [65], *aliquid dari*, quod promittenti impossibile est: detracta [66] secunda stipulatione, prior manet utilis; & perinde erit, ac si te sisti stipulatus essem.

De pupillo, & ejus fidejussore.

127. SCÆVOLA lib. 5. Quæstionum.

SI pupillus [67] *sine tutoris auctoritate* Stichum promittat, & fidejussorem dedit, servus autem post moram a pupillo factam decedat: nec [68]

1 Eandem vim habet protestatio facta coheredi, & coheredis tutori. 2 Denunciatio seu interpellatio extra judicium facta, regulariter debitorem in mora constituit, *ut hic. l. si penum.* 24. *supr. quando dies legator.* nisi id extra judicium petat creditor, quod ei nudo officio judicis debeatur, *l. cum postulassem.* 44. *supr. de damn.* nisi ipse creditor ante interpellationem, seu antequam debitorem interpellaret, recipiendi debiti moram ipse admiserit. hoc enim casu nuda interpellatio extra judicium non sufficit, sed litis contestatio exigitur, *l. sed etsi.* 17. *supr. de constituta pecun.* idem dicendum, quoties creditor dolum aliquem admisit in re ita præter tempus exigenda. de quo vide Socinum, *regul.* 191. 3 Vide *l.* 38. *supr. de minorib.* Ne hinc colligas, necessarium esse ad moram contrahendam vel efficiendam, sæpius ut interpelletur reus. Sufficit enim una interpellatio, modo fiat opportuno loco & tempore, nec remittatur vel intermittatur. *l.* 32. *supr. de usuris.* Cæterum vox *sæpius*, hoc loco innuit reum sæpius interpellatum, & quidem ex abundanti. Quod ex abundanti fit, ex eo jus non sumitur. vide Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 203 4 Pactum ne liceat alii quam coheredi vendere, coherede moram faciente in emendo, vendenti coheredi fraudi non esse debet. 5 Augerius. *vulg.* vid. ad hunc §. Duar. in *libello, cujus titul. est Scævola. Tom.* 1. *fol.* 1503. Hotomann. 1. *obs.* 8. Goth. Pro interpretatione hujus §. vid. Bellapert. *hic.* Charond. *lib.* 1. *verisimil. cap.* 21. Ans. Adde Alciat. *lib.* 1. *dispunct. cap.* 12. Costam, *lib.* 1. *select. cap.* 23. S. L. 6 Nam utcunque superiora verba conditionem casualem faciunt, nempe *si constiterit, quid quantumque debeat pater &c.* ambigitur de eo tamen, utrum hic sit stipulationis sensus, Si vivo patre litem cum eo contestatam constiterit: An vero, si quandoque constiterit. 7 Facti promissio morte solvitur. 8 Hic quot occurrunt interpretationes? Connanus & Pacius ajunt, Jurisconsultum non respondere ad interrogata, seu hoc responsum οὐδὲν πρὸς ἔπος esse: Duarenus & Cujacius hæc verba ad facti quæstionem referunt, ac si Scævola diceret, Si id actum fuit, ut conditio impleretur vivo patre, nec fuerit impleta, stipulatio non committitur, etiamsi post mortem patris impleatur. Verisimilius est autem, id actum fuisse, ut promissor teneatur, non si quocunque tempore, sed si vivo tantum patre de debito constiterit. & ita conditio imposita fidejussori, *si reus non solverit*, ita accipitur, si vivus non solverit, *l.* 16. *in fin. infr. de fidejuss.* Hotom. 1. *obs.* 8. particulam *si*, hic accipit pro *quia*, ut in *l.* 28. *infr. de nov.* Ut sit sensus: Quia conditio non extitit vivo debitore, ideo stipulatio non est commissa. Quod creditoribus diligenter notandum est, ut scilicet, vivi creditores cum debitore rationes ineant: ne alioquin actionem adversus eum, qui alieno nomine promiserit, amittant. 9 *infr.* vocat transactionem. *Goth.* Vide ad hunc §. Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 2. *n.* 149. Ans. Adde August. *lib.* 1. *emendat. cap.* 3. Menoch. *de arbitr. judic. cas.* 220. & Alciat *lib.* 1. *dispunct. cap.* 13. S. L. 10 Id est, Prætorem. 11 Nota ordinem appellandi a judice tutelæ, id est, Prætore, ad competentem judicem, id est, Præfectum urbi, & ab eo ad Principem, ut in *l.* 38. *supr. de minorib.* Trina provocatio non admittitur Codice, *Ne liceat in una eademque causa tertio provocare.* 12 Id est, Præfectum urbi 13 Et si Seia ante cessasset Alciatus, 1 *dispunct* 13 reprehensus a Roberto, 2. *recept.* 3. 14 Oblatio sola usuras impedit An ipso jure? *l.* 1. *supr. quibus mod. ususfr. l.* 32. *supr. de pecul. l.* 6 *supr. de servis exportand. l.* 95. §. 2. *infr. de solut.* Molinæus negat *tract de usuris num* 296. dixi ad *l.* 19. *C. de usuris.* obsignationem enim & depositionem exigi. vide *l.* 2. *C. de usuris.* & Cujac. *hic.* 15 Ita solent sæpissime fratres dividere, transactionis causa. *l.* 35. *supr. de pact. l.* 36. *supr. famil. ercisc. l.* 2. *C. de transact.* Goth. Vide Goedd. *de contrah. stip. c.* 12. *n.* 39. Ans. Adde Francisc. Connan. *comment. jur. civil. lib.* 6. *c.* 3. *num.* 8. S. L. 16 Divisionem a se factam is impugnat, qui ab herede socii partem cum socio divisam petit jure fideicommissi. 17 Erant enim testamento paterno invicem rogati, ut qui prior sine liberis vita fungeretur, partem suam fratri superstiti restitueret. Quamobrem uno ex eis mortuo sine liberis, cum alios heredes scripsisset, ab eis frater superstes hereditatem petiit ex causa fideicommissi. 18 Sententiæ rationem adscribendam esse, hinc Accursius colligit. quod an verum sit, vid. *l.* 1. *C. de appellat.* 19 Quæri potest, unde hic innotuerit judici, de fideicommisso quoque transactum? Sola divisio per se non est idoneum argumentum remissi fideicommissi. Dicendum est alia argumenta judicem movisse. vide Cujac. *hic.* vid *l.* 35. *supr. de pact.* 20 Id est, an inciderit in pœnam is, qui contra legem divisionis agit de fidecommisso, de quo transegerat. 21 Ipso jure. Imo non videtur commissa. *l.* 35. *in fin. supr. de pact. l.* 9. *supr. de transact.*

22 Dixi *l.* 26. *supr. h. t.* 23 Si plagii. *vulgat.* adde *l.* 19. *l.* 27. *supr. h. t.* Flagitii vocem Cujacius sumi posse ait pro stupro: unde flagitare. 24 In quamcunque personam, etiam bannitum vid Ripens *hic num.* 6 7. 8. 25 Quia daretur ex turpi causa, quin & ad alia flagitia posset eodem modo quis invitari. 26 Et votum. 27 An ipso jure? vid *hic* Ripens *num.* 1. 28 *l.* 115. *supr. h. t.* 29 Vide *l.* 8. *l.* 72. §. 1. *supr. h. t.* 30 Legendum videtur, *non sit &c.* idque evinci ex sequentibus potest, ibi, etsi certum esse cœperit, parere stipulationi residuo tempore non posse. 31 Pareri *vulg. Hal.* 32 Dixi *l.* 76. §. 1. *l.* 89. *supr. h. t.* 33 Vide *l.* 76. §. 1. *supr. h. t. l.* 23. *supr. de servit. præd. urban.* 34 Dixi *l.* 64. *supr. h. t.* Goth. Vide Corras *miscell. lib.* 5. *c.* 11. S. L. 35 Vide *l.* 64. *supr. h. t.* 36 Imo non poterunt. *l.* 17. *supr. de usuris.* 37 *l.* 56. §. *penult. l.* 58. *supr. h. t. l.* 36. §. 1. *supr. de usufr.* 38 *l.* 29. *supr. h. t* 39 Carysogonus. *vulg. Hal.* 40 Scripsi. *Hal.* 41 Subscriptio sola adversus eum, qui subscripsit, probat. *l.* 9. §. 3. *supr. de jure dot.* 42 Id est, an nullo obsignante. hinc Cornutus apud Persium, *Adsigna, Marce, tabellas.* adde *l.* 6. *C. de fidejussor.* hinc colligunt per sigillum probari consensum. adde *l.* 2. *C. de reb. alien.* 43 Hinc oritur prima quæstio, An ex numeratione pecuniæ facta a liberto, adquiratur patrono obligatio? utique. *infr. h. t. in vers. plane si liber. & vers. superest.* Item an etiam ipsi liberto? hæc sit secunda quæstio, cui respondetur *infr. ex d. vers. superest.* 44 Goza, *vulg.* & sic deinceps. *infr. h. t.* 45 Hic libertus dari patrono stipulatur, unde nascitur tertia quæstio, An valeat stipulatio sortis concepta in personam patroni? non valet. *infr. vers. per liberam personam.* 46 Hic in stipulationem deducuntur usuræ impersonaliter, id est, nec stipulantis nec ejus patroni persona expressis. Hinc nascitur quarta quæstio, Cui usuræ debeantur? vid. *infr. h. t. in vers. seq. stipul.* 47 Responsio ad tertiam quæstionem. *l.* 38. §. 17. *supr. h. t.* 48 Responsio ad primam quæstionem. vid. *l.* 9. §. 8. *supr. de reb. cred.* 49 Libertus patrono stipulari directe non potest, licet in liberto quædam sint reliquiæ servitutis. 50 Cur ita? hæc fuit voluntas contrahentium, non ut absenti patrono solvi possit, sed ut ei obligatio quæratur. 51 Responsio ad secundam quæstionem. 52 Verborum scil. *l.* 6. *in fin. l.* 17. *infr. de nov.* hic videtur non adquiri obligatio ex numeratione ipsi servo, cum alteri pecuniam fuerit stipulatus: eaque dubitandi est ratio. 53 Dic eo casu, duas esse obligationes: unam quæ re; alteram, quæ verbis perficitur. 54 Numeratio (facta a liberto scilicet) utilis non vitiatur per inutilem factam patroni consentientis nomine, proinde libertus ex tali numeratione sibi & patrono adquirit obligationem. 55 Id est, ab ea, quæ ex naturali actu & numeratione nascitur. 56 Responsio ad quartam quæstionem. 57 Unde hæc constat malignitas? Libertus hic stipulatur mutuam pecuniam reddi patrono, stipulatur vero impersonaliter dari usuras. Si maligne velimus interpretari, eidem usuras intelligetur stipulatus, & pecuniam dari. Si ita est, neutra stipulatio (utpote in alterius personam concepta) valebit, actus peribit: ne ita sit, dicendum est libertum hoc casu videri sibi usuras stipulatum, ne scil. actus pereat. *l.* 80. *supr. h. t.* Maligna est igitur interpretatio, quæ actum vitiat, atque ita tantum hic utilitas actus valet, ut obligatio sortis ex numeratione uni, id est, patrono, usurarum alteri, id est, liberto adquiri possit. 58 Id est, ut malignam illam interpretationem vitemus. 59 Id observatur in similibus casibus, in quibus receptum est, ut quod quis alterius nomine adquisivit, id ei cogatur cedere. *l.* 10. §. 6. *supr. mand.* 60 Realis, non verbalis. 61 Nam si hic verbis contractam obligationem inspiciamus, patrono nulla adquiritur obligatio: si re contractam, adquiritur. 62 Nam interdum ex natura rei vel contractus intelligitur dies, vel conditio. 63 Sensus est, In stipulatione diem, vel conditionem non habente recte intelligitur dies, vel conditio. Cui bono hæc dicuntur? ut intelligas in posteriore stipulatione usurarum non videri repetitam personam patroni, quæ in priori, nempe sortis, nominata fuerat. 64 Sensus est, Persona extranea a contrahentibus nunquam intelligitur in contractu, ideoque nec patroni persona censebitur repetita in posteriore stipulatione. adde *l.* 99. *supr. h. t.* 65 Stiteris. *vulg. Hal.* vide *l.* 97. *supr. h. t.* 66 Utile per inutile non vitiatur. 67 *l.* 24. *supr. h. t.* 68 Id est, nec pupillus, nec ejus fidejussor.

fidejus-

fidejuſſor erit propter pupilli moram obligatus. *nulla* enim *intelligitur mora ibi fieri, ubi* [1] *nulla petitio* [2] *eſt:* eſſe autem [3] fidejuſſorem obligatum ad hoc, ut vivo homine conveniatur, vel ex mora ſua [4] poſtea.

De duobus reis ſtipulandi. De alternatione.

128. PAULUS lib. 10. Quæſtionum.

SI duo rei ſtipulandi ita exſtitiſſent, ut alter utiliter, alter inutiliter ſtipularetur; ei qui non habet promiſſorem obligatum, non [5] recte ſolvitur: quia non alterius nomine ei ſolvitur, ſed ſuæ obligationis, quæ nulla eſt. † Eadem ratione qui *Stichum aut Pamphilum* ſtipulatur, ſi [6] in unum conſtiterit obligatio, quia alter ſtipulatoris erat, etiam ſi deſierit ejus eſſe, non recte ſolvitur: quia utraque res ad obligationem ponitur, non ad ſolutionem.

De conditione conjunctiva vel disjunctiva.

129. SCÆVOLA lib. 12. Quæſtionum.

SI quis ita ſtipulatus fuerit, *decem aureos das* [7], *ſi navis venit* [8], *& Titius Conſul factus eſt* [9]*?* non alias dabitur, quam ſi utrumque [10] factum ſit. † Idem in contrarium, *dare ſpondes, ſi nec navis venit, nec Titius Conſul factus ſit?* exigendum erit ut neutrum factum ſit. † Huic ſimilis ſcriptura eſt, *ſi neque* [11] *navis venit, neque Titius Conſul factus ſit?* At ſi ſic: [12] *Dabis, ſi navis venit, aut Titius Conſul factus ſit?* ſufficit unum factum. † Et contra, *Dabis, ſi navis non venit, aut Titius Conſul factus non eſt?* ſufficit unum non factum.

Si pater filio ſtipuletur, vel contra.

130. PAULUS lib. 15. Quæſtionum.

QUod dicitur, *patrem* [13] *filio utiliter ſtipulari, quaſi ſibi ille ſtipularetur*, hoc [14] in his verum eſt, quæ juris ſunt, quæque adquiri patri poſſunt: alioquin ſi factum conferatur in perſonam filii, inutilis erit ſtipulatio; veluti *ut tenere ei* vel *ire agere liceat.* † Contra autem filius [etiam], *ut ire patri liceat*, ſtipulando, adquiret ei: imo & quod in ſuam perſonam conferre non poteſt, hoc patri adquiret.

De ſtipulatione neque per te neque per heredem fieri.
1. *De adjecto ſolutioni.*

131. SCÆVOLA lib. 13. Quæſtionum.

JUlianus ſcripſit, ſi, *neque per te* [15] *neque per heredem tuum Titium fieret, quominus mihi ire liceat*, ſtipuler, non ſolum Titium teneri, ſi prohibeat, ſed etiam coheredes ejus. §. 1. Qui fundum *ſibi* [16] *aut Titio dari* ſtipulatur, quamvis fundus Titio traditus ſit, nihilominus [17] petere fundum poteſt, ut ſibi de evictione promittatur: nam intereſt ejus, quia mandati actione fundum recepturus ſit a Titio. ſed ſi donationis cauſa Titium interpoſuit, dicetur, traditione protinus reum liberari [18].

132. PAULUS lib. 15. Quæſtionum.

QUidam [19] cum filium alienum [20] ſuſciperet [21], tradenti promiſerat *certam pecuniæ quantitatem, ſi eum aliter, quam ut filium obſervaſſet:* quæro, ſi poſtmodum domo eum propulerit [22], vel moriens nihil ei teſtamento reliquerit [23], an ſtipulatio committatur; & quid interſit, utrum filius, an alumnus, vel cognatus agentis fuerit? Præterea quæro, ſi filium ſuum quis legitime in adoptionem dederit, & ita ut ſupraſcriptum eſt, ſtipulatio interceſſerit, eumque pater adoptivus exheredaverit vel emancipaverit: an ſtipulatio committatur? Reſpondi: ſtipulatio utilis eſt in utroque caſu: igitur ſi contra conventionem factum ſit, committetur ſtipulatio. † Sed videamus primum in eo qui legitime adoptavit, an poſſit committi, ſi eum exheredaverit vel emancipaverit? hæc enim pater circa filium ſolet [24] facere [25]: igitur [26] non aliter eum, quam ut filium obſervavit. Ergo exheredatus de inofficioſo agat. Quid ergo dicemus, ſi & meruit exheredari? Emancipatus plane & hoc remedio [27] carebit [28]. Quare ſic debuit interponi ſtipulatio, ut ſi eum emancipaſſet vel exheredaſſet [29], certum quid promitteret. Quo tamen caſu commiſſa ſtipulatione poteſt quæri, an exheredato permittendum eſſet dicere de inofficioſo; maxime ſi patri naturali heres extitiſſet: an victo [30] deneganda eſt ex ſtipulatu actio? Sed ſi ei qui ſtipulatus eſt, non debuit denegari: victo filio nec ipſi deneganda erit debitæ pecuniæ exſecutio. † In eo autem qui non adoptavit, quem intellectum habeat hæc conceptio, *Si eum aliter quam ut filium obſervaſſet*, non proſpicio: an & hic exigimus exheredationem vel emancipationem, res in extraneo [31] ineptas? Sed ſi is, qui legitime adoptavit, nihil facit contra verba ſtipulationis, cum utitur patrio jure: in eo [32] qui hæc non fecit, dicit ſupervacuo. dici tamen poterit commiſſam eſſe ſtipulationem. §. 1. Filiusfamilias [33] ita ſtipulatus eſt, *Quantam* [34] *pecuniam Titio credidero, fide tua eſſe jubes?* & emancipatus credidit: patri non debebit fidejuſſor, quia nec reus ei tenetur.

De ſtipulatione neque per te, neque per heredem tuum fieri.

133. SCÆVOLA lib. 13. Quæſtionum.

SI ſic ſtipulatus ſim, *neque per te, neque per heredem tuum vim fieri ſpondes?* & egi quod mihi vim feceris: Recte remanere [35] factum heredis in ſtipulatione. nam & ex ipſius poſteriore vi poteſt committi ſtipulatio: non enim ad unam vim pertinet. Nam ſicut & ipſius [36] & heredis [37] caput, ita ipſius vis vel ſæpius facta complectitur, ut condemnetur, quanti intereſt. aut ſi ſic volumus factam eſſe ſtipulationem, *Neque* [38] *per te, neque per heredem tuum fieri?* ut ad unam vim primam teneat [39]; ſi vim fecerit, amplius ex heredis [40] committi non poterit [41]: ergo ſi [actum] ſit quaſi ex ipſius vi, tota conſumpta ſit: quod non eſt verum.

De libertate matrimonii. 1. De tacita repetitione eorum de quibus in præfatione convenit. 2. De eo qui literis cavet ſe præſtaturum. 3. De una ſtipulatione pluribus pactis ſubjecta.

134. PAULUS lib. 15. Reſponſorum.

TItia [42] quæ ex alio filium habebat, in matrimonium coit Gaio Seio habenti filiam: & tempore matrimonii conſenſerunt [43], *ut filia Gaii Seii filio Titiæ deſponderetur;* & interpoſitum eſt inſtrumentum; & adjecta pœna, *ſi quis eorum nuptiis impedimento fuiſſet:* poſtea Gaius Seius conſtante matrimonio diem ſuum obiit, & filia ejus noluit [44] nubere. Quæro, an Gaii Seii heredes teneantur ex ſtipulatione? Reſpondit, ex ſtipulatione quæ proponeretur, cum non ſecundum bonos [45] mores interpoſita ſit, agenti exceptionem doli mali obſtaturam: quia inhoneſtum [46] viſum eſt, vinculo [47] pœnæ matrimonia obſtringi, ſive futura, ſive jam contracta. §. 1. Idem reſpondit, *plerumque ea quæ præfationibus* [48] *conveniſſe concipiuntur, etiam in ſtipulationibus repetita creduntur:* ſic [49] tamen, ut non ex ea repetitione inutilis efficiatur ſtipulatio. §. 2. Idem reſpondit, cum Septicius literis ſuis præſtaturum ſe caverit pecuniam, & uſuras ejus ſemiſſes, quæ apud Sempronium depoſitæ ſint: ſi inter præſentes actum eſt, intelligendum etiam a parte Lucii Titii præceſſiſſe [50] verba ſtipulationis. §. 3. Idem reſpondit: quotiens pluribus [51] ſpecialiter pactis ſtipulatio una omnibus ſubjicitur, quamvis una interrogatio, & reſponſum unum ſubjiciatur, tamen proinde [52] haberi, ac ſi ſingulæ ſpecies in ſtipulationem deductæ fuiſſent.

De uſuris. 1. De purgatione moræ. 3. De ſervo ea lege dato ne quibusdam perſonis ſerviret. 4. De doli clauſula.

135. SCÆVOLA lib. 5. Reſponſorum.

[SI] ita quis promiſerit, *Decem tibi dabo, qua* [53] *die petieris, & eorum uſuras in dies* [54] *triginta:* quæro, uſuræ, utrum ex die ſtipulationis, an ex die [55] qua petita ſors fuerit, debeantur? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, ex die ſtipulationis deberi: niſi aliud actum manifeſte probaretur. §. 1. Item quæſitum eſt, quando pecuniam reddere debebo, cum primum petierit [56]? Reſpondit [57], verba quæ proponerentur, ex die quo ſtipulatio facta eſſet, initium capere.

§. 2. Seia cavit Lucio Titio, *quod mandante eo hortos emiſſet, cum* [58] *pretium omne cum uſuris ab eo recepiſſet, ſe in eum proprietatem hortorum translaturam;* deinde in continenti inter utrumque convenit, *ut intra Kalend. Apriles primas univerſam ſummam mandator numeraret, & hortos acciperet.* Quæritur, cum ante Kalend. Apriles non omne pretium cum uſuris a Lucio Titio Seiæ ſolutum ſit, interpoſito tamen modico tempore [59] reliquum pretium cum uſuris Seiæ Titius ſolvere paratus fuerit, neque Seia accipere voluit, & usque in hodiernum per Titium non ſtet, quominus reliquum ſolveret, an [ſi] nihilominus Lucius Titius Seiæ univerſam pecuniam ſolvere paratus ſit, ex

1 Ex obligatione petitio, ex petitione mora naſcitur. Ideoque ubi nulla obligatio, ibi nulla petitio. ubi nulla petitio, ibi nulla mora *l. 40. ſupr. de reb. cred. l. 21 ſupr de uſur. l. 88 infr de reg. jur.* Ex ſola naturali obligatione nulla petitio conceditur, ideoque ſuper ea ſola non poteſt mora fingi vel judicium ferri 2 Et obligatio hinc collige, Pupillum ſine tutoris auctoritate non obligari civiliter. An ſaltem naturaliter, vide *l. 1 in fin. infr. de novation.* 3 Hinc collige, Fidejuſſorem his caſibus conveniri & condemnari poſſe, quamvis pupillus conveniri non poſſit ex ſola naturali obligatione. Dices iniquum eſſe, ut in plus obligetur fidejuſſor, quam reus. *l. 42. infr. de fidejuſſoribus.* ſolve: in plus non obligabitur, ſed efficacius. 4 *l. 88. in fin. ſupr. h. t.* 5 Adjecto ſtipulationi inutiliter non recte ſolvitur: is enim pro non adjecto habetur, cujus perſona nec ad obligationem nec ad ſolutionem valet. adde *l. 11. & 12. infr. de ſtipulat ſervor.* 6 Si rem tuam aut meam mihi promiſeris: non valet obligatio in re mea *l. 16. l. 31. ſupr. h. t.* 7 Dabis. *vulgat. Haloand.* 8 Venerit. *vulgat. Haloand.* 9 Factus ſit *Hal.* 10 Plures ſi conditiones conjunctim ſunt poſitæ, vel adfirmando, vel negando, omnes exiſtere neceſſe eſt. *l. 5. ſupr. de condit. inſt. l. 13. §. 2 ſupr de reb dubiis.* 11 Hæc particula conjunctiva eſt, non disjunctiva, hoc loco. vid. Cujac ad *l. 133 infr. h t adverſus Alciatum.* 12 Plures ſi conditiones disjunctim, vel adfirmando vel negando poſitæ ſunt, ſufficit unam earum exiſtere. 13 Vid. *l. 39. ſupr. h. t.* 14 Differentiam eorum, quæ juris ſunt & facti, obſerva. 15 *l. 4. §. 1. ſupr. h. t.* 16 *l. 55. ſupr h. t l 33. infr. de ſolution.* 17 Adde *l 27 infr. de ſolutionib* 18 Donator non tenetur de evictione. *l. 8 ſupr. de donat. l. 2. C. de evict.* Anſ. 19 Non ut adoptator. 20 Forte naturalem, aut alumnum, vel cognatum dantis.. 21 Ea lege ſcil. ut haberet, cuſtodiret, tractaret non inhumane, nec crudeliter, ſed ut eum haberet in fidem & clientelam ſuam. inde clientes, ſuſcepti appellantur, auctore Servio 6. *Æneid.* Salvian. *lib. 5. de gubernatione Dei:* Quærunt auxilia & patrocinia majorum, nihil ſuſceptis tribuunt, ſed ſibi. Auguſtinus *quæſtionibus mixtis:* Numquid, ſi malæ vitæ ſit Advocatus, contra *ſuſceptum* ejus provocabitur? hoc eſt officium Advocati, ut ſecundum juris ordinem ſuſcepti ſui cauſam peroret. Numquid poterit vita ejus, ſi turpis eſt, obeſſe cauſæ ſuſcepti? vide Cujac *hic.* Hinc ſuſcepti, teſtes eſſe non poſſunt accuſatori. Paul. 5. *ſent.* 15. §. 1. *in fragmentis Collationis Legum Moſaicarum. tit.* 9. Eodem vocabulo utitur etiam Julius Severinus *in præceptis Rhetoricis:* Familiaris tamen, cujus fit mentio in *l. 6. §. 5. C. de his, qui ad Eccl. conf.* non male ad ſuſceptum refertur. 22 Id eſt, abdicaverit. *l. 6. C de patria poteſtate.* 23 Id eſt, eum præterierit. 24 Non tamen præſumitur pater qui non diligit filium. vide Alciat. 1. *præſumpt.* 14. 25 Non tamen temere debet facere. 26 Ita legendum puto, *quod ſi non aliter eum, quam ut filium obſervavit*, ut ſit ſenſus, Adoptivo erga parentem adoptantem inofficioſi querelam merito competere, immerito non competere. 27 Id eſt, querela inofficioſi. 28 Solent enim parentes liberos juſte emancipare. Emancipatio non eſt actus paterno amori contrarius. adde tamen, non poſſe invitum emancipare ſine ratione. *Nov. 89. cap. 11.*

29 Qui ita ſtipulatur, *ſi me exheredas*, non hoc agit palam, & principaliter, ut inſtituatur heres, ſed ut ne notetur, vel ne rubore ſuffundatur. Eſt enim injuriæ ſpecies exheredari, *l. 8. ſupr. de inoffic. l. multi non notæ 18. ſupr. de liber & poſth.* Quæ ſtipulatio non valeret, ſi palam conciperetur, *ſi me heredem non feceris.* Pactum enim de futura ſucceſſione non valet. Porro ini ita tacite fieri jus eſt, quæ expreſſe jus non ſit facere. *l. 195. infr. de reg jur* adde Cujac *Novell* 18. 30 Id eſt, merito, non exheredato 31 *l. 8. §. 3 ſupr. de bon. poſſ contr. tab.* 32 Id eſt, in ſuſceptore fruſtra exigitur, ut emancipet, vel exheredet, pœnæ vitandæ cauſa: nec enim eo nomine pœnam committit: ſed quod male tractet ſuſceptum, eum abjiciendo vel omittendo. 33 Adde *l. 51. l 78. ſupr. h t* 34 *l. 47. in fin. infr. de fidejuſſorib.* 35 Adde *l 22. ſupr. de except. rei jud.* Goth. Pro intellectu hujus leg. vide Leonin. *emend. l. 7. cap* 20. Anſ. Adde Ant. Auguſtin. *lib. 1. emend. cap. 5.* S. L. 36 Ipſius vim. *Hal.* 37 Et heredes capit. *Hal.* 38 Hæc particula factum promiſſoris & ejus heredis continet. Eſt enim hæc conjunctiva, interdum disjunctiva. vide Cujac. *hic. adverſ. Alciat.* 39 Vim primam pertineat, ſi vim fecerit amplius &c. *Hal.* 40 Ex heredis facto committi. *vulg.* 41 Non poſſit. *Hal.* non poterit ἀσυνάπτως, quaſi ex ipſius vi &c. Alciat. 9. *parerg.* 18. ita reſtituit ex antiquo libro: quod ab eo perfidioſe factum notat Cujac. *hic.* 42 Dixi *l. 97. §. 2. ſupr. h. t.* Goth. vide Cujac. *lib.* 16. *obſ.* 33. Gœdd. *de contrah. ſtipul. cap. 6. n.* 173. Anſ. 43 Deſponſationes a parentibus, liberorum nomine, conventione interdum fiebant. Deſtinabantur vero uxores liberis teſtamento, ut & inter vivos citra conventionem. vide Cujac. 16. *obſ.* 33. 44 Conſponſiones parentum non tenuerunt liberos non adſtipulantes, *l. 11. ſupr. de ſponſal. l. 2. ſupr. de ritu.* hinc illud Pamphili *in Andria, act. 1. ſcena 5.* Proh deum atque hominum fidem, quid eſt, ſi non hæc contumelia eſt? uxorem decrevit ſeſe dare mihi hodie: nonne oportuit præſciſſe me ante? nonne prius communicatum oportuit? 45 Cur ita? vid. *infr. h. t.* 46 Imo non eſt inhoneſtum, *l. 71. §. 1. ſupr. de cond. & dem.* hodie videtur non inhoneſtum ex *Novell. Leonis* 8. 47 Matrimonia debent eſſe libera. *l. 19. ſupr. h. t. l. 14. C. de nupt. l. 79. in fin. ſupr. de cond. & dem.* 48 Præfationibus ſive pactis, quæ continentur (ut dies, conditio, res) ſubjectis in ſtipulationibus repetita videntur. §. 3. *infr. h. t. l. 4. in fin. ſupr. de pact. l. 20. ſupr. de ædil.* 49 *l. 126. §. 2. ſupr. h. t. l. 113. §. 4. ſupr. de leg. 1. l. ult. ſupr. de fid. libert.* Goth. Vid. Gœdd. *de contrah. & committ. ſtip. cap. 8. n.* 69. Anſ. 50 Paul. 5. *ſent.* 5. §. 2. *in fin.* §. 17. *Inſt. de inutil. ſtip.* §. *ult. Inſt. de liter. oblig.* 51 *l. 140. infr. h. t.* 52 Perinde. *vulg. Hal.* vid. §. 1. *ſupr. h. t. l. 29. ſupr. h. t.* 53 Hæc verba admonitionem habent potius, quam dilationem, *l. 48. ſupr. h. t.* nec ſorti, nec uſuris, datur his verbis dilatio. Hujusmodi ſtipulatio pura eſt. 54 Uſuras in diebus triginta nonnunquam ſtipulari veteres conſueti. *l. 40. ſupr. de reb. cred.* 55 Id eſt, an ex mora. 56 Cum primum petieris. *Hal.* 57 Reſpondit ſecundum ea, quæ proponerentur. *vulg. Hal.* 58 *Hal.* & cum. 59 Vide *l. 105. infr. de ſolutionibus.*

ſtipulatu agere poſſit? Reſpondit poſſe, ſi non multo poſt [1] obtuliſſet, nec mulieris quicquam propter eam moram intereſſet: quod omne ad judicis cognitionem remittendum eſt. §. 3. Ea [2] lege donatum ſibi eſſe a Seia ſervum & traditum, *ut ne ad fratrem ejus, aut filium, aut uxorem, aut ſocrum perveniret*, ſcripſit: & hæc ita ſtipulante Seia, ſpopondit Titius, qui poſt biennium heredes reliquit Seiam & fratrem, cui ne ſerviret, expreſſum erat. Quæritur an Seia cum fratre & coherede ex ſtipulatu agere poſſit? Reſpondit poſſe in id [3] quod ejus intereſt. §. 4. Filia quæ de inofficioſo agere inſtituit & tranſegit, poſtea cum heredibus ſtipulatione interpoſita, & ſubjecta doli [4] clauſula, apud Præfectum [5] de falſo teſtamento egit, nec probavit. Quæro, an ex doli [6] clauſula poſſit conveniri? Reſpondi, nihil ad eam ſtipulationem id quod poſtea actum proponeretur, pertinere.

De variatione in nomine rei. 1. De ſervitutibus.

136. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

SI ſub [7] una ſignificatione diverſis nominibus ea res quæ in ſtipulatum deducitur, appellatur: non infirmat obligationem, ſi [8] alter altero verbo utatur. §. 1. Si qui *viam* [9] *ad fundum ſuum dari* ſtipulatus fuerit, poſtea fundum partemve ejus ante conſtitutam ſervitutem alienaverit: evaneſcit ſtipulatio,

De continuitate & interruptione. 1. De diſſenſu. 2. De eo quod certo loco dari debet. 3. De inſula facienda. 4. De difficultate præſtationis. 5. De eo quod eſt impoſſibile promittenti. 6. De eo quod natura vel jure impoſſibile eſt. 7. De ſtipulatione pœnali.

137. VENULEIUS lib. 1. Stipulationum.

COntinuus [10] actus ſtipulantis & promittentis eſſe debet: ut [11] tamen aliquod momentum naturæ intervenire poſſit. & comminus [12] reſponderi ſtipulanti oportet: cæterum ſi poſt interrogationem aliud acceperit [13], nihil proderit, quamvis eadem die ſpopondiſſet. §. 1. Si hominem ſtipulatus ſim, & ego de alio [14] ſenſero, tu de alio: nihil acti erit. nam ſtipulatio ex utriusque conſenſu perficitur. §. 2. Cum ita ſtipulatus ſum, *Epheſi dari?* ineſt [15] tempus: quod autem accipi debeat, quæritur? & magis eſt ut totam eam rem ad judicem, id eſt [16], ad virum [17] bonum remittamus, qui æſtimet quanto tempore diligens paterfamilias conficere poſſit quod facturum ſe promiſerit ut qui Epheſi daturum ſe ſpoponderit, neque duplomate [18], diebus, ac noctibus, & omni tempeſtate contempta iter continuari [19] cogatur; neque tam delicate progredi debeat, ut reprehenſione dignus appareat: ſed habita ratione temporis, ætatis, ſexus, valetudinis; cum id agat, ut mature perveniat, id eſt, eodem tempore quo plerique ejusdem conditionis homines ſolent pervenire. eoque tranſacto, quamvis Romæ remanſerit [20] nec poſſit Epheſi pecuniam dare, nihilominus ei recte condicetur: vel quia per ipſum ſteterit, quo minus Epheſi daret: vel quoniam per alium Epheſi poſſit dari; vel quia ubique [21] poteſt ſolvere: nam & quod in diem debetur, ante [22] ſolvi poteſt, licet peti non poteſt. quod ſi duplomate uſus, aut felici navigatione, maturius quam quisque pervenerit Epheſum, confeſtim obligatus eſt: quia in eo quod tempore atque facto finitum eſt, nullus [23] eſt conjecturæ locus. §. 3. Item qui *inſulam fieri* ſpopondit, non utique conquiſitis undique fabris, & pluximis operis [24] adhibitis, feſtinare debet; nec rurſus utroque [25] aut altero contentus eſſe: ſed modus [26] adhibendus eſt ſecundum rationem diligentis ædificatoris & temporum locorumque. item ſi non inchoetur opus, id tantum æſtimetur, quod in illo intervallo effici potuit: tranſactoque [27] tempore quo inſulam conſummare oportuerit, ſi poſtea ædificetur, liberetur reus: ſicut liberatur qui ſe daturum ſpopondit, ſi quandoque tradit. §. 4. Illud inſpiciendum eſt, an qui centum dari promiſit, confeſtim teneatur, an vero ceſſet obligatio, donec pecuniam conferre poſſit? quid ergo, ſi neque domi habet, neque [28] inveniat creditorem? Sed hæc recedunt ab impedimento naturali, & reſpiciunt ad facultatem [29] dandi. Eſt autem *facultas*, perſonæ [30] commodum incommodumque, non rerum quæ promittuntur. & alioquin, ſi quis Stichum dari ſpoponderit, quæremus ubi ſit Stichus: aut ſi non multum referre videatur, Epheſi daturum ſe, an quod Epheſi ſit, cum ipſe Romæ ſit, dare ſpondeat. nam hoc quoque ad facultatem dandi pertinet: quia in pecunia & in Sticho illud commune eſt, quod promiſſor in præſentia dare non poteſt. Et generaliter cauſa [31] difficultatis ad incommodum promiſſoris, non ad impedimentum ſtipulatoris pertinet: ne incipiat dici, eum quoque dare non poſſe, qui alienum ſervum, quem dominus non vendat, dare promiſerit. §. 5. Si ab eo ſtipulatus ſim, qui efficere non poſſit, cum alio [32] poſſibile ſit: jure factam obligationem, Sabinus ſcribit. §. 6. Cum quis ſub hac conditione ſtipulatus ſit, *ſi rem ſacram, aut religioſam Titius vendiderit, vel forum, aut baſilicam* [33], & hujusmodi res quæ publicis uſibus in perpetuum relictæ ſint, ubi omnino conditio jure impleri non poteſt [34], vel id facere ei non liceat: nullius momenti fore ſtipulationem, proinde [35] ac ſi ea conditio quæ natura impoſſibilis eſt, inſerta eſſet nec ad rem pertinet: quod jus mutari poteſt, & id quod nunc impoſſibile eſt, poſtea [36] poſſibile fieri: non enim ſecundum futuri temporis jus, ſed ſecundum præſentis, æſtimari debet ſtipulatio. §. 7. Si *ut aliquid fiat*, ſtipulemur: & uſitatius & elegantius eſſe Labeo ait, ſic [37] ſubjici pœnam, *Si ita factum non erit*, at cum quid ne fiat, ſtipulemur, tunc hoc modo, *Si adverſus ea factum erit*, & cum alia fieri, alia non fieri, conjuncte ſtipulemur, ſic comprehendendum, *Si non feceris. Si quid adverſus ea feceris.* §. 8. Præterea ſciendum eſt, quod dari ſtipulemur, non poſſe nos uni [38] ex heredibus adquiri: ſed neceſſe eſſe omnibus adquiri. at [39] cum quid fieri, ſtipulemur, etiam unius perſonam recte comprehendi.

De eo quod certis nundinarum diebus dari debet. 1. De alternatione.

138. IDEM lib. 4. Stipulationum.

EUm qui *certarum nundinarum diebus dari* ſtipuletur, primo die petere poſſe Sabinus ait. Proculus autem & cæteri diverſæ ſcholæ auctores, quamdiu [40] vel exiguum tempus ex nundinarum ſpatio ſupereſſet, peti poſſe exiſtimant: ſed ego cum Proculo ſentio. §. 1. Cum pure ſtipulatus ſum, *illud aut illud dari*, licebit [41] tibi, quotiens voles, mutare voluntatem in eo quod præſtaturus ſis [42]: quia diverſa [43] cauſa eſt voluntatis expreſſæ, & ejus quæ ineſt.

De duplæ ſtipulatione.

139. IDEM lib. 6. Stipulationum.

CUm ex cauſa duplæ ſtipulationis aliquid intendimus, venditoris heredes in ſolidum omnes conveniendi ſunt, omnesque [44] debent ſubſiſtere: & quolibet eorum defugiente, cæteris ſubſiſtere nihil prodeſt; quia in ſolidum defendenda eſt venditio, cujus [45] indiviſa natura eſt. ſed cum uno defugiente omnes defugiſſe videantur, ideoque omnes teneantur, unicuique pro parte hereditaria præſtatio incumbit.

De numero ſtipulationum. 2. Si ſtipulatio ad eum caſum pervenerit, a quo incipere non poteſt.

140. PAULUS lib. 3. ad Neratium.

PLuribus [46] rebus præpoſitis, ita ſtipulatio facta eſt, *ea omnia quæ ſupraſcripta ſunt dari?* propius eſt, ut tot [47] ſtipulationes, quot res ſint. §. 1. De hac ſtipulatione, *Annua, bima, trima die id argentum quaque die dari?* apud Veteres variatum fuit. Paulus: ſed verius, & hic tres [48] eſſe trium ſummarum ſtipulationes. §. 2. Etſi placeat extingui [49] obligationem, ſi [50] in eum caſum inciderit, a quo incipere non poteſt: non tamen hoc in omnibus verum eſt. ecce ſtipulari *viam, iter, actum ad fundum communem* ſocius non poteſt: & tamen ſi is, qui ſtipulatus fuerat, duos heredes reliquerit, non extinguitur ſtipulatio. & per partem dominorum ſervitus adquiri non [51] poteſt: adquiſita tamen conſervatur, & per partem domini [52]: hoc evenit, ſi [53] pars prædii ſervientis, vel cui ſervitur, alterius domini eſſe cœperit.

De electione, de impubere. 3. De adjecto in ſtipulatione, omiſſo in reſponſione. 4. De loco & die. 5. De adjecto.

141. GAJUS lib. 2. de Verborum obligationibus.

SI ſervus aut filiusfamilias ita ſtipulatus ſit, *Illam rem aut illam, utram ego velim?* non [54] pater, dominusve, ſed filius ſervusve deſtinare de alterutra debet [55]. §. 1. Extranei quoque perſona ſi comprehenſa fuerit, veluti hoc modo, *Utram earum Titius elegerit* [56], non aliter ſtipulator alterutrius petendæ facultatem habet, quam ſi Titius elegerit. §. 2. Pupillus, licet ex [57] quo fari cœperit, recte ſtipulari poteſt, tamen ſi in parentis poteſtate eſt, ne [58] auctore quidem patre obligatur: pubes vero qui in poteſtate eſt, proinde, ac ſi paterfamilias, obligari ſolet. † Quod autem in pupillo dicimus, idem & in filiafamilias impubere dicendum eſt. §. 3. Si ita ſuero ſtipulatus, *Mihi aut Titio:* & tu mihi [59] daturum [60] te ſpondeas: ſecundum omnium opinionem ad interrogatum te reſpondere. quia conſtat mihi ſoli adquiri obligationem: Titio autem duntaxat recte ſolvitur.

§. 4. Si inter eos qui Romæ ſunt, talis fiat ſtipulatio [61], *Hodie Carthagine dare ſpondes?* Quidam putant non ſemper videri impoſſibilem cauſam ſtipulationis contineri: quia poſſit [62] contingere, ut tam ſtipulator, quam promiſſor, ante aliquod tempus ſuo quisque diſpenſatori notum fecerit, in eum diem futuram ſtipulationem, ac demandaſſet promiſſor quidem ſuo diſpenſatori, ut daret; ſtipulator autem ſuo, ut acciperet. quod ſi ita factum fuerit, poterit valere ſtipulatio. §. 5. Cum *mihi aut Titio* ſtipulor, dicitur aliam quidem rem in perſonam meam, aliam in Titii deſignari non [63] poſſe, veluti mihi decem aut Titio hominem. ſi vero Titio ea res ſoluta ſit, quæ in ejus perſona deſignata fuerit: licet ipſo jure non liberetur promiſſor,

1 Secus, ſi multo poſt. *l.* 23. *ſupr. de recept. qui arbitr.* 2 Vide quæ notavi ad *l.* 122. §. 3. *ſupr. h. t.* adde *l.* 69. §. 3. *ſupr. de leg.* 2 3 *l.* 68. *l.* 72. *l.* 81. *l.* 112. §. 1. *l.* 113. *in fin. ſupr. h. t. l. ult. ſupr. ſi quis in jus voc. l.* 13. *ſupr. de re jud.* 4 De qua vide *l.* 119. *ſupr. h. t.* 5 Urbi ſcil. nam apud Præfectum urbi de falſo agitur. vide *l.* 24. *infr. ad leg. Corn. de falſis.* 6 Vide *l.* 119. *ſupr. h. t.* 7 *l.* 65. §. 1. *ſupr. h. t.* Goth. Vide Gœdd. *de contrah. ſtipul. cap.* 3. *n.* 17. Anſ. 8 Vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 2. *ſupr. h. t.* 9 *l.* 140. *in fin. infr. h. t. l.* 11. *ſupr. de ſervitut.* 10 *l.* 12 *infr. de duobus reis.* adde Forcatulum 81. *Necyom.* 3. 11 Intervallum quo [illegible] vide apud Alciatum 1. *parerg.* 5. 12 Cominus *vulg.* quominus, *Hal.* i. e. ſtatim, e veſtigio. 13 Aliud agere cœperit. *vulg. Hal.* ſecus ſi non cœperit. *l.* 1. §. 1. *ſupr. h. t.* 14 *l.* 22. *ſupr. h. t.* adde *l.* 7. *in fin. ſupr. de dolo malo.* 15 Promiſſio localis, veluti ſi promittam *Epheſi dari*, tempus habet. *l.* 2. § 6. *ſupr. de eo, quod certo. l.* 41. §. 1. *ſupr. hoc tit.* 16 Continuum id eſſe non [illegible] in quo momentum aliquod intervenit. 17 Judex pro viro bono: ut vir bonus pro judice intelligitur. vide *l.* 18. *infr.* [illegible] 18 Duplom [illegible] diplomate. *Hal.* Diplomata [illegible] *l.* 27. *in fin.* [illegible] *Corn. de falſ.* [illegible] codicilli, qui dantur curſu publico utentibus, quæ & tractoriæ [illegible] *lib.* 12. *tit.* 51. & combinæ dicuntur, & συνθήματα, & evectiones. Cuj. *hic.* [illegible] *de verb. ſignif.* putat legendum ſic eſſe, eum teneri diplomate uti, qui præpropere [illegible] diplomate uti, [illegible] *in poſte.* 19 Continuare. *vulg. Hal.* 20 *l.* 12. *ſupr. h. t.* 21 *l.* 3. §. 16. *ſupr. h. t. l.* 1. §. 1. *ſupr.* [illegible] 22 [illegible] 23 Quid ita [illegible] 24 Plurimis operariis. *Hal. vulg.* 25 Nec rurſus uno aut altero. *vulg.* uno atque altero. *Haloand.* 26 *l.* 58. §. 1. *ſupr. locati.* 27 *l.* 91. §. 3. *ſupr. h. t.* 28 Vide *l.* 9. *in fin. ſupr. de uſur.* 29 Tacitæ conditiones ex æquo ſubintelligendæ, hinc Seneca: ſubeſt tacita exceptio, ſi potuero, ſi debebo. 4. *de benefic.* 39. De tacitis conditionibus, vide Oldendorpium *in Topicis, in loco ab auctoritate,* [illegible] 30 Vide *l.* 125. *infr. de verb. ſignif.* 31 [illegible] 32 Cum alio. *Haloand.* Facere promittens quod facere neſcit, facere per ſubſtitutum debet. *Baldus.* 33 [illegible] 34 [illegible] 35 Perinde [illegible] Conditio impoſſibilis jure & natura [illegible] ſtipulationem vitiat. *Bald.* 36 Adde *cap.* [illegible] 37 Vide [illegible] 38 *l.* 33. *in fin. ſupr. de pactis* 39 Stipulatio dandi, non [illegible] herede expreſſo trahit ad omnes. 40 [illegible] 41 Vide *l.* 106. *in fin. ſupr. h. t.* 42 Ante litis conteſtationem. vid. *l.* 112. *ſupr. h. t.* 43 Vide *l.* 112 44 Actus omnes quoties tangit in dividualiter, omnes citari debent [illegible] *antepenult. ſupr. h. t.* vide quæ notavi ad [illegible] 45 Vide [illegible] *ſupr. h. t.* 46 *l.* 134. *in fin. ſupr. h. t.* Dinumeratio rerum in præſenti [illegible] videtur in compendio verborum repetita. *Bal.* 47 [illegible] vide Zaſ. 2. *Antinom.* 48 [illegible] intelligitur eſſe pluralis 49 *l.* 98. *ſupr. h. t.* §. 2. [illegible] *de inutil. ſtipul.* 50 Quæ ab initio impediuntur, ex poſt facto reſolvuntur. *Bald.* 51 [illegible] *l.* 17. *ſupr. de ſervit.* [illegible] *l.* 25. *ſupr. famil.* 52 Domini. *Hal* 53 [illegible] 54 *l.* 76. *ſupr. h. t.* 55 Voluntas enim eſt eorum, quæ cohæret animo & intellectui, nec poteſt [illegible] ſeparari. 56 Vide *l.* 44. *ſupr. h. t.* 57 [illegible] 70. [illegible] 58 Vide quæ dixi ad [illegible] *de inutilibus ſtipulat.* 59 Diverſitas, quæ obligationi nihil detrahit, ſtipulationem non vitiat. 60 Impersonaliter; [illegible] ſi unum promiſiſſet [illegible] 83. [illegible] *ſupr. h. t.* 61 Vide [illegible] 24. *ſupr. de oper. libertor.* §. 5. *Inſt. eod.* 62 Ex præordinatis aliquid redditur poſſibile, & utile: quod alias ratione impoſſibilitatis inutile eſſet. De futuris poteſt aliqua certitudo haberi per aliquod præordinatum. Præordinatio in futurum inducit præſentiam futurorum. 63 *l.* 34. §. 2. *l.* 98. §. 5. §. 6. *infr. de ſolut.* Imo poteſt. *l.* 44. §. 4. *ſupr. de oblig.*

per exceptionem tamen defendi possit. §. 6. Tempora vero diversa designari posse, veluti, *mihi Kalendis Januariis, aut Titio Kalendis Februariis?* Imo etiam citeriorem [1] diem in Titii personam conferri posse: veluti, *mihi Kalendis Februariis, Titio Kalendis Januariis?* Quo casu talem esse stipulationem intelligemus, *Si Titio Kalendis Januariis non dederis, mihi Kalendis Februariis* [2] *dare spondes?* §. 7. Sed rursus mihi quidem pure, aut Titio sub conditione stipulari possum. Contra vero, si mihi sub conditione, aut Titio pure: inutilis erit tota stipulatio, nisi in meam personam conditio extiterit. scilicet [quia] nisi, quod ad me, vim acceperit obligatio, adjectio nihil potest valere. Hoc tamen ita demum tractari potest, si evidenter apparet pure Titii persona adjecta: alioquin cum ita stipulor, *Si navis ex Africa venerit, mihi aut Titio dari spondes:* Titii quoque persona sub eadem conditione adjici videtur. §. 8. Ex hoc apparet si diversa [3] conditio in meam personam, diversa in Titii, posita sit, nec in meam personam extiterit conditio, totam [4] stipulationem nullius momenti futuram: extante vero mea conditione, si quidem Titii quoque conditio extiterit, poterit vel Titio solvi; si vero illius persona defecerit, quasi non adjectus habebitur. §. 9. Ex his omnibus apparet, licet alterius persona non recte adjiciatur, non ideo minus in nostra persona utiliter procedere stipulationem.

TIT. II.
DE DUOBUS [5] REIS CONSTITUENDIS [6].

Definitio.

1. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

QUi stipulatur, reus [7] stipulandi [8] dicitur: qui promittit, reus promittendi habetur.

De constitutione & dissolutione obligationis in solidum.

2. JAVOLENUS lib. 3. ex Plautio.

CUm duo eandem pecuniam aut promiserint [9], aut stipulati sunt: ipso jure & singuli [10] in solidum debentur [11], & singuli debent [12]. ideoque petitione [13], acceptilatione [14] unius tota [15] solvitur obligatio.

De novatione. 1. De constitutione & dissolutione obligationis in solidum.

3. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

IN duobus reis promittendi frustra timetur novatio [16]; nam licet ante prior responderit, posterior etsi ex intervallo [17] accipiatur, consequens est dicere pristinam obligationem durare, & sequentem accedere. & parvi refert [18], simul spondeant, an separatim promittant: cum hoc actum [19] inter eos sit, ut duo rei constituantur, neque ulla novatio fiet [20]. §. 1. Ubi duo rei facti sunt, potest vel ab uno [21] eorum solidum peti. hoc est enim duorum reorum, ut unusquisque eorum in solidum sit obligatus, possitque ab alterutro peti. partes [22] autem a singulis peti posse, nequaquam dubium est. quemadmodum & a reo & fidejussore petere possumus [23]. utique enim, cum una [24] sit obligatio, una & [25] summa est: ut sive unus solvat, omnes liberantur, sive solvatur ab altero, liberatio contingat.

Quomodo interrogandum & respondendum.

4. POMPONIUS lib. 24. ad Sabinum.

DUo rei promittendi, sive ita interrogati, *spondetis?* respondeant [26], *spondeo*, aut *spondemus*; sive ita interrogati, *spondes?* respondissent, *spondemus*: recte obligantur.

De operis.

5. JULIANUS lib. 22. Digestorum.

NEmo [27] est, qui nesciat alienas [28] operas promitti posse, & fidejussorem adhiberi in ea obligatione. & ideo nihil prohibet duos reos stipulandi constitui, vel promittendi: sicuti si ab eodem fabro duo rei stipulandi easdem operas stipulentur; & ex contrario duo fabri ejusdem peritiæ easdem operas promittere intelliguntur, & duo rei promittendi fieri.

Si ex duobus interrogatis unus responderit. 1. De fidejussore. 2. Si ex duobus interrogantibus uni respondeatur. 3. De temporis spatio, & de actu interposito.

6. IDEM lib. 52. Digestorum.

DUos reos promittendi facturus, si utrumque interrogavero, sed [29] alter dumtaxat responderit: verius puto eum [30] qui responderit, obligari, neque enim sub conditione interrogatio in utriusque persona sit, ut ita demum obligetur, si alter quoque responderit. §. 1. Duobus autem reis constitutis, quin liberum sit stipulatori, vel ab utroque [31], vel ab altero dumtaxat, fidejussorem accipere, non dubito. §. 2. Sed si a duobus reis stipulandi interrogatus respondisset, uni [32] *se spondere*: ei soli tenetur. §. 3. Duo rei sine dubio ita constitui [33] possunt, ut [&] temporis ratio habeatur, intra quod uterque respondeat. † Modicum [34] tamen intervallum temporis, item modicus actus [35], qui modo contrarius obligationi non sit, nihil impedit, quominus duo rei sunt. Fidejussor quoque interrogatus inter duorum reorum responsa, si responderit, potest videri non impedire obligationem reorum: quia nec longum spatium interponitur, nec is actus qui contrarius sit obligationi [36].

De puritate, die, conditione.

7. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

EX duobus reis promittendi alius [37] in diem vel sub conditione obligari potest [38]: nec enim impedimento erit dies, aut conditio, quominus ab eo qui pure obligatus est, petatur.

De eo quod actum est spectando.

8. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

HIs verbis, *ea quæ præstari stipulanti tibi spopondimus*, interesse [39], quid inter contrahentes actum sit. nam si duo rei facti sint, eum qui absens [40] fuit, non teneri: præsentem autem in solidum esse obligatum; aut si minus, in partem [41] fore obstrictum.

Si verbis vel alio modo contrahatur. 1. De impari obligatione. 2. De loco & tempore.

9. PAPINIANUS [42] lib. 27. Quæstionum.

EAndem rem apud duos pariter deposui, utriusque fidem in solidum secutus; vel eandem rem duobus similiter commodavi: fiunt duo rei promittendi. quia non tantum verbis stipulationis, sed & cæteris contractibus, veluti emptione [43], venditione [44], locatione [45], conductione, deposito [46], commodato [47], testamento [48]. utputa si pluribus heredibus institutis testator dixit, *Titius &* [49] *Mævius Sempronio decem dato*. §. 1. Sed si quis in deponendo penes duos paciscatur, ut ab altero culpa quoque præstaretur: verius est non esse duos reos, a quibus impar suscepta est obligatio. † Non idem probandum est, cum duo quoque culpam promisissent, si alteri postea pacto culpa remissa sit: quia posterior conventio quæ in alterius persona intercessit, statum, & naturam obligationis, quæ duos initio reos fecit, mutare non potest. quare si socii sint, & communis culpa intercessit, etiam alteri [50] pactum cum altero factum proderit. §. 2. Cum duos reos promittendi facerem [51], [&] ex diversis locis Capuæ pecuniam dari stipulatus sim: ex persona cujusque ratio proprii temporis habebitur. nam etsi maxime parem causam suscipiunt, nihilominus in cujusque persona, propria [52] singulorum consistit obligatio.

De compensatione.

10. IDEM lib. 37. Quæstionum.

SI duo rei promittendi socii non sint [53], non [54] proderit alteri, quod stipulator alteri reo pecuniam debet.

περὶ ἀλληλεγγύων, hoc est, De his qui vice mutua fidejusserint. 1. Si non exprimatur, ut sint duo rei.

11. IDEM lib. 11. Responsorum.

REos promittendi, vice [55] mutua fidejussores non inutiliter accipi convenit [56]: reus itaque stipulandi actionem suam dividere [57] si velit [neque enim dividere cogendus est], poterit eundem ut principalem reum, item qui fidejussor pro altero extitit, in partes convenire: non secus ac si duos promittendi reos divisis actionibus conveniret.

§. 1. Cum tabulis esset comprehensum, *illum* [58] *& illum centum aureos stipulatos*, neque adjectum, ita ut duo rei stipulandi essent: virilem [59] partem singuli stipulati videbantur. §. 2. Et e contrario cum ita cautum inveniretur, *tot aureos recte* [60] *dari stipulatus est Julius Carpus* [61]: *spopondimus ego Antoninus Achilleus* [62], *& Cornelius Dius* [63]: partes viriles deberi: quia non fuerat adjectum singulos in solidum spopondisse, ita ut duo rei promittendi fierent.

Si alter hodie, alter postera die responderit. 1. De pupillo vel servo.

12. VENULEIUS lib. 2. Stipulationum.

SI ex duobus qui promissuri sint, hodie [64] alter, alter postera [65] die responderit: [prolutus [66]] non esse duos reos. ac ne obligatum

1 *Al.* citeriore die. 2 *l.* 98. §. 4 *infr. de solutionib.* 3 Adde *l.* 126. §. 2. *supr. h. t.* 4 Vitiato principali, vitiatur accessorium: & e contra. *Bald.*
5 Stipulandi & promittendi. *L.* 8 *C.* 40. 3. *Inst.* 17. περὶ ἀλληλεγγύων. *Novell.* 99. περὶ συνεχομένων δύο. 52. *Eclog. ex lib.* 43. *tit.* 2. Duo rei sunt, qui vel singuli debent in solidum, vel quibus singulis in solidum debetur. 6 Hic titulus mutatus est magna ex parte per *Novel.* 99 quam vide. Cæterum de duobus reis constituendis accipe active vel passive: duo rei constituuntur ut debendi, ita & stipulandi. 7 Reus dicitur & stipulandi, & promittendi. Dicitur etiam credendi, debendi, satisdandi, accipiendi. 8 Dicitur & reus stipulando, & promittendo. *Fest.* 9 Aut promiserunt. *vulgat. Hal.* Goth. Ad hanc l. vid. Ronchegall. & Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 5. *n.* 89. Ans. 10 Et singulis in solidum debetur, *vulg. Hal.* 11 §. 1. *Inst. h. t.* 12 Hodie beneficium divisionis competit. *Nov.* 99. *c.* 1. 13 *l.* 51. *in fin. supr. de evictionib. l.* 31 §. 1. *infr. de novat.* 14 Et acceptilatione. *vulgat.* acceptilationeque *Hal.* vide interim de hoc *& l.* 13. *in fin. & l.* 16. *infr. de acceptilat.*
15 *Eclog. ibidem cap.* 2. Imo non tota solvitur *arg. l.* 1. §. 18 *in fin. supr. deposit.*
16 Ex duabus principalibus obligationibus non sequitur novatio. *Bald.* 17 Duo rei possunt constitui, etiam interveniente modico intervallo. 18 Imo, multum refert. *Inst. eod. vers. item si ita.* 19 *l.* 8 §. 2 *infr. de novationib.* 20 Fiat *vulg. Hal.*
21 Id est, potest creditor a quo vult petere: ideo tamen hodie beneficium divisionis habet. *Nov.* 99. 22 Id est, creditor potest non tantum plures reos simul convenire, sed & quemlibet eorum pro virili. 23 Vel in solidum, vel in partem: hodie competit fidejussori beneficium discussionis. 24 Facit *l.* 9 *supr. de pact.* Imo non una. *l.* 9. *in fin. infr. h. t.* 25 Una etiam summa. *Hal.* 26 *Instit. eod. in princ.* id est, nihil interest, in reorum constitutione rei utantur verbo singulari vel plurali.
27 Negationes duæ adfirmant. Nemo nescit, id est, omnes sciunt. 28 Id est, alias. ut *l.* 3 *supr. de rei vind.* vid. Cujac. 5. *obs.* 35. alias factum alienum inutiliter promittitur. *l.* 65. *in fin. infr. de fidejuss.* adde *l.* 54 *in fin. supr. de verb. oblig.* 29 Interrogavero, & alter. *Hal.* 30 Ex duobus interrogatis, qui respondet, obligatus intelligitur. vide §. 2. *infr. h. t.* 31 *l.* 40. *infr. de fidejuss.* 32 Duobus interrogantibus, ei tantum quæritur obligatio, cui responsum est, ut *hic.* & e contra. *in pr. supr. h. t.* 33 Vid. Gœdd. *de contr. stip. c.* 4. *n.* 18. Ans. 34 *l.* 12. *infr. h. t. l.* 137. *supr. de verb. obl.* 35 *d. l.* 12. *l.* 1. §. 1. *& d. l.* 137. *supr. de verb. oblig.*
36 Principali. 37 §. *ult. Inst. h. t.* 38 V. Molinæus *ad l.* 1 §. *si quis simpliciter. num.* 28 *de verbor. oblig.* Mod. 39 Duobus in solidum obligatis, si in unius persona obligatio non potest consistere, alter in solidum obligatur: sin minus, in virilem.
40 § 12. *Inst. de inutilib. stip.* 41 Imo in solidum *l.* 2 *supr. h. t.* 42 Julianus. *Hal.* 43 Duo rei debendi in emptione, conductione, locatione, deposito, commodato & testamento fieri possunt. 44 *l.* 47. *supr. locat.* 45 *d. l.* 47. *& l.* 13. §. 9. *l.* 26. *supr. locat.* 46 Facit *l.* 1. §. 14. §. 31. *l.* 17. *supr. deposit.*
47 *l.* 5 *in fin. l.* 6. *l.* 7. *supr. commodat.* 48 *l.* 17. *infr. h. t.* 49 Titius aut Mævius. vide *l.* 8. §. 1. *supr. de legat.* 1. *l.* 16. *supr. de leg.* 2. *l.* 25. *supr. de legat.* 3. vide Cuj. 8. *observ.* 35. 50 *l.* 21. §. 5. *l.* 25. *supr. de pact.* 51 Et ex diversis. *vulg.* li ex diversis locis. *Haloand.* 52 Imo una est, non duplex. *l.* 3. *in fin. supr. h. t.*
53 Aliud erit, si sint socii. v. *l.* 25. *supr. de pact. l.* 5. *supr. de compensat.* 54 Non potest unus ex reis debendi compensare, quod alteri stipulator debet, *ut hic.* si tamen vice mutua fidejusserint, etiamsi socii non sint, recte unus pro qua parte tenetur, quasi fidejussor compensat, quod alteri debetur. *l.* 5. *supr. de compensat.* v. Cujac. *d. loco ad Afric.*
55 Duo rei ejusdem pecuniæ, non inutiliter fidejubent vice mutua. Duo rei debendi non videntur vice mutua fidejubere, nisi id actum sit nominatim, etiam si socii sint; nam ea parte Joannes vetus Glossator improbandus est. v. Cujac. 4. *ad Afric. in explicatione* §. *mulier. l.* 17. *supr. ad SC. Vellejan.* 56 Alias duo rei debendi (ut & stipulandi, *infr. h. t.*) non videntur vice mutua fidejubere, nisi nominatim id actum sit. vid Cujac. *ad Novell.* 99. 57 *l.* 51. §. 2. *infr. de fidejussorib.* 58 Vide quæ notavi ad *l.* 56. *supr. de verb. oblig.* 59 Copulæ natura est, ut res dividatur in æquales partes, adde *l.* 43. *supr. de re judic.* adde quæ scripsi ad *Authent. si quando. C. de constituta pecunia.*
60 Hac formula *recte dari*, veteres passim utebantur in contractibus, *ut hic & l.* 122. §. 1. *supr. de verbor. oblig. l.* 40. *supr. si certum petatur.* Cato *cap.* 146. *de re rustica.* Varro 2. *de re rust.* 2. recte restitui, *l.* 73. *inf. de verbor. signif.* recte defendi, *l.* 5 §. 3. *infr. judicatum solvi.* recte præstari dixi ad *l.* 71. *infr. de verbor. signific.* recte cavere, *l.* 2 *supr. de usufr. earum rerum.* recte iter agere, *l.* 20. *supr. de servit. prædiorum rustic.* recte atque ordine facere, *l.* 2 §. 1 *supr. ad SC. Vellejan.* dixi ad *l.* 27. § 1. *vers. recte supr. de liberali causa.* recte promittere, *l. pen. supr. de transact.* recte pronunciare. *l.* 1. §. 1. *l.* 38. *supr. de ædilitio edicto.* 61 Carpius. *vulgat. Hal.* 62 Archilleius. *Hal.* 63 Cornelius divus *Hal.* Cornelius dividi in partes viriles debere dixi &c. *vulg.* 64 *l.* 6. *in fin. supr. h. t. l.* 137. *supr. de verb. oblig.* Goth. Vid. Goedd. *de contr. stip. c.* 4. *n.* 13. 21. Ans. 65 Quod postera die fit, non fit in continenti: diei diversitas notabile est temporis intervallum. 66 Probatur. *Hal.* promitto. *vulg. alii* prolocutus. *alii* prolatus, id est, delatus. vera Haloandri lectio: nisi forte legas *Proculus.*

quidem intelligi eum qui postera die responderat: cum actor ad alia [1] negotia discesserit, vel promissor, licet peractis illis rebus responderit.

§. 1. Si a Titio & pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuero eadem decem, vel [a] servo: & quasi duos reos promittendi constitui, obligatumque Titium solum [2] Julianus scribit: quanquam si servus spoponderit, in actione de peculio eadem observari debent, ac si liber fuisset.

Si reus correo successerit.

13. IDEM lib. 3. [3] Stipulationum.

SI reus promittendi altero [4] reo heres [5] extiterit, duas obligationes eum sustinere dicendum est. nam ubi quidem altera [6] differentia obligationum esse possit, ut in fidejussore & reo principali, constitit alteram ab altera perimi: cum vero ejusdem duæ potestatis [7] sint, non potest reperiri, qua altera potius quam alteram consummari: ideoque etsi reus stipulandi heres extiterit, duas species obligationis eum sustinere.

De stipulationibus prætoriis.

14. PAULUS lib. 2. Manualium.

ET stipulationum Prætoriarum duo [8] rei fieri possunt.

De alternatione.

15. GAJUS lib. 21. de Verborum obligationibus.

SI id quod ego & Titius stipulamur, in singulis personis proprium [9] intelligatur: non poterimus duo rei stipulandi constitui. veluti [10] cum usumfructum aut dotis [11] nomine dari stipulemur. idque & Julianus scribit. Idem ait & si Titius & Seius decem, aut Stichum qui Titii [12] sit, stipulati fuerint: non videri eos duos reos stipulandi: cum Titio decem tantum, Seio Stichus aut decem debeantur. quæ sententia eo pertinet, ut quamvis vel huic, vel illi decem solverit, vel Seio Stichum, nihilominus alteri obligatus manet [13]: sed dicendum est, ut si decem alteri solverit, ab altero liberetur [14].

De obligatione.

16. IDEM lib. 3. de Verborum obligationibus.

EX duobus reis stipulandi si semel unus egerit [15], alteri promissor offerendo [16] pecuniam, nihil agit.

De legato.

17. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

SIve a certis personis heredum [17] nominatim legatum esset, sive ab omnibus excepto aliquo: Atilicinus, Sabinus, Cassius, pro hereditariis [18] partibus totum eos legatum debituros aiunt, quia hereditas eos obligat. idem est cum omnes heredes nominantur.

De facto correi.

18. POMPONIUS lib. 5. ex Plautio.

EX duobus reis ejusdem Stichi promittendi factis, alterius factum alteri quoque nocet [19].

De capitis deminutione.

19. IDEM lib. 37. ad Quintum Mucium.

CUm duo eandem pecuniam debent, si unus capitis diminutione exemptus [20] est obligatione, alter non liberatur: multum [21] enim interest [22], utrum res ipsa solvatur [23], an persona liberetur. cum persona liberatur, manente obligatione: alter durat obligatus. & ideo si aqua & igni interdictum est, alicujus fidejussor postea ab eo datus tenetur.

TIT. III.
DE STIPULATIONE [24] SERVORUM [25].

Si servus sibi, vel domino, impersonaliter stipuletur. 1. *De servo alieno bona fide serviente.* 2. *De servo communi.* 3. *Si servus servo stipuletur.* 4. *De servo communi.* 5. *De servo fructuario.* 6. *De servo communi.*

1. JULIANUS lib. 52. Digestorum.

CUm servus stipuletur [26], nihil [27] interest, sibi, an domino, an vero sine [28] alterutra eorum adjectione dari stipuletur. §. 1. Si servus tuus qui mihi bona fide serviebat, peculium habuerit quod ad te pertineat [29], & ego ex eo pecuniam Titio credidero: nummi tui manebunt. stipulando autem mihi servus eandem pecuniam nihil aget: vindicando ergo eam pecuniam tu consequi poteris. §. 2. Si servus communis, meus & tuus, ex peculio quod ad te solum pertinebat, mutuam pecuniam dederit: obligationem tibi adquiret. & si eandem mihi nominatim stipulatus fuerit, debitorem a te non liberabit: sed uterque nostrum habebit actionem, ego ex stipulatu, tu quod pecunia tua numerata sit: debitor tamen me doli mali exceptione summovere poterit. §. 3. Quod servus meus *meo* [30] *servo dari* stipulatur, id perinde haberi debet, ac si mihi stipuletur; item quod tuo servo stipulatur, perinde ac si tibi stipulatus esset: ut altera stipulatio obligationem pariat, altera nullius momenti sit. §. 4. Communis servus duorum [31] servorum personam sustinet: idcirco si proprius meus servus communi meo & tuo servo stipulatus fuerit, idem juris erit in hac una conceptione verborum, quod futurum esset, si separatim duæ stipulationes conceptæ fuissent, altera in personam mei servi, altera in personam tui servi. neque existimare debemus, partem dimidiam tantum mihi adquiri, partem nullius esse momenti: quia persona servi communis ejus conditionis est, ut in eo quod alter ex dominis potest adquirere, alter non potest, perinde [32] habeatur, ac si ejus solius esset, cui adquirendi facultatem habeat. §. 5. Si fructuarius servus stipulatus esset fructuario, aut proprietario: si quidem ex [33] re [34] fructuarii stipulatus esset, inutilis est stipulatio: quia utrique [35] ex re fructuarii actionem adquirere [36] potuisset. sed si aliud [37] stipulatus fuisset, proprietarium petere posse: & si promissor fructuario solvisset, liberatur. §. 6. Cum servus communis Titii & Mævii stipulatur in hunc modum, *Decem Kalendis Titio dare spondes? si decem Kalend. Titio non dederis, tunc Mævio viginti dare spondes?* duæ [38] stipulationes esse videntur; sed si Kalendis decem data non fuerint, uterque dominus ex stipulatu agere poterit: sed in secunda obligatione Mævio promissa [39] Titius exceptione doli summovebitur.

2. ULPIANUS lib. 4. ad Sabinum.

SErvus communis ipse [40] sibi stipulari non potest: quamvis constaret eum se stipulari domino posse. non enim se domino adquirit, sed de [41] se obligationem.

De servo universitatis.

3. IDEM lib. 5. ad Sabinum.

SI servus Reipublicæ, vel municipii, vel coloniæ stipuletur: puto [42] valere stipulationem.

De servo communi.

4. IDEM lib. 21. ad Sabinum.

SI servus communis sibi & uni ex dominis stipuletur, perinde est, ac si omnibus [43] dominis & uni ex his stipuletur: veluti Titio & Mævio, & Titio. & probabile est, ut Titio dodrans, Mævio quadrans debeatur.

5. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

SErvus communis sic [44] omnium est, non quasi singulorum totus: sed pro partibus utique indivisis, ut intellectu [45] magis partes habeant, quam corpore. Et ideo si quid stipulatur, vel quaqua alia ratione adquirit: omnibus adquirit pro parte qua dominium in eo habent. Licet [46] autem ei, & nominatim alicui ex dominis stipulari, vel traditam rem accipere ut ei soli adquirat. Sed si non [47] nominatim domino stipuletur, sed jussu unius dominorum: hoc jure utimur, ut soli ei adquirat, cujus jussu stipulatus est.

6. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

OFilius recte dicebat, & per traditionem accipiendo, vel deponendo, commodandoque, posse soli ei adquiri qui jussit [48]. quæ sententia & Cassii & Sabini dicitur.

7. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

PRoinde & si quatuor forte dominos habuerit, & duorum jussu stipulatus sit: his solis adquiret, qui jusserunt. magisque est, ut non æqualiter [49], sed pro portione dominica totum eis adquiratur. † Idem puto, & si nominatim ei stipulatus esse proponatur. nam etsi omnium jussu stipulatus sit, vel omnibus nominatim: non dubitaremus omnibus pro dominicis eum portionibus non pro virilibus adquirere. §. 1. Si servus communis ab uno [50] ex sociis stipulatus sit: si quidem nominatim alteri socio, ei soli debetur. sin autem sine [51] ulla adjectione pure stipulatus sit, reliquas partes is servus cæteris sociis, præter eam partem ex qua promissor dominus esset, adquiret. sed si jussu unius socii stipulatus est, idem juris est, quod esset, si eidem illi socio, nominatim dari stipulatus esset. † Interdum etiamsi neque jussu neque nominatim alteri ex dominis stipularetur: ei tamen soli [52] adquirere eum, Juliano placuit. utputa si quid forte stipuletur, quod utrique adquiri non [53] potest: veluti servitutem [54] ad fundum Cornelianum stipulatus est, qui fundus Sempronii erat, alterius ex dominis; ei soli adquirit.

8. GAJUS lib. sing. de Casibus.

ITem si alter ex dominis uxorem ducturus sit, & huic servo dos [55] promittatur.

9. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

ITem si [56] servus duorum, Titii & Mævii, hominem qui Titii erat, stipulatus fuerit: ei soli adquirit, cujus non fuit. Sed si stipulatus sit, Stichum sibi *&* *Mævio* *&* *Titio dari spondes?* totum eum Mævio adquirit; quod [57] enim alteri ex dominis adquirere non potest, id ad eum qui ad obligationem admittitur, pertinet. §. 1. Si cum duos dominos servus haberet, stipulatus fuerit *illi aut* [58] *illi* dominis suis: quæsitum est, an consistat stipulatio? Cassius inutilem esse stipulationem scripsit: & Julianus Cassii sententiam probat: eoque jure utimur.

1 Aliud negotium quid est? extraneum, non pertinens ad primum, quod nihil habet commune cum eo, de quo agitur. adde *l.* 6. *in fin. supr. h. t.* 2 Adde *l.* 6 *supr. h. t.* 3 Libro septimo. 4 Alteri. *vulgat. Hal.* 5 *l.* 5. *in fin. infr. de fidejuss.* 6 Aliqua, *Hugo a Porta.* 7 Potestatis sint, non potest reperiri alteram potius, quam alteram. *vulg.* non potest reperiri, quare altera potius; quam altera consumatur. *Hal.* 8 *l.* 18. *infr. ratam rem.* Goth. Vide Edmund. Merill. *lib. singul. different. cap.* 20. Ans. 9 In eo, quod non potest nisi uni convenire, duorum reorum constitutio non procedit; cujus rei hic tria adferuntur exempla. 10 Primum exemplum de usufructu: facit *l.* 25. §. 3. *supr. de usufruct. l.* 9. *in fin. infr. tit. proxim.* 11 Alterum exemplum de dote. facit *l.* 8. *infr. tit. proxim.* 12 Tertium exemplum de re propria stipulantis 13 Stricto jure. 14 Ex æquo & bono. 15 *l.* 9. *supr. de verbor. obligat. l.* 57. *infr. de solut.* nota effectum litis contestationis. 16 Et solvendo. 17 Vid *l.* 9. *supr. h. t.* 18 Imo pro virilibus. *l.* 124. *supr. de legat.* 1. 19 Imo non nocet. *l.* 32. §. 4. *supr. de usur.* Goth. adde Molin. *de divid. & individ. part.* 3. *n.* 122. *cum seqq.* Mod. 20 Hinc Seneca 4. *de beneficiis* 39. Effice ut idem status sit cum exigis, qui fuit cum promitterem. 21 Differentiam observa inter illa duo, rem ipsam solvi, & personam liberari. 22 Re soluta omnes rei liberati censentur; una tamen persona soluta altera in obligatione potest remanere. 23 Id est, liberetur.

24 *L.* 3. *Inst.* 18. *περὶ ἐπερωτήσεων δούλων.* 43. *Eclog.* 2. *&* 3. 25 Propriorum, communium, fructuariorum, alienorum &c. 26 Stipulatur. *vulg. Hal.* 27 Vide *l.* 15. *infr. h. t.* 28 Id est, impersonaliter *l.* 7. § 1. *infr. h. t.* 29 Pertinebat. *vulg. Hal.* 30 §. 1. *Inst. eod. l.* 40. *supr. de verbor obligat.* 31 Duorum servorum personam servus communis sustinet, *ut hic.* quamvis id difficile sit, *l.* 9. *supr. de pact.* sit tamen. vid. *l.* 59. *in fin. supr. ad SC. Trebell.* 32 *l.* 12. *supr. de auctor tut.* 33 *l.* 28. *infr. h. t. l.* 98. §. 7. *infr. de solutionib.* 34 Vel ex operis suis. 35 Soli enim fructuario illo casu adquirit. 36 Non potuisset. *vulg. Hal.* recte. 37 *Lege*, aliunde. 38 *l.* 44. *in fin supr. de oblig. & act. l.* 9. *supr. de serv. exportand.* 39 *Al.* commissa. 40 Ipse se sibi. Contius & Cujac. *Inst. eod. in verbo*, sed cum factus *in fin.* adde *l.* 18. §. 1. *infr. h. t.* 41 Sed de se domino. *Hal.* 42 Etiam si ipsa universitas non facile consentiat. *l.* 1. *in fin. supr. de adquir. vel amitt. poss.* 43 *l.* 1. §. 31. *supr. deposit* 44 *l.* 45. *supr. de acquir. rer. l.* 66. §. 2 *supr. de leg.* 2. 45 Pars pro indiviso, intellectu magis pars est, quam corpore. de quo vide omnino quæ scripsi ad *l.* 6. §. 1. *supr. comm. prædior.* 46 *l.* 7. §. 1. *l.* 28. §. 3. *l* 32. *infr. h. t.* §. 3. *Inst. eod. l.* 37. §. 3. *supr. de adquir. rer. l.* 1. §. 7. *supr. de adquir. vel amitt. poss.* §. *ultim. Instit. per quas personas nobis oblig. l.* 3. *C per quas personas* 47 Non uni nominatim. *vulgat. Hal.* 48 Quod servus præcedente jussu domini facit, videtur facere nomine jubentis. 49 Id est, pro virili portione. Imo æqualiter. *l.* 37. *infr. h. t.* 50 *l.* 8. §. 2. *infr. de acceptilat.* 51 Id est, impersonaliter. *l.* 1. *supr. h. t.* 52 Quod non potest adquiri pluribus ut singulis, quæritur illi cui potest adquiri. *Bald.* 53 Servus dominum repræsentat quatenus potest. 54 Adde *l.* 25. §. 3. *supr. de usufr. l.* 15. *supr. de duobus reis.* 55 Adde *l.* 15. *supr. tit. prox.* 56 Pluribus meis dominis, quibus æqualiter alternative quæri potest, stipulatus sum? inutiliter stipulatus sum: secus, si mihi primo; tunc enim domini, ut adjecti habentur. Idem si uni quæri possit. *Bart.* 57 *l.* 1. §. 4. *l.* 7. *in fin. supr. h. t.* 58 Alternativa posita inter personas capaces, stipulationem vitiat: quia, cui adquiratur, incertum est. adde *l.* 10. *l.* 11. *l.* 12. *infr. h. t.* Alternativa posita inter personas resolvitur in conjunctam, non tantum in ultimis voluntatibus, sed & contractibus.

10. JULIANUS lib. 52. Digestorum.

SEd si ita stipuletur, *Titio decem, aut Mævio fundum dare spondes*, quia incertum est utri eorum adquisierit actionem, idcirco inutilis stipulatio existimanda est.

11. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

SEd si *sibi aut Primo aut Secundo* dominis suis stipulatus sit: & hic tantundem erit probandum, quod Julianus [dixit] inutilem esse stipulationem. † Sed utrum adjectio inutilis est, aut tota stipulatio utilis non est? Puto adjectionem [1] solam esse inutilem: eo enim quod ait *mihi*, omni [2] adquisiit ex stipulatu actionem. † An ergo in cæterorum persona solutio locum habeat exemplo extraneæ personæ? Et puto, vel solvi eis posse: quemadmodum cum ego mihi aut Titio stipuler. Cum [3] ergo cum Primo aut Secundo dominis stipulatio non [4] constitit, nec [aut] solutio est, illa ratio est: quia non invenimus in cujus persona stipulatio constitit, in cujus solutio.

12. PAULUS lib. 10. Quæstionum.

NAm cum uterque [5] obligationis capax sit, non invenimus quis adjectus sit: quia non est qui petere possit.

13. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

CUm enim stipulatur *domino aut* [6] *extraneo* servus, utrumque consistat; & in domini persona stipulatio, & in extranei solutio: at hic τὸ ἰσάζον [7], id est, *æquivalens*, corrumpit stipulationem & solutionem.

De servo, qui est apud furem.

14. JULIANUS lib. 3. ad Urseium Ferocem.

SErvus meus, cum apud furem esset, furi [8] dari stipulatus est. negat furi deberi Sabinus [9]: quia eo tempore, quo stipulatus est, ei non serviret: sed nec ego ex ea stipulatione agere potero. Sed si detracta furis persona stipulatus est, mihi quidem adquiritur actio: sed furi nec mandati nec alia actio adversus me dari debet.

De persona cui servus stipulatur: & de stipulatione impersonali.

15. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

SIve [10] mihi, sive sibi, sive conservo suo, sive impersonaliter dari servus meus stipuletur, mihi adquiret.

De servo hereditario.

16. PAULUS lib. 4. Regularum.

SErvus hereditarius [11] futuro heredi nominatim dari stipulatus, nihil agit: quia stipulationis tempore heres dominus ejus non fuit.

De servo communi.

17. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI communis servus, meus & tuus, viam, vel iter, vel actum stipuletur sine adjectione nominis nostri, cum [12] ego solus fundum vicinum habeam: soli mihi eam adquirit. quod & si tu fundum habeas, mihi quoque in solidum servitus adquiritur.

2. De servo vel filio capti ab hostibus. 3. De servo fructuario.

18. PAPINIANUS lib. 27. Quæstionum.

SI servus communis Mævii & castrensis peculii, defuncto filiofamilias milite, antequam [13] adeat institutus hereditatem, stipuletur: socio, qui solus interim dominus invenitur, tota stipulatio quæretur: quoniam partem non facit hereditas ejus quæ nondum est. non enim si quis heredem exittere filiofamilias dixerit, statim & hereditatem ejus jam esse consequens erit: cum beneficium Principalium Constitutionum [14] in eo locum habet, ut filiusfamilias [15] de peculio testari possit: quod privilegium cessat [16], prius quam testamentum aditione [17] fuerit confirmatum. §. 1. Si servus Titii & Mævii, partem [18] quæ Mævii est, sibi dari stipuletur, nulla stipulatio est: cum si Titio dari stipulatus fuisset, Titio adquireretur. Quod si simpliciter concepta est stipulatio, veluti, *Partem eam quæ Mævii est, dare spondes?* non adjecto *Mihi*: prope est, ut, quia sine vitio [19] concepta est stipulatio, sequatur ejus personam, cujus potest. §. 2. Servus, capto [20] domino ab hostibus, domino dari stipulatus est. quamvis quæ simpliciter stipulatur, vel ab alio accepit, etiam ad [21] heredem captivi pertinent; aliudque sit juris in persona filii, quia nec tunc fuit in potestate, cum stipularetur, nec postea deprehenditur ut servus in hereditatem [22]: tamen in proposito potest quæri, num ex hac stipulatione nihil adquisitum heredi videtur: quo modo si servus hereditarius defuncto, aut etiam heredi [23] futuro stipulatus fuisset? Sed in hac specie servus filio exæquabitur. nam & si filius captivi patri suo stipulatus fuerit dari, res in pendenti [24] erit: & si pater apud hostes decesserit, nullius momenti videbitur fuisse stipulatio: quoniam alii, non sibi stipulatus est. §. 3. Cum servus fructuarius [25] operas suas locasset, & eo nomine pecuniam in annos singulos dari stipulatus esset: finito fructu, domino [26] residui temporis adquiri stipulationem Julianus scriptum relinquit. quæ sententia mihi videtur firmissima ratione subnixa. nam si in annos forte quinque [27] locatio facta sit, quoniam incertum est, fructus in quem diem duraturus sit, singulorum annorum initio cujusque anni pecunia fructuario quæreretur: secundum quæ non transit ad alterum stipulatio; sed unicuique tantum adquiritur, quantum ratio juris permittit. nam & cum idem servus ita stipuletur, *Quantam pecuniam tibi intra illum diem dedero, tantam dari spondes?* in pendenti [28] est, quis ex stipulatu sit habiturus actionem, si enim ex re fructuarii vel operis suis pecuniam dedero [29], fructuario; si vero aliunde, domino stipulatio quæretur.

De servo alieno bona fide duobus serviente.

19. SCÆVOLA lib. 13. Quæstionum.

SI alienus servus duobus bonæ [30] fidei serviens, ex unius eorum re adquirat, ratio facit, ut ei, ex cujus re adquisiit, id totum [ei] adquirat: sive ei soli, sive quasi duobus serviat. nam & in veris [31] dominis quoties utrique adquiritur, totiens partes adquiri. ceterum si alii non adquiratur, alium solidum habiturum. igitur eadem ratio erit & in proposito, ut hic servus alienus qui mihi & tibi bona fide servit, mihi solidum ex re mea adquirat: quia tibi non potest adquiri, quia non sit ex re tua.

De libero homine bona fide serviente. 1. De servo bona fide possesso.

20. PAULUS lib. 15. Quæstionum.

LIber homo [32] bona fide mihi servit [33]: stipulatur ex re mea, vel [ex] operis suis Stichum, qui ipsius est. magis est, ut mihi adquirat: quia & si servus esset meus, adquireret mihi: nec enim illud dici debet, quasi ille quoque in peculio ejus esset. sed si ex re mea Stichum qui meus est, stipulatur, sibi adquiret. §. 1. Apud Labeonem ita scriptum est: Filium & filiam in sua potestate pater intestatus relinquit: filia eo animo fuit semper, ut existimaret nihil ad se ex hereditate patris pertinere: deinde frater ejus filiam procreavit, & eam infantem reliquit: tutores servo avito ejus imperaverunt, ut ab eo, cui res avi hereditatis vendiderunt [34], stipularetur, quanta pecunia ad eum pervenisset [35]: Ex ea stipulatione quid pupillæ adquisitum sit, peto rescribas. Paulus: Est quidem verum, bona [36] fide possessum servum ex re ejus, cui servit, stipulantem, possessori adquirere: sed si res quæ ex hereditate avi communes fuerunt, in venditionem hereditatis venerunt, non videtur ex re pupillæ totum pretium stipulari: ideoque utrisque [37] adquiri.

De servo communi.

21. VENULEIUS lib. 1. Stipulationum.

SI servus communis ita stipuletur, *Kalend. Januariis decem Titio aut Mævio dominis, uter eorum tunc vivet, dare spondes?* inutilem esse stipulationem Julianus scribit; quia non possit in pendenti [38] esse stipulatio: nec apparere utri eorum sit adquisitum.

De servo fructuario vel usuario.

22. NERATIUS lib. 2. Responsorum.

SErvum fructuarium ex re domini [39] inutiliter fructuario stipulari: domino [40] ex re fructuarii utiliter stipulari.

23. PAULUS lib. 9. ad Plautium.

EAdem de eo dicenda sunt, cui usus [41] legatus est.

24. NERATIUS lib. 2. Responsorum.

ET si duorum ususfructus sit, quod ex operis suis alteri eorum stipulatus sit, pro ea duntaxat parte, ex qua ususfructus ejus sit, adquiri [42].

De servo hereditario & servo captivi.

25. VENULEIUS lib. 12. Stipulationum.

SI [43] *servus hereditarius* [44] stipulatus fuerit, & fidejussores acceperit, postea que adita fuerit hereditas: dubitatur utrum ex die interpositæ stipulationis tempus cedat, an ex adita hereditate? item si servus ejus qui apud hostes sit, fidejussores acceperit? Et Cassius existimat tempus ex [45] eo computandum, ex quo agi cum eis potuerit [46]: id est, ex quo adeatur hereditas, aut postliminio dominus revertatur.

26. PAULUS lib. 1. Manualium.

USusfructus sine [47] persona esse non [48] potest: & ideo [49] servus hereditarius inutiliter usumfructum stipulatur [50]. legari autem ei [51] posse usumfructum dicitur, quia dies ejus non cedit statim: stipulatio autem pura [52] suspendi non [53] potest. † Quid ergo si sub conditione stipuletur? nec hoc casu valeat stipulatio: quia ex præsenti [54] vires accipit stipulatio, quamvis petitio ex ea suspensa sit.

De servo communi, & de servo fructuario.

27. IDEM lib. 2. Manualium.

SErvus communis [55], sive emat, sive stipuletur, quamvis pecunia ex [56] peculio detur, quod alterum ex dominis sequitur, utrique tamen [57] adquirit. diversa [58] causa est fructuarii servi.

1 Utile per inutile non vitiatur 2 Omnibus, *vulg. Hal.* 3 Cur ergo. *vulg. Hal.* 4 Non consistat, nec solutio sit; Illa ratio &c. *vulg.* 5 Adde *l.* 128 *supr. de verb. oblig.* 6 Alternatio & incertitudo corrumpunt stipulationem & solutionem. *Bald.* 7 *Al.* ἰσάζειν. v. Alciat. 2. *dispunct.* 20. 8 *l.* 34. *in fin. infr. h. t.* 9 Sabinus: sed si nec ego ex ea stipulatione agere potero, quia eo tempore, quo stipulatio est, ei non serviret, sed si *&c.* Bartolus ita communiter legi notat. 10 *l.* 1. *supr. h. t.* §. 1. *Inst. h. t.* 11 *l.* 18. § 2. *l.* 28 *in fin. l.* 35. *infr. h. t. l.* 27. *in fin. supr. de pactis. l.* 41. *vers. quod si stipulatus. supr. de reb. cred. l.* 73. §. 1. *supr. de verbor. oblig* Goth. Vide Goedd. *de contrah. stip. cap.* 10. *n.* 61. & Leonin. *emend. l.* 6. *c* 14. *num.* 5. Ans. 12 Id est, cum mihi soli adquiri possit. *l.* 25. §. 3. *supr. de usufr. l.* 15. *supr. tit prox.* 13 Privilegium datum alicui testamenti faciendi, vim non habet, nisi ex testamento adeatur hereditas. 14 Adde *l.* 2. §. 2. *supr. familiæ.* 15 Filiusfamilias de peculio castrensi testari potest. 16 Id est, pendet. 17 Aditione hereditatis testamentum confirmatur. vid. *l.* 19. *in fin. C. de testamentis.* 18 Servus se sibi stipulari non potest. *l.* 2. *supr. h. t.* 19 Pars stipulationis non vitiosa valet in persona ejus, cujus nomine valere potest. 20 Vide *l.* 73. §. 1. *in fin. supr. de verbor. oblig* 21 *l.* 1. *l.* 12. §. 1. *l.* 22. §. 2. *infr. de captivis.* 22 Ut servus in hereditate *Hal.* 23 Vide *l.* 16. *supr. h. t.* 24 *l.* 11 *in fin infr. de acceptilat* 25 *l.* 25. §. 2 *supr. de usufr.* 26 Vid. quæ scripsi ad *l.* 32 § 7. *supr. de usu & usufr. legato.* 27 Et ita non in infinitum. 28 *l* 25. §. 1. *supr de usufr* 29 Dederit. *Haloand.* 30 Bona fide. *vulg. Hal.* Quod uni bonæ fidei possessori quæri non potest, alteri adquiritur. 31 Bonæ fidei possessores in fructibus & cæteris commodis adquirendis pro dominis habentur: & secundum [illegible] a dominis ad bonæ fidei possessorem [illegible] observa. 32 Homo qui bona, *vulgat Hal.* V. *l.* 23. § [illegible] *supr de adquir. rer. domin.* 33 Si stipulatur. *Hal.* vide Cujac. 17. *obs.* 5. 34 Vendiderat. *Hal.* 35 Pervenisset ex ea stipulatione, quid ne pupillæ, *Hal.* ex ea ne stipulatio quid pupillæ, *vulg.* 36 *l.* 19. *in fin. supr. h. t.* 37 Filiæ testatoris & nepoti ejusdem. 38 Petenti. *Hal.* 39 Id est, proprietarii. 40 *l.* 39. ℑ. *h t. l.* 25. §. 6. ℑ *de usufruct.* 41 *l.* 14. ℑ. *de usu.* 42 Acquiritur. *vulg.* 43 Vid quæ scripsi ad *l.* 4. ℑ. *de diversis temporalibus præscript.* adde Anton. Fabr. 4. *conject.* 3. Goth. Vide Leon. *emendat. lib.* 5. *c.* 9. *n.* 2. Ans 44 *l.* 39. ℑ. *h. t.* 45 *l* 1. ℑ. *de divers. temporal.* Imo non cedit ex eo tempore, quo agi potest, sed illico ab ipsa interposita stipulatione, *l.* 4. ℑ. *de divers. temporalibus.* solve: hic de actoribus, illic de reis loquitur vide Cujac. 16. *obs.* 38. 46 Potuerit, non ex quo adeatur. Govean. 1. *Variar.* 31. Hotom 3 *observ.* 19. 47 *l.* 61. *in fin* ℑ. *de adq. rer.* id est, si desit persona, cui debeatur, non subsistit. *Goth.* De differentia inter stipulationem ususfructus quem servus hereditarius stipulatur, & legatum ususfructus servo hereditario relictum, vide Edmund. Merill *lib sing. different. c.* 11. Ans. 48 Imo potest nam in similii donatio sine persona esse potest. dixi ad *l.* 5. *C. de naturalibus liberis.* 49 Imo non ideo: quia hereditarius servus stipulando, hereditati stipulari intelligitur. Hereditas autem vicem personæ repræsentat. dicam *infr. h. t.* 50 Atqui hereditas vicem personæ repræsentat, *l.* 34. *supr. de adquir. rer.* solve: hic casus specialis est: hereditas enim nec uti nec satisdare potest, quod esse debet in usufructu. *l.* 1. *supr. usufruct. quemadmodum caveat.* 51 Vide *l.* 18. *supr. quibus modis ususfruct. l.* 82. *in fin. supr. de legat.* 2. 52 Purum non suspenditur: contractus puri non suspenduntur, ultima tamen voluntas suspendi potest. *l. ult. in fin. supr. comm. præd.* 53 Imo potest. *l. ult. in fin. supr. comm. præd.* 54 Imo, non semper ex præsenti, cum pendere possit stipulatio. *l.* 82. *vers. unde eleganter.* ℑ. *ad Leg. Falcid.* 55 De servo communi vide Edmund. Merill. *lib. sing. differ. cap.* 21. Ans. 56 Ex eo peculio, *vulgat.* 57 Sed tamen is, cujus nomine facta est stipulatio, pecuniam a socio recuperat, judicio communi dividundo, vel pro socio. *l.* 28. §. 1. *infr. h.* ℑ. 58 Imo eadem: nam servus ex re unius dominorum adquirens, partim uni domino, partim alteri adquirit, *l.* 25. §. 6. *supr. de usufruct.* solve: hic æquum, illic jus strictum continetur.

De

De servo hereditario.

28. GAJUS lib. 3. de Verborum obligationibus.

SI ex re domini domino aut fructuario servus stipulatus fuerit, domino quidem adquiri obligationem Julianus [1] scripsit: solvi autem fructuario posse quasi [2] quolibet adjecto. §. 1. Si servus communis ex re unius stipulatus erit, magis placuit utrique [3] adquiri [4]: sed eum cujus ex re facta est stipulatio, cum socio communi dividundo, aut societatis judicio de parte recuperanda recte acturum. idemque esse dicendum, & si ex operis [5] suis alteri ex dominis servus adquirit.

§. 2. Si ipsi domini singuli eadem decem servo communi dari fuerint stipulati, & semel [6] responsum secutum fuerit, duo rei stipulandi erunt: cum placeat dominum [7] servo dari stipulari posse.

§. 3. Sicuti uni nominatim stipulando [8], ei soli adquirit: ita placet, & si rem emat nomine unius ex dominis, ei soli servum adquirere. † Item si credat pecuniam, ut uni ex dominis solveretur, vel quodlibet aliud negotium gerat: posse eum nominatim exprimere, ut uni ex dominis restituatur aut solvatur. §. 4. Illud quæsitum est, *an heredi futuro* servus hereditarius stipulari possit? Proculus negavit: quia is eo tempore extraneus [9] est. Cassius respondit posse [10]: quia qui postea heres extiterit, videretur ex [11] mortis tempore defuncto successisse: quæ ratio illo argumento commendatur, quod heredis familia ex [12] mortis tempore funesta [13] facta intelligitur, licet post aliquod tempus heres extiterit: manifestum igitur est servi stipulationem ei adquiri.

De servo communi.

29. PAULUS lib. 72. ad Edictum.

SI communis servus sic [14] stipulatus sit, *decem illi domino, eadem decem alteri dare spondes?* dicemus duos reos esse stipulandi.

Si servus extraneo stipuletur.

30. IDEM lib. 1. ad Plautium.

SErvus alienus [15] alii nominatim stipulando, non adquirit domino.

De servo fructuario, vel bona fide possesso.

31. IDEM lib. 8. ad Plautium.

SI jussu fructuarii aut bonæ fidei possessoris servus stipuletur: ex [16] quibus causis non solet iis adquiri, domino adquirit. Non idem dicetur, si nomen ipsorum in stipulatione positum sit.

Si duorum sit usufructus in servo.

32. IDEM lib. 9. ad Plautium.

SI cum duorum usufructus esset in servo, [&] is servus uni nominatim stipulatus sit ex ea re quæ ad utrosque pertinet: Sabinus ait, quoniam soli obligatus esset, videndum esse, quemadmodum alter usuarius [17] partem suam recipere possit, quoniam inter eos nulla [18] communio juris esset: sed verius est, utile [19] communi dividundo [20] judicio inter eos agi posse.

De bona fide possesso. 1. Si duo usumfructum habeant, vel bona fide possideant.

33. IDEM lib. 14. ad Plautium.

SI liber homo vel alienus qui bona fide servit, ex re alterius [21] jussu possessoris stipuletur: Julianus ait liberum quidem sibi adquirere, servum vero domino: quia jussum domino cohæreat. §. 1. Si duo rei stipulandi usumfructum in servo habeant, vel quibus bona fide serviebat, & jussu unius a debitore stipuletur: ei soli adquirit.

De homine libero qui se putat servum.

34. JAVOLENUS lib. 2. ad Plautium.

SI servus testamento manumissus, cum se liberum esse ignoraret, & in causa hereditaria maneret, pecuniam heredi stipulatus est: nihil debebitur heredibus, si modo scierint eum testamento manumissum: quia non potest videri justam [22] servitutem servisse iis qui illum liberum esse non ignorabant. † Distat ista causa ejus qui liber emptus bona fide servit: quia in eo & ipsius & emptoris existimatio consentit. cæterum is qui scit hominem liberum esse, quamvis ille conditionem suam ignoret, ne [23] possidere quidem eum potest videri.

De servo hereditario.

35. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

SErvus hereditarius [24] & heredi [25] futuro, & hereditati [26] recte stipulatur.

De habito pro derelicto.

36. JAVOLENUS lib. 14. Epistolarum.

QUod servus stipulatus est, quem dominus pro derelicto habebat, nullius est momenti: quia qui pro [27] derelicto rem habet, omnimodo a se rejecit, nec potest ejus operibus uti, quem eo jure ad se pertinere noluit. quod si ab alio adprehensus est, stipulatione ei adquirere poterit: nam & hæc genere [28] quodam donatio est. † Inter hereditarium enim servum, & eum qui pro derelicto habetur, plurimum interest: quoniam alter hereditatis jure retinetur; nec potest relictus videri, qui universo hereditatis jure continetur: alter voluntate domini derelictus, non [29] potest videri ad usum ejus pertinere, a quo relictus est.

De servo communi.

37. POMPONIUS lib. 3. ad Quintum Mucium.

SI communis servus ita stipuletur, *Lucio Titio, & Gaio Seio dari spondes?* qui sunt domini illius: pro virilibus [30] partibus eis ex stipulatione debetur. si vero ita, *Dominis meis dare spondes?* pro parte, qua domini essent. si vero ita, *Lucio Titio, & Gaio Seio, dominis meis dare spondes?* dubitaretur, utrumne [31] viriles partes, an pro dominica portione eis deberetur? Et interesset [32] quid cujus demonstrandi gratia esset adjectum, & quæ pars ejus stipulationis principalem [33] causam haberet: sed cum ad nomina prius decursum est, rationabilius esse videtur pro virili parte stipulationem eis adquiri, quod dominorum vocabula [34] pro demonstratione habeantur.

De operis.

38. IDEM lib. 5. ad Quintum Mucium.

SI servus meus a liberto meo *operas* [35] *sibi dari* stipuletur, inutilem stipulationem esse Celsus scribit: aliter atque si, non adjecto hoc verbo *Sibi*, stipulatus fuerit.

De servo fructuario, vel bona fide serviente.

39. IDEM lib. 22. ad Quintum Mucium.

CUm servus, in quo usumfructum habemus, proprietatis domino [36] ex re fructuarii vel ex operis ejus nominatim stipuletur [37]: adquiritur domino proprietatis. sed qua actione fructuarius reciperare [38] possit a domino proprietatis, requirendum est. Idem si servus bona fide nobis serviat, & id quod nobis adquirere poterit, nominatim domino suo stipulatus fuerit: ei adquiret. sed qua actione id reciperare [39] possumus, quæremus. Et non sine ratione est, quod Gaius noster dixit, condici id in utroque casu posse domino.

De collato in tempus alienationis, vel manumissionis, vel emancipationis.

40. IDEM lib. 33. ad Quintum Mucium.

QUicquid contraxit servus dum nobis servit, etiam si stipulationem contulit in alienationem, vel manumissionem suam, tamen nobis [id] adquisitum erit [40], quia potestas ejus [41] tunc, cum id contraheretur, nostra fuit. † Idque est, si filiusfamilias contrahat: namque etiam quod in emancipationis suæ tempus contulerit, nobis debebitur; si tamen dolo [42] malo id fecerit.

1 *l. 1. §. penult. supr. h. t.* 2 *l. 98. §. 7. infr. de solutionibus.* Qui ut reus stipulandi in stipulatione esse non potest, ut adjectus valet: ideoque ei solvi poterit. 3 Imo uni tantum. *l. 19. supr. h. t.* 4 *l. 27 supr. h. t. l. 45. supr. de adquir. rer.* 5 Commune esse debet, quod quæritur ex fructibus communibus. *Bald.* 6 Multo si bis, facit *l. 4. supr. de duobus reis.* 7 Dominus servo dari stipulari potest. *l. 39. supr. de verb. oblig.* 8 Servus stipulari, emere, credere, in utilitatem unius dominorum potest. *l. 5. §. h. t. l. 37. §. 3. §. de adquir. rer.* 9 Et nullius. *l. 3. supr. de peculio.* 10 Imo, non potest, *l. 16. l. 18. §. 2. supr. h. t.* solve: hic stipulatur sub nomine appellativo: ibi sub nomine proprio. Imo, adhuc non posse videtur, *l. 3. §. 6 supr. de negotiis.* sic est: videtur scil. si jus summum spectemus: aliud est, si æquitatem. 11 *l. 138. infr. de reg. jur.* 12 Hereditatis aditio ad mortis tempus retrotrahitur. vid *l. 138 l. 193 infr. de regul jur.* 13 Sic Varro, 4. *de lingua.* Humatus dicitur mortuus, qui terra est obrutus, ab eo quod cum Romanus (sic enim legit Scaliger) combustus est, aut in sepulchrum ejus adjecta gleba non est: aut si os exceptum est mortui, ad familiam purgandam, id est, donec in purgando (Festus, & Cicero, 2. *de legibus* digitum abscindi testantur ad purgandam familiam certo genere februi, quod vocabant Exverrias, Scalig *ibid.*) humo non est opertus neque enim ante diem octavum sepeliebatur, ut ait Servius. Itaque intra id tempus dicebatur esse supra terram. Varro, 3. *de vita populi Romani.* v Scaliger. *ibid*) ut Pontifices dicunt (Pontificis enim hoc juris erat declarare, quo ritu familia funesta esse desineret, vid. Cujac. 6. *obs.* 31.) familia funesta manet. Hæc Varro, quibus & addi potest illud Ciceronis, ex 2. *de legibus.* Neque necesse est, inquit, edisseri a nobis, quis finis sit funestæ familiæ. Res igitur tota ita habebat: Mortuus comburebatur: locus autem in quo urebatur, Ustrina; Conditis cineribus, funus dicebatur. Ante octavum diem non sepeliebatur: & tunc dicebatur esse super terram. Eo intervallo justa, & sacrificia mortuo persolvebantur: hoc enim gentilium fuit pro mortuis sacrificare. Post denicale sacrum humabatur. Locus ubi humabatur, sepulchrum, & τύμβος, posita inscriptione situs, dicebatur. Hæc studiosi bonarum literarum, & grati, Joseph. Scaligero, viro bene de literis merito, debeant adde Brissonium in formulis. 14 Id est, copulative, ut in *l. 9. in fin. supr. h. t.* 15 Id est, quem alienum possideo 16 Quia possessoribus quæri non potest, adquiritur cui potest, *Bartol.* adde *l. 23. §. 2. supr. de adq. rer.* 17 Id est, fructuarius, ut in *l. 54. §. 3. in fin. supr. de adq. rer.* quod notandum est, ut intelligatur, non χρήσεως tantum nomen ambiguum, sed etiam usus. v. Cujac 11. *observ.* 12. 18 Nulla divisio juris, vel inter eos separata communio. Hotom 4. *obs.* 23. 19 Utili. *Hal.* 20 *l. 28. § 1. supr. h. t.* 21 [illegible] 5. *supr. h. t.* 22 Justa servitus, comprobata jure, ut *l. 6 supr. de statu homin. l. 28. supr. de noxalib.* alias apud Terent in *Andria, act.* 1. *sc.* 1. Justa servitus, est mitis & clemens. adde 1. Gaj 1. § 1. Theophil. *Inst. de libertinis. in pr.* 23 *l. 15. supr. h. t. l. 22. supr. de adq. rer. l. 1. §. 6. supr. de adq. vel amitt. poss. l. 1. C. de rei vind.* 24 Vid. *l. 16. l. 25 supr. h. t.* 25 *l. 16. l. 28 §. 4. supr. h. t.* etiam non expresso nomine 26 Hereditas enim vice domini est, & dominum repræsentat 27 Vid. *l. 1. supr. pro derelicto. l. 38. §. 1. supr. de noxalibus* 28 Vid. quæ notavi ad *l. 44. supr. de adq. rer.* 29 Atque ita est sine domino. vide *l. 23. supr. de liberali.* 30 Imo, pro dominicis. *l. 7. supr. h. t.* Goth. vid. Goedd. *de stipulat servor. cap. 10. num. 55. 56. 57. 58.* Ans. 31 Utrum per viriles partes. *Haloand.* 32 *Al.* interest. 33 Principalis enim causa accessoriam regit. 34 Vide quæ scripsi ad *l. 8. C. qui test.* 35 *l. 10. supr. de oper. libert.* 36 Vid. *l. 22. supr. h. t. l. 25. §. 6. supr. de usufruct.* 37 Stipulatur. 38 Recuperare. 39 Recuperare. 40 *l. 18. infr. de regul. jur.* Imo non erit. *l. 46. in fin. supr. de hered. instit.* 41 Id est, in eum potestas. 42 Vid. quæ notavi ad *l. 21. supr. de peculio.*

LIBER QUADRAGESIMUS SEXTUS.

TIT. I.

DE[1] FIDEJUSSORIBUS[2] ET MANDATORIBUS[3].

Cui obligationi fidejussor accedere potest.

1. ULPIANUS lib. 39. ad Sabinum.

OMni[4] obligationi fidejussor accedere potest[5].

2. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

ET commodati & depositi fidejussor accipi potest: & tenetur, etiam si apud servum vel pupillum depositum commodatumve[6] fuerit: sed ita demum, si aut dolo malo aut culpa hi fecerunt, pro quibus fidejussum est.

De eo, qui satisdare promisit.

3. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

QUi *satisdare* promisit, ita demum implesse stipulationem satisdationis videtur, si eum dederit[7] *accessionis loco*, qui obligari potest[8] & conveniri[9]. Cæterum, si dederit servum[10] aut filiumfamilias, ex quibus[11] causis de peculio actio non datur; vel mulierem quæ auxilio Senatusconsulti utitur: dicendum est, non esse impletam satisdationis stipulationem. † Plane si non idoneum fidejussorem dederit, magis est ut satisfactum sit[12]: quia qui admisit eum fidejubentem, idoneum esse comprobavit[13].

De fidejussore fidejussoris. 1. *De obligatione fidejussoris & heredis.*

4. IDEM lib. 45. ad Sabinum.

POtest accipi fidejussor ejus actionis[14], quam habiturus sum[15] adversus[16] eum pro quo fidejussi, vel mandati, vel negotiorum gestorum. §. 1. Fidejussor & ipse obligatur, &[17] heredem[18] obligatum relinquit, cum *Rei locum obtineat.*

Si fidejussor reo, vel reus reo successerit.

5. IDEM lib. 46. ad Sabinum.

GEneraliter Julianus ait, eum qui heres extitit ei, pro quo intervenerat, liberari ex causa *accessionis*[19], & solummodo[20] quasi heredem rei teneri. † Denique scripsit, si fidejussor heres extiterit ei pro quo fidejussit: quasi reum esse obligatum, ex causa fidejussionis liberari. Reum[21] vero reo succedentem ex duabus causis esse obligatum. Nec enim potest reperiri, quæ obligatioquam perimat. at in fidejussore & reo reperitur: quia rei obligatio plenior est. Nam ubi[22] aliqua differentia est obligationum, potest constitui alteram per alteram perimi: cum vero duæ ejusdem sint potestatis, non potest reperiri, cur altera potius quam altera consumeretur[23]. † Refert autem hæc ad speciem, in qua vult ostendere non[24] esse novum, ut duæ[25] obligationes in unius persona concurrant. est autem species talis: Si reus promittendi reo promittendi heres extiterit, duas obligationes sustinet. [Item] Si reus stipulandi extiterit heres rei stipulandi, duas species obligationis sustinebit. plane si ex altera earum egerit, utramque consumet: videlicet quia natura[26] obligationum duarum quas haberet, ea esset, ut cum altera earum in judicium deduceretur, altera consumeretur[27].

De fidejussore adjecto ex intervallo. 1. *De puritate, die, conditione.* 1. *Cui obligationi fidejussor accedere potest.*

6. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

STipulatus sum a reo, nec accepi fidejussorem; postea[28] volo adjicere fidejussorem: si adjecero, fidejussor obligatur. §. 1. Et parvi refert, utrum pure fidejussorem obligem, an ex die[29], an sub conditione. §. 2. Adhiberi autem fidejussor tam futuræ[30], quam præcedenti obligationi potest; dummodo[31] sit aliqua, vel naturalis[32] futura obligatio.

7. JULIANUS lib. 53. Digestorum.

QUod enim solutum repeti non potest[33], conveniens est hujus[34] naturalis obligationis fidejussorem accipi posse.

Si fidejussor Græce accipiatur. 1. *Cui obligationi accedere potest.* 2. *Si post litem contestatam accipiatur.* 4. *Cui obligationi accedere potest.* 7. *Quatenus obligatur.* 12. *De fidejussore fidejussoris.*

8. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

GRæce[35] fidejussor [&] ita accipitur[36], τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω[37], λέγω, θέλω, id est, *mea fide jubeo*, *dico*, *volo*, sive βούλομαι, id est, *cum destinatione quadam animi volo*: sed & si φημὶ, id est, *affirmo*, [dixerit,] pro eo erit, atque si dixerit λέγω, id est, *dico*.

§. 1. Præterea sciendum [est], fidejussorem adhiberi omni obligationi posse[38], sive re[39], sive verbis, sive consensu. §. 2. Pro eo etiam qui jure[40] honorario obligatus est, posse fidejussorem accipi sciendum est. §. 3. Et post[41] litem contestatam fidejussor accipi potest: quia & civilis & naturalis subest obligatio. & hoc & Julianus admittit: eoque jure utimur. † An ergo condemnato reo exceptione uti possit, quæritur? Nam ipso jure non liberatur. Et si quidem judicati[42] actionis acceptus non est, sed[43] tantum litis exercitationis: rectissime dicetur uti eum exceptione posse. si vero acceptus fuerit etiam totius causæ: cessabit exceptio. §. 4. A tutore, qui testamento datus est, si fuerit fidejussor[44] datus: tenetur. §. 5. Sed & si ex delicto[45] oriatur actio, magis putamus teneri fidejussorem. §. 6. Et generaliter *omnium*[46] *obligationum fidejussorem accipi posse*, nemini dubium est. §. 7. Illud commune est in universis, qui pro aliis obligantur[47]: quod si fuerint in[48] duriorem[49] causam adhibiti, placuit eos omnino[50] non obligari: in leviorem[51] plane causam accipi possunt: Propter quod in[52] minorem summam recte fidejussor accipietur. † Item accepto reo pure, ipse[53] ex die vel sub conditione accipi potest. enimvero si reus sub conditione sit acceptus, fidejussor pure: non[54] obligatur[55]. §. 8. Si quis Stichum stipulatus [fuerit,] fidejussorem ita acceperit, *Stichum aut*[56] *decem fide tua jubes?* non obligari fidejussorem Julianus ait, quia durior ejus sit conditio, utpote cum futurum sit, ut mortuo[57] Sticho teneatur[58]. Marcellus autem notat, non ideo tantum non obligari, quia in duriorem conditionem acceptus est, sed quia [&] in aliam[59] potius obligationem acceptus est. denique pro eo qui decem promiserit, non poterit fidejussor ita accipi, ut *decem aut Stichum* promittat: quamvis eo casu non[60] sit ejus durior conditio. §. 9. Idem Julianus ait: Si is, qui hominem aut decem dari stipulatus fuerat, fidejussorem ita acceperit, *Hominem aut decem, utrum ego velim?* non obligabit eum: quia durior[61] ejus conditio facta est. §. 10. Contra[62] autem, si is, qui *hominem aut decem, utrum ipse stipulator volet*, stipulatus est: recte fidejussorem ita accipiet, *decem aut hominem, utrum tu voles?* fit enim (inquit) hoc modo fidejussoris conditio melior[63]. §. 11. Sed etsi reum sic interrogavero, *Stichum & Pamphilum*[64]*?* fidejussorem, *Stichum aut Pamphilum?* recte interrogem: quia levior[65] fidejussoris conditio est. §. 12. Pro fidejussore[66] fidejussorem accipi, nequaquam dubium est.

De fidejubente pro parte.

9. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

FIdejussores & in partem[67] pecuniæ, & in partem rei recte accipi possunt.

De beneficio divisionis. 2. *De filio fidejubente pro patre.*

10. ULPIANUS lib. 7. Disputationum.

1 *L. 8. C. 41. & Novell. 4.* περὶ μανδατόρων ἢ ἀντιφωνητῶν. De fidejussoribus dotium, vide *C. Theod. 3. tit. 15.* de fidejussoribus & mandatoribus dotium, *L. 5. C. 20.* de fidejussoribus minorum, *2. C 24. 7. Eclog. 6.* tutorum vel curatorum, *L. 5. C. 57.* & *supr. lib. 27. tit. 7.* De fidejussoribus, *3. Inst. 21. 3. Extra. 22.* περὶ ἐγγυητῶν, *7. Eclog. 14.* de fidejussore & sponsore, Paul. *1. sent. 20.* Fidejussor est, qui dicit *fidejubeo*: sponsor, qui dicit, *spondeo*: fidei promissor, qui dicit, *fidei promitto*. Cujac. *ibid.* & Paul. *1. sent. 9. §. 5.* sic Harmen. *3. tit. 6.* περὶ ἐγγυητῶν καὶ ἀντιφωνητῶν. Interea tamen differunt hæ voces: *Expromissor* est, qui principaliter se obligat pro non obligato, ut servo: *Fidejussor* est, qui pro [illegible] obligationis capace stipulatione se obstringit: *Constitutor*, qui per nudum pactum vide *supr. & C. de pecunia constituta. Sponsor*, qui sponte intercedit pro alio: *mandator*, qui alteri mandat, ut credat vel fidejubeat. 2 Quæ actiones competant adversus fidejussorem, vide apud Antonium Fabrum, *2. Conject. 12.* 3 *d. Novell. 4.* adde *Eclog.* περὶ μανδατόρων. *26. tit. 1.* adde *29. Eclog. 2* περὶ ἀντιφωνητῶν. hos Galli vocant *Respondans*. Porro mandator est, qui vel fidejussorem fidejubere, vel creditorem alii credere rogat. 4 Etiam natura. vide *l. 2. l. 8 §. 1. & seq. ff. h. t. §. 1. Inst. h. t. 5 7. Eclog. ex lib. 26 tit. 1 c. 1.* 6 Vide *l. 1. in fin. supr. commodati.* 7 Fidejussores, rei sunt accessorii, seu obligati accessorie: accedunt enim alienæ obligationi 8 Quid enim juvat eum fidejussorem dedisse, qui non possit obligari? 9 *l. 1. supr. qui satisd.* Fidejussor locuples intelligitur non tantum ex facultatibus, sed & ex conveniendi facilitate. *l. 1. ff. si quis in jus vocat. l. 2. l. 7. ff. qui satisd. 7. Eclog. 14. cap. 2.* 10 *l. 20. in fin. ff. h. t.* 11 Cur ita? nam ex fidejussione servi non tenetur dominus, nisi in rem domini, vel peculii fidejusserit, *7. Eclog. ex lib. 18. tit. 5. cap. 37. §. 2.* 12 Dic tamen, ut in *l. 10. supr. qui satisd.* 13 *d. l. 10. l. 1. § 10 supr. de separat. l. 5. §. 3. in fin. ff. jud. solvi.* 14 Id est, futuræ. vide *l. 50. supr. de peculio. 7. Eclog. ex lib. 26. tit. 1. cap. 3.* 15 Quam habiturus sum Adversus eum, pro quo fidejussi, vel mandati, vel negotiorum gestorum actionem habeo. Græci ita dividunt hanc sententiam, ut monet Cujacius, *8. ad Afric fol* 201. idque probat *lex 51. §. 1. supr. de ædil.* 16 *d. l. 51.* 17 Et suum heredem, *vulg. Hal.* 18 *l. 5. ff. h. t § 2. Inst. & l. 24 C. h. t. l. 8 C mandati.* 19 Intercessionis. *l. 24. C. h. t.* Fidejussor reo principali succedens; tenetur ut heres, non ut fidejussor, *l. 3. supr. de separat. l. 13. supr. de duobus reis. l. 93. in princ. & fin. ff. de solut.* & ita accessoria obligatio extinguitur. Cur ita? quoties duæ qualitates concurrunt, quæ simul, & una consistere non possunt, & (ut ita loquamur) incompatibiles sunt, attenditur potentior & plenior. Potentior est autem principalis, quam accessoria, *ut [illegible] nec enim in fin. ff. h. t.* alias etiam dicitur potentior, quæ benignior *l. 3. ff. de his qui a [illegible] test. del. l. 18. ff. de manumiss. testam.* quæ fovetur jure communi, non speciali. vide *l. 7. supr. de injusto* quæ nocet magis, quam prodest, *l. 3. in fin. ff. de SC. Silaniano.* naturalis, quam accidentalis, vide *l. 3 & ibi Bart supr. de tutel.* magis prohibitiva, quam permissiva, *l. 28. ff. comm divid. l. 3. supr. de [illegible]* & specialis, quam generalis vide *l. 49. in fin. supr de legat 3.* 20 Imo, & ut heres, & ut fidejussor tenetur, *l. 3. supr de separat.* solve: Obligatio fidejussoris eo casu plenior fuit quam rei. 21 Sensus est, Reus reo succedens, tenetur duabus obligationibus, *ut hic*, fidejussor, seu accessio succedens reo principali, una tantum actione tenetur. Cur tam varie? Accessio facile a principali tolli potest Principalis æque principalem facile tollere non potest. Quid, si fidejussoris obligatio sit plenior, quam principalis? vide *l. 3. supr. de separat* 22 *l. 13. supr. de duobus reis.* 23 Consumatur. *Haloand* 24 *l. 21. §. 1. ff. h. t. l. 10. supr. de act. empt.* 25 Vide *l. 10. supr. de act. empt.* 26 Natura obligationum hæc est, ut una in judicium deducta, altera perimatur. 27 Imo, non consumitur. *l. 18. in fin. supr. de pecun. const. l. 18. supr. de oblig.* 28 Fidejussor obligationem sequi potest. *§. 3. Inst. h. t.* 29 Facit *§. 5. vers. item si. Inst. h. t.* 30 Fidejussor præcedere obligationem potest. *l. 4. supr. h. t. §. 3. Inst. h. t. l. 50. supr. de pecul. l. 35. in fin. supr. de judiciis.* 31 *l. 8. §. 6. l. 16. ff. h. t.* 32 *l. 8. §. 3. ff. h. t. § 1. Inst. h. t. l. 1. §. 2. in fin. supr. de verb. oblig.* 33 Hac nota & hoc effectu, cognoscitur naturalis obligatio. *l. 10. supr. de oblig.* 34 Hujusmodi. *vulg. Hal* Naturali obligationi fidejussor accedere potest. 35 *l. 12. C h. t. §. 7. Inst. h. t.* vid. *l. 11. supr. de legat. 3. v. l. 1. §. ult. supr. de verb. oblig.* Goth. Ad hanc l. vide Anton. Merend. *controv. lib. 1. c. 7.* & Petr. Bellapert. *hic.* Ans. 36 ἐντέλλομαι, ἐγγυῶμαι. sed & si dixerit quis γλίχομαι, θέλω, perinde erit, ac si dixerit, ἐγγυῶμαι. Hugo a Porta. 37 Ita legit etiam Theophilus κελεύω ἐγώ, *Haloand.* ita quoque legitur in *§. 7. Inst h. t.* 38 *l. 1. supr. h. t.* 39 *§. 1 Inst. h. t.* 40 V. *l. 52. §. 6. supr. de obligat.* 41 Hanc speciem negat Bart. alibi reperiri, sed male v. *l. 50. §. 2. supr. de pecul.* facit *l. 1. supr. si ex noxal.* 42 Totius causæ, si in universam causam fidejussit. 43 Fidejussor judicio sisti non tenetur post definitivam sententiam: fidejussor totius causæ tenetur. 44 Rem pupilli salvam fore scil *l. 4. § 2. ff. rem pupil.* 45 V. *l. 70 §. ultim ff h. t.* 46 *l. 1 ff. h. t.* Idem est in pignore. *l. 5. supr. de pignoribus.* 47 Consule Molinæum *ad l. 1. & si stipulantis. n. 9 & 10 & 6 sed si mihi n. 30. 31 32. & 38. de verbor. obligat.* Guterium *resolut. part. 1. c. 22.* Gilbertum Regium *lib 2.* ἐναντιοφανῶν *c. 20* Mod 48 Imo obligabitur, *arg l. 13. §. 5. supr de pignorib* 49 V. *§. 5. Inst. h. t. 7. Eclog. ex lib 7 tit. 1 c 7 §. 9* adde exceptionem ex *l. 42. ff h. t & l 9 C. de non numerata.* 50 Eos non omnino obligari. *Hal.* Enunciationis utriusque diversitas est quædam. Qui omnino non obligatur, nullo modo obligatur: qui autem non omnino aliquatenus obligari potest Haloandri lectionem probat Mynsing. ad *§. 5. Inst. h. t.* sed tamen interpretari possis omnino, id est, in solidum Cæterum hujus sententiæ quæstiones vide apud Socin. *reg. 146.* 51 *l. 9 ff h. t.* Goth Hanc Haloandri transpositionem improbat Rufi id Et facit *l. 11 §. 4 [illegible]* Ubi eadem verba pro absolute negativis accipi, dubium non est. Usus tamen contrariam sententiam ut æquiorem probat, quod nimirum fidejussor ad majorem summam se obligans quam principalis debet, ad concurrentem teneatur, neque obstant verba legis, *omnino non*, quæ restringi debent ad præcedentia verba, *in duriorem partem*, ita ut omnino non, id est, nullo modo in duriorem partem obligetur: In leviorem concurrentem obligari possit, si scilicet stipulatio sit dividua *arg l. 1. §. 4. supr. de verb. oblig* Secus si individua, de qua *l. 83. §. 2. supr. de verb. oblig* Vide Censur. Forens. *lib. 4. c. 17. n. 8. 9.* S L. 52 Supervacua adhibita contractus naturam vitiant. dixi ad *l. 17. C. de testam.* 53 *§. 5. vers. item si ille. Inst. h. t.* 54 Plus enim est pure, quam sub conditione obligari 55 Et ita in partem. *l. 9. ff. h. t.* 56 Alternativæ obligationi fidejussor accedere non potest. 57 *l. 34. in fin. ff. h. t.* 58 In decem scil. 59 Aliud est in duriorem, aliud in aliam conditionem accipi seu obligari: hoc illo latius est, ideoque fidejussor non tenetur. facit *l. 42. ff. h. t.* 60 Imo fit: nam duæ sunt res in obligatione fidejussoris. *l. 128. in fin. ff. de verb. oblig.* una in obligatione principali. 61 Tollitur enim electio fidejussori, quæ reo principali competit. 62 Valet stipulatio sc. 63 Quia electio quæ reo principali adempta est, hic conceditur fidejussori. 64 Dare spondes? 65 Levior est ejus conditio, qui disjunctive obligatur, quam qui conjunctive: a hujus obligatione duæ res sunt, illius obligatione unica. 66 Primo, secundo, tertio, & sic deinceps. quanquam id raro accidat. 67 Sic reus in fundum, fidejussor in usumfructum, obligari potest v. *l. 70. §. 2. ff. h. t.* adde *l. 8 §. 7. supr. h. t. § 5. Inst. h. t.* sic pignus in partem dari potest pensionis, *l. 5. §. 1. supr. in quib. caus. pignus.*

SI dubitet creditor, an fidejussores solvendo sint, & unus ab eo electus, paratus sit offerre [1] cautionem, ut suo periculo confidejussores [2] conveniantur in parte: dico audiendum [3] eum esse: ita tamen [4] & si satisdationes offerat, & omnes confidejussores, qui idonei esse dicuntur, præsto sint. nec enim semper facilis est nominis emptio [5], cum numeratio totius debiti non sit in expedito. §. 1. Ita demum inter fidejussores dividitur actio, si [6] non inficientur: nam inficiantibus auxilium divisionis non est indulgendum. §. 2. Filiusfamilias pro [7] patre poterit fidejubere: nec erit sine effectu hæc fidejussio. primo quidem quod sui juris effectus, poterit teneri in id [8], quod facere potest: dein, quod & dum in potestate manet, condemnari potest. Sed an pater ex hac causa *quod jussu*, teneatur, videamus? Et puto ad omnes contractus *quod jussu* [9] etiam referri. sed si ignorante patre pro eo fidejusserit, cessat ista actio: tamen quasi in rem patris versum sit, potest agi cum patre. Plane si [is] emancipatus solverit [10], utilis ei actio debebit competere: in potestate etiam manenti eadem actio competit, nisi de peculio castrensi pro patre solverit.

Ad Senatusconsultum Macedonianum.

11. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

QUi contra Senatusconsultum [11] filiofamilias crediderit, mortuo [12] eo, fidejussorem a patre accipere non potest: quia neque civilem [13] neque honorariam adversus patrem actionem habet; nec est ulla [14] hereditas, cujus nomine fidejussores obligari possent [15].

De peculio.

12. IDEM lib. 43. Digestorum.

PLane ejus actionis nomine, quæ [16] de peculio adversus eum competit, fidejussor recte accipitur.

De mandatore.

13. IDEM lib. 14. Digestorum.

SI mandatu meo, Titio decem credideris, & mecum mandati egeris: non [17] liberabitur Titius. sed ego tibi non aliter condemnari debebo, quam [18] si actiones, quas adversus Titium habes, mihi præstiteris. Item si cum Titio egeris, ego non [19] liberabor: sed [20] in id duntaxat tibi obligatus ero, quod a Titio servare non potueris.

Si reus successerit fidejussori.

14. IDEM lib. 47. Digestorum.

CUm reus promittendi fidejussori suo heres [21] exstitit, obligatio fidejussoria perimitur: quid ergo est? tanquam [22] a reo debitum petatur, & si [23] exceptione fidejussori competente [24] usus fuerit, in factum replicatio dari debebit, aut doli mali proderit.

Si reus nolit fidejussorem uti exceptione. 1. *Si unus ex fidejussoribus aliquid dederit, ne a se peteretur.*

15. IDEM lib. 51. Digestorum.

SI stipulatus esses a me sine [25] causa, & fidejussorem dedissem, & nollem eum exceptione uti, sed potius solvere, ut mecum mandati [26] judicio ageret [27]: fidejussori, etiam invito [28] me, exceptio dari debet. interest enim ejus, pecuniam retinere [29] potius, quam solutam stipulatori a reo repetere. §. 1. Si ex duobus, qui apud te fidejusserant in viginti, alter, ne ab eo peteres, quinque tibi dederit vel promiserit: nec [30] alter liberabitur. &, si ab altero quindecim petere institueris, nulla exceptione summoveris: reliqua autem quinque si a priore fidejussore petere institueris, doli mali exceptione summoveris.

De eo, apud quem reus non est obligatus. 1. *De eo, quod certo loco dari debet.* 3. *Cui obligationi fidejussor accedere potest.* 4. *De naturali obligatione.* 5. *De die & conditione.* 6. *De fidejussione, si reus non solverit.*

16. IDEM lib. 53. Digestorum.

FIdejussor obligari non potest ei [31] apud quem reus promittendi obligatus non est. Quare [si] servus communis Titii & Sempronii, nominatim Titio dari stipulatus fuerit, & fidejussorem ita interrogaverit, *Titio aut Sempronio id dare spondes?* Titius quidem petere a fidejussore poterit: Sempronii vero persona in hoc solum interposita videbitur, ut solvi ei ante litem contestatam, & ignorante vel invito Titio, possit. §. 1. Qui *certo loco dari* promisit, aliquatenus duriori conditioni obligatur, quam si pure interrogatus fuisset: nullo [32] enim loco alio, quam in quem promisit, solvere invito stipulatore potest. Quare si reum pure interrogavero, & fidejussorem cum [33] adjectione loci accepero, non obligabitur fidejussor. §. 2. Sed & si reus Romæ constitutus, *Capuæ dari* promiserit, fidejussor [34] Ephesi; perinde non obligabitur fidejussor, ac si reus sub conditione promisisset, fidejussor autem in diem certam vel pure [promisisset]. §. 3. Fidejussor accipi potest, quotiens est aliqua obligatio civilis [35] vel naturalis, cui applicetur. §. 4. *Naturales* [36] *obligationes* non eo solo æstimantur, si actio aliqua eorum nomine competit: verum etiam cum [37] soluta pecunia repeti non potest. Nam licet minus proprie debere dicantur naturales debitores, per [38] abusionem intelligi possunt debitores: & qui ab his pecuniam recipiunt, debitum [39] sibi recepisse.

§. 5. Stipulatione in diem concepta, fidejussor si [40] sub conditione acceptus fuerit: jus ejus in pendenti erit. ut, si ante diem conditio impleta fuerit, non obligetur: si concurreret [41] dies & conditio, vel etiam diem conditio secuta fuerit, obligetur. §. 6. Cum fidejussor hoc modo [42] acceptus esset, *Si reus quadraginta*, quæ ei credidit, *non solverit, fide tua esse jubes?* verisimile est id actum, ut cum appellatus reus non solvisset, fidejussor teneretur [43]. sed & si reus, antequam appellaretur, decessisset [44], fidejussor obligatus erit: quia hoc quoque casu verum esset reum non solvisse.

De actione cedenda fidejussori.

17. IDEM lib. 89. Digestorum.

FIdejussoribus succurri solet, ut *stipulator* compellatur ei qui solidum solvere paratus est, vendere [45] cæterorum nomina.

De delegatione.

18. IDEM lib. 90. Digestorum.

QUi debitorem suum delegat [46], pecuniam dare intelligitur, quanta ei debetur: & ideo si fidejussor debitorem suum delegaverit, quamvis eum qui solvendo non erat, confestim mandati [47] agere potest.

De servo fidejussore.

19. IDEM lib. 4. ex Minicio.

SErvus inscio domino pro quodam fidejusserat, & eo nomine pecuniam solverat. Quærebatur dominus possetne ab eo, cui soluta esset, repetere? Respondit: interest [48] quo nomine fidejusserit. nam si [49] ex causa peculiari fidejussit, tunc id quod ex peculio solverit, repetere dominus non poterit; quod [50] ex dominica causa solverit, vindicabitur: si vero extra [51] causam peculii fidejusserit, quod ex pecunia dominica solverit, æque vindicabitur; quod ex peculio, condici poterit.

20. JAVOLENUS lib. 13. Epistolarum.

SEd [&] si servi dominus pecuniam solverit, repetere eam non ab eo pro quo fidejussit, sed ab eo cui numeravit, poterit: cum servus fidejussionis nomine obligari non [52] possit [53]. Sequitur ergo ut ab eo, pro pro fidejusserat, repeti non posset [54]: cum ipse ære alieno obligatus sit, nec solutione liberari ejus pecuniæ nomine potuerit, cujus obligatio ad servum non pertinuit.

De Senatusconsulto Trebelliano. De bonor. possess. contra tab. 1. *De eo qui duabus fidejussionibus tenetur.* 2. *De servo manumisso.* 3. *Si reus vel fidejussor stipulatori successerit. De possessione verum debitoris data creditori.* 4. *De eo qui duabus fidejussionibus tenetur.* 5. *Si fidejussor stipulatori heres exstiterit.*

21. AFRICANUS lib. 7. [55] Quæstionum.

HEres a debitore hereditario fidejussorem accipit, deinde hereditatem ex Trebelliano restituit: fidejussoris obligationem in suo statu manere [56] ait. Idemque in hac causa servandum, quod servaretur, cum heres, contra quem emancipatus filius bonorum possessionem

1 V. *l.* 3. §. 6. ff. *quod vi aut clam.* 2 Cæteri fidejussores conveniantur in partem. *Hal.* 3 Nota, fidejussori competere triplex beneficium: Excussionis sive discussionis, quoties creditor dubitat, an reliqui fidejussores sint solvendo. Item Epistolæ D. Hadriani, quoties certum est eos esse solvendo. Tertium beneficium cedendarum, quoties vult universum debitum solvere, & jura sibi cedi adversus confidejussores. v. Bald. *hic.* 4 Ita tamen, ut & satisdationes. *Hal.* 5 Solvens pro alio, emere ejus nomen videtur. 6 Adde *l.* 67. *in fin.* ff. *pro socio.* 7 *l.* 8. *C. h. t. l.* 9. *C. quod cum eo.* 8 In id, quod fecit. Emanuel Zoares, 1. *obs.* 17. motus Harmenop. loco 3. *tit.* 6. ubi ita legitur, εἰς ὅσον ἐποίησεν ὑπεξούσιος, quo non moveri debuit. Nam εἰς ὅσον ὑπεξούσιος ἐποίησεν, Basilicis 7. *Eclog. ex lib.* 26. *tit.* 1. *c.* 9. §. 3. aliud est quam in id, quod facere potest v. Cujac 9 *obs.* 17 *in pr.* 9 *l.* 1. ff. *quod jussu.* 10 *l.* 78 ff. *de verb oblig* 11 Macedonianum. 12 *l.* 18. *supr. ad SC Macedon* 13 Ubi neque civilis, neque honoraria est obligatio, ibi fidejussor accipi non potest. 14 Est hodie quorum hereditas. v. *Nov* 118. *c.* 1. 15 Possint *Hal.* 16 *l.* 35. *J. h. t. l.* 3. §. 9. ff. *de pecul.* 17 Imo liberabitur. v. *l.* 5. *in fin. supr. h. t.* 18 V. *l.* 36. *infr. h. t.* 19 *l.* 71. *infr. h. t.* 20 *l.* 68 *in fin. infr. h. t. l.* 27. *in fin supr. mandati* 21 *l.* 93. *in fin. infr. de solut.* 22 Si tanquam *Hal.* 23 Reus principalis fidejussori suo succedens non potest adversus creditorem uti ea exceptione, qua fidejussor uti adversus eum potuit. Quid, si usus fuerit? in factum aut doli mali replicatione summovebitur. 24 Non competente. Ita legit & emendat Anton Faber, 1 [illegible] 25 Stipulatio sine causa est inefficax. *l.* 2. §. 3 ff. *de doli mali* 26 Competit enim mandati judicium fidejussori adversus reum. *l.* 4. ff. *h. t.* 27 Ageretur. *vulg. Hal* 28 Fidejussor potest uti exceptione adversus contractum inefficacem invito debitore, seu reo jure nec pati. Item reus non potest contractum inefficacem confirmare in præjudicium fidejussoris. 29 *l.* 3. ff. *de compensat.* 30 Confidejussori non prodest *l.* 23. ff. *de pact* 31 Hujus rei exempla peti possunt ex *l.* 29. 46 56. 70 § 5. *J. h. t. l.* 7. *supr. de except. l.* 1. § 2. *in fin. supr. de verbor oblig. l.* 1. *C. de except.* § 4. *Inst de replicationib Nov.* 51. *in pr.* 32 V. *l.* 9. *supr. de eo quod certo loco.* [illegible] 122. *supr. de verbor oblig* 33 Quia levior est ejus obligatio qui pure, quam qui certo loco dare promittit. Levius autem obligari reus non potest, quam fidejussor. 34 Quo remotiori loco promittimus, eo durius obligamur: hinc fit, ut fidejussor remotiori loco quam reus obligari non possit 35 *l.* 6 *in pr.* ff. *h. t.* § 1 *Inst. h. t. l.* 13 *supr. de cond indeb. l.* 14. *in fin supr. de pignorat. l.* 9 *l.* 10. *supr. de SC Macedon. l.* 1. §. 7. *supr. de pec. constit.* 36 Vide *l.* 10. *supr. de obligat. & action.* Porro hunc paragraphum Hotom. 3. *obs.* 5 putat ex glossa in textum irrepsisse, & ex *l.* 10. *supr. de obligat. & actionib.* huc translatum esse 37 Vide *l.* 7 *supr. h. t* 38 Qui natura debet, non proprie, sed abusive debitor intelligitur. *l.* 10 *in fin. infr. de verb. sign.* Cur proprie aut abusive? proprium id dici non potest, quod effectum non habet. Naturalis obligatio Jure civili actionis effectum non habet. Qui judicio conveniri potest, proprie debitor est: hinc crediti appellatio proprie non pertinet ad eam pœnam quæ peti non potest, sed tantum repeti. *l.* 94. *in fin infr. de solut* 39 Qui naturali jure debitum recipit, suum recepisse intelligitur. 40 Sensus est: Qui sub incerta conditione obligatur, durius obligatur, quam qui sub certa. Incerta quolibet momento evenire potest: Certæ eventus suo tempore tantum accidit. Ideoque reus principalis sub certa, fidejussor sub incerta conditione obligari non potest, ne is durius, quam reus principalis obligetur. Et tamen ejus stipulationis non omnino vanus & irritus est effectus. Nam si fidejussoris conditio ante rei conditionem evenit, non obligatur: si in diem tempus incidat, vel post evenit, obligatur. 41 Si concurrerit *vulg. Hal.* 42 Vide Scholium apud Harmenopulum, 3. *tit.* 6 *l.* 48. *supr. de verbor. obligat.* 43 Nam mora rei, fidejussori nocet *l.* 49 § [illegible] 88 *supr. de verb oblig.* Reus qui interpellatus non solvit, moram committit. *l.* 32. *supr. de usur.* 44 Sensus est, conditio imposita fidejussori, *si reus non solverit*, ita accipitur, si vivus non solverit vide quæ notavi ad *l.* 122 § 4. *in fin supr. de verbor. obligat.* 45 Cedere. *Hal. ad.* Creditor fidejussori solventi cedere debet actiones, quas habet in reliquos fidejussores. Et hoc quidem est beneficium, quod *cedendarum actionum* interpretes vocant, quo fidejussor unus solvens, in confidejussores utitur ad viriles portiones Est autem hujus generis, ut fidejussor possit solutionem denegare creditori, antequam actiones ab eo cessas accipiat. Post solutionem vero creditor nullam actionem habet, ideoque fidejussori, qui solverit, nihil potest cedi: nisi forte solutionem præcesserit pactum de cedendis actionibus. Hæc beneficia fidejussoribus competunt adversus creditorem, ut scilicet primo discutiat reum principalem (hoc beneficium ordinis dicitur), ut actionem suam æqualiter dividat adversus omnes fidejussores (hoc beneficium divisionis, seu epistolæ Divi Hadriani Notariis notissimum) ut accepta pecunia ab uno fidejussore, cedat ei actiones adversus reliquos (hoc beneficium, *cedendarum actionum* vocatur). Adversus reum ipsum principalem, vel mandati, vel negotiorum gestorum actione uti potest. *l.* 4. *supr. h. t. l.* 39 *l.* 41 *in fin. infr. h. t l* 11. *C. h. t. l.* 76. *infr. de solut* 7. [illegible] *lib.* 16. *tit.* 1 *c.* 37. Goth. Vide Hartmann. Pistor. *quæst* 4. Ans. 46 Delegatio solutio est. Solvit, qui delegat suum debitorem. *l.* 22. §. 2. ff. *mandati. l* 2. *C de novat.* vide quæ notavi ad *l.* 8 § 3. ff. *ad SC. Velleian.* 47 Adversus reum principalem scil. *l.* 4. ff. *h. t* 48 In servo scil. non in filiofamil vide *l.* 3. §. 9. *infr. supr. de pecul.* 49 Generali mandato non continetur potestas fidejubendi, nisi ipsa fidejussio pertineat ad res commissas vel mandatas. 50 Quod si ex dominica. *vulgat. Hal* id est, ex non peculiari. 51 Vide quæ notavi ad *l.* 54. ff. *mandati* 52 *l* 3 ff. *h. t* 53 Creditor sc. An naturaliter? negat Accurs. negat etiam Bartol vel ideo quod Lex resistat ejus obligationi. Assentior Decio in *d. l.* 22. existimanti servum naturaliter obligari, quia consensit. *l.* 21 §. 2. *J. h. t. l.* 13. *l.* 64. ff. *de cond. indeb. l.* 14. ff. *de obl.* 54 Non possit *vulg. Hal.* 55 Vide Cuj. 7. *ad Afric. fol.* 133. *& seq.* 56 Actiones quas heres ipse quæsiit, non transeunt in fideicommissarium, eumve qui contra tabulas venit, nisi facta cessione. vide *l.* 73. ff. *ad SC. Trebell.*

accepit,

accepit, fidejussorem accepit. Ideoque in utraque specie transeunt actiones. §. 1. Non est novum [1] ut fidejussor duabus obligationibus ejusdem pecuniæ nomine teneatur. nam si in diem acceptus, mox pure accipiatur, ex utraque obligatur: & si fidejussor confidejussori heres extiterit, idem erit. §. 2. Servo tuo pecuniam credidi, eum tu manumisisti, deinde [2] eundem fidejussorem accepi: si quidem in eam obligationem fidejubeat, quæ adversus te intra [3] annum sit, obligari eum ait: sin vero in naturalem suam, potius [4] ut nihil agatur; non enim intelligi posse, ut quis pro [5] se fidejubendo obligetur. † Quod si hic servus manumissus [6], fidejussori suo heres exstat, durare causam fidejussionis putavit: & tamen nihilominus naturalem [7] obligationem mansuram; ut si obligatio civilis pereat, solutum repetere non [8] possit. nec his contrarium esse, quod cum reus fidejussori heres exstat, fidejussoria obligatio tollatur: quia tunc duplex obligatio civilis cum eodem esse non potest. Retro [9] quoque si fidejussor servo manumisso heres exstiterit; eadem adversus eum obligatio manet: quamvis & naturaliter teneatur, nec pro se quis fidejubere possit. §. 3. Quod si stipulator [10] reum heredem instituerit, omnimodo fidejussoris obligationem peremit, sive civilis, sive tantum naturalis in reum fuisset: quoniam quidem nemo potest apud eundem pro ipso obligatus esse. Quod si idem stipulator fidejussorem heredem scripserit, proculdubio solam fidejussoris obligationem peremit. Argumentum rei [11], quod si possessio rerum debitoris data [12] sit creditori: æque dicendum est fidejussorem manere [13] obligatum. §. 4. Cum [&] tu & Titius ejusdem pecuniæ rei essetis, eum qui pro te fidejussit [14], posse & pro Titio fidejubere [15] respondit: quamvis eandem pecuniam eidem debituras sit. nec tamen inanem eam creditori futuram: nonnullis enim casibus emolumentum habituram: veluti si ei pro quo ante fidejussisset, heres exstat, tunc enim confusa prima obligatione, posteriorem duraturam. §. 5. Cum fidejussor reo stipulandi heres extiterit, quæritur an, quasi ipse a se exegerit, habeat adversus reum mandati actionem? Respondit, cum reus obligatus maneat, non posse intelligi ipsum a se fidejussorem pecuniam exegisse: itaque ex stipulatu potius [16] quam mandati [17] agere debebit.

De hereditate jacente. De universitate.

22. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

MOrtuo reo promittendi, & ante aditam hereditatem fidejussor accipi potest: quia hereditas personæ [18] vice [19] fungitur; sicuti municipium [20], & decuria [21], & societas.

De adjecto solutioni.

23. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

SI *mihi aut Titio decem* stipulatus fuerim, Titius fidejussorem accipere non potest; quia solutionis [22] tantum causa adjectus est.

Si reus intercessori heres ex parte extiterit.

24. MARCELLUS libro sing. Responsorum.

LUcius Titius, cum pro Seio fratre suo apud Septicium intervenire vellet, epistolam [23] ita emisit: *Si petierit a te frater meus, peto des ei nummos fide &* [24] *periculo meo.* Post quam epistolam Septicius Seio pecuniam numeravit: deinde Titius inter reliquos & Seium fratrem pro tertia parte reliquit heredem. Quæro an, quia adversus Seium debitorem Septicii confusa [25] sit actio pro tertia parte qua Titio fratri suo heres extitit, cum coheredibus ejus agere in solidum possit? Marcellus respondit, cum coherede Seii non pro majore; quam hereditaria parte mandati agi posse.

De fidejussore pupilli, prodigi, furiosi.

25. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

MArcellus scribit, si quis pro pupillo sine tutoris auctoritate obligato [26] prodigove, vel [27] furioso [28] fidejusserit: magis esse, ut [29] ei non subveniatur [30]: quoniam [31] his mandati [32] actio non competit.

De beneficio divisionis.

26. GAJUS lib. 8. ad Edictum provinciale.

INter fidejussores non ipso jure [33] dividitur [34] obligatio ex epistola D. Hadriani [35]: & ideo si quis eorum ante exactam [36] a se partem sine [37] herede decesserit, vel ad inopiam pervenerit, pars ejus ad [38] cæterorum onus respicit.

27. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

SI plures sint fidejussores, unus pure, alius in diem, vel sub conditione acceptus [39]: succurri oportet ei, qui pure acceptus est, dum existere conditio potest: scilicet ut interim in virilem conveniatur. sed si, cum conditio extitit, non est solvendo [40], qui sub conditione acceptus est: restituendam actionem in pure acceptum, Pomponius scribit. §. 1. Præterea si fidejussor [41] extiterit fidejussori [42], sive plures: æque [43] hic quoque pertinebit ad eandem causam, in quorum persona æque locum habebunt ea quæ sunt a Divo Hadriano constituta. §. 2. Præterea si quæratur an solvendo sit principalis fidejussor: etiam [44] vires [45] sequentis fidejussoris ei adgregandæ sunt. §. 3. Sicut ipsi fidejussori, ita heredibus [46] quoque eorum succurrendum, Pomponius scribit. §. 4. Si fidejussor fuerit principalis, & fidejussor fidejussoris: non poterit desiderare fidejussor, ut inter se & eum [47] fidejussorem pro [48] quo fidejussit, dividatur obligatio: ille enim loco [49] rei est: nec potest reus [50] desiderare, *ut inter se & fidejussorem dividatur obligatio.* Proinde si ex duobus fidejussoribus alter fidejussorem dederit, adversus eum quidem non dividitur obligatio, pro quo intervenit: adversus confidejussorem [51] magis est ut dividatur.

28. PAULUS lib. 25. ad Edictum.

SI contendat [52] fidejussor cæteros solvendo esse [53]: etiam exceptionem [54] ei dandam, *Si non & illi solvendo sint.*

De conditione impossibili.

29. IDEM lib. 18. ad Edictum.

SI sub impossibili [55] conditione stipulatus sim, fidejussor adhiberi non potest [56].

De ignorantia rei principalis.

30. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

FIdejubere pro alio potest quisque, etiam [57] si promissor ignoret [58].

De solutione ante diem.

31. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

SI fidejussor, vel quis alius pro reo ante [59] diem creditori solverit: exspectare [60] debebit diem quo eum solvere oportuit.

De exceptionibus.

32. IDEM lib. 76. ad Edictum.

EX persona [61] rei & quidem invito [62] reo, exceptio & cætera rei commoda fidejussori, cæterisque accessionibus [63] competere potest [64].

Si hominem petitum reus liberum heredemque reliquerit.

33. IDEM lib. 77. ad Edictum.

SI eum hominem quem a Titio petieram, pro quo satis de lite [65] acceperam, Titius liberum heredemque reliquerit: si quidem re vera ipsius fuit, dicendum est judicium in eum [66] transferri; & si non patiatur id fieri, committi stipulationem. si autem [67] meus petitoris fuit, neque jussu meo hereditatem adierit, fidejussores tenebuntur ob rem non defensam: si autem adierit me jubente, stipulatio evanescit [68]. Plane si meus fuerit, & idcirco differam aditionem, ut cum vicero, tunc eum jubeam adire, & interim ob rem non defensam agere velim: non committitur stipulatio: quia vir bonus non [69] arbitraretur.

Quatenus intercessores obligantur.

34. PAULUS lib. 72. ad Edictum.

HI qui accessionis loco promittunt, in leviorem causam accipi possunt, in deteriorem [70] non possunt. Ideo si a reo mihi stipulatus sim,

1 *l. 10. supr. de act. empt. l. 13. supr. de duob. reis.* 2 Postquam tu eum manumisisti. 3 De peculio actio datur in dominum post manumissionem servi intra annum. vide *l. 1. §. 6. supr. quando de pecul. actio.* 4 Potius est, ut nihil. 5 Secus, pro alio. vide *l. 19. supr. ad SC. Velleian.* 6 Manumissus fidejussorem dederit, deinde fidejussori suo. *Hal.* vide *l. 95. §. 3. ff. de solut.* 7 Vide quæ notavi ad *l. 20. in fin. supr. h. t.* 8 *l. 83. infr. de solut. l. 13. supr. de cond. indeb.* 9 Vid. *l. 60. supr. de cond. & demonstr.* 10 *l. 71. in fin. pr. infr. h. t. l. 95. §. 2. ff. de solut.* 11 Rei, hoc est, quod. *Hal.* 12 Et bona vendita. 13 Non manere. Ita legit & emendat Anton. Faber, 1. *conject.* 17. quem vide. 14 Separatim sc. 15 Etiam separatim. 16 Id est, ut stipulatoris heres, non ut fidejussor quondam apud eundem. 17 Imo mandati aget. *l. 11. supr. mandati.* 18 Fidejussor dari potest pro persona repræsentata. vide *Alberic.* 19 Vide *l. 31. in fin. supr. de hered. inst.* 20 Municipium, decuria, societas, licet pluribus personis constent, unius tamen personæ vicem sustinent. 21 Curia vide *l. 1. C. de decurial. urb. Romæ. l. 11. tit. 13.* dixi ad *l. 25. §. 1. supr. de adquir. vel omitt. hered. l. 3. §. 4. supr. de bonorum possess.* 22 *l. 56. §. 2. supr. de verborum obligation.* 23 Literæ præjudicant scribenti. 24 *l. 12. §. 13. supr. mandati.* Quid de literis commendatitiis, quas [illegible] hodie vulgus appellat, [illegible]? utique familiares, etiam commendatitiæ non obligant. *l. 12. §. 12. supr. mandati. l. ultim. [illegible]* Si tamen quis scripserit fraudulenter, idoneo homini extraneo pecuniam credi, obligatur. *l. 7. in fin. supr. de dolo.* Quid, si procuratori tuo, institori & similibus personis bene credi scripseris? teneris, *l. 5. §. 10. supr. de institoria.* multo magis si eis ut tuæ voluntatis consciis fidem adhiberi mandaveris. 25 Quatenus reus [illegible] succedit mandatori, eatenus confunditur actio mandati. 26 Potest enim jure obligari pupillus & furiosus ex delicto, vel quasi contractu, *l. 46. supr. de oblig. & actionib.* eoque casu non subvenitur fidejussori, *l. 70. §. 4. in fin. infr. h. t.* ex stipulatione vero hujusmodi personæ obligari non possunt, *l. 6. supr. de verbor. obligat.* & ita leges contrariæ conciliandæ sunt. vide *Cujac.* adde *l. 6. supr. de verbor. obligat.* Gothofr. Adde Leonin. *emendat. lib. 1. cap. 19. num. 1.* & Gœddæ *de contr. stipul. cap. 7. num.* 131. Ans. 27 Privilegia minoribus concessa, ad prodigos & furiosos extenduntur. 28 Obligatio sine curatoris sui auctoritate sc.l. 29 *Ut non eis subvenitur,* per in integrum restitutionem sc. *quoniam his* (fidejussorib. sc.) *& mandati, &c.* Contius 2. *lect.* 5. Revard 2. *variar.* 9. legit, *ut ideo ei subveniatur,* quo nomine a Roberto reprehenditur, 2. *recept. lect.* 30 Adversus stipulatorem 31 Quamvis mandati actio non competat. Cujac. ad *l. 19. supr. de usurp.* Id est, quamvis mandati actionem is non habeat. Verus sensus est, pro pupillo, furioso & prodigo sine tutore jure obligatis recte intervenit fidejussor. Denique fidejussor tenetur, etiamsi in pupillum &c. mandati actionem non habeat. 32 *l. 2. supr. de pign.* 33 Sed per exceptionem. *l. 28. ff. h. t.* Quæ ipso jure divisa sunt, semper sunt divisa. Quæ divisa sunt ope exceptionis, ante exceptionem oppositam non censentur divisa. 34 De beneficio cedendarum actionum, dixi ad *l. 16. supr. h. t.* De beneficio ordinis dicam ad *Novell. 4. cap. 1.* Hic autem agitur de beneficio divisionis seu epistolæ D. Hadriani. de beneficio divisionis agitur expresse in *l. 10. supr. & 27. §. 1. in l. 28. infr. & l. 10. in fin. C. h. t.* utrumque notariis admodum notum est & familiare: dum creditorum gratia cavere vel stipulari solent, ut fidejussores disertis verbis beneficio divisionis & epistolæ D. Hadriani renuncient. Beneficium divisionis datum fidejussoribus extensum est a Justiniano ad correos constitutæ pecuniæ, *l. ult. C. de const.* & tandem ad correos ipsos debendi principales. *Novell. 99.* 35 Epistolæ hujus fit mentio in *§. 4. Inst. h. t. l. ultim. C. de const. pecun.* Ante Hadrianum idem quoque constitutum fuit a Prætoribus. inter fidejussores (inquit Paul. 1. *sent.* 20. *§. ult.*) ex Edicto Prætoris si solvendo sint, licet singuli in solidum teneantur, obligatio dividitur. 36 Id est, ante litem contestatam 37 Inopiæ species est mori sine herede, *ut hic.* & injuriæ *§. 1. Instit. quib. ex caus. manum.* 38 Inopia fidejussoris ante beneficium divisionis petitum ad confidejussorem pertinet. 39 Quæritur, quomodo inter variæ conditionis fidejussores dividendæ sint actiones? 40 Vide *l. 28. infr. h. t.* 41 Fidejussor heres extiterit. *vulg.* Ex his duabus diversis lectionibus duæ nascuntur quæstiones. Prior, quomodo inter fidejussores dividendæ sint actiones? Altera, quomodo uno fidejussorum alteri succedente inter eum & reliquos fidejussores sint dividendæ actiones. 42 Potest enim pro fidejussore fidejussor accipi. *l. 8. in fin. supr. h. t.* Potest etiam fidejussori fidejussor dari *l. 4. §. h. t.* 43 Fidejussoribus datum beneficium ad fidejussores fidejussorum pertinet 44 Quo primi fidejussoris fidejussor locupletior est, eo principalis ipse fidejussor locupletior intelligitur. 45 Principalis videtur solvendo, si idoneum habeat fidejussorem. 46 Etiam fidejussorum heredibus. 47 *l. 49. §. 1. infr. h. t. l. 3. C. de constit.* id est, ut beneficium divisionis, & epistolæ D. Hadriani detur. 48 *At* qui pro eo. 49 Fidejussor principalis fidejussori suo subalterno rei loco est, confidejussoris fidejussori non est. 50 Fidejussor principalis adversus fidejussorem suum beneficio divisionis uti non potest; adversus fidejussorem confidejussoris potest: At e contrario fidejussor potest petere, ut reus principalis prius discutiatur. *Nov. 4. cap. 1.* 51 Puto legendum esse *confidejussoris confidejussorem.* 52 Si velit uti beneficio divisionis. de quo dictum est in *l. 26. supr. h. t.* 53 Tunc tantum auditur. *l. 10. §. 1. C. h. t. §. 4. Inst. h. t.* Paul. 1. *sentent.* 20. *§. unic.* 54 Quia non ipso jure dividitur inter eos actio. *l. 26. supr. h. t.* 55 Impossibile in principali, impossibile est in accessorio. *Bald.* 56 Cur ita? collige ex *l. 16. supr. h. t.* 57 Fidejubere etiam pro ignorante possumus. 58 Facit *l. 3. in fin. supr. de negotiis. l. 20. in fin. supr. mandat.* 59 *l. 22. l. 51. supr. mandat.* 60 Ante diem pro alio solvens non potest adversus eum agere ante diem *Batav.* 61 Adde *l. 46. infr. h. t. l. 7. §. 1. supr. de exceptionib.* 62 *l. 15. [illegible] ultim. supr. de pact. l. 19. supr. de exceptionib.* 63 Accessoribus [illegible] 64 Possunt. 65 Cautio de lite, est cautio judicatum solvi. ut *l. 11. infr. judicatum solvi.* vide Cujac. 10. *observat.* 29. 66 Instantia judicii transit in eum, qui jure succedit. *Baldus.* 67 Homo meus, id est, petitoris. *vulgat.* 68 [illegible] *judicatum solvi.* 69 In formula, *judicatum solvi,* modo dicebatur recte defendi, modo boni viri arbitratu. vide Cujac. 10. *observat.* 29. *in fin* 70 Vide *l. 8. §. 9. supr. h. t. l. 42. infr. h. t.*

a fidejuſſore mihi aut Titio, meliorem [1] cauſam eſſe fidejuſſoris Julianus putat: quia poteſt vel Titio ſolvere. Quod ſi *a reo mihi aut Titio* ſtipulatus, a fidejuſſore mihi tantum interrogem: in deteriorem cauſam acceptum fidejuſſorem Julianus ait. † Quid ergo, ſi a reo Stichum aut Pamphilum, a fidejuſſore Stichum interrogem? utrum in deteriorem cauſam acceptus eſt ſublata electione, an in meliorem? quod & verum eſt: quia mortuo eo liberari poteſt [2].

De fidejuſſore ſervi, vel domini de peculio obligati.

35. IDEM lib. 2. ad Plautium.

CUm fidejubeat aliquis pro ſervo, in ſolidum tenetur, etiam ſi nihil in peculio ſit: plane ſi pro domino fidejubeat, cum quo de [3] peculio eſt [4]; duntaxat de peculio tenebitur, quod tunc erit, cum res judicatur.

De actione fidejuſſori cedenda.

36. IDEM lib. 14. ad Plautium.

CUm is, qui & reum & fidejuſſores habens, ab uno [5] ex fidejuſſoribus accepta pecunia præſtat [6] actiones: poterit quidem dici nullas jam eſſe, cum [7] ſuum perceperit, & perceptione omnes liberati ſunt; ſed non ita eſt. non enim in ſolutum accipit, ſed quodammodo nomen debitoris vendidit [8], & ideo habet actiones, quia tenetur ad idipſum, ut præſtet [9] actiones.

De errore.

37. IDEM lib. 17. ad Plautium.

SI quis, poſtquam tempore [10] tranſacto liberatus eſt, fidejuſſorem dederit, fidejuſſor non tenetur: quoniam [11] erroris fidejuſſio nulla eſt.

De electione. 1. *Si creditor debitori ſucceſſerit.*

38. MARCELLUS lib. 20. Digeſtorum.

SI *Stichum aut Pamphilum ſtipulatus eſſem*, utrum promiſſor voluiſſet: non [12] poſſum fidejuſſorem ita accipere, Stichum aut Pamphilum, utrum fidejuſſor vellet. quia futurum eſſet in ejus poteſtate, alium [13] velle, quam reus voluiſſet. §. 1. A Titio, qui mihi ex teſtamento ſub conditione decem debuit, fidejuſſorem accepi, & ei heres extiti: deinde conditio legati extitit. Quæro, an fidejuſſor mihi teneatur? Reſpondit, ſi ei a quo tibi erat ſub conditione legatum, cum ab eo fidejuſſorem accepiſſes, heres extiteris, non poteris habere fidejuſſorem obligatum: quia nec [14] reus eſt, pro quo debeat; ſed nec res ulla quæ poſſit deberi.

Si unus ex fidejuſſoribus ſolverit.

39. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

UT fidejuſſor adverſus confidejuſſorem ſuum agat, danda actio non eſt: ideoque ſi ex duobus fidejuſſoribus ejuſdem quantitatis, cum alter electus a creditore totum exſolvet, nec [15] ei ceſſæ ſint actiones, alter nec a creditore, nec a confidejuſſore, convenietur.

De duobus reis.

40. IDEM lib. 3. Regularum.

CUm duo [16] rei conſtituti ſunt, ſive ab [17] utroque, ſive ab alterutro fidejuſſor datus fuerit, in ſolidum recte accipietur.

De fidejuſſoribus. 1. *De actione curatori cedenda.*

41. IDEM lib. 13. Reſponſorum reſpondit.

SI fidejuſſores *in id* [18] *accepti ſunt, quod a curatore ſervari non poſſit*; & poſt impletam legitimam [19] ætatem, tam ab ipſo curatore, quam [20] ab heredibus ejus ſolidum ſervari potuit; & ceſſante [21] eo, qui pupillus fuit, ſolvendo eſſe deſierit: non [22] temere [23] utilem in fidejuſſores actionem competere. §. 1. Idem reſpondit, ſi in ſolidum condemnatus eſt unus ex mandatoribus, cum judicati conveniri cœperit [24], poſſe eum deſiderare, ut adverſus eos [25], qui idem mandaverunt, actiones ſibi mandentur.

Si reus pecuniam, fidejuſſor aliam quantitatem promittat.

42. JAVOLENUS lib. 10. Epiſtolarum.

SI ita fidejuſſorem accepero, *Quod ego decem credidi, de ea pecunia mille modios tritici* [26] *fide tua eſſe jubes?* non obligatur fidejuſſor: quia in aliam [27] rem, quam quæ credita eſt, fidejuſſor [28] obligari non poteſt: quia non [29] ut æſtimatio [30] rerum, quæ mercis numero habentur, in pecunia numerata fieri poteſt, ita pecunia quoque merce [31] æſtimanda eſt.

De fidejuſſoribus diverſarum ſtipulationum.

43. POMPONIUS lib. 7. ex Variis lectionibus.

SI a Titio ſtipulatus fidejuſſorem te acceperim, deinde eandem pecuniam ab alio ſtipulatus alium fidejuſſorem accipiam: confidejuſſores non erunt. quia diverſarum [32] ſtipulationum fidejuſſores ſunt.

De eo qui pro operis redemptore fidejuſſit.

44. JAVOLENUS lib. 11. Epiſtolarum.

STipulatus es, *opus arbitratu* [33] *tuo ante certam diem fieri: quod ſi* [34] *effectum non eſſet, quanti* [35], *ut efficiatur* [36] *opus, locaſſes, tanti fidejuſſores cepiſti* [37]: & quia opus effectum non erat, alii locaſti [38]: & cum poſterior conductor ſatis non daret, ipſe opus feciſti. Quæro, an fidejuſſor teneatur? Reſpondit: ſecundum ea verba ſtipulationis, quæ a te propoſita ſunt, fidejuſſores non tenentur. non [39] enim id feciſti, quod in ſtipulatione convenerat: id eſt [40], opus alii non locaſti, tametſi poſtea locaſti: ea enim locatio quam ſecutus es, perinde eſt, ac ſi interpoſita non eſſet, etſi ſtatim tu opus facere cœpiſſes.

De fidejuſſore condemnato.

45. SCÆVOLA lib. 6. Digeſtorum.

FIdejuſſor pro [41] venditore fundorum duorum, altero evicto conventus ab emptore, condemnatus eſt [42] certam quantitatem: Quæſitum eſt, an cum herede venditoris ante [43] diem quo judicatum facere compelleretur, agere poſſit? Reſpondit, agere quidem poſſe: ſed ex [44] juſta cauſa ad officium Judicis pertinere, quo fidejuſſor aut defendatur, aut liberetur.

Si contractus principalis non valeat.

46. JAVOLENUS lib. 10. ex Poſterioribus Labeonis.

CUm Lex venditionibus [45] occurrere voluerit, fidejuſſor quoque [46] liberatur [47]: eo magis quod per ejuſmodi actionem ad reum pervenitur.

De deportatione. 1. *Si filiusfamil. ſtipuletur, & emancipatus credat.*

47. PAPINIANUS lib. 9. Quæſtionum.

SI debitori deportatio irrogata eſt, non poſſe pro eo fidejuſſorem accipi ſcribit Julianus, quaſi tota obligatio contra eum extincta [48] ſit. §. 1. Si filius in cauſa peculiari ita fidejuſſorem acceperit, *Quantam* [49] *pecuniam credidero, fide tua eſſe jubes?* & emancipatus credat: patri quidem, ſi non eſt reus obligatus, non tenebitur; filio vero, humanitatis [50] intuitu, obnoxius eſſe debet.

De muliere. 1. *De minore.*

48. IDEM lib. 10. Quæſtionum.

SI Titius & Seia [51] pro Mævio fidejuſſerint, ſubducta [52] muliere dabimus in ſolidum [53] adverſus Titium actionem: cum ſcire potuerit, aut ignorare non debuerit, mulierem [54] fruſtra intercedere. §. 1. Huic ſimilis & illa quæſtio videri poteſt: ob ætatem ſi reſtituatur in integrum unus fidejuſſor, an alter onus obligationis integrum excipere debeat? ſed ita demum alteri totum irrogandum eſt, ſi poſtea [55] minor interceſſit, propter [56] incertum ætatis ac reſtitutionis. Quod ſi dolo creditoris inductus ſit minor ut fidejubeat [57], non [58] magis creditori ſuccurrendum erit adverſus confidejuſſorem [59], quam ſi facta novatione [60] circumvento minore deſideraret in veterem debitorem utilem actionem ſibi dari.

1 Nota leviorem eſſe conditionem ejus, qui pluribus obligatus eſt, quam qui uni. Cur ita? Utile eſt eligere poſſe, cui ſolvamus: cum ita fieri poſſit, ut inter plures mitem aliquem creditorem reperiamus. 2 *l.* 8. §. 8. ꝟ. *h. t.* 3 *l.* 12. ꝟ. *h. t.* 4 Actio ſcil. 5 Fidejuſſore ſolvente reus liberatur. *Inſt. quib. modis tollitur obligat.* 6 Id eſt, cedit. vide *l.* 17. ꝟ. *h. t.* 7 Solutione naturali extinguitur obligatio. 8 Ceſſionarius cenſetur emere, non ſimpliciter diſſolvere obligationem: nec cenſetur facta ſolutione ſimpliciter diſſoluta obligatio, ſed in ceſſionarium tranſlata. *Bald. l.* 76. *in fin.* ꝟ. *de ſolut. l.* 15. *in fin.* ꝟ. *de in rem verſo.* 9 Fidejuſſori ſolventi jura ceduntur contra reum principalem. *l.* 13. ꝟ. *h. t. l.* 27. *in fin. l.* 28. ꝟ. *mandati. l.* 95. §. 10. *infr. de ſolut.* 10 Reus principalis tempore liberatus fidejuſſorem dat inutiliter, *ut hic.* & tamen ſolus fidejuſſor tempore liberatus, pro reo ſolvens, habet mandati actionem. *l.* 29. *in fin.* ꝟ. *mandati.* quin conſtituere poſſumus nos ſoluturos poſt diem obligationis. *l.* 18. §. 1. ꝟ. *de conſtituta.* adde *l. ult. in fin.* ꝟ. *ratam rem.* 11 Vide *l.* 57. *ſupr. de obligat.* 12 Imo poſſum: ſic enim futura eſt levior conditio fidejuſſoris. *l.* 8. §. 7. ꝟ. *h. t.* 13 Vide *l.* 42. ꝟ. *h. t.* 14 Ubi neque res debita, neque reus eſt, ibi fidejuſſor intercedit inutiliter: nam acceſſorium non poteſt eſſe ſine principali. 15 Fidejuſſor in confidejuſſorem ſine ceſſione non agit. vide *l.* 17. ꝟ. *h. t. l.* 11. *C. h. t.* adde *l.* 36. ꝟ. *h. t.* 16 Debendi principales ſcil. 17 *l.* 6. §. 1. ꝟ. *de duob. reis.* 18 Fidejuſſor in caſum inopiæ debitoris acceptus non tenetur, niſi facta excuſſione rei & heredis ejus. 19 Legitima ætas quid, dixi ad *l.* 27. ꝟ. *de negot.* 20 Ut heres rei principalis diſcutiatur, fidejuſſor principalis rei petere poteſt. facit *lex* 26. *ſupr. h. t. Novell.* 4. *c.* 2. 21 Etiam citra denunciationem. *l.* 62. ꝟ. *h. t.* 22 Temeritate omnis actio vacare debet. Cicer. 1. *Offic.* Nihil eſt temeritate turpius. Idem *de natura*: Nihil a gravitate ſapientis temeritate disjunctius. 4. *Academ. l.* 6. ꝟ. *de divort. l.* 64. ꝟ. *de reg. jur.* 23 Qui ſe in caſum inopiæ debitoris obligavit, temere convenitur, reo aut ejus heredibus non diſcuſſis. 24 Atque ita poſt ſententiam. vide Accurſ. in *l.* 1. *C. de jur. & facti ignor.* 25 Mandator in correos mandandi actiones ſibi cedi poſtulare poteſt. *Goth.* Adde *l.* 17. *ſupr. h. t.* Et quando & quo tempore hæc actio cedi debeat, vide *Cenſur. Forenſ. lib.* 4. *cap.* 17. *num.* 25. S. L. 26 Si nummos credidi, non poſſum fidejuſſorem accipere, qui pro his triticum dare ſpondeat. Harm. 3. *tit.* 6. *in fin.* Pro reo in pecunia obligato non poteſt fidejuſſor obligari in tritico. *Bald.* Hinc colligere poſſumus, inique facere, qui pecunia ruſticis credita, triticum ab eis ſtipulantur. 27 *l.* 38. *ſupr. h. t.* & duriorem. *l.* 8. §. 7. *l.* 34. ꝟ. *h. t.* adde *l.* 8. ꝟ. *de eo quod certo. l.* 4. ꝟ. *de compenſ.* 28 Aliud in conſtituto. *l.* 1. §. 5. ꝟ. *de conſtit. pecun.* 29 Senſus eſt: Merces quidem pecunia numerata recte æſtimari: pecuniam vero mercibus æſtimari nec poſſe, nec debere. Harm. *ibid.* 30 Æſtimatio pecuniæ certa eſt, *l.* 3. ꝟ. *de in litem.* tritici eſt incerta. *l.* 94. ꝟ. *de verb. oblig.* Certæ rei principalis debitor eſſe non poteſt: incertæ vero fidejuſſor. 31 Pecunia merces æſtimantur, at non mercibus ipſa pecunia. 32 Diverſarum ſtipulationum fidejuſſores non ſunt confidejuſſores. Confidejuſſores ſunt, qui ad ejuſdem pecuniæ promiſſionem accedunt. Confidejuſſorem res facit, non perſona. denique confidejuſſores ſunt, qui unius ac ejuſdem ſummæ apud eundem eodem tempore fidejuſſerunt. 33 *l.* 24. *ſupr. locati.* 34 Fidejuſſor pecuniam promittere poteſt, reo principali factum promittente. 35 Id eſt, accepiſti fidejuſſorem in id quod intereſt, & ſic reus hic obligatur ad factum, fidejuſſor ad intereſſe. 36 Ut efficeretur. *Hal.* 37 Accepiſti. *vulgat. Hal.* 38 Ut *l.* 13. §. 10. *ſupr. locati.* 39 Contractus quem quis non implet, non impleri non prodeſt. facit *l.* 7. *C. h. t.* vide omnino ad hunc locum Romanum, *conſ.* 421. *in fin.* 40 Illud *id eſt*, eſt obſcurum. Quæro igitur quid his verbis Juriſconſultus innuat? ſenſus eſt: Qui a fidejuſſore ſtipulatus eſt intereſſe, quo caſu alio conductore operis faciendi uti per moram promiſſoris cogetur, intereſſe petere non poterit, ſi ſecundo conductore moram quoque faciente, ipſemet opus fecit. Nam & ſi locatum hic opus eſſe conſtet ſecundo alicui conductori, quia tamen moroſo locatum eſt, magis poſtea, quam alteri locatum opus dicitur. Fidejuſſor autem tenebatur eo caſu quo faciendum vere opus locatum fuiſſet: ſtipulator ipſe opus faciens alteri vere non locavit: nam inter locatorem & conductorem differentiam eſſe oportet. 41 Fidejuſſor pro venditore condemnatus antequam ſolvatur, agere poteſt, ut vel liberetur, vel indemnis ſervetur. 42 Eſt in certam. *vulgat. Hal.* 43 Rerum duarum fidejuſſor, ſi una evicta eſt, ejuſque nomine condemnatus eſt, adverſus reum principalem ejuſve heredem agere poteſt, vel ut defendatur (forte in judicio appellationis, aut potius intra quadrimeſtre tempus datum judicatis), vel ut liberetur: utut ſit, fidejuſſor ante diem juſta de cauſa adverſus reum agere poteſt, ut liberetur. *l.* 38. *in fin.* ꝟ. *mandati. l.* 10. *C. mandati.* 44 Vide *l.* 38. *in pr. &* §. 1. ꝟ. *mandati. l.* 10. *C. mand.* 45 Et donationibus, *puta*, inter conjuges conſtante matrimonio. *l.* 1. ꝟ. *de donat. inter vir.* 46 Argumentum a venditione ad fidejuſſorem obſerva. Prohibitus vendere, in fraudem venditionis per fidejuſſorem obligari non poteſt. 47 Cur ita? vide *l.* 16. ꝟ. *h. t.* 48 Deportatus creditoribus obligari deſinit, ideoque deportatus, pro debito, deportatione antecedente, fidejuſſorem inutiliter dare intelligitur, cum eo caſu fidejuſſor obligationi extinctæ accedat. *l.* 14. *in fin.* ꝟ. *de novat.* 49 *l.* 132. *in fin.* ꝟ. *de verb. obligat.* 50 Vide *l.* 78. ꝟ. *de verb. oblig.* 51 Id eſt, mulier. 52 Ob SC. Vellejani *tit.* *l.* 8. *C. ad SC. Vellejan.* 53 3. Harmen. 6. 54 Mulier fruſtra pro alio intercedit. ꝟ. *ad SC. Vellejan.* 55 Si ſponte minor &c. Conan. *lib.* 6. *comment. Jur. civilis.* ubi *ſponte* opponit *dolo de quo* ꝟ. reprehenſus a Cujacio 10. *obſ.* 23. & optimo jure, cum ita legatur, 7. *Eclog. ex lib.* 26. *t.* 1. *cap.* 44. ὕστερον ὁ ἀφῆλιξ προσελήφθη. ſenſus eſt: Si ſimul cum minore interceſſero, & is reſtitutus fuerit, tum demum mihi totum onus irrogandum eſt, ſi primo loco intervenerim; niſi & dolo creditoris in fidejuſſorem minor aſſumptus eſt. 3. *Harmen.* 6. Dic apertius: Si, antequam Caius minor fidejuberet pro Titio, apud Mævium, fidejuſſero pro eodem Titio, in ſolidum Mævio teneor: quia minorem teneri ex ea fidejuſſione iniquum eſt, cum ejus ætas fragilis, & expoſita captionibus, reſtitutionem mereatur. Hæc eſt ratio Juriſconſulti. adde & aliam inferiorem: Quia fidejuſſio mea ante minoris fidejuſſionem tenuit, utilis fuit, ideoque eam ab inutili vitiari eſt iniquum. Quid, ſi una cum minore fidejuſſi? Cujac. 10 *obſervat.* 23. putat pro parte me teneri. de quo alibi dicam plenius. eſt enim ſatis perplexa ejus rei definitio. 56 Ætas enim fragilis minoris id meretur. *l.* .. *ſupr. de minoribus.* 57 Simul ſcilicet cum alio majore 25. annis. 58 Argumentum a fidejuſſione ad novationem obſerva. 59 Majorem. 60 Novatione cum minore facta, eoque circumvento, minor reſtituitur, *l.* 27. §. 3. *ſupr. de minoribus.* quod cum evenit, datur creditoribus adverſus veterem debitorem actio, *l.* 48. *l. ult. ſupr. de minoribus. l. unic.* §. 1. *C. de reputation.* quod iniquum non eſt: igitur reſtituto minore adverſus fidejuſſorem, qui eum præceſſit, fidejuſſor a creditore in ſolidum poterit conveniri. nam quæ ratio eſt actionis reſtituendæ creditori adverſus veterem debitorem reſtituto minore, eadem militat in actione eidem creditori reſtituenda adverſus veterem fidejuſſorem, minore reſtituto: certum eſt enim fidejuſſorem primum loco rei haberi. *l.* 27. *in fin.* ꝟ. *h. t.* Poſſis hanc legem ita accipere, difficilem ac involutam ſic ſatis.

De

De doli exceptione. 1. *De pluribus fidejussoribus & pluribus heredibus fidejussorum, & condictione indebiti.* 2. *De eo, quod certo loco dari debet.*

49. IDEM lib. 27. Quæstionum.

SI testamento liberatum debitorem heres omittat, fidejussorem [1] autem ejus conveniat: proderit exceptio doli fidejussori propter improbitatem [2] heredis; quæ prodesse reo debuerat, si conveniretur.

§. 1. Ex duobus fidejussoris heredibus si per errorem [3] alter solidum exsolvat, quidam putant habere eum condictionem, & ideo manere obligatum coheredem: cessante quoque condictione durare obligationem coheredis probant [4]; propterea quod creditor, qui, dum se putat obligatum, partem ei, qui totum dedit, exsolverit, nullam habebit condictionem. † Quod si duo fidejussores accepti fuerint (verbi gratia) in viginti, & alter ex duobus heredibus alterius fidejussoris totum creditori exsolverit: habebit quidem decem quæ ipso jure non debuit, condictionem; an autem & alia quinque [millia] repetere possit, si fidejussor alter solvendo est, videndum est. ab initio enim heres [5] fidejussoris sive heredes, ut ipse fidejussor, audiendi sunt: ut scil. pro parte singuli, fidejussores qui sunt, conveniantur. † Severior [6] & utilior est in utroque casu illa sententia, solutionem non indebitæ quantitatis non debere revocari: quod etiam epistola D. Pii [7] significatur in persona fidejussoris qui totum exsolverat. §. 2. Quæsitum est an fidejussor, qui *Capuæ pecuniam se daturum* Romæ promisit, si [8] reus promittendi Capuæ esset, statim conveniri [9] possit? Dixi, non [10] magis fidejussorem confestim teneri, quam si ipse Capuæ spopondisset, cum reus adhuc Capuam pervenire non potuisset. nec ad rem pertinere, quod [11] hoc latere nemo dubitet nondum fidejussorem teneri; quia nec ipse reus promittendi teneretur: nam e contrario quoque, si quis responderit, quoniam debitor Capuæ sit, fidejussorem confestim teneri, non habita ratione *taciti* [12] *proprii temporis*, eventurum ut eo casu fidejussor conveniatur, quo debitor ipse, si Romæ fuisset, non conveniretur. itaque nobis placet, fidejussoriam obligationem conditionem taciti [13] temporis ex utriusque persona recuperare; tam rei promittendi, quam ipsius fidejussoris: quoniam aliud respondentibus, contra juris formam [14] in duriorem conditionem acceptus intelligetur.

Si creditor & fidejussor successerint debitori.

50. IDEM lib. 37. Quæstionum.

DEbitori creditor pro [15] parte heres extitit, accepto coherede fidejussore: quod ad ipsius quidem portionem attinet, obligatio ratione confusionis [16] intercidit, aut (quod est verius) solutionis [17] potestate; sed pro parte coheredis [18] obligatio salva est, non fidejussoria, sed hereditaria, quoniam major tollit minorem.

De beneficio divisionis. 3. *De pignore.* 4. *De beneficio divisionis.*

51. IDEM lib. 3. Responsorum.

INter eos fidejussores actio dividenda [19] est, qui solidum & partes viriles [20] fide sua esse jusserunt. Diversum erit verbis ita conceptis, *Solidum aut partem virilem fide tua esse jubes?* tunc enim ab initio non nisi viriles partes singulos debere conveniet. §. 1. Fidejussor, qui partem pecuniæ suo [21] nomine vel rei promittendi solvit, quominus residui divisione facta portionis judicium accipiat, recusare non debet: eam enim quantitatem inter eos qui solvendo sunt, dividi convenit, quam litis [22] tempore singuli debent: sed humanius [23] est, si & alter solvendo sit litis contestationis tempore, per exceptionem ei qui solvit, succurri. §. 2. Duo rei promittendi separatim [24] fidejussores dederunt: invitus creditor inter omnes fidejussores actiones dividere non cogitur, sed inter eos duntaxat, qui pro singulis intervenerunt. plane si velit actionem suam inter omnes dividere, non erit prohibendus [25]: non magis quam si duos reos pro partibus conveniret. §. 3. Creditor pignus distrahere non [26] cogitur, si fidejussorem simpliciter acceptum, omisso pignore velit convenire. §. 4. Cum inter fidejussores actione divisa quidam post [27] litem contestatam solvendo esse desierunt, ea res ad onus ejus, qui solvendo est, non pertinet: nec auxilio defendetur ætatis actor; non enim deceptus videtur, jure [28] communi usus. §. 5. Bonis damnati fidejussoris fisco vindicatis, inter fidejussores actio postea si dividi cœperit: ut heredis [29] ita fisci [30] rationem haberi oportet.

De pignore. 1. *De beneficio divisionis.* 2. *De fidejussore coloni.* 3. *De pluribus.*

52. IDEM [lib. 11. Responsorum].

AMissi ruina pignoris damnum [31] tam fidejussoris quam rei promittendi periculum spectat: nec ad rem pertinebit, fidejussor ita sit acceptus, *Quanto* [32] *minus ex pretio pignoris distracti servari potuerit*: istis enim verbis etiam totum contineri convenit. §. 1. Inter fidejussores actione divisa, condemnatus si desierit esse solvendo: fraus vel segnitia [33] tutoribus, qui judicatum persequi potuerunt, damnum dabit. quod si divisam actionem inter eos qui non erant solvendo, constabit: pupilli nomine restitutionis auxilium implorabitur. §. 2. Fidejussores a colonis datos, etiam [34] ob pecuniam dotis [35] prædiorum teneri convenit: cum ea quoque species locationis vinculum ad se trahat. Nec mutat, confestim, an interjecto tempore fidem suam adstrinxerunt. §. 3. Plures [36] ejusdem pecuniæ credendæ mandatores, si unus judicio eligatur [37], absolutione quoque secuta non liberantur: sed [38] omnes liberantur pecunia soluta [39].

De capitali accusatione.

53. IDEM [lib. 15. Responsorum].

CApitis [40] postulati [41] fidejussores, ex contractu citra ullam præscriptionem [42] a creditore, qui reum postulabit [43], recte conveniuntur.

De pignore.

54. PAULUS [lib. 3. Quæstionum].

SI in pignore contrahendo deceptus [44] sit creditor qui fidejussorem pro mutuo accepit, agit contraria pignoratitia actione: in quam actionem veniet quod interest creditoris. sed [45] ea actio fidejussorem onerare non poterit: non enim pro pignore, sed pro pecunia mutua fidem suam obliget [46].

De stipulatione, quantam pecuniam illi quandoque credidero.

55. IDEM [lib. 11. Quæstionum].

SI ita stipulatus a Seio fuero, *quantam pecuniam Titio quandoque* [47] *credidero, dare spondes?* & fidejussores accepero, deinde Titio sæpius credidero: nempe Seius in omnes summas obligatus est, & per hoc fidejussores quoque: & [48] id quod ex bonis ejus servari potest omnibus [49] æquo jure proficere debet.

De operis. 1. *De patre & filio, domino & servo.* 2. *De nummis alienis creditis.* 3. *De furti actione. De lege Aquilia. De actione populari.*

56. IDEM lib. 15. Quæstionum.

SI quis pro [50] eo, qui libertus non esset, & *operas præstaturum se jurasset* [51], fidejussor erit: non tenebitur. §. 1. Item si filius a patre, vel servus a domino stipuletur; nec fidejussor acceptus tenetur: quia non potest pro eodem [52], & eidem esse obligatus. † Ex diverso ergo patre a filio, vel domino a servo stipulato, fidejussor acceptus tenetur. §. 2. Si nummos alienos, quasi tuos, mutuos dederis sine [53] stipulatione: nec fidejussorem teneri [54] Pomponius ait. † Quid ergo, si consumptis [55] nummis nascatur condictio [56]? Puto fidejussorem obligatum fore: in omnem enim causam [57] acceptus videtur, quæ ex ea numeratione nasci potest. §. 3. Pro furti [58] actione fidejussor accipi potest. Item pro eo, qui in Legem Aquiliam commisit. † Diversa causa est popularium actionum [59].

Fidejussorem antequam reus debeat, non conveniri.

57. SCÆVOLA lib. 18. Quæstionum.

FIdejussor, antequam reus debeat, conveniri non potest [60].

De fidejussore coloni. 1. *Si facto rei perpetuetur obligatio.*

58. PAULUS lib. 22. Quæstionum.

SI a colono stipulatus, fidejussorem accepi: una [61] stipulatio est plurium pensionum. & ideo in universis pensionibus fidejussor tenetur. §. 1. Cum facto suo reus principalis obligationem perpetuat [62], etiam fidejussoris durat obligatio: veluti si moram [63] fecit in Sticho solvendo, & is decessit.

De pignore.

59. IDEM lib. 4. Responsorum.

PAulus respondit, fidejussorem, in quem pignora a confidejussoribus data translata sunt, non [64] emptoris loco substitutum videri: sed ejus qui pignora accepit. & ideo rationem [65] fructuum & usurarum haberi oportere.

De reo liberato.

60. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

UBicunque reus ita liberatur a creditore, ut natura debitum maneat: teneri fidejussorem respondit. cum vero genere novationis [66] transeat obligatio: fidejussorem, aut jure, aut exceptione liberandum.

1 Liberato principali, ejus fidejussor conveniri non potest. adde *l.* 19. *supr. de except.* 2 Improbus est heres, qui fidejussorem convenit, reo principali jam liberato. 3 In eo est error, quia per legem 12. tabul. obligatio erat divisa inter heredes æqualiter. *l.* 1. *C. si certum.* 4 Probatur. *vulgat.* 5 *l.* 27. §. 3. *supr. h. t.* 6 Sed verior. *vulgat. Haloand.* 7 D. Herennii. *vulgat.* 8 Utcunque reus principalis sit in loco solutionis fidejussori concesso, non ideo tamen ex rei præsentia fidejussoris mora contrahitur. 9 Vide *l.* 43. *supr. de judiciis.* 10 Sensus est; sicuti fidejussor qui Capuæ dare promisit, antea ibi conveniri non potest, quam reus Capuam pervenire potuerit; ne alioquin durius obligetur quam reus: ita qui Capuæ dare promisit, antea ibi conveniri inutiliter, quam ipse idem Capuam pervenire possit. 11 Vide *l.* 118 *supr. de verbor. oblig.* 12 De quo J. *h. t.* 13 *l.* 137. §. 2. J. *de verb. oblig.* 14 De qua in *l.* 8. §. 7. *supr. h. t.* 15 *l.* 5. *C. de hered. act.* *l.* 7. *C. de pact.* 16 Confunditur creditoris obligatio, sive actio, quoties debitori suo succedit: & quidem tota, si solus ei sit heres; pro parte vero, si coheredes alios habeat, ut [illegible] confusione debiti petitio ita extinguitur. *l.* 5. *in fin. C. de hered. act.* 17 Creditor debitori succedens, sibi solvere videtur. 18 Creditor heres debitoris adversus suum fidejussorem, quasi eundem debitoris heredem, agere potest, non tanquam fidejussorem, sed heredem. vide *l.* 1. *C. de hered. act.* 19 *l.* 12. *in fin.* J. *rem pupilli.* 20 *l.* 6. *supr. de fidejuss. tutor.* 21 Suæ nomine. 22 Litis contestatæ. *vulg.* 23 Divisionis in beneficio ex æquo & bono pecunia jam soluta spectatur, in tutoribus tempus depositi officii attenditur. *l.* 3. *C. de prob.* 24 Vide *l.* 40. *supr. h. t.* sensus est: qui separatim pro reis debendi fidejusserunt, sunt quidem fidejussores, sed non habent inter se beneficium divisionis & Epistolæ D. Hadriani invito creditore. 25 *l.* 11. *supr. de duob. reis.* 26 *l.* 2. *l.* 7. *C. h. t.* *l.* 6. *supr. de pignorat.* *l.* 56. *supr. mandati.* 27 Inopia confidejussoris post litem contestatam superveniens confidejussorem non gravat. 28 Ut *l. ult. C. de restit. in integr.* 29 Ut heredi fidejussoris competit beneficium divisionis, *l.* 27. §. 3. *supr. h. t.* ita & fisco, cui bona fidejussoris adquisita: est enim eo casu successoris loco, *l.* 2. *C. ad l. Jul. de vi.* 30 Fiscus succedens fidejussori condemnato habet beneficium divisionis. 31 *l.* 9. *C. de pignerat.* 32 *l.* 17. *C. h. t.* 33 *l.* 2. *C. arbitr. tutelæ.* 34 Simpliciter fidejubens videtur fidejussisse pro principali & accessorio. *Goth.* Vide Goedd. *de contr. stipul. c.* 11. *n.* 142. Ans. 35 Dos prædiorum quid sit, vid. *l.* 2. §. 1. *l.* 20. §. 1. *supr. de instructo.* 36 26. *Synops. Basil.* 2. *c.* 49. §. 4. 37 Hoc hodie mutatum. vide *Nov.* 4. *cap.* 1. 38 Plus est solvi pecuniam a fidejussore, quam si ipse a judice absolvatur. adde *l.* 23. *in fin.* *l.* 28. *C. h. t.* *l.* 2. §. 3. *supr. de verb. oblig.* 39 *l.* 15. *in fin. C. h. t.* 40 *l.* 1. *l.* 20. *C. h. t.* 41 Accusati, rei scil. 42 Exceptionem. 43 Postulaverit. *vulg.* postulaverat. *Hal.* 44 *l.* 9. *l.* 36. *supr. de pignorat.* 45 Id est, fidejussor sortis non tenetur de fraude a reo in pignore adhibita, quoties ejus nomine non fidejussit. 46 Obligat. *Haloand.* obligavit. *vulg.* 47 *Quandoque* hic idem est, quod *quandocunque*, etiam sæpius. 48 Et in id. *Hal.* adde *l.* 13. *in fin. supr. h. t.* 49 An fidejussoribus, ut volunt Latini & Græci interpretes? An omnibus summis? ut vult Cujac. 11. *obs.* 33. 50 *l.* 16. *supr. h. t.* Goth. Vid. Sarmient. *lib.* 1. *select. cap.* 3. & Goedd. *de contr. stip. c.* 6. *n.* 166. Ans. Vide Guevarram *ad l.* 6. *num.* 2. *de offic. Præsid.* Corasium *tom.* 2. *pag.* 370. Forcatulum *Necyomant. dialog.* 53. Ans. 51 Juramentum non est modus inducendæ obligationis Jure civili, *ut hic.* Jure Canonico aliud: *c. debitores. c. cum contingat. extr. de jurejurand.* facit *cap. quamvis. de pact. in* 6. unde notant donationem inter conjuges constante etiam matrimonio factam valere, si jurata sit: dixi ad *l.* 1. *supr. de donat. inter virum & uxorem.* 52 *l.* 71. J. *h. t.* 53 Aliud, si stipulatio intercessit. *l.* 2. *C. si cert.* 54 Cur ita? collige ex *l.* 32. *supr. de admin. & peric. tut.* 55 Consumptione mutuum de re aliena factum conciliatur, sive confirmatur. adde *l.* 12. *in fin.* *l.* 19. §. 1. *supr. de reb. cred.* *l.* 78. J. *de solut.* 56 Ut in *l.* 13. *supr. de reb. cred.* 57 *d. l.* 32. *in totum.* [illegible] *in princ.* J. *quod legat.* 58 *l.* 8. §. 5. *supr. h. t.* *l.* 70. *in fin.* J. *h. t.* 59 In quibus scil. nullus censetur creditor ante litem contestatam. adde *l.* 6. J. *de popular. act.* 60 Potest tamen adhiberi futuræ obligationi. *l.* 6. *in fin.* J. *h. t.* 61 Qui pro colono fidejubet, pro pensionibus universis tenetur: est enim una tantum stipulatio. 7. *Eclog. cap.* 57. adde *l.* 86. *supr. de verb. oblig.* 62 Perpetuato principali, perpetuatur accessorium. *l.* 91. §. 4. *in fin. supr. de verb. oblig.* 63 *l.* 24. §. 1. *supr. de usuris.* 64 Imo emptoris loco. *l.* 5. *in fin. supr. de distract. pign.* 65 Fidejussori pignora reddi debent, non vendi: ideoque fructus eorum sortem minuunt. *l.* 10. §. 9. *supr. mand.* 66 *l.* 4. *C. h. t.* 7. *Eclog. c.* 72.

De tacita repetitione ejus, quod in principali contractu convenit.

61. PAULUS lib. 15. Responsorum.

SI (ut proponitur) cum pecunia mutua daretur, ita convenit, ut in Italia solveretur, intelligendum, mandatorem quoque simili [1] modo contraxisse.

De pignore.

62. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

SI fidejussor creditori denunciaverit [2], ut debitorem [3] ad solvendam pecuniam compelleret, vel pignus distraheret, isque cessaverit [4]: an possit eum fidejussor doli mali exceptione summovere? Respondit non [5] posse.

63. IDEM lib. 6. Responsorum.

INter creditricem & [6] debitorem pactum intercesserat, ut si centum quæ mutua dederit, ubi primum [7] petita fuissent, non solverentur, ornamenta pignori data, intra certum tempus liceret ei vendere: & si quo minoris venissent, quodque sortis vel usurarum nomine deberetur, id creditrici redderetur: & fidejussor acceptus est. quæsitum est, an fidejussor in universam summam obligari potuerit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, teneri fidejussorem in [8] id quod minus ex pignoribus venditis redactum esset.

De fidejussore minoris.

64. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

FIdejussor qui minori xxv. annis pecuniam obtulit, & in publico loco metu in integrum restitutionis consignatam [9] deposuit, confestim experiri mandati poterit.

De promissione facti alieni.

65. IDEM lib. 6. Juris Epitomarum.

SIcut reus principalis non alias, quam si de sua persona promittat, obligatur: ita fidejussores non alias tenentur, quam si se quid daturos vel facturos promittant. nam reum principalem daturum vel facturum aliquid frustra promittunt: quia factum alienum [10] inutiliter [11] promittitur.

De servo fidejussore.

66. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

SI servus alienus pro Titio fidejussit & solvit: liberatur Titius, si dominus mandati contra eum agere instituit. nam qui mandati agit, ratam habere solutionem videtur [12].

De fidejussore injuria judicis condemnato.

67. IDEM lib. 3. ad Neratium.

EXceptione quæ tibi [13] prodesse debebat, usus, injuria [14] judicis damnatus es: nihil [15] tibi præstabitur jure mandati [16]. quia injuriam [17] quæ tibi facta est, penes te manere, quam ad alium transferri, æquius est. [scilicet [18] si culpa tua injustæ damnationis causam præbuisti].

De fidejussoribus magistratuum. 1. De fidejussore publicani. 2. De transactione.

68. IDEM lib. 3. Decretorum.

FIdejussores [19] Magistratuum [20] in pœnam [21] vel multam, quam non spopondisset, non debere conveniri decrevit. §. 1. Pro Aurelio Romulo conductore vectigalis centum annua Petronius Thallus & alii fidejusserant; bona Romuli fiscus ut obligata [22] sibi occupaverat [23], & conveniebat fidejussores tam in sortem quam in usuras [24]; qui deprecabantur: lecta [25] subscriptione fidejussionis, quoniam in sola centum annua se obligaverant, non [26] in omnem conductionem, decrevit [27], fidejussores in usuras non [28] teneri; sed, quidquid ex bonis fuisset redactum [29], prius [30] in usuras cedere, reliquum in sortem; & ita in [31] id, quod defuisset, fidejussores conveniendos, exemplo pignorum a creditore distractorum. §. 2. Non possunt conveniri fidejussores, liberato reo transactione [32].

De tutore dato ejus filio cui ex fidejussoria causa erat obligatus.

69. TRYPHONINUS lib. 9. Disputationum.

TUtor datus ejus filio, cui ex fidejussoria causa obligatus erat, a [33] semetipso exigere debet. & quamvis tempore liberatus erit, tamen tutelæ judicio eo nomine tenebitur; item heres ejus: quia cum eo ob tutelam, non ex fidejussione, agitur. Et quamvis non quasi fidejussor, sed quasi tutor solverit, etiamsi tempore liberatus est, mandati actionem eum habere adversus reum promittendi, dixi: hæret [34] enim in utraque causa adhuc illius debiti persecutio. nam ejus solutione liberavit reum promittendi obligatione, in quam pro eo [35] fidejusserat: & non titulus [36] actionis, sed debiti causa respicienda [37] est. licet enim is tutor, qui fidejussor apud pupillum pro eo [38] est obligatus, solvit se auctore pupillo, quia reo promittendi liberato & ipse tutor idemque fidejussor liberabitur, quod sua auctoritate efficere non potest: tamen [&] si non pro se solvendi animo, sed pro Titio fecit, ut maxime eum liberet, habebit cum eo mandati actionem.

De conditione, de fundo & ejus usufructu. 3. De fidejussore servi, 4. Vel furiosi. 5. De maleficiis.

70. GAJUS lib. 1. de Verborum obligationibus.

SI a reo sub conditionem [39] fuero stipulatus, potero fidejussorem & in hanc, & in *aliam* [40] *conditionem* obligare, si modo eas conjungam: nisi enim utraque exstiterit, non tenebitur, cum reus ex una [41] conditione teneatur. quod si eas *disjungam*, durior fit conditio fidejussoris, nec [42] *ob id* obligatur: quippe sive communis utriusque conditio extiterit, sive alterutra, videatur adprehendi; cum reus non aliter teneatur, quam si communis extiterit, aut igitur nullo modo tenebitur fidejussor: aut, quod magis est [43], tenebitur, si prius extiterit communis. §. 1. Sub diversis quoque conditionibus si fuerint interrogati, interest [44] utra eorum [45] prior extiterit. Si reo injuncta, tenebitur etiam fidejussor, cum conditio ejus extiterit, tanquam si statim ab initio reus pure, fidejussor sub conditione acceptus esset. Ex diverso autem, si fidejussoris conditio prior extiterit, non tenetur: perinde ac si statim ab initio pure acceptus esset, reo sub conditione obligato. §. 2. Si reo in fundum obligato, fidejussor *in usumfructum* [46] accipiatur: Quæsitum est utrum obligetur fidejussor, quasi in minus: an non obligetur, quasi in aliud? nobis in eo videtur dubitatio esse [47], usufructus pars [48] rei sit [49], an proprium quiddam: sed cum usufructus fundi jus est, incivile est fidejussorem ex sua promissione non teneri. §. 3. Adeo a [50] servo potest fidejussor accipi, ut ipse quoque dominus in id, quod sibi debetur, fidejussorem ab eo recte accipiat: quem fidejussorem etiam ab eo ipso servo interrogari nihil impedit. §. 4. Si a furioso stipulatus fueris, non [51] posse te fidejussorem accipere certum est: quia non solum ipsa stipulatio nulla intercessisset, sed ne negotium quidem ullum gestum intelligitur. Quod si pro [52] furioso jure obligato [53] fidejussorem accepero, tenetur fidejussor [54]. §. 5. Id quod vulgo dictum est, *maleficiorum* [55] *fidejussorem accipi non posse*, non sic intelligi debet ut in pœnam [56] furti is, cui furtum factum est, fidejussorem accipere non [57] possit; nam *pœnas* [58] *ob maleficia solvi, magna ratio suadet*: sed ita potius, ut qui cum alio, cum quo furtum admisit, in partem, quam ex furto sibi restitui desiderat, fidejussorem obligare non possit; & qui alieno hortatu [59] ad furtum faciendum provectus est, ne in furti pœna ab eo qui hortatus est, fidejussorem accipere possit. in quibus casibus illa ratio impedit fidejussorem obligari: quia scilicet in nullam rationem adhibetur fidejussor, cum flagitiosæ [60] rei societas coita nullam vim habeat.

De confusione obligationis. 1. De pacto. 2. De eo qui fœneraturo mandavit pecuniam credere.

71. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

GRanius [61] Antoninus pro Julio Pollione & Julio Rufo pecuniam mutuam accipientibus, ita ut duo rei ejusdem debiti fuerint [62], apud Aurelium Palmam mandator [63] exstitit; Julii bona ad fiscum venerunt; similiter [64] & creditori fiscus successerat: mandator allegabat se liberatum jure confusionis, quia fiscus tam creditori [65], quam debitori successerat. Et quidem, si unus debitor fuisset, non dubitabam, sicut fidejussorem, ita & mandatorem liberatum esse. quamvis, enim, judicio convento [66] principali debitore, mandator non liberetur, tamen ubi successit creditor debitori, veluti solutionis jure sublata obligatione, etiam mandator liberatur: vel quia *non* [67] *potest pro eodem apud eundem quis mandator esse*. Sed cum duo rei promittendi sint, & alteri heres extitit creditor, justa dubitatio est, utrum alter quoque liberatus est, ac si soluta fuisset pecunia: an persona tantum exempta, confusa obligatione? Et puto, *aditione* [68] *hereditatis, confusione obligationis eximi personam: sed & accessiones* [69] *ex ejus persona liberari propter illam rationem, quia non possunt pro eodem* [70] *apud eundem obligati esse*; ut quemadmodum incipere alias non possunt, ita nec remaneant. Igitur alterum reum ejusdem pecuniæ non liberari; & per hoc nec fidejussorem vel mandatorem ejus: plane quia is mandati judicio eligere potest vel creditorem, competituram ei exceptionem doli mali, si cœperit conveniri. cum altero autem reo vel in solidum, si non fuerit societas, vel in partem, si socii [71] fuerunt, posse creditorem agere. quod si creditor fidejussori heres fuerit, vel fidejussor [72] creditori: puto convenire, confusione obligationis non liberari reum. §. 1. Si ponamus unum [73] ex reis promittendi pactum esse, ne a [74] se peteretur, deinde

1 Ex persona rei mandator forum sortitur. adde *l. 3. supr. de rebus auct. jud.*
2 *7. Eclog.* 59. 3 Forte non idoneum. 4 *l. 41. [illegible]* 5 Cur? non potest creditor ad agendum cogi, antequam velit agere: sed tamen Bartol. putat hanc legem corrigi *Nov.* 4. quod hodie possit institui actio, quoties reus non est idoneus. 6 Creditorem. *vulg. Hal.* 7 Valet pactum ut post unam ac simplicem denunciationem creditoris, debitore non solvente, possint distrahi pignora. *Bald.* 8 *l. 17. C. h. t.* 9 *l. 7. §. 2. ff. de minorib. l. 56. §. 1. ff. mandati.* 10 Factum alienum promittitur inutiliter. *l. 38. §. 1. ff. de verb. obl.* 11 Imo, utiliter alienum factum promittitur. *l. 5. ff. de duob. reis.* 12 Qui fundat se in actu, ratificat actum. *Bald.* adde *l. 2. infr. ratam rem.* id est, mandati actione, & sic actu qui uti desiderat, eum ratum habere intelligitur. 13 Fidejussor. 14 *l. 5. l. 21. princ. l. 51. ff. de evict. l. 22. §. 4. ff. ratam rem. l. 10. in fin. C. mandati. l. 8. l. 15. C. de evict.* adde *l. 3. §. 1. ff. de pignorib. l. 50. §. 1. ff. de leg. 1. l. 27. §. 2. ff. de recept. qui arb. l. 65. §. 2. ff. ad SC. Treb. l. 50. ff. de peculio.* 15 Fidejussor damnatus injuria judicis non habet regressum contra reum principalem. *Bald.* 16 Adversus eum pro quo fidejussisti. 17 Æquius est injuriam uni factam penes eum manere, quam in alium transferri. 18 Hæc verba dispungit Cujac. 6. *ad Afric. fol.* 101. nam injuria judicis [illegible], vel culpa [illegible] utriusque [illegible] exigitur 19 Vid. Cujac. ad *l. [illegible] de periculo eorum qui pro magistrat.* 20 *l. unic. C. de periculo eorum, qui pro magistr. l. 2. [illegible] ad municip. l. 3. in fin. ff. de peculio.* 21 Fidejussor acceptus in sortem, non tenetur ad pœnam. *Bald.* 22 *Sub.* tacite. *l. aufertur. 46. §. fiscus. 3. ff. de jure fisci. l. rescriptum. 10. ff. de pact.* 23 Fidejussor non liberatur, etiamsi creditor debitoris bona omnia occupaverit. 24 Et male quidem in usuras. Nam fidejubens pro sorte non censetur fidejussisse pro usuris etiam in contractu bonæ fidei. 25 Instrumenti fidejussorum tenor summa diligentia legendus est, ut sciri possit ad quam quisque summam teneatur.
26 Fidejussores nisi in omnem obligationem se adstrinxerunt, [illegible] nomine non tenentur. *l. 10. C. h. t. 7. Eclog.* 14. *ex lib.* 16. *c.* 65. ad [illegible], nisi hoc expressim cautum sit, ut nomine usurarum tenerentur, 3. *Harmen.* 6. adde *[illegible] ff. h. t.* Cur ita? putat rationem hanc esse Baldus, quod fidejussor teneatur actione stricti juris. vide tamen *d. l.* 10.
27 Decrevit Imperator. *vulgat.* 28 Dixi *l. ultim. ff. h. t.* 29 Redactum ex venditione pignorum prius in usuras imputatur debitas: quod superest autem, in sortem.
30 Si quid debitor solverit, prius in usuras cedit. *Eclog. ibid.* 31 *l. 13. l. 55. ff. h. t. l. 45. §. 11. ff. de jure fisci.* 32 Facit *l. 37. supr. h. t. l. ultim. supr. de pactis.*
33 A me exigere tutor debeo, quod patri pupilli mei debeo. *l. 5. §. 4. l. 9. §. 3. supr. de admin. & peric. tut. l. 10. supr. de tutelæ & rationib.* 34 Inhæret. *vulg. Haloand.* 35 Pro reo. *vulg.* 36 Id est, origo. 37 Imo, judicati titulus sine causa obligationis non inspicitur. *l. 3. §. 11. supr. de pecul.* 38 Pro reo. *vulg.*
39 Sub conditione. *vulg. Hal.* 40 Imo in aliam non potero. *l. 38. l. 42. ff. h. t.*
41 Una tantum. *vulg.* 42 Atque ob id. *Hal.* 43 Ita tenebitur. *vulg. Hal.*
44 *l. 16. §. 5. supr. h. t.* 45 Earum. *vulg. Hal.* 46 Reo obligato ad proprietatem, potest pro usufructu accipi fidejussor. 47 An [illegible]. *vulg.* 48 [illegible] *supr. de usufr.* 49 Imo non est. *l. 66. §. 6. supr. de legat.* 2. 50 *l. 56. §. 1. supr. h. t.* 51 Imo potest. *l. 25. supr. h. t.* 52 Pro reo furiosi. *vulg. Hal.* 53 *l. 6. in fin. supr. de verb. oblig.* adde *l. 25. supr. h. t.* 54 Vide *l. 25. supr. h. t.* 55 Fidejussor maleficii quo sensu dicatur accipi posse vel non posse, vide Marsilium *in Rubrica de fidejuss. num.* 206. *ad* 213. 56 In pœna. *Haloand.* 57 *l. 8. §. 5. l. 56. in fin. ff. h. t.* 58 *l. 27. §. 4. ff. de pact. l. 51. §. 2. supr. ad l. Aquil.* vide *l. 14. C. de pœnis.*
59 Adde *l. 20. in fin. supr. de his, qui notant. infam.* 60 *l. 57. supr. pro socio. l. 35. §. 2. ff. de contrah. empt. l. 1. §. 14. supr. de tutelæ & rationibus.* 61 Granius. *vulg. Hal.* 62 Debiti fuerent. *vulg.* debiti essent. *Hal.* 63 Id est, fidejussor. Conan. 6. *comment.* 6. *in princ.* 64 Ita fiscus hic successerat creditori, & uni ex reis debendi: qua successione fiebat confusio debiti. 65 Confusio bonorum magna fit, quotiens quis debitori simul & creditori succeduit. 66 *l. 8. §. 3. l. 13. in fin. ff. h. t. [illegible] 23. l. 28. C. h. t. l. 27. in fin. supr. mand. l. 116. supr. de verbor. oblig. l. 21. l. 54. ff. de solut.* 67 Mandator pro eodem apud eundem quis esse non potest. [illegible] *ff. h. t.* 68 *l. 95. §. 2. ff. de solution.*
69 *l. 43. ff. de solution.* 70 *l. 56. §. 1. supr. h. t.* 71 Uno ex reis [illegible] confusione obligationis liberato alter in solidum obligatus manet: qui si pro fidejussore haberetur, in partem duntaxat teneretur: itemque si socius esset, *ut hic.* 72 *l. 21. §. 3. supr. h. t.* 73 *l. 25. supr. de pact.* 74 Hoc pactum non est in rem sed reale, ut in *l. 21. in fin. supr. de pact.*

manda-

mandatorem ſolviſſe: mandati judicio convenire potuit etiam eum, cum quo pactum eſt. non enim pactum creditoris tollit alienam actionem. §. 2. Placet mandatorem teneri, etiam ſi fœneraturo [1] creditori mandet pecuniam credere.

De acceptilatione.

72. GAJUS lib. 3. de verborum obligationibus.

SI fidejuſſori ſub conditione obligato, *ſi navis ex Aſia venerit*, quem ſub hoc modo accepi, *ut usque ad tempus vitæ ſuæ duntaxat obligaretur*, pendente conditione acceptum [2] latum fuerit: & is fidejuſſor adhuc pendente conditione mortuus fuerit, confeſtim a reo petere poſſum. quia exiſtens conditio neque obligationem in perſonam jam mortui efficere, neque acceptilationem confirmare poſſit.

De cautione rem ratam haberi.

73. PAULUS lib. 76. ad Edictum.

CUm Procurator in rem agebat, cautionem dederat [3], *ratam rem dominum habiturum*; poſtea victo eo dominus reverſus, iterum [4] de eadem re agitabat; & cum reus haberet poſſeſſionem, [&] noluit [5] eam reſtituere, & ideo magno condemnatus eſt: in amplius fidejuſſores non tenentur. hoc enim non debet imputari fidejuſſoribus, quod ille propter ſuam pœnam [6] præſtitit.

TIT. II.

DE [7] NOVATIONIBUS [8], ET DELEGATIONIBUS [9].

Definitio atque etymologia novationis. 1. *Quæ obligatio novari, & in quam transfundi poſſit.*

1. ULPIANUS lib. 46. ad Sabinum.

NOvatio eſt prioris debiti in [10] aliam obligationem vel civilem vel naturalem transfuſio [11] atque translatio: hoc eſt, cum ex præcedenti cauſa ita nova conſtituatur [12], ut prior perimatur [13]. *Novatio* enim a novo nomen accepit, & a nova obligatione [14]. §. 1. Illud non intereſt, qualis [15] proceſſit obligatio: utrum naturalis, an civilis, an honoraria: & utrum verbis, an re, an conſenſu. qualiſcunque igitur obligatio ſit, quæ præceſſit, novari verbis poteſt: dummodo ſequens obligatio aut civiliter teneat, aut naturaliter [16]: utputa ſi [17] pupillus [18] ſine tutoris auctoritate promiſerit [19].

De re qua obligatio novari poſſit ſi hoc agatur, vel non ut obligatio novetur.

2. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

OMnes [20] res tranſire in novationem poſſunt. quodcunque enim ſive verbis contractum eſt, ſive non verbis, novari poteſt, & tranſire in verborum obligationem ex quacunque obligatione: dummodo ſciamus novationem [21] ita demum fieri, ſi [22] hoc agatur [23], ut novetur obligatio: cæterum, ſi non hoc agatur, duæ erunt obligationes.

De eo cui bonis interdictum eſt.

3. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

CUi bonis interdictum eſt, novare obligationem ſuam non poteſt, niſi meliorem [24] ſuam conditionem fecerit.

De uſufructu & cæteris perſonæ cohærentibus.

4. ULPIANUS lib. 5. ad Sabinum.

SI uſusfructus debitorem meum delegavero tibi, non novetur [25] obligatio mea: quamvis exceptione doli, vel in factum tutus debeat eſſe adverſus me is, qui delegatus fuerit. & non ſolum donec manet [26] ejus uſusfructus, cui delegavi; ſed etiam poſt interitum ejus videbimus: quia etiam hoc incommodum ſentit, ſi poſt mortem meam maneat ei [27] uſusfructus. & hæc eadem dicenda ſunt in qualibet obligatione perſonæ cohærenti.

De die.

5. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

IN diem obligatio novari poteſt, & [28] prius quam dies advenerit. † Et generaliter conſtat, & ſtipulatione in diem facta novationem contingere: ſed non ſtatim ex ea ſtipulatione agi poſſe, antequam [29] dies venerit.

De promiſſione quanto minus a debitore exigi poterit. 1. *De mutuo & ſtipulatione.*

6. IDEM [lib. 46. ad Sabinum].

SI ita fuero ſtipulatus, *quanto minus a Titio debitore exegiſſem, tantum fidejubes?* non fit novatio: quia [30] non hoc agitur, ut novetur. §. 1. Cum pecuniam mutuam dedit quis ſine ſtipulatione, & ex continenti [31] fecit ſtipulationem: unus contractus eſt [32]. Idem erit dicendum, & ſi ante ſtipulatio facta eſt, mox pecunia numerata ſit.

7. POMPONIUS [lib. 24. ad Sabinum].

CUm enim pecunia [33] mutua data ſtipulamur, non puto [34] obligationem numeratione naſci, & deinde eam ſtipulatione novari: quia id agitur, ut ſola ſtipulatio teneat. [&] magis implendæ ſtipulationis gratia numeratio intelligenda eſt fieri.

De purgatione moræ. 1. *De legatis & fideicommiſſis. De puritate, die, conditione.* 2. *Si obligatio novans præcedat obligationem novatam.* 3. *De ſtipulatione judicatum ſolvi.* 4. *De alternatione.* 5. *Si quis promittat quod alius debet: vel ſtipuletur quod aliis debetur.*

8. ULPIANUS lib. 46. ad Sabinum.

SI *Stichum dari* ſtipulatus fuerim, & cum in moram [35] promiſſor eſſet, quominus daret, rurſus eundem ſtipulatus fuero: definit periculum ad promiſſorem pertinere, quaſi mora [36] purgata. §. 1. Legata vel fideicommiſſa ſi in ſtipulationem fuerint deducta, & hoc actum, ut novetur: fiet novatio. ſi quidem pure vel in diem [37] fuerint relicta, ſtatim: ſi vero ſub conditione [38], non ſtatim, ſed ubi conditio extiterit. Nam & alias [39] qui in diem ſtipulatur, ſtatim novat, ſi hoc actum eſt: cum certum ſit diem quandoque venturum. at qui ſub conditione ſtipulatur, non ſtatim novat, niſi conditio extiterit. §. 2. Si quis ita ſtipulatus a Seio ſit, *quod a Titio ſtipulatus fuero, dare ſpondes?* an, ſi poſtea a Titio ſtipulatus ſim, fiat novatio, ſolusque teneatur Seius? & ait Celſus novationem fieri: ſi modo id actum ſit, ut novetur; id eſt, ut Seius debeat quod Titius promiſit: nam eodem [40] tempore, & impleri prioris ſtipulationis conditionem, & novari ait: eoque jure utimur. §. 3. Idem Celſus ait, *Judicatum ſolvi* [41] ſtipulatione actionem judicati non novari. merito: quia hoc ſolum agitur ea ſtipulatione, ut fidejuſſoribus [42] cautum ſit [43]; non ut ab obligatione judicati diſcedatur. §. 4. *Si decem, quæ mihi Titius* [*debet* [44]], *aut* [45] *decem, quæ Seius debet*, a Tertio ſtipulatus fuero: putat Marcellus neutrum liberari: ſed Tertium eligere poſſe, pro quo decem ſolvere velit. §. 5. Si ab alio promiſſam ſibi dotem, maritus ab uxore [46], dotis nomine, ſtipulatus ſit: non duplari dotem, ſed fieri novationem placet, ſi hoc actum eſt. quid enim intereſt [47], ipſa, an alius quilibet promittat? quod enim ego debeo, ſi alius promittat, liberare [48] me poteſt, ſi novationis cauſa hoc fiat: ſi autem non novandi animo hoc intervenit, uterque quidem tenetur, ſed altero ſolvente alter liberatur. non tamen ſi quis ſtipuletur, quod mihi debetur, aufert [49] mihi actionem, niſi ex voluntate [50] mea ſtipuletur: liberat autem me is, qui quod debeo promittit, etiam ſi nolim [51].

De actione tutelæ. 1. *De conditione neceſſaria.* 2. *De actu & itinere, de uſufructu & uſu.*

9. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

SI pupillus ſine tutoris auctoritate rem ſalvam fore ſtipulatus, pubes factus, ratam ſtipulationem habuerit novandi cauſa: tollitur tutelæ actio. ſi non habuerit ratum, licet tutelæ egiſſet, habet tamen adhuc ex ſtipulatu actionem: ſed judex tutelæ non [52] aliter condemnare debet, quam ſi ex ſtipulatione liberatio fieret. §. 1. Qui *ſub conditione* ſtipulatur, *quæ omnimodo exſtatura* [53] *eſt*, pure [54] videtur ſtipulari. §. 2. Qui [55] *actum* ſtipulatur, deinde [56] *iter*, nihil agit. Item uſumfructum ſtipulatus, ſi uſum ſtipuletur, nihil agit. Sed qui iter ſtipulatus actum poſtea ſtipuletur, aliud magis ſtipulatur: aliud [57] eſt enim iter, aliud actus.

An is cui recte ſolvitur, novare poſſit.

10. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

1 Fœnerator creditori. *vulgat. Hal.* ſed iis lectionibus omiſſis verius eſt hanc dubitationem oriri: An tenear, ſi Titio mandavero ſimpliciter, ut pecuniam crederet, ſeu mutuam daret, & is fœneraverit? Longe enim eſt aliud actio mutui, & actio Kalendarii. Mutuum & fœnus ſunt diverſa. unde illud Comici: Si mutuum non potero, certum eſt, ſumam fœnore. vide Cujac. 11. *obſervat.* 37. Mallim tamen hanc vocem *fœneraturo* accipere pro creditore animum & affectum antea habente credendi. 2 *l.* 13. §. 7. ℨ. *de accept. et.* 3 Adde *l.* 40. §. 2. & 3 *ſupr. de procurator.* 4 Id enim poteſt. *l.* 75. *ſupr. de procurat.* 5 Et nollet. *Haloand.* 6 Fidejuſſor ex mora principalis non tenetur, *l.* 8. *ſupr. de eo, quod certo loc.* puta ſi ſimpliciter ſe obligavit. Secus, ſi in omnem cauſam. *l.* 54. *ſupr. locati.* *l.* 88. *ſupr. de verbor. obligat.* Anſ.

7 *Lib.* 8. *C.* 42. περὶ μεταθέσεως ἐνοχῆς. 26. *Eclog.* 4. & apud *Harmenop.* 3. *tit.* 5. extat capite περὶ μεταθέσεως χρέους. adde §. 3. *Inſt. quibus mod. toll. obligat.* De exceptione novationis, vide Olden. *cap.* 36 *tract. de exceptionibus.* 8 5. Paul. *ſent.* 8. Quid ſit novatio, vid. *l.* 1. ℨ. *h. t.* Eſt autem origine Juris civilis & eo inventa, 2. *Synops.* D. *ſil.* 1. *cap.* 14. 9 Delegare quid ſit, vid. *l.* 11. ℨ. *h. t.* 10 *l. un. C.* [illegible] 11 Μεταγωγή. 7. *Eclog.* 6. ex *lib.* 16 *tit.* 4. *c.* 1. μετάθεσις. 3. *Harm.* 5. 12 Conſtituitur. 13 Ipſo jure. *l.* 27. §. 2. *ſupr. de pactis.* ſic vertunt Græci ἐφ' ᾧ τὴν πρώτην ἀναιρεθῆναι. *Eclog. ibid.* ἀφανίζεται ἡ προτέρα ἐνοχή Harmenop. *ibid.* 14 Vocabulum *obligationis* a Juriſconſulto hic adjectum illuſtrandæ hujus etymologiæ gratia: ut in etymo teſtamenti vocabulum mentis additum eſt παρονομασία quadam, quemadmodum etiam *poſſeſſio* dicitur, quaſi pedum poſitio: & *interdictum*, inter duos dictum. Hujus rei rationem afferre ex Conano, *lib.* 9. *c.* 1. viſum eſt adverſus Vallam & ſimiles: quia unius, *inquit*, verbi imagine totius rei informatio fieri non poterat, additum alterum eſt, quod ad proprietatem ejus nominis de quo ageretur declarandam facere videbatur. & *poſt* . nec enim cujusque rei in aliam formam mutatio, dicitur in Jure civili novatio, ſed cum prioris obligationis in aliam fit transfuſio. 15 *l.* 2. ℨ. *h. t. Eclog. ibid.* 16 Pupillus ex æquitate & ratione naturali obligatur, promittendo pecuniam, quam mutuam accepit & in rem ſuam convertit, & novandi cauſa expromittendo pro eo, cui eandem ſummam debet: quia & rem ſuam auxit. ita interpretatur Cujacius ad *l.* 127. *ſupr. de verb. obligat.* adde *l.* 59. ℨ. *de obligat.* Alii ad pupillum pubertati proximum hanc legem referunt: legem autem 41. *ſupr. de cond. indeb.* & *l.* 59. *ſupr. de obligat.* [illegible] ad eum, qui pubertati non ſit proximus. 17 Imo ille naturaliter non obligatur. adde *l.* 41. *ſupr. de cond. indeb. in tes.* [illegible] 59. ℨ. *de oblig.* 18 Poteſt tamen adverſus novationem reſtitui. vide *l.* 48. *in fin. ſupr. de pign. [illegible]* Goth. Vide Goedd. *de cont. ab. ſtip. cap.* 7. *num.* 245. & *ſeqq.* Anſ. 19 ἐπερωτᾶται. *Eclog. ibid.* id eſt, interrogat, ſtipulatur: aut paſſive potius, interrogatur. 20 *l.* 4. *ſupr. de transaction.* 21 Novatio veteri jure fiebat, etſi nihil interveniebat *l. obligationum fere.* 44. *in fin. ſupr. de oblig.* novo jure quoties novi aliquid interveniebat: quod præſumebatur, *ut hic.* noviſſimo, ſi hoc ſit expreſſum. *l. ult. C. h. t.* Antonius tamen Faber, 3. *conject.* 3. notat Novationem jure Digeſtorum quibusdam caſibus non aliter fieri, quam ſi id ſpecialiter ſit expreſſum. 22 §. 3. *Inſt. quib. mod. toll.* dummodo in transactione ſtipulatio interveniat, 27. *Eclog.* 4. *cap.* [illegible] ὅτε ῥητῶς συμφωνήσῃ τίς. 3. *Harm.* 5. 23 Olim id verbis ac[illegible] neceſſe erat: hodie voluntate ſola id exprimi ſatis eſt. *l. ult. C. h. t.* adde *l.* 40. *ſupr. de reb. cred.* 24 Prodigus & interdictus bonis poteſt in rem ſuam contrahere: ideoque prodigi interdictio non extenditur ad caſus prodigo utiles *l.* 6. *ſupr. de verbor. oblig.* 25 Non novatur. *vulgat. Hal.* 26 Imo, non manet. nec enim poteſt uſusfructus extraneo cedi. §. 3. *Inſt. de uſufruct.* 27 M[illegible] uſusfructus. *vulgat. Hal.* 28 Etiam prius. *vulg.* καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας μεταφέρεται. 26 *Eclog.* 4. *c.* 5. adde *l.* 8. §. 1. ℨ. *h. t.* 29 *l.* 47. *ſupr. de verb. oblig.* 30 *l.* 8. §. 2. ℨ. *h. t.* 31 Quando ſtipulatio numerationi conjungitur, ſive numeratio præcedat, ſive ſequatur, unus eſt contractus ſtipulationis. adde *l.* 7. ℨ. *h. t.* *l.* 7. §. 6. §. 12. *ſupr. de pact.* *l.* 40. *ſupr. de reb. cred.* *l.* 126. §. 2. *ſupr. de verb. obl.* Goth. Vide Goedd. *de contr. ab. ſtip. c.* 5. *n.* 53. Anſ. 32 Verborum. 33 Pecuniam mutuam datam *vulg. Hal.* 34 Imo, puto [illegible] videtur *l.* 6. *ſupr. de SC. Maced.* 35 In mora. *vulg. Hal.* 36 Novatione quædam transfunduntur, ut obligatio: quædam non transfunduntur, ut mora. *Bald.* 37 *l.* 5. *ſupr. h. t.* 38 Legata ſub conditione relicta novari poſſunt. *l.* 4. *in fin.* ℨ. *de transact.* adde *l.* 14. *in fin.* ℨ. *h. t.* 39 Senſus eſt, Pura, & in diem, pure & in diem novari poſſunt, conditionalia non poſſunt, niſi in eventum conditionis. *Bald.* 40 Eodem momento obligatio incipere & deſinere poteſt, ut eo ſimilis herbæ quam Græci ἐφήμερον appellant, cujus flos ſtatim decidit, nec longius quam uno aut altero die conſiſtit, cui decerptæ non longior vita quam dies, vide Dioſcoridem & Plinium: aut potius animali, quod ἐφήμερον etiam appellatur, quodque circa Hypanim fluvium, qui in Boſphorum influit, naſcitur, quod eodem die quo naſcitur, interit. vid. Ariſt. 5. *de natura animalium.* 41 Per ſtipulationes quæ judicatorum executionem non ſpectant, non fit novatio. *Bald.* 42 Datis. 43 Victori. 44 Adde [illegible] 26. ℨ. *h. t.* Si a diverſis alternative debita promittuntur, non fit novatio: & ſic alternatio propter ſuam incertitudinem novationem impedit. 45 Et vide Ant. Fabr. 3. *conject.* 3. 46 Dos ab extraneo & poſtea ab uxore promiſſa non duplicatur, & unica ſolutione tota obligatio ſolvitur. *Bald.* 47 *l.* 20. ℨ. *h. t.* vide Paul. 5. *ſentent.* 8. §. *un.* 48 V. *l.* 1. §. *pen. ſupr. de exercitoria.* 49 *l.* 25. ℨ. *h. t.* 50 *l.* 20. ℨ. *h. t.* 51 *l.* 23. ℨ. *de ſolutionib.* 52 Solutionem recuſare debitor poteſt, niſi accipiat apocham, *ut hic.* facit *l.* 26. *C. de liberali cauſa.* *l.* 3. §. 1. *ſupr. de liberat. legata.* *l. ult. C. de ſolut.* 53 Extitura. *vulg. Hal.* 54 *l.* 7. *in fin.* ℨ. *de verb. oblig.* 55 V. *l.* 58. *ſupr. de verb. oblig.* 56 *l.* 58. *ſupr. de verb. oblig.* 57 Et aliis, de quibus vide hic Accurſium.

Cui

CUi [1] recte solvitur, is etiam novare potest [2], excepto eo, si mihi aut Titio stipulatus sim: nam Titius [3] novare non potest, licet recte ei solvitur.

Quid sit delegare. 1. *Quibus modis delegatur.*

11. ULPIANUS [lib. 27. ad Edictum].

DElegare [4] est vice sua alium reum dare creditori, vel cui jusserit. §. 1. Fit autem delegatio vel per stipulationem [5] vel per litis contestationem [6].

Si exceptione tutus delegetur.

12. PAULUS lib. 31. ad Edictum.

SI quis delegaverit debitorem, qui [7] doli mali exceptione tueri se posse sciebat, similis videbitur [8] ei qui donat: quoniam remittere exceptionem videtur. † Sed si per ignorantiam promiserit creditori, nulla quidem exceptione adversus creditorem uti poterit; quia ille suum [9] recepit: sed is qui delegavit, tenetur [10] condictione vel incerti, si non pecunia soluta esset, vel certi, si soluta esset: & ideo cum ipse præstiterit pecuniam, aget mandati judicio.

De non debitore delegato.

13. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

SI non debitorem quasi debitorem delegavero creditori meo, exceptio locum habebit: sed condictio [11] adversus eum qui delegavit, competit.

De puritate & conditione.

14. IDEM lib. 7. Disputationum.

QUotiens [12] quod pure debetur, novandi causa sub conditione promittitur, non statim fit novatio: sed tunc demum, cum conditio extiterit. † Et ideo si forte Stichus fuerit in obligatione [13], & pendente conditione decesserit [14], nec novatio continget: quia non subest res [15] eo tempore, quo conditio impletur. Unde Marcellus, etsi post moram [16] Stichus in conditionalem obligationem deductus sit, purgari moram, nec in sequentem deduci obligationem, putat.

§. 1. Sed si, quod sub conditione debetur, pure quis novandi causa stipuletur: nec nunc quidem statim [17] novat, licet pura stipulatio aliquid egisse videatur; sed tunc novabit, cum extiterit conditio: etenim existens conditio primam stipulationem committit, commissamque in secunda [18] transfert. † Et ideo si forte persona promissoris pendente conditione fuerit deportata [19], Marcellus scribit, ne quidem existente conditione ullam contingere novationem [20]: quoniam nunc, cum extitit conditio, non est persona quæ obligetur.

De stipulatione pœnali.

15. JULIANUS [lib. 13. Digestorum].

SI creditor pœnam stipulatus fuerat [21], si ad diem pecunia soluta non esset: novatione facta non [22] committitur stipulatio.

De servo.

16. FLORENTINUS [lib. 8. Institutionum].

SErvus [23] nec peculiarem quidem obligationem citra voluntatem domini novare potest: sed adjicit potius obligationem, quam pristinam novat.

Quibus modis delegatur.

17. ULPIANUS [lib. 8. ad Edictum].

DElegare scriptura, vel nutu [24], ubi fari non potest, debitorem suum quis potest.

De pignoribus, hypothecis, usuris.

18. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

NOvatione legitime facta, liberantur hypothecæ & pignus [25], usuræ [26] non currunt.

Si exceptione tutus delegetur.

19. IDEM lib. 69. ad Edictum.

DOli exceptio quæ poterat deleganti opponi, cessat [27] in persona creditoris cui quis delegatus est. † Idemque est, & in cæteris similibus exceptionibus: imo & in ea quæ ex Senatusconsulto [28] filiofamilias datur. nam adversus creditorem, cui delegatus est ab eo qui mutuam pecuniam contra Senatusconsultum dederat, non utetur exceptione: quia nihil in ea promissione contra Senatusconsultum fit [29]: tanto magis, quod hic nec solutum repetere potest.

† Diversum est in muliere quæ contra Senatusconsultum promisit: nam & in secunda [30] promissione intercessio est. † Idemque est in minore qui circumscriptus delegatur: quia si etiam nunc minor est, rursum circumvenitur. diversum [31], si jam excessit ætatem viginti-quinque annorum: quamvis adhuc possit restitui adversus priorem creditorem. † Ideo autem denegantur exceptiones adversus secundum creditorem, quia in privatis contractibus & pactionibus non facile scire petitor potest, quid inter eum, qui delegatus est, & debitorem actum est: aut etiam si sciat, dissimulare debet, ne curiosus [32] videatur. & ideo merito deneganda est adversus eum exceptio ex persona debitoris.

Per quas personas fit novatio. 1. *De pupillo & tutore. De procuratore.*

20. IDEM [lib. 72. ad Edictum].

NOvare possumus aut ipsi, si sui juris sumus; aut per alios, qui voluntate [33] nostra stipulantur [34]. §. 1. Pupillus [35] sine tutoris auctoritate non potest novare: tutor [36] potest [37], si hoc pupillo expediat; item procurator omnium bonorum.

De eo cui debitor jussus est solvere.

21. POMPONIUS lib. 1. ex Plautio.

SI debitorem meum jussero [38] tibi solvere, non statim tu etiam stipulando id novare possis: quamvis debitor solvendo tibi liberaretur.

De ratihabitione novationis.

22. PAULUS lib. 14. ad Plautium.

SI quis absente me a debitore meo stipulatus est novandi animo, ego postea ratum [39] habuero: novo obligationem.

An filius actionem patris novet.

23. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

FIlius patris actionem ignorante [40] eo novare non potest.

De stipulatione quæ non committitur. 1. *De conditione.*

24. IDEM lib. 5. ex Plautio.

NOvatio non potest contingere ea stipulatione quæ non committitur [41]. † Nec huic contrarium est, quod si stipulatus a Titio fuero novandi animo sub conditione quod mihi Sempronius debet, & pendente conditione Titius decesserit [42], quamvis ante aditam hereditatem conditio exstiterit, novatio fieret: hic enim morte promissoris non extinguitur stipulatio, sed transit ad heredem cujus personam [43] interim hereditas sustinet.

An is cui recte solvitur, novare possit.

25. CELSUS lib. 1. Digestorum.

NOn ideo [44] novare veterem obligationem quisquam recte potest, quod interdum recte ei solvitur. nam & his, qui [45] in nostra potestate sunt, quod ab his creditum est, recte interdum solvitur: cum nemo eorum [46] per se novare [47] priorem obligationem jure possit.

De disjunctione.

26. IDEM lib. 3. Digestorum.

SI is, cui decem Titius, quindecim Seius debebat [48], ab Attio stipulatus est: *quod ille aut* [49] *quod ille debeat dari sibi*: novatum utrumque non est. sed in potestate Attii est, pro quo velit, solvere, & eum liberare: fingamus autem ita actum, *ut alterutrum daret*: nam alioquin utrumque stipulatus videtur, & utrumque [50] novatum, si novandi animo hoc fiat.

De usuris.

27. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

EMptor cum delegante venditore pecuniam ita promittit, *Quidquid ex vendito dare facere oportet*, novatione secuta, usuras [51] neutri post insecuti temporis debet.

De stipulatione fundi & stipulatione æstimationis.

28. IDEM [lib. 2. Definitionum].

FUndum Cornelianum stipulatus, *quanti fundus est*, postea [52] stipulor. si non [53] novandi animo secunda stipulatio facta est, cessat novatio: secunda vero stipulatio tenet, ex qua non fundus, sed pecunia debetur. Itaque si reus promittendi fundum solvat, secunda stipulatio jure [54] non tollitur: nec si litem actor ex prima contestetur. denique meliore vel deteriore facto sine culpa debitoris postea fundo [55], præsens æstimatio fundo petito recte consideretur [56]: in altera [57] vero ea æstimatio venit, quæ secundæ stipulationis tempore fuit.

Differentia novationis voluntariæ, & judicii accepti.

29. PAULUS lib. 24. Quæstionum.

ALiam causam [58] esse novationis voluntariæ, aliam judicii [59] accepti, multa exempla ostendunt. † Perit privilegium dotis, & tutelæ, si [60]

1 Id est, plus: & ita quod plus est, aliud est. *Goth.* Vide Zanger. *de except. part.* 3. c. 5. *num.* 134. Ans. 2 *l.* 10. *in fin. l.* 11. *supr. de pactis.* Imo non potest, *l.* 16. *l.* 25. ff. *h. t. l.* 27. *supr. de pact.* solve: Novare potest, qui jure suo solutum recipit: non potest, qui nudum ministerium præstat, *l.* 122. §. 1. *supr. de verb. oblig.* [illegible] tamen fallit in tutore & procuratore habente mandatum cum libera. *l.* 20. *l. ult.* ff. *h. t.* Paul. 5. *sent.* 8. §. *un. in fin.* 3 *Sub.* adjectus. 4 Delegatio, est mutatio creditoris. vide Conan. 6. *cap.* 8. Imo, & debitoris & creditoris. Cujac. [illegible] sicuti novatio, debiti est mutatio. 5 *l.* 1. *C. h. t.* hodie etiam fit nudo consensu. *l.* 15. *in fin. supr. de reb. cred.* 6 *l.* 3. *C. h. t.* facit *l.* 29. ff. *h. t. l.* 23. ff. *de solutionib.* Goth. Vide Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 6. *num.* 67. Ans. 7 Sciens se tutum exceptione, qui promittit, donare videtur. *Bald.* 8 Delegatus sc. 9 *l.* 44. *supr. de cond. indeb.* 10 *l.* 5. §. 5. *in fin. supr. de doli mali.* 11 *d.* §. 5. 12 *l.* 30. *in fin. supr. de pactis.* §. 3. *versic. sed si eadem. Inst. quibus modis toll.* 13 *l.* 72. §. 1. ff. *de solut.* Imo Itatim. *l.* 56. *in fin.* ff. *de verb. oblig.* 14 *l.* 31. ff. *h. t.* 15 Ubi res non subest, ibi reus esse non potest. *l.* 38. *in fin. supr. de [illegible]* 16 *l.* 72. §. 1. ff. *de solut.* Cæterum nota hic agi de mora facta ante stipulationem conditionalem. vide Cujac. ad *l.* 56. §. 8. *supr. de verbor. oblig.* 17 Ad [illegible] 1. *supr. h. t.* 18 [illegible] secundam. 19 *l.* 47. ff. *de fidejuss. oriv.* vide Rolandum a Valle, [illegible] *consil.* 12. *num.* 4. [illegible] dixi ad *l.* 3. *C. de colt.* 20 Conditionalis obligatio non transit ad fiscum deportato succedentem, atqui legata conditionalia & fideicommissa transeunt in fiscum. *l.* 6. §. 3. *supr. ad SC. Trebell. l.* 48. *in fin.* ff. *de jure fisci.* 21 Fuerit. *vulg. Hal.* 22 V. *l.* 113. *supr. de verb. ob.* 23 *l.* 25. ff. *h. t. l.* 19. ff. *de furt.* 24 Nutu, qui fari non potest, debitorem suum delegare ut & scriptura, potest v. *l.* 52. *in fin. supr. de* [illegible]. Goth. Vide Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 6. *n.* 11. 47. Ans. 25 Nisi conveniat ut pignus restituatur. *l.* 11. §. 1. *supr. de pignorat. l. un. C. etiam ob chirograph.* Goth. Vide Zanger. *d. loco, num.* 70. Ans. 26 *l.* 27. ff. *h. t.* v. quæ not. ad *l.* 90. *supr. de verb. ob.* 27 Quia suum recipit. *l.* 12. *supr. h. t.* 28 Macedoniano. 29 Senatusconsultum factum est: ideoque quod solverit, repetere non potest, tanto magis fit quod &c. *vulg.* 30 *l.* 8. §. 2. *in fin. supr. ad SC. Vellejan.* 31 Restringe ex *l.* 6. *C. de interdicto matrim.* 32 Creditor passim & indistincte curiosus esse non debet, quam in rem debitor pecuniam sit versurus. Cicero *pro Rabirio*: non debuit is qui dabat, in quo ille, qui accipiebat, pecuniam consumeret, quærere. excipe casum *l.* 17. *supr. ad SC. Vellejan. & l. ult. supr. de exercitoria. l.* 3. §. *sed si sic* [illegible] ff. *de in rem verso.* Ita Lege Gabinia curiositas in creditore desiderabatur: vetabat enim jus dici de pecunia sub usuris sumpta per versuram, id est, ut ex ea pecunia solverentur usuræ alii debitæ. Cur? ea ratione fieri videtur, ut usuræ usurarum uni solutarum debeantur alteri: quod jus non patitur, ne inopes usuris obruantur. Versura [illegible] est: quæ ne fiat, ac proinde ne creditor jus crediti amittat, in mutuando diligens esse debebat. Alias in creditore curiositatem non exigimus, *hac lege.* &, ut ex M. Tullio diximus, *pro Rabirio Postumo*, non debet is qui dat, quo ille, qui accipit, consumpturus sit, quærere. adde Cujac 4. *ad Afric. in l.* 17. *supr. ad SC. Vellejan.* 33 *l.* 8. *in fin. supr. h. t.* 34 Veluti per procuratorem. Paul. 5. *sent.* 8. §. *un. in fin.* 35 *l.* 9. *supr. h. t. l.* 15. ff. *de solut.* 36 *l.* 12. §. 1. *supr. de adm. & peric. tut.* 37 Imo, non posse videtur, quia transigere non potest. *l.* 46. *in fin. supr. de admin. & peric. tut.* 38 Habens potestatem solutionis recipiendæ, non habet potestatem obligationis mutandæ. *l.* 10. *in fin. supr. h. t. l.* 4. *C. h. t.* 39 Ratihabitione confirmatur novatio, quæ a principio mandati defectu non tenebat. *Bald.* 40 *l.* 8. *in fin. supr. h. t.* 41 Id est, ex stipulatione inutili. *l.* 115. *in fin.* ff. *de reg. jur.* 42 Etiam hereditate jacente contingit novatio. 43 Vid. *l.* 31. *in fin. supr. de hered. inst.* 44 *l.* 27. *supr. de pact.* Imo ideo, *l.* 10. *in fin. l.* 11. *supr. de pact.* 45 *l.* 16. ff. *h. t.* 46 Non habentium liberam peculii administrationem. *l.* 34. ff. *h. t.* 47 Et donare. *l.* 28. *in fin. supr. de pact.* 48 *l.* 8. §. 4. *supr. h. t.* 49 Et ita emendat Antonius Faber, 3. *conject.* 3. ut in *l.* 32. ff. *h. t.* 50 *l.* 32. ff. *h. t.* 51 *l.* 18. *in fin. supr. h. t.* 27. *Eclog.* 4. *cap.* 25. 52 *l.* 29. *in pr. supr. de verbor. oblig.* 53 *l.* 122. §. 4. ff. *de verb. obligat.* 54 Civili sc. *l.* 95. §. 2. ff. *de solut.* 55 Fundo petito præsens &c. 56 *Al.* considerabitur. 57 Aliud esse rem, aliud rei pretium, hinc collige *l.* 42. §. 1. *supr. de usufr. l.* 48. *in fin.* ff. *de furt.* 58 Vide Goede. *de contr. stipul. cap.* 5. *n.* 70. *& seq.* Ans. 59 Differentiam novationis voluntariæ & judicialis observa. *l.* 11. *in fin. supr. h. t.* 60 Hoc exemplum est novationis voluntariæ.

post

post divortium dos in [1] stipulationem deducatur, vel post [2] pubertatem tutelæ actio novetur, si id specialiter actum est, quod nemo dixit lite [3] contestata: neque [4] enim deteriorem causam nostram facimus actionem exercentes, sed meliorem [5]; ut solet dici in his actionibus, quæ tempore vel morte finiri possunt.

De pignore.

30. IDEM lib. 5. Responsorum.

PAulus respondit, si creditor a Sempronio novandi animo stipulatus esset, ita ut a primo [6] obligatione in universum discederetur: rursum easdem res a posteriore debitore sine consensu prioris obligari non posse.

De rei interitu. 1. *De duobus reis credendi.*

31. VENULEIUS lib. 3. Stipulationum.

SI rem aliquam dari stipulatus sum, deinde eandem sub conditione novandi animo ab eodem stipuler: manere [7] oportet rem in rebus humanis, ut novationi locus sit. nisi si per promissorem steterit, quominus daret. ideoque si hominem mihi dare te oporteat, & in mora fueris, quominus dares, etiam defuncto eo teneris [8]: & si prius [9] quam decederet, cum [10] jam mora facta sit, eundem a te sub conditione stipulatus fuero, & servus postea decesserit, deinde conditio extiterit, cum jam ex stipulatu obligatus es mihi: novatio quoque fiet. §. 1. Si duo [11] rei stipulandi sint, an alter jus novandi habeat, quæritur: & quid juris unusquisque sibi adquisierit? fere autem convenit, & uni [12] recte solvi, & unum [13] judicium petentem totam rem in litem [14] deducere; item unius [15] acceptilatione perimi utriusque obligationem: ex quibus colligitur, unumquemque perinde sibi adquisisse, ac si solus stipulatus esset, excepto eo, quod etiam facto ejus, cum quo commune jus stipulantis [16] est, amittere debitorem potest. Secundum quæ si unus ab aliquo stipuletur: novatione quoque liberare eum ab altero poterit, cum id specialiter agit. eo magis cum eam stipulationem similem esse solutioni [17] existimemus. alioquin quid dicemus, si unus delegaverit creditori suo communem debitorem, isque ab eo stipulatus fuerit? aut mulier fundum jusserit doti [18] promittere viro, vel nuptura ipsi, doti eum promiserit? nam debitor ab utroque liberabitur.

De disjunctione.

32. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

TE hominem, & Seium, decem mihi dare oportet; stipulor ab altero novandi causa ita, *Quod te aut* [19] *Seium dare oportet*: utrumque [20] novatur. Paulus, Merito: quia utrumque in posteriorem deducitur stipulationem.

De donatione.

33. TRYPHONINUS lib. 7. Disputationum.

SI Titius donare mihi volens, delegatus a me creditori meo stipulanti spopondit: non [21] habebit adversus eum illam exceptionem, ut, quatenus facere potest, condemnetur: nam adversus me tali defensione merito utebatur, quia donatum ab eo petebam, creditor autem debitum persequitur.

De filio vel servo. 1. *De furioso vel prodigo.* 2. *De pluribus obligationibus simul novatis.*

34. GAJUS lib. 3. de verborum obligationibus.

DUbitari non debet, quin filius, servusve, cui administratio [22] peculii permissa est, novandi quoque peculiaria debita jus habeat [23]: utique si ipsi stipulentur, maxime si etiam meliorem suam conditionem eo modo faciunt. Nam si alium jubeant stipulari, interest, utrum donandi [24] animo alium jubeant stipulari, an ut ipsi filio, servove negotium gerat: quo nomine etiam mandati actio peculio adquiritur. §. 1. Adgnatum furiosi aut prodigi curatorem, novandi [25] jus habere minime dubitandum est, si hoc furioso vel prodigo expediat. §. 2. In summa admonendi sumus nihil vetare, una [26] stipulatione plures obligationes novari: veluti si ita stipulemur, *Quod Titium & Seium mihi dare oportet, id dari spondes?* licet enim ex diversis causis singuli fuerant obligati, utrique tamen novationis jure liberantur: cum utriusque obligatio in unius personam, a quo nunc stipulemur, confluat.

TIT. III.

DE [27] SOLUTIONIBUS ET LIBERATIONIBUS.

Si debitor ex pluribus causis unum debitum solvat.

1. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

QUotiens quis debitor ex pluribus causis unum debitum solvit: est [28] in arbitrio solventis dicere, quod potius debitum voluerit solutum; & quod dixerit, id erit solutum. Possumus enim certam legem dicere ei, quod solvimus: quotiens vero non dicimus id quod solutum sit, in arbitrio est accipientis, cui potius debito acceptum ferat: dummodo in id constituat solutum, in quod ipse, si deberet, esset soluturus [quoque debito se exoneraturus esset, si deberet], id est [29], in id debitum, quod non est in controversia [30], aut [31] in illud quod pro alio quis fidejusserat, aut cujus dies nondum venerat. æquissimum [32] enim visum est, creditorem ita agere rem debitoris, ut suam ageret. Permittitur ergo creditor [33] constituere, in quod velit solutum; dummodo sic constituamus [34], ut in re sua constitueret: sed constituere in re præsenti, hoc est statim, atque [35] solutum [36] est;

2. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

DUm in re agenda hoc fiat, ut vel creditori liberum sit non accipere, vel debitori non dare, si alio nomine exsolutum quis eorum velit.

3. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

CÆterum postea non permittitur. Hæc res efficiet, ut in duriorem [37] causam semper videatur sibi debere accepto ferre: ita enim & in suo constitueret nomine. §. 1. Quod si forte a neutro dictum sit: in his quidem nominibus, quæ diem, [vel conditionem] habuerunt, id videtur solutum, cujus dies [38] venit:

4. POMPONIUS lib. 13. ad Quintum Mucium.

ET magis, quod meo [39] nomine, quam quod pro alio fidejussorio nomine debeo: & potius quod cum [40] pœna, quam quod sine pœna debetur: & potius quod satisdato [41], quam quod sine satisdatione debeo.

1. *De liberatione unius ex duobus fidejussoribus.* 2. *De sorte & usuris.*

5. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

IN his vero, quæ præsenti die debentur, constat, quotiens indistincte quid solvitur, in graviorem [42] causam videri solutum. si autem nulla prægravet (id est, si omnia similia fuerint), in antiquiorem [43]. gravior videtur, quæ [&] sub satisdatione [44] videtur, quam ea, quæ pura [45] est. §. 1. Si duos quis dederit fidejussores, potest ita solvere, ut unum [46] liberet. §. 2. Imperator Antoninus cum Divo patre suo rescripsit, cum distractis pignoribus creditor pecuniam redigit [47], si sint usuræ debitæ, & aliæ indebitæ: quod solvitur in usuras, ad utramque [48] causam usurarum, tam debitarum, quam indebitarum pertinere. puta quædam earum ex stipulatione [49], quædam ex pacto [50] naturaliter debebantur. † Si vero summa usurarum debitarum, & non debitarum, non eadem sit, æqualiter [51] ad utramque causam proficit, quod solutum est, non pro rata: ut verba rescripti ostendunt. † Sed si forte usuræ non sint debitæ, & quis simpliciter solverit, quas omnino non eras stipulatus [52]; Imperator Antoninus cum Divo patre suo rescripsit [53], ut in sortem cedant. Eidem autem rescripto ita subjicitur: Quod generaliter constitutum est [54], *prius in usuras nummum solutum accepto ferendum*, ad eas usuras videtur pertinere, quas debitor exsolvere cogitur [55]: & sicut ex pacti conventione datæ repeti non possunt, ita [56] proprio titulo non numeratæ, pro solutis ex arbitrio percipientis non habebuntur. §. 3. Apud Marcellum lib. xx. Digestorum quæritur, si quis ita caverit debitori, *in sortem & usuras se accipere*: utrum pro rata, & sorti, & usuris decedat; an vero prius in usuras, & si quid superest, in sorte? Sed ego non dubito, quin hæc cautio *in sorte* [57], *& in usuras*, prius usuras admittat; tunc deinde, si quid superfuerit, in sortem cedat.

6. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

NEc enim ordo [58] scripturæ spectatur [59], sed potius ex [60] jure [61] sumitur id, quod agi videtur.

1 Adde *l.* 8. *in fin.* ℔. *h. t.* 2 *l.* 9. ℔. *h. t.* 3 Hoc exemplum est novationis judicialis. *argum. l.* 11. *& l.* 13 §. 4. *supr. de pignorib.* ita litis contestatione fit novatio judicialis. Cæterum, an privilegia primæ actionis repetita intelligantur, in novante stipulatione, vide apud Bart. *hic.* 4 *l.* 139. ℐ. *de reg. jur. l.* 8. ℔. *de compensat. l.* 2. *C. de annali except.* 5 Fiunt enim perpetuæ, quæ temporariæ erant. *l.* 9. §. 3. ℔. *de jurejur. l.* 8. *in fin.* ℔. *de fidejuss. tutor.* 6 A prima. *vulg. Hal.* 7 *l.* 14. ℔. *h. t.* Goth. V. in hanc l. Cujac. *l.* 25. *obs. c.* 17 S. L. 8 *l.* 50. *in fin.* ℔. *de verb. obligat.* Imo, eo defuncto non teneor, cum ejus morte purgetur mora *l.* 14. ℔. *h. t. l.* 72. §. 1. ℐ. *de solutionib.* 9 *l.* 91. ℔. *de verbor. oblig.* 10 Ut in *l.* 72. ℐ. *de solution.* 11 Vid. Gœdd. *de contr. stip. c.* 12. *num.* 9. *& seqq.* Ans. Adde Joann Robert. *lib.* 1. *sent. jur c.* 25. S. L. 12 *l.* 10. ℔. *h. t* 13 In judicio petentem. *vulg. Hal.* adde *l.* 2. ℔. *de duobus reis.* 14 Novatio hæc necessaria. 15 *l.* 13. *in fin.* ℐ. *de acceptilation.* 16 Stipulandi est admittere debitorem &c. *Hal.* 17 Acceptilatio solutioni comparatur. *l.* 7. §. 1. *in fin. supr. de liberat.* 18 Vid. quæ notavi ad *l.* 79. ℔. *de jure dot.* 19 Et ita legit Antonius Faber, 3. *conjectur.* 3. movetur autem, quod in alternativa stipulatione utraque res non contineatur, nisi hactenus, ut alterutra præstetur, non etiam, ut utraque peti possit 20 *l.* 26 *in fin.* ℔. *h. t.* 21 V. *l* 12. ℔. *h. t.* 22 Peculii administratio cui permissa est, novare potest, *ut hic.* donare non potest, & tamen pactum de non petendo facere potest *l.* 28. §. 2 ℔ *de pact. l.* 7. ℔. *de donat.* potest etiam alienare & pignori dare. *l.* 18. *in fin.* ℔. *de pignerat.* Imo ne pignori quidem dare potest. *l.* 1 § 1. *supr. quæ res pignori.* solve: facti quæstio est, quousque ei sit permissum peculium administrare. *d* § 1. An jurare & deferre jusjurandum potest? utique. *l.* 20. 21. *supr de jurejur.* An & delegare? potest. *l.* 48 *in fin. supr. de peculio* 23 Cur? Novare potest is, cui solvi potest. *l* 10. *supr. h. t. l.* 20. *l.* 21. *supr. de jurejur.* 24 Id enim non possunt. *l.* 28. § 2. *supr. de pact l.* 1 §. 1. *supr. quæ res pign l.* 7. ℔. *de donat.* 25 At non dedicandi & donandi. vide quæ notavi ad *l.* 12. ℔. *de curator. fur. & al.* 26 Una novatione plures stipulationes novare possumus.

27 *L.* 8. *C.* 43. *L.* 11. *tit.* 39. 7. *Eclog. tit.* 6. *ex lib.* 26. *tit.* 5. *Inst quibus mod. toll. obligatio in princ.* 3. *Extra.* 23. 28 *l.* 5. § 1. ℔. *h. t. l.* 1. *C. h. t. l* 21. *C. de usur.* 7. *Eclog.* 5. *c.* 1. Goth. Vide Cost *de quota & rata, q.* 124. *num* 22. Menoch *lib.* 3. *præsumpt.* 136 *& de arbitrar. cas.* 493. Ans. 29 i. e. non in id debitum, quod est in controversia. Cujac. 5. *observ.* 34. Contius, 1. *lect.* 7. monet in pluribus locis dictionem *Non* præposterari, ut in *l.* 71. *supr. de adquirend. vel omitt. hered.* in qua *ut non iterum* est, pro *non, ut iterum*, ὥστε μέν τοι ἵνα μὴ εἰς ἀναμφίβολον ᾖ. 7. *Eclog.* 6. *ex lib.* 26. *tit.* 5. *c.* 1. id est, ita tamen, ut non in id, quod extra controversiam est, solutum sit. Debitor solvendo potest constituere, quod potius debitum solutum velit: si non constituit, creditoris est constituere. Jam fingamus Titium ducenta Caio ex mutui causa debuisse: alia vero centum, vel ex negotio controverso, nondum tamen deciso, ut ex causa fidejussionis, vel ex causa cujus dies nondum venerit. Fingamus etiam centum Caio a Titio numerata: creditor eo casu non potest in has postremas causas pecuniam acceptam imputare. Cur ita? quia si ipsemet in ea causa esset, nollet imputari. & merito: magis enim præsumitur debiti non controversi, principalis & puri, quam controversi, quam accessorii, *l* 97. ℐ. *h. t.* vel nondum præsentis solvendi causa solvisse, *l.* 3 *in fin* ℐ. *h. t.* sunt enim hæ causæ leviores. Præsumitur autem in graviorem & nos magis onerantem causam velle solvere. 30 Controverso. *vulgat.* 31 Haud in illud, quidam ita legunt; reprehensi a Cujacio, 5. *observation.* 34. 32 Vide supra, ut quod quisque juris. 33 Creditori. *vulgat. Haloand.* 34 *Al.* constituat. 35 Quin & ante. *l.* 21. *C. de usur.* Hinc Cujacius, 13. *observ.* 31. colligit, Tutoris auctoritatem post negotium gestum posse interponi. 36 *Al* est, debet. 37 *l.* 5. ℐ *h. t.* 38 Dies jam venit. *vulgat Haloand. l.* 1. *supr. h. t. l.* 103. ℐ. *h. t.* 39 *l.* 1. *supr. h. t. l.* 97. ℐ. *h. t.* 40 *l.* 7. *in fin.* ℐ. *h. t. l* 5. *in fin.* ℔. *de ventre in possess.* 41 *l.* 5. ℐ. *h t.* 42 *l.* 3. ℔. *h. t.* 43 *l.* 89. *in fin.* ℐ. *h. t.* 44 *l.* 4. *in fin.* ℔. *h. t.* & sic graviora, *l.* 3. *l.* 4. ℔. *h. t.* pura, *d. l.* 3. pœnalia, *d. l.* 4. satisdationibus obnoxia, *d. l.* 4. *supr. h. t.* antiquiora debita, *ut hic.* in dubio præsumimur exonerare. 45 An simplex, ut vult Accursius? an sine fidejussore, ut Pyrrhus? 46 *l.* 1. *supr. h. t. l.* 24. *l.* 101. §. 1. ℐ. *h. t.* 47 Redegit. *vulgat. Hal.* 48 Id est, æqualiter omnibus summis. *l.* 55. ℔. *de fidejuss.* 49 Usuræ cum debentur partim ex stipulatione, partim ex pacto, pretium distractorum pignorum in utrasque usuras æqualiter imputatur, tametsi quantitatis inæquales sint. 7. *Eclog tit.* 5. *c.* 1. & 22 2. *lib.* 26. *tit* 5 *cap.* 3. 50 Naturaliter debetur, quod ex pacto debetur. vide *l* 1. *supr. de pactis.* 51 *l.* 8. ℐ. *h. t.* Imo, non æqualiter: est enim præsumptio, quemvis eas usuras potius solvere velle, quæ ex stipulatione debentur, quam quæ ex nudo pacto. *arg. l* 94. *in fin.* ℐ. *h. t.* 52 Quas deberas ex nudo pacto. 53 Sensus est, Usuras, quæ veluti ex pacto peti non poterant, si debitor simpliciter solverit, nulla mentione facta, quo nomine fiat solutio, in sortem eas dare videtur, *Eclog. ibid* 54 *l* 48 *in fin* ℐ. *h t. l.* 1. *C h. t. l.* 35. *supr de pign. l.* 21. *C de usur.* 55 Utpote ex stipulatione debitas 56 Usuræ sicut ex pacto datæ repeti non possunt: ita si non datæ sunt, quasi usuræ, creditor dicere non potest se quasi usuras accepisse. *Eclog. ibid* 57 In sortem, & in usuras admittatur, sed prius in usuras, & tunc deinde &c. *vulg. Hal.* 58 Ordo scripturæ non impedit causam juris ac voluntatis: nec attenditur, ubi mens Legis certa est. *l.* 77. §. 12 ℔. *de leg* 2. adde *l.* 14 *supr de peculio legato l* 13. §. 15 *supr de damno.* §. 34. *Inst. de legatis* adde Bart ad *l. Gallus* §. 1. *supr. de liberis. ad l.* 9. § *prius. supr. de vulgari.* 59 Imo ordo scripturæ spectatur *l.* 12. §. 3. *supr de legat.* 1. *l.* 14. *supr. de legat.* 2. *l.* 24. §. 17. ℔. *de fideic libert. l.* 1. *supr. de poss. hered. pet. l.* 1. *supr. de fideic. hered. pet.* 60 Id est, juris dispositione. Atque ita primo voluntas contrahentium expressa: Secundo juris dispositio: Tertio ordo scripturæ inspicitur, & sic voluntas tacita. 61 Ex usu, & consuetudine.

Si debitor ex pluribus cauſis unum debitum ſolvat.

7. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

SI quid ex famoſa cauſa, & non famoſa debeatur: id ſolutum videtur, quod [1] ex famoſa cauſa debetur. Proinde ſi quid ex cauſa judicati, [& non judicati,] debetur, id putem ſolutum, quod ex cauſa judicati debetur: & ita Pomponius probat. † Ergo ſi ex cauſa, quæ inficiatione [2] creſcit, vel pœnali debetur: dicendum eſt, id ſolutum videri, quod [3] pœnæ habet liberationem.

8. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

ILlud non ineleganter ſcriptum eſſe Pomponius ait, ſi par [4] & dierum, & contractuum cauſa ſit, ex omnibus ſummis pro [5] portione videri ſolutum.

De ſervo adjecto ſolutioni. 1. De ſolutione partis.

9. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

STipulatus ſum, *mihi aut Sticho ſervo Sempronii ſolvi.* Sempronio ſolvi non poteſt [6], quamvis dominus ſervi ſit. §. 1. Qui decem [7] debet, partem [8] ſolvendo in parte obligationis liberatur [9], & reliqua quinque ſola in obligatione remanent. † Item qui *Stichum* debet, parte Stichi data in reliquam partem tenetur [10]. Qui autem *hominem* debet, partem Stichi dando nihilominus hominem debere non [11] deſinit: denique homo adhuc ab eo peti poteſt: ſed ſi debitor reliquam partem Stichi ſolverit, vel per actorem ſteterit [12] quominus accipiat, liberatur.

De adjecto ſolutioni.

10. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

QUod ſtipulatus ita ſum, *mihi aut Titio?* Titius nec petere, nec [13] novare, nec acceptum facere poteſt: tantumque ei ſolvi poteſt [14].

11. POMPONIUS lib. 8. ad Sabinum.

SI ſtipulatus fuero, *Mihi, aut pupillo dare* [16]: promiſſor ſine tutoris auctoritate ſolvendo pupillo, liberabitur [16] a me.

De procuratore. De adjecto ſolutioni. 4. De falſo procuratore, & ratihabitione.

12. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

VEro [17] procuratori [18] recte ſolvitur. *Verum* autem accipere debemus eum, cui mandatum eſt vel ſpecialiter [19], vel cui omnium negotiorum adminiſtratio mandata eſt. §. 1. Interdum tamen & non procuratori recte ſolvitur: utputa [20] cujus ſtipulationi nomen inſertum eſt [21], ſi quis ſtipuletur *ſibi aut Titio.* §. 2. Sed & ſi quis mandaverit, ut Titio ſolvam, deinde vetuerit eum [22] accipere, ſi ignorans [23] prohibitum eum accipere, ſolvam, liberabor [24]: ſed ſi ſciero, non liberabor. §. 3. Alia cauſa eſt, ſi mihi proponas ſtipulatum aliquem ſibi, aut Titio. hic enim etſi prohibeat [25] me Titio ſolvere, ſolvendo tamen liberabor: quia certam conditionem habuit ſtipulatio, quam immutare [26] non potuit ſtipulator. §. 4. Sed etſi non vero procuratori ſolvam, ratum [27] autem habeat dominus, quod ſolutum eſt, liberatio contingit: rati enim habitio [28] mandato comparatur.

13. JULIANUS lib. 54. Digeſtorum.

RAtum autem habere dominus debet, cum primum certior factus eſt, ſed hoc ἐν πλάτει [29], [id eſt, *cum laxamento & amplitudine*,] & cum quodam [30] ſpatio [31] temporis accipi debet. ſicut in legato cum de [32] repellendo [33] quæreretur, ſpatium quoddam temporis adſumitur, nec minimum [34], nec maximum: & quod magis intellectu percipi, quam ex [35] locutione exprimi poſſet.

1. De tutoribus, 7. Et curatoribus. 8. De pupillo.

14. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

QUod ſi forte quis ita [36] ſolvat, *ut niſi ratam habeatur, condicat:* ſi dominus ſolutionem ratam non habuerit, condictio ei, qui ſolvit, competit. §. 1. Sunt quidam *tutores*, qui *honorarii* [37] appellantur; ſunt qui rei *notitiæ* [38] *gratia* dantur; ſunt qui ad hoc dantur, ut gerant [39]: & hoc, vel pater [40] adjicit, ut unus (puta) gerat: vel voluntate [41] tutorum uni committitur geſtus, vel Prætor [42] ita decernit. † Dico igitur, cuicunque ex tutoribus fuerat [43] ſolutum, etſi *honorariis* (nam & ad hos periculum pertinet) recte [44] ſolvi: niſi interdicta eis fuerit a Prætore adminiſtratio. nam ſi interdicta eſt, non recte ſolvitur. † Idem dico, & ſi quis ſciens ſuſpectis poſtulatis ſolvat: nam iis interim [45] videtur interdicta adminiſtratio.

§. 2. Quod ſi remoto ſolvit, ei [ſolvit] qui tutor eſſe deſierat: [& ideo] non liberabitur. §. 3. Quid ergo, ſi ei ſolvit, in cujus locum curator erat conſtituendus, utputa relegato in perpetuum [46], vel ad tempus? Dico, ſi ante ſolvit, quam ſubſtitueretur curator, oportere liberari. §. 4. Sed etſi *abſuturo Reipublicæ cauſa* ſolvit, recte ſolvit. quinimo & *ſi abſenti:* ſi modo non eſt alius in locum ejus ſubſtitutus [47]. §. 5. Sive autem legitimi ſunt, ſive teſtamentarii, ſive ex inquiſitione dati: recte vel uni ſolvitur. §. 6. Ei qui notitiæ [48] gratia datus eſt, an recte ſolvatur, videndum eſt: quia ad [49] inſtruendos contutores datur. Sed cum tutor ſit, niſi prohibitum fuerit ei ſolvi [50], puto liberationem contingere. §. 7. Curatori quoque furioſi recte ſolvitur; item curatori ſibi [51] non ſufficientis, vel per [52] ætatem, vel per aliam juſtam cauſam; ſed & pupilli [53] curatori recte ſolvi conſtat. §. 8. Pupillum ſine tutoris auctoritate nec [54] ſolvere poſſe palam eſt: ſed ſi dederit nummos, non [55] fient accipientis, vindicarique poterunt. plane ſi fuerint conſumpti, liberabitur.

15. PAULUS [lib. 6. ad Sabinum].

PUpillo [56] ſolvi [57] ſine tutoris auctoritate non poteſt. Sed nec delegare [58] poteſt: quia nec alienare [59] ullam rem poteſt. ſi tamen ſolverit ei debitor, & nummi ſalvi [60] ſint [61], petentem pupillum doli mali exceptione debitor ſummovebit.

De debitore ſub conditione.

16. POMPONIUS [lib. 15. ad Sabinum].

SUb conditione debitori ſi [62] acceptum feratur, poſtea conditione exiſtente intelligitur jam olim liberatus. Et hoc etiam ſi ſolutio re fiat, accidere Ariſto dicebat. ſcripſit enim, ſi quis, [qui] ſub conditione pecuniam promiſit, dedit eam ea conditione, ut ſi conditio extitiſſet, in ſolutum cederet: exiſtente conditione liberari eum, nec obſtare, quod ante [63] ejus pecunia facta eſt.

Si procurator ſuo nomine ſolverit.

17. IDEM [lib. 19. ad Sabinum].

CAſſius ait, ſi cui pecuniam dedi, ut [64] eam creditori meo ſolveret, ſi ſuo [65] nomine dederit, neutrum liberari: me, quia non [66] meo nomine data ſit: illum, quia alienam [67] dederit. cæterum mandati [68] eum teneri. ſed ſi [69] creditor eos nummos ſine dolo malo conſumſiſſet, is, qui ſuo nomine eos ſolviſſet, liberatur: ne, ſi aliter obſervaretur, creditor in lucro verſaretur.

De diſpenſatore manumiſſo, ſi quis vetet eum accipere, cui ſolvi juſſerat.

18. ULPIANUS [lib. 41. ad Sabinum].

SI quis ſervo pecuniis [70] exigendis præpoſito ſolviſſet poſt [71] manumiſſionem [72], ſi quidem ex contractu domini [73], ſufficiet, quod ignoraverit [74] manumiſſum. Quod ſi ex cauſa peculiari, quamvis ſcierit manumiſſum; ſi tamen ignoraverit ademptum [75] ei peculium, liberatus erit. Utroque autem caſu manumiſſus [76], ſi intervertendi cauſa id fecerit, furtum domino facit [77]. Nam & ſi debitori meo mandavero, *ut Titio pecuniam ſolveret*, deinde Titium vetuero accipere, idque ignorans debitor Titio ſimulanti ſe procuratorem ſolverit: & debitor liberabitur, & Titius furti actione tenebitur.

De ſervo.

19. POMPONIUS lib. 21. ad Sabinum.

FUgitivus meus, [cum pro libero ſe gereret], nummos mihi ſubreptos credidit tibi. obligari [78] te mihi Labeo ait: & ſi eum liberum exiſtimans ſolveris [79] ei, liberari te a me [80]; ſed ſi alii ſolviſſes juſſu ejus, vel is [81] ratum habuiſſet, non liberari: quia priore caſu mei nummi facti eſſent, & quaſi mihi ſolutum intelligeretur. Et ideo ſervus meus, quod peculiari nomine crediderit, exigendo liberabit debitorem: delegando autem, vel novando [82], non idem conſequeretur.

De pignore.

20. IDEM lib. 22. ad Sabinum.

SI rem meam quæ pignoris [83] nomine alii eſſet obligata, debitam tibi ſolvero, non liberabor: quia [84] avocari [85] tibi res poſſit ab eo, qui pignori accepiſſet.

1 *l.* 97. ℨ. *h. t. l.* 104. ℨ. *de reg. jur.* 2 Ex ea actione, quæ adverſus confitentem in ſimplum, ex inficiatione creſcit in duplum, ut eſt Aquilia. *l.* 23. [illegible] *ſupr. ad l. Aquil.* 3 *l.* 4. *ſupr. h. t. l.* 97. ℨ. *h. t.* 4 Alias, ſi impar, ex veteri obligatione ſolutum videtur. vide quæ notavi ad *l.* 5. *ſupr. h. t.* 5 *Subaudi*, dimidia, vel pro rata debiti cujuslibet. 6 Quia ſolvi adjecto, aut mihi poteſt. *l.* 55. *ſupr. de verb. obl.* 7 Et ſic quantitatem. 8 Partis ſolutio liberat a parte obligationis quantitatem continentis. 9 Non ſummo jure, ſed ex æquitate: id enim ſi admittitur, lites diminui certum erit. *l.* 21. *in fin. ſupr. de reb. cred.* An id perpetuo verum ſit, vide Hotom. 20. *Illuſtr. quæſt.* 10 Imo, qui partem Stichi dederit, in nulla parte ſe liberat. *l.* 2. §. 2. *ſupr. de verb. oblig.* 11 *d.* §. 2. *l.* 85. §. 4. ℨ. *de verb. obl.* 12 *l.* 72. ℨ. *h. t.* 13 Adjectus ſolutionis cauſa, jus petendi, novandi, & accepto ferendi non habet. 14 V. *l.* 59. ℨ. *h. t. l.* 44. §. 4. *ſupr. de* [illegible] §. 4. *verſ. plane. Inſt. de inutil.* 15 Dari. *vulg.* 16 Erat igitur obligatus? Imo, non erat. *arg. l.* 68. *in fin. infr. h. t.* 17 Etiam morienti. Pileus [illegible] 14. aliud ſi falſo *l.* [illegible] *C. de cond. indeb. l.* 19. *C. de furtis.* 18 V. *l.* 34. ℨ. *h. t.* 19 Verus procurator dicitur, ſpecialis, vel omnium negotiorum. *l.* 17. §. 16. ℨ. *de injur.* Goth. Vide *l.* 86. ℨ. [illegible] Anſ. 20 Ei, cujus. *vulg.* 21 Id eſt, adjecto ſolvi poteſt, etiam ſi non ſit procurator ſpecialis, aut omnium bonorum. *l.* 10. *ſupr. h. t.* 22 Titium ſc. 23 Si priusquam ſcirem mandatum revocatum. Mandatarius, & procurator ignorans mandatum revocatum, juſte ſolvit. facit *l.* 38. §. 1. ℨ. *h. t. l.* 17. *ſupr. de off. Præſ. l.* 41. *ſupr. de reb. cred. l.* 12. ℨ. *de SC. Maced. l.* 15. *ſupr. mandati.* §. 10. *Inſtit. de mandat.* 24 Imo, ignorantia ei, qui prohibitus eſt aliquid facere, non prodeſt. *l.* 4. *ſupr. de manum.* [illegible] 25 Poſſum enim invito ſtipulatore ei, qui adjectus eſt ſolutionis cauſa, ſolvere. *l.* 106. ℨ. *h. t. Inſtit. de inut. ſtipulat.* 26 Libertatem ſemel reo quæſitam creditor (eo invito) mutare non poteſt. 27 *l.* 58. *l.* 106. *in pr.* ℨ. *h. t.* 28 Ratihabitio mandato comparatur. *l.* 6. §. 9. *ſupr. de negotiis. l.* 56. *ſupr. de judiciis. l.* 1. §. 14. *ſupr. de vi. l.* 60. *l.* 152. §. 2. ℨ. *de reg. jur.* vid. *l.* 7. *in fin. C. quod cum eo.* 29 Hoc quid ſit vid. *l.* 28. *ſupr. de probat. l.* 12. §. 2. ℨ. *ratam rem hab.* adde quæ ſcripſi de verbo παρατατικῶς, ad *l.* 2. *ſupr. quib. ex cauſ. in poſſ. eatur.* 30 Adde *l.* 137. §. 2. §. 3. *ſupr. de verbor. oblig.* 31 *l.* 137. §. 2. *ſupr. de verb. obl.* 32 Vel de eo præſtando. *l.* 1. §. 8. ℨ. *ad l. Falcid. l.* 20. *in fin. ſupr. de ſtatulib.* 33 Quo quid magis accedit ad medium, eo melius eſt: & quo magis recedit, eo eſt pejus. Ariſtot. 4. *Politic.* & Martial. 1. *Epigr.* 58. *Illud quod medium eſt, atque inter utramque, probamus.* 35 Quam elocutione. *vulg. Hal.* Cur ita? quid æquum ſit, aut quando mora committatur, melius intelligi poteſt, quam ſcribi; *l.* 32. *ſupr. de uſur. l.* 7. §. 3. *ſupr. de curat. furioſ. & aliis.* vid. *l.* 14. *ſupr. de divers. tempor.* 36 *l.* 14. *ſupr. de cond. cauſa data.* adde *l.* 2. *ſupr. & l.* 8. *C. de cond. indeb.* 37 De quibus vid. *l.* 26. §. 1. *ſupr. de teſtam. tut. l.* 3. §. 2. ℨ. *de admin. & peric. tut.* 38 Qui ſint, vid. §. 6. ℨ. *h. t. l.* 32. §. 1. *ſupr. de teſtam. tut. l.* 1. *C. de peric. tut.* 39 Ut *l.* 3. §. 1. *l.* 47. *ſupr. de admin. & peric. tut.* §. 1. *Inſtit. de ſatiſd. tut.* 40 *d. l.* 3. *l.* 47. & *d.* §. 1. 41 *d.* §. 1. 42 *d.* §. 1. 43 Fuerit [illegible] 44 Tutori qualicumque (legitimo tamen) recte ſolvitur: niſi interdicta ſit ei adminiſtratio a prætore, vel ſuſpectus ſit. *l.* 46. §. 5. *ſupr. de admin. & peric. tut.* Goth. Vid. Azon. Accurſ. & [illegible] ad *l. etſi plurib. ſupr. de auct. tut.* Anſ. 45 Ei, qui ſuſpectus poſtulatus eſt, adminiſtratio interdicitur. §. 7. *Inſt. de ſuſpect. l.* 7. *C. de ſuſpect.* 46 *l.* 29. [illegible] *tionib. l.* 9. §. 6. *ſupr. de tutel. &* [illegible] 47 *l.* [illegible] *in fin. ſupr. de curat.* [illegible] 48 Vid. §. 1. *ſupr. h. t.* 49 Tutores notitiæ gratia dantur ad inſtruendos contutores. 50 Imo, non ſolvitur: dixi ad *l.* 4. *ſupr. de auctoritate tut.* 51 Id eſt, ejus qui rebus ſuis adminiſtrandis non ſufficit. 52 *l.* 4. *in fin.* ℨ. *rem pupill.* 53 Id eſt, ei, qui bonis pupilli datus eſt. vid. *l.* 4. *in fin.* ℨ. *rem pupill.* 54 *l.* 9. §. 2. *ſupr. de auct. tut.* 55 *l.* 29. *ſupr. de cond. indeb.* §. *ut in pr. & fin. Inſt. quib. alien. non licet.* 56 *l.* 28. *ſupr. de pact.* Cicer. *in Topicis, loco a differentia.* §. 2. *Inſt. quib. alien.* 57 Dari tamen recte poteſt. *d.* §. *ut.* 58 *l.* 48. *in fin. ſupr. de peculio. l.* 20. *in fin. ſupr. de novation.* 59 *l.* 25. §. 2. *ſupr. de pact. l.* 7. *ſupr. de donationib.* §. 2. *Inſtit. quib. alien. non licet.* 60 *d.* §. 2. *verſ. ſin autem aliter.* 61 Vel ſit locupletior factus. *l.* 4. §. 4. *ſupr. de doli mali.* 62 *l.* 12. ℨ. *de acceptil.* 63 *l.* 137. §. 6. *in fin. ſupr. de verb. obl.* 64 Adde *l.* 25. *ſupr. de donat.* 65 *l.* 82. *ſupr. de jure dot.* 66 Non eo nomine. 67 *l.* 47. *in fin. ſupr. mandati.* 68 Adde *l.* 12. §. 10. *ſupr. mandati.* 69 *l.* 94. ℨ. *h. t.* 70 Vide *l.* 62. *infr. h. t.* 71 *l.* 32. ℨ. *h. t. l.* 41. *ſupr. de reb. cred.* 72 Hinc oritur cauſa dubitandi; tunc enim ſolvens debitor videtur ei, cujus mandatum tacite revocatum eſt, ſolvere. vid. *l.* 41. *ſupr. de reb. cred.* 73 Fingamus eum Kalendario domini fuiſſe præpoſitum. 74 *l.* 11. *in fin. ſupr. depoſiti.* 75 Poterit enim id juſte ignorare, cum manumiſſus ex teſtamento peculium ſuum communiter non conſequatur. *l.* 53. *ſupr. de pecul. l.* 3. *ſupr. de manumiſſ. quæ ſervis ad univerſitatem. l. un. C. de peculio ejus, qui libert. meruit.* 76 An non idem, ſi non manumiſſus? non idem. quamdiu enim ſervus eſt in poteſtate, furtum quidem facit domino, nulla tamen adverſus eum datur actio. vid. *l.* 15. *l.* 16. ℨ. *de furtis.* 77 *l.* 38. §. 1. ℨ. *h. t. l.* 43. §. 1. *l.* 44. *l.* 80. §. 6. ℨ. & *l.* 19. *C. de furt.* 78 Per ſervum fugitivum adquiritur domino obligatio & dominium. 79 Solutio facta ſervo fugitivo ab ignorante, eum liberat. 80 Eo caſu mihi adquirit dominium. 81 *l.* 12. [illegible] 82 Vid. *l.* 25. *ſupr. de novationib.* 83 *l.* 69. *l.* 98. ℨ. *h. t.* 84 Id eſt, qui rem alteri obligatam ſolvi, res illa avocari tibi poteſt: nihil liberat ſolventem, niſi quod creditori ſolutum ei avocari non poteſt. 85 *l.* 1. *C. ſi antiquior creditor.*

De ſtipulatione, quanto minus ab illo exigetur.

21. PAULUS lib. 16. ad Sabinum.

SI decem ſtipulatus a Titio, deinde ſtipuleris a Seio, *quanto*[1] *minus ab illo conſecutus ſis*: etſi[2] decem petieris a Titio, non tamen abſolvitur Seius. quid enim, ſi condemnatus Titius nihil facere poteſt? ſed etſi[3] cum Seio prius egeris, Titius in nullam partem liberatur: incertum quippe eſt, an omnino Seius debiturus ſit. denique ſi[4] totum Titius ſolverit, nec debitor fuiſſe videbitur Seius: quia conditio ejus deficit.

De filiofamilias.

22. ULPIANUS lib. 45. ad Sabinum.

FIliusfamilias patre invito debitorem ejus liberare non[5] poteſt: adquirere enim obligationem poteſt, diminuere non poteſt.

Quibus caſibus invitus vel ignorans liberatur.

23. POMPONIUS lib. 24. ad Sabinum.

SOlutione[6], vel judicium pro nobis accipiendo[7]; & inviti & ignorantes liberari[8] poſſumus[9].

De fidejuſſore duorum.

24. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

UBi fidejuſſor pro duobus dena fidejuſſit, obligatus eſt in viginti: & ſive viginti ſive dena ſolverit, utrumque reum liberabit. Sed ſi quinque ſolverit, videamus, quem ex reis relevet[10] in quinque. erit ille relevatus, de[11] quo actum eſt: aut ſi non appareat, antiquius[12] debitum erit inſpiciendum. † Idem, & ſi quindecim ſint ſoluta, ſi quidem appareat quid actum ſit, in decem; & aliunde, quinque erunt relevata: ſi vero non apparet, ex antiquiore contractu decem, ex alio quinque erunt relevata.

De herede ex parte, totum ſolvente.

25. POMPONIUS lib. 31. ad Sabinum.

EX parte[13] heres inſtitutus, ſi decem, quæ defunctus promiſerat, tota ſolvit, pro parte quidem, qua heres eſt, liberabitur; pro parte autem reliqua, ea condicet. ſed ſi antequam condicat, ei adcreverit[14] reliqua pars hereditatis, etiam pro ea parte erit obligatus: & ideo condicenti indebitum doli mali exceptionem obſtare exiſtimo.

De pignore vendito.

26. IDEM lib. 25. ad Sabinum.

SI creditor fundum pignoratitium vendiderit, & quantum[15] ei debebatur, receperit: debitor liberabitur. † Sed etſi acceptum[16] emptori pretium tuliſſet creditor, vel ab eo ſtipulatus eſſet, debitor nihilominus liberatur: ſed ſi ſervus pignoratus a creditore venierit, quamdiu redhiberi poſſit, non liberabitur debitor, ſicut in quolibet pignore vendito, quamdiu res inempta fieri poſſit.

Si quid deſit juri rei ſolutæ.

27. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

ETiam circa ſtipulationem[17], & ex teſtamento[18] actionem, ſi res tradita fuerit, quæ debebatur, quamdiu aliquid juri rei deeſt[19], adhuc tamen ipſa res petenda eſt: utputa poſſum fundum petere, licet mihi traditus ſit, ſi jus quoddam cautionis ſupererit[20].

De pro tutore.

28. PAULUS lib. 38. ad Edictum.

DEbitores ſolvendo ei, qui pro tutore negotia gerit, liberantur, ſi[21] pecunia in rem pupilli pervenit.

De obligatione dividua vel individua.

29. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

CUm Stichus & Pamphilus communi ſervo promiſſi ſunt, non[22] alteri Stichus, alteri Pamphilus[23] ſolvi [non[24]] poteſt, ſed dimidiæ[25] ſingulorum partes debentur. † Idemque[26] eſt, ſi quis aut duos Stichos, aut duos Pamphilos, dari promiſit: aut communi duorum ſervo homines decem[27] dare promiſit. nam ambigua vox eſt *decem homines*, quemadmodum *decem denarii*, atque utriusque rei[28] dimidium duobus modis intelligi poteſt. Sed in nummis & oleo, ac frumento & ſimilibus, quæ communi[29] ſpecie continentur, apparet[30] hoc actum, ut numero dividatur obligatio: quatenus & commodius promiſſori ſtipulatoribusque eſt.

De oblatione.

30. IDEM lib. 51. ad Edictum.

SI debitor offerret pecuniam quæ peteretur, creditor nollet[31] accipere: Prætor ei denegat actiones.

De operis. De obligatione, quæ conſiſtit in non faciendo, & de fidejuſſore.

31. IDEM lib. 7. Diſputationum.

INter artifices longa[32] differentia eſt[33] & ingenii, & naturæ, & doctrinæ, & inſtitutionis[34]. Ideo ſi *navem a ſe fabricandam*, quis promiſerit, vel *inſulam ædificandam*, *foſſamve faciendam*, & hoc ſpecialiter actum eſt, *ut ſuis operis id perficiat*: fidejuſſor ipſe ædificans vel foſſam fodiens, non conſentiente ſtipulatore, non[35] liberabit[36] reum. † Quare etiam ſi illis ſtipulationibus fidejuſſor acceſſerit, *Per*[37] *te non fieri, quominus mihi ire agere liceat*, prohibens ire fidejuſſor, ſtipulationem non committit: & ſi patientiam præſtet[38], non efficiet, quominus committatur ſtipulatio.

De ſervo. De morte ejus, qui juſſerat alii ſolvi.

32. JULIANUS lib. 13. Digeſtorum.

SI ſervus peculiari[39] nomine crediderit, eique debitor, cum ignoraret[40], dominum mortuum eſſe, ante aditam hereditatem ſolverit: liberabitur. † Idem juris erit & ſi manumiſſo[41] ſervo debitor pecuniam ſolverit, cum ignoraret ei peculium conceſſum[42] non eſſe.

† Neque intererit, vivo, an mortuo domino pecunia numerata ſit: nam hoc quoque caſu debitor liberatur. ſicut is, qui juſſus eſt a creditore pecuniam Titio ſolvere, quamvis creditor mortuus fuerit, nihilominus recte Titio ſolvit: ſi modo ignoraverit creditorem mortuum[43] eſſe.

De evictione, de ſtatulibero. 1. *De homine vulnerato.*

33. IDEM lib. 52. Digeſtorum.

QUi *ſibi*, *aut Titio*[44] *fundum dari* ſtipulatus eſt, quamvis fundus Titio datus fuerit; tamen ſi poſtea[45] evictus eſt, habet actionem: quemadmodum ſi hominem ſtipulatus eſſet, & promiſſor ſtatuliberum[46] Titio dediſſet, isque ad libertatem perveniſſet.

§. 1. Qui *Stichum aut Pamphilum dari* promiſit, ſi Stichum vulneraverat[47], non magis eum dando liberatur, quam ſi ſolum Stichum promiſiſſet, & a ſe vulneratum daret. † Item qui *hominem dari* promiſit, & vulneratum[48] a ſe offert, non liberatur. Judicio quoque accepto, ſi hominem is cum quo agetur, vulneratum a ſe offert, condemnari debebit. Sed & ab alio vulneratum ſi det, condemnandus erit: cum poſſit alium dare.

De condictione indebiti. 1. *Si homo debeatur.* 2. *De alternatione.* 3. *De ſervo omnibus negotiis præpoſito.* 4. *De falſo procuratore.* 5. *De ſervo fugitivo.* 6. *De dote.* 7. *De eo qui juſſit alii ſolvi cui donare volebat.* 8. *Si debitor ſucceſſerit creditori.* 9. *De prædone.* 10. *De ſolutione partis.* 11. *De exceptione perpetua, & condictione indebiti.*

34. IDEM lib. 54. Digeſtorum.

QUi *hominem*[49] *aut decem tibi aut Titio*[50] *dari* promiſit, ſi Titio partem hominis tradiderit, mox tibi decem numeraverit: non Titio, ſed tibi partem hominis condicet[51] (quaſi indebitum tua voluntate Titio ſolverat). † Idemque juris erit, etiam ſi mortuo Titio decem ſolverit: ut tibi potius, quam heredi Titii partem hominis condicat.

§. 1. Si duo rei ſtipulandi *hominem*[52] *dari* ſtipulati fuerint, & promiſſor utrique partes diverſorum hominum dederit[53]: dubium non eſt quin non liberetur. † Sed ſi ejuſdem hominis partes utrique dederit, liberatio contingit. quia obligatio communis efficiet, ut quod duobus ſolutum eſt, uni[54] ſolutum eſſe videatur. Nam ex contrario cum duo fidejuſſores *hominem dari* ſpoponderint, diverſorum quidem hominum partes dantes non liberantur: at ſi ejuſdem hominis partes dederint, liberantur.

§. 2. Stipulatus ſum *decem mihi aut hominem*[55] *Titio dari*: ſi homo Titio datus fuiſſet, promiſſor a me liberatur: & antequam homo daretur, ego decem petere poſſum.

§. 3. Si Titium omnibus negotiis meis præpoſuero[56], deinde vetuero eum ignorantibus[57] debitoribus adminiſtrare negotia mea: debitores ei ſolvendo, liberabuntur. nam is qui omnibus negotiis ſuis aliquem proponit, intelligitur[58]

1 V. l. ut ſupr. de reb. cred. l. 116. ſupr. de verb. obl. Hæc ſtipulatio ſubſidiaria eſt. 2 Id eſt, petitio facta reo principali in ſolidum obligato non liberat eum qui tenetur in ſubſidium. 3 Petitio facta ei qui tenetur in ſubſidium, non eum liberat qui principaliter tenetur. 4 Principali ſolvente, is qui tenebatur in ſubſidium, plene liberatur. 5 Pactio filii non nocet patri agere volenti. l. 3. §. 4. ſupr. quod quisque. l. 30 ſupr. de pactis. l. 23. C. de pactis. vid. l. 7. C. de reb. cred. 6 l. 40. l. 53. J. h. t. l. 39 ſupr. de negotiis. l. 1. §. 24. ſupr. de exercitor. Inſt. quib. mod tollit. oblig. in princ. 7 Facit l. 10. §. 1. ſupr. de in rem verſ. l. 20. ſupr. de interrogat. l. 8. in fin. l. 11. in fin. ſupr. de novat. 8 Ab altero: at non ei obligari. 9 Imo, iniquum eſt facto alieno liberari vid. l. 8. in fin. ſupr. de negot. 10 Relevare, Galli decharger. adde de hoc verbo l. unic C. de collat donator. vel relevat. lib. 10. tit. 28. 11 Adde l. 5. in fin. ſupr. h. t. l. 89. J. h. t. 12 d. l. 89. in fin. 13 Adde l. 18. ſ. de interrogationib. 14 Pars debitoris adcreſcens creditori, tollit actionem ipſius creditoris. 15 Alias ſecus. l. 28. ſupr. de reb. cred. l. 9. in fin. ſupr. de diſtract. pign. l. 10. C. de obl. & act. 16 Sicut vera pretii acceptio liberat debitorem, ita & ficta: dummodo ſit a Lege probata, ut acceptilatio. § 1. Inſt. quib mod. toll. 17 l. 131. in fin. ſupr. de verb. obl. 18 l. 5. ſupr. de act. empt. l. 49. § 6 ſupr. de leg. 1. 19 Deeſt, quoties deterior quam oportet, datur, l. 3. §. 1. ſupr. commodati. & ita de reliquis conveniri poteſt. d. l. 5. d. l. 49. 20 Demus ſervum alienum traditum, ſtatuliberum, vel nondum noxa ſolutum. l. 72. §. pen. J. h. t. 21 Solvens minus legitimo adminiſtratori, liberatur, ſi res in domini utilitatem ſit converſa. adde l. 31. in fin. ſupr. de hered. pet. adde caſum l. 96. J. h. t. 22 Hæc negatio deeſt in vulgata editione, ſed tamen nihil intereſt hic, an poſteriori loco, J. negationem ponas, dummodo non gemines. Goth. Vid. in hanc leg. Goedd. de contrah. ſtipulat. cap. 6. num. 290. Anſ. 23 Pamphilus, alteri Stichus, alteri Pamphilus ſolvi non poteſt. Contius ita legit. 24 Hæc negatio eſt hic delenda, ſi ſuperior retinetur: ſin minus, hic retinenda eſt. vid. Robertum 1. animadverſ. 21. 25 Senſus eſt: Si Stichus & Pamphilus promittuntur communi ſervo, inter dominos & heredes unius domini ſpecie ſit diviſio, non numero: dimidia ſingulorum ſingulis debetur. vide l. 54. ſupr. de verb. obl. 26 Idemque non eſt. Cujac. ad l. 54. ſupr. de verb. obl reprehenſus a Roberto 1. recept. 36. & 2. animadverſ. 21. defenſus ab Antonio Mercatore, 2. not. 21 Senſus eſt: Sticho & Pamphilo promiſſis, ſpecie ſit diviſio, non numero; duobus Stichis & Pamphilis, aut decem promiſſis, numero, non ſpecie, ſit diviſio: idque confirmat lex 54. lex 117. ſupr. de verborum obligat. Hujus lectionis ratio pendet ex eo, quod cum duo Stichi promittuntur, promittuntur adjectione numeri, res in ambiguitatem incidat, numerone debeant Stichi dividi, non ſpecie: Numeri diviſio commodior eſt promiſſori & ſtipulatoribus: hanc igitur amplectimur in ambiguo: nam & eandem amplectimur, cum decem aurei ſunt promiſſi; quo caſu eadem exiſtit ambiguitas. Singularia corpora nummorum, an numerus debeat dividi, vide Cujac. ibid. 27 Joannes Boſhanus vetus interpres, ut & Accurſius & Joannes Robertus, putant hic agi de promiſſione certorum hominum, legem vero 117. ſupr. de verbor. obligation. loqui de incertis, atque ita conciliant hanc legem cum d. l. 117. eo ſcilicet ſenſu, centum hominibus incertis promiſſis numero dividi obligationem: certis certum promiſſis, ſpecie non numero diviſionem fieri. Id Cujacio diſplicet 15. obſervation. 24. movetur, quod hic ſiat mentio decem hominum, ergo incertorum. verba igitur eam interpretationem non ferre. An forte ſententia Legis id innuitur? ne id quidem: nam in denariis, de quibus J. h. t. compertum jus eſt numero diviſionem fieri. Idem igitur ſtatui debet in hominibus: nam & hi & illi communi & promiſcua ſpecie continentur, non propria. Parem enim uſum omnes denarii, omnes ſervi præſtant in ſuo genere. vide Cujac. ibid. & Antonium Mercatorem 2. notat. 2 in fin. 28 Alii remedium. 29 Vide hic Albericum. 30 Juris interpretatione. 31 Nolenti accipere debitum, quod offertur, actio denegatur. l. 72. J. h. t. 7. Eclog. 5. cap. 26. 32 Imo exigua differentia eſt. l. 13. in fin. C. de contr. ſtipul. 33 l. 26. §. 12 ſupr. de cond. indeb. adde l. 12. ſupr. de legat. 3. 34 Et nationis. l. 31. §. 21. ſupr. de ædil. edict. 35 Adde l. 11. in fin. ſupr. de leg. 3. l. 39. in fin. ſupr. de ſtatulib. 36 Nec ſe. 37 l. 49. §. 1. ſupr. de verb. obl. 38 Reus non præſtet. 39 l. 35. J. h. t. 40 l. 18. ſupr. h. t. l. 41. ſupr. de rebus cred. 41 l. 14. in fin ſupr. de oblig. 42 l. 26. §. 8. ſupr. de cond. indeb. l. unic. C. de pecul. ejus. 43 l. 26 § 1. ſupr. mandati. l. 19. §. 3. ſupr. de donat. 44 Id eſt, adjecto. 45 Solutio facta adjecto rei, quæ poſtea evincitur, aut in libertatem eripitur, non liberat ſolventem a priſtina actione. l. 46. l. 98. J. h. t. l. 61. ſupr. de evict. l. 131. §. 1. ſupr. de verb. obl. 46 l. 63. ſupr. de cond. indeb. 47 Aut vulneraverit. 48 l. 9. § 3. ſupr. ad [illegible]. vid. l. 3. §. 1. l. 18. §. 1. ſupr. commodati. l. 1. §. 16. ſupr. depoſiti. aut occiſi l. 23. l. 91. ſupr. de verb. obl. 49 In alternativa ſolutio partis facta adjecto, non liberat ſolventem. 50 Id eſt, adjecto. 51 l. 59. in fin. J. h. t. hinc colligit [illegible], Solutas indebite uſuras, non ab inſtitore, ſed a domino repeti. 52 In genere. 53 Et male: nec enim ita ſolvi poteſt. l. 23. in fin. l. 26. ſupr. de cond. indeb. l. 11. §. 1. l. 15. ſupr. de legat. 2. l. 85. §. 4. ſupr. de verb. obl. 54 Ratione communionis duo reputantur ut unus. 55 Id eſt, rem aliam quam mihi. l. ult. § 5. ſupr. de verb. obl. 56 Vid. l. 12. ſupr. l. 49. J. h. t. adde Paul. 5. ſent. 8. §. unic. 57 Generali procuratori ignoranti mandatum a debitore revocatum poſſumus ſolvere. 58 Præpoſitus omnibus negotiis intelligitur quoque præpoſitus ad ſolutionem acceptandam. l. 11. ſupr. de pact. l. 7. §. 1. ſupr. quib. modis pign.

etiam debitoribus mandare, ut procuratori ſolvant. §. 4. Si nullo [1] mandato intercedente, debitor falſo exiſtimaverit voluntate mea pecuniam ſe numerare [2]: non liberabitur. & ideo procuratori, qui [3] ſe ultro alienis negotiis offert, ſolvendo nemo liberabitur.

§. 5. Et cum fugitivus [4] qui pro libero ſe gerebat, rem vendidiſſet, reſponſum eſt, emptores fugitivo ſolventes a domino liberatos non eſſe. §. 6. Si gener ſocero ignorante [5] filia dotem ſolviſſet [6], non eſt liberatus: ſed condicere ſocero poteſt, niſi ratum [7] filia habuiſſet. & propemodum ſimilis eſt gener ei, qui abſentis procuratori ſolveret: quia in [8] cauſam dotis particeps [9], & quaſi ſocia obligationis patri filia eſſet. §. 7. Si debitorem meum juſſero *pecuniam Titio dare*, donaturus ei, quamvis Titius ea [10] mente acceperit, ut meos nummos faceret: nihilominus debitor liberabitur. Sed ſi poſtea Titius eandem pecuniam mihi dediſſet, nummi mei fient.

§. 8. Quidam filiumfamilias a quo fidejuſſorem acceperat, heredem inſtituerat. Quæſitum eſt, ſi juſſu patris adiſſet hereditatem, an pater cum fidejuſſore agere poſſet? Dixi, quotiens reus ſatisdandi, reo ſatis accipiendi heres exiſteret, fidejuſſores ideo liberari: quia pro [11] eodem apud eundem debere non poſſent. §. 9. Si prædo id, quod a debitoribus hereditariis exegerat, petenti hereditatem reſtituerit [12]: debitores liberabuntur. §. 10. *Si decem aut hominem dari* ſtipulatus fuero, & duos fidejuſſores accepero, Titium & Mævium, & Titius quinque ſolverit: non liberabitur prius [13] quam Mævius quoque quinque ſolvat. quod ſi Mævius partem [14] hominis ſolverit, uterque obligatus remanebit. §. 11. Qui perpetua [15] exceptione ſe tueri poteſt, ſolutum repetit [16]: & ideo non [17] liberatur [18]. Quare ſi ex duobus reis promittendi alter pepigerit, *ne ab eo peteretur* [19]: quamvis ſolverit, nihilominus alter obligatus manebit.

De ſervo.

35. ALFENUS VARUS lib. 2. Digeſtorum a Paulo epitomatorum.

QUod ſervus ex peculio [20] ſuo crediḍiſſet [21], aut depoſuiſſet [22]: id ei, ſive veniſſet, ſive manumiſſus eſſet, recte [23] ſolvi poteſt [24]; niſi aliqua cauſa intercederet, ex qua intelligi poſſit, invito eo cujus tum is ſervus fuiſſet, ei ſolvi. † Sed & ſi quis dominicam [25] pecuniam ab eo fœneratus eſſet, ſi permiſſu domini ſervus negotium dominicum geſſiſſet, idem juris eſt: videtur enim voluntate domini, qui cum ſervo negotium contraheret, & ab eo accipere, & ei ſolvere.

Si ejus qui uxorem prægnantem reliquit, filius totum debitum hereditarium petat.

36. JULIANUS lib. 1. ad Urſeium Ferocem.

SI pater meus prægnante uxore relicta deceſſerit, & ex cauſa hereditaria totum hoc, quod patri meo debitum fuiſſet, petiſſem: nihil me conſumpſiſſe [26] quidam exiſtimant. ſi nemo natus ſit, recte me egiſſe: quia in rerum natura verum fuiſſet, me ſolum heredem fuiſſe. Julianus notat: Verius eſt me eam partem perdidiſſe [27] pro qua heres fuiſſem, antequam certum fuiſſet neminem naſci: aut quartam [28] partem, quia tres [29] naſci potuerunt: aut ſextam, quia quinque. nam & Ariſtoteles [30] ſcripſit quinque naſci poſſe: quia [31] vulvæ mulierum totidem receptacula habere poſſunt: & eſſe mulierem Romæ Alexandrinam [32] ab Ægypto, quæ quinque ſimul peperit, & tum habebat incolumes; & hoc & in Ægypto adfirmatum [33] eſt mihi.

Si fidejuſſor partem ſolverit.

37. IDEM lib. 2. ad Urſeium Ferocem.

QUotiens unus ex fidejuſſoribus ſuam [34] partem ſolviſſet [35], tanquam negotium reo [36] geſſiſſet, perinde habendum eſt, ac ſi reus ipſe unius fidejuſſoris partem ſolviſſet: ſed tamen ut non ex ſorte decedat: ſed is fidejuſſor ſolus liberatur, cujus nomine ſolutio facta fuerit.

De adjecto ſolutioni. 1. Si quis juſſit aliquid ſolvi, deinde vetuit accipere. 2. De pluribus obligationibus una ſolutione tollendis. 3. De obligatione hominis. 4. De fidejuſſore pro eo qui reipubl. cauſa abfuit. Si fidejuſſor hominem promiſſum occiderit. 5. Si debitor ſucceſſerit fidejuſſori.

38. AFRICANUS lib. 7. [37] Quæſtionum.

CUm quis ſibi aut Titio dari ſtipulatus ſit, magis eſſe ait, ut ita [38] demum recte Titio [39] ſolvi dicendum ſit, ſi in eodem ſtatu [40] maneat, quo fuit, cum ſtipulatio interponeretur. cæterum ſive in adoptionem, ſive in exilium [41] ierit, vel aqua [42] & igni ei interdictum, vel ſervus factus ſit [43], non recte ei ſolvi dicendum: tacite [44] enim inesse hæc conventio ſtipulationi videtur, ſi in eadem [45] cauſa maneat.

§. 1. Si debitorem meum juſſerim *Titio ſolvere*, deinde Titium vetuerim accipere, & debitor ignorans [46] ſolverit: ita eum liberari exiſtimavit, ſi non ea mente [47] Titius nummos acceperit, ut eos lucretur. alioquin, quoniam furtum eorum ſit facturus, manſuros eos debitoris: & ideo liberationem quidem ipſo jure non poſſe contingere debitori, exceptione tamen ei ſuccurri æquum eſſe, ſi paratus ſit condictionem furtivam, quam adverſus Titium habet, mihi præſtare. ſicuti ſervatur cum [48] maritus uxori donaturus, debitorem ſuum jubeat ſolvere: nam ibi quoque, quia nummi mulieris non fiunt, debitorem non liberari; ſed exceptione eum adverſus maritum tuendum eſſe, ſi condictionem, quam adverſus mulierem habet, præſtet: furti tamen actionem in propoſito mihi poſt [49] divortium competituram, quando [50] mea interſit interceptos nummos non eſſe. §. 2. De peculio cum domino actum eſt, is damnatus ſolvit: & [51] fidejuſſores pro ſervo acceptos liberari reſpondit. eandem enim pecuniam in [52] plures cauſas ſolvi poſſe, argumentum eſſe, quod, cum judicatum ſolvi ſatisdatum eſt, & damnatus reus ſolvat, non ſolum actione judicati, ſed etiam ex ſtipulatu & ipſe & fidejuſſores liberentur. † Et magis ſimile [53] eſſe quod, cum [54] poſſeſſor hereditatis exiſtimans ſe heredem eſſe ſolverit, heres non liberetur: tunc enim propterea id evenire, quod ille ſuo nomine indebitam pecuniam dando, repetitionem ejus haberet.

§. 3. Qui hominem promiſit, ſi ſtatuliberum ſolvat: magis puto, non [55] eſſe exſpectandam conditionem. ſed & creditorem agere poſſe, & illi condictionem competere [56]. quod ſi interim conditio defecerit, liberatur, perinde atque ſi quis pendente [57] conditione ſolvit per errorem, & antequam condiceret, conditio extiterit. Illud nullo modo dici conveniet, ſi mortuo Sticho conditio deficiat, liberari debitorem. quamvis, ſi vivente eo defecerit, liberaretur: quando iſto caſu nullo tempore perfecte hominem meum feceris. alioquin prope erit, ut etiamſi eum ſervum, in quo uſusfructus alienus eſt, mihi ſolveris, isque [uſufructu manente] deceſſerit: ea ſolutione liberatus videaris. quod nullo modo probandum eſt: ſicuti ſi communem ſolviſſes, isque deceſſiſſet. §. 4. Si quis pro [58] eo reverſo fidejuſſerit, qui cum Reipublicæ cauſa abeſſet, actione qua liberatus ſit, deinde annus præterierit: an fidejuſſor liberetur? quod Juliano non placebat: & quidem ſi cum fidejuſſore experiundi poteſtas non fuit. ſed hoc caſu in ipſum fidejuſſorem ex Edicto actionem reſtitui debere: quemadmodum in eum fidejuſſorem, qui [59] hominem promiſſum occidit [60]. §. 5. Qui pro te apud Titium fidejuſſerat, pignus in ſuam obligationem dedit; poſt idem heredem te inſtituit. quamvis ex fidejuſſoria cauſa non tenearis, nihilominus tamen pignus obligatum manebit: at ſi idem alium fidejuſſorem dederit, atque ita heredem te inſtituerit, rectius exiſtimari ait, ſublata obligatione ejus [61], pro quo fidejuſſum ſit, eum quoque, qui fidejuſſerit, liberari [62].

De periculo pecuniæ ſolvendæ.

39. IDEM lib. 8. [63] Quæſtionum.

SI ſoluturus pecuniam tibi, juſſu tuo ſignatam [64] eam apud numularium [65], quoad probaretur [66], depoſuerim: tui periculi eam fore [67] Mela lib. x. ſcribit. quod verum eſt: cum [68] eo tamen, ut illud maxime

1 Vid. *l.* 12. *C. h. t.* 2 Procuratori, quem meum eſſe putabat, ſed falſo. 3 *l.* 58. ℨ. *h. t. l.* 8. *C. de cond. indeb.* 4 Vide *l.* 19. ℨ. *h. t.* 5 Vel invita. *l.* 28. ℨ. *de jure dot.* vid. *l.* 7. *C. ſoluto.* 6 Poſt divortium ſcil. *d. l.* 28. *l.* 7. *C. ſoluto.* 7 *l.* 58. ℨ. *h. t. l.* 14. ℨ. *ad SC. Velleian.* dixi ad Ulpian. 6. §. 4. 8 Nota regulam. 9 Dixi ad *l. unic.* §. 13. *C. de rei uxoriæ act.* 10 Tradens alteri mandato creditoris liberatur: licet ille eo animo quo creditor mandavit, non recipiat. *Caſtrenſ.* 11 *l.* 95. §. 2. ℨ. *h. t.* 12 *l.* 31. *in fin.* ℨ. *de hered. pet.* 13 *l.* 46. *in fin.* ℨ. *h. t.* 14 §. 1. ℨ. *h. t.* 15 Quod repeti poteſt, non liberat ſolventem, nec correum ejus nam eadem ſolutio non poteſt parere liberationem & ſoluti repetitionem. *l.* 41. ℨ. *de cond. indeb.* 16 Adde *l.* 26. §. 13. ℨ. *de cond. indeb.* 17 Cur? quia obligatus non fuit. Nulla eſt obligatio, quæ exceptione perpetua elidi poteſt. 18 An ei condictio competit? competit. 19 Adde *l.* 19. §. 1. ℨ. *de cond. indeb.* 20 *l.* 32. ℨ. *h. t.* 21 *l.* 19. ℨ. *l.* 3. *C. h. t.* 22 *l.* 11. *in fin.* ℨ. *depoſiti.* 23 *l.* 20. *l.* 21. ℨ. *de jurejur.* 24 Ab ignorante, nam ignorans ſtatus mutationem, ſolvend. liberatur. 25 *l.* 18. ℨ. *h. t.* 26 Id eſt, nihil me amiſiſſe hac plus petitione. *Gothofr.* Vid. Leonin. *emendat. lib.* 5. *cap.* 4. *num.* 12. Anſ. 27 Hæc lex pertinet ad plus petitiones. de quibus dixi ad *tit. C. de plus petition.* & *l.* 1. ℨ. *de interrogat.* 28 Paul. 4. *ſentent. ultim.* Quoties de modo quartæ retinendæ quæritur, propter periculum plus petendi, officio judicis æſtimantis quarta facienda eſt, quæ remaneat apud heredem. 29 *l.* 28. *in fin.* ℨ. *de judiciis.* ſed & plures *l.* 3. §. 10. ℨ. *de ſuis & legit.* 30 *lib.* 7. *de hiſtor. animal.* 4. quanquam de quinque receptaculis vulvarum nullam ibi mentionem facit. Quin ab ea quoque opinione abhorrere videtur *lib.* 4. *de generat. animal.* 4. ſemen, inquit, trahi a locis uteri, atque ob eam rem multa generari pro numero locorum & acetabulorum, quæ unum non ſunt, opinari nihil rationis eſt. 31 Ideoque concludebat eum eſſe finem multijugæ hominum partitionis, neque plures unquam ſimul genitos compertum. 10. Gell. 2. vid. Ariſtot. 7. *de hiſtor. animal.* 4. verum Ariſtoteles in eo dupliciter fallitur nam & plures uno partu editos ex hiſtoriis conſtat, & quinque receptacula in mulierum vulvis eſſe negantur. Quod ad primum attinet, in Ægypto ob fœcundum potum Nili uno utero ſeptem interdum generantur *Trogus.* Quin Plin. 7. *c.* 11. ſcribit, extare in monumentis medicorum, uno abortu 12. puerperia ejecta fuiſſe. Tatianus adverſus Græcos: Quid, inquit, ad me Periclemene opus mulieris, quæ uno partu 30 infantes peperit? quod plerique miraculum putant: cum potius magnæ intemperantiæ fructus hic æſtimari debeat, & illa abominatio videri: utpote ſimilis ſcrophæ Romanæ, quæ itidem propter eventum ſimilem ſacrum quendam cultum conſecuta fertur. Albericus refert mulierem quandam in Germania conſignatis conſervatisque jam in utero duorum & viginti infantium corpuſculis, abortum feciſſe aliam vero etiam ſeptuaginta: imo, ut magis mireris, aliam ejeciſſe in pelvim embryunculorum auricularis digiti magnitudine corpuſcula centum & quinquaginta. Cujus rei facta fides eſt tunicułis, quibus obvolvebantur, conſciſſis: addit quoque pluribus eorum adfuiſſe dilatationis & conſtructionis motum, & ſigna alia vitæ complura, oculis tamen imperfectioribus, manuum vero & pedum digitos fuiſſe veluti capillares. vide Cœlium Rhodiginum 4. *lect.* 23. Sed iſta levia ſunt, ſi eis comparemus prodigioſum partum Margaritæ Hollandiæ Comitis, quæ ſub Henrico Imperatore uno partu trecentos & ſexaginta liberos vivos edidit: aqua etiam luſtrali poſtea expiatos. de quo vide Guicciardinum *in ſua Belgica.* Quod ad receptacula attinet, alii plura tribuunt, ſeptem ſcilicet ternis dextra ſiniſtraque conſtitutis, uno in meditullio compoſito. Rhodigin. 4. *lect.* 23. Avicenna apud eundem refert tot eſſe receptacula in vulva animalium, quot proferuntur uberum papillæ. quod refelli poteſt: quia etſi tribus membranis ſinguli fœtus obligantur, vulvæ tamen nulla prorſus loculamenta ſunt; idque probari experimento poteſt. Philoſophi aliam ab Ariſtotele & Stoicis rationem attulere: nam Empedocles ad quantitatem; Aſclepiades ad excellentiam ſeminis: Eraſiſtratus ad ſuperfœtationem cauſas numeroſi partus referebant. Plutarch. 5. *de placitis Philoſoph.* 10. Sed ea de re, & de multiplici partu, ejusque cauſis, vide quæ ſcripſit Joubertus *lib.* 3. *cap.* 1. *des erreurs populaires.* 32 *l.* 3. ℨ. *ſi pars hered. petat. l.* 7. ℨ. *de reb. dub.* Capitolinus *in Antonino.* Serapiam dicit. *l.* 3. ℨ. *ſi pars hered. pet. l.* 7. ℨ. *de reb. dub.* Sed & ſub D. Auguſto Imperatore ancilla Cæſaris Auguſti in agro Laurente peperit quinque pueros, 10. Gell. 2. & in Peloponneſo reperta eſt mulier, quæ quinos quater peperit. 7. Plin. 3. 33 Teſtis de auditu admittitur. 34 Suo nomine duntaxat partem ſuam ſolvens, alium non liberat. 35 Volenti creditori. 36 Principali debendi. 37 Vid. Cujac. 7. *ad Afric. fol.* 139. 38 Imo, etſi non maneat in eodem ſtatu, recte ſolvitur. *l.* 56. §. 2. ℨ. *de verb. obl.* ubi dixi. 39 Id eſt, adjecto, ſenſus eſt: Adjecto non poteſt ſolvi, ſi ſtatus adjecti eſt mutatus in deterius. 40 *l.* 95. §. 6. ℨ. *h. t.* 41 Id eſt, deportationem. *Cujac.* 42 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 1. §. 2. *ſupr. de leg.* 3. 43 Aut e contrario ſi manumiſſus ſit. *Cujac.* 44 Hinc Seneca 4. *de benef.* 3. Subeſt, *inquit*, tacita exceptio, ſi potero, ſi debebo. Effice ut idem ſtatus ſit, cum exigis; qui fuit, cum promitterem. Deſtituere levitas non erit, ſi aliquid intervenerit novi. Quid miraris, cum conditio promittentis mutata ſit, mutatum eſſe conſilium? Eadem mihi omnia præſta, & idem ſum. 45 De tacitis conditionibus vid. Oldendorp. *in Topic. in loco ab Auctoritate ſeu præjudiciis n.* 5. ubi inter cæteras ſequentes recenſet, Si Deus voluerit, Si vixero, Si potuero, Si tempus concedetur, Si æquum fueris arbitratus, Si non fueris injurioſus aut damnoſus, Si rem licitam mandaveris aut pactus fueris, Si fidem ſervaveris, Si Lex aut ſuperior id probaverit, Si neceſſitas me in contrarium non coëgerit. 46 Vide *l.* 12. §. 2. *ſupr. h. t.* Gothofred. Intellectum hujus §. 1. vide apud Joann. Zanger. *de exception. part.* 3. *cap.* 2. *num.* 91. Anſ. 47 *l.* 18. *in fin.* ℨ. *h. t.* 48 *l.* 5. §. 3. ℨ. *de donat. int. vir.* 49 Hæc verba, *poſt divortium*, delenda eſſe cenſet Antonius Faber, 3. *conject.* 19. eſſeque ab inepto interprete, non ab Africano. 50 Id eſt, quandoquidem ut in *l.* 4. §. 26. ℨ. *de uſurpat. & uſucap.* 51 *Inſtit. quibus modis tollitur obligat.* 52 *l.* 44. ℨ. *h. t.* 53 Et magis diſſimilem eſſe. Accurſ. Cuj. *hic.* 54 Vide Romanum *conſ.* 108. *n.* 9. 55 Qui certo decipiendus eſt, agere poteſt, antequam deceptio ſuum effectum ſortiatur. 56 Imo non competit. *l. ſtatuliberum.* 9. §. *penult. ſupr. de ſtatuliber.* vide Antonium Fabrum 2. *conjecturar.* 7. ubi notat Juriſconſultos in hoc articulo diſſenſiſſe. 57 Vide *l.* 16. ℨ. *de condict. indeb.* 58 Pro reo jam reverſo. *vulg.* 59 Vide *l.* 49. *ſupr. de verb. obl. l.* 19. *ſupr. de dolo.* 60 Vide *l.* 32. *in fin. ſupr. de uſur.* 61 Id eſt, rei principalis. 62 Vide *l.* 32. *ſupr. de fidejuſſorib.* Goth. Adde Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 9. *n.* 11. Anſ. 63 Vide Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 206. 64 Signatam pecuniam deponere, eſt ſacculum aut bulgam cum pecunia ſignatorum ſive teſtium ſignis obſignatam deponere. *l.* 9. *C. h. t.* vid. *l. ult. ſupr. de leg. commiſſ.* 65 Solent enim nummulariis pecuniæ probandæ dari. Menander. ἀλλ' ἐπὶ τράπεζαν μὲν φέρειν τὴν προῖχ' ἵνα εἰ τἀργύριον καλόν ἐστι, δοκιμαστὴς ἴδῃ. Cujac. *ibid.* 66 Hæc obſignatio & depoſitio non fit ſolvendi animo, ſed pecuniæ probandæ cauſa. 67 Quia tua eſt. *l.* 18. §. 2. *ſupr. de adquir. vel amitt. poſſ.* 68 Id eſt, ea conditione: ſimilis eſt loquendi formula in *l.* 35. *in fin.* ℨ. *locati.*

ſpectetur,

ſpectetur, an per te ſteterit [1], quominus in continenti probaretur: nam tunc perinde habendum erit, ac ſi parato me ſolvere, tu ex aliqua cauſa accipere nolles. in qua ſpecie non utique ſemper tuum periculum erit: quid enim ſi inopportuno [2] tempore vel loco obtulerim?

† His conſequens eſſe puto, ut, etiamſi & emptor nummos, & venditor mercem, quod invicem parum [3] fidei haberent, depoſuerint, [&] nummi emptoris periculo ſint; utique ſi ipſe eum apud quem deponerentur, elegerit: & nihilominus merx quoque, quia emptio perfecta ſit.

Si quis pro alio ſolverit.

40. MARCIANUS lib. 3. Inſtitutionum.

SI pro [4] me quis ſolverit creditori meo, licet ignorante [5] me: adquiritur mihi actio pignoratitia. † Item ſi quis [6] ſolverit legata [7], debent diſcedere legatarii de poſſeſſione [8]: alioquin naſcitur heredi Interdictum, ut eos dejicere poſſit.

De accuſationibus.

41. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

REo criminis [9] poſtulato, interim nihil prohibet recte pecuniam a debitoribus ſolvi [10]: alioquin plerique innocentium neceſſario ſumptu egebunt.

42. PAULUS lib. 3. de Adulteriis.

SEd nec illud prohibitum videtur, ne a [11] reo [12] creditori ſolvatur.

De acceſſionibus.

43. ULPIANUS lib. 2. Regularum.

IN omnibus [13] ſpeciebus liberationum etiam [14] acceſſiones [15] liberantur; puta adpromiſſores [16], hypothecæ, pignora: præterquam quod inter creditorem & adpromiſſores confuſione facta reus non liberatur.

De pluribus effectibus unius ſolutionis.

44. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

IN numerationibus aliquando evenit [17], ut una numeratione duæ obligationes tollantur uno momento. Veluti ſi quis pignus pro debito vendiderit [18] creditori: evenit enim, ut [&] ex vendito [19] tollatur obligatio [20], & debiti [21]. † Item ſi pupillo, qui ſine tutoris auctoritate mutuam pecuniam accepit [22], legatum a creditore fuerit ſub ea conditione, *ſi eam pecuniam* [23] *numeraverit*, in duas cauſas videri eum numeraſſe [24]: & in debitum ſuum [25], ut in Falcidiam heredi imputetur; & conditionis gratia, ut legatum conſequatur.

† Item ſi uſusfructus pecuniæ numeratæ legatus fuerit, evenit, ut una numeratione [26] [&] liberetur heres ex teſtamento, & obliget ſibi legatarium [27]. † Tantundem eſt, & ſi [28] damnatus fuerit alicui vendere, vel locare: nam vendendo, vel locando, & liberatur ex teſtamento heres, & obligat ſibi legatarium [29].

De dote. 1. *De tutore accuſato.*

45. ULPIANUS lib. 1. Reſponſorum.

CAllippo reſpondit. Quamvis ſtipulanti uxori vir ſpoponderit, *dirempto* [30] *matrimonio prædia, quæ doti erant obligata* [31], *in ſolutum dare*: tamen ſatis [32] eſſe, offerri dotis quantitatem.

§. 1. Idem Frontoni reſpondit, perſeveranti tutori in tutelæ adminiſtratione, licet [33] capitis reo, potuiſſe id quod pupillo [34] bona fide debetur, exſolvi.

De evictione, 2. *Et æſtimatione rei in ſolutum datæ.*

46. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SI quis aliam rem pro alia volenti ſolverit, & evicta [35] fuerit [res]: manet [36] priſtina obligatio. & ſi pro parte fuerit evicta, tamen pro ſolido obligatio durat: nam non accepiſſet re [37] integra creditor, niſi pro ſolido ejus fieret. §. 1. Sed & ſi duos fundos, verbi gratia, pro debito dederit, evicto [38] altero fundo remanet integra obligatio. tunc ergo res pro re ſoluta liberationem præſtat, quum pro ſolido facta eſt ſuſcipientis. §. 2. Sed & ſi quis per dolum [39] pluris æſtimatum fundum in ſolutum dederit, non liberatur: niſi [40] id quod deeſt repleatur.

De pupillo. 1. *De SC. Macedoniano.*

47. IDEM lib. 4. Regularum.

IN pupillo, cui ſine tutoris auctoritate ſolutum eſt, ſi quæratur, quo tempore ſit locupletior: tempus, quo [41] agitur, inſpicitur. & ut exceptio doli mali poſita ei noceat, tempus, quo agitur, ſpectatur.

§. 1. Plane (ut Scævola ajebat) etiamſi perierit res ante litem conteſtatam, interdum quaſi locupletior factus intelligitur: id eſt, ſi neceſſariam [42] ſibi rem emit, quam [43] neceſſario de ſuo erat empturus. nam [44] hoc ipſo quo non eſt pauperior factus, locupletior eſt.

† Sic & in filiofamilias putabat Macedonianum ceſſare, ſi in neceſſarias [45] cauſas filius mutuam pecuniam acceperit, & eam perdiderit.

De Prætorio pignore.

48. MARCELLUS lib. ſing. Reſponſorum.

TItia, cum propter dotem [46] bona mariti poſſideret [47], omnia pro domina egit [48], reditus [49] exegit, & moventia diſtraxit: quæro, an ea, quæ ex re mariti percepit, in dotem ei reputari debeant? Marcellus reſpondit, reputationem ejus, quod proponeretur, non iniquam videri [50]: pro ſoluto enim magis habendum eſt, quod ex ea cauſa mulier percepit. ſed ſi forte uſurarum quoque rationem arbiter [51] dotis recuperandæ habere debuerit, ita eſt computandum, [ut] prout quidque ad mulierem pervenit, non ex univerſa ſumma decedat: ſed prius in eam [52] quantitatem, quam uſurarum nomine mulierem conſequi oportebat. quod non eſt iniquum.

Soluta pecunia *quomodo accipitur*, *& de verbo* ſatisfactionis.

49. MARCIANUS lib. ſingul. ad Hypothecariam formulam.

SOlutam pecuniam intelligimus utique naturaliter [53], ſi numerata ſit creditori. † Sed & ſi [54] juſſu ejus alii ſolvitur, vel creditori ejus, vel futuro debitori, vel etiam ei, cui donaturus erat: abſolvi debet. † Ratam [55] quoque ſolutionem ſi creditor habuerit, idem erit. † Tutori quoque ſi ſoluta ſit pecunia vel curatori, vel procuratori [56], vel cuilibet ſucceſſori, vel ſervo actori [57]: proficiet ei ſolutio.

† Quod ſi acceptum latum ſit, quod ſtipulationis nomine [58] hypotheca erat obligata, vel ſine [59] ſtipulatione accepta ſit: ſolutionis quidem verbum non [60] proficiet [61], ſed ſatisdationis ſufficit [62].

De ære ſoluto pro auro.

50. PAULUS [lib. 10. ad Sabinum].

SI, cum aurum tibi promiſiſſem, ignoranti, quaſi aurum, æs ſolverim: non [63] liberabor. ſed nec repetam hoc quaſi indebitum ſolutum, quod ſciens [64] feci: petentem tamen [te] aurum, exceptione [65] ſummovebo [66], ſi [67] non reddas æs, quod accepiſti.

De diſpenſatore.

51. IDEM [lib. 9. ad Edictum].

D*Iſpenſatori* [68], qui ignorante debitore remotus [69] eſt ab actu, recte ſolvitur: ex voluntate enim domini ei ſolvitur; quam ſi neſcit mutatam, qui ſolvit, liberatur.

De ſatisfactione.

52. ULPIANUS [lib. 14. ad Edictum].

SAtisfactio [70] pro [71] ſolutione eſt [72].

De ſolutione pro alio.

53. GAJUS [lib. 5. ad Edictum Provinciale].

SOlvere [73] pro ignorante [74] & invito cuique licet: cum [75] ſit Jure civili conſtitutum, licere etiam ignorantis invitique meliorem conditionem facere.

Verbum ſolutionis *quomodo accipitur.*

54. PAULUS [lib. 56. ad Edictum].

SOlutionis verbum pertinet [76] ad [77] omnem liberationem quoquo modo factam: magisque ad ſubſtantiam obligationis refertur, quam ad nummorum ſolutionem.

1 Tunc enim teneris. *l.* 72. *l.* 79. ff. *h. t. l.* 73. *in fin. ſupr. de verb. oblig.*

2 Ἀνεπιτηδείῳ. *l.* 32. *ſupr. de uſur. l.* 49. *in fin. ſupr. de verbor. oblig.* Goth. Vide Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 1. *n.* 220. Anſ.

3 Sequeſtratio fit, ſi emptor & venditor parum fidei inter ſe habeant. adde *hic* Bart. & Gloſſ. *in l. Julianus* 13 §. *offerri. ſupr. de act. empt.*

4 *l.* 23 *ſupr. h. t.*

5 Ignorantis conditio poteſt per alium melior fieri. *l.* 53. ff. *h. t.*

6 Tertius.

7 *l.* 11. *ſupr. ut legat. nomine.*

8 In quam miſſi fuerant ex primo decreto

9 Alterius ſcil. quam majeſtatis. nam ei ſolvi non poteſt. *l.* 8. C. *ad l. Jul majeſt.*

10 *l.* 45. §. 1. ff. *h. t. l.* 46. §. 6. ff. *de jure fiſci.* vide quæ notavi ad *l.* 15. *ſupr. de donat.*

11 Qui ſolvit creditori, nummos alienat. Reus creditori poteſt ſolvere: nam ſolutio ex neceſſaria cauſa fit, cum ad eam debitor jure obſtringatur. Hinc conſtat, reo permiſſam eſſe alienationem neceſſariam.

12 Criminis poſtulato.

13 Plures ſunt enim ſpecies liberationum.

14 Liberato principali, acceſſorium liberatur ipſo jure. *l.* 95. §. 4. ff. *h. t.*

15 Acceſſiones obligationis principalis ſunt perſonæ vel res. Accedunt enim principali obligationi adpromiſſores, hypothecæ & pignora.

16 Adpromiſſores ſunt fidejuſſores. ut *l.* 64. §. 4. *ſupr. ſolut.* Adpromiſſores ſunt proximi a fidejuſſoribus: & ob id ἐγγυαὶ vocant. Adpromittit, qui pro alio promittit: ſic adſtipulatur, qui pro alio ſtipulatur. Adpromiſſio recte ſemper fit: adſtipulatio non ſemper. vide Cuj. ad *l.* 5. §. 12. ff. *de verborum obligationib.* dixi ad Feſtum *in verbo* adpromiſſor.

17 *l.* 38. §. 2. ff. *h. t.*

18 Qui pignus pro debito ſolvit, vendit. & e contra: Qui creditori pignus vendit, pro debito ſolvit. *l.* 4. *C. de evict.*

19 Quæ debitori adverſus creditorem competebat. *l.* 13. *C. de pign.*

20 Adverſus emptorem.

21 Debitori, qui vendidit.

22 Ex qua naturaliter obligatur.

23 Quam natura debet.

24 Senſus eſt: Pupillus eo caſu ſolvendo liberat ſe debito naturali, & conditionem legati implet, atque ita obligat ſibi heredem, ut legatum præſtet.

25 Naturale. vide *l.* 59. *ſupr. de obligat.*

26 Facta ſcilicet ab herede.

27 Ad reſtituendam pecuniam *l.* 5. §. 1. *ſupr. de uſufruct. earum rerum.*

28 Heres ſc.

29 Ad pretium. atque ita una ſolutio, una numeratio, vel præſtatio, partim parit, partim tollit obligationem.

30 *Al.* direpto.

31 Pactum de pignore in ſolutum dando, non præjudicat poſſidenti. *l.* 16. *in fin. ſupr. de pign.* Goth. Explicat. h. leg. vide apud Caſp. Roderic. *de ann. reditib. lib.* 2. *quæſt.* 2. *num.* 57. Anſ.

32 Imo non ſatis eſt offerri, cum ne quidem offerens audiatur. *l.* 34. *in fin. ſupr. de pign.*

33 *l.* 41. *ſupr. h. t.*

34 Pupillo debetur bona fide exſolvi. Petr. Fab. 1. *ſemeſtr.* 24.

35 Vid. *l.* 33. *ſupr. h. t.*

36 Vide ad hunc locum Cuj. 19. *obſ.* 38.

37 Rem integram creditor &c. *vulg.*

38 *l.* 72. *ſupr. de evict.*

39 *Sub.* debitoris ipſius: ne alioquin putes dolum creditoris hic ſignificari. Nam ſi ita eſſet, hoc caſu liberari poſſet debitor, ſi vellet.

40 *l.* 34. §. 10. *ſupr. h. t. l.* 7. *C. de except.*

41 *l.* 4. *ſupr. de except.* vide quæ notavi ad *l.* 6. *C. ſolut. matr.*

42 *l.* 11. §. 4. *ſupr. de minorib.*

43 Rem neceſſariam quis emiſſe intelligitur, quam de ſuo alias erat empturus.

44 Locupletior intelligitur, qui non fit pauperior, cuique nihil deperit.

45 *l.* 7. §. 14. ff. *de SC. Maced.*

46 Suam.

47 Ex primo decreto ſcil. dotis ſervandæ cauſa.

48 V. Quæſada *qu. jur. cap.* 15. Cuj. *l.* 15. *obſerv. cap.* 12. Mod.

49 Probatur poſſeſſio fructuum perceptione, *ut hic.* ſed & ſi rei ipſi quis inſiſtit; vel eam ſaltem nota vel ſymbolo adprehendit; ſi eam coluit, vel alteri locavit per inſtrumenta locationum, per inveſtituram; ſi alius noſtro nomine poſſidere paſſus eſt, vide Schneidevinum *in* §. *retinendæ.* 4. *Inſtit. de Interdict.*

50 Quia miſſus in poſſeſſionem ex primo decreto comparatur geſtori negotiorum, *l.* 14. *in fin. ſupr. de rebus auct.* is autem fructus non lucratur.

51 Nota de arbitro dotis recuperandæ, *l.* 1. *ſupr. de pact. dotal.* de quo Tertull. 2. *ad uxorem*: ſuſtinemus earum dotes, quo objectione (ſic enim puto legendum) nominis, mercedem ſilentii faciam, apud arbitrum, ſpeculatoremque litigaturi.

52 Fructus Prætorii pignoris extenuant debitum: primo acceſſorium: deinde principale. adde *l.* 1. *ſupr. h. t.*

53 Naturalis ſolutio numeratione perficitur. adde *l.* 4. §. 7. *ſupr. de re jud.*

54 *l.* 56. *infr. h. t.* Quod creditori, *l.* 4. *l.* 12. *C. h. t.* vel ejus adminiſtratori, *l.* 13. *ſupr. de leg.* 1. vel alteri ejus juſſu & ratihabitione ſolutum eſt, debitorem ipſum liberat.

55 *l.* 58. ff. *h. t.*

56 *l.* 34. §. 3. *ſupr. h. t.*

57 *l.* 19. *C. h. t.*

58 Id eſt, per modum ſtipulationis.

59 *l.* 17. §. 2. *ſupr. de pact.*

60 Atqui acceptilatio nihil aliud eſt, quam ſolutio. *l.* 7. §. 1. *ſupr. de lib. leg.*

61 Senſus eſt: A contractu, qui re perficitur (veluti pignoris) acceptilatione, aut nudo pacto, plene non liberamur. obligatio quidem diſſoluta eſt, ſed tamen ſemper verum eſt pignorum dationem interceſſiſſe. adde *l.* 17. §. 2. *ſupr. de pact.*

62 Imo, non ſufficit. *l.* 6. *in fin. ſupr. quib. modis pign. vel hypotheca ſolvitur.* Qui liberatur per acceptilationem, non dicitur liberari per ſolutionem, ſed per ſatisfactionem: ſolutio fit nummis, ſatisfactio aliis etiam modis.

63 *l.* 22. ff. *de verb. obl.*

64 *l.* 23. §. 1. *ſupr. de inoff.*

65 Præſumitur nemo donare. *l.* 24. §. 1. *ſupr. de pign. act.*

66 Solvens ſcienter indebitum æs loco auri debiti, non intelligitur donare, *ut hic.* Cur? alia conjectura conjecturam tacitæ donationis excludit.

67 Vincentius Lirinenſis *adverſus prophanas novationes*: Aurum accepiſti, aurum redde: nolo mihi pro aliis alia ſubjicias: nolo pro auro aut impudenter plumbum, aut fraudulenter æramenta ſupponas: nolo auri ſpeciem, ſed naturam plane. Auri ſpeciem dixit, id, quod aurum tantum videtur, nec eſt tamen aurum.

68 *l.* 62. ff. *h. t.* vide quæ ſcripſi ad *l.* 1. *C. ſi adverſ. fiſcum.*

69 *l.* 38. §. 3. *ſupr. h. t.*

70 Id eſt, datio fidejuſſoris, vel aliorum pignorum. vide *l.* 53. *ſupr. de contrah. empt. l.* 13. §. 3. §. 4. *ſupr. de pign. l.* 4. §. 3. *ſupr. de re judic.*

71 *l.* 13. §. 4. *ſupr. de pign. l.* 6. §. 1. *ſupr. quib. mod. pign.*

72 Quid ita? fit volenti ſatisfactio: ideoque ut ſolutione facta creditori, ita ſatisfactione liberatur debitor: ea parte comparari poteſt ſatisfactio ſolutioni; utraque enim eundem effectum præſtat, nempe liberationem.

73 Vide Romanum *conſil.* 428. *n.* 8. & ſic meliorem ignorantis & inviti conditionem facere poſſumus. *l.* 40 *ſupr. h. t.*

74 *l.* 23. *ſupr. h. t.*

75 Imo non eſt: invito namque beneficium non datur. *l.* 69. ff. *de reg. jur.*

76 *Sub.* improprie.

77 *l.* 4. §. 3. *ſupr. de re judic. l.* 47. *l.* 176. ff. *de verb. ſign.*

De numerante, ut recipiat.

55. ULPIANUS [lib. 61. ad Edictum].

QUi ſic ſolvit, ut [1] reciperet [2], non liberatur: quemadmodum non [3] alienantur nummi, qui ſic dantur, ut recipiantur [4].

De mandato.

56. PAULUS [lib. 62. ad Edictum].

QUi mandat [5] ſolvi, ipſe videtur ſolvere.

De re, 1. Vel perſona adjecta ſolutioni.

57. ULPIANUS [lib. 77. ad Edictum].

SI quis ſtipulatus fuerit *decem in melle:* Solvi quidem mel poteſt, antequam ex ſtipulatu agatur: ſed ſi ſemel [6] actum ſit, & petita decem fuerint, amplius mel ſolvi non poteſt. §. 1. Item ſi *mihi aut Titio* ſtipulatus fuero dari, deinde petam, amplius Titio ſolvi non poteſt: quamvis [7] ante litem conteſtatam poſſet.

De negotiorum geſtore.

58. IDEM [lib. 80. ad Edictum].

SI quis offerenti [8] ſe negotiis alienis bona fide ſolverit, quando liberetur? Et ait Julianus, cum dominus ratum [9] habuerit, tunc liberari. *Idem ait*, antequam dominus haberet ratum, an condici ex ea cauſa poſſit? Et ait intereſſe, qua mente ſolutio facta eſſet: utrum, ut ſtatim debitor liberetur, an vero cum dominus ratum habuiſſet. Priore [10] caſu confeſtim poſſe condici procuratori, & tunc demum extingui condictionem, cum dominus ratum habuiſſet: Poſteriore tunc demum naſci condictionem, cum dominus ratum non habuiſſet.

§. 1. Si creditor, cujus ignorantis procuratori ſolutum eſt, adrogandum ſe dederit: ſive ratum habuit [11] pater, [rata ſolutio eſt]: ſive non habuit, repetere debitor [12] poteſt. §. 2. Et ſi duo rei ſtipulandi ſunt, quorum alterius abſentis procuratori datum [13] antequam is ratum haberet, interim alteri [14] ſolutum eſt: in pendenti eſt poſterior ſolutio, ac prior. quippe incertum eſt, debitum an indebitum exegerit [15].

De adjecto ſolutioni.

59. PAULUS lib. 2. ad Plautium.

SI ita ſtipulatus ſim, *mihi aut Titio dare ſpondes?* & debitor conſtituerit ſe mihi ſoluturum: quamvis mihi competat de conſtituta actio, poteſt [16] adhuc adjecto ſolvere. † Et ſi a filiofamilias mihi aut [17] Titio ſtipulatus ſim, patrem poſſe Titio ſolvere quod in peculio eſt: ſcilicet ſi ſuo non filii nomine ſolvere velit. Dum enim adjecto ſolvitur, mihi [18] ſolvi videtur. Et ideo ſi indebitum [19] adjecto ſolutum ſit, ſtipulatori poſſe condici Julianus putat: ut nihil interſit, jubeam [te] Titio ſolvere, an ab initio ſtipulatio ita [20] concepta ſit.

De uſucapione.

60. IDEM [lib. 4. ad Plautium].

IS, qui alienum hominem in ſolutum dedit, uſucapto [21] homine liberatur.

Si res ad creditorem pervenerit.

61. IDEM lib. 5. ad Plautium.

[IN perpetuum] quotiens id, quod tibi debeam, ad te pervenit [22], & tibi nihil abſit, nec quod ſolutum eſt, repeti poſſit, competit liberatio.

De diſpenſatore, & de negotiorum geſtore.

62. IDEM [lib. 8. ad Plautium].

DIſpenſatorem [23] meum teſtamento liberum eſſe juſſi, & peculium ei legavi: is poſt mortem meam a debitoribus [24] pecunias exegit: an heres meus retinere [25] ex peculio ejus, quod exegit, poſſit, quæritur? Et ſi quidem poſt aditam hereditatem exegerit pecuniam, dubitari non debet, quin de peculio eo nomine retineri nihil debeat, qua [26] liber factus incipit debere, ſi liberantur ſolutione debitores. Cum vero ante aditam hereditatem pecuniam accepit diſpenſator, ſiquidem liberantur debitores ipſa ſolutione: non eſt dubium, quin de peculio id retinendum ſit: quia incipit debere hic [27] heredi quaſi negotiorum geſtorum, vel mandati actione. Si vero non liberantur [28], illa quæſtio eſt, cum negotium meum gerens, a debitoribus meis acceperis, deinde ego ratum non habuero, & mox [29] agere velim negotiorum geſtorum actione [30]: an utiliter agam, ſi caveam te indemnem futurum? Quod quidem ego non puto: nam ſublata [31] eſt negotiorum geſtorum actio, eo quod ratum non habui, & per hoc debitor mihi conſtituitur [32].

De ſervo fructuario.

63. IDEM [lib. 9. ad Plautium].

SI debitor ſit ſervi fructuarius, poteſt is ſervus per acceptilationem [33] liberare eum: videbitur enim ex re ejus adquirere. idem in pacto [34] dicemus.

Si creditori creditoris ſolvatur.

64. IDEM [lib. 14. ad Plautium].

CUm juſſu [35] meo id, quod mihi debes, ſolvis creditori meo: & tu a me, & ego a creditore meo liberor.

De dote.

65. POMPONIUS [lib. 1. ex Plautio].

SI filia furioſi a viro divorterit, dictum eſt, vel adgnato [36] curatore [37] voluntate filiæ, vel filiæ conſentiente [38] adgnato ſolvi dotem.

De pupillo.

66. IDEM [lib. 6. ex Plautio].

SI [39] pupilli debitor, jubente eo ſine tutoris auctoritate pecuniam creditori ejus numeravit: pupillum quidem a creditore liberat, ſed ipſe manet obligatus, ſed exceptione ſe tueri poteſt. † Si autem debitor pupilli non fuerat, nec pupillo condicere poteſt, qui ſine tutoris auctoritate non obligatur; nec creditori, cum quo alterius juſſu contraxit: ſed pupillus, in quantum [40] locupletior factus eſt, utpote debito liberatus, utili actione tenebitur.

De eadem parte ſæpius ſoluta.

67. MARCELLUS [lib. 13. Digeſtorum].

SI quis *duos homines* promiſerit, & Stichum ſolverit: poterit ejuſdem [41] Stichi dominium poſtea conſecutus, dando liberari. † In nummis minor, vel prope nulla dubitatio eſt. nam & apud Alfenum Servius eum, qui minus a debitore ſuo accipere [42], & liberare eum vellet, reſpondit, poſſe ſæpius aliquos nummos accipiendo ab eo, eique retro dando, ac rurſus accipiendo, id efficere: veluti ſi centum debitorem decem [43] acceptis liberare creditor velit, ut cum decem acceperit, eadem ei retro reddat, mox ab eo accipiat, ac noviſſime retineat: etſi in dubitationem a quibusdam hoc male deducatur: quod non poſſit videri is, qui ita accepit, ut ei, a quo accepit, retro reddat, ſolviſſe potius, quam deceiiſſe [44].

De pupillo & furioſo.

68. IDEM lib. 16. Digeſtorum.

SErvus *decem* [45] *dare* juſſus pupillo, & liber eſſe, ſi heres ſit pupillus, ſive tantum conditio in eum collata ſit; an abſente quoque tutore, pupillo dando, libertatem conſequatur? moveris comparatione conditionis, quæ conſtitit in facto: veluti *ſi pupillo ſervierit*, quæ poteſt impleri citra interventum quoque tutoris: & quid (inquis) ſi curatorem habeat, & ſi furioſo dare juſſus ſit? an curatori dando liberetur? & finge alicui fundum legatum, ſi dediſſet pupillo [46], furioſove. Et ſciendum eſt in omnibus iſtis caſibus tutori [47] quidem, vel curatori utiliter dependi: ipſis autem, id eſt, furioſo vel pupillo, non [48] recte perſolvi, ne datio ex illorum imbecillitate pereat: nec enim hoc egit teſtator, ut, quoquo modo eſſet datum, expleta videretur conditio.

De noxæ deditione.

69. CELSUS lib. 24. Digeſtorum.

SI hominem, in [49] quo uſusfructus alienus eſt, vel qui erat pignori [50] Titio obligatus, noxæ [51] dediſti: poterit is, cui condemnatus es, tecum agere judicati [52]. nec expectabimus, ut creditor evincat. ſed ſi uſusfructus interierit, vel diſſoluta fuerit pignoris obligatio: exiſtimo proceſſuram liberationem.

De eo quod certa die promiſſum eſt.

70. IDEM lib. 27. Digeſtorum.

QUod certa [53] die promiſſum eſt, vel ſtatim [54] dari poteſt: totum enim medium tempus ad ſolvendum promiſſori liberum relinqui intelligitur.

De adjecto ſolutioni. De procuratore.

71. IDEM lib. 27. Digeſtorum.

CUm decem mihi aut Titio dari ſtipulatus, quinque [55] accipiam [56]: reliquum promiſſor recte Titio dabit. §. 1. Si fidejuſſor procuratori creditoris ſolvit, & creditor poſt [57] tempus, quo liberari fidejuſſor poterit [58], ratum habuit: tamen quia fidejuſſor, cum [59] adhuc ex cauſa fidejuſſionis teneretur, ſolvit, nec repetere poteſt, nec minus agere adverſus reum [60] mandati poteſt, quam ſi tum præſenti dediſſet. §. 2. Item ſi ignorans creditor procuratori ſuo ſolutum, ſervo debitoris, filiove acceptum [61] fecerit, poſtea autem reſcierit, & ratum [62] habuerit: confirmetur [63] ſolutio: &

1 Quoties numerationis nullus effectus remanet penes accipientem creditorem, reus non dicitur liberatus. 2 Recuperet. *vulg. Hal.* 3 Imo alienantur. *l.* 33. §. 1. *ſupr. de donat.* 4 Eadem lege: ſecus fuerit, ſi ita donati ſint, ut recipiantur ex cauſa mutui. ut *l.* 20. *in fin. ſupr. de reb. credit. l.* 33. §. 1. *ſupr. de donat.* Ita rem poſſum vendere ea lege, ut mihi poſtea ſit conducta, vel precario conceſſa. 5 *l.* 49. *ſupr.* & *l.* 64. *l.* 66. *ff.* & *l.* 5. *l.* 17. *C. h. t. l.* 180. *ff. de reg. jur. Inſt. quib. mod. tollitur oblig.* 6 *l.* 16. *ſupr. de duob. reis.* 7 Litis conteſtatione ſtipulator & ſibi petendi, *ſupr. h. t.* & debitori, ſolvendi tollit electionem. 8 *l.* 34. §. 4. *ſupr. h. t.* 9 Ratihabitione domini convaleſcit ſolutio facta ejus geſtori. *dict.* §. 4. & *l.* 13. *l.* 34. §. 6. *l.* 49. *ſupr. h. t. l.* 9. *ſupr. de negotiis. l.* 14. *ſupr. de cond. cauſa data.* 10 Solutum geſtori negotiorum ei condici poteſt, ſi dominus nullo modo ratam habeat ſolutionem. 11 Id eſt, is, qui creditorem adrogavit. 12 Qui ſolvit. 13 Id eſt, numeratum eſt. 14 Et ita duobus. 15 Nam ſi dominus procuratoris negotium ratum non habeat, poſterior ſolutio erit inutilis, eoque nomine datum condicetur: alias prior erit invalida, eritque condictioni locus. 16 Imo non poteſt: quia tenebitur ei, qui conſtituit. *l.* 8. *in fin. ſupr. de conſtit. pecun.* 17 *l.* 10. *ſupr. h. t.* 18 Adjecto qui ſolvit, principali ſolvere videtur. 19 Adjectus ad ſolutionem, quæ jure fieri non debet, videtur adjectus ad indebitum recipiendum. *l.* 34. *ſupr. h. t.* 20 Id eſt, mihi aut Titio. 21 Præſcriptio ſucceſſoris auctori liberationem inducit. vide *l.* 54. *ſupr. de evict.* 22 Ex cauſa lucrativa ſcil. adde *l.* 18. *l.* 19. *ſupr. de verb. oblig. l.* 51. *ff. de reg. jur. l.* 23. §. *pen. ff. de condict. indeb.* 23 *l.* 51. *ſupr. h. t.* vide quæ ſcripſi in *l.* 1. *in fin. C. ſi adverſus fiſcum.* qui procurator erat generalis, quique mandati jure poſt mortem domini exegit quaſdam ſpecies vel ſummas. Cæterum diſpenſator eſt ſervus, quem dominus præpoſuit Kalendario, id eſt, credendis & exigendis pecuniis. vide *l.* 18. *ſupr. h. t. l.* 41. *ſupr. de reb. cred.* & Cujac. 8. *ad Afric. ſol.* 130. 24 Meis ſcil. non peculiaribus. 25 Quia peculium dicitur, deducto eo, quod domino debetur. 26 Quia. *vulgat. Hal.* 27 Hoc *vulgat. Hal.* 28 Qui ſciverunt dominum mortuum. 29 Pœnitentia ductus ſcil. 30 Adverſus te. 31 Ratam qui non habet negotiorum geſtionem, negotiorum geſtionis actioni renunciare intelligitur. hinc colligit Bartolus reprobatum ſemel, poſtea non poſſe reprobari ad actionem conſequendam: & Baldus, Actiones, quarum principium eſt deſtructum & impeditum, nunquam poſtea deduci in eſſe. 32 Quis? is, qui mihi debitor fuit: quia non probavi, nec ratam habere volui ſolutionem debiti ab eo tibi factam. 33 Servus fructuarius liberare fructuarium dominum poteſt. *l.* 11. *ff. de acceptilat. l.* 24. *l.* 25. *ſupr. de uſufruct.* 34 *l.* 55. *ſupr. de pactis.* 35 Vide *l.* 56. *ſupr. h. t.* 36 Furioſos in tutela ſuorum adgnatorum fuiſſe, hinc colliges. adde *l.* 13. *ſupr. de manum.* 37 Curatori. *vulg. Hal.* 38 Si qui conſentire debet, furioſus factus fuerit, conſentiendi poteſtas ad ejus curatorem devolvetur. 39 Debitor pupilli, ſolvens creditori pupilli, juſſu ejus liberatur a pupillo: ſi vero debitor pupilli non fuit, qui ſolvit, pupillum ſibi obligat, utpote facto ſuo debito liberatum. 40 *l.* 10. §. *de inſtitor. l.* 1. §. 4. *ſupr. de pecul. l.* 5. *in fin. ſupr. de in rem verſo. l.* 1. §. 15. *ſupr. depoſiti. l.* 29. §. 2. *in fin. ſupr. de pignorib.* 41 Eadem res ſæpius in ſolutum dari poteſt. *l.* 56. §. 1. *ſupr. de legat.* 2. 42 Acceperit, *vulgat.* acciperet. *Hal.* 43 Qui non habet, niſi decem, poteſt ſolutione iterata ſæpius liberari in centum. *Bald.* 44 Dediſſe, *vulg. Hal.* accepiſſe, *Ruſſardus*, decidiſſe, *Contius* Vulgata eſt rectior, cujus hic ſenſus eſt: Qui quod ita accepit a debitore, ut ei retro redderet, non tam eum liberaſſe, quam ei donaſſe intelligitur. Si ita eſt, tali numeratione ſolutionem induci non dicemus. Et hæc eſt ratio dubitandi in hac lege. 45 *l.* 34. *ſupr. de ſtatulib.* 46 *l.* 95. §. 7. *ff. h. t.* 47 Adde *l.* 22. *ſupr. de manum. teſtam.* 48 *l.* 11. *ſupr. h. t.* 49 *l.* 4. *in fin. ſupr. de re judic.* 50 *l.* 20. *ſupr. h. t.* 51 *l.* 27. *ſupr. de noxal.* 52 Imo de dolo, *l.* 9. §. 4. *ſupr. de dolo.* ſolve: Ibi agitur judicati non de dolo *l.* 1. *C. de dolo.* Accurſ. 53 *l.* 38. §. 16. *ſupr. de verb. oblig.* 54 *l.* 137. §. 2. *ſupr. de verb. oblig.* 55 Partis acceptatio non impedit, quominus reſiduum adjecto ſolvi poſſit. 56 Accipio. 57 Adde *l. ultim. ff. ratam rem* quæ quidem loquitur de tranſactione a procuratore (non ab ipſo domino, *ut hic*) ei, qui tempore liberatus eſt, facta. 58 Potuit. In fidejuſſoris ſolventis perſona ſpectatur tempus ſolutionis factæ, non ratæ habitæ. 59 Ut quis fidejuſſionis nomine tenetur, ita recte poteſt ſolvere. 60 Fidejuſſori ſolventi adverſus debitorem mandati competit actio. 61 Si acceptilatio poſt ſolutionem factam ignoranter interponitur, & ratihabitionem ſolutionis antecedit, ratihabitio ſpectabitur, non acceptilatio. 62 Ratihabitione confirmare poſſumus ſolutionem factam procuratori. 63 Confirmatur. *vulg. Hal.*

quod

quod acceptum latum sit, nullius momenti est. & contra si ratum non habuerit, quod acceptum fecerit, confirmatur. §. 3. Sed si ignorans solutum, litem contestatus est, si pendente judicio ratum habuit, absolvi oportet illum, cum quo actum est: si ratum non habuit, condemnari [1].

De mora. 4. Differentia inter obligationem generis, & alternatam. 5. De eo, qui hominem debet.

72. MARCELLUS lib. 20. Digestorum.

QUi *decem* [2] debet, si ea *obtulerit* [3] creditori, & ille sine justa causa ea accipere recusavit, deinde debitor ea sine sua culpa perdiderit [4]: doli mali exceptione [5] potest se tueri, quanquam aliquando interpellatus non solverit. etenim non est æquum teneri pecunia amissa: quia non teneretur, si creditor accipere voluisset. Quare pro soluto id [6], in quo creditor accipiendo moram fecit, oportet esse.

† Et sane si servus erat in dote, eumque obtulit maritus, & is servus decessit; aut nummos obtulit, eosque non accipiente muliere perdiderit: ipso jure desinet teneri. §. 1. Cum Stichum mihi deberes, & in solvendo moram fecisses, sub conditione eum promisisti; pendente ea, Stichus decessit: videamus, an, quia novari prior obligatio non potest, petitio servi competat ea, quæ competeret si non intercessisset stipulatio? Sed in promptum [7] contradictio est, debitorem, cum stipulanti creditori sub conditione promisit, non [8] videri in solutione hominis cessasse: nam verum est, eum, qui interpellatus dare noluit, offerentem [9] postea periculo liberari.

§. 2. Sed quid, si ignorante debitore ab alio creditor eum stipulatus est? Hic quoque existimandus est periculo debitor liberatus: quemadmodum si quolibet [10] nomine ejus servum offerente, stipulator accipere noluisset. §. 3. Idem responsum est, si quis, cum subreptus sibi servus esset, sub conditione stipulatus fuerit, *quidquid furem dare facere oportet:* nam & fur condictione [11] liberatur, si dominus oblatum sibi accipere noluit. si tamen, cum in provincia forte servus esset, intercesserit stipulatio; & finge, prius quam facultatem ejus nancisceretur fur, vel promissor, decessisse [servum: non [12] poterit rationi, quam supra reddidimus, locus esse]: non enim obtulisse eum propter absentiam intelligi potest [13]. §. 4. Stichum [14] aut Pamphilum stipulatus sum, cum [15] esset meus Pamphilus: nec si meus esse desierit, liberabitur promissor Pamphilum dando: neutrum enim videtur in Pamphilo homine constitisse, nec obligatio, nec solutio. Sed ei, qui hominem dari stipulatus est, unum [16] etiam ex his, qui tunc stipulatori servierant, dando promissor liberatur. vi [17] quidem ipsa & hic ex his dari stipulatus est, qui ejus non erat. fingamus ita stipulatum, *Hominem ex his, quos Sempronius reliquit* [18], *dare spondes?* cum tres Sempronius reliquisset, eorumque aliquem stipulatoris fuisse: num mortuis duobus, qui alterius erant, supererit ulla obligatio, videamus? & magis est deficere stipulationem: nisi ante mortem duorum desierit esse reliquus servus stipulatoris.

§. 5. Qui hominem debebat, Stichum, cui [19] libertas ex causa fideicommissi præstanda est, solvit: non videtur liberatus [20]: nam vel minus hic servum dedit, quam ille, qui servum nondum noxa solutum. † Num ergo & si vispellionem [21], aut alias turpem dederit hominem, idem sit? Et sane datum negare non possumus. Sed differt hæc species a prioribus: habet enim servum, qui ei auferri non possit. §. 6. Promissor servi [22] eum debet hominem solvere, quem [23], si velit stipulator, possit ad libertatem perducere.

De venditione pignoris.

73. IDEM [lib. 31. Digestorum].

OB triginta nummos pecuniæ creditæ, fidejussorem *in viginti* dedi [24], & pignus [*in decem*]; ex venditione autem pignoris creditor decem consecutus est: utrum ex universitate id decedit, (ut quidam putant) si in solvendis decem nihil debitor dixisset, an (sicut ego puto) in totis decem fidejussori contingit liberatio? quia hoc dicendo, potuit hoc efficere debitor, ut ubi non dixit, id potius solutum existimetur, quod satisdato debeatur? Magis tamen existimo licuisse [25] creditori in id, quod solus debebat reus accepto referre.

De pœna.

74. MODESTINUS lib. 3. Regulatum.

ID, quod pœnæ [26] nomine a debitore exactum est, lucro debet [27] cedere creditoris.

De acceptilatione & confusione.

75. IDEM lib. 8. Regularum.

SIcut acceptilatio in eum [28] diem præcedentes peremit actiones, ita & confusio: nam si debitor heres creditori extiterit, confusio [29] hereditatis peremit petitionis actionem.

De actionum cessione.

76. IDEM lib. 6. Responsorum.

MOdestinus respondit, si post solutum sine ullo pacto omne, quod ex causa tutelæ debeatur, actiones post aliquod intervallum cessæ [30] sint: nihil ea cessione actum, cum [31] nulla actio superfuerit. quod si ante solutionem hoc factum est; vel cum [32] convenisset, *ut mandarentur* [33] *actiones;* tunc solutio facta esset, mandatum subsecutum est: salvas esse mandatas actiones: cum novissimo quoque casu pretium [34] magis mandatarum actionum solutum, quam actio, quæ fuit, perempta videatur.

De operis libertorum.

77. IDEM lib. 7. Pandectarum.

IN liberto antiquior [35] contractus operarum esse non potest, sine [36] quo libertas ei data non esset.

De nummis alienis solutis.

78. JAVOLENUS [lib. 11. ex Cassio].

SI alieni [37] nummi inscio vel invito domino soluti sunt, manent ejus, cujus fuerunt. si mixti [38] essent, ita ut discerni non possent, ejus [39] fieri, qui accepit, in libris Gaii scriptum est: ita ut actio domino cum eo, qui dedisset, furti [40] competeret.

Si res debita in conspectu creditoris ponatur.

79. IDEM [lib. 10. Epistolarum].

PEcuniam, quam mihi debes, aut aliam rem, si in conspectu [41] meo ponere te jubeam [42]; efficitur, ut & tu statim libereris, & mea esse incipiat. nam tum quod a nullo corporaliter ejus rei possessio detineretur, adquisita mihi, & quodammodo *manu* [43] *longa* tradita existimanda est.

Quibus modis solvitur obligatio.

80. POMPONIUS [lib. 4. ad Quintum Mucium].

PRout [44] quidque contractum est, ita & solvi debet [45]: Ut, cum re [46] contraxerimus, re [47] solvi debet: veluti cum mutuum dedimus, ut retro pecuniæ tantundem solvi debeat. † Et cum verbis aliquid contraximus, vel re vel verbis obligatio solvi debeat: verbis, veluti cum acceptum promissori fit: re, veluti cum solvit, quod promisit. † Æque cum emptio vel venditio, vel locatio [48] contracta est: quoniam consensu nudo contrahi potest, etiam dissensu [49] contrario dissolvi potest.

De herede adjecti. 1. De pluribus heredibus depositoris.

81. IDEM [lib. 6. ad Quintum Mucium].

SI stipulatus sim *mihi aut Titio dari*, si Titius decesserit, heredi [50] ejus solvere [51] non poteris. §. 1. Si lancem deposuerit apud me Titius, & pluribus heredibus relictis decesserit: si pars [52] heredum me interpellet, optimum [53] quidem esse, si Prætor aditus jussisset [54] me parti heredum eam lancem tradere; quo casu depositi me reliquis coheredibus non teneri. sed etsi sine Prætore sine dolo malo hoc fecero, liberabor; aut, quod verius est, non incidam in obligationem: optimum [55] autem est id per Magistratum facere.

De dote.

82. PROCULUS [lib. 5. Epistolarum].

SI cum Cornelius fundum suum, nomine Seiæ, viro ejus doti dedisset, nec de eo reddendo quicquam cavisset, fecit [56] ut inter se vir & Seia pacifcerentur [57], ut divortio facto is fundus Cornelio [58] redderetur: non puto divortio facto virum vetante [59] Seia eum fundum

1 Ei, qui solvit, lis moveri non debet. Si ignoranter lis mota sit, ante sententiam ratum habens solutionis actum, expensas non præstabit: si ratum non habuit, præstabit: cum temere adversarium jam liberatum in jus vocaverit. *l. 79. supr. de judiciis.*
2 Et sic quantitatem. 3 Opportuno tamen loco, & tempore, etiam nude, & citra depositionem seu consignationem, cujus meminit *lex 19. C. de usuris.* 4 *l. 9. in fin. l. 30. l. 39. ff. eodem. l. 6. ff. de dolo mal.* 5 Oblationis nudæ, legitime tamen factæ hic effectus est, ut offerens liberetur exceptione, *l. 84. §. 3. supr. de legat. 1. l. 73. §. ultim. supr. de verbor. oblig.* quin & ipso jure ex Sabini sententia. *ff. h. t.* & continuo. *l. 105. in fin. supr. de verbor. obligat.* Plures effectus vide apud Cuj. 8. *ad Afr. tract. fol. 207.* 6 Liberat igitur oblatio sortem in totum, vel eam partem, pro qua parte facta fuerit. 7 In promptu. *vulgat. Haloand.* 8 *l. 14. supr. de novationibus.* Imo videtur cessare, cum obligetur. *l. 56. in fin. supr. de verbor. obligation. l. 31. ff. de novationib.* 9 Offerre solutionem, etiamsi eam interpellati negavimus, possumus. 10 Quilibet moram debitoris purgare potest. 11 *l. 17. supr. de cond. furt.* 12 Imo poterit esse locus. vide *l. 29. in pr. supr. de verbor. obligat.* 13 Imo potest. *l. 17. supr. de condict. furtiva.* 14 Vide Cujac. ad hunc locum 14. *obs. 20.* 15 Vide *l. 16. supr. de verbor. obligat.* 16 Num etiam. Cujac. 14. *obs. 20,* quod ab Antonio Fabro non probatur. 2. *conject. 15.* 17 Id est, tacito intellectu, etiamsi hoc non expresserit. Cujac. *ibid.* 18 Reliquit. *Conan.* 19 Vide *l. 63. ff. de cond. indeb.* 20 Liberatus, similique modo si solverit servum, qui noxa solutus non est, non liberabitur: item qui hominem noxæ deditum solvit, non liberabitur, nam vel minus &c. *vulg. Hal.* 21 Vespertilionem. *vulg.* eadem vox in eadem vulgata reperitur in *l. 31. supr. de eviction.* Haloander hic legit, Vespillonem. Florentina in *l. 31. supr. de evictione.* habet Vispillionem, & *l. 7. supr. ad SC. Trebell. l. ult. in fin. ff. de jure immunitatis.* meminit pollionis, ut & vulgata & Florentina habet, vel, ut Haloander legit, pelliones: quorum vile officium videtur. Itaque Vispellio quibusdam videtur idem significare, quod bis turpem & abjectum. Vespillionem Festus esse ait eum, qui funerandis corporibus officium præstat. Fulgentius vero vespillonem vel vispillionem, bajulum interpretatur. Mnaseas in Cecrope: Apollo a vispillonibus ad sepulturam elatus. Significat etiam cadaverum nudatorem. Hinc Antidamus Heracleopolites *in historia Alexandri:* Plusquam trecentos cadaverum vespillones reperies crucibus affixos. Notandæ sunt igitur variæ illæ voces, Pollio, Pellio, Bispellio, Vispellio, Vespilio, Vespillo: vel, ut quidam legunt apud Festum, Vespillo, Vispillo, Vespertillio. Glossis Latinis Bispellio νεκροφόρος bispelliones νεκροθάπται, κοπιάται. Glossis Græcis νεκροθάπτης vispillo, libitinarius, νεκροκαύστης rogarius, bustuarius; Catullo ustor. Id genus hominum servilis & abjectissimæ conditionis fuisse Horatius ostendit: *Huc prius angustis ejecta cadavera cellis, Conservus vili portanda locabat in arca.* Dignoscebantur vespillones capite semiraso. *A semiraso tunderetur ustore.* Catull. Artemidorus: Frontem literati, & capillos semirasi, & pedes annulati, id est, catenati & stigmatiæ. Tertullianus *lib. de Pallio:* Vespillo, leno, lanista tecum vestiantur. *Goth.* Hujus appellationis origo in Arcadum fabula posita est, quam Plin. *lib. 8. c. 28.* exponit. *Ans.* 22 In genere 23 Adde *l. 46. supr. de leg. 1.* 24 Debiti ejusdem causa pro parte potest dari pignus, pro parte fidejussor. 25 Pecunia redacta ex pignore vendito, in causam, quam creditor elegit, convertitur. v. *l. 101. in fin. ff. h. t.* 26 *l. 22. supr. de pign. l. 79. ff. de furt.* 27 Imo, non debet lucro cedere, sed in sortem ei imputari *l. 42. in fin. supr. pro socio.* 28 In acceptilatione & liberatione semper intelliguntur hæc verba, *usque in præsentem diem.* 29 *l. 95. §. 2. ff. h. t.* 30 V. *l. 57. ff. de fidejuss.* Goth. Interpret. hujus l. vid. *Censur. forens. nostr. lib. 4. c. 17. num. 25. S. L.* 31 *l. 1. C. de contrar. jud. tut.* 32 *d. l. 1. l. 11. C. de fidejuss.* 33 Mandare & cedere, idem 34 *l. 5. §. 2. in fin. ff. quib. mod. pign. l. 21. in fin. supr. de tutel. & rationib. l. 36. ff. de fidejuss.* 35 Nulla antiquior est obligatio in liberto, quam quæ in ipso articulo monenti que libertatis collatæ imposita. *l. 3. C. an servus pro suo facto.* Tum enim incipit obligari posse domino. Quid, si quid eo tempore promiserit, & post libertatem pecuniam domino indistincte solverit? In antiquum contractum id solventi imputabit dominus, hoc est, in operarum contractum. *Alb.* 36 Vid. *l. 1. C. de operis libert.* 37 Adde *l. 47. §. 1. supr. mandati.* 38 V. *l. 30. in fin. supr. de usurpationib.* 39 Immixtio habet vim consumptionis: consumptio vim solutionis. 40 Quia invito domino contrectati sunt nummi. 41 *l. 1. §. 21. supr. de adq. vel amitt. poss.* 42 *l. 39. supr. h. t. l. 18. §. 2. supr. de adq. vel amitt. possess.* 43 Id est, adhibito circuitu, cui contrarium, manu brevi, *l. 43. §. 1. supr. de jure dot.* id est, vitato circuitu. Porro, *longæ manus* vocabulo intellige oculos & affectum: is est animæ & voluntatis effectus. Est autem in genus loquendi metaphoricon. hoc ad §. 21. *Constitutione de confirmatione Digestorum* 44 *l. 35. l. 100. l. 153. ff. & C. 1. extr. de reg. jur.* 45 Non poterit igitur testibus probari debitum, si solutio probari nisi per instrumentum non potest. Ita si coram septem testibus ex statuti forma testamentum factum est, coram totidem testibus mutandum erit. vide Decium ad *l. 35. ff. de reg. jur. §. ult. Inst. quib. modis tollitur obligatio* 46 Puta credendo. 47 *l. 49. supr. l. 95. §. 4. ff. h. t.* 48 *§. ult. Inst. quib. mod. tollitur obl.* 49 *l. 95. ff. h. t. l. 3. supr. de rescind. l. 35. ff. de reg. jur. §. ult. Inst. quib. mod. tollitur obl. l. 1. C. quando lic. ab empt.* 50 Quid, adjecto, antequam moriatur, potestne solvi? potest *l. 38. supr. l. 95. §. 6. ff. h. t.* 51 Actus nudi in alterum non transeunt ad heredem *l. 55. supr. de verb. oblig.* 52 *l. 1. §. 36. supr. depositi* 53 Consulere, id est, consilium dare interdum lex solet. 54 *c. 14. extr. de reg. jur.* 55 *l. 5. §. 2. ff. depositi. l. 3. C. de pignorib.* 56 Evenitque, ut inter se. 57 Postea sc. 58 Qui eum dederat. 59 Quomodo vetare potest, cum eidem pacto sit fundum extraneo reddi? Dicendum est hac in lege pactum exigi non re in mandatum, ideoque ad instar mandati revocari posse: hinc collige, Pactum de solvendo tertio, appositum ex intervallo, idem efficere ac præstare, quod simplex mandatum. *Bald.* vel ita: Pactum factum inter creditorem & debitorem, ut solvatur debiti portio, vim habet mandati, potestque revocari expresse vel tacite.

Cornelio [tuto] redditurum esse. sicuti si cum pactum conventum nullum intercessisset, divortio facto mulier jussit eum fundum Cornelio reddi, deinde, antequam [1] redderetur, vetuisset: non tuto redderetur: sed si antequam Seia vetaret, Cornelio eum fundum reddidisset, nec causam habuisset existimandi id invita Seia facturum esse, nec melius [2], nec æquius esse existimarem eum fundum Seiæ reddi.

De servo manumisso.

83. POMPONIUS lib. 14. ex Variis lectionibus.

SI tuo servo credidero, eumque redemero & is manumissus mihi solverit: non repetet [3].

De fidejussoribus servi.

84. PROCULUS [lib. 7. Epistolarum].

EGisti de peculio [4] servi nomine cum [5] domino: non esse liberatos fidejussores ejus respondit [6]. at si idem servus ex peculio suo permissa administratione peculii nummos solvisset: liberatos esse fidejussores ejus recte legisti.

De solidi solutione.

85. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

SOlidum non solvitur, non minus [7] quantitate [8], quam die [9].

De procuratore.

86. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

HOc jure utimur, ut litis [10] procuratori non [11] recte solvatur: nam & absurdum est, cui judicati actio non datur, ei ante rem judicatam solvi posse. si tamen ad hoc datus sit, ut & solvi possit, solvendo eo liberabitur.

87. CELSUS [lib. 20. Digestorum].

QUodlibet debitum [12] solutum a procuratore meo, non repeto: quoniam cum quis procuratorem omnium rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur [13], ut creditoribus suis pecuniam solvat: neque postea expectandum [14] est, ut ratum habeat.

De negotiis pupillæ gestis.

88. SCÆVOLA lib. 5. Digestorum.

FIliæ intestato patri heredis negotia mater gessit, & res vendendas per argentarios dedit: idque ipsum codice conscriptum est: argentarii universum redactum venditionis solverunt: & post solutionem novem fere annis; quicquid agendum erat, nomine pupillæ mater egit, eamque marito nuptum collocavit: & res ei tradidit: Quæsitum est, an puella cum argentariis aliquam actionem habet: quando non ipsa stipulata sit pretium rerum, quæ in venditione datæ sunt, sed mater? Respondit, si de eo quæreretur: an jure ea solutione argentarii liberati essent: responderi jure liberatos. Claudius: Subest enim illa ex jurisdictione pendens quæstio, an pretia rerum, quæ sciebant esse pupillæ, bona fide solvisse videantur matri [15], quæ jus administrationis [16] non habebat? ideoque, si hoc sciebant, non liberantur: scilicet si mater solvendo non sit [17].

De chirographis. 1. De procuratore exigente ultra modum. 2. Simpliciter solutum in quam causam imputetur.

89. IDEM lib. 29. Digestorum.

EX pluribus [18] causis & chirographis creditor ita cavit: *Titius Mævius dico me accepisse, & habere, & accepto tulisse* [a] *Gaio Titio reliquum omne* [19], *ratione posita ejus* [20] *pecuniæ, quam mihi Stichus Gaii Titii servus caverat.* Quæsitum est, an ex cæteris chirographis, quæ non Stichus cavit, sed ipse debitor, integra manet actio ex reliquis chirographis per ipsum debitorem cautis? Respondit, eam solam obligationem dissolutam, ex qua solutum proponeretur. §. 1. Lucius Titius ex duobus chirographis, quibus quadringenta ei a Seio debebantur: altero centum, [altero trecentum], scripsit Seio, ut unius [21] chirographi centum per Mævium & Septicium si mitterentur: Quæro, an Seius, si Mævio & Septicio ex trecentum quoque solvisse se dicat, liberatus sit? Respondit, si nec mandavit, ut ex trecentum solveretur, nec solutum ratum habuit: non esse liberatum.

§. 2. Lucius Titius duabus stipulationibus, una quindecim sub usuris majoribus [22], altera viginti sub usuris levioribus, Seium eadem die obligavit, ita ut viginti prius solverentur: id est, idibus [23] Septembribus: debitor post diem utriusque stipulationis cedentem, solvit viginti sex: neque dictum est ab altero, pro qua stipulatione solveretur. Quæro, an quod solutum est, eam stipulationem exoneraverit, cujus dies ante cessit [24], id est, ut viginti sortis soluta videantur, & in usuras eorum sex data? Respondit, magis id accipi, ex usu esse.

De in integrum restitutione.

90. IDEM lib. 26. Digestorum.

FIlius, qui administrabat ut heres paterna bona, pecuniam ex his [25] Sempronio mutuam dedit, & eandem particulatim recepit: deinde se abstinuit [26], quia minor annis erat, ab ea hereditate. Quæsitum est, curator bonorum patris constitutus [27] an adversus Sempronium utilem actionem habet? Respondit, nihil proponi, cur non is qui solvisset id, quod mutuum ita aceperat, liberatus esset [28].

De debitore præsente, & invito liberando.

91. LABEO [lib. 6. Pithanon a Paulo epitomatorum].

SI debitor tuus non vult a te liberari, & præsens est: non potest invitus a te solvi [29], Paulus: Imo debitorem tuum etiam præsentem, etiam invitum [30], liberare ita poteris, supponendo [31] a [32] quo debitum novandi causa stipuleris. quod etiam si acceptum non feceris, tamen statim, quod ad te [33] attinet, res peribit: nam & petentem te, doli [34] mali præscriptio excludet.

De servo debito in specie.

92. POMPONIUS [lib. 9. Epistolarum].

SI mihi alienum servum dari promiseris, aut testamento dare jussus fueris, isque servus antequam [35] per te staret, quominus dares, a domino manumissus sit: hæc manumissio [36] morti [37] similis sit: si autem decessisset [38], non tenearis. §. 1. Sed & si quis servum, quem dari promisit, heres a domino scriptus statuliberum [39] dederit, liberatur [40].

De confusione obligationis.

93. SCÆVOLA [lib. singul. Quæstionum publice tractatarum].

SI duo rei sint stipulandi, & alter alterum heredem scripsit, videndum, an confundatur obligatio? Placet non [41] confundi. Quo bonum est [hoc] dicere? Quod si intendat *dari sibi oportere*, vel ideo dari oportet ipsi, quod heres extitit; vel ideo quod proprio nomine ei deberetur. atquin magna est hujus rei differentia: nam si alter ex reis pacti conventi temporali [42] exceptione summoveri poterit, intererit, is qui heres extitit, utrumne suo nomine, an hereditario experiatur: ut ita possis animadvertere, exceptioni locus sit, necne.

§. 1. Item si duo rei sint promittendi, & alter alterum heredem scripsit: confunditur [43] obligatio. §. 2. Sed [&] si reus [44] heredem fidejussorem scripserit, [non [45]] confunditur [46] obligatio: & quasi generale quid retinendum est, ut ubi ei obligationi, quæ sequelæ locum obtinet, principalis accedit, confusa sit obligatio; quotiens duæ sint principales, altera alteri potius adjicitur ad actionem, quam confusionem parere [47]. §. 3. Quid ergo si fidejussor reum heredem scripserit? confundetur [48] obligatio secundum Sabini sententiam, licet Proculus dissentiat.

De nummis alienis vel communibus solutis. 3. De servo solvente.

94. PAPINIANUS [lib. 8. Quæstionum].

SI is cui nummos debitor solvit alienos, nummis integris [49] pergat petere quod sibi debeatur, nec offerat quod accepit: exceptione doli summovebitur. §. 1. Sin autem communes [50] nummos credam, aut solvam, confestim pro parte mea nascetur & actio, & liberatio: sive in singulis nummis communionem pro indiviso quis esse intelligat, sive in pecunia [51] non [52] corpora cogitet sed quantitatem [53].

§. 2. Sed & si fidejussor alienos nummos in causam fidejussionis dedit, consumptis [54] his, mandati agere potest: & ideo si eam pecuniam solvat, quam subripuerat, mandati aget, postquam furti, vel ex causa condictionis præstiterit. §. 3. Favius Januarius Papiniano salutem. Cum Titius Gaio Seio deberet ex causa fideicommissi certam quantitatem, & [55] tantundem eidem ex alia causa, quæ peti quidem non [56] poterat, ex solutione autem petitionem non præstat [57]: Titii servus actor absente domino solvit eam summam quæ

1 *l.* 106. ℑ. *h. t.* 2 Quod æquius & melius spectatur in judicio rei uxoriæ. Cicer. *orat. pro Roscio. officiorum* 3. & *Topicis.* §. *fuerat. Inst. de actionibus.* Duaren. adde *l. penult. in fin. supr. soluto.* 3 Solvit enim id, quod naturaliter debuit. *l.* 10. *supr. de oblig. l.* 13. *supr. de condict. indeb. l.* 21. §. 2. *vers. quod si hic. supr. de fidejuss. l.* 32. ℑ. *de reg. jur.* 4 *l.* 38. §. 2. *supr. h. t.* 5 Ex duobus obligatis ad idem debitum, uno convento alter non liberatur, sed uno solvente. 6 Respondeo. *H. l.* Cur ita? collige ex *l.* 24. *in fin. supr. de act. empt.* 7 Non minus die, quam quantitate. Antonius Faber, 5. *conjectur.* 18. ordinem ita inversum ostendit: minus enim dubitatur de quantitate, quam die. Solidum non solvit, si quid quantitati desit: aut si quantitas quidem ipsa solvitur: non tamen ad diem soluta sit. 8 V. *l.* 32. ℑ. *de verb. sign.* 9 Minus solvit, qui moram in solvendo committit, *l.* 47. ℨ. *de legat.* 1. *l.* 12. *in fin.* ℑ. *de verb. sign.* hinc illud Theodori Hermopolitis, τὸ βραδέως. τὸ μὴ παντελῶς, τὸ μηδὲν ὅλως. de quo etiam antea diximus. 10 Procurator litis est, qui datus est ad agendum. *l.* 13. *supr. de pactis l.* 7. *C. de transact.* 11 Cur? solvendum est domino *l.* 28. ℨ. *de procur.* 12 Aliud est, si indebitum. *l.* 6. *supr. de condict. indeb.* 13 Constitutus ad administrandum, solvere creditoribus potest. 14 Ubi præcessit mandatum, non requiritur ratihabitio. 15 Putativo administratori quæ bona fide vel ignoranter soluta sunt, liberant solventem, si administrator sit solvendo. *l.* 55. ℨ. *de condict. indeb.* Putativo administratori solvens ex suo cum illo contractu, liberatur: ex contractu vero domini non liberatur *Goth.* Hinc colligunt, procuratori non recte solvi, nisi sit omnium bonorum, aut speciale mandatum habeat. vid. Stracch. *de mandato, n.* 23 Moss. *de contract. tit. de mandat num.* 17 Barbos. *l.* 3. & 4. *ff. solut. matrimon.* Fachin. *lib.* 2. *controv. cap.* 93. Ans Adde Rebuff *ad constitut. Reg. de sent. execut. art.* 7. *gloss* 13. *num.* 8 Pecc. *de jure sistendi c.* 3. *n.* 10. S. L. 16 *l.* 4 *in fin. C. de curat. furiosi.* 17 Alias non liberatur, qui solvit. *l.* 31. §. 6. *supr. de negotiis.* 18 Adde *l.* 18. ℑ. *de acceptilat.* 19 Post rationem positam. *vulg. Hal.* 20 Ergo non alterius: & sic confessio non probat nisi id, quod in eam deductum est. 21 Præposito ad unam summam recipiendam plures aut aliæ solvi non debent. Nuncius enim mandatum exequi debet, non mutare. 22 Vide quæ notavi ad *l.* 41. *supr. de reb. cred.* 23 Simplex solutio refertur ad causam usurarum antiquiorem, licet altera graviores usuras contineat. 24 Id est, vetustiorem, *l.* 5. *l.* 24. *supr. l.* 97. ℑ. *h. t.* & sic antiquior dicitur causa, non respectu temporis contractus, sed solutionis. 25 Paternis bonis & hereditariis. 26 Potest enim id facere. vide *C. si minor ab hereditate se abstineat.* 27 Solet enim constitui, cum primum minor hereditate se abstinuit. 28 Et ita servatur quod pupillus, antequam abstinuit, gessit. *l.* 6. §. 1. ℨ. *de rebus auct. l.* 22. *l.* 31. *in fin.* ℨ. *de minoribus.* 29 Absolvi. *vulgat. Haloand.* 30 *l.* 27. ℨ. *de pecunia constituta.* adde *l.* 53. ℨ. *h. t.* 31 *l.* 8. *in fin.* ℨ. *de novat. l.* 13. §. 10. ℑ. *de acceptil.* 32 Id est, expromissorem. 33 Debitorem principalem.

34 Qui mihi promittit pro alio, me mandante, tutus est contra me doli exceptione. 35 *l.* 51. *supr. de verb. obl.* 36 Ut servitus, v. *l.* 59. *in fin. supr. de condit. & dem.* 37 Manumissio morti similis est. *l.* 46. ℑ. *de furtis.* vid. quæ notavi ad *l.* 6. *supr. qui & a quibus.* 38 V. *l.* 33. *supr. de verb. obl.* 39 *l.* 9. §. 2. *supr. de statulib.* 40 Imo non liberatur. *l.* 63. *in fin. supr. de cond. indeb.* 41 Duæ obligationes æque principales stare invicem possunt sine alterius corruptione. *l.* 5 *in fin. supr. h. t.* 42 Ut si pactum fecit de non petendo ante tempus. 43 Græci ita legunt affirmative: non confunditur. *vulg. Hal.* Cuj. 11. *obs.* 34. *in fin.* 44 Debendi scil. principalis. 45 Hæc negatio in vulgata deest, & Haloandri editione. eam etiam rejicit Cujac. *ibid.* 46 *l.* 95. §. 3. ℑ. *h. t. l.* 5. *l.* 21. §. 3. *supr. de fidejuss.* 47 Pariat, *vulg.* parere videatur. *Hal.* 48 *l.* 38. *in fin.* ℨ. *h. t.* perimitur. *l.* 14. ℨ. *de fidejussoribus.* Imo durat. *l.* 21. §. 5. *supr. de fidej.* 49 Non consumptis. §. 2. ℑ. *h. t.* 50 *l.* 13. *in fin supr. de reb. cred.* 51 Differentia corporis & quantitatis sic tesseræ frumentariæ legatum magis in quantitate, quam in corpore consistit, *l.* 87. *supr. de legat.* 2. & chirographum. *l.* 21. *supr. de pact l.* 15. *supr. de pign. l.* 44. §. 5. *supr. de leg.* 1. *l.* 59. *supr. de leg.* 3. *l.* 3. §. 1. *supr. de liberat. legat. l.* 18. §. 2. *supr. de mortis causa* 52 V. quæ notavi ad *l.* 46. *supr. de condict. indeb.* Hinc colligit Hotom. 15. *Illustr.* Nummos non inter res corporales, sed incorporales numerari. Aliud esse corpus, aliud quantitatem, idque multis confirmat ex *l.* 19. §. 2. *l.* 46 *in fin. supr. de condict. indeb. l.* 24. *supr. depositi. l.* 5. *supr. de impensis. l.* 34. §. 3. *supr. de legat.* 3. *l. ult. supr. de admendis. l.* 68. *supr. ad SC. Trebell. l.* 10. *in princ.* ℑ. *de acceptilat.* De differentia corporis & quantitatis v. Cujac. 14. *obs.* 19. 53 *l.* 1. *supr. de contrahend.* Id est, potestatem, ἰσοδυναμίαν, parlationem, valorem jure publico ei attributum. siquidem nummi, non ex materia, sed ex instituto & publica lege æstimantur: ac propterea ex ære & laminis, Cæsar 5. corio, Senec. 2. *de beneficiis* 14. (hinc coriacea moneta sub Friderico II. in usu fuit. Pandulphus Collenucius Florentinus Chron. anno 1240. additiones ad Chron. Abbatis Ursperg. Naucierus generatione 42.) quin ex panno & lino fit, ut apud Romanos. Helmold. c. 395. *Chron.* vide Hotomann. 25. *Illustr.* 54 *l.* 13. *l.* 17. *l.* 19 *in fin.* ℨ. *de rebus credit. l.* 56. §. 2. ℨ. *de fidejussoribus.* Consumpti sunt, qui domino perierunt, quorum nomine nulla domino actio, petitio, aut persecutio est. Consumptio mala fide non conciliat mutuum: tunc enim nummi pro integris habentur, *l.* 11. §. *ultim.* ℨ. *de rebus credit.* bona fide facta conciliat mutuum, quod non conciliavit numeratio. Ratio? qui meam pecuniam alteri numerat, mihi dominium non tollit ideoque vindicatio nummorum mihi adhuc superest: ubi vero mei nummi consumpti sunt, ut nusquam appareant, res amplius mea non est, sed alterius. Quod cum evenit, ex meo tuum fit: ita mutuum conciliatur; & hæc est ratio propter quam creditis, vel solutis nummis alienis non alter mutui obligatio vel liberatio contingit, quam si nummi consumpti sunt. vide Cujac. 13. *observation.* 28. 55 Et ita duas summas. 56 Puta ex nudo pacto. 57 Præstabat. *Hal.*

efficeret

efficeret ad quantitatem unius debiti: cautumque eſt ei ſolutum ex univerſo [1] credito. Quæro, id, quod ſolutum eſt, in quam [2] cauſam acceptum videtur? Reſpondi: Si quidem Titio Seius ita caviſſet, ut ſibi ſolutum ex univerſo credito ſignificaret, crediti appellatio ſolam fideicommiſſi [3] pecuniam demonſtrare videtur [4]; non eam [5] quæ petitionem quidem non habet, ſolutione autem facta repeti pecunia non poteſt: cum vero ſervus Titii actor, abſente domino pecuniam ſolverit, ne dominium quidem nummorum in eam ſpeciem obligationis, quæ habuit auxilium exceptionis, translatum foret, ſi ex ea cauſa ſolutio facta proponeretur: quia non [6] eſt veroſimile dominum ad eam ſpeciem ſolvendis pecuniis ſervum præpoſuiſſe, quæ ſolvi non debuerunt: non magis quam ut nummos peculiares ex cauſa fidejuſſionis, quam ſervus non ex utilitate peculii ſuſcepit, ſolveret.

De periculo rei in obligatione alternata. 2. *Effectus aditionis hereditatis.* 4. *De naturali obligatione.* 5. *De adjecto.* 8. *Si creditor debitoris hereditatem ad ſe non pertinentem poſſideat.* 9. *Si quis dolo fecerit quominus poſſideat.* 10. *De mandatore. De tutore.* 12. *Si emptio & venditio, cui fidejuſſor acceſſit, nudo pacto ſolvatur.*

95. IDEM [lib. 28. Quæſtionum].

S*Tichum aut Pamphilum, utrum ego velim, dare ſpondes* [7]? altero mortuo, qui vivit ſolus petetur: niſi [ſi] mora facta ſit in eo mortuo quem petitor elegit. tunc enim perinde ſolus ille qui deceſſit, præbetur, ac ſi ſolus in obligationem deductus fuiſſet. §. 1. Quod ſi promiſſoris fuerit electio, defuncto altero qui supereſt, æque peti poterit. Enimvero ſi facto debitoris [8] alter ſit mortuus, cum debitoris eſſet electio: quamvis interim non alius peti poſſit, quam qui [9] ſolvi etiam poteſt, neque defuncti offerri æſtimatio poteſt, ſi forte longe fuit vilior, quoniam id pro petitore in pœnam promiſſoris conſtitutum eſt: tamen ſi & alter ſervus poſtea ſine culpa debitoris moriatur, nullo modo ex ſtipulatu agi poterit: cum illo in tempore quo moriebatur, non commiſerit ſtipulationem. † Sane quoniam impunita [10] non debent eſſe admiſſa, doli actio non immerito deſiderabitur. aliter quam in perſona fidejuſſoris, qui promiſſum hominem interfecit [11]: quia tenetur ex ſtipulatu actione fidejuſſor, quemadmodum tenebatur, ſi [12] debitor ſine herede deceſſiſſet. §. 2. *Aditio hereditatis nonnunquam jure confundit* [13] *obligationem:* veluti [14] ſi creditor debitoris, vel contra debitor creditoris adierit hereditatem. aliquando pro ſolutione cedit, ſi forte creditor, qui pupillo ſine tutoris auctoritate nummos crediderat, heres ei extitit: non enim quanto locupletior pupillus factus eſt, conſequeretur [15], ſed in ſolidum [16], creditum ſuum ex hereditate retinet [17]. aliquando evenit, ut inanis obligatio aditione hereditatis confirmetur. nam ſi heres qui reſtituerit ex Trebelliano hereditatem, fideicommiſſario heres extiterit; vel mulier, quæ pro Titio interceſſerat, eidem [18] heres extiterit, incipit obligatio civilis propter hereditatem ejus, qui jure tenebatur, auxilium exceptionis amittere: etenim inconditum eſt ſubvenire ſexui mulieris quæ ſuo nomine periclitetur.

§. 3. Quod vulgo [19] jactatur [20] *fidejuſſorem qui debitori heres extitit, ex cauſa fidejuſſionis liberari* [21]: totiens verum eſt, quotiens [22] rei plenior promittendi obligatio invenitur. Nam ſi reus [23] duntaxat fuit obligatus, fidejuſſor liberabitur: e contrario non poteſt dici non tolli fidejuſſoris obligationem, ſi debitor propriam & perſonalem habuit defenſionem. nam ſi minori vigintiquinque annis bonæ fidei pecuniam credidit, iſque nummos acceptos perdidit, & intra tempora in integrum reſtitutionis deceſſit herede fidejuſſore: difficile [24] eſt dicere cauſam juris honorarii quæ potuit [25] auxilio minori eſſe, retinere fidejuſſoris obligationem, quæ principalis fuit, & cui fidejuſſor is acceſſit ſine contemplatione Juris Prætorii. Auxilium igitur reſtitutionis fidejuſſori qui adoleſcenti heres extitit, intra conſtitutum tempus ſalvum erit.

§. 4. Naturalis obligatio, ut [26] pecuniæ numeratione, ita juſto [27] pacto [28], vel jurejurando [29] ipſo [30] jure tollitur: quod vinculum æquitatis, quo ſolo ſuſtinebatur, conventionis æquitate diſſolvitur, ideoque [31] fidejuſſor, quem pupillus [32] dedit, ex iſtis cauſis liberari dicitur.

§. 5. Quæſitum eſt, an ita ſtipulari quis poſſit, *mihi aut filio meo decem* [33] *dari* [34]? vel ita, *mihi aut* [35] *patri?* Sed non incommode poteſt adhiberi *diſtinctio:* ut filio quidem ſtipulante, patris tunc adjiciatur perſona, cum ſtipulatio ei adquiri non poſſit: e contrario autem nihil prohibeat, patre ſtipulante filii perſonam adjici, cum totiens quod pater filio ſtipulatur, ſibi [36] ſtipulatus intelligitur, cum ipſe ſibi ſtipulatus non eſt: & in propoſito manifeſtum eſt, non [37] obligationis, ſed ſolutionis gratia filii perſonam adjectam. §. 6. Uſumfructum *mihi aut Titio* [38] *dari* ſtipulatus ſum: Titio capite [39] deminuto facultas ſolvendi Titio non intercidit [40]: quia [41] & ſic ſtipulari poſſumus, *mihi aut Titio, cum* [42] *capite minutus erit, dari?* §. 7. Nam [43] ſi furioſi [44] vel pupilli perſona adjecta ſit, ita tutori vel curatori pecunia recte dabitur, ſi conditionis quoque implendæ [45] cauſa recte pecunia tutori vel curatori datur: quod quidem Labeo & Pegaſus putaverunt utilitatis cauſa recipiendum. Idque ita recipi poteſt, ſi pecunia in rem vel pupilli vel furioſi verſa eſt. † Quomodo ſi domino juſſus dare, ſervo dediſſet, ut domino daret. cæterum, qui ſervo dare juſſus eſt, domino dando non aliter impleſſe conditionem intelligendus eſt, quam ſi ex [46] voluntate ſervi dedit. † Idem reſpondendum eſt in ſolutione, ſi ſtipulato Sempronio ſibi aut Sticho Mævii ſervo decem dari, debitor Mævio domino pecuniam ſolverit. §. 8. Si creditor debitoris hereditatem ad ſe non pertinentem poſſedit, & tantum [47] ad eum pervenit, quantum ſi quilibet alius bonorum poſſeſſor ei ſolveret, liberaret heredem: non poteſt dici fidejuſſores liberari. neque enim ipſum ſibi ſolviſſe [48] pecuniam credendum eſt [49], a quo hereditas evincitur. §. 9. Dolo [50] feciſti, quominus poſſideres quod ex hereditate ad alienum pertinente adprehenderas? Si poſſeſſor corpus aut litis æſtimationem [51] præſtitit, ea res tibi proderit: quia nihil [52] petitoris intereſt. cæterum ſi tu [53] ante conventus, ex præterito dolo præſtiteris: nihil ea res poſſeſſori proderit. §. 10. Si mandatu meo Titio pecuniam crediſſes, ejuſmodi contractus ſimilis eſt tutori, & debitori pupilli: & ideo mandatore convento & damnato, quanquam pecunia ſoluta ſit, non liberari debitorem ratio ſuadet: ſed & præſtare [54] debet creditor actiones mandatori adverſus debitorem, ut ei ſatisfiat. † Et [55] huc pertinet tutoris & pupilli debitoris nos feciſſe comparationem. nam cum tutor pupillo tenetur ob id quod debitorem ejus non convenit, neque judicio cum altero accepto, liberatur alter: nec ſi damnatus tutor ſolverit, ea res proderit debitori: quin etiam dici ſolet tutelæ contraria actione agendum, ut ei pupillus adverſus debitores actionibus cedat. §. 11. Si creditor [56] a debitore [57] culpa ſua [58] cauſa ceciderit [59], prope eſt, ut actione mandati nihil [60] a mandatore conſequi debeat: cum ipſius vitio acciderit, ne mandatori poſſit actionibus cedere [61]. §. 12. Si inter emptorem & venditorem convenerit, prius quam aliud ex alterutra parte ſolveretur, *ut ab emptione* [62] *diſcedatur:* fidejuſſor [63] eo nomine acceptus ſoluto contractu liberabitur [64].

De tutore delegante. 1. *De transactione.* 3. *De pignoribus.* 4. *De condictione indebiti.*

96. IDEM [lib. 11. Reſponſorum].

PUpilli debitor tutore delegante [65] pecuniam creditori [66] tutoris ſolvit: liberatio contingit, ſi non malo conſilio cum tutore habito hoc factum eſſe probetur: ſed & Interdicto fraudatorio [67] tutoris creditor pupillo tenetur, ſi eum conſilium fraudis participaſſe conſtabit.

§. 1. Cum pupilla magiſtratui qui per fraudem pupillo tutorem dedit, heres extitiſſet, tutores ejus cum adoleſcente tranſegerunt; eam tranſactionem pupilla ratam habere noluit: nihilo [68] minus erit, tutorum pecunia liberata. nec tutores contra adoleſcentem actionem, nec utilem habebunt, qui ſuum recuperavit. plane ſi adoleſcens pecuniam reſtituere [69] tutori pupillæ maluerit, reſciſſo quod geſtum eſt, actionem utilem in pupillam, heredem magiſtratus, accipiet. §. 2. Soror cui legatum ab herede fratre debebatur, poſt motam legati quæſtionem tranſegit, ut nomine debitoris contenta legatum non peteret: placuit, quamvis nulla delegatio [70] facta, neque liberatio ſecuta eſſet, tamen nominis periculum [71] ad eam [72] pertinere. Itaque ſi legatum contra placitum [73] peteret, exceptionem pacti non inutiliter opponi. §. 3. Cum eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur, pretium eorum pro modo pecuniæ cujuſque [74] contractus creditor accepto facere debet: nec in arbitrio ejus electio erit, cum debitor pretium pignoris conſortio pi [75] ſubjecerit. quod ſi temporibus diſcretis ſuperfluum [76] pignorum obligari placuit: prius debitum pretio pignorum jure ſolvetur, ſecundum ſuperfluo compenſabitur. §. 4. Cum inſtitutus deliberaret [77], ſubſtituto pecunia per errorem ſoluta eſt: ad eum hereditate [78], poſtea devoluta, cauſa condictionis evaneſcit: quæ ratio facit ut obligatio debiti ſolvatur.

1 Hinc ſumitur ratio dubitandi. Vox enim, *univerſum*, comprehendit debitum quod ab invito exigi potuit, & naturale, quod ab invito non potuit. 2 Num eam quæ ab invito debitore exigi potuit? an potius eam quæ ab invito non potuit. 3 Id eſt, debiti cujus nomine competebat actio. 4 Proprie. vide *l.* 16. §. 4. *ſupr. de fidejuſſoribus.* 5 Id eſt, non naturalem tantum. 6 Mandatum habens ad ſolvenda debita, non videtur habere mandatum niſi ad ſolvenda utilia. *l.* 5. §. 2. *ſupr. h. t.* 7 Alternativa promiſſio reducitur ad ſimplicem per interitum unius extremorum. *l.* 2. §. 3. *ſupr. de eo quod certo loco. l.* 34. §. 6. *ſupr. de contrah. l.* 10. *in fin. ſupr. de jure dotium.* 8 Qui ſervum occidit. 9 Id eſt, quam qui ſupereſt. 10 *l.* 51. §. 2. *ſupr. ad leg. Aquil. l.* 70. *in fin. ſupr. de fidejuſſoribus.* 11 *l.* 32. *in fin. ſupr. de uſuris.* 12 *l.* 1. §. 14. *in fin. ſupr. depoſiti. l.* 5. *ſupr. ut legatorum.* 13 Aditio hereditatis nonnunquam obligationem confundit, *ut hic.* & *l.* 34. §. 8. *l.* 75. *ſupr. h. t. l.* 122. §. 5. *ſupr. de verborum obligationibus. l.* 21. §. 3. *ſupr. de fidejuſſoribus. l.* 3. *C. de fideicommiſſ.* nonnunquam pro ſolutione cedit. *infr. h. t.* nonnunquam obligationem confirmat. *infr. h. t.* 14 *l.* 7. *C. de pactis.* 15 Conſequitur. *vulg.* conſequetur. *Hal.* vulgatam improbat Cujac. ad *l.* 127. *ſupr. de verb. oblig.* 16 Sed in ſolidum. Cujac. *ibid.* 17 Vid. ad hunc locum Cujac. *ib.* 18 *l.* 8. §. 13. *ſupr. ad Sc. Velleian.* 19 Vulgo ita jactari quæ dicuntur, juris ordinarii eſſe intelligenda ſunt. 20 Vide *l.* 93. §. 2. *ſupr. h. t.* 21 Hodie fidejuſſoriam obligationem non tolli, ſi fidejuſſor debitori heres extiterit, demonſtrat Cujac. 15. *obſ.* 11. & 11. *obſ.* 34. 22 Quod ſemper accidit, ſi modo efficax ea ſit petitio, quia principalis ſemper major eſt: principem enim locum tenere majus eſt, quam accedere. *l.* 50. *ſupr. de fidejuſſorib.* vide Cujac. 11. *obſervat.* 34. Principalis obligatio per fidejuſſorium extinguitur, ſi principalis eſt utilis, id eſt, ſi hoc non nocet creditori. *l. de* [illegible] *ſupr. de ſeparat. l.* 21. §. 2. *verſ. quod ſi ſupr. de fidejuſſ.* 23 Si reus natura duntaxat fuit obligatus, fidejuſſor non liberabitur. Cujac. 11. *obſ.* 34. & 7. *ad Afric. fol.* 136. *in fin.* & Græci ita legunt. vid. Cujac. *d. obſ.* 34. 24 Imo non eſt difficile. *l.* 1. *C. de fidejuſſ. tut.* 25 *l.* 7. §. 2. *ſupr. de minoribus.* 26 Vide *l.* 80. *ſupr. h. t.* 27 Id eſt, licito honeſtoque, non remoto a re privata, humanoque commercio, & præterea abſoluto, ne alioquin juſtum pactum hic intelligamus veſtitum cum Alciato: qua parte Alciatus reprehenditur a Corraſio & Oldend. *in Top.* ubi de parœmia agit. 28 Imo, naturalis obligatio quæ ex conventione nata eſt, pacto non tollitur ipſo jure, ſed ope tacitæ exceptionis. *l.* 27. §. 2. *ſupr. de pact.* 29 *l. ultim. verſ. eam rem. ſupr. de jurejur.* 30 Id eſt, quo jure naturalis obligatio conſtitit, eodem tolli poteſt. 31 §. *fin. inſt. h. t.* 32 Naturaliter obligatus: qua de re pleniſſime dixi *l.* 1. *ſupr. de novationib. l.* 59. *ſupr. de obligat.* 33 Qui eſt in poteſtate. 34 Qui ita ſtipulatur filio dari jus, ſtipulatur utiliter. *l.* 56. §. 2. *ſupr. de verb. oblig. l.* 2. *C. de contr. ſtip.* Aliud eſt ſi factum ſtipuletur: puta tenere licere. *l.* 130. *ſupr. de verb. oblig.* 35 In cujus ſum poteſtate. 36 *l.* 56. §. 2. *ſupr. de verb. oblig.* 37 Adjectus cui non poteſt quæri obligatio, adjectus ad ſimplicem ſolutionem videtur. 38 Id eſt, adjecto. 39 *l.* 38. *ſupr. h. t.* 40 Imo, intercidit: quia capite diminutus alius homo videtur, *l.* 38. *ſupr. h. t.* ſolve, Titio adjecto & capite minuto ſtipulationis tempore ſolvi poteſt: poſt ſtipulationem, non poteſt. 41 Senſus eſt etiamſi Titius ſtipulationis tempore capite diminutus fuerit, jus ei ſolvendi non perit: quia & in eum caſum ſolutioni applicari potuit. ſi in eum caſum potuit adjici, potuit & in ipſo caſu. vide Cujac. ad *l.* 55. *ſupr. de verb. obl.* 42 In tempus, quo Titius capite minutus erit, conferri poteſt ſolutio. 43 Sed, ut in *l.* 84. §. 5. *ſupr. de verb. oblig.* Accurſ. 44 *l.* 68. *ſupr. h. t. l.* 13. *ſupr. de cond. & demonſtr.* 45 In perſona pupilli vel furioſi. 46 Non intelligitur recedi a perſona, quoties ex voluntate ejus aliquid fit. 47 Id eſt, integrum debitum recepit. adde *l.* 21. §. 3. *ſupr. de fidejuſſorib.* 48 Et compenſaſſe. & ſic compenſationi non opponitur actio in rem, ſeu petitio hereditatis: ſed tamen Cujacius notat hodie compenſationem fieri in judiciis in rem: idque ipſo jure, 15. *obſerv.* 12. *l. ultim. C. de compenſat.* 49 Ex ea re quæ evinci poteſt, nemo poteſt ſibi ſolvere. 50 *l.* 13. §. *penult. ſupr. de hered. pet.* vide *l.* 51. *ſupr. de re jud.* 51 Quæ ſuccedit loco corporis vel rei. 52 Nihil petitoris intereſt, quoties fundum aut ejus æſtimationem conſecutus eſt. 53 Vetus & antiquus dominus ſcilicet. 54 *l.* 18. §. 5. *in fin. ſupr. famil. l.* 36. *ſupr. de fidejuſſ. Nov.* 4. *cap.* 1. 55 Et ad hoc. *vulg. Hal.* 56 Id eſt, ſi is, qui credidit alicui alterius mandato. 57 Debitore, petens. *vulgat. Hal.* 58 Quia male egit. 59 Id eſt, condemnatus fuerit. 60 Id eſt, ſi mandatarius non poteſt cedere actionem mandatori vel fidejuſſori, exceptione cedendarum actionum repellitur. *Bartolus.* 61 Dixi *l.* 17. *ſupr. de fidejuſſoribus.* 62 *l.* 80. *ſupr. h. t.* 63 Res eſt integra, etiamſi fidejuſſor ſit acceptus. *l.* 3. *C. de reſc. vend. l.* 12. *C. de contrah. empt.* 64 Soluto contractu principali, acceſſiones contractus diſſolvi cenſentur. 65 Delegatio tutoris liberat debitorem, pupilli, ita demum, ſi fuerit facta bona fide. 66 Mandato tutoris debitum pupilli ſolvi poteſt, etiam creditori tutoris. 67 De Interdicto fraudatorio vide *l.* 67. §. 1. *ſupr. ad SC. Trebell.* adde *l.* 60. *in fin. ſupr. mandati. l.* 10. *ſupr. quæ in fraud. cred.* 68 Et ita pro invito ſolvitur, *l.* 23. *ſupr. h. t.* & tranſactio a tutore facta non poteſt reſcindi. Imo poteſt, *l.* 1. *l.* 2. *C. ſi adverſ. tranſact.* ſolve: Ibi minor capta ſive decepta eſt, non huc, ideoque diverſa jura admittuntur. *l.* 9. §. 4. *ſupr. de jurejur.* 69 *l.* 14. *C. de tranſact.* 70 *l.* 54. *in fin. l.* 56. §. 4. *infr. de furt.* 71 *l.* 3. *in fin. C. de novationib.* 72 Ceſſionariam ſcilicet. 73 Id eſt, tranſactionem. 74 Pretium pignorum debet converti in omne debitum, in quod pignora ſunt obligata. 75 Livius 6: Quænam iſta ſocietas, quænam conſortio? Cic. 3. *offic.* Diſſolvatur neceſſe eſt omnis hæc conſortio. Lucilius 29: redi in conſortionem. vide Nonium *in conſortium.* 76 *l.* 97. *in fin. infr. h. t.* 77 De cedenda hereditate. 78 Jus ſuperveniens ſolutionem recipienti, inducit liberationem, quæ prius non erat inducta.

In quam cauſam imputatur quod ſolutum eſt.

97. IDEM [lib. 2. Definitionum].

CUm ex pluribus cauſis debitor pecuniam ſolvit, utriusque demonſtratione ceſſante, potior [1] habebitur cauſa ejus pecuniæ quæ [2] ſub infamia debetur: mox ejus quæ [3] pœnam continet: tertio, quæ ſub hypotheca vel pignore [4] contracta eſt: poſt hunc ordinem potior habebitur propria [5], quam aliena cauſa, veluti fidejuſſoris: quod veteres ideo definierunt, quod veriſimile videretur diligentem debitorem admonitu ita negotium ſuum geſturum fuiſſe. ſi nihil eorum intervenia: vetuſtior [6] contractus ante ſolvetur. Si major pecunia numerata ſit, quam ratio ſingulorum expoſcit: nihilominus primo contractu ſoluto, qui potior erit, ſuperfluum [7] ordini ſecundo, vel in totum, vel pro parte minuendo videbitur datum.

De dote. 1. De actione Faviana. 2. De in integrum reſtitutione. 3. De caſtrenſi peculio. 4. De adjecto. 8. De rei interitu vel mutatione.

98. PAULUS [lib. 15. Quæſtionum].

QUi res ſuas obligavit, poſtea aliquam poſſeſſionem ex his pro filia ſua dotem promittendo obligavit [8], & ſolvit: ſi ea res [9] a creditore evicta [10] eſt, dicendum eſt maritum ex dotis promiſſione agere poſſe, ac ſi ſtatuliberum, remve ſub [11] conditione legatam, dotis nomine pro filia pater ſolviſſet. harum enim rerum ſolutio non poteſt niſi ex eventu liberare: ſcilicet, quo caſu certum erit remanere eas. §. 1. Diverſum reſpondetur in ea pecunia, ſive re, quam patronus poſt mortem liberti per Favianam [12] aufert: hæc enim actio, cum ſit nova [13], partam liberationem non poteſt revocare. §. 2. Huic adplicatur minor [14] vigintiquinque annis, qui a creditore circumſcriptus, in rem ex cauſa debiti ſolutam reſtituitur [15]. §. 3. Rem autem caſtrenſis [16] peculii ſolventem patrem, perinde accipere debemus, ac ſi alienam dediſſet: quamvis poſſit reſidere apud eum cui ſoluta eſt, prius mortuo inteſtato filio. ſed tunc adquiſita creditur, cum filius deceſſerit: & utique cujus fuerit, eventus [17] declaret: ſitque & hoc ex his quæ poſt factis, in præteritum quid fuerit, declarent. §. 4. *Mihi dare* [18] *decem pure* [19], aut *Titio Kalendis vel ſub conditione*, aut *mihi Kalendis Januariis* [20], *Titio Februariis*, utiliter ſtipulor. Quod ſi *mihi Kalendis Februariis*, *Titio Kalendis Januariis*. poteſt dubitari? Sed rectius dicitur utiliter ſtipulatum: nam cum in diem ſit ea quoque obligatio, etiam mihi ſolvi poteſt ante [21] Februarias: igitur & illi ſolvi poterit. §. 5. Qui ſtipulatus *ſibi aut Titio*, ſi hoc dicit, ſi [illegible] Titio non ſolveris, dari ſibi: videtur conditionaliter ſtipulari. Et ideo etiam ſic facta ſtipulatione, *mihi decem, aut quinque Titio dari* [22]: quinque Titio ſolutis, liberabitur reus a ſtipulatore. Quod ita poteſt admitti, ſi hoc ipſum expreſſim agebatur, ut quaſi pœna adjecta ſit in perſona ſtipulantis, ſi Titio ſolutum non eſſet. † At ubi ſimpliciter [23] *ſibi aut Titio* ſtipulatur, ſolutionis tantum cauſa adhibetur Titius: & ideo quinque ei ſolutis, remanebunt [24] reliqua quinque in obligatione. † Contra ſi *mihi quinque, illi* [25] *decem* ſtipulatus ſim: quinque Titio ſolutis, non [26] facit conceptio ſtipulationis, ut [27] a me liberetur. porro ſi decem ſolverit, non quinque repetet, ſed mihi per mandati [28] actionem decem debebuntur. §. 6. *Mihi Romæ* [29], *aut Epheſi Titio*, *dari* ſtipulor, an ſolvendo Titio Epheſi a me liberetur, videamus? nam ſi diverſa [30] facta ſunt, ut Julianus putat, diverſa res eſt. ſed cum prævalet cauſa dandi, liberatur [31]: liberaretur enim, & ſi *mihi Stichum, illi Pamphilum dari* ſtipulatus eſſem, & Titio Pamphilum ſolviſſet. At ubi merum [32] factum ſtipulor, puta *inſulam in meo ſolo ædificari, aut in Titii loco*, numquid, ſi in Titii loco ædificet, non contingat liberatio: nemo enim dixit facto [33] pro facto ſoluto liberationem contingere? ſed verius eſt liberationem contingere: quia [34] non factum pro facto ſolvere videtur, ſed electio promiſſoris completur. §. 7. Si ſervus fructuarius [35] ex re fructuarii domino proprietatis aut fructuario ſtipuletur, inutilis eſt ſtipulatio: at ex re proprietarii, ſi ipſi domino aut fructuario ſtipuletur, recte ſtipulatur: tantum enim ſolutionis capax eſt fructuarius hoc caſu, non etiam obligationis [quoque]. §. 8. Aream [36] promiſi alienam: in ea dominus inſulam ædificavit: an ſtipulatio extincta ſit, quæſitum eſt? Reſpondi: ſi [37] alienum [38] hominem promiſi, & is a domino manumiſſus eſt, liberor. † Nec admiſſum eſt quod Celſus ait, ſi idem rurſus Lege [39] aliqua ſervus effectus ſit, peti eum poſſe: *in perpetuum* [40] *enim ſublata obligatio reſtitui non* [41] *poteſt*: & ſi ſervus effectus ſit, alius [42] videtur eſſe. † Nec ſimili [43] argumento uſus eſt, [ut] ſi navem quam tu promiſiſti, dominus diſſolverit, deinde iiſdem tabulis compegerit, teneri [44] te: hic enim eadem navis eſt, quam te daturum ſpopondiſti: ut videatur magis obligatio ceſſare [45], quam [46] extincta eſſe. † Homini autem manumiſſo ſimile fiet, ſi [47] ea mente diſſolutam eſſe navem poſueris, [ut] in alios uſus converterentur tabulæ, deinde mutato conſilio eaſdem compoſitas: alia enim videbitur eſſe poſterior navis, ſicut ille alius homo eſt.

† Non [48] eſt his ſimilis area, in qua ædificium poſitum eſt: non [49] enim deſiit [in] rerum natura eſſe. imo; & peti poteſt [50] area, & æſtimatio ejus ſolvi debebit: pars [51] enim inſulæ area [52] eſt, & quidem maxima, cui [53] etiam ſuperficies [54] cedit. † Diverſum dicemus, ſi ſervus promiſſus, ab [55] hoſtibus captus ſit: hic interim peti non poteſt, quaſi ante diem: ſed ſi redierit poſtliminio, recte tunc petetur. ceſſavit enim hic obligatio: area [56] autem extet, ſicut cætera, ex quibus ædificium conſtitit. † Denique Lex XII. tabularum [57] *tignum ædibus junctum vindicari poſſe ſcit* [58]: ſed interim id ſolvi prohibuit, pretiumque ejus dari voluit.

De forma nummorum ſolvendorum.

99. PAULUS lib. 4. Reſponſorum reſpondit.

DEbitorem [59] non [60] eſſe cogendum in aliam [61] formam nummos accipere, ſi [62] ex ea re damnum aliquod paſſurus ſit.

De tutoribus vel curatoribus datis in pluribus locis.

100. IDEM lib. 10. Reſponſorum.

QUæro, an curatoribus vel tutoribus in Provincia datis, Romæ pecunia ſolvi poſſit, quæ in Provincia ita ab his fœnerata eſſet, ut Romæ ſolveretur, cum iidem curatores vel tutores rerum Italicarum adminiſtrationem non ſuſtinent: an ſi ſolverit, debitor liberetur? Paulus reſpondit, [his] tutoribus vel curatoribus recte pupillo

1 Nota debita hoc ordine exonerari: Primo loco debitum ſub infamia: deinde ſub pœna: tertio loco, ſub pignore debitum: inde proprium: & mox antiquius. 2 Vide *l.* 7. *in fin. ſupr. h. t.* 3 Vide *l.* 4. *l.* 7. *in fin. ſupr. h. t.* 4 *l.* 73. *ſupr. h. t.* vel ſatiſdato. *l.* 4. *in fin. l.* 5. *ſupr. h. t.* 5 *l.* 1. *l.* 4. *ſupr. h. t.* 6 *l.* 5. *l.* 89. *in fin. ſupr. h. t.* 7 Adde *l.* 96. *in fin.* §. *penult. ſupr. h. t.* 8 *l.* 20. *ſupr. h. t.* 9 Id eſt, poſſeſſio: rei appellatione nonnunquam poſſeſſio continetur. dixi *l.* 21. *ſupr. de rei vind. & ſupr. de reb. cred. in pr.* 10 *l.* 33. *ſupr. h. t. l.* 16. *ſupr. de jur. dot.* 11 *l.* 83. §. 6. *ſupr. de verb oblig.* 12 De qua vide *ſupr. ſi quid in fraud. patr.* 13 An extraordinaria, vel Prætoris, ut vult Accurſius? An nova origine ipſa, ut Baldus? 14 Licet minor reſtituatur, non tamen reſtituitur actio creditori. *ut hic.* niſi minor reſtituitur adverſus dolum creditoris. *l.* 13. 14. *ſupr. de minor. l. un. C. de reputationibus quæ fiunt in judicio in integr. reſt. l.* 48. §. 1. *ſupr. de fidej. l.* 21. §. 1. *in fin. ſupr. de SC. Silanian.* 15 Vide *C. ſi adverſ. ſolutionem.* 16 Pater ſolvens rem caſtrenſis peculii, videtur ſolvere rem alienam. *Bart.* 17 Fingamus filium jure ſuo non uſum. vide *l.* 44. *ſupr. de legat.* 1. & ita eventus declarat quæ ex eventu dependent. 18 Dari. *vulg. Hal.* 19 *l. ult.* § 7. *ſupr. de verb. oblig.* 20 Vide *l. ultim.* §. 6. *ſupr. de verb. oblig.* 21 *l.* 137. § 2. *ſupr. de verborum oblig.* 22 Si, dictio, conditionem implicat. 23 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 45. §. 11. *infr. de jure fiſci.* 24 Imo non remanebunt. Quoties enim alternativa eſt inter ſummas diverſas minor ſumma eſt in obligatione, *l.* 83. §. 3. *ſupr. de verbor. oblig.* 25 Valetne hujuſmodi ſtipulatio? Utique valet. *infr. h. t.* Imo non valet, cum in quantitatibus non poſſit pœna major eſſe forte. *l.* 15. *in fin. C. de uſur.* v. Bart. *hic.* 26 Imo ea verborum conceptio facit, ut reus a ſtipulatione liberetur: nec enim poteſt eſſe plus in acceſſorio quam in principali. *l.* 8. §. 7. *ſupr. de fidejuſſ.* vide Bart. *hic.* 27 *l. ultim.* §. 5. *ſupr. de verb. oblig.* 28 §. 4. *Inſt. de inutil. ſtip.* 29 Alternata locorum promiſſio reo electionem tribuit in hujuſmodi alternativa, rei electio eſt. 30 Suntne diverſa? utique, ſi loca ſpectemus; unius tamen facti loco habentur, ſi dandi cauſam (quæ una eſt) inſpiciamus. 31 Reus ſcil. ſolvendo Epheſi. 32 Ædificatio merum factum continet. 33 Liberatio non contingit, ſi aliud fiat, quam promiſſum eſt. 34 Reus vel in meo, vel Titii loco ædificandi, in Titii loco ædificandi jus eligere poteſt & tacite: nam quod adjecto fit, ſtipulatori fieri videtur 35 *l.* 1. § 5. *ſupr. de ſtipul. ſervor.* 36 Area aliena promiſſa, & in ea ædificio a vero areæ domino impoſito, ſtipulatio vel promiſſio eſtne extincta? non eſt extincta. Quare ita? [illegible] area ipſa non deſiit in rerum natura eſſe. Quis inde effectus? area ipſa peti poterit. At [illegible] ædificium ab eo ſejungi non poteſt? areæ igitur ipſius æſtimatio ſolvetur. *verſ.* [illegible] *his ſimilis* Atquin, ſi hominem alienum promiſi, iſque manumiſſus ſit, promiſſione liberor. *verſ. ſi alienum. infr. h. t.* Liberor ſane: ſed aliud plane in homine manumiſſo eſt: aliud in area ædificata. In ſervo manumiſſo nullum ſervi veſtigium eſt: in area ædificata area integra eſt. Quid, ſi ſervus ita manumiſſus poſt lege aliqua ſervus ſit effectus? Non convaleſcit promiſſio. *verſ. Nec admiſſum.* Atqui ſi navem promiſi, eaque a domino ſoluta ſit, & poſtremo iiſdem tabulis compacta, redintegratur obligatio [illegible] redintegratur [illegible] in navi reſtituta, aliud in ſervo manumiſſo, deinde ſervo effecto [illegible] Qui ſemel manumiſſus eſt, alius ſtatim factus eſt: ea mente manumiſſus eſt, ut perpetuo liber eſſet, non ad tempus. Navis diſſoluta eo animo, ut in eumdem [illegible] perpetuo non fuit diſſoluta, redintegrata, ſeu reſtituta, alia navis [illegible] utem eſſet, ſi ea mente diſſoluta, ut in alios uſus converteretur [illegible] ratio eſſet navis diſſolutæ, & hominis manumiſſi. Nam quæ ea mente diſſolvuntur, ut in alium uſum converterentur, ea prorſus eſſe deſinunt, quæ ante fuerant. Interitus, ut ita dicam, aliquis perpetua deſtinatione alterius uſus [illegible] diſſolventis eſt mente diſſolventis. Porro quæ perpetuo ſunt extincta, reſtitui in antiquum ſtatum non poſſunt. Ut illic alius homo eſt: ita hic alia navis. Igitur in hac quæſtione videndum eſt, an navis ea mente diſſolvatur, ut in priorem uſum reſtituatur, an [illegible]. Priore caſu reſtituta navis, nova non videtur, ſed antiqua: poſteriore nova prorſus, non ea quæ ante fuerat. *verſ. nec ſimili.* Cum his nihil ſimile [illegible] area. Servus manumiſſus, perpetua deſtinatione manumittentis ſervus eſſe deſiit: Navis in alium uſum diſſoluta, perpetua diſſolventis deſtinatione, navis aut quæ eſſe deſiit. [illegible] area, in qua ædificium poſitum eſt, area eſſe non deſiit. Non deſiit ſane, quia area [illegible], pars & quidem maxima inſulæ ſeu ædificii eſt. Proinde areæ promiſſor, ſi in area ædificium poſitum fuerit, tenebitur: nimirum ſubſiſtente etiamnum area. Promiſſor ſervi manumiſſi, aut navis diſſolutæ ea mente, ut in alium uſum verteretur, his mutationis accidentibus obligatus eſſe deſinit. *verſ. non eſt his ſimilis.* Quid, ſi ſervus promiſſus, ab hoſtibus captus poſtliminio redit? Captivitas jus captivi hominis perpetuo non mutavit: ſpes poſtliminii facit ut liber eſſe poſſit. ceſſat hoc caſu magis obligatio, quam extincta eſt. Ceſſat, dum captus eſt: non eſt extincta [illegible] nihil ſimile hoc exemplum habet cum area, in qua ædificium aliquod poſitum eſt. Area in hac ſpecie ſtatim peti poteſt, quia [illegible] ſervus hoſtium [illegible] ſtatim peti non poteſt, quia dum captus eſt, ſervus eſt; is eſſe deſinit [illegible] pendente conditione, captus peti non poteſt: ſi peteretur, ante diem peteretur: [illegible] promiſſio, quam ſit extincta. *verſ. Diverſum.* Denique cur negemus aream [illegible] eum ſit poſitum, peti poſſe: cum Lege 12. tabularum tignum alienis ædibus [illegible] neque vindicari, neque ſolvi poſſit, & tamen pretium ejus dari [illegible] *lex. infr. h. t.* 37 Argumentum ab homine ſeu ſervo alieno promiſſo & poſtea a domino manumiſſo, ad aream alienam venditam & ædificium in ea [illegible] poſitum a vero domino. 38 Alieni ſervi promiſſor, [illegible] a domino non tenetur. Quid ſi ſervus ipſe Lege aliqua poſtea ſervus factus ſit? [illegible] promiſſionis obligationem [illegible] *l.* 79. *in fin. ſupr. de leg.* 3. 39 Servus manumiſſus ob ingratitudinem [illegible] revocetur in ſervitutem. *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *l.* 4. *C. de libertis, & eorum liberis* 40 [illegible] reſtitui non poſſunt. 41 *l.* 27. § 2. [illegible] *l.* 10. § 9. *in fin.* [illegible] *de in rem verſ. Theoph.* §. 6. *Inſtit. de noxalib. act.* Eſt enim, teſte Ariſtotele, μετάβασις ab habitu ad privationem, ſed non a privatione ad habitum. vide Cujac. 8. *ad Afric.* [illegible] 206. 42 Homo liber ſervus factus, alius homo videtur. vide *l.* 79. *in fin. ſupr.* [illegible] 43 Id eſt, non idem eſt in navi, quod in domo. Nam ſi navis a te promiſſa diſſolvitur (hic extinguitur obligatio), & deinde eiſdem tabulis eam compegeris, teneris (hic reſuſcitatur obligatio extincta). Area promiſſa ſi ædificium in ea poſitum eſt, teneris. Ædificii poſitione non extinguitur areæ promiſſio: debetur enim ejus æſtimatio. 44. § 4 [illegible] *de leg.* 1. His debuerat Juriſconſultus addere inſulam poſtea ad [illegible] & quærere, num [illegible] promiſſio forte ob ædificium in ea poſitum extincta convaleſceret? quod aperte ait *l.* 36. *ſupr. de uſufr.* [illegible] *l.* 79. §. 2. *ſupr. de legat.* 3. negat vero *l.* 10. §. 7. *in fin. ſupr. quibus modis uſusfruct.* Quæri poteſt, cur quod in *d. l.* 79. §. *ultim.* dicitur de ſervo legato manumiſſo, & poſtea in ſervitutem redacto, eo caſu extinctam renaſci obligationem (*d.* §. *ultim.* quod tamen expreſſe negat *l.* 27. *in fin. ſupr. de adim.*) cur id æque locum non habeat in iis caſibus qui ſequuntur in inſula quæ area facta, inſula poſtea facta eſt; in ſcypho qui maſſa, deinde ſcyphus factus eſt? *l.* 36. *ſupr. de uſufruct.* in quibus cauſis obligatio non reviviſcit. 44 *l.* 83. §. 5. *ſupr. de verbor. oblig.* Imo non teneris, nec eadem navis eſt. *l.* 10. §. 7. *ſupr. quibus modis uſusfruct.* præſertim ſi per vices ſit refecta. *l.* 76. *ſupr. de judic.* 45 Sic in furioſo, dum interquieſcit, furorem ceſſare, non deeſſe, Seneca ait. Ceſſat quod conſopitum eſt: nec extinctum eſt quod pendet. Obligatio ceſſat ad tempus; extinguitur in perpetuum: ceſſans poteſt expergefieri, extinctum non poteſt. 46 Ceſſantis & extinctæ [illegible] differentia. 47 *l.* 83. §. 5. *ſupr. de verb. oblig.* 48 Vide *l.* 21. *ſupr. de pignorat. l.* 29. § 2. *ſupr. de pignorib.* 49 *l.* 44. §. 4. *ſupr. de* [illegible] 1. *l.* 3 [illegible] *ſupr. de leg.* 2. Imo deſiit eſſe area cum ædificium in ea poſitum eſt: & ita quidem [illegible] ut ob eam cauſam peti non poſſit. *l.* 79. §. 2. *ſupr. de leg.* 3. *l.* 5. *in fin. ſupr. quib. mod. uſusfr.* 50 Imo, area peti non poteſt. *l.* 57. *ſupr. de contr. empt.* 51 Partes in toto & naturam & nomen ſuum retinent. vide Hotom. 8. *Illuſtr.* 52 Area pars inſulæ, & quidem maxima. 53 Maxima pars totius ea cenſetur eſſe, cui aliæ ipſius totius partes cedunt. 54 Superficies cedit areæ. 55 Servus promiſſus, & poſt captus ab hoſtibus, interim dum captus eſt, peti non poteſt. Cur non poteſt? quia cum apud hoſtes ſit, quaſi ante diem peti videtur. Cur quaſi ante diem? quia antequam poſtliminio redierit, præſtari non poteſt. Quod ſi ante poſtliminii diem præſtari non poteſt, ne peti quidem poteſt. Diei igitur quaſi adjectio quædam eſt eo caſu: ut ne ſervi ita capti nomine promiſſor teneatur ante diem poſtliminii. 56 Vide Cujac. *ad l.* 36. *ſupr. de uſufruct.* id eſt, *tractatu* 5. *ad Afric. fol* 65. & *ad l.* 83. *ſupr. de verb. obl.* Hotom. 8. *Illuſtr.* Forner. 2. *ſelect.* 16. 57 Vide *l.* 1. *infr. de tigno junct.* 58 Νόμος ἐπιτάττει. *Nov.* 38. *in princ.* ſciſcit *vulg.* id eſt, permittit. 59 Creditorem. Hotom. *c.* 15. *Illuſtr. quæſt.* ſimilis eſt error in *l.* 8. *ſupr. de tutel.* Cuj[illegible] ad *l.* 59. *ſupr. de verb. obl.* & ita quoque legit Vulgata & Haloandri editio. 60 D[illegible] de hac quæſtione *l.* 3. *ſupr. de reb. cred.* 61 Vide *l.* 2. § 1. *ſupr. de reb. cred.* Hotom. 15. *Illuſtr.* 62 Adde *l.* 16. *C. h. t.*

pecuniam debitam solvi qui negotia ejus administrant: eos autem, qui Provincialium rerum curatores vel tutores sunt, Italica negotia administrare non [1] solere; nisi specialiter tutores Provincialium rerum, ut [2] sibi Romæ redderetur, promitti curaverunt.

Si unus ex collegis plus debito intulerit. 1. In quam causam imputatur solutum, vel redactum ex venditione pignoris.

101. IDEM lib. 15. Responsorum.

PAulus respondit, *non* [3] *ideo eos qui virilem portionem ex causa fideicommissi inferre debuerant, liberatos videri*, quoniam quidam ex collegis per errorem plus [4] debito intulerunt. §. 1. Paulus respondit, *aliam causam esse debitoris solventis, aliam creditoris pignus* [5] *distrahentis*. Nam cum debitor solvit pecuniam, in potestate ejus [6] esse, commemorare, in quam causam solveret: cum autem creditor pignus distraheret, licere [7] ei pretium in acceptum referre, etiam in eam quantitatem, quæ natura [8] tantum debebatur; & ideo deducto eo debitum peti posse.

De periculo pecuniæ solvendæ. 1. De sorte & usuris. 2. In quam causam solutum imputatur. 3. De majoribus usuris per errorem solutis.

102. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

CReditor [9] oblatam a debitore pecuniam, [ut] alia die acceperturus, distulit; mox pecunia, qua illa Respublica utebatur, quasi [10] ærosa [11] jussu Præsidis [12] sublata est: item pupillaris [13] pecunia, ut possit *idoneis nominibus* credi, servata, ita interempta est. Quæsitum est cujus detrimentum esset? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, nec creditoris [14] nec [15] tutoris detrimentum esse. §. 1. Cum de sorte debita constaret, de usura litigatum esset: novissime ex appellatione pronunciatum est, *solutas quidem usuras non repeti, in futurum vero non deberi*. Quæro, pecunia data utrum usuris cedere deberet quod petitor defenderet: an vero sorti proficeret? Respondi, si qui dabat, *in sortem se dare* dixisset [16], usuris non debere proficere. §. 2. Valerius Lucii Titii servus scripsit, *Accepi a Mario Marito ex summa majore* [17] *tot aureos*. Quæro, an hæc summa in proximum annum ei accepto ferri debeat, cum superioris anni sit reliquator [18]? Respondi, videri in primam [19] quamque summam liberationem proficere. §. 3. Titius mutuam pecuniam accepit, & *quincunces* [20] *usuras* spopondit, easque paucis annis solvit, postea nullo pacto interveniente, per errorem & ignorantiam semisses [21] usuras solvit. Quæro, an patefacto errore, id quod amplius usurarum nomine solutum esset, quam in stipulatum deductum, sortem minueret? Respondi, si errore plus in usuris solvisset, quam deberet: habendam rationem in [22] sortem ejus quod amplius solutum est.

In quam causam solutum imputatur.

103. MÆCIANUS [23] lib. 2. Fideicommissorum.

CUm ex pluribus causis debitor pecuniam solvit, Julianus elegantissime putat ex [24] ea causa eum solvisse videri debere, ex qua tunc [25] cum solvebat, compelli poterit ad solutionem.

De restitutione hereditatis.

104. IDEM lib. 8. Fideicommissorum.

ANte restitutam hereditatem [26] solutiones & liberationes factæ ab herede, ratæ habebuntur [27].

De herede debitoris, pro quo fidejussor solvit.

105. PAULUS lib. singul. ad Legem Falcidiam.

QUod dicimus in eo herede, qui fidejussori testatoris id, quod ante aditam hereditatem ab eo solutum est, debere statim solvere, cum aliquo scilicet temperamento [28] temporis intelligendum est: nec enim cum sacco [29] adire debet.

De eo, cui jure stipulationis, vel permissu creditoris solvi potest.

106. GAJUS lib. 2. de verborum obligationibus.

ALiud est, jure stipulationis Titio solvi posse; aliud, postea permissu meo id contingere. Nam cui jure stipulationis recte solvitur, ei etiam prohibente [30] me recte solvi potest: cui vero alias permisero solvi, ei non recte solvitur, si priusquam solveretur, denunciaverim [31] promissori, ne ei solveretur.

De verborum obligatione.

107. POMPONIUS lib. 2. Enchiridii.

VErborum obligatio, aut naturaliter resolvitur aut civiliter. † *Naturaliter*, veluti [32] solutione, aut cum [33] res in stipulationem deducta, sine culpa promissoris in rebus humanis [34] esse desiit. † *Civiliter* [35], veluti acceptilatione [36], vel cum [37] in eandem personam jus stipulantis promittentisque devenit.

De mandato.

108. PAULUS lib. 2. Manualium.

EI qui mandatu meo post [38] mortem meam stipulatus est [39], recte solvitur: quia talis est lex obligationis. ideoque etiam invito [40] me recte ei solvitur. Ei autem cui jussi debitorem meum [41] post mortem meam solvere, non recte solvitur: [quia mandatum morte [42] dissolvitur].

TIT. IV.
DE ACCEPTILATIONE [43].

Definitio.

1. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

ACceptilatio est liberatio [44] per mutuam [45] interrogationem; qua [46] utriusque contingit ab eodem nexu absolutio.

De pupillo.

2. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

PUpillum per acceptilationem etiam sine tutoris auctoritate liberari posse [47] placet.

De procuratore.

3. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

PEr procuratorem nec liberari, nec liberare [48] quisquam acceptilatione sine [49] mandato potest.

De conditione.

4. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

ACceptilatio sub conditione fieri non potest [50].

De die.

5. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

IN diem acceptilatio facta nullius est momenti [51]: nam solutionis [52] exemplo [53] acceptilatio solet liberare.

De pluribus stipulationibus.

6. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

PLuribus stipulationibus factis, si promissor ita accepto rogasset; *quod* [54] *ego tibi promisi, habesne acceptum?* si quidem apparet quid actum est, id solum per acceptilationem sublatum est: [si non apparet, omnes stipulationes solutæ sunt.] dummodo illud sciamus, si ego aliud [55] accepto tuli, aliud tu rogasti, nihil valere acceptilationem.

De forma acceptilationis.

7. IDEM lib. 50. ad Sabinum.

SAne & sic acceptilatio fieri potest, *Accepta facis decem* [56]? ille respondit, *facio*.

1 *l. 3. §. 7. infr. judic. sol.* 2 Vide quæ scripsi *l. 29. C. de pact.* 3 Imo videntur liberati. *l. 4. in fin. supr. de noxali causa.* 4 Plus sua portione qui solvit, non liberat correum. 5 *l. 35. supr. de pignorat.* 6 *l. 1. supr. h. t.* 7 *l. 73. supr. h. t.* 8 Ex pacto. *l. 5. §. 2. supr. h. t.* 9 Vid. ad hanc leg. Alciat. *lib. 2. dispunct. cap. 25.* Corras. *lib. 1. miscell. cap. 9.* S. L. 10 Adde elegans exemplum de assibus librariis, sextantariis, ex Festo in *Grave æs*, & *sextantarii asses.* 11 Ne dicas cum Accursio *herosa*, id est, dominabilis. ne legas etiam cum Alciato, 2. *disp.* 25. quasi ἐρασμ., nec cum Forcatulo, 6. *Necyomant.* 1. legas *erasa*: quasi hic agatur de pecunia circumcisa, & non justi ponderis. Ærosa pecunia est, subærata, quæ cum aurea & argentea videatur, plurimum in se æris habet, quæ plus æris in se habet, quam oportet: sic Festus ærosam Cyprum appellari ait, quod in ea plurimum æris nascatur. A Græcis dicitur ærosa pecunia χαλκόκρας. Cujac. 8. *ad Afric. fol* 207. sic Plinius lapidis ærosi, 34. *cap.* 1. auri ærosi & argentosi, 33. *cap.* 5. meminit. vide Corrasium, 1. *Miscell.* 9. 12 Et officio: sic alibi Centurio ex officio ad annonam culleos tollit, & edilis lectos in via concidit. *l. 12. supr. de peric. & commodo* *l. ult. in fin. supr. de pignorat.* sed utrumque hodie non est Præsidis munus, sed Principis ipsius monetam tollere *arg. l. 2. C. de falsa moneta.* 13 Tutoris periculo non est pecunia pupillaris, quam collocare distulit, cum non invenirentur idonea nomina. 14 *Subaudi*, qui obtulit, nisi sciebat brevi mutatum iri, *l. 35. in fin. supr. de peric. & commodo.* nisi denique jussu Principis asses mutati. vide Festum *dictis locis.* 15 Sed minoris. 16 Aliud ergo, si non dixisset. 17 Qui ex summa majore pecuniam recipit, de debito jam contracto, non futuro intelligit. facit *l. 3. in fin. supr. l. 103. infr. h. t.* 18 Vide *l. 9. §. 2. supr. de publicanis.* 19 Primam magis, quam in supremam causam. *vulg.* Solutum in dubio cedit in causam antiquiorem. Liber creditoris causam soluti probat. 20 Id est, ex centenis quinos. 21 Id est, ex centenis senos. 22 *l. 26. supr. de cond. indeb. l. 26. vers. si quis. C. de usur.* 23 Terentius Clemens. *Hal.* 24 Vide quæ scripsi ad *l. ult. §. 3. supr. de cond. indeb.* 25 *l. 3. in fin. supr. h. t.* 26 Ex fideicommisso. 27 Adde *l. ult. supr. de transf.* adde *l. 70. §. 1. supr. ad SC. Trebell.* 28 Cum aliquo spatio, *l. 1. §. 8. supr. ad l. Falcid.* interposito modico tempore. *l. 73. l. 135. §. 2. supr. de verb. oblig.* adde *l. 8. supr. si quis cautionib. l. 7. supr. de in integr. l. 21. in fin. supr. de jud. l. 17. supr. de pecun. const.* adde *§. ult. Inst. de inutil. stip.* Illud modicum spatium datur πρὸς περιθαλψιν, non tam humanitatis gratia quam necessitatis, quo rem quæ non est in expedito; promissor quæsitam eat & tradat. vide Cujac. ad *l. 118. in fin. supr. de verb. oblig.* Cujus vero temporis erit illud modicum? An momenti? an decem dierum, ut in *l. 21. supr. de constituta pecunia?* An aliquot momentorum, ut in *l. 14. infr. de reg. jur.?* Arbitrio judicis id dijudicandum est. 29 Onerosus creditor non est ferendus. *l. 25. in fin. supr. de pignorat l. 33. supr. de usuris.* 30 *l. 12. §. 2. supr. h. t.* 31 Adde *l. 82. supr. h. t.* 32 *Instit. quib. mod. toll. obl. in pr.* 33 Vide *l. 23. l. 33. supr. de verb. obl.* 34 Vel perierit. *Synops. Basil. 24. tit. 9. ex lib. 26. tit. 5. c.* 102. 35 Acceptilatio jure civili inducta. vide tamen *l. 8. in fin. infr. de acceptilat.* 36 Vide *infr. de accept. §. 1. Inst. quib. mod. toll. l. 5. in fin. C. depositi.* 37 Id fit confusione crediti & debiti. 38 Quod potest fieri. *Goth.* Ad hanc legem vide Zanger. *de except. part. 3. cap. 1. num.* 129. Edmund. Merill. *singul. cap.* 22. Ans. 39 Est, post mortem meam recte solvitur. Cujac. 1. *obs.* 38. 40 Et sic vivo me.

41 Meum solvere; post mortem meam non recte solvitur. Cujac. 1. *observat.* 38.
42 Vide *l. 26. supr. mandati.*

43 De acceptilationibus, *L. 8. C.* 44. περὶ ἀθωώσεως ἤτοι ἐλευθερίας χρέους καὶ ἀποχῆς δι' ὁμολογίας ἐπερωτήσεως γενομένης &c. 26. *Eclog.* 6. adde §. 1. *Inst. quib. mod. toll. oblig. Glossis* ἀπολυσιογραφία. 44 Obligationis scilicet ἐνοχῆς. *Eclog.* liberatio, inquam, civilis, jure civili inventa, *l. 107. supr. tit. prox.* (vide tamen *l. 8. in fin. infr. h. t.*) denique civilis, unde imaginaria solutio dicitur. *§. 1. Inst. quib. mod. toll. obl.* Solutio est naturalis datio: acceptilatio civilis. *l. 107. supr. tit. prox.* Porro differt acceptilatio ab apocha, quod illa omnimodo liberat: hæc non aliter, quam si pecunia soluta sit. *Eclog. ibid.* Ut acceptilatio differat ab apocha, vide *l. 19. §. 1. infr. h. t.* 45 *Eclog. ibid. c. 1.* hæc verba referri non possunt ad communem acceptilationem, in qua una tantum ex parte interrogatio est, *l. 7. j. n. t.* sed ad Aquilianam, de qua *l. 18. j. h. t. §. 1. Inst. quib. mod. toll.* perspicue pertinent. Hotom 3. *obs.* 18. sed Cujac 5. *obs.* 36 ait *acceptilationis* verbo plerunque & eam, quæ præcessit stipulationem Aquilianam, adsignari: ut e contrario, Stipulationis Aquilianæ verbo acceptilationem, quæ illam sequitur, subintelligimus. 46 Quia interdum utriusque. Hotom. 3 *obs.* 47 Et merito: fit enim per acceptilationem ejus conditio melior. 48 *l. 4. C. de solut.* Goth. vide Zanger. *de except. part. 3. c. 7. n.* 35. Ans. 49 ἄνευ ἐντολῆς ἤτοι προτροπῆς ergo cum mandato? negat Hotom. 32. *Illustr. fol.* 220. *arg. l. 13. §. 10. l. penult. inf. h. t.* Ideoque monet hic legendum esse, *sine novatione*, id est, sine interrogatione & responsione. Tum demum accepto ferre potest procurator, cum ex mandato novaverit, id est, Procurator novare potest, at non accepto ferre, nisi prius novaverit ex mandato. Remedio novationis acceptilatio recte fit per procuratorem: alias actum legitimum non possumus perficere per procuratorem vide Cujac 15. *obs* 16. inter præsentes perfici debet. 50 Est enim actus legitimus: Actus autem legitimi neque diem neque conditionem recipiunt, *l. 77. infr. de reg. jur.* potest tamen debitum conditionale acceptum ferri, atque ita acceptilatio debitum conditionale pure potest tollere. vide *l. 12. l. 21. infr. h. t. l. 77. in fin. infr. de reg. jur.* purum aut conditionale conditionaliter tollere non potest. Quid? An etiam conditio de præsenti aut præterito acceptilationem vitiat? Faber negare videtur in §. *conditiones. Inst. de verb. obl.* Zasius vero ait in *l. cum ad præsens* 37. *n.* 6. *ff. de reb. cred.* excipit tamen ibidem quosdam actus legitimos. 51 Est enim actus legitimus. *d. l.* 77. Cur autem actus legitimus diem non recipit? quia aut statim operatur, aut nunquam, & sic dies obligationi præsentem interitum adfert. *Goth.* vide Zanger. *de except. part. 3. cap. 7. num.* 87. Ans. 52 *l. 7. §. 1. supr. de liberatione. l. 31. in fin. supr. de novationib.* Cui accepto latum est, solvisse intelligitur: & ita quidem, ut exceptio pecuniæ non numeratæ opponi non possit. *l. 19. §. 1. infr. h. t.* 53 Id est, statim debet liberare. Ars ut imitari naturam debet: ita acceptilatio solutionem. 54 Id est, quodcunque. facit *l. 110. in fin. supr. de verb. oblig.* Et sic verba generalia ad omnes obligationes referuntur, nisi de certis cogitatum esse appareat. Eo casu mens liberantis, non ejus cui accepto latum est, spectatur. 55 Disparitas responsionis vitiat interrogationem. 56 Quæ scilicet tibi promisi, vel debeo; alias nemo hic interrogatur, Centum necne fateatur accepisse ab interrogante. Priori casu & διάλαγμα altero contractus & συνάλλαγμα nasceretur. vide Scholion 27. *Eclog.* 6.

De pacto tacito 1. *De ſervo communi.* 3. *Quæ obligatio tollitur, & quomodo accepto fertur.* 4. *De filiofam. & ſervo.*

8. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

AN [1] inutilis [2] acceptilatio [3] utile habeat pactum [4], quæritur? Et niſi in hoc quoque contra [5] ſenſum eſt, habet pactum. Dicet aliquis, poteſt ergo non eſſe conſenſus. cur non poſſit? Fingamus eum qui accepto ferebat, ſcientem, prudentemque, nullius eſſe momenti acceptilationem, & ſic accepto tuliſſe: quis dubitat non eſſe pactum, cum conſenſum paciſcendi non habuerit? §. 1. Servus communis ſicut uni [6] ex dominis ſtipulari poteſt, ita etiam acceptum rogare uni [7] ex dominis poteſt: eumque in ſolidum liberat: & ita Octavenus putat.

§. 2. Accepto liberare ſervus communis alterum ex dominis etiam ab [8] altero domino poteſt: id enim & Labeoni placuit. denique libro Pithanon ſcripſit, ſi a Primo domino, Secundo ſocio domino ſuo ſtipulatus fuerit, poſſe Secundum accepto rogare, & per acceptilationem Primum liberare, quem ipſe obligaverat: ſic fieri, ut per unum atque eundem ſervum & conſtituatur, & tollatur obligatio. §. 3. Acceptum fieri non poteſt, niſi [9] quod verbis colligatum eſt. Acceptilatio enim verborum obligationem tollit, quia & ipſa verbis [10] fit: neque enim poteſt [11] verbis tolli, quod non verbis contractum eſt. §. 4. Filiusfamilias promittendo, patrem civiliter non obligat, ſed ſe obligat. propter quod accepto rogare filiusfamilias poteſt, ut ſe liberet, quia ipſe obligatus eſt: pater autem acceptum rogando, nihil agit, cum non ſit ipſe obligatus, ſed filius. † Idem erit & in ſervo dicendum. nam & ſervus accepto liberari [12] poteſt; & tolluntur etiam honorariæ obligationes, ſi quæ ſunt adverſus dominum: quia hoc jure utimur, ut Juris gentium [13] ſit acceptilatio. Et ideo puto, & Græce [14] poſſe acceptum fieri, dummodo ſic fiat, ut latinis verbis ſolet: ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. i. e. habes acceptos denarios tot? habeo acceptos.

De acceptilatione ex parte.

9. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

PArs [15] ſtipulationis accepto fieri poteſt, non tantum ſi ſic dicat, *Ex nummis decem, quos tibi promiſi, quinque habesne acceptos?* ſed & ſi ſic, *Quod ego tibi promiſi, id pro parte dimidia habesne acceptum?*

10. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

SEd & ſi non numerata pecunia [16], ſed certum corpus, veluti homo, in ſtipulationem deductus eſt: poteſt ex parte [17] acceptilatio fieri. † Quo modo & uni [18] ex heredibus acceptum fieri poteſt.

De ſervo fructuario vel uſuario. De eo, qui bona fide ſervit. De cæteris qui ſunt in poteſtate. 2. *De ſervo hereditario.* 3. *De ſervo captivi.*

11. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

SPecies [19] adquirendi eſt, liberare dominum obligatione. & ideo fructuarius [20] quoque ſervus liberare, acceptum rogando, fructuarium poteſt: quia ex re ejus videtur ei adquirere. † Sed etſi [21] uſum tantum habemus, idem fiet. Idemque dicemus, & in eo qui bona fide nobis ſervit: & in cæteris qui noſtro juri ſubjecti ſunt. §. 1. Sed & ſi ſervo, quod ipſe mihi promiſit, acceptum fecero, inutiles mihi erunt adverſus dominum honorariæ actiones, quæ de peculio, vel in rem verſo dantur. §. 2. Si ſervus hereditarius ante aditam hereditatem acceptum roget, quod defunctus promiſit: verius puto contingere liberationem, ut per hoc hereditas ipſa liberetur. §. 3. Sed etſi dominus apud hoſtes ſit, dicendum eſt jure poſtliminii [22] confirmari acceptilationem: nam & ſtipulari ei qui apud hoſtes eſt, ſervus [23] poteſt.

De die & conditione.

12. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

QUod in diem vel ſub conditione debetur, acceptilatione tolli poteſt [24]: ſed ita id factum apparebit, ſi conditio ſtipulationis extiterit, vel dies venerit [25].

De jurejurando. 1. *De acceptilatione ex parte. De ſervitutibus.* 4. *De genere & ſpecie.* 5. *De doli clauſula.* 6. *De obligatione alternata.* 7. *De reo & fidejuſſore.* 10. *De tutore, curatore, procuratore. De abſente.* 11. *De ſucceſſoribus.* 12. *De duobus reis ſtipulandi.*

13. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

ET per jusjurandum [26] liberti interpoſitam [27] operarum obligationem [28], per acceptilationem tolli [29] verius eſt. §. 1. Si id, quod in ſtipulationem deductum eſt, diviſionem non recipiat [30]: acceptilatio in partem [31] nullius erit momenti. utputa ſi ſervitus [32] fuit prædii ruſtici vel urbani. † Plane ſi *uſusfructus* [33] ſit in ſtipulatum deductus, puta fundi Titiani, poterit pro parte acceptilatio fieri: & erit reſiduæ partis fundi uſusfructus. † Si tamen *viam* quis ſtipulatus, accepto iter vel [34] actum fecerit, acceptilatio nullius erit momenti: hoc idem eſt probandum, ſi actus accepto fuerit latus: ſi [35] autem iter & [36] actus accepto fuerit latus, conſequens erit dicere, liberatum eum qui viam promiſit. §. 2. Illud certum eſt, eum qui *fundum* ſtipulatus, *uſumfructum*, vel [37] *viam accepto facit*, in ea eſſe cauſa, ut acceptilatio non valeat [38]. qui enim accepto facit, vel totum vel partem ejus quod ſtipulatus eſt debet accepto facere: hæ [39] autem partes non ſunt: non magis quam ſi quis domum ſtipulatus, accepto ferat cæmenta [40], vel feneſtras, vel parietem, vel diætam. §. 3. Si quis *uſumfructum* [41] ſtipulatus, uſum accepto tulerit [42]: ſi quidem [43] ſic tulerit acceptum, quaſi uſu [44] debito, liberatio non continget [45]. Si vero quaſi ex uſufructu [46], cum poſſit [47] uſus [48] ſine fructu conſtitui, dicendum eſt acceptilationem valere [49]. §. 4. Si is qui *hominem* [50] ſtipulatus eſt, Stichum accepto tulerit, Julianus lib. LIV. Digeſtorum ſcripſit, acceptilationem aliquid egiſſe tolliſſeque [51] totam [52] obligationem: quod enim invito ſtipulatori promiſſor ſolvere poteſt, id & acceptum latum liberationem pariet. §. 5. Eum, qui *fundum* ſtipulatus eſt, non poſſe de dolo malo [53] clauſulam acceptum ferre, conſtat: non [54] enim in partem debiti id conſtitit: & aliud eſt quod debetur, aliud quod accepto fertur. §. 6. Si *Stichum aut decem* ſub conditione ſtipulatus, Stichum aut [55] decem acceptum fecerit, & pendente conditione Stichus deceſſerit: decem in obligationem [56] manebunt [57], perinde ac ſi acceptilatio interpoſita non fuiſſet. §. 7. Si fidejuſſori accepto fuerit latum, cum reus re, non verbis fuiſſet obligatus: an reus quoque liberetur? Et hoc jure utimur, ut licet reus non ſit verbis obligatus, tamen acceptilatione per [58] fidejuſſorem liberetur [59].

§. 8. Si legatorum ſub conditione relictorum [60] fidejuſſori dato [61] accepto latum ſit [62], legata debebuntur [63], poſtea conditione eorum exiſtente. §. 9. Qui ita ſtipulatur a fidejuſſore, *Quod Titio credidero* [64], *fide tua eſſe jubes?* deinde, antequam crederet, acceptum fecit fidejuſſori, reus non liberabitur: ſed [65] quandoque ei creditum fuerit, tenetur. nam etſi fidejuſſorem non ante liberatum eſſe credimus, quam cum fuerit creditum reo: non tamen reus antiquiore acceptilatione [66], quam obligatio ejus eſt, liberari potuit.

§. 10. Tutor, curator furioſi acceptum ferre non [67] potuit [68]; nec procurator [69] quidem poteſt facere acceptum: ſed hi omnes

1 Quid, fidejuſſio inutilis? pro juſſu non habetur. *l.* 1. §. 5. *verſ. denique. ſupr. quod juſſu* Goth. vide Goedd. *de contrah. ſtipul. cap.* 5. *num.* 201. Anſ. 2 Inutilis acceptilatio vim pacti taciti habet, *l.* 19. *infr. h. t. l.* 27. §. 2. *ſupr. de pact. l.* 5. *ſupr. de re...* niſi expreſſe dictum fuerit ne haberet. Inutilis eſt acceptilatio, quæ a natura ſua deficit; cum id quod non verbo, ſed re vel conſenſu tractatum eſt, verbis acceptum fertur. Utilis, cum in ſua natura perſtat: ad hoc enim inventa eſt acceptilatio, ut quæ verbis contracta eſſet obligatio, verbis tolleretur. §. 3. *infr. h. t.* 3 Quid? inutilis ſtipulatio vimne pacti habet? non habet: nam quæ leges in contrariam partem afferuntur, loquuntur de acceptilatione, non de ſtipulatione. Hinc fit, ut cui nutu ſit reſponſum, inutiliter ſtipulatione obſtrictum adverſarium habeat. *l.* 1. §. 2. *ſupr. de verb. oblig.* Ad eundem modum inutilis ſtipulatio vim pecuniæ conſtitutæ non habet. *l.* 1. §. 4. *ſupr. de pecun. conſt.* Cur potius acceptilatio inutilis, quam ſtipulatio inutilis, vim pacti habebit? hæc obligationem, illa liberationem parit: propenſiores autem ſumus ad liberandum, quam obligandum. vide Cujac. ad *l.* 1. §. 2. *ſupr. de verbor. oblig.* & tamen conſtat inutilem tranſactionem vim pacti non habere. *l.* 3. *C. de repud. vel abſtinend. hered.* 4 Vide Forcatul. *Necyomant. dial.* 5. Molin. *ad l.* 1. §. *ſi quis ita. n.* 40. & 41. *de verbor. oblig.* Mod. 5 Quoque conſenſum eſt nec habet pactum. *Hal.* & ita quoque quoſdam legiſſe notat Accurſ. & Bart. Auſim dicere lectionem Haloandri optime verbis, quæ in Florentina editione ſequuntur, convenire, hoc ſenſu. Nunquam acceptilatio inutilis vim pacti habet, niſi partes id etiam quoque expreſſe voluerint: alias ſi creditor prudens ſciens nullius eſſe momenti acceptilationem, accepto tulit, nemo dixerit talem acceptilationem vim habere pacti. Pacti, inquam; quia conſenſum ejus qui accepto tulit, non habet, quod ex natura pacti eſt. Denique non continuo pactus intelligitur qui inutiliter accepto tulit, id eſt, non continuo voluit aut conſenſit, ut acceptilatio inutilis naturam pacti indueret, qui inutiliter accepto tulit. Igitur ne id abſurdum accidat, partes expreſſe quoque inter ſe conſentire convenit, ut quæ acceptilatio interponitur, licet alias ut inutilis poſſet eludi, valeat ad inſtar pacti; quod ut violentiſſimum contrarium oppono. *l.* 19. *infr. h. t. l.* 27. §. 10. *ſupr. de pactis. l.* 5. *ſupr. de reſcindenda.* Bart. tamen ita diſtinguit: Acceptilatio peccans in forma (veluti quia ſub conditione, in diem vel inter abſentes eſt concepta) vim pacti non habet; peccans vero in materia, taciti pacti vim obtinet; majus eſt vitium formæ, quam materiæ. 6 *l.* 11. *infr. h. t.* 7 *l.* 7. §. 1. *ſupr. de ſtipul. ſervor.* 8 *l.* 17. *ſupr. de adq. rer. dom.* 9 *l.* 80. *ſupr. de ſolut.* §. 1. *Inſt. quib. mod. toll. oblig.* 10 *l.* 7. *ſupr. h. t.* 11 Imo poteſt. vide quæ notavi *in princ. ſupr.* & *l.* 19. *h. t.* 12 Id eſt, liberare ſe poteſt & rogare. 13 Imo civilis. *l. penult. in fin. ſupr. de ſolut.* §. 9. *Inſt. de act.* ſolve: Juris eſt gentium, conſenſu inſpecto, quem habet, *l.* 1. *ſupr. [illegible]* ſi vero ſpectamus ſolennia verba quibus ea perficitur, eſt civilis *d. l. penult. l.* 1. *C. eod. tit.* Igitur origine, Juris gentium: forma, Juris civilis eſt acceptilatio, *l.* 107. *in fin. ſupr. tit. prox.* vel Juris eſt gentium fictione: eſt enim imaginaria ſolutio. 14 §. 1. *Inſt. quib. modis tollit. oblig.* adde quæ notavi ad *l.* 1. *in fin. ſupr. de verb. oblig.* 15 *l.* 6. *ſupr.* & *l.* 10. *l.* 13. §. 2. *infr. h. t. l.* [illegible] *ſupr. de liberat. leg. l.* [illegible] §. 1. *ſupr. de ſolut.* §. 2. *Inſt. quib. modis tollit.* 16 Vide quæ notavi ad *l.* 93. §. 1. *in fin. ſupr. de ſolut.* 17 Vide *l.* 9. *ſupr. h. t.* 18 *l.* 2. §. 3. *in fin. ſupr. de verb. oblig.* 19 Alteri adquirit, qui eum liberat. Qui liberatur, ſit locupletior: quin, quamvis ei revera nihil accreſcat, hoc ipſo tamen ditior eſt, quod nihil ei decreſcit. quippe nihil diminui, ſpecies eſt lucri. 20 *l.* 8. §. 1. *ſupr. h. t. l.* 63. *ſupr. de ſolut.* 21 Ut idem ſit jus hic in uſu, quod in uſufructu. 22 *l.* 18. §. 2. *ſupr. de ſtip. ſervor.* 23 Et filius, *l.* 11. *ſupr. de verbor. oblig.* quæ eſt Pauli, 2. *ad Sabinum.* 24 Licet acceptilatio in diem, vel ſub conditione concipi non poſſit. *l.* 21. *infr. h. t.* vide quæ notavi ad *l.* 4. *ſupr. h. t. l.* 4. *in fin. ſupr. de tranſact. l.* 43. *ſupr. de jure dot. l.* 16. *ſupr. de ſolution.* & *liber. l.* 77. *infr. de regul. jur.* 25 Senſus eſt, Vis hujus acceptilationis tunc eluceſcet, cum dies venerit, vel conditio extiterit. Actus legitimi expreſſam diei conditioniſve adjectionem repudiant: tacitam admittunt. Expreſſa quædam nocent, quæ tamen non expreſſa proſunt. *l.* 195. *infr. de reg. jur.* 26 Jurejurando contracta obligatio acceptilatione tolli poteſt, *ut hic.* At acceptilatio eam proprie tollit, quæ verbis eſt contracta. *l.* 8. §. 3. *ſupr. h. t.* Igitur jurejurando verbis obligatio contrahitur. Quid? verba in juramento ſuntne neceſſaria? poteſtne aliter, quam verbis jurari? poſſe videtur, alioquin mutus jurare non poſſet. de quo vide Alciat. 8. *parerg.* 2. 27 *l.* 7. *ſupr. de oper. libert.* 28 Qui jurat, obligatur. Jurejurando contrahitur obligatio. *d. l.* 7. §. 11. *Inſtit. de act.* 29 Juramentum homini præſtitum, per hominem relaxari poteſt & remitti. *Bald.* 30 Quod accidere poteſt *l.* 2. §. 1. *ſupr. de verb. oblig.* 31 Pars rei individuæ accepto ferri non poteſt. 32 Servitutes ruſticorum prædiorum & urbanorum ſunt individuæ. *l.* 17. *ſupr. de ſervit.* 33 Uſusfructus dividi poteſt. *l.* 5. *ſupr. de uſufr.* 34 Diviſim. 35 Cur tam varie? Qui partem rei individuæ acceptam facit, rem impoſſibilem facit acceptam; tentat enim dividere quod eſt individuum. Viam mihi debes, & iter poſtea vel actum tibi accepto tuli? inutilis acceptilatio eſt: quia via ſine itinere & actu eſſe non poteſt; hæc a via disjungi impoſſibile eſt. ſecus fuerit, ſi viam tibi debenti mihi accepto tuli iter & viam, *ut hic.* 36 Conjunctim. 37 Disjunctim. huc refer quæ ſuperius notavi. 38 Cur ita? vid. *l.* 14. *inf. h. t.* 39 Uſusfructus & via non ſunt partes fundi. An uſusfructus ſit pars dominii, vide Hotoman. 3. *obſervat.* 22. An pars fundi? formalis uſusfructus pars fundi eſt; cauſalis non eſt: ille per acceptilationem tolli poteſt; hic non poteſt. *Bart.* 40 Cæmenta, feneſtræ, paries, diæta non ſunt partes integrales domus. 41 Uſumfructum qui ſtipulatur, totum quiddam ſtipulatur, quod fructum uſumque continet. 42 Uſumfructum mihi debes, uſum tamen ejus poſtea tibi accepto tuli? ſi uſum accepto tuli exiſtimans uſum & uſumfructum idem eſſe, inutiliter tibi accepto tuli: ſin vero uſum accepto tuli velut partem uſusfructus, valebit acceptilatio. 43 Diſtinctionem hanc obſerva. 44 Senſus eſt, Legatarius uſusfructus uſum, idem eſſe quod uſumfructum exiſtimans, remittendo, ſibi non præjudicat. 45 Nam totum remiſit per errorem. 46 Id eſt, legatarius uſusfructus uſum, quatenus aliud eſt jure quam fructus, heredi eidemque debitori remittere utiliter poteſt. 47 ὑπερθέσις ſeu ὑπερβιβασμός ſic itaque legit Cujac. 13. *obſ.* 12. cum poſſit fructus ſine uſu conſtitui, ut *l.* 14. *in fin. ſupr. de uſu & habit.* & *l.* 5. §. 2. *ff. uſufr. quemadm. cav.* 48 Uſus ſine fructu eſſe poteſt. Quinimo, ut hic legit Cujacius, Fructus ſine uſu eſſe poteſt; *ut hic.* & *l.* 5. §. 2. *ſupr. uſufr. quemadm.* *l.* 14. *in fin. ſupr. de uſu.* ita actus ſine itinere. *l. loci.* §. 1. *ſupr. ſi ſervitus* 49 Uſusfructus cui legatus eſt, debitori uſum utiliter remittit, ſi, cum remitteret, uſum ab uſufructu jure ſeparatum eſſe cognovit: ſin minus, & uſum cum uſufructu idem eſſe exiſtimavit, (quia errat) nihil remittit. Priori caſu, fructus ſibi retinuit (poteſt enim fructus eſſe ſine uſu, *d. l.* 5. §. 2. *ſupr. uſufr. quemadm. cav.*) uſum autem debitori conceſſit: atque ita legatarius frui uti poterit: altero vero caſu nihil debitori errando contulit. 50 In genere ſcil. Creditor generis unam ſpeciem acceptum ferendo, totam obligationem perimit. Cur? acceptilatio eſt imaginaria ſolutio. *Goth.* Ad hanc l. vide Zang. *de except. part.* 3. *cap.* 7. *num.* 79. Anſ. 51 Tuliſſeque. *vulgat. Haloand.* 52 Imo, non totam tulit: poteſt enim alium hominem petere *l.* 27. §. 6. *ſupr. de pactis.* quin & ipſum hominem quem repudiavit. *l.* 18. *ſupr. de opt.* Dic ſecus eſſe in pacto & repudiatione, quam in acceptilatione. 53 Dolus futurus non poteſt accepto ferri. *l.* 27. §. 3. *ſupr. de pact. l.* 1. §. 7. *ſupr. depoſiti.* 54 Cur hoc additum eſt? vide §. 2. *verſ. qui enim accepto. ſupr. h. t.* 55 Id eſt, unum eorum. 56 In obligatione. *Haloand.* 57 Imo non manebunt: nam cum una pars ſtipulationis acceptilatione ſublata ſit, altera quoque ſublata in totum intelligitur. *l.* 27. §. 6. *ff. de pact.* 58 Imo per fidejuſſorem reus non liberatur. *l.* 23. *ſupr. de pact.* 59 Exceptione acceptilationis ſcil. de qua vide Oldend. *cap.* 45. *de except.* 60 Et ab herede præſtandorum. *Goth.* vide Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 7. *num.* 48. Anſ. 61 Ab eo herede ſc. 62 A legatario ſc. 63 Ab herede ſc. & ita heres tenebitur, non ejus fidejuſſor. Eſt igitur hic paragraphus exceptio ſuperioris. 64 Fidejuſſio præcedere obligationem poteſt. *l.* 50. *ſupr. de pecul. l.* 8. §. 2. *ſupr. de novat.* 65 Sed quandocunque ei. *vulg.* ſed ſi. *Hal.* 66 Acceptilatio obligationem præcedere natura eſt impoſſibile. 67 Non poſſunt. *vulg. Hal.* Goth. Vide Zanger. *de except. part.* 3. *cap.* 7. *num.* 42. Anſ. 68 Tutor vel curator debitum pupilli vel adulti ſui totum ejusve partem remittere non poteſt. *l.* 22. *C. de pact.* Imo poteſt, ſi pupillus intervenerit. adde *l.* 1. *C. h. t.* 69 *l.* 3. *ſupr. h. t.*

debent [1] novare: poſſunt enim & ſic accepto facere. Ne his quidem accepto fieri poteſt: ſed novatione facta potuerunt liberari per acceptilationem. Nam & in abſentium perſona hoc remedio uti ſolemus: ſtipulamur [2] ab aliquo id novandi cauſa, quod nobis abſens debet: & ita accepto liberamus, a quo ſtipulati ſumus. ita fiet ut abſens novatione, præſens acceptilatione liberetur. §. 11. Heres quoque & liberare & liberari accepto poteſt, & honorarii ſucceſſores. §. 12. Ex pluribus reis ſtipulandi ſi unus acceptum fecerit, liberatio contingit [3] in [4] ſolidum.

Ut acceptilatio conſentiat cum obligatione.

14. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

NIſi conſentiat [5] acceptilatio cum obligatione, & niſi verum eſt quod in acceptilatione demonſtratur, imperfecta eſt liberatio: quia verbis [6] verba ea demum reſolvi poſſunt, quæ inter ſe congruunt.

15. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

SI is qui Stichum promiſit, ita interroget, *Quod Stichum promiſi, Stichum & [7] Pamphilum habesne acceptos?* puto recte accepto latum, & pro ſupervacuo [8] Pamphili mentionem factam: quemadmodum ſi is, qui decem promiſit, ita interroget, *Quod tibi decem promiſi viginti habesne accepta?* etiam decem nomine erit liberatus.

De pluribus reis debendi. 1. De fidejuſſore judicati.

16. ULPIANUS lib. 7. Diſputationum.

SI ex pluribus obligatis uni [9] accepto feratur, non ipſe ſolus [10] liberatur, ſed & hi qui ſecum obligantur. nam cum ex duobus pluribusque ejusdem obligationis participibus uni accepto fertur, cæteri quoque liberantur: non quoniam ipſis accepto latum eſt, ſed quoniam velut [11] ſolviſſe videtur is, qui acceptilatione ſolutus eſt. §. 1. Si [12] judicati [13] fidejuſſor ſit datus, acceptus, eique accepto latum ſit: liberabitur & judicatus.

De acceptilatione ex parte.

17. JULIANUS lib. 54. Digeſtorum.

QUi *hominem* [14] *aut decem* ſtipulatus ſit, ſi quinque accepto fecerit, partem [15] ſtipulationis peremit [16], & petere quinque, aut partem hominis poteſt [17].

De pluribus obligationibus. 1. De ſtipulatione Aquiliana.

18. FLORENTINUS lib. 8. Inſtitutionum.

ET [18] uno & pluribus [19] contractibus, vel certis [20], vel incertis, vel quibusdam exceptis cæteris, & omnibus ex cauſis una acceptilatio & liberatio fieri poteſt. §. 1. Ejus rei ſtipulatio quam acceptio [21] ſequatur, a Gallo Aquilio talis [22] expoſita eſt: *Quidquid te mihi ex quacunque cauſa dare facere oportet, oportebit, præſens, in diemve: quarumque rerum mihi tecum actio, quæque adverſus te petitio, vel adverſus te perſecutio eſt, eritve: quodve tu meum habes, tenes, poſſides: quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari ſtipulatus eſt Aulus Agerius, ſpopondit Numerius Negidius. quod Numerius Negidius Aulo Agerio [promiſit], ſpopondit: id haberetne a ſe acceptum, Numerius Negidius Aulum Agerium rogavit: Aulus Agerius Numerio Negidio acceptum fecit.*

De obligatione re contracta. 1. Differentia acceptilationis & apochæ.

19. ULPIANUS lib. 2. Regularum.

SI accepto latum fuerit ei qui non verbis, ſed re obligatus eſt: non [23] liberatur quidem [24], ſed [25] exceptione doli mali, vel pacti [26] conventi ſe tueri poteſt. §. 1. Inter *acceptilationem & apocham* hoc [27] intereſt, quod acceptilatione omnimodo liberatio contingit, licet [28] pecunia ſoluta non ſit: apocha non alias, quam [29] ſi pecunia ſoluta ſit.

De ſtipulatione judicatum ſolvi.

20. IDEM lib. 77. ad Edictum.

SI accepto fuerit lata ob rem judicatam [30] clauſula, Marcellus ait cæteras partes ſtipulationis evanuiſſe: propter hoc enim tantum interponuntur, ut res judicari poſſit.

De legato conditionali.

21. VENULEIUS lib. 11. Stipulationum.

SI ſub conditione [31] legatum mihi datum novandi cauſa ſtipulatus ſum, & ante exiſtentem conditionem acceptum fecero: Nerva filius ait, etiam ſi conditio extiterit, neque ex teſtamento competituram actionem, quia novatio facta ſit; neque ex ſtipulatu quæ acceptilatione ſoluta ſit.

De ſervo.

22. GAJUS lib. 3. de Verborum obligationibus.

SErvus nec [32] juſſu domini acceptum facere poteſt.

De acceptilatione facta ex altera parte.

23. LABEO lib. 5. Pithanon a Paulo epitomatorum.

SI ego tibi acceptum feci, nihilo [33] magis ego a te liberatus ſum. Paulus: Imo cum locatio, conductio, emptio, venditio conventione facta eſt, & nondum res interceſſit [34]: utrinque [35] per acceptilationem, tametſi ab alterutra [36] parte duntaxat interceſſit, liberantur obligatione.

TIT. V.
DE [37] STIPULATIONIBUS [38] PRÆTORIIS [39].

Diviſio in judiciales, cautionales, communes. 5. De ſatisdatione vel repromiſſione. 9. Si dicatur per calumniam deſiderari ſtipulationem. 10. De adjectione, detractione, immutatione.

1. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

PRætoriarum ſtipulationum tres [40] videntur eſſe ſpecies [41]: judiciales, cautionales, communes. §. 1. *Judiciales* [42] eas dicimus, quæ propter judicium interponuntur, ut ratum fiat: ut judicatum ſolvi, & ex operis novi nunciatione. §. 2. *Cautionales* ſunt autem quæ inſtar actionis habent, & ut ſit nova actio, intercedunt: ut de [43] legatis ſtipulationes, & de tutela [44], & ratam rem haberi, & damni infecti. §. 3. *Communes* ſunt ſtipulationes, quæ fiunt judicio ſiſtendi cauſa. §. 4. Et ſciendum eſt omnes ſtipulationes natura [45] ſui cautionales eſſe: hoc [46] enim agitur in *ſtipulationibus, ut quis cautior ſit, & ſecurior interpoſita ſtipulatione.* §. 5. Stipulationum iſtarum Prætoriarum, quædam ſunt quæ ſatisdationem [47] exigunt, quædam nudam [48] repromiſſionem: ſed perpaucæ ſunt quæ nudam repromiſſionem habent: quibus enumeratis [49], apparebit cæteras non eſſe repromiſſiones, ſed ſatisdationes. §. 6. Stipulatio itaque ex operis novi nunciatione, alias ſatisdationem, alias repromiſſionem habet. Ex qua [igitur] operis novi nunciatione ſatisdare oporteat? & quemadmodum ſatisdetur? videamus. namque de eo opere quod in privato [50] factum erit, ſatisdari: de eo quod in publico [51], repromitti [52] oportet. ſed hi quidem qui ſuo [53] nomine cavent, repromittunt: qui alieno [54], ſatisdant. §. 7. Item ex cauſa damni infecti interdum [55] repromittitur, interdum ſatisdatur. nam ſi quid in [56] flumine publico fiat, ſatisdatur: de ædibus autem repromittitur. §. 8. Stipulatio duplæ [57], repromiſſio [58] eſt, niſi [ſi] convenerit [59], ut ſatisdetur [60].

§. 9. Quod ſi ſit aliqua controverſia, utputa ſi dicatur per calumniam [61] deſiderari ut ſtipulatio interponatur: ipſe Prætor debet [62] ſuper ea re ſummatim cognoſcere, & cautum jubere aut denegare.

§. 10. Sed & ſi quid vel addi [63], vel detrahi, vel immutari in ſtipulatione oporteat [64], Prætoriæ erit juriſdictionis.

De rei reſtitutione: & de incerta quantitate, utrum hæ ſtipulationes ſint dividuæ aut individuæ.

2. PAULUS lib. 73. ad Edictum.

PRætoriæ ſtipulationes, aut rei [65] reſtitutionem continent, aut [66] incertam [67] quantitatem. §. 1. Sicuti ſtipulatio ex operis novi nunciatione, qua cavetur, ut opus reſtituatur [68]. ideoque ſive actor ſive reus deceſſerit pluribus heredibus relictis, uno vincente, vel victo, totum [69] opus reſtitui debebit: quamdiu enim aliquid ſupereſt, tamdiu non poteſt videri opus reſtitutum. §. 2. Incertam quantitatem continet ſtipulatio *judicatum ſolvi* [70], & *rem ratam dominum habiturum*, & *damni infecti*, & his ſimiles: in quibus reſpondetur,

1 Vide *d. l.* 3. *ſupr. h. t. l.* 4. *C. de novat.* 2 *l.* 91. *ſupr. de ſolut. l.* 8. *ſupr. de novat.* 3 Imo non contingit liberatio. Hoc enim conceſſo, correus correo nocet, quod expreſſe vetat *lex*, *Si unus* 27. *ſupr. de pact.* 4 Id eſt, non tantum adverſus eum qui accepto tulit, ſed & adverſus eum qui non tulit. 5 *l.* 7. *in fin. l.* 13. §. 2. §. 5. *in fin ſupr. h. t* Goth vid. Zanger. *de except. part* 3. *cap.* 7. *n.* 69. Anſ. 6 *d. l.* 8. §. 3. *ſupr. h. t.* 7 Hic Pamphilus ſupervacue adjicitur ſtipulationi. Cur? Oratio copulativa in eo quod poteſt utilis eſt, licet in ſupervacuo vim nullam habeat. 8 Supervacua in acceptilatione non nocent. 9 *l.* 2. *in fin. ſupr. de duobus reis.* 10 Imo, ipſe ſolus, non alius. *l.* 2. §. 3. *in fin. ſupr. de verb. oblig.* 11 Nam acceptilatio ſolutioni comparatur. *l.* 5. *ſupr. h t. l.* 7. §. 1. *ſupr de liberat. legat.* 12 Vid. Revard. 4. *variar.* 18. 13 Fidejuſſore judicati liberato per acceptilationem liberatur & reus adde *l.* 20. *infr. h. t.* 14 Id eſt, qui genus. 15 Imo in nulla parte ſtipulationis liberatio nata eſt, *l.* 2. §. 1. *ſupr. de verbor. oblig.* ſolve, ut *l.* 31 *ſupr. de ſolut.* 16 Differentia eſt inter ſolutionem & acceptilationem. 17 Atque ita ſtipulatio generis alternativi individua eſt? quomodo? civiliter, non naturaliter. 18 Et ex uno *Hal.* 19 *l.* 6. *in princ. ſupr. h. t.* 20 De certis & incertis contractibus vid. Langebek c 36. ubi certos & incertos contractus contra Accurſium & alios interpretatur non eos, in quos res certæ vel incertæ ſint deductæ, ſed nominatos, nempe quia certum ac proprium nomen contractus habeant, *l. juris gentium* 7. *ſupr. de pactis.* quemadmodum per contrarium actio præſcriptis verbis, vel in factum, incertum judicium, vel incerti civilis actio vel condictio dicitur, *l. ſi convenerit* 23. *in fin. ſupr. comm. divid. l. penult. ſupr. depoſiti. l.* 6. *l.* 16. *ſupr. de præſcriptis verbis* nempe quia incertum eſt, quo nomine contractum negotium appellandum ſit. Idem eſt in incerti condictione. 21 Acceptilatio. *Alg. Hal.* 22 §. 2. *Inſt. quib. mod. toll.* 23 Acceptilatio enim eſt inutilis. *l.* [illegible] *ſupr. h. t* 24 Summo jure. Cur? quia non eodem modo liberatus eſt, quo obligatus fuit. 25 Exceptione doli vel pacti quædam ſervamus, quæ ſummo jure ſervare non poſſumus. Jus ſummum negligimus plerumque, ut æquitati locum faciamus. 26 Hinc collige, inutilem acceptilationem vim pacti habere. Vid. *l.* 8 *ſupr h. t.* & ſic actus agentium quandoque non ſervant propriam naturam, ſed in aliam transferuntur 27 Differt acceptilatio ab apocha, 27. *Eclog* 6. *c.* 1. *in fin.* De hac differentia ita ſcribit Cujacius. Latini, inquit, inter utramque differentiam faciunt, eo modo quo inter pignus & hypothecam: & quidam Medici inter ἄνθρακα & carbunculum. vid. Cujac. 5. *obſ.* 36 *in fin.* 28 Ideoque acceptilationi non poterit opponi exceptio pecuniæ non numeratæ. quod interpretes, ut verum admittunt, niſi qui accepto tulit creditor, probaverit ſe ſpe futuræ numerationis adverſarium liberaſſe 29 *l.* 89. *ſupr.* & *l.* 13. *C. de ſolut.* 30 Adde *l.* 16. *in fin. ſupr. h. t. l.* 6. *infr. jud. ſolvi.* 31 Vide *l.* 4. *l.* 12. *ſupr. h. t.* 32 27. *Eclog.* 6. *c.* 22. 33 Id eſt, non ideo magis 34 Id eſt, & res eſt integra. 35 Argumentum a relatis. *l.* 41. *infr. de reg. jur. l.* 5. §. *de reſcind.* Imo non utrinque fit liberatio, ſi ab alterutrius parte tantum acceptilatio interceſſit, *l.* 56. *ſupr. de pact.* 36 Nota argumentum, Contractus eſt ab alterutra parte accepto latus, ergo ab utraque. Correlativa ſe mutuo ponunt, & uno perempto utrumque perimitur. In correlativis deſtructo uno correlativorum, deſtruitur & aliud. ſic prohibita vendi, prohibentur emi. vid. *l.* 1. *C. de cupreſſ. lib.* 11. *tit. ult.*

37 42. *Eclog.* 4. Paul. 5. *ſentent.* 9. 3. *Inſt.* 19. 38 De Prætoriarum ſtipulationum natura vide Gubertum, *c.* 19. *quæſt.* Ant. Fabr. 3. *conject.* 4. 39 Quæ Edicto Prætoris interponi jubentur, quæ a mero Prætoris officio interponuntur, *l.* 5. *ſupr. de verb. oblig.* quo nomine intellige etiam ædilitias, §. 2. *Inſt. de diviſ. ſtip.* quæ legem accipiunt de mente Prætoris, iis nihil licet addere, immutare, detrahere. *l.* 5. *ſupr. de verb. oblig.* quædam præcipua ab aliis ſtipulationibus habent. *l.* 3. *l.* 5. *l.* 9. *infr. h. t.* adde *hic* Cujac. Hujus generis ſtipulationes ſunt uſusfructus, legati, novi operis, rem pupilli ſalvam fore, judicatum ſolvi, ratam rem haberi. *Goth.* Quæ ſint Prætoriæ ſtipulationes, vide Paul. *lib.* 5. *cap.* 9. Cujac. *lib.* 4. *obſervat. cap.* 39. Govean. *lib.* 1. *cap.* 35. Anſ. 40 Imo quatuor. *l.* 5. *ſupr. de verb. oblig.* Goth. vide Goedd. *de contrah. ſtipul. cap.* 5. *num.* 232. Anſ. 41 Species recte dixit. Puritas enim, dies, conditio, formæ ſunt ſtipulationum, non ſpecies. 42 Judiciales aliter definiuntur in *l.* 5. *ſupr. de verb. oblig.* & §. 2. *Inſt. de diviſ. ſtipul.* 43 §. 2. *Inſt. de diviſ. ſtip.* 44 Id eſt, rem pupilli ſalvam fore. 45 Omnium ſtipulationum, quas ipſi cogitare poſſumus, finis & effectus hic eſt, ut ad cautionem illis utamur. *l.* 12. *infr. ratam rem haberi.* 46 Cautiones cur inventæ. 47 Satisdatur adhibito fidejuſſore. 48 Nude repromittit, qui ſimpliciter ſine fidejuſſore cavet. Nuda repromiſſio eſt, in qua fidejuſſor non eſt adhibitus. 49 Exceptio firmat regulam. Exceptionibus enumeratis, regula in cæteris vera apparet. 50 *l.* 8. §. 3. *ſupr. de oper. novi. l.* 30. §. 1. *ſupr. de damno.* 51 *d. l.* 8. §. 3. 52 Imo, ſatisdari. *l.* 15. §. 2. *ſupr. de damno.* 53 *l.* 9. §. 4. §. 5. *ſupr. de damno. l.* 5. *in fin. ſupr. quib. ex cauſ. in poſſeſſ.* 54 *d.* §. 4. & *d.* §. 5. 55 *l.* 30. §. 1. *ſupr. de damn.* 56 *l.* 7. *ſupr. de damno.* 57 Emptor a venditore nonnunquam duplum æſtimationis rei emptæ ſtipulari ſolet. *l.* 31 §. 20. *ſupr. de ædilit. l.* 2. *ſupr. de evict. l.* 4. *in fin. ſupr. de verborum obligat.* 58 Id eſt, cautio ſine fidejuſſore. 59 Tunc enim pactum mutat rei naturam. *l.* 72. *ſupr. de contr. empt.* 60 Satisdationis vocabulo fidejuſſor continetur: quanquam interdum qui repromittit, ſatisdare videatur. *l.* 61. *infr. de verb. ſign.* 61 *l.* 3. §. 1. *ſupr ut in poſſ. leg.* 62 Cur ita? vid. *l.* 52. *ſupr. de verbor. oblig.* 63 *l.* 14. *ſupr. de re jud.* 64 Atqui nihil in prætoriis ſtipulationibus immutandum. *d. l.* 52. 65 Individuæ ſunt hæ ſtipulationes prætoriæ. 66 Id eſt, aut factum individuum, aut intereſſe. 67 Dividuæ ut ſint hæ ſtipulationes prætoriæ, vid. §. 2. *infr. h. t* 68 Deſtruatur. 69 Etiam ad fundamentum usque: nam deſtructio operis eſt factum individuum. Et ſic factum individuum [illegible] libet heredem in ſolidum obligat. *l.* 2. §. 2. *ſupr. de verb. obl.* 70 Imo, judicatum ſolvi expeditam habet quantitatem, *l.* 9. *infr. judicat. ſolvi.* ſic eſt, ſed poſt ſententiam, non ante. *l.* 3. *in fin. C. de inut. ſtipul.*

scindi [1] eas in personas heredum. quamvis [2] possit dici ex persona heredum promissoris non posse descendentem a defuncto stipulationem diversam conditionem cujusque facere: at in contrarium summa ratione fit, ut uno ex heredibus stipulatoris vincente, in partem [3] ejus committatur stipulatio: hoc enim facere verba stipulationis, *Quanti* [4] *ea res est*. Sed si unus ex heredibus promissoris totam rem possideat [5], in solidum [6] eum damnandum Julianus scribit. In quantum autem ipse ea stipulatione, vel fidejussores, an [7] omnino teneantur, dubitari potest: & videndum ait, ne non [8] committatur? Sed si lite contestata possessor decesserit, unum ex heredibus non majore ex parte damnandum, licet totum fundum possideat, quam ex qua heres est.

De procuratoribus.

3. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

GEneraliter in omnibus Prætoriis stipulationibus [9] & procuratoribus [10] satisdatur.

An sæpius caveatur.

4. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

PRætoriæ stipulationes sæpius interponuntur, cum sine culpa stipulatoris cautum esse desiit [11].

De procuratore & institore.

5. IDEM lib. 48. ad Edictum.

IN omnibus Prætoriis [12] stipulationibus hoc servandum est, ut si procurator meus [13] stipuletur [14], mihi [15] causa cognita [16] ex ea stipulatione actio competat [17]. † Idem est, & cum institor [18] in ea causa esse cœpit, ut interposita persona ejus dominus mercis rem amissurus [19] sit, veluti bonis ejus venditis: succurrere enim domino Prætor debet.

De pœna.

6. IDEM lib. 14. ad Plautium.

IN omnibus Prætoriis stipulationibus, in quibus primo fieri aliquid, deinde si factum non sit, pœnam [20] inferimus: pœnæ nomine stipulatio committitur [21].

Quomodo cavendum.

7. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

PRætoriæ satisdationes personas desiderant pro se intervenientium [22]: & neque pignoribus quis, neque pecuniæ, vel auri, vel argenti depositione in vicem satisdationis fungitur [23].

De institutione conditionali & substitutione. 1. De legato duobus sub contrariis conditionibus.

8. PAPINIANUS lib. 5. Quæstionum.

PAulus notat: Qui sub conditione [24] institutus est, adgnita bonorum possessione cogitur [25] substituto [26] in diem cavere [27] longiorem [28]. Prætor enim *beneficium suum* [29] *nemini vult esse captiosum*: & [30] potest videri calumniose satis petere, quem alius antecedit.

§. 1. Cum sub contrariis [31] conditionibus Titio & Mævio legatum sit, utrique cavetur: quia uterque ex voluntate defuncti sperat legatum.

De ambiguitate.

9. VENULEIUS lib. 1. Stipulationum.

IN Prætoriis [32] stipulationibus si ambiguus [33] sermo acciderit, Prætoris [34] erit interpretatio: ejus enim mens æstimanda est.

De priore & posteriore jussu.

10. ULPIANUS lib. 1. Responsorum Valeriano respondit.

SI Præses, qui ante in triennium caveri jusserat, postea in longum [35] tempus caveri præcepit: quia a prima stipulatione prorsus discedi voluerat, exceptionem primæ stipulationi obligatis peperisse videtur.

De eo, quod interest.

11. VENULEIUS lib. 8. Actionum.

IN ejusmodi stipulationibus, quæ [36] quanti [37] res est, promissionem habent, commodius [38] est certam summam comprehendere: quoniam plerumque difficilis [39] probatio est, quanti cujusque intersit, & ad exiguam [40] summam deducitur.

TIT. VI.
REM [41] PUPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE.

Quando agi potest.

1. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

CUm pupillo *rem salvam fore* satisdatum sit [42], agi ex ea tunc potest, cum & tutelæ potest [43].

De pupillo absente vel infante.

2. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

SI pupillus absens [44] sit, vel fari non possit: servus [45] ejus stipulabitur. si servum non habeat: emendus ei servus est. sed si non sit, unde ematur, aut non sit expedita emptio: profecto dicemus *servum publicum* [46] apud Prætorem stipulari debere;

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

AUt dare [47] aliquem Prætor debet, cui caveatur:

1. *Quomodo cavendum.* 2. *De tutore, protutore, & fidejussoribus eorum.* 3. *De eo, qui non gessit.* 4. *Quando committitur stipulatio.* 5. *De tutore capto ab hostibus.* 6. *De causis ex quibus tutelæ agi non potest.* 7. *De curatore qui non gessit.* 8. *De curatoribus.*

4. IDEM lib. 79. ad Edictum.

NOn [48] quasi ipso jure pupillo adquirat (neque enim adquirit), sed utilis actio ex stipulatu pupillo detur [49]. §. 2. Cavetur autem pupillo [50] hac stipulatione per satisdationem [51]. §. 2. Illud sciendum est, hac stipulatione teneri tam eum qui tutor est, quam eum qui pro tutore negotia gessit, vel gerat [52] & fidejussores [53] eorum. §. 3. Sed enim qui non [54] gessit, omnino non tenebitur: nam [55] nec actio tutelæ eum, qui non gessit, tenet. sed utili actione conveniendus est, quia suo periculo cessavit: & tamen ex stipulatu actione, neque ipse, neque fidejussores ejus tenebuntur. Compellendus igitur [56] erit ad administrationem propterea, ut stipulatione quoque ista possit teneri. §. 4. Hanc stipulationem placet finita [57] demum tutela committi: & fidejussoribus diem exinde incipere cedere. In curatore aliud est. † Sed & in eo, qui pro tutore negotia gessit, aliud dicendum est. † Itaque istæ stipulationes, si quidem quis tutor fuit, finita demum tutela committentur? si vero pro tutore negotia gessit, conveniens est dicere, statim [58] atque quæque res salva non esse cœpisset, committi stipulationem. §. 5. Si tutor ab hostibus captus sit, an committatur stipulatio, videamus? movet, quia finita tutela est, licet [59] recuperari speretur: & puto posse agi. §. 6. Generaliter sciendum est: *Ex quibus causis diximus tutelæ agi non posse, ex iisdem causis nec ex stipulatu rem salvam fore agi posse dicendum est.* §. 7. Si quis curator datus non gesserit curam, consequens erit dicere stipulationem non committi. sed eadem hic erunt dicenda, quæ in tutore diximus: illo [60] secus, quo hæc stipulatio statim, atque quid salvum esse desinit, committitur, & fidejussoribus dies cedit; sed in se resolvitur [61]. §. 8. Pertinet autem hæc stipulatio ad omnes [62] curatores, sive puberibus sive impuberibus [datos], propter ætatis infirmitatem [63], sive prodigis, vel furiosis, vel quibusdam aliis [64] (ut fieri adsolet) dati sint.

1 Stipulatio quæ qualitatem continet, dividitur inter heredes promissoris. *d. l.* 2. §. 2. *l.* 35. §. 1. *supr. de hered. inst.* 2 Ratio dubitandi sumpta ex *l.* 2. §. 2. *in pr. supr. de verborum obligat.* 3 *l.* 27. *supr. de damno.* 4 Id est, quant. interest. 5 Ante litem contestatam scilicet. 6 *l.* 55. *supr. de rei vindicat.* 7 An ex parte, an omnino? 8 Atqui hæc stipulatio hereditaria est, & heres possessor? Accursius putat committi stipulationem, & fidejussores teneri: quod omnino huic legi repugnat. Plerumque enim Jurisconsulti, cum *videndum esse* dicant, si non contrarium subjiciunt, id ipsum confirmant. *l.* 4. §. *Cato. supr. de verborum obligation.* Duaren. 2. *disput.* 11. Ita videtur illa Pauli esse sententia, quod eo casu quo unus possessor est constitutus, stipulatio non committatur, nec fidejussores teneantur: idque fortassis hac ratione, quod hoc casu non tanquam heres, sed tanquam possessor conveniatur: cum si omnes heredes possiderent, jure hereditario proprie tenerentur, ac conveniri possent: eoque casu stipulatio committeretur. Nec novum est heredem in multis, non ut heredem, sed ut possessorem, & agere & conveniri. *l. de eo.* 12. §. *heres. supr. ad exhibend. l. penultim.* §. *ultim. supr. de noxalibus. l.* 1. §. *ult. supr. si quadrupes.* Quemadmodum itaque stipulatio ab uno interposita ad alium non possidentem transit, *l. si legati.* 28. *in fin. supr. de pignoribus. l.* 38. §. *sicut autem.* ff. *de verborum obligation. l.* 3. §. *si heres. supr. usufruct. quemadmodum caveat.* nec fidejussores dati teneantur: sic & hoc casu quo heres non ut heres, sed ut quivis possessor convenitur, Langebek. *cap* 8. *Annotationum ita hunc locum interpretatur.* 9 *l.* 1. §. 14. *supr. ut legat.* 10 *Al.* & procuratoriis. *l.* 53. *supr. de procurat.* 11 *l.* 8. §. 3. *l.* 10. *in fin. supr. qui satisd.* vide *l.* 4. *supr. ut in possess. l.* 20. §. 15. *supr. de oper. nov. l.* 8 *supr. de damno.* 12 Aliud est in stipulationibus extrajudicialibus, in quibus alter alteri non stipulatur. 13 Sive sim præsens sive absens. 14 In sua persona scilicet. 15 Per procuratorem ex stipulatione prætoria domino adquiritur. 16 Quid enim, si in remota provincia sit? 17 Etiam sine cessione. *Bald.* 18 Vide *l.* 31. *supr. de negotiis.* 19 *l.* 2. *supr. de institor. l.* 13. §. 25. *supr. de action. empti.* 20 Loco ejus quod interest: quodque in prætoriis esse solet *l.* 2. *in princ.* & §. 1. ff. *h. t.* 21 Atque ita prætoria stipulatio pœnæ stipulatione non vitiatur 22 Id est, quædam desiderant fidejussorem. *l.* 1. §. 5. *supr. h. t.* 23 Pignoribus fungi, Duarenus ait idem esse, quod dare pignori. 1 *disputat.* 14 Hunc esse sensum existimo. Non est moris ut debitor cogatur pignora dare, vel aurum deponere, in vicem satisdationis cum alias auri depositione, vel pignoris traditione relevandus sit a fidejussore dando, *l* 1. § 9. *supr. de collat. l.* 2. §. 3. *supr. quod leg.* §. 41. *Inst. de rerum divis.* cum etiam creditori eo casu plus sit cautionis: uberiores enim sunt in rem, quam in personam cautiones. 24 Conditione. *vulg. Hal.* Goth. vid. Leonin. *emend. lib.* 1. *cap.* 14. *n.* 9. Ans. 25 *l.* 12. *supr qui satisd.* Paul. 5. *sent.* 9. §. 1. & *ibid. Cujac.* vid. eundem Cujac. 9. *observ.* 5. quid enim, si magna sit hereditas, major scilicet centum sestertiis? 26 Vulgari modo scilicet Cujac. 5. ad 5. Paul. 9. §. 1. 27 Heres sub conditione scriptus cavere substituto debet, hoc est, repromittere, & stipulationem jussu Prætoris interponere. nec enim satisdare cogendus est: cum heredi grave sit futurum non ita facile fidejussores invenienti: præsertim in longinquum tempus, ne pugnet nec lex alioquin cum *l.* 12. *supr. qui satisd.* Hoc igitur velle videtur Jurisconsultus, beneficium illud Prætoris, quo ante conditionem existentem, bonorum possessionem agnoscendi dat potestatem, in damnum heredis non ita accipiendum esse, ut Prætor eum satisdatione onerari velit: præsertim cum & substitutus, quasi calumniose satisdationem petere videatur, quem alius antecedit, ac propterea nuda repromissione contentus esse debeat: Atquin hoc est quod Jurisconsultus dicit, posse videri calumniose satis petere. Nam satis petere dicimus, ut satis exigere & satisdare: quod plerumque datis fidejussoribus expediebatur. Fere autem satisdationis exactio contumeliosa, & onerosa habebatur, propter fidejussorum quærendorum difficultatem. Langebek. *cap.* 30. *Annotationum.* 28 Id est, utiliter, Paulus *ibid.* satisdato. Cuj 9. *obs* 5. in decem & viginti annos, *l.* 10. *infr. h. t.* ut in specie *l.* 1. *supr. de ripa. l. si putat.* § 1. *supr. de damno.* Nam & tot annis pendere potest conditio. 29 Id est, beneficium interim datæ possessionis. 30 Nec potest. Petrus Faber apud Cuj. 5. *sentent.* Paul. 9. §. 1. sed tamen interrogatio quæ sequitur, tacitam habet negationem. 31 *l.* 3. *supr. ut legat.* 32 Aliud in conventionalibus. *l.* 38. §. 8. *supr. de verb. obligat.* Goth. Adde *l.* 39. *supr. de pactis,* S. L. 33 Ambigua testimonia recte impugnari Oldendorpius hinc colligit. vide eundem *cap.* 5. *de testam.* & 66. *de except. num.* 29. 34 *l.* 52 *supr. de verb. oblig.* adde *l.* 69. *supr. de leg.* 3. 35 *l.* 8. *supr. h. t.* 36 Quæ sunt incertæ, in quibus agitur in quod interest. 37 *l.* 5. *C. de contr. stipul. l.* 8. *in fin. infr ratam rem.* 38 §. 7. *Inst. de verb obl.* Modus pœnæ, ob quam quis cavere debet, specialiter in cautione exprimendus est: ut sciatur de quo sit stipulatum. 39 Vide *l.* 2. §. 2. *supr. de verb. oblig.* 40 *l* 13. *supr. de re judic.* interdum ad maximam. *l.* 8. *in fin. infr. ratam rem.*

41 Stipulatio rem pupilli salvam fore, communis est, *l.* 5. *vers. communes. supr. de verb. obl.* §. *ult. Inst. de divis stipul.* & cautionalis dicitur. *l.* 1. §. 2. *supr. de stip. prat.* Interponitur a tutore legitimo, & dato sine inquisitione Testamentarius & datus cum inquisitione eam interponit, nisi solus administrationem capiat. 42 A tutore vel curatore: idque ante administrationem. 43 Id est, finita tutela. *l* 4. § 4. *infr h. t.* 44 Absens pupillus per servum præsentem stipulari potest. vid. *l.* 1 *supr. de verb. ob.* 45 *l.* 1. §. 15. *supr. de magist conven.* 46 *d.* §. 15. *l.* 18. *supr. de adopt l.* 11. *in fin. supr. de usuris. l.* 4. *C. de arbitr. recept.* Servus publicus porro dicebatur is, quem civitas publicis tabulis præficiebat, & servus civitatis ideo dicebatur, *l. ult supr. quod cujuscunque univers* mandatum postea fuit, ne servi sed liberi tabulis publicis præficerentur, *l. ultim. C. de serv. reipubl l.* 3. *C de tabular. lib.* 10. *tit.* 69 ubi plenius dicam de tabulariis. Hinc colligunt, Notarium alteri stipulari posse *Goth* vide Francisc. Conan. *comm. Jur. civil. lib.* 2. *cap.* 2. S. L. 47 Publicæ personæ loco reputatur quælibet persona a judice ad hunc actum data. *Bald.* 48 Utilis actio non ipso jure adquiritur. 49 An sine cessione? utique. *l.* 1. *in fin. C. de magistr. conven.* 50 *l.* 8 §. 4. *supr. de fidejuss.* 51 Nota objectum hujus stipulationis 52 *Al.* gerit. 53 Id est, cavetur pupillo fidejussore dato. nota formam hujus stipulationis. 54 *l.* 3. *C. de divid. l.* 2. *C. si tutor non gess. l.* 8. *C. de adm. tut.* 55 Tutelæ actione directa non tenetur tutor, qui non gessit, sed utili tantum. 56 *l.* 3. §. 2. *supr. de admin. l.* 2. *C. de hered. tut.* 57 *l.* 1. *supr. h. t. l.* 16. *in fin. supr. de tutelæ & rationib.* 58 Et sic negotiorum gestorum hic agi potest, etiam antequam administratio gerentis sit finita. 59 Quod recuperari speratur, interim tamen est amissum. 60 Id est, illo excepto, illud secus. *vulg. Hal.* 61 Id est, semper committitur: non enim universalem, sed cujusque actus singularem reddit rationem *Bald.* 62 *l.* 19. *supr. de reb. auct.* 63 *l.* 14. §. 7. *supr. de solut.* 64 De quibus vide *l.* 19. & *seq. supr. de reb. auct. jud.*

De filio furioſi.

5. PAULUS lib. 76. ad Edictum.

SI filius, qui in poteſtate furioſi erit, rem ſalvam fore ſtipuletur, adquirit patri obligationes.

De pupillo & ejus ſervo.

6. GAJUS lib. 27. ad Edictum provinciale.

SErvum [1] pupilli ſtipulari ita neceſſe eſt, ſi pupillus abeſt, aut fari [non] poteſt [2]. nam ſi præſens ſit, & fari poteſt: etiam ſi ejus ætatis erit, ut non intelligat quid agat: tamen propter utilitatem receptum eſt recte eum ſtipulari, [agere].

Si collega ſatis petat, vel offerat.

7. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

DAtivus vel teſtamentarius [3] tutor ſive curator non petet ſatis a collega ſuo: ſed offerre ei poterit, utrum ſatis accipere velit, an dare.

De curatore ad ſpecies.

8. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

ETſi ad ſpecies [4] curator datus ſit, rem [5] ſalvam fore ſtipulatio interponetur.

Quæ continentur hac ſtipulatione.

9. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

CUm pupillus a tutore ſtipulatur *rem ſalvam fore*, non ſolum quæ in patrimonio habet, ſed etiam quæ in nominibus [6] ſunt, ea ſtipulatione videntur contineri: quod [7] enim in tutelæ judicium venit, hoc & ea ſtipulatione continetur.

De fructibus & uſuris.

10. AFRICANUS lib. 3. [8] Quæſtionum.

SI poſteaquam pupillus ad pubertatem pervenerit, tutor [9] in reſtituenda tutela aliquamdiu moram fecerit: certum eſt & fructuum nomine, & uſurarum medii temporis tam fidejuſſores [10] ejus, quam ipſum teneri.

De eo, quod ex tutela dari fieri oportet.

11. NERATIUS lib. 4. Membranarum.

CUm rem ſalvam fore pupillo cavetur, committitur ſtipulatio, ſi, quod ex tutela dari fieri oportet, non præſtetur: nam etſi ſalva ei res ſit, ob id non [11] eſt, quia quod ex tutela dari fieri oportet, non ſolvitur.

De fidejuſſoribus & beneficio diviſionis.

12. PAPINIANUS lib. 12. Quæſtionum.

SI plures fidejuſſores a tutore pupillo dati ſunt, non eſſe eum [12] diſtringendum [13], ſed in unum dandam actionem: ita ut ei qui conveniretur, actiones præſtarentur. nec quisquam putaverit ab jure diſceſſum: poſtquam pro [14] ea parte placuit tutores condemnari, quam adminiſtraverunt; & ita [15] demum in ſolidum, ſi res a cæteris non ſervetur, & idonea [16] culpa detegatur, quod ſuſpectum [17] facere ſuperſederit. nam æquitas arbitri atque officium viri boni videtur eam formam juris deſideraſſe. Cæterum fidejuſſores civiliter in ſolidum obligati, cæteris quidem agentibus, ut dividatur [18] actio, impetrare poſſunt: pupillo vero agente, qui non ipſe contraxit [19], ſed in tutorem incidit, & ignorat omnia, beneficium [20] dividendæ actionis injuriam habere viſum eſt; ne ex una tutelæ cauſa plures ac variæ quæſtiones apud diverſos judices conſtituerentur.

TIT. VII.
JUDICATUM [21] SOLVI.

De re judicata.

1. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

IN ſtipulatione judicatum ſolvi, poſt rem judicatam ſtatim dies cedit: ſed exactio in tempus reo [22] principali indultum [23] differtur.

De lite mortua.

2. IDEM lib. 71. ad Edictum.

CUm lite mortua [24] nulla res ſit: ideo conſtat fidejuſſores ex ſtipulatu judicatum ſolvi non teneri.

De mutatione judicis. 1. *De procuratore, tutore, curatore.* 8. *Si reus poſtquam promiſit, demens factus ſit.* 9. *Si poteſt exiſtere qui defendat.* 10. *De fidejuſſoribus conventis.*

3. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

SI quis apud [25] aliquem judicem iturus, ſtipulatus eſt judicatum ſolvi, & agit apud [26] alterum, non committitur ſtipulatio: quia non hujus judicis ſententiæ fidejuſſores ſe ſubdiderunt. §. 1. Stipulationem judicatum ſolvi, & procurator, & tutor, & curator ſtipulari [27] poſſunt. §. 2. *Procuratorem* eum accipere debemus, cui mandatum eſt, ſive hujus rei tantum [28] mandatum ſuſceperit, ſive [etiam] univerſorum bonorum. † Sed & ſi ratum [29] fuerit habitum, procurator videtur. §. 3. Sed [&] ſi forte ex liberis vel parentibus aliquis interveniat, vel vir uxoris nomine, a quibus mandatum non exigitur, an committatur ſtipulatio, quæritur? Magisque erit, ne committi debeat: niſi fuerit ei mandatum, vel ratum habitum. quod [30] enim eis agere permittitur Edicto Prætoris non facit eos procuratores. Itaque ſi talis perſona interveniat, ex integro erit cavendum. §. 4. Sed [&] quod de tutore diximus, ita accipiendum eſt, [ut] ſi is fuerit, qui tutelam adminiſtrabat, cum tutor non eſſet: tutoris appellatione eum non contineri. §. 5. Sed & ſi quidem tutor ſit, non tamen quaſi tutor negotia adminiſtret, vel dum ignorat, vel alia ex cauſa: dicendum erit non committi ſtipulationem. nam Edicto Prætoris illi tutori agendi facultas datur, cui a parente [31], majoreve [32] parte tutorum eorumve, cujus [33] ea juriſdictio fuit, tutela permiſſa erit. §. 6. Sed & curatorem [34] accipiemus furioſi, furioſæ: item pupilli, pupillæ. cæterorum quoque [curatores], puta adoleſcentis: vel ſi alterius cujus curator ſit, committi puto ſtipulationem. §. 7. Si tutor eſſe proponatur regionis [35] alicujus, vel provinciæ, vel rerum Italicarum: conſequens erit dicere, ſtipulationem ita demum committi, ſi ex ea cauſa egerint, quæ ad adminiſtrationem eorum pertinebat. §. 8. Si reus, poſtquam [36] judicatum ſolvi promiſit, demens [37] factus ſit, an ſtipulatio committatur ob rem non defenſam, quæritur? magisque eſt ut committatur, ſi nemo eum defendat. §. 9. Ob rem [38] non defenſam ſtipulatio non committitur, quamdiu poteſt exiſtere qui defendat. §. 10. Si plures fuerint fidejuſſores [39], poſteaquam cum uno lis conteſtata eſt, ex clauſula *ob rem non defenſam*, ipſe reus [40] poteſt ſuſcipere defenſionem.

4. JULIANUS lib. 55. Digeſtorum.

IS autem cum quo actum fuit, abſolvi debet.

De fidejuſſore damnato. 1. *Si unus ex pluribus defendat.* 2. *An ſæpius committatur ſtipulatio.* 3. *Qualis defenſio exigatur & quarum perſonarum.* 4. *Si ex fidejuſſoribus defenſor exſtat. An fidejuſſores ob defenſionem omiſſam teneantur,* 6. *Vel ob adſumptam agant mandati.* 7. *An plures unum procuratorem dare debeant.* 8. *Ubi defendendum.*

5. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

JAm tamen fidejuſſore, qui judicium acceperat, damnato, fruſtra defenſionem reus ſuſcipit: cæterum [41] etſi ſolutum fuerit, poſteaquam judicatum eſt, repetitionem [42] conſtituerimus ejus quod ſolutum eſt. §. 1. Unus ex fidejuſſoribus vel heredibus pluribus alio ceſſante, ſuſcipere defenſionem poteſt. §. 2. In hac ſtipulatione [43], quia plures cauſæ ſunt una quantitate concluſæ [44], ſi committeretur ſtipulatio ex uno caſu, amplius ex alio committi non poteſt. §. 3. Nunc videamus, qualis defenſio exigatur, ne committatur ſtipulatio & quarum perſonarum. † Et ſi quidem ex perſonis enumeratis in defenſionem quis ſuccedat, palam eſt recte [45] rem defendi, nec committi ſtipulationem. ſi vero extrinſecus perſona defenſoris interveniat, æque ſtipulatio non committetur: ſi modo ille paratus ſit rem boni viri arbitratu [46] defendere, hoc eſt, ſatisdare; ſic enim videtur defendere, ſi [47] ſatisdet. cæterum ſi ſimpliciter paratus ſit intervenire, nec admittatur, committetur iſta ſtipulatio ob rem non defenſam: quod ſi quis eum, vel cum ſatisdatione, vel ſine ſatisdatione admiſerit, conſequens erit dicere, ſtipulationis iſtius nullam partem committi; quia [48] ſibi imputari [49] debet, quia talem defenſorem admiſit. §. 4. Si ex fidejuſſoribus, qui *judicatum ſolvi* caverant, exiſtit defenſor: placuit, ob rem judicatam ſtipulationem non committi; cæteraque eadem eſſe, atque ſi extraneus defenſor exiſtat. §. 5. In hac [50] ſtipulatione hoc tractatur, an hi qui fidejuſſerint, [ſi defenſionem omiſerint], mandati judicio teneantur? Et eſt verius non teneri: hi enim in quantitatem [51] intervenerunt, & hoc [52] illis fuit mandatum, non in defenſione. §. 6. Quid tamen, ſi & hoc ſibi adſumpſerint, ut defendant: an mandati poſſint agere? Et ſi quidem [53] victi ſunt, utique quod ob rem judicatam præſtiterunt, conſequentur: ſumptus tamen litis minime petent [54]. ſi autem obtinuerunt, poterunt ſumptus litis conſequi, quaſi juxta mandatum, etſi non mandatum fecerint. §. 7. Si tamen plures fidejuſſores defendere fuerint parati, videamus, utrum unum defenſorem debent dare? An vero ſufficiat, ut unusquisque eorum pro parte ſua defendat, vel defenſorem ſubſtituat? Et magis eſt, ut niſi unum dent procuratorem, deſiderante ſcilicet hoc actore, committatur ſtipulatio ob rem non defenſam. Nam & plures heredes [rei] neceſſe [55] habebunt unum dare procuratorem, ne [56]

1 *l.* 1. §. 15. ℥. *de magiſtr. conven.* 2 Qui tamen 7. annum exceſſit. v. *l.* 70. ℥. *de verb. oblig.* Goth. Coraſius *tom.* 2. *p.* 342. Molinæus *ad l.* 1. *in princ. n.* 4. 19. & 20. *de verb. oblig.* Mod. 3 *l.* 7. *ſupr. de teſt. tut.* 4 Certas, puta ad unam litem, unum actum, ad dotem conſtituendam. *l.* 61. *ſupr. de jure dot.* 5 An ad inventarium faciendum tenentur? vid. *l.* 27. *C. de epiſc. aud.* 6 Cur ita? quia rei & bonorum appellatione nomina comprehenduntur. *l.* 23. *in fin. infr. de verb. ſign.* 7 Stipulatione rem pupilli ſalvam fore id omne continetur, quod in tutelæ judicium venit. 8 Vide Cujac. 3. *ad Afric. fol.* 27. 9 Id eſt, reus principalis. 10 Qui in omnem cauſam tutelæ intervenerunt: atque ita mora rei augetur propter moram rei principalis: quod an ſit ſpeciale, v. Cujac. *hic.* & Corraſ. 2. *miſcell.* 12. *n.* 11. 11 Res pupillo ſalva non intelligitur quando res ei non præſtatur. 12 Pupillum. 13 Diſtinguendum. *vulgat. Hal.* & male. ſenſus eſt, pupillum non eſſe diſtringendum, id eſt, non cogendum ut in ſingulos agat: ac ſi diceret: iniquum eſt in plures adverſarios diſtringi eum, qui cum uno contraxit. *l.* 2. ℥. *de exercitoria. l.* 27. §. 8. *ſupr. de pecul.* 14 *l.* 1. §. 11. *ſupr. de tutel. & ration.* 15 Adde *l.* 55. ℥. *de adminiſtr.* 16 Idonei culpa. v. Cujac. [illegible] *obſ.* 20. *l.* 3. *C. de uſuris pupillarib.* 17 Culpa eſt tutori, ſi contutorem ſuſpectum facere ſuperſederit. 18 *l.* 51. *ſupr. de fidejuſſ.* 19 Pupillus cum tutore non contrahit, ſed in eum incidit: & ſic tantum quaſi contrahit. *l.* 5. §. 1. *ſupr. de obligat.* 20 Fidejuſſores, *rem pupilli ſalvam fore*, beneficium diviſionis non habent.

21 Περὶ ἱκανοδοσίας διδομένης ἐπὶ ἐκπληρώσει τῶν κριθέντων ἢ κριθησομένων. 9. *Eclog.* 10. Formulam hujus ſtipulationis, vide apud Cujac. 10. *obſervat.* 29. *in fin.* Tres clauſulas habet hæc ſtipulatio, rem judicatam ſolvi, reum defendi, dolum abeſſe. Praxim vide apud Oldendorp. 1. *claſſ.* 7. putarem quoque ad hanc cautionem hodie tantum aſtringi eos, qui alieno nomine conveniuntur. §. 2. *Inſt. de ſatiſdat.* ſine mandato. Cæterum in Gallia locum non habet cautio de judicato ſolvendo. Baro ad §. 2. *Inſt. de ſatiſdat.* v. Rebuffum *in proœmio conſt. gloſſ.* 5. *n.* 37. & Paponem 10. *arreſt.* 4. *n.* 15. Hic tamen ſibi contrarius videtur, *n.* 1. ubi notat, In Gallia cautionem judicatum ſolvi, in civilibus interponi poſſe: at non in criminalibus. 22 Cur reo? quia reus præſtat cautionem judicatum ſolvi, *l.* 3. §. 8. *infr. h. t.* 23 Quatuor menſium. vid. *l.* 31. *ſupr. de re judic.* τετράμηνον. *Eclog. ibid. c.* 1. 24 Φθαρείσης τῆς δίκης. 7. *Eclog.* 4. *ex lib.* 9. *tit.* 3. *c.* 1. 2. lite finita. *l.* 13. *in fin. pr. l.* 15. *in fin. infr. h. t.* 25 Vid. *l.* 20. *infr. h. t.* Romanum *conſ.* 210. 26 *l.* 64. *in fin. ſupr. de jud.* 27 Atticiſmum nota, ſtipulationem ſtipulari. vide *l.* 20. *ſupr. de uſurp.* 28 Procurator eſt, vel ſpecialis, vel univerſorum bonorum. 29 Mandato & ratihabitione procurator conſtituitur. *l.* 12. *in fin. ſupr. de ſolut. l.* 35. *ſupr.* & *l.* 12. *C. de procuratorib.* 30 Procurator non eſt continuo, cui Edicto Prætoris agere alieno nomine permittitur. 31 *l.* 3. §. 1. *ſupr. de adminiſtrat. & peric. tutor.* 32 §. 1. *Inſt. de cauſa tutor. l.* 19. §. 1. *ſupr. de teſtam. tut. l.* 14. §. 1. *ſupr. de ſolutionib.* 33 Quorum ea, id eſt, Prætoris & Præſidis. § 1. *in fin. Inſt. de ſatiſd. tut. l.* 17. *in fin. l.* 18. *ſupr. de teſt. tut. l.* 5. *C. de auct. præſt.* 34 Vid. ℥. *de curat. furioſo.* 35 *l.* 100. ℥. *de ſolutionib.* 36 Vid. quæ ſcri, ſi *l.* 1. *ſupr. h. t.* 37 Abſens factus ſit. *vulg.* 38 *l.* 13. *infr. h. t.* 39 Judicatum ſolvi. 40 Principalis. 41 Id eſt, alioquin. 42 *l.* 14. *infr. h. t.* 43 Judicatum ſolvi ſcil. 44 Quæ? judicatum ſolvi ſcil. reum defendi, dolum abeſſe *l.* 6. 13. ℥ *h. t.* 45 Recte defendi, eſt pro viri boni arbitrio. vide quæ ſcripſi ad *l.* 73. *in fin. infr. de verbor. ſignif.* & *ad l.* 11. *ſupr. de duob. reis.* 46 Recte defendit, qui boni viri arbitratu utitur. *l.* 12. 17. 18. *infr. h. t. l.* 33. *in fin. ſupr. de fidejuſſor.* 47 Rem boni viri arbitratu defendit, qui ſatiſdat. *l.* 63. *ſupr. de jud.* 48 *Al.* qui. 49 Imputare debet. *vulg. Hal.* adde *l.* 3. *in fin. ſupr. de fidejuſſorib.* 50 Judicatum ſolvi. 51 Incertam. *l.* 2. §. 2. *ſupr. de ſtipulationib. prætoriis.* 52 Fidejuſſor quantitatis defenſionem rei inceptam poteſt impune omittere. 53 Agens ſine mandato, ſi victus eſt, litis ſumptus a domino non conſequitur; ſi vicit, conſequi poteſt. 54 Imo, petere poſſe videntur. *l.* 10. *in fin. ſupr. de negotiis. l.* 4. *C. mandati.* 55 *l.* 38. *l.* 39. *ſupr. de procurat. l.* 48. *ſupr. famil. l.* 31. § 5. *ſupr. de ædil. l.* 1. *in fin. l.* 2. *ſupr. de exercit.* Imo, neceſſe non habent, cum ei ſit liberum plus dare vel minus. *l.* 31. §. *penult. ſupr. de procur. l.* 4. *in fin. ſupr. de tut.* 56 Is præſumitur lædi, cui ex uno contractu convenit agere cum pluribus perſonis, *l.* 27. *in fin. ſupr. de pec.* adde *l.* 17. §. 4. *in fin. ſupr. commodati.* e contrario agens cum uno pluribus actionibus, poteſt compelli reo poſtulante eas uno libello complecti. Alc. 2. *præſumpt.* 33. argumento *l.* 10 *ſupr. de act. empt. l.* 34. *ſupr. de ædil. l.* 46. *ſupr. de ſolut.* quas leges violenter ſatis petitas eſſe, prudens lector animadvertet.

defensio per plures scissa [1], incommodo aliquo adficiat actorem. † Aliud est in heredibus actoris, quibus necessitas non imponitur, ut per unum litigent. §. 8. Illud sciendum est, ibi rem esse defendendam, ut recte defendatur, ubi [2] debet agi.

De tribus clausulis.

6. IDEM lib. 78. ad Edictum.

JUdicatum solvi stipulatio tres [3] clausulas in unum collatas habet: de re judicata, de re defendenda, de dolo malo.

De mutatione contingente ex parte defensoris.

7. GAJUS lib. 27. ad Edictum provinciale.

SI ante acceptum judicium prohibitus fuerit procurator a domino [4], & actor ignorans prohibitum eum esse, egerit: an [5] stipulatio [6] committatur? & nihil aliud dici potest, quam committi. Quod si quis sciens prohibitum esse, egerit: Julianus non putat stipulationem committi. nam ut committatur, non sufficere ait cum ea persona acceptum esse judicium, quæ stipulationi comprehensa est: sed oportere etiam causam personæ eandem esse, quæ stipulationis interponendæ tempore fuit. Et ideo si is qui procurator datus est, heres extiterit domino, atque ita acceperit judicium, sive etiam prohibitus acceperit, non committitur stipulatio. † Nam & alias responsum esse, si quis absentem defendens satisdederit [7], deinde vel procurator ab eo datus, vel postquam heres [8] ei extitit, judicium acceperit: fidejussores non [9] teneri.

Si petitor possessori successerit.

8. PAULUS lib. 74. ad Edictum.

SI petitor post satisdationem ante judicium acceptum heres possessori [10] exstiterit: extinguitur stipulatio [11].

In quantum committitur stipulatio.

9. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

JUdicatum solvi stipulatio expeditam [12] habet quantitatem: in tantum enim committitur, in quantum judex pronunciaverit.

Quis satisdet.

10. MODESTINUS lib. 4. Pandectarum.

SIve ad defendendum procurator datus fuerit, satisdare jubetur judicatum solvi stipulatione, quæ non ab ipso procuratore, sed a domino [13] litis interponitur. † Quod si procurator aliquem defendat, ipse [14] cogitur satisdare judicatum solvi stipulatione.

De interitu rei petitæ.

11. PAULUS lib. 74. ad Edictum.

SI servus qui [15] in rem actione petebatur, lite contestata decesserit, deinde possessor litem deseruerit: quidam fidejussores ejus pro [16] lite datos non teneri putant. quia mortuo homine nulla jam res sit. quod falsum [17] est: quoniam expedit, de evictione actionis conservandæ causa, item fructuum nomine rem judicari.

De magistratu.

12. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

SI reus post judicatum solvi ab [18] eo [19] datum in magistratu [20] sit, nec invitus [21] in jus vocari possit: tamen nisi res boni viri [22] arbitratu defendatur, fidejussores tenentur.

An stipulatio sæpius committatur, & quando committitur.
1. De mutatione actionis.

13. ULPIANUS lib. 7. Disputationum.

CUm quærebatur, si interposita judicatum solvi stipulatione [23], cum quis rem non defenderet, postea ex heremodicio [24] sententiam esset passus, an ob rem judicatam clausula committatur: dicebam unam [25] clausulam in stipulatione, *judicatum solvi*, & *ob rem non defensam*, & *ob rem judicatam*, in se habere. cum [26] igitur judicatum solvi stipulatio una cludatur [27] clausula, sive res judicetur, sive res non defendatur, merito quæritur, si altera [28] causa committatur, an ex altera rursum committi possit? ecce enim si quis stipuletur, *Si navis ex Asia venerit, aut si Titius Consul fuerit*, constat, sive navis prior venerit, sive Titius Consul ante factus sit, committi stipulationem: sed ubi commissa est ex priore causa, ex altera, licet existat conditio, amplius non committitur: altera [29] causa enim, non utraque inhæret stipulationi. Proinde videndum, stipulatio *ob rem* [30] *non defensam*, utrum commissa est re non defensa: an non prius creditur commissa, nisi [31] ex stipulatione lis fuerit contestata? quod magis est: & ideo nec fidejussoribus videtur statim dies cedere, ubi res cœperat non defendi. proinde si forte lis finita [32] fuerit, ad quam defensio erat necessaria, vel [33] solutione, vel transactione, vel acceptilatione, vel quo alio modo: consequenter placuit evanescere ob rem non defensam clausulam. §. 1. Si fuero a fidejussore procuratoris stipulatus judicatum solvi, quasi in rem acturus, & postea in personam egero; vel alia actione acturus, aliam autem dictavero [actionem]: non committitur stipulatio. quia de alia [34] actum videtur, de alia stipulatio interposita.

De duobus fidejussoribus. 1. De cautione fidejussori non præstanda.

14. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

SI ex duobus fidejussoribus qui judicatum solvi spoponderant, alter ob rem non defensam partem suam solverit: nihilominus res defendi poterit. nec tamen is qui solverit, repetet [35]: stipulatio enim pro parte ejus perempta est, perinde ac si acceptum ei factum fuisset. §. 1. Quotiens ex stipulatione judicatum solvi ob rem non [36] defensam agitur cum fidejussoribus, non est iniquum caveri dominum priore judicio absolvi: quia omissa cautione fidejussores mandati judicio non consequentur, aut certe cogantur dominum priore judicio defendere.

De resolutione clausulæ ob rem non defensam.

15. AFRICANUS lib. 6. [37] Quæstionum.

HÆc stipulatio, *Quamdiu res non defendatur*, simul [38] atque defendi cœperit, aut defendi [39] debere desierit, resolvitur.

De fidejussore qui paratus est solvere.

16. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

EX judicatum solvi stipulatione ob rem non defensam, cum uno ex fidejussoribus agere volo: [is] quod pro parte ejus sit, solvere mihi paratus [40] est: Non debet mihi in eum dari judicium: neque enim æquum est aut judicio [41] distringi, aut ad inficiationem [42] compelli eum qui sine judice dare paratus est, quo non amplius adversarius ejus per judicem ab eo consecuturus est.

De clausula rei judicatæ ob dolum commissa.

17. VENULEIUS lib. 6. Stipulationum.

EX clausula [43] re judicata, dolo malo, ob rem non defensam, in solidum committitur stipulatio: non enim videbitur defensa res boni viri arbitratu, quæ non [44] in solidum defensa sit.

De re, de qua Prætor judicium accipere non cogit.

18. IDEM lib. 7. Disputationum.

VIr [45] bonus non arbitratur indefensam [46] esse rem, de qua Prætor judicium accipere non cogat.

De doli clausula.

19. IDEM lib. 9. Stipulationum.

NOvissima clausula judicatum solvi stipulationis, *dolum malum abesse abfuturumque esse*, & in futurum [47] tempus permanens factum demonstrat. itaque etsi forte decesserit is, qui dolo fecerit, tenebitur heres ejus: verbum enim *abfuturumque esse*, plenissimum est, & ad omne tempus refertur, ut si aliquo tempore non abfuerit dolus, quoniam verum sit non abfuisse, committatur hæc clausula. §. 1. Si autem adjectum sit, *Si hujus rei dolus malus non aberit*, *Quanti ea res est, dari spondes*? & ob extranei dolum promissor pœna tenebitur [48]. §. 2. Doli [49] autem mali clausula sicut reliquæ stipulationes, in quibus [50] tempus nominatim adjectum non est, ad principium stipulationis refertur.

De appellatione.

20. SCÆVOLA lib. 20. Digestorum.

CUm apud [51] Sempronium judicem datum reus defenderetur, stipulatione cautum est, *ut quod Sempronius* [52] *judex judicasset, præstaretur*: a cujus sententia petitor appellavit: & cum apud competentem appellationi judicem res ageretur, defensore condemnato, quæsitum est, an stipulatio commissa esset? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non esse jure commissam. Claudius: Ideo [53] stipulatione adjicitur, *Quive in ejus locum substitutus erit*.

An stipulatio sæpius committatur: rei judicatæ clausulam prævalere.

21. IDEM lib. singulari Quæstionum publice tractatarum.

SI unus [54] ex fidejussoribus ob rem non defensam conventus sit, deinde postea res defendatur: alter fidejussorum ob rem judicatam conveniri potest. Et si reus promittendi duobus heredibus relictis decesserit, alter rem non defendat, alter defendat: is qui non defendat, ob rem non defensam conveniri potest; ille qui defendat, ob rem judicatam. quoniam in unius [55] ejusdemque persona non posse committi has duas clausulas creditur: & nos dicimus, semper prævalere rei judicatæ clausulam, eamque solam committi.

1 *l. 38. supr. de procurat.* 2 Ibi rem defendi oportet, ubi actio proponitur. *l. 49. supr. de jud.* 3 *l. 5. §. 2. supr. & l. 13. l. 17. infr. h. t. l. 20. supr. de acceptil.* 4 Id est, a reo. 5 *Hæc verba*, An stipulatio c. e. n. a. d. p. q. c. g. s. q. s. p. e. egerit, *desunt in editione Hal.* 6 Judicatum solvi scilicet. 7 Quid, si satis acceperit? vide *l. 33. supr. de fidejussor.* 8 Facit *l. 25. supr. de except. rei jud.* 9 *l. 1. §. 2. supr. quibus mod. pign.* 10 Id est, reo. 11 Nec enim idem esse potest actor, & reus. 12 Imo, non expeditam, sed incertam. *l. 2. §. 2. supr. de stip. prat.* 13 Præsente in civitate vel hortis. *l. 5. l. 6. supr. de procurat.* 14 *l. 46. §. 2. supr. de procurat.* 15 *l. 21. supr. de evict.* 16 Id est, executione judicatum solvi. vid. *l. 33. supr. de fidejuss.* vide Cujac. 4. *obs.* 29. 17 *l. 16. supr. de rei vind. l. 8. supr. de re judicata.* 18 Hæc verba, *ab eo datum*, non legit *Hal.* 19 Eo satisdatione data in magistratu. *vulg.* 20 Majore scilicet. 21 *l. 2. supr. de in jus* 22 *l. 18. infr. h. t.* 23 A reo scilicet. 24 Eremodicio. *vulg. Hal.* de quo *l. 7. in fin. supr. de minor. l. 13. §. 3. §. 4. C. de jud.* Eremodicium est contumacia rei vel actoris. vid. Cujac. ad *l. 7. in fin. supr. de minorib.* 25 Sunt enim plures. *l. 6. supr. h. t.* 26 Id est, quoties. 27 Claudatur. *vulg.* 28 *l. 5. §. 2. supr. & l. ult. infr. h. t.* 29 Una ex duabus. 30 *l. 3. §. 9. supr. h. t.* 31 Vid. *l. 5. C. de contr. & committenda stip.* 32 *l. 2. supr. h. t.* 33 Finitur lis solutione, transactione, acceptilatione. 34 De alia re. *vulg.* de alio. *Hal.* adde *l. 54. in fin. supr. de jud.* 35 A creditore adversus quem succubuit: & ita victoria confidejussoris confidejussori (qui jam solvit) non prodest. adde *l. 5. supr. & l. ult. infr. h. t. l. 35. supr. de cond. indeb.* 36 *l. 3. §. 9. supr. h. t.* 37 Vide Cujac. 6. *ad Afr. fol.* 92. 38 Moræ purgatio solvit cautionem ob rem non defensam. 39 *l. 2. supr. h. t.* est enim punienda frustratio. *l. ultim. supr. de procur.* 40 Paratus solvere, litem contestari non cogitur. *l. 73. supr. de procur. l. 21. supr. de jud.* 41 Cœpto sc. 42 Bartolus legit *institutionem*, eaque voce novi judicii institutionem intelligit. 43 Vid. *l. 6. supr. h. t.* 44 Defendi non dicitur quod in solidum non defenditur. *l. 3. in fin. supr. rerum amot. l. 23. supr. de damno. l. 13. supr. de verbor. oblig.* 45 Adde *l. ult. supr. de procuratorib.* Cujac. 6. *ad Afric.* 46 Indefensus non dicitur, qui accipere judicium non cogitur. Ratio? ut quis dicatur indefensus, fingendus est prius legitime in jus vocatus. Ideoque qui illegitime in jus vocatus est (ut est qui fori præscriptionem habet) post oppositam fori præscriptionem se defendere non tenetur; æquitas enim exceptionis eum defendit. *Bald.* 47 Stipulatio judicatum solvi ex clausula doli committitur ex dolo interveniente in qualibet parte litis. *l. 38. §. 13. supr. de verb. oblig.* 48 Indefinitivam enim clausulam ad unum tantum actum restringere non oportet. *Bald.* 49 Id est, ejus clausulæ, in qua tantum stipulamur dolum abesse, non abfuturum. 50 *l. 14. infr. de rer. jur.* 51 Vide Romanum, *consil.* 120. Goth. Adde Kinschot *respons.* 66. *num.* 1. 2. 3. Joann. Papon. *lib.* 10. *tit.* 4. *arrest.* 2. Ans. 52 Si ab eo appellatum est, & reus condemnatus est, qui fidejussit judicatum solvi, num tenetur? Minime, nam fidejussor accipitur sententiæ certi judicis intuitu: & sic judice mutato per appellationem interpositam, non tenetur, nisi in promissione mentio sit facta judicis substituendi. *Bald.* 53 In stipulatione. *vulg.* 54 *l. 14. supr. h. t.* 55 *l. 13. supr. h. t.*

TIT. VIII.
RATAM[1] REM HABERI, ET DE RATIHABITIONE[2].

Si alius quam ſtipulator conveniatur.

1. PAPINIANUS lib. 28. Quæſtionum.

CUm quis de rato ſtipularetur, quamvis non idem, ſed alius[3], a domino conveniretur, qui conveniri non poſſet, ſi ratum habuiſſet, committi ſtipulationem placuit: veluti, ſi [cum] fidejuſſor, aut alter ex reis promittendi qui ſocius[4] eſt, convenitur.

De compendio, & de eo quod intereſt.

2. IDEM lib. 11. Reſponſorum.

IN[5] ſtipulatione de[6] rato habendo non[7] eſt cogitandum rei[8] promittendi vel ſtipulandi compendium[9], ſed[10] quid interfuerit ejus qui ſtipulatus eſt ratum haberi quod geſtum eſt.

De minore vigintiquinque annis. 1. De appellatione ſi dominus pecuniam exegerit.

3. IDEM lib. 12. Reſponſorum.

CUm minor vigintiquinque annis creditor pecuniam recuperare vellet, interpoſitus[11] procurator debitori de rato habendo cavit[12]: reſtitutione in integrum data[13], neque indebiti condictionem, neque ſtipulationem committi conſtabat. idemque eveniret, ſi falſi procuratoris actum minor annis ratum habuerit. & ideo ita cavendum[14] erit, præcedente mandato, *Si*[15] *ille in integrum reſtitutus fuerit, heresve ejus, aut is ad quem ea res qua de agitur, pertinebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari:* mandato vero non interveniente, vulgaribus verbis de rato habendo. hæc quoque prudentius inter conſentientes[16] adſtruentur: alioquin ſi non conveniat, nec creditor minor conſentiat, actionem dari oportebit. §. 1. Falſus procurator de rato habendo cavit, atque ita dominus a ſententia judicis, procuratore victo, provocavit[17]: ſtipulationis defeciſſe conditionem apparuit, cum ad auxilium[18] commune[19] ſuperatus confugiſſet. quod ſi dominus qui ratum non habuit, pecuniam exegerit: ſtipulatio de rato committetur in eam pecuniam quam dominus accepit, quamvis nihil procurator acceperit.

Si dominus non habens ratum plus petat quam procurator petierit.

4. SCÆVOLA lib. 13. Quæſtionum.

PRocurator quinquaginta[20] petit[21], ſi dominus centum[22] petat, tenebuntur fidejuſſores, qui de ratihabitione caverunt, in quinquaginta[23], & quanti intereſt differri[24] quinquaginta actionem.

Quibus modis ratum habetur.

5. IDEM lib. 5. Reſponſorum reſpondit.

NOn tantum verbis ratum haberi poſſe, ſed[25] etiam actu[26]. denique ſi eam litem, quam procurator inchoaſſet, dominus comprobans perſequeretur: non eſſe commiſſam ſtipulationem.

De ſuſpecto tutore.

6. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

TUtore ſuſpecto[27] poſtulato, defenſor[28], ſi velit reſpondere, cautionem, ratam rem dominum habiturum, cavere compellendus eſt.

De herede ejus cui petita eſt bonorum poſſeſſio.

7. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

SI is cui ignoranti[29] petita eſt bonorum poſſeſſio, deceſſerit: heres ejus intra tempora petitionis ratam eam habere non poteſt.

Si abſolutus quia non poſſidebat, poſt acquiſitam poſſeſſionem conveniatur. 1. Si dominus, non habens ratum, egit, & litem amiſit. 2. De cauſa ſtatus.

8. VENULEIUS lib. 15. Stipulationum.

PRocurator ad exhibendum egit, & adverſarius abſolutus eſt, quia non poſſidebat: [at[30]] cum poſſeſſionem ejusdem rei nactus eſſet, agit cum eo dominus ad exhibendum. Sabinus ait fidejuſſores non teneri, quoniam hæc alia res ſit: nam etſi dominus egiſſet, mox abſoluto adverſario, quia non poſſideret, ex integro ageret, non obſtaturam rei judicatæ exceptionem. §. 1. Si procurator a debitore pecuniam exegerit, & ſatisdederit, dominum ratam rem habere, mox dominus de eadem pecunia egit, & litem amiſerit: committi ſtipulationem[31]. & ſi procurator eandem pecuniam domino ſine judice ſolverit, condicturum. ſed cum debitor ex ſtipulatu agere cœperit, poteſt dici dominum, ſi defenſionem procuratoris ſuſcipiat, non inutiliter doli mali exceptione[32] adverſus debitorem uti: quia[33] naturale debitum manet. §. 2. Si quis a procuratore ſtatus[34] controverſiam patiatur, ſatis accipere debet a procuratore, ne impune ſæpius pro ſuo ſtatu conveniretur. & ſi dominus, venientesque ab eo perſonæ, ratum non habuerunt, quod procurator eum in ſervitutem petierit, vel adverſus procuratorem ex ſervitute in libertatem petitus fuerit: quanti ea res eſt, ei præſtetur, ſcilicet cum de libertate ejus conſtituerit[35]: id[36] eſt, quanti interfuit ejus, de ſtatu ſuo rurſus non periclitari, & propter[37] impendia quæ in litem fecerit. Sed[38] Labeo certam[39] ſummam comprehendendam exiſtimabat, quia æſtimatio[40] libertatis ad infinitum[41] extenderetur: ex quo autem dominus ratum non habuerit, committi videtur ſtipulatio: ſed non ante ex ea agi poterit, quam de libertate judicatum fuerit; quia ſi ſervus ſit judicatus[42], inutilis ſit ſtipulatio, cum & ſi qua ſit actio, eam domino adquiſiſſe, intelligitur.

De actore dato a tutore. De actore civitatis. De magiſtro univerſitatis. De curatore bonorum.

9. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

ACtor[43] a tutore datus omnimodo cavet, actor civitatis nec ipſe cavet[44], nec magiſter[45] univerſitatis[46], nec curator bonis[47] conſenſu creditorum datus.

Quibus caſibus hæc cautio eſt conventionalis.

10. IDEM lib. 80. ad Edictum.

INterdum ex conventione[48] ſtipulatio ratam rem interponi ſolet: utputa, ſi quid procurator aut vendat, aut locet[49], aut ſi ei ſolvatur;

11. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

VEl paciſcitur, vel quodlibet aliud nomine abſentis gerit.

1. Quid ſit ratum habere. 2. Quomodo ratum haberi debet. 3. Quibus ex cauſis ſtipulatio committitur.

12. ULPIANUS lib. 80. ad Edictum.

QUo enim tutiore[50] loco ſit qui contrahit, de rato ſolet ſtipulari. §. 1. Rem haberi ratam, hoc eſt, comprobare[51] adgnoſcereque quod actum eſt a falſo procuratore. §. 2. Julianus ait intereſſe, quando dominus ratam haberet ſolutionem in procuratorem factam: an tunc demum, cum primum certior factus eſſet? Hoc autem ἐν πλάτει[52], id eſt, *cum laxamento & amplitudine* accipiendum, & cum ſpatio quodam temporis nec minimo, nec maximo, [&] quod magis intellectu[53] percipi quam elocutione[54] exprimi poſſit. † Quid ergo, ſi quod primo ratum non habuit, poſtea habebit ratum? Nihilo magis[55] proficere ad impediendam actionem ſuam: & ob id, quod primo[56] non habuit ratum, actionem ſalvam habere ait: ideoque ſi quod procuratori fuerat ſolutum, exegerit: agi perinde ex ea ſtipulatione poterit, ac ſi ratum habere ſe poſtea non dixiſſet. Sed ego puto exceptionem doli mali locum habituram. §. 3. Sive quis petat, ſive compenſatione utatur, committitur ſtatim ratam rem dominum habiturum ſtipulatio: nam qualiter[57] quis eundem actum retractet[58], qui a procuratore actus eſt, committi ſtipulationem oportet.

De eo, quod intereſt. 1. De legato.

13. PAULUS lib. 76. ad Edictum.

SI commiſſa eſt ſtipulatio, *ratam rem dominum habiturum*, in tantum competit, in quantum mea interfuit: id eſt[59], quantum[60] mihi abeſt, quantumque lucrari[61] potui. §. 1. Si ſine judice procuratori legatum ſolvatur, cavere debere, Pomponius ait.

Si petatur a ſocio ejusdem obligationis.

14. IDEM lib. 3. ad Plautium.

SI quis[62] uni ex reis promiſerit, *rem ratam dominum habiturum, aut amplius*[63] *eam non peti:* dicendum eſt ſtipulationem committi, ſi ab eo petatur, qui ejusdem obligationis ſocius eſt.

Interpretatio verbi, amplius non peti.

15. IDEM lib. 14. ad Plautium.

---

1 9. *Eclog.* 11. 3. *Inſt.* 19. *in fin.* 2 Actoris reique procuratores mandato deſtituti cavent dominos rem ratam habituros. Baro ad *tit. de ſatiſd.* notat, apud Gallos intra certum tempus procuratores eo caſu juberi domini mandatum exhibere: eo non exhibito, dominum litis ex illa die defuiſſe decerni. Procuratores vero mandatum generale habentes ad lites, ſi viva voce vel epiſtola, ſpecialis actio mandata eis eſſe dicetur, jurare cogi dominum intra præſtitutum diem rem ratam habiturum: eo non ſecuto procuratoribus multam ob litem retardatam indici. 3 Ut *l.* 14. *infr. h. t.* 4 Adde *l.* 71. ff. *de fidejuſſ.* 5 Novam hujus legis interpretationem adverſus doctores vide apud Langebek. *c.* 6. *annot.* 6 Si mihi domi dominum ratum habiturum caviſti. 7 Imo eſt, *l.* 13. ff. *h. t.* extrinſecum compendium non eſt conſiderandum, ſed intrinſecum tantum. 8 Id eſt, ipſius rei principalis. 9 Τὸ κέρδος, 10. *Eclog.* 11. *c.* 2. extrarium lucrum. 10 Atque ita extrarium compendium & lucrum ſeparatur ab eo, quod intereſt, ut in *l.* 47. §. *penult. l.* 58. *ſupr. de admin. & peric. tut* Theophil. *in* §. *plures. Inſt. de act.* 11 Adde *l.* 11. *C. de procurat.* Goth. Pro intellectu hujus l. vide Joan. a Sand. *deciſ. Friſic. lib.* 3. *tit.* 9. *defin.* 3. Anſ. 12 Si procurator minoris cavit minorem ratum habiturum, non tenetur minore in integrum reſtituto. 13 Quia minor pecuniam acceptam ſua facilitate amiſerat. 14 Nota cautionem debitori utilem. 15 Præter communem ratihabitionis clauſulam, procuratores minorum cavent minorem in integrum reſtitutum non iri, tunc enim intereſſe petitur. 16 Clauſulæ quæ contractibus inſeruntur, ultra vulgarem conſuetudinem non poſſunt niſi conſenſu partium adjici. *Bald.* 17 Quotiens dominus a ſententia lata contra falſum procuratorem provocat, geſta ab eo procuratore confirmare videtur. 18 Auxilium appellationis eſt commune auxilium, quod nemini denegari debet. *Bald.* 19 Tam in civilibus quam in criminalibus cauſis. *l.* 14. *C. de appellat.* 20 Id eſt, minorem ſummam. 21 Petiit. *vulgat.* 22 Id eſt, majorem ſummam. 23 Id eſt, non ultra quam fidejuſſerint 24 Id eſt, quanti interfuit, magis non ſolviſſe: & ſic intereſſe conſideratur in lucro. *Bald.* adde *l.* 13. ff. *h. t.* 25 Ratum habemus non tantum verbis, ſed etiam tacite, id eſt, ſine verbis. Voluntas interponitur actu quolibet ſine verbis, *ut hic.* hæc inter ſe paria. vide Damhouderium, *tractatu parium. in verbis* conſentire facto. 26 Fingamus dominum in ipſa lite actus liti convenientes expediſſe: hinc *Bald.* Qui quem actum in cauſa facit, geſta procuratoris rata habere intelligitur. Actum procuratoris comprobat, qui ei agenti ſe adjungit. 27 Suſpecti. adde *l.* 39. *in fin. ſupr. de procurat.* 28 Qui agit vel defendit alieno nomine, ſive mandatum præcedat, ſive non præcedat. v. *l.* 3. ff. *h. t.* 29 Vid. *l.* 3. §. 7. ff. *de bon. poſſ.* 30 Quoties agitur ex nova cauſa, prioris cauſæ fidejuſſores non tenentur. 31 Summo jure, non ex æquitate. ff. *h. t.* 32 Ob ratihabitionem interpoſitam ſc. 33 Dolo facit, qui pœnam ex adverſarii petitione poſtulat, ad quam ei jure naturali tenebatur. 34 *l.* 39. §. 5. *ſupr. de procur.* 35 Conſtiterit. 36 Quanti res, & quanti interfuerit, interdum idem eſt. 37 *Al.* præter. 38 Certa ſumma conventa, & id quod intereſt, differunt. 39 §. *ult. Inſt. de verb. oblig.* 40 Id quod intereſt, quodque propter cauſæ magnitudinem certos limites non habet, limitandum eſt, per adjectionem pœnæ vel quantitatis certæ. 41 Incertum. 42 Inter dominum & ſervum non eſt utilis obligatio. 43 *l.* 11. *C. de proc.* at non ipſe curator vel tutor. *l.* 23. *ſupr. de admin. & peric. tut.* 44 De rato ſc. *l.* 6. §. 3. *ſupr. quod cujuscunque.* 45 Μάγιστρος. Theoph. *tit. de ſucceſſ. bon. ſubl.* Hinc Ciceronis jocus in Pletorium Fonteii accuſatorem, cujus matrem dixit, dum vixiſſet, ludum (meretricium ſcil.), poſtquam autem mortua eſſet, magiſtros habuiſſe, id eſt, bona ejus vendita. Quintil. 6. *c.* 3. & Cicer. 11. *ad Attic.* 10: Publ. Terentius meus neceſſarius operam in portu & ſcriptura pro magiſtro dedit. dixi 1. *epiſt. ad Attic.* 1. 46 Hanc vocem Cujacius dupungit. ff. *tit. de admin. rer.* 47 Vide *ſupr. de curatore bonis dando.* 48 *l.* 5. *verſ conventionales. ſupr de verb. oblig.* 49 Et ſtipuletur. *l.* 20. *infr. h. t.* 50 *l.* 1. § 4. *ſupr de ſtipul. prætor.* 51 Verbis, aut epiſtola & actu. *l.* 5. *infr. h. t.* 52 Vide *l.* 13. *ſupr. de ſolut.* 53 Vide quæ notavi ad *l.* 13. *ſupr. de ſolut.* 54 Id eſt, regula. 55 Si ſtrictum jus ſpectamus, non æquitatem. *infr. h. t.* 56 Ratihabitio contradictionem antecedentem retrotrahit non mero jure, ſed ex æquo & bono. 57 Qualiter, *Hal.* qualitercunque. *vulg.* 58 *l.* 39. *in fin. ſupr. de procurat.* 59 In id quod intereſt, ſeu intereſſe (de quo vocabulo dixi ad *l.* 82. *ſupr. de leg.* 2.) eſt utilitas nobis vel erepta, vel prærepta, damnum acceptum, lucrum averſum impeditumque. Eripitur quod jam habuimus: præripitur, quod potuimus habere. In eo quod intereſt igitur, habetur ratio damni nobis illati & lucri ablati: lucri, inquam. *l.* 2. *in fin. ſupr. de eo, quod certo loco. l.* 33. *in fin. ſupr. locati. l. un. C. de ſent. quæ pro eo. l.* 21. §. 3. *ſupr. rer. amot.* Lucrum eſt compendium, quod quæri potuit, neque eſt adquiſitum. Sed hæc plus ſatis: plenius dicam de damno & lucro in *d. l. un.* Interim tamen notandum eſt, utrumque definiri vel jurejurando actoris, vel officio judicis. *l.* 15. §. 9. *ſupr. quod vi aut clam.* 60 Damni & lucri ceſſantis quando habeatur ratio, vid. Gail. 2. *obſ* 6. 61 Intrinſece, ſeu in re ipſa: alias id quod extra rem intereſt, non ſolet conſiderari. *l.* 2. 4. *ſupr. h. t.* 62 Id eſt, unus pro alio. 63 Vide *l.* 15. *infr. h. t.*

AMplius non peti [1] verbum Labeo ita accipiebat, ſi judicio [2] petitum eſſet. Si autem in jus eum vocaverit, & ſatis judicio ſiſtendi cauſa acceperit, judicium tamen cœptum non fuerit: ego puto non committi ſtipulationem *amplius non peti.* hic enim non petit, ſed petere vult. Si vero ſoluta eſſet pecunia, licet ſine judicio, committitur ſtipulatio. nam & ſi quis adverſus petentem compenſatione [3] deductioneve uſus ſit, recte dictum eſt petiiſſe eum videri, & ſtipulationem [4] committi amplius non peti: nam & heres qui damnatus non peteret, ſi horum quicquam [5] feciſſet, ex teſtamento tenetur.

De indebito ſoluto. 1. Si dominus vendiderit & emptor petat.

16. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

SI indebitum [6] procuratori ſolutum ſit, agi ſtatim ex hac ſtipulatione adverſus procuratorem poteſt, ut ratum habeat dominus: ut poſſit dignoſci, utrumne domino condici debeat id, quod indebitum ſolutum ſit, ſi is ratum habeat: an vero procuratori condicendum ſit, ſi dominus ratum non habeat. §. 1. Si procurator fundum petiſſet & caviſſet (uti adſolet) *ratam rem dominum habiturum*, deinde dominus poſtea eundem fundum vendidiſſet, eumque emptor [7] peteret: ſtipulationem Ratam rem haberi committi, Julianus ſcribit.

De ratihabitione ex parte. De obligatione alternata.

17. MARCELLUS lib. 21. Digeſtorum.

CUm debitore decem creditoris nomine Titius egit: partem petitionis ratam habuit dominus: dicendum eſt obligationis partem [8] conſumptam: quemadmodum ſi decem ſtipulatus eſſet aut exegiſſet, creditorque non totum ſed partem geſtæ rei comprobaſſet. Idcirco ſi ex ſtipulatu *decem aut Stichum, utrum ego voluero*, abſente me Titius domino quinque petiſſet, inſecuta ratihabitione, recte actum videri.

De ratihabitione ex parte. Si ſæpius agatur. De eo, quod intereſt. De damno infecto.

18. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

SI procurator *ratam rem dominum heredemve ejus habiturum caverit* [9], & unus ex heredibus domini ratum habeat, alter non habeat: ſine dubio committetur ſtipulatio pro [10] ea parte, pro qua ratum non habebitur: quia in id committitur, quod ſtipulatoris interſit. Nam etſi ipſe dominus pro parte ratum habuerit, pro parte non habuerit, non [11] ultra quam in partem committetur ſtipulatio: quia in id committitur, quod interſit agentis: & ideo ſæpius ex ea ſtipulatione agi poteſt, prout interſit agentis, *quod* [12] *litigat, quod conſumit, quod advocat* [13], *quod damnatus ſolvit.* ſicut [14] in ſtipulatione damni infecti accidere poteſt, ut is qui ſtipulatus ſit, ſubinde agat: *cavet enim ſi quid ibi ruet, ſcindetur, fodietur, ædificabitur.* Finge ergo ſubinde damnum dari? Non erit dubium quin agere poſſit: nam ſi toto damno computato, tunc agendum eſt, propemodum non ante aget, quam dies ſtipulationis prætererit; intra quem ſi damnum datum ſit, ſtipulationi cautum erit: quod verum non [15] eſt.

De eo, quod intereſt.

19. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

IN ſtipulatione qua procurator cavet, *ratam rem dominum habiturum*, id continetur quod [16] interſit ſtipulatoris. † Idemque juris eſt in clauſulis omnibus de dolo [17] malo.

Quibus ex cauſis cavetur de rato.

20. ULPIANUS lib. 1. Diſputationum.

NOn ſolum in actionibus, quas procurator intendit, verum in ſtipulationibus [18] quoque quas interponi deſiderat, ſi vice [19] repræſentat [20] actionum, cavere eum de rato oportet. Quare ſi duplæ ſtipulationem procurator interponat, de rato cavere debet. Sed & ſi damni infecti ſtipulatio a procuratore interponatur: de rato debet procurator cavere.

Si certum ſit mandatum.

21. IDEM lib. 1. Opinionum.

NE [21] ſatisdatio *ratam rem dominum habiturum* exigatur in his, quæ nomine ejus ageret [22], qui eum [23] ſe feciſſe procuratorem libello Principi dato profeſſus eſt, prodeſt [24]. Quod ſi *judicatum ſolvi ſatis* ab eo procuratore poſtuletur, neceſſe eſt ut juri manifeſto pareatur.

Si procurator ſine judice indebitum, 1. Vel debitum, 2. Aut per judicem indebitum, 3. Vel debitum exegerit. 4. Si dominus aliquid conſequatur injuria judicis, 5. Vel rem amiſerit. 6. De legatis. 7. De ſucceſſoribus & de doli clauſula. 8. De hereditate. Quibus caſibus hæc ſtipulatio committitur. 9. De actione injuriarum.

22. JULIANUS lib. 56. Digeſtorum.

SI ſine judice non [25] debitam pecuniam exegerit procurator, & dominus ratam ſolutionem non habuerit, ſed eandem pecuniam petere inſtituerit: fidejuſſores [26] tenentur, & condictio, qua procurator teneretur ſi ſtipulatio interpoſita non fuiſſet, perimitur. quotiens enim procuratori pecunia ſolvitur, & dominus eam ſolutionem ratam non [27] habet: exiſtimo id agi, ut condictio perimatur, & ſola actio ei, qui indebitum ſolvit, adverſus procuratorem ex ſtipulatu competat. † Hoc amplius præſtant fidejuſſores impenſas, quæ in judicium [28] factæ fuiſſent. † Quod ſi dominus ratam habuiſſet, fidejuſſores quidem liberantur, ſed ab ipſo domino eadem pecunia per condictionem peti poteſt.

§. 1. Quod ſi procurator debitam domino pecuniam ſine judice exegiſſet, idem juris eſt: hoc ſecus quod ſi dominus ratam rem habuiſſet, nulla ejus pecuniæ repetitio futura eſt. §. 2. Quod ſi procurator per judicem non debitam pecuniam exegiſſet, dici [29] poteſt, ſive ratum dominus habuiſſet, ſive non habuiſſet, fidejuſſores non teneri: vel quia [30] nulla res eſſet, quam dominus ratam habere poſſit; vel quia [31] nihil ſtipulatoris intereſt ratum haberi. adficietur ergo injuria is, qui procuratori ſolvit: magis tamen eſt, ut ſi dominus ratum non habuerit, fidejuſſores teneantur. §. 3. Quod ſi debitam pecuniam procurator per judicem, cui nihil mandatum fuerit, petierit: magis eſt, ut in ſolidum fidejuſſores teneantur, ſi dominus ratum non habuerit.

§. 4. Cum autem procurator recte petit, dominus perperam, non debet procurator præſtare, ne injuria [32] judicis dominus aliquid conſequatur: nunquam enim propter injuriam [33] judicis fidejuſſores obligantur. verius tamen eſt hoc caſu fidejuſſores nonniſi [34] in impenſas litis teneri. §. 5. Marcellus: Si dominus ratam rem non habuerit, ſed lite mota rem amiſerit, nihil præter impendia in ſtipulatione Ratam rem deducitur. §. 6. [Julianus:] Si procuratori ejus qui mortuus erat, ſine judice ſoluta fuerint legata, ſtipulatio committetur, niſi [35] heres ratum habuerit: utique ſi debita fuerint: tunc enim non dubie intereſt ſtipulatoris ratam ſolutionem ab herede haberi, ne bis [36] eadem præſtet. §. 7. Si in ſtipulationem Ratam rem haberi hactenus comprehenſum fuerit, *Lucium Titium ratum habiturum*, cum id aperte [37] ageretur, ut heredis cæterorumque perſonæ ad quos ea res pertineret, omitterentur, difficile [38] eſt exiſtimari doli clauſulam committi. † Sane cum [39] per imprudentiam hæ perſonæ omittantur, actio ex doli [40] clauſula competit. §. 8. Si procurator judicium de hereditate [41] ediderit, deinde dominus fundum [42] ex ea hereditate petierit, ſtipulatio Ratam rem haberi committetur [43]: quia ſi verus procurator fuiſſet, exceptio rei judicatæ dominum ſummoveret. † Plerumque autem ſtipulatio Ratam rem haberi, his caſibus committetur, quibus ſi verus procurator egiſſet, domino aut ipſo jure aut propter exceptionem actio inutilis eſſet. §. 9. Qui [44] patris [45] nomine, injuriarum agit ob eam rem quod filius ejus verberatus pulſatusve ſit, in ſtipulatione cogendus eſt filii quoque perſonam comprehendere: præſertim cum fieri poſſit, ut pater ante decedat quam ſciret procuratorem ſuum egiſſe, & ita injuriarum actio redeat [46] ad filium.

§. 10. Sed & ſi nepoti injuria facta fuerit, & procurator avi propter hanc cauſam injuriarum aget: non ſolum filii, ſed etiam nepotis perſona comprehendenda erit in ſtipulatione. quid enim prohibet, & patrem, & filium, antequam ſcirent procuratorem egiſſe, decedere? quo caſu iniquum eſt fidejuſſores non teneri, nepote injuriarum agente.

Quos ratum habituros cavetur.

23. IDEM lib. 5. ex Minicio.

PRocurator cum peteret pecuniam, ſatisdedit amplius [47] non peti; poſt judicium acceptum extitit qui & ipſe procuratorio nomine eandem pecuniam peteret: quæſitum eſt, cum is qui poſtea peteret, procurator non eſſet, & propter hoc exceptionibus [48] procuratoriis excludi poſſet, num fidejuſſores prioris procuratoris tenerentur? Julianus reſpondit, Verius eſt non obligari fidejuſſores. nam [49] in ſtipulatione cavetur, *non petiturum eum cujus de ea re actio* [50], *petitio* [51], *perſecutio* [52] *ſit, & ratum habituros omnes, ad quos ea res pertinebit* [53]: hic autem qui [54] procurator non eſt, nec actionem [55], nec petitionem [56] habere intelligendus eſt.

De bonorum poſſeſſione.

24. AFRICANUS lib. 5. [57] Quæſtionum.

BOnorum poſſeſſionem [58] ab alio adgnitam [59], ratam haberi oportere eo [60] tempore, quo adhuc in ea cauſa ſit, ut peti poſſit. Itaque poſt centeſimum [61] diem rata haberi non poteſt. §. 1. An autem & ſi mortuus fuiſſet qui petiſſet, vel furere [62] cœperit, ratum haberi poſſit,

1 Vide *l.* 16. §. 3. ℨ. *de bonis libert.* De hac formula adde *l.* 14. *ſupr. h. t. l.* 23. ℑ. *h. t.* vid. Cic. *pro Roſcio Comœdo.* & in *Bruto.* & *lib* 13 *Familiar.* 28. *l.* 2. *ſupr. ut legatorum. l.* 27. §. 14. *ſupr ad l. Aquil.* Goth. Pro intellectu hujus legis vide Bellon. *ſupput. lib.* 2. *c* 10 Anſ. 2 Vide quæ notavi ad *l. ult. ſupr. de ſeparat.* 3 Compenſatione & deductione qui utitur, egiſſe, non tantum excepiſſe videtur. 4 *Subaudi*, hanc amplius non peti. 5 Id eſt, ſi vel compenſatione vel deductione uſus eſſet. 6 *l.* 22. ℑ. *h. t.* 7 Cauſam hic haber a venditore: hinc colligit Caſtrenſis, factum ejus qui cauſam a me habet, factum meum cenſeri. 8 Rati ſtipulatio diviſionem recipit, *ut hic.* Imo non recipit. *l.* 4. §. 2. *in fin. ſupr. de verb. obligat.* adde *l.* 27. *ſupr. de procurat.* 9 Vide Curtium *lib.* 1. εἰκαστῶν *ad fratrem c.* 53. Molinæum *de divid. & individ. part.* 2. *n.* 474. & 489. Mod. 10 Imo non pro parte, ſed in integrum. *l.* 9. § 1. *ſupr. ſi quis cautionib.* 11 Imo ultra, cum in totum committatur. *l.* 4. §. 1. *in fin. ſupr. de verb. oblig.* 12 In id, quod intereſt, venit quævis impenſa, ſeu compenſatio litis cauſa. 13 De honorariis Advocatorum vide *l.* 1. §. 12. ℑ. *de extr. cognitionibus.* Eſt vero hic *advocare* Advocatis & teſtibus evocatis ſumptus miniſtrare: niſi malis legere, *quod avocatur* ſub. a negotiis. 14 *l.* 28. *ſupr. de damno.* 15 Non eſt exſpectandum tempus, quo ſtipulatio inutilis reddatur, ut quis agat. 16 *l.* 18. §. 1. *in fin. ſupr de dolo.* 17 *l.* 18. *in pr.* & §. 4. *ſupr. de dolo.* 18 Vide *l.* 40. §. 1. *ſupr. de procur.* 19 Vicem repræſentat actionum. *Hal.* vide Cujac. ad *l.* 5. *ſupr. de verb oblig.* 20 *Al.* repræſentat. 21 Adde *l. illicitas exactiones* 6 *ſupr. de officio Præſidis*; quæ eſt ejuſdem libri. 22 Agente. *Hal.* 23 Adde *l.* 65. *ſupr. de procurat.* 24 *Forte legendum*, proditum eſt. 25 *l.* 16. *ſupr. h. t.* 26 Procuratoris qui cavit, *ratam rem haberi.* 27 Aliud eſt ſi habeat. *l.* 66. *ſupr. de fidejuſſ.* 28 Motum ſcil. per dominum reprobantem factum falſi procuratoris. 29 Id eſt, tentari poteſt. quod tamen Julianus hic non probat. 30 Quod non eſt, ratum haberi non poteſt: Imo etiam ab initio nullum negotium ratum haberi poteſt. *l.* 6 §. 9. ℨ. *de negot.* 31 Omnis actio ceſſat, quando agentis nihil intereſt agere. 32 *l.* 5. *l.* 51. *ſupr. de evict. l.* 67. *ſupr. de fidejuſſ.* 33 Fidejuſſor injuria judicis non obligatur. 34 Acceſſoria interdum quis præſtat, qui ad principale non tenetur. *Bald.*

35 Factum nomine defuncti ratum haberi poteſt per heredem. 36 Bis idem præſtari non oportet. vide *l.* 57. ℑ. *de regul. jur.* 37 Id eſt, tantum, hæc particula *tantum* reſtrictiva heredem excludit. 38 Non tamen impoſſibile. 39 Doli clauſula facit, ut heredis perſona in ſtipulatione omiſſa contineri ea intelligatur, *ut hic.* Ex eadem agitur, ut error qui in ſtipulatione commiſſus eſt, emendetur. *l.* 121. *ſupr. de verb oblig.* 40 Deceptus circa interpretationem ſeu intellectum vocabuli habet contra adverſarium actionem ex clauſula doli. *l.* 19 *ſupr. h t.* 41 Univerſali ſc. 42 Particulare quiddam hereditatis. 43 Cur ita? quia clauſula rati interpoſita eſt in judicio univerſali, & committitur per judicium particulariter motum: univerſale includit ſua particularia, ſicut genus includit ſuas ſpecies. *Bald.* 44 Id eſt, extraneus, non pater. *l.* 39. §. 4. *ſupr. de procur.* 45 *l.* 5. §. 6. *infr. de injur.* 46 Inſpicitur autem quod evenire poteſt. 47 Vide quæ notavi ad *l.* 4. §. 2. *ſupr. de verbor. oblig.* & *l.* 15. *ſupr. h. t.* 48 *l.* 9. *ſupr. de probat.* §. *ultim. Inſt. de exceptionibus.* 49 Promittens ratum firmumque habiturum obligatur, ſive jure, ſive facto committat in id, quod ipſe promiſerit: ſi vero ratum tantum habiturum promiſit, non obligatur, ſi facto tantum ratum non habeat, Bart. *in l. id quod pauperib.* 24. *C. de Epiſc. & cleric.* 50 Perſonalis *l.* 178. §. 2. ℑ. *de verbor. ſignif.* 51 In rem. *d.* §. 2. 52 Perſecutio eſt verbi gratia extraordinaria petitio: ut fideicommiſſorum, & ſi quæ ſunt aliæ quæ non habent juris ordinarii executionem. *d.* §. 2. *l.* 34. *infr. de verb. ſignif.* vel mixta actio in rem, aut perſonam. *l.* 28. *ſupr. de obligationib.* Ita hæc tria conjunguntur, actio, petitio, perſecutio, *l.* 49. *infr. de verbor. ſignif* & dividuntur. *d.* §. 2. & *l.* 28. *ſupr. de verb. oblig.* 53 *Subaudi*, jure: Nam hic agitur de facto. 54 Inter perſonas, quarum intereſt, non continetur falſus procurator. adde *l.* 13. *in fin. ſupr. de operis novi* 55 Actionem perſonalem. 56 Actionem in rem. 57 Vide Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 62. 58 Adde *l.* 6. *ſupr. de adqu. vel omitt. hered.* 59 De differentia aditionis hereditatis ab agnitione, vide Cujac. *ibid.* 60 Adde *l.* 4. *in fin.* ℑ. *ad leg. Jul. de adulter* 61 *l.* 5. *ſupr. quis ordo in bon. poſſ. ſerv.* Goth. Vide Tiraq. *de retract. n.* 87. & Chaſſan. *tit. des retraicts.* §. 1. *verb. le pult rachapter. verſ.* & *in hoc caſu.* Anſ. 62 *l.* 6. *ſupr. de bonor. poſſ.*

videamus.

videamus. nam si in universum perinde haberi debet, ac si tunc, cum ratum habeat, per eum bonorum possessionem petat: frustra his casibus ratum habetur. sed illud consequens futurum, etiam si pœniteat illum petisse, ratum haberi non posse: quod utique sit absurdum. Rectius itaque dicitur, neutram eorum causam impedire ratihabitionem.

De dote. 1. *Si dominus ratum habeat, postquam tempore debitor liberatus est.*

25. IDEM lib. 6.[1] Quæstionum.

PAter dotem a se datam absente filia petit, & ratam rem habituram eam cavit; ea prius quam ratum haberet, mortua[2] est. Negavit committi stipulationem: quia[3] & si verum sit ratum eam non habuisse, nihil tamen mariti interfit, dotem restitui, cum patri, etiam mortua filia salva esse dos debeat. §. 1. Procurator cum ab eo æs alienum exegerat, qui tempore liberaretur, ratam rem dominum habiturum cavit; deinde post tempus liberato[4] jam debitore, dominus ratam rem habet. Posse debitorem agere cum procuratore existimavit, cum jam debitor liberatus sit: argumentum rei, quod si nulla stipulatio interposita sit, condictio locum adversus procuratorem habitura sit; in locum autem condictionis interponi stipulationem.

1 Vide Cujac. 6. *ad Afric. fol.* 9. 2 Succedens ei qui promisit ratam rem habere, rati promissionem consumit. Succedendo ratum quis habere videtur. 3 Vide *l.* 18. *supr. h. t.* 4 Qui præscripsit, dicitur liberatus. *l.* 37. *supr. de fidejuss.*

LIBER QUADRAGESIMUS SEPTIMUS[1].

TIT. I.

DE[2] PRIVATIS[3] DELICTIS[4].

De successoribus. 1. *De noxa.*

1. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

CIvilis[5] constitutio[6] est, *pœnalibus*[7] *actionibus*[8] *heredes non*[9] *teneri, nec cæteros*[10] *quidem successores*[11]. Idcirco nec furti conveniri possunt. † Sed quamvis furti actione non teneantur, attamen *ad exhibendum* actione[12] teneri eos oportet, si possideant, aut dolo fecerint[13] quominus possideant[14]. † Sed enim & vindicatione tenebuntur, re[15] exhibita. † Item condictio adversus eos competit. §. 1. Heredem[16] autem furti agere posse æque constat: executio[17] enim quorundam delictorum heredibus data est[18]. Ita & Legis Aquiliæ[19] actionem heres habet. Sed injuriarum[20] actio heredi non competit.

§. 2. Non tantum in furti, verum in cæteris quoque actionibus, quæ ex delictis oriuntur, sive civiles sunt, sive honorariæ, id placet, ut noxa[21] caput sequatur.

De concurrentibus actionibus.

2. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

NUnquam[22] plura delicta concurrentia faciunt, ut ullius impunitas detur: neque enim delictum ob aliud delictum minuit[23] pœnam. §. 1. Qui igitur hominem subripuit[24] & occidit: quia subripuit, furti; quia occidit, Aquilia tenetur. neque altera harum actionum alteram consumit. §. 2. Idem dicendum, si rapuit & occidit: nam & vi bonorum raptorum, & Aquilia tenebitur. §. 3. Quæsitum est, si condictus fuerit ex causa furtiva, an nihilominus Lege Aquilia agi possit. Et scripsit Pomponius, agi posse: quia alterius æstimationis est Legis Aquiliæ actio, alterius condictio ex causa furtiva. namque Aquilia eam æstimationem complectitur, quanti eo anno plurimi fuit: condictio autem ex causa furtiva non egreditur retrorsum[25] judicii[26] accipiendi tempus. Sed si servus sit, qui hæc admisit, quacunque actione noxæ fuerit deditus, perempta est altera actio. §. 4. Item si quis subreptum flagello ceciderit, duabus[27] actionibus tenetur: furti, & injuriarum. & si forte hunc eundem occiderit, tribus[28] actionibus tenebitur. §. 5. Item si quis ancillam alienam subripuit & flagitaverit[29], utraque[30] actione tenebitur: nam & servi corrupti agi poterit, & furti. §. 6. Item si quis servum vulneravit[31], quem subripuerat, æque duæ actiones locum habebunt, Aquiliæ, & furti.

De subscriptione in crimen.

3. IDEM lib. 2. de officio Proconsulis.

SI quis actionem, quæ ex maleficiis oritur, velit exequi: si quidem pecuniariter[32] agere velit, ad jus ordinarium[33] remittendus erit; nec[34] cogendus erit [in] crimen subscribere. enim vero si extra[35] ordinem ejus rei pœnam exerceri velit, tunc subscribere eum [in] crimen oportebit.

TIT. II.

DE FURTIS[36].

Etymologia. 1. *De sola cogitatione.* 2. *De abnegatione depositi.* 3. *Definitio.*

1. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

FUrtum a furvo[37], id est, nigro, dictum Labeo ait, quod clam & obscuro fiat, & plerumque nocte: vel[38] a fraude, ut Sabinus ait: vel[39] a ferendo, &[40] auferendo: vel[41] a Græco sermone, qui φῶρας appellant fures: imo & Græci[42] ἀπὸ τοῦ φέρειν, id est, *a ferendo*, φῶρας dixerunt. §. 1. Inde sola cogitatio[43] furti faciendi non[44] facit furem[45]. §. 2. Sic is, qui depositum[46] abnegat, non statim etiam furti tenetur: sed ita si intercipiendi[47] causa occultaverit. §. 3. Furtum est[48] contrectatio[49] rei[50] fraudulosa[51], lucri[52] faciendi gratia, vel ipsius

1 Duo terribiles libri nunc sequuntur: sic enim Justinian. eos appellat. 2 Hic titulus tractat de privatis delictis, quorum regulas etiam generales continet. Privatis opponuntur publica. Est & alia delictorum divisio. Sunt enim quædam mere ecclesiastica, alia secularia, alia mixta. Item alia nominata, alia innominata. Ad hæc alia levia, alia atrocissima. de quibus vide Clarum, 5. §. 1. q. 1. Porro aut nobis aut alteri nocemus: Nobis, quoties nos ipsos interficimus, & generaliter quoties delinquimus. Alteri dupliciter, mente (hinc concupiscentia & invidia, vide *l.* 18. *ff. de pœnis*), aut nostro corpore, vel alieno nocemus. Nostro, vel universim, vel speciatim, veluti lingua, vel manu &c. Alieno, per servos & familiam, institores. *tit.* 6. *ff. h. l.* per ministros navis, caupones, stabuli *tit.* 5. *ff. h. l.* balnei, *tit.* 17. per ædes. vide *supr. de oper. nov. de damno inf. de aqua & aquæ pluvia.* per turbam. *tit.* 8. Corpus & collegium. *tit.* 22. cui adjunge titulum de vi publica & privata. *lib.* 48 *tit.* 6. 7. per quadrupedes. *supr. si quadrupes.* Item alteri nocemus ἀμέσως vel μέσως. Ἀμέσως, quum ejus animum corrumpimus, corpus lædimus (hinc homicidia, veneficia, incantationes, maleficia, *lib.* 48. *tit.* 8. parricidia, *lib.* 48. *tit.* 9. adulteria, stupra, raptus. *lib.* 48. *tit.* 5. privati carceres, 9. *C.* 5. injuria facto constans, *supr. de noxalib. tit* 15. *infr. h. l.*) Μέσως, quum alterius famam lædimus (hinc injuriæ verbales, famosi libelli, *tit.* 10. *infr. h. l.* calumnia, prævaricatio, *tit.* 15. *ff. h. l.* falsa accusatio, falsa testimonia *lib.* 48. *tit.* 16.), liberos (hinc plagia, *lib.* 48. *tit.* 15.) servos (hinc tituli de servo corrupto, de fugitivis, de receptatoribus), animalia (hinc abigeatus, *tit.* 14. *ff. h. l.*) res inanimatas, idque generaliter vel specialiter. Generaliter (hinc concussiones, *tit.* 13. receptatores, *tit.* 16. effractores, expilatores, *tit.* 18. *ff. h. l.* stellionatus, *tit.* 20. falsi crimen. *lib.* 48. *tit.* 10.) Specialiter, puta terminos, *tit.* 21. *ff. h. l.* sepulchra, *tit.* 12. arbores, *tit.* 7. ædificia, parietes, *tit.* 3. *infr. h. l.* res hereditarias, *tit.* 4. & 19. res naufragii, *tit.* 9. balnei, *tit.* 17 huc refer crimen repetundarum, *lib.* 48. *tit.* 11. annonæ, *tit.* 12. peculatus, sacrilegii, de residuis, ambitus. *tit.* 13. 3 Quorum accusatio vel persecutio permittitur ei, cujus proprie privatim ac specialiter interest Duaren. 1. *disp.* 36. id est, ei qui læsus est. & ita tenent communiter omnes, Gomez. *cap.* 1. *delictorum. num.* 9. vel quorum obligatio & actio ad privatam utilitatem refertur. Jure canonico omnia delicta sunt publica, Glossa *in can. infames.* 6. *quæst.* 1. Hodie superiora omnia multis locis immutata sunt. nam in regno Neapolitano nemo admittitur ad accusandum, nisi suam vel suorum injuriam prosequatur. & ita omnia crimina videntur ibi privata: e contrario in regno Franciæ nemo potest criminaliter accusare, etiamsi suam vel suorum injuriam persequatur. Melius est itaque in rebus tam dubiis adhærere statuto, vel consuetudini loci, & ex ea declarare, quæ dicantur privata, publica delicta. Clarus, 5. §. 1. *quæst.* 1. 4 Delictis. *vulgat. Hal.* Delicta proprie, sunt privata: crimina, publica. *l.* 17. §. 18. *supr. de ædil. l.* 131. *in fin. ff. de verb. sign.* 5 Quid Jure Canonico? pœnalis actio datur in solidum adversus heredes, *cap.* 1. *extr. de raptor.* Bart. *hic. num.* 6. *in fin.* Decius ad *l.* 111. *ff. de regul. num.* 7. Id tamen Panormitanus negat, *cap. ult. de sepulturis.* Molinæus ad *l.* 111. censet actionem pœnalem ex delicto in heredem non transferri, sed rei persecutoriam pœnalem tantum 6 Id est, regula juris antiqui: id enim hoc vocabulum interdum significat; ut in *l.* 91. §. 3. *supr. de verb. oblig.* 7 Morte finitur pœnalis actio; §. 1. *Inst. de perpetuis & temporalib. act. l.* 2. *in fin. ff. vi bon. rapt.* vid. Sebast. Mediceum, *tr. de morte. part.* 2. *conclus.* 3. 8 *l.* 1. §. 23. *supr. de tut. & rationib. l.* 32. *supr. de oblig. l.* 111. *ff. de reg. jur.* §. 1. *Inst. de perpetuis & temporalib.* §. 9 *in fin. Inst. de l. Aquil.* 9 Quid, heres non cogetur usuras a defuncto perceptas restituere? cogetur utique: quia usuræ illegitimæ, non ex delicto repetuntur, sed condictione indebiti. *l.* 26. *supr. de cond. indeb.* 10 Quia per mortem delictum & pœna extinguuntur. *l.* 6. *ff. de publ. judic.* 11 *l.* 7. *in fin. supr. de cond. furt.* 12 Si res extet, *l.* 5. *supr. de calumn. l.* 26. *supr. de dolo.* nec enim heredem ex defuncti delicto lucrari oportet. Quid? eo casu num furti tenebitur? non tenebitur, sed actione in factum. *l.* 1. *in fin. supr. de vi & vi.* 13 Dolo qui fecit, quominus possideret, habetur pro possessore. Paria sunt possidere, aut dolo efficere quominus possideas: dolus repræsentat possessionem. *l.* 131. *ff. de reg. jur.* 14 Adde & tertiam exceptionem, nisi quoque cum defuncto lis contestata. *l. un. C. ex delictis.* adde & quartam, nisi defunctus fuerit confessus in judicio: Hic enim habetur pro judicato, *l.* 1. *supr. de confessis.* vide Bart *hic. num* 7. 15 Cur ita? ad exhibendum est præparatoria vindicationis. *l.* 1. *supr. ad exhibend. l.* 3. §. 1. *supr. de liberis exhibendis. l.* 7. §. 1. *supr. de cond. furtiv.* 16 *l.* 47. *ff. de furtis.* 17 Persecutio. *l.* 11. *ff. de accusat.* §. 1. *Inst. de publicis judiciis.* 18 Etsi defunctus litem contestatus non sit. 19 *l.* 23. §. 8. *l.* 36. § 1. *supr. ad l. Aquil.* 20 Vide *l.* 13. *ff. de injur.* 21 Ἁμάρτημα τῇ κεφαλῇ ἀκολουθεῖ, 18. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 5. *cap.* 2. τὰ πταίσματα τῇ κεφαλῇ ἀποδοθῇ, 49. *Eclog. ex lib.* 23. *tit.* 5 *cap.* 4. *in fin.* & *lib.* 52. *tit.* 5. *cap.* 4. ἕπεται. 1. *Harm.* 15. *cap.* περὶ τιμημάτος δούλων. Theophil. sic exprimit in §. sunt autem. *Inst. de noxalib.* κανών ἐστιν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων διδόμενος ὁ λέγων, noxa caput sequitur. Recte ait κανών. nam & Harmenopulus dicto loco hanc sententiam vocat κανόνα. adde *l.* 18. *ff. de furt.* vide *l.* 17. §. 7. *ff. de injuriis. l.* 31. *ff. de pign. l.* 1. §. 18. *ff. depositi.* §. 5. *Inst. de noxal.* Paul. 2. *sentent.* 31. §. 9. 22 Vide ad hanc regulam Hotoman. 27. *Illustr. quæst.* 23 Singulis delictis singulæ pœnæ imponuntur, sic ut altera alteram non consumat. *l.* 27. *ff. ad l. Aquil. l.* 11 § 2. *ff. de servo corrupto. l.* 1. §. 22. *l.* 2. §. 1. *supr. de tut. & ration. l.* 60. *supr. de obl. l.* 21. *in fin. pr. ff. de furt. l.* 8. §. 2. *ff. arbor. furtim cæsarum. l.* 25. *l.* 41. *ff. de injur.* Imo altera alteram consumit. *l.* 6. *in fin. supr. nautæ, caupones. l.* 34. *l.* 53. *supr. de obl.* 24 *l.* 27. *supr. ad l. Aquil.* 25 Sensus est: in actione Legis Aquiliæ retrorsum æstimatur, quanti res eo in anno plurimi fuit. In condictione furtiva, quanti unquam plurimi fuerit, vel furti facti, *l.* 8. §. 1. *l.* 13. *in fin. supr. de condict. furtiva. l. pen. supr. rer. amot.* vel litis contestatæ, vel rei judicatæ, vel mortis tempore. Cujac. 8. *ad Afric. fol.* 181. *in fin.* 26 Litis contestatæ. 27 *l.* 15. §. 46. *l.* 17. §. 2. *ff. de injur.* 28 Cur? quia & eo casu Aquilia tenetur. 29 Flagellaverit, *vulg.* & male: melius Ecloga, καὶ διαφθείρας τοὺς τρόπους αὐτῆς. 15. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 11. *c.* 2. §. 4. An flagitare est corrumpere, stuprare? sic putat Fornerius: Flagitium enim est stuprum, *l.* 1. *in fin. ff. de extr. crim.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 14. 5. Isid. 25. *in verbo* flagitium. vide Fornerium 2. *select.* 1. Flagitare est pudicitiam attentare. 30 *l.* 11. *in fin. supr. de servo corrupto.* 31 *l.* 27. *supr. ad l. Aquiliam.* 32 Pecuniariæ. *Hal.* id est, civiliter. vide 1. *Harmenop.* 2. 33 Id est, Præfectum Urbi. *l.* 2. *ff. de furibus balneariis.* 34 *l. ult. ff. de furtis.* 35 Criminaliter non pecuniariter. *Basilica.*

36 *L.* 6. *C.* 2. 4. *Inst.* 1. Paul. 2. *sent.* 31. περὶ κλοπῆς. 15. *Eclog.* 2. & 6. *tit.* 5. περὶ κλεπτῶν &c. adde 1. *Harmen.* 3. περὶ κλοπῆς. & *c.* 7. *collationis legum Mosaicarum.* & 5 *Extra.* 18. Porro alius est fur a latrone: & furtum simplex a vi & turba. De pœna furti dicam ad *lib.* 2. *Feud. tit. de pace tenenda. vers. si quis quinque solidos.* Goth. adde Jac. Rævardum *de auctorit. prudent. c.* 13. Menchacam *illustr. controvers. c.* 48. Menoch. *de arbitr. judic. cas.* 295. Ægidium Bossium *tit. de furtis.* Jul. Clarum. §. *furtum.* Mod. 37 §. 2. *Inst. de obligat. ex delicto.* Varro apud Gell. 5. *c.* 18. Isid. 3. *c.* 26. *in verbo* furtum. Festus a furvo derivat furvus, furiæ, fumus, fuligo, fulvus: furti non meminit. *Goth.* Vide Anton. August. *emend. lib.* 4. *c.* 4. Ans. 38 Secunda etymologia furti. 39 Tertia etymologia. 40 A ferendo, id est, auferendo. *Hal.* 41 Quarta etymologia. 42 Græci a ferendo φῶρας dixerunt: vel a Græco sermone quo φωρὰς appellant fures. Imo & Græci dixere παρὰ τὸ φέρειν. Alciat. 1. *disp.* 10. 43 Id est, quia furtum ab auferendo dicitur. Sola cogitatione nemo furtum committit, quum ea sola res alteri non auferamus. 44 Imo facit furem. 11. Gell. *ult. in fin.* 45 *l.* 22. *infr. h. t.* 46 Quid? *l.* 3. §. 18. *supr. de adquir. vel amitt. possess.* num sola cogitatio punitur. vide *l.* 18. *ff. de pœnis.* 47 *l.* 67. *ff. h. t.* Contrectatio simplex furem non facit, sed fraus contrectationi mixta. adde *l.* 22. *ff. h. t.* Ideoque non continuo fur est præsumendus, qui rem furtivam contrectat, præsertim si laudatæ vitæ sit. vide tamen *l.* 2. *C. h. t.* An ad torturam id sufficiens est? Clarus ait, ex communi opinione Doctorum, 5. *sent.* §. 6. præsertim in personis abjectis & famæ suspectæ. vide *d. l.* 2. 48 Definitio furti. vide §. 1. *Inst. de oblig. ex delicto.* 49 Non simplex inficiatio. *l.* 67. *ff. h. t.* Quid autem contrectare? vid Theoph. §. 3. *Inst. de usucap.* Goth. Jure Canon. furtum est quælibet illicita contrectatio, large sumpta. *can. dominus.* 14. *quæst.* 5. Ans. 50 Alienæ sc. *Theoph.* an & suæ rei quis furtum facere potest? fur non est, qui permissu judicis rem suam in alterius domo perquirit, quive furi de manibus eam eripit: hoc amplius addit Clarus ex communi opinione, eum furtum non committere, qui debitori contumaci & moroso rem debitæ non dissimilem vel ejusdem valoris surripit, 5. *sent.* 6. quod ultimum non placet. Quid, si quis eripit alteri quod sibi debitum putat? Furtum non committit. §. 1. *Inst. vi bonor. rapt.* punitur tamen alia de causa: quod propria auctoritate, neglecto judicii ordine, adversarium coegit. vide quæ notavi ad *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* An modicæ rei furtum fit? utique: sed tamen pœna mitigari potest. vide Clar. 5. *sent.* 6. An & immobilium? Sabinus id censuit, 11. Gell. 18. cujus opinio a Jurisconsultis explosa est. *l.* 25. *ff. h. t. l.* 38. *in fin. ff. de usurp. l.* 1. *C. vi bon. rapt.* Si tamen de verbis litigare nolumus, negare non possumus, quin quis possit non modo per vim, sed & clam ædes alienas vel fundum possidere: quod reipsa rem alienam contrectare, & sic furtum est. An & hominis fit furtum? vide §. 9. *Inst. de obl. ex delict.* 51 Vide 11. Gell. *ult. in fin.* Fur est, qui dolo malo rem alienam contrectat. Paul 2. *sent.* 31. §. 1. Furtum sine dolo malo non fit. *l.* 50. §. 2. *ff. h. t.* 52 Fraus contrectantis in eo detegitur, quod lucrum altero invito ex re aliena facere cupit. Quid? a fraude estne excusandus, qui necessitatis suæ sublevandæ causa quid furatur: quemadmodum dicimus eum carceris effracti non teneri, qui incendii vel aquæ vitandæ causa carcerem effregit, *arg. l.* 49. §. 1. *supr. ad l. Aquil.* & illicita necessitate fieri licita, *c.* 4. *de reg. in* 6? Communis opinio est eum excusari: sed tamen ad meliorem fortunam redactum, res ablatas cogi restituere. Clar. 5. *sent.*

rei [1], vel etiam usus [2] ejus, possessionisve [3]: quod lege naturali [4] prohibitum est admittere.

De furto manifesto vel non manifesto.

2. GAJUS lib. 13. ad Edictum.

FUrtorum genera duo [5] sunt: manifestum [6], & nec manifestum [7].

3. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

FUr est manifestus, quem Græci ἐπ' [8] αὐτοφώρῳ [9] appellant, hoc est, eum qui deprehenditur [10] cum furto. §. 1. Et parvi refert, a quo deprehendatur [11], utrum ab eo, cujus [12] res fuit, an ab alio. §. 2. Sed utrum ita demum fur sit manifestus, si in faciendo deprehendatur: an vero & si alicubi [13] fuerit deprehensus? Et magis est (ut & Julianus scripsit) & si non ibi deprehendatur, ubi furtum fecit, attamen esse furem manifestum, si [14] cum re furtiva fuerit deprehensus, prius [15] quam eo loci rem pertulerit, quo destinaverat.

4. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

QUo destinaverit quis auferre, sic accipiendum est: quo destinaverit eo [16] die manere cum eo furto.

5. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

SIve igitur in publico, sive in privato deprehendatur, antequam ad locum destinatum rem perferret: in ea causa est, ut fur manifestus sit, si cum re furtiva deprehendatur. & ita Cassius scripsit.

§. 1. Sed si pertulit quo destinavit, tametsi deprehendatur cum re furtiva, non est manifestus fur.

6. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

QUamvis [17] enim sæpe [18] furtum contrectando fiat, tamen initio [19], id est, faciendi furti tempore, constituere visum est, manifestus, necne fur esset.

7. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

SI quis in servitute furtum fecerit, & manumissus [20] deprehendatur, an fur manifestus sit, videamus. & ait Pomponius lib. XIX. ex Sabino, non posse eum manifesti conveniri: quia origo [21] furti in servitute facti non fuit manifesti. §. 1. Iisdem Pomponius eleganter scripsit, deprehensione [22] fieri manifestum furem: cæterum si cum tibi furtum facerem de domo tua, absconditi te, ne te occidam, etiam si vidisti [23] furtum fieri, attamen non est manifestum.

§. 2. Sed Celsus deprehensioni hoc etiam adjicit, si cum vidisses eum subripientem, & ad comprehendendum eum accurrisses [24], abjecto [25] furto effugit: furem manifestum esse. §. 3. Parvique referre putat, dominus an vicinus: an quilibet transiens apprehendat.

8. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

NEc *manifestum* furtum quid sit, apparet [26]: nam [27] quod manifestum non est, hoc scilicet nec manifestum est.

De assidua contrectatione. 1. De rei vindicatione, & condictione furtiva.

9. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

EI qui furti actionem habet, assidua [28] contrectatione furis non magis furti actio nasci potest: ne in id quidem in quod crevisset [29] postea res subrepta. §. 1. Sed si eam a fure vindicassem, condictio mihi manebit [30]. sed potest dici, officio Judicis, qui de proprietate cognoscit, contineri, ut non aliter jubeat restitui, quam si condictionem petitor remitteret. quod si ex condictione ante damnatus reus, litis æstimationem sustulerit, ut aut omnimodo absolvat reum, aut (quod magis placet) si paratus esset petitor æstimationem restituere, nec restitueretur ei homo: quanti [31] in litem jurasset, damnaretur ei possessor.

Quibus datur actio. de eo cujus interest.

10. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

CUjus interfuit [32] non subripi, is actionem furti habet.

11. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

[T]Um] is cujus interest, furti habet actionem: si honesta [33] causa interest.

De fullone. 1. De bonæ vel malæ fidei possessore. 2. De pignore.

12. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

ITaque fullo [34] qui curanda, polienda vestimenta accepit, semper agit [35]: præstare enim custodiam [36] debet. si autem solvendo [37] non est, ad dominum actio redit: nam qui non habet quod perdat, ejus periculo nihil est. §. 1. Sed furti actio malæ [38] fidei possessori non [39] datur: quamvis [40] interest ejus, rem non subripi, quippe cum res periculo ejus sit sed nemo de improbitate [41] sua consequitur actionem: & ideo soli bonæ [42] fidei possessori, non etiam malæ fidei furti actio datur. §. 2. Sed [&] si res pignori [43] data sit, creditori quoque damus furti actionem, quamvis in bonis [44] ejus res non sit. Quinimo non solum adversus extraneum dabimus, verum [&] contra [45] ipsum quoque dominum furti actionem: & ita Julianus scripsit. Nec non & ipsi domino dari placet; & sic fit, ut non [46] teneatur furti, & agat. † Ideo autem datur utrique, quia utriusque interest. † Sed utrum semper creditoris interest, an ita demum, si debitor solvendo non est? & putat Pomponius, semper [47] ejus interesse pignus habere: quod & Papinianus libro XII. Quæstionum probat: & verius est ubique videri creditoris interesse: & ita [&] Julianus sæpissime scripsit.

De re debita ex stipulatu.

13. IDEM lib. 5. ad Sabinum.

IS cui ex stipulatu [48] res debetur, furti actionem non habet, si ea subrepta sit, cum per debitorem stetisset, quominus eam daret.

De emptore & venditore. 2. De colono. 3. De depositario. 5. De pignore. 8. De re commodata vel perferenda data. 11. De precario. 12. De conductore. 13. De filiofamilias surrepto. 14. De re commodata, vel pignorata, vel locata. 15. De accessione rei commodatæ. 16. Differentia inter furti actionem & condictionem furtivam. 17. De epistola. De caupone. De magistro navis.

14. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

EUm qui emit, si non [49] tradita est ei res, furti actionem non habere, sed adhuc venditoris [50] esse hanc actionem, Celsus scripsit. Mandare [51] eum plane oportebit emptori furti actionem, & condictionem, & vindicationem: & si quid ex his actionibus fuerit consecutus, id præstare eum emptori oportebit. quæ sententia vera est: & ita & Julianus. Et sane periculum [52] rei ad emptorem pertinet: dummodo custodiam [53] venditor ante traditionem præstet.

§. 1. Adeo autem emptor ante traditionem furti non habet actionem, ut sit quæsitum, an ipse subripiendo rem emptor furti teneatur? Et Julianus lib. XXIII. Digestorum scribit: Si emptor rem, cujus custodiam venditorem præstare oportebat, soluto pretio subripuerit, furti actione non tenetur. plane si, antequam [54] pecuniam solveret, rem subtraxerit: furti actione teneri, perinde ac si [55] pignus subtraxisset. §. 2. Præterea habent furti actionem coloni [56], quamvis domini non sint: quia interest [57] eorum. §. 3. Is autem apud quem res deposita [58] est, videamus an habeat furti actionem? Et cum dolum [59] duntaxat præstet, merito placet non habere eum furti actionem: quid enim ejus interest, si dolo [60] careat? quod si dolo fecit, jam quidem periculum [61] ipsius est: sed non [62] debet ex dolo suo furti quærere actionem. §. 4. Julianus quoque libro XXII. Digestorum scribit: Quia in omnium furum persona constitutum est, ne [63] ejus rei nomine furti agere possint, cujus ipsi fures sunt, non habebit furti actionem is apud quem res deposita est: quamvis periculo ejus esse res cœperit, qui [64] eam contrectavit.

§. 5. Papinianus tractat, si duos servos ob decem aureos pignori acceperim, & alter subripiatur, cum alter quoque qui sit retentus, non minoris decem valeret: utrum usque ad quinque tantum habeam furti actionem, quia in alio habeo salvos quinque; an vero, quia mori potest [65], dici debeat in decem fore actionem, etiamsi

1 Proprietatis, veluti si servum abstulit. vide *l.* 54. §. 1. *ʃ. h. t.* 2 Id quando accidat, vide *l.* 40. *ʃ. h. t.* 3 *l.* 1. *circa fin. supr. de distract. pign. l.* 15. §. 15. *ʃ. si is qui testam. liber.* Hinc Cujac. furtum sic definit: furtum est interversio possessionis rei mobilis. 4 Furtum natura turpe est. *l.* 42. *ʃ. de verb. sign.* adde *l.* 14. *ʃ. de condict. indeb.* Imo non est: omnia enim communia sunt jure naturæ. *l.* 5. *ʃ. de justitia. Quint.* ne jure quidem gentium turpe est, quum apud Ægyptios & Lacedæmonios impunita furta fuerint: & *Theoph.* §. 3. *Inst. de jure naturali*, refert furem generali jure pecunia multandum. Sic sentio. jure naturali etiam primo furtum committi nefas esse: cum illo jure detentio tantundem præstiterit, quantum jure gentium occupatio: ut eam ob causam plus juris sit possessori in retinendo, quam alteri in eripiendo: deinde adulterium apud quasque gentes natura turpe est. *l.* 42. *ʃ. de verb. sign.* tertio, natura quidem turpe esse non desinere dicendum est, licet a vitiosis hominibus id non probetur. Item nihil impedire furtum natura prohiberi, & tamen pecuniariter puniri. Hoc tacite natura indicat, furtum puniendum esse: hoc autem gentes statuere possunt, ut fur vel pecunia vel in corpus puniatur. adde Arist. 12. *Prob.* ... Ant. August. 5. *emendat.* 5 §. 3. *Inst. de oblig. quæ ex delicto.* 15. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 12. *c.* 2. Imo quatuor genera sunt furtorum. Paul. 2. *sentent.* 31. §. 2. Gaius 2. *Inst. ult* solve: conceptum & oblatum furtum actionum potius sunt species furto cohærentes, quam furtorum genera *d.* §. 3. vid. Anton. August. 5. *emend.* 5. 6 *l.* 3. 4. 5. 6. 7. *infr. h. t.* 7 Vide *l.* 8. *ʃ. h. t.* 8 Ita legit Theophil. *Inst. h. t.* Aristophanes *in Pluto.* Plutarchus *in Lysandro* αὐτόφωρον. Budæus, Græci αὐτοφώρους, fures non solum manifestos vocabant, sed omnes qui in aliquo, puta tyrannidis, ut apud Thucydidem *lib.* 7. crimine deprehensi essent: non ἀπὸ τῶν φωρῶν, ut plerique censent, sed a verbo φωρῶ, quod est deprehendo: Phavorinus. Budæus, ἐπ' αὐτοφώρῳ, sive ἐπ' αὐτόπτῳ. 10. Rhodigin. 6. Alciatus tamen 2. *prætermiss.* ut & Harmenop. 6. *tit.* περὶ κλεπτῶν, legit κλέπτην φανερόν. his adde quæ scripsi ad *l.* 23. *infr. ad leg. Jul. de adulteriis.* 9 §. 3. *Inst. de obl. quæ ex delict.* hoc quid significet, vide quæ notavi ad *l.* 23. *ʃ. ad leg. Jul. de adult.* 10 Vel videtur. 11 *l.* 7. *in fin. ʃ. h. t. l.* 24. §. *ultim. ʃ. de usur.* 12 Id est, a domino rei. 13 Alubi. *Hal.* 14 Id est, si intra terminos ejus loci (unde quid sustulit) deprehensus est. Paul. 2. *sent.* 31. §. 2. 15 Finem furti manifesto faciendi interpretamur, quum quis eo die rem pertulit, quo destinaverat. vid. Cuj. apud Paul. 2. *sentent.* 31. §. 2. 16 Post diem furti commissi deprehensus, non est fur manifestus: est igitur non manifestus. 17 Et sic sæpe deprehendatur rem furtivam contrectans ac tenens. 18 Imo semper. *l.* 1. §. 1. *& ult. ʃ. h. t.* & hic ita legendum monet Petrus Pithœus *in notis ad* 7. *collationis ll. Mosaicarum.* 19 Manifestus fur est, qui quo momento vel articulo furtum facit, deprehenditur: post illud initium si deprehenditur rem furtivam contrectans, fur manifestus non censetur. ut manifestus ergo fur quis dicatur, initium, hoc est, tempus furti admissi spectandum est. 20 Paul. 2. *sent.* 31. §. 8. 21 Origo in furto attenditur. *l.* 6. *supr. h. t.* 22 *l.* 15. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 12. *cap.* 2. 23 Adde *l. pen. ʃ. h. t.* 24 Occurrisses. *Hal.* 25 Καὶ τὸ κλοπιμαῖον ῥίψας ἔφυγεν. 15. *Eclog.* 2. *l.* 3. §. 1. *ʃ. h. t.* 26 Definitio a remotione contrarii. aliter definitur a Paulo nec manifestus est fur, qui intus rapiendo quidem comprehensus non est, sed eum fecisse negari non potest. Paul. apud Rufinum 7. *collationis Leg. Mosaicar.* fur manifestus hic non est: sed eum tamen furtum fecisse negari non potest. Paul. 2. *sent.* 31. §. 2. 27 Manifestus fur qui non est, fur non manifestus dicendus est. 28 Assidua rei furtivæ contrectatio non multiplicat actiones furti, *ut hic.* an idem si iteratis, seu diversis temporibus facta? non idem. *l.* 46. *in fin. ʃ. h. t.* 29 Adcrevisset: Quod accrescit rei furtivæ, censetur cum ipsa re furtum unicum. Ideoque diversæ actiones eo nomine non dantur, una scilicet ad rem ipsam, altera ad accessiones. adde *l.* 14. §. 15. *infr. h. t.* 30 Adde *l.* 54. §. 3. *ʃ. h. t.* 31 Contra furem juratur in litem, quoties non apparet de quantitate rerum subreptarum: & hanc opinionem esse communem refert Clarus 3. *sentent.* 6. Bossius *cap. de raptoribus. num.* 6. 32 *l.* 14. §. 14. & 17. *in fin. l.* 76. §. 1. *l.* 85. *in fin. ʃ. h. t. l.* 22. *C. h. t.* §. 13. *Inst. de obl. ex delicto.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 4. 33 *l.* 12. §. 1. *l.* 76. §. 1. *l.* 85. *ʃ. h. t.* Talis non est malæ fidei possessor. 34 *l.* 48. §. 4. *l.* 82. *ʃ. h. t.* §. 15. *Inst. de obl. quæ ex delicto. l.* 60. §. 2. *supr. locat.* 35 Furti scil. si vestimenta ei fuerint subrepta. 36 Vide *l.* 5. *supr. nautæ* 37 *d.* §. 15. 38 *l.* 11. *ʃ. h. t.* 39 Imo datur. Fur enim interdum furti agere potest. vide Cujac. 16. *obs.* 30. 40 *l.* 76. §. 1. *infr. h. t.* 41 Malæ fidei possessor ob id ipsum furti agere non potest, quod fur sit, atque ideo ejus interesse rem non perire: non potest, inquam, furti agere, quin suam improbitatem patefaciat: idem qua fronte posset actionem defendere? *l.* 38. *in fin. supr. de administr. & peric. tut.* 42 *l.* 74. *ʃ. h. t.* 43 §. 14. *Instit. de oblig. quæ ex delicto. l.* 26. *C. de pignor.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 16. 44 Pignus non est in bonis creditoris. 45 *l.* 66. *infr. h. t.* 46 Hanc negationem dispungit Zoanet. *c.* 12. *rest.* Cujac. 4. *Inst.* 1. *in verbis furti actione.* & 11. *obs.* 11. *idque auctoritate Basilicon.* & 16. *obs.* 30. Ant. Aug. 1. *emend.* 3. reprehensi a Roberto 2. *recept.* 9. Paul. 2. *sentent.* 31. §. 16. *in fin.* 47 Præstat enim pignori incumbere. Theoph. §. 14. *Inst. h. t.* 48 *l.* 66. *in fin. l.* 85. *in fin. infr. h. t.* 49 *l.* 80. *ʃ. h. t.* 50 Cur? quia adhuc rei dominus est. 51 *l.* 31. *ʃ. de act. empt.* 52 *l.* 62. *in fin. supr. de contrah. empt. l.* 5. *l. ult. C. de peric. & commod.* 53 *l.* 36. *ʃ. de act. empt.* 54 Post solutam pecuniam emptor venditori rem subtrahens, furti non tenetur: ante solutam tenetur. adde *l.* 5. *ʃ. de adquir. vel amitt. poss. l.* 2. *C. de adquir. & retinenda possess.* adde quæ notavi ad *l.* 1. *in fin. supr.* & *l.* 15. §. 1. *infr. h. t.* 55 Res vendita ante pretium acceptum, venditori pignoris est loco. *l.* 13. §. 8. *supr. de act. empt.* Qui pignus creditori subtrahit, furtum committit. *l.* 12. *in fin. supr. h. t.* Ideoque venditor eo casu rem emptori subtrahens furti tenebitur 56 *l.* 82. §. 1. *infr. h. t.* 57 Vide *l.* 10. *supr. h. t.* 58 §. 14. *Inst. de obl. quæ ex delicto.* 59 *l.* 23. *ʃ. de regul. jur.* 60 In re deposita depositarios habet interesse, si in ea dolum commisit. 61 Post dolum in re deposita commissum, depositarii periculum est: non tamen ex ea causa furti actionem adquirit, si res deposita ei sit subrepta. 62 *l.* 11. *ʃ. h. t.* 63 Rei furtivæ actio furi non competit. excipe *l.* 48. §. 4. *infr. h. t.* 64 Quia. *vulg. Hal.* 65 Odio furis inspicimus quod evenire potest.

magni

magni pretii ſit is qui retinetur? Et ita putat [1]. non enim reſpicere debemus pignus [2] quod ſurreptum non eſt: ſed id, quod ſubtractum eſt. §. 6. Idem ſcribit, ſi, cum mihi decem deberentur, ſervus pignori datus ſubtractus ſit: ſi actione furti conſecutus fuero decem, non [3] competere mihi furti actionem, ſi iterum ſubripiatur: quia deſiit mea intereſſe, cum ſemel [4] ſim conſecutus. hoc ita, ſi ſine culpa mea ſubripiatur: nam ſi culpa mea, quia intereſt, eo quod teneor pignoratitia actione, agere potero: quod ſi culpa abeſt, ſine dubio domino competere actio videtur, quæ creditori non competit. quam ſententiam Pomponius quoque lib. x. ad Sabinum probat.

§. 7. Idem dicit, & ſi duo ſervi [5] ſubrepti ſint ſimul, competere utriusque nomine furti actionem creditori: ſed non in totum, ſed pro qua parte in ſingulos diviſo eo, quod ei debetur, ejus intereſt. ſeparatim autem duobus ſubreptis, ſi unius nomine ſolidum [6] conſecutus [ſit], alterius nihil conſequetur. §. 8. Item Pomponius libro x. ex Sabino ſcripſit, ſi is cui commodavi [7], dolo fecerit circa rem commodatam: agere eum furti non [8] poſſe. §. 9. Item [9] Pomponius probat & in eo qui rem mandato alicujus accepit perferendam [10]. §. 10. An pater, cujus filio commodata res eſt, furti actionem habeat, quæritur? Et Julianus ait, patrem hoc nomine agere non [11] poſſe, quia [12] cuſtodiam præſtare non debeat. Sicut (inquit) is qui pro eo, cui commodata res eſt, fidejuſſit [13], non habet furti actionem. † Neque enim (inquit) [is,] cujuscunque [14] intererit rem non perire, habet furti actionem: ſed qui ob eam rem tenetur, quod ea res culpa ejus perierit. quam ſententiam Celſus quoque libro XII. Digeſtorum probat. §. 11. Is, qui precario ſervo [15] rogaverat, ſubrepto eo poteſt quæri, an habeat furti actionem? Et cum non eſt contra eum civilis [16] actio, quia ſimile [17] donato precarium eſt, ideoque & Interdictum [18] neceſſarium viſum eſt, non habebit furti actionem. Plane poſt Interdictum redditum puto eum etiam culpam præſtare: & ideo & furti agere poſſe. §. 12. Quod ſi conduxerit [19] quis, habebit furti actionem, ſi modo culpa ejus ſubrepta ſit res. §. 13. Si filiusfamilias [20] ſubreptus ſit, patrem [21] habere furti actionem, palam eſt. §. 14. Si res commodata eſt, & is cui commodata eſt, deceſſerit: quamvis hereditati [22] furtum fieri non poſſit, & ideo nec heres ejus, cui commodata eſt, poſſit agere, tamen commodator poterit furti agere. † Idemque & in re pignorata vel in re locata: licet enim hereditati furti actio non adquiratur, tamen alii, cujus [23] intereſt, adquiritur. §. 15. Non ſolum autem in re commodata competit ei cui commodata eſt, furti actio: ſed etiam in ea quæ ex ea adgnata [24] eſt: quia & hujus cuſtodia ad eum pertinet. Nam & ſi ſervum tibi commodavero, & veſtis ejus nomine furti ages: quamvis veſtem qua veſtitus eſt, tibi non commodaverim. † Item ſi jumenta tibi commodavero, quorum ſequela erat eculeus [25], puto competere furti actionem etiam ejus [26] nomine, quamvis ipſe [27] non [28] ſit commodatus. §. 16. Qualis ergo furti actio detur ei cui res commodata eſt, quæſitum eſt? Et puto omnibus quorum [29] periculo res alienæ ſunt, veluti commodati [30], item locati [31], pignorisve accepti [32], ſi hæ ſubreptæ ſint, omnibus furti actiones competere: condictio [33] autem ei demum competit, qui dominium habet. §. 17. Si *epiſtola* quam ego tibi miſi, intercepta ſit: quis furti actionem habeat? Et primum quærendum eſt cujus ſit epiſtola: utrum ejus qui miſit, an ejus ad quem miſſa eſt? Et ſi quidem dedi ſervo ejus, ſtatim ipſi quæſita eſt cui miſi. ſi vero procuratori, æque, quia per liberam perſonam poſſeſſio quæri poteſt [34], ipſius facta eſt: maxime ſi ejus interfuit eam habere. quod ſi ita miſi epiſtolam, ut mihi remittatur: dominium meum manet: quia ejus nolui amittere, vel transferre dominium. † Quis ergo furti aget? is cujus interfuit eam non ſubripi: id eſt, ad cujus utilitatem pertinebant ea quæ ſcripta ſunt. † Et ideo quæri poteſt, an etiam is cui data eſt perferenda, furti agere poſſit? Et ſi cuſtodia ejus ad eum pertineat, poteſt [35]. Sed & ſi interfuit ejus epiſtolam reddere, furti habebit actionem. finge eam epiſtolam fuiſſe, quæ continebat ut ei quid redderetur fieretve: poteſt habere furti actionem: vel ſi cuſtodiam ejus rei recepit, vel [36] mercedem perferendæ accepit. & erit in hunc caſum ſimilis cauſa ejus, & cauponis, aut magiſtri navis: nam his [37] damus furti actionem, ſi ſint ſolvendo: quoniam periculum rerum ad eos pertinet.

De pignore. 1. *Si dominus rem fructuario,* 2. *Vel commodatario ſurripiat.*

15. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

CReditoris cujus pignus ſubreptum eſt, non credito [38] tenus intereſt, ſed omnimodo in [39] ſolidum furti agere poteſt: ſed & pignoratitia actione id quod debitum excedit [40] debitori præſtabit.

§. 1. Dominus qui rem ſubripuit, in qua uſusfructus [41] alienus eſt, furti uſufructuario tenetur. §. 2. Sed eum qui [42] tibi commodaverit, ſi eam rem ſubripiat, non teneri furti, placuiſſe Pomponius ſcripſit: quoniam nihil tua intereſſet; utpote cum nec commodati tenearis. ergo ſi ob [43] aliquas impenſas quas in rem commodatam feciſti, retentionem [44] ejus habueris, etiam cum ipſo domino, ſi eam ſubripiat, habebis furti actionem: quia eo caſu quaſi pignoris loco ea res fuit.

De his qui ſunt alieni juris.

16. IDEM lib. 7. ad Sabinum.

NE cum [45] filiofamilias pater furti agere poſſit, non [46] juris conſtitutio, ſed natura [47] rei impedimento eſt: quod non magis cum his quos in poteſtate habemus, quam nobiſcum ipſi agere poſſumus.

17. ULPIANUS lib. 39. ad Sabinum.

SErvi & filii noſtri furtum quidem nobis faciunt, ipſi autem furti non [48] tenentur: neque [49] enim qui poteſt in furem ſtatuere [50] neceſſe habet adverſus furem litigare: idcirco nec actio ei a Veteribus prodita eſt. §. 1. Unde eſt quæſitum, ſi fuerit alienatus vel manumiſſus: an furti actione teneatur? Et placet non [51] teneri: neque [52] enim actio quæ non fuit ab initio nata, oriri poteſt adverſus hunc furem.

† Plane ſi manumiſſus [53] contrectavit, dicendum erit teneri eum furti judicio: quia hodie [54] furtum fecit. §. 2. Cum autem ſervus, quem emi, traditusque mihi eſt, a me redhibeatur [55], non eſt in ea cauſa, ut perinde habeatur, atque ſi meus nunquam fuiſſet: ſed [&] fuit, & deſiit. idcirco dicit Sabinus eum, ſi furtum fecit, in ea eſſe cauſa, ut furti ejus nomine is, qui redhibuit, agere non poſſit: ſed & ſi non poſſit, attamen ratio haberi debet ejus [56] quod fecit, cum redhiberi cœperit: idque actione redhibitoria continetur.

§. 3. Illud quæſitum eſt, ſi cum in fuga eſſet ſervus, furtum domino feciſſet: an æque poſſet habere actionem adverſus eum, qui in poteſtatem domini non regreſſum bona fide poſſidere cœperit? Movet quæſtionem, quod quamvis poſſidere ſervum eo [57] tempore, quo in fuga eſt, videor, attamen furti actione non [58] teneor: quaſi non [59] ſit in mea poteſtate. quod enim videor poſſidere, ad uſucapionem tantum mihi proficere Julianus ſcribit. Dicit igitur Pomponius libro XVII. ex Sabino, competere furti actionem huic domino, cujus ſervus in fuga fuit.

18. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

QUod dicitur [60] *noxam caput ſequi*, tunc verum eſt, ut quæ initio adverſus aliquem nata eſt, caput nocentis ſequatur. ideoque ſi ſervus tuus furtum mihi fecerit, & dominus ejus effectus eum vendidero [61]: non poſſe me agere cum debitore [62] Caſſiani putant.

De forma libelli. 5. *De pignore.*

19. ULPIANNS lib. 40. ad Sabinum.

IN actione furti ſufficit rem demonſtrari [63], ut poſſit intelligi.

§. 1. De pondere autem vaſorum non [64] eſt neceſſe loqui. Sufficiet igitur ita dici, lancem, vel diſcum, vel pateram. Sed adſcribenda etiam materia eſt, utrum argentea, an aurea, an alia quæ ſit.

§. 2. Quod ſi quis argentum infectum [65] petat, & maſſam argenteam dicere, & pondus debebit ponere. §. 3. Signati argenti numerum [66] debebit complecti, veluti, aureos tot, pluresve furto ei abeſſe. §. 4. De veſte [67] quæritur, an color [68] ejus dicendus ſit? Et verum eſt colorem ejus dici oportere: ut quemadmodum in vaſis dicitur patera aurea, ita & in veſte color dicatur. Plane ſi quis juret [69], *pro certo ſe colorem dicere non poſſe*, remitti ei hujus rei neceſſitas debet. §. 5. Qui rem pignori dat, eamque ſubripit [70]: furti actione tenetur. §. 6. Furtum autem rei pignoratæ dominus non tantum tunc facere videtur, cum poſſidenti, ſive tenenti creditori aufert: verum & ſi eo tempore abſtulerit, quo non poſſidebat, ut puta ſi rem pignoratam vendidit [71]: nam & hic furtum eum facere conſtat: & ita & Julianus ſcripſit.

1. *Quibus caſibus dominus furti tenetur.*

20. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

CUm æs pignori datur, etiam [72] ſi aurum eſſe dicitur, turpiter fit, furtum non fit. ſed ſi datum eſt aurum, deinde cum dixiſſet ſe ponderare, aut obſignare velle, æs ſubjecit, furtum fecit: rem enim pignori datam intervertit. §. 1. Si bona fide rem meam emeris,

1 In decem ſc. agi poſſe. ut *ſupr. h. t. l.* 12. *in fin.* Imo videtur ad totum pignus agi, ut J. §. 7. *in fin. h. t. & l.* 15. J. *h. t.* 2 Id eſt, in quam ſummam pignus, quod ſubreptum non eſt, datum ſit. 3 Imo competit, ſi iterum ſubripiatur. *l.* 46. *in fin.* J. *h. t.* 4 Noſtra non intereſt, poſtquam rem noſtram conſecuti ſumus. 5 Obligati ſcil. 6 Poteſt enim in ſolidum agere. 7 Commodatarius qui dolum admiſit, furti non agit. 8 Imo poteſt, *l.* 48. § 4. J. *h. t.* 9 Id eſt, eum furti agere non poſſe. Imo poſſe videtur. §. 17. *in fin.* J. *h. t.* *l.* 78. J. *h. t.* 10 *l.* 7. *C. h. t.* 11 Imo poteſt. Intereſt enim ei actionem dari, qui de peculio convenitur. Paul. 2. *ſent.* 31. §. 17. 12 Cuſtodiam commodati qui non præſtat, furti non agit. 13 Fidejuſſor furti non agit. *l.* 85. *in fin.* J. *h. t.* 14 Non, cujuscunque intereſt rem non perire, furti agit is. & ita reſtringe *l.* 10. ff. *h. t.* 15 Servum. *vulg. Hal.* 16 *l.* 14. ff. *de precario.* 17 *l.* 1. §. 1. ff. *de precario.* 18 De precario ſcil. 19 *l.* 58. J. *h. t.* 20 Græci ita legunt: ſi filiofamilias ſit ſubreptum. 21 *l.* 1. §. 2. ff. *de rei vind.* aliud in matre. *l.* 38. J. *h. t.* 22 *l.* 68. J. *h. t.* 23 *l.* 10. ff. *h. t.* 24 *l.* 9. ff. *h. t. l.* 5. §. 9. ff. *commodati. l.* 10. ff. *de precar.* 25 Equuleus. *vulg. Hal.* ſic Liv. 30: Bos equuleum peperit & Cic. 3. *Tuſc.* exagitantur tacti equulei fræno injecto. dicitur & equulus: ſic Varro, *de re ruſtica* 7: Ibi frænos ſuſpendendum, ut equuli conſueſcant, & videre eorum faciem, & a motu audire crepitus. *Et poſt*, ſunt qui dicunt poſt annum & ſex menſes equulum domari poſſe. & *cap.* 8: hoſce item ut equulos educant. Et Cicero *in libro de natura*: Omnia in perfectis & maturis ſunt meliora, ut in equo quam in equulo & ita loquitur §. 37. *Inſt. de rer. diviſ.* Equuli Theophilo μικροὶ ἵπποι. 26 Equulei. 27 Equuleus. 28 Imo eſt. *l.* 5. §. 9. ff. *commodati.* 29 Is cujus periculo res eſt aliena, furti agere poteſt, *l.* 85. J. *h. t.* vide tamen §. 3. *in fin.* ff. *h. t.* 30 §. 15. ff. *h. t.* 31 *d. l.* 85. 32 *l.* 22. ff. *de pignorib.* 33 Condictio rei furtivæ datur domino. *l.* 1. ff. *de condict. furtiva.* 34 Imo non poteſt. §. 5. *Inſt. per quas perſonas.* 35 Imo non poteſt. §. 9. § *h. t.* 36 Ita ut ob id quandoque teneatur. 37 *l. unic.* §. 4. J. *furti adverſus nautas.* 38 *l.* 87. J. *h. t.* 39 Id eſt, in rem ipſam furto ei ſurreptam: idque abſente debitore vel non parato agere. 40 *l.* 24. § 2. ff. *de pign.* 41 *l.* 20. *in fin.* J. *h. t.* 42 *l.* 49. J. *h. t.* Paul. 2. *ſent.* 31. § 18. 43 Vide *l.* 20. *in fin. ſupr. de adquir. vel amitt. poſſ.* 44 Retentio datur ob impenſas. *l.* 17. *in fin. ſupr. comm. l.* 20. *in fin. ſupr. de adquir. vel amitt. poſſ. l. ult. C. commodat. l.* 24. §. *ſi uxor. ſupr. ſoluto.* 45 *l.* 17. *l.* 52. §. 4. J. *h. t. l.* 7. *ſupr. de obligat. l.* 1. *C. de noxal.* §. 12. *Inſt. de oblig. quæ ex delicto.* §. 6. *Inſt. de noxal.* 46 Adde *l.* 1. § 1. J *ſi is qui teſt.* Imo, juris conſtitutio, non natura nam inter patrem, & filium in poteſtate poſitum poteſt eſſe de caſtrenſi peculio actio, *l.* 4. *ſupr. de judic.* ut & inter patrem & filium emancipatum, ſi venia ſit petita, *l.* 3. *C. de in jus voc.* quod minime foret, ſi natura eſſet impedimento, quia jus naturæ mutari non poteſt. § *pen. Inſt. de jure natur.* 47 An patria poteſtas, ut vult Accurſ. cui adſtipulatur lex §. ff. *de in jus vocando?* poteſt id eſſe: ſed tamen *naturæ* vocabulo poteſt etiam intelligi (ſi ſic loquemus) affectus qui natura parentibus eſt inditus. *l.* 4. *C. de patria poteſtate.* 48 Vide *l.* 16. ff. *h. t.* 49 Non quod facere poſſumus, continuo neceſſe eſt fieri: in furem ſtatuere poſſumus, non tamen cogimur in furem litigare. 50 Statuere hic idem eſt quod animadvertere. 51 *l.* 1. §. 1. J. *ſi is qui teſt.* Imo tenetur, ſiquidem noxa caput ſequitur. Paul. 2. *ſent.* 31. § 9. 52 Actio quæ furti tempore naſci domino adverſus ſervum proprium non potuit, ea non incipit naſci, ſi poſtea per eum manumiſſus fuerit. 53 *l.* 6. *C. an ſervus pro ſuo facto.* 54 Id eſt, ſervus ſtatim a tempore manumiſſionis furtum domino facere poteſt. de hac particula vide quæ notavi ad *l.* 7. §. 2. J. *de injuriis.* 55 *l.* 67. §. 3. J. *h. t.* 56 *l.* 23. §. 1. *ſupr. de ædilit.* 57 Paul. 2. *ſent.* 31. §. *ult.* ubi vide Cujac. *l.* 13. *l.* 15. *in fin. ſupr. de adqu. vel amitt. poſſ.* 58 Imo teneor. *l.* 27. §. 3. ff. *ad l. Aquil.* Servus, qui eſt in fuga, ſi ab alio non poſſidetur, videtur a domino poſſideri, nec tamen tenetur noxali actione; quia eum in ſua poteſtate non habet. ſi ab alio poſſidetur bona fide, dominus tenetur noxali: quia a poſſeſſore recuperandi ſervi facultatem habet, & tenetur in hoc, vel ut recuperet, vel cedat actionibus. Æque bonæ fidei tenetur, ſed in hoc tantum, ut ſervum dimittat, & dedat quoquo modo: quæ deditio non erit inutilis. Nam dominum vindicantem repellet is, cui bonæ fidei poſſeſſor ſervum dederit, officio judicis, vel exceptione doli mali, niſi litis æſtimationem offerat. adde Cujac. 6. *ad Afric.* 59 *l.* 21. § 3. *ſupr. de noxal.* 60 Vide *l.* 1. *in fin. ſupr. de privat. delict.* 61 *l.* 37. ff. *de noxal.* §. 6. *Inſt. de noxal.* 62 Emptore. Cujac. *ad l.* 43. *ſupr. de pact. &* 12. *obſerv.* 23. *in fin.* 63 Demonſtratur autem, ſi numerus exprimitur, *l.* 52. §. 25. J. *h. t.* non tamen perfecte. 64 Imo videtur neceſſe. *l.* 1. §. 40. ff. *depoſiti.* 65 *d.* §. 40. *l.* 6. ff. *de rei vindicat.* 66 Vide *l.* 52. §. 25. J *h. t.* 67 *d. l.* 6. 68 Colorem veſtis ſubreptæ agens furti dicere debet, niſi juraverit ſe non poſſe colorem dicere. 69 Adde *l.* 15. §. 9. ff. *quod vi.* 70 Vel vendit. *l.* 66. J. *h. t.* 71 *d. l.* 66. 72 *l.* 36. *ſupr. de pignorat.*

eamque ego subripuero; vel etiam tuus [1] usufructus sit, & eam contrectavero: tenebor tibi furti actione, & si dominus rei sum. sed his casibus usucapio quasi furtivæ rei non impedietur: quoniam & si alius subripiat & in mea potestate reversa res fuerit, usucapiebatur.

De furto partis, quibus casibus est fur manifestus, & nec manifestus. 1. De errore in re surrepta. 5. De furto partis. 7. De eo qui conclave intravit. 8. De furto partis vel totius. 9. De re a pluribus surrepta, quam singuli tollere non potuerint. 10. Differentia inter actionem furti, & condictionem furtivam.

21. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

VUlgaris est quæstio, an is, qui [2] ex acervo frumenti modium sustulit, totius rei [3] furtum faciat, an vero ejus tantum, quod abstulit? Ofilius totius acervi furem esse putat [4]: nam & qui aurem [5] alicujus tetigit, inquit Trebatius, totum eum videri tetigisse: proinde & qui dolium aperuit, & inde parvum [6] vini abstulit, non tantum ejus, quod abstulit, verum totius videtur fur esse. Sed verum est [7] in [8] tantum eos furti actione teneri, quantum abstulerunt. † Nam & si quis armarium, quod tollere non poterat, aperuerit, & omnes res quæ in eo erant, contrectaverit, atque ita discesserit, deinde reversus unam ex his abstulerit, & antequam se reciperet quo destinaverat, deprehensus fuerit: ejusdem rei & manifestus, & nec manifestus fur erit. Sed & qui segetem luce [9] secat [10], & contrectat: ejus, quod secat, manifestus [11], & nec [12] manifestus fur est. §. 1. Si is, qui viginti nummorum saccum deposuisset, alium saccum, in quo scit triginta esse, errante eo, qui dabat, acceperit, putavit autem illic sua viginti esse: teneri furti decem [13] nomine placet. §. 2. Si quis æs subripuit, dum aurum se subripere putat, vel contra: ex libro VIII. Pomponii ad Sabinum, [aut] minus esset, cum plus esset: ejus, quod subripuit, furtum committit [14]. idem Ulpianus.

§. 3. Sed & si quis subripuit furto duos sacculos, unum decem, alterum viginti, quorum alterum suum putavit, alterum scit alienum: profecto dicemus tantum unius, quem [15] putavit alienum, furtum eum facere. quemadmodum si duo pocula abstulerit, quorum alterum suum putavit, alterum scit alienum: nam & hic unius fit furtum.

§. 4. Sed si ansam [16] in poculo suam putavit, vel vere fuit: totius [17] poculi eum furtum facere, Pomponius scripsit. §. 5. Sed si de navi onerata furto quis sextarium frumenti tulerit, utrum totius oneris, an vero sextarii tantum furtum fecerit? facilius hoc quæritur in horreo pleno. & durum est dicere totius furtum fieri. Et quid, si cisterna [18] vini sit? quid dicet? aut aquæ [19] cisterna? quid deinde, si nave vinaria [20], ut sunt multæ, in quas vinum effunditur? quid dicemus de eo, qui vinum hausit? an totius oneris fur sit? Et magis est, ut & hic non totius [21] dicamus. §. 6. Certe si proponas, in apotheca [22] amphoras esse vini, easque subtractas: singularum furtum fit, non totius apothecæ: quemadmodum si ex pluribus rebus moventibus in horreo [23] reclusis unam tulerit. §. 7. Qui furti faciendi causa conclave [24] intravit, nondum fur est, quamvis furandi causa intravit. Quid ergo? qua actione tenebitur? utique injuriarum [25], aut de vi accusabitur, si per *vim introibit* [26].

§. 8. Item si majoris ponderis quid aperuit, aut refregit quod tollere non possit, non est omnium rerum cum eo furti actio, sed earum tantum, quas tulit: quia totum tollere non potuit. proinde si involucrum [27], quod tollere non potuit, solvit, ut contrectet, deinde contrectavit quasdam res: quamvis singulas res quæ in eo fuerunt, tollere potuerit, si tamen totum involucrum tollere non potuerit, singularum rerum quas tulerit, fur est: cæterarum non est. quod si totum vas tollere potuit: dicimus eum totius esse furem, licet solverit, ut singulas, vel quasdam tolleret: & ita [&] Sabinus ait.

§. 9. Si duo pluresve unum tignum furati sunt, quod [28] singuli tollere non potuerint: dicendum est, omnes eos furti in solidum [29] teneri, quamvis id contrectare nec tollere solus posset. & ita utimur. neque enim potest dicere pro parte furtum fecisse singulos, sed totius rei universos: sic fiet, singulos furti teneri. §. 10. Quamvis autem earum quoque rerum, quas quis non abstulit, furti teneatur: attamen condici ei non potest: idcirco quia condici ea res, quæ ablata est, potest. & ita [&] Pomponius scribit.

De re fracta, aut rupta. 1. De arca fracta, ut uniones tollantur. 2. De eo, qui lancem rasit.

22. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

SI quid fur fregerit, aut ruperit [30], quod non etiam furandi causa contrectaverit: ejus nomine cum eo furti agere non potest [31].

§. 1. Si eo consilio arca [32] refracta sit, ut uniones [puta] tollerentur, hique furti faciendi causa contrectati sint: eorum tantummodo furtum factum videri: [quod] est verum. nam cæteræ res quæ seponuntur, ut ad uniones perveniatur, non furti faciendi causa contrectantur. §. 2. Qui lancem rasit, totius [33] fur est: & furti tenetur ad id quod domini interest.

De impubere.

23. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

IMpuberem [34] furtum facere posse, si [35] jam doli capax sit, Julianus libro XXII. Digestorum scripsit. Item posse cum impubere damni [36] injuria agi, quia id furtum ab impubere fit: sed modum esse adhibendum ait; nam in infantes id non cadere. nos putamus, cum impubere, culpæ capace, Aquilia [37] agi posse. † Item verum est, quod Labeo ait, nec ope [38] impuberis furto facto teneri eum.

24. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

NEc minus etiam condici ei posse Julianus scripsit.

De fundo & his quæ de fundo tolluntur.

25. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

VErum est quod plerique [39] probant, fundi furti agi non posse. §. 1. Unde quæritur, si quis de fundo vi dejectus sit, an condici ei possit, qui dejecit? Labeo negat, sed Celsus putat posse condici [40] possessionem: quemadmodum potest re mobili subrepta.

§. 2. [Eorum quæ de fundo tolluntur, utputa] arborum, vel lapidum, vel arenæ, vel fructuum [41], quos quis fraudandi [42] animo decerpsit, furti agi posse nulla dubitatio est.

De apibus. 1. De colono.

26. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

SI apes [43] feræ in arbore fundi tui apes fecerint, si quis eas vel favum [44] abstulerit, eum non teneri tibi furti: quia non fuerint tuæ: easque constat captarum terra, mari, cœlo numero esse. §. 1. Item constat colonum [45] qui [46] nummis colat, cum eo qui fructus [47] stantes subripuerit, acturum furti; quia ut primum decerptus esset, ejus esse cœpisset.

De tabulis.

27. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

QUi tabulas [48] vel cautiones amovet, furti tenetur non tantum pretii ipsarum tabularum, verum ejus [quod [49] interfuit: quod ad æstimationem refertur ejus] summæ quæ in his tabulis continetur: scilicet si tanti interfuit; utputa si chirographa aureorum decem tabulæ fuerint, dicimus hoc duplicari. Quod si jam erant inanes [50], quia solutum proponebatur: nunquid ipsarum tantum tabularum pretii videatur esse æstimatio facienda? quid enim interfuit hujus? Sed potest dici, quia nonnunquam debitores tabulas sibi restitui petant, quia nonnunquam calumniantur debitores, quasi [51] indebito soluto ab his: interesse creditoris tabulas habere, ne forte controversiam super ea re patiatur. † Et generaliter dicendum est, [in] id quod interest duplari. §. 1. Inde potest quæri, si quis cum alias probationes [52], mensæque [53] scripturam haberet, chirographi furtum passus sit, an æstimari duplo chirographi quantitas debeat: & nunquid non, quasi nihil intersit. quantum enim interest, cum possit debitum aliunde probare? quemadmodum si in binis tabulis instrumentum scriptum sit: nam nihil videtur deperdere, si futurum est, ut alio chirographo salvo securior sit creditor. §. 2. Apocha [54] quoque si fuerit subrepta, æque dicendum est furti actionem in id quod interest locum habere: sed nihil [mihi] videtur interesse, si sint & aliæ probationes solutæ pecuniæ. §. 3. Sed si quis non amovit hujusmodi instrumenta, sed interlevit [55], non tantum furti actio locum habet, verum etiam Legis Aquiliæ: nam *rupisse* videtur, qui corrupit.

28. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

SEd si subripuit prius quam deleat, tanto [56] tenetur, quanti domini interfuit non subripi: delendo enim nihil ad pœnam adjicit.

1 *l.* 15. §. 1. ff. *h. t.* 2 Adde *l.* 3. *in fin.* ff. *de incend.* Seneca 5. *controv.* 5. Etiam si partem damni dare voluisti, partem noluisti, in totum quasi prudens dederis, tenendus es. Ex toto enim noluisse debet, qui imprudentia defenditur. Si fateris scienter januam incendisse, si unum tignum puta, tota domus intelligeretur ex parte. Nec enim quisquam omnia incendit, sed unam aliquam rem, ex qua surgat in omnia se sparsurus ignis. Atqui pars domus est arbor, quæ in domo est. 3 Id est, acervi. 4 Et male. ff. *h. t.* 5 Id est, si autem. vid. quæ notavi ad *l.* 3. §. 1. *sup. de adquir. vel amitt. possess.* 6 Parum. *vulg. Hal.* 7 Imo, non videtur verum *l.* 22. *in fin.* ff. *h. t.* 8 §. 9. ff. *h. t.* Imo totius, *l.* 3. *in fin.* ff. *de incendio.* 9 Segetem ante lucem. *vulgat. Hal.* alii legunt noctu: a qua lectione non abhorrent quæ proxime dicentur. 10 De segetibus cæsis sic Plin. 18. *cap.* 3. Frugem aratro quæsitam furtim noctu pavisse ac *secuisse*, puberi 12. tabul. legibus capitale erat, suspensumque Cereri necari jubebant gravius, quam homicidii convictum: impuberem Prætoris arbitratu verberari, noxiamve, duplionemve decerni. adde & eundem Plin. 17. *cap.* 1. & de segetibus sectis. *l.* 27. §. 25. *supr. ad l. Aquil.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 21. 11 Quia deprehensus, priusquam rem deferret. 12 Quia prius clam contrectavit & recessit. 13 Est enim furtum, quum quis indebitos nummos sciens accipit, *l.* 18. *supr. de cond. furtiv.* hic autem creditor, vel saltem decem indebita accepit. 14 Non quia solam cogitationem auri subripiendi habet, sed quia tantum æs sustulit. 15 Qui rem [illegible] quam ut suam capit, furtum non committit. §. 1. *Inst. vi bon. rapt.* 16 [illegible] natione vel plumbatura junctam poculo. 17 Quia *ansa* ferruminata cedit poculo. vide *l.* 26. §. 1. *supr. de adquir. rer. dom.* Ideoque quamdiu a poculo non est separata, qui eam lucri causa contrectat, furtum committit. 18 Cisterna vini, quæ [illegible] vini, in *l.* 27. §. *ultim. supr. ad l. Aquil.* cisternam in terra defossam, lectorio inducere, & incrustare, intus forisque solebant, quod ex Suida & Xenophonte docet Cujac. [illegible] 9. 19 De qua vide *l.* 1. §. 4. *supr. de fonte.* 20 Navis vinaria, de qua hæc verba Varronis accipienda sunt: Navibus vindemiam condimus ex Insula Choa & Chio. 2. *de re rustic. in princ.* Lazarus Baïfius refert se Venetiis vidisse naves aquarias, quibus aqua portabatur, ut venderetur cisternas non habentibus. 21 Furem esse [illegible] *in princ.* ff. *h. t.* 22 Apotheca, repositorium, Aug. *lib. de opere monachorum* [illegible] *in fin.* vini, *ut hic.* & *l.* 12. §. 29. & 34. ff. *de instructo legato* dicitur & mercium quarumcunque: hinc apothecarii, qui mercium vilissimarum apothecas secum deferentes, certis in locis aliquandiu consistunt emptorem operientes. *l.* 12. *in fin.* C. *de constitutibus. lib.* 12. *tit.* 58. 23 Horreis veteres solebant varias merces includere, [illegible] 2. *supr. de officio Præfect. vigilum* [illegible] *supr. de contr. empt.* *l.* 55. *supr.* [illegible] quia & vina & vasa, unde horreum vinarium [illegible] *supr. de instructo* [illegible] merces horre[illegible], & horrearius, qui horrei curam habet. Horreum proprie est, in quo est frumentum: ideo olim farreum a farre dicebatur, Festus: vel ab horrendo, Varro 4. *de lingua.* vel (ut ibi potius est legendum) ab hordeo. Adde quæ de horreo scripsi ad *l.* 7. *supr. de instr.* 24 Conclavia, συνοικίαι, loca dicuntur, quæ una clave clauduntur, Festus. gemina conclavia apud Varron. *l.* 7. *de lingua.* & Apuleius 2. *de Asino:* Conclave quoddam obseratis luminibus umbrosum demonstravit. 25 *l.* 23. ff. *de injur.* 26 Introivit. *Hal.* intraverit *vulgat.* 27 Involucrum quo vestes involvuntur, Varro 4. *de ling.* & alia quævis. hinc Cic. 11. *de n. d.* Clypei causa involucrum, vagina gladii dicitur: & volucrum εἴλημα, quod & volumen Glossis Græcis & Latinis, *la serpiliere, toilete.* 28 *l.* 51. *in fin. supr. ad l. Aquil.* 29 *l.* 7. *in fin. supr. de jurisdict.* *l.* 6. ff. *arbor. furt.* 30 Ruperit *vulg. Hal.* *l.* 21. §. 8. *supr. h. t.* 31 Quia furtum non fit solo animo sine contrectatione. *l.* 1. §. 1. *l.* 21. §. 7. *supr. h. t.* *l.* 52. §. 19. ff. *h. t.* *l.* 3. §. 18. *supr. de acqu. vel amitt. poss.* *l.* 53. *in fin.* ff. *de verbor. sign.* §. 11. *vers. ope. Inst. de oblig. quæ ex delicto.* 32 Arcam inde dictam putat Varro, quod arceantur fures ea clausa. 4. *de lingua.* 33 Si strictum jus intuebere, non id, quod æquum bonumque est. *l.* 21. *supr. h. t.* 34 Dixi ad Legem 12. Tabul. §. 18. *Inst. de oblig. quæ ex delicto.* 35 Ætatis habetur ratio in delictis. *l.* 4. §. 26. ff. *de doli mali & metus except.* *l.* 16. §. 3. *in fin.* ff. *de pœnis.* *l.* 111. ff. *de reg. jur.* *l.* 7. C. *de pœnis.* §. 18. *Inst. de obl. quæ ex delicto.* 36 Dixi in oratione *pro Roscio Comœdo.* 37 *l.* 5. §. 2. *in fin.* ff. *ad l. Aquil.* 38 *l.* 90. *in fin.* ff. *h. t.* 39 Immobilis rei nomine furti agi non potest, *ut hic.* & *l.* 38. ff. *de usurp.* *l.* 1. C. *vi bon. rapt.* Fundi tamen furtum fieri posse putavit Sabinus. *l.* 38. *in fin. supr. de usurpat.* 11. Gellius 11. §. 7. *Inst. de usucap.* 40 *l.* 2. *supr. de condictione triticaria.* 41 *l.* 26. *in fin.* *l.* 67. §. 5. ff. *h. t.* *l.* 27. §. 25. *supr. ad leg. Aquil.* *l.* 7. §. 5. *supr. quod vi aut clam.* 42 Furandi *vulgat. Hal.* 43 *l.* 5. §. 3. *supr. de adq. rer.* 44 *d.* §. 3. 45 *l.* 82. §. 1. ff. *h. t.* 46 Colonorum alii nummis colunt, *ut hic.* vel ad pecuniam numeratam, ut *l.* 25. §. 6. *supr. locati.* alii partibus, quod videlicet in pecunia mercedem locatoribus non præstent, sed partem fructuum: unde partiarii coloni, *d.* §. 6. partiaria pecora inde dicuntur. *l.* 8. C. *de pact.* 47 *l.* 25. *in fin.* ff. *h. t.* 48 *l.* 32. ff. & *l.* 15. C. *h. t.* 49 *l.* 28. *l.* 32. *in fin. pr.* ff. *h. t.* *l.* 10. §. 3. ff. *de edendo.* *l.* 41. ff. *ad l. Aqu.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 22. 15. *Ecl. ex lib.* 60. *tit.* 12. *c.* 26. 50 Inanes tabulæ dicuntur, quoties solutum est debitum. *l.* 18. *supr. ad exhib.* 51 *Al.* quasi de indebito. 52 Probabatur pecunia data, numerataque inter cætera per mensæ scripturam, *ut hic.* de quo genere probationis, & aliis, v. 13. Gell. 2. & *Instit. de literarum oblig.* 53 Mensæ, *vulg. Hal.* quam scripturam Basilica ita vertunt, καὶ τῆ τραπεζιτικῆ δι᾽ ὧν ἐδάνεισεν ἐγγραφῆ. Mensæ cujus hic fit mentio, ea ratio est. Argentarii mensas cum ære in foro positas habebant, apud eos pecuniæ deponebantur, vendebantur: per argentarios Romani etiam emebant, credebant, atque etiam fœnori occupabant, omnia denique per eos exercebant: deque his omnibus argentarii conficiebant rationes: ex eorum scriptura nascebatur obligatio. vid. Cujac. *ad l.* 27. *supr. de pactis.* & *Nov.* 136. 54 *Eclog. ibid.* vid. *l. ultim.* §. 2. *supr. de cond. indeb.* 55 *l.* 28. *l.* 29. *l.* 30. *l.* 31. *l.* 32. *infr. h. t.* *l.* 41. *supr. ad l. Aquil.* *l.* 10. *in fin. supr. de edendo.* 56 Tanti tenetur. *vulg.*

29. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

HOc amplius & ad exhibendum agi poteſt, & Interdicto Quorum [1] bonorum agi poterit,

30. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

SI hereditariæ tabulæ deletæ ſint.

31. IDEM lib. 41. ad Sabinum.

SEd & ſi imaginem quis [vel librum] deleverit, & hic tenetur damno [2] injuriæ, quaſi corruperit. §. 1. Si quis tabulas inſtrumentorum Reipublicæ municipii alicujus, aut ſubripuerit, aut interleverit, Labeo ait furti eum teneri. † Idemque ſcribit & de cæteris rebus publicis [3], deque ſocietatibus [4].

32. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

QUidam tabularum duntaxat æſtimationem faciendam in furti actione exiſtimant: qua [5] ſi judici, apud quem furti agatur, poſſit probari quantum debitum fuerit, poſſit etiam apud eum judicem eadem probare, apud quem pecuniam petat: ſi vero in furti judicio probare non poteſt, ne illud quidem poſſe oſtendi, quanti ejus intereſt [6]: ſed poteſt poſt furtum factum tabulas nanctus eſſe actor, ut ex eo probet, quanti [7] ſua interfuerit, ſi tabulas nanctus non eſſet.

§. 1. De Lege Aquilia major quæſtio eſt, quemadmodum poſſit probari [8] quanti ejus interſit? nam ſi poteſt alias probare, non patitur damnum. Quid ergo, ſi forte pecuniam ſub [9] conditione credidit, & interim teſtimonia, quorum probationem habeat, qui poſſunt mori pendente conditione? aut puta me petiiſſe creditum, & quia teſtes & ſignatores qui rem communiſſent [10], præſentes non haberem, victum rem amiſiſſe: nunc vero, cum furti agam, eorum memoria, & præſentia ad fidem creditæ pecuniæ uti poſſum.

De tutore vel curatore.

33. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

TUtor adminiſtrationem quidem rerum pupillarium habet, intercipiendi autem poteſtas ei non datur. & ideo ſi quid furandi animo amoverit [11], furtum facit, nec uſucapi res poteſt: ſed & furti actione tenetur, quamvis & tutelæ agi cum eo poſſit. † Quod in tutore ſcriptum eſt, idem erit & in curatore adoleſcentis [12], cæterisque [13] curatoribus.

De furto manifeſto, vel non manifeſto.

34. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

IS qui opem [14] furtum facienti fert, nunquam manifeſtus eſt: itaque accidit, ut is quidem qui opem tulit, furti nec manifeſti; is autem qui deprehenſus [15] eſt, ob eandem rem manifeſti teneatur.

35. POMPONIUS lib. 19. ad Sabinum.

SI quis perferendum [16] acceperit & ſcierit furtivum eſſe; conſtat, ſi deprehendatur, ipſum duntaxat furem manifeſtum eſſe; ſi neſcierit, neutrum [17]; hunc quia fur non ſit; furem [18], quia deprehenſus non ſit. §. 1. Si unus ſervus tuus hauſiſſet & abſtuliſſet, alter hauriendo deprehenſus eſſet, prioris nomine nec manifeſti, [alterius manifeſti] teneberis.

De eo qui ſervo perſuaſit, ut fugeret. 1. De eo qui filio, vel ſervo vel uxori opem tulit. 2. De fugitivo cum rebus aufugiente. 3. De ſervis ſibi invicem fugam perſuadentibus & aufugientibus.

36. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

QUi ſervo perſuaſit [19] ut fugeret, fur non eſt. nec [20] enim qui alicui malum conſilium dedit, furtum facit: non magis quam ſi ei perſuaſit ut ſe præcipitet, aut manus ſibi inferret: hæc enim furti non admittunt actionem. Sed ſi alius ei fugam perſuaſerit, ut ab alio ſubripiatur, furti tenebitur is, qui perſuaſit: quaſi *ope* [21], *conſilio* ejus furtum factum ſit. † Plus Pomponius ſcripſit eum qui *perſuaſit*, quamvis interim furti non teneretur, tunc [22] tamen incipere teneri, cum quis fugitivi fur eſſe cœperit: quaſi videatur ope, conſilio ejus furtum factum. §. 1. Item placuit, eum, qui [23] filio vel ſervo, vel uxori [24] opem fert, furtum facientibus [25], furti teneri: quamvis ipſi furti actione non conveniantur. §. 2. Idem Pomponius ait, ſi cum [26] rebus aufugerit fugitivus, poſſe furti actione ſollicitatorem conveniri rerum nomine: quia opem, conſilium contrectatori tulit: quod & Sabinus ſignificat. §. 3. Si duo ſervi invicem ſibi perſuaſerunt, & ambo ſimul aufugerunt: alter alterius fur non eſt. † Quid ergo, ſi invicem ſe celaverunt [27]? fieri enim poteſt, ut invicem fures ſint. & poteſt dici alterum alterius furem eſſe: quemadmodum ſi alii ſingulos ſubripuiſſent, tenerentur, quaſi alter alterius nomine opem tuliſſet: quemadmodum rerum quoque nomine teneri eos furti, Sabinus ſcripſit.

De eo qui pavonem manſuetum perſecutus eſt.

37. POMPONIUS lib. 19. ad Sabinum.

SI pavonem meum manſuetum [28] cum de domo mea effugiſſet, perſecutus ſis, quoad is [29] perit: agere tecum furti ita potero, ſi aliquis eum habere cœperit.

De filiofamilias ſurrepto.

[PAULUS.

SI filiusfamilias ſubreptus ſit, patrem [30] habere furti actionem palam eſt [31].]

De matre filii ſubrepti. 1. De liberis perſonis.

38. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

MAter [32] filii ſubrepti furti actionem non habet [33]. §. 1. Liberarum perſonarum nomine licet furti actio ſit, condictio tamen nusquam eſt.

De meretrice.

39. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

VErum eſt, ſi meretricem [34] alienam [35] ancillam rapuit quis vel celavit, furtum non eſſe [36]: nec enim factum quæritur, ſed cauſa [37] faciendi: cauſa autem faciendi libido fuit, non furtum. † Et ideo etiam eum, qui fores [38] meretricis effregit libidinis cauſa, & fures non ab eo inducti ſed alias ingreſſi meretricis res egeſſerunt [39], furti non teneri. † An tamen vel Fabia teneatur qui ſuppreſſit ſcortum libidinis cauſa? Et non puto teneri. & ita etiam ex facto cum incidiſſet, dixi. hic enim turpius facit, quam qui ſubripit: ſed ſecum facti ignominiam compenſat. certe fur non eſt.

De commodato. De eo qui invito domino utitur.

40. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

QUi jumenta ſibi commodata longius [40] duxerit, alienave [41] re invito domino uſus [42] ſit, furtum facit.

De captivitate & poſtliminio. 1. De arrogatione. 2. Quamdiu durat furti actio, & in quem competit. 3. De captivitate & poſtliminio.

41. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

SI cum quis in [43] hoſtium poteſtate eſſet, furtum ei factum ſit, & poſtliminio [44] redierit: poterit quis dicere eum furti habere actionem. §. 1. Adrogatorem [45] poſſe furti agere, ſcilicet ejus furti nomine, quod factum eſt ei [46], quem adrogavit, antequam [eum] adrogaret, certum eſt: cæterum [ſi] poſtea, nulla erit dubitatio. §. 2. Quamdiu vivit is, qui furtum fecit, non perit furti actio: aut [47] enim ſui juris eſt is, qui furtum fecit, & cum ipſo actio eſt; aut alieni [48] juris eſſe cœpit, & actio furti [49] cum [50] eo eſt, cujus poteſtati ſubjectus eſt: [& hoc eſt], quod dicitur, *Noxa caput ſequitur*. §. 3. Si quis poſt noxam admiſſam hoſtium ſervus fuerit factus, videndum eſt, an extinguatur actio? Et Pomponius ſcripſit extingui actionem: & ſi fuerit reverſus poſtliminio [51], vel quo alio jure, renaſci eam actionem debere: & ita utimur.

De eo, quod in navi periit. 1. De manumiſſione.

42. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

SI ſervus navem exerceat non [52] voluntate domini, de eo, quod ibi perit, vulgaris [53] formula in dominum danda eſt: ut quod alter admiſit, duntaxat de peculio; quod ipſe exercitor, adjiciatur, ut noxæ dederet. † Igitur ſi manumiſſus ſit, perſecutio quidem in peculio manebit adverſus dominum intra annum: noxalis [54] ipſum ſequetur. §. 1. Interdum & manumiſſus, & qui eum manumiſit, ob furtum tenetur, ſi ideo manumiſit, ne furti cum eo agi poſſit: ſed ſi cum domino actum fuerit, ipſo jure manumiſſum liberari Sabinus reſpondit, quaſi decîſum ſit.

De falſo creditore. 1. De falſo procuratore. 2. De delegatione. 3. De mendacio. 4. De eo, qui alienum quid jacens ſuſtulit, 9. εὕρετρα petit. 10. De re, quam dominus jecit. 11. De jactu ex nave. 12. Si furtum paſſus nanciſcatur dominium partis, vel uſumfructum in ſervo qui furtum fecit.

43. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

FAlſus *creditor* (hoc [55] eſt is, qui ſe ſimulat [56] creditorem) ſi quid acceperit, furtum facit, nec nummi ejus fient. §. 1. Falſus *procurator* [57] furtum quidem facere videtur. Sed Neratius videndum eſſe ait, an hæc ſententia cum diſtinctione vera ſit. ut ſi hac mente ei dederit nummos debitor, ut eos creditori perferret, procurator autem eos intercipiat, vera ſit: nam & manent [58] nummi debitoris, cum procurator eos non ejus nomine acceperit, cujus eos debitor fieri vult: & invito domino eos contrectando ſine dubio furtum facit. quod ſi ita det debitor, ut nummi procuratoris fiant, nullo modo eum furtum facere ait, voluntate domini eos accipiendo. §. 2. Si is, qui indebitum accipiebat [59], delegaverit ſolvendum [60], non erit furti actio, [ſi] cum eo abſente ſolutum ſit: cæterum ſi præſente, alia cauſa eſt, & furtum fecit [61]. §. 3. Si quis nihil in perſona ſua mentitus

1 Interdictum quorum bonorum interdum de ſingulis rebus redditur, *ut hic.* v. quæ not. ad *l.* 1. §. 1. *ſupr. quorum bonor.* v. Oldend. *claſſ.* 2. *act.* 1. *n.* 6. 2 Id eſt, Lege Aquilia. 3 Civitatum. 4 Socius ſocio furti tenetur, ſi quid ſocietatis ei ſubripuerit. 5 Quia. *Goth.* Ad hanc l. vide Auguſtin. *l.* 1. *emend. c.* 3. S. L. 6 Adde *l.* 27. ℱ. *h. t.* 7 *l.* 10. §. 3. *ſupr. de edendo.* 8 Probari id quod intereſt certis modis poteſt, *ut hic.* An alii ſunt modi quam hic enumerati, & in *l. argentarius.* 10. §. *cum autem.* 3. *ſupr. de edendo?* Non ſunt alii in Lege Aquilia, ſi in eo damnum culpa datum eſſe dicetur: ſecus, ſi furtum factum, aut damnum datum dolo: tunc enim probato furto, id quod intereſt per juramentum probatur. Bart. *hic.* 9 Quoties deletum eſt inſtrumentum, in quo debitum eſt conditionale, utrum in totum agi poſſit, an vero fieri ſtatim debeat executio? vide in *l. ſi quis teſtamentum.* 41. *l.* 42. *ſupr. ad l. Aquil.* Bart. in *l. locum.* 3. §. *condemnatio.* 11. ℱ. *de tab. exhib.* 10 Communire dixit: ut alibi, efficere voluntatem. *l. dictantibus.* 22. *C. de teſtam.* 11 *l.* 2. *ſupr. de tutel. & rationib.* 12 Puberis. 13 Furioſorum. 14 Hoc quid ſit, v. *l.* 50. §. 1. ℱ. *h. t.* §. 11. *verſ. ope. Inſtit. de obl. quæ ex delicto.* 15 Cum ipſa re. 16 *l.* 14. §. 9. *ſupr. h. t. l.* 7. *C. h. t.* 17 Id eſt, neque eum qui accepit perferendum, neque is qui dedit. 18 *Haloander legit* illum: *Alii*, illum non eſſe manifeſtum furem. *S. L.* 19 *l.* 62. ℱ. *h. t.* 20 §. 11. *in fin. Inſt. de oblig. quæ ex delicto.* 21 *l.* 50. §. 1. ℱ. *h. t.* 22 *l.* 53. *in fin.* ℱ. *de verb. ſign.* 23 §. 12. *Inſt. de oblig. quæ ex delicto.* 35. *Eclog. ex libro* 60. *tit.* 12. *c.* 34. 24 *l.* 52. ℱ. *h. t.* 25 Imo uxor furtum non facit. *l.* 1. *l.* 2. *l.* 21. §. 1. *ſupr. rerum amot.* 26 V. quæ ſcripſi ad *tit. C. ad l. Fab. de plagiariis.* 27 Adde *l.* 4. *in fin. C. h. t.* 28 Alias pavonum fera eſt natura. *l.* 5. §. 5. ℱ. *de acquir. rer.* 29 Id eſt, ita ut pereat. 30 Abeſt hic verſic. in Florentinis. 31 *l.* 14. §. 13. ℱ. *h. t.* §. 9. *Inſtit. de obl. quæ ex delict.* 32 Aliud in patre. *l.* 14. §. 13. *ſupr. h. t.* §. 9. *Inſt. de obl. quæ ex delicto.* 33 Imo habere videtur. *l.* 55. §. 1. *ſupr. de fideicomm. libert.* 34 Aliud in non meretrice. *l.* 82. §. 2. ℱ. *h. t.* 60. *Eclog. tit.* 6. *c.* 77. In titulo περὶ πορνευόντων, de ancilla, non meretrice agitur. 35 Quid, ſi quis ancillæ ſuæ naſcetur? utique ſi uxorem habet, Græci volunt eum verberibus affici, & ancillæ pretium fiſco inferri. 60. *Eclog. tit.* περὶ πορνευόντων. *c.* 76. 6. *Harm.* 3. 36 Imo eſt. Paul. 2. *ſent.* 31. §. 11. 37 Cauſa faciendi, non factum, inſpicitur. 38 *l.* 53. ℱ. *h. t.* §. 11. *verſic. ſed ſi quid. Inſtit. de obl. quæ ex delicto.* 39 Ejecerunt. 40 13. *Eclog. ex lib.* 60. *c.* 38. & 2. *Harm.* 10. *in pr.* & *c.* περὶ ἵππων, id eſt, *longius*, quam quem in locum petierat, aut aliorſum aut quam quo utendum accepit. Brutus apud Gellium 7. *c.* 17. aliorſum, puta in aciem. §. 6. *Inſt. de obl. quæ ex delicto.* hinc Valer. 8. *c.* 2. *in fin.* refert quendam furti damnatum fuiſſe, quod equo, cujus illi uſus Ariciam usque commodatus fuerat, ulteriore ejus municipii clivo vectus eſſet. adde *l.* 13. §. 3. *ſupr. locati.* vide 2. *Harmenopul.* 20. *in princ.* Caium 2. *Inſt. ultim. in fin.* 41 Aliove modo uſus ſit. *vulg.* 42 *l.* 1. *in fin.* ℱ. *h. t.* 43 Captivus. 44 Jus poſtliminii reverſo actionem furti reſtituit. §. *ult.* ℱ. *h. t.* 45 Patrem ſcil. 46 *l.* 47. *in fin.* ℱ. *h. t.* 47 Dilemma obſerva. 48 In ſervitutem alicujus addictus. 49 Noxalis. 50 *l.* 61. ℱ. *h. t.* 51 *In pr. ſupr. h. t.* 52 *l.* 1. §. 20. *l.* 6. *ſupr. de exercitoria.* 53 *l.* 46. *in fin. ſupr. de hered. inſt.* 54 *l.* 46 *in fin.* ℱ. *h. t.* 55 Falſus eſt creditor, qui ſe creditorem ſimulat, cum non ſit creditor. 56 Adde caſum *l.* 52. §. 11. *l.* 80. §. 6. ℱ. *h. t.* 57 *d.* §. 6. 58 *l.* 1. §. 20. *ſupr. de acq. vel amitt. poſſ.* Imo, non manent debitoris, cum fiant creditoris. *l.* 13. *in fin. ſupr. de donat.* 59 Sciens ſcil. 60 Eum ſcil. qui ſolvere erat paratus. 61 Quia brevi manu recipit, quod alteri ſolutum eſt: & paria ſunt, ſolvi mandatori, vel alteri ejus nomine eo præſente. adde *l.* 79. *ſupr. de verb. obl.*

eſt,

eſt, ſed verbis fraudem adhibuit: fallax eſt magis, quam furtum facit. utputa, ſi dixit ſe locupletem [1], ſi in mercem ſe collocaturum quod accepit, ſi fidejuſſores idoneos daturum, vel pecuniam confeſtim ſe ſoluturum. nam [ex] his omnibus magis decepit, quam furtum fecit; & ideo furti non tenetur: ſed quia dolo fecit, niſi ſit alia [2] adverſus eum actio, de dolo dabitur. §. 4. Qui alienum [3] quid jacens [4], lucri faciendi cauſa ſuſtulit, furti obſtringitur [5], ſive ſcit cujus ſit, ſive ignoravit; nihil enim ad furtum minuendum facit, quod cujus ſit ignoret. §. 5. Quod ſi dominus id dereliquit, furtum non fit ejus, etiam [6] ſi ego furandi animum habuero: nec enim furtum fit, niſi [7] ſit, cui fiat. in propoſitò autem nulli fit: quippe cum placeat Sabini & Caſſii ſententia exiſtimantium ſtatim [8] noſtram eſſe deſinere rem, quam derelinquimus. §. 6. Sed ſi non fuit derelictum, putavit [9] tamen derelictum, furti non tenetur. §. 7. Sed ſi neque fuit, neque putavit, jacens tamen tulit, non [10] ut lucretur, ſed redditurus [11] ei, cujus fuit, non tenetur furti. §. 8. Proinde videamus, ſi neſcit cujus eſſet, ſic tamen tulit, quaſi redditurus ei, qui deſideraſſet, vel qui oſtendiſſet rem ſuam, an furti obligetur? Et non puto obligari eum. Solent plerique etiam hoc facere, ut libellum proponant [12] continentem inveniſſe, & redditurum ei, qui deſideraverit: hi ergo oſtendunt [13] non furandi animo ſe feciſſe. §. 9. Quid ergo, ſi ευρετρα [14] (id eſt, *inventionis præmia*) quæ dicunt, petat? Nec hic videtur furtum facere, etſi non probe petat aliquid. §. 10. Si quis ſponte rem jecit vel jactavit, [non] quaſi pro derelicto habiturus, tuque hanc rem tuleris, an furti tenearis, Celſus lib. XII. Digeſtorum quærit. & ait, ſi quidem putaſti pro derelicto habitam, non teneris: quod ſi non putaſti, hic dubitari poſſe ait; & tamen magis defendit, non teneri, quia (inquit) res non intervertitur ei, qui eam ſponte rejecit. §. 11. Si jactum [15] ex nave factum alius tulerit, an furti teneatur? Quæſtio in eo eſt an pro derelicto habitum ſit. Et ſi quidem derelinquentis animo jactavit (quod plerumque [16] credendum eſt, cum ſciat periturum), qui invenit, ſuum fecit, nec furti tenetur [17]. Si vero non hoc animo, ſed hoc, ut ſi ſalvum fuerit, haberet: ei, qui invenit, auferendum eſt. & ſi ſcit hoc, qui invenit, & animo furandi tenet, furti tenetur [18]. Enimvero ſi hoc animo, ut ſalvum faceret domino, furti non tenetur. quod ſi putans ſimpliciter jactatum, furti ſimiliter non tenetur. §. 12. Etiamſi partis dimidiæ nanciſcar dominium in ſervo, qui mihi antea furtum fecerat: magis eſt, ut extinguatur actio etiam parte redempta. quia etſi ab initio quis partem in ſervo habebat, furti agere non poterat. † Plane ſi uſusfructus meus in eo ſervo eſſe cœperit, dicendum eſt furti actionem non extingui, qua fructuarius dominus non [19] eſt.

De falſo procuratore. 1. Si rem meam quaſi tuam tibi tradidero. 2. De ſervo hereditario.

44. POMPONIUS [lib. 19. ad Sabinum].

SI juſſu debitoris ab alio falſus [20] procurator creditoris accepit: debitori iſte tenetur furti, & nummi debitoris erunt. §. 1. Si rem meam quaſi [21] tuam tibi tradidero ſcienti meam eſſe: magis eſt furtum te facere, ſi lucrandi animo id feceris. §. 2. Si ſervus hereditarius nondum [22] adita hereditate, furtum heredi fecerit, qui teſtamento domini manumiſſus eſt: furti actio adverſus eum competit. quia nullo tempore heres dominus ejus factus eſt [23].

De re communi.

45. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

SI ſocius [24] communis rei furtum fecerit (poteſt [25] enim communis rei furtum facere), indubitate dicendum eſt furti actionem competere.

De rei interitu. De manumiſſione. Si res in hoſtium poteſtatem pervenerit. Si habeatur pro derelicto. 1. De ſervo fructuario, vel uſuario, vel pignerato, vel communi ſurrepto. 7. De affectu contrectantis, 8. Et de voluntate domini. 9. De ſecundo furto.

46. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

INter omnes [26] conſtat, etiamſi extincta [27] ſit res furtiva: attamen furti remanere actionem adverſus furem. Proinde mortuo quoque homine, quem quis furto abſtulit, viget [28] furti actio. † Sed nec manumiſſio furti actionem extinguit: nec [29] enim diſſimilis eſt morti manumiſſio, quod ad ſubtrahendum domino ſervum. † Apparet itaque, qualiter qualiter domino ſit ſervus ſubtractus, attamen ſupereſſe adverſus furem furti actionem: eoque jure utimur. competit enim actio, non [30] ideo, quia nunc abeſt, ſed quia unquam beneficio furis abfuerit. † Hoc idem in condictione quoque placet: nam condici furi poteſt, etiam [31] ſi res ſit aliqua ratione extincta. † Hoc idem dicendum, ſi res in poteſtate hoſtium pervenerit: nam conſtat poſſe de ea furti agi. † Sed & ſi pro derelicto ſit poſtea a domino habita, furti nihilominus agi poterit. §. 1. Si ſervus fructuarius ſubreptus eſt, uterque [32], & qui fruebatur, & dominus, actionem furti habet. Dividetur igitur actio inter dominum & fructuarium: fructuarius aget de fructibus, vel quanti interfuit ejus, furtum factum non eſſe, [ejus] dupli: proprietarius vero aget, quod interfuit ejus, proprietatem non eſſe ſubtractam. §. 2. Quod dicimus *Dupli* [33], ſic accipere debemus, etiam quadrupli [competere actionem], ſi manifeſtum furtum ſit. §. 3. Hæc actio, etſi ſit qui in eo ſervo habeat uſum tantum, poterit ei competere. §. 4. Et ſi quis propoſuerit hunc ſervum etiam pignoratum eſſe, eveniet, ut etiam is, qui pignori accepit, habeat furti actionem. Hoc amplius, etiam debitor, ſi modo plus valeat, quam pro pignore debetur, habet furti actionem. §. 5. Uſque adeo autem diverſæ ſunt actiones, quæ eis competunt, ut ſi quis eorum pro fure [34] damnum [35] deciderit, dici oporteat ſolummodo actionem ſibi competentem amiſiſſe eum, cæteris vero ſupereſſe. † Nam & ſi proponas communem ſervum ſubreptum & alium ex dominis pro fure damnum decidiſſe: is, qui non decidit, habebit furti actionem.

§. 6. Proprietarius quoque agere adverſus fructuarium poteſt judicio furti, ſi quid celandæ proprietatis, vel ſupprimendæ cauſa fecit.

§. 7. Recte dictum eſt, qui [36] putavit ſe domini voluntate [37] rem attingere, non eſſe furem. Quid [38] enim dolo facit, qui putat dominum conſenſurum fuiſſe, ſive falſo id, ſive vere putet? is ergo ſolus fur eſt, qui adtrectavit [39], quod invito domino ſe facere ſcivit.

§. 8. Per contrarium quæritur: ſi ego me invito domino facere putarem, cum dominus vellet, an furti actio ſit? & ait Pomponius, furtum me facere [40]: verumtamen eſt, ut cum ego velim eum uti, licet ignoret, ne furti ſit obligatus. §. 9. Si furtiva res ad dominum rediit, & iterum [41] contrectata eſt, competit alia furti actio.

Cui competit furti actio.

47. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

SI dominium rei ſubreptæ quacunque ratione mutatum [42] ſit, domino [43] furti actio [44] competit: veluti heredi [45], & bonorum poſſeſſori, [& patri] adoptivo [46] & legatario [47].

Si dominus rem furi ſubripuerit, quid venit in actionem furti. 1. De eo, qui furem novit vel celat. 2. De ſervo recepto domino volente, 3. Vel invito. 4. Si is qui poliendum conduxit, alii commodaverit. 5. De partu ancillæ, & fœtu pecudum. 7. Si dominus pretium rei ſurreptæ furi extorſerit.

48. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

QUi vas argenteum perdiderat, eo [que] nomine furti egerit, de pondere vaſis controverſia cum eſſet & actor majus fuiſſe diceret, fur vas protulit [48]: id is, cujus erat abſtulit [49] ei, qui ſubripuerat: dupli nihilominus condemnatus eſt. rectiſſime judicatum eſt: nam in actionem pœnalem non venit ipſa res, quæ ſubrepta eſt, ſive manifeſti furti, ſive nec manifeſti agatur. §. 1. Qui furem novit, ſive indicet eum, ſive non indicet, fur non eſt: cum multum interſit [50], furem quis celet, an non indicet: qui novit, furti non tenetur; qui celat, hoc ipſo tenetur. §. 2. Qui ex voluntate domini ſervum recepit, quin neque fur, neque plagiarius ſit, plus quam manifeſtum eſt: quis enim [51] voluntatem [52] domini habens fur dici poteſt?

§. 3. Quod ſi dominus vetuit, & ille ſuſcepit, ſi quidem [53] non celandi animo, non eſt fur: ſi celavit, tunc fur eſſe incipit. Qui igitur ſuſcepit, nec celavit, etſi invito domino, fur non eſt. † *Vetare* [54] autem dominum accipimus etiam eum, qui ignorat, hoc eſt eum, qui non conſenſit [55]. §. 4. Si ego tibi [56] poliendum veſtimentum locavero, tu vero inſcio aut invito me commodaveris Titio, & Titio furtum factum ſit: & tibi [57] competit [58] furti actio, quia [59] cuſtodia rei ad te pertinet. & mihi adverſus te, quia non debueras rem commodare, & id faciendo furtum admiſeris. ita erit caſus [60], quo fur furti agere poſſit. §. 5. Ancilla [61] ſi ſubripiatur prægnans, vel apud furem concepit [62]: partus furtivus eſt, ſive apud furem edatur,

1 Imo, qui inopem pro locuplete ſubjicit, furti tenetur. *l.* 52. §. 21. *infr. h. t.* 2 Quomodo id eſſe poteſt, quum alia ſemper ſit actio generalis certi? *l.* 9. *ſupr. de rebus credit.* ſolve: hic agitur de aliqua ſpeciali, non generali. 3 Alienam rem projectam. 4 V. §. 9. J. *h. t.* 11. Gell. *ult. in fin.* ubi male legitur *tacens* pro *jacens.* adde caſum *l.* 3. J. *de incendio.* adde §. *ult. Inſt. de rerum diviſ.* 5 Imo non obſtringitur, quum rei, quæ a nemine poſſidetur, contrectatio furtum non inducat. *l.* 1. §. 15. J. *ſi is, qui teſtam. liber.* 6 Id eſt, etiamſi ut fur tulero. 7 *d.* §. 15. 8 *l.* 1. *ſupr. pro derelicto.* 9 Ignorantia contrectantis excuſat a furto. 10 Vide *Novell. Leon.* 51. 11 Propoſitum rem alienam contrectantis ejus actum diſtinguit. 12 Vel etiam viva voce admoneant dominum. *l.* 15. ff. *de præſcriptis.* ſic Mercurius, 6. *de aſino*, præmium inveſtigationis Pſyches publico præconio edicit: Si quis, inquit, a fuga retrahere, vel occultam demonſtrare poterit fugitivam regis filiam, conveniat Mercurium prædicatorem, accepturus indicii nomine ab ipſa Venere ſeptem ſuavia. 13 Proteſtatio declarat animum innocentem. 14 Id eſt, præmium, vel mercedem ob indicium furis, *l.* 4. *in fin. ſupr. de cond. ob turpem. l.* 15. *ſupr. de præſcriptis.* Paul. 2. *ſent.* 31. §. 10. adde Contium, 1. *diſp.* ubi *tract. de variis mercedularum generibus.* Indicinæ præmia vocat Apulejus, 7. *de aſino*, dixi plenius edicto de Alexandrinis, c. 7. 15 *l.* 18. *ſupr. de l. Rhodia.* 53. *Ecl.* 3. *c.* 19. adde caſum *l.* 3. J. *de incendio.* 16 Imo nunquam credendum eſt, præſertim in dubio, §. 48. *Inſt. de rer. diviſ. l.* 2. *in fin. l.* 8. *ſupr. de l. Rhodia. l.* 9. *in fin. ſupr. de adq. rer. dom.* ſolve: interdum poteſt id accidere. Hujusmodi enim actio non eſt prorſus voluntaria aut involuntaria, ſed mixta. v. Ariſt. 3. *Eth.* 1. Goth. Vide ad hanc l. Sarment. *ſelect. l.* 6. *c.* 9. Anſ. 17 Qui rem hujusmodi abſtulit. 18 Imo non tenetur: quum rem contrectet, quæ a nemine poſſidetur, cujus furtum fieri non ſolet. *l.* 1. §. 15. *infr. ſi is qui teſtam.* 19 Imo eſt, *l.* 8. *ſupr. de reb. auct. judic. poſſ.* dixi ad *l.* 4. *ſupr. de uſufr.* 20 *l.* 18. *in fin.* ff. *de ſolut.* 21 *l.* 66. §. 4. J. *h. t.* 22 Id eſt, ante aditam hereditatem. *l.* 64. *infr. h. t.* 23 Quod evenit & ſi alii fuit legatus. *vulg.* 24 *l.* 45. *l.* 46. *l.* 51. *ſupr. pro ſocio.* 25 Id accidit, quoties re communi utitur in alium uſum. adde *l.* 12. *l.* 18. ff. *comm. divid.* ut ſæpius tamen qui re communi utitur, re ſua ac propria uti intelligitur. *d. l.* 51. 26 Sabinianos & Proculianos, Hotom. 28. *Illuſtr. fol.* 187. 27 *l.* 50. *infr. h. t. l.* 9. *C. h. t.* 28 Vigere furti actio dicitur, quæ non eſt extincta. 29 *l.* 1. §. 1. *ſupr. quando actio de peculio. l.* 6. *ſupr. qui & a quib. manumiſſ. l.* 92 *ſupr. de ſolution.* Imo diſſimilis eſt manumiſſio a morte. *l.* 47. *ſupr. de adilitio.* 30 Id eſt, non ob id, quod nunc non habeat ſervum. 31 V. *l. ult. ſupr. de cond. furtiva.* 32 Adde *l.* 12. §. 5. *ſupr. de uſufr.* 33 Furti non manifeſti duplum: manifeſti quadruplum pœna erat: manifeſti actio præter pœnam quadrupli, ipſam quoque rei furtivæ perſecutionem continebat, Paul. 2. *ſent.* 31. §. 12. oblati furti pœna erat tripli, & præterea rei ipſius repetitio. Paul. *ibid.* §. 13. Lege Moſis, qui furatus boves vel oves eos easve vendiderat vel occiderat, quinque boves pro uno reſtituebat, & quatuor oves pro una. Si rem ſubreptam adhuc habuiſſet, duplum reddere cogebatur, *Exod.* 22. quæ pœna poſtea fuiſſe adaucta videtur ad ſeptuplum usque, *Proverb.* 6. furti damnatus, non ſolvendo diſtrahebatur. *Exod.* 22. 34 Pro furto. facit *l.* 7. §. 14. *in fin. l.* 17. §. 1. *ſupr. de pact.* 35 Hæc loquendi formula extat in *l.* 9. §. 2. *in fin. ſupr. de minorib. l.* 7. *ſupr. de condict. furtiva.* adde *l.* 61. §. 1. *infr. h. t.* 36 §. 7. *Inſt. de oblig. quæ ex delicto.* 37 Id eſt, eo non invito. *l.* 76 *infr. h. t.* 38 Nihil ſane: animum enim affectumque furandi non habet. *l.* 48. §. 2. *infr. h. t.* 39 Non ſimplex contrectatio rei alienæ furem facit, ſed ea, quæ fit invito domino. 40 Imo non facio. §. 8. *Inſt. de obl. quæ ex delicto.* 41 *l.* 47. *l.* 56. *infr. h. t.* aliud eſt in aliſidua contrectatione. *l.* 9. *ſupr. h. t.* 42 Actio furti datur ſucceſſori univerſali. v. quæ ſcripſi ad *l.* 10. *C. de furtis. d. l.* 56. *l.* 66. *infr. h. t.* 43 Aliud eſt in actione ſervi corrupti. *l.* 8. *ſupr. de ſervo corrupto.* 44 Quæ priori domino competebat. 45 *l.* 1. §. 1. *ſupr. de privatis delict.* vide 7. *Epiſt. familiar.* 46 *l.* 41. §. 1. *ſupr. h. t.* 47 *l.* 8. *ſupr. de ſervo corrupto.* ex nova contrectatione. Cur ita? v. quæ ſcripſi ad *l.* 10. *C. de furtis. l.* 66. *infr. h. t.* 48 Id eſt, exhibuit. 49 Per ſententiam ſc. *l.* 54. §. 3. *infr. h. t.* non per vim. *l.* 13 *ſupr. de eo, quod metus cauſ. l.* 7. J. *ad l. Jul. de vi privata.* 50 Hæc inter ſe differunt, furem noſſe, non indicare, celare, non continuo furem celat, qui eum non indicat. furem celare vetitum eſt, *l.* 1. *ſupr. de fugitivis.* non indicare, liberum. v. quæ notavi ad *l.* 4. §. *ult. ſupr. de cond. ob turpem.* Goth. Adde *l.* 5. *C. de furt.* Excipe caſum *c.* 1. §. *præt. ubi* Iſern Feud. *Quæ fuit prim. cauſ. beneficii amitt.* Item quando judex per inquiſitionem procedit, *l. Divus.* ff. *de offic. Præſid.* & ibi D D. Jure etiam Canonico poteſt etiam aliquis cogi ut furem ind cet. *cap. qui cum fure. & ibi* Gloſſ. *extr. de furt.* Vide Sichard. ad *d. l.* 5. *C. de furt.* Anſ. 51 Nullus. *l.* 46. §. 7. *ſupr. h. t.* 52 Furtum non fit volenti, *ut hic.* nec injuria *l.* 1. §. 5. *in fin. infr. de injuriis.* 53 Qui furem non celandi animo recipit, nunciationem celari prohibentis impune contemnit: non fit enim illa nunciatione fur. adde *l.* 5. *ſupr. de ſervo corrupto.* 54 Vetare ſatis intelligitur, qui non conſentit. 55 Expreſſe. 56 Fulloni ſc. ut alibi dicetur plenius. v. *l.* 52. §. 9. *infr. h. t.* 57 Conductori. 58 Cur potius conductori competit, quam commodatario? 59 Is, ad quem rei cuſtodia pertinet, furti agere poteſt, *l.* 12. ff. *h. t.* eam autem debet conductor: igitur & furti agere poterit. *l.* 90. *infr. h. t. l.* 60. §. 2. *ſupr. locati.* §. 15. *Inſt. de obl. quæ ex delicto.* 60 Alias fur furti agere non poteſt, *l.* 14. §. 4. ff. *h. t.* niſi hic & in *l.* 12. *in fin. ſupr. h. t.* 61 V. Avellan. *c.* 27. *Reſtitut.* 62 V. *l.* 33. *ſupr. de uſurpation.*

sive apud bonæ fidei possessorem [1]. sed in hoc posteriore casu furti actio cessat. sed si concepit apud bonæ fidei possessorem, ibique pepererit, eveniet, ut partus furtivus non sit, verum etiam usucapi possit. † Idem [2] & in pecudibus servandum est, & in fœtu [3] eorum [4], quod in partu. §. 6. Ex furtivis equis nati statim ad bonæ fidei emptorem pertinebunt: merito, quia in fructu numerantur: at [5] partus ancillæ non [6] numerantur in fructu. §. 7. Cum fur rem furtivam vendidisset, eique nummos pretii dominus rei per vim extorsit: furtum [eum] nummorum fecisse recte responsum est. idem etiam vi bonorum raptorum actione tenebitur: quod enim ex re furtiva redigitur [7], furtivum non [8] esse nemini dubium est: nummus ergo hic, qui redactus est ex pretio rei furtivæ, non [9] est furtivus.

De creditore furtum passi. 1. De re dotali.

49. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

INterdum accidit, ut non habeat furti actionem is, cujus interest rem salvam esse. Ut ecce, creditor [10] ob rem debitoris subreptam furti agere non potest: etsi aliunde creditum servare non possit. loquimur autem scilicet de ea re, quæ pignoris jure obligata non sit. §. 1. Item rei dotalis nomine, quæ [11] periculo mulieris est, non mulier furti actionem habet, sed [12] maritus.

Quid duplatur vel quadruplatur. De rei æstimatione & interitu. 1. De ope, consilio. 4. De eo, qui panno rubro pecus fugavit.

50. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

IN furti actione non quod interest, quadruplabitur, vel duplabitur: sed rei verum [13] pretium [14]. Sed & si res rebus humanis esse desierit [15], cum judicatur, nihilominus condemnatio facienda est. Idemque etsi nunc deterior sit, æstimatione relata in id [16] tempus, quo furtum factum est. Quod si pretiosior facta sit, ejus duplum quanti tunc, cum pretiosior facta sit, fuerit, æstimabitur: quia & tunc furtum ejus factum esse, verius est. §. 1. *Ope* [17], *consilio* furtum factum [18] Celsus ait, non solum si idcirco fuerit factum, ut socii furarentur: sed etsi non ut socii furarentur, inimicitiarum [19] tamen causa fecerit. §. 2. Recte Pedius ait, sicut nemo furtum facit sine [20] dolo malo, ita nec consilium, vel opem ferre sine [21] dolo malo posse. §. 3. *Consilium* autem dare videtur, qui persuadet & impellit atque instruit consilio ad furtum faciendum. *Opem* fert, qui ministerium, atque adjutorium ad subripiendas res præbet.

§. 4. Cum eo, qui pannum rubrum [22] ostendit, fugavitque pecus, ut in fures incideret: si quidem dolo [23] malo fecit, furti actio est. sed etsi non furti faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus [24] tam perniciosus: idcirco Labeo scribit, in [25] factum dandam actionem.

51. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

NAm & [26] præcipitata [27] sint pecora, utilis actio damni injuriæ, quasi [28] ex Lege Aquilia dabitur.

De viro & uxore. 4. De patre & filio. 7. De pignore. 8. De colono. 9. Si filius vel servus vestimenta polienda susceperit. 10. De bonæ fidei emptore. 11. De eo, qui suppetenti siliginem dedit. 12. De fugitivo. De carcere vel custodia dimisso. 13. De re excussa. 14. De specificatione. 15. De mendacio & fictione. 16. De solutione. 17. De venditione. 18. De pignore. 19. Quomodo furtum fit. De ope, consilio. 20. De asino vel equo in equas admisso. 21. Si quis egenum quasi locupletem subjiciat, ut ei pecunia credatur. 22. De ponderibus commodatis. 23. De eo, qui servo persuasit. 25. De forma libelli. 26. De re peculiari. 27. De jurejurando. 28. De servo subrepto herede instituto. 29. De statulibero, vel re sub conditione legata. 30. De eo, qui ex domo, in qua nemo erat, rapuit.

52. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

SI quis uxori res mariti subtrahenti opem consiliumve accommodaverit: furti tenebitur [29]. §. 1. Sed etsi furtum cum ea fecit, tenebitur furti, cum ipsa non [30] teneatur. §. 2. Ipsa quoque si opem furi tulit, furti non tenebitur: sed rerum amotarum [31]. §. 3. Servi vero sui nomine furti eam [32] teneri, nequaquam ambigendum est. §. 4. Idem dicendum est, & in filiofamilias milite: nam ipse patri furti non tenebitur [33]; servi autem sui nomine castrensis tenebitur, si patri servus furtum fecerit. §. 5. Sed si filius meus qui habet castrense peculium, furtum mihi fecerit: an possim actione utili adversus eum agere videndum est, cum habeat, unde satisfaciat? & potest defendi, agendum. §. 6. An autem pater filio teneatur, si rem ejus castrensis peculii subtraxerit, videamus? Et putem teneri. non tantum igitur furtum faciet filio, sed etiam furti tenebitur [34]. §. 7. Eum creditorem, qui post solutam pecuniam pignus non reddat [35], teneri furti Mela ait, si celandi animo retineat [36]: quod verum esse arbitror. §. 8. Si sulpuariæ [37] sunt in agro, & inde aliquis terram egessisset, abstulissetque: dominus furti aget: deinde colonus [38] conducti [actione] consequetur, ut id ipsum sibi præstaretur. §. 9. Si servus tuus vel filius polienda [39] vestimenta susceperit, an furti actionem habeas, quæritur. & si quidem peculium [40] servi solvendo sit, potes habere furti actionem: si non fuerit solvendo, dicendum est non competere furti actionem. §. 10. Sed & si rem furtivam imprudens [41] quis emerit [42], & ei subrepta sit, habebit furti actionem. §. 11. Apud Labeonem relatum est, si siliginario [43] quis dixerit, *ut quisquis nomine ejus siliginem* [*petisset*], *ei daret*, & quidam ex transeuntibus [44], cum audisset, petiit ejus nomine, & accepit: furti actionem adversus eum, qui suppetet [45], siliginario competere, non mihi: non enim mihi negotium, sed sibi siliginarius gessit. §. 12. Si fugitivum meum quis quasi suum [46] a Duumviro, vel ab aliis qui potestatem habent [47], de carcere vel custodia dimitteret [48], an is furti teneatur? Et placet si fidejussores dedit, in eos domino actionem dandam, ut hi actiones [49] suas mihi mandent. † Quod si non acceperint fidejussorem, sed tanquam suum accipienti ei tradiderint, dominum furti actionem adversus plagiarum [50] habiturum. §. 13. Si quis de manu alicujus nummos aureos, vel argenteos, vel aliam rem excusserit [51]: ita furti tenetur, si ideo fecit, ut alius tolleret, isque sustulerit. §. 14. Si quis massam meam argenteam subripuerit, & pocula [52] fecerit: possum vel poculorum vel massæ furti agere; vel condictione. † Idem est & in uvis, & in musto, & in vinaceis [53]: nam & uvarum, & musti, & vinaceorum nomine furti agere potest: sed & condici. §. 15. Servus qui se liberum adfirmavit, ut sibi pecunia crederetur, furtum non facit: nam-

1 Hoc casu Cujacius probat partum usucapi posse, 15. *obs.* 20. idque confirmat *l.* 10. *in fin. supr. de usucapionib.* 2 Τὸ αὐτὸ, καὶ περὶ θρεμμάτων, καὶ τῆς γονῆς αὐτῶν. *Basil.* τὸ αὐτὸ &c. τὸ κατὰ πόδας. non idem Cuj. *in verbo.* idem. *supr. de usurpat.* & 15. *obs.* 20. reprehensus a Roberto, 1. *recepta lection.* 6. & 1. *animadv.* 22. defensus ab Ant. Mercat. 1. *not.* 22. Sic sentio: partum rei furtivæ ei apud bonæ fidei possessorem editum tantum, non conceptum, furtivum quidem esse, furti tamen non teneri bonæ fidei possessorem, *ut hic.* Ideoque partus peti poterit, non poterit usucapi, quia vitio non caret usucapiendi principium, partu apud verum dominum semel concepto, & ita ei adquisito. Conceptum vero, & editum apud bonæ fidei possessorem furtivum nullo modo esse, *ut hic.* Ideoque ejus nomine bonæ fidei possessorem Publiciana uti posse adversus extraneum, *l.* 11. §. 2. *supr. de Publiciana.* quinimo partum ipsum adversus ipsum dominum posse usucapere, *ut hic.* *l.* 10. *supr. de usurp.* ut hinc merito colligas, partum eo casu non statim fieri bonæ fidei possessoris. §. 6. ff. *h. t.* sed post usucapionem tantum. *l.* 10. *in fin. supr. de usurpationibus.* Quid? an idem est in fœtu animalium? Fœtus (idem est in lana apud eum detonsa, *l.* 4. §. 19. *supr. de usurpationib.*) ad bonæ fidei emptorem pertinent. *l.* 48. §. 2. *in fin. supr. de adq. rer. dom.* idque statim, §. 6. ff. *h. t.* quod non est in partu, *d.* §. 6. & merito, quum fœtus, non partus, sit in fructu. Non igitur utrobique idem servandum est: Atque ita si quid hic mihi post Cujacium fas est emendare, proximum paragraphum ita inchoandum & finiendum esse censeo: Non idem in pecudibus servandum, & in fœtu earum, quod in partu, ex furtivis equis nati &c. ut hæc verba, *ex furtivis*, regulæ superioris probatio sint. 3 Puta agnis. *l.* 4. §. 19. *supr. de usurpationib.* 4 Earum. 5 Differentiam partus & fœtus furtivi nota. Fœtus animalium, non partus ancillæ est in fructu. 6 Partus ancillæ in fructu non est. *l.* 27. *supr. de her. pet.* *l.* 68. *supr. de usufr.* *l.* 28. *in fin. supr. de usur.* *l.* 66. §. 3. *supr. soluto.* §. 37. *Inst. de rer. divis.* Scholiastes 16. *Ecl.* 2. *c.* 68. 7 Furtivum non est, quod ex re furtiva redigitur. Atqui res ipsa furtiva erat, erit igitur furtivum, quod ejus loco subrogatum est? aliud res est, aliud rei pretium. *l.* 28. ff. *de novationib.* *l.* 42. §. 1. *supr. de usufruct.* *l.* 82. *supr. de verb. obligat.* Pretium regulariter (excipe *l.* 22. *in fin.* ff. *de hered. pet.* & quæ notavi ad *l.* 5. §. 17. *supr. de tributoria.*) loco rei non fungitur, ideoque pecunia ex rei mobilis venditione redacta non erit mobilis, non erit viri, non uxoris, non patrimonialis. Nec semper verum est, subrogatam pecuniam in locum rei subrogatæ succedere: sicuti res empta non succedit in conditionem pecuniæ, ex qua res ipsa comparata est. Ideoque res non fiet mea, vel patrimonialis, *l.* 6. *C. de rei vind.* dotalis, *l.* 12. *C. de jure dot.* (excipe tamen ea, quæ extant in *l.* 54. *supr. de jure dot.*), pignorata, *l.* 7. *in fin. supr. qui potiores.* communis, *l.* 67. §. 1. *supr. pro socio.* quinetiam in particularibus pretium non succedit loco rei, *l.* 52. §. 17. ff. *h. t.* *l.* 21. *supr. de hereditate vel actione vendita.* vide tamen apud Socinum exceptiones hujus regulæ, *reg.* 302. Atqui pecuniæ dominus succurri rei vindicatione æquum est? Sic sane; quoad tamen ejus fieri possit. Ideoque non male quidam suadent ementem aut vendentem in ipso actu denunciare posse, ac protestari, ea se mente contrahere, ut res empta loco sit pretii numerati: pretium vero loco rei venditæ, *arg.* *l.* 67. §. 1. *supr. pro socio.* *l.* 1. *C. si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel.* atque ita fore, ut patrimonia viri, & uxoris, & similium personarum non mutentur. 8 Imo est: quia pretium rei ex re esse dicitur. vide *l.* 68. *supr. de procurat.* 9 Imo est: eo enim casu furti agitur. *l.* 38. §. 3. *supr. de noxal.* 10 Alius quam pignoratitius. ut ff. *h. t.* 11 Et sic ejus interest. 12 *l.* 11. *C. de jure dotium.* 13 Id est, tanti res (veritate inspecta) valet, quanti emptorem invenire potest, *l.* 52. §. 29. ff. *h. t.* verum pretium est justum & solidum, non ejus dimidia. veri pretii fit mentio in *l.* 7. §. 12. *supr. comm. divid.* *l.* 31. §. 4. *supr. de donat. inter vir.* veræ æstimationis, in *l.* 15. *in fin. supr. de judiciis.* *l. ult. in fin. C. de litigiosis.* justi pretii, in *l.* 10. *in fin. supr. comm. divid.* *l.* 12. *supr. de religiosis.* *l.* 16. *in fin. supr. de pign.* *l.* 12. §. 1. *in fin. supr. de jure dot.* *l.* 1. §. 13. §. 15. *supr. si quid in fraud. patroni.* *l.* 3. §. 5. ff. *de jure fisci.* *l.* 2. *in fin. C. de rescind.* justæ æstimationis, in *l.* 12. §. 1. *in fin. supr. de jure dot.* Hinc constat quid eum præstare oporteat, qui quod justo pretio deest, supplere tenetur, *l.* 2. *in fin. C. de rescind.* ut inter mi dicam mihi videri dissentire *d. l.* 2. a fine *legis* 8. eo titulo: sunt enim diversi, emptorem cogi supplere id, quod deest justo pretio, & eum securum esse, si dimidium justi pretii venditori numeraverit: aliud est enim justum pretium, aliud ejus dimidia, sicut totum, & pars ejus. 14 Alioquin diversum probantibus statui facile quantitas non poterit. *l.* 80. §. 1. ff. *h. t.* 15 Etiamsi res furtiva extincta fuerit, furti tamen remanet actio. *l.* 46. *supr. h. t.* 16 Sensus est: Qualis ab initio contrectata res est, talis, & nunquam deterior reddenda est: si post furtum commissum res pretiosior facta periit, vel eo nomine fur tenebitur; verum est enim & tunc furem eam contrectasse. ut paucis dicam, quanti unquam apud furem plurimi res fuit, tanti is tenetur, *l.* 67. §. 2. ff. *h. t.* ut ita rei furtivæ æstimatio possit crescere, *l. pen. in fin. supr. rer. amot.* decrescere non possit, *ut hic.* 17 Eadem extat formula in *l.* 53. §. *ult.* ff. *de verb. sign.* vide *l.* 27. §. 21. *supr. ad l. Aquil.* *l.* 6. *supr. de cond. furtiva.* Hinc illæ notæ antiquorum O. C. apud Petrum Diaconum. Haloander legit *ope, aut consilio.* cui adde *l.* 52. *infr. h. t.* Vulgata *ope, & consilio.* adde Ciceronem 3. *de natura deorum*, *in fin.* ut & §. 11. *Inst. de oblig. quæ ex delicto* ope consilioque. *l. ult. C. de noxalibus.* 18 Effectu scilicet. Nam qui consilium furti dedit, non tenetur, nisi consilium effectum habuit. *l.* 36. *supr. h. t.* *l.* 41. *in fin. supr. ad l. Aquil.* 19 Suadens alicui furtum, non tam depeculandi quam vexandi inimici causa, furti tenetur. 20 Vide *l.* 1. *supr. h. t.* 21 Fures, furti suasores atque auxiliatores sine dolo esse non possunt, *l.* 53. *infr. h. t.* his corporis, illis solius animi ministerium adest. 22 Rubro panno fugatur pecus, §. 11. *Inst. de obligat. quæ ex delict.* huc pertinet quod Seneca scribit, 3. *de ira.* 30. Taurum color rubicundus excitat; ad umbram aspis exsurgit; ursos, leonesque mappa proritat; omnia, quæ natura fera ac rabida sunt, consternantur ad minima: idem inquietis & stolidis animis evenit. Theophylactus in *Epist.* ἐρυθρῷ ῥάκει τὰ βουκόλια διετάραξε. Plutarchus de Alexandri fortuna: Φυλάττονται ταῦροι ὀφθῆναι φοινικίδας ἔχοντες· ἐλέφασι δὲ λευκοὺς χιτῶνας· ἐρεθίζεται γὰρ ἀπὸ τῶν χρωμάτων τὰ ζῷα τούτων, καὶ διαθηριοῦται. Cujac. ad *tit. de obligat. quæ ex delict.* quibus adde illud Cicer. de *divinatione.* Tu quid habes quare putemus cor in tauro opimo subito in ipsa immolatione interiisse? an quod aspexit vestitu purpureo excordem Cæsarem, ipse corde privatus est? 23 Puta, ut furti pretium cum latronibus partiatur. 24 Lusus perniciosus impunitus esse non debet, *l.* 10. *supr. ad Leg. Aquil.* adde quæ tractat de ludis prohibitis Julius Clarus 5. *sentent.* §. *ludus.* 12. & Petrus Gregorius 39. *syntagmat.* 2. ubi de ludo; *cap.* 3. ubi de alea; *cap.* 4. ubi de ludis permissis; *cap.* 5. ubi de spectaculis (cui adde Justi Lipsii opus de gladiatoribus); *cap.* 11. ubi de larvis, *cap.* 6. ubi de otio; *cap.* 7. & 8. ubi de popinis & ebrietate; *cap.* 10. ubi de venatione. Cujac. 6. *observat.* 13. constitutionem ad antecessores. §. 9. 25 Ut sit rerum simplex repetitio. 26 Nam etsi. *vulg.* nam si. *Hal.* 27 §. 16. *Inst. de leg. Aquil.* 28 Id est, utilis Aquilia competet. 29 *l.* 36. §. 1. *supr. h. t.* 30 Uxorem marito furtum facere quæ Leges negant, vide *l.* 21. §. 1. *in fin. supr. rer. amot.* ad effectum furti referendæ sunt; alias uxor marito veritate furtum facit: levius tamen coercetur, *l.* 29. *supr. rer. amot.* tenetur ὑφαιρέσεως non κλοπῆς· id enim officiorum & honestatis gratia exigit. Demus Leges surdas aures furtis præbere, num uxor marito furtum faciens punietur, etiam marito non conquerente? Lex negare videtur, *hic.* & §. 2. ff. *h. t.* sed melius est judicis arbitrio id relinqui, ut pro qualitate furti, & moribus mulieris agat, vel mitius, vel severius. 31 *l.* 19. *l.* 20. *supr. rerum amot.* *l.* 2. *C. rer. amot.* 32 Mulierem. 33 Directo. adde *l.* 16. *supr. h. t.* sed tamen utiliter. §. 5. ff. *h. t.* 34 Imo non tenebitur; nec enim famosæ actiones a liberis in parentes institui possunt, *l.* 5. *l.* 6. *l.* 7. *supr. de obseq.* sed furti actio est famosa. *l.* 1. *l.* 6. *supr. de his qui notantur.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 14. 35 Adde *l.* 54. *infr. h. t.* 36 Alias non tenetur. 37 Sulpuariæ, ita in archetypo Florentino legitur, ut & sulphur, *l.* 13. §. 5. *supr. de usufr.* & in *l.* 8. §. 10. ff. *de pœnis.* sulphurariæ. & in *l.* 55. §. 8. *supr. de legat.* 3. & in *l.* 167. ff. *de verb. signif.* sulpurata. Vulgata, & Haloandri editio, hic habent *sulphurariæ*, id est, sulphuris fodinæ, *l.* 13. §. 5. *supr. de usufr.* & ita apud Varr. 4. *de ling.* sulphur legitur, non sulpur. 38 *l.* 82. §. 1. ff. *h. t.* 39 Vide *l.* 48. §. 4. *supr. h. t.* 40 2. Paul. *sent.* 31. §. 17. 41 *l.* 74. ff. *h. t.* 42 Vide *l.* 5. *C. h. t.* 43 Siliginarius, venditor siliginis. *l.* 30. ff. *de negot.* qui & siligarius. ff. *h. t.* 44 Adde *l.* 43. ff. *h. t.* *l.* 3. §. *pen.* ff. *de donat. inter vir. & uxor.* 45 Qui suppetit *vulg.* qui sic petet. *Hal.* 46 *l.* 44. §. 1. *supr. h. t.* 47 Carceris potestatem quinam habuere? an triumviri capitales? *l.* 2. §. 30. *supr. de orig. jur.* an limenarchæ? de quibus *l.* 4. ff. *de fugitivis.* an commentarienses? *l.* 4. *C. de custod. reor.* 48 Dimittere acceperit. *vulg.* dimittendi acceperit. *Hal.* 49 Servi corrupti, de plagiariis, de fidejussione. 50 Plagiarium. *vulg. Hal.* 51 §. 11. *interdum. Inst. de oblig. quæ ex delicto.* *l.* 27. §. 21. ff. *ad l. Aquil.* *l.* 38. §. 2. ff. *de noxal.* 2. Gaius 9. §. *ult.* 52 *l.* 13. *supr. de cond. furtiva.* 53 *l.* 14. *in fin. supr. de cond. furtiva.*

que hic nihil amplius quam idoneum ſe debitorem adfirmat. † Idem eſt & in eo qui ſe patremfamilias [1] finxit, cum eſſet filiusfamilias, ut ſibi promptius pecunia crederetur. §. 16. Julianus libro XXII. Digeſtorum ſcripſit, ſi pecuniam quis a me acceperit, ut creditori meo ſolvat, deinde cum tantam pecuniam eidem creditori deberet, ſuo [2] nomine ſolverit: furtum eum facere. §. 17. Si Titius alienam rem vendidit, & ab emptore [3] accepit nummos, non videtur nummorum furtum feciſſe. §. 18. Si ex duobus ſociis omnium bonorum unus rem pignori acceperit [4], eaque ſubrepta ſit: Mela ſcripſit, eum ſolum furti habere actionem, qui pignori accepit, ſocium non habere. §. 19. Neque verbo [5], neque ſcriptura [6] quis furtum facit: hoc enim jure utimur, ut furtum ſine [7] contrectatione non fiat. quare & *opem ferre*, vel conſilium dare tunc nocet, cum [8] ſecuta contrectatio eſt. §. 20. Si quis aſinum meum coëgiſſet, & in equas ſuas τῆς γονῆς duntaxat χάριν [9] (id eſt, *genituræ ſuſcipiendique fœtus gratia*) admiſiſſet [10]: furti non tenetur, niſi furandi quoque animum habuit: quod & Herennio Modeſtino ſtudioſo meo [11] de Dalmatia conſulenti reſcripſi, circa equos, quibus ejusdem rei gratia ſubjeciſſe quis equas ſuas proponebatur, furti ita demum teneri, ſi furandi animo id feciſſet; ſi minus, in factum [12] agendum [13]. §. 21. Cum Titio honeſto viro pecuniam credere vellem, ſubjeciſti [14] mihi alium Titium egenum, quaſi ille eſſet locuples, & nummos acceptos cum eo diviſiſti: furti tenearis [15], quaſi ope tua conſilioque furtum factum ſit; ſed & Titius furti tenebitur. §. 22. Majora quis pondera [16] tibi commodavit, cum emeres ad pondus: furti eum venditori teneri Mela ſcribit; te quoque, ſi ſciſti. non ex voluntate venditoris accipis, cum erret in pondere.

§. 23. Si quis ſervo meo perſuaſerit, *ut nomen ſuum ex inſtrumento (puta) emptionis* [17] *tolleret*: & Mela ſcripſit, & ego puto, furti agendum. §. 24. Sed ſi ſervo perſuaſum ſit, *ut tabulas meas deſcriberet* [18]: puto, ſi quidem ſervo perſuaſum ſit, ſervi corrupti agendum: ſi ipſe fecit, de dolo actionem dandam. §. 25. Si linea [19] margaritarum ſubrepta ſit, dicendus eſt [20] numerus. † Sed & ſi de vino furti agatur, neceſſe eſt dici quot amphoræ ſubreptæ ſint. † Si vaſa [21] ſubrepta ſint, numerus [22] erit dicendus.

§. 26. Si ſervus meus, qui habebat peculii adminiſtrationem liberam, pactus ſit cum eo non donationis cauſa, qui rem ejus peculiarem ſubripuerat: recte [23] transactum videtur. quamvis enim domino quæratur furti actio, attamen in peculio ſervi eſt. † Sed [&] ſi tota pœna furti dupli ſervo ſoluta ſit, non dubie fur liberabitur.

† Cui conſequens eſt, ut ſi forte a fure acceperit ſervus, quod ei rei ſatis eſſe videatur, ſimiliter recte transactum videatur.

§. 27. Si quis juraverit ſe furtum non feciſſe, deinde rem furtivam [24] contrectet, furti quidem actio perimitur, rei tamen perſecutio domino ſervatur [25]. §. 28. Si ſervus ſubreptus heres [26] inſtitutus fuerit, furti judicio actor conſequetur etiam pretium hereditatis: ſi modo ſervus antequam juſſu domini adeat, mortuus fuerit. condicendo quoque mortuum, idem conſequetur. §. 29. Si ſtatuliber ſubreptus ſit, vel res ſub conditione legata; deinde antequam adeatur, extiterit conditio: furti jam agi non poteſt, quia deſiit intereſſe heredis. Pendente autem conditione, tanti æſtimandus eſt, quanti [27] emptorem poteſt invenire. §. 30. Idem libro XXXVIII. Si quis ex domo in qua nemo erat, rapuerit: actione de bonis raptis in quadruplum convenietur, furti non [28] manifeſti, videlicet ſi nemo eum deprehenderit tollentem.

De janua effracta. De propoſito & voluntate delinquentis. 1. De commodato. 3. De negotiis geſtis. De tutore. 4. De donatione.

53. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

QUi injuriæ cauſa januam effregit [29], quamvis inde per alios res amotæ ſint, non [30] tenetur furti: nam maleficia [31] voluntas [32] & propoſitum delinquentis [33] diſtinguit. §. 1. Si ſervus commodatoris rem ſubripuerit [34], & ſolvendo ſit is, cui ſubreptum eſt [35]: Sabinus ait, poſſe & commodati agi cum eo, & contra dominum furti ſervi nomine. Sed ſi pecuniam, quam dominus exegit, reddat, evaneſcere furti actionem. Idem, & ſi remittat commodati actionem.

§. 2. Quod ſi ſervus tuus [36] rem tibi commodatam ſubripuerit: furti tecum actio non eſt, quia tuo periculo res ſit; ſed tantum commodati. §. 3. Qui alienis negotiis gerendis ſe obtulit [37], actionem furti non habet, licet culpa ejus res perierit: ſed actione negotiorum geſtorum ita damnandus eſt, ſi dominus actione ei cedat. † Eadem ſunt in eo, qui pro tutore negotia gerit: vel in eo tutore, qui diligentiam præſtare debeat; veluti qui [38] ex pluribus tutoribus teſtamento datis, oblata ſatisdatione ſolus adminiſtrationem ſuſcepit.

§. 4. Si ex donatione alterius rem meam teneas, & eam ſubripiam: ita demum furti te agere mecum poſſe Julianus ait, ſi interſit tua retinere poſſeſſionem. veluti [39] ſi hominem donatum [40] noxali judicio defendiſti, vel ægrum curaveris [41], ut adverſus vindicantem juſtam retentionem [42] habiturus ſis.

De pignore. 1. De eo, qui ex alieno largitur, vel uſum rei alienæ in ſuum lucrum convertit. 2. De fure occidendo. De teli appellatione. 3. Differentia inter actionem, & condictionem vindicationemque. 4. De eo, qui inſtrumenta furi commodavit. 5. De transactione.

54. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

SI pignore creditor [43] utatur, furti tenetur [44]. §. 1. Eum, qui quid utendum accepit, ipſe alii commodaverit, furti obligari reſponſum eſt. † Ex quo ſatis apparet, furtum fieri, etſi quis uſum alienæ rei [45] in ſuum lucrum convertat: nec movere quem debet, quaſi nihil lucri ſui gratia faciat. *Species* enim *lucri eſt*, *ex alieno* [46] *largiri*, & [47] beneficii debitorem ſibi adquirere. Unde [48] & is furti tenetur, qui ideo rem amovet, ut eam alii donet. §. 2. Furem interdiu [49] deprehenſum non aliter occidere Lex XII. tabular. permiſit, quam ſi telo ſe defendat. † *Teli* [50] autem appellatione & ferrum, & fuſtis, & lapis, & denique omne, quod nocendi cauſa habetur, ſignificatur. §. 3. Cum furti actio ad pœnæ [51] perſecutionem pertineat, condictio vero, & vindicatio ad rei recuperationem [52], apparet, recepta re, nihilo [53] minus ſalvam eſſe furti [54] actionem: vindicationem vero, & [55] condictionem tolli: ſicut ex diverſo poſt ſolutam dupli aut quadrupli pœnam, ſalva eſt vindicatio & condictio. §. 4. Qui ferramenta ſciens commodaverit ad effringendum [56] oſtium [57], vel armarium [58], vel ſcalam [59] ſciens commodaverit ad aſcendendum, licet nullum ejus conſilium principaliter ad furtum faciendum intervenerit, tamen furti actione tenetur. §. 5. Si tutor qui negotia gerit, aut curator, tranſegerit [60] cum fure, evaneſcit [61] furti actio.

De pignore.

55. ULPIANUS lib. 3. Diſputationum.

CUm creditor rem ſibi pigneratam aufert, non [62] videtur contrectare [63]: ſed [64] pignori ſuo [65] incumbere [66].

De fure ſæpius conveniendo. 1. De fure ad magiſtratum deducto. 2. De re peculiari. 4. De tutore vel curatore.

56. JULIANUS lib. 22. Digeſtorum.

INterdum fur etiam manente pœnæ obligatione, in quibusdam caſibus rurſus obligatur, ut cum eo ſæpius ejusdem rei nomine furti agi poſſit. Primus caſus occurrit, ſi poſſeſſionis cauſa mutata eſſet: veluti ſi res in domini poteſtatem rediiſſet [67], eandemque idem ſubriperet, vel eidem domino, vel ei, cui is commodaſſet, aut vendidiſſet. Sed, & ſi perſona domini mutata [68] eſſet, altera pœna obligatur. §. 1. Qui furem deducit ad Præfectum vigilibus [69], [vel] ad Præſidem,

1 Adde *l.* 3. ff. *de SC. Maced.* 2 *l.* 17. ff. *de ſolut.* 3 Adde *l.* 48. *in fin.* ff. *h. t.* 4 *l.* 16. *C. de pign.* vel emerit. *l.* 74. ff. *pro ſocio.* 5 *l.* 67. ff. *h. t.* 6 Veluti ſi quis ſciebat ſe furari: ita hunc locum interpretantur Græci. adde §. 23. §. 24. ff. *h. t.* 7 V. *l.* 6. ff. *h. t.* 8 *l.* 53. *in fin.* ff. *de verb. ſign.* adde *l.* 6. ff. *de cond. furtiva.* 9 Aſinum in equas τῆς γονῆς duntaxat χάριν cogere, eſt in ſpem gentis, ut Virgilius 3. *Georgicon verſ.* 72. loquitur. Talis ſubmiſſio furti quoddam genus eſt, ut Homerus declarat *Iliad.* 5. *verſ.* 262. 263. τῆς γενεῆς ἔκλεψεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγχίσης λάθρῃ Λαομέδοντος ὑποσχὼν θηλέας ἵππους. ac dicitur eleganter ea ſubmiſſio ab Euſtathio κλοπή τις οἰκονομική. Id eſt, furtum quoddam attenti & diligentis patrisfamilias, & cupientis rem ſuam augere minima reprehenſione: nam, qui ex equabus naſcuntur, dominum equarum ſequuntur, *l.* 5. §. 2. ff. *de rei vindicat.* ut magis videatur ille ſubtraxiſſe ſibi ex alienis equis prolem, quam equos alienos ſubripuiſſe. vide Cujac. 13. *obſ.* 6. 10 Varro 60. apud Nonium, *cap.* 2. *num.* 9. An ſi equam emiſſes quadrupedem, ut meo aſino Reatino admitteres (niſi malis legere, ut ei meum aſinum Reatinum admitteres) quantum propoſuiſſem dares (ita legendum, non *dediſſes*) equimenti (ita rurſum legendum eſt, non æquimenti). Nam Nonius illo loco equimentum interpretatur mercedem pro eo, quod dicitur admiſſum: hic autem quis aſinum in equam ſuam dicitur admiſiſſe τῆς γονῆς χάριν, ut hinc conſtet, ſuperiorem ſententiam Varronis Nonium illo capite retuliſſe in literam A, quaſi æquimentum legendum eſſet: cum potius referre debuerit in literam E, ut equimentum ſit, merces equi, vel aſini in equam admiſſi. 11 Hinc quidam colligunt, Herennium Modeſtinum, Ulpiani fuiſſe diſcipulum, ſed tamen in vulgata legitur Modeſtino Proconſuli de Dalmatia. 12 Nota actioni furti ſuccedere actionem in factum, ut & in *l.* 50. *in fin.* ff. *h. t. l.* 66. §. 4. ff. *h. t. l.* 48. *ſupr. de legat.* 1. §. 11. *verſic. & hoc veteres. Inſt. de oblig. quæ ex delicto.* 13 Cui bono, quemve in finem? ad equimentum, hoc eſt, mercedem, quam ſolent dominis dare pro equi admiſſione, ut ex Nonio paulo ante oſtendi. 14 *l.* 66. §. 4. ff. *h. t.* 15 Furti teneris. *vulgat. Haloand.* Imo doli. *l.* 43. §. 3. *in fin.* ff. *h. t.* 16 Ponderibus iniquis, vel ſtateris qui ſciens utitur, vel emendo, ut *hic*, vel vendendo, *l.* 18. §. 3. *in fin.* ff. *de dolo.* furti tenetur & falſi, *l.* 6. ff. *de extraord. crim. l. ultim. C. de ſuſcept. lib.* 10. *tit.* 70. & *l.* 1. & *l.* 2. *C. de ponderatoribus. lib.* 10. *tit.* 71. *huc refer Levitici* 19. *verſ.* 35. & *ſeq. Deut.* 25. *verſ* 13. & *ſeq. Novell.* 128. *cap.* 15. poſſunt tamen contrahentes ſcienter conſentire in pondera majora vel minora. *l.* 71. ff. *de contrah. empt.* 17 Vel locati *argum. l.* 14. §. 7. *in fin.* ff. *de ſervo corrupto.* 18 Id genus corruptelæ maximum eſt, quum eo dominus contaminatur [illegible] 9. §. 1. *l.* 15. ff. *de ſervo corrupto.* 19 Linea margaritarum de qua vide *l.* 26. ff. *ad l. Falcidiam. l. ultim. in fin.* ff. *de auro.* Linea a lino forte dicta, 19. Iſidor. 18 quo etiam margaritas conjungebant. Tertullian. *de cultu fœm.* Uno lino decies ſeſtertium inſeritur. & Beatus Hieronymus in vita Pauli Heremitæ: Uno filo villarum inſunt pretia. *Briſſ.* Hinc monolina & trilina. 20 Adde *l.* 19. ff. *h. t. l.* 6. ff. *de rei vindicat.* 21 Qualiacunque. 22 Adde *l.* 19. §. 3. ff. *h. t.* 23 *l.* 28. *in fin.* ff. *de pactis. l.* 7. ff. *de donation.* 24 Non contrectet. *vulgata.* 25 Imo non ſervatur. *l.* 13. §. 2. ff. *de jurejurando.* 26 *l.* 23. ff. *ad l. Aquil. l.* 11. ff. *ad exhib. l.* 3. ff. *de cond. furt.* 27 *l.* 50. ff. *h. t.* quanti vendi potuit. 28 Imo manifeſti. *l.* 80. §. 3. ff. *h. t.* 29 De effractoribus dicam ff. *tit. de effractorib.* 30 Imo tenetur: nam qui inimicitiarum, aut injuriæ, non furti principaliter faciendi cauſa, furtum alteri perſuadet, furti tenetur. *l.* 50. §. 1. ff. *h. t.* 31 Ariſtot. 5. *Ethic.* 8. ἡ ἀδικία καὶ ἡ δικαιοπραγία ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ. vide *l.* 1. *l.* 2. ff. *de legib. ubi dixi.* 32 Voluntas & propoſitum maleficium delinquentis diſtinguit. 33 Id eſt, volentis furtum committere, *l.* 25. *in fin.* ff. *l.* 50. §. 2. ff. *h. t. l.* 41. *in fin.* ff. *ad l. Aquil. l.* 37. ff. *de uſurpationib.* §. 7. *in fin. Inſt. de oblig. quæ ex delict.* adde & latitare, *l.* 7. §. 5. ff. *quib. ex cauſ. in poſſeſſ.* in convicianitem injuriam referre. *l.* 5. *C. de injuriis.* interficere, *l.* 1. *C. ad leg. Corn. de ſicariis.* tabulas ſupprimere, *l.* 3. §. 6. ff. *de tabulis exhibend.* adde & volentis conditionem apponere, *l.* 19. ff. *de condit. & demonſtr.* veluti aqua quotidiana, vel æſtiva, *l.* antepenult. ff. *de aqua quotidiana.* hinc Seneca 6. *de benefic.* 8. Beneficium ab injuria diſtinguit non eventus, ſed animus. 34 Mihi ſcilic. quam tu mihi commodaſti. 35 Id eſt, commodatarius. 36 *l.* 21. ff. *commodati.* aliud erit, ſi tu ipſe. [illegible] 37 Ultro, ac volens. *l.* 85. ff. *h. t.* 38 De quo *l.* 4. *C. de tutore vel curatore, qui non ſatisdedit.* 39 Ejus intereſt ſervum retinere, qui noxali judicio ſervum defendit. 40 Damnatum. *vulg.* 41 Et ſumptus feciſti. 42 Retinere propter impenſas rem alienam poſſumus adverſus dominum vindicantem. 43 §. 6. *Inſt. de obl. quæ ex delicto.* 44 Imo non tenetur, quia locare poteſt. *l.* 11. §. 1. *l.* 23. ff. *de pignorib.* 45 Puta pecuniæ. facit *lex* 78. ff. *de ſolut.* 46 Alienum largiens, lucrum facit. hinc illud Senecæ: adhuc de alieno liberalis ſum. 2. *epiſt.* 16. 47 Et ex eo beneficio &c. 48 Cur? per eum modum facit, ut alius re mea utatur. 49 Nocturnum furem Romani permiſerunt occidi: Si (inquit lex) aliquis occidit, jure cæſus eſto. Macrob. 1. *Saturnal.* 6. *l.* 9. ff. *ad leg. Corn. de ſicariis. l.* 4. ff. *ad l. Aquil.* 15. *Ecl.* 2. ex *lib.* 10. *tit.* 2. *c.* 7. Plato 9. *de legib.* Auguſtin. 2. *quæſt. ſuper Exodum. cap. perfodiens. extra. de homicid. Exod.* 22. *verſ.* 2. 3. & merito: nec enim multum abeſt a proditore. Senec. 5. *declamat. ultim.* Interdiarium, ſi deprehenſus ſe telo defenderit. 11. Gell. *ultim.* Cicero *pro Milone.* & in oratione *pro Marco Tullio.* apud Quintilian. *lib.* 5. Interdiarii meminit *lex* 4. ff. *ad l. Aquil. l.* 2. ff. *de furibus balneariis* Græcis ἡμεροκλέπτης, & ἡμερινός, cui opponitur ἡμεροκοιτός, id eſt, *dormitator*, & νυκτερινός fur nocturnus. vide Cujacium 11. *obſervat.* 27. Harmenopulus aliam diſtinctionem adfert, cuique ſcilicet permitti nocturnum furem extra civitatem interficere, etiamſi miles ſit: in urbibus non licere, niſi telum geſtet: utrobique oportere eum, qui furem occidat, cum clamore teſtificari. nocturnum autem impune interfici, ſi aliter ei ſine periculo vitæ parcere non poſſumus, 6. *Harmenop.* 5. de fure nocturno in eam rem, vide Cujacium 14. *obſerv.* 15. 50 *l.* 9. *l.* 11. §. 1. ff. *ad l. Jul. de vi publica. l.* 233. §. 2. ff. *de verb. ſignif.* Paul. 5. *ſent.* 2. §. 3. *in fin.* §. 5. *verſic. telum. Inſt. de publicis judiciis.* 15. *Eclog.* 2. ex *lib.* 10. *tit.* 2. *cap.* 7. & *lib.* 2. *tit.* 2. *cap.* 234. & *lib.* 53. *tit.* 9. *ex lib.* 60. *tit.* 18. *cap.* 10. 6. *Harmen.* 5. 51 *l.* 7. §. 1. ff. *de condict. furtiva.* 52 Condictionibus & vindicationibus res noſtras recuperamus 53 *l.* 12. *C. h. t.* 54 Et pœnæ. Rei recuperatio a fure eum non liberat a pœna furtiva, *l.* 48. ff. & *l.* 67. §. 1. ff. & *l.* 3. *C. h. t.* excipe. 56. §. 1. ff. *h. t.* 55 Adde *l.* 10. ff. *de cond. furt.* 56 Vide *tit. de effractorib.* ff. *h. t.* 57 *l.* 39. *l.* 53. ff. *h. t.* 58 *l.* 3. §. 2. ff. *de offic. Præfecti vigilum.* 59 §. 11. *Inſt. de oblig. quæ ex delicto.* adde *l. ult.* ff. *de diviſ. rer.* 60 *l.* 56. §. *pen.* ff. *h. t.* 61 Imo non evaneſcit furti actio: nec enim permittitur tutori tranſigere. *l.* 46. *in fin.* ff. *de admin. & peric. tutor.* adde *l.* 7. §. 3. ff. *pro emptore.* 62 Imo, videtur contrectare, & rem illicitam facere. *l.* 3. *C. vi bonor. rapt.* 63 Invito domino. 64 Potius ſcil. 65 Et ſic ſibi prodeſſe velle, jusque ſuum conſervare, non alteri nocere. 66 Imo, tali incubatione jus pignoris videtur amittere. *l.* 13. *ſupr. de eo, quod metus cauſa. l.* 7. *C. unde vi.* 67 *l.* 46. *in fin. ſupr. h. t.* 68 *l.* 47. *ſupr. h. t.* 69 Præfectus vigilum de furibus cognoſcebat, *l.* 3. §. 1. *ſupr. de off. Præf. vigil.* eosque interdum puniebat capitaliter, *l.* 15. *ſupr. de cond. cauſa dat.* An privatæ tantum pecuniæ fures? ait Forner. 1. *ſelect.* 15. negat Cujac. 15. *obſ.* 37.

dem [1], existimandus est elegisse viam, qua rem persequeretur: & si negotium ibi terminatum, & damnato fure recepta est pecunia sublata, in simplum videtur furti quæstio sublata; maxime si non solum rem furtivam fur restituere jussus fuerit, sed amplius [2] aliquid in eum judex constituerit. † Sed etsi nihil amplius, quam furtivam rem, restituere jussus fuerit, [nec amplius aliquid in eum judex constituerit:] ipso quod in periculum majoris pœnæ [3] deductus est fur, [intelligendum est] quæstionem furti sublatam [4] esse. §. 2. Si res peculiaris subrepta in potestatem servi redierit [5], solvitur furti vitium, & incipit hoc casu in peculio esse, & a domino possideri.

§. 3. Cum autem servus rem suam peculiarem furandi consilio amovet, quamdiu eam retinet, conditio ejus non mutatur: nihil enim domino abest: sed si alii tradiderit [6], furtum faciet. §. 4. Qui tutelam gerit, transigere cum fure potest [7], & si in potestatem suam redegerit rem furtivam, desinit furtiva esse: quia tutor [8] domini [9] loco habetur. † Sed & circa curatorem furiosi eadem dicenda sunt: quia adeo personam domini sustinet, ut etiam tradendo [10] rem furiosi alienare existimetur. † Condicere autem rem furtivam tutor [11] & curator furiosi eorum nomine possunt. §. 5. Si duo servi tui vestem & argentum [12] subripuerint, & alterius nomine tecum de veste actum fuerit, alterius de argento agetur: nulla exceptio dari debebit ob eam rem, quod jam de veste actum fuerit.

De eo, qui specum fecit, & cretam abstulit.

57. ALFENUS [13] [lib. 4. Digestorum a Paulo epitomatorum].

SI cretæ fodiundæ causa specum [14] quis fecisset, & cretam abstulisset, fur est: non quia fodisset, sed quia abstulisset.

De filiofamilias.

58. JULIANUS [15] [lib. 4. ad Urseium Ferocem].

SI filiofamilias furtum factum esset, recte is postea paterfamilias factus eo nomine aget [16]. † Sed & si res ei locata subrepta fuit, paterfamilias factus, itidem agere poterit.

De commodato.

59. IDEM lib. 3. ex Minicio.

SI is, qui rem commodasset [17], eam [rem] clam abstulisset, furti cum eo agi non potest: quia [18] suum recepisset, & ille [19] commodati liberatus esset. hoc tamen ita accipiendum est, si nullas retinendo [20] causas, is, cui commodata res erat, habuit: nam si [21] impensas necessarias in rem commodatam fecerat, interfuit [22] ejus, potius per retentionem eas servare, quam ultro commodati agere: ideoque furti actionem habebit.

De ancilla fugitiva & partu ejus.

60. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

ANcilla fugitiva quemadmodum sui [23] furtum facere intelligitur, ita partum [24] quoque contrectando, furtivum facit.

De servo communi. 1. *De servo pignorato vel vendito*, 5. *Vel empto mandatu alieno vel deposito*, 6. *Vel commodato*. 7. *Hypotheca-ria*. 8. *De fructibus fundi locati*. 9. *De statulibero*.

61. IDEM lib. 8. [25] Quæstionum.

SI servus communis uni ex dominis furtum fecerit, communi dividundo [26] agi debere placet: & arbitrio judicis contineri, ut aut damnum præstet, aut parte cedat. † Cui consequens videtur esse, ut etiam si alienaverit suam partem, similiter & cum emptore agi possit: ut quodammodo [27] noxalis actio caput [28] sequatur. † Quod tamen non eo usque producendum ait, ut etiamsi liber sit factus, cum ipso agi posse dicamus; sicuti non ageretur, etiam si proprius fuisset.

† Ex his igitur apparere, [&] mortuo servo nihil esse, quod actor eo nomine consequi possit: nisi forte quid ex re furtiva ad socium pervenerit. §. 1. His etiam illud consequens esse ait, ut & si is servus, quem mihi pignori dederis, furtum mihi fecerit: agendo, contraria pignoratitia consequar, ut similiter aut damnum decidas [29], aut pro noxæ deditione hominem relinquas. §. 2. Idem [30] dicendum de eo, quem convenisset in causa redhibitionis esse: uti quemadmodum accessiones [31] & fructus emptor restituere cogitur [32], ita & e contrario venditor quoque vel damnum decidere, vel pro noxæ deditione hominem relinquere cogatur: nisi [33] quod in his amplius sit.

§. 3. Quod si sciens quis ignoranti furem pignori dederit, omni modo damnum præstare cogendus est: id enim bonæ fidei convenire.

§. 4. Sed in actione empti præcipue spectandum esse, qualem servum venditor repromiserit. §. 5. Quod vero ad mandati actionem attinet, dubitare se ait, num æque dicendum sit omnimodo damnum præstari debere? Et quidem hoc amplius, quam in superioribus causis servandum, ut etiam si ignoraverit is, qui certum [hominem] emi mandaverit, furem esse, nihilominus tamen damnum decidere cogetur: justissime enim procuratorem [34] allegare, non fuisse se id damnum passurum, si id mandatum non suscepisset. Idque evidentius [35] in causa depositi [36] apparere. nam licet alioquin æquum videatur, non oportere cuiquam plus damni per servum evenire, quam [37] quanti ipse servus sit: multo [38] tamen æquius esse, *nemini officium suum* [39], quod ejus, cum quo contraxerit, non etiam sui commodi causa susceperit, *damnosum esse*. Et sicut in superioribus contractibus, venditione, locatione, pignore, dolum ejus, qui sciens reticuerit [40], puniendum esse dictum sit: ita in his culpam eorum, quorum causa contrahatur, ipsis potius damnosam esse debere. Nam certe mandantis culpam [41] esse, qui talem servum emi sibi mandaverit: & similiter ejus, qui deponat, quod non fuerit diligentior circa monendum, qualem servum deponeret. §. 6. Circa commodatum autem merito aliud existimandum: videlicet quod tunc ejus solius [42] commodum, qui utendum rogaverit, versetur. itaque eum, qui commodaverit, [sicut in locatione, si [43] dolo quid fecerit [44],] non ultra pretium servi quid amissurum. quin etiam paulo remissius circa interpretationem [45] doli mali debere nos versari: quoniam (ut dictum sit) nulla utilitas commodantis interveniat. §. 7. Hæc ita puto vera esse, si nulla culpa ipsius, qui mandatum vel depositum susceperit, intercedat. cæterum si ipse ultro ei custodiam, argenti forte vel nummorum, commiserit, cum alioquin nihil unquam dominus tale quid fecisset: aliter existimandum est [46]. §. 8. Locavi tibi fundum, & (ut adsolet [47]) convenit, *uti fructus ob mercedem pignori mihi essent*. si eos clam deportaveris [48], furti tecum agere [49] posse aiebat [50]. sed & si tu alii fructus pendentes vendideris, & emptor eos deportaverit, consequens erit, ut in furtivam causam eos incidere dicamus. etenim [51] *fructus, quamdiu solo* [52] *cohæreant, fundi* [53] *esse*: & ideo colonum, quia voluntate domini eos percipere videatur, suos fructus facere: quod certe in proposito non æque dicitur; qua enim ratione coloni fieri possint, cum emptor [54] eos suo nomine cogat?

§. 9. Statuliberum [55], qui, *si decem dederit*, liber esse jussus erat, heres noxali judicio defenderat: pendente judicio servus datis decem heredi, ad libertatem pervenit. Quæritur, an non aliter absolutio fieri debeat, quam si decem, quæ accepisset heres, actori dedisset? Referre existimavit, unde ea pecunia data esset. ut si quidem aliunde, quam ex peculio, hæc saltem præstet; quoniam quidem si nondum ad libertatem servus pervenisset, noxæ deditus, ei, cui deditus esset, daturus fuerit: si vero ex peculio, quia nummos heredis dederit, quos utique is passurus eum non fuerit ei dare, contra statuendum.

De eo, qui fugitivo iter monstrat.

62. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

FUrtum non [56] committit, qui fugitivo iter monstravit [57].

De infamia.

63. MACER lib. 2. Publicorum Judiciorum.

NOn [58] poterit [59] Præses provinciæ efficere, ut furti damnatum non sequatur infamia [60].

De servo legato.

64. NERATIUS lib. 1. Membranarum.

A Titio herede homo Seio legatus, ante [61] aditam hereditatem Titio furtum fecit [62]: si adita hereditate Seius legatum ad se pertinere voluerit, furti, ejus servi nomine aget cum eo Titius; quia neque tunc [63], cum faceret furtum, ejus fuit. & ut maxime quis existimet, si servus esse cœperit ejus, cui furtum fecerat, tolli furti actionem, ut nec si alienatus sit, agi possit eo nomine: ne post aditam quidem hereditatem Titii factus est: quia ea [64], quæ legantur [65], recta [66] via ab eo, qui legavit, ad eum, cui legata sunt, transeunt [67].

1 Vide *l. 13. supr. de offic. Præsid.* 2 Id est, majorem pœnam. adde *l. 15. supr. de cond. causa data.* Cur majorem? forte quia fur erat nocturnus, qui gravius puniri solet. vide Cujac. 14. *obs. 15. in fin.* 3 Puta mortis. *l. ult.* ℨ. *h. t.* & *d. l. 15.* Furtum capitale est pro qualitate rei & personæ. 4 Transactam. 5 *l. 4. §. 7. supr. de usurp. it.* 6 Facit *lex 10. C. quod cum eo.* 7 Tutor transigere cum fure potest. *l. 54. in fin. supr. h. t. l. 96. §. 1. supr. de solutionib.* ut & notare *l. 22.* ℨ. *de administr. & per. tutor.* Imo non potest. *l. 46. in fin. supr. de administrat. & peric. tutor. l. 22. C. de pact.* 8 Et curator, ut mox sequitur. 9 *l. 27. supr. de admin. & peric. tutor. l. 7. §. 3. supr. pro emptore.* vice dominorum, *l. 11. §. 7. supr. quod vi aut clam.* adde *l. 7.* ℨ. *de in litem jurando. l. 2. C. de quæstionib.* & e contrario quandiu pupillus sub tutoribus est, οὐδὲν διαφέρει δούλου. Gl. 4. *vers.* 1. id est, *nihil differt a servo.* 10 Utiliter: aliis nihil agit. *l. 12.* ℨ. *de curatore furios.* 11 *l. 85.* ℨ. & *l. 53. §. 3. supr. h. t.*
12 Ἄργυρον καὶ ἐσθῆτά μου. 18. *Ecl. 8. ex lib. 60. tit. 12. c. 53. §. 6.* 13 African. *Basilic. ita legunt.* 14 Specus est sub terra cuniculus. vide *l. 1. §. 33.* ℨ. *ne quid in loco publico.* vide Cujac. 16. *obs. 17.* 15 Ulpian. *Basilic.* & male. 16 Antea non aget, sed ejus pater. *l. 14. §. 13. supr. h. t.* 17 *l. 15. §. ult.* ℨ. *h. t.* adde *l. 21.* ℨ. *commodati.* 18 Suum qui recipit, furti non tenetur. 19 Qui commodato rem accepit, hoc est, commodatarius. 20 Retinendi. *vulg. Hal.* 21 Ut in *l. 25. l. 26.* ℨ. *de procuratorib.* 22 Interest nostra potius retinere, quam agere, & de novo rem adipisci. Illud eo facilius est atque commodius. huc facit quod probat Cujac. 8. *observ.* 2. Legis Falcidiæ seu quartæ retentionem dari, non vindicationem. 23 Sui furtum facit fugitiva *l. 1. C. de serv. fugit. l. 15. in fin.* ℨ. *de acquir. vel amitt. possess.*
24 *l. 12. C. h. t.* Fugitiva ancilla & seipsam & partum suum quoque furari intelligitur. 25 Vide Cujac. 8. *ad Afric. fol. 159.* 26 Non furti. *l. 8.* ℨ. *de noxalib.* 27 Id est, quasi noxalis, quia lis æstimatur in simplum tantum. *l. 16. in fin.* ℨ. *familiæ.* noxalis in duplum vel quadruplum. Cujac. *ibid.* 28 Vide *l. 1. in fin.* ℨ. *de privatis delict.*
29 Id est, præstes, transigas, pacifcaris. Verbum *decidere*, est unum ex legibus 12. tabularum. *l. 7.* ℨ. *de condict. furtiva.* vide Cujac. 10. *observat.* 11. §. 5. ℑ. & *l. 46. §. 5.* ℨ. & *l. 13. C. h. t. l. 9. §. 2. in fin.* ℨ. *de minoribus. l. 7.* ℨ. *de condict. furtiva.* 30 Quod in servo pignorato dictum est. 31 *l. 23. §. 9.* ℨ. *de ædilitio.* 32 Redhibitoria actione. 33 Id est, nisi in his casibus amplius sit, & præterea compelli possit debitor omnimodo damnum decidere. amplius est si sciverit talem servum esse, §. 3. ℑ. *h. t.* aut repromiserit furem non esse §. 4. ℑ. *h. t.* vide Cujac. 8. *ad Afric. fol. 160.*
34 Vel mandatarium. *l. 26. §. 7.* ℨ. *mandati.* 35 Hac formula loquendi utitur idem African. *l. 30. §. 1.* ℨ. *de act. empti. l. 50. §. 1.* ℨ. *de jure dot.* adde & *l. 36. §. 2.* ℨ. *de usufruct.* 36 *l. 31. in fin.* ℨ. *de pignorat. act.* 37 *l. 7. §. 1.* ℨ. *de damno.* 38 Æquo aliud æquius est. 39 Officium nemini oportet esse damnosum. *l. 7.* ℨ. *test. quemad. aper. l. 140.* ℑ. *de regul. juris. l. 27. §. 15.* ℨ. *ad SC. Trebellian. l. 1. l. 29.* ℨ. *ex quibus caus. major.* 40 Retinuerit. *Hal.* 41 Mandati contraria actione venire culpam levissimam, hinc colligit Bartolus, quod dominus in id teneatur, quod diligentiores quique tenentur præstare. 42 In commodato solius accipientis commodum versatur.
43 Si dolo id fecerit, *Hal.* si non dolo quid fecerit. *vulg.* 44 Τυχέσιν εἰδὼς αὐτὸν κλέπτην εἶναι, χρήσει αὐτόν. Interpretatio κατὰ πόδα, relata a Cujacio 8. *ad Afric. fol. 171.* adde *l. 22. in fin.* ℨ. *commodati.* 45 Interpres doli mali, est judex, sicut & bonæ fidei. *l. 58. circa medium.* ℨ. *de pactis.* 46 Nam ipse servo opportunitatem furti faciendi præbuit. 47 *l. ult. C. de remission. pign.* usus obtinuit, ut idem servetur etiam non adjecta ejusmodi clausula; nam quæ sunt moris & consuetudinis, in bonæ fidei judiciis veniunt, *l. 31. §. 20.* ℨ. *de ædil. edict.* unde colligit Cujac. *ibid.* posse hodie defendi in omnibus testamentis tacite intelligi clausulam codicillarem, quod soleat scribi frequentissime, & omnium testatorum ea sit mens, quæ Lucio Titio, *l. penult. §. ult.* ℨ. *de leg.* 2. ut judicia defunctorum valeant quoquo modo. 48 Id est, loco moveris, & in alium transtuleris. adde *l. 25. in fin.* ℨ. *h. t.* 49 Me. 50 Julianus.
51 Hæc verba, quæ sequuntur, eo pertinent, ut intelligatur eos fructus non pervenisse in potestatem coloni. 52 Suo loco. *Archetyp. Floren.* τῷ ἰδίῳ τόπῳ *Basil.* vide Cujac. *ibid.*
53 Fructus pendentes veniunt in rei vindicatione, *l. 44.* ℨ. *de rei vindic.* emptione, *l. ult. § penultim.* ℨ. *quæ in fraud. cred.* legatis, *l. 27.* ℨ. *de usufruct.* augent hereditatem in Falcidiæ ratione. *l. 9.* ℨ. *ad l. Falcid.* 54 Colonus (ut & usufructuarius) fructus suos non facit, nisi ipse eos perceperit. 55 Id est, eum, cui relicta est directa libertas in diem vel conditionem. vide *hic* Cuj. 56 Adde *l. 36.* ℨ. *h. t.* atqui is servum juvare videtur ad malefaciendum, *l. 1. §. 3.* ℨ. *de servo corrupto.* & sui ipsius furi viam ad furtum faciendum aperit. 57 Iter monstrans fugitivo, non eo solo furtum committit.
58 Quoties una pœna ipso jure per legem imponitur, altera per judicem, possunt variæ illæ pœnæ in eundem cadere ex diversis legibus. 59 Imo poterit efficere, ne sit infamis, puta si durius eum, quam oportuit, condemnavit. *l. 8. C. ex quib. caus. infam.* Goth. Et judex quando aliquem injuriarum condemnat, potest in sententia famam & bonum nomen injuriati conservare. vide Wesenb. *cons. 22. num. 26.* Gail. *lib. 1. obs. 65. n. 6.* Ans. 60 Furti quocunque genere damnatus, est infamis, Paul. 2. *sent. 31. § 14. l. 6.* ℨ. *de his, qui notantur infamia.* 61 *l. 44. in fin.* ℨ. *h. t. l. 70.* ℨ. *de leg.* 1.
62 Vid. Anton. Guibertus *lib. 1. quæst. jur. c. 14.* Coralius *ad l. si, quis. n. 7. de servit.* Mencha. *in illustr. controv. c. 69.* Mod. 63 *l. 1. §. 13.* ℨ. *de SC. Silan.* 64 Legata recta via transeunt a legante ad legatarium. 65 Non tamen conditionalia, quæ, pendente conditione sunt heredis. Alias exceptiones vide apud Socin. *reg.* 221.
66 *l. 9. §. 5.* ℨ. *de pecul. l. 30.* ℨ. *de leg.* 2. ab adita hereditate sc. *l. 86. §. 2.* ℨ. *de leg.* 1.
67 Vid. *l. ult. §. 8. C. de curatore furios.*

De pœnitentia.

65. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium Curulium.

QUi ea mente alienum quid contrectavit, ut lucrifaceret, tametsi mutato [1] consilio id domino postea reddidit, fur est: nemo enim tali peccato pœnitentia [2] sua nocens esse desiit [3].

De venditione pignoris. 1. *De legato.* 2. *De mulione in jus vocato.* 3. *Si dispensator manumissus vel tutor post pubertatem exegit.* 4. *De eo, qui Titium commendavit,* quasi idoneum cui credatur; *deinde alium adduxit quasi Titium.* 5. *De stipulatione*, per te non fieri.

66. PAULUS [lib. 7. ad Plautium].

SI is, qui rem pignori [4] dedit, vendiderit eam, quamvis dominus [5] sit, furtum facit, sive eam tradiderat creditori, sive speciali [6] pactione tantum [7] obligaverat. idque & Julianus putat. §. 1. Si is, cui res subrepta [sit], dum apud furem sit, legaverat eam mihi: an si [8] postea fur eam contrectet, furti actionem habeam? Et secundum Octaveni sententiam mihi soli competit furti actio, cum heres suo nomine non habeat: quia quacunque ratione dominium mutatum [9] sit, domino competere furti actionem constat. §. 2. Eum, qui mulionem dolo malo in jus vocasset, si interea mulæ periissent, furti teneri Veteres responderunt [10]. §. 3. Julianus respondit, eum, qui pecuniis exigendis præpositus est, si manumissus [11] exigat, furti teneri. Quod ei consequens est dicere & in tutore, cui post pubertatem solutum est. §. 4. Si tu Titium mihi commendaveris, *quasi idoneum, cui crederem*, & ego in Titium inquisii, deinde [12] tu alium adducas quasi Titium: furtum facies: quia Titium esse hunc credo. scilicet si & ille, qui adducitur, scit. quod si nesciat, non facies furtum: nec hic, qui adduxit, opem tulisse potest videri, cum furtum factum non sit; sed dabitur actio in factum [13] in eum, qui adduxit. §. 5. Si stipulatus [14] de te sim, *per te non fieri, quominus homo Eros intra Kalendas illas mihi detur*: quamvis mea interesset eum non subripi, cum subrepto eo ex stipulatu non teneris; si tamen per te factum non sit, quominus mihi daretur, non tamen furti actionem me habere.

De deposito. 1. *Quid æstimatur in actione furti.* 2. *De infante, qui apud furem adolevit.* 3. *Si servus, qui inemptus factus est*, 4. *Vel furtivus furtum fecerit.* 5. *De locatione finita. De rei consumptione.*

67. CELSUS lib. 12. Digestorum.

INficiando *depositum*, nemo facit furtum: nec enim furtum est ipsa inficiatio [15], licet prope [16] furtum est. Sed si possessionem ejus adipiscatur [17] intervertendi [18] causa, facit furtum. Nec refert in digito habeat annulum, an [19] dactyliotheca [20], quem cum [in] deposito teneret, habere pro suo destinaverit. §. 1. Si tibi subreptum est, quod nisi die certa dedisses, pœnam [21] promisisti, ideoque sufferre eam necesse fuit: furti actione hoc [22] quoque coæstimabitur.

§. 2. Infans apud furem adolevit: tam adolescentis furtum fecit ille, quam infantis; & unum tamen furtum est. ideoque dupli tenetur, *quanti* [23] *unquam apud eum plurimi fuit.* Nam quod semel duntaxat furti agi cum eo potest, quid refert propositæ quæstioni? Quippe si subreptus furi foret, ac rursus a fure altero eum recuperasset: etiam si duo furta fecisset, non amplius quam semel cum eo furti agi posse. Nec dubitaverim, quin adolescentis potius, quam infantis æstimationem fieri oporteret. Et quid tam ridiculum est, quam meliorem furis conditionem esse propter continuationem [24] furti existimare. §. 3. Cum servus inemptus [25] factus sit, non posse emptorem furti agere cum venditore ob id, quod is servus post emptionem, antequam redderetur, subripuisset. §. 4. Quod furi ipsi [26] furtum fecerit furtivus servus, eo nomine actionem cum domino furem habiturum placet: ne facinora talium servorum non solum ipsis impunitatem [præstent], sed dominis [27] quoque eorum quæstui erunt. plerumque enim ejus generis servorum furtis peculia eorundem augentur. §. 5. Si colonus post lustrum [28] conductionis anno amplius fructus invito [29] domino perceperit, videndum ne messis & vindemiæ furti cum eo agi possit? Et mihi dubium non videtur, quin fur [sit] etsi consumpserit [30] rem subreptam, repeti ea ab eo possit.

De re hereditaria.

68. MARCELLUS [lib. 8. Digestorum].

HEreditariæ [31] rei furtum [32] fieri Julianus negabat [33], nisi forte pignori dederat defunctus, aut commodaverat [34]:

69. SCÆVOLA lib. 4. Quæstionum.

AUt in qua usufructus [35] alienus est.

70. MARCELLUS lib. 8. Digestorum.

HIs enim casibus putabat hereditariarum rerum fieri furtum & usucapionem impediri: idcircoque heredi quoque actionem furti competere posse.

De commodato. 1. *De eo, quod pro herede possidetur. De eo, quod interest.*

71. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

SI is, cui commodata res erat, furtum ipsius admisit: agi cum eo & furti & commodati [36] potest. & si furti actum est, commodati actio extinguitur [37]: si commodati, actioni furti exceptio [38] objicitur. §. 1. Ejus rei, quæ pro herede possidetur, furti actio ad possessorem non pertinet, quamvis usucapere quis possit: quia furti agere potest is, cujus interest [39] rem non subripi. interesse autem ejus videtur, qui [40] damnum passurus est: non ejus [41], qui lucrum facturus esset.

De libellis pro tribunali recitatis.

72. MODESTINUS lib. 7. Responsorum.

SEmpronia libellos [42] composuit, quasi datura [43] Centurioni, ut ad officium [44] transmitterentur, sed non dedit; Lucius pro tribunali eos recitavit, quasi officio traditos. Quæro: non sunt inventi in officio, neque centurioni traditi: quo crimine subjiciatur, qui ausus est libellos de domo subtractos pro tribunali legere, qui non sint dati? Modestinus respondit, si clam subtraxit, furtum commissum [45].

De pignore.

73. JAVOLENUS [lib. 15. ex Cassio].

SI is, qui pignori rem accepit, cum de vendendo pignore nihil convenisset [46], vendidit; aut antequam dies venditionis veniret [47], pecunia non soluta, id fecit: furti se obligat.

De re bona fide possessa.

74. IDEM [lib. 4. Epistolarum].

FUrtivam ancillam bona fide duorum aureorum [48] emptam cum possiderem, subripuit mihi Attius, cum quo & ego [49], & dominus, furti agimus. Quæro, quanta æstimatio pro utroque fieri debet? Respondit: Emptori duplo, quanti ejus interest, æstimari debet; domino autem duplo, quanti ea mulier fuerit. nec nos movere debet, quod duobus [50] pœna furti præstabitur: quippe, cum ejusdem rei nomine præstetur, emptori, ejus possessionis; domino, ipsius proprietatis causa præstanda est.

Si simulatus procurator effecit, ut sibi promitteretur.

75. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mucium.

SI is, qui simulabat se procuratorem esse, effecisset, ut vel sibi, vel cui me delegavit, promitterem [51]: furti cum eo agere non possum. quoniam nullum [52] corpus intervenisset, quod furandi animo contrectaretur.

De commodato & deposito. 1. *De fure furtum passo.*

76. IDEM lib. 38. ad Quintum Mucium.

QUi re sibi commodata, vel apud se deposita, usus est aliter [53], atque accepit: si existimavit [54] se non invito domino id facere, furti non tenetur; sed nec depositi ullo modo tenebitur. Commodati an teneatur, in culpa æstimatio erit, id est, an [55] non debuerit existimare id dominum permissurum? §. 1. Si quis alteri furtum fecerit; & id, quod subripuit, alius ab eo subripuit: cum posteriore fure dominus ejus rei furti agere potest, fur prior non potest; ideo quod domini interfuit, non prioris furis, ut id, quod subreptum est, salvum esset. Hæc Quintus Mucius refert, & vera sunt. nam licet [56] intersit furis rem salvam esse, quia condictione tenetur: tamen cum eo is, cujus interest, furti habet actionem, si honesta [57] ex causa interest. nec utimur Servii sententia, qui putabat, si rei subreptæ dominus nemo exstaret, nec exstaturus [58] esset, furem habere furti actionem; non magis enim tunc ejus esse [59] intelligitur, qui lucrum [60] facturus sit. dominus igitur habebit cum utroque furti actionem, ita ut si cum altero furti actionem inchoat, adversus alterum nihilominus duret: sed & condictionem, quia ex diversis factis tenentur.

De sacco pecuniam habente.

77. IDEM lib. 13. ex Variis lectionibus.

QUi saccum [61] habentem pecuniam subripit, furti etiam sacci nomine tenetur, quamvis non sit ei animus sacci subripiendi.

1 Pœnitentia nemo nocens esse desinit, *ut hic. l.* 54. §. 3. *supr. h. t.* sic raptor pœnam non evitat, etiamsi rem raptam ante judicium restituat, *l. penult.* ℨ. *vi bon. rapt.* 6. *Harm.* 7. sed quid, si statim eum pœniteat? videtur absolvendus. vid. Tiraq. *de pœnis. causa* 60. 2 Pœnitentia, vel etiam furti spontanea restitutione, nemo fur esse desinit. *d. l.* 54. *l.* 1. §. 25. *supr. deposit. l.* 17. §. 1. *in fin.* ℨ. *de ædil. l.* 5. ℨ. *vi bon. rapt. l.* 3. *C. de apostatis.* 3 Imo desinit, si pœnituit, *l.* 11. *supr. de in jus vocando. l.* 18. ℨ. *de jurisdict. l.* 14. §. 1. *supr. de eo quod metus causa. l.* 4. §. 10. ℨ. *de usurp.* & desinere potest, *l.* 1. §. 1. *in fin. supr. de fugitiv. l.* 1. *C. de crimine stellionat.* vi l. c. 5. *de reg. tu* 6. sic sentio: In casibus a lege & judice expressis pœnitentiam admitti, aliis non admitti. Porro pœnitere videtur, qui voluntatem nudam habuit, actu vero abstinuit. Eo casu ignoscitur nudæ cogitationi, *l.* 18. ℨ. *de pœnis. l.* 19. ℨ. *ad leg. Corn. de falsis.* cui non videtur in crimine majestatis ignosci. *l.* 5. *C. ad l. Jul. majest.* 4 Speciali scil. non generali. *l.* 3. *C. de servo pignori dato.* 5 *l.* 14. §. 1. *l.* 19. *in fin. l.* 61. §. 8. *supr. h. t.* §. 10. *Inst. de oblig. quæ ex delicto.* 6 Pignori specialiter obligatum servum manumittere non possum. *l.* 6. *l.* 9. *supr. in quib. caus. pignus tacite. l.* 44. §. 7. *supr. de leg.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *C. de servo pign. dato manumiss.* 7 Minus est enim obligare, quam tradere. 8 Ex nova contrectatione datur actio furti singulari successori, & ita intellige *l.* 47. ℨ. *h. t. l.* 8. ℨ. *de servo corrupto* dixi ad *l.* 10. *C. de furtis.* 9 *l.* 47. *supr. h. t.* 10 Quia ope ejus furtum factum est. *l.* 50. §. 1. ℨ. *h. t.* 11 Sciens scil. non ignorans. *l.* 41. *supr. de reb. cred. l.* 18. *l.* 35. ℨ. *de solutionib.* 12 *l.* 52. §. 21. *supr. h. t.* 13 Vide *d. l.* 52. §. 20. *in fin. supr. h. t.* 14 *l.* 13. *supr.* & *l.* 85. *in fin.* ℨ. *h. t.* 15 Seu cogitatio, *l.* 52. §. 19. *supr. h. t.* prope furtum est, depositum inficiari. *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.* 16 Cur prope furtum est? quia qui inficiatur depositum, proprie contrectat. vid. quæ scripsi ad *l.* 1. *in fin. supr. h. t.* 17 Is, qui depositum inficiatur. 18 Ut depositum suum faciat. 19 An datus hypothecæ sit, quem cum. *vulg.* 20 Dactyliotheca annulorum capsula. *l.* 52. §. 8. *l.* 53. *in fin. supr. de legat.* 3. Annularius *Glossis.* vel potius annularium. δακτύλιος Græcis annulus: Dactyliothecam primus Romæ habuit Scaurus. 37. Plin. 1. Hinc collige, furtum annulorum fieri sola dactyliotheca (in qua annuli continentur) contrectata. adde *l.* 77. ℨ. *h. t.* 21 Re sub pœna debita contrectata, fur obligatur ad ipsum quoque onus pœnæ. 22 Id est, pœnam. 23 *l.* 50. *supr. h. t. l.* 13. *in fin. supr. de condict. furtiva.* 24 Adde *l.* 9. *supr. h. t.* 25 *l.* 17. §. 2. ℨ. *h. t.* 26 Furi alius interdum furtum facit. 27 Servorum facinora dominis quæstui esse non debent. 28 Lustrum est quinquennium: sic dictum quod quinto quoque anno vectigalia per censores locata habebantur. adde *l.* 4. §. 1. *supr. de reb. credit. l.* 30. §. 1. *supr. de leg.* 3. 29 *l.* 13. §. 1. *supr. locati.* 30 *l. ultim. supr. de condict. furtiva.* 31 *l.* 40. *in fin.* ℨ. *de hered. pet. l.* 40. *in fin. supr. de nox. l.* 1. §. 15. ℨ. *si is qui testam. liber. l.* 2. *l. ult.* ℨ. *expilatæ hered.* 32 Secus in damno. *l.* 43. *supr. ad l. Aquil.* 33 Ratio est in *l.* 1. §. 15. ℨ. *si is qui testam. liber esse juss.* Ans. 34 *l.* 14. §. 14. *supr. h. t.* 35 *l.* 35. ℨ. *de usurp.* 36 *l.* 18. *supr. commodati.* Goth. Adde *l.* 29. *supr. depositi. l.* 42. ℨ. *locati.* S. L. 37 Adde *l.* 88. ℨ. *h. t.* 38 Dixi ad *l.* 3. *C. de except.* 39 *l.* 10. *l.* 11. *supr. h. t.* 40 *l.* 78. ℨ. *h. t.* 41 Imo & ejus, quia lucrum in eo quod interest comprehenditur *l.* 13. *supr. ratam rem.* 42 An divortii? an debitum aliquod continentes? postremum probatur Bartolo, mihi prius. 43 Forte, quia marito militi itata non tradidit, tamen pœnituit. *l.* 3. *l.* 7. *supr. de divortiis.* 44 Magistri militum. de quo officio loquitur *l.* 2. *C. de officio Magistri militum.* 45 An & injuriæ tenebitur? fit enim nobis injuria, quoties quis injuriose nos ad tribunal judicis trahit. *l.* 13. §. 3. ℨ. *de injuriis.* 46 Etsi vendendi pignoris facultas creditori data non est, pignus tamen potest vendere, si modo prius denunciavit debitori, ut solveret, & is cessaverit. *l.* 4. *supr. de pignorat.* 47 Et ita non cessante debitore. facit *l.* 8. *C. h. t.* 48 Duorum aureorum pretium, *vulgat.* duobus aureis, *Haloand.* de vulgari pretio servorum dicam ad *l.* 1. §. 5. *C. de communi servo.* 49 Vide quæ dixi ad *l.* 2. *C. de furtis.* 50 Unius rei nomine duobus, id est, uni proprietatis, alteri possessionis causa, pœna præstari potest. 51 Nudis verbis furtum non fit. *l.* 52. §. 19. *supr. h. t.* 52 Incorporalium rerum furtum non fieri hinc colligunt. 53 *l.* 5. §. 8. *supr. commodati.* 54 *l.* 46. §. 7. *supr. h. t.* 55 Sapientis non est dicere, Non putabam. 56 Furis interest rem salvam esse. *l.* 12. §. 1. *supr. h. t.* 57 *l.* 11. *supr. h. t.* 58 Extiturus. *vulg.* 59 Interesse. 60 *l.* 71. *in fin. supr. h. t.* 61 *l.* 21. §. 1. *l.* 67. *supr. eod.* Goth. Adde *cap.* 45. *distinct.* 50. Ans.

De

De re inspicienda data.

78. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

REm inspiciendam [1] quis dedit : si periculum spectet eum qui accepit, ipse furti agere potest.

De pignore.

79. IDEM lib. 9. Quæstionum.

SI debitor pignus subripuit, quod [2] actione furti solvit, nullo modo recipit.

De servo vendito. 1. *Quid venit in actionem furti.* 2. *De optione legata.* 3. *De rapina.* 5. *De falso procuratore, & falso herede.*

80. IDEM lib. 12. Quæstionum.

SI vendidero, neque tradidero servum, & is sine culpa mea subripiatur : magis est, ut mihi furti competat actio. & mea videtur interesse [3], quia dominium apud me fuit, vel quoniam ad præstandas [4] actiones teneor. §. 1. Cum autem jure dominii defertur furti actio, quamvis non alias, nisi nostra intersit, competat : tamen ad æstimationem [5] corporis, si nihil amplius intersit, utilitas mea referenda est. † Idque & in statuliberis, & in legato sub conditione relicto probatur. † Alioquin diversum probantibus statui facile quantitas non potest. Quia itaque tunc sola utilitas æstimationem facit, cum cessante dominio furti actio nascitur in istis causis ad æstimationem corporis furti actio referri non potest. §. 2. Si ad exhibendum egissem [6], optaturus servum mihi legatum, & unus ex familia servus subreptus : heres furti habebit actionem. ejus [7] interest : nihil enim refert, cur præstari custodia debeat. §. 3. Cum raptor [8] omnimodo furtum facit, manifestus fur existimandus est [9]. §. 4. Is autem, cujus dolo fuerit raptum, furti quidem non tenebitur, sed vi bonorum raptorum. §. 5. Si Titius, cujus [10] nomine pecuniam perperam falsus [11] procurator accepit, ratum habeat : ipse quidem Titius negotiorum gestorum aget, [&] ei vero qui pecuniam indebitam dedit, adversus Titium erit indebiti [12] condictio, adversus falsum procuratorem furtiva durabit. electo Titio, non inique per doli exceptionem, uti præstetur ei furtiva condictio, desiderabitur. Quod si pecunia fuit debita, ratum habente Titio, furti actio evanescit : quia debitor liberatur. §. 6. Falsus [13] autem procurator ita demum furtum pecuniæ faciet, si [14] nomine quoque veri procuratoris, quem creditor habuit, adsumpto, debitorem alienum circumvenerit. † Quod æque probatur & in eo, qui sibi deberi pecuniam, ut heredi Sempronii creditoris, adseveravit, cum esset alius. §. 7. Qui rem Titii agebat, ejus nomine falso procuratori creditoris solvit, & Titius ratum habuit : non nascitur ei furti actio, quæ statim, cum pecunia soluta est, ei, qui dedit, nata est ; cum Titii nummorum dominium non fuerit, neque possessio, sed condictionem indebiti quidem Titius habebit ; furtivam [15] autem, qui pecuniam dedit : quæ, si negotiorum gestorum actione Titius conveniri cœperit, arbitrio judicis ei præstabitur.

De pecunia civitati subtracta.

81. IDEM lib. 1. Responsorum.

OB pecuniam civitati [16] subtractam, actione furti, non [17] crimine peculatus tenetur [18].

De fullone & sarcinatore. 1. *De fructibus fundi locati.* 2. *De ancilla libidinis causa surrepta.* 3. *De tabulis & cautionibus.*

82. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

FUllo [19] & sarcinator, qui polienda vel sarcienda vestimenta accepit, si forte his utatur, ex contrectatione eorum furtum fecisse videtur : quia non in eam causam ab eo videntur accepta. §. 1. Frugibus ex fundo subreptis tam colonus [20] quam dominus furti agere possit : quia utriusque interest, rem persequi. §. 2. Qui ancillam non [21] meretricem libidinis causa subripuit, furti actione tenebitur : & si suppressit, pœna Legis Faviæ [22] coërcetur. §. 3. Qui tabulas [23] cautionesve subripuit, in adscriptam summam furti actione tenebitur. nec refert cancellatæ necne sint [24] : quia ex his debitum magis solutum esse comprobari potest.

De eo, qui pro herede adprehendit. 1. *De eo, qui una cum servo suo furatus est.*

83. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

SI quis ex bonis ejus quem putabat mortuum, qui vivus [25] erat, pro herede res adprehenderit, eum furtum non facere. §. 1. Ei cum quo suo nomine furti actum est, si servi nomine de alia [26] re adversus eum agatur : non dandam exceptionem furti una facti [27].

De usucapione.

84. PAULUS lib. 2. ad Neratium.

QUamvis res furtiva, nisi ad dominum redierit, usucapi non possit, tamen si eo nomine lis æstimata [28] fuerit, vel furi dominus eam vendiderit [29] : non interpellari jam usucapionis jus dicendum est.

Cui datur furti actio.

85. IDEM lib. 2. Manualium.

IS cujus interest [30] non subripi, furti actionem habet, si & rem tenuit domini voluntate, id est, veluti is cui [31] res locata est. † Is autem qui sua voluntate, vel etiam pro tutore negotia gerit, item tutor [32] vel curator, ob rem sua culpa subreptam non habet furti actionem. † Item is, cui ex stipulato [33], vel ex testamento servus debetur, quamvis intersit ejus, non habet furti actionem : Sed nec is, qui fidejussit [34] pro colono.

De usucapione.

86. TRYPHONINUS lib. 9. Disputationum.

SI ad [35] dominum ignorantem pervenerit res furtiva, vel vi possessa : non videtur in potestatem domini reversa [36]. ideo nec si post talem domini possessionem bona fide ementi venierit, usucapio sequitur.

De pignore.

87. PAULUS lib. 1. Decretorum.

CReditori [37] actio furti in summam pignoris, non debiti competit. sed ubi debitor ipse subtraxisset pignus, contra probatur : ut in summam pecuniæ debitæ, & usurarum ejus, furti conveniretur.

De concursu hujus actionis, & vi bonorum raptorum.

88. IDEM lib. sing. de Concurrentibus actionibus.

SI quis [38] egerit Vi bonorum raptorum, etiam furti agere non potest. Quod si furti elegerit in duplum agere, potest & Vi bonorum raptorum agere sic, ut non excederet quadruplum.

De liberto, cliente, mercenario.

89. IDEM lib. singul. de Pœnis paganorum.

SI libertus [39] patrono, vel cliens [40], vel mercenarius [41] ei qui conduxit, furtum fecerit : furti actio non nascitur.

De fullone. 1. *De ope. De consilio.*

90. JAVOLENUS lib. 9. ex Posterioribus Labeonis.

FUllo [42] actione locati de domino liberatus est : negat eum furti recte acturum Labeo. Item si furti egisset, prius quam ex locato cum eo ageretur, & antequam de furto judicaretur, locati actione liberatus esset : & fur ab eo absolvi debet. quod si nihil eorum ante accidisset, furem ei condemnari oportere. Hæc idcirco, quoniam furti eatenus habet actionem, quatenus ejus interest. §. 1. Nemo opem, aut consilium alii præstare potest, qui [43] ipse furti faciendi consilium capere non potest.

De eo, qui scit sibi surripi.

91. LABEO lib. 2. Pithanon a Paulo epitomatorum.

SI quis, cum sciret quid sibi subripi, non [44] prohibuit [45] : non potest furti agere. Paulus : Imo contra. nam si qui scit sibi rapi, & quia non potest prohibere, quievit [46], furti agere potest. At si potuit [47] prohibere, nec [48] prohibuit : nihilominus furti aget. † Et hoc modo patronus quoque liberto, & is cujus magna [49] verecundia, ei quem in præsentia pudor ad resistendum impedit, furtum facere solet.

De judicio criminali & civili.

92. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

MEminisse oportebit, *nunc furti plerumque criminaliter* [50] *agi*, & *eum, qui agit, in crimen subscribere* [51] : non quasi publicum sit judicium, sed quia visum est temeritatem agentium etiam [52] extraordinaria animadversione coërcendam. Non ideo tamen minus, si qui velit, poterit civiliter [53] agere.

TIT. III.

DE [54] TIGNO JUNCTO [55].

De rei vindicatione. De actione in duplum. 1. *De tigni appellatione.* 2. *De actione ad exhibendum.*

1. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

LEx XII. Tabularum *neque solvere permittit tignum furtivum ædibus vel vineis* [56] *junctum, neque vindicare* : quod providenter Lex effecit, ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur : sed in eum, qui convictus est junxisse, in duplum dat actionem. §. 1. *Tigni* autem appellatione con-

1 *l.* 10. §. 1. ff. *commodati.* *l.* 17. §. 2. *supr. de præscr.* 2 *l.* 22. *in fin. pr. supr. de pignorat.* *l.* 74. *supr. de sol.* 3 Id quod interest pecuniariter, etiam spectatur & venit in delictis. 4 *l.* 14. *supr. h. t.* *l.* 35. §. 4. *in fin. supr. de contr. empt.* §. 3. *Instit. de empt. & vend.* 5 *l.* 50. *supr. h. t.* 6 *l.* 3. §. 6. *supr. ad exhib.* *l.* 6. *supr. de opt.* 7 Ejus quod interest. 8 Vid. *l.* 1. *infr. vi bon. raptor.* 9 Et ita semper in quadruplum tenetur. *l.* 52. *in fin. supr. h. t.* 10 *l.* 23. *supr. de negot.* 11 *l.* 14. *supr. de cond. caus. dat.* 12 *l.* 6. §. 9. *supr. de negotiis.* 13 Vid. *l.* 18. *in fin. supr. de sol.* *l.* 19. *C. de furt.* 14 *l.* 43. *supr. h. t.* 15 Condictio hæc furtiva datur ex causa dominii translati : indebiti vero, ex causa possessionis translatæ : & sic ex diversis causis dantur. 16 Civitati qui pecuniam subtrahit, furti, non peculatus, tenetur. 17 *Nec non.* Alciat. 1. *dispunct.* 5. reprehensus a Roberto, 2. *recept.* 2. vide quæ notavi ad *l.* 4. *in fin.* ff. *ad l. Jul. peculatus.* 18 Imo, tenetur peculatus, *l.* 4 *in fin* ff. *ad l. Jul. peculatus.* 19 Vide *l.* 2. ff. *de cond. sine causa.* 20 *l.* 14. §. 2. *l.* 26. *in fin.* *l.* 52. §. 8. ff. *h. t.* 21 *l.* 39. *supr. eod.* vid. *l.* 60. *Eclog. tit.* περὶ πορνευόντων. 76. ex hoc loco emenda §. 11. apud Paul. 2. *sent.* 31. 22 De plagiariis. *l.* 6. *infr. ad leg. Fab. de plagiar.* 23 *l.* 27 *supr. h. t.* Paul. 2. *sentent.* 31. §. 22. 24 Cancellatione scripturæ probatur debiti solutio. 25 Adde *l.* 1. *supr pro herede.* 26 *l.* 35. *in fin.* *l.* 56. *in fin. supr h. t.* 27 De exceptione furti una facti, vid. Edmund. Merill *lib.* 1. *observ. cap.* 24. Ans. 28 *l.* 4. §. 13. *supr. de usurpat.* 29 *l.* 32. *supr. de usurp.* *l.* 6. §. 3. *in fin. supr. de precario.* 30 *l.* 10. *l.* 11. *supr. h. t.* 31 *l.* 67. *in fin. supr. h. t.* 32 *l.* 53. §. 3. *l.* 56. §. 4 *supr. eod.* 33 Ex stipulatu. *l.* 13. *l.* 66. *in fin. supr. eod.* 34 Adde *l.* 14. §. 10. *l.* 53. §. 3. *supr. eod.* 35 *l.* 4. §. 12. *supr. de usurpat.* 36 Quia abest ei pretium. *l.* 14. *infr. de verb. sign.* 37 Adde *l.* 15. *supr. h. t.* *l.* 13. *supr. de distract. pign.* 38 Vide *l.* 71. *supr. h. t.* 39 Adde *l.* 17. *supr. eod.* *l.* 21. *in fin. C. eod.* 40 Clientes qui, dixi in libris Feudorum. Hi, ut sæpius libertini, & mercenarii. *l.* 3. *supr. de usu & habitat.* *l.* 5. *supr. de his, qui effud. vel dejecer.* *l.* 7. ff. *de captivis.* *l.* 3. *C. de novationib.* de furtis domesticis dicam ad *l.* 11. §. 1. ff. *de pœnis.* 41 Mercenarius. *vulg.* [illegible] 42 *l.* 45. §. 4. *supr. h. t.* 43 *l.* 23. *in fin.* *l.* 53. *supr. eod.* 44 Puta, propter nimiam verecundiam. 45 Forte quia non potuit prohibere. *l.* 7. §. 1. *supr eod.* *l.* 1. §. 10. *supr. quod vi aut clam.* 46 Taciturnitas, tacere, silentium ad alterius delinquentis excusationem pro consensu non habetur. vide tamen Socin. *reg.* 392. 47 *Subaudi*, de facto. 48 Abjicere, vel repudiare actionem non continuo videtur, qui quid nimia verecundia non prohibuit *l.* 1. § *quæ oneranda. supr. quarum rerum actio.* 49 Verecundia magna non prohibentis excusat. 50 De quo vide *l.* 56. §. 1. *supr. h. t.* Criminaliter agere quid sit, vide quæ notavi ad *l.* 1. *infr de publ. jud.* 51 *l.* 3. *supr. de privatis delictis.* 52 *l.* 3. ff. *ad SC. Turpillian.* 53 *l. ult. supr. de privatis delictis.* Goth. vide Merill. *lib. sing differentiar. cap.* 23. Ans.

54 De tigno juncto vide Cujac. 23. *obs.* 19. 55 Vide *l.* 1. *infr. eod.* vid. Ægid. Bossium, *cap.* 60. Praxeos. Oldend. *class.* 7. *act.* 6. 56 Huc refer *l.* 23 §. 6. ff. *de rei vind.* *l.* 6. *supr. ad exhib.* *l.* 63. *supr. de donat. int. vir.* *l.* 7. §. 10. *supr. de adq. rer.* *l.* 7. §. 2. *in fin. supr. de exceptione rei jud.* *l.* 98. *in fin. supr. de solut.* §. 29 *Instit. de rer divis.* Lex XII. tab. talis fuit teste Festo *in voce* Tignum. *Tignum junctum ædibus vineave & concaput ne solvito* : ubi alii legunt *vineæ caputo*, alii *vineæ concapet*, alii *vineæ concapite*, alii *vineave concaptum*. Turnebus legit *vineæque copula, vel vineave ne solvito.* Josephus Scaliger legit *vineæve concapes*, ex antiqua scriptura *concapet*. Tignum concapes vineæ dicitur (nam tignum non tantum dicitur in ædificiis, sed & in vineis, quando habet caput suum cum capite vineæ commissum. Caput vineæ est radix ipsa. Concapes dicitur, ut primicapes, præcapes, deincapes, ancapes, formicapes, terticapes, quarticapes, quinticapes, v. Joseph. Scal. apud Festum in *d. dictione Tignum.* quæ lectio etiam Cujacio probatur. His adde Hotom. *in Commentario* 12. *tabul. in Lege* Tignum junctum.

tinetur omnis[1] materia, ex qua ædificium constet, vineæque necessaria. Unde quidam aiunt tegulam[2] quoque & lapidem, &[3] testam[4], cæteraque, si quæ ædificiis sunt utilia: tigna autem a tegendo dicta sunt: hoc amplius, & calcem, & arenam tignorum appellatione contineri. † Sed & in vineis[5] tigni appellatione omnia vineis necessaria continentur, utputa perticæ[6], pedamenta. §. 2. Sed & ad exhibendum danda est actio. nec enim parci oportet ei, qui sciens alienam rem ædificio inclusit[7], vinxitve[8]: non enim sic eum conveniemus, quasi possidentem, sed ita, quasi dolo malo fecerit[9], quominus possideat.

De rei vindicatione.

2. IDEM [lib. 42. ad Sabinum].

SEd si proponas tigni furtivi nomine ædibus juncti actum: deliberari poterit, an extrinsecus[10] sit rei vindicatio? Et esse non dubito[11].

TIT. IV.

SI[12] IS, QUI TESTAMENTO LIBER ESSE JUSSUS ERIT, POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HEREDITATEM SUBRIPUISSE, AUT CORRIPUISSE QUID DICETUR.

Summa. 1. *Ratio hujus Edicti.* 2. *Quibus casibus locum habet hæc actio.* 3. *De libertate relicta sub conditione.* 4. *De libertate statim competente.* 5. *De servo legato.* 6. *De dominio servi mutato vel amisso. De libertate competente post modicum intervallum aditæ hereditatis.* 8. *Si unus adiit. De pupillo herede.* 10. *De rebus, quæ in bonis, vel ex bonis testatoris fuerunt.* 11. *De fructibus, partu, fætu.* 12. *De tabulis pupillaribus.* 13. *De omnibus, quæ interest heredis non esse aversa.* 14. *De furto & omni damno.* 15. *Quarum rerum furtum fit.* 16. *Si potest alias heres ad suum pervenire.* 17. *De rei vindicatione.* 18. *De successoribus.* 19. *De pluribus delinquentibus.*

1. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

SI dolo malo ejus, qui liber esse jussus erit, post mortem domini, ante[13] aditam hereditatem, in bonis, quæ ejus fuerunt, qui eum liberum esse jusserit, factum esse dicetur, quominus ex his bonis ad heredem aliquid perveniret: in eum intra annum utilem dupli judicium datur. §. 1. Hæc autem actio (ut Labeo scribit) naturalem[14] potius in se, quam civilem habet æquitatem: siquidem civilis deficit actio. sed natura æquum est non esse impunitum eum, qui hac spe audacior factus est: quia[15] neque[16] ut servum se coërceri[17] posse intelligit spe[18] imminentis libertatis: neque ut liberum damnari, quia hereditati furtum fecit, hoc est dominæ[19]. dominus autem dominave non[20] possunt habere furti actionem cum servo suo, quamvis postea ad libertatem pervenerit, vel alienatus sit: nisi [si] postea quoque contrectaverit. E re itaque esse Prætor putavit, calliditatem & protervitatem horum, qui hereditates depopulantur, dupli actione coërcere.

§. 2. Non alias tenebitur iste libertus, quam si dolo quid dissipasse proponatur. Culpa autem negligentiaque servi post libertatem excusata est: sed culpa dolo[21] proxima dolum repræsentat. Proinde si quid damni dedit sine dolo, cessabit ista actio: quamvis alias Aquilia tenetur ob hoc, quod damnum qualiter qualiter[22] dederit. † Habet itaque certum finem ista actio, ut [&] dolo fecerit iste, & post mortem domini, & ante aditam hereditatem. Cæterum si sine dolo, aut dolo quidem, verum vivo domino: non tenebitur hac actione. † Quinimo etsi post mortem[23], post aditam [tamen] hereditatem, cessabit actio[24]: nam ubi adita hereditas est, jam quasi liber conveniri potest.

§. 3. Quid tamen si sub conditione accepit libertatem? ecce nondum[25] liber erit[26], sed ut[27] servus potest coërceri: idcirco dicendum est, cessare hanc actionem. §. 4. Sed ubi libertas competit, continuo[28] dicendum est, posse & debere hanc actionem dari adversus eum, qui pervenit ad libertatem. §. 5. Si servus pure legatus ante aditam hereditatem quid admiserit in hereditate, dicendum est, quia dominium in eo mutatur[29], huic actioni locum esse. §. 6. Et generaliter dicimus, quo casu in servo dominium vel mutatur, vel amittitur[30], vel libertas competit post intervallum modicum[31] aditæ hereditatis: eo casu hanc actionem indulgendam.

§. 7. Sed si fideicommissaria libertas servo data sit, quidquid in hereditate maleficii admisit, nunquid non prius cogatur heres manumittere, quam si satisfecerit? Est autem sæpissime, & a Divo Marco, & ab Imperatore nostro cum patre rescriptum, non impediri fideicommissariam libertatem, quæ pure data est. D. sane Marcus rescripsit arbitrum ex continenti dandum, apud quem ratio ponatur: sed hoc rescriptum ad rationem[32] ponendam[33] pertinet actus quem servus administravit: arbitror igitur, & hic posse hanc actionem competere.

§. 8. *Ante aditam hereditatem*, sic accipere debemus, antequam vel ab uno[34] adeatur hereditas: nam ubi vel unus adit, competit libertas. §. 9. Si pupillus heres institutus sit, & a substituto ejus libertas data, medioque tempore quædam admittantur, si quidem vivo pupillo quid fuerit factum, locum non esse huic actioni: sin vero post mortem, antequam quis pupillo succederet, actionem istam locum habere. §. 10. Hæc actio locum habet non tantum in rebus, quæ in bonis fuerunt testatoris: sed & si heredis interfuit dolum malum admissum non esse, quominus ad se perveniret. † Et ideo Scævola plenius tractat, etsi eam rem subripuisset servus, quam defunctus pignori acceperat, hanc actionem honorariam locum habere: plenius enim causam[35] bonorum hic accipimus pro utilitate. Nam si[36] in locum deficientis furti actionis propter servitutem hanc actionem substituit Prætor, verisimile est in omnibus causis eum, in quibus furti agi potuit, substituisse. † [Et] in summa probatur, hanc actionem [&] in rebus[37] pigneratis, & in rebus alienis bona fide possessis locum habere. † Idem & de re commodata testatori. §. 11. Item si fructus post mortem testatoris perceptos hic servus, qui libertatem prospicit, contrectaverit: locus erit huic actioni. † Sed & si partus, vel fœtus post mortem adgnatos: tantundem erit dicendum. §. 12. Præterea si impubes post mortem patris qu[illegible]ierit rei dominium, eaque antequam impuberis hereditas[38] adeatur, suoripiatur: locum habere istam actionem, dicendum est.

§. 13. Sed & in omnibus, quæ interfuit heredis non esse aversa, locum habet hæc actio. §. 14. Non tantum autem ad sola furta ista actio pertinet, sed etiam ad omnia damna, quæcunque hereditati servus dedit. §. 15. Scævola ait, possessionis furtum fieri[39]: denique si[40] nullus[41] sit possessor, furtum negat fieri[42]. Idcirco autem hereditati[43] furtum non fieri, quia possessionem hereditas non habet, quæ facti[44] est & animi[45]. sed nec heredis est possessio, antequam possideat: quia hereditas in eum id tantum transfundit, quod est hereditatis; non autem fuit possessio[46] hereditatis. §. 16. Illud verum est, si potest alias[47] heres ad suum pervenire, non esse honorariam [hanc] actionem tribuendam: cum in id, quod interfit, condemnatio fiat. §. 17. Præter hanc actionem[48], esse & vindicationem rei, constat, cum hæc actio ad similitudinem furti competat. §. 18. Item heredi[49] cæterisque successoribus competere istam actionem dicendum est. §. 19. Si plures servi libertatem acceperunt, & dolo malo quid admiserint: singuli[50] convenientur in solidum, hoc est, in duplum. † Et cum ex delicto conveniantur, exemplo[51], furti, nullus eorum liberetur, etsi unus conventus præstiterit.

De ignorantia heredis.

2. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

SI paulo ante quam statuta[52] libertas obtigerit, amoverit aliquid servus aut corruperit, ignorantia domini non introducit hanc actionem: ideoque licet maxime ignoraverit heres a statulibero, aut quilibet alius dominus a servo suo amotum aliquid corruptumve esse: non impetrat post libertatem ejus ullam actionem, quamvis in pluribus aliis causis justa[53] ignorantia excusationem mereatur.

De manumissione conditionali.

3. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

LAbeo putavit, sub conditione manumissum res amoventem, si cito[54] conditio extitit, hac actione conveniendum.

TIT. V.

FURTI[55] ADVERSUS NAUTAS, CAUPONES[56], STABULARIOS.

Summa. 1. *Navigandi causa qui accipiuntur.* 2. *Quid venit in hanc actionem.* 3. *De concursu actionis honorariæ & civilis.* 4. *Si caupo vel nauta receperit salvum fore.* 5. *Si exercitor servo suo, vel libero homine utatur.* 6. *Quorum factum præstatur.*

1. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

IN eos, qui naves[57], cauponas[58], stabula[59] exercebunt, si quod a quoquo eorum, quosve ibi habebunt, furtum factum esse dicetur, judicium datur, sive furtum ope, consilio exercitoris factum sit; sive eorum cujus, qui in ea navi navigandi causa esset. §. 1. *Navigandi* autem *causa* accipere debemus eos, qui adhibentur, ut navis naviget, hoc est, nautas. §. 2. Et est in duplum[60] actio. §. 3. Cum enim in caupona[61], vel in navi, res perit, ex Edicto Prætoris obligatur exercitor navis, vel caupo:

1 Tignum, materia omnis ædificii. *l. 7. ff. ad exhibend. l. 7. §. 10. vers. appell. ff. de adq. rer. dom. l. 62. ff. de verb. sign.* πᾶσα ὕλη πρὸς οἰκοδομὴν ποιοῦσα. *Eclog. 2. cap. 62.* πᾶν ξύλον ἐργάσιμον. *Theoph. §. 29. Inst. de rer. divis.* 2 Tigni appellatione continetur etiam quorundam opinione, tegula, lapis, testa: quinimo, & in vineis perticæ & pedamenta. 3 Et cæmenta, cæteraque. *vulgat. Hal.* 4 Testa, βήσαλον, later, non pessulum, ut Theophili interpres vertit, interpretatur. Græci in *l. 19. in fin. supr. de serv. præd. urban.* vertunt illa verba, *ex figlino opere*, ἀπὸ βησάλων, & in glossis laterculum βησάλιον κ̀ ςρασία. & apud Charisium *Besalta.* vid. Cuj. 9 *obs.* 26. 5 Vide Festum *in dictione* Tignum. 6 Vid. *l. 168. ff. de verb. sign.* 7 *l. 7. supr. ad exhibend.* sic includere ædificio dixit Cicero, 1. *ad Atticum.* 8. 8 Junxitve, *Hal.* injunxitve. *vulg.* 9 Tignum alienum jungendo ædibus. 10 An extincta? Wesenb. in §. *cum in suo.* in verbis *duplum jam consecut* [illegible] *Inst. de rer. divis.* 11 Quem in finem extrinsecus? non ut eximatur tignum, sed ut juretur in litem. *l. 98. in fin. supr. de solut.*

12 Actio rerum corruptarum ex hoc Edicto dicitur a Græcis in *l. Titia.* §. *penult. supr. de manum. testam. l. 1. C. de noxal. action.* Cujac. *cap. 20. de præsc.* 13 *l. 48. supr. ad leg. Aquil. l. 27. §. 1. ff. de pecul.* 14 V. *l. 16. ff. de furt.* 15 *l. penult. l. ult. ff. si ex noxal.* 16 V. *l. 26. ff. de statuliber.* 17 Id est, puniri. *l. 6. in fin. l. 7. l. 28. ff. de pœnis.* 18 *d. l. ult. l. 26. in fin. pr. ff. de fideic. libert.* 19 *l. 31. in fin. supr. de hered. instit.* 20 *l. 13. §. 5. ff. quod vi. l. 17. l. 61. ff. de furtis. l. 1. C. de noxal.* 21 *l. 1. §. 1. in fin. supr. si mensor. l. 29. supr. mandati. l. 226. infr. de verb. sign.* 22 Qualiter qualiter, in *l. 46. ff. de furtis. l. 1. §. 15. supr. de separat.* & apud Haloand. in *l. 12. in fin. ff. ratam rem.* Vulgata habet qualitercunque. 23 Mortem domini. *vulg. Hal.* 24 Hæc actio. *vulg.* 25 Sub conditione liber, ante eventum conditionis liber non est. *l. 23. in fin. supr. de manumiss. testam.* 26 *Al.* liber est. 27 Imo ut liber, *l. 14. ff. de quæst. l. 9. in fin. ff. de pœnis.* solve: Contrariæ leges veræ sunt in statulibero, non in eo, cui libertas sub conditione relicta est. 28 Id est, statim ab aditione, *l. ult. ff. eod.* παραχρῆμα τῆς ἀδιτίονος. vide Cujac. 6. *obs.* 1. 29 *l. 66. supr. de furtis.* 30 Ut cum directo manumittitur. 31 Modicum tempus in jure varie accipitur, puta pro tribus, aut quinque. *l. 8. supr. si quis cautionib.* decem, *l. 21. §. 1. supr. de pecun. constituta*, triginta diebus, *l. 1. §. 2. supr. de itinere actuque.* tribus, *l. un. in fin. C. de operis novi nunc.* quatuor mensibus, *l. 21. supr. de judiciis. l. 105. supr. de solutionibus.* quinque annis, *l. 1. §. 13. supr. de separationibus.* pro eo denique tempore, quod judex arbitratus fuerit. *l. 15. in fin. supr. ex quib. caus. major.* [illegible] *l. 71. §. 2. ff. de leg.* 1. Goth. V. Alberic. Gentil. *de temp. appellat.* Ans. 32 Arbiter ad rationem ponendam & dispungendam dabatur, id est, examinandam. de quo vide *l. 53. ff. de judiciis. l. 50. supr. de conditionib. & demonstr. l. 5. in fin. supr. de manumiss. l. 37. supr. de fideicommiss. libert.* qui vir bonus dicitur. *l. 47. §. 2. ff. de fideicommiss. libert.* 33 Ponere rationem actus apud aliquem, est rationem ei reddere. 34 *l. 3. §. 5. ff. de bon. libert. l. 11. in fin. l. 23. in fin. ff. de manumiss. testament.* 35 Causa bonorum est utilitas. [illegible] *in fin. ff. de verb. obl.* adde *l. 5. §. 6. ff. ut in possess.* §. *ult. Inst. vi bonor. rapt.* 36 Hæc actio locum habet in omnibus casibus, quibus furti agi potest, cum in ejus locum excogitata sit. 37 *d. §. ult.* 38 A substituto adeatur. *vulg.* 39 *l. 1. in fin. l. 43. §. 4. supr. de furtis.* 40 *l. ult. ff. expilat.* 41 Ecclesia semper possidet; vel rarum est, ut non possideat. Hinc Bartolus in *l. 7. §. in decurrenti supr. quod cujusque univ.* refert Archiepiscopum quendam Motensem dicere solitum, Ecclesiam a parietibus [illegible], sed & ab ipso Christo possideri. 42 *l. 43. §. 5. supr. de furt.* 43 *l. 68. supr. de furt.* 44 Possessio est facti & animi, quia factum naturale animum possessoris desiderat. 45 Hereditas neque vere, neque ficte possideri potest, sed improprie. Accurs. in *l. 40. §. si forte. in verbis* hæc ita *supr. de adq. vel amitt. poss.* V. Zas. 2. *resp.* 27. 46 Hereditas non possidet: igitur in hereditate non est possessio: at id tantum, quod hereditatis est, heres percipit: igitur in heredem non transfertur possessio. 47 *l. 16. supr. de minoribus.* 48 Furtivam scil. 49 §. 1. *Inst. de perpetuis & temp.* 50 *l. 1. C. de condictione furtiva.* 51 *l. 21. §. 9. supr. de furtis.* 52 Id est, in diem, vel conditionem dilata. *l. 15. l. 16. supr. de noxalib. l. 81. §. 9. supr. de legat.* 1. *l. 9. supr. de optione. l. 1. l. 6. supr. de statulib. l. 25. §. 1. supr. de liberali. l. 27. §. 10. ff. ad leg. Jul. de adult.* 53 Justa ignorantia non semper meretur excusationem, *ut hic.* 54 Id est, continuo. *l. 1. §. 4. supr. eod.*

55 Id est, de furto adversus caupones & stabularios: vel de furto facto in stabulo, vel caupona. 15. *Synops.* 2. 56 Hic adde 53. *Ecl.* 1. περὶ ναυτικῶν ἐνοχῶν καὶ παντοίων ἀγωγῶν &c. adde *supr. nautæ, caupones, stabularii.* Ægid. Bossium, *cap.* 57. *prax.* Oldendorpium, *class.* 7. *act.* 7. 57 περὶ κλοπῆς ἐν πανδοχείῳ ἢ καπηλείῳ γενομένης, 15. *Ecl.* 2. 58 53. *Ecl.* 1. *c.* 21. 59 Meritoria scil. Paul. 2. *sent.* 31. §. 13. 60 *l. 7. §. 1. supr. naut.* 61 §. *ult. ff. eod. l. 6. §. 1. supr. nautæ.* 15. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 4. *c.* 1.

ita

ita ut in poteftate [1] fit ejus, cui res fubrepta fit, utrum mallet cum exercitore honorario jure, an cum fure Jure civili experiri.

§. 4. Quod fi *receperit* [2] *falvum fore* caupo vel nauta: furti actionem non [3] dominus rei fubreptæ, fed ipfe habet, qui recipiendo periculum cuftodiæ fubit. §. 5. Servi vero fui [4] nomine exercitor noxæ dedendo fe liberat: cur ergo non exercitor condemnetur, qui fervum tam malum in nave admifit? & cur liberi quidem hominis nomine tenetur in folidum, fervi vero non tenetur? nifi forte idcirco, quod liberum quidem hominem adhibens ftatuere debuit de eo, qualis effet: in fervo vero fuo ignofcendum fit ei, quafi in domeftico malo, fi noxæ dedere paratus fit. fi autem alienum adhibuit fervum, quafi in libero tenebitur. §. 6. Caupo præftat factum eorum, qui in ea caupona ejus cauponæ exercendæ caufa ibi funt: item eorum, qui habitandi caufa ibi funt. viatorum autem factum [5] non præftat: namque viatorem fibi eligere caupo vel ftabularius non videtur, nec [6] repellere poteft iter agentes; inhabitatores vero perpetuos ipfe quodammodo elegit [7], qui non rejecit, quorum factum oportet eum præftare. In navi quoque vectorum factum non præftatur.

TIT. VI.
SI FAMILIA [8] FURTUM FECISSE DICETUR.

Ratio & fumma Edicti. 1. *De fcientia & ignorantia domini* 2. *De damno.* 3. *Si unius fervi nomine actum fit.*

1. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

UTiliffimum id Edictum Prætor propofuit, quo dominis profpiceret adverfus maleficia fervorum: videlicet ne cum plures furtum admittunt, evertant domini patrimonium, fi omnes dedere, aut pro fingulis æftimationem litis offerre cogatur. † Datur igitur arbitrium hoc Edicto, *ut fi quidem velit dicere noxios fervos, poffit omnes dedere, qui participaverunt furtum: enimvero fi maluerit æftimationem offerre; tantum offerat, quantum* [9] *fi unus* [10] *liber furtum feciffet, & retineat familiam fuam.* §. 1. Hæc autem facultas domino tribuitur totiens, quotiens ignorante eo furtum factum eft. † Cæterum fi fciente, facultas ei non erit data: nam & fuo nomine & fingulorum nomine conveniri poteft noxali judicio. nec una æftimatione, quam homo liber fufferret, defungi poterit. † Is autem accipitur [11] *fcire* [12], qui fcit & potuit prohibere: fcientiam enim fpectare debemus, quæ habet & voluntatem. cæterum fi fcit, prohibuit tamen, dicendum eft ufurum Edicti beneficio. §. 2. Si plures fervi damnum culpa dederint, æquiffimum eft eandem facultatem domino dari. §. 3. Cum plures fervi ejusdem rei furtum faciunt, & unius nomine cum domino lis conteftata fit, tamdiu aliorum nomine actio fuftineri debebit, quamdiu priore judicio poteft actor confequi, quantum [13] confequeretur, fi liber id furtum feciffet;

2. JULIANUS [lib. 23. Digeftorum].

ID eft, [&] pœnæ nomine duplum [14], & condictionis fimplum.

De fervo vendito vel manumiffo, 1. *Vel legato, vel donato.* 2. *De poffeffore, & eo qui dolo defiit poffidere.*

3. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

QUotiens tantum præftat dominus, quantum præftaretur, fi unus liber feciffet, ceffat cæterorum nomine actio, non [tantum] adverfus ipfum, verum etiam adverfus emptorem duntaxat, fi forte quis eorum, qui fimul fecerant, venierint [15]. † Idemque & fi fuerit manumiffus. † Quod fi prius fuerit ablatum a manumiffo, tunc dabitur adverfus dominum familiæ nomine: nec enim poteft dici, quod a manumiffo præftitum eft, quafi a familia effe præftitum. † Plane fi emptor præftiterit, puto denegandam in venditorem actionem: quodammodo enim hoc a venditore præftitum eft, ad quem nonnunquam regreffus eft ex [hac] caufa, maxime fi furti noxaque [16] folutum effe promifit. §. 1. Sed an, fi legati fervi nomine, vel ejus, qui donatus eft, actum fit cum legatario, vel eo, cui donatus eft, agi poffit etiam cum domino cæterorum, quæritur? quod admittendum puto. §. 2. Hujus Edicti levamentum [17] non tantum ei, qui fervos poffidens condemnatus præftitit tantum, quantum, fi unus liber feciffet, datur: verum ei quoque qui idcirco condemnatus eft, quia dolo fecerat, quominus poffideret.

De heredibus furtum paffi.

4. JULIANUS [lib. 22. Digeftorum].

ETiam heredibus [18] ejus, cui plures ejusdem familiæ furtum fecerint, eadem actio competere debet, quæ teftatori competebat: id eft, ut omnes non amplius confequantur, quam confequerentur, fi id furtum liber feciffet.

De fervis communibus.

5. MARCELLUS [lib. 8. Digeftorum].

FAmilia communis fciente altero furtum fecit. omnium nomine cum eo, qui fcit, furti agi poterit: cum altero ad eum modum, qui Edicto comprehenfus eft; quod ille præftiterit [19] non totius familiæ nomine, ab hoc focio partem confequetur. † Et fi fervus communis alterius [20] juffu damnum dederit, etiam quod præftiterit alter, fi modo cum eo quoque ex Lege Aquilia, vel ex XII. tabulis agi poteft, repetat a focio: ficuti cum communi rei nocitum eft. Si ergo duntaxat duos habuerim fervos communes, cum eo, quo non ignorante factum eft, agetur utriusque fervi nomine: fed non amplius confequetur a focio, quam fi unius nomine præftitiffet: quod fi cum eo, quo ignorante factum eft, agere volet, duplum tantum confequetur.

† Et videamus, an jam in focium, alterius fervi nomine, non fit dandum judicium? quemadmodum fi omnium nomine focius decidiffet, nifi forte hoc cafu feverius a Prætore conftituendum eft, nec fervorum confcio [21] parcendum eft.

De heredibus furtum paffi.

6. SCÆVOLA [lib. 4. Quæftionum].

LAbeo putat, fi coheres meus, quod furtum familia cujus feciffet, duplum abftuliffet, me non impediri, quominus dupli agam: eoque modo fraudem Edicto fieri; effeque iniquum [22], plus heredes noftros ferre, quam ferremus ipfi. item fi defunctus minus duplo abstulit, adhuc fingulos heredes recte experiri [Scævola refpondit]. verius puto partes ejus heredes perfecuturos: fed & cum eo, quod defunctus abftulit, uterque heres non plus duplo ferat.

TIT. VII.
ARBORUM [23] FURTIM [24] CÆSARUM [25].

De Lege Aquilia & duodecim tabularum.

1. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

SI *furtim arbores cæfæ fint*, & ex Lege Aquilia [26] & ex XII. tabularum, dandam actionem [27] Labeo ait. Sed Trebatius ita utramque dandam, ut judex in pofteriore deducat id, quod ex prima confecutus fit, & reliquo condemnet.

De pœna latronum.

2. GAJUS lib. 1. ad Leg. XII. tabularum.

SCiendum eft autem eos, qui arbores [28], & maxime vites [29] cæciderint, [etiam [30]] tanquam [31] latrones puniri.

De his quæ arboris appellatione continentur.

3. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

VItem [32] arboris appellatione contineri, plerique veterum exiftimaverunt. §. 1. Hederæ quoque [33], & arundines, arbores non male dicentur. §. 2. Idem de falicteto [34] dicendum eft.

§. 3. Sed fi quis faligneas virgas inftituendi falicti caufa defixerit, hæque, antequam radices coëgerint [35], fuccidantur, aut evellantur: recte Pomponius fcripfit non poffe agi de arboribus fuccifis, cum nulla [36] arbor proprie dicatur, quæ radicem non conceperit.

§. 4. Quod fi quis ex feminario [37], [id eft,] ftirpitus [38] arborem transtulerit: eam, quamvis nondum comprehenderit [39] terram, arborem tamen videri, Pomponius lib. XIX. ad Sabinum probat.

§. 5. Ideo ea quoque arbor effe videtur, cujus radices defineht vivere, quamvis adhuc terra contineatur: quam fententiam Labeo quoque probat. §. 6. Labeo etiam eam arborem recte dici putat, quæ [40] fubverfa a radicibus, etiam nunc reponi poteft: aut [quæ] ita translata eft, ut poni poffit. §. 7. Stirpes [41] oleæ arbores effe magis eft: five jam egerunt radices, five nondum.

§. 8. Omnium igitur harum arborum, quas enumeravimus, nomine agi poterit [42].

---

1 Hoc valde notandum eft ei, cui in hofpitio publico furtum factum eft: datur enim ei actio adverfus cauponæ dominum pro re fubrepta. Quid, fi caupo arcam vel ciftam fibi traditam, vel res plures in cifta fuiffe negavit? utique is, qui eo nomine aget, traditionem & quantitatem mercium traditarum probare tenebitur. Quid, fi caupo ciftam refignatam, vel apertam reddat? num torquendi domeftici, ut vult Bartolus? an potius viatoris feu hofpitio recepti juramento ftabitur? Poftremum a doctoribus communiter receptum effe teftatur Clarus, 5. *fent.* §. 6.
2 *l.* 4. *fupr. nautæ, caup. l.* 14. *in fin. fupr. de furtis.* 3 Id eft, non dominus tantum, ut fit fubauditio, quam taxativam appellant interpretes, ut in *l. ult.* §. 1. *fupr. de ædilitio edicto.* fic Cicero. 2. *de offic.* Hæc oratio fufcepta non de filio, fed de toto genere, id eft, non de filio tantum. Eft & alia fubauditionis fpecies, quam iidem interpretes Augmentationem appellant. *l.* 4. *fupr. de in integrum reftitut. l.* 3. §. 16. *infr. de muneribus.* 4 *l.* 7. §. 4. *verf. fervorum. fupr. nautæ.* 5 *Eclog. ibid.* & *l.* 6. §. 3. *fupr. nautæ, caup.* Imo præftat, *l.* 2. *fupr. nautæ.* 6 Hinc colligit Bart. in *l.* 1. §. 1. *fupr. nautæ.* Neminem cogi ad viatores hofpitio recipiendos, nifi hofpitii publici munus fit profeffus. *Goth. non poteft*, hic eft, *non debet.* Anf.
7 Adde *l.* 16. ℨ. *de SC. Macedon.*

8 Vide Ægid. Boffium, *cap.* 68. *praxeos. Synopf.* 2. περὶ κλοπῆς παρὰ φαμιλίας γενομένης. 9 Id eft, duplum & æftimationem rei. *l.* 2. *infr. h. t.* 15. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 5. *c.* 25. 10 §. *ult. infr. h. t. l.* 9. *fupr. de jurisdict. l.* 32. *fupr. ad l. Aquil. l.* 31. *fupr. de noxal. l.* 3. *in fin. fupr. de publican.* Notandum eft autem hæc vera effe, fi civiliter agatur, non fi criminaliter, ut ex communi opinione refert Clarus, 5. *fent.* 9. *in fin.* ne delicta remaneant impunita. Boffius, *c.* 58. *n.* 2.
11 Id eft, intelligitur. 12 *l.* 3. *l.* 4. *fupr. de noxalib.* 13 Vide quæ notavi in fine principii hujus legis, & 6. *Eclog.* 15. *c.* 2. 14 *Eclog. ibid.*
15 Venierit. *vulg. Hal.* 16 *l.* 17. §. 17. *fupr. de ædilitio.* 17 Levamentum Edicti, beneficium Edicti. Hoc verbum Cujacius reftituit, *l.* 62. §. 2. *in fin. fupr. pro focio.* ubi antea legebatur, *velamentum*, ab aliis *hoftimentum*, a nonnullis *æquamentum*, ut refert Hotoman. 1. *de ufuris.* 7. 18 §. 1. *Inftit. de perpetuis & temporalib.* 19 Præftiterit non totius f. n. a. h. f. confequatur. Cujac. 6. *obf.* 1. *in fin.* 20 *l.* 8. *fupr. de noxalib.* 21 Confilio. *vulgat. Hal.* 22 Eft iniquum, ut plus heredes ferant, quam nos ipfi: quippe heredes ejusdem, atque nos, juris & poteftatis cenfentur. *l.* 37. *fupr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 62. *infr. de reg. jur.*
23 Περὶ δένδρων, καὶ δενδροτομιῶν 60. *Eclog.* 16. adde 5. Paul. *fent.* 20. (ubi male legitur, de incendiariis, pro de arboribus cæfis) & 6. *Harm.* 7. *Georgicon* περὶ δένδρων. Oldendorp. *claff.* 7. 24 Furtim cædere, eft noctu cædere, Paul. 5. *fent.* 20. §. *un.* Hotom. *comment. ad* 12. *tabul.* differentiam ait effe inter furtim & furti caufa cædere; in illo damnum injuria, in hoc furtum effe. 25 Cædere quid fit, v. *l.* 5. *infr. h. t.* Goth. Vid. Hotomann. ad leg. 12. tabular. Cott. *in memorabil. verb. cædere.* Cujac. ad Paul. 5. *fentent.* 20. Arbores furtim cædentes qua pœna afficiantur, vid. Menoch. *de arbitr. lib.* 2 *cent.* 6 *cafu* 579. Ægid Boff. *tract. criminal. tit. de damno dato. num.* 2. 3. 4. Matth. Afflict. *ad confuetud. Neapolit. lib* 1 *rubric.* 26. *num* 4. & 5. Anf. 26 *l.* 5. §. 1. *infr. h. t. l.* 13. *fupr. quod vi.* adde *l.* 27. §. 7. ℨ. *ad l. Aquil. l.* 28. §. 6. *fupr. de jurejur.* 27 Affium fc. 17 Plin. 1. & 1. *c.* 1. ex 12. tab. hodie in duplum, *l.* 7. *in fin.* ℨ. *h. t.* datur etiam Interdictum quod vi aut clam: eft & pœna extraordinaria. de qua v. Paul. 5. *fent.* 20. 28 Frugiferas, Paul. *ibid.* An & fi infrugiferas? fic videtur. v. Paul. 2. *fent.* 31. §. 21. *ibid. qualibet arbores.* nam & arborum nomine comprehenditur falix & hedera. *l.* 3. §. 8. *infr. h. t.*
29 5 Feudorum 10. *in fin.* maxime novellas. Servius ad illum verfum Virgilii *Eclog.* 3. *Atque mala vites incidere falce novellas.* adde *Ecl.* 3. 30 Non tantum velut fures.
31 *Eclog. ibid. c* 2. 6. *Harm.* 7. ideoque cum latroni vita adimatur, *Nov.* 134. *c.* 13. conftat capitale effe, vites cædere. huc poteft referri quod fcribit *Harmen.* 6. *tit.* 7. ei, qui absque juris auctoritate litis caufa vitem, aut aliam quamvis arborem inciderit, manum amputari; & quod Paul. 5. *fent.* 20. refert de damnatione ad opus publicum, & relegatione. 32 *Eclog. ibid. l* 1. §. 3. *fupr. de arb. cæd.* hinc 14. Plin. 1. fcribit vites jure apud prifcos magnitudine inter arbores numerari folitas. 33 *Eclog. ibid.* Harm. *ibid.* 34 De falicto. *vulg. Hal.* vid. *Eclog. ibid.* Harmen. *ibid.*
35 *Al.* egerint. *al.* coierint. 36 Arbor non eft, quod nondum radices egit: non eft etiam arbor, cujus radices exaruerunt, quamvis adhuc ftet. *Eclog. ibid.* Harm. *ibid.*
37 Seminarium eft locus, in quo novellæ plantæ adolefcunt vide *l.* 9. §. 6. *fupr. de ufufr. l.* 3. *fupr. de impenfis.* Qui vineam vel arbuftum conftituere vult, feminaria prius facere debet. vid. Columell. *lib. de arborib. c.* 1. & 5. *de re ruft. c.* 9. 38 *l.* 7. §. 2. ℨ. *h. t.*
39 Comprehendere terram arbor dicitur, quæ terræ coalefcit. 40 Arbor radicitus evulfa fi plantari poteft, arbor eft. Harmen. *ibid.* 41 Oleæ ftirpem incidens (etiamfi ea radices non egit, arborum furtim cæfarum actione tenetur, [illegible] Quod fpeciale eft in olea. Cur ita? forte ob eximium fructum, & miram terenc[illegible] & fcrobis fubigendi, quem vel anno, antequam taleam deponant, id eft, fine radice truncum, præparant, ut fole & pruina fiat putris, quæ tota impenfa perit mox, [illegible] cæfo. De taleis oleaginis ferendis vide Caton. *libris de re ruftica.* 42 Qua actione? arborum furtim cæfarum.

4. GAJUS

4. GAJUS lib. [1.] ad Leg. XII. tabularum.

CErte non dubitatur, ſi adhuc adeo tenerum ſit, ut herbæ [1] loco ſit, non debere arboris numero haberi.

Quid ſit cædere, cingere, ſubſecare. 1. Cauſa hujus actionis. 2. De uſufructuario. 3. De fundo vectigali.

5. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

CÆdere [2] eſt, non ſolum ſuccidere, ſed etiam ferire cædendi cauſa. † Cingere [3] eſt deglabrare [4]. ſubſecare [5] eſt ſubſecuiſſe: non enim poterat cæcidiſſe intelligi, qui ſerra ſecuiſſet. §. 1. Ejus actionis eadem cauſa eſt, quæ eſt Legis Aquiliæ [6]. §. 2. Is cujus uſusfructus eſt in fundo, hanc actionem non habet [7]. §. 3. Qui autem fundum vectigalem [8] habet, hanc actionem habet: ſicut aquæ pluviæ arcendæ actionem, & finium [9] regundorum.

De pluribus delinquentibus. 1. De arbore communi. 2. Si arbor in vicini fundum radices porrexit.

6. POMPONIUS lib. 20. ad Sabinum.

SI plures eandem arborem furtim cæciderint, cum ſingulis [10] in ſolidum agetur. §. 1. At ſi eadem arbor plurium fuerit, univerſis duntaxat una & ſemel pœna præſtabitur. §. 2. Si arbor in vicini fundum radices porrexit, recidere eas vicino non licebit: agere autem licebit, non eſſe ejus [11], ſicuti tignum, aut protectum, immiſſum habere. † Si radicibus [12] vicini arbor aletur, tamen ejus eſt, in cujus fundo origo [13] ejus fuerit.

Quid ſit furtim cædere. 1. De furto. 2. De arbore radicitus evulſa, vel extirpata. 3. De parte cæſa. 4. De eo, qui per ſe vel per alium fecit. 5. De ſervo cædente. 6. Qualis ſit hæc actio. De ejus tempore. De ſucceſſoribus. 7. Quid venit in hanc actionem.

7. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

FUrtim cæſæ arbores videntur, quæ ignorante [14] domino, celandique ejus cauſa cæduntur. §. 1. Nec eſſe hanc furti actionem ſcribit Pedius: cum & ſine furto [15] fieri poſſit, ut quis arbores furtim cædat. §. 2. Si quis radicitus arborem evellerit [16], vel extirpaverit, hac actione non tenetur: neque enim vel cædit, vel ſuccidit, vel ſubſecuit. Aquilia tamen tenetur, quaſi ruperit [17]. §. 3. Etiam ſi non tota arbor cæſa ſit, recte tamen agetur, quaſi cæſa. §. 4. Sive autem quis ſuis [18] manibus, ſive dum imperat ſervo arbores cingi [19], ſubſecari, cædi, hac actione tenetur. Idem & ſi libero imperet. §. 5. Quod ſi ſervo ſuo non præceperit dominus, ſed ipſe ſua voluntate id admiſerit, Sabinus ait competere noxale [20], ut in cæteris maleficiis; quæ ſententia vera eſt. §. 6. Hæc actio, etiam ſi pœnalis ſit, perpetua [21] eſt: ſed adverſus heredem non datur: heredi cæteriſque ſucceſſoribus dabitur. §. 7. Condemnatio autem ejus duplum [22] continet,

1. Quid ſit furtim cædere. 2. De concurrentibus actionibus. 3. De rei & domini ſcientia.

8. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

FAcienda æſtimatione, quanti [23] domini interſit non lædi. ipſarumque arborum pretium deduci oportet, & ejus, quod ſupereſt, fieri æſtimationem [24]. §. 1. Furtim arborem cædit, qui clam [25] cædit. §. 2. Igitur ſi cæciderit, & lucri faciendi cauſa contrectaverit, etiam furti tenebitur lignorum cauſa, & condictione, & ad exhibendum. §. 3. Qui per vim ſciente [26] domino cædit, non incidit in hanc actionem.

De colono cædente.

9. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

SI colonus [27] ſit, qui cæciderit arbores, etiam [28] ex locato cum eo agi poteſt. plane una actione contentus [29] eſſe debet actor.

1 *Ecl. ibid.* 2 Nota hæc verba, cædere, cingere, ſecare. de quibus vide *Ecl.*
c. 4. cædere non eſt ſecare, ſed crebris ictibus, vel ſecuri vel aſcia ſuccidere, ſed & ferire
& vulnerare in totum vel parte. 3 Id eſt, diſcingere, Cujac. 9. *obſervat.* 12. Ho-
tomann. *in comment. ad leg.* 12. *tabul.* legit ſtringere. *Cingendi* verbo utitur Juriſconſul-
tus, in *l.* 29. *ſupr. locat.* cingere eſt in orbem decorticare, quod arbores necat. 17.
Plin. 14. 4 Deglabrare, ſuperſecare: ſuccidere, eſt ſecuri ſecare, Hotomann.
ad illam l. 12. *tabul.* ut qui alienas arbores &c. Subſecare, eſt ſerra ſecuiſſe, *vulgat.*
Deglabrare denique arborem, eſt glabram facere. 5 Id eſt, ſecare. ictibus cædi-
mus: ferris ſecamus: aliud eſt ſecare, aliud eſt cædere. v. Cujac. 9. *obſ.* 12
6 *l.* 1. *ſupr. h. t.* 7 Imo habet. *l.* 12. *ſupr. quod vi aut clam.* 8 *l.* 23. §. 1.
ſupr. de aqua & aquæ. 9 *l.* 4. §. 9. *ſupr. finium regundor.* 10 *Eclog. ibid.*
c. 5. *Harm.* 6. *tit.* 7. *in fin.* adde *l.* 51. *in fin. ſupr. ad l. Aquil.* 11 Ita in Pande-
ctis Florentinis pro *ei ejus*: idque priſco more, quo coaleſcentibus in unum exterioribus
dictionum antecedentium & ſequentium primis ſyllabis, unum plerumque verbum duo-
rum vice fungebatur: ſic *cujus* pro *cui jus* in *l.* 163. ℨ. *de regul. jur. alterius* pro *alteri jus.*
ut in *l.* 9. *ſupr. de liberali cauſ.* 12 Quamvis radices arboris ex alio agro alentur.
Græci. vide *Eclog. ibid.* & Briſſon. *in parerg.* c. 6. *l. ult. ſupr. quod vi. l.* 7. *in fin.* ℨ. *de adq. rer.*
dom. l. 21. §. 9. ℨ. *de furt.* §. 31. *Inſt. de rerum diviſ.* 13 Originem ſuam arbor ſequitur.
v. Hotom 1. *obſ.* 10. 14 Non ſciente. *l.* 8. *in fin.* ℨ. *h. t.* 15 Sed injuriæ tantum infe-
rendæ cauſa. 16 Evulſerit. *vulg. Hal.* qui eradicavit arborem non hac actione,
ſed Aquilia tenetur. 17 Rapuerit. *vulg.* 18 *Ecl. d. c.* 7. & Harm. 6. *c.* 7.
in fin. Goth. Adde *l.* 13. *ſupr. ad. l. Aqu. l.* 4 *C. de noxal. act.* Et de mandante quate-
nus ex delicto mandatarii conveniatur, v Gabriel. *lib.* 7. *concluſ.* 1. *n.* 27. Farin. *pract.*
criminal. lib. 1. *tit.* 1. *quæſt.* 7. *n.* 47. 48. Anſ. 19 V. *l.* 5. *ſupr. h. t.*
20 Noxalem. *vulgat. Hal. Eclog ibid.* 21 *Eclog. ibid.* perpetuam actionem nota,
licet pœnalem & adverſus heredem non competentem. 22 *Eclog. ibid.* Harm.
ibid. in fin. Paul. 2. *ſent* 31. §. 21. notandum eſt, varias eſſe pœnas arborum ſuccisarum:
eſt enim dupli ex Prætoris Edicto, *ut hic.* aſſium 25. ex l 12. tab. 18 Plin. 1. Eſt &
alia ex Lege Aquilia & Interdicto *quod vi aut clam. l.* 28. §. 6. *ſupr. de jurej.* aliæ ſunt
extraordinariæ, de quibus vide Paul 5. *ſentent.* 5. & *l.* 2. *ſupr. h. t.* idque pro circum-
ſtantiis cauſarum. Nam ſi quis animo furandi arbores cæciderit, etiam furti tenebitur:
ſi lignorum cauſa, condictione furtiva & ad exhibendum. *l.* 8. §. 2. ℨ. *h. t.* ſi per vim,
vi bonorum raptorum, & Lege Julia de vi publica & privata: ſi ut colonus, ex locato,
vide Oldendorp. *act.* 7. *claſſ.* 7. *in fin.* 23 *Eclog. ibid. c.* 7. 24 Intereſſe,
ſeu id, quod intereſt, plus eſt, quam damnum ſeu damni æſtimatio. *l.* 10. *ſupr. de ſerv.*
corrupt. 25 *l.* 13. *in princ.* & §. *ult. ſupr. quod vi.* 26 Aliud ignorante. *l.* 7.
ſupr. h. t. 27 Quid emphyteuta? eo nomine jure ſuo cadit & expelli poteſt: id-
que ex communi opinione doctorum refert Clarus 4. *ſent.* §. *Emphyteuſis. qu.* 26.
28 *l.* 25 §. 6. *ſupr. de jurejurand. l.* 25. §. 5. *ſupr. locati.* 29 *l.* 17. *in fin* ℨ. *comm.*
l. 34. *ſupr. de oblig.* 30 *Eclog. ibid. c.* 9. 31 Junctura arboris eſt id, qua
jungitur. 32 *l.* 9. *in fin. ſupr. h. t.* 33 Facit *lex* 5. *in fin. ſupr. de ſerv. cor-*
rupt. l. 1. §. 24. *ſupr. de aqua quotidiana. l.* 11. §. 8. *ſupr. quod vi aut clam. l.* 56. *ſupr. de*
oblig. l. 29. ℨ. *de injur.* 34 Imo non poteſt. *l.* 6. §. 4. *ſupr. de aqua & aquæ.*

Quot ſunt arbores.

10. JULIANUS lib. 3. ex Minicio.

SI gemina [30] arbor eſſet, & ſupra terram junctura [31] ejus emineret, una arbor videtur eſſe: ſed ſi id, qua jungeretur, non extaret, totidem arbores ſunt, quot ſpecies earum ſupra terram eſſent.

De concurrentibus actionibus.

11. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

SEd ſi [32] de arboribus cæſis [ex] Lege Aquilia actum ſit, Interdicto, *Quod vi aut clam*, reddito abſolvetur, ſi ſatis prima condemnatione gravaverit reum: manente nihilominus actione ex Lege XII. tabularum.

De agro vendito.

12. JAVOLENUS lib. 15. ex Caſſio.

QUi agrum vendidit [33], nihilominus furtim arborum cæſarum agere poteſt [34].

TIT. VIII.

VI [35] BONORUM RAPTORUM [36], ET DE TURBA [37].

De concurrentibus actionibus.

1. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

QUi rem rapuit, & furti [38] nec manifeſti tenetur in duplum, & vi bonorum raptorum in quadruplum [39]. ſed ſi [40] ante actum ſit vi bonorum raptorum, deneganda eſt furti: ſi ante furti actum ſit, non eſt illa deneganda; ut tamen id, quod [41] amplius in ea eſt, conſequatur.

Prius Edictum de bonis vi raptis. 1. De vi & de Lege Julia. 2. De dolo. 4. De hominibus coactis. 6. De uno homine coacto. 7. Si unus damnum dederit. 8. De vi & de dolo. 9. De damno clandeſtino. De vi. De eo, quod ſolus admiſit. De dolo. 10. De concurrentibus actionibus. 11. De una re rapta. 12. De eo, quod cogens, vel coactus admiſit. 13. De quadruplatione intra annum. 14. De familia. 17. De nomine hujus actionis. 18. De dolo. De eo, qui rem ſuam, vel ſibi obligatam rapuit. 19. De impubere. 20. De publicano. 21. De pecore abducto & incluſo. 22. De his, quæ ſunt in bonis vel ex bonis. 23. Collatio hujus & furti actionis. De depoſito & eo, cujus intereſt. 25. De rebus emptis a fugitivo. 26. De concurrentibus actionibus. 27. De ſucceſſoribus.

2. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

PRætor ait: *Si cui dolo malo* [42], *hominibus coactis damni quid factum eſſe dicetur, ſive cujus bona* [43] *rapta eſſe dicentur* [44], *in eum, qui id feciſſe dicetur* [45], *judicium dabo. Item ſi ſervus* [46] *feciſſe dicetur, in dominum judicium noxale* [47] *dabo.* §. 1. Hoc Edicto contra ea, quæ vi committuntur, conſuluit Prætor. nam ſi quis ſe vim paſſum docere poſſit, publico judicio de vi [48] poteſt experiri, neque [49] debere publico judicio privata actione præjudicari, quidam putant. Sed utilius viſum eſt, quamvis præjudicium Legi Juliæ de [vi] privata fiat, nihilominus [50] tamen non eſſe denegandam actionem eligentibus privatam perſecutionem. §. 2. Dolo autem malo facere poteſt, quod Edictum ait, non tantum is, qui rapit, ſed [51] & qui præcedente conſilio, ad hoc ipſum homines colligit [52] armatos, ut damnum det, bonave rapiat. §. 3. Sive igitur ipſe quis cogat homines, ſive ab alio [53] coactis utitur ad rapiendum, dolo malo facere videtur. §. 4. Homines coactos accipere debemus ad hoc coactos, ut damnum daretur. §. 5. Neque additur, quales homines; qualeſcunque [igitur], ſive liberos, ſive ſervos. §. 6. Sed & ſi unus [54] homo coactus ſit, adhuc [55] dicemus homines coactos. §. 7. Item ſi proponas ſolum [56] damnum dediſſe, non puto deficere verba: hæc [57] enim quod ait, *hominibus coactis*, ut ſive ſolus vim fecit, ſive etiam

35 Cujacius *hic* putat hunc titulum integriorem fore, ſi ex *l.* 195. §. 3. *in fin.* ℨ. *de verb. ſign.* ita conceptus fuerit: *De hominibus coactis, & vi bonorum raptorum, & de turba.* Cæterum huic titulo ſunt affines tituli *quod metus cauſa: de vi & vi armata: quod vi aut clam. ſupr. & de vi publica & privata.* ℨ. *h. t.* Eſt & præterea notandum hoc tit. duo referri Edicta, unum in *l.* 2. alterum in *l.* 4. ℨ. *h. t.* 36 4. *Inſtit.* 2. 9. *C.* 33. *περὶ τῶν ἁρπαγὰς ἐξ ἐφόδου ποιούντων.* 60. *Eclog.* 17. vide praxim hujus actionis apud Oldendorp. *claſſ.* 7. *tit.* 9. adde 5. *extr.* 17. Boſſ. *tit.* 32. *de rapinis* raptor a fure diſtat: hic clam facit, ille vi; hic interdum non manifeſtus, ille ſemper. *l.* 80. §. 3. *ſupr. de furt.* Cui tamen contrarium videtur quod extat 60. *Eclog.* 17. *c.* 1. Raptor fur eſt improbus, *l.* 14. §. 12. *ſupr. quod met. cauſ.* ſunt & aliæ differentiæ. de quibus vide ℨ. *h. t.* 37 *l.* 4. §. 2. *infr. h. t.* de his, quæ per turbam fiunt. Paul. 5. *ſent.* 3. *l.* 11. *infr. de vi publica.* 38 Adverſus raptorem agi poteſt vel in duplum, perinde ac adverſus non manifeſtum furem; vel in quadruplum. 60. *Eclog.* 17. *c.* 1. 39 Cui ineſt res vi ablata. *pr. Inſt. h. t.* Unde dicitur actio mixta. §. 19. *Inſt. de act. l.* 2. §. 13. ℨ. *h. t.* Anſ. 40 *l.* 88. *ſupr. de furt.* 41 *l.* 15. *ſupr. quod met. cauſ.* 42 *l.* 4. §. 6. *verſ. critque. infr. h. t.* §. 1. *Inſt. h. t.* 43 Mobilia, *l.* 2. *C. h. t.* etiam minimi valoris. *Inſt. eod. in princ.* 44 Dicentur, ei intra annum, quo primum de ea re experiundi poteſtas fuerat, in quadruplum: poſt annum, in ſimplum judicium dabo. Item ſi ſervus &c. *Hal.* 45 De vi bonorum raptorum intra annum, in quadruplum: poſt annum in ſimplum. *vulg.* de quadruplo adde *l.* 2. *in fin. l.* 4. *C. h. t.* 46 Vel familia. §. 14. *infr. h. t.* 47 Noxale judicium, ut ſervum noxæ dedas, vel damnum præſtes. 48 Privata, ob vim vel civiliter, *ut hoc tit.* vel criminaliter agere poſſumus. *ex tit. de vi privata.* 49 *l.* 23. §. 9. *ſupr. ad l. Aquil.* 50 Id eſt, nihilo magis, Accurſ. *hic* & Gilbertus Regius, reprehenſi a Roberto 2. *recept.* 22. ſed video tamen *nihilominus*, in jure ſumi pro *minime*; ut, nihilominus incumbit, in *l.* 56 *C. de decurion.* pro minime incumbit: ita & hic, nihilominus non eſt deneganda, id eſt, minime deneganda. Sic Priſc. 18. *Inſt.* ſcribit Latinos uti frequentiſſime duplici negatione pro ſimplici, ut nihilominus, pro nihilomagis. Econtrario nihilomagis pro nihilominus: atque ita in *l.* 51. §. 1. *ſupr. de Ædilitio.* non dubitandum, quin nihilomagis agere poſſit. & in *l.* 18. §. 3. *C. de judic.* nihil impedit quo magis terminetur. *l.* 1. *C. qui dare tutor.* non oportuit impediri, quo magis curator ibi daretur. & in *l.* 34. *ſupr. mandati.* nihilomagis pecuniam creditam recte petit. & in *l.* 87. §. 7. ℨ. *ad l. Falcid* nihilomagis ſubſtitutus obligabitur. ſumitur particula nihilomagis pro nihilominus, ut & in *l.* 1. *C. de pignorib.* pro nondum, ut ſit ſenſus: debitorem cedentem creditori pignoribus nihilo magis liberari, id eſt, nondum liberari. de his dictionibus, vide Cujac. in *l. qui fundum.* 7. *ſupr. pro emptore.* Gilb. Regium 2. *Enantiophanon.* 20. Robert. 2. *recept.* 28 29. 51 An hoc innuitur, ſolum conatum in raptore puniri? 52 Coegit. *vulg.* collegit. *Haloand.* 53 *l.* 4. §. 6. ℨ. *h. t.* 54 Unus homo; multi homines coacti cenſentur, etiamſi unus tantum homo coactus ſit. 55 *l.* 1. §. 17. ℨ. *de vi & vi.* 60. *Eclog.* 17. *c.* 1. Imo non dicemus, quum unitas non ſit multitudo, & unus non facit numerum, *l.* 40. *in fin.* ℨ. *de verbor. ſign.* hinc colligit Bartolus, ſtatuto puniente producentem falſos teſtes, eum etiam puniri, qui unicum produxerit. 56 Id eſt, ſine turba. *l.* 4. §. 6. ℨ. *h. t.* 57 Hoc etiam. *vulg. Hal.*

hominibus

hominibus coactis, [sic accipere debemus, etiam hominibus coactis], vel armatis, vel inermibus, hoc Edicto teneatur. §. 8. Doli mali mentio hic [1], & vim in se habet. nam qui vim facit, dolo malo facit: non [2] tamen qui dolo malo facit, utique & vi facit. ita dolus habet in se, & vim: & sine vi, si quid callide admissum est, æque continebitur.

§. 9. *Damni*, Prætor inquit. Omnia ergo damna continet & clandestina. Sed non puto clandestina, sed ea quæ violentia permixta sunt: etiam quis recte definiet, si quid solus admiserit quis, non vi, non contineri hoc Edicto: & si quid hominibus coactis, etiam si sine vi, dummodo dolo sit admissum, ad hoc Edictum spectare. §. 10. Cæterum neque furti actio, neque Legis Aquiliæ, contributæ sunt in hoc Edicto: licet interdum communes sint cum hoc Edicto. nam Julianus scribit eum qui vi rapit, furem esse improbiorem [3]: & si quid damni coactis hominibus dederit, utique etiam Aquilia poterit teneri. §. 11. *Vel cujus bona rapta esse dicuntur*. quod ait Prætor *bona rapta*, sic accipiemus, etiamsi una [4] res ex bonis rapta sit. §. 12. Si quis non homines ipse coëgerit, sed inter coactos ipse fuerit, & quid aut rapuerit, aut damni dederit: hac actione tenetur. † Sed utrum hoc solum contineat Edictum, quod dolo malo hominibus a reo coactis damnum datum sit, vel raptum: an vero quod dolo malo rei [5] raptum, vel damnum datum sit, licet ab alio homines sint coacti, quæritur? Et melius esse dicitur, etiam hoc contineri, ut omnia hæc contineantur, & quod ex coactis ab alio [6] damnum datum sit [7]: ut & is qui coëgit, & si [8] qui coactus est, contineri [9] videatur. §. 13. In hac actione intra annum utilem [10] verum [11] pretium rei quadruplatur, non etiam quod interest.

§. 14. Hæc actio etiam familiæ nomine competit: non imposita necessitate ostendendi qui sunt ex familia homines qui rapuerunt, vel etiam damnum dederunt. *Familiæ* autem appellatio servos [12] continet, hoc est, eos qui in ministerio sunt, etiam si liberi esse proponantur, vel alieni bona fide nobis servientes. §. 15. Hac actione non puto posse actorem singulorum servorum nomine agere adversus dominum eorum: quia sufficit dominum semel quadruplum offerre. §. 16. Ex hac actione noxæ deditio non totius familiæ, sed eorum tantum, vel ejus qui dolo fecisse comperietur, fieri debet. §. 17. Hæc actio vulgo tibi [13] *bonorum raptorum* dicitur. §. 18. Hac actione is demum tenetur, qui dolum [14] malum adhibuit. Si quis igitur suam [15] rem rapuit, vi quidem bonorum raptorum non tenebitur, sed aliter multabitur. † Sed & si quis fugitivum suum quem bona fide aliquis possidebat rapuit, æque hac actione non tenebitur: qua [16] rem suam aufert.

† Quid ergo si sibi obligatam [17]? Debebit teneri. §. 19. Vi bonorum raptorum actio in impuberem qui doli mali capax non [18] est, non dabitur: nisi servus ipsius, vel familia ejus admisisse proponantur. & servi & familiæ nomine, noxali [19] vi bonorum raptorum actione tenetur. §. 20. Si publicanus [20] pecus meum abduxerit, dum putat contra Legem vectigalis aliquid a me factum, quamvis erraverit [21], agi tamen cum eo vi bonorum raptorum non posse, Labeo ait: sane [22] dolo caret. si tamen ideo inclusit, ne pascatur, & ut fame [23] periret: etiam utili Lege Aquilia. §. 21. Si per vim abductum pecus incluserit [24] quis, utique vi bonorum raptorum conveniri poterit. §. 22. In hac [25] actione [26] non utique spectamus rem in bonis [27] actoris esse, sive in bonis sit, sive non sit: [si] tamen [28] ex bonis sit, locum hæc actio habebit. Quare, sive commodata res sit, sive locata, sive etiam pignorata proponatur, sive deposita apud me, [sic] ut intersit mea eam non auferri, sive bona fide a me possideatur, sive usumfructum in ea habeam, vel quod aliud [29] jus, *ut intersit mea non rapi*, dicendum est competere mihi hanc actionem, ut non dominium accipiamus, sed illud solum ex bonis meis, hoc est, ex substantia mea res ablata esse proponatur. §. 23. Et generaliter [30] dicendum est, *ex quibus causis furti mihi actio competit in re clam facta, ex hisdem causis habere me hanc actionem.* † Dicet aliquis: atquin ob rem depositam furti actionem non habemus. Sed ideo addidi, *si intersit nostra non esse raptam*: nam & furti actionem habeo [31]. §. 24. Si in re deposita culpam quoque repromisi, vel [32] pretium depositionis non quasi mercedem [33] accepi, utilius dicendum est, etsi cesset actio furti ob rem depositam, esse tamen vi bonorum raptorum actionem, quia non [34] minima differentia est inter eum qui clam facit, & eum qui rapit: cum ille celet suum delictum, hic publicet, & crimen etiam publicum admittat. † Si quis igitur interesse sua vel modice [35] docebit [36], debet habere vi bonorum raptorum actionem. §. 25. Si fugitivus meus quasdam res, instruendi sui causa, emerit [37], eæque raptæ sint, quia in bonis [meis] hæ sunt [res], possum de his vi bonorum raptorum actione agere. §. 26. Rerum raptarum nomine, etiam furti [38], vel damni injuriæ, vel condictione agi [39] potest, vel certe singulæ res vindicari possunt. §. 27. Hæc actio heredi cæterisque successoribus dabitur. † Adversus heredes autem vel [40] cæteros successores non dabitur: quia [41] pœnalis actio in eos non datur. † An tamen in id quod locupletiores [42] facti sunt, dari debeat, videamus? Et ego puto ideo Prætorem non [43] esse pollicitum in heredes in id quod ad eos pervenit, quia putavit sufficere condictionem [44].

De servo qui rapuit manumisso.

3. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

SI servus rapuerit, & cum libero agatur, etiam si cum domino experiundi potestas fuit, non recte cum manumisso post annum [45] agetur: quia cum quocumque experiundi potestas fuerit, excluditur actor: [&] si cum domino intra annum actum sit, deinde cum manumisso agatur, rei judicatæ exceptionem nocere Labeo ait.

Alterum Edictum de turba. 1. *Argumentum Edicti.* 2. *Turbæ vox unde dicatur.* 3. *Quomodo accipiatur, & quid differat a rixa.* 4. *De eo, qui damnum dedit, vel dolo fecit ut damnum daretur.* 5. *De eo, qui in turba auctor fuit damni dandi.* 6. *Collatio hujus Edicti & superioris.* 11. *Qualis sit hæc actio, & quid in eam veniat.* 12. *Quid docere actor debet.* 13. *De servo pulsato vel verberato.* 13. *Si servus aut familia deliquerit.* 16. *De successoribus.*

4. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

PRætor ait: *Cujus dolo malo in turba [46] damnum [47] quid factum esse dicetur: in eum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum: post annum, in simplum judicium dabo.*

§. 1. Hoc Edictum de eo damno proponitur, quod quis in turba dedit.

§. 2. *Turbam* [48] autem appellatam Labeo ait ex genere tumultus: idque verbum ex Græco tractum, ἀπὸ τοῦ θορυβεῖν, id est, *a tumultuando*. §. 3. Turbam autem ex quo numero admittimus? Si duo rixam commiserint, utique non accipiemus in turba id factum: quia duo [49] turba non proprie dicentur. Enimvero si plures fuerunt, decem aut quindecim homines, turba dicetur. † Quid ergo si tres, aut quatuor? turba utique non erit [50]. Et rectissime Labeo inter turbam & rixam multum interesse ait: namque turbam [51], multitudinis [52] hominum esse turbationem & cœtum [53]: rixam [54] etiam duorum. §. 4. Hoc autem Edicto tenetur non solus qui damnum [in] turba dedit, sed & is qui dolo malo fecerit, ut in turba damni quid daretur: sive illo venerit, sive non fuerit præsens, dolus enim malus etiam absentis [55] esse potest.

§. 5. Hoc Edicto dicendum est etiam eum teneri, qui venit, & in turba fuit auctor damni dandi: si tamen & ipse inter turbam fuit, cum damnum daretur, & dolo malo fuit: nam & hujus dolo malo in turba damni quid factum esse negari non potest. §. 6. Si quis adventu suo turbam concitavit, vel contraxit, vel clamore, vel facto aliquo, vel dum criminatur aliquem, vel [dum] *misericordiam* [56] *provocat*: si dolo malo ejus damnum datum sit, etiam si non habuit consilium turbæ cogendæ, tenetur. Verum est enim dolo malo ejus in turba damni quid datum: neque enim exigit Prætor, ut ab ipso sit turba convocata, sed hoc, ut dolo alicujus in turba damnum datum sit. † Eritque hæc [57] differentia inter hoc Edictum & superius: quod ibi de eo damno Prætor loquitur, quod dolo malo hominibus coactis datum est, vel raptum etiam non coactis hominibus. At hic de eo damno quod dolo malo in turba datum est, etiam si non ipse turbam coegit, sed ad clamorem ejus, vel dicta [vel] misericordiam [58] turba contracta est, vel si alius contraxit, vel ipse ex turba fuit. §. 7. Idcirco illud [59] quidem Edictum, propter atrocitatem [60] facti, quadrupli pœnam comminatur: at hoc [61], dupli [62].

§. 8. Sed & hoc, & illud, intra annum tribuit experiundi facultatem: post annum in simplum competit. §. 9. Loquitur autem hoc Edictum de damno dato, & de amisso: de rapto non. sed superiori Edicto, vi bonorum raptorum agi poterit. §. 10. Amissa autem dicuntur [63] ea, quæ corrupta alicui relinquuntur, scissa forte vel fracta.

§. 11. Hæc autem actio in [64] factum est, & datur in duplum quanti [65] ea res erit: quod ad pretium verum [66] rei refertur, & præsentis temporis fit æstimatio, & semper in duplum intra annum est. §. 12. Docereque actor in turba damnum esse datum debet: cæterum si alibi [67] datum sit quam in turba, cessabit hæc actio. §. 13. Si cum servum meum Titius pulsaret, turba fuerit collecta [68], isque servus in ea turba aliquid perdiderit: cum eo qui pulsabat, agere possum, quippe cum in turba dolo malo damnum datum sit. sic tamen, si ut damnum daret, ideo cœperat cædere: cæterum si alia causa verberandi fuit, cessat actio. §. 14. Sed & si quis ipse turbam convocasset, ut turba coram servum verberaret, injuriæ faciendæ causa, non damni dandi consilio, locum habet Edictum: verum est enim, eum qui per injuriam verberat, dolo facere; eum qui [69] causam præbuit damni dandi, damnum dedisse. §. 15. In servum autem [70], & in familiam, Prætor dat actionem. §. 16. Quæ de heredibus cæterisque successoribus in vi bonorum raptorum actione diximus [71], & hic erunt repetita.

1 Est igitur speciale: alias vis esse potest sine dolo. *l. 3. in fin. supr. ne quis eum, qui in jus.* 2 Qui vi facit, plerumque dolum adhibet: qui dolo, vi non semper utitur. 3 Raptor est fur improbior. *Inst. eod. in pr. l. 14. §. 12. supr. quod met.* 4 Facit *l. 3. §. 2. supr. de negot.* Dubitandi causa nascitur ex voce *bonorum*, quæ hoc Edicto continetur: Ita bona rapta dicentur, etiam si una res tantum rapta sit. adde *Inst. eod. in pr.* 5 Ejus tantum scil. 6 Ab aliquo. *Hal.* 7 Sit. in id & is, qui coegit &c. *Hal.* 8 Et is qui. *Hal.* 9 Teneri. *Hal.* sensus est, si ab uno coactorum damnum datum est, non tantum coactus, sed & is, qui coegit, tenetur. adde *Nov. Leon.* 70. 10 *l. ult. C. h. t.* Ans. 11 *l. 50. supr. de furt.* 12 *l. 25. §. 2. supr. de adil. l. 1. §. 16. & 18. supr. de vi & vi.* & liberos. *l. 40. in fin. infr. de verb. sign.* 13 Vulgo vi bonorum. *vulg. Hal.* 14 In *pr. supr. h. t. §. 1. Inst. h. t.* 15 *Ecl.* 51. adde *l. 21. §. 4. supr. de furt.* 16 Quia rem suam *vulg. Hal.* 17 *l. 3. C. h. t.* 18 Impubes admodum (qui non proximus pubertati, dolive mali non capax) vi bonorum raptorum non tenetur, *ut hic*. sed nec furti, *l. 23. supr. de furt.* falsi, *l. 22. infr. ad leg. Corn. de fals.* falsæ monetæ, *l. 1. in fin. C. de falsa moneta.* doli, *l. 13. l. 14. supr. de dolo. l. 3. in fin. supr. de tributor. l. 3. §. 1. infr. de sepulchro.* rei perditæ, *l. 60 supr. de rei vind.* sepulchri violati, *d. l. 3.* vis illatæ. *l. 1. §. 6. supr. ne vis fiat.* 19 Noxali judicio, & vi. *Hal.* 20 Adde *l. 1. §. 2. supr. de publican.* 21 Id est, nescierit. 22 Si dolo caret. *Hal.* dolo caret qui ignorat, *l. 8. C. de furt.* modo ignorantia non sit affectata. 23 *l. 9. §. 2. l. 29. §. 7. supr. ad l. Aquil. l. 4. supr. de agnosc. liber. l. 6. C. ad l. Aquil. §. 16. Inst. de l. Aquil.* 24 Vide *l. 39. in fin. supr. ad l. Aquil.* 25 *§. 2. Inst. h. t.* 26 Actione. 27 In bonis esse quid sit, vide *l. 49. infr. de verb. sign.* 28 Aliud est, in bonis esse; aliud, ex bonis. 29 Puta, usus, vel superficiei. 30 *§. ult. vers. ult. Inst. h. t.* 31 Habeo, si in re d. c. q. r. v. p. d. n. q. mercedem accepi. Utilius &c. Ita Cujacius hunc locum interpungit. *Inst. eod. in verbis*, per vim. 32 Vide quæ scripsi 2. *Feud.* 23. 33 Alias esset locatio. *l. 1. §. 9. supr. depositi.* 34 Clam facientis & raptoris differentia. vide doctores ad *l. nemo. 4. C. de summ. Trinit.* 35 *Instit. eod. in pr. Nov. 63. c. 1.* 36 Facit *lex 29. supr. de hered. pet.*

37 Facit *lex 15. ff. de Public.* 38 Adde Paul. 5 *sent.* 3 §. 1. 39 Furtiva. *l. 10. §. 1. supr. de condict. furt.* vel triticiaria. *l. 1. in fin. supr. de condict. tritic.* 40 *l. 1. supr. de privat. delict.* 41 §. 1. *Inst. de perpetuis.* 42 *l. 5. supr. de calumn. l. 1. in fin. supr. de vi & vi.* 43 Imo pollicitus est. *l. 1. supr. de priv. delict.* 44 *l. 1. supr. de privat. delict.* 45 A die rapinæ computandum. *Accurs.* 46 Hic agitur de altera hujus tituli parte, nempe *de turba*. 47 Cur damni meminit? hoc Edictum a superiore, quod extat *l. 2. supr. h. t.* in eo differt. Hoc enim Edictum est de damno dato, & amisso: illud vero, de rapto. 48 Τύρβη. *Hal.* 49 Vide quæ notavi ad *l. 40. in fin. infr. de verb. sign.* 50 Cur ita, cum tres faciant collegium? *l. 85. infr. de verb. sign.* 51 Turba a rixa tantum differt, quantum plurium hominum concertatio a paucorum concertatione. 52 Imo unius. *arg. l. 2. §. 6. supr. h. t.* 53 Vide *l. 5. infr. ad l. Jul. de vi publica.* 54 Adde Fest. *in Rictus. l. 52. §. 1. supr. ad l. Aquil. l. ult. infr. ad l. Corn. de sicariis.* Glossis Rixa μάχη, Rixatur μαχῆται. 55 Vide *l. 15. §. 7. ff. de injuriis.* 56 Adde *finem hujus paragraphi.* 57 Adde aliam in *§. 7. infr. h. t.* & aliam ex *§. 9. infr.* 58 Ut *supr. h. t.* 59 Vi bonorum raptorum scil. de quo *lex 2. supr. h. t.* 60 *Instit. eod. in princ.* 61 De turba sc. 62 Paul. 5. *sent.* 3. §. 1. 63 *l. 9. infr. de verbor. sign.* 64 In factum narrativa est. *Græci.* 65 *l. 7. §. 2. supr. quod falso tutore. l. 38. §. 2. supr. de verbor. obl.* vide *l. 179. l. 193. infr. de verb. sign.* 66 *l. 2. §. 13. supr. h. t. l. 50. supr. de furtis. l. 38. §. 2. supr. de verb. oblig.* 67 Probari factum insigne non videtur, nisi omnes omnimodo ejus circumstantiæ & qualitates probatæ sint. vide Mynsinger. 4. *obs.* 80. 68 Per occasionem scil. vide *l. 30. §. 1. supr. ad l. Aquil.* 69 Causam damni qui dat, damnum dedisse videtur, *ut hic*. sic qui causam mortis dedit, videtur occidisse, *l. 7. §. 6. l. 9. l. 49. supr. ad l. Aquil.* Quæ sententiæ in his solis intelligendæ sunt qui causam damni dederunt dolo malo, & animo certo damni dandi. vel ita: Hæc sententia locum habet, quoties causa damni per se ad damnum inferendum sufficit: veluti si probetur vulnus fuisse mortale. vid. Hippolytum de Marsiliis *consil. 7. num. 1.* 70 In servum etiam. *Haloand.* in servum item. Cujac. apud Paul. 5. *sentent.* 6. §. 3. 71 *l. 2. in fin. supr. h. t.*

De restitutione rei.

5. GAJUS lib. 21. ad Edictum provinciale.

NOn [1] prodest ei qui vi rapuit, ad evitandam pœnam, si ante judicium restituat [2] rem quam rapuit.

De usucapione.

6. VENULEIUS lib. 17. Stipulationum.

QUod vi possessum raptumve [3] sit, antequam in potestate domini heredisve pervenit, usucapi lex [4] vetat.

TIT. IX.

DE [5] INCENDIO [6], RUINA, NAUFRAGIO [7], RATE, NAVE EXPUGNATA.

Edictum. 1. *Utilitas & ratio hujus Edicti.* 2. *De incendio.* 3. *De ruina.* 4. *De suspicione incendii, vel ruinæ.* 5. *De naufragiis.*

1. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

PRætor ait, *In eum* [8] *qui ex incendio* [9], *ruina* [10], *naufragio, rate* [11], *nave* [12] *expugnata* [13] *quid* [14] *rapuisse* [15], *recepisse dolo malo* [16], *damnive quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum* [17] *in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit: post* [18] *annum, in simplum, judicium dabo: item in servum, & in familiam judicium dabo.* §. 1. Hujus Edicti utilitas evidens, & justissima severitas est: si quidem publice interest, nihil rapi ex hujusmodi casibus. & quanquam sint de his facinoribus etiam criminum executiones, attamen recte Prætor fecit, qui forenses [19] quoque actiones criminibus istis præposuit. §. 2. *Ex incendio* [20] quemadmodum accipimus? utrum ex ipso igne, an vero ex eo loco, ubi incendium fit? & melius sic accipietur, *propter incendium*, hoc est, propter tumultum incendii, vel trepidationem incendii, rapit: quemadmodum solemus [21] dicere *in* [22] *bello amissum*, quod propter causam belli amittitur. † Proinde si ex adjacentibus prædiis, ubi incendium fiebat, raptum quid sit, dicendum sit Edicto locum esse: quia verum est ex incendio rapi. §. 3. Item *ruinæ* appellatio refertur ad id tempus quo ruina fit: non tantum si ex his quæ ruerunt, tulerit quis: sed etiam si ex adjacentibus. §. 4. Si suspicio [23] fuit incendii vel ruinæ, incendium vel ruina non fuit: videamus an hoc Edictum locum habeat? & magis est ne [24] habeat [25]: quia neque ex incendio, neque ex ruina quid raptum est. §. 5. Item ait Prætor, *Si quid ex naufragio.* hic illud quæritur: utrum si quis eo tempore tulerit, quo naufragium fit? an vero & si alio tempore, hoc est, post naufragiumque? nam res ex naufragio etiam hæ dicuntur, quæ in littore post naufragium jacent? Et magis est, ut [de] eo tempore,

2. GAJUS lib. 21. ad Edictum provinciale,

ET loco [26],

1. *De rate, navi expugnata.* 3. *De eo, qui rapuit vel recepit.* 4. *De eo, qui amovit, vel damnum dedit vel recepit.* 5. *Quid intersit inter rapi & amoveri.* 6. *De nave ejecta.* 7. *Si dolus absit.* 8. *De naufragio.*

3. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

QUo naufragium fit vel factum est, si quis rapuerit: incidisse in hoc Edictum videatur. Qui autem rem in littore jacentem, postea [27] quam naufragium factum est, abstulit, in ea conditione est, ut magis fur sit, quam hoc Edicto teneatur: quemadmodum is, qui, quod de vehiculo [28] excidit, tulit, nec rapere videtur, qui in littore jacentem [29] tollit. §. 1. Deinde ait Prætor, *Rate, navi expugnata.* Expugnare videtur, qui in ipso quasi prælio & pugna adversus navem & ratem, aliquid rapit: sive expugnet, sive prædonibus expugnantibus rapiat. §. 2. Labeo scribit: æquum fuisse, ut sive de domo, sive in villa expugnatis aliquid rapiatur, huic Edicto locus sit. nec [30] enim minus in [31] mari, quam in villa, per latrunculos inquietamur, vel infestari possumus. §. 3. Non tantum autem qui rapuit, verum is quoque qui recepit, ex causis supra scriptis tenetur: quia receptores [32] non minus delinquunt, quam adgressores. Sed enim additum est, *Dolo malo*: quia [33] non omnis qui recipit, statim etiam delinquit, sed qui dolo malo recipit. quid enim si ignarus recipit? aut quid, si ad hoc recipit, ut custodiret [34], salvaque faceret ei qui amiserat? utique non debet teneri. §. 4. Non solum autem qui rapuit, sed & qui abstulit vel amovit, vel damnum dedit, vel recepit [35], hac actione tenetur.

§. 5. Aliud autem esse rapi, aliud amoveri, palam est: si quidem amoveri [36] aliquid etiam sine vi possit, rapi autem sine vi non potest. §. 6. Qui ejecta nave quid rapuit, hoc Edicto tenetur. Ejecta, hoc est, quod Græci ajunt ἐξεβράσθη [37]. §. 7. Quod ait Prætor de damno dato, ita demum locum habet, si [*dolo malo*] damnum datum sit: nam si dolus malus absit, cessat Edictum. † Quemadmodum ergo procedit quod Labeo scribit, si defendendi mei causa vicini [38] ædificium orto incendio [39] dissipaverim, & meo nomine, & familiæ, judicium in me dandum? cum enim defendendarum mearum ædium causa fecerim, utique dolo careo: puto igitur non esse verum quod Labeo scribit. † An tamen Lege Aquilia agi cum hoc possit? & non puto agendum: nec enim injuria [40] hoc fecit, qui se tueri voluit cum alias non posset. & ita Celsus scribit. §. 8. Senatusconsultum Claudianis temporibus factum est: *Ut si quis ex naufragio clavos* [41], *vel unum ex his abstulerit, omnium* [42] *rerum nomine teneatur.* Item alio Senatusconsulto cavetur, *eos quorum fraude aut consilio naufragi suppressi* [43] *per vim fuissent, ne navi vel iis* [44] *periclitantibus opitulentur, Legis Corneliæ, quæ* [45] *de sicariis lata est, pœnis adficiendos. Eos autem qui quid ex miserrima* [46] *naufragiorum fortuna rapuissent, lucrative fuissent dolo malo: in quantum Edicto Prætoris actio daretur, tantum & fisco dare debere.*

De successoribus.

4. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

PEdius, posse etiam dici ex naufragio rapere, qui, dum naufragium fiat, in illa [47] trepidatione rapiat. §. 1. Divus Antoninus de his, qui prædam ex naufragio diripuissent, ita rescripsit: *Quod de naufragiis navis & ratis scripsisti mihi, eo pertinet, ut explores qua pœna afficiendos eos putem, qui diripuisse aliqua ex illo probantur: & facile (ut opinor) constitui potest. Nam plurimum interest, peritura collegerint, an, quæ servari possint, flagitiose invaserint. ideoque si gravior præda* [48] *vi adpetita videbitur, liberos quidem fustibus* [49] *cæsos in triennium* [50] *relegabis; aut si sordidiores* [51] *erunt, in opus publicum ejusdem temporis dabis: servos flagellis cæsos, in metallum damnabis. si non magnæ pecuniæ res fuerint: liberos fustibus, servos flagellis cæsos dimittere poteris. Et omnino, ut in ceteris, ita hujusmodi causis, ex personarum* [52] *conditione, & rerum qualitate, & diligenter fuit æstimanda, ne quid aut durius aut remissius constituatur, quam causa postulabit.* §. 2. Hæ actiones heredibus dantur: in heredes eatenus dandæ sunt, quatenus [53] ad eos pervenit.

De re servata.

5. GAJUS lib. 21. ad Edictum provinciale.

SI quis ex naufragio, vel ex incendio, ruinave servatam rem, & alio loco [54] positam subtraxerit aut rapuerit: furti scilicet, aut alias vi bonorum raptorum judicio tenetur. maxime si non intelligebat, ex naufragio vel incendio ruinave eam esse. † Jacentem quoque rem ex naufragio, quæ fluctibus expulsa sit, si quis abstulerit, plerique idem putant: quod ita verum est, si aliquod tempus post naufragium intercesserit. alioquin si in [55] ipso naufragii tempore id acciderit, nihil interest, utrum ex ipso mari quisque rapiat, an ex naufragiis, an ex littore. De eo quoque quod ex rate, nave expugnata raptum sit, eandem interpretationem adhibere debemus.

De navi expugnata.

6. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

E*Xpugnatur navis*, cum spoliatur, aut mergitur, aut dissolvitur, aut pertunditur, aut funes ejus præciduntur, aut vela conscinduntur, aut ancoræ involantur de mare [56].

De naufragio.

7. IDEM lib. 2. Quæstionum.

NE quid ex naufragiis deripiatur, vel quis extraneus interveniat colligendis eis, multifariam prospectum est. Nam & Divus Hadrianus Edicto præcepit, ut hi qui juxta littora maris possident, scirent, si quando navis vel inficta [57], vel fracta inter fines agri cujusque [fuerit, ne] naufragia deripiant, in ipsos judicia Præsides [58] his, qui res suas direptas queruntur, reddituros: ut quicquid probaverint ademptum sibi naufragio, id a possessoribus recipiant. De his autem quos deripuisse probatum sit, Præsidem, ut de latronibus [59], gravem sententiam dicere. † Ut facilior sit probatio hujusmodi admissi, permisit his, & quidquid * passos se hujusmodi queruntur adire Præfectos [60], & ad [61] eum testari, reosque petere, ut pro modo culpæ vel

* *Al.* qui quid.

1 Vide *l.* 65. *in fin. supr. de furtis.* 60. *Eclog.* 7. *cap.* 6. Harmenop. 7. *cap.* περὶ τῶν ἐξ ἐμπρησμοῦ ἁρπαγῶν. 7. 2 Multo minus, si pœniteat post delictum; nec enim ad evitandam pœnam sola pœnitentia sufficit. Cur? plus est rem restituere quam pœnitere: & ita tenent Doctores omnes communiter. de quo vide Clarum, §. *ult. qu.* 16. & *qu.* 60. *n.* 13. 3 *l.* 48. *in fin. princ. supr. de adquir. rer. dom. l.* 4. §. 12. *l.* 24. *in fin. supr. de usurp.* §. 2. *Inst. de usucap.* 4 Id est, Julia & Plautia. §. 8. *Inst. de usucap. l.* 4. §. 6. *supr. de usurpat. l.* 7. *in fin. supr. ad exhib.* 5 Id est, de iis, quæ ex incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata raptasse dicentur. *l.* 3. *in fin. princ. supr. de furtis. l.* 18. *C. Authent. navigia. C. de furtis. l.* 44. *supr. de adqu. rer. l.* 21. §. 1. *supr. de adqu. vel amitt. poss.* 6. *Eclog.* 6. *c.* 35. 6 60. *Eclog.* 6. & 18. περὶ τῶν ἐξ ἐμπρησμοῦ ἁρπαγῶν, καὶ τῶν ἐκ ναυαγίου. 6. *Harm.* 7. & 6. *tit.* 1. *c.* περὶ ἐμπρησμοῦ. huc etiam refer *tit.* 12. *coll. legum Mosaicarum* 5. *Extra.* 18. *tit.* 1. *c.* ubi agitur de incendiariis. Qui extat apud Paul. 5. *sentent.* 20. de incendiariis, non est ubi agitur autem de incendio in *l.* 9. *infr. h. t.* Praxim hujus tituli vide apud Olgendorp. *C.* 7. *act.* 8. 7 Vide *l.* 1. *in fin. infr. ad l. Jul. de vi privata.* & *C. de naufragiis. Auth. navigia. C. de furt.* 8 Etiam fiscum, cui quin ejusmodi rerum rapere non licet. *l.* 1. *C. de naufragiis.* 9 §. 2. *infr. h. t.* Goth. Ex incendio, id est, propter incendium. *Ans.* 10 §. 3. *infr. h. t.* 11 §. 5. *infr. h. t.* 12 Navibus periclitantibus. *Græca.* 13 *l.* 3. §. 1. *infr. h. t.* 14 *l.* 6. *infr. h. t.* 15 *l.* 3. §. 4. & *seq. l.* 4. *l.* 5. *l.* 7. *infr. h. t. l.* 3. *supr. de furtis.* Paul. 5. *sent.* 3. §. 2. 16 *l.* 3. §. 3. *infr. h. t.* 17 *l.* 44. *supr. de adquir. rer.* Goth. Intellige civiliter agendo: nam adhuc pro arbitrio ex qualitate circumstantiarum Judex pœnam corporalem infligit. vide Menoch. *de arbitr. quæst.* 287. Ans. 18 Imo post annum non datur. *l.* 2. *in fin. C. de naufragiis.* 19 Forenses actiones, civiles. 20 Id est, propter incendium. 21 Vel hic locus ostendit Grammaticum non agere, qui verba legum ex optimis veterum libris interpretatur. 22 In bello amissum dicitur, quod propter bellum amissum est, *ut hic. l.* 19. *infr. de captivis.* 23 Quando suspicioni statur, quando non, vide Decian. *crim. lib.* 5. *cap.* 35. *num.* 47. Ans. 24 Imo habet. *l.* 4. *infr. h. t.* 25 Locum suspicio scil. & ita falsæ suspicioni non statur. vide Accurs. 26 *l.* 5. *in princ. infr. h. t.* 27 *l.* 2. *in fin. supr. de l. Rhodia. l.* 43. §. 11. *supr. de furtis.* §. *ultim. Inst. de rer. divis.* 28 Vel rheda currente. §. *ultim. Inst. de rer. divis.* adde *c.* 1. *si quid invenisti.* 14. *qu.* 5. 29 Vid. *l.* 43. §. 4. & *sequentes. supr. de furtis.* 30 Ordo inversus hic est: ut ita legamus: nec enim minus in villa, quam in mari per latrunculos inquietamur, vel infestari possumus. Hic enim quæstio est de domo & villa expugnatis, quibus expugnatis Labeo scribit æquum fuisse huic Edicto non minus locum esse, quam si in mari expugnati essemus. 31 *l.* 35. §. 4. *supr. de mortis causa donat.* 32 §. 4. *infr. h. t.* vide *tit. infr. de receptatorib.* 33 Vide omnino *l.* 5. ff. *de servo corrupto.* 34 *l.* 43. §. 7. *supr. de furtis.* Emens a fure, protestari debet se ea mente rem emere, ut eam restituat vero domino. vide *l.* 1. *C. de furtis.* 35 §. 3. *supr. h. t.* 36 Amovere & rapere differunt. 37 Εκκλυζομένης, Hugo a Porta. ἐξοκειλασμένης, *Hal.* ἐκβολῇ, Alciatus ad *l. jubemus. C. de navibus. lib.* 11. *tit.* 3. Goth. Adde Alciat. *l.* 2. *prætermiss.* & Augustin. *emendat. lib.* 4. *cap.* 6. S. L. 38 Unicuique sibi prospicere, & meliorem suam conditionem facere licet, vel in præjudicium alterius: dum tamen id principaliter animo nocendi non fiat, *l.* 3. *supr. de justitia. l.* 19. §. 3. ff. *de negot. l.* 29. §. 1. §. 3. ff. *ad l. Aquil. l.* 2. *in fin.* ff. *de act. empt. l.* 42. ff. *de adq. vel omitt. hered. l.* 77. §. 31. *in fin.* ff. *de legat.* 2. *l.* 30. ff. *de bonis libert. l.* 1. §. 12. ff. *de aqua & aquæ pluv.* *l.* 5. §. 2. *supr. de dolo mal. & metus except. l.* 26. *supr. de damn.* 39 *l.* 49. *in fin.* ff. *ad l. Aquil. l.* 7. §. 4. ff. *quod vi aut clam* 6. *Harm.* 1. *c.* περὶ ἐμπρησμοῦ. 40 Alteri non infert injuriam, qui se tuetur. *Goth.* Vide *l.* 5. *supr. ad leg. Aquil.* Quatenus autem quis defendendo res suas vicino teneatur ad compensationem damni, vide Menoch. *de arbitr. casu* 34. *lib.* 2. *cent.* 1. Cravett. *cons.* 409. *num* 6. Ans. 41 Clavus navis alia significatione sumitur in *l.* 12. ff. *de ædilit.* Gloss. Clavis, οἴακες πλοίου. 42 Vide *l.* 21. *supr. de furt.* imo quarundam tantum. *l.* 21. *supr. de furtis.* 43 *l.* 3. §. 4. ff. *ad leg. Corn. de sicariis.* 44 *Al.* ibi. 45 *d.* §. 4. 60. *Eclog.* 17. *ex lib.* 53. *tit.* 3. *c.* 25. 46 *l.* 1. *C. de naufragiis. lib.* 11. *tit.* 5. vide Nov. Leon. 64. *ubi pœna quadrupli constituitur.* 47 Imo qui tunc rapuit, ex naufragio non rapuit. *l.* 1. §. *penult. supr. h. t.* 48 Prædæ hoc idem vocabulum retinent Græci: ut in legib. Georgicis Justiniani περὶ πραίδας ζώων. Moschopulus, περὶ σχεδῶν πραίδα ἡ γινομένη καὶ λάθη ἐν ἀμπελῶσι, καὶ ἀγροῖς καὶ τοιούτοις τισί. 49 Fustibus cædebantur liberi; flagellis & flagris servi, *ut hic. v. l. ult.* ff. *de injur. l.* 67. ff. *de pœnis.* dixi ad *l.* 12. ff. *de jure fisci.* 50 Qui ex naufragio graviorem prædam appetunt, liberi in triennium relegantur, vel ad opus publicum dantur. 51 Homines abjectiores gravius puniuntur, quam honestiores. *l.* 5. *C. de naufragiis. lib.* 11. *tit.* 5. 52 *l.* 15. *in fin.* ff. *de negotiis. l.* 72. *in fin.* ff. *de judiciis. l.* 34. §. 8. ff. *de jurejurando. l.* 2. ff. *de re judicata. l.* 15. §. 28. *in fin.* ff. *de injuriis. l.* 9. §. 11. *l.* 11. *l.* 16. ff. *de pœnis. l.* 5. *C. de naufragiis. l.* 11. *tit.* 5. 53 Heredes tenentur, quatenus ad eos pervenit. 54 Adde *l.* 1. *in fin. l.* 2. *supr. h. t.* 55 *d. l.* 1. *in fin.* 56 De mari. *Hal.* 57 Inficta navis, nihil aliud quam infixa. Caper Grammaticus: Fictum, rationis: fixum, voluntatis. Eadem ratione Varro, 3. *de re rustica.* Diomedes & Scaurus, ficta, afficta, deficta. 58 *l.* 2. *C. de naufragiis.* 59 De quo vide *l.* 2. *supr. arbor. furtim.* 60 *d. l.* 2. *c.* 3. *C. de naufragiis.* 61 *Al.* apud.

vincti,

vincti, vel sub fidejussoribus ad Præsidem remittantur [1]. A domino quoque possessionis, in qua id admissum dicatur, satis accipi, ne cognitioni desit, præcipitur. † Sed nec intervenire naufragiis colligendis aut militem, aut privatum, aut liberum servumve Principis, placere sibi ait Senatus.

De rate vi fluminis in agrum alterius delata.

8. NERATIUS lib. 2. Responsorum.

RAtis vi fluminis in agrum meum delatæ, non aliter potestatem tibi faciendam, quam [2] si de præterito quoque damno mihi cavisses.

De incendio.

9. GAJUS lib. 4. ad Legem XII. tabularum.

QUi [3] *ædes acervumve* frumenti *juxta domum* positum combusserit vinctus [4], verberatus, igni [5] necari jubetur: si modo sciens prudensque id commiserit. si vero casu [6], id est, negligentia, aut noxiam [7] sarcire jubetur, aut si [8] minus idoneus sit, levius castigatur [9]. † Appellatione autem ædium omnes species [10] ædificii continentur.

Ne piscatores nocte, lumine ostenso, fallant navigantes.

10. ULPIANUS lib. 1. Opinionum.

NE piscatores nocte, lumine [11] ostenso, fallant navigantes, quasi in portum aliquem delaturi, eoque modo in periculum naves, & qui in eis sunt, deducant, sibique execrandam [12] prædam parent: Præsidis provinciæ religiosa constantia efficiat.

De incendio.

11. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

SI fortuito [13] incendium factum sit, venia indiget: nisi tam lata [14] culpa fuit, ut luxuriæ [15] aut dolo sit proxima [16].

De naufragio. 1. *De incendio.*

12. ULPIANUS lib. 8. de Officio Proconsulis.

LIcere unicuique [17] naufragium suum impune colligere constat: idque Imperator Antoninus [18] cum Divo patre suo rescripsit.

§. 1. Qui *data opera* [19] in civitate [20] incendium fecerint, si humiliore loco sint, bestiis [21] objici [22] solent: si in aliquo gradu id fecerint, capite puniuntur, aut certe in insulam deportantur.

TIT. X.

DE INJURIIS [23] ET FAMOSIS [24] LIBELLIS [25].

Etymologia & significationes verbi Injuria. *Etymologia* contumeliæ. 1. *De re & verbis.* 2. *De corpore, dignitate, infamia.* 3. *Per quas personas injuriam patimur.*

1. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

INjuria ex eo dicta est, quod [26] non jure fiat: omne enim quod non jure fit [27], injuria fieri dicitur. hoc generaliter. Specialiter autem injuria dicitur contumelia [28]. interdum injuriæ appellatione damnum culpa datum [29] significatur: ut in Lege [30] Aquilia dicere solemus. Interdum iniquitatem [31], injuriam dicemus. nam cum [32] [quis] inique vel injuste sententiam dixit, injuriam ex eo dictam, quod jure & justitia caret, quasi non juriam: contumeliam autem, a contemnendo. §. 1. *Injuriam* autem fieri Labeo ait aut re, aut verbis [33]: *re*, quotiens manus inferuntur: *verbis* autem, quotiens non manus inferuntur, convicium [34] fit. §. 2. Omnemque injuriam aut in corpus inferri; aut ad dignitatem [35], aut ad infamiam pertinere. *In corpus fit* [36], cum quis pulsatur [37]. *Ad dignitatem*, cum comes [38] matronæ [39] abducitur. *ad infamiam*, cum pudicitia [40] adtemptatur.

§. 3. Item aut per semetipsum alicui fit injuria, aut per alias personas. *per semet* [41], cum directo [42] ipsi cui patrifamilias, vel matrifamilias fit injuria. *per alias*, cum per consequentias [43] fit; cum fit liberis [44] meis, vel servis [45] meis, vel uxori [46], nuruive: spectat enim ad nos injuria, quæ [in] his fit, qui vel potestati nostræ, vel affectui [47] subjecti sunt. §. 4. Et si forte cadaveri [48] defuncti fit injuria, cui heredes bonorumve possessores exstitimus, injuriarum nostro nomine habemus actionem: spectat enim ad existimationem nostram, si qua ei fiat injuria. † Idemque & si fama ejus cui heredes exstitimus lacessatur.

§. 5. Usque adeo autem injuria quæ fit liberis nostris nostrum pudorem pertingit, ut etiam si volentem [49] filium quis vendiderit, patri, suo quidem nomine competit injuriarum actio, filii vero nomine non competit, qui nulla injuria est quæ in [50] volentem fiat.

§. 6. Quotiens autem funeri [51] testatoris, vel cadaveri [52] fit injuria: si quidem post aditam hereditatem fiat, dicendum est heredi quodammodo factam: semper enim heredis interest defuncti existimationem purgare. quotiens autem ante aditam hereditatem, magis hereditati; & sic heredi per hereditatem adquiri. † Denique Julianus scribit, si corpus testatoris ante aditam hereditatem detentum est: adquiri hereditati actiones dubium non esse. † Idemque putat, & si ante aditam hereditatem servo hereditario injuria facta fuerit: nam per hereditatem actio heredi adquiritur. §. 7. Labeo scribit, si quis servum hereditarium testamento manumissum [53], ante aditam hereditatem verberaverit: injuriarum heredem agere posse. at si post aditam hereditatem verberatus sit, sive scit se liberum, sive ignorat, ipsum agere posse. §. 8. Sive autem sciat [54] quis filium meum esse, vel uxorem meam, sive ignoraverit, habere me meo nomine actionem, Neratius scripsit. §. 9. Idem ait [Neratius] ex una injuria interdum tribus oriri injuriarum actionem, neque ullius actionem per aliam consumi: utputa uxori meæ filiæfamilias [55] injuria facta est: & mihi [56], & patri [57] ejus, & ipsi [58] injuriarum actio incipiet competere.

2. PAULUS lib. 50. ad Edictum.

QUod si viro injuria facta sit, uxor non agit: quia defendi uxores a viris, non viros ab uxore [59] æquum est.

Qui injuriam facere possunt. 1. *De furioso & impubere.* 2. *De affectu & scientia patientis vel facientis.* 3. *De joco.* 4. *De errore.*

3. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

ILlud relatum peræque est [60], eos qui injuriam pati possunt, & facere posse. §. 1. Sane sunt quidam qui facere non possunt, utputa furiosus [61], & impubes [62] qui [63] doli capax non est: namque hi [64] pati injuriam solent, non facere. cum enim injuria ex affectu [65] facientis consistat, consequens [66] erit dicere, hos, sive pulsent, sive convicium dicent, injuriam fecisse non videri. §. 2. Itaque pati [67] quis injuriam, etiam si non sentiat, potest: facere nemo, nisi qui scit se injuriam facere etiam si [68] nesciat cui faciat.

§. 3. Quare si quis per *jocum* [69] percutiat, aut dum certat: injuriarum non [70] tenetur. §. 4. Si quis hominem liberum ceciderit [71], dum putat servum suum [72]: in ea causa est, ne injuriarum teneatur.

1 De remissione reorum quando locus sit, vide Pegner. *decis. crim.* 2. Ans. 2 *l.* 5. §. 4. *supr. ad exhib.* *l.* 9. *supr. de damno* adde quæ notavi ad *l.* 39. *in fin. supr. ad leg. Aquil.* 3 Vide Angel. *tr. de maleficiis.* §. *incendiario.* 4 Id est, victus vel ictus. 5 Pœna incendiarii malitiosi, vel affectati hæc est, ut vivus comburatur, *l.* 28. §. 12. *infr. de pœnis.* capite puniatur, *d.* §. 12. *l.* 10. *infr. ad leg. Corn. de sicariis.* & summo supplicio, Paul. 5. *sent.* 3. §. *ult.* & pro qualitate suæ personæ damnetur in opus publicum: in metallum, in opus publicum relegetur, aqua & igni interdicatur, bestiis subjiciatur. *l.* 12 *in fin. infr. h. t.* vide *collationem leg. Mosaicarum*, *t.* 12. 6 Vide *l.* 11. *infr. h. t.* 7 Id est, damnum duplum. Paul. 5. *sent.* 3. §. *ult.* æstimationem rei combustæ. *Exod.* 22. Et hæc quidem lex & pœna incendii est civilis, *l.* 28. §. 12. *infr. de pœnis.* quæ & forensis dici potest. Paul. *tit.* 12. *collationis leg. Mosaicarum.* Est enim forum proprie causarum civilium, *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 18. §. 2. ubi vide Cujac. quin & actio incensarum ædium appellatur. *l.* 7. §. 13. *supr. de pactis.* *l.* 27. §. 9. *l.* 30. §. *penult.* ff. *ad l. Aquil.* 8 Luit in corpore qui non potest in ære. *l.* 1. *in fin.* ff. *de pœnis.* 9 *l.* 3. §. 1. *supr. de officio Præfect. vigil.* 10 *l.* 41. §. 8. *supr. de legat.* 1. 11 Lumine ostenso navigantes qui fallunt, arbitrio judicis puniendi. adde *l.* 1. *C. de navicular. lib.* 11. *tit.* 1. Porro turres, quæ nocturnis ignibus cursum navigantibus ostendere solent, *Pharos*, appellant. Hujusmodi turrim Ptolemæus talentis 800. extruxit. Ægesippus existimat Pharum dici quasi φαεινόν. hinc Statius: *Lumina noctivagæ tollit pharus æmula Lunæ.* 12 Vide *l. illicitas.* 6. *supr. de offic. Præsid. quæ est ejusdem libri.* 13 Seu casu, *l.* 9. *supr. h. t.* per incuriam, Paul. *ibid.* non dolo. *l.* 11. *supr. de periculo.* *l.* 9. §. 5. *supr. de rebus auctoritate judicis.* Incendium casu admissum uti puniatur, vide apud Angelum, *d.* §. *incendiario.* 14 Lata culpa, incauta. Ulp. *tit.* 12. *leg. Mosaicar.* Incendium lata culpa admissum quemadmodum puniatur, vide apud Angelum, *illo* §. *incendiario.* 15 Quæ & lascivia. Ulp. *ibid.* Haloand. legit, *lusoria.* 16 Tunc fustigari potest. *l.* 3. §. 1. *supr. de officio Præf. vigilum.* 17 Naufragium a dominis colligi ne quidem fiscus prohibere possit, *l.* 1. *C. de naufragiis. lib.* 11. *tit.* 5. licet poëta scribat, res fisci est ubicunque natat. 18 *d. l.* 1. 19 Consulto, Paul. 5. *sent.* 4. §. *ult.* adde Ulp. *tit.* 12. *collationis legum Mosaicar.* 20 Paul. *ibid.* Ulp. *ibid.* Paul. *d. tit.* 12. 21 Imo igni necatur. *l.* 9. *supr. h. t.* 22 Ulp. *ibid.*

23 *L.* 9. *C.* 35. 4. *Inst.* 4. Paul. 5. *sent.* 4. 5. *Extr.* 36. & 5. *sexto* 8. περὶ ὕβρεως. 60. *Ecl.* 22. *tit.* 2. *coll. leg. Mosaic.* de actione injuriarum adde Clarum, 5. *sent.* 10. Bossium, *tit.* 45. Oldend. *class.* 7. *act.* 10. Goth. vid. Plazam *miscellan. lib.* 1. *cap.* 12. & 6. Quæ sit atrox injuria, tractat Menochius *de arbitr. judic. cas.* 263. Mod. 24 *L.* 9. *C.* 36. 9. *C. Theod.* 34. 6. *Harm.* 9. 25 Libellum famosum, Harmen. *ibid.* vocat φλυαρίαν, adde de conviciis ex Paul. 5. *sent.* 4. §. 1. 26 Injuria & beneficium contraria. Senec. 5. *de benef.* 7. 27 *Inst. h. t. in pr.* τὸ παράνομον. *Eclog. ibid.* πᾶν ὃ μὴ κατὰ νόμον γίνεται. *Theoph. Inst. h. t.* 28 Παραφρόνησις. *Eclog. ibid.* Græci ὕβριν vocant, *Theophil. Inst. de injuriis.* Goth. Hinc si quis nihil voce vel verbis respondeat, sed sublata manu posito ungue pollicis sub digito indice pugnum fecerit, quasi in contumeliam, injuriarum tenetur. *hic.* & §. 2. vide Ant. Tessaur. *decis.* 229. Ans. 29 Male in Institutionibus legitur ἔγκλημα. *h. t.* bene apud Theophilum ἀδίκημα. & *Eclog. ibid.* ζημία. 30 *l.* 5. §. 1. ff. *ad l. Aquil.* 31 ἀδικίαν. *Eclog. c.* 1. *Theoph.* Paul. *tit.* 12. *coll. legum Mosaicar.* in Institutionibus vocabulum ἀνομίας. 32 *Ecl. ibid. Inst. h. t.* 33 Debuit addere, & *literis*, & *libellis*, & *facto.* hinc illa formula agendi apud Paulum, *tit.* 2. *coll. legum Mosaicarum.* quod Auli Agerii pugno mala percussa est. Sic apud Fabium, 6. *c.* 8. colaphum tibi ducam & formulam scribam, quod caput durum habeas. 34 Convicii appellatione comprehenditur etiam maledictum. Paul. 5. *sent.* 4. §. 18. 19. Plaustrum, & canticum injuriosum, §. 15. & 16. ... *t. liber.* *l.* 5. §. 9. *infr. h. t.* sed & variæ conviciorum species comprehenduntur, de quibus vid. Clar. 5. *sent.* 10. inter quas & has refert: tu es bonus homo, id est, cornutus: tu es meretrix; tu mentiris &c. 35 Debuerat ita dividere, aut in corpus, aut extra. Paul. 5. *sent.* 4. §. 1. 36 Dignitas ad civilem, fama ad statum naturalem & mores refertur: aliud est dignitatem alicujus appetere, aliud famam lædere. 37 *Eclog. ibid.* dum cædimur. Paul. 2. *coll. leg. Mosaicar.* verberibus, illatione stupri. Paul. 5. *sent.* 4. §. 1. & §. 5. 38 *l.* 15. §. 16. *infr. h. t.* Plautus *Casina: sequimini me Comites.* Comes, ἀκόλουθος, quo nomine etiam comprehenditur παιδαγωγός. *Eclog. ibid. c.* 29. Pædagogus, *l.* 35. *supr. de fideicomm. liber.* a quo pædagogia. *l.* 12. §. 32. *supr. de instruct.* & pædagogiani. Ammian 26. Galli *Pages.* ἀκόλουθος vero apud Ecclesiasticos eum significat, vel qui Episcopum comitatur. vide Duaren. 1. *de sacris* 14. vel qui in funere funalia deferebat ab ceteris (quæ olim præficæ) interea psallentibus: decanis (qui olim copiatæ, lecticarii & vespillones, feretrum ferentibus vid. Cujac. *cap.* 18. *de temporib.* de acoluthis etiam dicam ad *l.* 6. *C. de Episcopis.* 39 *Eclog. ibid.* 21. *c.* 1. vel prætextatæ. Paul. 2. *collat. leg. Mosaicar.* 40 §. 1. *Inst. h. t.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 14. 41 Semetipsum. 42 Cui infra opponit per consequentias. 43 Adde *l.* 27. §. 3. *in fin. supr. de rei vind.* 44 *l.* 18. *in fin.* *l.* 41. *infr. h. t.* §. 2. *Inst. h. t.* *Eclog.* 16. *c.* 1. Paul. 5. *sent.* 4. §. 3. 45 *Eclog. eod. Inst. h. t.* §. 2. *l.* 2. *C. h. t.* Paul. *d.* §. 3. 46 *Eclog. ibid.* §. 2. *in fin. Inst. h. t.* 47 De quo vide *l.* 1. §. 1. & *ult.* *l.* 2. *l.* 3. *supr. de liber. causa.* 48 Cadaver defuncti si injuria afficitur, heredi fit injuria, §. 6. *infr. h. t.* *Eclog. ibid.* adde *l.* 8. *supr. de religiosis.* vid. *Nov.* 60. *l.* 27. *infr. h. t.* *Eclog. ibid. c.* 1. *in fin.* 49 *l.* 3. §. 5. *supr. de homine libero.* *l.* 11. *supr. si quid in fraudem patroni.* vide Bellovisanum, 1. *c.* 3. *n.* 37. & *seq.* Hinc colligitur neminem se torquendum offerre posse privato vel judici; de quo vid. Marsil. in *praxi criminali.* §. *expedita. n.* 55. 56. 57. maxime quod nemo dominus membrorum suorum sit. & in his, quæ meri sunt imperii nemo possit jurisdictionem prorogare, *l. privatorum. C. de jurisdict.* & torquere posse sit meri imperii. *l. defensores. C. de defens. civit.* 50 Adde *l.* 3. *supr. de in jus vocand.* *l.* 4. §. 2. *supr. si quis cautionib. Nov.* 60. 51 Vide §. 4. *supr. h. t.* vel monumento. *l.* 27. *infr. h. t.* vel ossibus, *l.* 8. adde *l.* 14. §. 10. *supr. de religiosis.* 52 *l.* 30. *infr. h. t.* 53 *l.* 18. *in fin. infr. h. t.* *Eclog. ibid. cap.* 1. 54 Adde *l.* 30. *in fin. infr. eod.* *l.* 2. *C. h. t.* *Eclog. ibid. cap.* 3. 55 §. 2. *vers. contra. Inst. h. t.* *Eclog. ibid.* 56 Marito. 57 Si patris in potestate fuit. 58 Uxori seu mulieri. 59 *Al.* uxoribus. 60 Regulæ loco scilicet, quæ tamen exceptiones habet. *Eclog. ibid.* Goth. Hæc lex canonizata est, *cap.* 2. *causa* 15. *qu.* 1. Ans. 61 *Eclog. ibid.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 2. 62 ἄνηβος. *Ecl. ibid.* 63 Vide quæ not. ad *l.* 2. §. 19. *supr. vi bonor.* adde Paul. *ibid.* Goth. Dormientes etiam injuriam facere non dicuntur, Decc. *c. sine culpa. de reg. jur. in* 6. *l.* 1. *C. ad l. Corn. de sicar.* Mascard. *de probat. conclus.* 902. *num.* 15. sicut nec ebrii, potissimum si injuriæ sint leviores, & post edomitam crapulam pœnituerint, *l.* 6. §. 7. *vers. per vinum. infr. de re militari.* *l. un. C. si quis Imp. maledix.* *l.* 12. *infr. de custod. reor.* Jul. Clar. §. *final. qu.* 6. *n.* 12. Ans. 64 Hinc collige, requiri ad actionem injuriæ utiliter proponendam, ut qui eam intulisse dicitur, impubes non sit. vide Bellovis. 1. *c.* 3. *n.* 14. 65 Vide *l.* 5. *C. h. t.* Paul. 5. *sent.* 14. §. 1. *in fin.* *l.* 34. *supr. de oblig.* vide quæ notavi ad *l.* 53. *supr. de furtis.* ideoque non tenetur, qui per jocum percussit. §. 3. *infr. h. t.* Quid? injuria ab ebrio facta poteritne vindicari? vid. quæ notavi ad *l. un. C. si quis Imperatori maledixerit.* An ab ignorante vel irato? vid. *l.* 3. *C. h. t.* 66 Locus a consequentibus. *l.* 27. §. 3. *supr. de rei vindicat.* 67 Pati injuriam possumus, etiamsi eam facere non possimus, & nesciamus nobis fieri. 68 *l.* 18. §. 3. *infr. h. t.* 69 *l.* 15. §. 23. *infr. h. t.* *l.* 3. *in fin. supr. de oblig.* adde *l.* 5. *C. h. t.* jocus detegitur ex personarum qualitate, veluti si quid dictum sit a parente, magistro, domino, amico, socio. facit *l.* 16. §. 2. *infr. de pœnis.* vide Bellovisanum, 1. *c.* 3. *n.* 8. 70 Quia scit se injuriam non facere, & animum injuriæ faciendæ non habere. 71 Occiderit. *Hal.* 72 Quid, si e contrario putavit se liberum cædere, qui erat servus? vide *l.* 45. §. 2. *supr. ad l. Aquiliam.*

Si quis servum percutere volens, alium invitus percusserit.

4. PAULUS lib. 50. ad Edictum.

SI cum servo meo pugnum ducere vellem, in proximo te stantem invitus percusserim: injuriarum [1] non teneor [2].

Quibus ex caussis datur actio ex Lege Cornelia, & qui ea lege prohibentur judicare. 1. Differentia pulsationis & verberationis. 3. De domo, domicilio & habitatione. 6. De filiofamilias injuriam passo. 8. De jurejurando. 9. De famosis libellis.

5. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

LEx Cornelia de injuriis competit ei qui injuriarum agere volet ob eam rem, *quod se pulsatum, verberatumve domumve suam vi introitam esse dicat.* Qua lege cavetur, *ut non judicet* [3] [*qui*] *ei qui agit, gener, socer, vitricus, privignus, sobrinusve est, propiusve eorum quenquam ea* [4] *cognatione affinitateve attinget: quive* [*eorum*], *ejus, parentive cujus eorum patronus erit.* Lex itaque Cornelia ex tribus [5] caussis dedit actionem: quod quis pulsatus verberatusve, domusve [6] ejus vi introita sit. † Apparet igitur omnem injuriam quæ manu fiat, Lege Cornelia contineri. §. 1. Inter pulsationem & verberationem hoc interest [7], ut Ofilius scribit: verberare est, cum dolore cædere: pulsare, sine dolore. §. 2. *Domum* [8] accipere debemus, non [9] proprietatem domus, sed domicilium [10]. Quare sive in propria domo quis habitaverit, sive in conducto [11], vel gratis [12] sive hospitio receptus, hæc lex locum habebit. §. 3. Quid si quis in villa habitet, vel in hortis [13]? Idem erit probandum. §. 4. Et si dominus fundum locaverit, inque eum impetus factus sit, colonus aget, non dominus. §. 5. Si tamen in fundum alienum qui domino colebatur, introitum sit: Labeo negat [14] esse actionem domino fundi ex Lege Cornelia: quia non [15] possit ubique domicilium habere, hoc est, per omnes villas suas. Ego puto ad omnem habitationem, in qua paterfamilias habitat, pertinere hanc legem: licet ibi quis domicilium non habeat. ponamus enim studiorum [16] caussa Romæ agere: Romæ utique domicilium non [17] habet; & tamen dicendum est, si vi domus ejus introita fuerit, Corneliam locum habere. Tantum igitur ad meritoria vel stabula non [18] pertinebit. † Cæterum ad hos pertinebit, qui inhabitant non momenti caussa: licet ibi domicilium non habeant. §. 6. Illud quæritur, an pater filiofamilias injuriam passo, ex Lege Cornelia injuriarum agere possit? Et placuit non posse: deque ea re inter omnes constat. sed patri [19] quidem Prætoria injuriarum actio competit, filio vero Legis Corneliæ. §. 7. In Lege Cornelia filiusfamilias agere potest ex omni caussa [20], nec cavere debet ratam rem patrem habiturum: nam nec alias agentem filium injuriarum ad cautionem de rato [21] compellendum, Julianus scribit. §. 8. Hac lege permittitur actori jusjurandum [22] deferre, ut reus juret *injuriam se non fecisse:* sed Sabinus in adsessorio [23], etiam Prætores exemplum Legis [24] secuturos [25] ait: & ita res se habet. §. 9. Si quis librum [26] ad infamiam alicujus pertinentem scripserit [27], composuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid [28] eorum fieret: etiam si alterius nomine ediderit, vel sine nomine, uti de ea re agere liceret; & si condemnatus sit, qui id fecit, intestabilis [29] ex lege esse jubetur.

§. 10. Eadem pœna ex Senatusconsulto tenetur [etiam] is qui ἐπιγράμματα [30] id est, *inscriptiones*, aliudve [31] quid sine [32] scriptura in notam aliquorum produxerit: item qui emendum vendendumve curaverit. §. 11. Et ei qui indicasset [33], sive liber, sive servus sit, pro modo substantiæ accusatæ personæ, æstimatione [34] judicis [35], pretium [36] constituitur: servo forsitan & libertate præstanda; quid enim, si publica utilitas ex hoc emergit?

6. PAULUS lib. 55. ad Edictum.

QUod Senatusconsultum necessarium est, cum nomen adjectum non est ejus, in quem factum est. tunc [37] ei quia difficilis probatio est, voluit Senatus publica quæstione rem vindicari [38]. † Cæterum si nomen adjectum sit, & jure communi injuriarum agi poterit. Nec enim prohibendus est privato agere judicio, quod [39] publico judicio præjudicatur: quia [40] ad privatam [41] caussam pertinet. Plane si actum sit publico judicio, denegandum est privatum: similiter ex diverso.

De forma libelli. 1. De præjudicio. 2. Si libertus de patrono, 3. Vel liberi de parente querantur. 4. De forma libelli. 5. De pluribus injuriis. 7. De injuria atroci.

7. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

PRætor edixit: *Qui agit injuriarum, certum* [42] *dicat quid injuriæ factum sit* [43]*:* quia qui famosam [44] actionem intendit, non [45] debet vagari cum discrimine alienæ existimationis, sed designare, & certum specialiter dicere, quam se injuriam passum contendit. §. 1. Si dicatur [46] homo injuria occisus, nunquid non debeat permittere Prætor privato judicio Legi Corneliæ, præjudicari? idemque, & si ita quis agere velit, *quod* [47] *tu venenum dedisti hominis occidendi caussa?* Rectius igitur fecerit, si hujusmodi actionem non dederit. Atquin solemus dicere, ex quibus caussis publica sunt judicia, ex his caussis non esse nos prohibendos, quominus & privato agamus. Est hoc verum: sed ubi non [48] principaliter de ea re agitur, quæ habet publicam executionem. † Quid ergo de Lege Aquilia dicimus? nam & ea [49] actio principaliter hoc continet, hominem occisum non principaliter: nam ibi principaliter de damno agitur, quod domino datum est; at [50] in actione injuriarum de ipsa cæde, vel veneno, ut vindicetur, non ut damnum sarciatur. † Quid ergo, si quis idcirco velit injuriarum agere, *quod* [51] *gladio caput ejus percussum est?* Labeo ait non esse prohibendum, neque enim utique hoc (inquit) intenditur, quod publicam habet animadversionem: quod verum non est. cui enim dubium est, etiam hunc dici posse Cornelia conveniri? §. 2. Præterea illo spectat, dici certum de injuria, quam passus quis sit: ut ex qualitate injuriæ sciamus, an in [52] patronum liberto reddendum sit injuriarum judicium. Etenim meminisse oportebit, liberto adversus [53] patronum non quidem semper, verum interdum injuriarum dari judicium, si [54] atrox sit injuria, quam passus sit, [si sua], [puta] si servilis [55]. cæterum levem [56] coërcitionem utique patrono adversus libertum dabimus: nec patietur eum Prætor querentem, quasi injuriam passus sit, nisi atrocitas eum moverit: nec enim ferre Prætor debet *heri* [57] *servum* [58] *hodie* [59] *liberum* conquerentem,

1 Nam & mihi fuit animus vacandi rei legitimæ, id est, puniendi servi, & e contrario animus injuriæ tibi inferendæ defuit. *Goth.* Adde *l.* 3. §. 1. 3. *h. t. l.* 34. *in princ. supr. de obligat. & act. l.* 9. *& seq. C. hoc tit.* Jul. Clar. §. *injuria. n.* 12. Andr. Gail. *lib.* 2. *obs.* 106. *n.* 5. 6. Ans. 2 Sed Aquilia. *l.* 45. §. 4. *supr. ad l. Aquil.* 3 *C. ut nemo in sua causa.* de exceptionibus recusatoriis judicis vide Oldendorp. *c.* 7. *Enchiridii exceptionum* de quibus hoc paucis accipe, quatuor scil. ex caussis eas proponi, ut quædam pertineant, & dirigantur adversus ipsum judicem, conjunctum nimis vel actori, vel reo, veluti si sit inimicus excipientis, amicus, consanguineus, adhuc [illegible], vel spirituali adversario conjunctus, si jus potestatis in eum habet, si ejus vasallus, si domesticus, si socius, si ejusdem provinciæ; si institutus ab eo heres, vel ad Magistratum, & officium judicandi promotus, si ut amicus, vel Advocatus ei consilium dedit, si suam sententiam palam protulit, si in lite qua de agitur testis fuit, si corruptus ab adversario, si ab ejus sententia appellatum, si de ejus, aut simili, aut suorum caussa agitur: hæc, inquam, omnia efficere possunt, ut judicem recusemus. Aliæ sunt exceptiones, quæ ad ipsam tantum judicis personam referuntur, ut si sit minor, infamis, ignarus, excommunicatus, servus, incapax delegationis ei factæ, aut ab incapace delegatus, si præter officium temere se ingerit, si ab officio suspensus, si delegationis executio & vis expiravit, si litis cognitio ab eo ad alium translata aut revocata, si is a quo delegationem habet, mortuus est, si ipse mandatum delegationis non exhibet. Tertium genus exceptionis ratione loci, veluti inhonesti, vel non tuti, proponitur. Quartum ratione caussæ & incompetentiæ. veluti si lis & caussa sit Ecclesiastica: item si mixta, id est, cujus cognitio præventione judicis Ecclesiastici vel Laïci facta est. si lis ad Laïcum judicem mere pertineat, puta ad ipsos nobiles jurisdictionem habentes, Prætores, seu Præsides provinciarum, (Galli *Lieutenants, Prevosts, Baillifs, Seneschaux:*) militarium criminum quæsitores, (Galli *Prevosts des Mareschaux:*) privilegiorum conservatores, libellorum ad Basilicam recuperatores, (Galli, *Requestes du Palais:*) Parlamenta (quorum judices cognoscunt apud Gallos de domanio regio, jure regaliæ, de usufructu beneficii Ecclesiastici vacantis ad Regem delato, de caussis Parium Franciæ, & appellationibus inferiorum judicum, ad Principem ipsum (ut sunt gratiæ, abolitiones, remissiones, indulgentiæ, restitutiones) de quibus vide Paponem, 2. *Notar.* 4 Vel frater. adde *l.* 11. *infr. de accusat. l.* 35. *in princ. supr. de procurat.* 5 §. 8. *Inst. h. t.* 6 Domus quid sit, vide §. 2. *infr. h. t.* 7 Quantum ad hanc actionem injuriarum attinet, scilicet. Ideoque qui sine gravi impetu saxo percutit, verberasse tamen dicetur. Alciatus, 4 *de verb. sign.* In aliis, Vallæ (6. *Elegantiarum* 47) concedemus, verberare idem esse, quod verbere. id est, fuste, virga, baculo, loris, flagello, ferula, arundine, & similibus cædere: pulsare vero, gravi ictu cædere, nec tam instrumento longo, quam brevi ac rotundo, ut pugnis & calcibus. 8 Jurisconsultus hic interpretatur verba superiora, *domusve ejus vi introita sit.* 9 Id est, non tantum proprietatem &c. 10 Id est, habitationem. §. 8. *vers. domum Instit. eod. l.* 1. §. 2. *supr. de aleatoribus. l.* 1. §. 2. *supr. de agnoscendis liberis. l.* 4. §. 5. *supr. de damno. l.* 6. *in fin. l.* 22. §. 2. *infr. ad leg. Jul. de adulteriis.* adde *l.* 203. *inf. de verb. signif.* Goth. Vide Brisson. *lib.* 3. *select. cap.* 13. Menoch. *de arbitr.* [illegible] 262. S. L. 11 In conducta. *vulg. Hal.* 12 Gratis etsi alienam domum habitamus, si tamen in ea domo injuria nobis facta erit, injuriarum agere æque possumus, ac si in domo propria, vel conducta, vel hospitio injuria facta esset, *ut hic.* Gratis etsi nobis habitatio data sit, habitatio tamen est. Sic calumniator esse non desinit, qui gratuito calumniatus est. *l.* 2. *supr. de calumniator.* 13 *In hortis* veteres habitare solitos dixi ad *l.* 66. §. 1. *supr. de donat. inter vir. & uxor.* 14 Et male. *vers. ego puto.* 15 Imo potest quis in pluribus locis habere domicilium. *l.* 6. §. 2. *infr. ad municipalem.* 16 Adde *l.* 36. *infr. ad municipalem.* vide Revardum in *l.* 123. *infr. de reg. jur.* 17 Nisi post decennium transactum. *l.* 2. *C. de incolis.* 18 Cur? quia ab his intra unam horam recedimus. 19 *l.* 39. §. 4. *supr. de procuratoribus. l.* 22. §. 9. *& tum supr. ratam rem.* 20 Id est, quia pulsatus, verberatus, aut domus ejus vi introita. 21 *d.* §. 4. 22 *l.* 11. §. 1. *in fin. infr. h. t.* 23 An cum esset adsessor Prætoris, ut vult Accursius? an potius in libro adsessoriorum, *arg. l.* 12. *supr. de pactis?* ultimum est verius. 24 Quæ permittit deferri juramentum. 25 Secutos. *vulg. Hal.* 26 Epigramma vel epithesin, id est, inscriptionem, *infr. h. t.* carmen, *l.* 21. *supr. de testib.* Psalterium, canticum Paul. 5. *sent.* 4. §. 15. φλυαρίαν. 6. *Harm.* 9. famosum libellum, *l. un. C. de famosis libellis.* De carminum conditoribus vide Cic. 4. *Tusc.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 6. Horat. *epist. ad August.* & 1. *Satyr.* 11. 20. Gell. 1. Arnob. 4. *adversus gentes.* Augustin. 2. *de civitate* 9. 27 Hinc nota, puniri non tantum auctorem, id est, compositorem (ut interpretes vocant) sed & scriptorem libelli famosi, *l.* 15. §. 7. *infr. h. t.* ut & alibi descriptorem libri hæretici, *l.* 6. *C. de hæreticis.* quin & testamenti alieni, §. 7. *Inst. de public. judiciis.* contractus prohibiti, *l.* 14. §. 3. *C. de sacrosanct. eccles.* Novell. 7. *c.* 9. Hinc legimus apud Ammian. 28. Lollianum primæ lanuginis adolescentem Lampadii filium Expræfecto convictum, codicem noxiarum artium descripsisse, & primi judicis sententia in exilium missum, cum ad Cæsarem provocasset, de fumo, ut aiunt, in flammam traditum, capite plexum fuisse. 28 His modis libello injuria infertur, veluti si quis librum famosum componat, edat, vel literarum consequentia, vel notis describat, suove aut alterius nomine, vel si aliquem incitet ad ea omnia præstanda. Item si quis emat, aut etiam vendat, vel proponat, *ut hic.* & *l.* 15. §. 6. *infr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 6. puta inventum. Jubemur enim famosum libellum de via repertum discerpere. *l. un. C. de famosis libellis.* Item si quis inventum in publicum projiciat, ut a quovis legatur, vel si reperti vim & sententiam alteri exponat. 6. *Harmen.* 9. 29 Intestabilis quis, vide *l.* 21. *supr. de testib. l.* 18. *in fin. l.* 26. *in fin. supr. qui testamenta.* §. 6. *Inst. de testamentis.* 30 ἐπιθέσιν. *Hal.* 31 Adde *l.* 9. *infr. de extraord. criminib.* 32 Quid si dispuncta voce, *aliquorum*, dicamus hoc innui: Eum teneri injuriarum non modo, qui ex literarum consequentia libellum famosum conscripsit, sed & eum, qui notis? in vulgata tamen & Haloandri legitur *sine scriptura*, vel legendum, *similem* [illegible]. 33 Quid sit indicare, vid. *l.* 197. *infr. de verb. sign.* 34 Judex præmium pecuniarium, quin & libertatis interdum, ex officio constituere potest ei qui reum criminis indicaverit. adde quæ de præmiis constitutis dixi ad *l.* 2. *infr. de jure fisci.* 35 Interdum præmium a Lege constituitur, *ut toto tit. C. quibus ex caussis servi pro præmio libertatem.* vel a Principe. *l. un. C. de famosis libellis.* 36 Præmium. *vulg. Hal. l. unic. in fin. C. de famosis libellis.* 37 Quando crimen in incertam personam commissum est, licet judici provocare indices & delatores: quin eo casu cuivis de populo accusatio est permissa. Bartol. *hic.* 38 Atqui convicium incertæ personæ factum non vindicatur. *l.* 15. §. 9. *infr. h. t.* 39 Publico. 40 Ob delictum privatum ad [illegible] pertinens si quis civiliter prius expertus fuerit, criminaliter postea experiri poterit. *l.* 34. *supr. de oblig.* 41 Injuria est delictum privatum. *l. ult. C. h. t.* An & publicum? & si publicum, quæ pœna constituta? vid. *l.* 37. *in fin. infr. h. t.* 42 Certum quid sit, vid. §. 2. 4. *infr. h. t.* 43 Quod addit Paul. 2. *collat. Leg. Mosaicar.* & taxationem ponat non minorem, quam quanti vadimonium fuerit; pertinet ad cautionem judicio sisti. 44 Est enim injuriarum actio famosa. Injuriæ damnatus, etiam civiliter est infamis, *l.* 1. *supr. de his, qui notantur. l.* 2. *supr. de obseq.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 9. §. 17. §. 18. §. 19. utrum infamia in actione injuriarum evitari possit, vide Gail. 2. *observ.* 202. 203. 45 Nota regulam. 46 Vide in hunc §. Revard. *lib.* 2. *de præjudic. c.* 9. Cujac. *lib.* 24. *obs.* 16. S. L. 47 Hæc particula solennis fuit in actionibus, *ut* [illegible] *infr.* quod gladio caput ejus percussum est, quod imprudenter elegeris, *l.* 21. *in fin. supr. de negot.* quod pauperiem fecit, *l. ultim. si quadr.* quod defunctus me [illegible], *l.* 26. §. 5. *supr. de noxalib.* quod cum ejus magistro gestum erit, *l.* 1. §. 19. *supr. de exercitor.* quod operas servi mei conduxeris, *l.* 5. *supr. de exercitor.* quod in rem [illegible], *l.* 17. §. 1. *supr. de in rem verso.* quod jusserit tutor, *l.* 2. §. *quod jussu.* quod adversus dictum promissumve sit. *l.* 47. *supr. de ædilitio.* quod mihi vim feceris, *l.* 133. *supr. de verb. obl.* Eadem formula usitata in exceptionibus & stipulationibus erat. qua de re vid. Pithœum 2. *not. Mosaicar.* 48 Sensus est, quædam delicta principaliter habent publicam executionem, ac pœnam, §. 1. *Inst. de publ. judic. l.* 1. *supr. de priv. delict.* secundario vero civilem ac privatam: quædam e contrario principaliter civilem persecutionem habent, secundario publicam. In illis, si ad vindictam egeris, præjudicium fiet criminali: in his non fiet. *l.* 23. §. 9. *supr. ad l. Aquil. l.* 2. §. 1. *supr.* [illegible] *l.* 15. *infr. de accusat. l. unic. C. quando civilis actio crimin.* 49 Sensus est: si quis culpa hominem occidit, Aquilia conveniri poterit: in qua principaliter agitur de damno; non principaliter vero de homine occiso. 50 Si quis injuriose occisus sit, actione injuriarum utendum erit, in qua non agitur principaliter de damno sarciendo, sed de ipsa cæde vindicanda. 51 Gladio per injuriam ab aliquo percussus, Lege Cornelia [illegible] principaliter potest convenire. Ulpian. *hic.* cujus sententia adversus Labeonem obtinuit. 52 *l.* 6. *C. h. t.* 53 *l.* 6. *C. h. t. l.* 10. §. 12. *supr. de in jus voc.* 54 *d. l.* 6. *d.* §. 12. secus si non atrox: licet enim patronis mediocriter castigare libertos. 60. *Hal.* 21. *c.* 9. 55 Servilis injuria, id est, atrox injuria. dixi ad *l.* 12. *infr. de publ. judic.* 56 *d. c.* 9. 57 Species proverbii est. Sic Eirene apud Eutropium *lib.* 23. [illegible] Nicephorum invadentem imperium alloquitur, qui heri quasi servus [illegible], hodie solers & seditiosus tyrannus, ac impudens habetur. & Donatus in illud Terentii Hecyra *act.* 3. *scen.* 5. heri Philumenam ad se accersi jussit, breve tempus significari observavit. ut & *Luc.* 13. σήμερον καὶ αὔριον, id est, *breve temporis intervallum.* Theophylact. v. Forn. 2. *select.* 17. Aristophan. ὁ νῦν μὲν οὐδεὶς αὔριον καὶ ὑπέρ μεγας. Cedren. χθὲς δοῦλον ἐπίεργον, σήμερον δὲ τύραννον. Aristid. οἱ χθὲς σκυτόμοι σήμερον ὁπλῖται. Nazianzen. *in Apologetico de fuga.* χθὲς ἱερόσυλοι καὶ σήμερον ἱερεῖς· χθὲς τῶν ἁγίων ἔξω, καὶ μυσταγωγοὶ σήμερον. vide *Novell.* 6. & 137. [illegible] Ciceronem 3. *Verrina.* Jampridem improbus, repente Cornelius. 58 Heri servus, hesternus servus dicitur a Persio. 59 Sic hodie, in *l.* 17. §. 1. *supr. de furt.* [illegible] *de his, qui notantur.* nunc primum & pridie, *l.* 10. *in fin. supr. de* [illegible] sumitur pro nuper admodum. vid. Forner. *ibid.* interdum hodie significat [illegible] post hanc Legem sive Senatusconsultum. *l.* 1. §. 5. *supr. si cui plus quam per legem* [illegible] *ad SC. Trebell.* vid. Cujac. 8. *obs.* 5.

querentem,

querentem, quod dominus ei convicium dixerit, vel quod leviter pulsaverit, [vel emendaverit]. Sed [1] si flagris, si verberibus, [si] vulneravit non mediocria [2], æquissimum erit Prætorem ei subvenire.

§. 3. Sed & si quis ex liberis, qui non sunt in potestate, cum parente velit experiri, non [3] temere injuriarum actio danda est, nisi atrocitas [4] suaserit: certe his, qui sunt in potestate, [prorsus] nec competit, etiam [5] si atrox fuerit. §. 4. Quod autem Prætor ait [6], *Quid injuriæ factum sit, certum dicat*, quemadmodum accipiendum sit? certum eum dicere Labeo ait, qui [7] dicat nomen injuriæ, neque sub alternatione [8], puta illud, aut illud, sed illam injuriam se passum.

§. 5. Si mihi plures injurias feceris, puta turba & cœtu facto domum alicujus introeas, & hoc facto efficiatur ut simul & convicium patiar [9], & verberer: an possim separatim tecum experiri de singulis injuriis, quæritur? & Marcellus secundum Neratii sententiam hoc probat, cogendum [10] injurias, quas simul passus est, conjungere. §. 6. Posse hodie de domini injuria, sed & de atroci civiliter [11] agi, Imperator noster rescripsit. §. 7. *Atrocem* [12] *injuriam* quasi contumeliosiorem & majorem accipimus. §. 8. Atrocem [13] autem injuriam, aut persona, aut tempore [14], aut [15] re ipsa [16] fieri [17], Labeo ait. Persona [18] atrocior injuria fit, ut cum magistratui, cum parenti [19], patrono fiat. *Tempore* [20], si ludis [21], & in conspectu. nam *Prætoris* [22] *in conspectu*, an in solitudine injuria facta sit, multum interesse ait: quia atrocior est, quæ in conspectu fiat. † *Re* [23] atrocem injuriam haberi Labeo ait, [ut] puta si vulnus illatum, vel os [24] alicui percussum.

8. PAULUS lib. 55. ad Edictum.

VUlneris [25] magnitudo atrocitatem facit, & nonnunquam *locus vulneris*, veluti oculo [26] percusso.

De pudicitia attentata.

9. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

SEd est quæstionis, quod dicimus re injuriam atrocem fieri, utrum si corpori inferatur, atrox sit? an & si non corpori, ut puta vestimentis [27] scissis, comite [28] abducto, vel convicio [29] dicto? Et ait Pomponius, etiam sine pulsatione posse dici atrocem injuriam, persona [30] atrocitatem faciente. §. 1. Sed & si in theatro [31], vel in foro cædit, & vulnerat, quamquam [32] non atrociter, atrocem injuriam facit.

§. 2. Parvi autem refert, utrum patrifamilias, an filiofamilias injuria facta sit: nam & hæc atrox æstimabitur. §. 3. Si atrocem injuriam servus fecerit, si quidem dominus præsens sit, potest agi de eo: quod si afuerit, Præsidi offerendus est, qui eum flagris [33] rumpat [34].

§. 4. Si quis tam fœminam, quam masculum, sive ingenuos, sive libertinos, impudicos [35] facere adtentavit: injuriarum tenebitur.

† Sed & si servi pudicitia adtentata sit, injuriarum locum habet.

10. PAULUS lib. 55. ad Edictum.

ADtentari pudicitia dicitur, cum id agitur [36], ut ex pudico impudicus fiat.

De eo, qui percussit, vel dolo fecit, vel curavit, ut quis percuteretur. 1. De bono & æquo. De dissimulatione. De pacto, transactione, jurejurando. 2. Per quos agi potest. 3. Si quis per alium fecerit. 7. Si de patrono libertus queratur, 8. Vel filius, vel uxor liberti. 9. De status controversia.

11. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

NOn solum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, hoc est, qui percussit: verum ille quoque continetur, qui [37] dolo fecit; vel qui curavit [38], ut cui mala [39] pugno [40] percuteretur. §. 1. Injuriarum actio ex bono [41] & æquo est. † Et dissimulatione [42] aboletur. si quis enim injuriam dereliquerit, hoc est, statim [43] passus ad animum suum non revocaverit [44]: postea ex pœnitentia remissam injuriam non poterit recolere. Secundum hæc ergo æquitas actionis [45] omnem metum ejus abolere videtur, ubicunque contra [46] æquum quis venit.

† Proinde & si pactum [47] de injuria intercessit, & si transactum [48], & si jusjurandum [49] exactum erit: actio injuriarum non tenebit.

§. 2. Agere [50] quis injuriarum, & per se & per alium potest [51] utputa procuratorem [52], tutorem, cæterosque qui pro aliis solent intervenire.

§. 3. Si [53] mandatu [54] meo facta sit alicui injuria, plerique ajunt, tam me, qui mandavi, quam eum qui suscepit, injuriarum teneri.

§. 4. Proculus recte ait, si in hoc te conduxerim [55], ut injuriam facias; cum utroque nostrum, injuriarum agi posse, quia mea opera facta sit injuria. §. 5. Idemque ait, & si [56] filio meo mandavero, ut tibi injuriam faciat. §. 6. Atilicinus autem ait, & si persuaserim [57] alicui alias nolenti, ut mihi ad injuriam faciendam obediret [58]: posse [59] injuriarum mecum agi. §. 7. Quanquam adversus [60] patronum liberto injuriarum actio non detur, verum marito libertæ nomine cum patrono actio competit: maritus enim, uxore [61] sua injuriam passa, suo [62] nomine injuriarum agere videtur: quod & Marcellus admittit. Ego autem apud eum notavi, non de omni injuria hoc esse dicendum, me putare: levis [63] enim coërcitio etiam [64] in nuptam, vel convicii non [65] impudici dictio cur patrono denegetur? Si autem conliberto nupta esset, diceremus omnino injuriarum marito adversus patronum cessare actionem [&] ita multi sentiunt. † Ex quibus apparet, libertos nostros non tantum eas injurias adversus nos injuriarum actione exequi non posse, quæcunque fiunt ipsis: sed ne eas quidem quæ eis fiunt quos eorum interest injuriam non pati. §. 8. Plane si forte filius liberti vel uxor velint injuriarum experiri, quia patri maritove non datur, denegandum non erit: quia suo nomine experiuntur. §. 9. Ei qui servus dicitur, seque [66] adserit in libertatem, injuriarum actionem adversus dicentem se dominum competere, nulla dubitatio est. & hoc verum est, sive ex libertate in servitutem petatur, sive ex servitute in libertatem proclamet: nam hoc jure indistincte utimur.

12. GAJUS lib. 22. ad Edictum provinciale.

SI quis de [67] libertate aliquem in servitutem petat, quem sciat liberum esse, neque id propter evictionem, ut eam sibi conservet, faciat: injuriarum actione tenetur.

De successione. 1. De juris executione. 2. De Prætoris precepto. 3. De interpellatione ad tribunal. 4. De prohibente quominus quid in honorem alicujus fiat. 5. De muneribus & honoribus injunctis. De sententia. 6. De his quæ jure potestatis a magistratu fiunt. 7. De prohibito aliquid facere.

13. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

INjuriarum actio neque [68] heredi neque [69] in heredem datur.

† Idem est, & si in servum meum injuria facta sit: nam nec hic heredi meo injuriarum actio datur. Semel autem lite [70] contestata, hanc actionem etiam ad [71] successores pertinere.

§. 1. Is qui jure [72] publico utitur, non videtur injuriæ faciendæ causa hoc facere: juris enim executio [73] non habet injuriam.

§. 2. Si quis quod decreto Prætoris non obtemperavit, ductus sit: non est in ea causa, ut agat injuriarum, propter Prætoris præceptum [74].

1 Atroces sunt istæ injuriæ. 2 Non mediocriter. Mediocritas in servis emendandis servanda. *C. de emendat. servor.* 3 Vide *l. 8. in fin. infr. de accusationib.* vide *l. unic. C. de emendat. propinquor.* 4 *l. 2. supr. de obsequiis* 5 Hodie competere puto ob atrocem injuriam, *l. 6. C. de spectacul. lib. 11. tit. 40.* 6 In *pr. supr. h. t.* 7 Certum delictum dicit, qui injuriam suo nomine non sub alternatione demonstrat. Paul. *tit. 2. collationis Legum Mosaicarum.* certum est quod nomine demonstratur: alias certum an incertum dicatur, cognitio ipsius Prætoris est. Paul. *ibid.*
8 Alternatio incerta est: ita in maleficiis libellus incertus non admittitur. Paul. 2. *Collationis Legum Mosaicarum.* 9 Cui simul fit convitium, & verbera infliguntur, is plures injurias pati intelligitur. 10 Sensus est: Agens plurium injuriarum nomine, ita eas complecti debet, ut omnes accepisse cogatur probare. Paul. *d. tit.* 2.
11 *l. 37. in fin. infr. h. t.* Goth. Vid. Cujac. *lib. 9. obs.* 16 Revard. *lib. 1. variar. c.* 9: S. L. 12 *Nov.* 117. *c.* 14. 13 § 9. *Inst. eod.* Paul 5 *sent.* 4. §. 10.
14 Puta interdiu, *d* §. 10. quum esses in sacerdotio, & dignitatis habitum ac ornamenta præferres. *l. 4. C. h. t. l. 13. §. 4. infr. de re milit.* 15 Adde, aut qualitate aut loco. *l. 8. infr. h. t.* 16 Id est, facto. §. 9. *Inst. eod.* Ulp. *tit. 2. collat. Leg. Mosaicar.*
17 Id est, æstimari arbitrio Prætoris. Ulp. *d. tit.* 2. 18 Ut magistratus, parens, patronus, *ut hic.* Senator, eques, decurio, vel alius spectatæ auctoritatis vir. Paul. 5. *sentent.* 4. §. 10. adde quæ notavi ad *l. 42. infr. h. t.* 19 Parenti a filio fit injuria, si filius patri maledicat, vel eum verberet: utroque casu morte mori debet. *Exod.* 21. *can. cæterum.* 20. *distinct.* 86. 20 Quod & locus dicitur. §. 9. *Inst. h. t.*
21 Theatro, §. 9. *Instit. eod.* in publico, Paul. 5. *sent.* 4. §. 10. πάντων ὁρώντων. 60 *Eclog.* 21. *c.* 11. Quint. *l. 6. Inst.* 1. Atrocitas crescit, si injuria illata sit in theatro, in templo, in concione. 22 Num in populi Romani conspectu, an in solitudine? Cujac. ad 5. Paul. *sent.* 4. & 9. *obs.* 16. vid. Forner. 1. *select.* 21. hinc colligit Bellovisanus 1. *c.* 4. præsentia personarum injuriam minorem vel majorem reddi. 23 Id est, facto. §. 9. *Inst. h. t.* 24 ἡ ὄψις, id est, facies. *Eclog.* 21. *c.* 11. mala. *l. 11. infr. h. t.* 25 Adde *l. 27. § 17. supr. ad l. Aquil.* §. 9. *Inst. de injur.* 26 *d.* §. 9. & *d. c.* 11 Barbæ injuriosam vellicationem hic adde. de qua vid. 2. *Feud.* 27. *vers. si quis aliquem ceperit.* 27 Vestimentis injuria facta, censetur facta personæ. Per vestimenta fit injuria si scindantur, *ut hic.* & *l. 1. §. 6. supr. de his qui effuderint.* 60. *Eclog.* 21. *c.* 11. si sacerdoti dignitatis habitum, & ornamenta gerenti injuria fiat, *l. 4. C. h. t.* adde *l. 15. §. 39. infr. h. t.* si veste sordida rei nomine in publico quis utatur, *l. 39. infr. h. t.* si quis mimus vel histrio in scena vestitu moniali, *l. 4. C. de episc. aud.* vel monachi utatur, *Nov.* 123. *c.* 44. aut ea veste quæ soli Principi ejusve domui dedicata est, *l. 4. C. de vestib. holoberis. lib.* 11. *tit.* 8. si quis vestem alicujus fimo corrupto perfudit. vid. *l. 1. infr. de extr. crim.* 28 Vide *l. 1. §. 2. supr. h. t.* 29 *l. 1. §. 1. supr. h. t.* Convitium est maligne, quoties quis servum eum, qui sit liber, *l. 9. C. h. t.* debitorem eum, qui non sit debitor, appellat, *l. 15. §. 3. infr. h. t.* si quis aliquem argam (id est, cuculum) appellaverit. vid. *lib. 1. Legum Longobardicar. tit. de conv. & in ll. Salic.* si quis aliquem appellaverit falsatorem, meretricem, *tit. 3. de convit.* §. 2. concacatum, vulpeculam, §. 3. *ibid.* leporem, §. 4. *ibid.* delatorem, §. 5. *ibid.* scuti projectorem, §. 5. *ibid.* Idem sentiendum si quis alteri dicat, tu mentiris, vid. *l. 28. infr. h. t.* his adde Bellovisan. 1. *c.* 3. *n.* 31. Clarum 5. *sent.* 4. §. 10. *in pr.* Non prætereundum est quod Bossius refert, illa verba, *verum non dicis*, apud Italos non idem significare, quod tu mentiris. *c.* 45. *n.* 7. Si ita est, non verum quis dicere poterit, & tamen non mentiri.
30 Et e contrario patiente. *l. 17. §. 3. infr. h. t.* 31 *l. 6. in fin. supr. h. t.*
32 Atrocem injuriam interdum non facit vulnus, sed locus. 33 Flagellis. *l. 17. §. 2. infr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 20. 34 Verberet. *l. 17. §. 3. infr. h. t.*
35 Paul. *ibid.* §. 14. hoc ut fiat, vid. *l. 10. l. 15. §. 22. infr. h. t.* Goth. Hic §. cum *l. 10. & 11. infr. h. t.* relatus est in *c. 12. de pœnitent. distinct.* 1. Ans. 36 Sermone vel blanditiis. *l. 15. §. 20. §. 21. §. 22. infr. h. t.* 37 *l. 15. §. 8. l. 17. §. 1. infr. h. t.* 38 Non tantum fit injuria per injuriantem, sed & per alios. *l. 15. §. 8. & 33. infr. h. t.* Ans. 39 *l. 7. in fin. supr. h. t.* vid. Paul. 2. *collat. ll. Mosaicar.* huc adde orationem Demosthenis adversus Midiam. 40 *l. 4. supr. h. t.* 41 Sic actio sepulchri violati in æquum & bonum concepta dicitur, *l. 10. infr. de sepulchr.* alias injuria est ex delicto. *l. 4. supr. de obl. Inst. de obl. quæ ex delicto.* 42 §. *ult. Inst. hic.* Injuria dissimulatione tollitur. Quid, si Titius accepta injuria a Sempronio, eum in jus vocaverit, & ab eo libello, eave in jus vocatione, ei convivatus fuerit: an quasi dissimulatione extincta videbitur injuriæ actio, ut ne institutam ante injuriæ actionem postea exequi Titius possit? si non casu fortuito (ut epulis nuptialibus plerumque fieri adsolet) convivatus fuerit, sed consulto consilio, dicendum est, remissam quasi dissimulatione intelligi: sin casu, non censeri remissam, nisi sequentibus verbis, vel pactis. Vide Capellam Tholosanum *decis* 233. ubi Aufrerius notat, injuriam remitti salutatione, epulis, osculo.
43 Id est, intra annum, annuo enim tempore, *l. 17. § 6. in fin. infr. h. t.* & spatio, injuriarum actio præscribitur, *l. 5. C. h. t.* quæ anno præscribantur, vide apud Cujac. 20. *de præscript.* 44 Non revocat ad animum injuriam, qui ejus nomine actionem nullam proponit. Is tacite silentio annuo remittit actionem injuriarum, qui facto ipso remisit: puta si cum adversario sciens convivatus fuerit, saltarit. vide Bellovisanum 1. *c.* 3. *n.* 86. aut cum eodem pristina familiaritate usus fuerit. 45 Omissæ scilicet. 46 Contra æquum venit, qui remissam injuriam conatur resuscitare. adde *l. 26. supr. de SC. Silaniano.* 47 Etiam nudum. *l. 17. §. 6. infr. h. t. l. 17. §. 1. supr. de pactis.*
48 Facit *lex* 18. *C. de transact.* 49 *l. 3. §. 1. l. 30. § 3. l. 34. supr. de jurejur.*
50 Civiliter sc. An & criminaliter injuriarum agere per procuratorem possimus? Minime: nisi actor sit illustris. *Græci.* 51 §. 10 *Inst. h. t. l. 42. §. 1. supr. de procuratorib.* Imo per alium non potest. Paul. 5. *sent.* 4. §. 12. solve: Civili actione injuriarum potest: criminali non potest. vid. Cujac. *d.* §. 12. 52 *l. 17. §. 10. infr. h. t.*
53 Ex hoc & §. 4. 5. 6. collige, mandatorem, conductorem, suasorem injuriæ faciendæ teneri. 54 *l. 1 §. 13. supr. de vi & vi* Mandantes & consentientes pari pœna sunt puniendi, mandans ex delicto tenetur, *l. 7. in fin. supr. de jurisdict.* de quo vide Bartol. *hic.* Bellovisan. 3. *pract.* 27. Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 89. Goth. De mandante delictum Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 352. & *seq.* Bened. Capra *in reg. conclus.* 80. Beroius *quæst.* 10. Mod. 55 Auxilium præstat delinquenti. de pœna auxiliatoris vid. Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 9. 56 *l. 7. §. 4 supr. arbor. furt.* 57 De pœna ejus qui consilium dat delinquenti, vide *hic.* Bartol. & Clar. 5. *sent.* § *ult. qu.* 1. 58 Mea igitur causa mandatum delinquendi hic dedi, non mandatarii causa: quod tamen Bartolus hic putavit, persuasorem a mandatore distinguens. 59 Imo mandatarius experiri non potest: nam rei turpis nullum est mandatum nullaque obligatio. *l. si remunerand.* 6 §. *rei turpis.* 3. *supr. mandati. l. si a reo.* 70. *supr. de fidejussor.* An nullus est contractus inter mandantem & mandatarium? est vero inter eum cui inferenda est injuria, & inter ipsum mandatorem, ut putat Bartolus? Cave, vel etiam mandatario in mandatorem actionem injuriarum esse videri potest: quod mandator mandatarium sui similem, hoc est, improbum putaverit; quod denique eo abuti ad injuriam inferendam, atque ita corrumpere voluerit. 60 *l. 2 supr. de obseq.* 61 §. 2. *Instit. h. t.*
62 Injuriam uxori illatam maritus etiam suo nomine vindicare, eaque ex causa agere potest. 63 De conditione ex Lege uxoribus competente adversus severitatem maritorum, vid. *Nov.* 117. *cap.* 14. 64 Coërcere leviter libertam suam etiam nuptam patronus potest: nec potest eo nomine injuriarum agere maritus libertæ.
65 Adde *l. 7. §. 2. supr. h. t.* 66 *l. 12. infr. h. t.* adde *l. 9. l. 10. C. h. t.*
67 *l. 26. supr. de liberali.* 68 *l. 15. §. 14. infr. h. t. l. 32. supr. ad leg. Falcid. l. 1. §. 1. in fin. supr. de privatis delictis.* 69 *l. 1. C. ex delictis defunct. l. ult. in fin. C. de revocandis donat.* 60. *Eclog.* 21. *c.* 18. 70 *l. 28. infr. h. t.* 71 Etiam adversus. *vulg.* 72 Finge judicem multare contumacem, vel pignus capere, vel includere litigatorem: vel pone privatum vocare in jus adversarium suum. adde §. 6. *infr. h. t.*
73 Qui id facit, quod jure permittitur, injuriam facere non censetur. §. 6. *infr. h. t. l. 116. §. 1. infr. de reg. jur.* 74 Qui Prætoris præceptum exequitur, condemnato non facit injuriam, nisi modum excedat: hinc illud, Prætoris & majoris preceptum excusat. *l. 4. supr. de aqua & aquæ pluviæ.* vid. *c. 24. de regulis jur. in* 6.

§. 3. Si quis per injuriam ad [1] tribunal alicujus me interpellaverit vexandi mei cauſa, potero injuriarum experiri. §. 4. Si quis de honoribus decernendis alicujus paſſus non ſit decerni, utputa imaginem [2] alicui, vel quid aliud tale: an injuriarum teneatur? & ait Labeo, non teneri: quamvis hoc contumeliæ cauſa faciet. etenim multum [3] intereſt [inquit] contumeliæ cauſa quid fiat: an vero fieri quid in honorem alicujus quis non patiatur. §. 5. Idem Labeo ſcribit, ſi cum alium contingeret legatio [4], alii hoc onus Duumvir [5] indixerit, non poſſe agi injuriarum ob laborem injunctum: aliud enim eſſe, laborem injungere [6], aliud injuriam facere. idem ergo erit probandum & in cæteris muneribus atque honoribus, quæ per injuriam injunguntur. Ergo ſi quis per injuriam ſententiam dixerit, idem erit probandum. §. 6. Quæ jure poteſtatis [7] a magiſtratu fiunt, ad injuriarum actionem non pertinent [8]. §. 7. Si quis me prohibeat in mari [9] piſcari, vel everriculum, quod Græce σαγήνη dicitur, ducere: an injuriarum judicio poſſim eum convenire? Sunt qui putent injuriarum me poſſe agere: & ita Pomponius. & plerique, eſſe huic ſimilem eum, qui in publicum [10] lavare, vel in cavea publica ſedere, vel in quo alio loco agere, ſedere, converſari non patiatur: aut ſi quis [11] re mea uti me non permittat: nam & hic injuriarum conveniri poteſt. Conductori autem veteres interdictum dederunt, ſi forte publice [12] hoc conduxit: nam vis ei prohibenda eſt, quominus conductione ſua fruatur. Si quem tamen ante ædes meas, vel ante Prætorium [13] meum piſcari, prohibeam: quid dicendum eſt? me injuriarum judicio teneri, an non? Et quidem mare commune [14] omnium eſt, & litora, ſicuti aer: & eſt ſæpiſſime reſcriptum, non poſſe quem piſcari prohiberi; ſed nec aucupari, niſi quod ingredi quis agrum alienum prohiberi [15] poteſt. Uſurpatum [16] tamen & hoc eſt, tametſi nullo jure [17], ut quis prohiberi poſſit ante ædes meas, vel Prætorium meum piſcari: quare ſi quis prohibeatur, adhuc injuriarum agi poteſt. † In lacu tamen qui mei dominii eſt, utique piſcari aliquem prohibere poſſum [18].

14. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

SAne ſi maris proprium [19] jus ad [20] aliquem pertineat, uti poſſidetis [21] Interdictum ei competit, ſi prohibeatur jus [22] ſuum exercere: quoniam ad privatam jam cauſam pertinet: non ad publicam hæc res: utpote cum de jure fruendo agatur, quod ex privata cauſa contingat, non ex publica. ad privatas enim cauſas accommodata interdicta ſunt, non ad publicas [23].

De mente alienata. 1. *De eo, qui territus eſt quaſi vapulaturus.* 2. *Edictum de convicio.* 3. *Et ejus interpretatio.* 15. *De eo, qui fœminam appellavit, vel aſſectatus eſt, vel comitem ei abduxit, & de turpibus verbis.* 24. *De ſponſo.* 25. *Edictum, ne quid infamandi cauſa fiat,* 26. *Et ejus interpretatio.* 29. *De libello dato Principi vel alii.* 30. *De eventu ſententiæ vendito.* 31. *De bonis occupatis.* 32. *De pignore proſcripto.* 33. *De non debitore quaſi debitore appellato.* 34. *Edictum, de ſervo injuriam paſſo,* 35. *Et ejus interpretatio.*

15. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

ITem apud Labeonem quæritur, ſi quis mentem alicujus medicamento [24], aliove quo alienaverit, an injuriarum actio locum haberet? & ait, injuriarum adverſus eum agi poſſe. §. 1. Si quis pulſatus quidem non eſt, verum manus adverſus eum levatæ, & ſæpe [25] territus quaſi vapulaturus, non tamen percuſſit: utili injuriarum actione tenetur. §. 2. Ait Prætor: *Qui adverſus* [26] *bonos mores convicium cui feciſſe, cujuſve opera* [27] *factum eſſe dicetur, quo adverſus bonos mores convicium fieret: in eum judicium dabo.* §. 3. Convicium [28] injuriam eſſe, Labeo ait. §. 4. *Convicium* autem dicitur, vel a concitatione, vel a conventu, hoc eſt a [29] collatione vocum: cum enim in unum complures voces conferuntur, convicium appellatur, quaſi convocium [30]. §. 5. Sed quod adjicitur a Prætore, *Adverſus bonos mores*, oſtendit, non omnem in unum collatam vociferationem Prætorem notare, ſed eam quæ bonis moribus improbatur, quæque ad infamiam vel invidiam [31] alicujus ſpectaret. §. 6. Idem ait, *Adverſus bonos mores*, ſic accipiendum, non ejus qui fecit, ſed generaliter accipiendum adverſus bonos mores hujus [32] civitatis.

§. 7. Convicium non tantum præſenti, verum abſenti [33] quoque fieri poſſe Labeo ſcribit. Proinde ſi quis ad domum tuam venerit te abſente, convicium factum eſſe dicitur. † Idem etſi ad ſtationem [34] vel tabernam [35] ventum ſit, probari oportere. §. 8. Feciſſe convicium non tantum is videtur qui vociferatus eſt: verum is quoque qui concitavit ad vociferationem alios, vel qui ſummiſit ut vociferentur. §. 9. *Cui* non ſine cauſa adjectum eſt: nam ſi incertæ [36] perſonæ convicium fiat, nulla executio eſt. §. 10. Si curaverit [37] quis convicium alicui fieri, non tamen factum ſit: non tenebitur.

§. 11. Ex his apparet non omne maledictum convicium eſſe: ſed id ſolum quod cum vociferatione dictum eſt. §. 12. Si unus, ſive plures dixerint, quod in cœtu dictum eſt, convicium eſt: quod autem non in cœtu nec vociferatione dicitur, convicium non proprie dicitur, ſed infamandi cauſa dictum. §. 13. Si quis Aſtrologus [38], vel qui aliquam illicitam divinationem pollicetur, conſultus aliquem furem dixiſſet qui non erat: injuriarum cum eo agi non poteſt, ſed Conſtitutiones eos tenent. §. 14. Injuriarum actio, quæ ex convicio naſcitur, in [39] heredes non eſt reddenda: ſed nec heredi.

§. 15. Si quis virgines appellaſſet [40], ſi [41] tamen ancillari [42] veſte veſtitas, minus [43] peccare videtur: multo minus ſi meretricia [44] veſte fœminæ, non matrumfamiliarum [45] veſtitæ fuiſſent. Si igitur non matronali [46] habitu fœmina fuerit, & quis eam appellavit, vel ei comitem [47] abduxit: injuriarum tenetur. §. 16. *Comitem* [48] accipere debemus eum qui comitetur & ſequatur: & (ut ait Labeo) ſive liberum, ſive ſervum, ſive maſculum, ſive fœminam. Et ita comitem Labeo definit, qui frequentandi cujusque cauſa, ut ſequeretur deſtinatus in publico privatove abductus fuerit. Inter comites utique & pædagogi [49] erunt. §. 17. *Abduxiſſe* videtur, (ut Labeo ait) non qui abducere comitem cœpit [50], ſed qui perfecit [51] ut comes cum eo non eſſet. §. 18. Abduxiſſe autem non tantum is videtur, qui per vim abduxit: verum is quoque qui perſuaſit [52] comiti ut eam deſereret.

§. 19. Tenetur hoc Edicto non tantum qui comitem abduxit, verum etiam ſi quis eorum quem appellaviſſet, adſectatusve [53] eſt.

§. 20. *Appellare* [54] eſt blanda oratione alterius pudicitiam adtentare: hoc enim non eſt convicium [facere], ſed adverſus bonos mores adtentare. §. 21. Qui turpibus [verbis] utitur, non tentat pudicitiam: ſed injuriarum tenetur [55]. §. 22. Aliud eſt appellare, aliud adſectari [56]. *appellat* enim qui ſermone pudicitiam adtentat: *adſectatur* [57] qui tacitus frequenter ſequitur; aſſiduo [58] enim fre-

1 Si quis non debitorem traxerit ad judicium, ſufficienter de injuria tenetur, ut ex eo facto agi poſſit. *l.* 15. §. 29. *l.* 19. *infr. h. t. l.* 5. *in fin. ſupr. qui ſatisd. l.* 72. *ſupr. de furtis. l.* 5. *C. de juriſdict.* 2 Honorem alteri decerni qui non patitur, non eſt ei injurius, *ut hic.* Id etiam Cato dedecori non duxit interrogatus enim, quamobrem inter multos nobiles ſtatuam non haberet, Malo, inquit, bonos ambigere, quamobrem id non meruerim, quam, quod gravius eſt, cur impetraverim. *Ammianus* 14. 3 Facit *l.* 71. §. 1. *ſupr. de cond. & demonſtr. l.* 6. *ſupr. quæ in fraudem.* 4 Locatio, *vulg. Hal.* Locati verbo Accurſius intelligit onus locandi ſtationes publicas. Si nihil ex Florentina editione immutamus, *legationis* verbo intelligere poſſumus legationem ad cenſus recipiendos, cujus meminit *l.* 1. §. 2. *l.* 18. §. 12. *infr. de munerib.* 5 Duumvir quaſi Conſul erat municipii ſui. 6 Aliud eſt laborem injungere, aliud injuriam facere. 7 Poteſtatis jure quæ fiunt animo corrigendi, jure fieri præſumuntur. *l.* 15. §. 38. *infr. eod.* adde §. 1. *ſupr. h. t.* 8 Niſi in eis magiſtratus excedat officium. vid. *l.* 32. *infr. h. t.* 9 Piſcari in mari cuique licet: ideoque in eo piſcari a nemine prohiberi poſſumus, *l.* 2. §. 9. *ſupr. ne quid in loco publico. l.* 11. *C. de ſervitutib.* hoc tamen reſtringe, ut *infr. eod. in fin. & l.* 14. *infr. h. t. & Nov. Leon.* 56. *& l.* 7 *ſupr. de diverſ. temporalib.* 10 In publico, *vulg.* in publico balneo. *d.* §. 9. 11 *l.* 24. *infr. h. t. l.* 8. §. 5. *ſupr. ſi ſervit. vindicetur. l* 25. *ſupr. de act. empt. l.* 11. *ſupr. de vi & vi. l.* 3. §. 2. *ſupr. uti poſſidet. l.* 9. *C. de Judæis.* 12 Vid. *l.* 1. *ſupr. de loco publico fruendo.* 13 De Prætorio & prothyro, vide quæ dicam ad *Nov. Leon.* 56. 14 §. 1. *Inſt. de rer. diviſ. l.* 13. *ſupr. comm. præd.* 15 *l.* 16. *ſupr. de ſervit. præd. ruſtic. l.* 3. §. 1. *l.* 5. §. 3. *ſupr. de adquir. rer.* §. 14. *Inſt. de rer. diviſ.* 16 Conſuetudine ſc. de *uſurpandi* voce dixi ad *Feud.* 14. adde 35. *Synopſ.* 6. *c.* 3. 17 Quod defenditur a Leone *Nov.* 56. 18 Utique jure Romano. quod tamen negat Cuj. 4. *obſ.* 2. 19 Vid. *Nov. Leon.* 56. *l.* 13. *ſupr. comm. præd.* 20 Veneti eo jure dicunt ſe longa conſuetudine juriſdictionem in ſuo mari adquiſiviſſe. 21 *l.* 8. §. 5. *in fin. ſupr. ſi ſervit. vind. l.* 1 §. 6. *ſupr. uti poſſidet.* 22 Piſcandi, *d.* §. 5. ut & in agris, inferendi, fodiendi, arandi, ædificandi & ſimilium. *l.* 11. *ſupr. de vi & vi.* 23 Imo, & ad publicas. *ſupr. de locis & itinerib. publicis. ſupr. de via publica. ſupr. ne quid in loco vel itinere publico. ſupr. de loco publico fruendo ſupr. ut in flumine publico navigare liceat.* 24 Puta poculo amatorio. *l.* 38. §. 5. *infr. de pœnis.* adde *l.* 6. *C. de maleſic. & mathemat. Nov. Leon.* 65. Hinc Juvenal. *Satyr.* 6. *Hic magicos affert cantus, hic Theſſala vendit Philtra, quibus valeant mentem vexare mariti &c.* quæ ibid. vide. 25 60. *Eclog.* 21. *c.* 25. Goth. vid. Cujac. *lib.* 15. *obſ.* 25. Viv. *lib.* 1. *deciſ.* 161. Andr. Gail. *lib.* 2. *obſervat.* 99. *arg. l.* 18. *infr. de pœnis.* Jul. Clar. §. *final. quæſt.* 91. Teſſaur. *deciſ.* 229. Anſ. 26 Convicia facere contra bonos mores, non licet. Senec. 10. *declam.* 1 adverſus bonos mores injuria infertur, quotiens factum non Lege, ſed arbitrio judicis æſtimatur & vindicatur. Paulus 5. *ſent.* 4. §. 6. 7. 8. & 13. 27 Paul 5. *ſent* 4. §. 19. 28 De linguæ vitio vide epiſtolam Jacobi *cap.* 3. & Eraſmi *libellum de lingua* Convitiator, mendax, detractor, exoſus bonis, *Pſalm.* 100. abominatio hominum, *Proverbior.* 14. Deo odibilis, 2. *Corinth.* 12. Idem fuit turpiſſimus apud Perſas, Herod. 1. Convicium Græci ὀχλαγώγιον & συναγωγή. Cujac. 6. *obſervat.* 6. 29 60. *Eclog.* 17. *ex tit.* 1. *c.* 15. vide in hunc locum Robertum 2. *ſent,* 7. 30 *Idem* Feſtus *tradit.* 31 Adde *l.* 30. *infr. h. t.* 32 Mores civitatis cujusque boni præſumuntur: adverſus bonos mores peccat, qui adverſus mores civitatis in qua vivit, commiſit. 33 *l.* 5. *ſupr. ne quis eum. l.* 4. §. 4. *ſupr. vi bonor. rapt.* 34 Statio eſt locus in quem quis muneris ſui cauſa ſe ſiſtit. *l.* 7. §. 13. *ſupr. quib. ex cauſ. in poſſ.* Gell. 13. *c.* 13. refert Romæ fuiſſe ſtationes jus dicentium & reſpondentium: Eſt igitur ſtatio locus in quem quis frequenter convenire ſolet audiendi, vel confabulandi, vel reſidendi cauſa. adde & orandi: quo ſenſu Tertull. *in libr. de oratione.* & Ammian. *lib.* 28. *in fin.* Stationis nomine intelligunt loca in quibus Chriſtiani ſtantes die dominico Dominum orabant; nec enim tunc temporis Deum de geniculis adorabant. Eadem ratione ſtationarii dicuntur in *l.* 6. *C. de dignit.* qui mercium vel annarum apothecas ſecum deferentes certis in locis aliquandiu conſiſtunt emptorem operientes. Eodem modo ſtationes tabellionum, *Nov.* 44. *c.* 2. & ſtationes fisci, *l.* 1. *C. de compenſat. l.* 1. *C. ne fiſc. rem.* portus etiam ſtatio dicitur. *l.* 59. *infr. de verb. ſign.* vid Cujac. 2. *obſervat. ult.* 35 Taberna hic ſtationi (de qua dixi ad *l.* 7. §. 12. §. 13. *ſupr. quib. ex cauſis in poſſ.*) adjungitur. Erant autem in foro complures, 5. Vitruv. 1. Liv. 26. 6. Quint. 4. veteres & novæ. ſub veteribus erant argentarii. Plaut. *in Curcul.* 35. Plin. 4. Novarum fit mentio apud Varron. 5. *de lingua* Livium 2. 25. 35. Plin. 40. Hinc argentariorum tabernæ in foro, *l.* 32. *ſupr. de contr. emption.* Hinc foro cedere dicebantur iidem argentarii, *l.* 7. §. 2. *ſupr. depoſiti. l. ultim. ſupr. de curatore bonis dando.* In foro quoque variæ negotiationes fuerunt. *l.* 23. *ſupr. de inſtructo* 36 Vide *l.* 6. *ſupr. h. t.* 37 Vide *l.* 11. *ſupr. h. t.* 38 Hinc Juvenalis *Satyr.* 16. *Quidquid Dixerit Aſtrologus, credent a fonte relatum Ammonis,* & poſt: *Divitibus reſponſa dabit Phrygius augur,* & *inde Conductus dabit aſtrorum mundique peritus.* Et *Satyr.* 3: *Motus aſtrorum ignoro, funus promittere* ... *Nec volo, nec poſſum.* Aſtrologis videntur adfines fuiſſe Aretalogi, homines mendaces, de quibus vide ... Suetonius *in Auguſt.* *c.* 74. & Juvenalis *Satyr.* 15. *in princ.* Galli, diſeurs de bonne aventure Goth. vide Briſſon. *lib.* 1. *ſelect. cap.* 4. Revard. *lib.* 2 *variar cap.* 17 Cujac. *lib.* 3. *obſerv. c.* 18. S. L. 39 *l.* 13. *in princ. ſupr. h. t.* 40 Appellare hic ſignificat pudicitiam ſermone attentare. §. 20. *infr. h. t.* 60. *Eclog* 21. *c* 29. 41 Quid, ſi quis maſculum muliebrem veſtem gerentem? vide Senec. *controverſ.* 6. 42 Qualis quisque extrinſecus videtur, talis judicari poteſt, *l.* 50. *ſupr. locati* hinc colligunt, matronam ancillari veſte, vel meretricia indutam, ſibi imputare debere, ſi ut ancilla, vel meretrix impudice attentetur. *l.* 21. *ſupr. quod metus cauſa.* 43 Quintilianus 7. *c.* 3. Juſti erroris excuſatione crimen poteſt deprecari, qui in lupanari cum aliena uxore fuerit deprehenſus. 44 Tertullianus *in libr. de cultu.* refert, Romanis legibus impudicas mulieres a matronis ornamentis diſtinctas. Idem *c.* 6. Apologetici, conqueritur inter matronas atque proſtibula nullum eſſe diſcrimen in habitu. adde eundem in *lib. de Pallio. l.* 4. *C. de epiſcop. aud.* Meretricia veſtis apud Spartanos, Clemens 4. *pædagog.* & apud Athenienſes florida erat, Suidas *in verbo* ἑταίρας. apud Thuſcos varia. Suidas *in Zaleuco.* Mulieres impudicæ apud Romanos flavo crine, veſte variegata, eaque ſubductiore a cæteris mulieribus diſcriminabantur. Hieronymus *adverſus Helvidium.* Thamar quoque a Juda pro meretrice ex habitu dijudicata eſt, *Geneſ.* 38. *verſ.* 14. ex habitu, inquam, ſeu theriſtrio, aut pallio ac ornatu, quod apud ſeptuaginta indicant iſta verba, καὶ ἐκαλλωπίσατο, non ex velata facie. Nam velamentum pudoris ſignum erat, *Geneſ.* 24. *verſ.* 65. quod etiam ſignificat Tertullianus *dict. loco.* Thamar, inquit, quia ſe expinxerat & ornaverat, merito Judæ ſuſpicioni viſa eſt quæſtui ſedere. Inde notant interpretes, ſtatutorum originem ſumptam, quibus diſponitur ut hujusmodi mulieres certo quodam genere veſtis ab aliis diſtinguantur. Ut ad Romanos revertar, Matronæ a meretricibus diſcernebantur ſtola & palla. Nonius *c.* 14. Ulpianus in *l.* 23. §. 2. *verſic. muliebria. ſupr. de auro.* 6. Valerius. 11. Vitruvius. 1. Feſtus. Martialis 1. ſtola, inquam, id eſt, oblonga & ad talos demiſſa veſte. Horatius 1. *ſerm.* 2. & *ibi* Acron. Nam virilis toga prioribus oris, intra genua paululum, poſterioribus ad medios usque poplites perveniebat. 11. Quintilian. *ultim.* ubi monet oratori cavendum ne veſte longiore utatur, quoniam ſit mulieris longa veſte uti. vittis etiam crines ſuos honeſtæ mulieres coërcebant, contra quam meretrices. Servius 7. *Æneid.* Ovidius 1. *de arte duobus locis.* & 3. *de Ponto.* 1. Tibull. 6. Iſidor. 9. *c.* 25. meretriciæ veſtis ſignum fuiſſe, ait, pallium lineum, quo & matronæ in adulterio deprehenſæ induebantur. Nam adulterii damnata, ſtola depoſita, togam induebat: unde toga pro ornamento meretricis, togata pro meretrice, *teſte Acrone* apud Horatium, *ſerm.* 2. Juvenalis *Satyr.* 2. Martialis 1. & 10. *Epigramm.* & matronis togatæ opponuntur. Matronis permittebatur ſellis & lecticis vehi, at non meretricibus. Suetonius *in Domitiano.* Dionyſ. 58. Seneca *de remed. fortuit.* Apul. 11. *de Aſino.* Hinc frequens uſus lecticariorum Romæ. *l.* 59. *ſupr. de legat.* 3. adde Briſſonium 1. *ſelect.* 4. 45 Non matrumfamilias. *vulgat.* 46 Matronam a matrefamilias nihil diſtare, hinc collige. vide Cujacium 3. *obſervation.* 18. 47 Vide §. 16. *infr. h. t.* 48 De quo vide *l.* 1. §. 2. *ſupr. h. t.* 49 *d.* §. 2. 50 Cœptum delictum interdum non habetur pro perfecto. 51 Conatus punitur, cum injuria effectum non habet. facit *l.* 1. *in fin. ſupr quod quisque juris l.* 5. §. 2. *ſupr. ne quis eum, qui in jus.* 52 *l.* 11. §. 6. *ſupr. h. t.* 53 Vide §. 22. *infr h. t.* 54 60. *Eclog.* 21. *c.* 25. 55 Etiamſi proteſtatio præceſſerit: veluti (tu mentiris, ſalvo honore) Coraſ. *miſcellaneor.* 24. *num.* 4. Guid. Pap *deciſion.* 465. Gail *lib.* 2 *obſervation.* 101. *num.* 12. Anſ 56 Adſectari & appellare differunt. Appellatio fit nudis verbis. Adſectatio fit etiam ipſo corpore, & ſequendo tantum. adde §. 19 *ſupr. h. t.* Feſtus *in adſectata.* 57 §. 1. *Inſt. h. t* 58 Aſſidua enim *&c.*

quentia

quentia quasi præbet nonnullam infamiam. §. 23. Meminisse autem oportebit, non omnem qui adsectatus est, nec omnem qui appellavit, hoc Edicto conveniri posse: neque enim si quis colludendi [1], si quis officii [2] honeste faciendi gratia id facit, statim in Edictum incidit: sed qui contra bonos mores hoc facit. §. 24. Sponsum [3] quoque ad injuriarum actionem admittendum puto: etenim spectat ad contumeliam ejus injuria quæcunque sponsæ ejus fiat. §. 25. Ait Prætor: *Ne quid infamandi [4] causa fiat: si quis adversus ea fecerit, prout quæque res erit, animadvertam.* §. 26. Hoc Edictum supervacuum esse Labeo ait, quippe cum ex generali [clausula] injuriarum agere possimus: sed videtur & ipsi Labeoni, & ita se habet, Prætorem eandem causam secutum, voluisse etiam specialiter [5] de ea re loqui: ea enim quæ notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta.

§. 27. Generaliter vetuit Prætor quid ad infamiam alicujus fieri. Proinde quodcunque quis fecerit vel dixerit, ut alium infamet, erit actio injuriarum. † Hæc autem fere sunt quæ ad infamiam alicujus fiunt. ut puta [6] ad invidiam alicujus veste [7] lugubri utitur, aut squalida: aut si barbam [8] demittat: vel capillos submittat [9], aut si carmen conscribat [10], vel proponat, vel cantet [11] aliquid quod pudorem alicujus lædat. §. 28. Quod ait Prætor: *Si quis adversus ea fecerit, prout quaqua [12] re erit, animadvertam:* sic intelligendum est, ut plenior esset Prætoris animadversio: id est, & quodcunque eum moverit, vel in persona [13] ejus qui agit injuriarum actione, vel ejus adversus [14] quem agitur, vel etiam in re ipsa, in qualitate injuriæ [15], audiat eum qui agit.

§. 29. Si quis libello [16] dato vel Principi vel alicui famam alienam insectatus fuerit, injuriarum erit agendum, Papinianus ait. §. 30. Idem ait, eum qui eventum sententiæ (velut daturus [17] pecuniam) vendidit, fustibus a Præside ob hoc castigatum, injuriarum damnatum videri: utique autem apparet hunc injuriam ei fecisse, cujus sententiam venditavit. §. 31. Si quis bona alicujus, vel rem unam [18] per injuriam occupaverit: injuriarum actione tenetur. §. 32. Item si quis pignus proscripserit [19], venditurus, tanquam a me acceperit, infamandi mei causa. Servius ait injuriarum agi posse. §. 33. Si quis non debitorem quasi [20] debitorem appellaverit injuriæ faciendæ causa, injuriarum tenetur. §. 34. Prætor ait: *Qui servum [21] alienum adversus bonos [22] mores [23] verberavisse [24], deve eo, injussu domini, quæstionem habuisse dicetur, in eum judicium dabo: item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita, judicium dabo.* §. 35. Si quis sic fecit injuriam servo, ut [25] domino faceret, video dominum injuriarum agere posse [26] suo nomine: si vero non ad suggillationem domini id fecit, ipsi servo facta injuria, inulta a Prætore relinqui non debuit: maxime si verberibus, vel quæstione [27] fieret: hanc enim & servum [28] sentire palam est.

§. 36. Si communem quis servum verberaverit, utique hac actione non tenebitur, cum jure [29] domini id fecerit. §. 37. Nec si fructuarius id fecerit, dominus cum eo agit: vel si proprietarius fecerit, fructuarius eum conveniet. §. 38. Adjicitur, *Adversus bonos mores:* ut non omnis omnino qui verberavit, sed qui adversus bonos mores verberavit, teneatur: cæterum si quis corrigendi [30] animo, aut si [quis] emendandi [31], non tenetur. §. 39. Unde quærit Labeo, si magistratus municipalis [32] servum meum loris [33] ruperit: an possim cum eo experiri, quasi adversus bonos mores verberaverit? Et ait, judicem debere inquirere, quid facientem servum meum verberaverit: nam si [34] honorem, ornamentaque [35] petulanter adtentantem cæciderit, absolvendum eum. §. 40. *Verberasse* dicitur abusive: & qui pugnis cæciderit.

§. 41. Quæstionem intelligere debemus tormenta, & corporis dolorem ad [36] eruendam veritatem. Nuda ergo interrogatio, vel levis territio non pertinet ad hoc Edictum. † Quæstionis verbo etiam ea, quam malam [37] mansionem dicunt, continebitur. Cum igitur per vim, & tormenta, habita quæstio est, tunc quæstio intelligitur. §. 42. Sed & si jussu domini quis quæstionem habeat, modum [38] tamen excesserit: teneri eum debere, Labeo ait. §. 43. Prætor ait: *Si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita judicium dabo.* proinde si quidem verberatus sit servus, vel tormentis de eo quæstio habita [est:] sine causæ cognitione judicium in eum competit: si vero aliam injuriam passus sit, non aliter competit quam [si] causa cognita. §. 44. Itaque Prætor non ex omni causa injuriarum judicium servi nomine promittet. nam si leviter [39] percussus sit, vel maledictum ei leviter, non dabit actionem. at si infamatus sit vel facto aliquo, vel carmine scripto, puto causæ cognitionem Prætoris porrigendam & ad servi qualitatem: etenim multum interest, qualis servus sit, bonæ frugi, ordinarius [40], dispensator [41]; an vero vulgaris vel mediastinus [42], an qualisqualis [43]: & quid, si compeditus [44], vel male notus, vel notæ extremæ? habebit igitur Prætor rationem tam injuriæ quæ admissa dicitur, quam personæ servi, in quem admissa dicitur: & sic aut permittet, aut denegabit actionem. §. 45. Interdum injuria servo facta ad dominum redundat, interdum non: nam si pro [45] libero se gerentem, aut cum [eum] alterius potius quam meum existimat [46] quis, non cæsurus eum, si meum scisset: non posse eum, quasi [mihi] injuriam fecerit, sic conveniri, Mela scribit. §. 46. Si quis servo verberato injuriarum egerit, deinde postea damni injuriæ agat: Labeo scribit, eandem [47] rem non esse: quia altera actio ad damnum pertineret culpa datum, altera [48] ad contumeliam. §. 47. Si usumfructum in servo habeam, tu proprietatem, isque verberatus sit, vel quæstio de eo habita: injuriarum actio magis [49] proprietario quam mihi competit. † Idemque probatur, & si servum meum, quem bona fide possidebam, cæcideris: domino enim magis competit injuriarum actio. §. 48. Item si [50] liberum hominem, qui mihi bona fide serviebat, quis cæciderit, distinguendum est: ut, si in contumeliam [meam] pulsatus sit, competat mihi injuriarum actio.

† Idem ergo & si in servo [51] alieno bona fide mihi servienti: ut totiens admittamus injuriarum actionem, quotiens in meam contumeliam injuria ei facta sit: nam ipsius quidem servi nomine, domino dabimus injuriarum actionem. † Si autem me tangat & pulset: injuriarum mihi quoque est. † Ergo & in fructuario idem distingui potest.

§. 49. Si servum complurium cæcidero, competere injuriarum actionem omnibus, plus quam manifestum est.

16. PAULUS lib. 45. ad Sabinum.

Sed non esse æquum, pro [52] majore parte, quam pro qua dominus est, damnationem fieri, Pedius ait: & ideo officio judicis portiones æstimandæ erunt.

3. *De servo injuriam faciente.* 10. *Edictum de filiofamilias.* 11. *Et ejus interpretatio.*

17. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

Sed si unius permissu id fecero, si quidem solius ejus esse putavi, nulli competit injuriarum actio: plane si scivi plurium, ei quidem qui permiserit, non competit [53] injuriarum actio, cæteris competit. §. 1. Si jussu tutoris aut procuratoris vel curatoris, quæstio habita sit, consequens erit dicere, cessare injuriarum actionem. §. 2. Servus meus opera vel querela tua, flagellis [54] cæsus est a Magistratu [55] nostro. Mela putat dandam mihi injuriarum adversus te, in quantum ob eam rem æquum judici videbitur; & si servus decesserit, dominum ejus agere posse, Labeo ait, quia de damno [56] quod per injuriam factum est, agatur; & ita Trebatio placuit. §. 3. Quædam injuriæ a liberis hominibus factæ levis [57] nonnullius momenti videntur: enimvero a servis, graves sunt: crescit [58] enim contumelia ex persona ejus, qui contumeliam fecit. §. 4. Cum servus injuriam facit, maleficium eum admittere palam est. Merito igitur, sicuti ex cæteris delictis, ita & ex hoc [59] injuriarum noxalis actio datur. Sed in arbitrio domini est, an velit eum verberandum exhibere, ut ita satisfiat ei, qui injuriam passus est. neque erit necesse domino utique eum verberandum præstare: sed dabitur, [60] ei facultas præstare ei servum verberandum; aut si de eo verberibus satis non fiat, noxæ dedendum, vel litis æstimationem sufferendam.

§. 5. Ait Prætor, *arbitratu judicis:* utique quasi [61] viri boni, ut ille modum [62] verberum imponat. §. 6. Si ante judicem dominus verberandum servum exhibuerit, ut satis verberibus ei fieret, & erit factum arbitratu alicujus, postea [63] actor agere injuriarum perseverat: non est audiendus. qui [64] enim accepit satisfactionem [65], injuriam suam remisit. Nam & si nuda [66] voluntate injuriam remisit, indubitate dicendum est, extingui injuriarum actionem, non minus, quam si tempore [67] abolita fuerit injuria. §. 7. Si jussu domini servus injuriam fecerit, utique dominus conveniri poterit etiam suo nomine. Sed si proponatur servus manumissus, placet Labeoni dandam in eum actionem; quia & noxa [68] caput sequitur, nec [69] in omnia servus domino parere debet. cæterum,

1 De joco vide quæ notavi ad *l.* 3 §. 2. *supr. de obligat.* 2 Adde *l.* 16. §. 2. *infr. de pœnis.* 3 Vide quæ notavi ad *l.* 1. *supr. de sponsalibus.* 4 Supra dixit de convicio: nunc de his quæ infamandi causa dicuntur: quæ duo inter se distinguuntur. §. 12. *supr. h. t.* 5 *l.* 1 §. 2. *supr. de Publican.* 6 Puta si quis ad invidiam. *vulg.* 7 *l.* 39 *infr. h. t.* Huc illud Senecæ 10. *declam.* 1. Sordidatus es, non queror, sed si sordes tuæ invidiam mihi concitant, queror. 8 Barba demissa ad aliquem invidiæ causa venire. 7. Seneca. Cur non sequeris? barba demissa sordidatus venio: non desinam inquirere patris percussorem. vid. Senec. 10. *declam.* 1. & Sueton. *in August.* Adeo consternatus fuit, ut barba capilloque submisso, caput interdum foribus illideret, vociferans, Quintili Vare, legiones redde. & Ovid. *Aspice demissos lugentis more capillos.* vid. 3 Gell. 4. Cicer. 2. *Verrina.* Livium, 2. Cujac. 6. *obser.* 5. hinc *l.* 39. *infr. h. t.* vestem sordidam rei nomine in publico habere, capillumque submittere nulli licet, nisi &c. Hinc etiam colligunt, gestu injuriam fieri. 9 *l.* 39. *infr. h. t.* id est, si non tondeat. Barba majore uti & capillo, Romanis summo dedecori fuit. Græci ad hanc legem. 10 Adde Paul. 5. *sent.* 4. §. 5. de Carivario & Corybantum laltatione viduæ nuptiis, ad contumeliam secundarum nuptiarum, vide Petr. Gregor. 38. *Syntagm. c.* 45. 11 *l.* 5. §. 10. *supr. h. t.* 12 Quæque res. *vulg. Hal.* 13 *l.* 4. *in fin. supr. de incendio* Goth. Æstimatio injuriæ crescit ratione personæ. *hic.* & *l.* 28. §. 8. *infr. de pœnis.* ratione loci, temporis. §. *atrox. Instit. de injur. l.* 21. *infr. h. t.* Ans. 14 Puta infamem, cui non fit injuria. *l.* 2. *C. ut intra certum.* 15 Non audiat. *vulg. Hal.* injuria est, sine causa citari. Libelli famosi obligatione fit injuria. adde *l.* 13. §. 3. *supr. h. t. l.* 19. *infr. h. t.* 16 Vid. quæ scripsi ad *tit. C. Quando libellus Principi datus.* 17 Laturus, *vulg. Hal.* & male. bene *daturus sit*, ut *Florent.* exhibet, & Græci, ὡσανεὶ μέλλων παρέχειν τῷ ἄρχοντι χρήματα. adde *l.* 10. *C. de accusat.* & ita non quocunque modo quis venditans litigatori sententiam judicis, injuriam judici fecisse videtur, sed si tanquam daturus judici pecuniam hoc faciat. Eam hoc causam Imperator Alexander fumo necari jussit venditorem intercessionum: Fumo pereat, inquit, qui vendidit. vid. Cujac. 20. *obs.* 9. Duar. 1. *disp.* 25. 18 Adde *l.* 2. §. 2. *ff. vi bon. rapt.* 19 Proscribit pignus, qui in publico scriptum proponit, *l.* 11. §. 3. §. 4. *supr. de institoria. l.* 47. *supr. de pecul. l. ult. C. de fide & jure hastæ.* Tibullus 2. *Eleg.* 4. *Illius est nobis lege colendus amor: Quinetiam sedes jubeat si vendere avitas, Ite sub imperium sub titulumque lares.* Et Ovidius: *Sub titulum nostros misit avara lares*, id est, venales ædes inscripsit, ut loquitur Plautus *in Trinummo.* Mos enim fuit veteribus libello proponere ædes proscribendas. Cic. 3. *offic. ædes proscripsit, vendidit.* & post: *si tu cum ædes proscribas, tabulam tanquam plagam ponis?* adde *l.* 13. §. 6. *supr. de act. empt.* adde Cic. *orat. pro Quintio.* & 12. *ad Attic.* Plin. 7. *epist. ad Fab.* Pendente etiam ex ædibus tabula proscribebatur futura locatio. Terent. *Heaut.* Cic. *ad Attic.* adde Brisson. 3. *select.* 8. adde quæ scripsi *l.* 22. §. 2. *supr. quod vi.* 20 *l.* 20. *infr. h. t.* 21 Huc pertinet lex quædam Athenensium relata a Demosthene in *orat. adversus Midi.* Ibi, ἐάν τις ὑβρίζῃ τινά. 22 *l.* 5. *in fin. supr. ad l. Aquil.* 23 Mores boni qui dicantur, vid. §. 5. *supr. h. t.* & 38. *infr. h. t.*

24 §. 38. *infr. h. t.* 25 §. 45. *infr. h. t.* 26 Atqui nulla servo fit injuria. §. 3. *Inst. h. t.* 27 Quæstionibus adfecerit, *Hal.* adfligeret. *vulg.* 28 Eodem modo vindicari etiam hodie posse injuriam factam famulo, vel procuratori, etsi liberæ sint personæ, Schneidwinus refert ad §. *quod si* [illegible] *Inst. de injur.* 29 *l.* 51. *in fin. supr. pro socio.* 30 Præsumi nunquam [illegible] delicti, hinc colligit Alciat. 3. *præsumpt.* 1. & 24. 31 *l.* 5. *supr. ad l. Aquil.* 32 Castigationem permissam fuisse Magistratibus municipalibus, hinc constat. adde *l.* 17 §. 1. *infr.* [illegible] 12. *supr. de jurisd. l.* 17 *supr. ad l. Aquil. Nov.* 15. *c.* 6. 33 Loratum inde dicitur vide *l.* 9. §. 3. *supr. h. t.* vid. quæ scripsi ad *l.* 12. *infr. de jure fisci.* 34 *l.* 13. § 6 *supr. h. t.* 35 *l.* 9. *supr. h. t. l.* 4 *C. h. t.* 36 Et eruenda crimina, & eruendos socios ac participes fraudis & sceleris *l.* 23. §. 4. *supr. ad l. Aquil. l.* 1. *infr. de quæstionib.* 37 Mala mansio quæstionis species. vid. quæ de mala mansione not. ad *l.* 7. *supr. deposit.* Græci ita vertunt, καὶ τὸ ἐμβαλεῖν τοὺς πόδας ξύλῳ. 60. *Eclog.* 21 *c.* 32. 38 Modus in quæstione servandus est. 39 §. 3. *Inst. h. t. l.* 5. *in fin. supr. ad l. Aquil.* adde *l.* 4. *supr. de in integr. l.* 9. *in fin. supr. de dolo. l.* 1 §. 8. *supr. de ædil.* 40 Ordinarius servus est, qui certum aliquod ministerium & officium in familia exercet: alias ordinarius vicariis opponitur. *l.* 5. §. 1. *supr. de tribut. l.* 17. 18. 19. *supr. de pecul.* Ordinarium appellamus, τὸν πρῶτον οἰκέτην, τὸν δὲ τοῦ οἰκέτου οἰκέτην vicarium.

41 Dispensator, διοικητὴς, erat vel omnium, vel quorundam tantum bonorum. de quo vide Theoph. §. 7. *Inst. h. t.* 42 Mediastinus servus, qui nulli certo ministerio deservit: alias opponitur artifici, in *l. ult. supr. de operis servor.* Mediastini dicebantur vilissimi balneorum & ædium, qui in mediis ædibus ad omnia officia præsto erant. ἀπελέγατοι vocat Theoph. *d. loco.* 43 Sive ordinarius sive vicarius. *l.* 5. §. *ultim. supr. de pecun. constit.* 44 Compediti servi, ἐν δεσμοῖς. Theoph. *d.* §. 7. plerumque ita compediti servi in publico spectabantur. 45 *l.* 45. §. 2. *supr. ad l. Aquil.* 46 Vid. *l.* 18. §. 3. *infr. h. t.* 47 Adde *l.* 12. *l.* 13. *l.* 14. *supr. de except. rei jud. l.* 2. § 3. *supr. de privatis delictis.* 48 Id est, injuriarum. *l.* 2. §. 4. *supr. de collat.* Goth. Adde *l.* 33. *supr. de obl. & act.* Ans. 49 §. 5. *Inst. h. t.* 50 § 6. *Inst. h. t.* 51 *d.* § 6 52 §. 4. *Inst. h. t.* 53 Quia non fit injuria volenti. *l.* 1. §. 5 *supr. h. t.* 54 Vid. *l.* 9. §. 3. *supr. h. t.* 55 Adde *l.* 15 § 38 *supr. h. t.* an a Prætore? negat Cujacius in *l. quod si minor.* 24. §. *Scævola.* 2. *in vers. si servus supr. de minorib.* 56 *l.* 2 §. 3. *supr. de privat. delictis.* 57 Leves & nullius momenti *vulgat. Hal.* 60 *Eclog.* 21. *c.* 32. *in fin.* 58 Injuria crescit ex persona inferentis. § 7. *vers. nam secundum. Inst. h. t.* 59 §. 4. *Instit. de noxalib.* 60 Nota tria remedia domino competere, facultatem præstandi servi, verberandi, noxæ dedendi, & æstimationis litis. *l. ult. infr. h. t.* 60. *Eclog.* 21. *c.* 32 *in fin.* 61 *l.* 137. § 2 *supr. de verb. oblig.* 62 60. *Eclog.* 21. *c.* 33. 63 Reprobare seu retractare nemo juste potest, quod semel ipse probaverit. 64 Vel cum quo lis conventione vel transactione de ita est. [illegible] § 1. *ff. h. t.* 65 Satisdatione tollitur injuriæ actio. 66 *d.* §. 1. 67 Id est, [illegible] vid. *l.* 5. *C. h. t.* 68 Vid. *l.* 1. *in fin. supr. de privatis delictis.* 69 Vid. *l.* 11. §. 7. *supr. quod vi.* 60. *Eclog.* 21. *c.* 33.

& si occiderit jussu domini, Cornelia eum eximemus. §. 8. Plane si defendendi [1] domini gratia aliquid fecerit, rationem ei constare apparet: inque eam rem adversus agentem exceptio objicienda erit. §. 9. Si servus in quo ususfructus meus est, injuriam mihi fecerit: adversus dominum [2] noxali judicio experiri potero. neque [3] debeo deterioris conditionis ob hoc esse, quod usumfructum in eo habeo, quam si non haberem. Aliter atque si servus communis [4] esset: tunc enim non daremus socio actionem, ea propter, quia & ipse injuriarum actione tenetur. §. 10. Ait Prætor: *Si ei qui in alterius potestate erit* [5], *injuria facta esse dicetur: & neque is, cujus in potestate est, præsens* [6] *erit, neque procurator* [7] *quisquam existat, qui eo nomine agat, causa* [8] *cognita, ipsi qui injuriam accepisse* [9] *dicetur, judicium dabo.* §. 11. Filiofamilias injuriam passo, si præsens sit pater, agere tamen non possit propter [10] furorem, vel quem alium casum dementiæ, puto competere [11] injuriarum actionem: nam & hic pater ejus absentis [12] loco est [13]. §. 12. Plane si præsens agere nolit, vel quia differt, vel quia remittit atque donat [14] injuriam: magis est, ut filio actio non detur. nam & cum abest, idcirco datur [15] filio actio, quia verisimile est patrem, si præsens fuisset, acturum fuisse. §. 13. Interdum tamen putamus, etsi pater remittat, injuriarum actionem filio dandam: utputa si patris persona vilis abjectaque sit, filii honesta: neque enim debet pater vilissimus [16] filii sui contumeliam ad suam utilitatem [17] metiri. ponamus esse eum patrem, cui jure meritoque curator a Prætore constitueretur. §. 14. Sed si pater, lite contestata, cœperit abesse; vel etiam negligere executionem pater vilis: dicendum est causa cognita translationem [18] filio competere [19]. † Idem & si emancipatus filius esse proponatur. §. 15. Procuratorem patris prætulit Prætor ipsis personis, quæ injuriam passæ sunt. Si tamen procurator, aut negligat [20], aut colludat, aut non sufficiat adversus personas, quæ injuriam fecerunt: ipsi potius qui passus est injuriam, actio injuriarum competit.

§. 16. Procuratorem autem accipere debemus, non utique eum, cui specialiter mandata est procuratio actionis injuriarum: verum sufficit [21] eum esse, cui omnium rerum administratio mandata est. §. 17. Quod autem ait Prætor, *causa cognita* [*ipsi qui injuriam accepisse dicetur, judicium permitti*]: ita accipiendum est, ut in cognitione causæ hoc versetur, quam longe pater absit, & quando superventurus; & nunquid is, qui injuriarum actionem vult movere, [segnitior [22]] vel inutilis admodum [23], qui non sufficiat ad rei alicujus administrationem, ac per hoc nec ad actionem. §. 18. Quod deinde ait [24], *qui injuriam accepit*, interdum ita accipiendum est, ut patri ejus competat [25] actio: utputa nepoti [26] facta injuria est, pater præsens est, avus abest: scribit Julianus, patri potius dandam injuriarum actionem, quam ipsi nepoti; ad cujus, inquit, officium pertinet etiam vivente avo, filium suum in omnibus tueri. §. 19. Idem Julianus scribit, filium non tantum ipsum agere debere, verum [27] procuratorem dare [28] posse: alioquin [29], inquit, nisi ei permiserimus procuratorem dare, futurum est, ut si valetudine impediatur, neque sit, qui injuriarum actionem exequatur, impediatur actio. §. 20. Idem ait, & si nepoti [30] facta sit injuria, & nemo [31] sit qui avi nomine agat, permittendum esse patri experiri, & is procuratorem dabit: omnibus enim qui suo nomine actionem habent, procuratoris dandi esse potestatem; intelligi autem filium, inquit, familias suo nomine agere, cum patre cessante Prætor ei agere permittat.

§. 21. Si filiusfamilias injuriarum egerit, patri actio non competit.

§. 22. Idem ait, filiofamilias injuriarum nomine actionem dari, quotiens [32] nemo est qui patris nomine experiatur, & hoc casu quasi patremfamilias constitui. quare sive emancipatus sit, sive ex parte heres scriptus fuerit, vel etiam exheredatus, sive paterna hereditate abstinuerit, executionem litis ei dandam; esse enim perabsurdum, quem Prætor manente patria potestate ad actionem admittendum probaverit, ei patrifamilias (facto) ultionem injuriarum suarum eripi, & transferri ad patrem, qui eum quantum in ipso est, omiserit; aut (quod est indignius) ad heredes patris, ad quos non pertinere injuriam filiofamilias factam proculdubio est.

De nocente infamato. 1. *Si servus servo injuriam fecerit.* 2. *De nupta injuriam passa.* 3. *De errore.*

18. PAULUS lib. 55. ad Edictum.

EUm qui nocentem [33] infamavit, non [34] esse bonum æquum ob eam rem condemnari, peccata enim nocentium nota esse [35], & oportere & expedire. §. 1. Si servus servo fecerit injuriam, perinde agendum quasi si domino fecisset. §. 2. Si nupta filiafamiliæ [36] injuriam acceperit, & vir [37] & pater injuriarum agant, Pomponius recte putat tanti patri condemnandum esse reum, quanti condemnaretur si ea vidua esset; viro tanti, quanti condemnaretur si ea in nullius potestate esset: quod sua cujusque injuria propriam æstimationem haberet. & ideo si nupta in nullius potestate sit, non ideo minus eam injuriarum agere posse, quod & vir [in] suo nomine agat. §. 3. Si injuria mihi fiat ab eo cui sim ignotus [38]; aut si quis putet me Lucium Titium esse, quum [39] sim Caius Seius: prævalet quod principale est, injuriam eum mihi facere velle. nam certus ego sum, licet ille putet me alium esse, quam sum, & ideo injuriarum [40] habeo. §. 4. [At] cum aliquis filiumfamilias, patremfamilias putat, non potest videri injuriam patri facere, non magis quam viro, si mulierem viduam esse credat. quia neque in personam eorum confertur injuria, nec transferri per personæ putationem [41] ex persona filiorum ad eos potest: cum affectus injuriam facientis in hunc, tanquam in patremfamilias consistat. §. 5. Quod si scisset filiumfamilias esse, tamen si nescisset cujus filius esset: dicerem, inquit, patrem suo nomine injuriarum agere posse: nec minus virum, si ille nuptam esse sciret; nam qui hæc non ignorat, cuicunque patri, cuicunque marito, per [42] filium, per uxorem [43] vult facere injuriam.

De fidejussoribus ejus, qui paratus est solvere, interpellatis.

19. GAJUS lib. 22. ad Edictum provinciale.

SI creditor meus cui paratus sum solvere, in injuriam meam fidejussores meos interpellaverit [44]: injuriarum tenetur.

De domo debitoris signata.

20. MODESTINUS lib. 12. Responsorum.

SI injuriæ faciendæ gratia Seia domum absentis debitoris [45] signasset [46] sine [47] auctoritate ejus, qui concedendi jus, potestatemve habuit, injuriarum actionem intendi posse respondit.

Ad quod tempus æstimatio refertur.

21. JAVOLENUS lib. 9. Epistolarum.

INjuriarum [48] æstimatio [49] non ad id tempus quo judicatur, sed ad id quo facta est, referri debet.

De libero apprehenso pro fugitivo.

22. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Prætoris.

SI liber pro fugitivo apprehensus erit, injuriarum cum eo agit.

De introitu in domum alienam.

23. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

QUi in domum alienam [50] invito domino introiret, quamvis in jus vocati, actionem injuriarum in eum competere, Ofilius ait.

De prohibito servum distrahere.

24. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum Prætoris.

SI quis proprium [51] servum distrahere prohibetur a quolibet, injuriarum experiri potest.

De ancilla.

25. IDEM lib. 18. ad Edictum.

SI stuprum serva passa sit, injuriarum [52] actio dabitur: aut si celavit mancipium, vel quid aliud furandi animo fecit, etiam furti: vel si virginem immaturam [53] stupraverit, etiam Legis Aquiliæ [54] actionem competere [quidam] putant.

De servo & filio.

26. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

SI quis servum meum vel filium ludibrio habeat, licet consentientem [55], tamen ego injuriam videor accipere: veluti si in popinam duxerit illum, si aleam [56] luserit. Sed hoc utcunque tunc locum habere potest, quotiens ille qui suadet, animum [57] injuriæ faciendæ habet. Atquin potest malum consilium dare, & qui dominum ignoret: & ideo incipit servi [58] corrupti actio necessaria esse.

De statua defuncti cæsa.

27. IDEM lib. 27. ad Edictum.

SI statua patris tui in monumento [59] posita saxis cæsa est, sepulchri violati agi non posse, injuriarum posse, Labeo scribit.

1 d. §. 3. 2 Id est, proprietarium. Domini appellatione proprietarium proprie intelligi, hinc colligere. 3 l. 8. supr. de noxal. 4 l. 15. §. 36. supr. h. t. 5 Ut filiofamil. §. 11. infr. h. t. 6 §. 1. supr. §. 12. infr. h. t. 7 §. 15. infr. h. t. 8 §. 17. infr. h. t. 9 §. 18. infr. h. t. 10 l. 12. §. 10. supr. soluto. 11 l. 9. supr. de usug. 12 Furiosus habetur pro absente l. 2. §. 3. supr. de jure codicill. 13 Imo non est. l. 2. §. 1. supr. de procur. 14 Pater filio factam injuriam remittere potest. l. 5. in fin. infr. ad l. Jul. de vi publica. 15 l. 9. supr. de obl. & l. 30. in fin. l. 31. infr. h. t. 16 Patrem, si vilis persona sit, non posse filio substituere pupillariter, quum ei bonorum filii administratio superstiti & morituro auferatur, hinc colligit Bart. num. 34. 17 Hanc lectionem probat Faber 1. Semestr. 10. Haloander legit utilitatem. 18 Translatio judicii quid, vide l. 8. §. 7. supr. quib. mod. pign. 19 Ita ut ex iisdem instrumentis procedatur. Bart. hic. num. 5. 20 l. 22. §. 5. supr. solut. vitia hæc procuratoris sunt, negligentia, collusio, insufficientia. 21 Procurator verus intelligitur, cui specialiter, vel omnium in genere negotiorum administratio data est. l. 12. supr. de solut. 22 Segnior. vulg. Hal. 23 Admodum sit. vulg. Hal. 24 §. 10. in fin. supr. h. t. 25 Competat. vulg. Hal. 26 §. 20. infr. h. t. 27 Verumetiam. Hal. 28 l. 11. §. 2. supr. h. t. 29 Procuratoris officium necessarium esse hinc colligitur. adde l. 1. supr. de procur. 30 §. 18. supr. h. t. 31 §. 10. supr. h. t. 32 §. 11. supr. h. t. 33 Infamare possum nocentem etiam non convicientem, si modo diffamatio mea vera sit: idque ex communi opinione probat Clarus, 5. sent. 10. Gail. 2. obs. 99. & multo magis conficientem diffamare possum. Hoc enim permitti putant interpretes, si modo id fiat in continenti, & modus adhibeatur: volunt enim permitti injuriam verbalem verbis repellere l. 25. supr. de proc. l. 45. §. 4. supr. ad l. Aquil. vide Gail 2. obs. 100. Est enim famæ ut & vitæ habenda ratio, l. Julian. 26. supr. si quis omiss. caus. testam. l. in servorum. 10. in fin. infr. de pœnis. & honor famaque hominis iisdem legibus nituntur, l. istis. 8. supr. quod metus . . justa. 9. supr. de manum. vind. Quid enim salvis infamia nummis? ut Juvenalis scribit, Satyr. 1. Ob injuriam retaliandam duellum hinc permitti notant, Gail. ibid. sed ad verbalem injuriæ illationem revertamur. Possis enim quærere, quemadmodum & quatenus reponere verbis injuriam liceat? Bossius, tit. 45. practices. num. 7. verba tu mentiris, eo casu loco negationis accipi ait; non convitii: de quo vide Cuj. 6. miscell. 24. alias negat convicium alio convicio repellendum: idque innui videri l. 5. C. h. t. & Glossa in verbo utilitas. C. de postulando. Bellovis. 1. cap. 3. num. 17. Si ita est, compensatione non tollitur injuriarum actio, nisi quis prior cœperit, non constabit vide Bellovis. 1. c. 3. n. 18. 20. 21. Quid? licetne injuriam pugno vel tali actu repellere? Dixeris eo casu culpatam esse tutelam, modum enim excedere. Id tamen displicere videtur Salomonio, in l. ut vim. 3. supr. de just. & jure. præsertim si injuria illata sit a vili homine & ignobili. Movetur, quod honoris quam rerum & vitæ jactura sit major: In cujusmodi rebus tamen constat licitum esse percutere, l. 1. C. unde vi. sed ea res arbitrio judicis definienda est. vide Gail. eo loco. 34 Cur ita? nulla est contumelia, quam facit dignis. Cic. 3. Philipp. 35 l. un. in medio. C. de famosis libellis. & est ignoscendum ei qui non sponte accusat. l. 14. §. ult. supr. de bonis libert. 36 Filiafamilias. vulg. Hal. 37 l. 1. in fin. supr. h. t. 38 Id quum accidit, actio injuriarum nascitur, nec prodest exceptio ignorantiæ. l. 3. §. 2. in fin. l. 15. §. 45. supr. h. t. 39 Vide Zas. 2. intell. 17. 40 Injuriarum actionem. vulg. Hal. 41 Transferri putatio. vulg. Hal. 42 l. 1. §. 3. supr. h. t. adde Paul. 5. sent. 4. §. 3. 43 d. §. 3. supr. h. t. l. 2. C. h. t. §. 2. Instit. h. t. 44 Facit l. 13. §. 3. l. 15. §. 28. supr. h. t. l. 5. in fin. supr. qui satisdare. 45 Adde l. 15. §. 33. supr. h. t. §. 1. Inst. h. t. 46 Vide quæ notavi in l. penult. supr. in quib. caus. pign. Goth. Adde l. 1. §. 2. l. 15. §. 31. & seqq. Sic duorum digitorum elevatio cornutum designat, unde qui id facit, punitur. vide Govean. var. lib. 1. c. 11. n. 2. 47 Secus fuerit, si ædes debitoris signaverit judicis auctoritate. 48 Hic non agitur de æstimatione injuriarum ex Leg. 12. Tabul. cujus meminit Gell. 20. noct. att. 1. sed de arbitraria, cujus meminit etiam l. 37. in fin. infr. h. t. 49 Æstimatio injuriæ a quo fit? utique ab actore. Is enim in libello injuriam æstimare debet, & postea jurare, si opus sit: nec enim id necesse est, Clarus, 5. sent. §. injur. 10. æstimationem deinde judex auget vel minuit, l. 37. in fin. infr. eod. §. 1. Instit. h. t. & sic pœna injuriæ est arbitraria. d. §. 1. Quid? ergo eo ipso quod arbitraria est, potestne judex pœnam mortis statuere? quidam ajunt, quidam negant. posteriorem sententiam, ut communiorem accipit Clarus, 5. sentent. §. ult. q. 83. nisi qualitas delicti aliud suadeat. 50 Vide l. 18. supr. de in jus vocand. 51 l. 13. §. ult. supr. h. t. 52 Non adulterii. l. 6. supr. ad leg. Jul. de adult. 53 Immatura virgo nondum viripotens. l. 38. §. 3. infr. de pœn. πρὸ τῆς ἥβης ἤγουν πρὸ τοῦ τρισκαιδεκάτου χρόνου. Harm. 3. περὶ βίας παρθένου. in fin. 54 l. 27. §. 4. S. ad l. Aquil. 55 Volenti & consentienti servo facta injuria ad dominum ejus tamen pertinet. l. 1. §. 5. S. h. t. 56 Si alea, Hal. vid. tit. de aleatorib. Alea corrupti servi species. 57 Animus injuriam distinguit. 58 Corrupti servi actione tenetur, qui servo alieno malum dat consilium. 59 l. 1. §. 4. S. h. t. adde l. 37. ff. h. t. l. 2. ff. de sepulchro

An

An hæc actio sit in bonis nostris.

28. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

INjuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam [1] litem contestemur.

De servo manumisso vel alienato.

29. PAULUS lib. 16. ad Sabinum.

SI servum cujus nomine injuriarum actio tibi competit, manumiseris aut alienaveris [2]: superest tibi injuriarum actio.

1. De filio injuriam passo.

30. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

SErvo autem manumisso [3] non competere actionem ob injuriam, quam in servitute passus est, quis dubitet? §. 1. Si filio injuria facta sit, cum utrique [4], tam filio, quam patri, adquisita actio sit, non eadem utique facienda æstimatio est [5]:

31. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

CUm possit propter filii dignitatem [6] major ipsi, quam patri, injuria facta esse.

De Magistratu.

32. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

NEc Magistratibus [7] licet aliquid *injuriose facere*. Si quid igitur per injuriam fecerit Magistratus, vel quasi privatus, vel fiducia Magistratus: injuriarum potest conveniri. sed utrum posito Magistratu, an vero & quamdiu est in Magistratu? sed verius est, si is Magistratus [8] est, qui sine [9] fraude in jus vocari non potest, expectandum esse quod Magistratu abeat. quod & si ex minoribus Magistratibus [10] erit, id est [11], qui sine imperio aut potestate sunt Magistratus: & in ipso Magistratu posse eos conveniri.

33. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

QUod Reipublicæ [12] venerandæ causa secundum bonos [13] mores fit, etiamsi ad contumeliam alicujus pertinet, quia tamen non ea mente Magistratus facit, ut injuriam faciat, sed ad vindictam Majestatis publicæ respiciat: actione injuriarum non tenetur.

De pluribus servis injuriam facientibus.

34. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

SI plures servi simul aliquem ceciderint, aut convicium alicui fecerint: singulorum [14] proprium est maleficium, & tanto major injuria, quanto a pluribus admissa est; imo etiam tot injuriæ sunt, quot & personæ injuriam facientium.

De infamia & egestate ejus, qui injuriam fecit.

35. ULPIANUS lib. 3. de Omnibus tribunalibus.

SI quis injuriam atrocem [15] fecerit, qui [16] contemnere injuriarum judicium possit ob infamiam & suam egestatem [17], Prætor acriter exequi hanc rem debet, & eos, qui injuriam fecerunt, coërcere.

Si filiusfamilias injuriam fecerit.

36. JULIANUS lib. 45. Digestorum.

SI filii nomine cum patre injuriarum agere velim, & is procuratorem det: non [18] intelligitur filius defendi, nisi judicatum solvi satisdetur. & ideo actio adversus filium, tanquam a patre non defendatur, danda erit.

De positis in monumenta. 1. De actione civili ex Lege Cornelia.

37. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

COnstitutionibus Principalibus cavetur, ea quæ infamandi alterius causa in [19] monumenta [20] publica posita sunt, tolli de medio. §. 1. Etiam ex Lege Cornelia injuriarum actio civiliter [21] moveri potest, condemnatione, æstimatione [22] judicis facienda.

De imagine Imperatoris.

38. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

SEnatusconsulto cavetur, ne quis imaginem [23] Imperatoris in invidiam alterius portet: & qui contra fecerit, in vincula publica mittatur.

Si quis vestem sordidam rei nomine in publico habeat, vel capillum summittat.

39. VENULEIUS lib. 2. Publicorum judiciorum.

VEstem [24] sordidam [25] rei nomine in publico habere, capillumve [26] summittere nulli licet [27]: nisi ita conjunctus est adfinitate, ut invitus in reum testimonium dicere cogi non possit.

De decurionibus.

40. MACER lib. 2. Publicorum judiciorum.

DIvus Severus Dionysio Diogeni ita scripsit [28]: *Atrocis injuriæ damnatus, in Ordine Decurionum esse non potest* [29]*; nec prodesse tibi debet error Præsidum, aut ejus qui de te aliquid pronunciavit, aut eorum qui contra formam juris mansisse te in ordine decurionum putaverunt.*

De filio injuriam passo.

41. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

PAter cujus filio facta est injuria, non est impediendus quominus duobus [30] judiciis, & suam injuriam persequatur, & filii.

De appellatoribus.

42. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

JUdici [31] ab [32] appellatoribus convicium [33] fieri non oportet, alioquin infamia notantur.

De calumnia.

43. GAJUS lib. 3. Regularum.

QUi injuriarum actionem per calumniam instituit, extra ordinem damnatur: id est, exilium, aut relegationem, aut Ordinis [34] amotionem patiatur.

De superioribus & inferioribus ædibus.

44. JAVOLENUS lib. 9 ex Posterioribus Labeonis.

SI inferiorum dominus ædium, superioris vicini fumigandi causa fumum [35] faceret; aut si superior vicinus in inferiores ædes quid aut projecerit aut infuderit: negat Labeo injuriarum agi posse: quod falsum puto, si tamen injuriæ faciendæ causa immittitur.

De pœna extraordinaria.

45. HERMOGENIANUS lib. 5. Epitomarum.

DE injuria nunc [36] extra ordinem [37] ex causa & persona [38] statui solet. Et servi quidem flagellis [39] cæsi dominis restituuntur: libero vero, umilioris [40] quidem loci fustibus [41] subjiciuntur; cæteri autem vel exilio temporali, vel interdictione certæ rei coercentur.

TIT. XI.

DE [42] EXTRAORDINARIIS [43] CRIMINIBUS.

De sollicitatoribus alienarum nuptiarum, interpellatoribus matrimoniorum. 1. De diversis injuriis. 2. De his, quæ impudicitiæ gratia fiunt.

1. PAULUS lib. 4. [44] Sententiarum.

SOllicitatores [45] alienarum nuptiarum, itemque matrimoniorum interpellatores [46], etsi effectu [47] sceleris potiri non possunt, propter voluntatem perniciosæ libidinis extra [48] ordinem puniuntur. §. 1. Fit injuria contra bonos mores, veluti si [49] quis fimo [50] corrupto aliquem perfuderit, cœno, luto oblinuerit [51], aquas [52] spurcaverit, fistulas, lacus, quidve aliud ad injuriam publicam contaminaverit: in quos graviter animadverti solet.

§. 2. Qui [53] puero [54] stuprum, abducto ab eo vel corrupto comite [55], persuaserit, aut mulierem puellamve interpellaverit, quidve [56] impudicitiæ gratia fecerit, donum [57] præbuerit, pretiumve, quo is persuadeat, dederit: perfecto [58] flagitio, punitur [59] capite; imperfecto, in insulam deportatur. corrupti comites summo [60] supplicio adficiuntur.

1 Ergo ad heredem non transit, nisi lite contestata. vide *l.* 13. *supr. h. t.* ut & querela inofficiosi. vide Cujac. 17. *obs.* 17. ubi probat querelam inofficiosi testamenti imitari actionem injuriarum. 2 Facit *l.* 11. §. 8. *supr. quod vi aut clam. l. ult. supr. arbor. furt. cæs.* 3 *l.* 1. §. 7. *supr. h. t.* 4 *l.* 1. *in fin. supr. h. t. l.* 2. *C. h. t.* 5 Cur ita? collige ex *l.* 31. *infr. h. t. l.* 17. §. 13. *supr. h. t.* 6 *d.* §. 13. 7 Et sic restringe *l.* 13. §. 6. *supr. h. t.* judicem excedentem fines officii, injuriarum teneri hinc collige, *l.* 13. *supr. de pœn. l.* 29. §. 7. *supr. ad l. Aquil.* 8 Id est, non ex minoribus Magistratibus. 9 Facit *l.* 2. *supr. de in jus vocando.* 10 Puta municipalibus. vide *l.* 29. §. 7. *supr. ad l. Aquil* 11 Magistratus minores qui sint, observa. 12 *l.* 13. §. 6. *l.* 15. §. 39. *supr. h. t. l. un. C. de famosis libellis.* 13 Id est, ob publicam sive communem disciplinam. 14 *l.* 9. *supr de jurisdict.* Goth. An quilibet in solidum teneantur, vide *l.* 15. §. 2. *supr. quod vi aut clam. l. ult. C. ad l. Corn. de sicar. l.* 11. *supr. ad l. Aquil.* Cujac. *lib.* 8. *obs. c.* 20. Hotom. *illustr. quæst.* 33. Ans. 15 De qua vide *l.* 7. *in fin. supr. h. t.* 16 Sensus est: qui contemnit actionem injuriarum ob infamiam suam, & ideo atrociorem facit, acrius coercetur. 60. *Eclog.* 21. *c.* 15. 17 Egenus facile pœnam contemnit. 18 *l.* 14. *supr. qui satisd. l.* 5. *in fin. supr. quib. ex caus. in possess.* 19 Id est, in publicis commentariis vel censibus. 20 Adde *l.* 27. *supr. h. t.* 21 *l.* 7. §. 6. & *l.* 21. *supr.* & §. 10. *Inst. h. t.* 22 Vide *l.* 21. *supr. h. t. l.* 38. §. 7. *infr. de pœn.* vide Brisson. 4. *select.* 12. Goth. De æstimatione injur. vide not. ad *l.* 15. §. 28. *supr. h. t.* Roland. a Vall. *vol.* 2. *consil.* 78. *num.* 24. Surd. *decis.* 89. *num.* 10. Gomez. *tom.* 3. *cap.* 6 *de injur. n.* 7. Ans. 23 Adde *l.* 5. *infr. de extraord. criminib.* 24 *l.* 9. *l.* 15. §. 27. *supr.* & *l. ult. C. h. t.* 25 Squalidam. *l.* 15. §. 27. *supr. h. t.* candidam quidem (is enim color etiam vulgi) sed obsoletam: non tamen pullatam: is enim erat color funebris tantum. vide Senec. 20. *epist.* 115. 26 De capilli submissione vide *l.* 15. §. 27. *supr. h. t.* 27 Hæc enim ad infamiam alterius pertinent. *d.* §. 27. 28 *Al.* rescripsit. 29 Is enim notatur infamia. *l.* 5. §. 9. *supr. h. t.* 30 *l.* 1. §. 3. *supr. h. t.* §. 2. *Inst. h. t. l.* 30 *supr. de pact.* 31 A cujus injusta sententia appellatur. 32 Paul. 5. *sent.* 4. §. 17. vide *l.* 8. *infr. de appell* 33 Quod quid sit, vide *l.* 15. § 3. §. 4 *supr h. t.* 34 Curiæ. *Goth.* Injuriæ damnatus fit infamis. *hic* & *l.* 40. *supr. h. t.* vide Revard. *lib.* 1. *c.* 3 Andr. Gail. *lib.* 1. *obs* 65. *n.* 7. & *lib.* 2. *observ.* 102. *n.* 1. Wurmf. *tit.* 44. *de injur. obs.* 5. Ans. 35 Vide *l.* 8. §. 5. *supr si serv. vind.* 36 Pœna injuriæ, 60. *Synops. Basilic.* 21. *cap.* 60. olim vigintiquinque æris, 20. *Gell.* 1. seu vigintiquinque sestertiorum. Paulus, 2. *Collat. l. Mosaic.* ei vero qui membrum rupisset, talio, §. 7. *Inst. h. t.* Pœna talionis hæc erat: si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto. Ita est legendum apud Gell. 20. *cap.* 15 & Festum *in voce Talionis.* de Talionis pœna alibi plenius dicam. 37 Paul. 5. *sentent.* 4. §. 15. 38 Recte hoc additum est, cum injuriarum actio rerum nomine non detur: sed doloris persequendi causa, ut eleganter Valentinianus ait. vide Cujac. *hoc tit.* 39 *l.* 17. §. 4. *supr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 4. §. *ult.* 40 Humilioris. *vulg. Hal.* 41 Fustibus cæduntur liberi, *l.* 28. §. 2. *infr. de pœnis.* vide quæ scripsi ad *l.* 12. *infr. de jure fisci.*

42 Hic titulus est generalis. Complectitur enim ea crimina, quæ nunquam ordinaria fuerunt, & quæ mixta. Cuj. *hic.* 43 Extraordinaria crimina differunt a popularibus & privatis. vide Cujac. 8. *obs.* 33. In his res agitur citra solennem ordinem juris, & citra morem priscum legum, nec observatur etiam pœna legitima. Cujac. *hic.* 44 Quinto. Paul. 5. *sent.* 4. §. 5. 45 *d.* §. 5. 46 *Interpellator* est, qui nuptias alienæ uxoris appetit: *sollicitator*, qui pudicitiam alienæ uxoris appellat: *subsessor* autem est adulter. 47 Etiam conatus & voluntas coërcentur. *l.* 1. *C. Theod.* 48 Attentans mitius punitur, quam qui perfecit. hic enim non certa lege aut pœna punitur, sed extra ordinem judicantis arbitrio. de quo vide Tiraquell. *tractat. de pœn. caus* 39. 49 Paul. 5. *sent.* 4. §. 13. 50 *l.* 27. §. 18. *supr. ad l. Aquil.* 51 Oblinierit. 52 De inquinatoribus aquarum vide *l.* 11. *supr. quod vi. l.* 12. *C. de re milit.* segetum, *l.* 27. §. 24. vini, §. 25. *supr. ad l. Aquil.* 53 Paul. 5. *sent.* 4. §. 14. 54 Puta prætextato. §. 1. *Instit. de injur* 55 Vide quæ de comite scripsi ad *l.* 1. §. 2. *supr. de injur.* 56 Quæri hic potest, utrum præripiens osculum virgini invitæ puniendus sit ultimo supplicio? Durum id videtur. Quid, si nuptæ? Bossius *tit.* 63. *n.* 3. refert Trivultium vices gerentem Regis Galliarum securi percuti jussisse quendam, quod osculum Susannæ Trivultiæ nuptæ præripuisset. adde quæ scripsi ad *l.* 16. *C. de don. ante nupt.* 57 Domum. *vulg.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 14. *l.* 37. *in fin. supr. de minor. l.* 8. *infr. ad leg. Jul. de adult.* Goth. Facit *can.* 15. *de pœnitent. dist.* 1. Ans. 58 Perfecta atque ut ita loquamur, consummata delicta gravius coërcentur, quam imperfecta seu attentata, *ut hic. l. si quis aliquid.* 38. §. 4. *infr. de pœnis. l. fugitivus.* 2. *supr. de fugitivis.* Quod ita verum putant, ut etiam judex mitiorem pœnam possit delictis imperfectis indicere, quæ ut perfecta lex puniri jubet. Salicetus in *l. is qui cum telo.* 7. *C. ad Leg. Corn. de sicar. argum. l. aut facta.* 16. §. *eventus.* 8. *infr. de pœnis. l. Et si severior.* 3. *C. ex quibus causis infam.* Idque etiam in foro conscientiæ servari notat: nimirum minorem pœnam pro voto non reddito imponi, quam pro facto. ut *Glossa notat in can. qui viderit.* 32. *quæst.* 5. Alexander de Alea in *summa parte*, 2. *quæst.* 133. *membro* 2. Thomas 2. *quæst.* 73. Bonaventura 2. *sentent. dist.* 41. Antonius Florent. *parte summæ. tit.* 9. *cap.* 1. §. 1. 59 Stupri perfecti pœna capitalis, *ut hic.* Imo non est capitalis, nam humilior fustigatur, & in exilium mittitur: honestus partis bonorum publicatione & relegatione ad certum tempus punitur. §. 4. *Instit. de publ. jud.* An hic de pœna extra ordinaria agitur: ibi de pœna ex Lege Julia? vide Alciat. 5. *paradox.* 20. *l. transigere.* 18. *C. de transf.* Menoch. 5. *de arbitr.* 288. 60 Id est, ultimo. *l.* 25. *ff. de pœnis.*

De cœtibus illicitis.

2. ULPIANUS lib. 4. Opinionum.

SUb prætextu religionis [1], vel ſub ſpecie ſolvendi voti, cœtus illicitos nec a veteranis tentare oportet.

De ſtellionatu. De expilata hereditate.

3. IDEM lib. 3. de Adulteriis.

STellionatus [2] vel expilatæ [3] hereditatis judicia accuſationem quidem habent: ſed non ſunt publica.

De partu abacto.

4. MARCIANUS lib. 1. Regularum.

DIvus Severus & Antoninus reſcripſerunt, eam quæ data [4] opera abegit, a Præſide in temporale exilium [5] dandam: indignum enim videri poteſt, impune eam maritum liberis fraudaſſe.

De eo, cujus inſtinctu ſervus ad ſtatuam confugit.

5. ULPIANUS lib. 5. de Officio Proconſulis.

IN eum cujus inſtinctu ad [6] infamandum dominum ſervus ad [7] ſtatuam confugiſſe compertus erit, præter corrupti ſervi actionem, quæ ex Edicto perpetuo competit, ſevere animadvertitur.

De dardanariis. 1. De ſtateris adulterinis. 2. De falſis menſuris.

6. IDEM lib. 8. de Officio Proconſulis.

A*Nnonam adtemptare* [8] & vexare [9] vel maxime dardanarii [10] ſolent: quorum avaritiæ [11] obviam itum eſt tam Mandatis, quam Conſtitutionibus. Mandatis denique ita cavetur: Præterea debebis cuſtodire, ne dardanarii [12] ullius mercis ſint: ne aut ab his qui coëmptas merces ſupprimunt [13], aut a locupletioribus, qui fructus ſuos æquis pretiis vendere nollent, dum minus uberes proventus expectant, [ne] annona oneretur. Pœna autem in hos varie ſtatuitur: nam plerumque, ſi negotiantes ſunt, negotiatione eis tantum interdicitur [14], interdum & relegari ſolent, humiliores ad opus publicum dari.

§. 1. Onerant annonam etiam ſtateræ [15] adulterinæ, de quibus D. Trajanus Edictum propoſuit, quo Edicto pœnam Legis Corneliæ in eos ſtatuit, perinde ac ſi Lege teſtamentaria, quod teſtamentum falſum ſcripſiſſet, ſignaſſet, recitaſſet, damnatus eſſet. §. 2. Sed & Divus Hadrianus eum qui falſas [16] menſuras [17] habuit, in inſulam relegavit.

De ſaccularii & directariis.

7. IDEM lib. 9. de Officio Proconſulis.

S*Accularii* [18] qui vetitas [19] in ſacculo artes exercentes, partem ſubducunt [20], partem ſubtrahunt [21]; item qui derectarii [22] appellantur, hoc eſt, hi qui in aliena cœnacula ſe dirigunt furandi animo: plus quam fures puniendi ſunt. idcircoque aut ad tempus in opus dantur publicum, aut fuſtibus caſtigantur, & dimittuntur, aut ad tempus relegantur.

De inſtrumentis proditis.

8. IDEM eodem libro.

SUnt præterea crimina, quæ ad executionem Præſidis pertinent. utputa ſi quis inſtrumenta ſua prodita eſſe dicat: nam hujus rei executio Præfecto [23] Urbis a Divis Fratribus data eſt.

De ſcopeliſmo.

9. IDEM eodem libro.

SUnt quædam quæ more Provinciarum [24] coërcitionem ſolent admittere: utputa in Provincia Arabia [25] σκοπελισμὸν, id eſt, *lapidum poſitionem*, crimen appellant, cujus rei admiſſum tale eſt: Plerique inimicorum ſolent prædium inimici σκοπελίζειν, id eſt, *lapides ponere indicio futuros, quod ſi quis eum agrum coluiſſet, malo letho periturus eſſet inſidiis eorum, qui ſcopulos poſuiſſent:* quæ res tantum [26] timorem habet, ut nemo ad eum agrum accedere audeat, crudelitatem timens eorum, qui ſcopeliſmon fecerunt: hanc rem Præſides exequi ſolent graviter usque ad pœnam capitis, quia & ipſa res mortem comminatur.

Si Aggeribus Nili nocitum ſit.

10. IDEM eodem libro.

IN Ægypto qui Chomata [27] rumpit, vel diſſolvit, (hi ſunt aggeres, qui quidem ſolent aquam Niloticam continere) æque plectitur extra ordinem: & pro conditione ſua, & pro admiſſi menſura. Quidam opere publico aut metallo plectuntur. & metallo quidem ſecundum ſuam dignitatem, ſi quis arborem ſycaminonem [28] exciderit; nam & hæc res vindicatur extra ordinem, non levi pœna, idcirco, quod hæ arbores colligunt aggeres Niloticos, per quos incrementa Nili diſpenſantur, & coërcentur, & diminutiones æque coërcentur. Chomata etiam, & diacopi qui in aggeribus fiunt, plecti efficiunt eos qui admiſerint.

De circulatoribus, *qui ſerpentes circumferunt.*

11. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

I*N circulatores* [29] qui ſerpentes circumferunt & proponunt, ſi cui ob eorum metum damnum datum eſt, pro modo admiſſi actio dabitur.

TIT. XII.

DE [30] SEPULCHRO [31] VIOLATO.

Infamis actio ſepulchri violati.

1. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum Prætoris.

SEpulchri violati actio infamiam [32] irrogat.

De ſepulchro diruto, de ſtatua, de oſſuaria.

2. IDEM lib. 18. ad Edictum Prætoris.

SI ſepulchrum quis diruit [33], ceſſat [34] Aquilia: quod vi tamen [35], aut clam, agendum erit. Et ita de ſtatua [36] de monumento evulſa [37] Celſus ſcribit. † Idem quærit, ſi neque adplumbata fuerit, neque adfixa, an pars monumenti effecta ſit, an vero maneat in bonis noſtris? Et Celſus ſcribit, ſic eſſe monumenti, ut oſſuariam [38]: & ideo quod vi aut clam Interdicto locum fore.

Edictum de ſepulchro violato, aut inhabitato, vel inædificato. 1. *De dolo.* 2. *De ſepulchri appellatione.* 3. *De voluntate teſtatoris.* 4. *De translatione cadaveris.* 5. *Ne ſepeliatur in civitate.* 6. *De habitatione vel ædificatione.* 7. *De ſpoliatoribus cadaverum.* 8. *Quid veniat in condemnationem.* 9. *Si ad plures jus ſepulchri pertineat.* 10. *De pœnitentia ejus, qui noluit agere.* 11. *De Servo.* 12. *Hanc actionem eſſe popularem.*

3. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum Prætoris.

PRætor ait: *Cujus* [39] *dolo malo ſepulchrum* [40] *violatum* [41] *eſſe dicetur, in eum in factum judicium dabo: ut ei ad* [42] *quem pertineat, quanti ob eam rem æquum* [43] *videbitur, condemnetur. Si nemo erit ad quem pertineat, ſive agere nolet: quicunque agere volet, ei centum aureorum actionem dabo. Si plures agere volent, cujus juſtiſſima cauſa eſſe videbitur, ei agendi poteſtatem faciam. † Si quis in ſepulchro dolo malo habitaverit* [44], *ædificiumve aliud quamque* [45] *ſepulchri cauſa factum ſit, habuerit: in eum, ſi quis eo nomine agere volet, ducentorum aureorum judicium dabo.* §. 1. Prima verba oſtendunt, eum demum ex hoc plecti qui dolo malo violavit: ſi igitur dolus abſit, ceſſabit [46] ejuſdem perſonæ. Igitur doli non capaces (ut [47] [admodum] impuberes [48], item omnes [49] qui non animo violandi accedunt) excuſati ſunt. §. 2. *Sepulchri* [50] autem appellatione omnem ſepulturæ locum contineri exiſtimandum eſt. §. 3. Si quis in hereditarium ſepulchrum inferat, quamvis heres, tamen poteſt ſepulchri violati teneri, ſi forte [51] contra [52] voluntatem teſtatoris intulit: licet enim cavere teſtatori, *Ne quis eo inferatur:* ut reſcripto Imperatoris Antonini cavetur. Servari enim voluntatem ejus oportere. Ergo & ſi cavit, *ut unus tantum heredum inferret*, ſervabitur, ut ſolus inferat. §. 4. Non perpetuæ [53] ſepulturæ tradita corpora poſſe *transferri*, Edicto D. Severi continetur: quo mandatur, *Ne corpora detinerentur* [54], *aut vexarentur, aut* [55] *prohiberentur per territoria oppidorum transferri.* D. autem Marcus reſcripſit, *Nullam pœnam meruiſſe eos qui corpus in itinere defuncti per vicos aut oppidum transvexerunt: quamvis talia fieri ſine permiſſu eorum* [56], *quibus permittendi jus eſt, non debeant.* §. 5. D. Hadrianus reſcripto pœnam ſtatuit, quadraginta aureorum in eos qui in *civitate* [57] *ſepeliunt:* quam fiſco inferri juſſit, & in Magiſtratus, eadem qui paſſi ſunt: & locum publicari juſſit, & corpus transferri. Quid tamen, ſi *Lex municipalis* permittat in *civitate* ſepeliri? poſt reſcripta Principalia an ab hoc diſceſſum ſit, videbimus: quia generalia ſunt

1 Vide *l.* 1. §. 1. ʃ. *de colleg.* 2 Vide ʃ. *tit. ſtellionatus.* 3 Vide ʃ. *tit. expilatæ heredit.* 4 Opera partum abegit. *vulgat. Haloand.* 5 De pœna abacti partus, vide *l.* 8. ʃ. *ad leg. Corn. de ſicar.* 6 Vide *l.* 1. *in fin.* ʃ. *de ſervo corrupt.* 7 *l.* 28. §. 7. ʃ. *de pœnis. l. unic. C. de his, qui ad ſtatuas.* adde *l.* 2. ʃ. *de his, qui ſunt ſui.* 8 Adtentant quoties τηροῦσι τῶν καιρῶν δυσκολίας. Nazianz. *in oratione ad patrem.* τοὺς καιροὺς καὶ καταπραγματεύονται τῆς ἐνδείας καὶ γεωργοῦσι τὰς συμφοράς. Idem Nazianz. *in funeb. oratione Baſilii magni.* vide Cujac. 10. *obſervat.* 19. 6. Harmenop. 15. *in fin.* adde 1. *Leg. Francicarum.* 9 Hinc Martialis, 9. *Epigramm.* 60. *Hic ubi Roma ſuas aurea vexat opes.* Incendere, Manil. 4. *grandia & annonæ ſpeculantem incendia.* & candefacere, Varro apud Nonium, *cap.* 1. *num.* 237. vaſtare, *Lampridius.* flagellare, *Martial.* premere, *Idem*, vaſtat, flagellat, vexat annonam, qui ſupprimit, qui non vendit juſto pretio. Salomon: ὁ συνέχων σῖτον δημοκατάρατος. Cujac. *ibid.* 10 Gloſſis μετάβολος. Dardanarius, Cociator, Ariblator. dixi ad Feſtum in *Ariblator.* Iiſdem Gloſſis Dardanarius, παντοπώλης, παντομετάβολος, σιτοκάπηλος, παλιγκάπηλος. Græci quoque Dardanarios interpretantur τοὺς τῇ εὐθηνίᾳ ἐπιβουλεύοντας. *Synopſ.* 19. *tit.* 18. *ex lib.* 60. *tit.* 22. *cap.* 6. 11 Adde 1. *Leg. Francicarum* 123. 12 *l.* 37. ʃ. *de pœnis.* ſeplaſiarii, pantometaboli. Pantopolarum meminit Novella Valentiniani, *de Pantopolis*, vide Cujac. 10. *obſ.* 19. de Dardanariis, vide Turn. 9. *adverſ.* 17. 13 *l.* 3. *in fin.* ʃ. *ſtellion.* 14 Poteſt etiam eis imperari, ut vendant juſto pretio. vide *l.* 8. ʃ. *ad municip.* 15 Et falſa pondera. *l.* 32. *in fin.* ʃ. *ad leg. Corn. de falſis.* vide quæ notavi ad *l.* 52. § 22. *ſupr. de furt.* 16 Πλαστὰ μέτρα. *Synopſ. ibid.* μέτρα κόλοβα. 6. *Harm.* 5. 17 *l. pen.* ʃ. *ad leg. Corn. de falſis. l.* 37. ʃ. *de pœn.* vide *Pragmaticon Juſtinian.* 11. 18 *l.* 1. §. *ult. infr. de effractorib.* qui & ſacellarii, ut ſacellus βαλλάντιον Gloſſis Marcellus *de medicamentis:* in ſacello lineo ad frontem ſuſpendens. vide Cujac. 10. *obſervat.* 27. 19 Inter vetitas artes magica numeratur; ſacculari igitur ſunt, qui magicis artibus pecuniam ſubducunt, aut certe partem ſubtrahunt, οἱ ἀπὸ σάκκων κλέπτοντες. *Eclog. fol.* 66. ſimiles ſectoribus zonariis, ſive manticulariis: Syneſius in epiſtolis meminit cujusdam, quem & βαλλαντα vocat, qui miro artificio ſacculum, in quo erant ærei nummi, pro aureis ſupponebat. de quo vide Cujac. 10. *obſ.* 27. 20 Carminibus, vel qua alia ratione illicita. 21 Manu ſcil. 22 *l.* 1. §. *ultim.* ʃ. *de effractoribus.* directarii. *vulgat. Haloand.* & apud Paul. 5. *ſent.* 4. §. 8. uterque dicitur, ſicut & dirigere & derigere. Directarius, ὁ εἰς τὰς ἀλλοτρίας ἕνεκεν τοῦ κλέψαι εἰσερχόμενος οἰκίας. *Gloſſæ.* vide Cujac. 10. *obſ.* 27. Græci etiam vertunt directarios εἰσπηδητὰς. & directarium ἐπεισπηδητήν. vide Cujac. 10. *obſ.* 34. 23 *l.* 24. ʃ. *ad leg. Corn. de falſis.* 24 *l.* 16. §. 4. ʃ. *de pœn.* 25 Non fuit Arabia felix (eam enim Romani nunquam ſunt ingreſſi,) ſed Petræa, cujus Metropolis fuit Boſtra. de qua *Novell.* 102. *cap.* 2. Anſ. 26 Minæ atroces faciunt juſtum metum. *l.* 3. ʃ. *quod metus ca. ſa. l.* 3. ʃ. *ex quib. cauſ. major.* .. 13. *C. de transact.* 27 Commata Hotom. in voce commata · chomata προσχώματα. *Arria.* moles. *Curt.* 28 Sycaminon. *Hal.* Sycomorum. *vulgat.* 29 Circulatoris verb. utitur Cicer. & Senec. *lib. de beneficiis. Gloſſ.* ἀγύρτης καὶ ὀχλαγωγός. 30 *L.* 9. *C.* 19. *Nov. Valentinian. de ſepulchr. Novell. Leon.* 96. περὶ ταφῶν. 60. *Eclog. fol.* 516. περὶ κλεπτῶν ἀγελατῶν τυμβωρύχων. 6. *Harm.* 5. adde 9. *C. Theod.* 17. Paul. 1. *ſent. ult* & 3. *decr.* 8 & 3. *extr.* 12. & 3. *Ci.* 13 31 De ſepulchris adde quæ ſcripſi ad §. 9. *Inſtit. de rer. diviſ.* & Ferrand. 2. *expoſit.* 23. 32 Infames ſunt, qui ſepulchrum violant. 33 *l.* 4. *ſupr. de aqua & aqua.* 34 Cur? quia de corpore in corpus damnum datum non eſt. vide *l.* 51. *ſupr. ad l. Aquil.* §. *ult. Inſt. de l. Aquil.* 35 *l.* 11. §. 1. ʃ. *quod vi aut clam.* 36 Adde *l.* 27. *ſupr. de injur.* 37 Avulſa. *vulg. Hal.* 38 Oſſuaria. *Hal.* oſſuarium, σορός. 59. *Synopſ.* 1. *c.* 4. ſic Caſtellano in provincia veteri inſcriptione; Julia Fuſcina oſſuarium viva ſibi fecit. vide Cujac. 10. *obſ.* 37. *in fin.* adde *l.* 1. *in fin.* ʃ. *de cadaverib. punitor.* 39 §. 1. ʃ. *h. t.* 40 Sepulchri nomine quid intelligendam, vide § 2. ʃ. *h. t.* violat autem qui cadavera transfert ſine permiſſu, §. 4. qui ea ſpoliat, §. 7. qui in ſepulchris habitat. §. 6. Non violat, qui reficit. *l.* 7. ʃ. *h. t. l.* 4. *C. h. t.* 41 §. 3. ʃ. *h. t.* 42 §. 9. & *ſeq.* ʃ. *h. t. l.* 5. *l.* 6. *l.* 10. ʃ. *h. t.* 43 §. 8. ʃ. *h. t.* 44 §. 6. ʃ. *h. t.* 45 Quamque quod Juſt. Lipſ. 5. *Epiſt.* 18. id eſt, *quam quod. vulg.* 46 Ceſſabit pœna, *vulg.* ceſſabit ejuſdem Edicti pœna, perſonæ igitur &c. Cuj. in *recitat. ad* S. *Papin.* Ceſſabit in ejuſdem perſona pœna, perſonæ igitur. *vulg. Hal* Cuj 6 *obſ* 22. 47 Impuberes admodum non ſunt doli capaces. v. Cuj *ibid.* & *l.* 2. §. 19. ʃ. *vi bon. rapt.* 48 *Al.* quemadmodum impuberes. & ita *vulg.* & male. v. Cuj. 6. *obſ.* 22. 49 Perfectæ etiam ætatis. 50 *l.* 2. §. 5. *ſupr. de relig.* 51 Alias eo ceſſante poteſt. *l.* 6. *ſupr. de relig.* 52 Teſtator cavere poteſt, *Ne quis in ſepulchrum inferatur.* quod ex duabus antiquis inſcriptionibus probat Briſſonius, 2. *ſelect.* 16. 53 Quid, ſi perpetuæ ſepulturæ ſunt tradita? poterunt utique transferri, certis tamen caſibus, puta ob incurſum fluminis, vel metum, idque noctu, & ſolennibus redditis ſacrificiis. Paul. 1. *ſent.* 21. §. 1. *l.* 1. *C. de religioſ. l.* 5. *C. Theod. de ſepulchris violat.* Goth. Vid. Leonin. *emendat. lib.* 3. *cap.* 10. *num.* 4. Anſ. 54 *l.* 38. *ſupr. de religioſis.* 55 *l.* 8. *l. ult.* ʃ. *h. t.* adde *l.* 4. *in fin. C. hoc tit. Novell.* 60. 56 Id eſt, Pontificum, Principis. *l.* 8. *ſupr. de religioſ.* 57 Hinc illa Lex 12. tabular. apud Ciceron. 2. *de Legibus*, *Hominem mortuum in urbe ne ſepelito.* adde Paul. 1. *ſentent.* 21. §. 2. id poſtea abrogatum. *Novell. Leon.* 53.

reſcripta,

rescripta. & oportet imperialia [1] statuta suam vim obtinere, & in omni loco valere. §. 6. Si quis in sepulchro habitasset [2], ædificiumque habuisset, ei qui velit, agendi potestas sit. §. 7. Adversus eos qui [3] cadavera spoliant, Præsides [4] severius [5] intervenire solent; maxime si manu armata adgrediantur: ut si armati more latronum id egerint, etiam capite plectantur, ut D. Severus rescripsit; si fine armis, usque ad pœnam metalli procedunt. §. 8. Qui de sepulchri violati actione judicant, æstimabunt, quatenus intersit, scilicet ex injuria quæ facta est: item [6] ex lucro ejus qui violavit: [vel] ex damno quod contigit: vel ex temeritate ejus qui fecit. nunquam tamen minoris debent condemnare, quam solent extraneo agente. §. 9. Si ad plures jus sepulchri pertineat, utrum omnibus damus actionem: an ei qui occupavit? Labeo omnibus [7] dandam dicit. recte, quia in id quod uniuscujusque interest, agitur. §. 10. Si is cujus interest, sepulchri violati agere nollet: potest pœnitentia [acta] antequam [8] lis ab alio contestetur, dicere, velle se agere: & audietur. §. 11. Si servus [9] in sepulchro habitat, vel ædificavit: noxalis actio cessat, & in eum Prætor hanc actionem pollicetur. Si tamen non habitet, sed domunculam ibi habeat servus: noxale judicium erit dandum, si modo habere posse videtur. §. 12. Hæc actio popularis est.

De hostium sepulchris.

4. PAULUS lib. 27. ad Edictum Prætoris.

SEpulchra hostium [10] religiosa nobis non sunt. ideoque lapides inde sublatos, in quemlibet usum convertere possumus: nec sepulchri violati actio competit.

De fundi venditione.

5. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

UTimur eo jure, ut dominis fundorum, in quibus sepulchra fecerint, etiam [11] post [12] venditos fundos adeundorum sepulchrorum sit jus. Legibus namque [13] prædiorum vendundorum cavetur, *Ut* [14] *ad sepulchra quæ in fundis sunt, inter* [15] *ejus* [16] *aditus, ambitus* [17] *funeris faciendi* [18] *sit.*

Cui datur actio, ne sæpius agatur.

6. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

SEpulchri violati actio in primis datur ei ad [19] quem res pertinet. Quo cessante [20], si alius egerit, quamvis Reipublicæ causa abfuerit dominus, non debebit ex [21] integro adversus eum, qui litis æstimationem sustulerit, dari. Nec potest videri deterior fieri conditio ejus qui Reipublicæ causa abfuit, cum hæc actio non ad rem familiarem ejusdem, [sed] magis [22] ad ultionem [23] pertineat.

De sepulchro non deteriorando, sed reædificando.

7. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

SEpulchri deteriorem conditionem fieri prohibitum est: sed corruptum & lapsum monumentum corporibus non contactis [24] licet reficere.

De Lege Julia de vi.

8. MACER lib. 1. Publicorum.

SEpulchri violati crimen potest dici ad Legem Juliam de [25] vi publica pertinere ex illa parte, qua de eo cavetur, *qui fecerit quid, quo* [26] *minus aliquis funeretur, sepeliaturve*: quia & qui sepulchrum violat, facit, quo quis minus sepultus sit.

De actione pecuniaria.

9. IDEM lib. 2. Publicorum judiciorum.

DE sepulchro violato actio quoque [27] pecuniaria [28] datur.

De herede necessario. De bono & æquo.

10. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

QUæsitum est, an ad heredem [29] necessarium, cum se bonis non miscuisset, actio sepulchri violati pertineret? Dixi, recte eum ea actione experiri, quæ *in bonum & æquum* concepta est. Nec tamen, si egerit, hereditarios creditores timebit: cum etsi per hereditatem obtigit hæc actio, nihil tamen ex defuncti capiatur voluntate, neque id capiatur quod in rei persecutione, sed *in sola* [30] *vindicta* sit constitutum.

De pœna sepulchri violati.

11. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

REi sepulchrorum violatorum, si corpora ipsa extraxerint, vel ossa eruerint, humiliores quidem fortunæ, summo supplicio adficiuntur [31], honestiores in insulam deportantur: alias autem relegantur, aut in metallum damnantur.

TIT. XIII. DE CONCUSSIONE [32].

De ablato restituendo, & delicto coërcendo.

1. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

SI simulato Præsidis jussu concussio intervenit, ablatum ejusmodi terrore restitui Præses Provinciæ jubet, & delictum coërcet [33].

An sit judicium publicum.

2. MACER lib. 1. Publicorum judiciorum.

COncussionis judicium publicum non est: sed si ideo pecuniam quis accepit, quod crimen minatus sit, potest judicium publicum esse ex Senatusconsultis, quibus pœna Legis Corneliæ teneri jubentur, qui in accusationem innocentium coierint, quive ob accusandum, denunciandum [34], vel non denunciandum testimonium, pecuniam acceperint.

TIT. XIV. DE ABIGEIS [35].

De pœna abigeatus. 1. Qui dicuntur abigei. 2. De minoribus vel majoribus animalibus. 3. De pœna. 4. Si quis pecora, de quorum proprietate faciebat controversiam, abegerit.

1. ULPIANUS lib. 8. de officio Proconsulis.

DE abigeis puniendis ita Divus [36] Hadrianus *Concilio* [37] *Beticæ* [38] rescripsit, *Abigei cum durissime puniuntur, ad gladium* [39] *damnari solent*: puniuntur autem durissime non ubique, sed ubi frequentius est id genus maleficii: alioquin [&] in opus, & nonnunquam temporarium [40] dantur. §. 1. *Abigei* autem proprie [41] [hi] habentur, qui pecora ex pascuis, vel ex armentis subtrahunt, & quodammodo deprædantur, & abigendi studium quasi artem [42] exercent, equos de gregibus, vel boves de armentis abducentes. Cæterum si quis bovem aberrantem, vel equos in solitudine relictos abduxerit, non est abigeus, sed fur potius. §. 2. Sed & qui porcam, vel capram, vel vervicem [43] abduxit, non tam graviter, quam qui majora animalia abigunt, plecti debent. §. 3. Quanquam autem Hadrianus metalli pœnam, item operis, vel etiam gladii præstituerit, attamen qui honestiore loco nati sunt, non debent ad hanc pœnam pertinere, sed aut relegandi erunt, aut movendi ordini [44]. Sane qui cum gladio [45] abigunt, non inique bestiis [46] objiciuntur. §. 4. Qui pecora, de quorum proprietate faciebat controversiam, abegit, ut Saturninus quidem scribit, ad examinationem civilem [47] remittendus est: sed hoc ita demum probandum est, si non color [48] abigeatus quæsitus est, sed vere putavit sua justis rationibus [ductus].

An sit publicum judicium de pœna.

2. MACER lib. 1. Publicorum judiciorum.

ABigeatus crimen publici [49] judicii [50] non est: quia furtum magis est. sed quia plerumque abigei & ferro [51] utuntur, si deprehendantur, ideo graviter puniri eorum admissum solet.

Differentia furis & abigei. 1. De loco unde abactum est. 2. De his qui abegerunt. 3. De receptoribus abigeorum.

3. CALLISTRATUS lib. 6. de Cognitionibus.

OVes pro [52] numero abactorum [53] aut furem aut abigeum faciunt. quidam decem oves gregem esse putaverunt, porcos etiam quinque, vel quatuor abactos: equum, bovem vel unum abigeatus crimen facere. §. 1. Eum quoque plenius [54] coërcendum, qui a stabulo abegit domitum pecus, non a sylva nec grege. §. 2. Qui sæpius [55] abegerunt, licet semper unum vel alterum pecus subripuerint, tamen abigei sunt. §. 3. Receptores [56] abigeorum qua pœna plecti debeant, epistola D. Trahiani [57] ita cavetur, ut extra *terram Italiam* decem [58] annis relegarentur.

1 *Al.* imperalia. 2 Habitare in sepulchro alicujus non licet. *in pr. supr. h. t.* 3 Spoliatores cadaverum puniendi, *l.* 5. *C. h. t.* ut sunt Vispeliones. de quibus *v. l.* 31. *supr. de evict.* Hic locus ostendit veteres in more habuisse positum cadavera vestita sepelire: quod ut superstitiosum reprehendit *lex* 14. §. 5. ff. *de relig. l. ult. supr. de auro.* Lactant. 2. *de origine erroris* 4. Ideoque facile accedo Rebuffi sententiæ negantis executorem testamentarium repetere factas expensas in coëmendis mortuo vestibus, ut illis obvolutus sepeliretur: idem tamen ea superstitione presbyteros & Episcopos solos excipit, quos negat sine vestimentis sepeliendos esse, quod, inquit ille, vestes sacerdotales virtutes eorum demonstrent. Rebuff. *in præfatione tract. de sent. provision. n.* 48. 49. Illud interea notandum est, pro dignitate defuncti funus fieri & unguenta & odores ad cadaver sepeliendum, si ita ferat mos regionis, emi. *l.* 37. ff. *de relig. l.* 7. §. 3. ff. *de in rem verso.* 4 Præsidium est. Lips. 5. *epist. qu.* 18. id est, *Præsidis est.* 5 Manus spoliantibus præcidi, refert Harmenop. 6. *tit.* 5. adde *l.* 4. *l.* 5. *C. Th. eod.* 6 *l. unic. C. de sententiis, quæ pro eo quod interest.* 7 *l.* 4. *C. de accus.* 8 Quid ita? dixi ad *l.* 45. §. 1. *supr. de procur.* 9 *l.* 2. *C. h. t.* 10 *l.* 36. ff. *de relig.* 11 Salvum conductum, seu securitatem adeundi seu veniendi habens, idem abeundi & revertendi securitatem habere intelligitur. *Bart.* in *l.* 1. ff. *ad l. Juliam Majest.* Quid? quoties adire & abire licet, illo casu? si λόγος ἀσυλίας, seu securitas, ad certas vices petita simpliciter & indefinite concessa, talis concessio existimanda est, qualis petitio fuerit, id est, specialis, *argum.* §. *præterea.* 5. *Instit. de inutil. stipulat.* si indefinite petita, finite concessa, concessa spectanda, *l. continuus.* 137. §. *cum ita.* 2. ff. *de verb. obligat.* si indefinite petita ac concessa, semel tantum concessa dicetur, *l. boves.* 89. §. *hoc sermone.* 1. ff. *de verbor. signific.* nisi forte quid aliud suadeat: puta vel causa publica, vel quid aliud simile. 12 *l.* 10. ff. *de relig.* 13 Legibus prædiorum vendendorum solitum erat caveri. *Ut ad sepulchra, quæ in fundis erant, iter eis, aditus, ambitus funeris faciendi causa esset, ut hic.* Quo Cicero respexit *Orat. pro Roscio Amerino*: Mors florentissimi ait hominis Sexti Roscii crudelissima, filii autem egestas indignissima, cui de tanto patrimonio prædo iste nefarius, ne iter quidem ad sepulchrum patrium reliquit. 14 Iter ad sepulchrum stipulabantur. *l.* 10. ff. *de religios. l.* 72. *supr. de contr. empt.* Cicer. *pro Roscio Amerino.* 15 Adde *l.* 40. §. 1. *supr. de contr. empt.* 16 Iter eis, *vulgat* iter ei, *Haloand.* alii legunt, iter aditus. Cujac. vero 13. *obs.* 36. legit, iter & ejus aditus. Idem 8. *quæst. Papinian.* iter, aditus. 17 De ambitu monumentorum vid. Cujac. 13. *obs.* 36. 18 Faciendo. Cujac. in *recitationib. lib.* 8. *Papiniani.* 19 *l.* 3. *in pr. supr. h. t.* 20 Agere dici. 21 De eodem delicto sæpius quæri non debet. 22 *l.* 20. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. hered.* 23 Id est, vindicationem & pœnam delinquentium. *v.* & *l.* 10. ff. 24 *l.* 4. *C. h. t.* 25 *Nov. Leon.* 96. 26 *l.* 6. *C. h. t. l.* 38. *supr. de relig.* 27 Non est igitur criminalis tantum. 28 *l.* 5. *supr. h. t.* 29 *l.* 6. *supr. h. t.* 30 *l.* 6. *in fin. supr. h. t. l.* 20. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. hered.* 31 Aliam pœnam v. in *l. ultim. in fin. C. h. t.*

32 Περὶ διασεισμῶν, de concussionibus. 60. *Eclog.* 24. Concussio est terror injectus pecuniæ vel rei alterius extorquendæ causa. Cujac. *hic.* 33 V. *Nov.* 24. *c.* 2. Goth. Adde *l.* 8. *supr. de calumniat.* Convenit cum Jure Canonico. *c. militare* 23. *qu.* 1. Ans. 34 *l.* 1. §. 2. ff. *ad leg. Cornel. de fals. l.* 17. *in fin. C. de testib.* Goth. Hæc Lex canonizata est. *c.* 128. *causa* 1. *qu.* 1. Ans.

35 *L.* 9. *C.* 37. *tit.* 15. *collat. Leg. Mosaic.* περὶ ἀπελατῶν. 60. *Ecl.* 25.6. Harm. 5. *Exod.* 22. *de abactorib.* Paul. 5. *sent.* 18. Abactoris voce utitur Firmian. *lib.* 6. vid. Cujac. *hic.* 36 Paul. 11. *collat. l. Mosaic.* 37 Quod Græci συνέδριον. 38 Et recte Beticæ. vide *Veticæ.* Erant enim Hispani olim maximi abigei, adeo ut Poëta *Iberorum* nomine intelligat abigeos. 39 Ad gladium vel metallum, Paul 11. *Collat. l. Mosaicar.* Gladius hic significat ludi damnationem, Ulpian. *d. t.* 11. ludum gladiatorium. v. Cujac. 13. *obs.* 10. 40 Puta unius anni. Paul. *ibid.* & 5. *sent.* 18. §. 1. *in fin.* 41 Abigei qui pecora sæpius & assidue furantur. *l.* 3. §. 2. ff. Ulp. *ibid.* 60. *Eclog.* 25. *c.* 1. *Nov.* 22. *c.* 15. *in pr. l.* 16. §. 7. ff. *de pœnis.* 42 *Qui en font comme mestier & profession.* v. Cuj. 10. *obs.* 20. 43 Vervecem. *vulg.* & *Hal.* 44 Ordine. *vulg. Hal.* 45 Vis ut plurimum est in abigeatu, seu abigeatui cohæret. *l.* 2. ff. *h. t.* 46 Ulp. *lib.* 8. *de off. PC. d. tit* 11. *in fin.* Aliam pœnam vide apud *Harm.* 5. *tit.* 5. 47 Ad ferrum. Paul. 5. *sent.* 18. §. *ultim.* 48 Color, est prætextus, colorata ratio; formula loquendi quæ extat *l.* 7. *supr. ad SC. Macedon.* 49 Id est, pœnale non est. dixi ex eodem libro Macri in *l.* 2. *supr. de concuss.* 50 Huc facit *l. unic. C. h. t.* 51 Vel gladio. ut *l.* 1. §. 3. *in fin. supr. h. t.* 52 60. *Eclog.* 25. *c.* 3. adde Paul. 5. *sent.* 18. §. 1. & *l.* 16. §. 7. *infr. de pœnis.* 53 *Forte legendum* abactarum. 54 Levius; Alii lenius. Cujac. *hic.* πρᾳότερον Græci, apud Cujac. 6. *obs.* 8. id est, *mitius*: σφοδρότερον, 60. *Eclog.* 15. *c.* 3. id est, *acrius*: quæ lectiones plane contrariæ sunt. Ratio qua utitur Cujacius summopere placet: sunt enim levius puniendi, quibus non ita patet furandi copia: contrario durius puniendi, quibus major patet. Justinus de Scythis loquens: Nullum scelus apud eos furto gravius est: quippe sine tecto, munimentisque pecora & armenta habentibus [illegible] Cujac. *hoc tit.* huc adde Clar. 5. *sent.* §. *ult qu.* 60. *vers.* 13. Goth. Adde Leunclav. *emendat lib.* 3. *c.* 12. *n.* 8. Ans. 55 Huc facit *Harm.* 60. *cap.* 5. 56 *l.* 1. ff. *de recept.* 57 Trajani. *vulg. Haloand.* 58 *Eclog.* 16. *c.* 1.

TIT. XV.

DE PRÆVARICATIONE[1].

Definitio & etymologia prævaricatoris.

1. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum Prætoris.

PRævaricator est[2] quasi varicator, qui diversam partem adjuvat prodita causa sua. Quod nomen Labeo a varia[3] certatione tractum ait. Nam qui prævaricatur, ex utraque parte constitit, quinimo ex altera. §. 1. Is autem prævaricator proprie dicitur, qui publico judicio accusaverit: Cæterum Advocatus[4] non proprie prævaricator dicitur. Quid ergo de eo fiet, sive privato judicio sive publico prævaricatus sit, hoc est, [prodiderit causam?] hic extra[5] ordinem solet puniri.

De pœna extraordinaria.

2. ULPIANUS lib. 9. de Officio Proconsulis.

SCiendum, quod hodie iis [qui] prævaricati sunt, pœna injungitur extraordinaria[6].

An sit publicum judicium.

3. MACER lib. 1. Publicorum judiciorum.

PRævaricationis judicium aliud publicum, aliud moribus inductum est. §. 1. Nam si reus accusatori publico judicio ideo præscribat, quod dicat *se eodem crimine ab alio accusatum, & absolutum*, cavetur Lege[7] Julia publicorum, ut non prius accusetur, quam[8] de prioris accusatoris prævaricatione constiterit, & pronunciatum fuerit. hujus ergo prævaricationis pronunciatio publici judicii intelligitur. §. 2. Quod si *Advocato*[9] prævaricationis crimen intendatur, publicum judicium non est: nec interest, publico an privato judicio prævaricatus dicatur. §. 3. Si ideo quis accusetur, quod dicatur crimen judicii publici destituisse: judicium publicum non est: quia[10] neque Lege aliqua de hac re cautum est, neque per Senatusconsultum, quo pœna quinque auri librarum in desistentem statuitur, publica accusatio inducta est.

De infamia.

4. IDEM lib. 2. Publicorum judiciorum.

SI is, de cujus calumnia agi prohibetur, prævaricator in causa judicii publici pronunciatus sit, infamis[11] erit.

De jure accusandi.

5. VENULEIUS SATURNINUS lib. 2. Publicorum judiciorum.

ACcusator in prævaricatione convictus, postea ex Lege non accusat[12].

De pœna.

6. PAULUS lib. sing. de Judiciis publicis.

AB Imperatore nostro & patre ejus rescriptum est, ut in criminibus, quæ extra ordinem objiciuntur, prævaricatores eadem[13] pœna adficiantur, qua tenerentur, si ipsi in Legem commisissent qua reus per prævaricationem absolutus est.

De eo, qui delatorem corrupit.

7. ULPIANUS lib. 4. de Censibus.

IN omnibus causis, præterquam in sanguine[14], qui delatorem corrupit[15], ex Senatusconsulto pro victo[16] habetur.

TIT. XVI.

DE RECEPTATORIBUS[17].

De crimine & de pœna.

1. MARCIANUS lib. 2. Publicorum judiciorum.

PEssimum genus est receptatorum, sine quibus nemo latere diu potest[18]. Et præcipitur, ut perinde[19] puniantur, atque latrones. In pari[20] causa habendi sunt, quia[21] cum apprehendere latrones possent, pecunia[22] accepta, vel subreptorum parte, demiserunt[23].

De his, qui affines & cognatos recipiunt.

2. PAULUS lib. sing. de pœnis Paganorum.

EOs, apud quos *adfinis*[24], vel *cognatus*[25] latro conservatus est[26], neque absolvendos[27], neque severe admodum puniendos: non enim par *est eorum delictum*, & eorum qui nihil ad *se pertinentes* latrones recipiunt.

TIT. XVII.

DE FURIBUS BALNEARIIS[28].

De furibus nocturnis vel balneariis & effractoribus.

1. ULPIANUS lib. 8. de Officio Proconsulis.

FUres nocturni[29] extra ordinem audiendi sunt, & causa cognita puniendi: dummodo sciamus, in pœna eorum operis publici temporarii modum non egrediendum. Idem & in balneariis furibus. Sed si telo se fures defendunt, vel effractores, vel cæteri his similes, nec cuiquam[30] percusserunt, metalli pœna, vel honestiores relegationis adficiendi erunt.

De furibus interdiariis.

2. MARCIANUS lib. 2. Judiciorum Publicorum.

SEd si interdiu[31] furtum fecerunt, ad jus[32] ordinarium remittendi sunt.

De milite.

3. PAULUS lib. sing. de pœnis Militum.

MIles, qui in furto balneario adprehensus est, ignominia mitti[33] debet.

TIT. XVIII.

DE EFFRACTORIBUS[34] ET EXPILATORIBUS[35].

De effractoribus. 1. De expilatoribus. 2. De saccularariis, directariis, effractoribus.

1. ULPIANUS lib. 8. de Officio Proconsulis.

DE his[36], qui carcere[37] effracto[38] evaserunt, sumendum supplicium[39] Divi fratres Æmilio Tironi rescripserunt. Saturninus etiam probat [in] eos, qui de carcere eruperunt, sive effractis foribus, sive conspiratione cum cæteris qui in eadem custodia erant, capite puniendos? quod si per negligentiam custodum[40] evaserunt, levius puniendos. §. 1. *Expilatores*[41], qui sunt atrociores[42] fures (hoc[43] enim est expilatores), in opus publicum vel perpetuum vel temporarium dari solent: honestiores autem Ordine ad tempus moveri, vel fines patriæ juberi excedere. quibus[44] nulla specialis pœna rescriptis Principalibus imposita est, idcirco[45] causa cognita liberum erit arbitrium statuendi ei, qui cognoscit.

§. 2. Simili modo & *saccularii*[46] & *derectarii*[47] erunt puniendi, item effractores. † Sed enim D. Marcus effractorem equitem Romanum, qui effracto perforatoque[48] pariete pecuniam abstulerat, quinquennio abstinere jussit Provincia Africa (unde erat), & Urbe, & Italia. † Oportebit autem æque, & in effractores, & in cæteros suprascriptos causa cognita statui, prout amissum suggerit: dummode ne quis in plebeio operis publici pœnam, vel in honestiore relegationis excedat.

De effractoribus.

2. PAULUS lib. sing. de Officio Præfecti Vigilum.

INter effractores varie animadvertitur. atrociores[49] enim sunt nocturni effractores: & ideo hi fustibus cæsi in metallum dari solent: diurni vero effractores post fustium castigationem in opus perpetuum vel temporarium dandi sunt.

1 De prævaricatoribus *vulg.* περὶ ὑποφθορᾶς ἀντιδίκων. &c. *Ecl.* 26. 2 *l.* 4. §. 4. *supr. de his, qui not. l.* 1. §. 1. §. 6. J. *ad SC. Turp. l.* 212. J. *de verb. sign.* v. Cujac. 9 *obs.* 40. 3 A varicatione Hotomann. *in voce*, prævaricator. 4 Adde *l.* 3. §. 2. J. *h. t.* 5 Id est, graviter. 6 *l.* 6. J. *h. t.* 7 De hac lege dixi ad *l.* 4. *supr. de testib.* 8 Hoc in secunda fiebat accusatione. In priore vero reus ante peragebatur, postea de prævaricatione quærebatur. Plin. 3. *epist. ad Minutium.* quia optime ex ipsa accusatione fides accusatoris æstimatur. v. Brisson. 4. *select.* 7. 9 *l.* 1. *in fin. supr. h. t. l. ult. supr. de postulando.* 10 Delictum omne privatum esse, hinc colligitur, nisi Lex exprimat, quod sit publicum. 11 *l.* 1. *supr. de his, qui notantur.* 12 Vide *l.* 2. *infr. ad SC. Turp.* 13 De talione dicam ad *Novell. Leon.* 60. 14 V. *l.* 1. J. *de bonis eor. qui ante sent. l.* 18. *C. de transf.* 15 *l.* 29. J. *de jure fisci.* 16 Pro convicto, v. Cujac. 6. *obs.* 11. *paulo post princ.*

17 De receptoribus, *Hal.* & ita vocantur a Paulo receptores, Paul. 5. *sent.* 3. §. 4. & *l.* 13. *supr. de off. Præs.* περὶ ὑποδεκτῶν, καὶ τῶν ὑποδεχομένων λῃστάς. 60. *Ecl.* 27. & apud Harmen. 6. *tit.* 13. περὶ τῶν ἀλλοτρίους ὑποδεχομένων δούλους. & 9. *C. Theod.* 29. & *l.* 9. *tit.* 39. *de his qui latrones.* 18 *l.* 13. *in pr. supr. de off. Præs.* Hinc illud Pauli *ibid.* Sublatis susceptoribus cupido grassantium conquiescit. 19 Pœnam receptatoris, furis & latronum observa. 20 Id est, par supplicium sustinent. An hoc in omni receptatore obtinet? Hac lege de receptatoribus furum & latronum tantum agi putat Hippolytus Marsilius, *cons.* 53. *n.* 26. v. *l.* 1. *C. de his, qui latrones occultant.* at non de receptatoribus rerum furtivarum, negans constituta in receptatore furum & latronum ad receptatorem rerum furtivarum recte extendi. adde quæ scripsi ad *l.* 14. *C. de furtis.* 21 Qui cum. *vulg. Hal.* 22 *l.* 1. *C. h. t. Eclog.* 60. *tit.* 27. *c.* 1. Paul. 5. *sent.* 3. §. 4. *l.* 1. *C. Theodos. de his, qui latrones.* Hinc Plato 12 ἐάν τις κλεμμάδιον ὑποδέχηται, τὴν αὐτὴν ὑπεχέτω δίκην τῷ κλέψαντι. Et Phocylides, ἀμφότεροι κλῶπες, καὶ ὁ δεξάμενος, καὶ ὁ κλέψας. Et Fabius Quint. *Declam.* 225. Proximos eos esse existimo transfugis, a quibus transfugæ recipiuntur: hoc enim natura idem est facere seu probare. 23 Dimiserunt. *vulg. Haloand.* 24 Adfinitatis ratione pœna minuitur, *ut hic.* In receptore adfinis vel cognati hic pœna minuitur, si pater filium, vel e contra, accuset, vel offerat puniendum: de quo v. Tiraq. *tract. de pœnis. causa* 18. 19. & 20. 25 Cognationis causa minuitur pœna. 26 Personæ scil. non delicti approbandi causa: tunc enim æqualiter puniuntur. In crimine hæreseos id singulare est, ut qui affinem receperit, vitæ tantum ei conservandæ causa, non consentiens in ejus hæresin, anathemate percellatur. *c. sicut. extr. de hæreticis.* 27 Licet affinitatis vel consanguinitatis affectio revelet receptorem: non tamen a tota pœna relevat: Punitur μέσως πῶς, id est, *medio quodam modo.* 60. *Eclog. c.* 1.

28 Balnearii fures, lavantium prædones a Tertulliano *in Apologetico* vocantur: fures sunt balnearum. Idem in *lib. de Fuga*: Fures vel raptores balnearum Paul. 5. *sent.* 3. §. 5. ubi vide Cujac. Adversus fures balnearios usus erat capsariorum. *l.* 3. *in fin. supr. de off. Præfecti vigil.* De furibus balneariis vide Arist. in *Problemat. parte* 18. Alciat. 2. *parerg.* 8. & Petr. Victor. 7. *variar.* 17. Goth. Adde Alciat. *lib.* 2. *parerg. c.* 38. Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 296. S. L. 29 Qui & dormitatores Comico, qui & atrociores fures. *l. ult.* J. *tit. prox.* Ideoque ἀυστηρῶς κολάζονται. 15. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 12. *c.* 51. 30 Nec quemquam. *vulg. Haloand.* 31 Vide *l.* 54. §. 2. *supr. de furt.* 32 Ordinarium ad jus remitti quid est? An ut civiliter agatur? *l. ult. supr. de privatis delict.* an ad Magistratus, ut per eos fur ad Præsidem transmittatur? Paul. 7. *collat. legum Mosaicar.* 33 Militaris pœna est ignominia mitti, *ut hic.* Huc adde quod refert Gellius, 10. *Noctium Attic.* c. 8. fuisse & hanc quoque antiquam militarem animadversionem: ignominiæ causa militi venam solvi & sanguinem dimitti; idque primum servatum ad puniendos stupidos milites fuisse, postea consuetudine ad pleraque alia delicta protractum. Hunc Cato tradit, apud Frontinum, *lib.* 1. *Stratagematon*, in furto comprehensis apud commilitones dextras esse præcisas, aut si levius animadvertere voluissent, in principiis (id est, ad principia) sanguinem missum: & Modestinus eum, qui aliena arma surripit, gradu militiæ pellendum scribit, *l.* 3. §. 14. *infr. de re militari.* & Polybius 6. τὸν κλέψαντά τι τῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου ξυλοκοπεῖσθαι, id est, *fustibus percuti.* qua de re vide plenius Petrum Fabrum, 1. *semestr.* 17. & hæc de furto in militibus punito.

34 Carcerum seu domorum, περὶ τειχορύχων. 60. *Eclog.* 28. De effractoribus januæ seu ostii, vide *l.* 53. *si pr. de furtis.* §. 11. *Instit. de obligationib. quæ ex delicto.* forium meretricis, *l.* 39. *supr. de furtis.* arcæ, armarii, *l.* 3. §. 2. *supr. de off. Præfecti vigil. l.* 21. §. 8. *l.* 22. §. 1. *supr. de furt.* De his, qui commodant ferramenta ad effringendum, v. *l.* 54. §. 4. *supr. de furt.* 35 Ædium, domorum, aut villarum alienarum, ut differant a fure, dicam ad *l.* 1. J. *h. t.* 36 Id est, de omnibus; nam & milites comprehenduntur. *l.* 38. §. *pen.* J. *de pœnis.* & innocentes. *l.* 13. J. *de custodia.* 37 Ut de eo, a quo custodiebantur. *d.* §. *pen. in fin.* 38 Quid, si fores non effregerint, sed aperuerint? quid, si foribus apertis fugerint? dic ut J. *h. t.* Quid, si consilium effugiendi habuerint, nec res in effectum deducta fuerit? Bossius, *tit. de carcere* 4. *num* 5. negat puniendos capitaliter: sed tantum haberi pro convictis, si justis de causis in carcerem erant detrusi. 39 Capitis sc. J. *h. t.* & *l.* 38. §. *pen.* J. *de pœnis. l.* 13. §. *pen.* J. *de re militari.* 40 Custos carceris, commentariensis de quo v. de *l.* 4. *C. de custodia.* 41 15. *Synop.* 2. *ex lib.* 28. *c.* 1. Expilatores sunt qui (ut ita loquamur, ne pilum quidem homini relinquunt, qui ædes alienas, & villas expilant, Paul. 5. *sent.* 3. §. 3. οἱ τοὺς ἀνθρώπους ἐκδύοντες, 15. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 28. *cap.* 1. differunt a furibus, *l.* 16. §. 6. J. *de pœnis.* in qua Græci, ἄλλο γάρ ἐστι τὸ βιαίως ἀποδῦσαι, καὶ ἄλλο τὸ λαθραίως κλέψαι ἐσθῆτα. vide Cujac. 15. *obs.* 31. Goth. Ad. de Menoch. *de arbitr. judic. caus.* 299. S. L. 42 Improbiores. *l.* 12. *C. ex quib. caus. infam.* τραχύτεροι. *Eclog. ibid.* 43 Hoc est, λωποδύται *Hal. l.* 16. §. 6. J. *de pœnis.* στιλλαγαγοι, vel συλληταί. *Budæus.* 44 Quibus quia nulla, *Hal.* Pœna legibus specialis ubi non est definita, licet judici eam irrogare, quam voluerit. 15. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 28. *c.* 1. *in fin.* 45 Pœnam arbitrariam imponit judex, ubi nulla specialis pœna lege imposita est, *ut hic* & *l.* 3. *C. de servis fugitiv. l.* 14. *C. qui accusare.* vide Schenkium, 1. *viridarii.* 93. Goth. Adde *l.* 13. J. *de pœnis l.* 1. §. 2. J. *de jure deliberandi.* & *ibid. notat.* S. L. 46 Saccularii qui? dixi ad *l.* 7. J. *de extraord. crimin.* 47 Derectarii qui? vide *d. l.* 7. 48 Hujusmodi parietum effractores θυρεπανοίκται dicuntur. v. Cujac. 10. *obs.* 27. 49 Cur ita? vide Cujac. 6. *obs.* 8. adde *l.* 1. *supr. de furibus balneariis.*

TIT.

TIT. XIX.
EXPILATÆ [1] HEREDITATIS [2].

De coërcitione extra ordinem.

1. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

SI quis alienam hereditatem expilaverit, extra ordinem folet coërceri per accufationem expilatæ hereditatis, ficut [&] Oratione Divi Marci cavetur.

De cognitione Præfidis. Quo cafu fit locus huic judicio. De concurrentibus actionibus.

2. ULPIANUS lib. 9. de Officio Proconfulis.

SI expilatæ hereditatis crimen [3] intendatur, Præfes [4] Provinciæ cognitionem fuam accommodare debet: cum [5] enim furti agi non poteft, folum fupereft auxilium Præfidis. §. 1. Apparet autem expilatæ hereditatis crimen eo cafu intendi poffe, quo cafu furti agi non poteft: fcilicet ante aditam hereditatem: vel poft aditam, antequam res ab herede poffeffæ funt. nam in hunc cafum furti actionem non competere palam eft: quamvis ad exhibendum [6] agi poffe, fi qui vindicaturus [7] exhiberi defideret, palam fit.

3. MARCIANUS lib. 2. Publicorum Judiciorum.

DIvus Severus & Antoninus refcripferunt, electionem effe, utrum quis velit crimen expilatæ hereditatis extra ordinem apud Præfectum Urbi vel apud Præfides [8] agere: an hereditatem a poffefforibus jure ordinario vindicare.

De pluribus heredibus.

4. PAULUS lib. 3. Refponforum.

REs hereditarias omnium heredum fuiffe communes [9]: & ideo [10] eum, qui expilatæ hereditatis crimen objicit, & obtinuit, etiam coheredi profuiffe videri.

De uxore.

5. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

UXor [11] expilatæ hereditatis crimine idcirco non accufatur, quia [12] nec furti cum ea agitur.

De furto. de ignorantia furripientis.

6. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

SI rem hereditariam, ignorans in ea caufa effe, fubripuifti, furtum te facere refpondit. Paulus: Rei hereditariæ furtum [non] fit, ficut [13] nec ejus, quæ fine domina [14] eft: & nihil mutat exiftimatio fubripientis.

TIT. XX.
[15] STELLIONATUS [16].

Quale fit hoc judicium.

1. PAPINIANUS lib. 1. Refponforum.

ACtio ftellionatus neque [17] publicis [18] judiciis, neque privatis actionibus continetur.

De infamia. De coërcitione extra ordinem.

2. ULPIANUS lib. 8. ad Sabinum.

STellionatus judicium famofum quidem non [19] eft, fed coërcitionem [20] extraordinariam habet.

De cognitione Præfidis. 1. Quibus cafibus hoc crimen locum habet. 2. De pœna. 3. De eo qui merces fuppreffit.

3. IDEM lib. 8. de Officio Proconfulis.

STellionatus accufatio ad Præfidis cognitionem fpectat. §. 1. Stellionatum autem objici poffe his qui dolo quid fecerunt, fciendum eft: fcilicet fi aliud crimen non fit, quod objiciatur. quod enim in privatis judiciis eft de dolo actio, hoc in criminibus ftellionatus perfecutio [21]. † Ubicunque igitur titulus criminis deficit, illic ftellionatus objiciemus. Maxime autem in his locum habet, fi quis forte rem alii obligatam, diffimulata [22] obligatione, per calliditatem alii diftraxerit vel permutaverit, vel in folutum dederit: nam hæ omnes fpecies ftellionatum continent. † Sed & fi quis merces fuppofuerit, vel obligatas averterit, vel [fi] corruperit, æque ftellionatus reus erit. † Item fi quis impofturam fecerit, vel collufionem in necem alterius, ftellionatus poterit poftulari. † Et (ut generaliter dixerim) deficiente titulo criminis hoc crimen locum habet: nec eft opus fpecies enumerare. §. 2. Pœna autem ftellionatus nulla legitima eft [23], cum nec legitimum [24] crimen fit. folent autem ex hoc extra ordinem plecti, dummodo non debeat opus metalli hæc pœna in plebeiis egredi: in his autem qui funt in aliquo honore pofiti, ad tempus relegatio vel ab ordine motio remittenda eft. §. 3. Qui merces fuppreffit [25], fpecialiter hoc crimine poftulari poteft.

De perjurio.

4. MODESTINUS lib. 3. de Pœnis.

DE perjurio, fi fua pignora effe quis in *inftrumento* juravit, crimen ftellionatus [26] fit: & ideo ad tempus exulat.

TIT. XXI.
DE [27] TERMINO [28] MOTO [29].

De pœna.

1. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

TErminorum avulforum non multa pecuniaria eft [30], fed pro [31] conditione admittentium coërcitione transfigendum.

2. CALLISTRATUS lib. 3. de Cognitionibus.

DIvus Hadrianus in hæc verba refcripfit [32]: *Quin peffimum* [33] *factum fit eorum qui terminos finium caufa pofitos propulerunt* [34], *dubitari non poteft. de pœna* [35] *tamen modus ex* [36] *conditione perfonæ, & mente facientis magis ftatui poteft: nam fi fplendidiores* [37] *perfonæ funt, quæ convincuntur, non dubie* [38] *occupandorum alienorum finium caufa [id] admiferunt: &* [39] *poffunt in tempus, ut cujusque patiatur* [40] *ætas, relegari: id eft, fi juvenior* [41], *in longius; fi fenior* [42], *recifius* [43]. *fi vero alii negotium gefferunt, & minifterio* [44] *functi funt, caftigari, & ad opus biennio dari. quod fi per ignorantiam* [45] *aut fortuito lapides* [46] *furati funt* [47], *fufficiet, eos verberibus decidere* [48].

De pœna pecuniaria ex l. Caii Cæfaris. 1. Si fervus admiferit. 2. De facie locorum converfa.

3. IDEM lib. 5. de Cognitionibus.

LEge [49] Agraria, quam Gaius Cæfar tulit adverfus eos, qui terminos ftatutos extra fuum gradum [50] finesve moverint dolo malo, pecuniaria pœna conftituta eft [51]: nam in terminos fingulos, quos ejecerint, locove moverint, quinquaginta [52] aureos in publico [53] dari jubet:

1 De crimine expilatæ hereditatis, *vulg.* & *L.* 9. *C.* 32. adde *l.* 3. § 5. *in fin. fupr. de fufpect. tut. l.* 21. *fupr. de acquir. vel omitt. hered. l.* 3. ꝟ. *de extraord. crim. l.* 12. *C. ex quib. caufis inf. irr. l.* 3. *in fin. C. fam. ercisc. l.* 17. *C. de furtis.* compilatæ, *l.* 33. ꝟ. *de negotiis. l.* 23. *fupr. de fideicommiffariis libertatibus* fpoliatæ, *l.* 40 ꝟ. *de ftatulib.* Dicimus etiam amovere ex hereditate, *l.* 59 §. 1. *fupr. de manum. teftam.* crimen expilatæ hereditatis Græcis dicitur, τὸ περὶ ἀποσυλήσεως κληρονομιαίων πραγμάτων ἔγκλημα. 15. *Ecl.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 29. *c.* 8. Goth. vide Menoch. *de arbitr. jud. caf.* 300. Anf. 2 Nondum aditæ vel poffeffæ. *l.* 2. §. 1. *infr. h. t.* 3 *l. ult. C. h. t.* 4 *l.* 3. ꝟ. *h. t.* 5 Via. *l.* 68. *fupr. de furt.* 6 *l.* 4 *in fin. C. h. t.* 7 *l.* 17. *in fin. C. de furtis.* 8 *l.* 2. *fupr. h. t.* 9 Res hereditariæ omnium heredum funt communes. 10 Unius fociorum communem rem habentium victoria, alteri focio procedit. 11 *l.* 4. *C. h. t. l.* 33. *fupr. de negotiis. l.* 17. *C. de furtis.* 12 *l.* 1. *l.* 2. *fupr. rer. amotarum.* Goth. Adde *l.* 17. *fupr. de furt.* 13 *l.* 68. *fupr. de furtis. l.* 1. §. 15. ꝟ. *fi is, qui teftam.* 14 Domino, *vulg. Haloand.*

15 De crimine ftellionatus, *L.* 9. *C.* 34. περὶ κακοτρόπων ἤτοι περιέργων, καὶ δολικῶν &c. 60. *Eclog.* 30. adde *l.* 29. §. 5. ꝟ. *mandati l.* 1. *in fin. fupr. de pignorat. l.* 7. §. 1. ꝟ. *ad SC. Turp.* vide Menoch 2. *de arbitr. judicum cafu* 381. 16 Stellio eft lacertus ftellulis diftinctus, 30. Plinius 10. qui per parietem repit: Græcis ἀσκαλαβώτης. vid. Cujac. 10. *obf.* 26. 17 Non omne delictum eft vel publicum, vel privatum. Hic enim ftellionatus crimen alterutro genere non continetur. 18 *l.* 3. *C. h. t. l.* 13. *in fin. fupr. de his, qui notantur. l.* 3. *fupr. de extraord. crim.* οὔτε ταῖς χρηματικαῖς ἀγωγαῖς περιέχεται. 60. *Eclog.* 30. *c.* 1. 19 Imo eft, *l.* 13 *in fin. fupr. de his, qui notantur.* folve: Si cum crimine concurrit actio civilis famofa, famofum: fin minus, non eft. Cujac. 10. *obferv.* 26. quem vid. Alii ita folvunt: non eft famofum ex fe, fed ex judicis fententia. Anton. Faber, 4. *conject.* 5. putat negationem hic abundare. 20 Perfecutionem. *Bafil.* 21 Actio tamen de dolo eft ordinaria: ftellionatus autem crimen extraordinarium: nulla enim lex de eo lata eft. Ob id *infcriptum maleficium* a Rhetoribus dicitur. Cujac. *ibid.* 22 Qui vendit aut pignorat, & diffimulat (aliud eft fi non diffimulat, *l.* 15. §. *item. fupr. de pignoribus.* aliud eft etiam fi paratus fit fatisfacere, 60. *Eclog.* 30. *cap.* 4.) rem alteri obligatam, ftellionatus tenetur, *l.* 4. *C. h. t. l.* 16. §. 1. *l.* 36. *in fin. fupr. de pignorat. l.* 9 §. 1. *fupr. de ftatuliberis.* Idem eft fi alienam diffimulavit & vendidit. *l.* 2. *C. h. t.* Quid, fi pofteriori emptori rem fuam effe adfirmavit? tenebitur falfi. *l.* 21. ꝟ. *ad leg. Corn. de falfis.* Idem dicendum, fi fecundo creditori falfo rem fuam effe adfirmavit. Nihil enim intereft, duobus quis eandem rem diverfis contractibus vendat aut pignoret. Cujac. 13. *obferv.* 21. Imo, intereft. Nam hoc poftremo cafu crimen ftellionatus contrahitur, *l. ult.* ꝟ. *h. t.* Idque etiam diferte probat Hotom. 5. *obf.* 4. vide *d. l. ult. infr. h. t.* 23 Ideoque fecundum qualitatem delicti variatur. 24 Legitimum crimen, ordinarium. Suetonius *in August.* non legitimum, atque ordinarium modum. Cujac. 10. *obfervat.* 26. 25 *l.* 6. ꝟ. *de extraordin. crimin.* 26 Imo falfi, ut often li in *l.* 3. § 1. *in verbo diffimulata. fupr. h. t.* folve: Perjurii nulla pœna legibus prodita eft, ergo nec falfi tenebitur, qui pejeravit. Et tamen quia æquum eft eum, qui pejeravit rem fuam effe, tam teneri, quam qui rem fuam non effe diffimulavit, recte eft adjectum, eo cafu debitorem ftellionatus teneri, vide Cujac. 20. *obf.* 21. & ita pœna ftellionatui, non perjurio, imponitur. vide Cujac. 20. *obfervat.* 19.

27 De terminis mota. *tit.* 13. *collat. leg. Mofaicar.* περὶ ὅρων ἀποκινηθέντων, καὶ περὶ ζητήσεως αὐτῶν. 58. *Eclog.* 9. *fol.* 495. & 6. Harmenop. 7. *cap.* περὶ τῶν ὅρων μετατιθέντων. vide Boff. *tit.* 61. Ferrandum *l.* 1. *explicat. c.* 43. & Conftantium Landum *enarrat. in tit. de juftit. & jur. c.* 24. Mod. 28 De terminis mota. *d. tit.* 13. *collat.* Græci τέρμα appellant. Termonem etiam veteres dixerunt. Feftus *in voce* Termino. quod de Termino hic dicitur, ad bodones, five botones, etiam pertinet (qui vicem terminorum præftant) & ad arbores terminales. 5. Paul. *fent.* 22. §. 2. 58. *Ecl.* 9. *c.* 1. 29 Dejecto. Paul. 1. *fent.* 16. §. *unic. l.* 4. §. 4. ꝟ. *finium regund.* everfo, convulfo, Paul. 5. *fent.* 2. §. 2. effoffo, Paul. *ibid.* & *l.* 1. *C. de accufationib.* exarato, Paul. *ibid. l.* 4. §. 4. ꝟ. *finium regund.* prolato, *l.* 2. ꝟ. *h. t.* de pœna termini dejecti & moti, alibi dicam. Goth. Vide Menoch. *de arbitr. judic. caf.* 393. S. L. 30 Imo eft pecuniaria. *l.* 3. ꝟ. *h. t.* 31 *l.* 2. *l. ultim.* ꝟ. *h. t.* feu extra ordinem, Paul. 1. *fentent.* 16. §. *unic.* 32 Terentio Gentiano fcilicet. idque 17. Kalend. Septemb. fe. 111. Confule. 33 Ideoque & ipfe Deus graviter vetuit, ne quis terminum transmoveret. *Deuteron.* 19. Termini exarator, Lege Numæ, & ipfe ejusque boves facri, id eft, deteftabiles erant: Feftus *in voce* Termino. Hoc quidem bene, fed illud male, quod Romani terminum inter Deos retulerunt, ejusque fidei ac tutelæ agros commiferunt. Feftus *ibid.* Ovid. in *Faftis ibid. Termine five lapis &c.* eique facrificia fecerunt primo quidem incruento modo, ut quem exiftimarent ἐπίσκοπον καὶ φύλακα φιλίας καὶ εἰρήνης. Plutarch. *in Romanicis*: poftea cæfa agna. Horatius, *libro Epodon*, *ibid.* *Et agna feftis cæfa Terminalibus.* fed & extis ac pulmone gallinæ, *Prudentius.* Porro Διὸς ὁρίου meminit Plato, 8. *de legibus.* Halicarnaff. 2. ὁρορίου Pollux. & στήλης ἐφορίας, columnæ terminalis. Huc etiam referri poteft, quod in Terminis defigendis hoftiæ immaculatæ fanguinem inftillabant. Verrius Flaccus. Supra locum, in quo colebatur, foramen patebat in tecto, quod nefas putarent terminum intra tectum confiftere. Feftus *ibid.* Pithœus, 13. *notarum.* Ab eodem Deo Terminalia menfe Februario ad 8. Kalendas Martias celebrantur, 5. Livius, 3. Plutarch. tametfi Terminalia quidem vocari dicunt, quod in fine anni celebrentur. Varro, 5. *de lingua.* Cæterum terminorum ponendorum auctores Jofephus, 1. ἀρχαιολογ. 3. Cainum facit auctorem: Herodotus *in Euterpe*, ut & Alexander Aphrodifeus in 3. *Metaph.* Diodorus, *lib.* 1. Ægyptios. Contra apud Scythas nullos fuiffe terminos adnotant, cum agros non colerent. Juftinus 2. vide Ferrandum, 1. *explicationum* 44. 34 Protulerunt, *Haloander.* abftulerunt. Ulpian. 13. *collat. legum Mofaic.* Harmenopulus id ita exprimit, ὁ μετατιθεὶς ὅρια &c. Eclog. vero hic, ἡ τῶν ἀποκινηθέντων ὅρων τιμωρία. 35 De qua vide *l.* 3. ꝟ. *h. t.* 36 *l.* 1. *fupr. h. t.* 37 Ὁ γὰρ εὔπορος ἀποκινῶν δῆλός ἐστι θέλειν ἐπιλαβέσθαι τῶν ἀλλοτρίων ὅρων. Nam fi dives eft, palam eft eum velle occupare fines alienos. 58. *Eclog. ex lib.* 60. *tit.* 31. *cap.* 1. 38 Non dubie, fi id occupandorum. *Haloand.* 39 Hæc particula deeft in Vulgata, & apud Haloandrum. 40 Compatitur. Ulpian. 13. *collat. legum Mofaicarum.* 41 Juvenior, ἀρχαϊκῶς. junior. *vulgat. Haloand.* 42 Senex mitius punitur. vide *l.* 5. *infr. de jure immunit.* non tamen excufatur omnimodo a pœna, eo magis quod non ita pridem tyrocinium in delinquendo feciffe exiftimatur. vide Clarum, 5. *fentent.* §. *ult.* 60. *num.* 2. nifi Princeps delinquentis fenectute moveatur, & anteactæ ejus vitæ puritate. vide Paponem, 2. *notar.* 7. 43 Id eft, brevius. 44 *Eclog. d. c.* 1. & 6. Harmenopul. 6. *cap.* 7. 45 Involuntaria quædam puniri, hinc colligunt. vide Cujacium, 19. *obfervat.* 10. & *l.* 11. *fupr. de incendio.* 46 Finales fcilicet, ὅρους. *Eclog. ibid. in fin.* ὁριαίους. Harmenopul. 16. 47 Ufus caufa fcilicet. Ulpian. 13. *collat. legum Mofaicarum. in fin.* 48 Coerceri. Ulpian. *ibidem.* μαστιγοῦσθαι μόνον. *Eclog. ibid.* 49 Hujus meminit Florus 103. & Suetonius *in August. cap.* 20. De fepulchris Novellam Valentiniani adde, quæ in fine Codicis Theodofiani. *Gotofr.* Vide Anton. Auguftin. *lib.* 3. *emendat. cap.* 9. S. L. 50 Gradus, de quo hic, non eft fimplex, fed Geometricus. fimplex gradus pedes habet duos & femiffem: vel (ut ex Juliano Afconita fcribit Harmenopulus, *libro fecundo*) tres: Geometricus vero pes five paffus, five ὀργυιὰ pedes habet quinque; vel, ut aliis placet, fex: atque ideo Aggenus ait, Lege Manilia quinque vel fex pedum latitudinem præfcribi: intra eam latitudinem non effe ufucapionem (quæ diuturna dicitur acquifitio), *l. quinque pedum* 5. *C. finium regundorum.* nifi triginta annorum *l. ultim. C. finium regundorum.* Atque ita fines unius gradus latitudinem petemus ex Lege 12. Tabular. & Lege Manilia. 51 Imo non eft. *l.* 1. *fupr. h. t.* 52 Hæc pœna a Cæfare conftituta, pecuniaria eft, *ut hic.* & 58. *Eclog.* 9. *ex lib.* 60. *tit.* 35. *cap.* 2. a Nerva capitalis, §. 1. *infr. h. t.* a Divo Hadriano relegationis, vel operis publici, vel verberum. *l.* 2. *fupr. h. t.* Pœna a Numa Pompilio conftituta, fuit ejusmodi: qui terminum exaraffit, ipfus & boves ejus facri funto. vox *facer* videtur fignificare *Cherem* Hebræorum, feu ἀνάθεμα, ut fit *facer homo*, deteftabilis, execrandus, diris devotus. 53 In publicum, *vulgat. Haloand.* τῷ δημοσίῳ. *Eclog. ibid.* τῷ μέρει τοῦ δημοσίου. Harmenop. *ibid.*

& ejus

& ejus actionem [1] petitionem, ei qui volet, esse jubet. §. 1. Alia quoque Lege Agraria, quam D. Nerva tulit, cavetur, ut si servus [2] servave, insciente domino, dolo malo fecerit, ei capital [3] esse: nisi dominus dominave multam sufferre maluerit. §. 2. Hi quoque qui finalium quæstionum obscurandarum [4] causa faciem locorum convertunt, ut ex arbore arbustum, aut ex sylva novale [5], aut aliquid ejusmodi faciunt: pœna plectendi sunt [pro] persona, & conditione, & factorum violentia.

TIT. XXII.

DE COLLEGIIS [6] ET CORPORIBUS [7] ILLICITIS.

De collegiis, sodalitiis. De militibus. 1. De religione. Ne quis in pluribus collegiis sit.

1. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

MAndatis [8] Principalibus [9] præcipitur Præsidibus Provinciarum, ne patiantur esse [collegia] sodalitia [10], neve milites collegia in castris habeant. sed permittitur tenuioribus [11] stipem [12] menstruam conferre: dum tamen semel in mense coëant, ne sub prætextu hujusmodi illicitum collegium coëat. quod non tantum *in Urbe, sed & in Italia, & in provinciis, locum habere*, Divus quoque Severus rescripsit. §. 1. Sed religionis [13] causa coïre non prohibentur: dum [14] tamen per hoc non fiat contra [15] Senatusconsultum, quo illicita collegia arcentur. §. 2. Non licet autem amplius quam unum collegium licitum habere, ut est constitutum & a Divis Fratribus. & si quis in duobus fuerit, rescriptum est, eligere eum oportere, in quo magis esse velit: accepturum, [16] ex eo collegio, a quo recedit, id quod ei competit ex ratione quæ communis fuit.

De pœna.

2. ULPIANUS lib. 6. de Officio Proconsulis.

QUisquis illicitum collegium usurpaverit, ea pœna tenetur, qua tenentur qui hominibus armatis loca publica [17] vel templa occupasse judicati sunt [18].

De dissolutione collegii, & divisione pecuniarum communium. 1. De collegiis specialiter non concessis. 2. De servis.

3. MARCIANUS lib. 2. Judiciorum publicorum.

COllegia si qua fuerint illicita, mandatis [19], & Constitutionibus [20], & Senatusconsultis [21], dissolvuntur. Sed permittitur eis, cum dissolvuntur, pecunias [22] communes, si quas habent, dividere, pecuniamque inter se partiri. §. 1. In summa autem, nisi ex Senatusconsulti auctoritate, vel Cæsaris, collegium, vel quodcunque tale corpus coierit, contra [23] Senatusconsultum, & Mandata, & Constitutiones collegium celebrat. §. 2. Servos quoque licet in collegio tenuiorum [24] recipi volentibus dominis: ut curatores horum corporum sciant, ne invito aut ignorante domino in collegium tenuiorum reciperent: & in futurum pœna teneantur, in singulos homines aureorum centum.

4. GAJUS lib. 4. ad Legem XII. Tabularum.

SOdales [25] sunt, qui ejusdem collegii sunt: quam Græci ἑταιρείαν vocant. His autem potestatem facit Lex, pactionem [26], quam velint, sibi ferre: dum [27] ne quid ex publica Lege corrumpant. † Sed hæc Lex videtur ex Lege Solonis translata esse: nam illuc [28] ita est: Ἐὰν δὲ δῆμος, ἢ φράτορες, ἢ ἱερῶν [29] ὀργίων [30], ἢ ναῦται, ἢ σύσσιτοι, ἢ ὁμόταφοι, ἢ θιασῶται, ἢ ἐπὶ λείαν [31] οἰχόμενοι, ἢ εἰς ἐμπορίαν. ὅ [32] τι ἂν τούτων διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι, ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ [33] δημόσια γράμματα [34]. Id est, *Si autem plebs, vel fratres, vel sacrorum sacramentales, vel nautæ, vel consrumentales, vel qui in eodem sepulchro sepeliuntur, vel sodales, qui & multum simul habitantes sunt: enim vero ad negotiationem, aut quid aliud: quidquid hi disponent ad invicem firmum sit, nisi hoc publicæ Leges prohibuerint.*

TIT. XXIII.

DE POPULARIBUS [35] ACTIONIBUS [36].

Definitio.

1. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

EAm popularem actionem dicimus, quæ suum [37] jus populi [38] tuetur [39].

Si plures agant.

2. IDEM lib. 1. ad Edictum.

SI plures simul agant populari actione, Prætor [40] eligat [41] idoniorem [42].

Si sæpius agatur. 1. De eo, cujus interest, aliis præferendo.

3. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

SEd si ex eadem causa sæpius agatur, cum idem [43] factum sit, exceptio vulgaris rei [44] judicatæ opponitur. §. 1. In popularibus actionibus is, cujus [45] interest, præfertur.

Quibus datur actio.

4. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

POpularis actio integræ [46] personæ [47] permittitur: hoc est, cui per Edictum postulare [48] licet.

De procuratore.

5. IDEM lib. 8. ad Edictum.

QUi populari actione convenietur, ad defendendum procuratorem dare potest: is autem, qui eam movet, procuratorem dare non [49] potest.

De muliere & pupillo.

6. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

MUlieri & pupillo [50] populares actiones non dantur, nisi [51] cum ad eos [res] pertineat.

De SC. Trebelliano. 1. Non intelligi locupletiorem eum qui habet has actiones.

7. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

POpulares actiones non transeunt ad eum cui restituta est hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto. §. 1. Item qui habet has actiones, non intelligitur esse locupletior [52].

De successoribus. De tempore harum actionum.

8. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

OMnes [53] populares actiones neque in heredes dantur, neque [54] supra annum extenduntur.

1 Sensus est: Qui vult, de eo agit. *Eclog. ibid.* 2 *Eclog. d. c.* 2. 3 Capitale. *vulg. Haloand.* κεφαλικῶς κολάζονται. *Eclog. ibid.* κεφαλικῶς τιμωρεῖται. *Harmen. ibid.* in metallum damnatur. Paul. 5. *sent.* 22. §. 2. Cæterum capitale est, quod capitis pœna luitur. Festus *in voce* Capital. ut *l.* 6. § 6. J. *de re militari.* ne alioqui putes cum Accursio capite puniri. 4 Obstruendarum. *Hal.* 5 Novale quid sit, vide *l.* 30. §. 2. ff. *de verbor. signif.*
6 *l. ult.* ff *de excus. tutor. l.* 85. J. *de verbor. sign.* & quæ Græci ἑταιρείας συστήματα. 9. *Ecl.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 51. *c.* 1. θιάσους. Josephus 14. *antiquitatum.* Philo *in Flaccum, in princ.* ἑταιρείας καὶ συνόδους, αἳ ἀεὶ ἐπὶ προφάσει θυσιῶν εἱστιῶντο τοῖς πράγμασιν ἐμπαροινοῦσαι. Latini etiam sodalitia appellant: Galli, *confrairies*, quas Franciscus I. rex Galliæ, Edicto publico sustulit. de quo vide Rebuffum, 1. *tomo in tr. de magistris artificiorum, & monopoliis prohibitis.* de collegio Mercatorum instituto, vide Livium 2. adde Cujacium, 7. *observ.* 30. 7 *l.* 19. *C. de pœnis.* quæ Græcis σωματεῖα. *Eclog ibid.* Cæterum hic agitur de corporibus illicitis, *vulg* & licitis: puta monetariorum, mancipum, suariorum, & reliquorum, 8. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 61. *cap.* 1. adde *L.* 11. *C.* 17. 14. *C. Theod.* 7. ubi in *l.* 2. agitur de collegiatis, vitutiariis, nemesiacis, signiferis & Cantabrariis. & *tit.* 8. de Centonariis, & Dendrophoris, de pistorum collegio, vide *l. ult. supr. de excusat. tutor. l.* 19. *C. de pœnis.* 8 Extat de collegiis lex antiquissima quædam a Tarquinio lata apud Halicarnass. *lib.* 4. & alia Julii, Suet. *in Julio, c.* 42. & Augusti, Suet. *Aug. c.* 32. & Tiberii, *c.* 32. 9 Et legibus, & SC. *l.* 3. J. *h. t. l.* 1. *supr. quod cujuscunque universitatis.* 10 Ἑταιρικά. Dion. 38. *Basil.* vide Cujac. 7. *observ.* 30. Goth. Vide Duaren. *ad tit. de hered. instituend cap.* 2. *vers. alia quæstio.* Georg. Tholos. *de Republ. lib.* 13. *c.* 3. Ans. 11 *l.* 3. §. 2. J *h. t.* 12 Stipem menstruam conferre posse inter cæteras collegiorum quorundam conditiones fuit. Sic Josephus 14. ἀρχαιολογίας. Gaius Cæsar Edicto prohibens collegia exerceri in urbe, solos Judæos excepit, καὶ οὐκ ἐκώλυσεν, οὔτε χρήματα συνεισφέρειν, οὔτε σύνδειπνα ποιεῖν. vide Cujac. 7. *obs.* 30. Hujusmodi comessationes causæ fuerunt dissolvendorum collegiorum. Plin. 10. *epist.* Dion. *in Claudio.* Marcellinus 28. Lamprid. *in Alexandro Severo*, & Philo *ad Flaccum*, de Alexandrinorum collegiis loquens: in iis, inquit, οὐδὲν ὑγιὲς, ἀλλὰ ἄκρατος καὶ μέθη, καὶ παροινίαι. Ea causa motus Franciscus I, hujusmodi collegia publico Edicto sustulit anno 1539. 13 Religionis causa coire, id est, collegium habere justum, licet, *ut hic. & l.* 2. *supr. de extr. crimin.* Hujusmodi collegia fuerunt Gentilium & exterorum; Gentilium, hinc Dendrophori, Centonarii, 14. *C. Theod.* 8. *l.* 20. *C. Theod. de sacrificiis Paganorum.* Frediani, Chiliarchæ, *d. l.* 20. Hecatontarchæ, *synodus* 6. *in Trullo, c.* 61. Exterorum, ut Judæorum. de quibus vide *l.* 3. §. 3. J. *de decurion.* Goth. Religionis causa coire quid sit, vide Revard. *conject. lib.* 3. *c.* 13. Ans. 14 Collegiorum lege tenentur collegiati, salius populi Romani Majestate, *ut hic. & l.* 4. *in pr.* J. *h. t.* quod notatu dignissimum est. Id autem extendi potest ad homines ligios. vide Cujacium ad *tit. de dolo malo.* 15 Hinc illæ inscriptiones apud Cuj. 7. *observ.* 30. Collegio Dendrophororum quibus ex Senatusconsulto coire licet; mensoribus, machinariis, quibus ex Senatusconsulto coire licet. & Tertullianus in libro de jejunio adversus Psychicos, excusans conventus Christianos, nisi forte, inquit, in Senatusconsulta, & Principum mandata, coitionibus opposita, delinquimus. 16 *l.* 3. J. *h. t.* 17 *l.* 1. §. 1. J. *ad leg. Jul. majest. l.* 4. *C. de his, qui ad Ecclesias.* 18 Tenentur itaque majestatis. *d.* §. 1. 19 *l.* 1. ff *h. t.* 20 *l.* 1. *supr. quod cujuscunque.* 21 *d. l.* 1. §. 1. *supr. h. t. d. l.* 1. ff. *quod cujuscunque.* Hujus rei tria Senatusconsulta memorantur: unum quod L. Cælio & Q. Mario Coss factum. teste Asconio *in Pisoniana.* Alterum quod Lentulo & Metello Coss factum, teste Cicer. 2. *epist. ad Quintum Fratrem.* Tertium Neronianis temporibus, teste Tacito 14. 22 Collegia pecunias communes habuere, *ut hic.* arcam communem & syndicum. vide *l.* 1. §. 1. *supr. quod cujuscunque universit.* 23 *l.* 1. *in fin. supr. h. t.* vide *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.* 24 *l.* 1. *supr. h. t.* 25 Sodales dicti, qui una sedent, vel qui dapibus una vescuntur, vel qui inter se suadent invicem, quod utile sit. Festus *in voce* sodales, & quod coeant crebro, congerræ dicuntur. 26 Permissum est ei res habere communes, arcam communem, actorem, syndicum. *l.* 1. *supr. quod cujuscunque.* 27 Vide quæ scripsi ad *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.* 28 Illic. 29 ἢ ἱερεῖς ὀργίων &c. *Hal.* 30 Ὀργίων μυσταί, ἢ σύσσιτοι &c. Cujac. 7. *obs.* 30. ex Basilicis ita restituit. 31 Λείαν. *Hal.* λείαν ἐρχόμενοι &c. Cujac. *ibid.* 32 ὅτι ἂν τούτων διάθωνται &c. Cajac. *ibid.* 33 Ἀπαγορεύῃ, Cujac. *ibid.*
34 Πράγματα. Cujac. *ibid.*

35 Popularis actio *l.* 4. *l.* 43. §. 2. ff. *de proc. l.* 7. §. 2. ff. *de dol. l.* 56. *in fin. supr. de fidejussoribus.* 36 Et hoc notandum, publicarum actionum alias esse civiles, alias criminales. Civiles seu pecuniariæ sunt populares, ut albi corrupti, sepulchri violati, dejecti vel effusi, apertarum tabularum ante familiæ quæstionem: criminales vero aliæ, eæ non excludunt actionem de dolo, ut notat Cujacius in *l. & eleganter.* 7. *supr. de dol. l.* 32. §. 7. *in fin. supr. de recept. qui arbitr. l.* 5. §. 5. *supr. de his qui effuderint. l* 25. *in fin. supr. de SC. Silaniano. l.* 32. *supr. ad l. Falc. l.* 56. *in fin. supr. de fidejuss. l* 3 §. *ult. supr. de sepulchro. l.* 30. §. 3. *supr. de jurejur.* δημοτικὴ ἀγωγή. 52. *Eclog.* 1. *ex lib* 60 *tit* 32. *c.* 3. Zonaras, *tom.* 2 populare judicium, *l.* 7. *supr. de jurisd* quod quid sit, vide *l.* 1. *infr. h. t.* De popularium actionum appellatione ita scribit Zonaras, *tom.* 2 καὶ τὸν δῆμον πόπλους ὠνόμασεν, ὅθεν καὶ παρὰ ταῖς βίβλοις νομικαῖς ποπουλάριος καλεῖται ἡ δημοτικὴ ἀγωγή. 37 Τὸ τοῦ δημοσίου δίκαιον. 38 Populo, *vulgat Hal.* Populares actiones etiam publicæ dicantur, quod omnibus pateant
39 Adde in qua quis, quasi unus ex populo, agit, *l.* 43. §. 2 *supr. de procurat.* quæ cuivis ex populo competit, *l. un.* §. 9. *supr. ne quid in flumine publico.* in qua quivis ex populo jus prohibendi habet, *l.* 2. §. 2. *supr. ne quid in loco publico.* adde *l.* 1. ff. *de locis & itineribus publicis.* forensis, non criminalis & in eo differt a publicis judiciis: est etiam ex iis causis, quæ publicam tutelam merentur, & in ea fidejussor non datur, *l.* 56. *in fin. supr. de fidejussor.* & arbiter sententiam dicere non compellitur. *l.* 3. §. 1. *supr. de recept. qui arbitr.*
40 Prætor eligit idoneiorem ex multis agere volentibus populari actione. 41 Arbitrio suo, causa cognita. 42 Idoniorem. *vulg. Hal.* Id genus judicii Latinis dicitur *divinatio.* Cæterum idoneior est is cujus interest. *l* 3. *in fin.* J. *h. t.* is cujus magis interest, *l. ult. in fin. supr. de collusione.* is, ad quem res maxime pertinet *supr. l* 3. §. 12. *de homine libero exhibendo* Ejus autem maxime interest, qui adfinitatis & consanguinitatis causa se agere dicit, *l.* 5. § 5. *supr. de his, qui effuderint.* id quoties fit, ætatem & mores agentium judicem comparare inter se oportet. *d. l ult in fin. supr. de collusione.*
43 *Cur judicatum sit.* & ita Jacobus Lectius legendum esse conjicit 44 *supr. de except. rei judic.* 45 Vide *l.* 2. *supr. h. t* 46 Integra persona dicitur, cui per Edictum postulare licet. 47 Id est, non infami. 48 Advocati officio fungi quis non potest, nisi integra sit persona, id est, non famosa vel infamis.
49 *l.* 42. *supr. de procurat.* procurator non datur, 8. *Eclog.* 2. *c.* 41. nisi certis casibus, nemo cogitur procuratorem dare. *l.* 43. §. 2. *supr. de procurat.* 50 *l.* 5. *supr. de operis novi.* 51 *d. l.* 5. *l.* 11. J. *de accusat. l.* 12. *C. qui accusare.* 52 Nisi post litem contestatam. *l.* 56. *supr. de fidejuss.* Accurs. 53 Quid? quæ sunt populares actiones? De ejectis & effusis, si liber homo occisus, vel ei nocitum sit, Albi corrupti, sepulchri violati. *l.* 3. *in fin. supr. de sepulchro.* Apertarum tabularum ante quæstionem familiæ. Male excipit Accursius Interdictum, Ne quid in loco publico, quod est perpetuum. Nam non est omnino populare, quandoquidem non omnibus, sed ei tantum competit, cujus interest. Populare tantum est ad aliquid, nempe, quod ad utilitatem publicam pertinet. *l.* 2. §. *hoc interdictum.* 4. & §. *pen. supr. ne quid in loco publ. l. ult. supr. de via publica.* Male etiam excipit Interdictum de libero homine exhibendo, quod est perpetuum. Nam id esse populare negari potest. Patet quidem omnibus, sed non ideo populare, sicut crimina stellionatus, expilatæ hereditatis, prævaricationis, suspecti tutoris, omnibus patent, non tamen sunt publica prorsus; pertinent quidem ad utilitatem publicam, quoniam tuentur libertatem civium. At non ideo tamen quid populare est, nisi quid ex eo in publicum redeat, ut est in Edicto de apertis tabulis ante quæstionem familiæ, actione albi corrupti, sepulchri violati, de dejectis, & effusis, & apud Frontin. 2. *de Aquæductibus in senatusconsulto quodam.* Qua ratione possis negare collusionis judicium populare esse, cum nihil ex eo in publicum redeat. vide Cujac. *c.* 20. *de divers. temporib.* 54 Imo supra annum extenduntur, quia ad publicam utilitatem pertinent. *l.* 6. *supr. h. t.* Hujusmodi actiones non sunt temporariæ. *l.* 2. §. 44. *supr. ne quid in loco publico.* Goth. Intellige de judiciis civilibus & extraordinariis: publica enim judicia quamvis popularia sint, plerunque viginti annos durant. *l. querelam. C. ad leg. Corn. de falsis.* Ans.

LIBER QUADRAGESIMUS OCTAVUS.

TIT. I[1].

DE [2] PUBLICIS [3] JUDICIIS [4].

Quæ sint judicia publica.

1. MACER lib. 1. de Publicis Judiciis.

NOn [5] omnia judicia, in quibus crimen vertitur, [&] publica sunt, sed ea tantum, quæ ex Legibus judiciorum publicorum veniunt: ut [6] Julia majestatis, Julia de adulteriis, Cornelia de sicariis & veneficiis [7], Pompeia parricidii, Julia peculatus, Cornelia de testamentis [8], Julia de vi publica, Julia ambitus, Julia repetundarum, Julia de annona.

Divisio in capitalia, & non capitalia.

2. PAULUS lib. 15. ad Edictum Prætoris.

PUblicorum judiciorum quædam capitalia sunt, quædam non [9] capitalia. † *Capitalia* [10] sunt, ex quibus pœna mors, aut exilium est, hoc [11] est aquæ [12] & ignis interdictio [13]; per has enim pœnas eximitur caput [14] de civitate: nam cætera, non exilia, sed relegationes proprie dicuntur; tunc enim civitas retinetur. † *Non* [15] *capitalia* sunt, ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coërcitio, pœna est.

De morte reorum.

3. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

PUblica [16] accusatio reo vel rea ante [17] defunctis permittitur [18].

De præjudicio.

4. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

INterdum evenit, ut præjudicium [19] judicio publico fiat [20]: sicut in actione Legis Aquiliæ, & furti, & vi bonorum raptorum, & Interdicto unde vi, & de tabulis testamenti exhibendis: nam in his [21] de re familiari agitur.

Accusatus an possit accusare.

5. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

SI [22] qui reus factus est, purgare [23] se debet: nec [24] ante potest accusare, quam fuerit excusatus. Constitutionibus enim observatur, *Ut non relatione criminum, sed innocentia reus purgetur.* §. 1. Illud incertum est, utrum ita demum accusare potest, si [25] fuerit liberatus, an & si pœnam subierit [26]: est enim constitutum ab Imperatore nostro, & Divo Patre ejus, *Post damnationem accusationem quem inchoare non posse.* Sed hoc puto ad eos demum pertinere, qui [27] vel civitatem vel libertatem amiserunt. §. 2. Inchoatas plane [28] delationes ante damnationem implere [29] eis, & post damnationem permissum est.

De morte rei.

6. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

DEfuncto [30] eo qui reus [31] fuit criminis, & pœna extincta [32], in quacunque [33] causa criminis extincti debet is cognoscere, cujus de pecuniaria re [34] cognitio est.

De infamia.

7. MACER lib. 2. Judiciorum publicorum.

INfamem non [35] ex omni crimine sententia facit, sed ex eo quod judicii publici causam habuit. itaque ex eo crimine, quod judicii publici non fuit, damnatum infamia non sequetur: nisi id crimen ex ea actione fuit, quæ etiam in privato judicio infamiam condemnato importat; veluti furti [36], vi bonorum raptorum, injuriarum.

De ordine.

8. PAULUS lib. sing. de Judiciis publicis.

ORdo [37] exercendorum publicorum capitalium in usu esse desiit [38]: durante tamen pœna Legum, cum extra [39] ordinem crimina probantur.

De servo in capitali causa non defenso.

9. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis publicis.

SCiendum est, si in capitali causa suum servum reum crimine factum quis non [40] defenderit, non eum pro derelicto haberi: & ideo, si absolutus fuerit, non [41] liberum fieri, sed manere domini.

De absente.

10. PAPINIANUS lib. 2. Definitionum.

INter accusatorem & reum cognitione suscepta [42], excusatio [43] pro absente [44] justis [45] rationibus admittitur: nec [46] per triduum per [47] singulos dies ter citatus [48] reus damnetur: vel de accusatoris absentis, præsente reo, calumnia pronuncietur.

1 Præter Duarenum, Cujacium, Robertum, Brissonium vide Antonium Correum *ad Ordinationes Lusitaniæ lib. 5. tit. 1.* Mod. 2 4. *Inst. ult.* addit Ecloga, καὶ ποῖα μέν εἰσι κεφαλικὰ, ποῖα δὲ οὐ κεφαλικὰ, καὶ ποῖα ἀτιμοποιά. 7. *Eclog.* 6. quæ capitalia, non capitalia, famosa. 3 *Publica judicia* privatis opponuntur civili jure, nam jure canonico nulla sunt privata, sed omnia publica. Clarus, 5. *sent.* §. 1. Publica quæ dicantur, vide *l. 1. ff. h. t.* Goth. De Jure canonico videntur omnia crimina esse publica. *can. infames. quæst. 1. caus. 6.* Ans. 4 *Publica judicia* sunt hæc: crimen majestatis, adulterii, stupri, homicidii (quo vocabulo intellige veneficia, sui ipsius præcipitationem, parricidium) falsum (hinc falsa moneta), vis publica, privata, raptus, peculatus, plagium, ambitus (cui Simonia Ecclesiasticorum respondet), repetundarum, annonæ, de residuis, & similia. 5 *Publicum judicium* non ideo dicitur, quod criminale sit, sed quod ex legibus publicorum judiciorum descendat. Publica etiam delicta dicuntur, quod cuivis ex populo eorum executio, id est, persecutio data sit, §. 1. *Inst. h. t.* quæ in omnium feruntur injuriam, *l. 4. C. de hæreticis.* non privati alicujus, sed publici. *l. 9. §. 5. supr. de Publicanis.* Hinc Leges de criminibus latæ, publicæ dicuntur. *l. ult. ff. de collegiis. l. 1. ff. ad l. Corn. de sicariis. l. 1. C. ubi senatores.* Publica etiam dici existimat Duarenus, quod antiquis temporibus eorum cognitio, & animadversio, ad *populum* pertineret. vid. Duaren. 1. *disput.* 37. Et hæc de prima divisione criminum. Alia sunt pecuniaria, alia capitalia: Capitalia sunt, non in quibus de crimine agitur (potest enim agi de crimine civiliter), non in quibus pœna est corporalis (interdum enim crimina pecuniariter puniuntur), sed ea capitalia sunt, in quibus vel pœna corporalis imponitur ad publicam vindictam, vel pecunia applicatur fisco. vide Clarum, 5. *sentent.* §. *1. crim. quæst.* 1 & hæc divisio ad forum declinandum & evitandam torturam, & modum in processu servandum utilis est. Existunt & aliæ criminum divisiones. Sunt enim alia nominata, ut adulterium: alia innominata, ut verberare, percutere, ingredi domum alienam, & similia. Clarus, 5. *sent.* §. 1. Sunt & alia aliis atrociora. vide Clarum *ibid.* Petrus Gregorius, 3. *syntagm.* 3[illegible]. alia facit peccata, alia delicta, alia maleficia, vel quæ[illegible] quin alia, re, verbis, literis, vel consensu contrahuntur. Præterea quædam voluntaria sunt, quædam involuntaria: alia clancularia, alia manifesta & violenta. Idem adjicit, alia esse actualia, originalia, mortalia, venialia: quæ pœnitentiam admittunt vel non admittunt: postremo, quædam privilegiata, quædam privilegio destituta: quædam communia, quædam regia & non regia. 6 §. 3. *Inst. h. t.* 7 *Al.* veneficia. 8 Lex Cornelia de testamentis, lex testamentaria, quæ & falsi. Paul. 5. *sentent.* 25. Theoph. §. 7. *Inst. de publ. judic.* 9 Publicum crimen non dicitur, quod capitale sit, quum aliquod sit crimen publicum, non tamen capitale. 10 Capitalia judicia. §. 2. *Inst. h. t. l. 13. supr. de bonor. possess. l. 28. ff. de pœnis. l. 103. ff. de verbor. signif.* 11 Exilium pro aquæ & ignis interdictione. 12 Vide quæ de ignis & aquæ interdictione scripsi ad *l. 2. §. 1. ff. de pœnis. l. 1. §. 2. supr. de legat.* 3. 13 Vel deportatio, quæ in ejus locum successit. 14 Id est, persona. 15 *Capitale* non est crimen, ex quo pecuniaria, vel in corpus coercitio tacita tantum aliqua est. Harmenopul. 1. *tit.* 2. *cap.* 20. & 21. Civile crimen est, ex quo judex ζημίαν χρημάτων mulctam pecuniariam irrogat. Criminale vero, quod βαρυτέραν ἔχει τιμωρίαν, graviorem pœnam complectitur. 16 60. *Synops.* 1. *ex tit.* 33. *cap.* 3. 17 Vide *l. 6. infr. h. t.* 18 Perimitur *vulg.* ἀναιρεῖται. 60. *Eclog.* 1. *tit.* 33. *c.* 3. 19 Præjudicium judicio publico fieri interdum potest. 20 Puta si de re familiari agatur. 21 Id est, in Aquilia, furto, rapina, unde vi, & Interdicto de tabulis, agitur de re familiari. adde *l. un. C. quando civilis actio criminali.* 22 Is, qui reus. *vulgat. Haloand.* Accusatus crimen referre non potest, antequam liberatus sit. Qui vero ex condemnatione civitatem vel libertatem amisit, accusationem inchoare non potest. Inchoatam tamen ante condemnationem implet. *Synops. h. t. c.* 4. 23 *l. 1. &* 19. *C. qui accusare non possunt.* purgare, id est, comparere personaliter, & respondere ad interrogata, jurare de veritate dicenda. An antequam interrogetur, petere potest exemplum inquisitionum sibi edi? non potest, idque communi usu ita observatur. Num potest petere dilationem respondendi seu tempus deliberandi? Minime. eaque communis opinio est. de qua vide Clarum, 5. *sentent.* §. *ult. qu.* 45. 24 *l. 19. C. qui accusare. Synops.* 1. *ex tit.* 33. *c.* 4. Harmen. 1. §. 23. Imo potest quis crimen gravius accusatori suo objicere. *l. 1. C. qui accusare. Synops. d. c.* 4. 1. Harm. 2. *c.* 11. 25 Accusator crimen referre non potest, priusquam liberatus sit, vel absolutus. 26 *Al.* subiit. 27 Amissa civitate vel libertate, nemo accusare potest, *l. 7. ff. h. t. l. 4. ff. de accusat. l. 18. §. 2. & 3. ff. de jure fisci.* excipe §. 4. *l. 3. ff. de accusat.* 28 Nota exceptionem paragraphi superioris. 29 *l. 18. §. 4. ff. de jure fisci.* 30 Crimen & pœna *morte* extinguuntur: ideoque reo defuncto, judex ulterius progredi non debet, *l. 3. supr. h. t. l. 11?. in fin. ff. de reg. jur.* nec in heredes rei transit accusatio, *l. 2. C. si reus vel accusator mortuus. l. ult. ff. ad l. Jul. majest.* nisi defunctus reus sit quinque criminum, de quibus vide *l. 2. & l. ult. C. si reus vel accusat.* & majestatis: id enim crimen a successoribus purgandum est; alioquin defuncti hereditas fisco vindicabitur *d. l. ult. l. 6. l. 7. C. ad l. Jul. majest. l. 5. C. si reus vel accusat.* Sed Clarus, 5. *sent.* §. *ult. qu.* 51. refert Jure Canonico, & communi interpretum opinione, quemlibet heredem defuncti teneri, etiamsi lis non fuerit contestata cum defuncto, non tamen ultra vires hereditarias. 31 Nedum tamen condemnatus, aut si condemnatus sit, qui a sententia provocavit. *l. ult. C. si reus.* 32 Extincta. In quacunque, *vulgat. Haloand.* ut duæ sint hic sententiæ. 33 Crimine extincto, etiam pecuniariter agi potest. Crimen autem extinguitur morte rei. *supr. h. t.* Quis eo casu conveniri potest? utique heres, aut eo non existente, ipsa hereditas. 34 Pecuniariter heres convenitur in id, quod ad eum pervenit. *l. 5. supr. de calumn. l. 12. ff. ad leg. Corn. de falsis. l. 3. C. si reus vel accusator.* 35 Non omne crimen damnatum infamat, sed publicum, *ut hic.* Imo, & non publicum infamat. *l. 1. ibid. qui pro socio, mandato, deposito &c. supr. de his, qui notantur.* 36 *l. 4. in fin. supr. de his, qui notantur.* 37 *Subaudi*, antiquus. Ordo antiquus exercendorum publicorum capitalium is fuit: Primum ad Quæsitorem (cui judicii exercitio obtigisset) rei nomen deferebat is, qui accusaturus erat, idque *recipi* postulabat, & qua lege reum faceret, profitebatur: deinde subscribebat in crimen, libello subscribebat se professum esse, *l. 3. §. 1. ff. de accusat.* quæ res eum similitudine suppositi obstringebat, subscribebant cum accusatores alii. Ascon. *in fine Milonianæ, Cornelianæ*; Cicero, *de divinatione*; Patercul. 2. Cœl. 8. *epist.* Ciceronis; Tacit. *l.* 1. Suet. *l. de claris orat.* Accusationis formula hæc, similisve: *Aio te N. occidisse, spoliasse.* Ascon. 2. *Verr.* Tacente & silente reo, lis æstimabatur, ut victi: negante, dies inquirendi criminis a Magistratu petebatur. Et hoc modo reus legibus interrogari dicebatur. Cicero *pro domo.* Nam interrogatio ad accusatorem, non ad judicem refertur. Sallust. *conjuratione Catil.* Tacitus, 14. & 16. Ab ea interrogatione reus *in reatu* esse dicebatur. (Quo loco notandum hoc est: plerumque incidisse de accusatore constituendo contentionem, pluribus certatim ad accusationem cuilibet e populo patentem, vel præmii spe, vel laudis studio, vel privatis inimicitiis concurrentibus, quod super ea re judicium reddebatur, *Divinatio* dicebatur, teste auctore ad Herennium *lib. 1. Quintiliano & Gellio*). Rei nomine recepto, die plerumque decimo utrumque, accusatorem & reum, adesse Prætor jubebat: spatio accusatori dato ad probationes conquirendas. Ascon. *Cornelianæ*, Cic. *Verrina accusat.* Tacit. 13. *ubi de Silano*, Plin. 3. *epist. ad Minutianum*, & 6. *ad Ursinum.* Interdum ipsi reo inquisitio permittebatur. Tacit. 12. *ubi de Suillio.* Quod ad *Judices* attinet, eos Prætor ex decuriis sumebat, eorumque nomina in urnam mittebat. Numerum necessarium ex his sortiebatur, quo ex numero accusatori integrum erat rejicere, quos suspectos putabat. In rejectorum locum alios Prætor subsortiebatur, quoad legitimus numerus (qui Legibus quibusdam amplissimus definiebatur) conficeretur. His perfectis, jurejurando conscripti judices adigebantur, jurabantque omnes in leges præter ipsum Prætorem. Halicarn. 7. Juratorum nomina libellis consignabantur, & atque habebantur: sed & in area reponebantur, ne selectorum vice aliis corruptis suppositis fraus aliqua fieri posset. Ascon. 2. *Verr.* Die cognitionis a Prætore citabatur accusator & reus. Ascon. 3. *Verr.* Festus, Apul. 3. *de Asino*, 6. Valer. 1. si accusator citatus neque respondebat, neque excusabatur, reus e reis eximi dicebatur, Cicer. 4. *Verr.* Ascon. *in Corneliana.* si uterque præsens erat, oratoribus dicendi potestas fiebat, citabantur testes, palamque ac publice interrogabantur, eorum quoque dicta in promptu referebantur. Causa utrimque perorata, Prætor *dixisse* Oratores pronunciabat, 1. Quint. 5. Ascon. 3. *Verrina.* Tum in consilium judices mittebantur, & ad sententiam dicendam dimittebantur. Tabellas autem accipiebant judices absolutionis, condemnationis & ampliationis literis inscriptas ac signatas, earumque aliquam cum in consilium missi fuerant, in urnam conjicere necesse habebant, antequam eis Lege Glaucia comperendinandi data est potestas, quo ex solenni ordine nihil Pompeia Lex immutavit. Ea enim, teste Asconio *in Miloniana*, testes, priusquam causa ageretur, per triduum audiri, dicta eorum a judicibus obsignari jussit: quarta deinde die omnes in posterum adesse juberi, ac coram accusatore & reo, pilas (in quibus nomina judicum inscripta essent) æquari, postera rursus die sortitionem judicum 81 fieri. Qui numerus cum forte obtigisset, ut ipsi protinus sessum irent, accusatorique duæ ad dicendum horæ, reo tres darentur, illoque ipso die reus judicaretur. Ita tamen, ut priusquam sententiæ ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusatori, totidem reo, rejicere liceret. Hujus Legis Pompeiæ, velut novæ, ut & horarum ad dicendum oratoribus concessarum meminit Cicero, 4. *de finib.* & *in Bruto*, Tacitus, *lib. de claris oratoribus* Plin. 2. *epist.* Sed hæc antiqua omnium judiciorum solennitas sub Imperatoribus ex usu recessit. vide Brissonium, 2. *select.* 1. 38 *Inst. h. t. in princ.* 39 Hodie omnia crimina extra ordinem puniuntur, *l. 4. §. 2. ff. ad leg. Jul. peculatus l. 7. infr. ad leg. Jul. repet. l. 3. ff. ad SC. Turp. l. ult. ff. ad leg. Fab. de plag. l. 1. in fin. l. 12. ff. de pœnis.* cum in eis scrupulosæ solennitates, & formulæ veteres judiciorum non serventur. Mansit pœna Legum aliquandiu, sed postea in incerto, & arbitrio judicantium esse cœpit. Itaque hodie a pœna appellari posse vere dixeris; aguntur enim omnia extra ordinem, & ex causa; idcirco moribus nulla nunc actio furti est in duplum. vide Cujac. 8. *observat.* 33. adde Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 8. 40 Vide *l. 13. supr. de statu hom. l. 9. §. 1. supr. qui & a quib.* 41 *d. l.* 13. 42 Id est, lite contestata, μετὰ προκάταρξιν. *Basil.* vide Cujac. 20. *obs.* 11. 43 In judicio criminali excusatorem absentiæ leges admittunt, *l. 13. in fin. ff. h. t.* quæ ejusdem Papiniani est, Paul. 5. *sent.* 5. §. 8. & 5. *sent.* 16. §. 11. adde *l. 33. ff. de proc. l. 19. §. 2. ff. de prob.* 44 Reo sc. ne ut contumax damnetur reus: accusator, calumniæ. 45 Facit *l. 1. infr. de requir. reis.* 46 *Al.* ne. 47 Dixi ad Leg. 12. tabular. *tit.* 7. *cap.* 5. Per triduum, id est, per singulos dies citare, an illud significat per tres dies continuos, ut quidam volunt? an vero, ut reus ter in novem diebus citetur, ut pene omnes interpretes volunt: adeo ut temporis istius spatium Imbertus trinundinum vocet: & male, cum trinundinum constet 27. diebus? An vero id significat: quod vulgo dicitur, citare per tres breves dies, ut vult Cuj. 20. *obs.* 11? 48 Citatio rei per triduum fiebat, sic tamen, ut per singulos dies ter adhuc citaretur, *l. 7. supr. de in integr.* voce præconis aut buccina, quæ vocis similitudo est. Cuj. *ibid.* & 7. *obs.* 15. vid. Duaren. 1. *disput.* 70. *Novell.* 135. *cap.* 5. Reus quo die adesse jubebatur citatus, Cicero 4. *Verrina.* & *in divinat.*

De

De ſervo defendendo.

11. MÆCIANUS lib. 10. de Judiciis Publicis.

SErvus [etiam] per [1] procuratorem domini æque, ac per [2] dominum, defendi poteſt [3].

De perſonis adhibendis ab audituro cuſtodias. De diebus feriatis. De innoxiis dimittendis, & nocentibus differendis.

12. MODESTINUS lib. 3. de pœnis.

CUſtodias [4] auditurum tam Clariſſimos [5] Viros, quam patronos [6] cauſarum, ſi omnes in civitate provinciæ, quam regit, agunt, adhibere debere, & feriatis [7] diebus cuſtodias audire poſſe reſcriptum eſt: ita ut innoxios dimittat, & nocentes, qui duriorem [8] animadverſionem indigent, differat.

De morte accuſatoris. 1. De procuratore, de abſente.

13. PAPINIANUS lib. 15. Reſponſorum.

ACcuſatore [9] defuncto, res ab alio, judicante Præſide provinciæ, peragi poteſt. §. 1. Ad [10] crimen judicii publici perſequendum fruſtra [11] procurator intervenit [12]: multoque magis [13] ad defendendum. ſed excuſationes [14] abſentium ex SC. judicibus allegantur [15]: & ſi juſtam rationem habeant, ſententia differtur.

De infamia.

14. IDEM lib. 16. Reſponſorum.

GEneri ſervis a ſocero *veneficii* accuſatis, Præſes Provinciæ *partem* [16] *calumniam intuliſſe* pronunciaverat, inter infames [17] patrem defunctæ non habendum reſpondi: quoniam, etſi publicum judicium inter liberos de morte filiæ conſtitiſſet, citra periculum pater vindicaretur.

TIT. II.

DE ACCUSATIONIBUS [18] ET INSCRIPTIONIBUS [19].

De muliere.

1. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

NOn [20] eſt permiſſum mulieri publico [21] judicio quemquam reum facere: niſi [22] ſcilicet parentum [23] liberorumque, & patroni, & patronæ, & eorum filii, filiæ, nepotis, neptis mortem [24] exequatur.

De pupillis.

2. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

CErtis ex cauſis conceſſa eſt mulieribus publica accuſatio: veluti ſi mortem exequantur eorum, earumque, in quos ex Lege [25] teſtimonium publicorum [26] invitæ non dicunt. idem & in Lege Cornelia teſtamentaria Senatus ſtatuit. Sed & de teſtamento paterni liberti vel materni mulieribus publico judicio dicere permiſſum eſt.
§. 1. Pupillis [27] ex conſilio [28] tutorum patris mortem [29], item pupillæ avi ſui mortem exequi conceſſum eſt: Lege [autem] teſtamentaria. nam de patris quidem teſtamento pupillis agere D. Veſpaſianus permiſit: ſed quaſi non exhibeantur tabulæ, per Interdictum poſſunt experiri.

De forma libelli. 1. De libello non legitime ordinato. 2. De ſubſcriptione.

3. PAULUS lib. 3. de Adulteriis.

LIbellorum inſcriptionis [30] conceptio talis eſt: Conſul & dies [31]: *apud* [32] *illum Prætorem, vel Proconſulem, Lucius Titius profeſſus eſt ſe Mæviam Lege Julia de adulteriis ream deferre; quod dicat eam cum Gaio Seio in civitate* [33] *illa, domo* [34] *illius, menſe illo* [35], *Conſulibus illis, adulterium commiſiſſe.* Utique enim & locus deſignandus eſt, in quo adulterium commiſſum eſt: & perſona, cum qua [36] admiſſum dicitur: & menſis. hoc enim Lege Julia publicorum [37] cavetur: & generaliter præcipitur omnibus, qui reum aliquem deferunt. † Neque autem diem [38], neque horam [39] invitus comprehendet. §. 1. Quod ſi libelli inſcriptionum legitime [40] ordinati non fuerint, rei nomen aboletur [41]: & ex integro repetendi reum poteſtas fiet. §. 2. Item ſubſcribere [42] debebit is, qui dat libellos, ſe profeſſum eſſe: vel alius pro [43] eo, ſi literas neſciat [44].
§. 3. Sed & ſi aliud crimen objiciat: veluti, quod domum ſuam præbuit, ut ſtuprum materfamilias pateretur; quod adulterum deprehenſum dimiſerit; quod pretium pro comperto ſtupro acceperit, & ſi quid ſimile: idipſum [45] libellis comprehendendum erit. §. 4. Si accuſator deceſſerit [46], aliave quæ cauſa ei [47] impedierit, quo minus accuſare poſſit, & ſi quid ſimile: nomen rei aboletur, poſtulante reo [48]. idque & Lege Julia de vi, & Senatusconſulto cautum eſt, ita ut liceat alii [49] ex integro repetere reum: ſed intra quod tempus videbimus. & utique triginta dies utiles [50] obſervandi ſunt.

Quibus accuſare non licet.

4. ULPIANUS lib. 2. de Adulteriis.

IS, qui judicio publico damnatus eſt [51], jus accuſandi non habet, niſi liberorum vel patronorum ſuorum mortem eo judicio, vel rem ſuam exequatur. † Sed & calumnia [52] notatis [53] jus accuſandi ademptum eſt. † Item his, qui cum beſtiis [54] depugnandi cauſa in arenam [55] intro-

1 Adde *l.* 19. ℱ. *de pœnis.* 2 Vide *l.* 2. *C. de accuſat.* 3 Imo non poteſt. vide Paul. 5. *ſent.* 16 §. 11. 4 Cuſtodiæ, ſunt nocentes, aut ſaltem accuſati, in cuſtodiam conjecti. *l.* 6. *ſupr. de offic. Proconſ.* 5 Clariſſimi, id eſt, ſenatores. dixi ad *l.* 5. ℱ. *de curat. furioſo.* 6 Hodie ex uſu, & ſtilo communi, cum reus examinatur, patroni cauſarum non ſunt præſentes. vid. Clar. 5. *ſent.* §. *ult. qu.* 45. 7 *l.* 9. *in fin. ſupr. de feriis.* Sueton. *de Claudio loquens. cap.* 14. Jus, inquit, & Conſul & extra honorem laborioſiſſime dixit, etiam ſuis ſuorumque diebus ſolennibus, nonnunquam feſtis quoque antiquitus & religioſis. An feſtis diebus recte ſupplicium de reo ſumatur, alibi dicemus. 8 Duriore animadverſione. *vulg. Hal.* 9 Vide *l.* 3. ℱ. *de accuſat.* 10 Procurator pro alio in cauſa capitali tam ad agendum, quam ad defendendum non admittitur. vide tamen Socin. *reg.* 322. & repetitionem Joannis Antonii Rubei, *ad hunc* §. Goth. Adde Menoch. *de arbitr. judic. lib.* 1. *qu.* 79. Boſſ. *de criminib. tit. an in crimin. jud. quis pro abſente interv.* S. L. 11 Vid. *l.* 10. *ſupr. h. t.* & ſic Procurator abſentis nomine non eſt audiendus in criminalibus cauſis, in quibus pœna corporalis, non pecuniaria, non relegatio, non privatio ab ordine aut officio imponenda eſt: & ita tenent omnes communiter. vid. Clar. 5. *ſent.* §. *ult. qu.* 32. Quid, ſi igitur de vulnere illato, & dubitetur, vulneratus inde moriturus ſit, necne? Procuratorem ſub conditione admitti, refert Alexander, pro admiſſo non habendum, ſi vulneratus poſtea moriatur. Clarus ait, cauſam criminalem ad tempus relinquendam, & de vulnere tantum agendum, niſi vulnus deliberato animo illatum capitaliter ſtatuto puniendum ſit: alias morte ſecuta novum & criminalem proceſſum inchoari. 5. *ſent.* §. *ultim. quæſt.* 32. 12 Imo recte intervenit. *l.* 3. *C. de accuſat.* Goth. Vide Felinum *ad c. meminimus ext. de accuſat.* Marantam *in tract. de ordin. judic.* 4. *part. princip. n.* 35. *cum ſeq.* 1 *diſtinct.* Marianum Socinum *ad c. veniens n.* 69. *extr. de accuſat.* Cœpoll. *caut.* 66. & *caut.* 233 Alexandrum *conſ.* 4 *col.* 1 *lib.* 6 Cornelium *conſil.* 17. *col.* 3. & *conſil.* 273. *lib.* 3. Veron. *conſil.* 46. & 74. Ruinum *conſil.* 5. *col.* 5. *lib.* 5. Rationem autem, quare procurator intervenire non poſſit in publico judicio, habes apud Bonifacium de Vital. *in tractat. mal. in Rubr. de procurator. num.* 10. Cœpoll. *conſil.* 45. *n.* 2. *conſil.* 47. *n.* 3. & *cum pluribus ſeqq. conſiliis.* Marſilium *in pract. crimin.* §. *ſequitur, n.* 1. & *ſeq.* Ant. de Cana. *in tract. de excuſationibus in* 3. *vol.* Guidonem Papæ *ſing.* 705. Jodoc. *in pract. crimin. rer. c.* 23. 24. & 25. Ant. Rub. *ad l. ſervum quoque.* §. *publice. de procurat.* Portium *lib.* 5. *concluſ.* & *reg. concluſ.* 38. ubi ponit ad hunc textum 12. ampliationes & 25. limitationes. *Mod.* 13 Multoque minus. 14 Abſentem, reum criminis, procurator defendere non poteſt: poteſt tamen ejus nomine cauſas abſentiæ proponere. non eſt procurator, ſed excuſator: non litem occupat, ſed abſentiam rei excuſat. Poteſt opponere exceptionem loci non tuti, declinatorias, dilatorias, incompetentiam judicis, & accuſatoris: non eas, quibus pœna evitatur. Clarus ex communi opinione. 5. *ſent.* §. *ult. qu.* 32. 15 Id eſt, excuſationes admittuntur etiam ſine mandato, & fidejuſſione de judicato ſolvendo. Clarus ex communi opinione. 5. *ſent.* §. *ult. qu.* 33. 16 Forte legendum eſt *patrem.* ſic enim Græci hanc Legem reddunt: ſi quem pater accuſaverit de cæde filii ſui, & pronunciatum fuerit *eum egiſſe calumnioſe*, non fit infamis, 60. *Synopſ. ex titul.* 33. *cap.* 14. vel patris nomine ſocer hic intelligitur, ut qui patris vicem ſuſtineat. 17 *l.* 2. *C. de calumniatoribus.* vide 6. Harmenop. 6. *circa finem.*

18 *Lib.* 9. *C.* 2. & 9. *C. Th.* 1. & 2. *qu.* 8. & 5. *Extravag.* 1. criminalibus ſcil. & qui poſſunt accuſare criminaliter. 60. *Eclog.* 1. *L.* 9. *C.* 1. An hodie reus aliquis poſſit condemnari ſine accuſatore, dicam ad *l.* 6. §. 2. ℱ. *de muner.* 19 *l. ult.* ℱ. *de privat. delict. l. ultim. ſupr. de furt.* adde & *de inquiſitionib.* & *denunciationib.* 5. 6. 1. Inſcriptio & ſubſcriptio eſt accuſatoris libellus, quo profitetur ſe reum deferre. Accuſatio eſt id, quod eo libello continetur. Ordo accuſationis ita breviter explicari poteſt. In cauſis criminalibus duobus modis proceditur, vel ex officio, vel ad inſtantiam partis, id eſt, reus ad pœnam poſtulatur, vel privati, vel judicis facto. Privati, quoties læſus reum accuſat, & adverſus eum ſe inſcribit. Judicis vero, quoties ipſe judex reum in flagranti crimine reperit. Clar. 5 *ſent.* §. *ult. qu.* 8. vel quoties reus, vel ab ipſo læſo, ſeu ab ipſa parte offenſa, Clar. *ib. q.* 10 vel a quovis alio (hinc denunciatio, Clar. *ib. q.* 7.) vel communi fama, cujus incerta eſt origo, *q.* 6 vel communi multorum teſtium depoſitione apud judicem diffamatur. *q.* 9. Hæc omnia judici viam aperiunt ad inquiſitionem faciendam. Facta inquiſitione, fiſci procurator accuſat: eſt enim publicus accuſator. Iſque modus accuſandi hodie obtinuit. fiſcus concludit ad pœnam publicam, pars offenſa privatum intereſſe proſequitur. vid. Papon. 2. *not.* 7. 20 Regulam generalem, ad perſonas quæ accuſare non poſſunt, pertinentem, vid. in *l.* 8. ℱ. *h. t.* cui adde quemlibet repelli ab accuſando ratione dignitatis, ſtatus mutati, ætatis, ſexus, utilitatis, ſuſpectæ fidei, reverentiæ, & amoris nimii. Hanc autem regulam Sabini obſerva, & Pomponii ad eam additamentum in verbo *niſi.* 21 Crimen capitale intendere. 22 Id eſt, niſi ex certis cauſis. *l.* 2. *l.* 8. *l.* 13. ℱ. *h. t. l.* 5. *l.* 12. *C. qui accuſare. l.* 6. *ſupr. de popular. act.* 23 Suorum appellatione veniunt parentes, liberi, patronus, patrona, ejuſve liberi, *ut hic.* propinqui, *l.* 11. ℱ. *eod.* ii in quos ex Lege publicorum judiciorum inviti teſtimonium dicere non cogimur, *l.* 2. ℱ. *eod.* adde & quaſi parentes & quaſi liberos, ſocerum ſcil. ſocrum, & novercam, nurum, vitricum, privignum: adde & uxorem, & maritum. Poteſt enim uxor accuſare homicidam, ſive interfectorem mariti, quod ex communi opinione tradit Clar. 5. *ſent.* §. *ult. qu.* 14. *verſ. præterea dixi.* vid. Petr. Gregor. 32. *ſyntagm.* 13. 24 Cædem. 25 De Lege Julia publicorum judiciorum dixi ad *l.* 4. *ſupr. de teſtib.* 26 *Al.* publicorum judiciorum; hoc ſenſu: Mulieres in certas perſonas ex Lege publicorum judiciorum teſtimonium non dicunt.

27 Infante majoribus. alias ſolus tutor accuſat: ſuo an pupilli nomine, ut in *l.* 2. *C. qui accuſare?* vid. Clar. 5. *ſent.* §. *ult. qu.* 14. & Petr. Gregor. 31. *ſyntagm.* 14. 28 *l.* 5. *ſupr. de oper. nov.* An minoribus 25. annis? ſic putat Cujac. 17 *obſ.* 30. Negat Hugolinus, Jacobus de Ravenna, Petrus, Cynus, Jacob. Butrigarius, Speculator, Bartolus: quia minores 20. annis cum publicis judiciis teſtimonium non ferunt. *l.* 20. *ſupr. de teſtib.* 29 Adde & quoties commodum eorum verſatur. *d. l.* 5. *l.* 6. *ſupr. de popularib. act.* 30 Scripturam in accuſationibus exigi, & accuſationem in ſcriptis fieri debere, num hæc Lex innuit? Bartolus ait, ut monui ad *l.* 1. *C. de mandat. princ.* Clarus ex communi uſu & ſtilo ſufficere ait, ſi verbalis querela per notarium ſcribatur. vid. Clar. 5. *ſent.* §. *ult. qu.* 12. & *verſ. quæro, quæ ſit forma.* 31 De Conſule & die dic ut ℱ. *eod.* 32 Nomen judicis inſeritur libello accuſationis, ut ſciatur, competens, necne, ſit judex. vide *tit. C. ubi de criminibus agi oporteat.* & Petr. Gregor. 32 *ſyntagm* 8. 33 Locus delicti commiſſi in capitalibus cauſis (adde & in criminalibus, in quibus agitur civiliter. vid. communem opinionem apud Clarum 5 *ſent.* §. *ult. qu.* 12. *verſic. dixi exprimendum.*) exprimi debet, alias incerta redditur accuſatio, & de ipſo jure nulla, etiamſi pars hujuſmodi nullitatem oppoſuerit. vid. Clarum *ibid.* 34 Domus delicti commiſſi exprimenda eſt libello criminali? Omnes ita exiſtimant: adeo ut non ſufficiat locum, vel plateam, quamvis notoriam, exprimere. Clar. *ibid. verſ. eſt autem.* Ferrarienſ. *in tit. de forma inquiſition.* 5. *in verbis qui cohæret.* 19. An locum immediatum, puta cubiculum exprimi oportet? vid. Ferrarienſ. *ibid. in verbis in domo.* 18. 35 *Menſis & Conſul*, id eſt, menſis & annus delicti in criminali inquiſitione, & inſcriptione debet inſeri, *l.* 16. *C. de accuſat.* quemadmodum & in teſtamento, *l.* 2 §. 6. *ſupr. teſtam. quemadm.* neutrum tamen parti adverſæ edi debet. *d.* §. 6 *l.* 4. *ſupr. de edendo Novell.* 47. *cap.* 1. de hora & die dic ut *infr. eod.* Goth. Adde *can. perſcripta.* 5. *cauſ.* 2. *quæſt.* 8. Damhoud. *prax. civil. c.* 130 *num.* 12. Boer. *deciſ* 321. *n.* 2 3. Anſ. 36 Nomen accuſati cur libello accuſationis comprehendi oporteat, vide Petrum Gregor. 32. *ſyntagm.* 8. 37 Quæ & Lex publicorum ſimpliciter quoque dicitur, *l.* 2. *ſupr. h. t.* dixi plenius ad *l.* 4. ℱ. *de teſtib.* 38 Diem & horam delicti commiſſi nemo invitus accuſatione complecti tenetur, niſi forte per omiſſionem diei reo inferretur læſio. Quid enim, ſi reus poteſt probare die, qua de agitur, ſe alio loco, ac alibi fuiſſe? *l. optimam* 14. *C. de contrahend. ſtipulat.* Quid, ſi mitius puniendum ſit maleficium tali die commiſſum? diem his caſibus adjiciendum ex communi Doctorum opinione Ferrarienſis defendit in *præfer. titul. de inquiſitione ibid. in verbis Anno præſenti* 17. & Clarus 5 *ſentent.* §. *ultim. quæſt* 12. *verſic. dixi etiam.* 39 Aliter quam in operis novi nunciatione. *l.* 5. §. 1. *ſupr. quod vi aut clam.* 40 Quæro (quod hic Juriſconſultus omiſit) an ad formam libelli criminalis neceſſario concluſio requiratur? utique. ſed hæc tamen ſufficit: *Peto Titium puniri juxta formam juris & ſtatutorum.* Clarus *d.* §. *ultim. quæſt.* 12. *in fin.* Ferrarienſ. *titul. de inquiſitione.* 52. *in verbis, Super quibus omn.* 21. 41 Libellus quoties non rite conceptus eſt, abſolvitur accuſatus ab inſtantia judicis, etiamſi libelli defectum non opponat, Bartol. *hic.* ſi inquiſitio caret ſua forma, reus non tenetur Boſius *titul. de inquiſitione num.* 74. Clarus 5. *ſentent.* §. *ultim. qu.* 12. *verſic. dixi exprimendum.* 42 Subſcribere quid ſit, & quid eo contineatur, dicam ad *l.* 7. ℱ. *h. t.* 43 *Novell.* 73 *c.* 8. 44 Literas neſcit, qui neſcit eas pingere vel ſcribere. 45 Id eſt, aliud illud delictum complecti libello oportet. *l.* 9. *C. h. t.* An uno, ſeu eodem, an diverſo? utique eodem etiamſi poſterius delictum ex priori originem non habeat. Bartol. *hic.* Clarus 5. *ſentent.* §. *ultim. quæſt.* 13. *verſic. item quæro.* niſi adverſus plures agatur Clar. *ibid verſ. ſed nunquid.* 46 Vide quæ dixi ad *tit. C. ſi reus vel accuſator mortuus fuerit.* 47 Eum. *vulgat. Haloand.* 48 Vel accuſatore. Hæc eſt ἀμνηστία, & privata abolitio, quæ omnem agendi facultatem remittenti aufert, non alii. Publica abolitio parti læſæ jus agendi non aufert intra trigeſimum diem. vide Paul. 5. *ſentent.* 17. §. 1. & *l.* 1. *C. de abolitionibus.* 49 *l.* 11. *in fin. infr. h. t.* non eidem. *l.* 4. *in fin. infr. ad SC. Turpill.* 50 De quibus vide Cujac. 2. *obſervat.* 18. 51 Non tamen civitatem vel libertatem amiſit. *l.* 5. §. 1. *ſupr. de publ. judic.* 52 *l.* 9. *infr. h. t.* 53 Infamis de facto accuſare poteſt Jure civili, non canonico. vide Clarum 5. *ſentent.* §. *ultim. qu.* 14. *verſic. ſciendum eſt caſus.* Infamis vero de jure non poteſt, *l.* 8. *infr. h. t. l.* 15. *C. qui accuſare.* niſi annonæ accuſet, *l.* 13. ℱ. *h. t.* vel majeſtatis. *l.* 7. *infr. ad Legem Juliam majeſtatis.* An ſuorum injuriam perſequi poteſt? non ſtricto jure, ſed ex æquitate tantum. 54 Beſtiarios intellige, non eos, qui ad beſtias damnati erant, quos ἐπιθανατίους vocat Apoſtolus, 1. *Corinth.* 4. *verſic.* 9. Horum alii auctorati, alii vero ſuas operas ad depugnandas beſtias locabant. Ulpian. 9. *Collationis Legum Moſaicarum.* Poſteriorum meminit *l.* 3. §. 5. *ſupr. de teſtibus.* Hi operas locabant ſpectaculo meridiano, & ob audaciam (de qua dicam ad *l.* 18. §. *maſtigophori.* 17. *infr. de munerib.*) παράβολοι, a Socrate *in hiſtoria Eccleſiaſtica* audaces a Claudiano: confectores a Suetonio *in Auguſto.* & ab Euſebio, *ubi tractat de Polycarpi nece.* vide Scaliger. *in quartum Manilii.* 55 Arena locus eſt, ubi certamina præbebantur, qui ſpargi arena ſolebat: Hinc locus ille celebris apud Nemauſenſes, *les arenes:* & illæ formulæ, in arenam ſe dare, *l. ultim. ſupr. de fugitivis.* in arenam depugnandi cauſa ad beſtias intromitti. *l.* 1. §. 1. *ſupr. de cautio.* Hinc rurſus arenarius *l.* 38. *ſupr. de operis libertor.* arenarius teſtis. *l.* 21. §. 2 *ſupr. de teſtibus.* Eſt autem hæc arena Græcis κυνήγιον. Theoph. §. 1. *Inſt. de inutil. ſtipulat.*

intromissi sunt: quive artem ludicram [1], vel lenocinium [2] fecerint: quive prævaricationis [3] calumniæve [4] causa quid fecisse judicio publico pronunciatus erit: quive ob accusandum, negotiumve cui facessendum [5], pecuniam accepisse judicatus erit.

De servo adultero.

5. IDEM lib. 3. [6] de Adulteriis.

SErvos [7] quoque adulterii posse accusari nulla dubitatio est. † Sed qui prohibentur adulterii liberos homines accusare, iidem servos quoque prohibebuntur. † Sed ex rescripto D. Marci etiam adversus proprium servum accusationem instituere dominus potest [8]: post hoc igitur rescriptum accusandi necessitas incumbet domino servum suum. cæterum juste mulier nupta præscriptione utetur.

De levibus criminibus.

6. IDEM lib. 2. de Officio Proconsulis.

LEvia [9] crimina audire & discutere de plano [10] Proconsulem oportet: & vel liberare eos quibus objiciuntur, vel fustibus [11] castigare, vel flagellis servos verberare.

De subscriptione. 1. De cautione accusatoris. 2. An absolutus possit accusari. 3. De eo, qui calumniatus est, & de ejus filio. 4. De foro competenti.

7. IDEM lib. 7. de Officio Proconsulis.

SI cui crimen objiciatur, præcedere debet [12] [in] crimen subscriptio [13]: quæ res ad [14] id inventa est, ne facile quis prosiliat ad accusationem; cum sciat inultam [15] sibi accusationem, non futuram. §. 1. Cavent [16] itaque singuli [17], *quod crimen objiciant, & præterea perseveraturos* [18] *se in crimine usque ad sententiam.* §. 2. Hisdem [19] criminibus, quibus quis liberatus [20] est [21], non debet [22] Præses pati eundem accusari: & ita Divus Pius Salvio Valenti rescripsit. Sed hoc utrum ab eodem, an nec ab alio [23] accusari possit, videndum est? Et putem, quoniam res inter [24] alios judicatæ alii non præjudicant, si is, qui nunc accusator extitit, suum dolorem persequatur, doceatque ignorasse se accusationem ab alio institutam: magna ex causa admitti eum ad accusationem debere. §. 3. Si tamen alio crimine postuletur ab eodem, qui in alio crimine eum calumniatus est: puto non facile admittendum eum, *qui* [25] *semel calumniatus* sit: quamvis filium accusatoris admitti oportere, aliam [26] accusationem instituentem adversus eum, quem pater accusaverat, D. Pius Julio Candido rescripsit. §. 4. Idem Imperator rescripsit servos ibi puniendos, ubi [27] deliquisse arguantur: dominumque eorum, si velit eos defendere, non posse revocare in provinciam suam; sed ibi oportere defendere, ubi deliquerint. §. 5. Cum *sacrilegium* admissum esset in aliqua provincia, deinde in alia minus crimen: Divus Pius Pontio [28] Proculo rescripsit, postquam [29] cognoverit de crimine in sua Provincia admisso, ut reum in eam provinciam remitteret [30] ubi sacrilegium admisit.

Qui accusare possunt vel non.

8. MACER lib. 2. de Publicis judiciis.

QUi accusare possunt intelligemus [31] si [32] scierimus, qui [33] non possunt. † Itaque *prohibentur* [34] *accusare* alii *propter sexum* [35], *vel ætatem* [36], ut mulier, ut pupillus. † Alii *propter sacramentum* [37], ut qui stipendium merent [38]. † Alii *propter Magistratum* [39], potestatemve, in qua agentes sine fraude in jus evocari non possunt.

† Alii [40] *propter delictum* proprium, ut infames [41]. † Alii *propter turpem* [42] *quæstum*, ut qui duo [43] judicia adversus duos reos subscripta habent, nummosve ob accusandum, vel [44] non accusandum acceperint. † Alii *propter conditionem* suam, ut [45] libertini [46] contra patronos [47].

9. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

ALii propter *suspicionem* [48] *calumniæ*, ut illi qui falsum testimonium subornati dixerunt.

10. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

NOnnulli propter *paupertatem* [49], ut sunt qui minus quam quinquaginta [50] aureos habent.

2. *An delatum ab alio deferre alius possit.*

11. MACER lib. 2. de Publicis judiciis.

HI tamen omnes, si suam [51] injuriam exequantur [52] mortemve propinquorum [53] defendant, ab accusatione non excluduntur. §. 1. Liberi libertique non sunt prohibendi, suarum [54] rerum defendendarum gratia, de facto [55] parentum patronorumve [56] queri: veluti si dicant, *vi se a possessione ab his expulsos*, scilicet *non* [57] *ut crimen vis eis intendant*, *sed ut possessionem recipiant.* Nam & filius non quidem prohibitus est de facto matris queri, si dicat, *suppositum ab ea partum*, *quo magis coheredem haberet*: sed ream eam Lege [58] Cornelia facere permissum ei non est. §. 2. Ab alio delatum alius deferre non potest: sed eum, qui abolitione publica [59], vel privata interveniente, aut desistente accusatore, de reis [60] exemptus est, alius deferre non [61] prohibetur.

Qui non possunt accusari. 2. Si quis de duobus reis queratur. 3. De servo accusato.

12. VENULEIUS [SATURNINUS lib. 2. de Judiciis publicis].

HOs accusare non licet [62]: legatum Imperatoris, id est, Præsidem provinciæ, ex sententia [63] Lentuli [64] dicta Sulla & Trione Consulibus. † Item legatum Provincialem ejus duntaxat criminis, quod ante [65] commiserit, quam in legationem veniret. † Item Magistratum populi Romani: eumve, qui reipublicæ causa abfuerit [66], dum non retractandæ [67] Legis causa abest. §. 1. Hoc beneficio etiam in reos recepti uti possunt, si abolitione [68] interveniente repeti se non debere contendant, secundum epistolam D. Hadriani ad Glabrionem Consulem scriptam. §. 2. Lege [69] Julia judiciorum publicorum cavetur, ne eodem tempore de duobus [70] reis quis quereretur, nisi suarum injuriarum causa [71]. §. 3. Si servus [72] reus postulabitur [73], eadem [74] observanda sunt, quæ si liber esset, ex Senatusconsulto Cotta & Messala Consulibus. §. 4. Omnibus autem Legibus [75] servi rei fiunt, excepta Lege Julia de vi privata [76]: quia ea Lege damnati partis tertiæ bonorum publicatione puniuntur: quæ pœna in servum non cadit. † Idemque dicendum est in cæteris Legibus, quibus pecuniaria pœna irrogatur; vel etiam capitis [77], quæ servorum personis non convenit, sicuti relegatio [78]. † Item nec Lex Pompeja parricidii: quoniam caput primum eos adprehendit, qui parentes, cognatosve aut patronos occiderint, quæ in servos, quantum ad verba pertinet, non cadunt: sed cum *natura* [79] *est communis*, similiter & in eos animadvertetur. † Item Cornelia injuriarum servum non debere recipi reum, Cornelius Sulla auctor fuit: sed durior ei pœna extra ordinem imminebit.

Ad Legem Juliam de annona.

13. MARCIANUS lib. 1. de Publicis judiciis.

MUlierem propter [80] publicam utilitatem ad annonam [81] pertinentem audiri a Præfecto annonæ deferentem, D. Severus & Antoninus rescripserunt. † Famosi quoque accusantes sine ulla dubitatione [82] admittuntur. † Milites [83] quoque qui causas alienas deferre non possunt, qui pro pace excubant, vel magis ad hanc accusationem admittendi sunt. † Servi quoque deferentes audiuntur [84].

1 *l. 1. l. 2. in fin. l. 3. supr. de his, qui notant.* 2 *l. 1. l. 4. §. 2. supr. de his, qui notant.* 3 *d. l. 1. l. 4. supr. de prævaricatoribus.* 4 *supr. h. t. & d. l. 1.* Semel perjurum, semper censeri perjurum, hinc colligit Alciat. 2. *præsumpt.* 10. adde *c. 8. de regul. jur. in sext.* 5 Vide *l. 6. ff. ad Legem Jul. repetundarum.* 6 *lib. 1* Cujac. 6. *observation.* 17. *in fin.* 7 *l. 12. §. 3. ff. h. t. l. 26. C. ad leg. Jul. de adulter.* adde Gaium 1. *Institut.* 3. *in fin.* 8 Apud quem judicem? Præfectus urbi, Romæ; Præsides in provinciis. *l. 1. §. 8. supr. de officio Præfecti urbi. l. 24. in fin. ff. de pignorat. l. 9. supr. de manumiss.* 9 Levia crimina de plano possunt audiri & discuti. 10 De plano quid est? an sine libello? an sine inscriptione? an sine scrupuloso procedendi modo? an sine scripto? vide *Novell.* 17. *cap.* 3. 11 Fustibus liberi, flagellis servi verberantur. *l. ultim. supr. de injuriis. l. 12. ff. de jure fisci.* 12 *l. ultim. supr. de privat. delict. l. ultim. supr. de furtis.* Hodie non est necessaria subscriptio, ut ff. *dicam proxime ff. h. t.* 13 Inscriptio est ipsa accusatio scriptis comprehensa: subscriptio est approbatio eorum quæ inscriptione continentur. 14 An hoc promisit accusator, se perseveraturum ad finem usque litis? §. 1. ff. *hic. l. 3. C. qui accusare.* An rem ita habere uti descripta est? an se talionis pœnam sustinere velle, si falso accusasse deprehendatur? quod postremum confirmatur voce *inultam.* ff. *& l. ultim. C. h. t.* ibi: *similitudo supplicii*, *l. 2. C. de fid. instr.* ibi: *discrimen periculi Legis Corneliæ*: quod hodie consuetudinario jure non est necessarium. Ferrariensis *in forma inquisitionis.* 52. *num.* 1. *in fin.* Clarus 5. *sentent.* §. *ultim. quæst.* 12. sub intelligitur enim id ex Legis dispositione. Utcunque nulla sit in crimen subscriptio, sola libelli oblatio talioni offerentem tacite adstringit. Clarus *eod. versic. de Jure autem civili.* 15 Propter pœnam talionis scilicet. vide *supr. eod.* 16 Cautionem de crimine objiciendo, & de perseverando in lite, observa. 17 Accusatores. 18 *l. 7. C. qui accusare non possunt.* 19 Paul. 1. *sent.* 6. §. 1. 20 Pure scilicet, quia non commisit crimen, secus si liberatus sit tantum, quod crimen probatum non fuerit, sive judicium criminaliter, sive civiliter motum fuerat, sive etiam processum ex vera denunciatione vel inquisitione, quia inquisitio loco accusationis habetur; reluctante tamen Jure canonico, quod usus separavit. Clarus 5. *sent.* §. *ult. qu.* 57. *versic. sed hac quidem. & sequent.* Non idem est, si in foro pœnitentiali reus absolutus sit. Potest enim & in foro judiciali postea accusari, & e contra. Non idem quoque si accusatore prævaricante absolutus est. Non idem est etiam si secundus accusator primam accusationem ignoravit. v. Clar. *ibid.* 21 An idem si semel punitus? utique. vid. Clar. *d. qu.* 57. si transactum? vide *l. 18. C. de transact.* si gratiam a magistratu obtinuit? vid. *l. 2. C. de in jus voc.* & Clar. *d. qu.* 57. 22 Quia qui iterum accusat, manifestus est calumniator. *arg. l. 1. C. Theod. de calumniatorib.* Hinc illud: de eodem delicto sæpius non est quærendum. 23 Puta filio Paul. 5. *sent.* 6. §. 2. vid. *tit. C. res inter alios acta.* 24 De ea re dixi superius. 25 Semel malus, semper malus præsumitur. *l. 5. §. 6. ff. de re militari. c. 8. de regul. Jur. in* 6. vid. Socin. *reg.* 39. 26 Non eandem. Paul. *ibid. d.* §. 2. 27 Vide *l. 2. C. ubi de criminib.* vid. *l. 28. §. 15. ff. de pœnis.* 28 Pontio Proconsuli. *vulg.* 29 Judex primum processum expedire prius debet, quam majoris criminis causa reum ad alterum judicem remittat. *Bart.* 30 De remissione, vid. Thessaur. *decis.* 90. Guidon. Pap. *decis.* 202. *n.* 5. Jul. Clar. §. *final. qu.* 39. *num.* 1. Ans. 31 Quo argumento, vel unde? a partium remotione. Privatio præsupponit habitum; *vers. videam. Inst. de his, qui sunt sui.* contrariorum uno cognito cognoscitur & aliud. 32 Omnibus accusare permissum est, qui non sunt prohibiti. 33 vide 1. *ad Herenn.* 34 Restringe hanc regulam ex *l. 11. ff. h. t.* 35 Nisi suam suorumque injuriam prosequantur. *l. 1. supr. h. t. l. 12. C. qui accusare.* vid. P. Gregor. 32. *syntagm.* 13. 60. *Ecl.* 1. *ex tit.* 34. *cap.* 1. 36 Vide Gregor. *d. lib.* 14. Cujac. 17. *obs.* 30.

37 Militare. vid. *l. 2. ff. de veteran.* 38 Id est, ut milites: quod tamen hodie locum non habet. vid. quæ notavi ad *l. 8. C. qui accusare.* 39 Cur ita constitutum? vid. P. Greg. 32. *syntagm.* 15. 40 Id est, qui ex delicto aliquo sunt infames. vid. 6. *Eclog.* 10. *ex tit.* 34. *c.* 9. 41 Vide *l. 4. supr. h. t.* 42 Cur hi turpi quæstu duci dicuntur? quia accusatoribus & delatoribus olim præmia constituta, quorum dulcedine ad accusandum pelliciebantur. de quo scripsi ad *l. 2. ff. de jure fisci.* 43 *l. 12. §. 2. ff. h. t. l. 16. C. qui accusare.* 44 *l. 4. in fin. ff. h. t. l. 6. ff. ad leg. Jul. repetundar.* 45 Ut filii circa parentes, libertini contra patronos. *vulg. Hal.* adde *l. 5. C. ad leg. Corn. de fals.* Imo liberi adversus parentes criminis accusationem instituere possunt. *arg. l. 7. ff. de injur.* 46 *l. ult. C. qui accusare.* 47 Excipe *l. 38. §. 9. ff. ad leg. Jul. de adulter.* 48 *l. 4. ff. h. t.* 60. *Ecl.* 1. *ex tit.* 34. *c.* 9. 49 *l. 3. supr. de testib.* *Paupertas* hodie non repellit ab accusatione pauperem honestæ fidei & vitæ. vid. Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 14. *vers. sed hic etiam quæro.* 50 1. *Harm.* 6. Pauperes habentur, qui minus quam quinquaginta aureos habent, id est, qui rem minorem quam quinquaginta sestertiorum millia. Cuj. 17. *obs.* 30. *in fin.* adde Novell. Constantini Porphyrogenetæ περὶ ἀναδόσεως τιμήματ© στρατιωτῶν. 4. vid. Cujac. *Novell.* [illegible] Porro de privilegiis paupertatis vid. Cornelium Benincassum in *tractat. de privilegiis paupertatis.* 51 *l. 4. supr. h. t.* 52 Id est, persequantur: Id enim verbum exequi significat. *l. 1. §. 1. supr. de privat. delict.* §. 1. *Inst. de publ. jud.* 53 Puta fratrum. adde *l. 5. supr. de injur.* 54 Atqui non possunt restitui adversus parentes. *l. ult. C. qui & advers. quos.* 55 Id est, adversus factum. An & pro parentibus accusare possunt? Clarus ait, etiam spiritualibus & illegitimis: sed & pro matre Clar. 5. *sent.* §. *ult. qu.* 14. *in fin.* 56 Vasalli querelam adversus factum domini admitti, hinc potest colligi. An & eum criminis accusare potest vasallus? Interpretes aiunt, si modo civiliter agat. Clar. *d. quæst.* 14. *vers. sed quæro.* 57 *l. 5. C. ad leg. Corn. de falsis.* 58 De supposito partu. 59 Alia est abolitio publica, alia privata: hæc ab accusatore, illa vel a Principe, vel a senatu indulgetur. vide Cuj. apud Paul. 5. *sent.* 17. §. 1. 60 Sic Cicero *Verrina de signis.* absentem de reis eximit. 61 *l. 3. in fin. supr. h. t.* 62 Imo adversus hujusmodi personas postulare licet. *l. 32. in fin. ff. ad leg. Jul. de adulteriis.* accusari etiam possunt, maxime si de furto earum agatur. Clar. 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 6. *vers. præterea.* 63 Sententia hic non est judicis, sed senatoris in Senatu dicta. de qua vide Cujac. 6. *obs.* 30. 64 De quo vide Cuj. *d. loco.* 65 Legatus ex delicto in legatione commisso accusari & puniri potest. 66 *l. 15. §. 1. ff. ad leg. Jul. de adulteriis.* 67 Detrectandi leges. *vulg. Hal.* 68 Abolitio criminis facit, ne reus pro eodem delicto ab alio accusetur. vide *l. 1. C. de abolitionib.* 69 De qua scripsi in *l. 4. supr. de testibus.* 70 Imo id licet, *l. 16. C. qui accusare.* quæ res movit Cujac. ut hic legat, *ne de tribus reis.* 6. *obs.* 12. quod non abhorret a *l. 6. in fin. ff. ad leg. Jul. de adulter.* 71 Tunc enim non ducitur aviditate quæstus: sed dolore tantum & indignatione. 72 *l. 6. supr. h. t.* 73 Accusabitur. 74 Imo non eadem, sed longe alia. *l. 16. §. 3. ff. de pœnis.* 75 Criminibus. 76 De vi pecuniariter. *ita Græci.* 77 Id est, status. *l. 23. §. 2. supr. de adult.* 78 Imo servi relegari possunt. *l. 2. ff. qui & a quib. manumiss. l. 2. C. de sepulchro violato.* 79 Id est, jus naturæ. vid. *l. 44. §. 3. supr. de ritu. l. 32. ff. de regul. jur.* 80 Nota restrictionem *l. 1. supr. h. t.* 81 *l. 3. in fin. ff. ad leg. Jul. de annona.* vid. P. Gregor. 32. *syntagm.* 13. 82 In superiori casu scilicet. & ita restringe *l. 4. & 8. supr. h. t.* 83 *l. 8. C. qui accusare.* & ita coërce *l. 8. vers. alii propter sacramentum. supr. h. t.* 84 Dominos scilicet annonam adtentantes. *l. 53. ff. de judiciis. l. 1. ff. ad leg. Jul. de annona.*

De concurrentibus accusationibus.

14. PAULUS lib. 2. de officio Proconsulis.

SEnatus censuit, ne quis ob idem crimen pluribus [1] legibus [2] reus fieret.

De turba.

15. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

IN eum, cujus dolo malo hominibus coactis damni quid datum esse dicatur, non [3] debet cogi actor, omissa actione civili, crimen intendere.

Si plures velint accusare.

16. IDEM lib. 2. de officio Consulis [4].

SI [5] plures existant, qui eum in publicis judiciis accusare volunt: *judex* eligere debet eum [6], qui accuset, causa scilicet cognita, æstimatis [7] accusatorum personis, vel de dignitate, vel ex eo quod interest, vel ætate, vel moribus, vel alia justa de causa.

De servo accusato.

17. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

SI servum [8] dominus in crimine capitali defendat, sistendum [9] satisdato promittere jubetur.

Si accusare prohibitus non appellavit.

18. IDEM lib. 17. Responsorum.

CUm Titia testamentum Gaii fratris sui falsum arguere minaretur, & solemnia [10] accusationis non implevit intra [11] tempus a Præside præfinitum, Præses [Provinciæ] iterum pronunciavit *non posse illam amplius de falso testamento dicere*: adversus quas sententias Titia non provocavit, sed dixit se post finitum tempus de irrito testamento dicere. Quæro, an Titia, quæ non appellavit adversus sententiam Præsidis, possit ad falsi accusationem postea reverti? Respondit, nihil aperte proponi, propter quod adversus sententiæ auctoritatem de falso agens audienda sit.

De heredibus. 1. *Ne compellatur accusator plures reos facere.*

19. CALLISTRATUS lib. 5. de Cognitionibus.

DIvi Fratres rescripserunt *non* [12] *debere cogi heredes accusatorum exequi crimina*. §. 1. Item *non oportere compelli accusatorem plures reos facere*, D. Hadrianus rescripsit [13].

De heredibus, de jure alienandi vel manumittendi.

20. MODESTINUS lib. 2. de Pœnis.

EX judiciorum publicorum admissis non [14] alias transeunt adversus heredes pœnæ bonorum ademptionis, quam si lis contestata [15], & condemnatio fuerit secuta [16]: excepto [17] repetundarum [18], & majestatis [19] judicio, quæ etiam mortuis reis, cum quibus nihil actum est, adhuc exerceri placuit, ut bona eorum fisco vindicentur: adeo ut D. Severus & Antoninus rescripserint, *ex quo quis aliquod ex his causis crimen contraxit, nihil* [20] *ex bonis suis alienare, aut manumittere eum posse*. † Ex cæteris [21] vero delictis pœna incipere ab [22] herede ita demum potest, si vivo reo accusatio mota est [23], licet non fuit condemnatio secuta.

De crimine suspenso.

21. PAPINIANUS lib. 15. Responsorum.

CApitis reus, suspenso [24] crimine, causam fisco deferre non [25] prohibetur.

De foro competenti.

22. IDEM lib. 16. Responsorum.

ALterius provinciæ reus apud [26] eos accusatur & damnatur [27], apud quos [28] crimen contractum ostenditur: quod etiam in militibus [29] esse observandum optimi Principes nostri generaliter rescripserunt.

TIT. III.

DE CUSTODIA [30] ET EXHIBITIONE REORUM [31].

De æstimatione Proconsulis.

1. ULPIANUS lib. 2. de officio Proconsulis.

DE *custodia reorum* Proconsul æstimare solet [32], utrum [33] *in carcerem* recipienda sit persona, an *militi* [34] *tradenda*, vel fidejussoribus [35] committenda, vel etiam sibi. Hoc autem vel pro criminis, quod objicitur, qualitate, vel propter honorem, aut propter amplissimas facultates, vel pro *innocentia* [36] personæ, vel pro dignitate ejus, qui accusatur, facere solet.

De servo. 2. *Ne quis ex pluribus causis accusetur vel in jus vocetur.*

2. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

SI servus capitali crimine postuletur, Lege [37] publicorum cavetur, Ut [38] sistendum vel ab extero satisdato promittatur: quod si non defendatur, in vincula [39] publica conjici jubetur, ut ex vinculis causam dicat. §. 1. Solet itaque tractari, an postea domino permittendum sit, oblata satisdatione servum suum vinculis liberare? dubitationem auget Edictum Domitiani, quo cautum est, *abolitiones ex Senatusconsulto factas ad hujusmodi servos non* [40] *pertinere*. Nam & lex ipsa prohibet eum absolvi, priusquam de eo judicetur. Sed hæc interpretatio perdura, & pernimium severa est in eo, cujus dominus absens fuit, vel quod per [41] inopiam illo momento temporis satisdationem implere non potuit. Neque [42] enim pro indefenso derelictus recte dici potest, qui dominum præsentem non habuit: vel habuit paratum defendere, pauperem [43] tamen: quod utique facilius admitti poterit, si non post longum temporis spatium hoc desideretur. §. 2. Qui exhibendi postulati sunt, propter aliam causam alterius criminis, quod ante admissum est, rei non recipiuntur ex Senatusconsulto. † Quod in privatis quoque [causis], & hominibus [44] sub fidejussore factis observatur: nisi ex hoc temporalis actio in peculium cadat.

De eo, qui paratus est dare fidejussores.

3. ULPIANUS lib. 7. de officio Proconsulis.

DIvus Pius ad Epistolam Antiochensium Græce rescripsit, non esse in vincula conjiciendum eum, qui fidejussores [45] dare paratus est [46]: nisi si tam grave [47] scelus admisisse eum constet, ut neque fidejussoribus, neque militibus committi debeat: verum hanc ipsam carceris pœnam [48] ante supplicium sustinere.

De pœna fidejussoris.

4. IDEM lib. 9. de officio Proconsulis.

SI quis reum criminis pro quo satisdedit, non exhibuerit [49]: pœna pecuniaria plectitur [50], puto tamen, si dolo [51] non exhibeat, etiam extra [52] ordinem esse damnandum. sed si neque in cautione, neque in decreto Præsidis certa quantitas comprehensa est, ac ne consuetudo ostenditur, quæ certam formam habeat: Præses de modo pecuniæ, quæ [53] inferri oporteat, statuet.

De reo confesso.

5. VENULEIUS [SATURNINUS lib. 2. de Judiciis publicis].

SI [54] confessus [55] fuerit reus, donec [56] de eo pronuncietur, in vincula publica conjiciendus est.

1 *l. 41. in fin. ff. de pœnis.* 2 Id est, æstimationibus & pœnis. 3 Civilis actio ante criminalem potest intendi. *l. 7. §. 1. supr. de injuriis. l. un. C. quando civilis actio.* 4 Reponendum *Proconsulis.* ut *l. 6. ff.* 5 Vide Ciceron. *de divinatione in Verrem.* 6 Olim ita observabatur propter Legem talionis, quæ hujusmodi accusationes impediebat. Constat enim, unius mortem plurium morti ex æquo non respondere. Hodie plures simul accusare possunt, si tamen eorum intersit, vel communis officii, vel injuriæ communis ratione: tunc tamen coguntur uno & eodem libello accusare vid. Clar. 5. *sent. §. ult. qu. 13.* Idque magis in Gallia servatur, in qua accusator privatim tantum damnum seu interesse persequitur, regiis & fisci procuratoribus publicam vindictam interim persequentibus. vid. Imbert. *in Enchiridio. in verb. accuser.* vid. *l. 18. ff. de test. tut. l. 41. ff. de damno. l. 3. in fin. ff. de popul. act.* 7 Quid, si pari gradu vel dignitate sint? Omnes admittentur. *l. 3. §. 9. supr. de sepulchro.* 8 *l. 12. §. 3. supr. h. t. l. 2. C. h. t. l. 2. ff. de custodia. l. 11. ff. tit. proxim.* 9 Judicio scilicet & quoties id res exiget. *l. 2. C. h. t.* 10 De quibus vid. *l. 3. supr. h. t.* 11 *l. 7. C. qui accusare. l. ult. C. ut intra certum tempus.* 12 Imo cogendi videntur. *l. 11. in fin. C. de accusat. l. 40. supr. pro socio.* præsertim si de homicidio & cæde agitur. *Bartol. hic.* & in *l. 15. supr. h. t.* Bald. in *d. l. 11.* quod tamen communi usu & forensi non observari refert Clar. 5. *sentent. §. ultim. qu. 15. vers. item quæro.* 13 Cur ita? vid. *l. unic. C. ut nemo invitus.* 14 Pœnæ bonorum ademptionis in publicis judiciorum, in quibus neque lis contestata, nec sententia secuta est, non transeunt ad heredes, *l. 1. supr. de privat. delict.* nisi ad vires usque hereditarias, sive inventarium confecerint, sive non confecerint Clar. 5. *sent. §. ult. qu. 51.* vid. quæ notavi ad *tit. C. ex delict. defunctor.* vid. Sebastianum Mediceum *tractatu de morte. part. 2. conclus. 2.* 15 Litis contestationis hic effectus notandus est: alios effectus vid. apud Hotom. 3. *obs. 28.* 16 Utcunque reus ex delicto fuerit condemnatus, si tamen is mortuus fuerit intra tempora appellationi præstituta, heredes ejus appellare possunt. vid. *l. 6. C. si reus vel accusator.* heredibus bona defuncti non auferuntur, etsi non appellaverint. *Accurs. & Dynus.* imo auferuntur, debent enim appellare. *Jacob. de Ravenna. Cynus. Bart.* 17 Exceptionem regulæ superioris observa. adde *l. ult. ff. ad l. Jul. peculat. l. 2. C. de apostat.* 18 *l. 2. ff. ad leg. Jul. repetundarum.* 19 Glossa & Doctores excipiunt crimen peculatus, de residuis, hæreseos, ἀποστασίας, desertæ militiæ, & alia. 20 Repetundarum & majestatis rei a momento criminis admissi, nihil alienare nec manumittere possunt. vid. *l. 5. §. 4. C. ad l. Jul. majest.* adde *l. 15. supr. de donat.* Goth. vid. Gomez. *var. resolut. lib. 3. c. 2. num. 2.* Farinac. *de crimine les. majestat. quæst. 113. inspect. 2. num. 87.* Ans. 21 *Sub.* privatis & civilibus. 22 Lite cum defuncto in civili crimine contestata, pœnæ ab herede incipere possunt. 23 Id est, lis contestata est. v. *ff. h. t.* 24 Id est, non habita ratione criminis. 25 Imo prohibetur. *arg. l. 6. C. de procurat.* 26 Reus ubi puniendus sit, utrum in loco delicti, contestati judicii, domicilii? vid. Grandin. *tract. de maleficiis. rubr. ubi punitur delinquens.* 27 Qua pœna? an sui territorii, vel delicti? vide quæ notavi ad *tit. C. ubi de criminib.* 28 Forum quis sortitur ratione criminis. Ubi quis deliquit, ibi puniri potest. *l. 11. ff. de custodia. l. 1. C. ubi de criminib. Nov. 134. c. 5.* 29 *l. 9. ff. de custodia. l. pen. C. de jurisdict. l. 1. C. ad exhib.*

30 *L. 9. C. 4. & 9. C. Theod. 3. & 60. synops. 35. cap. 12. Carcerum* varia sunt genera, de quibus tractat P. Gregor. 31 *syntagm. 33.* 31 Et de transmittendis reis. *L. 9. C. 3. & 9. C. Th. 2.* textus tituli est: Quando mitti reos in custodiam oporteat, vel militibus tradi, vel fidejussoribus, vel sibimet committi. 60. *Eclog. 11.* 32 Vide Rævardum *lib. 3. varior. c. 12.* Menochium *de arbitr. jud. cas. 303. & 305.* Bollium *de carcere & tit. de carcerat. si ejus commut.* 33 Sic Augustin. *in Joannem. Receptiones*, inquit, *in custodiam pro meritis causarum adhibentur, alios jubentur custodire lictores humano & mitis officio atque civili: alii traduntur optionibus* (id est, carcerum custodibus. vide *l. 6. ff. de bon. damnat.*) *alii mittuntur in carcerem: & in ipso carcere, non omnes, sed pro meritis causarum in ima carceris detruduntur.* v. Cujac. *hic.* 34 Quod raro fieri jubet Trajanus apud Plin. 10. *epist. 30. 31.* 35 Fidejussoribus accusatus committi potest arbitrio judicis causis inspectis. vid. *l. 3. ff. h. t.* 36 Quæ in dubio præsumitur. Alciat. 4. *de verbor. signific.* 37 Lex Julia publica judiciorum *vulg.* recte: de eo dixi ad *l. 4. supr. de testib.* 38 Hinc & ex *l. 25. supr. de SC. Silanian.* colligit Clarus 5. *sent. §. ult. qu. 26.* servum sub fidejussoribus non relaxari. 39 *l. 25. §. 1. supr. de SC. Silaniano.* 40 *l. 16. ff. ad SC. Turpill.* 41 Defensionem servi sui dominus omisisse eo solo non intelligitur, quod absens sit, vel quod pauper eum defendere non potuerit. 42 Pro indefenso derelictus non habetur, qui dominum præsentem non habet; vel præsentem, sed tamen pauperem, ut defendere alium non possit. 43 Pauperi domino servum judicio non defendenti succurritur. 44 Nominibus, *vulgat.* & ita legendum putat Brissonius *in parerg. ff.* & male. Græci ita legunt, ὅπερ καὶ ἐν ταῖς χρηματικαῖς αἰτίαις, καὶ τῶν ὑπὸ ἐγγύας γινομένων προσώπων παραφυλάττεται. homines sub fidejussore facti dicuntur Græco more, qui satisdare judicio sisti promiserunt: ut reus sub custodia officii factus. vide *l. 1. C. ad SC. Turp.* vide Cujac. 8. *observ. 30.* 45 Idoneos, *l. 5. supr. qui satisd. l. 16. C. de dignitatib.* immobilium possessores. vide *l. 15. supr. qui satisdare.* non suppositos alienæ jurisdictioni, Clar. 5. *sent. §. ult. quæst. 46. vers. pone, quod Papiensis.* alias judex, qui non idoneos admisit, tenetur ad pœnam solvendam, quam fidejussor promisit. Quid dicendum, si reus per inopiam & paupertatem nullos fidejussores dare potest? relaxandum sub juratoria cautione negant interpretes, nisi leviter accusatus sit, vel parum gravatus: & fidejussor is inops judici appareat, non simplici rei juramento, sed inquisitione facultatum ejus habita. Clarus *ibid.* Quid, si vice versa reus sit vir illustris, & valde locuples? Juratoriæ cautioni civili jure committitur, *l. 19. C. de dignit.* non consuetudine. vid. Clar. *ibid. vers. scias autem.* Goth. An & quando actioni ex delicto fidejussor accedere possit, & carcerati datis fidejussoribus e vinculis relaxandi sint, v. Menoch. *de arbitrar. jud. cas. 303.* Guidon Pap. *quæst. 278.* & Anton. Math. *de criminib. lib. 48. tit. 14. c. 2. n. 14. 15.* S. L. 46 Quid, si appellatur? non obstante appellatione deducitur, & ita communi stylo observari refert Clarus 5. *sentent. §. ultim. quæst. 46.* 47 Ubicunque pro crimine imponitur pœna corporalis, reus non est sub fidejussoribus relaxandus: ubi vero non imponitur corporalis, non est carceribus mancipandus, si fidejussorem offert. & ita servari refert Clar. *d. quæst. 46. vers. in hac autem.* 48 *l. 2. C. h. t.* Imo carcer non est inventus ad pœnam, sed ad custodiam, *l. 8. §. 9. ff. de pœnis.* 49 Quid, si reus sit mortuus? fidejussor non tenetur. vide *l. 26. in fin. C. de fidejuss.* Hinc colligere possis, fidejussorem rei in id se obstringere, ut ad omnem judicis petitionem, & ut ius loquitur, toties quoties &c. (sublato usu *l. antepen. C. de fidejuss.* quæ reo spatium sex mensium concedebat, Clarus *ibid.* licet Bart. videatur velle, ut prius renunciet ir beneficio dictæ Legis) reum exhibeat: num simpliciter, ut sit securus, cum primum accusator id, quod sua interest consecutus fuerit? usus obtinuit fidejussorem etiam teneri reum exhibere in causa appellationis, idque sub certa quadam & definita pœna pecuniaria, an corporali? usu non est receptum. Clarus *d. quæst. 46.* Potest etiam judex præter fidejussores ita acceptos, a reo cautionem exigere de accusatore non offendendo. Clarus *ibid. quæst. 147.* 50 Cui hæc pœna applicatur? Fisco: & ita consuetudine observatur. Clar. *ibid.* 51 Fidejussor dolo reum non exhibens, extra ordinem punitur. 52 Vide Guidon. Pap. *decis. 278. l. 13. supr. ad l. Aquil.* 53 Quam inferri oporteat. *vulgat.* quæ inferri debuit. *Haloand.* 54 Confessus crimen non continuo statim punitur: secus si per sententiam damnatus sit. de quo vide Socin. *reg. 70.* 55 Aut convictus. *l. 2. C. de exhib. reis.* Hinc collige reum post suam confessionem vinciri posse. 56 Et merito id additum est, si quidem confessio viam aperit judici ad majorem inquisitionem. Clarus *ibid.* Confessus non continuo pro damnato habendus ex eo solo, quod crimen sit

De

De elogiis.

6. MARCIANUS lib. 2. de Judiciis publicis.

Divus Hadrianus Julio Secundo ita rescripsit: *Et alias rescriptum est, non esse utique epistolis eorum* [1] *credendum, qui quasi damnatos ad Præsidem remiserint.* Idem de Irenarchis [2] præceptum est: quia non omnes ex fide bona elogia [3] scribère compertum est. §. 1. Sed & caput mandatorum exstat, quo Div. Pius cum Provinciæ Asiæ præerat, sub Edicto proposuit, ut Irenarchæ [4] cum apprehenderint [5] latrones, interrogent eos de [6] sociis & receptatoribus, & interrogationes [7] literis inclusas atque obsignatas ad cognitionem Magistratus mittant. Igitur qui cum elogio mittuntur, ex integro audiendi sunt [8], etsi per literas missi fuerint, vel etiam per Irenarchas perducti. Sic & D. Pius, & alii Principes rescripserunt, ut etiam de his qui requirendi adnotati [9] sunt, non quasi pro damnatis, sed quasi re integra quæratur, si quis erit qui eum arguat [10]. Et ideo cum quis ἀνάκρισιν [11] id est, *quæstionem seu inquisitionem* faceret, juberi oportet venire [12] Irenarchen, & quod scripserit, exequi [13]: & si diligenter ac fideliter hoc fecerit, conlaudandum eum; si parum prudenter [14], non exquisitis argumentis [15], simpliciter denotare, *Irenarchen minus retulisse*; sed si quid maligne [16] interrogasse, aut non dicta retulisse pro dictis eum compererit, ut vindicet [17] in exemplum, ne quid & aliud postea tale facere moliatur.

De reo in provinciam, in qua deliquit, remittendo.

7. MACER lib. 2. de officio Præsidis.

Solent [18] Præsides provinciarum, in quibus delictum est, scribere [19] ad collegas [20] suos ubi factores [21] agere dicuntur, & desiderare, ut cum prosecutoribus [22] ad se remittantur: & id quoque quibusdam Rescriptis declaratur.

De præposito carceri.

8. PAULUS lib. sing. de pœnis Militum.

Carceri [23] præpositus [24] si pretio corruptus [25], sine vinculis agere custodiam [26], vel ferrum, venenumve in carcerem inferri passus est [27], officio judicis puniendus est [28]: si nescit, ob negligentiam [29] removendus est officio.

De militibus.

9. VENULEIUS SATURNINUS lib. 1. de officio Proconsulis.

De militibus [30] ita servatur, ut ad eum remittantur, si quid deliquerint, sub [31] quo militabunt: is autem, qui exercitum accipit, etiam jus animadvertendi in milites caligatos [32] habet:

De custodiis sine causa non dimittendis & solutis vinciendis.

10. IDEM lib. 2. de officio Proconsulis.

Ne quis [33] receptam custodiam sine causa demittat [34], mandatis ita cavetur, *Si quos ex his, qui in civitatibus sunt, celeriter, & sine causa solutos a magistratibus cognoveris* [35], *vinciri jubebis, & his, qui solverint, multam dices: nam cum scierint sibi quoque molestiæ futurum magistratus, si facile solverint vinctos: non indifferenter de cætero facient.*

De homine alterius provinciæ, & 1. de elogio.

11. CELSUS lib. 37. Digestorum.

Non est dubium, quin, cujusque [36] est provinciæ homo qui ex custodia producitur, cognoscere debeat is, qui ei provinciæ præest, in [37] qua [38] [provincia] agitur. §. 1. Illud a quibusdam observari solet, ut cum cognovit & constituit [39], remittat [40] illum cum elogio ad eum qui provinciæ præest, unde is homo est [41], quod ex causa faciendum est.

De custodiis amissis.

12. CALLISTRATUS lib. 5. de Cognitionibus.

Milites [42] si amiserint custodias, ipsi in periculum deducuntur. nam Divus Hadrianus Statilio Secundo Legato rescripsit, quotiens custodia militibus evaserit, exquiri oportere, utrum nimia negligentia militum evaserit, an casu; & utrum unus ex pluribus, an una plures: & ita demum afficiendos supplicio milites quibus custodiæ evaserint, si [43] culpa eorum nimia deprehendatur: alioquin pro modo culpæ in eos statuendum. † Salvio quoque Legato Aquitaniæ idem Princeps rescripsit: in eum qui custodiam dimisit, aut ita sciens habuit, ut possit custodia evadere, animadvertendum; si tamen per vinum [44] aut desidiam custodis id evenerit, castigandum eum & in deteriorem [45] militiam dare [46]: si vero fortuito amiserit, nihil [47] in eum statuendum. §. 1. Si paganos [48] evaserit custodia [49], idem puto exquirendum, quod circa militum personas explorandum retuli.

De his, qui conspiraverunt, ut ruptis vinculis, & effracto carcere evaderent. & de his qui eos detexerunt.

13. IDEM lib. 6. de Cognitionibus.

In eos, qui, cum recepti essent in carcerem, conspiraverint, ut ruptis [50] vinculis & effracto carcere evadant [51], amplius [52] quam causa, ex qua recepti sunt, reposcit, constituendum est: quamvis innocentes inveniantur ex eo crimine, propter quod impacti sunt in carcere, tamen puniendi sunt. Eos vero, qui conspirationem eorum detexerint [53], relevandos.

De tyrone. 1. De numero eorum qui custodiuntur. 2. De custodia amissa, 3. Vel mortua. 6. De custodia amissa. 7. De fugitivo.

14. HERENNIUS [54] MODESTINUS lib. 4. de Pœnis.

Non est facile tyroni [55] custodia [56] credenda: nam *ea prodita* [57], *is culpæ reus est, qui eam ei commisit.* §. 1. Nec uni, sed duobus custodia committenda est. §. 2. Qui si negligentia amiserint, pro modo culpæ vel castigantur, vel militiam mutant [58]. Quod si levis persona custodiæ fuit, castigati restituuntur. Nam si *miseratione* [59] custodiam quis miserit [60] militiam mutat: fraudulenter autem si fuerit versatus in dimittenda custodia, vel capite [61] punitur, vel in extremum [62] gradum militiæ datur. Interdum venia datur: nam cum custodia cum altero custode simul fugisset, alteri [63] venia data est. §. 3. Sed si custodia se interfecerit vel præcipitaverit: militis culpæ adscribitur, id est, castigabitur. §. 4. Quod si ipse custos custodiam [64] interfecerit, homicidii [65] reus est. §. 5. Ergo si casu custodia defuncta [66] dicatur, testationibus id probandum est: & sic venia da-

confessus: confessionem sequi debet condemnatio, vel liberatio seu absolutio. Quid enim, si reus extrajudicialiter etiam parte præsente confessus est? aut judicialiter quidem, sed coram judice incompetente, non sedente pro tribunali, contra juris ordinem procedente, vel promittente confitenti impunitatem? quid, si reus ad contrarium probandum se offerat? quid, si in tormentis confessus est? quid, si non absolute: sed illico certam qualitatem adjecit, puta innoxiæ & inculpatæ tutelæ? quid, si perire volens confessus est? utique post confessionem audiendus est. adde casum *l.* 6. ℨ. *h. t.* non idem est, si reus se confessum aliquid dicat, dum non ageretur de ipsa principali causa, & quum esset minor annis absente curatore. Clarus *ibid.*

1 Denunciatoribus non est ita credendum, ut ex eorum denunciatione reus condemnetur: quamvis ex eorum denunciatione ad inquisitionem procedi possit, ut facta inquisitione reus vel condemnetur, vel absolvatur. Hinc etiam colligunt, neminem ex sola confessione facta coram primo judice condemnari posse a judice, ad quem appellatum est: sed eo casu novam rei confessionem requiri. 2 Irenarchas hodie referunt ac repræsentant *Præpositi Marescallorum* apud Gallos. de quibus ℨ. *h. t.* 3 Galli, *Information, interrogations & proces.* adde *l.* 14. *in fin.* ℨ. *de liberis & posthum.* 4 *l.* 18. §. 7. ℨ. *de munerib.* Irenarchæ olim creabantur periculo decurionum, ex dispositione Præsidum. vide *l. unic. C. de Irenarchis. lib.* 10. *tit.* 75. 5 Irenarchæ munus apud Romanos fuit reos adprehendere, interrogare, cum elogio ad magistratus mittere. Præpositis Marescallorum apud Gallos plura licent: Possunt enim ex Edicto Francisci Regis primi, emansores, apolidas & cæcos, id est, carentes domicilio & lare, lascivientes, grassatores, munerum stupratores pœna capitali absque provocatione afficere. qua de re latius dicam ad *Novell.* 80. 6 *l.* 10. *C. de feriis.* 7 Formam transmittendi elogii observa. 8 Vid. quæ notavi ad principium hujus Legis. 9 Adnotat requirendum judicem, qui decernit, ut reus requiratur. *l.* 4. §. 5. *in fin.* ℨ. *de re militari.* 10 Hic locus admonet ita legendum esse videri apud Tertullianum ad Scapulam: *ex adnotatione vel elogiis nemo sine accusatore condemnandus est.* adde *l.* 1. ℨ. *de requirendis reis.* 11 ἀνάκρισις quid sit, v. *Novell.* 142. *c.* 2. *Act.* 25 *vers.* 26. 27. male Alciatus reposuerat διαγραφὴν, 2. *prætermiss.* 12 Nota minores judices a majoribus personaliter sibi posse cogique actus sui & judicii rationem reddere. 13 Id est, probare: huc pertinet quod Papo refert 4. *arrest.* 5. *num.* 5. Judices ad justificandam sententiam capitalem, a se latam, etiam post executionem admitti. 14 Non maligne. ut ℨ. *h. t.* 15 Prudenter facit, qui exquisitis argumentis rem quamque aggreditur. 16 Aliud, si parum prudenter. ut ℨ. *h. t.* 17 Qua pœna? utique arbitraria. Papon. *d. l. n.* 5. 6. 7. 18 *Nov.* 17. *c.* 14. 19 Judices delicti commissi, collegas (in quorum jurisdictione seu territorio auctores maleficiorum degunt) rogare solent, ut eos ad se remittant. vide *Novell.* 134. *c.* 5. & *l.* 15. §. 1. *supr. de re judicata.* 20 Id est, ad Præsides aliarum provinciarum. 21 Id est, criminum auctores. 22 Prosecutores reorum adde *l.* 7. *in fin. C. de defensoribus civitatum.* sic dicuntur auri prosecutores, *l.* 1. *C. de auri prosecutoribus.* equorum, *l.* 1. *C. de tractatoriis. lib.* 12. *tit.* 52. publicarum functionum. *l.* 9. *C. de cursu publico, lib.* 12. *tit.* 51 frumentorum. Cassiodorus 4. Prosecutorum etiam meminit *lex* 12. *C. Theod. de susceptoribus.* 23 6. *Harmenopul.* 14. qui & clavicularius a Græcis, ad hanc legem. 24 Carceri præpositus, qui & commentariensis. vide *l.* 4. *C. h. t.* Idem dicendum est in custode arcis. Bossius *titul. de carcere.* 4. *num.* 10. Idem in milite rei sive accusati custode, *l.* 12. ℨ. *h. t.* Idem in magistratu. *l.* 10. ℨ. *h. t.* 25 Et convictus scilicet. 26 Quid, si custodia effugit: ea fuga custodis dolo an negligentiæ imputatur? interdum dolo, interdum negligentiæ. 27 Quibus custoditus mortem sibi consciverit. Eo casu quid dicendum? Commentariensis culpa id accidisse præsumptio est; qua præsumptione nisi se liberet, puniendus est. *l.* 14. §. 3. ℨ. *h. t.* vide Bossium *ibid. num.* 7. 28 Pœna capitali, si crimen erat capitale: *l.* 24. §. 8. *supr. h. t.* si minus, eadem, qua custoditus fuisset punitus. *l.* 4. *C. h. t.* Bossius *ibid. num.* 10. adde Act. 16. *num.* 6. Clarum 5. *sentent.* § *ultim quæst.* 68. *versic. custos carcerum.* 29 Non nimiam scilicet, non propriam, sed substituti: tunc enim corporaliter non punitur. Clarus *ibid.* negligens non fuit, si sciens passus est ferrum aut venenum inferri: id enim pati, doli præsumpti manifesta species est. 30 Remittendi milites rei ad Tribunos suos, *ut hic.* ut & Studiosi ad Rectorem Academiæ. *Authentica Habita C. ne filius pro patre.* 31 *l.* 4. §. 5. 6 ℨ. *de re militari l. ultim. supr. titu. prox. ad Centurionem.* Juvenal. 16. *vers.* 16. & 17. 32 Caligati milites, viliores. *l.* 2. *supr. de his, qui notantur. l.* 6. §. 5. ℨ. *de re militari. l.* 21. *C. de nuptiis. Novell.* 74. *cap.* 3. *in fin.* Hinc caligata militia. *l.* 10. *supr. de excusat. tutor.* Sueton. *August. c.* 25. *in fin.* murales coronas quam parcissime, & sine ambitione etiam caligatis tribuit. Idem *Vitellio*: Tota via caligatorum militum obvios exosculans. A caliga autem caligati dicti, infimi ordinis militum calceamento; unde cognomen Caligulæ datum. Tacitus, 1. Dion. 57. Ausonius, quod in castris genitus, & educatus ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum uteretur. Sic Ventidium Bassum juventam inopem in caliga militari tolerasse, 7. Plin. 43. & sic a caliga Marium ad Consulatum perductum. Senec. 5. *de benefic.* 16. Nec tamen gregarios solum, sed & ipsos Centuriones, Ducesque caligatos fuisse indicio est, ex 7. Josephi *de bello Judaico.* 3. ac proinde verisimile est id genus calceamenti commune omnium qui in castris versarentur. unde a Dione, στρατιωτικὸν ὑπόδημα appellatur, nisi forte dicamus quandam in eo fuisse differentiam gregariorum, & claviariorum militum: clavis enim non modo æreis, sed argenteis, & aureis caligæ figebantur: quod in exercitu Antiochi fuit, etiam apud gregarios 9. Valerius 1. Justinus 38. Hinc caligares clavi, 22. Plin. 22. & 34. *c.* 14. Sosipater 1. *Inst. Grammatic.* 16. Isidor. 26. eoque pertinere, Juvenal. *satyr.* 3. *vers.* 248. iste versus creditur, *Et in digito clavus mihi militis hæret.* Ab urbe autem in castra transiisse auratorum clavorum luxuriam credibile est. Nam & urbana calceamenta ejusmodi clavis suffigi solita, 33. Plinius 3. Festus 19. Isidor. *ultim.* Eundem luxum in Græcia ex eo viguisse apparet, quod Agnonem Teium Alexandri Magni præfectum aureis clavis crepidas suffigere solitum Plinius scribat 33. *cap.* 3. 33 Magistratus municipalis scilic. ℨ. *h. t.* 34 Dimittat. *vulgat. Haloand.* 35 Nota, Principem hic alloqui Proconsulem, ut colligitur ex hoc verbo, & epigraphe hujus Legis. cui adde *l.* 6. *supr. de officio Proconsulis.* 36 Forum sortimur ratione delicti 37 Id est, vel ubi admissum delictum, vel unde est reus. 38 Ratione delicti etiam in extraneos homines jus dici potest. vide *l.* 7. §. *pen. & ult. supr. de acq. ... stionib.* adde *l.* 3 *supr. de offic. Præsid.* 39 Id est, constituit. vide *l.* 30. *supr. de excusat. tutor.* 40 Vide quæ scripsi ad *l.* 9. *supr. h. t.* 41 Id est, interdum damnati ad judicem domicilii sui cum elogio remittuntur condemnandi. 42 V. *l.* 8. *supr. h. t.* adde *l.* 14. ℨ. *eod.* 43 Culpa nimia interdum punitur capitaliter. 44 Ebrietas an excuset, vide quæ scripsi ad *l. unic. C. si quis Imperatori maledixerit.* 45 Militiæ mutatio fiebat, quoties is, qui equo meruerat, ex peditum numero jubebatur esse: & qui pedes fuerat, in funditorum auxilia transcribebatur, 2. Val. 2. Ammianus Marcellinus 29. equites quartæ sagittariorum cohortis, qui ad rebellionem defecerant, ut se contentum de supplicio leviori monstraret, omnes contrusit ad infimum militiæ gradum. Qui in pace vel acie deseruit, eques gradu pellendus est, pedes militiam mutat, *l.* 5. ℨ. *de re milit.* & id quidem est militari gradu dejici. *l.* 3. §. 5. pelli, §. 9. ℨ. *de re milit.* in deteriorem militiam dari, *ut hic.* & *l.* 4. §. 11. *l.* 13. *in fin* ℨ. *de re milit.* v. Petr. Fab. 1. *semestr.* 12. de degradatione v. *Nov.* 123. *c.* 21. §. 1. De degradatis Episcopis, *Nov.* 42. 46 Dari. *Hal.* 47 Casus fortuitus non punitur. *l.* 6. *C. de pign. act.* 48 Si paganus evaserit custodiam, *Hal.* si pagani evaserit custodiam, *vulgat.* & recte. 49 Id est, is, quo custodiebatur. 50 60. *Synops. Basil.* 35. *c.* 14. 6. *Harm.* 14. Goth. De carcerum effractorib. v. Boer. *decis.* 215. Boss. *tit. de carcer. n.* 50 Farinac. *de carcer. & carcerat. quæst.* 30 *num.* 8. 9. 20. 25. Gomez. *tom.* § *c.* 9. *de tortura reorum n.* 11. Ans. 51 Adde Cuman. *cons.* 106. *prim. part.* Baldum *ad l.* 1. *Cod. de serv. fugit.* Doctores *ad l. admonendi. de jurejur.* Felinum *ad* ... *praesumpt.* Ferrand. *in repetit. ad l. plures...* §. *divid. n.* 87. *de legat.* 1. Vivi. *lib.* 1. *commun. opinion. ve...* *fugiens a carcere.* Mod. 52 Id est, pœna etiam capitalis constituta est. *l.* 1. *supr. de effractor. l.* 38. §. 11 ℨ. *de pœnis. l.* 13. §. 5. ℨ. *de re milit.* 53 Sceleris conscio, scelus detegenti ignoscitur: quod etiam in crimine majestatis, *l.* 5. *in fin. C. ad l. Jul. majest.* & ambitus locum habet. *l.* 1. §. 4. ℨ. *ad leg. Jul. de ambitu.* atqui pœnitenti & restituenti non ignoscitur. v. *l. penult. supr. vi bonor. raptor.* dic in casibus a Lege exceptis detegenti ignosci. & ita hanc Legem intellige. 54 Terentius Clemens. *Hal.* 55 Id est, nondum in numeros relato. *l.* 42. *supr. de test. milit.* & *l.* 18. §. 3. *infr. de muneribus.* 56 Rei seu accusati 57 Perdita, *Hal.* prodita, ut si pecuniam acceperit. v. Paul. 3. *sent.* 31. §. 1. 58 Militi. *l.* 11. *in fin.* ℨ. *h. t.* 59 Misericordia qui intempestive utitur, interdum punitur, *l.* 7. §. 7. *supr. de dolo. l.* 5. *supr. de servo corrupto.* adde *l.* 7. *in princ. supr. depositi.* §. *ult in fin. Inst. de l. Aquil.* 60 *Al.* dimiserit. 61 Paul. *ibid.* 62 V. *d. l.* 12. 63 V. *d. l.* 12. 64 Eum quem custodit. 65 Velut homicida punitur. 66 Vide Bossium, *tit. de carcere. n.* 7.

bitur. §. 6. Solet præterea amissa culpa custodia, si tamen intersit eam adprehendi, tempus causa cognita militi dari ad eam requirendam, applicito ei alio milite. §. 7. Quod si fugitivum [1] domino reddendum prodiderit [2]: si facultates habeat, domino pretium reddere juberi, Saturninus probat.

TIT. IV.

AD [3] LEGEM JULIAM [4] MAJESTATIS [5].

Hoc crimen esse sacrilegio proximum. 1. *Definitio hujus criminis. Quibus ex causis hac Lege quis tenetur.*

1. ULPIANUS lib. 7. de officio Proconsulis.

PRoximum [6] *sacrilegio* [7] crimen est, quod *majestatis* dicitur. §. 1. *Majestatis* autem crimen illud est, quod adversus [8] populum Romanum, vel adversus securitatem [9] ejus committitur. quo tenetur is cujus opera dolo malo consilium initum erit, quo obsides [10] injussu Principis interciderent [11]; quo armati homines cum telis lapidibusve in Urbe sint, conveniantve adversus Rempublicam; locave occupentur, vel *templa* [12]; quove cœtus [13] conventusve fiat, hominesve ad seditionem [14] convocentur: cujusve opera, consilio, [dolo] malo consilium initum erit, quo quis Magistratus [15] populi Romani, quive imperium potestatemve habet, occidatur; quove quis contra Rempublicam [16] arma ferat: quive hostibus populi Romani nuncium [17] literasve [18] miserit, signumve [19] dederit, feceritve dolo malo quo hostes populi Romani consilio [20] jubentur [21] adversus Rempublicam: quive milites sollicitaverit [22], concitaveritve, quo seditio [23] tumultusve [24] adversus Rempublicam fiat:

2. IDEM lib. 8. Disputationum.

QUive de provincia, cum [25] ei successum esset, non discessit: aut qui exercitum deseruit [26], vel [27] privatus ad hostes perfugit [28]: quive sciens falsum conscripsit, vel recitaverit in tabulis [29] publicis; nam & hoc *capite primo* [30] Legis Majestatis enumeratur.

3. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

LEx XII. tabularum jubet, *eum qui hostem concitaverit* [31], *quive civem hosti tradiderit* [32], *capite* [33] *puniri*. † Lex autem Julia majestatis præcipit, eum, *qui majestatem publicam læserit, teneri*: qualis est ille, qui in bellis [34] cesserit, aut [35] arcem tenuerit, aut castra concesserit. † Eadem Lege tenetur, & qui injussu Principis bellum gesserit, dilectumve [36] habuerit, exercitum comparaverit: quive, cum ei in Provincia successum esset, exercitum successori non [37] tradiderit: quive Imperium [38], exercitumve populi Romani deseruerit: quive privatus pro [39] potestate Magistratuve quid sciens dolo malo gesserit: quive quid eorum, quæ suprascripta sunt, facere curaverit:

4. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

CUjusque dolo malo jurejurando [40] quis adactus est, quo adversus Rempublicam faciat: cujusve dolo malo Exercitus populi Romani in [41] insidias deductus, hostibusve proditus erit: factumve dolo malo cujus dicitur, quo minus hostes in potestate [42] populi Romani veniant: cujusve opera [43] dolo malo hostes populi Romani commeatu [44], armis, telis, equis, pecunia, aliave qua re [45] adjuti erunt; utve ex amicis hostes populi Romani fiant: cujusve dolo malo factum erit, quo Rex exteræ nationis Populo Romano minus obtemperet: cujusve opera dolo malo factum erit, quo magis obsides [46], pecunia, jumenta hostibus populi Romani dentur adversus Rempublicam. † Item, qui confessum [47] in judicio reum, & propter [48] hoc in vincula conjectum emiserit. §. 1. Hoc crimine liberatus est a Senatu, qui statuas Imperatoris reprobatas [49] conflaverit.

5. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

NOn contrahit crimen majestatis, qui statuas [50] Cæsaris vetustate corruptas reficit [51]. §. 1. Nec qui lapide jactato incerto, fortuito [52] statuam attigerit, crimen majestatis commisit: & ita Severus & Antoninus Julio Cassiano rescripserunt. §. 2. Iidem Pontio rescripserunt, non videri contra majestatem fieri ob imagines Cæsaris, nondum consecratas, venditas [53].

6. VENULEIUS [SATURNINUS lib. 2. de Judiciis publicis].

QUi statuas aut imagines Imperatoris jam consecratas [54] conflaverint, aliudve quid simile admiserint [55], Lege Julia majestatis tenentur [56].

Qui accusare possunt. 3. *De officio judicis.* 4. *De militibus.*

7. MODESTINUS lib. 12. Pandectarum.

FAmosi, qui jus accusandi non habent [57], sine ulla dubitatione admittuntur ad hanc accusationem. §. 1. Sed & milites, qui causas alias [58] defendere [59] non possunt: nam qui pro pace excubant, magis magisque ad hanc accusationem admittendi sunt. §. 2. Servi quoque deferentes audiuntur [60], & quidem dominos suos, & liberti patronos [61]. §. 3. Hoc tamen crimen a judicibus non in occasionem [62] ob Principalis majestatis venerationem habendum est, sed in veritate: nam & persona spectanda est, an potuerit facere, & an ante quid fecerit, & an cogitaverit, & an sanæ [63] mentis fuerit. *nec lubricum* [64] *linguæ ad pœnam facile trahendum est*: quamquam enim temerarii digni pœna sint, tamen ut insanis illis parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura Legis descendit, vel ad exemplum Legis vindicandum est. §. 4. Crimen majestatis facto, vel [65] violatis [66] statuis, vel imaginibus, maxime exacerbatur in milites [67].

1 Vide *l.* 1. §. 2. *supr. de fugit.* 2 Perdiderit.
3 *L.* 9. *C.* 8. adde *tit. C. si quis Imperatori maledixerit* & 9. *C. Theod.* 45. 5. Paul. 5. *sentent.* 29 §. 3. *Inst. de public. judic.* adde & 60. *Ecl.* 36. Goth. De lege Julia Majestatis extat tractatus Hieronymi Gigantis: & liber singularis Antonii Contii, qui singulas legis hujus tituli exponit. Clarus § *læsa majest.* Mod. 4 Ad crimen majestatis referenda est Lex 12. Tabularum de qua vide *l.* 3. *infr. h. t.* referendæ sunt quoque aliæ tribunitiæ, *Apuleja* scil. Cicer. 2. *de Oratore, duobus locis. Varia & Papia*, Cicer. 17. *ad Attic.* 16. quin & illæ consulares, *Cornelia* [illegible] et a Lucio Sylla lata, Ammian. 19 & *Julia* a Julio Cæsare primum Consule lata, cujus hic fit mentio: eandem Legem perfecere reliqui Imperatores, de quibus vid. Paul Manutium, *in lib. de Legib. Romanorum* Tacit. 1. *Annal.* 5 *Majestas* est amplitudo & magnitudo rei cujuscunque. Hinc majestas loci dicitur a Livio: orationis, a Cicerone 2. *ad Herenn.* populi, *ab eodem in partitionib.* judicum, senatus, Plin. 8. *epist.* 6. Consulis, Cicer. *in Pisonem.* Prætoris seu imperii, *l. pen. supr. de justitia. l.* 9. *supr. de jurisd.* Imperatorum, imperatoria, *Inst. in proœm.* publica, *l.* 3. *infr. h. t.* Dei, *l.* 32. §. 4. *infr. ad l. Juliam de ambitu.* Simpliciter vero usurpata hæc dictio Principum majestatem significat, ut *h. t.* & apud Ammian 19. Hinc majestatis crimen, actio, judicium, quod Græci ἔγκλημα τῆς καθοσιώσεως dicunt. Nihil enim non sibi arrogarunt Imperatores: qui non contenti majestatis appellatione, æternitatis sibi adrogaverunt, *l.* 3. *C. Theod. de Fabricensib.* suum etiam comitatum *sacrarium* appellarunt, *l. ult.* § 12. *J. de muneribus.* 6 Lex majestatis similis est Legi de sacrilegio. 60. *Synops.* 36. *c.* 1. 7 Id est, ei crimini, quo divina majestas pulsatur. 8 Majestatis crimen is incurrit, qui aliquid molitur, κατὰ βασιλέως, ἢ πολιτείας. *Theoph.* §. 3. *Inst. de publicis judiciis*, vel ut ait *Eclog.* κατὰ τῆς βασιλείας, πολιτείας, στρατοῦ, ἀρχόντων adversus Imperatorem vel rempublicam, vel exercitum, vel ejus duces, Paul. 5. *sent.* 26. §. 1. cæterum ἀρχόντων vocabulo quid intelligatur, dicam *infr. h. t.* 9 Tranquillitatem, σωτηρίαν vocat Harmenopul. 10 Dati Romanis. adde *l.* 4. *in fin pr. infr. h. t.* 11 Id est, evaderent. 12 *l.* 2. *supr. de collegiis.* 13 *l.* 5. *infr. ad l. Jul. de vi publ.* de cœtibus nocturnis vide Porcium Latron. & Liv 39. 14 *l.* 1. *l.* 2. *C. de seditiosis.* v. Tacit. 1. *annal.* 15 Illustres viri, qui consilio & consistorio Imperatoris intersunt: item Senatores, *l. quisquis.* 5. *C. h. t.* Harmenop. addit στρατιώτην. 9. *tit.* 6. Hos omnes *Eclog.* ἀρχόντων vocabulo complectitur. Si ita est, constat crimen majestatis committi etiam adversus eos Principes, easve respublicas, quæ superiorem recognoscunt. Qua de re vide, quæ dicam ad *l.* 5. *C. h. t.* 16 *l.* 4. *infr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 29. §. 1. Senec. 5. *controv.* 10. Non ages mecum Reipublicæ læsæ, si Atheniensem Senatorem occidero, sed cædis. 17 Nuncium literasve hosti mittere, vel signum dare adversus Rempublicam, majestatis crimen est. 18 60. *Eclog.* 36. 19 Signum hosti dedisse adversus Rempublicam, læsæ majestatis crimen est. 20 *l.* 38. §. 1. *infr. de pœnis. l.* 6. §. 4. *infr. de re militari.* Consilium hosti adversus Rempublicam dare, majestatis crimen est. 21 Juventur. 22 Aliud lollicitare, & concitare. 23 Paul. 5. *sent.* 22. §. 1. 24 Seditionis & tumultus differentia. 25 *l.* 3. *in fin. infr. h. t.* v. *l. un.* §. 1. *C. ut omnes judices.* cum ei successor missus est. 26 Desertor exercitus majestatis crimine tenetur. 27 Majestatis tenetur etiam privatus, qui ad hostem perfugit: Nam de eo minus dubitatur in eo, qui Dux & Præfectus adhuc est. 28 *l.* 3. *infr. h. t.* 60. *Eclog.* 36. *ex tit.* 51. *c.* 34. *l.* 5. §. 1. *supr. de cap. minut.* 29 Puto idem fuisse constitutum in eos, qui tabularium incenderunt, Cic. *pro Rabirio perduellionis reo.* An de peculatu facto, an de tabulario incenso longa oratio est exprimenda? 30 Majestatis criminis varia capita fuere. 31 Id est, hostes ex amicis fecerit: an qui extra ordinem pugnaverit? hoc velle videtur Hotomannus in explicatione Legum 12. Tabular. Sed tamen existimo, *hostem concitare*, hic nihil aliud esse, quam inire factionem cum hoste, aut factionis sacramentum suscipere vel dare. *Goth.* vide in hanc l. Leonin. *emend. lib* 3. *c.* 12. *n* 6 Ans 32 Idem dicendum, si exercitum in insidias deduxerit, Paul. 5. *sent.* 29. §. 1. 33 Gladio, *l.* 5. *C. h. t.* vitæ amissione, §. 3. *Inst. h. t.* Paul 5. *sent.* 29 §. 1. refert aqua & igni interdictos, bestiis objectos, vivos exustos: varias hujus delicti pœnas vide apud Petrum Gregor. 35 *syntagm. c.* 1. *n.* 9. & *seq.* 34 Imbellis. *vulgat. Hal.* 35 Hostemve arcere tenuerit, *Haloand.* aut arcem non tenuerit, *vulgat.* *Arcem tenere* est arce & præsidio se tueri adversus Principem &c. 36 Delectumve, *vulg. Hal* Paulus *d. loco.* Florentina aliis locis deteguntur de quibus vide *l.* 36. *supr. de statulib.* 37 *l.* 2. *in pr. supr. h. t* eo nomine accusatus fuit Epaminondas a Thebanis, Xenoph. 7. *rerum Græcarum.* Cic. 1. *de inventione.* Probus *in vita Epaminondæ.* Appian. 38 Imperatorem. Paul. *d. loco.* 39 Qui illicitis insignibus utitur, *l.* 27. *in fin. J. ad leg. Corn. de falsis.* Paul. 5. *sent.* 25. §. 11. qui nummos sua imagine percutit: quo nomine capite plexus est Perennis Prætorianorum Commodi Præfectus. *Herodian.* 1. 40 *l.* 5. *C. h. t.* Græci id ita exprimunt. 60. *Basil.* 36. *c.* 4. Niceph. Gregor. 9. συνωμοσίαν κατὰ τῆς πολιτείας παρασκευάσας γίνεσθαι. & Canon 18. *Chalcedon. synod.* τὸ τῆς συνωμοσίας, ἢ φρατρίας ἔγκλημα. v.d. Cuj. 16. *obs.* 10. 41 Paul. 5. *sent.* 29. §. 1. 42 Potestatem. 43 Ope, consilio. adde *l.* 1. *supr. h. t.* 44 Adde *l.* 1. & 2. *C. quæ res exportari.* Hostem his quatuor adjuvare non licet, commeatu, armis, telis, equis. adde consiliis, *l.* 3. *J. h. t.* navibus, ut mox dicetur. 45 Puta navib. 60. *Eclog.* 36. *ex lib.* 51. *c.* 52 adde *Nov. Leon.* 63. 46 Adde *l.* 1. §. 1. *ubi obsides. supr. h. t.* 47 Puto legendum, *confessum in hoc judicio reum, & propter hoc in vincula conjectum emiserit*: ut majestatis teneatur, qui confessum in hoc judicio majestatis, & propter hoc in vincula conjectum emiserit. non qui simpliciter in vincula conjectum. 48 Cur? dixi ad *l.* 5. *supr. de cust. reor.* 49 Id est, sine permissu Imperatoris factas. v. *l. pen.* & *ult.* *C. de stat.* v. quæ [illegible] ad *l.* 7. *in fin. infr. h. t.* 50 V. *l.* 7. *in fin. supr. de sepulcro.* 51 Facit *lex* 7. *supr. de sepulchro.* 52 Facit *lex* 4 *supr. de injuriis* 53 Tacito, 1 *annal* Falanio objiciebat accusator, quod venditis hortis, statuam Augusti simul emancipasset. quod ubi Tiberio innotuit, scripsit Consulibus, contra religionem non fieri, quod ejus effigies, ut & alia numinum simulachra, venditionibus domuum & hortorum accederent. facit *l.* 24. *supr. de contrah. empt.* 54 Consecrare statuas Principum suorum veteres solebant. 55 In eas scil 56 Cassiodor. 7. *variar.* Theodoricum regem sic loquentem facit: Monetæ debet integritas quæri, ubi & vultus noster imprimitur. Quodnam erit tutum, si in nostra peccetur effigie? sit mundum quod ad formam nostræ serenitatis adducitur: Claritas non nihil admittit infectum &c. Eo tempore, qui monetam vultu Principis signatam conflasset, Lege Cornelia tenebatur. Vide Cujac. 19. *obs.* 25. 57 *l.* 4 *l.* 8 *supr. de accusat.* 58 Alias causas defendere quid est? alienas, Cujac. 5 *obs.* 35. ex contrario alienum pro alio sumitur, dixi ad *l.* 3 *supr. de rei vind.* 59 Deferre, P. Faber apud Cujac. ad *c.* 28. *extr. de præscript* Græci κατειπεῖν. 60 *l. ult. C h. t. l* 53 *supr. de jud. l.* 20. *C qui accusare.* Cur ita? in majestatis crimine etiam servis honestis proditio est: nam & hoc facinus tendit in dominos, *l.* 2. *in fin. C. Theod.* *Ne præter crimen majestatis servus dominum, vel patronum libertus* &c. vel in dominum dominorum cui simile est illud Hieronymi: Non est crudelis, qui crudeles jugulat, *c. Non est crudelis.* qui malos percutit, minister est Dei, *c. qui malos.* Judex non est auctor sceleris homines vincendo. Judex homicidas puniens non effusio est sanguinis, sed legum ministerium *can homicidas.* 23. *q* 5. & Cassiod. *lib.* 1. *variar.* pro amore pudicitiæ porrigere ferrum maritus, non est Leges calcare, sed condere adde *l.* 3. *C. de Episcop.* Puto quoque hoc casu cuique potestatem fieri rei reprehendendi, Tertull. *in Apolog. c.* 2 In reos majestatis, inquit, omnis homo miles est, ad & occidendi, ut postea crimen probare sufficiat? Bossius ait, *tit. de crimine Majestatis. l.* 119. Clarus negat, nisi [illegible] Principis accedat, 5 *sent.* §. *læsa majest.* 11. *vers. tunc infertur.* quod meo judicio non valde humanum est. hoc interim concedo, sed itiosi appellationi deferendum non esse; tunc enim judex reum prius punire debet, deinde scribere. *l.* 6. §. 9. *supr. de injusto.* 61 Et liberi parentes, *Novell.* 115 *c* 3. § 3. 1. *Harmenop.* 6. & uxores maritos. Harmen. *ibid.* 62 Non in occasione. *vulg. Hal.* id est, non obtentu adulationis alicujus vide Paul. 5 *sent* 29 §. 2 sic cuidam Falanium deferenti, quod inter cultores Augusti quendam infamem asciviſſet, Tiberius respondit, non ideo decretum patri suo cœlum, ut in perniciem civium is honor verteretur. & proinde hujus loci sententia hæc fuerit: judices non quodcunque factum alicujus, adversus Principem ipsum factum esse temere interpretari debent, nec ea ex re occasionem captare debent *diligentiæ*, quasi in factis adversus Principem vindicandis diligentes & curiosi fuerint: non enim in istiusmodi occasione vel diligentia studere debent placere Principi vel Reipublicæ. facit *l.* 33 *supr. de injuriis.* non omne dictum factumve adversus Principis commodum, majestatis est crimen. 63 Vide *l.* 2. *C. qui bonis cedere.* 64 *l. un. C. si quis Imperatori maledixerit.* 65 Adde ex Paulo, sed & verbis impiis maxime exacerbatur, Paul. 5. *sent.* 29 quæ verba Tribonianus male hic immutavit in statuas violatas, cum factum satis comprehendatur violatis statuis. 66 Statuas Principis non violat, qui reprobatas conflat, *l.* 4. *in fin. supr. h. t.* qui corruptas reficit, aut eas lapill fortuito impetit, qui nondum consecratas vendit, *l.* 5. *l.* 6. *supr. h. t.* qui aditionis causa deponit, ut mox reponat, *l.* 19. *C. de operib. public.* Violat, qui dejicit, qui fimo injecto per plateas raptat. Sozomenus, (quod Antiochenis Theodosius ægre remisit, Sozomenus *ibid.*) qui earum capita detruncat, qui eas ad invidiam alterius portat. *l.* 38. *J. de injur. l.* 28. §. 7. *infr. de pœn.* Illud vero plane bellissimum, quod Maro Paulum quendam prætorium virum detulit, eo nomine quod annulum, in quo erat imago Tiberii, matellæ & obscœnis admovisset, Senec. 3. *de benefic.* 26. & quod Atteius Capito Jurisconsultus censuit, inter reos recipiendum Lucium Ennium equitem, quod effigiem Principis ad promiscuos usus vertisset, Tacit. 3. Sueton. *in Tiberio. cap.* 58. sub Tiberio quidam majestatis damnatus, quod statuæ Augusti caput dempsisset, ut alterius imponeret. Quidam etiam damnatus fuit ab Antonino Caracalla, quod urinam eo loco fecisset, in quo statuæ & imagines Principis erant. Spartianus & sub Domitiano mulier interfecta, quod ante statuam Principis vestem exuisset. Xiphilinus *in Domitiano.* Interpretes superiora transferunt ad statuas aliorum defectas: quo nomine Alcibiades exulare coactus est, Diodor. 13. Thucyd. 6. De Iconoplastis & Iconoclastis dicam alias. Hoc etiam addendum est, Imperatorum imagines in militaribus signis poni solitas, & inibi cultas ut præsentia numina, sed & iisdem Imperatoribus aras in castris positas. Tac. 14. 2. Veget. 3. 6. 67 Ut qui stipendiis Imperatoris vivant.

De

De muliere.

8. PAPINIANUS lib. 13. Responsorum.

IN quaestionibus [1] laesae [2] majestatis etiam mulieres audiuntur: conjurationem denique Sergii Catilinae [Julia [3]] mulier detexit, & Marcum Tullium Consulem judicium [4] ejus instruxit.

De bonis libertorum damnatorum.

9. HERMOGENIANUS lib. 5. Juris Epitomarum.

EOrum, qui majestatis crimine damnati sunt, libertorum [5] bona liberis damnatorum conservari Divus Severus decrevit: & tunc demum fisco vindicari, si nemo damnati liberorum existat.

De provincia vel civitate hostibus prodita.

10. IDEM lib. 6. Juris Epitomarum.

MAjestatis crimine accusari potest, cujus ope [6], consilio, dolo malo provincia, vel civitas hostibus prodita est.

De morte rei. De bonis damnati. De perduellione.

11. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

IS, qui in reatu [7] decedit, integri status decedit. extinguitur [8] enim crimen mortalitate: nisi forte quis majestatis reus fuit; nam hoc crimine nisi a [9] successoribus purgetur, hereditas fisco vindicatur [10]. Plane non [11] quisquis Legis Juliae majestatis reus est, in eadem conditione est, sed qui [12] perduellionis reus est, hostili animo adversus Rempublicam vel Principem [13] animatus: caeterum si quis ex alia causa Legis Juliae majestatis reus sit, morte crimine liberatur.

TIT. V.

AD LEGEM JULIAM [14] DE ADULTERIIS [15] COERCENDIS [16].

De legislatore.

1. ULPIANUS lib. 1. de Adulteriis.

HAec Lex lata est a Divo Augusto [17].

De muliere, quae ante denunciationem nupsit. 1. De marito, qui accusavit & destitit. 2. De lenocinio mariti. 3. De eo, qui patitur uxorem suam delinquere. 4. De lenocinio mariti. 8. Quis praeferatur in accusatione.

2. IDEM lib. 8. Disputationum.

EX lege Julia [18] servatur, ut cui necesse est ab adultero incipere, quia mulier ante [19] denunciationem nupsit, non alias ad mulierem possit pervenire, nisi reum peregerit: peregisse autem non alias quis videtur, nisi & condemnaverit. §. 1. Marito jure [20] mariti accusanti illa praescriptio objicitur, *Si Legem prodidisse ob hoc, quod adgressus accusationem adulteri destitit* [21]. §. 2. Lenocinii [22] quidem crimen [23] Lege Julia de adulteris praescriptum est: cum sit in eum maritum poena [24] statuta, qui de adulterio uxoris suae quid ceperit; item in eum, qui in adulterio deprehensam retinuerit [25]. §. 3. Caeterum qui patitur uxorem suam delinquere, matrimoniumque suum contemnit, quique contaminationi non indignatur, poena adulterum non infligitur.

§. 4. Qui hoc dicit, lenocinio mariti [26] se fecisse, relevare quidem vult crimen suum, sed [27] non est hujusmodi compensatio admissa [28]; ideo si maritum velit reus adulterii lenocinii reum facere, semel delatus [29] non audietur. §. 5. Si publico judicio maritus uxorem ream faciat, an lenocinii allegatio repellat maritum ab accusatione? & putem non repellere: lenocinium igitur mariti ipsum onerat, non mulierem excusat [30]. §. 6. Unde quaeri potest, an is, qui de adulterio cognoscit, statuere in maritum ob lenocinium possit? Et puto posse [31]. Nam Claudius Gorgus [32] vir clarissimus uxorem accusans, cum detectus est [33], uxorem in adulterio deprehensam retinuisse, & sine [34] accusatore lenocinii damnatus est a Divo Severo. §. 7. Extraneus autem nequaquam lenocinium objiciens, posteaquam reus factus est, se relevabit [35], nec maritum poenae subjiciet. §. 8. Si simul [36] ad accusationem veniant maritus & pater mulieris, quem praeferri oporteat quaeritur? Et magis est, ut [37] maritus praeferatur: nam & propensiore ira, & majore dolore executurum eum accusationem credendum est: in tantum, ut etsi pater praevenerit, & libellos inscriptionum deposuerit, marito non negligente, nec retardante, sed accusationem parante, & probationibus instituente, atque muniente, ut facilius judicantibus de adulterio probetur, idem erit dicendum. §. 9. Sed & quotiens alii, qui post [38] maritum & patrem accusare possunt, ad accusandum prosiliunt, Lege expressum est, ut is, cujus de ea re notio est, de justo [39] accusatore constituat.

3. IDEM lib. 2. de Adulteriis.

NIsi igitur pater maritum infamem [40] aut arguat, aut doceat, colludere [41] magis cum uxore, quam ex animo accusare, postponetur marito.

De tempore, intra quod accusari debet. 2. De marito praevento ab extraneo.

4. IDEM lib. 8. Disputationum.

SI maritus praevenerit, accusareque instituerit: tempora [42] non cedunt patri, quo accusationem instituere non potest. sic tamen, ut quoad [43] unus occupet, utrique tempora cedant: ubi vero maritus occupavit, residua tempora ei, qui occupare non potest, non cedant. † Quod & in eo dici potest, qui ab adultero, vel adultera coepit: nam adversus eum, adversus quem non coepit, desinunt ei tempora cedere. Haec in maritis & patribus dicta sunt. §. 1. Extraneis autem, qui accusare possunt, accusandi facultas post maritum & patrem conceditur. nam post sexaginta dies quatuor menses [44] extraneis dantur, & ipsi utiles. §. 2. Si ante extraneus instituerit accusationem; an superveniente marito permittatur accusatio, quaeritur? & magis arbitror, hoc quoque casu maritum audiendum, si [45] non negligentia praeventus est. Et ideo, & si accusatione instituta, absoluta sit mulier extraneo accusante, tamen marito debet permitti restaurare accusationem, si idoneas causas allegare possit, quibus impeditus non instituit accusationem.

De vidua vel secundo nupta.

5. JULIANUS lib. 86. Digestorum.

NUptam mihi adulterii ream postulari posse in priore [46] matrimonio commissi dubium non est: cum aperte Lege Julia de adulteriis coërcendis caveatur, si quidem vidua sit, de cujus adulterio agetur, ut accusator liberum arbitrium [47] habeat, adulterum an adulteram prius accusare malit; si vero nupta sit, ut prius adulterum peragat, tunc mulierem.

De statu personarum. 1. De stupri & adulterii appellatione & differentia. 2. De filiofamilias. 3. De Marito, qui duos reos ex alio crimine habet.

6. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteris.

INter liberas tantum personas adulterium stuprumve passas Lex Julia locum habet. quod autem ad servas [48] pertinet, & Legis Aquiliae [49] actio facile tenebit, & injuriarum [50] quoque competit; nec erit deneganda Praetoria quoque actio de servo corrupto [51]: nec propter plures [52] actiones parcendum erit in hujusmodi crimine reo.

§. 1. Lex stuprum & adulterium promiscue & καταχρηστικώτερον [53], *id est, abusive*, appellat. sed proprie [54] *adulterium* in nupta [55] committitur, propter *partum ex* [56] *altero conceptum* composito nomine: stuprum vero in virginem [57] viduamve [58] committitur; quod Graeci φθορὰν [59], *id est, corruptionem* appellant. §. 2. Filiusfamilias [60] maritus ab eo, qui sui juris est, in ea Lege non separatur. Divus

1 Non in aliis. *l. 8. supr. de accus.* Goth. Concordat *c. 3. caus. 15. q. 4.* Ans.
2 *Forte legendum*, Lege majestatis. Nam & ita locutos Latinos constat, Lege majestatis inquiri, non laesae majestatis. dixi ad *lib. 2. Cic. de Inventione.* 3 Fulvia, *Hal.* vide Sallust. 4 Legendum videtur *indicium ejus*, ut in Pand. *Flor.* Nam Juliae *indicio*, non *judicio* detectus est Catilina. 5 Liberto majestatis damnato, liberi damnati fiscum excludunt: fiscus patronum. Hodie id immutatum, fisco omnia occupante. *l. 5. C. h. t.* adde *l. 1. in fin. C. de bonis lib.* 6 Adde Paul. 5. *sent. 26. §. ultim.* quin affectus & voluntas hic puniuntur. *l. 5. C. h. t.* 7 Reatus vocabulum a Messala inventum est. Quintil. 8. *Inst.* 3. reatus apud Jurisconsultos, reorum est status, sive recte sive male accusati sint, *l. 25. infr. de poenis. l. 7. §. 2. infr. de bonis damnat. l. 39. supr. de injur.* apud Theologos est obligatio ex peccato vel delicto, quo sensu Tertullianus, 1. *adversus Marcionem* scripsit reatum animae & 2. *adversus eundem*, reatum patrum in filios redundare. 8 *l. 6. supr. de pub. jud. & tit. C. si reus vel accusator.* 9 Crimen majestatis post mortem etiam purgandum est. vide *l. 7. l. 8. C. h. t.* 10 Δημεύεται. 60. *Eclog. 36. c. 12.* 11 Nota aliud esse majestatis crimen, aliud perduellionis. Perduellis qui hostili animo adversus Principem vel Rempublicam animatus. *Goth.* Vide *l. 218. infr. de verb. sign. & l. 118. ff. eod. & ibi* Goedd. *Ans.* 12 Hac forte ratione motus Sigismundus Poloniae Rex Cracoviae anno 1359. definiit in eo tantum crimen majestatis consistere vide Renatum Choppinum, *in summa Polonici domanii. c. de regalib.* vid. Petr. Gregor. 35. *Syntagm.* 1. *n.* 2. 13 Idque directo, non adversus alios Principes inferiores, & civitates, nisi per corpus civitatis aut Principis Princeps ipse, seu Imperator, seu Rex ipse petatur.
14 §. 4. *Inst. de publ. judic.* vide 4. Paul. *sent. 26. 6. collationis legum. 9. C. Theod.* 7. 6. Harm. 2. & 5. *Extra.* 26. Adulter quis, vide *l. 34. in fin. infr. h. t.* Goth. Vid. Ant. Delrio *in repetit. l. transigere. C. de transact.* & librum singularem de hac lege Bar. Brissonii. Aegidium Bossium *tit. de coitu damnato & punibili.* Julium Clarum *lib. 1. §. adulterium §. fornicatio. §. incestus.* Mod. 15 Stupro, *vulg. Hal.* & ita conceptus est titul. Codicis. 9. *C.* 9. 5. *collat. legum Mosaicarum.* adde *de stupratorib. Nov.* 141. in qua stuprum vocatur ἀνδρομανία. 16 Poenae adulteri vel adulterae quae sunt? uxor agere potest ad thori separationem, ad restitutionem dotis & donationem propter nuptias, *c. 1. extr. ut lite non contestata.* Roland. a Valle, 1. *cons.* 10. *n.* 5. & 6. post Abbatem, in *c. plerunque. extr. de quaestionib.* Maritus vero ad separationem thori & ad lucrum dotis. *l. cum mulier.* 47. *supr. soluto matrimonio. c. plerunque. extr. de donat. inter vir. & uxor.* (adeo ut non tenatur uxorem alere, *c. plerunque. extr. de dote post divortium restit.*) dotis, inquam, sive promissa sit, sive soluta, *l. mulier.* 20. ubi Bald. ff. *de cond. inst.* dum tamen mulier ipsa nullos ex eo matrimonio vel antecedente liberos habeat. Bald. in *l. hac edictali.* 6. *C. de secund. nupt.* Cur? alienare quo pacto quis non potest, id nec delinquendo potest, *l. 12. ff. de fideic. libert.* Bald. *l. unic. C. de condict. ob caus.* Cremens. *singulari* 86. Boer. *decis.* 338. 17 Sueton. *in Augusto*, qui Julius etiam dictus est: adoptatus enim erat a Julio. Dion, 48. Lex Julia dicitur, Tacit. 2. *annal. anno Urbis* 770. *idem an.* 4. *anno Urbis* 778. *Mart.* 8. de poenis adulteri & adulterae dicam ad *l. 8. infr. de quaest. & Nov.* 134. *c.* 10. 18 De adulteriis sc. 19 *l. 17. §. ult. infr. h. t.*
20 Id est, sine accusatione. 21 *l. 16. C. h. t. l. 2. infr. ad SC. Turp.*
22 Contra maritum accusantem criminaliter, objicitur exceptio lenocinii. *l. 29. §. 3. infr. h. t.* 23 Crimini, *vulg. Hal.* de quo *Nov.* 14. 24 *d. §. 3.*
25 Lenocinii duae sunt species: manifesta, quoties maritus palam quaestum facit ex adulterio uxoris: tacita, quoties adulteram retinet. 26 Non recte adulteris reus viro objicit, se illo perductore adulterium commisisse. 60. *Eclog.* 3. *c.* 4. 6. Harm. 2.
27 Sed est hujusmodi. *Hal.* 28 *l. 5. ff. de publ. jud.* Imo est admissa, & admittenda est, *l. 13. §. 5. ff. l. 28. C. h. t. l. 47. in fin. supr. sol. dic ut ff. h. t.* 29 Id est, inter reos receptus, *l. 15. §. 7. ff. h. t.* alias ante potest, ut in Legibus contrariis superius allatis. 30 Quid, ejus maritus num excusatur? ne id quidem, cum in eum, ut lenonem, judex possit etiam sine accusatore statuere. 60. *Eclog.* 37. *c.* 4. & 37. 6. Harm. *tit.* 2. 31 *d. c. 4. & d. tit.* 2. 32 *Al.* Gordius. *Graec.* 33 Esset. *vulg. Hal.* 34 Nam duobus modis proceditur in criminalibus, vel ad instantiam partis, vel officio judicis vide Clar. 5. *sent. §. ult. quaest.* 3. 35 Imo se relevat. *l. 26. ff. h. t.* 36 Ex pluribus accusationibus praeferenda est idoneor. In causa adulterii potior est causa mariti, quam patris. *l. 4. & l. 30. C. h. t.* 37 *l. 30. C. h. t.* 38 De quibus vide *d. l. 30.* 39 Idoneo. *l. 16. ff. de accusat.*
40 Primus accusator, secundo accusatori, alias potiori, exceptionem infamiae objiciendo, ei praefertur. 41 Colludit autem, qui non ex animo accusat. 42 Id est, sexaginta dies utiles marito dantur ad accusandum uxorem adulteram. vide *l. 6. C. h. t.* 43 Quod ad, id est, quando duo possunt admitti ad aliquid, utrique cedunt tempora, donec unus praeoccupet. *Bart.* 44 A die divortii sc. Accurs. Oldend. in *tr. de usucap. tit. de adulter. num.* 5. 45 Eadem est restrictio in *l. 2. § 8. ff. h. t.* 46 Uxor accusari potest de adulterio in priore matrimonio commisso. imo non potest. *l. 14. C. h. t.* 47 *l. 15. § 8. ff. h. t.* 48 *l. 25. l. 29. C. h. t. l. 25. supr. de injuriis.* Servis ob violatum contubernium adulterii accusare non permittitur. *l. 24. C. h. t.* 49 Paul. 1. *sentent.* 13. §. 6. 50 *l. 25. supr. de injuriis.* 51 Quod ad omnes ancillarum corruptelas pertinet, *l. 9. §. 1. supr. de servo corrupto.* nec erit etiam deneganda extraordinaria. *l. ult. supr. de off. Praef.* Sed quae erit eo casu poena? Paul. 1. *sentent.* 11. §. 1. ait corruptorem teneri ad aliam ancillam reformandam, id est, juberi aliam incorruptam dare: Harmen. vero 36. aureos praestare cogi ait, aut fustigari. 6. *Harmen.* 3. *c.* περὶ δούλης. 52 *l. 2. ff. de privat. delict.* 53 Συμμιγῶς. *vulgat.* Graece, μοιχείαν. Valla, 1. *Elegant.* 45. καταχρηστικῶς. Alciat. 4. *de verb. signif.* quod verbum & reperitur in *l. 58. ff. de verb. sign.* ubi dixi quid esset κατάχρησις. *Goth.* Adde *l. 225. ff. de verb. sign.* Ans. 54 Atque ita Laurentius Valla frustra reprehendit Jurisconsultum, quasi adulterium stuprum esse neget; hoc enim non negat Jurisconsultus, sed negat proprie dici. 55 *l. 34. in fin. infr. h. t.* Adulter est, qui cum nupta rem habet, ipsa quoque est adultera: Quid, maritus cum virgine, aut vidua rem habens, estne adulter? vide *l. 1. C. h. t.* 56 Etymon adulterii repraesentat Jurisconsultus his verbis: Adulterium dicitur, cum ex altero, quam marito partus concipitur. Alii ita: adulterium est ad alterius thorum accessus. 57 Poena stupri Lege Mosaica qui virginem, aut viduam stupravit, eam ducere, vel dotare cogitur. vide *Exod.* 22. quam poenam hodie passim observari refert Papo, 2. *arrest.* 9. *num.* 9. Clar. 5. *sent. §. stupr.* 19. *vers. sed quaero.* nunquam vero morte punitur, licet nondum viripotentem stupravit. vide *l. 38. §. 3. ff. de poenis.* alias poenas vide apud Gregor. 36. *Syntagm.* 9. *num.* 6. 7. 8. de virginum raptu vide 6. Harmen. 3. *l. 1. C. de rap. virg.* 58 *l. 101. ff. de verbor. sign.* stuprum quoque in puerum committitur, *l. 34. in pr. ff. h. t.* Paul. 5. *sentent.* 4. §. 14. quod postremum *Sodomia* vulgo dicitur. De Tribadibus vide *l. 20. C. h. t.* flagitiosiores sunt brutescentes. vide Harm. 4. *cap.* περὶ ἀλογευομένων. 59 Διαφθορὰν, *vulg.* διακόρευσιν. Valla, 1. *Elegant.* 45. 60 Filiusfamilias, *l. 37. ff. h. t.* adde *l. 5. §. 5. supr. de his, quae ut indign.*

quoque Hadrianus Roſiano Gemino reſcripſit, & invito [1] patre filium hac Lege reum facere [poſſe]. §. 3. Maritus, etſi duo [2] reos ex alio crimine habeat, poterit jure viri tertium accuſare: quoniam ea cauſa non cedit in numerum cæterarum.

De tutore vel curatore, qui pupillam, vel adultam duxit uxorem.
1. Si duo ſimul inceſti accuſentur.

7. MARCIANUS lib. 10. Inſtitutionum.

QUi pupillam ſuam duxit uxorem contra [3] Senatusconſultum, nec matrimonium eſt [hoc], & poteſt adulterii accuſari, qui tutor & curator fuit, & infra [4] viceſimum ſextum annum duxit uxorem non a patre deſponſam vel deſtinatam [5], vel teſtamento denominatam [6]. §. 1. In lib. ſecundo de adulteriis Papiniani Marcianus notat: Inceſti [7] commune crimen adverſus duos ſimul intentari poteſt.

De domu præbita, de quæſtu ex adulterio uxoris.

8. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteris.

QUi domum [8] ſuam, ut ſtuprum adulteriumve cum aliena matrefamilias [9] vel cum maſculo fieret, ſciens præbuerit, vel quæſtum ex adulterio uxoris ſuæ fecerit: cujuscunque ſit conditionis, quaſi adulter punitur. §. 1. Appellatione [10] domus habitationem quoque ſignificari, palam eſt.

9. ULPIANUS lib. 4. de Adulteriis.

ETſi amici [11] quis domum præbuiſſet, tenetur. §. 1. Sed & ſi quis in agro [12] balneove [13] ſtuprum fieri præbuiſſet, comprehendi debet. §. 2. Sed & ſi in domum aliquam ſoliti fuerint convenire ad tractandum [14] de adulterio, etſi eo loci nihil fuerit admiſſum, verumtamen videtur is domum ſuam, ut ſtuprum adulteriumve committeretur, præbuiſſe: qua [15] ſine colloquio illo adulterium non committeretur.

De matrisfamilias appellatione. 1. De muliere, quæ domum præbuit, vel pro comperto ſtupro aliquid accepit. 2. De ea, quæ vitandæ pœnæ adulterii gratia lenocinium fecit, aut operas ſuas in ſcenam locavit.

10. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteriis.

MAter autem familias [16] ſignificatur non tantum nupta, ſed etiam vidua. §. 1. Mulieres quoque [17] hoc capite Legis [18], quod domum [19] præbuerunt, vel pro comperto ſtupro aliquid acceperunt, tenentur. §. 2. Mulier, quæ evitandæ pœnæ [20] adulterii gratia lenocinium [21] fecerit, aut operas ſuas in ſcenam locaverit, adulterii accuſari damnarique ex Senatusconſulto poteſt.

De milite, qui cum adultero uxoris ſuæ pactus eſt, 1. Vel ſororis filiam in contubernio habuit. 2. An rea abſens defendi poſſit. 3. De ſocero, qui ut dotem lucraretur, accuſatione deſtitit. 4. Intra quod tempus accuſari poſſit, & de morte adulteræ. 7. De ſponſa, quæ alii nupſit. 8. De morte mariti. 9. An propter reæ impuberem filium accuſatio differatur. 10. Si quis manente matrimonio velit accuſare. 11. Si mulier adultero nupſiſſe dicatur. 12. Si mulier, cum abſentem virum audiſſet vita functum eſſe, alii ſe junxerit. 13. Si quis ream adulterii uxorem duxerit, eamque damnatam repudiaverit.

11. IDEM lib. ſing. de Adulteris.

MIles, qui cum adultero uxoris ſuæ pactus eſt, ſolvi [22] ſacramento [23] deportarique debet. §. 1. Militem qui ſororis [24] filiam in contubernio [25] habuit, licet non in matrimonium, adulterii pœna teneri rectius dicetur. §. 2. Ea quæ inter reas adulterii recepta eſſet, abſens defendi non poteſt [26]. §. 3. Socer, cum *nurum* [27] *adulterii accuſaturum ſe* libellis præſidi datis teſtatus [28] fuiſſet, maluit accuſatione deſiſtere, & *lucrum ex dote* magis petere: quæritur, an hujusmodi commentum ejus admitti exiſtimes? Reſpondit, Turpiſſimo exemplo is qui nurum ſuam accuſare inſtituiſſet, poſtea deſiſtere [29] maluit, contentus lucrum ex dote retinere, tamquam culpa mulieris dirempto matrimonio: quare non inique repelletur, qui commodum [30] dotis vindictæ [31] domus ſuæ præponere [32] non erubuit. §. 4. Adulterii reum intra quinque annos continuos [33] a die criminis admiſſi, defuncta [34] quoque muliere, poſtulari poſſe palam eſt. §. 5. Quidam accuſare volebat adulterii mulierem, & poſtulabat, *ne ſibi computarentur dies, quos* [35] *in cuſtodiam* feciſſet [36]; me hoc admittente extitit, qui mihi contradiceret: cujus opinionem an tu probes, rogo maturius mihi ſcribas? Reſpondit, Opinionem tuam, & verba Legis & ſententia adjuvant: cui placuit, utiles [37] dies accuſatori computandos eſſe, id eſt, quibus potuit accuſationis ſolemnia implere: quare ſine dubio dies, quibus quis in cuſtodia fuit, extra computationem utilium dierum exiſtimanti tibi conſtitutos, contradici non debuit. §. 6. Sexaginta [38] dies qui marito accuſante [39] utiles computantur [40], feriatis [41] quoque diebus, ſi [42] modo facultatem præſidis adeundi accuſator habuit, numerari certum eſt: quoniam de plano [43] quoque libellus dari poteſt. quod privilegium ſi amiſit, non prohibetur intra alios quatuor [44] menſes querelam ſuam apud judicem deferre.

§. 7. Quærebatur, an jure [45] mariti poſſit accuſare vir eam fœminam, quæ, cum ei deſponſa fuiſſet, alii in matrimonium a patre fuiſſet tradita? Reſpondit: Novam rem inſtituere hujusmodi accuſatorem exiſtimo, qui adulterii crimen objicere deſiderat propter [46] hoc tantum, quod priori ſibi deſponſa puella, a patre in matrimonium alii fuerit tradita. §. 8. Defuncto [47] marito, adulterii [48] rea mulier poſtulatur [49]. §. 9. Quæ propter impuberem filium vult dilationem [50] ab accuſatore impetrare, an debeat audiri? Reſpondi, non videtur mihi confugere ea mulier ad juſtam defenſionem, quæ ætatem filii prætendit ad eludendam legitimam accuſationem: nam non [51] utique crimen adulterii quod mulieri objicitur, infanti præjudicat, cum poſſit & illa adultera eſſe, & impubes defunctum patrem habuiſſe. §. 10. Volenti mihi ream adulterii poſtulare eam quæ poſt commiſſum adulterium in eodem matrimonio perſeveravit, contradictum eſt. Quæro, an juſte reſponſum ſit? Reſpondit, Ignorare non debuiſti, durante eo matrimonio, in quo adulterium dicitur eſſe commiſſum, non [52] poſſe mulierem ream adulterii fieri: ſed nec adulterum interim accuſari poſſe. §. 11. Licet ei mulier, qui in ſuſpicione [53] adulterii incidit, nupſiſſe dicatur, non ante accuſari poterit, quam adulter fuerit convictus: alioquin ad hoc vel maxime viri confugient, volentes bene concordatum [54] ſequens [55] matrimonium dirimere, ut dicant cum adultero [56] mulierem nuptias contraxiſſe. §. 12. Mulier cum abſentem virum audiſſet [57] vita functum eſſe, alii ſe junxit: mox maritus reverſus eſt: Quæro quid adverſus eam mulierem ſtatuendum ſit? Reſpondit, tam [58] juris quam facti quæſtionem moveri. Nam, ſi longo [59] tempore transacto, ſine ullius ſtupri probatione, falſis [60] rumoribus inducta, quaſi ſoluta priore vinculo, legitimis nuptiis ſecundis juncta eſt: quod veriſimile eſt deceptam eam fuiſſe, nihil vindicta dignum videri poteſt. quod ſi ficta [61] mariti mors argumentum faciendis nuptiis probabitur præſtitiſſe, cum hoc facto pudicitia laboretur, vindicare debet pro admiſſi criminis qualitate. §. 13. Ream adulterii uxorem duxi [62]: eam damnatam mox repudiavi: Quæro, an cauſam diſſidii præſtitiſſe videor? Reſpondit: Cum per Legem Juliam hujusmodi uxorem retinere prohibearis [63], non [64] videri cauſam te diſſidii præſtitiſſe, palam eſt: quare ita jus tractabitur, quaſi culpa mulieris facto divortio.

Interpretatio Legis Ne quis poſthac.

12. ULPIANUS lib. 1. de Adulteriis.

HÆc verba Legis, *Ne quis poſthac ſtuprum, adulterium facito ſciens dolo malo*, & ad eum, qui ſuaſit [65], & ad eum, qui ſtuprum vel adulterium intulit, pertinent.

1 *d. §. 5.* 2 Duos. *vulg. Haloand.* vide *l. 12. §. 2. ſupr. de accuſat.* 3 Vide *l. 59 ſupr. de ritu. l. 4. C. de excuſ. tut.* 4 Et intra, *rogat. Hal. l. 66. ſupr. de ritu.* hodie tempus prorogatum eſt ad annum vigeſimum nonum. *l. 6. C. de interd. matrimon.* 5 Vide *l. 36. l. 66. ſupr. de ritu.* 6 Vide *d. l. 36. d. l. 66.* 7 *l. 39. §. 7. infr. h. t.* an & adulterii? vide *l. 8. C. h. t. & l. 39. §. 6. infr. h. t.* 8 *l. 10. §. 1. infr. h. t. l. 1. in fin. ſupr. de extr. crim.* 60 Eclog. 7. c. 10. 9 De qua vide *l. 10. infr. h. t.* 10 *l. 1. §. 2. ſupr. de aleatorib. l. 5. §. 2. ſupr. de injur.* 11 Amicis. *vulg.* 12 Amici juvandi cauſa, de via non eſt declinandum, 1. Gell. 3. alias amici vitia ſi feras, facis tua. Eſt ſane amicis opitulandum, ſed, ut ait ille, μεχρὶ θεῶν, Gell. *ibid.* An amicitia excuſet delictum, vide quæ de ea re dixi ad *Novell.* 74. c. 4. 13 Alieno, ut ſtuprum fieret, *Haloand.* agro ſuo, alienove. *vulg.* 14 Qui ſciens domum ſuam præbet conſultanti de maleficio committendo, de eo tenetur, *ut hic.* ſic, qui de adulterio committendo agit, etiam punitur. 15 *Al.* quia. 16 Quæ & matrona: Matronas Clemens vocat τῶν ἐυγενῶν γυναικῶν τὰς περιφανεςέρας. vide Cujac. 3. obſ. 18. 17 Sexus enim delictum ut excuſet, vix eſt, licet elevet. vide *l. 38. §. 7. ſ. h. t.* 18 *l. 8. ſupr. h. t.* 19 *l. 29. §. 2. infr. h. t.* 20 Adulterii pœnam non effugit, qui ad infamis vitæ profeſſionem ſe transfert. vide Sueton. *in Tiberio.* c. 35. 21 Utcunque quis ab adulterio commiſſo infamis vitæ profeſſionem ſuſcipiat, pœnam adulterii non evitat. 22 Id eſt, exauctoratur & deportatur. 23 Sacramento militari ſolvi quid eſt? exauctorari. *l. 14. ſ. de his, quæ ut indignis. l. ult. infr. de re milit. l. 8. C. de legat. l. ult. C. de veteranis.* Formulam juramenti vide apud Vegetium, *2. de re milit.* 5. de miſſionibus militaribus, vide Petr. Fabrum, 1. *ſemeſtr.* 17. & quidem ignominioſis. *l. 2. §. 3. ſupr. de his, qui not.* 24 Is inceſtum committit. *l. 56. ſupr. de ritu. l. 5. infr. de quæſt.* 25 Contubernium a matrimonio differt. adde *l. 14. ſ. de his, quæ ut indignis. §. 2. Inſt. de hered. quæ ab inteſtato.* 26 Adde *l. 14. C. h. t.* 27 Socer nurum adulterii accuſare non poteſt. 28 Paria eſſe, comminari ſe accuſaturum, & re ipſa accuſare, hinc colligunt, quum ab alterutro qui deſiſtit, puniatur. 29 Socer nuru adulterii accuſata, ab accuſatione deſiſtere non poteſt. apud Gallos tamen poteſt: apud quos privatus publicam vindictam non perſequitur; ſed privatum tantum damnum, quod ei remittere, vel conventione refutare licet. vide Papon. 2. *Notar.* 7. Idem, 22. *Arreſt.* 9. *num.* 12. refert, maritum ſententiam & pœnam adulterii indicendam uxori impedire poſſe, veluti ſi uxori reconcilietur: latam non poſſe. Idem, *num.* 16. quæ valde ſunt notanda. 30 Socer dotem nurus adulteræ lucrari poteſt, ſi ſe inſcribit: ſi deſiſtit, non lucratur. Idem eſt in viro. *Nov.* 117. c. 8. 31 Domus filii, domus patris qui filio illatam injuriam ulciſcitur, domus ſuæ vindictam perſequitur. 32 Honori pecuniarium commodum non eſt præferendum, *l. 26. ſupr. ſi quis omiſſa cauſa teſtam. l. 5. C. de poſt.* 33 *l. 31. infr. h. t. l. 1. §. 10. infr. ad SC. Turp.* 34 *l. ult. infr. h. t.* 35 Quibus in cuſtodia fuiſſet. *vulg. Hal.* Dies, quibus quis impeditus eſt, non computantur ei, qui per procuratorem agere non potuit, *ut hic* alias ſecus. *l. 20. ſupr. de minor.* Bart. *hic.* 36 Facere in cuſtodia aliquos dies, & ibidem morari, ac retineri: ſimile dicendi genus in *l. 14. ſupr. de ſtatulib. l. 2. C. de indolis.* 37 Dies conſtituti ad accuſandum de adulterio, ſunt utiles. vide *l. 21. C. h. t.* de utilibus diebus vide *l. 1. ſupr. de divers. temp.* 38 *l. 6. C. h. t.* 39 Accuſanti, *vulg. Hal.* accuſanti, inquam, marito poſt divortium. 6. *Harm.* 2. 40 Imo computantur. *l. 2. in fin. ſupr. ſi quis in jus vocatus.* 41 Libellus accuſationis adulterii dari poteſt die feriato. An & in civili cauſa id admittitur? Hoc vult Speculator, & Bartolus: num & reo die feriato exceptiones dare licet? Idem ait. 42 Id eſt, ſi Præſidis ſit copia, feriati hic computantur. 43 De plano, judice non ſedente pro tribunali. 44 Non ut maritus, ſed ut quivis extraneus. 45 Jure mariti adulterii accuſat, qui cæteris præferri poteſt. An & is, cui non eſt neceſſaria interpellatio? Olim verum fuit, *l. 20. C. h. t.* hodie ſecus. vide *Novell.* 117. c. 8. 46 Filius ſibi ſponſam alteri a patre in matrimonio traditam, adulterii accuſare non poteſt. Ergo ſi non ſit alteri tradita, poterit. vide Cujac. 6. *obſ.* 16. *l. 7. C.* [illegible] 47 *l. ult. infr. h. t.* 48 Commiſſi ſc. conſtante matrimonio cum defuncto. Quid? vidua poſt mariti mortem impudice vivens, poteſtne a cognatis defuncti rea poſtulari, ita ut dotem amittat? Burdegalenſe Senatusconſultum ex Alexandri ſententia adverſus opinionem Caſtrenſis refert Papon. 22. *Arreſt.* 9. *num.* 16. quo mulieri dos ſervata eſt. vide *l. 13. §. 2. infr. h. t.* Idem tenet Clarus, 5. *ſent.* §. *ſtuprum* 9. *verſ. ſed ne quid.* 49 Natus in domo mariti ex muliere, quæ probatur commiſiſſe adulterium, præſumitur filius legitimus mariti, favore filiationis. Decius *conſ.* 657. & *ad c. per tuas. n.* 8. *extr. de probat.* Goſad. *conſ.* 13. *n.* 48. Alciatus *in tractat. de præſumptionibus reg.* 2. *præſumpt.* 37. Pariſ. late *conſ.* 10. *n.* 83. & *conſ.* 29. *n.* 77. *lib.* 2. Soc. Jun. *conſ.* 86. *n.* 44. *lib.* 2. Cæphalus *conſ.* 82. *n.* 58. *vol.* 1. Portius *lib.* 1. *concl.* 18. Jacobus Menochius *de arbitr. jud. lib.* 1. *quæſt.* 88. *n.* 24. & *lib.* 2. *centur.* 1. *caſ.* 89. *n.* 21. Colleg. Patav. *conſ.* 3. *n.* 76. *inter conſil. divers. ad cauſ. ult. vol.* 1. Mod. 50 *l. 41. infr. h. t.* 51 Licet maritus probet uxorem adulteram: tamen filius conceptus in matrimonio, cenſetur natus ex eo. Hinc Belloviſan. *lib.* 1. *c.* 9. *n.* 3. & c. 41. & Alciat. 3. *præſumpt.* 37. refert, in dubio præſumi mulierem adulteram habentem liberos, ex matrimonio, non ex adulterio eos habuiſſe, *arg. l. quia ſemper.* 5. *ſupr. de in jus vocando. l. in libera.* 24. *ſupr. de ritu.* etiam ſi ipſa adultera ultro fateatur ſe liberos, de quibus agitur, ex adultero ſuſtuliſſe. (vide tamen *l. 29. §. 1. ſupr. de probat.*) Ideoque liberi adulterini aut ſpurii non cenſentur, dosque ad eos deferetur. *Nov.* 117. c. 8. Quid, ſi juſto tempore maritus abfuit, ut ex eo mulier liberos ſuſcipere non potuerit? aliud dicendum eſt, *l. 6. ſupr. de his, qui ſunt ſui* vide *l. 1. §. 14. ſupr. de agnoſc. liber.* Quid, ſi concubina domeſtica, & manifeſtaria dixerit ſe ex concubino filium ſuſtuliſſe? ei fides habebitur, etiam ſi concubinus probaverit eam conſuetudinem aliorum habuiſſe. vide Paponem, 22. *Arreſt.* 9. *n.* 13. 52 Id verum fuit antiquo jure, *l. 26. infr. h. t. l. 11. C. h. t.* Novo, non item. vide *Authent. ex novo jure. C. h. t.* 53 In ſuſpicionem, *vulg. Hal.* Quid? eone caſu permiſſæ ſunt nuptiæ? ſunt permiſſæ, *l. 40. infr. h. t.* ſi tamen non ſimplex ſuſpicio ſit, & revera adulterium ſit commiſſum, uterque accuſari poterit: prior tamen adulter, deinde adultera, *ut hic.* V. *d. l.* 40. 54 Vide *l. 1. ſupr. de liber. exhibend.* Athalaricum Gothorum regem legimus, eos, quorum conſilio & ſuaſione matrimonia diſtrahebantur, puniiſſe. Caſſiodorus, *num.* 18. 55 Secundum. 56 Vide *Nov.* 134. 57 Fama publica conſtans nec affectata excuſat a dolo. *Goth.* Jure Canonico requiritur certus nuncius. *cap. in præſentia.* 19 *extr. de ſponſal. & matrimon. cap.* 2. *extr. de ſe und. nupt.* Anſ. Vide Cenſur. forenſ. noſtr. *lib.* 1. *c.* 15. *de ſoluto matrimonio, divort. & repud. num.* 13. S. L. 58 Tam facti quam juris. Petr. Fabr. de hoc enim quam de illo frequentius interrogantur Juriſconſulti. vide Petr. Fabr. 1. *ſemeſt.* 23. 59 *Novell.* 117. c. 11. 60 Falſa & publica, non tamen affectata & conficta fama excuſat a dolo. 61 Id eſt, ſi ſcivit non eſſe mortuum. *l. 43. in fin. infr. h. t.* 62 Imprudens. alias, qui ſciens ducit, leno habetur. *l. 17. C. h. t.* 63 Ream adulterii in matrimonio quis retinere prohibetur. Apud Gallos id non obſervatur. vide Papon. 22. *Arreſt. n.* 12. 64 Non videtur in culpa, qui eam dimittit, quam retinere per Legem non poteſt. Quæ juſte retineri in matrimonio non poteſt mulier, punitur, non is a quo dimiſſa. 65 Delinquit, qui ſuadet delictum. *l. 1. §. 12. ſupr. de vi.* Qua pœna ſit puniendus is, qui conſilium flagitii faciendi dedit, vide Clarum, 5. *ſent.* §. *ult. qu.* 88.

De

De concubina. 1. *De uxore justa vel injusta.* 2. *De uxore vulgari & de vidua.* 3. *De sponsa.* 4. *De ea, quæ uxor esse non potest.* 5. *De vita mariti.* 6. *De admisso, antequam esset uxor.* 7. *De admisso apud hostes.* 8. *De minore duodecim annis nupta.* 9. *Si repudiata reducatur.* 10. *De admisso, antequam esset uxor.*

13. IDEM lib. 2. de Adulteriis.

SI uxor non fuerit in adulterio, concubina [1] tamen fuit: jure quidem mariti accusare eam non poterit, quæ uxor [2] non fuit; jure tamen extranei accusationem instituere non prohibebitur: si modo ea sit, quæ in concubinatu se dando, matronæ [3] nomen non amisit, ut puta quæ [4] patroni concubina fuit. §. 1. Plane sive justa uxor fuit, sive injusta [5]: accusationem instituere [vir] poterit. nam & Sextus Cæcilius ait, hæc lex ad omnia [6] matrimonia pertinet: & illud Homericum [7] adfert [8], nec enim soli (inquit) Atridæ uxores suas amant:

> Οὐ μόνοι [9] φιλέυς ἀλόχυς μερόπων ἀνθρώπων
> Ἀτρεῖδαι. Id est,
> *Non soli amant uxores diversivocorum hominum Atridæ.*

§. 2. Sed in ea [10] uxore potest maritus adulterium vindicare, quæ vulgaris [11] fuerit [12]: quamvis, si vidua esset, impune [13] in ea stuprum committeretur. §. 3. Divi Severus & Antoninus rescripserunt, etiam in sponsa [14] hoc idem vindicandum [15]; quia neque matrimonium qualecunque [16], nec spem [17] matrimonii violare permittitur. §. 4. Sed etsi ea sit mulier, cum qua incestum commissum est; vel ea quæ, quamvis uxoris animo haberetur, uxor tamen esse non potest: dicendum est jure [18] mariti accusare eam non posse, jure extranei posse [19]. §. 5. Judex adulterii ante oculos habere debet, & inquirere, an maritus pudice vivens, mulieri quoque bonos mores colendi auctor fuerit? periniquum [20] enim [21] videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat: quæ res potest & virum damnare, non rem ob compensationem [22] mutui criminis inter utroque communicare. §. 6. Si quis uxorem suam velit accusare, dicatque eam adulterium commisisse, antequam [23] sibi nuberet: jure viri accusationem instituere non poterit: quia non, cum ei nupta est, adulterium commisit. † Quod & in concubina dici potest, quam uxorem quis postea habuit: vel in filiafamilias, cujus conjunctioni pater postea concessit [24]. §. 7. Si quis plane uxorem suam, eum apud hostes esset, adulterium commisisse arguat, benignius dicetur, posse eum accusare jure viri: sed ita demum adulterium maritus vindicabit, si vim [25] hostium passa non esset; cæterum quæ [26] vim patitur, non est in ea causa, ut adulterii vel stupri damnetur. §. 8. Si minor duodecim annis in domum deducta adulterium commiserit, mox apud eum ætatem excesserit, cœperitque [27] esse uxor: non poterit jure viri accusari ex eo adulterio, quod ante ætatem nupta commisit. sed vel quasi [28] sponsa poterit accusari ex rescripto Divi Severi, quod supra relatum est. §. 9. Sed & si qua repudiata [29], mox reducta sit, non quasi eodem matrimonio durante, sed quasi alio interposito: videndum est, an ex delicto quod in priore matrimonio admisit, accusari possit? & puto non posse: abolevit enim prioris matrimonii delicta, reducendo [30] eam. §. 10. Idem dicendum est, si stupri velit accusare eam, quam postea duxit uxorem: sero [31] enim accusat mores, quos uxorem ducendo probavit [32].

De eo qui fecit ut adulteri redimantur. 1. *Si vir adulterum subjecerit.* 2. *Qui & quando accusare possunt.* 3. *De calumnia.*

14. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

IS cujus ope, consilio [33], dolo malo factum est, ut vir, fœminave in adulterio deprehensa, pecunia, aliave qua pactione [34] se redimerent, eadem pœna damnatur, quæ constituta est in eos qui lenocinii crimine damnantur. §. 1. Si vir infamandæ uxoris suæ causa adulterum [35] subjecerit, ut ipse deprehenderit [36]: & vir [37] & mulier [38] adulterii crimine tenentur ex Senatusconsulto de ea re facto. §. 2. Marito primum [39], vel patri eam filiam, quam in potestate habet [40], intra dies sexaginta [41] divortii [42] accusare permittitur, nec ulli alii in [43] id tempus agendi potestas datur: ultra eos dies neutrius voluntas expectatur. §. 3. Jure mariti qui accusant, calumniæ [44] periculum non evitant [45].

Si maritus sit in Magistratu. 1. *De absente reipublicæ causa.* 5. *De patre & marito negantibus se accusaturos.* 6. *De minore XXV. annis.* 7. *Quando præscriptio potest objici accusatori.* 8. *Uter prior accusari debeat, adulter, an adultera: &* 9. *an simul accusari possint, & de effectu prioris judicii.*

15. ULPIANUS lib. 2. de Adulteriis.

SI maritus sit in Magistratu, potest præveniri a patre; atqui non oportet: & putat Pomponius debere dici, quoad maritus Magistratum gerit, patris quoque accusationem impediendum [46], ne præripiatur marito jus, quod cum eo æquale habet. igitur non cedent sexaginta dies patri, cum accusare non potest. §. 1. Legis Juliæ de adulteriis capite septimo ita cavetur, *Ne quis inter reos referat eum qui tum sine detrectatione Reipublicæ causa aberit* [47]: neque [48] enim æquum visum est, absentem Reipublicæ causa inter reos referri, dum Reipublicæ operatur. §. 2. Necessario adjicitur *sine detrectatione.* cæterum si quis evitandi criminis id egit, ut Reipublicæ causa abesset, nihil illi commentum [49] hoc proficiat. §. 3. Quod si quis præsens sit, vice [50] tamen absentis habetur, utputa qui in vigilibus [51] vel urbanis [52] castris militat: dicendum est, deferri hunc posse. neque enim laborare habet, ut se repræsentet. §. 4. Et generaliter dicendum est eorum demum absentiam excusatam esse, qui in alia Provincia Reipublicæ causa absunt, quam in ea in qua deferuntur. Proinde si quis in Provincia, in qua agit, adulterium commiserit, accusari poterit: nisi sit ea persona, quæ ad Præsidis cognitionem non pertinet. §. 5. Si negaverint se pater & maritus accusaturos intra [53] diem sexagesimum: an statim incipiant tempora extraneo cedere? Et primus Pomponius putat admitti ad accusationem extraneum [54] posse statim atque isti negaverint: cui adsentiendum puto: fortius enim dicitur, eum, qui se negaverit [55] acturum, postea [56] non audiendum. §. 6. Lex Julia de adulteriis specialiter quosdam adulterii accusare prohibet: ut minorem [57] annis XXV. nec enim visus est idoneus accusator, qui nondum robustæ [58] ætatis est. quod ita verum est, si non matrimonii sui injuriam exequatur: cæterum si suum matrimonium vindicare velit, quamvis jure extranei ad accusationem veniat, tamen audietur: nec enim ulla præscriptio objicitur suam [59] injuriam vindicanti. Sane si juvenali [60] facilitate ductus, vel etiam fervore ætatis accensus, ad accusationem prosiliit: accusanti ei non [61] facile calumniæ pœna irrogabitur. † *Minorem* [62] XXV. *annis* etiam eum accipimus qui vicesimum quintum annum ætatis agit. §. 7. Præscriptiones [63] quæ objici solent accusantibus adulterii, ante solent tractari, quam [64] quis inter reos recipiatur: cæterum posteaquam semel receptus est, non potest præscriptionem objicere. §. 8. Si in viduitate mulier perseverat: in accusatoris est arbitrio [65], a quo velit incipere, utrum ab adultero, an ab adultera. §. 9. Si quis & adulterum & adulteram simul detulit, nihil [66] agit: poteritque, quasi neutrum detulerit, rursus a quo velit, initium facere; quia nihil agit prima delatione.

16. IDEM lib. 1. de Adulteriis.

QUi uxori repudium miserit, potest ei denunciare [67], ne Seio nuberet [68]: & si denunciaverit, & ab ea incipere potest.

17. IDEM lib. 2. ad Legem Juliam de Adulteriis.

DEnunciasse qualiter accipiamus? utrum ad judicem, an vero simpliciter? ego, etsi non denunciavit ad judicem, sufficere credo, si [69] adulterii se acturum denunciaverit. §. 1. Quid ergo, si non quidem denunciavit, verum libellos [70] accusatorios dedit, antequam nuberet? eaque cum id cognovisset, nupsit [71] vel ignorans? Puto non [72] videri ei denunciatum: idcirco non posse accusatorem ab ea incipere. §. 2. Quid ergo si tantum denunciavit, ne nuberet, sed non addidit quare? num recte nupsisse videatur? sed melius est illud sequi, ut ejus denunciatio videatur electionem accusatori reservare, qui crimen denunciavit: omnino igitur si fecit adulterii criminis commemorationem [73] in denunciatione, etsi judicem non monstravit, magis putamus mulierem quasi denunciationem præcesserit, posse accusari. §. 3. Quid tamen, si specialiter, cum quo adulterium fecerit, denunciatio-

1 Concubinam suam potestne aliquis adulterii accusare? Potest: si modo ea mulier nomen matronæ concubinatu non amiserit: quod cum erit, concubinus eam non jure mariti, sed extranei accusare poterit. sed dicamus hanc legem non esse in usu, cum nemini concubinam habere liceat. vide *Novell. Leon.* 91. 2 Concubina uxor non est. 3 Vide Cujac. 3. *obs.* 18. 4 Liberta patroni concubinatu matronæ nomen non amittit. *l.* 16. *supr. de sponsalib. l.* 41. §. 1. *supr. de ritu. l.* 1. *l.* 3. *supr. de concubinis.* alterius igitur amittit. 5 Quæ non accepta est aqua & igni. Cujac. 6. *observat.* 16. Goth. Quæ dicatur uxor justa, quæ injusta, vide Revard. *var. lib.* 4. *c.* 16. Ans. 6 Id est, justa & injusta. 7 9. *Iliad. vers.* 340. 341. 8 Exempli causa scil. nec enim sequitur, *nec solos tangit Atridas Iste dolor.* Ergo & hæc Lex ad justa & injusta matrimonia pertinet. Hoc sequitur potius, hanc Legem usitatam non tantum apud Græcos, sed etiam apud Romanos. 9 H μῦνοι. 10 Imo, in ea crimen adulterii cessat, *l.* 22. *l.* 29. *in fin. C. h. t.* solve: In meretrice innupta locum habent Leges contrariæ. Hic paragraphus est intelligendus de nupta, quæ quondam vulgaris fuit. 11 Quæ corpore quæstum fecit. 12 Quondam sc. facit *l.* 7. *supr. de gradibus.* 13 Viduam stuprum facientem, a cognatis mariti defuncti accusari non posse, hinc colligas. vide quæ notavi ad *l.* 11. §. 8. *supr. h. t.* 14 §. 8. *infr. h. t.* 15 Vide Cujac. 6. *obs.* 16. reo hujus criminis nares amputari, refert Harmenopulus: & præterea triente bonorum eum mulctari 6. *Harmenopul.* 3. *in fin.* Non idem, si violatam virginem adultam quis in matrimonio postea acceperit. *l.* 7. *C. h. t.* 16 Justum vel injustum. §. 1. *supr. h. t.* 17 Sponsalia sunt spes matrimonii. *l.* 6. *supr. de sponsalib.* 18 Incestum mulierem ducendo qui commisit, eam adulterii accusare potest, ut extraneus: jure mariti non potest. 19 Quid? num hinc colliges, jure veteri incestum morte non fuisse punitum? quomodo hic incestuosus extranei jure accusabit? quomodo incestuosus accusabit, si incestum veteres capitali supplicio affecerunt? & id tamen negat Cicero, 3. *de legib.* Incestum pontifices, inquit, supremo supplicio sanciunto. Puto incestum de quo hic agitur, per errorem fuisse commissum; idque refero ad *l.* 57. ff. *de ritu.* Potest etiam locus Ciceronis ad incestum Vestalium referri. 20 *l.* 5. ff. *de publ. jud.* 21 Hæc verba sunt ex rescripto Antonini, auctore Augustino ad Pollentiam: quod tamen omittitur a Triboniano. ad hanc autem sententiam facit illud Lactantii: Exemplo continentiæ docenda uxor est, ut se caste gerat. Iniquum est enim ut id exigas, quod præstare ipse non possis. & Nazianzenus, πῶς συ σωφροσύνην μυ ἀπαιτεῖς, ὐκ ἀντισφέρεισδε. 22 *l.* 2. §. 4. *supr. h. t.* 23 *l.* 7. *C. h. t.* 24 *Al.* consensit. 25 *l.* 20. *C. h. t. l.* 39. *infr. h. t.* 26 Vis illata excusat ab adulterio & stupro. vide Augustinum *in libris de Civitate.* ubi de Lucretia. 27 *l.* 9. *supr. de sponsalib.* 28 §. 3. *supr. l.* 7. *C. h. t.* 29 Repudiata duci potest. 30 Remittitur uxor, quæ repudiatur, & in domum parentum suorum remittitur: remissa seu repudiata reducitur novo quasi matrimonio contracto. Terentius: vosmet videte remissan' opus sit vobis, an reducta domum.

Remitti etiam, & reduci dicitur adulter, *l.* 25. §. 3. ff. *h. t.* sed alio sensu, 6. *Harmen.* 2. vide Cujac. 6. *observat.* 15. 31 *l.* 9. *supr. de negot. gest. l.* 47. *supr. soluto matrim.* 32 Confer *l. pen. C. de Episc. aud. l. penult. C. de sponsalib.* Ans. 33 *l.* 12. *supr. l.* 32. *in fin. infr. h. t. l.* 50. §. 1. *supr. de furt.* 34 Suasor illicitæ, adulterii causa, pactionis, ut leno punitur. adde *l.* 29. §. 2. *infr. h. t. l.* 123. *supr. de verb. obligat.* Horat *Satyr.* 2. *vers.* 43. 44. *Dedit hic pro corpore nummos, Hunc perminxerunt calones.* 35 Adulterium. *Haloand.* 36 Deprehenderet. *vulgat. Hal.* 37 Ut leno. 38 Ut adultera. 39 *l.* 2. §. 8. *supr. l.* 30. *C. h. t.* 40 Quid, si filia emancipata sit? Idem jus fuit. Papin. 4. *collat. leg. Mosaic.* 41 Vide *l.* 11. §. 6. *supr. l.* 6. *C. h. t.* 42 *l.* 29. §. 5. *l.* 30. *in fin. infr. h. t.* 6. Harm. 2. 43 *Al.* intra. 44 Id est, non pœnam talionis, sed quinque librarum auri, ex Turpiliano. *l.* 3. *in fin. supr. de prævaricat.* vide Cujac. *cap.* 13. *de præscript. n.* 1. *in fin.* 45 Imo mulctatur, maxime intra sexaginta dies, *l.* 37. §. 1. *supr. de minor.* Paul. 2. *collat. leg.* vide *ibid.* Pithœum. 46 Impediendam. *vulg. Hal.* 47 *l.* 12. ff. *de accusat.* 48 Imo æquum. vide §. 4. *in fin. infr. h. t.* 49 Commenta non prosunt. 50 *l.* 5. *l.* 34. *supr. ex quib. causis major.* 51 *l.* 8. §. 4. *supr. de excus.* 52 *d. l.* 8. §. 9. 53 Adde *l.* 29. §. 5. *infr. h. t.* 54 Homicidam cum interfecti cognatis transigentem, per curiam accusari posse, *l.* 5. *in fin.* ff. *ad l. Jul. de vi publ.* hinc Bellovisan. colligit, 1. *practices* 3. *n.* 73. 55 Adulterium gratis remitti potest. *l.* 29. §. 2. *infr. h. t.* 56 *l.* 14. §. 9. *supr. de adult. l.* 2. *infr. ad SC. Turpill.* 57 6. *Harm.* 2. §. 7. vide Cuj. 17. *obs.* 30. 58 Ætas robusta quæ major annis 25 *ut hic.* 59 Suam injuriam cuique vindicare licet. 60 Juvenili. *vulgat. Haloand.* 61 Juvenibus non facile remittitur pœna calumniæ. 62 *l.* 1. *supr. de minor.* 63 Id est, exceptiones. ut *supr. de diversis temporalibus præscriptionibus.* 64 *l.* 2. §. 4. *in fin. supr. h. t.* 65 *l.* 5. *supr. h. t.* 66 *l.* 32. §. 1. *l.* 39. §. 6. *infr. l.* 8. *C. h. t.* sed Paponius, 22. *Arrest.* 9. *n.* 2. *in fin.* refert aliter judicatum fuisse in Senatu Parisiensi, & maritum accusantem simul adulterum & adulteram, auditum admissumque fuisse. 67 *l.* 14. *l.* 28. *C. h. t.* Goth. *Haloand. legit:* potest denunciare, ne ea Seio nuberet. *S. L.* 68 Nubat. *vulg.* 69 Repudiatæ uxori utiliter denunciatur ne nubat, si videlicet ei denuncietur fore, ut quam primum adulterii accusetur. 70 Libelli accusatorii datio non habet vim denunciationis. *Bart.* 71 Nupsitve ignorans, *vulg.* nupsitne ignorans, *Hal.* & recte. 72 Denunciandum est mulieri ne nubat, licet certo sciat se adulterii accusandam esse. Imo scienti non est denunciandum. *l.* 20. §. 11. *supr. de hered. pet. l.* 5. *in fin. supr. de adm. & peric. tut. l.* 1. §. 1. *supr. de act. empt.* 73 In perfecta protestatione & denunciatione (excipe novi operis nunciationem, *l.* 1. *supr. de oper. novi.*) causa denunciationis in genere exprimenda est. An & nomen judicis apud quem litigandum est, exprimi oportet? utique in perfecta denunciatione. ff. *h. t.*

ne com-

ne complexus est, mox velit eam ex alterius [1] persona accusare? magis est, ut non debeat audiri, neque enim crimen, quod denunciavit, objicit. §. 4. Sed etsi per procuratorem denunciaverit, puto posse eum accusationem, si velit, instituere: sufficereque [2] procuratoris denunciationem. §. 5. Ergo etsi per actores [3] denunciaverit, id est, per servum dominus denunciaverit: rata erit denunciatio.

§. 6. Quæritur, an alius adulteram, alius adulterum postulare possit: ut quamvis ab eodem ambo simul postulari non possint, a diversis tamen singuli possint? Sed non ab re est hoc probare, diversos accusatores admitti posse: dum si ante [4] denunciationem nupserit, prior mulier accusari non possit. Expectabit igitur mulier sententiam de adultero latam. Si absolutus fuerit, mulier per eum vincet, nec ultra accusari potest. Si condemnatus [5] fuerit, mulier non [6] est condemnata, sed agat causam suam: fortassis & obtinere, vel gratia [7], vel justitia, vel Legis auxilio possit. Quid enim, si adulter inimicitiis oppressus est, vel falsis argumentis, testibusque subornatis apud Præsidem gravatus: qui aut noluit, aut non potuit provocare? mulier vero judicem religiosum sortitur, pudicitiam suam defendet? §. 7. Sed si [8] antequam condemnetur,

18. MACER lib. 1. de Publicis judiciis.

VEl antequam cum eo agi cœperit,

19. ULPIANUS lib. 2. ad Legem Juliam de Adulteriis.

ADulter diem suum obierit: constitutum est etiam mortuo [9] adultero, sine præscriptione mulierem posse accusari. §. 1. Sed etsi non mors, sed pœna alia reum subtraxerit, adhuc dicimus, posse ad mulierem veniri. §. 2. Si eo tempore, quo eligebatur reus, adultera nupta [10] non fuit; quo autem absolvatur, nupta invenitur: dicendum est, hanc absoluto quoque adultero posse accusari: quia eo tempore, quo adulter eligebatur, nupta non fuit.

§. 3. Nupta non potest accusari, non tantum ab eo qui adulterum accusavit, nec obtinuit: sed nec ab alio quidem, si adulter absolutus est. † Proinde si per collusionem cum adultero constituerit [11], fueritque absolutus: dedit mulieri nuptæ adversus omnes securitatem.

† Plane si nupta esse desierit, accusari poterit: neque enim aliam Lex tuetur, quam eam quæ nupta est, quamdiu nupta erit.

De jure occidendi.

20. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

PAtri [12] datur jus occidendi adulterum cum filia, quam in potestate habet. Itaque nemo alius ex patribus idem jure faciet. Sed nec *filiusfamilias* pater.

21. ULPIANUS lib. 1. de Adulteriis.

SIc eveniet ut nec pater, nec avus [13] possint occidere: nec immerito: in sua enim potestate non videtur habere, qui non est suæ potestatis [14].

22. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

NEc in ea Lege [15] naturalis ab adoptivo [16] pater separatur.

§. 1. In accusationem [17] viduæ filiæ non habet pater jus præcipuum. §. 2. Jus occidendi patri [18] conceditur [19] domi suæ, licet ibi non habitat, vel in domo generi. † Sed domus, & pro [20] domicilio accipienda est, ut in Lege Cornelia de injuriis [21].

§. 3. Sed qui occidere potest adulterum, multo [22] magis contumelia [23] poterit jure adficere. §. 4. Ideo autem patri, non marito mulierem, & omnem adulterum permissum est occidere; quod *plerumque* [24] *pietas paterni nominis consilium pro liberis capit*: cæterum mariti calor & impetus facile decernentis [25] fuit refrænandus.

23. ULPIANUS lib. 1. de Adulteriis.

QUod ait Lex, *In* [26] *filia adulterum deprehenderit*, non [27] otiosum [28] videtur: voluit enim ita demum hanc [29] potestatem patri competere, si in ipsa turpitudine [30] filiam de adulterio deprehendat. Labeo quoque ita probat. & Pomponius scripsit, in ipsis rebus Veneris deprehensum occidi: & hoc est quod Solo & Draco dicunt ἐν ἔργῳ. §. 1. Sufficit patri, si eo tempore habeat in potestate quo occidit, non quo in matrimonio collocavit: finge enim postea redactam in potestatem. §. 2. Quare non ubicunque deprehenderit pater, permittitur ei occidere, sed domi suæ [31] generive sui tantum [32]: illa ratio redditur, quod majorem injuriam putavit legislator, quod in domum patris mariti ausa fuerit filia adultum [33] inducere.

§. 3. Sed si pater alibi habitet, habeat autem & aliam domum, in qua [34] non habitet, deprehensam illo filiam, ubi non habitat, occidere non poterit. §. 4. Quod ait Lex, *In* [35] *continenti filiam occidat*, sic erit accipiendum, ne occiso hodie adultero reservet, & post dies [36] filiam occidat; vel contra: debet enim prope uno [37] ictu, & uno impetu utrumque occidere, æquali ira adversus utrumque sumpta. quod si non affectavit, sed dum adulterum occidit, profugit filia [38], & interpositis [39] horis [40] adprehensa est [41] a patre qui persequebatur: in continenti videbitur occidisse.

24. MACER lib. 1. Publicorum.

MArito quoque adulterum uxoris suæ occidere permittitur [42]: sed non [43] quemlibet [44], ut patri. nam hac Lege cavetur, ut liceat viro deprehensum domi suæ [45], non [46] etiam soceri, in adulterio uxoris occidere eum qui leno fuerit; quive artem ludicram ante fecerit [47], in scenam saltandi [48] cantandive causa prodierit; judiciove publico damnatus, neque in integrum restitutus erit; quive libertus, ejus mariti, uxorisve patris, matris, filii, filiæ, utrius eorum fuerit. (Nec interest, proprius cujus eorum, an cum alio communis fuerit.) quive servus erit. §. 1. Et præcipitur, ut is maritus qui horum quem occiderit, uxorem sine mora dimittat [49]. §. 2. Cæterum sui juris, an *filiusfamilias* [50] sit maritus, nihil interesse a plerisque dictum est. §. 3. Illud in utroque ex sententia [51] Legis quæritur; an patri Magistratum occidere liceat? item si filia ignominiosa sit, aut uxor contra Leges nupta, an id jus nihilominus pater maritusve habeat? Et quid si pater, maritus, leno, vel aliqua ignominia notatus est: Et rectius dicetur eos [52] jus occidendi habere, qui jure patris maritive accusare possunt.

De jure retinendi adulterum.

25. ULPIANUS lib. 2. ad Legem Juliam de Adulteriis.

CApite quinto Legis Juliæ ita cavetur, *ut viro adulterum* [53] *in uxore sua deprehensum, quem* [54] *aut nolit, aut non liceat occidere, retinere horas diurnas, nocturnasque continuas non plus quam viginti* [55] *testandæ ejus rei causa, sine fraude sua jure liceat.* §. 1. Ego arbitror, etiam in patre id servandum, quod in marito expressum est.

§. 2. Sed etsi non in domo sua deprehenderit maritus, poterit retinere [56]. §. 3. Sed semel [57] remissus adulter, reduci non potest.

§. 4. Quid ergo si evaserit? an reductus custodiri viginti horis possit? Et putem hic magis dicendum, reductum retineri posse, testandæ rei gratia. §. 5. Quod adjicitur, *testandæ* [*ejus*] *rei gratia*, ad hoc pertinet, ut testes [58] inducat testimonio futuros accusatori, deprehensum reum in adulterio.

De matrimonio constante. De accusatione a marito derelicta.

26. IDEM lib. 3. Disputationum.

COnstante [59] matrimonio ab eo qui extra maritum ad accusationem admittitur, accusari mulier adulterii non potest: probatam enim a marito uxorem, & quiescens [60] matrimonium non debet alius turbare, atque inquietare, nisi [61] *prius lenocinii* maritum accusaverit.

§. 1. Derelictam vero a marito accusationem etiam ab alio excitari utile est.

De quæstionibus.

27. IDEM lib. 3. de Adulteriis.

SI postulaverit [62] accusator, ut quæstio habeatur [63] de servo adulterii accusato: sive voluit ipse interesse, sive noluit, jubent judices eum

1 Varietas personarum facit videri aliud esse delictum. 2 Per procuratorem potest fieri denunciatio. 3 Actorem, *vulg. Hal.* Actores servi inter ipsos ii erant, quibus velut fidis & magis industriis domini utebantur. *argum. l.* 37. *supr. de legat.* 1. vide Cujac. 8. *observ.* 26. 4 *l.* 2. *supr. l.* 39. §. 3. Ĵ. *l.* 12. *C. h. t.* 5 *l.* 12. *C. h. t.* 6 Connexitas delicti, utcunque sit, sententia tamen adversus unum lata non præjudicat alteri. sic damnato uno ex notariis vel pluribus reis, socius damnati non ideo falsarius censetur. *Bart.* 7 Judicis religiosi, ut Ĵ. *h. t.* 8 Adultero condemnato, vel mortuo ante condemnationem, adultera accusatur recte. 9 Adde *l.* 11. §. 4. Ĵ. *h. t.* 10 *l.* 17. §. 6. Ĵ. *h. t.* 11 Vide quæ notavi ad *l.* 39. Ĵ. *de excus. tut.* 12 Adde *l.* 21. *l.* 22. *l.* 23. *l.* 24. Ĵ. *l.* 4. *C. h. t.* Paul. 2. *collat. leg. Mosaic.* etiam adoptivus, *l.* 22. Ĵ. *h. t.* Paul. 2. *collat. leg. Mosaic.* 6. *Harmen.* 2. non tamen filiusfam. patris. Ĵ. *h. t.* Goth. Secus Jure Canonico. *c.* 6. & 9. *caus.* 33. *quæst.* 2. Ans. Quatenus obtineat, vide Ant. Math. *de criminib. lib.* 48. *tit.* 3. *cap.* 7. *n.* 15. Christin ad *l. Mechlin. tit.* 2. *art.* 13. *n.* 19. Carpzov. *defin. forens. part.* 4. *constit.* 10. *defin.* 8. Jul. Clar. *lib.* 5. *sent.* §. *homicidium. n.* 48. & *seq.* S. L. 13 Patris appellatione avum non comprehendi, hinc colligunt, ubi agitur de odio. *l.* 44. §. 2. *supr. de ritu.* Atqui sensus est. nempe avo non licere neptem interficere, si ea sit in sui patris emancipati potestate: quemadmodum e contrario, avo id licebat, filio in potestate posito. 14 Quid hinc colligit Bartolus? Patre monasterium ingrediente, filium effici sui juris: quod qui in alterius potestate sit, in sua potestate filium habere non possit. 15 De adulteriis, quæ permittit patri adulterum filiæ occidere. 16 Paul. 2. *collat. leg.* 17 In occisionem viduæ. Cujac. 6 *observ.* 14. Ferrum patri Lex non in viduam, sed in virginem tradit. 6. *Harm.* 2. 60. *Eclog.* 37. *cap.* 33. 18 6. *Harmen.* 2. §. 10. 19 Homicida non continuo est, qui alium interficit. 20 *Eclog. ib.* Harm. *ibid.* 21 *l.* 5. §. 2. *supr. de injuriis.* 22 Argumentum a majori ad minus 23 ἐνυβρίζει. *Eclog. ibid.* Harm. *ibid.* 24 Patris pietas consilium pro liberis capere in dubio præsumitur, de qua præsumptione vid. Alciat. 1. *præsumpt.* 2. 25 Sævientis. *vulgat.* 26 *Forte legendum*, Qui in filia & *rebus.* Porro in filia adulterum deprehendere est in ipsa turpitudine, ut mox subjicit. 27 Solent enim plerumque scriptores uti τῷ παρέλκῳ ἢ περιεργίᾳ. 28 Otiosum est, quod nihil operatur, *ut hic.* sic alibi otiosa pecunia, quæ nullum fœnus parit. *l.* 28. *supr. depositi l.* 13. *in fin. supr. de usuris.* 29 Occidendi sc. 30 In ipsa turpitudine filiam deprehendere, *l.* 29. Ĵ. *h. t.* in ipsis rebus Veneris. ἐν ἔργῳ. Ĵ. *h. t.* ἐν αὐτῷ τῷ ἔργῳ τῆς μοιχείας. 6. *Harm.* 2. & 6. *Eclog.* 23. *c.* 13. ἐν συμπλοκῇ. *ibid.* §. 13. ἐπ' αὐτοφώρῳ. 60. *Eclog.* 37. *cap.* 28. 6. *Harmen.* 2. §. 14. qua formula utitur D. Johannes *cap.* 8. *vers.* 4. quibus adde *l.* 3. *supr. de furt.* in ipso facinore; *l.* 96. *supr. de verb. obl.* ἄρθρα ἐν ἄρθροις habentem, ut loquitur Lucianus, id est, obscœna in obscœnis; vel ἐπὶ τῶν ἀφροδισίων. vid Budæum *hic.* Corpore corpus incubat. Plaut. *Amphitr. act.* 4. *scen.* 2. Quid? solus cum sola in lectulo deprehensus, præsumiturne adulter? probari præsumptive putat Rolandus a Valle, 1. *cons.* 50 *n.* 2. 31 In qua habitat sc: nam in sua domo, in qua non habitat, non potest. §. 3. Ĵ. *h. t. Eclog. ibid.* 32 Alibi autem non potest. Harm. *ibid.* Paul. 2. *collat. leg. Mosaicar.* 33 Adulterum. *vulgat. Hal.* 34 *Ecl. ibid.* 35 Paul. *collat. leg. Mos.* 4. adde *l.* 3. §. 9. Ĵ. *de vi & vi.* 36 Τὸν δὲ μεθ' ἡμέρας. *Eclog. ibid.* & post diem. *vulg. Hal.* Pater ambos simul debet occidere, non unum quidem nunc, alterum vero post diem. Harm. *hic.* 37 ἅμα: *Eclog. ibid. Harm.* uno ictu. 38 Patre sc. non dissimulante. *Eclog. ibid.* 39 Continuatione animi videtur pater eo casu filiam juris auctoritate interfecisse Paul 4. *collat. leg. Mosaicar.* 40 Aliquot sc. *l. Eclog. ibid.* 41 Cum effectu gravibus vulneribus inflictis, *l.* 32. Ĵ. *h. t.* alias pater Legis Corneliæ tenetur, Papinian. 4. *collat. leg. Mos.* Senec 21. *controvers.* leviter vulnerata es, quam diligenter servata es: ostende vulnus: percussor ille quam timuit ne occideret: credam factum amatoris manu, maritum occidit, adulteram strinxit. v. Cuj. 6. *obs.* 15. 42 Paul. 2. *sent* 26. 6 1. vid. 10. Gell. 23. Pro amore pudicitiæ porrigere ferrum maritis, non est Leges calcare, sed condere. Cassiodor. 1. *variar.* Idem Rhotaris Longobardorum rex probat in *l.* 2. *de adulterio* & Rogerius Siciliæ rex, *tit. de pœnis uxoris in adulterio deprehensæ.* vid. Cuj. in 2. Pauli *recept. sent tit.* 26. §. 1. Goth. Etiam convocatis ad hanc rem sociis suis, Paulus Castrensis *ad l. Raptores. Cod. de episc. & cler.* Tiraquellus *de retract.* §. 2. *gloss.* 1. *n.* 68. & 69. quos autem adulteros possit impune maritus occidere, vide per Socinum Jun. *cons.* 34. *n.* 7. *volum* 2. Roland a Valle *consil.* 34. & 1. *cum seq vol.* 2. Julium Clarum *lib.* 5. *sentent.* §. *homicidium. vers. sed quid dicendum.* Didacum Covarruv. *in epit.* 2. *part. c.* 7. §. 7. Mod. 43 Quid? si occiderit? lenius puniendus erit. *l.* 38 §. 8. Ĵ. *h. t.* 44 Nec ubilibet. vid. Ĵ. *h. t.* 45 Paul. 4. *collat. leg. Mos.* ἐν μόνῳ τῷ ἰδίῳ οἴκῳ. *Eclog. ibid.* nota priorem distinctionem mariti & patris in interficienda adultera, hoc tamen videtur auctum per *Novell.* 117. *cap.* 15. 46 ἀλλ' οὐ πάντα, id est, *non quemlibet* Harm. *Eclog. ibid.* nota secundam differentiam mariti a patre, quod ad interficiendam adulteram attinet. 47 Fecerit ut in scenam. *vulg. Hal.* 48 *Eclog. ibid.* Harm. *ibid.* adde Paul. 4. *collat. leg. Mosaicarum.* 49 Paul. *ibid.* & Papinian. *ibid. Eclog. ibid.* 50 Imo marito filiofamil. id non licet. *l.* 20. *supr. h. t.* 51 Quæstiones plerumque ex sola sententia Legis oriuntur: quoties nimirum verba deficiunt, aut repugnant sententiæ. vide *l.* 14. §. 4. *in fin. supr. de custodia reorum. l.* 33. §. 1. *in fin.* Ĵ. *h. t.* 52 Adulteram filiam vel uxorem occidendi pater jus maritusve habet, quam jure patris maritive accusare potest. 53 Adulterum uxoris suæ deprehensum *vulg. Hal.* 54 6 Harm 2. §. 11. 55 Harm. *ibid.* 60. *Eclog* 37 *c.* 24. Cujac. *c* 2 *in fin de præscript.* adde *l.* 10. §. 16. *supr. quæ in fraudem.* 56 Et testes inducere, futuros accusatori testimonio in deprehensum in adulterio reum, Ĵ *eod. Eclog. ibid Harm.* alias nemini licet privatum carcerem habere. vide *l. un. C. de privatis carceribus.* 57 *Eclog* & Harm. *ibid.* 58 *Eclog.* & Harm. *ibid.* Testes hic quid deponent? An se vidisse Titium captum, quem dicebant alii captum in adulterio? si hoc dixeris, hoc singulari casu testimonium de auditu alieno admiseris contra *l testium.* 18. *C. de testib.* An dicent se Titium captum audivisse confitentem se in adulterio deprehensum? si hoc dixeris, ex confessione extrajudiciali aliquem torqueri hic admiseris. de quo vide *l.* 58. *in fin. supr. de ædil.* An dicent se vicinos in secreto loco vidisse eum cum muliere, deprehendi eam exosculantem? vid *c. præterea extr. de testib. c. literis*, & *c. tertio loco. extr. de præsumpt.* 59 Vide quæ notavi ad *l.* 11. §. 10 *supr. h t.* 6. *Harm.* 2. §. 5. 60 *l.* 11. §. 11. Ĵ. *h. t.* 61 Atqui adulter etiam constante matrimonio ab extraneo accusari potest, etiam si lenocinii primus maritus non postuletur. *l.* 39. §. 1. Ĵ. *h. t.* Est igitur differentia inter adulterum & adulteram. de qua vid. Cujac. 20. *obs.* 15. 62 Hoc enim postulari potest. *l. ult. supr. de calumniatorib. l.* 17. Ĵ. *de quæst.* Papinian. 4. *collat. Legum.* & Paul. *ibid. in fin.* 63 *l.* 13. Ĵ. *de quæst.*

servum

servum æstimari: & ubi æstimaverint, tantam pecuniam, & alterum tantum eum, qui nomen ejus servi detulerit, ei, ad quem ea res pertinet, dare jubebunt. §. 1. Sed despiciamus, cui ista pœna præstanda sit: quia Lex eum nominavit ad quem ea res pertinebit? Igitur bonæ fidei emptorem, quamvis ab eo emerit, qui dominus non est, recte dicemus eum esse, ad quem ea res pertinet. §. 2. Eum quoque qui pignori [1] accepit, magis admittimus in eadem causa esse: scilicet, quia interrat ejus, quæstionem non haberi. §. 3. Sed & si usufructus in servo alienus sit, inter dominum & fructuarium dividi debet æstimatio. §. 4. Et si communis plurium servus erit, utique inter eos quoque erit æstimatio dividenda. §. 5. Si liber homo, dum servus existimatur, tortus sit, quia & ipse conditionem suam ignorat: magis admittit Cæcilius, actionem utilem ipsi dandam adversus eum qui per calumniam appetit: ne impunita sit calumnia ejus ob hoc, quod liberum hominem quasi servum deduxit in quæstionem. §. 6. Haberi quæstionem Lex [2] jubet de servis, ancillisve ejus, de quo, vel de qua quæreretur, parentisve utriusque eorum, si ea mancipia ad usum ei a parentibus data sint. Divus autem Hadrianus Cornelio Latiniano rescripsit, & de exteris servis quæstionem haberi. §. 7 Quæstioni interesse [3] jubentur reus, reave & patroni [4] eorum, & qui crimen detulerit, interrogandique facultas datur [5] patronis. §. 8. De eoque [6] servo, in quo usumfructum reus habuit, magis est, ut quæstio haberi possit. licet enim servus ejus non fuerit, in servitute tamen fuisse videtur: nec tamen proprietatis causa ad quæstionem, quam ministerii pertinet. §. 9. Ergo & si bona fide serviat reo servus alienus, admittit quis, interrogari eum per quæstionem posse. §. 10. Sed & si servus [sit], cui fideicommissa [7] libertas debetur, vel statuta [8] speratur, torqueri eum posse magis est.

§. 11. Jubet Lex *eos homines, de quibus quæstio ita habita est, publicos* [9] *esse.* proinde in communi [10] partem publicamus: in proprio, cui usufructus alienus est, nudam proprietatem: in quo tantum usumfructum habuit reus, magis est, ut perceptio usufructus ad publicum incipiat pertinere: alienum servum utique non publicabimus. † Ratio autem publicandorum servorum ea est, ut sine ullo metu verum dicant: & ne, dum timeant se in reorum potestatem regressuros, obdurent in quæstione. §. 12. Non tamen prius publicantur, quam quæstio de illis habita fuerit. §. 13. Sed etsi negaverint [11], nihilominus publicantur: ratio enim adhuc eadem est, ne dum hi sperant se in potestatem dominorum reversuros, si negaverint, spe meriti collocandi in mendacio perseverent. §. 14. Sed & servi accusatoris, si de his quæstio habita sit, publicentur: ejus enim servi ne mentiantur, merito a dominio ejus recedunt. Extranei vero non habent, cui gratificentur.

§. 15. Si reus vel rea absoluti fuerint, æstimari per judices Lex damnum voluit, sive mortui fuerint, quantæ pecuniæ [ante quæstionem] fuerint: sive vivent, quantæ pecuniæ in his damnum datum fuerit, factumve esset. §. 16. Notandum est, quod capite quidem nono cavetur, *si servus adulterii accusetur, & accusator quæstionem in eo haberi velit, duplum* [12] *pretium domino præstari* [lex jubet]: at hic simplum.

28. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis Publicis.

QUod ex his causis debetur, per condictionem, quæ ex Lege [13] descendit, petitur.

De lenocinio mariti. 1. *Si quis hac lege damnatam uxorem duxerit.* 2. *De eo, qui pretium pro comperto stupro accepit, vel gratis remisit.* 3. *De lenocinio mariti.* 5. *Intra quod tempus potest accusari.*

29. ULPIANUS lib. 4. de Adulteriis.

MAriti lenocinium [14] lex coërcuit, qui deprehensam uxorem in adulterio retinuit, adulterumque dimisit: debuit enim uxori quoque irasci, quæ matrimonium ejus violavit: tunc autem puniendus est maritus, cum excusare ignorantiam suam non potest, vel adumbrare patientiam prætextu incredibilitatis [15]: idcirco enim lex ita locuta est, *Adulterum in domo deprehensum dimiserit*, quod voluerit in ipsa turpitudine [16] deprehendentem maritum coërcere. §. 1. Quod ait lex, *adulterii damnatam* [17] *si quis duxerit uxorem, ea lege teneri*, an & ad stuprum referatur, videamus: quod magis est. Certe si ob aliam causam ea lege sit condemnata, impune uxor ducetur. §. 2. Plectitur, & qui pretium [18] pro comperto stupro acceperit. Nec interest, utrum maritus sit qui acceperit, an alius quilibet: quicunque enim ob conscientiam stupri accepit aliquid, pœna erit plectendus.
† Cæterum si gratis [19] quis remisit, ad Legem non pertinet.

§. 3. Qui quæstum ex adulterio uxoris suæ fecerit, plectitur: nec enim mediocriter delinquit, qui lenocinium [20] in uxore exercuit.

§. 4. Quæstum autem ex adulterio uxoris facere videtur, qui quid accepit, ut adulteretur uxor: sive enim sæpius, sive semel accepit, non est eximendus: quæstum enim de adulterio uxoris facere proprie ille existimandus est, qui aliquid accepit, ut uxorem pateretur adulterari meretricio quodam genere. Quod si patiatur uxorem delinquere non ob quæstum, sed negligentiam, vel culpam, vel quandam patientiam, vel nimiam credulitatem: extra Legem positus videtur [21]. §. 5. Sex mensium [22] hæc sit separatio, ut in nupta quidem ex die divortii sex menses computentur: in vidua vero ex die commissi criminis. quod significari videtur rescripto ad Tertyllum & Maximum Consules. Præterea si ex die [23] divortii sexaginta [24] dies sunt, ex die vero commissi criminis [25] quinquennium præteriit, debuit dici, nec mulierem posse accusari [26]. ut quod dantur sex menses utiles, sic sit accipiendum: ne crimen quinquennio continuo sopitum excitetur.

§. 6. Hoc quinquennium observari legislator voluit, si reo, vel reæ stuprum, adulterium, vel lenocinium objiciatur. quid ergo, si aliud crimen sit, quod objiciatur, quod ex Lege Julia descendit? ut sunt qui domum [27] suam stupri causa præbuerunt, & alii similes? & melius est dicere, omnibus admissis ex Lege Julia venientibus quinquennium esse præstitutum. §. 7. Quinquennium [28] autem ex eo die accipiendum est, [ex] quo quid admissum est, & ad eum diem quo quis postulatus, postulatave est: & non ad eum diem, quo judicium de adulteriis exercetur. §. 8. Hoc amplius Senatusconsulto adjectum est, ut si plures eundem postulaverint, ejus qui perseveraverit reum reamve facere, postulationis dies prima exigatur: scilicet ut qui accusat, suos libellos accusatorios expectet, non alienos. §. 9. Eum autem, qui per vim [29] stuprum intulit vel mari, vel fœminæ, sine [30] præfinitione hujus temporis accusari posse, dubium non est: cum eum publicam vim committere nulla dubitatio sit.

De calumnia. 1. *Intra quod tempus potest accusari.*

30. PAULUS lib. 1. de Adulteriis.

PAter sine periculo calumniæ non [31] potest agere. §. 1. Sexaginta dies a [32] divortio numerantur: in diebus autem sexaginta [&] ipse sexagesimus est.

31. IDEM lib. 2. de Adulteriis.

QUinquennium non utile, sed continuo [33] numerandum est. † Quid ergo fiet, si prior mulier rea facta sit, & ideo adulter eodem tempore reus fieri non potuit, diu tracta lite quinquennium transierit? quid, si is qui intra quinquennium quem postulaverat, non peregerit? aut prævaricatus est, & alius eundem repetere velit, & quinquennium transactum sit? æquum est computationi quinquennii eximi id tempus, quod per postulationem præcedentem consumptum sit.

De jure occidendi. 1. *Si plures simul accusentur.*

32. MACER lib. 1. de Publicis judiciis.

NIhil interest, adulteram filiam prius pater occiderit, an non, dum utrumque [34] occidat: nam si alterum occidit, Lege [35] Cornelia reus erit. quod si altero occiso, alter vulneratus fuerit, verbis quidem Legis non liberatur, sed Divus Marcus & Commodus rescripserunt, impunitatem ei concedi: quia licet interempto adultero mulier supervixerit post tam gravia [36] vulnera, quæ ei pater inflixerat, magis fato, quam voluntate ejus servata est: quia Lex parem eos qui deprehensi sunt, indignationem exigit, & severitatem requirit. §. 1. Cum alterum ex adulteris elegerit [37] maritus, alterum non ante accusare potest, quam prius judicium finietur: quia duos [38] simul ab eodem accusari non licet. non tamen prohibetur accusator simul cum adultero vel adultera eum quoque accusare, qui domum [39] suam præbuit, vel consilio fuit ut crimen redimeretur.

Si servus adulterium cum domina commisisse dicatur. 1. *De eo qui retinuit vel reduxit.* 2. *Si uxor ex adulterio viri pretium acceperit.*

33. MARCIANUS lib. 1. de Publicis judiciis.

SI quis adulterium a servo suo commissum dicat in eam, quam uxorem habuit: D. Pius rescripsit accusare potius mulierem eum debere: quam [40] in præjudicium ejus servum [suum] torquere. §. 1. Si quis adulterum non dimiserit, sed retinuerit, forsan filium in noverca [41], vel etiam libertum vel servum in uxorem: ex sententia Legis tenetur, quamvis verbis non puniatur. Quæ autem retinetur, punitur. Sed si dimissam [42] reduxerit, verbis non tenetur: sed tamen dicendum est, ut teneatur, ne fraus fiat. §. 2. Si uxor ex adulterio viri [43] pretium [44] acceperit, Lege Julia quasi adultera tenetur.

Definitio stupri. 1. *Differentia adulterii & stupri.*

34. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

STuprum [45] committit, qui liberam mulierem consuetudinis [46] causa, non [47] matrimonii continet [48]: excepta videlicet concubina.
§. 1. Adulterium in nupta admittitur: stuprum [49] in vidua, vel virgine [50], vel puero committitur.

De errore circa inscriptionem.

35. IDEM lib. 8. Regularum.

ACcusaturus adulterii, si quid circa inscriptionem erraverit, si tempora [51] largiantur, emendare non prohibetur, ne causa aboleatur.

De minore.

36. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

SI minor annis adulterium commiserit, Lege Julia tenetur: quoniam tale crimen post pubertatem [52] incipit.

1 *l.* 1. §. 3. *supr. de SC. Silaniano.* 2 Adde *l.* 32. *C. h. t. l.* 8. §. 6. *C. de repudiis.* 3 Hoc quemadmodum accipi oporteat, ex his collige quæ notavi ad *Novell.* 90. *c. ult.* adde Oldend. 5. *de testib. n.* 3. 4 Scripsi in *oratione pro Cluentio.* 5 Imo non datur. *arg. l.* 9. §. 2. *supr. de interrog.* 6 *Al.* quoque. 7 *l.* 19. *infr. de quæst.* 8 *l.* 8. *in fin. infr. de quæst.* 9 Id est, fisci. 10 Servo. 11 Testibus credi, qui unum ante quæstionem, aliud post eam dixerint, hinc colligunt. 12 *l. ult. supr. de calumn.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 3. *c.* 12. *n.* 11. Ans. 13 Vide *l. un. supr. de condict. ex Lege.* 14 Deprehensam in adulterio uxorem qui non statim dimittit, reus lenocinii postulari potest. Paul. 2. *sent.* 20. §. 2. & 4. *l.* 2. *C. h. t.* Hoc mutatum esse putat Bartolus per *Nov.* 117. *cap.* 5. ubi tamen nulla hujus rei mentio fit. itaque & hanc Legem in usu esse existimo. nec enim hic agitur de adultera uxore, sed de uxore deprehensa in ipsa turpitudine a marito. 15 Incredulitatis. *vulg.* 16 Hoc quid sit, vid. *l.* 23. *supr. h. t.* 17 Vid. *l.* 9. *C. h. t.* 18 *l.* 10. §. 1. *C. h. t.* 60. *Eclog.* 37. *c.* 28. *l.* 8. *supr. quod met. caus.* 19 Gratis qui remittit adulterium, lenocinii non tenetur. *l.* 2. §. 2. *l.* 15. §. 5. *supr. h. t. Eclog.* 16. 20 *d.* §. 2. *l.* 8. *l.* 11. *supr. l.* 33. *infr. h. t.* 21 Verberatus tamen relegatur. *Eclog.* 16. *in fin.* 22 Quorum duo jure mariti, quatuor jure extranei admittuntur. *l.* 4. *supr. h. t.* 23 *l.* 30. §. 1. *infr. h. t.* 24 Vide *l.* 11. §. 6. *l.* 15. §. 5. *supr. h. t.* 25 6. *Harm.* 2. §. 3. 26 De quo vide §. 6. *infr. hic.* adde *l.* 5. *C. h. t. Harm.* 2. 27 *l.* 8. *supr. h. t.* 28 §. 5. §. 6. *supr. l.* 5. *C. h. t.* 6. *Eclog.* 37. *c.* 30. 29 *l.* 3. §. 4. *infr. ad Leg. Jul. de vi publ.* 30 *l.* 5. *in fin. infr. ad l. Jul. de vi publ.* 31 Vid. *l.* 14. *in fin. supr. h. t.* Goth. Contra maritus agit sine periculo calumniæ. *l.* 6. *C. hoc tit.* Ans. 32 *l.* 29. §. 5. *supr. h. t.* 6. *Harm.* 2. 33 *l.* 11. §. 4. *l.* 29. §. 7. *supr. h. t.* vid. Cujac. *cap.* 24. *de præscript. n.* 4. 34 *l.* 23. *in fin. supr. h. t.* 35 Ut homicida accusatur. 36 Vid. Cujac. 6. *obs.* 15. *in fin.* 37 Vide *l.* 15. *in fin. supr. h. t.* 38 Accusare duos simul nemo potest. vid. *l.* 8. *C. h. t.* 39 *l.* 14. *l.* 29. §. 6. *supr. h. t.* 40 Testes ante litem contestatam nec interrogandi, nec torquendi in alicujus præjudicium. 41 In novercam. *vulg. Hal.* sensus est, si pater dimiserit filium deprehensum cum sua noverca; vel dominus servum, vel patronus libertum cum sua domina adulterantem. 42 *l.* 9. *in fin. C. h. t.* divortium durare debet, alioqui pro facto non habetur. 43 Adde *l.* 29 §. 3. *supr. h. t.* 44 *Al.* præmium. 45 *l.* 3. *supr. de concubinis.* 46 *Al.* cupidinis. 47 Matrimonium non facit quælibet cum muliere consuetudo, sed affectus. 48 *Al.* retinet. 49 *l.* 6. § 1. *supr. h. t.* 50 Hinc male colligit Accursius, stuprum committi ante pubertatem, adulterium post pubertatem tantum. *l.* 36. *infr. h. t.* Nam virgo hic opponitur nuptæ, cujusmodi pubes esse potest. adde Ferrand. 1. *explic.* 46. 51 Quinquennii scil. *l.* 31. *supr. h. t.* 52 Pubes est adulterii capax. *l.* 38. §. 4. *infr. h. t.* Eamque ob causam, ut & in delictis, ei non subvenitur vid. *l.* 1. *C. si adversus delict.* nulla deprecatio adulterii pœnæ est. *l.* 37. §. 1. *supr. de minorib.*

De filiofamilias.

37. IDEM lib. 5. Quæstionum.

FIliumfamilias publico judicio adulterium in uxorem sine [1] voluntate patris arguere [posse] constitutum est: vindictam enim proprii doloris consequitur [2].

De incestu. 8. De marito uxorem occidente. 9. De patrono. 10. De eo, qui in honore ministeriove publico est.

38. IDEM lib. 36. Quæstionum.

SI adulterium cum incesto committatur, utputa cum privigna [3], nuru, noverca, mulier similiter quoque punietur [4]: id enim remoto etiam adulterio eveniret. §. 1. Stuprum in sororis filiam [5] si committatur, an adulterii pœna sufficiat mari, considerandum est? occurrit quod hic duplex [6] admissum est: quia multum interest, errore matrimonium illicite contrahatur, an contumacia juris [7], & sanguinis [8] contumelia concurrunt. §. 2. Quare mulier tunc demum eam pœnam [9], quam mares, sustinebit, cum incestum jure gentium [10] prohibitum admiserit: nam si sola juris nostri [11] observatio interveniet, mulier ab incesti crimine erit excusata. §. 3. Nonnunquam tamen, & in maribus incesti crimina, quanquam natura graviora [12] sunt, humanius quam adulterii tractari solent: si [13] modo incestum per [14] matrimonium illicitum contractum sit. §. 4. Fratres denique Imperatores Claudiæ [15] crimen incesti propter ætatem [16] remiserunt: sed distrahi [17] conjunctionem illicitam jusserunt. cum alias adulterii crimen, quod pubertate [18] delinquitur, non excusetur ætate [19]: nam & mulieres in jure [20] errantes, incesti crimine non teneri, supra dictum est, cum in adulterio [21] commisso nullam habere possint excusationem. §. 5. Iidem Imperatores rescripserunt, post divortium, quod cum noverca [22] bona fide privignus fecerit, non esse crimen admittendum [incesti].

§. 6. Iidem Pollioni in hæc verba rescripserunt: *Incestæ nuptiæ confirmari non* [23] *solent: & ideo abstinenti tali matrimonio pœnam præteriti* [24] *delicti, si* [25] *nondum reus postulatus est, remittimus.*

§. 7. Incestum autem, quod per illicitam matrimonii conjunctionem admittitur, excusari solet sexu [26], vel ætate [27], vel etiam puniendi [28] correctione, quæ bona fide intervenit: utique si error allegetur: & facilius, si [29] nemo reum postulaverit. §. 8. Imperatores Marcus Antoninus & Commodus filius rescripserunt: si maritus uxorem in adulterio deprehensam, impetu [30] tractus doloris [31] interfecerit, non utique Legis Corneliæ de sicariis [32] pœnam excipiet. Nam & D. Pius in hæc verba rescripsit Apollonio: [*Et*] *qui uxorem suam in adulterio deprehensam occidisse se non negat, ultimum supplicium remitti potest* [33], *cum sit difficillimum, justum* [34] *dolorem temperare: & quia plus fecerit, quam quia vindicare se non debuerit, puniendus sit: sufficiet igitur, si* [35] *humilis loci sit, in opus perpetuum eum tradi: si qui honestior, in insulam relegari.* § 9. Liberto [36] patroni famam lacessere non facile conceditur. † Sed si jure mariti velit adulterii accusare, permittendum est: quomodo, si atrocem injuriam passus esset. Certe si patronum, qui sit ex eo numero, qui deprehensus ab alio interfici potest, in adulterio uxoris deprehenderit: deliberandum est, an impune possit occidere? quod durum nobis esse videtur: nam cujus famæ [37], multo magis vitæ parcendum est. §. 10. Si quis in honore ministeriove publico sit, reus quidem postulatur, sed differtur [38] ejus accusatio, & cautione judicio sistendi causa promittitur in finem honoris: & hoc ita Tiberius Cæsar rescripsit.

De vim passa. 1. De muliere nupta, 2. Vel in matrimonio defuncta. 3. An nupta priusquam adulter damnetur, accusari possit. 4. De muliere ob societatem latronum exulare jussa. 5. De præscriptione quinquennii. 6. Si plures simul accusentur.

39. IDEM lib. 15. Responsorum.

VIm [39] passam mulierem, sententia Præsidis Provinciæ continebatur. in Legem Juliam de adulteriis non commisisse respondi, licet [40] injuriam suam, protegendæ pudicitiæ causa, confestim marito renunciari prohibuit. §. 1. Nupta quoque muliere, tametsi lenocinii [41] vir prior non postuletur: adulterii tamen crimen contra adulterum ab extraneo potest inferri. §. 2. In matrimonio quoque defuncta uxore, vir jure adulterum inter reos recipi postulat. §. 3. Nupta prius, quam adulter damnetur, adulterii non postulatur, si nuptias denunciatio [42], vel ad domum [43] mulieris missa non præcessit. §. 4. Mulierem ob latronum societatem [44] exulare jussam, citra [45] pœnæ metum in matrimonio retineri posse respondi: quia non fuerat adulterii damnata. §. 5. Præscriptione [46] quinque annorum crimen incesti conjunctum [47] adulterio non excluditur. §. 6. Duos [48] quidem adulterii, marem & fœminam, propter commune crimen, simul non [49] jure, nec a viro postulari convenit. Cum tamen duobus denunciatum fuisset ab eo, qui postea desistere volebat: abolitionem esse necessariam in utriusque personam respondi. §. 7. Incesti [50] commune crimen adversus duos [51] simul intentari potest. §. 8. De servis quæstionem [52] in dominos incesti postulatos ita demum habendam respondi, si per adulterium incestum esse contractum dicatur.

An mulier possit ei nubere, quem maritus suspectum habuit. 1. De eo, qui uxorem reduxit.

40. PAULUS lib. 19. Responsorum.

QUæsitum est, an ea quam maritus adulterii crimine se accusaturum minatus est, nec [53] quicquam egit vel jure mariti vel jure publico, nubere possit ei, quem in ea reum adulterii destinavit? Paulus respondit, nihil [54] impedire, quominus ei, quem suspectum maritus habuit, ea de qua quæritur, nubere possit. §. 1. Item quæritur, an idem maritus destitisse videatur, vel lenocinium commisisse, qui eandem reduxit uxorem? Paulus respondit, eum, qui post crimen adulterii intentatum eandem uxorem reduxit, destitisse videri: & ideo ex eadem Lege postea accusandi ei jus non superesse.

De dilatione.

41. IDEM lib. 1. Sententiarum.

IN crimine adulterii nulla danda dilatio [55] est: nisi ut [56] personæ exhibeantur, aut judex ex qualitate negotii motus, hoc causa [57] cognita permiserit.

De Jure aureorum annulorum.

42. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

SI is qui jus [58] annulorum impetravit, adulterium commisit in patroni uxorem, aut in patronam suam, aut in ejus, eive, cujus libertus patris, aut matris, filii filiæve fuit: an ut libertus puniri debeat? & si deprehensus sit in adulterio, an impune occidatur? Et magis probo, subjiciendum pœna [59] libertinorum: quoniam Lege Julia de adulteriis [60] coërcendis ad tuenda matrimonia pro libertinis eos haberi placuit, & deteriorem causam per istud beneficium patronorum haberi non oportet.

Si quis non ex Lege repudiatam uxorem duxerit.

43. GAJUS lib. 3. ad Leg. XII. tabularum.

SI ex Lege [61] repudium missum non sit, & idcirco mulier adhuc [62] nupta esse videatur: tamen si quis [63] eam uxorem duxerit, adulter non erit. idque Salvius Julianus respondit: quia adulterium [inquit] sine [64] dolo malo non committitur: quanquam dicendum, ne is qui sciret eam ex Lege repudiatam non esse, dolo malo committat.

De morte ejus quæ incestum vel adulterium commisit.

44. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

DEfuncta quoque socru [65], gener incesti postulabitur, ut adulter post mortem mulieris.

TIT. VI.

AD [66] LEGEM JULIAM DE VI PUBLICA [67].

Qui tenetur hac Lege.

1. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

LEge Julia de vi publica tenetur, qui arma, tela domi suæ, agrove, in villa præter [68] usum venationis, vel itineris [69], vel navigationis coëgerit.

1 *l.* 6. §. 2. *supr. h. t.* adde *l.* 17. §. 11. *supr. de injur.* 2 Id est, persequitur. dixi *l.* 151. §. 1. *J. de verb. sign.* 3 Incestum committit, qui consuetudine privignæ, nurus vel novercæ utitur vide *l.* 17. *C. de nuptiis.* 4 De incestu: est enim incestum jure gentium cognitum. *l ultim. supr. de cond. sine causa.* Goth. Puta morte. Papon. *lib.* 22. *tit.* 9. *arrest.* 7 Imo pœna pecuniaria. Jul. Clar. §. *incestus in pr.* Damhoud. *prax. criminal. c.* 96. Petr Caball. *decis.* 206. Grivell *decis.* 23. Ans. 5 Conjunctio cum sororis filia aliquando pro incestuosa habita est, *ut hic.* & *l. ultim. C de incestis.* 6 Adulterium & incestum. 7 Qui sciens errat, contumelia utitur. 8 Incestuosus contumeliam sanguini infert. 9 Quam? deportationis scil. *l.* 5. *infr. de quæst* 10 Incestus vel jure gentium, vel civili committitur. Jure gentium, quoties ascendens descendenti conjungitur. Jure civili, quoties personæ ex latere inter se coëunt Hanc conjunctionem Jus civile incestuosam modo ait, modo negat. vid. Cujac. ad *Novell.* 12. & *C. h. t. l.* 37. *supr. de minor in verbo atrocioribus.* 11 Mulier (ut & minor, & miles, *l.* 11. §. 1. *supr. h. t.*) Jus civile ignorare potest, gentium non potest. 12 Incesti crimen natura gravius est, quam adulterii. 13 Cur? tunc enim videntur errare, & incestum admittere. 14 Id est, si modo palam, non clam matrimonium contraxerunt. 15 Claudio. Cujac. ad *l. auxilium* 37. *de minorib.* Claudiæ enim remittitur propter sexum, Claudio propter ætatem. 16 Incesti crimen propter ætatem remitti potest. *l.* 4. *C. de incestis.* 17 *l.* 4. *in fin. C. de incestis.* 18 *l.* 36. *supr. h. t.* & *l.* 37. *in fin supr. de minorib. l.* 14. *in fin. supr. de SC Silan* 19 Ætas non excusat a delicto. vid. §. 7. *infr. hic.* 20 Mulieri in iis, quæ sunt Juris civilis, errare permittitur, *ut hic.* & *l.* 57. *supr. de ritu.* in his vero delictis, quæ sunt juris communis, ignorantia juris non excusat. vide Clar. 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 60. *vers. quæro.* 21 Vide *l.* 42. *infr. de verb. sign.* 22 Hujusmodi incestum est juris gentium. *l. ult. supr. de cond. sine causa.* Pœnitentia voluntaria incestum, etiam jure gentium commissum, elui posse, hinc colligunt. 23 Interdum tamen justa de causa confirmantur. *Novell.* 12. *cap.* 3. *Nov.* 154. *c.* 1. 24 Alias nunquam futuri delicti potestas datur. 25 §. 7. *in fin. infr. hic.* 26 Imo, sexus non excusat, *l.* 10. §. 1. *supr. h. t.* utique sexus prodest ad elevandam pœnam. vid. Tiraqu. *de pœnis causa* 9. *l.* 6. *infr. ad Leg. Jul. peculat. l.* 5. §. 3. *C. ad Leg. Jul. majest.* 27 Ætas in infante excusat delictum, *l.* 12. *infr. ad leg. Corn. de sicariis.* sed & in impubere, si delictum commissum sit in omittendo, non faciendo: quin si in faciendo consistit, delictum nunquam punietur, nisi qui deliquit, proximus pubertati fuerit, & doli capax reperietur; punietur vero citra mortem, aut membri mutilationem. Puberi in delictis non parcitur, neque seni, nisi senectus valde sit decrepita, *l.* 108. *infr. de regul jur.* & infantiæ similis: senes tamen mitius puniri possunt, idque ita observari refert Clar. 5. *sentent.* §. *ult. qu.* 60. 28 Vide *l.* 8. *C. de his quib. ut indig.* 29 §. 6. *in fin. supr. hic.* 30 Justo. *l.* 4. *C. h. t.* 31 6. *Harm.* 2. 32 *l.* 1. §. *fin. infr. ad l. Corn. de sicar. l.* 3. §. 3. *supr. ad SC. Silan.* 33 *l.* 4. *in fin. C. h. t.* 34 36. *Ecl. ex lib.* 60. *tit.* 36. 35 *l.* 8. *in fin. supr. de accusat.* 36 Dolor justus in delictis num excusat? hoc Lex innuit, & *lex* 3. § 3. *supr. de SC. Silan. l. Gracchus.* 4. *C. h. t.* sed tamen Clarus refert ex communi opinione, justum dolorem non excusare a pœna, sed ad pœnam tantum moderandam prodesse. *l.* 1. *in fin. infr. ad leg. Corn. de sicar.* 37 Argumentum a minori ad majus: plus est igitur vitam alterius lædere, quam famam. Minus est fama quam vita. 38 Vide *l.* 15. *supr. h. t. l.* 12. *supr. de accusat. l.* 48. *supr. de judic.* 39 Vim quæ patitur invita, adulterii rea non est: vis excusat ab adulterio. Unde notant, mulierem vi compressam a tyranno aliove potentiore, liberos ita susceptos posse utiliter heredes instituere: Quinimo liberos ita susceptos matri succedere tam ex testamento, quam ab intestato, quoniam qua ipsam mulierem spectamus, innoxius est partus, ut notat Martinus de Cazarus *in tractat. de Principe. num.* 30. adde *l.* 13. §. 7. *supr. l.* 20. *C. h. t.* Tiraq. *tract. de pœnis causa* 36. 40 Ratio dubitandi. 41 *l.* 26. *supr. h. t.* de differentia inter adulterum & adulteram, vide Cujac. 20. *obs.* 15. 42 *l.* 17. §. *penult. supr. h. t.* 43 Denunciatio ad domum fieri debet clamore, vel buccina. Gracchus apud Plutarch. καὶ ἔθος πάτριόν ἐστιν ἡμῖν εἴ τις ἔχων δίκην θανατικὴν μὴ ὑπακούει, τούτῳ πρὸς τὰς θύρας ἕωθεν ἐλθόντα σαλπιγκτὴν ἀνακαλεῖσθαι τῇ σάλπιγγι. & in Leg. 12. tabul. hæc verba leguntur: Cui testimonium defuerit, tertiis diebus ob portum, id est, ad domum obvagulatum ito. vide Cujac. 7. *obs.* 15. 44 Latronum ob societatem quis exilio mulctatur. 45 Puto tamen liberum esse viro uxorem repudiare, ob latronum societatem. *arg. Nov.* 22. *c.* 15. *Nov.* 115. *c.* 3. §. 4. 46 60. *Eclog. tit.* περὶ τῶν ἀθεμίτων &c. *c.* 39. 6. *Harm.* 2. 47 6. Harm. 2. §. 8. 48 *l.* 1. §. 10. *vers. atquin. infr. ad SC. Turpill.* 49 Id non servatur in Gallia, vide *l.* 11. §. 10 *l.* 15. *in fin. supr. h. t.* 50 *l.* 7. *in fin. supr. h. t.* 51 In eo differt incestum ab adulterio. De differentia incesti & adulterii, vide Cujac. 20. *obs.* 17. 52 *l.* 5. *in fin. infr. de quæstion.* 53 *Al.* si nec quidquam. 54 Mulier nubere potest ei cum quo adulterii tantum insimulata est, non convicta. *l.* 11. §. 11. *supr. h. t.* vide *Nov. Leon.* 30. 55 *l.* 11. §. 9. *supr. h. t.* Paul. 2. *sent.* 26. §. 3. 56 Dilatio in crimine adulterii datur duabus ex causis. 57 Dilatio ex causa concedi a judice potest. 58 De jure annulorum aureorum, vide *supr. de jur. aureor. annulor.* 59 Pœnæ. 60 Idem in casu *l.* 11. *supr. de SC. Silan.* aliud est in casu *l.* 44. *supr de excus. tut.* 61 Ex Legis formula. vide *l.* 2. *l.* 9. *supr. de divort. l. un. supr unde vi.* vel dic, ex Lege Julia ut olim ex Leg. 12. tabul. vide Brisson. *lib. sing. de adult.* Goth Vide Cujac *lib.* 1. *observat.* 39. Revard. ad 12. tabular. *cap.* 21. S. L. 62 Illegitimum repudium non dissolvit nuptias; paria sunt non dissolvere, aut illegitime. 63 Repudii tam non juste sciens qui ducit, dolum committit. *l.* 11. §. 12. *supr. h. t.* 64 Adulterium sine dolo esse non potest. 65 Cum qua gener incestum commisit. dic idem in noverca & privigno. *Eclog. ibid. cap.* 41. adde *l.* 11. §. 4. §. 8. *supr. h. t.*

66 *L.* 9. *C.* 12. 9. *C. Th.* 10. Paul. 5. *sent.* 26. §. 8. *Inst. de publ. jud.* 1. Harm. 11. adde 10. *Ecl.* περὶ βίας præsertim ex *lib.* 60. *tit.* 18. Papon. 22. *arrest.* 5. Boss. *c.* 2. Goth. Adde Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 394. S. L. 67 Quæ contra jus fasque infertur publicis personis, id est, quæ imperium & potestatem habent, ea proprie vis est publica, Cujac. *hic.* ad alias tamen personas pertinet, qui vim cum armis inferunt. 68 Venandi, itineris faciendi, navigandi, aut promercii causa arma domi, in agro, aut in villa sua quis habere potest. huc adde *l.* 1. *C. ut armor. usus. lib.* 11. *tit.* 46. 57. *Ecl.* 9. *ex lib.* 69. *tit.* 18. *cap.* 1. 69 Et salutis. *l.* 11. *in fin. infr. h. t.*

2. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

EXcipiuntur autem [1] arma, quæ quis promercii [2] causa habuerit, hereditateve ei obvenerint.

3. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

IN eadem causa sunt, qui turbæ [3] seditionisve faciendæ consilium inierint [4], servosve aut liberos homines in [5] armis habuerint. §. 1. Eadem Lege tenetur, qui pubes [6] cum telo in [7] publico fuerit. §. 2. In eadem causa sunt, qui pessimo exemplo convocatu [8], seditione villas [9] expugnaverint, & cum telis & armis bona [10] rapuerint. §. 3. Item tenetur, qui ex [11] incendio rapuerit aliquid præter materiam [12]. §. 4. Præterea punitur hujus Legis pœna, qui puerum [13], vel fœminam, vel quemquam per vim stupraverit. §. 5. Sed & qui [in] incendio cum gladio, aut telo rapiendi causa fuit, vel prohibendi dominum res suas servare, eadem pœna tenetur. §. 6. Eadem Lege tenetur, qui hominibus armatis possessorem domo [14] agrove [15] suo, aut navi sua dejecerit, expugnaverit [concursu [16]],

4. ULPIANUS lib. 59. ad Edictum.

UTive id staret [17], homines commodaverit [18].

5. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

QUi cœtu [19], concursu [20], turba, seditione, incendium [21] fecerit, quique hominem dolo malo incluserit [22], obsederit: quive fecerit, quominus sepeliatur [23], quo magis funus diripiatur [24], distrahatur: quive per vim sibi aliquem obligaverit, nam eam obligationem Lex rescindit [25]. §. 1. Si de vi, & possessione, vel dominio quæratur: ante [26] cognoscendum de vi, quam de proprietate rei, D. Pius [27], τῷ κοινῷ τῶν Θεσσαλῶν, id est, *Universitati Thessalorum* [Græce] rescripsit. sed & decrevit, ut prius de vi quæratur, quam de jure dominii, sive possessionis. §. 2. Qui vacantem [28] mulierem rapuit, vel nuptam [29], ultimo supplicio punitur; & si pater injuriam suam precibus exoratus remiserit [30], tamen extraneus [31] sine [32] quinquennii præscriptione reum postulare poterit: cum raptus crimen Legis Juliæ de adulteriis potestatem excedat.

6. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconsulis.

ET eum, qui puerum ingenuum rapuit, puniendum D. Pius rescripsit in hæc verba: *Exemplum libelli dati mihi a Domitio Silvano, nomine Domitii Silvani patrui, subjici jussi, motus querela ejus, qua significavit filium suum ingenuum juvenem admodum raptum, atque conclusum* [33], [*mox*] *verberibus ac tormentis usque ad summum periculum adflictum: Gemine carissime, velim audias eum, & si comperreris hæc ita admissa, rem severe exequaris.*

7. IDEM lib. 8. de Officio Proconsulis.

LEge Julia de vi publica tenetur, qui cum imperium [34] potestatemve [35] haberet, civem Romanum adversus [36] provocationem [37] necaverit, verberaverit, jusseritve quid fieri, aut quid in collum [38] injecerit, ut torqueatur. † Item quod ad legatos [39], oratores [40], comitesve attinebit, si quis eorum [quem] pulsasse, & sive injuriam fecisse arguetur.

8. MÆCIANUS lib. 5. Publicorum.

LEge Julia de vi publica cavetur, ne quis [41] reum vinciat, impediatve, quominus Romæ intra certum tempus adsit.

9. PAULUS lib. 7. ad Edictum.

ARmatos non utique eos intelligere debemus, qui tela habuerunt: sed etiam [42] quid aliud, quod nocere potest.

De pœna.

10. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

QUi dolo malo fecerit, quominus judicia tuto [43] exerceantur; aut judices ut oportet judicent; vel is, qui potestatem imperiumve habebit [44], quam ei jus erit, decernat, imperet, faciat. qui ludos, pecuniamve ab aliquo invito polliceri publice, privatimve per injuriam exegerit. item qui cum [45] telo dolo malo in concione fuerit, [aut] ubi judicium publice exercebitur: exceptus est, qui propter venationem [46] habeat homines, qui cum bestiis pugnent, ministrosque ad ea habere conceditur. §. 1. Hac Lege tenetur, & qui convocatis [47] hominibus vim fecerit, quo quis verberetur & pulsetur [48], neque homo occisus sit. §. 2. Damnato de vi publica, aqua [49] & igni interdicitur [50].

1. De teli appellatione. 2. De eo, qui telum gerit.

11. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

HI [51] qui ædes alienas, aut villas expilaverint, effregerint, expugnaverint [52]: si quidem in turba [53] cum telo fecerint, capite [54] puniuntur. §. 1. *Telorum* autem appellatione [55] omnia, ex quibus singuli [56] homines nocere possunt, accipiuntur. §. 2. Qui telum tutandæ salutis [57] suæ causa gerunt, non videntur hominis occidendi causa portare.

De vectigalibus.

12. IDEM lib. singul. ad Senatusconsultum Turpillianum.

QUi nova [58] vectigalia exercent [59], Lege Julia de vi publica [60] tenentur.

TIT. VII.

AD [61] LEGEM JULIAM DE VI PRIVATA [62].

De pœna. 1. De naufragio.

1. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

DE vi privata damnati pars tertia [63] bonorum ex Lege Julia publicatur. & cautum est, ne [64] Senator sit, ne Decurio, aut ullum honorem capiat, neve in [65] eum ordinem sedeat, neve judex sit: & videlicet omni honore, quasi infamis [66], ex Senatusconsulto carebit. §. 1. Eadem pœna adficiuntur, qui ad pœnam Legis Juliæ de vi privata rediguntur, & si quis ex naufragio [67] dolo malo quid rapuerit. §. 2. Sed & ex Constitutionibus Principum extra [68] ordinem, qui de naufragiis [69] aliquid diripuerint, puniuntur: nam & Divus Pius rescripsit, nullam vim nautis fieri debere; & si quis fecerit, ut severissime puniatur.

De hominibus convocatis, ut cui injuria fiat.

2. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

HAc Lege tenetur, qui convocatis [70] hominibus vim fecerit, quo quis verberaretur, pulsaretur: neque homo occisus erit.

2. De rebus per injuriam ablatis.

3. MACER lib. 1. Publicorum.

NEc interest liberos an servos, & suos an alienos quis ad vim faciendam convocaverit. §. 1. Nec minus hi, qui [71] convocati sunt, eadem Lege tenentur. §. 2. Sed si nulli convocati, nullique pulsati sint, per injuriam tamen ex bonis alienis quid ablatum sit: hac Lege teneri eum, qui id fecerit.

De cœtu & concursu facto, quominus quis in jus producatur.
1. De quæstione habita in servo.

4. PAULUS lib. 55. ad Edictum.

LEgis Juliæ de vi privata crimen committitur, cum cœtum [72] aliquis, & concursum fecisse dicitur, quo [73] minus quis in [74] jus producetur. §. 1. Et si quis quæstionem de alterius servo habuisset, & ideo moderatius Edicto Prætoris de injuriis utendum esse, Labeo ait.

De dejecto ex agro suo.

5. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

SI quis aliquem dejecit ex agro [75] suo hominibus congregatis sine armis, vis privatæ postulari possit.

De improbe coëuntibus in alienam litem.

6. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

EX Senatusconsulto Volusiano, qui improbe coëunt in alienam litem [76], ut quidquid ex condemnatione in rem ipsius redactum fuerit, inter eos communicaretur: Lege Julia de vi privata tenentur.

1 Excipiuntur etiam. *Hal.* 2 Commercii, *vulgat.* Promercii causa habere, est in hoc habere, ut possis vendere. *l.* 10. *supr. de impensis. l.* 41. §. 5. *supr. de leg.* 1. *l.* 4. *supr. de publican. l.* 3. §. 4. *infr. ad leg. Corn. de sicariis.* 3 Seditio differt a turba. ut & *l.* 5. *infr. b. t.* 4 *l.* 10. *C. h. t.* 6. Harm. 7. *cap.* 1. περὶ νεωτερικῶν. 60. *Eclog.* 17. *ex tit.* 18. *c.* 2. 5 In armis homines, armati. 6 ἔφηβος. *Ecl. ibid.* Harm. *ibid.* 7 Paul. 5. *sent.* 26. §. 3. 8 Convocata seditione. *vulgat. Hal.* adde *l.* 2. *infr. tit. prox. l.* 10. §. 1. *infr. h. t.* 9 Paul. *ibid. l.* 11. *J. b. t.* 10 Harmen. *ibid* 11 Vide *l.* 1. *supr. de incendio.* 12 60. *Eclog.* 18. *cap.* 3. 13 *l.* 29. *in fin. supr. ad leg. Jul. de adulteriis.* 14 Paul. 5. *sent.* 26. § 3. 15 *l.* 5. *infr. titul prox.* 10. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 18. *c.* 10. 16 *l.* 4. *infr. de vi privata.* 17 Id fieret. *vulgat.* 18 Paul. *ibid.* accommodaverit, *vulgat.* locaverit, conduxerit. Paul. *ibid.* 19 Seneca 3. *controvers.* 6. *in fin. l.* 4. *infr de vi priv. l.* 4. § 3. *supr vi bonor. raptor.* vide *l.* 1. *supr. ad Leg. Jul. majest.* 20 Concursu *vulgat. Haloand.* Paul. *ibid.* 21 Paul. *ibid.* 22 *l.* 6. *infr. l* 3. *C. h t.* Paul. *ibid.* idem 1. *sent.* 7. §. 8. §. 9. & *ult.* vide Senec. 5. *de benef.* 8. 23 Paul. *ibid.* 24 Id est, funus eripuerit, turbaverit. Paul. *ibid* 25 Vi extorta obligatio non consistit, sed rescinditur. *l.* 9. §. 3. *supr. quod met. causa.* 26 *l.* 7. *C. h. t. l.* 37 *supr. de judic. l.* 1. §. 4. *supr. uti possid.* 27 Id est, communi, ut apud Ciceron. *commune Milyadum & Siciliæ.* 1. & 2. *Verrina. l.* 37. *§. de judic.* sic κοινὸν τῶν Θρᾳκῶν. *l.* 1. *infr. de appell. l.* 6. §. 2. *supr. de excus. tut.* 28 Vacans mulier, id est, vidua vel desponsata. 6. *Harm.* 6. 29 *l. unic. vers. quæ multo. C. de rapt. virg.* 30 *l.* 17. §. 12. *supr. de injur.* 31 Tutor vel Curator. 32 *l.* 29. *in fin. supr. ad leg. Jul. de adult.* 33 *l.* 5. *supr. h. t.* 34 Paul. 5. *sent.* 26. §. 1. 35 *l.* 10 *infr. h. t.* 36 Paul. *ibid.* ea res Valeriis legibus ante ter sancita fuerat. adde *l.* 25 *infr. de appellat.* adde Actor. Apostolicor *c.* 25. *vers.* 12. 22. 25. 37 Ad populum vel Imperatorem. 38 Collare est vinculi genus, quod reis injicitur ignominiæ aut pœnæ causa: pœna est servilis, aut, ut ita dicam, canina. qua de causa hoc genus vinculi *canis* appellatur a Plauto in Cassina. Lucilius 29 *satyr.* cum manicis, capulum, collareque ut fugitivo deportem. Apud Suevos & Francos pœnæ genus fuit canis animalis gestatio Gunther. *lib.* 5. *Panthaleon. parte* 2. *prosographiæ, in Frid. Barbarossa.* quin & ipsis scandali Zas. in *l. imperium.* 3. *n.* 25. *supr. de jurisd.* qua de re vide Cujac. 11 *obs* 22 De pœna mitræ vide Giar. 5 *sent.* §. *ult. qu.* 70. *vers. mitra.* His adde Spartian in *Adriano*, *ubi agit de Catamidiatis.* 39 *l. ult infr. de legation.* 40 Oratores qui & legati Varroni, *lib* 6 *de lingua.* non magistri, ut male putat Accursius. 41 Magistratus scil. vide Cujac. apud Paul. 5. *sent.* 26. §. 3. 42 Etiam eos qui habuerunt quod nocere potest. *vulg. Hal.* 43 A de *l.* 7. *l* 8. *supr. ad SC. Treb.* De exceptione loci non tuti, vid. Oldend. *c.* 17. *de exceptionibus.* 44 Aliter quam ei. *vulg. Hal.* 45 Paul. *sent.* 26. §. 3. 46 *l.* 1. *supr. h. t.* 47 *l.* 4. *C. h. t. l.* 4. *infr. de vi privata.*

48 Pulsetur, & si neque. *vulgat. Hal.* 49 De qua dixi ad *l.* 1. §. 2. *supr. de leg.* 3. 50 Cicer. 1. *Philip.* Leges Cæsaris jubent ei, qui de vi damnatus sit, aqua & igni interdici. Igitur hodie deportabitur, cum in locum interdictionis deportatio successerit. *l.* 8. *supr. de publ. judic.* Video tamen Clar. 5. *sentent.* §. *ult. quæst.* 67. in ea esse opinione, deportationis pœnam hodie non esse in usu, ejus loco: vel damnationem ad triremes temporarias, aut perpetuas, vel exilium infligi, mortem nunquam, nisi statutum expressis verbis pœnam deportationis Romanæ, capitalem omnino ac proprie fecerit. 51 Paul. 5. *sent.* 3. §. 3. & 5. *sent.* 26. §. 3. 52 Cum armis scilicet. 53 Vel tumultu. 54 Paul. *d.* §. 3. 10. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 18. *cap.* 10. *in fin.* 55 *l.* 9. *supr. h. t.* vide *l.* 54. §. 2. *supr. de furtis. l.* 233. §. 2. *infr. de verb. sign.* §. 5. *Inst. de publ. judic.* Paul. 5. *sent.* 3. §. 3. *in fin.* 56 Ex quibus saluti hominis nocere possunt. ita legitur apud Paul. 5. *sent.* 3 §. 3. *in fin* Telum est, quo saluti hominum nocere possumus. 57 57. *Eclog.* 9. *ex lib.* 60. *tit.* 18. *c.* 10. 58 *l. unic.* §. 3. *infr. de Leg. Jul. ambitus.* 59 Exigunt: vel aliquid superexigunt. 60 Et Lege Julia de ambitu, *d. l. unic* §. 3 & Constitutionibus. *l.* 1. *C. vectigalia nova.* De vectigalibus umbræ & aeri impositis, vid. Cujac. 10. *obs.* 7.

61 *L.* 9. *C.* 12. & 9. *C. Theodos.* 10. Paul. 5. *sent.* 26. §. 8. *Inst. de publ. judiciis.* 62 Quæ fit sine armis. *Goth.* Vid. Pratejus *Catapodisma. lib.* 1. Multa de vi privata scribit J. c. Menochius *de arbitr. judic. cas.* 394. & *in tract. de interdicto armorum usu.* Mod. 63 *l. ult. infr. h. t.* & *d.* §. 8. Paul. *ibid.* & *d.* §. 3. *in fin. l.* 2. *C. h. t.* 10. *Ecl.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 16. *cap.* 11. Goth. Vide Duaren. *lib.* 1. *disp. c.* 22. Cuj. *lib.* 1. *obs. c.* 38. & *lib.* 9. *obs. cap* 16. S. L. 64 Facit *l.* 1. *supr. de his qui notantur.* 65 Neve in quatuordecim ordinibus sedeat, *Cujac.* ut in Lege Roscia theatrali *de decoctorib.* Cujac. 9. *obs.* 16. *in pr.* de Lege Roscia, 14. gradib. spectandi gratia relictis equestri ordini, vide Cicer. *Philippica* 2. Ascon. *Cornelian.* Flor. *Epit* 99. Dionem 26. & 7. Plin. 20. Juven. *Satyr.* 14. Tacit. *lib.* 15. 66 Quasi infamis carebit. Eadem pœna adficiuntur, qui ex Senatusconsulto ad pœnam Legis Juliæ &c. Cuj. 1. *obs* 38 adde *l.* 8. *in fin. infr h. t.* 67 *l.* 4. §. 1 *supr. de incendio.* 68 *l.* 3 §. 6. *supr tit. prox.* 69 Naufragii causa deploranda, & commiseratione digna: & proinde qui ex naufragio quid diripiunt, non hac Lege, sed extra ordinem gravius puniendi sunt. v. *C. de naufragiis. lib.* 11. *tit.* 5. & *Auth. navigia. C. de furtis.* & *supr de incendio.* 70 *l.* 3. § 2 *supr. tit. prox.* 71 *l.* 2. §. 12. *supr. vi bonor. rapt. l.* 1. §. 13. *infr. ad SC. Turp.* vide *l.* 5. *C. de accus.* 72 *l.* 5. *supr. de vi publ.* 73 Qui coadunatis hominibus facit, quominus quis producatur in judicium, tenetur de vi privata, *Nov.* 69. *c.* 4. si condemnatum impedit, majestatis, *arg. l.* 4. *in fin. supr. ad Leg. Jul. majest.* vide in hunc locum Papon. 21. *arrestor.* 3. *Tit. des recourses des prisonniers.* 74 Ne quis judicio sisteretur. 75 *l.* 3. *in fin. supr. tit. proxim.* Paul. 5. *sent.* 26. §. 3. 76 Adde *l.* 1. §. 1. *infr. ad leg. Corn. de falsis.*

De bonis a creditore occupatis.

7. CALLISTRATUS lib. 5. de Cognitionibus.

CReditores, si adversus debitores suos agant, per judicem id quod deberi sibi putant, reposcere debent. Alioquin si in rem debitoris sui intraverint, id nullo concedente: Divus Marcus decrevit, jus crediti eos non [1] habere. Verba [2] decreti hæc [3] sunt: *Optimum est, ut si quas putes te habere petitiones, actionibus experiaris: interim ille in possessione debet morari, tu petitor es.* & cum Marcianus diceret, *vim nullam feci:* Cæsar dixit, *Tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur? vis est & tunc, quotiens quis id, quod deberi sibi putat, non per judicem reposcit: non puto autem nec verecundiæ, nec dignitati tuæ convenire, quicquam non jure facere. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem ullam debitoris non ab ipso sibi traditam sine ullo judice temere possidere, eumque sibi jus in eam rem dixisse, jus crediti non habebit.*

8. MODESTINUS lib. 2. de pœnis.

SI creditor sine auctoritate judicis res debitoris occupet, hac Lege tenetur, & tertia [4] parte bonorum multatur, & infamis [5] fit.

TIT. VIII.

AD LEGEM CORNELIAM [6] DE SICARIIS [7] ET VENEFICIIS [8].

De homine occiso, de incendio. De eo, qui cum telo ambulat. De falso indicio. 1. *De veneno. De falso testimonio. De pecunia accepta, ut quis reus fiat.* 2. *De homine occiso.*

1. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

LEge Cornelia de sicariis & veneficiis [9] tenetur [10], qui hominem occiderit; cujusve dolo malo incendium factum erit; quive hominis occidendi, furtive faciendi causa cum telo [11] ambulaverit; quive cum Magistratus esset, publicove [12] judicio præesset, operam dedisset, quo quis [13] falsum [14] indicium [15] profiteretur [16], ut quis innocens conveniretur, condemnaretur. §. 1. Præterea tenetur, qui hominis necandi [17] causa venenum confecerit, dederit, quive falsum [18] testimonium dolo malo dixerit, quo quis publico judicio rei capitalis damnaretur; quive Magistratus judexve quæstionis [19] sub [20] capitalem [21] causam pecuniam acceperit, ut publica Lege reus fieret. §. 2. Et qui hominem occiderit, punitur, non habita differentia, cujus conditionis [22] hominem interemit. §. 3. Divus Hadrianus rescripsit, eum, qui hominem occidit, si [23] non occidendi animo hoc admisit, absolvi posse: & qui hominem non occidit, sed [24] vulneravit, ut occidat, pro homicida damnandum: & ex re constituendum hoc. nam si gladium strixerit [25], & in eo percusserit, indubitate occidendi animo id eum admisisse: sed si clavi [26] percussit, aut cucuma [27] in rixa [28], quamvis ferro percusserit, tamen non occidendi animo, leniendam [29] pœnam ejus, qui in rixa causa [30] magis quam voluntate homicidium admisit. §. 4. Item Divus Hadrianus rescripsit, eum, qui stuprum sibi [31] vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum. §. 5. Sed & in eum, qui uxorem deprehensam in [32] adulterio occidit, Divus Pius leviorem pœnam irrogandam esse scripsit: & humiliore loco positum in exilium perpetuum dari jussit; in aliqua dignitate positum, ad tempus relegari.

2. ULPIANUS lib. 1. de Adulteris.

INauditum [33] filium pater occidere non [34] potest: sed accusare eum apud [35] Præfectum Præsidemve provinciæ debet.

De veneno. 3. *De pigmentariis.* 4. *De eo, cujus familia arma sumpsit. De seditione. De naufragio. De falso indicio. De castratione.* 5. *De pœna.* 6. *De transfugis.*

3. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

EJusdem [36] Legis Corneliæ de sicariis & veneficiis capite quinto, qui venenum necandi [37] hominis causa fecerit [38], vel vendiderit, vel habuerit, plectitur. §. 1. Ejusdem Legis pœna adficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit, vel hominis necandi causa habuerit. §. 2. Adjectio autem ista, *veneni mali*, ostendit esse quædam & non [39] mala venena. † Ergo nomen [40] medium est, & tam id, quod ad sanandum [41], quam id quod ad occidendum paratum est, continet. sed & id quod *amatorium* [42] appellatur. Sed hoc solum notatur in ea Lege, quod hominis necandi causa habet. † Sed ex Senatusconsulto relegari jussa est ea, quæ non quidem malo animo, sed malo exemplo medicamentum [43] ad conceptionem dedit, ex quo ea quæ acceperat decesserit. §. 3. Alio Senatusconsulto effectum est, ut pigmentarii [44], si cui temere cicutam [45], salamandram [46], aconitum [47], pituocampas [48], aut bubostrim [49], mandragoram [50], & [51] id, quod lustramenti [52] causa dederint cantharidas [53], pœna teneantur hujus Legis. §. 4. Item is, cujus familia sciente eo adipiscendæ [54], reciperandæ possessionis [55] causa arma sumpserit: item, qui auctor seditionis [56] fuerit, & qui naufragium suppresserit [57]: & qui falsa indicia [58] confessus fuerit, confitendave curaverit, quo quis innocens circumveniretur: [&] qui hominem [59] libidinis [60], vel promercii [61] causa castraverit, Senatusconsulto [62] pœna [63] Legis Corneliæ punitur. §. 5. Legis Corneliæ de sicariis & veneficiis pœna, insulæ deportatio est, & omnium bonorum ademptio. sed solent [64] hodie [65] capite puniri, nisi honestiore [66] loco politi fuerint, ut pœnam Legis sustineant: umiliores [68] enim solent, vel bestiis subjici [69],

1 Adde *l. un.* J. *l.* 5. *l.* 7. *C. h. t.* *l.* 12. *l.* 13. ff. *quod met. causa.* Paul. 2. *sent.* 14. §. 5. & *lib.* 5. *sent.* 26. §. 4. 6. Harm. 7. 10. *Eclog.* 2. *ex lib.* 60. *tit.* 18. *c.* 12. Imo habere videtur cum ei adversarius condemnetur. *l.* 48. ff. *de furt.* Dic in vero rei domino id certum esse, *l.* 3. *C. de pignorat.* in chirographario & hypothecario falsum, *ut hic.* vide Cujac. apud Paul. 5. *sent.* 26. §. *ultim.*
2 Actorum aliam formulam vide in *l. pen. in fin. supr. de his, quæ in testam. delent.*
3 Eadem pene continentur in *l.* 13. *supr. quod metus causa.*
4 Vide *l.* 1. *in pr. supr. h. t.*
5 *Ecl.* 16. *Nov.* 60. *c.* 1

6 De qua vide *l.* 2. §. 32. ff. *de origine jur.*
7 Ulpian. 1. *collat. Leg. Mosaicar.* Paul. 5. *sent.* 23. 9. *C. Theod.* 14. 9. *C.* 16. §. 5. *Inst. de publ. jud.* περὶ Φονέων. 6. Harm. 6. περὶ Φόνων &c. 36 *Eclog.* 2. De homicidio, 5. *decret.* 12. 5. Sext. 4. 5. Clem 4. adde 17 *quæst. decret* Pap. 22 *arrest.* 5. & 2. *not.* 7. Clar. 5. *sentent.* & *homicid.* & §. *assassin.* Boss. *tit. de homicid.* 29 P. Gregor. 36 *syntagm.* 15. & *seq.* Goth. Vide etiam Brissonium *lib.* 2. *select. antiquit. c.* 11. Pith. *lib.* 1. *miscellan. c.* 9. & 10. Mod.
8 Ut in *l. ultim. C. Theodos. ad Leg. Corneliam de falso.* veneficis. *vulgat. Hal.* Paul. 5. *sent.* 23. περὶ Φαρμάκων καὶ τῶν διδόντων ἢ πωλούντων Φάρμακον. 60. *Eclog* 39. adde 6. Harm. 10. *l.* 1. §. 1. *in pr.* & *l.* 3. *in pr.* *l.* 8. J. *h. t.* Petr. Gregor. 36. *syntagm.* 18. Clar. 5. *sentent.* §. *homicid. versic. punitur etiam.* Boss. 29. *lex* 13. J. *h. t.* pertinet ad maleficos. *de quib.* vide *C. de malef. & Mathematic.*
9 Veneficis. *vulg. Hal.*
10 Pœna homicidii quæ? vid. *l.* 3. §. 5. *infr. h. t.*
11 Affectus hic punitur sine effectu, *l.* 7. *C. h. t.* §. 5. *Inst. de publ. jud.*
12 Publico judicio quis præerat? Judex quæstionis a magistratu distinctus, *ut hic.*
13 Falsus testis in causa vel lite homicidii, punitur tanquam homicida, si dolo malo testimonium tulerit. vid. Corset. *sing. test. fals.*
14 Judex necare videtur, quoties innocentem condemnat, quoties testes subornat ad innocentem opprimendum.
15 *l.* 4. J. *h. t. al.* judicium.
16 Judicium falsum profiteri quid sit, vide *l.* 24. J. *ad leg. Corn. de falsis.*
17 Venenum hominis necandi causa qui confecit, Lege de sicariis tenetur: non qui simpliciter confecit citra voluntatem hominis necandi, *ut hic.* Plus tamen est occidere veneno quam gladio. *l.* 1. *C. de malefic.* adde Cicer. *orat. pro Cluentio.* ubi de Lege in veneficos tractat.
18 Testis cujus opera effectum est, ut innocens damnaretur, punitur ut sicarius.
19 Judex quæstioni indignum, hoc est, innocentem subjiciens punitur Lege de sicariis, *ut hic.* adde *l.* 6. *C. h. t.*
20 In capitalem causam.
21 Judex qui in caput fortunasque hominis pecuniam accepit, Lege Cornelia de sicariis tenetur. vide Paul. 5. *sentent.* 23. §. 4.
22 Puta servus sit an liber. *l.* 23. §. 9. *supr. ad Leg. Aquil.*
23 *l.* 14. *infr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 23. §. 2. Harmenop. 6.
24 Vulnerans ut occidat, pro homicida damnatur. Paul. *ibid.* Harmen. *ibid.*
25 Strinxerit. *Haloand.* Gladium qui stringit & eo percutit, præsumitur occidendi animum habuisse.
26 Id est, radio aut ferrea, vide Cujac. 25. *observ.* 27.
27 Cucuma. *Hal.* Ulpian. 1. *collat. Leg. Mosaic.* Cucuma genus vasis. Ambros. *serm.* 90. Dii ærei ex quibus cucumæ melius fiunt ad usus hominum. Cujac. 10. *obs.* 15. & Petron. *in satyr.* incincta quadrato pallio cucumam ingentem loco apposuit. Idem: Frangitur cervix cucumæ ignemque valescentem restinguit. Porro cucuma aliud est a cucurnia vel curcuma. de quibus vide *l. un. C. nulli licere in fren. lib.* 11. *tit.* 11. Glossis cucuma θερμοφόρον.
28 Vide *l. ult. infr. h. t.*
29 Pœna minuitur in eo qui *in rixa* casu magis quam voluntate homicidium admisit.
30 *Casu* legendum est, ita ut opponat casum voluntati.
31 60. *Eclog.* 39. *c.* 2.
32 Vide *l.* 38. §. 8. ff. *ad Leg. Jul. de adult.* 6. *Harm.* 6. Goth. Dist. Jus Canon. *c.* 6 *inter hæc.* 33. *qu.* 2. Ans.
33 Indemnatum interfici etiam 12. tabul. decreta vetuerunt. Salvianus 8. *de providentia.* Nec quenquam scelestum indemnatum impune voluistis occidi. August. 1. *de civitat.* 19. Id etiam vetabant Lycurgi Leges teste Valerio *lib.* 5. *cap.* 9. vide Cujac. 4. *obs.* 12. Inauditum hic intellige, cujus auditæ prius defensiones non sunt, ut Tacit. 4. *Annal. anno urbis* 776. inaudito filio exitium offerre. vide Cujac. 6. *observat.* 17. Senec. 10. *controvers. ultim.* Cur me semoves ante actionem, cum nec proditores inauditi pereant? Cicero 1. *de Legib. ubi probat, non omnia justa quæ scita a populo:* Nihilo magis credo quam illa, quam interrex noster tulit, ut dictator quem vellet civium, indicta causa impune posset occidere.
34 *l. unic. C. de emendat. propinqu.* *l.* 3. *C. de patr. potest.*
35 Vide Cujac. 6. *observat.* 17.
36 Vide Guibertum *cap.* 16. *quæst.*
37 Vel alienandæ mentis causa. *Novell.* 115. *cap.* 4. §. 5. *Novell. Leon.* 111. ad conceptionem; §. 2. *in fin.* J. *h. t.* amatorium, *d.* §. 2. abortionis, *l.* 38. §. 5. J. *de pœnis.* libidinis. *l.* 4. *C. de malefic.*
38 Venenum necandi alterius causa facere, vendere, habere capitale est. *l.* 1. §. 1. ff. *h. t.* *l.* 1. *in fin.* *l.* 2. J. *ad leg. Pomp. de parricid.* *l.* 28. §. 9. J. *de pœnis.*
39 *l.* 35. §. 2. ff. *de contr. empt.* *l.* 236. J. *de verb. significat.*
40 Media nomina. vide quæ scripsi de vocabulis mediis ad *l.* 1. §. 3. ff. *de servo corrupto.*
41 Paul. 5. *sentent.* 23. §. *ultim.* 60. *Eclog.* 39. *cap.* 4.
42 *l.* 38. §. 5. J. *de pœnis.* Paul. 5. *sentent.* 23. §. 8. πόμα πρὸς Φίλτρον. *Eclog. d. cap.* 4. vide 6. *Harm.* 10. *c.* περὶ γοήτων. de variis philtrorum generibus, vide Wier. 3. *c.* 38.
43 De medicamentis conceptum adjuvantibus, vide Oribasium 4. *de locor. affect. curat.* 112. Nicol. Myrepsum *sect.* 7. *cap.* 2. 3. 4. Actuarium 5. *de methodo medendi. in verbo Antidotum.* adde Juvenalem *Satyr.* 2. Ibi: *& illic Turgida non prodest condita pyxide Lyde.* Putabant etiam ad conceptum conferre, cædi palma vel ferula a Lupercis. vide *ibid.* Juvenal. *vers.* 142. & *veterem Scholiastem.* Ovidius vocat *fœcundæ verbera dextræ. Nupta quid exspectas? non tu pollentibus herbis, Nec prece, nec magico carmine mater eris. Excipe fœcundæ patienter verbera dextræ, Jam socer optatum nomen habebit avi*, & post: *Justæ sua terga puellæ Pellibus exectis per utienda dabant.* Ovidius *Fastor.* 2. Hoc autem faciebant mulieres, ut partu possent retinere maritos. Juvenal. *Satyr.* 2. ne ob sterilitatem earum diverterent mariti. *l.* 6. §. *ult.* ff. *de donat. inter vir.* Gothofr. Obstetrices tamen Medicinam faciunt. *l.* 1. J. *de extraordin. cognit.* & *l.* 38. §. 5. J. *de pœnis.* vide Alberic. Gentil. ad *l.* 1. *C. de malefic. & Mathematic.* Ans.
44 Pigmentarius, μυρεψός. *Eclog. ibid.* id est, pharmacopola, medicamentorum venditor. Pigmentum fucum significat. August. 73. *epist.* fucare faciem pigmentis quo rubicundior vel candidior appareat, adulterina fallacia est.
45 Cicutam pigmentarius non temere cuivis dare debet. de cicuta, vide Æginet. 5. *de re medica. c.* 41. propter vim frigidam venenum est. Porro cicuta publica fuit pœna Atheniensium, cum illam rei sorbere juberentur, exemplo Socratis.
46 De salamandra, v. Ægin. 16. *c.* 32.
47 De aconito, v. *eundem, cap.* 45. ex spumis Cerberi natum poetæ fabulantur.
48 Pityocampas. *Haloand.* πιτυοκαμπτήν. 60. *Eclog.* 39. *c.* 4. *in fin.* male in vulgata legebatur, pintuocarpas. Πιτυοκάμπαι, sunt pinorum erucæ, *chenilles de pin.* de quo v. Actuar. 5. *de meth.* 12. Oribas. 14. *c.* 57. Æginet. 5. *c.* 33. 23. Pl. 2.
49 Bupressin. *Hal.* male in vulgata bubustrum. *Eclog. d. loc.* legit βούπρηστιν. Bubrestim legi oportere Cujac. notat 15. *observat.* 27. ἀπὸ τοῦ ἐμπιπρᾶναι τοὺς βοῦς. nam bubrestis interdum famem aut voracitatem significat. Nicander, εἰ δὲ ὀλοὴ βούπρηστις. de Bubresti, v. Æginet. 5. *de re medica.* 31. Porro Buprestis est animal ex genere cantharidum, scarabeo longipedi simile, bubus exitiale, quos inter herbas fallit maxime. 30. Plin. 4. dicitur etiam Hesychio βυδάνη.
50 Mandragora herbæ soporiferæ genus, de qua v. Æginetam 5. *de re medica* 44. Columell. 10. 25. Plin. 13. Eadem dicitur ἀνθρωπόμορφος. Pythagoræ ἀντίμηλον, a fructu, malo simili; κιρκαία a veneficiis quibus Circe claruit semihominem vocat Columella, 10. quod vulgo ejus radix homini adsimilis existimetur. meminit & Dioscorid. *lib.* 6.
51 Mandragoram, cantharidas, aut quid lustramenti, *Hal.* adde *Genes.* 30. *vers.* 14.
52 ἐπὶ καθάρσει. *Basil.* Lustramentum est purgamentum & περικάθαρμα Hinc Galen. *lib. de simplicib. medicamentis*, κανθαρὶς διακαθαίρει νεφρούς. hoc est, ulcerat, purgat & lustrat renes & vesicam. v. Cujac. 15. *obs.* 27.
53 Cantharis est vermis terrenus viridis, auri colore superlucens, in summitate ramorum fraxini & olivæ nascens. 29. Plin. 4. adde Æginet. 3. *de re medica.* 30. Cic. *ad Pætum. l.* 9. *epist.* 2. Gaius accusante L. Crasso cantharidas sumpsisse dicitur. Superioribus adde ex eodem Æginetæ *d. lib.* 5. leporem marinum, *c.* 34. ranam rubetam & palustrem, 35. chamæleontem, 37. hyoscyamum, 38. psyllium, 40. succum papaveris, 42. carpasi, 43. ixiam, 46. ephemerum, 47. similacem, 48. dorycnion seu solanum, 49. sardoniam herbam, 50. papaver cornutum, 51. pharicum, 52. toxicum, 53. fungos, 54. sanguinem taurinum, 55. lac coagulatum, 56. mel, 57. gypsum, 58. cerusam, 59. calcem, sandaracham, auripigmentum, 60. spumam argenti, 61. plumbum, 62. argentum vivum, 63. veratrum album, trapsicum, elaterium, agaricum nigrum, rutam sylvestrem, melanthium & similia, 64. quæ omnia hominum vitio natura reperit, vel in ipsis animalibus, vel in seminibus, liquoribus, radicibus, ramosis oleribus, & metallis, & familiaribus denique & domesticis rebus: de quibus v. Actuar. 5. *de methodo.* 12.
54 Adipiscendæ, recuperandæ.
55 Facit *l.* 17. ff. *de vi & vi.*
56 De seditiosi pœna, vid. Paul. 5. *sentent.* 22. §. 1. 6. *Harm.* 7.
57 *l.* 3. *in fin.* ff. *de incendio.* de pœna naufragium supprimentis, vid. *Novell. Leon.* 64.
58 Indicia professus fuerit, profitendaque curaverit. *Hal.* & recte: profitetur falsum indicium, qui falso defert & accusat, qui curat profiteri falsum indicium, qui testem ad id subornat. *l.* 1. *supr. h. t.*
59 Hominem invitum libidinis &c. Paul. 5. *sent.* 13. §. 7. sed ex Constitutione D. Hadriani idem erit, si volentem. *l.* 4. §. *ult.* J. *h. t.*
60 Hinc Quintilian. 5. *Inst.* 12. *in fin.* mancipiorum negotiatores formam puerorum, virilitate excisa, lenocinantur. Illi robur, ac lacertos barbamque ante omnia & alia, quæ natura propria maribus dedit, parum existimant decora: quæcunque fortia, ut dura, molliuntur, *Et post:* sed mihi naturam intuenti, nemo non vir spadone formosior, *Et post:* nec id ferro speciosum fieri putabo, quod, si nasceretur, monstrum erat. Libidinem juvat effœminati sexus mendacium: nunquam tamen hoc continget malis moribus regnum, ut si qua pretiosiora fecerint, fecerint & bona. Hæc ille. recte autem addidit pretiosiora, ut in *l.* 27. §. 28. ff. *ad Leg. Aquil.* Eunuchis enim (taceo obscœna gentilium) Principes utebantur cubicularis, *l.* 4. *C. de præpositis sacri cubiculi lib.* 12. *tit.* 5. *ubi vide Cujac.* adde Ammianum, 14. ideoque inter species ad vectigal pertinentes spadones numerantur in *l.* 16. §. 7. ff. *de Publican.*
61 Promercii causa habere, quid sit, v. *l.* 2. ff. *ad l. Jul. de vi public.*
62 De quo vide *l.* 6. J. *h. t.*
63 De qua dicam ad *Nov. Leon.* 60.
64 V. *Nov.* 2. Constantini Porphyrogenetæ.
65 Homicidæ hodie capite puniuntur, id est, vel bestiis subjiciuntur, vel deportantur, J. *h. t.* adde *l.* 16. J. *h. t.* sed tamen Justinianus jubet sicarios ultore ferro puniri, §. 5. *Instit. de publ. jud.* Olim etiam in crucem tollebantur. Paul. 5. *sent.* 25. §. 1. Porro de verbo *hodie*, vide quæ dixi ad *l.* 32. J. *ad leg. Corn. de falsis.*
66 Honestiores personæ lenius puniuntur, quam humiles. *l.* 38. §. 9. J. *de pœnis.*
67 Quam ut, *vulg. Hal.*
68 Humiliores. *vulg. Hal.* Paul. *d. loc.*
69 Olim etiam in crucem tollebantur. Paul. *d. loc.* Ulpian. 1. *collat. Leg. Mosaic.*

altiores

altiores vero deportantur in insulam. §. 6. Transfugas [1] licet, ubicunque inventi fuerint, quasi hostes [2] interficere [3].

De magistratu. 1. De eo, qui per lasciviam causam mortis præbuit. 2. De castratione.

4. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconsulis.

LEge Cornelia *de sicariis* tenetur, qui [4] cum in Magistratu esset, eorum quid fecerit contra hominis necem [5], quod Legibus permissum non sit. §. 1. Cum quidam per [6] lasciviam [7] causam mortis præbuisset, comprobatum [8] est factum Ignatii Taurini Proconsulis Veticæ a D. Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset [9]. §. 2. Idem D. Hadrianus rescripsit: *Constitutum* [10] *quidem est, ne* [11] *spadones fierent: eos autem qui hoc crimine arguerentur, Corneliæ Legis pœna teneri, eorumque bona merito fisco meo vindicari debere: sed & in servos, qui spadones fecerint, ultimo supplicio animadvertendum esse: & qui hoc crimine tenentur, si non adfuerint, de absentibus* [12] *quoque, tanquam Lege Cornelia teneantur, pronunciandum esse.* † *Plane si ipsi, qui hanc injuriam passi sunt, proclamaverint: audire eos Præses Provinciæ debet, qui virilitatem amiserunt. Nemo enim liberum servumve invitum* [13] *sinentemve castrare debet: neve quis se* [14] *sponte castrandum præbere [debet]. Ac si quis adversus Edictum meum fecerit, medico* [15] *quidem, qui exciderit, capitale* [16] *erit: item ipsi qui se sponte excidendum præbuit.*

De his qui thlibias faciunt.

5. PAULUS lib. 2. de Officio Proconsulis.

HI quoque, qui thlibias [17] faciunt, ex Constitutione D. Hadriani ad Ninium Hastam, in eadem causa sunt, qua hi qui castrant.

De castratione.

6. VENULEIUS SATURNINUS lib. 1. de Officio Proconsulis.

IS qui servum castrandum tradiderit, pro parte dimidia bonorum multatur ex Senatusconsulto [18], quod Neratio Prisco & Annio Vero Consulibus factum est.

De dolo & lata culpa.

7. PAULUS lib. sing. de Publicis judiciis.

IN Lege Cornelia dolus pro [19] facto accipitur: nec [20] in hac Lege culpa [21] lata pro dolo accipitur [22]. Quare si si quis alto se præcipitaverit [23], & super alium venerit, eumque occiderit [24]; aut putator [25] ex arbore, cum ramum dejiceret, non præclamaverit, & prætereuntem occiderit: ad hujus Legis coërcitionem non pertinet.

De partu abacto.

8. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

SI mulierem visceribus suis [26] vim intulisse, quo partum abigeret, constiterit: eam in exilium Præses provinciæ exiget.

De fure nocturno occiso.

9. IDEM lib. 37. ad Edictum.

FUrem nocturnum [27] si quis occiderit, ita [28] demum impune feret, si parcere ei sine periculo suo [29] non potuit.

De insula exusta.

10. IDEM lib. 18. ad Edictum.

SI quis dolo [30] insulam meam exusserit [31], capitis [32] pœna plectetur, quasi incendiarius.

De circumcisione. 1. De servo ad bestias dato.

11. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

CIrcumcidere [33] Judæis [34] filios suos tantum [35] rescripto Divi Pii permittitur: in non ejusdem religionis [36] qui hoc fecerit, castrantis pœna irrogatur. §. 1. Servo sine judice ad bestias [37] dato, non solum qui vendidit [38], pœna; verum & qui comparavit, tenebitur. §. 2. Post Legem Petroniam [39] & Senatusconsulta ad eam Legem pertinentia, dominis potestas ablata est ad bestias depugnandas suo arbitrio servos tradere: oblato tamen judici servo, si justa sit domini querela, sic pœnæ tradetur [40].

De infante & furioso.

12. IDEM lib. 8. Regularum.

INfans [41] vel furiosus, si hominem occiderint, Lege Cornelia non tenentur: cum alterum innocentia [42] consilii tuetur, alterum [43] fati infelicitas excusat.

De malis sacrificiis.

13. IDEM lib. 12. Pandectarum.

EX Senatusconsulto ejus Legis pœna [44] damnari jubetur, qui mala [45] sacrificia fecerit, habuerit.

De voluntate & exitu.

14. CALLISTRATUS lib. 6. de Cognitionibus.

DIvus Hadrianus in hæc verba rescripsit: *In maleficiis voluntas* [46] *spectatur, non exitus* [47].

De eo, qui occidit vel causam præbuit. 1. De mandatore.

15. ULPIANUS lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam.

NIhil [48] interest, occidat quis, an causam [49] mortis præbeat. [§. 1. Ὁ [50] ἐντειλάμενός [51] τινι φονεῦσαι, ὡς φονεὺς κρίνεται· Id est, *Mandator cædis pro homicida habetur*].

1 Transfugæ sunt qui relictis Romanorum partibus ad hostes transfugiunt.
2 Hinc dicuntur jure belli recipi, *l.* 51. *supr. de adquir. rer.* & Q. Curtius, 8. Transfugam jure belli persequimur.
3 Transfugæ inventi etiam capite puniuntur, *l.* 7. J. *de re milit.* vel vivi exuruntur, *l.* 8. §. 2. J. *de pœnis.* aut furcis suspenduntur. *l.* 38. §. 1. J. *de pœnis.* Transfugis dextras præcidit Fabius Maximus, teste Frontino, 4. στρατηγημ. 2. Valer. 2. Claudius Flaccus; vide Appian. *in Annibalicis.* Cæsar; vide Hirt. 8. *comment.* Africanus superior cives fugitivos crucibus affixit, socios securi percussit. posterior vero Africanus bestiis & elephantis objecit, 2. Valer. 2. Flor. *lib.* 51. Romæ primum verberati, securi percussi & de saxo Tarpeio præcipitati, Livius, 3. Senec. 1. *de ira* 16. v. Petr. Fabrum, 1. *semest.* 18. Fugientibus ad barbaros pes etiam amputabatur, *l.* 3. *C. de fugitivis.* eisdem jus postliminii denegatum est, *l.* 19. §. 7. J. *de captivis.* pœna hodie alia est. vide *Novell. Leon.* 67. Goth. De salvo conducto & ejus violatoribus vide Menochium *de arbit. jud. cas.* 336. *& seq.* & *de Salvagardiis cas.* 338. An vero bannitus occidi possit, adi Julium Clarum *sup. homicidium. n.* 52. Mod.
4 Magistratus vel officialis in causa criminali Legibus abutens, aut aliquid in necem hominis faciens, Lege Cornelia de sicariis punitur. adde *l.* 7. *supr. de vi publ.* In necem hominis facit, qui torquet sine causa, vel qui, ut pragmatici loquuntur, *baratariam* facit: de quo vide Hippolytum Marsilium, *hic.*
5 Judex capitis pœnam inferens alicui contra Leges, punitur ut sicarius. adde *l.* 1. *supr. h. t.*
6 Causam mortis per lasciviam præbens mitius punitur. adde *l. unic. C. si quis Imperatori maledixerit.*
7 V. *Novell.* 2. *Constantini Porphyrogenetæ:* Lasciviæ genus est, cum quis ita alium sago jactat, ut postea moriatur Ulpian. 1. *collat. Legum Mosaicar.* hinc Sueton. c. 2. *in Othone*, scribit Othonem delectatum ut noctu vagaretur sæpe, & obviorum invalidum quemque, aut temulentum corriperet, & distento sago in sublime jactaret. hanc lascivi m Martialis significat, *lib.* 1. *in illo versu*, Ibis ab excusso missus in astra sago. Id Itali vocant *Sbalzar*, Galli *Bernernam* & Gallorum lingua Sagum, *Berne.* Cæterum lascivia est jocularium malum, παιγνιαν Græci appellant, alii τρύφην & πατάλην ἀσωτίαν. Ea punitur ut culpa lata in milite, *l.* 6. §. 7. *infr. de re milit.* in eo qui fugat armentum alienum, §. 11. *Inst. de obl. quæ ex delicto.* v. Cujac. 8. *ad Afr. fol.* 191.
8 Vide hoc rescriptum integrum apud Ulpian. 2. *collat. Leg. Mosaic.*
9 Ut ejusdem ætatis juvenes emendarentur. adde & decrevisset, impendii causa, duo millia patri ejus persolvi, quod manifesta fuerat ejus paupertas, & res, Ulpian. *d. loco.* idque mihi ne novum est, ut pars bonorum ejus, qui cædem fecerit, addicatur occisi liberis, vel parentibus, vel uxori. de quo vide Cujac. 14. *obs.* 4. & quæ notavi ad Novell. *Constantini Porphyrogenetæ de voluntariis homicidiis.*
10 A Domitiano scil. Sueton. *in Domitiano. c.* 7. Apuleius, *lib.* 18. Xiphilinus *in Domitiano.* Martial. *lib.* 6. *Epigramm.* 9. *duob. locis.* Nerva, Xiphilin. *in Nerva.* Zonar. *tom.* 2. Hadriano, *l.* 5. *infr. h. t.* Est & Senatusconsultum ea de re, *l.* 6. *infr. h. t.* Idem quoque constitutum a Constantino, *l.* 1. *C. de eunuchis.*
11 Spadones fieri vetantur. de hoc dicam ad *Novell. Leon.* 60. Interim nota, ex Stephano, nove admodum *Spadonis* vocabulum deduci a Spada, vico Persico in quo primum (ut ille ait) homines castrari cœperunt. de quo v. Cujac. 17. *obs.* 24. utut sit, Ammian. *lib.* 14. refert, Semiramidem primam omnium mares castrasse. De spadonibus quædam dicam ad *l.* 128. J. *de verb. sign.* de testiculorum incisione v. Cels. 7. *c.* 19.
12 Vide quæ scripsi ad *l.* 3. *C. de accusat.*
13 *l.* 3. §. 4. J. *h. t.*
14 Quid, si servus se castrari passus sit? eripitur in libertatem vide quæ scripsi *in variis* Harmen. 1. *tit.* 18. §. 34.
15 Medici inter officia olim fuit secandi, castrandique peritia, *ut hic.* & *l.* 7. *in fin. l.* 8. *supr. ad l. Aquil.* Paul. 5. *sent.* 22. §. 3. *in fin.* ut & venas incidendi. Cic. *in Pison.* Lamprid. *in Commodo* quod & Galenus se fecisse scribit, libro de curatione per sanguinis missionem. Hinc & forcipes, id est, forfices secandi causa medicis a Sosipatro tribuuntur Tertullian. *adversus Marcionem* 2. Quid enim, si medicum quidem dicas esse, ferramenta ejus accuses, quod secent, & inurant, & amputent, & constringant, quando sine instrumento artis medicus esse non potest? Senec. 7. *epist.* Nunquid æger laudat medicum secantem? Accedat & Sueton. *in Nerone c.* 37. & quod Plin. 29. *c.* 1. scribit, Archagathum medicum a sævitia secandi, urendique in carnificem transisse. Instrumentorum medici fit mentio in *l.* 18. §. 10. *supr. de instruct.* & apud Paul. 3. *sent.* 6. §. 62. id munus postea rejectum est ad Chirurgos. Est enim Chirurgia Medicinæ affecla. His adde 7. Plin. 3. Senec. in 3. *de ira.* 12. Gell. 5.
16 Alia pœna extat in *Nov. Leonis* 60. *in fin.*
17 Thlibiæ, παρὰ τὸ θλίβειν, id est, *a terendo.* v. *l.* 128. J. *de verb. sign.*
18 Adde *l.* 3. §. 4. *supr. h. t.*
19 Sensus est, in Lege Cornelia de sicariis dolus, non lata culpa spectatur. vide 6. Harm. 6. *in pr.*
20 Culpa lata in aliis accipitur pro dolo. *l.* 23. J. *de reg. jur.*
21 Culpa lata in Lege Cornelia pro dolo non accipitur, neque punienda mortis pœna, sed alia. *l.* 1. §. *divus. supr. h. t.* Interdum dicitur compari dolo. verum id tantum obtinet, quoties pœna corporalis, vel mortis non est imponenda v. *l.* 12. *supr. de cust. reorum. l. pen. supr. de incendio.*
22 Culpa igitur lata in Lege Cornelia de sicariis mitius punitur quam dolus. vide Tiraquell. *tract. de pœnis caus.* 14.
23 Cum vellet fugere, scil.
24 Hic non est in dolo, sed lata culpa. adde *l.* 12. *C. de accusat.*
25 *l.* 31. *supr. ad l. Aquil.* Paul. 5. *sent.* 23. §. 6. putator, inquam, qui κλαδευτὴς & ξυλοκόπος. 36. *Eclog. tit.* περὶ φόνων. *ex lib.* 60. *cap.* 17. & 29.
26 De pœna abacti partus, v. *l.* 39. J. *de pœnis.*
27 6. *Harm.* 5. §. 6. de furis nocturni & interdiurni differentia, vid. Cujac. 19. *observ.* 12.
28 *l.* 54. §. 2. *supr. de furtis. l.* 45. §. *pen. supr. ad l. Aquil.*
29 Suarum rerum, sui corporis.
30 Seu data opera. *l. ult. in fin. supr. de incendio.*
31 *l.* 1. *supr. h. t.*
32 V. *l.* 9. *supr. de incendio.*
33 *Synops.* 1. *ex lib.* 60. *tit.* 39. *c.* 11.
34 V. *l.* 3. *in fin.* J. *de decurionib.*
35 Circumcidere filios suos possunt Judæi. adde *Novell.* 37. & *Nov. Leon.* 55. Vetitum autem id est civibus Romanis, 5. Paul. *sentent.* 22. §. 3. vetitum est etiam, ne quis alterius nationis servos coemptos circumcidat, Paul. *ibid.* §. *ult.* Porro circumcisio usitata erat apud Colchos, Ægyptios & Æthiopas: ab iis Syrii qui sunt in Palæstina, & Phœnices didicerant, si fides habenda est Herodot. 2. Rem antiquam esse idem Herodotus fatetur: putat enim has omnes gentes a Judæis potius id mutuatas.
36 Quæ & superstitio dicitur. *l.* 3. *in fin.* J. *de decurionib.*
37 Huc referri potest Vedii Pollionis historia, qui servum, quod crystallinum fregisset, murænis, quas in piscina continebat, invadendum objectavit. qua de re vid. Senec. 3. *de ira.* 40. & 1. *de Clementia.* 18. Tertull. *lib. de pallio. in fin.* 9. Plin. 23. Dion. *in Augusto.*
38 Privato: aliud puto si vendidit Magistratui, puta Ædili, & similibus ad ludum gladiatorium: alioquin ne quidem ipsi Ædiles, Prætores, Quæstores, Consules, Sacerdotes, Ærarii, & ipsi Imperatores populo Romano munus edidissent, aut sane minus facile. idque videtur Juvenal. innuere *Satyr.* 8. *quanti sua funera vendant, Quid referat? vendunt nullo cogente Nerone: Nec dubitant celsi Prætoris vendere ludis.*
39 Latam anno Urbis 813. Hotom. *in tract. Legum.*
40 Id est, ad bestias tradi poterit.
41 36. *Ecl. ex lib.* 60. *tit.* 39. *c.* 10.
42 Infantem innocentia consilii a pœna excusat: Hinc illud Arnobii 8. *advers. gentes in pr.* Visendi mei causa, inquit, Romam contenderat, relictis liberis, & (quod in illis adhuc est amabilius) adhuc annis innocentibus, & adhuc dimidiata verba tentantibus & Marcian. in *l. pen. in fin. supr. de fideic. lib.* In parvulis nulla deprehenditur culpa. sed tamen Quintil. 5. *Inst.* 9 refert Areopagitas quendam puerum damnasse, quod coturnicum oculos eruisset: & in eo nihil aliud judicasse, quam id signum esse perditissimæ mentis multisque malo futuræ, si adolevisset. & apud Pausan. *lib.* 8. Caphyenses lapidibus obruerunt pueros circa templum ludentes, funiculo, quem repererant, injecto Dianæ simulachrum trahentes, & Dianam strangulare dictantes. Huc referri potest execratio, 42. pueris facta ab Elizæo, in quos, quod ab eis velut calvus irrideretur, duas ursas emisit, 4. *Reg.* 2. *vers.* 24.
43 Furiosum fati infelicitas a pœna excusat: ideoque non facere, sed pati injuriam dicitur, *l.* 3. §. 1. *supr. de injuriis. c. illud relatum.* 15. *quæst.* 1. vid. *l. unic. C. si quis imperat. maled.*
44 Cruci suffiguntur aut bestiis subjiciuntur, Paul. 5. *sent.* 23. §. 9 aut gladio puniuntur. 6. *Harm.* 10. *c.* περὶ γοήτων.
45 Sacrificia mala habere non licet, impia, noctu facta ad incantandum, interficiendum, obligandum aliquem. Paul. *ibid.* Est etiam vetitum διὰ θυσιῶν μαντεύεσθαι. *Harmenop. ibid.* factis sacrificiis ariolari. Hujusmodi sacrificia Græci ἀπηγορευμένας θυσίας vocant, 1. *Eclog.* 1. *ex lib.* 60. *tit.* 39. *c.* 11. id est, vetita sacrificia: qualia dixeris ea, in quibus homines immolantur, & ex eorum sanguine libatur, Paul. 5. *sent.* 23. §. 10. (quod olim falso objectum fuit Christianis, Thyestæarum epularum accusatis. Athenagoras *in Apologetico.* Tertullianus *in Apologetico, cap.* 9. Minucius Felix *in Octavio.* vere Tentyræ incolis, Juvenal. *Satyr.* 15. Carthaginensibus. Justin. 18.) Possis quoque horum sacrificiorum nomine intelligere ea, quæ fiunt ad inveniendos thesauros vide *l. unic. C. de thesauris.* vel in quibus de salute Principis, aut summa Reipublicæ ab aliquo privato inquiritur. vide quæ notavi ad *l.* 7. *C. de maleficis.* & hodie sacrificia Judaïca & gentilium, *l.* 1. *C. de pagan. & sacrific.* sacrificia funesta vocat *lex* 7. *C. Theod. de malefic.*
46 Consilium, non factum, uniuscujusque puniendum est. Paul. 5. *sent.* 25. §. 2. *l.* 1. §. 3. *l.* 7. *supr. h. t. l.* 79. J. *de regul. jur.* Imo factum, non voluntas aut cogitatio punitur, *l.* 18. J. *de pœnis.* exitus & eventus spectatur, *l.* 16. §. 8. J. *de pœnis.*
47 Ejus quod sequutum est.
48 36. *Eclog. tit.* περὶ φόνων, *ex lib.* 60. *tit.* 11. Imo, multum interest: nam qui suis manibus malum medicamentum supposuit, occidit: qui dedit, ut offerretur, causam magis dedit, quam occidit. *l.* 7. §. 6. *l.* 9. *supr. ad l. Aquil.*
49 *d.* §. 6. *l.* 51. *supr. ad l. Aquil.* αἰτίαν. *Eclog. ibid.* Causam qui præbet, magis tenetur quam qui occasionem. Cur? occasio imperfecta causa est; de qua tamen & hoc receptum est, eum damnum dedisse videri, qui occasionem præstitit. *l.* 30. §. 3. *supr. ad l. Aquil. cap. de cætero.* 11. *extr. de homicidio.*
50 Hic versiculus superiorem in Basilicis sequitur. *Eclog. ibid.* Idem iisdem verbis extat apud Harmen. 6. *tit.* 6. Paulus, 5. *sent.* 29. §. 1.
51 Mandatores cædis, ut homicidæ puniuntur. Paul. *ibid.* facit *cap. ult. de homicidio. in* 6. adde & vide *l.* 5. *C. de accusationib.* ubi dicam de pœna mandatorum.

De pœna.

16. MODESTINUS lib. 3. de Pœnis.

QUi cædem admiserunt sponte [1] dolove malo, in honore aliquo positi, deportari solent; qui secundo gradu sunt, capite puniuntur. facilius hoc in decuriones fieri potest: sic tamen ut [2] consulto [3] prius Principe, & jubente id fiat: nisi [4] forte tumultus aliter sedari non possit.

De homine in rixa percusso.

17. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

SI in rixa [5] percussus homo perierit, ictus uniuscujusque in hoc [6] collectorum [7] contemplari [8] oportet.

TIT. IX.

DE [9] LEGE POMPEIA [10] DE PARRICIDIIS [11].

De eo, qui occidit vel venenum emit.

1. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

LEge Pompeia de parricidiis cavetur, [*Ut*] *si quis patrem* [12], *matrem* [13], *avum, aviam, fratrem* [14], *sororem, patruelem* [15], *matruelem* [16], *patruum, avunculum, amitam, consobrinum, consobrinam, uxorem, virum, generum, socrum, vitricum, privignum, privignam, patronum* [17], *patronam occiderit, cujusve* [18] *dolo malo id factum erit: ut pœna* [19] *ea teneatur, quæ est Legis Corneliæ de sicariis.* † Sed & mater, quæ filium filiamve occiderit, ejus Legis pœna adficitur. † Et avus qui nepotem occiderit. † Et præterea qui emit [20] venenum, ut patri daret, quamvis non potuerit dare.

De eo, qui cognovit, nec indicavit. de medico.

2. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

FRater autem ejus, qui [21] cognoverat [22] tantum, nec patri indicaverat, relegatus est: & medicus supplicio affectus.

De consobrinis & aliis gradibus, de noverca & sponsa.

3. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

SEd sciendum est, Lege Pompeia de consobrino [23] comprehendi: [sed] non etiam eos pariter complecti, qui pari propioreve gradu sunt. Sed & novercæ & sponsæ personæ omissæ sunt: sententia tamen Legis continentur.

De soceri & generi appellatione.

4. IDEM lib. 1. de Publicis judiciis.

CUm pater & mater sponsi, sponsæ, socerorum [24] ut liberorum [25] sponsi, generorum appellatione continentur [26].

De eo, qui in venatione filium occidit.

5. IDEM lib. 14. Institutionum.

DIvus Hadrianus fertur, cum in venatione filium [27] suum quidam necaverat, qui [28] novercam [29] adulterabat, in insulam eum deportasse: quod latronis [30] magis quam patris jure eum interfecit: nam patria potestas in pietate [31] debet, non atrocitate, consistere.

De consciis.

6. ULPIANUS lib. 8. de Officio Proconsulis.

UTrum qui occiderunt parentes, an etiam conscii [32], pœna parricidii adficiantur, quæri potest? Et ait Mæcianus, etiam conscios [33] eadem pœna adficiendos, non solum parricidas: proinde conscii etiam extranei eadem pœna adficiendi sunt.

De pecunia ad scelus committendum credita.

7. IDEM lib. 29. ad Edictum.

SI sciente [34] creditore, ad scelus [35] committendum pecunia sit subministrata (utputa si ad veneni mali comparationem, vel etiam ut latronibus adgressoribusque daretur, qui patrem interficerent): parricidii pœna tenebitur qui quæsierit pecuniam, quique eorum ita crediderint [36], aut a quo ita caverunt [37].

De morte rei & successoribus ejus.

8. IDEM lib. 8. Disputationum.

PArricidii postulatus, si interim decesserit, si quidem sibi mortem conscivit, successorem fiscum [38] habere debebit: si minus, eum, quem voluit, si modo testamentum fecit; si intestatus decessit, eos heredes habebit, qui Lege vocantur.

De pœna. 2. De furioso.

9. MODESTINUS lib. 12. Pandectarum.

POEna parricidii [39] more majorum [40] hæc instituta est, ut parricida virgis sanguineis [41] verberatus, deinde culleo [42] insuatur cum cane, gallo [43] gallinaceo, [&] vipera [44], & simia [45]: deinde [46] in mare profundum culleus jactetur. hoc ita, si mare proximum sit: alioquin bestiis [47] objicitur [48], secundum D. Hadriani Constitutionem. §. 1. Qui alias personas occiderint, præter matrem & patrem, & avum & aviam, quos more [49] majorum puniri supra diximus, capitis pœna plectentur, aut ultimo supplicio mactantur. §. 2. Sane si per furorem [50] aliquis parentem occiderit, impunitus erit, ut Divi fratres rescripserunt super eo, qui per furorem matrem necaverat: nam sufficere, furore ipso eum puniri, diligentiusque custodiendum esse, aut etiam vinculis coërcendum.

Quando accusari potest.

10. PAULUS lib. sing. de pœnis omnium Legum.

EOrum, qui parricidii pœna teneri possunt, semper [51] accusatio permittitur.

1 De pœna spontanei homicidii dicam alibi. 2 V. quæ scripsi ad *l. 1. C. de bon. damn.* 3 Formam processus criminalis in causis honestarum personarum servandi observa. 4 Seditionem quoties augeri posse reo vita diutius servata judex animadvertit, reum punire debet, de inde ad Imperatorem scribere, *l. 6 §. 9 ff. de injusto.* alium sensum interpretes hinc eliciunt, nempe vitandæ seditionis causa reo ignoscendum, aut saltem habita ratione multitudinis & complicium, mitius cum eo esse agendum. de quo vide Clarum, 5 *sent. §. ult. q.* 60. idque magis probari putant, *l. 31. ff. de pœn.* hoc quidem probo quod ad pœnam mitigandam, non quod ad delictum ipsum attinet nec enim purgatur delictum, aliorum quoque qui peccarunt similitudine. vide 10. Gellium 19. Quin & hoc fieri potest, ut in quibusdam tantum, puta præcipuis auctoribus, delictum puniatur capitaliter, promiscua multitudine mitius punita, quemadmodum fit e contrario, ut multi ob paucorum delicta puniantur. quod multis civitatibus accidisse refert Papo, 24. *arrest.* 10. *art.* 1. 5 Rixa quid, vide *l. 4 §. 3. supr. vi bon. rapt.* 6 36. *Eclog.* περὶ φόνων, *ex lib. 60. tit. 36 c. 15.* id est, ictus ipsos contra unumquemque contemplari oportet. Paul. 1. *coll. leg. Mos.* dic apertius judicem contemplari oportere τὰ ὄργανα δι' ὧν ἐπεράχθη ὁ θάνατος, id est, instrumenta quibus ii qui sunt rixati, necem intulere: ut qui levioribus armis usus sit, mitius inde puniatur: qui majoribus, gravius. 6. *Harm* 6. §. 9. Est & auctor rixæ semper inquirendus, cum ei sit ignoscendum qui provocatus se ulcisci voluit, *l. 14. §. 6. in fin. supr. de bon. libert.* qui justum dolorem prosequitur. *l. 3. §. 3. supr. de SC. Silan.* 7 Τῶν συνελθόντων, 36. *Synops. ex l* 60. *tit.* 30. *c.* 15. in hoc collecti hic dicuntur rixatores, imo ipsi judices, &, ut loquitur Harmenopulus, οἱ ἀκροαταί unde suspicio est Harmenopulum hoc loco legisse *in hoc collectos*, non *in hoc collectum*: hac sententia, in hoc collectos judices contemplari oportere ictus uniuscujusque, quotiens in rixa percussus homo periit. 8 Ut pro varietate ictuum varia pœna constituatur. Nam ex genere telorum, quibus quisque usus est, colligitur animus occidendi. Paul. *d. loco.* 9 Ad Leg. Pompeiam. *vulg. Hal.* 10 V. *l. 2. §. 32. ff. de origine juris.* 11 Paul. 5. *sentent.* 24. 9. *C. Theod.* 15. de his qui parentes vel liberos occiderunt, 9. *C.* 17. & qui quosvis cognatos occiderunt. 36. *Eclog. ex lib* 10. *tit.* 40. 6. *Harmen.* 6. Inde Sextus Pompeius refert P. Horatium occisa sorore parricidii accusatum. Adde patronum & patronam ex Paulo, 5. *sent.* 24. §. 10. 12 Id est, parentes in infinitum, §. 6. *Inst. de publ. jud.* etiam adoptivos. 13 Qualemcunque, etiam vulgo quæstum facientem, quin & novercam & socrum. 14 Consanguineos qui Græcis ἀμφιθαλεῖς. Cujac. 6. *obs.* 17. 15 Fratres patrueles sunt, qui ex eodem patre. Græci ὁμοπατρίους & αὐταδέλφους vocant. *ibid.* Cujac. 16 Fratres matrueles, qui ex eadem matre, ὁμομήτριοι, uterini, vide Cujac. *ibi.* & *Inst. de gradib.* Hotom. 5. *obs.* 31. idem *in comment. verborum.* matruelem interpretatur eum, qui ex matris meæ fratre natus sit. 17 Paul. 5. *sent.* 24. §. 1. 18 Licet ipse non interfecerit. 19 Pœna parricidii quæ, v. *l. 9. ff. h. t.* ignis tamen pœnam exprimit. *Eclog. ibid.* & Harm. & Paul. *ibid.* 20 *Eclog. ibid.* 21 Sciens delictum neque id indicans in atrocioribus delictis tenetur, *ut hic* & crimine majestatis. *Nov.* 117 *c.* 8. 22 *l 6 l 7. ff. h. t.* §. 6. *Inst. de publ. judic. Ecl. ib. c.* 5. 23 Sub consobrino etiam eos pariter complecti, qui pari propiorive gradu sunt. Hotom. 5. *obs.* 31. 24 V. *l.* 8 *ff. de gradib.* imo non continentur. *l. 6. supr. de gradib.* 25 Liberi desponsi. & ita lego. 26 Imo non continentur: nec enim sponsa filii nurus est. §. 9. *Inst. de nupt.* 27 V. *Novellam Leonis* 105. 28 Vide *Novell.* 115. *c.* 3. §. 6 & *c.* 4. §. 3. 29 Adde 5. *Valer.* 9. 30 Filium qui interficit, latronis magis, quam patris jure utitur. adde *l. un. C. de emendat. propinq.* vide *l 5. C de patria potestate.* mitius tamen punitur, quoties eum interficit cum noverca adulterantem, *ut hic.* e contrario dissimulata pœna est in filia quæ matrem interfecit, ob filios veneno ab ea sublatos, 8. Valer. 1. & in ea quæ maritum ejusque filium ob eandem causam interfecit; de quo vide judicium apud Gell. 12. *c.* 7. quibus adde P. Gregorium, 36 *syntagm.* 24. *num.* 27. 28. 31 *l.* 23. *in fin. supr. ad leg. Jul de adulteriis.* 32 Vide *Novell. Leonis* 70. Goth. Adde Menoch. *de arbitr. judic. cas.* 355. S. L. 33 *l.* 2 *supr h. t.* 34 *d. l.* 2. adde *l.* 1. *ff. de SC. Macedon.* 35 Parricidii. 36 *Al.* crediderit. 37 *Al.* caverit. 38 Vide *l. 3. ff. de bonis eorum.* 39 *Subauti*, confessi. vide Sueton. *in Augusto*, *cap.* 33. *l.* 3. *C. Theod. quorum appellationes non recipiuntur.* Goth. Ad declarationem hujus legis vide Turneb. *lib.* 8. *advers. cap.* 13. Coras. *lib.* 1. *miscell. cap.* 3. S. L. 40 Morem majorum observa, qui invaluit ante Legem Corneliam & Pompeiam: hodie alia pœna constituta est. adde quæ dixi ad *l. 1. supr. h. t.* adde *l. 3. ff. de pœn.* 41 Sagmineis. Corrasius, 1. *miscell.* 5. reprehensus a Turnebo, 2. *advers.* 3. movetur, quod sagmina herbam sacram nunquam contaminassent Romani corpore parricidæ: movetur etiam, passim legi apud bonos auctores sanguineis. sic apud Plinium, 16. *c.* 32. sanguinei frutices, & 24 *c.* 10. virga sanguinea, & 19. *c.* 10. virgis sanguineis: & apud Maronem, 8. *Æneidos*, sanguineo flagello, & Liv. 1. hastam sanguineam. Sanguineas autem virgas, non a sanguine, sed a colore: iis utebantur, quod facile sanguinem elicerent, 34 Plin. 10. de virgis sanguineis, vide 24. Plin. 10. Goth. Adde Jason. *ad l. jus civi e. n.* 20 *de justit. & jur.* Gerard. *singul.* 2. Forcatulum *in Necyomant. jur. dialog.* 34. Ferrandum *lib.* 1. *explicat jur. c.* 47. Magium *lib.* 4. *miscellan. c.* 9. Cælium *lib.* 6. *lection. antiq. c.* 43. Mod. 42 *l. un. C. h. t. l. un. C. Theod. h. t.* Paul. 5. *sent.* 24 §. 1. Culeus parricidiale vasculum e corio, 5. Isid. 5. *orig.* 27. saccus in quo rei conclusi in mare mittuntur. Plaut. *in Viduaria apud Plantiadem* Jube hunc insui culeo atque in altum deportari, si vis annonam bonam. Juvenalis, *Satyr.* 13. *Et deducendum corio bovis in mare, cum quo Clauditur adversis innoxia simia fatis.* Cicer. 1. *ad Herenn.* de variis pœn. parricidarum v. Papon. 2. *not.* 7. *c. du crime de parricide. fol.* 442. & P Gregorium, 36. *syntagm.* 14. 43 Cur id fiebat? vide Ciceronem *pro Roscio Amer.* & *in Oratore.* & Senec. 5 *Controv.* 4. *in fin.* 44 Cur vipera, & hujus modi bestiæ? harum quædam parentes necant, quædam cum eis dimicant, Theoph. §. 6. *Inst. de publ jud.* Cœlius Rhodiginus 6. *c.* 13. putat viperam adhiberi, quod nimia dulcedine commota coeuntis maris caput rodere credatur. Verisimilius est viperam ideo adhiberi, quod ventrem matris exedit, ut refert Aristot. *lib. de historia animalium, c.* 34 & Plin. 10. *c.* 62. & Basil. *homil. de invidia.* Philostrat 1 *de vita Apollon.* 8. Oliverius Arzegranensis Valerii Maximi interpres, ideo superiora animalia culeo insui putat, quod gallus serpentem, serpens simiam, simia hominem insequatur. His ita positis pœnæ magnitudinem in parricidas constitutæ cognoscimus. nam ut Justinus 16. scribit, in parricidio nulla satis justa causa ad sceleris patrocinia prætexi potest. Vere. Nam ut Proculus notat, parentes ἀγάλματα τοῦ πάντων πατρὸς Διὸς, i. e. sunt simulachra Dei qui omnium est pater. inde Valer. *lib.* 1. pari vindicta parentum & deorum violationem esse expiandam refert: & quendam M. Tullium duumvirum, quod librum sacra continentem sibi commissum Petronio Sabino describendum dedisset, culeo insutum in mare abjectum. Quintil. *in Declamationib.* parricidium omnium scelerum maximum appellat, propterea quod parricida nomina sacra polluat. Nihil enim homini melius datum esse scribit Theognis patre & matre, οὐδὲν ἐν ἀνθρώποισι πατρὸς καὶ μητρὸς ἄμεινον ἔπλετο τοῖς ὁσίη κύρνε μέμηλε δίκη. Hinc Solon interrogatus, cur nullum parricidio supplicium indixisset, Se id neminem facturum putasse respondit. Cicero *pro Roscio Amerino*, Laërtius *in Solone.* Ita Persæ neminem suorum dicebant parricidam, quod si quid tale accidisse diceretur, existimabant eum qui id fecisset spurium aut supposititium fuisse. Herodotus *Clio.* Nicolaus *lib.* ἐθῶν, apud Stobæum sermone περὶ νόμων. In Ægypto patres liberorum interfectores morte non multabantur: sed per triduum juxta interfecti filii cadaver morari, & se ibi dolore affligere cogebantur. liberos autem præacutis calamis cæsos articulatim, jubebant vivos supra spinarum acervum comburi. Diod. 2. Contra Massagetæ, Iues Callarii & Caspii parentes senectute confectos occidebant, Herodotus *in Clio & Thalia.* Primus Romæ parricida L. Hostius. Plutarch *in Romulo.* qui primus culeo insutus, P. Malleolus. Florus *epitome* 68. 45 *Juvenal. satyr.* 8. *Cujus supplicio non debuit una parari Simia, nec serpens unus, nec culeus unus.* adde Festum *in culeus*, *vas parricidale.* 46 Cur in mare profundum? ut omnium elementorum usu vivus carere incipiat, & ei cœlum superstiti, terra mortuo auferatur. Justinianus, & *ibid. Theophil. Inst. de pub. jud.* Cicero *pro Roscio Amerino*: o singularem sapientiam! judices, nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse & eripuisse, cui repente cœlum, solem, aquam terramque ademerunt? ut qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret his rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur. Noluerunt feris corpus objicere, ne bestiis, quæ tantum scelus attigissent, immanioribus uteremur: non sic nudos in flumen dejicere, ne cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cætera quæ violata sunt, expiari putantur: denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cujus partem ullam reliquerint. Etenim quid tam commune est, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam abluantur: ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Adde parricidam impium cum impiis istis animalibus super plaustrum junctum nigris bobus deinde in mare. v. *Glossar. vetus Græcolat. in fin.* 47 Paul. *d. loco.* 48 *Al.* subjiciatur. 49 V. *pr. hujus l.* 50 *l. 14. supr. de off Præs.* 51 Adde quæ scripsi ad *l. 12. C. ad leg. Corn. de falsis. l. 13. in fin. supr. de SC. Silan. l. 2. & 4. C. de apostat.* Goth. Vide Cujac. *lib. 4. obs. c.* 14. S. L.

TIT. X.

DE [1] LEGE CORNELIA DE FALSIS [ET DE SENATUSCONSULTO LIBONIANO [2]].

De testimoniis. 1. *De advocatione.* 2. *De judice corrupto.* 3. *De judice constitutiones Principum negligente.* 4. *De rationibus, tabulis & instrumentis.* 5. *De testamento vivi aperto.* 6. *De instrumentis adversario proditis.* 7. *De eo, qui testamento sibi aliquid adscripsit.* 9. *Quatenus tutela vel cura impedimento est, quominus quis cum fisco contrahat.* 13. *De pœna falsi.*

1. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

POEna [3] Legis Corneliæ irrogatur ei, qui [4] falsas testationes faciendas [5], testimoniave falsa inspicienda, dolo malo [6] conjecerit [7]. §. 1. Item ob instruendam [8] advocationem [9] testimoniave pecuniam acceperit [10], pactusve fuerit, societatem coierit [11] ad [12] obligationem innocentium, ex Senatusconsulto [13] coërcetur. §. 2. Sed & si quis ob renunciandum [14], remittendumve testimonium, dicendum vel non dicendum, pecuniam acceperit, pœna [15] Legis Corneliæ adficitur [16]: & qui judicem [17] corruperit, corrumpendumve curaverit. §. 3. Sed & si judex Constitutiones Principum neglexerit [18], punitur [19]. §. 4. Qui in rationibus, tabulis, cereisve [20], vel alia qua re sine [21] consignatione falsum fecerint [22], vel rem amoverint, perinde ex his causis, atque si erant falsarii, puniuntur: sic & Divus Severus Lege Cornelia de falsis damnavit Præfectum [23] Ægypti, quod instrumentis suis, cum præerat Provinciæ, falsum fecit. §. 5. Is qui aperuerit [24] vivi testamentum, Legis Corneliæ pœna tenetur. §. 6. Is qui deposita [25] instrumenta apud alium, ab eo [26] prodita esse adversariis suis dicit, accusare eum falsi potest. §. 7. Ad testamenta militum Senatusconsultum pertinet, quo Lege Cornelia tenentur, qui [27] sibi legatum fideicommissumve adscripserint. §. 8. Inter filium & servum [28] & extraneum testamentum scribentes, hoc interest: quod in extraneo, si specialiter subscriptio [29] facta est, *Quod* [30] *illi dictavi & recognovi*, pœna cessat, & capi potest; in filio, vel servo, vel generalis [31] subscriptio sufficit, & ad pœnam evitandam, & ad capiendum. §. 9. Ex illa quoque causa falsi pœnæ quis subjicitur, ut Divi quoque Severus & Antoninus constituerunt, ut tutores & curatores, & qui officio deposito non restituerunt tutelam vel curationem [32], cum fisco contrahere non possint: at si quis adversus hanc Legem profectus [33], ærario obrepserit, ut perinde puniatur, ac si falsum commisisset. §. 10. Sed ad illos hoc non pertinet (ut iidem Principes rescripserunt) qui antequam [34] tutelam susciperent, hæc gesserunt: nec enim excusationes admisisse, sed fraudes exclusisse [videntur]. §. 11. Iidem Principes rescripserunt, ita demum eum qui rationem tutelæ vel curæ nondum reddidit, cum fisco contrahere non debere, si vivat is, cujus tutela administrata est: nam si decesserit, licet nondum heredi ejus rationem reddiderit, jure eum contrahere. §. 12. Sed si [35] jure hereditario successerunt in fiscalem contractum tutor vel curator, licet ante rationem redditam, non puto pœnam locum habere, licet adhuc vivat is, cujus tutela vel cura administrata est. §. 13. Pœna falsi vel quasi falsi deportatio est, & *omnium* [36] *bonorum publicatio*; & si servus eorum quid admiserit, ultimo supplicio affici jubetur.

De testamentis & legatis.

2. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

QUi testamentum amoverit [37], celaverit [38], eripuerit [39], deleverit [40], interleverit [41], subjecerit [42], resignaverit [43]; quive testamentum falsum scripserit [44], signaverit [45], recitaverit [46] dolo malo; cujusve dolo malo id [47] factum erit: Legis Corneliæ pœna damnatur.

3. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

QUi ignorans [48] falsum esse testamentum, vel hereditatem adiit, vel legatum accepit, vel quoquo modo agnovit, falsum [49] testamentum dicere non prohibetur.

4. IDEM lib. 8. Disputationum.

SI quis cum falso sibi legatum adscribi curasset, decesserit: id heredi [50] quoque extorquendum est. §. 1. Inde Divus quoque Marcus, cum quidam a patre heres institutus codicillos intercidisset: fisco tantum esse putavit vindicandum, quantum per codicillos erogari posset: id est, usque ad dodrantem.

5. JULIANUS lib. 86. Digestorum.

SEnatus pœnam remisit ei qui legata a se testamento data codicillis sua manu scriptis ademerat [51]: sed quia & jussu [52] patris id fecerat, & annorum [53] vigintiquinque erat, hereditatem quoque ei capere permissum est.

6. AFRICANUS lib. 3. [54] Quæstionum.

SI quis legatum sibi [55] adscripserit [56], tenetur pœna Legis Corneliæ: quamvis inutile legatum sit. nam & eum teneri constat, qui eo testamento, quod postea ruptum, vel etiam quod initio non jure fieret, legatum sibi adscripserit. Hoc tamen tunc verum est, cum perfectum [57] testamentum erit. cæterum [58] si non signatum fuerit, magis est, ut Senatusconsulto locus non [59] sit: sicuti nec interdictum de tabulis testamenti exhibendis locum habet [60]: prius [61] enim oportet esse aliquod testamentum vel non jure factum, ut Senatusconsulto locus sit. nam & *falsum testamentum* id demum recte dicitur, quod si adulterinum non esset, veruntamen testamentum recte dicetur: similiter igitur & *non jure factum* testamentum id appellatur, in quo si omnia rite [62] facta essent, jure factum dicetur. §. 1. Si institutus heres exheredationem nominatim [63] filii vel aliarum personarum adscribit: Senatusconsulto tenetur.

§. 2. Similiter & is, qui libertatem sua manu ademit [64] servi testatoris, & maxime cui a se legata vel fideicommissa data erant: Senatusconsulto tenetur. §. 3. Si patronus in testamento liberti legatum sibi scripserit [65], & venia impetrata abstinere legato jussus est: an emolumentum bonorum possessionis contra tabulas habere possit? Et magis placet, non posse. nec tamen huic consequens est, ut & si uxor dotem, vel creditor id, quod in diem sibi deberetur, sibi adscripserit, & similiter venia impetrata abstinere se legato jubeantur: aut mulieri dotis, aut creditori actio sua denegari debeat: ne eorum uterque merito debito careat.

An servus cum domino consistat.

7. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

NUllo [66] modo servi cum dominis suis consistere [67] possunt, cum ne quidem omnino Jure civili [68], neque Jure prætorio [69],

1 Ad Leg. Corneliam de falsis &c. *vulgat. Haloand.* 9. *C.* 22. *ad Legem Corneliam de falso.* 9. *C. Theod.* 19. *ad Leg. Corneliam testamentariam*, Paul. 5. *sent.* 25. de falso testimonio non admittendo, vide *collat. leg. Mosaic.* 8. & 9. adde ex *C. tit. ad l. Visellium. tit.* 21. de his, qui sibi adscribunt in testam. 23 de falsa moneta, *tit.* 24. de mutatione nominis, 25. §. 7. *Instit. de publ. jud.* & 60. *Eclog.* 41. 42. 44. & *Novell. Leon.* 76. adde Papon. 22. *arrest.* 12. & 13 eundem, 2. *Not.* 3. c *du crime de faux.* Boss *in tit. de falsi.* 37. de his, qui sibi adscribunt in testamento, 38. de his qui prohibent aliquem testari, 39. de mutatione nominis, 40. partu supposito, 41. de falsa moneta, 42. Clar. 5. *sent.* §. *falsum.* P Greg. 36. *syntagm.* 1. *ad fin.* 5. *capitis.* 2 Senatusconsultum Libonianum latum est anno Urb 850. Libone Consule, sub Adriano. *Hotom* Imo anno Urbis 768. Lucio Scribonio Consule, sub Claudio Tiberio. Inde SC. Claudianum appellatur a Principe relationis auctore: Libonianum vero a Consule ad patres referente. Solebant enim Edicta a Principe ad Senatum mitti, ut tanti ordinis decreto approbarentur. P Faber, 1. *semestr. ult.* quod hodie Reges Galliæ in ipsis parlamentis observant. sed ut ad rem redeam, Cujacius Claudianum dici ait, quod ex Edicto Claudii Neronis temporibus manavit. v. Cujac. *hic.* 3 Pœna falsi quæ est, v. §. *ult.* ℔. *h. t.* 4 Qui in falsas t. f. t. falsa invicem dicendo dolo malo coierit, *vulgat. Hal.* qui falsam testationem vel testamenta edidit, vel subjecit legenda. 60. *Eclog.* 41. *c.* 1. quæ sententia omnino vera est, ut hic agatur de eo qui fecit, edidit, subjecit falsas testationes, vel falsa testimonia.
5 Faciendas, testamentave falsa invicem dicenda aut consignanda dolo malo curaverit. Ulp. 8. *coll. leg.* recte additum dicenda aut consignanda: nam testimonium aut voce vel per tabulas dicitur. 6 Si ita est, qui dolum non commisit, a falso excusabitur: nam falsitas sine dolo committi non potest: tametsi uti falso citra dolum possimus, *l.* 20. *C. h. t.* vide Clarum, 5. *sent.* §. *fals.* 4. 7 Coierit, curaverit. 8 Obstruendam, Ulp. *d. tit.* 8. *collat.* 9 Adde *l.* 20. ℔. *h. t.* 10 *l.* 2. *supr. de concussione. l.* 17. *C. de testib.* adde Paul. 5. *sent.* 26. §. 2. 11 Coierit, aut aliquam delationem interposuerit: item si quis coëgerit ad obligationem &c. Ulp. *ibid.*
12 Ad occisionem innocentium. Ulp. *ibid.* ad accusationem innocentium, Pithœus, *ibid.* id est, qui societatem coierit ad falsum testimonium instruendum adversus innocentes.
13 Senatusconsulto, quod Cotta & Messala Consulibus factum est. Ulp. *ibid.*
14 Denunciandum. *vulg. Hal.* venundandum, vel non remittendum, Ulp. *d. loco*: Ecloga multo apertius id explicat ἐπὶ τῷ κατηγορῆσαι ἢ μὴ κατηγορῆσαι, id est, *si quis ob accusandum vel non accusandum*: ut hæc verba ad criminalia judicia referantur: hæc vero quæ sequuntur, *dicendum non dicendum*, ad civilia. Paulus generaliter loquitur, ob falsum testimonium perhibendum, & verum non perhibendum, 5. *sent.* 25. §. 2. ut sit sensus: Utrobique, id est, in civilibus & criminalibus negotiis falsa testimonia puniri. 15 De qua vide Paul. 5. *sent.* 25. §. 2. *in fin.* 16 Ex Senatusconsulto, quod duobus Geminis consulibus factum est. Ulpian. 8. *collat. legum Mosaic.*
17 Ut sententiam ferat scil. & non ferat. Paulus *d. loco.* 18 Plusquam negligit, qui adversus eas, aut jus publicum pronunciat. Paul. 5. *sent.* 23. §. 3. 19 Qua pœna? v. *l.* 1. *C. ad l. Juliam majest.* 20 Vox *cereis* vel *cereisve* hic otiosa est. legendum censeo, cæterisve, ut in *l.* 16. §. 1. §. 2. *infr. h. t.* Quæ sint illa, Paulus explicat, 5. *sent.* 25. §. 4. acta sc. album propositum, testationes, cautiones, chirographa, epistolæ. vel ita legendum: *tabulis cereis*, vel *alia qua re.* 21 Sive consignatione, *vulg. Hal.* quæ lectio optime convenit iis, quæ proxime sequuntur, nempe Præfectum vel ideo punitum a Severo, quod in instrumentis suis falsum fecisset. 22 Falsi species sunt, delere, mutare, subjicere, subscribere. Paul. 5. *sent.* 25. §. 4. Consignatione falsum facit, qui addit: is autem removet, qui delet. 23 Nota, judicem puniri falsum in instrumentis suis committentem. 24 Ita legitur apud Paulum, 5. *sentent.* 25. §. 6. & in *l.* 38. §. 7. ℔. *de pœn.* apud Haloandrum legitur, *pervertit.* in vulgata *perverterit.* 25 Paulus 5. *sent.* 25. §. 8. *l.* 38. §. 9. ℔. *de pœnis.* id aliquando cuidam ancillæ, quam Demosthenes defendit, accidit. 26 Puta a depositario: dic idem in procuratore & cognitore, qui adversario litis instrumenta prodidit. Paul. 5. *sent.* 25. §. 7. 27 Vid. *l.* 6. ℔. *h. t. tit. C. de his qui sibi adscribunt in testamento.* & Bossium, *c.* 38. Clarum, 5. *sent.* §. *falsum.* 4. *vers. adscribens sibi.* 28 Testatoris sc. 29 Ipsius testatoris. 30 Sensus est, qui sibi legatum in testamento alicujus adscripsit extraneus, & id consequi poterit, & in pœnam falsi non incidet, si in eodem testamento subscripserit testator, *Dictavi & Recognovi*: filius vero eodem jure censebitur, utcunque testator tantum subscripserit, *Dictavi*, neque adjecerit, *Recognovi.* adde *l.* 15. §. 1. ℔. *h. t. l.* 2. *C. de his qui sibi.* 31 In qua non est additum, *Recognovi*, sed simpliciter, *Dictavi.* 32 Tutor vel curator, qui ante rationes pupillo redditas, cum fisco contrahit, falsi punitur: fiscum enim decipere velle præsumitur, *l.* 49. *supr. locat.* nisi pupillo mortuo cum fisco contrahat, §. 11. ℔. *h. t.* vel nisi jure hereditario fiscalem in contractum successit, id est, nisi ei succedat, qui fisco obligatus est, §. 12. ℔. *h. t.* vide interim *l. un. C. ne tutor vel curator vectigalia conducat.*
33 Præfectis ærario, *vulg.* Præfecti ærario cognoscebant de locis patrimonialibus & fisci, *l.* 2. §. 4. *in fin. supr. ne quid in loco publ.* de caducis fisci, *l.* 3. *supr. de his quæ in testam. l.* 12. *supr. de his quæ ut indig.* spernebant & agnoscebant bona fisco delata. *l.* 4. §. 20. ℔. *de fideic. libert.* Illud valde notandum est, Marcum Antoninum primum jussisse, ut apud Præfectos ærarii in Urbe, apud tabularios in Provinciis unusquisque civium nato liberos profiteretur intra tricesimum diem nomine imposito. Capitolin. *in ejus vita.*
34 Antequam quis tutelam gerat, potest cum fisco contrahere: post tutelam gestam non potest. 35 Successionis ratione quædam conceduntur & tolerantur, quæ alias non concederentur. *l.* 9. *in fin.* ℔. *de re militari.* facit *lex* 4. ℔. *de decurionib.* e contrario, interdum quædam accuratius observantur in heredem, quam in defunctum, *l.* 4. §. 3. *supr. quod cum eo.* ad priorem speciem referendum est, quod Papon. 22. *not.* 12. *n.* 9. scribit, heredem utentem falso instrumento in hereditate reperto, pœna falsi excusari, & a judice eo casu instrumentum falsum dicendum non esse (ne alioqui inferatur infamia heredi innocenti), sed nullum. 36 Τελεία δήμευσις, 60. *Eclog.* 41. *c.* 1. adde §. 7. *Inst. de publicis judiciis.* de pœna falsariorum dicam *ad Novellam Leonis* 77. hodie apud Gallos omnino capitalis est pœna, Edicto Francisci Regis lato anno 1539. 37 *l.* 14. *C. h. t.* ὁ κλέψας διαθήκην, 35. *Eclog.* 16. *ex lib.* 60. *tit.* 41. *cap.* 2. adde Paul. 4. *sentent.* 7. & 5. *sentent.* 25. §. 1. 38 *l.* 14. *C. h. t. Eclog. ibid.* ἢ κρύψας, id est, *suppresserit*, Paul. 4. *sent.* 7. §. 1. supprimit, qui cum habeat potestatem proferendi, non profert. Paul. *ibid.* §. 3. 4. 5. 39 Rapuerit, *vulg. Hal.* ἢ ἁρπάσας. Rapere est per vim: amovere, clam. 40 Paul. 4. *sentent.* 7. §. 1. & 5. *sentent.* 25. §. 1. ἢ ἀπαλείψας. 41 Interlinit, qui variis locis: delet, qui magna ex parte.
42 *Eclog. ibid.* Paul. *ibid.* §. 7. *Inst. de publ. judic.* vide *l.* 12. *C. de testam. ordinandis.* Cyprianus, *epist.* 1. hic testamentum subjicit. 43 Resignat qui sigillum aufert, ἢ ἀποσφραγίσας, *Eclog. ibid.* Paul. *ib.* vel qui aperit. Id Bartolus extendit ad eum, qui literas alterius aperit: idque communiter teneri refert Clarus, 5. *sent.* 4. *versic. aperiens.* 44 *Eclog. ib.* Paul. *ib.* §. 7. 45 Paul. *ibid. d.* §. 7. Ulp. 8. *collat leg. Mosaic.* 46 Paul. *ib. Eclog. ibid.* 47 Superiora omnia, πάντα, *Eclog ibid.* Paul. 4. *sent.* 7. §. 2. 48 *l.* 3. *C. h. t.* 49 *l.* 5. *supr. de his, quæ ut indign.*
50 *l.* 12. ℔. *h. t. Eclog. ibid. c.* 26. 51 *l.* 22. §. 7. ℔. *h. t.* 52 Adde *l.* 15. §. 3. ℔. *h. t.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 3. *c.* 12. *n.* 4. Ans. 53 Eo sermone non significatur is, qui est major vigintiquinque annis, sed qui nondum ad eam ætatem pervenit. vide Cujac. 6. *obs.* 3. 54 Vide Cujac. 3. *ad Afric. fol.* 31.
55 Vide *l.* 1. §. 7. *supr. h. t.* 56 Ignorante testatore scil. 57 Perfectum testamentum quid est? signatum septem testium signis. 58 Hinc colligit Cujacius, *consult.* 1. imperfectum testamentum dici, non quod testibus caret, sed quod a testibus qui interfuerunt, neque subscriptum, neque subsignatum est: hic enim testamentum perfectum opponitur non signato; perfectum autem dicitur, quod septem testibus signatum est. adde *l.* 21. *C. de testamentis. l. ult. C. familiæ.* 59 Adde *l.* 38. §. 6. ℔. *de pœnis.* 60 Quod alias, si perfectum testamentum esset, locum haberet. vid. Paul. 4. *sent.* 7. §. *ult. l.* 1. §. 3. *supr. de tab. exhib.* 61 Sic alibi prius quæritur de persona, quam de jure. *l.* 14. *supr. de jure codicillor.* 62 Aliud rite, aliud recte. Rite est ex more: recte jus naturale ostendit. vid. Cujac. *hic.*
63 Cur hoc additum? ante Justinianum filius solus exheredandus erat nominatim: reliqui liberi inter cæteros poterant exheredari, id est, non nominatim. Cuj. *ibid.* adde *l.* 22. *in fin. infr. h. t.* vid. eundem Cuj. 9. *obs.* 18. ubi tractat de reliquiis juris antiqui exheredationis liberorum. 64 *l.* 5. *supr. h. t. l.* 22. §. 7. *infr. h. t.* 65 Falsum scripsisse intelligitur, ideoque privandus est hereditate. *l.* 19. *supr. de bon. libert.* 66 Id est, raro. *l.* 1. §. 8. ℔. *de offic. Præfect. Urbis. l.* 4. *supr. de judiciis. l.* 20. *l.* 21. *C. qui accusare.* 67 Litigare. 68 *l.* 20. §. 7. *supr. qui testam. l.* 32. ℔. *de reg. juris.* 69 *d.* §. 7.

neque

neque extra ordinem computantur [1]: præterquam [2] quod favorabiliter Divi Marcus & Commodus rescripserunt, cum servus quereretur, quod tabulæ testamenti [3], quibus ei data erat libertas, supprimerentur, admittendum ad suppressi testamenti accusationem.

De nummis.

8. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconsulis.

QUicunque [4] nummos aureos [5] partim [6] raserint [7], partim tinxerint [8] vel finxerint [9]: si quidem liberi sunt, ad bestias dari, si servi, summo supplicio affici debent [10].

De auro & nummis. 3. De eo, qui falsum signavit vel signari curavit. De testimoniis. 4. De delatore submisso.

9. IDEM lib. 8. de Officio Proconsulis.

LEge Cornelia cavetur, ut qui in aurum vitii quid [11] addiderit, qui argenteos nummos adulterinos [12] flaverit [13], falsi crimine teneri. §. 1. Eadem pœna afficitur etiam is qui [14], cum prohibere tale quid posset [15], non prohibuit. §. 2. Eadem Lege exprimitur, ne quis nummos stagneos [16], plumbeos [17] emere [18], vendere dolo malo vellet. §. 3. Pœna Legis Corneliæ irrogatur ei, qui quid aliud, quam [19] in testamento, sciens dolo malo falsum signaverit, signarive curaverit: item qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa invicem dicenda dolo malo coïerint. §. 4. Qui delatorem summisit in causa pecuniaria, eadem pœna tenetur, qua tenentur hi, qui ob instruendas [20] lites pecuniam acceperunt.

De eo quod in testamento vel codicillis adscribitur.

10. MACER lib. 1. Publicorum.

DE eo qui ei, in [21] cujus potestate est, eique qui in eadem potestate est, adscripserit, nihil Senatusconsultis cavetur: sed hoc quoque casu committitur in Legem, quia hujus rei emolumentum ad patrem dominumve pertinet, ad quem pertineret, si filius servusve sibi adscripsissent. §. 1. [Illud] constat, si extraneo quis adscripserit legatum, licet postea vivo testatore in potestate eum habere cœperit, Senatusconsultis locum non esse.

11. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis publicis.

SI pater filio suo militi, quem habet in potestate, testamento [22] commilitonis filii aliquid adscripserit, quem commilitonem in militia novit: quia patri non adquiritur, extra pœnam est. §. 1. Et cum matri filius adscripserat, Divi fratres rescripserunt, cum jussu testatoris hoc scripsit, impunitum [23] eum esse, matremque capere posse.

De morte rei.

12. PAPINIANUS lib. 13. Responsorum.

CUm falsi reus ante crimen illatum, aut sententiam dictam, vita decedit [24], cessante Cornelia, quod scelere quæsitum est, heredi [25] non relinquitur.

De falso nomine. 1. De falso instrumento recitato.

13. IDEM lib. 15. Responsorum.

FAlsi [26] nominis [27] vel cognominis [28] adseveratio pœna falsi coërcetur. §. 1. Ordine Decurionum decem annis Advocatum motum, qui falsum instrumentum [29] cognoscente Præside recitavit, post [30] finem temporis dignitatem respondi reciperare [31], quoniam in Corneliam, falso recitato [32] non facto [33], non incidit [34]. eadem ratione plebeium ob eandem causam exilio temporario [35] punitum, decurionem post reditum recte creari.

De eo quod in testamento vel codicillis adscribitur.

14. PAULUS lib. 22. Quæstionum.

FIlius emancipatus, cum scriberet patris testamentum, jussu patris servo communi Titii & suo legatum adscripsit: Quæro, quis exitus quæstionis sit? Respondit: Plures quæstiones conjunxisti. & quidem quantum ad Senatusconsultum, quo prohibemur [36], *nobis, vel his quos in potestate habemus, adscribere legatum*, emancipatus quoque filius eadem pœna tenebitur, licet jussu patris scripserit: excusatus [37] enim is videtur, qui in potestate est, sicut servus; si tamen jussus ex subscriptione [38] testatoris appareat: sic enim inveni Senatum censuisse [39]. §. 1. Sequens quæstio est: an quoniam placet id, quod [40] illicite scriptum est, pro non scripto esse, quod servo communi scribentis & alterius adscriptum est, utrum in totum pro non scripto sit, an quantum ad eum tantum qui adscripsit, cæterum socio totum [41] debeatur? Et inveni Marcellum apud Julianum adnotasse. nam cum Julianus scripsisset, si sibi & Titio adscripsisset, aut servo communi; cum pro non scripto sit, facillime quæri posse, quantum Titio & socio adquiratur: ita adjicit iste Marcellus, quemadmodum socio debebitur, si quasi falsum nomen servi subducitur? quod & in præsenti quæstione observandum est. §. 2. Maritus servum dotalem manumisit, & in testamento ejus legatum sibi adscripsit. Quæsitum est, quid mulier ex Lege Julia [42] consequi possit? Respondi: Et patronum incidere in pœnam Edicti Divi Claudii dicendum est, & filium emancipatum, licet præteriti possint petere bonorum [possessionem]: ergo si nihil habet patronus ex bonis liberti, non tenebitur mulieri. An ideo teneri potest, quod adjectum est in Lege, *Aut dolo* [43] *fecit quominus ad eum perveniat?* sed nihil perfecit in fraudem mulieris: non enim adversus illam hoc excogitavit. An ideo non denegamus huic actiones, quoniam [44] alii restituturus est? at quin cum is qui sibi jussu testatoris legatum adscripsit, etiamsi fidei suæ similiter jubente testatore commisisset, uti id alii restitueret: Senatus jussit eum nihilominus legato abstinere, idque apud heredem remanere cum onere fideicommissi.

15. CALLISTRATUS lib. 1. Quæstionum.

DIvus Claudius Edicto præcepit, adjiciendum Legi Corneliæ [45], *ut si quis, cum alterius testamentum vel codicillos scriberet, legatum* [46] *sibi sua manu scripserit, proinde teneatur, ac si commisisset in Legem Corneliam: & ne vel iis venia detur, qui se ignorasse Edicti severitatem prætendant.* † Scribere autem sibi legatum videri non solum eum qui manu sua id fecit: sed etiam qui per servum [47] suum, vel filium, quem in potestate habet, dictante testatore, legato honoratur. §. 1. Plane Constitutionibus Principalibus cavetur, ut si testator specialiter [48] subscriptione sua declaraverit, *dictasse servo alicujus, ut domino ejus legatum ab heredibus suis daretur*: id valere, nec generalem subscriptionem testatoris valere adversus Senatusconsulti auctoritatem: & ideo legatum pro non scripto habendum; & servo, qui etiam sibi legatum adscripsit, veniam dari. ego tutius esse puto, veniam [49] petendam ab Imperatore: scil. eo, quod relictum est, abstinentibus. §. 2. Item Senatus censuit: Ut si servus [50], domini sui jussu, testamento codicillisve libertatem sibi adscripserit, ob eam rem, quod ipsius manu adscriptum est, minus liber sit: sed libertas ei ex fideicommissi causa præstetur, si [51] modo post eam scripturam manu sua testator testamento codicillisve subscripserit. §. 3. Et quatenus [52] de sola specie fideicommissæ libertatis hoc Senatusconsulto continebatur, Divus Pius rescripsit, sententiam magis sequendam esse hujus Senatusconsulti, quam scripturam: nam servos, cum dominis suis parent, necessitate potestatis excusari: si tamen accedat domini auctoritas subscribentis [53] *se ea dictasse & recognovisse*. videri enim ait ipsius domini manu scripta, cujus voluntate ea scripta sunt. Quod tamen (inquit) ad liberas personas, in quas nullum jus testator habuerit, extendi non debet: quæri tamen debet, [an] æque subse-

1 Non ita jure naturæ. *d. l.* 32. *l.* 12. §. 4. *supr. de accusat.* 2 Exceptio regulæ superioris. 3 *l.* 53. *supr. de judic.* 4 Hæc Lex Cornelia est nummaria, Cicer. 3. *in Verrem.* Cornelia testamentaria, nummaria, & aliæ complures. falsæ monetæ reos Codex Theodos. vocat paracharactas, *l.* 8. *C. Theod. de falsa moneta.* & monetæ adulteros. *l.* 5. *ibid.* 5 Idem si argenteos. Paul. 5. *sent.* 25. §. 1. quod tamen Hippolytus de Marsiliis non admittit, *cons.* 21. *n.* 13. 14. negat etiam eandem esse rationem in rodentem nummos argenteos, quæ in rodentem aureos: nimirum quod hæc Lex odiosa sit, ideoque non extendenda. 6 De hac dicendi formula vide Cujac. 10. *observ.* 27. 7 Paul. 5. *sent.* 25. §. 1. hoc Græce ξέειν καὶ περικόπτειν. *Eclog.* 44. *c.* 8. In nummis radi dicitur superficies plana, circumcidi ejus circumferentia. & *l.* 1. *C. Theod. de falsa moneta.* mensuram circuli exterioris adrodunt, ut ponderis minuatur quantitas. Extat etiam in *C. Theod. titul. si quis solidi circulum exteriorem inciderit.* Byzantii Alexandrum Logothetam ψαλίδιον, id est, nummorum circumcisorem appellabant, id est, forcicu-lam, quod perquam scite nosset aureos in orbem attondere seu rodere. Procop. 3. *de bello Gothico.* vide Cujac. 19. *obs.* 25. 8 Strinxerint, si quidam liberi. Hotom. 5. *obs.* 16. movetur, quod argentei tingi possunt, aurei nulla de causa tingantur: stringere esse ex Nonio, ait, circumcidere. video tamen apud Paulum, 5. *sent.* 25. §. 1. non modo argenteos, sed & aureos nummos adulterari, lavari, conflari, radi, corrumpi, vitiari. & §. 4. æs quidem inaurari & argentari. sed & quod magis est, eum puniri, qui cum argentum vel aurum poneret, æs, stannumve subjecit. Itaque eo adducor, ut credam aureos nummos tingere, hic nihil aliud esse, quam ita æs tingere, ut aurum existimetur: nonnullis enim imponi solet, *l.* 1. *in fin. l.* 36. *supr. de pign.* fingere autem aliud est, quam tingere, ut infra docetur hoc qui facit, falsa fusione nummum formare dicitur. *l.* 2. *C. de falsa moneta.* 9 *Eclog. ibid.* οἱ τὰ NN. χαράσσοντες. hinc falsæ monetæ rei paracharactæ. *l.* 8. *C. Theod. de falsa moneta* Fingit, vel qui vultu Principum monetam signat, Paul. 5. *sent* 25. §. 1 vel qui signatam adultera immutatione in vendendo subjicit *l.* 1. *C. Theod. si quis solidi circulum.* 10 Quid, si apud aliquem domi, vel in vidulo, vel in arca falsa moneta reperta sit, tanquam falsi reus puniendus? vide Bellovisanum, 1. *c.* 8. *num.* 16 *& seqq.* vide Paponem, 2. *notar.* 7 *c. Du crime de faux. fol.* 476 11 Puta æs, stannum. Paul. 5. *sent.* 25. §. 4. adde *l.* 1. *in fin. infr. ad Legem Juliam peculatus.* unde ærosa pecunia. *l.* 102. *ff. de solut.* Id vitium lacunam vocat Cicero *ad Atticum*: Vide quæso, ne qua lacuna sit in auro. Nisi quis dicat ibi lacunam esse id, quod vulgo defectum appellamus. *Goth.* Vide Brisson. *lib.* 1. *select. cap.* 8 Cujac. *lib.* 11. *obs. cap.* 1. S. L. 12 Injecto stanno vel plumbo. 13 His autem adfines sunt staturarii, qui majorinam pecuniam, separato ab argento ære purgant. *l.* 6. *C. Theod. de falsa moneta.* 14 Vide *l.* 1. *C. de falsa moneta.* non is tantum qui falsa moneta utitur, punitur: sed & qui alium falsa moneta uti scit, nec defert vide *l.* 50. *infr. de regulis juris.* Cicero, 1. *de officiis.* Qui non vetat peccare, cum possit, jubet. Seneca *Troade, act.* 2. *scen.* 2. 15 Nam si non potuit, non tenetur. 16 Stanneos, *vulgat. Haloand.* vox *stagneos* defendi potest. sic Muriaticam habent in vasis stagneis: & Glossæ veteres, stagnea κασσιτέρινα, stagneum κασσίτερον dixi de stagnea, vase stagneo. Scribonius Largus. plumbeus, stagneus, Priscianus Medicus 2 vide Cujac. 11. *observ.* 1. Senecam, 3. *de Ira* 35. Festum *in muria.* & *in vasis stanneis.* Glossis κασσιτερὸς stagnum, κασσιτερουργός stagnator 17 Plumbei nummi vetiti: unde possumus colligere, nonnisi tria metalli genera fuisse apud Romanos, ex quibus probi nummi conflarentur, aurum, argentum, æs. unde olim Triumviri monetales dicti, auri, argenti, æris flatores: ideoque & Plautus *in Mostellaria*, fabrum quendam accusat, quod plumbeos cudere solitus esset. Sic Dionysium Siculum tyrannum suos aliquando Syracusanos coëgisse stanneis nummis uti. Spartanam quoque, sicuti & Byzantinam monetam fuisse aliquando ferream, legimus. 18 Atqui nummi mercis vice fungi posse non videntur? Sed hic locus ad peregrinos nummos referendus, Daricos puta vel Philippeos, Tetradrachmum Atticum, Siculum, & alios id genus: quos enim solitos refert Volusius Mecianus, *lib. de Asse.* sic Victoriati numm. (qui ob victoriæ signum ibi impressum ita dicti priusquam Lege Claudia nummus percussus esset, ex Illyrico advecti, mercis loco habiti. 33. Plinius 3. Cujus nummi meminit Varro, 8. *&* 9. *de lingua* Tertull. *lib. de velandis virginibus.* Plin. 20. *c. ult.* & 33. *c.* 9. solidos etiam veterum Principum venisse constat ex *l.* 1. *C. de veteris numismatis potestate.* 19 Quam testamentum sciens, Ulp. 8. *collat. leg. Mosaic.* ut intelligamus, falsi causam ad alia negotia, quam ad testamenta porrigi. *l.* 16. §. 1. *infr. h. t.* 20 Vide *l.* 1. §. 1. *supr h. t.* 21 *l.* 15. *vers. scribere. infr. h. t.* 22 Patrem posse conficere instrumentum pro filio emancipato, hinc colligit Bartolus. vide tamen *l.* 14. *infr. h. t.* 23 Filium pro matre instrumentum conficere posse, hinc colligitur. 24 Vide *l.* 6. *supr. de publ. judic.* Goth. Adde Anton. Augustin. *lib.* 4. *emendat. cap. final.* S. L. 25 Vide *l.* 2 *supr. h. t.* 26 Nomen falsum sibi adsumere non licet. huc refer *titulum C. de mutatione nominis.* 27 De nomine & cognomine vide quæ scripsi ad *l.* 4. *C. de testam.* 28 Idem dicendum est, si quis sibi falsum genus, vel parentes falsos finxerit, quo quid alienum intercipere, possideretve. Paul. 5. *sent.* 25. §. 10. vide Cujac. *ibid.* Idem dicendum de eo, qui insignibus altioris ordinis utitur, militiamque confingit, quo quem terreat vel concutiat. Paul. *ib.* §. 11. ἐπὶ βλάβῃ τινὸς ἢ ἀπάτῃ, ut Græci interpretes hic recte supplent, In necem alterius. alias si fraus cessat, & crimen falsi ejusque pœna cessat, *l. un. C. de mutat nominis.* Bossius, *c.* 40. *de mutatione nomin.* nam servo solus dominus pro arbitrio nomen imponit, & ad voluptatem quidem, ut in oratione pro Roscio Amerino notavit Vulcatius. sic more apud veteres recepto, quæ stupri licentiam apud Ædiles profitebantur, nomina mutabant. Plautus *in Penulo.* Hodie earum mutarent nomina, facerentque indignum genere quæstum corpore. vide alia apud Pithœum, 8. *Notar. Mosaic* Idem in spuriis refert Papon. 2. *notar.* 7. *c. du crime de faux.* De mutatione nominis fusissime tractavit P. Gregorius, 36. *syntagm.* 4. Berberius, 1. *part. Rubrica* 11. 29 Idem dicendum est, si falsa constitutione utatur, *l. ult. infr. h. t.* & *l.* 4. *C. h. t.* Advocatum ob falsi instrumenti recitationem decem annis ordine moveri posse observa. 30 *l.* 2. *vers alia. infr. de decurionibus. l.* 1. *C. de his qui in exilium.* 31 Recuperare. 32 Falso recitato, non facto, *vulg.* facit *l.* 8. *C. h. t.* 33 Non facto incidit. *Hal.* 34 Id est, qui non est damnatus judicio publico, Lege Cornelia, quandoquidem ea tenetur qui fecit, non qui recitavit: atque ita ob recitationem falsi ordine motus, infamis non censetur. vid. Cujac. ad *l.* 1. *C. de his qui in exilium* 35 Cujac. 20 *obs* 38. notat differentiam esse inter relegatum ad tempus, & ordine motum ad tempus. nam hic post tempus decurionatum recuperat: ille non recuperat, sed tamen recte creatur. 36 Regulam seu Senatusconsultum observa. 37 *l* 3. *supr ad Leg. Falcid l.* 3. *l.* 5. *C de his qui sibi.* 38 Vide *l* 1 §. 8 *supr. h. t.* 39 Hinc colligunt, sententias Senatus pro Lege observandas esse ad similes causas dijudicandas, Gamm. *decis* 33. *num.* 2. *decis* 174. *num.* 10. & *decis.* 228. *per tot.* Afflict *decis.* 45. Cabedo, *part* 1. *decis* 212. Ans. 40 Illicita scriptura, scriptura non est. 41 Si quis sibi & Titio legatum adscripsit, magis est ut totum legatum ad conjunctum pertineat. Paul. 3. *sentent* 6. § 14. 42 Id est, conditione ex Lege Julia vide *l.* 65. *supr. soluto.* 43 *l.* 44 §. 7. *supr. solut.* 44 *l. ultim supr de his quæ pro non scriptis.* 45 Adi Crot. *ad l. si is, qui pro empt. de usucap. n.* 196 Nattam *ad Auth. quod sine. Cod. de testam. n.* 4. *& seq.* Forcatulum *Necyomant. jur. dialog.* 55. Mod. 46 *l.* 1 *supr. de his, quæ pro non scriptis. l.* 4 *C. de his qui sibi.* 47 *l.* 10. *supr. h t.* 48 *l.* 1. §. 8. *supr. h. t.* 49 Vide *l. unic. C. ne tutor.* 50 *l. Filius* 14. *supr. h t.* 51 Vide § 3. *infr. h. t.* 52 *Quatenus* hic idem est, quod *quoniam*, ut *l.* 3. §. 1. *supr. de in rem verso* 53 §. 1. *supr. l.* 1. §. 8. *l.* 14. *supr. l.* 22. § 7. *infr. h. t. l.* 6. *C. de his, qui sibi adscribunt.*

quendi

quendi necessitas [1]; & honesta excusatio est non facientibus quod non sit concessum. §. 4. Matri quoque, cui per servum suum, dictante filio, legatum scriptum esset, veniam tribuendam Legis Corneliæ, placuit. §. 5. Idem in filiam, quæ dictante matre sua per ignorantiam [2] juris legatum sibi scripserat, Senatus censuit.

§. 6. Si quis, duobus heredibus institutis, adjecerit, *ut si alteruter heres sine liberis decessisset, ei qui superesset, & liberos haberet; vel* [3] *si uterque sine liberis decessisset, hereditas deinde alia manu scriptori testamenti restitueretur*: placet testamentario pœnam Legis Corneliæ remitti: sed benignius est, ut [etiam] ea, quæ supra scripta sunt, simili modo consequatur.

De instrumentis surreptis. 1. *De eo, qui falsum signavit.* 2. *De ratione, tabula, literis publicis, & aliis rebus.*

16. PAULUS lib. 3. Responsorum respondit.

INstrumentorum subreptorum crimen non esse publici judicii, nisi [4] testamentum alicujus subreptum arguatur. §. 1. Paulus respondit, Legis Corneliæ pœna omnes teneri, qui etiam extra [5] testamenta, cætera falsa signassent. §. 2. Sed & cæteros [6], qui in rationibus, tabulis, literis publicis [7], aliave qua re sine [8] consignatione falsum fecerunt; vel, ut verum non appareat, quid celaverunt, subripuerunt, subjecerunt [9], resignaverunt: eadem pœna affici solere, dubium non esse.

De eo, quod in testamento adscribitur.

17. IDEM lib. 3. Fideicommissorum.

CUm quidam sua [10] manu servum sibi legatum scripsisset, & eum manumittere rogatus esset: Senatus censuit, ab omnibus heredibus eum manumittendum.

18. IDEM lib. 3. Sententiarum.

UXori [11] legatum in alieno testamento scribere non prohibemur. §. 1. Qui [12] se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit, & si suspectus esse præsumitur, quod ultro tutelam videbitur affectasse: tamen si idoneus esse adprobetur, non ex testamento, sed ex decreto tutor dandus est. nec excusatio ejus admittetur, quia consensisse videtur voluntati testatoris.

De falsa moneta. 1. *De partu supposito.*

19. IDEM lib. 5. Sententiarum.

QUi falsam [13] monetam percusserint, si id totum formare noluerunt, suffragio justæ pœnitentiæ absolvuntur [14]. §. 1. Accusatio suppositi [15] partus nulla [16] temporis præscriptione depellitur: nec interest, decesserit nec ne ea quæ partum subdidisse contenditur.

De advocatione & testibus.

20. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

FAlsi pœna coercentur, & qui ad [17] litem instruendam advocatione, testibus, pecuniam acceperunt [18]; obligationem, pactionem fecerunt; societatem inierunt; ut aliquid eorum fieret, curaverunt [19].

De eadem re duobus in solidum vendita. *De judice corrupto.*

21. PAULUS lib. singul. ad Senatusconsultum Turpillianum.

QUi duobus in solidum eandem rem diversis contractibus vendidit, pœna falsi [20] coërcetur [21]: & hoc & Divus Hadrianus constituit. † Iis adjungitur & is, qui judicem corrumpit. sed remissius puniri solent, ut ad tempus relegentur, nec bona illis auferantur.

De impubere. 1. *De eo, quod in testamento vel codicillis adscribitur vel adimitur.*

22. IDEM lib. singul. ad Senatusconsultum Libonianum.

IMpuberem [22] in hoc [23] Edictum incidere, dicendum non est: quoniam falsi crimine vix possit teneri, cum dolus malus in eam [24] ætatem non cadit. §. 1. Si ei filio, qui apud hostes est, adscripserit pater legatum: dicendum est, reverso [25] eo incidere in pœnam Senatusconsulti: quod si ibi decesserit, innocens pater existimatur. §. 2. Sed si emancipato filio adscribit, recte id faciet: item in adoptionem dato. §. 3. Item si servo, cui moram fecit in fideicommissaria libertate præstanda, adscripserit: dicendum est extra sententiam Senatusconsulti eum esse, quoniam placet, omne, quod per hujusmodi servum adquisitum est, restitui oportere manumisso.

§. 4. Et [26] si ei servo, qui bona fide servit, aliquid adscripsit: quod [27] ad cogitationem animi, nocens est, quia ei abscribit, quem suum putat: sed quoniam neque legatum, neque hereditas bonæ fidei possessori adquiritur, dicemus eum pœnæ eximendum esse.

§. 5. Si dominus adscripserit servo legatum, *Cum liber erit*: dicimus Senatusconsulto dominum excusatum esse, qui compendio suo nullo modo prospexerit. † Eadem & de filio postea emancipato.

§. 6. Qui codicillos ante [28] testamentum factos, in quibus legatum ei adscriptum erat, confirmat [29], in Senatusconsultum incidit: quod & Julianus scribit. §. 7. Adimendo [30] quoque aliquid, incidere in pœnam debet, quasi sibi aliquid dederit: veluti si servo legato sibi eodemque manumisso, libertatem sua manu ademerit. hoc ita, si [31] voluntate testatoris ademerit: nam si ignorante eo, libertas valet. Item si rogatus restituere legatum sibi adscriptum, fideicommissum ademerit.

§. 8. Qui liberti adsignationem sua manu adscripsit, non verbis, sed sententia Senatusconsulti tenetur. §. 9. Item non continetur verbis servus, qui alieno testamento fideicommissam [32] libertatem sibi adscripsit. sed de hoc potest hæsitari: quoniam (ut supra diximus [33]) Senatus [34] ita demum ei, qui [sibi] libertatem fideicommissam in testamento domini adscripsit, pœnam remisit, si dominus subscripsit. † Imo magis dicendum [est] hunc contra Senatusconsultum facere, quam eum qui legatum sibi adscribit: cum libertas omnimodo ipsi competitura sit, legatum autem domino adquiri possit.

§. 10. Si testamentarius [35] servo suo fideicommissam libertatem dederit, videamus, ne [36] extra pœnam sit, quoniam nullum ipsius commodum est: nisi ideo adscripserit, ut servus magno pretio redimatur ab eo, & manumittatur. §. 11. Sed & ille, qui, cum Titio fundus legaretur, adjecit sua manu conditionem pecuniæ sibi dandæ, in voluntatem Senatusconsulti incidit. §. 12. Qui autem voluntate patris se [37] exheredat, vel legatum sibi adimit, neque verbis Senatusconsulti, neque sententia continetur.

De chirographo, libello, rationibus.

23. IDEM lib. singulari de pœnis Paganorum.

QUid sit *falsum* [38] quæritur? & videtur id esse, si quis alienum chirographum [39] imitetur [40], aut libellum [41], vel rationes [42] intercidat [43] vel describat: non qui alias in computatione vel in ratione mentiuntur [44].

De testamento.

24. SCÆVOLA lib. 22. Digestorum.

AIthales [45] servus, cui testamento Vetiti Callinici [46] [domini] per fideicommissum libertas & portio hereditatis relicta erat ab his qui ex undecim portionibus heredes erant instituti, professus est [47] indicium apud Maximillam filiam testatoris ex parte duodecima heredem scriptam, se posse probare falsum testamentum Vetiti Callinici: & apud Magistratus interrogatus a Maximilla, professus est [48] probaturum quemadmodum falsum sit factum testamentum: & cum in crimen falsi subscripsisset [49] Maximilla in scriptorem testamenti & Proculum coheredem: acta causa, *Præfectus urbi* [50] falsum testamentum non esse pronunciavit: & Maximillæ partem duodecimam [a] fisco cogi jussit. Quæsitum est, an Aithaleti libertas & fideicommissum post hæc facta debeantur? Respondit secundum ea quæ proponerentur, deberi [51].

De falsis literis Prætoris. De falso Edicto.

25. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

QUi [52] nomine Prætoris literas [53] falsas reddidisse, Edictumve [54] falsum proposuisse dicetur: ex causa, actione in factum pœnali tenetur, quanquam [55] Lege Cornelia reus sit.

De eo, qui patris testamentum abolevit.

26. MARCELLUS [lib. 30. Digestorum].

SI quis patris sui testamentum aboleverit, & quasi intestatus decessisset, pro herede gesserit, atque ita diem suum obierit: justissime tota hereditas paterna heredi ejus eripietur [56].

1 *l. 5. in fin. supr. h. t.* vid. *l. 11. §. 7. supr. quod vi.* 2 Mulieri, quæ sibi aliquid adscribit, pœna remittitur ob juris ignorantiam. 3 Falsi non punitur, qui in alicujus testamento sibi aliquid sub duabus conditionibus adscripsit. vide Bart. *hic.* 4 *l. 2. supr. h. t.* Paul. 4. *sent.* 7. §. 1. §. 2. & 5. *sent.* 25. §. 1. 5 *l. 9. §. 3. supr. h. t.* 6 Notarios puta, amanuenses, scribas, secretarios, & hujusmodi personas. de notario hoc sciendum est, eum teneri falsi, si numerationem factam, si quem presentem fuisse contractui falso scripserit: si solennitates more receptas inserere rogatus neglexerit, si contractum in re illicita fecerit, de quo vide *l. 14. §. 1. C. de sacrosanct.* si falso negaverit rogatum se fuisse. de quo v. Clarum; 5. *sentent.* §. *falso.* 4. *vers. notarius. & sequent.* vid. reliqua in *d. l. 14. §. 2. 3.* Hinc constat falsi instrumenti auctorem vel confectorem teneri pœna falsi. de cujus criminis pœna legitima vid. *l. 1. in fin. supr. h. t.* 7 De modo signandorum contractuum publicorum v. Paul. 5. *sent.* 25. §. 5. 8 Vide quæ notavi ad *l. 1. §. 4. supr. h. t.* hic tamen suspicor particulam *sine* retinendam, rejecta *vulgata & Haloandri*: *sive*, ut sit sensus: falsum non modo committi in rationibus & contractibus publicis signatis, sed & non signatis. 9 Subornans falsos testes, ut & falsum deponens, falsi tenetur. Clarus, *ibid. vers. subornans.* idem in eo qui scienter falsos producit. Clarus, *ibid. vers. producens.* 10 Vide *l. 1. l. 2. C. de his qui sibi adscribunt.* 11 Notarium posse uxori suæ legatum adscribere hinc colligunt. *Goth.* Vid. Decher. *lib. 2. dissert.* 3. *n.* 20. Ans. 12 Paul. 3. *sent.* 6. §. 15. *l. 29. supr. de testam. tut.* 13 Falsa moneta deprehenditur ex materia, pondere, & forma adulterina. 14 Imo non absolvuntur, *l. 8. C. h. t.* vide *l. 65. supr. de furtis.* vide *d. l. 8.* 15 Suppositi partus crimen capitale. vid. *l. 1. C. h. t.* 16 *Subaudi*, nisi vicennaria seu 20. annorum. *l. 12. C. h. t.* 17 Vide *l. 1. §. 1. S. h. t. l. 4. l. 8. supr. de accusat.* 18 *l. 6. §. ad leg. Jul. repetundarum.* 19 Demus, hos a judice de falsi crimine commisso interrogari; num eorum testimonio subornator eorum torqueri vel convinci poterit? Rolandus a Valle, 1. *cons.* 16 *num.* 7 ex communi, ut ait, opinione negat convinci. Contrarium tamen ex usu & prax. forensi Bossius adfirmat, *tit. de inquisitionibus. n.* 46. & Clarus, 5. *sent.* §. *falsum* 4. *vers. subornans.* 20 Et stellionatus. *l. 3. supr. de crim. stellion. l. 36 supr. de pignoratitia act. l. 15. in fin. supr. de pign.* 21 Quia vendendo posteriori, rem suam esse dixit, & in eo mentitus est, quod alteri prius eam vendidit & tradidit. Quid, si venditam alteri tantum dissimulavit? Stellionatus tenetur. vide Cujac. 13. *obs.* 21. & Hotom. 5. *observ.* 4. 22 Adde *l. 1. C. de falsa moneta.* 23 Nec in Senatusconsultum Libonianum, nec in hoc Edictum incidit. 24 *l. 13. in fin. l. 14. supr. de dolo* vide *l. 2. §. 19. supr. vi bonorum.* 25 Adde *l. 6. supr. h. t.* 26 Sed & si. *vulgat. Hal.* 27 Quo ad. *vulgata.* quanquam ad cogitationem. *Hal.* 28 Vid. *l. 5. supr. de jure codicill.* 29 Id est, qui jussu testatoris scribendo repetit in testamento legatum sibi relictum antea in codicillis, in Senatusconsultum incidit. 30 *l. 5. l. 6. §. 2. supr. h. t.* 31 *l. 11. §. 1. supr. h. t.* 32 Fideicommissarius. *vulgat. Hal.* 33 Paulus hic loquitur, & tamen ejus nulla omnino superius reperitur sententia huic similis: reperitur quidem in *l. 15. supr. h. t.* sed est Callistrati. Hic mos Tribonianum occupavit, ut introducat unum ex Jurisconsultis dicentem se superius scripsisse, quod tamen ab alio relatum est. eodem modo, *l. 34. §. 2.* Pauli referenda est & ad Legem Pomponii, *supr. de contr. empt.* vide Cujac. ad *l. 22. supr. de verb. obl.* 34 Senatusconsultum. *Hal.* 35 Id est, scriptor testamenti vid *l. 1. supr. si quis aliquem testari.* 36 Ne id. 37 *l. 8. §. 6. supr. de bon. poss. contra tabulas.* 38 In scriptura so. 39 Chirographum alienum imitari, aut falsum subjicere, crimen est Paul. 5. *sent.* 25. §. 4. Alienum, puta privati, multo magis Principis, quod ultimum qui facit, gravius puniri debet. de quo vid. Papon. 22. *Arrest.* 12. *n.* 3. Clarum, 5. *sent.* 4. *vers. sunt etiam alii.* P. Gregor. 76. *syntagm.* 15. *n.* 7. 8. dic idem in sigillo seu signo. Paul. 5. *sentent.* 25. §. 1. 40 Hinc illa generalis regula; *μηδὲν ἕτερόν ἐστι παραποίησις, ἢ μὴ τῶν ἀληθῶν μίμησις. Novell.* 73. *in princ.* 41 Paul. 5. *sent.* 28. §. 4. 42 *l. 16. §. 2. supr. h. t.* Rationes qui intercidit vel describit, falso scil., falsi tenetur. Falso describit, qui ita scribit, ut in iis literæ non appareant, quoties in eis quid celatum est vel subjectum. celat, qui subducit. Tertullianus, 6. *adversus Marcionem.* manus hæretici (quas ut falsarias arguit) præcidendas non miror, si syllabam subtrahit, quum totas paginas plerumque subducat. 43 Vid. Pragmaticam Justiniani, *cap.* 21. 44 Mentitum in ratione, computatione vel calculo, ideo falsi non teneri existimo, quod ea parte errorem, communem etiam prudentioribus, prætexere possit. *C. de errore calculi.* Contra mentitum in chirographo, & falsi descriptione, & inscriptione, ideo falsi teneri existimo, quia hujusmodi actus nunquam errorem, sed semper fallendi cupiditatem continet. Alias mendacium species est falsi: &, ut Tertullianus ait, 2. *adversus Marcionem*, mendacium non potest ædificari, sine demolitione veritatis: ideoque merito puniatur. *l. 11. §. 3. supr. de interrog.* 45 Aithaletus. *vulg.* Athales. *Hal.* 46 Callimachi. *vulgat.* 47 Profiteri indicium, *hic.* & *in l. 1. in fin. princ. supr. ad l. Corn. de sicariis.* apud Plin. 3. *epist. ad Nepotianum.* Salustium *in Jugurtha* & Sen. 10. *controv. ultim.* nihil aliud est, quam denunciare crimen indicii ut & illud apud Suetonium *in Domitiano*, *cap.* 17. profiteri conspirationis indicium. vide Brissonium, 5. *de formulis.* Index conjurationis ita dicitur Suet. *Julio* 17. 48 Post hujusmodi professionem potestne desistere? ante sententiam potest. v. *l. 8. C. h. t.* 49 Papo, 2. *notar.* 7. *c. Du crime de faux*, observari id ait, ut & accusator & reus falsi teneantur se inscribere. 50 Præfectus Urbi cognoscebat de falso, *l. 135. in fin. supr. de verb. obligat. l. 8. supr. de extraord. criminib.* 51 Imo non debetur. *l. 5. §. 15. supr. de his, quæ ut indignis.* 52 Hæc Lex diligenter apparitoribus, & in apparitores regios, nuncios & delegatos judicum, notanda est. 53 Vel rescriptiones. *l. 4. C. h. t.* 54 Vel album propositum, Paul 5. *sent.* 25. §. 4. adde *l. 32. l. 33. J. h. t.* 55 Et sic non tantum tenetur Cornelia, sed & pœnali in factum actione. 56 Adde *l. 4. §. 2. supr. familiæ.*

De testimoniis. 2. De eo, qui se pro milite gerit. De illicitis insignibus. De falso diplomate.

27. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

EOs qui diversa [1] inter se testimonia præbuerunt, quasi [2] falsum fecerint, & præscripto legis teneri pronunciat [3]. §. 1. Et eum qui contra [4] signum suum falsum præbuit testimonium, pœna falsi teneri pronunciatum est. de impudentia [5] ejus, qui diversa duobus testimonia præbuit, cujus ita anceps fides vacillat [6]: quod crimine falsi teneatur, nec dubitandum est. §. 2. Qui se pro milite gessit, vel illicitis [7] insignibus usus est, vel falso duplomate [8] vias [9] commeavit: pro admissi qualitate gravissime puniendus est.

De pignore.

28. IDEM lib. 4. Responsorum.

SI a debitore, prælato [10] die, pignoris obligatio mentiatur, falsi crimine [11] locus est.

De actis & libello.

29. IDEM lib. sing. de Enucleatis casibus.

SI quis obrepserit [12] Præsidi Provinciæ, tam per acta, quam per libelli interpellationem, nihil [13] agit: imo si [14] accusatus fuerit, pœnam temeratoris luit [15]: proinde enim punitur, atque si falsum fecerit: sunt enim rescripta de ea re: sufficit autem unum argumenti causa referre, cujus verba hæc sunt: Alexander Augustus Julio Maryllo: *Si libello dato adversarius tuus veritatem* [16] *in precibus ab eo datis non adjecit, subscriptione uti non potest: imo si accusatus fuerit, & pœnam inferre debet.*

De signo adulterino. 1. De partu supposito.

30. IDEM lib. 12. Pandectarum.

LEge Cornelia testamentaria [17] obligatur, qui signum [18] adulterinum fecerit, sculpserit. §. 1. De partu supposito [19] soli accusant parentes, aut hi ad quos ea res pertineat: non quilibet ex populo, ut publicam accusationem intendat.

De instrumentis.

31. CALLISTRATUS lib. 3. de Cognitionibus.

DIvus Pius Claudio rescripsit, *pro mensura cujusque delicti constituendum in eos qui* [20] *apud judices instrumenta protulerunt, quæ probari non possint: aut si plus meruisse videatur, quam ex forma jurisdictionis pati possint: ut Imperatori describatur, æstimaturo, quatenus coërceri debeant.* Sed Divus Marcus cum fratre suo [21] pro sua humanitate hanc rem temperavit: *ut si* (quod plerumque evenit) *per errorem* [22] *hujusmodi instrumenta proferantur: ignoscatur eis qui tale quicquam protulerint.*

De Edicto corrupto. 1. De ponderibus & mensuris.

32. MODESTINUS lib. 1. de Pœnis.

H*Odie* [23] qui Edicta [24] proposita dolo malo corrumpunt, falsi pœna plectuntur. §. 1. Si venditor mensuras [25] *publice* [26] probatas vini, frumenti, vel cujuslibet rei, aut emptor corruperit, dolove malo fraudem fecerit: quanti ea res est, ejus dupli condemnatur: Decretoque Divi Hadriani præceptum est, in insulam eos relegari, qui pondera [27] aut mensuras falsassent.

De falsis constitutionibus.

33. IDEM lib. 3. de Pœnis.

SI [28] quis *falsis* [29] *constitutionibus* [30], nullo [31] auctore habito utitur, Lege Cornelia, aqua & igni ei interdicitur.

TIT. XI.

DE LEGE JULIA [32] REPETUNDARUM [33].

De eo qui officio, munere, ministeriove publico, vel ex coborte aliqua pecunias cepit. 1. De personis exceptis.

1. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

LEx Julia repetundarum [34] pertinet, ad eas pecunias, quas quis in Magistratu [35], Potestate [36], Curatione, [Legatione [37]], vel quo alio Officio, munere [38], ministeriove [39] publico cepit, vel cum ex *coborte* [40] cujus eorum est. §. 1. Excipit Lex, a quibus licet accipere [41], *a sobrinis, propioreve gradu cognatis suis*, uxore [42].

De heredibus rei.

2. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

DAtur ex hac lege, & *in heredes* [43] actio intra *annum*, duntaxat a morte ejus, qui arguebatur.

De sententia, decreto, & officio eorum, qui potestatem habent.

3. MACER lib. 1. Publicorum.

LEge Julia repetundarum tenetur, qui cum aliquam potestatem [44] haberet, pecuniam [45] ob [46] *judicandum, decernendumve* acceperit [47].

4. VENULEIUS SATURNINUS lib. 3. Publicorum judiciorum.

VEl quo magis aut minus quid ex officio suo faceret.

De comitibus judicum.

5. MACER lib. 1. Publicorum.

IN *Comites* [48] quoque Judicum ex hac lege Judicium datur.

De testimoniis. 1. De pœna. 2. De militibus. De sententiis. De accusationibus. De sordibus. De donis, muneribus.

[6. VENULEIUS SATURNINUS lib. 3. Publicorum judiciorum].

EAdem lege tenetur, qui ob denunciandum [49], vel non denunciandum testimonium, pecuniam acceperint. §. 1. Hac lege damnatus, testimonium [50] publice dicere, aut judex esse, postulareve [51] prohibetur. §. 2. Lege Julia repetundarum cavetur, *Ne quis ob militem legendum mittendumve æs accipiat: neve quis ob* [52] *sententiam in Senatu consiliove publico dicendam, pecuniam accipiat: vel ob*

1 Ἐναντία. 21. *Eclog.* 1. *ex lib.* 60. *tit.* 14. *l.* 16. ff. *de testib.* 2 Præsumitur contra testem mutantem dictum suum. vide Alciatum, 2. *præsumpt.* 30. 3 Vide Decium *ad cap. per tuas. in fin. ext. de probation.* Marsilium *sing.* 212. Felinum *ad c. cum in tua. n.* 2. *extr. de testibus* Alber. *in tract. de testibus in ult. part. num.* 4. & 5. Menochium *de arbitr. jud. cas.* 108. & *cas* 312. Mod. 4 Id est, qui suæ scriptioni adversatur. 5 De imprudentia. *Hal.* 6 Ex testis varietate fraus in eo præsumitur. vide Alciat. 2. *præsumpt.* 31. vide *l.* 2. *l.* 16. ff. *de testib.* 7 Puta altioris ordinis. Paul. 5. *sent.* 25. §. 11. 8 *l.* 137. §. 2. ff. *de verbor. oblig.* diplomate, Hugo a Porta: Cic. 10. *ad Atticum Epist. pen.* & 6. *Familiarium*, πλαστῷ συνθήματι. *Basilica.* Eustathius *in lib. de temporib.* Duplomata dicuntur tractatoriæ & combinæ, ut multis probat Cujac. ad *l. un. C. de tractatoriis.* tractatoriæ formulam referens ex Marculpho. Duplomata (melius diplomata ἀπὸ τῶ διπλόω), sunt codicilli, quibus potestas datur cursu publico aliquo proficiscendi, qua de causa Cicero, cum significaret Attico diploma obtinuisse, scribit eum habere κέλητα ἄοκνον, id est, *veredum impigrum.* vide Simeonem Bossium, *in animadvers. in* 10. *epist. ad Atticum, epist.* 17. Diplomata Plautus syngraphum vocat *in Captivis* sequere me, viaticum ut dem a Trapezita tibi, eadem opera, a Prætore sumas syngraphum Tynd quem syngraphum? Heg. quem hic ferat secum ad legionem, hinc ire huic ut liceat domum. Huc refer ex Suetonio Augustum in diplomatibus initio sphinge usum, dein Alexandri imagine. vide Cottam *in memorabilibus, in voce* diploma. dixi ad *l.* 137. § 2. ff. *de verb. oblig.* 9 Vide quæ scripsi ad *l.* 7. §. 2. ff. *ad l. Aquil.* 10 *l.* 1. §. 2. ff. *de edend. l.* 2. §. 6 ff. *test. quemadm.* prolato, *vulg. Hal.* proferre diem est repetere, *l.* 3. ff. *de fide instrum.* antevertere, referre, *l.* 33. ff. *de recept. qui arbitr.* anticipare diem, ut qui posterior est creditor, prior videatur, hoc vitium χρονισμὸν, vel potius προχρονισμὸν Græci appellant, 22. *Eclog.* 1. *ex lib.* 60. *tit.* 48. *c.* 30. & *ibid. ex tit.* 41. *c.* 28 vide Cujac 3 *obs.* 7. adde *l.* 3. ff. *de fide instrum.* 11 Crimini. 12 Obrepit Principi vel judici, qui veritatem in precibus Principi oblatis non adjicit, *in fin.* ff. *h. t.* qui celat conditionem suam, *l.* 10. §. 2. ff. *de in jus vocando. l.* 49. ff. *de bonis libert.* qui celat fidejussorem, satisfactum sibi fuisse a principali, *l.* 29. §. 2. ff. *mandati.* qui negotium alterius gerendo, rem petitam suam facit, *l.* 8. §. 1. ff. *de negotiis*, quo vitio abstinere debent, qui literas a Principe volunt impetrare. Subreptione vero seu per subreptionem aliquid impetrare dicitur, qui falsum petitioni inserit, *l. ult. in fin. C. si nuptiæ ex rescripto.* interdum tamen obrepere idem significat, ut in *l.* 3. §. 3. *supr. de Carboniano, in verbis, si eum esset pubes, quasi impubes obrepserit.* Incivilis autem petitio est, in qua neque vero dissimulato, neque falso injecto, aliquid contra jus commune postulatur quod ut rejici vel admitti, vel impediri possit, vide diligenter Paponem, 3. *notar.* 5. 6 *Des lettres recevables. fol.* 331. & *seqq.* 13 Augustinus in Joannem: Juris est forensis, ut qui in precibus mentitus fuerit, non illi prosit quod impetravit. adde *C. si contra jus, vel utilitatem publicam. Nov.* 152. *c.* 1. *l.* 1. §. 2. ff. *de rebus eorum, qui sub tutela l.* 1. *C. si nuptiæ ex rescripto.* 14 Hinc videtur sequi, judicem ex officio punire eum non posse, qui per obreptionem aliquid impetrarit: quod tamen negat Bartolus *hic. num.* 4 15 Consule Parisien. *consil.* 151. *n.* 32. *lib.* 4. Baldum *ad l. quicunque in fin Cod. de serv. fugit.* Decium *consil* 175. *n.* 4. Socinum Jun *consil.* 38. *n.* 4 *lib.* 2. Menochium *in tract. de arbitr. jud. lib.* 2. *cent.* 4. *cas.* 314. *n.* 10. Mod. 16 Subreptionis definitionem observa. 17 De qua vide Paulum, 5. *sent. tit.* 25. ita conceptum ad Legem Corneliam testamentariam. 18 Paulus *ibid* §. 7. *Inst. de public judic.* vide Festum *in adulterina signa.* apud Gallos bona ejus, qui sigillum regium imitabatur, olim Cancellario committebantur: quod postea immutatum est, fisco ea bona nunc occupante. vide Papon. 22. *arrest. n.* 12. vide Petrum Gregorium, 36. *syntagm.* 5. 19 De quibus vide *l.* 19. *in fin.* ff. *h. t* & *l.* 1. *C h t.* 20 Adde *l.* 13. *in fin. l.* 20. ff. *h. t.* 21 Sunt Marcus Aurelius Antoninus cum Lucio Aurelio Vero, qui passim appellantur Divi Fratres. vide Revard. *lib.* 3. *variar. c.* 10. Ans. 22 Exemplum vide *l.* 1. §. 12. ff. *h. t.* per errorem falsum instrumentum proferens excusatur. 23 Olim aliud fuit. Sic aliis vox *Hodie*, veteris Juris abrogationem indicat, ut *l.* 13. ff. *de pœnis l.* 131. ff. *de verb. sign. l.* 7. §. 19. ff. *de pactis. l.* 3. §. 5 ff. *ad l. Corn. de sicar l.* 7. *in fin.* ff. *ad l. Jul. repetund. l.* 3. ff. *ad l. Jul. peculat. l.* 15. §. 1. ff. *ad SC. Turpill. l.* 1. ff. *ad l. Juliam ambitus.* 24 Paul. 1. *sent.* 13. §. 3. & 5. *sent.* 25. §. 4. 25 Mensuras publice probatas qui corrumpit, falsi tenetur, *l.* 6. *in fin.* ff. *de extraord. crim.* adde *l.* 37. ff. *de pœnis.* ut & qui facit modios iniquos; mensuras iniquas. *l.* 13. §. 8. ff. *locati. Levit.* 19. *v.* 35. 36. heminas iniquas. Persius, *Satyr.* 1, 1. vasa minora; Juvenal. *Satyr.* 10. modium minorem; cui contrarius est æqualis, *Deut.* 25. adde 20. *Eclog.* 18. *ex lib.* 60. *tit.* 51. *cap.* 33. 26 Mensuris quantitatem modumve dicere vel imponere, soli Principi licet. Defendi tamen potest: Subditis altam (ut vocant) jurisdictionem habentibus ex longa præscriptione in suo territorio suarum mensurarum quantitatem diversam a principali tueri licere: ut autem augeant vel minuant, sine auctoritate Principis licere non puto. Hinc legimus modios æneos vel lapideos cum sextariis per mansiones singulas civitatum collocari, *l.* 9. *C. de susceptorib. lib.* 10. *tit.* 70. & quidem in Ecclesia, cujus rei multa hodie extant vestigia in templis Abbatiarum præsertim. *Nov.* 128. *c.* 15. Usu quoque invaluit modios hujusmodi publica nota signari debere. vide Guid. Papæ, *qu.* 40. 27 Ponderum falsator puniendus. dixi ad *l.* 52. §. 22. ff. *de furt.* adde *l.* 32. ff. *de act. empt.* 28 Abrogata ex lege nihil decidi posse hinc colligunt. neque eam laudari a quoquam jus esse, quod Socinus, *reg.* 130. multis modis coercet. Putat enim abrogatam etiam Legem recte laudari, ut antiquitatis notitiam habeamus, §. 1. *Inst. de test. ordinandis.* Sed & ut ostendatur causa legislatoris: Idem esse, si ratio ejus duret (Quinimo abrogatas Leges posse per Principem allegari): vel nisi Lex abrogata in privilegium Ecclesiæ transit, *c. novit extr. de judiciis.* aut in canonum libros relata, aut juri novo consentanea, hoc est, jure novo reducta. 29 Quales sunt abrogatæ, §. 3. ff. *de confirmatione Digestorum.* excipiendus est autem casus *Novell.* 115. *in princip.* Est tamen receptum, ut cum de appellatione cognoscitur, secundum illas Leges judicetur, quæ tempore prioris sententiæ obtinebant, non secundum eas, quæ postea sunt promulgatæ. De Romanorum Legibus hodie quid dicemus? suntne passim abrogatæ, an in quibusdam tantum casibus? postremum verius est, idque tacite magis quam expresse. Est & notandum nonnullas gentes iis tanquam præjudicio aliquo teneri tantum: alias, ut Legibus in iis, quæ usu, statuto, lege, adde & communi opinione, ac decisione definita non habent. vide quæ scripsi ad *l.* 9. ff. *de l. Rhodia.* 30 Rescriptis, Paul. 5. *sentent.* 23. rescriptionibus, *l.* 4. *C. h. t.* edictis, *l.* 25. ff. *h. t.* 31 An id innuit, cogi præcise Advocatos viva voce seu scripto clientes suos defendentes, imperatorum nomina legibus, quas allegant, vel laudant, adjungere? quod video in fragmentis veteris consultationis apud Cujacium diligentissime observatum. ea de re alibi dicam.

32 Lex Julia repetundarum a Julio Cæsare, quam ante Lucius Piso tulerat de repetundis. Cicer. *in Bruto.* 33 *L.* 9. *C.* 27. & 9. *C. Theod.* 27. Paul. 5. *sentent.* 18. περὶ δωροδοκούντων τε, καὶ δωροδοκουμένων, 10. *Eclog.* 22. *lib.* 60. *tit.* 43. adde §. 11. *Instit. de publ judic.* Galli *concussion* vocant. a Latinis etiam dicitur Lex de repetundis, Cicer. 4. *de divinatione in Verrem*, quid ea contineatur, vide *l.* 1. ff. *h. t.* refer ad hunc titulum Paponem, 2. *Notar.* 7. *tit. du crime de concussion*: Petr. Gregorium, 36. *syntagm.* 18. Cicer. *Divinat. in Verrem.* 34 Pœna repetundarum quæ est? vide *l.* 7. *in fin.* ff. *h. t.* 35 Ἐν ἀρχῇ. *Eclog. ib. c.* 1. eo nomine comprehenditur dux, *l.* 2. *C. Theod. h. t.* comes, *l. ult. ibid.* administrator, *l.* 3. *ibid.* judex, *l.* 1. *l.* 4. *l.* 6. *C. Theod. ibid.* & quidem pedaneus, Paul. 5. *sentent.* 28. §. 1. ἄρχων πολιτικός. *Eclog ibid. c.* 6. *l.* 6. *in fin.* ff. *h. t.* cognitor, *l.* 1. *C. Theod. ibid.* & *l.* 6. *C. h. t.* præses, *l.* 18. ff. *de off. Præsidis.* Proconsul, Prætor, *l.* 8. ff. *h. t.* 36 *l.* 3. ff. *h. t.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 7. *cap.* 4. *num.* 1. 37 Vide orationem Demosthenis περὶ τῆς παραπρεσβείας. 38 *l. ult.* ff. *h. t.* 39 Ut manipularius, *l.* 3. *C. Theod. h. t.* Ministerii tamen publici nomine, Cujac. 7. *observ.* 9. intelligit eos, qui sub titulo ministerii in provincias mittuntur cum jure Prætorio aut Consulari, quod de M. Catone Velleius scripsit, Lege lata a P. Clodio missum eum fuisse in Cyprum publicandæ pecuniæ regiæ, & constituendæ provinciæ causa sub honorificentissimo ministerii titulo, eamque sententiam confirmant verba, quæ nunc sequuntur, *vel cum ex coborte.* at non scribas, viatores, præcones, aliosve Magistratuum ministros. 40 *l.* 5. ff. *h. t.* 41 In infinitum. *l.* 7. §. 1. ff. *h. t.* 42 Vide Cujac. 6. *observ.* 18. 43 *l.* 2. *C. h. t l ultim* ff. *ad leg. Jul peculatus l.* 20. ff. *de accusation.* 44 *l.* 1. ff. *h. t.* 45 Paul. *ibid.* §. *unico.* 46 *l.* 6 *in fin.* ff. *h. t.* 47 Quid qui dedit? non eadem Lege videtur puniendus, sed falsi *l* 1. ff. *ad leg. Corn. de falsis.* Goth. Hæc Lex canonizata est. *can.* 129. *caus.* 1. *qu.* 1. Ans. In hanc materiam vide Jul. Clar. §. *fin. quæst.* 73. Menoch. *de arbitr judic lib.* 2 *cent.* 4. *cas.* 342. *num.* 9. Boër. *decis.* 133. & Georg. Tholosan. *lib.* 2. *de Republ. cap.* 6. *num.* 16. S. L. 48 *l.* 1. ff. *h t. l.* 1. *C. h. t.* 49 *l.* 1. §. 1. *l.* 20. ff. *ad leg. Corn. de falsis. l.* 4. *in fin. l.* 8. *in fin.* ff. *de accusat.* 50 Facit *l.* 1. *l.* 20. ff. *de his, qui notantur.* 51 Facit *l.* 1. §. 6. ff. *de postulando.* 52 Ob rem judicandam, Cic. 2. *ad Atticum* 1. & 2. *de finibus.*

accu-

accusandum, vel non accusandum: utque Urbani [1] *Magistratus ab omni sorde* [2] *se abstineant, neve plus domini muneris* [3] *in anno* [4] *accipiant, quam quod sit aureorum centum.*

De judicibus & arbitris. De vinculis. De condemnatione & absolutione. De litis æstimatione. De judicio faciendo, vel non faciendo. 1. *De personis exceptis, vel non.* 2. *De opere publico, de frumento publico. De sartis tectis tuendis.* 3. *De pœna.*

7. MACER lib. 1. Publicorum judiciorum.

LEx Julia de repetundis præcipit, *Ne quis ob judicem, arbitrumve dandum* [5], *mutandum, jubendumve, ut judicet, neve ob non dandum, non mutandum, non jubendum, ut judicet: neve ob hominem in vincula publica conjiciendum, vinciendum, vincirive jubendum, exve vinculis dimittendum: neve quis ob hominem condemnandum, absolvendumve: neve ob litem æstimandam, judiciumve capitis pecuniæve faciendum vel non faciendum, aliquid* acceperit. §. 1. Apparet autem, quod Lex ab exceptis [6] quidem in infinitum [7] capere permittit [8], ab his autem, qui *hoc capite* enumerantur, a nullo, neque ullam quantitatem capere permittit. §. 2. Illud quoque cavetur: *Ne in acceptum feratur* [9] *opus publicum faciendum* [10], *frumentum publice dandum, præbendum, adprehendendum* [11], *sarta* [12] *tecta tuenda, antequam perfecta probata, præstita* [13] *lege erunt.* §. 3. Hodie [14] ex Lege repetundarum extra [15] ordinem puniuntur, & plerumque vel exilio puniuntur, vel etiam durius, prout admiserint. Quid enim, si ob hominem necandum pecuniam acceperint [16]? vel licet non acceperint, [calore [17] tamen inducti interfecerint] vel innocentem, vel quem punire non debuerant? capite plecti debent, vel certe in insulam deportari, ut plerique puniti sunt.

De contractibus & usucapione.

8. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

QUod contra Legem repetundarum Proconsuli [18] vel Prætori [19] donatum est [20], non poterit usucapi. §. 1. Eadem Lex *Venditiones* [21], *locationes ejus rei causa pluris* [22] *minorisve factas, irritas facit: impeditque* [23] *usucapionem, prius quam in potestatem ejus, a quo profecta res sit, heredisve ejus veniat.*

De eo, qui munus publice mandatum rupit.

9. PAPINIANUS lib. 15. Responsorum.

QUi munus [24] publice mandatum accepta pecunia ruperunt [25], crimine repetundarum postulantur.

TIT. XII.

DE [26] LEGE JULIA DE ANNONA [27].

De servo & domino.

1. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

COnstitit [28] inter servum & dominum judicium, si [29] annonam publicam fraudasse [30] dicat dominum.

De eo, qui contra annonam fecit, societatemve coiit. 1. *De navibus & nautis.* 2. *De pœna.*

2. ULPIANUS lib. 9. de Officio Proconsulis.

LEge Julia de annona pœna statuitur adversus eum, qui contra [31] annonam fecerit, societatemve [32] coierit, quo annona carior [33] fiat. §. 1. Eadem Lege continetur, ne quis navem [34], nautamve retineat, aut dolo malo faciat, quo magis detineatur. §. 2. Et pœna viginti aureorum statuitur.

1. De decurionibus. 2. De mulieribus.

3. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus, Augusti, in hæc verba rescripserunt, *Minime æquum est, decuriones civibus suis frumentum vilius* [35], *quam annona exigit, vendere.* §. 1. Item scripserunt, *jus non* [36] *esse ordini cujusque civitatis pretium grani, quod invehitur, statuere.* §. 2. Item in hæc verba rescripserunt: *Etsi non solent hoc genus nunciationis mulieres* [37] *exercere, tamen quia demonstraturam te, quæ ad utilitatem annonæ pertinent, polliceris, Præfectum annonæ docere potes.*

TIT. XIII.

AD LEGEM JULIAM PECULATUS [38], ET DE SACRILEGIS [39], ET [DE] RESIDUIS [40].

Qui tenentur Lege Julia peculatus.

1. ULPIANUS lib. 44. ad Sabinum.

LEge Julia peculatus cavetur, *Ne quis ex pecunia sacra* [41], *religiosa* [42], *publicave* [43] *auferat* [44], *neve intercipiat* [45]: *neve in rem suam vertat* [46]: *neve faciat, quo quis auferat, intercipiat, [vel] in rem suam vertat, nisi cui utique Lege licebit: neve quis in aurum, argentum, æs publicum quid indat* [47]: *neve immisceat, neve, quo quid indatur, immisceatur, faciat sciens dolo malo, quo id pejus fiat.*

De residuis.

2. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

LEge Julia de residuis tenetur, qui publicam pecuniam delegatam [48] in usum aliquem retinuit, neque in eum consumpsit.

De pœna peculatus.

3. ULPIANUS lib. 1. de Adulteriis.

PEculatus pœna aquæ [49] & ignis Interdictionem, in quam hodie [50] successit deportatio [51], continet. Porro qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina jura, ita & bona amittit.

De peculatu. 1. *De sacrilegio.* 3. *De residuis.* 6. *De thesauro.* 7. *De re civitatis.*

4. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

LEge Julia peculatus tenetur, qui pecuniam sacram [52], religiosam [53] abstulerit, interceperit. §. 1. Sed etsi donatum Deo immortali [54] abstulerit, peculatus pœna tenetur. §. 2. Mandatis [55] autem cavetur de sacrilegis; ut Præsides [56] sacrilegos, latrones, plagiarios conquirant, & ut [prout] *quisque deliquerit*, in eum animadvertant. Et sic constitutionibus cavetur, ut sacrilegi *extra* [57] *ordinem* digna pœna puniantur. §. 3. Lege Julia de residuis tenetur is, apud quem ex [58] locatione, emptione, *alimentaria ratione*, ex pecunia, quam accepit, aliave qua causa, pecunia publica resedit. §. 4. Sed & qui *publicam pecuniam* in usus aliquos acceptam retinuerit, nec erogaverit, hac Lege tenetur. §. 5. Qua Lege damnatus [59], *amplius* [60] *tertia parte*, quam debet, punitur. §. 6. Non fit locus religiosus, ubi thesaurus invenitur: nam etsi in monumento inventus fuerit, non [61] quasi religiosus tollitur [62]: quod enim sepelire [63] quis prohibetur, id religiosum facere non potest: at pecunia sepeliri non [64] potest, ut & mandatis Principalibus cavetur. §. 7. Sed, & si de re *Civitatis* aliquid subripiatur, Constitutionibus Principum Divorum Trajani & Hadriani cavetur, peculatus [65] crimen committi [66]: & hoc jure utimur [67].

1 *Eclog.* 16. *c.* 6. 2 Sordibus abstinendum. per sordes aliquid facere, est avare facere. 3 Doni, munerisve. *vulg. Hal.* Recte *munus* addidit: ξένια γὰρ καὶ δῶρα ἀποτυφλοῦντα ὀφθαλμοὺς σοφῶν. *Ecclesiast.* 20. adde *Exod.* 24. 4 Id videtur abrogari *l.* 6. *C. h. t.* quæ vetat quidquam accipi. 5 Magistratus munera, sive partes, vel officia observa, judicare, arbitrum dare vel mutare, jubere judicare vel non judicare, in vincula publica conjicere aut vincire, aut vinciri jubere, ex vinculis dimittere, condemnare, absolvere, litem æstimare, judicium capitis pecuniarium facere. 6 Vide *l.* 1. *ff. h. t.* 7 Illo non in infinitum: cum immodica munera inter conjuges sint prohibita. *l.* 31. §. 8. *ff. de donationibus inter virum.* vide ad hunc locum Cujac. 6. *observ.* 18. 8 Permittit, iis autem qui &c. Cujac. 6. *observ.* 18. 9 Judex accepto ferre alicui non potest opus publicum faciendum. 10 Faciendum adprobandum: Cujac. 11. *obs.* 22. 11 Adprobandum. *Hal. vulgat.* appendendum, Budæus, quod Cujacio displicet; nec enim frumentum adpenditur, ut panis, sed admetiri solet. & in duodecim Tabul. libræ farris, sunt panis libræ. farre convenire in manum, est farreo pane convenire, Ulpianus, *in fragmentis.* & apud Persium illo loco, populi cribro decussa farina, farinæ verbo panis significatur. vide Cujac. 11. *obs.* 22. 12 Vide Festum *in sarta & produit.* Cicer. 3. *Verrina.* vide *l.* 7. §. 2. *supr. de usufr.* 13 De operæ lege faciundo dixi 1. *Verrina.* 14 Pœna hæc antea non fuit. vide quæ scripsi ad *l.* 32. *ff. ad l. Corn. de falsis.* 15 *l.* 8. *ff. de publ. judic.* est igitur arbitraria. vide Papon. 2. *notar.* 7. *cap. du crime de concussion fol.* 503. 16 Vide Roman. *ad l. cum mulier. col.* 32. *sol. matrimon. in verb. adverte tamen.* quem sequitur Felinus *ad cap. dilecti. n.* 12. *extr. de exception.* Marsilium *sing.* 100. & 270. Marantam *de ord. jud.* 4. *part.* 1. *distinct. n.* 50. Mod. 17 ἢ κατὰ θερμότητα. *Eclog. ibid. c.* 7. vide ad hunc locum Papon. 4. *arrest. n.* 14. 57. 18 *l.* 6. §. 3. *ff. de offic. Proc.* 19 Adde *l.* 18. *ff. de offic. Præsid.* 20 Ob aliquam ex præcedentibus & superius enumeratis causis. 21 *l.* 46. *ff. de contrah. empt. l.* 46. §. 2. *ff. de jure fisc. l. unic. C. de contract. jud.* vide quæ scripsi ad *l.* 25. *C. de donat.* 22 Alias non prohibentur emere & conducere justo pretio. 23 Sic Ecloga, ὅτι τὸ δοθὲν διαχρήσεως δεσπόζεται. id est, *nec donatum usucapitur &c.* 24 *l.* 1. *supr. h. t.* 25 Ruperunt. *Hal.*

26 Ad Leg. Juliam de Annona. *vulg. Hal.* Pœna hujus criminis quæ sit, vide in *l.* 2. *in fin. ff. h. t.* 27 20. *Eclog.* 18. vide Papon. 2. *notar.* 7. *c. d'abus commis sur la police des vivres.* adde *l.* 6. *ff. de extraord. crimin.* §. *ult. Inst. de publ. judic.* vide Petr. Gregor. 39. *syntagm.* 30. 28 19. *Synops. Basil.* 10. *ex lib.* 60. *tit.* 44. *c.* 1. 29 *l.* 4. *l.* 53. *ff. de judic. l.* 12. *ff. de accus. tit.* 16. *ex tit.* 44. *c.* 1. 30 Fraudare publicam annonam crimen est, fraudare & tentare est vexare, *l.* 6. *ff. de extraord. crim.* corruptam vendere, *l.* 1. *C. de Canone frumentario urbis Romæ. lib.* 11. *tit.* 22. arenam, seu aliud quid ei miscere. *l.* 27. §. 20. *ff. ad Leg. Aquil.* 31 Hæc species criminis admodum est generalis. 32 Societatem coire, quo annona fiat carior, non licet: inde vetita monopolia. *Eclog. d. loco* & *C. de monopoliis.* facit *l.* 3. *in fin. ff. de feriis.* 33 *Eclog. ibid. c. id ne fiat.* sed ut justo pretio caro & annona vendatur, ad curam præfecti urbis pertinet; *l.* 1. §. 11. *ff. de offic. præf. urbi.* quin Episcopis, id est, Ministris Verbi Divini curæ id esse debet, *l.* 1. *C. de Episc. aud.* ad eam rem speciales Episcopi, pani & cæteris rebus venalibus ad quotidianum victum servientes, *l.* 18. §. 7. *ff. de muner.* antiquitus præpositi erant. Galli *commissaires des vivres*, vel *Juges de la police* appellant: quin & præfecti annonæ fuere, quorum meminit Tacit. 13. Lamprid. *in Alexandro.* 34 Annonam is etiam adtentat, qui naves ac nautas annonam advehentes retinet. 35 Vide *l.* 8. *ff. ad municipalem.* 36 Cur ita? collige ex *l.* 9. *supr. rer. amot.* Imo æquum est. *l.* 1. §. 11. *ff. de offic. præfecti urbi.* 37 V. *l.* 13. *ff. de accusat.*

38 De crimine peculatus. *L.* 9. *C.* 28. 9. *C. Theod.* 28. Paul. 5. *sent.* 27. §. 9. *Inst. de publ. judic.* περὶ τῶν δημόσια χρήματα ὀφελομένων, ἢ εἰς ἰδίας χρείας τρεψάντων ἢ ὅλως νοσφισαμένων, ἢ δόλον ἐν αὐτοῖς ποιησάντων &c. *Ecl.* 60. §. 45. vide Papon. 2. *notar.* 7. *c. du crime de peculat.* Petr. Gregor. 34. *syntagm.* 19. Peculatus tenetur, qui publicam pecuniam furatus est. Pœna peculatus quæ, *l.* 3. *l.* 13. *ff. h. t.* 39 Paul. 5. *sentent.* 19. de sacrilegiis, *vulg. Hal.* 6. Harm. 3. *c.* περὶ ἱεροσύλων. & 60. *Eclog.* 45. περὶ ἱεροσυλίας. adde Papon. 22. *arrest.* 20. *n.* 3. eundem 2. *notar.* 7. *c. du crime de sacrilege.* Petr. Gregor. 33. *syntagm.* 14. 15. 16. 17. 18. Pœna sacrilegii, & quid sacrilegium, vide *l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *l.* 9. *l.* 10. *in fin. ff. h. t.* 40 Pœna residui, & quid residuum, v. in *l.* 2. *l.* 4. §. 3. §. 4. §. 5. *ff. h. t. l.* 2. *l.* 4. §. 5. *ff. h. t.* 60. *Ecl.* 45. vide Papon. 3. *notar.* 7. *c. des restes, ou des residus* Petr. Gregor. 34. *syntagm.* 30. 41 *l.* 4. *ff. h. t.* §. 9. *Inst. de publ. judic.* 42 *d. l.* 4. *d.* §. 9. 43 *l.* 2. *l.* 4. §. 4. *ff. h. t.* vel civili *d. l.* 4. *in fin. l.* 9. §. *ult. ff. h. t.* 44 Per vim. 45 Clam per fraudem. 46 Recte id additum est. Potest enim auferre & intercipere alterius causa. 47 *l.* 9. *ff. ad leg. Corn. de falsis.* 48 *l.* 4. §. 4. *l.* 9. §. *ult. ff. h. t.* 49 Dixi ad *l.* 1. §. 2. *ff. de leg.* 3. 50 Antea non ita fuit. dixi ad *l.* 32. *ff. ad leg. Corn. de falsis.* 51 Quadrupli pœna. Paul. 5. *sent.* 27. §. *unic.* amissione bonorum, 60. *Eclog.* 45. vide ad hunc locum Petr. Gregor. 35. *syntagm.* 19. *n.* 4. apud Gallos Lege Francisci I. *sur la reddition des Comptes.* peculatus crimen confiscatione corporum & bonorum punitur, forte imitatione *l.* 1. *C. Theod. de crim. peculat.* quæ est Arcadii & Theodosii, quos ante pœna peculatus non excedebat deportationem ad metallum. 52 *l.* 1. *supr. h. t.* 53 *l.* 6. *ff. h. t.* 54 Deus immortalis. 55 Principum scil. ad Proconsules & Rectores provinciarum. 56 *l.* 13. *ff. de offic. Præsid.* 57 Sacrilegii pœna extraordinaria est pro qualitate delicti: ad bestias enim damnantur sacrilegi, vivi exuruntur, furcis suspenduntur, ad metallum damnantur, deportantur, *l.* 6. *ff. h. t.* capite puniuntur: quod quid sit, vide quæ notavi ad *l.* 9. *ff. h. t.* De pœnis sacrilegii, vide Petr. Gregor. 33. *syntagm.* 15. *c.* 16. *de pœn. veri sacrilegii. c.* 17. 18. huc refer Papon. 24. *arrest.* 10. *num.* 3. 4. 58 Lex de residuis proprie pertinet ad collectores vectigalium, quæstores, receptores & thesaurarios, curatores Reipublicæ, qui sæpe hoc crimen, ut & peculatus admittunt. 59 Pœnam damnati de residuis nota. Reatum autem contrahit quæstor, si anno integro rationem reddere distulit. *l.* 9. *in fin. ff. h. t.* 60 Id est, non modo reliqua, quæ habet restituit, sed eo *amplius* tripli pœna punitur, quin & quadrupli, *l.* 6. *in fin. ff. h. t.* interdum dupli, *l. ult. C. de frumento urbis Constantinopolitanæ.* quam pœnam hodie etiam observari apud *Gallos* refert Papo, 2. *notar.* 7. *c. des restes.* 61 Thesaurus non ideo religiosa res est, quod ex loco religioso tollitur. 62 Ex loco religioso quid non religiosum tolli potest, ut thesaurus. 63 Religiosum locum, mortuum ibi sepeliendo, facimus. *l.* 6. *in fin. ff. de divisione rer.* 64 Thesaurum sepelire prohibemur. 65 Imo non peculatus, sed furti, *l.* 81. *ff. de furt.* Alciat. 1. *dispunct.* 3. in *d. l.* 81. legit, necnon crimen peculatus. Duaren. 2. *dispunct.* 29. P. Faber 1. *semestr.* 22. *fol.* 43. & Fornerius ita rem dissolvunt, 2. *select.* 22. furti teneri ex Lege Julia, peculatus vero ex constitutionibus. Petr. Gregor. 32. *syntagm.* 19. *n.* 1. peculatus teneri, qui fisci, vel civitatis Romanæ pecuniam subripuit; non teneri, qui aliis civitatibus pecuniam subripiat. 66 Causa dubitandi ex *l.* 15. *ff. de verb. sign.* sumitur: is enim peculatus tenetur, qui publicam pecuniam intercepit *l.* 1. *ff. h. t.* At ea proprie sunt publica, quæ populi sunt Romani, non quæ civitatum reliquarum *d. l.* 15. 67 Hæc verba demonstrant, adversum jure veteri obtinuisse. Ideoque si civitatis bona publica dicuntur, abusive & figurate id intelligendum est, ex privilegio, vel interpretatione: sola enim publica sunt, quæ populi sunt Romani. *l.* 15. *ff. de verb. signif.* 1. Harm. 1.

De rebus privatis in ædem depositis.

5. IDEM lib. 5. Regularum.

DIvi Severus & Antoninus Cassio Festo rescripserunt [1], *res privatorum* [2], si in ædem sacram *deposita*, subreptæ fuerint; furti actionem, non sacrilegii esse.

De pœna sacrilegii. 1. *De his, qui in moneta publica operantur.* 2. *De metallis Cæsarianis.*

6. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconsulis.

SAcrilegii pœnam debebit Proconsul pro [3] qualitate personæ, proque rei [4] conditione, & temporis [5], & ætatis [6], & sexus [7], vel severius vel clementius statuere: scio multos & ad bestias [8] damnasse *sacrilegos*: nonnullos etiam vivos exussisse [9], alios vero in furca [10] suspendisse. Sed moderanda pœna est usque *ad bestiarum damnationem* eorum, qui manu [11] facta templum effugerunt [12], & dona [13] Dei noctu tulerunt: cæterum, si quis interdiu modicum [14] aliquid de templo tulit, pœna metalli coërcendus est, aut si honestiore loco natus sit, deportandus [15] in insulam est. §. 1. Qui cum in *moneta* [16] publica operarentur, extrinsecus [17] sibi signant pecuniam forma publica, vel signatam furantur, hi non videntur adulterinam monetam exercuisse: sed furtum publicæ monetæ fecisse, quod ad [18] peculatus crimen accedit. §. 2. Si quis ex [19] metallis Cæsarianis *aurum, argentumve furatus* fuerit, ex Edicto Divi Pii, exilio vel metallo, prout dignitas personæ, punitur. Is autem, *qui furanti signum* [20] *præbuit*, perinde habetur, atque si manifesti furti condemnatus esset, & famosus efficitur. Qui autem aurum ex metallo habuerit [21] illicite, & conflaverit, in quadruplum condemnatur.

De quinquennii præscriptione.

7. VENULEIUS SATURNINUS lib. 2. Judiciorum Publicorum.

PEculatus crimen ante [22] *quinquennium* admissum objici non oportet.

De tabulis.

8. IDEM lib. 3. Judiciorum publicorum.

QUi tabulam æream [23] Legis [24], formamve [25] agrorum, aut quid aliud [26] continentem refixerit, vel quid inde immutaverit, Lege Julia peculatus tenetur. §. 1. Eadem Lege tenetur, qui quid [27] in *tabulis publicis* deleverit vel induxerit.

De pœna sacrilegii. 1. *Qui sunt sacrilegi vel non.* 2. *De peculatu.* 5. *De tabulis publicis.* 6. *De residuis.*

9. PAULUS lib. sing. de Judiciis publicis.

SAcrilegi [capite [28]] puniuntur. §. 1. Sunt [29] autem sacrilegi, qui publica sacra compilaverunt: at qui privata sacra, vel ædiculas incustoditas tentaverunt, amplius quam fures, minus quam sacrilegi, merentur. Quare quod sacrum, quodve admissum, in sacrilegii crimen cadat, diligenter considerandum est. §. 2. Labeo libro XXXVIII. posteriorum, peculatum definit, pecuniæ publicæ aut sacræ furtum non ab eo factum, cujus periculo fuit: & ideo æditurum in his, quæ ei tradita sunt, peculatum non admittere.

§. 3. *Eodem capite* inferius scribit, non solum pecuniam publicam, sed etiam [30] privatam crimen peculatus facere, si quis, quod fisco debetur, simulans [31] se fisci creditorem, accepit, quamvis privatam [32] pecuniam abstulerit. §. 4. Is autem, qui pecuniam trajiciendam [33] suscepit, vel quilibet alius, ad cujus periculum pecunia pertinet, peculatum non committit. §. 5. Senatus jussit, Lege peculatus teneri eos, qui injussu ejus, qui *ei rei præerit*, tabularum publicarum inspiciendarum [34] describendarumque potestatem fecerint.

§. 6. Eum [quoque] qui pecuniam publicam in usus [35] aliquos retinuerit, nec erogaverit, hac Lege teneri Labeo libro XXXVIII. posteriorum scripsit. Cum eo autem, qui cum provincia abiret, pecuniam, quæ penes se esset, ad ærarium [36] professus retinuerit, non esse residuæ pecuniæ actionem: quia eam privatus fisco debeat: & ideo inter *debitores* eum ferri: eamque ab eo is, qui hoc imperio utitur, exigeret, id est, pignus capiendo [37], corpus retinendo, multam [38] dicendo: sed eam quoque Lex Julia residuorum post [39] *annum* residuam esse jussit.

De peculatu. 1. *De sacrilegio.*

10. MARCIANUS lib. 1. Judiciorum Publicorum.

HAc Lege tenetur, qui in tabulis [40] publicis [41] minorem pecuniam, quam quid venierit aut locaverit, scripserit: aliudve quid simile commiserit. §. 1. Divus Severus & Antoninus quendam Clarissimum Juvenem, cum inventus esset arculam in templum ponere, ibique hominem includere, qui post clusum templum, de arca exiret, & de templo multa subtraheret, & se in arculam iterum referret, convictum in insulam deportaverunt [42].

De eo, qui muros perforavit vel inde aliquid abstulerit. 1. *De sacrarium ingresso.*

11. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

QUi perforaverit muros [43], vel inde aliquid abstulerit, peculatus actione tenetur [44]. §. 1. Ὁ ἐν [45] θυσιαστηρίῳ [46] εἰσιὼν [47] ἐν ἡμέρᾳ ἢ νυκτὶ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἱερῶν τι ἀφαιρούμενος, τυφλούσθω [48]. ὁ δὲ ἔξω τοῦ θυσιαστηρίου ἐκ τοῦ ἄλλου ναοῦ ἀφελόμενος, τυπτόμενος, καὶ κειρόμενος, ἐξοριζέσθω. Hoc est, *Qui sacrarium ingressus interdiu vel noctu, sacrorum aliquid inde aufert, excæcator: qui vero extra sacrarium e templo reliquo aufert, verberatus & tonsus exilio multator.*

De pecunia exacta a debitore fisci.

12. MARCELLUS lib. 25. Digestorum.

PEculatus nequaquam committitur, si exigam ab eo pecuniam, qui & mihi [49] & fisco debet: non enim pecunia fisci intercipitur, quæ debitori ejus aufertur, scilicet qui manet debitor fisci nihilominus.

De præda ab hostibus capta.

13. MODESTINUS lib. 2. de Pœnis.

IS, qui prædam ab hostibus captam [50] subripuit, Lege peculatus tenetur, & in quadruplum [51] damnatur.

De heredibus. quid veniat in quæstionem.

14. PAPINIANUS lib. 36. Quæstionum.

PUblica judicia peculatus [52], de residuis [53], & repetundarum [54], similiter adversus heredem [55] exercentur: nec immerito: cum in his quæstio principalis ablatæ pecuniæ moveatur.

1 Hoc olim etiam quæsitum fuit a Rhetoribus, opus ideo fuit Constitutione Imperatoria ad id definiendum, erant magnæ in contrariam partem rationes, si quidem fieri videtur injuria & privatis, & Diis, pecuniæ custodibus utique semper futuris infidis, nisi tale crimen graviter vindicetur: ad hæc, cum locus sacer præstantior sit pecunia, æquum videbatur, pecuniam loci conditionem sequi, *l.* 16. §. 4. ℨ. *de pœn.* de quo vide Cujac. 13 *obs.* 19. 2 Quid e contrario dicendum, si res sacræ ex privata domo subripiantur? vide Cujac. *ibid. in fin.* Goth. Jure canonico sacrilegium committitur non tantum, ubi res sacra e loco non sacro; sed etiam, ubi res non sacra e loco sacro aufertur. *can. quisquis. vers. similiter.* 17. *quæst.* 4. Vide Damhoud. *pract. criminal. c.* 13. *n.* 2. 3. 4. Ans. 3 Vide quæ notavi ad *l.* 4. §. 2. *supr. h. t.* 4 Huc pertinet, quod refert Papon. 24. *arrest.* 10. *n.* 3. sacrilegium ob sui pondus, & quantitatem morte punitum fuisse. 5 Aliud enim si noctu, aliud si interdiu. vide Paul. 5. *sent.* 19. quam tamen distinctionem, *Eclog.* 60. *tit.* 45. *c.* 11. & 6. & Harmenop. 55. *in fin.* non admittit, sacrilegos etiam eo casu excæcari refert. 6 Sacrilegii etiam insignis pœna, habita ratione ætatis, minui potest. quam in rem vide arrest. apud Papon. 24. *arrest.* 10. *c.* 4. 7 Adde *l.* 38. §. 7. *supr. ad l. Jul. de adult. l.* 2. *in fin. supr. de termino.* vide plenius Tiraquell. *tract. de pœnis causa* 9. ubi [illegible], in pœnis mitius agi propter sexum. 8 Paul. *d. loco.* 9 Ignis supplicium maximum. de quo vide quæ notavi ad *l. un. C. de Nili aggeribus.* 10 In furcas. *vulgat. Hal.* 11 Templum qui manu facta prædandi aut depopulandi gratia irrumpunt, bestiis objiciuntur. Paul 5. *sent.* 19. §. 1. *unic.* 12 Effregerunt. 13 *l.* 4. §. 1. *supr. h. t.* 14 Leve aliquid. Paul. *dicto loco.* 15 *l.* 10. *in fin.* ℨ. *h. t.* 16 Moneta publica potest accipi pro loco, in quo moneta publice cuditur. 17 Id est, præter eam, quam publico nomine faciunt. adde *l. ultim. C. de falsa moneta.* 18 Furtum publicæ monetæ ad peculatus crimen accedit. 19 *l.* 38. ℨ. *de pœnis.* 20 Signum. *vulgat. Hal.* & male: nam signum dare non præbere dicimus. Accursius sinum videtur legisse, cum hic adnotet inter varias lectiones, *alias signum.* Sinum præbere furanti est partem vestimenti laxiorem, quæ solebat in humerum rejici pecuniæ, scilicet, reive alterius suscipiendæ, atque in occulto habendæ gratia, furi accommodare; nam sinus est pars togæ. vide Turneb. 6. *advers.* 7. Petr. Fabr. 1. *semestr.* 22. *fol.* 239. Theophilum, §. 11. *Inst. de obl. ex delicto.* 11. Gell. 18. 21 Ab alio scilicet, & quidem sciens. id ita interpretatur Petr. Faber 1. *semestr.* 22. *fol.* 242. *in fin.* 22 Μετὰ πενταετίαν. 60. *Eclog.* 45. *c.* 8. & sic post quinquennium peculatus crimen objici non potest. An hoc hodie verum? non puto: sed vicennio tantum præscribi, *l.* 12. *C. ad leg. Corn. de falsis.* quin Papo, 2. *notar.* 7. *c. du crime de peculat.* habita ratione hujus criminis, quo publica utilitas impugnatur, tricennio tantum præscribi refert. 23 Æneam. *vulg.* Tabula hæc, dicitur publica, *l.* 4. §. 1. ℨ. *de censibus.* census, *l.* 21. §. *ult. supr. de annuis.* Leges & formam agrorum continebat, ℨ. *h. t.* ex ea, ut census præstandus esset, dignoscebatur. *d. l.* 4. *d. l.* 21. Urbicus. De modo agrorum quæstiones fere nascuntur in agris divisis & adsignatis: sed quia in ære sive forma agrorum modus, cuique militi adsignatus, comprehensus est, ea forma vicinos obligat inter se, quia publica est. vide Cujac. *c.* 10. *observ.* 2. 24 Leges. *vulgat.* forte non male: videtur enim intelligere Leges, quas privati in agris suis privatis dicebant; in adsignatis & colonicis, qui veteranos & colonos eo deduxerant. de quo dixi ad *l.* 1. §. 23. *supr. de aqua & aquæ pluv.* Sed Lex hæc forte accipienda pro Lege publica. 25 Forma agrorum quæ fuerit, ut melius intelligamus, sciendum est, agrorum adsignatorum, limitatorumque (id est, qui limitibus institutis per centurias divisi erant, formam, modumque cujusque centuriæ ac limitem complectentes. vide *l.* 29. *supr. de adqu. rer. domin.*) æreis tabulis ad æternitatem fixis (tollendæ in posterum omnis controversiæ causa) inscribi consuevisse: Verbi gratia, datum, adsignatum illi tantum, redditum, commutatum pro suo: item reddita veteri possessori, data, adsignata, concessa, excepta, reddita. de quo vide Siculum Flaccum, 1. *de condit. agrorum.* Valerium Probum, *in notis.* Hygenum, 1. & 2. *de limitibus agrorum.* Aggenum Urbicum. Id æs in controversiis inspici solebat. Cæterum diversorum duntaxat, adsignatorumque agrorum formæ in tabulas referebantur. In occupatoriis vero agris (quos [illegible] veteribus [illegible] victor populus occupaverat) nullum æs, nulla forma, quæ possessoribus publicæ fidei testimonium redderet. vide Siculum Flaccum, *ibidem.* Brissonium, 4 *selectar.* 5. 26 Adde *l.* 16. *supr. ad leg. Corn de falsis.* Petr. Faber 1. *semestr* 22. *fol.* 236. & *sequent.* moris fuisse ait, ut pecuniæ publicæ debitores ad ærarium profiterentur, *l.* 9. §. 6 *infr. h. t.* id est, rationes [illegible] apud quæstorem [illegible] a senatu, vel [illegible] conficerent & consolidarent, & in provincia relinquerent: alias, verbis totidem ad ærarium in urbe, ad præsidem provinciæ referrent. vide Ciceron. 6. *ad Atticum* 7. 2. *familiar.* 17. *oratione* 37. in Pisonem, 9. *familiarium* 20. 27 Idem dicendum, si delevit vel induxit leges annonæ, distinctiones agrorum, provinciarum, jurisdictionum. de quibus vide Paponem, 2. *notar.* 7. 28 Pœna sacrilegii capitalis. §. 10. *Inst. de rer. divis.* Imo extra ordinem, *l.* 4. §. 1. *l.* 6 *supr. h. t.* Clar. 5. *sent.* §. *sacrileg.* 16. ex communi opinione fatetur extraordinarium, sed tamen semper capitale, sive in sacro vel profano [illegible] admissum. Et hæc quidem fuit opinio Glossæ, in §. *in fin.* [illegible] *jurius.* qua a Senatu Burdegalensi quendam ultimo supplicio affectum refert Papo, 24. *arrestor.* 10. *n.* 3. 29 Vid. 7. Quint. 3. nota crimen medium inter sacrilegium & furtum. 30 Interdum qui rem privatam intercepit, peculatus tenetur, *ut hic.* 31 Sensus est, qui falsi mandati exhibitione a publicano, vel quæstore pecuniam exigit, peculatus tenetur: aliud erit, si ab eo, qui mihi, ut & fisco debet, pecuniam exegero. *l.* 12. ℨ. *h. t.* 32 Quamvis publicanus ex sua & privata, ac non publica pecunia petenti numeravit. 33 Trajectione pecuniæ publicæ non committitur peculatus, *ut hic.* nisi eo nomine quis trajecerit, ut eam suo nomine mutuam daret. id enim est crimen peculatus. *l. ult. C. de his, qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam acceperunt.* 34 Oculos in publicis rebus inspiciendis continentes habere oportet. 35 V. *l.* 2. ℨ. *h. t.* 36 Hoc quid sit, explicavi ad *l.* 8. *supr. h. t. l.* 13. & 42. *infr. de jur.* [illegible] *l.* 4. §. 20. *supr. de fideicomm. libert.* adde Petr. Fabr. 1. *semestr.* 22. 37 Cogendi publici debitoris modos observa, §. 3. *Inst. de satisd. tut. l.* 4. §. 2. ℨ. *de damno.* dixi ad [illegible] §. 3. ℨ. *quod metus causa.* 38 Adde & coercitionem. 39 Post annuam moram in solvendo commissam quæstor publicus in crimen de residuis incurrit. Magistratus vel officialis, qui finita administratione, fiscalem pecuniam penes se esse professus, eam retinet, intra annum tenetur tantum quantum si debitor fiscalis: post annum, Lege Julia de residuis. 40 Tabulis publicis solebant inferi pretia rerum publice venditarum & locatarum. 41 *l.* 8. *supr. h. t.* 42 *l.* 6. *supr. h. t.* 43 Publicos vel Ecclesiæ, *Accurs.* ubi publica pecunia est. Petr. Gregor. 39. *syntagm.* 19. *n.* 3. *in fin.* 44 Cur ita? Muri sancti sunt, & quodammodo divini juris, *l.* 1. *l.* 8. *in fin. supr. de divis. rer.* adeo ut injussu Principis vel Præsidis reficere, aut eis aliquid superponere non liceat, *l.* 9. §. 4. *supr. de divis. rer.* quæ ex eo *lib.* 68. Ulpiani est. aut [illegible], *l.* 2. *supr. ne quid in loco sacro.* aut in eis habitare, *l.* 3. *d. tit. l. ult. supr. de rer. divis.* Peculatus autem ad res *sacras*, sanctas pertinet, *l.* 1. *supr. h. t.* v. Petr. Fabr. 1. *semestr.* 22. *in fin.* 45 Hic paragraphus desumptus est ex 60. *Ecl.* 45. *c.* 1. & 6. *Harm.* 5. περὶ ἱεροσύλων. cui adjunge *l.* 6. *supr. h. t.* Paul. 5. *sent.* 19. §. *unic.* 46 An idem in [illegible]? vid. *l.* 9. §. 1. *supr. h. t.* 47 Sacrilegi habentur, qui perrumpunt in Ecclesias Catholicas. v. Petr. Gregor. 23. *syntagm.* 18. 48 Pœna excæcationis Græcis familiaris, vid. *Novell.* 92. *Leon.* dixi plenius in Nomenclatore meo juris Græco apud Harmenopulum. 49 Vid. *l.* 9. §. 3. *supr. h. t.* 50 Et principis factam scil. vid. Papon. 2. *notar.* 7. *tit. du crime de peculat.* 51 *l.* 6. *in fin. supr. h. t.* 52 Hæc tria crimina in epigraphe hujus tituli conjunguntur. 53 Residua, quæ & reliquationes. *l.* 44. *supr. de administr. & peric. tut.* Inde reliquator. *l.* 102. §. 2. ℨ. *de solut.* Qui residuis cogendis a rege Galliæ præficitur, appellatur *Receveur des restes.* 54 *l.* 20. *supr. de accusationib.* 55 *l.* 2. *supr.* & *l.* 2. *C. ad l. Jul. repetundar.* vide Papon. *d. loco.*

TIT.

TIT. XIV.
DE [1] LEGE JULIA AMBITUS [2].

De creatione magistratuum & sacerdotum. 2. *De restitutione.* 3. *De vectigalibus.* 4. *De ingresso in domum judicis.*

1. MODESTINUS lib. 2. de Pœnis.

HÆc Lex in *Urbe hodie* [3] *cessat*: quia ad curam Principis [4] magistratuum creatio pertinet, non [5] ad populi favorem. §. 1. Quod si in municipio contra hanc Legem magistratum, aut sacerdotium [6] quis petierit: per Senatusconsultum centum [7] aureis cum infamia punitur. §. 2. Qua lege damnatus si alium convicerit, in integrum restituitur [8]: non [9] tamen pecuniam recipit. §. 3. Item is, qui novum [10] vectigal instituerit, ex Senatusconsulto hac pœna plectitur. §. 4. Et si quis reus, vel accusator [11], domum judicis ingrediatur [12], per Legem Juliam [13] judiciariam in Legem ambitus committit, id est, aureorum centum fisco inferre jubetur.

TIT. XV.
DE [14] LEGE [15] FABIA [16] DE PLAGIARIIS [17].

De venditione liberi hominis.

1. ULPIANUS [lib. 1. Regularum].

SI liberum [18] hominem [19] emptor sciens [20] emerit [21]: *Capitale crimen* adversus eum ex Lege Fabia de plagio nascitur: quo venditor quoque fit obnoxius, si sciens liberum esse vendiderit.

De servo absente vendito. 1. *De mandato. De fugitivo persequendo & distrahendo,* 2. *Vel ex causa empti habendo.* 3. *De fuga servi venditi.*

2. IDEM lib. 9. de officio Proconsulis.

SCiendum est, Legem Faviam ad eos non pertinere, qui cum absentes [22] servos haberent, eos vendiderunt: aliud [23] est enim abesse, aliud in fuga esse. §. 1. Item non pertinere ad eum, qui mandavit [24] servum fugitivum persequendum & distrahendum: nec enim fugam vendidit. §. 2. Amplius dicendum est, [&] si quis Titio mandaverit servum fugitivum [25] adprehendendum, ut si adprehendisset eum emptum haberet: cessare Senatusconsultum. §. 3. Hoc autem Senatusconsulto domini [quoque] continentur, qui fugam [26] servorum suorum vendiderunt.

De bonæ fidei possessore. 1. *De morte rei.*

3. MARCIANUS lib. 1. Judiciorum Publicorum.

LEgis Faviæ crimine suppressi mancipii bona fide possessor non tenetur: id est, qui ignorabat servum alienum, & qui voluntate domini putabat id eum agere, & ita de *bonæ fidei possessore* ipsa Lex scripta est: nam adjicitur, Si sciens [27] dolo malo hoc fecerit: & *sæpissime* a Principibus Severo & Antonino constitutum est, ne bonæ fidei possessores hac Lege teneantur. §. 1. Illud non est omittendum, quod exemplo Legis Aquiliæ, si is, propter quem quis in Faviam commisit, decesserit: adhuc accusatio & pœna Legis Faviæ superest, ut & Divus Severus & Antoninus rescripserunt.

De donatione, dote, permutatione.

4. GAJUS lib. 22. ad Edictum provinciale.

LEge Favia tenetur, qui sciens [28] liberum hominem donaverit, vel in dotem dederit. Item qui ex earum qua causa, sciens liberum esse, acceperit, in eadem causa haberi debeat, qua venditor & emptor habetur. Item & si pro eo res permutata fuerit.

De fugitivo celato.

5. MODESTINUS lib. 17. Responsorum respondit.

EUm, qui fugitivum alienum suscepisse [29] & celasse doceatur, ex eo, quod proprietatis quæstionem referret, crimen, si probetur, evitare minime posse.

De servo sollicitato vel intercepto. 1. *De eo, apud quem fugitivus operas suas locavit. Summa Legis Fabiæ.*

6. CALLISTRATUS lib. 6. de Cognitionibus.

NOn [30] statim plagiarium esse, qui furti crimine ob servos alienos interceptos tenetur, Divus Hadrianus in hæc verba rescripsit: *Servos alienos qui sollicitaverit aut interceperit, crimine plagii, quod illi intenditur, teneatur, necne, facit quæstionem: & ideo non me consuli de ea re oportet: sed quod verissimum in re præsenti cognoscitur, sequi Judicem oportet. Plane autem scire debet, posse aliquem furti crimine ob servos alienos interceptos teneri, nec idcirco tamen statim plagiarium esse existimari.* §. 1. Idem Princeps de eadem re in hæc verba rescripsit: *Apud quem unus aut alter fuerit fugitivus inventus qui operas* [31] *suas locaverint, ut pascerentur, & utique si iidem antea apud alios opus fecerint, hunc suppressorem non jure quis dixerit.* §. 2. Lege Favia cavetur, *Ut liber, qui hominem ingenuum* [32], *vel libertinum invitum celaverit, invinctum habuerit, emerit sciens dolo malo, quive in earum qua re socius erit, quique servo alieno, servave persuaserit, ut a domino dominave fugiat, vel eum eamve invito, vel insciente domino, dominave celaverit, invinctum habuerit,* [*emerit*] *sciens dolo malo, quive in ea re socius erit: ejus pœna* teneatur.

De pœna.

7. HERMOGENIANUS lib. 6. [33] Juris Epitomarum.

POEna *pecuniaria* [34] statuta Lege Favia, in usu esse desiit: nam in hoc crimine detecti, pro delicti modo coërcentur: & plerumque in metallum [35] damnantur.

TIT. XVI.
AD SENATUSCONSULTUM TURPILLIANUM [36], ET DE ABOLITIONIBUS CRIMINUM [37].

Quibus modis accusatores delinquunt, & coërcentur. 1. *De calumniatore.* 6. *De prævaricatore.* 7. *De eo qui destitit, & de abolitione.* 11. *De suspecti tutoris accusatione.* 12. *Si quis dicatur in Senatusconsultum Turpillianum incidisse.* 13. *De eo, qui accusatorem summittit, instigat aut mandat alicui, & instruit eum ad accusationem.* 14. *De eo, qui destitit.*

1. MARCIANUS libro sing. ad Senatusconsultum Turpillianum.

ACcusatorum temeritas tribus [38] modis detegitur, & tribus pœnis subjicitur: aut enim *calumniantur*, aut *prævaricantur*, aut *tergiversantur.*

1 Ad Leg. Juliam, *vulgat. Hal.* & ita Paul. 5. *sentent.* 30. 2 De ambitu. *L.* 9. *C.* 26. 9. *C. Theod.* 26. περὶ κολάκων. 60. *Eclog.* 46. §. 11. *Inst. de publ. judic.* vid. Papon. 2. *notar.* 7. *tit. d'Ambition & Simonie.* Petr. Greg. 36. *syntagm.* 29. Crimini ambitus affinis est Ecclesiasticorum Simonia. de qua vid. Clar. 5. *sentent* §. *Simonia.* Facete Plaut. *in prologo Amphitruon.* vult Legem ambitus pertinere ad eos, qui ambiebant palmam histrionibus, quique empti plausum immeritis faciebant, meritis negabant, per delegatos fautores sui similem, inquit, rem ij se in Legem jussit esse Jupiter, Quasi Magistratum sibi, alterive ambirent. & *post*: Qui minus eadem histrioni sit Lex, quæ bono viro? Fuit & hæc Lex 12. Tab. (quam ita lego apud Plin. 21. *c.* 3.) Qui coronam parit, ipse pecuniave sua, seipsi virtutis ergo adduitor. Id est, sive ipsimet per se, sive per servos vel per equos suos coronam meruerit, corona ei dum foris feretur, dumve sepultus erit, imponi poterit: quinimo ejus parentibus corona addi poterit. ut virtus filii patri in eo profit. & *Adducere* alioqui veteres dixere pro addere. vid. Fest. *Adduer.* id est, imponere. Porro ambitus ab ambiendo. Varro: qui populum circumit, ambit. 3 Quæ vis sit hujus vocis *hodie*, dixi ad *l.* 32. *supr. ad l. Corn. de fals.* 4 Principis nota est judices ac Magistratus creare, quod ut intelligi oporteat, v. Bodin. 1. *de la republique.* 10. in verbis, *la troisieme marque de souveraineté.* 5 Juvenal. *satyr.* 10. *vers.* 77. *Jampridem ex quo suffragia nulli Vendimus, effugit curas* (populus): *nam qui dabat olim Imperium, fasces, legiones, omnia, nunc se Continet, atque duas tantum res anxius optat, Panem & Circenses.* 6 Sacerdotium municipii ambire non licet, *l.* 11. *infr. de pollicitationib. l.* 31. *C. de Episcop.* adde *Novell.* 123. *c.* 16. 60. *Eclog.* 46 *c.* 1. Paul. 5. *sent.* 30. *Simon.* De Annatis pontifici præstari solitis alibi dicam. 7 An centum millia sestertium: ut vult Cujac. 19. *obs.* 31 An decem millia sestertium, ut notat Hotom. *disputatione de aureo Justinianeo fol.* 19. & 20. Cum illa pœna nulla levior, hac nulla gravior videntur, excepta aquæ & ignis interdictione? Ubi etiam notat adversus Cujac. hanc pœnam non esse ex Lege Julia, sed ex SC. ad Legem Juliam accommodato. Deinde hanc pœnam nihil ad ambitum in urbe Roma commissum pertinere, sed in municipiis duntaxat: puta si quis decurio ambitu & largitione duumviratum vel Sacerdotium adsecutus fuerit. 8 Præmium idem fuit delatoris ex Lege Calpurnia *de ambitu.* Cicer. *pro Cluentio.* idem fuit etiam Legis Pompeiæ. Appian. 2. si modo in pari minorive delicto alium convicisset, vel unum in majori. Dion, 20. vid. Cujac. 7. *obs.* 28. adde *l.* 13. *supr. de ei stad.* 9 Pœnas depensas repeti non solere, hinc colligit Cujac. quod multis probat, 8. *obs.* 39. vid. *l.* 42. *supr. de cond. indeviti.* 10 *l. ult. supr. ad l. Jul. de vi publ. & tit. C. vectigalia nova.* 11 Non idem forte de actore. vid. Cujac. 6. *obs.* 34. 12 Vide *l.* 1. *C. Theod. de offic. civil. jud.* 13 Leges Juliæ judiciariæ ab Augusto latæ sunt. Has Leges vocat Macr. lib. 1. *saturnal.* 10. Caput quoddam hic proponitur. Ne reus vel accusator domum judicis ingrediatur, *ut hic.* Quemadmodum eadem Lege Judiciaria per contrarium cautum fuit, Ne judices domos alienas introeant, ut & de Augusto scribit Dion, 54. Fuit & sub Tiberio SC. ne Senatores domum pantomimorum ingrederentur: & sub Claudio, ne domos Senatorias ingrederentur milites salutandi causa. Postea Valens, Gratianus, Valentinianus, Arcadius, Honorius & Theodosius constituerunt, ut ne meridianis horis, quod tempus vacuum est a judiciis, judices a litigatoribus adeantur. *l.* 1. *C. Theod. de offic. jud. civil.* 14 Ad Leg. Faviam de plagiariis *Hal.* 15 Verba hujus Legis vid. in *l.* 6. *in fin. infr. h. t.* 16 Fabia Lex de plagiariis. *L.* 9. *C.* 20. 9. *C. Theod.* 18. Paul. & Ulp 14. *collat. Leg. Mosaic.* Flavia, *vulgat.* §. 10 *Inst. de publ. judic.* Favia. *Hal.* 17 Plagiarii, qui vid. *tit.* 14. *collat. Leg. Mosaicar.* adde περὶ ἀνδραποδιστῶν. 60. *Eclog.* 48. περὶ αὐτομόλων καὶ ἀνδραποδιστῶν. 6. *Harm.* 9. adde ex eodem *c.* 13. Paponem, 2. *notar.* 7 *titu du crime de plagiaire* Petr. Gregor 36. *syntagm* 31. adde *Exod.* 21. *Deuter.* 24. 18 Plagii seu de plagiariis Lex videtur primo pertinuisse ad cives Romanos. Paul. 14. *collat. Leg. Mosaicarum.* deinde ad eos, qui in Italia liberti essent, Ulpian. *ibid.* postremo ad omnes omnino liberæ conditionis, *ut hic* 19 Vide *l.* 103. *supr. de verbor. obligat.* hinc colligere possis hominem liberum emi non posse. *ut hic.* sed nec pignorari, *l.* 9. *supr. de pignor.* vel locari. vide *Novell.* 134. *c.* 7. ne quidem volentem. vide *Novell. Leon.* 69. An homo liber in perpetuum possit operas suas locare alicui privato? vide Ripensem ad *l. obligatione.* 6. *supr. de pignor. num.* 10. Reipublicæ vel Xenodochio. vide eundem *ibid. n.* 11. an possit obses dari in publica vel privata causa? *n.* 12. An possit obligari ad servandas sedes pro debito pecuniario? *d. num.* 12. an possit a patre, famis tempore distrahi? *n.* 13. obses dari pro patre, vel pro extraneo? *n.* 14. an possit esse pignori ei, qui redemit eum ab hostibus, piratis vel latronibus? *n.* 16. & 17. & si eo casu valet jus pignoris, num cedi possit alteri? *n.* 18. An Vasalli a dominis vendi possint? *n.* 19. An civili Jure liber homo possit ad carceres obligari? *n.* 20. *ad* 30. vel renunciare beneficio cessionis? *n.* 30. An cadaver hominis possit pignorari? *n.* 34. 20 Pœna plagii capitalis, *ut hic.* imo pecuniaria & extraordinaria. vide *l. ultim. infr. h. t.* 21 6. Harmenopul. 14. 60. *Eclog.* 48. *c.* 15. secus si ignorans. *l.* 4. *infr. h. t. l.* 15. *C. h. t. l.* 2. *C. ubi de criminibus.* 22 Absentis domini servum vendere possumus, at non fugitivum. 19. *synops.* 1. *ex lib.* 60. *tit.* 48. *cap.* 1. 23 Fugitivum qui sciens vendit, plagii tenetur, *l.* 6. *C. h. t.* qui a suo domino absentem, non tenetur. 24 *l.* 35. §. 3. *supr. de contr. empt.* 25 *l.* 6. *in fin. C. h. t.* 26 *l.* 6. *C. h. t.* 27 *l.* 1. *supr. h. t. l.* 4. *C. de servis fugitivis.* 28 *d. l.* 1. *supr. h. t.* 29 *l.* 9. *C. h. t.* 6. Harmenopul. 13. 30 *l.* 82. §. 2. *supr. de furtis. l.* 1. *supr. de fugitivis.* 31 60. *Eclog.* 48. *cap.* 4. 32 Vide *l.* 3. *supr. de homine libero.* 33 *Al.* quinto. 34 Pœna plagii olim *pecuniaria* ex Lege Fabia: hodie extraordinaria & arbitraria, & plerumque metalli. *l.* 6. *C. h. t.* Capitalis erat ex Lege Mosaica, *Exod.* 21. *Deut.* 24. apud Romanos plagiarii servi pœna erat, ipsum servum & alterum, vel alterius loco, 20. aureos restituere, 60. *Eclog.* 48. *cap.* 1. liberi, manus amputatio &c. *Eclog. ibid. c.* 18. 6. *Harmen.* 14 Plagiarios etiam in metallum damnatos constat, *infr. h. t.* & bestiis objectos vel gladio punitos, *l. ult. C. h. t.* capitale denique fuisse crimen, *l.* 1. *supr. h. t.* Papo refert eos ut sæpius capite puniri, vel damnatione ad triremes, 2. *notar.* 7. De variis diversarum gentium pœnis plagiario illatis, vid. Petr. Gregor. 36. *syntagm.* 31. *n.* 6. 7. 8. 9. quibus adde & aliam antiquam, quæ extat apud Paul. 14. *collat. Leg. Mosaicar* 35 Paul. *d. loco.* vide *l. ultim. C. h. t.*

36 *L.* 9. *C.* 45. de calumniatoribus 9. *C. Theod.* 39. περὶ συκοφάντων, 60. *Eclog.* 1. 6. *Harm.* 9. adde *Extra.* 2. P. Greg. 32 *syntagm* 20. de prævaricatoribus, vide P. Greg. 32. *syntagm.* 31. Boss. 36 de tergiversatoribus, vide Boss. *ibid.* & Petr. Gregor. 32. *syntagm.* 22. 37 *L.* 9. *C.* 42. 9. *C. Theodos.* 37. Paul. 5. *sent.* 17. Petr. Gregor. 32. *syntagm.* 22. de generali abolitione, 9 *C.* 43. de indulgentiis criminum, 9. *C. Theod.* 38. adde Papon 3. *notar* 10. *tit des lettres d'abolition.* & 60. *Eclog.* 1. ex titul. 69. περὶ τῶν συγχώρησιν αἰτούντων κατηγόρων. Non pigebit quædam breviter de abolitione hic inserere. Magni namque momenti est nosse, quemadmodum homini famam, bona, & ipsam vitam servare possis. Res ita habet. Princeps reis criminum gratiam facere solet vel famæ, vel bonorum, vel vitæ, ut in *l.* 2. *infr. de sentent. passis.* & hoc etiam titulo, quoties temerarie (non tamen fallaciter, *l.* 2. *C. de abolitionib.*) suam suorumque injuriam nimio ac cæco impetu propulsanti licentiam omittendæ accusationis facit: quod apud Gallos non est usitatum, propterea quod in Gallia accusatores privatum tantum damnum persequuntur, procuratore fisci publicam pœnam persequente. Hanc autem gratiam reo Princeps facit, vel ultro, vel reo ejusve amicis petentibus. Ultro, *l.* 8. *l.* 10. *infr. h. t.* idque ob insignem lætitiam. hinc indulgentia seu generalis abolitio, *C. de generali abolitione.* & *C. Theodos. de indulgentiis criminum.* & publica, *l.* 12. *infr. h. t* leviorum duntaxat criminum reis gratiam impertiens non autem sacrilegis, reis majestatis, veneficis, maleficis, raptoribus, homicidis, *l.* 1. *l.* 3. *C. Theod. de indulgentiis.* eadem quibus parcit, famam non restituit, *l.* 3. *C. de generali abolitione.* Reo autem, ejusve amicis petentibus, Princeps gratiam facit, crimen abolendo (non tamen majestatis, patriæ proditæ, oppugnatæ, peculatus, sacramenti deserti, *l.* 3. *in fin. C. de abolitionibus.* & similium), quæ gratiæ species, restitutio dicitur, *infr. de sent. passis & restitutis.* & abolitio, 9. *C.* 43. 9. *C. Theod.* 37. Hæc famam restituit, *l.* 1. *J. de sententiam passis.* cui non absimile est beneficium illud Principis, quod Galli vocant, *grace, remission & pardon.* de quibus vide Papon. 3. *notar.* 10 Dicet aliquis, ergo graviora illa crimina, quorum superius mentionem fecimus, nunquam Princeps poterit abolere? Imo poterit: eritque exemplo ea, quam vocant Galli *abolition*, in qua Princeps, ipseque senatus, ad quem reus remittitur absolvendus, solutus, &, ut ita dicamus, conniventibus oculis, & quasi dormiens, rei delicta spectat, quod in remissionibus criminum non solet fieri. vide Papon. *ibid. tit. d'abolitions.* quibus adde Petr. Greg. 32. *syntagm.* 23. & 36. *cap.* 2. *n.* 1. & 14. 38 Temere qui accusant, aut calumniantur, aut tergiversantur.

ſantur. ? §. 1. *Calumniari* [1], eſt falſa crimina intendere [2]. *Prævaricari* [3], vera crimina abſcondere [4]: *Tergiverſari*, in univerſum [5] ab *accuſatione deſiſtere.* §. 2. Calumniatoribus pœna [6] Lege Remmia [7] irrogatur. §. 3. Sed non utique, qui [8] non probat, quod intendit, protinus calumniari [9] videtur: nam ejus rei inquiſitio arbitrio cognoſcentis committitur, qui, reo abſoluto, de accuſatoris incipit conſilio quærere, qua mente ductus ad accuſationem proceſſit: & ſi quidem juſtum ejus errorem repererit, abſolvit eum: ſi vero in evidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat. §. 4. Quorum alterutrum ipſis verbis pronunciationis manifeſtatur. Nam ſi quidem ita pronunciaverit, *non probaſti*, pepercit ei. Sin autem pronunciavit, *calumniatus* [10] es, condemnavit eum. Et quamvis nihil de pœna ſubjecerit, tamen Legis poteſtas adverſus eum [11] exercebitur. Nam (ut Papinianus reſpondit) facti [12] quidem quæſtio in arbitrio eſt judicantis; pœnæ vero perſecutio non ejus voluntati mandatur, ſed Legis auctoritati reſervatur. §. 5. Quæri poſſit, ſi ita fuerit interlocutus, *Lucius Titius temere* [13] *accuſaſſe videtur* [14], an calumniatorem pronunciaſſe videatur? & Papinianus, temeritatem facilitatis veniam continere, & inconſultum *calorem* calumniæ vitio carere: & ob id hunc nullam pœnam ſubire oportere. §. 6. *Prævaricatorem* [15] eum eſſe oſtendimus, qui colludit [16] cum reo: & translatitie [17] muneri [18] accuſandi defungitur: eo quod proprias quidem probationes diſſimularet, falſas vero [rei] excuſationes admitteret. §. 7. Si quis autem ab accuſatione citra [19] *abolitionem* deſtiterit, punitur. §. 8. Abolitio privatim a Præſidibus poſtulari ac impetrari ſolet. Item pro tribunali [20], non de plano. Nec præſens [21] hanc cognitionem alteri demandare [22] poteſt. §. 9. Si plura crimina idem eidem intulit, ſingulorum [23] debet abolitionem petere: alioquin prout quid omiſerit, ejus nomine Senatusconſulti pœnam patietur. §. 10. Accuſationem is intulit, qui præſcriptione ſummoveri poterat, ut quilibet [24] adulterii maſculo poſt quinque [25] annos continuos ex die commiſſi adulterii, vel fœminæ poſt ſex [26] menſes utiles ex die divortii: an, ſi deſtiterit, hoc Senatusconſulto plecti debet, belle dubitatur? Movit, quod pene nulla erit accuſatio, quam [27] temporis ſpatium, aut perſonæ vitium omnimodo removeret, reoque ſecuritatem timoris ac periculi promitteret. Contra movet, quod qualiscunque accuſatio illata, cognoſcentis auctoritate, non [28] accuſantis voluntate aboleri debet: majoreque odio dignus exiſtimaretur, qui temere ad tam improbam accuſationem proceſſiſſet. Ergo verius eſt eum quoque, de quo loquimur in Senatusconſultum incidere oportere. Atquin Papinianus reſpondit, mulierem, quæ idcirco ad falſi accuſationem non admitteretur, quod ſuam [29], ſuorumve injuriam non perſequeretur, deſiſtentem, Senatusconſulto Turpilliano non plecti. Num ergo, & in cæteris idem reſponſurus ſit? quid enim intereſt, propter ſexus [30] infirmitatem, an propter ſtatus turpitudinem, temporisve finem [31] ad accuſationem aliquam non admittatur? multoque magis excludendi ſunt, quod mulieris quidem accuſatio vel propter proprium ejus dolorem effectum habere potuit: illorum vero accuſatio voce duntaxat tenus intervenit. Atquin idem alias ſcribit, non poſſe aliquem duos [32] eodem tempore adulterii accuſare, marem & fœminam: & tamen, ſi utrique ſimul denunciaverit, in utriusque [33] perſona abolitionem eum petere debere, ne in hoc Senatusconſulto [34] incidat. Quid porro refert, propter cauſas ſupraſcriptas accuſatio non valuerit, an propter numerum perſonarum non tenuerit? an hæc interſint, plenam habuerit aliquis accuſandi facultatem, ſed propter perſonarum conjunctionem ab accuſatione ſummoveatur: an vero ſtricta ratione quibusdam accuſandi facultas non competat? † Merito itaque dicendum eſt, omnes [35], excepta muliere & minore [36], niſi abolitionem petierint, in hoc Senatusconſulto incidere. §. 11. Suſpecti tutoris accuſatio pro tribunali tantum examinari poteſt: & nullus [37] alius de hujusmodi quæſtione, quam Præſes pronunciare poteſt: & tamen, qui ab ea deſtitit, Senatusconſulto non [38] tenetur. §. 12. Item, ſi dicatur aliquis in Senatusconſultum incidiſſe Turpillianum, Præſidis eſt ſuper ea re notio: & tamen contra deſertorem Senatusconſulti non intervenit coërcitio: qui autem dicit, quem in hoc Senatusconſulto [39] incidiſſe, accuſator non [40] eſt. §. 13. Incidit in hoc Senatusconſulto [41], & qui *accuſatorem ſummittit*, aut *inſtigat*, aut qui mandat alicui, & inſtruit eum ad accuſationem capitalem, dando probationes, allegando accuſationes. & merito: *nam deficiendo* [42] *crimini, quod movet*, & eximendo ſe periculo calumniæ vel deſertionis, *merito* calumniantis & deſiſtentis pœna ſubdici *debuit*, niſi *ſubornatus* [43] accuſator probaverit crimen, quod intendere ſuſcepit. † Nec intereſt, per ſe mandavit accuſationem, an per [44] alium. † Verum hunc, qui hoc *miniſterio uſus* eſt ad mandandam accuſationem, non ex verbis, ſed ex ſententia Senatusconſulti puniri, Papinianus reſpondit. † *Summiſſus* [45] enim accuſator ſimiliter eodem Senatusconſulto plectitur: id eſt, propter hoc ſolum punitur, quod *miniſterium alieni timoris* recepit. §. 14. Reus [46] condemnatus provocavit: deinde accuſator deſtitit, an in hoc Senatusconſulto [47] incidit? prope eſt, ut incidiſſe videatur [48]; quia provocationis [49] remedio, condemnationis extinguitur [50] pronunciatio.

2. PAULUS lib. ſing. de pœnis omnium Legum.

QUi deſtiterit [51] agere, amplius & accuſare [52] prohibetur.

De pœna calumniatoris.

3. IDEM lib. 1. Sententiarum.

ET in privatis [53], & in extraordinariis criminibus omnes calumnioſi extra [54] ordinem pro qualitate admiſſi plectuntur.

De muliere deſiſtente. 1. *De effectu abolitionis.*

4. PAPINIANUS lib. 15. Reſponſorum.

MUlier, quæ falſi crimen injuriæ propriæ poſt [55] interpoſitam denunciationem deſiſtens omiſit, ex Senatusconſulto Turpilliano teneri non [56] videtur. §. 1. Poſt abolitionem idem crimen ab [57] eodem in eundem inſtaurari non poteſt.

De libello dato principi.

5. PAULUS lib. 2. Reſponſorum.

QUæſitum eſt, an is, qui; libello Principi dato, falſum ſe objecturum *minatus* [58] eſt, ſi non objeciſſet, Turpilliano Senatusconſulto tenetur? Paulus reſpondit, verbis Senatusconſulti Turpilliani eum, de quo quæritur, non [59] contineri.

Quid ſit deſiſtere. 3. *De nunciatoribus.* 4. *De calumnia.*

6. IDEM lib. 1. Sententiarum.

AB accuſatione deſtitit, qui cum adverſario ſuo de compoſitione ejus criminis, quod intendebat, fuerit locutus [60]. §. 1. Animo [61] ab accuſatione deſtitit, qui affectum & animum accuſandi depoſuit. §. 2. *Deſtitiſſe* videtur, qui intra præfinitum [62] accuſationis a Præſide

1 Calumnia συκοφαντία. calumniator συκοφάντης. 60. *Eclog.* περὶ συκοφάντων. adde *l.* 16. *C. ex quib. cauſ. infamia.* 2 Διαβάλλειν (hinc criminatio, διαβολή. Æſchines, *in oratione* περὶ παραπρεσβείας) κατηγορεῖν. *Eclog. ibid.* id eſt accuſare, ſcienter & prudenter, *l.* 1. §. 1. *ſupr. ſi mulier ventris nomine.* Paul. 1. *ſent.* 5. §. 1. πλαστῶς. *Eclog. d. loco.* id eſt, per fraudem & fruſtrationem. *l.* 233. *infr. de verb. ſignif.* Ut differat calumnia a fama, vide Æſchin. *in oratione*, περὶ παραπρεσβείας. 3 Prævaricari quid, vid. §. 6. *infr. h. t.* 4 Prævaricari eſt, diſſimulare crimina, quæ alias præpoſita ad ſuam cauſam maxime facerent, unde a Græcis dicitur; προδότης τῆς ἰδίας ὑποθέσεως. & diverſam partem adjuvare prodita ſua cauſa, *l.* 4. §. 4. *ſupr. de his qui notantur. l.* 1. *ſupr. de prævaricat.* prodit, dum colludit cum reo, idque efficit, ne condemnetur. adde *l.* 212. *infr. de verb. ſignif.* 5 Tergiverſari eſt accuſationi terga vertere, deſiſtere ab accuſatione: hoc φυγοδικία, *Eclog. ibid.* περιλαμψις Græcis dicitur. *Cujac. hic.* ita differt a prævaricatore, qui non in univerſum deſiſtit: fingit ſe accuſare, non tamen vere accuſat, ſed colludit cum reo. 6 Fronti τὸ K inurebatur. Julian. *in Antioch.* hac enim nota Kalumnia ſignificabatur. Longus apud Pithœum 4. *not. Moſaic.* 7 Rhemnia; *vulg. Hal.* 8 *Eclog. ibid. c.* 7. vere & calumnioſe accuſare, ſunt contraria, qui per errorem accuſat, neque vere accuſat, quia errat, neque calumnioſe: quia fallendi animus ei deeſt. non mirum igitur, ſi continuo, calumniæ non notetur. 9 Calumniari non continuo videtur, qui non probat, *ut hic.* Clarus hoc ad eos tantum refert, qui neceſſitate officii, vel propter immenſum dolorem accuſant, puta tutores & parentes, 5. *ſent.* §. *ultim. quæſt.* 62. *verſic. dixi ſuperius.* 10 *l.* 16. *C. ex quibus cauſis infamia.* 11 Condemnatum ſcil. 12 Τῆς ὑποθέσεως ζήτησις. *Eclog. ibid.* id eſt, mulctæ. certe hic factum pœnæ opponitur, ceu Legis pœnæ. *Eclog. ibid.* (paulo aliter explicat Duaren. 1. *diſput.* 14.) ut & alibi juris auctoritati, *l.* 15. *infr. ad municipal.* alibi pœna mulctæ opponitur in *l.* 244. *infr. de verbor. ſignif.* ſint ergo illa eadem, pœna Legis, juris auctoritas, νόμου ἐπεξέλευσις. *Eclog. ibid.* & retro, ſint hæc eadem, factum, *ut hic.* multa: τῆς ὑποθέσεως ζήτησις. *Eclog. ibid.* ut ſit ſenſus. Judex pœnam Legis diſſimulando vel majorem, vel duriorem inferendo, condemnatum non notat: factis quidem controverſis Leges accommodare poteſt, non Leges condere; vis hæc Legis eſt, non judicis. Reum infamia notare in legislatorum voluntate poſitum eſt, non judicis: in legislatorum voluntate eſt pœnam criminibus certam ſtatuere. Judicis non eſt ſtatuere, ſed ſtatutam Legibus facto accommodare. adde *l.* 13. §. 7. *ſupr. de his, qui notantur.* 13 Temerariæ, facilis & inconſultæ accuſationis damnatus, calumniæ vitio & pœna caret. *Eclog. ibidem.* 14 Mos ille veterum in concipiendis ſententiis fuit, ut quæ jurati cognoviſſent, ea non ut eſſe facta, ſed videri pronunciarent, *ut hic. l. penultim. ſupr. de his, qui notantur.* Cicero, 4. *Verrina:* pronunciatum corrupiſſe videri. *& poſt:* pronunciatum eſt, non videri. Salluſtius *in conjurat. Catilinaria:* ſenatus decrevit, falſum videri. Tacit. 14. Pronunciemus jure cæſum videri Feſtus, Parum caviſſe videri. Idem mos in Centumvirali de inofficioſo querela pronunciabant enim videri patrem juſtam iraſcendi cauſam habuiſſe. Plin. 5. *epiſt. ad Severum.* Idem in Senatusconſultis, augurumque ac pontificum decretis ſervatum. Livius 23. 25. Cicer. 4. *ad Atticum.* Auctor *ad Herennium* 1. Interdum tamen & aliter pronunciabant judices his modis: ſecundum te litem do, 2. Valer. 3. Senec. 7. *declamat.* in centum condemno, *l.* 1. §. 1. *infr. quæ ſententiæ ſine appellat.* ſolve quod petitum eſt. *l. in ſententiis.* 59. §. 1. *ſupr. de re judic.* Quantum ei debes, redde. Diviſioni veſtræ ſtari placet. Pro ea parte, quam ſolviſti creditoribus, accipe. *l.* 21. §. 3. *ſupr. de recept. qui arbitr.* vim feciſti. *l.* 32. *infr. de pœnis.* Illum provincia illa, inſulisque relego. vide Briſſonium, 2. *ſelect. antiq.* 2. 15 §. 1. *ſupr. h. t.* vide Feſtum. 16 ὁ ἐμπαίζων τῷ κατηγορουμένῳ. 60. *Eclog.* 1. *c.* 10. Prævaricatio, eſt accuſatoris cum reo colludium. 17 Translative, *vulgat.* translatitie accuſandi munere fungi, *ut hic.* eſt translatitie lites exequi, *l.* 1. *ſupr. de jure patronatus.* illud non eſt translatitie omittendum. *l.* 55. §. 3. *ſupr. ad SC. Trebell.* 18 Munere. *vulg. Hal.* 19 Vide quæ notavi ad *epigraphen hujus tituli. l.* 1. *ſupr. de prævaricat.* 20 Pro tribunali, & de plano, opponuntur. *l.* 2. *ſupr. de re judic.* Feſtus in *pro cenſu.* 21 *Al.* præſes.

22 Demandari non poſſunt, quæ pro tribunali expediri debent. *l.* 9. §. 1. *ſupr. de off. Proconſul.* 23 In petenda abolitione hoc communiter receptum eſt, ut qui eam poſtulat, omnia libello ac precibus inſerat, quæ potuiſſent veriſimiliter animum principis a gratiæ conceſſione dimovere: quinetiam volunt interpretes, ut reus inſerat libello, antea necne aliam abolitionem poſtularit & impetrarit; forte aliter, ut recentis delicti impetrata gratia, antiqui ac prioris pœnam ſuſtineat. vid. Clar. 5. *ſent.* §. *ult. qu.* 59. *verſ. debes.* 24 Adulterii poteſt quis maſculum accuſare intra annos quinque commiſſi, fœminam poſt ſex menſes utiles ex die divortii: poſtea accuſare eas perſonas non poteſt adulterii: ſi accuſare eas perſtiterit, præſcriptione ſummoveri poterit. Quid, ſi accuſavit poſt id tempus & deſtitit: an hoc Senatusconſulto tenebitur? vid. *infr. h. t.* 25 *l.* 4. §. 1. *ſupr. ad l. Jul. de adult.* 26 Adulteræ crimen ſex menſibus utilibus extinguitur, *ut hic.* & *l. ob commiſſa* 21. *C. ad l. Jul. de adulter.* 27 Accuſatio pene nulla eſt, quam temporis ſpatium, aut perſonæ vitium omnimodo removet, quæque reo ſecuritatem permittit. *l.* 13. *infr. de regul.* [illegible] *ſupr. de dolo. l.* 7. §. 14. *ſupr. quib. ex cauſ. in poſſeſſ.* 28 Accuſatio cognoſcentis judicis, non accuſantis voluntate aboleri debet 29 *l.* 19. *C. ad l. Corn. de* [illegible] 30 Alii ſexu, alii infamia, alii ob tempus accuſandi elapſum, ab accuſatione removentur. 31 Atqui ob eam cauſam non incidunt in Turpillianum. vid. *l.* 11. *infr. h. t.* 32 *l.* 39. §. 6. *ſupr. ad l. Jul. de adult.* 33 *d.* §. 6. 34 Senatusconſultum *vulg.* 35 Deſiſtens ab accuſatione invalida incidit in Turpill. excepta muliere & minore. vid. tamen *l.* 11. *infr. h. t.* 36 Minor Senatusconſulto Turpilliano non plectitur: minori deſertio accuſationis non nocet. vide Cujac. ad *l.* 37. *ſupr. de minoribus* 37 Imo alius quam præſes, puta delegatus a Præſide. *l.* 4. *ſupr. de officio ejus, cui mandata. l.* 1. §. 4. *ſupr. de ſuſpectis.* Alii poſſunt de ſuſpecto cognoſcere, ac non delegare. 38 Imo, tenetur qui deſiſtit ab accuſatione. *l.* 1. §. 1. *ſupr. h. t.* Item ſuſpecti poſtulatio, quaſi publica eſt actio: hi autem incidunt in Turpillianum, qui deſiſtunt a publica accuſatione. 39 Senatusconſultum. *vulg.* 40 Id eſt, qui ex hoc Senatusconſulto accuſationem inſtituit & deſeruit, in Senatusconſulti pœnam non incidit; quia hic tantum tenentur, qui judicii publici accuſationem deſeruerunt, non qui privati, vel extraordinarii judicii, vel criminis. 41 Senatusconſultum *vulg. Hal.* 42 Diffitendo. *Hal.* 43 Accuſator ſubornatus deſiſtente principali accuſatore, etiam admittitur ad probandum id, quod intendere ſuſcepit. 44 Mandator, miniſter mandati, & mandatarius, falſæ accuſationis rei, puniendi. 45 *l.* 3. *ſupr. ad l. Jul. de vi privata.* 46 Turpilliano tenetur is etiam, qui reo damnato & provocante, ab accuſatione deſtitit. Accuſator ſuam accuſationem in cauſa appellationis perſequi cogitur, niſi velit in Turpillianum incidere. 47 Senatusconſultum. *vulgat. Haloand.* 48 Accuſator procuratoris cauſam perſequi debet, ne in Turpillianum incidat. 49 Sententia provocatione extinguitur. 50 Imo tantum ſuſpenditur. *l.* 6. §. 1. *ſupr. de his, qui notantur. l.* 11. *C. de rebus creditis.* 51 Qui deſtiterit agere amplius, &. *vulgat.* ὁ ἀποστὰς οὐ δύναται περαιτέρω κατηγορεῖν. 60. *Eclog.* 1. περὶ συκοφάντων. 10. atque ita ex Florentina, Vulgata & Græca, tres lectiones diverſæ colliguntur. Quod dicitur de eo, qui deſtitit, idem de [illegible] de convicto. *l.* 5. *ſupr. de prævaricat.* 52 *l.* 2. §. 1. *l.* 15. §. 5. *ſupr. ad leg. Jul. de adulteriis.* adde *l.* 14. §. 9. *ſupr. de ædilitio. l.* 3. *in fin. ſupr. de prævaricat.* Paul. 1. *ſentent.* 5. §. 2. *Eclog. ibid. c.* 12. *in fin.* 53 Et in publicis, Paul. 7. *ibid.* ἢ τοῖς χρηματικοῖς. *Eclog. ibid.* 54 Imo ordinarie puniendi. *l.* 1. *ſupr. h. t.* vid. *l.* 8. *C. de calumn.* 55 Poſt non interpoſitam. Jacobus Curtius, 2. εἰκαστῶν. reprehenſus a Roberto 1. *receptæ lection.* 25. & a Cujac. 20. *obſerv.* 8. 56 Imo videtur. *l.* 5. *C. h. t.* vide Cujac. *d. loco.* 57 *l.* 3. *in fin. ſupr. de accuſationibus.* 58 Accuſaſſe nondum intelligitur, qui accuſationem tantum minatus eſt, *l.* 11. §. 3. *ſupr. l.* 17. *C. ad leg. Jul. de adulter.* ſic nondum petiit, qui petere voluit, *l.* 5. *ſupr. ratam rem.* nondum conqueſtus eſſe dicitur, qui querelam tantum præparavit. *l.* 11. *l.* 15. *ſupr. de in jus vocand.* 59 Imo contineri videtur, *l.* 1. *l.* 2. *C. quando libellus princip.* 60 Cum effectu ſcilicet, tranſigendo. *Accurſius.* 61 *l.* 13. *infr. h. t.* 62 *l.* 1. §. 10. *verſic. atquin Papinian. in verbo* quid enim intereſt, *ſupr. eod. l.* 1. *l.* 2. *C. ut intra certum tempus. l.* 13. *C. de judiciis.*

tempus reum suum non peregit. §. 3. Nunciatores, qui per notoria [1] indicia [2] produnt, notoriis suis adsistere [3] jubentur.

§. 4. Calumniæ causa puniuntur, qui in fraudem alicujus librum [4] vel testimonium, aliudve [5] quid conquisisse, vel scripsisse, vel in judicium protulisse dicuntur.

De crimine post abolitionem repetito. 1. *De eo, qui destitit.*

7. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

SI quis repetere velit crimen publica abolitione interveniente, eo jure repetit [6], quo accusabat: non æque enim possunt præscriptiones ei objici, quæ ante reorum abolitionem non sunt objectæ: & ita Divus Hadrianus rescripsit. §. 1. Si stellionatum quis objecerit, vel expilatæ hereditatis crimen, & destitit: pœnam Senatusconsulti Turpilliani non subibit [7]. nec si furti, vel injuriarum, sed officio judicis culpa ejus coërcebitur.

De abolitione.

8. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteris.

ABolitio, aut publice [8] fit ob diem insignem [9], aut publicam [10] gratulationem:

9. MACER lib. 2. Publicorum.

VEl ob rem prospere [11] gestam:

2. *De tempore rei repetendi.*

10. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteris.

AUt privatim [12] actore postulante. † Tertio genere fit ex Lege abolitio, accusatore [13] mortuo, vel ex justa causa impedito, quominus accusare possit. §. 1. Abolitione autem publice facta, non retractabitur in judicio repetendo de mariti jure. §. 2. Triginta [14] dies repetendi rei Divus Trajanus utiles esse interpretatus est, ex die scilicet, quo feriæ finitæ sunt: & Senatus censuit eas dies cedere, quibus quisque reum suum repetere possit. Hoc autem repetendi rei tempus non aliter cedit, quam [15] si accusator quoque potuit adire.

De eo, qui præscriptione temporis exclusus est.

11. IDEM lib. sing. de Adulteris.

QUærebatur, an hi, qui ab accusatione tempore exclusi essent, in Senatusconsultum Turpillianum inciderunt? Respondit, non oportere dubitari, calumnia non [16] puniri eos qui præscriptione temporis exclusi, causam adulterii perferre non potuerunt.

De abolitione.

12. ULPIANUS lib. 2. de Adulteris.

SI interveniente publica abolitione [17] ex Senatusconsulto (ut fieri adsolet), vel ob lætitiam aliquam, vel honorem [18] domus [19] divinæ, vel ex aliqua causa, ex qua Senatus censuit abolitionem reorum fieri, nec intra dies præstitutos reum repetierit: dicendum est, cessare Turpillianum Senatusconsultum. nec enim videtur desistere, qui exemptum reum non defert: eximitur *autem* reorum [20] abolitione interveniente.

De eo, qui destitit.

13. PAULUS lib. 3. de Adulteris.

DEstitisse eum accipiemus, qui in totum [21] animum [22] agendi deposuit, non qui distulit accusationem. §. 1. Sed, qui permissu Imperatoris ab accusatione destitit, impunitus est [23].

14. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconsulis.

DIvus Hadrianus Salvio Caro Proconsuli Cretæ rescripsit, tutorem qui pupilli causa instituerat accusationem, defuncto [24] pupillo, cujus causa accusare cœperat, non esse cogendum accusationem implere.

De tempore rei repetendi.

15. MACER lib. 2. Publicorum.

IN Senatusconsultum Turpillianum incidunt, qui [25] subjecissent accusatores, aut subjecti postulassent, nec peregissent reos, aut aliter [26], quam abolitione facta, destitissent: quique chirographum [27] ob accusandum dedissent, pactionemve aliquam interposuissent. Hoc autem verbum [*nec*] *peregissent*, ad universos suprascriptos pertinere dicendum est. §. 1. An ad eos, qui hodie [28] de judiciis publicis extra [29] ordinem cognoscunt, Senatusconsultum pertineat, quæritur? Sed jam hoc Jure ex Sacris Constitutionibus utimur, ut pertineat: ita ex singulis causis singulæ pœnæ irrogentur. §. 2. Eos [30], de quorum calumnia agi non permittitur, si destiterint, non [31] incidere in pœnam hujus SC. Constitutionibus cavetur. §. 3. Si propter mortem rei [32] accusator destiterit, non potest hoc Senatusconsulto teneri: quia morte [33] rei judicium solvitur, nisi tale crimen fuit, cujus actio & adversus heredes durat: veluti [34] Majestatis. Idem in accusatione [35] repetundarum est; quia hæc quoque morte non solvitur.

§. 4. Cæterum si postea, quam accusator destitit reus decesserit: non ideo magis delictum accusatoris relevatur. Nam eum, qui semel [6] destitit, si postea accusare paratus sit: non esse audiendum, Severus & Antoninus statuerunt. §. 5. Qui post inscriptionem ante litem contestatam anno [37], vel [38] biennio agere non potuerint, variis Præsidum occupationibus, vel etiam civilium officiorum necessitatibus [39] districti, in Senatusconsultum non incident. §. 6. Quamquam prius reum quis detulerat, etsi post abolitionem, antequam reus repeteretur, alia abolitio supervenerit: non ex superiore, sed ex secunda [40] abolitione dies triginta computantur.

De servis.

16. PAULUS lib. sing. de Adulteris.

DOmitianus [41] rescripsit, quod de feriis, & de abolendis reis dicitur, non pertinere ad [42] servos, qui accusati in vinculis esse jubentur, ne [43] judicium finiatur.

De abolitione.

17. MODESTINUS lib. 17. Responsorum.

LUcius Titius Seium reum falsi fecit: & prius quam persequetur [44], indulgentia [45] reorum crimina abolita sunt. Quæro, si postea eum iterato reum non fecerit: an in Turpillianum Senatusconsultum inciderit? [Herennius] Modestinus respondit, abolitionem reorum, quæ publice indulgetur, ad hoc [46] genus criminis non pertinere.

18. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti Julio Vero rescripserunt, cum satis diu litem traxisse dicetur, invito [47] adversario non posse eum abolitionem accipere. §. 1. Item rescripserunt, nisi evidenter probetur consentire adversarium, abolitionem non dari. §. 2. Item rescripserunt, eum [48] in crimine capitali abolitionem, ut in re pecuniaria petitam esse diceret, restaurandam esse nihilominus cognitionem: ita ut si non probasset hoc, quod proponeret, non impune eum laturum.

TIT. XVII.

DE REQUIRENDIS VEL [49] ABSENTIBUS [50] DAMNANDIS.

Cur; 1. Et quibus casibus absens non punitur, sed requirendus adnotatur. 2. Quomodo requiritur. 3. De tempore ad se purgandum concesso. 4. De eo, qui intra annum satis obtulit, vel mortuus est. De bonis rei.

1 Notoria judicia. *l. 7. C. de accusationib. l. 31. C. Theod. de Episcopis & Clericis.* πιττακώματα. 60. *Eclog. ex lib. 60. tit. 1. c. 15.* sunt & relationes & epistolæ, *l. 14. C. de accus. l. 6. supr. de custodia.* elogia apparitorum, seu Irenarcharum, facta magistratibus, notoriæ etiam dicuntur ab Augustino, quo & vocabulo idem utitur in collationibus operis breviculi: ut hinc colligere possis, notoriam esse brevem & compendiariam scriptionem. vid. Cujac. 3. *obs.* 3. notoriæ etiam dicuntur: hinc Apuleius 7. *de Asino:* falsam de me notitiam pertulit. & Trebellius Pollio, *in Claudio sub finem:* notoria tua intimasti. & Augustin. *epist.* 159. qui non accusantibus nostris, sed illorum notoria, ad quos tuendæ publicæ pacis vigilantia pertinebat, præsentari videantur examini. & *epist.* 160. Circumcelliones & quosdam Donatistas præmissa notoria ad judicia Legesque perduxit. vid. Cujac. 1. *obs.* 33. & Brisson. 2 Μηνύματα. Bud. *ntc.* 3 Dixi ad *l. 7. l. 8. l. 14. C. de accus. l. 1. C. de curiosis. lib. 12. tit. 23.* 4 Vid. Paul. 3. *sent.* 4. §. 16. 5 Ut injuriæ actione calumniosum. vid. Paul. 5. *sent.* 4. § 11. 6 Imo nullo modo repetit. *l. 12. §. 1. supr. de accus.* 7 Sunt enim extraordinaria crimina. *l. 2. C. h. t. l. 1. C. de calumniatorib.* 8 Abolitio interdum ultro fit a Principe, non ad actoris postulationem, ut *l. 10. infr. h. t.* ea generalis dicitur, ut notavi in epigraphe, *supr. h. t.* & publice data, *l. 14. §. 2. in fin. supr. de bonis libertor.* ἐγκλημάτων δημοσία ἀπόλυσις. 1. *Harm.* 22. ut distet ab ἀμνηστίᾳ, vide *l. 1. C. de generali abolitione.* 8 Abolitio fit interdum ob publicam gratulationem, puta ob natalem filii Principis; id quod fecit Constantinus ob natos sibi liberos Crispum & Helenam, *l. 1. C. Theodos. de indulgentiis. lib. 9. tit.* 38. ob Paschatis diem, *l. 3. C. de Episcopali audientia.* qui mos etiam consuetus erat apud Judæos: sed tamen pessime observatus, ob Dominum crucifixum, & prædonem dimissum. *Matth. 27. v. 15. Joan. 18. v. 39.* Sic homicidiæ anno Jubilæi ad suos impune revertebantur, *Numer. c. 29.* & apud Thessalos die festo, quem Peloro dicaverant, vincti de carcere dimittebantur, & in convivium admittebantur, ob memoriam beneficii quondam accepti a Peloro. Athenæus 1. *dipnosoph.* 17. 10 Vel placandum numen divinum. Hinc legimus Romanos ob gravem pestilentiam inter cætera remedia numinis placandi vincula ademisse, ac religioni deinde fuisse (quibus eam opem dii tulissent) vinciri. Liv. *decad. 1. lib.* 5. 11 Imperatores Romani hoste devicto inter cætera triumphi privilegia solebant servos publicos libertate donare, reos carcere & vinculis liberare. Hinc legimus apud Liv. 3. *decad.* 4. Acradina capta, servos ad pileum vocatos, & carcere vinctos omissos. & eodem libro paulo ante, Gracchus ob fusum Hannonis exercitum, servos libertate donat. Alexand. ab Alexandro, 5. *genialium dierum* 27. refert observatum, ut quoties obsecrationes aut lectisternia indicerentur, vinctis vincula adimerentur. 12 *l. 3. supr. de accusat. l. ult. C. si reus.* 13 In eo differt ab ἀμνηστίᾳ, a qua crimen aut accusatio repeti non potest. vid. Cujac. ad 5. Pauli *sent.* 17. *in pr.* ad hæc, abolitio publica suspendebat potius accusationes, quam remittebat. 14 In Gallia hodie receptum; ut literæ veniales seu gratiæ petantur intra sex menses, computandos a brevi scriptura per magnum Eleemosynarium consignata. vid. Papon. 24. *tit.* 17. *Arrest.* 1. & P. Gregor. 36. *syntagm.* 21. *n.* 11. 15 *l. 2. C. de generali abolitione. in fin.* 16 Imo puniuntur, *l. 1. §. 10. supr. h. t.* solve: Hic agitur de accusatore, quem reus opposita præscriptione exclusit: ibi de accusatore, qui excludi quidem potuit, sed vel eam reus non opposuit, vel oppositæ rationem non habuit judex. vid. Cujac. 20. *obs.* 30. 17 Abolitio quando fiat, vid. *l. 8. 9. 10. supr. h. t.* Ans. 18 Domus divina, domus Imperatorum hic intelligi potest, *l. 7. C. de SS. Eccles.* 19 Dedicationem templorum gentilibus familiarem & usitatam, hic credo innui, apud quos usitatum erat, non tantum templa, sed & bibliothecas, publica opera, & statuas dedicare. Turneb. 12. *advers.* 11. *in fin.* Lego etiam Judæos altaria, *Num. 7. vers.* 11. muros, *Nehem. 12. vers.* 17. & templa dedicasse, & in templorum dedicatione festum egisse, 3. *Esdra. vers.* 7. aliquot diebus, 2. *Reg. 8. vers.* 65. & deinceps singulis annis semel per octiduum, in gratiarum actionem, 1. *Machab. 4. vers.* 50. festum Græci ἐγκαίνια vocant. *Joan. 20. vers.* 22. Hujusmodi dedicationes magnis ceremoniis actæ a gentilibus: ludi etiam adjiciebantur; neque a quovis, sed præcipuis, & ad id munus electis viris, ædes divinæ dedicabantur. 20 *Al.* reis. 21 *l. 10. supr. de judiciis.* 22 *l. 6. §. 1. supr. eod. l. 8. C. h. t.* 23 Imo, non est, quum sit infamis. *l. 2. C. h. t.* 24 Adde *l. ultim. supr. si quis cautionibus, l. 22. supr. de his, quæ ut indignis* 25 *l. 24. infr. de jure fisci.* 26 *l. 1. §. 7. supr. h. t.* 27 Probari delicta & crimina etiam per scripturam, hinc colligunt: puta mandatum falsum, turpe & flagitiosum, usurarum, & hujusmodi, veluti adulterii & homicidii, & cujuslibet generis delicti, si in epistola, vel instrumento, vel tabulis actus, vel rei nota sit expressa, de quo tamen vide Clar. 5. *sent. §. ult. quæst.* 14. 28 Aliud fuit ante. de hoc verbo *Hodie* dixi ad *l. 32. supr. ad l. Corn. de falsis.* 29 Adde *l. 3. supr. h. t. l. 8. supr. de publicis judiciis* 30 Puta tutores. *l. 2. C. qui accusare.* 31 Imo incidunt. maritus enim jure mariti accusat, sine metu calumniæ; *l. 6. C. ad leg. Jul. de adulteriis.* & tamen in Turpillianum incidit. *l. 16. C. ad leg. Jul. de adulter.* 32 *l. 3. C. si reus vel accusator.* 33 Vid. *l. 6. supr. de publ. judic.* 34 *Harm.* 12. 56. 35 Καὶ περὶ ἀδικίας τῶν ἐπαρχίας ἀρχόντων. 60. *Eclog. 1. c. 14. l. 20. supr. de accusat. l. 2. supr. ad leg. Jul. repetund.* 36 *l. 2. supr. h. t.* 37 Vid. *tit. C. ut intra cert. tempus.* 38 Hæc verba, *vel biennio*, Tribonian. esse notat Cujac. *c. 21. de præscription.* hic interea vestigium est, causas criminales olim anno finiendas fuisse. vid. *l. reus 7. infr. de munerib.* & eundem Cujac. 1. *observ.* 8. 39 Necessitas excusat ab accusando. 40 Abolitionem criminis, & semel & pluries concedi, observa, notat tamen Papon. 24. *arrest. 10. vers.* 8. grave crimen semel abolitum, etiam in levi postea superveniente punitum fuisse. quin reperio, crimina bis commissa non remitti *l. 3. in fin. C. de Episcopali audientia.* facit *lex 1. C. si sæpius in integrum.* 41 Accursius non recte hanc Legem intellexit. vera est igitur hujus Legis sententia: quod dicitur, publica abolitione interveniente, reum posse repeti intra dies triginta; nec plures, *l. 10. l. 12. supr. h. t.* locum obtinet in servo, qui ex vinculis causam dicere cogitur, *l. 25. §. 1. supr. de SC Silaniano. l. 2. supr. de custod. reor.* quamvis enim is intra triginta dies non repetatur, non poterit tamen præscriptionis auxilio juvari: propter ipsa vincula, quæ majorem vim, atque perpetuitatem, quam instituta accusatio continere videntur. Præsertim cum & Lex talem servum prohibeat absolvi, antequam de eo judicetur, *d. l. 2. vers. dubitationem.* vide Langebek. *c. 15. Annotationum.* 42 *l. 2. §. 1. supr. de custodia & exhibitione.* 43 Donec Judicium. quam lectionem probat Cujac. 20. *obs.* 12. 44 Persequeretur. *vulg. Hal.* 45 Vid. *l. 3. C. de generali abolitione* 46 Id est, ad crimen falsi: adde *l. 3. C. de Episcopali audientia.* 47 *l. 3. C. de abolitionibus.* 48 Hujus verliculi sententiam Accursius minus percepit. species hæc esse videtur: Impetravit accusator abolitionem ex causa, quod res non capitalis, sed pecuniaria esset: delatus est postea apud judicem, quasi ex falsa causa impetrata abolitione: scilicet quod causa non pecuniaria, sed capitalis fuerit. dicitur restituenda esse cognitio abolitionis: sed si delator in probatione deficiat, non impune eum laturum. Langebek. *d. loco.*

49 Nec absentibus. *Hal.* 50 *L. 9. C.* 40. περὶ ἀπόντων καὶ ἀναζητουμένων ὡς ἐπὶ ἐγκλήματι κατηγορουμένων. 60. *Eclog.* 49. adde *Novell.* 134. *cap.* 15. Tituli series est notanda. Reus accusatus, vel delatus; requirendus est: deprehensus capitur, elicitur confessio voluntaria, scripturæ opponuntur; sed & testes, quæstio adhibetur: fertur sententia, punitur. si absens esse perseverat, inter reos adnotatur. Edictis propositis jubetur adesse (mandatur interdum, ne quis eum celet, ulla ope juvet, aut ab eo emat), ut eo cognito, veniat ac se purget. 60. *Eclog.* 49. *c.* 1. bona ejus obsignantur, per annum exspectatur: anno finito, non quidem damnatur (aliud est in privatis judiciis) *l. 5. infr. de pœnis.* sed bona fisco vindicantur.

1. MARCIA-

1. MARCIANUS lib. 2. Publicorum.

DIvi Severi & Antonini Magni [1] Rescriptum est, ne quis absens puniatur: & hoc jure utimur, ne [2] absentes damnentur: neque enim inaudita [3] causa [4] quemquam damnari æquitatis ratio patitur. §. 1. Si autem gravius quis puniatur: puta in opus metalli vel similem pœnam, sive capitalem [5]: hoc casu non [6] est irroganda in absentem pœna, sed absens requirendus adnotatus [7] est [8], ut copiam sui præstet [9]. §. 2. Præsides autem provinciarum circa requirendos adnotatos hoc debent facere, ut eos, quos adnotaverint, Edictis [10] adesse jubeant: ut possit innotescere eis qui adnotati sunt. Sed & literas [11] ad Magistratus, ubi consistunt, mittere: ut per eos possit innotescere, requirendos eos esse adnotatos. §. 3. Et ex hoc [12] [annus [13]] computatur ad se purgandos. §. 4. Sed & Papinianus lib. XVI. Responsorum scripsit, requirendum adnotatum, si provinciæ Præsidem intra [14] annum adierit & satis obtulerit [15]: non esse locum Mandatis, ut bona fisco vindicentur. nam & si intra annum mortuus sit, criminis causa expirat [16], & perit, & bona ejus ad successores transmittuntur.

2. MACER lib. 2. Publicorum.

ANni [17] spatium ad occupanda bona ejus, qui requirendus adnotatus est, pertinet. §. 1. Sed si per viginti [18] annos fiscus bona non occupaverit, postea præscriptione vel ab ipso reo, vel ab heredibus ejus submovebitur.

3. MARCIANUS lib. 2. de Publicis judiciis.

QUamcunque enim quæstionem apud fiscum, si non alia [19] sit præscriptio, viginti annorum silentio præscribi, Divi Principes voluerunt.

4. MACER lib. 2. de Publicis judiciis.

ANnus exinde [20] computandus est, ex quo ea adnotatio [facta est] quæ vel Edicto, vel literis ad Magistratus factis publice innotuit. §. 1. Ergo & viginti annorum tempus exinde fisco numeretur, ex quo adnotatio publice innotuit. §. 2. In summa sciendum est nulla temporis præscriptione, a causæ [21] defensione [22] summoveri eum, qui requirendus adnotatus est.

3. *Ne debitores reo profugo solvant.*

5. MODESTINUS lib. 12. Pandectarum.

MAndatis cavetur, intra annum requirendorum bona obsignari [23]: ut si redierint, [& se purgaverint], integram rem suam habeant. si neque responderint, neque qui se defendant, habuerint: tunc post annum bona in fiscum coguntur. §. 1. Et intra annum medio tempore moventia, si qua sunt, ne aut mora deteriora fiant, aut aliquo modo intereant, venire [24] debere, pretiumque eorum in deposito esse, D. Severus & Antoninus sanxerunt. §. 2. Sed & D. Trajanus inter [25] moventia fructus [26] quoque haberi rescripsit. §. 3. Curandum est autem, ne quid ei, qui profugit, medio tempore a debitoribus ejus solvatur, ne per hoc fuga ejus instruatur [27].

TIT. XVIII.

DE QUÆSTIONIBUS [28].

Non esse a tormentis incipiendum. 2. *Qui primum torquendus.* 3. *De his, quos accusator de domo sua producit, si partus subjectus dicatur.* 4. *De uno servo.* 5. *De servo rei.* 6. *De servo heredum.* 7. *De servo universitatis.* 8. *De eo, qui bona fide reo servit.* 9. *De liberto.* 10. *De fratre. De his, qui testimonium dicere non coguntur.* 11. *De servo mariti.* 12. *De servo damnati.* 13. *De manumisso ad hoc, ne torqueatur.* 14. *De eo, qui post cognitionem susceptam rei factus est.* 15. *Si dicatur nullo jure emptus.* 16. *De servo rei.* 19. *Si servus in se torqueatur, deque domino aliquid fuerit confessus.* 20. *De tributis.* 21. *Quomodo interrogandum.* 22. *Si de se interrogatus, amplius dixerit.* 23. *An sit fides habenda quæstioni.* 27. *De eo, qui ultro fatetur, si de innocentia confessi post condemnationem constet.*

1. ULPIANUS [lib. 8. de Officio Proconsulis].

IN criminibus eruendis [29] quæstio adhiberi solet [30]. Sed quando, vel quatenus id faciendum sit, videamus [31]. Et non esse a tormentis incipiendum [32], & D. Augustus constituit, neque [33] adeo fidem quæstioni adhibendam. §. 1. Sed & epistola Divi Hadriani ad Sennium Sabinum continetur. verba rescripti ita se habent: *Ad tormenta servorum ita demum veniri oportet, cum [34] suspectus est reus: & aliis [35] argumentis ita probationi [36] admovetur, ut sola confessio servorum deesse videatur.* §. 2. Idem Divus Hadrianus Claudio Quartino rescripsit, quo rescripto illud expressit, a suspectissimo [37] incipiendum, & a quo facillime posse verum scire [38] judex crediderit [39].

§. 3. Ad quæstionem non esse provocandos eos, quos accusator de [40] domo sua produxerit: nec facile [41] credendum subjectam eam, quam ambo parentes dicuntur caram [42] filiam habuisse, rescripto Divorum Fratrum ad Lucium Tiberianum emisso declaratur. §. 4. Iidem Cornelio Proculo rescripserunt, non utique in servi unius [43] quæstione fidem rei constituendam; sed argumentis causam examinandam.

§. 5. Divus Antoninus & Divus Hadrianus Sennio Sabino rescripserunt, cum servi pariter cum domino aurum & argentum exportasse dicerentur, non esse de [44] domino interrogandos: ne quidem, si ultro [45] aliquid dixerint, obesse hoc domino [46]. §. 6. Divi Fratres Leliano Longino rescripserunt, de servo heredum [47] non esse habendam quæstionem in res hereditarias, quamvis suspectum fuisset, quod imaginaria venditione dominium in eo quæsisse heres videretur.

§. 7. Servum municipum posse in caput civium [48] torqueri, sæpissime rescriptum est: quia non sit illorum servus, sed Reipublicæ.

† Idemque in cæteris servis corporum dicendum est: nec enim plurium servus videtur, sed [49] corporis. §. 8. Si servus bona fide mihi serviat, etiam si dominium in eo non habui: potest dici, torqueri eum in caput meum non debere. † Idem est & in libero [50] homine, qui bona fide servit. §. 9. Sed nec libertum torqueri in patroni [51] caput, constitutum est. §. 10. Nec fratrem quidem [52] in fratris, Imperator noster cum [Divo] patre suo rescripsit: addita ratione, quod in eum, in [53] quem quis invitus testimonium [54] dicere non cogitur, in eum nec torqueri debet. §. 11. Servum mariti in caput uxoris posse [55] torqueri, Divus Trajanus Servio Quarto rescripsit.

§. 12. Item Mummio Lolliano rescripsit, *damnati servos*, quia [56] *desierunt* [57] *esse ipsius, posse in eum torqueri.* §. 13. Si servus ad hoc [58] erit manumissus, ne torqueatur: dummodo in caput domini [59] non torqueatur, posse eum torqueri [60] Divus Pius rescripsit.

§. 14. Sed & eum, qui cognitionis susceptæ tempore alienus fuit: licet postea rei sit effectus, torqueri in caput posse Divi Fratres rescripserunt. §. 15. Si quis dicatur nullo [61] jure emptus, non prius torqueri poterit, quam si constiterit, venditionem non valuisse: & ita Imperator noster cum Divo patre suo rescripsit. §. 16. [Item] Severus Spicio Antigono ita rescripsit: *Cum quæstio [de servis] contra dominos neque haberi debeat, neque si facta sit, dicturi sententiam consilium instruat: multo minus* [62] *indicia servorum contra dominos admittenda sunt.* §. 17. Divus Severus rescripsit, confessiones

1 Magni cognomen tribuitur hic Antonino: idem cognomen Alexander, Pompeius, Constantinus & Carolus consecutus est. 2 Absolvere nocentem satius est, quam innocentem condemnare. vid. *l. 5. infr. de pœnis.* vid. *l. 10. l. 13. supr. de public. judiciis. l. 6. C. de accusationib. l. 15. C. ad leg. Jul. de adulteriis.* 3 Vid. *l. 2. supr ad l. Corn. de sicariis.* 4 Inaudita causa nemo damnandus est, id est, defensione non audita, & accusatoribus ejus absentibus, nullus damnandus est: & ita Festus, *Actor 25. versic. 16.* οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαί τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγόρους, τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Id est, *Non est Romanis consuetudo quempiam morti dare, priusquam reus præsentes habeat accusatores, & locum defensioni accipiat super criminatione* Et Dominus apud Joannem 8. *versic. 10.* ποῦ εἰσιν ἐκεῖνοι οἱ κατήγοροί σου; ubi sunt accusatores illi tui? nemo te condemnat, neque ego te condemno. Tertullianus, *lib. ad Scapulam* Pudens negavit se sine accusatore auditurum hominem, secundum mandatum. & Eusebius, apud Ammianum 14. pertinacius, ut Legum gnarus, accusatorem flagitabat, atque solennia. Ambros. *ad Syagrium*: Si leges publicas interrogemus, accusatorem exigunt, & Marcus apud Gallicanum: Non possumus reum facere, quem nullus accusat. vide Cujac. 1. *observat. 33. in fin.* & Demosthenes *in oratione* περὶ στεφάνου Ibi, ἀμφοῖν ἀκροᾶσθαι. Hinc illud Juliani, & apud Ammianum, *lib. 18.* Ecquis innocens esse poterit, si accusare sufficiat? Mos hic Romanis fuit, accusatori sex horas, reo novem Legibus dari. Plinius, 4. *epist. 9.* 5 Absens in capitalibus caussis nemo damnatur: hodie multas apud gentes id non servatur. vide Clar. 5. *sentent. §. ult. quæst. 44. versic. sed hodie. & versic. licet.* In Italia, Gallia, Hispania & Germania quoque contumax pro confesso & convicto criminis habetur: idemque condemnari potest, quamvis post latam sententiam, etiam ab extraneo ejus innocentia purgari possit. Mynsing. 2. *observat. 88.* 6 Μεγάλῳ ἐγκλήματι οὐ καταδικάζεται. 60. *Eclog. 44. c. 1. & Harmenopul. 4.* adde *l. 5. infr. h. t.* hoc sensu absens, qui non damnatur magno crimine (puta quod infert pœnam capitalem vel opus metalli) requirendus est Edicto proposito, ut eo cognito veniat & se purget. 7 Adnotandum est, *vulgat. Haloand. l. 1. C. h. t. Nov. 134. c. 5. l. 6. C. de accusat. 60. Eclog. 49. c. 1.* 8 Quo? vid. *infr. h. t.*
9 Adde, καὶ ἑαυτὸν καθάρῃ. id est, *& seipsum purget. Eclog. ibid.* ut tempus habeat, πρὸς τὸ ἑαυτὸν καθᾶραι. *Harm. ibid.* 10 Προγράμματος προτιθεμένου. *Eclog. ibid.* διὰ γραμμάτων. 1. *Harm. 4.* νομίμοις κηρύγμασι. *Novell. 134. c. 5.* denunciationem etiam vocat, *l. 5. ff. de pœnis.* ὑπόμνησις καὶ προθέματα. Harm. *ibid.* 11 *Eclog. ibid.* ἐπιστολὴν δημοσίαν vocat. *Nov. ibid.* 12 Imo non ex hoc, sed ex die accusationis. *l. 2. C. h. t.* 13 *l. 2. l. 4. infr. h. t.* 14 Alias bona sua non recipit. *Eclog. ibid.* Harmen. *ibid.* 15 *l. 13. C. h. t.* Harm. *d. loco. Eclog. ibid. c 5.* 16 Morte crimen expirat. *Eclog. ibid. ex lib. 9. tit. 1. c. 145.* 17 Adnotati rei anni spatium habent ad se purgandum: intra annum bona eorum obsignantur: post annum, fisco vindicantur, nisi venerint. adde *l. 4. l. 5. infr. h. t.* 18 Omnis causa fiscalis 20. annis extinguitur, & tali præscriptione submovetur. *Eclog ibid. in scholio & lib. 56. tit. 2. ex lib. 60. tit. 49. c. 2. l. 1. §. penult. infr. de jure fisci.* excipe *l. 13. supr de diversis.* excipe causam commissi, & bonorum vacantium. vide Cujac *c. 28. de præsc.*
19 Forte minor. *C. de quadriennii præsc.* Goth. Vide *l. 13 supr. de divers. temp.* S. L.
20 A criminis defensione. 21 Imo non exinde. *l. 2. C. h. t* 22 Defensiones rei sunt perpetuæ. *l. 18. §. 9. infr. de quæst.* 23 Galli *sceller.* id commissariis vel apparitoribus interdum attributum. 24 Mobilia tempore peritura a commissariis distrahenda, & a tutoribus. facit *l. 22. C. de admin. tut.* 25 Hic textus non negat, immobilia judicis etiam mandato describi, & eorum administrationi, regimini, & gubernationi sequestrum vel commissarium præponi: id usus etiam obtinuit. vide Clarum, 5. *sent. §. ultim. quæst. 44. vers. sed hodie.* 26 Mobilium appellatione fructus continentur. hinc juncto §. superiore, Molinæus colligit, fendo a domino prehenso commissarios fructus saltem tempore perituros invito domino posse vendere. 1. *consuetud. §. 6. Gloss. 15. n. 3.* 27 Et adjuvetur ejus fuga, ut per eam accusationem effugiat.

28 *L. 9. C. 41. 9 C Theod. 15.* Paul 5. *sent. 14. & 16. 60. Ecl. 50. 8.* Valer. Max. *tit. de qu. 4.* Quæstionis verbo intellige tormentum, corporis dolorem, ad eruendam veritatem, malam mansionem. *l. 15. § 41. ff. de injuriis. l. 7. ff deposit.* Synesius in Epistolis ponit δακτυλήθραν, ποδοστράβην, πιεστήριον, ῥινολαβίδα, ὠτάγραν, χειλοστρόφιον. Quæstionem Galli vocant *la gehenne*, a vocabulo, ut quidam volunt, Hebræo *gei hinnon. Jerem. 32. 4. Reg. 13.* vide Papon. 14 *arrest. 9.* & Clar. 5. *sent. §. ult. quæst. 64.* Petrum Greg. 68. *syntagm. 12.* 29 Veri inveniendi causa tormentis & cruciatibus quæritur. Cicer. 2. *ad Herennium.* 30 Paul. 5. *sentent. 14. §. 1.* 31 Alias si injuste Judex reum quæstioni subjecit, isque mortuus fuerit, capitis damnandus est. Clarus ex communi opinione, 5. *sent. §. ult. quæst. 64. vers. antequam.* 32 *c. 6. extra. de reg.* res enim fallax & fragilis est quæstio. *§. 23. infr h. t.* 33 Constare prius de delicto commisso oportet, quam quis quæstioni subjiciatur: item considerare, an tale sit delictum, cujus nomine quis tormentis subjiciendus sit. adhæc an delictum aliter probari possit, quam per quæstionem & torturam: cum ad eam, nisi subsidii loco, non sit decurrendum. Ideoque clancularius in delictis facilius infertur quæstio, quam in his, quæ palam facta sunt. Paul. *ibid.* vid. Clar. 5. *sent. §. ult. quæst. 64. vers. debet ante.* 34 Id est, tunc servi torqueri possunt; cum argumenta sunt talia, ut nihil aliud deesse videatur, præter servorum quæstionem. *§. 4. in fin. infr. eod. l. 18. §. 2. infr eod. l. 8. C. h. t.* adde Paul. 5. *sent. 14. §. 1.* 35 Quæ opinionem faciant. 36 A probatione amovetur. *Hal.* Sed hic *admovere reum probationi*, nihil aliud est, quam eum argumentis compellere, ut convictus videatur: Accursius alioqui hunc locum non est assecutus. 37 7. *Ecl. 6. ex lib. 60. tit. 10. c. 1.* & a timidiore, *l. 18. infr. h. t.* 38 Sciri. *vulg. Hal.* 39 *Eclog. ibid.* 40 Paul. 5. *sent. 15. §. 1. 21. Eclog. 1. c. 14.* 41 Supposita non præsumitur, quam ambo parentes charam sibi habent. vid. Alciat. 1. *præs. 19.* 42 Charam. *vulg. Hal.* 43 *l. 9. in fin. C. de test.* Unius quæstioni non creditur. vide *l. 20. in fin. infr. h. t.* Idem apud Gallos constituit D. Ludovicus: contrarium sentit Glossa in *l. 4. C. ad l. Jul. majest.* Glossæ opinionem Bartolus probat. Sentit itaque, dictum unius testis sufficere ad torturam. Bart. *hic. n. 1.* Idem addit, unius testimonium indiciis aut fama adjutum plenam probationem facere. 44 *§. 19. infr. hic.* 45 *l. 7. C. h. t.* Paul. 5. *sent. 16. §. 4.* 46 Et merito. Est enim (ut Theophilus ait) φύσει ὁ δοῦλος τοῦ δεσπότου πολέμιος. vide Cujac. apud Paulum *dicto loco.* Idque locum habet, etiamsi agatur de crimine capitali, Paul. 5. *sent. 16. §. 5.* etiamsi verum dicat, etiamsi causa sit fiscalis, vox ei interdicitur, ut proditori, *l. 6. l. un. C. de delat.* excipe crimen majestatis & tributorum. *§. 20. infr. hic.* An id locum habeat in liberis hominibus, quorum opera (servorum antiquorum loco) hodie utimur, dicam ad *§. 8. infr. hic.* 47 *l. 2. infr. eod.* vid. *l. 13. C. h. t.* 48 *l. 6. §. 1. supr. de rerum divis.* 49 Corpora, seu collegia, unius personæ loco habentur. 50 Liberi homines (quibus hodie ad servitia domestica utimur) in caput heri sui torqueri non possunt: quod tamen usus non obtinuit. 51 *l. 6. C. h. t.* hinc colligere possis, argumento a libertis ad vassallos ducto, Vassallos in Domini sui caput torquendos non esse. 52 Adde *l. 13. C. qui accusare.* Paul. 5. *sent. 15. §. 2.* 53 *l. 4. supr. de testib.* Qui testis in aliquem invitus esse non potest, nec vi seu quæstione ad testimonium in eum dicendum cogi debet. 54 Testimonium in fratrem invitus frater non dicit.
55 *l. 1. §. 15. supr. de SC. Silaniano.* 56 Qui. *vulg. Hal.* 57 Per damnationem scil. *l. 1. infr. de bonis damnat.* Status is, in teste consideratur, qui fuit tempore dicti testimonii. *l. 22. §. 1. supr. qui testamenta.* 58 Paul. 5. *sent. 16. §. 1.*
59 Patroni scil. 60 In alterius præjudicium scil. 61 Adde *§. 6. supr. hic.*
62 Ne hinc colligas, majorem esse vim confessionis per quæstionem extortæ, quam voluntariæ. Dic potius: Quæstionem servi in dominum non admitti. multo minus & indicium; quia indicia si admittuntur, exinde interrogationem & quæstionem necesse erit admitti; hæc duo non admittuntur, nec indicium igitur. *l. 9. §. 1. infr. h. t.*

reorum

reorum pro [1] exploratis facinoribus haberi non oportere, ſi [2] nulla probatio religionem cognoſcentis inſtruat. §. 18. Cum quidam deponere [3] pretium ſervi paratus eſſet, ut ſervus torqueretur contra dominum: Imperator noſter cum Divo patre ſuo id non admiſerunt.

§. 19. Si ſervi quaſi ſceleris participes in ſe [4] torqueantur, deque domino aliquid fuerint confeſſi apud judicem: prout cauſa exegerit, ita pronunciare eum debere, Divus Trajanus [5] reſcripſit. quo Reſcripto oſtenditur, gravari dominos confeſſione ſervorum: ſed ab hoc Reſcripto receſſum Conſtitutiones poſteriores [6] oſtendunt. §. 20. In cauſa tributorum [7] (in quibus eſſe reipublicæ nervos [8] nemini dubium eſt) periculi quoque ratio, quod ſervo fraudis conſcio capitalem pœnam denunciat, ejuſdem profeſſionem extruat [9]. §. 21. Qui quæſtionem habiturus eſt, non [10] debet ſpecialiter interrogare, *an Lucius Titius homicidium fecerit:* ſed generaliter, quis id fecerit. alterum enim magis ſuggerentis [11], quam requirentis videtur: & ita D. Trajanus reſcripſit.

§. 22. D. Hadrianus Calpurnio Celeriano in hæc verba reſcripſit: *Agricola Pompeii Valentis ſervus, de ſe [12] poteſt interrogari. ſi [13] dum quæſtio habetur, amplius dixerit: rei fuerit indicium [14], non interrogationis [15] culpa.* §. 23. Quæſtioni fidem non ſemper, nec tamen nunquam habendam, Conſtitutionibus declaratur: etenim res eſt fragilis, & periculoſa, & quæ veritatem fallat. Nam plerique [16] patientia ſive duritia tormentorum ita tormenta contemnunt, ut exprimi eis veritas nullo modo poſſit: alii [17] tanta ſunt impatientia, ut [in] quovis mentiri, quam pati tormenta velint. ita fit, ut etiam vario modo fateantur, ut non tantum ſe, verum etiam alios comminentur [18]. §. 24. Præterea inimicorum [19] quæſtioni fides haberi non debet, quia facile mentiuntur: nec tamen ſub [20] prætextu inimicitiarum detrahenda erit fides quæſtionis. §. 25. Sed cauſa [21] cognita, habenda fides, aut non habenda. §. 26. Cum quis latrones tradidit [22], quibuſdam reſcriptis continetur non debere fidem haberi eis [23] in eos qui eos tradiderunt, quibuſdam vero, quæ ſunt pleniora [24], hoc cavetur, ut neque diſtrictius [non] habeatur, ut in cæterorum perſona ſolet: ſed cauſa cognita æſtimetur, habenda fides ſit, necne. plerique enim, dum [25] metuunt, ne forte apprehenſi eos nominent [26], prodere eos ſolent, ſcilicet impunitatem ſibi captantes: quia non facile eis indicantibus proditores ſuos creditur. Sed neque paſſim [27] impunitas eis per hujuſmodi proditiones concedenda eſt: neque tranſmittenda [28] allegatio dicentium idcirco ſe oneratos, quod eos ipſi tradidiſſent: neque [29] enim invalidum argumentum haberi debet mendacii, ſive calumniæ in ſe inſtructæ.

§. 27. Si quis ultro [30] de maleficio fateatur [31], non ſemper ei fides habenda eſt: nonnunquam enim aut metu, aut qua alia de cauſa in ſe confitentur. Et extat epiſtola Divorum Fratrum ad Voconium Saxam, qua continetur liberandum eum, qui in ſe fuerat confeſſus, cujus poſt [32] damnationem de innocentia conſtitiſſet. cujus verba hæc ſunt: *Prudenter, & egregia ratione humanitatis, Saxa cariſſime, Primitivum ſervum, qui homicidium in ſe confingere metu ad dominum revertendi ſuſpectus eſſet, perſeverantem falſa demonſtratione, damnaſti, quæſiturus de [33] conſciis [34], quos æque habere ſe mentitus fuerat, ut ad certiorem ipſius de ſe confeſſionem pervenires. nec fruſtra fuit tam prudens conſilium tuum: cum in tormentis conſtiterit, neque illos ei conſcios fuiſſe, & ipſum de ſe temere commentum. potes itaque decreti gratiam facere, & eum per officium diſtrahi [35] jubere: conditione addita, ne unquam in poteſtatem domini revertatur, quem pretio recepto certum habemus libenter tali ſervo cariturum.* Hac epiſtola ſignificatur, quaſi ſervus damnatus, [ſi] fuiſſet reſtitutus, ad [36] eum pertinebit, cujus fuiſſet, antequam damnetur: ſed Præſes Provinciæ eum, quem damnavit, reſtituere non [37] poteſt; cum nec pecuniariam [38] ſententiam ſuam revocare poſſit. Quid igitur? Principi eum ſcribere oportet, ſi quando ei [ejus] qui nocens videbatur, poſtea ratio innocentiæ conſtitit.

De ſervis hereditariis.

2. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

HEreditarii [39] ſervi, quamdiu incertum eſt, ad quem bona pertineant, non poſſunt videri in caput domini torqueri.

De ſervo communi.

3. IDEM lib. 50. ad Edictum.

COnſtitutione Imperatoris noſtri & Divi Severi placuit, plurium [40] ſervum in nullius caput torqueri poſſe [41].

De inceſtu, adulterio, ſtupro.

4. IDEM lib. 3. Diſputationum.

IN inceſto (ut Papinianus reſpondit, & eſt reſcriptum) ſervorum tormenta ceſſant [42]: quia & Lex Julia ceſſat de adulteriis.

5. MARCIANUS lib. 2. Inſtitutionum.

SI quis viduam vel alii nuptam cognatam, cum qua nuptias contrahere non poteſt, corruperit, in inſulam deportandus [43] eſt. quia duplex [44] crimen eſt: [&] inceſtum, quia cognatam violavit contra fas; & adulterium vel ſtuprum adjungit. denique hoc caſu ſervi in perſona domini torquentur [45].

1. *De ſervis hereditariis.*

6. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteris.

PAtre vel marito de adulterio agente, & poſtulantibus de ſervis rei ut quæſtio habeatur, ſi [vere] cauſa perorata, teſtibus prolatis, abſolutio ſecuta fuerit: mancipiorum, quæ mortua ſunt, æſtimatio habetur: ſecuta vero damnatione, quæ ſuperſunt, publicantur. §. 1. Cum de falſo teſtamento quæritur, hereditarii [46] ſervi poſſunt torqueri.

De quæſtionis modo.

7. ULPIANUS lib. 3. de Adulteriis.

QUæſtionis modum [47] magis eſt judices arbitrari oportere: itaque [48] quæſtionem habere oportet: ut ſervus ſalvus ſit vel innocentiæ [49] vel ſupplicio.

An ſit habenda quæſtio. 1. *De ſtatulibero.*

8. PAULUS lib. 2. de Adulteris.

EDictum D. Auguſti, quod propoſuit Vivio Avito & Lucio Aproniano Conſulibus, in hunc modum extat: *Quæſtiones neque ſemper in omni cauſa [50] & perſona [51] deſiderare debere arbitror: & cum capitalia & atrociora maleficia non aliter explorari & inveſtigari poſſunt, quam per ſervorum quæſtiones, efficaciſſimas [eas] eſſe ad requirendam veritatem exiſtimo, & habendas cenſeo.* §. 1. Statuliber [52] in adulterio [53] poſtulari poterit, ut quæſtio ex eo habeatur, quod ſervus heredis eſt: ſed ſpem ſuam retinebit.

An ſit habenda quæſtio. 1. *De ſervo rei.* 2. *De deportato.* 3. *De ſtatulibero.*

9. MARCIANUS lib. 2. de Judiciis publicis.

DIvus Pius reſcripſit, poſſe [54] de ſervis haberi quæſtionem in pecuniaria [55] cauſa, ſi [56] aliter veritas inveniri non poſſit: quod & aliis reſcriptis cavetur. ſed hoc ita eſt, ut non facile in re pecuniaria quæſtio habeatur: ſed ſi [57] aliter veritas inveniri non poſſit, niſi per tormenta, licet habere quæſtionem, ut & Divus Severus reſcripſit. Licet itaque & de ſervis alienis [58] haberi quæſtionem, ſi ita res ſuadeat.

§. 1. Ex [59] quibus cauſis quæſtio de ſervis adverſus dominos haberi non debet, ex his cauſis ne quidem interrogationem valere: & multo minus indicia ſervorum contra dominos admittenda ſunt. §. 2. De eo [60], qui in inſulam deportatus eſt, quæſtio habenda non eſt, ut Divus Pius reſcripſit. §. 3. Sed nec de ſtatulibero [61] in pecuniariis cauſis quæſtio habenda eſt, niſi deficiente conditione.

De impubere. 1. *De crimine majeſtatis.* 2. *De ſervis filii vel patris rei.* 3. *De modo quæſtionis.* 4. *De libertis vel ſervis rei.* 5. *De voce & ſermone. De conſtantia & trepidatione. De exiſtimatione.* 6. *De cauſa liberali.*

10. ARCADIUS [qui &] CHARISIUS lib. ſingul. de teſtibus.

DE minore [62] quatuordecim annis quæſtio habenda non eſt [63], ut & Divus Pius Cæcilio Jubentiano reſcripſit. §. 1. Sed omnes omnino in [64] majeſtatis crimine, quod ad perſonas Principum attinet, ſi ad teſtimonium provocentur, cum res exigit, torquentur.

§. 2. Poteſt quæri, an de ſervis filii caſtrenſis peculii in caput patris quæſtio haberi [non] poſſit? nam patris [65] non debere torqueri in filium, conſtitutum eſt. & puto recte dici, nec [66] filii ſervos in caput patris eſſe interrogandos. §. 3. Tormenta autem adhibenda ſunt, non quanta accuſator poſtulat: ſed ut moderatæ [67] rationis temperamenta deſiderant. §. 4. Nec debet initium [68] probationum de [69] domo rei accuſator ſumere, dum aut libertos ejus, quem accuſat,

1 Confeſſio rei aliud eſt, aliud exploratum facinus. 2 Confeſſio rei ſola non probat, niſi aliunde Judex argumenta credendi habeat. §. 1. *ſupr. h. t.* 60. *Eclog.* 50. *c.* 4. 3 *d. c.* 4. vide tamen Paulum, 5. *ſent.* 16. §. 3. 4 Poſſunt enim in ſe torqueri. §. 22. *infr. hic.* 5 Trajanus. 6 Quæ anterioribus præferuntur. *l.* 4. *ſupr. de Conſtitut. Principum.* 7 Id eſt, in cauſa fraudati cenſus, *l.* 1. *C. h. t.* vel ſi quæſtio eſt de publicis tributis, etiam ſervi torquentur. 60. *Eclog.* 10. *c.* 4. 8 Vide quæ ad hunc locum notavi ad *Novellam Leonis* 52. Alii legunt *ſervos.* & male. vide Ferrandum, 1. *explicat.* 49. 9 *Al.* inſtruat. 10 Reus ſpecialiter de facto tertii nominati a judice non eſt interrogandus. 11 Qui reum de Titii facinore interrogat, facinus magis ſuggerit, quam de eo interrogat. 12 §. 19. *ſupr. h. t. l.* 12. *l.* 15. *C. h. t.* Paul. 5. *ſent.* 16. §. 1. *l.* 7. *ſupr. de probat.* 13 At ſi dum. *Haloand.* & ſi dum. *vulg.* 14 Judicium. *Haloand.* 15 *Al.* interrogantis. 16 Ut Ægyptii, Ælianus, 7. *variæ hiſtoriæ.* aliis patientia facile mendacium facit, aliis infirmitas neceſſarium. Quint. *Inſtit.* 4. Ex quæſtione ſuſpicioſior veritas. Cic. 2. *de inventione.* dolori, id eſt, quæſtioni credi non oportet, quod alius alio ſit reticentior in dolore, quod ingenioſior ad comminiſcendum. Auctor *ad Herennium* 2. Dolorem fugientes multi in tormentis ementiti perſæpe ſunt, morique maluerunt falſum fatendo, quam inficiando dolore. Cicero *in partitionibus.* Hinc illud Fabii: Mentietur in tormentis, qui pati non poteſt. Exempla vide apud Valerium, 8. *c.* 4. 17 Vide Valerium & Fulgoſium, *l.* 8. *c. de quæſt.* 18 Criminentur. *vulg.* 19 *l.* 3. *l.* 20. *ſupr. de teſtib. l.* 3. *in fin. ſupr. de adimendis.* 20 Flor. *al.* ſi. 21 Quid enim, ſi levis inimicitia ſit; aut magna, ſed nunc reconciliata? *l.* 3. *l.* 4. *ſupr. de his, quæ ut indign.* §. 11. *Inſt. de excuſ. tut.* 22 Adde *l.* 4. *C. h. t.* 23 Paul. 5. *ſent.* 16. §. 10. *l.* 4. *C. h. t.* 60. *Ecl.* 50. *c.* 5. 24 Ex plenioribus Edictis ſumendæ ſunt cauſarum & litium deciſiones potius, quam ex aliis 25 Id eſt, metu judicii. Tacit. 2. 26 Inde nominatores. dixi ad *l.* 2. *infr. de bonis eorum, qui ante ſententiam. l.* 17. §. 12. *infr. ad municipal.* 27 *l.* 5. *in fin. infr. de re militari.* 28 Id eſt, negligenda. 29 Id eſt, præſumitur mentiri & per calumniam accuſare eum, a quo judici velut latro traditus eſt. 30 *Eclog. ibid.* 31 Vel torqueri velit. Quintil. 7 *declam.* Homini, qui vult torqueri, non creditur, nec verum dicenti. 32 Hinc colligere poſſumus, reum in tormentis confitentem, adverſus ſuam confeſſionem eſſe audiendum. *l.* 11. §. 8. *ſupr. de interrogat.* 33 Reus in quæſtione de conſciis confiteri compellitur. Paul. 5. *ſent.* 14. §. 1. *in fin.* 34 Conſcius criminis in conſocium teſtis eſſe non poteſt, niſi certis caſibus. de quibus vid. Socin. *reg.* 425. 35 Dominus cogitur ob nimiam ſævitiam ſervum diſtrahere, *l.* 2. *ſupr. de his, qui ſunt ſui.* adde 60. *Eclog.* 50. *c.* 3. 36 *l.* 10. *l.* 28. §. 4. *l.* 34. *infr. de pœnis. l.* 13. *C. de pœnis.* 37 Si Præſes provinciæ a ſe damnatum reſtituere vult, ad Principem debet referre. adde *l.* 45. *ſupr. de re jud.* 38 Ex legibus. 39 *l.* 1. §. 6. *ſupr. h. t. l.* 6. *in fin. l.* 17. §. 2. *infr. h. t. l.* 13. *C. h. t.* 40 *d. l.* 13. Paul. 5. *ſent.* 16. §. 5. 41 Niſi ſocius ſocium occidiſſe dicatur. *l.* 17. §. 2. *infr. h. t.* 42 Imo non ceſſant. Cicero pro *Milone.* De ſervis nulla quæſtio eſt in dominum, niſi de inceſtu: ut fuit in Claudium. *in Partitionibus* idem repetit. adde *l.* 39. *in fin. ſupr. ad leg. Jul. de adulteriis.* 43 Adulterii pœnam olim ſummi ſupplicii aut mortis non fuiſſe, hinc poteſt colligi. vide *l.* 9. *l.* 30. *C. ad leg. Jul. de adult. l.* 18. *C. de tranſact.* de adulterii pœna dicam ad *Novell.* 134. *c.* 10. 44 Adde *l.* 38. *l.* 39. *in fin. ſupr. ad leg. Jul. de adult.* 45 *d. l.* 39. 46 Adde *l.* 2. *ſupr. h. t.* 7. *Eclog.* 6. *ex lib.* 60. *tit.* 50. *c.* 6. §. 5. 47 *l.* 10. §. 3. *infr. h. t.* 48 Torquere ſervum ita judex debet, ut ſervus ſalvus maneat. 49 Vel innocentia. *Hal.* 50 Puta in pecuniariis cauſis. vide *l.* 9. *infr. h. t.* vide tamen Paponem, 24. *arreſt.* 9. *art.* 8. Goth. De cauſis quarum contemplatione tortura inferatur, vide Proſp. Farinac. *prax. criminal. qu.* 42. S. L. 51 Id eſt, non in omnes perſonas quæſtio adhibenda eſt. Hinc Clarus ex communi opinione negat, Doctores torqueri poſſe: & perſonas in dignitate poſitas. An & milites? vide *l.* 16. *C. h. t.* An nobiles? vide *l.* 4. *C. ad l. Jul. majeſt.* An decuriones? vide *l.* 16. *C. hoc tit.* An minores? vide *l.* 10. *infr. h. t.* An ſenes? collige ex *l.* 3. § 7. *ſupr. de SC. Silaniano.* An mulier? vide *l.* 3. *infr. de pœnis.* An clerici & presbyteri? Clarus ait, ſed tamen mitius torquendos, 5. *ſentent.* §. *ult. qu.* 64. 52 *l.* 27. §. 10. *ſupr. ad leg. Jul. de adult.* 53 Id eſt, in adulterii crimine recte torquetur. 54 Imo non poteſt. *l.* 6. *C. h. t.* 55 Pecuniariis quoque in cauſis ſervi inopia probationum, etiamſi alieni ſint, torquentur. 56 Ergo non in omni cauſa. *l.* 8. *ſupr. h. t. l.* 18. §. 4. *infr. h. t.* Paul. 5. *ſent.* 15. §. 6. & *tit.* 16. §. 5. 57 *l.* 8. *ſupr. h. t. l. ult. C. h. t.* Paul. 5. *ſent.* 15. §. *ult. l. ult.* §. 10. *C. de jure deliberandi.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 6. *cap.* 19. *num.* 3. Anſ. 58 Paul. 5. *ſent.* 16. §. 3. 59 Argumentum a quæſtione ad interrogationem & indicia obſerva. Titius non poteſt torqueri: ergo nec interrogari, nec indicium ferre. non admittitur Titii confeſſio in quæſtione: multo igitur minus interrogatio aut indicium. 60 *l.* 17. *in fin. infr. h. t.* 61 Adde *l.* 8. *in fin. ſupr. h. t.* 62 Minor quatuordecim annis quæſtioni non ſubjicitur. *l.* 15. §. 1. *infr. h. t.* 60. *Eclog.* 50. *cap.* 9. 63 Et merito; Ætas enim veniam meretur. *l.* 1. §. 32. §. 33. *ſupr. de SC. Silaniano.* Quid? minor 14. annis poteſtne interrogari? &, ſi poteſt, momentumne adfert, ut delatus quæſtioni non ſubjiciatur? Papo exempla affirmativa refert, 24. *arreſt.* 9. *art.* 7. & Senatuſconſultum Burdegalenſe, quo judicis inferioris ſententia confirmata fuit, patrem, interfectæ uxoris a duobus liberis ætate minoribus delatum, quæſtioni ſubjicientis. *arg. l. ult. C. ad leg. Cornel. de ſicariis.* 64 *l.* 16. *C. h. t. l.* 3. *l.* 4. *C. ad leg. Jul. majeſt.* 1. Harm. 6. §. 14. 65 Patris ſervi in filium, filii in patrem non ſunt torquendi. 60. *Eclog.* 50. *c.* 10. 66 Imo interrogandi ſunt. *l.* 1. §. 14. *ſupr. de SC. Silaniano.* 67 *l.* 7. *ſupr. h. t.* 68 Reis crimina edere accuſatores cogendi ſunt. Paul. 5. *ſent.* 16. §. *ult.* non e contra. 69 *l.* 8. *C. de teſtib.*

aut servos in testimonium vocat. §. 5. Plurimum quoque in excutienda veritate etiam vox [1] ipsa, & cognitionis subtilis diligentia adfert: nam & ex sermone, & ex eo, qua quis constantia [2], qua trepidatione quid diceret, vel cujus existimationis quisque in civitate sua est, quædam ad illuminandam veritatem in lucem emergunt. §. 6. In causis quoque liberalibus [3] non oportet per eorum tormenta, de quorum statu quæritur, veritatem requiri.

De servo redhibito.

11. PAULUS lib. 2. de officio Proconsulis.

ETiam si redhibitus fuerit servus, in caput emptoris [4] non torquebitur.

De eo, qui se liberum dicit.

12. ULPIANUS lib. 54. ad Edictum.

SI quis, ne quæstio de eo agatur, liberum [5] se dicat: Divus Hadrianus rescripsit, non esse eum ante torquendum, quam liberale judicium experiatur.

De æstimatione servi & stipulatione.

13. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

CErto pretio servum æstimatum [6] in quæstionem dari interposita stipulatione, receptum est.

De statulibero.

14. IDEM lib. 8. Regularum.

STatuliber [7] in delicto repertus, sperandæ libertatis prærogativa, non [8] ut [9] servus ob ambiguum conditionis, sed ut [10] liber puniendus est.

De libero homine. 1. De impubere. 2. De eo, qui vindicanti servum cavit.

15. CALLISTRATUS lib. 5. de Cognitionibus.

EX libero [11] homine pro testimonio non vacillante [12] quæstionem [13] haberi non oportet. §. 1. De minore [14] quoque quatuordecim annis in caput alterius quæstionem habendam non esse, Divus Pius Mæcilio rescripsit: maxime cum nullis extrinsecus argumentis accusatio impleatur. nec tamen consequens esse, ut etiam sine tormentis eisdem credatur: nam ætas [15] (inquit) quæ adversus asperitatem quæstionis eos interim tueri videtur, suspectiores quoque eosdem facit ad mentiendi facultatem [16]. §. 2. Eum, qui vindicanti servum cavit, domini loco habendum, & ideo in caput ejus servos torqueri non posse, Divus Pius in hæc verba rescripsit: *Causam tuam aliis probationibus instituere debes: nam de servis quæstio haberi non debet, cum possessor hereditatis, qui [17] petitori satisdedit [18], interim domini loco habeatur.*

De repetenda quæstione. 1. De confesso.

16. MODESTINUS lib. 3. de Pœnis.

REpeti posse [19] quæstionem, Divi Fratres rescripserunt. §. 1. Is, qui de se confessus est, in caput aliorum [20] non torquebitur: ut Divus Pius rescripsit [21].

De adulterio. 1. De stupro. 2. De partu supposito, si petentem hereditatem cæteri filii negent suum fratrem esse. De servo communi. 3. De servo in metallum damnato.

17. PAPINIANUS lib. 16. Responsorum.

EXtrario [22] quoque accusante, servos in [23] adulterii quæstione contra dominum interrogari placuit: quod D. Marcus, ac postea Maximus Princeps judicantes secuti sunt. §. 1. Sed & in quæstione stupri servi adversus dominum non torquentur. §. 2. De quæstione suppositi partus, vel si petat hereditatem, quem cæteri filii non esse fratrem suum contendunt, quæstio de servis hereditariis [24] habebitur: quia non contra dominos cæteros filios, sed pro successione domini defuncti quæritur. † Quod congruit ei, quod Divus Hadrianus rescripsit: cum enim in socium cædis socius postularetur, de communi [25] servo habendam quæstionem rescripsit: quod pro domino fore videretur.

§. 3. De servo [26] in metallum damnato quæstionem contra eum, qui [27] dominus fuit, non esse habendam respondi: nec ad rem pertinere, si ministrum se facinoris fuisse confiteatur.

De pluribus reis. 1. De repetenda quæstione. 2. Si reus nullis argumentis urgetur. 3. Si testes facto intervenisse dicantur, vel non 4. De fide generis. 5. De servo rei, 8. Et ut de domino inquiratur. 9. De custodiis audiendis.

18. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

UNius [28] facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, ut ab eo primum incipiatur, qui timidior est [29], vel teneræ ætatis videtur.

§. 1. Reus evidentioribus [30] argumentis oppressus, repeti in quæstionem potest; maxime si in tormenta animum [31] corpusque duraverit. §. 2. In ea causa, in qua nullis [32] reus argumentis urgebatur, tormenta non facile adhibenda sunt: sed [33] instandum accusatori, ut id quod intendat, comprobet atque convincat. §. 3. Testes torquendi non sunt, convincendi mendacii aut veritatis gratia: nisi [34] cum facto intervenisse dicuntur. §. 4. Judex, cum de fide [35] generis instrui non potest, poterit de servis hereditariis habere quæstionem. §. 5. Servo, qui ultro aliquid de domino confitetur, fides non accommodatur: neque [36] enim oportet salutem dominorum, servorum arbitrio committi. §. 6. Servus in caput [ejus] domini, a [37] quo distractus est, cuique aliquando servivit, in memoriam prioris dominii interrogari non potest. §. 7. Servus nec si a domino ad tormenta offeratur [38] interrogandus est. §. 8. Sane quotiens quæritur, an servi in caput domini interrogandi sint, prius [39] de eorum dominio oportet inquiri. §. 9. Cogniturum de criminibus Præsidem oportet ante [40] diem palam [41] facere, custodias se auditurum: ne hi, qui defendendi sunt, subitis accusatorum criminibus opprimantur: quamvis defensionem quocunque tempore [42], postulante reo, negari non oportet; adeo ut propterea, & differantur [43] [& proferantur] custodiæ. §. 10. Custodiæ non solum pro tribunali, sed & de plano [44] audiri possunt, atque damnari.

De eo, cui fideicommissa libertas debetur.

19. TRYPHONINUS lib. 4. Disputationum.

IS, cui fideicommissa [45] libertas debetur, non aliter ut servus quæstioni applicetur, nisi aliorum quæstionibus oneretur.

De uno teste.

20. PAULUS lib. 3. Decretorum.

MAritus quidam heres uxoris suæ petebat a Suro pecuniam [46], quam apud eum deposuisse defunctam se absente dicebat, & in eam rem unum testem, liberti sui filium produxerat: apud procuratorem desideraverat & quæstionem habere de ancilla. Surus negabat se accepisse, & testimonium non oportere unius [47] hominis admitti: nec solere a quæstionibus incipi [48], etsi aliena esset ancilla: procurator quæstionem de ancilla habuerat: cum ex appellatione cognovisset Imperator [49], pronunciavit, quæstione illicite habita, unius [50] testimonio non esse credendum, ideoque recte provocatum.

Neminem quæstionis habendæ causa damnari.

21. IDEM lib. sing. de Pœnis Paganorum.

QUæstionis habendæ [51] causa neminem esse damnandum [52] D. Hadrianus rescripsit.

De recepto in custodiam sine accusatore.

22. IDEM lib. 1. Sententiarum.

QUi sine accusatoribus in custodiam recepti sunt, quæstio de his habenda non [est], nisi aliquibus suspicionibus [53] urgeantur.

TIT. XIX.
DE [54] POENIS [55].

Quo tempore spectatur conditio sententiam passi. 3. De inope.

1. ULPIANUS [lib. 8. Disputationum].

QUotiens de delicto quæritur, placuit non eam pœnam subire quem debere, quam conditio ejus admittit eo tempore, quo sententia de eo fertur: sed eam, quam sustineret, si eo tempore esset sententiam passus, cum [56] deliquisset. §. 1. Proinde si servus crimen commiserit, deinde libertatem consecutus dicetur: eam pœnam sustinere debet, quam sustineret, si tunc sententiam passus fuisset, cum deliquisset. §. 2 Per contrarium quoque si in deteriorem conditionem fuerit redactus, eam pœnam subire eum oportebit, quam sustineret, si in conditione priore

1 Vox ipsa interrogati plurimum momenti in veritate excutienda adfert, *l.* 3. §. 3. *supr. de testib.* unde notant, juramentum testis non posse recte per procuratorem præstari: quod tamen non admittit Ludovicus Romanus, *sing.* 1. 8. 2 Quintil. 5. *Inst.* 4. si de habenda quæstione quæritur, plurimum interest, quis & quomodo sit tortus: an credibilia dixerit an semper constanter perseverarit in eo, quod cœperat: an aliquid dolore mutavit. 3 *l.* 12. *infr. h. t.* 4 Facit *l.* 17. *in fin.* *l.* 18. §. 6. *infr. h. t.* 5 *l.* 10. *in fin. supr. h. t.* 6 Paul. 5. *sent.* 16. §. 3. adde *l.* 27. *supr. ad leg. Jul. de adult.* 7 *l.* 9. *in fin. infr. de pœnis.* 8 Imo, ut servus. *l.* 29. *supr. de statuliberis.* 9 Servi namque aliter puniuntur, aliter liberi 10 Imo, ut servus. *l.* 29. *supr. de statuliberis* Robertus, 1. *animadvers.* 6. hanc legem refert ad privata delicta; *d. l.* 29. ad publica quo nomine reprehenditur ab Antonio Mercat. 1. *not.* 8. 11 Aliud constitutum fuit apud Athenienses & Rhodios, teste Cicerone *in Partitionibus.* huc refer *declamationem* 7. Quintil. 12 Vide *l.* 2. *l.* 16. *l.* 20. *supr. de testib.* 13 *l.* 18. §. 3. *infr. h. t.* 14 Vid. *l.* 10. *supr. h. t.* 15 Ætas & a quæstione excusat, & ad mentiendi facultatem suspectiores facit. 16 Facilitatem. 17 *l.* 6. *in fin. supr. de Carboniano.* 18 Vide *l.* 5. *supr. de hered. pet.* 19 Denegantem id, quod in quæstione confessus est. An & is repeti potest, qui in prima quæstione nihil falsus est? in arbitrio judicis id positum esse ait Bartolus. Cynus negat, nisi nova indicia supervenerint de quibus vide *l.* 18. §. 1. *infr. h. t.* quod ita verum esse ait Baldus, ut etiam in eo, qui sufficienter tortus non fuit, locum habeat. vide Paponem, 24. *arrest.* 9. *art.* 1. Clarus horum vitandorum causa judicibus suadet, ut coram suo actuario protestentur se eo animo rei torquendi finem facere, ut reum postea repetant. 5. *sent.* § *ult. quæst* 64. *vers. ultimo Videndum* Quoties autem reus repeti possit, ex indiciis & argumentis de novo productis colligendum erit Quendam septies tortum fuisse reperio, nec tamen confessum, damnatum fuisse. 8. Valerius 7. Placet summopere, quod Petrus Gregor. 48. *syntagm.* 12. *n.* 25 refert, a judicibus nova tormentorum genera non adhibenda: ea namque Phalaridis alicujus esse, non Christiani. 20 Consciorum scil. adde *l.* 11. *C. de test.* *l.* 37. *C. de liberali* vide Oldend. *c.* 4. *de test. n.* 8 & *c.* 66. *de except. n.* 9. 21 Cur ita? ne alienam salutem in dubium deducat, qui de sua desperavit. Paul. 1. *sent* 12. §. *ult.* 22 Extraneo, *vulg.* vide ad hunc locum Cujacium, 20. *observat.* 14. 23 *l.* 1. *C. h. t.* 24 Adde *l.* 2. *supr. h. t.* 25 *l.* 3. *supr. h. t.* 26 *l.* 9. §. 2. *supr. h. t.* 27 *l.* 11. *supr. h. t.* 28 Paul. 5. *sent.* 14. §. 2. 60. *Eclog.* 50. *c.* 6. adde *l.* 1. §. 2. *supr. h. t.* 29 Vide *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.* 30 Vide quæ notavi ad *l.* 16. *supr. h. t.* Goth. Vid. Zanger. *de tortur. reor. cap.* 5. *n.* 14. Ans. 31 *Eclog. d. c.* 16. 32 Adde Paul. 16. §. 1. 33 Probationes, quæ ab accusatore exiguntur, non ex rei quæstione eliciendæ. 34 *l.* 15. *supr. h. t.* *Novell.* 90. *c.* 5. Goth. Vide Zanger. *de tortur. reor. cap.* 1. *num.* 30. Ans. 35 Paul. 5. *sentent.* 16. §. 2. *l.* 1. *supr. de probat.* 36 Paul. *d. loco.* §. 4. 37 Paul. *d. loco.* § 8. adde *l.* 11. *supr. h. t.* 38 *l.* 7. *C. h. t.* 39 *l.* 1. §. 15. *supr. h. t.* 40 1. Harmenop. 4. §. 11. 41 Edenda reis sunt crimina per libellum. Paul *d. l.* §. *ult.* 42 Adde *l.* 4. *in fin. supr de req. reis.* 43 Proferendi & differendi discrimen est. Qui profert, diem proditam prorogat: Qui differt, rem etiam die non prodita in id tempus rejicit: denique Differre latius patet, quam Proferre. Qui profert, differt: non e contra. quo sensu Tacitus res prolatas, dilatas vocat. Sunt autem res prolatæ, feriæ litium ac judiciorum Seneca *de brevitate vitæ.* Quando res proferentur? ubi significat, rebus prolatis cessare patronos. quod & de Jurisconsultis scribit Cicero *Orat. pro Murena.* vide Cujac. 7. *obs.* 16. adversus Alciat. 6. *parerg.* 23. 44 *l.* 6 *supr de accusat.* 45 *l.* 27 §. 10. *supr. ad l. Jul. de adult.* 46 Vide Marnesil *sing.* 55. Roman. *sing.* 132 & late Jasonem *ad l. qui in aliena.* §. *Celsus. n.* 37. *de acquir. hered* Marsil *sing.* 329. Decium *ad l. quod ab initio. n.* 4 *de reg. jur.* Contium denique *ad leg. Jul. Majestatis pag.* 30. Mod. 47 Unicus testis non sufficit ad quæstionem accusati habendam, excepto crimine læsæ majestatis. *l.* 1. §. 4. *supr h. t.* vide *l.* 9. *C de testib.* vide Papon 24. *arrest.* 9. *art.* 2. adde Bossium, *tit. de opposit. contra testes n.* 70. 71. 72. 48 *l.* 1. *supr. h. t.* 49 Idem D. Ludovicus confirmavit. 50 Unius testimonio non creditur, quamvis sit illustris. *l.* 9. *C. de testibus.* 51 Judicem quæstioni immeritum subjicientem, pœna quidem teneri, non tamen talionis, hinc adnotant: cum pœnæ causa quæstionem decerni Lex prohibeat dixi ad *l.* 16 *C. h. t.* 52 Pœnæ genus illud interdicitur, ut quis pœnæ causa torqueatur. Quæst. enim non ad pœnam, sed ad eruendam veritatem inventa est. Tertullianus *Apologetico* Civilis, non tyrannica dominatio vestra est: apud Tyrannos tormenta etiam pro pœna adhibentur: apud Vos soli (lego solos) quæstioni temperatur &c Quo etiam ex loco recte colliges, in confitentem cessare tormenta, de confesso non haberi quæstionem. vide Cujac 14 *obs* 34. 53 Suspicio urgens facit ad quæstionem inferendam, *ut hic.* adde *l.* 1. §. 2. *infr. h. t.* *l.* 8. *C. h. t.* non facit ad condemnationem. 1. *Harmen.* 4.

54 Singulare est quod de pœnis scripsit Cyprianus 2. *ad Donatum.* Ad hominis corpus unum plura supplicia esse, quam membra. 55 *L.* 9. *C.* 47. 9. *C. Theod.* 49 *Novell.* 134. 60 *Eclog.* 51. 5. *Decret.* 37. 5. Sext. 9. 5. *Clem.* 8. 5. *Extra.* 8. adde *extravagantem* Joannis 22. *de pœnis.* Papon. 24. *arrest.* 10. Clarum, 5. *sent.* §. *ult. qu.* 67. *ad fin.* 92. Petr. Gregor. 31. *syntagm. c.* 1. 56 Qui in servitute deliquit, postea manumissus, non punitur, ut liber, sed ut servus. *Eclog. ibid. cap.* 1. Imo ut liber. *l. penult. supr. si ex noxali.* vide Cujac. 10. *observ.* 22. *in fin.* vide hic. Bart. dixi ad *Nov.* 115.

durasset.

duraſſet. §. 3. Generaliter placet, in Legibus publicorum judiciorum [1] vel privatorum criminum, qui extra ordinem [2] cognoſcunt Præfecti vel Præſides, ut eis, qui pœnam pecuniariam egentes eludunt [3], coërcitionem extraordinariam inducant [4].

De pœna capitali. 1. *De deportatione.* 2. *De provocatione. De eo, qui damnandi jus non habet.*

2. IDEM lib. 48. ad Edictum.

REi capitalis [5] *damnatum* ſic accipere debemus, ex qua cauſa damnato vel mors, [vel] etiam civitatis amiſſio, vel ſervitus contingit. §. 1. Conſtat, poſtquam deportatio [6] in locum aquæ [7] & ignis interdictionis ſucceſſit, non prius amittere quem civitatem, quam [8] princeps deportatum in inſulam ſtatuerit. Præſidem enim deportare non poſſe, nulla dubitatio eſt. Sed Præfectus urbi jus habet deportandi, ſtatimque poſt ſententiam Præfecti amiſiſſe civitatem videtur. §. 2. Eum accipiemus damnatum, qui non provocabit [9]: cæterum, ſi provocet, nondum damnatus videtur. † Sed & [10] ſi ab eo, qui jus [11] damnandi non habuit, rei capitalis quis damnatus ſit: eadem cauſa erit. Damnatus enim ille eſt, ubi damnatio tenuit [12].

De prægnantis pœna, quæſtione differenda.

3. IDEM lib. 14. ad Sabinum.

PRægnantis [13] mulieris conſumendæ [14] damnatæ pœna differtur [15], quoad pariat. Ego quidem, & ne quæſtio [16] de ea habeatur, ſcio obſervari, quamdiu prægnans eſt.

De relegatione & deportatione.

4. MARCIANUS lib. 13. Inſtitutionum.

REiegati ſive in inſulam deportati, debent locis interdictis abſtinere: & hoc jure utimur, ut relegatus interdictis locis non [17] excedat. alioquin [18] in tempus quidem relegato perpetuum exilium, in perpetuum relegato inſulæ relegationis, in inſulam relegato deportationis, in inſulam deportato pœna [19] capitis adrogatur [20]: & hæc ita, ſive quis non exceſſerit in exilium intra tempus, intra quod debuit; ſive etiam alias exilio non obtemperaverit: nam contumacia [21] ejus cumulat pœnam: & nemo poteſt commeatum [22] remeatumve dare exuli [23], niſi [24] Imperator, ex aliqua cauſa.

De abſente, ſuſpicionibus. 2. *De eo, quod conſulto vel caſu admiſſum eſt.*

5. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconſulis.

ABſentem [25] in criminibus damnari non debere Divus Trajanus Julio Frontoni reſcripſit. Sed nec de ſuſpicionibus [26] debere aliquem damnari [27], D. Trajanus Aſſiduo Severo reſcripſit: *ſatius* [28] *enim eſſe, impunitum* [29] *relinqui facinus nocentis, quam* [30] *innocentem damnare.* † Adverſus contumaces vero, qui neque denunciationibus, neque Edictis Præſidum obtemperaſſent, etiam [31] abſentes pronunciari oportet ſecundum [32] morem privatorum judiciorum. Poteſt quis defendere, hæc non eſſe contraria. Quid igitur eſt? melius [33] ſtatuetur, in abſentes pecuniarias quidem pœnas, vel eas, quæ exiſtimationem contingunt, ſi ſæpius admoniti per contumaciam deſint, ſtatui poſſe, & usque ad relegationem procedi: verum ſi quid gravius irrogandum fuiſſet, puta in metallo [34], vel capitis pœnam non eſſe abſentibus irrogandam. §. 1. In accuſatorem autem abſenten nonnunquam gravius [35] ſtatuendum, quam Turpilliani Senatusconſulti pœna irrogatur, dicendum eſt. §. 2. Refert, & in majoribus delictis, conſulto [36] aliquid admittitur, an caſu: & ſane in omnibus criminibus diſtinctio hæc [37] pœnam aut juſtam eligere debet, aut temperamentum admittere.

Si damnatus dicat ſe habere, quod Principi referat ſalutis ipſius cauſa. 1. *De comitibus Proconſulis, vel Legati.* 2. *De variis generibus pœnarum.*

6. IDEM lib. 9. de Officio Proconſulis.

SI quis forte, ne [38] ſupplicio adficiatur, dicat *ſe habere quod Principi referat ſalutis ipſius cauſa*: an remittendum ſit ad eum, videndum eſt? Et ſunt plerique Præſidum tam timidi, ut etiam poſt ſententiam de eo dictam, pœnam ſuſtineant, nec quicquam audeant: alii omnino non patiuntur quicquam tale allegantes: nonnulli neque ſemper, neque nonnunquam [39] remittunt, ſed inquirunt quid ſit, quod allegare Principi velit, quidque [quod] pro ſalute ipſius habeat dicere; poſt quæ aut ſuſtinent [40] pœnam, aut non ſuſtinent. Quod videtur habere mediam rationem: cæterum, ut mea fert opinio, prorſus eos non [41] debuiſſe, poſteaquam ſemel damnati ſunt, audiri, quidquid allegent. Quis enim dubitat, eludendæ pœnæ cauſa ad hæc eos decurrere? magisque eſſe puniendos, qui tamdiu conticuerunt, quod pro ſalute Principis habere ſe dicere jactant? *nec enim debebant tam magnam rem tamdiu reticere.* §. 1. Si quos Comitum [42], vel Legati ſui reos Proconſul invenerit: utrum punire eos debeat, an ſucceſſori ſervare, quæri poteſt? Sed multa exſtant exempla, quæ non tantum Officialium ſuorum, nec ſub ſe agentium, verum ſuos quoque ſervos pœnæ adfecerunt. Quod quidem faciendum eſt, ut exemplo [43] deterriti minus delinquant. §. 2. Nunc *Genera* pœnarum nobis enumeranda ſunt, quibus Præſides [44] adficere quemque poſſint. † Et ſunt pœnæ, quæ aut [45] vitam adimant, aut ſervitutem injungant, aut civitatem auferant, aut exilium, aut coërcitionem corporis contineant.

7. CALLISTRATUS lib. 6. de Cognitionibus.

VEluti fuſtium [46] admonitio [47], flagellorum [48] caſtigatio, vinculorum [49] verberatio.

1. *De vitæ ademptione.* 4. *De condemnatione in metallum, vel in opus metalli,* 8. *Vel in miniſterium metallicorum.* 9. *De carcere.* 10. *De calcaria & ſulphuraria.* 11. *De ludo venatorio.* 12. *De ſervis.*

8. ULPIANUS lib. 9. de Officio Proconſulis.

AUt damnum [50] cum infamia, aut dignitatis aliquam depoſitionem [51], aut alicujus actus prohibitionem [52]. §. 1. Vita adimitur, ut [53] puta ſi damnatur aliquis, *Ut gladio* [54] *in eum animadvertatur.* Sed animadverti gladio oportet, non ſecuri [55], vel telo, vel fuſti, vel laqueo,

1 Non in aliis cauſis, puta pecuniariis. vide Hotom. 24. *Illuſtr.* 2. *quæſt.* 2 Vide *l.* 8. *ſupr. de publ. jud.* 3 Qui non habet in ære, luit in corpore, id eſt, pœna pecuniaria ob crimen impoſita in corporalem converti ſolet, *l.* 7. §. 3. *ſupr. de juriſd. l. ult. in fin. ſupr. de in jus vocand. l.* 9. *ſupr. de incendio. l.* 6. *in fin. C. de modo mulctarum. l.* 4. *verſ. quod ſi. C. de ſervis fugitivis. l.* 12. § 5 §. *ult. in fin. C. de adif. privat.* 2 *Feudorum.* 53. § 1. *Eclog. d. loco.* c 2. vide Placitum Curiæ apud Lucium, 2. *[illegible]* 8. *art.* 4. vide Socinum *reg.* 8. 4 *Al.* indicant 5 Pœna capitalis eſt, quæ mortem naturalem vel civilem infert: civilis mors eſt, quæ ſervitutem, vel (ut Gloſſa in *l.* 1. *C. ne Chriſtianum mancipium.* refert) exilium. Hinc communi opinione definitur, ſatisfieri pœnæ capitali reo in exilium miſſo. Papon. 24 *arreſt.* 12. *art.* 3 id etiam mitius eſt. Clar 5. *ſent* § *ult. qu.* 67. 6 *Deportatio* in locum aquæ & ignis interdictionis ſucceſſit, *ut hic.* & quidem Auguſti Conſtitutione, qua aquæ & ignis interdictio vetita. Dion 39. vide Cujac. 6. *obſerv.* 39. 7 Dixi ad *l.* 1. §. 2. *ſupr. de leg.* 3. 8 Principis ſolius eſt deportari jubere. *l.* 6. §. 1. *infr. de interdict.* 9 *l.* 6. *infr. de appellation.* provocavit. *vulg. Hal.* 10 Paria ſunt, damnari a non judice, *ut hic.* & a ſuo judice damnatum quidem eſſe, ſed ab eo provocaſſe Neutro enim modo damnatus putandus eſt. 11 *l.* 244. *infr. de verb. ſign.* 12 Damnatio non tenet, lata ab incompetente judice, vel a quo eſt appellatum. 13 Prægnantis mulieris pœna differtur, *ut hic.* etiam ſi prægnans ſit unius diei: vel in ipſa cuſtodia, ipſoque carcere prægnans facta ſit. vide Sebaſtianum Medic. *tract. de morte.* 14 Paul. 1. *ſent.* 12. §. 5. 60. *Eclog* 51. *c.* 36 *l.* 18. *ſupr. de ſtatu hominum.* Quintilianus 277. Supplicium, inquit, prægnantis Lex differri in diem partus jubet. Idem refert Clemens Alexand. 2. *ſtromaton.* Idem receptum erat apud Athenienſes & Ægyptios. Ælianus, 5. *de varia hiſtoria.* Plutarchus, *in* 16. *de ſera numinis vindicta.* 2. Diodorus 3. 15 Quid ita? vide *l.* 5. *infr. h. t.* 16 Prægnans, antequam pariat, neque punitur, neque torquetur. Paul. *ibid. Eclog. ibid.* 17 De pœnis refugarum vide Cujacium, 6. *obſerv.* 36. Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 5. *c.* 9. *num.* 5. & *lib.* 6. *cap.* 6. *n.* 9. Adde *l.* 8 §. 7 *infr. h. t.* Anſ. 18 Gradus pœnarum obſerva, temporarium exilium, perpetuum, relegationem, deportationem, pœnam capitis. 19 Capitis pœna mors eſt. 20 Irrogatur pœna capitalis. 21 *Contumacia* pœnam auget. 22 Vide *l.* 31. *in fin. infr. h. t.* 23 Banniti non ſunt in jure audiendi. *l. un. C. de nundinis.* 24 Princeps ſolus dat remeatum exuli, vide tamen exceptiones apud Romanum *ſingulari* 539. adde *l.* 5. *in fin. infr. de re militari.* 25 Vide *l.* 1. *ſupr. de requirendis reis.* Paul. 5. *ſentent.* 5. § 8. 60. *Eclog.* 49. *c.* 5. Goth Ad intellectum hujus legis vide Bellon. *lib. ſuppat.* 3. *c.* 17. Anſ. Adde Menoch. *de arbitrar. judic. lib.* 1. *qu.* 80. *n.* 92. Cagnol. ad *l.* 125. *infr. de reg. jur. num.* 10. S. L. 26 Ἐξ ὑπονοίας, 1. Harmen 4. ex levi ſuſpicione nemo damnandus eſt *l.* 3. § 1. *in fin* ff. *de minoribus.* 27 Damnabitur vero, aut ſua confeſſione, aut n teſtibus legitime convictus eſt, *l.* 16. *C. eod.* vel indiciis luce clarioribus *l. ult. in fin C. de prob* 28 Facit *l.* 47. *ſupr. de oblig.* Scipio & Antoninus dicebant, Malle ſe unum civem ſervare, quam mille hoſtes occidere. Capitolinus *in Antonino.* 29 Liberationi favetur. *l.* 47. *ſupr. de oblig.* 30 Vide exempla apud Ciceronem *pro Roſcio Amerino.* & Tiraq. *de pœnis. cauſ.* 59 31 *Etiam* vox incluſiva alterius facti. 32 Statuta civilia ad cauſas criminales recte extendi, hinc colligit Baldus, *in prax., tit. de ſtatutis. verſ. quarto quæritur.* Nota etiam argumentum a privatis judiciis ad publica, ut *l.* 6. *C de accuſat.* 33 Hodie in uſu id non eſt, cum abſentes etiam criminum rei damnentur. *Goth.* Vide Jul. Clar. §. *in fin. quæſt.* 44. *n.* 3. 4. Gomez ad *l. taur.* 76. *n* 8 Damhouder. *prax. criminal. cap.* 28. *n.* 5. Ant. Math. *de criminal. lib.* 48. *tit.* 20. *c.* 2. *n.* 23. Rittershuſ. *de differ. jur. lib.* 6. *c.* 2. *in fin.* S. L. 34 Metallum. *Hal.* 35 Extraordinarie, *l.* 3. *in fin. C. qui accuſare non poſſunt.* pœna quinque librarum auri, ut in *l.* 3. *in fin. ſupr. de prævaricat.* ſumptus litis etiam præſtantur. *l.* 3. *C. qui accuſare.* 36 *l.* 11. §. *penult. infr. h. t.* 37 Utrum quis delinquat conſulto conſilio vel caſu, dixi *l.* 2. *ſupr. de legib.* 38 *l.* 18. *C. h. t.* Pœna non differtur damnati, hoc colore, quod quædam ſe habere dicat Principi referenda, ſalutis ipſius cauſa. *Goth.* Ad intellectum hujus legis vide Leonin. *emend. lib.* 1. *cap.* 9. *num.* 5. & 7. Anſ. 39 Neque unquam, *Hal.* neque nunquam. *vulg.* 40 Id eſt, differunt. 41 Quoties quis damnatus eſt, ſupplicium non eſt differendum, etiam ſi quædam ſe habere dicat, quæ Principi referat, ſalutis ipſius cauſa. Hinc collige, multo minus ſupplicium eſſe differendum, ſi quis ſe rationibus privato nondum redditis obnoxium dicat. 42 Id eſt Juriſperitorum, Adſeſſorum, *l.* 4. *ſupr. de offic. Adſeſſor.* vide Cujac. 7. *obſerv.* 21. 43 Pœnarum hic eſt finis, & ſcopus. Plato apud Senec. *de ira* 16. Nemo prudens punit, quia peccatum eſt, ſed ne peccetur. & Senec. 2. *de ira* 31. ad præteritum nunquam, ſed ad futurum pœna refertur: non enim iraſcitur, ſed cavet. 44 Judices qui de crimine cognoſcunt. 45 Pœnis, vel vita, vel libertas, vel civitas adimitur, vel coërcitio corporis continetur: pecuniaria mulcta, vel infamia, vel dignitatis depoſitio. 46 *Fuſtis* eſt ligneus baculus: nam inter arma & tela fuſtes numerantur, *l.* 3. §. 2. *ſupr. de vi. l.* 54. §. 2. *ſupr. de furtis.* Iſid. *c.* 27. palos eſſe ait: fuſte etiam quis occidi poterat, *l.* 7. § 1 *ſupr. ad l. Aquil. l.* 1. §. 17. *ſupr. de SC Silan.* μαστιγας ξυλινας, a Tarquinio Superbo primum excogitatos refert Suidas. Hanc pœnam ξυλοκοπιων vocat Polyb. 6 *hiſt.* Cicero fuſtuarium, 3. *Philipp.* & Liv. 5. Noſtri *baſtonades* prope dicerent: quod ſupplicium Turcis hodie uſitatiſſimum: fuſtigari ξυλοκοπεισθαι. Polyb. 6. ῥάβδοις αἰκισθῆναι. Plutarch. *in Graccho.* ῥοπαλίζεσθαι. 60 *Eclog* 5. *c.* 25. a fuſte etiam fuſtuarius, qui & male quibusdam *virgator.* Veliatis fuſtes inferebantur, ut nudis flagella: interdum ſine ſanguine quis fuſtigari poterat, 2 *Feud* 7 *verſ. ſi quis aliquem.* fuſtibus liberti cædebantur, *l.* 1. §. 10 *ſupr. de off. Præf. urb.* ut & liberi tenuiores. *l.* 28. §. 2. *infr. h. t. l ult ſupr. de injur.* qua de re, hoc eſt, de fuſtibus & flagellis, dixi plenius ad *l.* 12. *infr. de jure fiſci* non honeſtiores, ut decuriones, *l.* 5. *C. ex quib. cauſ. infam.* flagellatio fuſtigatione multo gravior erat. *l.* 10. *infr. h. t.* Hinc vetitum, ne quis fuſtiget equos curſui publico deputatos. *l.* 1. *C. de curſu publico lib.* 12 *tit.* 51. Fuſtigantur liberti contumelioſi in patronum. *d.* §. 10. ſed & ii, qui negligenter ignem cuſtodiunt, *l.* 3. § 1 *ſupr. de off. Præf vigil* calumniatores, *l.* 16. *C. ex quib. cauſ. infam.* perjuri, *l.* 15. *in fin ſupr. de injur.* qui agmen excedebant milites, *l.* 3. §. 16. *infr. de re milit* fuſtigabatur quoque miles ex acie fugiens. Velleius 2. & decimus quisque in decimatione Tacit. 14. adde de milite Liv 5. huic affinis pœna *vitis*, ic. qua milites adficiebantur de qua dicam ad *l.* 13. §. 4. *infr de re milit.* An fuſtigatio infamet, dicam ad *l.* 10 *in fin.* ff. *h. t.* 47 Fuſtis ictus *admonitio* hic dicitur, ut eo melius notetur hujus pœnæ levitas ad comparationem flagellationis. dixi ad *l* 12 ff. *de jure fiſci.* ſic fuſte & verbis fit emendatio *l.* 9. § 3. ff. *de offic. Proconſ.* 48 Seu flagellatio: flagellum a flagro, pœna ſervilis. *l.* 10. ff. *h. t. l.* 4. §. 1. ff. *de incendio.* Flagellare, μαστίζειν. *Act.* 25 *verſ.* 25. rei nudi corpore flagellabantur. Hinc Juven. 6. *Rubet ille flagellis.* Gravior erat flagellatio fuſtigatione, ideoque horribilis dicitur Horatio, *horribili ſectere flagello,* 1 *ſatyr.* 3 Hinc quadrageſimum ictum flagellationis excedi Moſes vetuit. *Deuter.* 25. *in pr.* Flagellorum autem variæ ſpecies erant: lenes, ut frondium, virgarum, nodoſæ, ut aculeatæ, & ſcorpiones, 5 Iſid 27. pueri ferula cædi ſolebant, *l.* 1. §. 33. ff. *de SC. Silan.* Juven. *ſatyr.* 1. & 6 Lorum, unde lorarii. & ſcutica, ex corrigiis coriaceis, Galli *eſcourgées.* Flagella quoque dicuntur flagra ex reſtibus compacta aurigis familiaria, quæ mota ſonitum reddunt: *inſonuitque flagello.* Virg. 5. *Æneid.* Hinc equos publico curſui deputatos non lignis, nec fuſtibus, ſed tantummodo flagello agitari decretum. *l.* 1. *C. de curſu publ. lib.* 12. *tit.* 51. Plumbei nodi interdum flagellis addebantur (hinc plumbatarum verbera. *l.* 2. *C. de exact. trib. lib.* 10. *tit.* 19.) Interdum erant hamata, de quibus ita Tertull. *in ſcorpiaco adverſus Gnoſtic in pr. Inde ſcorpii ſerites ma nodorum venenata, ..., ecus venula ſubtilis arcuato impetu inſurgens, nam ille ſpiculum in ſummo, tormenti ratione, reſtringens.* Porro virgas Lex Porcia ab omni civium corpore removerat, Cic *pro Rabirio.* Liv. 1. *Decad.* 10. Saluſt. *in conjur. Catilinaria.* Suet. *in Ner. c.* 49. Reperio poſtea & flagella etiam remota. *Act.* 25. *v.* 25. 49 *Vincula* hic pro habena ſumi puto, *l.* 1. §. 33. ff. *de SC. Silaniano.* vel pro loris. Galli, *eſtrivieres*: ne alioquin dicas cum Accurſio, vinculorum verberatione hic innui, carceratos fuſtibus verberari. 50 Pœna eſt pecunia & infamia mulctari: pœna eſt famæ amiſſionem pati. vide Clar. 5. *ſent.* §. *ult. qu.* 72. Petr. Gregor. 31. *ſyntagm* 29. 51 Hinc Clarus notat, Judices, Officiales, Clericos, Prælatos & Epiſcopos, demum nomine officio vel beneficio privari poſſe, 5. *ſent.* §. *ult. qu.* 73. & ut ille ait, degradari. vide eundem *ibid. qu.* 74. de depoſitione, degradatione ſeu exauctoratione, vide Petr Gregor 31. *ſyntagm.* 30. 52 De pœna ſuſpenſionis vide eundem Clar. 5. *ſent.* §. *ult. qu.* 75. Petr Gregor. 31. *ſyntagm.* 30. *n.* 5. 53 Exempli cauſa hoc ſubjicit Paulus. Summa ſupplicia ſunt, crux, crematio, decollatio. 5. *ſent.* 17. §. 2. 54 Decollatio hæc pœna vocatur a Paulo, 5. *ſent.* 17. §. 2. hinc gladio coërcere, Salvianus, *l.* 7. *de vero judicio & providentia. l.* 30. *in fin. C. ad leg. Jul. de adulter.* 55 Securis pœna gravior & ignominioſior, quam pœna gladii, hinc Caracalla in Papiniani percuſſorem, *Gladio*, inquit, *exequi te oportuit meum juſſum.* Spartianus *in Caracalla*, & *in Geta.* Xiphilinus *in Caracalla.* Hinc colligere poſſis, pœnæ genus ſententia comprehenſum, vel augeri, vel immutari non poſſe a Præſide, de quo vide *l.* 27. *infr. h. t.*

vel quo alio modo. Proinde nec [1] liberam mortis facultatem concedendi jus Præsides [2] habent: multo magis [3] vel veneno [4] necandi. Divi tamen Fratres [5] rescripserunt contra, permittentes liberam mortis facultatem. §. 2. Hostes [6] autem, item [7] transfugæ [8], ea pœna adficiuntur, ut vivi [9] exurantur [10]. §. 3. Nec ea quidem pœna damnari quem oportet, ut verberibus necetur [11], vel virgis interimatur, nec tormentis [12]: quamvis plerique, dum torquentur, deficere solent. §. 4. Est pœna, quæ adimat [13] libertatem, hujusmodi, utputa si quis in *metallum* [14], vel in *opus metalli* damnetur: metalla autem multa [15] numero sunt: & quædam quidem Provinciæ habent, quædam non habent: sed quæ non habent, in eas Provincias mittunt, quæ metalla habent. §. 5. Præfecto plane Urbi specialiter [16] competere jus in *metallum* damnandi, ex epistola Divi Severi ad Fabium Cilonem exprimitur. §. 6. Inter eos autem, qui in metallum, & eos, qui in opus metalli damnantur, differentia in [17] vinculis tantum [18] est, quod, qui in metallum damnantur, gravioribus vinculis premuntur, qui in opus metalli, levioribus: quodque *refugæ* ex opere *metalli* in metallum dantur: ex metallo gravius [19] *coërcentur*. §. 7. Quisquis autem in opus publicum [20] damnatus refugit [21], duplicato tempore damnari solet: sed duplicare eum id temporis oportet, quod ei, [cum] superesset, fugit: scilicet ne illud duplicetur, quod adprehensus in carcere fuit. Et si in decem annos damnatus sit, aut perpetuari ei debet pœna, aut in opus metalli transmitti. † Plane si decennio damnatus fuit, & initio statim fugit: videndum est, utrum duplicari ei tempora debeant, an vero perpetuari, vel transferri in opus metalli. Et magis est, ut transferatur, aut perpetuetur: Generaliter enim dicitur, quotiens decennium excessura est duplicatio, non esse tempore pœnam arctandam. §. 8. In ministerium metallicorum fœminæ [22] in perpetuum, vel ad tempus damnari solent: simili modo & in salinas [23]. Et [si] quidem in perpetuum fuerint damnatæ, quasi servæ pœnæ constituuntur: si vero ad tempus damnantur, retinent civitatem.

§. 9. Solent Præsides in [24] carcere continendos damnare, aut [25] ut in vinculis [26] contineantur: sed id eos facere non oportet: nam hujusmodi pœnæ interdictæ sunt: *carcer enim ad continendos homines, non* [27] *ad puniendos* [28] *haberi debet.* §. 10. In calcariam [29] quoque, vel sulphurariam [30] damnari solent, sed hæ pœnæ metalli magis sunt. §. 11. Quicunque in *Ludum venatorium* [31] fuerint damnati, videndum est, an servi pœnæ efficiantur. Solent enim *Juniores* hac pœna adfici: utrum ergo servi pœnæ isti efficiantur, an retineant libertatem, videndum est? & magis est, ut hi [quoque servi efficiantur: hoc enim] distat [32] a cæteris [33], [quod *instituuntur venatores*, aut pyrricharii [34], aut [in] aliam quam voluptatem, gesticulandi, vel aliter se movendi gratia. §. 12. Servos in metallum, vel in opus metalli, item in *ludum venatorium* [35] dari solere, nulla dubitatio est: & si fuerint dati, servi pœnæ efficiuntur: nec ad eum pertinebunt, cujus fuerint, antequam damnarentur. Denique cum quidam servus in metallum damnatus, beneficio Principis esset jam pœna liberatus: Imperator Antoninus rectissime rescripsit, qua [36] semel domini esse desierat servus pœnæ factus, non esse eum in potestatem domini postea reddendum. §. 11. Sed sive in [37] perpetua vincula fuerit damnatus servus, sive in temporalia, ejus [38] remanet, cujus fuit, antequam damnaretur.

De advocationibus & postulationibus. 4. *De foro.* 5. *De instrumentis, libellis, testationibus.* 6. *De loco, in quo instrumenta deponuntur.* 7. *De testamentis.* 8. *De negotiis publicis.* 9. *De negotiationibus.* 11. *De decurionibus,* 12. *Et eorum parentibus & liberis.* 16. *De statuliberis.*

9. IDEM lib. 10. de Officio Proconsulis.

MOris est Advocationibus [39] quoque Præsides interdicere, & nonnunquam in perpetuum interdicunt, nonnunquam ad tempus, vel annis metiuntur, vel etiam tempore, quo Provinciam regunt.

§. 1. Nec non ita quoque interdici potest alicui, *ne certis personis adsit* [40]. §. 2. Potest & ita interdici cui, *ne apud tribunal Præsidis* [41] *postulet:* & [42] tamen apud Legatum vel Procuratorem non prohibetur agere. §. 3. Si tamen *apud Legatum prohibitus fuerit postulare*, credo per consequentias [43], ne quidem apud Præsidem relictam illi postulandi facultatem. §. 4. Nonnunquam non Advocationibus cui interdicitur, sed foro [44]. Plus [45] est autem *foro*, quam *Advocationibus* interdicere: si quidem huic omnino forensibus negotiis accommodare se non permittatur [46]. Solet autem ita vel juris studiosis [47] interdici, vel Advocatis, vel [48] tabellionibus sive pragmaticis [49]. §. 5. Solet & ita interdici, *Ne* [50] *instrumenta omnino forment, neve* [51] *libellos concipiant*, vel *testatio-*

1 *Liberum mortis arbitrium* soli Principes non Præsides damnatis possunt permittere. Quintil. *Declam.* 11. *ante fin.* hoc tantum ab affectibus vestris omnium mortalium nomine peto, ne cui nocenti pœnæ præstetur arbitrium: in infinitum, judices, sceleribus aperietis audaciam, si pœnam licet eligere condemnato, nec jam ullam mortalium innocentiam trepidatione contineas, si patitur deprehensus quisque, quod maluit: *& post:* nulla pœna est, nisi invito. *& cætera, quæ ibid. vide.* 2 Sed Imperatorem. *infr. h. t.* 3 Multo minus. *Hal.* Vertranius Maurus, *ad librum* 15. *Taciti*, hanc lectionem probat: sic apud Tertullianum *multo magis*, pro *multo minus*, sumitur *libro de Trinitate:* Deum multo magis templum non capit, quem mundus non capit. 4 *Veneni* nulla pœna esse debet. legitur tamen (forte injuria potius, quam jure) Aristodemum Dianæ Ephesinæ Pontificem a Proconsule impetrasse, duobus ut reis venenum daretur, & quidem datum refert Abdias, 5. *historiæ Apostolicæ:* quin & veneno necandi pœna apud Athenienses usitata fuit, Diodor. 18. *ubi de Phocione ejusque sociis ultimo supplicio damnatis:* Eadem mors (cicutæ scilicet) Euphrati philosopho permissa est ab Adriano. Xiphilinus *in Adriano:* adde & Suetonium *in Nerone, cap.* 35. ubi de quibusdam necatis veneno & fame tractat. 5 *Liberum mortis arbitrium* Principes damnatis interdum concedunt, *ut hic.* Ægyptii hoc passim concedebant. Diodor. *lib.* 3. Concesserunt id etiam Imperatores. sic Asiatico Vitellius persuadet, ut a Claudio petat, ἵνα, ὅπως ἂν ἐθελήσῃ, ἀποθάνῃ. Dion. 98. Xiphilinus *in Claudio.* Tacit. 11. *in princ.* & Domitianus Ocellatis sororibus, item Varonillæ Vestalibus, incesti accusatis, liberum mortis arbitrium permisit. Suetonius *in Domitiano, c.* 8. Idem Domitianus, *ibid. c.* 11. damnatis liberum mortis arbitrium indulget. vide Tacitum 16. ubi refert Neronem per ludibrium dicentem: æquum esse, ut Lucio veteri, jamjam mortuo liberum mortis arbitrium permitteretur. *& ibid.* Tacitus *in fin.* refert ab eodem Nerone Thraseæ & Sorano datum mortis arbitrium. *& lib.* 15. Plautio Laterano Consuli non breve mortis arbitrium permisit. Quintil. *declamat.* 377. Felices, inquit, qui suo arbitrio moriuntur. & Boëtius 3. *de Philosophiæ contemplatione.* Nero Senecam ad eligendum mortis arbitrium coëgit. vid. Petr. Fabr. 1. *semestr.* 4. 6 Ad hostes autem transfugæ, Cujac. 4. *observ.* 9. nunquam enim hæc pœna hostibus infligitur, ut vivi exurantur, cum jure gentium sint servandi: etsi præcipuos duces hostium in carcere interdum strangulatos legamus. Trebell. Pollio *in Aureliano.* vide Cuj. 15. *obs.* 4. Idem tamen, 6. *observ.* 26. aliter etiam legi posse monet: hostes, id est, transfugæ, ut hostes pro transfugis sumantur. 7 *Id est.* ita legit Cujac. 6. *observ.* 26. Nam & alibi hostes pro transfugis. *l.* 11. §. 3. *supr. de his, qui notantur infamia.* 8 Transfugæ vivi exurendi. vide *l.* 38. §. 1. *infr. h. t.* 9 Vide quæ de vivicomburiis notavi ad *l. unic. C. de Nili aggerib.* 10 Vide *Novell. Leon.* 67. 11 Romæ primis temporibus hominis cervix furcæ inserebatur, reique corpus ad necem usque virgis cædebatur. Suetonius in *Nerone, c.* 49. Postea Valeria Lex vetuit quemquam civium Romanorum provocantem cædi securique necari: si quis adversus ea fecisset, nihil ultra quam improbe factum adjiciens, vinculum satis eo tempore validum: cum hodie vix servo ita minetur quisquam. Eam insecuta Lex Porcia gravem pœnam adjecit, Livius 10. Hinc Cicero *pro Rabirio.* An de civibus Romanis contra Legem Porciam verberatis aut necatis plura dicenda sunt? & *lib.* 5. *in Verrem:* o Lex Porcia! *& post:* huccine tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus deligatus in foro virgis cædatur? Porciæ Legis meminit Salustius *in bello Catilinario.* Idem vetitum fuit Lege Mosis, *Deut.* 25. *in pr.* adde Festum *in pro scapulis. l.* 8. *supr. ad Legem Juliam de vi publica.* & *Actorum Apostolorum cap.* 22. 12 Vide *l. penult. supr. de quæst.* 13 Hodie ingenuis libertas sententia adimi non potest. *Novell.* 22. *c.* 8. 14 Sunt hæc diversa, damnari ad metallum, & ad opus metalli. de quo vide §. 6. *infr. hic.* 15 Metalla multa fuerunt: veluti in Macedonia, Ephesi, in Hispania: hinc Forensia (vel potius Elaphonesia) & Proconesia. vid. *fragm. Gregoriani C. tit.* 15. *coll. legum Mosaic.* Φαινήσια. Theodoretus, Epiphanius, vid. Pith. *d. tit.* 15. *fol.* 109. Gypsensia ab insula Ægypti metallorum feracissima. vid. Cujac. 8. *obs.* 27. *Novell.* 22. *c.* 8. Docimena, Troadensia. *l.* 9. *l.* 11. *C. Theod. de indulg. debit.* Goth. Vide Panciroll. *tit. de damnat. in metall.* Ans. 16 Vid. *l.* 6. §. 1. *infr. de interdict.* 17 Metalli pœna damnatus gravioribus vinculis premitur, ac durius etiam punitur, si transfugiat, quam damnatus ad opus metalli, *ut hic.* adde §. 6. *infr. h. t. l.* 10. §. 1. *l.* 29. §. 6. *l.* 39. *infr. h. t. l.* 5. *supr. de manumiss. l.* 3. §. *penult. supr. stellion.* Papon. 3. *notar.* 10. *cap. des remissions.* hinc differentiam facit inter damnatum ad triremes, & ad opus triremium. Pœna metalli, *l.* 24. §. 5. *supr. de fideicomm. libert.* in metallum damnatio, *l.* 46. *supr. de manum. testam.* metallum mediocrium delictorum pœnæ sunt. Paul. 5. *sent.* 17. §. 2 18 Alias exigua est differentia. *l.* 5. *in fin. infr. de variis & extraord. cognit.* 19 Summo supplicio. *l.* 28. §. 13. *infr. h. t.* 20 Minimis delictis inferebatur hæc pœna. Paul. 5. *sent.* 17. §. 2. 21 Adde *Nov.* 123. *cap.* 11. 22 Fœminæ in ministerium etiam metallorum damnari solent, *l.* 9. *C. h. t. Metallicos*, intellige damnatos ad metallum. 23 Salinarum in opus mulieres damnari possunt, *l.* 6. *infr. de captivis.* salinæ, locus, ubi fit sal, *l.* 1. *supr. quod cujuscunque.* ex salinis Principes vectigalia colligebant. *l.* 59. §. 1. *supr. de hered. inst. l.* 13. *supr. de publican. l.* 17. *in fin. infr. de verb. sign. l.* 11. *C. de vectigalibus.* unde inter regalia jura numerantur. 2. *Feudor.* 56. *tit. quæ sunt regalia.* Illud singulare, quod refert Athenæus 3. [illegible] a Lysimacho jam olim in Troade vectigal salinarum institutum: sed natura id quasi refugiente, exaruisse salinas, ac remisso vectigali, rursus prodiisse. vide Cujac. 3. *obs.* 31. Interdum erant privatorum. *l.* 5. §. 1. *supr. de rebus eorum, qui sub tutela. l.* 32. §. 2. §. 3. *supr. de usu & usufruct. legat. l.* 4. §. 7. *infr. de censib.* 24 Perpetuo: Carceres ad perpetuos nemo damnatus est. Causa dubitandi sumi potest ex eo, quod Cicero refert 4. *Catil.* vincula, inquit, & ea sempiterna, certe ad nefaria scelera inventa sunt. Quin pœnam carceris perpetui in usu fuisse sub Amulio refert Halicarnass. 1. Apud Venetos, & Castellanos, quin & Clericos (quibus quenquam interficere, id est, ad mortem condemnare non licere dicitur), id usitatum esse refert Clarus: quibus tamen permitti ait, reum tanta cibi penuria premere, ut inde etiam moriatur, Clarus, 5. *sent.* §. *ultim.* qu. 70. quod, quid aliud est, quæso, quam necare? *l.* 4. *supr. de agnoscendis liberis.* sed de perpetuis carceribus dicam ad Novell. Emanuelis c. 8. 25 Aliud est in carcere contineri; aliud, in eo vinciri. *l.* 216. 224. *infr. de verb. sign.* 26 Vinculis perpetuis. Hugo a Porta. vide *l.* 35. *infr. h. t.* Caius Vatinius ea pœna affectus est a Senatu, quod sinistræ manus digitos sibi, ne militaret bello Italico, amputasset, publicatis præterea omnibus ejus bonis. 6. Valer. 3. Hujusmodi personæ *Murci* dicebantur. vid. Cujac. [illegible] 10. 27 Carcer ad continendos, non ad puniendos homines haberi debet. *l.* 2. *C. de exact. tribut. lib.* 10. *tit.* 19. Imo ad puniendos, *l.* 3. *in fin. supr. de* [illegible] hinc carceres a coërcendo, Varro 4. *de lingua.* præsertim si in locis subterraneis fuerint: qualia fuerunt apud veteres, *l.* 1. *C. de custodia reorum*, ut Lautumiæ apud Syracusanos, Cicer. *in Pretura Urbana. act. ult.* domicilium cineribus plenum apud Persas. Suidas. & Caiada apud Spartanos. Thucyd. 1. Pausanias *in Messeniacis.* Barathrum apud Athenienses, Tullianus locus, & scalæ Gemoniæ apud Romanos. Livius etiam scribit [illegible] carcerem ad terrorem crescentis audaciæ in media urbe ædificatum, & foro imminentem. Plato, 10. *de legib.* carceris tres species facit, custodiæ, correctionis, & supplicii. vide Petrum Gregor. 31. *syntagm.* 33. 28 Sed diligentioris custodiæ causa. *l.* 6. §. 7. *supr. de injusto.* 29 [illegible] 60. *Eclog.* 51. *c.* 9. *&* 11. *fol.* 538. Calcaria locus, in quo calx coquitur: calcarius, qui coquit. Cato *de re rustica, c.* 16. Calcaria fornax, 17. Plin. 9. 30 [illegible] de sulphure vide *l.* 28. §. 8. *supr. de furtis.* 31 §. 12. *infr. h. t.* [illegible] a gladiatorio. 32 Distant. *Hal.* hoc enim tantum distant, [illegible] Cujac. 13. *observ.* 10. 33 Cæteris, qui instituuntur. Cujacius ad 5. Paul. *sent.* 17. §. 2. ut hic sensus, damnatos in ludum venatorium, pœnæ servos esse; eos, qui instituuntur, ut sint venatores, & pyrricharii, & gesticulatores, non item. sed ab ea emendatione recedit, 13. *obs.* 10. hoc sensu, damnatos ad ludum venatorium non minus servos pœnæ fieri, quam qui damnantur *ad bestias*, vel *gladium:* in eo tamen distare, quod conservantur ad populi voluptates, ut discant venari in theatro, & pugnare cum bestiis, vel ut artem discant mimicam vel pyrricham. Illi, id est, damnati ad *gladium*, vel ad bestias, intra annum consumendi sunt, Paul. 5. *sentent.* 17. §. 2. Ulpian. 10 *collat. legum Mosaicarum.* hi, id est, damnati ad ludum gladiatorium vel venatorium, post quinquennium pileari, & rudem accipere solebant, & præfici cæteris gladiatoribus. Cujacius existimat ejusmodi ludos non tolli per *l.* 1. *C. de gladiator. lib.* 11. *tit.* 43. Idem ad hosce *ludos* refert *l.* 25. §. 3. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* & *l.* 1. *supr. de [illegible].* non ad pœnam damnati ad gladium aut bestias. 34 Pyrricha est simulachrum pugnæ equestris, quæ Troja dicitur: [illegible] ὁπλίτας, Hesychius. & [illegible] Dioni: ad pedestrem pugnam etiam trahitur. Marius Plotius Grammaticus, *in libro de Metris* ex Aristotele, hujus lusus auctorem facit Achillem: alii Pyrrhum Cydoneum, qui primus Cretenses sub armis saltare docuit ad pedis pyrrhichii sonum: quod etiam Nicolaus confirmat apud Stobæum. vid. Cujac. 13. *obs.* 10. Julius Cæsar Scaliger scribit se coram Maximiliano Imperatore pyrricham repræsentasse, 1. *poetic.* 18. 35 De quo dixi §. 11. *supr. h. t.* 36 Quia semel. *vulg. Hal. l.* 11. *C. h. t.* 37 Vide *l.* 1. *in fin. C. qui non possunt ad libertatem.* 38 Ejusdem domini manet. 39 Advocatione quis interdici potest, vel in perpetuum, vel ad tempus. *l.* 1. §. 13. *supr. de offic. Præfect. Urb. l.* 6. *in fin. supr. & l.* 1. *C. de postulando. l.* 6. §. *ultim. supr.* [illegible] 40 Jurisconsultorum est adesse clienti: adsunt enim vel ut Advocati, vel ut [illegible] suggerant rationes. Ovid. *in Arte. Munera det dives: jus qui profitebitur, adsit, Facundus causam sæpe clientis agat.* vide Cujac. 12. *obs.* 9. *in fin.* 41 Adde *l.* 7. *supr. de postul.* 42 Argumentum a majori ad minus non valet, si negative concipiatur. 43 Argumentum a minori ad majus valet negative conceptum. 44 Foro interdici pœnæ species. 45 Fori portio est Advocatio. Advocatione interdicta, reliquæ fori tractationes non sunt interdictæ; foro interdicto, Advocationes interdicuntur. 46 Permittitur. 47 Id est, professoribus, adsessoribus, comitibus judicum, *l.* 1. *supr. de off. adsessor.* de variis Jurisconsultorum appellationibus vide Cujac. [illegible] 25 48 Tabelliones hic separantur a juris studiosis: ut & Advocatis. Cæterum quod ad tabelliones attinet, ex *Novella Leonis*, περὶ πολιτικῶν σωματείων διατάξιν, intelligitur certum fuisse tabellionum corpus sub primicerio, a quo de collegii sententia tabelliones creabantur, nonnisi homines fidei probæ, peritissimi loquendi, scribendique, jurisperiti, qui tenerent libr. 60. Basil. & haberent ἐπὶ στόματος 40. titulos Enchiridii (horum mentionem facit Harmen. *in Præfatione*). Hoc etiam adjicitur creationem eorum insinuandam P. Urbi, creatoribus jurantibus se nec ambitione, nec gratia ulla, sed sola virtutis conscientia ad novi tabellionis electionem adductos, atque ita in secretario P. Urbi annuli signatorii oblatione, ejus promotionem fieri. Duci autem eum ad P. Urbi indutum Ephestride, ac deinde promotione facta ad templum, cæteris tabellionibus eadem indumenta gerentibus, ibique pro Ephestride, ei a sacerdote dari album [illegible] superdicta prece. Adjiciuntur & inepta quædam alia: ad extremum licere [illegible] μετὰ τῶν συμπαρόντων καὶ συνευφραίνεσθαι quæ omnia in doctoribus creandis plerique nunc observant diligenter. Hæc ante quoque notata sunt a [illegible] mo Cujacio in *l.* 1. *C. de decurion.* 49 Pragmatici porro homines dicuntur, multo rerum usu periti & solertes, quasi advocatorum postici, dicendorumque suggestores. Quintil. 3 & 12. Juvenal. *Satyr.* 7. [illegible] *pragmaticorum.* Pragmatici, Galli *praticiens.* verisimile est Ulpianum pragmaticis hic adjunxisse *rabularios*, qui & ramularii Glossis dicuntur, & ἀπὸ τῶν ἀντιπιτρόπων, quod vicem procuratorum sustineant. vide Cujac. 10. *obs.* 34. 50 Hæc omnia, quæ sequuntur, ad tabelliones referri posse puto: audivi tamen, qui instrumentorum formationem referri diceret ad tabelliones, libellorum conceptionem ad Advocatos, testationum consignationem ad juris studiosos. de quibus §. *prox.* adde quæ scripsi ad *l.* 2. *C. de errore Advocat.* 51 Tabellionis hoc erat munus. *l.* 2. *C. de errore Advocat.*

nes [1] *consignent.* §. 6. Solent & sic, *Ne eo loci sedeant, quo in publico instrumenta deponuntur*, archio [2] forte, vel grammatophylacio. §. 7. Solet & sic, *Ut testamenta ne ordinent, vel scribant, vel signent.* §. 8. Erit & illa *pœna*, *Ne quis negotiis publicis interveniat*: hic enim privatis quidem interesse poterit, publicis prohibebitur: ut solent, quibus sententia præcipitur δημοσίων ἀπέχεσθαι, id est, *publicis abstinere* [3]. §. 9. Sunt autem & aliæ *pœnæ*, si *Negotiatione* [4] *quis abstinere* jubeatur, vel *Ad conductionem eorum, quæ publice locantur, accedere*, ut *ad vectigalia publica*.

§. 10. Interdici autem negotiatione plerumque vel negotiationibus solet. † Sed damnare, *ut quis negotietur*, an possit, videamus? Et sunt quidem hæ pœnæ, si quis generaliter [5] tractare velit, inciviles [6], invitum hominem jubere facere, quod [7] facere non potest. Sed si quis specialiter tractaverit, potest esse justa causa compellendi [8] cujus ad negotiationem. Quod si fuerit, sequenda erit sententia. §. 11. Istæ fere sunt pœnæ, quæ injungi solent. Sed enim sciendum est, Discrimina esse pœnarum, neque [9] omnes eadem pœna adfici posse. Nam in primis Decuriones [10] in [11] metallum damnari non possunt, nec in opus metalli, nec furcæ subjici, vel vivi exuri: & si forte hujuscemodi sententia fuerint affecti, liberandi erunt: sed hoc non potest efficere, qui [12] sententiam dixit: verum referre ad Principem debet, ut ex auctoritate ejus pœna aut permutetur aut liberaretur [13]. §. 12. Parentes quoque, & liberi [14] decurionum in eadem causa sunt. §. 13. Liberos non tantum filios accipere debemus, verum omnes [15] liberos. §. 14. Sed utrum hi [soli], qui post decurionatum [16] suscepti sunt, his pœnis non adficiantur: an vero omnes omnino liberi etiam in plebeia familia suscepti, videndum est: & magis puto, omnibus [17] prodesse debere. §. 15. Plane si parens decurio esse desierit: si quidem jam [18] decurione fuerit editus, proderit ei, ne adficiatur: enimvero si postea quam plebeius factus est, tunc susciplat filium, quasi plebeio editus, ita erit plectendus. §. 16. Statuliberum quasi [19] liberum eum jam puniendum, D. Pius Salvio Marciano rescripsit.

De servis. 1. *De damnatis in metallum.* 2. *De infamia.*

10. MACER lib. 2. de Publicis judiciis.

IN servorum persona ita observatur, ut exemplo humiliorum puniantur, & ex quibus causis liber fustibus [20] cæditur, ex his servus flagellis [21] cædi, & domino reddi jubetur: & ex quibus liber fustibus cæsus, in [opus] publicum damnatur, ex his servus sub pœna vinculorum ad ejus temporis spatium, flagellis cæsus domino reddi jubetur. Si sub pœna vinculorum domino reddi jussus, non recipiatur, venundari: & si emptorem non invenerit, in opus publicum, & quidem perpetuum, tradi jubetur. §. 1. Qui ex causa in metallum dati sunt, & post hoc deliquerunt, in eos tanquam metallicos [22] constitui debet: quamvis [23] nondum in eum locum perducti fuerint, in quo operari habent: nam statim, ut de his sententia dicta est, conditionem suam permutant.

§. 2. In personis tam plebeiorum, quam decurionum illud constitutum est, ut qui [24] majori pœna adficitur, quam Legibus statuta est, infamis non fiat: ergo & si opere temporario quis multatus sit, vel tantum fustibus cæsus, licet in actione famosa, veluti furti; dicendum erit, infamem non [25] esse: quia [&] solus fustium ictus gravior est, quam pecuniaria damnatio.

De modo pœnæ. 1. *De furto domestico.* 2. *De proposito, impetu, casu.* 3. *De pœna capitali.*

11. MARCIANUS lib. 2. de publicis Judiciis.

PErspiciendum [26] est judicanti, ne [27] quid aut durius aut remissius [28] constituatur, quam causa deposcit: nec enim aut severitatis aut clementiæ gloria affectanda est: sed perpenso judicio, prout quæque res expostulat, statuendum est. Plane in levioribus causis proniores ad lenitatem judices esse debent: in gravioribus pœnis severitatem Legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi.

§. 1. Furta domestica [29], si viliora sunt, publice [30] vindicanda non sunt: nec admittenda est hujusmodi accusatio, cum servus a domino, vel libertus a patrono, in cujus domo moratur, vel mercenarius [31] ab eo, cui operas suas locaverat, offeratur quæstioni: nam domestica furta vocantur, quæ [32] servi dominis, vel liberti patronis, vel mercenarii, apud quos degunt, subripiunt. §. 2. Delinquitur [33] autem aut proposito [34], aut impetu, aut casu [35]. Proposito delinquunt latrones, qui factionem habent. † Impetu autem, cum per ebrietatem [36] ad manus, aut ad ferrum venitur. † Casu vero, cum in venando telum [37] in feram missum, hominem interfecit. §. 3. Capitis pœna est, bestiis [38] objici, vel alias similes pœnas pati [vel] animadverti.

De statu damnatorum.

12. MACER lib. 2. de Officio Præsidis.

QUod ad statum damnatorum pertinet, nihil interest, judicium publicum fuerit, necne: nam sola sententia [39], non genus criminis spectatur: itaque hi, in quos animadverti jubetur, quive ad bestias dantur, confestim pœnæ [40] servi sunt.

De modo pœnæ.

13. ULPIANUS lib. 1. de Appellationibus.

HOdie [41] licet ei, qui [42] extra ordinem de crimine cognoscit, quam [43] vult [44] sententiam ferre, vel graviorem, vel leviorem: ita tamen, ut in utroque modo rationem non [45] excedat.

De paganis & militibus.

14. MACER lib. 2. de Re militari.

QUædam delicta pagano aut nullam aut leviorem pœnam irrogant: militi vero, graviorem [46]: nam si miles artem ludicram [47] fecerit, vel in servitutem [48] se venire passus est, capite puniendum Menander scribit.

De decurionibus.

15. VENULEIUS SATURNINUS lib. 1. de Officio Proconsulis.

DIvus Hadrianus eos, qui in numero decurionum [49] essent, capite puniri prohibuit: nisi si qui parentem [50] occidissent: verum pœna Legis Corneliæ puniendos, Mandatis plenissime cautum est.

De circumstantiis. 2. *De causa.* 3. *De persona.* 4. *De loco.* 5. *De tempore.* 6. *De qualitate.* 7. *De quantitate.* 8. *De eventu.* 9. *Quædam scelera in quibusdam Provinciis gravius plecti.* 10. *De pœnis ob multos delinquentes exacerbandis.*

16. CLAUDIUS SATURNINUS lib. sing. de pœnis Paganorum.

AUt [51] facta [52] puniuntur, ut furta [53], cædesque [54]: aut dicta [55], ut convicia, & *infidæ* advocationes: aut scripta, ut falsa, & famosi libelli [56]; aut *consilia* [57], ut conjurationes & latronum conscientia: *quosque alios suadendo juvisse, sceleris est instar* [58].

§. 1. Sed hæc quatuor [59] genera consideranda sunt septem modis: causa [60], persona, loco, tempore, qualitate, quantitate & eventu.

§. 2. *Causa* [61] ut in verberibus: quæ impunita sunt a magistro allata [62], vel parente, quoniam emendationis, non [63] injuriæ gratia viden-

1 Testatio est actus testandi, *l. 2. ff. de nautico fœnore. l. 1. ff. de sponsalib. l. 3. ff. de concubin. l. 14. §. 5. ff. de custod.* Cicer. 7. *Verrina.* Ovid. 4. *de Ponto.* 2 Archivo. vulg. & ita scribitur apud Tertullianum, *cap. 20. Apologetici.* sed recte archium ἀρχεῖον, *l. 30. C. de Episc. audient.* est Principis domus, vel locus, in quo instrumenta privata & publica deponuntur, *ut hic.* & testamenta, Paul. 4. *sent.* 6. §. 1. Ecclesiæ archium cimeliarchium appellatur, *l. 20. C. de agric. ol. & censit.* quod in eo sint κειμήλια, id est, *sacra vasa*, vel κειμηλιοφυλάκιον. *Nov. 74. c. 4. in fin.* utilitas archii ea est, ut ex eo sit, unde peti possint instrumenta, si exemplum sit amissum. Hinc colligit Cujacius in archium redacta, ad auctoritatem valere, licet sint destituta solennitate. vide Cujac. apud Paul. *sent.* 6. §. 1. & Craveta̅m, *de antiq. temporum.* Goth. Adde Revard. *conjectan. lib.* 1. *cap.* 3. Ans. 3 Vide Anton. August. 4. *emendat.* 16. orationem Cæsaris apud Dionem 53. 4 §. 10. *ff. h. t. l. 1. §. 13. ff. de off. Præf. Urb. l. 24. ff. de pign.* 5 De interdictis pœnarum generibus scripsi ad *l. 10. ff. de interd. & relegat.* 6 Inciviles pœnæ, tyrannicæ. unde & Tertullianus *in Apolog.* civilem dominationem opponit tyrannicæ. 7 Incivile est quemquam cogi facere, quod non possit facere. 8 Potest quis compelli a Judice ad negotiationem faciendam. adde *l. 3. §. 6. ff. de jur. fisci. l. 11. in fin. ff. de publican.* 9 Pœna eadem non omnes adficiendi. Cur ita? quia Lex in abstracto, pœnam exæquat delicto, arithmetica proportione, citra προσωποληψίαν in concreto. Geometrica: nec tantum quid facto debeatur, sed quid congruat reo aut accusatori despicit. Personarum enim ingenia, voluntates, dignitates, status, consilia, dicta, & facta inæqualia sunt, ut iis citra injustitiam æqualia tribui non possint. Ideoque mirum videri non debet, si alii aliis gravius aut mitius puniantur. Pro varietate delictorum pœna varia esse debet. 10 Vide *l. 3. C. h. t.* 11 *l. 12. C. h. t.* 12 *l. 45. §. 1. ff. de re jud.* 13 *Al.* liberetur. 14 *l. 9. C. h. t. l. 5. C. ex quib. caus. infam.* 15 In milite aliud. *l. 3. C. h. t.* 16 Adde *l. 11. C. de quæstionib.* 17 Filius censetur decurionis, & privilegiis decurionis fruitur, etiam is, qui ante patris decurionatum natus est. *l. 2. §. 2. ff. de decur.* Hinc quæri potest, uter ex duobus regis filiis præferatur in regno, isne, qui ante adeptum a patre regnum susceptus est, an qui postea natus est? de hac quæstione vide Hotom. 2. *Illust.* 18 Siquidem ex decurione. 19 Vide *l. 29. ff. de statulib. & l. 14. ff. titul. prox.* 20 *l. 28. §. 2. ff. h. t. l. ult. ff. de injur.* dixi ad *l. 12. ff. de jure fisci.* 21 Durius puniuntur servi, quam liberi. v. *l. 7. ff. h. t.* 22 *l. 8. §. 6. & 8. ff. h. t.* 23 Metallicus fit non deductione in metallum, sed condemnatione. 24 *l. 13. §. 7. supr. de his, qui not. l. 4. C. ex quibus caus. infam.* 25 Imo erit, quia fustigatio infamat, si infamiæ causam conjunctam habuit. *l. 16. l. 17. C. ex quibus caus. infamia.* 26 *l. 16. §. 1. ff. h. t. l. 4. §. pen. ff. de incendio.* 27 Potest tamen interdum judex ex causa leges & statuta transgredi, idque ratione ætatis, vel propter necessitatem, vel multorum salutem, si justa causa fuerit. *l. 3. C. ex quibus caus. infam. l. 13. §. 7. ff. de his, qui not. infam. l. 10. ff. de offic. Proconf.* vid. Socin. *reg.* 239. Mynsing. 2. *obs.* 54. 28 Vide *Novell.* 82. *c.* 10. *in fin. Nov. Leon.* 61. & 105. *l. 28. §. 5. infr. h. t. l. 3. ff. de veteran.* dixi ad *tit. de decurion.* 29 *l. 17. l. 89. ff. de furtis.* 30 Vide *l. ultim. ff. de furtis.* 31 *l. Herm.* 6. §. 18. *l. 1. §. 20. ff. de vi & vi armata.* 32 *l. penult. supr. l. 3. C. de testib.* 33 Vide Platon. 5. *de Legib.* Aristot. 1. *Rhetoric.* 34 Propositi, impetus & casus differentia in delictis. 35 Vid. Clarus §. *homicidium. n.* 6. Platon. *lib.* 1. *miscellan. c.* 21. 27. & 30. Ad totam vero legem scripsit ex professo Justinus Goblerus. *Mod.* 36 Vid. *l. un. C. si quis Imperatori.* 37 Vide *l.* 30. 31. *ff. ad l. Aquil.* vid. Herodot. *lib.* 1. ubi de Adrasto & Aty. Tiraq. *de pœn. causa* 13. 38 Bestiis objici, pœna capitalis est, *l. 8. §. fin. ff. qui testam. l. 25. §. 3. ff. de adquir. vel omitt. heredit.* eam pœnam sustinent humiliores, sicarii & venefici, *l. 3. §. pen. ff. ad l. Corn. de sicar.* falsæ monetæ rei, *l. 8. ff. ad leg. Corn. de falsis.* parricidæ, *l. penult. supr. ad Leg. Pompeiam de parricidiis.* sacrilegi, *l. 6. supr. ad l. Jul. peculat.* abigei, Ulpian. 12. *collat. Legum Mosaic.* Christiani quoque passim a tyrannis bestiis objiciebantur, Tertull. *cap.* 12. *Apologet.* Ad bestias impellimur, ignibus urimur, in metalla damnamur. Cujus rei singulare exemplum est apud Euseb. 5. *Ecclesiast. historiæ c. ult.* ubi de Attalo & Blandina tractat. Qui bestiis objiciebantur, ad stipitem alligabantur, Vopiscus *in Aurel.* Dion. 38. τοὺς τοῖς θηρίοις ἐκκαταδίκους διδομένους. cujus extat elegans exemplum apud Gellium, 5. *Noctium* 14. Erant & alii, qui citra damnationem in arenam intromittebantur cum bestiis depugnandi causa. *l. 1. §. 1. supr. de adulter. l. 3. §. 5. supr. de testibus. l. 4. supr. de accusationibus.* Hinc Cyprianus *ad Donatum.* Pugnant ad bestias non crimine, sed furore: apud Senec. 2. *de benefic.* 19. & 1. *epist.* 16. Tertull. *in Apologet.* 42. Erant & alii qui operas locabant eo fine. *l. 1. supr. de his, qui notant. l. 1. § 6. supr. ad SC. Tertull.* Id genus spectaculi detestatur Cyprian. *epist.* 103. *ad plebem.* Taceo, inquit, in ludis sacrificiorum genera monstrosa, inter quæ nonnunquam & homo fit hostia latrocinio Sacerdotis. *& post*: ad pœnam hominis fera rabida nutritur, in delicus eruditui artifex belluæ, quæ clementior fuisset, si non illam magister crudelis sævire docuisset. Lactant. 6. *Inst.* 12. unde bestias emis, hinc captos redime: unde feras pascis, hinc pauperes ale: unde homines ad gladium comparas, hinc innocentes mortuos sepeli. Quid prodest perditæ nequitiæ, bestiarios facere locupletes, & instruere ad flagitia? transfer ad magnum sacrificium male peritura & in *Epit. c.* 5. Quid tam horribile, tam tetrum, quam hominis trucidatio? Inventa tamen consuetudo, quatenus homicidium sine bello, ac sine legibus faciant. *& post*: Gladiatorum sceleribus non minus cruore perfunditur, qui spectat, quam ille, qui facit: nec potest esse immunis a sanguine, qui voluit effundi: aut videri non interfecisse, qui interfectori & favet, & præmium postulavit. 39 Adde quæ scripsi ad *l. 3. C. de incestis.* 40 Vid. *l. 17. ff. h. t.* 41 Olim quæsitor potestatem non habebit augendæ vel minuendæ pœnæ legitimæ: verum hodie veterum judiciorum ordine sublato, pœnæ arbitrio cognitorum, extra ordinem infliguntur, *l. 8. supr. de publ. jud.* de verbo *Hodie* dixi ad *l. 32. supr. ad l. Corn. de falsis.* 42 Id est, omnibus quæsitoribus & judicibus. *l. 8. supr. de publ. jud.* 43 Hinc colligere possis, judicis extra ordinem cognoscentis arbitrio permitti, quam volet, pœnam indicere, dum tamen modum non excedat. 44 Imo, Judex, quam volet, sententiam proferre non potest: cum pœnæ executio non sit in ejus potestate *l. 1. §. 4. supr. ad SC. Turpill.* 45 *l. 11. supr. h. t.* hinc illud Senecæ: Tenendus est ubique modus: æque peccat quod excedit, quam quod deficit. 2. *de benefic.* 16. 46 Militia interdum auget delictum & pœnam adde *l. 2. ff. de re militari.* 47 Vid. *l. 2. supr. de his, qui notant.* 48 Vid. *l. 6. §. 6. supr. de injusto.* 49 *l. 3. C. h. t.* dixi ad rubricam *tit. de decurion.* 50 Parricidii pœna decurio non excusatur. 51 In delicta facta, scripta, consilia cernimus. 52 *can. aut facta. de pœnit. dist.* 1. hinc collige facta, dicta, scripta, ac consilia puniri. 53 *supr. de furtis.* 54 *supr. ad l. Corn. de sicariis.* 55 *supr. de injuriis.* 56 *C. de famosis libellis.* 57 Consilium malignum aut malum obligat, *l. 53. ff. de verborum signific.* & punitur. *l. 47. ff. de regul. juris.* Consulit qui communicat, qui consensit sceleris, qui suadet, qui tentat corrumpere. *l. 20. C. de furtis.* Maximus Tyrius: καὶ μοιχὸν κολάζει ὁ νόμος, οὐ τὸν δράσαντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ βουληθέντα. Clarus ex communi opinione scribit, cædis suasorem eadem pœna afficiendum, qua principalis, si is alioquin delictum commissurus non erat: sin minus, mitius, Paul. 5. *sentent.* §. *ultim. quæst.* 88. Idem 5. *tit.* 23. §. 2. 58 Suadendo juvisse, instar est sceleris. 59 In factis, dictis, scriptis & consiliis, causa, persona, locus, tempus, qualitas, quantitas & eventus consideranda sunt. Quintilian. 6. *Instit.* 1. Atrocitas crescit ex his, quid factum sit a quo, in quem, quo animo, quo loco, quo tempore, quo modo. 60 Majus aut minus fit (quamvis idem sit) tempore, loco, causa. Senec. 11. *epist.* 82. 61 Dignum est odio scelus, quod non habet causam. 7. Quintil. 2. 62 Illata. *Hal.* 63 Magistri ac parentes intelliguntur verberare emendationis non injuriæ causa. *l. 5. l. 6. supr. ad l. Aquil. l. unic. C. de emendat. propinq.*

tur adhiberi: puniuntur, cum quis per iram [1] ab extraneo [2] pulſatus eſt. §. 3. *Perſona* dupliciter ſpectatur: ejus qui fecit, & ejus qui paſſus eſt: aliter enim puniuntur ex iisdem [3] facinoribus ſervi, quam liberi: & aliter qui quid in dominum parentemve auſus eſt, quam qui in extraneum [4], in magiſtrum vel in privatum. † In ejus [5] rei conſideratione ætatis [6] quoque ratio habeatur.

§. 4. *Locus* facit, ut idem vel furtum vel [7] ſacrilegium ſit, & capite luendum, vel minore ſupplicio. §. 5. *Tempus* diſcernit emanſorem a fugitivo: & effractorem [8], vel furem diurnum [9] a nocturno. §. 6. *Qualitate*, cum factum, vel atrocius, vel levius eſt: ut furta manifeſta a non manifeſtis diſcerni ſolent, rixæ a [10] graſſaturis, expilationes a furtis, petulantia a violentia. Qua de re maximus apud Græcos Orator Demoſthenes [11] ſic ait: Οὐ γὰρ ἡ πληγὴ παρέστησεν τὴν ὕβριν [12], ἀλλ' ἡ ἀτιμία· οὐδὲ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις ἐστὶν δεινὸν, καίπερ ὂν δεινόν· ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρει· πολλὰ γὰρ ἂν ποιήσειεν ὁ τύπτων, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὧν ὁ παθὼν ἔνια οὐδ' ἂν ἀπαγγεῖλαι δύναιτο ἑτέρῳ, σχήματι [13], τῷ βλέμματι [14], τῇ φωνῇ, ὅταν ὡς ὑβρίζων, ὅταν ὡς ἐχθρὸς ὑπάρχων, ὅταν κονδύλοις [15], ὅταν ἐπὶ κόρρης [16]. ταῦτα κινεῖ· ταῦτα ἐξίστησιν ἀνθρώπους αὐτῶν ἀήθεις ὄντας τοῦ προπηλακίζεσθαι. Id eſt, *Non enim plaga repræſentat contumeliam ſed dedecoratio: neque verberari liberis eſt malum, quamvis eſt malum,* [17] *ſi in contumeliam: multa enim utique facit, qui verberat, o viri Athenienſes, quorum qui patitur, quædam neque annunciare* [18] *poterit alii* [19], *ſchemate, aſpectu, voce, cum verberat, ut contumeliam inferens, cum ut inimicus exiſtens, cum verberat fuſtibus, cum in pupilla* [20]*: hæc movent, hæc extra ſe conſtituunt homines eorum non aſſuetos exiſtentes, ut conviciarentur.* §. 7. *Quantitas* diſcernit furem ab abigeo: nam qui unum ſuem ſubripuerit, ut fur coërcebitur, qui gregem [21] ut abigeus. §. 8. *Eventus* [22] ſpectetur [23], ut a clementiſſimo [24] quoquo facta [25]. (quanquam [26] Lex non minus eum qui occidendi hominis cauſa [27] cum telo fuerit, quam eum qui occiderit, puniat) & ideo apud Græcos exilio voluntario fortuiti [28] caſus luebantur, ut apud præcipuum Poëtarum [29] ſcriptum eſt [30].

> Εὖτέ με τυτθὸν ἐόντα Μενοίτιος ἐξ Ὀπόεντος
> Ἤγαγεν ὑμέτερον δ' ἀνδροκτασίης [31] ὕπο λυγρῆς,
> Ἤματι τῷ, ὅτε παῖδα κατέκτανον Ἀμφιδάμαντος
> Νήπιος οὐκ ἐθέλων, ἀμφ' ἀστραγάλοισι [32] χολωθείς.
>
> Id eſt:
>
> *Quando me parvulum exiſtentem Menœtius ex Opunto*
> *Duxit ad veſtram [domum] parricidium ob triſte*
> *Die illo, cum filium occidi Amphidamantis,*
> *Imprudens, invitus, circa talos* [33] *iratus.*

§. 9. Evenit, ut eadem ſcelera in quibusdam [34] Provinciis gravius plectantur, ut in Africa meſſium incenſores [35], in Myſia, vitium: ubi metalla ſunt, adulteratores monetæ. §. 10. Nonnunquam evenit, ut aliquorum maleficiorum ſupplicia exacerbentur, quotiens [36] nimirum multis perſonis graſſantibus exemplo opus ſit.

De ſervis pœnæ. Περὶ ἀπολίδων.

17. MARCIANUS lib. 1. Inſtitutionum.

SUnt [37] quidam ſervi pœnæ, ut ſunt in metallum dati, & in opus metalli: & ſi quid eis teſtamento datum fuerit, pro non ſcriptis [38] eſt [39]: quaſi non [40] Cæſaris ſervo datum, ſed pœnæ. §. 1. Item quidam ἀπόλιδες [41] ſunt [hoc eſt, ſine civitate]: ut ſunt in opus publicum [42] perpetuo dati & in inſulam deportati [43]: ut ea quidem quæ Juris civilis ſunt, non habeant: quæ vero juris gentium ſunt, habeant.

De cogitatione.

18. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

COgitationis [44] pœnam [45] nemo patitur [46].

De ſervis.

19. IDEM lib. 5. ad Edictum.

SI non defendantur ſervi [47] a dominis, non utique ſtatim ad ſupplicium deducuntur, ſed permittetur eis defendi, vel ab alio [48]: & qui cognoſcit, debebit de innocentia eorum quærere.

De morte rei.

20. PAULUS lib. 18. ad Plautium.

SI pœna alicui irrogatur, receptum eſt commentitio [49] jure, ne ad heredes [50] tranſeat: cujus rei illa ratio videtur, quod pœna conſtituitur in emendationem [51] hominum: quæ mortuo [52] eo, in quem conſtitui videtur, deſinit.

De ultimo ſupplicio.

21. CELSUS lib. 37. Digeſtorum.

ULtimum [53] ſupplicium [eſſe] mortem [54] ſolam interpretamur.

De damnatis in metallum.

22. MODESTINUS lib. 1. Differentiarum.

IN metallum damnati, ſi valetudine, aut ætatis infirmitate [55] inutiles operi faciendo deprehendantur, ex reſcripto Divi Pii a Præſide dimitti poterunt, qui æſtimabit de his dimittendis [56]: ſi modo vel cognatos, vel adfines habeant [57], & non [58] minus decem annis pœnæ ſuæ functi fuerint.

23. IDEM lib. 8. Regularum.

SIne præfinito tempore in metallum dato, imperitia dantis, decennii [59] tempora præfinita videntur.

De ſtatuis relegatorum vel deportatorum.

24. IDEM lib. 11. Pandectarum.

EOrum, qui relegati vel deportati ſunt ex cauſa Majeſtatis, ſtatuas [60] detrahendas ſcire debemus.

1 Per injuriam. Hotom. 5. *obſ.* 19. In cauſis hæc maxime ſpectantur: ira, odium, metus, cupiditas, & ſpes. Quintil. 7. *Inſt.* 2. *& poſt*: nec tantum voluntatis cauſæ quærendæ ſunt, ſed erroris & ignorantiæ: ex his colligimus, iram non excuſare a pœna. *l.* 5. *C. de injur.* 2 Verbera, ab extraneo illata, legibus vindicanda ſunt. 3 Pœnæ inæquales ex eodem delicto eſſe poſſunt. *l.* 9. §. 11. ff. *h. t.* 4 Ita reſtituo, in Magiſtratum quam qui in privatum. Quintil. 1. Pulſatum querimur: de re primum ipſa dicendum: tum ſi ſenex, ſi puer, ſi magiſtratus, ſi probus, ſi bene de republica meritus, percuſſus ſit a vili. 6. *Inſt.* 1. 5 Id eſt, perſonæ. 6 Vide *l.* 7. *C. h. t.* 7 Sacrilegium a furto ſeparatur ex loco, non ex cauſa quæ aufertur. vid. Cuj. 13. *obſ.* 19. 8 Vid. *l.* 48. ff. *de bonis libert.* 9 Vide Cujac. 15. *obſ.* 31. 10 Graſſatores viarum & viarum obſeſſores. Græci λωποδύτας. vid. hic Budæum. Ariſt. 4. *Ethic.* 1. *in fin.* *l.* 1. ff. *de effractorib.* 11 In *oratione adverſus Mediam.* 12 ὀργήν. Demoſth. *ibid.* 13 Τῷ σχήματι. Demoſth. *ibid.* Animus & affectus corporis tam pulſantis, quam vapulantis factum atrocius reddunt. 14 Βλέμμα cum dicit in qualitate facti ponit etiam Demoſthenes, truces & minaces oculos pulſantis, in eum qui pulſatur. Quintil. 6. *Inſt.* 1. Demoſthenes (inquit) ex parte corporis percuſſi, ex vultu ferientis, ex habitu invidiam Midiæ quærit. 15 Κόνδυλος Gloſſis Colafus, κόνδυλος ποδὸς καὶ χειρός. Talitrum ſignificat quoque non expanſam manum, ſed in pugnum contractam, quo ſit ictus gravior & nocentior. Heſychius quoque facit aliud quiddam a Colapho. 16 Ne legas κόρης, id eſt, *pupilla.* ut interpres vertit, ff. *hic.* ἐπὶ κόρρης, hoc ſignificat κατὰ τῆς σιαγόνος πατάξαι. *Sur la jouë.* 17 Sed & in contumeliam. 18 Referre. 19 Alii cum ſchemate. 20 Cum in mala. 21 Imo qui unum, abigeus eſt. *l.* 3. ff. *de abigeis.* 22 Ex eventu non ſpectanda cogitatio eſt. vid. Cic. 2. *de Invent.* 23 *Al.* ſpectatur. 24 Dementiſſimo. *vulgat. Hal.* ſed tamen vox *clementiſſimo* non eſt improbanda: poteſt enim fieri ut clementiſſimus homo alium interficiat. vid. Cujac. 19. *obſ.* 10. *in fin.* 25 Salmaſius legit *factum.* Quod ſcriptum fuiſſe ait more Idiomatis Italici *facto*, pro *factum*, quod poſtea mutatum in *facta.* Grot. *flor. ſparſ. hic.* ita ſcriptum fuiſſe putat: *ut æſtimentur animo quoquo facta.* S. L. 26 Hæc ſatis male cohærent ſuperioribus. 27 Inſidiatus civi, etiamſi non effecerit ſcelus, pœnas tamen legibus ſolvit. Quintil. *declam.* 274. & contrario, qui nolens interfecit, excuſatur. Demoſth. *contra Ariſtocratem.* οὐ τὸ συμβὰν νόμος ἐσκέψατο, ἀλλὰ τὴν τοῦ δεδρακότος διάνοιαν. 28 Vid. Demoſth. *ibid.* in 4. *Leg. violatione.* 29 Homerus Poëtarum præcipuus, *hic.* & §. 2. *Inſt. de jure natural.* de cujus tamen carminibus abolendis cogitavit Caligula, Suet. Caligula, 34. & Hadrianus; qui & illud cogitavit, Antimachum quendam pro Homero legendum in ſcholis proponere, *Dion. Hadrian.* 30 Iliados ψ. *verſ.* 85. 86. 87. 88. 31 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 8. *C. ad l. Corn. de ſicariis.* 32 ἀστράγαλοι, tali ſeu taxilli ex oſſiculis carne nudatis fiunt diverſi a teſſeris quæ κύβοι. Talus, quatuor, Cubus, ſex lateribus conſtat. *Non ſum talorum numero par Teſſera.* Martial. 14. *Epigr.* 15. Luſus puerorum fuiſſe videtur. Plutarch. *de fortuna Alexandri.* Dionyſius Tyrannus ſuadet, τοὺς μὲν παῖδας ἀστραγάλοις, τοὺς δὲ ἄνδρας ὅρκοις ἐξαπατᾶν. de Aſtragalis vid. plura apud Cœlium Rhodigin. 20. *antiq.* 27. 33 Pœnam exilii voluntarii vetuſtam ob aliquem in luſu interfectum obſerva. 34 Ut in Arabia, σκοπελισμός. vide *l.* 9. ff. *de extraord. crim.* 35 Inciſores. *Haloand.* 36 Supplicia augenda ſunt eorum criminum, ad quæ multi ſunt proclives. 37 Hodie nemo pœnæ ſervus efficitur. *Novell.* 22. *cap.* 8. 38 Scripto. *vulgat. Hal. l.* 25. §. 3. ff. *de adquir. vel omitt. hered. l.* 1. *C. de hered. inſt.* 39 Niſi pertineat ad alimenta. *l.* 11. ff. *de alimentis. l.* 3. ff. *de his, quæ pro non ſcriptis.* 40 Eſt enim non Cæſaris, ſed pœnæ ſervus. *d. l.* 3. 41 *l.* 1. §. 2. *in fin.* ff. *de legat.* 3. vide quæ ſcripſi ad Theophil. *Inſt. quib. mod. jus patriæ poteſt.* 42 Quibus hodie poſſis comparare damnatos ad triremes. Ii enim dicuntur amittere quæ Juris ſunt civilis, non gentium, quin ne ſervi quidem fiunt. *d. Novell.* 22. 43 *l.* 6. ff. *de interdictis.* 44 *can. cogitationis. de pœnitentia. diſtinct.* 1. *l.* 1. ff. *quod quiſque juris.* vide Cuj. 8. *obſ.* 22. & quis æquum cenſeat, quenquam pœnam dare, ob eam rem, quod arguatur male facere voluiſſe. Cato apud Gellium, 7. *Noctium* 3. neminem qui male facere voluit, plecti æquum eſſe, niſi quod factum voluit, etiam fecerit: facta ſola cenſenda eſſe atque in judicium vocanda; voluntates nudas inaneſque negligendas, neque pœnis fieri obnoxias. Gellius, *ibid.* 45 Adde quæ ſcripſi de comitibus & ſociis delictorum ad *Novellam* 134. *cap.* 10. 46 Humanis legibus ſcil. Alias jure divino punitur ἐπιθυμία, id eſt, *concupiſcentia. Exod.* 22. *verſic.* 17. *Deuter.* 5. *verſ.* 21. *Matth.* 5. *verſic.* 28. *Roman.* 7. *verſic.* 7. *ad Titum* 2. *verſic.* 12. 1 *Petri* 2. *verſic.* 11. 2 *Petr.* 1. *verſ.* 4. *in fin.* 1 *Joann.* 2. *verſic.* 16. omnis iniquus motus ad nocendum fratri in homicidii genere deputatur. *can. homicidium. de pœnitent. diſtinct.* 1. Nihil tam inviſum Deo quam mens inceſta, & animus impurus. Lactant. *in Epitom. cap.* 5. hinc illud Luciani ad reum, οὐ λήσει δὲ θεούς. Imo, ſe judice nemo nocens abſolvitur: Juvenalis, *Satyra* 13. & Senec. 1. *de Ira* 14. Innocentem quisquis ſe dicit, teſtes reſpicit, non conſcientiam: hinc homines ἀναπολόγητοι dicuntur, *Rom.* 1. *v.* 20. *in fin.* Quin ipſæ etiam Leges humanæ cogitationes & conſilia interdum puniunt. *Paterculus*: facta majores noſtri ad conſilium dirigebant. & Apuleius, 14. *floridorum.* Conatus in laude, effectus in caſu eſt. At contra, in maleficiis etiam cogitata ſcelera, non perfecta, adhuc vindicantur, cruenta mente, pura manu: ſufficit ad pœnam, meditari punienda. Senec. 5. *de benefic.* 14. Latro eſt antequam manus inquinetur, quia ad occidendum jam armatus eſt, & habet ſpoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit: ſacrilegi dant pœnas, quamvis nemo usque ad Deos manus porrigat. Sed paulo apertius id explicemus: Conatus extremis ſuis ac fini conjunctus ſemper punitur: tunc enim delictum perfectum eſt & abſolutum. Conatus, mediis ad extremum finem tendentibus conjunctus, etiam punitur, præſertim, ſi graviorum delictorum numero finis ille continetur. Clar. 5. *ſentent.* §. *ultim. quæſtion.* 91. 92. Cujus rei placita permulta refert Papo, 23. *Arreſtorum* 10. Hinc punitur mulieris nuptæ, aut monialis raptus, *l.* 5. *C. de Epiſcopis. can. ſollicitatores. de pœnitent. diſtinct.* 1. aut virginis. *l. unic. C. de rapt. can. ſi quis. de pœnitent. ibid.* Puniuntur quoque qui adverſus patriam conſilia ineunt, *l.* 5. *C. ad l. Jul. maj. cp. can. quisquis. de pœnit. ibid.* qui necandi infantis piaculum ſunt aggreſſi, *l.* 8. *C. ad l. Corn. de ſicariis. can. ſi quis necandi. de pœnit. ibid.* abortum procurans, *l.* 39. ff. *h. t.* volens ſe interficere, *l.* 38. *in fin.* ff. *h. t.* latitans animo fugiendi, *l.* 17. §. 4. ff. *de ædilitio* qui manus levat, nec tamen verberat, *l.* 15. §. 1. ff. *de injuriis. c. ſi quis iratus. de pœnit. ibid.* v. Papon. 3. *notar.* 10. qui ad furtum faciendum rei majoris ſe paravit, *l.* 21. ff. *de furtis. can. vulgaria. ibid.* qui male perſuadent, *l.* 16. ff. *h. t. c. noli putare. de pœnit.* 16. adde Cujac. 15. *obſ.* 25. *ubi probat, etiam cœptum, necdum perfectum crimen puniri.* & eundem 19. *obſ.* 10. *ubi probat, etiam quædam involuntaria coerceri.* & miles volens transfugere *l.* 3. §. 11. ff. *de re militari.* Nuda vero, ſimplex, latens in animo, ac nemini detecta cogitatio, ut ab hominibus ignoratur, ab iisdem ita puniri non poteſt. Detegitur autem verbis, ſcripto, ſignis vel factis. Et hæc de vi animi dicta ſint, qui etiam ſola cogitatione delinquit: ut e contrario, martyrii vim habere dicitur, *c. nunquam. de pœnitent. ibid.* & in rebus humanis vim poſſeſſionis adipiſcendæ. *l.* 1. §. 21. *& ult.* ff. *de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* Cætera vide quæ ſcripſi ad *Nov.* 134. *c.* 10. 47 Poſtulati criminis ab aliquo. 48 Puta, a domini Procuratore. *l.* 11. ff. *de publ. jud.* Judex poteſt ex officio inquirere defentiones rei a nullo defenſi. *Bart.* 49 Commenticium jus, ne dicas mendax vel falſum. Commenticium jus eſt fictitium, πλασματῶδες, Commenticia ἐπινόητα, τότε πρῶτον ἐνθυμηθέντα, Budæus hic interpretatur, quod non probo. Commenticium eſt uſitatum etiam apud exteros, at [illegible]. Sueton. *in Claudio* 21. ſpectacula edidit non uſitata, ſed commentitia & ex antiquitate petita. 50 Et merito: Juſtitia namque non genus, ſed perſonas judicat. Tert. lib. 2. *adverſus Marcionem.* 51 Pœnarum fines duo: Unus, ut reus puniatur; alter, ut cæteri exemplo deterreantur. hinc τιμωρία καὶ παράδειγμα, Platoni *in Gorgia.* Taurus Philoſophus apud Gell. plures ſpecies facit, νουθεσίαν, κόλασιν καὶ παραίνεσιν. 6 Gell. 14. Inde Lex Demoſthenis dicitur, ἐπανόρθωμα ἁμαρτημάτων, *in oratione contra Ariſtogitonem.* & l. 2. ff. *de legib.* Sunt ſcriptæ ad vindictam injuriarum omnes Leges. Senec. 3. *contr.* 8. *in fin.* Et de Lege ac Scriptura divina hoc etiam ſcriptum eſt, utilem eſſe πρὸς διδασκαλίαν, ἔλεγχον, ἐπανόρθωσιν, καὶ παιδείαν. 2. *Timoth.* 3. *verſ.* 16 52 Ca[illegible] rei damnari, vel in id ſententiam ferri, idve ſupplicio adhici, æquum non eſſe hinc colligas: Huic tamen interpretationi, vel ſententiæ Senatusconſultum Burdegalenſe omnino contrarium refert Paponius, 24 *Arreſtorum* 14. *art.* 1. qua de re dicam alibi plenius. 53 Ultimum ſupplicium, *ut hic.* ſummum ſupplicium. Paul. 5. *ſent.* 17. §. 2. ἐσχάτη τιμωρία. 60. *Eclog.* 51. *c.* 25. extrema pœna, *l.* 5. *C. Theod. de officio rectoris provinciæ.* Apuleius, *lib.* 10. Ultima pœna, Sueton. *in Julio.* Livius 3. Plin. 2. *epiſt.* ἐσχάτας ποινὰς vocat *Nov.* 14. ubi vetus interpres vertit noviſſima ſupplicia; noviſſima id eſt, extrema. vide Cujac. 3. *obſ.* 36. 54 Naturalem ſcil. *arg. l.* 28. ff. *h. t.* 55 Id eſt, ſenes. 56 Dimittendis, vel de commutando eorum miniſterio; puta, eos dari vel ad balneum, vel ad purgationem cloacarum, item ad munitiones viarum, ut ex reſcripto Trajani ad Plinium conſtat. Plin. 16. *epiſt.* 40. 41. 57 Deprecantes ſcilicet, *arg. l.* 25. ff. *de procuratoribus.* vel a quibus alantur. Bellovifanus, 2. *pract.* [illegible] judicem, parentibus rei poſtulantibus id ac deprecantibus, mutare & minuere poſſe ex cauſa, eamque ſententiæ inſerere debere. Id ſe de facto frequenter vidiſſe [illegible], & velut cautelæ loco ponit. 58 Vide *l.* 25. ff. *h. t.* 59 Imo perpetuum tempus, *l.* 10. *C. h. t.* eo magis, quod capitis diminutio non fiat ad tempus. vide Cujac. 6. *obſ.* 25. 60 Statuæ reorum læſæ majeſtatis evertendæ, *ut hic.* ſed & domus ſolo adæquandæ, ſi Principes ſeditionis fuerint, ut penatium ſtrage quoque puniantur: quod Marco Flacco & Lucio Saturnino factum. 6. Valerius 3 I. Appianus, 3. *de bello civili.* Plinius *de viris illuſtribus.* Et Spurio Metio Varro 4. *de lingua.* Cicero *pro domo ſua.* Idem *in Catone majore.* Florus, 1. *c.* 26. Livius 1. *decad.* 4. & Spurio Caſſio. Halicarnaſſ. 8. Valer. 6. *c.* 3. & Q. Gallo Prætori. Appian. 3. *de bell. civ.* Idem factum etiam in eos, qui ad delectum non reſpondebant. *l.* 20. ff. *commun. dividund.* Halicarnaſſ. 8. Fit & hodie in aliis criminibus. vide Paponem, 24. *Arreſtorum* 10. *art.* 5. 7.

De eo, qui diu in reatu fuit. 1. *Ne quis* de saxo præcipitetur.

25. IDEM lib. 12. Pandectarum.

SI [1] diutino [2] tempore aliquis in reatu [3] fuerit, aliquatenus [4] pœna ejus sublevanda erit: sic enim constitutum est, Non eo modo puniendos eos, qui longo tempore in reatu agunt, quam eos, qui in recenti [5] sententiam excipiunt. §. 1. Non potest quis sic damnari, *Ut de saxo* [6] *præcipitetur* [7].

De filio damnati.

26. CALLISTRATUS lib. 1. de Cognitionibus.

CRimen vel pœna paterna nullam maculam [8] filio infligere potest. Namque unusquisque ex suo admisso sorti subjicitur: nec alieni criminis [9] successor constituitur: idque Divi [10] Fratres Hierapolitanis rescripserunt.

De sententia non mutanda, & de restitutione. 1. *De decurionibus & principalibus civitatum.*

27. IDEM lib. 5. de Cognitionibus.

DIvi Fratres Harruntio Siloni rescripserunt, non solere Præsides Provinciarum ea, quæ pronunciaverunt, ipsos rescindere [11]. Vetinæ quoque Italicensi [12] rescripserunt, suam mutare sententiam neminem posse: idque insolitum esse fieri. † Si tamen de se quis mentitus [13] fuerit, vel, cum [14] non haberet probationum instrumenta, quæ postea repererit, pœna afflictus sit: nonnulla exstant principalia rescripta, quibus vel pœna eorum minuta est, vel in integrum restitutio concessa: sed id duntaxat [15] a Principibus fieri potest. §. 1. De Decurionibus & Principalibus [16] civitatum, qui capitale [17] admiserunt, Mandatis cavetur, *Ut si quis [id] admisisse videatur propter quod relegandus extra provinciam in insulam sit: Imperatori scribatur adjecta sententia a Præside.* §. 2. Alio quoque capite mandatorum in hæc verba cavetur: *Si qui ex* [18] *principalibus* [19] *alicujus civitatis latrocinium fecerint, aliudve quod facinus, ut capitalem pœnam meruisse videantur, commiserint: Vinctos eos custodies, & mihi scribes, & adjicies, quid quisque commiserit.*

De pœnis capitalibus. 1. *Vel non capitalibus.* 2. *De fustigatione.* 3. *De seditiosis & turbulentis.* 4. *De servis.* 5. *De fustigatione & condemnatione in metallum,* 6. *Vel in opus metalli.* 7. *De his qui ad statuas, vel ad imagines principum confugiunt.* 8. *De admisso in necessariam vel extraneam personam.* 9. *De venenariis.* 10. *De grassatoribus.* 11. *De concrematione.* 12. *De incendiariis & fortuito incendio.* 13. *De gradibus pœnarum.* 15. *De latronibus.* 16. *De servis & liberis.* *De famosis & integræ existimationis hominibus.*

28. IDEM lib. 6. de Cognitionibus.

CApitalium [20] pœnarum fere isti gradus [21] sunt. † Summum [22] supplicium esse videtur ad furcam [23] damnatio: item vivi [24] crematio (quod quanquam summi supplicii appellatione merito contineretur, tamen, eo quod postea id genus pœnæ adinventum est, posterius primo visum est): item capitis [25] amputatio. † Deinde proxima morti pœna metalli [26] coërcitio. [† Post] deinde in insulam deportatio [27]. §. 1. Cæteræ pœnæ ad existimationem, non ad capitis periculum pertinent, veluti relegatio ad tempus vel in perpetuum, vel in insulam: vel cum in opus quis publicum [28] datur, vel cum fustium [29] ictu subjicitur. §. 2. Non [30] omnes fustibus cædi solent, sed hi duntaxat, qui liberi [31] sunt, & quidem tenuiores homines, honestiores vero fustibus non subjiciuntur: idque principalibus Rescriptis specialiter exprimitur. §. 3. Solent quidam, qui vulgo se juvenes [32] appellant, in quibusdam civitatibus turbulenti-bus [33] se acclamationibus popularium [34] accommodare: qui si amplius nihil admiserint, nec ante sint a Præside admoniti: fustibus cæli dimittuntur, aut etiam spectaculis eis interdicitur: quod si [35] ita correcti, in eisdem deprehendantur, exilio puniendi sint: nonnunquam capite plectendi: scilicet cum sæpius seditiose, & turbulente se gesserint, & aliquotiens adprehensi, tractati clementius, in eadem temeritate propositi perseveraverint. §. 4. Servi cæsi, solent dominis reddi [36]. §. 5. Et (ut generaliter dixerim) omnes, qui fustibus cædi prohibentur, eandem habere honoris reverentiam debent, quam decuriones [37] habent. Est enim [38] inconstans dicere, eum, quem principales Constitutiones fustibus subjici prohibuerunt, in metallum dari posse. §. 6. D. Hadrianus in hæc verba rescripsit: *In opus metalli ad tempus nemo damnari debet: sed qui ad tempus damnatus est, etiam* [39] *si faciet metallicum opus, non* [40] *in metallum damnatus esse intelligi debet: hujus enim libertas manet* [41]*: quamdiu* [42] *etiam hi, qui [non] in perpetuum opus damnantur.* Proinde & mulieres hoc modo damnatæ, liberos pariunt. §. 7. Ad statuas [43] confugere vel imagines [44] Principum, in injuriam alterius, prohibitum est: cum enim Leges omnibus hominibus æqualiter securitatem tribuant, merito visum est, in injuriam potius alterius, quam sui defensionis gratia, ad statuas vel imagines Principum confugere: nisi quis ex vinculis, vel custodia, detentus a potentioribus, ad hujusmodi præsidium confugerit: his enim venia tribuenda est. Ne autem ad statuas, vel imagines quis confugiat, Senatus censuit. Eumque qui imaginem Cæsaris in invidiam alterius prætulisset, in vincula [45] publica coërceri, D. Pius rescripsit. §. 8. Omnia admissa in [46] patronum, patronive filium, patrem [47], propinquum, maritum, uxorem, cæterasque necessitudines, gravius vindicanda sunt, quam in extraneos. §. 9. *Venenarii* [48] capite puniendi sunt: aut, si dignitatis respectum agi oportuerit, deportandi.

§. 10. *Grassatores* [49], qui prædæ [50] causa id faciunt, proximi latronibus habentur: & si cum ferro adgredi, & spoliare instituerunt: capite puniuntur, utique si sæpius, atque in itineribus [51] hoc admiserunt: cæteri in metallum dantur, vel in insulas relegan-

1 Delicta & crimina antiqua, puta decennalia, non puniri, hinc quidam colligunt; quod Clarus restringit ad leviora tantum crimina, 5 *sent.* § *ult. quæst.* 60. *vers. præterea potest.* Quid majora? num vicennio saltem præscribuntur? vide *l.* 12. *C. ad l. Corn. de falsis.* 2 Diuturno, ut apud Suetonium, *in Augusto c.* 32. Diuturnorum reorum, & ex quorum sordibus nihil aliud quam voluptas inimicis quæreretur, nomina abolevit, conditione proposita, ut si quem quis repetere vellet, par periculum pœnæ subiret. 3 Reatus & in reatu fuisse quid est? ne dicas, in crimine, citra accusationem, cum Accursio, dic cum Zoannetto, Reatus verbo statum rei intelligi. Rei, inquam, non simpliciter postulati, sed etiam condemnati, & in vinculis agentis aut certe statum sordidum reorum, cujus meminit *lex* [illegible] §. 2. *J. de bonis damnatorum. l.* 3. §. 9. *J. de muneribus* [illegible] 39. [illegible] idque etiam probat Alciat. 2. *parerg.* 10. Corras. 2. *Miscellan.* 2[illegible]. Justin. 2. revocato ad reatum Alcibiade. 4 Non igitur omnino. 5 Id est, datum a delato commisso. vide *l.* 1. *in fin.* *J. de Carboniano.* 6 Saxo præcipitari antiquum supplicii genus, quo Jezabel impia mandato Jehu affecta est, 4. *Reg. in* 9. & filii Sehiris captivi, jussu Amasiæ, 2. *Paralipom.* 25. *vers.* 12. quin & Æsopus Phryx accusatus (falso tamen) sacrilegii a Delphensibus. Planudes, *in vita Æsopi.* Plutarch. *de sera numinis vindicta.* Id aliis quoque satis usitatum, Ælian. 11. *c.* 5. Lycas [illegible] ab Hercule, Ovid. *in Ibin.* Astyanax Hectoris filius ab Ulysse, Ovid. *ibid.* & 13. *Metamorph.* Senec. *in Troade.* Daphidas injuriarum reus ab Attalo, 1. Valer. 8. apud Romanos Manlius vigilem de saxo dejecit, quod Gallos in Capitolium ascendentes non detexisset. 1. Livius 5. & [illegible] quendam Caligula, Sueton. *in ejus vita.* sic M. Marcellus a Tribunis saxo [illegible], Livius 5. adde de Q. Metello, Flor. 59. 7. Plin. 44. Servos etiam Romani interdum jubebant præcipitari, *l. unic. C. de emend. servor.* Jure vero ac Legibus 12. Tabularum. tales testimonii convictos de saxo Tarpeio vel Capitolino dejiciebant, 20. Gell. 1. & cives hostes patriæ. Plutarch. *in Camillo.* Mamertinus, *in Panegyrico Juliani.* Senec. 1. *de Ira.* 16. incestuosos. Tacit. 5. transfugas. 3. Livius 3. quin & quosvis sontes, Plutarch. 8. *in Romulo.* Halicarnass. 8. Dion. 41. Id supplicii genus Capreis imitatus est Tiberius, Sueton. *in Tiberio. c.* 62. quod, ut tetrum, postea obsolevit. Augustinus, 2. *ad* [illegible] *teras Petiliani* 20. & 3. *contra Cresconium* 49. & *tract.* 11. [illegible] vide Petr. Fabrum, 1. *Semestr.* 18. adde Varron. 4. *de ling.* Huic supplicio adfine est supplicium *de robore præcipitari*, cujus meminit Tacit. 4. *Annal.* ibi, robur & saxum [illegible] ad- de Festum, *in Robur:* Plautum *in Pœnulo:* vos ego detrudam ad molas, inde porro ad puteum, atque robustum Codicem. Idem *in Captivis.* ego faciam ut pendeat Nam in robur te totum dabo. Valer. 6. *c.* 3. de robore præcipitati sunt. Lucretius 3. *Carcer & horribilis de saxo jactu deorsum, Verbera, carnifices, robur, pix, lamina, tæda.* 7 An idem dicendum est de præcipitatione in mare? Constat sane parricidas olim in mare vel flumen dejectos vide *l. penult. supr. de Lege Pomp. de parricidiis.* Cicer. 1. *ad Herennium.* eoque supplicii genere pædagogi Caii ab Octavio puniti. Sueton. *in Octavio: cap.* 76. Trajanus delatores navibus sine velis & remis exponebat. Plinius, *in Panegyrico ad Trajanum.*

8 Vel calumniam, συκοφαντίαν. 60. *Eclog.* 51. *c.* 55. (Ideoque statuta illa probo, quibus injuriarum tenetur, qui liberis supplicium paternum objicit) proscriptionem, 6. *Harmenop.* *ul.* 6. dignitatis privationem, *l.* 7. *in fin.* *J. de Senatoribus. l.* 34. *in pr. sup. de ritu nupt.* *l.* 2. § 3. *J. de decurionibus.* infamiam vel pœnam capitalem quæ de re vide diligentissime Halicarnass. 8. *ea parte, qua de liberis Cassii tractat.* adde *l.* 5. 9. 1. *C. ad Legem Juliam majest.* [illegible] *paterno enim deberent perire supplicio.* Deuteronom. 24. *vers.* 16. 2. *Regum* 4. *vers.* 6. 2. *Paralipom.* 25. *vers.* 4. Ezech. 18. *vers.* 20. Cicer. *epist. ad Brutum.* 5. An sit æquum eos privari bonis paternis in universum? alibi dicam, hoc certe constat, legitimam eis relinqui, *l.* 7. *supr. de bonis damnatorum.* quæ tamen in crimine majestatis eis non servatur. 9 Et casus. *l.* 7. *in fin.* *J. de senatoribus. l.* 8. *in fin.* *J. fiat in jus voc.* *C. ne filius pro patre. l.* 34. *in fin.* *J. de ritu.* 10 Antoninus Philosophus & Verus. 11 *l.* 15. *C. h. t. l.* 45. § 1. 55. *J. de re judic. l.* 1. *in fin.* *J. de quæstionibus.* v. Petr. Fab. 1. *semestr.* 4. 12 Italica civitas Hispaniæ, ex qua fuit Trajanus. Hadriani majores inde quoque, Spartianus Hadriano, *in pr.* 13 *d. l.* 1. 14 Atqui id non permittit *l.* 29. *C. de transact.* Hinc colligit Bartolus, post conclusionem in causa criminali, & post testium publicationem admitti probationes instrumentales. 15 *d.* §. 1. [illegible] Si post definitivam sententiam de rei innocentia constat, potest reus absolvi [illegible] Gordon Papi. [illegible] 319. 16 Principales civitatum, *hic*, & § 2. *J.* [illegible] qui archigerontes, *l. archigerontes.* 5. *C. de Episc. aud.* adde quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de sent. passis* [illegible] *l.* 33. *l.* 40. *l.* 42. *C. de decur.* 17 Capitale quid. *Hal.* 18 Adde *l.* 6. § 9. *supr. de injusto.* 19 Nobiles non esse puniendos nisi principe consulto, hinc colligunt, ut notat Alciat. *cap.* [illegible] *n.* 85. *de offic. ordin.* Verum hic locus de nobilibus non est, sed de principalibus civit. tam. adde & de decurione. *l.* 2. *J. de bonis* [illegible] adde quæ scripsi ad [illegible] § 1. *C. ut Senator.* *l.* 6. §. 7. *supr. de injusto.* 20 Capitalia supplicia hæc sunt: furca, vivicrematio, capitis amputatio. morti proxima vero, pœna metalli, deportatio, *ut hic.* Non capitalia, neque morti proxima, sed quæ ad existimationem tantum pertinent, relegatio, opus, fustigatio. 6. 1. *J. h. t.* 21 Et ordines. 22 *l.* 4. *supr. si quis cautionibus* [illegible] 23 60. *Eclog.* 51. *c.* 25 Summa supplicia sunt, crux, crematio, decollatio. Paul. 5. *sent.* 17. § 2. sed quia *Crucis* supplicium Christi veneratione mutatum fuit a Constantino: *Crucis* loco Tribonianus furcam substituit, quod etiam constabit collata *l.* 38. § 2. *J. h. t.* cum Paul. 5. *sent.* 22. §. 1. & hoc tamen perperam, cum crux & furca sint res diversæ. Cruci criminosi figuntur, furcæ vero suspenduntur. Erat & aliud furcæ genus quo furca in collum injecta damnati traducebantur ad supplicium, virgis ad necem cædendi. Aurelius Victor *in Nerone.* Sueton. *in Nerone c.* 59. eratque ligneæ materiæ vinculum seu laqueus, cujus figuram vide apud Cujac. 16. *obs.* 1. de antiquato crucis supplicio, vid. Augustin. *in quæst. Veter. Testamenti.* Hermiam, *lib.* 1. & Nicephorum. Quinam olim cruci figerentur, & qui hodie furcis suspendantur, vide §. 15. *J. h. t.* Cruces autem positas fuisse in singulis urbibus edito in loco indicio est Verrina 1. *ubi dixi.* 24 Vide *l. unic. C. de Nilis aggerib.* 25 Capitis amputatio genus supplicii nobile vulgo existimatur. Græci quoque in ea opinione fuerunt. Xenophon 2. ἀποτμηθέντες τὰς κεφαλὰς ὅπερ κάλλιστον θάνατον ἐδόκει εἶναι. Cujac. *ibid.* 26 Vide *l.* 8. §. 6. *supr. h. t.* 27 V. *Novell.* 22. *c.* 28. 28 V. *l.* 8. §. 7. *supr. h. t.* 29 Vide *l.* 7. *supr. h. t.* 30 V. *d. l.* 7. 31 Liberti fustibus cædi soliti, *ut hic. l.* 10. *supr. h. t. l. ult. supr. de injur.* servi flagellis, flagris, [illegible] dixi ad *l.* 12. *J. de* [illegible] 32 *Juvenes hi* ad circum & theatra pertinebant unde & [illegible] spectaculis interdicuntur. Sueton. *in Nerone.* Nero robustissimæ juventutis quinque amplius millia e plebe undique elegit, qui plausuum genera condiscerent bombos & imbrices & testas vocabant, operamque navarent cantanti sibi. Iidem Augustani apud Tacitum, & in quodam lapide Capuano vocantur. Allecti inter juvenes, inscriptio La[illegible] Curator lusus juvenum, lapis Æmilianus. ἔφηβοι videntur appellari, unde ἐφηβεία. 2. *Macab.* 4. *vers.* 12. vide Pithœum ad 11. *[illegible]* 160. Erant & alii qui contraria appellatione *Veteres* dicebantur de quo vide Lipsium, 1. *epist.* 1. Reperio tamen hunc ipsum locum, de quo nunc agitur, apud *Harmenop.* 6. *tit.* 7. *c.* περὶ νεωτερικῶν, ubi juvenes, quorum hic fit mentio, νεωτερικοὶ factiosi. 33 Turbulentis. *vulgat. Haloand.* 34 *l.* 1. §. 12. *supr. de offi. præfect. urb.* Populares autem fuere, quatuor factiones agitatorum Romæ, Veneta, Prasina, Albata, Russata, Græci δῆμοι. vide Cujac. 8. *observ.* 29. dixi ad *Novell.* 17. *c.* 2. 35 Iteratione augetur delictum. vide *l.* 1. *supr. de jure patronat.* augetur etiam pœna ex frequenti delicto. de quo vide *l.* 3. *in fin. C. de Episc. aud.* 36 Interdum cæsi reddebantur dominis suis [illegible], sub pœna tamen vinculorum. *l.* 38. §. 4. *J. h. t.* 37 Dixi ad *tit. C. de decurionibus.* 38 Argumentum a minori ad majus: Non potest fustibus subjici; multo minus in metallum dari. 39 Opus metallicum qui facit, non continuo habetur pro damnato ad metallum. 40 Metalli facere opus, & damnari ad metallum, sunt diversa: imo non sunt diversa, *l.* 5. *in fin.* *J. de extraord. cognit.* vide Cujac. apud Paul. 5. *sent.* 17. §. *ult.* & 6. *obs.* 25. & 15. *obs.* 23. Robertum, 1. *animad.* 28. Anton. Mercat. 1. *c.* 28. 41 Manet, quemadmodum etiam his qui in perpetuum opus damnantur, Cuj. apud Paul. *dicto loco.* quemadmodum etiam his, qui non in perpetuum. *Haloand.* Cujac. 6. *obs.* 25. quemadmodum etiam his, qui in perpetuum. Item 15. *obs.* 23. quam his etiam [illegible] non in perpetuum. Robert. 2. *recepta* 19. & 1. *animadver.* 28. adde Antonium Mercator. 1. *notar.* 28. 42 Quemadmodum etiam his qui non &c. Cujac. 6. *obs.* 25. 43 V. *l.* 5. *supr. de extraord. crim. l. unic. C. de his, qui ad statuas.* 44 Imaginibus Principum abuti & ad eas confugere ad alterius injuriam, est prohibitum, *ut hic. l.* 38. *supr. de injur.* Tacitus Insidebat deterrimo cuique licentia impune probra, & invidiam in bonos excitandi arrepta imagine Cæsaris: libertique etiam ac servi patrono vel domino cum voces, cum manus intentarent, ultro metuebantur. Igitur C. Cæstius Senator disseruit, principes quidem instar deorum esse, sed neque a diis nisi justas supplicum preces audiri, neque quenquam in Capitolium, aliave urbis templa perfugere, ut eo subsidio ad flagitia utatur. Abolitas Leges & funditus eversas, ubi in foro, in limine curiæ ab Annia Rufilla, quam fraudis sub judice, (sic est legendum, non judice) damnavisset, probra sibi & minæ intendantur, neque ipse audeat jure (sic lege, non jus) experiri, ob effigiem Imperatoris oppositam. Ea oratio effecit ut Rufilla accita, convictaque publica custodia attineretur. Tacitus, 5. *anno urbis* 774. Idem *anno urbis* 782. *lib.* 5. Populus effigies Agrippinæ & Neronis gerens circumsistit curiam. Plin. 10. *epist.* 97. Propositus est libellus sine auctore, multorum nomina continens, qui negarent, se esse Christianos aut fuisse, quum, præeunte me, Deos appellarent, & imagini tuæ, quam propter hoc jusseram cum simulachris numinum efferri, thure ac vino supplicarent, præterea maledicerent Christo, quorum nihil cogi posse dicuntur, qui sunt revera Christiani. his adde Cujac. 12. *observ.* 29. 45 Adde Tacit. *d. l.* 3. 46 V. *l.* 16. §. 3. *supr. h. t.* 47 *l.* 7. *in fin. supr. de injuriis.* 48 Venerarii. *vulg.* v. *l.* 3. *supr. ad leg. Corn. de sicariis.* 49 *Nov. Leon.* 70. 50 Non homicidii. 51 Locus auget delictum. *Novell.* 134. *c.* 13.

tur.

tur. §. 11. Igni [1] cremantur plerumque ſervi, qui ſaluti dominorum ſuorum inſidiaverint [2]: nonnunquam etiam liberi plebei & humiles perſonæ. §. 12. *Incendiarii* [3] capite puniuntur, qui ob inimicitias, vel prædæ cauſa incenderint intra oppidum: & plerumque vivi exuruntur [4]. Qui vero caſam aut villam, aliquo lenius.

† Nam fortuita incendia, ſi, cum vitari poſſint, per negligentiam eorum, apud quos orta ſunt, damno vicinis fuerunt, civiliter [5] exercentur, ut qui jactura affectus eſt, damni diſceptet, vel modice vindicaretur. §. 13. In exulibus gradus pœnarum conſtituti Edicto Divi Hadriani, ut qui ad tempus relegatus eſt, ſi redeat [6], in inſulam relegetur: qui relegatus in inſulam, exceſſerit, in inſulam deporteur: qui deportatus evaſerit, capite puniatur. §. 14. Ita & in cuſtodiis [7] gradum ſervandum eſſe, idem Princeps reſcripſit: id eſt, ut qui ad tempus damnati erant, in perpetuum damnarentur: qui in perpetuum damnati erant, in metallum damnarentur: qui in metallum damnati id admiſerint, ſummo ſupplicio afficerentur.

§. 15. Famoſos [8] latrones in [9] his locis, ubi graſſati ſunt, furca [10] figendos, compluribus placuit: ut & conſpectu deterreantur alii ab iiſdem facinoribus, & ſolatio [11] ſit cognatis & adfinibus interemptorum, eodem loco pœna reddita, in quo latrones homicidia feciſſent: nonnulli etiam ad beſtias hos damnaverunt.

§. 16. Majores noſtri in omni ſupplicio ſeverius [12] ſervos, quam liberos: famoſos [13], quam integræ famæ homines, punierunt.

De ultimo ſupplicio.

29. GAJUS lib. 1. ad Leg. Juliam & Papiam.

QUi ultimo [14] ſupplicio damnantur, ſtatim & civitatem & libertatem perdunt: itaque præoccupat hic caſus mortem, & nonnunquam longum tempus occupat: quod accidit in perſonis eorum qui ad beſtias damnantur. ſæpe etiam ideo ſervari ſolent poſt damnationem, ut [15] ex his in alios quæſtio habeatur.

De eo, qui aliquid fecit, quo magis ſuperſtitione numinis terreret.

30. MODESTINUS lib. 1. de Pœnis.

SI quis aliquid [16] fecerit, quo leves hominum animi ſuperſtitione [17] numinis terrerentur, Divus Marcus hujuſmodi homines in inſulam relegari reſcripſit.

De damnatis non dimittendis, transmittendis, 1. Et ex provincia in provinciam ſine permiſſu principis non transmittendis.

31. IDEM lib. 3. de Pœnis.

AD beſtias damnatos, favore [18] populi Præſes dimittere non [19] debet: ſed [20] ſi ejus roboris vel artificii [21] ſint, ut digne populo [22] Romano exhiberi poſſint, Principem conſulere debet.

§. 1. Ex provincia autem in provinciam transduci [23] damnatos ſine permiſſu Principis non licere, Divus Severus & Antoninus reſcripſerunt.

De interlocutione, vim feciſti.

32. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

SI Præſes vel Judex ita interlocutus ſit, *vim feciſti:* ſi quidem ex interdicto, non [24] erit notatus: nec pœna Legis Juliæ ſequetur: ſi vero ex crimine, aliud [25] eſt. Quid, ſi non diſtinxerit Præſes, utrum Julia publicorum, an Julia privatorum? tunc [26] ex crimine erit æſtimandum. Sed ſi utriusque Legis crimina objecta ſunt, mitior [27] Lex, id eſt privatorum, erit ſequenda.

De ſervis.

33. PAPINIANUS lib. 2. Quæſtionum.

FRatres Imperatores reſcripſerunt: Servos in temporaria vincula damnatos, libertatem & hereditatem, ſive legatum, poſtquam [28] tempus expleverint, conſequi: quia temporaria [29] coërcitio, quæ deſcendit ex ſententia, pœnæ eſt abolitio. Si autem beneficium libertatis in vinculis veniat, ratio juris, & verba Conſtitutionis, libertati refragantur. † Plane ſi teſtamento libertas data ſit, & eo tempore, quo aditur hereditas, tempus vinculorum ſolutum ſit, recte manumiſſus intelligetur: non ſecus ac ſi pignori [30] datum ſervum debitor manumiſiſſet, ejusque poſt liberatum pignus adita fuiſſet hereditas.

1. *De delatoribus.*

34. IDEM lib. 16. Reſponſorum.

SErvus in opus publicum perpetuum [31], ac multo magis temporarium non datur. Cum igitur per errorem in opus temporarium fuiſſet datus, expleto [32] tempore, domino ſervum eſſe reddendum, reſpondi. §. 1. Eos [33] quoque pœna delatoris ex Sententia Senatusconſulti teneri reſpondi, qui per [34] ſuppoſitam perſonam delatori cauſam dederunt.

De vinculis.

35. CALLISTRATUS lib. 1. Quæſtionum.

MAndatis Principalibus, quæ Præſidibus dantur, cavetur, Ne quis perpetuis [35] vinculis damnetur: idque etiam Divus Hadrianus reſcripſit.

De ſervis pœnæ.

36. HERMOGENIANUS lib. 1. Epitomarum.

IN metallum, [ſed] & in miniſterium metallicorum damnati, ſervi efficiuntur [36], ſed pœnæ.

De dardanariis.

37. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

IN dardanarios [37], propter falſum menſurarum [38] modum, ob utilitatem [39] popularis annonæ, pro modo admiſſi extra [40] ordinem vindicari placuit.

Si quid ex metallo Principis vel ex moneta ſacra ſurreptum ſit. 1. *De transfugis & conſiliorum renunciatoribus.* 2. *De ſeditione ac tumultu.* 3. *De impubere corrupta.* 4. *De eo, qui ſe ſuis nummis redemptum non probavit.* 5. *De abortionis vel amatorio poculo dato.* 6. *De teſtamento ſuppreſſo.* 7. *De vivi teſtamento aperto, recitato, reſignato.* 8. *De inſtrumentis adverſario proditis vel alii redditis.* 10. *De judice corrupto.* 11. *De milite qui ex carcere, dato gladio, erupit, & de eo qui, quem cuſtodiebat, deſeruit.* 12. *De milite qui ſibi manus intulit.*

38. IDEM lib. 5. Sententiarum.

SI quis aliquid ex metallo [41] Principis, vel ex moneta ſacra [42] furatus ſit: pœna metalli & exilii punitur. §. 1. Transfugæ [43] ad hoſtes, vel conſiliorum [44] noſtrorum renunciatores, aut [45] vivi exuruntur, aut [46] furca ſuſpenduntur. §. 2. Actores [47] ſeditionis [48] & tumultus, populo concitato, pro qualitate dignitatis, aut in furcam [49] tolluntur, aut beſtiis objiciuntur, aut in inſulam deportantur. §. 3. Qui nondum [50] viripotentes virgines corrumpunt, humiliores in [51] metallum damnantur, honeſtiores in inſulam relegantur, aut in exilium mittuntur. §. 4. Qui ſe ſuis [52] nummis redemptum non probaverit, libertatem petere non poteſt: amplius eidem domino ſub pœna vinculorum redditur: vel, ſi ipſe dominus malit,

1 6. *Harm.* 12. *in pr.* v. quæ ſcripſi ad *l. un. C. de Nili aggerib.* adde 7. *Eclog.* 6. *ex lib.* 60. *tit.* 51. *c.* 29. 2 Inſidiati erunt. *Hal.* 3 Vide *l.* 12. *ſupr. de incendio.* *tit.* 12. *collat. Leg. Moſaic.* 6. Harm. 12. 4 V. *d. l. unic.* 5 Dupli compenſatio damnum ſarcitur Paul 5. *ſent.* 3. §. *ult. l.* 2. *in fin. C. de Leg. Aquil.* Gothofr. Pro incendio ex vicini ædibus exorto an & quatenus competat actio, vide Andr. Gail. *lib* 2. *obſ.* 33. & *ibi alleg.* Matth. Afflict. *deciſ.* 75. Arnold. Vinn. *quæſt. ſelect. lib.* 1. *c.* 33. S. L. 6 *l.* 4. *ſupr h. t.* 7 Cuſtodiæ hic ſunt, qui in cuſtodia pœnis ſuis funguntur. v. Cujac. 6 *obſ.* 36. 8 Græcis περιβόητοι λῃσταί. 60. *Eclog.* 54. *c.* 30. §. 2. ἐπίσημοι λῃσταί. 6 *Harm.* 6. *in fin.* 9 Puniendus, ſeu ſupplicio quisque eo loci adficiendus eſt, ubi deliquit. *l.* 3. *in fin. pr.* ff. *de re militari. l.* 7. §. 4. *ſupr. de accuſ. Nov.* 8. *c.* 8. *in fin.* *Novell.* 69. *c* 1. *in fin.* 10 φουρκίζοντας. *Eclog. d. loco.* de furca dixi in *pr.* ff. *h. t.*

11 Vindicta juſta ſolutio eſt. Apuleius, 8. abjicite importunas lachrymas, abjicite luctum meis virtutibus alienum. Vindicavi in mei mariti cruentum peremptorem, punita ſum funeſtum mearum nuptiarum prædonem. & *alibi*: vindictæ ſolatium dare. vindicta pleriſque bonum vita jucundius ipſa. 12 *l.* 16. §. 3. *ſupr h. t.* Imo, mitius ſunt puniendi. *l.* 8. *in fin. C. de Epiſcopis.* 13 Famoſus hic opponitur integræ famæ homini. 14 *l.* 12. *l.* 21. *ſupr. h t.* 15 Damnati interdum ſervantur, ut ex his in alios quæſtio habeatur. 16 Ita Lex Francica, 1. *Leg. Francicar. c.* 16. vetat, ut ne quis ignota *Angelorum* fingat nomina, nominetve, niſi illorum quos habemus in auctoritate: ut ſunt Michaël, Gabriel, Raphaël, & *ibid. cap.* 74. Pſeudographæ & dubiæ narrationes, vel omnino quæ contra fidem Catholicam, eodem modo vetantur. Hujus generis ſunt epiſtolæ quas de cœlo cecidiſſe jactant nonnulli impoſtores: vult eos Lex Francica comburi. 17 Superſtitionem inducit, qui novas vel uſu vel ratione incognitas religiones affert, ex quibus animi hominum moveantur. Paul. 5. *ſent.* 21. §. 2. ſuperſtitioni impietas contraria. Religio medias partes tenet. Hæc ab hominibus Deo debetur. *l.* 2. *ſupr. de juſtitia.* Feſtus *in religioſis.* Lactantius *in epitome. cap.* 3. Primum juſtitiæ officium eſt Deum cognoſcere ut parentem, eum metuere ut dominum, diligere ut patrem, vitata omni ſuperſtitione. vide *l.* 14. §. 5. *ſupr. de relig.* *l.* 1. §. 1. ff. *de collegiis.* Eſt enim religio veri cultus. ſuperſtitio, falſi. 4. Lactantius, 28. ſuperſtitio minimus etiam in rebus Deos inferit. Livius, 27. Eorum vafricie augetur, quibus quæſtui ſunt capti ſuperſtitione animi. Livius, 4. Morem patrium negligit ſæpiſſime, aſſumptis extrariis, ut morbis ſuis medeatur: quod ne fieret, prudenter a Romanis vetitum fuit. Livius *ibid.* adde Capitolinum in Marco Antonino, a quo peſtilentiæ tempore Deorum cultus diligentiſſime reſtitutus fuit. Hæc eſt, quæ Athenienſibus ignotum illum Deum peperit *Actor.* 17. *verſ.* 22. 23. Papo, 1. *Arreſtor.* 1. *art.* 6. & Lucius, 1. *placitorum.* 3. *art.* 3. hanc Legem retulerunt ad circumforaneos flamines divorum reliquias ementientes falſo; Galli, *Porteurs de rogatons.* quo malo gentiles olim graviter laborarunt: quo & nomine falſo reprehenſi a Menandro apud Clementem Alexandr. *in Protreptico.* nullus, inquit, placet mihi Deus, foris ambulans cum vetula, neque in domos ingrediens in tabula Metragyrtes. & Antiſthenes, non alo matrem Deorum, quam Dii alunt. ad hos videtur alludere Tertullian. *in Apologetico. c.* 13. circuit cauponas, inquit, religio mendicans, exigens mercedem templi pro aditu ſacri: non licet Deos noſſe gratis; venales ſunt. Huc refer elegantem libellum Plutarchi, *de ſuperſtitione.* 18 V. quæ notavi ad *l. pen. ſupr. ad leg. Corn. de ſicariis.* Hinc colligit Bellovifan. 2. *pract.* 11. *num.* 19. Judicem ob populi tumultum pœnam rei mitigare poſſe. 19 V. *l.* 12. *C. h. t.* 5. Gell. 14. 20 Supplicium differri poteſt, propter robur & artificium damnati. adde quæ ſcripſi ad *l.* 13. ff. *de re militari.* Idem dicendum, ſi meriti ſint de Republica. vide Ælian. 5. *cap.* 19. 21 Dynus refert ſe ex hoc textu mortis veniam impetraſſe cuidam fabro, ob artis ſuæ peritiam, cui alioqui manus ex ſtatuto erat amputanda. vide Clar. 5. *ſent.* §. *ult. quæſt.* 60.

22 Ad ludum forte gladiatorium vel venatorium. Alciatus, 2. *Parergon.* 28. Aut ut carnificis officio fungatur? hoc uſu receptum eſſe in Italia, Germania & Gallia refert Papo, 3. *notar.* 10. *cap. des remiſſions.* Negat tamen temere id concedendum, ne alioquin plures ſint carnifices quam rei. Idem 24. *Arreſtorum* 10. *art.* 14. refert, damnatum virgini nuptias ejus poſtulanti Senatusconſulto Pariſienſi conceſſum fuiſſe, atque ita damnatum mortis pœnam evaſiſſe. Id in Hiſpania uſitatum addit. quorum conſuetudo forte deducta ex *capit. inter opera charitatis.* 20. *Extr. de ſponſalibus.* adde *l.* 7. *C. ad legem Juliam de adult.* Chaſſanæus *in conſuet. Burgund.* §. 2. *in verbo, s'il n'a grace,* notat ſe nullam hujus rei rationem adferre poſſe, niſi forte quis cenſeat, matrimonio conceſſo majorem pœnam indictam videri, quam ſi mors eſſet indicta. adde Tiraquell. *tract. de pœnis. cauſa* 56. 23 *l.* 4. *in fin. ſupr. h. t.* 24 Cur ita? v. *l.* 13. *ſupr. de vi & vi.* 25 Damnatus ex Lege Julia de vi privata fit infamis. 26 Vide *l.* 1. §. 4. *ſupr. ad SC. Turpillianum.* 27 Præſumitur pro mitiore pœna & delicto. vide Alciatum, 3. *præſumpt.* 6. 28 *l.* 1. *C. qui non poſſunt ad libertatem* 29 V. *l.* 8. *ſupr. de poſtulando* pœna ad tempus impoſita, poſt tempus intelligitur remiſſa. 30 *l.* 26. *ſupr. qui & a quib.* 31 *l.* 1. *C. h. t.* 32 *l.* 14. *C. h. t.* 33 V. *l.* 24. ff. *de jure fiſci.* 34 V. *l.* 24 ff. *de jure fiſci.* 35 V. *l.* 8. §. 9 *ſupr. l.* 6 *C. h. t.* Cuj. 14. *obſ.* 34 Goth. Contra *c. quamvis. de pœnis. in* 6. vid. Edmund. Merill. *lib.* 1. *obſerv. c.* 6. Anſ. 36 V. *Novell.* 22. *c.* 8. 37 Dardanarii qui, v. *l.* 6. *ſupr. de extraord. crim.* 38 V. *l. pen. ſupr. ad leg. Corn. de falſis.* 39 *l. ult.* ff. *de l. Jul. de annona.* 40 V. *l.* 8. ff. *de publ. jud.* 41 V. *l.* 6. *in fin. ſupr. ad Leg. Jul. peculatus.* 42 Sacra moneta, Principis moneta. 43 V. *l.* 8. §. 2. *ſupr. h. t. l.* 3. *in fin. ſupr. ad leg. Corn. de ſicariis. l.* 7. ff. *de re militari.* 44 V. *l.* 6. §. 4. ff. *de re militari.* 45 Hoc referendum eſt ad transfugas. *l.* 8. §. 2. ff. *h. t.* 46 Hoc referendum ad renunciatores conſiliorum. *l.* 6. §. 4. ff. *de re militari.* 47 Auctores, Paul. 5. *ſent.* 22. §. 1. authores. *Hal.* 48 V. *C. de ſeditioſis* 49 Crucem, Paul. *ibid.* cur hoc ita mutatum a Triboniano, dixi *ſupr. ad l.* 28. Aſſentior Lactantio, 4. *cap.* 26. dicenti Chriſtum crucis ſupplicio potiſſimum affectum, quod crux infame genus eſſet ſupplicii. ſed tamen, ſi propius ſpectemus, hic locus oſtendit Chriſtum non alio nomine a Judæis crucifixum, quam quod eum (falſo tamen, & perfide) ſeditionis auctorem dicerent. hinc illæ accuſationes: hunc invenimus ſubvertentem gentem noſtram, & prohibentem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe Chriſtum Regem eſſe, *Luc.* 23. *verſ.* 2. & *verſ.* 5. concitat populum. Porro, ut de crucis ſupplicio aliquid amplius addamus, hac pœna Joſue Principes idololatras affecit, *Joſue cap.* 8. *verſ.* 29. ut & David ſeptem ex genere Saulis ob interfectos Gabaonitas contra fœdus, 2. *Reg.* 25. *verſ.* 6. ea pœna utebantur Ægyptii. *Geneſ.* 40. *verſ.* 21. & 22. Plutarch. *in Agide & Cleomene. in fin.* Perſæ & Medi. *Eſther* 5. *verſ.* 14. *c.* 7. *verſ. ult.* 1. *Eſdr. v.* 11. Carthaginenſes, 4. Livius 8. in Hannonem Afros concitantem, *Juſtin.* 21. & Dux Maleus in Cartalonem filium, *Juſtin.* 18. & ex Romanis Scipio in transfugas, 2. Valer. 2. C. Soſſius in Regem Antigonum eo uſus eſt. Plutarch. *in libro de fortuna Romanor.* Galba in tutorem, qui pupillum ſuum veneno interfecerat. Sueton. *in Galba. cap.* 9. 50 Nondum viripotentem Græci ἄνηβον, 60. *Eclog.* 37. *ex tit.* 51. *c.* 38. §. 4. κόρην πρὸ τῆς ἥβης. 6. *Harm.* 3. *c.* περὶ βίας παρθένου. §. 9. Latini etiam immaturam appellant. *l.* 25. ff. *de injur.* 51 Pœna corrumpentis nondum viripotentem Jure civili non eſt cogitata, ut *hic.* damnari poteſt ad triremes, vel ad dotandam puellam. *Grammat. dec.* 22. quidam tamen capitalem pœnam imponi volunt indiſtincte, ut Joannes tulit in §. *item Lex Julia. Inſt. de publ. jud.* alii arbitrio judicis hanc pœnam permittunt, & capitalem tamen volunt, ſi ſtuprator pudenda virginis fregerit. v. Clar. in §. *ſtupr. in fin.* Goth. Adde Teſſaur. *deciſ.* 148. Menoch. *de arbitr. lib.* 2 *centur.* 3. *caſ.* 294. Anſ. 52 *l.* 5. ff. *de manum.*

in me-

in metallum damnatur. §. 5. Qui abortionis [1], aut amatorium [2] poculum [3] dant, etsi dolo non faciant: tamen, quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam, amissa parte bonorum, relegantur: quod si [4] eo mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur. §. 6. Testamentum, quod nullo jure valet, impune [5] supprimitur: nihil est enim, quod ex eo aut petatur, aut consistere possit. §. 7. Qui vivi [6] testamentum aperuerit, recitaverit, resignaverit, pœna Corneliæ tenetur: & plerumque humiliores, aut in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur. §. 8. Si [7] quis instrumentum litis suæ a procuratore [8] adversario proditum esse convicerit: procurator, si humilior sit, in metallum damnatur: si honestior, adempta parte bonorum dimidia, in perpetuum relegatur. §. 9. Instrumenta penes se deposita quicunque [9] alteri altero absente reddiderit, vel adversario prodiderit: prout personæ conditio est, aut in metallum damnatur, aut in insulam deportatur. §. 10. Judices pædanei [10], si pecunia corrupti dicantur, plerumque a Præside, aut curia summoventur, aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur. §. 11. Miles, qui ex carcere [11], dato gladio, erupit, pœna capitis punitur. Eadem pœna tenetur, & qui cum eo, quem custodiebat, deseruit. §. 12. Miles, qui sibi [12] manus intulit, nec [13] factum peregit, nisi impatientia doloris, aut morbi, luctusve alicujus, vel alia causa fecerit, capite puniendus est: alias cum cum ingnominia mittendus est.

De partu abacto.

39. TRYPHONINUS lib. 10. Disputationum.

Cicero in Oratione pro Cluentio Avito [14] scripsit, Milesiam quandam mulierem, cum esset in Asia, quod ab heredibus secundis accepta [15] pecunia partum sibi medicamentis ipsa abegisset, rei capitalis esse damnatam [16]. Sed & si qua visceribus suis post divortium, quod prægnans fuit, vim intulerit, ne jam inimico [17] marito filium procrearet: ut temporali exilio coërceatur, ab Optimis Imperatoribus nostris rescriptum est.

De hoste occultato.

40. PAULUS lib. 3. Decretorum.

Metrodorum, cum hostem fugientem sciens susceperit [18], in insulam deportari: Philoctetem, quod occultari eum non ignorans diu dissimulaverit, in insulam relegari [19] *placet* [20].

De his qui legibus non obtemperant.

41. PAPINIANUS lib. 2. Definitionum.

Sanctio legum, quæ [21] novissime certam pœnam irrogat iis, qui præceptis legis non obtemperaverint, ad eas species pertinere non videtur: quibus ipsa lege pœna specialiter addita est: nec ambigitur, in cætero omni jure speciem generi [22] derogare: nec sane verisimile est, delictum unum eadem lege variis [23] æstimationibus [24] coërceri.

De pœnis molliendis.

42. HERMOGENIANUS lib. 1. Epitomarum.

Interpretatione legum pœnæ molliendæ [25] sunt potius, quam asperandæ [26].

De eo, cui arte sua uti interdictum est. 1. De privilegiis decurionum.

43. PAULUS lib. 1. Responsorum.

Imperator Antoninus *Aurelio Atiliano* rescripsit: *Præses ultra administrationis suæ tempus interdicere alicui arte sua uti non* [27] *potest.* §. 1. Idem respondit, *eum qui sua admisso decurionum honorem amisit, non posse in pœnis evitandis decurionis filii honorem vindicare.*

TIT. XX.

DE [28] BONIS DAMNATORUM [29].

Quibus condemnationibus bona publicantur.

1. CALLISTRATUS lib. 1. de Jure fisci & populi.

Damnatione [30] bona [31] publicantur, cum aut vita adimitur, aut civitas: aut servilis conditio irrogatur. §. 1. Etiam hi, qui ante concepti, & post damnationem nati sunt, portiones [32] ex bonis patrum damnatorum accipiunt. §. 2. Liberis autem ita demum portio tribuitur, si justis [33] nuptiis nati sint.

§. 3. Liberis ejus, cui pars dimidia duntaxat bonorum ablata est, partes non dantur. Idque & Divi Fratres rescripserunt.

De ducto in carcerem.

2. IDEM lib. 6. de Cognitionibus.

Non ut quis in carcerem ductus est, spoliari eum oportet: sed post condemnationem [34]. Idque Divus *Hadrianus* rescripsit.

De dote.

3. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

Quinque [35] legibus [36] damnatæ mulieris dos [37] publicatur: majestatis, vis publicæ, parricidii, [veneficii,] de sicariis.

4. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteriis.

Et omnes omnino maritus salvas actiones [38] contra fiscum habet.

5. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

Sed si alia lege capitis punita sit, quæ [lex] dotem non publicat, quia prius serva pœnæ efficitur [39], verum est, dotem mariti [40] lucro cedere, quasi mortua sit. §. 1. Quod si deportata sit filiafamilias, *Marcellus* ait, (quæ sententia [&] vera est) non utique deportatione [41] dissolvi matrimonium: nam cum libera mulier remaneat, nihil prohibet, & virum mariti affectionem, & mulierem uxoris animum retinere. Si igitur eo animo mulier fuerit, ut discedere a marito velit: ait Marcellus, tunc patrem de dote acturum: sed si materfamilias sit, & interim constante matrimonio fuerit deportata, dotem penes maritum remanere: postea vero dissoluto matrimonio, posse eam agere, quasi humanitatis intuitu hodie nata actione.

De Pannicularis.

6. IDEM lib. 10. de Officio Proconsulis.

Divus *Hadrianus* Aquilio Braduæ ita rescripsit: *Pannicularia* [42] *causa quemadmodum intelligi debeat ex ipso nomine apparet: non enim bona damnatorum pannicularia significari quis probe dixerit: [Nec] si zonam* [43] *circa se habuerit, protinus aliquis* [44] *sibi vindicare debebit: sed vestem, qua is fuerit indutus, aut nummulos in vetralem* [45] *quos victus sui causa in promptu habuerit, aut leves annulos, id* [46] *est, quæ rem non excedunt aureorum quinque: Alioquin si quis damnatus digito habuerit, aut Sardonycha* [47], *aut aliam gemmam magni pretii, vel si quod chirographum magnæ pecuniæ in sinu habuerit: nullo jure illud in pannicularia ratione tenebitur.*

† *Pannicularia* [48] sunt ea, quæ in custodiam receptus secum attulit spolia: quibus indutus est, cum quis ad supplicium ducitur, ut & ipsa appellatio ostendit: ita neque Speculatores [49] ultro sibi vindicent, neque Optiones [50] *ea desiderent*, quibus spolia-

1 Abortionis poculum, Paul. 5. *sent.* 23. §. 2. ἀμβλωθρίδιον 60. *Eclog.* 39. *ex tit.* 51. *cap.* 34. hinc illud Juvenal. *Satyr.* 6. *Tantum artes hujus, tantum medicamina possunt. Quæ steriles facit, atque homines in ventre necandos.* Si poculo abortionis dato quis inde perierit, quæ pœna constituenda erit? summi supplicii: si non perierit, aliter puniendus reus fuerit, *ut hic.* Quid, si mulier visceribus suis vim infert data opera, quo partum abigat? exilio punitur. *l.* 4 *supr. de extraord. crim. l.* 8 *supr. ad leg. Corn. de sicariis.* 60. *Ecl.* 22. *c.* 4. Repudiari potest. v. *Nov. Leon* 31. usus tamen obtinuit, ut mulieri facinus eo casu sit capitale vide tamen distinctionem in *l.* 39. J. *h. t.* Boss *tit. de homicid.* 29. *n.* 6. de infanticidio dicam ad *l.* 3. *C. de patr.* de exposito infante, ad *Nov.* 153. 2 Quid, si medicamentum ad conceptionem dedit? v. *l.* 3. §. 2. *supr. ad leg. Corn. de sicar.* 3 De quo v. Oribas. 3. *de locis affectis* 112. 114. 4 V. quæ scripsi ad *l.* 8. *C. ad leg. Corn. de sicar.* Goth. Quidam hic per hominem solum masculum denotari putant. Sed eam interpretationem esse falsissimam docet H. Salmuth. in not. ad Panciroll. *tit. Quando salutati fuerint Imperatores.* Ans. 5 *l.* 6. *supr. ad leg. Corn. de falsis.* 6 Paul. 5. *sent.* 25. §. 6. *l.* 1. §. 5. *supr. ad leg. Corn. de falsis.* 7 Paul. 5. *sent.* 25. §. 7. *l.* 6. *in fin. C. de postulando.* 8 A procuratore vel cognitore &c. Paul. *ibid.* Cognitores tempore Justiniani sublatos hinc colligere possis. vid. Cujac. apud Paul. 1. *sent. tit. de cognitorib.* 2. Cognitores non alii propemodum erant, quam qui nunc Procuratores dicuntur: v. Asconium *ibid.* 9 Id aliquando accidit ancillæ, quam Demosthen. defendit. 10 Pedanei. *vulgat. Haloand.* de quibus vide *C. de pedaneis.* 11 Adde *l.* 1. *supr. de effractoribus.* 12 Vide *l.* 6. §. 7. J. *de re militari.* 13 Imperfecta etiam delicta nonnunquam puniuntur. Porro hanc Legem ita accipio: miles qui sibi manus intulit, neque factum peregit, si impatientia doloris, morbi, luctusve causa id fecit, capite non punitur: sed cum ignominia mittitur: sin alia ex causa, capite punitur. 14 Habito. *Hal.* dixi ad Ciceronem *oratione pro Cornelio Balbo.* 15 60. *Eclog.* 21. *ex tit.* 51. *c.* 5. 16 Partum jam formatum abegit, & animatum, id est, quæ παιδίον ἐξεικονισμένον, *Exod.* 21. vel effecerit, ut reipsa abigeretur, pœna capitali punitur, *ut hic.* idem constitutum in concilio Trullensi, *c. aliquando. c. quod vero. can. Moses. can. sicut.* 32. *quæst.* 2. *Exod.* 21. Id etiam statutum lege Gothica. *l.* 1. *de execut. hom. part. l.* 6. *C. Wisigott.* non animatum autem ἀκατέργαστον, *Psal.* 139. παιδίον μὴ ἐξεικονισμένον. *Exod.* 21. exilio punitur. Aristoteles 7. *polit.* permisit πρὶν αἴσθησιν ἐγγενέσθαι, καὶ ζωήν. vide Cujac. 19. *observ.* 9. & ita saniores interpretes distinguunt. *l.* 4. *supr. de extraord. crim. l.* 8. *supr. ad l. Corn. de sicariis.* etsi quidam aliam rationem differentiæ adferunt, puniri nimirum capitaliter mulierem abortum procurantem pecunia accepta: puniri vero exilio, si post adulterium, id est, si nudo mariti odio partum abegerit. nam post divortium inter virum & uxorem inimicitiæ intelliguntur. *l.* 78. §. 2 *in fin.* J. *de jure dotium.* Quando animatus censeatur: dixi in *lege* 3. J. *de suis.* In eo diversæ fuerunt sententiæ. alii formando partui 35. alii 45. alii 50 movendo alii 70. alii 76. alii centum: perficiendo 210. alii 300. dies dederunt: alii discretioni 40. transmutationi 80. perfectioni 240. Hippocrates, Thessalus, Hierophilus 35. formationi 70. motui perficiendo 210. sufficere aiunt. Hipp. *lib. de nutr.* vide omnino Solinum *c.* 4. ubi dicit corda & spinas primo formari in universa carne, & in diem 65. crescere, ea propter capitale esse alterutri nocere. Petr. Gregor. 35. *syntagm.* 15 & 18. adde *Novellam Leonis* 17. *in fin.* Tertull. 19. *de anima.* 3. Gell. 10. 17 Inimicus uxori maritus post divortium præsumitur: ut & uxor viro: ac proinde utrinque in hac specie testimonium non admittetur. *l.* 78. §. 2. *supr. de jure dotium.* 18 Adde *l.* 3. *supr. ad leg. Juliam majestatis.* 19 Tunc non est necesse adjici salva civitate. Id enim ex ipso *relegandi* verbo intelligitur satis. 20 Sic Proconsul *in vit.* Cyprian. Tascium Cyprianum gladio animadverti placet, vide Cujac. *ad l.* 8. *supr. qui testament.* 21 Sanctionis hæc est definitio. Porro sanctio pars est legis. Legis tres sunt partes. Procemium, capita, sanctio. qua de re adde §. *sancta.* 10. *Inst.* & *l. sacra.* 9. §. *proprie.* 3. *supr. de rerum divisione.* 22 Vide *l.* 99. *in fin. supr. de legat.* 3. *l.* 80. J. *de reg. jur.* 23 *l.* 14. *supr. de accusat.* 24 Id est pœnis. 25 *l.* 10. *in fin. supr. de reb. dub. l.* 155. *in fin.* J. *de reg. jur.* vide tractatum Tiraq. *de pœnis temperandis.* 26 In pœnalibus in dubio minor pœna imponitur. Decius *ad reg. Semper in obscuris. n.* 9. *de reg. jur.* Jason. *ad l. cum quidam. n.* 29. *de liber. & posthum.* & *ad l. si prius. n.* 54. *de novi oper. nunciat.* Neviz. *lib.* 6. *syl. nupt. n.* 47. *versic.* 3. Jacobus Menochius *de arbitr. jud. lib.* 1. *quæst.* 86. *num.* 25. Mod. 27 Imo potest. *l.* 1. §. 13. J. *de offic. præfecti urbi. l.* 1. *C. de postul.* Solve, Hoc speciale est ex constitutione Antonini, vide Cujac. *ad Novell.* 134.

28 Hodie hic titulus jure Romano abrogatus est: nisi certis casibus. *Novell.* 17. *c.* 12. *Nov.* 134. *c. ult.* 29 Seu proscriptorum 9. *C.* 49. 9. *C. Theod.* 42. περὶ δημευομένων 60. *Ecl.* 52. *de jure fisci. & populi.* Paul. 5. *sent.* 12. adde Lucium 9. *Plac.* 9. & *tit. C. Pœnis fiscalibus creditores præferri.* Bossium *tit.* 81. Clarum 5. *sent.* §. *ult. qu.* 68. Papo 24. *Arrest.* 23. *des confiscations*, refert confiscationes bonorum nullum locum habere in Galliæ provinciis, quæ jure Romano utuntur, nisi certis casibus exceptis, puta crimine læsæ majestatis, hæreseos, falsæ monetæ, & aliis „si rei gravitate moti judices id etiam pronunciaverint. 30 Supplicii damnatione. *Vulg.* & populi damnatione. *Hal.* Sed recte habet, damnatione, vide *l.* 7. *in pr.* J. cum per sententiam ὅτε διὰ ψήφου. *Eclog. ibid.* 31 Vide *l.* 3. J. *de interdictis. l.* 4. *C. de bonis proscriptorum.* non tamen omnino. *l.* 7. J. *h. t.* 32 Confiscationes bonorum universorum apud Romanos in usu non fuerunt, stantibus liberis damnati. §. 2. J. & *d. t.* 7. J. *h. t.* 33 Naturalium liberorum ratio non habetur in servanda eis parte ex bonis damnati. 34 Ideoque ante condemnationem reo mortuo in custodia ejus bona ad heredes deferuntur. *l.* 45. §. 1. J. *de jure fisci.* adde & *l.* 2. *l.* 3. J. *de bon. eorum*, & suorum bonorum administrationem idem habet. *l.* 46. J. *de jure fisci.* Quin & in ipso supplicii tempore quædam sunt damnatis relinquenda. Ammianus 28. Cum Flavia duceretur ad mortem, ne velamen quidem secreto membrorum sufficiens retinere permissa est: ideoque carnifex nefas admisisse convictus immane, vivus exustus est. 35 Quæ sequuntur scil. 36 Criminibus: lex enim pro crimine hic accipitur. 37 Dos mulieris publicari, & confiscari potest quinque casibus. 38 Quas habet forte in res dotales: impensarum, morum nomine &c. vide Ulpian. *fragm.* 39 Hodie nemo ingenuus per sententiam servus pœnæ fieri intelligitur. *Novell.* 22. *cap.* 8. 40 Dixi ad *l.* 4. *C. soluto.* 41 Deportatione matrimonium non dissolvitur. *l.* 1. *C. de repudiis. Nov.* 22. *c.* 13. 42 Pannicularia quid sint, J. dicetur, *versic. pannicularia.* 43 Zona nummorum loculamentum. Lampridius *in Alexandro*: miles non timet nisi vestitus, calceatus, & habens aliquid in zona, *Gell.* 15. *c.* 12. zonam plenam argenti extuli; hinc zonarii sectores Plauto. Horat. 9. *epist.* 2. Ibit eo quo vis, qui zonam perdidit. Inde zona adimebatur cessionem bonorum facientibus. Ita ademptio zonæ symbolum fuit cessionis bonorum. Hinc nummum renovare pro de sacciperione promere apud Nonium. 44 Speculator; carnifex. 45 Ita habet *Flor.* nummuli inveterales, *vulg.* & male: alii *in laterales*: nummulos inventrales Alciat. 1. *parerg.* 40. *Ventrale* Palæmoni, & Glossis est fascia quæ ventrem operit. aliis Glossis ventrale κοιλιόδεσμος φύνδα. id est, crumena, quam Latini dixere fundam; Macrob. *demissa in pauperem fundam manu paucos denarios protulit, quos Principi daret.* Caper Grammaticus: in profundum nummi, vel in arcam conduntur, vide Cujac. 10. *observ.* 26. τῷ κοιλιοδέσμῳ affine χολίκιον capsula, cujus meminit Theophylactus *c.* 18. 46 Leves *annuli*, qui non excedunt quinque aureos. 47 Græcus est accusativus: de Sardonyche, vide *ult. Plin.* 6. fuit in pretio veteribus, vide Persium *Satyr.* 1. 48 Vide in hanc legem Cœl. Rhodigin. *lect. antiquar.* 3. *c.* 26. & Rævard. *conject.* 3. *cap.* 14. Ans. Adde Cont. *lect. Antiq. cap.* 26. Cujacium *lib.* 6. *obs.* 33. & *l.* 4. *obs. cap.* 18. *lib.* 10. *observ.* 26. Alciat. *lib.* 1. *parerg. c.* 40. S. L. 49 Spiculatores, *vulg. Hal.* id etiam vocabulum extat in *l.* 7. *C. de cohortalibus.* ut & apud Senecam 3. *de benefic.* 25. & in Evangelio Marci 6. *vers.* 27. ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτωρα ἐκέλευσεν ἐνεχθῆναι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Sueton. speculatoria caliga, Tacitus, Plutarchus *in Galba* tesserarius speculator: Firmicus 8. *cap.* 16. Speculatores sunt, qui nudato gladio hominum amputant cervices: speculator est, qui spectandi ministerio fungitur, posterior ætas, ut Leo τακτικῶν 32. Vegetius 15. 17. scultatores, quasi auscultatores. Cujac. 6. *observ.* 33. Glossis Speculator ὁ ἀποκεφαλίζων δήμιος, qui caput amputat carnifex. alibi. ἐπόπτης κατάσκοπος δήμιος. 50 Optiones, nunciorum & ὀπτήρων, speculatoris ministerio funguntur: speculatorum ministri seu adjutores. vide Cujac. 6. *observ.* 33. Plutarchus in Galba ἐν δὲ τούτοις Ἰτούριος καὶ Βάρβιος ὁ μὲν ὀπτίων, ὁ δὲ τεσσεράριος, scultatores etiam dicuntur 2. Vegetius 17. quasi auscultatores. Leo τακτικῶν 3. vide Cujac. 6. *observ.* 33. vide Festum *in Optio.*

tur, quo momento quis punitus eſt. Hanc rationem non compendio ſuo debent Præſides [1] vertere: ſed nec pati Optiones, ſive Commentarienſes [2] ea pecunia abuti, ſed debent ad ea ſervari, quæ jure Præſidum ſolent erogari [3]: ut puta Chartiaticum [4] quibusdam Officialibus inde [5] ſubſcribere: vel ſi qui fortiter fecerint milites inde eis donare, Barbaros etiam inde munerari venientes ad ſe vel Legationis, vel alterius rei cauſa. Plerumque etiam inde conraſas pecunias Præſides ad fiſcum transmiſerunt: *Quod* [6] *perquam nimiæ* [7] *diligentiæ* eſt: cum ſufficiat, ſi quis non in uſus proprios verterit: ſed ad utilitatem Officii [8] patiatur deſervire.

De liberis. 1. *De libertino damnato.* 2. *De liberis adoptivis.* 3. *De pluribus filiis.* 4. *De acquiſitis per flagitium.* 5. *De relegatione, & deportatione.*

7. PAULUS lib. ſingul. de portionibus, quæ liberis damnatorum conceduntur.

CUm ratio naturalis [9], quaſi lex quædam tacita [10], liberis [11] parentium hereditatem addiceret [12], velut ad debitam [13] ſucceſſionem eos vocando, propter quod & in jure [14] civili [15] ſuorum heredum nomen eis inductum [16] eſt, ac ne [17] judicio quidem parentis, niſi meritis [18] de cauſis [19], ſummoveri ab ea ſucceſſione poſſunt: æquiſſimum exiſtimatum eſt, eo quoque caſu, quo propter pœnam parentis aufert bona damnatio, rationem haberi liberorum: ne alieno [20] admiſſo graviorem pœnam luerent, quos nulla contingeret culpa, interdum in ſummam egeſtatem devoluti [21], quod cum aliqua moderatione definiri placuit: ut, qui ad univerſitatem venturi erant jure ſucceſſionis, ex ea portiones [22] conceſſas haberent. §. 1. Si in libertinum animadverſum erit, patrono ejus id quod in bonis illius habiturus eſſet, ſi is in quem animadverſum eſt, ſua morte deceſſiſſet, eripiendum non erit: reliqua pars bonorum, quæ ad manumiſſorem non pertinebit, fiſco erit vindicanda.

§. 2. Ex bonis damnatorum portiones adoptivis [23] liberis, ſi [24] non fraudis cauſa facta eſt adoptio, non minus quam naturalibus concedi æquum eſt. † Fraudis autem cauſa adoptio facta videtur, etiam ſi non in reatu [25], ſed deſperatione rerum per conſcientiam metu imminentis accuſationis quis adoptet, in hoc, ut ex bonis quæ ſe amiſſurum cogitat, portio detrahatur. §. 3. Si plures filios damnatus habeat, feruntur exempla, per quæ pluribus liberis omnia bona damnati conceſſa ſunt: ſed & *D. Hadrianus* in hac ſententia reſcripſit: *Favorabilem* [26] *apud me cauſam liberorum Albini filiorum numerus* [27] *facit: cum ampliari imperium hominum* [28] *adjectione potius quam pecuniarum copia, malim: ideoque illis paterna ſua concedi volo, quæ manifeſtabunt tot poſſeſſores, etiamſi acceperint univerſa.*

§. 4. Præterea ex his quæ per flagitium damnatus adquiſiit, portiones liberorum non augentur: veluti ſi cognatum ſuum interimi curaverit, & ejus hereditatem adiit, vel bonorum poſſeſſionem accepit: nam ita *Divus Pius* reſcripſit. Cui conſequenter illud idem Princeps conſtituit, cum filiafamilias veneno [29] necaſſe convinceretur eum, a quo heres inſtituta erat, quamvis juſſu [30] patris, cujus in poteſtate [31] *eſſet, adierit hereditatem, vindicari eam fiſco.*

§. 5. *Poſt* [32] *condemnationem adquiſita, ſi is cujus bona publicata ſunt, relegatus ſit, ad heredes ejus pertinent teſtamento ſcriptos, vel ad heredes ab inteſtato: nam relegatus in inſulam teſtamenti factionem habet, ſicut reliqua jura. Quod ſi deportatus ſit, quia civitatem amiſit, heredem habere non poteſt, & adquiſita fiſcus accipit.*

De libertino damnato. 3. *De relegatione.* 4. *De dote.*

8. MARCIANUS lib. *

L*Iberis etiam patronorum* [33] *integrum jus patronatus ſervatur in bonis paterni liberti, cujus bona publicata ſunt. Si filius patroni exiſtat liberto, fiſco locus non eſt in partem filii patroni.* §. 1. *Sed ſi patroni filius, exiſtente filio liberti excludatur: facilius dicemus, fiſco locum non eſſe: quoniam patroni quidem filium excludunt liberti* [34] *filii, ipſe autem excludit fiſcum.* §. 2. *Sed etſi nolit filius patroni petere bonorum poſſeſſionem, conſtat, fiſcum excludi in partem ei debitam ex bonis paterni liberti.* §. 3. *Bona relegati non publicantur, niſi ex ſententia ſpecialiter* [35], *ſed jura libertorum, nec ſpeciali ſententia adimi poſſunt, quia ſolus Princeps relegato ea adimere poteſt.*

§. 4. *Si pater, qui pro filia dotem dedit, damnetur, nihil competit fiſco, etiamſi in matrimonio poſtea filia deceſſerit, quo caſu alias dos profectitia rediret ad patrem: manebit ergo penes virum.*

9. CALLISTRAT. lib. *

N*Iſi probetur, patrem metu condemnationis in fraudem* [36] *fiſci filiis proſpexiſſe.*

10. MARCIAN. lib. *

S*Ed & ſi pater dotem pro filia promiſerit, & damnatus ſit, viro dotis exactio adverſus fiſcum ex bonis datur.* §. 1. *Si ſoluto filiæ matrimonio pater damnatus ſit, ſi quidem poſtea, quam filia ei conſenſit, ut dotem repeteret, fiſcus eam repetet a marito, ſin vero ante, quam conſentiret, ipſa* [37] *filia dotis repetitionem habet.*

11. IDEM lib. *

C*Ondemnatus ſi appellaverit, & deceſſerit pendente appellatione, bona ejus non publicantur: nam & hujus ſecundum teſtamentum valet.* † *Idem* [38] *dicendum eſt & ſi appellatio ejus non recipiatur.* §. 1. *Reus, præterquam* [39] *majeſtatis, bona ſua adminiſtrare poteſt, & debita ſolvere, & accipere, ſi bona fide ei ſolvantur, poſt condemnationem vero revocantur, quæ in fraudem fiſci alienavit.*

TIT. XXI.

DE BONIS EORUM [40], QUI ANTE SENTENTIAM [VEL] MORTEM [41] SIBI CONSCIVERUNT, [VEL ACCUSATOREM [42] CORRUPERUNT].

De adverſario corrupto.

1. ULPIANUS lib. 8. Diſputationum.

IN capitalibus [43] criminibus a Principibus decretum eſt, non nocere ei qui adverſarium corrupit: ſed in his demum, quæ pœnam mortis continent: nam ignoſcendum cenſuerunt ei, qui ſanguinem ſuum qualiter qualiter redemptum voluit.

1. *De mortuo antequam Imperator reſcripſerit.*

2. MACER lib. 2. Publicorum.

IMperatores *Severus & Antoninus* Julio Juliano: Eos qui [44] a latronibus [45] nominati [46] corruptis accuſatoribus diem ſuum obierint, ut confeſſos [47] de crimine, non relinquere defenſionem heredibus, rationis [48] eſt. §. 1. Si is, de [49] cujus pœna Imperatori ſcriptum eſt, veluti quod decurio [50] fuerit, vel quod in inſulam deportari debuerit, antequam reſcriberetur, deceſſerit: poteſt quæri num ante ſententiam deceſſiſſe videatur? Argumento eſt SC. quod factum eſt de his qui Romam tranſmiſſi ante ſententiam deceſſiſſent: cujus verba hæc ſunt: *Cum damnatus nemo videri poſſit in hunc annum, antequam* [51] *de eo forte judicium Romæ redditum, & pronuntiatum eſſet: neque cujuſquam mortui bona, antequam de eo Romæ pronuntiatum ſit, publicata ſint, eaque bona heredes poſſidere debent.*

De morte ſibi conſcita. 7. *De eo qui ſub incerto cauſæ eventu deceſſit.* 8. *Si heredes parati ſint cauſam ejus, qui mortem ſibi conſcivit, ſuſcipere.*

3. MARCIANUS libro ſingulari de Delatoribus.

QUi rei poſtulati, vel qui in ſcelere deprehenſi, metu [52] criminis imminentis mortem ſibi conſciverunt, heredem non habent. *Papinianus tamen lib.* XVI. *Reſponſorum* ita ſcribit, [ut,] qui rei criminis non poſtulati manus ſibi intulerint, bona eorum fiſco non vindi-

1 Damnati bona publicantur. Quid veſtis damnati, qua is indutus fuit: quid nummi inventrales, quos forte victus ſui cauſa in promptu habuit: aut leves annuli? in panniculària ratione cenſentur, *ut hic*, hoc eſt, ipſius judicantis arbitrio diſpenſantur, ut recte notat Ludovicus Romanus *ſingul.* 544. hujusmodi ſpolia Judex vertere debet in ea, quæ jure ſuo *erogare* ſolet. Igitur non ſiunt optionis, vel commentarienſis. §. 1. *J. h. t.* Quid? quæ illa negotia ſunt, in quæ ea erogant judices? In chartiaticum officialium, in milites qui quid fortiter fecerint: in barbarorum legatos vel nuntios: denique ad officii ſui utilitatem. Et tamen ex Seneca diſcimus quædam etiam *carnifici* ceſſiſſe. Is enim *lib.* 1. *de Tranquill.* 11. loquens de Sejano: ex eo nihil ſuperfuit quod carnifex traheret. 2 De quibus vide *leg.* 4. *C. de cuſtodia reorum.* 3 Forte legendum erogare: *vel ita*, jure a Præſidibus ſolet erogari. 4 Carciati, *vulg.* Chariſticon. *Hal.* carciaticum *Hugo a Porta.* Budæus putat legi poſſe ἐκβιβαστικὸν, quod mercedes apparitoribus dari ſolitæ, vel δικαστικὸν quod judici dabatur: Atqui recte *chartiaticum* hic legitur, ut apud Zonaram *in Nicephoro Eirenes ſucceſſore.* quosdam deſignavit, quibus mandavit, ut publica vectigalia exigerent καὶ ὑπὲρ χαρτιατικοῦ ἐπὶ τῷ νομίσματι δύο κεράτια. Chartiaticum eſt, quod quaſi pro chartis officialibus datur, ut ceratium pro cera, *apud Ciceronem:* pulveratica ſeu pulveraticum, quod quaſi pro labore, & pulvere agrimenſoribus datur. vide Cujac. 4. *obſerv.* 18. 5 Puto legendum, *is ſunt ſubſcriptores: vel ita*, officialibus, ut inde poſſint ſubſcribere? tametſi non admodum Latine alterutro modo hic locus concipi videatur. Igitur *inde ſubſcribere* eſt, aliquid inde per judicem ſubſcriptione detrahi, diminui, & officialibus deſtinari. 6 Lucri cujusvis bonus odor non eſt optimo Principi, adde *l.* 1. *J. de interdictis, & relegatis.* 7 Id eſt, nimis ſordidum. 8 Id eſt: eorum qui ſunt ex cohorte. 9 Adde *l.* 36. §. 2. *C. de inofficioſo. Novell.* 1. *in princ.* §. 2. Legitimam jure naturali liberis deberi hinc colligunt, quantitatem tamen ejus jure civili finiri: Quæ aſcendentibus debetur, non jure naturali, ſed civili tantum, & ordine potius turbato mortalitatis debetur. *l.* 15. *ſupr. de inoffic.* ratione miſerationis contra voluntatem parentum. *l.* 26. *in fin.* *J. ſi quis omiſſa cauſa. l.* 7. *in fin. ſupr. unde liberi.* Ideo luctuoſa portio dicitur. *l.* 28. *C. de inofficioſo:* luctuoſa hereditas. *l. ult. C. de inſtit.* triſtis ſucceſſio. §. 2. *Inſtit. de SC. Tertullianos:* duræ fortunæ ſolatium. *l.* 4. *in fin. C. ad SC. Tertyll.* Quidquid collateralibus debetur, Jure civili debetur. vide *Novell.* 118. & Michaelem Graſſum *lib.* 1. *ſent. in* §. *legitima quæſt.* 2. 10 Præſumitur pater ſemper velle hereditatem ſuam liberis relinquere: de qua præſumptione, vide Alciatum 1. *Præſumpt.* 8. 11 Maſculis, & fœminis, iisque naturalibus, & legitimis non injuſtis. *l.* 1. §. 2. *J. h. t.* ut ſunt nati ex adulterio, & inceſtuoſo concubitu. vide Graſſum *lib. ſentent.* §. *legitima quæſt.* 3. 12 Adde *l.* 7. §. 2. *C. de curat. furioſi.* 13 Jure naturæ, εἰ σπέρμα ἐστί, κατ᾽ ἐπαγγελίαν κληρονόμοι. *Gal.* 3. *verſ. ult.* εἰ δὲ υἱὸς καὶ κληρονόμος. *Gal.* 4. *verſ.* 7. ſi filius, ergo heres. 14 Id eſt, lege 12. tabul. 15 Qui vivo quodammodo patre domini. *l.* 11. *ſupr. de liberis.* §. 2. *Inſtit. de heredum qualitate.* 16 Inditum. *vulg. Hal.* vide *d.* §. 2. *al.* indultum. 17 Hereditatem liberis debitam nullo ſtatuto tolli poſſe hinc nonnulli colligunt: nec enim ſtatuta contra jus naturæ valere, cum naturalia jura mutari non oporteat, & immutabilia ſint. §. *penult. Inſtit. de jure naturali.* Sentiunt tamen interpretes diminui hereditatem poſſe. Hereditas ita diminuta, nihil aliud eſt, quam legitima. legitima, vox potius juris civilis eſt, quam naturæ. An idem in ſucceſſione parentum, & collateralium? Alciatus dicto loco putat, parentes & collaterales penitus ſtatuto arceri poſſe a ſucceſſione: cum eorum ſucceſſio juris non ſit naturæ, ſed civilis. Video tamen, quod ad collaterales proximos attinet, jure divino ſucceſſiones deferri. *Num.* 27. *verſ.* 10. in quo illud notandum eſt, a collateralibus aſcendentibus deſcendentes ſemper excludi. 18 Certis de cauſis. *Vulg.* quam lectionem Cujacius non probat. *Novell.* 18. Nam *certa cauſa* non fuerunt ante Novellam 18. & 115. ſed meritis tantum de cauſis exheredabantur, vide *l.* 19. *C. de inofficioſo.* 19 De quibus vide *Novell.* 115. *cap.* 3. 20 Vide *l.* 26. *ſupr. de pœnis.* Interdum tamen alieni delicti pœnam quis ſuſtinet, quoties boni & mali ita ſunt permixti, ut alii ab aliis ſecerni non poſſint. id autem accidit quibusdam e populo delinquentibus. Huic rei teſtimonio ſunt urbes ob quorundam tantum civium delictum punitæ, vel deletæ: qua de re vide Paponem 24. *Arreſt.* 2. *tit. chacun porte la peine de ſon maleſice* 12. 21 Devolvi. *Vulg. Hal.* Sed devoluti rectum eſt: parentis ſcilicet. 22 Id eſt, dimidiam. *l.* 10. *C. h. t.* Hodie, aſſem. *Novell.* 17. *cap.* 12. 23 Adde *l.* 15. *ſupr. de donationib.* 24 Legitima non præſtatur adoptatis in fraudem pœnæ fiſcalis. 25 Vide *l.* 25. *ſupr. de pœnis.* 26 Pœnæ minuendæ ſunt ob liberorum numerum vide Tiraquell *tract. de pœnis cauſa* 26. 27 Numero liberorum favetur, ut eis concedantur bona paterna, *ut hic.* 28 Facit *lex* 1. *ſupr. ſoluto.* 29 *l.* 9. *J. de jure fiſci.* 30 Quæſita ſcelere filiifamilias, quamvis patri adquiſita ſint, fiſco cedunt, vide ad hunc locum Cujac. 6. *obſ.* 23. 31 Hæc quæ ſequuntur ad finem tituli reſtituta ſunt a Cujac. 6. *obſerv.* 23. ut hinc notam Pandectarum imperfectarum habeas. 32 *l.* 2. *C. h. t. l.* 22. §. 5. *in fin. J. mandati.* 33 Adde *l.* 7. §. 1. *ſupr. h. t.* vid. Cuj. *ibid.* 34 Adde *l.* 5. *ſupr. ad SC. Tertyll.* 35 *l.* 4. *l.* 14. §. 1. *J. de interdictis. l.* 8. *C. de pœnis.* 36 Adde *l.* 7. §. 2. *ſupr. h. t.* 37 *l.* 42 *ſupr. ſoluto.* 38 Cur? poteſt enim quæri de non admiſſa appellatione. 39 *l. ult. C. ad leg. Juliam majeſt. l.* 15. *ſupr. de donationib.*

40 Carnificis loco habebatur apud veteres is, qui ſeipſum vulneraſſet ut moreretur. Feſtus *in Carnificis.* cui ob id quoque neque parentabant, neque juſta faciebant, niſi ſuſpenſis oſcillis, vel ut per imitationem mortis. Idem non lugebatur ab uxore. *l.* 11. §. 3. *ſupr. de his, qui notantur infamia.* Tarquinius hujusmodi homines jubebat crucifigi, ut Caſſius Hemina refert apud Servium Danielis, manuſcriptum. 41 *l.* 9. *C.* 50. vide Petr. Gregor. 36. *ſyntagm.* 22. Goth. Adde Guthier. *l.* 2. *Canon. quæſt. c.* 3. Anſ. 42 60. *Eclog.* 26. 43 *l. ultim. ſupr. de prævaricat. l.* 18. *C. de tranſact.* 44 Qui in latrociniis, *vulg.* latrones, Rogerius *apud Accurſium*, latrones nominatim corruptis &c. *Hal.* Vulgatam defendit Robertus 1. *Recept.* 33. Goth. Vide Leonin. *emend. lib.* 4. *c.* 5. *n.* 3. Anſ. Cujac. *lib.* 6. *obſerv.* 24. & *obſerv.* 9. *c.* 14. S. L. 45 Furibus. *Accurſ.* 46 Ab Irenarchis forte. *l.* 6. *ſupr. de cuſtodia. l.* 6. §. 3. *ſupr. ad SC. Turpillianum.* Idque vel in quæſtione, tormentis, vel interrogationibus. *l.* 1. §. 26. *ſupr. de quæſt. l.* 17. §. 12. *J. ad municipal.* Nominatores indices ſunt, Plinius 10. *Epiſt.* 98. indice nominati Chriſtiani, Suet. *in Julio*, inter ſocios Catilinæ nominatus ab indice & *in Tiberio* ſtrictim nominatos ab indice *Tacit.* 2. metu indicii: plerumque alius index, alius accuſator. *l.* 24. *ſupr. ad l. Corn. de falſis*, Cicer. *in divinatione*, ſi tibi indicium poſtulas dari, concedo, ſin autem de accuſatione dixeris, concedatur oportet aliis. Cuj. 6. *obſerv.* 24. 47 Vide Cujacium 6. *obſ.* 24. 48 *l.* 29. *J. de jure fiſci.* rationis non eſt. Cujacius *ibid.* reprehenſus a Roberto 2. *Recepta* 37. & 2. *Animadverſ.* 22. defenſus ab Antonio Mercatore 2. *Notar.* 22. adde Cujac. 15. *obſerv.* 24. 49 Nobilem inconſulto Principe puniri non poſſe, hinc colligunt, ut ex *lege* 27. *in fin. ſupr. de pœnis.* Verum ut hic locus de decurione eſt ita ille de principali civitatis. Utrumvis ſpectes. Imo ut ipſos nobiles, id in Gallia non ſervari, notat Tiraquellus *tract. de pœnis. cauſ.* 31. *in fin.* 50 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 1. *ſupr. de bonis damnatorum.* 51 Videtur enim ante ſententiam deceſſiſſe. 52 *l.* 1. §. 23 *ſupr. de SC. Silaniano*, ob ſceleris conſcientiam. *l.* 32. §. 7. *J. de don. inter vir. l.* 2. *C. qui teſtam.*

vindicentur: non enim facti sceleritatem [1] esse obnoxiam, sed conscientiæ metum in reo velut confesso teneri placuit: ergo aut postulati esse debent, aut in scelere deprehensi, ut si se interfecerint, bona eorum confiscentur. §. 1. Ut autem *D. Pius* rescripsit, ita demum bona ejus qui in reatu [2] mortem sibi conscivit, fisco vindicanda sunt, si ejus criminis reus fuit, ut [3] si damnaretur, morte aut deportatione adficiendus esset. §. 2. Idem rescripsit, eum qui modici [4] furti reus fuisset, licet vitam suspendio finierit: non videri in eadem causa esse, ut bona heredibus adimenda essent: sicut neque ipsi adimerentur, si [5] compertum in eo furtum fuisset. §. 3. Ergo ita demum dicendum est, bona ejus qui manus sibi intulit, fisco vindicari, si eo crimine nexus fuit, ut [6] si convinceretur, bonis careat.

§. 4. Si quis autem tædio [7] vitæ, vel impatientia [8] doloris alicujus, vel alio modo [9] vitam finierit, successorem habere *Divus Antoninus* rescripsit. §. 5. Videri autem & patrem, qui sibi manus intulisset, quod [10] diceretur filium suum occidisse, magis dolore filii amissi mortem sibi irrogasse: & ideo bona ejus non esse publicanda, *D. Hadr.* rescripsit. §. 6. Sic autem hoc distinguitur, interesse, qua ex causa quis sibi mortem conscivit: sicuti cum quæritur, an is qui sibi manus intulit, & non [11] perpetravit, debeat puniri, quasi de se sententiam detulit [12]? nam omnimodo puniendus est, nisi tædio [13] vitæ, vel impatientia alicujus doloris coactus est hoc facere. Et merito, si sine causa sibi manus intulit, puniendus est: qui [14] enim sibi non pepercit, multo minus alii parcet. §. 7. Si qui autem sub incerto causæ [15] eventu, in vinculis, vel sub fidejussoribus decesserint [16]: horum bona non esse confiscanda, mandatis cavetur.

§. 8. De illo *videamus*, si quis conscita morte, nulla justa causa præcedente, in reatu [17] decesserit: an si parati fuerint heredes causam suscipere, & innocentem defunctum ostendere, audiendi sint: nec prius bona in fiscum cogenda sint, quam si de crimine fuerit probatum: an vero omnimodo publicanda sunt? Sed Divus Pius *Modesto Taurino* rescripsit, si parati sint heredes defensiones suscipere: non esse bona publicanda, nisi de crimine fuerit probatum.

TIT. XXII.

DE INTERDICTIS [18], ET RELEGATIS [19], ET DEPORTATIS [20].

De bonis.

1. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

CAput ex rescripto *D. Trabiani* [21] ad Didium Secundum, *Scio relegatorum bona avaritia* [22] *superiorum temporum fisco vindicata: sed aliud clementiæ meæ convenit, qui inter cætera* [23], *quibus innocentiam rationum meorum temporum* [24], *hoc* [25] *quoque remisi exemplum.*

De manumissione.

2. MARCIANUS lib. 13. Institutionum.

MAnumittere deportatum non [26] posse, Divus *Pius* rescripsit.

De amissione civitatis.

3. ALPHENUS lib. 1. Epitomarum.

EUm qui Civitatem amitteret, nihil aliud juris adimere liberis, nisi quod ab ipso perventurum esset ad eos, si intestatus in civitate moreretur: hoc est, hereditatem ejus, & [27] libertos [28], & si quid aliud in hoc genere reperiri potest: quæ vero non a patre, sed a genere, & civitate, a rerum natura tribuerentur, ea manere eis incolumia. Itaque & fratres fratribus fore legitimos heredes, & agnatorum tutelas, & hereditates habituros: non enim hæc patrem, sed majores ejus [eis] dedisse.

De relegatione. De ademptione partis bonorum.

4. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

REIegati in insulam in potestate sua liberos retinent, quia & alia [29] omnia jura sua retinent: tantum enim insula eis egredi non licet, & bona quoque sua omnia retinent, præter ea, si qua eis adempta sunt. Nam eorum qui in perpetuum exilium dati sunt, vel relegati, potest quis sententia partem bonorum adimere.

Divisio exilii.

5. IDEM lib. 1. Regularum.

EXilium [30] triplex [31] est, aut certorum locorum interdictio, aut lata fuga, ut omnium locorum [interdicatur] præter certum [locum] aut (in) insulæ [32] vinculum, id est, relegatio in insulam.

De deportatione. 2. De decurionibus.

6. ULPIANUS lib. 9. de Officio Proconsulis.

INter pœnas est etiam insulæ deportatio, quæ pœna adimit [33] civitatem Romanam. §. 1. Deportandi autem *in insulam* jus Præsidibus Provinciæ non [34] est datum, licet Præfecto Urbi detur: hoc enim epistola D. Severi ad *Fabium Cilonem Præfectum* Urbi expressum est. Præsides itaque Provinciæ quotiens aliquem in insulam deportandum putent, hoc ipsum adnotare debeant: nomen vero ejus scribendum Principi, ut in insulam deportetur: sic deinde Principi scribere, missa plena opinione, ut Princeps æstimet, an sequenda sit ejus sententia, deportarique in insulam debeat: medio autem tempore, dum scribitur, jubere eum debet in carcere esse. §. 2. Decuriones Civitatum propter capitalia crimina deportandos, vel relegandos, Divi fratres rescripserunt. Denique Priscum in homicidio, & in incendio nominatim [35] ante quæstionem confessum in insulam deportari jusserunt.

De relegatione & interdictione.

7. IDEM lib. 10. de Officio Proconsulis.

R*Elegatorum* duo [36] genera sunt: quidam, qui in insulam relegantur, sunt qui simpliciter, ut provinciis eis interdicatur, non etiam insula adsignetur. §. 1. In insulam relegare Præsides Provinciæ possunt: sic tamen, ut si quidem insulam sub se habeant, id est, ad ejus *Provinciæ* formam pertinentem, quam administrant, & eam specialiter insulam adsignare possint, inque eam relegare: sin vero non habeant, pronuncient quidem in insulam se relegare: scribant autem Imperatori, ut ipse insulam adsignet: cæterum non possunt damnare in eam insulam, quam in ea Provincia, cui præsunt, non habeant. Interim, quoad Imperator insulam adsignet, militi tradendus est relegatus. §. 2. Hæc est differentia inter deportatos, quod in insulam relegari, & ad tempus, & in perpetuum quis potest.

§. 3. Sive ad tempus, sive in perpetuum quis fuerit relegatus: & civitatem Romanam retinet, & testamenti factionem [37] non amittit.

§. 4. Ad tempus relegatis, neque tota bona, neque partem adimi debere rescriptis quibusdam manifestatur, reprehensæque [38] sunt sententiæ eorum, qui ad tempus relegatis ademerunt partem bonorum, vel bona: sic tamen, ut non infirmarentur sententiæ, quæ ita sunt prolatæ. §. 5. Est quoddam genus quasi [39] in insulam relegationis in Provincia Ægypto, in [40] Ovasin [41] relegare. §. 6. Sicut autem relegare in insulam quisquam, quæ non est sub se, non potest: ita ne in *Provinciam* quidem relegandi jus habet, quæ [42] non est sub se: forte Præses Syriæ in Macedoniam non relegabit. §. 7. Sed extra *Provinciam* suam potest relegare. §. 8. Item in *parte certa* Provinciæ moraturum relegare potest: ut forte non excedat civitatem aliquam, vel regionem aliquam non egrediatur. §. 9. Sed & in eas partes Provinciæ, quæ sunt desertiores, scio Præsides solitos relegare. §. 10. Interdicere autem quis *ea provincia potest, quam regit: alia* [43] *non potest*, & ita D. Fratres rescripserunt.

† Unde eveniebat, ut qui relegatus esset ab ea provincia, in qua domicilium habuit: morari apud originem suam posset. sed Imperator noster cum divo patre suo huic rei providerunt. Mæcio enim Probo Præsidi Provinciæ Hispaniæ rescripserunt, *Etiam* [44] *ea provincia interdici, unde quis oriundus est, ab eo, qui regit eam provinciam, ubi quis domicilium habet.* † Sed & eos, qui cum incolæ [non] essent, in ea provincia quid admiserint, æquum est ad rescripti auctoritatem pertinere. §. 11. Dubitatum est, an interdicere quis alicui possit provincia, in qua oriundus est, cum ipse ei provinciæ præsit, quam incolit, *dum sua non interdicit*: ut solent [45] *[Italia] interdicere, qui patria non interdicunt*, vel an per consequentias videatur etiam provinciæ [46] interdixisse cui præest, quod magis erit probandum. §. 12. Per contrarium autem is, qui originis provinciæ præest, non est nanctus jus interdicendi ea provincia, quam incolit is qui relegatur. §. 13. Si quis eam sententiam admiserit, ut is qui in alia provincia commisit, possit relegari ab eo, qui ei provinciæ præest: eveniet, ut relegatus iste tribus provinciis (præter [47] Italiam)

1 Sceleritas dicitur ἀρχαικῶς ut malitas. *l. 5. supr. quod metus causa.* ut & ab Accio famulitas, solitas, vicissitas, squalitas, dulcitas, ponderitas, & a Tertulliano, imbonitas, & a Cæcilio luculentitas, pulchritas, opulentitas, indulcitas: a Lucretio, differitas: a Marco Victorino, existentialitas, essentitas, vitalitas, parilitas.
2 *l. 2. C. h. t.* ita non cujuscunque qui in reatu mortem sibi conscivit bona publicantur, sed ejus tantum, qui si criminis ejusce reus fieret damnaretur, vel morte, vel deportatione, *ut hic.* Unde mox sequitur ejus, qui modici furti reus seipsum interfecerit, bona non publicari. Nam propter modicum furtum damnati bona non publicantur.
3 §. 3. *J. h. t.* 4 Modicum furtum quid? arbitrarium est. 5 Id est, si damnatus re ipsa fuisset furti. 6 §. 1. *supr. h. t. l. 1. C. h. t.* 7 Tædio vitæ sibi manus inferens heredibus bona relinquit. *l. 11. §. 3. supr. de his, qui notantur. l. 6. §. 7. supr. de injusto. l. 34. supr. de test. milit. l. 1. §. 23. supr. de SC. Silaniano. l. 45. §. 2. J. de jure fisci. l. 6. §. 7. J. de re milit. l. 2. C. qui testam. facere.* Id accidit quondam Lucio Domitio Massiliensi 7. Plin. *hist.* 53. Hujusmodi tædium vitæ, Seneca fastidium vitæ vocavit. *Epist.* 24. 49. & quod pejus est, multis locis voluntariam mortem probat. Thomas Morus paucis, idque ludens, vere dixisse videtur in *Utopia c. 2.* Nulli unquam sanæ mentis voluntariam mortem suaderi: in furiosis, aut morbo sontico correptis dissimulari: in cæteris prohiberi, vide Petr. Gregor. 32. *syntagm.* 22. 8 *d. l. 34. §. 23. d. §. 2. l. 2. C. qui test.* valetudinis adversæ, morbo, furore, *l. 6. §. 7. J. de re milit.*
9 Puta jactationis causa, ut quidam ex philosophis, velut Empedocles. Horat. *lib. de arte poetica.* Claudianus *in Panegyrico consulatus Manlii Theodori.* Proteus qui & Peregrinus sub D. Marco ita se in ignem, in oculis Græciæ conjecit. Philostratus *in vita sophistarum in Herode.* Gell. 12. *cap.* 6. Tertullianus *in lib. ad Martyres.* Ammian. 29. Idem familiare fuit Indiæ sapientibus, Cic. 5. *Tuscul.* Curtius 6. Lucanus 3. *de Bello civili.* Catonis meminit Cicero 2. *de divinatione. & Tusc.* Dion. *lib.* 17. Plutarchus in Alexandro. *Zarmarus*, Dion. 54. Ita manus sibi intulit Cleantes, Chrysippus, Zeno, Democritus 3 Lactan. 28 Cato Lact. 16 Hirtius *de bello Africo.* Plutarchus *in Catone* Dion. 43. Seneca *Epist.* 24 & 71. 13 Gell. 18 Euphrates sub Adriano venenum hausit. Xiphilinus *in Adriano.* Diodorus Epicureus gulam sibi præscidit. Seneca 19 *de vita beata.*
10 Parens filii interfector, si postea se interfecerit, dolore potius ut filii, quam sceleris conscientia fecisse præsumitur. 11 Vitæ sibi eripiendæ inceptio, pro vero homicidio habetur, excipe tamen casus, qui sequuntur. 12 *Al.* tulit. 13 §. 4. *supr. h. t.* 14 Nonnihil in alium ausurus est, qui sibi non pepercit. *l. 23. §. 3. supr. de ædil. edict.* 15 Reatus. 16 *l. 2. supr. de bonis damnator.*
17 Nec sibi, nec heredibus nocet, qui in reatu moritur, sed qui in ipso reatu mortem sibi conscivit.
18 Interdici quid sit, collige ex *l. 5. l. 6. l. 7. §. 10. J. h. t.* Vide Turneb. *lib.* 20. *advers. cap.* 16. Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 330. Cœl. Rhodigin. *l.* 14. *Antiq. cap.* 48 S L. vide etiam Curtium *l. 1. εἰκαστῶν ad collegam c. 2.* Crinitum *lib. 22. de honesta disciplina. c. 5.* Mod. 19 *l. 4. l. 5. l. 6. in fin. l. 7. l. 11. l. 12. l. 13. l. 17.*, 18 *l. 19 J. h. t.* 20 *l. 6. l. 15. J. h. t.* 21 Trajani. *Goth.* Vide in hanc legem Leonin. *emendat. lib. 6. cap. 7.* Ans. 22 Avaritia Principem dedecet: boni Principes quodvis lucrum facere non adfectant, adde *l. 6. in fin. supr. de bonis damnat.* quo minus placere debent, qui ex lotio & meretricio quæstu vectigalia quondam exegerunt.
23 Cætera quidem innocentia, & ratione meorum temporum. *Hal.* Forte legendum est, Qui inter cætera quibus innocentiam, & rationem meorum temporum agnoscis, hoc quoque remisi exemplum. 24 Temporum meorum. *Vulg.* 25 Bona relegati fisco non vindicari, nisi specialiter adempta sint. *l. 8. C. de pœnis.* 26 *l. 8. supr. de manumiss.* 27 Imo libertos non adimit. *l. 5. C. de obsequiis patrono præstandis.* 28 Imo jus libertorum liberis non adimitur, etiamsi parens perduellionis fuerit damnatus. *l. 4. supr. de jure patronatus.* An dicemus dictam legem quartam ad constitutiones: hanc legem ad Jus referri? vide Cujac. *6. observ. 23. & idem notat. 2.* Papin. *nondum conjugat* & ita restringendam esse legem, *Quisquis 5. C. ad legem Jul. maj. stat.*
29 Vide *l. 7. §. 4. J. h. t.* 30 Exilium hic videtur referri inter pœnarum genera: negat tamen supplicium esse Cicero *orat. pro Cæcinna.* sed solum perfugium portumque supplicii. *Goth.* Vide Duaren. *lib. 1. disput.* 37. Pann. Robert. *lib. 4. sentent. cap.* 11. S.L.
31 Exilio, aut certo loco concludimur, aut quibusdam, aut omnibus interdicimur.
32 Deportati in continenti & in insulis, quæ 400. minus stadiis a continenti abessent, morari prohibiti ab Augusto. *Dion.* 56. Cur? ne res novas molirentur, bonis etiam certa quantitate, ac parte exuti: ut & prohibiti quoque naves onerarias & longas parare.
33 Deportatio civitatem adimit. *l. 2. §. 1. l. 17. §. 1. J. de pœnis.* 34 An præsidi jus deportandi competat, vide Hotom. 3. *obs.* 12. *l. 2. §. 1. J. de pœnis.* 35 Nominatum. *Vulg. Hal.* Vide *l. 2. C. de bonis eorum.* 36 Relegatione, vel certo loco concludimur, vel provincia interdicimur. 37 Id est, etiam testamentum facere potest. *l. 8. §. 3. supr. qui testam.* Paul. 3. *sent.* 4. § 9 non idem in deportato. *l. 1. §. 4. supr. de legat. 3.* 38 *l. 4. J. h. t.* vide Cujac. ad titulum *C. de modo multarum.*
39 Cur quasi insulam vocat? Oasis non est insula sed infestus tantum culicibus & muscis locus. 40 In novas. *Hal.* in novas insulas relegare. *Vulg* 41 *l. ult. §. 2. C. de pœn.* quam Græci interpretes infestam fuisse culicibus, & muscis grandioribus notant, vide Cujac. 8. *obs.* 27. ab Oasi Oasena. *l. un. C. Theod. de Nili aggeribus.* Oasis erat in Ægypto, vide Nicephorum 14. *c.* 35. 36. & *lib. 9. c.* 29. 42 *l. ult. J. de jurisd.*
43 *Sub.* extra Italiam. 44 Sententias judicum vires extra forum interdum sortiri, hinc colligas. 45 Alii §. 15. *J. h. t.* 46 Provincia. 47 *l. 15. in fin. supr. de manumiss. vindict.*

Italiam) debeat abstinere: & in qua deliquit, & quam incolit, & originis, & si ex diversis provinciis oriri videatur propter conditionem, vel suam, vel parentis, patronorum: vel pluribus provinciis consequenter interdictum ei dicemus. §. 14. Quibusdam tamen Præsidibus, ut multis provinciis interdicere possint, indultum est: ut Præsidibus Syriarum, [sed] & Daciarum. §. 15. Constitutum [1], eum, *cui* [2] *patria* interdictum est, etiam *urbe* [3] *abstinere debere*: contra autem si cui urbe fuerit interdictum, patria sua interdictum non [4] videtur [5], & ita multis Constitutionibus cavetur. §. 16. Si cui plane non patria sua, sed aliqua civitate interdictum sit: videndum est, an etiam patria sua itemque urbe interdictum dicamus, quod magis est. §. 17. His qui relegantur, dies excedendi a Præsidibus dari & potest, & solet: etenim moris est ita pronunciari, *Illum provincia illa insulisque eis relego: excedereque debebit intra illum diem.*

§. 18. Relegatum plane libellum [6] dare Principi posse [7], D. fratres rescripserunt. §. 19. Solet præterea interdici sententia quibusdam, ne *intra patriæ territorium*, vel muros morentur: ne excedant patriam, vel in vicis quibusdam morentur. §. 20. Solet decurionibus ordine interdici, vel ad tempus, vel in perpetuum.

§. 21. Item potest alicui pœna injungi, *ne honores adipiscatur*, nec ea res facit, ut decurio esse desinat: cum fieri possit, ut quis decurio quidem sit, ad honores autem non admittatur: nam & Senator quis esse potest, & tamen honores non [re] petere. §. 22. Potest alicui & *unus honor interdici*: sic tamen ut si cui honore uno interdictum sit, non tantum eum honorem petere non possit, verum ne eos quoque, qui eo honore majores sunt: est enim perquam ridiculum, eum qui [8] minoribus pœnæ causa prohibitus sit, ad majores adspirare: majoribus tamen prohibitus minores petere non prohibetur. Sed muneribus si quis pœnæ causa fuerit prohibitus, nihil valebit sententia: neque enim immunitatem pœna tribuere debet. Ergo & *si honoribus* quis in pœnam fuerit prohibitus, poterit dici, si honores isti habuerunt mixtam muneris gravem impensam, infamiam illi ad hoc non profuturam.

8. MARCIANUS lib. 2. Publicorum Judiciorum.

SEd honore quidem illum arceri puto, cæterum impendia debere præstare.

9. ULPIANUS lib. 10. de Officio Proconsulis.

POtest Præses quendam damnare, ne [9] domo sua procedat.

10. MARC. lib. *

NOn [10] *etiam, ne* [11] *utatur necessariis impensis.*

De his qui relegatos recipiunt.

11. ULPIANUS lib. *

INterdum *pecuniariter* [12] *damnantur, qui relegatos suscipiunt.*

De relegato.

12. MARC. lib. *

A *Sua civitate relegatus* [13], *si non excedat, ad tempus a provincia relegatur* [14].

De manumisso a relegato.

13. PAUL. lib. *

M*Anumissus a relegato non potest Romam accedere, quod nec patrono ejus licet.*

Definitio relegati. 1. *Differentia relegationis.* 2. *Qui possunt relegare.* 3. *De eo qui civitatem amisit, conveniendo.*

14. ULP. lib. *

R*Elegatus est is, cui provincia vel Roma, vel continentibus ejus perpetuo, vel ad tempus interdicitur.* §. 1. *Magna differentia* [15] *est inter deportationem & relegationem, nam deportatio civitatem & bona adimit, relegatio neutrum tollit, nisi specialiter* [16] *bona publicentur.*

§. 2. *Relegatur quis a Principe, Senatu, Præfectis, & Præsidibus provinciarum, non a Consulibus.* §. 3. *Qui civitatem amisit, & bona detinet, utilibus actionibus tenetur.*

De civitate. De contractibus. 1. *De testamenti factione.*

15. MARC. lib. *

D*Eportatus* [17] *civitatem amittit, non libertatem, & speciali quidem jure civitatis non fruitur, jure tamen gentium utitur, emit* [18] *enim & vendit, locat, conducit, permutat, fœnus exercet, & cætera similia, & postea quæsita pignori dare potest, nisi in fraudem* [19] *fisci, qui ei mortuo successurus est, ea obliget. Priora enim bona, quæ publicata sunt, alienare non potest.* §. 1. *Deportatus a Præside sine* [20] *Principe, & heres existere, & legata ex testamento capere potest.*

16. IDEM lib. *

C*Um Ulpianus Damascenus rogasset Imperatorem, ut sibi permitteret matri relinquere ad victum* [21] *necessaria, & mater per libertum, ut quædam sibi liceret filio deportato relinquere, Imperator Antoninus eis rescripsit in hunc modum: neque hereditas, neque legatum, neque fideicommissum contra mores, & jus publicum hujusmodi personis relinqui potest, nec conditio harum personarum mutari debet. Quod vero pie rogastis, liceat vobis ultima voluntate eis ad victum, & alios usus necessarios sufficientia relinquere, eisque ex hac causa relicta capere.*

De statuis & imaginibus.

17. POMPON. *

R*Elegatus statuis & imaginibus honorari non prohibetur* [22].

18. IDEM *

R*Elegatus integrum suum statum retinet, & dominium rerum suarum & patriam potestatem, sive ad tempus, sive in perpetuum relegatus sit.* §. 1. *Deportatio autem ad tempus non est.*

De Roma, & Principe. 1. *De capitis diminutione, & de pœna.*

19. CALLISTRAT.

R*Elegatus non potest Romæ morari, licet* [23] *hoc sententia comprehensum non sit, quia omnium* [24] *est patria.* † *Sed neque* [25] *in civitate in qua versatur Princeps, vel per quam transit, eis enim duntaxat Principem intueri licet, qui Romam ingredi possunt. Est enim Princeps pater patriæ.* §. 1. *Cum* [26] *in liberos homines ea sententia fertur, quæ publicat eorum bona, qualis est in insulam deportatio, statim a sententia priorem conditionem mutant, & suæ pœnæ traduntur, nisi quid majestatis insit, quod pœnam exasperari flagitet.*

TIT. XXIII.

DE [27] SENTENTIAM PASSIS ET RESTITUTIS [28].

De successione liberti.

1. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

AD successionem [29] liberti patronus deportatus, & restitutus admittitur. §. 1. Sed si in metallum [30] damnatus restituatur, nunquid servitus pœnæ [31] extinguat [32] jus patronatus etiam post restitutionem? & magis est, ut non extinguat servitus jus patronatus.

De actionibus.

2. IDEM lib. 5. Opinionum.

SI deportatus restitutus dignitatem [33] quidem indulgentia Principis recuperaverit, in sua autem omnia bona non est restitutus: nec a creditoribus [34], nec publico nomine conveniri potest. Sed cum ei facultas oblata esset a Principe, bona quoque sua reciperandi, maluerit ea derelinquere, actionibus exuere se, quibus ante sententiam subjectus fuerat, non poterit.

3. PAPINIANUS lib. 16. Responsorum.

IN insulam deportati bona fiscus pœna [35] remissa retinuit, creditores ex antegesto non habere cum eo, qui debitor quondam fuit, actiones constitit. Quod si bona cum dignitatis restitutione concessa recuperaverit: utiles actiones necessariæ non erunt, cum & directæ competunt.

De liberis & jure cognationis.

4. PAULUS lib. 17. Quæstionum.

IN metallum damnata mulier eum quem prius conceperat [36], edidit: deinde a Principe restituta est: humanius dicetur, etiam cognationis jura huic restituta videri.

TIT. XXIV.

DE [37] CADAVERIBUS [38] PUNITORUM.

1. ULPIANUS lib. 9. de officio Proconsulis.

COrpora eorum qui capite damnantur, cognatis [39] ipsorum neganda non sunt: & id se observasse etiam *D. Augustus lib.* [40] *x. de vita sua* scribit. Hodie autem eorum, in quos animadvertitur, corpora non [41] aliter sepeliuntur, quam si fuerit petitum & permissum: & nonnunquam non permittitur, maxime majestatis causa damnatorum. † [Eorum] quoque corpora qui exurendi damnantur, peti possunt: scilicet ut ossa [42] & cineres collecta sepulturæ tradi possint.

2. MARCIANUS lib. 2. Publicorum.

SI quis in insulam deportatus vel relegatus [43] fuerit, pœna etiam post mortem manet: nec licet eum inde transferre alibi, & sepelire inconsulto Principe: ut sæpissime Severus & Antoninus rescripserunt, & multis petentibus hoc ipsum indulserunt.

3. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

COrpora animadversorum quibuslibet petentibus [44] ad sepulturam danda sunt.

1 Ab Imperatore Claudio, vide Suetonium c. 23. *in Claudio.* 2 Patria interdictus Romæ esse non potest. 3 Id est, Roma. adde *l.* 33. ℨ. *ad municipalem.* 4 Imo videtur *l.* 1. §. *pen.* ℨ. *de officio Præfect. urbi.* 5 Ratio: minoribus interdictus etiam majoribus interdicitur; non econtra. 6 Vide quæ scripsi ad *tit.* C. *quando libellus Princips datus litis contestationem faciat.* 7 Adde *l.* 6. ℨ. *de appell.* 8 *l.* 4. ℨ. *de Senatoribus. l.* 5. ℨ. *de servis exportandis.* adde *l.* 53 *in fin.* ℨ. *de fideic. libert.* Goth. Ex eodem facto non debet quis pœnam & præmium habere, *lic. l.* 22. ℨ. *de negot. gest.* l. *ut.* ℨ. *ex quib. cauf. major. l.* 31. ℨ. *de recept. qui arbitr.* Ans. 9 Ne de domo. *Hal.* adde *l.* 9. ℨ. *de pœnis.* 10 Hæc quæ sequuntur restituta sunt a Contio & Cujacio ex Basilicis. 11 Fame inediaque necare, illegitima pœna est: qua de causa, & quos ablegabant tyranni in specus aut loca sola, his solebant aliquid cibi apponere: ut apud Sophoclem Creon jubet defossæ Antigonæ φορβῆς τοσοῦτον ὡς ἄγος μόνον προτιθέναι, de qua vide Cujac. 14. *obs.* 34. adde *Deut.* 28. *Regum* 24. *Ezech.* 67. Ammianum 13. 17 Cic. 1. *Tusc.* vide Petrum Gregorium 23. *synt. n.* 4. sic illegitima pœna est, carcere perpetuo contineri. *l.* 8. §. *solent.* 9. ℨ. *de pœnis*: aut perpetuis vinculis. *l. mandatis.* 35. ℨ. *de pœnis*: aut quæstioni subjici. *l. pen.* ℨ. *de quæstionibus.* 12 Lege Julia. Paul. 5. *sent.* 26. §. 3. *vers. & qui eum.* 13 Si a civitate non abstinet. 14 *l.* 4. ℨ. *de pœnis.* 15 Vide Cujacium *ad leg.* 121. *in verbo in insulam* ℨ. *de verb. oblig.* 16 Vide *l.* 8. C. *de pœn.* 17 60. *Ecl.* 51. *ex tit.* 54. *c.* 4. 18 Ea omnia sunt juris gentium. *l.* 5. *supr. de justitia.* Ulp. 19. §. 4. 19 *l.* 7. §. 2. *l.* 9. ℨ. *de bonis damnat.* 20 Χωρὶς βασιλέως. 60. *Ecl.* 51. *ex tit.* 54. *c.* 15. 21 *Eclog. ibid.* 22 Nisi sit reus majestatis. *l.* 24. ℨ. *de pœnis.* 23 *l.* 22. §. 4. ℨ. *solut. matrim.* 24 Quid ejus statua vel imago, vide *l.* 17. ℨ. *h. t.* 25 Roma communis, & omnium est patria. 26 Aliter extat apud Cujacium hic versiculus, quem vide in *l.* 121. *in verbo in insulam* ℨ. *de verb. oblig.* 27 *L.* 9. C. 51. 28 Græci restitutionem indulgentiam vocant *hic.* 6. *Eclog.* 3. huc adde Paponem 3. *Notar.* 10. *c. des lettres de rappel de ban.* 29 Succedit liberto patronus deportatus, postea tamen restitutus. 30 Restitui possunt in metallum damnati. 31 Pœnæ servi sunt, qui in metallum damnati. 32 Servitus pœnæ, quæ patrono accidit, non privat patronum jure suo, si postea restitutus sit: adde *l.* 21. ℨ. *de jure patronat.* 33 Dignitas amissa a Principe restitui potest expresse: tacite tamen non remittitur. *l.* 3. C. *de generali abolitione.* 34 *l.* 3. ℨ. *h. t. l.* 4. C. *h. t.* adde *l.* 30. ℨ. *de obl.* 35 *l.* 4. C. *de bon. proscript.* 36 V. *l.* 5. *l.* 18. ℨ. *de statu hom. l.* 4. C. *de pœn.*

37 Hic titulus non servatur in Gallia, ut notat Rebuffus *in legibus abrogatis art.* 54. & 55. refert enim in Gallia cadaver delinquentis posse tradi sepulturæ inconsulto Principe. *arg. l.* 2. ℨ. *h. t.* quod tamen Accursius peti posse a judice, qui sententiam tulit, notat, *in l.* 1. *hoc tit.* & alioquin Papo 20. *Arrest.* 4. refert a Curia seu Senatu cadavera damnatorum petentibus concessa. Sed & eo amplius adjicit Rebuffus *ibid.* cadavera punitorum medicis petentibus εἰς ἀνατομὴν dari posse a judicibus regiis: atque ita Montispessuli observatum: licet Chassaneus putet, id petendum esse necessario a Principe, *in consuet.* Bur. *in rubr. des confiscations.* §. 1. *Gloss. il confisque. n.* 16. Gomez *de delictis c.* 14. Clarus *in praxi* §. *ult. quæst. ult.* 38 Περὶ λειψάνων &c. 6. *Eclog.* 69. Lucius 12. *placitorum* 10. Papo 24. *arrest.* 14. 39 Rogantibus scil. *l. ult.* ℨ. *h. t. l.* 11. C. *de relig.* exemplum extat apud Joannem 19. *vers.* 38. 40 Augustus libros decem de vita sua composuit, quod & Cæsares & Imperatores factitasse diligens lector facile ex historiis colliget. 41 Sepultura privari pœnæ genus est. hæc hodie lex est eorum, qui mortem sibi consciverunt. Cedrenus κἀκεῖνον ἄταφον ῥίπτεσθαι κατὰ τῶν βιοθανάτων νόμον. Olim aliud fuisse videtur. Nam Vespasianus pœnæ quorundam conjuratorum addidit, ut insepulti projicerentur. Suet. *in Vespasiano c.* 2. *in fin.* adde *Joan.* 19. *vers.* 38. Res ita est, sepulturæ habendam esse rationem, quantumvis impiam opinionem contrariam Seneca *lib. de remediis fortuitorum* his, quæ sequuntur, coloratis rationibus tegere conetur: facilis jactura sepulchri: cœlo tegitur, qui non habet urnam. Sepulchrum non sentienti supervacuum, sentienti onus. non defunctorum causa, sed vivorum, inventum esse sepulturam. Est utique & sepulturæ origo pervetusta. Cicero 2. *de legib.* 1. *Tuscul.* Tertull. *c.* 33. *de anima.* 42 Ossuarium inde *l.* 2. ℨ. *de sepulchro.* 43 Lucius 12. *placitorum* 10. & Pap. 20. *arrest.* 8. *arrest.* 4. refert idem permissum a Senatu Parisiensi fuisse cognatis advocati cujusdam majestatis damnati. 44 Vide *l.* 1. ℨ. *h. t.*

LIBER

LIBER QUADRAGESIMUS NONUS.

TIT. I.
DE APPELLATIONIBUS [1] ET [2] RELATIONIBUS [3].

De usu & utilitate appellationis. 1. *De rescripto.* 2. *De consultatione judicis.* 3. *De errore appellantis.* 4. *De forma libelli appellatorii.*

1. ULPIANUS lib. 1. de Appellationibus.

Appellandi usus quam sit frequens, quamque necessarius [4], nemo est, qui nesciat: quippe cum [5] iniquitatem [6] judicantium, vel imperitiam [re] corrigat, licet nonnunquam [7] bene latas sententias in pejus reformet: neque enim utique melius pronuntiat, qui novissimus sententiam laturus est. §. 1. *Quæsitum est,* an adversus rescriptum Principis provocari possit: forte, si Præses provinciæ, vel quis alius consuluerit, & ad consultationem ejus fuerit rescriptum: est enim quæsitum an appellandi jus supersit? Quid [8] enim si in consulendo mentitus est? de qua re extat rescriptum Divi Pii πρὸς τὸ κοινὸν [9] τῶν Θρᾳκῶν *ad communitatem Thracum*, quo ostenditur provocari oportere: verba rescripti ita se habent, Ἐὰν ἐπιστείλῃ τις ἡμῖν ἢ διὰ καὶ ἀντιγράψωμεν ἡμεῖς ὁτιοῦν, ὑπάρξει τοῖς βουλομένοις ἐπικαλεῖσθαι πρὸς τὴν ἀπόφασιν, εἰ γὰρ διδάξειεν ἢ ψευδῶς, ἢ οὐχ οὕτως ἔχειν τὰ ἐπεσταλμένα, οὐδὲν ὑφ᾽ ἡμῶν εἶναι δόξῃ προδιεγνωσμένον τῶν ὡς ἑτέρως ἐχόντων τοῖς γράφουσιν, ἀντεπεσταλκότων [10]. Id est, *si scripserit quisquam ad nos, & illi aliquid rescripserimus, volenti ad sententiam nostram provocare permissum erit: si enim docuerit* [11] *vel falso, vel non ita se habere quæ scripta sunt, nihil a nobis videbitur judicatum, priusquam contra scriptum fuerit, quemadmodum aliter res se habeat, quam nobis insinuatum fit.* §. 2. Huic consequenter videtur rescriptum, a consultatione judicis non esse appellandum, si quis [12] forte interlocutus fuit, Principem se consultaturum: cum possit post Rescriptum provocare. §. 3. Si quis in appellatione erraverit, ut puta cum alium appellare deberet, alium appellaverit: videndum, an error ei nihil officit? & si [13] quidem, cum *majorem judicem* appellare deberet, ita erravit ut minorem appellet: error ei nocebit: si vero majorem [14] judicem provocavit, error ei nihil oberit: & ita multis Constitutionibus continetur. † Denique, cum quidam Judicem ex [15] rescripto Principis a Consulibus accepisset, & *Præfectum Urbi* appellasset: errori ejus subventum est rescripto Divorum Fratrum, cujus verba hæc sunt, *Cum per errorem factum dicas ut a judice, quem ex rescripto nostro ab amplissimis Consulibus acceperas, ad Junium Rusticum [amicum]* [16] *nostrum Præfectum Urbi provocares, Consules* [17] *amplissimi* [18] *perinde cognoscant, atque si ad ipsos facta esset provocatio.* Si quis ergo vel parem [19], vel majorem judicem appellaverit, alium tamen pro alio: in ea causa est, ut error ei non noceat: sed si minorem, nocebit [20]. §. 4. Libelli [21], qui dantur appellatorii, ita sunt concipiendi, ut habeant scriptum [22], & a quo dati sint, hoc [23] est, qui appellet, & adversus quem, & a qua sententia.

2. MACER lib. 1. de Appellationibus.

Sed si apud acta quis [24] appellaverit, satis [25] erit, si [26] dicat, *Appello.*

3. ULPIANUS lib. 1. de Appellationibus.

Scio quæsitum, si quis non addiderit in [27] libellis, contra quem adversarium appellet, an præscriptioni subjiciatur? & puto, nihil oportere præscribi. §. 1. Sed illud cecidit in quæstionem, si plures habuerit adversarios, & quorundam nomina libellis [28] sint plexa, quorundam non: an æque præscribi ei possit ab his, quorum nomina comprehensa non sunt, quasi adversus ipsos adquieverit sententiæ? Et cum una causa sit, arbitror non esse præscribendum. §. 2. Certe si plures hi [sunt] adversus quos pronuntiatur, & quorundam nomina in libellis [29] sint comprehensa, quorundam non: hi soli appellasse videbuntur, quorum nomina libellis sunt comprehensa. §. 3. Quid ergo si causam appellandi certam dixerit [30]? an liceat ei discedere ab hac, & alienam causam allegare? an vero quasi forma quadam obstrictus sit? Puto tamen cum semel provocaverit, esse ei facilitatem [31], in agendo etiam aliam causam provocationis reddere, persequique provocationem suam quibuscumque modis potuerit.

De executione. 1. *De interpretatione sententiæ.* 2. *De eo cujus interest. De domino & procuratore.* 3. *De emptore, & venditore.* 4. *De debitore, creditore, & procuratoribus.*

4. MACER lib. 1. de Appellationibus.

Ab executore sententiæ appellare non [32] licet [33]. §. 1. Sed ab eo [34], qui sententiam male interpretari dicitur, appellare licet: si [35] tamen is interpretandi potestatem habuit, velut Præses Provinciæ, aut Procurator Cæsaris, ita tamen [36] ut in causis appellationum reddendis hoc solum quæratur, an jure interpretatum sit? idque etiam D. Antoninus rescripsit. §. 2. Alio condemnato is, cujus [37] interest, appellare potest [38], qualis est, qui per procuratorem expertus, victus est: nec procurator suo nomine appellet. §. 3. Item si emptor [39] de proprietate victus est, eo cessante, auctor ejus appellare poterit. Aut si auctor egit, & victus sit, non est deneganda emptori appellandi facultas: quid enim si venditor, qui appellare noluit, idoneus non est? Quinetiam si auctor appellaverit, deinde in causæ defensione suspectus visus sit, perinde defensio causæ emptori committenda est, atque si ipse appellasset. §. 4. Idque ita constitutum est in persona creditoris, cum debitor victus appellasset, nec ex fide causam defenderet. Quæ constitutio ita accipienda est, si interveniente creditore debitor de pignore victus provocaverit; nam & absenti [40] creditori nullum præjudicium debitor facit, idque statutum est. §. 5. Si procurator, qui judicio interfuit, victus sit; an ipse quoque per procuratorem appellare possit, videamus [41]: quia constat, procuratorem alium procuratorem facere non [42] posse. Sed meminisse oportet, quod procurator lite contestata dominus [43] litis efficitur, & ideo & per procuratorem appellare potest.

De sententia inter alios dicta. 5. *Quando appellandum, & quomodo.*

5. MARCIANUS lib. 1. de Appellationibus.

A Sententia inter alios dicta appellari non potest, nisi [44] ex justa causa: Veluti si quis in coheredum præjudicium se condemnari patitur, vel similem huic causam: quamvis & sine [45] appellatione tutus est coheres. Item fidejussores pro eo, pro quo intervenerint: Igitur & venditoris fidejussor emptore victo appellabit, licet emptor & venditor adquiescant. §. 1. Si heres institutus victus fuerit ab eo, qui de inofficioso testamento agebat: legatariis [46], & qui libertatem acceperunt, permittendum est appellare, si querantur per collusionem [47] pronunciatum: sicut Divus [48] Pius rescripsit. §. 2. Idem rescripsit, legatarios causam appellationis agere posse. §. 3. Sed & si in fraudem suam transactionem factam ab eo, qui appellasset, dicerent; idem dicendum est. §. 4. Sed & sine appellatione si fuerit transactum, similiter rescriptum est. §. 5. Si quis ipso [49] die, inter acta, voce [50] appellavit, hoc ei sufficit: sin autem hoc [51] non fecerit, ad libellos appellatorios dandos biduum [52], vel triduum computandum est.

De eo qui ad supplicium ducitur.

6. ULPIANUS lib. 2. de Appellationibus.

Non tantum ei [53] qui ad supplicium ducitur, provocare permittitur: verum alii quoque nomine ejus [54], non tantum si ille mandaverit, verum quisquis alius provocare voluerit: neque distinguitur, utrum necessarius ejus sit, necne: *credo enim humanitatis* [55] *ratione omnem provocantem audiri debere:* ergo & si ipse adquiescit sententiæ, nec quærimus, cujus intersit. † Quid ergo, si [56] resistat, qui damnatus est, adversus provocationem? Nec velit admitti *ejus appellationem, perire* [57] *festinans*? Adhuc putem differendum supplicium.

1 *Lib.* 7. *C.* 62. 11. *C. Theod. Nov.* 23. 75. 93. 115. 9. *Ecl.* 1. 2. *qu.* 6. 2. *Decr.* 28. 2. *Sexto* 15. 2. *Clement.* 12. Papo 19. *arrest.* 1. & *tit.* 2. *artic.* 2. & *Not.* 10. *c. des appellations*: Lucius 11. Plac. 10. Petr. Gregor. *syntagm.* 2. De appellationibus in causis criminalibus, vid. Clar. 5. *sentent.* §. *ult. c.* 94. 2 Appellat condemnatus ad superiorem. Judex qui sententiam tulit, de sententia lata, ejusque æquitate refert ad superiorem, eumque consulit. 3 *Lib.* 7. *C.* 61. 11. *C. Theod.* 29. 4 Imo non videtur necessarius: nam si sententia ex legibus est, frustra appellatur: si contra leges, ipso jure nulla est citra appellationem: adeo ut necesse non videatur appellare, *l.* 1. *infr. quæ sententiæ sine appellatione.* 5 9. *Ecl.* 1. *c.* 1. 6 Appellatio introducta ut sententia iniquitate vel imperitia lata corrigatur. 7 Tres negationes hic faciunt affirmationem. adde *l.* 8. *supr. de collat. bonor.* & *l.* 237. *infr. de verb. signif.* Ans. 8 Appellare ab ipso Principe ad eundem Principem licet: hoc est a male informato (ut loquuntur interpretes) ad bene informandum, *ut hic.* & *l.* 1. *l. ult. C. de relat.* & *ibi.* Bald. Martinus de Caraziis *tract. de Principe, n.* 42. vel ut Philippo regi Machætas dixit, a Principe dormiente ad ipsum vigilantem. vid. Plutarchi *Apophtheg. ubi de Philippo.* 9 Sic κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν, *l.* 37. *supr. de jud. l.* 5. §. 1. *supr. ad l. Jul. de vi publ.* commune Græcorum in Bithynia, *l.* 25 *infr. h. t.* 10 *Al.* ἀντεπεσταλκότων, id est, a Principis rescripto obreptitio, & ejus executione possumus appellare. 11 Id est, qui læsi sunt rescripto Principis, *Ecl. ib. c.* 2. 12 Judex scil. 13 A majore ad minorem judicem provocatio interposita, nulla est. 14 A minore ad majorem judicem, non proximum, sed extremum, interposita appellatio, appellanti non nocet. 15 Consules ex rescripto Principis judicem dare possunt. 16 Amici Principum præfecti urbi. Hinc illa formula apud reges nostros usitata, *à nostre aymé & feal.* 17 A sententia judicis a Consulibus dati, non ad præfectum urbi, sed ad ipsos consules appellatur. 18 Amplissimi Consules: Epitheton. 19 Imo eo casu error nocebit, cum par in parem imperium non habeat. *l.* 4. *supr. de recept. qui arbitr.* 20 Ad majorem vel parem judicem medio omisso male appellatur. Is tamen error non nocet, cum causa ad neutrum pervenit, sed ad eum qui legitime appellari debuit. Si ad minorem non proceditur, & perinde est ac si provocatum non fuisset. Bart. *hic.* 21 Idem observatur in restitutionibus. *l.* 18. *supr. de minoribus.* 22 Scriptam oportere esse appellationem, seu scripturam in appellatione requiri hinc colligunt: de quo tamen vide Socin. *reg.* 19. 23 *Ecl. ibid. c.* 2. de quibus vide *infr. de libellis dimissoriis.* Puto id innui in libello dimissorio judicis, a quo & ad quem rei & actoris nomina præscribi oportere. 24 Ἐν τοῖς πεπραγμένοις. *Ecl. ibid. c.* 3. Verbalis appellatio apud acta fieri debet. 25 Appellans a sententia definitiva, causam appellationis adjicere non tenetur, de quo vide Socinum *reg.* 14. [illegible] in interlocutoria. *l.* 4 [illegible] 1. *infr. h. t.* Goth. Jure Canonico requiritur scriptura, qua exprimitur causa appellationis *cap. Cordi* 1. *cap. appellationi* 9. *de appellat. in* 6. Ans. 26 Quis ipso die appellaverit [illegible] ipso die voce appellaverit [illegible] 27 [illegible] viva voce quis apud acta appellat, necesse non habet nomen ipsius judicis scil. & adversarii exprimere. 28 *Al.* in libellis sint complexa, *vulg. Hal.* hoc est, comprehensa, addita, enumerata. 29 Hæc verba, *in libellis*: Græci non legunt. *Ecl. ibid.* & recte, ut sit sensus, in verbali appellatione non est necesse nomen adversarii exprimere: in scripta, necesse est: siquidem illa breve spatium temporis habet, & recenti, ut ita dicatur, vulnere interponitur: ideoque a scrupulosis formulis relevanda. 30 Omnium appellantium nomen, non eorum contra quos appellatur in libello appellatorio esse oportet, *ut hic* & §. 2. *infr. h. t.* 31 Appellans tenetur de causam appellationis addere? In sola interlocutoria teneri putat Bart. hic. Ferrariensis *in forma appellationis a definitivo, in verbo Occasione* 2. 32 Executoris ab executione appellari non potest, nisi modum excedat: & gravamen reparari non possit nisi appelletur. *l.* 2. *infr. de appell. recip. c. novit. extr. de appell.* vel dolo ipse, vel adversarius agit. *l.* 3. §. *si executor.* 8. *supr. de neg.* nisi transactio interposita post sententiam executori exhibeatur: aut ei probetur novata sententia *l. neque* 22. *in fin. supr. de in jus voc. l.* 2. *supr. si quis cautiones l.* 4. §. *si ex conventione.* 4 *supr. de re jud.* nisi executor perperam interpretetur sententiam. §. 1. *infr. h. t.* aut sententia lata fuerit adversum absentem, neque ei imputari possit, cur non antea appellaverit. *l. si prætor.* 75 *in fin. supr. de jud.* nisi restitutio in integrum impetrata sit, aut literæ supplicationis civilis impetratæ *l. un. C. de in integr. rest.* [illegible] nisi executor injuria se exequatur, *l. si quis provocation.* 30. *C. de appell. l. lectos.* 12. *supr. de periculo & commod.* nisi per eum aliquis arbiter sit condemnatus. potest enim populus appellare ab executione sententiæ, *l. ad bestias* 31. *supr. de pœn.* vide Duenazum *in reg.* 41 & Soc. *reg.* 26 33 *l.* 21. *C. h. t.* nisi executor modum judicationis excedat, [illegible] *C. quor. appel.* tunc enim licet executori manus objicere, *l.* 5. *C. de jure fisci* Jure Gall[illegible] executori reus opponere se solet, & ab eo, si negligit oppositionem, appellare, at eo casu simplex oppositio vertatur in appellationem, id quod æquius [illegible] est, quam ex jure Romano, gravatus injustam defensionem permittere. Imbertus, Petr. Gregor. [illegible] Goth. Item non licet a præfecto prætorio, *l. unic. supr. de off. præfect. prætor.* vid. Bellapert. *h. c.* Ans. 34 A sententia judicis, qui præcedentem aliquam sententiam interpretatur, nulli appellare licet 35 Interpretandæ sententiæ jus habent præsides & procuratores Cæsaris. 36 Appellans ab interlocutoria, sed aliud si a definitiva, [illegible] causas speciales appellationis adjicere seu exprimere tenetur, de quo vide Socin. *reg.* 16. 37 60 [illegible] 4. *l.* 5. *l.* 14. *J. h. t. l.* 1. *J. de appell. recip. l.* 2 § 1 *J. quando appellandum.* 38 Etiam si ipse damnatus non appellet. 39 Venditor, emptore negligente, provocare potest. *Eclog. ibid.* 40 *l.* 3. *supr. de pign.* 41 Dic posse, quia per litis contestationem, litis factus est dominus. 42 Imo potest, *l.* 8. §. 3. *supr. mand.* [illegible] *in fin. l.* 23 *C. de proc.* 43 *l.* 23. *C. de proc.* 44 *l.* 4. §. 2. *supr. h. t.* 45 *l.* 2. *C. de fide instrum.* 46 *l.* 29. *supr. de inoff.* 47 *l.* 12. *C. de testam. manumiss.* 48 [illegible] 14 *infr. h. t. d. l.* 12. 49 *l.* 2. *supr. h. t.* illico, *l.* 14. *C. h. t.* Quando viva voce appellatur, statim & judice pro tribunali sedente appellari debet, alias nudus esset momenti appellatio. Masurius *in praxi* & Ferrariensis, *d. l. in verbo, in his scriptis.* 50 Duplex appellandi modus est, unus voce, alter scriptis perficitur. *infr. h. t.* 51 Qui appellat ex intervallo, semper de scripto appellare debet, *l.* 1. *in fin. supr. h. t.* 52 *l.* 1 §. 5. *infr. quando appelland.* hodie decem dies dati. *Nov.* 23 *cap.* 1. 53 *l.* 2. *in fin. supr. de pœnis.* 54 Appellare cuilibet licet pro eo, qui ad supplicium ducitur etiam eo invito. sed quid juris, si judex nolit aliquem admittere, & velit ulterius procedere? vide Guidonem Papæ *quæst.* 579. *num.* 9. Cœpoll. *caut.* 2. *n.* 4. Felinum *ad cap. cum super. n.* 2. 3. 4. & 5. *de re judic.* Mod. 55 Humanitatis ratione receptum est, ut quis pro damnato appellare possit. 56 Non auditur perire volens. *infr. h. t.* invitus redimi potest ab hoste. *Ast cnt si captivi, ibi. ratione habere contractum. C. de episc.* adde *l.* 52. § 10 *supr. pro socio l.* 69. *infr. de reg. jur.* [illegible] 45. *c. ea quæ.* 57 Nemo auditur perire volens, ut ea ratione, invito beneficium dari possit, & pro invito appellari, adde *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3 *supr. de liberali causa.* unde notat Rebuffus *proœmio constitutionum num.* 100. in regno Galliæ non admitti renunciationes appellationis in criminalibus, quod videlicet nemo perire volens audiri debeat.

De eo qui libellos publice proposuit.

7. MARCIANUS lib. 1. de Appellationibus.

CUm quidam propter violentiam [1] judicis non ipsi [2] a quo appellavit, dedit libellos, sed publice proposuisset: D. Severus veniam ei dedit, & permisit [ei] causas appellationis agere.

De convicio.

8. ULPIANUS lib. 4. de Appellationibus.

ILlud sciendum est, eum, qui provocavit, non debere conviciari [3] ei a quo appellat: cæterum oportebit eum plecti: & ita Divi fratres rescripserunt.

De libertate.

9. MACER lib. 2. de Appellationibus.

ILlud sciendum est, neque pupillum [4], neque Rempublicam [5], cum pro libertate judicatur, in integrum restitui posse: sed appellationem esse necessariam: idque ita rescriptum est.

De pluribus separatim condemnatis. 1. De condemnato in plures summas. 2. De rationibus adversus plures probatis. 3. De pluribus in unam summam condemnatis. 4. De communi causa.

10. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

SI qui separatim fuerint condemnati, quamvis ex eadem causa: pluribus eis appellationibus opus est. §. 1. Si quis cum una actione ageretur, quæ plures species in se habeat, pluribus summis sit condemnatus, quarum singulæ notionem Principis [6] non faciunt, omnes autem conjunctæ [7] faciunt: poterit ad Principem appellare.

§. 2. Sed cum adversus plures probatæ essent rationes, quæ eis nocerent, sufficit eis una [8] appellatio: quia uno titulo comprobatarum rationum omnes conveniebantur. §. 3. Quoties autem plures in unam summam condemnantur, utrum una sententia est: & quasi plures in unam summam rei sint promittendi, ut unusquisque eorum in solidum teneatur: an vero scinditur in personas sententia, quæritur? & *Papinianus* respondit, scindi sententiam in personas, atque ideo eos qui condemnati sint, viriles [9] partes debere. §. 4. Quod est rescriptum [10], in communi causa quotiens alter appellat, alter non: alterius [11] victoriam ei proficere [12], qui non provocavit: [hoc] ita demum probandum est, si una eademque causa fuit defensionis. Cæterum si diversæ, alia causa est: ut in duobus tutoribus procedit, si [13] alter tutelam gesserat, alter non attigerat: & is qui non gesserat, provocavit: iniquum est enim, qui idcirco agnoverat sententiam, quoniam gessisse se scit: propter appellationem ejus qui non gesserat, obtinere.

De pecunia ex necessitate judicis soluta.

11. IDEM lib. 3. de omnibus tribunalibus.

CUm ex causa judicati soluta esset pecunia ex necessitate [14] judicis ab eo, qui appellatione interposita meruerit meliorem sententiam: recipere eum pecuniam, quam solvit, oportet.

De creatione duumviri.

12. IDEM lib. 2. Opinionum.

SI constet, nullo [15] actu ex lege habito duumvirum creatum, sed tantum vocibus popularium postulatum, eisque tunc Proconsulem, quod facere non debuit, consensisse: appellatio in re aperta supervacua fuit.

De forma libelli appellatorii. 1. De una causa appellandi.

13. IDEM lib. 2. Responsorum.

APpellanti nihil obesse, quod [16] in libellis, a qua parte sententiæ appellaret, non significavit. §. 1. Non solere improbari appellationem eorum, qui vel [17] unam causam appellandi probabilem habuerunt.

De collusione. 1. Si herede non respondente secundum adversarium judicetur.

14. IDEM lib. 14. ad Edictum.

SI perlusorio [18] judicio actum sit adversus testamentum, an jus faciat judex, videndum? Et D. Pius [19], cum inter conjunctas personas diceretur per collusionem in necem legatariorum [20] & libertatum actum, appellare eis permisit, & hodie hoc jure utimur, ut possint appellare: sed & agere causam apud ipsum judicem, qui de testamento cognoscit, si suspicantur non ex fide heredem causam agere. §. 1. Quotiens, herede non [21] respondente secundum adversarium sententia datur, rescriptum est, nihil nocere neque legatis, neque libertatibus: & hoc Divorum Fratrum epistola continetur ad Domitium in hæc verba: *Quod absente [22] possessore, nec quoquam nomine ejus respondente pronuntiatum est: non habet rei judicatæ auctoritatem, nisi adversus eum solum, qui adesse neglexerit: quare his, qui testamento libertates, vel legata vel fideicommissa acceperunt, salvæ sunt actiones, si quas habuerunt, perinde ac si nihil esset judicatum: & ideo adversus eum qui vicit, permittimus eis agere.*

De servis.

15. MARCELLUS lib. 1. Digestorum.

SErvi appellare non possunt: sed domini [23] eorum ad opem servo ferendam possunt uti auxilio appellationis: & alius domini nomine id facere potest. Sin vero neque dominus, neque alius pro domino appellaverit: ipsi servo, qui sententiam [tristem] passus est, auxilium sibi implorare non denegamus.

An appellatione pendente aliquid novi fiat.

16. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

COnstitutiones, quæ de recipiendis, nec non, appellationibus loquuntur, ut nihil [24] novi fiat, locum non habent in eorum persona, quos [25] damnatos statim puniri publice interest, ut sunt insignes latrones, vel seditionum concitatores, vel duces factionum.

De duplici sententia in una causa. 1. De provocatione tutoris.

17. IDEM lib. 8. Regularum.

CUm in una causa separatim duplex [26] sententia divisa datur, veluti una sortis, alia usurarum: duplex appellatio necessaria est, ne alteram adgnovisse, de altera provocasse intelligatur. §. 1. Tutor pupillo datus, si [27] provocet [28], interim [29] pupillo curator dabitur. Sed si tutoris auctoritas fuerit necessaria, veluti ad adeundam [30] hereditatem, tutor ei [31] necessario dabitur, quoniam curatoris auctoritas ad hoc inutilis [32] est.

De domino provocante pro servo.

18. IDEM lib. 17. Responsorum.

LUcius Titius pro servo suo, qui ad bestias datus est, provocationem interposuit. *Quæro* [33] an hujusmodi appellationis causas per [34] procuratorem reddere possit? *Modestinus* respondit, posse.

De sententia contra jus.

19. IDEM lib. singulari de Enucleatis casibus.

SI expressim sententia contra juris rigorem [35] data fuerit, valere non debet, & sine [36] appellatione causa denuo induci potest. Non jure profertur sententia, si [37] specialiter contra leges, vel SC. vel constitutionem fuerit prolata. Unde si quis ex hac sententia appellaverit, & præscriptione summotus sit, minime [38] confirmatur ex hac præscriptione sententia: unde potest causa ab initio agitari.

De suspecta tutoris accusatione. De excusatione tutoris. 1. De procuratore in rem suam. 2. De militibus.

20. IDEM lib. singulari de Præscriptionibus.

QUi suspectum [39] tutorem facit, & qui de non recipienda tutela excusationem agitat, alieno nomine agere intelligendus est.

§. 1. Is vero qui in rem suam procurator datus est, intra biduum [40] appellare debet, quia suam [41] causam agit. §. 2. Militibus appellandi tempora non remittuntur: & victi si non provocaverint, & solemnia fecerint postea, non audiuntur.

De provocatione ad Principem. 2. Si magistratus creatus appellaverit. 3. De fructuum sequestratione.

21. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de Constitutionibus.

IMperatores *Antoninus* & *Verus* rescripserunt, appellationes, quæ [42] recto [43] ad Principem factæ sunt [44], omissis his ad quos debuerunt fieri ex imo ordine, ad [45] Præsides remitti. §. 1. Iidem rescripserunt ab judice, quem a Præside Provinciæ quis acceperat, non recte Imperatorem appellatum esse: ideoque reverti eum ad Præsidem debere. §. 2. Si Magistratus creatus appellaverit, collegam ejus interim utriusque officium sustinere: si uterque appellaverit, alium interim in locum eorum creandum: & eum qui [46] non juste appellaverit, damnum adgniturum, si quod Respublica passa sit: si vero justa sit appellatio, & hoc pronuncietur, eos æstimaturos, cui hoc adscribendum sit. In locum autem curatoris, qui annonam administraturus est, alium interim adsumendum, quoad usque appellatio pendeat. §. 3. Iidem rescripserunt. Quamvis [47] usitatum non sit post appellationem fructus agri

1 Propter metum judicis sufficit, ut appellatio proponatur coram vicinis & honestis personis. *Bart.* 2 Hinc collige de scripto appellantem judici saltem ostendere scripturam appellationis debere: ut autem eam judici prælegat, requiri negat Ferrariensis *c. appellatio. de appellat. in 6.* 3 *l. 42. supr. de injur.* Paul. 5. *sent.* 4. §. 17. *& tit.* 35. §. *ult.* 60. *Eclog.* 1. *c.* 2. vid. Petr. Greg. 38. *syntagm.* 3. *n.* 7. 8. 9. Goth. Adde Ræverd. *lib.* 1. *var. c.* 3. Ans. 4 *l.* 4. *C. si adversus libertatem.* 5 Respub. pupillo comparatur, *l.* 3. *C. de jure reip.* 6 Notionem prætoris, Hot. 4. *observ.* 18. *sic Quintilian.* 3. Non debes apud prætorem fideicommissum petere: sed apud Consules: major enim prætoria jurisdictione summa est. 7 Ut ad prætorem appellari possit, sufficit plures summas conjunctas facere ejus notionem, licet singulæ non efficiant, adde *l.* 11. *supr. de jurisdict.* 8 Id est, unius, adeo ut reliqui tacentes pro confessis non habeantur, neque suo silentio acquiescere intelligantur sententiæ, *l.* 1. *l.* 2. *C. si unus ex plurib. appell.* 9 Si plures una sententia condemnantur, quilibet in virilem tenetur *Bart. l.* 43. *supr. de re judic. l.* 1. *C. si plures una sent.* 10 Vid. *l.* 1. *l.* 2. *C. si unus ex plu. appellaverit.* 11 *l.* 4. §. 3. *supr. si servitus vindicetur.* 12 Imo non proficit, *l.* 1. *C. si in commun. eademque causa.* 13 Tutorum alter quando tutelam gessit, alter non gessit, diversæ causæ sunt; ideoque duobus illis condemnatis, unus appellans, alteri non proderit. 14 Si quis provocavit, coactus est per vim a judice adversario pecuniam solvere, in appellationis causa victor ea quæ dedit, recipiet. 60. *Eclog.* 1. *c.* 11. adde *Novell.* 119. *cap.* 5. 15 Sententia prolata contra judiciorum ordinem, sententiæ nomen non meretur. *l.* 4. *C. de sent. & interl.* Ideoque ab ea appellare supervacuum est. 16 Vide ad hanc l. Paponem 29. *Arrest.* 1. *art.* 35. 17 Adde *l.* 3. *in fin. supr. h. t.* 18 *Sic vulg.* prolusorio, id est, per collusionem habito. *infr. h. t.* Seneca 5. *de benef.* 8. *lusorie. l.* 50. *supr. de leg.* 1. lusorium edictum. *l.* 75. *supr. de judic.* lusorium imperium, *l. ult. supr. ne quid in loco public.* Haloand. & Hugo a Porta *l.* 50. §. 1. *supr. de leg.* 1. Proludere est etiam futurum certamen meditari, & exercendarum virium causa, confirmandique animi, simulacrum certaminis inire. Virgil. 3. *Georg.* & sparsa ad pugnam proludit arena. Juvenal. *satyr.* 5. Jurgia proludunt. Augustin. 2. *de civitate*, Scenicos ipsos domi hæc suæ proludendi causa, coram matribus agere puderet, quæ per publicum agunt coram Deorum omnium matre. Cicero divinationem suam in Verrem prolusionem vocat, in ea enim agebatur de constituendo accusatore Verris. Proludere ergo est aliquid agere, quod ad justum certamen pertineat. Prolusorium judicium est, cum super actione cognoscitur, quæ gravioris causæ sit quoddam præludium. Plin. 6. *epist. ad Ursum*, Tu existima quantum nos in ipsa pugna prælii, & certaminis maneat, cujus quasi prolusionem hæc contentio excitavit. vide Alciat. 3. *parerg.* 24. 19 Vide *l.* 5. §. 1. *supr. h. t.* 20 Adde *l.* 5. §. 1. *supr. h. t. l.* 29 *supr. de inoff.* 21 *l.* 50. §. 1. *supr. de legat.* 1. 22 *l.* 47. *l.* 63. *supr. de re judic.* 23 *l.* 18. *infr. h. t.* 24 Vide *infr. tit. nihil innovari appellatione interposita.* 25 *l.* 6. §. 9. *supr. de injusto.* 26 Paul. 5. *sent.* 33. §. 5. 27 *l.* 2. *supr. de tut. & curat. datis.* 28 Id enim potest. *l.* 4. *supr. de excus. tut.* 29 Vide quæ scripsi ad *l.* 4. *C. in quibus casibus tutorem habenti.* 30 *l.* 13. *supr. de tutoribus vel curat. datis.* adde *l. ult. in fin. C. de in litem dando tutore.* 31 Impuberi scilicet: vide quæ notavi ad *l.* 1. *supr. de verb. oblig.* 32 Cur inutilis est? quia aditio hereditatis (de qua hic agitur) animi & consilii est potius quam facti, ideoque aditio suppleri debet necessario tutoris auctoritate, neque sufficit curatoris auctoritas. Nam curator exequitur ea quæ sunt facti: tutor quæ consilii, animi, juris. Cujac. 4. *ad Afric. l.* 49. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* 33 Ratio dubitandi sumi potest ex *l. penult. in fin. supr. de public. judic.* 34 Adde *l.* 11. *supr. de publ. judic.* 35 Si in ea error manifestus continetur, & lata contra jus, vid. *l.* 1. §. 2. *infr. quæ sent.* 36 Imo appellare necesse est, *l.* 27. *l.* 32. *supr. de re judic.* 37 *l.* 1. §. 2. *infr. quæ sententiæ sine appellatione.* 38 Sententia contra jus lata nunquam firmatur præscriptione, vide *cap.* 18. *de reg. in* 6. 39 Adde *l.* 1. §. 14. *infr. quando appellandum. l.* 3. *infr. de appellationibus recipiendis.* 40 Hodie 10. dies dati. *Novell.* 23. *c.* 1. 41 Vide *l.* 1. §. 11. *infr. quando appellandum.* 42 Quæ in recto *Hal.* quæ retro *vulg.* Goth. vid. Bellapert. hic & Leonin. *Emend. lib.* 7. *cap.* 6. Gradatim appellari debere hic. Secus jure Canonico *cap.* 1. *c.* 7. *extr. de Appellat.* Ans. 43 Appellatio ad Principem mediis omissis non admittitur, *ut hic*, vide tamen exceptiones apud Socinum *reg.* 23. 44 Appellatio ad Principem omisso medio regulariter non admittitur: ut hic, & *cap. dilectis. extr. de appell.* Socinus late *in reg.* 23. Alciatus *lib.* 1. *dispunct. c.* 15. Felinus *ad cap. super quæstionum. n.* 14. *extr. de offic. deleg.* Mod. 45 *Nov.* 17. *c.* 3. *in fin.* 46 *l.* 1. *infr. si tutor.* Paul. 7. *sent.* 37. §. *un.* 47 A consuetis & solitis ex æquo & bono recedere licet. *l.* 9. §. 8. *supr. de R. G.*

de

de quo disceptatio sit, deponi: tamen, cum [1] populitarentur [2] ab adversario, æquum sibi videri fructus [3] apud sequestres [4] deponi.

De cognitione remissa ad Principem.

22. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

AD Principem remissa cognitio, ab eo circumduci [5] potest, qui remisit.

De judice dato ex consensu litigantium. 1. De judice dato ab eo qui dandi jus non habuit. 2. Si sententia adversus patrem dicta filius provocet. 3. De Edicto peremtorio.

23. IDEM lib. 19. Responsorum.

EX consensu litigantium circa [6] compromissum a Præside Provinciæ judice [7] dato, victus potest provocare. §. 1. Cum Procurator [8] Cæsaris, qui partibus [9] Præsidis non fungebatur, in lite privatorum jus dandi Judicis non habuisset, frustra provocatum ab ea sententia constitit, quæ non tenebat [10]. §. 2. Filiumfamilias, cum adversus patrem ejus de bonis, quæ per ipsum poterant adquiri, pronuntiatum esset, respondi, non nisi patris nomine potuisse provocare. §. 3. Eum qui cognovit Edictum peremptorium secundum ordinis causam [11] dari, placuit non recte provocasse: cum [12] in ejus potestate fuerit ante diem præstitutum pro tribunali respondentem, aut defensum, edicti denuntiationem rumpere.

De usuris. 1. De adolescente prosequente appellationem interpositam a suo curatore.

24. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

NEgotiorum gestor, vel tutor, vel curator bona fide condemnati appellaverunt: & diu negotium tractum est. *Quæsitum est*, appellatione eorum injusta pronuntiata, an quia tardius judicatum sit, usuræ [13] principalis pecuniæ medii temporis debeantur? *Respondit*, sedum ea, quæ proponerentur, dandam utilem actionem. §. 1. Curator juvenis adversus tutoris heredes judicio expertus appellationem interposuit, cum implesset autem XXV. annum ætatis juvenis, & in militia ageret, exequi appellationem desiit. *Quæro*, regressus a militia utrum ipse appellationem explicare deberet: an vero curatorem in eam rem conveniri oporteret? *Respondit*, ipsum [14] militem litem ad se pertinentem exsequi debere, secundum ea quæ proponerentur.

Ne quis appellare, neve Romam venire appellationis causa prohibeatur.

25. PAULUS lib. 20. Responsorum.

IMperator Alexander communi [15] eorum, qui in Bithynia sunt, Græcorum [16]. Appellare quidem qualiter quis prohibeatur a judicantibus, non video: quando licet aliam [17] viam tenentem, idem facere & celerius ad me pervenire. injuria autem & vi uti adversus [18] eos, qui appellant, & custodia militari circumsistere, & (ut simpliciter dicam) obstruere [19] illis eam ad nos viam interdicimus curatoribus, & ducibus gentium, & obediant huic meæ pronuntiationi, scientes, quod tantum mihi curæ est eorum qui reguntur libertas [20], quantum & illorum benevolentia & obedientia.

De causa ad Imperatorem remissa.

26. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

AD Imperatorem causam remissam [21] partibus consentientibus [22], Præses si ad ejus notionem pertinet, audire [23] potest.

De tutore & curatore.

27. IDEM lib. 5. juris Epitomarum.

TUtor si in negotio pupilli provocaverit, vel curator in adulti: heres ejus antequam [24] reddat rationes, appellationis causam persequi debet: nam post [25] redditas rationes, nec ipse tutor, nec curator appellationis merita probare cogitur.

De servo nomine domini appellante. 1. De condemnato, quia non exhibuit. 2. De tutoribus & curatoribus.

28. SCÆVOLA lib. 25. Digestorum.

CReditor cum fidejussoribus egerat, sed post judicium acceptum ad agendam causam ipse non adfuit: & cum absoluti essent fidejussores, servus [26] ejus appellavit. *Quæsitum est*, an appellatio, quam servus interposuit nomine domini, nullius momenti esset? *Respondit*, ejusmodi appellationem non esse observandam. §. 1. Jussus a judice exhibere secundum præceptum Præsidis Provinciæ rationes, quas apud se esse caverat, instrumentorum gratia data dilatione, nec postea exhibuit: ideoque secundum constitutionem recitatam: quia per contumaciam instrumenta non exhibuerat, cum petitor, quanti [27] sua interesset exhiberi, jurasset, facta erat condemnatio. *Quæsitum est*, an post jusjurandum appellationem interponere possit? *Respondit*, nihil proponi, cur [28] denegandum esset appellationis auxilium.

§. 2. Substituti tutores in locum legitimi tutoris experti cum eo tutelæ judicio, cum arbiter inique condemnavit, quam rei æquitas exigebat, a sententia ejus provocaverunt: pendente causa appellationis juvenes adoleverunt. *Quæsitum est*, cum omnis executio [29] hujus ad adultos pertineat, & causam ad se pertinentem idonee tueri possunt, an postulatio eorum contra quos appellatum erat, dicentium illos debuisse causas appellationis reddere, qui primi sunt experti, admittenda non sit? *Respondit*, eos [30] quorum tutela gesta esset, si vellent [31] causam exequi, non prohibendos. † Idem & in curatoribus observandum [est], si interim adultus ad legitimam [32] ætatem pervenit.

TIT. II.

A QUIBUS APPELLARI [33] NON LICET.

Propositio. 1. De Principe. 2. De Senatu. 3. De eo, qui professus est se non provocaturum. 4. De judice dato.

1. ULPIANUS lib. 1. de Appellationibus.

TRactandum est, a quibus appellare non liceat [34]. §. 1. Et quidem stultum est illud admonere a Principe [35] appellare fas nos [36] esse, cum ipse sit, qui provocatur. §. 2. Sciendum est appellari a Senatu [37] non posse Principem: idque oratione *D. Hadriani effectum*. §. 3. Si quis ante sententiam professus [38] fuerit, *se a judice non provocaturum*, indubitate provocandi auxilium perdidit. §. 4. Interdum Imperator ita [39] solet judicem dare, *ne liceret ab eo provocare*, ut scio sæpissime a D. Marco judices datos. † An & alius [40] possit ita judicem dare? videbimus? Et puto [non] posse.

De arbitro ad fidejussores probandos dato.

2. PAULUS libro singulari de Appellationibus.

QUæsitum est, in arbitros [41] qui ad fidejussores probandos dantur, an appellare licet [42]? quamvis hoc casu & sine appellatione quidam putent ab eo qui eum dedit, sententiam ejus corrigi posse.

TIT. III.

QUIS A QUO APPELLETUR [43].

De judice dato. 1. De mandata jurisdictione.

1. ULPIANUS lib. 1. de Appellationibus.

QUod dicitur, *eum [44] appellari, qui dedit judicem*, sic accipiendum est, ut & successor ejus possit appellari. Proinde & si *Præfectus Urbi* judicem dederit, vel Prætorio, ipse erit provocandus, qui eum dederit judicem. §. 1. Ab eo, cui quis mandavit jurisdictionem, non ipse [45] provocabitur: nam generaliter is [46] erit provocandus ab eo cui mandata est jurisdictio, qui provocaretur ab eo qui mandavit jurisdictionem.

De Proconsule & Legato.

2. VENULEIUS SATURNINUS lib. 2. de officio Proconsulis.

APpellari a Legatis Proconsul potest, & si multam dixerit, potest de iniquitate ejus Proconsul [47] cognoscere, & quod optimum putaverit, statuere.

De judice dato.

3. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

DAto judice a Magistratibus Populi Romani cujuscunque ordinis, etiamsi ex auctoritate Principis, licet nominatim judicem declarantis, dederint, ipsi [48] tamen Magistratus appellabuntur.

1 Propter malam administrationem, sequestratio rerum fieri debet, ne pereant. vide *l.* 22. §. 8. *supr. soluto.* vide Paul. 5 *sent.* 36. §. 1. *& ult. & l.* 5. *C. quorum appellationes.* 2 Popularentur, *Hal.* depopularentur, *vulg.* Sequestratio fructuum fieri potest, quoties metus est, ne possessor eos consumat, vide Ferrariensem in forma *sequestr.* 3 An & ipsum fundum? 4 Sequestratio fructuum appellatione pendente peti potest, justa nimirum de causa, *ut hic.* vide alias extensiones apud Socinum *reg.* 372. adde quæ dixi ad titulum Codicis *de prohibita sequestratione pecuniæ.* 5 Circumduci, *vulg. Hal.* An revocari, ut de ea postea ipse cognoscat? ultimum verius est. *l.* 26. *infr. h. t.* De circumductione actorum, vide *l.* 45. *supr. de re judic.* 6 Citra, *vulg.* 7 A judice partium consensu dato potest provocari. 8 *L.* 1. *C. de pedaneis judicibus.* 9 Procurator Cæsaris, præsidis partibus non fungens, jus dandi judicis non habet, fungens habet jurisdictionem etiam criminalem, tali munere functus est in Syria vice Præsidis Pontius Pilatus, de quo vide Cujac. 19. *observ.* 13 Robert. 10. *Animad.* 13. *in fin.* Ant. Mercat. *Notat.* 22. adde quæ scripsi ad *tit. de offic. procur. Cæsaris.* 10 Curita? vide *l.* 20. *supr. de jurisdict.* 11 Datum, *vulg.* 12 *l.* 73 *supr. de judic.* 13 Tutor aut curator, aut negotiorum gestor, si appellavit, diuque litem traxit, etiam medii temporis usuras solvit. 9 *Eclog.* 1. *c.* 23. *l.* 41. *supr. de usur. l.* [illegible] *supr. de re judicata.* 14 Juvenis, factus major, appellationem a suo curatore interpositam persequi debet *l. ult. in fin. infr. h. t.* 15 Commune quod dixi ad *l.* 1. § 2. *supr. h. t.* 16 Appellandi ad Principem libertas provincialibus data. Ideoque lege Julia de vi publica tenebatur, qui civem Romanum adversus provocationem vinxisset. *l.* 7. *supr. ad leg. Jul. de vi publ.* adde *act. Apost. cap.* 25. *vers.* 12. 17 Et qui itineris impedimentum allegat, non sufficit probare impedimentum per unum iter tantum. 18 Adde *Nov.* 82. *c.* 13. 19 Viæ a nullo præstruendæ sunt. 20 Subditorum libertas imperatori curæ esse debet. 21 Vide quæ scripsi ad *l.* 22. *supr. h. t.* 22 Volentibus non fit injuria. 23 Vide *l.* 22 *supr. h. t.* 24 *l.* 24. *supr. h. t. l.* 5. § 6. *supr. de administ. & peric. tut. l. unic. C. ut causæ post pubert. adsit tut. l.* 1. *supr. de fidejuss. tut. l.* 1. *C. de hered. tut.* 25 *l. unic. in fin. infr. si pendente appellat.* 26 Servus pro domino appellare non potest, adde *l.* 15. *supr. h. t.* 27 *l.* 68. §. 1. *supr. de rei vindic.* vide *l.* 53. *supr. de re judicata.* 28 Contumax in non exhibendo auditur appellans: error enim in causa principali potest revocari in causa appellationis. 29 Excusatio. *Hal.* 30 *l.* 24. *in fin. supr. h. t. l.* 9. *l.* 10. *C. h. t.* 31 Illi scil. contra quos appellatum est. 32 Legitima ætas quæ esset, dixi ad *l.* 27. *supr. de negot. gest.*

33 Appellare. *Hal. vulg.* 34 Vide Grammaticum *decis.* 35. quæ quidem decisio summe notanda est; nam ex ea probari fortassis posset ab exercitus auditore generali, ad cujus relationem Princeps sententiam mortis tulit, appellari licere. *Mod.* 35 A sententia Principis non conceditur appellatio. 9. *Eclog.* 1. *cap.* 28. nisi forte dicat a dormiente ad eundem vigilantem appellari posse, ut Machetas dixit Philippo. Plut. *Apophth.* aut ut alii loquuntur; a Principe male informato, ad bene informandum. Patiuntur quoque Principes causas iterum in suum auditorium induci, *l.* 18. §. 1. *supr. de minorib. Nov.* 113. *c.* 1. quia adversus rescriptum obreptitium appellari potest, *l.* 1. § 1. *supr. de appell.* 36 Non esse, *vulg. Hal.* 37 Senatus a sententia non conceditur appellatio. *Ecl. ibid.* Sed tamen Papo remedia adversus arresta quædam notat, revisionem, propositionem erroris & aliter supplicationem, Galli *requeste civile* vocant. Revisio fit ab alio Senatu: propositio erroris ad eundem Senatum remittitur a quo sententia lata est, nullis præterea aliis instrumentis de novo admissis: supplicatio admittit novas exceptiones, & productiones vel dolo, vel ætate, vel errore omissas. vid. Paponem 2. *Notar.* 10. *cap. des moyens contre arrests.* De supplicatione erroris obtentu, vide Lucium 5. *Placitorum* 6. adde Paponem 19. *Arrestor.* 8. *cap. de la forme des jugemens & arrests, & remedes contre iceux.* 38 In judicio scilicet; secus si extra. *l.* 7. *C. de juris & facti ignorant.* Quid si partes scriptura interveniente pactæ fuerint, se a sententia judicis non provocaturas? appellare non poterunt, *l. ult.* §. *ult. C. de tempor. appell.* 39 Imperator (non alius) potest delegare causam *appellatione remota*, nisi sententia iniqua fieret. 40 Alius ita, *vulg. Hal.* 41 Arbitris; *Hal.* 42 Licet *infr. h. t.* vide *l.* 9. *supr. qui satisdare coguntur.* Imo licet, *l.* 1. *C. de arbitris.*

43 Is qui judicem dedit scil. *C. de Episc. Nov.* 23. Princeps etiam appellatur a Præfecto annonæ, *l. ult. in fin. supr. quod cum eo.* a Præfecto urbi, *l.* 38. *S. de minor.* & a Præside, *l.* 39. *supr. de minoribus.* 44 *l.* 2. *C. de appell.* Hinc appellatio Polluci, & Moschopulo. ἔφεσις ἡ μεταγωγὴ καὶ ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν διαιτητῶν εἰς τοὺς δικαστάς. 45 Non qui, id est, delegatus. Zoanettus 9. *restit.* ita legendum monet. *Got.* Vide Goveanum *lib.* 1. *variar. lection. cap.* 46. Vaconium *lib.* 6. *declarat. c.* 84. Guidonem Papæ *quæstion.* 436. Mod. 46 Qui delegavit scilicet. 47 *l.* 9. §. 2. *supr. de officio proconsulis, & legati.* Goth. vid. Leonin. *lib.* 2. *emendat. cap. ult. num.* 15. Ans. Adde Govean. *lib.* 1. *var. lect. cap. penult.* Cujac. *lib.* 7. *observ.* 21. Menoch. *de arbitr. jud. lib.* 1. *quæst.* 71. S. L. 48 *l.* 1. *supr. h. t. l.* 1. §. 3. *supr. de appellation.*

TIT. IV.

QUANDO [1] APPELLANDUM SIT, ET INTRA [2] QUÆ TEMPORA.

Quando appellandum sit. De eo, quem deportandum Præses Principi scripsit. 1. *De tutela.* 2. *De muneribus & honoribus.* 5. *De tempore, intra quod appellandum est. Ex quo die computatur.* 11. *De causa propria, vel aliena.* 12. *De procuratore.* 13. *De tutore, defensore, curatore.* 14. *De suspectum tutorem accusante.* 15. *De absente.*

1. ULPIANUS lib. 1. de Appellationibus.

SI quidem in [3] insulam deportandum adnotaverit [4] Præses Provinciæ, & Imperatori scripserit, ut deportetur: videamus quando sit provocandum, utrum cum Imperator scripserit, an cum ei scribitur? Et putem, tunc esse appellandum, cum recipi eum Præses jubet, sententia prolata Imperatori scribendum, ut deportetur. Cæterum verendum est, ne sero sit ut tunc provocetur, cum Imperator insulam ei adsignaverit: comprobata enim sententia Præsidis tunc solet insulam adsignare. Rursus illud verendum est, si mendaciis [5] apud Principem oneravit eum, quem deportandum laborabat [6], intercludi illi viam provocandi. † Quid ergo est? recte dicetur humanitate suggerente, ut & hoc & illo tempore non frustra provocaretur [7], quia non adversus Principem [8], sed adversus judicis calliditatem provocavit. † Simili modo, & in decurione erit [9] probandum: quem punire sibi Præses permittere non debet, sed recipere eum in carcerem, & Principi scribere de pœna ejus. §. 1. Si quis tutor datus fuerit, vel [10] testamento, vel a quo alio, qui jus dandi habet, non [11] oportet eum provocare: hoc enim D. Marcus effecit: sed [12] intra tempora præstituta excusationem [13] allegandam habet, & si fuerit repulsa, tunc demum appellare debebit: cæterum ante frustra appellatur. §. 2. Alia causa est eorum qui ad aliquod munus [14], vel honorem vocantur, cum dicant se habere excusationem: nam non aliter allegare possunt causas immunitatis suæ, quam si appellationem interposuerint. §. 3. Solent [15] plerumque Præsides remittere ad ordinem nominatum [16], *ut Gaium Seium creent magistratum, vel alius quis honor, vel munus in eum conferatur*: utrum igitur tunc appellandum est, cum ordo decretum interposuerit, an vero a remissione, quam Præses fecerit, appellatio sit interponenda? Et [17] magis est, ut tunc [18] sit appellandum, cum ordo decreverit: magis enim consilium dedisse Præses videtur, quis sit creandus, quam ipse constituisse: denique ipse erit appellandus, non ab eo provocandum. §. 4. Sed & si Præses in ordine fuerit, (ut fieri adsolet [19]) cum ab ordine crearetur quis: ipse erit provocandus, quasi ab ordine, non ab ipso fiat appellatio. §. 5. Biduum [20] vel triduum appellationis ex die sententiæ latæ computandum erit [21]. Quid ergo, si sententia fuerit sub [22] conditione dicta [23]? utrum ex die sententiæ tempus computamus ad appellandum, an vero ex die, quo conditio sententiæ extitit? Sane quidem non [24] est sub conditione sententia dicenda, sed si fuerit dicta, quid fiet? & est utile [25], statim tempora ad appellandum computari debere. §. 6. Quod in sententiis præceptum est, ut vel altera die vel tertia provocetur, hoc etiam in cæteris observandum, ex quibus sententia quidem non profertur, appellari tamen oportere, & posse, supra relatum est. §. 7. Dies autem istos, quibus appellandum est, ad aliquid [26] utiles esse Oratio D. Marci voluit, si forte ejus a quo provocatur, copia non fuerit, ut ei libelli dentur: ait enim, *Is dies servabitur, quo primo adeundi facultas erit.* Quare si forte post sententiam statim dictam, copiam sui non fecerit is qui pronuntiavit, ut fieri adsolet, dicendum est, nihil nocere appellatori: nam ubi primum copiam ejus habuerit, poterit provocare. Ergo si statim se subduxit, similiter subveniendum est. §. 8. Quid igitur, si conditio horæ effecit, ut se reciperet? si forte dicta sit sententia jam suprema [27] hora? utique non videbitur se subtraxisse.

§. 9. *Adeundi* autem *facultatem* semper accipimus, si in publico [28] sui copiam fecit: cæterum si non fecit, an imputetur alicui, quod ad domum ejus non venerit, quodque in hortos non accesserit, & ulterius, quod ad villam suburbanam? magisque est, ut non debeat imputari: quare si in publico ejus adeundi facultas non fuit, melius dicetur, facultatem non fuisse adeundi. §. 10. Si quis ipsius quidem, a quo appellavit, adeundi facultatem non habuit, ejus autem quem appellavit, habeat copiam, videndum est, an ei præscribi possit: quod eum non adierit? & hoc jure utimur, ut si alterutrius adeundi fuit copia, præscriptio locum habeat. §. 11. In propria [29] causa biduum [30] accipitur. Propriam causam ab aliena quemadmodum discernimus? & palam est, eam esse propriam causam, cujus emolumentum vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet. §. 12. Quare [31] procurator, nisi in suam [32] rem datus est, tertium diem habebit, in suam autem rem datus, magis est, ut alteram diem observet: at si in partem proprio nomine, in partem [pro] alieno litigat: ambigi potest, utrum biduum, an triduum observetur: & magis est, ut suo nomine biduum, alieno triduum [33] observetur. §. 13. Tutores, item defensores rerum publicarum, & curatores adolescentium vel furiosi tertium diem habere debent, idcirco quia alieno nomine appellant. Ex hoc apparet, tertio die provocandum defensori, si modo quasi defensor causam egit, non suo nomine, cum obtentu alieni nominis suam causam agens tertio die appellare possit. §. 14. Si quis suspectum [34] tutorem faciens, non obtinuerit, appellare eum intra triduum debere *Julianus libro quadragesimo Digestorum* scripsit: profecto quasi pupilli defensorem. §. 15. Si adversus absentem fuerit pronuntiatum: biduum, [vel] triduum, ex quo quis scit, computandum est, non ex quo pronuntiatum est: quod autem dicitur, *absentem posse provocare, ex quo scit*, sic accipit, si [35] non in causa per procuratorem defensus est: nam si ille non provocavit, difficile est, ut hic audiatur.

Si appellationem procuratoris injustam esse pronunciatum sit. 1. *Si alius quam qui judicio expertus est, appellet.* 2. *De liberali causa.* 3. *De causa capitali.*

2. MACER lib. 1. de Appellationibus.

SI procuratorio nomine egeris, & victus appellaveris, deinde injusta appellatio tua fuerit pronuntiata, potest dubitari, num secundo [36] die appellare debeas, quia cum de tua appellatione injusta pronuntiatum sit, tua interfuisse videtur? sed rectius dicetur, tertia [37] die appellare te posse [38], quia nihilominus alienam causam defenderis.

§. 1. Sed si alius, quam qui judicio expertus est, appellet, qualis est, *cujus* [39] *interest*, an etiam tertia die appellare possit, videamus? sed dicendum est, secunda die appellare eum debere: qua [40] verum est, eum [41] suam causam defendere: contrarium [42] ei est, si dicat, idcirco sibi licere intra triduum appellare, quia videtur quasi alieno nomine appellare: quando, si velit causam suam alienam videri, semetipsum excludit: quia in aliena causa ei qui judicio expertus non est, appellare non liceat. §. 2. Si is, qui ex libertinitate [43] in ingenuitatem se defendebat, victus appellare omiserit, an pater ejus appellare possit, maxime si dicat eum in potestate sua esse, quæritur? sed si potest, quod magis probatur, secunda die, ut propria causa appellare debet. §. 3. Si pro eo qui [44] capite puniri jussus est, *necessaria persona* appellet, an tertia die audiri possit, Paulus dubitat? Sed dicendum est, hanc quoque personam, ut in [45] propria causa, secunda die appellare debere: quia qui sua interesse dicit, propriam causam defendit.

Si cum Imperatori scriberetur, exemplum literarum litigatori exhibitum sit.

3. IDEM lib. 2. de Appellationibus.

ILlud videamus, si cum Imperatori scriberetur, exemplum literarum litigatori editum sit, neque is appellaverit, & postea contra eum rescriptum sit: an appellare a literis pridem [46] sibi editis possit? quia [qui] tunc non appellavit, vera esse quæ scripta sunt, consensisse [47] videtur: nec audiendus est, si dicat eventum Rescripti sacri se sustinuisse.

TIT. V.

DE APPELLATIONIBUS RECIPIENDIS [48], VEL NON.

De eo cujus interest. De procuratore, vel negotiorum gestore.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

NOn solent audiri appellantes, nisi [49] hi, quorum interest, vel quibus mandatum est, vel qui negotium alienum gerunt, quod mox ratum [50] habetur. §. 1. Sed & cum mater filii rem sententia eversam animadverteret, provocaverit, pietati [51] dans, dicendum est, & hanc audiri debere; & si litem præparandam curare maluerit, intercedere non videtur, licet ab initio defendere non potest.

De interlocutione.

2. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

ANte [52] sententiam [53] appellari potest [54], si quæstionem in civili [55] negotio habendam judex interlocutus [56] sit: vel in criminali, si contra leges hoc faciat.

1 Paul. 5. *sent.* 32 id est, de temporibus, & reparationibus appellationum, 11. *Cod. Theod.* 31. 32. 33. *Nov.* 23. Dixi ad *l. ult. C. de temporib. & reparat. appellat.*
2 *Lib.* 7. *C.* 63. 3 Si quem. *vulg* Goth. Vid. Bellapert. h. l. hæc lex canonizata est *can.* 92 *causa* 2. *quæst.* 6. *in fin. v. si quem.* Ans. 4 *l.* 7. *supr. de interdict. & releg.* 5 *l.* 1. §. 1. *supr. de appellat.* 6 Laborat, *Vulg.* 7 Provocetur, *Vulg.* 8 Idem in Papa, Romanus *cons.* 241. 9 Vid. quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de bon. damnat. l.* 6. §. 7. *supr. de injusto.* 10 Vel ex testamento, vel a quovis alio. *Vulg.* 11 In hoc casu, *l.* 16. *supr. de excus. tut.* in aliis potest, *l.* 4. *supr. de excus. tut.* & breviter. Appellandi necessitas remittitur nominatis ad tutelam, curationemve, *ut hic* ut & veteranis ad alia munera vocatis, *l. veteranis.* 9. *C. quando provocare non est necesse.* Aliis non remittitur, si nominati sint ad munus aliquod vel honorem. 12 Appellationis, & excusationis proponendæ differentia. 13 *l.* 13. *supr. de excus.* §. 16 *Inst.* & *l.* 18. *C. de excus. tut.* 14 *l.* 1. *infr. de vacat. munerum.* Goth. vid. Cujac. *lib* 9. *obs.* 31. Ans. 15 Decurionum creatio more legeque municipali fiebat convocata curia: Plerunque præses consilium dabat curiæ, ut hunc vel illum nominarent. Id consilium decuriones nonnunquam sequebantur. nominato ita decurione quærebatur an appellandum esset ab ipso decreto, an vero a consilio vel remissione, id est, suggestione præsidis? Respondetur, appellandum esse a decreto, non a remissione seu consilio præsidis: appellandum, inquam, etiam ad ipsum præsidem qui consilium dedit, qui remisit nominandum, *ut hic* Quid si ab ipso præside nominatus sit a quo tandem nominatus appellabit? aut qui cum denique litigaturus sit? scripsi ad *l.* 59 *C. de decur.* 16 Scil. ut. *Vulg. Hal.* verum præstat leg., *nominandum.* 17 A decurionatus nominatione appellari potest, *l.* 4. *l.* 7. *l.* 11. *C. de appellat.* aut potius querela proponitur, *l. si nominatus. C. Theod. de decur.* sine observatione fatalium, *l.* 1. *C. de tempor. appell.* 18 Vide quæ scripsi ad *l.* 1. *in fin. supr. de dol. m. et & metus except.* Goth *can.* 29. *causa* 2 *quæst.* 6 Ans.
19 Decurionum nominationibus præsides interesse solent, *ut hic.* quinimo nominatio decurionis confirmanda erat judicio præsidum *l.* 59. *C. de decur.* 20 Hodie id immutatum est. *Nov.* 23. *cap.* 1 adde Paul. 5. *sentent.* 33. §. 1. 21 Tempus appellationis interponendæ currit a tempore sententiæ latæ, etiam si sententia fuerit conditionalis; Jason *ad l. si cui legetur. in princ. de leg.* 1. Tiraquellus *de retractu.* §. 1. *gloss.* 10. *n.* 47. *& seq.* Mod. 22 Sententia sub conditione dici non potest: vide tamen Socin. *regula* 379. 23 Vid. Jacob. Phil. Portium *in suis conclus. & reg. lib.* 4. *conclus.* 9. Decium *ad cap. super eo. n.* 17. *extra. de appell.* Franc. de Acceptant. *in suo tract. de sent. diffinit. & interlocutoria, qui inseritur in* 8 *vo. Tract.* Mod. 24 *l.* 37. *supr. de excus. tut.* 25 *l.* 7. §. 4. *in fin. supr. de interd. & relegat.* 26 Utiles sunt quod ad initium continui quod ad processum *Bart.* 27 Hora diei suprema, Solis occasus, *l.* 2. *infr. de verb. sign.* & in 12. Tab. solis occasus suprema tempestas est, suprema die., *l.* 7 §. 1. §. *soluto* adde Oldend. *tract. de sent. c. si noctu fuerit judicatum*, *l.* 2. § 31. §. *de orig. jur.* 28 Latitare non videtur qui in publico sui copiam facit, quique adiri facile a quovis potest. vide *l.* 7. §. 1. & 4. *supr. quibus ex causis in possess.* 29 *l.* 20. §. 1. *supr. de appell. l.* 5. § 5. *C. de appell.* 30 Hodie decem dies, *Novell.* 23. *cap.* 1. 31 Appellatio fit libello, in propria causa: in aliena, intra triduum ex die sententiæ, *ut hic.* & §. *biduum. supr. h. t. l. eos.* 6. §. *sin autem.* 5. *C. de appell.* 32 *l.* 2. *supr. de pactis.* 33 *l.* 2. *infr. h. t.* 34 *l.* 3. *infr. de appell. recipiend.* 35 Contumacia procuratoris non appellantis nocet domino. *Bart.* 36 Vide *l.* 1. §. 5. *supr. h. t. Novell.* 23. *in princ.* 37 *l.* 1. §. 14. *supr. h. t.* 38 Procurator ad agendum appellare potest, & appellationem persequi. 39 *l.* 4. §. 2. *supr. de appell.* 40 Quia verum est. *Hal.* 41 Fidejussor appellare suo nomine in quod sua interest, non autem alterius nomine debet. *Bart.* 42 Contrarius sibi repellitur ab agendo. *Bart.* 43 *l.* 1. *supr. de liberali caus.* adde *l.* 1. §. 1. *infr. tit. prox.* 44 *l.* 6. *supr. de appellat.* 45 Propriam causam defendere is videtur, qui sua interesse dicit. 46 Lite non contestata in causa appellatione ad sententiam definitivam perveniri potest, vide Socinum *reg.* 240. 47 Consentire actui facto per judicem pars videtur, si ei non contradicit. *Bologninus.*
48 Id est, quorum appellationes recipiuntur, vel non 7 *C* 65. 11. *C. Theod* 36. adde Paul 5. *sent* 35. 49 *l.* 2. §. 1 *supr. quando appelland.* Goth. vid. Bellapert. hic. Et est hæc *l. cum l.* 2. 4. & 4. *sq.* canonizata *c.* 30. *causa* 2. *qu.* 6 Ans. 50 Ratum reus habeat *Vulg.* 51 Pietati operam dando. *Hal* 52 Appellari a sententia interlocutoria jure civili non potest, *ut hic.* & *l. ante sententiæ tempus.* 7. *C. quorum appell.* Ad hanc tamen sententiam quatuordecim exceptiones apud Duenazium vide *regula* 52. 53 *Sub.* definitivam. 54 Imo non potest ab interlocutoria appellari, *l.* 7. *C. quorum appellation.* Potest appellari, si per appellationem injuria sententiæ restitui non potest: non potest, si interlocutoria totum negotium non perimit. *Bart.* 55 Quæstio in civili negotio non habenda. 56 Si per interlocutoriam infertur gravamen, quod restaurari non possit, ante sententiam appellari poterit, vide Socinum *reg.* 36.

De ſuſpecti tutoris accuſatione.

3. PAULUS lib. ſingulari Regularum.

INtra triduum appellare licet ei, qui de ſuſpecto [1] tutore egit, victuſque appellat.

De eo, qui fruſtratur, quod dicit ſe ſacrum reſcriptum expectare.

4. MACER lib. 1. de Appellationibus.

EJus, qui ideo cauſam agere fruſtratur [2], quod dicit ſe libellum Principi dediſſe, & ſacrum Reſcriptum expectare, audire deſiderium prohibetur: & ſi ob eam cauſam provocaverit, appellatio ejus recipi Sacris Conſtitutionibus vetatur.

De appellatione non recepta, & de impedimento poſt receptam appellationem facto.

5. ULPIANUS lib. 4. de Appellationibus.

EI [3], cujus appellatio non recipitur, ſufficit, ſi poſſit dicere, appellationem ſuam non eſſe receptam: quod quaqua [4] ratione doceat, admittetur ejus appellatio. §. 1. Non recepta autem appellatione, ſi quidem Principem appellari oportuit: Principi [5] erit ſupplicandum. ſin vero alius appellabatur, quam Princeps: ille erit adeundus. §. 2. Sed ſi quid aliud poſt receptam appellationem impedimento factum fuerit: eum adiri oportet, quem appellare quis debet. §. 3. Plane ſi appellatione non recepta [6] non ipſum adierit, quem debuit, ſed *Principem*: pro eo habebitur atque ſi is aditus eſt, qui adiri debuit: idque reſcriptis Imperatoris noſtri Antonini declaratur. §. 4. Plane ſi alium pro alio adiit, non Principem: nihil ei hic error proderit, licet non videatur ceſſaſſe. §. 5. Intra conſtituta [7] autem appellatoria tempora debet is cujus appellatio non eſt recepta, vel competentem judicem, vel Principem adire.

6. MACER lib. 2. de Appellationibus.

SCiendum eſt, cum appellatio non recipitur, præcipi ſacris Conſtitutionibus, omnia in eodem [8] ſtatu eſſe, nec quicquam novari [9], etiam ſi contra fiſcum appellatum ſit: eumque qui appellationem non receperit, opinionem ſuam confeſtim per relationem manifeſtare, & cauſam, pro qua non recepit appellationem, ejusque exemplum litigatori edere debere, Mandatis cavetur.

De teſtamento aperiendo. De annona militari. 1. De eo, quod ex edicto perpetuo decernitur. 2. De pignore.

7. PAULUS libro ſingulari de Appellationibus.

SI res dilationem non recipiat, non [10] permittitur appellare: ne [11] vel teſtamentum aperiatur, ut Divus Hadrianus [12] conſtituit: ne frumentum [13] in uſum militum in annonæ ſubſidia contrahatur: neve ſcriptus heres in poſſeſſionem inducatur. §. 1. Item ſi ex Perpetuo Edicto aliquid decernatur: id quo minus fiat non permittitur appellare. §. 2. Item quo minus pignus [14] vendere liceat, appellari non poteſt.

TIT. VI.

DE LIBELLIS [15] DIMISSORIIS [16] [QUI APOSTOLI [17] DICUNTUR].

Quando, a quo, & ad quem dantur. 1. Forma 2. De eo, qui petiit, & non obtinuit.

1. MARCIANUS lib. 2. de Appellationibus.

POſt appellationem interpoſitam literæ dandæ [18] ſunt ab eo, a quo appellatum eſt, ad eum qui de appellatione cogniturus eſt, ſive Principem [19], ſive quem alium: quas literas dimiſſorias, ſive Apoſtolos appellant. §. 1. Senſus [20] autem literarum talis eſt: appellaſſe (puta) Lucium Titium a ſententia illius, quæ inter illos dicta eſt. §. 2. Sufficit autem petiiſſe intra [21] tempus dimiſſorias inſtanter & ſæpius, ut [&] ſi non accipiat, id ipſum conteſtetur: nam inſtantiam repetentis dimiſſorias, conſtitutiones deſiderant. Æquum eſt igitur, ſi per eum ſteterit, qui debebat dare literas, quominus det: ne hoc accipienti noceat.

TIT. VII.

NIHIL [22] INNOVARI [23] APPELLATIONE INTERPOSITA.

De appellatione recepta, vel non. 2. De relegatione. 3. De deportatione. 4. De juſſo abſtinere ordine. 5. Si ex pluribus facinoribus appellatus propter quædam appellaverit.

1. ULPIANUS lib. 4. de Appellationibus.

APpellatione interpoſita, ſive ea recepta ſit, ſive non, medio tempore nihil [24] novari oportet: ſi quidem fuerit recepta appellatio, quia recepta eſt: ſi vero non eſt recepta, ne præjudicium fiat, quoad deliberetur, utrum recipienda ſit appellatio, an non ſit. §. 1. Recepta [25] autem appellatione, tamdiu nihil erit innovandum, quamdiu de appellatione fuerit pronunciatum. §. 2. Si quis ergo forte relegatus fuit, & appellaverit: non arcebitur, neque in Italia, neque in Provincia, qua relegatus eſt. §. 3. Propter eandem rationem, & ſi quis deportatus fuit ab eo, cui deportandi jus eſt, vel adnotatus: neque vincula patietur, neque ullam aliam injuriam, quam patitur, qui ſententiæ non adquieverat: integer [26] enim ſtatus eſſe videtur provocatione interpoſita. §. 4. Ergo & ſi abſtinere ordine juſſus ſit, & provocaverit: eadem ratione poteſt [27] cœtum [28] participare, cum hoc ſit conſtitutum, & ſit juris, neque pendente appellatione novetur. §. 5. Si quis ex pluribus facinoribus condemnatus, propter quædam appellavit, propter quædam non: utrum differenda pœna ejus ſit, an non, quæritur? & ſi quidem graviora [29] ſint crimina, ob quæ appellatio interpoſita eſt, levius autem id, propter quod non appellavit: recipienda eſt omnimodo appellatio, & differenda pœna. ſi vero graviorem ſententiam meruit ex ea ſpecie, ex qua non eſt appellatum: omnimodo pœna imponenda eſt.

TIT. VIII.

QUÆ SENTENTIÆ [30] SINE APPELLATIONE RESCINDANTUR.

Si judicetur non eſſe judicatum. 1. De errore calculi. 2. De ſententia contra jus. 3. De condemnatione abſentis. 4. De conventione & reconventione.

1. MACER lib. 2. de Appellationibus.

ILlud meminerimus: Si quæratur [31], judicatum ſit, necne, & hujus quæſtionis judex *non* [32] *eſſe judicatum* pronunciaverit, licet fuerit judicatum: reſcinditur, ſi provocatum non fuerit. §. 1. Item ſi calculi [33] error in ſententia eſſe dicatur, appellare neceſſe non eſt: veluti ſi judex ita pronunciaverit: *cum conſtet, Titium Sejo ex illa ſpecie quinquaginta, item ex illa ſpecie viginti quinque debere: idcirco Lucium Titium Sejo centum condemno* [34]: nam quoniam error computationis eſt, nec appellare neceſſe eſt, & citra provocationem corrigitur [35]. Sed & ſi hujus quæſtionis judex ſententiam centum confirmaverit, ſi quidem ideo, quod quinquaginta & vigintiquinque fieri centum putaverit: adhuc idem error computationis eſt, nec appellare neceſſe eſt: ſi vero ideo, quoniam & alias ſpecies vigintiquinque fuiſſe dixerit: appellationi locus eſt. §. 2. Item cum [36] contra ſacras Conſtitutiones judicatur, appellationis neceſſitas remittitur [37]. Contra Conſtitutiones autem judicatur, cum de [38] jure conſtitutionis, non de jure litigatoris pronuntiatur. Nam ſi judex volenti ſe ex cura muneris, vel tutelæ, beneficio liberorum, vel ætatis [39], aut privilegii excuſare, dixerit *neque filios, neque ætatem, aut ullum privilegium ad muneris, vel tutelæ excuſationem prodeſſe*: de jure conſtituto pronunciaſſe intelligitur. Quod ſi de jure ſuo probantem admiſerit, ſed idcirco contra eum ſententiam dixerit, quod negaverit *eum de ætate ſua, aut de numero liberorum probaſſe*: de jure litigatoris pronunciaſſe intelligitur: quo caſu appellatio neceſſaria [40] eſt. §. 3. Item cum ex Edicto peremptorio, quod [41] neque propoſitum eſt, neque in notitiam pervenit, abſentis [42] condemnatio ſit: nullius momenti eſſe ſententiam Conſtitutiones demonſtrent. §. 4. Si apud eundem judicem invicem petamus, ſi & mea & tua petitio ſine uſuris [43] fuit, & judex me priorem tibi condemnavit, quo magis tu prior me condemnatum habeas: non eſt mihi neceſſe pro hac cauſa appellare, quando ſecundum ſacras Conſtitutiones judicatum a me petere non poſſis, prius [44] quam de mea quoque petitione judicetur: ſed magis eſt, ut appellatio interponatur.

De eo, qui ſententiæ, 1. Vel judicis dati tempore non fuit in rebus humanis.

2. PAULUS lib. 3. Reſponſorum.

PAulus reſpondit, eum, qui in [45] rebus humanis non fuit ſententiæ dictæ tempore, inefficaciter condemnatum videri. §. 1. Idem reſpondit adverſus eum, qui in rebus humanis non eſſet, cum judex datus eſt: neque judicis dationem valuiſſe, neque [46] ſententiam adverſus eum dictam vires habere.

De præcepto impoſſibili.

3. IDEM lib. 16. Reſponſorum.

PAulus reſpondit, impoſſibile [47] præceptum Judicis nullius eſſe momenti. §. 1. Idem reſpondit ab ea ſententia, cui pareri rerum natura non potuit, ſine cauſa appellari.

1 *l.* 20 *ſupr. de appellat. l.* 1. §. 14. *ſupr. quando appellandum.* 2 Moratoriæ, id eſt, fruſtratoriæ appellationes non ſunt recipiendæ. Paul. 5. *ſent.* 35. §. 2. adde *l.* 6. *ſupr. de appellat.* 3 Appellatione interpoſita, ſive recepta ſit, ſive non, debet officium judicis conquieſcere, & attentata, per ſuperiorem revocari. *Bart.* 4 Quacunque. *Vulg.* 5 Adde *l.* 19. *C. de appellat.* 6 *l.* 1. §. 3. *ſupr. de appell.* 7 Quænam illa ſint, vide *l.* 31. *C. de appellat.* 8 Imo in alio, cum ſententia executioni mandetur, *Nov.* 126. *c.* 3. 9 *l. unic. infr. nihil innovari. l.* 3. *C. de appell. l.* 57. § *ult. ſupr. de admin. & peric. tut.* 10 Appellari non ſolet a ſtatuto iniquo, licet tamen, *ut hic*, appellari ab ejus executione. Bald. *in l. quisquis.* 6. *C. quorum appell. non recipiuntur.* vide Socinum *regula* 20. 11 *l.* 6. *C. h. t.* Paul. 5 *ſentent.* 35. §. 2. adde Paul. 1. *ſent* 6. §. 3. 12 Hanc legem refert Cujacius ad edictum D. Hadriani de vicеſima hereditatum. Cujac. apud Paul. 4. *ſent.* 6. 13 *l.* 2. *in fin. ſupr. de re judicata.* 14 A venditore pignorum non poteſt appellari fruſtra, id eſt, ſine cauſa. vid. Bart. *hic.*

15 De literis dimiſſoriis, Paul. 5. *ſentent.* 34. Goth. Vide ad hunc *tit. can.* 3. *cauſ.* 2. *quæſt.* 6 Anſ. 16 Dimiſſorii dantur a judice a quo appellatur, ei qui appellavit. 17 *l.* 1. *infr. h. t. l.* 32. §. 2. *C. de appellat.* Paul. 5. *ſent* 34. §. 1. *l.* 9 *infr. de jure fiſci.* Goth. Adde *l.* 106. *infr. de verb. ſignif.* Anſ. 18 *l.* 106. *infr. de verb. ſignif. l* 32. §. 2. *C. de appell* 19 *l.* 13. *ſupr. quib. ex cauſ. in poſſ.* 20 Forma libelli accuſatorii. 21 Id eſt, quintum diem. Paul. 5. *ſent.* 34. §. 2. Porro de temporibus appellationum dixi ad *l. ult.* §. 4. *C. de temporib. appell.*

22 Appellatione pendente, nihil novari oportet, *Edictum Juſtiniani* 8 *c.* 1. *l.* 1. *in fin. ſupr. ad SC. Turpill.* niſi judex ad quem appellatum eſt, ipſe innovet (nam is a quo appellatum eſt, novare non poteſt. *Gloſſ. in l. eos.* 6 §. 1. *C. de appell.*) etiam in præjudicium tertii, *l. creditor.* 60. *ſupr. mandati*, niſi id novetur, quod novari primo judicio potuit, *l. poſtquam.* 5. §. 1. *ſupr. ut legatorum nomine caveatur*, niſi appellatio palam perfuſoria ſit, *cap. cum appellationib.* 5. *de appellat in* 6. niſi appellatum ſit ab interlocutoria, *c. non ſolum.* 7. *de appell. in* 6. niſi fiat innovatio lege ita permittente, *l.* 4. *C. de temp. appell.* niſi appellando innovetur, *l.* 6. §. 3. *l.* 12. *C. de appell.* niſi partes ipſæ novationem fieri conſentiant. *Gloſſ. in c. ſignificante.* 69. *extr. de appell.* Vid. Socin. *reg.* 21. Adde huic legi viginti tres exceptiones quæ apud Duenazium *reg.* 442. 23 Adde Paul. 5. *ſent.* 36. *ſupr. de appell.* 24 Id eſt, neque exactio facienda, neque poſſeſſio auferenda, *l.* 3. *C. quando provocare. Nov.* 134. *c.* 3. *in fin.* 25 Adde *l.* 57. *ſupr. de admin. & peric. tut.* 26 Appellatione interpoſita, appellationis ſtatus integer manere debet. 27 Imo non poteſt, *l.* 7. *in fin. ſupr. de minorib.* 28 Id eſt, ordinem. 29 Accuſatus de majori crimine, appellans impedit executionem ſententiæ latæ in minori crimine.

30 Nullum quod eſt, mero jure reſcindi non poteſt, ſed facto tantum: quatenus ſcil. proceſſit, *l* 1. *ſupr. de feriis.* Nullum autem declarari petitur, vel actione de dolo, vel actione ex ipſo contractu, vel officio judicis, *Gloſſ. [illegible] in l ſi dolo C. de dolo* vel exceptione, ut *l* 1 *infr h. t.* Bald. *l* 3 *in fin. ſupr de inoff.* 31 Atqui ſuper re judicata non eſt judicandum, *l.* 9. *C. de ſententiis.* 32 Id eſt, pactis apparet 33 Error calculi ſi in ſententia expreſſus eſt, ſententia ipſo jure nulla eſt Vide Oldend *c.* 26. *de ſententia, & re judic.* 34 De formulis ſententiarum condemnatoriarum [illegible] *l* 1. §. 5. *ſupr. ad SC. Turpill.* 35 Imo nullo modo corrigitur, *l.* 1. *C. de errore calculi* Goth. Adde *l.* 2 *C. de re judic.* Anſ. 36 *l.* 19. *ſupr. de appellat. l.* 7. *C. quando provocare.* 37 Excipe *l.* 32. *ſupr. de re judicata.* 38 De jure conſtitutionis, & litigatoris, judicari differunt. 39 *l.* 26 *ſupr. de tutorib. & curat. datis.* 40 Sententia partium jura reſpiciens, etiamſi ſit contra jus, non eſt nulla, cum ab ea appellandum ſit, fallit in *l.* 6. § 1 *ſupr. de re judicat* Zaſ. 1. *Reſponſ.* 22. 41 Sententia nulla eſt, quæ abſentibus, nec citatis partibus lata eſt, *l* 47. *ſup de re judicata.* Vide Oldend. *c.* 90. *de ſententia, & re judicata.* 42 Ea, quæ altera parte abſente decernuntur, vim rerum judicatarum non habent. Paul. 5. *ſent* 5. § 5. adde *l.* 47. *ſupr. de re jud.* 43 Vide *l.* 11. *ſupr. de appellationib.* 44 Prior qui appellavit, prior agit, vide *l.* 29. *ſupr. de judiciis* 45 Mortuus condemnari non poteſt, *C. ſi pendente appellatione mors intervenerit*, *l.* 59. *in fin. ſupr de re judicata. l.* 74. §. 2. *ſupr. de judic. l* 191. *infr. de reg. jur.* 46 *l.* 47. *ſupr. de re judicata, l.* 7. *C. quomodo & quando jud.* Vide Oldend. *cap.* 27. *de ſententia, & re jud.* 47 Impoſſibile præceptum judicis nullius eſt momenti.

TIT. IX.
AN PER ALIUM [1] CAUSÆ [2] APPELLATIONUM REDDI POSSUNT.

I. ULPIANUS lib. 4. Appellationum.

QUæri solet, an per alium causæ [3] appellationis reddi possunt [4]: quæ res in rebus pecuniariis, & in criminibus agitari consuevit? Et in rebus [5] pecuniariis [6] sunt Rescripta, posse agi: verba Rescripti ita se habent: Divi fratres Longino, *Si tibi, qui appellavit, mandavit ut eum de appellatione, quam Pollia ad eum fecit, defenderes, & res pecuniaria est: nihil prohibet, nomine ejus te respondere: sin autem non sit pecuniaria causa, sed capitalis: per procuratorem agi non licet. Sed & si ea causa sit, ex qua sequi solet pœna usque [7] ad relegationem, non [8] oportet per alium causas agi: sed ipsum adesse auditorio debere sciendum est.* Plane si pecuniaria causa est, ex qua ignominia [9] sequitur: potest & per procuratorem hoc agi. † Idque erit probandum & in ipso accusatore, si appellaverit, vel si adversus eum sit appellatum. Et generaliter, quæ causa per alium agi non potest, ejus nec appellationem per alium agi oportet.

2. MACER lib. 2. de Appellationibus.

SI procurator absentis appellaverit, deinde rationes reddiderit: nihilominus ipse respondere debet. † Sed an eo cessante dominus litis respondere possit exemplo adolescentis, videamus? Magis tamen observatur, ut audiri debeat in causis appellationis reddendis is, cujus [10] absentis procurator appellavit.

TIT. X.
SI TUTOR, VEL CURATOR, VEL MAGISTRATUS CREATUS APPELLAVERIT.

De muneribus publicis.

I. ULPIANUS lib. 3. de Officio Consulis.

SI, qui ad munera publica nominati [11] appellaverint, nec causas probaverint: scient ad periculum suum pertinere, si quid damni per moram appellationis reipublicæ acciderit: quod si apparuerit, eos necessario provocasse, cui [12] adscribendum sit id damnum, Præses, vel Princeps æstimabit.

De tutore, & curatore.

2. HERMOGENIANUS lib. 5. juris Epitomarum.

TUtor vel curator retentus si provocaverit, & ante causam actam moriatur: propter periculum medii temporis, successores [13] ejus causas appellationis necesse habent reddere.

TIT. XI.
EUM, QUI APPELLAVERIT, IN PROVINCIA DEFENDI.

I. ULPIANUS lib. 4. de Appellationibus.

EUm, qui appellavit, oportere in provincia defendi in aliis [14] suis causis, etiamsi appellationis causa peregrinetur, D. Fratres *Decimio Philoni* rescripserunt.

2. MARCIANUS lib. 2. de Appellationibus.

HOc enim illis præstatur, ne necesse habeant se defendere, qui reipublicæ causa absunt [15].

TIT. XII.
APUD EUM, A QUO APPELLATUR, ALIAM CAUSAM AGERE COMPELLENDUM.

I. ULPIANUS lib. 4. de Appellationibus.

SI quis ex alia causa appellaverit a judice: an in [16] alia causa eundem judicem habere necesse habeat, videamus? & hodie hoc jure utimur: & tametsi appellatio interposita sit, tamen apud eundem judicem, a quo quis provocavit, compelletur alias causas, si quas habet, agere: nec utetur hoc prætextu, quasi ad offensum judicem non debeat experiri, cum possit denuo provocare.

TIT. XIII.
SI PENDENTE APPELLATIONE MORS [17] INTERVENERIT.

De eo qui successorem habuit vel non. 1. *De tutore.*

I. MACER lib. 2. de Appellationibus.

APpellatore defuncto [18], siquidem sine herede, cujuscunque generis appellatio fuit, evanescit: quod si [19] appellatori heres [20] extiterit: si [21] quidem nullius alterius interest causas appellationis reddi, cogendus non est peragere [22] appellationem: si vero fisci vel alterius, contra quem appellatum est, interest: heres causas appellationis reddere necesse habet. Nullius autem interest, veluti cum sine ademptione bonorum relegatus est. Nam si ademptis bonis relegatus, vel in insulam deportatus, vel in metallum datus, provocatione interposita decesserit: Imperator noster *Alexander* Pletorio militi ita rescripsit: *Quamvis pendente appellatione morte rei crimen extinctum sit: data tamen etiam de parte bonorum ejus sententia proponitur, adversus quam non aliter is, qui emolumentum successionis habet, obtinere potest, quam si in reddendis causis appellationis iniquitatem sententiæ detexerit.*

§. 1. Tutor quoque in negotio pupilli appellatione interposita si decesserit, heredem [23] ejus causas appellationis reddere necesse est, etiamsi rationes [24] tutelæ heres reddiderit: quia sufficit mortis tempore ad causas appellationis reddendas obligatum fuisse: sed divi *Severus* & *Antoninus* rescripserunt, non cogendum tutorem, post rationes redditas, causas appellationum reddere.

TIT. XIV.
DE JURE [25] FISCI [26].

Quibus ex causis fisco acquiritur. 1. *De bonis, quæ non sunt solvendo.* 2. *De bonis vacantibus.* 3. *De bonis requirendorum adnotatorum.* 4. *De causis statim motis & tractis ultra vicesimum annum.* 5. *Si causæ a priore nuntiatore proditæ dicantur.*

I. CALLISTRATUS lib. 1. de jure Fisci.

VAriæ causæ sunt, ex quibus nuntiatio ad fiscum fieri solet. Aut enim se quis quod tacite [27] relictum est, profitetur capere non [28] posse: vel ab alio præventus defertur: vel quod mors ab heredibus non [29] vindicatur: vel quod indignus [30] quis heres nuntiatur: vel quod Princeps heres institutus, & testamentum sive codicilli subrepti esse nuntiantur: vel quod dicatur quis thesaurum [31] invenisse, vel magni pretii rem minoris ex fisco comparasse: vel prævaricatione [32] fiscum victum esse, vel eum decessisse, qui in capitali crimine esset, vel etiam post mortem aliquem reum esse: vel domum restructam [33] esse, vel ab accusatione recessum, vel rem litigiosam [34] venundari: vel pœnam fisco ex contractu privato deberi: vel adversus leges commissum factum esse. §. 1. An bona, quæ solvendo non sint, ipso jure ad fiscum pertineant, quæsitum est? *Labeo* scribit etiam ea quæ solvendo non sint, ipso jure ad fiscum pertinere. Sed contra sententiam ejus Edictum perpetuum scriptum est, quod ita [35] bona veneunt, si ex his fisco adquiri nihil possit. §. 2. Divus Pius *Cælio Amaranto* ita rescripsit, vacantium bonorum nuntiationem quadriennio [36] finiri: idque tempus ex die, quo certum esse cœpit, neque heredem, neque bonorum possessorem exstare, computari oportere. §. 3. Præscriptio autem viginti [37] annorum, quæ etiam circa requirendorum adnotatorum bona observatur, ex Constitutione Divi Titi solet ex eo numerari, ex quo quid ad fiscum pertinere potuit. §. 4. Causæ autem quæ statim motæ sunt, & tractæ ultra vicesimum annum, differri [38] possunt etiam post vicesimum annum. §. 5. Illæque causæ, quæ a priore nuntiatore proditæ dicuntur, etiam post annos, quibus præscribi diximus, fisco nuntiari possunt.

De fama delatorum. 1. 2. *De instrumentis.* 3. *De contumacia delatoris, & possessoris,* 4. *Vel delatoris tantum.* 5. *De mandatore.* 6. *De servis & liberis.* 7. *De eo, qui se detulit.*

2. IDEM lib. 2. de jure fisci.

EX quibusdam [39] causis delationes suscipientium fama non læditur: veluti [40] eorum, qui non præmii [41] consequendi, item eorum, qui ulciscendi gratia adversarium suum deferunt, vel quod [42] [nomine] Reipublicæ [43] suæ quis exequitur causas: & hæc ita observari, plurifariam Principalibus Constitutionibus præcipitur. §. 1. Divus Hadrianus *Flavio Arriano* in hæc verba rescripsit: *Quin ei, qui instrumenta* [44] *ad causam fisci pertinentia, cum possit exhibere, non exhibet, nocere debeat: si verum aliter non invenitur, ea substracta esse credantur, quæ nocitura causæ ejus fuerint, dubitatum non est: sed nec alias dubitari oportet, quin non in aliam rem nocere debeant, quam in eam, qua desiderata sunt.* §. 2. Item Divi fratres ad libellum Cornelii Rufi rescripserunt, totiens edenda esse instrumenta, quotiens de jure capiendi,

1 Puta per procuratorem. 2 De reddendis causis appellationum. Paul. 5. *sent.* 35. 3 Merita appellationis, id est, causæ appellationis. 4 Causa principalis quando potest agi per procuratorem, tunc etiam causa appellationis per procuratorem agi potest. Anton. Rub. *ad l. servum quoque. §. publico. de procurator. n.* 45. Alexander de Imola *consil.* 90. *n.* 59. *inter consilia criminalia vol.* 1. Mod. 5 Res his pro lite, causa, & negotio sumitur. 6 Procuratore in re pecuniaria uti possumus in appellationum causis reddendis, *l.* 10. *C. de appell. l.* 3. *C. quorum appellationes.* Goth. Vide Menoch. *de arbitrar. jud. lib.* 1. *quæst.* 80. *n.* 91. S. L. 7 Imo ultra, nam per alium causæ reddi possunt pro damnato ad bestias, *l.* 18. *supr. de appellat.* 8 Meritum appellationis causæ capitalis, & ipsam rationem status non nisi per nosmetipsos persequi possumus: nemo enim absens, aut dari in servitutem potest, aut damnari, Paul. 5. *sent.* 35. §. 1. 9 *l.* 6. §. 1. *supr. de his, qui notantur.* 10 *l. ult. supr. de appell.*

11 *l.* 21. §. 2. *supr. de appellat.* 12 Vide *l. un. in fin. C. de sumptuum recuperatione.* 13 *l. un. infr. si pendente appellatione mors intervenerit, l. ult. in fin. C. si pendente appellatione.*

14 *l.* 26. *in fin. supr. ex quib. causis majores. l.* 2. §. 3. *supr. de judiciis.* 15 Vide *l.* 16. *infr. de legationibus.*

16 Qui provocavit a judice, non propterea potest eum in aliis causis tanquam inimicum recusare, cum ab eo denuo provocare possit. *Eclog.* 1. *c.* 51. Goth. Secus jure Canonico. *c.* 6. *cap.* 24. *extr. de appell.* Ans.

17 *L.* 7. *C.* 66. 7. *Cod. Theod.* 53. 18 Morte appellatoris sine herede defuncti appellatio evanescit. 19 Heres appellatoris non est cogendus appellationis causam persequi, si nullius privati intersit causas appellationis reddi. 20 *l.* 1. *l.* 3. *C. h. t. l.* 9. *in fin. infr. de jure fisc. l. ult. C. si reus, vel accusator.* 21 Is, cujus non interest, ad agendum non admittitur. hinc exceptio, Tua non interest, agere non potes. 22 Appellationem peragit, qui ad finem usque perducit. 23 *l.* 2. *supr. si tutor vel curator.* 24 *l.* 27. *supr. de appellat.*

25 *L.* 10. *C.* 1. *& passim toto tit. lib.* 10. *C. Theod.* 1. *de jure fisci & popul.* Paul. 5. *sentent.* 12. περὶ τοῦ δημοσίου, καὶ τῶν προνομιῶν, καὶ ἀγαγῶν αὐτοῦ. 60. *Eclog.* 2. adde Harmen. 1. *tit.* 1. περὶ δημοσίων, de privilegio fisci. 7. 6. 73. adde Paponem 24. *Arrest.* 16. *du fisque & amandes civiles*, de fisco, & ejus privilegio, vide Bossium *c.* 101. 26 De fisci tacita hypotheca, vide Negusantium *tract. de pignor. parte* 2. *membro* 4. *n.* 113. fiscalia, & publica quæ sint, vide 1. Harmen. 2. §. 53. Theoph. *Inst. de act.* vide sex libros M. Antonii Peregrini *de jurib. & privilegiis fisci.* 27 *l. un. C. de his, qui se deferunt.* 28 Accursius hic notat, deportatos, hæreticos, damnatos in metallum, natos ex damnato coitu, esse incapaces; id est, jus capiendi non habere. 29 *l.* 1. *C. ubi causa fiscales. l.* 1. *C. de his, quibus ut indign.* 30 De quo vide *l.* 3. *ff. de his, quæ ut indign.* 31 Hoc hodie remissum. *l.* 7. *in fin. C. de delatorib. lib.* 10. *tit.* 11. vide Basil. 1. *c.* 58. 32 *l.* 10. *supr. de divers. temporalib. l. unic. C. de sententiis adversus fiscum.* 33 Destructam. *Hal.* 34 Vid. *l.* 22. *infr. h. t.* 35 *l.* 4. §. 20. *supr. de fideicom. libert.* 36 *l.* 1. *C. de quadriennii præscript. l.* 6. §. 7. *supr. si quis omissa causa.* 37 *l.* 4. §. 1 *supr. de requirendis vel absent.* 38 Deferri προσαγγέλλεσθαι Græci, & Petrus Faber apud Cujac. *c.* 28. *de præscript.* 39 Adde *l.* 44. *infr. h. t. l.* 3. *C. de delatoribus. lib.* 10. *tit.* 11. 40 Delator non est, qui quid defert fisco, non ut præmium consequatur, sed ut suam, ac patriæ causam defendat: & ideo si non obtinuerit, infamia non notatur, *ut hic. & l.* 4. *C. de delatoribus. lib.* 10. *tit.* 11. *l. neminem.* 9. *C. ex quib. caus. infam. irrogatur.* Tanti interest præmio quid fiat an vindicta sui, suæve patriæ. 41 Præmia olim accusatoribus, & delatoribus constituta. *l.* 3. §. 13. *l.* 25. *supr. de SC. Silaniano* : dixi ad *l.* 8. *circa fin. supr. de accusat.* arbitrio judicum. *l.* 5. *in fin. ff. de in[illegible]r.* Tacit. 4. 5. 15. 5. Quint. 7. vel a lege *l.* 3. §. 13. *l.* 25. *supr. de SC. Silaniano*, pars dimidia. Frontin. 2. *de aquæductibus* : quarta in crimine repetundarum, & lege Papia, *Tacit* 4. *Suet Neron.* 6. id vulgare præmium videtur appellari in *l.* 13. §. 5. *infr. h. t.* Qua ratione, quasi turpi quæstu quodam abutentes ad calumnias prorumpebant. *l.* 8. *supr de accus.* tametsi exilio, & aliis pœnis adfecti a Tito, Domitiano, & Trajano. Suet. *in Tito* & Xiphilin *in Tito.* Martial. 1. *Epigramm.* Plin. *Panegyrico ad Trajanum.* adde Brissonium 3. *select.* 17. 42 Adde *l.* 33. *supr. de injuriis.* 43 Patria nobismet ipsis carior esse debet. *l.* 7. *C. de procurat. l.* 9. *C. ex quib. causis infam. l.* 3. *l.* 4. *C. de delatoribus. lib.* 10. *tit.* 11. 44 Vide *l.* 3. *supr. de edendo.* adde *l.* 2. *supr. de fide instrument.* Goth. in hunc §. vide Johann. Decher. *lib.* 2. *dissert.* 14. *num.* 3. Ans.

vel de jure dominii, vel de aliqua causa simili, re nummaria [1] quæratur: non [2] si de capitali causa agatur. §. 3. Senatus censuit, [ut] si neque delator [3], neque possessor tribus Edictis [4] evocati adfuerunt: delatoris quidem fidejussores teneantur, & ei postea publicam causam deferendi jus adimatur: possessoris autem jus idem esset, quod si delatus omnino non esset. §. 4. Quotiens tamen delator adesse jussus cessat, nec hoc fraude possessoris factum esse probabitur: Divus *Hadrianus* rescripsit, secundum possessorem pronunciari oportere: ita ut sententia comprehendatur, etiam delatores [5] edicto id comprehendisse.

§. 5. Divus Pius *Cæcilio Maximo* rescripsit, constitutionem patris sui, qua compelleretur delator edere *mandatorem* [6], ac nisi edidisset, ut in vincula deduceretur, eo pertinere non ut *delator* pœnæ subduceretur, si mandatorem haberet: sed ut mandator quoque perinde, atque si ipse detulisset, puniretur. §. 6. Imperator noster *Severus* Augustus constituit, ne servi delatores dominorum audiantur [7]: sed ut pœna coërceantur. Libertos quoque causæ mandatores contra patronos a Præsidibus Provinciarum pœna plectendos. §. 7. Complura sunt Rescripta Principalia, quibus cavetur non obesse errorem [8] cuiquam, quod ignarus juris sui ipse se detulerit. Sed extat eorundem Principum Rescriptum, ex quo videtur posse defendi, ita demum non nocere cuiquam se detulisse, si ea persona sit, quæ ignorare propter rusticitatem [9], vel propter sexum fœmininum [10] jus suum possit.

De tacito fideicommisso. 5. *De venditione*, 6. *Aut locatione rei fiscalis.* 7. *Si posteriori creditori fiscus successerit.* 8. *De debitoribus debitoris.* 9. *De liberali causa.* 10. *De thesauris.*

3. IDEM lib. 3. de jure fisci.

NOn intelligitur fraudem legi fecisse, qui rogatus est palam [11] restituere. Sed cum quidam testamento suo ita scripsisset, *Vos rogo, ut in eo, quod a vobis petii, fidem præstetis: perque* [12] *Deum, ut faciatis rogo*, & quæreretur, an id palam datum intelligeretur? *Julianus* respondit, non quidem apparere, quid ab heredibus ex hujusmodi verbis petitum est: quæri autem solere, quando intelligatur quis in fraudem legis fidem suam accommodare? Et fere eo jam decursum, ut fraus legi fieri videatur quotiens [13] quis neque testamento, neque codicillis rogaretur, sed domestica [14] cautione & chirographo obligaret se ad præstandum ei, qui capere non potest: ideoque dici posse ex suprascriptis verbis non esse legi fraudem factam. §. 1. Si quis palam [15] rogatus & [16] tacite esset, agitabatur, quid magis prævaleret: utrum id ipsum noceret, quod tacite rogatus esset: an prodesset, quod palam petitum esset: [&] Divus *Hadrianus* rescripsit in eo [17], quod cujusque fidei palam commissum est, non esse existimandum fidem suam in fraudem legis accommodasse. §. 2. Quando autem fraus interposita videatur, agendum est, id est, utrum exitus spectari deberet, an consilium? forte si tunc, cum tacite fideicommittebatur, non capiebat is, cui restitui jubebatur: mortis vero tempore capere poterat, vel contra? & placuit exitum [18] esse spectandum. §. 3. Tacita autem fideicommissa frequenter sic deteguntur, si proferatur chirographum, quo se cavisset [19], cujus fides eligitur, quod ad eum ex bonis defuncti pervenerit, restituturum. Sed & ex aliis probationibus manifestissimis idem fit.

§. 4. Cum ex causa taciti fideicommissi bona ad fiscum pertinent: omnia quæ in testamento utiliter data sunt, valent [20]: & ita Divus Pius rescripsit. §. 5. Divi fratres rescripserunt, in venditionibus fiscalibus fidem & diligentiam a procuratore [21] exigendam: & justa [22] pretia, non ex præterita emptione, sed ex præsenti [23] æstimatione constitui: *sicut enim diligenti cultura pretia prædiorum ampliantur: ita si negligentius habita sint, minui ea necesse est.* §. 6. Cum quinquennium [24], [in] quo quis pro publico conductore se obligavit, excessit, sequentis temporis nomine non tenetur: idque Principalibus Rescriptis exprimitur. Divus etiam *Hadrianus* in hæc verba rescripsit, *Valde inhumanus mos est iste, quo retinentur* [25] *conductores vectigalium publicorum, & agrorum, si tantidem locari non possint: nam & facilius invenientur conductores, si scierint fore, ut, si peracto lustro discedere voluerint, non teneantur.* §. 7. Si [26] posteriori creditori fiscus successerit: eo [27] jure utitur, quo is usurus erat, cui successit. §. 8. Multa Principalia sunt rescripta [28], quibus cavetur non aliter fiscum debitorum suorum debitores convenire, nisi [29] principales debitores defecerint, vel ex ratione fisci nomina facta liquido probentur, vel ex contractu fiscali debitores conveniantur. §. 9. D. Hadrianus *Flavio Proculo* rescripsit, cum in libertatem proclamat, qui ex bonis ad fiscum pertinentibus esse dicitur, judicium dari præsentibus [30], & agentibus etiam his, qui negotiis fisci solent intervenire: & hujusmodi liberales causæ, si non [31] interveniente fisci [32] advocato decisæ sint, in integrum restituuntur [33].

§. 10. Si in locis fiscalibus, vel publicis [34], religiosisve, aut in monumentis thesauri reperti fuerint: Divi fratres constituerunt, ut dimidia pars ex his fisco vindicaretur: item si in Cæsaris possessione repertus fuerit, dimidiam æque partem fisco vindicari. §. 11. Deferre autem se nemo cogitur, quod thesaurum invenerit, nisi ex eo thesauro pars fisco debeatur. [Qui autem] cum in loco fisci thesaurum invenerit, & partem ad fiscum pertinentem suppresserit, totum cum altero tanto cogitur solvere.

De pactis cum delatoribus.

4. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

IN fisci causis pacti cum delatoribus pro confessis habentur, si modo pretium [35], vel modicum [36], dederunt.

De venditione rei fiscalis.

5. IDEM lib. 16. ad Edictum.

SI Procurator Cæsaris rem aliquam vendiderit, quamvis duplum [37], vel triplum pro evictione promiserit: tamen fiscus simplum præstabit. §. 1. Si ab eo, cui jus distrahendi res fisci datum est, fuerit distractum quid fisci: statim [38] fit emptoris, pretio tamen soluto.

De fisco in privati jus succedente. 1. *De Cæsaris, vel Augustæ rationibus.*

6. IDEM lib. 63. ad Edictum.

FIscus, cum [39] in privati jus succedit, privati jure pro anterioribus suæ successionis temporis utitur [40]: cæterum posteaquam successit, habebit privilegium suum. Sed utrum statim atque cœpit ad eum pertinere nomen: an vero postea quam convenit debitorem, an postea quam relatum est inter nomina debitorum quæritur. & quidem usuras exinde petit fiscales, etsi breviores debeantur, ex quo convenit certum debitorem [41] & confitentem. At in privilegio varie rescriptum est: puto tamen exinde privilegio esse locum, ex quo inter nomina debitorum relatum nomen est. §. 1. Quodcunque privilegii fisco competit, hoc idem & Cæsaris ratio, & Augustæ [42] habere solet [43].

De liberali causa.

7. IDEM lib. 54. ad Edictum.

SI fiscus alicui status controversiam faciat, fisci [44] advocatus adesse debet [45]: quare si [46] sine fisci advocato pronunciatum sit: Divus Marcus rescripsit, nihil esse actum: & ideo ex integro cognosci oportere.

De actoribus bonorum non distrahendis.

8. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

BOnorum fisco vindicatorum actores [47] venundari a procuratoribus non possunt: & si distrahantur irritam fieri venditionem rescriptum est.

De morte rei.

9. IDEM lib. 17. Responsorum.

LUcius Titius fecit heredes sororem suam ex dodrante, uxorem Mæviam & socerum ex reliquis portionibus. ejus testamentum postumo nato ruptum est: qui postumus brevi & ipse decessit: atque ita omnis hereditas ad matrem postumi devoluta est: soror testatoris Mæviam veneficii in Lucium Titium accusavit: cum non obtinuisset, provocavit: interea decessit rea: nihilominus tamen apostoli [48] redditi sunt. *Quæro*, an putes extincta rea cognitionem appellationis inducendam, propter hereditatem quæsitam? *Modestinus* respondit, morte [49] reæ crimine extincto, persecutionem eorum, quæ scelere [50] adquisita probari possunt fisco competere posse.

De dubiis quæstionibus.

10. IDEM lib. singulari de Præscriptionibus.

NOn [51] puto delinquere eum, qui in dubiis [52] quæstionibus contra [53] fiscum [54] facile responderit.

De ære alieno.

11. JAVOLENUS lib. 9. Epistolarum.

NOn possunt ulla bona ad fiscum pertinere, nisi [55] quæ creditoribus superfutura sunt: id [56] enim bonorum cujusque intelligitur, quod æri alieno superest.

De damnatis in metallum.

12. CALLISTRATUS lib. 6. de Cognitionibus.

IN metallum damnatis libertas adimitur, cum etiam verberibus [57] servilibus coërcentur. Sane per hujusmodi personas fisco nihil ad-

1 In criminalibus causis ad fiscum delatis nemo tenetur edere. Bossius *tit. de fisco, & privilegio ejus* 101. *num.* 11. negat tamen Clarus fisco actori edendum in causa pecuniaria: idque ex mente omnium interpretum ait. 5. *sent.* 8. *ult. qu.* 27. 2 Imo tunc maxime, ne delicta sint impunita. 3 Delatores tribus edictis vocabantur. 4 *l.* 15. §. 2. §. 4. *l.* 42. §. 1. *infr. h. t. l.* 3. *C. de accusat.* Cic. 1. *epist.* 3. *& ad Q. Fratrem.* 5 Delatoris edicto. Cujac. 19. *obs.* 2. 6 *l.* 24. *infr. h. t.* 7 *l.* 6. *C. de delatorib. lib.* 10. *tit.* 11. nisi in crimine majestatis, Paul. 5. *sent.* 13. §. *ult.* 8 *l.* 13. *in fin. infr. h. t.* 9 Vide *l.* 3. §. 22. *supr. de SC. Silan.* 10 Fœmineum. *Hal.* 11 *l.* 103. *supr. de legat.* 1. 12 Dei nomen in obtestationibus, & precibus usurpari solitum, *ut hic*: Per Deum, ut id facias rogo, frequens est testatoribus cum jurisjurandi obtestatio ne heredes onerare, legati, ac fideicommissi præstatione per Deum, *ut hic*, & §. 1. *Inst. de fideic. hered. l.* 2. *C. comm. de legat.* per salutem Principis. *l.* 41. *C. de transact.* 13 *l.* 40. *infr. h. t. d. l.* 103. 14 Adde *l.* 5. *C. de probat. l.* 10 *supr. de his, quæ ut indign.* 15 Tacite possumus relinquere, quod etiam palam possumus. Quod tacite rogavi, idem possum palam rogare, *ut hic*: unde colligas: Tacita fideicommissa esse posse sine fraude: sicut & tacite pecunia credi potest sine fraude. Et tamen *tacita* cum dicimus, fraudes dicimus, sic *tacitum mutuum* apud Gellium 12. & *tacita pactio* dicitur, *l. penult.* §. 2. *supr. de bon. lib.* & apud Plin. 5. *epistol.* 16 Vide *l. ult. supr. de ritu* 17 Adde *l.* 123. §. 1. *supr. de leg.* 1. 18 Exitus in fraude spectandus est. 19 Cavisset is cujus. *Hal.* 20 *l.* 14. *infr. h. t.* 21 *Sub.* Cæsaris, de quo dixi ad titulum *supr. de officio Procuratoris Cæsaris.* 22 *l.* 50. *supr. de furt.* 23 Pretia justa non ex præterita emptione, sed ex præsenti æstimari oportet. *l.* 62. *in fin. supr. ad l. Falc.* 24 *l.* 7. *C. de locato.* 25 *l.* 9. §. 1. *supr. de publicanis.* imo retineri posse videntur in specie *l.* 11. *in fin. supr. de publican.* 26 Vide Cujac. 19. *observ.* 4. 27 *l.* 6. *infr. h. t.* 28 *l.* 2. *l.* 4. *C. quando fiscus, vel privatus. Novell.* 128. *c.* 3. 29 *l.* 2. *l.* 4. *C. quando fiscus, vel privatus.* 30 Vide quæ notavi ad *l.* 47. *supr. de re judicata.* 31 *d. l.* 47. 32 De fisci advocato, adde *l.* 7. *infr. h. t.* dixi ad *tit. C. de advoc. fisc.* 33 Dixi ad *l.* 33. *supr. de re judic.* 34 Publicis, non etiam religiosis. Zoanettus 27. *restit.* ob id reprehensus a Rob. 1. *recept.* 5. de thesauro dicam ad *Nov. Leon* 51. Goth. Facit ad hunc §. *cap. unic. Quæ sint regalia. Obst.* §. 39. *Inst. de rer. divis.* conciliat Chirond. *verisimil. lib.* 1. *cap.* 21. Ans. Adde Alciat. *lib.* 7. *parerg. cap.* 1. Augustin. *lib.* 1. *emend. cap.* 3. Rævard. *lib.* 4. *var. cap.* 4. S. L. Goth. Vide Forcatul. *in sphæra legali in fin.* Mod. 35 Vid. *l.* 2. *in fin.* ff. *h. t. l.* 29. ff. *eod.* 36 Imo id non tenet. *l.* 1. ff. *h. t.* 37 *l.* 56. ff. *de evict.* 38 Non prius, vide Cujac. 9. *obs.* 37 adde *l.* 15. §. 7. ff. *de re jud.* 39 Imo semper jus habet pignoris, *l.* 46. §. 3. ff. *h. t.* 40 *l.* 60. *in fin.* ff. *de cond. & dem.* atque ideo jus deliberandi habet. *l.* 19. *C. de jure delib.* Bald. Cin. Ang. Jas. Castr. Guido *quæst.* 208. Quin si rex succedit alicui vasallo dominum alium habenti, rex tenetur homagium facere illi domino, vel alium in feudo constituere. *Feud.* 10. Spec. *tit. de feud.* §. 1. *vers.* 24. *l. hic qui.* 4. *C. de conveniendis fisci debit. l.* 2. *C. de prædiis, & omnibus rebus navicular iorum. lib.* 11. *tit.* 2. 41 Debitore confitente. Cujac. 29. *observ.* 2. 42 *l.* 31. *supr. de legib. l.* 3. *C. de quadriennii præscriptione.* 43 Imo non solet. *l.* 57. *supr. de leg.* 2. Goth. Restringe, ut sit immunis a præstatione vectigalium. *l.* 9. §. *fin. supr. de publican.* Ans. 44 De fisci advocato, adde *l.* 3. §. 9. *in fin. supr. h. t. l. ult. infr. eod. & C. de advocatis fisci.* 45 Vide *l.* 1. *C. de repudiand. vel abstin. hered.* 46 *l.* 47. *supr. de re judicata.* 47 Vide *l.* 30. ff. *h. t. l. ult. supr. de off. præsid. l.* 16. *supr. de publican.* adde Cujac. 9. *obs.* 1. 48 Vide *l.* 1. ff. *de libellis dimissoriis.* 49 Vide *l. unic. supr. si pendente appellat.* 50 Dixi in *Epitome Feudor. tit. de act. empt.* 51 Dubia contra fiscum interpretanda, vide Antonium Negusantium, *tract. de pignor. membro* 4. *parte* 2. *num.* 117. *& sequent* ubi numero 118. definit, in causa onerosa in dubio fiscum præferri doti: in lucrativa postponi. *l.* 1. *C. de privilegio fisci.* Goth. Vide in hanc l. Math. Gribald Alciat *ad l.* 1. *ff. solut. matrim.* & in Ant. Cuch *de moratoria præscriptione n.* 45. & 47. Covarruv. *l.* 1 *var. resolut. cap.* 16. Ans. Adde Ant. Augustinum *lib.* 1. *emendat. c.* 5. Mod. 52 In dubio contra fiscum, vid. quæ not. ad *Novell.* 85. & Alciat. 3. *præsumpt.* 41. huc pertinet illud Capitolini de Marco Antonino philosopho, in causis compendii nunquam judicans favit. *l. unic.* §. 14. *in fin. C. de caduc. toll.* Goth. Adde Anton. Merend. *controv. lib.* 3. *cap.* 18. Alciat. *parerg. l.* 8. *c.* 6. Ans. 53 Imo non fisco, vide Edictum Justiniani 4. *c.* 2. §. 1. 54 Agentem præsertim actione pœnali ad pœnam & privilegiata, vide Dinum *ad c.* 85. *de reg. jur.* vide exemplum in *l. un. C. de caduc. tollend.* 55 Vid. *l.* 17. ff. *h. t.* 56 Bona dicimus, quæ ære alieno deducto supersunt, vide *l.* 72. *supr. de jure dot.* 57 Servilia verbera, *hic. & l.* 7. §. 2. *supr. de injuriis*, sunt flagra, flagella, lora, quibus rumpi servos in Comœdiis legimus. adde *l.* 9. §. 3. *l.* 15. §. 39. *l.* 17. §. 2. *supr. de injuriis.* (Nam liberi fustibus castigabantur ex eodem crimine, quo servi flagellis cædebantur,) *l. ult. supr. de injuriis. l.* 10. *l.* 28. §. 2. *supr. de pæn.* Seneca in ludo: & *libro de Clementia. l. in*

quiri, Divus Pius reſcripſit: & ideo quod legatum erat ei [1], qui poſtea in metallum damnatus erat, ad fiſcum non pertinere reſcripſit: magiſque ait pœnæ eos, quam fiſci ſervos eſſe.

De iis, qui ſe deferunt.

13. PAULUS lib. 7. ad legem Juliam & Papiam.

EDicto Divi *Trajani*, quod propoſui, ſignificatur, ut ſi quis, antequam cauſa ejus ad ærarium [2] deferatur, profeſſus eſſet eam rem, quam poſſideret, capere ſibi non licere, ex ea partem [3] fiſco inferret, partem ipſe retineret. §. 1. Idem poſtea Edicto ſignificavit, ut quæcunque profeſſa eſſet vel palam, vel tacite relictum ſibi, quod capere non poſſet, & probaſſet jam id ad fiſcum pertinere: etiam ſi id non poſſideret: ex eo quod redactum eſſet a Præfecto ærario, partem dimidiam [4] ferat. §. 2. Nihil autem intereſt, quæ cauſa impediat jus capiendi. §. 3. Id autem deferri debet, quod latet, non id quod fiſci eſt. §. 4. Ad heredes ejus, qui ſe detulerat, non videbatur præmium tranſire: ſed Divus *Hadrianus* reſcripſit, ut licet ante deceſſiſſet is qui ſe detulerat, antequam id quod detulerat fiſco addiceretur: heredi ejus præmium daretur. §. 5. Exſtat ejusdem *Hadriani* epiſtola, ut ſi is, qui ſe deferre poterat, morte præventus fuerit, heres ejus, ſi detulerit, præmium conſequatur: ſi tamen, inquit, liquebit defunctum ejus animi [5] fuiſſe, ut ſe vellet deferre: ſi vero idcirco diſſimulaverit, dum rem occultari ſperat: heredem ejus ultra vulgare [6] præmium nihil conſecuturum. §. 6. Item Divi fratres reſcripſerunt, heredes eorum quibus tacitum fideicommiſſum relictum eſt, ita demum [ex] beneficio Trajani deferre [ſe] poſſe: ſi is, cui datum fuerat, morte præventus eſſet, & ideo per anguſtias temporis deferre ſe non potuerit.

§. 7. Cum ante apertum teſtamentum, tacitum fideicommiſſum nunciatum eſſet ab his, qui fidem tacitam ſuſceperunt, deinde poſt apertas [7] a fideicommiſſario delatum eſſet: Divus *Antoninus* recipi profeſſionem ejus juſſit: neque enim dignam eſſe præmio tam præcipitem [8] feſtinationem prioris: & cum quis ſe nunciet non capere, potius confiteri de ſuo jure, quam aliud [9] deferre videtur. §. 8. Ad eos beneficium *Trajani* pertinet, qui ex defuncti voluntate relictum ſibi capere non poſſunt: ergo nec illud quod ſervo meo relictum eſt, deferre potero. §. 9. Eos qui quaſi indigni repelluntur, ſummovendos eſſe ab ejusmodi præmio: id eſt eos, qui de inofficioſo [10] egerunt, vel falſum dixerunt teſtamentum, qui usque ad finem litis oppugnaverunt teſtamentum. §. 10. Ei qui per errorem [11] ſe detulit, cum capere ſolidum poſſet, non nocere hoc Divus Hadrianus, & D. Pius, & fratres reſcripſerunt.

De libertatibus & legatis.

14. GAJUS lib. 2. ad legem Juliam & Papiam.

DIcitur, ex aſſe hereditates ex Silianiano cum fiſcus vindicaſſet; ut nec libertates, nec legata tueatur: quod aperte nullam habet rationem: cum ex quibuslibet aliis cauſis fiſco vindicatis hereditatibus, & libertates [13] & legata maneant.

De abolitione. 1. De delatore ſubjecto. 2. Si delator citatus, ad edictum non reſponderit. 3. De eo qui ſe detulit. 4. De contumacia delatoris. 5. De rationibus.

15. JUNIUS MAURITIANUS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

SEnatus cenſuit: ſi delator abolitionem petat, quod erraſſe [14] ſe dicat: ut idem judex cognoſcat, an juſta cauſa abolitionis ſit? & ſi erraſſe videbitur, det imprudentiæ veniam. ſi autem calumniæ [15]: hoc ipſum judicet, eaque cauſa accuſatori perinde cedat, ac ſi cauſam egiſſet [& prodidiſſet]. §. 1. Si quis delatorem ſubjecerit, tantum in ærarium deferat, quantum præmii nomine delator conſequuturus fuiſſet, ſi viciſſet. §. 2. Divus *Hadrianus* reſcripſit eandem pœnam delatorem ferre debere, ſi citatus ad Edictum [16] non reſponderit, qua teneretur, ſi cauſam non probaſſet. §. 3. Senatus *Hadriani* temporibus cenſuit, cum quis ſe ad ærarium detulerit, quod capere non potuerit, ut totum in ærarium colligatur: & ex eo pars [17] dimidia ſibi ſecundum beneficium D. Trajani reſtituatur. §. 4. Quod ſi tribus [18] Edictis a Præfecto ærario [19] adeſſe delator juſſus, venire noluerit: ſecundum poſſeſſorem ſit pronuntiandum: ſed ab eo qui ita adeſſe juſſus, reſpondente poſſeſſore non adfuerit, tantum exigendum, quantum apud ærarium ex ea cauſa quam detulerit, remaneret, ſi profeſſionem eam impleſſet. §. 5. Senatus cenſuit ut perinde rationes [20] ad ærarium deferat is, a quo tota [21] hereditas fiſco evicta eſt, vel univerſa legata: atque is deferre deberet a quo pars hereditatis vel legati evicta ſit.

§. 6. Si quis arguetur falſas rationes detuliſſe, de eo Præfectus ærarii cognoſcat quantam fraudem invenerit, ut tantam pecuniam in ærarium jubeat inferri.

De his qui ſe deferunt.

16. ULPIANUS lib. 18. ad legem Juliam & Papiam.

AIt [22] D. Trajanus, *Quicunque profeſſus fuerit.* † *Quicunque* accipere debemus tam [23] maſculum, quam fœminam: nam fœminis quoque quamvis delationibus prohibentur, tamen ex beneficio Trajani deferre ſe [24] permiſſum eſt. Necnon illud æque non intererit, cujus ætatis ſit is, qui ſe defert, utrum juſtæ an pupillaris. nam pupillis etiam permittitur deferre ſe ex quibus non capiunt.

De creditoribus.

17. MODESTINUS lib. 2. de Pœnis.

IN ſumma ſciendum eſt, omnium fiſcalium pœnarum petitionem creditoribus [25] poſtponi.

Qui deferre poſſunt vel non. 10. Si debitor fiſcalis creditori ſolverit.

18. MARCIANUS lib. ſingulari de Delatoribus.

DEferre [26] non poſſunt *mulieres* [27] propter ſexus infirmitatem, & ita Sacris Conſtitutionibus cautum eſt. §. 1. Item Clariſſimi [28] viri deferre non poſſunt. §. 2 Item damnati deferre non poſſunt: ut Divi fratres de eo reſcripſerunt, qui fuſtibus cæſus in opus publicum erat datus. §. 3. Item conſtitutionibus Principum prohibentur deferre illi, qui in metallum dati ſunt, hoc ideo, ne deſperati ad delationem facile poſſint ſine cauſa confugere. §. 4. Sed eas cauſas quas ante damnationem cœperunt deferre, poſſe eos etiam poſt [29] damnationem exequi, reſcriptum eſt. §. 5. *Veterani* quoque ſacris conſtitutionibus delatores eſſe prohibentur, propter honorem utique, & merita militiæ. §. 6. Item *Milites* propter honorem ſtipendiorum quæ merent, deferre prohibentur. §. 7. Sed communem cauſam ſibi cum fiſco quivis deferre poteſt: [hoc eſt, vindicare [30]:] nec per hoc famoſus eſt, licet in cauſa [ſua] non obtinuerit. §. 8. Item eos, qui *tutores* vel *curatores* fuerunt, non oportere deferre cauſam pupillorum vel adoleſcentum ſuorum Divi Severus & *Antoninus* [31] reſcripſerunt. Quod conſequens eſt obſervari & in eo, qui *quaſi procurator* negotia geſſit, & ita iidem Principes reſcripſerunt. † Iidem decreverunt, nulla conſtitutione prohibitum eſſe procuratorem [32] interrogari: ſed accuſare [33] eum, cujus negotia geſſit. Et tutorem, qui aut detulit, aut mandavit, ſeveriſſime puniendum reſcripſerunt. §. 9. Sed ne quidem is, qui aliquam vendidit rem, eandem deferre debet vel per ſe, vel per ſubjectam perſonam: ne alioquin pœnam patiatur dignam ſuæ perſonæ, ut & conſtitutum eſſe refertur. §. 10. *Papinianus* tam *libro ſexto*, quam *undecimo Reſponſorum* ſcribit, ita demum publicam auferri [34] pecuniam ei, qui cum erat creditor, in ſolutum pecuniam accepit, ſi aut ſciebat, cum accipiebat, publicum quoque eſſe debitorem, aut poſtea cognovit, antequam conſumeret pecuniam: ſed placet omnimodo ei pecuniam auferendam eſſe, etiam ſi ignoravit, cum conſumeret: & poſtea quidem Principes directam actionem competere ablata pecunia reſcripſerunt, ut & *Marcellus libro ſeptimo Digeſtorum* ſcribit.

19. PAPINIANUS lib. 10. Reſponſorum.

DEnique non eſſe præſtandas uſuras [35], cum pecunia revocatur, convenit: quoniam res, non perſona convenitur.

20. IDEM lib. 11. Reſponſorum.

SEd revocata pecunia, in fidejuſſorem liberatum utilis actio dabitur.

21. PAULUS lib. 3. Quæſtionum.

TItius, qui [mihi] ſub pignoribus pecuniam debebat, cum eſſet fiſci debitor, ſolvit mihi quæ debebat: poſtea fiſcus jure ſuo uſus, abſtulit mihi pecuniam. *Quærebatur*, an liberata eſſent pignora? *Marcellus* recte exiſtimabat, ſi id quod mihi ſolutum eſt, fiſcus abſtulit: non competere pignorum liberationem: neque differentiam admittendam eſſe exiſtimo intereſſe putantium, idipſum quod ſolutum eſt, an tantundem repetatur.

De venditione rerum fiſcalium. 2. De lite donata. 3. Si delator deſiſtat.

22. MARCIANUS lib. ſingulari de Delatoribus.

REs quæ in [36] controverſia ſunt, non debent a procuratore Cæſaris diſtrahi: ſed differenda eſt eorum venditio, ut Divus quoque *Severus & Antoninus* reſcripſerunt. Et defuncto Majeſtatis reo, parato herede purgare innocentiam mortui, diſtractionem bonorum ſuſpendi [37] juſſerunt. Et generaliter prohibuerunt rem diſtrahi a procuratore, quæ eſſet in controverſia. §. 1. Res autem nexas pignori diſtrahere procuratores poſſunt. Sed ſi ante alii res obligatæ ſunt jure pignoris, non debet procurator jus creditorum lædere. Sed ſi quidem ſuperfluum eſt in re, permittitur procuratori vendere ea lege, ut in primis creditoribus præcedentibus ſatisfiat: & ſi quid ſuperfluum eſt, fiſco inferatur, aut ſi acceperit totum fiſcus, ſolvat ipſe: vel ſimpliciter ſi vendidit procurator, jubebit pecuniam, quam deberi creditori privato fuerit probatum, exſolvi ei: & ita Divus Severus & Antoninus reſcripſerunt. §. 2. Lites donatas [38] ſe non ſuſcipere D. Pius reſcripſit, *licet bona relicturum ſe quis profiteatur*, vel partem bonorum donatam non ſuſcipere: & adjecit, & illum dignum fuiſſe puniri pro tam turpi, tamque invidioſo commento, &, niſi durum eſſe videbatur, in ultro venientem pœnam ſtatuere. §. 3. Sicut renunciare [39] cauſam nemo cogitur [40]: ita liberum arbitrium deſiſtendi ei non datur qui detulit, & ita Divus *Severus & Antoninus* reſcripſerunt, & idem eſſe, licet alieno

ſervorum. 10 *ſupr. de pœnis. l. levia.* 6. *ſupr. de accuſ. l. Pedius.* 4. §. 1. *ſupr. de incendio.* Porro levior fuit fuſtium, quam flagellorum caſtigatio. Nam fuſtigatio in modica caſtigatione ponitur, flagellorum in atrociſſima, & ſervil. *l.* 7. §. 2. *ſupr. de injuriis. l.* 10. §. 12. *in fin. ſupr. de in jus voc. l.* 23 *in fin. ſupr. de uſufr.* Ea ratione fuſtium admonitio dicitur quaſi levis *l. ictus.* 7 *ſupr. de pœnis.* Proinde quod dicitur *in l. ſi quid erit.* 11. *ſupr. de officio proconſulis:* Proconſulis legatum non habere jus atrociter verberandi, ad flagellationem referemus, adde Briſſonium 3. *ſelect.* 9.

1 *l.* 11. *ſupr. de alimentis. l.* 3. *ſupr. de his, quæ pro non ſcriptis.* 2 Ærarius, vel ærarium *l.* 4. §. 20. *ſupr. de fideicom. libert. l.* 9. §. 6. *ſupr. ad l. Jul. peculatus.* quidam hac voce intelligunt præfectum ærario. *l.* 42. *infr. h. t.* 3 *l.* 15. §. 3. *infr. h. t. l. unic. C. de his, qui ſe deferunt.* 4 Dimidia rei delatæ delatori ſui ipſius interdum data, *ut hic.* 5 Animus factis externis probatur, *ut hic:* adde *l.* 4. *ſupr. de doli mali & metus except.* 6 Præmium vulgare delatorum, quarta, Tacit. 4. *Annal.* hinc quadruplatores dicti a præmio quartæ, quam conſequebantur. Aſcon. *in Verrem.* Octava dabatur ſervis rei crimine majeſtatis. Joſeph. 19. ante erant arbitraria hæc præmia. Tacit. 6. *Annal.* & 16 & *hiſtoriarum* 4. Porro vulgare præmium hic appellatur quarta, bonorum rei ad differentiam ejus, quod edicto Trajani dabatur ſe deferentibus: quod dimidiam bonorum continebat, dixi ad *l.* 2. *ſupr. h. t.* de vulgari præmio delatoris, vide Cuj. 9. *obſ.* 3. 7 Apertas tabulas. *Hal.* 8 Adde *l.* 42. §. 2. *ſupr. de bon. libert.* 9 Quam alium. *Hal.* 10 *l.* 8. §. 14. *ſupr. de inofficioſo.* 11 *l.* 2. *in fin. ſupr. h. t.* 12 Vide *Ulp.* 13. 13 *l.* 3. §. 4. *ſupr. h. t. l.* 9. *ſupr. de SC. Silan.* 14 *l.* 10. *in fin. ſupr. de judic.* 15 *l.* 9. *C. de calum.* vide *l.* 10. *ſupr. de diverſis temporal.* 16 *l.* 2. § 3 *ſupr. h. t. l.* 42. § 1. *infr. h. t.* adde *l.* 7. *ſupr. de in integr.* ubi vide *Cujac.* 17 *l.* 13. *ſupr. h. t.* 18 Vide *l.* 2 §. 3. *ſupr. h. t.* 19 De Præfecto ærarii, dixi ad *l.* 42. *infr. h. t.* adde Cujac. *in l.* 9 *C. de jure fiſci.* Interim hic comes ſacrarum largitionum, theſaurorum, ſacri ærarii, de quo dixi ad *l.* 2. *C. ut dignitatum ordo ſervetur. lib.* 12. *tit.* 8. 20 *l.* 45. §. 4. *infr. h. t.* 21 Vide *l. quæ de tota.* 76. *ſupr. de rei vind.* 22 In edicto ſuo, *l.* 13. *ſupr. h. t.* 23 *l.* 13. *ſupr. h. t. l.* 1. *l.* 195. *ſupr. de verb. ſign. l.* 3. §. 3. *ſupr. de negot.* 24 Deferre niſi ſeipſam mulier non poteſt, adde *l. unic. C. de his, qui ſe deferunt.* 25 Fiſcales pœnæ creditoribus poſtponuntur. *l.* 11. *ſupr. eod. l. unic. C. pœnis fiſcal. credit. præf.* vide Paul. 5. *ſent.* 1. §. 10. 26 Adde *l. ult. C. de delatorib. lib.* 10. *tit.* 11. 27 Vid. *l.* 16. *ſupr. h. t.* 28 Id eſt, ſenatores: dixi ad *l.* 5. *ſupr. de curator. furioſo.* 29 *l.* 5. *in fin. ſupr. de publ. jud.* 30 Indicare, Cujac. 18. *obſ.* 22. 31 *l.* 2. *C. qui accuſare non poſſ.* 32 Vide Oldend. *c.* 4. *de teſtib.* 9. 33 Accuſare hic dicitur qui defert. Eſt, inquam, hic accuſator delator: hoc ideo quod delatores inter cætera crimina publica deferebant, ut & bona vacantia, caduca, ereptitia, commiſſa, tacita fideicommiſſa, vaga mancipia, theſauri inventionum. 34 Vide *l.* 5. *C. de privilegio fiſci.* 35 *l.* 5. *C. de privilegio fiſci.* 36 *l.* 1. *ſupr. h. t.* 56. *Ecl.* 2. *c.* 20. 37 *l.* 20. *ſupr. de accuſationibus.* 38 *l. ult. ſupr. qui teſt. l. penult. ſupr. de her. inſt.* §. *ult. Inſt. quib. mod. teſt. l.* 1. *l.* 2. *C. ne fiſcus, vel reſp.* Paul. 5. *ſent.* 12. §. 7. 39 Nunciare. *Hal.* 40 *C. ut nemo invitus.*

mandato detulisset. Plane rescripserunt, delatorem audiendum, volentem a lite desistere [1], si sibi mandatorem [2] subtractum quæratur.

23. CALLISTRATUS lib. 2. de jure Fisci.

DE eo delatore, qui causam solus agere instituerat non habita mentione mandatoris, si postea desistat prætendens mandatorem causæ decessisse: puniendum Divi fratres rescripserunt.

De probationibus.

24. MARCIANUS lib. singulari de Delatoribus.

NOn tantum delator punitur, si [3] non probaverit: sed & mandator quem [4] exhibere debet delator.

25. ULPIANUS lib. 19. ad Sabinum.

EST & decretum ab Imperatore *Severo*, & constitutum, nullo [5] modo exigendum quem probare, unde habeat, circa delationes fiscales: sed delatorem probare debere, quod intendit.

De emancipatione.

26. IDEM lib. 31. ad Sabinum.

CUm quidam capitis [6] reus [7] emancipasset filium, ut hereditatem adiret, rescriptum est, non [8] videri [9] in fraudem fisci factum, quod adquisitum non est.

De morte uxoris non defensa.

27. IDEM lib. 34. ad Edictum.

CUm mortem [10] maritus uxoris necatæ non defendit, Divus Severus rescripsit, dotem fisco vindicandam: prout ad maritum pertineat.

De generali hypotheca.

28. IDEM lib. 3. Disputationum.

SI, qui mihi obligaverat *quæ habet, habiturusque esset* [11], cum fisco contraxerit: sciendum est in re postea [12] adquisita fiscum potiorem esse debere, *Papinianum* respondisse: quod & constitutum est: prævenit enim causam pignoris fiscus.

De delatore corrupto. 1. *De falsi testamenti accusatione.* 2. *De morte defuncti non defensa.*

29. IDEM lib. 8. Disputationum.

EJus [13], qui delatorem [14] corrupit, ea conditio est, ut pro victo habeatur: nam in fiscalibus causis id constitutum est. Sed enim hæc pœna magis est, ut adversus ipsum locum habeat, qui delatorem redemit: cæteroquin adversus heredem ejus transire non debet: nec enim exinde perit causa, ex quo redempta est, vel actio perimitur, vel condemnatio facta videtur: verum oportet constare prius [15], & de crimine pronunciare. † Plane si forte de retractanda causa agatur, quæ semel judicata est per delatoris corruptelam: mortuus corruptor non efficiet, quominus agi possit, atque retractari causa: hic enim non pœnæ, sed causæ restitutio est. §. 1. Eum, qui falsum testamentum dixit, posse adire hereditatem constat: sed denegatis ei actionibus fisco locus erit: & obligationes, quas adeundo confudit [16], non restituuntur. §. 2. Nam & in eo, qui post aditam hereditatem defuncti mortem non defendit, Imperator noster cum patre rescripsit, obligationes confusas non resuscitari.

De actoribus bonorum.

30. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

NE procuratores Cæsaris bonorum actores [17] quæ ad fiscum devoluta sunt alienent, Imperatores *Severus & Antoninus* rescripserunt: & si manumissi fuerint, revocantur ad servitutem.

De bonis obsidum, vel captivorum.

31. IDEM lib. 4. Institutionum.

DIvus Commodus rescripsit, Obsidum [18] bona, sicut captivorum [19], omnimodo in fiscum esse cogenda.

32. IDEM lib. 14. Institutionum.

SEd si accepto [20] usu [21] *togæ* [22] *Romanæ*, ut cives Romani semper egerint, Divi fratres procuratoribus hereditatem rescripserunt *sine dubitatione jus eorum ab obsidis conditione separatum esse beneficio principali*: ideoque idem jus eis servandum quod habent, si a legitimis civibus Romanis heredes [23] instituti fuissent.

De eo, qui debitoris fisci hereditatem adierit.

33. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

EUm, qui debitoris fisci adiit hereditatem, privilegiis fisci cœpisse esse subjectum.

De adversario, vel judice corrupto.

34. MACER lib. 2. Publicorum.

IMperatores *Severus & Antoninus* [Asclepiadi] ita rescripserunt: *Tu, qui defensione omissa* [24] *redimere sententiam maluisti, cum tibi crimen objiceretur, non immerito quingentos solidos inferre fisco jussus es: omissa enim ipsius causæ inquisitione, ipse te huic pœnæ subdidisti: obtinendam est enim, ut hi, quibus negotia fiscalia moventur, ad defensiones causæ bona fide veniant: non adversarios, aut judices redimere* [25] *tentent.*

Si alter hereditatem vindicet, alter ad fiscum pertinere dicat.

35. POMPONIUS lib. 11. Epistolarum.

APud *Julianum* scriptum est: si privatus ad se pertinere hereditatem Lucii Titii dicat, altero eandem hereditatem fisco vindicante: *quæritur*, utrum jus fisci ante [26] excutiendum sit, & sustinendæ actiones cæterorum, an nihilominus inhibendæ petitiones creditorum singulorum, ne publicæ causæ præjudicetur? idque Senatusconsultis expressum est.

De tributis.

36. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

PRædiis a fisco distractis, præteriti temporis tributum eorundem prædiorum [onus] emptorem [27] spectare placuit [28].

De pœna.

37. IDEM lib. 10. Responsorum.

QUod placuit, *fisco non esse pœnam petendam, nisi* [29] *creditores suum recuperaverint*: eo pertinet, ut privilegium in pœna contra creditores non exerceatur, non ut jus commune privatorum fiscus amittat [30].

De fructibus. 1. *De eo, qui pecuniam ad sui temporis administrationem pertinere contendit.*

38. IDEM lib. 13. Responsorum.

FIscus in quæstione falsi testamenti non obtinuit: priusquam autem ea quæstio decideretur, alio nuntiante bona postea vacare constitit; fructus post primam litem absumi non oportuisse respondi: neque enim ad Senatusconsulti beneficium scriptum heredem pertinere controversia mota. §. 1. Delatoris opera non esse functum respondi, qui fisci pecuniam, quam alius tenebat, ad sui temporis administrationem pertinere, quamvis probare non potuisset, contendit; quoniam [31] propriam causam egerat.

De bonis citra pœnam exilii perpetuam non confiscandis. 1. *De eo, qui periculum communis condemnationis dividi postulavit.*

39. IDEM lib. 16. Responsorum.

BOna fisco citra pœnam exilii perpetuam adjudicari sententia non oportet. §. 1. Eum, qui periculum communis [32] condemnationis dividi postulavit, quod participes judicati solvendo essent, revocatis alienationibus, quas fraudulenter fecerant, non videri causam pecuniæ fisco nuntiasse respondi.

De tacito fideicommisso.

40. PAULUS lib. 21. Quæstionum.

ITa fidei heredis committit: *Rogo fundum Titio des, de quo te rogavi*: si Titius capere non possit, non evitabit heres pœnam taciti fideicommissi: non enim est palam [33] relinquere, quod ex testamento sciri non potest, cum recitatum est: quemadmodum nec ille palam dat, qui ita scribit: *Rogo vos heredes, in eo quod a vobis petii, fidem præstetis*: imo in priore specie, majorem fraudem excogitasse videtur, qui non tantum legem circumvenire voluit, sed etiam interpretationem legis, quæ circa tacitum fideicommissum habetur: quamvis enim fundum nominaverit, non tamen cognosci potest, de quo sit rogatus heres: cum diversitas [34] rerum obscurum faciat legatum. §. 1. Patronus si tacite in fidem suam recipiat, ut ex portione sua præstet, cessare fraudem dicitur: quia de suo largitur.

De actione in eum qui bona vacantia comparavit.

41. IDEM lib. 21. Responsorum.

EUm qui bona vacantia [35] a fisco comparavit, debere actionem, quæ contra defunctum competebat, excipere.

De tacito fideicommisso, & de eo qui se detulit.

42. VALENS lib. 5. Fideicommissorum.

ARrianus Severus Præfectus [36] ærarii, cum ejus qui tacite rogatus fuerat non capienti fideicommissum reddere, bona publicata erant;

1 Vide *l.* 15. *in fin.* ff. *ad SC. Turpill.* 2 De mandatore, vide *l.* 15. §. 1. ff. *h. t.* 3 Delator punitur, si non probat. 4 Delator mandatorem tenetur exhibere. *l.* 2. §. 5. ff. *h. t.* *l.* 1. §. 13. ff. *ad SC. Turp.* *l.* 34. ff. *de pœnis.* 5 Probationes paratas delator habere debet, neque cogitur is, qui delatus est, probationes in se edere. adde 1. *Harm.* 5. §. 2. Goth. Vide in hanc l. Joann. Decher. *l.* 2. *dissert.* 14. *num.* 2. Ans. 6 Nondum tamen damnatus. 7 Rei capitis emancipare liberos suos possunt. 8 Imo videtur, *l.* 45. J. *h. t.* 9 Eadem formula est *l.* 21. §. 4. ff. *de recept. qui arbitr.* 10 *l.* 20. ff. *de his, quæ ut indign.* *l.* 1. *C. de his, quib. ut indign.* 11 Quum cum fisco. Forner. 2. *select.* 24. reprehensus a Cujac. 10. *obs.* 22. 12 Tacitam hypothecam privilegiatam fiscus hanc habet, ut præferatur creditori anteriori in bonis quæsitis per debitorem post obligationem contractam cum fisco. 13 Vide Cujac. 15. *obs.* 24. 14 *l.* 4. ff. *h. t.* *l* *ult.* ff. *de prævaricat.* *l.* 2. ff. *de bonis eorum.* adde *l.* 18. *in fin. C. de transact.* 15 Vide *l.* 3. §. 1. ff. *de prævaricat.* 16 *l.* 8. ff. *de his, quæ ut indignis.* 17 *l.* 8. ff. *h. t.* *l.* 46. §. 7. J. *h. t.* 18 Obsidum bona, hoc est, eorum qui nobis dati sunt obsides, fisco cedunt: ut & captivorum, *ut hic.* Ideoque de his apud nos testari non possunt *l.* 11. ff. *qui testam.* Quod in Gallia servari negat Papo 3. *Notar.* 6. *c. des lettres de naturalité*, si modo in Gallia habeant liberos, vel cognatos. 19 *l.* 36. ff. *de religiosis.* 20 Togæ Romanæ jus conferri poterat exteris. 21 Vide Cujac. *ad l.* 11. ff. *qui test.* 22 Toga uti solis civibus Romanis licuit. Toga Romanis certissimum insigne fuit, *ut hic*: nec sine crimine aliam Romano homini, vel in media Asia vestem sumere licebat. Itaque apud Livium Q. Fabio in invidiam eo nomine P. Scipio adducitur, quod in Sicilia palliatus fuisset. Idemque cum Rabirio Postumo ab adversariis objectum esset, accuratam in eo facto purgando orationem Cicero habuit. Cæterum usus togæ peregrinis (de quibus dixi in *l.* 1. *C. de hered. inst.*) erat interdictus. Plin. 4. *epist. ad Minutium.* Itaque plerumque controversia incidebat, utrum rei causam dicere possent togati, an vero eos palliatos esse oporteret. Sueton. *Claudio cap* 15. Togæ jure amici populi a Romanis donati: quod & novæ Carthagini donatum refert Tertullianus *lib. de Pallio.* Inde togatæ Galliæ nomen, quam & ad honores adspirasse Tacitus 11. refert: & suffragiorum jus in urbe habuisse, Manutius *in epistol. ad Atticum* confirmat. Sic & Hispaniæ quosdam populos juris Italici factos togatos, stolatosque appellatos, Strabo scribit *lib.* 3. Quo ex more togam regibus amicis etiam mittebant Romani, *Tacit.* 10. Quin & prætextarum jure peregrini carebant. 1. *Macrob.* 6. cum Romani pueri prætextati essent. Erant & alia civium Romanorum privilegia, de quibus alias diximus. 23 Civitate donati heredes institui possunt, *ut hic.* Cur? testatorem heredem, & testes cives esse oportet, adde Ulpian. 20. §. 14. Ex testamento soli cives capiebant. *l.* 1. ff. *ad leg. Falcid.* inter solos cives erant nuptiæ. §. 1. *Inst. de nupt.* patria potestas. §. 1. *Instit. de patr. potest.* verberibus cædi, aut in crucem agi non poterant, aut injussu populi plecti, soli cives militabant in legionibus. Inter solos cives, solemnis per nexum abalienatio locum habuit. Cic. *in Topic.* usucapere. Cic. 1. *off.* honores gerere, suffragium ferre, toga uti soli cives poterant. Vide Brissonium 1. *select.* 13. 24 *l.* 4. *l.* 29. ff. *h. t.* 25 Judicem tentans redimere licet effectus nullus sequatur, punitur. *l.* 3. ff. *de calumniatoribus.* 26 Causæ fiscalis tractatio privatæ antefertur. 27 Et legatarius, *l.* 39. §. 5. ff. *de leg.* 1. *l.* 7. ff. *de publicanis.* *l.* 5 *in fin.* J. *de censibus.* *l.* 1. *C de act. empt.* 28 Hoc postea remissum. *l.* 7. *C. de censib.* 29 *l.* 1. §. 1. ff. *l.* 48. *in fin.* J. *h. t.* 30 Admittat. *Haloand.* 31 Delator non videtur, qui propriam causam agens, alium nominat. 32 Vide *l.* 44. J. *h. t.* vide *l.* 1. *C. si plures una sententia.* 33 *l.* 3. ff. *h. t.* *l.* 10. ff. *de his, quæ ut indignis.* 34 Rerum diversitas facit legatum obscurum, unde notant, libellum generalem non admitti, ut qui obscuritatem pariat. 35 Vacantium emptor defuncti actiones excipit. *l.* 13. §. 9. *supr. de hered. pet.* 36 Præfecti ærarii, *hic & in l.* 15. §. 4. *supr. h. t.* *l.* 8. §. 19. *supr. de transact.* *l.* 2. §. 4. *supr. ne quid in loco publico* (ubi legendum est præfecti ærarii, non eorum) qui & ærarii, *in l.* 13. *supr. h. t.* *l.* 4. §. 20. *supr. de fideic. libert.* *l.* 32. *supr. ex quib. caus. major.* hoc in urbe præstabant, quod in Provincia procuratores Cæsaris. Porro quod ad ipsum ærarium attinet, primis temporibus in æde Saturni asservatum constat. Festus *in Ærarium* Plutarch. Macrob. quæstoribus autem mandabatur. *l.* 2. §. 22. *supr. de orig. jur.* Sub Augusto senatus præfectos ærarii eligebat: postea ad evitandum crimen ambitus, ipsi præfecti sorte ducti. Tacit. 13. Suet. *Augusto* 36. Postremo, cura ærarii Prætoribus & Prætoriis demandata, Suet. *ib.* Hinc Prætores ærarii apud Frontinum 2. *de aquæ ductib.* Tacit. 1. Per hos ærarium ad tempora usque Claudii tractatum commisso rursus ærario Quæstorib. Tacit. 14. Suet. *in Claudio* 24. ab eo, Nero ad Præfectos transtulit. Tacit. *d. loc.* Vespasianus ad Prætores. Tacit. 20. ut & Nerva. *l.* 2. §. 32. ff. *de orig. jur.* Cæterum munus hujus Præfecti sub Imperatoribus idem fuit, quod Quæstoris in libera Republica 11. Gell. 22. Iidem bona vacantia, & caduca fisco colligepronun-

pronuntiavit nihilominus jus deferendi ex Constitutione [1] Divi Trajani habere eum cui fideicommissum erat relictum. §. 1. Quia autem nonnulli ingrati adversus beneficium [2] D. Trajani, post professionem quoque de tacito fideicommisso factam, cum possessoribus transigunt, atque tribus [3] Edictis evocati non respondent: placuit Senatui, tantum ab eo qui id fecisset exigi, quantum apud ærarium ex ea causa, quam detulerat, remanere oportet, si professionem suam implesset: & si possessoris quoque fraus apud Præfectum convicta fuisset, ab eo quoque, quod convictus inferre debuisset, exigi.

43. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

IMperator noster rescripsit, fiscum in rem [4] habere actiones ex tacito fideicommisso.

De eo qui protegendæ rei suæ gratia nuntiat.

44. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

DElator non est, qui [5] protegendæ [6] causæ suæ gratia aliquid ad fiscum nuntiat.

De alienatione in fraudem fisci. 1. *De bonis rei ante sententiam mortui,* 2. *Ejusve qui sibi manum intulit.* 3. *De libertatibus.* 4. *De instrumentis, chirographis, & actis.* 9. *De eo qui pro alio solvit.* 10. *De dilatione debitoribus fisci danda.* 11. *De fidejussoribus.* 12. *Si plus servatum est ex bonis debitoris a fisco distractis.* 13. *De locatione rei fiscalis.*

45. IDEM lib. 5. Sententiarum.

IN fraudem fisci non solum per donationem, sed quocunque [7] modo res alienatæ revocantur: idemque [8] juris est, & si non quæratur: æque enim in omnibus fraus punitur [9]. §. 9. Bona eorum qui in custodia, vel in vinculis, vel compedibus [10] decesserunt, heredibus eorum non auferuntur, sive testato, sive intestato decesserunt.

§. 2. Ejus [11] bona, qui sibi mortem conscivit, non ante ad fiscum coguntur, quam prius constiterit, cujus criminis gratia manus sibi intulerit. † Ejus bona, qui sibi ob aliquod admissum flagitium mortem conscivit, & manus intulit, fisco vindicantur: quod si id tædio [12] vitæ aut pudore æris alieni, vel valetudinis alicujus impatientia admisit: non inquietabuntur, sed suæ successioni relinquuntur.

§. 3. A debitore fisci in fraudem datas libertates retrahi placuit. Sane ipsum ita ab alio emere [13] mancipium, ut manumittat, non est prohibitum: ergo tunc & libertatem præstare possit. §. 4. Ex his bonis, quæ ad fiscum delata sunt, instrumenta [14] vel chirographa, acta etiam ad jus privatorum pertinentia restitui postulantibus convenit. §. 5. Neque instrumenta, neque acta a quoquam adversus fiscum edi [15] oportet. §. 6. Ipse autem fiscus actorum suorum exempla hac conditione edit, ut (ne) is cui describendi sit potestas adversus se, vel Rempublicam his actis utatur: de quo cavere [16] compellitur, ut si usus is contra interdictum fuerit, causa cadat. §. 7. Quotiens apud fiscum agitur, actorum potestas postulanda est, ut merito iis uti liceat, eaque manu [17] commentariensis [18] adnotanda sunt. Quod si ea aliter proferantur: is qui ita protulerit, causa cadit. §. 8. Quotiens iterum apud fiscum eadem causa tractatur, priorum actorum, quorum usus non fuerat postulatus ex officio recitatio jure poscetur. §. 9. Qui pro alio a fisco conventus debitum exsolvit, non inique postulat persecutionem [19] bonorum ejus pro quo solvit: in quo etiam adjuvari per officium solet. §. 10. Fiscalibus debitoribus petentibus ad comparandam pecuniam dilationem negari non placuit: cujus rei æstimatio ita arbitrio judicantis conceditur: ut in majoribus summis non plus, quam tres [20] menses: in minoribus vero non plus, quam duo prorogentur, prolixioris autem temporis spatium ab Imperatore postulandum est.

§. 11. Si principalis rei bona ad fiscum devoluta sint, fidejussores liberantur: nisi [21] forte minus idonei sint, & in reliquum non exsolutæ quantitatis accesserint. §. 12. Si plus [22] servatum est ex bonis debitoris a fisco distractis, jure ac merito restitui postulatur.

§. 13. Conductor ex fundo fiscali nihil transferre potest: nec cupressi materiam vendere, vel olivæ, non substitutis aliis, cæterasque arbores pomiferas cædere: & facta ejus rei æstimatione, in quadruplum [23] convenitur. §. 14. Minoribus viginti quinque annis neque fundus, neque vectigalia locanda sunt: ne adversus [24] ea beneficio ætatis utantur.

De eo, qui post mortem testatoris suppositus declaratus est. 1. *De eo, qui in fraudem fisci accepit.* 2. *De his, qui in provincia administrant.* 3. *De jure pignoris.* 4. *De compensatione.* 6. *De eo, qui in reatu constitutus est.* 7. *De actoribus non vendendis.* 8. *De servo Cæsaris hereditatem adeunte.* 9. *Si multi fisco fraudem fecerint.*

46. HERMOGENIANUS lib. 6. juris Epitomatorum.

AUfertur ei quasi [25] indigno successio, qui cum [26] heres institutus esset ut [27] filius, post mortem ejus qui pater dicebatur, suppositus declaratus est. §. 1. Qui aliquid sciens in fraudem fisci suscepit, non solum rem, in qua fraudis ministerium suscepit, sed alterum [28] tantum restituere cogitur. §. 2. Quod [29] a Præside, seu procuratore vel quolibet alio in ea Provincia, in qua administrat, licet per suppositam [30] personam, comparatum est: infirmato contractu vindicatur, & æstimatio ejus fisco infertur: nam & navem in eadem Provincia, in qua quis administrat, ædificare [31] prohibetur.

§. 3. Fiscus semper [32] habet jus pignoris. §. 4. Qui compensationem opponit fisco, intra duos [33] menses [34] debitum sibi docere debet. §. 5. Ut debitoribus fisci, quod fiscus debet, compensetur [35], sæpe constitutum est: excepta causa tributoria, & stipendiorum, item pretio [36] rei a fisco emptæ, & quod ex causa annonaria debetur. §. 6. In reatu constitutus bona sua administrare potest [37]: eique debitor recte bona fide solvit [38]. §. 7. Actores [39], qui aliquod officium gerunt, in bonis, quæ distrahunt, procuratores venundare inconsultis Principibus prohibentur: & si veneant, venditio nullas vires habebit. §. 8. Servus [40] Cæsaris, si jussu [41] procuratoris adiit hereditatem, Cæsari volenti adquirit. §. 9. Si multi fisco fraudem fecerint, non ut in actione furti, singuli solidum, sed omnes [42] semel quadrupli pœnam pro virili portione debent: sane pro non idoneis, qui sunt idonei, conveniuntur.

Ut prius conveniatur heres, quam possessor. 1. *De conductore alii locante.*

47. PAULUS lib. 1. Decretorum.

MOschis quædam fisci debitrix ex conductione vectigalis, heredes habuerat; a quibus post aditam hereditatem Faria Senilla, & alii prædia emerant: cum convenirentur [43] propter Moschidis [44] reliqua, & dicebant [45] heredes Moschidis idoneos esse, & multos alios ex iisdem bonis emisse: æquum putavit Imperator, *prius* [46] *heredes conveniri debere:* in reliquum, possessorem omnem: & ita pronunciavit.

§. 1. Æmilius Ptolemæus conduxerat a fisco possessionem, eamque paulatim pluribus locaverat majore quantitate, quam ipse susceperat: conveniebatur a procuratoribus Cæsaris [47] in eam quantitatem, quam ipse perceperit [48]: hoc iniquum, & inutile fisco videbatur, ut tamen suo periculo, ipse eos, quibus locaverat, conveniret: ideoque pronuntiavit, in eam [49] solam quantitatem eum conveniri debere, qua ipse conductor extiterat.

De tacito fideicommisso. 1. *An fideicommissarius præferatur fisco.*

48. IDEM lib. 2. Decretorum.

STatius Florus testamento scripto heredis sui Pompeii tacitæ [50] fidei commiserat, ut non capienti fundum & certam pecuniæ quantitatem daret: & eo nomine cautionem a Pompeio exigi curaverat, se restituturum ea quæ ei per præceptionem dederat: postea idem Florus facto secundo testamento, & eodem Pompeio & Faustino heredibus institutis, nullas præceptiones Pompeio dederat: hæc persona, quæ capere non poterat, se detulerat. consulti Imperatores a procuratoribus rescripserant, si non probaretur [51] mutatam voluntatem esse, præstandum fideicommissum: atque ita Pompeius condemnatus desiderabat, onus esse id hereditatis oportere: quia præceptiones non acceperat, nec posse videri pro parte in prima voluntate testatorem perseverasse: sed in universo pronunciavit, nec testamentum prius extare, nec si dedisset in primo testamento, ex posteriore peti potuisse, nisi petitum esset: placuit, quia non probabat sibi datas præceptiones, ex sola [52] sua cautione solum fideicommissum præstare debere.

§. 1. Cornelio Felici mater scripta heres rogata erat restituere hereditatem post mortem suam, cum heres scripta condemnata esset a fisco, & omnia bona mulieris occuparentur: dicebat Felix, se ante [53] pœnam esse: hoc enim constitutum est: sed si nondum dies fideicommissi venisset, quia posset prius ipse mori, vel etiam mater alias res adquirere: repulsus [54] est interim a petitione.

De tacito fideicommisso, & de eo qui se detulit.

49. IDEM lib. singul. de tacitis fideicommissis.

CUm tacitum [55] fideicommissum is, cui datum erat, capere se nihil posse detulisset, in quæstionem venit, dodrantis, an totius assis partem dimidiam ex beneficio D. Trajani recipere debeat? de qua re extat Rescriptum Imperatoris Antonini in hæc verba: Imperator Antoninus Julio Rufo, *Qui tacitam fidem accommodavit, ut non capienti restitueret hereditatem: si deducta parte quarta restituit, nihil retinere debet: quadrans autem, qui heredi imponitur ipsius, eripiatur, & ad fiscum transferatur: unde dodrantis semissem solum capit, qui se detulit.*

bant. *l.* 13. *l.* 15. §. 3. *supr. h. t.* Fiscales causæ apud eos agebantur. *l.* 2. §. 4. ff. *ne quid in loco publico. l.* 12. *supr. de his, quæ ut indig. l.* 4. *supr. de his, quæ in testamento delentur.* Eorum etiam autoritate, & arbitratu de alimentis fisco ex ultima voluntate debitis transigebatur. *l.* 8. §. 19. *supr. de transact.* Apud eundem Præfectum natales professiones fiebant ex constitutione D. Marci, *teste Capitolino.* Fuit & alius Præfectus ærarii militaris sub Augusto. *Sueton.* adde Brisson. 3. *Sel.* 19.

1 *l.* 13. §. 6 *supr. h. t.* 2 De quo vide *l.* 13. ff. *h. t.* 3 *l.* 15. §. 2. ff. *h. t.*
4 Hinc colligit Accursius, & Bartolus, Heredem propter suum delictum statim perdere dominium. 5 *l.* 38. *in fin. l.* 39 *in fin. supr. h. t.* 6 Delator non est, qui quasi possessor fundi fiscalis, cum a Cæsarianis conveniretur, alium possessorem esse adfirmavit, quoniam id non tam fisci, quam sui, suæque rei protegendæ causa, scilicet ut dimitteretur, fecit. Unde ea ex causa infamiam non contrahit, etiamsi eum quem dixit possessorem, non fuisse postea liqueat. *l.* 3. *C. de delatorib. lib.* 10. *tit.* 11.
7 *l.* 11. *supr. qui, & a quibus manumiss.* 8 Imo aliud, *l.* 26. *supr. h. t.*
9 Consule Vallam *de rebus dubiis tract.* 12. Alciatum *lib.* 3 *parerg. c.* 19. Menochium *lib.* 1. *de arbitr. judic. quæst.* 98. Gilbertum Regium ἐναντιοφανῶν *lib.* 1. *c.* 14. Mod.
10 *l. penult. C. h. t. l.* 2. *supr. de bon. damnat. l.* 2. *supr. & l.* 2. *C. de bon. eorum, qui.*
11 Vide Paul. 5. *sent.* 12. §. 1. 12 Vide *l.* 3. §. 4. *supr. de bon. eorum, qui ante sententiam.* 13 *l.* 5. *C. qui manumittere.* 14 *l.* 15. §. 5. *supr. h. t.*
15 Vide quæ scripsi in *Auth. si quis in aliquo. C. de edendo.* 16 Nota cautionis genus. 17 Id Galli practici vocant *vidimus.* 18 Vide *l.* 1. §. 8. *C. de officio P. Prætorio Afric.* 19 Adde *l. ult. C. de privileg. fisci.* 20 *l.* 33. *supr. de usur.* Fiscalibus debitoribus dilationem petentibus majoribus in summis non plus quam tres menses: in minoribus non plus quam duo prorogantur. 21 *l.* 68. *in fin. supr. de fidejussor.* Goth. Vide Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 8. *num.* 42. Ans. 22 *l.* 6. ff. *de reb. autoritate judicis.* 23 Interversor, seu administrator qui dolo malo dilapidat rem, pecuniamve fiscalem, in quadruplum tenetur, *ut hic. l.* 8. *C. h. t. l.* 1. *C. de his, qui ex publ. rationib. lib.* 10. *tit.* 6. *l.* 1. *C. pœnis fiscalibus credit. præferri. lib.* 10. *tit.* 7.

Imo in duplum. *l.* 46. §. 1. ff. *h. t.* In non adquisitis fisco duplum: in jam adquisitis quadruplum. 24 *l.* 1. *C. si adversus fiscum.* 25 Quia indignus est.
26 *l.* 5. *C. de hered. instit.* 27 Vide *l.* 5. *C. de test. ord. l.* 4. *C. de hered. inst.*
28 §. *ult.* ff. *hic. l.* 7. *C. de jure fisci.* Imo, in quadruplum. *l.* 45. §. 13. *supr. h. t.*
29 19. *Synops.* 1. *ex lib.* 50. *tit.* 2. *c.* 41. 3. Harm. 3. adde *l.* 3. ff. *de vacat. munerum.*
30 *l.* 8. *supr. ad l. Jul. repetundarum,* διὰ μέσου Græci illo loco. 31 *l. unic. C. de contract. jud.* 32 *l.* 2. *C. in quib. caus. pign.* ex causa tributorum, & suorum contractuum, non ex aliis causis. *l.* 7. *C. de privilegio fisci.* imo semper non habet. *l.* 6. *supr. h. t. l.* 10. *supr. de pactis.* 33 Parvum tempus dicitur id spatium bimestre *l.* 2. *C. de secundis nuptiis.* 34 Qui vult fisco compensationem opponere, intra duos menses probare debet sibi deberi id quod in compensationem deducit, alioquin non admittitur compensatio. 35 Vide *l.* 3. *C. de compensat.* 36 *l.* 7. *C. de compensat.*
37 Vide *l.* 15. *supr. de donat.* 38 *l.* 41. *supr. de solut.* 39 *l.* 30. *supr. h. t.*
40 *l.* 25. §. 2. *supr. de adquirend. vel omitt. hered.* 41 *l.* 1. *supr. de officio procur. Cæs. l.* 25. §. 2. *supr. de acq. vel omitt. her.* 42 §. 1. *supr. hic. l.* 8. *C. de jure fisci.*
43 Illi emptores scilic. 44 Conductricis fisci scilicet. 45 Id petebant a fisco, ut prius discuterentur heredes debitoris fisci. 46 Discussionis necessitas fisco, velut privatis imminet. In discussionibus fiscus non est melioris conditionis quam privatus. adde *titul. Cod. de conveniendis fisci debitoribus.* Goth. Actio personalis adversus heredes instituenda, antequam hypothecaria instituatur contra extraneum possessorem. Vide *l.* 1. *Cod. de revocand. his quæ in fraud. credit.* Quid de minore cujus fundus alienatus est. Vide Covarruv. *lib.* 1. *var. cap.* 5. *num.* 7. Quando possit agere in rem neglecta personali actione, vide Kinschot. *Respons.* 57. Ans. 47 Procurator Cæsaris debita fiscalia exigebat. *l. ult. supr. de interrogat. in jure.* dixi ad *tit. de officio procuratoris Cæsaris.*
48 Percepisset. 49 *l.* 3. *C. de fundis rei privatæ. lib.* 11. *tit.* 65. 50 Tacite, adde *l.* 49. ff. *h. t. l.* 3. *supr. de probat.* 51 A fidejussore scil. *d. l.* 3.
52 Adde *l. ult. supr. de solutionib.* 53 *l.* 37. *supr. h. t. l.* 24. *C. de donat. inter vir.*
54 *l.* 121. §. 3. *supr. de verb. oblig.* 55 *l.* 48. *supr. h. t.*

De

De fructibus.

50. IDEM lib. 3. Decretorum.

VAlerius Patroinus [1] Procurator Imperatoris Flavio Stalticio prædia certo pretio addixerat: deinde facta licitatione [2] idem Stalticius recepta ea licitatione obtinuerat, & in vacuam possessionem inductus erat: de fructibus medio tempore perceptis quærebatur? Patroinus [3] fisci esse volebat: plane si medio tempore inter primam licitationem, & sequentem adjectionem percepti fuissent, ad venditorem pertinere: sicut solet dici; cum in diem addictio facta est, deinde melior conditio allata est: nec moveri deberemus, quod idem fuisset, cui & primo addicta fuerant prædia. Sed cum utraque addictio intra tempus vindemiarum facta fuisset, recessum est ab hoc tractatu: itaque placebat fructus emptoris esse. *Papinianus* & *Messius* novam sententiam induxerunt, quia sub colono erant prædia, iniquum esse fructus ei auferri universos: sed colonum quidem percipere eos debere: emptorem vero pensionem [4] ejus anni accepturum, ne fiscus colono teneretur, quod ei frui non licuisset, atque si hoc ipsum in emendo convenisset: pronunciavit tamen secundum illorum opinionem, quod quidem domino colerentur, universos fructus habere: si vero sub colono, pensionem accipere [5]. Tryphonino suggerente, quid putaret [6] de aridis [7] fructibus, qui ante percepti in prædiis fuissent: respondit, si nondum dies pensionis venisset, eum addicta sunt: eos quoque emptorem accepturum.

TIT. XV.

DE CAPTIVIS ET [DE] POSTLIMINIO [8], ET REDEMPTIS AB HOSTIBUS.

De eo quod servus captivi adquirit.

1. MARCELLUS lib. 22. Digestorum.

QUod servus [9] ejus, qui ab hostibus captus est, postea stipulatus est, aut si legatum sit servo ejus, posteaquam ille ad hostes pervenit: hoc habebunt heredes ejus: quia & si captivitatis tempore decessisset, adquisitum foret heredi.

De navibus. 1. Equis. 2. Armis.

2. IDEM lib. 39. Digestorum.

NAvibus [10] longis [11] atque onerariis propter belli usum postliminium est: non piscatoriis [12], aut si quas actuarias voluptatis causa paraverunt. §. 1. Equus [13] item, aut equa freni patiens, recipitur postliminio: nam sine culpa equitis proripere se potuerunt. §. 2. Non idem in armis juris est: quippe nec [14] sine flagitio amittuntur: arma enim postliminio reverti negatur, quod turpiter [15] amittantur.

De vestibus.

3. POMPONIUS lib. 37. ad Quintum Mucium.

ITem vestis.

De captivo, vel dedito hostibus reverso.

4. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

EOs qui ab hostibus capiuntur, vel hostibus [16] deduntur, jure postliminii reverti antiquitus placuit. † An qui hostibus deditus reversus, nec [17] a nobis receptus, civis Romanus sit, inter Brutum & Scævolam varie tractatum est? Et consequens est, ut civitatem non [18] adipiscatur.

De bello & pace. 3. An postliminio reversus sit, qui ad suos pervenit.

5. POMPONIUS lib. 37. ad Quintum Mucium.

POstliminii jus competit aut in bello [19], aut in pace [20]. §. 1. *In bello*, cum hi qui nobis hostes sunt, aliquem ex nostris ceperunt, & intra præsidia sua perduxerunt: nam si eodem bello is reversus fuerit, postliminium habet, id est, perinde [21] omnia restituuntur ei jura, ac si captus ab hostibus non esset: antequam in præsidia perducatur hostium, manet civis: tunc autem reversus intelligitur, si aut ad amicos [22] nostros perveniat, aut intra præsidia nostra esse cœpit. §. 2. *In pace* quoque postliminium datum est: nam si cum gente aliqua neque amicitiam [23], neque hospitium [24], neque fœdus amicitiæ causa factum habemus: hi hostes quidem non sunt: quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit: & liber homo noster ab eis captus servus fit & eorum. † Idemque est, si ab illis ad nos aliquid perveniat. Hoc quoque igitur casu postliminium datum est. §. 3. Captivus autem, si a nobis manumissus fuerit, & pervenerit ad suos, ita demum postliminio reversus intelligitur, si malit [25] eos sequi, quam in nostra civitate manere: & ideo in Attilio Regulo, quem Carthaginenses Romanis miserunt, responsum est, non esse [eum] postliminio reversum: quia juraverat [26] Carthaginem reversurum, & non habuerat animum Romæ remanendi. Et ideo in quodam interprete Menandro [27], qui, posteaquam apud nos manumissus erat, missus est ad suos, non est visa necessaria lex, quæ lata est de illo, ut maneret civis Romanus. Nam sive animus ei fuisset remanendi apud suos, desineret esse civis: sive animus fuisset revertendi, maneret civis: & ideo lex esset supervacua.

De damnata, deinde a latrunculis capta, & vendita ac redempta.

6. IDEM lib. 1. ex Variis lectionibus.

MUlier in opus salinarum [28] ob maleficium data, & deinde a latrunculis exteræ gentis capta, & jure commercii vendita ac redempta [29], in causam suam recidit. Coccio autem Firmio centurioni pretium ex [30] fisco reddendum [31] est [32].

De fœderatis. 1. Qui sunt populi liberi. 2. De reis ex civitatibus fœderatis.

7. PROCULUS lib. 8. Epistolarum.

NOn dubito, quin fœderati [33] & liberi nobis externi [34] sint [35] non [36] inter nos atque eos postliminium esse, etenim quid inter nos atque eos postliminii opus est, cum & illi apud nos & libertatem suam, & dominium [37] rerum suarum æque, atque apud se retineant: & eadem nobis apud eos contingant? §. 1. Liber autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati est subjectus, sive is fœderatus est: item sive æquo [38] fœdere in amicitiam venit, sive fœdere comprehensum est, ut is populus alterius populi majestatem comiter [39] conservaret [40]: hoc enim adjicitur, ut intelligatur alterum populum superiorem esse: non ut intelligatur alterum non esse liberum: & quemadmodum clientes [41] nostros intelligimus liberos esse, etiam si neque auctoritate, neque dignitate, neque (viri boni) nobis [42] (præsunt): sic eos, qui majestatem comiter [43] conservare [44] debent, liberos esse intelligendum est. §. 2. At fiunt [45] apud nos rei ex civitatibus fœderatis, & in eos damnatos animadvertimus.

De filio & uxore.

8. PAULUS lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

NOn [46] ut a patre filius, ita uxor a marito jure postliminii recuperari potest: sed tunc cum & voluerit mulier, & adhuc alii post [47] constitutum tempus nupta non est: quod si voluerit nulla causa probabili interveniente, pœnis [48] dissidii tenebitur.

9. ULPIANUS lib. 4. ad legem Juliam & Papiam.

APud hostes susceptus filius si [49] postliminio redierit, filii jura habet: habere enim eum postliminium, nulla dubitatio est post rescriptum Imperatoris *Antonini* & Divi Patris ejus [50] ad *Ovinium Tertullum* Præsidem Provinciæ Mysiæ inferioris.

De pupillari substitutione.

10. PAPINIANUS lib. 29. Quæstionum.

PAter instituto impuberi filio substituerat [51], & ab hostibus captus ibi decessit: postea defuncto impubere legitimum admitti quibusdam videbatur: neque tabulas secundas in ejus persona locum habere, qui vivo patre sui juris effectus fuisset: verum huic sententiæ refragatur juris ratio: quoniam si pater, qui (non) rediit, jam tunc decessisse intelligitur, ex quo captus est, substitutio suas vires necessa-

1 Pattonus. *Vulg.* Patronius. *Hal.* Goth. Vide Augustin. *lib.* 2 *emend. c.* 3. Covarruv. *lib.* 1. *var. lect. cap.* 15. Brisson. *lib.* 3. *select. cap.* 21. S. L. 2 Adde *l.* 6. *supr. de in diem addict.* 3 De fisci advocato, vel patrono dixi ad *l.* 3. §. 9. *in fin. l.* 7. *supr. h. t. & tit. C. de advocatis fisci.* 4 Ipso jure pensiones cedere emptori, ut & fructus soli, hinc colligunt *l.* 13. §. 10. *supr. de action. empt.* quod de fructibus ad pensionem licitum argumentum sit. *l. ult. supr. soluto.* Obstare tamen videtur *lex* 13. §. 11. *supr. de act. empt.* quæ innuere videtur, emptori non aliter pensiones competere, quam si id expresse conventum fuerit. Alii mitiores putant pro rata temporis pensionem inter venditorem, & emptorem dividi, *l.* 13. §. 11. *supr. de act. empt.* quod concedi facile poterit, si inter contrahentes convenit, ut a die contractus hal iii pensiones emptori cederent: id evidentius in permutatione fundi censuumque cum reditibus annuis ad duodecimum denarium, ut vulgus loquitur, constitutis, apparet, majores enim proventus ex illis reditibus, quam ex ipso fundo colliguntur, ideoque si non a die contractus reditus ultro citroque perciperentur, evidens damnum esset ejus, cui reditus cedit: alias pensiones, quarum dies nondum cessit, fructibus solo cohærentibus exæquari putandum est, ut quemadmodum hi, sic illæ emptorem sequantur. 5 Accipiet. *Hal.* 6 Putarem. *Hal.* 7 Aridi fructus sunt messes, *ut hic*, *Novell.* 34. *l.* 15. *C. Theod. de susceptorib. l.* 1. *C. Theod. de usur. l. oleo.* 23. *& Authent. ad hac. C. de usur.* Porro de aridis & liquidis fructibus vide Copum *tractat. de fructibus*, *tit.* 4. *c.* 12. 8 L. S. C 51. 9 *l.* 12. §. 1. *in fin. l.* 22. §. 1. §. 3. *ff. h. t.* 10 Adde Ciceronem *in Topicis.* Festum in verbo Postliminium · adde *l.* 20. §. 1. *ff. h. t.*
11 Navium aliæ longæ atque onerariæ, piscatoriæ, actuariæ, voluptatis causa.
12 Nam piscatoriæ, & voluptuariæ voluptatis causa comparatæ bello inutiles sunt, vide Cujac. 11. *observ.* 23. 13 Cicero *in Topicis in loco ex notatione.* 14 Arma militum non sine flagitio amittuntur. adde *l.* 3. §. 12. *ff. de re milit.* 15 Arma, quia turpiter amittuntur, postliminio non redeunt. 16 Grot. legit: *ab hostibus deduntur.* Flor. Sparf. *hic.* S. L. 17 Adde *l. ult. ff. de legationib.* 18 Cur ita? *d. l. ult.* Imo adipiscitur, vide Ciceronem *oratione pro Cæcinna*, *in fin.* 19 *l.* 12. *ff. h. t.* 20 Vide §. 2. *ff. h. t.* 21 *l.* 12. §. 15. *l.* 16. *l.* 19. *l.* 24. *ff. h. t.*
22 Confinia fœderatorum attigisse, captivo satis est, ut postliminium consequatur.
23 Gentium differentias observa: cum gentibus enim habemus amicitiam, vel hospitium vel fœdus, & sic exterorum alii sunt nobis amici, hospites, fœderati.
24 Hospitii necessitudo olim inter populos quosdam contrahebatur, quod quidem genus amicitiæ Græci προξενίας appellant. vide *hic* Budæum. 25 Jure postliminii non fruitur, qui ei renunciavit. 26 Cicero *pro Sextio*, *& de senectut. &* 3. *de officiis.* Captivus laxari dimittique solet cum juramento redeundi: si non revertitur, puniri perjurii potest, adde *l.* 21. *supr. de negotiis.* vide Brunon. *tract. de cessione bonorum* 4. *qu.* 11.
27 Meminit Cicero *oratione pro L. Cornelio Balbo.* 28 Vide *l.* 8. §. 8. *supr. de pœnis.*
29 *l.* 12. §. 15. *ff. h. t.* 30 Facit *l.* 6. *in fin. C. de navicularis. lib.* 11. *tit.* 1.
31 Emptorem rei alienæ pretium ejus consequi, hinc colligunt, non obstante *l.* 2. *C. de furtis.* dummodo protestetur se eo animo rem emere, ut eam vero domino aliquando restituat. 32 Imo non est, *l.* 27. *ff. h. t. l.* 23. *C. de rei vind. l.* 2. *C. de furtis.*

33 Fœderati populi qui, vide Ciceronem 1. *de oratore.* Fœderis ineundi formam veterem vide apud Suetonium in *Claudio* 25. 34 Externi non sint. Hal. *Vulg.* Bud. *hic.*
35 Vide Alciatum *lib.* 1. *parerg. c.* 14. Cujac. *lib.* 11. *observat. c.* 23. Menochium *de arbitr. jud. lib.* 1. *quæst.* 100. Mod. 36 Imo inter nos, Festus *in voce postliminium*, vide Cujac. 11. *observ.* 23. 37 Albinagii jus regibus nullum competere in bonis confœderatorum & sociorum in suo territorio habitantium hinc colligas: quod Gallis scitu utile est, propter jus albinagii apud eos receptum. 38 Fœderatorum alii æquo jure in populi Romani amicitiam veniebant: alii populi Romani majestatem comiter observare cogebantur, Livius 34. Tria sunt genera fœderum, quibus inter se paciscuntur amicitias civitates regesque. Unum cum bello victis dicuntur leges: ubi enim omnia ei qui armis plus potest, dedita sunt, quæ ex iis habere victor, quibus multari eos velit, ipsius jus atque arbitrium est. Alterum cum pares bello, æquo fœdere, in pacem atque amicitiam veniunt. Tunc enim repeti reddique per conventionem res, & si quarum turbata possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriusque commodo componere solent. Tertium genus, cum qui nunquam hostes fuerunt, ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coëunt. hi neque legem fœderis dicunt, neque accipiunt. id enim victoris, & victi est. 39 Communiter. *Hal.* 40 Populus non desinit esse liber, licet superioris alicujus potestatem comiter observet. hæc sententia scitu digna liberis Germanorum civitatibus. sic olim Arverni, Sanctones, & Bituriges erant liberi populi, 4. *Plin.* 19. & Germani, teste Suetonio *in Caligula c.* 3. Libera erant fœderata oppida: ideoque sine lictoribus a Romanis magistratibus visebantur, eorum legatos vetuit in Orchestra sedere Augustus; cum quosdam etiam libertini generis mitti deprehendisset. Suet. *in Augusto c.* 44. 41 Clientes & vasalli dominos licet habeant superiores, sunt tamen liberi. Clientum tamen verbo Provinciales, vel Italicos populos, qui se in clientelam dabant proceribus Romanis, cum Budæo hic intellige.
42 Neque viribus nobis pares sunt. *Hal.* neque jure omni pares sunt. *Vulg.*
43 Communiter. *Hal.* Comiter observare, est observationem non indignam libero populo, superiori exhibere, vide Ciceronem *oratione pro Balbo.* adde Brissonium 2. *de Formul.* 44 Livius 8. *de bello Macedonico.* Fuerunt hæ conditiones cum Ætolis: Imperium majestatemque populi Romani gens Ætolorum conservato sine dolo, ne quem exercitum, qui adversus socios amicosque eorum ducetur, per fines suos transire sinito, neve illum ope juvato: eosdem hostes habeto, quos populus Romanus, armaque in eos ferto. 45 Forum sortiuntur in civitate fœderata, rei fœderatæ delinquentes. adde *l.* 3. *supr. de off. præsid.* 46 *l.* 14. *l.* 23. *ff. h. t.* 47 Hæc verba *post constitutum tempus*, Cujac *Novell.* 12 a Triboniano subdita esse ait. 48 Pœnæ dissidii sive divortii hæ sunt: si mulier absque probabili causa discedit a marito, aut quæ probabilem causam discedendi marito præbuit, dotem amittit, ut & lucra nuptialia, quæ maritus servat liberis communibus, ac præterea intra quinquennium alii nubere non potest. *l.* 8. §. 4. *C. de repud.* 49 *l.* 25. *infr. h. t. l.* 6. §. 2. *supr. de statulib.* Goth. Vide Leonin. *Emend. lib.* 2. *c.* 5. 6. Ans. 50 Caracalla & Severus. Rævard. *var. lib.* 3. *cap.* 10. Ans. 51 Substitutio pupillaris utrum lege Cornelia confirmetur, vide Cujac. 15. *observ.* 17.

neceſſario tenet. §. 1. Si mortuo patre capiatur [1] impubes inſtitutus, vel exheredatus: in promptu eſt dicere legem Corneliam de tabulis ſecundis nihil locutam ejus dumtaxat perſonam demonſtraſſe, qui teſtamenti factionem habuiſſet. Plane captivi etiam impuberis legitimam hereditatem per legem Corneliam deferri: quoniam [2] verum eſt, ne impuberem [quidem] factionem teſtamenti habuiſſe: & ideo non eſſe alienum, Prætorem ſubſequi non minus patris, quam legis voluntatem, & utiles actiones in hereditatem ſubſtituto dare.

11. [3] IDEM lib. 31. Quæſtionum.

QUod ſi filius [4] ante moriatur in civitate, nihil eſt, quod de ſecundis tabulis tractari poſſit, ſive quoniam vivo patre filiusfamilias mori intelligitur: ſive quoniam non reverſo eo, exinde ſui juris videtur fuiſſe, ex quo pater hoſtium potitus [5] eſt [6]. §. 1. Sed ſi ambo [7] apud hoſtes, & prior pater decedat: ſufficiat lex Cornelia ſubſtituto non alias, quam ſi apud hoſtes patre defuncto poſtea filius in civitate deceſſiſſet.

De bello, pace. 1. De patria, vel dominica poteſtate. 2. De his, quæ ſunt facti. De uſucapione. 3. De nuptiis a filio captivo contractis. 4. De uxore captivi. 5. De codicillis in captivitate factis. 6. De cæteris, quæ ſunt juris. 7. De redemptis ab hoſtibus.

12. TRYPHONINUS lib. 4. Diſputationum.

IN bello poſtliminium eſt, in pace [8] autem his, qui bello capti erant, de quibus [9] nihil in pactis erat comprehenſum: quod ideo placuiſſe *Servius* ſcribit, quia ſpem revertendi civibus in virtute bellica magis quam in pace, Romani eſſe voluerunt: verum in pace qui pervenerunt ad alteros [10], ſi bellum ſubito exarſiſſet, eorum ſervi efficiuntur, apud quos jam hoſtes ſuo facto [11] deprehenduntur: quibus jus poſtliminii eſt tam in bello, quam in pace: niſi fœdere cautum fuerat, ne eſſet his jus poſtliminii. §. 1. Si quis capiatur ab hoſtibus, hi, quos in poteſtate habuit, in incerto [12] ſunt, utrum ſui juris facti, an adhuc pro filiis familiarum computentur: nam defuncto illo apud hoſtes, ex quo captus eſt, patres familiarum: reverſo, nunquam non in poteſtate ejus fuiſſe credentur: ideo & de his, quæ medio tempore adquirunt ſtipulatione, traditione, legato, (nam hereditate non poſſunt) tractatum eſt, ubi non eſt reverſus, [ſi forte] alii vel in totum, his exheredatis teſtamento, vel in partem inſtituti ſunt heredes: utrum in hereditate captivi, quæ lege Cornelia inducitur, an propria [13] ipſorum ſint? quod verius eſt: diverſumque in his, quæ per ſervos [14] adquiruntur: merito: quia hi bonorum fuerunt, & eſſe perſeverant: hi ſui juris exinde, ſibique ideo adquiſiſſe intelliguntur. §. 2. Facti [15] autem cauſæ infactæ nulla conſtitutione fieri poſſunt [16]: ideo eorum, quæ uſucapiebat per ſemetipſum poſſidens [17], qui poſtea nanctus eſt, interrumpitur uſucapio: quia certum eſt, eum poſſidere deſiſſe, eorum vero quæ per ſubjectas juri ſuo perſonas poſſidebat, uſuque capiebat, vel ſi qua poſtea peculiari nomine comprehenduntur, *Julianus* ſcribit, credi ſuo tempore impleri uſucapionem, remanentibus iiſdem perſonis in poſſeſſionem [18]. *Marcellus* nihil intereſſe, ipſe poſſediſſet, an ſubjecta ei perſona: ſed Juliani ſententia ſequenda eſt. §. 3. Medio tempore filius, quem habuit in poteſtate captivus [19], uxorem ducere poteſt: quamvis conſentire nuptiis pater ejus non poſſet: nam utique nec diſſentire: ſuſceptus ergo nepos in reverſi captivi poteſtate, ut redierit, erit, ſuusque heres ei quodammodo invito, cum nuptiis non conſenſerit: nec mirum, quia illius temporis conditio neceſſitasque faciebat, & publica nuptiarum utilitas [20] exigebat. §. 4. Sed captivi uxor, tametſi maxime velit, & in domo ejus ſit: non [21] tamen in matrimonio eſt. §. 5. Codicilli, ſi quos in tempore captivitatis ſcripſerit, non creduntur jure ſubtili confirmari teſtamento, quod in civitate fecerat: ſed nec fideicommiſſum ex his peti poteſt: quia non ſunt ab eo facti, qui teſtamenti factionem habuit. ſed quia merum principium eorum in civitate conſtituto captivo factum eſt, id eſt, in teſtamento confirmatio codicillorum, & is poſtea reverſus eſt, & poſtliminio jus ſuum recepit, humanitatis rationi congruum eſt, eos codicillos ita ſuum effectum habere, quaſi [22] in medio nulla captivitas interceſſiſſet.

§. 6. Cætera, quæ in jure ſunt, poſteaquam poſtliminio redit, pro eo habetur, ac ſi nunquam iſte hoſtium potitus [23] fuiſſet.

§. 7 Si quis ſervum captum ab hoſtibus redemit [24]: protinus eſt redimentis: quamvis ſcientis [25] alienum fuiſſe: ſed oblato ei pretio quod dedit, poſtliminio rediſſe, aut receptus eſſe ſervus creditur [26].

§. 8. Et ſi ignorans captivum, exiſtimans vendentis eſſe redemit [27], an quaſi uſucepiſſe videatur, ſcilicet ne poſt legitimum tempus offerendi pretii priori domino facultas ſit, videamus? Nam occurrit, quod conſtitutio, quæ de redemptis lata eſt, eum redimentis ſervum facit, & quod meum [28] jam uſucapere me intelligi non poteſt. Rurſum cum conſtitutio non deteriorem cauſam redimentium, ſed ſi quo meliorem effecerit: perimi jus bonæ fidei emptoris [29] vetuſtiſſimum, & iniquum, & contra mentem conſtitutionis eſt: ideoque tranſacto tempore, quanto, niſi conſtitutio eum proprium feciſſet, uſucapi potuiſſet, nihil ex conſtitutione domini [30] ſupereſſe, recte dicetur. §. 9. Manumittendo [31] autem utrum deſinit tantum dominus eſſe, & relictus ab eo ſervus in jus prioris domini redit: an & liberum eum facit, ne præſtatio libertatis dominii fiat translatio? certe apud hoſtes manumiſſus liberatur: & tamen ſi eum nanctus dominus ipſius vetus intra præſidia noſtra fuiſſet, quamvis non ſecutum res noſtras, ſed dum eo conſilio veniſſet, ut ad illos reverteretur, ſervum retineret jure poſtliminii: quod in liberis aliter erat: non enim poſtliminio revertebatur, niſi qui hoc animo [32] ad ſuos veniſſet, ut eorum res ſequeretur: illoſque relinqueret, a quibus abiiſſet: quia (ut Sabinus ſcribit) de ſua [33] qua civitate cuique conſtituendi facultas libera eſt: non de dominii jure. Verum hoc non multum onerat præſentem inſpectationem [34]: quia [in] hoſtium jure manumiſſio obeſſe civi noſtro domino ſervi non potuit: at is, de quo quæritur, lege noſtra quam conſtitutio fecit, civem Romanum dominum habuit, & an ab eo poſſit libertatem adſequi, tractamus: quid enim ſi nunquam ille pretium ejus offerat? ſi nec conveniendi ejus ſit facultas? liber erit ſervus, qui nullo merito ſuo poterit a domino libertatem conſequi? quod eſt iniquum & contra inſtitutum a Majoribus libertatis favorem [35]. Certe & veteri jure, ſi ad hoc, qui ſciens alienum eſſe redemiſſet, alius bona fide emiſſet: uſucapere, ad libertatemque perducere potuit: & iſto quoque modo prior dominus, qui ante captivitatem fuerat, jus ſuum amittebat: [quare] igitur iſte non habet jus manumittendi? §. 10. Si ſtatuliber [36] fuerit, antequam ab hoſtibus caperetur, redemptus pendente conditione ſuam cauſam retinebit.

§. 11. Quid ergo, ſi ita libertatem acceperat, ſi *decem [millia] dederit*? Quæſitum eſt, unde dare debebit? quoniam, & ſi conceſſum eſt ſtatulibero de peculio dare: hoc tamen quod apud hunc, qui redemit, habet, numquid vice illius ſit, quod apud hoſtes quæſiſſet? Utique, ſi ex re illius, aut ex operis ſuis quæſitum eſt, ex alia autem cauſa parto [37] peculio poteſt dare, ita ut conditioni benigne eum paruiſſe credamus. §. 12. Si pignori ſervus datus fuerat ante captivitatem, poſt demiſſum [38] redemptorem [39], in veterem obligationem revertitur; & ſi creditor obtulerit ei, qui redemit, quanto redemptus eſt, habet obligationem, & in propriorem [40] debiti cauſam, & in eam ſummam, qua eum liberavit: quaſi ea obligatione quadam conſtitutione inducta, ut cum poſterior creditor priori ſatisfacit confirmandi ſui pignoris cauſa: niſi quod in hoc controverſa res eſt, & poſterior, qui apud nos eſſet prior, quia eum ſervum, ut apud nos eſſet, efficit, ab eo qui tempore prior fuit, ut infirmiore dimittendus eſt. §. 13. Si plurium ſervus fuerat, & omnium nomine ei qui redemit, reſtitutum pretium erit: in communionem redibit: ſi unius tantum, vel quorundam, nec omnium: ad eum eoſve, qui ſolverunt, pertinebit, ita ut in portione ſua priſtinum jus obtineant [41], & in parte [42] cæterorum ei, qui redimit, ſuccedant. §. 14. Si fideicommiſſa libertas debita captivo fuerit, redemptus nondum eam petere poterit, niſi [43] redemptori ſatisfecerit [44]. §. 15. Si deportatum ab inſula hoſtes ceperunt, redemptus, quibus caſibus redit, in eam [45] cauſam veniet in qua futurus eſſet, ſi captus non fuiſſet: deportabitur igitur.

§. 16. Sed ſi in captivo ſervo talis præceſſerat cauſa, quæ ejus vel ad tempus vel ad perpetuum libertatem impediret: nec redemptione ab hoſtibus mutabitur: veluti ſi in legem [46] Faviam commiſiſſe eum conſtiterat: vel ita venierat, ne manumitteretur: habebit autem interim ſine pœna ſua, qui redemit. §. 17. Ergo de metallo captus redemptus in pœnam ſuam revertetur: nec tamen, ut transfuga [47] metalli, puniendus erit, ſed redemptor a fiſco pretium recipiet [48]: quod etiam conſtitutum eſt ab Imperatore noſtro, & Divo Severo.

§. 18. Si natum ex Pamphila legatum tibi fuerit, tuque matrem redemeris [49], & [ea] apud te pepererit: non videri te partum ex cauſa lucrativa habere: ſed officio [arbitrioque] judicis æſtimandum, conſtituto pretio partus, perinde atque, ſi quanto mater eſt empta, ſimul & partus veniſſet. Quod ſi jam natum apud hoſtes (quod eo tempore, quo capiebatur [50], utero gerebat), cum matre redimatur ab eodem uno pretio: oblato [tanto], quantum ex pretio, quod pro utroque unum [51] datum eſt, æſtimationem contingere partus, & videtur is poſtliminio reverſus. Multo magis, ſi diverſi emptores utriusque extiterint, vel unius. Sed ſi ſuo quemque pretio redemerit, id offerri pro ſingulis oportebit redemptori, quod hoſti pro quoquo datum eſt, ut ſeparatim quoque poſtliminio reverti poſſint.

Si nepos ex filio adoptivo emancipato ab hoſtibus redeat.

13. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

SI me tibi adrogandum dediſſem, emancipato me, reverſum [52] ab hoſtibus filium meum loco nepotis tibi futurum conſtat.

Duæ ſpecies poſtliminii. De filio, 1. Et uxore.

14. POMPONIUS [53] lib. 3. ad Sabinum.

CUm duæ ſpecies poſtliminii ſint, ut aut nos revertamur, aut aliquid recipiamus: cum filius revertatur, duplicem [54] in eo cauſam eſſe oportet poſtliminii: [&] quod pater eum reciperet, & ipſe jus ſuum.

§. 1. Non [55], ut pater [56] filium, ita uxorem maritus jure poſtliminii recipit, ſed conſenſu redintegratur matrimonium.

An redemptus ab hoſtibus habeat ſuum heredem.

15. ULPIANUS lib. 12. ad Sabinum.

SI patre redempto, & ante luitionem defuncto, filius poſt [57] mortem ejus, redemptionis quantitatem offerat: dicendum eſt, ſuum

---

1 *l. 28. ſupr. de vulg. & pupill.* 2 Quod verum eſt, *vulg.* quod non verum eſt, *Hal.* quamquam verum eſt. Cujac. 15. *obſ.* 17. *& ad l. 9. ſupr. de uſurpat.* 3 Vide Cujac. 15. *obſ.* 17. 4 Vide Anton. Auguſtin. *emendat. lib. 4. cap.* 10. Anſ. 5 Male vulgata legit, *hoſtium potitus eſt*. male etiam Budæus legit, *hoſtium poteſtati ſubditus*. vide *l. 15. ff. ex quibus cauſis major.* dixi ad Feſtum *in Potitus.* 6 Hoc eſt in hoſtium poteſtatem devenit. vide Zaſium *in gloſſ. tom.* 5. Alciatum *lib. 1. parerg. c.* 33. Lambinum *in Lucretium de rerum natura. lib.* 4. Gilbertum Regium *lib. 2. ἐναντιοφανῶν c.*20. Mod. 7 *l. 29. ſupr. de vulg.* 8 *l. 5. ſupr. h. t.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib. 2. cap. 6 num.* 27. Anſ. 9 De quibus id in pactis &c. Petr. Faber 1. *ſemeſtr.* 7. Cujac. 19. *obſerv.* 7. 10 Salmaſius legit, *ad exteros.* S. L. 11 Suo pacto. *Hal. Bud. Hugo a Porta.* Alii *fato ſuo.* Salmaſius legit: *hoſtes ſuis factos.* S. L. 12 *l. 22. §. 2. ff. [illegible] t. §. 5. Inſt. quibus modis jus patriæ.* 13 *l. 9. in fin. ff. de caſtr. pecul.* 14 Vide *l. 1. ſupr. h. t.* 15 Facti autem cauſæ infectæ. *Hal.* adde *l. 31. ff. de reg. jur.* Poſſeſſionem facti eſſe hinc colligunt. *l. 1. §. 4. ſupr. de adq. vel amitt. poſſeſſ.* 16 Ad. [illegible] *ad [illegible] col. 1. in princ. num. 2. de verborum obligat. & ad l. 1. §. 21. ff. de adq. vel poſſeſſ.* Cottam *in verb. Facta.* Cornel. *conſ.* 181 *lib.* [illegible] 4. Forcatulum *in Necyomant. jur. dial.* 73 *n.* 1. Mod. 17 *l. 19. ff. ex quibus cauſis major.* 18 In poſſeſſione. *Hal.* 19 *l. 9. l. 10. ff. de ritu.* 20 Paul. 5. *ſent.* 29 §. 2. 21 Vide *l. 1. ff. de divort.* 22 *l. 5. §. 1. ff. h. t.* 23 Vide *l.* [illegible] *ff. ex quibus cauſis major.*

24 *l. 17. C. h. t.* 1. Harm. 14. §. *ult.* 25 Scientes interdum rem alienam emere poſſumus. 26 Res meas ab hoſte qui recuperat, eas mihi reſtituere cogitur. An recepto pretio? an gratis potius? ſi virtute bellica res meas recuperavit, gratis *l. 20. §. 1. ff. h. t. l. 11. l. 12. C. h. t.* ſin pecunia data, gratis reſtituere non cogitur, *ut [illegible]*. adde quæ ſcripſi ad *l. 9. ff. de leg.* 1. 27 Meum quod ſemel fuit, meum amplius eſſe non poteſt, Vide tamen Socin. *reg.* 200. 28 Adde *l. 34. §. 4. ff. de contr. empt. §. 1. Inſt. per quas perſonas.* 29 Emptoris & inique &c. *Hal.* 30 Adimi domino. 31 1. Harm. 14 §. *ult.* 32 Vide *l. 5. §. 3. ff. h. t.* 33 Quisque *Hal.* quilibet poteſt ſtatuere de ſua civitate, non de dominio *Bart.* 34 Inſpectionem. *Hal.* 35 *l. 71. §. 2. ff. de condition. & demonſtr.* 36 *l. 19. §. 6. ff. h. t.* 37 Parato. *Hal.* 38 Dimiſſum 39 *l. 10. in fin. ff. quibus modis pign.* adde *l. 10. ff. de vi & vi.* 40 Propiorem. *Hal.* 41 Obtineat. *Hal.* 42 In partes. *Hal.* 43 *l. 2. C. h. t.* 44 Redemptus redemptori ſatisfacere debet. 45 Vide *l. 6. ff. h. t.* 46 Vide *l. 12. ff. de manumiſſ.* 47 *l. 8. §. 6. ff. de pæn.* 48 *l. 6. ff. h. t.* 49 *l. 73. ff. de legat.* 2. 50 In utero gerebat. *Vulg. Hal.* 51 Venenum datum eſt. *Hal.* 52 Adde §. 9. Theoph. *Inſt. quib. modis jus patriæ poteſtatis.* 53 Papinianus. *Hal.* 54 Fictiones duæ concurrere circa idem poſſunt. *Bart.* 55 *l. 8. ff. h. t.* 56 Pater filium poſtliminio recipit ἀμέσως. Theoph. §. 5. *in fin. Inſtit. quib. mod. jus patriæ poteſt.* 57 Vid. *l. 6. C. h. t.*

ei

ei poſſe exiſtere: niſi forte quis ſubtilius dicat, hunc, dum moritur, quaſi [1] jure pignoris finito, nanctum poſtliminium, & ſine obligatione debiti obiſſe, ut poterit ſuum habere: quod non ſine ratione dicetur.

Fictio poſtliminii.

16. IDEM lib. 13. ad Sabinum.

RETRO [2] creditur in civitate fuiſſe, qui ab hoſtibus advenit.

De his, qui hoſtibus ſe dederunt.

17. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

POſtliminio [3] carent, qui [4] armis victi hoſtibus ſe dederunt.

Fictio Legis Corneliæ.

18. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

IN omnibus partibus juris is, qui reverſus non eſt ab hoſtibus, quaſi tunc [5] deceſſiſſe videtur, cum captus eſt.

Definitio & ratio poſtliminii. 1. De induciis. 2. De captis a piratis aut latronibus. 3. Quid ſit poſtliminio rediſſe. 4. De transfugis. 9. De redempto ab hoſtibus. 10. Quibus eſt poſtliminium.

19. PAULUS lib. 16. ad Sabinum.

POſtliminium [6] eſt jus amiſſæ rei recipiendæ ab extraneo, & in ſtatum priſtinum reſtituendæ, inter nos ac liberos [7] populos regesque, moribus, legibus, conſtitutum. Nam quod bello amiſimus, aut etiam citra bellum: hoc ſi rurſus recipiamus, dicimur poſtliminio recipere. Idque naturali [8] æquitate introductum eſt, ut, qui per injuriam ab extraneis detinebatur, is, ubi in fines ſuos rediiſſet, priſtinum jus ſuum reciperet. §. 1. *Induciæ* ſunt, cum in breve, & in præſens tempus convenit, ne invicem ſe laceſſant: quo tempore non eſt poſtliminium. §. 2. A piratis [9] aut latronibus capti, liberi permanent. §. 3. *Poſtliminio* [10] *rediſſe* videtur, cum in fines noſtros intraverit, ſicuti amittitur, ubi fines noſtros exceſſit. Sed & ſi in civitatem ſociam amicamve, aut ad regem ſocium vel amicum venerit, ſtatim poſtliminio rediiſſe videtur: quia [11] ibi primum nomine publico tutus eſſe incipiat. §. 4. Transfugæ [12] nullum poſtliminium eſt: nam qui malo conſilio, & proditoris animo patriam reliquit, hoſtium numero habendus eſt. Sed [13] hoc in libero transfuga juris eſt, ſive fœmina, ſive maſculus ſit. §. 5. Si vero ſervus [14] transfugerit ad hoſtes: quoniam & cum caſu captus eſt, dominus in eo poſtliminium habet: rectiſſime dicitur, etiam ei poſtliminium eſſe: ſcil. ut dominus in eo priſtinum jus recipiat: ne contrarium jus non tam ipſi injurioſum ſit, qui ſervus ſemper permanet, quam domino damnoſum conſtituatur. §. 6. Si ſtatuliber [15] transfuga reverſus ſit, exiſtente conditione, poſtquam rediit, liber efficitur. † Diverſum eſt, ſi conditio extitiſſet, dum apud hoſtes eſt: in eo enim caſu neque ſibi reverti poteſt, ut liber ſit: neque heredi in eo jus poſtliminii eſt: quia non poteſt queri [16], cum nullum damnum patiatur, libertate jam obtingente, ſi non impediat, quod transfuga factus eſt. §. 7. Filius quoque familias [17] transfuga non poteſt poſtliminio reverti, neque vivo patre: quia pater ſic illum amiſit, quemadmodum patria, & quia *diſciplina* [18] *caſtrorum antiquior* [19] *fuit parentibus Romanis, quam caritas* [20] *liberorum.* §. 8. Transfuga [21] autem non is ſolus accipiendus eſt, qui aut ad hoſtes, aut in bello transfugit: ſed & qui per induciarum tempus, aut ad eos, cum quibus nulla amicitia eſt, fide ſuſcepta transfugit. §. 9. Si is, qui emat [22] ab hoſtibus, pluris alii jus pignoris, quod in redempto habet, ceſſerit: non eam quantitatem, ſed priorem redemptus reddere debet: & emptor habet actionem adverſus eum, qui vendidit ex empto. §. 10. Poſtliminium hominibus eſt, cujuscunque [23] ſexus, conditionisve ſint. Nec intereſt, liberi, an ſervi ſint: nec enim ſoli poſtliminio recipiuntur, qui pugnare poſſunt: ſed omnes homines: quia ejus naturæ ſunt, ut uſui eſſe vel conſilio, vel aliis modis poſſint.

Si captivus cum poſſet, non rediit. 1. De agris publicandis, vel non. 2. De redemptione.

20. POMPONIUS lib. 36. ad Sabinum.

SI captivus, de quo in pace cautum fuerat, ut rediret, ſua voluntate [24] apud hoſtes manſit: non eſt ei poſtea poſtliminium. §. 1. Verum eſt, expulſis hoſtibus ex agris [25], quos ceperint, dominia eorum ad priores [26] dominos redire, *nec aut publicari, aut prædæ loco cedere:* publicatur [27] enim ille ager qui ex hoſtibus captus ſit. §. 2. Redemptio facultatem redeundi [28] præbet, non jus poſtliminii mutat.

De ingenua redempta vel publice recuperata, & liberis ex ea ſuſceptis. 1. De civilibus diſſenſionibus.

21. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

SI quis ingenuam [29] ab hoſtibus redemptam eo animo ſecum habuerit, ut ex ea ſuſciperet liberos: & poſtea ex ſe natum ſub titulo naturalis filii cum matre manumiſerit: ignorantia mariti ejusdemque patris, neque ſtatui eorum, quos manumiſiſſe viſus eſt, officere debet, & exinde intelligi oportet remiſſum matri pignoris vinculum, ex quo de ea ſuſcipere liberos optaverat, ideoque eam, quæ poſtliminio reverſa erat libera & ingenua, ingenuum peperiſſe conſtat. Quod ſi publice præda virtute [30] militum recuperata, nulli pretium matris pater numeraverit: protinus poſtliminio reverſa, non cum domino, ſed cum marito fuiſſe declaratur. §. 1. In civilibus diſſenſionibus, quamvis ſæpe per eas Reſpublica lædatur, non tamen in exitium Reipublicæ contenditur; qui in alterutras partes diſcedent, vice hoſtium non ſunt eorum, inter quos jura captivitatum aut poſtliminiorum fuerunt: & ideo [31] captos & venundatos, poſteaque manumiſſos, placuit ſupervacuo [32] repetere a Principe ingenuitatem, quam nulla captivitate amiſerant.

Ad Legem Corneliam de bonis ejus, qui apud hoſtes deceſſit. 1. De adquiſitis per ſervum, 2. Vel filium captivi. 3. De peculio. 4. De teſtamento ejus, qui apud hoſtes deceſſit.

22. JULIANUS lib. 62. Digeſtorum.

BOna eorum, qui in hoſtium poteſtatem pervenerint, atque ibi deceſſerint, ſive teſtamenti factionem habuerint, ſive non habuerint, ad eos pertinent, ad quos pertinerent, ſi in poteſtatem hoſtium non perveniſſent: idemque jus in eadem cauſa omnium rerum jubetur eſſe Lege Cornelia [33], quæ futura eſſet, ſi hi de quorum hereditatibus & tutelis conſtituebatur, in hoſtium poteſtatem non perveniſſent. §. 1. Apparet ergo, eadem omnia pertinere ad heredem ejus, quæ ipſe, qui hoſtium potitus [34] eſt, habiturus eſſet, ſi [35] poſtliminio revertiſſet: porro, quæcunque ſervi [36] captivorum ſtipulantur, vel accipient, adquiri dominis intelliguntur, cum poſtliminio redierint: quare neceſſe eſt, etiam ad eos pertineant, qui ex Lege Cornelia hereditatem adierint. Quod ſi nemo ex Lege Cornelia heres extiterit, bona publica fient. Legata quoque ſervis eorum præſenti [37] die, vel ſub conditione ad heredes pertinebunt. Item ſi ſervus ab extero heres inſtitutus fuerit, juſſu heredis captivi adire poterit. §. 2. Quod [ſi] filius ejus, qui in hoſtium poteſtate eſt, accipit, aut ſtipulatur: id, patre prius, quam poſtliminio rediret, mortuo [38], ipſi adquiſitum intelligitur: & ſi vivo patre deceſſerit, ad heredem patris pertinebit: nam ſtatus hominum, quorum patres in hoſtium poteſtate ſunt, in pendenti [39] eſſet: reverſo quidem patre, exiſtimatur nunquam ſuæ poteſtatis fuiſſe: mortuo, tunc paterfamilias fuiſſe, cum pater ejus in hoſtium poteſtatem perveniret. §. 3. Quæ peculiari nomine ſervi [40] captivorum poſſident, in ſuſpenſo ſunt: nam ſi domini poſtliminio redierint, eorum facta intelliguntur: ſi ibi deceſſerint, per Legem Corneliam ad heredes eorum pertinebunt. §. 4. Si quis, cum prægnantem [41] uxorem haberet, in hoſtium poteſtatem pervenerit, nato deinde filio & mortuo, ibi deceſſerit: ejus teſtamentum nullum eſt, quia & eorum, qui in civitate manſerunt, hoc caſu teſtamenta rumpuntur.

De nepotis reverſi poſtliminio.

23. IDEM lib. 69. Digeſtorum.

SI quis, prægnante uxore relicta, in hoſtium poteſtatem pervenerit: mox natus filius ejus, uxore ducta, filium vel filiam procreaverit, ac tunc poſtliminio avus reverſus [42] fuerit: omnia jura, nepotis nomine, perinde capiet, ac ſi filius natus in civitate fuiſſet.

Differentia hoſtium, latrunculorum, prædonum.

24. ULPIANUS lib. 1. Inſtitutionum.

H*Oſtes* [43] ſunt, quibus bellum publice Populus [44] Romanus decrevit, vel ipſi Populo Romano: cæteri [45] latrunculi vel prædones appellantur. Et ideo, qui a latronibus [46] captus eſt, ſervus latronum non eſt: nec poſtliminium illi neceſſarium eſt. † Ab hoſtibus [autem] captus (ut puta a Germanis & Parthis) & ſervus [47] eſt hoſtium, & poſtliminio [48] ſtatum priſtinum recuperat.

De natis apud hoſtes.

25. MARCIANUS lib. 14. Inſtitutionum.

DIvi Severus & Antoninus reſcripſerunt: ſi uxor cum marito ab hoſtibus capta fuerit, & ibidem ex marito enixa [49] ſit: ſi reverſi fuerint, juſtos eſſe & parentes & liberos, & filium in poteſtate patris, quemadmodum jure poſtliminii reverſus ſit: quod ſi [50] cum matre ſola revertatur: quaſi ſine marito natus, ſpurius habebitur.

1 Vid. *l.* 2. *C. h. t. l.* 20. §. 1. ℥. *qui teſtam. l.* 43. *in fin.* ℥. *de leg.* 1. *l.* 3. §. 3. ℥. *de homine libero exhib.* 2 Vide *l.* 5. §. 1. ℥. *h. t. Eclog.* 1. *c.* 13. 3 2. *Harm.* 7. §. 1. 4 *Eclog. ibid. c.* 14. 5 *Eclog. ibid. cap.* 15. 6 Poſtliminium quid, *Eclog. ibid. c.* 62. Harm. 7. §. 2. Theoph. *d.* §. 5. Cicer. *in Topicis.* Feſtus *in voce* poſtliminium. vid. Cujac. 11. *obſ.* 23. 7 Vide *l.* 7. ℥. *h. t.* 8 *l.* 6. *C. h. t.* 9 *l.* 24 *l.* 27. ℥ *h. t.* 10 *l.* 5. §. 1. ℥. *h. t.* 11 Poſtliminio rediiſſe ad nos intelligitur, qui ad eum locum pervenit, ubi nomine publico tutus eſſe incipit. 12 §. 8. ℥. *h. t. Eclog. ibid. c.* 16. *l.* 19. *in fin. C. h. t. l.* 14. ℥. *ex quibus cauſ. majores. l.* 51. ℥. *de adqu. rerum.* 13 Transfugæ poſtliminii jus non habent, ſive maſculi, ſive fœminæ ſint. 14 *Eclog. ibid.* 15 *Eclog. ibid. l.* 12. § 10. ℥. *h. t.* 16 Id eſt, conqueri. 17 Vid. *l.* 5. §. 1. ℥. *de capite minutis.* 18 Diſciplina caſtrorum antiquior Romanis caritate liberorum: decus, & ſtabilimentum Romani Imperii præcipuum: in ejus ſinu, ac tutela ſerenus tranquillusque beatæ pacis ſtatus adquieſcit. vide exempla varia apud Valer. 2. *c.* 2. non tantum parentibus ſed & patriæ naſcimur *l.* 1. §. 15. *in fin.* ℥. *de ventre in poſſ.* 19 *l.* 3. §. 5. ℥. *de muneribus & honoribus.* non tempore ſed auctoritate. 20 Charitas. *Haloand.* 21 Vide *l.* 51. ℥. *de adqu. rer. dom.* 22 Emerat. *vulgat. Hal.* 23 *Eclog. ibid. c.* 15. 24 *l.* 19. *in fin. C. h. t.* Goth. Vide Anton. Auguſtin. *lib.* 1. *emend. c.* 9. S. L. 25 Adde *l.* 2. ℥. *h. t.* 26 Vide quæ ſcripſi ad *l.* 12. §. 7. ℥. *h. t.* 27 Ager, qui ab hoſtibus per nos capitur, publicatur, id eſt, publicus fit, ſeu populi Romani. Nam lege belli agri, qui ab hoſtibus capiuntur, capientis fiunt, *ut hic.* Liv. 3. Cic. 5. *Verrina.* Flaccus, *de conditionibus agrorum.* Higenus *de limitib.* Hujusmodi agrorum alios in victorem populum partiebantur, alios per quæſtores, laterculis, limitibusque actis diviſos vendebant, alios militibus in præmium adſignabant, alios per Cenſores locabant, aliis certum vectigal imponebant, quod ſtipendiarium dicebatur. Qui agri tributum quotannis populo pendebant, *prædia tributaria ſtipendiariaque* dicebantur: quorum dominium ad populum Romanum, pleniſſimum vero fruendi jus ad provinciales ipſos pertinuiſſe Theoph. notat §. *per traditionem. Inſt. de rerum divſ.* ad inſtar Romanæ Urbis, reliquæ civitates ac municipia vectigales ſuos agros habuerunt: quos vel ad tempus vel in perpetuum municipes locabant, dominio apud ſe manente, ſolum jus fruendi in conductores transferentes. *l.* 1. ℥. *ſi ager vectigalis. l. ſi finita.* 15. §. *ſi de vectigalib.* 26. ℥. *de damno. l. ſi domus.* 71. § *ult.* ℥. *de legat.* 1. Horum prædiorum conditio erat, ut eorum provinciales neque eſſent, neque eſſe poſſent ex jure Quiritum domini: ſed ea tantum in bonis haberent. Proprietas enim idcirco ad provinciales non pertinebat, quod ea prædia victor populus in dominium ſuum redegiſſet: pertinere vero idcirco non poterant, quia nec mancipatione ea abalienari, nec uſucapi, cum juris Italici non eſſent, poterant, quibus modis legitimum, & ex jure Quiritum dominium contingebat, *l. un. C de uſucap. transfor. Inſt. de uſucap.* §. *per traditionem. Inſt. de rer. divſ.* vid. Briſſon. 4. *ſelect.* 1. Cujac. 19. *obſ.* 17. Goth. Vid. *l.* 31. ℥. *de jure fiſc.* vel etiam veteranis in præmium adſignabatur, *l.* 11. ℥. *de evictionib.* vel diſtrahuntur. *l. in agris* ℥. *de acq. rer. domin.* Anſ. 28 Reluendi. Vigelius *lib.* 50. *ff. fol.* 376. *lin.* 39. *argum. l.* 2. *C. h. t.* hoc ſenſu: Redemiſti me ab hoſtibus: poſſum me quandocunque reluere. An res ea jus poſtliminii mihi adimit? Minime: Statim enim, atque me redemero, jus poſtliminii conſequar. 29 *Eclog. ibid. c.* 18. *l.* 2. *l.* 8. *C. h. t.* 30 *l.* 12. *C. h. t.* id eſt, Fortitudine dixi *Nov.* 69. 31 Vide *l.* 4. *C. de ingenuis.* 32 *l.* 24. ℥. *h. t.* 33 *l.* 28. ℥. *de vulgar. l.* 1. ℥. *de ſuis. l.* 8. *C. de legitim. hered.* 34 Vide *l.* 15. ℥. *ex quib. cauſ. majores.* 35 *l.* 6. §. 12. ℥. *de injuſt.* 36 *l.* 1. ℥ *h. t.* 37 Pure. 38 *l.* 9. ℥. *de caſtrenſi.* 39 *l.* 12. §. 1 ℥ *h. t. l.* 11. ℥. *de verb. obl.* 40 *l.* 1. ℥. *h. t.* 41 *l.* 15. ℥. *de injuſto.* 42 *l.* 5 *l.* 14. ℥. *h. t.* 43 *l.* 118. ℥. *de verb. ſign.* 44 Vel Princeps aliusve par Principi vel populo. 45 Ut Piratæ, Cicero 3 *offic.* Pirata, ut & latro, & prædo, non eſt ex perduellionum numero. 46 *l.* 19. §. 2. *l.* 21. *in fin.* ℥. *h. t. l.* 13. ℥. *qui teſt. l.* 4. *C. de ingen.* 47 At iniquum videtur, ut eum, qui ex noſtris captus ab hoſtibus ſit, ſervum habeamus, cum miſero fatis eſſe debeat, ut apud hoſtes, non apud ſuos ſervus habeatur. An id receptum? quod, etiamſi liber apud nos haberetur, ſervus tamen apud hoſtes ſemper eſſet & ita ludibrio foret id [illegible] genus? An quod eadem lege, quos nobis captivos fecimus, iidem apud ſuos victimi [illegible], quaſi prætione [illegible] apud hoſtes? An ne, ſi liberi apud nos eſſent, dominium rerum ſuarum retinerent, & una cum perſona res captivorum hoſtes ſuas adquirerent? 48 *l.* 15. *ſupr. h. t.* 49 *l.* 16. *C. h. t.* 50 *l.* 1. *C. h. t.*

Quid sit postliminio rediisse.

26. FLORENTINUS lib. 6. Institutionum.

NIhil interest, quomodo captivus reversus est: utrum dimissus, an vi [1], vel fallacia potestatem hostium evaserit [2]: ita tamen, si ea mente [3] venerit, ut non illo reverteretur: nec enim satis est corpore domum quem rediisse, si mente [4] alienus est. † Sed & qui victis hostibus recuperentur [5], postliminio rediisse existimantur.

De servo surrepto, deinde capto, recuperato, vendito.

27. JAVOLENUS lib. 9. ex Posterioribus Labeonis.

LAtrones tibi servum eripuerant, postea is servus ad Germanos [6] pervenerat: inde in bello victis Germanis, servus venierat: negant [7] posse usucapi eum ab emptore, Labeo, Ofilius, Trebatius: quia verum esset, eum subreptum esse [8], nec quod hostium fuisset, aut postliminio redisset, ei rei impedimento esse.

De captis in bello.

28. LABEO lib. 4. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI [9] quid bello captum est, in præda est, non postliminio redit. Paulus: Imo si in bello captus, pace facta, domum refugit, deinde renovato bello capitur: postliminio redit ad eum, a quo priore bello captus erat: si modo [10] non convenerit in pace, ut captivi redderentur.

De usucapione.

29. IDEM lib. 6. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI postliminio rediisti, nihil, dum in hostium potestate fuisti, usucapere potuisti. Paulus: Imo si quid servus tuus peculii nomine, dum [11] in eo statu esses, possederit: id eo quoque tempore usucapere poteris: quoniam eas res etiam inscientes [12] usucapere solemus: & eo modo etiam hereditas [13], nondum nato posthumo, aut nondum adita, augeri per servum hereditarium solet.

Quid sit postliminio rediisse.

30. IDEM lib. 8. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI id, quod nostrum hostes ceperunt, ejus generis est, ut postliminio redire possit: simul atque ad nos redeundi causa profugit ab hostibus, & intra fines [14] imperii nostri esse cœpit, postliminio rediisse existimandum est. Paulus: Imo cum servus civis ab hostibus captus, inde aufugit, & vel in Urbe Roma ita est, ut neque in domini sui potestate sit, neque ulli serviat: nondum postliminio rediisse existimandum est.

TIT. XVI.

DE [15] RE MILITARI [16].

De absentia Reipublicæ causa.

1. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

MIles, qui in commeatu [17] agit, non videtur Reipublicæ causa abesse.

De delicto militari vel communi. 1. De eo, qui se militem dedit, cui non licet.

2. ARRIUS MENANDER lib. 1. de Re militari.

MIlitum delicta sive admissa, aut propria sunt, aut cum cæteris communia: unde & persecutio aut propria, aut communis est. † Proprium militare est delictum, quod quis uti miles admittit. §. 1. Dare [18] se militem, cui [19] non licet, grave crimen habetur: & augetur, ut in cæteris delictis, dignitate [20], gradu, specie militiæ.

De desertore. 1. De pœnis militum. 2. De emansore. 3. De desertore. 4. De eo, qui in exploratione emanet hostibus insistentibus, aut a fossato recedit. 5. De statione relicta. 6. De eo, qui ab excubatione destitit. 7. De eo, qui ad diem commeatus non venit. 8. De militia tempore in desertione impleto. 9. De desertoribus. 10. De eo, qui ad hostes confugit, 11. Aut volens transfugere apprehensus est, 12. Aut, dum iter facit, captus est ab hostibus. 13. De armis amissis vel alienatis, 14. Vel surreptis. 15. De eo, qui rem prohibitam fecit, aut mandata non servavit. 16. De eo, qui agmen excessit, 17. Aut vallum transcendit, 18. Aut fossam transiliit. 19. De seditione, 21. Conspiratione, defectione. 22. De præposito non protecto, vel deserto.

3. MODESTINUS lib. 4. de Pœnis.

DEsertorem auditum ad suum ducem cum elogio Præses [21] mittet: præter quam si quid gravius ille desertor in ea Provincia, in qua repertus est, admiserit: ibi enim eum plecti pœna debere, ubi facinus admissum [22] est, Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

§. 1. Pœnæ [23] militum hujuscemodi [24] sunt, castigatio [25], pecuniaria [26] multa, munerum indictio, militiæ mutatio, gradus dejectio, ignominiosa missio: nam in metallum, aut in opus metalli non dabuntur, nec torquentur. §. 2. Emansor [27] est, qui diu vagatus, ad castra regreditur. §. 3. Desertor est, qui per prolixum tempus [28] vagatus, [reducitur]. §. 4. Is qui [29] exploratione emanet [30], hostibus insistentibus, aut qui [31] a fossato recedit, capite puniendus est. §. 5. Qui stationis [32] munus relinquit, plus quam emansor est: itaque pro modo delicti aut castigatur [33], aut gradu [34] militiæ dejicitur. §. 6. Si Præsidis vel cujusvis præpositi ab excubatione [35] quis desistat, peccatum desertionis subibit. §. 7. Si ad diem commeatus [36] quis non veniat, perinde in eum statuendum est, ac si emansisset vel deseruisset, pro numero temporis: facta [37] prius copia [38] docendi, num forte casibus quibusdam detentus sit, propter quos venia dignus videatur. §. 8. Qui militiæ tempus in desertione implevit, emerito [39] privatur. §. 9. Si plures simul primo deseruerint, deinde intra certum tempus reversi [40] sint: gradu pulsi in diversa loca distribuendi sunt: sed tironibus [41] parcendum est, qui si iterato [42] hoc admiserint, pœna competenti adficiuntur. §. 10. Is, qui ad hostem [43] confugit & rediit, torquebitur, ad bestiasque [44] vel in furcam damnabitur: quamvis milites nihil eorum patiantur. §. 11. Et is, qui volens transfugere adprehensus est, capite punitur. §. 12. Sed si ex improviso, dum iter quis facit, capitur ab hostibus: inspecto [45] vitæ ejus præcedentis actu, venia ei dabitur: & si expleto tempore militiæ redeat, ut veteranus restituetur, & emerita [46] accipiet. §. 13. Miles, qui in bello arma amisit [47], vel alienavit, capite punitur: humane militiam mutat. §. 14. Qui [48] aliena arma subripuit [49], gradu militiæ pellendus est. §. 15. In bello qui rem a Duce prohibitam fecit, aut mandata [50] non servavit, capite punitur: etiam si res bene gesserit [51]. §. 16. Sed qui agmen excessit, ex causa vel fustibus [52] cæditur, vel mutare militiam solet. §. 17. Nec non & si vallum [53] quis transcendat [54], aut per [55] murum castra ingrediatur: capite punitur. §. 18. Si vero quis fossam [56] transiluit [57], militia rejicitur. §. 19. Qui seditionem [58] atrocem militum concitavit, capite punitur. §. 20. Si intra [59] vociferationem, aut levem querelam seditio mota est: tunc gradu militiæ dejicitur. §. 21. Et cum multi milites in aliquod flagitium conspirent, vel si legio deficiat, avocari militia solet [60]. §. 22. Qui præpositum suum protegere [61] noluerunt, vel deseruerunt, occiso eo, capite puniuntur.

De his, qui unum testiculum habent. 1. De ad bestias dato. 2. De deportato. 3. De reo capitalis criminis. 6. De ignominiose misso. 7. De adulterio vel alio judicio publico damnato. 8. De eo, qui ob litem militavit. 9. De desertore. 10. De eo, qui militiam detrectat vel appetit. 11. De eo, qui filium militiæ subtrahit, 12. Vel debilitat, ut militia inhabilis sit. 13. De eo, qui diu abfuit. 14. Collatio emansionis & desertionis. 15. De emansore.

4. ARRIUS MENANDER lib. 1. de Re militari.

QUi cum uno [62] testiculo [63] natus est, quive amisit, jure militabit secundum Divi Trajani rescriptum: nam & Duces Sylla & Cotta memorantur eo habitu fuisse naturæ. §. 1. Ad bestias datus si profugit, & militiæ se dedit, quandoque inventus [64], capite puniendus est. Idemque observandum est in eo, qui legi se passus est. §. 2. In insulam deportatus, si effugiens militiæ se dedit, lectus [65] vel dissimulavit, capite puniendus est. §. 3. Temporarium exilium voluntario militi insulæ relegationem adsignat: dissimulatio [66] perpetuum exilium. §. 4. Ad tempus relegatus, si expleto spatio fugæ militem [67] se dedit, causa damnationis quærenda est: ut, si contineat infamiam [68] perpetuam, idem observetur: si transactum de futuro sit, & in ordinem redire potest, & honores petere militiæ non prohibetur. §. 5. Reus capitalis criminis, voluntarius miles secundum Divi Trajani rescriptum capite puniendus est: nec remittendus est eo, ubi reus postulatus [est]: sed [69] [ut] accedente causa militiæ audiendus, si dicta causa sit, vel requirendus adnotatus [70]. §. 6. Ignominia missus, ad judicem suum remittendus est: nec [71] recipiendus postea volens militare, licet fuerit abso-

1 Virtus, an dolus, quis in hoste requirat? *l. 1. §. 3. ff. de dolo.* 2 Vide Antonium Guibertum *lib. 1. quæstion. jur. cap. 3.* Covarruviam *in Reg. peccatum. de Reg. Jur. in 6. 2. relect. §. 11.* Mod. 3 *l. 5. §. 3. ff. h. t.* 4 Mens plurimum valet & præstat in adquirendo jure postliminii. 5 Recuperantur. *Hal.* adde *l. 12. C. h. t. §. 5. in pr. & ibi Theoph. Instit. quib. mod. jus patriæ potestat.* 6 Id est, hostes. 7 Imo potest usucapi. *l. 6. ff. h. t.* 8 Initio inspecto. *l. 24. ff. h. t.* Id est, inspicitur principium captivitatis in servo. 9 Ad mancipia refert hoc caput Harm. 2. *tit. 7. §. 5. 6.* 10 Si convenit, ut captivi redderentur, captivi sunt reddendi: sin minus, eorum manent, a quibus capti sunt: ideoque ab eis jure refugere non possunt. adde 35. *Eclog. 1. c. 18.* 11 *l. 23. §. 3. supr. ex quib. caus. majores. l. 44. in fin. supr. de usurp.* 12 *l. 8. ff. de usurp. l. 2. §. 11. supr. pro empt.* 13 *l. 44. §. 3. supr. de usurp.* 14 *l. 5. §. 1. supr. h. t. l. 19. §. 3. supr. h. t.*

15 *L. 12. C. 36. 7. C. Theod. 1.* περὶ στρατιωτῶν, id est, de militibus & eorum privilegiis, peculiis, erogationibus, annonis, transitionibus, delictis, eorumque pœnis & ipsorum restitutione: tum qui militiam profitentur, 57. *Ecl. 1.* adde ex *C. lib. 12. tit. 29. & 50.* 16 Exstat elegans Petri Belgi de re militari tractatus, præter quem vide Brissonium *lib. 2. selectar. antiquit. c. 6. & 7.* & Alexandrum ab Alexandro *lib. 1. Genial. dier. c. 12.* Mod. 17 *l. 34. supr. ex quib. caus. majores.* 18 Dedere se. *Hal.* militiæ se dare cuivis non licet. 19 Talis est servus, *l. 8. l. 11. ff. h. t.* & negotiator. *l. unic. C. negotiatores ne militent.* 20 Vide *l. 5. ff. h. t.* 21 Præses provinciæ militem desertorem auditum remittere ad suum ducem cum elogio debet: qu[illegible] minimo, & eum punire potest, si gravius sit ipsius militis delictum. 22 Desertor ex provinciali delicto in provincia plectendus est. vide *l. 28. §. 15. supr. de pœn.* 23 *Eclog. ibid. c. 1.* adde Sueton *in Augusto, cap. 24.* 24 Fuit &, teste Festo, genus pœnæ militaris, deprehensa castigatione major, infamia minor. ac propterea hic, tamquam extrema, collocatur castigatio & ignominia. dixi apud Festum *ibid.* 25 Pœnarum militarium extremi gradus castigatio, *ut hic.* & ignominia. vid. *ff. h. t.* 26 Adde Festum *in Dirutum ære militem.* Varronem, *4. de lingua. l. ult. ff. de jure immun[illegible].* 27 Emansores & desertores sunt, qui diu ab exercitu vagati sunt, *ut hic* differentia in eo est, quod illi sponte, hi inviti redeunt: illi sæpius, hi nunquam, *l. [illegible] §. 13. ff. h. t.* Illi erronibus, hi fugitivis servis comparantur. Cujacius tamen differ[illegible] statuit in tempore, *6. obs. 26.* 28 Puta quinquennii. *l. 13. in fin. ff. h. t.* [illegible] 4. §. 13. §. 14. *ff. h. t.* 29 Qui in exploratione &c. *Hal.* 30 Id est, qui explorationem reliquit, κατασκοπὴν, *le guet, la sentinelle. Ecl. ib. c. 1. in fin.* 31 A fossa. *Hal.* Hugo a Porta, fossatum, id est, fossa, vallum. καὶ ὁ τῷ φο[illegible] ἐκλείπων. *Eclog. ib. 1. in fin.* Civitatis fossatum. Veget. 4. *c. 16.* Suidas τεῖχος τὸ φοσσάτον &c. Harm. 6. *tit. 5.* τοὺς ἐν φοσσάτῳ κλέπτοντας & in libello variorum auctorum de limitibus, fossatum decisum. Capitolinus *in Gordiano.* castra fossato circumbat. Brissonius, Turneb. 3. *adversf. 13.* Galli *tranchées.* 32 Vigilem, vel diurnum, vel nocturnum: hinc milites stationarii. *l. 1. §. 12. ff. de off. Præf. Urbi.* Stationem Galli vocant *corps de garde, ou sentinelle.* 33 Vide Sueton. *in August. c. 24.* 34 Vide quæ not. ad *l. 12. in fin. ff. de custodia.* 35 Executione *vulg. Hal.* Excubatio hic munus est præsidi suo & præposito adsistendi: nec enim tantum locorum desertores sunt, sed & munerum *l. 5. ff. h. t.* adde *l. 10. ff. h. t.* 36 *l. 14. ff. h. t.* 37 Vide *l. 19. §. 1. ff. de probat.* 38 Vide *l. 5. C. de ingenuis manum.* 39 *§. 12. ff. h. t.* i. e. commodis & præmiis, veteranis dari solitis. 40 Ii sunt emansores. *§. 12. ff. h. t.* 41 Tyroni parcitur magis, quam militi, *l. 4. in fin. ff. h. t.* vide Tiraq. *tr. de pœnis, causa 10.* 42 Iteratum delictum nullam excusationem meretur. *Novell. Leon. 67.* 43 Delicti inceptio & voluntas in transfuga punitur. vid. *l. 18. ff. de pœnis.* 44 Abrogatur per *Nov. Leon. 67.* 45 *l. 5. in pr. & §. 6. ff. h. t.* 46 *§. 8. ff. h. t.* 47 57. *Ecl. 1. c. 6. l. 14. §. 1. ff. h. t. l. 2. in fin. ff. de captiv.* 48 Vid. quæ scripsi ad Harm. 1. *tit. 16. §. 12.* 49 *Eclog. ibid. c. 7.* adde quæ notavi ad *l. ult. supr. de furib. balneariis.* 50 Aut mandatum sibi non facit. *Eclog. ibid.* 51 Bene cesserit, κἂν ἐπιτύχῃ. Bul. εἰ καὶ καλῶς πρᾶγμα ἔπραξεν. *Eclog. ibid.* vid. exempla apud Tiraq. *de pœnis, caus. 52.* 52 Fustium castigatio, communis militum atque paganorum coërcitio: vitis tamen castigatio eorum propria fuit. vid. P. Fabr. 1. *semestr. 17.* 53 Τὸ χαράκωμα. *Ecl. c. 8. 6. Harm. 23. c.* περὶ μονίτας. 54 Transcendat. *Hal.* 55 Muro ac non per portas castra ingredi capitale. 56 Τάφον. *Eclog. ibid.* Harm. *ibid.* 57 Transilit. 58 *l. ult. in fin. ff. h. t. Eclog. ibid. c. 9.* Harm. *ibid.* Suet. *in Julio, c. 67.* 59 Harm. *ib. Eclog. ibid.* 60 Id est, exauctorari solent legiones interdum, vel selecti ex legione. vid. in hunc locum P. Fabr. 1. *semestr. 17. fol. 161. 162.* & Budæum *hic.* Avocari igitur militia, est exauctorari. 61 *Eclog. ibid. c. 16.* 62 Vide *l. 6. ff. de adult.* is & sanus est, & testari potest. *Goth.* Vid Cœl. Rhodigin *lect. antiq. lib. 2. cap. 37.* S. L. 63 Testiculo uno natus, militare potest, tales autem fuerunt Sylla & Cotta. 64 *l. 8. §. 6. ff. de pœnis.* 65 Lectusve dissimulavit. *Hal.* 66 Dissimulanti. *vulg.* 67 Militiæ. *vulg. Hal.* Hugo a Porta. 68 *l. 6. C. quib. ex caus. infam.* 69 Sed ubi accedente &c. *vulgat. Hal. l. ult. supr. de accus. l. 9. supr. de custodia. l. 6. C. de jurisd. omnium judicum. l. 1. C. de exhibend. reis.* 70 Adnotatur. *vulg.* 71 Miles ignominia notatus, militare jure non potest.

lutus.

lutus. §. 7. Adulterii [1], vel aliquo judicio publico damnati, inter milites non sunt recipiendi. §. 8. Non omnis, qui litem habuit, & ideo militaverit, exauctorari jubetur: sed qui eo animo militiæ se dedit, ut sub obtentu [2] militiæ pretiosiorem [3] se adversario faceret: nec tamen facile indulgendum [est] extra ordinem judicationis, qui negotium ante habuerunt: sed si in transactione [4] recidit, indulgendum est. Exauctoratus eo nomine, non utique infamis erit: nec prohibendus, lite finita, militiæ ejusdem ordinis se dare: alioquin & si relinquat litem vel transigat, retinendus est.

§. 9. Qui post desertionem in aliam [5] militiam nomen dederunt, legive [6] passi sunt, Imperator noster rescripsit, & hos militariter puniendos. §. 10. Gravius autem delictum est, detrectare munus militiæ, quam adpetere: nam & qui ad delectum [7] olim non respondebant, ut proditores libertatis, in servitutem redigebantur [8]: sed mutato statu militiæ recessum a capitis pœna est: quia plerumque voluntario *milite* [9] [*numeri*] supplentur. §. 11. Qui filium suum subtrahit militiæ belli tempore, exilio & bonorum parte mulctandus est: si in pace [10], fustibus cædi [11] jubetur, & requisitus juvenis, vel [12] a patre postea exhibitus, in deteriorem militiam dandus est: qui enim se sollicitavit ab alio, veniam non meretur.

§. 12. Eum, qui filium debilitavit [13], delectu [14] per bellum indicto, ut inhabilis militiæ sit, præceptum Divi Trajani deportavit.

§. 13. Edicta [15] Germanici Cæsaris militem desertorem [16] faciebant, qui diu afuisset [17], ut is [18] inter remansores [19] haberetur: sed sive redeat quis, & offerat se, sive deprehensus offeratur, pœnam desertionis evitat: nec interest, cui se offerat, vel a quo deprehendatur. §. 14. Levius itaque delictum emansionis [20] habetur, ut erronis in servis: desertionis gravius, ut in fugitivis. §. 15. Examinantur autem causæ [21] semper emansionis, & cur, & ubi fuerit, & quid egerit: & datur venia valetudini, affectioni parentum, & adfinium: & si servum fugientem persecutus est, vel si qua hujusmodi causa sit: sed & ignoranti adhuc disciplinam tironi [22] ignoscitur.

De desertoribus. 5. An captus habeatur pro transfuga. 6. De militibus remissis a barbaris. 7. De captivo post multum temporis reverso. 8. De transfuga.

5. IDEM lib. 2. de Re militari.

NOn omnes desertores similiter puniendi sunt, sed habetur & ordinis stipendiorum [23] ratio, gradus militiæ, vel loci, muneris deserti, & anteactæ [24] vitæ: sed & numerus, si solus, vel cum altero, vel cum pluribus [25] deseruit, aliudve quod crimen desertioni adjunxerit. Item temporis, quo in desertione fuerit, & eorum, quæ postea gesta fuerint: sed & si fuerit ultro reversus, non cum necessitudine, non erit ejusdem sortis. §. 1. Qui in pace [26] deseruit, eques gradu [27] pellendus est: pedes militiam mutat. In bello [28] idem admissum capite puniendum est. §. 2. Qui desertioni aliud [29] crimen adjungit, gravius puniendus est: & si furtum factum sit, veluti alia desertio habebitur: ut si plagium factum, vel adgressura [30], abigeatus, vel quid simile accesserit. §. 3. Desertor, si in urbe inveniatur, capite puniri solet: alibi adprehensus, ex prima desertione restitui potest: iterum [31] deserendo, capite puniendus est. §. 4. Qui in desertione fuit, si se obtulerit [32], ex indulgentia Imperatoris nostri in insulam deportatus est. §. 5. Qui captus, cum poterat redire, non rediit, pro transfuga habetur. Item eum, qui in præsidio [33] captus est, in eadem conditione esse certum est. Si tamen ex improviso [34], dum iter facit, aut epistolam fert, capiatur quis: veniam meretur. §. 6. A Barbaris remissos milites ita restitui oportere Hadrianus rescripsit, si probabunt [35], se captos evasisse, non transfugisse [36]: sed hoc, licet liquido constare non possit, argumentis [37] tamen cognoscendum est, & si bonus [38] miles antea æstimatus fuit, prope est, ut adfirmationi ejus credatur: si remansor [39], aut negligens suorum, aut segnis [40], aut extra contubernium [41] agens: non [42] credetur ei. §. 7. Si post multum temporis redit, qui ab hostibus captus est, & captum eum, non transfugisse, constiterit: ut veteranus, erit restituendus, & præmia, & emeritum [43] capit. §. 8. Qui transfugit, & postea multos latrones adprehendit, & transfugas demonstravit [44], posse [45] ei parci D. Hadrianus rescripsit: ei tamen pollicenti ea, nihil promitti oportere.

Quid sit delictum militare. 1. De eo, qui manus intulit præposito. 2. De contumacia adversus ducem vel Præsidem. 3. De eo, qui in acie prior fugam fecit. 4. De exploratoribus, qui secreta nunciaverunt. 5. De caligato, qui languorem simulavit. 6. De eo qui commilitonem, 7. Vel semet ipsum vulneravit, vel mortem sibi conscivit. 8. De præposito non protecto. 9. De præfecto deserto.

6. IDEM lib. 3. de re militari.

OMne delictum est militis, quod aliter, quam disciplina communis exigit, committitur, veluti segnitiæ [46] crimen, vel contumaciæ [47], vel desidiæ. §. 1. Qui manus [48] intulit præposito, capite puniendus est: augetur autem petulantiæ crimen dignitate Præpositi. §. 2. Contumacia [49] omnis adversus ducem vel Præsidem militis capite punienda est. §. 3. Qui in acie prior [50] fugam fecit [51], spectantibus [52] militibus, propter [53] exemplum capite [54] puniendus est. §. 4. Exploratores, qui secreta nunciaverunt [55] hostibus, proditores sunt, & capitis pœnas luunt. §. 5. Sed & caligatus [56], qui metu hostium languorem [57] simulavit, in pari causa eis est. §. 6. Si quis commilitonem vulneravit, si quidem lapide, militia rejicitur: si gladio, capital [58] admittit. §. 7. Qui se vulneravit, vel alias mortem sibi conscivit, Imperator Hadrianus rescripsit, ut modus ejus rei statutus sit, ut si impatientia [59] doloris, aut tædio vitæ, aut morbo, aut pudore mori maluit: non animadvertatur in eum, sed ignominia mittatur: si nihil tale prætendat, capite puniatur. Per vinum [60], aut lasciviam [61] lapsis capitalis pœna remittenda est, & militiæ mutatio irroganda. §. 8. Qui præpositum suum non [62] protexit, cum [63] posset, in pari causa facto ri habendus est: si resistere non potuit, parcendum ei. §. 9. Sed & in eos, qui Præfectum Centuriæ a latronibus circumventum deseruerunt, animadverti placuit.

De proditoribus & transfugis.

7. TARRUNTENUS PATERNUS lib. 2. de re militari.

PRoditores [64], transfugæ [65], plerunque capite puniuntur, & exauctorati torquentur: nam pro hoste, non pro milite habentur.

De his, qui status controversiam patiuntur. De his, qui bona fide serviunt.

8. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

QUi status controversiam [66] patiuntur, licet revera liberi sunt, non [67] debent per id tempus nomen militiæ dare, maxime lite ordinata, sive ex libertate in servitutem, sive contra petantur. Nec hi quidem, qui ingenui bona fide serviunt. Sed nec, qui ab hostibus redempti sunt, prius quam se luant [68].

An milites possint prædia acquirere, ubi militant.

9. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

MIlites prohibentur prædia comparare [69] in his Provinciis, in quibus militant [70]: præter quam si paterna eorum fiscus distrahat: nam hanc speciem Severus & Antoninus remiserunt. † Sed & stipendiis impletis emere permittuntur. † Fisco autem vindicatur prædium illicite comparatum, si delatus [71] fuerit, sed & si nondum delata causa, stipendia impleta sint, vel missio contigerit, delationi locus non est. §. 1. Milites, si heredes [72] extiterint, possidere ibi prædia non prohibentur.

De desertore excubiarum, 1. Et restituto ex causa desertionis.

10. PAULUS lib. sing. Regularum.

QUi excubias [73] palatii deseruerit, capite punitur. §. 1. Sed ex causa desertionis restitutus in militiam, non aliter medii [74] temporis stipendium & donativa [75] accipit, nisi hoc liberalitas principalis ei specialiter indulserit.

1 57. *Eclog.* 1. c. 12 adde quæ not. ad *l.* 5 *si pr. de quæst.* 2 Prætextu. 3 Præcisiorem, *Hal.* id est, duriorem, intractabiliorem. Budæus quem *hic vid.* Alii *speciosiorem.* Salmasius *gratiosiorem* reponit *S. I.* 4 In transactionem. *vulg. Hal.* 5 Sunt enim variæ. 6 Legive se passi &c. *Hal.* 7 Delictum *Hal.* eum tum. [illegible] & Hugo a Porta, recta est Florentina, de qua vid. quæ scripsi ad *l.* 36 ff. *de stat. hom.* adde *l.* 4 *legum Francicarum, cap.* 71. *l.* 3. ff. *ad l. Jul. majest.* & quæ scripsi ad *l.* 20 ff. *comm. dividundo.* 8 Vid. Duaren. 1 *disp.* 4. Domus eorum, & villæ diruebantur. Halicarn. 8. *l.* 20. *supr. comm. divid.* adde [illegible] de quali militia Augustum statuisse, ut senatorum, qui die senatus in curiam non venissent, quintus quisque sorte datus mulctæ subjiceretur Dion. 55. 9 Militiæ *Hal.* 10 Adde *l.* 5. §. 1. *supr. h. t.* 11 Fustuarium meretur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit. Liv. *lib.* 5. 12 [illegible] quamvis. Cuj. 6. *observ.* 26. 13 Pœnam militiæ per fraudem se subtrahentis observa. Eos, qui se sponte resectis digitis bello inutiles fecissent, Constantinus curiis civitatum addixit, *l.* 1. *C. Theod. de his qui militiam.* alii principes, *l.* 4. *C. Theod. de tyronib.* Sueton. *Aug.* 24. vetuerunt, ne quis se deformatione manus ab aliis Reip. muneribus eximeret. Quin Lex 10. ejusdem tituli eos oneribus militiæ addicit, [illegible] tamen privantur, [illegible] *artem. dist.* 55. Hujusmodi belli refugos murcos appellat Innocentius *in epist. ad Felicem Nucerianum.* & Ammian. 5 *circa fin.* nec Gallorum quisquam, ut in Italia, munus Martium pertimescens, pollicem sibi præcidit, quos jocaliter murcos appellant. vid. Cujac. 25. *obs. ult.* adde [illegible] 21 22. 25. 76. 77. *canones Apost.* Quod ad Murcos attinet, signum deæ Murcia dicitur Arnob. *lib.* 4. adde August. 4. *de civit.* 6. Valer. 6. c. 3. *n.* 8. ubi refert, Caium Varienum, ne bello Italico militaret, sibi sinistræ manus digitos abscidisse, ideoque alternis vinculis punitum de eo, qui manus amisit, adde *l.* 10. ff. *de testam.* Quid, qui auriculam sibi amputavit, Episcopus ne fieret, quod fecisse Ammonium quendam refert Hieronymus? v. Hieron. Socrat. tamen *lib.* 6 & Niceph. [illegible] 37. dextram auriculam sibi amputasse Ammonium illum referunt. Cœlius Rhodig. quoque id Antonio tribuunt, non Ammon *lib.* 10 *c.* 4. 14 Delectum propter bellum indictum, *Hal.* delectum per bellum indictum. *vulg.* 15 Hic referuntur edicta Germanici tanquam optimi ducis exempla: sub eodem Germanico Mævius castrorum Præfectus, pro desertore habitus, quod agmine decessisset, teste Tacit. 16 De desertore & emansore dixi ad *l.* 3. §. 2. 3. *supr. h. t.* 17 Abfuisset. 18 Vide *l.* 13. *in fin.* ff. *h. t.* 19 Emansores. *vulg. Hal.* 20 Emansor quasi erro: desertor quasi fugitivus: in milite emansorem esse, idem est, quod in servo erronem esse. In eodem quoque milite desertorem esse, idem est, quod in servo fugitivum esse. 21 *l.* 5. ff. *h. t.* 22 *l.* 3. §. 9. *supr. h. t.* v. Tiraq. *tr. de pœnis, causa* 10. 23 Majora stipendia quo quis habet, eo præsumitur præstantior. 24 *l.* 3. §. 12. *supr. h. t.* 25 *l.* 3. §. 9. *supr. h. t.* 26 57. *Ecl.* 1. *c.* 13. 27 Vid. quæ not. ad *l.* 12. ff. *de custodia.* 28 Idem admissum ratione temporis augetur. facit *l.* 16. §. 4. ff. *de pœn.* 29 Duplicia & conjuncta delicta gravius vindicantur, quam unum. 30 Adgressio proprie est latronum. *l.* 6. *C. de pign. act. l.* 12. *C. de locat.* 31 *l.* 3. §. 9. ff. *h. t.* 32 *l.* 13. *in fin.* ff. *h. t.* 33 In profugio, id est, dum transfugit ad hostes: Græci habent ἐν τῇ βαρβάρων γῇ, id est, *in hostico.* Cujac. 6. *obs.* 26. *in fin.*

34 *l.* 3. § 12. ff. *h. t.* 35 Vide quæ notavi ad *l.* 19. §. 1. ff. *de prob.* dixi ad *l.* 9. §. 1. *C. de [illegible]* 36 Super consistentibus in animo statur juramento alicujus, utrum scierit vel ignoraverit. Felinus *ad cap. significasti el.* 2. *de homicid. volunt.* Corassus *lib.* 3. *miscellaneor. cap.* 7. Jo. [illegible] *in repetit. ad l. ne cui* [illegible] §. *non aliter. n.* 208. *ad SC. Silan.* Mod. 37 *l.* 12 §. 4. ff. *de usufruct. l.* 32 § *de servit. urb. præd. l.* 26 *circa fin. C. de [illegible]* Ans. 38 Præsumitur bonus, qui olim talis fuit. vide Alciat. 2. *præsumpt.* 8 vide Socin. *reg.* 39. adde *l.* 8. *de reg. in* 6. *l.* 7. § 3. ff. *de [illegible]* 39 Si emansor. *Hal.* 40 Ignavus, *l.* 6 §. 5. ff. *h. t.* 41 A tabernaculis militaribus dicitur. 42 Semel malus semper malus præsumitur in eodem genere mali. v. Alciat 2. *præsumpt.* 7. 8. & Dyn. c. 8. *de reg. jur.* 43 *l.* 3. §. 12. *in fin.* ff. *h. t.* 44 *l.* 1. §. 26. ff. *de quæst.* 45 A judice, non tantum a Principe. Roman *sing.* 539. 46 *l.* 5. §. 6. ff. *h. t.* Ammianus 24. residuos tribunos sacramento solvit, ut desides & ignavos. 47 §. 2. ff. *h. t.* 48 57. *Eclog.* 1. *cap.* 14. 49 *In pr.* [illegible] *l.* 13. §. 5. *in fin.* ff. *h. t. Ecl. ibid.* 6. Harmen 14. περὶ [illegible], *in fin.* 50 *Eclog. ibid.* 51 Fugam fecit, spectantibus militibus: hanc interpunctionem ad [illegible] Petr. Fab. 2 *semest.* 8. ex autographo Pandectarum Florentinarum alias quod in acie fit, non potest non [illegible] omnibus fieri. Sensus est igitur, Eum qui prior in acie fugam fecerit, propter exemplum, inspectantibus militibus, capite puniendum. 52 Et hoc est quod scribit Plutarchus in Lucullo & Crasso, ἁπάντων θεωμένων [illegible] θεωμένων ἄλλων στρατιωτῶν, Julius Frontinus 4. στρατηγημάτων in conspectu armati exercitus Cæs. [illegible] *de bello Gallico.* in conspectu multitudinis, & 3. *de bello civili* in omnium conspectu. 53 Pœnæ in eum finem statuuntur. 54 [illegible] milites ex iis, qui fugerunt, [illegible] supplicio [illegible] veteres leges. [illegible] 24. 55 *l.* 38. § 1. ff. *de pœnis* 6. Harm. 8. 56 Caligati milites qui [illegible] *l.* 9. *in fin.* ff. *de cust. reor.* 57 Id est, litem. vide *l.* 9. ff. *de custodia.* 58 Capitale quid esset, scripsi ad *l. ult.* §. 1. ff. *de termino. l.* 2. *l.* 28. ff. *de pœnis.* 59 *l.* 38. *in fin.* ff. *de pœnis.* 60 Vide *l. un. C. si quis Imperatori.* vide Tiraq. *tr. de pœnis, causa* 6. ubi de ebrietate, vide Sebast. Medicem, *tr. de casib. fortuitis,* ubi de ebrietate. Goth. Adde Farinac. *prax. crimin. qu.* 93 *n.* 1. Jul. Clar. *lib.* 5. *sent.* §. *fin. q.* 60. Menoch. *de arbitr. jud. casu* 316 & 326. & Censur. forens. nostram *lib.* 5. c. 1. *n.* 23. S. L. *Goth.* Adde Joan. Aurpachium *lib.* 2. *[illegible]* c. 9 Mod. 61 *l.* 4. § 1 ff. [illegible] 62 *l.* 3. *in fin.* ff. *h. t.* 57. *Eclog.* 1 c. 16 63 Vide [illegible] *supr.* [illegible] *eundem.* 64 *l.* 3. § [illegible] ff. *h. t.* [illegible] *in fin.* ff. *ad leg. Corn. de sicariis* [illegible] ff. *de pœn.* 6. Harm. 8. 65 Vide N[illegible] *Leon.* 57 66 *l. ab* [illegible] 26 ff. *de statu hom.* 67 [illegible] olim milites erant. *l.* 11 ff. *h. t.* adde *l.* 29. ff. *de liberali causa* 68 Id est, liberentur. Festus *in R* [illegible] Hinc [illegible] 69 *l.* 13. ff. *h. t.* 57. *Ecl.* 1 28. 70 Militavit, qui militiam exercet. *Hotoman.* 71 S. delatus. 72 Hereditatis [illegible] ratione quædam permittuntur, jure alias non permitterentur. *l.* 1. § 12. ff. *ad leg. Corn. de falsis.* 73 Vide *l.* 3 § 6 ff. *h. t.* 74 *l.* 5. [illegible] 75 [illegible] Tertull. *lib. de resurrect.* Stipendia delinquentis, mors [illegible] autem Dei, vita [illegible] De donativo vid. Vegetii 20 Donativum λαμπρὰ ἐπίδοσις. Largitio Principis in militibus. Sueton. *in Caligula, c.* 46.

De servis.

11. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

AB omni militia [1] servi [2] prohibentur [3]: alioquin capite puniuntur.

De disciplina danda & observanda. 1. *De commeatu. De equo militari extra provinciam non ducendo. De operibus.* 2. *De officio tribunorum vel eorum, qui exercitui præsunt.*

12. MACER lib. 1. de re militari.

OFficium regentis exercitum non tantum in danda, sed etiam in observanda disciplina [4] constitit. §. 1. Paternus quoque scripsit, debere eum, qui se meminerit armato [5] præesse, parcissime commeatum [6] dare: equum militarem extra [7] Provinciam duci non permittere: ad opus privatum, piscatum, venatum, militem non mittere: nam in disciplina Augusti ita cavetur: Etsi scio, fabrilibus [8] operibus exerceri milites, non esse alienum: vereor tamen, si quicquam permisero quod in usum meum aut tuum fiat, ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi sit tolerandus. §. 2. *Officium* [9] *Tribunorum* est, vel eorum, qui exercitui præsunt, milites in castris continere, ad exercitationem producere, claves [10] portarum suscipere, vigilias interdum circumire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum [11] probare, mensorum [12] fraudem coërcere, delicta secundum suæ auctoritatis modum castigare, principiis [13] frequenter interesse, querelas commilitonum audire, valetudinarios [14] inspicere.

De acquisitione agri vel domus. 3. *De tribus generibus missionum.* 4. *De milite irreverente.* 5. *De eo, qui ex custodia vel carcere fugit.* 6. *De desertoribus.*

13. IDEM lib. 2. de re militari.

MIlites agrum comparare [15] prohibentur [16] in ea Provincia, in qua bellica opera peragunt: scilicet, ne studio culturæ militia sua avocentur: & ideo domum comparare non prohibentur. † Sed & agros in alia Provincia comparare possunt. † Cæterum in ea Provincia, in quam propter prælii causam venerunt, ne sub [17] alieno quidem nomine eis agrum comparare licet: alioquin fisco vindicabitur. §. 1. Is autem, qui contra disciplinam agrum comparaverit, si, nulla de ea re quæstione mota, missionem [18] acceperit, inquietari prohibetur.

§. 2. Illud constat, hujus præscriptionis commodum ad eos, qui ignominiæ causa missi sunt, non pertinere: quod præmii loco veteranis concessum intelligitur: & ideo ad eum, qui causaria [19] missus est, potest dici pertinere: cum huic quoque præmium præstatur.

§. 3. *Missionum* generales *causæ* sunt tres, honesta, causaria, ignominiosa. *Honesta* [20] est, quæ, tempore militiæ impleto [21], datur. *Causaria* [22], cum quis vitio animi, vel corporis [23] minus idoneus militiæ renunciatur. *Ignominiosa* [24] causa est, cum quis propter delictum sacramento [25] solvitur. Et is, qui ignominia missus est, neque Romæ, neque in Sacro [26] Comitatu agere potest. Et si sine ignominiæ mentione missi sunt, nihilominus [27] ignominia missi intelliguntur. §. 4. Irreverens miles non tantum a Tribuno, vel Centurione, sed etiam a Principali [28] coërcendus est [29]: nam eum, qui centurioni, castigare se volenti, restiterit, veteres notaverunt: si vitem [30] tenuit, militiam mutat: si ex industria fregit, vel manum Centurioni intulit, capite punitur. §. 5. Ejus fugam, qui, cum sub custodia, vel in carcere esset, discesserit, in numero desertorum non computandum, Menander scripsit: quia custodiæ refuga, non militiæ desertor est. Eum tamen, qui carcere effracto [31] fugerit, etiam si ante non deseruerit: capite puniendum Paulus scripsit. §. 6. Desertorem, qui [32] a patre [33] suo fuerat oblatus, in deteriorem militiam Divus Pius dari jussit, ne [34] videatur, inquit, pater ad supplicium [35] obtulisse. Item Divus Severus & Antoninus eum, qui post quinquennium desertionis se obtulit, deportari jusserunt, quod exemplum & in cæteris sequi nos debere, Menander scripsit.

De eo, qui commeatus spatium excessit. 1. *De armis alienatis.*

14. PAULUS lib. sing. de Pœnis militum.

QUi commeatus [36] spatium excessit, emansoris vel desertoris loco habendus est: habetur tamen ratio dierum, quibus tardius reversus est: item temporis navigationis vel itineris: & si se probet valetudine impeditum, vel a latronibus detentum, similive casu moram passum, dum non tardius a loco profectum se probet, quam ut occurrere posset intra commeatum, restituendus est. §. 1. *Arma alienasse* [37], grave crimen est, & ea culpa desertioni exæquatur: utique si tota alienavit: sed & si partem eorum, nisi quod interest: nam si tibiale vel umerale [38] alienavit, castigari verberibus debet: si vero loricam, scutum, galeam, gladium, desertori similis est. Tironi in hoc crimine facilius parcetur: armorumque custodi plerumque ea culpa imputatur, si arma militi commisit non suo tempore.

De notato ac restituto ex causa desertionis.

15. PAPINIANUS lib. 19. Responsorum.

EX causa desertionis notatus ac restitutus, temporis, quod in desertione fuerit, impendiis [39] expungitur: quod si ratio constiterit, neque desertorem fuisse apparuerit, omnia stipendia citra temporis finem redduntur.

De eo, qui metu criminis nomen militiæ dedit. 1. *De pace turbata.*

16. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

QUi metu criminis, in quo jam reus fuerat postulatus, nomen militiæ dedit, statim sacramento [40] solvendus est. §. 1. Miles turbator [41] pacis capite punitur.

TIT. XVII.

DE [42] CASTRENSI [43] PECULIO.

An sit hereditas.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

FIliifamilias militis si peculium apud patrem remansit, sine [44] testamento filio defuncto, pater ipsi heres non [45] fit: sed tamen heres iis fiet, quibus filius fuit.

2. IDEM lib. 67. ad Edictum.

SI filiusfamilias miles decesserit, si quidem intestatus: bona [46] ejus non quasi hereditas, sed quasi [47] peculium patri [48] deferuntur: si autem testamento facto, hic pro hereditate [49] habetur castrense peculium.

De pecunia militi relicta ad castrenses vel militares res comparandas.

3. IDEM lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam.

SI mulier filio viri militi ad castrenses [50] vel militares forte res comparandas, reliquerit pecuniam, utique castrensi peculio ea [51], quæ comparantur, adnumerari incipiunt.

De his quæ secum miles tulit in castra. 1. *De actionibus.* 2. *De acquisitis ante arrogationem.*

4. TERTYLLIANUS lib. sing. de Castrensi peculio.

MIles præcipua [52] habere debet, quæ tulit secum in castra, concedente [53] patre. §. 1. Actionem persecutionemque castrensium rerum semper filius, etiam invito patre, habet. §. 2. Si paterfamilias militiæ tempore, vel post missionem, adrogandum se præbuerit: videndum erit, ne huic quoque permissa intelligatur earum rerum administratio, quas ante adrogationem in castris adquisierit: quamvis Constitutiones Principales de his loquantur, qui ab initio cum essent filiifamilias, militaverint: quod admittendum est.

De hereditate.

5. ULPIANUS lib. 6. ad Sabinum.

MIles filiusfamilias a commilitone [54], vel ab eo, quem per militiam cognovit, heres institutus, & [55] citra jussum patris, suo arbitrio recte pro herede geret.

De servis ab uxore donatis ut manumittantur.

6. IDEM lib. 32. ad Sabinum.

SI militi filiofamilias uxor [56] servum manumittendi causa donaverit, an suum libertum fecerit, videamus: quia peculiares & servos & libertos

1 Et a notariatu. *l.* 3. *C. de tabulariis. lib.* 10. *tit.* 69. 2 Libertini, *l.* 8. *supr. h. t.* Suet. *in Augusto*, *c.* 25. 1t & negotiatores. *l. un. C. negotiatores ne militent.* 3 Imo, non ab omni prohibentur. admittuntur enim & ad quasdam militias, volentibus dominis. *l.* 6. *l.* 7. *C. qui militare possunt.* 4 Valerius, 2. c. 2. disciplinam militarem vocat, præcipuum decus, & stabilitatem Imperii Romani, in cujus sinu & tutela tranquillitas beatæ pacis acquiescat. Idem disciplinæ militaris exempla varia ibidem proponit. De disciplina milit ri adde Frontin. 4. *stratagemat.* 12. 5 Exercitui, scil. is erat præfectus legionis, de quo vid. Vegetium, 21. *c.* 9. 6 Id est, licentiam abeundi ad certum tempus. 7 Vide quæ scripsi ad *l.* 11. §. 3. *supr. de public.* 8 Vegetius, 3. *c.* 4. Cogendi sunt, inquit, omnes sylvam cædere, iter per dumosa & abrupta facere, materiam dedolare, aperire fossam *& post* ita exercitati atque eruditi in ædibus, prælium magis necesse habeant optare, quam otium. Exercitus ab exercendo hinc dictus. *l.* 1. *in fin. supr. de test. milit.* adde Senec. 2. *epist.* 18. 9 De officio tribuni militum vid. Veget. 2. *c.* 12. Vopiscum *in Aureliano.* 10 Claves portarum in castris Tribunus servabat de clavibus vide quæ scripsi ad *l.* 77. §. 21. *supr. de legat.* 2. 11 Vide *tit. C. de erogatione militaris annonæ.* 12 De mensoribus dicam ad *l. un. C. de mensoribus. lib.* 12. *tit.* 28. 13 Quod quid sit, dicam ad *l.* 1. *C. de veteranis.* Principium, Principis tabernaculum ut Prætorium Prætoris. dixi ad Festum *in Prætoria porta:* sed præstat, intelligi principalem castrorum portam: de qua Festus *in principalis castrorum porta.* 14 Vide *l.* 6. *infr. de jure immunitatis.* 15 *l.* 9. *supr. h. t.* 16 Excipe casum ex *l.* 62. *supr. de contr. empt.* 17 Vetitæ emptiones, etiamsi supposito alterius nomine fiant, non convalescunt. 18 De missionibus vide §. 3. *infr. h. t.* 19 *l.* 2. §. 2. *supr. de his, qui notant.* quæ & justa a Quintiliano, 13. *declam.* & a Livio dicitur. 20 Id est, quæ emeritis stipendiis, legitimoque militiæ tempore expleto datur. *l.* 7. *C. de fide instrum. l.* 5. *C. de testam. milit.* 21 §. 2. *supr. h. t. l.* 2. §. 2. *supr. de his, qui notantur. l.* 8. §. 5. *supr. de excus. tut. l.* 4. *supr. de test. milit.* 22 Causarii inde dicti, quibus justa causa erat, ne militarent. 23 Apuleius, 4. *de Asino.* Rebar enim me jam debilem prorsus, & exanimatum, mereri causariam missionem. 24 *l.* 2. §. 2. *supr. de his, qui notantur. l. ultim. supr. de furib. balneariis.* 25 Militari scil. vel militiæ: dixi de sacramento militari in *l.* 2. *infr. de veteranis.* 26 Id est, Principis. 27 Ignominia missi intelliguntur, etsi sine ignominiæ mentione missi sunt, *ut hic.* si modo vel detracta sunt ei arma ab exercitus duce aut alio, *l.* 2. §. 2. *vers. sed etsi. supr. de his, qui notantur.* vel per errorem, aut brevitatis causa, omissa sunt illa verba solennia, *Ignominiæ causa ab exercitu meo te removeo.* vid. Hirtium, 1. *de bello Afric.* alias specialiter in missione ignominiosa hujusmodi verba adjicienda sunt. *d.* §. 2. quam ita cum hac lege conciliat Petr. Fab. 1. *semestr.* 17. ut minus necesse sit cum Ant. August. 1. *emend.* 5. hic legere, *nihilomagis.* 28 A Principe. *vulgat.* 29 Vide Emanuel. Zoarem *libro* 1. *observ. c.* 20. Alexandrum ab Alexandro *lib.* 6. *Genial. dier. c.* 18. Gilbertum Regium *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *c.* 9. Pithœum *lib.* 1. *adversar. subsecivor. c.* 14. Mod. 30 Vitis est centurionum & aliorum militum ducum, principumque insigne, quam κλῆμα ἑκατοντάρχῃ vocat Plutarch. *in Galba*, id est, vitem centurionalem. Macrob. Euseb. *lib.* 7. hinc sub vineam vel vitem jacere, est, astantibus Centurionibus jacere. Festus *in verbis* sub vineam: hinc gerere vitem Latiam. Lucan. 6. Nobilis vite Latia, Martialis: honore Latiæ vitis præsignis, Silius 3. *Punicorum.* adornare decus Latiæ vitis, Silius 12, est centurionis officio fungi. Vites Græci ῥάβδους. vite puniri milites ordinarium erat, & honestius, quam a carnifice. Juvenal *satyr.* 8. *Nodosam post hæc frangebat vertice vitem, Si lentus pigra muniret castra dolabra.* & Plin. 14. *cap.* 1. Centurionum in manu vitis optimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas. Apuleius, 9. *de Asino.* Militem magis in suam perniciem advertit efferari, jamque inversa vite de vastiore nodulo cerebrum diffindere. adde quæ scripsi ad *l.* 2. *C. ut nemini liceat in emption.* 31 Vide *l.* 1. *supr. de effractoribus.* 32 *l.* 4. §. 11. *supr. h. t. l.* 14. *C. qui accusare.* vide Cœpollam, *cautela* 1. Mortis executionem multis modis impediri hinc colligunt, puta, si pater filium offerat supplicio, *ut hic. & dict. l.* 4. §. 11. *supr. h. t. l.* 14. *C. qui accusare.* vide Tiraquell. *tract. de pœnis, causa* 18. 19. Ælianum, 1. *histor.* 34 si obvium reus habeat Cardinalem. Baldus in *l.* 29. *C. de appellat.* si reus sit optimus artifex, *l.* 31. *supr. de pœnis.* si homicidium casu admissum. Paulus in *l.* 1. *C. ubi senatores, vel clarissimi.* Bald. in *l. etsi.* 3. *C. ex quibus causis infamia.* si qui deprehensi in adulterio sunt, fatentur inter se matrimonium contraxisse (si modo inter eos matrimonium esse possit). Gloss. in *l. penult. C. de fidejuss.* si puella damnatum, maritum sibi postulet. dixi ad *l.* 31. *supr. de pœnis.* & *l.* 27. *C. ad leg. Jul. de adulter.* qui casus magna ex parte interpretum nostrorum ægrotantium somnia mihi videntur. 33 Quid, si a filio pater offeratur? Idem jus est. Tiraquell. *tract. de pœnis, causa* 17. & 20. 34 Desertor belli capite punitur, *l.* 5. §. 1. *supr. h. t.* Filius desertor a patre oblatus capite non punitur, sed in deteriorem militiam tantum detruditur, ne videatur pater filium ad supplicium obtulisse. Hinc colligit Alciatus, patrem offerentem filium nocentem judici, non præsumi eum offerre summo supplicio afficiendum, 1. *præsumpt.* 4. & Clarus refert 5. *sent.* §. *ult. qu.* 60. *vers. solet.* eo casu filium non esse a judice capitali supplicio puniendum, & ita judicatum ab imperatore in filio, læsæ majestatis reo: se tamen vidisse, nunquam tale ὑγιμα usu observari. 35 Ad supplicium filium. *Hal.* 36 *l.* 3. §. 7. *supr. h. t. l.* 2. *C. de commeatu.* 37 *l.* 3. §. 13. *supr. h. t. l.* 41. *infr. de verbor. significat.* 38 Humerale. 39 Stipendiis. *vulg. Hal.* id est, emerito. *l.* 3. §. 8. *supr. h. t.* 40 De sacramento militari dixi ad *l.* 2. *infr. de veteranis.* 41 *l.* 3. §. 19. *supr. h. t.*

42 Castrense peculium quid, vid. in *l.* 11. *infr. h. t.* 43 *L.* 12. *C.* 31. & 37. περὶ στρατιωτικῶν πεκουλίων. 57. *Eclog.* 21. & περὶ πεκουλίου. *fol.* 478. 44 Filiusfamilias non habet heredem ab intestato. Bart. *Eclog. ib. c.* 1. 45 *Al.* non fit tantum, sed heres is fiet &c. 46 Peculium ejus. 47 *Eclog. ibid. c.* 2. 48 An matri? vid. *l. ult. supr. ad SC. Tertyll.* 49 Ideo in petitionem hereditatis castrense peculium venit. *l.* 20. §. 10. *supr. de hered. pet. l.* 5. §. 17. *supr. de agnoscend. liberis.* 50 Bartolus idem in quasi castrensibus statuit. 51 Castrensia sunt prædia empta ex peculio castrensi. vid. *l.* 1. *C. h. t.* 52 *l.* 3. *C. h. t. l.* 52. §. 6. *supr. pro socio. l.* 1. §. 15. *supr. de collatione. l.* 4. *C. familiæ. l.* 12. *C. de collationib. vers. ex hoc intelligere. Inst. quibus non est permissum facere testamentum.* ideoque de his testari possunt. Paulus, 3. *sent.* 4. §. 3. 53 Castrensia sunt quæcunque concedente patre in castra sive fossata filius tulit. 57. *Eclog.* 2. *c.* 4. 54 *l.* 19. *infr. h. t.* 55 Et jam citra. *Hal.* 56 *l.* 8. *supr. de jure patronat.*

potuit

potuit habere? Et magis est, ut hoc castrensi peculio non adnumeretur: quia uxor ei [non] [1] propter militiam nota esset. Plane si mihi proponas, ad castra eunti marito uxorem servos donasse, ut manumittat, & habiles ad militiam libertos habeat: potest dici, sua voluntate, sine [2] patris permissu, manumittentem ad libertatem perducere.

De filiofamilias milite conveniendo.

7. IDEM lib. 33. ad Edictum.

SI castrense peculium maritus habeat, in [3] quantum facere potest, condemnabitur: quia etiam non castrensibus creditoribus ex eo peculio, magis est, eum cogi respondere [4].

De donatione.

8. IDEM lib. 45. ad Edictum.

SI forte uxor, vel cognatus, vel quis alius, non ex castris notus, filiofamilias donaverit quid [5], vel [6] legaverit, & expresserit nominatim, *ut in castrensi peculio habeat*: an possit castrensi peculio adgregari? Et non puto. Veritatem enim spectamus, an vero [7] castrensis notitia vel affectio fuit, non quod quis finxit.

An sit hereditas, & ad quem pertineat.

9. IDEM lib. 4. Disputationum.

PRoponebatur filiusfamilias miles testamento facto extraneum heredem scripsisse, [patre] deinde superstite decessisse: pater deliberante herede instituto, & ipse diem functus: deinde heres institutus repudiasse hereditatem. Quærebatur, ad quem castrense peculium pertineret? Dicebam, castrense peculium filiifamilias, si quidem testatus decessit, quasi [8] hereditatem deferri heredi scripto, sive extraneum scripsit heredem sive patrem. Sed cum [9] nihil de peculio decrevit filius, non nunc obvenisse patri, sed non esse ab eo profectum creditur. Denique si servo filii castrensi libertatem pater adscripserit, moxque filius vivo [10] patre, defunctus sit: non impeditur libertas: cum, si filius patri supervixerit [11], impediatur libertas. Unde Marcellus putat, necessarium quoque heredem servum filii peculiarem patri existere posse, si filio pater supervixerit. † Item referebam, & si [12] rem peculiarem filii pater legaverit: nam eodem casu, quo libertatem competere diximus, legatum quoque vel debebitur, vel impedietur. † Quibus ita præmissis, & in proposito dicebam, cum heres non adiit hereditatem, retro peculium patris bonis accessisse: unde posse dici, etiam aucta patris bona per hanc repudiationem: nec est novum, ut [13] ex postfacto aliquis successorem habuisse videatur. Nam & si [14] filius ejus qui ab hostibus captus est, decesserit, patre captivo vivo: si quidem pater regrederetur [15], quasi filiusfamilias peculium haberet: enimvero si ibidem pater decesserit, quasi paterfamilias legitimum habebit successorem, & retro habuisse creditur ejus successor ea quoque, quæ medio tempore filius iste quæsiit, nec heredi patris, sed ipsi [16] filio quæsita videbuntur.

De jure patris.

10. POMPONIUS lib. sing. Regularum.

EX nota Marcelli constat, nec [17] patribus aliquid ex castrensibus bonis filiorum deberi.

Quid sit peculium castrense.

11. MACER lib. 2. de re militari.

C*Astrense* [18] *peculium* est, quod [19] a parentibus vel cognatis [20] in militia agenti donatum est: vel quod ipse filiusfamilias in militia adquisiit, quod, nisi militaret, adquisiturus non fuisset: nam quod erat & sine militia adquisiturus, id peculium ejus castrense non est.

De jure patris.

12. PAPINIANUS lib. 14. Quæstionum.

PAter qui dat [21] in adoptionem filium militem, peculium ei auferre [22] non potest, quod semel jure militiæ filius tenuit, qua [23] ratione nec [24] emancipando filium, peculium ei aufert, quod nec in familia retento potest [25] auferre.

De hereditate.

13. IDEM lib. 16. Quæstionum.

DIvus Hadrianus rescripsit in eo, quem [26] militantem uxor heredem instituerat, filium extitisse heredem, & ab eo servos hereditarios [27] manumissos, proprios ejus libertos fieri.

De filiofamilias milite, qui apud hostes decessit, & de acquisitione per servum.

14. IDEM lib. 27. Quæstionum.

FIliusfamilias miles si captus apud hostes vita fungatur, Lex Cornelia subveniet [28] scriptis heredibus: quibus cessantibus, jure pristino peculium pater habebit. §. 1. Proxima species videtur, ut scriptis heredibus deliberantibus, quod servus interim stipulatus [29] est, vel ab alio sibi traditum accepit, quod quidem ad patris personam attinet, si forte peculium apud eum resederit: nullius momenti videatur, cum [in] illo tempore non fuerit servus patris: quod autem ad scriptos heredes, in suspenso fuisse traditio itemque stipulatio intelligatur: ut enim hereditarius fuisse credatur, post aditam sit hereditatem: sed paterna verecundia nos movet, quatenus & in illa specie, ubi jure pristino apud patrem peculium remanet, etiam adquisitio stipulationis [30], vel rei traditæ per servum fiat. §. 2. Legatum, quod ei servo relictum est, quamvis tunc propter incertum nulli sit adquisitum, omisso testamento, patri tunc primum per servum adquiretur, cum, si fuisset exemplo hereditatis peculio adquisitum, jus patris hodie non consideraretur.

Si pater filio donet, 1. Vel spondeat, 2. Vel ab eo stipuletur. 3. De adquisitione per servum peculiarem. 4. Si pater usumfructum servi amittat, cujus proprietatem filius habet.

15. IDEM lib. 35. Quæstionum.

PAter militi filio [31] reverso, quod donat, castrensis peculii non facit: sed alterius peculii, perinde ac si filius nunquam militasset.

§. 1. Si stipulanti filio spondeat, si quidem ex causa peculii castrensis, tenebit stipulatio; cæterum ex qualibet alia causa non tenebit.

§. 2. Si pater a filio stipulatur, eadem distinctio servabitur.

§. 3. Servus peculii, quod [32] ad filium spectat, ab extero [si] stipuletur aut per traditionem accipiat: sine distinctione causarum res ad filium pertinebit: non enim ut filius duplex [33] jus sustinet, patris & filiifamilias: ita servus, qui peculii castrensis est, quique nullo jure, quamdiu filius vivit, patri subjectus est, aliquid adquirere [34] simpliciter stipulando, vel accipiendo patri potest. Quæ ratio suadet, ut, si ab ipso patre servus, qui ad filium pertinet, stipuletur ex quacunque causa, vel traditum accipiat: sic adquiratur filio res & stipulatio, quemadmodum si extero promisisset: quoniam persona stipulantis & accipientis ea est, ut sine differentia causarum, quod [35] rerum agitur, emolumentum filii spectet. §. 4. Si servi pater usumfructum amiserit, cujus proprietatem in castrensi peculio filius habebat: plenam [36] proprietatem habebit filius.

De dote. 1. De hereditate.

16. IDEM lib. 19. Responsorum.

DOtem filiofamilias [37] datam vel promissam, in peculio castrensi non esse respondit. Nec ea res contraria videbitur ei, quod Divi Hadriani temporibus filiumfamilias militem uxori [38] heredem extitisse placuit, & hereditatem in castrense peculium habuisse: nam hereditas adventitio jure quæritur: dos autem matrimonio cohærens, oneribus ejus, ac liberis communibus, qui sunt in avi familia, confertur.

§. 1. Hereditatem castrensi peculio non videri quæsitam respondi, quam frater patruelis in alia provincia stipendia merens fratri patrueli, cum quo nunquam [39] militavit, reliquit: sanguinis etenim ratio non militiæ causa meritum hereditatis accipiendæ præbuerat.

De ære alieno. 1. Si pater, omissa causa testamenti, castrense peculium possideat.

17. IDEM lib. 2. Definitionum.

PAter, qui castrense peculium intestati [40] filii retinebit, æs alienum intra modum ejus, & annum utilem, jure Prætorio solvere cogitur, Idem, si testamento scriptus heres extiterit, perpetuo civiliter, ut heres convenietur. §. 1. Pater a filio milite, vel qui militavit, heres institutus, testamenti causam omisit, & castrense peculium possidet: legitimi heredis exemplo cogetur ad [41] finem [42] peculii perpetuo legata præstare: quod si filius post annum, quam militare desierat, jure communi testamento facto, vita decessisset: ratione Falcidiæ retinebitur [43] quarta: cæterum si testamenti causam pater omisit [44], cum peculium creditoribus solvendo non esset: nihil dolo videbitur fecisse, quamvis temporis incurrat compendium.

Si pater servum castrensis peculii heredem instituat vel aliud agat. 2 Communi dividundo. 3. De usufructu & servitutibus. 4. Si pater conveniatur, 5. Vel agat.

18. MÆCIANUS lib. 1. Fideicommissorum.

EX castrensi peculio servus a patre heres institui potest, & filium necessarium heredem patri facit. §. 1. Et in summa ea [45] res, hi actus patris, qui ad præsens alienationem alicujus juris de castrensi peculio præstant, impediuntur [46]: hi vero, qui non statim quidem, sed postea efficere solent: eo tempore animadvertentur, quo habere effectum consueverunt: ut si sit filius [47], cui auferatur, nihil agatur, si ante decesserit, actus patris non impediatur. §. 2. Itaque negabimus patrem, filio salvo, communi [48] dividundo agentem, proprietatem alienaturum, exemplo dotalis prædii. Sed nec, si socius ultro cum eo agat, quicquam agetur: veluti si cum eo ageret, cui bonis interdictum est.

§. 3. Servos ex eo peculio [usufructu], item prædia, tam usufructu, quam cæteris servitutibus pater liberare poterit: sed & servitutes his adquirere: id enim & eum, cui bonis interdictum est, verum est consequi posse. Neque autem servis ex eo peculio, neque prædiis usumfructum vel servitutem imponere pater potest [49]. §. 4. Si quando ex eo peculio filius rem alienam bona fide tenebit, an pater ejus in rem, vel ad exhibendum actionem pati debeat, ut cæterorum [filiorum] nomine, quæritur: sed verius est, cum hoc peculium a patris bonis separetur [50], defensionis necessitatem patri non imponendam.

§. 5. Sed nec cogendus est pater, æs alienum, quod filius peculii nomine, quod in castris adquisiit, fecisse dicetur, de peculio actionem pati. Et si sponte patiatur, ut quilibet defensor [51] satisdato filium in solidum, non peculio tenus defendere debeat. Sed & ejus filii nomine non aliter movere actiones potest, quam si satisdederit, eum ratam rem habiturum.

1 Deest hæc negatio Haloandro. 2 *l. 8. supr. de jure patronatus.* 3 *l. 6. l. 18. supr de re judicata* 4 Reddere. *Hal.* 5 Immobile vel simile ad militiam non aptum. *Bart. & Alberic.* 6 *l. 5 supr. h. t. l. 11. infr. h. t. l. 1. 4. C. h. t.* 7 An vero. 8 Castrense peculium testati militis, quasi hereditas defertur heredi scripto, sive heredem extraneum reliquit, sive patrem. Intestati vero militis, neque nunc videtur obvenire patri, neque ab eo profectum, *ut hic.* sed magis retro bonis patris accessisse. *vers. quib. ita præmissis. infr. hic.* fingitur in bonis patris semper fuisse: ideoque sufficit, bona patris extare, licet ipse pater decesserit. 9 *l. 2. supr. h. t.* 10 *l. 19. §. 3. infr. h. t.* 11 *l. 17. supr. de manumiss.* 12 *l. 44. supr. de legat. 1.* 13 Ex postfacto quis successorem habere potest. 14 *l. 15. supr. de suis & legitimis.* 15 Regredi, est reverti. 16 *l. 12. §. 1. l. 22. §. 2. supr. de captivis.* 17 *l. 3. C. h. t.* 57. *Eclog. 2. c. 10.* 18 *Eclog. ib. l. 1. C. h. t.* adde *l. 8. supr. h. t.* Castrense peculium est, quod sine militia nemo adquireret. Ita Castrense est quod in militia agenti donatum est, vel ipse adquisiit. 19 Mobile scilicet, non immobile. 20 Propinquis vel notis. *l. 1. C. h. t.* 21 Militem filium, etiam in adoptionem alteri dare pater potest. 22 Castrense peculium filii pater (eum dando in adoptionem) auferre eidem non potest. 23 Argumentum ab adoptione facta ad emancipationem. 24 *Eclog. ibid. cap. 11.* 25 Imo potest. *l. 4. in fin. supr. de doli mali & met. except.* 26 *l. 16. infr. h. t.* 27 Vid. *l. 8. supr. de jure patronat.* 28 *l. 39. supr. de testam. milit.* 29 *l. 33. supr. de adquir. rer.* 30 *d. l. 33.* 31 Filiofamilias reverso. *Hal.* 32 Id est, si servus peculiaris filiifamilias militis. 33 *l. 2. supr. de SC. Macedoniano.* 34 *Instit. per quas personas cuique & per quas personas nobis.* 35 Quid per eam agitur vulg. Hal. 36 Vid. *l. 18. §. 1. infr h. t.* 37 Militi. 38 *l 13. supr. h. t.* 39 Aliud, si militaverit. *l. 5. supr. h. t.* 40 Vid. quæ notavi ad *l. 18. supr. ad leg. Falcid.* 41 De hoc loquendi genere dixi ad *l. 19 supr. de compensationib.* 42 Non detracta Falcidia. *l. 1. §. 18. supr. ad SC. Trebell.* 43 *l. 92. supr. ad leg. Falcid.* 44 Vid. *l. 1. supr. si quis omissa causa.* 45 Summa ejus rei actus. *vulg.* ea re hi actus. *Hal.* 46 *l. 44. supr. de legat. 1.* 47 Filiusfamilias. 48 Vid. *l. ult. C. de fundo dotali.* 49 Cur ita? vid. *l. 15. in fin. supr. h. t.* 50 *l.* [illegible] *§. 9. supr. de separationib.* 51 *l. 35. supr. de procurat.*

De hereditate. 2. *De testamento veterani.* 3. *De servo peculiari manumisso a patre.*

19. TRYPHONINUS lib. 18. Disputationum.

[DE] hereditate ab adgnato commilitone data Scævola noster dubitabat: quia potuit, & ante notus, & amicus dare, potuit & non dare, nisi [1] commilitium [2] caritatem auxisset: nobis ita videtur, si ante commilitium factum sit testamentum, non esse peculii castrensis eam hereditatem: si postea, contra. §. 1. Sed si servus peculii castrensis a quocunque sit heres scriptus, jussu [3] militis adire debebit hereditatem, eaque fiet bonorum castrensis peculii. §. 2. Filiusfamilias paganus de peculio castrensi fecit testamentum, & dum [4] ignorat, patri se suum heredem extitisse, decessit: non potest videri pro castrensibus bonis testatus, pro paternis intestatus decessisse, quamvis id [5] in milite etiam nunc rescriptum sit: quia miles ab initio pro parte testatus, pro parte intestatus potuerat mori: quod jus iste non habuerit, non [6] magis, quam [7] sine observatione Legum facere [8] testamentum: necessario ergo castrensis peculii heres scriptus [9] universa bona habebit, perinde ac si pauperrimus facto testamento decessisset, ignorans se locupletatum per servos alio loco agentes. §. 3. Pater peculii castrensis filii servum testamento liberum esse jussit: intestato [10] defuncto filiofamilias, mox patre: Quæritur, an libertas servo competat? occurrebat enim non [11] posse dominium apud duos pro solido fuisse: denique filium posse manumittere talis peculii servum [12], Hadrianus constituit. Et si testamento tam filii quam patris idem servus accepisset libertatem, & utrique pariter decessissent: non dubitaretur, ex testamento filii liberum eum esse. Sed in superiore casu pro libertate a patre data illa dici possunt: numquid, quoad utatur jure concesso filius in castrensi peculio, eousque jus patris cessaverit: quod si intestatus decesserit filius, postliminii cujusdam similitudine pater antiquo jure habeat peculium, retroque videatur habuisse rerum dominia. §. 4. Non tamen, [si] ut heres vivo filio vindictam [13] servo imposuit, dicatur eum post mortem intestati filii ex illa manumissione liberum factum esse. §. 5. Quid autem, si testamentum fecerit filius, & non sit ejus adita hereditas? non tam facile est dicere, continuatum patri post mortem filii rerum peculii dominium: cum medium tempus, quo deliberant instituti heredes, imaginem successioni [14] præstiterit: alioquin, etsi adita sit ab intestato hereditas filii, dicetur, a patre ad eum transisse proprietatem: quod absurdum est, si [15] in pendenti [16], ut in aliis, & in hac specie habeamus dominia, ut ex facto retro fuisse, aut non fuisse patris credamus. Secundum quod difficile erit expedire, si, dum deliberant heredes, dies cesserit legati servo dati istius peculii, testamento ejus, ex quo pater nihil capere potuisset: an id ad ipsum pertineat, cum utique ad heredem filii pertineret: Facilior tamen de libertate servi deliberatio est in specie, in qua intestatus filius decessisse proponitur: non est ergo ratio respondendi, competere libertatem eo tempore datam, quo non fuit in dominio patris. Favorabilem [17] tamen sententiam contrariam [in] utroque casu non negamus.

20. PAULUS lib. sing. ad Regulam Catonianam.

SEd si ponas, filium testamentum fecisse, & patrem heredem instituisse, cum utique pater testamento suo, servo filii libertatem dedisset, qui ad eum ex testamento filii pertinere cœperit: videndum est, numquid ei comparari debeat, qui cum manumitteretur, alienus erat, deinde postea [18] adquisitus est: sed favorabile est, libertatem a patre relictam admittere: & ab initio patris eum esse videri, ex hoc, quod postea contigit, ostenditur.

TIT. XVI.I.

DE VETERANIS [19].

De pœnis.

1. ARRIUS MENANDER lib. 3. de Re militari.

VEteranorum privilegium inter cætera etiam [20] in delictis habet prærogativam, ut separentur a cæteris in pœnis: nec ad bestias [21] itaque [22] veteranus datur, nec fustibus cæditur.

De muneribus & honoribus.

2. ULPIANUS lib. 3. Opinionum.

HOneste sacramento [23] solutis data immunitas [24], etiam in eis Civitatibus, apud quas incolæ sunt, valet. Nec [25] labefactatur, si quis eorum voluntate sua honorem aut munus susceperit [26].

§. 1. Vectigalia [27], & patrimonium [28] onera solemnia, omnes sustinere oportet.

De honore, de pœnis.

3. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

VEteranis & liberis [29] veteranorum idem honor habetur, qui & [30] Decurionibus [31]. †Igitur nec in metallum [32] damnabuntur, nec in opus publicum, vel ad [33] bestias, nec fustibus cæduntur.

De muneribus & honoribus.

4. ULPIANUS lib. 4. de Officio Proconsulis.

VIæ [34] sternendæ immunitatem veteranos non habere, Julio Soffiano Veterano rescriptum est. Nam nec ab intributionibus [35], quæ possessionibus fiunt, veteranos esse excusatos, palam est. §. 1. Sed & naves [36] eorum angariari [37] posse, Ælio Firmo & Antonino Claro veteranis rescriptum.

5. PAULUS lib. sing. de Cognitionibus.

VEteranos, D. Magnus Antoninus cum patre suo rescripsit, a navium fabrica [38] excusari. §. 1. Sed & ab exactione tributorum habent immunitatem, hoc est, ne exactores tributorum constituantur.

§. 2. Sed veterani, qui passi sunt [39] in Ordinem legi, muneribus fungi coguntur.

1 Commilitium caritatem auget. 2 Commilitium est societas militaris, & contubernalis amicitia. 3 *l. 5. supr. h. t.* 4 Hereditas patris non adita interdum transmittitur ad quemque extraneum successorem, *ut hic.* Quid ita? Suitas, jusque ipsum suitatis id efficit. 5 Ut scilicet miles pro parte testatus, pro alia parte intestatus mori possit. *l. 7. infr. de reg. jur.* 6 In testamento faciendo leges etiam observare miles cogitur. 7 Quam si sine. *Hal.* 8 Faceret. 9 *l. 13. §. 1. supr. de testam. milit.* 10 *l. 9. vers. denique. supr. h. t.* 11 Dominium rei non potest pro solido esse apud plures. Una res non potest esse plurium in solidum, *ut hic.* adde *l. si ut certo. 5. §. si duobus. 15. supr. commodati.* 12 *l. 13. supr. h. t. l. 8. supr. de jure patron.* 13 Vindictam, imponi servis moris erat. dixi ad Ulpian. 1. §. 7. 14 Successori. *Hal.* successionis. *vulg.* 15 Nisi. *vulgat. Hal.* 16 In pendenti multa esse possunt. adde *l. qui res. 98. supr. de solutionib. l. usufr. supr. de stip. servor. l. 43. supr. de adquir. rer.* 17 Favorabilis sententia in causa libertatis fovenda est: quænam autem hic favorabilis sententia est? ut libertas data servo confirmetur ex dominio postea superveniente. 18 *l. 20. supr. qui & a quibus.*

19 *Lib. 12. C. 47.* De privilegiis veteranorum. *vulg. l. 1. C. de excusat. veteran.* 20 Delictis etiam interdum quædam prærogativa data est: videlicet minus ut puniantur in his, quorum illa admissa. 21 *l. 3. infr. h. t.* 22 Utique. *Hal.* 23 Militiæ qui nomen dabant, non prius in numeris militum habiti, quam jurejurando adacti, conjurati & in numeros relati. *l. 2. §. 3. supr. de his, qui notantur infamia. l. 14. supr. de his, quæ ut indign. l. 1. C. de excus. veteran. l. 1. C. de his, qui non impletis stipendiis sacramento soluti sunt. lib. 10. tit. 54. l. 8. supr. de accusat. l. 11. supr. ad leg. Jul. de adult.* Hinc sacramento solvi, *l. 13. §. 3. l. ult. supr. de re milit.* sacramenti fides rupta, *l. 11. supr. de test. milit.* sacramenti religio, *l. 8. C. de legat.* sacramentis inhærere, *l. 4. C. hoc tit.* & breviter, sacramentum militare, primum militiæ fuit vinculum. Senec. *lib. 15. epist.* quo qui nondum obstricti aut eo soluti, jure pugnare posse cum hostibus non videntur. Cato apud Cicer. 1. *officior.* & Plutarch. *in Probl.* Primum autem jurejurando miles haberi cœpit L. Flacco & Varrone Coss. Nam ante sacramento a Tribunis rogabantur. Frontin. 4. *stratagem.* 1. ipsi vero inter se conjurabant, se fugæ atque formidinis causa non abituros, nisi cibi petendi, ferendive hostis aut civis servandi causa. Liv. 31. *Halicarnass.* 10. Inter cæteras jurisjurandi formulas & hæc fuit, In exercitu decemque millia passuum prope, furtum non faciam. 16. Gell. 4. Et hæc in legitima militia fiebant. In tumultu vero singuli milites sacramento non rogabantur, propter imminentis periculi necessitatem, teste Servio apud Virgil. Sub Christianis Imperatoribus aliæ formulæ fuerunt jurisjurandi militaris, de quibus vide Veget. 5. & 9. Isidor. 1. adde quæ scripsi in *l. 2. C. de re militari.* 24 *l. 1. C. h. t.* 25 Privilegium nemo amittit ob id tantum, quod actum unum gesserit privilegio suo contrarium. *Bart.* 26 v. Brissonium *lib. 3. select. antiquitat. c. 11. & lib. 2. c. 6.* & Gilbertum Regium *lib. 2.* ἐναντιοφανῶν *c. 9.* Mod. 27 Imo a vectigalibus sunt immunes. *l. 1. C. h. t.* 28 *l. 7. infr. de vacat. & excus. muner. l. 2. C. de munerib. patrim. lib. 10. tit. 41.* 29 Adde *l. 11. C. de quæst.* ad hunc locum v. Forner. 2. *select.* 20. 30 Et sic in pœnis separantur milites a plebejis, mitiusque puniuntur quam plebeji. 31 *l. 9. §. 11. l. 28. §. 5. supr. de pœn.* dixi *tit. C. de decur.* 32 *l. 9. §. 11. supr. de pœn.* 33 *l. 1. supr. h. t.* 34 Adde *l. 5. C. de SS. Eccles.* 35 De intributionibus adde *l. 22. in fin. infr. ad municip. l. 6. in fin. infr. de munerib.* dixi ad *l. 27. §. 3. supr. de usufr.* 36 Vid. Cujac. ad *l. ult. C. de fabricensib. lib. 11. tit. 9.* 37 Angariari, est cogi. Greg. 8. *epist.* 44. Navem ab omni angaria exuere festines. Angariare, id est, cogere, verbum Persicum. Suidas. quo etiam usus est *Matth. 27, 32.* τοῦτον ἠγγάρευσαν ἵνα ἄρῃ σταυρὸν αὐτοῦ. Hinc ἀγγαρεῖαν. Suidas ita definit, ἀνάγκην ἀκούσιον καὶ ἐκ βίας γενομένης ὑπηρεσίαν. Estque transitus per viam publicam, quæ & cursum habet, veluti ex hoc loco Tyrum usque: παραγγαρεία vero transitus per viam transversam. Erat & πλατὺς δρόμος, qui & διὰ ὀχημάτων dicebatur, clavularius. Clabula est genus vehiculi, quo utebantur in transitu militum, legatorum, armorum. Hinc carrorum angariæ apud Marculph. ἄγγαρος. Hesychio, regius γραμματοφόρος. Joseph. 11. ἀρχαιολογίας. quem veredarium vocat Hieron. in *hist. Esther. & epist. ad Eustoch.* Procop. *de bello Vandalico.* A veredis, paraveredi dicti equi majores, quos posteritas palafredos, *Palafroy* vocavit. Cujac. ad *tit. de cursu public.* adde 5. *Eclog.* 1. περὶ ἀγγαρειῶν καὶ παραγγαρειῶν. Ut superiora ad tempora nostra accommodemus, puto hodie angarias vocari *postes ordinaires:* parangarias *traversis:* cursum clavularem *chevaux de munitions ou d'artillerie.* 38 Et operibus publicis. *l. 1. in fin. C. h. t.* 39 Sunt scil. *Hal.*

LIBER

LIBER QUINQUAGESIMUS.

TIT. I.

AD [1] MUNICIPALEM [2]: ET DE INCOLIS [3].

Quibus modis municeps fit. 1. *Quis fit proprie municeps vel abusive.*

1. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

MUnicipem [4] aut [5] nativitas [6] facit, aut manumissio [7], aut adoptio [8]. §. 1. Et proprie quidem *municipes* appellantur muneris [9] participes, recepti in civitate [10], ut munera nobiscum facerent: sed nunc abusive municipes [11] dicemus, suæ cujusque civitatis cives: utputa Campanos, Puteolanos.

§. 2. Qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus est, Campanus est. Sed si ex patre Campano, matre Puteolana, æque municeps Campanus est [12]: nisi forte privilegio [13] aliquo materna origo censeatur: tunc enim maternæ originis erit municeps. Utputa Iliensibus [14] concessum [15] est, *ut* [16] *qui matre Iliensi est, sit eorum municeps.* Etiam Delphis [17] hoc idem tributum & conservatum est. Celsus etiam refert, Ponticis ex beneficio [18] Pompeii Magni competere, *ut qui Pontica matre natus esset, Ponticus esset*: quod beneficium ad vulgo [19] quæsitos solos pertinere quidam putant: quorum sententiam Celsus non probat: neque [20] enim debuisse caveri, ut vulgo quæsitus matris conditionem sequeretur: quam [21] enim aliam originem hic habet? sed ad eos, qui ex diversarum civitatum parentibus orirentur [22].

An pater pro filio decurione teneatur. 6. *De eo, qui ultra commeatum abest, vel ultra formam commeatui datam.*

2. IDEM lib. 1. Disputationum.

QUotiens filiusfamilias voluntate [23] patris decurio creatur, universis muneribus, quæ decurioni filio injunguntur, obstrictus est pater, quasi fidejussor pro filio. Consensisse autem pater decurionatui filii videtur, si præsens nominationi non [24] contradixit. Proinde, quidquid in Republica filius gessit, pater, ut fidejussor, præstabit. §. 1. Gestum autem in Republica accipere debemus, pecuniam [25] publicam tractare, sive erogandam decernere. §. 2. Sed & si curatores operum, vel cujus [26] alterius Reipublicæ creavit: tenebitur. §. 3. Sed & si successorem sibi nominavit, patrem obstringit. §. 4. Sed & si vectigalia [publica] locavit, pater erit obstrictus. §. 5. Sed si filius tutores dare non curaverit, vel minus idoneos elegerit, nec satis exegerit, vel non idoneum acceperit: ipse quidem quin sit obstrictus, nulla dubitatio est [27]: pater vero ita [28] demum obligatur, si & fidejussores solent [29] hoc nomine obligari: sed non solent: hoc enim & relatum & rescriptum est: quia fidejussores Rempublicam salvam fore promittunt: Reipublicæ autem nihil [30], quod ad rem pecuniariam attinet, interest, pupillis tutores dari. §. 6. Is, qui ultra [31] commeatum [32] abest, vel ultra formam commeatui datam, ad munera vocari potest.

De domicilio filiifamilias.

3. IDEM lib. 25. ad Sabinum.

PLacet etiam [33], filiosfamilias domicilium habere [34] posse:

4. IDEM lib. 39. ad Edictum.

NOn utique ibi, ubi pater habuit, sed ubicunque [35] ipse domicilium constituit.

De eo, qui pluribus locis negotiatur.

5. PAULUS lib. 45. ad Edictum.

LAbeo judicat, eum, qui pluribus locis ex æquo negotietur, nusquam domicilium habere: quosdam autem dicere refert, pluribus locis eum incolam esse aut domicilium [36] habere: quod verius est.

De veritate & errore, & mendacio. 1. *Filium sequi civitatem ex qua pater originem ducit, non domicilium.* 2. *De duobus domiciliis.* 3. *De libertinis & eorum filiis.*

6. ULPIANUS lib. 2. Opinionum.

ADsumptio [37] originis, quæ [38] non est, veritatem naturæ non permittit: *errore* enim *veritas originis non amittitur*: nec mendacio dicentis, se esse, unde non sit, deponitur: neque [39] recusando quis patriam, ex qua oriundus est, neque mentiendo de ea quam non habet, veritatem mutare potest. §. 1. Filius civitatem, ex qua pater ejus naturalem originem ducit, non [40] domicilium sequitur. §. 2. Viris prudentibus placuit, duobus [41] locis posse aliquem habere domicilium, si utrobique ita se instruxit, ut non ideo minus apud alteros se collocasse videatur. §. 3. Libertini [42] originem patronorum [43] vel domicilium sequuntur: item qui ex his nascuntur.

De manumisso a pluribus.

7. IDEM lib. 5. de Officio Proconsulis.

SI quis a pluribus manumissus sit, omnium patronorum originem sequitur.

De venditione frumenti.

8. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis publicis.

NOn debere cogi [44] decuriones vilius præstare frumentum civibus suis, quam annona exigit, D. Fratres rescripserunt, & aliis quoque Constitutionibus principalibus id cautum est.

De eo, qui justum patrem non habet.

9. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

EJus, qui justum patrem non habet, prima origo a matre [45], eoque die, quo ex ea editus est, numerari [46] debet.

De privilegio in bonis debitoris.

10. MARCIANUS lib. singul. de Delatoribus.

SImile privilegium fisco nulla Civitas habet in bonis debitoris, nisi [47] nominatim id a Principe datum sit.

De Magistratibus & eorum nominatoribus conveniendis.

11. PAPINIANUS [48] lib. 2. Quæstionum.

IMperator Titus Antoninus [49] Lentulo Vero rescripsit, *Magistratuum officium individuum, ac periculum esse commune*: quod sic intelligi oportet, ut ita demum Collegæ [50] periculum adscribatur, si neque ab ipso, qui gessit, neque ab his, qui pro eo intervenerunt, res servari possit: & solvendo non fuit, honore deposito, alioquin [51] si persona, vel cautio sit idonea [52], vel solvendo fuit, quo tempore conveniri potuit: unusquisque in id, quod administravit, tenebitur.

§. 1. Quod si forte is, qui periculo suo nominavit Magistratum, solvendo sit: utrum in eum prius actio reddi, quasi fidejussorem debeat: an vero non alias, quam si res a collega servari non potuerit? sed placuit fidejussoris exemplo priorem [53] conveniendum, qui nominavit: quoniam Collega quidem negligentiæ ac pœnæ causa, qui vero nominavit, fidei ratione convenitur.

12. IDEM lib. 1. Responsorum.

ET ei [54] contra nominati Collegam actionem utilem dari non oportet.

13. IDEM lib. 2. Quæstionum.

QUid ergo, si alter ex Magistratibus toto anno abfuerit, aut forte præsens per contumaciam, sive ignaviam, vel ægram valetudinem, Reipublicæ negotia non gesserit, & omnia Collega solus administraverit: nec tamen tota res ab eo servari possit? talis ordo dabitur, ut in primis [55], qui Reipublicæ negotia gessit, & qui pro [56] eo caverunt, in solidum conveniantur: mox, peractis omnibus, periculum

1 De municipibus & originariis, 10. *C.* 38. quid sit municeps, vid. *l.* 1. *infr. h. t.* Goth. Adde A. Gell. *lib.* 16. *c.* 13. Ans. 2 Legem fulic. Politianus, Budæus, Fornerius, 1. *select.* 13. reprehensi a Cujac. 9. *obs.* 37. cum nihil de Lege municipali hic agitur, & hic titulus recte sit inscriptus a Justiniano, in *l.* 2. *C. de veteri jure enucl.* Goth. Præter allegatos a Gothofredo vide Rævardum *lib.* 3. *varior. c.* 15. Corasium *lib.* 3. *miscellan. c.* 16. & Alexandrum ab Alexandro *lib.* 4. *Genial. dier. cap.* 10. Mod. 3 *L.* 10. *C.* 39. 54. *Eclog* 1. *ex lib.* 60. *tit.* 44. *cap.* 27. περὶ παροικῶν. Hi & μετοικοί, vid. Cujac. ad *l.* 4. *C. de jure fisci.* 4 Id est, civem municipalem. 5 Municipem hæc faciunt, origo, manumissio, adlectio, adoptio. *l.* 7. *C. de incolis.* 6 Origo *l.* 7. *C. de incolis. l.* 228. *infr. de verb. sign.* Natus patre Campano Campanus est: nec emancipatione, vel datione in adoptionem Campanus esse desinit. § 2. *infr. h. t.* 7 Manumissus a Campano, est Campanus. §. 2. *infr. h. t. l.* 6. *in fin. l.* 7. *infr. h. t.* 8 Adoptatus a Campano, est Campanus. §. 2. *infr. h. t.* adde & allectum, *d. l.* 7. *l.* 15. *in fin. l.* 16. *l.* 17. §. 9 *j. h. t.* quod fit, quum aliquis in civitatem aliquam receptus est. 9 Municeps Glossis πολίτης. adde Fest. *in municeps & municipium.* Municipes proprie sunt cives Romani ex municipiis, suo jure & legibus utentes: muneris tamen honorarii cum populo Romano participes, nullis aliis necessitatibus, neque ullis populi Romani legibus adstricti, cum nunquam populi Romani eorum fundus factus sit. Coloniæ municipiis contrariæ: nam ex civitate Romana propagatæ sunt; & jura omnia populi Romani, non sui arbitrii habent; quæ conditio etsi sit magis obnoxia, & minus libera, potior tamen, & præstabilior existimatur, propter amplitudinem populi Romani, cujus illæ coloniæ, quasi effigies parvæ, simulachraque esse videntur 16. Gell. 13. 10 *Al.* in civitatem. 11 Municeps, civis cujusque civitatis, aut, ut proprie magis loquantur, cujusque municipii. *Goth.* Vid in hanc l. Joann. Zanger. *de except part.* 2. *cap.* 1. *num.* 34. Ans. 12 Liberi sequuntur patris municipium. *l.* 44. *C. de decur. l.* 3. *C. de municipibus & originariis.* 13 Privilegium valet, ut liberi civitatem & municipium matris suæ sequantur. 14 Ut & Delphensibus & Ponticis. *infr. h. t.* & Antiochensis. *l.* 22. *C. de decur.* Iliensibus concessum est, ut qui matre Iliensi esset, fieret eorum municeps; quin & iisdem plenissima immunitas tributa, *l.* 17. §. 1. *supr. de excusat.* sed & ut Minerva Iliensis heres institui posset. Ulpian. *in fragmentis.* de quo vide Cujac. 10. *observ.* 5. Id nonnullæ etiam provinciæ imitatæ sunt, apud quas etiam venter, id est, mater nobilitatem liberis præstat: sic apud Campanos Galliæ *le ventre annoblit.* Consuetudine Trecensi, *artic.* 8. Senonensi, *artic.* 149. Calvimontano 5. & 11. idque eo ortum ferunt, quod, deleta bello Campanorum nobilitate, viduæ plebeiis ex privilegio nubere aut in perpetua viduitate consenescere, quam ignotos aut extraneos procos sequi maluerunt. Conanus; 11. *c.* 11. Forner. 2. *select.* 6. Papo, 3. *notar.* 7. *cap. d'annoblissement. fol.* 491. Idem observatur apud Lycios. Herodot. 1. & Xanthios. Plutarch. *lib. de claris mulieribus.* fit apud Gallos interdum pactis nuptialibus, ut liberi cognomen maternæ familiæ ferant. *Silius. Cui vano corda tumore Maternum implebat genus.* Sic Fabia gens prænomen Numerii a matre tulit. vid. Probum libello de nominibus. *l.* 19. §. 6. *supr. de donat.* 15 Matris curiam potius, quam patris Ilienses, Delphi & Pontici sequuntur. Aristot. 3. *Polit.* Qui ex cive muliere nascitur in quibusdam civitatibus, civis est. 16 Cur concessum? propter inclytam nobilitatem civitatis, & conjunctionem originis Romanæ. *l.* 17. §. 1. *supr. de excusat. tutor.* 17 Cur Delphis tributum? propter religionem. Suet. *in Claudio.* 18 Lege Pompeia. Plin. 10. *epist.* 19 *l.* 19. *supr. de statu hominum.* 20 Lex esse non debet de casu indubitabili: hoc est, de rebus dubiis, quarum jus sit anceps, obscurum aut dubium, leges ferri constituive oportet, non de his quæ sunt aperta, expedita faciliaque adde *l.* 9 *supr. de Carbon. ed.* 21 Vulgo quæsitus nullam aliam quam matris conditionem sequi potest. *l.* 24. *supr. de statu homin.* Ergo & nomine, & nobilitate, & armis matris spurius utetur: quod tamen pene omnes interpretes negant Jure civili receptum esse. Fatentur tamen, hodie consuetudine omnium pene provinciarum eos admitti ad superiora omnia. G. Papæ *quæst.* 580 etiamsi Cardinalium, Episcoporum, & similium liberi sint, quod valde notandum est. Papo, 3. *notar.* 7. *c. d'annoblissement. fol.* 515. 22 Orerentur. *vulg.* 23 Pater fidejubere videtur pro filio, quoties consentit, ut filius fiat decurio. *l.* 20. §. 6 *supr. famil. herc. l.* 7. *infr. de administr. rer.* 24 Consentire videtur, qui præsens non contradicit. *l.* 7 *in fin. infr. de decur. l.* 1. *C. de filiisfam. lib.* 10. *tit.* 60. 25 Gerit negotia publica, qui pecuniam publicam tractat, erogandam decernit, curatorem operum creat, successorem nominat, vectigalia locat, *ut hic.* & §. 2. §. 4. *infr. h. t.* 26 Alicujus. *vulg.* 27 Vide Molinæum *ad princip. l.* 1. *de verbor. obligat. n.* 36. Zoannettum *Restitut. c.* 10. Mod. 28 Qui promittit, Rempubl. salvam fore, non tenetur de damno privatæ personæ illato. *l.* 17. *in fin. infr. h. t. l.* 1. *supr. de magistr. conven.* vid. *l.* 3. *in fin. supr. de pecul. l.* 7. *supr. de tutel. l.* 1 *C. quod cum eo, qui.* 29 *l.* 68. *supr. de fidejuss. l. un. C. de periculo eorum, qui pro magistratib.* 30 Principaliter scil. secundario secus. §. *ult. Inst. de iis, qui sui vel alieni juris sunt.* 31 *l.* 14 *supr. de re militari.* 32 Commeatus est ex aliqua commoratione temporalis abcessus; teste Donato *in Terentium* vide quæ scripsi ad *l.* 36. *infr. h. t.* 33 *Etiam* particula, alterius casus adjunctiva. 34 Et constituere, etiam sine consensu patris, quod animo & facto fieri potest. Bart. *hic.* 35 *l.* 31. *infr. h. t.* 36 Pluribus locis domicilium, aut incolatus haberi potest. *l.* 6. §. *penult. infr. h. t.* 37 Origine se Tyrium esse dicens per errorem, cum sit Campanus, veram suam originem non amittit 38 Adde *l.* 17. §. 10. *infr. h. t.* 39 Domicilium naturale nativitatis propriæ mutari non potest, *ut hic.* accidentale, seu incolatus, potest, *l.* 20. *infr. h. t.* non præsumitur tamen. *Bart.* hac *l. in fin.* de quo vid. plura apud Menoch. 6. *præsumpt.* [illegible] 40 *l.* 17. §. 11 *infr. h. t.* 41 *l.* 5. *in fin. supr. h. t.* adde *l.* 5. §. 5. *supr. de injur.* 42 Manumissi & eorum filii originem patronorum sequuntur. 43 *l.* 22. *l.* 27. *infr. h. t. l.* 13. *l. un. C. ad leg. Visell. l.* 3. §. 8. *infr. de muneribus. l.* 2. *C. de municip.* 44 *l.* 3. *supr. de annona. l.* 5. *infr. de administr. rer. l.* 1. *C. de frument. Alexandr. lib.* 11. *tit.* 27. vid. Papon. 2. *notar.* 7. 45 *l.* 1. *in fin. supr. h. t. l.* 24. *supr. de stat. homin.* 46 Enumerari. *Hal.* 47 *l.* 37. *supr. de rebus auctoritat.* 48 Paulus. *Hal.* 49 Individuum est Magistratuum officium & periculum commune. 50 *l. ult.* §. 8. *infr. de administr. rer. l.* 1. *l.* 3. *C. quo quisque.* 51 Divisionis beneficio in rationibus reddendis uti possunt syndici provinciarum & civitatum. atque ita Senatusconsulto Burdegalensi judicatum refert Papon. 10 *arrest.* 4. *arrest.* 23. 52 *l.* 4. *C. de probat.* 53 *l.* 13. *infr. h. t. l.* 2. *l.* 3. *C. quo quisque. lib.* 11. *tit.* 35. 54 Et ei nominati contra collegam &c. Cujac. 13. *observ.* 17. 55 *l.* 2. *C. quo quisque. lib.* 11. *tit.* 35. 56 *l.* 11. *in fin. supr. h. t.*

adgnoscat,

adgnoscat, qui [1] non idoneum nominavit: postremo alter ex Magistratibus, qui Reipublicæ negotiis se non immiscuit. Nec juste, qui nominavit, universi periculum recusavit: cum scire deberet, eum, qui nominaretur, individuum officium, & commune periculum suscepturum: nam & cum duo gesserunt, & ab altero servari, quod debetur, non potest: qui Collegam nominavit, in universo convenitur.

Quid intelliguntur municipes scire.

14. IDEM lib. 15. Quæstionum.

MUnicipes intelliguntur scire [2], quod sciant hi, quibus summa [3] Reipublicæ commissa est.

De honore & ignominia. 1. De eo, qui successorem suo periculo nominavit. 2. De prædiis in fraudem fisci translatis. 3. De adoptione.

15. IDEM lib. 1. Responsorum.

ORdine [4] decurionum ad tempus motus, & in ordinem regressus, ad honorem exemplo relegati tanto tempore non admittitur, quanto dignitate caruit: sed in utroque placuit examinari, quo crimine damnati sententiam ejusmodi meruerunt: durioribus etenim pœnis affectos, ignominia, velut transacto negotio, postea liberari: minoribus [5] vero, quam Leges permittunt, subjectos nihilominus inter infames haberi: cum facti [6] quidem quæstio sit in potestate judicantium, juris autem auctoritas non sit. §. 1. In [7] eum, qui successorem suo periculo nominavit, si finito Magistratu successor idoneus fuit: actionem dari non oportet. §. 2. In fraudem civilium munerum per tacitam [8] fidem prædia translata, fisco vindicantur: tantumque alterum interdictæ rei minister de suis bonis cogitur solvere. §. 3. Jus originis in honoribus obeundis ac muneribus suscipiendis, adoptione [9] non mutatur: sed novis quoque muneribus filius per adoptivum patrem adstringitur.

16. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

SEd si emancipatur ab adoptivo patre, non tantum filius, sed etiam civis [ejus] civitatis, cujus per adoptionem fuerat factus, esse desinit.

De libertis. 2. An pater pro filio decurione conveniri possit 3. De præscriptione temporis. 4. De honoribus eodem tempore non gerendis in duabus civitatibus. 5. De possessione. 6. De postliminio reversis. 7. De tributi exigendi munere. 8. De fideicommissaria manumissione. 9. De adoptione. 10. De promissione per errorem facta. 11. De domicilio patris & filii. 12. De nominatis in quæstionibus. 13. De possessione domus. 14. De fidejussoribus.

17. PAPINIANUS lib. 1. Responsorum.

LIbertus propter [10] patronum a civilibus muneribus non excusatur: nec ad rem pertinet, an operas patrono, vel ministerium capto luminibus exhibeat. §. 1. Liberti vero Senatorum, qui [11] negotia patronorum gerunt, a tutela decreto patrum excusantur. §. 2. Filium pater decurionem esse voluit: ante [12] filium ex persona sua Respublica debet convenire, quam patrem [13] ex persona filii: nec ad rem pertinebit, an filius castrense peculium tantum possideat, cum ante militasset vel postea. §. 3. Præscriptio temporum, quæ in honoribus repetundis, vel aliis suscipiendis data est, apud eosdem servatur, non apud alios. §. 4. Sed eodem tempore non sunt honores [14] in duabus civitatibus ab eodem gerendi: cum simul igitur utrobique deferuntur, potior [15] est originis causa. §. 5. Sola [16] ratio possessionis civilibus possessori muneribus injungendis, citra [17] privilegium specialiter civitati datum, idonea non est. §. 6. Postliminio [18] regressi patriæ muneribus obtemperare coguntur, quamvis in alienæ civitatis finibus consistant. §. 7. Exigendi tributi munus inter sordida [19] munera non habetur: & ideo decurionibus quoque mandatur. §. 8. Ex causa fideicommissi [20] manumissus, in muneribus civilibus manumissoris [21] originem sequitur, non ejus, qui libertatem relinquit. §. 9. In adoptiva [22] familia susceptum, exemplo dati, muneribus civilibus apud originem avi quoque naturalis respondere, D. Pio placuit: quamvis in isto fraudis nec suspicio quidem interveniret. §. 10. Error [23] ejus, qui se municipem aut colonum existimans, munera civilia suscepturum promisit, defensionem juris non excludit. §. 11. Patris domicilium [24] filium aliorum [25] incolam civilibus muneribus alienæ civitatis non adstringit: cum in patris quoque persona domicilii ratio temporaria sit.

§. 12. In quæstionibus [26] nominatos capitalium criminum, ad novos honores ante causam finitam admitti non oportet: cæterum pristinam interim dignitatem retinent. §. 13. Sola [27] domus possessio, quæ in aliena civitate comparatur, domicilium non facit. §. 14. Nominati successoris periculum fidejussorem nominantis non tenet. §. 15. Fidejussores, qui [28] salvam Rempublicam fore responderunt, & qui Magistratus suo periculo nominant, pœnalibus actionibus non adstringuntur, in quas inciderunt hi, pro quibus intervenerunt: eos enim damnum Reipubl. præstare satis est, quod promitti videtur.

De intervallo temporis in continuandis oneribus.

18. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

DIvus Severus rescripsit, intervalla [29] temporum in continuandis oneribus, invitis, non etiam volentibus concessa, dum ne quis continuet [30] honorem [31].

De majore parte curiæ.

19. SCÆVOLA lib. 1. Quæstionum.

QUod major [32] pars Curiæ effecit, pro [33] eo habetur, ac si omnes egerint [34].

De domicilii translatione.

20. PAULUS lib. 24. Quæstionum.

DOmicilium re [35], & facto [36] transfertur, non nuda contestatione, sicut in his exigitur [37], qui negant se posse ad munera, ut incolas, vocari.

De filiofamilias. 1. De his qui ex officio, quod administraverunt, conveniuntur. 2. De eo, qui post mortem patris munus suscepit. 3. De decurione adoptato. 4. De dote. 5. De reo criminis capitalis. 6. De infante. 7. De adjectionibus.

21. IDEM lib. 1. Responsorum.

LUcius Titius, cum esset in patris potestate, a Magistratibus inter cæteros frumento comparando, invito [38] patre, curator constitutus est: cui rei Lucius Titius neque consensit, neque pecuniam accepit, neque in eam cavit, aut se comparationibus cum cæteris miscuit: & post mortem patris in reliqua collegarum interpellari cœpit. Quæritur, an ex ea causa teneri possit? Paulus respondit, eum, qui injunctum munus a Magistratibus suscipere supersedit, posse conveniri eo nomine propter damnum [39] Reipublicæ; quamvis eo tempore, quo creatus est, in aliena fuerit potestate. §. 1. Paulus respondit, eos qui pro aliis non ex contractu, sed ex officio, quod administraverint, conveniuntur, in damnum sortis substitui solere, non [40] etiam in usuras.

§. 2. Idem respondit, heredes patris propter munera filii, quæ post mortem patris suscepit, jure conveniri non posse. † Hoc responsum & ad eum [41] pertinet, qui a patre decurio factus, post [42] mortem patris munera suscepit. §. 3. Idem respondit, eum, qui decurionem adoptavit, onera decurionatus ejus suscepisse videri, exemplo patris, cujus voluntate filius decurio factus est. §. 4. Idem respondit, constante matrimonio dotem in [43] bonis mariti esse: sed si ad munera municipalia a certo modo substantiæ vocentur: dotem non debere computari. §. 5. Idem respondit, si per accusatorem criminum capitalium non stetisset, quominus crimen intra statutum tempus persequeretur: reum non [44] debuisse medio tempore honorem appetere.

§. 6. Imperatores Severus & Antoninus Augusti Septimio [45] Zenoni: *Pro infante [46] filio, quem decurionem esse voluisti, quanquam fidem tuam in posterum adstrinxeris, tamen interim onera sustinere non cogeris: cum ad ea, quæ [47] mandari possunt, voluntatem dedisse videaris.*

§. 7. Idem [48] respondit, si civitas nullam propriam Legem habet adjectionibus [49] admittendis: non [50] posse recedi a locatione, vel venditione prædiorum publicorum jam perfecta: tempora enim adjectionibus præstita [51] ad causas fisci pertinent.

De filiis libertorum. 1. De vidua, & de secundis nuptiis. 2. De libertis. 3. De relegato. 4. De Senatore ordine moto. 5. De senatoribus, & eorum liberis. 7. De his qui fœnus exercent.

22. IDEM lib. 1. Sententiarum.

FIlii libertorum libertarumque [52], liberti paterni & patroni manumissoris domicilium aut [53] originem sequuntur. §. 1. Vidua [54] mulier amissi mariti domicilium retinet, exemplo clarissimæ [55] personæ per maritum factæ [56]; sed utrumque aliis [57] intervenientibus nuptiis permutatur. §. 2. Municipes sunt liberti & in eo loco, ubi ipsi domi-

1 *l. 97. supr. de cond. & demonstr.* 2 Et facere. *l. 19. infr. h. t.* 3 Summa Respublica. Cujac. 12. *obs.* 32. sic in *l. 1. §. 20. supr. de exercitoria.* ad summam Rempublicam pertinet navium exercitio: & Gellius, 21, *c.* 3. Populus Lacedæmoniorum de summa Republica deliberabat: & Cicero, 11. *Philippica.* de summa Republica dissentientes. & pro Lucio Flacco: de summa Republica tacere. & *in Catil.* ad illa venio, quæ ad summam Rempublicam pertinent, Cicer. 1. *de inventione.* Cujac. *ibid.* 4 In hanc leg. vid. Joann. Rob. *lib. 4. sent. cap.* 15. S. L. 5 *l. 3. l. 5. infr. de decurionib.* 6 *l. 1. §. 4. in fin. supr. ad SC. Turpill. l. 131. l. 244. infr. de verb. sign.* 7 *l. 1. C. de periculo nominator. lib. 11. tit.* 33. 8 *l. 1. C. de prædiis decurionum sine decreto. lib. 10. tit. 33. l. 17. C. de rescind.* 9 *l. 17. §. 9. infr. h. t. l. 35. supr. & l. 7. C. de adoptionib.* 10 *l. unic. C. de libertin.* 11 *l. 15. §. 8. supr. de excusat. tutor.* vid. *l. 13. C. de excusat. tutor.* 12 Decurione patris voluntate eoque superstite filiofamilias facto, patris heredes tenentur Reipublicæ. patrem enim vice fidejussoris accipi: excuti tamen prius filium oportere, *ut hic* & *l. 1. C. de decurionibus.* Atqui ita, neque fiscus, neque Respublica, electionem habet. Quid, si patris voluntate decurio factus, patre mortuo decurionatum adeptus sit? vide *l. 21. §. 2. infr. h. t. l. 1. C. de decur.* 13 Ita Haloand. Florentina habet *Pater.* S. L. 14 Honores in duabus civitatibus eodem tempore gerere nemo potest. 15 *Sub.* quam domicilio. dixi ad *l. unic. C. ubi petantur tutor.* 16 §. 13. *infr. hic. l. 4. C. de incolis.* 17 Citra privilegium speciale civilia munera non injunguntur sola ratione possessionis. 18 Postliminium non tantum commoda reversis sed & onera restituit 19 Nobilem actum nobilitati suæ contrarium non facere vectigalia exigendo, hinc colligunt. 20 *l. 2. C. de municip. & originar.* 21 Patronus is etiam est, qui ex caus. fideicommissi manumisit, *ut hic.* 22 *l. 15. in fin. supr. h. t.* 23 *l. 6. in princ. supr. h. t.* 24 *l. 3. l. 4. l. 6. §. 1. supr. h. t.* 25 Domicilium patris filii non sequuntur, si alibi domicilium sibi constituerint. licet itaque filio domicilium patris mutare, *ut hic.* ut & liberto patroni. *l. 27. infr. h. t.* 26 Vid. *l. 7. infr. de munerib.* dixi ad *l. 2. supr. de bonis eor. l. 1. §. 26. supr. de quæstionibus.* adde Sueton. *in Julio c. 17.* Goth. vid. Joann. Sande, *decis. Frisicar. lib. 5. tit. 10. defin.* 2. S. L. 27 Incolam non facit sola domus, vel agri possessio sine laris, id est, domicilii collocatione. §. 5. *supr. h. t. l. 4. C. de incolis. l. 53. C. Theod. de incolis.* cætera vide in §. 5. *supr. h. t.* 28 *l. 1. §. 5. supr. de magistr. conven. l. 68. supr. de fidejuss.* 29 Intervalla, vacationum tempora. *l. ult. C. de munerib.* vid. *l. 6. infr. de legationib.* 30 *l. 14. §. 5. infr. de munerib.* vid. *l. 6. C. de assessorib.* 31 Honorem *Hal.* 32 Pars major quod facit, cæteri id fecisse videntur. *l. 3. l. 4. supr. quod cujuscunque. l. 3. infr. de decret. l. 46. C. de decurionib. l. 160. §. 1. infr. de reg. jur. l. 2. §. 1. in fin. C. de jurej. propter.* vid. tamen Socin. *reg.* 143. 33 Locus ab adjacente quantitate. dixi ad *l. 13. supr. de servitutib.* 34 Et merito, quia in his quæ fiunt a pluribus, ut ab omnibus, majoris partis consensus sufficit: In his autem quæ fiunt a pluribus, ut a singulis, non sufficit majoris partis consensus. *l. 7. in fin. supr. de pactis. l. ult. C. qui bon. cedere.* 35 Vid. *l. 27. §. 1. infr. h. t.* 36 Puta quando quis cum rebus suis recedit. Bart. *hic.* 37 *Al.* perspicitur. 38 Adde *l. 2. supr. h. t.* 39 *Synops. Basil.* 40 *l. 24. infr. h. t.* Imo & usuras. *l. ult.* ff. *de magistr. conveniend.* 41 *l. 15.* ff. *de muner.* 42 Decurio patris voluntate filiusfamilias factus, si post mortem patris decurionatum, vel alios honores egerit, heredes patris eo nomine Reipublicæ non tenebuntur, *ut hic. l. 3. in fin. l. & si filium. 15. infr. de munerib.* Imo tenentur, *l. si filia. 20. §. Neratius. 7. supr. famil. ercisc.* Solve: ibi vivo patre filio delata est ἀγωνοθεσία, eamque filium suscepturum pater spopondit: ut eo heredes patris merito teneantur: etiamsi filius non nisi post mortem patris eo munere functus sit. *l. 1. C. de peric. success. parent. l. 10. t. 61.* 43 Vid. *l. 30. C. de jure dot.* 44 Vid. *l. 7.* ff. *de mun.* 45 *l. 1. C. de muner. & honorib.* 46 Infans adscribi in ordinem potest ex causa: quod forte ab eo egregia indole vel stirpe, progressum annorum exspectari non oporteat. Huic si consenserit pater, non cogetur interim, id est, quandiu fuerit infans, pro eo onera sustinere: intelligitur enim pater ad ea, quæ ei mandari possunt, consensum adcommodasse fidemque suam adstrinxisse. Infanti nihil alias mandari potest, *ut hic* & *l. 1. in fin. C. de mun. & hon.* & si decurio receptus fuerit, partem suffragii, &, ut loquuntur, vocem in ordine consilioque non habebit. 47 Vid. *l. 6. supr. de pign.* 48 Idem rescripserunt. Cujac. 2. *obs.* 24. 49 Adjectiones fiunt in auctionibus licitandis, a quibus distant ἐπιβολαί. de quibus vide Cujac. *Novell.* 166. 6. *obs.* 10. sensus est: Post addictionem factam, adjectionem & licitationem admitti intra certa tempora. *l. 4. C. de fide & jure hastæ. lib. 10. tit.* 3. Post addictionem factam a Republic. nisi ex privilegio, adjectionem non admitti, meliori ita conditione fiscum esse, quam Rempublicam. Cujac. 2. *obs.* 24. 50 Vid. *l. 1. C. de vendendis rebus civitatis. l. 11. tit. 31.* vide quæ scripsi ad *l. 4. C. de fide & jure hastæ fiscalis. lib. 10. tit. 3.* 51 *Al.* præstituta. 52 Ut liberti. *Haloand.* vid. *l. 6. in fin. supr. h. t.* 53 *Al.* ut. 54 Vidua mariti sui mortui domicilium retinet, ut & dignitatem sive honorem. vide *l. 242. §. 3. infr. de verb. signif.* de viduis hoc singulare est, favorabiliores habitas fuisse apud Romanos pupillis. Nam in Cannensis pugnæ inopia, primo ad pupillorum, deinde ad viduarum pecuniam ventum est. Liv. 24. sic viduæ matris consensum curator præfert in pupillæ nuptiis. Livius 4. 55 Id est, senatoriæ. dixi in *l. 5. supr. de curat. furios.* 56 Quæ clarissimam dignitatem retinet. 57 *l. 32. l. 37. §. ult. l. ult. §. 3. infr. h. t.* adde *l. un. C. de mulierib. & quo in loco. lib. 10. tit. 62.* adde *l. 65. in fin. supr. de judiciis. l. 10. C. de negotiis. Nov. 22. c. 36.*

cilium

cilium sua voluntate [1] tulerunt: nec aliquod ex hoc origini patroni faciunt præjudicium: & utrubique [2] muneribus adstringuntur.

§. 3. Relegatus [3] in eo loco, in quem relegatus est, interim necessarium domicilium habet. §. 4. Senator ordine motus, ad originalem patriam, nisi hoc specialiter impetraverit, non restituitur.

§. 5. Senatores & eorum filii, filiæque, quoquo [4] tempore nati, natæve, itemque nepotes [5], pronepotes [& proneptes] ex filio, origini [6] eximuntur, licet municipalem retineant dignitatem.

§. 6. Senatores, qui liberum commeatum, id [7] est ubi velint, morandi arbitrium impetraverunt, domicilium in urbe retinent.

§. 7. Qui fœnus exercent, omnibus patrimonii intributionibus [8] fungi debent, etsi possessionem non habeant.

De Senatore & ejus liberto. 1. *De milite.*

23. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

MUniceps esse desinit [9] Senatoriam adeptus dignitatem, quantum [10] ad munera; quantum vero ad honorem [11], retinere [12] creditur originem [13]: denique manumissi [14] ab eo, ejus municipii efficiuntur municipes, unde originem trahit. §. 1. Miles ibi domicilium habere videtur, ubi meret [15], si [16] nihil in patria possideat.

De usuris.

24. SCÆVOLA lib. 2. Digestorum.

COnstitutionibus principum continetur, ut pecuniæ, quæ ex detrimento [17] solvitur, usuræ non præstentur: & ita Imperatores Antoninus & Verus [Augusti] rescripserunt his verbis: *Humanum est, reliquorum usuras neque ab ipso, qui ex administratione honoris reliquatus* [18] *est, neque a fidejussore ejus, & multo minus a Magistratibus, qui cautionem acceperint, exigi*: cui consequens est, ut ne in futurum a forma [19] observata discedatur.

De Magistratibus municipalibus.

25. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Prætoris.

MAgistratus municipales, cum [20] unum Magistratum administrent, etiam unius hominis vicem sustinent: & hoc plerumque quidem Lege municipali eis datur: verum etsi non sit datum, dummodo [21] non denegatum, moribus competit.

26. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

EA [22], quæ magis [23] imperii sunt, quam jurisdictionis, Magistratus municipalis facere non potest. §. 1. Magistratibus municipalibus non [24] permittitur in integrum restituere, aut bona [25] rei servandæ causa jubere possidere, aut dotis [26] servandæ causa, vel legatorum servandorum [causa [27]].

De liberis. 1. *De eo, qui non in colonia, sed in municipio, agit.* 2. *De duobus domiciliis, & eo qui domicilio caret.*

27. ULPIANUS [lib. 2. ad Edictum].

EJus, qui manumisit [28], *municeps* est manumissus, non domicilium [ejus,] sed patriam secutus. Et si patronum habeat duarum civitatum municipem, per manumissionem earundem civitatum erit municeps. §. 1. Si quis negotia sua non in *colonia* [29], sed [30] in municipio semper agit, in illo vendit, emit, contrahit, eo in foro, balineo, spectaculis utitur: ibi *festis* [31] *dies* celebrat: omnibus denique municipii commodis, nullis coloniarum [32], fruitur, ibi magis habere *domicilium*, quam ubi colendi [33] causa deversatur [34]. §. 2. Celsus lib. 1. Digestorum tractat, si quis instructus sit duobus [35] locis æqualiter, neque hic, quam illic, minus frequenter commoretur: ubi domicilium habeat, existimatione animi esse accipiendum: ego dubito, si utrobique destinato sit animo, an possit quis duobus [36] locis domicilium habere? & verum est, habere, licet difficile est: quemadmodum difficile est, sine domicilio esse quemquam: puto autem & hoc procedere posse, si quis domicilio relicto naviget, vel iter faciat, quærens, quo se conferat, atque ubi constituat: nam hunc puto sine [37] domicilio esse. §. 3. *Domicilium* autem habere potest & relegatus [38] eo loci, *unde arcetur*, ut Marcellus scribit.

De Magistratibus municipalibus.

28. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

INter convenientes [39], & de re majori, apud Magistratus municipales agetur.

De incola.

29. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

INcola & his [40] Magistratibus parere debet, apud quos incola est, & [41] illis, apud quos civis est: nec tantum municipali jurisdictioni in utroque municipio subjectus est, verum etiam omnibus publicis muneribus fungi debet.

De eo, qui ex vico ortus est.

30. ULPIANUS lib. 61. ad Edictum.

QUi ex vico ortus est, eam patriam intelligitur habere, cui [42] Reipubl. vicus ille respondet.

De domicilio, ubi quis velit, constituendo.

31. MARCELLUS lib. 1. Digestorum.

NIhil est impedimento, quo minus quis, ubi [43] velit, habeat domicilium [44], quod [45] ei interdictum non sit.

De sponsa.

32. MODESTINUS lib. 4. Differentiarum.

EA quæ desponsa est, ante [46] contractas nuptias suum non mutat domicilium.

De Roma.

33. IDEM lib. sing. de Manumissionibus.

ROma communis [47] nostra *patria est*.

De incola.

34. IDEM lib. 3. Regularum.

INcola jam muneribus publicis [48] destinatus [49], nisi perfecto munere, incolatui renunciare non potest.

De eo, qui in agro moratur.

35. IDEM lib. 1. Excusationum.

SCire oportet, quoniam qui in agro [50] permanet, incola esse non [51] existimatur: qui enim illius civitatis præcipuis non utitur, non existimatur esse incola.

De eo, qui epistolam, a Magistratibus cum decreto Imperatori porrigendo missam, alii dedit, quam cui debuit. 1. *De pecunia publica credita.*

36. IDEM lib. 1. Responsorum.

TItio [52], cum esset Romæ studiorum [53] gratia, epistola missa est a Magistratibus patriæ suæ, ut porrigeret Imperatori decretum ejusdem civitatis, quod erat cum ipsa epistola missum: is autem, qui suscepisset literas restituendas, collusione facta dedit Lucio [Titio,] qui & ipse Romæ morabatur suæ rei gratia (sublato Titii nomine, cui erat decretum missum) uti per ipsum daretur, suum nomen scripsit, & sic Imperatori decretum, secundum mandata Reipubl. dedit.

1 Municipes alii originarii, alii voluntarii; *ut hic.* voluntarios facit adjectio vel incolatus, *ut hic. l. 6. l. 7. C. de incolis.* originarios origo. 2 *l. 37. §. 1. infr. h. t.* 3 *l. 27. in fin. infr. h. t.* 4 Eo tempore, *vulg.* quoque tempore nati. *Hal.* facit *l. 5. supr. de senatorib.* vid. ad hunc locum, elegantem quæstionem ab Hotomann. tractatam, 2. *Illustr.* ex duobus regis filiis, quorum alter ante adeptum a patre regnum, alter postea natus sit, uter præferatur. 5 Nepotes & neptes. Cujac. ad *l. 8. C. de incolis.* 6 *l. 8. C. de incol.* 7 Liber commeatus, est arbitrium morandi ubi velis. 8 Intributiones, sunt contributiones: hoc verbo usus est Jurisconsultus in *l. penult. supr. de veteran. l. 6. in fin. infr. de munerib. l. 27. in fin. infr. de verb. sign.* & a Paulo intributionis collatio dicitur. Paul. 2. *sent.* 7. §. *ult.* Verbo quoque intribuendi utitur Jurisconsultus in *l. 9. in fin. supr. de tribut.* Trajan. apud Plin. Possumus eorum desiderio indulgere, modo ne quid ideo intribuant. *Brisson.* 9 Imo non desinit. *l. 11. supr. de Senatorib.* Goth. Ad intellectum hujus l. vid. Casp. Kinschot. *resp* 10. *n.* 2 Ans. 10 Vid. *l. ult. C. de excus. muner. l. 14. C. de dignitatib.* 11 Honores itaque ibi gerere cogi poterit. 12 Et huc ita refer *d. l.* 11. 13 Municipii sui. *Goth.* Adi Marcum Vertranium *de jure liberorum c.* 23. Joan. Aurpachium *lib. 1. sing. allegat. t.* 6. Mod. 14 *l. 37. infr. h. t.* 15 Ubi inhæret. *vulg.* merere; verbum militare est, στρατίας στρατεύειν. *Lucan.* 10 *are merent parvo.* Cicero, 1. *Philipp.* milites merentes; τεταγμένοι, μισθοφοροῦντες; qui non merent, ἀστράτευτοι, ἄτακτοι. inde emerita, *l. 3. §. 12. supr. de re militari.* & emeritum militiæ. vid. Budæum *hic.* 16 Etsi. *Hal.* 17 Pœna. *l. 21. §. 1. in fin. supr. h. t. l. un. C. de his, qui ex offic. quod administr. lib.* 11. *tit.* 38. ἀπὸ ζημίας, 23. *Ecl.* 2. *in lib.* 54. *tit.* 1. *c.* 18. 18 Relinquitur. *vulg.* relinquatur. *Bud.* 19 Vid. *l. 8. §. 17. supr. de transact.* Ans. 20 Uno Magistratu si plures funguntur, unius locum sustinent. adde *l. 11. supr. h. t. l. 9. supr. de pactis.* 21 Permissum videtur, quod non repetitur prohibitum. adde *l. 4. C. de jure dot. l. 7. C. de religios.* 22 Municipales Magistratus, seu duumviri, imperium non habent, *ut hic.* Jurisdictionem habent usque ad certam quantitatem (quam tamen defendere pœnali judicio nequeunt, *l. 1. supr. si quis jus dicenti*). pignoris capionem, *l. 29. §. magistrat. 7. supr. ad l. Aquil.* legis actionem, in servos castigationem. vide *l. 17. supr. qui & a quib. manumiss.* tutoris & curatoris dationem, *l. 3. supr. de tutorib. & curatorib. datis ab his.* quin ordo ipse Magistratum municipalem jure tutorem dat. *l. 3. supr. qui petant tutores.* 23 *l. 4. supr. de jurisdictione. l. 1. supr. de damno.* 24 Imo permittitur. *l. 3. C. ubi & apud quem. l. 4. §. 3. supr. de damno. l. 4. in fin. supr. de officio ejus, cui mandata est jurisdict.* 25 *l. 1. supr. quib. ex causis in possess.* 26 Dixi ad *l. 2. C. qui potiores* 27 Habuerunt tamen jurisdictionem usque ad certam quantitatem. Paul. 5. *sent.* 5. §. 1. (quam pœnali judicio defendere nequibant, *l. 1. supr. si quis jus dicenti.*) pignoris capionem, *d. §. magistratus.* 7. legis actionem, Paul 2. *sent* 17. §. 4. in servos castigationem, *l. 12. supr. de jurisd. l. 17. supr. qui & a quib. manum.* tutoris & curatoris dationem. *l. 3. supr. de tutor.* Præferebantur eis fasces & bacilli. vid. Cujac. ad *l. 53. C. de decurionib.* 28 Vid. *l. 23. supr. h. t.* manumissus ibi municeps est, ubi manumissor municeps fuit: nisi alibi libertus; seu manumissus, domicilium constituerit, *ut hic.* Eadem ratio in filio. *l. 17. §. 11. supr. h. t.* 29 Coloniæ vocabulo ne intelligas cum Accursio villam, aut agricolationis locum. quo sensu interdum accipitur. Colonia, est oppidum quod coloniæ jure utitur. Cicero *pro Fonteio*: Est in eadem provincia Narbo Martius, colonia nostrorum civium, specula Populi Romani, ac propugnaculum istis nationibus oppositum. Cæsar *de bello Gallico*: fuit tempus quum Germanos Galli superarent virtute, ut ultro bella inferrent, ac propter hominum multitudinem, agrorumque inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. Tranquillus in *Augusto c.* 46 Italiam duodetriginta coloniarum numero deductarum ab se frequentavit. Colonia ut a municipio differat, vid. 16. Gell. 13. & Budæum *hic.* 30 Coloniæ & municipii differentia, de qua dixi initio hujus tituli. 31 Festos dies. *vulg. Hal.* adde *l. 7. C. de incol.* 32 Forte legendum, coloniæ suæ: nam supra numero unitatis coloniam dixit non colonias. 33 Colendi ruris causa. *Hal.* 34 Diversatur. 35 *l. 5. in fin. supr. h. t.* Goth. Conciliationem hujus § cum *l. 7. & l. 30. supr. de judic. & l. 31. infr. h. t.* vid. apud Edmund. Merill *lib. 1. observat. cap.* 33. Ans. 36 Domicilium duobus locis difficulter haberi potest. 37 Sine domicilio quis esse potest. 38 *l. 22. §. 3. supr. h. t.* 39 Consentientes. *l. 74. §. 1. supr. de judiciis.* 40 *l. 3. infr. de munerib. l. 1. C. de municip.* 41 Unius loci potest quis esse civis: alterius incola. 42 Vid. *l. 9. supr. de judic. l. 31. C. de Episcop. l. 99. §. 1. infr. de verb. sign.* 43 *l. 4. supr. h. t. l. 1. C. de incolis.* 44 Domicilium ubi volumus habere possumus. 45 Domicilia sunt libera, nisi in casibus exceptis. 46 Sponsa contractis nuptiis domicilium mariti sequitur. vid. *l. 22. §. 1. supr. h. t.* atque ita quod de uxore statuto constituitur, ad sponsas continuo non pertinet. Vid. Tiraquell. *Gloss. 2. leg. connubialium.* 47 Roma, communis patria: *l. 6. §. 11. supr. de excus. tut. l. ult. supr. de interdict. & relegat. Novell.* 78. adde *l. 9. infr. de vacat.* Cicero *contra Rullum.* Roma communis patria omnium nostrum. Fuit olim Roma communis patria Romanorum, & Italicorum ex lege Julia: hodie est omnium, qui ditioni Romanæ subjecti sunt, ex Constitutione Antonini. *l. 17. supr. de stat. hom.* Inde eleganter Sidonius, in ea totius orbis civitate unica solos barbaros, & servos peregrinari dixit. & Rutil. Numatianus *de Roma. Fecisti patriam diversis gentibus unam: Profuit injustis te dominante capi: Dumque offers victis proprii consortia juris: Urbem fecisti, quæ prius orbis erat.* vid. Cujac. ad *l. un. C. de mulierib. & in quo loco &c.* Goth Vid. Tholosan. *de Republ. lib. 1. c. 3. n.* 18. Ans. 48 Quæ injunguntur originis vel incolatus ratione. 49 *l. 1. C. de incol.* 50 *l. 3. C. de incol.* 51 Imo existimatur. *l. 239. §. 2. infr. de verb. sign.* 52 Facti narratio. 53 Mos erat eos, qui in provinciis domicilium habentes, Romæ vel in Italia, studiorum aut alia justa de causa morari volebant, rescripto Principis impetrarent habitationem: ut inde non ante discederent, quam id ipsum etiam impetrassent a Principe. Cassiodorus, 1. & 4. *varior. ubi de liberis Valeriani cujusdam scribit, studiorum causa Romam deductis.* Erat & illud moris, ut habitationem non concederet Princeps, sine annua certaque pensione. Et hoc sensu Suet. *in Jul. c.* 38. scribit, Cæsarem annuam habitationem Romæ usque ad bina millia nummum: in Italia non ultra quingentos sestertios remisisse. Porro inter justas causas Romæ, vel in Italia domicilii impetrandi studia fuere, *ut hic.* quæ & probabilis causa absentiæ dicitur. *l. 18. supr. ex quib. caus. major.* Ita constare debebat, quam ob causam provincialis Romam commigrasset. Hinc interim constat studiorum causa habitationem Romæ a Principe impetrari solitam. [illegible] & ex *l. 18. in fin. supr. de judic.* Quam habitationem qui impetraverant, non minus Romæ, quam qui ibidem nati, domicilium habebant. *l. 5. §. 5. supr. de injur.* Porro hujusmodi impetrata habitatio commeatus, vel commeatus forma, appellatur in *l. 2. in fin. supr. h. t.* Vid. Revard. ad *l. 123. infr. de reg. jur.*

Quæro, qui [1] viaticum [2] petere ab ea [3] potuisset: & quid commisisse videtur is, qui non restituit literas ei, cui restituere mandatum susceperat: & is, qui sublato alieno nomine, inscriptoque suo, quasi ipse jussus a patria decretum Imperatori porrexit? Herennius Modestinus respondit, Titium quidem viaticum petere non posse: sed [4] eum qui nomen incidisset [5]. §. 1. Titius pro pecunia publica, quam ipse credidit, pignus accepit, pacto facto cum debitore, *ut non soluto debito, sine ulla repromissione distrahatur pignus:* succedentes [6] gradus in locum Titii nomen & pignus probaverunt usque ad Mævium: ex venditione pignoris propter repromissionem a Magistratu [7] vendentibus factam, de modo fundi demonstrato, satis debito factum non est. Quærebatur, quis Reipubl. tenetur? Herennius Modestinus: Titium, cum successores ejus periculum nominis agnoverint, eo nomine obstrictum non esse [respondi:] sed nec post Magistratus [8], qui vendidisse proponuntur: cum videlicet pluris vendiderunt, propter mensuræ agri demonstrationem: & hoc, qua pluris vendiderunt, restituere [minore] modo deprehenso jussi sunt: eum igitur, qui novissimus nomen probavit, indemnitati Reipublicæ satisfacere debere, si nomen ad successorem idoneum transmisisse non doceatur.

Ad quem spectet cognitio de jure incolarum. 1. De libertis. 2. De non legitime nupta.

37. CALLISTRATUS lib. 1. de Cognitionibus.

DE jure omnium incolarum, quos [9] quæque civitates sibi vindicant [10], Præsidum provinciarum cognitio est. Cum [11] tamen se quis negat incolam esse, apud eum Præsidem provinciæ agere debet, sub cujus cura est ea civitas a qua vocatur ad munera, non apud eam, ex qua ipse se dicit oriundum esse, idque D. Hadrianus rescripsit mulieri, quæ aliunde orta, alibi nupta est. §. 1. Libertos eo loco munus facere debere, unde [12] patrona erit, & ubi ipsi domicilium habebunt, placet. §. 2. Mulieres, quæ in matrimonium se dederint non [13] legitimum, non ibi muneribus fungendas, unde mariti earum sunt, sciendum est: sed unde ipsæ ortæ sunt: idque Divi Fratres rescripserunt.

De jurejurando. 1. De colonis prædiorum fisci. 2. De exactione pecuniæ legatorum. 3. De nupta. 4. An pater pro filio teneatur. 5. De nomine & rebus ipsis. 6. De cautione a Magistratibus præstanda.

38. PAPIRIUS JUSTUS lib. 2. de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus rescripserunt, gratiam [14] se facere jurisjurandi ei [15] qui juraverat, *se ordini [16] non interfuturum*, & postea Duumvir [17] creatus esset. §. 1. Item rescripserunt, colonos prædiorum fisci, muneribus fungi sine damno fisci oportere [18]: idque excutere præsidem adhibito Procuratore debere. §. 2. Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, ad Magistratus officium pertinere exactionem pecuniæ legatorum: & si cessaverint, ipsos, vel heredes [19] conveniri: aut si solvendo non sint, fidejussores eorum, qui pro his caverunt. §. 3. Item rescripserunt, mulierem, quamdiu [20] nupta est, incolam ejusdem civitatis videri, cujus maritus ejus est: & ibi, unde [21] originem trahit, non cogi muneribus fungi. §. 4. Item rescripserunt, patris, qui consulto filium emancipaverat, ne pro Magistratu ejus caveret, perinde bona teneri, atque si fidejussor pro eo extitisset. §. 5. Item rescripserunt, cum quæritur, an municeps quis sit? ex ipsis etiam rebus probationes sumi oportere, nam solam [22] nominis similitudinem ad confirmandam cujusque originem satis non esse. §. 6. Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, non minus eos, qui compulsi Magistratui [23] funguntur, cavere debere [24], quam qui sponte officium adgnoverunt.

TIT. II.

DE DECURIONIBUS [25] ET FILIIS EORUM [26].

De patria relicta.

1. ULPIANUS lib. 2. Opinionum.

DEcuriones, quos sedibus civitatis, ad quam pertinent, relictis [27], in alia loca transmigrasse probabitur, Præses provinciæ in [28] patrium solum revocare, & muneribus congruentibus fungi curet.

De condemnatione & restitutione. 2. De liberis decurionum. 8. De majoribus annis quinquagintaquinque.

2. IDEM lib. 1. Disputationum.

QUi ad tempus [29] relegatus est, si decurio sit, desinet esse decurio: reversus [30] plane locum suum quidem non obtinebit: sed non semper prohibetur decurio fieri: denique in locum suum non restituetur: nam & sublegi in locum ejus potest, & si numerus ordinis plenus sit, exspectare eum oportet, donec alius vacet. † Alia causa est ejus, qui ad tempus ordine removetur: hic enim impleto [31] tempore decurio est: sed & in hujus locum sublegi poterit: sed & si plenum locum invenerit, exspectet [&] donec locus vacet. §. 1. Restitutus tamen in ordinem, utrum eum ordinem teneat, quem primum habuit; an vero, quem nunc nanctus est, quæri potest, si forte de ordine sententiarum dicendarum agatur? Arbitror tamen, eundem ordinem tenere, quem pridem habuit. † Non idem erit in eo, qui relegatus ad tempus est: nam hic velut novus in ordinem venit. §. 2. In filiis decurionum quæstio est, utrum is solus decurionis filius esse videatur, qui [32] conceptus & natus est ex decurione: an vero & is, qui ante natus est, quam pater decurio fieret? & quidem quantum pertinet, ne fustibus castigetur, & ne in metallum detur, non nocet plebeio patre esse natum, si postea honor decurionis patri eorum accesserit. In avo [33] quoque Papinianus idem respondit, ne patris [34] nota filius macularetur. §. 3. Sed si pater ipsius ordine motus sit, si quidem ante conceptionem ejus moveatur: arbitror eum, quasi plebeii filium, in honoribus spectari: quod si post conceptionem pater ipsius dignitatem amiserit, dicendum erit, benigne, ut decurionis filium, intuendum.

§. 4. Proinde hic quoque, qui post patris relegationem natus sit, si quidem ante conceptus est, similis Senatoris filio habebitur: si postea, nocebit illi relegatio. §. 5. Si ad tempus ordine moto patre fuerit natus, medioque [35] tempore conceptus & editus, an quasi decurionis filius nascatur, licet pater ejus ante obierit, quam in ordinem venerit? quod benigne erit admittendum. §. 6. Præterea, si conceptus sit a plebeio, mox ante editionem pater ejus Decurionatum adeptus, ante editionem amiserit: non infavorabiliter quis medium tempus illi prodesse, veluti jam nato, respondebit. §. 7. Nullum [36] patris delictum innocenti filio pœnæ est: ideoque nec ordine decurionum, aut cæteris honoribus, propter ejusmodi causam, prohibetur.

§. 8. Majores annis quinquaginta quinque [37] ad decurionatus honorem inviti vocari Constitutionibus prohibentur: sed si [38] ei rei consenserint, etsi majores annis septuaginta sint, munera quidem civilia obire non coguntur, honores autem gerere debent.

De condemnatione. 2. De spuriis. 3. De his qui Judaïcam superstitionem sequuntur.

3. IDEM lib. 3. de officio Proconsulis.

GEneraliter id erit defendendum: ut, qui clementiorem [39] sententiam passus est ob hoc, quod ad tempus relegatur, boni consulere debeat humanitatis [40] sententiæ, nec decurionatum recipiat.

§. 1. Sed si quis ob falsam [41] causam, vel aliam de gravioribus, non ad tempus sit relegatus, sed ad tempus ordine motus, in ea est causa, ut possit [42] in ordinem redire. Imperator enim Antoninus Edicto proposito statuit, ut, cuicunque aut quacumque causa, ad tempus ordine, vel advocationibus [43] vel quo alio officio fuisset interdictum: completo tempore nihilominus fungi honore vel officio possit: & hoc recte; neque enim exaggeranda fuit sententia, quæ modum Interdictioni fecerat [44]. §. 2. Spurios [45] posse in ordinem allegi, nulla dubitatio est: sed si habeant competitorem legitime quæsitum, præferri [46] eum oportere, Divi Fratres Lolliano Avito Bithyniæ Præsidi rescripserunt. Cessantibus vero his, etiam spurii ad decurionatum, & re [47] & vita honesta, recipientur: quod utique non sordi erit ordini: cum ex *utilitate [48] ejus sit*, semper ordinem plenum habere.

§. 3. Eis qui Judaïcam [49] superstitionem [50] sequuntur, D. Severus [51] & Antoninus honores adipisci permiserunt: sed & necessitates [52] eis imposuerunt, quæ superstitionem eorum non læderent.

De conductione.

4. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis publicis.

DEcurio, qui prohibetur conducere [53] quædam, si [54] jure successerit [55] in conductione, remanet in ea: quod & in omnibus similibus servandum est.

1 Quis viaticum. *vulg. Hal.* 2 Viaticum, sumptus itineris, ἐφόδιον. 7. Gell. 7. *l.* 18. *supr. de judic. l.* 17. *supr. de reb. cred. l.* 52. §. 15. *supr. pro soc. l.* 1. §. 9. *supr. de tut. & rat.* Impendia ad iter conficiendum. *l.* 7. *supr. ad SC. Treb.* Apul. 6. *de Asino.* Ergo & inter mortuos avaritia vivit, & moriens viaticum debet quærere? Viaticum dicitur in *l.* 18. *in fin. supr. de jud.* Apul. 7. *de Asino.* Viaticulum mihi corrasi. Viaticari Plauto, est Viaticulum parare: & Viatica cœna *in Bacchidib.* quæ datur abituro. 3 Ab eo. *Hal.* 4 Nec eum. Zoannet. 11. *restit.* reprehensus a Robert. 1. *recept.* 20. 5 Indidisset. *vulg. Hal.* 6 Succedentes Magistratus. Cujac. 7. *observ.* 2. 7 A Magistratibus vendentibus. Cujac. 7. *obs.* 12. 8 Cujac. ibid. legit post Magistratus, unita dictione, quemadmodum dicitur postfactum, postdelictum. 9 Quod. *vulg. Hal.* 10 *l.* 2. *C. de decurionib.* 11 Eum tamen, *vulg. Hal.* 12 *l.* 22. §. 2. *supr. h. t.* 13 Aliud in legitimo. *l.* 22. §. 1. *supr. h. t.* 14 Ex justa causa sc. *l. ult. supr. qui satisd. l.* 30. *supr. de oper. libert. l. pen. C. de transact. l. ult. C. de non numerata.* Suet. *in Tiber.* 35. Equiti Romano jusjurandi gratiam fecit, ut uxorem in stupro generi deprehensam dimitteret, quam se nunquam repudiaturum ante juraverat. adde *Nov.* 51. Goth. vide *l. fin. supr. de re milit l. fin. supr. qui satisd. cogantur. l. adigere.* §. *ult. supr. de jure patronat.* De Jure canonico juramentum remitti non posse videtur, *c.* 2. *extr. de spons. junct. c.* 8. *extr. de jurejur.* Ans. 15 Decurioni. 16 Decurionum. 17 Duumvir, Princeps senatus municipalis. 18 Imo, non oportet. *l.* 5. §. 11. *infr. de jure immunitatis. l.* 1. *l.* 5. *C. de agricolis & man[c]ip. lib.* 11. *tit.* 67. 19 *l. ult.* §. 1. *infr. de administr. rer.* 20 Secus si vidua. *l.* 22. §. 1. *supr. h. t.* 21 Imo ibi, unde originem trahit: cum nemo originem m[u]tare possit. *l.* 4. *C. de municip. & originar.* 22 Nominis sola similitudo non confe[rt] gentis aut familiæ privilegia & jura. 23 Magistratu. *Hal.* 24 Imo, [n]on debent. *l.* 49. *supr. familia.*

25 *L.* 12. *C. Theod.* 1. unde dicti, vid. in *l.* 239. §. 5. *infr. de verb. sign.* 26 Et qui decuriones habentur, & quibus modis a fortuna curiæ liberentur, *l.* 10. *C.* 31. περὶ βουλευτῶν &c. *Nov.* 38. περὶ πολιτικῶν καὶ προνομιῶν αὐτῶν, κα[ὶ] λειτουργιῶν. 54. *Eclog.* 1. adde 5. *C. Theod.* 2. ubi tractat. *de bonis decurionum.* & 10. [C.] 32. 33. 34. adde *Novell. Leon.* 46. 27 Decuriones in originalibus curiis tene[nt]ur perseverare. *l.* 35. 50. *l.* 53. *l.* 55. *C. h. t.* 28 Decuriones sedibus civitati[s su]æ relictis, si in alia loca transmigrarint, in patrium solum revocari possunt a [Pr]æside provinciæ, ut muneribus fungantur. adde *tit. C. si curialis relicta civitate rus hab[it]are maluerit. lib.* 10. *tit.* 37. ut hinc possit colligi, subditos justis de causis cogi poss[e] urbes habitare.

29 *l.* 5. *in fin. infr. h. t.* 30 Finito tempore. 31 *l.* 3. *l.* 5. *C. ex quibus caus. infam. l.* 1. *C. de his, qui in exilium. lib.* 10. *tit.* 59. *l.* 13. §. 1. *supr. ad l. Corn. de falsis.* 32 *l.* 9. §. 14. *supr. de pœn.* vid. Hotom. 2. *Illustr.* 20. 33 Vid. *l.* 11. *C. de quæstionib.* 34 Vide *l.* 26. *supr. de pœnis.* 35 Vid. *l.* 5. *in fin. supr. de statu hom.* 36 Patris delictum filio innocenti nocere non debet, §. 2. *in fin. supr. h. t. l.* 7. *l.* 9. *S. de senatorib. l.* 8. *in fin. supr. de in jus vocando. l.* 26. *supr. de pœn. l.* 3. §. 9. *infr. de munerib. l.* 22. *C. de pœn. & C. ne filius pro patre.* 37 Anni quinquaginta excusant a decurionatu. 38 *l.* 3. *C. h. t.* 39 *l.* 15. *supr. ad municipalem.* 40 Humanitatem sententiæ, si nec. *Hal.* 41 Ob falsi causam. *Hal.* 42 *l.* 2. *supr. h. t.* 43 *l.* 9. *supr. de pœn.* 44 Vide *l.* 6. *infr. h. t.* 45 Vid. Joann. Aurpachum *lib.* 2. *allegat c.* 10. Palæottum *de nothis & spur. c.* 56. *n.* 4. Roman. *singul.* 679. Restaurum Castal. *in tractat. de Imperat. quæst.* 75. *num.* 6. Mod. 46 In pari causa honoris adipiscendi, natus ex legitimo matrimonio præfertur spurio. 47 In decurione promovendo, inquirendum est de ejus vita & moribus. 48 Utilitas curiæ est ordinem plenum habere. 49 Collegia Judæorum ab Imperatoribus interdum probata. *l.* 15. § 6. *supr. de excus. tut.* adde *l.* 11. *supr. ad l. Corn. de sicar.* Interdum reprobata, cum eis legari non possit. *l.* 1. *C. de Judæis.* 50 Superstitio Judaïca, ita quoque nuncupatur in *l.* 21. *C. de hæret.* Alciat. tamen 3. *dispunct.* 8. his verbis intelligit Christianam religionem. Movetur, quod religio Christiana, superstitio a gentilibus vocetur. Tacit. ibi: in præsens repressa exitialis superstitio. *& post:* quatuor millia, libertini genere, ea superstitione infecta. Quint. 3. primus Judaïcæ superstitionis auctor. Plin. 10. *epist. ad Trajan.* 97. nihil aliud invenio, quam superstitionem pravam & immodicam. Sed verius est, JC. loqui de superstitione Judæorum, *arg. d. l.* 21. *C. de hæret.* cum & alibi notum sit, cujusque superstitionis viros ad decurionatum promoveri posse, *l.* 49. *C. de decurionib.* tametsi nihil vetat, id de Christianis Ulpian scripsisse: cum & iisdem libris *de offic. Procons.* Ulpian. inter cætera de Christianorum pœnis egerit. *Lactant.* 51 Divus Verus & Antoninus. *Hal.* Alciat. 3. *dispunct.* 8. ita quoque legit, eo magis, quod ex Tertull. *Apologet. c.* 5. colligi potest, Verum & Antoninum, ob impetratas Christianorum precibus pluvias, prohibuisse Christianos accusari, & Christianos eandem conditionem cum cæteris habuisse. Hoc tamen Anton. Augustino displicet ad Modestinum libro singulari. 52 Tutelas. 53 Conductiones non sunt liberæ decurionibus. *l.* 6. §. 2. *infr. h. t. l.* 30. *C. de locato.* 54 Necessaria conductio permissa decurioni, ubi libera non est permissa. Necessaria est, in quam succedimus: libera, quam sponte atque voluntario facimus. 55 Successionis causa quædam licent, quæ alias essent prohibita. vid. *l.* 9. *supr. de re militar.* vid. quæ notavi ad *l.* 1. §. 12. *supr. ad l. Corn. de fals.*

De condemnatione.

5. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

AD [1] tempus ordine motos ex crimine, quod ignominiam importat, perpetuum moveri placuit: ad [2] tempus autem [3] exulare jussos ex crimine leviore, velut transacto negotio, non esse inter infames habendos.

De spuriis. 1. De minoribus vigintiquinque annis. 2. De vectigalibus. 3. De Senatusconsulto Turpilliano. 4. An pater pro filio teneatur. 5. Qui præferuntur cæteris decurionibus.

6. IDEM lib. 1. Responsorum.

SPurii [4] decuriones fiunt, & ideo fieri poterit ex incesto quoque natus. non enim impedienda est dignitas ejus, qui [5] nihil admisit. §. 1. Minores [6] vigintiquinque annorum decuriones facti, sportulas [7] decurionum accipiunt: sed interim suffragium inter cæteros ferre non possunt. §. 2. Decurio etiam suæ civitatis vectigalia [8] exercere [9] prohibetur. §. 3. Qui judicii publici [10] quæstionem citra veniam abolitionis [11] deseruerunt, decurionum honore decorari non possunt: cum ex Turpilliano Senatusconsulto notentur ignominia, veluti calumniæ causa judicio publico damnati. §. 4. Pater, qui, filio decurione creato, provocavit, etsi præscriptione temporis exclusus fuerit, si, quod gestum est, non habuit ratum: muneribus civilibus pro filio non tenebitur [12]. §. 5. Privilegiis cessantibus cæteris, eorum causa potior habetur in sententiis ferendis, qui pluribus eodem tempore suffragiis [13] jure decurionis decorati sunt. † Sed & qui [14] plures liberos habet, in suo [15] collegio primus sententiam rogatur, cæterosque honoris ordine præcellit.

De honoribus & muneribus. 1. De surdo & muto. 2. De honoribus. 3. An pater ad decurionatum filii consentire intelligatur.

7. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

HOnores & munera non ordinationi [16], sed potioribus [17] quibusque injungenda sunt. §. 1. Surdus [18], & mutus, si in totum non audiant aut non loquantur, ab honoribus civilibus, non [19] etiam a muneribus excusantur. §. 2. Is [20] qui non sit decurio, Duumvirato [21], vel aliis honoribus fungi non potest: quia decurionum honoribus plebeii [22] fungi prohibentur. §. 3. Ad decurionatum filii ita demum pater non consentit, si [23] contrariam voluntatem, vel apud acta Præsidis, vel apud ipsum ordinem, vel quo alio modo contestatus sit.

De his, qui facultatibus lapsi sunt.

8. HERMOGENIANUS lib. 1. Epitomarum.

DEcurionibus facultatibus lapsis alimenta decerni [24] permissum est: maxime si ob munificentiam in patriam patrimonium exhauserint.

De nato ex patre servo & matre libera. 1. De navicularüs.

9. PAULUS lib. 1. Decretorum.

SEverus Augustus dixit: Etsi probaretur Titius in servitute patris sui natus: tamen cum ex libera muliere [25] sit procreatus, non prohibetur decurio fieri in sua civitate. §. 1. Non esse dubitandum, quin navicularii [26] non debent decuriones creari.

Quomodo fit decurio.

10. MODESTINUS lib. 1. Responsorum.

HErennius Modestinus respondit, sola albi [27] proscriptione [28] minime decurionem factum: qui secundum [29] Legem decurio creatus non sit.

De ætate.

11. CALLISTRATUS lib. 1. Cognitionum.

NOn tantum, qui teneræ ætatis, sed etiam qui grandes [30] natu sunt, decuriones fieri prohibentur: illi quasi inhabiles Rempublicam tueri, ad tempus excusantur: hi vero in perpetuum amoventur. non alias seniores: ne seniorum excusatione juniores onerentur, ad omnia munera publica suscipienda soli relicti: neque enim *minores* [31] vigintiquinque annis decuriones allegi, nisi ex causa possunt: neque hi, qui annum quinquagesimum quintum [32] excesserunt: nonnunquam etiam longa *consuetudo* [33], in ea re observata, respicienda erit: quod etiam custodiendum Principes nostri, consulti de allegendis in ordine Nicomediensium hujus ætatis hominibus, rescripserunt.

De cæsis ab ædilibus.

12. IDEM lib. 6. Cognitionum.

EOs qui utensilia [34] negotiantur [35], & vendunt, licet ab ædilibus [36] cæduntur, non oportet quasi viles personas negligi [37]. Denique non [38] sunt prohibiti hujusmodi homines decurionatum, vel aliquem honorem in sua patria petere: nec enim infames [39] sunt, sed ne quidem arcentur honoribus, qui ab ædilibus flagellis cæsi sunt, quamquam jure suo ita ædiles officio isto fungantur. inhonestum tamen puto esse, hujusmodi personas, flagellorum ictibus subjectas, in ordinem recipi: & maxime in eis civitatibus, quæ copiam virorum honestorum habent: nam paucitas [40] eorum qui muneribus publicis fungi debeant, necessario etiam hos ad dignitatem municipalem, si facultates habeant, invitet.

De relegatione. 3. Si decurio non recte creatus dicatur.

13. PAPIRIUS JUSTUS lib. 2. de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus, Augusti, rescripserunt, in tempus [41] relegatos, & reversos, in ordinem allegi sine permissu Principis non posse. §. 1. Item rescripserunt, relegatos non posse tempore finito in ordinem decurionum allegi, nisi ejus ætatis fuerint, ut nondum decuriones creari possent: & dignitas [42] certa [43], spem ejus honoris, id faceret, ut Princeps indulgere [44] possit. §. 2. Item rescripserunt, eum, qui in relegatione natus est, non prohiberi honore decurionatus fungi. §. 3. Item rescripserunt, non admitti contradicere volentem, quod non recte quis sit creatus decurio, cum initio contradicere debuerit.

De quæstione.

14. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

DE decurione damnato non debere quæstionem [45] haberi Divus Pius rescripsit: unde etiam si desierit decurio esse, deinde damnetur: non [46] esse torquendum, in memoriam [47] prioris dignitatis placet.

TIT. III.
DE ALBO [48] SCRIBENDO.

Ordo observandus in albo scribendo, & sententiis dicendis.

1. ULPIANUS lib. 3. de Officio Proconsulis.

DEcuriones in albo ita scriptos esse oportet, ut [49] lege municipali præcipitur: sed si lex cessat, tunc dignitates erunt spectandæ, ut scribantur eo ordine, quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est: puta: qui *Duumviratum gesserunt, si* [50] *hic honor præcellat*, & inter duumvirales antiquissimus [51] quisque prior is: deinde hi, qui secundo post duumviratum honore in Republica functi sunt: post eos qui tertio, & deinceps: mox hi, qui nullo honore functi sunt, prout quisque eorum in ordinem venit. §. 1. In sententiis [52] quoque dicendis idem ordo spectandus est, quem in albo scribendo diximus.

Ordo servandus in albo scribendo.

2. IDEM lib. 2. Opinionum.

IN albo decurionum in municipio nomina ante scribi oportet eorum, qui dignitates *Principis judicio* consecuti sunt: postea eorum, qui tantum municipalibus honoribus functi sunt.

TIT. IV.
DE MUNERIBUS [53] ET [54] HONORIBUS.

Quæ sunt munera patrimonialia vel personalia.

1 Adde *l. 8. supr. de postulando.* 2 *l. 2. supr. h. t.* vid. *l. 15. supr. ad municipal.* 3 Atqui distinguendum non est in criminalibus. *l. 8. supr. de postulando.* 4 *l. 3. §. 2. supr. h. t.* Goth. Hinc colligunt, spurios non esse infames *arg. l. 2. C. de dignitatib. c. infames. de R. J. in 6.* Ans. 5 Nullum in incestuoso filio delictum, quatenus ex incestu natus est: cum non suo, sed alieno malo laboret. *l. 7. C. de natur. lib.* 6 *l. 11. J. h. t. l. 8. infr. de munerib.* 7 Sportulæ quid sint, vid. *tit. C. de sportulis.* 8 Decurio publicorum vectigalium aut prædiorum conductor esse non potest, *ut hic. l. 97. C. Theod. de decurionib. l. 2. §. 1. infr. de administr. rer. ad civit. pertin.* quod Adrianum constituisse Xiphilinus scribit. Eadem ratione procurator esse non potest. *l. 34. C. de decurionib.* ut nec res alterius conducere. *l. 30. C. de locato.* Est enim conductio procurationis species. *Nov. Theodos. ne curialis alterius prædia cond.* 9 Adde *l. 4. supr. h. t. l. 2. §. 1. infr. de administr. rer.* adde Cujac. ad *l. 34. C. h. t.* 10 *l. 2. in fin. C. ad SC. Turpill.* 11 Vid. *tit. C. de abolitionib. & generali abolitione.* 12 Imo tenebitur *l. 2. C. de filiisfamil.* 13 Id est, dignitatibus per suffragia delatis 14 Liberorum parens cœlibi præfertur ad honores adipiscendos. *l. 9. C. h. t.* Sic inter Consules, qui liberorum parens erat, primus fasces sumebat. 2. Gell. 15. 15 Id est, decurionum. 16 Ordinationibus. *vulg.* ordinatione *Hal.* ordinatis omnibus. *Hugo a Porta.* Ad munera potiores nominantur, id est, locupletiores & de Republica bene meriti. Non tam vices, quam vires spectantur: non gradus generis, sed substantia: non proximior, sed locupletior: dignissimus denique, *l. 45. C. h. t.* facit Paul. 2. *sent. 28. §. 2.* 17 Dignissimus. *l. unic. C. de potior. ad munera nominandis. lib. 10. tit. 65.* 18 *l. 2. §. 6. infr. de vacation. muner.* 19 Dissimilitudines & differentias plures honoris & muneris retuli in *l. 10. infr. de muner.* 20 Dixi ad *tit. C. de decur.* 21 Duumviratu. *vulg. Hal.* ex decurionibus fiebant duumviri. 22 Decuriones non erant plebeii, erant enim municipii consiliarii & quasi senatores. *l. 33. C. h. t.* 23 Vid. *l. 2. supr. ad municip.* 24 Alendus est interdum ex publico vel alieno. *l. penult. supr. ut in poss. leg.* 25 Ex libera muliere natus, decurio fieri potest. 26 Creati tamen fungi decurionatu tenentur, *l. 5. in fin. infr. de jure immun.* 27 A sola salarii præscriptione. *vulg. Hug. a Porta.* Probari continuo tabellio non solet, quem constat, ut tabellionem, instrumenta aliquot fecisse, & ut tabellionem stipulatum fuisse. 28 Perscribere est, in acta & regesta, seu registrum referre. Regesta ὑπομνήματα, ὑπομνηματισμοί. vid. *hic Bud.* 29 Promotio facta contra legum præscripta, nullius est momenti, sed tamen quæ ab illegitime creato Magistratu gesta sunt, utilitatis causa valent. *l. 3. supr. de offic. Præt.* vid. Hotom. 3. *Illustr.* 30 *l. 6. §. 1. supr. h. t.* 31 *d. §. 1. l. 8. infr. de munerib.* & ex Lege Papia, quæ Bithynis data est, minores triginta annorum. *Plin.* 32 *l. 5. infr. de jure immun.* 33 *d. l. 5. §. 1.* Consuetudo cujusque civitatis muneribus & honoribus deferendis spectanda est. 34 Adde *l. 2. infr. de nundin.* Utentilia, quibus utimur: ferri & æris utensilitas ea est, ut & proprias operas plures & necessariores exhibeat rebus humanis. Tertull. *lib. de habitu mulier.* Utensile est, quod ad usum est, id quo utimur, *l. 12. §. 28. supr. de instructo.* Columell. 118. *c.* 4. Liv. 3. 6. vid. Fest. *in Acrumeruma & Cumeram.* 35 Eodem sensu 18. Plin. 19. *c.* loquens de medicis. Nec dubium est, inquit, istos animas statim negotiari, id est, lucrum facere in occidendis hominibus. 36 *l. 13. §. 8. supr. locati.* 37 Vide Duarenum *lib. 1. disputat. c. 20.* Brissonium *lib. 2. selectar. antiquit. c. 10.* Mod. 38 Viles personæ non nisi in subsidium admittuntur ad honores gerendos *l. neque. 2. l. ne quis. 6. C. de dignitatib.* 39 Adde *l. 22. supr. de his, qui notant.* 40 *l. 11. §. 2. infr. de munerib.* 41 *l. 2. supr. h. t.* 42 Id est, indoles, σεμνοπρέπεια, καὶ τὸ ἀξιωματικὸν, τὸ ἀξίωμα τῆς ὄψεως. Plin. *in Panegyrico.* Jam firmitas, jam proceritas corporis, jam honor capitis & dignitas oris nonne nomen Principis longe lateque ostentant? ideoque dignitas hic definitur certa spes honoris bene gerendi, decurionatus bonæ frugis: ut in locis Philoxeni etiam indoles definitur, καλὴ ἐλπὶς ἐν νεωτέρῳ. Quin indoles illa appellatur. Cicero *pro Marco Cœlio.* Quis non possit hac ætate atque dignitate? Cujac. 20. *observ. ult.* 43 Certam spem ejus iis fecerit. *Hal.* quæ lectio a Budæo probatur: sed Cujac. 20. *obs. ult.* ita legit, & dignitas certa spes ejus honoris id facit. 44 Indoles interdum facit, ut Principes minori 25 annis decurionatum indulgeant. Cicero 5. *Philippica.* ab excellenti eximiaque virtute progressum ætatis expectare non oportet. & Plinius *in epist.* ab optima indole non exigitur numerus annorum. & Valerianus apud Vopisc. *in Probo.* In eo non expectatur ætas, qui & virtutibus fulgeat, & muneribus polleat. Cuj. 20. *obs. ult.* 45 *l. 33. C. h. t.* 46 *l. 55. l. 57. l. 58. C. h. t.* 47 Memoriæ causa quædam interdum conceduntur. vid. quæ scripsi *l. 18. §. 6. supr. de quæst.*

48 Alvo. *vulg. Hal.* Hugo a Porta. Album, est matricula, vel, ut quidam loquuntur, particula decurionum. Hinc albi proscriptio vel præscriptio, *l. 10. supr. tit. prox.* ex albi ordine vocari, *l. 18. §. 11. infr. de munerib.* & albo eximi, *l. 3. C. de decurionib.* album describere, *l. 9. C. de decur.* vocatur etiam album curiæ, *l. 46. C. de decurionibus.* Eodem modo album senatorium dixit Tac. 4. *ann.* 42. Dion, 55. λεύκωμα τῶν βουλευόντων, & album judicis, Suet. *in Claudio,* 16. & *in Domitiano.* & Sen. 3. *de benef.* 7. album citharœdorum, Suet. *in Nerone c.* 21. Brisson. 49 *l. 10. supr. de decurionib. l. 18. §. 11. in fin. infr. de munerib.* Gradus ille albi curiæ est, ut in eo primi adscribantur, quos lex municipalis scribi præcipit; si nulla sit lex, qui tunc digniori honore defuncti, priore loco habendi sunt: & inter digniores ipsos, antiquissimus præterendus. postremo hi, qui nullo honore functi sunt, prout quisque in ordinem venit. *Goth.* De præcedentia Magistratuum vid. Gammæ *decis. 1. per tot. & n.* 14. Chassan. *catalog. glor. mundi part. 7. per tot.* Ans. 50 Cur hoc additur? Passim in municipiis Duumviri non fuere: sed vel Ædiles, vel Dictatores, vel Quatuorviri, *ut alias aiut.* 51 Antiquitati ut & senectuti honor habendus est: unde notant, judice, vel rectore mortuo, antiquiorem adsessorem, vel doctorem, judicis & Rectoris partibus fungi oportere, & absente judice antiquiorem senatorem, vel senatore absente, antiquiorem Advocatum absentium vices supplere. 52 *l. 2. §. 1. supr. de decurionib.*

53 *L. 10. C.* [illegible]. 42. 43. περὶ λειτουργιῶν, 54. *Eclog.* 2. 54 Aliud munus, aliud honor. illud sine dignitate, hoc cum dignitate. Illud est etiam, vel patrimoniale (si sumptus requirat) vel personale, si animi laborem. *Goth.*

1. HERMOGENIANUS lib. 1. Epitomarum.

MUnerum civilium quædam sunt patrimonii [1], alia personarum [2]. §. 1. Patrimonii sunt munera rei vehicularis [3], item navicularis, decemprimatus [4]; ab istis enim periculo ipsorum exactiones solennium celebrantur. §. 2. *Personalia* sunt civilia munera, defensio civitatis, id est, ut syndicus [5] fiat, legatio [6] ad *census* [7] *accipiendum* [8], vel patrimonium [scribitus [9]] καμηλασία [10], id est, *camelorum agitatio exhibitioque*, annonæ [11] ac similium cura, prædiorumque publicorum, frumenti comparandi, aquæductus [12]: equorum circensium [13] spectacula, publicæ viæ [14] munitiones, arcæ [15] frumentariæ, calefactiones [16] thermarum, annonæ divisio [17], & quæcunque aliæ curæ istis sunt similes: ex his enim, quæ retulimus, cætera [etiam] per leges [18] cujusque civitatis ex consuetudine longa intelligi potuerunt. §. 3. Illud tenendum est generaliter, personale quidem munus esse, quod corporibus, labore, cum sollicitudine animi [19] ac vigilantia solenniter [20] extitit: patrimonii [21] vero, in quo sumptus maxime postulatur. §. 4. Æque personale munus est tutela [22], cura adulti, furiosive, item prodigi, muti, etiam ventri [23], etiam ad exhibendum cibum, potum, tectum [24] & similia: sed & in bonis, cujus officio usucapiones [25] interpellantur, ac, ne debitores liberentur, providetur. Item, ex Carboniano Edicto bonorum possessione petita, si satis non detur, custodiendis bonis curator [26] datus personali fungitur munere. His similes sunt bonis [27] dati curatores, quæ fuerunt ejus, qui ab hostibus captus est, & reverti speratur. Item custodiendis ab eo relictis, cui [28] nec dum quisquam civili vel honorario jure successit, curatores constituti.

De patris potestate.

2. ULPIANUS lib. 21. ad Sabinum.

QUod ad honores [29] pertinet, creditur in potestate filium habere etiam is, qui in patris potestate est.

De origine ac domicilio. 1. *De militibus & eorum cognatis.* 2. *De condemnato & restituto.* 3. *De feminis.* 4. *De filiofamil.* 6. *De majore annis septuaginta, si quis quinque liberorum pater sit.* 7. *De vitrico & privigno.* 8. *De patronis & libertis.* 9. *De filiis accusati.* 10. *De decaprotis.* 11. *De exactione tributorum.* 12. *De cura frumenti comparandi.* 13. *De hospitiis præbendis.* 15. *De honoribus per vices injungendis.* 16. *De duobus filiis.*

3. IDEM lib. 2. Opinionum.

ET qui originem ab Urbe Roma habent, si alio [30] loco domicilium constituerunt: munera ejus sustinere debent. §. 1. His qui castris [31] operam per militiam dant, nullum municipale [32] munus injungi potest: cæteri autem privati, quamvis militum cognati sunt, legibus patriæ suæ, & provinciæ obedire debent. §. 2. Si in metallum [33] datus in integrum restitutus sit: perinde ac si nec damnatus fuisset, ad munera vel honores vocatur: nec opponet [34] fortunam, & casus tristiores suos ad hoc solum, ne patriæ idoneus civis esse videatur. §. 3. Corporalia munera fœminis [35] ipse sexus denegat: quominus honores, aut munera injunguntur. §. 4. Filio, si nullam habet excusationem, intercedere pater, in cujus potestate est, jus non habet. §. 5. Quod pater non consensit [36] honoribus sive muneribus filii, ne illius [37] patrimonium oneri subjiciatur, præstat [38] defensionem: non civem patriæ utilitatibus, quatenus potest, aufert.

§. 6. Quamvis major [39] annis septuaginta, & quinque [40] liberorum incolumium pater sit, ideoque a muneribus civilibus excusetur: filii tamen ejus suo [41] nomine competentia munera agnoscere debent: ideo enim proprium [42] præmium immunitatis propter filios patribus datum est, quod illi [43] subibunt. §. 7. Vitricus onera munerum civilium nomine privigni [44] sui suscipere nulla juris ratione cogitur. §. 8. Liberti muneribus fungi debent apud [45] originem patronorum: sed si sua patrimonia habent suffectura oneribus: res enim patronorum muneribus libertinorum subjecta non est. §. 9. Quod pater in reatu [46] criminis alicujus est, filiis impedimento ad honores esse non debet.

§. 10. Decaprotos [47] etiam minores annis XXV. fieri; non militantes tamen, pridem placuit: quia [48] patrimonii magis onus videtur esse.

§. 11. Exactionem [49] tributorum, onus patrimonii esse constat.

§. 12. Cura frumenti comparandi munus est: & ab eo ætas septuaginta [50] annorum, vel numerus quinque [51] incolumium liberorum excusat. §. 13. Eos milites, quibus supervenientibus hospitia [52] præberi in civitate oportet, per vices [53] ab omnibus, quos id munus contingit, suscipi oportet. §. 14. Munus hospitis [54] in domo recipiendi, non personæ, sed patrimonii onus est. §. 15. Præses provinciæ provideat, munera & honores in civitatibus æqualiter per [55] vices secundum ætates & dignitates, ut gradus munerum, honorumque, qui antiquitus statuti sunt, injungi: ne sine discrimine & frequenter iisdem oppressis, simul viris & viribus Respublicæ destituantur. §. 16. Si duo [56] filii in patris potestate sint, eodem tempore munera eorum pater sustinere non [57] compellitur. §. 17. Si is, qui duos filios relinquebat, nihil de expediendis muneribus alterius filii ex communi patrimonio supremis [58] suis cavit, propriis [59] sumptibus is & munera, & honores, qui ei injungentur, suscipere debet, quamvis pro altero vivus pater ejusmodi onera expedierit.

De cura extruendi vel perficiendi operis, & de jure quinque liberorum. 1. *De inopia.* 3. *De militia.*

4. IDEM lib. 3. Opinionum.

CUra extruendi vel reficiendi operis in civitate munus publicum est, a quo quinque [60] liberorum incolumium pater excusetur: nec, si per vim extortum munus fuerit, excusationem, quam habet ab aliis muneribus, auferet. §. 1. Deficientium facultatibus, ad munera, vel honores, qui indicuntur, excusatio non perpetua, sed temporalis est: nam si ex voto honestis rationibus patrimonium incrementum [61] acceperit: suo tempore, an idoneus sit aliquis ad ea, quæ creatus fuerit, æstimabitur. §. 2. Inopes [62] onera patrimonii ipsa non habendi necessitate non sustinent, corpori autem indicta obsequia solvunt [63].

§. 3. Qui obnoxius muneribus suæ civitatis fuit, nomen militiæ, defugiendi oneris municipalis gratia, dedit: deteriorem causam Reipublicæ facere non potuit.

De navicularis & mercatoribus oleariis.

5. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

NAvicularii & mercatores olearii, qui magnam partem patrimonii ei rei contulerunt, intra [64] quinquennium [65] muneris publici vacationem habent.

De pauperibus & locupletioribus. 1. *De debitore reipubl.* 2. *De eo, qui accusatorem non habet, vel cujus accusator destitit.* 3. *De personis & patrimonio.* 4. *De muneribus patrimonialibus.*

6. ULPIANUS lib. 4. de Officio Proconsulis.

REscripto Divorum Fratrum ad Rutilium Luppum ita declaratur: *Constitutio, qua cautum est, prout quisque decurio creatus est, ut ita Magistratum apiscatur [66], totiens servari debet, quotiens idoneos & sufficientes omnes contingit: cæterum si ita quidam tenues [67] & exhausti sunt, ut non modo publicis honoribus pares non sint, sed & vix de suo victum sustinere possint: & minus utile, & nequaquam honestum est, talibus mandari Magistratum: præsertim cum sint, qui convenienter ei [68], & suæ fortunæ, & splendori publico possint creari: sciant igitur locupletiores, non debere se hoc prætextu legis uti: & de tempore, quo quisque in curiam allectus [69] sit, inter eos demum esse quærendum, qui pro substantia sua capiant honoris dignitatem.*

§. 1. Debitores [70] rerum publicarum ad honores invitari non posse certum est, nisi prius in id, quod debetur Reipublicæ, satisfecerint. Sed eos demum debitores rerum publicarum accipere debemus, qui ex administratione Reipub. relinquantur [71]. Cæterum si non ex administratione sint debitores, sed mutuam pecuniam a Republica acceperint: non sunt in ea causa, ut honoribus arceantur. Plane vice solutionis sufficit, ut quis aut pignoribus [72], aut fidejussoribus idoneis caveat: & ita D. Fratres Aufideio [73] Herenniano rescripserunt. Sed & si ex pollicitatione debeant, quæ tamen pollicitatio recusari non potest: in ea sunt conditione, ut honoribus arceantur.

§. 2. Si quis accusatorem non [74] habeat, non debeat [75] honoribus prohiberi: quemadmodum non debet is, cujus accusator destiterit: ita enim Imperator noster cum D. Patre [76] suo rescripsit. §. 3. Sciendum

1 Vid. Rævardum *lib. 3. varior. c.* 13. Turnebum *l.* 21. *adversar. c.* 29. Mod. 2 *l.* 18. §. 18. §. 21. *infr. h. t.* 3 *l.* 18. §. 4. & 10. *infr. h. t.* 4 *l.* 3. §. 10. *l.* 18. §. 26. *infr. h. t.* 5 *l.* 1. §. 1. *supr. quod cujuscunque.* *l.* 18. §. 13. *infr. h. t.* 6 *l.* 18. §. 12. J. *h. t.* adde *l.* 13. §. 5. *supr. de injur.* 7 Census, id est, publici reditus, *l.* 18. §. 9. J. *h. t.* Cujacius putat eos dici censuales. *C. de tabulariis, scribis, logographis, censualibus. lib.* 10. *tit.* 69. 8 Accipiendos. *Hal. vulg.* 9 Scribatus. Cujacius ad *tit. C. de tabulariis.* nam etiam vox scribatus extat in *l.* 4. *C. de appellat.* 10 Quæ & camelaria, *l.* 18. §. 11. *infr. h. t.* & Camelasianum, Ammian. 17. ut nemo Gallis, inquit, quidquam exprimere conaretur Camelasii nomine. vid. Cujac. 9. *obs.* 9. Καμηληλασία. *Hal. Budæus*, id est, camelorum productio. Est enim καμηληλάτης, camelorum agitator & ductor, ut ὀνηλάτης, ἱππηλάτης, asinorum & equorum. Id autem munus institutum impedimentis exercitus agendis fuit. Camelaria legit Nebrissensis eadem derivatione qua dicitur sagaria & argentaria, eamque lectionem probat Beroaldus apud Apuleium, 7. *de Asino*, ei namque camelaria, est curatio camelorum, qui pecunia publica alebantur, unde camelarii, *l.* 18. §. 11. *infr. h. t.* camelorum curatores. Turneb. 21. *advers.* 28. *in fin.* Camelasiam, munus esse: Camelasium vero indictum eo nomine tributum existimat. editio Hugonis a Porta legit Sitonia. Alciatus, 2. *prætermiss.* σιτοκομίας. 11 *l.* 18. §. 8. J. *h. t.* 12 *l.* 18. §. 6. J. *h. t.* 13 Circenses equi hic curules, in *l.* 5. *C. de spectaculis. lib.* 11. *tit.* 40. *l.* 7. *C. de numerariis. lib.* 12. *tit.* 50. *C. Theod. de equis curulib.* Apuleius 4. equum curulem nimia velocitate refectum. *Goth.* De ludis circensibus vide Jacob. Revard *var. lib.* 5. *c.* 13. Ans. 14 *l.* 14. §. 2. *l.* 18. §. 7. J. *h. t.* 15 Arcæ frumentariæ & olearie meminit *lex* 2. *C. Theod. de curatoribus calendarii*, hinc arcarii, *C. de susceptorib. præpositis & arcariis. lib.* 10. *tit.* 70. 16 *l.* 18. §. 5. *infr. h. t.* De Thermis dicam ad *l.* 6. *C. de aquæduct. lib.* 11. *tit.* 42. 17 *l.* 18. §. 8. J. *h. t.* id est, opus militum. *Græci hic.* vid. quæ notavi ad *l. ult.* J. *de jure immunit.* vid. Cuj. ad *l.* 7. *C. de exact. tribut.* 18 Leges, ubi quæque civitas habet vel facit. lex ita municipalis citatur, *l.* 3. §. 5. J. *de sepulchr.* vide quæ scripsi ad *l.* 12. *supr. de legib.* confirmatione tamen Principis eguisse hujusmodi leges verisimile est. 19 *l.* 18. §. 1. J. *h. t.* 20 Vigilantia principaliter, *vulg. Hal.* Hugo a Porta. πρωτοτύπως. *Basil.* 21 Patrimoniale est *Hal. vulg.* 22 *l.* 18. §. 1. J. *h. t.* 23 Etiam ventris. *vulg. Hal.* 24 *l.* 1. §. 9. *supr. de ventre in possess.* 25 Curator interdum datur ad usucapionem interpellandam. facit *l.* 1. *in fin. l.* 18. *l.* 19. §. 3. *supr. de negot.* 26 *l.* 5. §. 2. *supr. de Carboniano* 27 Curator bonis absentis aut capti ab hostibus custodiendis dandus, *l.* 15. *supr. ex quib. causis major. l.* 6. *in fin. supr. de tut. l.* 3. *C. de captiv. l.* 6. *in fin. supr. quib. ex caus. in poss. l. ult. supr. de curatore bonis dando.* 28 Curator constituendus hereditati jacenti. *l.* 8. *supr. quib. ex caus. in poss. l.* 1. §. 13 *in fin. supr. de collatione.* 29 An [illegible] *l.* 2. *supr. de minor.* an evitandos, *l.* 2. §. 2. J. *de vacatione.* an potius [illegible] filium in potestate positum, nomine sui filii ad honores provectu [illegible] *ad municipalem.* 30 *l.* 29. *supr. ad municipalem.* 31 *l.* 10. §. [illegible] *infr. de vacatione. l.* 2. *C. de re militari.* 32 ἐν τοῖς στρατοπέδοις ἢ λειτουργοῦσιν. 34. *Eclog.* 4. *c.* 2. id est, in castris nullum munus sustinent. 33 Vid. *l.* 2. *supr.* [illegible] Bannitus reversus potest admitti ad honores. *Bart.* 34 Illustre exemplum fuit in Coriolano. de quo vid. Liv. 2. 35 *l.* 2. *infr. de reg. jur.* 36 *l.* 5. *C. de decur.* 37 Filii sc. *Bud.* patris. *Accurs.* 38 Non præstat, *Bud.* ut sit sensus; pater, qui filium suum quantum potest, patriæ commodis avertit, facere nequit, quominus filii patrimonium adventitium, aut castrense, honorum administrationi, munerumque functioni obstringatur. 39 Vid. *l.* 5. *infr. de jure immunit.* 40 Vid. *l.* 4. *infr. h. t.* 41 *l.* 5. §. 4. *infr. de jure immunit.* 42 Ut patri prosit, non autem ejus liberis. 43 Liberi. 44 Adde *l.* 15. *C. de neg.* 45 *l.* 6. §. 3. *supr. ad municipalem.* 46 *l.* 2. §. 7. *supr. de decur.* 47 *l.* 18. §. 26. *infr. h. t.* decemprimatus munere fungentibus. *l.* 1. §. 1. *supr. h. t.* 48 *d. l.* 1. *supr. h. t.* 49 Vid. *l.* 3. *C. de compensat.* 50 Vid. *l.* 5. J. *de jure immunitatis.* 51 Vid. *l.* 4. J. *h. t.* 52 Adde *l. ult.* §. *pen.* & *ult.* J. *h. t. C. de metatis & epidemeticis. lib.* 12 *tit.* 41 dixi ad *l.* 11. *infr. de vacat munerum.* 53 Per vices munera sustineri debent, *ut hic.* & §. 15. *infr. h. t. l.* 4. §. 5. *infr. de legat.* suo quisque ordine munera sustinere debet, *l.* 1. *C. de muneribus patrimoniorum. lib.* 10. *tit.* 41. 54 *d.* §. *penult.* & *ult. l.* 11. *in fin. infr. de vacatione.* ubi dixi plenius. 55 §. 13. J. *h. t. l.* 4. §. 5. *infr. de legat.* 56 *Sub.* maxime, hujusmodi subanditio augmentativa est in *l.* 4. *supr. de in integrum restit.* alias est taxativa. *l. un.* §. 4. *supr. furti adv. naut.* 57 *l.* 5. *C. de decurionib.* 58 Id est, in testamento. 59 Vid. *l.* 15. *infr. h. t.* 60 Quinque liberi excusant a muneribus civilibus. *l.* 3. §. 6. J. *h. t.* 61 *l.* 10. §. 3. J. *de vacatione.* 62 *l.* 6. J. *h. t. l.* 2. J. *de vacatione. l.* 4. *C. quemadmod. civilia munera. lib.* 10. *tit.* 42. *l.* 4. *C. de his, qui numero liber.* §. 6. *Inst. de excus.* 63 Imo non solvunt. *l. ult. in fin. C. de his, qui numero.* 64 Intervallum quinquennii iisdem honoribus & oneribus præscriptum: non iisdem triennii, *ut hic. l.* 2. *C. h. t.* Lege Augusti a Magistratu urbano ad provincialem fuit quinquennium. Dion. 53. Fuit & lex, ne quis eundem Magistratum intra decem annos caperet. Liv. 7. 10. Cic. *de legib.* 65 Imo quamdiu in illo sunt actu. *l.* 5. §. 3. *infr. de jure immunitatis.* 66 Adipiscatur. *vulg. Hal.* 67 *l.* 4. §. 2. *supr. h. t.* 68 Rei. *Hal.* 69 Alligatus, *vulg.* & male: allegere, est in cœtum adjungere, ut sublegere in locum demortui substituere. Tranquillus *in Tiberio*, c. 51. Instanti sæpius, ut civitate donatum in decurias allegeret, negavit se allecturum. Sublecti ὑποκαθιστάντες, allecti propter inopiam Senatorum προσγεγραμμένοι, Conscripti, Tertull. 3. *adversus Marcionem*, allectio nationum a novissimis diebus exorta est: cives origo facit, manumissio & allectio. *l.* 7. *C. de incolis.* 70 *l.* 1. *C. de debitoribus civitatum. lib.* 11. *tit.* 32. 71 Relinquant. 72 Datis pignoribus aut fidejussoribus cautum vel satisfactum intelligitur. *l.* 54. *supr. de solut. l.* 176. *infr. de verb. sign.* 73 Aufidio, *Hal.* Claudio, *vulg.* 74 Accusator ubi non est, ibi non est judex, *l.* 6. *verb. sic & supr. de custod.* Johan. 8. *vers.* 11. *Act.* 25. *vers.* 16. Cic. *pro Roscio Amerino.* Ammian 14. *in pr.* nec vox accusatoris ulla, licet subditi, in his malorum [illegible] acervis, ut saltem specie tenus crimina præscripta legum committerentur, quod aliquoties fecere Principes Severi. adde Gallicanum *in D. Marco*, & Ambros. *epist.* 8 *ad Syagrium.* vid. Cuj. 1. *obs.* 34. Judex tamen potest ex officio sine accusatore reos criminum inquirere. *l.* 13. *supr. de off. Præs.* 75 Non debet. 76 Per Imperatorem & D. Patrem hic intelligit Septimium Severum & Antoninum Caracallam. v. Rævard. *var. lib.* 3. *c.* 10. Ans.

est,

eſt, quædam eſſe munera aut perſonæ aut patrimoniorum, itidem quosdam eſſe honores. §. 4. Munera, quæ patrimoniis injunguntur, vel intributiones [1], talia ſunt, ut neque ætas ea excuſet, neque numerus liberorum, nec alia prærogativa, quæ ſolet a perſonalibus muneribus exuere. §. 5. Sed enim hæc munera, quæ patrimoniis indicuntur, duplicia [2] ſunt: nam quædam poſſeſſoribus injunguntur, ſive municipes ſunt, ſive non ſunt: quædam nonniſi municipibus, vel incolis. Intributiones [3], quæ [4] agris fiunt vel ædificiis, poſſeſſoribus [5] indicuntur: munera vero, quæ patrimoniorum habentur, non aliis, quam municipibus vel incolis.

De reo delato. 1. *De appellatione.*

7. MARCIANUS lib. 2. Publicorum.

REus [6] delatus etiam ante ſententiam honores [7] petere Principalibus Conſtitutionibus prohibetur. Nec intereſt, plebeius, an decurio fuerit. Sed poſt annum [8], quam reus delatus eſt, petere non prohibetur: niſi per ipſum ſtetit, quominus cauſa intra annum expedietur. §. 1. Eum, contra quem propter honores appellatum eſt, ſi pendente appellatione honorem uſurpaverit, coërcendum D. Severus reſcripſit. Ergo etſi is, qui honoribus per ſententiam uti prohibitus eſt, appellaverit, abſtinere [9] interim petitione honoris debebit.

De minoribus viginti quinque annis.

8. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

AD Rempublicam adminiſtrandam [10] ante [11] viceſimum quintum annum, vel ad munera, quæ non patrimonii ſunt, vel honores, admitti minores non oportet: denique nec decuriones creantur, vel creati ſuffragium in curia ferunt. † Annus autem viceſimus quintus cœptus pro pleno habetur, hoc enim in honoribus favoris cauſa conſtitutum eſt, ut pro [12] plenis inchoatos accipiamus: ſed in his honoribus, in quibus Reipublicæ quid eis non committitur: cæterum, cum damno publico honorem ei committi, non eſt dicendum, etiam cum ipſius pernicie minoris.

De cogendo munus agnoſcere.

9. IDEM lib. 3. de Officio Conſulis.

SI quis, Magiſtratus in municipio creatus, munere injuncto fungi detrectet: per Præſides munus adgnoſcere cogendus [13] eſt remediis, quibus [14] tutores [15] quoque ſolent cogi ad munus, quod injunctum eſt, agnoſcendum.

De eo qui honorem vel munus ſuſtinet.

10. MODESTINUS lib. 5. Differentiarum.

HOnorem [16] ſuſtinenti munus [17] imponi non [18] poteſt: munus ſuſtinenti honor deferri poteſt [19].

De honoribus gradatim deferendis. 1. *De lege municipali, ut certæ conditionis homines in honoribus præferantur.* 2. *De penuria eorum qui Magiſtratum ſuſcipiunt.* 3. *De medicis.* 4. *De his qui primas literas docent.*

11. IDEM lib. 11. Pandectarum.

UT gradatim [20] honores deferantur, Edicto, & ut a minoribus ad majores perveniatur, epiſtola Divi Pii ad Titianum exprimitur. §. 1. Etſi lege municipali caveatur, ut præferentur in honoribus certæ conditionis [21] homines [22]: attamen ſciendum eſt, hoc eſſe obſervandum, ſi [23] idonei ſint: & ita reſcripto Divi Marci continetur. §. 2. Quotiens penuria [24] eſt eorum, qui Magiſtratum ſuſcipiunt, immunitas [25] ad aliquid infringitur: ſicuti D. Fratres reſcripſerunt. §. 3. Reprobari poſſe [26] medicum a republica, quamvis ſemel probatus ſit, D. Magnus Antoninus cum patre reſcripſit. §. 4. Eos qui primis [27] literis pueros inducunt, non habere vacationem D. [Magnus] Antoninus reſcripſit.

De vacatione vel immunitate.

12. JAVOLENUS lib. 6. ex Caſſio.

CUi muneris publici vacatio datur, non [28] remittitur ei, ne [29] Magiſtratus fiat: quia [30] id ad honorem magis, quam ad munera pertinet: cætera omnia, quæ ad tempus extra ordinem exiguntur, veluti munitio [31] viarum, ab hujusmodi perſona exigenda non ſunt.

13. IDEM lib. 15. ex Caſſio.

VAcatio, itemque immunitas, quæ liberis & poſteris [32] alicujus data eſt, ad eos duntaxat pertinet, qui ejus [33] familiæ ſunt.

Definitio honoris municipalis. 1. *De munere publico vel privato.* 2. *De viarum munitionibus, & prædiorum collationibus.* 3. *De perſona, origine natalium, facultatibus, & lege conſiderandis.* 4. *De filiisfamilias plebeiis.* 5. *De honoribus gradatim deferendis. De ætate. De honoribus non continuandis.* 6. *De honoribus iterandis.*

14. CALLISTRATUS lib. 1. de Cognitionibus.

HOnor *municipalis* eſt adminiſtratio Reipublicæ cum [34] dignitatis gradu, ſive cum ſumptu, ſive ſine erogatione contingens. §. 1. Munus aut publicum, aut privatum eſt: Publicum [35] munus dicitur, quod in adminiſtranda Republica [cum] ſumptu ſine titulo dignitatis ſubimus. §. 2. Viarum munitiones [36], prædiorum collationes [37], non perſonæ, ſed locorum munera ſunt. §. 3. De honoribus, ſive muneribus gerendis cum quæritur, in primis conſideranda [38] perſona eſt ejus, cui defertur honor, ſive muneris adminiſtratio: item origo natalium: facultates quoque an ſufficere injuncto muneri poſſint: item lex, ſecundum quam muneribus quisque fungi debeat. §. 4. Plebeii filiifamilias [39] periculo ejus [40], qui nominaverit, tenebuntur: idque Imperator noſter Severus Auguſtus in hæc verba reſcripſit: *Si in numero [41] plebeiorum filius tuus eſt: quanquam invitus honores ex perſona filii ſuſcipere cogi non debeas: tamen reſiſtere, quominus patriæ [42] obſequatur periculo ejus, qui nominavit, jure patriæ poteſtatis non potes.* §. 5. Gerendorum honorum non promiſcua facultas eſt, ſed ordo [43] certus huic rei adhibitus eſt: nam neque prius [44] majorem Magiſtratum quisquam, niſi minorem ſuſceperit, gerere poteſt: neque ab omni ætate, neque continuare quisque honores poteſt. §. 6. Si alii non ſint, qui honores gerant, eosdem compellendos [45], qui geſſerint, compluribus Conſtitutionibus cavetur. D. etiam Hadrianus de iterandis muneribus reſcripſit in hæc verba: Illud conſentio, ut ſi alii non erunt idonei, qui [hoc] munere fungantur, ex his qui [jam] functi ſunt, creentur.

An heres patris teneatur pro filio decurione.

15. PAPINIANUS [46] lib. 5. Reſponſorum.

ET ſi filium pater decurionem eſſe voluit, tamen defuncto, honores, qui filio decurioni congruentes poſt mortem patris obtigerunt, ad onus [47] coheredis filii non pertinent, cum ei decurioni ſufficientes facultates pater reliquerit.

De offerentibus pecuniam. 2. *An filius pro patre cavere cogatur.* 3. *De defenſione Reipublicæ.*

16. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

ÆStimationem honoris, aut muneris, in [48] pecunia, pro [49] adminiſtratione offerentes audiendi non ſunt. §. 1. Qui pro honore pecuniam promiſit, ſi ſolvere eam cœpit: totam [50] præſtare, operis inchoati exemplo, cogendus eſt. §. 2. Invitus filius pro patre, Rempublicam ſalvam fore, cavere [51] non cogitur. §. 3. Defenſionem Reipublicæ amplius, quam ſemel, ſuſcipere nemo cogitur, niſi id fieri neceſſitas [52] poſtulet.

De provinciæ ſacerdotio. 1. *An pater filio decurioni ſumptus ſubminiſtrare compellatur.*

17. HERMOGENIANUS lib. 1. Epitomarum.

SPonte Provinciæ Sacerdotium [53] iterare nemo prohibetur. §. 1. Immunis ab honoribus & muneribus civilibus, ſi decurioni creato filio, quem habet in poteſtate, conſentiat [54], in muneribus & honoribus ſumptus ſubminiſtrare filio compellitur.

Diviſio munerum. 1. *De perſonalibus.* 18. *De patrimonialibus.* 26. *De mixtis.* 28. *De communi horum appellatione.* 29. *De immunitate conceſſa.* 30. *De magiſtris, grammaticis, oratoribus, medicis, philoſophis.*

18. ARCADIUS CHARISIUS lib. ſingulari de muneribus civilibus.

MUnerum *civilium* triplex diviſio [55] eſt: nam quædam munera perſonalia ſunt, quædam patrimoniorum dicuntur [56], alia mixta. §. 1. Perſonalia [57] ſunt, quæ animi [58] proviſione, & [59] corporalis laboris intentione ſine [60] aliquo gerentis detrimento perpetrantur: veluti [61] tutela, vel cura [62]. §. 2. Calendarii quoque curatio [63],

1 §. ult. ff. h. t. v. l. 22. in fin. ſupr. ad municip. 2 l. 18. §. 21. ff. h. t. Goth. Forenſes ad collectas ſeu onera perſonalia non tenentur. Teſſaur. deciſ. 149. Grivell. deciſ. Dolan. 11. Anſ. 3 V. d. l. 22. in fin. l. pen. ſupr. de veteran. dixi ad l. 27. §. 3. ff. de uſufr. 4 In agris. 5 Etiamſi municipes non ſint. 6 l. 17. §. 12. l. 21. §. 5. ſupr. ad municip. l. un. C. de reis poſtulatis. 7 Reus intra eum annum, quo delatus eſt, honores petere non poteſt. 8 Cauſæ criminales olim anno finiendæ erant. dixi ad l. 15. §. 5. ſupr. ad SC. Turpill. vide Cujac. 1. obſ. 8. & 17. obſ. 23. 9 Novell. 134. c. 3. in fin. 10 Ætas 25. annorum in adminiſtratore Reipublicæ & decurione exigitur, ut hic. & in judice 3. Harmen. 7. 11 l. 6. §. 1. l. 11. ſupr. de decurion. l. 2. ff. de vacat. l. 2. in fin. ff. de jure immunit. l. 2. in fin. ff. de reg. jur. l. 8. C. quando provocare non eſt neceſſe. excipe l. 3. §. 10. ſupr. h. t. 12 l. 74. ſupr. ad SC. Trebell. hac lege uſus eſt Michael Hoſpitalius Franciæ Cancellarius, anno 1563. Rothomagi, ut probaret Carol. IX. Gallorum regem, anno 14. ætatis incipiente majorem eſſe. 13 l. 18. §. 14. ff. h. t. l. 13. §. 2. ff. tit. prox. publicis munere fungi quis invitus cogitur. 14 Id eſt, captis pignoribus cogendus eſt, l. 1. ſupr. de adminiſt. & peric. tut. adde l. 3. C. ne uxor pro marito. 15 Tutores munus injunctum adminiſtrare cogi poſſunt. v. l. 3. C. de ſuſpectis. 16 Differentiam nota honoris & muneris. adde l. 14. ff. h. t. 17 Munus obitur ſine ullo honoris dignitatisve gradu: nec honorem gerenti indicitur. 18 Honorem ſuſtinens non poteſt cogi munus aliquod, honore deſtitutum, adminiſtrare: quidam etiam hinc colligunt, neminem duplici officio fungi poſſe. l. 10. §. 1. C. de proximis ſacror. ſcrinior. lib. 12. tit. 19. l. 1. C. de præpoſit. agent. in rebus. lib. 12. tit. 21. l. 5. C. qui militare poſſunt. lib. 12. tit. 34. 19 l. 12. ff. h. t. 20 l. 14. §. 5. ff. h. t. l. 2. C. de officio magiſtr. offic. l. 1. C. de muneribus patrimon. l. ult. C. de primicerio. l. 7. C. de prox. ſacror. ſcrinior. l. 1. C. de agentib. in reb. l. 1. C. de Caſtrenſian. l. ult. C. de tyronibus. 21 Vel gentis. Accurſ. 22 Puta antiquiores. l. ult. ſupr. de fide inſtrum. l. 1. ſupr. de albo. l. 2. §. 7. ff. de vacatione. 23 Hæc conditio tacite ſemper ineſt. Hinc etiam colligit Bartolus, ſtatuta recipere interpretationem reſtrictivam. facit ad exceptiones l. 1. C. de ſacroſ. Eccleſ. 24 Neceſſitas legibus vim affert. 25 Creandi quoties ſunt Magiſtratus, & idonei reperiri non poſſunt, qui alias eſſent excuſandi a Magiſtratu ſuſcipiendo, non audiuntur. l. 14. in fin. l. 16. in fin. ff. h. t. l. 3. §. 2. l. 12. ſupr. de decurionib. l. 4. §. 5. ff. de legat. l. 2. in fin. C. qui ætate. lib. 10. tit. 49. Nov. 6. c. 6. niſi omnino ſint impuberes. l. 2. in fin. ff. de jure immunitatis. 26 l. 6. §. 6. ſupr. de excuſ. tut. imo non poſſumus reprobare, quod ſemel a nobis probatum eſt. l. 9. ſupr. de negot. 27 V. l. 2. in fin. ff. de vacatione. 28 l. 10. ſupr. h. t. l. 18. ff. de verb. ſign. v. quæ notavi ad l. 1. §. 17. ff. ne quid in loco publico. 29 Immunitate reſcripto conceſſa, ea tantum videntur remiſſa, quæ ad tempus extra ordinem indicuntur, at non ea, quæ ordinaria ſunt. 30 Immunitate muneris conceſſa, honoris immunitas conceſſa non intelligitur. 31 l. 14. §. 2. ff. h. t. vide quæ notavi ad l. 1. §. 17. ff. ne quid in loco publico. Hi curatores viarum dicuntur. Paul. 5. ſent. 6. §. 2. 32 l. 4. ff. de jure immunitatis. 33 Vacatio & immunitas, alicui & ejus poſteris data, ad ejus poſteros non extenditur, qui non ſunt in ejus familia. Ergo ad emancipatos & fœminas non pertinet. An idem in feudo, in emphyteuſi, in exilio, & ſimilibus? alibi dicam. 34 l. 15. ff. de verb. ſign. adde l. 10. ff. h. t. 35 l. 239. §. 3. ff. de verb. ſign. 36 l. 1. §. 2. l. 12. in fin. ff. h. t. 37 Vide quæ ſcripſi ad l. 27. §. 3. ff. de uſufruct. 38 Circumſtantiæ in deferendo alicui munere vel honore conſiderandæ. 39 Filiusfamilias. Hal. 40 l. 4. C. de filiusfam. 41 l. 1. §. 15. ff. de ventre in poſſeſſ. v. Gellium, 2. Noct. 7. ubi ex placitis philoſophorum tractat, an in omnibus patris juſſu obſequendum ſit. 42 Vide l. 15. ff. h. t. 43 Ordo gerendis Magiſtratibus præſcriptus, ſervandus eſt. l. 18. ff. ad municipalem. 44 Iterare, continuare, repetere honores vel munera nemo cogitur, niſi alii idonei non exiſtant, qui iis fungi poſſint, ut hic. & §. 6. ff. h. t. l. 1. C. h. t. 45 Ad denuo gerendum vel iterandum Magiſtratum vel honorem. 46 Paulus. Hal. 47 l. 3. in fin. ff. h. t. l. 21. §. 2. ff. ad municipalem. uoi dixi. 48 Munus perſonale non licet adærare, ut hic. Quid? oblatum aut promiſſum eo nomine pretium licetne exigere? Accurſius ita cenſet: & male. vide l. 9. C. de excuſat. munerum. l. 11. ff. de pollicitat. 49 l. 9. C. de excuſ. muner. lib. 10. tit. 47. οὐ δυνατὸν ἀπαργυρίζεσθαι λειτουργίαν ἢ τιμήν. 54. Eclog. 4. c. 12. Adærare non licet munus perſonale. 50 Adde l. 11. in fin. ff. de pollicitat. 51 l. 3. §. 3. ff. de adminiſt. rerum. 52 V. l. 11. §. 2. ff. h. t. 53 Adde l. 8. ff. de vacatione. 54 V. l. 5. C. de decurionib. 55 Imo duplex tantum. l. 1. in pr. & §. 1. ff. h. t. Goth. 56 V. Ferrandum lib. 1. explicat. 50. Cottam in voc. Liminarcha. Turnebum dict. lib. & c. 29. & lib. 9. adverſar. c. 16. Mod. 57 l. 1. §. 3. ff. h. t. 58 d. §. 1. & l. 6. §. 3. ff. h. t. 59 Perſona eſt, quæ animo & corpore conſtat, ut hic. 60 Perſonale munus eſt, cui obeundo animo & corpore tantum obeuntis opus eſt: non opus eſt ejus facultatibus & patrimonio. Qui perſonale munus obit, nudum animum ac corpus præbet, non res ullas, ſine detrimento rerum ſuarum id obit: non res ejus, non fundi, non patrimonia ejus ſerviunt, ſed perſona tantum: perſona, inquam, quæ his duabus plane conſtat, animo & corpore. 61 Inſt. de excuſ. tutorum, & ibi Theoph. 62 l. 1. §. 4. ff. h. t. 63 Hinc curatores Calendarii. 12. C. Theod. de curatorib. Calendarii. 11. & Calendarium civitatis ibid. lex 1. la recepte & receveur de la ville.

& quæstura in aliqua civitate, inter honores non habetur: sed personale munus est. §. 3. Tyronum [1], sive equorum productio, & si qua alia animalia necessario producenda vel res pervehendæ, sive persequendæ sunt, vel pecuniæ fiscales, sive annona, vel vestis, personæ munus est. §. 4. Cursus vehicularis [2] sollicitudo, item angariarum [3] præbitio, personale munus est. §. 5. Cura [4] quoque emendi frumenti, olei (nam harum specierum curatores, quos σιτώνας [5], id est, *frumentarios*, & ἐλαιώνας [6], id est, *olearios* appellant, creari moris est) inter personalia munera in quibusdam civitatibus numerantur: & calefactio [7] publici balnei, si ex reditibus alicujus civitatis [8] curatori pecunia subministratur. §. 6. Sed & cura custodiendi [9] aquæductus personalibus muneribus adgregatur. §. 7. Hirenarchæ [10] quoque, qui disciplinæ publicæ & corrigendis [11] moribus præficiuntur. Sed & qui ad faciendas [12] vias [13] eligi solent, cum nihil de proprio patrimonio in hoc munus conferant. Item Episcopi [14], qui præsunt pani, & cæteris venalibus rebus, quæ civitatum populis [ad] quotidianum victum usui sunt [15], personalibus muneribus funguntur. §. 8. Qui annonam suscipit vel exigit [16], vel erogat, & exactores pecuniæ pro capitibus [17] personalis muneris sollicitudinem sustinent. §. 9. Sed & curatores, qui ad colligendos civitatum [18] publicos reditus eligi solent, personali munere [19] subjungantur. §. 10. Hi quoque, qui custodes [20] ædium [21], vel [22] archeotæ [23] vel logographi [24], vel tabularii [25], vel xenoparochi [26], ut in quibusdam civitatibus, vel limenarchæ [27], vel curatores ad extruenda vel reficienda ædificia publica, sive palatia, sive navalia, vel mansiones [28] destinantur: si tamen pecuniam publicam in operis fabricam erogent, & qui faciendis vel reficiendis navibus [29], ubi usus exigit, præponuntur, muneribus personalibus adstringuntur. §. 11. Camelaria [30] quoque similiter personale [31] munus est: nam, ratione habita & alimentorum & camelorum certa pecunia camelariis [32] dari debet, ut solo [33] corporis ministerio obligentur. Hos ex [34] albi ordine vocari, nec ulla excusatione liberari, nisi sola [35] læsi & inutilis corporis, & infirmitate, specialiter sit expressum. §. 12. Legati [36] quoque, qui ad sacrarium [37] Principis mittuntur, quia viaticum [38] quod legativum [39] dicitur, interdum solent accipere: sed & nyctostrategi [40] & pistrinorum [41] curatores personale munus ineunt.

§. 13. Defensores quoque, quos Græci syndicos [42] appellant, & qui ad certam causam agendam vel defendendam eliguntur, laborem personalis muneris adgrediuntur. §. 14. Judicandi quoque necessitas [43] inter munera personalia habetur. §. 15. Si aliquis fuerit electus, ut compellat eos, qui [44] prope [45] viam publicam possident, sternere viam: personale munus est.

§. 16. Pari modo, qui acceptandis, *sive suscipiendis censualibus* [46] *professionibus destinantur*, ad personalis muneris sollicitudinem animum intendunt. §. 17. Mastigophori [47] quoque qui agonothetas [48] in certaminibus [49] comitantur, & scribæ [50] magistratus [51], personali muneri serviunt. §. 18. Patrimoniorum sunt munera, quæ sumptibus [52] patrimonii, & damnis administrantis [53] expediuntur. §. 19. Elemporia [54], & ospratura [55] apud Alexandrinos patrimonii munus existimatur. §. 20. Susceptores quoque vini per provinciam Africam patrimonii munus gerunt. §. 21. Patrimoniorum autem munera duplicia sunt: nam quædam ex his muneribus, possessionibus sive patrimoniis indicun-

1 V. *l. 4. C. de proximis sacr. scriniorum. lib. 12. tit. 19.* 1. Veget. 7. 2 *l. 1. §. 1. supr. h. t.* 3 V. *C. de cursu publico & angariis. lib. 12. t. 51.* 4 Julius Pollux, *l. 1.* vide Festum *in Curator rei frumentariæ præpositus.* 5 *l. ult. §. 6. ff. de administ. rer.* Sitonæ dicuntur, ut ὀψωνᾶται, τελῶναι, ἐλαιῶναι. Erant autem eo loco apud Athenienses, quo apud Romanos frumentatores, coëmptores frumenti ἐκ τοῦ σίτου ὠνεῖσθαι. Erant & σιτοφύλακες, frumenti asservandi curam gerentes. Demosthenes *in oratione adversus Leptinem*, καὶ τοῦτο ἐν τοῖς σιτοφύλαξιν ἀπογραφῆς ἄν τις ἴδοι. Idem munus σιτολογία, curatores ipsi, frumenti coactores σιτολόγοι, σιτομέτραι dispensatores: illi rei frumentariæ, hi ædiles. De differentia curatoris rei frumentariæ & ædilis, v. Cujac. 2. *obs.* 23. Inde σιτωνία. *l. 2. ff. de vacat. muner.* Id munus summa in cura apud Venetos. vide Postellum, *c. 17. de Magistratibus Atheniensium*, & olim apud Romanos. vide *C. de canone frumentario Urbis Romæ, de frumento Urbis Constantinopolitanæ, de frumento Urbis Alexandrinæ:* Sitonicum, munus specierum, Principi vel Reipublicæ emendarum, *Nov.* 30. vel munus frumenti emendi. *C. ut nemini liceat in coemptione specierum se excusare, & de munere sitoniæ vel sitonici.* De Sitoneto seu coëmptione specierum, vide Cujac. 1. *obs.* 35. 6 Add. [illegible] 19. *ff. h. t.* ἐλαιεμπορεῖς. Bud. 7 *l. 1. §. 2. supr. h. t.* 8 Curator civitatis, qui & pater. de quo vide *l. ult. C. de Judæis. l. 9. §. 2. ff. de administr. rer.* vide *l. 3. C. de modo mulctarum.* 9 *l. 1. §. 2. supr. h. t.* 10 V. *l. 6. supr. de custodia reorum l. 35. §. 5. supr. ex quibus causis major.* 11 Irenarchæ corrigendis moribus inter cætera Præfecti. 12 *Al.* ad reficiendas vias. 13 *l. 1. §. 2. supr. h. t.* 14 Episcopus est, qui summum arbitratum rerum habet, cui incumbit non tantum oculatis inspectio (quales erant apud Athenienses ἐπίσκοποι τῆς χώρας, id est, adolescentes, qui, cum ex ephebis excesserant, regiones circuibant, ut, quum ingrueret necessitas, essent regionum, viarum & locorum periti. v. Postellum, *c. 18. de Magistrat. Atheniens.*), sed & providentia. Cicero, *7. ad Atticum* 10. vult enim me Pompeius esse, quem tota Campania & maritima ora habeat ἐπίσκοπον. Inde nomen Episcopi trahitur hic ad eos, qui panificiis præsunt, quos ædiles Cereales, Dion. 43. appellare possumus. *l. 2. §. 32. supr. de origine juris.* Galli, *Juges intendans de police, Commissaires des vivres.* Nomen Episcopi etiam ad verbi ministros relatum est, quorum munus est pascere Ecclesiam, *Actor. 20. vers. 28.* Inde Episcopatus καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος, *Actor. 1. vers. 20.* 15 Usui injungunt, *vulg.* usui suggerunt. *Bud.* 16 Vide §. 5. *supr. h. t. l. 1. §. 2. supr. h. t. receveur des grains du public.* 17 Ea capitatio est. 18 *d. l. 1. §. 2. receveurs de la ville.* 19 Muneri. *Hal.* ψυχικοῖς δημοσίοις. 20 Galli *concierges.* 21 Sacrarum vel Principis, sc. quos Græci ναοφύλακας diversi fuerunt ab æditius sacrarum ædium, quos νεωκόρους Græci vocant. 22 Ut archæotæ. *Haloand.* 23 Archæotæ, archivi custodes: ab archio dicti. de quo dixi ad *l. 9. §. 6. supr. de pœn.* 24 Logographi tributorum rationibus scribendis occupantur. *l. 1. l. 4. C. de tabulariis. lib. 10. tit. 69.* 25 Tabularii qui, licam *ad d. tit. de tabulariis* 26 Xenoparochi iidem qui parochi, qui peregrinis salem & ligna & necessaria præbebant Horatius, *1. serm. 5. & parochi quæ debent ligna, salemque.* Porphyrius Copiarios vocat. Fit & parochus pascens ipse & dominus. Horat. *2. serm. 8. Tum parochi faciem nil sic metuentis, ut acres Potores.* Hinc Xenoparochus publicus aliquem occupari dicimus. Cic. *3. ad Atticum* 2. Ariarates, Ariobarzanis filius, Romam venit: vult, opinor, regnum aliquod emere a Cæsare: nam quomodo nunc est, pedem ubi ponat, in suo non habet: omnino enim Sestius noster parochus publicus occupavit vel ut alii legunt, parochus publicus, vel parochis publicis, quo nomine Simeon Bosius ibidem intelligit eum, qui lautia, de quibus vide Festum *in Lautia & Dacrimas*, legatis externarum nationum præbebat, ut intelligitur ex formula Senatusconsulti, a Victorino publicata, ξενιά τε αὐτοῖς, κατὰ τὸ διάταγμα τόπων, παροχήν τε καὶ τὸν ταμίαν τὸν κατὰ πόλιν τούτοις μισθῶσαι, munus ei ex formula locorum lautiaque Quæstorem Urbanum locare mittereque. Lautia igitur παροχή. qui lautia præbet, parochus (& ita possumus xenia interpretari in *l. 6. §. 3. supr. de officio Proconsul.*) Nonius, *1. num.* 239. Parochum, vehiculi præbitorem interpretatur: & ibidem Varro Sesqui-Ulysse. Hic omnia erat: idem sacerdos, prætor, parochus, denique idem senatus, idemque populi caput. A parocho parochias in Ecclesiis quidam vocari putant, male: quum παροικίαι prius dictæ sint. πάροικοι sunt qui accolunt: inde, qui fanum aliquod accolunt, parochi dicti. Augustinus, *14. de civitate.* Presbyter fuit quidam, nomine Restitutus, in parochia Calamensis Ecclesiæ. Parochiarum divisionem & attributionem singulis presbyteris Dionysius Episcopus dicitur primus excogitasse 13. *q. 1. can. Ecclesias:* hodie etiam curæ dicuntur, inde curiones. Erat etiam apud Gentiles maximus Curio. Livius, *3. dec.* 7. cujus auctoritate omnes curiones regebantur, *Festus.* 27 Liminarchæ, *vulg.* Aristot. 5. *Ethic.* 2. dixi ad *l. 4. supr. de fugitivis. l. 38. C. de liberali.* id est, portuum custodes, ubi tamen vulgata editio *limitarcha*, & id quidem male: sed illud pejus, quod Cotta emendat in *l. un. C. de officio comitis orientis.* liminarchia pro lyciarchia. 28 Mansionum publicarum reficiendarum curatores fuere, de quibus hic agitur, non simpliciter de mansionum curatoribus. cæterum mansionis vocabulo Budæus intelligit σταθμοὺς, Galli *postes*, quarum præfecti ἐπίσταθμοι. Isocrates *in Panegyrico.* Interdum ἐπίσταθμοι appellantur metatores, qui in comitatu Principis, aut legati ducisve exercitus hospitia assignant: Galli, *Mareschaux des logis, fourriers.* Hesychio ἐπισταθμία est ὑποδοχὴ ξένων hospitum suscipiendorum munus. Suidæ σταθμὸς, τὸ πανδοχεῖον σταθμοῦχος, ὁ πανδοχεύς. ita Mauzazus fuit σταθμὸς diversorium, seu castellum Cappadociæ, Glossis ἐπίσταθμος, ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς, ἡ σταθμοῦ. Stationarius manceps. Ferrarius, 2 *Exposition* 41. Mansionem unius diei viam intelligit non unam Sipontinus & Spigelius. Certe mansionum meminit *lex 8. C. de annonis & tribut. l. 2. C. de conatis in publicis horreis lib. 10. tit. 26. l. 9. C. de suscept or. lib. 10. tit. 70. l. 2. C. de lucris Advocatorum. lib. 12. tit.* 62. Mansiones Græci vocant ἀλλαγὰς, posteriores dixere mansus, & inde [illegible]manentes, *Helmodius* Galli *maisons*, Cujac. ad *l. 8. C. de annonis.* quin & mansionatic[illegible] Mansus alia significatione accipitur. Galli *Mestairie:* unde mansuarii, *Mestaiers.* [illegible]de Cujac. 1. *Feud.* 4. §. 5. sed hic mansiones sunt diversoria, in quæ se recipiunt milite[s] expeditionis tempore, vel etiam sacer comitatus. Hinc ad mutationes mansionesque [sin]gulas animalibus, cursui publico deputatis, pabula transvehere. *l. 9. C. Theod. de [a]nnona.* In mansionibus erant horrea, & in eis species, unde mansionum procurati[o] præsidibus mandatur. *d. l. 2.* In mansionibus quoque modii ænei erant vel lapidei. *d. l.* 9. Vetant Imperatores, provinciales cogi ab officialibus eis & eorum animalibus, [si]ne pretio alimoniam præbere, *l. 2. C. de lucris Advoc.* & quemquam longius destina[re] ad instruendas mansiones, *l. 8. C. de annona*, Plin. *9. cap.* 23. a Copto Camelis itur [st]ationum ratione, mansionibus dispositis. Lampridius in Alexandro: tacebantur [s]ecreta bellorum, itinerum dies publice proponebantur, ita ut Edictum præcederet an[te] menses duos, in quo scriptum erat, illa die, illa hora ab urbe sum exiturus, &, si [di]i voluerint, in prima mansione mansurus. Deinde per ordinem mansiones, deinde stativa, deinde, ubi annona esset accipienda, & id quidem, quousque ad fines barbaricos deveniretur, & alias militum expeditionis tempore sic dispositum, ut in mansionibus annonam acciperent, nec portarent decem, aut septem dierum cibaria, nisi in barbarico. Hinc constat, mansiones veteribus idem fuisse, quod Galli *repues & estappes traictes.* 29 *l. 1. §. 1. supr. h. t.* 30 Vide *l. 1. §. 2. supr. h. t.* Camelasia. *Haloand.* Camelasia est munus personale, at non Hippasia. *l. 4. C. de muneribus patrimoniorum. lib. 10. tit. 41.* Ammiano 16. quoddam tributi genus est Camelasia. 31 Personale seu corporale munus est etiam Camelasia, non est patrimoniale, ut Hippasia, de qua in *l. 4. C. de muneribus patrimoniorum. lib. 10. tit. 41.* Cur ita? Cameli aluntur de publico, non sumptibus camelarii, qui eo nomine fungitur: præterea corporis infirmitas excusat ab eo munere, *l. 2. §. penult. ff. de vacat. & excusat. munerum.* est igitur personale, nec enim infirmitas corporis excusat a patrimonialibus. 32 Camelarii camelorum curatores. 33 Personalia sunt, quæ solo corporis ministerio obeuntur. §. 1. *supr. h. t.* 34 Πρὸς τὴν τάξιν τοῦ λευκώματος. *Basil.* idque personale munus habet commune cum patrimoniali, *l. 8. C. de muneribus patrimoniorum. lib. 10. tit. 41.* quod neminem ob corporis debilitatem excusat. vide Cujac. *9. observ.* 9. 35 Personalium munerum proprium est, ab iis excusari posse corporis infirmitate. 36 *l. 8. C. Theodos. de legatis & decretis legationum. lib. 12. tit. 12.* 37 Sacrarium hic, aula & comitatus Principis. 38 Viaticum est, quod ob viam & iter perficiendum datur. 39 *l. 2. in fin. ff. de legationibus.* Legaticium, *Hugo a Porta.* 40 Nicostrategi, *vulg. Haloand.* male Budæus veræ vocis ignarus, mendum esse quidem hic monuit: Turneb. vero mendo agnito, male ita emendavit, viarum stratarum, & pistrinorum curatores, *9. advers.* 16. sed habenda est gratia posteris. Nyctostrategi enim in provinciis ii erant, qui Romæ Præfecti vigilum dicebantur *supr. de officio Præfecti vigilum.* In Ægypto νυκτερινὸς στρατηγὸς, Strabo. Constantinopoli νυκτέπαρχος, & Prætor plebis, *Novell.* 13. v. Cujac. 13. 41 Pistrinorum de origine hoc notandum. Primis temporibus fruges torrebant, deinde pinsebant: *Et torrere parant flammis & frangere saxo.* Molæ postea inventæ sunt asinariæ & trusatiles, hominum opera versatiles. Hinc pistrinum pro loco fatigationis pleno accipitur. Aquariæ molæ molitrinæ. Pistrinum qua ratione inventum fuerit, vide apud Senecam, *14. epist.* 91. 42 *l. 1. §. 2. supr. h. t.* de syndicis vide Petrum Gregorium, *49. syntagm.* & *1. decret.* 39. 43 Hæc quibusdam personis remittuntur. *l. 6. §. 8. supr. de excus.* adde *l. 13. §. 2. ff. tit. proxim.* 44 Qui pecuniam publicam possident. *vulg.* Hugo a Porta. 45 Viarum vicini viam sternere coguntur. *l. 14. in fin. supr. quemadmodum servit. amittant.* 46 Vide *l. 3. l. 4. ff. de censibus.* dixi ad *l. 6. C. de fide instrum.* 47 Mastigophori, flagrifer. ad submovendam turbam, & cohibendas seditiones. *Budæus.* Lipsius tamen *tertio de gladiatoribus, cap.* 5. hanc vocem refert ad spectacula. Jurabant enim gladiatores in hæc tria, ustionem, verbera & necem, qui ex more patiebantur necem, quum cecidissent: flammam, & verbera, si quando timidius pugnassent aut fugissent. Senec. *epistola 1. epist.* 8. Tibullus, *1. Eclog.* 9. *Ure meum potius flamma caput, & pete ferro Corpus, & intorto verbere terga seca.* Seneca, *epist.* 7. Occide, ure, verbera. Seneca, *5. epist.* 37. Eidem honestissimi & turpissimi illius autoramenti verba sunt, uri, virgis (ita legendum est, non *vinciri*) ferroque necari, & *19. epist.* 39. ure, cæde, occide, adde Ciceronem, *1. Tusc. Quæst.* hic ferrum acuebat: Ille accendebat ignibus laminas, hinc virgæ, inde flagella afferebantur. Tertullianus, Gladiator ad homicidium flagellis & virgis compellat invitum. Hoc fine lorarii & mastigophori, de quibus hic agitur, fuerunt in arena. Xiphilinus *in Nerone.* Quemadmodum quis audiet, quod neque videre potest, Augustum Imperatorem, τοὺς ἀγωνοθέτας τούς τε μαστιγοφόρους φοβούμενον iisque pecuniam etiam subministrare, μὴ καὶ ἐλεγχθεὶς μαστιγωθῇ. Eusebius, *5. c. 1.* Thucydides, *lib.* 4. & Pollux 3. Petronius *in satyrico.* In verba Eumolpi juravimus uri, vinciri, verberari. Huc etiam refer illud Tibulli, *1. Elegia* 4. Ure, feri, & torque. Sane mastigophori hic sunt, qui agonothetas comitabantur: sive ut virgis insolentiam certatorum spectatorumque coërcerent, sive ut pugnarent. Iidem Xiphilino in Heliogabalo μαστιγονόμοι, ῥαβδοῦχοι. Suidæ ῥαβδοφόροι Alciat. in *l. un. C. de athletis. lib. 10. tit.* 53. mastigophoros esse, qui præibant agonothetas seu athlothetas. 48 *l. 10. ff. de pollicitationib. l. ult. C. Theod. de expensis ludorum. 1. lib. 15. tit.* 9. Agonothetæ, ἀγώνων διαθέται, certaminum Præfecti, Præsides munerarii. cujus vocis auctor Augustus, teste Quintiliano 8. antea domini ludorum. Cicero *de legibus*, editores Capitolinus *in Antonino:* Absens populi Romani voluptates per editores curari vehementer præcepit. vid. Lipsium, *cap. 7. Saturn.* Agonotheta igitur, sive munerarius, est editor gladiatorum, Circensium ludorum, vel curulium curator ἀφέτης. vid. Scalig. *in 2. Manilii.* Hieron. ad *Lucium.* Non est invidus agonothetes noster: Tertull. *lib. ad Martyres:* vos benedictæ, quodcunque hoc durum est, ad exercitationem virtutemque animi & corporis deputatur. Bonum agonem subituræ estis, in quo Agonothetes Deus vivus est, Xystarches Spiritus sanctus, corona æternitatis bravium. Hinc ἀγωνοθεσία munus constituendi certaminis. *l. 20. §. 7. supr. famil. l. 109. C. Theod. de decurionibus.* ἀγωνοθετεῖν. *l. 10. ff. de pollicitat.* Fundi agonothetici juris, *l. 14. C. de fund. patrim. lib. 11. tit.* 61. Agonotheticæ possessiones. *l. 5. C. de diversis prædiis urbanis. lib. 11. tit.* 69. quas σύγκτησιν ἀγωνοφόρον vocat Celsus in *l. 34. §. 1. supr. de legat.* 2. id est, possessiones deputatas sumptibus sacrorum certaminum. 49 *Al.* in sacris certaminibus: & ita videtur legisse Budæus in *l. 4. supr. de his qui notantur infam.* 50 Scribæ munus est personale. §. 10. *supr. h. t. l. penult. C. de defensoribus civitatum. l. 1. C. de tabulariis. lib. 10. tit.* 69. 51 Municipalis, scil. de scriba Prætoris vide *l. ult. C. de magistratibus conveniendis.* Clarissimorum, *Nov.* 94. de scribæ officio vide Novellam Constantini, περὶ συνηθειῶν τοῦ σκρίβα, apud Cujacium *C. de tabul.* 52 *l. 1. §. 3. in fin. supr. h. t.* 53 §. 26. §. 27. *ff. hic.* 54 §. 5. *supr. hic.* Eleemporia. *Hal.* id est, olei publici emendi cura. Elemphoria, *vulg.* alii Emporia apud Cottam *in voce* hospitatura: sed Cotta *ibid.* legit Eleamphoria, eaque voce intelligit hospitia, ad quæ Alexandrini euntes olivam in signum pacis referebant. sed id quam deridicule docti, viderint. 55 Ospratura factum verbum ex ὄσπρια, quod Hesychio significat varias fruges, & legumina. Ospratura igitur est minutarum frugum emendarum cura, *Hotom.* sed vulgata & Haloandri editio habet hospitatura: hosprionia, editio Hugonis a Porta: osprionæ Budæo, qui comparandis leguminibus creati sunt: osprionia munus ipsum: verum vulgata & Haloandri lectio verior est, ut sit hospitatura, hospitis recipiendi munus, *l. 3. §. 13. supr. h. t. l. 10. §. 2. ff. de vac. l. 1. C. de Episc. & Cler.* ἐπισταθμίαι. *l. 6. supr. de excus. tut.* hospitum, id est, militum & officialium Præsidis. *l. 6. §. 5. supr. de officio Præsidis.* Id enim solebant Alexandrini per vices pati. *l. 3. §. 13. supr. h. t.* Erant etiam in bene moratis civitatibus & Xenodochia & Xenones, id est, loca publica hospitibus recipiendis destinata, *l. 16. l. 18. l. 32. C. de Episcopis.* Brissonius. Illud interea valde notandum est, neminem cogi posse, ad infaustam hospitalitatis præbitionem, *l. 6. C. de metatis.* ut si quis a suo hospite petierit meretricem, vel scorta, vel ut strigillent equos, vel portent stabula.

tur,

tur, veluti [1] agminales [2] equi, vel mulæ [3], & angariæ, atque verhedi [4]. §. 22. Hujusmodi igitur obsequia & hi, qui [5] neque municipes [6], neque incolæ sunt, adgnoscere coguntur. §. 23. Sed & eos, qui fœnus [7] exercent, etsi veterani sint, tributiones [8] ejusmodi agnoscere debere rescriptum est. §. 24. Ab hujusmodi muneribus neque primipilaris [9], neque veteranus [10], aut miles, aliusve, qui privilegio aliquo subnixus, nec pontifex [11] excusatur.

§. 25. Præterea habent quædam civitates prærogativam, ut hi, qui in territorio earum possident, certum quid frumenti pro [12] mensura agri per singulos annos præbeant: quod genus collationis munus possessionis est. §. 26. Mixta [13] munera decaprotiæ [14], & icosaprotiæ, ut Herennius Modestinus & notando, & disputando bene & optima ratione decrevit: nam decaproti [15] & icosaproti [16] tributa exigentes, & corporale ministerium gerunt, & pro omnibus [17] defunctorum fiscalia detrimenta resarciunt: ut & merito inter mixta hoc munus numerari debeat. §. 27. Sed ea, quæ supra personalia esse diximus, si hi, qui funguntur, ex lege civitatis suæ, vel more, etiam de propriis facultatibus impensas faciant, vel annonam exigentes desertorum prædiorum damna sustineant: mixtorum definitione continebuntur. §. 28. Hæc omnia munera, quæ trifariam [18] divisimus [19], una significatione comprehenduntur: nam personalia, & patrimoniorum, & mixta munera, civilia seu publica appellantur. §. 29. Sive autem personalium duntaxat, sive etiam civilium [20] munerum immunitas alicui concedatur: neque [21] ab annona, neque ab angariis, neque a verhedo, neque ab ospite [22] recipiendo, neque a nave [23], neque capitatione, exceptis militibus & veteranis [24], excusari possunt. §. 30. Magistris qui civilium munerum vacationem habent, item grammaticis [25], & oratoribus [26], & medicis, & philosophis, ne ospitem [27] reciperent, a Principibus fuisse immunitatem indultam, & D. Vespasianus [28] & D. Hadrianus rescripserunt.

TIT. V.

DE [29] VACATIONE, ET [30] EXCUSATIONE [31] MUNERUM.

De æquitate. De appellatione. De calumnia. 2. *De his qui majorum onerum vitandorum gratia ad colonos prædiorum se transtulerunt.* 3. *De ætate. De numero liberorum.*

1. ULPIANUS lib. 2. Opinionum.

OMnis excusatio sua [32] æquitate nititur: sed si prætendentibus aliquid sine judice credatur, aut passim sine temporis præfinitione, prout cuique libuerit, permissum fuerit se excusare; non erunt, qui munera necessaria in rebus publicis obeant: quare &, qui liberorum incolumium jure a muneribus civilibus sibi vindicant excusationem, appellationem [33] interponere debent: & qui tempora præfinita in ordinem ejusmodi appellationum peragendo non servaverint, merito præscriptione repelluntur. §. 1. Qui excusatione aliqua utuntur, quotiescunque creati fuerint, etsi jam ante absoluti sunt, necesse habent appellare: sed si per calumniam & sæpius idem adversarius vexandi gratia ejus, quem scit perpetua vacatione subnixum, id facere probatus erit, sumptus [34] litis exemplo Decretorum Principalium præstare jubeatur ei quem sine causa sæpius inquietabit [35]. §. 2. Qui in fraudem ordinis in honoribus gerendis, cum inter eos ad primos honores creari possint, qui in civitate numerabantur, evitandorum majorum onerum gratia ad [36] colonos prædiorum se transtulerunt, ut minoribus subjiciantur: hanc excusationem sibi non paraverunt. §. 3. Quamvis sexagintaquinque [37] annorum aliquis sit, & tres liberos incolumes habeat: a muneribus tamen civilibus propter has causas non liberatur.

6. *De surdastro.* 7. *De senio & corporis imbecillitate.* 8. *De his, qui primas literas docent.*

2. IDEM lib. 3. Opinionum.

SExtum decimum [38] ætatis annum agentem, ad munus sitoniæ [39] vocari non oportet: sed si nihil proprie in patria servatur, de minoribus [40] quoque annis vigintiquinque ad munera sive honores creandi [41] justa ætas servanda est. §. 1. Numerus liberorum, aut [42] septuaginta [43] annorum [44], ab honoribus aut muneribus his cohærentibus [45] excusationem non præstat, sed a muneribus tantum civilibus. §. 2. Adoptivi [46] filii in numerum non proficiunt [47] eorum liberorum, qui excusare parentes solent. §. 3. Qui ad munera vocantur, vivorum [48] se liberorum numerum habere tempore, quo propter eos excusari desiderant, probare debent: numerus enim liberorum postea impletus, susceptis antea muneribus non liberat.

§. 4. Quæ patrimoniorum onera sunt, numero liberorum non [49] excusantur. §. 5. Incolumes [50] liberi, etiam si in potestate patri suo desierint esse, excusationem a muneribus civilibus præstant.

§. 6. Minus [51] audiens immunitatem civilium munerum non habet.

§. 7. Quem ita senio [52], & corporis imbecillitate [53] vexari Præses animadverterit, ut muneri perferendæ pecuniæ non sufficiat: dimittat & alium constituat. † Corporis debilitas eorum munerum excusationem præstat, quæ tantum corpore implenda sunt: cæterum quæ consilio [54] prudentis viri, vel patrimonio sufficientis in homines obiri possunt: nisi certis & receptis probabilibus causis non remittuntur. §. 8. Qui pueros primas [55] literas docent, immunitatem a civilibus muneribus non habent: sed ne cui eorum id, quod supra [56] vires sit, indicatur, ad Præsidis religionem pertinet, sive in civitatibus, sive in vicis primas literas magistri doceant.

De nave.

3. SCÆVOLA lib. 3. Regularum.

HIs qui naves marinas [57] fabricaverunt, & ad annonam Populi Romani præfuerint [58], non minores [59] quinquaginta millium modiorum, aut plures singulas non [60] minores decem millium modiorum, donec hæ naves navigant, aut aliæ in earum locum, muneris publici vacatio præstatur ob navem. Senatores [61] autem hanc vacationem habere non possunt: quod nec habere illis navem [62] ex Lege Julia repetundarum licet.

De his, qui Reipublicæ causa absfuerunt.

4. NERATIUS lib. 1. Membranarum.

TEmpus vacationis, quod [63] datur eis, qui Reipublicæ causa afuerunt [64], non ex eo die numerandum est, quo quis abesse desiit, sed cum quodam laxamento itineris: neque enim minus abesse Reipublicæ causa intelligendus est, qui adit negotium, vel ab eo revertitur. Si quis tamen plus justo temporis, aut itinere, aut in alio loco commoratus, consumpserit: ita ea interpretanda erit: ut ex eo tempore vacationis dies incipiat ei cedere, quo iter ex commodo [65] peragere potuisset.

De decurionatu.

5. MACER lib. 2. de Officio Præsidis.

A [66] decurionatu, quamvis hic quoque honor est, ad alium honorem nullam vacationem tribuendam, Ulpianus respondit.

De his, quæ extra ordinem imperantur.

6. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

HI qui muneris publici vacationem [67] habent [68], ad ea, quæ [69] extra ordinem imperantur, compelli non solent.

De veteranis.

7. IDEM lib. 36. Quæstionum.

A Muneribus [70], quæ [71] non patrimoniis [72] indicuntur, veterani post Optimi nostri Severi Augusti literas, perpetuo excusantur.

De ætate. De numero liberorum. 1. *De redemptoribus vectigalium.* 2. *De liberis veteranorum.* 3. *De collationibus extraordinariis, & his, quæ e lege fiunt.* 4. *De philosophis.* 5. *De eo, qui Romæ litigat.*

1 Extraordinariæ sunt hæ indictiones, quæ ad tempus ex improviso indicuntur, ut angariæ belli tempore, equi, muli, verhedi. 2 Agminales equi dicuntur, quod agmen exercitus sequantur, convehantque impedimenta, Galli *le bagage*, Græci ταγματικὸς ab iis diversi, quos iidem appellant ἀγελαίους, *Budæus.* id est, majores equos, qui & paraveredi & parafredi, ut in lege Bajuvariorum: Parafredos donent, aut ipsi vadant, ubi eis injunctum fuerit. Cujac. ad *tit. C. de cursu publico. lib.* 12. *tit.* 51. 3 Mulabus (liceat ita cum Prisciano loqui, *lib. 7. c. de dativo*). vid. *tit. C. de cursu publico & angariis*, ut & asinis utebantur ad cursum publicum. quod sustulisse Julianum Socrates scribit, 3. *c.* 1. Sic Armenii camelis utebantur inter equites, Herodian. 4. quin & bobus utebantur ad eundem cursum publicum, *l. 1. C. Theod. de cursu publico.* Carolum magnum iter fecisse junctis bobus & bubulco, rustico more agente, Eginartus scribit. vid. Cujac. ad *tit. C. de cursu publico.* 4 Verhedi publici equi cursuales, ταχυδρόμοι, Græci, ad *l. 8. C. de cursu publico. lib.* 12. *tit.* 51. publici, Procopius, 2. *de bello Persico.* sic dicti, quod vehant rhedas, Festus. sunt tamen etiam sine rhedis. De paraveredis alibi diximus. 5 Patrimonialia indicuntur etiam municipibus & incolis, *ut hic.* Imo & has indictiones extraordinarias præstant vel ipsæ Ecclesiæ. *l. neminem.* 11. *C. de sacrosanct. Eccles.* 6 Qui municipes & incolæ. *supr. ad municipalem.* 7 Id est, prout justum fuerit. *l. 22. in fin. supr. ad municipalem.* 8 Iotributiones, *Haloand.* de qua voce dixi ad *l. 6. in fin. supr. eodem. l. 22. in fin. supr. ad municipalem.* 9 Qui primipili honorem gessit. de quo dicam ad *tit. C. de primipilo.* 10 §. 29. J. *h. t. l. 7. l.* 10. J. *de vacat.* 11 Pontifices non excusantur a muneribus patrimonialibus, §. 29. J. *h. t.* adde *l.* 10. J. *de vacatione munerum.* ut nec Ecclesia, nec domus regia necessitatis tempore. *l. 21. C. de cursu publico. lib.* 12. *tit.* 51. 12 Inde originem forte habet & illud Gallorum, quod ipsi vocant *droict de Champart & Bourdelage:* de quo vide Molinæum *tit. 2. consuet. in pr. num.* 2. 13 Imo patrimonii tantum. *l. 8. C. de muner. patrimoniorum. lib.* 10. *tit.* 41. 14 Decaprotico, *vulg.* decaprotice Cotta *in dictione* hospitatura, δεκαπρωτίαι, εἰκοσαπρωτίαι. *Hal.* decaprotia, decemprimatus. *l. 1. §. 1. supr. h. t.* Icosaprotia, vigintiprimatus. 15 *l. 3. § 10. supr. h. t.* id est, decemprimi, ut & vigintiprimi: sic pentaproti, quinqueprimi. *l. 1. C. de privilegiis eorum qui in sacro palatio milit. lib.* 12. *tit.* 29. 16 Sunt viginti primi & *Icosaprotia* viginti primatus. Joann. Bello. *Ans.* 17 *Al.* oneribus. Græce ὑπὲρ τῶν ἀπόρων ut mixta sint, in quibus quis corporale ministerium præbere cogitur: ac præterea nonnihil ex bonis, ut est, qui pro defectorum oneribus fiscalia detrimenta resarcire tenetur: cujus periculo exacto exactio & distributio censuum fit. *l. 1. l. 3. §. decaprotos. supr. h. t. l. 2. C. de tyronibus. lib.* 12. *tit.* 44. Hæc munera patrimonialia sunt. 18 Trifariam dixit, ut plurifariam. *l. 5. §. 12. in fin.* J. *de jure immunitatis.* 19 In principio hujus legis. 20 Patrimonialium. 21 *l. 21. C. de cursu publico. lib.* 12. *tit.* 51. 22 Hospite. 23 §. 10. *supr. h. t.* 24 §. 24. *supr. h. t. l. 5. §. 10. §. 11.* J. *de jure immunitatis.* 25 Vide *l. 6. §. 2. supr. de excusat.* 26 *Al.* Rhetoribus. *l. 6. §. 2. supr. de excus. tut.* 27 *Al.* Hospitem. *l. 10. §. 2.* J. *de vacatione.* 28 Idem primus e fisco Rhetoribus salaria constituit, Suetonius, quod Cassiodorus Dimitiano adscribit. Idem dicitur de Alexandro Severo teste Lampridio. 29 *Libr. 10. C.* 44. 45. 46. 54. *Eclog.* 1. 30 Vacatio nec causam, nec legem habet: excusatio utique habet. 31 *Lib. 10. C. 47. & seq. ad fin.* 68. 32 *l. 33. §. 2. supr. de procuratorib. l. 9. supr. de doli mali & met. except. l. 13. in fin. supr. de publ. judiciis.* 33 *l. 1. §. 1. supr. quando appellandum. l. 13. in fin. supr. de decurionib. l. 7. C. de appellationib. l. 2. C. de decurionib. l. un. C. de vacatione publici muneris. lib.* 10. *tit.* 45. 34 *l. 79. supr. de jud.* 35 Inquietavit. *Hal.* 36 Ad rus colendum confugiens, ne muneribus civitatis fungatur, excusationem muneris non habet. 37 *l. 3. in fin. infr. de jure immunit.* vid. *l. un. C. qui numero tutel.* 38 Vide Cujac. *c. 27. de præscr. in fin.* 39 Vide *l. 18. §. 5. supr. de muner.* 40 *l. 8. supr. tit. prox.* 41 Creandis. *Hal.* 42 *l. 8. infr. h. t.* 43 Septuaginta quinque *Hal.* 44 Vide Brissonium *lib. 3. select. antiquit. c.* 11. & M. Vertranium *de jure liberorum c.* 18. Mod. 45 Honoribus munera plerumque cohærent. 46 *Inst. de excus. tut. in princ.* 47 Id etiam Senatus constituit Neronis temporibus. Tacit 15. 48 Defuncti liberi parentibus non prosunt ad excusationem, nisi in bello sint amissi. *l. ult.* J. *h. t.* 49 *l. 6. §. 4. supr tit prox. l. 5. C. de muner. patrimon. lib.* 10. *tit.* 41. 50 *l. 2. §. 3. supr. de excus. tut.* 51 *l. 7. §. 1. supr. de decur.* 52 V. *l. 5. infr. de jure immunit.* 53 *l. 18. §. 11. supr. tit. prox.* 54 Vide *l. 1. supr. de postulando. l. 2. §. 36.* ubi de Appio Claudio cæco. *supr. de origine juris.* 55 Literatores a Lampridio *in Alexandro Severo* sunt, qui pueros primas literas docent, *ut hic.* qui primis literis pueros imbuunt *l. 11. in fin. supr. de muner.* 56 *l. 4. §. 2. supr. de muner.* 57 Aliud in fluviatilibus navibus. 58 Præbuerint. *Hal.* 59 Navem non licuit etiam olim ex lege, lata a Quinto Claudio tribuno plebis, majorem trecentarum amphorarum habere. Liv. 21. 60 Nave Latinus civitatem Romanam accipiebat, si non minorem, quam decem millia modiorum navem fabricaverat, & Romam sex annis frumentum portaverat, ex Edicto D. Claudii. Ulpian 3. §. *ult.* 61 Navem senator habere prohibetur Lege Julia repetundarum. Cicero *Verrina* 2. idem in Præsidibus & procuratoribus Cæsaris, *l. 46. §. 2. supr. de jure fisci.* ratio est, ut quæstus ex prædatione cohibeantur. putat Cujacius, Lege Julia navium interdictarum modum definitum: nam senatoribus, fundos maritimos habentibus, ad fructus deportandos capacem navem in Italia habere licuit, & deportatis, ex Lege Augusti, non licuit habere, nisi naves actuarias [illegible], & onerariam unam, quæ non esset plusquam amphorarum mille. Coercetur adq[illegible]rendi & negotiandi libertas: nam & servos aut libertos ex eadem lege plusquam viginti: & in bonis, plusquam quingenta millia sestertium habere non poterant. Dion. 56. vid. Cujac. 6. *obs. 38. ubi tractat de his, qui naves habere non possunt.* 62 *l. 46. §. [illegible] supr de jure fisci.* 63 *l. 10. §. 3. supr. de excus. tut.* 64 Absunt, *Hal.* 65 Id est, commode. 66 *Subaudi*, adepto, gestoque. 67 Immunitatem. 68 A Principe. 69 *l. 8. §. 3.* J. *h. t. l. un. C. de vacatione publ. mun[illegible]. lib.* 10. *tit.* 45. 70 Muneribus civilibus, *vulgat. Hal. Hugo a Porta.* adde *l. un. in fin. supr. de veteranis.* 71 Munera, quæ patrimoniis non indicuntur, quæ p[illegible]tur? personalia. 72 *l. 2. §. 1. supr. de veteranis.*

8. IDEM

8. IDEM lib. 1. Responsorum.

IN honoribus delatis neque major annus [2] septuaginta, neque pater numero quinque liberorum excusatur. Sed in Asia sacerdotium [3] Provinciæ suscipere non coguntur numero liberorum quinque subnixi, quod Optimus Maximusque Princeps noster Severus Augustus decrevit, ac postea in cæteris [4] provinciis servandum esse constituit. §. 1. Non alios fisci vectigalium redemptores a muneribus civilibus, ac tutelis [5] excusari placuit, quam eos qui præsentes [6] negotium exercerent. §. 2. Vacationum privilegia non [7] [vetant] liberos veteranorum. §. 3. Qui muneris publici vacationem habet per magistratus [8], ex improviso collationes indictas recte recusat: eas [9] vero, quæ e lege fiunt, recusare non debet.

§. 4. Philosophis [10], qui se frequentes atque utiles per eandem studiorum sectam contendentibus præbent, tutelas [11], item munera sordida corporalia remitti placuit: non [12] ea quæ sumptibus expediuntur: etenim vere philosophantes pecuniam contemnunt [13], cujus retinendæ cupidine fictam [14] adseverationem detegunt.

§. 5. Qui maximos Principes appellavit, & causam propriam acturus Romam profectus est: quoad cognitio finem accipiat, ab honoribus, & civilibus muneribus apud suos excusatur.

De professoribus. 1. De negotiatoribus frumentariis.

9. PAULUS lib. 1. Responsorum.

EOs qui Romæ [15] profitentur, proinde [16] in patria sua excusari muneribus oportere, ac si in patria sua profiterentur. §. 1. Paulus respondit: privilegium, frumentariis [17] negotiatoribus concessum, etiam ad honores excusandos pertinere.

De oneribus patrimonialibus. 1. De corpore mensurarum frumenti. 2. De militibus & professoribus. 3. De paupertate & facultatibus auctis. 4. De defensoribus reipublicæ.

10. IDEM lib. 1. Sententiarum.

AB his oneribus, quæ possessionibus vel patrimonio indicuntur, nulla [18] privilegia præstant vacationem. §. 1. Corpus mensurarum [19] frumenti juxta annonam Urbis habent [20] vacationem: in provinciis non idem [21]. §. 2. Angariorum [22] præstatio, & recipiendi hospitis [23] necessitas, & militi & liberalium [24] artium professoribus [25] inter cætera remissa sunt. §. 3. Auctis [26] post appellationem medio tempore facultatibus paupertatis obtentu non excusantur. §. 4. Defensores [27] Reipublicæ ab honoribus & muneribus eodem tempore vacant.

De muneribus patrimonialibus.

11. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

SUnt munera, quæ rei [28] proprie cohærent: de quibus neque liberi, neque ætas, nec merita militiæ nec ullum aliud privilegium jure tribuit excusationem: ut [29] sit [30] prædiorum collatio [31], viæ sternendæ, angariarumve exhibitio, hospitis suscipiendi munus [32] (nam nec hujus quisquam excusationem, præter eos, quibus principali beneficio concessum est, habet), & si qua sunt præterea alia hujusmodi.

De legato. 1. De comitibus præsidum.

12. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

LEgato [33], qui publicum negotium tuitus sit, intra tempora vacationis præstituta rursum ejusdem negotii defensio mandari non potest. §. 1. Comites [34] Præsidum, & Proconsulum, Procuratorumve Cæsaris, a muneribus vel honoribus & tutelis [35] vacant.

De his qui operam dare ad judicandum non possunt. 1. De plena vel exiguiore vacatione. 2. De munere judicandi.

13. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

PRætor eos, quoscunque intelligit operam [36] dare non posse ad judicandum, pollicetur se excusaturum: forte quod in perpetuum quis operam dare non potest, quod in eam valetudinem [37] incidit, ut certum sit, eum civilia officia subire non posse, aut si alio morbo laboret, ut suis rebus superesse non possit, vel si quid [38] sacerdotium [39] nancti sint, ut discedere ab eo sine [40] religione non possint: nam & hi in perpetuum excusantur. §. 1. Dum genera tribuendæ muneris publici vacationis sunt: unum plenius, cum & militiæ datur, aliud exiguius, cum nudam muneris vacationem acceperint. §. 2. Qui autem non habet excusationem, etiam invitus [41] judicare cogitur. §. 3. Si post causam actam cœperit se excusare judex: si quidem privilegio, quod habuit ante [42], quam susciperet judicium, velit se excusare, nec [43] audiendus est: semel enim adgnoscendo [44] judicium, renunciat excusationi: quod si postea justa causa incidit, ut judex vel ad tempus excusetur: non debet in alium judicium transferri, si cum captione id futurum est alterutrius: tolerabilius denique est, interdum judicem, qui semel cognoverat, tantisper expectare, quam judici novo rem rursum judicandam committere.

De filio defuncto. 1. Ne cui duæ curæ operis eodem tempore imperentur.

14. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

AD excusationem munerum defunctus [45] filius non prosit [46], præterquam [47] in bello amissus. §. 1. Eodem tempore idem [48] duas curas operis [non] administrabit [49].

TIT. VI.

DE JURE [50] IMMUNITATIS [51].

De his, qui in navibus operantur. 1. De heredibus. 2. De descendentibus ex feminis.

1. ULPIANUS lib. 3. Opinionum.

QUi ob hoc tantum [52] in navibus sunt, ut in his agendi causa operarentur, nulla constitutione immunitatem a muneribus civilibus habent. §. 1. Personis [53] datæ immunitates heredibus non [54] relinquuntur. §. 2. Sed & generi [55] posterisque [56] datæ custoditæque, ad eos, qui ex fœminis nati sunt, non [57] pertinent.

De his, qui se adstrinxerunt, cum compelli non possent. 1. De impuberibus.

2. IDEM lib. 4. de Officio Proconsulis.

SI qui certa [58] conditione muneribus vel honoribus se adstrinxerunt, cum [59] alias compelli non possent inviti suscipere istum honorem: fides [60] eis servanda est conditioque, qua se ad munera sive honores applicari se passi sunt. §. 1. Impuberes [61] quamvis [62] necessitas penuriæ hominum cogat, ad honores non esse admittendos, rescripto ad Benidium [63] Rufum, Legatum Ciliciæ declaratur.

De ætate.

3. IDEM libro quinto.

MAjores septuaginta [64] annis a tutelis, & muneribus [personalibus] vacant, sed qui ingressus est septuagesimum annum, nondum [65]

1 *l. 2. §. 1. supr. h. t.* 2 Major annis septuaginta, *Hal.* major annis septuaginta quinque. *vulgat.* 3 Sacerdotia, quorum hic fit mentio, & in *l. 17. supr. tit. prox. l. un. C. de periculo successorum parentis. lib. 10. tit. 61. l. 8. C. de muner. patr. lib. 10. tit. 41.* munera fuerunt provincialia, quæ adipiscebantur, qui ludis præerant in honorem Deorum institutis cum sumptu aliquo: ἡ ἱερωσύνη τυγχάνει τὸ ἐπιτελεῖν τὰ κυνηγέσια. *Basil.* Sacerdos munerarius, qui ludis theatralibus præerat. Hujusmodi munus fuit Asiarchia, *ut hic. & l. 2. C. Theod. de expensis ludorum. Act. 19. vers. 30.* Euseb. 4. *c. 15. l. 1. C. de officio Comitis Orientis. l. 2. C. Theod. de expens. lud.* Syriarchia seu Antiochiæ Syriæ sacerdotium, *d. l. 1. d. l. 2. C. de cupressis. lib. 11. tit. 77. l. 2. C. Theod. de expens. lud. l. 1. C. de nat. lib. Nov. 89.* Bithymarchia, Cappadocarchia, *l. 6. §. 14. ff. de excus. tut.* Phœnicarchia, *l. 1. C. de nat. lib. Nov. 89. in fin.* vid. Cujac. 2. *observ.* 13. 4 Præter Asiam. 5 Vide quæ scripsi ad *l. 12. in fin. ff. h. t.* vid. *l. 8. C. de excus. tut.* 6 Qui per se negotium δι' ἑαυτῶν. *Basil.* 54. id est, suo nomine. Cujac. ad *l. un. C. de conductor. vectigal. fisc.* 7 Non spectant ad liberos, *vulg. Hal. Hugo a Porta.* Imo spectant. *l. 2. supr. de veteran.* 8 *l. 6. supr. h. t. l. un. C. de vacatione publici muneris. lib. 10. tit. 45.* 9 *l. un. C. de vacat. publici muneris. lib. 10. tit. 45.* 10 *l. 6. §. 5. §. 7. supr. de excus. tut.* 11 *d. §. 5.* 12 *l. 6. C. de muner. patrim. lib. 10. tit. 41. l. 8. C. de professor. & medicis. lib. 10. tit. 52.* Imo & ea. *l. ult. C. de profess.* 13 Paupertatem Philosophi quidam malam non putant: quinimo nonnulli pecuniam omnino contemnebant, & argento odium indicebant. Lactant. 6. *Inst.* 12. quid tutam pusillo animo paupertatem times, quam etiam vestri philosophi laudant: nihil hac tutius nihilque tranquillius esse testantur: hoc quod times, sollicitudinis portus est. Sen. 1. *epist.* 17. non est quod paupertas nos a philosophia removeat, ne egestas quidem. & *post*: licet ad philosophiam sine viatico pervenire. & *epist.* 18. Incipe cum paupertate habere commercium. *Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum Finge Deo,* nemo alius Deo dignus, quam qui opes contempsit. & Minucius *in Octavio*, loquens de Christianis: facultates, inquit, si utiles putaremus, a Deo posceremus; utique indulgere posset aliquantum, cujus est totum: sed nos contemnere malumus opes, quam continere. & *post*: quod corporis humani vitia sentimus & patimur, non est pœna, militia est. & *post*: ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur: sicque Christianus miser videri potest, non potest inveniri & Salvian. 2. *de Ecclesia*: impedimenta hæc sunt, non adjumenta, onera, non subsidia; possessione enim & usu opum non fulcitur religio, sed evertitur. 14 Ficta adseveratio dicitur, ut fictus cœlibatus, in *l. 18. C. ad l. Jul. de adult. l. 5. C. de donat. ante nupt.* 15 *l. 6. §. 11. supr. de excus. tut.* 16 Perinde. *vulg. Hal. d. §. 11. l. ult. supr. de interdict. & releg. l. 33. supr. ad municip. l. un. C. de mulier. & in quo loco. lib. 10. t. 62. Novell. 78.* 17 Facit *l. 5. supr. de muner.* 18 Itaque neque miles, neque Pontifex excusatur, *l. 18. §. 24. supr. de muner.* nec Ecclesia, neque mulier. *l. penult. C. de muner. patrim. lib. 10. tit. 41. l. un. C. de mulier. & in quo loco. lib. 10. t. 62.* 19 Mensorum, *Hal. Hugo a Porta.* vid. *l. [illegible]. C. de conduct. in publ. horreis. lib. 10. tit. 26. l. 26. supr. de excus. tut. l. 12. in fin. supr. de re milit.* Hi mensores Præfecto Urbis parebant. Erant autem in portubus Tiberinis horrea, & in his annonæ urbicæ. Inde mensores portuenses quibus junguntur caudicarii, id est, nautici frumentarii. *l. 1. C. Theodos. de canone frumen. Urbis Rom. l. 9. C. Theod. de suariis.* 20 Habet. 21 Item. 22 Angariarum *vulg. Hal.* vid. *C. de cursu publico.* 23 Vide *l. 18. §. 29. supr. de muner.* 24 *l. ult. in fin. supr. tit. prox.* 25 Professores & medici excusantur a metatis, id est, onere recipiendi hospitis, *l. ult. in fin. supr. de munerib. l. 8. C. de metatis. l. 6. C. de professorib. & medicis.* quod munus Modestinus ἐπισταθμίαν vocavit. 26 *l. 4. §. 1. supr. de munerib.* 27 Adde *l. 3. §. 15. supr. de munerib.* 28 Rei cohærentia, seu Realia munera omnes præstant. A realibus non excusat numerus liberorum, ætas, militia, nullum denique, licet sacerdotii privilegium. 29 Realium munerum exempla hæc, prædiorum collatio, viæ sternendæ, angariæ exhibitio, hospitis suscipiendi munus. 30 Ut est, *Hal.* sic Græci ὡς ἐν ἐπὶ τῶν δημοσίων. 54. *Eclog.* 5. *c.* 9. A muneribus, quæ rebus cohærent, nullum privilegium excusat, velut in fiscalibus &c. *legendum est.* 31 *Legendum ita videtur*, Prædiorum collatio viæ sternendæ &c. id est, ad viam sternendam. adde quæ scripsi ad *l. 27. §. 3. supr. de usufr.* 32 Græci metata appellant. *Eclog. ibid* Hospitis suscipiendi munus patrimoniale est. Hospitis, inquam, etiam militis. *l. 3. C. de muneribus patrim. l. 3. §. 14. l. ult. §. penultim. & ultim. supr. de muner. l. 1. C. de Episc. & clericis. C. de metatis. lib. 12. tit. 41. l. 6. §. 6. ff. de offic. Præsid.* 33 *l. 8. ff. de leg.* 34 *l. 6. supr. de offic. Præsid. l. 4. supr. de offic. adsessor. l. 41. § 2. supr. de excus. tut.* 35 Tutelas nominatim remitti oportere, hinc colligunt: & immunitate legibus concessa, tutelas remissas non censeri. *l. 8. §. 1. supr. h. t. l. non tantum. 17. §. eos. 2. supr. de excus. tut.* Capitolinus *in Gordiano.* Familiæ Gordiani senatus decrevit, ut a tutelis, & legationibus, & a publicis necessitatibus, nisi si vellent, posteri ejus semper vacarent. Eodem modo pecuniaria munera nominatim remitti oportet. 36 Operam dare judex dicitur, ut & arbiter, *l. 18. ff. de judiciis.* ubi dixi. 37 *l. 2. §. 7. supr. h. t. l. 18. §. 11. supr. de munerib.* 38 Vel si qui. *Haloand.* 39 *l. 2. supr. de in jus vocando. l. 18. supr. de procurat. l. 36. supr. de fideicomm. libert.* 40 Sacerdotes ab honoribus & muneribus civilibus excusationem habuisse, hæc vetus inscriptio ostendit: Veratio A. F. Pal. Qui cum privilegio sacerdotii Cœninensis munitus potuisset ab honoribus & muneribus excusari, præposito honore patriæ, honorem ædilitatis laudabiliter administravit. & Cicer. *in Lucullo*: sacerdotes deorum vacationem habere scribit. Cujac. ad *l. 1. C. de peric. suc.* 41 *l. 9. supr. de muneribus.* 42 *l. 5. §. 7. ff. de jure immun.* 43 *l. 74. supr. de judic.* 44 *l. 5. in fin. infr. titul. proxim.* 45 Tunc, cum pater ad munera nominatur. *l. 2. §. 3. supr. h. t. l. 18. supr. de excusat. tutor.* Pater ut excusetur numero liberorum, requiritur, ut liberi sint incolumes, ut sint cives, non capti ab hostibus, *l. 2. C. qui num. liber.* ut sint legitimi, non adoptivi, *l. 2. §. 2. supr. h. t.* ut nati sint. nam qui in utero sunt, non prosunt. 46 *Al.* non prodest. 47 2. Gell. 15. *l. 18. supr. de excus. tutor. Inst. de excus. in princ.* 48 *l. 1. in fin. ff. de oper. publ.* 49 Invitus scil.

50 De immunitate nemini concedenda, *L. 10. C. 25.* de immunitate Ecclesiarum, Cœmeterii, & rerum ad ea pertinentium. 3. *Decret.* 49. 51 Græci ἀλειτουργησίαν appellant. 54. *Eclog.* 2. vide *l. 5. §. 6. ff. h. t.* 52 Adde *l. 5. supr. de muner.* 53 Personalis immunitas ad heredem non transit. 54 *l. 28. in fin. ff. de legat. 2.* vid. *l. 1. §. 43. supr. de aqua quotid. l. 13. C. de excus. muner.* 55 Generi immunitas data, ad natos ex fœminis non pertinet. 56 Posteris data immunitas, ad eos, qui nati ex fœminis sunt, non pertinet. 57 *l. 4. ff. h. t. l. 13. supr. de muner.* Imo pertinent, *l. 116. l. 122. in fin. l. 163. in fin. l. 201. l. 220. ff. de verb. sign. l. 45. supr. de legat. 2. l. 16. supr. de testam. tut. l. ult. supr. ad SC. Trebell.* solve: ubi agitur de immunitatibus, filiæ non veniunt: in aliis, puta tutelis, legatis præstandis, contractibus, posterorum nomine filiæ continentur. vid. Tiraqu. *de retractu. §. 1. gl. 9. n. 243.* 58 *l. 2. C. de his, qui sponte.* 59 Sponte suscipit, qui invitus compelli non potest. 60 Fidem servare debet, qui quid suscepit. v. *l. 5. C. de obligat.* 61 Impubes ad honores non admittitur, etiamsi necessitas & penuria sit aliorum hominum. vid. *l. 8. supr. de muner.* 62 Necessitas non semper licitum facit, quod alias illicitum est. 63 Beridium. *Hal.* 64 Septuagenarius excusationem habet a muneribus personalibus, vide *l. 5. ff. h. t. l. 1. in fin. supr. de vacatione.* vide Cujac. *cap. 33. extr. de præscrip.* 65 Qui annum aliquem ingressus est, nondum egressus intelligitur.

egressus,

egreſſus, hac vacatione non utetur: quia non videtur major eſſe ſeptuaginta annis, qui annum agit ſeptuageſimum [1].

De poſteris.

4. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

IMmunitates generaliter tributæ eo jure, ut ad poſteros [2] transmitterentur, in perpetuum [3] ſuccedentibus [4] durant.

De ætate. 2. *De numero liberorum.* 3. *De negotiatoribus. De naviculariis, & eorum liberis, & libertis.* 7. *De vocato ad munera, priusquam excuſationem haberet.* 8. *De negotiatione.* 9. *De navicularia.* 10. *De publican.* 11. *De colonis Cæſaris.* 12. *De colleg. & corp.*

5. CALLISTRATUS lib. 1. de Cognitionibus.

SEmper in civitate noſtra [5] ſenectus [6] venerabilis [7] fuit: namque Majores noſtri pene eundem honorem [8] ſenibus quem magiſtratibus tribuebant. Circa munera quoque municipalia ſubeunda idem [9] honor ſenectuti tributus eſt. Sed eum qui in ſenectute locuples factus eſt, & ante nullo publico munere functus eſt, dici poteſt non eximi ab hoc onere privilegio ætatis: maxime ſi non tam corporis habeat vexationem, quam pecuniæ erogationem indicti muneris adminiſtratio: & ex ea ſit civitate, in qua non facile ſufficientes viri publicis muneribus inveniantur. §. 1. Legem quoque reſpici cujusque loci [10] oportet, an cum aliquas immunitates nominatim complecteretur, etiam de numero annorum in ea commemoretur: idque etiam colligi poteſt ex literis Divi Pii, quas emiſit ad *Ennium Proculum* Proconſulem Provinciæ Africæ. §. 2. Demonſtratur varie, nec abſciſſe [11], numerum liberorum ad excuſationem municipalium munerum prodeſſe, ex reſcriptis Divi Elvii Pertinacis: namque Silvio Candido in hæc verba reſcripſit: Εἰ καὶ μὴ πασῶν λειτουργιῶν ἀφίησιν τοὺς πατέρας ὁ τῶν τέκνων ἀριθμός [12]. ἀλλ' οὖν ἐπειδὴ ἑκκαίδεκα παῖδας ἔχειν διὰ τοῦ βιβλίου ἐδήλωσας, οὐκ ἔστιν ἄλογον ὥστε συγχωρῆσαι σχολάζειν τῇ παιδοτροφίᾳ καὶ ἀνεῖσθαί σε τῶν λειτουργιῶν· *id eſt, Etſi non ab omnibus muneribus dimittit patrem natorum numerus: tamen quia ſedecim* [13] *pueros habere te per libellum notificaſti: non eſt irrationabile, ut concedamus filiorum educatione remitti tibi munera* [14]. §. 3. Negotiatores qui annonam urbis adjuvant, item navicularii [15], qui annonæ urbis ſerviunt, immunitatem a muneribus publicis conſequuntur, quamdiu [16] in ejusmodi actu ſunt: *nam remuneranda pericula eorum, quin etiam & hortanda* [17] *præmiis, merito placuit*, ut qui peregre muneribus, & quidem publicis, cum periculo & labore fungentur, a domeſticis vexationibus, & ſumptibus liberentur: cum non ſit alienum dicere, etiam hos Reipub. cauſa, dum annonæ Urbis ſerviunt, abeſſe. §. 4. Immunitati quæ naviculariis præſtatur, certa [18] forma data eſt: quam immunitatem ipſi duntaxat habent, non [19] etiam liberis, aut libertis eorum præſtatur, idque Principalibus conſtitutionibus declaratur. §. 5. D. Hadrianus reſcripſit, immunitatem navium maritimarum [20] dumtaxat habere, qui Annonæ Urbis ſerviunt. §. 6. Licet in corpore [21] naviculariorum quis ſit, navem tamen vel naves non habeat, nec omnia ei congruant, quæ Principalibus Conſtitutionibus cauta ſint, non poterit privilegio naviculariis indulto uti: idque & Divi Fratres reſcripſerunt in hæc verba, Ἦσαν καὶ ἄλλοι τινὲς ἐπὶ προφάσει τῶν ναυκλήρων καὶ τὸν σῖτον καὶ ἔλαιον ἐμπορευομένων εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὄντων ἀτελῶν ἀξιοῦντες τὰς λειτουργίας [22] διαδιδράσκειν, μήτε ἐπιπλέοντες, μήτε τὸ πλεῖον μέρος τῆς οὐσίας, ἐν ταῖς ναυκληρίαις καὶ ταῖς ἐμπορίαις ἔχοντες, ἀφαιρεθήτω τῶν τοιούτων ἡ ἀτέλεια. *id eſt, Erant & alii quidam, qui ſub occaſione naviculariorum frumentum, & oleum inferentium in Romani Populi forum, & ideo immunium poſtulabant ſe ſubtrahere: qui neque navigabant, neque maximam patrimonii partem in re nautica, & mercibus habebant, auferatur hujusmodi hominum immunitas.*

§. 7. Hoc circa vacationes dicendum eſt, ut ſi ante quis ad munera municipalia vocatus ſit, quam negotiari inciperet, vel ante [23] quam in collegium adſumeretur, quod [24] immunitatem pariat, vel antequam ſeptuagenarius fieret, vel antequam publice profiteretur, vel antequam liberos ſuſciperet, compellatur ad honorem gerendum. §. 8. Negotiatio pro [25] incremento facultatum exercenda eſt: alioquin ſi quis majore [26] pecuniæ ſuæ parte negotiationem exercebit, rurſus locuples factus in eadem quantitate negotiationis perſeveraverit, tenebitur muneribus, ſicuti locupletes, qui modica pecunia comparatis navibus, muneribus ſe publicis ſubtrahere tentant: idque ita obſervandum epiſtola Divi *Hadriani* ſcripta eſt. §. 9. Divus quoque Pius reſcripſit, ut quotiens de aliquo naviculario quæratur, illud excutiatur, an effugiendorum munerum cauſa imaginem [27] navicularii induat.

§. 10. Conductores etiam vectigalium fiſci, neceſſitate ſubeundorum municipalium munerum non [28] obſtringuntur: idque ita obſervandum Divi Fratres reſcripſerunt. Ex quo Principali Reſcripto intelligi poteſt, non [29] honori conductorum datum, ne compellantur ad munera municipalia, ſed ne extenuentur facultates eorum, quæ ſubſignatæ ſint fiſco. Unde ſubſiſti poteſt, an prohibendi ſint a Præſide, vel Procuratore Cæſaris, etiam ſi ultro [30] ſe offerant municipalibus muneribus, quod propius eſt defendere, niſi ſi paria [31] fiſco feciſſe dicantur. §. 11. Coloni [32] quoque Cæſaris a muneribus [municipalibus] liberantur [33], ut idoniores prædiis fiſcalibus habeantur. §. 12. Quibusdam [34] collegiis vel corporibus, quibus jus coeundi lege permiſſum eſt, immunitas tribuitur: ſcilicet eis collegiis vel corporibus, in quibus artificii [35] ſui cauſa unusquisque adſumitur: ut fabrorum corpus eſt, & ſi qua eandem rationem originis habent, id eſt, idcirco inſtituta ſunt, ut neceſſariam operam publicis utilitatibus exhiberent. Nec omnibus promiſcue, qui adſumpti ſunt in his collegiis, immunitas datur: ſed artificibus [36] duntaxat. Nec ab omni ætate alligi [37] poſſunt, ut Divo Pio placuit: qui reprobavit prolixæ vel imbecillæ [38] admodum ætatis homines. Sed ne quidem eos qui augeant facultates, & munera civitatum ſuſtinere poſſunt, privilegiis, quæ tenuioribus per collegia diſtributis conceſſa ſunt, uti poſſe, plurifariam [39] conſtitutum eſt. §. 13. Eos, qui in corporibus allecti ſunt, quæ immunitatem præbent [40] naviculariorum, ſi [41] honorem decurionatus agnoverint, compellendos ſubire publica munera, accepi: idque etiam confirmatum videtur Reſcripto Divi Pertinacis.

De his qui ob munerum graviorum conditionem vacationem aliquam habent.

6. TARRUNTENUS [42] PATERNUS lib. 1. Militarium.

QUibusdam aliquam vacationem munerum graviorum [43] conditio tribuit: ut [44] ſunt [45] menſores [46], optio [47], valetudinarii [48], medici [49], capſarii [50], [&] artifices, & qui foſſam [51] faciunt, veterinarii [52], architectus, gubernatores, naupegi [53], balliſtrarii [54], ſpecularii [55], fabri ſagittarii, ærarii [56], bucularum [57] ſtructores [58], carpentarii [59],

1 Niſi alia ſit conſuetudo: nam in Syria anni 65. excuſationem præſtant. *l.* 3. ℨ. *de cenſib.* 2 Poſteris alicujus data immunitas non extinguitur durantibus poſteris: eo tamen nomine non comprehenduntur ex fœminis nati. *l.* 1. *in fin. ſupr. h. t. l.* 13. *ſupr. de munerib.* 3 Succeduntne ii, qui ante impetratam immunitatem nati ſunt? vide Hotoman 2. *Illuſtr.* 4 Cui nulla definita eſt ætas, nullusque terminus, ut in cæteris ætatibus, Cicer. *de ſenect.* 2. Alciat. 10. *Parer.* 10. Infantia, ſeptimo anno: pueritia duodecimo in fœminis, 14. in maſculis: adoleſcentia, ſive pubertas 25. Juventus 46. Inde ſenectus. 5 Apud Lacedæmonios. Gell. 2. *Noct. Att.* 15. & Cicer. 2. *de ſenect.* Lacedæmone eſſe honeſtum domicilium ſenectuti: nusquam enim tantum ætati tribuitur, nusquam eſt ſenectus honoratior. 6 Senectus ut juventutem ſequitur. *l.* 69. *in fin. ſupr. de leg.* 3. aut, ut Seneca ait, adoleſcentiam: ita mors ipſa ſenectutem ſequitur. 4. *Epiſtol.* 30. 7 Et privilegiis digna. *l.* 34. *in fin. ſupr. de uſu & uſufr. legato.* 8 Seni quæ debetur reverentia conſiſtit aſſurgendo. Cicero 1. *de Inven.* Juvenal. *Satyr.* 13. *ibi. credebant hoc grande nefas.* Cicer. *de ſenectute.* aut loco dando, aut cedendo, vel ut Ariſtot. ait. ἐν τῇ ὑπαναστάσει, καὶ καταλίψει, & domum deducendo, ac reducendo, vel ut Plato ait 6. *de legibus*, ἔργοις, καὶ ἔπεσι, Gell. 2. *Noct.* 15. Apud antiquiſſimos Romanorum neque generi, neque pecuniæ præſtantior honos tribui, quam ætati, ſolitus, majoresque a minoribus colebantur ad Deum prope, & parentum vicem atque in omni loco inque omni ſpecie honoris, priores potioresque habiti. A convivio ſeniores a minoribus domum reducebantur. Poſtea ſeni antelatus eſt, qui plures liberos habebat &c. 9 Senes honoris cauſa vacationem habent. 54 *Ecl.* 6. *c.* 4. *l.* 2. *in fin. l.* 11. *ſupr. de decur. l.* 3. §. 6. *ſupr. de munerib. l.* 2. §. 7. *ſupr. de vacatione. l.* 10. *C. de decurion.* addamus eos puniri mitius. *l.* 2. *in fin. ſupr. de termino moto. l.* 6. *ſupr. ad leg. Jul. peculatus.* Inviti non coguntur dicere teſtimonium. *l.* 8. *ſupr. de teſtib.* teſtamenti faciendi facultate non privantur. *l.* 3. *C. qui teſtamenta.* nonnunquam noſtra intereſt potius a ſene quam a juvene manumitti. *l.* 15. *in fin. ſupr. de fideicommiſſ. libert.* ſi de tabulis teſtamenti deponendis agitur, ſenior ſemper præfertur. *l. ult. ſupr. de fide inſtr.* relicta ad alimentum ætatis ſenilis ad honorem civitatis pertinere dicuntur. *l. ult. ſupr. de legat.* 1. ſenioribus liberis parentes ſolent claves, & annulum cuſtodiæ cauſa relinquere. *l.* 77. §. 21. *ſupr. de leg.* 2. 10 Conſuetudo cujusque loci inſpicitur. *l.* 11. *in fin. ſupr. de decur.* 11 Seu præciſe *l.* 1. *in fin. ſupr. ut legator.* 12 Ἀριθμὸς ἀνεῖται. *Hal.* 13 Nota de ſexdecim liberorum parente. *l.* 24. *C. de decur.* 14 Etiam patrimonialia: dixi ad Titul. *C. de his qui numero liberor.* ubi plenius exponitur, quot liberi a quibus muneribus excuſarent. 15 §. 4. ℨ. *h. t.* 16 Imo in quinquennium. *l.* 5. *ſupr. de munerib.* 17 Adhortanda præmiis. *Hal.* Cic. 3. *de Nat.* nec domus nec reſpublica ratione quadam, & diſciplina deſignata videtur, ſi in ea nec recte factis *præmia* extent ulla, nec ſupplicia peccatis, & *in Bruto*, Solon dicebat rempublicam duabus rebus contineri, præmio, & pœna. 18 *l.* 17. §. *pen. ſupr. de excuſ. tut.* 19 *l.* 3. §. 6. *ſupr. l. ult. C. de munerib.* 20 Naves maritimæ. *l.* 3. *ſupr. de vacatione.* ſunt enim aliæ fluviatiles. *l.* 1. §. 6. *ſupr. de exercit.* 21 Naviculariorum corpus, & collegium licitum. § *ult.* ℨ. *h. t. l.* 1. *ſupr. quod cujuscunque.* 22 Λειτουργία publicum munus Græcis. Populum Plutarchus *in Romulo*, ut & curiam λεῖτον vocat *Herodotus.* Munere publico etiam funguntur, qui ſacris rebus vacant. Hinc illud Lucæ 1. *verſ.* 23. ὡς ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, & *Act.* 13. *v.* 2. λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ κυρίῳ. Inde ἑσπερινὴ λειτουργία. Theod. 4. *hiſt. Eccleſ.* 1. veſpertinæ precationes, ac ne hi quidem ſoli λειτουργοί, ſed etiam magiſtratus λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσιν. *Rom.* 13. *v.* 6. & flamma & ignis Dei λειτουργοὶ dicuntur. *Heb.* 1. *verſ.* 7. καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ· quin & dominus ipſe Pontifex noſter τῶν ἁγίων λειτουργὸς dicitur. *Hebr.* 8. *verſ.* 2. vocabulo Liturgiæ, *Miſſa* etiam ſignificatur, de qua dicam *Novell.* 7. *c.* 11. *Novell.* 120. 133. 23 Adde *l.* 13. §. *ult. ſupr. tit. prox.* 24 Nota cauſas immunitatis: certo collegio adſcriptum eſſe, anni ſeptuaginta, publica profeſſio, πολυπαιδία. 25 *l.* 4. §. 1. ℨ. *de munerib.* Bartolus inde vult numerum canonicorum augeri pro incremento reditus Eccleſiæ. 26 Adde *l.* 5. ℨ. *de muner.* 27 Adde *l.* 4. *in fin.* ℨ. *de muner.* 28 Vide quæ ſcripſi ad *l. unicam C. ne tutor, vel curator vectigal. conducat.* 29 *l.* 15. §. 10. ℨ. *de excuſ. tutor. l.* 8. *C. h. t.* 30 *l.* 25. *ſupr. de procur.* 31 Nec ſunt tamquam eum rationibus domini paria facere, 1. Columella 8. non feci paria 7. Plin. *Epiſt.* 19. Idem *in panegyrico*, pro munere tanto paria accipiendo feciſti. & *alibi*, influentibus negotiis paria feciſti. adde *l.* 40. §. *ult. ſupr. de ſtatulib.* ſic dicimus parem rationem facere, *l.* [illegible] §. *ult. ſupr. de doli mali & met. except.* par ratio, *l.* 22. *ſupr. de manu. teſt.* & pariare, *l.* 4. [illegible] *ſupr. de manum.* pariationes, *l. ult.* §. 3. *ſupr. de cond. indeb.* pariator, *l.* 81. *ſupr. de cond. & demonſt.* 32 *l. ult.* §. 1. *ſupr. ad municip.* 33 Imo non liberantur, *l.* 8. *C. de excuſ. tut.* 34 *l.* 1. *ſupr. quod cujuscunque.* 35 *l.* 1. *l.* 2. *C. de excuſ. artificum. lib.* 10. *tit.* 64. 36 Vide *l.* 9. *C. de ſacroſ. Eccleſ.* 37 *Al.* adlegi. 38 Imbecillæ. *Hal.* imbecillis. *Vulg.* 39 Plurifariam dixit, ut alibi trifariam, *l. ult.* §. 28. *ſupr. de muner.* & quadrifariter, *l.* 10. §. 4. *ſupr. de gradibus.* plurifariam vero idem quod multifariam πολυμερῶς, ſic enim vertit vetus interpres Epiſt. ad *Hebr. c.* 1. 40 Ut naviculariorum. *l.* 9. *in fin. ſupr. de decur.* 41 Immunitatem amittit qui decurionatum agnovit, *l.* 13. *in fin. ſupr. tit. prox. l.* 1. *l.* 2. *C. de his, qui ſponte publica munera. l.* 10. *tit.* 43. qui partem decurionatus, veluti honorem aliquem municipalem, non item, *l.* 1. *C. de his, qui ſponte publica munera. l.* 10. *tit.* 43. 42 Aurelius Arcadius libro ſingulari de muneribus civilibus. *Hal.* alias T. Arruntenus: hic forte legendum Præfectus Prætorio ſub Antoninis, quem T. Aruntenum Vegetius ſcribit diligentiſſimum aſſertorem juris militaris. 43 Gravior. *Hal.* 44 Hi omnes qui ſequuntur, non ſunt promiſcui vulgi artifices, ſed, ut docet hujus legis inſcriptio, militiæ & exercitus artifices: quales permulti exercitum ſequebantur. 45 Adde huic legi *l.* 1. *C. de excuſ. artific. l.* 10. *tit.* 64. 46 Menſores hic ſunt frumentarii, de quibus dixi ad *l.* 18. §. 5. *ſupr. de vacatione.* vel qui in caſtris dimetiuntur ad podiſmum, (podiſmus eſt dimenſio pedibus facta) loca in quibus milites tentoria figant. 2. *Vitr.* 7. Leo *in lev.* [illegible] *c.* 7. μέτρησις δὲ λέγονται οἱ τὰ φόσσατα μετροῦντες &c. 47 Optio eſt adjutor. adde Feſtum *in optio*, & *l.* 6. *ſupr. de bon. damn.* Hinc auxilia fœderatorum optiones dicuntur in *l. ult. C. de locato.* in re vero militari is eſt, quem decurio, aut centurio optat ſibi miniſtrum, quo facilius obeat munia publica: qui olim accenſus dicebatur. Feſtus. Varro 1. *de lingua*, præſertim dum ægritudine tenebatur. 2. *Vitruv.* 7. optiones igitur, ſunt adjutores militum gradu antecedentium, ſive dignorum, ac priorum, quibus reſpondent, quos Galli *Gentars* appellant, erant etiam optiones in fabricis militaribus. Plautus *in Aſinaria act.* 1. *ſc.* 1. tibi optionem ſumito Leonida, fabricare quid vis. Hinc optio fabricæ. Veget. 10. quin & ducibus & delegatoribus annonæ, qui & legitarii, Galli, *Commiſſaires des vivres*, adjungebantur optiones, vel opinatores. *l.* 7. *C. de exact. tribut. l.* 10. *tit.* 19. *Nov.* 130. per quos erogabantur annonæ militares, *l.* 9. *C. de jure fiſci. l.* 7. *C. de exact. tribut. l.* 10. *tit.* 19. hinc optio militum, diviſio annonæ *Nov.* 130. *l.* 1. § 2. *ſupr. de mun.* Galli *Clers des vivres.* Interdum etiam optiones vocantur præpoſiti carcerum, *l.* 6. *ſupr. de bon. damn.* hinc Ambroſio optiones carcerum, de quibus vide Cujac. 6. *obs.* 33. 48 Valetudinarii Medici, Budæus ita conjunctim legere videtur, ſunt, qui valetudine affectos curant οἱ νοσοκόμοι, ad officium Præſidis caſtrorum pertinebat expenſas dare Medicis, 2. Veget. 10. Ferrandus 1. *Explicat.* 52. valetudinarios interpretatur ipſos, ut *l.* 12. *in fin. ſupr. de re militari*, ut & Celſus *lib.* 3. unde valetudinarium locus in quo infirmi, Colum. 11. 12. Tacit. *de orat.* 49 *l.* 33. § 2. *ſupr. ex quibus cauſis majores.* 50 Capſarii ſuntne capſarum artifices? nam alio ſenſu accipiuntur in *l.* 3. *in fin. ſupr. de off. præf. vigil.* pro veſtimentorum cuſtodibus & librorum portatoribus in *l.* 13. *ſupr. de manu. vind.* Suet. *Nerone* 36. Juven. *Satyr.* 10. Certe Vegetius principalium militum nomina percenſens 2. *c.* 7. meminit librariorum, qui in libros referebant rationes ad milites pertinentes, librariorum etiam meminit hæc lex ℨ. *h. t.* 51 Foſſores, Galli *pionniers, vaſtadours.* adde 6. *Veget.* 10. 52 6. Colum. 8. κτηνιάτροι, mulomedici ἱππιατροί, vide *l.* 1. *C. de excuſ. artific. l.* 10. *t.* 64. iidem ſoleas equis affigunt. veterina eſt jumentum, a vehendo, vel quod ad ventrem onus relegatum gerat. Feſtus *in voce veterinum.* 53 Naupegii, *Vulg.* fabricatores navium. 54 Baliſtarii *Vulg. Hal.* Baliſta genus tormenti bellici. 2. *Veget.* 10. cujus deſcriptionem vide apud Ammian. 23. *poſt principium.* 10. *Vitr.* 16. 55 Hæc vox deeſt in vulgata. Specularii videntur eſſe, qui a Vegetio dicuntur cuniculari. 2. *Veget.* 11. *in fin.* ſpeculariorum meminit *l.* [illegible] *C. de excuſ. artif. l.* 10. *tit.* 64. ſed alio ſenſu. 56 *l. ult. C. de excuſ. artif. l.* 10. *tit.* 64. χαλκεῖς Græci appellant excuſores. Quint. 2. *Inſt. ult.* 57 Bucularii ſtructores, *Vulg.* bractearii ſtructores, *Haloand.* utroubique ergo diverſi ſtructoribus, bucularii, vel bracteari. Turneb. 9. *adverſ.* 16. legit buccularios, quos interpretatur galearum ſtructores, eſt enim buccula pars galeæ, alii tamen volunt eſſe buccæ tegumentum, *muſelière.* In lexico B. Germani Buccula παραγνάθις ὀμφαλός: alii volunt eſſe inſtrumentum [illegible] quo ſaccula conditur catapultis exercendis parata. Turnebi opinionem confirmo *l.* 1. [illegible] *Theod. de fabricenſ.* [illegible] cum ſeni per tricenos dies ex ære tam apud Antiochiam quam apud Conſtantinopolim a ſingulis Barbaricariis caſſides, ſed & bucculæ tegerentur, octo vero apud Antiochiam caſſidas, totidem bucculis per menſes 30. & tegerent argento, & deaurarent. Juven. *Sat.* 10. Lorica & fracta de caſſide buccula pendent. De Buccellariis alibi [illegible] Porro Alciatus legit hic *Buccellarios.* 58 Structores, ædificatores, *l.* 1. *C. de excuſ. artif. lib.* 10. *tit.* 64. Cic. 2. *ad Q. Fratrem* 4. Inſtructores. Veget. 2. *c.* 11. Ars ſtructoria, οἰκοδομική, τεκτονική, ſtructorum miniſtri ſunt λιθολκοί, λιθουργοί, λατόμοι, veſtiarii, lapicidæ, ſcalptores. 59 *de l.* 1. *C. de excuſ. artif. l.* 10. *tit.* 64. 2. Veget. 11.

ſcandularii [1], gladiatores [2], aquilices [3], tubarii [4], cornuarii [5], arcuarii [6], plumbarii [7], ferrarii, lapidarii, & hi qui calcem cocunt [8], & qui ſylvam infindunt [9], qui carbonem [10] cædunt, ac torrent: in eodem numero haberi ſolent lanii venatores [11], victimarii [12], & optio [13] fabricæ, & qui ægris [14] præſto ſunt, librarii quoque qui [15] docere poſſint, & horreorum librarii [16], [& librarii] depoſitorum [17], & librarii caducorum [18], & adjutores cornicularioram [19], & ſtratores [20], & polliones [21], & cuſtodes armorum & præco, & bocinator [22]: hi igitur omnes inter immunes habentur.

TIT. VII.
DE [23] LEGATIONIBUS [24].

De legatione deſerta.

1. ULPIANUS lib. 8. ad Maſſurium Sabinum.

LEgatus municipalis, ſi deſeruerit [25] legationem, pœna adficiatur extraordinaria, motus ordine, ut plerumque ſolet.

De poſtulatione contra rempubl. cujus eſt legatus. 1. De quæſtione, an ſit legatio deſerta. 2. An ceſſatio unius legati noceat alii. 3. De legativo.

2. IDEM lib. 2. Opinionum.

LEgatus contra Rempublicam cujus legatus eſt, per alium [26] a Principe quid poſtulare poteſt. §. 1. Utrum quis deſeruerit [27] legationem, an ex neceſſaria cauſa moram paſſus ſit, ordini patriæ ſuæ probare debet. §. 2. Ceſſatio unius legati ei qui munus, ut oportet, obiit, non nocet. §. 3. His qui non gratuitam legationem ſuſceperunt, legativum [28] ex forma reſtituatur.

An in legatum actio detur.

3. AFRICANUS lib. 3. [29] Quæſtionum.

CUm quæritur, an in eum qui in legatione ſit, actio dari debeat: non tam intereſt, ubi quis aut crediderit, aut dari ſtipulatus ſit, quam illud, an id actum ſit, ut legationis [30] tempore ſolveretur.

De debitore reipublicæ. 1. De his qui poſtulare non poſſunt. 2. De debitore fiſci. 3. De accuſatore. 4. De vicariis. 5. De ordine. 6. De numero legatorum.

4. MARCIANUS lib. 12. Inſtitutionum.

SCiendum eſt, debitorem Reipublicæ legatione fungi non poſſe: & ita Divus Pius *Claudio Saturnino* & *Fauſtino* reſcripſit. §. 1. Sed & eos [31], quibus jus poſtulandi non eſt, legatione fungi non poſſe, & ideo [32] arena [33] miſſum, non jure legatum eſſe [miſſum] Divi *Severus* & *Antoninus* reſcripſerunt. §. 2. Debitores autem fiſci non prohibentur legatione fungi. §. 3. Si accuſatio alicujus publice inſtituta ſit: non eſt compellendus accuſator ad eum legationem ſuſcipere, qui ſe amicum vel domeſticum dicit ejus, qui accuſatur, & ita Divi fratres *Æmilio Rufo* reſcripſerunt. §. 4. Legati vicarios dare non alios poſſunt, niſi filios ſuos. §. 5. Ordine [34] unuſquiſque munere legationis fungi cogitur: & non alius compellendus eſt munere legationis fungi, quam ſi priores qui in curiam lecti ſunt, functi ſint. † Sed ſi legatio de primoribus [35] viris deſideret perſonas, & qui ordine vocantur, inferiores ſint, non [36] eſſe obſervandum ordinem D. Hadrianus ad *Clazomenios* reſcripſit.

§. 6. Præcipitur autem edicto Divi Veſpaſiani omnibus civitatibus, ne plures, quam ternos [37] legatos mittant.

Quod tempus legato proſit. 1. Si non conſtet legatus ſit, necne.

5. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

LEgato tempus prodeſt, ex quo legatus creatus eſt, non ex quo Romam venit. §. 1. Sed ſi [38] non conſtat legatus ſit, an non? Romæ Prætor de hoc cognoſcit.

An propter legationem patris filius vacet.

6. ULPIANUS lib. 5. de Officio Proconſulis.

FIlio propter [39] patrem legationis vacatio ne concedatur, Imperator noſter cum patre *Claudio Calliſto* reſcripſit in hæc verba: *Quod deſideras, ut propter legationem patris tui a legatione tu vaces, in intervallis [40] honorum, qui ſumptum habent, recte obſervatur: in impendiis legationum, quæ ſolo [41] miniſterio obeuntur, diverſa cauſa eſt.*

De patre per filium legatione functo.

7. PAPINIANUS lib. 1. Reſponſorum.

FIlius decurio pro [42] patre legationis officium ſuſcepit: ea res filium, quo minus ordine ſuo legatus proficiſcatur, non excuſat: pater tamen biennii vacationem vindicare poterit: quia per filium legatione functus videtur.

De his qui legatione functi ſunt. 2. Quibus negotiis legati interponere ſe non debent.

8. PAULUS lib. 1. Reſponſorum.

PAulus reſpondit, eum qui legatione functus eſt, intra tempora vacationis præfinita non [43] oportere compelli rurſum ad defendendum publicum negotium, etiam ſi de eadem cauſa litigetur.

§. 1. Imperatores Antoninus & Severus Auguſti *Germano Silvano*: legatione functis biennii vacatio conceditur. Nec intereſt, utrum legatio in Urbe, an in Provincia agentibus nobis mandata ſit. §. 2. Paulus reſpondit, eum [44] qui legatione fungitur, neque alienis [45], neque propriis negotiis ſe interponere debere: in qua cauſa non videri eum quoque contineri, qui cum amico ſuo Prætore gra tis conſilium participat.

An legatus agere poſſit.

9. IDEM lib. 3. Reſponſorum.

PAulus reſpondit, de eo [46] damno, quod legationis tempore legatus paſſus eſt, poſſe eum etiam legationis tempore experiri.

1. De eo qui in legatione mortuus eſt.

10. IDEM lib. 1. Sententiarum.

LEgatus, antequam officio legationis functus ſit, in rem ſuam nihil agere poteſt, exceptis his quæ ad injuriam ejus, vel damnum parata ſunt. §. 1. Si quis in munere legationis, antequam ad patriam revertatur, deceſſit [47], ſumptus qui proficiſcenti ſunt dati, non reſtituuntur [48].

De legatione abſenti injuncta.

11. IDEM lib. ſingul. de jure Libellorum.

SI abſenti [49] injuncta eſt legatio, eamque gratuitam ſuſcepit: poteſt quis & per alium legationem mittere. §. 1. Qui legationis officio fungitur, licet ſuum negotium curare non poteſt: Magnus tamen *Antoninus* permiſit ei pupillæ nomine & inſtruere [50] & defendere cauſam, licet legationi, quam ſuſcepit, nondum renuntiaverit: præcipue cum Principem officii ipſius abſentem eſſe dicebat.

De emptione.

12. SCÆVOLA lib. 1. Digeſtorum.

LEgatus creatus a patria ſua, ſuſcepta legatione, in Urbem Romam venit, & nondum perfecta legatione, domum, quæ erat in ipſius civitate Nicopoli emit. *Quæſitum* eſt, an in Senatusconſultum inciderit, quo [51] prohibentur legati ante perfectam legationem negotiis vel privatis rebus obſtringi? *Reſpondit*, non videri teneri.

De vicario.

13. PAPINIANUS lib. 1. Reſponſorum.

VIcarius [52] alieni muneris voluntate [53] ſua datus, ordine ſuo legationem ſuſcipere non admiſſa biennii præſcriptione cogetur.

De libera legatione.

14. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum Prætoris.

QUi libera [54] legatione abeſt, non videtur Reipublicæ cauſa abeſſe: hic enim non publici commodi cauſa, ſed [55] ſui abeſt.

1 Scandularii, qui e ſcandulis hyberna contegebant. Scindulæ (Scindulas appellat a ſcindendo Iſidorus 7. c. 3. & 19. c. 19.) tabulæ ſunt ligneæ a ſcandendo dictæ, quæ vicem tegularum præſtant, aptiſſime autem fiunt e quercu, vel glandiferis 16. *Plin.* 10. de ſcandulariis intellexit Vegetius 2. c. 11. habent, inquit, fabros lignarios, inſtructores, carpentarios, ferrarios, pictores (lege πηκτὸς *ex l. ult. C. de excuſ. artific. l. 10. tit. 64.*) reliquoſque artifices ad hybernorum ædificia fabricanda. 2 Gladiatores non ſunt μονομάχοι, qui a laniſtis inſtituebantur, ſed μαχαιροποιοὶ, id eſt, gladiorum artifices, Bud. *hic.* Lipſius 1. *Saturn.* 7. *in fin.* hic fatetur gladiatoris vocabulum proprie uſurpari, ſed parum uſitate: Demoſthenes Machæropii filius fuit. Suid. *in Demoſthen.* Gloſſis μαχαιροποιὸς cultellarius. 3 Aquileges. *Hugo a Porta. Bud.* inde pars aquilegii, 31. *Plin.* 3. Aquilices ab aquis eliciendis, ut aquælicium, quod magna ſiccitate fieri ſolet. Tertullianus gentes irridens *in Apologet. c.* 20. Aquilicia Jovi immolatis, nudipedalia populo denuntiatis, & *adverſus Marcionem*: nec ſtatim aquilicem & agricolam ſe Deus repromiſit. ſic imbrices ab imbribus ciendis. Imbricitor, Ennius 17. *Anna.* ſpiritus Auſtri imbricitor, & Elices, id eſt, Sulci aquarii 2. *Colum.* 8 vide *l.* 1. §. 9. ſ. *de aqua & aquæ pluv.* & Jupiter Elicius Ovid. 1. *Faſt.* aquilices fere iidem ac libratores, *l. ult. C. de excuſ. artif. l.* 10 *tit.* 64. 4 Tribularii, Turneb. 9. *adverſ.* 16. qui tribulos & murices faciunt, quibus equorum configantur pedes; idem tamen vocem *tubarii* probat, *ibid.* Tubarii ſunt tubarum opifices, a tibicine diverſi: Tubularii meminit Ammianus *l.* 28. *circa pr.* (quæ vox non a tubulis, quid enim tubulorum opifici cum præſide?) ſed a tuba deducitur, niſi malis indem legere tabulario præſidialis officii.
5 Cornuarii, qui cornua militaria conficiunt. Cornu militare ex uris agreſtibus fit, tuba directa eſt: buccina in ſemetipſum in circulo æreo flectitur. 2. *Veget.* 5. inde æs curvum dicitur. *Veget.* 2. c. 7. Cornuarius autem non idem eſt, quod cornicen, qui olim æneator, qui committendum prælium monet, ſic enim legendum puto apud Veget. 2. c. 7 *in fin.* nec enim tubæ prælium committere ſolent, ſed committendum monere.
6 Arcuum opifices arcarii. *Vulg. l. ult. C. de excuſ. artif. l.* 10. *tit.* 64. 8 Coquunt, *Hal.* 9 Incidunt, *Vulg. Hal.* 10 Arborem, *Vulg.* 11 Venatoribus immunitas data eſt, *ut hic*: venatoribus, inquam, militibus: hic enim agitur de re militari, & militibus, venatores milites non ſunt munifici. Cæteri venatores qui provinciam feris purgant, non ideo a civilibus muneribus excuſantur, *l. venatorib.* 6. *C. de excuſ. muner. l.* 10. *tit.* 47. 12 Ii victimas in exercitu cædebant. *Bud.* vel potius vendebant. 1. *Valer.* 1. 13 Id eſt, adjutores præfecti fabrorum, de quo vide Veget. 11. fabrica eſt locus in quo arma conficiunt, ὁπλοποιΐαι. *Nov.* 85. Galli *Arſenaux*, hinc Fabricenſes, qui in fabricis operantur, vide *tit. C. de Fabricenſibus. l.* 11. *tit.* 9. 14 Medici *ſupr. eodem.* 2. *Veget.* 10. 15 Eos intelligit qui in libros referunt rationes ad milites pertinentes, 2. *Veget.* 7. 16 Librarii ſunt, exſcriptores *l.* 92. *in fin.* ſ. *de reg. jur.* vel quaſi tabularii. 17 Moris enim erat, ut ex donativo, quod milites conſequebantur, dimidia pars ſequeſtraretur apud ſigna, & ibidem ipſis militibus ſervaretur, ne per luxum, aut inanium rerum comparationem a contubernalibus poſſet abſumi. 1. Vegetius 20. *in principio.* 18 Caduca dicuntur, quæ ex aliqua cauſa in fiſcum cadunt. vide *tit. de caducis.* de militibus qui ære diruti dicebantur, dixi ad Varronem 4. *de lingua in fin.* & ad Feſtum *in Dirutum ære*, & *in Regnatum æs.* 19 Cornicularius eſt, qui corniculo tribuni militum præeſt. erat enim corniculum in ordinibus tribuni militum, ut in acie cornu. Cominius tribuno militari Lectorio diem apud populum dixit, quod cornicularium ſuum ſtupri cauſa appellaſſet. 6. *Valer.* 1. Primo apparituram fecit magiſtratibus, deinde in Macedonia corniculo, mox equo meruit, Tranquillus *de claris Grammaticis.* vide Turneb. 5. *adverſ.* 10. de Cornicularii ſecretarii dicam ad *l.* 2. *C. de prox. ſacr. ſcrin.* 20 Vide *tit. C. de Strator.* 21 Poliones, *Hugo a Porta.* pelliones, *Hal.* politores. *Turneb.* 6. c. 16. politores, qui arma, gladios, galeas poliunt: pelliones, qui pelles, ſub quibus milites hyeme degunt, conficiunt. Cicer. 4. *Acad.* non multum otii imperatori ſub ipſis pellibus relinquitur. adde quæ not. de pollionibus ad *l.* 72. §. 5. *ſupr. de ſolut.* Gloſſis Pellio δερματουργὸς, δερματοπώλης, δερματόραφος, Pellarius Julius Firmicus *lib.* 2. Mars, & Mercurius in 10. ab Horoſcopo loco poliones faciunt. adde *l.* 1. *C. de excuſ. artif. l.* 10. *tit.* 64. *l.* 7. *ſupr. de ſupellectile.* 22 Buccinator. *Hal.*

23 Scripſit de legatis & de legationibus integrum tractatum Conradus Brunus. *Mod.* 24 *L.* 10. *C.* 63. 25 *l.* 2. §. 1. ſ. *h. t. l.* 2. *in fin. C. h. t.* 26 Non per ſe. *l.* 8. §. 2. ſ. *h. t.* 27 *l.* 1. *ſupr. h. t.* 28 *l.* 18. §. 12. *ſupr. de muner.* 29 Vide Cujac. 3. *ad Afr. fol.* 30. 30 *l.* 21. *ſupr. de obl.* 31 *l.* 1. §. 6 ſ. *de poſtulando.* 32 Argumentum ab advocato ad legatum. 33 Id eſt, arenarium. 34 *l.* 3. §. 15. *ſupr. de muner.* 35 Primores viri, principes civitatis. 36 Neceſſitas excuſat a ſervando ordine. *l.* 11. §. 2. *l.* 14. *in fin. ſupr. de muner.* 37 Tres ad ſummum legati mitti poterant a civitatibus, nec plures. Totidem ſane a Romanis ad Attalum, & Nicomedem miſſi fuere, quorum tamen unus lapide caput ſaucius fœdas præferebat cicatrices, alter podagra laborabat, tertius ſtultior haberi conſueverat. Cato contemplatus legatos, ſenatus, inquit, legatos mittit, qui ratione, pedibus, & capite carent. 38 *l.* 2. §. 6. *ſupr. de jud.* 39 *l.* 1. *l.* 3. *C. de mun. & honorib.* 40 Vacationibus temporum. *l.* 18. *ſupr. ad municip. l.* 3. *C. de muner. & honoribus.* 41 Sine impenſa. 42 *l.* 13. ſ. *h. t.* 43 Eſt enim viciſſitudo in deferendis legationibus ſervanda. *l.* 12. *ſupr. de vacatione. l.* 2. *C. de muner. & honor.* 44 An legatus provincialis Romam miſſus ibi, quamdiu legatione fungitur, ſuas actiones movere, & inſtituere poſſit, vide apud Cujac. 2. *obſ.* 22. 45 Adde *l.* 15. ſ. *h. t.* 46 *l.* 10 ſ. *h. t.* 47 Adde *l.* 4 *ſupr. de off. adſeſſ. l.* 19. *in fin. ſupr. locat.* 48 Sed ad legati heredes tranſmittuntur. 49 Vide *l.* 36. *ſupr. ad municip.* 50 Inſtituere. *Hal.* 51 Senatusconſultum, & formam de legatis obſerva. *l.* 8. *in fin. l.* 11. *ſupr. h. t.* 52 *l.* 7 *ſupr. h. t.* 53 Et ſic non invitus datus eſt. 54 Qui liber a legatione. *Vulg.* & male. Porro libera legatio. Sueton. *in Tiber. cap.* 31. (& jus legationis liberum) Cicer. 1. *Philipp.* 15. *Epiſt. ad Attic.* & 11. ſeu votiva legatio, Cicer. 2. *ad Att.* 18. & 1 *Epiſt.* 14. & 12. *Epiſt. ult.* & 15. *ad Attic.* 1. & 11. *familiar.* 1. hic dicitur, quæ a ſenatu, vel imperatore donabatur clariſſimis viris titulo tenus ad res proprias, & privatas gerendas, veluti ad adeundas hereditates ſibi delatas. Cicer. 3. *de legib.* alias ſenatori ab urbe abeſſe non licet, vide Manutium 1. *Epiſt. ad Att.* 1. Bud. *hic.* libera dicitur, quod nullo ſit finita tempore, ſic libera cretio dicitur. Cujac. 9. *obſ.* 19. interdum etiam legatis libera mandata de ſumma rerum ſenatus conſtituebat. Liv. 1. *de bell. Macedonico.* 55 Puta adeundæ hereditatis cauſa, Cicero 1. & 2. *agraria.* exigendi cauſa, Cicero *pro Flacco.*

De

De libelli oblatione.

15. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

IS, qui legatione fungitur, libellum ſine permiſſu Principis de aliis [1] ſuis negotiis dare non poteſt.

De pluribus legationibus. 1. Si cui ante, vel poſt legationem ſuſceptam negotium moveatur.

16. IDEM lib. 8. Regularum.

EUndem plures legationes ſuſcipere prohibitum non eſt: præterea [2] ſi & ſumptus & itineris compendium ſuadeat [3]. §. 1. Ante legationem ſuſceptam ſi cui negotium moveatur, etiam abſens defendi debet: ſuſcepta legatione, non [4] niſi injuncto munere fungatur.

De legato pulſato. Legatos & liberos eſſe & ſanctos haberi. De dedito hoſtibus.

17. POMPONIUS lib. 37. ad Quintum Mucium.

SI [5] quis legatum [6] hoſtium pulſaſſet, contra [7] jus gentium id commiſſum eſſe exiſtimatur: quia [8] *ſancti* [9] *habentur legati:* & ideo, ſi cum legati apud nos eſſent gentis alicujus bellum cum eis indictum ſit? reſponſum eſt, liberos eos manere [10]: id enim juri gentium conveniens eſſe: itaque eum qui legatum *pulſaſſet*, Quintus Mucius [11] dedi hoſtibus, quorum erant legati, ſolitus eſt reſpondere: quem hoſtes ſi non recepiſſent, *quæſitum* eſt, an civis Romanus maneret? quibusdam exiſtimantibus manere, aliis contra: quia quem ſemel Populus juſſiſſet dedi, ex civitate expulſiſſe [12] videretur, ſicut faceret, cum aqua [13], & igni interdiceret: in qua ſententia videtur Publius *Mucius* fuiſſe: id autem maxime quæſitum eſt in Hoſtilio Mancino [14], quem Numantini ſibi deditum non acceperunt, de quo tamen lex poſtea lata eſt, ut eſſet civis Romanus: & Præturam quoque geſſiſſe dicitur.

TIT. VIII.

DE ADMINISTRATIONE RERUM AD CIVITATES [15] PERTINENTIUM.

De relictis ad certam ſpeciem.

1. ULPIANUS lib. 10. Diſputationum.

QUod ad certam ſpeciem Civitatis relinquitur, in alios uſus convertere non [16] licet.

De locatione & conductione. 2. De frumentaria ratione vel pecuniaria. 7. Si idoneus nominatus poſtea facultatibus lapſus ſit. 8. De pactis. 9. De periculo collegæ. De eo, qui pro collega dependit. 11. De conductore & fidejuſſore conductoris, & herede fidejuſſoris.

2. IDEM lib. 3. Opinionum.

NOn utique de exemplo [17] poſterioris locationis, præteritarum conductionum, quæ ſuam legem habuerunt, rationem iniri oportet. §. 1. Quod quis ſuo [18] nomine exercere prohibetur, id nec per ſubjectam perſonam agere debet: & ideo ſi decurio, ſubjectis aliorum nominibus, prædia publica [19] locat [20], quæ decurionibus conducere [21] non licet, ſecundum legem uſurpata revocentur.

§. 2. Quod de frumentaria [22] ratione in alium uſum converſum eſt, ſua cauſa cum incremento debito reſtituatur: idque etſi contra abſentem pronunciatum eſt, inanis eſt querela: ratio tamen adminiſtrationis ſecundum fidem acceptorum [23], & datorum ponatur.

§. 3. Frumentariæ pecuniæ ſuo nomine debitor quamprimum ſolvat: neceſſaria enim omnibus Rebuspublicis frumentaria pecunia moram [24] ſolutionis accipere non debet: ſed debitores, quos ex eadem cauſa habet, ad ſolutionem per Præſidem Provinciæ compellantur.

§. 4. Ad frumenti comparationem pecunia data reſtitui civitati, non compenſari in erogata debet. Sin autem frumentaria [25] pecunia in alios uſus, quam quibus deſtinata eſt, converſa fuerit, veluti in opus balneorum publicorum: licet ex bona fide datum probatur, compenſari quidem frumentariæ pecuniæ non oportet: ſolvi autem a Curatore Reip. jubetur. §. 5. Si indemnitas debiti frumentariæ pecuniæ cum ſuis uſuris ſit, immodicæ, & illicitæ computationis modus non adhibetur, id eſt, ne commodorum commoda & uſuræ [26] uſurarum incrementum faciant. §. 6. Grani æſtimationem per [27] injuriam poſt emptionem ablati, quæ rationibus publicis refertur, Curator Reip. domino reſtitui jubeat. §. 7. Si eo tempore quo nominatus eſt idoneus, poſtea lapſus facultatibus, damnum debitis Reipubl. dederit: quia fortuitos [28] caſus nullum humanum conſilium providere poteſt, Creator [29] hoc nomine nihil præſtare debet.

§. 8. Jus Reipublicæ pacto [30] mutari non poteſt, quominus magiſtratus collegæ quoque nomine conveniantur in his ſpeciebus, in quibus id fieri jure permiſſum eſt. §. 9. Actio autem, quæ propterea [31] in collegam decerni ſolet, ei, qui pro altero dependit, ex æquitate competet. §. 10. Quod depenſum pro collega in Magiſtratu probabitur, ſolvi, & ab heredibus ejus Præſes Provinciæ jubet. §. 11. [Idem ex eodem libro] conductore perficiendi operis punito, fidejuſſor, qui pro eo intervenerat, idem opus extruendum alii locaverat, nec a ſecundo redemptore opere perfecto uſurarum præſtationem heres fidejuſſoris recuſare non debet: cum & prior cauſa in bonæ fidei contractu in univerſum fidejuſſorem obligaverit: & poſterior locatio, quia ſuum periculum agnovit, ſolidæ præſtationi Reipublicæ eum ſubſtituerit. §. 12. Qui fidejuſſerint [32] pro conductore vectigalis *in* [33] *univerſam conductionem*, in [34] uſuras quoque [in] jure conveniuntur, niſi proprie quid in perſona eorum verbis obligationis expreſſum eſt. §. 13. Sed ſi in locatione fundorum pro ſterilitate temporis boni viri arbitratu in ſolvenda penſione cujusque anni pacto comprehenſum eſt: explorata lege conductionis, fides bona ſequenda eſt.

De periculo collegæ. 1. De locatione. 2. De novatione. De pecunia conſtituta. 3. An filius pro patre cavere cogatur. 4. De pignore dato a fidejuſſore.

3. PAPINIANUS lib. 1. Reſponſorum.

CUratores [35] communis officii, diviſa pecunia, quam omnibus in ſolidum publice dari placuit, periculo vice mutua non liberantur.

ULPIANUS.

PRior [36] tamen exemplo tutorum [37] conveniendus eſt is, qui geſſit. §. 1. [Ex eodem libro] Prædium publicum in quinque annos idonea cautione non exacta, Curator [38] Reipublicæ locavit: cæteris [39] annis colonus ſi reliqua traxerit, & de fructibus prædii mercedes [40] [que] [41] ſervari non potuerint [42], ſucceſſor, qui locavit tenebitur, idem in vectigalibus non ita pridem conſtitutum eſt: [ſcilicet] ut ſui temporis ſinguli periculum præſtarent. §. 2. In eum qui adminiſtrationis tempore creditoribus Reipublicæ novatione facta pecuniam cavit, poſt depoſitum officium [43] actionem denegari non [44] oportet. Diverſa cauſa eſt ejus, qui ſolvi conſtituit: ſimilis etenim videtur ei, qui publice vendidit, aut locavit. §. 3. Filium pro patre curatore Reipublicæ creato cavere [45] cogi non oportet, nec mutat, quod in eum pater emancipatum, prius quam curator conſtitueretur, partem bonorum ſuorum donationis cauſa contulit.

§. 4. Pro magiſtratu fidejuſſor interrogatus pignora quoque ſpecialiter dedit: in eum caſum pignora videntur data, quo recte convenitur, videlicet poſtquam res ab eo ſervari non potuerit, pro quo interceſſit.

De pecunia in certos uſus legata.

4. VALENS lib. 2. Fideicommiſſorum.

LEgatam municipio pecuniam in aliam rem, quam defunctus voluit, convertere citra Principis auctoritatem non licet [46], & ideo ſi unum opus fieri juſſerit, quod Falcidiæ legis interventu fieri non poteſt, permittitur ſummam, quæ eo nomine debetur, in id quod maxime neceſſarium Reipublicæ videatur, convertere, ſive plures ſummæ in plura opera legantur, & legis Falcidiæ interventu id quod relinquitur omnium operum extructioni non ſufficit, permittitur, in unum opus, quod civitas velit, erogari. Sed municipio pecuniam legatam, *ut ex reditu ejus venatio* [47], *aut ſpectacula edantur:* Senatus in eas cauſas erogari vetuit [48], & pecuniam eo legatam, in id quod maxime neceſſarium municipibus videatur, conferre [49] permittitur, ut in eo munificentia ejus, qui legavit, inſcriptione [50] notetur.

De venditione frumenti. 1. De pecunia legata.

5. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

DEcuriones pretio viliori [51] frumentum, quod annona temporalis eſt, patriæ ſuæ præſtare non ſunt cogendi. §. 1. Niſi ad opus novum [52] pecunia ſpecialiter legata ſit, vetera ex hac reficienda ſunt.

---

1 *l. 8. ſupr. h. t.* 2 Id eſt, præſertim. 3 Subeat. *Vulg.* 4 *l. 2. ff. de in jus voc. l. 2. ſupr. eum, qui appellaverit.* 5 Vide Balduinum in Scævola: ubi hanc legem explicat, *fol.* 109. *& ſequent.* Goth. Adde Vigl. *de teſtam. ordinand.* §. *teſtamentum. num.* 11. Anſ. 6 *l. 7. ſupr. ad l. Jul. de vi publica.* 7 Hinc Græci πρέσβεις οὐδὲ τύπτεται, οὐδὲ ὑβρίζεται. Goth. Vide Forcatulum in *Necyomant. dialog.* 1. & Contium *ad l. 1. ad leg. Juliam Majeſt. p. 7.* Mod. 8 Probus in Pelopida, legationum jure tutum ſe arbitrabatur, quod apud gentes ſanctum eſſe conſueſſet. Varro 3. *de ling.* ſancta ſunt, inquit, corpora legatorum. Hisque de rebus judicabat fecialis, vide Cuj. 11. *obſ.* 5. Cicero *pro lege Manilia* refert, ideo Corinthum a Romanis everſam, quod legati Romanorum a Corinthiis durius appellati fuiſſent. Idem eo nomine Romanos oratione ſua hortatur, ut Pompejum eligant adverſus Mithridatem, a quo legati Romani fuiſſent occiſi. Idem etiam 1. *in Verrem:* nonne legati inter hoſtes incolumes eſſe debent? vide *ibid. Aſconium.* 9 *Forte legendum*, ſacroſancti: quia jurejurando interpoſito, id erat inſtitutum, ut qui violaſſet, puniretur. Cicero *de aruſpicum reſponſis & Verrina* 3. *& pro lege Manilia*, Livii *epitome* 15. Livius 5. 6. 20. 21. 23. 30. 38. Ita Tribuni plebis & Ædiles ſacroſancti, ut ex Marci Catonis oratione inſcripta, ædiles plebis ſacroſanctus eſſe docet Feſtus in ſacroſanctum. 10 Vice verſa legato arma capere non licet in eos apud quos legatione fungitur, ut tres Fabii fecere ad Gallos miſſi: qua in re Livius, & Plinius ſcribunt jus gentium violatum, dictamque eis diem a Quinto Fabio tribuno plebis. vide Cujac. *ibid.* Quid ſi nefanda conſilia ineunt adverſus eos apud quos legati miſſi ſunt? interdum jus gentium valuit. *Livius* 2. interdum non valuit, Thucydid. 2. ubi de legatis Lacedæmoniorum ad regem Perſarum miſſis & ab Athenienſibus interceptis tractat, ſic apud Livium 3. *decad.* 3. legatos Carthaginenſium ad regem Macedoniæ euntes Romani interceperunt. 11 *l. 4. ſupr. de captivis.* 12 Expuliſſe. 13 De aquæ & ignis interdictione dixi ad *l. 1. §. 2. ſupr. de leg.* 3. 14 Vide Cic. *& in topicis in loco a notatione, & 3. de oratore, & in oratione pro Cæcinna.* Itaque hujusmodi poſtliminium non juſtum pronunciatum eſt 7. *Gell.* 18.

15 Περὶ πολιτικῶν καὶ πρoνομίων αὐτῶν &c. 54. *Ecl.* 10. 16 *l. 4. ff. h. t.* Imo licet, vide *l. 16. ſupr. de uſu & uſufruct. leg.* 17 Argumentum a præſenti locatione ad præteritam non ducitur. 18 Per ſubjectam vel ſuppoſitam perſonam nemo id exercere aut agere poteſt, quod ſuo nomine ipſe agere prohibetur. v. *l. 1. C. quibus ad conductionem prædiorum fiſcalium accedere non licet.* 19 Dixi ad *l.* 30. *C. de locato.* 20 *Al.* colat. 21 Decurio publicorum vectigalium aut prædiorum conductor eſſe non poteſt, *ut hic*, *l. 6. §. 3. ſupr. de decur.* ubi vide quæ ſcripſi. 22 §. 4. *ff. hic. l. 2. C. de frum. urb. Conſt.* 23 Rationes acceptis & datis conſtant. *l. 6. §. 3. ſupr. de edendo.* 24 Neceſſitas moram non admittit. 25 V. *§. 2. ſupr. hic* 26 Uſuræ uſurarum legitime non poſtulantur. vide *l. 28. C. de uſuris.* 27 Emptor rem emptam interdum cogitur reſtituere venditori, recepto tamen pretio: multo magis pretium ei reſtituendum eſt, ſi per injuriam emptor coactus fuerit rem emptam reſtituere. 28 *l. 5. §. 4. ſupr. commodat. l. 23. in fin. ff. de reg. jur.* vide *l. 6. C. de pignor. action.* 29 Curator. *Hal.* male. Creator, qui & nominator, is eſt qui quem nominat ad munera. *l. ult. C. de hered. decurionum. l. 59. C. de decurionib. l. 2. C. quo quisque ordine conven.* 30 *l. 38. ſupr. de pact. l. 16. in fin. ff. de ſuis & legitimis.* 31 *l. 2. C. de contrar. judicio tutelæ.* 32 *l. 68. §. 1. ff. de fidejuſſor.* 33 Fidejuſſor, qui in univerſam conductionem cavit, in uſuras quoque conveniri poteſt: niſi id ſpecialiter in ejus perſona exceptum fuerit. 34 54. *Syn. Baſil.* 10. *c.* 2. §. 78. 35 Curator hic, curator Reipublicæ, §. 1. *ff. hic.* procurator Reipublicæ. *l. 30. C. de decur.* judex & cenſor rerum ad civitatem pertinentium: idem λογιστής. *l. 15. §. 7. ſupr. de exc. tut.* Ulpiani *orat.* περὶ παραπρεσβείας (unde λογιστεία τῆς πόλεως curatio) κριτὴς, δοκιμαστὴς a Græcis *in l. 3. C. de modo multarum. l. ult. ſupr. de adſeſſ.* Creabatur ex decurionibus, & Reipublicæ nomine cauſas agebat apud Præſidem, vel Principem. *d. l.* 30. publica prædia, & vectigalia locabat, pecuniam publicam tractabat, loca publica curabat. §. 1. *ff. hic. l. 46. ſupr. de damno infect. l. 3. §. plane. l. 5. §. Item ait. §. hæc verba. ſupr. quod vi.* Pater Reip. quoque dicebatur, adde *l. 3. C. de his qui ſponte munera.* 36 *l. 13. ſupr. ad municip. l. 1. l. ff. C. quo quisque ordine. l. 4. C. de conveniend. fiſci debitorib.* 37 *l. 9. §. ult. ſupr. de adm. & peric. tut.* 38 De curatore Reipublicæ ante dixi. 39 Certis annis. Zoannet. *c. 6. reſtit.* 40 Quæ. 41 Mercedes adſervari. *Hal.* 42 Potuerint, & a ſucceſſore ejus ſucceſſor: Zoannetus *ibid.* atque ita ſecundus curator non tenebitur, ut volunt interpretes. 43 Id eſt, poſt depoſitam poteſtatem. *l. 1. §. 4. ſupr. de ſuſpectis. l. 1. ſupr. de juriſd.* 44 *l. 67. ſupr. de proc.* Imo oportet. *l. 5. ſupr. quando ex fac. tut.* 45 *l. 16. §. 2 ſupr. de muner.* 46 Vide *l. 1. ſupr. h. t. l. 8. ſupr. de annuis. l. 16. ſupr. de uſu & uſufr. leg. l. 13. §. 1. ff. de pollicit. l. 9. C. de paganis.* 47 *l. 122. ſupr. de leg.* 1. 48 *l. 5. ff. de pollicit.* 49 Conferri. 50 Statuæ quoties ex teſtamento ponebantur, moris erat nomen teſtatoris adſcribere. *l. 2. ff. de oper. publ.* vide Lipſium 1. *elect.* 51 *l. 8. ſupr. ad municip.* 52 Vide *l. 16. l. 17. ſupr. de uſu & uſufruct. legat. l. 13. §. 1. ff. de pollicit. l. 83. §. 5. ff. de V. Obligat. cap. quæ ſemel.* 19. *quæſt.* 3. Anſ.

De dolo, culpa, & diligentia.

6. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Prætoris.

MAgiſtratus Reipublicæ non dolum ſolummodo, ſed & latam negligentiam [1], & hoc amplius etiam diligentiam debent.

An pater filii nomine teneatur.

7. PAULUS lib. 1. ad Edictum Prætoris.

SI filiusfamilias, volente patre magiſtratum geſſerit, Julianus exiſtimavit, in ſolidum [2] patrem teneri in id, quod ejus nomine Reipublicæ abeſſet.

De errore calculi. 1. De rationibus expunctis.

8. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

CAlculi erroris retractatio etiam poſt decennii, aut vicennii tempora admittetur. §. 1. Sed ſi gratioſe [3] expunctæ dicentur, non retractabuntur.

De pecunia, quæ apud curatores remanſit, uſura exigi poteſt, a redemptoribus operum vero neutiquam. 1. De heredibus curatorum. 2. De agris reip. bona fide poſſeſſis. 3. De operum exactione non committenda ſine cautione. 4. De negligentia & fraude curatorum. 5. De pecunia ad annonam deſtinata. 6. Si non ſegniter ſitonæ officio ſuo functi ſint. 7. Curatorem calendarii non cavere. 8. De periculo collegæ. 9. De periculo nominum. 10. De uſuris ab eo, qui publicam pecuniam detinuit, præſtandis.

9. PAPIRIUS JUSTUS lib. 2. de Conſtitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus reſcripſerunt, *pecuniæ, quæ apud curatores remanſit, uſuras* [4] *exigendas: ejus* vero, *quæ a redemptoribus operum exigi non poteſt, ſortis duntaxat periculum ad curatores pertinere.* §. 1. Item reſcripſerunt, *operum periculum etiam* [5] *ad heredes curatorum pertinere.* §. 2. Item reſcripſerunt, *agros Reipublicæ retrahere* [6] *Curatorem Civitatis* [7] *debere, licet a bona fide emptoribus poſſideantur, cum poſſint ad auctores ſuos recurrere.*

§. 3. Item eodem libro Imperatores *Antoninus & Verus* reſcripſerunt, *operum exactionem ſine cautione non oportere committi.*

§. 4. Item reſcripſerunt, *Curatores, ſi negligenter* [8] *in diſtrahendis bonis ſe geſſerint, in ſimplum teneri: ſi per fraudem, in duplum: nec ad heredes eorum pœnam deſcendere.* §. 5. Item reſcripſerunt, pecuniam ad annonam deſtinatam [9] diſtractis rebus curatorem exigere debere. §. 6. Item reſcripſerunt, ſitonas [10] indemnes eſſe oportere qui non ſegniter officio ſuo functi ſunt, ſecundum literas Hadriani. §. 7. Item reſcripſerunt, a curatore calendarii [11] cautionem exigi non debere, cum a [12] Præſide ex inquiſitione eligatur. §. 8. Item reſcripſerunt, curatorem etiam nomine collegæ [13] teneri, ſi intervenire & prohibere eum potuit.

§. 9. Item reſcripſerunt, nominum, quæ deteriora facta ſunt tempore curatoris, periculum ad ipſum pertinere: quia vero antequam curator fieret, idonea non erant, æquum videri, periculum ad ſeum non pertinere. §. 10. [Idem libro eodem] Imperatores *Antoninus & Verus* reſcripſerunt eum qui pecuniam publicam magiſtratus ſui tempore, & poſt non pauco tempore detinuerat, uſuras [14] etiam præſtare debere, niſi ſi quid allegare poſſit, qua ex cauſa tardius intuliſſet.

TIT. IX.
DE DECRETIS AB ORDINE [15] FACIENDIS.

De medicis.

1. ULPIANUS lib. 3. Opinionum.

MEdicorum intra [16] numerum [17] præfinitum conſtituendorum arbitrium non Præſidi Provinciæ commiſſum eſt, ſed Ordini [18], & poſſeſſoribus cujusque civitatis: ut certi de probitate morum [19], & peritia artis eligant ipſi, quibus ſe [20] liberosque ſuos in ægritudine corporum committant [21].

De legitimo numero cogendo.

2. MARCIANUS lib. 1. Publicorum.

ILla decreta, quæ non [22] legitimo numero decurionum coacto facta ſunt, non valent.

3. ULPIANUS lib. 3. de Appellationibus.

LEge autem municipali cavetur, ut Ordo non aliter habeatur, quam duabus [23] partibus adhibitis.

De decretis ambitioſis. De largitione. 2. De ſalario.

4. IDEM libro ſingulari de Officio Curatoris Reipublicæ.

AMbitioſa [24] decreta decurionum reſcindi debent, ſive aliquem debitorem dimiſerint, ſive largiti ſint. §. 1. Proinde [25] (ut ſolent) ſive decreverint, de publico alicujus vel prædia, vel ædes vel certam quantitatem præſtari, nihil valebit hujusmodi decretum

§. 2. Sed etſi ſalarium [26] alicui [27] decuriones decreverint, decretum id nonnunquam [28] ullius erit momenti: ut puta ſi ob liberalem [29] artem fuerit conſtitutum, vel ob medicinam: ob has enim cauſas licet conſtitui ſalaria.

De decretis reſcindendis, vel non.

5. CALLISTRATUS lib. 2. de Cognitionibus.

QUod ſemel ordo decrevit, non [30] oportere [id] reſcindi, D. Hadrianus *Nicomedenſibus* reſcripſit, niſi ex cauſa, id eſt, ſi ad publicam utilitatem reſpiciat reſciſſio prioris decreti.

De eo, qui extra ſynedrium judicavit.

6. SCÆVOLA [lib. 1. Digeſtorum].

MUnicipii ita lege cautum erit: Ἐάν τις ἔξω τοῦ συνεδρίου δικάσηται, τοῦτε συνεδρίου εἰργέσθω καὶ προσαποτινύτω δραχμὰς χιλίας. *Si quis extra ſynedrium* [31] *judicaverit, ordine ſeu ſynedrio moveatur, & luat ad hæc drachmas mille.* Quæſitum eſt, an pœnam ſuſtinere debeat, qui ignorans [32] adverſus decretum fecit? Reſpondit, & hujusmodi pœnas adverſus ſcientes paratas eſſe.

TIT. X.
DE OPERIBUS [33] PUBLICIS.

De ſucceſſoribus curatorum. 1. Et de excuſatione præpoſtera.

1. ULPIANUS lib. 2. Opinionum.

CUrator Operum creatus, præſcriptione motus ab excuſatione perferenda, ſicut ceſſationis nomine, in qua quoad vivit moratus eſt, heredes ſuos obligatos reliquit: ita temporis, quod poſt [34] mortem ejus ceſſit, nullo onere eos obſtrinxit. §. 1. Curam operis aquæductus in alio jam munere conſtitutus poſtea ſuſceperat: præpoſtere viſus eſt petere exonerari priore [munere] utrisque jam implicitus: quando ſi alterum tantum ſuſtinere eum oportuiſſet, ante [35] probabilius impetraſſet propter prius munus a ſequenti excuſationem.

De inſcriptione nominis. 2. De curatoribus operum & redemptoribus. 2. De inſcriptione nominis.

2. IDEM lib. 3. Opinionum.

QUi liberalitate, non neceſſitate debiti reditus ſuos interim ad opera finienda conceſſit, munificentiæ ſuæ fructum de inſcriptione [36] nominis ſuis operibus, ſi qua fecerit, capere per invidiam non prohibetur. §. 1. Curatores operum cum redemptoribus negotium habent, Reſpublica autem cum his, quos efficiendo operi præſtituit: quatenus ergo & quis, & cui obſtrictus eſt, æſtimatio Præſidis Provinciæ eſt. §. 2. Ne ejus nomine [37], cujus liberalitate opus extructum eſt, eraſo, aliorum nomina inſcribantur, & propterea revocentur ſimiles civium in patrias liberalitates, Præſes Provinciæ auctoritatem ſuam interponat.

An liceat novum opus facere. 2. De inſcriptione nominis.

3. MACER lib. 2. de Officio Præſidis.

OPus novum privato [38] etiam ſine Principis auctoritate facere licet [39], præterquam ſi ad æmulationem alterius Civitatis pertineat, vel materiam ſeditionis [40] præbeat, vel circum [41], theatrum, vel amphitheatrum ſit. §. 1. Publico vero ſumptu opus novum ſine Principis auctoritate fieri non licere, conſtitutionibus declaratur.

§. 2. Inſcribi autem nomen operi publico alterius, quam Principis, aut ejus [42] cujus pecunia id opus factum ſit, non licet.

4. MODESTINUS lib. 11. Pandectarum.

NEc Præſidis quidem nomen licebit ſuperſcribere.

De legato vel fideicommiſſo ad opus relicto. 1. Si quid publici a privatis detineatur.

5. ULPIANUS libro ſingulari de Officio Curatoris reipublicæ.

SI legatum [43], vel fideicommiſſum fuerit ad opus relictum, uſuræ quæ & quando incipiant deberi, reſcripto *Divi Pii* ita continetur: *Si quidem dies non ſit ab his, qui ſtatuas* [44], *vel imagines ponendas legaverunt, præfinitus, a Præſide Provinciæ tempus* [45] *ſtatuendum eſt: & niſi poſuerint heredes, uſuras leviores intra ſex menſes, ſi minus, ſemiſſes uſuras Reipublicæ pendant* [46]. *Si vero dies datus eſt, pecuniam deponant intra diem: ſi aut non invenire ſe ſtatuas dixerint, aut de loco controverſiam fecerint, ſemiſſes protinus pendant.* §. 1. Fines publicos [47] a privatis detineri non oportet. Curabit igitur Præſes Provinciæ, ſi qui publici ſunt, a privatis ſeparare: & publicos potius reditus augere, ſi qua loca publica, vel

1 *l. 4. ſupr. de magiſt. conven.* 2 Vide *l. 2. ſupr. ad municip. l. 20. §. 6. ſupr. familiæ.* 3 Sed ſi rationes expunctæ. Cujac. *ad l. 2. C. de jure fiſci.* hoc ſenſu, ut diſpunctæ rationes ob errorem calculi reprobari poſſint, etiam poſt longum tempus: expunctæ, non item. *l. 13. in fin. ſupr. de diverſ. temporal.* alioqui gratioſe expunctæ rationes, quia ad perniciem Reip. tendunt, nullius ſunt momenti. *l. 12. C. de tranſ.* quin, niſi ita legatur, non eſt quo verbum, *expunctæ*, referri poſſit. 4 Paul. 5. *ſent.* 2. §. 4. 5 *l. ult. §. 2. ſupr. ad municip. l. ult. C. quo quisque ordine.* 6 Id eſt, vindicare nomine civitatis. 7 De curatore civitatis dixi ad *l. 18. §. 5. in fin. ſupr. de muner.* 8 *l. 6. ſupr. h. t.* 9 *l. 18. §. 5. ſupr. de muner.* 10 De quibus vide *l. 18. §. 5. ſupr. de muner.* Sitonæ indemnes ſervandi. *l. ult. C. ut nemini liceat in emptione ſpecierum* 11 *l. 18. §. 2. ſupr. de munerib.* 12 Vide *l. 4. C. de tut. & curat. qui non ſatisd.* 13 *l. 11. ſupr. ad municip.* 14 *In princ. §. h. t. l. 17. §. 7. ſupr. de uſur.*

15 Decurionum ſc. *L. 10. C. 46.* 16 Vide quæ ſcripſi de immunitate medicis data ab Imperatoribus ad *l. 5. C. de profeſſorib. & medicis.* 17 *l. 6. §. 2. ſupr. de excuſ. tut.* 18 Imo, non ordini, ſed Epiſcopis, & aliis perſonis *l. 18. C. de epiſc.* 19 Medicum probum, ac peritum eſſe convenit. In medico morum probitas, & artis peritia requiritur. 20 Medicis plurimum deferri oportet. Plin. 24. [illegible] Imperatoribus una medicina imperat. Tertullianus in *Scorpiaco.* horrorem operis medicus excuſat, ululans denique ille, & gemens, & mugiens inter manus medici poſtmodum eas mercede cumulabit, & artifices optimas prædicabit, & ſævas jam negabit. Vide plura apud Caſſiodorum 6. variarum in formula Comitis Archiatrorum. 21 Evenit tamen perſæpe ob eorum ignorantiam, quod Plinius 29. c. 1. refert. Diſcunt, inquit, periculis noſtris, & experimenta per mortes agunt. 22 *l. 39. §. de re jud. l. 8. C. de legib.* 23 Duæ partes, curiæ: duæ partes, duæ tertiæ. Ita nominationes ad munera civilia citra decretum, conſilium que publicum, præſentibus omnibus decurionibus, aut ſaltem duabus tertiis totius ordinis fieri non poſſunt. *l. 45. l. ult. §. 3. ſupr. quod cujuscunque univerſit.* At quæ illæ partes? Rævardus in *l. 160. §. refertur ff. de reg. jur.* has duas partes interpretatur bulen, & Eccleſiam, quarum auctoritatem in decretis municipalibus publicis neceſſariam fuiſſe docet Plinius *Epiſt. 10.* verum bule, & Eccleſia non partes curiæ videntur eſſe, ſed potius ipſa curia. Nam Βουλὴ curia eſt. *l. 10. ff. de pollicit.* vide *l. 19. ſupr. ad municipalem.* 24 *l. 2. C. h. t. l. 12. C. de tranſact.* κολακικαὶ ψῆφοι. Eadem forma ambitioſæ correctiones Ciceroni *ad Attic.* ambitioſæ ſententiæ Suetonio in *Domitiano.* 25 Vide Rævard. *lib. 5. Var. c. 6.* Anſ. Adde Menochium *de arbitr. jud. lib. 1. quæſt. 12. cum 3. ſeqq.* S. L. vid. Fornerium *lib. 2. ſelect. c. 17.* Mod. 26 Salaria ſunt, τὰ διδόμενα εἰς τροφὴν σιτηρέσια, καὶ ὀψώνια. Dicta nonnulli putent, vel a ſale, vel quod dentur, ut percipientes inde ſe alant. 27 Decuriones ſalarium cuiquam conſtituere non poſſunt injuſſu Principis. *l. unic. C. de præbendo ſalario.* niſi ob cauſas, quæ ſequuntur. 28 Imo ſemper *d. l. unic.* 29 *l. 1. C. h. t.* 30 *l. 14. ſupr. de re jud.* 31 Synedrium, conſeſſus, concilium: σύνεδρος conſiliarius, aſſeſſor. *Goth.* de ſynedrio plura dicam ad *l. 17. C. de Judæis.* Goth. Vide Cujac. *lib. 7. obſ. c. 30.* 32 Ignorans non obligatur. Ignorans, puta forenſis mercator. Rebuff. *Tom. 2. tract. de pœnis mercat. art. 2.*

33 *L. 8. C. 12. & 15. C. Th. 1.* περὶ δημοσίων οἰκοδομημάτων *& c. 54. Ecl. 12.* 34 *l. 1. C. quo quisque ordine.* 35 *l. ult. in fin. ſupr. de vacatione muner.* 36 *l. 3. in fin. ff. h. t. l. 4. in fin. ſupr. de adm. rer.* 37 *l. 7. in fin. ff. h. t.* 38 Ut & Civitati, caſtro, quibus interpretes volunt concedi murorum reædificationem, ſumptu tamen ſuo. 39 Imo ſine Principe non licet. *l. 6. ff. h. t. l. 13. C. h. t.* 40 Ædificatio caſtri, vel domorum civitati nocentium per munitionem vicinitatem, minime permittenda. *Bart.* liberæ quædam civitates habent illud interdum privilegium, ut ne quis, etiam Princeps, poſſit in vicinia intra quartum, aut quintum milliare urbem, vel caſtrum ædificare, vel urbem munire. 41 Veluti circum, Theatrum, vel amphitheatrum *d. l. 6.* Goth. De his vide Panciroll. *rer. memor. tit. de ædificiis & in not. ib. & tit. de Circo maximo.* Anſ. 42 *l. 2. ſupr. h. t. l. 10. C. h. t. l. 4. ſupr. de adm. rer.* 43 Pecunia privati opus publicum ædificari poteſt *l. 5. C. h. t.* 44 Vide quæ ſcripſi ad *l. 7. ſupr. de annuis leg.* 45 *l. 17. in fin. ſupr. de uſur.* 46 *l. 1. ff. de pollicit.* Imo pendere non debent: cum ii, qui liberaliter quid Reſpubl. promittunt, ad uſuras non teneantur. *l. 16. ſupr. de uſur.* 47 Adde *l. 9. §. 2. ſupr. de adm. rer. 54. Ecl. 10. ex tit. 12. cap. 4.*

ædificia

ædificia in uſus privatorum invenerit: æſtimare, utrumne vindicanda in publicum ſint, an vectigal eis ſatius ſit imponi? & id, quod utilius [eſſe] Reipublicæ intellexerit, ſequi.

De Principe conſulendo.

6. MODESTINUS lib. II. Pandectarum.

DE operibus, quæ in muris [1], vel portis vel rebus publicis fiunt, aut ſi muri extruantur, Divus *Marcus* reſcripſit Præſidem aditum conſulere Principem debere.

De pecunia in opera nova legata. 1. De inſcriptione nominis.

7. CALLISTRATUS lib. 2. de Cognitionibus.

PEcuniam, quæ in opera nova legata eſt, potius [2] in tutelam eorum operum, quæ ſunt, convertendam, quam ad inchoandum opus erogandam, Divus *Pius* reſcripſit, ſcilicet ſi [3] ſatis operum Civitas habeat, & non facile ad reficienda ea pecunia inveniatur. §. 1. Si quis opus ab alio factum adornare marmoribus, vel alio modo ex voluntate Populi facturum ſe pollicitus ſit: nominis proprii titulo ſcribendo, manentibus priorum titulis, qui ea opera feciſſent, id fieri debere Senatus cenſuit. quod ſi privati in opera, quæ publica pecunia fiant, aliquam de ſuo adjecerint ſummam, ita titulo inſcriptionis uti eos debere iiſdem mandatis cavetur, ut, quantam ſummam contulerint in id opus, ſcribant [4].

TIT. XI.
DE [5] NUNDINIS [6].

De non uſu.

1. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

NUndinis impetratis a Principe [7], non utendo, qui meruit, decennii tempore uſum amittit [8].

De agricolis & opificibus.

2. CALLISTRATUS lib. 3. de Cognitionibus.

SI quis ipſos cultores agrorum, vel piſcatores deferre utenſilia [9] in civitatem juſſerit [10], ut ea ipſi diſtrahant, deſtituetur annonæ præbitio, cum avocentur ab opere ruſtici qui confeſtim ubi detulerunt mercem, tradere eam, & ad opera ſua reverti debeant: denique ſummæ prudentiæ & auctoritatis apud Græcos *Plato*, cum inſtitueret, quemadmodum civitas bene beate [11] habitari poſſit, in primis iſtos negotiatores neceſſarios duxit: ſic enim libro ſecundo Πολιτείας, *id eſt*, *civilis converſationis* [12], ait [13], Δεῖ γὰρ πλειόνων ἄρα γεωργῶν τε, καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν [14] καὶ τῶν ἄλλων διακόνων [15] τῶν γε εἰσαξόντων καὶ ἐξαξόντων ἕκαστα, οὗτοι δὲ εἰσιν ἔμποροι [16]. Κομίσας δὲ ὁ γεωργὸς εἰς τὴν ἀγορὰν τι ὧν ποιεῖ, ἤ τις ἄλλος τῶν δημιουργῶν, ἐὰν μὴ εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ἥκῃ τοῖς δεομένοις τὰ παρ' αὐτοῦ ἀνταλλάξασθαι [17], ἀργήσει τῆς αὐτοῦ δημιουργίας καθήμενος ἐν ἀγορᾷ; οὐδαμῶς ἦ καὶ ὃς, ἀλλ' εἰσὶν οἳ τοῦτο ὁρῶντες ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν διακονίαν τάττουσι ταύτην. *id eſt*, *Indiget* [18] *enim* [*civitas*] *pluribus utique ruſticis*, *& aliis opificibus*, *& aliis miniſtratoribus*, *itemque his*, *qui invehant & evehant ſingula: hi autem ſunt negotiatores. Adferens autem agricola in forum aliquid eorum*, *quæ facit*, *vel aliquis alius opificum*, *niſi ſub idem tempus contingat eum cum his*, *quibus indiget*, *ſua permutare*, *vacabitne ſuo opificio deſes ſedens in foro? nequaquam: ſed ſunt qui hoc videntes ſeipſos in hoc ſtatuant miniſterium.*

TIT. XII.
DE POLLICITATIONIBUS [19].

De uſuris. 1. An quis ex pollicitationibus teneatur. 6. De periculo operis perfecti.

1. ULPIANUS lib. ſingulari de Officio Curatoris Reipublicæ.

SI pollicitus quis fuerit reipublicæ opus ſe facturum, vel pecuniam daturum, in uſuras non [20] conveniatur, ſed ſi moram cœperit facere, uſuræ accedunt [21], ut Imperator noſter cum Divo patre ſuo reſcripſit. §. 1. Non ſemper autem obligari eum qui pollicitus eſt, ſciendum eſt: ſi [22] quidem ob honorem promiſerit, decretum ſibi, vel decernendum, vel ob aliam juſtam cauſam, tenebitur ex pollicitatione: ſin vero ſine cauſa promiſerit, non erit obligatus, & ita multis Conſtitutionibus [& veteribus] & novis continetur. §. 2. Item ſi ſine cauſa promiſerit, cœperit [23] tamen facere, obligatus eſt qui cœpit. §. 3. *Cœpiſſe* ſic accipimus, ſi [24] fundamenta jecit, vel locum purgavit. Sed & ſi locus illi petenti deſtinatus eſt, magis eſt, ut cœpiſſe videatur. Item ſi apparatum [25], ſive impenſam in publico poſuit. §. 4. Sed ſi non ipſe cœpit, ſed, cum certam pecuniam promiſiſſet ad opus Reipublicæ, contemplatione pecuniæ cœpit opus facere, tenebitur quaſi cœpto opere. §. 5. Denique cum columnas quidam promiſiſſet, Imperator noſter cum Divo patre ſuo ita reſcripſit: *Qui non ex cauſa pecuniam Reipublicæ pollicentur*, *liberalitatem perficere non coguntur*, *ſed ſi columnas Citienſibus* [26] *promiſiſti*, *& opus ea ratione ſumptibus civitatis*, *vel privatorum inchoatum eſt*, *deſeri quod geſtum eſt non oportet.* §. 6. Si quis opus, quod perfecit, adſignavit, deinde id fortuito caſu aliquid paſſum ſit, periculum ad eum, qui fecit, non pertinere Imperator noſter reſcripſit.

De voto.

2. IDEM lib. 1. Diſputationum.

SI quis rem aliquam voverit [27], voto obligatur: quæ res perſonam [28] voventis, non [29] rem, quæ vovetur, obligat [30]: res enim quæ vovetur ſoluta quidem liberat vota, ipſa vero ſacra non efficitur. §. 1. Voto autem patresfamiliarum obligantur [31], puberes [32], ſui juris: filius enim familias [33], vel ſervus ſine patris dominive [34] auctoritate voto non obligantur. §. 2. Si decimam [35] quis bonorum vovit, decima non prius eſſe in bonis deſinit, quam fuerit ſeparata: & ſi forte, qui decimam [36] vovit [37], deceſſerit ante ſepoſitionem: heres [38] ipſius hereditario nomine decimæ obſtrictus eſt [39]: voti enim obligationem [40] ad heredem tranſire conſtat.

Differentia pacti & pollicitationis. De promiſſo ob honorem. De opere cœpto. 1. De rei vindicatione.

3. IDEM lib. 4. Diſputationum.

PActum [41] eſt duorum conſenſus, atque conventio: *pollicitatio* [42] vero offerentis ſolius promiſſum: & ideo illud eſt conſtitutum, ut ſi ob honorem pollicitatio fuerit facta, quaſi debitum exigatur: ſed & cœptum [43] opus, licet non ob honorem promiſſum, perficere promiſſor [eo] cogetur, & eſt conſtitutum. §. 1. Si quis, quam ex pollicitatione tradiderat rem municipibus, vindicare velit, repellendus eſt a petitione: æquiſſimum eſt enim, hujuſmodi voluntates in civitates collatas pœnitentia [44] non revocari. Sed & ſi deſierint municipes poſſidere, dicendum erit, actionem eis concedendam.

De promiſſo ob incendium, vel terræmotum, vel aliquam ruinam.

4. MARCIANUS lib. 3. Inſtitutionum.

PRopter [45] incendium, [vel terræmotum,] vel aliquam ruinam, quæ Reipublicæ contingit, ſi quis promiſerit, tenetur.

1 *l.* 3. *ſupr. h. t.* 54. *Eclog.* 10. *ex tit.* 12. *c.* 5. 2 Legata reipublicæ ad certum aliquem uſum, vel finem, nonnunquam (cauſa videlicet cognita) mutantur in alium: atque ita propter utilitatem publicam, a voluntate defuncti teſtatoris diſceditur, adde *l.* 4. *ſupr. de adm. rer.* 3 Bartolus hanc legem transfert ad legata relicta Eccleſiæ ædificandæ, quam negat ædificandam, ſi alioquin ſatis aliæ multæ ſunt. 4 Inſcribant. *Hal.* adde *Nov.* 65.

5 *L.* 4. *C.* 60. Vide Papon. 3. *notar.* 8. *cap. des lettres d'Octroy de foires & marchez.* 6 Nundinas Græci interpretantur πανήγυριν ἤτοι λεγομένην ἀτελείαν, vacationes & ferias. *Goth.* Nundinæ dictæ, quod nono die fiebant. Plutarch. in vit. *Coriolani.* Dionyſ. Halicarn. *lib.* 2. Anſ. 7 Nundinarum jus a Principe impetrandum eſt, olim a Senatu poterat impetrari. Plin. 7. *Epiſt.* 4. Cic. *Philipp.* 2. & ita Claudium imperatorem legimus ſeipſum legibus ſubjicientem jus nundinarum in ſua prædia a conſulibus petiiſſe. Suet. *in Claudio* 12. quo loco de forma veteri impetrandarum nundinarum tractate hodie apud Gallos privilegium nundinarum a Rege impetratum ad Ballivos, ſeu Seneſchallos dirigitur: audita interceſſione vicinorum omnium, ex literis regiis jus nundinarum admittitur, vel denegatur. Papon. *ibid.* adde *Novell Baſilii junioris.* 8 Imo, non amittit. *l.* 2. *C. de diverſis reſcriptis.* 9 *l.* 12. *ſupr. de decurion.* 10 Hinc colligit Papo *d. loco.* vaſallos a dominis cogi non poſſe, ut nundinis ſui territorii adſint. 11 Beateque. *Hal.* 12 Id eſt, Reipub. 13 Δεῖ γὰρ πλειόνων ἄρα γεωργῶντε. 14 Δεῖ ἡμῖν τῇ πόλει πλειόνων γὰρ καὶ δὴ καί. 15 Πῶ, τῶν τε εἰσαξόντων. 16 Ἔμποροι ἢ γὰρ καὶ &c. 17 Αὐτοῦ ἀλλάξασθαι. 18 Agricolatio inter neceſſarias hominum artes prima. Ruſticis, & opificibus eget civitas.

19 Περὶ ἐπαγγελλομένων ἔργων &c. 54. *Eclog.* 13. vide Connanum 5. *commen.* 8. de votis, adde *l.* 2. *infr. h. t.* 20 Vide *l.* 5. *ſupr. de operib. publ.* 21 Imo, non accedunt, *l.* 2. *C. de uſur.* 22 *l.* 19 *ſupr. de donat.* 23 Reipublicæ ſine cauſa promittendo non obligamur. *l.* 19. *ſupr. de don.* niſi opus promiſſum facere cœperimus. 24 Cœptum ædificium videtur, ſi fundamenta jacta, vel locus purgatus, vel deſtinatus, vel apparatus ædificii in publico poſitus. 25 *l.* 84 *ſupr. de verbor. oblig.* 26 Circenſibus. *Valg.* & male: Alciatus id refert ad Columnam Circi, cujus opinionem videtur tueri *lex* 122. *ſupr. de leg.* 1. Id Cujacio diſplicet, loquitur ergo Juriſconſultus de Rep. Citienſium, quæ civitas eſt Macedoniæ, cujus fit mentio apud Livium 4. ex qua Zeno Citienſis, 17. Gell. *ult* Cujac 3. *obſerv* 38. 27 Puta ſervos ad cuſtodiam templi. *l.* 36. *ſupr. de liberali.* de votis, vide 17. *qu.* 1. 22 *q.* 4. 3. *extra.* 34. 3. *in ſext.* 15. 28 Votum perſonam voventis Deo obligat, & proinde voti reus ad id præſtandum, quod legitime vovit, tenetur, *c. tret* 6. *c. magnæ devotionis* 7. *extra. de voto, & c.* 17. *quæſt* 1. 29 Imo rem ipſam *Authent ingreſſi C. de ſacroſ. Eccl.* Goth. 30 Vide Alciatum *lib* 4. *paradox. c* 2. Roman. *ſingul.* 504. Crot. *ad l.* 11. *qui pro emptore. num.* 188. *de uſucap.* Mod. 31 Vide Alciatum *n.* 5. *parerg. cap.* 9. Connanum *lib.* 5. *comment. jur. civil. c.* 9. Mod. 32 Impubes & alieni juris non obligantur ex voto, ſine conſenſu eorum, in quorum ſunt poteſtate. Impubes, inquam *c. venientis. extr de voto.* 33 Quid ſi filia? patris conſenſus expectandus eſt. Ambroſius *in librum Numerorum in cap. mulier*, & Auguſtinus *c. merito* 32. *q.* 2. Quid ſi uxor? mariti voluntas expectanda, Auguſt. *in q. Numerorum*, *can. noluit.* 33. *q* 5. Quid ſi vir continentiam voverit? uxoris conſenſu indigebit. Aug *in Pſal* 146 33 *q.* 5. *c. ſi dicat. & ſequent.* An idem ſi vir iter Hieroſolymitanum voveat? negat Innocentius *c. ex multa.* 9. *in tanta. extra. de voto.* Quid? num Epiſcopo, & clerico ſine Regis, vel ſuperiorum conſenſu vovere licet? negat idem Innocentius *in c. non eſt.* 5 *& c* 7. *extr de voto.* multo minus monacho, ſine conſenſu Abbatis id licebit *concilio Agatenſi in c. Monachorum* 20 *q.* 4. 34 Quo nomine optimo jure etiam Deus ipſe intelligendus eſt: nec enim vota Deo extra voventem obligant, ideoque votum rei alienæ non obligat. Auguſt. *ad Armentarium*, *& Rifarum*, *& P. ultimam c. una ſola* 33. *q.* 5. Notum eſt illud Iſidori, in malis promiſſis reſcinde fidem, in turpi voto muta decretum, quod incaute voviſti ne facias: impia eſt promiſſio, quæ ſcelere adimpletur: in malis (inquam) & generaliter in illicitis, vide *d. q.* 22. *a principio ad finem usque. & tit. integrum extr. de jurejur. & c. non eſt*, *de regulis jur. in* 6. 35 Decimas Herculi vovere, ſeu polliceri ſolebant Hetruſci. Varro 5. *de lingua.* Cicero 3. *de Natura*, quam partem Herculeam appellabant, Plautus *in Truculento*, *& Sticho.* idque apud Romanos factum a Camillo. Livius 5. a Sylla & Craſſo Plutarchus: voverunt & Græci templo Delphico decimas, Xenophon Idem apud alias gentes. Feſtus in Decimæ 36 Decimæ hodie apud Chriſtianos ex antiquiſſimo ritu, vel ex lege Moſaica in uſum reductæ præſtantur, de decimis apud Chriſtianos receptis vide 16 *qu.* 1. *c de decimis*, *c. quæſt c decimas*, *de conſecratione diſt* 5 *c.* 40 *in fin.* 3. *Decret* 30. 3 *ſext* 13. 3. *Clement.* 8. Duar. 7. *de ſacris.* vide Rebuff *in tract de decimis* Porro decimæ Melchiſedeco ab Abrahamo praſtitæ *Hebr* 7. & tribui Leviticæ Dei mandato ex omnibus terræ fructibus & fœtibus animalium. *Levit. ult verſ.* 30. Judæi decimas alias etiam ſeparabant in adoratione & protectione Hieroſolymitana conſumendas. *Deut.* 12. *verſ* 17. *& c.* 14. *v.* 23. Erant & aliæ decimæ, quas iidem tertio quoquo anno viduis, pupillis, extraneis, quin & Levitis diſpenſabant. *Deut.* 26. *v.* 12 Addimus & hæc aliquid de decimis a magiſtratibus interdictis & per eos exactis. Decimas quondam ſibi vindicarunt Romani a temerario litigatore §. 1. *in fin Inſt. de pœna temere litigantium* *Novel.* 112. *c.* 2. de quo vide Cujac. 7. *obſerv.* 5. quæ etiam hodie durant apud Montiſpeſſulanos Rebuff. *q.* 3 *de decimis n.* 20. 21. 22. decimæ quoque percipiebantur metallorum & theſaurorum in fundo privati repertorum. *l.* 3. *C. de metallariis. l* 11. *tit.* 6 37 Quid, debeantur ne hodie decimæ alia ex cauſa, quam ex voto? Hugo de ſancto Victore 1 *de ſacram. parte* 11. *c.* 4. *&* 11. refert decimas ante legem fuiſſe ſub conſilio, ſub lege in præcepto, poſt legem libertatis ſpiritui Chriſtianos commiſſas eſſe, id eſt, obligationem decimarum juris eſſe poſitivi, idque etiam ſenſit Adrianus Trajectenſis Pontifex Roman. ſed tamen Rebuffus exiſtimat ab ipſo domino jus percipiendarum inſtitutum, *arg. c. tua* 1. *&* 2. *in aliquibus extr. de decim.* vide Rebuff. *q.* 1. *de decim. n.* 13. adeo ut receptum ſit curiones, & parochos ſuam intentionem fundatam habere in jure communi, nec cogi probare decimas ſuas eſſe, *c. ſi quis laicus*, *c. ſtatus* 16. *q.* 1. *c. a nobis.* 24. *c. cum conting.* 29. *c. cum in tua* 30. *extr. de decimis.* 38 Tam is, qui vovit, quam heres ejus ad decimas præſtandas tenentur, niſi exempti ſint, *c.* 24 *extr de decim.* Ad Eccleſiaſticas vero decimas etiam prælati, Canonici, clerici, ſacerdotes, monachi, Judæi, Saraceni, pauperes, & quod fœdius eſt a quibusdam dici, meretrices, & leproſi tenentur, niſi communiter vivant, *hæc Rebuff.* 39 Cur? utique Reip ſi ad honorem civitatis. *l.* 8. *infr. h. t.* vel templi miniſtris, ſi numini votæ ſint, & ita Reſp. vel collegium ſacrum decimarum percipiendarum capax eſt. Quid? Laici Eccleſiaſticarum decimarum ſuntne capaces? erant olim, præſertim in Gallia, Caroli Martelli indulgentia, ac munere, quod Lateranenſi concilio poſtea interdictum eſt, *c. prohibemus. extr. de decim. c. Apoſt. de his*, *quæ fiunt a prælatis Eccleſiarum.* niſi Laici ſibi decimas Eccleſiæ, ut clientibus conceſſas ante Lateranenſe concilium oſtendant. Quod quia probatu difficile, utilitatis cauſa ſufficere eis viſum eſt, ſi poſſeſſionem vetuſtam, id eſt, quæ hominum memoriam excedat, iſtius juris clientelaris, ac feudi probaverint. Duaren. *l.* 7. *de ſacris.* hujuſmodi decimas ita infeudatas ad heredes ſuos transmittere poſſunt laici: quin extraneis donare, vendere, permutare. Duar. 5. *feud. num.* 7. 40 Quænam ex hac obligatione naſcuntur actiones? adverſus debitorem decimarum curionibus competunt interdicta poſſeſſoria adipiſcendæ, recuperandæ, uti poſſidetis, ſi de earum poſſeſſione agatur, ad hæc, vindicatio juris ſeu confeſſoria, ſi de ipſo jure, & facultate inter duas Eccleſias agetur. Sin adverſus debitorem agent, perceptas per eum decimas in rem actione vindicabunt, ſi ſeparatæ ab aliis ejus bonis fuerint: ſin minus, condictione ex lege (ut volunt) divina, vel conſuetudinaria, *argum. legis unic. ſupr. de cond. ex lege:* nunquam vero per ſe decimas capere poſſunt, vide *Rebuff* §. 1. Cauſas 2. genera 3: definitionem 4. qui ad decimas præſtandas teneantur 5. ubi 6. quibus ex bonis ſolvendæ 8. quomodo 9. apud quem petendæ 10. quomodo 11. quando ſolvendæ 12. An tolli decimæ poſſint 13. An ex novalibus debeantur 14. De pœnis non præſtantium uſuras, *ult.* vid. ib. Rebuff. adde Vigelium 3. *Method. Pontific. juris.* 41 *l.* 1. §. 2. *ſupr. de pact.* 42 Pollicitatio non eſt duorum conſenſus, non pactum, non conventio. 43 *l.* 1. §. 3. *ſupr. h. t.* 44 Pollicitatio Reip. facta pœnitentia non revocatur. 45 *l.* 7. *infr. h. t.*

De epistola.

5. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

CHaridemo respondit,

EX epistola, quam muneris [1] edendi gratia absens quis emisit, compelli eum ad editionem non posse [2].

De heredibus. 1. De pecunia ob honorem promissa & solvi cœpta. 2. De sexu. 3. De statuis Principi ponendis.

6. IDEM lib. 5. de Officio Proconsulis.

TOtiens locum habet diminutio pollicitationis in persona heredis, quoties non est pollicitatio ob honorem facta: cæterum si ob honorem facta sit, æris alieni loco habetur, & in heredum persona non minuitur. §. 1. Si quis pecuniam ob honorem promiserit, cœperitque [3] solvere, eum debere quasi cœpto opere Imperator noster [Antoninus] rescripsit. §. 2. Non tantum masculos, sed etiam fœminas, si quid ob honores pollicitæ sunt, debere implere sciendum est: & ita Rescripto Imperatoris nostri & Divi patris [4] ejus continetur. §. 3. Si cui Respublica necessitatem imposuerit statuarum Principi ponendarum, qui non promisit; non esse ei [5] necesse obtemperare, Rescriptis Imperatoris nostri & Divi patris ejus continetur.

De promisso ob casum.

7. PAULUS lib. 1. de Officio Proconsulis.

OB casum [6], quem Civitas passa est, si quis promiserit se quid facturum, etsi non inchoaverit, ompimodo tenetur, ut Divus Severus *Dioni* rescripsit.

De coguitione Judicis. De relegatione.

8. IDEM [7] lib. 3. de Officio Consulis.

DE pollicitationibus in Civitatem factis Judicum cognitionem esse, D. Fratres *Flavio Celso* in hæc verba rescripserunt, *Probe faciet Statius Rufinus, si opus proscenii* [8], *quod se Gabinis extructurum promisit, quod tandem adgressus fuerat, perficiat: nam etsi adversa fortuna usus, in triennio a præfecto Urbis relegatus esset, tamen gratiam muneris, quod sponte obtulit, minuere non debet, cum & absens per amicum perficere istud opus possit: quod si detrectat, actores constituti, qui legitime pro civitate agere* [9] *possint nomine publico, adire adversus eum Judices poterunt: qui cum primum potuerint, prius quam in exilium proficiscatur, cognoscent, & si opus perfici ab eo debere constituerint* [10], *obedire eum Reipublicæ ob hanc causam jubebunt, aut prohibebunt distrahi fundum, quem in territorio Gabiniorum* [11] *habet.*

De promissore & de ejus herede.

9. MODESTINUS lib. 4. Differentiarum.

EX pollicitatione, quam quis ob honorem [12] apud Rempublicam fecit, ipsum quidem omnimodo in [13] solidum teneri: heredem vero ejus, ob honorem quidem facta promissione in solidum, ob id vero, quod opus promissum cœptum est, si bona liberalitati solvendo [14] non fuerint, extraneum heredem in quintam [15] partem patrimonii defuncti, liberos in decimam teneri, DD. *Severus* & *Antoninus* rescripserunt: sed & ipsum donatorem pauperem factum, ex promissione operis cœpti quintam partem patrimonii sui debere Divus *Pius* constituit.

De forma pollicitationis servanda.

10. IDEM lib. 1. Responsorum.

SEpticia [16] certamen patriæ suæ pollicendo, sub hac conditione pollicita est, uti sors apud eam remaneat, & ipsa usuras semissales [17] ad præmia certantium resolvat [18] in hæc verba, Φιλοτιμοῦμαι [καὶ] καθιερῶ ἀγῶνα τετραετηρικὸν [19] ἀπὸ μυριάδων τριῶν, τὸ [20] τοῦ κεφαλαίου αὐτὴ κατέχουσα ἀργύριον καὶ ἀσφαλιζομένη παρὰ τοῖς δεκαπρώτοις ἀξιοχρέως ἐπὶ τῷ τελεῖν [με] τὸν ἐξ ἔθους τριῶν μυριάδων τόκον, ἀγωνοθετοῦντος [21] καὶ προκαθεζομένου τοῦ ἀνδρός μου, ἔπειτα δὲ τῶν ἐξ ἐμοῦ γεννηθησομένων τέκνων· χωρήσει δὲ ὁ τόκος εἰς τὰ ἆθλα τῶν θυμελικῶν [22], καθὼς ἂν ἐφ' ἑκάστου ἀθλήματος ἡ βουλὴ [23] ὁρίσῃ, id est, *Largior & dedico agonem quadriennalem ex triginta millibus, sortis ipsa penes me retinens pecuniam, & cavens apud Decemprimos idonee super pendendis a me solitis triginta millium usuris, agonotheta* [24] *& præside futuro viro meo, & deinceps liberis ex me nascituris. Cedent autem hæ usuræ in præmia thymelicorum, prout in unoquoque certamine curia determinabit.* Quæro, an possint injuriam pati filii Septiciæ, quominus ipsi præsiderent certamini secundum verba conditionemque pollicitationis? Herennius *Modestinus* respondit, quo casu certaminis editio licita [25] est, formam pollicitationi datam servandam esse.

De herede promissoris.

11. IDEM lib. 9. Pandectarum.

SI quis ob honorem [26], vel sacerdotium [27] pecuniam promiserit, & antequam honorem, vel magistratum ineat, decedet, non oportere heredes ejus conveniri in pecuniam, quam is ob honorem vel magistratum promiserat, Principalibus Constitutionibus cavetur [28], nisi forte ab eo vel ab ipsa Republica, eo vivo opus fuerit inchoatum.

De statuis. 1. De eo qui promisit ne honoribus fungeretur.

12. IDEM lib. 11. Pandectarum.

IN privatis operibus [29], invitis his qui fecerunt, statuas aliis ponere non possumus, ut Rescripto D. Severi continetur. §. 1. Cum quidam, ne [30] honoribus fungeretur, opus promisisset; honores subire cogendum, quam [31] operis instructionem, D. *Antoninus* rescripsit.

Quomodo promissio implenda. 1. An forma donationis implenda sit.

13. PAPIRIUS JUSTUS lib. 2. de Constitutionibus.

IMperatores *Antoninus* & *Verus* Augusti rescripserunt, opera extruere debere eos qui pro [32] honore polliciti sunt, non pecunias pro his inferre cogi. §. 1. Item rescripserunt, conditiones donationibus adpositas, quæ in Rempublicam fiunt, ita demum ratas esse, si utilitatis publicæ interest: quod si damnosæ [33] sint, observari non debere: & ideo non observandum, quod defunctus, certa summa legata, vetuit vectigal exerceri: esse enim [34] tolerabilia, quæ vetus consuetudo [35] comprobat.

De promissore & ejus herede.

14. POMPONIUS lib. 6. Epistolarum & variarum lectionum.

SI quis, sui alienive honoris causa, opus facturum se aliqua Civitate promiserit, ad perficiendum tam ipse, quam heres ejus ex constitutione D. *Trajani* [36] obligatus est. Sed si quis ob honorem opus facturum se [37] in civitate aliqua promiserit, atque inchoaverit, & prius quam perficeret, decesserit, heres ejus extraneus quidem necesse habet aut perficere id, aut partem quintam patrimonii relicti sibi ab eo, qui id opus facere instituerat, si ita mallet, civitati, in qua id opus fieri cœptum est, dare: is autem, qui ex numero liberorum est, si heres exstitit, non quintæ [38] partis, sed decimæ concedendæ necessitate adficitur: & hæc D. *Antoninus* constituit.

15. ULPIANUS lib. singulari de Officio curatoris Reipublicæ.

INter liberos [39] nepotem quoque ex filia contineri, D. *Pius* rescripsit.

TIT. XIII.

DE [40] EXTRAORDINARIIS [41] COGNITIONIBUS [42], ET SI JUDEX LITEM [43] SUAM FECISSE DICETUR.

De Professoribus. 1. De Medicis. 2. De Obstetrice. 3. De Medicis. 4. De Philosophis. 5. De juris Professoribus. 6. De ludi literarii Magistris. De Librariis, Notariis, Calculatoribus, sive Tabulariis. 7. De cæteris artificibus. 8. De salario comitum. 9. De cognitione adversus supradictas personas, & adversus advocatos. 10. De honorario advocatorum. 11. Advocati qui dicuntur. 12. Si cui cautum est honorarium, vel de lite pactus est. 13. De heredibus Advocati. 14. De nutriciis. 15. De mutuis petitionibus.

1. ULPIANUS lib. 8. de Omnibus [44] Tribunalibus.

1 Spectaculi, *l. 122. supr. de legat. 1.* in munerarius muneris gladiatorii, aut venatorii exhibitor, vocabulum ab Augusto inventum. 8. *Quint.* dominus ludorum. Cic. *de leg.* Editor Græcis ἀγωνοθέτης. munerator etiam Floro dicitur, vide Lipsium 1. *Satur.* 7. 2 Imo potest, cum ex epistola conventio & donatio habita censeatur. *l. 2. supr. de pact. l. 13. supr. de don.* 3 Vide *l. 1. §. 2. supr. h. t.* 4 Caracallæ & Septimii Severi. Rævard. *var. lib. 3. cap. 10.* Ans. 5 Resisti potest magistratui in illicitis. *l. 3. §. 1. supr. quod metus causa. l. 1. C. de mulieribus, & in quo loco l. 10. tit. 62.* 6 *l. 4. supr. h. t.* 7 Ulpianus. 8 Proscænii. *Hal.* proscænium, est locus, in quo pulpitum erat in ludis exercendis accommodatum. 5. *Vitruvius* 6. Suet. *in Nerone*: ludos spectavit e proscænii fastigio: de Theatri compositione vide Vitruvium ibid. & Jul. Scaligerum 1. *poëtices c. 21.* 9 Ex pollicitatione datur actio. *l. 1. supr. h. t. l. 14. infr. h. t. l. 16. supr. de donat.* 10 Constiterit. *Hal.* 11 Gabinorum. *Vulg. Hal.* 12 Sibi decretum, vel decernendum. 13 Dixi ad *l. 2. C. de hereditariis act.* 14 Solvendæ. *Hal. Budæus.* 15 *l. 14. in fin. infr. h. t.* 16 Vide Alciat. *lib. 1. parerg. c. 22. & lib. 3. disp. cap. 1.* Cujac. *lib. 9. observ. cap. 26.* S. L. 17 Usuræ semissales sunt, cum seni aurei quotannis in centenas penduntur, solennes usuræ civitatum, semissales: sic *infr.* τὸν ἐξ ἔθους τόκον: vide Cujac. *Novell.* 7. Plin. *Epist.* 7. 18 Resolvere est solvere: sic etiam loquitur Plautus *in Menachmis*: Perdormisco, si resolvi argumentum cum debeo. & in Amphitryone: si obsequere, una resolvas plaga. & in *Asinaria*, quis pro vectura olivi resolvit? Festus: reluere, resolvere, repurgare. Cicero 14. *Philipp.* qui se pollicitus resoluturum. Cujac. 9. *obs.* 26. *in fin.* 19 De quibus vide *l. 3. §. 10. l. 18. §. 26. supr. de munerib.* ἀγὼν τετραετηρικός Certamen quadriennale est, quod quarto quoque anno instauratur: agon tetraetericus dicitur eodem modo, ut trietericus a Virgilio pro triennali, πεντετηρικός lustralis. Quidam tamen antea hic legebant, Eratericum. Alciatus ad *tit. C. de Athletis.* Heracleticon legi posse monet: ut sit certamen in Herculis honorem, cujus honoris & agonis Pollux & Lampridius meminit *in Alexand.* 20 Τῶν τοῦ. *Hal.* 21 Ἀγωνοθετεῖν καὶ προκαθέζεσθαι, est ludis præsidere *l. 6. supr. de annuis.* Solebat enim ludorum præses aliquis constitui, vel a Principe, vel a magistratibus. Sueton. *in August.* 45 *& in Caligula cap. 18.* adde *l. ult. §. 17 supr. de muneribus.* 22 *l. 4. supr. de his qui notantur. l. penult. C. Theod. de spectaculis.* Thymelitæ *l. 21 C. Theod. de pistoribus. l. 5. C. Theod. de scenicis*: ὑποκρίσει τὴν τέχνην ἐπιδεικνυμένοι, Suidas mulieri scenici 38. Isidoro 47. θυμέλη pulpitum est, in quo cantabatur a scenicis. Vict. 8. de thymelicis, vide Scalig. 1. *Poëtices* 19. 1. *Harm.* 6. §. 11. *Novell.* 105. *cap.* 1. 23 Βουλὴ curia, hinc Buleutæ. 24 Alciatus *tit. C. de Athletis*, legit agonica, *vel* athleteta, & illum victorem certaminis, hunc judicem certaminis interpretatur. 25 Adde *l. 13. in fin. infr. h. t.* 26 *l. 16. §. 1. supr. de munerib.* 27 Adde *l. 1. §. 1. supr. de leg. Jul. ambitus.* de Simonia & Annatis alibi dicemus, adde *Novell. 6. cap 1.* Interim notandum est hic vitio versum fuisse apud Ethnicos sacerdotia pecunia redimi. *Goth.* Vide Budæum *hic.* Ans. 28 *l. 16. §. 1. supr. de munerib.* tunc enim heredes promissoris coguntur opus perficere. 29 Id est, in publicis operibus privatorum pecunia factis. 30 *l. 3. C. de cond. ob turpem.* 31 Id est, potius quam. vide quæ scripsi ad *l. 16. supr. de munerib.* 32 *l. 16. supr. de munerib.* 33 *l. 16. supr. de usu & usufruct. legat.* 34 Seneca, nihil miserum est, quod in naturam consuetudo produxit: paulatim enim voluptati sunt, quæ necessitate cœperunt. 35 *l. 11. in fin. supr. de decurionib. l. ult. C. vectigalia nova.* 36 *l. 6. §. 2. supr. h. t.* 37 Scil. in civitate. *Hal.* 38 *l. 9. supr. h. t.* 39 Vide *l. 56. in fin. infr. de verb. sign.*

40 De variis & extraordinariis &c. *Vulg.* quam lectionem confirmat lex 5. *infr. h. t.* 41 Ordinariæ cognitiones, certis personis non adstrictæ. *l. 1. §. 2. supr. si ventris nomine.* Extraordinariæ vero ad certa personarum, rerum, negotiorumve genera extra ordinem respiciunt, quibus pro conditione, eventu, necessitate, commoditateve aliqua præsenti aliquo remedio subveniendum est. Horum judiciorum tria sunt genera: unum facti (ut cum proprio facto ab injuria lex cuique sese adserere permittit. *l. quemadmodum. 29. §. 1. supr. ad l. Aquil.*) secundum ex privilegio Principis contra jus commune. *l. 1. in fin. supr. de constit. Princip.* Tertium juris communis, non tamen ordinarii, ut cum remedio aliquo his subvenitur, quibus jure ordinario, vel non est consultum, vel non tam facile commodeque consultum. Hujus postremi generis quatuor sunt effectus. Primus, ut restitutione impetrata rescindantur ea, quæ nobis sunt noxia: Secundus, ut jus ordinarium nobis competens, remedio convenientiore expediatur, ut *l. 1. §. per hanc. supr. de rei vind. l. 3. §. ex hoc edicto. supr. nautæ. l. 1. §. dixerit. 2. supr. de publicanis.* vel actione in factum: Tertius effectus, ut jus ordinarium suppleatur. *l. si cui legatum. 92. supr. de cond. & dem. l. pecuniæ. 178. §. actionis. 2. infr. de verb. sign.* Quartus, ut solennitates veteres amputentur. *Inst. de interdictis. l. 1. C. de formulis sublatis.* de quibus solennibus vide Ciceronem *oratione pro Cæcinna.* Zasius 1. *Respons.* in hoc tractatu 20. sententias sequentes notat, ordinaria duo remedia elective concurrere, non cumulative (nisi actiones sint, quæ possunt cumulari.) Duo extraordinaria remedia simul concurrere forte elective, etiamsi ad res diversas referantur (nisi alterum ex remediis sit f[illegible], aut ad impietatem alteri imputandam pertineat). Extraordinarium remedium, si plenius, brevius, expeditius sit ac magis utile, cum ordinario concurrere elective, cumulative (cujus tamen sententiæ duas extensiones, sex exceptiones adfert). Extraordinaria concurrere cum ordinariis, si contra diversas personas agatur: concurrere, inquam, elective, non cumulative, nisi in subsidium (quod & tribus casibus non obtinet, de quibus Zasius *ibid.*) Extraordinarium non concurrere cum ordinario, si utraque sint æque utilia, vel ordinarium facilius. *l. in causa. 13. l. 14. supr. de minorib. l. quadam. 9. supr. de edendo. l. 1. C. de thesaur. lib. 10. tit. 15.* Hæc tamen sententia quatuor casibus non obtinet, de quibus Zas. *ibid.* Porro extraordinaria cognitio quid esset, dixi ad *l. ult. §. 3. supr. de eo, quod metus causa.* Extraordinaria dicitur, quoties ipsimet magistratus notionem adhibent suam: Ordinaria cum apud judices datos ex formula causa agitur. 42 Prætoris, sunt autem quatuor cognitionum genera, vid. *l. 5. infr. h. t.* 43 Litem suam facit judex male judicando. *Instit. de obligat. ex quasi delicto. in princ.* adde *Tit. C. de pœna judicis, qui male judicavit.* 44 Protribunalium libros decem scripsit *Ulpianus*, in quibus ea recensuit, quæ a Prætoribus & Præsidibus expediuntur, nec mandantur alteri: dixi *l. 5. supr. de fundo dot.*

Præses

PRæfes Provinciæ de [1] mercedibus jus dicere folet, fed præceptoribus tantum ftudiorum liberalium. *Liberalia* [2] autem *ftudia* accipimus, quæ Græci ἐλευθέρια [3] appellant: rhetores continebuntur [4], grammatici, geometræ. §. 1. Medicorum quoque eadem caufa eft, quæ Profefforum, nifi quod juftior: cum hi falutis [5] hominum, illi ftudiorum curam agant: & ideo his quoque extra ordinem jus dici debet. §. 2. Sed & obftetricem [6] audiant, quæ utique medicinam exhibere videtur. §. 3. Medicos fortaffis quis accipiet etiam eos, qui alicujus partis corporis, vel certi doloris fanitatem pollicentur: ut puta fi auricularius [7], fi fiftulæ [8], vel dentium: non tamen fi incantavit [9], fi imprecatus eft, fi (ut vulgari verbo impoftorum utar) exorcizavit [10]: non funt ifta medicinæ genera, tametfi fint qui hos fibi profuiffe [11] cum prædicatione adfirment. §. 4. An & Philofophi Profefforum numero fint? & non putem: non quia non religiofa [12] res eft: fed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam [13] operam fpernere. §. 5. Proinde ne Juris quidem Civilis Profefforibus jus dicent: eft quidem res fanctiffima [14] Civilis [15] Sapientia: fed quæ pretio nummario [16] non fit æftimanda, nec dehoneftanda, dum in judicio honor petitur, qui in ingreffu facramenti efferri [17] debuit: quædam enim tametfi honefte accipiantur, inhonefte tamen petuntur.

§. 6. Ludi quoque literarii magiftris, licet non fint Profeffores, tamen ufurpatum [18], ut his quoque jus dicatur. Jam & Librariis [19], & Notariis [20], & Calculatoribus [21], five Tabulariis [22]. §. 7. Sed cæterarum artium opificibus, five artificibus, quæ funt extra literas, vel notas pofitæ, nequaquam extra ordinem jus dicere Præfes debebit. §. 8. Sed & fi Comites [23] falarium petant, idem juris eft, quod in Profefforibus placet. §. 9. Sed adverfus ipfos omnes cognofcere Præfes debet: quia ut adverfus advocatos adeantur, Divi Fratres refcripferunt. §. 10. In honorariis Advocatorum ita verfari Judex debet: ut pro [24] modo litis, proque Advocati facundia, & fori confuetudine, & judicii, in quo erat acturus, æftimationem adhibeat: dummodo licitum honorarium quantitas non egrediatur: ita enim Refcripto Imperatoris noftri, & Patris ejus continetur: Verba refcripti ita fe habent, *Si Julius Maternus, quem patronum caufa tuæ effe voluifti, fidem fufceptam* [25] *exhibere paratus eft: eam duntaxat pecuniam, quæ modum legitimum* [26] *egreffa eft, repetere debes.* §. 11. *Advocatos* accipere debemus omnes omnino, qui caufis agendis quoquo ftudio operantur: non tamen qui pro tractatu non adfuturi caufis accipere quid folent, Advocatorum numero erunt. §. 12. Si cui cautum eft honorarium, vel fi quis de lite [27] pactus eft: videamus an petere poffit? Et quidem de pactis ita eft refcriptum ab Imperatore noftro, & Divo patre ejus: *Litis* [28] *caufa malo* [29] *more pecuniam tibi promiffam* [30] *ipfe quoque profiteris, fed hoc ita* [*jus*] *eft, fi fufpenfa lite focietatem futuri emolumenti cautio pollicetur: fi vero poft caufam actam cauta* [31] *eft honoraria fumma, peti poterit usque ad probabilem quantitatem* [32], *etfi nomine palmarii* [33] *cautum fit: fic tamen, ut computetur id, quod datum eft, cum eo, quod debetur: neutrumque compofitum licitam quantitatem excedat.* † Licita [34] autem quantitas intelligitur pro fingulis caufis usque ad centum [35] aureos. §. 13. Divus Severus ab heredibus Advocati mortuo eo prohibuit [36] mercedem repeti: quia per ipfum non fteterat, quominus caufam ageret. §. 14. Ad nutricia quoque officium Præfidis, vel Prætoris devenit: namque nutrices [37] ob alimoniam infantium apud Præfides quod fibi debetur, petunt. † Sed nutricia [38] eousque [39] producemus, quoad infantes uberibus aluntur: cæterum poft hæc ceffant partes Prætoris vel Præfidis. §. 15. Hæc omnia fi apud Præfides petantur, videamus, an de mutuis [40] petitionibus poffint Præfides cognofcere? & putem debere admitti.

De ufu aquæ, & novis rivis. De equabus alienis, & fœtu earum. De damno dato per immiffos in prædium alienum.

2. IDEM lib. 1. Opinionum.

DE ufu aquæ, de rivis novis inciviliter inftitutis, item de equis alienis a fciente poffeffis, fœtuque [41] earum, & de damno dato per immiffos in prædium fuum univerfos homines eos, qui in plurium prædia diftribui debuerunt, fi modo id non ex auctoritate ejus, qui jubere potuit, factum eft, Præfidem Provinciæ doceri oportere refponfum eft: ut his fecundum rei æquitatem & jurisdictionis ordinem convenientem formam rei det.

De medico res ægroti extorquente.

3. IDEM lib. 5. Opinionum.

SI medicus, cui curandos fuos oculos, qui eis laborabat, commiferat, periculum amittendorum eorum per adverfa medicamenta inferendo, compulit [42], ut ei poffeffiones fuas contra fidem bonam æger venderet: incivile factum Præfes Provinciæ coerceat, remque reftitui jubeat.

De falariis juris ftudioforum.

4. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

DIvus *Antoninus* Pius refcripfit, juris ftudiofos [43], qui falaria petebant, hæc exigere poffe.

Quatuor genera cognitionum. 1. Definitio exiftimationis. 2. Quibus modis exiftimatio minuitur, 3. Vel confumitur.

5. CALLISTRATUS lib. 1. de Cognitionibus.

COgnitionum numerus cum ex variis caufis defcendat, in genera dividi facile non poteft, nifi fummatim dividatur. Numerus [44] ergo cognitionum in quatuor fere genera dividi poteft: aut enim de *honoribus* five muneribus gerendis agitatur: aut de *re pecuniaria* difceptatur: aut de *exiftimatione* alicujus cognofcitur: aut de *capitali crimine* [45] quæritur. §. 1. *Exiftimatio* [46] eft dignitatis inlæfæ ftatus, legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto noftro auctoritate legum aut [47] minuitur, aut confumitur. §. 2. *Minuitur* exiftimatio, quotiens, manente libertate, circa ftatum dignitatis pœna plectimur, ficuti cum relegatur [48] quis, vel cum ordine movetur, vel cum prohibetur honoribus publicis fungi, vel cum plebejus fuftibus [49] cæditur, vel in opus publicum datur, vel cum in eam caufam quis incidit, quæ Edicto perpetuo infamiæ caufa enumeratur. §. 3. *Confumitur* vero, quotiens magna [50] capitis minutio intervenit, id eft [51], cum libertas adimitur: veluti cum aqua & [52] igni interdicitur, quæ in [53] perfona deportatorum venit [54], vel cum plebejus in opus metalli, vel in metallum datur, nihil enim refert, nec [55] diverfa pœna eft operis & metalli, nifi quod refugæ operis non morte, fed pœnæ metalli fubjiciuntur.

Si judex litem fuam fecerit.

6. GAJUS lib. 3. Rerum Cottidianarum [feu aureorum].

SI judex litem [56] fuam fecerit, non [57] proprie ex maleficio obligatus videtur: fed quia neque ex contractu obligatus eft, [&] utique peccaffe aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quafi ex maleficio teneri in factum actione, & in quantum de ea [re] æquum religioni judicantis vifum fuerit, pœnam fuftinebit.

TIT. XIV.

DE PROXENETICIS [58].

De petitione.

1. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

PRoxenetica [59] jure [60] licito petuntur.

An proxeneta qui faciendi nominis caufa intervenit, teneatur.

2. IDEM lib. 31. ad Edictum.

SI proxeneta [61] intervenit faciendi nominis, ut multi folent: videamus, an poffit quafi mandator teneri? & non puto teneri: quia

1 *l. 6. in fin. C. de profefforib. lib. 10. tit. 52. l. 4. fupr. ubi pupillus educari.* Seneca 13. *epift.* 89. 2 *l. 10. §. 2 fupr. de vacatione munerum* 3 Ἐλευθέρια μαθήματα. *Hal.* liberales artes. Plin. *cap.* 4. liberales artes in contemptum cecidere. Auguft. 6. *de civit.* 2. Cic. 1. *de orat.* ingenuas vocat, quas Græci ἐλευθέρους, ἐπιστήμας & ita differunt ab iis, quas Græci φαύλας, ἀνελευθέρους, βαναύσους, ἀγοραίους appellant: vid. *hic Budæum.* 4 54. *Eclog.* 14. *c.* 1. 5 De medicis, adde *l. 1. fupr. de decret. ab ordine.* adde & illud a Diogene Laërtio relatum, Pone coquo minas decem, medico drachmam, affentatori talenta quinque, confiliario fumum, meretrici talentum, Philofopho triobolum. 6 *l. 9. fupr. ad l. Aqu.* vide Cuj. 17. *obf.* 27. 7 *l. 4. in fin. fupr. de adilit.* 8 Fiftula eft genus morbi, Græci σῦριγξ, feu finus obliquus: metaphora eft fumpta a fiftulis ex arundine factis, vide Fuchfium 3. *methodi* 26. vide Æginetam 4. *de re medica* 49. & 3. *de morborum curatione cap.* 45. Celfum 5. *de re medica.* 9 Medici appellatione non continentur incantatores, magi, vel fimiles. 10 Exorcizantium verbo videtur forte Ulpianus, velut Ethnicus Chriftianos perftringere, apud quos familiares erant exorcifmi, id eft, dæmonum adjurationes, *Lucas* 11. Tertull. *lib. de corona*, quos interdiu exorcifmis fugant, & *in Apologetico* 37. dæmones de vobis fine pretio, fine mercede depellimus. Idem *lib. de fpectaculis*, in exorcifmo cum rogaretur immundus fpiritus, quod aufus effet fidelem aggredi, conftanter & juftiffime id feci, in meo eam inveni. Aug. 2. *de vita beata*, de exorcifmis & hiftoriis ad eam rem facientibus, vide *part* 2. *Malleus maleficarum q.* 2. *c.* 6. vide *flagellum dæmoniorum paffim*: & *tractatum de exorcifmis Felicis Matheoli*: Wierum 5. *de præftigiis. c.* 19. 20. 21. 22. 23. idem erat ufitatum apud Ethnicos. Tertull. *de idololatria*, qua conftantia exorcizant alumnos fuos. 11 *l. 4. C. de malefic.* 12 Philofophia religiofa res eft, omnium bonarum, & laudatarum artium procreatrix, Cic 1. *de Oratore* & mater, & inventum Deorum, Cic. 1. *Tufculan.* frugifera, & fructuofa. Idem 1. *offic* 5. *Tufc.* Tertullian. tamen *libro adverfus Hermogenem* Philofophos vocat patriarchas hæreticorum, & in *lib. de anima*. *cap.* 1. ubi etiam adjicit, Philofophiam effe concuffionem veritatis, & in *libro de præfcription. adverfus hæreticos*, hærefes a philofophia fubornari 13 Mercenarium. *Hal.* Philofophiæ munus eft, divitias contemnere eas etiam quidam, ut liberius philofopharentur, vel civibus diviferunt, vel in mare abjecerunt, vide Laërt 6. *de Crate.* Afperum, incultum, & intonfum caput & negligentiorem barbam & indictum argento odium & cubile humi pofitum, & quidquid aliud ambitionem perverfam fequitur, id evita, fatis ipfum nomen Philofophiæ (etiamfi molefte tractetur) invidiofum eft, Seneca 1. *epift.* 5. adde eundem Senec. 19. *epift.* 109. 14 Civilis fapientia, res eft fanctiffima, *ut hic.* neceffaria, laudabilis. *l. 4. C. de advocatis diverforum judicum.* honoris plena, *argum. l. 5. in fin. C. de poftulando.* facra philofophia, vera, non fimulata. *l. 1. §. 1. fupr. de juftitia.* Ammianus tamen *lib.* 30. caufidicinam & oratorum profeffionem refert a Platone πολιτικῆς μορίου εἴδωλον, id eft, civilitatis particulæ umbram, vel adulationis quartam partem effe definivit. amplitudo Platonis, ab Epicuro κακοτεχνίαν, fed mox addit, cum recte procedunt judicia, delubra funt æquitatis: cum depravata, foveæ fallaces, & cœcæ, in quas fi captus ceciderit quisquam, non nifi permulta exiliet luftra, adusque ipfas medullas exuctus. 15 Πολιτική, de qua Ariftoteles 1. *Ethic.* 2. & 1. *Magnorum moral.* 3. *Politic.* 8. 16 *Al.* Nummaria. 17 Offerri. *Hal.* 18 De ufurpandi voce dixi 1. *Feudor.* 13. *in fin.* & *l. 13. fupr. de injuriis.* 19 Librarios Græci καλλιγράφους. *Nov.* 42. vide Cujac. *ad l. 9. §. 1. fupr. de excuf. tut.* 20 Notarios dicimus; quos Græci ταχυγράφους, ὀξυγράφους. 21 Vide *l. 15. §. 5. fupr. de excuf. tut.* 22 Tabularii. *l. ult. in fin. fupr. fi menfor.* ii rationes publicas privatasque fupputant, vide *tit. C. de tabulariis. lib.* 10. *tit.* 69. 23 *l. 4. fupr. de off. adfeff.* 24 *l. ult. in fin. fupr. de obl.* lex tamen Cincia tefte Tacito 11. vetabat, ne quis ob orandam caufam pecuniam, penumve acciperet. Eadem lex Muneralis dicta, de qua fcripfi ad Feftum *Muneralis* & *Cincia.* Cincia lex de donis. Cic. 1. *ad Attic.* Tacit. 11. 13. Livius 3. 4. Arnob. 2. Plinius 5. *epiftol.* Sueton. *Nerone* 17. 25 *l. 4. C. de condict. ob caufam.* 26 *l. 5. C. de poftulando.* 27 *l. 5 l. 6 C. de poftul.* 28 *l. 53. fupr. de pact. l. 5. Cod. de poftulando.* 29 Malo more pecuniam fibi promiffam profitetur, qui fe de lite pactum ait, *ut hic*: mala ratione fervi extero fe emi mandant & manumitti. *l. 54. fupr. mandati.* 30 *l. 19. §. 1 fupr. de negot. l. 8. fupr. quod metus caufa. l. 1. in fin. fupr. de act. empt.* ἔθει πονηρῷ. 31 Promiffa. 32 Id eft, centum aureos *fupr. eodem.* 33 Palmarium eft præmium, quod victoriæ caufa datur. 34 Hoc hodie confuetudine non fervatur, ut *Averic.* notat. 35 Adde *l. 18. fupr. ratam rem* ordinatione vero curiæ Parifienfis advocati, pro fingulis caufis fupra decem libras Gallicas accipere prohibentur. Lex Cincia, ut antea dixi, vetabat quidquam accipi. *Tacit.* 11. Hæc de advocatis Ammianus 30 hoc ipfum (inquit) venditant, quod ofcitantur. & *poft*, fi voluntate matrem finxeris occidiffe, multas tibi fuffragantes abfolutionum lectiones & reconditas pollicentur, fi te nummatum fenferint, & *poft* nihil præter infeminatam petendi licentiam norunt. *Goth.* Centum aureos Budæus hic intelligit pro duobus auri pondo. *De Affe lib.* 5. Sic in proxenetis nuptiarum certa pecuniæ fumma conftituta eft *l. fin. C. de fponfalib* Idem affefforibus *l. 4. fupr. de offic. Affeff.* & procuratore fifci. *l. 15. C. de advocat. diverf. judic.* 1. Anf. 36 *l. 1. fupr. de off. adfeff.* 37 Vide *l. ult. fupr. pro derelicto.* 38 Τροφεῖα, Græci 39 Eousque. *Hal.* 40 Dixi ad *l. 1. C. rer. amotar.* 41 Adde *l. 39. fupr. de ufuris.* 42 *l. 9. C. de profefforib. & medicis. lib.* 10. *tit.* 52. vid. Alciat. 2. *Parerg.* 39. 43 Juris ftudiofi, jurisconfulti. *l. 1. fupr. de offic adfeff.* de variis appellationibus Jurisconfultorum, vide Cujac. 7. *obf.* 25. 44 Cognitio eft five de re quæritur, five de honore, feu munere, aut de re pecuniaria, aut de exiftimatione, aut de capitali crimine 45 *l. 32. fupr. de recept. qui arbitr.* 46 Exiftimatio quid 47 Exiftimatio minuitur, vel confumitur. 48 Relegati infames. 49 Vide *l. 22. fupr. de his qui notantur* 50 Id eft, media, Zoanettus 17 *reftitut.* 51 Idem eft cum libertas, Zoanettus *ibid.* 52 De, quæ & ignis interdictione, dixi ad *l. 1. §. 2. fupr. de leg.* 3. 53 Deportatio fucceffit in locum aquæ & ignis interdictionis, *ut hic.* Qui deportati, num cives? non cives, non jure Quiritium liberi, Cujac. *Inftit. de cap. dimin.* 54 *Al.* venit. 55 Metalli operis, & metalli pœna prope eadem. 56 Vide quæ notavi ad *tit. C. de pœna judicis, qui male judicavit l. 29. in fin. C. de pact* 57 Imo interdum proprie ex maleficio, veluti fi dolo *l. 15. in fin. fupr. de jud.*

58 De proxeneticis. *Hal.* de profcenetis, *Vulg.* male. Proxeneticon eft merces, quæ proxenetæ feu interceffori debetur ob præftitum aliquod officium peregrino homini, vel fimili, vide *l. 2. l. 3. in fin. infr. h. t.* 59 *l. 3. infr. h. t. l. 7. fupr. mandati l. 1. C. mandati.* adde *l. 15. fupr. de præfc. verb.* de proxeneta, vide Cujac. 11. *obferv* 18. 60 Non improbabili more. *l. 3. infr. h. t.* 61 Proxenetas interveniffe nominis faciendi

hic monstrat magis nomen, quam mandat [1], tametsi laudet nomen. † Idem dico, & si aliquid philantropiæ [2] nomine acceperit, nec ex locato conducto erit actio. Plane si dolo [3] & calliditate creditorem circumvenerit, de dolo actione tenebitur.

De proxenetico περὶ ἑρμηνευτικοῦ. De usu proxenetarum.

3. IDEM lib. 8. de Omnibus Tribunalibus.

DE proxenetico, quod & sordidum, solent Præsides cognoscere: sic tamen, ut in his modus esse debeat, & quantitatis & negotii in quo operula ista defuncti [4] sunt, & ministerium quale quale accommodaverunt. Facilius (quod Græci ἑρμηνευτικὸν [5] *id est, interpretativum, seu* [6] *interpretis honorarium* appellant) peti apud eos poterit, si quis forte conditionis, vel amicitiæ, vel adsessuræ, vel cujus [7] alterius [8] hujusmodi proxeneta fuit. Sunt enim hujusmodi hominum, ut tam in magna civitate, officinæ. Est enim proxenetarum modus, qui emptionibus, venditionibus, commerciis, contractibus licitis [9] utiles non adeo improbabili [10] more se exhibent.

TIT. XV.

DE CENSIBUS [11].

De coloniis, quæ jus Italicum habent.

1. ULPIANUS lib. 1. de *Censibus*.

SCiendum est, esse quasdam [12] colonias *juris Italici* [13], ut est in Syria Phœnice splendidissima Tyriorum [14] colonia, unde mihi origo est, nobilis *regionibus*: serie sæculorum antiquissima: armipotens: fœderis [15], quod cum Romanis percussit, tenacissima: huic enim D. *Severus* [&] Imperator noster ob egregiam [in] Rempublicam, Imperiumque Romanum insignem fidem, jus *Italicum* dedit.

§. 1. Sed & Berytensis [16] colonia in eadem provincia Augusti beneficiis gratiosa: & (ut Divus *Hadrianus in quadam* [17] *Oratione ait*) *Augustana* [18] *colonia* quæ jus Italicum habet. §. 2. Est & Heliopolitana [19], quæ a Divo *Severo* per belli civilis occasionem *Italicæ coloniæ* Rempublicam accepit. §. 3. Est & Laodicena colonia in Syria Cœle, cui D. Severus jus Italicum ob *belli civilis* [20] merita concessit. Ptolemensium [21] enim Colonia, quæ inter Phœnicen & Palæstinam sita est, nihil præter nomen coloniæ habet. §. 4. Sed & Emisenæ [22] civitati Phœnices [23] Imperator noster jus coloniæ dedit, *jurisque* Italici eam fecit. §. 5. Est & Palmyrena [24] civitas in Provincia Phœnice prope Barbaras [25] gentes & nationes collocata. §. 6. In Palæstina duæ fuerunt coloniæ, & *Cæsariensis*, & *Ælia Capitolina* [26], sed neutra jus Italicum habet. §. 7. Divus quoque Severus [27] in Sebastenam [28] civitatem coloniam deduxit. §. 8. Indicia [29] quoque Zernensium [30] colonia a Divo Trahiano [31] deducta, juris Italici est. §. 9. Zarmizegethusa [32] quoque ejusdem juris est: item Napocensis [33] colonia, & Apulensis, & Patavicensium [34] vicus, qui a D. Severo jus coloniæ impetravit. §. 10. Est & in Bithynia [colonia] Apamena, & in Ponto Sinopensis. §. 11. Est & in Cilicia [35] Selinus, & [36] Trahianopolis [37].

De vitiis censuum.

2. IDEM lib. 28. ad Sabinum.

VItia [38] priorum censuum [39], editis [40] novis [41] professionibus, evanescunt.

De ætate. 1. De immunitate.

3. IDEM lib. 2. de Censibus.

ÆTatem [42] in censendo [43] significare necesse est: quia quibusdam ætas tribuit, ne tributo onerentur: veluti in Syriis [44] a quatuordecim annis masculi, a duodecim fœminæ usque ad sexagesimum [quintum] annum tributo capitis obligantur: ætas autem spectatur censendi tempore. §. 1. *Rebus concessam immunitatem non habere* [45] *intercidere* rescripto Imperatoris nostri ad Pelignianum [46] recte expressum est: quippe personis quidem data immunitas cum persona extinguitur: rebus nunquam extinguitur.

De forma censuali. 1. De eo, qui in publicis tabulis delato modo frui non potest. 2. Ubi quis agrum profiteri debet. 3. De immunitate. 4. De possessore & petitore. 5. De servis. 6. De lacubus & portubus. 7. De salinis. 8. De inquilinis, vel colonis. 9. De natis, vel quæsitis post censum edictum. 10. De eo, qui petit ut censum sibi emendare permittatur.

4. IDEM lib. 3. de Censibus.

FOrma [47] censuali [48] cavetur, ut agri sic [49] in censum referantur, *Nomen* [50] fundi cujusque, & in qua [51] *civitate*, & in quo *pago* sit, & quos duos vicinos proximos habeat: & [id] *arvum* [52] quod in decem annos proximos satum erit, quot jugerum [53] sit: *vinea*, quot vites habeat: *oliva* [54] quot jugerum, & [55] quot arbores habeat: *pratum*, quod intra decem annos proximos sectum erit, quot jugerum: *pascua*, quot jugerum esse videantur: item *sylvæ cæduæ*: omnia ipse, qui defert, æstimet. §. 1. Illam æquitatem debet admittere censitor [56] ut officio ejus congruat, relevari eum [57], qui in publicis [58] tabulis delato modo frui certis ex causis non possit. Quare, & si agri portio chasmate [59] perierit, debebit per censitorem relevari. Si vites mortuæ [60] sint, vel arbores aruerint: iniquum, eum *numerum inseri* censui. Quod si exciderit arbores, vel vites, nihilominus [61] eum numerum profiteri jubetur, qui fuit census tempore: *nisi causam excidendi censitori probabit.* §. 2. Is vero, qui agrum in alia civitate habet, in ea civitate profiteri [62] debet, in qua ager est: agri enim tributum in eam civitatem debet levare [63], in cujus [64] territorio possidetur. §. 3. Quanquam in quibusdam beneficia personis [65] data immunitatis cum persona extinguantur: tamen cum generaliter locis [66], aut cum civitatibus, immunitas sic data videtur, ut ad posteros transmittatur. §. 4. Si, cum ego fundum possiderem, professus [67] sim, petitor autem ejus non [68] fuerit professus, actionem illi manere placet. §. 5. In servis [69] deferendis observandum est, ut & nationes eorum, & ætates [70], & officia, & [71] artificia specialiter deferantur.

§. 6. Lacus quoque piscatorios, & portus in censum dominus debet deferre. §. 7. Salinæ si quæ sunt in prædiis [72], & ipsæ in censum deferendæ sunt. §. 8. Si quis inquilinum, vel colonum non fuerit professus, vinculis censualibus tenetur. §. 9. Quæ post censum edictum [73] nata, aut postea quæsita sint, intra finem operis consummati [74] professionibus edi possunt. §. 10. Si quis veniam petierit, ut censum sibi emendare [75] permittatur, deinde post hoc impetratum cognoverit se non debuisse hoc petere, quia res emendationem non desiderabat: nullum ejus [76] præjudicium ex eo, quod petiit, ut censum emendaret, fore, sæpissime rescriptum est.

De præjudicio communi. 1. De fideicommisso. 2. De legato.

5. PAPINIANUS lib. 19. Responsorum.

CUm possessor unus expediendi negotii causa tributorum jure conveniretur, adversus cæteros, quorum æque prædia tenentur ei, qui conventus est actiones a fisco præstantur: scilicet ut omnes pro modo prædiorum pecuniam tributi conferant: nec inutiliter actiones præstantur, tametsi fiscus pecuniam suam recuperaverit, quia nominum venditorum pretium acceptum videtur. §. 1. Qui non [77] habita ratione tributorum, ex causa fideicommissi prædia restituunt, actionem ex Divi *Pii Antonini* literis habent, quam legato quoque soluto locum habere voluit. §. 2. Pro [78] pecunia tributi, quod sua die non est redditum, quo minus prædium jure pignoris distrahatur [79], oblata moratoria cautio non admittitur, nec [80] audietur legatarius contradicens ob tributa præteriti [81] temporis, quod heres solvendo sit, & is, qui tributis recipiendis præpositus fuerat.

causa hic locus indicio est. Senec. 21. *Epist.* 120. Æs alienum facias oportet, sed nolo per intercessorem mutueris. Nolo proxenetæ nomen tuum jactent. Paratum tibi creditorem dabo. atque ita Proxeneta monstrat magis nomen quam mandat, quamvis laudet seu jactet, ideoque neque mandati, neque locati conveniri possunt proxenetæ, etiamsi philantropi aliquid nomine acceperint: nisi dolum admiserint, *ut hic.* vel nisi mandatum eis fuit ut vires futuri debitoris excuterent. *l.* 42. *supr. mandati.*

1 Vide quæ scripsi ad *l.* 10 §. 7. *supr. mandati.* 2 Philantropii. *Hal.* philantropi. *Vulg.* philantropiæ. Bud. Alciat. 8. *parerg.* 21. bene philantropi: interdum enim recto casu philantropum Græci dixerunt, vide Cujac. 11. *observ.* 18. *in Paratitlis C. ad tit. de sponsal.* 3 *l.* 7. *in fin. supr. de dolo.* 4 *Al.* functi. 5 Alciatus 8. *parerg.* 21. ἑρμαιον, vel ἑρμαια legit, ut sit lucrum, vel lucri species: cujus vocis meminit Plato in *sympos. Suidas, Damascen.* Alii legunt ἔπαθλα pretium certaminis: Alii ἆθλα, vocis præmia: Alii ἔφεκτα & τροφεῖα. Alii ἐρᾶν, male. 6 Interpretitium, vide Cujac. *ibid.* honorarium interpretis, adde *l.* 1. *in fin. supr. de verb. obl.* de variis mercedularum generibus, vide Contium 1. *disp.* 14. dixi plenius Edicto Justinian. 13. *c.* 7. 7 *Al.* alicujus. 8 Puta nuptiis, *l. ultim supr. de spons.* Petronius. 9 Secus in illicitis: ut est Episcopatus & talium dignitatum. *Novell.* 120. *c.* 2. 10 Jure licito. *l.* 1. *supr h. t.*

11 Additur in libro 11. *C. tit.* 57. de censitoribus, peræquatoribus & inspectoribus. περὶ ἐποπτῶν. id est, de inspectoribus. 56. *synops. &c.* adde 13. *C. Theod.* 10. & 11. 3. *Ext.* 39. Porro de censibus, quod ait, nihil aliud est, quam de æstimationibus privati cujusque patrimonii. Zas. 2. *Intellect.* 3. De pœna incensi, hoc est, ejus, qui incensum professus non est, dixi ad Ulpian. 11. §. 11. Goth. De antiquo jure Italiæ scripsit Carolus Sigonius. de annuis reditibus multa Covarruvias *lib.* 3. *variar. resolut. c.* 7. *tum seq. usque ad cap.* 11. Parladorius *rer. quotidian. c.* 3. Mod. 12 *l.* 3. *l.* 6. *l.* 7. *l.* 8. *infr. h. t l. un. C. de privilegiis urb. Constantinop. lib.* 11 *tit.* 20. 13 Vide Cujac. 10. *obs* 35. 14 Antiqua Tyros hinc dicitur Virgilio *Æneid.* 1. 15 Fœderisque. *Hal.* 16 Berytiensis. *Hal.* 17 Forte de Italicensibus, unde ipse ortus erat. 16. *Gell.* 13. Nam ea ratione Hadrianus de municipiorum & coloniarum jure tractavit. 18 Augustiana. *Haloand.* 19 Heliopolitana. *Hal.* 20 *Sub* Pescennii Nigri. Severus autem Laodicenis id privilegii concessit, quod ab ejus partibus stetissent adversus Nigrum, nec his contentus Antiochiam iisdem Laodicenis, ut & Byzantium Perinthiis adjudicavit, quod partes Nigri secuti essent, Herodianus 3. Spartianus *in Severo* unde fortassis ratio dubitandi, *in l. Antiochensium.* 37. *supr. de rebus autorit jud. poss.* An Antiochensibus, quæ non a Principibus, sed a lege sua acceperant privilegia adempta censeantur: & respondit Paulus ea durare. 21 Ptolemæensium. *Hugo a Porta.* 22 Misenæ. *Hal.* Missenæ. *Vulg.* 23 Phœnice. *Hugo a Porta.* Phœnicæ *Hal. Vulg.* 24 Palmurenæ. *Vulg.* 25 Barbaricas. *Hal.* 26 Ea est Hierosolyma, *Dion.* Cassius Niceus *in Adriano.* Inde Capitulenses, Hierosolymitani. *l.* 8. §. 7. *infr. h. t.* 27 *Al.* Severus & Antoninus. 28 Sebastenam. *Hal.* Sebasthenam. *Vulg.* 29 Indiæ. *Vulg.* Inclyta quoque Cyrenensi. *Hugo a Porta.* In Dacia quoque Zermensium. Cujac. 10. *observ.* 35. *ex Basil. & antiqua inscriptione.* 30 Cyrenensium. *Hal.* 31 Trajano. 32 Zarmesigethusa. *Hal.* Zamisetusa. *Vulg.* Ptolemæus in Dacia ponit Zarmigethusum. *Al.* Zamursagethusa. 33 Nabonensis. *Vulg.* Νάπουκα. *Basil.* 34 Paranisensium. *Hal.* Patanissensium. *Hugo a Porta.* Πατανησιῶν. *Basil.* 35 Sicilia. *Vulg. Hal. Hugo a Porta.* 36 Et Tharsus, de qua *Actor.* 22. *vers.* 28.

37 Trajanopolis, hæc duo vocabula sunt unius, ejusdemque civitatis, unum vetus, alterum novum. 38 Id est, æstimatio patrimonii pro solvendo tributo, si ex vitio, vel errore facta sit, talis professio evanescit novis professionibus: id est, dum tributarius suum patrimonium refert. Zas. 2. *Intellect.* 3. 39 *Al.* Temporum. 40 *Al.* Edictis. 41 Novæ professiones, Galli *nouveaux adveus & denombrements.* hæc lex dominis, & vasallis scitu admodum est necessaria. 42 Ætas probatur libris censualibus. *l.* 4. §. 5. *J. h. t. l.* 13. *S. de probat.* adde Ciceronem *pro Archia poeta.* *l.* 1. *C. si minor.* Ex edicto Servii Tullii nascentium nomine parentes Lucinæ certam pecuniam dabant: qui ab adolescentia in juventutem migrabant, Juventæ: morientes, Libitinæ: atque ita sciri poterat quot quoquo anno nati, vivi, aut mortui essent. *Halicarn.* 4. postea Prætoribus id curæ fuit, Cic. *pro Archia.* Luca *in Evan.* 2 Marcus Antoninus philosophus deinde jussit apud præfectos ærarii unumquemque civium natos liberos profiteri intra trigesimum diem nomine imposito. Per provincias tabularios eum in finem instituit, vide Capitolinum *in Marco Antonino.* Sic edicto regis Francisci anno 1539. cautum fuit, ut singuli curiones baptizatorum, & mortuorum in registro nomina conscriberent, de quo vide Rebuff 2. *Tract. de registris baptismi, sepulturæ, & aliis.* de natalibus & natali professione, vide *l.* 1. *C. si minor se majorem.* *l.* 10. *l.* 13. *C. de probat.* adde quæ scripsi ad *l.* 6. *C. de fide inst. Novell* 74. *c* 4. § 1. *l* 29. §. 1. *supr de prob.* libri actorum dicuntur a Juvenale *Satyr.* 9. 43 Apud censorem, sive censitorem. 44 *Al.* Syria. 45 Debere 46 Polignianum. *Hal* 47 Formam censualem observa, adde formulam ex oratione *pro L. Flacco.* Goth Vid. Tholosan. *de Republ. lib.* 3. *c.* 5. Ans. 48 Agrorum, nam alia erat ætatis, de qua *l.* 3. *supr. h. t.* 49 Adde *l.* 6. *supr. de rei vind.* 50 Fundi, & possessoris nomina, situs & qualitatem agri in forma censuali exprimi oportet. Id ruris est ingenium, *l.* 7. *C. de bonis proscript.* 51 Ad situm fundi ista pertinent, civitas, pagus, confinium. 52 Possessionum hæc sunt genera, arvum, vinea, olivetum, pratum, pascua, sylva cædua *infr. h. t.* 53 Quod crimini dabat Verres Nympheo & aliis. *Verrina* 3. 54 Olivetum. *Hal.* 55 Id est, qualitas, & quantitas agri. 56 Censitor. §. 2. *infr. h. t. C'est celui, qui tient le registre des papiers terriers*, alias censitor *tit. C. de censibus & censitoribus & peræquatoribus. lib.* 11. *tit.* 57. est censuum collector. Censor etiam dicitur 2. *Verrina.* 57 *l.* 2. *C. de alluvionibus.* 58 Publicas tabulas. *Hal.* quæ census dicuntur: *l.* 21. *in fin. supr. de annuis.* 59 Vide *l.* 15. §. 2. *supr. locati.* 60 Aliud si excidantur, *l.* 2. *C. h. t.* 61 *l.* 2. *C. de censib.* 62 Idem dixeris in donationum insinuationibus. *Nov.* 89. *c.* 25. 63 Levari. *Hal.* luere. 64 Professio agri agrum sequitur, ideo eo loci facienda, quo ager situs est, vide *l.* 3. *C. de natur. lib. Nov.* 89. *c.* 2. §. 2. non extra territorium, non in alieno. 65 Dixi *l.* 3. *in fin. supr. h. t.* 66 Immunitates locis, aut civitatibus datæ perpetuæ sunt, ad heredes, quoslibet successores transeunt, non sunt personales. 67 Vide *l. antepen. supr. de adqu. rer.* 68 Profiteri censum cogitur, qui non est professus. *l.* 64. *supr. de adqu. rer. dom.* 69 Rusticis. vide *l.* 6. §. 1. *C. de secundis nuptiis.* 70 *l.* 3. *supr. h. t.* 71 Differentia officii, & artificii. 72 Privatorum scilicet, vide quæ notavi ad *l.* 8. §. 8. *supr. de pœnis.* 73 Editio. Cujac. 10. *obs.* 35. 74 *Al.* consummatis. 75 *l.* 8. *supr. de bon. libert.* 76 *Al.* ei. 77 Μὴ ἐπηρωτήσας ἐπὶ τῶν δημοσίων. *Basil.* id est, ne tributorum onus subiret. Cuj. 19. *observ.* 5. quem vide. 78 Vide omnino Cujac. 19. *obs.* 5. 79 *l.* 1. *l.* 2. *C. de capiendis & distrahendis pign.* 80 Vide Cujac. *in hunc locum* 19. *observ.* 5. 81 Vide *l.* 39. §. 5. *supr. de leg.* 1.

De

De coloniis & jure Italico.

6. CELSUS lib. 25. Digestorum.

COlonia *Philippensis* 1 juris Italici est.

7. GAJUS lib. 6. ad legem Juliam & Papiam.

JUris 2 Italici sunt, Τρῳὰς, Βήρυτος, Δυῤῥάχιον, id est, *Troas*, *Berytus*, *Dyrrachium*.

8. PAULUS lib. 2. de Censibus.

IN Lysitania 3 Pacenses 4, sed & Emeretenses 5 *juris Italici* sunt. † Idem jus Valentini 6 & Licitani 7 habent. † Barcenonenses 8 quoque ibidem immunes sunt. §. 1. Lugdonenses Galli, item Viennenses in Narbonensi juris Italici sunt. §. 2. In Germania inferiore Agrippinenses 9 juris Italici sunt. §. 3. Laodicia 10 in Syria, & Berytos 11 in Fœnice 12 juris Italici sunt: & solum earum.

§. 4. Ejusdem juris & Tyriorum 13 civitas a Divis Severo & Antonino facta est. §. 5. Divus *Antoninus* Antiochenses 14 colonos 15 fecit *salvis tributis*. §. 6. Imperator noster Antoninus civitatem Emisenorum 16 coloniam & juris Italici fecit. §. 7. D. *Vespasianus* 17 Cæsarienses 18 colonos fecit non adjecto, ut & juris Italici essent: sed tributum his remisit capitis 19: sed Divus Titus etiam 20 solum immune factum interpretatus est. Similes eis *Capitulenses* 21 esse videntur. §. 8. In Provincia Macedonia Dyrracheni 22, Cassandrenses 23, Philippenses 24, Dienses, Stovenses 25 juris Italici sunt.

§. 9. In Provincia Asia duæ sunt juris Italici, Troas, & Parium 26. §. 10. In Pisidia ejusdem juris est colonia 27 Antiochensium. §. 11. In Africa Carthago 28, Uticea 29, Leptis 30 magna a Divis 31 Severo & Antonino juris Italici factæ sunt.

TIT. XVI.

DE 32 VERBORUM 33 SIGNIFICATIONE 34.

Si quis.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

VErbum hoc, *si quis* 35, tam masculos quam fœminas complectitur 36.

Urbs Roma. 2. *Diei major pars.*

2. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

URbis 37 appellatio muris: Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latius 38 patet. §. 1. Cujusque diei 39 major pars est horarum septem 40 primarum 41 diei, non supremarum 42.

Viginti millia diurna. 1. *Hereditas.*

3. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

ITinere 43 faciendo *viginti* 44 *millia* passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda: ut si post hanc dinumerationem minus quam viginti millia supersint, integrum diem occupent: veluti 45 viginti unum millia sunt passus, biduum eis attribuetur: quæ dinumeratio ita demum facienda erit, si de die non conveniat 46.

§. 1. Ejus qui apud hostes decessit, dici hereditas non 47 potest, qui servus decessit.

Nomen.

4. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

NOminis 48 appellatione rem 49 significari Proculus ait.

Res, pecunia. 1. *Opus.*

5. IDEM lib. 2. ad Edictum.

REi appellatio latior 50 est 51, quam pecuniæ 52, quæ 53 etiam ea, quæ extra 54 computationem patrimonii nostri sunt, continet: cum pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt. §. 1. Opere locato 55, conducto: his verbis *Labeo* significari ait id opus, quod Græci ἀποτέλεσμα 56 vocant, non [ἔργον,] id est, ex opere facto corpus aliquod perfectum 57.

Nomen, reus. 1. *Ex legibus.*

6. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

NOminis 58, & rei 59 appellatio ad omnem 60 contractum & obligationem pertinet. §. 1. Verbum *Ex legibus*, sic accipiendum est: tam ex legum sententia 61, quam ex verbis.

Sponsio.

7. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

SPonsio appellatur, non solum quæ per sponsus 62 interrogationem fit, sed 63 omnis 64 stipulatio promissioque.

Oportebit. 1. *Actio.*

8. IDEM lib. 3. ad Edictum.

VErbum, *Oportebit* 65, tam præsens, quam futurum tempus significat. §. 1. Actionis verbo non 66 continetur exceptio.

Perisse.

9. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

MArcellus apud *Julianum* 67 notat, verbo *Perisse* 68, & scissum & fractum contineri, & vi raptum.

1 In Thracia diversa a Macedonica. *l. 8. §. 8. infr. h. t.* 2 Jus Italicum quid sit, vide apud Cujac. 10. *observat.* 35. 3 Lusitania, *Vulg.* *Hugo a Porta*, Græcis Αυσιτανία: hodie *Portugal.* Goth. Vide in hanc l. Augustin. *lib. 9. emendat cap. final.* Turnebum *adversf. lib. 5. c. 15.* S. L. 4 Pacensis Colonia, Pax Julia Παξιουλία nunc Budajcos, Villanovano, & Taraphæ Beia vel Bexa, Clusio, & Vasæo, recte nam & olim a Mauris Bexagus, iisdem hodie Baccea. 5 Emeritenses. *Vulg.* Emeritenses. *Hal.* Augusta Emerita, Ptolemæo, hodie Medina Delrio: Seco Taraphæ. Merida Vasæo & Villanovano. 6 Hodie Valentia. 7 Lucentini. *Hal.* Lucitani. *Vulg.* Lacetani. *Hugo a Porta.* Illocitani, vel Acitani. Cujac. 10. *observ.* 35. forte legendum est Jaccetani, hodie Jacca Clusio. 8 Burgundionenses. *Vulg.* Barcinonenses. *Hal.* Barcinonenses, *Hugo a Porta.* Barcino Βαρκινὼν Ptolemæo, olim Faventia: hodie Barcelona. 9 Colonia Agrippina, notissima & illustris urbs Germaniæ. 10 Laodicea. *Hal.* 11 *l. 1. §. 1. l. 7. supr. h. t.* olim felix Julia 5. *Plinius* 10. hodie Baruchi Olivario: aliis Baruch. 12 Phœnicæ. *Hal.* 13 *l. 1. supr. h. t.* Tyrus, Τύρος, Tzor sacris literis, Sara Gellio & Festo, hodie Suri Postello 14 Syriæ, ut existimo, Antiochia, Syriæ metropolis sita ad Orontem fluvium, Rebla, & Reblata Hebræis, teste Hieronymo in Ezechielem: Epidaphne Plinio, Theopolis vocatur a Justiniano: hodie Antiochia Nigro, Alepo Villanovano. 15 Colonias. *Vulg.* 16 Emisenorum *Vulg.* Amisenorum. *Hal.* Emissa urbs Phœnicæ, hodie Camala Nigro, Hama Turcis; Aamla Arabibus, teste Bellonio. 17 5. Plin. 13. *Novell.* 103. 18 Palæstinæ scil. olim Pyrgos, vel Turris Stratonis Ptolemæo, & Accaron Hieronymo, sed male Apollonia, & Colonia prima Flavia Plinio, hodie Azor Pineto. Siseria & Gad Palæstinorum Benjamino. Balbeæ, & Belme Theveto. 19 Tributum (quod & intributio & contributio, 32. § 6. *supr. de admin. & peric. tut.* aliud soli, aliud capitis, & hæc stipendia dicuntur a quibusdam. Tertullian. *Apologetico.* si agri tributo onusti viliores, hominum capita stipendio censa ignobiliora. 20 Tributum aliud capitis, aliud soli, *ut in l. 32. in fin. supr. de usu & usufruct. leg.* adde *Festum in Tributorum.* 21 Id est, Hierosolymitani. Nam urbs ipsa Ælia Capitolina. *l. 1. §. 6. supr. h. t.* 22 Dirrachenicas, *Vulg.* 23 Cassandrenses. *Hal.* Santorenses. *Vulg.* Cassandrienses, *Hugo a Porta.* Κασσάνδρεια Ptolemæo urbs maritima Macedoniæ, hodie Cassandria Sophiano, Schriato, vel Stechio Bellonio. 24 Philippensis colonia. ad hujus urbis sive coloniæ municipes scripta est epistola D. Pauli ad Philippenses. 25 Stonienses. *Vulg.* Stonentes. *Hal.* Stobienses. *Hugo a Porta.* Στόβος, urbs Macedoniæ Ptolemæo. Sarachino dicitur a Nardo in Livio Italico. 26 Parium. *Vulg* Homero Ἀδράστεια & παῖσος, Plinio Camera: Paradiso Nigro. 27 Vide 6. *Plin.* 27. 28 Καρχηδὼν Tharsis Hebræis: ab Hadriano, Hadrianopolis *teste Spartiano:* Alexandria Commodiana togata a Commodo *teste Lampridio.* 29 Uticc. *Hal.* Utica: inde Cato Uticensis. 30 Eleptis. *Vulg. Hal.* hodie Lebida. *Ant. Mercator.* 31 Divo. *Hal.*

32 *Περὶ ῥημάτων σημασίας.* 2. *Ecl.* 2. *περὶ σημασίας ὀνομάτων.* 6. *Harm.* 3. adde 5. *Decret.* 40. 5. *Extr.* 12. 5. *Clem. ult.* 33 De verborum & rerum significatione, *Vulg.* & ita conceptus est titulus trigesimus octavus Codicis *l. 6.* num recte? ut eo tandem redeat quæstio: An res aliquid significet, nec ne? Sic sentio, vocabula rerum notas esse, Cicero *Topicis:* res ipsas vocabulis significari, res per se non significare: sed vel Dei judicio tantum, vel hominum instituto. Dei, unde rerum futurarum, cœlestium ac invisibilium veritas certis rebus aspectabilibus adumbratur. Hominum, quoties inter se rebus citra verborum connexionem quasi loquuntur. hinc arrhæ, & annuli nuptias & venditionem: claves & instrumenta tradita traditionem possessionis: alapæ & circumductiones manumissionem significant. Hinc apud Ægyptios hieroglyphicæ literæ: & in re militari tria sunt genera signorum, vocalia, ut puta, Deus nobiscum, triumphus. semivocalia, quæ per tubam, aut cornu, aut buccinam dantur. muta, ut sunt aquilæ, dracones, vexilla, flammulæ rufæ: sunt & alia in equis, indumentis, & armis, & manum in motione vid. 3 *Vegetium* 5. 34 De verborum significatione Jurisconsulti veteres multi scripsere, & quidem Ælii Galli liber primus & secundus de verborum significatione, quæ ad jus pertinent, citatur a Festo *in Posthumum*, & locis aliis, & in rem ab eodem Festo citatur liber Glossematon C. Atei Capitonis: citantur & ab eodem libri duo de verbis priscis L. Cincii Citatur & Verrius Flaccus lib 4 de verborum significatu 5. *Gell* 18. Santræ libri duo de verborum antiquitate. laudantur quoque a Festo & alii prope infiniti *Goth.* Ad hunc titulum totum scripserunt Alciatus, Brecheus, & Rebuffus. ad partem vero Cælius Calcagninus Hotomanus scripsit commentarium *de verb. jur.* *de verbor. & rer signif.* tractatum Isagogicum reliquit Aurelius David Sajus. *Mod* 35 *l. 195. infr. h. t.* *l. 3. supr. de negot.* Cicero *pro Cluentio*, ubi dixi, Indefinite, *l. 3 §. 1. supr. de homine libero* *l. 16 supr. de jure fisci* alias in lege, statutis. testamento, vel contractu, si quid ita specialiter conceptum fuerit, puta si vir, si masculus, si frater, si avunculus: fœminæ, sorores materteræ non comprehenduntur: aliud erit, si in plurali quis fratrum (ex hoc exemplo judicium sit de cæteris) mentionem fecerit (tunc enim sorores, *l. 35. supr. de pactis, l. 93. §. 3. supr. de legat. 3*) aut servorum, tunc enim ancillæ comprehenduntur, *l. 62. supr. de legat. 3.* 36 Ideoque filiis institutis & filiæ institutæ videntur, *l. 1. §. 3. supr. de ventre in possess* filiis dato tutore, & filiabus datus intelligitur, *l. 16. supr. de testam. tut.* hinc constat, fœminas masculorum nomine comprehendi, nisi consuetudo, vel lex aliam fuisse mentem testatoris demonstret. Ideoque si quis filiis tutorem, vel hereditatem, vel feudum, vel quid simile reliquerit, fœminæ non comprehenduntur, si modo a superioribus statuto, vel lege remotæ fuerint. An vero masculina voce (puta filiorum, vel fratrum) fœminæ (puta filiæ, vel sorores) contineantur, vid. apud Socinum *regula* 25. ubi notat hanc legem minime obtinere in contractibus, vel si lege, vel statuto, vel consuetudine fœminæ nominatim excipiantur, si de re odiosa agatur, eave, quæ solis maribus, aut dignius maribus, quam fœminis competit: si separatim marium & fœminarum fit mentio: si proprium nomen adjectum voci masculinæ: si inde sequeretur legum emendatio. *Goth.* Vid *l. 52 l. 116. l. 122. l. 167. infr. h. t. l. 45 supr. de legat.* 2. *l. 152. infr. h. t l. 163. § 1. infr h. t* Ans. 37 Alterius, quam Romæ scil. *l. 4. §. 4. supr. de penu.* Legata penu Tiburtina, quæ sunt Tiburi duntaxat debentur: aliud erit, si domus Tiburtina integro statu legata sit, tunc enim adjacentia, id est, pecora, fructus, mancipia his verbis comprehenduntur. *l. 2. C. de bonis vacantibus*; aliud erit quoque, si humanitas, æquitas, privilegium, & mos loquendi contrarium admittant, aut dispositio fiat elusoria. *Goth.* Vide *l. 87. l. 173. infr. h. t.* Ans. 38 Hæc lex scitu utilis est in quæstionibus privilegiorum, immunitatis concessæ, venditione, locatione, jurisdictione, exitiis, & similibus. 39 Dies naturalis est spatium 12. horarum, *Joannes in Evang.* 11. *vers.* 9. Nox totidem horis constat, diei pars media, sex horæ: pars major, septem horæ. hinc constat, sextam diei naturalis horam, esse ipsum meridiem *l. 2. supr. de annuis legatis.* Hinc ille casus notabilis de eo, qui ignorans heredem meridie instituit posthumum qui jam eodem die albescente cœlo natus erat, *l. 25. §. 1. supr. de lib. & posthum.* Diurnarum operarum debitor, solis antemeridianis, *l. 3. supr. de operis libertorum*, vel solis pomeridianis non liberabitur, *d. l. 2.* dies vero civilis 24. horis constat, cujus principium est ipsa media nox; *l. 8. supr. de feriis.* inde Calendis (demus ea die natum Titium) Titius testabitur, si pridie Calendas ipsas, post sextam horam noctis, id est, post mediam noctem testatus fuerit, *l. 5. supr. qui testam.* Idem Calendis natus decimum quartum, vel vicesimum annum ætatis inchoat pridie Calendas, post sextam horam noctis, quod in testamentis, *l. 5. supr. qui testam.* & manumissionibus servatur, *l. 1. supr. de manum.* Cæterum diei civilis horæ sunt æquales, naturalis non sunt; longius enim spatium est orientis solis ad occasum æstate, quam hyeme: hinc horologia æstiva & hyberna, vid. Vitruv. 9. *c.* 9. 40 Juvenalis Satyr. 6. *vers.* 182. Inque dies septenis aderit horis: id est, majori parte diei. 41 Et merito, quia recentes & integri homines libentius dant se ad laborem, quam fessi jam. 42 Quibus etiam locatore invito (longis præsertim diebus) ei, qui suas operas conduxerit, adquiescere & meridiari licet, *arg. l. 26. supr. de operis libert.* Iisdem horis Romani litibus vacabant, vid. Cujac. 2. *de præscript.* 43 In itinere, *Vulg.* Itineri, *Hal.* 44 *l. 1. supr. si quis cautionib. l. 13. §. 2. supr. de excus. tut. l. 2. §. 3. supr. quis ordo* Id spatium, tempus iter facientibus præstitutum dicitur, *l. 38. §. 1. supr. ex quibus caus. major.* adde *l. 137. §. 2. supr. de verb. oblig.* 45 Veluti si. *Vulg. Hal.* 46 Conventiones enim contractibus formam dare solent. 47 Imo potest, *l. 12. supr. qui testam.* 48 Pecuniæ, *vulg.* τῦ γραμματείυ, *Ecl.* 2. *c.* 4. adde *l. 6. infr. h. t.* nomina, sunt fœneratitiæ cautiones, *l. ult. in princ. C. de pactis convent.* 49 Τὸ κεχρεωστημένον πρᾶγμα, id est, rem debitam, *Ecl. ibid.* id est, quod in actionibus est, vid. *l. 59. in fin. supr. de legat.* 3. 50 *Eclog. ibid. c. 5. l. 1. supr. de reb. cred.* 51 Imo non est latior, *l. 2. in fin. C. de constit. pecun.* 52 De qua vide *l. 178. infr. h. t.* 53 Quia etiam, *Vulg.* 54 Pecunia dicitur *mea*, quæ est in patrimonio meo: res mea, quæ est etiam extra patrimonium. sic res mea dicitur, quum vicini paries ardet, *Horatius* rei vocabulum est latius. Imperium, litem, venerem, cur una notat res? Ausonius *in Monosyllab.* adde quæ notavi ad *l. 1. supr. de rebus creditis* 55 Legato, *Vulg. Haloand* 56 Arist 1. *Polit* 8. 57 Operis faciendi debitor, nisi perfectionem operi addiderit, non liberatur, ut nec partis præstatione. Est enim facti obligatio individua, *l. 80. §. 1. supr. ad l. Falcid. l 72. supr. de verb oblig.* Interdum tamen operis vocabulo cœptum, nedum perfectum intelligitur, *l. 19. §. 11. supr. de auro.* 58 *Ecl. ibid. c.* 6. vid. *l. 4. supr. h. t.* Alii nominis verbo creditorem, alii debitorem intelligunt 59 A nominativo reus id est, ejus cujus res est, deducit. Grot. *Flor. Spars. hic.* S. L. 60 Vid. *l. 1. supr. de reb. cred.* 61 Id est, voluntate, *l. 5. C. de leg.* hinc magna oriuntur in legibus dissidia, quoties mens scripto opponitur, Quint. 3. *Inst.* 6. & 7. *c.* 7 unde mens legis colligatur, dicam ad *dict l. 5. l. 20. l. 30. supr. de legib.* 62 Sponsi, *Vulg. Hal.* 63 *Ecl. ibid c.* 7. Spondere dicimur, quoties verbis promittimus, licet nullus a nobis stipuletur, *l. 19. § 2 supr. de adilitio*, §. 1. *Inst. de verb. obl.* 64 Etiam sine interrogatione. 65 *Ecl. ibid. c* 8. demus ita formulam conceptam, quod te dare oportebit, spondes? *l. 76. § 1. l. 89. supr. de verb. obl.* Idem dicendum est de verbo *erit*, *l. 123. infr. h. t.* & verbo, abfuturum, *l. 19. supr. judicatum solvi.* Calcagninus autem hic legit, *oportet.* & male. Ea vox enim præsens tantum debitum demonstrat, *l. 125. supr. de verb. obl.* de verbo pervenerit, vid. *l 40. in fin. l. 83. supr. de leg* 3. *l. 57. supr. ad SC. Trebell.* de verbo supererit, vid. *l 58. in fin. supr ad SC. Trebell.* de verbo donavero, vid. *l. 109. supr. de leg.* 1. 66 Imo continetur, *l. 1. supr. de except.* 67 *Al.* Julianum Haus notat &c. id est, Julianum tractans notat. 68 *Ecl. ibid. c.* 9. adde *l. 4. §. 10. supr. vi bonorum:* rapuisse, *Vulg.*

Creditor.

10. IDEM lib. 6. ad Edictum.

CReditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacunque [1] actione [2], vel persecutione [3], vel jure civili sine [4] ulla exceptionis perpetuæ [5] remotione, vel honorario, vel [6] extraordinario, sive pure, sive in diem, vel sub conditione [7]. Quod si natura debeatur, non sunt [8] loco creditorum. Sed si non sit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur.

11. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

CReditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: sed omnes, quibus ex qualibet [9] causa debetur:

1. *Minus solvere.*

12. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

UT [10] si cui ex empto vel ex locato, vel ex alio [11] ullo debetur. † Sed etsi ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. † Quod si ex populari [12] causa, ante litis contestationem, recte dicetur creditoris loco non esse [13], postea esse. §. 1. Minus solvit, qui tardius [14] solvit: nam & tempore [15] minus solvitur [16].

Mulier. 1. *Abesse.* 2. *Desinere abesse.* 3. *Abesse.*

13. IDEM lib. 7. ad Edictum.

MUlieris appellatione etiam [17] virgo viripotens [18] continetur [19]. §. 1. *Res abesse* [20] videntur (ut *Sabinus* ait, & *Pedius* probat) etiam hæ, quarum corpus manet, forma [21] mutata est: & ideo si corruptæ redditæ sint, vel transfiguratæ, videri abesse: quoniam [22] plerumque plus [23] est in manus [24] pretio, quam in re. §. 2. Desinere autem abesse res tunc videtur, cum sic redit [25] in potestatem, ne [26] amittere [ejus] possessionem possimus [27]. §. 3. Ob hoc, quod furto pridem subtracta est. Abest & ea res, quæ in rebus humanis [28] non est.

1. *Amittere.*

14. PAULUS lib. 7. ad Edictum.

LAbeo & *Sabinus* existimant, si vestimentum scissum reddatur, vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi aut tabula rasa pictura, videri rem *abesse*: quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte [29] sit positum. † Item si dominus rem, quæ furto sibi aberat, ignorans emerit: recte dicitur res *abesse*, etiam si postea id ita esse scierit: quia videtur res ei abesse, cui pretium [30] abest. §. 1. Rem *amisisse* videtur, qui adversus nullum [31] ejus persequendæ actionem habet.

Publicum, publicanus.

15. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

BOna civitatis abusive [32] publica dicta sunt, sola enim ea [33] publica sunt, quæ [34] populi Romani sunt.

16. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

EUm, qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum [35] appellamus: [nam] publica appellatio in compluribus causis ad Populum Romanum respicit: Civitates [36] enim privatorum loco habentur [37].

1. *Publicum vectigal.*

17. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

INter [38] publica habemus non [39] sacra, nec religiosa, nec quæ publicis usibus destinata sunt: sed si qua sunt civitatum velut bona, sed peculia servorum civitatum proculdubio publica habentur.

§. 1. *Publica vectigalia* intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus [40], vel venalium [41] rerum: item salinarum [42], & metallorum [43], & picariarum [44].

Munus, munificus, seu munifex, municeps.

18. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

MUnus tribus modis [45] dicitur [46]: uno *donum*, & inde munera dici, dari, mittive: Altero *onus*, quod cum remittatur, vacationem militiæ munerisque præstat: inde immunitatem appellari. Tertio *officium*: unde munera [47] militaria, & quosdam milites munificos [48] vocari. Igitur Municipes dici, quod munera civilia capiant.

Agere, gerere, contrahere.

19. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

LAbeo libro primo Prætoris Urbani definit, quod quædam [49] agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. † Et *Actum* quidem generale verbum esse, sive verbis, sive re quid agatur: ut in stipulatione, vel numeratione. † *Contractum* [50] autem ultro [51] citroque obligationem [52], quod Græci συνάλλαγμα [53] vocant: veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, societatem. † *Gestum* rem significare sine verbis factam.

20. IDEM lib. 12. ad Edictum.

VErba, *Contraxerunt*, *gesserunt*, non pertinent ad [54] testandi jus [55].

Bona.

21. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

PRinceps bona [56] concedendo videtur etiam obligationes [57] concedere.

Restituere, exhibere.

22. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

PLus est in restitutione [58], quam in exhibitione: nam *exhibere* [59] est, præsentiam corporis præbere, *restituere* [60] est, etiam possessionem facere, fructusque reddere: pleraque præterea restitutionis verbo continentur.

Res.

23. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

REi [61] appellatione & causæ & jura continentur.

Hereditas.

24. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

NIhil est aliud hereditas, quam successio [62] in universum jus, quod defunctus habuit.

Nostrum & meum. 1. *Pars.*

25. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

REcte dicimus eum fundum totum nostrum [63] esse, etiam cum [64] ususfructus alienus est: quia ususfructus non [65] dominii pars, sed servitutis [66] sit: ut via, & iter: nec falso dici, totum meum [67] esse cujus non potest ulla pars dici alterius esse: hoc & *Julianus*: & est verius. §. 1. *Quintus Mucius* ait, partis appellatione rem pro indiviso [68] significari: nam quod pro [69] diviso nostrum sit, id non partem, sed totum esse. *Servius* non ineleganter partis appellatione utrumque significari [70].

26. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

PArtum [71] non [72] esse partem rei furtivæ *Scævola* libro undecimo Quæstionum scribit.

1 Ex qualibet causa, *l.* 11. *infr. h. t.* ex quolibet contractu, vel delicto, *l.* 12. *infr. h. t. Ecl. ibid. l.* 1. *supr. de reb. cred.* qui spem habent actionis, *l.* 54. *infr. h. t. l.* 42. *supr. de obl.* qui exceptione perpetua submoveri non possunt, *l.* 55. *infr. h. t.* 2 *Al.* ex quacunque causa actione, vel &c. *al.* quacunque tam actione, vel persecutione. 3 Vid. *l.* 28. *supr. de obl.* 4 *l.* 55. *infr. h. t.* Debitor ideo dicitur is, a quo invito exigi potest, *l.* 108. *infr. h. t.* 5 Perpetua est, 30. annorum, *Scholiastes* 3. Harm. 5. 6 *Al.* vel ordinario, vel extraordinario. 7 *l.* 54. *infr. h. t. l.* 42. *supr. de obligat.* 8 Proprie scil. aliud si abusive, *l.* 16. §. 3. §. 4. *supr. de fidejuss. l.* 94. §. 3. *supr. de solut.* 9 Seu contractu, Alciatus *hic.* vid. *l.* 12. *infr. h. t.* 10 *Ecl. ibid. c.* 10. 11 Vid. *l.* 10. *supr. h. t.* vel ex alio contractu, vel ex alio ullo contractu. *Vulg.* 12 Ἀπὸ ὀρφανικῆς, *Ecl. ibid.* id est, pupillari, & male. sic Græci e contrario legunt *populi* pro *pupilli. l.* 48. *supr. de adq. rer.* vid. Cujac. 11. *obs.* 12. 13 Popularem actionem ideo qui habet, non dicitur esse locupletior, *l. penult. supr. de popul.* 14 §. 33. *vers. tempore. Inst. de act.* §. 5. *in fin. Inst. de fidejuss. Eclog. d. loco, c.* 13. vel nihil, *l.* 32. *infr. h. t.* 15 *l.* 85. *supr. de solut.* 16 Tardius offerens debitum, non liberatur ipsius debiti præstatione, nisi præstet quoque usuras moræ, *l.* 32. *supr. de usuris.* 17 Vid. *l.* 81. §. 1. *supr. de legat.* 3. *l.* 101. *supr. de cond. & dem. Inst. de nupt. in pr.* 18 Vid. *l.* 5. §. 2. *supr. quib. ex caus. in poss.* ἔφηβος παρθένος. *Ecl.* 13. 19 Et generaliter quæcunque sexus fœminini sunt, *l.* 25. §. 9. *supr. de auro.* 20 *Ecl. ib. c.* 13. 6 *Harm.* 3. in rebus humanis non sunt, §. *ult. infr. h. t.* quorum pretium abest, *l.* 14. *infr. h. t.* abest etiam is, qui eo loci non est, quo petitur, *l.* 199. *infr. h. t.* qui extra continentia urbis est, *l.* 173. *infr. h. t.* 21 Corruptio & transfiguratio formam rei mutat, res petita non videtur exhiberi mutata forma, *l.* 9. §. 5. *supr. ad exhibendum*, sed nec reddi debitum, aut depositum, nisi cum eadem causa reddatur, *l.* 3. §. 1. *supr. commodati.* 22 Quanquam, Hotom. *in verbo abesse.* 23 Materiam plerunque opus superat, Ovidius. vide *l.* 14. *infr.* 24 Vide *l.* 30. §. 36. *supr. locati.* adde *l.* 14. *infr. h. t. Alii legunt*, manu pretii. Brissonius 4. *select. ult.* legit, manupretio: antiquorum more, qui ita conjunctim enunciabant, ita legendum esse, *in d. l.* 13. & apud Varronem 4. *de lingua*, 11. *Isid.* 1. Catonem *de re rustica*, *c.* 14. Plautum *in Menæchmis*, Cic. 3. *Verrina*, & apud Asconium *ibid.* 33. Plin. 11. & 34. *c.* 7. & 35. *c.* 10. Tertull. *lib. de Idololatria.* Hujus loci exemplum vide in §. 34. *Inst. de rer. divis.* 25 Vide *l.* 4. §. 6. *supr. de usurp. l.* 7. §. 7. *supr. pro empt. l.* 46. *in fin. supr. de furtis.* 26 Vide *l.* 22. *supr. de adq. vel amitt. poss.* 27 Possumus, ob hoc quod furto pridem subtracta est. Abest &c. *Vulg. Hal.* Sensus est, Rei furto pridem ablatæ possessionem non amitti. *Goth.* Vide Gœdd. ad hanc *l. n.* 8. S. L. 28 *l.* 21. *supr. de her. pet. l.* 63. *in fin. supr. pro socio.* 29 Vide *l.* 13. §. 1. *supr. h. t.* 30 *l.* 80. §. 1. *supr. de furtis.* 31 Rem ergo non amisit, qui actionem habet ad eam recuperandam, *ut hic*: vel cui actio a prætore restitui potest, adde *l.* 5. ff. *de in integr.* 32 *l.* 16. *l.* 17. ff. *h. t. Ecl. in c.* 15. 33 Vide quæ notavi ad *l.* 4. *supr. ad leg. Jul. peculat.* 34 *l.* 1. §. 2. *supr. de justitia & jure.* Goth. Adde *l.* 7. *supr. quod cujuscunque universit.* Ans. 35 Vid. *l.* 12. *supr. de publicanis.* 36 Facit *l.* 15. *supr. de SC. Maced. l.* 1. §. 4. *supr. de adilitio. l.* 81. *supr. de furtis.* 37 Non semper habet, *l.* 26. §. 9. *supr. ex quib. caus. major. l.* 27. *supr. de reb. cred. l.* 9. *supr. ratam rem.* vide *l.* 33. *C. de sacrosanct.* vide Fornerium 2. *select.* 22. 38 Publica sunt non tantum res religiosæ, sacræ, publicis usibus destinatæ, sed & bona civitatis, & peculia servorum civitatis inter publica habentur. 39 *Sub.* tantum. 40 Vectigal portus, a vectigali rerum venalium hic distinguitur. Portorium præstabat venditor ob venditionem, *l.* 1. *C. de veteranis. l.* 4. *C. de proxim. sacr. scrin. lib.* 12. *tit.* 19. vectigal autem mancipiorum venalium quintæ, & vicesimæ (nisi malis cum Cujacio legere, quinquagesimæ ex Dione 53.) fuit, Tacitus *lib.* 13. De vectigali vicesimæquintæ, quadragesimæ, quinquagesimæ, centesimæ, ducentesimæ, vide eundem 6. *obs.* 28. de decima litium, vide eundem 7. *obs.* 5. de publicis & vectigalibus, vide eundem 7. *obs.* 4. 41 Vectigal rerum venalium non est octava, ut vult Accursius, *arg. l.* 7. *C. de vectigal.* vid. Cujac. 6. *observ.* 28. 42 Vide *l.* 13. *supr. publ. & l.* 8. §. 8. *supr. de pœn.* Cujac. 3. *obs.* 31. Goth. Adde *l.* 1. *supr. quod cujuscunque universit. nom. l.* 11. *Cod. de vectigalibus.* Ans. 43 *d. l.* 13. vid. *l.* 16. [illegible] *ibid.* 44 Piscariarum, *Vulg. Hal.* ut merito inter regalia numerentur piscationum reditus, 2. *feud.* 56 Picariæ sunt, e quibus foditur pix: nam & picem fossilem inveniri Plinius scribit 16. *c.* 1. 45 Munus tria significat, donum, onus, officium. *Ecl. ib. c.* 18. adde *l.* 12. *l.* 14. *supr. de munerib.* hinc munus gladiatorium dictum est ab officio, quod mortuis facere gentiles existimabant, defunctorum animas humano sanguine propitiari credentes. Tertull. *in lib. de spectaculis c.* 30. nisi malis ita dici, quod populo gratis daretur, Lips. 1. *Saturn.* 7. hinc munis apud Festum est officiosus, ut e contrario immunis, qui nullo fungitur officio. 46 Grot. legit *dici. Flor. spars.* [illegible] S. L. 47 *l.* 3. *in fin. supr. de testib.* 48 Munifices, *Hal.* (quæ lectio placet Budæo) sunt qui non vacant, sed munus principi, id est, militi principali (*de quo vide Veget.* 7.) faciebant beneficiarii, qui vacant muneris officio, Milites munifices Vegetio 2. *c.* 7. & 19. qui munia faciunt: munia inquam, & quidem vilia, puta lignum, fœnum, aquam, stramen portando, Vegetio *d. c.* 29. quod principalibus militibus obire ignominia erat non levis, qui principales milites essent, vide apud Vegetium 2. *c.* 7. munifex mamma, id est, lactens Plin. 11. *cap.* 40. munificum prædium, *l.* 2. *C. de præd. & omnib. rei. naviculari. l.* 11. *tit.* 2. τὸ λειτουργὸν καὶ συντελὲς, id est; publicæ functioni, & vectigalis collationi subditum munificium, *l.* 4. §. 1. *in fin. supr. de publicanis.* vide Budæum h.c, & Petrum Fabrum 1. *semestr.* 17. 49 Sensus est, Agimus re & verbis, contrahimus etiam consensu. gerimus etiam sine verbis, id est, citra animum contrahendi, *l.* 189. *infr. h. t. l.* 7. *supr. de muneribus.* 50 *Sub.* proprie: alias improprie contractus est in quo unus tantum obligatur, ut in mutuo, *l.* 2. *supr. de R. C.* Improprie magis distractus, ut transactio, solutio, liberatio: unde notant, Prohibita seu interdicta facultate contrahendi, interdictam quoque censeri transigendi facultatem, quod Baldo tamen non placet. *rub. C. de pact.* 51 Contractus, est factum (inde dicitur facti potius quam juris, *l.* 7. *in fin. supr. de curat. furioso.*) obligationem inter aliquos constituens. factum, quo obligamur, sed non [illegible] vinculum juris. Contractus, non est obligatio, cum ea ex contractu oriatur, vide Hugonem Donellum ad *l.* 1. *num.* 8. 12. *supr. de reb. cred.* 52 Hinc colligit Alciatus, Mutuum, stipulationem, & donationem proprie non esse contractus, & male: nam inter contractus stipulatio disertis verbis numeratur, *l.* 1. *in fin. supr. de pactis*, *l.* 1. §. 4. *supr. de verb. obl.* §. *ult. Inst. de obl.* quemadmodum & donatio, vid. *l.* 7. *Cod. de* [illegible] *causa.* vide Bellon. 2. *supputat.* 2. 53 *l.* 7. § 2. *supr. de pact.* contrahere seu distrahere opponuntur, quemadmodum & apud Græcos συναλλάττειν, καὶ διαλλάττειν, Arist. 5. *Ethic.* 54 An in testamento contrahi possit, necne, vid. quæ not. ad *l.* 21. *in fin. supr. qui test.* 55 Argumentum, nec tuto, nec passim a contractibus ad ultimas voluntates ducitur, vide tamen Everardum *Topicis loco* 36. [illegible] *voluntates & contra*, & Manticam 3. *de conject. ultimar. voluntatum* 15. 56 Bonorum appellatione quæ veniant, vid. *l.* 49. *infr. h. t.* 57 Actiones, καὶ τὰς ἀγωγάς. *Ecl. ibid. c.* 21. adde *l.* 1. *Cod. de sent. passis.* 58 Vid. *l.* 75. *infr. h. t.* 59 Vid. *l.* 2. *supr. ad exhib. Ecl. ib. c.* 22. 60 Vide *d. l.* 75. 61 Vid. *l.* 1. *supr. de rebus credit. l.* 5. *l.* 6. *supr. h. t. Ecl. ib. c.* 21. 62 Vid. *l.* 9. § 12. *supr. de hered. inst. Ecl. ib. c.* 29. §. 2. *Inst. de rebus corpor.* 63 De eo quod nostrum est, & quod meum, vide *l.* 58. *in fin. l.* 105. *infr. h. t. l.* 49. *supr. de rei vind. l.* 12. §. 3. *supr. ad exhib. l.* 41. *l.* 52. *supr. de adq. rer. l.* 139. *in fin. l.* 190. *infr. de reg. jur.* 64 Cujus *Vulg. Hal. l.* 74. *supr. de legatis* 3. 65 Imo ususfructus dominii pars est, *l.* 4. *supr. de usufr.* Goth. Vide Gœdd. hic & Vigl. *Inst. de heredib. instit.* § *alienus.* 2. *num.* 1. Ans. 66 Servitus. *Hal.* 67 Meum etiam dicitur, cujus nulla pars alterius est. 68 Partis appellatione, pars indivisa intelligitur, vide *l.* 18. *in fin. supr. de leg.* 2. 69 Pars a suo toto divisa, totum quoddam constituit, vid. *l.* 6. §. 1. *supr. communia prædiorum*, *ubi dixi de parte pro indiviso & diviso.* 70 Partis appellatione dimidia intelligitur, *l.* 43. *supr. de usufr.* 71 Partus non est pars rei furtivæ. *Ecl. ib. c.* 26. vid. *l.* 10. *in fin. supr. de usurp.* vid. *l.* 48. §. 5. *supr. de furtis.* 72 Pars de toto prædicatur (at non e contra) nisi negative, *ut hic.*

Ager. 1. *Stipendium*, *tributum.*

27. IDEM lib. 17. ad Edictum.

AGer [1] est locus, qui sine villa est. §. 1. *Stipendium* [2] a stipe appellatum est, quod per stipes, id est modica æra colligatur. Idem hoc etiam *tributum* appellari Pomponius ait. Et sane appellatur ab intributione [3] tributum: vel ex eo, quod militibus tribuatur.

Alienatio. 1. *Oratio soluta.*

28. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

ALienationis [4] verbum etiam usucapionem [5] continet: vix est enim, ut non videatur alienare, qui patitur usucapi. † Eum quoque alienare dicitur, qui non [6] utendo amisit servitutes. † Qui occasione [7] adquirendi non utitur, non intelligitur alienare: veluti qui hereditatem omittit, aut optionem [8] intra certum tempus datam non amplectitur.

§. 1. Oratio, quæ neque conjunctionem neque disjunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel disjuncta [9], vel conjuncta accipitur.

Conjunctio.

29. IDEM lib. 66. ad Edictum.

COnjunctionem enim nonnunquam [10] pro disjunctione accipi, Labeo ait: ut in stipulatione, *Mihi heredique meo te*, *heredemque tuum.*

Sylva cædua. 1. *Stipula illecta.* 2. *Novale.* 3. *Terra integra.* 4. *Glans caduca.* 5. *Sylva pascua.*

30. GAJUS lib. 7. ad Edictum Provinciale.

SYlva cædua [11] est, (ut quidam putant) quæ in hoc habetur [12], ut cæderetur. Servius eam esse, quæ succisa, rursus ex stirpibus, aut radicibus renascitur. §. 1. *Stipula illecta* [13] est spicæ in messe [14] dejectæ, [nec dum lectæ,] quas rustici, cum vacaverint [15], colligunt. §. 2. *Novalis* [16] est terra præcisa [17], quæ [18] anno cessavit [19], quam Græci, νέαν [20] vocant. §. 3. *Integra* autem est, in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit. §. 4. *Glans caduca* [21] est, quæ ex arbore cecidit. §. 5. *Pascua sylva* est, quæ pastui [22] pecudum destinata est [23].

Pratum.

31. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

PRatum est [24], in quo ad fructum percipiendum falce [25] duntaxat opus est: ex eo dictum, quod paratum [26] sit ad fructum capiendum.

Minus solutum.

32. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

MInus [27] solutum intelligitur [28], etiam si nihil esset solutum.

Palam.

33. ULPIANUS lib. 21. ad Edictum.

PAlam [29] est, coram [30] pluribus.

Actio.

34. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

ACtionis [31] verbo etiam persecutio [32] continetur.

Restituere.

35. IDEM lib. 17. ad Edictum.

REstituere autem is intelligitur, qui [33] simul & causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim judicii accepti [34] tempore res ei reddita fuisset, id est, & usucapionis causam [35], & fructuum [36].

Lis.

36. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

LItis [37] nomen [omnem] actionem [38] significat, sive [39] in rem, sive in personam sit.

Oportere.

37. PAULUS lib. 26. ad Edictum.

VErbum *Oportere* [40] non ad facultatem [41] Judicis pertinet, qui potest, vel pluris [42], vel minoris [43] condemnare: sed ad veritatem [44] refertur.

Ostentum, φάντασμα.

38. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

OStentum [45] *Labeo* definit, omne contra naturam cujusque rei genitum [46], factumque. Duo genera [autem] sunt ostentorum, unum quotiens quid contra naturam nascitur, tribus manibus forte aut pedibus [47], aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria est: alterum cum quid prodigiosum [48] videtur, quæ Græci φαντάσματα [49], id est, *visiones* vocant.

Subsignare. 1. *Bona.* 2. *Detestari.* 3. *Incertus possessor.*

39. PAULUS lib. 53. ad Edictum.

SUbsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est [50]: nam Veteres subsignationis verbo pro adscriptione [51] uti solebant.

§. 1. *Bona* intelliguntur cujusque, quæ deducto [52] ære alieno supersunt. §. 2. *Detestari* [53] est, absenti denuntiare. §. 3. *Incertus possessor* [54] est, quem ignoramus.

Detestatio. 1. *Servus.* 2. *Familia.*]

40. ULPIANUS lib. 56.

DEtestatio [55] est denunciatio facta cum testatione. §. 1. Servi appellatio etiam [56] ad ancillam refertur. §. 2. *Familiæ* [57] appellatione liberi [58] quoque continentur. §. 3. Unicus [59] servus familiæ appellatione non [60] continetur. Ne duo [61] quidem familiam [62] faciunt.

1 *Eclog. ibid. c.* 27. est species fundi, *l.* 115. ℨ. *h. t.* ager cum ædificio, fundus. *l.* 211. *in fin. infr. h. t.* 2 *l.* 13. ℨ. *de impensis Ecl. ib. c.* 27. stipendium a tributo nihil hodie distare ait Cujacius 7. *obs.* 3. olim distabat, vide Theophilum. 3 Vide *l.* 22. *in fin.* ℨ. *ad municipalem.* contributione, *Vulg.* 4 De qua adde *l.* 67. *infr. h. t.* 5 Alienat rem, qui eam patitur usucapi, *Ecl. ib. c.* 28. *l.* 44. §. 9. ℨ. *de cond. & dem. l.* 3. §. 1. ℨ. *quæ in fraud. cred.* Est enim alienatio, actus, per quem dominium transfertur. *l.* 1. *in fin. C. de fundo dotali.* 6 Non utendo servitutes amittuntur, *l.* 3. §. 1. *l.* 4. *supr. quæ in fraud. cred.* 7 Vide *l.* 6. *supr. quæ in fraud.* 8 Adde *l.* 8. ℨ. *de option.* 9 Disjunctivam habens oratio, disjuncta est: quæ vero conjunctivam, conjuncta: Quid quæ neutrum? vide *l.* 142. J. *h. t.* 10 Vide *l.* 53. J. *h. t. Ecl. ib. c.* 29. 11 *l.* 10. *l.* 48. §. 1. ℨ. *de usufr. l.* 80. §. 2. ℨ. *de contr. empt. l.* 7. §. 7. ℨ. *soluto.* 12 Hic interim nota, Sylvam non tantum de arboribus dici, sed & de herbis, Virgilius *Georg.* 1. subit aspera sylva, lappæque, tribulique, Cujac. 10. *obs.* 15. sumitur etiam pro viridario, *l.* 17. §. 1. ℨ. *si servitus vindicetur.* 13 Illectæ sunt spicæ, *Hal.* Illecta dicitur stipula, quæ nondum collecta. 14 In messem, *Vulg. Hal.* & male. In messe, id est, dum messis fieret. 15 Occaverint: & male. sensus est, Spicas, quæ post messorum terga a tenuioribus legi solent stipulas appellari. Terentius *in Adelphis:* præter hæc, meridie ipso faciam, ut stipulam colligat: *huc refer* 19. *Levit. vers.* 9. *& c.* 23. *vers.* 22. *Ruth.* 2. *vers.* 3. *&* 6. 16 Νεατὴ γῆ, νέατις. *Eclog. ib. c.* 10. hinc Novelletum, *l.* 39. *supr. de hered. pet.* novellum, *l.* 8. ℨ. *de fundo dotali:* novalis ager Varro 4. *de lingua. l. ult. in fin.* ℨ. *de termino.* Novale 18. Plin. 19. novata terra, Cicero *de oratione.* 17 Proscissa, *Hal.* πρατρωμηθεῖσα. *Ecl. ib. c.* 30. Liber variorum auctorum de limitibus. Novalis ager dicitur, qui primum proscissus: & apud Servium 11. *Georg.* Novales, sunt arva primum proscissa. Idem refert Hieronymus & Innocentius 3. *in c. novale* 1. *&* 2. *extr. de verb. sign.* ubi tractant interpretes, num ex novalibus debeantur decimæ. Possis hinc inde legere, Novalis est etiam terra primum proscissa, & quæ anno cessavit, ut hujus vocis duæ sint significationes. Addatur tertia, ut novale sit ager, cujus vetus facies immutata sit in novam, veteri non absimilem. Ut si vetus olivetum succidas, ut novellum reponas, *l.* 8. *supr. de fundo dotal.* ex sylva novale facias, *l. ult. supr. de termino*, quod nihil aliud esse puto, quam novelletum in fundo facere, *l.* 39. ℨ. *de hered. pet. l.* 6. ℨ. *de impensis.* scio tamen Servium 1. *Ecl.* scribere, novalia dici, unde sylva tollitur. 18 Quinimo & quæ non cessavit: sed quæ nuper magna cura ad culturam redacta est: quod utique non negat Paulus: ut eum frustra reprehendat Laurentius Valla. 19 Quæ alternis annis cessavit novandarum sibi virium causa, hinc illud Virgilii 1. *Georg.* Alternis idem tonsas cessare novales. Hujusmodi agro opponitur ager restibilis, Festus *in Restibilis.* 2. Columella 10. *&* 11. qui quotannis seritur, qui & παλιμφυὴς & παλίμβλαστος. Igitur novalis ager hic est ad novam sementem relictus, *Festus*, qui quatenus cessat, opponitur segetibus. Virgil. 1. *Eclog. vers.* 71. 72. Pecus gaudet novali graminosoque solo. Columella 6. *in pr.* vide Turnebum 18. *adversar.* 12. 20 Νέασιν *Eclog. ibid. c.* 30. νέατον. *Budæus*, νεωγήν. Alciatus *hic:* νεᾶν enim est novare. 21 Vide *l. unic.* ℨ. *de glande legenda.* 22 Pascuis. *Vulg. Hal.* 23 Hinc illud Ciceronis in Topicis, Si compascuus ager est, jus est compascere, adde *tit. C. de pascuis.* 11. *tit.* 60. 24 *Eclog. ibid. c.* 31. 25 Fœnum continetur fructuum appellatione, ut & palea, vid. Romanum *sing.* 549. 26 Quod protinus sit paratum, nec magnum laborem desideret, Colum. 2. c. 17. Varro 1. *de lingua* 7. *in fin.* Alii dant primatum bonis pratis, ut ego quoque: a quo antiqui prata, parata appellant, apud eundem tamen Cato bonitatis agrorum gradus hosce facit: Vineam, hortum irriguum, salictum, olivetum, pratum, campum frumentarium, cæduam sylvam, arbustum, glandariam sylvam. 27 Minus etiam solvit, qui nihil solvit. *l.* 82. *l.* 150. J. *h. t. Eclog. ibid. c.* 12. & qui tardius. *l.* 12. *supr. hoc tit.* & is in quem amplioris summæ competit actio, *l.* 117. J. *hoc tit.* vel qui non integram summam solvit. *l.* 85. ℨ. *de solut.* vide quæ not. ad *l.* 116. *supr. de verbor. oblig.* 28 Et ita comparativum *minus*, sumitur interdum pro positivo. 29 Vide *l.* 11. §. 3. ℨ. *de institoria. l.* 43. §. 1. ℨ. *de ritu. l.* 21. *supr. qui testam. l. ult.* ℨ. *de jure codicillorum. l.* 3. *in prin. &* §. 1. ℨ. *de jure fisci.* huic affinia sunt, coram: *l.* 209. J. *h. t.* oculis suis, *l.* 8. *in fin. supr. finium regund.* & ad liquidum exquirere. *l.* 2. §. 8. *supr. de aqua & aquæ.* 30 Coram quid est? coram sapientibus, non coram furiosis, mente captis, pupillis, vide *l.* 27. §. 5. *supr. de recept. qui arbitr.* 31 *l.* 8. §. 1. *supr. h. t. l.* 178. §. 2. *infr. h. t.* 32 *l.* 57. *in fin.* J. *h. t.* adde *l.* 25. ℨ. *de obl.* in rem, in personam, extraordinaria. *l.* 178. §. 2. J. *h. t. l.* 28. ℨ. *de obl.* directa, utilis, præjudicialis, prætoria, interdictum, *l.* 37. ℨ. *de obl.* exceptiones, *l.* 1. ℨ. *de exception.* 33 *Al.* qui semel & simul, *forte legendum*, qui rem simul & causam. Goth. *l.* 22. *supr. l.* 73. *l.* 75. *l.* 81. *l. fin.* §. *fin. infr. h. t.* 34 Restituere jussus fructuum a tempore litis contestatæ perceptorum nomine tenetur. *l.* 20. ℨ. *de rei vind. l.* 9. §. 5. ℨ. *ad exhib. l.* 31. ℨ. *de reb. credit.* 2. *Ecl.* 2. 35. *l.* 2. *C. de petit. hered.* 35 Rem restituit, qui causam usucapiendi, *ut hic.* possessionem, *l.* 22. *supr. h. t.* fructus, *ut hic. & d. l.* 22. *& l.* 73. J. *h. t. l.* 38. §. 4. *supr. de usuris. l.* 173. §. 1. J. *de reg. jur. l.* 2. *C. de pet. hered.* partus. *l.* 20. *supr. de rei vind. l.* 9. §. 7. *supr. ad exhibendum:* utilitates, *l.* 9. §. *ult. supr. ad exhib.* omnes utilitates, *l.* 81. J. *h. t.* corpus rei, omnem rem, conditionemque ejus, *l. ult.* J. *h. t.* omnem causam, *l.* 31. *supr. de reb. cred.* & pristinum statum restituit. *l.* 2. §. 43. *supr. ne quod in loco publ.* 6. *Harm.* 3. 36 *l.* 73. J. *h. t.* 37 Antiqui *stlitis* dicebant, *Festus.* Lis a limitibus dicitur, quorum causa lis sæpe nascitur. Senec. *de brevitate vitæ c.* 3. Prædia sua occupari a nullo patiuntur, & si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma discurrunt: cui loco jungatur *lex* 13. §. 3. *supr. de usuf.* Quin etiam dici solet: communionem matrem esse discordiæ, vide *l.* 26. *supr. de servit. præd. urban.* Lis a controversia quemadmodum differat, vide in *l.* 25. §. 7. *supr. de hered. pet.* 38 Lis idem est quod actio, & quod actione continetur. hinc illa, litem æstimare, *l.* 28. *supr. de negotiis. l.* 8. *supr. quod certo. l.* 15. §. 7. *supr quod vi.* contestari, vide *l.* 1. *C. de litis contestatione.* in judicium deducere, *l.* 31. §. 2. *supr. de negotiis. l.* 2. *C. de petit. hered.* vel condemnationem, *l.* 3. §. *penult. supr. de act. empt.* addicere, quod nihil aliud est, quam vel secundum præsentem judicare, vel potestatem facere actionis movendæ. 16. *Gell.* 2. mori (quod evenit transactis temporibus agendi. *l.* 3. §. 1. *supr. quæ in fraudem. l.* 2. *supr. de re judicat.*) perire. *l.* 1. §. 3. *supr. de calumniator. l.* 18. §. 4. *supr. de dolo.* vivere. *l. penult. in fin. C. de fide instrum.* lite cadere. *Festus.* liti renuntiare. *l.* 10. *supr. de jud.* in lite perseverare. *d. l.* 10. vide Quintinum in *c. tempus motæ litis*, *Extr. de verbor. sign.* Porro lis semper in judicio: Jurgium extra judicium esse potest. Litem a controversia, & causa disjungere difficile. Jurgium inter fratres. *l. ult. supr. familiæ:* inter virum & uxorem. *l.* 31. *supr. de jure dotium. l.* 27. *supr. de pact. dotal.* vide *cap. jurgium. extr. de verb. sign. & ib. Quintinum.* 39 Lis est de re, vel persona, aut potius in rem vel personam. 40 Quo actor vel stipulator ita uti solet, ajo te mihi dare oportere. Dare promittis quidquid te dare oportet. *l.* 76. *in fin. l.* 89. *supr. de verbor. obligat.* 41 Vide quæ notavi ad *l.* 21. *supr. de interrog.* 42 *l.* 1. *supr. de in litem: Inst. de pœna temere litigant. l.* 3. *C. de fructib. & litium.* 43 Vide *l.* 16. *supr. de re judicata.* 44 Debiti scil. 45 Τέρας. *Eclog. ib. c.* 38. Ostenta quæ ostendunt tantummodo monstra. Portenta quæ quid porro tendat, indicant. *Festus in Portentum.* Cicero 2. *de natura.* Prædictiones & præsensiones rerum futurarum quid aliud declarant hominibus, nisi ea quæ fiunt ostendi, monstrari, portendi, prædici: ex quo illa ostenta, monstra, portenta, & prodigia dicuntur. Idem 1. *de divinatione*, quia ostendunt, portendunt, monstrant, prædicant, ostenta, portenta, prodigia dicuntur. 46 *l.* 14. *supr. de statu hom.* 47 Vel digitis. *l.* 10. §. 2. *supr. de adilitio.* 48 Festus *in voce Ostentum.* 49 Φάσμα, τερατῶδες. *Bud.* 50 Dubitandi ratio fuit, quod signatum a signo dicitur, seu sigillo: sit autem aliud sigillo exprimere, aliud calamo scribere, a signo signatorius annulus, de quo vide *l.* 74. *infr. h. t.* adde *Eclog. ibid. c.* 39. 51 Et e contra resignationis pro rescriptionis, *Festus:* ὑπογραφῆς Græci. 52 *l.* 72. *supr. de jure dotium. l.* 2. §. 1. *supr. de collat. l.* 6. *in fin. C. de collat. l.* 8. *C. ad l. Falc. l. ult.* §. 4. *C. de bonis quæ liberis* §. *ult. Inst. de l. Falc.* Inde beare dicuntur. *l.* 49. *infr. h. t.* quod non evenit, si plus incommodi, quam utilitatis habeant *l.* 83. *infr. h. t.* In eo differunt ab hereditate. Bonorum enim ususfructu legato æs deducitur ex omnibus rebus *l. ult. supr. de usu & usufr. leg. l.* 69. *supr. ad l. Falcid.* hereditate legata non deducitur. *l.* 104. *in fin. supr. de leg.* 1. *l.* 8. *in fin. l.* 9. *supr. de legat.* 2. quia possunt in hereditate esse onera, & ita bona & hereditas distinguuntur in *l.* 83. *supr. de leg.* 3. *l.* 16. §. 1. *supr. ad SC. Trebell.* 53 Attestari. *Vulg. Hal.* & licet antestari? *Horat.* 54 *l.* 25. *supr. de rei vind.* Incerta persona. incertus heres, quem quis incerta opinione, animo subjicit. §. 25. *Inst. de legat. & C de incertis personis* Incertum rei veritate. *l.* 7. *in fin. supr. de contr. empt.* incerta sententia. *l.* 21. §. 3. *supr. de recept. qui arbitr.* dies incertus. *l.* 1. §. 1. §. 2. *l.* 75. *supr. de cond. & demon.* incertus de statu suo. *l.* 14. *supr. qui testam.* incertus tutor. *l.* 10. *supr. de testam. tutela.* incertum conditionis. *l.* 1. *C. de pactis.* 55 *l.* 238. §. 1. *infr. h. t.* διαμαρτυρεῖσθαι, τὸ ἐπὶ μαρτύρων παραγγεῖλαι. *Eclog.* 10. *c.* 39. *vide ad hunc locum Alciatum, ubi agit de testatione, detestatione, mutatione, denuntiatione, obnuntiatione, antestatione, contestatione, renuntiatione, protestatione, & eorum effectibus.* adde Cujac. 7. *obs.* 16. *ubi de antestatione tractat.* 56 Vide *l.* 101. *in fin. infr. h. t.* 57 Vide *l.* 195. §. 1. §. 2. *infr. h. t.* 58 *Eclog. ibid. c.* 40. & servi. *l.* 2. §. 14. *supr. vi bonorum.* 59 Unicus servus familiam non facit: servus tamen appellatione familiæ continetur: unde & servi familiares dicti. *l.* 6. §. 5. *C. de his, qui ad Eccles.* 60 Imo continetur. *l.* 1. §. 17. *supr. de vi & vi armata.* 61 *Eclog. ib.* Imo duo faciunt familiam. Paul. 5. *sent.* 6. §. 3. vel unus. *l.* 2. §. 6. *supr. vi bonor.* 62 Unus etiam repræsentat universitatem. *l.* 7. *in fin. supr. quod cujuscunque*, (& tamen duo non faciunt familiam, *ut hic.*) duo rixam. *l.* 4. §. 3. *supr. vi bonor.* tres collegium. *l.* 85. J. *h. t.* decem, quindecim, aut plures turbam faciunt. *d.* §. 3. decem oves gregem. *l. ult. supr. de abigeis.* sed & decem personæ; vel quindecim populum faciunt. Apuleius *Apologia* 1. Bart. *ad l.* 4. *supr. vi bon.* De legione nihil certi dici potest, ut quæ quatuor, quinque vel sex millia hominum interdum habuerit.

Arma.

41. GAJUS lib. 21. ad Edictum Provinciale.

ARmorum [1] appellatio non [2] utique scuta, & gladios, & galeas significat: sed & fustes, & lapides.

Probrum, opprobrium.

42. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

PRobrum [3] & opprobrium, id [4] est, probra quædam natura turpia sunt, quædam civiliter, & quasi more Civitatis: ut puta furtum [5], adulterium [6], natura [7] turpe est [8]: enimvero tutelæ [9] damnari hoc non natura probrum est, sed more civitatis: nec enim natura [10] probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.

Victus.

43. IDEM lib. 58. ad Edictum.

VErbo *Victus* [11] continentur, quæ esui, potuique cultuique corporis, quæque ad vivendum homini necessaria sunt. Vestem quoque victus [12] habere vicem, Labeo ait.

44. GAJUS lib. 12. ad Edictum Provinciale.

ET cætera quibus tuendi, curandive corporis nostri gratia utimur ea appellatione significantur.

Stratum, stragulum, victus.

45. ULPIANUS lib. 58. ad Edictum.

IN stratum [13] omne vestimentum contineri, quod injiciatur, Labeo ait: neque [14] enim dubium est, quin stragula [15] vestis sit [16] omne pallium περίστρωμα [17]. In victum [18] ergo vestem accipiemus non stragula [19], in stratum [20] omnem stragulam vestem.

Pronuntiare, statuere. 1. Materfamilias.

46. IDEM lib. 59. ad Edictum.

PRonuntiatum & statutum idem [21] potest, promiscue enim & pronuntiasse [22] & statuisse [23] solemus dicere eos, qui jus habent cognoscendi. §. 1. *Matremfamilias* [24] accipere debemus eam, quæ non inhoneste vixit: matrem enim familias a cæteris fœminis mores [25] discernunt, atque separant: proinde nihil intererit, nupta sit, an [26] vidua, ingenua sit, an libertina: nam neque nuptiæ [27], neque natales faciunt matremfamilias: sed boni mores.

Liberatio.

47. PAULUS lib. 56. ad Edictum.

LIberationis verbum eandem [28] vim habet, quam solutionis.

Solutus.

48. GAJUS lib. ad Edictum Prætoris Urbani, titulo

QUi neque [29] *sequantur, neque ducantur.*

SOlutum non intelligimus eum, qui licet vinculis levatus sit, manibus [30] tamen tenetur: ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis servatur.

Bona.

49. ULPIANUS lib. 59. ad Edictum.

BOnorum [31] appellatio aut naturalis aut civilis est: Naturaliter bona ex eo dicuntur, quod beant [32], hoc est beatos faciunt: beare est prodesse. † In bonis [33] autem nostris computari sciendum est, non solum quæ dominii [34] nostri sunt, sed & si bona fide a nobis possideantur [35], vel superficiaria [36] sint. Æque bonis adnumerabitur, etiam si quid est in actionibus [37], petitionibus, persecutionibus: nam hæc omnia in bonis esse videntur.

Nurus.

50. IDEM lib. 61. ad Edictum.

NUrus appellatio etiam ad pronurum, & [38] ultra porrigenda est.

Parens.

51. GAJUS lib. 23. ad Edictum Provinciale.

APpellatione *parentis*, non [39] tantum pater, sed etiam avus, & proavus, & deinceps omnes superiores continentur: sed & [40] mater [41], & avia, & proavia.

Patronus.

52. ULPIANUS lib. 61. ad Edictum.

PAtroni [42] appellatione & patrona continetur.

De conjunctis, & disjunctis seu separatis, & solutis.

53. PAULUS lib. 59. ad Edictum.

SÆpe ita comparatum est, ut [43] conjuncta pro disjunctis accipiantur, & disjuncta pro conjunctis, interdum soluta [44] pro separatis. Nam cum dicitur apud Veteres, *Adgnatorum gentiliumque* [45], pro separatione [46] accipitur. At cum dicitur, *Super pecuniæ* [47] *tutelæve suæ* [48], tutor separatim sine pecunia dari non potest. † Et cum dicimus, *Quod dedi* [49] *aut donavi*, utraque [50] continemus. † Cum vero dicimus, *Quod eum dare* [51] *facere oportet*, quodvis [52] eorum sufficit probare. † Cum vero dicit Prætor, *Si donum* [53], *munus*, *operas redemerit*: si omnia imposita sunt, certum est omnia redimenda esse. §. 1. Ex re ergo pro conjunctis habentur: si quædam imposita sunt, cætera non desiderabuntur. §. 2. Item dubitatum, illa [verba], *Ope* [54] *consilio*, quemadmodum accipienda sunt, sententiæ conjungentium, aut separantium? Sed verius est, quod & *Labeo* ait, separatim accipienda: quia aliud factum est ejus, qui ope, aliud ejus, qui consilio furtum facit: sic enim alii [55] condici potest: alii [56] non potest: [&] sane post Veterum auctoritatem eo perventum est, ut nemo ope videatur fecisse, nisi [57] & consilium malignum habuerit: nec consilium habuisse noceat, nisi [58] & factum secutum fuerit.

1 *Eclog. ib. c.* 41. vide *l.* 3. §. 2. *supr. de vi & vi. l.* 14. §. 1. *supr. de re militari.*
2 Non tantum utique. *Hal.* non utique tantum. *Vulg.* 3 *l.* 40 *supr. de ritu.*
4 Probrum & opprobrium in edicto Prætoris pro eodem sumi observat Ulpianus ita ut
necesse non fuerit Laurentium Vallam ea parte Jurisconsultum notare: quasi probrum
sit ipsum dedecus, opprobrium ipsa dedecoris exprobratio. Nam & apud Ciceronem &
Livium, probrum pro ipsa dedecoris exprobratione sumitur. 5 *l.* 1. *in fin. supr. de
furtis.* 6 Lactantius *in epitome c.* 6. *in fin.* Corrumpere alienum matrimonium,
etiam communi gentium jure damnatur. adde *l.* 38. §. 2. §. 4 *supr. ad l. Jul. de adulter.*
de Incestu, vide *l. ult. supr. de ritu nuptiarum.* 7 Naturæ itaque legibus repugnat
uxorum liberorumque communio Platonica. 8 Imo non est. Nam apud quasdam
gentes non est turpe. Quinimo incestus res turpis non fuit apud Persas, *teste Catullo*,
Augustin. *in Levitic. cap.* 18 *quod & Myrrha apud Ovid.* 10. *Metam testatur.*
9 *l.* 4. *supr. de his, qui notantur.* 10 Natura probrum non est, quod etiam in ho-
minem idoneum incidit. 11 *Eclog. ib. cap.* 43 adde *l.* 44 *infr. h. t.* Victus voca-
bulum latius patet, quam diarii & cibarii, *l.* 21. *supr. de alimentis.* Educationi victus
exæquatur, *l. ult. supr. de alimentis.* Goth. Vide Zasium in *l. si victum supr. de re judicat.*
adde *l.* 234. §. *fin. infr. h. t.* Ans. 12 Tuemur corporis vitam esu & potu, *l.* 43.
supr. h. t. l. ult. supr. de aliment. l. 234. *in fin. infr. hoc tit. l.* 5. §. 12. *supr. de agnosc. liber.*
veste. *l.* 43. *supr. h. t. l.* 44. & *l.* 234. *infr. h. t.* adde *l.* 21. *supr. de aliment.* tecto, quod
hæc lex innuit, & aperte demonstratur lege 21. *supr. de aliment.* & victus tamen verbo,
non continentur ea quæ ad disciplinam pertinent, nisi aliud probetur, *d. l.* 21. An &
pharmaca *victus* verbo continentur? id hac lege innuitur, & probatur a Rebuffo *in
tractatu de sententiis provisionalibus art.* 1. *gloss.* 5 *in verbis*, *Et medicament. & gloss* 2. *in
verbis*, *donnez en matiere d'aliments. & artic.* 2. *ubi de privilegiis alimentorum*, *& medi-
camentorum disserit.* hæc omnia non diarii, aut cibarii, *l.* 21. *supr. de alimentis.* sed victus,
& educationis vocabulo continentur: nisi quis forte de victu transigat, tunc enim favoris
causa, nec de habitatione, nec de vestiario transegisse legatarius intelligitur, *l.* 8. §. 12.
supr. de transact. 13 Instrato, *Hal.* τῷ ὀνόματι τῆς στρωμνῆς *Eclog. ib. c.* 45.
Instratum quod etiam stramentum. *l.* 234. *in fin. infr. h. t.* 14 Instratus nomine
omne vestimentum continetur, & stragula & pallia, & id omne quod injicimus. *Eclog.
d. loco.* 15 Instratum est omne vestimentum quod injicitur, omnis stragula, omne
pallium περίστρωμα, *l.* 12. §. 18. *supr. de instruct.* Hinc vestimenta stragula, *l.* 23. ff.
de auro. adjective ab instrumento, dicitur etiam instragula a Catone, *c.* 10. *de re rustica
in fin.* 16 Sit quod Græci περίστρωμα. 17 Pallia περιστρώματα dicuntur etiam
καταστρώματα, ἐπαφλώματα. vide Cujac. 10. *obs.* 18. περιπετάσματα (quod tricli-
niis obtendantur) & παραπετάσματα Aulæa (ab aulis regum in quibus extenduntur,)
Attalica, Babylonica, tapetes, tapetia, plagæ, & si animalia habent intexta ζωωτὰ,
belluata. Plautus in *Pseudolo.* Neque Alexandrina belluata consuta tapetia, *Budæus hic*,
amphitapa, psilotapa, de quibus vide *l.* 23. §. 2. *supr. de auro.* Cæterum cum hæc vox
περίστρωμα deesset in Codice Laurentii Vallæ, temere Jurisconsultum reprehendit,
quasi simpliciter dixisset, stragulam esse omne pallium: ac non potius omne pallium
περίστρωμα. 18 In victu, *Vulg. Hal. Legend. est*, Injectu &c. hic enim de injectu
& instratu agitur. 19 Stragulam, *Hal. Vulg.* 20 Instratum, & Instratus di-
citur. 21 Idem dici, *Vulg. Hal.* 22 *Ecl. ib. c.* 46. *l.* 35. §. 1. *supr. de auro*,
l. 59. §. 2. *l.* 60. *supr. de re judic.* Pronunciatur ita libertus, *l.* 8. §. 1. *supr. de in jus.*
l. 59. §. 2. *l.* 60. *supr. de adm. & peric. tut.* ingenuus, *l* 29 *in fin. supr. de liberali* indignus,
servus, *l.* 11. *supr. de adm. & peric. tut.* ingenuus, *l.* 29 *in fin. supr. de liberali* indignus,
l. 8 *supr. de his, quæ ut indign.* liber, *l.* 8. *C. de sententiis.* adde *l* 1. § 14. *supr. ad SC.
Turpill.* Interdum pronuntiare etiam significat aliquid palam polliceri (ut pronuntiare
nummos, Suet. *in Julio c.* 19. Epulum *ib. c.* 25. donativum. Idem in Galba *c.* 16. tes-
seras. Idem *in Domitiano c.* 4. præmia. *Livius* 2.) palam exprimere. *l.* 11. §. 18. *supr.
de action. empt. l.* 1. §. 1. *in fin. l.* 31. § 1. *supr. de ædilitio. l.* 69. §. 1. *in fin. supr. de evi-
ctionibus. l.* 15. §. 1 *supr. de statuliberis.* affirmare vel negare, hinc pronunciatum Cice-
roni, idem quod Varroni proloquium: dialecticis ἀξίωμα. 16. *Gell.* 8. *huc refer c. sta-
tuo. c. quod præcipit Extr. de verbor. sign.* ubi vide *Quintinum.* 23 *l.* 1. *supr. quod
quisque juris* statuere διορίσασθαι, pronuntiare ψηφίσασθαι 2. *Eclog.* 2. *c.* 46. vide *d.c.
statuo.* Judex imperans, vetans, permittens, puniens, & jus reddens, dicitur statuere,
sed & magistratus cum legem sancit: hinc statuta. 24 Vide *l.* 3. *in fin.* ff. *de liberis
exhibendis.* 25 *Ecl. ib. c.* 46. & dignitas, vide *l.* 49. §. 4. *supr. de legatis*, 3. *l.* 29.
C. ad l. Jul. de adulteriis: honestas. *l.* 41. *in fin. supr. de ritu* (quam Græci σεμνήν.
Eclog. ib.) vestitus. *l.* 15 §. 15. ff. *de injuriis.* seu stola. *Festus.* adde Cujac. 3. *observ.* 18.
Petr Fabrum 1. *semestr.* 15. non virginitas. *infr. h. t.* 26 *l.* 10. *supr. ad l. Jul. de
adulteriis* 27 Tertullianus *in lib. de velandis virginib.* Materfamilias vocatur, licet
sit virgo: & paterfamilias, licet investis, *Hæc ille.* Et merito, cum sufficiat eam suæ
potestatis esse. *l.* 4. *supr. de his qui sunt sui. l.* 30. §. 1. *l.* 34. *supr. soluto.* Porro ne quis
investis vocabulo decipiatur, eo significatur impubes. Macrob. 3. *Saturnaliorum:* Palla.
11. *c* 19. Tert. *in lib. de velandis virginib. duob. locis. & lib. ad uxorem circa fin. & lib.
de anima. c.* 33. ei contrarius vesticeps, id est, pubes. 5. *Gell.* 19. vide Cujac. 2. *obs.* 38.
Forner. 1. *select.* 29. 28 2. *Ecl.* 2. *c.* 47. *l.* 54. *supr. de solut. princ. Inst. quib. mod.
toll. obligat.* eandem, inquam, si obligationem: non eandem, si nummos spectemus,
siquidem solutio nummis fit proprie. 29 Eorum qui in jus vocati sunt, alii sequun-
tur ultro, nec ducuntur, veluti e domo sua vocati. *l.* 21. *supr. de in jus vocando.* vel ex
asylo *Nov.* 17. vel satis offerentes. *supr. in jus voc. ut eant, vel satisdent.* (unde constat
non licere continuo manum injicere ei, qui in jus vocatus est. Cic. 5. *de finibus in fin.*
Tu vero ducas (licet) si sequatur. Qui trahitur in jus, antestatur prius) vel intestati, id
est, non antestati, seu testato non conventi. Alii ducuntur, ut cæteri fere omnes, qui in
jus vocari possunt. Alii neque ducuntur, neque sequuntur, ut qui in jus vocari non
possunt, quales sunt vincti nervo, aut compedibus, vel qui religione loci quasi vincti
tenentur. *l.* 2. *supr. de in jus voc.* vide Cujac. 7. *obs.* 16. 30 Captus dicitur is, in
quem manus injecta est, qui vinculis tenetur, adde *l* 216. *l.* 224. *infr. h. t. l.* 22 *supr.
quod metus causa.* adde *l.* 9. *l.* 23. *supr. ex quib. causis majores. l.* 7. *supr. depositi. l.* 2 *supr.
de homine libero. l.* 8. §. 9. *supr. de pœnis.* 31 Adde *l.* 21. *l.* 39. §. 1. *supr. h. t. l* 83.
l. 208. *infr. h. t. l.* 5. §. 6. *supr. ut in possess. l.* 8. *supr. de reb. autor. judicis l* 9 *supr rem
pupilli.* 32 Beati inde divites dicuntur. Plautus *in Pænulo:* bonam ego quam beatam
esse primo dici mavolo: & Seneca 3. *contr.* insolens malum est beata uxor, & 3. *Epist.*
nunquam vidi hominem beatum indecentius: sic bona incommoda non beant. *l.* 83.
infr. h. t. Beatum esse dicebant quoque, quem mortuum esse dicere volebant. *Ammian.*
25. ubi de Juliano & Anatolio loquitur. 33 In bonis esse *l.* 1. *supr. de rer. divisione*,
l. 2 *in fin. supr. si ex noxal. l.* 9. § 6. *supr. quod metus, l.* 8. §. 12. *supr quibus modis pign.*
l. 52. *supr. de adq. rer. l. ult* §. 4. *supr. quæ in fraud. credit l.* 2. §. 22 *supr. ut bonor. rapt.*
34 *l.* 5. *supr. pro derelict.* 35 Facit *d. lex* 52. 36 Vide *l.* 2. *supr. de superficiebus.*
37 *l.* 21. *supr. h. t. l.* 1. *l ultim. supr. de usu & usufruct. leg. l.* 7. §. 3. *l* 75. *supr. de
jure dotium, l.* 32. *supr. ad leg. Falc. l.* 9. *supr. rem pupilli, l.* 28 *supr. de injuriis, l. penult.
supr. de popul. act. l.* 21. §. 4. *supr. ad munic. l.* 190. *infr de reg. jur.* 38 Nurus ap-
pellatio 2. *Ecl.* 2. *c* 50. *l.* 2. §. 3. *in fin. supr. qui satisdare, l.* 3 §. 2. *supr. de postulando*,
l. 14. §. 4. ff. *de ritu, l.* 8. §. 4. ff. *de legat. præst.* & ad sponsam etiam, *l.* 12. §. 2. ff. *de
ritu.* adde *l.* 6. *l.* 8. *supr. de gradib.* 39 Parentum nomine ascendentes intelliguntur
in infinitum. *l.* 4. §. 2. *supr. de in jus voc.* de quo vide *l. ult. C. si adversus fisc.* Goth. Adde
l. 5. *in pr. supr. de jure dot.* 40 Et sic utriusque sexus, *l.* 10 §. 5. *supr. de in jus
vocando.* 41 Festus. Masculino etiam genere parentem appellabant etiam matrem.
42 Patroni appellatio. *Eclog. ibid. c.* 52. adde *l.* 1. *C. de in jus voc.* 43 Conjuncta
pro disjunctis. 2. *Eclog.* 2. *c.* 53. *l.* 28. *l.* 29. *supr. l.* 4. *C. h. t. l.* 30. *supr. de auro.*
44 In quibus non est particula conjunctiva, vel disjunctiva. 45 Verba legis 12.
tabularum ea fuerunt: *Si paterfamil. intestatus moritur, familia pecuniaque ejus agnatorum
gentiliumque esto:* & rursus: si furiosus existit, agnatorum gentiliumque in eum, pecu-
niamque ejus potestas esto. *Autor ad Herennium.* Porro gentiles sunt nati ex ingenuis,
quorum majores nullam servitutem servierunt. Cicero in *Topicis*, possunt quidem esse
agnati inter se, non tamen gentiles, & in hac quoque lege agnati, & gentiles separantur.
Interdum gentilis est, qui ex eodem cognomine, nec tamen agnatus, De gentilibus adde
Cic. 2. *Offic.* 46 His verbis Budæus negat disjunctivam significari, aliud enim esse
διαζευκτικὸν μόριον, id est, particulam disjunctivam, aliud separativam ἀποχωριστικόν.
47 Hinc colligit Cujacius veteres genitivum pro ablativo usurpasse, vide eundem ad
titulum *Instit. de lege Aquilia.* Primo tamen ad Herennium, & apud Ulpianum 11.
§. 14. legitur, super pecunia tutelave suæ rei. 48 Sententia hæc fuit, uti quis-
que legassit super pecunia tutelave suæ rei, ita jus esto. 11. Ulp. *in fragm.* 14. Cornifi-
cius 1. *ad Herennium.* adde *l.* 120 *infr. h. t.* 49 Hæc disjunctiva causam dationis
exprimit, quasi diceret, quod ob causam donationis dedi. 50 Aliud est enim dare,
aliud donare. dari potest aliquid etiam citra titulum donandi. 51 Dialyton, seu
soluta oratio. Figura nota oratoribus, & Rhetoribus. 52 Id est, alterutrum.
53 *l.* 37. *supr. de bon. libert.* 54 Vide *l.* 27. §. 21. *supr. ad leg. Aquil. l.* 11. §. *ult.
supr. de servo corrupto, l.* 6. *supr. de condict. furtiva, l.* 36. *l.* 50. §. 1. *supr. de furtis, l.* 1.
supr. furti adversus nautas. 55 Ei qui opem tulit, *l.* 36. *supr. de furtis.*
56 Id est, ei qui consilium dedit. 57 Vide *l.* 36. *supr. de furt.* 58 Vide
tamen *legem* 18. *supr. de pœnis.*

Conditionalis creditor.

54. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

Conditionales [1] creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura: vel qui spem [2] habent, ut competat.

Creditor.

55. PAULUS lib. 16. brevis Edicti.

Creditor autem is est, qui [3] exceptione perpetua summoveri non potest: qui autem temporalem exceptionem timet, similis est conditionali creditori.

Cognoscere instrumenta, dispungere. 1. *Liberi.*

56. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

Cognoscere [4] *instrumenta*, est relegere, & recognoscere: *dispungere* [5] est conferre accepta & data. §. 1. *Liberorum* [6] appellatione continentur, non tantum qui sunt in potestate: sed omnes, qui sui [7] juris sunt, sive virilis, sive fœminini sexus sunt, exve [8] fœminini sexus descendentes [9].

Magister, *magistratus.* 1. *Persequi.*

57. PAULUS lib. 59. ad Edictum.

Cui præcipua cura rerum incumbit, & qui [10] magis quam cæteri diligentiam & sollicitudinem rebus quibus præsunt, debent, hi Magistri [11] appellantur. † Quinetiam ipsi magistratus per derivationem a [12] magistris cognominantur [13]. † Unde etiam cujuslibet [14] disciplinæ Præceptores, magistros [15] appellari a monendo, vel monstrando. §. 1. *Persequi* [16] videtur, & qui satis accepit.

Acta, *gesta.* 1. *Nostri liberi.*

58. GAJUS lib. 24. ad Edictum Provinciale.

Licet inter gesta [17] & facta videtur quædam esse subtilis differentia: attamen καταχρηστικῶς [18], id est, *abusive*, nihil inter factum & gestum interest. §. 1. Paternos [19] libertos recte videmur dicere nostros [20] libertos: liberorum libertos non recte nostros libertos dicimus.

Portus, *angiportum.*

59. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

Portus appellatus est conclusus locus, quo importantur [21] merces, & inde exportantur: eaque [22] nihilominus statio [23] est conclusa, atque munita: inde angiportum [24] dictum est.

Locus, *fundus.*

60. IDEM lib. 69. ad Edictum.

Locus [25] est non fundus, sed portio [26] aliqua fundi, *fundus* [27] autem integrum aliquid est: & plerumque sine villa [28] locum accipimus. Cæterum adeo opinio nostra & constitutio locum a fundo separat, ut & modicus [29] locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuerimus. Non enim magnitudo locum a fundo separat, sed nostra affectio: & quælibet [30] portio fundi poterit fundus dici, si jam hoc constituerimus: nec non & fundus, locus constitui potest: nam si eum alii adjunxerimus [31] fundo, locus fundi efficietur.

§. 1. Loci appellationem non solum ad rustica [32], verum ad urbana quoque prædia pertinere, *Labeo* scribit. §. 2. Sed fundus quidem suos habet fines [33], locus [34] vero latere potest, quatenus determinetur, & definietur.

Satisdatio.

61. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

Satisdationis appellatione interdum [35] etiam repromissio [36] continebitur; qua [37] contentus fuit is, cui satisdatio [38] debebatur.

Tignum.

62. GAJUS lib. 26. ad Edictum Provinciale.

Tigni [39] appellatione in lege duodecim Tabularum omne [40] genus materiæ, ex qua ædificia [41] constant, significatur.

Penes, *apud.*

63. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

Penes [42] te amplius est, quam apud [43] te: nam apud te est, quod qualiter qualiter a te teneatur [44]: penes te est, quod quodammodo possidetur.

Intestatus.

64. PAULUS lib. 67. ad Edictum.

Intestatus [45] est, non tantum qui testamentum non fecit, sed etiam cujus ex testamento hereditas adita non est.

Heres.

65. ULPIANUS lib. 72. ad Edictum.

Heredis appellatio non solum ad proximum heredem, sed & ad ulteriores [46] refertur [47]: nam & heredis heres, & deinceps, heredis appellatione continetur.

Merx.

66. IDEM lib. 74. ad Edictum.

Mercis appellatio ad res mobiles [48] tantum pertinet.

Alienatum, *venditum.* 1. *Donatio.*

67. IDEM lib. 76. ad Edictum.

Alienatum [49] non proprie dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet: venditum tamen recte [50] dicetur. §. 1. *Donationis* verbum simpliciter loquendo, omnem [51] donationem comprehendisse videtur [52], sive mortis causa, sive non mortis causa fuerit.

Arbitratu alicujus fieri.

68. IDEM lib. 77. ad Edictum.

Illa verba, *arbitratu* [53] *Lucii Titii fieri* [54], jus [55] significant, & in servum non cadunt.

De doli clausula.

69. IDEM lib. 78. ad Edictum.

Hæc verba, *Cui rei dolus malus aberit*, *abfuerit* [56], generaliter comprehendant [57] omnem [58] dolum, quicunque in hanc [59] rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.

Heres heredis. 1. *Is ad quem ea res pertinet.*

70. PAULUS lib. 73. ad Edictum.

Sciendum est, heredem etiam per multas successiones [60] accipi: nam in paucis [61] speciebus heredis appellatio proximum continet: Veluti [62] in substitutione impuberis, *Quisquis* [63] *mihi heres erit*, *idem filio*

1 V. *l.* 42. ℔. *de obl.* 2 V. §. 4. *Inst. de verb. obl.* 3 V. *l.* 10. ℔. *h. t. l.* 42. *in fin.* ℔. *de obl.* 4 2. *Eclog.* 2. *c.* 56. γιγνώσκειν. 5 Διαστίζειν. *Eclog. ibid.* cognoscimus instrumenta, cum ea legimus aut relegimus, dispungimus, cum accepta & data diligentissime inter se conferimus. hinc translatitie, Deus meritorum judex, & dispunctor dicitur a Tertulliano 4. *adversus Marcionem*, & eodem sensu, *ibi.* 5. *adversus eundem Marcionem*, dispunctio boni & mali operis: alias dispungere, est delere. 6 *Eclog. ibid. cap.* 56. vide *l.* 220. ℔. *h. t.* 7 Id est, emancipati. 8 *l. ult. supr. de pollicit.* Imo non comprehenduntur liberorum appellatione descendentes ex fœminis, *l.* 1. *supr. de jure immunit.* 9 Descendentium appellatione qui veniant, dixi *l. ult. C. de suis.* 10 Adde Festum *in Magisteria.* 11 *Ecl. ibid. c.* 57. 12 Sicut albatus ab albo, *Varro.* 13 Imo magistri a magistratibus. *Eclog ibid.* 14 Hinc magistri societatis, vide *l.* 14. *supr. de pactis*, universitatis, & venditioni bonorum præpositi, vide quæ dixi ad *l.* 9. *supr ratam rem.* navium, vide *l.* 1. §. 1. *supr. de exercitoria.* equitum, *l.* 2. § 19. ℔. *de origine juris*, *l* 1. ℔. *de officio præf. urbi* memoriæ, epistolarum, libellorum, vide *l.* 11. *C. de excus muner.* officiorum, vide *tit. C. de magistro officiorum*, census, *l. ult. C. de jure emphyt.* æris, *l. unic. C. de annona*, admissionum, *l. unic. C. Theod. qui a præbitione.* inter agentes, §. 2. *supr. de Justinianeo Cod.* scrinii, libellorum, sacrarum cognitionum, §. 1. *supr. de novo C. faciendo.* legum, §. 1. *ibi voce magist.* ℔. *ad antecessores.* scriniorum, *l. ult.* §. 1. *in fin. C. de appellat.* pagorum, vide apud Siculum Flaccum *lib. de cond.* agrorum, vicorum, Suet. *in August. c.* 30. & *ult.* convivii, Cicero *in Catone*, ludi litterarii, *l.* 1. §. 6. ℔. *de extraord. cognit.* ceremoniarum, populi, curiæ, de quibus vide Budæum *in Annotat. in Pandect.* 15 Hinc magistrare, id est, moderari, *Festus*, magisteria potestas. vid. *l.* 33. *C. de appellat.* magisterium militum. vid. *l.* 25. *C. de procur.* 16 Ne dicas cum Accursio consequi: sensus est, Suum nondum assecutus intelligitur, cui tantum datus est fidejussor: nondum enim ei plene satisfactum est. 17 Vid. *l.* 19. ℔. *h. t.* 18 Hoc maxime propter leges municipales est notandum, Alciatus 1. *dispunct.* 4. Est autem κατάχρησις abusio. adde *l.* 6. §. 1. *supr. ad leg. Jul. de adult.* 19 Vid. *l.* 5. *supr. de aliment.* 20 Vide *l.* 25. *supr. h. t.* 21 Vel a Græco πορθμὸς, quod est fretum maris *Hesych.* portus artificiales *cothones & cothonas* appellant, teste Servio 1. *Æneidos.* adde Festum *in Catones. ubi legendum est Cothones.* de ratione portus construendi vide Vitruvium 51. *c.* 12. 22 Τὸ αὐτὸ καὶ στατίων λέγεται. *Synops. Basil. c.* 59. id est, idem dicitur statio. 23 Vid. *l.* 1. §. 13. *supr. de flum. l.* 15. §. 7. *supr. de injuriis.* adde *Eclog. cap.* 59. 24 Dicitur etiam angiportus, *Festus.* adde Varronem 4 & 5. *de lingua* id est, angustus portus. 25 Locus est ubi quid locatum esse potest. Varro 4. *de lingua*, sed ita legendum videtur, locus, non est fundus: sed portio aliqua fundi. 26 Locus est fundi portio. 2. *Eclog.* 2. *cap.* 60. 27 Adde *l.* 115. *infr. h t.* 28 Et sine ædificio. is cum est in urbe area locus ille appellatur, cum extra urbem, ager. *l.* 211. *infr. h. t.* 29 Hinc illud Ciceronis: fundum Varro vocat quem possim mittere funda. Ni tamen exciderit qua cava funda patet. Video tamen a Varrone 4. *de ling.* Fundum ideo dici, quod quotannis multa fundat. Festus vero fundum dici ait agrum planum ad similitudinem fundi vasorum. utilior est patrifamilias & culinæ Isidori etymologia 15. *Origin.* 13. Fundum scil. dici, quod in eo fundetur, & stabiliatur patrimonium. 30 *l.* 34. *in fin. supr. de legat.* 1. 31 *l.* 6. §. 1. *supr. communia prædiorum*, *l.* 24. §. 2. *supr. de legatis* 1. 32 *l.* 211. ℑ. *h. t. Ecl. dicto c.* 60. 15. *Isidorus* 13. 33 Hinc fundi confines. *l.* 4. §. 8. *supr. finium regundorum*, *l.* 54. *supr. de legat.* 2. 34 Locus potest esse finitus: fundus semper finitus est. 35 Alias nudæ cautioni opponitur, *l.* 45. *supr. de procurator. l.* 5. *supr. de hereditatis petitione*, *l.* 56. *supr. de eviction. l.* 2. §. 3. *supr. quod legatorum. l.* 1. §. 3. *in fin.* ℔. *de stipulation. prætoriis.* 36 Nuda scil. ὁμολογία. 2. *Ecl.* 2. *c.* 61. de qua vide *l.* 1. §. 5. & *sequentes. supr. de stip. servorum.* satisdatio ἱκανοδοσία. 37 Exemplum ex eodem Pauli libro pete ex *l.* 2. §. 3. *supr. quod legat.* 38 Datis fidejussoribus. 39 Vide *l.* 1. §. 1. *supr. de tigno.* adde *Eclog. ib. cap.* 62. 40 Ex tigno: quinimo ex lapidibus: sufficit namque ædificiis utile esse. Tignum enim a tegendo dictum. Quin calx & arena tigni appellatione continetur, *l.* 1. §. 1. *supr. de tigno.* 41 Aut vineæ necessaria & sic perticæ & pedamenta continentur *d.* §. 1. 42 Τὸ παρά σοι. *Eclog. ibid. cap.* 63. 43 Τὸ πρός σε. *Ecl. ibid.* 44 Apud quem res est, is eam tenere dicitur: penes quem ea est, possidere: plus juris est in hoc, quam in illo. Illud detentionem, & quasi custodiam innuit, *l.* 34. §. 3. *supr. de legat.* 2. personam, & locum: hoc potestatem, jus, dominium. Interdum tamen illa duo confunduntur. 45 Intestatus dicitur, vel qui testamentum non fecit, vel heredem testamentarium non habet, *Eclog. ibid. c.* 64. cujus bonorum possessio a nemine petita *l.* 1. ℔. *quis ordo.* qui jure testamentum non fecit, aut cujus testamentum irritum est, vel ruptum, *Inst. de hered. quæ ab intestato, in princ.* sed & is, qui testari non potest, *l.* 1. *supr. de suis*, ut & in tutelis, qui tutorem non dedit, *l.* 6. *supr. de legitima tutela.* §. 2. *Inst. de legitima adgnatorum.* An aliud, intestatum mori, quam sine testamento? Imola ait in *l.* 15. *supr. de vulgari.* & Raphaël & Fulgosius, *in l.* 6. *C. de institutionib.* Brissonius negat. Porro intestatus etiam alio sensu sumitur, quum opponitur antestato, id est, ei, qui testato conventus est, vide Cujac. 7. *obs.* 16. 46 Heredes in infinitum dicuntur *l.* 70. *l.* 170. *infr. h. t. l.* 194. ℑ. *de regulis juris. Ecl. ibid. c.* 65. vide *legem* 70. *infr. h. t. l.* 4. *supr. de jure immunitatis. l.* 22. *C. de legatis.* 47 Vide *l.* 70. *infr. h. t.* 48 Veluti vinum, oleum, & similia, *l. ult. supr. de condictione triticiaria*, non ad homines: qua de re vide *l.* 207. ℑ. *h. t.* unde possis colligere, mobilium appellatione servos non venire: mercis vero causa parata, quæ eo fini parata sunt, ut væneant, *l.* 1. *supr. de rer. permut. l.* 32. §. 2. *supr. de usu & usufr. legato.* Goth. Vid. Gœddeum *h. l. n.* 4. Ans. 49 Alienatum dicitur, cujus dominium amisimus, *l.* 8. *in fin. supr. de alienat. judicii mutandi causa*, *l.* 38. §. 7. *supr. de legat.* 3. vide Festum in *Alienatus.* plus est alienare quam vendere. Qui vendidit, rei dominium nondum abdixit. Abdixit, qui alienavit. Re vendita nedum tradita, dominium est penes venditorem: post alienationem non est, *Eclog ib c.* 67. *l.* 3. *C. de iis qui veniam.* *l.* 1. *C. de fundo dotali.* Improprie tamen alienasse dicitur, qui non dominium, sed jus aliquod rei transtulit, *l* 28. *supr. h. t.* puta possessionem, *l.* 3. §. 2. *supr. de alienatione judicii mutandi*, quin alienatio latius patet, estque multiplex, *l* 14 *in fin* ℔. *qui, & a quib.* qui vendit & tradit, alienat: alienat autem non tantum qui vendit, sed qui permutat, vel donat, *Novell* 7. Qui manu mittit, quique hypothecæ, pignori, in usumfructum, vel emphyteusin dat, *l. ult C. de reb. alien.* 50 *l.* 11. §. 2 *supr. de act. empt.* 51 Donationis verbo intelligimus simplicem veram, absolutam, *l.* 35. § 2. *supr. de mortis causa. infr. h. t.* putam, *l.* 35. §. 2. *supr. de mortis causa* conditionalem, *l. t supr. de don. & C. de donat. quæ sub modo*, *vel sub conditione*, *vel certo tempore conficiuntur.* Inter vivos, §. 2. *Inst. de donat.* inofficiosam, vide *C. de inoffic donat.* ante nuptias, propter nuptias. vid. *C. de donat. ante nuptias*, *i. e. propter nuptias.* honoris adipiscendi causa, inter virum & uxorem, *l.* 42. *supr. de donat. inter virum & uxorem.* 52 Non tamen continuo mortis causa donare potest, cui simpliciter donandi jus est, *l.* 7. §. 5. *supr. de donat.* 53 Arbitratus semper æquus esse debet, *l.* 7. *supr. de contrah. empt. l.* 30. *supr. de operis libert.* 54 Vel dotem dari, *l.* 67. §. 4. *supr. de jur. dotium* 55 Id est, facultatem jure civili permissam & corroboratam; ut sit sensus, Jure civili in servum compromitti non posse, *l.* 7. *l.* 9. *supr. de recept. qui arbitr.* cum in iis quæ ad jus attinent, mortuus aut nullus habeatur, vide *l.* 32. *infr. de reg. jur.* 56 Dolus malus abfuerit, *vulg. Hal.* vide *l.* 4. *supr. de obl.* vide integram formulam in *l.* 19. §. 1. ℔. *judicatum solvi.* 57 *Al.* comprehendunt. 58 Puta furtum, perjurium, falsum, damnum datum, stellionatum, & similia. adde *l.* 1. §. 2. *supr. de dolo.* 59 Non aliam. 60 Heredem dicimus, non tantum proximum, sed heredes heredum, *l.* 65. *supr. h. t. l.* 194. *infr. de reg. jur. l.* 27. *supr. de usuris*, *l.* 2. *in fin. supr. de liberatione*, *l. ult. C. de heredib. instituend.* succedunt autem non tantum ex testamento, sed ab intestato; Ab intestato, vel ut ex nobis nati, *l.* 40. *in fin. supr. de pactis*, vel ut ascendentes, vel ut collaterales: quin & fiscus heredis loco habetur, & generaliter qui sunt in ea causa, qua sunt quibus adquisita est hereditas, *l.* 48. §. 1. ℔. *ad SC. Trebell l.* 14. §. 1. ℔. *de divers.* adde Grassum §. *hereditas*, *quæst.* 10. 61 Id est, tribus quæ sequuntur & aliis. ℑ. *h. t. de quib. dicitur ad leg.* 194. ℑ. *de reg. jur.* 62 Prima exceptio regulæ. 63 *l.* 227. *in fin.* ℑ. *h. t. l.* 8. *in fin.* ℔. *de vulgari. Eclog. dicto loco cap.* 70.

heres esto: ubi heredis heres non continetur, quia incertus est [1]. † Item [2] in lege Ælia Sentia filius heres proximus potest libertum paternum [3] ut ingratum [4] accusare, non etiam si heredi heres extiterit. † Idem [5] dicitur in operarum exactione, ut filius heres exigere possit, non ex successione [6] effectus. §. 1. Verba hæc [7], *Is ad quem ea res pertinet*, sic intelliguntur, ut qui in universum [8] dominium vel [9] jure civili, vel jure Prætorio succedit, contineatur.

Capere, accipere, pervenisse. 1. *His rebus recte præstari.*

71. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

ALiud [10] est capere, aliud accipere. *Capere* [11] cum effectu accipitur. *Accipere*, est, si quis non [12] accepit, ut habeat: ideoque non [13] videtur quis capere, quod erit restituturus: sicut *pervenisse* proprie illud dicitur, quod est remansurum [14]. §. 1. Hæc verba, *His* [15] *rebus recte præstari*, hoc significant, ne quid [16] periculum, vel damnum [17] ex ea re stipulator sentiret.

Res.

72. PAULUS lib. 76. ad Edictum.

APpellatione rei pars [18] etiam continetur.

Recte restitui.

73. ULPIANUS lib. 80. ad Edictum.

HÆc verba in stipulatione [19] posita, *Eam rem recte* [20] *restitui* [21], fructus [22] continent. *Recte* enim verbum pro [23] viri boni arbitrio est.

Ornamentum.

74. PAULUS lib. 2. ad Edictum Ædilium Curulium.

SIgnatorius [24] anulus [25] ornamenti [26] appellatione non continetur.

Restituere.

75. IDEM lib. 50. ad Edictum.

R*Estituere* [27] is videtur, qui id restituit, quod [28] habiturus esset actor [29], si controversia ei facta non esset.

Dare.

76. IDEM lib. 51. ad Edictum.

D*Edisse* [30] intelligendus est etiam is, qui permutavit [31], vel compensavit [32].

Fruges, frumentum.

77. IDEM lib. 49. ad Edictum.

F*Rugem* pro reditu [33] appellari [34], non solum [quod] frumentis, aut [35] leguminibus: verum & [quod] ex vino, silvis cæduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. † Julianus scribit *fruges* omnes esse quibus homo vescatur, falsum esse: non enim carnem [36], aut aves ferasve, aut poma fruges dici. *Frumentum* [37] autem id esse, quod arista [38] se teneat, recte Gallum definisse: lupinum vero & fabam fruges potius dici: quia non arista [39], sed siliqua continentur: quæ [40] Servius apud Alfenum in frumento contineri putat.

Possessio.

78. IDEM lib. 3. ad Plautium.

INterdum [41] proprietatem quoque verbum *possessionis* [42] significat [43]: sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

De impensis necessariis, 1. *Utilibus*, 2. *Et voluptuariis.*

79. IDEM lib. 6. ad Plautium.

I*Mpensæ* [44] *necessariæ* sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit. §. 1. *Utiles* impensas [45] esse Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, [non] deteriorem esse non sinant. ex quibus reditus mulieri adquiratur: sicuti arbusti pastinatione [46] ultra quam necesse fuerat. Item doctrinam [47] puerorum, quorum nomine onerari mulierem ignorantem [48] vel invitam [49] non oportet: ne [50] cogatur fundo, aut mancipiis carere. In his [51] impensis & pistrinum [52], & horreum [53] insulæ dotali adjectum, plerumque dicemus. §. 2. *Voluptuariæ* sunt, quæ speciem [54] duntaxat ornant, non etiam fructum augent, ut sunt viridia [55], & aquæ salientes [56], incrustationes [57], loricationes [58], picturæ [59].

De repetitione legatorum.

80. IDEM lib. 9. ad Plautium.

IN [60] generali repetitione [61] legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente *Legis* duodecim tabularum [62].

Restituere.

81. IDEM lib. 10. ad Plautium.

CUm Prætor dicat [63], *ut opus factum restituatur*, etiam damnum [64] datum actor consequi debet: nam verbo *restitutionis* [65] omnis utilitas [66] actoris continetur.

Amplius, minus.

82. IDEM lib. 14. ad Plautium.

VErbum *Amplius* [67] ad eum quoque pertinet, cui nihil [68] debetur: sicuti ex contrario minus [69] solutum videtur, etiamsi nihil esset exactum.

Bona.

83. JAVOLENUS lib. 5. ex Plautio.

PRoprie bona dici non possunt; quæ plus incommodi [70], quam commodi habent.

1 Nihil etiam ab eo legari potest. Paul. 5. *sentent* 6. §. 5. Eam ob causam olim post mortem heredis legari non poterat. 2 Secunda exceptio regulæ. 3 Vide *l.* 53. *supr. h. t.* 4 *l. pen. C. de libert. & eorum liberis.* 5 Tertia exceptio regulæ. *l.* 22. §. 1. *l.* 29. *supr. de operis libertorum*: adde quartam exceptionem in usufructu. *l.* 14. *C. de usufructu*: adde quintam ex *l.* 9. *in fin. supr. de suis.* 6 Ulteriore scilicet. 7 Quibus utimur persæpe. *l* 181. *infr. h. t. l.* 19. *supr. de adopt.* 8 In ædilium edicto ita quoque accipitur is, ad quem res ea pertinet. *l.* 1. §. 1. *l.* 19. §. 5. *l.* 31. §. 21. *supr. de ædil.* adde *l.* 1. *supr. de reb. cred. l.* 73. §. 3. *supr. de leg.* 3. *l.* 1. §. 11. §. 14. §. 15 *supr quod legatorum l.* 53. *supr. de oblig.* at in edicto de jurejurando etiam rei particularis successores intelliguntur. *l.* 7. *l.* 8. *supr. de jurejur.* Idem in cautione de rato. *l.* 22. §. 7. *l.* 23. *supr. rem ratam.* in adoptionis causa. *l.* 18. *l.* 19. *supr. de adopt.* & in lege Julia de adulteriis. *l.* 27. *supr. de adult.* ea diversitas sumitur pro subjecta materia, & æquitate, ut si æquum sit, etiam particulari successori succurri. Iisdem verbis intelligitur etiam curator bonis distrahendis datus. *l.* 9. *in pr.* & §. 3. *supr. de rebus autor.* spe successor. *l.* 1. §. 10. §. 12. *supr. de inspiciendo.* dominus. *l.* 33. §. 3. *l.* 39. §. 1. §. 2. *supr. de procuratoribus.* 9 Dominium adquirimus vel jure civili, vel Prætorio. Jure civili, si heredes: Prætorio, si bonorum possessores fuerimus. 10 2. *Eclog.* 2. *c.* 71. 11 Capimus nobis, accipimus etiam alteri: ad nos pervenit quod momento non capitur, sed permanet. 12 Non sic. *Hal.* 13 Imo videtur. *l.* 140. *infr. eodem.* 14 Quin & quid per nos ad alium venit. *l.* 171. *infr. h. t.*
15 Ἐπὶ τούτοις τοῖς πράγμασι. *Synops. h. t. c.* 71. *l.* 19. ℔. *de rei vind. l.* 21. §. 2. *in fin.* ℔. *de adilitio.* Porro de hac voce *Recte*, dixi ad *l.* 11. *supr. de duob. reis.* 16 *Al.* Quod. 17 *Ecl. ibid. c.* 71. 18 Quod jus est in toto generaliter sumpto, idem jus est in ejus parte. *l.* 7. *supr. de pact. l.* 67. *supr. de rei vind. l.* 23. §. 3. *supr. de serv. prad. rustic. l.* 25. *supr. de usuris. l.* 51. *in fin. supr. de admin. & peric. tut. l.* 82. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 75. *supr. de except. rei jud.* §. *ult. Inst. quibus ex causis manum.* Valebit itaque argumentum a toto ductum ad partem totius integralis, (qualis est paries, domus: ususfructus dominii, mensis, anni, *l.* 7. §. 6. *supr. soluto.*) totius quantitatis (qualis est minor numerus respectu majoris, vide *l.* 10. ℔. *de regulis.* particularis enunciatio respectu suæ universalis. *l.* 29. *supr. de her. inst.*) totius universalis (qualis est pars hereditatis ad ipsam hereditatem. *l.* 1. §. 1. *supr. si pars hereditatis*) totius in modo, seu accidentalis, ut est possessio ad bonam & malam fidem. *l.* 42. *circa fin. supr. de reb. creditis.*
19 Recte restitui. *l.* 40. *supr. de reb. creditis. l.* 137. §. 1. *supr. de verb. obl.* Oleam cogi recte arbitratu Lucii, Cato *de re rustica. c.* 44. recte hæc dari, fierique satisdato, idem *c.* 46. Illasce sues recte habere licere spondes? Varro 2. *de re rustic.* 4. 20 Ὀρθῶς. *Ecl.* 2. *c.* 73. 21 Vel detendi. *l.* 63. *supr. de judiciis. l.* 10. *supr. de admin & peric. tut. l.* 5. §. 3. *supr. quib. ex caus. in possess.* 22 Non fit recte restitutio sine fructibus. vide *l.* 35. *supr. h. t.* 23 *l.* 1. *supr. usufr. quem. caveat. l.* 5. §. 3. *supr. judicatum solvi. l. recte.* 63. *supr de judiciis. l. hac autem.* 5. §. *recte.* 3. *supr. quib. ex cau. in possess.* alias significat sine vitio, non vi, non clam, non precario. *l.* 6. *supr. de itinere actuque privato: idonee, ut oportet, utiliter. l.* 20. *in fin. supr. de servit. prad. urban* juris ordine servato. *l.* 31. *supr. de minorib. l.* 2 *supr. de inofficioso. l.* 2. §. 1. *supr ad SC. Vellejan. l.* 3. ℔. *de liberis & posthum. l.* 6. *in fin. supr. de jure patron. l.* 27 §. 1. *supr. de liberali.* adde alia quæ de verbo, *Recte*, dixi ad *l.* 11. *supr. de duob. reis.* 24 Vide *l.* 39. *supr. h. t.*
25 Annulis signare vetus & antiquum semper fuit: (hinc annuli signatorii, *ut hic*, & *l.* 25 §. 10. *supr. de auro.*) iisque uti in testamentis obsignandis. *l.* 22. §. 2. & *seq. supr. qui testamenta. l* 15. §. 1. *supr. de test. milit. l.* 12. *C.* & §. 1. *Inst. de test.* majori natu liberorum annulum dari solitum a patre cum clavibus constat, ex lege 77 §. 21. *supr. de legat.* 2. Erant & alii ornatus causa. ℔. *h. t.* ad annulos signatorios referri etiam potest *l.* 30 *supr ad l. Corn. de falsis.* annulos etiam arrhæ nomine interdum dabant. *l.* 5. §. 15. *supr. de institoria. l.* 11. §. 6. ℔. *de act. empt.* 26 Hic locus indicat fuisse & alios, a signatoriis annulos, ornatus causa. Paul. 3. *sent.* 6. §. 84. *l.* 25. §. 10. *supr. de auro. l* 6. *supr de bon. damnat.* Aureis soli utebantur ingenui, 19. *Isid.* 32. ut & libertini, si modo eos impetrassent. vide *supr.* & *C. de jure aureor. annulorum.* alias, libertini argenteo, servi ferreo utebantur, & quidem unico: pluribus enim uti olim infame erat: duobus virgines uti poterant, iisque a sponso acceptis, horum qui Thynius dicebatur, purus erat: Samothracius, aureus quidem, sed capite ferreo: ungulus, gemmatus. vide Isid. *ibid. de annulis.* v. 33. Plin. 2. 27 Adde *l.* 22. *supr. h. t. l.* 81. *l. ult.* §. 1. ℔. *h. t. l.* 38. §. 4. *supr. de usur. l.* 173. §. 1. ℔. *de reg. jur.* 28 *l.* 35. *supr. h. t. Ecl. ib. c.* 75. 6. Harm *l.* 3. *in pr. l.* 28. *supr. de rei vind. l.* 31. *supr. de reb. cred.* 29 Puta emptor. 30 Adde *l.* 53. *supr. h. t.* 31 *l.* 25 *supr. de jure dotium l.* 19. *supr. de liberali.* 32 Aut remisit. *l.* 10. *supr. de condict. causa data. l.* 45 *supr. de cond. & demonstr.* 33 *Eclog. ibid. c.* 77. 34 Ita lego, appellari placuit: Nec solum id esse quod ex frumentis &c. Nam legunt ita Græci τὸν καρπὸν ἀντὶ προσόδου καλεῖσθαι ἤγουν οὐ μόνον τὸ ἀπὸ σιτικῶν 35 Sunt enim duo frugum genera, frumenta, ut triticum & hordeum: legumina, ut faba & cicer. *Plin.* 18. vide Paul. 3. *sent.* 6. §. 78.
36 Fruges sunt quibus homo vescitur, præter carnem & poma. 37 Frumenti strictior appellatio, quam frugum: frumenti appellatione continetur hordeum, avena, triticum, siligo sive zea (Longobardi speltam vocant) secale sive typha, milium, panicum, milium Indicum (quod Accursio meleca, aliis surgum.) Triticum per eminentiam, Galli *blatum* appellant a blateo colore. vid. Cujac ad *l.* 96. *supr. de verb. oblig.*
38 In se. *Hal. Vulg.* 39 Frumenta sunt quæ aristas habent. 17. *Isidor.* 3 siliquam habent cætera legumina. Sisama & papaver vasculo continentur: milium & panicum nullis defenduntur integumentis, parvarum volucrum injuriæ exposita. 40 Non est igitur Servii rejicienda sententia, qui frugum appellatione legumina putabat contineri. 41 Non semper. Est enim quiddam a proprietate sejunctum. *l.* 115. ℔. *h. t.* 42 *Ecl. ib. c.* 48. *l.* 41. §. 6. *supr. de leg.* 3. *l.* 4. *C. de contr. empt. l. ult. C. de prædiis minor.* eo casu possessio significat agros late patentes. 43 Sicut e contrario dominium significat possessionem. *l.* 19. *C. de rei vind.* 44 Impensarum tres sunt species. Necessariis res non fit deterior: Utilibus fit melior. Voluptuariis speciosior.
45 Impensis necessariis non factis, res aut peritura, aut deterior futura est, *ut hic*; ut quæ necessitatem impendendi habeat. *l.* 1. §. 1 *l.* 14. *supr. de impensis.* 46 *Al.* pastinationes, pastinum. *l.* 7. *in fin. supr. soluto.* τοῦ ἄλσους φιλοκαλία. *Eclog. ibid. c.* 79. hinc ager pastinandus. *l.* 15. §. 1. *supr. quod vi.* pastiones. *l* 8. *in fin. supr. de instruct.* (possent & hujusmodi loca accipi pro pascuis.) Ut pastinum, ferramentum bifurcum quo semina panguntur: unde etiam repastinatæ dictæ fuerunt vineæ. 3. Colum. 18. *ult.* Isidor. 14. Ager repastinatus, cujus natura immutatur. vide 3. Colum. 13. 15. 16. Pallad. *in Februar.* 2. *c.* 9. Festum *in Repastinari.* Pastinari Galli *bouer.* 47 *l.* 27. *in fin. l.* 28. *supr. de rei vindic. l.* 27 §. 2. *supr. de usufr. l.* 25. *supr. de pignoratitia. l.* 13. §. 22. *supr. de act. empt. l* 6. ℔. *de impensis. l.* 15. *C. de negotiis. l.* 5. *C. ad SC Maced.* Seneca 9. *controv* 3. pete quantum vis pro disciplinis, imputa quantum vis pro alimentis: An sumptus studiorum causa facti a patre in legitimam filii imputentur, vide *l.* 50. ℔. *familiæ.* An filiofamilias, studiorum causa, mutuum recte dari possit, vide *l.* 7. §. 13. *supr. de SC. Maced.* An servus studiorum ac disciplinæ causa missus desinat esse fundi ejus in quo prius erat, vide *l.* 78. *supr. de legat.* 3. *l* 20. §. 6. ℔. *de instructo.* 48 Nemo ignorans sumptibus est obruendus. *l.* 38 *supr. de rei vind. l.* 25. *in fin. supr. de pignoratitia. l.* 8. ℔. *de impensis l.* 3. *supr. de contraria tut. l.* 15. §. 34. *in fin. supr. de damno.* Harm. 3. *tit.* 9. *in fin.* 49 *l.* 27. *in fin. supr de rei vindic.* & *l.* 8. *supr. de impensis.* 50 *d. l.* 38. *supr. de rei vindic.* 51 Imo non in his, sed in necessariis. *l.* 1. §. 3. *supr. de impensis.* 52 *l.* 6. *supr. de impensis.* 53 *d.* §. 3. 54 Aliud est ornatus rei & fructus. 55 Viridia. *l.* 12. *supr. de servit. prad. urban.* Ulpian. *tit.* 6. *in fin.* quæ & viridaria & viridiaria. vide quæ notavi ad *l.* 26. *supr. de instructo.* χλοηφόρα γήδια, loca virentibus herbis, graminibus, & arbustis consita. 2. *Eclog.* 2. *cap.* 19. Ex supradicta lege 26. constat viridia in doliis fictilibus, aut plumbeis terra aggesta posita, quin supra ædes habebantur. *d. l.* 12. & in fenestris. 19. *Plin.* 14. 56 Salientes aquæ ἀναβρυτὰ ὕδατα, *Eclog. ibid.* quæ ex tubulis aut fistulis erumpunt. *l.* 12. §. 24. *supr. de instruct.* vide *l.* 11. *supr. de supellectile*: saliebant etiam vel cantharis, vel rostris personarum. *l.* 41. §. 11. *supr. de legat.* 1. adde quæ notavi de salientibus ad *l.* 15. *l.* 17 §. 9. *supr. de act. empt.* 57 Incrustationes μαρμαρώσεις. *Eclog. ibid.* hinc incrustare parietem communem. *l.* 13. *supr. de servit. prad. urban.* ollam sapa & farre. Varro 5. *de re rustica* 14. *in fin.* sincerum vas. Horat. 1. *Satyra* 3. calicem. Lucilius *satyra* 18.
58 Loricatio est testacea structura, semifastigii, quæ murum a stillicidio arcet. πρόβλημα σκέπασμα καὶ τὸ στέγον τι, hinc lorica testacea. 2. *Vitr.* 8. loricæ ex calce, & arena inductæ. 7. *Vitr.* 1. alio sensu Varro loricare parietes. Varro 1. *de re rustica* 57. se loricare apud Plinium 8. *c.* 24. & lorica apud Vegetium, de quibus vide Philandrum in 7. *Vitr.* 1. & Budæum *hic.* 59 *l.* 38. *supr. de rei vindic. l.* 13. *in fin. supr. de servit. prad. urban.* ζωγραφίαν. *Ecl. ib. de ratione pingendi in ædificiis.* vide 7. *Vitruv.* 5.
60 2. *Ecl.* 2. *c.* 80. *l.* 77. *supr. de legat.* 3. 61 *Al.* petitione. *al.* interpretatione.
62 De qua vide *l.* 20. ℔. *h. t.* 63 Διακωλύεται. *Synops. h. t. c.* 81. id est, interdicit, vel edicit. 64 Damnum est etiam utilitas amissa. 65 *Eclog. ibid. cap.* 81. 66 Vide *l.* 75. *supr. h. t.* 67 *De hoc verbo* amplius, vide *l.* 27. *l.* 33. *in fin l.* 34. *l* 54. *supr. de legat.* 3. *l.* 77. *supr. de cond. & demonstr. l.* 1. §. 11. *supr. si cui plus quam. l.* 4. § 1. *supr. de verb. oblig. l.* 14. *l.* 15. *l.* 23. *supr. ratam rem. l.* 24. *l.* 31. *C. de transact.* 68 *l.* 108. §. 8. *supr. de legat.* 1. 69 V. *l.* 32. ℔. *h. t.*
70 Bona quæ vide *l.* 49. *supr. h. t.*

Filius.

Filius.

84. PAULUS lib. 2. ad Vitellium.

FIlii appellatione omnes [1] liberos [2] intelligimus.

Collegium.

85. MARCELLUS lib. 1. Digestorum.

NEratius Priscus tres [3] facere existimat collegium [4]: & hoc magis [5] sequendum est.

De servitutibus.

86. CELSUS lib. 5. Digestorum.

QUid aliud [6] sunt jura [7] prædiorum, quam prædia qualiter [8] se habentia, ut bonitas [9], salubritas [10], amplitudo [11].

Urbs, Roma.

87. MARCELLUS lib. 12. Digestorum.

UT Alfenus ait, Urbs est Roma, quæ muro cingeretur. Roma [12] est etiam, qua continenti [13] ædificia essent: nam Romam non muro tenus existimari, ex consuetudine cottidiana [14] posse intelligi, cum [15] diceremus Romam nos ire, etiamsi extra urbem habitaremus.

Pecunia.

88. CELSUS lib. 18. Digestorum.

TAntum [16] quisque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis ejus refici [17] potest: sic dicimus, centies [18] aureorum habere, qui tantum in prædiis cæterisque similibus rebus habeat. Non [19] idem est in fundo alieno [20] legato, quanquam [21] is hereditaria pecunia parari potest [22]: neque quisquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit, quidquid ex ea parari potest.

De bobus. 1. Dum nupta erit. 2. Edere rationes, reddere rationes.

89. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

BOves [23] magis [24] armentorum [25], quam [26] jumentorum generis appellantur. §. 1. Hoc sermone, *Dum nupta erit*, primæ [27] nuptiæ significantur. §. 2. Inter edere [28] & reddi [29] rationes multum [30] interest: nec is, qui edere jussus sit, reliquum reddere debet: nam & argentarius edere rationem videtur, etiamsi quod reliquum sit apud eum non solvat.

Ædes uti optimæ maximæque sunt.

90. ULPIANUS lib. 27. ad Sabinum.

QUi uti [31] *optimæ maximæque sunt*, ædes tradit: non hoc dicit servitutem illis deberi: sed [32] illud solum, ipsas ædes liberas esse, hoc est, nulli servire.

Meum, tuum.

91. PAULUS lib. 2. Fideicommissorum.

MEorum [33] & tuorum appellatione actiones quoque contineri dicendum est.

Proximus, supremus.

92. IDEM lib. 7. Quæstionum.

PRoximus [34] est, cui [35] nemo antecedit: *supremus* est, quem nemo sequitur [36].

Moventia, mobilia.

93. CELSUS lib. 19. Digestorum.

MOventium [37], item mobilium appellatione, idem significamus [38]: si tamen apparet [39] defunctum animalia duntaxat, quia se ipsa moverent, moventia vocasse: quod verum est.

Reddere.

94. IDEM lib. 20. Digestorum.

VErbum reddendi quamquam significatum habet retro [40] dandi, recipit [41] tamen & per se dandi significationem [42].

Reliqui.

95. MARCELLUS lib. 14. Digestorum.

POtest *reliquorum* [43] appellatio & universos significare.

Litus. 1. Prædia aliquorum.

96. CELSUS lib. 25. Digestorum.

LItus [44] est, quousque maximus [45] fluctus [46] a mari pervenit: idque Marcum Tullium ajunt, cum arbiter esset, primum constituisse. §. 1. Prædia, dicimus [47] aliquorum esse, non [48] utique communiter habentium ea, sed [vel] alio aliud habente.

Pecunia.

97. IDEM lib. 32. Digestorum.

CUm stipulamur, *Quanta* [49] *pecunia ex hereditate Titii ad te pervenerit*, res [50] ipsas, quæ pervenerunt, non [51] pretia earum spectare videmur.

De bisexto & mense intercalari.

98. IDEM lib. 39. Digestorum.

CUm *bisextum* [52] Kalendis est: nihil refert, [utrum] priore, an posteriore die quis natus sit, & deinceps sextum Kalendas ejus natalis dies est: nam id biduum pro [53] uno die habetur: sed posterior dies [54] intercalatur, non prior: ideo quo anno intercalatum non [55] est, sexto Kalendas natus: cum bisextum Kalendis est, priorem diem natalem habet. §. 1. *Cato* putat, mensem *intercalarem* [56] additicium esse, omnesque ejus dies pro momento temporis observat, extremoque diei mensis Februarii adtribuit Quintus *Mucius*. §. 2. Mensis autem *intercalaris* constat ex diebus viginti octo [57].

1 2. *Ecl.* 2. *c.* 83. ergo & nepotes. *l.* 220. §. 1. §. *ult.* ℱ. *h. t.* Imo nepotes non intelliguntur. *l.* 6. ℱ. *de testam. tut.* *l.* 8. ℱ. *de excus. tutor.* Dic intelligi ex præsumpta testatoris & legantis voluntate *l.* 41. §. 5. *supr. de legat.* 3. & in senatusconsulto Macedoniano. *l.* 6. *C. ad SC. Maced.* & in eo senatusconsulto quo cavetur, ne tutor pupillam filio suo elocet. *l.* 59. *supr. de ritu.* hujusmodi interpretatio justa est. *l.* 201. ℱ. *h. t.* nepos enim filii loco habendus est. *l.* 34. *C. de inoffic.* *l.* 12. *C. de natur. liberis.* Vice versa, patris appellatione continetur avus. *d. l.* 201. & patres pro parentibus accipiuntur. *l.* 20. ℱ. *ad l. Jul. de adulteriis.* vid. Cujac. *ad l.* 2. ℱ. *de excus. tutorum.* hinc constat in omnibus prope filii appellatione etiam nepotes contineri, in tutela nullo modo. 6. Harm. 4. §. *ult. Inst. qui testam. tut.* quamvis in eadem quæstione filii appellatione filiæ comprehendantur. *l.* 16. *supr. de test. tutel.* 2 Homines liberos. Quidam ita legunt apud Cujac. *d. loco.* Moventur, quod servilis cognatio nulla sit. *l.* 1. §. 1. *supr. unde cognati.* Ulp. 12. §. 3. Paul. 4. *sent.* 10. §. 2. Verum in iis quæ sunt naturæ non parcimus his nominibus in servis. *l.* 10. §. 5. ℱ. *de gradibus.* 3 Imo pauciores: nam etsi in unum ceciderit jus omnium, stat tamen universitatis nomen. *l.* 7. *in fin. supr. quod cujuscunque:* adde *l.* 40. *in fin. supr. h. t.* *Eclog. ibid. cap.* 4. 4 Vide *supr. de collegiis.* 5 Optionem servorum habens an ea ratione tres eligere poterit, vide *l.* 1. *supr. de optione legata.* 6 Demus Titiam *restituere* teneri prædia, *cum suis juribus.* adhæc, quæri juris nomine quid intelligatur. 7 Τὰ δικαιώματα τῶν ἀγρῶν, αὐτοὶ οἱ ἀγροί εἰς &c. *Synopsis h. t. cap.* 85. Jura prædiorum sunt ipsa prædia, hoc est bonitas, salubritas & amplitudo. An sunt servitutes? Fornerius ait 2. *select.* 28. quod a Cujacio 8. *observat.* 37. non simpliciter probatur. movetur, quod jus emphyteuticum sit jus prædii, non tamen servitus, jura tamen prædiorum, quatenus definiuntur prædia πεποιωμένα (id est, qualitatibus affecta, quarum nomine alienis prædiis subjiciuntur) servitutes dici posse admittit *l.* 12. *supr. quemadmodum servitutes.* 8 Æqualiter. *Vulg.* Græci ita explicant, jura prædiorum sunt ipsa prædia: τυτέστιν ἡ καλλονὴ &c. 9 Soli. 10 Aëris, cœli. 11 Agri. 12 Id etiam intellige de nova, seu Constantinopoli, quæ iisdem privilegiis ac vetus utitur, de qua vide *l.* 6. *in fin. C. de sacr. eccles.* *l. unic. C. de privilegiis urbis Constantinopolitanæ.* *l.* 11. *tit.* 20. Utriusque etiam natalitia festiva sunt. *l.* 7. *C. de feriis.* 7. *Ecl. tit.* 17. *cap.* 13. ut interim notemus, idem aliis urbibus quantum ad patriam attinet dari: cum ex vico ortus, eam patriam habere intelligatur, cui Reipubl. vicus ille respondet *l.* 3. *supr. ad municipalem.* 13 In continenti. *Hal.* quantum continentia. *Vulg.* Romæ igitur fieri intelliguntur, quæ in ejus continentibus ædificiis admittuntur. *l.* 2. ℱ. *l.* 147. *l.* 149. *l.* 154. *infr. h. t.* 14 Quotidiana. 15 *Al.* Nam diceremus: *vel* nam dicimus. 16 Propemodum tantum. *Vulg.* propemodum quoque. *Hal.* σχεδὸν τοσαῦτα. 2. *Eclog.* 2. *c.* 89. 17 Ἀθροισθῆναι. *Eclog. ibid.* Id est, redigi. *l.* 82. *supr. ad leg. Falcid.* hinc refecta pecunia, id est, redacta. *l.* 3. *in fin. supr. de usuris.* *l.* 1. §. 10. *supr. de collat. bon.* 18 Centum aureos *Vulg.* centum aureorum habere *Hal.* ἑκατοντάκις ἑκατὸν χρυσοῦς ἔχειν. id est, centum centenos habere. *Eclog. ibid.* Ea summa decem millia aureorum nostrorum facit. 19 Hinc colligit Cujac. 14 *obs.* 36. legatum fundi alieni non valere, si relictus sit per vindicationem: valere, si per damnationem. 20 Tantum quisque pecuniæ relinquere intelligitur, quantum ex bonis ejus refici potest: fundus alienus legatus hereditaria pecunia parari potest. fuit igitur in pecunia defuncti fundus alienus: at non ita est, nec enim sequitur, ex pecunia hereditaria fundus Titii [illegible] emi potest: is igitur in hereditate fuit. 21 Quamvis *Vulg.* 22 *l.* 61. *supr. ad l. Falc.* 23 Hanc legem repetit Tiraquel. quem vide. 24 *Ecl. ibid. cap.* 89. verum illud dijudicandum ex consuetudine regionis. 25 Βουκολίων Græci *ibid.* adde *l.* 81. §. 3. *supr. de leg.* 3. pecoris *l.* 38. §. 6. *supr. de ædilit. ed.* Cur armentorum? An quia ad opus armorum (unde armenta *Festus*, Lobus uti possimus? An quia armentum ab arando dicitur. 12. *Isidorus* 1. bos autem ad id natus videtur, quod magis est? 26 Dubitandi ratio in eo est forte, quod boves juncti arare soleant: ut ea ratione jumentorum appellatione contineri videantur. 27 Cur primæ? vide quæ notavi ad *l.* 41. *supr. de verb. ob.* adde quæ scripsi ad *l.* 12. *supr. de servit. præd. rust.* adde *l.* 68. *sup. de jure dot.* *l.* 26 *supr. de pact. dotal.* vide Manticam 8. *de conjecturis ultimarum voluntatum* 15. 28 Ἀποδοῦναι τοῦ ἐκδοῦναι διαφέρει. *Ecl. ibid. c.* 89. 29 Reddere. *Vulg. Hal.* 30 Plus est enim reddere rationes, quam edere, qui edere rationes jussus est, non reddit reliqua, sed qui reddere jussus est. *l.* 69. §. 4. *supr. de evict.* *l.* 5. §. 5. *l.* 9. *supr. de tutela* [illegible] *l.* 32. *l.* 81. *l.* 82. *l.* 111. *supr. de cond. & demon.* *l.* 22. *in fin. supr. de manumiss. testam.* *l.* 91. §. 7. *supr. de fideicommiss. libert.* *l.* 26. *supr. de statu lib.* *l.* 31. *supr. de liberali* *l.* 4. *C. de test. manum.* 31 Vide *l.* 126. ℱ. *h. t.* 32 V. *l.* 69. *supr. de contr. empt.* 33 Vide *l.* 30. §. 1. *supr. ad SC. Treb.* 34 Proximus quis, vide *l.* 34. *supr. de vulg.* 35 Quem nemo. *Hal. Vulg.* qui ante aliquem, & ante quem nemo. *d. l.* 34. *l.* 9. *supr. de reb. dub.* *l.* 2. §. 2. *supr. de suis.* is qui solus. *d. l.* 9. & *l.* 115. ℱ. *h. t.* *l.* 1. §. 6. *supr. unde cogn.* 36 Qui post aliquem, & post quem nemo *d. l.* 34. supremus aut solus. *l.* 162. ℱ. *h. t.* *l.* 9. *supr. de reb. dubiis* sic supremæ tabulæ, post quas aliæ nullæ *l.* 1. §. 1. *l.* 11. *in fin. supr. de bon. poss. secundum tabulas.* 37 Mobilia, quæ & immobilia, alibi dicemus. 2. *Ecl.* 2. *c.* 93. 38 *Ita interpungendum videtur*, significamus, si tamen &c. 39 Gilbertus Regius 2. *Enantiop.* Florentinam ita interpretatur, nisi tamen apparet. sed Alciatus *hic* negative ita legit, si non apparet, & ita extat non in mea vulgata editione, sed Hugonis a Porta. Alciati lectionem defendit Robertus 2. *recept.* 30. Græci ita legunt, εἰ μὴ ἄρα δειχθῇ ὁ διαθέμενος τὰ κινούμενα νοήσας ἐπὶ τῶν ἐμψύχων &c. 2. *Eclog.* 2. *cap.* 93. id est, nisi si probetur, testatorem per moventia, animalia intellexisse. Rejectis superioribus lectionibus, Græca excepta: reperio res moventes ab animalibus distingui. *l.* 2. ℱ. *de supellectile.* Animales esse quæ se moveant, *ut hic:* & ita disjungi mobiles, vel se moventes. *l.* 49. *C. de Episcopis.* *l.* 3. *C. de servitutib.* *l.* 13. *C. familiæ* *l.* 30. *C. de jure dotium.* *l. unic.* §. 7. *C. de rei uxor.* *l.* 2. *l.* 3. *vers. quæ omnia. C. de quadriennii præscriptione.* *l.* 2. *vers. sed ubi quarta*, *C. quando & quibus quarta.* Mobilium appellatione intelligi animalia, excepto homine, seu servo. *l.* 3. §. 13. ℱ. *de adq. vel amitt. poss.* moventes, quæ ab alio moventur, puta supellectilem. *l.* 2. *supr. de supellectile.* fructus. *l. ult.* §. 1. *supr. de requir. reis:* adde *l.* 32. *in fin. supr. de usu & usufruct. leg.* Moventia, Græci κινητὰ: Mobilia, κινούμενα, *Ecl. ibid.* appellant. Re ita constituta, demus testatori utriusque generis res fuisse, eique mentem fuisse Titio supellectilis legandæ, quin & animalium, seu mobilium legandorum: demus his verbis legasse, *Moventia mea* Titio do, lego: quæro an animalia debeantur? non debebuntur (inquiunt Græci) nisi probetur testatorem per moventia intellexisse animalia. Recurrendum est igitur ad mentem testatoris scripto deficiente. At, inquies, moventium appellatione mobilia non posse intelligi. Imo possunt: in eo utique conveniunt, quod moveantur, quamvis (sic enim interpretor vocem, quia. ℱ. *h. t.*) moventia ab alio. *l.* 2. *supr. de supell. leg.* mobilia a seipsis moventur, novum autem non est, ut testator appellationes rebus alienas, seu improprias tribuat. *l.* 9. *supr. de usufr. leg.* Video quoque Jurisconsultum illa duo confudisse inter se in *l.* 15. §. 2. *supr. de re jud.* & quod magis est, mobilium duas species fecisse, unam animalium: alteram eorum, quæ anima carent. *l.* 1. §. 1. *supr. de rei vind.* *l.* 30. §. 4. *supr. de adq. vel amitt. poss.* hinc videmus, pecuniam mobilium appellatione comprehendi. *l.* 79. §. 1. *supr. de leg.* 3. Et tamen mirum mihi est, Animalia mobilium potius appellatione contineri quam moventium. Justius enim dicendum videtur, Moventia ea esse quæ vel alia, vel seipsa moveant: mobilia, quæ ab alio, ut inanimata. ac ut apertius etiam loquamur: Tres videntur constitui posse rerum differentiæ ex *l.* 15. *C. de sacros. eccl.* sunt enim alia κινητὰ, κινούμενα, αὐτοκίνητα. 40 Reddere proprie est retro dare: id est, dare quod antea accepimus: *ut hic*, & *l.* 39. §. 2. *supr. de statulib.* 41 Non ex proprietate sermonis. *l.* 1. §. 33. *in fin. supr. depositi:* sed ex interpretatione legis. Ex legibus autem id esse dicitur quod ex legis interpretatione est. *l.* 6. *in fin. supr. h. t.* *l.* 21. *in fin. supr. de leg.* 2. *l.* 93. §. 1. *l.* 100. *supr. de leg.* 3. 2. *Ecl.* 1. *c.* 94. 42 Ergo reddere jussus, dare tenetur. *d. l.* 100. & redditio mutabit fideicommissum. *d. l.* 93. 43 V. *l.* 160. *infr. h. t.* *Ecl. ibid. c.* 95. 44 V. *l.* 112. *infr. h. t.* 45 Fluctus maximus τὸ μέγιστον κῦμα. *Ecl. ibid.* Hybernus §. 3. *Inst. de rer. divis.* 2. μέχρις οὗ τὸ χειμέριον κῦμα ἐξικνεῖται. 2. *Harm.* 1. περὶ τῶν ἐν πολέμῳ ληφθέντων: utrumque conjungit Theophil. *Inst. de rer. divis.* μέχρις οὗ τὸ χειμέριον μέγιστον ἔχει τὸ κῦμα. fluctus maximus decumanus dicitur: decimus enim talis est: ut inter omnia decimum majus censetur. Festus: sic decumana pyra. 12. *Columell.* 12. decumana porta in castris præcipua. Cæsar 3. *de bello Gallic.* decumanus accipenser. Cic. 2. *de finib.* 46 Litus quid? qua fluctus eludit. Cic. *in Topicis:* adde Quint. 5. *Inst. ult.* vel, ut est apud Isidorum *c.* 8. alludit. Quint. *ibid.* exæstuat & effluit. *l.* 112. ℱ. *h. t.* excurrit. §. 3. *Inst. de rer. divis.* ἐν τρέχει, *Ecl. ib. c.* 112. littus est, vel quod fluctibus eluditur, vel quod aqua alluitur. 14. *Isid.* 8. 47 Rationem dubitandi sume ex *l.* 25. *supr. h. t.* *l.* 6. §. 1. *supr. de auro.* 48 Ordo est inversus, sic restituo, prædia dicimus aliquorum esse non (hanc particulam accipe, pro non solum) utique alio aliud habente, sed communiter habentium: & ita perspicua est sententia. solent enim enunciationes ab eo quod per se omnino confessum est, ad id quod minus confessum est, ascendere. Aliquo privatum prædium habente, nemo dubitat, prædium ejus esse. dubitari potest, si cum alio habet commune, sed tamen jus controversum recte ita dirimitur: Aliquorum etiam dici, non tantum ea quæ divisa, sed quæ adhuc communia sunt, quod commune est quasi meum est. *l.* 51. *supr. pro socio.* *l.* 46. ℱ. *de ritu.* *l.* 15. §. 36. *supr. de injur.* 49 *Eclog. ib. c.* 97. adde *l.* 29. §. 2. *supr. de leg.* 3. 50 Pecuniæ verbo in hac stipulatione, res hereditarias, non earum pretia stipulari intelligimur. 51 Aliud videbatur ex lege 178. *infr. h. t.* 52 Bis sexto Kalendas est. *Hal.* cum bisextum in calendis est, *vulgata* cum bissextus Kalendas est *Hugo a Porta.* Bissextus dicitur quod quarto quoque anno dies unus ad 6. Kalendas Martias intercalatur de bissexto vide quæ notavi ad *l.* 2. ℱ. *de divers. tempor.* *l.* 3. §. 3. ℱ. *de minorib.* Goth. Vide Oldendorp. tractat. *de præscript. in pr. vers. Respexit.* & A. Gentil *tract. de divers. temp. appellat.* c. 3. 4. Ans. 53 *l.* 3. §. 3. ℱ. *de minorib.* 6. *Harm.* 3. 54 Dies intercalaris ἐμβόλιμος, ipsa intercalatio ἐμβολισμός. 55 Quibusdam deest hæc negatio. 56 Ejus initium erat pridie Kalend. Martias. vide *d. l.* 2. hic sublatus est a Julio Cæsare, teste Suetonio. *cap.* 40. *in Julio*, hodie annus constat diebus 365. vide *l.* 134. *infr. h. t.* 57 Alias mensis appellatione dies 30. intelliguntur. vide Socinum *regul.* 260.

Notio.

Notio. 1. Continentes provinciæ. 2. De instrumentis.

99. ULPIANUS lib. 1. de Officio Consulis.

NOtionem [1] accipere possumus, & cognitionem [2] & jurisdictionem. §. 1. *Continentes* [3] *provincias* accipere debemus eas, quæ Italiæ junctæ sunt: utputa Galliam [4]: sed [5] & Provinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico [6] freto Italia dividitur. §. 2. *Instrumentorum* appellatione quæ comprehendantur, perquam difficile erit separare [7]: quæ enim proprie sint instrumenta [8], propter quæ dilatio danda sit, inde dignoscemus [9], si in [10] præsentiam personæ, quæ instruere possit, dilatio petatur: puta qui [11] actum gessit, licet [12] in servitute, vel qui actor [13] fuit constitutus, putem videri instrumentorum causa peti dilationem.

Speciosæ personæ.

100. IDEM lib. 2. de Officio Consulis.

SPeciosas [14] personas accipere debemus *clarissimas* [15] personas utriusque sexus [16]: item eorum, quæ ornamentis [17] *Senatoriis* utuntur.

Stuprum, adulterium. 1. Divortium, repudium. 2. Morbus, vitium. 3. Servus.

101. MODESTINUS lib. 9. Differentiarum.

INter stuprum, & adulterium, hoc interesse quidam putant, quod [18] adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur: sed lex Julia de *adulteriis* hoc verbo *indifferenter* [19] *utitur*. §. 1. *Divortium* inter virum & [20] uxorem fieri dicitur: *repudium* vero sponsæ remitti videtur: quod & in uxoris personam non absurde cadit.

§. 2. Verum est, *morbum* [21] esse temporalem corporis imbecillitatem, *vitium* vero perpetuum corporis impedimentum: veluti si talum [22] excussit [23]: nam & luscus [24] itaque [25] vitiosus est.

§. 3. Servis legatis etiam ancillas [26] deberi, quidam putant: quasi [27] commune nomen utrumque sexum contineat.

Derogare, abrogare.

102. IDEM lib. 7. Regularum.

DErogatur [28] legi, aut abrogatur. *Derogatur* legi, cum pars detrahitur, *abrogatur* [29] legi, cum prorsus tollitur.

Capitalis.

103. IDEM lib. 8. Regularum.

LIcet capitalis [30] Latine loquentibus omnis causa existimationis videatur: tamen appellatio *capitalis* [31], mortis, vel amissionis civitatis intelligenda est.

Τέκνα.

104. IDEM lib. 2. Excusationum.

[H] τῶν [32] τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται. NAtorum appellatio & ad nepotes extenditur.

Libertis, libertabusque meis.

105. IDEM lib. 11. Responsorum.

MOdestinus respondit, his verbis, *Libertis, libertabusque meis*, libertum libertæ [33] testatoris non contineri.

Dimissoriæ litteræ, seu Apostoli.

106. IDEM lib. singul. de Præscriptionibus.

DImissoriæ litteræ dicuntur, quæ vulgo Apostoli [34] dicuntur: dimissoriæ autem dictæ, quod causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

Assignare libertum.

107. IDEM lib. 3. Pandectarum.

ADsignare [35] libertum, hoc est, testificari, cujus ex liberis libertum eum esse voluit.

Debitor.

108. IDEM lib. 4. Pandectarum.

DEbitor [36] *intelligatur* [37] is, a quo invito [38] exigi [39] pecunia potest.

Bonæ fidei emptor.

109. IDEM lib. 5. Pandectarum.

BOnæ fidei emptor esse videtur, qui [40] ignoravit eam rem alienam esse: aut putavit [41] eum, qui vendidit [42], jus vendendi habere, puta procuratorem, aut tutorem esse.

Sequester.

110. IDEM lib. 6. Pandectarum.

SEquester [43] dicitur, apud [44] quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quasi [45] sequenti eos, qui contendunt, committitur.

Censere, censor.

111. JAVOLENUS lib. 6. ex Cassio.

CEnseri [46] est constituere, & præcipere: unde etiam dicere solemus, *Censeo hoc facias*, & semet [47] aliquid censuisse. † Inde Censoris [48] nomen videtur esse tractum.

Publicum.

112. IDEM lib. 11. ex Cassio.

LItus publicum est eatenus, qua maxime [49] fluctus exæstuat [50]. Idemque juris est in lacu [51], nisi is totus privatus est.

Morbus sonticus.

113. IDEM lib. 14. ex Cassio.

MOrbus sonticus [52] est, qui cuique rei nocet.

Solvendo esse.

114. IDEM lib. 15. ex Cassio.

SOlvendo [53] *esse* nemo intelligitur, nisi qui solidum potest solvere.

Fundus, possessio, ager, prædium.

115. IDEM lib. 4. Epistolarum.

QUæstio est, fundus a [54] possessione, vel agro, vel prædio quid distet? † *Fundus* [55] est omne, quidquid solo tenetur. † *Ager* [56] est, [si] species fundi ad usum hominis comparatur. † *Possessio* ab agro [57] juris [58] proprietate distat: quidquid enim adprehendimus, cujus proprietas ad nos non pertinet, aut nec [59] potest pertinere, hoc possessionem appellamus. Possessio ergo usus [60], ager proprietas loci est. † *Prædium* utriusque suprascriptæ generale nomen est: nam & ager & possessio hujus appellationis species sunt.

Filius, filii.

116. IDEM lib. 7. Epistolarum.

QUisquis mihi alius filii [61] *filiusve heres sit*, Labeo, non videri filiam contineri: Proculus contra: mihi Labeo videtur verborum figuram sequi, Proculus mentem testantis. respondit: Non dubito, quin Labeonis [62] sententia vera non [63] sit.

1 2 *Eclog. 2. cap. 99.* 2 Cognitio angustior est jurisdictione: utraque angustior est notione. *l. 5. supr. de re judicata.* quid jurisdictio & cognitio, alibi dicam. *Goth.* Vide Goed. *de contrah. stipul. cap. 5. num. 180.* & Vigl. *de test. ins. ordinand. §. testes autem. num. 9. 10.* Ans. 3 *l. 9. supr. de judiciis.* 4 Cisalpinam, quam ab Italia separabat Rubicon fluvius, vide Suetonium Julio 31. Sidonium *1. epist. 5.* 5 Non est igitur Italiæ Sicilia, ut nec Gallia. Nam hic Gallia, & Sicilia continentes Italiæ Provinciæ dicuntur, non Italia. Continentes, id est, conjunctæ: & quidem Sicilia continens dicitur, quia modico freto ab Italia dividitur. adde quæ scripsi ad *l. 9. §. de judiciis.* 6 Modice quæ distant etiam continentia sunt. 7 Nam si ex Italia Romæ petuntur instrumenta, minor dilatio dabitur, quam si ex continentibus Provinciis. *l. 1. C. de legat. l. 13. C. Th. de jure fisc.* & ideo hic agitur de continentibus Provinciis, vide Cujac. *ad legem, ad testium, 22. supr. qui testam.* 8 Adde *l. 7. supr. de feriis.* 9 Dignoscemus, si in præsentia personæ &c. *Hal.* 10 Ob præsentiam personæ, quæ actum gessit, dilationem petit, qui tempus prærogari postulat ob absentiam ejus qui gessit. 11 Instrumenta sunt etiam personæ: quæ ad litis instructionem facere possunt: & breviter, instrumenta sunt, quæ causam instruunt, vide *l. 1. supr. de fide instrum.* 12 Testimonii dictio alias non est servo homini: adde quæ scripsi ad *l. 22. §. 1. supr. qui test.* 13 Actor servus est præstantissimus. *§. 7. Inst. de inutil. stipul. ... supr. de officio præsidis. l. 30. supr. de legatis 1. l. 40. §. 3. supr. de statuliber. l. 5. § 3. §. de don. inter vir. & ux. except.* 14 Ἐπίσημα πρόσωπα. *Eclog. ibid. c. 100.* his verbis spectabiles intelligit Alciatus, quod non placet. 15 Senatores inter tria tantum dignitatum sunt genera, clarissimi, spectabiles (hæc dignitas a Justinian. *Nov. 7.* me[dia] dicitur) & illustres. Qui supra illustres sunt, aliquam ex his dignitatibus habent, vel dicuntur illustrissimi. Extra senatum, equestris perfectissima, & egregia est dignitas, Cujac. *ad tit. de dignitatibus.* de quibus alibi dicam plenius. Notandum est autem obiter Clarissimarum appellatione senatorias intelligi. ut dixi ad *l. 5. supr. de curat. furios.* 16 Et item fœminas, quæ maritorum dignitate illustrantur. *l. 1. supr. de senatorib.* 17 Laticlavi, vel laticlavii honor quibusdam a Principibus dabatur, de quo vide Petrum Fabr. *1. semestr. 2.* Porro ornamenta senatoria fuerunt, latus clavus, dixi ad *legem 42. §. de donationibus inter virum. l. 4. C. de testam. militis.* Calcei lunati (sic dicti ob Lunæ effigiem impressam, qui & Mullei Festo dicuntur). Hinc Martialis, Juvenalis, & Statius Papinius lunatam pellem & patriciam Lunam dixere: & Cic. 13. in Antonium, de quodam in senatum repente adlecto, est Asinius quidam senator voluntarius, lectus ipse a se apertam curiam vidit post Cæsaris mortem, mutavit calceos, pater conscriptus repente factus est. Hujus lunati calceamenti variæ a Plutarcho *in Problemat.* adferuntur rationes. Probabilior illa est quam Isidor. *ult. c. ult.* & Zonaras *Tom. 2.* sequuntur, ut dicamus a Romulo institutos fuisse patriciorum calceos, adsuta Lunæ figura, quæ in eis, non sideris formam, sed notam centenarii numeri significabat: quod initio centum Senatores fuerint. Hæc insignia vestium quibusdam Senatu a se motis Augustum servasse, Suetonius refert Octavio 35. quibus etiam a Claudio tributa. Dion 58. auctor est. Præfectisque Prætorio ab Imperatoribus plerumque data Lampridius cum aliis testatur. vide Brissonium *3. select. 16.* 18 Vide quæ scripsi ad *l. 6. §. 1. supr. ad leg. Jul. de adulteriis.* 19 Vide *l. 6. §. 1. supr. ad leg. Jul. de adulter.* adde 2. *Ecl. 2. c. 101. 6.* Harm. *in pr.* 20 *Ecl. ib. 6.* Harm. 3. vide *supr. de divortiis.* ideoque sponsa non recte divertisse dicitur. *l. 191. J. h. t.* 21 Vide *l. 1. §. 7. supr. de aedilitio. Eclog. ibid.* & *19. tit. 10. c. 1.* Græci morbum νόσον: vitium πάθος appellant. *Eclog. ibid.* 22 Si oculum excussit, Hotom. *in verbo morvum.* si luscus sit, *Vulg.* 23 Ita luscus utique vitiosus est. *Hal.* 24 Luscus est, altero oculo privatus. hinc Annibal altero captus oculo in Apennini transitu dux luscus appellatur a Juvenali *Satyr. 10.* & a Martiali *8. Epigr. 9.* hi gradus constituuntur, lippus, luscus, cæcus: hinc eluscare. *l. 5. §. 3. supr. ad legem Aquil. l. 3. in fin. supr. de cond. triticaria.* 25 *Al.* Utique. 26 *l. 40. §. 1. supr. h. t. l. 62. in fin. l. 81. supr. de leg. 3. Eclog. ibid. c. 101.* 27 Si interpretationem, non ipsam vocem spectes. 28 Derogatur, ἀπομειοῦται: abrogatur, ἀποδαπανᾶται. *Eclog. ibid. cap. 102.* derogatur parti, totum abrogatur. Lactantius *6. cap. 8.* legi divinæ nec subrogari (sic enim legendum, non prærogari, nisi cum Pithœo *4. Notar.* legamus obrogari) fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Ulpianus *in fragmentis.* Lex rogatur, cum fit: abrogatur, cum prior tollitur: derogatur, cum pars tollitur: subrogatur, cum adjicitur: obrogatur, cum mutatur aliquid. 29 Si Paulus *4. collat.* primum caput legis Juliæ de adulteriis prioribus legibus pluribus abrogat: & Livius 9. ubi duæ leges sunt, semper antiquæ abrogat nova. vide Pithœum *4. Notar.* 30 *Al.* Capitalis pœnæ appellatione &c. 31 Vide *l. 28. supr. de pœnis. ... Ecl. 2. c. 103.* 32 *Eclog. ibid. cap. 104.* adde *l. 56. §. 1. supr. h. t. l. 2. §. 7. in fin. supr. de excus. tut.* 33 Liberti appellatione, liberta quidem continetur. *l. 172. infr. h. t.* non libertus liberti. *Eclog. ibid. c. 105.* 34 Vide *l. unic. supr. de libellis dimissoriis.* 35 Vide *l. 3. supr. de adsign. libert.* 36 *d. l. 178. in fin. infr. h. t.* 37 Intelligitur. *Hal.* 38 Judicium dicitur in invitum reddi. *l. 83. §. 1. supr. de verb. obl.* 39 *l. 10. l. 55. supr. h. t.* 40 Qui aut ignoravit. *Vulg. Hal. Eclog. ibid. c. 109.* 41 Hinc concludit Cujacius, non omnem scientiam rei alienæ esse malam fidem. 18. *observ. 25.* facit *lex 3. §. 10. supr. uti possidetis.* 42 Mandatum expressum vel tacitum. 43 Μεσεγγυητής. *Ecl. c. 110. l. 5. l. 6. l. 7. supr. depositi. l. ... supr. de præscriptis ... 21. in fin. supr. de appell.* hinc sequestrare. *l. 22. § 8. supr. ...* sequestratio. *C. de prohibita sequestratione pecuniæ:* sequestraria actio adversus sequestrem. *l. 9. §. 3. supr. de dolo. l. 12. §. 2. supr. depositi:* in sequestrem deponere. *l. 33. supr. depositi.* Goth. Vide *l. 6. l. 17. supr. depositi.* Charond. *verisimil. lib. 1. cap. 6. § 3.* Ans. 44 Hinc Tertullianus *libro de resurrectione carnis:* de domino loquens: hic sequester Dei atque hominum appellatus ex utriusque partis deposito commisso filio. Sequester quoque *sequla* dicebatur a sequendo. 3. *Macrob. 17.* 45 Sequester a sequendo dictus. 46 Κενσεῦσαι. *Eclog. ibid. c. 111.* censere. *Hal. Vulg.* 47 Καὶ τὸ κατὰ ἑαυτόν ποτε κεκρικέναι. *Ecl. ibid.* & senatum. *Hal. Vulg.* 48 Censoris nomen a censu. *l. 2. §. 17. supr. de orig. juris.* 49 Qua maximus. *Eclog. ibid. c. 12.* 50 Dixi ad *l. 96. supr. h. t.* Goth. vid. Leonin. *emendat. lib. 6. cap. 1. n. 1.* Ans. 51 De quo vide *l. 1. §. 3. supr. ut in flum. public.* 52 Νόσος ὀλεθρία. *Eclog. ibid. c. 113.* vid. *l. 4. §. 5. l. ... §. 1. supr. de aedilitio.* 53 Adde *l. 95. infr. de regul. jur.* Solvendo non solvit, qui tardius, *l. 12. in fin. supr. h. t.* qui nihil, *l. 32. l. 82. supr. h. t.* solvit: qui non facit, quod facere promisit. *l. 176. infr. h. t.* 54 Puto, id innui, una & eadem res diversas appellationes sortiri potest. hic terra, quatenus in eam quid agitur jure proprio ac nostro, ager: quatenus quotannis multa fundit, fundus. Varro, *4. de lingua.* quatenus ex ea homini maxime pr[o]videtur, prædium, quasi prævidium. 15. Isidor. 13. quatenus ea utimur, aut eam possidemus, possessio dicitur, *ut hic.* Aliter dici potest, Fundus est ipsum solum: eo si utimur, prædium dicitur. Utilitas, quæ ex prædio venit, consistit vel in proprietate; hinc ager: vel in usu aliquo; hinc possessio. *Goth.* Vid. explicationem hujus l. apud Anton. Merend. *controv. lib. 2. c. 16.* Ans. 55 *l. 60. supr. h. t.* vide, quæ notavi ad *l. 78. in fin. supr. de verb. obligat.* adde 2. *Eclog. 2. cap. 115.* 56 Ager tamen esse potest sine villa. *l. 27. supr. h. t.* 57 Possessio est usus rei, a proprietate separatus. 58 Quatuor hic definiuntur: Fundus, Ager, Possessio, Prædium: de possessione videamus: & quo sensu dicatur hic ab agro juris proprietate distare. Possessio est corpus, cujus plenum usum habemus, proprietatem neque habemus, neque habere possumus. quo in genere, provincialia, tributaria stipendiariaque, itemque vectigalia prædia sunt (de quibus dixi ad *l. si captivus. 20. §. 1. supr. de captivis*). atque ita falluntur, qui juris vocabulo hic leges 12. Tabul. interpretantur: ut & illi, qui ad loca sacra, extra commercium posita, verbum *possessionis* referunt, ut post Gerardum Pererium Tholosanum notat Brissonius, *4. select. 1.* 59 Imo, quis rem suam possidere potest, *l. 1. §. 2. supr. de adquir. vel amitt. possess.* ut e contrario, alienæ rei possessores esse possumus, *l. 9. supr. de adquir. vel amitt. possess.* unde bonæ & malæ fidei possessores distinguuntur. 60 Et e contra, usus est possessio. Horatius, *2. epist. ultim. Quædam, si credis consultis, mancipat usus* & Ælius Gallus, possessionem definit usum. 61 Filius filiave heres. *Vulg. Hal.* 62 Verborum figuram & significationem sequentis. 63 Quid igitur hic statui oportet? nempe filii appellatione, filiam, non ex figura verborum, sed ex mente intelligi. *l. 122. l. 201. infr. h. t. l. 16. supr. de testam. tut. l. 45. supr. de leg. 2. Eclog. ibid. c. 116,* at non e contra. *d. l. 45.* Vid. *l. 220. infr. h. t.*

Minus solvere.

117. IDEM lib. 9. Epistolarum.

NOn potest videri minus [1] solvisse is, in quem amplioris summæ actio non competit.

Hostes.

118. POMPONIUS lib. 2. ad Quintum Mucium.

HOstes [2] hi sunt, qui nobis, aut quibus nos publice bellum decrevimus: cæteri, latrones aut prædones sunt.

Hereditas, bonorum possessio.

119. IDEM lib. 3. ad Quintum Mucium.

HEreditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam [3] hereditatem: juris [4] enim [5] nomen est, sicuti bonorum possessio [6].

Legare.

120. IDEM lib. 5. ad Quintum Mucium.

VErbis legis XII. Tabularum his, *Uti* [7] *legassit suæ rei, ita* [8] *jus esto*, latissima potestas tributa videtur, & heredis instituendi, & legata, & libertates [9] dandi, tutelas [10] quoque constituendi: sed id interpretatione coangustatum [11] est, vel legum, vel auctoritate jura constituentium.

De usuris.

121. IDEM lib. 6. ad Quintum Mucium.

USura pecuniæ [12], quam percipimus, in fructu [13] non est: quia non ex ipso corpore, sed [14] ex alia [15] causa est, id est, nova obligatione.

Filio, filiis.

122. IDEM lib. 8. ad Quintum Mucium.

SErvius ait: si ita scriptum sit, *Filio, filiisque meis hosce* [16] *tutores do*: masculis duntaxat tutores datos: quoniam singulari casu hoc, *filio*, ad pluralem videtur transisse, continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset: sed hoc facti, non juris habet quæstionem: potest enim fieri, ut singulari casu de filio senserit, deinde [17] plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit, quod magis rationabile [18] esse videtur.

Est, erit.

123. IDEM lib. 26. ad Quintum Mucium.

VErbum *erit* [19] interdum etiam præteritum [20], nec solum futurum tempus demonstrat: quod est nobis necessarium scire, & cum codicilli ita confirmati testamento fuerint, *Quod in codicillis scriptum erit* [21]: utrumne futuri temporis demonstratio fiat, an etiam præteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat: quod quidem ex voluntate scribentis interpretandum est. † Quemadmodum [22] autem hoc verbum *est* [23], non solum præsens, sed [24] & præteritum tempus significat: ita & hoc verbum *erit*, non solum futurum, sed interdum etiam præteritum tempus demonstrat: nam cum dicimus, *Lucius Titius solutus est* [ab] *obligatione*: & præteritum & præsens significamus: sicut hoc, *Lucius Titius alligatus est*; & idem fit, cum ita loquimur, *Troja capta est*. non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad præteritum [25].

Disjunctivum, subdisjunctivum.

124. PROCULUS lib. 2. Epistolarum.

HÆc [26] verba, *ille aut ille*, non solum disjunctivæ, sed etiam subdisjunctivæ orationis sunt. † Disjunctivum [27] est, veluti cum dicimus, *aut dies aut nox est*, quorum [28] posito altero, necesse est, tolli alterum: item sublato altero, poni alterum: Ita simili figuratione verbum potest esse subdisjunctivum. † Subdisjunctivi [29] autem genera sunt duo. Unum, cum ex propositis finibus ita non potest uterque esse, ut possit [30] neuter esse: veluti cum dicimus, *aut sedet* [31] *aut ambulat*: nam ut nemo potest utrumque simul facere: ita aliquis potest neutrum, veluti is, qui accumbit. † Alterius generis est, cum ex propositis finibus ita non potest neuter esse, ut possit utrumque esse, veluti cum dicimus, *omne animal aut facit, aut patitur*: nullum est enim, quod nec faciat, nec patiatur: at potest simul & facere, & pati.

Commodum, posse.

125. IDEM lib. 5. Epistolarum.

NEpos Proculo suo salutem: Ab eo, qui ita dotem promisit: *Cum* [32] *commodum erit, dotis filiæ meæ tibi erunt aurei centum*, putasne, protinus nuptiis factis dotem peti posse? quid, si ita promisisset, *Cum potuero, doti erunt?* quod si aliquam vim habeat posterior obligatio, *possit* verbum quomodo interpretaris? utrum ære alieno deducto, an extante? Proculus: cum dotem quis [ita] promisit, *Cum potuero, doti tibi erunt centum*: existimo, ad id, quod actum est, interpretationem redigendam esse; nam qui ambigue [33] loquitur, id [34] loquitur, quod ex his, quæ significantur, sensit: propius est tamen, ut hoc eum sensisse existimem, deducto [35] ære alieno potero. potest etiam illa accipi significatio, cum salva [36] dignitate mea potero: quæ interpretatio eo magis accipienda est, si ita promissum est, *cum commodum erit*, hoc [37] est, cum sine incommodo meo potero.

De clausula, uti optimus maximusque est: *& clausula*, jus fundi deterius factum non esse per dominum.

126. IDEM lib. 6. Epistolarum.

SI, cum fundum tibi darem, legem ita dixi, *Uti optimus maximusque esset*: & adjeci, *jus fundi deterius factum non esse* [38] *per dominum* [39], *præstabitur* [40]: amplius eo præstabitur nihil: etiam si prior pars, qua scriptum est, *Uti optimus maximusque sit*, liberum [41] esse significat: eoque, si posterior pars adjecta non esset, liberum præstare deberem [42]: tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad jura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quam jus fundi per dominum deterius factum non esse.

Vestis.

127. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

VEstis appellatione, tam virilis, quam muliebris [43], & scenica, etiam [44] si tragica [45] aut citharœdica sit, continetur.

Spado.

128. ULPIANUS lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam.

SPadonum [46] generalis appellatio est: quo nomine tam hi, qui natura [47] spadones sunt, item thlibiæ [48], thlasiæ [49], sed & si quod aliud genus [50] spadonum est, continentur.

De his, qui mortui nascuntur.

129. PAULUS lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam.

QUi mortui [51] nascuntur, neque nati, neque procreati, videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt.

1 Summæ amplioris minor opponitur: qui amplioris ab ea, quæ est soluta, summæ non tenetur, minus solvisse dici non potest. adde *l.* 32. *supr. h. t.* 2 *l.* 234. J. *h. t.* *Eclog. ibid. c.* 116. vid. *l.* 24. *supr. de captiv.* 3 Hereditas damnosa esse potest. vid. *l.* 3. *supr. ad l. Falcid.* bona damnosa dici non item. vid. *l.* 39 §. 1. *supr. h. t.* 4 Vel hinc constat, hereditatem juris esse, quod ea esse possit sine ullo corpore. *l.* 50. Ꝟ. *de hered. pet.* Demus esse juris; an ideo individua? utique, si hereditatem proprie sumimus pro toto aliquo universali, sive pro jure universitatis: sin improprie, pro rebus hereditariis, dividua dici potest. vid. Hotom. 9. *Illustr.* sic hereditas non est pecunia, sed successio, *l.* 24. Ꝟ. *h. t.* id est, jus successionis. *l.* 208. J. *h. t.* 5 Quæ juris sunt, commoda & incommoda continere possunt. 6 Bonorum possessio jus est, *l.* 3. §. 2. Ꝟ. *de bonor. possess.* at non possessio. *l.* 19. *supr. ex quib. causis majores.* Porro non sola hereditas aut possessio in jure consistit, sed & alia, veluti ususfructus, usus, obligationes, §. 2. *Inst. de reb. corpor.* dos, peculium, servitus. *l.* 66. §. 6. Ꝟ. *de leg.* 2. *l.* 15. §. 2. Ꝟ. *de precario l. ult. in fin. C. de præscr. longi tempor.* 7 Hæc facultas postea coangustata est, lege Furia, Voconia, Falcidia. vid. *l.* 1. *supr. ad l. Falcid.* 8 Hujus legis fragmentum extat in *l.* 53. *supr. h. t.* Integra autem ita legitur. 1. *ad Herennium.* Paterfamilias uti super familia pecuniave sua legassit, ita jus esto. adde *l.* 1. *supr. ad l. Falcid. Novell.* 22. *c.* 2. hinc Ulpianus, legata nobis adquiruntur ex lege 12. Tabularum. Ulpian. 12. §. 17. adde *l.* 47. *in fin. supr. de peculio.* 9 *l.* 80. *supr. h. t.* 10 *l.* 1. *supr. de testam. tut. l.* 53. *supr. h. t.* vi potestatis hujus testatori liberum est, tutorem substituere priori. *l. pen. supr. de testam. tut.* 11 Sed vel interpretatione coangustatum est legum, vel auctoritate jura constituentium. *Hugo a Porta.* 12 *Eclog. ibid. c.* 120. proprie scil. alias pensiones, *l.* 36. *supr. de usur.* id quod interest, *l.* 4. §. 3. Ꝟ. *si servitus vindicetur.* & ipsæ usuræ improprie continentur. *l.* 34. *supr. de usur.* 13 Fructus proprie id est, quod ex aliquo corpore nascitur; usura, quod ex rei usu. 14 Usuræ non ex ipso pecuniæ seu nummorum corpore oriuntur, ut fructus ex terra: Aliunde oriuntur, hoc est, alia ex causa, &, ut hic dicitur, oriuntur ex nova obligatione, vel prodita Jure civili. 15 Obligationes res esse alias a corporibus hinc constat. §. 1. *Inst. de rebus corporalibus.* Nec tamen inde sequitur, usuras esse contrarias juri naturali. nam si obligationes causam habent, *ut hic.* & obligationes ad jus gentium vel civile referuntur, *l.* 5. *in fin. supr. de justitia & jure* dicendum esset, jus utrumque naturæ repugnare; quod est absurdum: si proximi mordendi (nam usuræ ab Hebræis *Nesek*, id est, a morsu dicuntur) libidinem ab usuris sustuleris, perinde usuræ tolerari poterunt, ut ædium conductarum pensiones, dimidium justi non excedentes: nihil enim interest, fructum ex ædibus percipias, an ex nummis, sed de usuris alibi commodius nos dicemus. 16 *Al.* hisce. 17 *l.* 116. *supr. h. t. l.* 16 *supr. de testam. tut.* §. 5. *Inst. qui testam.* 18 Verisimile. dixi ad *l.* 114. J. *de reg. jur.* 19 *l.* 18. *supr. de jure Codicill. l.* 6. *l.* 72. *supr. de leg.* 1. *l.* 6. *supr. de instructo l.* 34. *in fin. supr. de auro.* 2. *Eclog. c.* 122. 20 Gellius, verbum, inquit, *esse & erit*, quum per se ponuntur, habent atque retinent tempus suum: cum vero præterito junguntur, vim temporis sui amittunt, & in præteritum concedunt. 21 Et quod a me jam scriptum est in Codicillis, & quod postea scribetur. 22 Ut per verbum *erit*, præteritum tempus interdum demonstramus: ita verbo *est*, interdum præteritum quoque significamus. 23 *Est*, non solum præsens, sed & præteritum tempus significat. 24 Gell. *d. loco. Eclog. d. loco c.* 123. adde *l.* 7. *l.* 34. §. 1. *supr. de auro.* 25 Hoc enim demonstrare volumus, Trojam olim captam fuisse. Et sic Enallage est temporis. 26 *Aut*, particula disjunctivis proloquiis & subdisjunctivis inservit. Cæterum fines disjunctivi proloquii, simul veri esse non possunt: subdisjunctivi, vel simul falsi, vel simul veri esse possunt.
27 Διαζευκτικόν. *Ecl. ibid. c.* 124. Gellius appellavit disjunctum & disjunctivum proloquium, 5. *c.* 11. 28 In proloquio disjunctivo, necesse est, alterum ex duobus, quæ disjunguntur, verum esse, 5. Gell. 11. vel ita in disjunctione plus uno verum esse non potest. Cic. *in Topic.* 29 Subdisjunctivum, ὑποδιαζευκτικόν. *Eclog. ibid.* 30 In subdisjunctivo potest neutrum esse, vel utrumque. *Goth.* Vid. Alberic. Gentil. *tractat. de divers. temp. appell. c.* 5. Ans. 31 Hujus proloquii ambæ partes falsæ esse possunt, cum tertia omittatur: sic apud Gell. *d. loco.* ἤτοι καλὴν ἕξεις, ἢ αἰσχρὰν· duæ illæ partes falsæ esse possunt, ei, qui stata forma habuerit uxorem. 32 Non quod protinus dari potest stipulanti, commodum est promissori. 33 Simplici oratione utentis simplex atque unicus est intellectus: ambigue loquentis multiplex. servit enim & stipulanti & promissori. 34 Gell. 11. *Noct. Attic.* 12. Nullum, inquit, verbum est ambiguum (Chrysippus dicebat, omne verbum esse ambiguum natura), nec quisquam ambiguum dicit aut sentit, nec aliud dici videri debet, quam quod se dicere sentit is, qui dicit: at cum ego aliud sensi, tu aliud accepisti, obscure magis dictum, quam ambigue videri potest. Ambigui verbi natura illa esse debuit, ut, qui diceret, duo vel plura diceret. Nemo autem duo, vel plura dicit, qui se sentit unum dicere. 35 Posse facere promissor intelligitur, ære alieno deducto. alias ære non deducto posse facere, promissio est ἀδύνατον· nec enim posse videtur, qui non potest, nisi inhoneste: cum primum incipit juste posse, primum incipit teneri, *l. ult.* Ꝟ. *de condit. instit. l.* 29. *supr. de cond. & demonstrat. l.* 29. *supr. quando dies legat.* cum res promissori in tuto esse incipiat. *l.* 80. *supr. de verbor. obligat.* 36 Tacita illa exceptio conditionibus inest. *l.* 35. *supr. de negot. l.* 12. *supr. de noxalib. l. ultim. supr. de act. empt.* vide *l.* 137. §. 4. *supr. de verborum obligationib. l.* 105. *supr. de solut.* 37 Definitionem a remotione contrarii observa. 38 *Al.* non esse: per dominum præstabitur. 39 Id est, per venditorem. 40 Quid? illud certe, quod promissum fuit: atqui de eo nunc quæritur, nempe quid promissum sit? dic, venditorem teneri fundum præstare, uti optimus maximus est, id est, liberum a servitutibus, et a quocunque impositis, sed tamen, quia in illa venditione adjectum fuit, eum fundum tradi emptori, cujus jus a domino, id est, a venditore non esset factum deterius: venditor minime tenebitur ob servitutes ei fundo ab aliis impositas: & ita generalis illa clausula *uti optimus* &c. restringitur per sequentem *jus fundi* &c. 41 Optimus maximus fundus, id est liber. non est liber, si jus ejus a domino deterius factum est. *l.* 90. *supr. l.* 169. J. *h. t.* vide *l.* 75. *supr. de evict. l.* 59. *supr. de contrahend. empt.* 42 Debere. *vulg.* debeam. *Hal.* 43 De vestimentis muliebribus vide Varron. 9 *de ling. lat.* Paul. 4. *sent.* 6 § 8 quænam sint muliebria, vide *l.* 23 §. 1. *in fin. & passim supr. de auro. l.* 110 *in fin. supr. de verb. obl.* adde P. Fabrum, 1. *semestr. c.* 15. 44 Sufficit enim, ut scenica vestis dici possit, ea aliquem uti in scena, sive tragœdus sit, sive citharœdus. 45 De hujusmodi vestimentis vide Scaliger. 1. *Poetic.* 13. & 14. 46 19. *Eclog.* 1. *ex lib.* 52. *fol.* 193. 47 Spadones natura sunt, qui ob meatum distortum coli, non ob infœcundum semen, generare non possunt: quo vinculo abscisso generant. Galenus 15. *de usu partium apud Prateium.* generare possunt, *l.* 6. *in fin. supr. de ædilitio.* spes est, posse eos liberos procreare, 19. *Eclog.* 1. *ex lib.* 60. *fol.* 193. ideoque placeret, ita scribi in *l.* 2. §. 1. *supr. de adopt.* & hi, qui nondum generare possunt. ut eorum sterilitas (cujus fit mentio in *l.* 6. *supr. de lib.*) temporaria sit eosque impediat, inter morbosos censeri, *l.* 6. *in fin. supr. de ædilit.* quod in castratis non est, a quibus sunt diversi. §. 9. *Inst. de adopt. l.* 6. *l.* 7. *supr. de ædilit. l.* 6. §. 1. *supr. de liber. l.* 14. *in fin. supr. de manumiss. vindicta.* Quod cum ita sit, non mirum, spadonibus permitti matrimonium. *l.* 39. *supr. de jure dot.* & matrimonii causa manumittere, *l.* 14. *in fin. supr. de manumiss. vind.* adoptare, *l.* 2. §. 1. *l.* 40. *in fin. supr. de adopt.* heredem instituere, *l.* 6. *supr. de lib. et posthum.* quod in castratis non est. In eo tamen æquales sunt, quod utrique testamentum facere possunt. *l.* 5. *C. qui testam.* Paul. 3. *sent.* §. 2. 48 *l.* 5. Ꝟ. *ad l. Corn. de sicariis.* Thlibiæ attriti sunt testes. 49 *Al.* Ralasiæ; male: ad hos refer *l. ult. supr. de poenis l.* 4. §. 2 *supr. ad l. Corn. de sicariis.* Thlasiis execti sunt testes. 50 Spadonum tria genera: natura, facto, fato. Natura, spadones: facto, castrati: fato seu casu, thlasiæ quibus attriti testes. Sed tamen Ferrand. 1. *Explicat.* 47 Thlibias & Thlasias pro iisdem accipit. Cæterum duos castrandi modos facit Aristoteles, 3. *de historia Animalium.* θλίψει καὶ ἐκτομῇ. ut & Ægineta 6. *c.* 58. κατὰ θλάσιν καὶ ἐκτομήν. ut & Moses. *c.* 23 *Deuter.* τῶν θλασιῶν καὶ ἀποκεκομμένων. adde Columell. 6. *c.* 25. Pallad. 6. *c.* 7.
51 Mortuus qui nascitur, neque procreatus videtur, neque filius appellatur, 2. *Eclog.* 2. *c.* 128. abortus vel abactus venter partum efficere non videtur. Paul. 4. *sent.* 9 §. 6. nec rumpit testamentum. *l.* 2. *C. de posthum.* Ab eo sunt diversi, qui execto ventre matris nascuntur, *l.* 6. *in pr. supr. de inoffic. l.* 12 *supr. de liberis* & ..., qui nondum integrum animal, cum spiritu tamen nascuntur. *d. l.* 12. *supr.* adde superioribus de muliere, quæ semper mortuos parit. *l.* 14. *supr. de ædilitio.*

Lege obvenire hereditatem.

130. ULPIANUS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

LEge [1] obvenire hereditatem, non improprie quis dixerit & eam, quæ ex testamento defertur [2]: quia Lege XII. Tabular. testamentariæ hereditates confirmantur [3].

Fraus, pœna, multa.

131. IDEM lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

ALiud [4] fraus [5] est, aliud pœna. Fraus enim sine pœna esse potest: pœna sine fraude esse non potest. Pœna est noxæ vindicta: fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædam præparatio. §. 1. Inter multam autem, & pœnam, multum interest, cum [6] pœna generale sit nomen, omnium delictorum coërcitio, multa, specialis peccati [7], cujus animadversio hodie [8] pecuniaria est: pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis & existimationis irrogari solet: & [9] multa quidem ex arbitrio ejus venit qui multam dicit; pœna non irrogatur, nisi quæ quaque lege, vel quo alio jure specialiter huic delicto imposita est: quinimo multa ibi dicitur, ubi specialis pœna non est imposita. Item [10] multam is dicere potest, cui judicatio [11] data est. Magistratus solos & Præsides provinciarum posse multam dicere, mandatis permissum est: pœnam autem unusquisque [12] irrogare potest, cui hujus criminis sive [13] delicti executio competit [14].

Anniculus ante diem x Kalend. post diem x Kalend. 1. *Peperisse.*

132. PAULUS lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

ANniculus [15] amittitur, qui extremo anni die moritur: & consuetudo loquendi, id ita esse, declarat, *ante diem decimum Kalendarum, post diem decimum Kalendarum*: neque [16] utro enim sermone undecim [17] dies significantur. §. 1. Falsum est, eam peperisse, cui mortuæ filius exsectus [18] est.

Intra diem.

133. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

SI quis sic dixerit, ut intra [19] diem mortis ejus aliquid fiat: ipse [20] quoque dies, quo quis mortuus est, numeratur.

Anniculus.

134. PAULUS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

ANniculus non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimo-quinto [21] die dicitur, incipiente plane, non [22] exacto die, quia annum civiliter, non [23] ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

De partu portentoso vel monstroso.

135. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

QUæret aliquis, si portentosum [24], vel monstrosum [25], vel debilem mulier ediderit, vel qualem visu, vel vagitu novum, non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, quam hominis partum, an quia enixa est, prodesse ei debeat? Et magis est, ut hæc quoque parentibus prosint [26]: nec [27] enim est, quod eis imputetur, quæ, qualiter potuerunt [28], statutis obtemperaverunt: neque id, quod fataliter [29] accessit, matri damnum injungere debet.

Gener.

136. IDEM lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam.

GEneri [30] appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quam ex filia editarum, cæterarumque maritos contineri, manifestum est.

Ter enixa.

137. PAULUS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

TEr enixa videtur, etiam quæ trigeminos [31] pepererit [32].

Hereditas.

138. IDEM lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

HEreditatis appellatione bonorum [33] quoque possessio continetur.

Roma. 1. *Perfecisse ædificium.*

139. ULPIANUS lib. 7. ad Legem Juliam & Papiam.

ÆDificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus [34] Romæ ædificiis fiant. §. 1. *Perfecisse* [35] *ædificium* is videtur, qui ita consummavit, ut jam in usu esse possit.

Cepisse.

140. PAULUS lib. 6. ad Legem Juliam & Papiam.

CEpisse [36] quis intelligitur, quamvis alii adquisiit.

Habere filium.

141. ULPIANUS lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam.

ETiam [37] ea mulier, cum moreretur, creditur filium habere, quæ exciso [38] utero edere possit: nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit: utputa eum, qui ab hostibus remeavit.

De conjunctis.

142. PAULUS lib. 6. ad Legem Juliam & Papiam.

TRiplici modo conjunctio [39] intelligitur: aut enim re [40] per se conjunctio contingit, aut re [41] & verbis, aut verbis [42] tantum. † Nec dubium est, quin conjuncti sint, quos & nominum, & rei complexus jungit: veluti *Titius &* [43] *Mævius ex parte dimidia heredes sunto*: vel [ita], *Titius Mæviusque heredes sunto*: vel, *Titius cum Mævio ex parte dimidia heredes sunto*. † Videamus autem, ne, etiam si hos articulos detrahas, & [44], *que*, *cum*; interdum [45] tamen conjunctos accipi oporteat: veluti *Lucius Titius, Publius Mævius ex parte dimidia heredes sunto*: vel ita, *Publius Mævius, Lucius Titius heredes sunto: Sempronius ex* [46] *parte dimidia heres esto*: ut Titius & Mævius veniant in partem dimidiam, & re & verbis conjuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia heres esto. Seius ex parte, qua* [47] *Lucium Titium heredem institui, heres esto. Sempronius ex parte dimidia heres esto.* Julianus, dubitari [48] posse, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Gaio Seio institutus

1 Lege obvenire intelligitur, quod ab eo venit, quod legibus est confirmatum. ad- de l. 1. *supr. de hered. pet.* adde l. 6. *in fin. supr. h. t.* deferre hereditatem leges dicuntur, quoties delatam confirmant. *Gothofred.* Intellectum hujus leg. vide apud Bellon. *supput. lib.* 3. *c.* 7. Ans. 2 De verbis *deferendi & confirmandi*, adde l. 6 *supr. de jurisdict.* 3 Legitimum dici potest, quod lex con- firmat. adde l. 36. *in fin. supr. de don. inter vir.* 4 2. *Ecl.* 2. *c.* 131. movetur autem Jurisconsultus ad hanc differentiam afferendam, quod veteres *fraudem* pro pœna ponere solebant. l. 23. §. 2. *supr. de adult.* Hinc *sine fraude capere*, id est, sine pœna legis, l. 1. *supr. ad leg. Falcid. Non sine fraude in jus vocare*, id est, non sine pœna, l. 26. §. 2. *supr. ex quibus causis major.* l. 32. *supr. de injur.* l. 8 *supr. de accus.* viro adulterum uxoris retinere horis diurnis non plus quam vi- ginti, testandæ ejus rei causa, sine fraude licet. l. 25. *supr. ad l. Jul. de adult.* 5 De fraude adde l. 79. ʃ. *de regul. jur.* 6 Prima differentia pœnæ & multæ. Pœna ge- nerale nomen omnium delictorum: multa, specialis delicti. 7 Secunda differen- tia multæ & pœnæ. Multa, tantum pecuniaria est: pœna etiam capitis & existimationis. 8 Olim igitur fuit alia multæ animadversio. Quæ fuit? ovium & boum. Isidor. ex 2. Cicer. *de Repuolica.* 18. Plin. 3. Plutarch. *in Publicola.* 11. Gell. 1. *ex Varrone.* Nonius *in Ovis.* Nec prius ovem nominabant, quam bovem, in multa indicenda. Plin. *d. loco.* Major pœna triginta boum & duarum ovium. Festus *in multam & in ovibus.* Halicarnass. 10. ære tandem percussa, loco ovis decem asses: bovis, centum lege statuti sunt. ovis, decussibus: bos, centussibus. Fest. *ibid.* Plutarch *ibid.* idque lege Tarpeia. Fest. vel Ate- ria, ut ait Gellius; ab illius anni Consulibus: revocata postea a L. Papirio & L. Lullio, teste Livio 4. Postea aucta multæ ratio: nam trium millium æris in majoribus delictis: vicesis fuit in minoribus. Fest. *in ovibus.* Quædam tamen reperiuntur 10000, & 15000. æris. Halicarnass. 10. Livius 3. quod tametsi ita fuit, post usum pecuniæ tamen reman- sit in multa indicenda ovium, boum, & pecoris vetus mentio. Varro, *de re rustic.* 1. 33. Plin. 1. Porro de verbo *Hodie* dixi ad l. 32. *supr. ad l. Corn. de falsis.* 9 Tertia differentia pœnæ & multæ: pœna lege; multa arbitrio judicis imponitur. l. 244. *in fin.* ʃ. *h. t.* 6. *Harmen.* 3. adde l. 15. *supr. ad municipal.* 10 Quarta differentia pœnæ & multæ. Cui executio criminis data est, pœnam potest tantum irrogare, nisi speciali- ter hoc ei sit indultum, l. 2. *in fin. supr. de judiciis.* hæc potestas tacite conceditur, ut ju- re Magistratus non tantum possit pœnam irrogare, quemadmodum & priores, sed etiam multam dicere. 11 Cui adjudicatio. *vulgat. Haloand.* id est, ei, cui publicum judicium est. l. 2. *in fin. supr. de judiciis.* Quinam illi Magistratus Romæ? omnes Magi- stratus: sic Consules Senatoribus, qui tardius aut omnino non venissent in Senatum, mul- tam irrogabant. *Cicero.* Prætor etiam multam dicebat. l. 2. *in fin. supr. si quis in jus voca- tus non ierit.* Ædiles, Liv. 10. Gell. 6. Tribuni plebis, Liv. 7. Gell. 19. Tacit. 3. (id- que lege Ateria Tarpeia, Dionys. Halicarnass. 10. & 11. Gell. 1. Fest. *in peculatus*) cu- ratores aquarum (idque ex Senatusconsulto, Frontin. *lib.* 2. *de aquaductibus in fin.*) Præ- fides ex principalibus mandatis, ut hac leg. Procuratores Cæsaris. l. 2. *C. de modo mul- tarum.* vide Brisson. 3. *select.* 4. 12 Privato quoque dari publici judicii executio- nem, hinc Cujac. colligit 19. *observat.* 39. 13 Crimen a delicto ut distet, vide in l. 17. §. 18. *supr. de adultio.* 14 Aliam differentiam pœnæ & multæ, vide in l. 244. ʃ. *h. t.* 15 l. 134. ʃ. *h. t.* 2. *Ecl.* 2. *c.* 132. Goth. Vid. Leonin. *emendat. lib.* 5. *cap.* 1. *n.* 1. & *lib.* 6. *c.* 10. *n.* 5. Anton. Augustin. *emendat. lib.* 4. *c.* 6. Ans. 16 Hanc negationem, quam etiam habent Græci, vulgata non legit, legit autem utroque sermo- ne Autographum Florentinum, neutro sermone, vid. Anton. Mercat. 4. *emend.* 5. næ utroque quidam etiam ita legunt ideo magnus conflictus oritur. Budæus & Alciat. 4. *de verb. sign.* notant, Paulum morari lectorem hoc grypho seu ænigmate voluisse potius, quam docere. Paucis sic sentio, interea dum aliquis meliora: Anniculus moritur, qui extremo die anni moritur: antedecendialis dicitur, qui extremo noni expirat, postde- cendialis, qui extremo undecimi: neutro sermone exacti dies (sic legendum puto, *arg.* l. 134. ʃ. *h. t.* non undecim dies, quam vocem Græci verius devorant, quam gustant) significantur, ac si diceret, qui moritur post extremum anni diem, non est anniculus, sed biennis: qui præstat aliquid post decimum diem, undecimo præstat; qui non præstat ante decimum, præstat decimo: sic debitor ante Calendas, ante eas perfectas da- re debet: aut si non ante, post certe dederit. l. 13. *supr. de verborum obligationib.* Intra Calendas judicare jussus, ante eas perfectas debet judicare: aut si non ante, post judicaverit. l. 133. ʃ. *h. t.* Intra hæc tempora, nisi superiora fiant, jus mutatur. l. 42. *supr. de verbor. obligation.* In hanc legem, qui suum ingenium exercere voluerit, legat Budæum, Alciatum hic, Anton. Augustin. 4. *emendat.* 6. Cujacium ad l. 8. & l. 13. *supr. de verborum obligationib.* Robertum, 3. *animadvers.* 29. Ant. Mercator. 3. *notar.* ul- tim. sed quid? post hæc ita observata, reperi in manuscripto Germani Colladonii, Ju- risconsulti clarissimi, lectionem nondum auditam, quæ ita habet. Ante diem duode- cimum Calendarum, post diem decimum Calendarum; utroque enim sermone unde- cimus dies significatur, qua lectione nulla apertior, dummodo particulam, *enim* sustu- leris. 17 Undecima. *vulgat. Haloand. Eclog. ibidem.* ne dicas nonam cum Budæo & Alciato. Antonius Augustinus, & Cujac. in l. 13. *supr. de verborum obligationib.* decimam esse volunt. Res ita habet: si de futuris Calendis loquimur, dies ante deci- mum Calendarum vicinior loquenti est undecimus dies, post decimum est nonus. si de præteritis, dies vicinior loquenti ante diem decimum est nonus, post diem decimum est undecimus, & ita neutro sermone dies undecimus significatur, quod hæc lex innuit, haud nonus, ut vult Budæus: haud decimus, ut reliqui duo illi viri magni, a quibus tamen propter eorum auctoritatem non facile discedi cupio. 18 ανατμηθεῖσα. 2. *Eclog.* 2. *c.* 133. & 141. cui filius mortuus extractus est. *Haloand.* l. 141. ʃ. *h. t.* l. 6. *in fin. princ. supr. de inoffic.* l. 12. *supr. de liberis.* 19 12. Gell. 13. l. 1. §. 5. §. 9. *supr. de successorio Edicto.* 20 d. §. 9. Gell. *ibid.* 21 Annus hoc spatio defi- nitur. l. 51. §. 2. *supr. ad Leg. Aquil.* l. 4. §. 5. *supr. de statulib.* 22 Vide l. 132. *supr. h. t.* vide quæ notavi ad l. 2. *supr. de diversis temporalibus.* 23 Imo ad momen- ta annum numeramus. l. 3. §. 3. *supr. de minoribus.* Gothofr. De Anno vide Alberic. Gen- til. *de divers. temp. appell. cap.* 3. Ans. 24 l. 38. *supr. h. t.* l. 14. *supr. de statu ho- min.* l. 3. *in fin. C. de posthumis heredib.* l. quod dicitur. 12. *in fin. supr. de liberis & posthum.* 25 Monstrum licet interficere sine metu legis Corneliæ. Ea solebant in flumen demer- gere: eoque Tibullus alludit 2. *Eleg.* 2. *Prodigia indomitis merge sub æquoribus.* neque leg. Cornelia de sicariis tenetur, qui monstrum interfecit. & ita Verotiæ judicatum fuisse re- fert Petrarcha, 4. *memoral.* 610. Antonius Vacca ad l. 14. *supr. de statu hom.* Nec de- bentur ei alimenta a patre, l. 6. *supr. de liberis.* quod forte ex lege quadam Romuli est. 26 Imo non prosunt. Paul. 4. *sentent.* 9. §. 3. 27 Imo videtur esse aliquid, quod eis imputetur. Nam ex prava imaginatione quadam concepta videntur ita nasci; ut & Accursius notat. De caussis hujusmodi partus adde 11. Isidor. 1. *in fin.* & 12. *c.* 1. *in fin.* vid. Livium de monstrorum origine. 28 Adde l. 8. §. 2. *supr. de cond. inst.* 29 Vid. l. 6. *supr. de act. pignoratitia.* 30 Generos appellare possumus neptis aut proneptis maritos. l. 3. §. 2. *supr. de postulando.* 31 l. 7. *supr. de reb. dubiis.* terge- minos. *Hal.* trigeminos. l. 5. *supr. si pars.* id est, *tres.* l. 15. ʃ. *de statu hom.* 32 Per intervalla scilicet: nec enim possunt uno impetu plures nasci. l. 15. *supr. de statu hom.* Paul. 4. *sent.* 9. §. 2. 33 *Ecl.* 2. *c.* 138. bonorum possessio non est proprie here- ditas, sed quasi: bonorum possessores, veluti heredes. l. 2. *supr. de bonor. possess.* vid. *tit. C. de bonorum possessione secundum tabulas. & Inst. de bonor. possess.* 34 l. 2. l. 87. *supr. h. t.* 35 Adde l. 5. *in fin. supr. h. t.* 36 Vide l. 71. *supr. h. t.* 37 Proprie tamen non dicitur peperisse. l. 132. *in fin. supr. h. t.* Est enim aliud, habe- re filium & parere. 5. Harmenop. 5. *parag.* 26. Porro, hi cæsones dicti. *Festus.* quos auspicatius nasci refert Plin. *c.* 9. exempla adferens Scipionis Africani & Cæsaris. 38 Vid. l. 132. *supr. h. t.* 2. *Eclog.* 2. *c.* 141. 39 l. 66. *supr. de heredib. instit.* l. 85. *supr. de leg.* 1. l. 80. l. 89. *supr. de leg.* 3. vide Zas. 1. *responsor.* 18. 19. 40 Re conjuncti dicuntur, quando duo eadem oratione ad rem eandem vocantur: *Titio & Mævio fundum do lego.* 41 Re & verbis conjuncti dicuntur, quando duo eadem oratione ad rem eandem vocantur: *Titio & Sempronio fundum do lego.* 42 Verbis tantum conjuncti dicuntur, quando duo una oratione ad res diversas vocantur: *Titio & Mævio fundum Tusculanum æquis partibus do lego.* 43 Nota exempla conjunctionis mixtæ, re & verbis. 44 His particulis plures inter se conjungi solent. l. 66. *supr.* vide l. 2. *supr. de hered. instit.* 45 Vid. l. 28. *in fin. supr. h. t.* 46 Hæc oratio taxativa est, quæ dimidiam Sempronio addicit, unde sequitur, ut Mævius & Titius, comprehensi in superiore enunciatione ad alteram tantum dimidiam admittantur. 47 Hic Titius & Seius re conjunguntur, re & verbis a Sempronio disjunguntur. 48 Ea fuit dubitandi ratio: Sempronio dimidia expressim datur, nulla Seio expressim: ad Titium igitur pertinet dimidia; atqui Seius ex ea parte heres institutus est, ex qua Titius: igitur ex dimidia, & ex consequenti, tres semisses facient; & ita Julia- nus argumentatus est.

fit:

fit: sed [1] eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius esse, in eundem semissem duo coactos, & conjunctim heredes scriptos esse.

Habere.

143. ULPIANUS lib. 9. ad Legem Juliam & Papiam.

ID apud se quis *habere* [2] videtur, de quo habet actionem [3]: habetur enim, quod peti potest.

Pellex, παλλακή.

144. PAULUS lib. 10. ad Legem Juliam & Papiam.

LIbro memoralium [4] Massurius scribit, *pellicem* [5] apud antiquos eam habitam, quæ, cum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat, quam nunc vero nomine *amicam*, paulo honestiore concubinam appellari. Granius Flaccus in libro de jure [6] Papiriano scribit, pellicem nunc [7] vulgo vocari, quæ [8] cum eo, cui uxor sit, corpus misceat: quosdam eam, quæ uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam παλλακὴν Græci vocant.

Virilis.

145. ULPIANUS lib. 10. ad Legem Juliam & Papiam.

VIrilis [9] appellatione interdum etiam totam [10] hereditatem contineri, dicendum est.

Socer, *socrus.*

146. TERENTIUS CLEMENS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

SOceri, *socrus* appellatione avum [11] quoque & aviam [12] uxoris vel mariti contineri, respondetur.

Roma.

147. IDEM lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

QUi in continentibus [13] Urbis nati sunt, Romæ nati intelliguntur [14].

Liberi.

148. GAJUS lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam.

NOn [15] est sine liberis, cui vel unus [16] filius, unave filia est; hæc enim enunciatio, *habet liberos*, [*non habet liberos*], semper plurativo numero profertur: sicut & pugillares & codicilli.

149. IDEM lib. 10. ad Legem Juliam & Papiam.

NAm [17] quem *sine liberis esse*, dicere non possumus: hunc necesse est dicamus liberos habere.

Quanto minus.

150. IDEM lib. 9. ad Legem Juliam & Papiam.

SI ita a te stipulatus fuero, *Quanto* [18] *minus a Titio consecutus fuero, tantum dare spondes?* non solet dubitari, quin, si nihil a Titio fuero consecutus, totum debeas, quod Titius debuerit.

Delata hereditas.

151. TERENTIUS CLEMENS lib. 5. ad legem Juliam & Papiam.

DElata [19] *hereditas* intelligitur, quam quis possit adeundo consequi [20].

Homo.

152. GAJUS lib. 10. ad leg. Juliam & Papiam.

HOminis [21] appellatione tam fœminam, quam masculum contineri non dubitatur.

De eo, qui est in utero.

153. TERENTIUS CLEMENS lib. 11. ad leg. Juliam & Papiam.

INtelligendus est mortis [22] tempore fuisse, qui in utero relictus est.

Mille passus.

154. MACER lib. 1. ad legem vicesimam.

MIlle passus non [23] a milliario [24] urbis, sed a continentibus [25] ædificiis numerandi sunt.

Proximus.

155. LICINNIUS RUFINUS lib. 7. Regularum.

PRoximi [26] appellatione etiam ille continetur, qui solus [27] est.

Major pars anni.

156. IDEM lib. 10. Regularum.

MAjore [28] *parte anni* possedisse quis intelligitur, etiam si duobus [29] mensibus possederit: si modo adversarius ejus aut paucioribus [diebus] aut nullis possederit.

Paries. 1. *Via.*

157. ÆLIUS GALLUS lib. 1. de Verborum, quæ ad jus pertinent, significatione.

PAries [30] est, sive murus [31], sive maceria [32] est. §. 1. Item via [33] est, sive semita, sive iter est.

De numero unitatis & multitudinis.

158. CELSUS lib. 25. Digestorum.

IN usu juris frequenter uti nos, Cascellius ait, singulari [34] appellatione, cum plura generis ejusdem significare vellemus: nam & multum hominem venisse Romam, & piscem vilem esse, dicimus. Item in stipulando satis habemus de herede cavere, *Si ea res secundum me heredemve* [35] *meum judicata erit*: & rursus, *Quod ob eam rem se heredemve tuum*: nempe æque, si plures heredes sint, continentur stipulatione.

Æs.

159. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum [36].

ETiam [37] aureos [38] nummos æs dicimus.

Cæteri, reliqui.

160. IDEM lib. 2. ad Sabinum.

CÆterorum [39] & *reliquorum* [40] appellatione etiam omnes continentur [41], ut Marcellus dixit circa eum, cui optio [42] servi legata est, cæteri Sempronio: nam tentat [43], si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

Pupillus.

161. IDEM lib. 7. ad Sabinum.

NOn [44] est pupillus, qui in utero est.

Supremus, proximus. 1. *Accedere.*

162. POMPONIUS lib. 2. ad Sabinum.

IN vulgari substitutione [45], qua ei, *qui supremus morietur* [46], heres substituitur, recte substitutus etiam unico [47] intelligitur, exemplo

1 Ratio decidendi: Sempronius ex dimidia scriptus est nominatim: est igitur verisimilius, Titium & Seium ad alterum tantum semissem vocatos: nam ex asse si dimidium sustuleris, quod remanebit, erit alteri dimidio æquale. *l. 15. supr. de heredib. instituend.*
2 Apud se habere quis dicatur. adde *l. 38. §. 9. supr. de verborum obligationibus.*
3 *l. 52. supr. de acquir. rer. dom.* vid. *l. 15. ff. de reg. jur.* 2. *Eclog.* 2. *cap.* 143.
4 Memorialium. *vulgat.* 5 Quæ Græci παλλακή. vide Sueton. *in Vespasiano c.* 21. Festum 4. Gell. 3. 35. Plin. 10. 6 Papirianum jus. de quo vid. *l. 2. §. 2. supr. de origine juris.* 7 Aliter definiunt Græci: pellex est, quæ cum aliquo in ejus domo legitime sine nuptiis vivit. *Eclog. ibid. c.* 144. 8 Sulpitius definit pellicem, quæ juncta consuetaque esset cum eo, in cujus manu mancipioque alia matrimonii causa foret, 4. Gell. 3. notanda apud eundem Gellium lex illa Numæ; Pellex ædem Junonis ne tangito: si tangit, Junoni crinibus demissis agnum fœminam cædito. 9 *l. 7. l. 8. ff. de legatis præstandis. l. 38. §. 2. supr. de legat.* 3. ἀνάλογον μέρ☉. *Ecl. ibid. c.* 145.
10 Adde *l. 2. C. de hered. instit.* 11 Soceri appellatione prosocer continetur. 2. *Ecl.* 2. *c.* 145. *l. 3. §. 2. supr. de postulando.* 12 Ea magna socrus Festo. *l. 3. §. 2. supr. de postul.* 13 *l. 87. ff. h. t.* 14 Roma namque continentibus ædificiis finitur: ut urbs muris. *l. 2. ff. h. t.* 15 Liberos habere intelligitur, vel sine liberis non videtur esse is etiam, qui unum tantum filium habet. adde *l. 101. §. 1. supr. de cond. & demonst. l. 6. §. 2. C. ad SC. Trebell.*
16 Etiam naturalis, *l. 17. §. 4. supr. ad SC. Trebell.* nam & apud Latinos quædam etiam dictiones plurali numero conceptæ rem unam tantum interdum demonstrant, ut Codicilli, pugillares: e contrario singulari plures significantur. *l. 158. ff. h. t.* Pluralis oratio, inspecto usu loquendi, in unitatem resolvitur, *ut hic. & l. 3. §. 2. supr. de negot. l. 33. in fin. supr. de condit. & demonstr.* 17 Qui non est sine liberis, liberos habet. Hinc colligit Alciatus, argumentum a contrariis semper concludere. 18 Vide *l. 32. supr. h. t. l. 117. supr. h. t. l. 116. supr. de verb. obl.* e contrario hæc adjectio, quanto pluris, non infinitam, sed modicam pecuniam continet. *l. 192. ff. h. t.*
19 Defertur, *l. 12. tabul.* ab intestato: Jure civili ex testamento: jure honorario a prætore, *l. 130. ff. h. t.* Goth. Intellectum hujus leg. vide apud Bellon. *supputat. lib.* 3. *c.* 16. Ans. 20 Id est, si adiret, id est, si posset adire, id est, cujus quis adeundæ est capax, dicitur etiam delata, etiam si non posset adiri, id est, etiam si ejus adeundæ non sit capax. vide Bellon. 2. *supput.* 16. 21 Homo est etiam fœmina. 2. *Eclog.* 2. *cap.* 152. adde *l. 1. §. 1. supr. de nomine libero.* 22 2. *Eclog.* 2. *cap.* 153. Esse intelligitur, qui est in utero: ideoque quandocunque ejus pater moritur, mortis ejus tempore fuisse intelligitur. vide *l. 18. supr. quando dies legator.* esse intelligitur, inquam, in rerum natura. *l. 26. ff. de statu hom.* in rebus humanis, *l. 7. supr. de statu hom.* comparatur jam nato, *l. 2. §. 6. ff. de excusat. tutor.* nec tamen adhuc censetur homo. *l. 9. in fin. supr. ad leg. Falcid.* 23 Puto ita legendum esse, & inversum ordinem: mille passus non a continentibus ædificiis, sed a milliario urbis numerandi sunt.
24 Non a muro urbis. *vulgat. Haloand.* Milliarium erat columna quædam, Romæ posita in foro ab Augusto, a qua omnes viæ Italiæ initium & finem capiebant. Dion, 54. Publ. Victor, *in libello de regionib. Urbis Romæ.* hæc columna a Dione vocatur χρυσοῦν μίλιον a Plutarcho *in Galba*, χρυσοῦς κίων. adde Plin. 3. Tac. 3. Alia significatione milliarium est vas, ahenum. *l. 19. §. 12. supr. de auro.* Est & milliarium mensura viarum, quam nos milliare dicimus: Græci στάδια appellant, Galli *leucas*: Ægyptii σχοῖνον, Schœni: sic enim legendum est, non *signes* apud Herodot. 2. Persæ parasangas. 15. Isidor. 6. adde Fest. *in dictione parasanga.* Parasanga Persica efficit 30. stadia, Herodot. 26. adde quæ de veteri more dimetiendi vias, lapides & milliaria scripsi ad *l. 21. §. 3. supr. de excus. tut.* Goth. Vide Anton. Augustin. *lib. 4. emend. c.* 7. Ans. 25 *l. 2. l. 87. ff. h. t.* 26 Legendum puto, proximorum appellatione; ut sit sensus: Hereditate, tutela, vel jure quolibet ad proximos delato, admitti etiam eum, qui solus erit, ut dubitandi ratio oriatur a voce pluralis numeri proximorum, ad singularem solus proximus: sed ut tamen nihil mutetur, cum lectio ferri poterit: proximum etiam dici, ubi unus sit: tametsi proximus videatur considerari, ubi plures sint. adde quæ scripsi ad Theoph. §. 5. *Inst. de legitima agnat. success.* 27 *Eclog. ibid. c.* 155. *l. 9. ff. de reb. dub. l. 1. §. 5. §. 6. ff. unde cognati.* quem ante nemo. adde *l. 92. ff. h. t.* & *l. 34. ff. de vulg.* hinc colligunt, stipulante aliquo feudum, emphyteusim, aut quid tale sibi & primogenito, ejusmodi conventionem pertinere etiam ad eum, cujus fratres præmortui sint, licet per rerum naturam non sit primogenitus. Et proinde si feudum primogenito meo stipulatus fuero, non is tantum a me nominatus intelligitur, qui mihi omnino natura primogenitus fuit, sed & is, qui primogeniti mei in locum successerit.
28 Hæc quæstio olim fuit utilis in interdictis: Uti possidetis, & Utrubi. *l. 1. ff. utrubi. §. 4. circa finem. Instit. de interdict.* vide Paul. 5. *sent.* 6. §. 1. 29 Hoc pene videtur παράδοξον nec enim duo menses pars major anni sunt. Intelligitur tamen pars major in Interdicto utrubi. *d. l. 1. d. §. 4.* 30 Parietum alius proprius, alius communis: *l. 14. ff. si servitus vindic. l. 39. ff. de damno.* ventrem faciens, projectus, *l. 17. ff. si servit. vindic.* lateritius, cratitius, vide *l. 52. §. 13. ff. pro socio.* adde 2. *Vitruv.* 8. & 7. *c.* 3. rudis, *l. 42. ff. de usufruct.* intergerinus, Fest. sive confinis, ὁ δύο κτήσεις διορίζων 35. Plin. 12. solidus, qui a solo, continuo ductu, ad fastigium exurgit: fornicatus, qui arcum habet: cæcus, qui fenestras non habet. adde quæ notavi ad *l. 40. ff. de servit. præd. urban.* vide Cujac. 1. *observ.* 31. eodem sensu, quo cubiculum cæcum, Cujac. 2. *obs.* 40.
31 εἴτε περίβολον. *Eclog. ibid. c.* 157. 32 εἴτε θριγκός. *Eclog. ibid.* hinc maceriam ducere. *l. 17. ff. comm. præd.* Res tota ita habet: septorum quatuor genera: naturale fit virgultis aut spinis: secundum fit ex agresti ligno: tertium ex fossa & terreno aggere: quartum est fabrile, ut maceria. Maceria fit, vel ex lapide, vel lateribus coctilibus aut crudis, vel ex lapillis ex terra compositis inter formas. vide Varron. 1. *de re rustic.* 14. Isidor. maceries sunt parietes longi, quibus vineæ clauduntur, 15. *orig.* 9. alias, maceria est sine arenato, murus cum arena. quibus obest Cato *de re rustic.* 15. nisi maceria ibi pro pariete accipiatur, hic certe opponuntur murus, & maceria. Græci περίβολος, θριγκός. unde videtur murus esse, qui ambit, maceria etiam si non ambiat: possis etiam referre muros ad urbes, maceriam ad privatorum domos.
33 Orbita, orbis rota, vestigium currus. Gallis est iter angustum, feretrum, inter montes, callo pecudum perduratum. Iter, qua iri ab homine quaquaversus potest. 5. Isid. 16. & lectica & sella. *l. 7. supr. de serv. præd. rustic.* Semita est semis itineris, 15. Isid. 16. Actus, qua pecus agi. *Isid.* qua jumentum duci potest, *l. 13. ff. de serv.* qua plaustrum potest duci, *l. 7. ff. de serv. præd. rustic.* via, qua & jumentum & vehiculum, *l. 13. ff. de servit. l. 23. ff. de serv. præd. rustic.* & trahi lapis, ac lignum, & recta hasta ferri, *l. 7. ff. de serv. præd. rustic.* hæc velim conferri cum principio tituli de servitutibus Institut. 34 *Singularis* vox interdum apud Latinos plures significat, *ut hic.* 2. *Ecl. c.* 158. & e contra *pluralis* unicam. *l. 148. ff. h. t.* 35 Heredis appellatione heredes intelliguntur. *Goth.* Quia plures heredes in unius locum succedunt, & respectu juris plures heredes pro uno habentur; quin divisio partium non efficit, ut desinat unum esse patrimonium. *l. Mævius. §. duobus. ff. de leg. 2. l. 1. ff. de hered. instit. l. quotus. C. h. t.* Ans.
36 Quo tractavit de testamentis. Cujacius inde colligit, hanc legem referendam ad formulam mancipationis familiæ, quæ fiebat per æs & libram, vel ad prodigos, quibus conceptis verbis ære, commercioque interdicebatur. 7. *observat.* 33. *in fin.* 37 Aureos etiam æs dicimus: hinc æs alienum, id est, nummi, quos debemus: æs suum, id est, nummi, qui debentur alicui. adde *l. 39. §. 1. supr. h. t.* Seneca, 5. *de benefic.* 14. Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod usum numeratæ pecuniæ præbet: Æris appellatione aurei nummi continentur. 38 Aliter Græci καὶ τὰ νομίσματα νόμ☉ λέγεται. 2. *Eclog.* 2. *cap.* 159. alii legunt *æreos.* 39 *l. 5. ff. de rebus dubiis.* porro notandum est, dici etiam in singulari cæteram partem. *l. 2. ff. de his, quæ in testam.* 40 *l. 95. ff. h. t. l. 97. ff. de legat. 3. l. 17. ff. de optione. l. 2. C. de hered. instituend.* 41 Cæterum hæc vox inclusionis nota est, interdum etiam exclusionis. facit *lex 39. ff. de procuratorib.* nonnunquam omnia significat. *l. 5. §. 7. in fin. ff. de rebus eorum qui sub tutela.* De particula, & cætera, notariis familiari, vid. Bart. ad *l. 29. §. idem credendum. 2. in fin. ff. de liber. & posthum.* 42 V. *d. l. 17. ff. de opt.* 43 Forte tentatur, vel tentari potest. 44 2. *Eclog.* 2. *cap.* 160. nondum enim animal est, sed spes animalis tantum: pupillus autem proprie, qui natus desiit in potestate patris esse, *l. 239. ff. h. t.* & tamen in utero relictus mortis paternæ tempore fuisse intelligendus, ut & in iis, quæ ad commodum ejus spectant, *l. 153. ff. h. t.* ideoque ejus nomine si quid a tutore gestum erit, tutelæ tenebitur, *l. 29. ff. de negot.* quin tutores dati filiis, filiabus, posthumis & ventri, si postea edatur, dati quoque intelliguntur. *l. 5. l. 6. l. 16. ff. de test. tut. §. ult. Inst. qui test.* 45 Vide *l. 34. supr. de vulg.* 46 Supremus, id est, ultimus is etiam dicitur, qui solus est. *l. 92. supr. h. t. l. 163. ff. eod. l. 9. supr. de reb. dub.*
47 Ratio dubitandi fuit, quod comparatio posterioris decedentis ex facto prioris mortui sumitur, *l. 9. ff. de reb. dub.* supremus igitur improprie dicetur, cui nullus præmoritur.

duodecim tabularum, ex quibus proximus [1] agnatus & solus habetur. §. 1. Si quis ita in testamento scripserit, *Si quid filio meo acciderit* [2], *Damas servus meus liber esto*: mortuo filio, Damas liber erit: licet [3] enim accidant & vivis, sed [4] vulgi sermone etiam mors significatur.

Optimus maximusque, supremus. 1. Puer, puerpera, παιδίον.

163. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

ILla verba, *optimus* [5] *maximusque*, vel in eum cadere possunt, qui solus est, sic & circa Edictum Prætoris supremæ [6] tabulæ habentur, & solæ [7]. §. 1. Pueri [8] appellatione etiam puella significatur: nam & fœminas puerperas [9] appellant recentes ex partu, & Græce παιδίον communiter appellatur.

Filia posthuma. 1. Partitio. 2. Habere, pervenire.

164. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

NOmen filiarum [10] & in posthumam cadere, quæstionis non est: quamvis posthumæ non cadere in eam, quæ jam [11] in rebus humanis sit, certum sit. §. 1. *Partitionis* [12] nomen non semper dimidium significat: sed prout est adjectum: potest enim juberi aliquis, & maximam partiri; posse, & vicesimam, & tertiam, & prout libuerit: sed si non fuerit portio [13] adjecta, dimidia pars debetur. §. 2. *Habere* [14], sicut pervenire [15], cum effectu accipiendum est.

Venisse ad heredem.

165. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

V*Enisse ad heredem* nihil intelligitur, nisi deducto [16] ære alieno.

Urbana, vel rustica familia. 1. Pernoctare.

166. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

U*Rbana* familia, & *rustica*, non loco [17], sed genere [18] distinguitur: potest enim aliquis dispensator non esse servorum urbanorum numero, veluti is, qui rusticarum [19] rerum [20] rationes dispenset, ibique habitet, non multum abest a villico: insularius [21] autem urbanorum numero est: videndum tamen est, ipse dominus quorum loco quemque habuerit: quod ex numero [22] familiæ, & vicariis [23] apparebit. §. 1. *Pernoctare* extra [24] Urbem intelligendus est, qui nulla parte noctis in Urbe est. *Per* [25] enim totam noctem significat.

Carbo, lignum, titio, lignum coctum, sulphuratum, ad faces paratum.

167. ULPIANUS lib. 25. ad Sabinum.

C*Arbonum* [26] appellatione materiam non [27] contineri: sed an lignorum? & fortassis quis dicet, nec lignorum, non enim lignorum gratia habuit [28]. † Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? Et magis est, ut proprium genus habeatur. † *Sulpurata* [29] quoque de ligno æque eandem habebunt definitionem. † Ad faces [30] quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi hæc fuit voluntas. † Idem & de nucleis olivarum, sed & de balanis [31] est, vel si qui alii nuclei. † De pinu [32] autem integri strobili [33] ligni appellatione continebuntur.

De palis & perticis.

168. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

PAli [34] & perticæ in numerum materiæ [35] redigendi sunt, & ideo lignorum appellatione non continentur.

Optimus maximusque.

169. IDEM lib. 5. ad Sabinum.

NOn tantum in traditionibus [36], sed & in emptionibus [37] & stipulationibus [38], & testamentis [39] adjectio hæc, *Uti optimus* [40] *maximusque est*, hoc significat, ut [41] liberum præstetur prædium, non ut etiam servitutes ei debeantur.

Heres.

170. ULPIANUS lib. 53. ad Sabinum.

H*Eredis* appellatione omnes [42] significari successores credendum est, etsi verbis non sint expressi.

Pervenisse.

171. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

PErvenisse [43] ad [44] te recte dicitur, quod per te ad alium pervenerit, ut in hereditate, a liberto per patronum filiumfamilias patri ejus adoptivo adquisita, responsum est.

Libertus.

172. ULPIANUS lib. 38. ad Sabinum.

LIberti [45] appellatione etiam libertam contineri placuit.

Collega, abesse.

173. IDEM lib. 39. ad Sabinum.

COllegarum [46] appellatione hi continentur, qui sunt ejusdem potestatis. §. 1. Qui extra [47] continentia urbis est, abest [48]: cæterum usque ad continentia, non abesse videbitur.

Furem non esse, furto noxaque solutum esse.

174. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

ALiud est, promittere, furem [49] non esse, aliud furto noxaque [50] solutum: qui enim dicit, furem non esse, de hominis proposito loquitur: qui furtis noxaque solutum, nemini esse furti obligatum, promittit.

Facere.

175. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

F*Aciendi* [51] verbo, reddendi etiam causa continetur.

Solutio.

176. ULPIANUS lib. 45. ad Sabinum.

S*Olutionis* [52] verbo satisfactionem quoque omnem accipiendam placet: solvere dicimus eum [53], qui [54] fecit, quod facere promisit.

Cavillatio, σωρίτης.

177. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

NAtura [55] cavillationis [56], quam Græci σωρίτην [57] (id est, *acervalem syllogismum*) appellaverunt, hæc est, ut [58] ab evidenter veris [59], per brevissimas mutationes [60], disputatio ad ea, quæ evidenter falsa sunt, perducatur.

Pecunia. 1. Hereditas. 2. Actio, petitio, persecutio. 3. Debuit.

178. IDEM lib. 49. ad Sabinum.

P*Ecuniæ* [61] verbum non solum numeratam pecuniam complectitur: verum omnem [62] omnino pecuniam, hoc est omnia corpora: nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri, nemo est, qui ambiget. §. 1. *Hereditas* juris [63] nomen est, quod & accessionem [64] & decessionem in se recipit: hereditas autem vel maxime fructibus augetur. §. 2. *Actionis* [65] verbum & speciale est & generale: nam omnis actio dicitur, sive [66] in personam, sive in rem sit petitio: sed plerumque actiones personales solemus dicere: petitionis autem verbo in rem actiones significari videntur; persecutionis [67] verbo extraordinarias [68] persecutiones puto contineri, utputa

1 Proximus, vel qui solus est, habetur. vide *l. 92. supr. h. t. Eclog. ibid. c. 162.* 2 Vide *l. 26. supr. deposit. l. 41. §. 12. supr. de leg. 3. §. 1. Inst. de donat.* 3 Hinc ratio dubitandi sumitur. Videbatur enim legatario adquiri actio, cum prius quid filio defuncti in vita accidisset. *Eclog. ibid.* 4 Ratio decidendi sumpta a communi loquendi sermone. 5 V. *l. 126. supr. h. t.* 6 Superlativa (ut optimus maximus, supremus) pro positivis interdum accipiuntur. 7 Vide *l. 162. supr. h. t. l. 1. §. 1. supr. de bon. poss. secundum tabul.* 8 Vide *l. 204. J. h. t.* 9 Adde *l.* 14. §. 2. *S. de adilitio Ed.* 10 Filia est etiam posthuma. vide *l. 5. l. 6. supr. de test. tut. §. ult. Inst. qui test.* de filiabus, adde *l. 116. supr. l. 220. in fin. J. h. t. l. 17. supr. de leg. 1.* 11 *l. 16. in fin. supr. de test. tut.* 12 Partitio species erat legati de qua vide §. 5. *circa fin. Inst. de fideic. hered.* hinc illa formula apud Ulpian. 24 §. 25. Cum Titio hereditatem meam partito, dividito. De legato partiario vide Cic. 2. *de leg.* De certæ partis legato, adde *l. 8. in fin. l. 76. supr. de leg.* 2. sed tamen Græci hic legunt, μέρος, id est, partem seu portionem, unde sequitur mox J. *partiri vicesimam & tertiam portionem.* De partitionis legato, adde, quæ scripsi ad Theophil. §. 5. *Inst. de fideic. her.* & de stipulationibus partis & pro parte, Paul. 4. *sent.* 3. §. 1. 13 Portionem qui dicit, nec adjecit quotam, dimidiam significat. 2. *Eclog. 2. c. 165. l. 43. supr. de usufr.* facit *lex 25. l. 60. S. eod. l. 34. in fin. S de leg.* 1. 14 *l. 143. S. l. 188. J. h. t. l. 38. §. 9. S. de verb. obl.* 15 Quod per alium etiam pervenit, *l. 171. J. h. t.* quod est remansurum. *l. 71. S. h. t.* quod deductis oneribus pervenit. *l. 16. §. 1. S. ad SC. Treb.* adde *l. 20. §. 6. vers. item placere. §. 18. S. de her. pet. l. 2. §. 1. S. de her. vel act. vend. l. 23. S. de act. empt. l. 3. supr. soluto. l. 50. in fin. supr. de verb. oblig. l. 2. §. 3. supr. de her. vel act. vend.* 16 Adde *l. 39. §. 1. supr. h. t.* adde *l. 16. §. 3. supr. ad SC. Treb. Eclog. cap.* 166. 17 *l. 198. J. h. t. l. 12. supr. de supell.* 18 Id est, opere, *l. 99. supr. de leg.* 3. operis, *l. 12. §. 42. supr. de instruct.* officiis. *l. 65 supr. de leg.* 2. usu urbico, *l. 4. §. 5. supr. de penu.* puta, servis urbanis continentur, quos servos paterfamil. cultus sui causa habuit, *l. 60. §. 1. supr. de leg.* 3. hinc urbana penus, *l. 4. §. 5 supr. de pen.* urbana supellex. *l. 12. supr. de supell.* 19 Adde *l. 12. § 42. supr. de instructo.* 20 *Al.* qui rusticorum rationes dispenset 21 Insularius, custos insulæ, *l. ult. supr. de off. præsid. l. 16. §. 1. supr. de usu & habit.* insula ædificium, proprio ambitu separatum ab aliis. 22 Adde & libello familiæ & cibariis. *l. 99. in fin. pr. S. de leg.* 3. 23 Cibariis, Cuj. *Inst. de servit. arg. l. 99. supr. de leg.* 3. Alii legunt *vicarios*, ut eos, qui in vicis habitant, intelligas: alii urbicariis. 24 Pernoctare extra urbem est nocte integra urbe abesse. Præsidi abnoctare extra provinciam non licet. *l. 15. supr. de offic. præsid.* Quæ trinoctio abnoctasset, usurpabatur. 3. Gell. 2. *in fin.* Flamen dialis non ultra binoctium pernoctare poterat. Tacit. 3. 25 Sic pernumerare est omnes numerare. *l. 1. §. 24. in fin. supr. de ventre in possess.* 26 *l. 55. §. 7. supr. de leg* 3. 27 Materia non videtur legata, carbonibus legatis. An & ligno legato, vide hanc legem, dixi ad *l. 12. supr. de usufr.* 28 *Al.* hæc habuit. 29 *d. l. 55. §. 8.* vide *l. 52. §. 8. supr. de furt.* sulphurata. *vulg.* 30 *d. l. 55. §. 9. ad falces. vulg.* 31 *l. 55. §. 1. in fin. supr. de legat.* 3. vulg. *de balariis.* 32 *d. l. 55. §. item.* 33 Strobyli. *Hal.* stroboli *vulg.* strobili nuclei ex pinu. Strobili etiam sunt ipsæ arbores nucleos pineos ferentes. Carduus quoque altilis seu cinara strobilus appellatur. 34 *l. 56. supr. de leg. 3. l. 1. §. 1. supr. de tigno.* 35 *l. 12. supr. de usufr.* 36 *l. 126. supr. h. t. l. 75. supr. de evict. l. 20. supr. de adq. rer.* 37 *l. 75. supr. de evict. l. 59. supr. de contrah. empt.* 38 *d. l. 59. in verbo* non dixisti. *d. l. 75. ibi, nisi nominatim dixerit.* 39 *l. 69. §. 3. supr. de leg. 1. l. 92. l. 93. §. 4. supr. de leg. 3. l. 18. §. 9. l. 22. supr. de instructo.* 40 Vide *l. 126. supr. h. t.*

41 His verbis, *optimus maximus*, libertas innuitur, non servitus. 42 Vide *l. 65. supr. h. t.* Goth. Adde *l. 194. J. de reg. jur.* 43 *l. 71. l. 164. in fin. l. 165. supr. h. t. Eclog. 2 c. 171. l. 2. §. 3. supr. de hered. vel act. vend.* 44 Hæc verba ad te desunt Græcis hic. 45 *l. 105. supr. h. t.* adde *l. 243. J. h. t. Eclog. ibid. c. 173.* 46 Collegæ una lecti. Varro, 5. ut puta Magistratus, *l. 3. C. de magistr. conveniend.* contutores, concuratores, *l. 14. l. 46. §. 6. in fin. S. de administr. & peric. tut. l. 8. in fin. S. de suspect. l. 7. supr. rem pupill. l. 3. C. de probat. l. 2. C. de admin. tut.* qui eadem legatione funguntur, *l. 2. C. de legation. lib. 10. tit. 63.* coheredes, *l. 101. supr. de solut.* qui ex eodem sunt collegio, *l. 41 in fin. l. 42. l. ult. supr. de excus. tut. l. ult. C. de her. decur.* qui & collegiati dicuntur. *l. 9. C. de SS. Eccles. l. pen. C. de commerc. l. un. C. de colleg.* vide *Brisson.* 47 *l. 199. J. h. t.* 48 *l. 2. supr. l. 199. J. h. t. l. 5. l. 6. supr. de procurat.* adde Cujac. 7. *obs.* 34. abesse in jure, *d. l. 5. d. l. 6. l. 4. §. 5. supr. de damno.* a tribunali. *l. 51. §. 4. §. 5. supr. de fideic. libert.* Absunt, qui se non exaudiunt, *l. 1. in princ. supr. de verbor. obl.* qui in eadem provincia non sunt, *l. ult. C. de præscr. longi.* qui tacent, somno aut morbo impediti, *l. 1. in fin. supr. de auct. tut.* qui animo non sunt præsentes. Vide *l. 124. in fin. J. de regulis jur.* qui non sunt in eo loco, in quo petuntur: qui capti sunt a latronibus. *l. 199. J. h. t.* 49 *l. 225. J. h. t. l. 19. §. 1. l. 31. §. 1. supr. de ædilit.* 50 Noxa solutus, qui noxæ nomine non tenetur, etiam si aliquando noxam admisit. Noxa solutus, *l. 17. §. 17. supr. de ædilit. l. 72. §. 5. supr. de solut.* noxis solutus, *l. 200. J. h. t.* furtis noxisque solutus, *l. 11. §. 5 supr. de act. empt. l. ultim. supr. de rer. permut. l. 45. §. 1. supr. de leg.* 1. furti noxæque solutus, *l. 3. supr. famil.* 51 *Faciendi* verbo redditio continetur. *Eclog. ibid. c. 175.* adde *l. 58. supr. h. t.* facere est etiam sollicitare, *l. 50. supr. de pactis.* dare, *l. 73. supr. de legat. 1.* mandare, donare, solvere, numerare, judicare, ambulare, *l. 218. J. h. t.* efficere, quo minus per te non stet, *l. 23. in fin. supr. de condit. instit.* aliud, quam reficere, *l. 3. §. 15. supr. de itinere.* quam pronunciare. *l. 48. §. 3. supr. de ædilit.* 52 Vide *l. 54. supr. de solutionibus. l. 6. §. 1. in fin. supr. de muner.* Goth. Adde *l. 4. supr. de negot. l. 4. supr. de fidejussor. l. 22. supr. de solution. l. 34. J. de regulis juris.* Ans. 53 *l. 114. supr. h. t.* 54 *Al.* qui id fecit. 55 Id est, propria in quarto modo, de quo dixi ad *l. 10. in fin. supr. de justitia & l. 14 C. de test.* 56 *l. 233. J. h. t. l. 65. J. de regulis.* vide ad *l. 88. supr. ad leg. Falcid.* 1. Gell. 1 *l. 1. supr. de Carboniano.* 57 2. *Eclog. 2. cap.* 177 σόφισμα. *Hal* σοφιστικόν. *al.* Cicero *in Hortensio.* Tu Pseudomenon & Soritam increpas. & *in Lucullo.* De Sorite aut Pseudomeno. Idem Cicero, 4. *Academic. & 2. de divinat.* Augustinus *contra Academicos.* Inde Pseudomeni & Soritæ, Hieronymus *in Ruffinum.* Soritarum gradus, pseudomeni argutiæ: & *in Amos* Pseudomenis atque Soritis. vide Cujac. 5. *ad African. fol.* 54. adde Senecam 5 *de benefic.* 19. & 11. *epistol.* 83. & 6. *epist.* 48. Laertium *in Zenone*; Lucianum *in mortuorum Dialogis.* 58 Vide Senecam 5. *de benefic.* 19. 59 Sorites ex veris falsum efficere conatur; verbi gratia: heres estne successor? utique: quid legatarius? is quoque. Titius estne legatarius? certe: igitur Titius est heres. At contra ex falsis verum sequi potest. Omne prædium in jure consistit; omnis servitus est prædium, ergo omnis servitus in jure consistit. vide Cujac. *d. loco.* 60 Interrogationum scilicet. est enim ea natura soritis. 61 *Pecuniæ* verbum quam late pateat, adde ex Aristotele, 4. *Ethic.* 1. 62 *l. 5. l. 88. l. 97. supr. l. 222. J. h. t. l. 64. in fin. supr. de solut. l. pen. C. de constituta pecunia.* 2. *Eclog. 2. cap.* 178. vide Ferrandum, 1. *explicationum* 54 63 *l. 50. supr. de her. pet. t.* 64 *l. 20. §. 3. in fin. supr. de her. petit.* 65 Vide *l. 42. §. 1. l. 52 l. 53. supr. de obl. l. 9. C. de her. vel act.* 66 *l. 28. l. 37. supr. de obl.* 67 *d. l. 28. l. 3. §. 6. supr. de bon. possess. l. 23. supr. ratam rem.* 68 Id est, prætorias. *d. l. 37.*

fide-

fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ non habent juris ordinarii executionem. §. 3. Hoc verbum, *debuit* [1], omnem omnino actionem comprehendere intelligitur, sive civilis, sive honoraria, sive fideicommissi fuit persecutio.

Quanti erit, quanti esse paret.

179. IDEM lib. 51. ad Sabinum.

INter hæc verba, *Quanti ea res erit*, vel *Quanti* [2] *eam rem esse paret*, nihil interest: in utraque enim clausula placet veram [3] rei æstimationem fieri.

Tugurium. 1. *toga.*

180. POMPONIUS lib. 30. ad Sabinum.

TUgurii [4] appellatione omne ædificium, quod rusticæ magis custodiæ convenit, quam urbanis ædibus, significatur. §. 1. Ofilius ait, tugurium a tecto [5], tanquam tegularium esse dictum, ut toga, quod ea tegamur.

Pertinere.

181. IDEM lib. 35. ad Sabinum.

VErbum illud *pertinere* [6] latissime patet: nam & eis rebus petendis aptum est, quæ dominii nostri sint, & eis, quas jure aliquo possideamus, quamvis non sint nostri dominii: pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

Peculium, bona.

182. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

[PAterfamilias [7]] liber peculium non potest habere [8], quemadmodum nec servus bona [9].

Taberna.

183. IDEM lib. 28. ad Edictum.

TAbernæ [10] appellatio declarat omne utile ad habitandum [11] ædificium, nempe ex eo [12], quod tabulis [13] cluditur [14].

Tabernacula, contubernales.

184. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

INde [15] tabernacula [16], & contubernales [17] dicti sunt.

Taberna instructa.

185. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

INstructam [18] autem tabernam sic accipiemus, quæ & rebus [19] & hominibus ad negotiationem paratis constat.

Commendare.

186. IDEM lib. 30. ad Edictum.

COmmendare nihil aliud est, quam deponere [20].

Exigere.

187. IDEM lib. 32. ad Edictum.

VErbum *exactæ* [21] *pecuniæ*, non solum ad solutionem referendum est: verum etiam ad delegationem.

Habere. 1. *Cavere.*

188. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

HAbere duobus [22] modis dicitur, altero jure dominii, altero, obtinere [23] sine interpellatione id, quod quis emerit. §. 1. *Cautum* [24] intelligitur, sive personis, sive rebus cautum sit.

Facere oportere.

189. IDEM lib. 34. ad Edictum.

FAcere [25] *oportere*, & hanc significationem habet, ut abstineat quis ab eo facto, quod contra conventionem fieret, & curaret, ne fiat.

Provinciales.

190. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

PRovinciales [26] eos accipere debemus, qui in provincia domicilium [habent], non eos, qui ex provincia oriundi sunt.

Divortium. Repudium.

191. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

INter divortium [27] & repudium [28] hoc interest, quod repudiari etiam futurum matrimonium potest: non recte autem sponsa divortisse dicitur: quod divortium ex eo dictum est, quod [29] in diversas partes eunt, qui discedunt.

Plurisve.

192. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

HÆc adjectio [30], *plurisve* [31], non infinitam pecuniam continet, sed modicam, ut taxatio hæc, *Solidos decem plurisve*, ad minutulam summam referatur.

Quanti paret esse.

193. IDEM lib. 38. ad Edictum.

HÆc verba, *Quanti* [32] *eam rem paret esse*, non [33] ad quod interest, sed ad rei æstimationem [34] referuntur.

Donum, munus.

194. ULPIANUS lib. 43. ad Edictum.

INter donum & munus [35] hoc interest, quod [36] inter genus & speciem: nam genus [37] esse donum Labeo a donando dictum, munus speciem, nam munus esse donum cum causa, utputa natalicium, nuptalicium [38].

De sexu masculino, & fœminino. 1. *Familiæ.*

195. IDEM lib. 46. ad Edictum.

PRonunciatio sermonis in sexu masculino ad utrumque [39] sexum plerumque [40] porrigitur. §. 1. Familiæ [41] appellatio qualiter accipiatur, videamus. Et quidem varie accepta est: nam & in res & in personas deducitur. † In res [42], utputa in Lege XII. Tabularum his verbis, *adgnatus* [43] *proximus familiam* [44] *habeto*. † Ad personas autem refertur familiæ significatio ita, cum de patrono & liberto loquitur lex: *ex* [45] *ea familia*, inquit, *in eam familiam*. & hic de singularibus personis legem loqui constat. §. 2. Familiæ [46] appellatio refertur & ad corporis cujusdam significationem, quod aut jure proprio ipsorum, aut communi universæ cognationis continetur. † Jure proprio familiam dicimus plures personas, quæ sunt sub unius potestate, aut natura [47], aut jure subjectæ, utputa patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, utputa nepotes & neptes, & deinceps. Pater autem familias appellatur, qui [48] in domo dominium habet: recteque hoc nomine appellatur, quamvis [49] filium non habeat: non enim solam personam ejus, sed & jus demonstramus. Denique & pupillum patremfamilias appellamus, & cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei subjecta fuerint, singulas familias incipiunt habere: singuli enim patrumfamiliarum nomen subeunt: idemque eveniet & in eo, qui emancipatus est: nam & hic sui [50] juris effectus propriam familiam habet. † Communi jure familiam dicimus omnium adgnatorum: nam etsi, patrefamilias [51] mortuo, singuli singulas familias habent; tamen omnes, qui sub unius potestate fuerunt, recte ejusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi sunt. §. 3. Servitutum [52] quoque solemus appellare familias, ut in Edicto Prætoris ostendimus sub titulo de furtis, ubi Prætor loquitur de familia Publicanorum [53]; sed ibi non omnes servi, sed corpus quoddam servorum demonstratur, hujus rei causa paratum, hoc est, vectigalis causa: alia autem parte Edicti omnes servi continentur; ut de hominibus coactis [54], & vi bonorum raptorum [55]: item redhibitoria [56], si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ ejus, & [57] Interdicto, unde [58] vi, familiæ appellatio omnes servos comprehendit: sed & filii continentur. §. 4. Item appellatur familia plurium personarum, quæ ab ejusdem ultimi genitoris sanguine proficiscuntur: sicuti dicimus familiam Juliam, quasi a fonte quodam memoriæ. §. 5. Mulier [59] autem familiæ suæ, & [60] caput, & finis [61] est.

196. GAJUS lib. 16. ad Edictum provinciale.

FAmiliæ appellatione & ipse Princeps familiæ continetur. §. 1. Fœminarum [62] liberos in familia earum non esse, palam est: quia qui nascuntur, patris, non [63] matris familiam sequuntur.

Indicasse.

197. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

INdicasse [64] est detulisse, arguisse, accusasse, & convicisse.

1 Vide *l.* 108. *supr. h. t.* 2 *l.* 193. *infr. h. t.* 3 *d. l.* 193. *infr. h. t. l.* 7. §. 2. *supr. quod falso tut.* vide *l.* 38. §. 2. *supr. de verb. obl. l.* 4. §. 11. *supr. vi bon. rapt.*
4 Tugurium Græci καλύβη. 2. *Eclog.* 2. *c.* 180. 5 Vel tegendo. Solent enim pastores tugurium tegendi sui causa facere. Rustici *Capannam* vocant, quod unum tantum capiat. 15. Isid. [illegible] 12. ubi de casa, de tesquis & magalibus tractat. 6 *l.* 70. *in fin. supr.* [illegible] 2. *Eclog.* 2. *c.* 182. Pertinentium appellatione [illegible] 295.
7 Recte hæc [illegible] liber peculium habere potest, [illegible] Paterfamilias [illegible] Paterfamilias dicitur [illegible] juris est. 8 Sed patrimonium. *l.* 195. §. 2. *infr. h. t.* nisi peculii nomine abutamur, qua voce intelligere possumus, quidquid habemus, censum nostrum, fortunas nostras, substantiam nostram, [illegible] 16. *supr. ad SC. Trebell.* patet enim latissime peculii appellatio *l.* 79. §. 1. *supr. de leg.* 3. 9 Servus bona non habet. *l.* 13 *supr. ex quib. caus. major.*
10 Taberna Græcis σκηνή. 2. *Ecl. c.* 183. 11 *l.* 7 *supr. de instructo.* hinc taberna argentaria, *l.* 32. *supr. de* [illegible] *l.* 2. §. 24 *supr. de orig. jur.* fertaria, [illegible] Columell. 8 21. Plin. 42. cauponaria, *l.* 13 *supr. de instruct. l.* 43. *supr. de* [illegible] instructa, *l.* 185. *infr. h. t.* adde *l.* 34. *supr. de pign.* [illegible] *l.* 15. *supr. de instit.* pistrinaria, *l.* 15. *supr. de instruct.* purpuraria, *l.* 91 §. 2 *supr. de leg.* 3 hinc tabernarius, *l.* 52. §. 1 *supr. ad l. Aquil.*
12 Grot. legit, [illegible] & connectit cum *l. seq.* [illegible] 13 15. Isid. 2. Festus in dictione, *Tabernacula.* 14 Custoditur. *Hal.* claudatur, *vulg.* cluditur: hinc arca clusa, *l.* 26. *supr. depositi.* clusi homines. *l.* 3. §. 6. *supr. de SC. Silaniano.*
15 Unde. *Hal.* [illegible] 16 Festus in voce *tabernacula* 17 Contubernales, ut commilitones, *l.* 21. §. 1. *supr. commodat* unde extra contubernium agere, *l.* 5. §. 6. *supr. de* [illegible] servi domestici, *l. ultim. supr. de damno.* servorum conjuges. *l.* 12. §. 33. *supr. de instr.* 18 [illegible] ἐργαστήριον. *Eclog. ib. c.* 147. *l.* 34 *supr. de pign.* 19 Instructa taberna his duobus censetur, rebus & hominibus. 20 *l.* 24. *l.* 26. *supr. deposit.* temporis causa. hinc corpus commendari, *l.* 14. §. 4. *supr. de relig.* commendare aliquem, charum habere, *l.* 12. §. 12. *supr. mandati.* & commendatitiæ literæ *l.* 65 *supr. de adquir. rer.* Eo verbo non relinquitur libertas. *l.* 12. *C. de fideic. lib.* Apud Canonistas duo commendarum genera: unum in titulum, alterum in custodiam.
21 Exigere est petere *l.* 44. *in fin supr. soluto. l.* 15. *l.* 25. *supr. de liberation. l.* 16. *C. ad* [illegible] Exegisse intelligitur, qui delegatum admisit. Solvit enim qui delegat. *l.* 8. §. 3. *supr. ad SC. Vell.* 22 *l.* 38. §. 9. *supr. de verb. obl.* 23 Habere licere. *d. l.* 38. 24 Cavere est fidejussorem dare, vel pignus. vid. *l.* 3. *C. h. t.* 25 Facere non oportere. *vulgat. Hal.* 26 Ἐπαρχιῶται. 1. *Ecl.* 2. *c.* 188. hinc legati provinciales, *l.* 35. *in fin. supr. de tut. vel curat. dat.* res provinciales, *l.* 35. *supr. de hered. instit.*
27 Vide *l.* 101. §. 1. *supr. h. t.* 28 Græci διαζύγιον. 6. *Harm.* 3. 29 Adde 9. Isid. 8. & *l.* 2. *supr. de divortiis.* 30 Instrumentis apponi solita. 2. *Eclog.* 2. *c.* 189. 31 *l.* 232. *infr. h. t.* de his verbis *quanto minus*, vide *l.* 32. *l.* 50. *supr. h. t.* Goth. De effectu verborum, *plus minusve*, vide Menoch. *de arbitr. lib.* 1. *quæst.* 9[illegible]. Ans. 32 *l.* 179. *supr. h. t.* 33 Imo ad id quod interest. *l.* 3. *in fin. supr. uti possid. l.* 1. §. *hæc verba.* 5. *supr. ne vis fiat l.* 8. *in fin. supr. rat. rem haberi.* 34 *l.* 179. *supr. h. t. l.* 4. §. 11 *supr. vi bonor. rapt.* 2. *Ecl.* 2. *c.* 190. 35 *l.* 214. *infr. h. t.*
36 Differunt genere. Vide *l. ult. supr. de instructo.* 37 Imo species est. *l.* 214. *infr. h. t.* 38 Nuptiarum *vulg. Hal.* 39 *l.* 1. *supr. h. t. l.* 7. §. 1. *supr. de jurisd. l.* 62. *in fin.* [illegible] 65. §. 6. *supr. de leg.* 3. 2. *Ecl.* 2. *c.* 193. 40 Id est, ut sæpius; non tamen semper. 41 Adde *l.* 40 §. 2. *supr. l.* 196. *infr. h. t. l.* 71. *in fin. supr. de leg.* 2 *l.* 1 §. 18. *supr. de vi & vi.* 42 Familia, pro rebus interdum accipitur. 2. *Eclog.* 2. *c.* 199 43 Id est, agnati proximi, quamvis singulari numero. §. 5. *Inst. de leg. adgn. success.* facit *l.* 17. §. 1. *supr. de leg.* 1. 44 Dixi ad Ulp. 26. §. 1. *in fin.* 45 Vide §. 4. *Inst. de bon. poss.* 46 Vide Ræward. 5. *variar.* 1. 47 Adde *l.* 4. *supr. de statu hom.* 48 Vide *l.* 182. *supr. h. t.* 49 Dixi ad Ulp. 4. §. 1. 50 Vide *l.* 4. *supr. de his, qui sunt sui juris.* 51 Nota regulam.
52 *Al.* servorum. 53 De familia publicanorum, vide *l.* 1. *in pr.* §. 5. *supr. de publican.* 54 De familia vi bona rapientium. *l.* 2. *supr. vi bon. rapt.* 55 *d. l.* 2. §. 14. 56 *l.* 1. §. 1. *vers. si quid autem. l.* 25. §. 1. & 2. *l.* 31. §. 15 *supr. de ædilit.* 57 Et in Interdicto. *Hal.* 58 *l.* 1. §. 15 16 17. & 18 *supr. de vi & vi.* 59 Mulieris etiam significatione continentur virgines, *l.* 81. *supr. de leg.* 3. tametsi usus obtinuit, nuptas mulieres appellari. Serv. 2. *Æneid.* adde *l.* 25. §. 9. *supr. de auro.* Tertull. *lib. de velandis virginibus.* 60 Ulpian. 4. §. 1. 61 Quia illarum liberi in ejus familia non sunt: quoniam qui nascuntur, patris non matris familiam sequuntur. *l.* 196. *in fin. infr. h. t.* 62 Quid ita? Fœminæ, familiæ alicujus duces esse non possunt. Nam qui ex ea nascuntur justi liberi, patris, non ejus familiam sequuntur: familiæque paternæ nomen ferunt, non maternæ. hoc ideo, quod in fœminam nullum jus adgnationis transeat, & neque suos heredes habeant. *l.* 13. *supr. de suis.* vide Ræward. in *l.* 54. *infr. de reg. jur.* 64 A patre familiæ nomen accipimus, non a matre: hinc adgnatio. §. 1. *Inst. de legit. adgnat.* vid. tamen, quæ notavi ad *l.* 1. §. 1. *supr. ad municip.* 64 Indicat qui arguit, accusat, convincit, 2. *Eclog.* 2. *c.* 196. adde *l.* 3. §. 13. & 14. *supr. de SC. Silan. l.* 5. *in fin. supr. de injur.*

Urbana prædia.

198. IDEM lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

URbana [1] prædia, omnia ædificia accipimus non ſolum ea, quæ ſunt in oppidis, ſed & ſi forte ſtabula ſunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis: vel ſi prætoria [2] voluptati tantum deſervientia: quia urbanum prædium non [3] locus facit, ſed materia [4]. Proinde hortos quoque, ſi qui ſunt in ædificiis conſtituti, dicendum ſit urbanorum appellatione contineri. † Plane ſi plurimum horti in reditu [5] ſunt, vinearii forte, vel etiam olitorii, magis hæc non ſunt urbana.

Abſens.

199. IDEM lib. 8. de omnibus Tribunalibus.

A*Bſentem* [6] accipere debemus eum, qui non eſt eo loci [7], in quo loco petitur: non enim trans mare abſentem deſideramus, & ſi forte extra continentia Urbis ſit, abeſt: cæterum usque ad continentia [8] non abeſſe videbitur, ſi non latitet. §. 1. Abeſſe non videtur, qui ab hoſtibus captus eſt [9], ſed qui a latronibus detinetur.

Noxa.

200. JULIANUS lib. 2. Digeſtorum.

HÆc ſtipulatio, *Noxis* [10] *ſolutum præſtari*, non exiſtimatur, ad eas noxas pertinere, quæ publicam exercitionem & coërcitionem capitalem habent.

Filius, pater.

201. IDEM lib. 81. Digeſtorum.

JUſta interpretatione recipiendum eſt, ut appellatione filii [11], ſicuti filiamfamilias contineri ſæpe reſpondebimus, ita & nepos videatur [12] comprehendi. † Et *patris* [13] nomine avus quoque demonſtrari intelligatur [14].

De ſumptu ex voluntate teſtatoris faciendo.

202. ALFENUS VARUS lib. 2. Digeſtorum.

CUm in teſtamento ſcriptum eſſet, ut heres in funere, aut in monumento duntaxat aureos centum conſumeret: non [15] licet minus conſumere: ſi amplius vellet, licet [16]; neque ob eam rem contra teſtamentum facere videtur.

Domus, uſu ſuo.

203. IDEM lib. 7. Digeſtorum.

IN lege cenſoria [17] portus Siciliæ ita ſcriptum erat: *Servos, quos domo quis ducet, ſuo* [18] *uſu, pro his portorium ne dato.* Quærebatur, ſi quis a Sicilia ſervos Romam mitteret fundi inſtruendi cauſa, utrum pro his hominibus portorium dare deberet, necne? Reſpondit, duas eſſe in hac ſcriptura quæſtiones? primam, quid eſſet, *domum* ducere: alteram, quid eſſet, *ſuo uſu* ducere. † Igitur quæri ſoleret, utrum ubi quisque habitaret, ſive in Provincia, ſive in Italia, an duntaxat in ſua cujusque patria *domus* eſſe recte dicetur? Sed de ea re conſtitutum eſſe, eam domum [19] unicuique noſtrum debere exiſtimari, ubi quisque ſedes & tabulas [20] haberet, ſuarumque rerum conſtitutionem feciſſet. † Quid autem eſſet, *uſu* [21] *ſuo*, magnam habuiſſe dubitationem: & magis placet, quod victus cui [22] cauſa paratum eſt, tantum contineri. Itemque, de ſervis eadem ratione quæri, qui eorum uſus ſui cauſa parati eſſent: utrum diſpenſatores [23], inſularii, villici, atrienſes, textores, operarii quoque ruſtici, qui agrorum colendorum cauſa haberentur, ex quibus [agris] paterfamilias fructus caperet, quibus ſe toleraret [24], omnes denique ſervos, quos quisque emiſſet, ut ipſe haberet, [atque eis ad aliquam rem uteretur,] neque ideo emiſſet, ut venderet? Et ſibi videri, eos demum *uſus ſui cauſa* patremfamilias habere, qui ad ejus corpus [25] tuendum, atque ipſius cultum præpoſiti deſtinatique eſſent: quo in genere junctores [26], cubicularii, coci, miniſtratores, atque alii, qui ad ejusmodi uſum parati eſſent, numerarentur.

Puer.

204. PAULUS lib. 2. Epitomarum [Alfeni].

P*Ueri* [27] appellatio tres ſignificationes habet: Unam, cum omnes ſervos [28] pueros appellaremus: Alteram, cum puerum contrario nomine puellæ [29] diceremus: Tertiam, cum ætatem puerilem [30] demonſtraremus.

Pomum.

205. IDEM lib. 4. Epitomarum Alfeni.

QUi fundum vendidit, pomum [31] recepit: nuces [32] & ficos [33], & uvas duntaxat duracinas [34], & purpureas [35], & quæ ejus generis eſſent, quas non vini cauſa haberemus, quas Græci τρωξίμους [36], id eſt, *comeſtibiles* appellarent, recepta videri.

Vaſa vinaria.

206. JULIANUS lib. 6. ex Minicio.

V*Inaria* [37] *vaſa* proprie vaſa torcularia [38] eſſe placet: dolia autem & ſerias [39] tamdiu in ea cauſa eſſe, quamdiu vinum haberent: cum ſine vino eſſe deſinerent, in eo numero non eſſe: quoniam ad alium uſum transferri poſſent: velut ſi frumentum in his addatur: eandem cauſam amphorarum eſſe, ut cum vinum habeant, tum in vaſis vinariis: cum inanes ſint, tum extra numerum vinariorum ſint: quia aliud in his addi poſſit.

Merx. de mangonibus.

207. AFRICANUS [40] lib. 3. Quæſtionum.

M*Ercis* [41] appellatione homines [42] non [43] contineri, Mela ait: & ob eam rem mangones [44] non mercatores, ſed venaliciarios [45] appellari ait: & recte.

Bona.

208. IDEM lib. 4. [46] Quæſtionum.

B*Onorum* [47] appellatio, ſicut hereditatis, univerſitatem quandam ac jus ſucceſſionis, & non ſingulas res demonſtrat.

Coram.

209. FLORENTINUS lib. 10. Inſtitutionum.

C*Oram* [48] Titio aliquid facere juſſus, non videtur præſente eo feciſſe, niſi [49] is intelligat: itaque ſi furioſus, aut infans ſit, aut [50] dormiat, non videtur coram eo feciſſe. † Scire autem, non etiam velle is debet: nam & invito eo recte fit, quod juſſum eſt.

Urbanum mancipium.

210. MARCIANUS lib. 7. Inſtitutionum.

IS, qui natus eſt ex mancipiis urbanis [51], & miſſus eſt in villam nutriendus, in urbanis ſervis conſtituetur.

Fundus, ædes, area, villa, ager.

211. FLORENTINUS lib. 8. Inſtitutionum.

F*Undi* [52] appellatione omne ædificium & omnis ager continetur: ſed in uſu [53] urbana ædificia, ædes; ruſtica, villæ dicuntur. † *Locus* [54] vero ſine ædificio, in urbe, area; rure autem ager [55] appellatur. Idemque ager cum ædificio fundus dicitur.

Prævaricator.

212. ULPIANUS lib. 1. de Adulteriis.

P*Rævaricatores* [56] eos appellamus, qui cauſam adverſariis ſuis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt: a varicando enim prævaricatores dicti ſunt.

1 Urbana prædia, *Ecl. ibid. c.* 197. adde *l.* 166. *ſupr. l.* 211. *infr. h. t. l.* 1. ℥. *comm. præd. l.* 13. ℥. *de fundo dot.* §. 1. *Inſt. de ſervit.* 2 ἐπαύλια τέρψει μόνον δουλεύοντα. *Eclog. ibid.* vid. quæ notavi ad *l.* 34. §. 3. ℥. *de leg.* 2. vid. *Nov.* 7. *c.* 3. §. 1. *Novell.* 84. *c.* 1. 3 *l.* 16. *C. de præd. & aliis rebus min.* 4 Id eſt, uſus. vid. quæ notavi ad *l.* 166. *ſupr. h. t.* 5 Horti, qui in reditu ſunt, ruſticorum prædiorum magis ſunt, quam urbanorum. 6 Abſens quis, *Eclog. ibid. c.* 198. vid. Cujac. 7. *obſ.* 34. adde *l.* 13. §. 1. *l.* 173. *in fin. ſupr. eod. l.* 5. & 6. *ſupr. de procur.* Goth. Adde *l. final. C. de long. temp. præſcript.* §. 1. *Inſt. de uſucap.* Anſ. 7 *l.* 4. §. 5. *ſupr. de damno.* 8 *l.* 173. *in fin. ſupr. h. t.* ut ſunt horti. vid. quæ ſcripſi ad *l.* 4. §. 5. *ſupr. de penu.* 9 Captus non eſt civium numero, ideoque evenit, ut captivitate tutoris tutela finiatur. *l.* 14. §. 2. *ſupr. de tutelis.* Cum ergo dicimus abſentem tutorem dari poſſe, hoſtium potitum hac appellatione non includimus. 10 Noxis ſolutus. vid. *l.* 174. *ſupr. h. t.* 11 Filii appellatione filiafam. & nepos comprehenduntur. *l.* 84. *l.* 116. *ſupr. l.* 220. §. 1. *J. eod. Ecl. ibid. c.* 200. 12 Imo non videtur comprehendi. *l.* 6. *ſupr. de teſtam. tut.* 13 Patris nomine avus comprehenditur. *Eclog. ibid. c.* 201. 14 Excipe *l.* 44. §. 1. & 2. *ſupr. de ritu.* 15 Quid, ſi minus conſumpſerit? reliqua ſumma heredibus proficiet. *l.* 88. §. 1. *ſupr. de leg.* 2. 16 Non tamen in eo caſu id, quod plus expendit, repetet, *l.* 31. §. 4. *ſupr. de neg. l.* 50. §. 1. *ſupr. de hered. pet. l.* 5. ℥. *mandati.* adde *l.* 5. §. 15. *ſupr. de don. int. vir.* 17 Cenſoria lex dicta eſt non a cenſu, ut Accurſius putat, ſed a cenſoribus quorum munus erat portoria & vectigalia locare. vide Plin. 33. *c.* 4. Feſtum *in produit.* Liv. 4. de cenſura loquens, Sub ditione ejus ſunt vectigalia populi Romani. Cicero 1. *ad Attic.* 14. 18 *l.* 5. *C. de vectigal. & commiſſ.* Goth. Vid. *l.* 28. *ſupr. de auro & arg. leg.* Anſ. 19 Domus appellatione quid intelligatur, vid. *l.* 1. §. 2. *ſupr. de agnoſc. lib. l.* 5. §. 2. *ſupr. de injur. l.* 7. *C. de incolis.* 1. Harm. 2. §. 8. *l.* 27. *ſupr. ad municip.* 20 Fuit priſci inſtituti, unumquemque domeſtica ſibi ratione tabulas conficere, quas Græci Ephemeridas appellant; Latine diaria. vid. 5. Gell. 18. Budæus tabularum nomine inſtrumenta, rerum ac fortunarum patrisfam. ſummam continentia intelligit ex *l.* 6. *C. de incolis.* 21 Uſu ſuo ducere, eſt victus ſui cauſa ducere. vid. *l.* 28. *ſupr. de auro.* adde *l.* 43. *ſupr. h. t.* 22 *Al.* Sui. 23 *l.* 166. *ſupr. h. t.* 24 Tolerare eſt διαζῆν, ἀποζῆν. 25 Uſus noſtri cauſa habemus, quæ parata ſunt ad corpus tuendum, ejusque cultum. vid. *l.* 166. *l.* 198. *ſupr. h. t.* 26 Actores. *Hal.* unctores. ſic Arrianus inter mancipia, uſus patrisfam. cauſa parata, numerat ἀλείπτην. Plautus *in Trinummo*, *Ducitur familia tota, veſtiſpici, unctor, auri cuſtos.* Martial. 13. *Atque olei ſtillam donaret Opelicus unctor.* Antiqua inſcriptio, Aurelius Eros unctor: ſed tamen in antiquis gloſſis, junctor eſt ζευκτής, qui jungit mulas ad rhedam, & qui mulio vel lecticarius, *l.* 99. §. 2. & 4. ℥. *de leg.* 2. Hinc carruca cum junctura apud Paul. 3. *ſent.* vide Cujac. 14. *obſ.* 3. 27 Pueri appellatione, ſervus: pueri maſculi, ætas puerilis ſignificatur. 28 Pueri pro ſervis accipiuntur. Varro *apud Nonium:* vix vulgus confluit non furiarum, ſed puerorum atque ancillarum. 29 *l.* 163. *in fin. ſupr. h. t.* Pueris legatis puellæ ideo non debentur. *l.* 81. *ſupr. de leg.* 3. 30 Puer, filius impubes, *l.* 41. §. 4. *ſupr. de leg.* 3. *l.* 36. *ſupr. de ſtatulib.* & pueritia a poſtulando remota. *l.* 1. §. 3. *ſupr. de poſtulando.* 31 Pomi appellatione continetur omnis fructus, edendi cauſa paratus, dixi ad 6. *Harm.* 2. *in Georg.* §. 3. & 9. Macrob. 3. *Saturn.* 19. malorum genera hæc refert: aureum, cotoneum, citreum, cocymelum, conditivum, ἐπιμηλίς, muſteum, martianum, orbiculatum, ogranum, præcox, pannuceum, punicum, Perſicum quitianum, Perſicum rubrum, ſcandianum, ſylveſtre, ſtrutium, ſcantianum, tibur, verianum. Ibidem refert pyrorum genera. Nux pinea an pomum ſit, quæſitum: ſed eam rem definit Macrobius. Cum (inquit) lapidatus a populo Vatinius gladiatorium munus ederet, obtinuerat, ut ædiles edicerent, nec quis in arenam niſi pomum miſiſſe vellet. forte his diebus Caſellius conſultus a quodam, an nux pinea pomum eſſet, reſpondit, Si in Vatinium miſſurus es, pomum eſt. 2. Macrob. 6. 32 Nux eſt, quod foris duro tegitur, & intus habet, quod eſui eſt: Malum vero, quod foris habet, quod eſt eſui, durum intus. Macrob. 3. *Saturn.* 9. ubi hæc genera nucium ab eodem recenſentur, Nux juglans, pontica, caſtanea, græca, moluſca, tarentina, pinea. 33 Ficus, *Hal.* adde *l. ult.* §. 1. *ſupr. de tritico.* Ficuum hæ ſpecies recenſentur a Macrobio, 3. *Saturn.* 20. Africa, albula, arundinea, aſinaſtra, atra, paluſca, auguſta, bifera, carica, caldica, alba, nigra, calphurniana, chia, cucurbitina, duricoria, herculanea, laniana, ludia, leptolidia, marſica, numidica, pulla, pompejana, præcox, tellana. 34 Uvæ duracinæ, Sueton. *Epiſtola Auguſti*, *c.* 76. unciam panis cum paucis acinis uvæ duracinæ comedi. Sic duracina uva, ut ficus duricoria. Duracina a duricia acinorum dicitur, 14. Plin. 1. quæ propter firmitatem contra frigus durat. Uvarum iſta ſunt genera: Aminea, aſinuſca, atruſca, albuierus, albena, aplana, apicia, bummammia, aut ut Græci dicunt βούμαστος, duracina, labruſca, melampſithia, maronia, mareotis, numentana, præcia, prannia, pſithia, pilliolata, rhodia, ſtephanitis, venuncula, variola, lagea, Macrob. 3. *Saturn. ult.* 35 Purpureæ uvæ: hinc vites purpureæ. Ovidius *in Metamorphoſi* 8. *Et de purpureis collectæ vitibus uvæ.* 36 Uva τρώξιμος, eſcaria Plin. 14. *c.* 3. In pergulis feruntur uvæ eſcariæ. idem *ibid.* uva cibaria. 37 *l.* 93. §. 4. *ſupr. de leg.* 3. *l.* 17. ℥. *de act. empt. l.* 15. ℥. *de tritico.* Sunt hæc diverſa: vaſa, dolia, cuppæ, cuppulæ, cullei, *l.* 3. *in fin. ſupr. de tritic.* amphoræ, cadi, *l.* 14. *l.* 15. *d. tit.* urnalia, *l.* 16. *d. tit.* & vaſa torcularia, *ut hic.* id eſt, torculari conjuncta: his adde navem vinariam, vini ciſternam, *l.* 21. §. 1. ℥. *de furtis.* lacum vini, *l.* 27. *in fin.* ℥. *ad l. Aquil.* & ſerias, *J. h. t.* adde & alia ex Catone *de re ruſtica*, *c.* 11. 38 Torcularia vaſa, *l.* 15. §. 6. ℥. *de u. ſfr.* Terent. *Heautont.* 2. *ſcen.* 2. id eſt, torculari conjuncta. 39 *d.* §. 6. Feſtus *in Muries*, *c.* 12. Columella 18. Dolia & ſeriæ, cæteraque vaſa ante quadrageſimum diem vindemiæ ſiccanda ſunt. Alii ſeriam vas fictile arbitrantur. Perſ. *ſatyr.* 2. Seriæ tamen gloſſis βέττεις, vocabulum quo hodie Hetruſci utuntur. Nicetas dixit βύτζια, & interpretatur οἰνίων δοχεῖα, unde dogæ gloſſis dicuntur, quaſi δοχεῖα. Vopiſcus *in Aureliano.* facta eſt ratio dogæ, cuparum & navium, dogæ capacitati. Cupæ βέττεις μεγάλας exponunt veteres gloſſæ, & a quibusdam gaulos vocari. Hinc Buttæ & butticellæ. vide Cujac. 9. *obſ.* 26. 40 Vid. Cuj. 3. *ad Afr. fol.* 30. 41 Mercis appellatio 2. *Ecl.* 2. *c.* 207. 42 Servos, *l.* 1. §. 1. ℥. *de tributoria*, adde *l.* 66. ℥. *eod. l.* 44. ℥. *de ædilitio.* 43 Mercis tamen loco haberi poſſunt. *l.* 73. §. 4. ℥. *de leg.* 3. 44 Σωματέμποροι, *Eclog. ibid.* Senec. 4. *de benef.* 12. Mercator urbibus prodeſt: medicus, ægrotis: mango venalibus. Idem mangones (ſi quod eſt quod diſplicet) aliquo lenocinio abſcondunt. Sic Plin. 37. gemmarum politores, mangones vocat. 45 *l.* 1. §. 1. ℥. *de tributoria. l.* 97. ℥. *mandati. l.* 37. *l.* 44. §. 1. ℥. *de ædilit.* qui & venalitii, *l. ult. in fin.* ℥. *de ædil.* Hinc venalitiariam vitam exercere, *l.* 73. §. 4. ℥. *de leg.* 3. qui ab his venduntur, venales, *l.* 1. ℥. *de negot.* venalitii, *l.* 5. *in fin.* ℥. *de jur. delib.* inde venalitia familia, *l.* 31. *in fin.* ℥. *de don. int. vir.* venalitium, vectigal rerum venalium. *l.* 1. *C. de veteran. l.* 4. *C. de prox. ſacr. ſcrin. l.* 12. *tit.* 19. 46 Vide Cujac. 4. *ad Afr. fol.* 61. 47 Bona univerſitatem demonſtrant. vid. *l.* 66. *l.* 119. ℥. *eod. l.* 50. ℥. *de hered. pet.* 48 *l.* 27. §. 5. *ſupr. de recept. qui arbitr.* De *palam* vid. *l.* 33. ℥. *h. t.* 49 Coram aliquo facere aliquid juſſus, debet id facere, eo ſciente & intelligente; non tamen exigitur, ut id faciat eo volente. *verſ. ſcire. infr. h. t.* 50 Dormiens, præſens eſſe non intelligitur *l.* 1. §. 3. ℥. *de adq. vel amitt. poſſ.* 51 Adde *l.* 166. ℥. *h. t.* 52 Vid. *l.* 60. ℥. *eod.* 2. *Ecl.* 2. *c.* 211. 53 *l.* 198. *ſupr. h. t.* 54 *l.* 60. *ſupr. h. t.* 55 Vide *l.* 27. *ſupr. h. t.* 56 Vide *l.* 1. *ſupr. de prævaricat. l.* 1. *ſupr. ad SC. Turpill.*

Cedere diem, *venire diem*. 1. *Æs alienum vel ſuum.* 2. *Lata culpa.*

213. IDEM lib. 1. Regularum.

CEdere [1] diem ſignificat, incipere deberi pecuniam: *Venire* diem ſignificat, eum diem veniſſe, quo pecunia peti poſſit. Ubi pure quis ſtipulatus fuerit, & ceſſit [2] & venit dies: ubi in diem, ceſſit dies, ſed nondum venit: ubi ſub conditione [3], neque ceſſit, neque venit dies, pendente adhuc conditione. §. 1. *Æs alienum* [4] eſt, quod nos aliis debemus: æs *ſuum* eſt, quod alii nobis debent. §. 2. *Lata* [5] *culpa* eſt nimia negligentia, id eſt, non intelligere, quod omnes intelligunt.

Munus, *donum.*

214. MARCIANUS lib. 1. Publicorum judiciorum.

MUnus [6] proprie eſt, quod neceſſarie [7] obimus, lege, more, imperiove ejus, qui jubendi habet poteſtatem. † *Dona* [8] autem proprie ſunt, quæ nulla neceſſitate [9] juris, officii, ſed ſponte præſtantur: quæ ſi non præſtentur, nulla reprehenſio eſt: & ſi præſtentur, plerumque laus ineſt: ſed in ſumma in hoc ventum eſt, ut [10] non [11] quodcunque munus, id & donum accipiatur: at [12] quod donum fuerit, id munus recte dicatur.

Poteſtas.

215. PAULUS lib. ſing. ad Leg. Fuſiam Caniniam.

POteſtatis verbo plura [13] ſignificantur, in perſona Magiſtratuum [14] *imperium*, in perſona liberorum [15] *patria poteſtas*: in perſona ſervi [16] *dominium*. † At cum agimus de noxæ [17] deditione cum eo, qui ſervum non defendit: præſentis corporis copiam facultatemque ſignificamus. † In Lege Atinia [18] in poteſtatem domini rem furtivam veniſſe videri, & ſi [19] ejus vindicandæ poteſtatem habuerit, Sabinus & Caſſius aiunt [20].

Vinctus, *vincula.*

216. ULPIANUS lib. 1. ad Legem Æliam Sentiam.

VErum eſt, eum qui in carcere cluſus eſt, non videri neque vinctum, neque in vinculis [21] eſſe, niſi corpori ejus vincula ſint adhibita.

Cum, *poſtquam.* 1. *In diebus.*

217. JAVOLENUS lib. 1. ex Poſterioribus Labeonis.

INter illam conditionem, *Cum* [22] *fari potuerit*, & *poſtquam* [23] *fari potuerit*, multum intereſt: [nam] poſteriorem ſcripturam, uberiorem eſſe conſtat: at *cum fari potuerit*, arctiorem: & id tantummodo tempus ſignificari, quo primum fari poſſit. §. 1. Item ita data conditione, *Illud facito in diebus*, ſi nihil præterea fuiſſet adjectum, in biduo [24] conditionem impleri oportet.

Facere.

218. PAPINIANUS lib. 27. Quæſtionum.

VErbum *facere* [25] omnem omnino faciendi cauſam complectitur, dandi, ſolvendi, numerandi, judicandi, ambulandi.

De voluntate, & *verbo*, heres.

219. IDEM lib. 2. Reſponſorum.

IN conventionibus contrahentium voluntatem potius, quam [26] verba ſpectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverint, *ut ad heredem* [27] *ejus*, *qui ſuſcepit*, *pertineret*: jus heredum ad legatarium quoque transferri potuit.

Liberi, *filii.*

220. CALLISTRATUS lib. 2. Quæſtionum.

LIberorum [28] appellatione nepotes [29] & pronepotes, cæterique [30], qui ex his deſcendunt, continentur: hos enim omnes ſuorum [31] appellatione Lex XII. Tabularum comprehendit: totiens enim [32] leges neceſſarium ducunt cognationum ſingularum nominibus uti, veluti *filii*, *nepotes*, *pronepotes*, cæterorumve, qui ex his deſcendunt, quotiens non omnibus, qui poſt eos ſunt, præſtitum voluerint: ſed ſolis his ſuccurrent, quos nominatim enumerent. At ubi non perſonis certis, non quibusdam gradibus [33] præſtatur, ſed omnibus, qui ex eodem [34] genere orti ſunt, liberorum appellatione comprehenduntur. §. 1. Sed & Papirius Fronto libro III. Reſponſorum ait, prædio cum villico & contubernali ejus & filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri, niſi voluntas teſtatoris aliter habeat: filii [35] enim appellatione ſæpe & nepotes accipi, multifariam placere. §. 2. Divus quoque Marcus reſcripſit, non videri ſine liberis defunctum, qui nepotem ſuum heredem [36] reliquit. §. 3. Præter hæc omnia natura nos quoque docet, parentes pios, *qui liberorum procreandorum animo* [37] & *voto uxores ducunt*, *filiorum* appellatione omnes, qui ex nobis deſcendunt, contineri: nec enim dulciore nomine poſſumus nepotes noſtros, quam *filii* appellare: etenim idcirco filios, filiasve concipimus atque edimus, ut ex prole eorum, earumve diuturnitatis [38] nobis memoriam in ævum relinquamus.

Falſus tutor, *falſum teſtamentum*, *modius iniquus.*

221. PAULUS lib. 10. Reſponſorum.

PAulus reſpondit, *falſum* [39] *tutorem* eum vere dici, qui tutor non eſt, ſive habenti tutor datus eſt, ſive non: ſicut *falſum teſtamentum*, quod teſtamentum non eſt: & *modius* [40] *iniquus*, qui modius non eſt.

Pecunia.

222. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

PEcuniæ [41] nomine non ſolum [42] numerata pecunia; ſed omnes res tam ſoli, quam mobiles, & tam [43] corpora, quam jura [44] continentur.

Lata culpa. 1. *Amicus.*

223. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

LAtæ [45] *culpæ* finis eſt, non [46] intelligere id, quod omnes intelligunt. §. 1. *Amicos* [47] appellare debemus, non levi notitia conjunctos: ſed quibus fuerint jura cum patrefamilias, honeſtis familiaritatis quæſita rationibus.

Vincula, *cuſtodia.*

224. VENULEIUS lib. 7. Stipulationum.

VInculorum [48] appellatione, vel privata, vel publica vincula ſignificant: *cuſtodiæ* vero, tantum publicam cuſtodiam.

Fugitivus, *erro.* *De affectu animi*, & *actu delinquendi.*

225. TRYPHONINUS lib. 1. Diſputationum.

FUgitivus [49] eſt, non is, qui ſolum conſilium fugiendi a domino ſuſcepit, licet id ſe facturum jactaverit: ſed qui [50] ipſo facto fugæ initium mente deduxerit: nam & furem [51], adulterum, aleatorem [52], quanquam aliqua ſignificatione ex animi [53] propoſitione cujusque ſola quis dicere poſſet: ut etiam is, qui nunquam alienam rem invito domino ſubtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit, ſi modo ejus mentis ſit, ut occaſione data id commiſſurus ſit: tamen oportere eadem hæc crimina aſſumpto actu intelligi: & ideo fugitivum [54] quoque, & erronem non ſecundum propoſitionem ſolam, ſed cum aliquo actu intelligi conſtat.

Culpa, *dolus.*

226. PAULUS lib. 1. Manualium.

MAgna [55] negligentia, culpa eſt: magna [56] culpa, dolus eſt.

Heres.

227. IDEM lib. 2. Manualium.

EX illa parte Edicti, *Eum*, [57] *quem ei heredem* [58] *eſſe oportet* [59], heredis heredibus bonorum poſſeſſio non defertur. §. 1. Item in ſubſtitutione his verbis, *Quiſque* [60] *mihi heres erit*, proximus heres tantum ſignificatur, imo non tantum proximus heres, ſed etiam ſcriptus.

Municipes.

228. IDEM lib. ſing. de Cognitionibus.

MUnicipes [61] intelligendi ſunt, & qui in eodem municipio nati ſunt.

1 Vid. *ſupr. quando dies legat. ced.* Cedit dies, cum res incipit deberi: venit, ſi dies extat, quo peti poſſit, neceſſe eſt deberi: dies igitur ante cedit, quam venit. De ceſſione & transmiſſione, vide Hotom. 3. *obſ.* 32. 2 Abiit: *alii legunt*, cedit. Accedo Hotomanni ſententiæ, dicentis, hanc ſubtilem differentiam (qua de hic agitur) non ex Ulpiani ingenio, ſed ex Triboniani potius audacia fluxiſſe. 3 Adde *l.* 13. §. 5. ℥. *de pignorib.* 4 Id eſt, nummi quos debemus, vid. *l.* 159. *ſupr. h. t.* vid. Cujac. 7. *obſ.* 33. 5 Vid. *l.* 226. *infr. h. t.* 2. *Ecl.* 2. *c.* 214. 6 *l.* 194. *ſupr. eod.* 2. *Ecl.* 2. *c.* 212. *l.* 239. §. 3. *infr. h. t.* vid. Feſtum *in Munus.* 7 *l.* 14. §. 1. *ſupr. de mun.* 8 Munus a dono ſeparari, hinc conſtat: idque confirmat *lex* 6. *in fin. ſupr. de off. Proconſ. l.* 18. *ſupr. de off. Præſ. l.* 37. *l.* 47. *ſupr. de oper. lib. l. ult.* §. 1. ℥. *de liberali. l.* 6. *in fin. ſupr. ad l. Jul. repet.* 9 Vid. *l.* 29. *ſupr. de donat.* 10 Ut quodcunque munus, Hotom. *in voce* Donum. 11 Imo donum, generis nomen eſt: munus, ſpeciei, *l.* 194. *ſupr. h. t.* adde Alciat. 4. *de verb. ſign. ubi tuetur hac parte Juriſconſultum adverſ. Vallam.* 12 At non quodcunque fuerit. Hot. *ib.* 13 *l.* 1. §. 4. *ſupr. de tributoria.* 14 *l.* 5. *l.* 13. *ſupr. de juriſdict. l.* 3. *ſupr. ne vis fiat. l.* 1. §. 1. *ſupr. ad l. Jul. majeſt.* hinc magiſtratus poteſtas appellatur. *l.* 26. *ſupr. de pign. l.* 17. §. 19. *ſupr. de adilitio. l.* 7. *ſupr. de reb. eor. l. ult. C. de off. milit. jud. l.* 2. *C. de executoribus l.* 12. *tit.* 61. 15 *l.* 1. §. 21. *ſupr. de exercitoria.* hinc tituli, De patria poteſtate, Quibus modis jus patriæ poteſtatis ſolvitur. 16 *l.* 3. §. 3. *ſupr. de don. int. vir. d.* §. 21. 17 *l.* 21. §. 2. *ſupr. de noxal.* 18 Atilia. §. 2. *Inſt. de uſucap.* ubi vid. Cujac. 19 Vel ſi ejus rei, velut ſuæ, poſſeſſionem ita nactus ſit, ut juſte ei avelli non poſſit. *l.* 4. §. 12. *ſupr. de uſurp.* 20 Adde & illud de poteſtatis verbo, in perſona pupilli tutoris auctoritatem. *l.* 1. *ſupr. de tutel.* 21 2. *Eclog.* 2. *c.* 216. vid. *l.* 224. *infr. h. t. l.* 9. *ſupr. ex quib. cauſ. major. l.* 8. *ſupr. de pœnis.* 22 *Eclog. ibid. c.* 217. 23 Adde *l.* 41. *ſupr. de manum. teſt.* 24 Vid. *l.* 41. *l.* 109. *in fin. ſupr. de verb. obl. l.* 12. ℥. *de teſtib.* 25 2. *Ecl.* 2. *c.* 218. *l.* 58. *l.* 175. ℥. *eod. l.* 60. ℥. *de condit.* & *demonſtr.* 26 *l.* 69. ℥. *de legat.* 3. *Ecl. ib. c.* 219. 27 Heredis verbo ex mente contrahentium interdum legatarius intelligitur. 28 *l.* 56. *in fin.* ℥. *h. t.* 29 *l.* 59. *ſupr. de ritu.* 30 *l.* 10. §. 9. *ſupr. de in jus vocand. l.* 48. ℥. *ſoluto. l.* 1. §. 1. *ſupr. de legat. præſt.* 31 Liberorum. *Hal.* 32 Liberorum appellatione paſſim nepotes, ac deinceps deſcendentes comprehenduntur, niſi in caſibus a lege exceptis. *Eclog. ibid. c.* 220. 33 Quando perſonis, aut gradibus certum aliquid conceditur, liberorum appellatione deſcendentes in infinitum non intelliguntur. 34 Omnibus, qui poſt liberos, aut qui ex eodem genere ſunt, conceſſa privilegia latius patent, quam quæ certis perſonis aut certis gradibus conceduntur. Genus latius patet, quam perſonæ ſingulæ aut ſinguli gradus. 35 *l.* 84. *l.* 116. *l.* 164. *l.* 201. ℥. *h. t.* 36 Si non moritur ſine liberis, qui relicto nepote moritur, multo magis ſine liberis non moritur, qui nepotem eumque heredem relinquit. 37 Nuptiarum primus finis eſt, liberos procreare velle. Lex Julia Miſcella remittebat conditionem viduitatis iis, qui intra annum juraſſent ſe liberorum procreandorum cauſa nuptias contrahere, ut Sp. Carbilius juraſſe dicitur, 4. Gell. 3. adde Feſtum. Et Lege Junia Norbana teſtato interponebatur, liberorum quærendorum cauſa uxorem duci, 3. Ulp. §. 3. eaque formula tabulis nuptialibus ſolebat inſeri. Tacit. 2. Hinc Auguſtinus, 3. *contra Julianum.* Pudicitia conjugalis facit, quod præſcribunt tabulæ matrimoniales, ne ultra, quam generandis filiis ſatis eſt, conjugis corpus attrectetur. Idem *ſerm.* 244. Uxor non propter libidinem, ſed propter filiorum procreationem accipitur. denique ipſæ tabulæ matrimoniales hoc continent, liberorum procreandorum cauſa. & 1. *de nuptiis ad Valerium Comitem*: ut ſecundum matrimoniales tabulas, nonniſi liberorum procreandorum cauſa concumbant. vide Cujac. ad *Novell.* 22. Ambroſius ſuper *Lucam*: Qui non cauſa procreandæ ſobolis, ſed explendæ libidinis ſibi invicem copulantur, non tam conjungi, quam fornicari videntur. *c. pudor.* 32. *quæſt.* 2. Idem refert Auguſtinus, *ſerm.* 3. *dominica poſt Trinitatem.* Iſidor. 9. *c.* 8. Tres ob cauſas (inquit) ducitur uxor, prima eſt cauſa prolis &c. de hac teſtatione, uxoris ductæ liberorum cauſa, adde Ulpian. 3. §. 3. Alii ſunt fines nuptiarum, liberorum ſcilicet educatio, conſtitutio familiarum, nominis, & familiarum conſervatio, *l.* 9. *C. de quæſtionibus.* generis humani conſervatio, ut ſit veluti quædam immortalitas, *l.* 14. *C. de legitim. hered. Theoph. Inſt. de jure naturali. in princ.* certitudo prolis, *l.* 83. *ſupr. de cond.* & *dem.* ſtupri vitatio, humanitatis ſolatium, 27. *qu. c. nuptiarum.* viciſſitudo munerum inter virum & uxorem. Xenophon *in Oecon.* vitatio diſcordiarum, quæ ſunt in concubinatu. Iſocrates. Cicer. 4. *de finib.* ut habeant parentes, a quibus juventur. Xenoph. *d. loco.* Hieronymus *in Jovinian.* honor Dei. vide Antonium Gumbertum, *c.* 8. *in commentario de matrimonio.* 38 *l.* 14. *C. de leg. her. Nov.* 22. Theoph. *d. l.* 39 2. *Ecl.* 2. *c.* 220. ut falſus emptor. *l.* 4. §. 5. *ſupr. de in diem addict.* 40 Vid. *l.* 32. §. 1. *ſupr. ad l. Corn. de falſis.* 41 Vid. *l.* 178. *ſupr. h. t. Eclog. ibid. c.* 232. 42 Adde Ariſt. 4. *Ethic.* 1. 43 Tam jura, quam corpora, Petr. Fab. 1. *ſemeſtr.* 23. 44 Et fructus. vide *l.* 32. *ſupr. ad SC. Trebellian.* 45 *l.* 7. §. 2. *ſupr. de adminiſtr.* & *peric. tutor.* vide Cujac. 7. *obſerv.* 8. 46 *l.* 213. *in fin. ſupr. h. t.* 47 Amici definitionem obſerva. de amicis tutoris, vid. *l. ult. ſupr. ubi pupill.* pupilli. vid. *l.* 44. *ſupr. de negotiis. l.* 2. *ſupr. qui petant tutor.* hem. *l.* 43. §. 1. *ſupr. de adilitio.* Amici cauſa factum an excuſet a delicto, vide Tiraquell. *tract. de pœnis. cauſa* 22. 48 *l.* 216. *ſupr. h. t.* 2. *Ecl.* 2. *c.* 224. 49 *l.* 17. *l.* 43. §. 1. *ſupr. de adilitio.* 50 ἀλλὰ ἀπὸ τῆ πρᾶξαι. Græci *hic.* ex ipſo actu. 51 Vide *l.* 174. *ſupr. h. t. Eclog. ibid. c.* 225. 52 *l.* 4. §. 2. *ſupr. de adil. edict.* 53 Animus diſcernit, facitque fugitivum. 54 *l.* 11. §. 7. *ſupr. de act. empt.* 55 Nimia, *l.* 213. *in fin. ſupr. h. t. Eclog. ibid. c.* 226. diſſoluta. *l.* 29. *ſupr. mandati.* 56 Lata, *l.* 223. *ſupr. h. t. l.* 1. §. 1. *ſupr. ſi menſor. l.* 7. *ſupr. ad l. Corn. de ſicar.* latior, *l.* 32. ℥. *depoſiti.* dolo proxima, *l.* 8. §. 3. *ſupr. de precario. l.* 22. §. 3. *ſupr. ad SC. Treb. l.* 1. §. 2. ℥. *ſi is, qui teſt. liber.* in faciendo & non faciendo. vid. *l.* 91. *ſupr. de verb. obl.* alias eſt diligentiæ contraria, *l.* 31. *ſupr. ad l. Aquil.* magna quæ ſit negligentia, arbitrio judicis definitur, *l.* 15. §. 1. *ſupr. quod vi.* adde quæ ſcripſi ad *l.* 35. §. 4. *ſupr. de contr. empt.* 57 *l.* 1. *ſupr. unde legitimi. l.* 1. §. 2. *ſupr. ut ex legib.* 58 Si inteſtatus mortuus fuiſſet. 59 *Sub.* poſſeſſionem dabo. 60 Vide *l.* 70. *ſupr. h. t.* 61 Vid. *l.* 1. *ſupr. ad municipal.*

Transacta,

Transacta, finita.

229. IDEM lib. sing. de tacitis fideicommissis.

TRansacta [1] *finitave* intelligere debemus, non solum, quibus controversia fuit, sed etiam, quæ sine controversia sint possessa.

230. IDEM lib. sing. ad Senatusconsultum Orfitianum.

UT sunt judicio [2] terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

De eo, qui est in utero.

231. IDEM lib. sing. ad Senatusconsultum Tertyllianum.

QUod dicimus, eum [3], qui nasci speratur, pro [4] superstite esse: tunc verum est, cum de ipsius jure quæritur: aliis autem non prodest, nisi natus sit.

Pluris aureorum triginta.

232. GAJUS lib. 1. de Verborum Obligationibus.

HÆc enunciatio, *Quæ sunt pluris* [5] *aureorum triginta*, simul & quantitatis & æstimationis significativa est.

Calvi, calumniator, cavillatio. 1. *De tertio die post Calend. Januar.* 2. *Telum.* Βέλος, τόξευμα.

233. IDEM lib. 1. ad Legem XII. Tabularum.

SI *calvitur* [6] & [7] *moretur, & frustretur.* Inde & *calumniatores* [8] appellati sunt, quia per fraudem, & frustrationem alios vexarent litibus. Inde & cavillatio [9] dicta est. §. 1. Post [10] Calendas [11] Januarias die tertio pro salute Principis vota suscipiuntur [12]. §. 2. *Telum* [13] vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur: sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, ut & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur. Dictumque ab eo, quod in longinquum mittitur, Græca voce figuratum ἀπὸ τοῦ τηλοῦ [14], id est, *ab eo, quod est longe.* Et hanc significationem invenire possumus & in Græco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant, eoque nomine vulgo quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur quod [cum] mittitur manu, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι, id est, *a jaciendo.* Admonet nos Ξενοφῶν, id est, *Xenophon*: nam ita scribit [15], Καὶ τὰ βέλη ὁμόσε ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. Id est, *Et tela simul ferebantur, hastæ, sagittæ, fundæ: plurimi item lapides.* [Et id, quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine τόξευμα (id est, *sagitta*) vocatur, apud nos autem communi nomine telum appellatur].

Hostes perduelles. 1. *Locuples.* 2. *Vivere.*

234. IDEM lib. 2. ad Legem XII. Tabularum.

QUos nos hostes [16] appellamus, eos Veteres perduelles appellabant, per eam adjectionem indicantes, cum quibus bellum esset.

§. 1. *Locuples* [17] est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit. §. 2. Verbum *vivere* [18] quidam putant ad cibum pertinere: sed Ofilius ad Atticum ait, his verbis & vestimenta & stramenta [19] contineri, sine his enim vivere neminem posse.

Ferri, portari, agi. 1. *Fabri tignarii.*

235. IDEM lib. 3. ad Legem XII. Tabularum.

FErri [20] proprie dicimus, quæ quis suo corpore bajulat [21]: *portari* ea, quæ quis jumento secum ducit: *agi* ea, quæ animalia sunt.

§. 1. *Fabros tignarios* [22] dicimus non eos duntaxat, qui tigna [23] dolarent: sed omnes qui ædificarent.

Venenum, φάρμακον. 1. *Glans* ἀκρόδρυα.

236. IDEM lib. 4. ad Legem XII. Tabularum.

QUi *venenum* [24] dicit, adjicere debet, utrum malum, an bonum: nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum, naturam ejus cui adhibitum esset, mutat: cum id, quod nos venenum appellamus, Græci φάρμακον dicunt: apud illos quoque tam medicamenta, quam quæ nocent, hoc nomine continentur: unde adjectione alterius nominis distinctio fit: admonet nos summus apud eos poëtarum Homerus [25]; nam sic ait [26],

Φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά. Id est, *Venena multa quidem bona mixta, multa autem mala.*

§. 1. *Glandis* [27] appellatione omnis fructus continetur, ut Javolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum [28] species ἀκρόδρυα [29] (id est, *extremitates arborum*) appellantur.

De duobus verbis negativis.

237. IDEM lib. 5. ad Legem XII. Tabularum.

DUobus negativis [30] verbis quasi permittit lex magis, quam prohibuit: idque etiam Servius [31] animadvertit.

Plebs. 1. *Detestatum.* 2. *Pignus.* 3. *Noxia.*

238. IDEM lib. 6. ad Legem XII. Tabularum.

PLebs [32] est cæteri cives sine [33] Senatoribus. §. 1. *Detestatum* [34] est testatione denunciatum. §. 2. *Pignus* [35] appellatum a pugno: quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur: unde etiam videri potest, verum esse, quod quidam putant, pignus proprie [36] rei mobilis [37] constitui. §. 3. *Noxiæ* [38] appellatione omne delictum [39] continetur.

Pupillus, 1. *servus*, 2. *incola*, πάροικος, & 3. *Munus publicum.* 4. *Advena.* ἄποικος, & 5. *Decuriones.* 6. *Urbs, urbare, urbum,* 7. *oppidum*, 8. *territorium.* 9. *Suum.*

239. POMPONIUS lib. sing. Enchiridii.

PUpillus [40] est, qui cum impubes est, desiit [41] in patris potestate esse aut morte [42], aut emancipatione. §. 1. *Servorum* appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores [nostri] captivos [43] vendere, ac per hoc servare [44], nec [45] occidere solent. §. 2. *Incola* est, qui [46] aliqua regione domicilium [47] suum contulit: quem Græci πάροικον [48], (id est, *juxta habitantem*) appellant. Nec tantum hi, qui in oppido morantur, incolæ sunt: sed etiam, qui alicujus oppidi finibus ita agrum [49] habent, ut in eum se, quasi in aliquam sedem, recipiant. §. 3. *Munus* [50] *publicum* est officium privati hominis, ex quo commodum ad singulos, universosque cives, remque eorum imperio Magistratus extraordinarium pervenit. §. 4. *Advena* est, quem Græci ἄποικον [51], id est, *domo profugum, colonum advenientem* appellant. §. 5. *Decuriones* [52] quidam dictos aiunt ex eo, quod initio, cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui ducerentur, consilii [53] publici gratia conscribi solita sit.

§. 6. *Urbs* ab urbo [54] appellata est: urbare est aratro [55] definire: & Varus ait, urbum appellari curvaturam aratri, quod in

1 Vid. *l. 1. in fin.* *ad SC. Tertyll.* 2 Vid. *d. l. 1. in fin.* 3 Qui speratur nasci, pro superstite habetur sibi, non aliis, vid. *l. 7. supr. de statu hom.* 4 Vid. quæ scripsi ad *tit. de ventre inspiciendo.* 5 *l. 192. supr. h. t.* 6 Calumnietur, *vulg.* calvitur, id est, decipitur. Pacuvius *in Medo*, lactans calvitur ætas, idem *in Dulorifte*, me calvitur suspicio. Plautus *in Cassiana*, sopor meus calvitur. Accius *in Eurysace.* memet calvor. Salust. 3. *hist.* Ille calvi ratus. Porro hæc verba, *si calvitur*, initium sunt sententiæ legis XII. tabularum: Si calvitur, pedemve struit, manum endo jacito. Festus *in voce* struere. 7 Ita legendum puto. *calvitur dictum est frustratur*: ut apud Nonium, de cavillatione dixi ad *l. 1. supr. de regula Catoniana.* & ad *l. 77. supr. h. t.* Glossis calpitur, ἐξαπατᾶ. & cabillatio, διασυρμός. vid. Festum *in Incalvitii.* Glossis incavillatur, inderidetur. adde *l. 19. supr. ad exhib.* Goth. Grot. legit *si calvitur, id est, moratur & frustratur* Flor Sparf. *hic.* S. L. 8 *l. 1. supr. de calumniatorib. l. 1. §. 2. supr. si mulier ventris nomin. l. 1. §. 1. supr. ad SC. Turpill.* 9 *l. 177. supr. h. t.* & callitas. *l. 29. §. 5. in fin. supr. mandati.* 10 Adde *l. 132. supr. h. t.* vota ineunte anno pro salute Principis nuncupantur, *ut hic.* & *l. un. C. de oblatione votor.* Plutarch. *in Cic.* offerebatur etiam libra auri in 72. solidis obrisiacis sive obrisatis. vide Cujac. *ibid.* Goth. Vide Leonin. *lib. 5. emendat. c. 3. num. 1.* Ans. 11 Ea die natus est Cicero. Plutarch. *in Cicerone.* Cæterum post tertium kalendas Januarias nasci, est die tertio. Plutarch. Gell. 15. *c.* 28. dixit ante diem tertium Nonas. Ipse Cicero, *7. ad Attic.* tertio Nonas. Hæc tria sunt eadem: Tertio Nonas: ante diem tertium Non. post Kalendas Januarias die tertio. 12 A sacerdotibus scil. & consulibus. Vota erant etiam anniversaria ob diem imperii, cum videlicet ad Imperium Princeps sumptus esset, vel cum natus esset, *l. 7. in fin. C. de feriis.* adde Plinium, 10. *epist.* 9. 44. 45. 60. 61. vide Tertull *in Apologetico*: erant & alia pro salute Imperatoris & incolumitate, 10. Plin. *epist.* 1. Tranquill. *in August. c.* 57. Erant & alia pro abitu & reditu. vid. Suet. *in Tiberio. c.* 38. 13 §. 5. *Inst. de publ. jud. l. 1. §. 17. supr. de SC. Silaniano* vid. *l. 11. §. 1. supr. ad l. Jul. de vi publ. l. 54. §. 2. supr. de furtis.* 14 A Græca voce τηλόθεν. Bud. §. 5. *Inst. de publ. jud.* vid. Festum *in arma, & tela.* 15 *l. 5.* ἀναβάσεως. 16 *l. 118. supr. h. t.* 17 Locuples habetur necessaria persona adde *l. 3. supr. in jus vocati.* qui adquirit, qui in corpus patrimonii vertit, *l. 18. supr. quod met. caus. l. 93. in fin. princ. supr. ad l. Falcid.* debito liberatus, *l. 50. supr. de don. i. v. et ux. l. 66. supr. de solut.* hinc debitor, & reus locuples, qui solvendo, *l. ult. in fin. supr. de reb. cred. l. 3. supr. de manum. l. 57. supr. de manumiss. testam.* fidejussor, *l. 3. supr. in jus vocati.* qui non est pauperior factus, *l. 47. in fin. supr. de solution.* non is, qui alienam rem defendit, *l. 166. supr. de reg. jur.* vel qui libertum adquisiit, *l. 126. §. 1. infr. de reg. jur.* qui dando adquirit obligationem naturalem, *l. 25. §. 11. supr. de hered. petit.* 18 *l. 43. supr. h. t.* vid. Roland. a Valle, 1. *cons.* 22. 19 Vid. *l. 45. supr. h. t.* 20 2 *Ecl.* 2. *c.* 234. 21 Bajulare quis dicitur quæ suo corpore fert, a bajulis, id est, operariis. *Festus.* 22 Lignarios. *vulg. Hal* τέκτονας ξύλων. 2 *Eclog.* 2. *c.* 235. fabros lignarios, Cujacius ad 3. *l. un. l. 6. §. 50. C. de excus. artific.* 23 Tigna, *vulg. Hal,* τὰ ξύλα. *Eclog. ibid.* ligna, Cujac. *ibid.* hinc fabri lignarii, 3. Paul. *sent.* 6. §. 50. 24 *l. 35. §. 2. supr. de contr. empt.* Veneni appellatio media est, 2. *Ecl.* 2. *c.* 236. & 60. *t. 36. c. 4.* adde *l. 3. supr. ad l. Corn. de sicariis.* 25 Homerus summus poetarum, *ut* parens omnis virtutis, *Constitutio ad Antecessores. in fin.* citatur etiam in *l. 1. §. 1. supr. de contr. empt. l. 65. §. 4. supr. de leg. 3. l. 9. §. 1. supr. de supellectile. l. 4. §. 6. supr. de gradibus. l. 16. §. 8. supr. de pœnis.* 26 Odyssea δ. *vers.* 230. 27 Glans omnis fructus. *l. unic. supr. de glande legenda.* 2. *Eclog.* 2. *c.* 236. 28 Baccarum vel fructuum, Hotomann. *in voce* ἀκρόδρυα. 29 Græci ἀκροδρύων nomen fructibus tribuunt: & ita D. Joannem victitasse ἄκροις δρυῶν Nicephorus ait, ut Diogenem Ælianus ἄκροις φύλλων. Nicephoro adsentit Diaconus, qua de re vide Cujacium *in Paratitlis tit. de glande legenda.* 30 Negantibus, *Haloand.* interdum tamen duo negativa firmius negant, & ponunt, εἰς ἄρνησιν μείζονα, ut Demetrius ait in Sophoclem. Hinc illa, neminem nihil facere, *l. 24. supr. de damno.* nihil neminem habere. Lucilius, lapideo sunt cordi multi, quos non miseret neminis. Cit. apud Festum *in Neminis.* Varro Bimarco, quæ non modo ignorasse me clamat, sed omnino omnes heroas negat nescisse. Nonius, 12. *num.* 46. & ibid. *num.* 54. Varro, 2. *de vita populi Romani*, monstrat, qua abstinentia viri mulieresque Romanæ fuerint, quod a rege munera eorum noluerit nemo accipere. vide Cujac. 10. *observ.* 26. Goth. Adde Anton. Augustin. *lib. 2. emend. c.* 1. Ans. 31 Servius ad illa verba Legis duodecim tabularum, *ne non mortuum [illegible]*, adnotavit, duobus illis negativis verbis, quasi permisisse legem magis, quam prohibuisse. cui congruit, quod Philosophus refert, αἱ δύο ἀποφάσεις ἡ [illegible] μίαν κατάφασιν ἀποτελοῦσι. Caper, confessoria vox fit ex duplici ablutive, ut non nolo, non nescio, non nunquam, necnon. 32 §. 4. *Inst. de jure naturali l. 2. §. 24. in fin. supr. de orig. jur.* 33 Χωρὶς τῶν ἀξιωματικῶν. 2. *Eclog.* 2. *c.* 238. sine iis, qui sunt positi in dignitate, seu patriciis, & Senatoribus. *d. §. 4.* Gellius ita definit. Plebs ea dicitur, in qua gentes civium patriciæ non insunt, 10. *Noct. c.* 20. Isidor. 9. *orig.* 5. Plebs reliqua, vulgus sine senioribus civitatis. Hinc plebiscita, tributis comitiis: in centuriatis plebs cum patribus, ubi leges: dixi ad Festum *in populi commun.* 34 Detestatur, qui testatione denunciat. *l. 40. supr. h. t.* 35 *l. 5. §. 1. supr. de pignorib.* 36 Proprium non. nam pignus proprie dicitur de re mobili, *l. 2. in fin. supr. de religiosis.* seu & illud, quod conventione contrahitur *l. 1. supr. de pignorat.* 37 §. 7. *in fin. Inst. de action.* 38 Noxiam a noxa differre ait Justinianus, §. 1. *Inst. de nox. act.* sed noxia interdum idem quod noxa. hinc illæ formulæ: noxam nocere, *l. 45. §. 1. supr. de aquæ.* noxiam nocere, *l. 4. supr. de noxal.* noxam committere, *l. 32. supr. de noxal.* noxiam committere, *l. 1. supr. si quadrupes.* æstimatio noxiæ. *d. l. 1.* noxam caput sequi vide *l. 1. in fin. supr. de privatis delictis.* hinc noxalis actio. *supr. de noxa.* hinc noxii servi, id est, qui noceat. *l. 27. §. 11. supr. ad l. Aquil.* 39 *l. 1. l. 2. §. 1. supr. de noxalibus.* §. 1. *Inst. de noxalibus.* 2. *Eclog. c.* 238. non tamen, quod publicam coercitionem contineat, *l. 200. supr. h. t.* Interdum pœnam significat; hinc noxæ dedere, *l. 19. supr. de noxalib.* ad noxam dedere, *d. l. 19. in fin. supr. de noxalib.* in noxam, *l. 11.* noxam dare, *l. 7. §. 1. supr. quod vi.* noxæ deditio, *l. 10. supr. de noxalib.* noxis solvi & solutum esse *l. 200. supr. h. t.* noxam sarcire & in noxam dare, separantur. *l. 2. §. 1. supr. de noxal.* 40 Pupillaris ætas, quæ anno 14. terminatur, *l. 16. supr. de jure fisci. l. 3. C. de præscript. 30. vel 40. annor.* pupillares tabulæ, *l. 38. in fin. supr. de vulgari.* pupillare testamentum, *l. 8. §. 5. supr. de inoff. l. 2. §. 2. supr. de vulgari. l. 34. §. 9. §. 10. supr. de leg. 1.* pupillaris substitutio, quæ fit liberis impuberibus in eum casum, quo ante pubertatis annos decesserint, *l. 2. supr. de vulgari.* pupillares substituti. *l. 10. §. 5. supr. de vulgari.* 41 Desiit, si prius fuit in potestate: Qui est in utero, talis non est. *l. 161. supr. h. t.* adde *Eclog. ibid. cap.* 239. 42 Patria potestas finitur morte, vel emancipatione. *Inst. quibus modis jus patriæ potestatis.* 43 Ne hinc tamen colligas, sola captivitate servos fieri, quum etiam alio modo servi fiant. vide *l. 5. §. 1. supr. de statu hom.* 44 *l. 4. in fin. supr. de statu hom.* §. 2. *Inst. de jure personarum.* 2. *Eclog.* 2. *c.* 239. 45 Hostem, postquam a nobis captus est, non licet occidere, aut de eo supplicium sumere. 46 *id.* qui in aliquam regionem. 47 Non jus civitatis adquisivit: potest enim quis unius civitatis esse incola, alterius civis. *l. 29. supr. ad municipalem.* adde *l. 6. in fin. supr. de muneribus.* 48 Et μέτοικον. talis fuit Abrahamus: παρῴκησεν εἰς γῆν τῆς ἐπαγγελίας, Hebr. 11. *vers.* 9. Hinc illud; advenas nos esse oportet carnis & mundi. Petrus 1. *c.* 2. *vers.* 11. ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους, ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, contra, cœlum fidelibus non incolatus, sed propria civitas. hinc illud: οὐκ ἔτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολῖται. *Ephes.* 2. *vers.* 19. 49 Imo qui in agro permanent, incolæ non sunt. *l. 35. supr. ad municipalem.* 50 *l. 14. §. 1. supr. de muneribus.* 51 ἔποικον, *Hal.* [illegible] si aliunde advenientem, opponitur indigenæ, id est, inde nato homini: advena dicitur etiam, qui domicilium non cum constituant, Isid. 10. *l. 19. §. 1. supr. de judiciis.* qua in re puto eum separari ab incola, qui domicilium apud exteros habet. §. 2. *supr. h. t.* 52 De decurionibus dixi ad titulum *C. de decurionibus & filiis eorum, & qui decuriones habentur* [illegible] 10. *tit.* 31. 53 Decuriones erant quasi senatores Curiæ suæ & municipii, *l. 33. C. de decur.* Goth. Vide Rævard. *lib. 2. conject. cap. 7.* Ans. 54 Urbs ab Urbo, Varro, 4. *de lingua* 15. Isid. 2. Plutarch. ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς, *qu.* 25. Cic. *Philipp.* 2. Urvo. *Hal.* ἀπὸ τῶν [illegible]. 2. *Eclog.* 2. *cap.* 240. Urbum est aratrum. Varro. 4. *de lingua.* 55 Aratro urbes definiri solitæ: quemadmodum & idem in iisdem excindendis inducebatur. vide *l. 21. supr. quib. mod. usufr.* dixi ad Varronem, 4. *de lingua.* ubi locus est elegans ex Catone.

Urbe condenda [1] adhiberi ſolet. §. 7. *Oppidum* ab ope [2] dicitur, quod ejus rei cauſa mœnia ſint conſtituta. §. 8. *Territorium* [3] eſt univerſitas agrorum intra fines cujusque civitatis: quod ab eo dictum quidam aiunt, quod magiſtratus ejus loci intra [4] eos fines terrendi [5], id eſt, ſummovendi jus habet. §. 9. Verbum *ſuum*, ambiguum eſt, utrum de toto, an de parte ſignificet: & ideo, qui jurat, ſuum non eſſe, adjicere debet, neque ſibi commune [6] eſſe.

Soluto matrimonio.

240. PAULUS ex libris ſex, libro primo Imperialium ſententiarum in Cognitionibus prolatarum.

CUm quærebatur, an verbum: *Soluto* [7] *matrimonio dotem reddi*, non tantum divortium [8], ſed & mortem contineret, hoc eſt, an de hoc quoque caſu contrahentes ſentiant? & multi putabant hoc ſenſiſſe; & quibusdam aliis contra videbatur: ſecundum hoc motus [9] *Imperator* pronunciavit, id actum eo pacto, ut nullo caſu remaneret dos apud maritum.

Ruta cæſa.

241. QUINTUS MUCIUS SCÆVOLA libro ſingulari ὅρων.

IN *rutis* [10] *cæſis* ea ſunt, quæ terra non tenentur, quæque opere ſtructili [11], tectoriove [12] non continentur.

Pars navis. 1. Projectum immiſſum. 2. Pars ædificii. 3. Vidua, vecors, veſanus, 4. Pars ædium.

242. JAVOLENUS lib. 2. ex poſterioribus Labeonis.

M*Alum* [13] navis eſſe partem, *artemonem* [14] autem non eſſe, Labeo ait: quia pleræque naves ſine malo inutiles eſſent, ideoque pars navis habetur: artemo [15] autem magis adjectamento [16], quam pars navis eſt. §. 1. Inter *projectum* [17] & *immiſſum* hoc intereſſe, ait Labeo: quod projectum eſſet id, quod ita proveheretur, ut nusquam requieſceret, qualia mæniana [18], & ſuggrunda [19] eſſent: immiſſum autem quod ita fieret, ut aliquo loco requieſceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur. §. 2. *Plumbum*, quod [20] tegulis [21] poneretur, ædificii eſſe, ait Labeo: ſed id, quod hypæthri [22] tegendi cauſa poneretur, contra eſſe. §. 3. *Viduam* non ſolum eam, quæ aliquando [23] nupta [24] fuiſſet, ſed eam quoque mulierem, quæ virum [25] non habuiſſet, appellari ait Labeo: quia vidua ſic dicta eſt, quaſi vecors [26], veſanus, qui ſine corde, aut ſanitate eſſet: ſimiliter viduam dictam eſſe, ſine duitate. §. 4. Straturam [27] loci alicujus ex tabulis factis, quæ æſtate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium eſſe, ait Labeo: quoniam perpetui [28] uſus paratæ eſſent: neque ad rem pertinet, quod interim tollerentur.

Libertus.

243. SCÆVOLA lib. 18. Digeſtorum.

SCævola reſpondit: Semper acceptum eſt, ut libertorum [29] appellatione etiam hi contineri intelligantur, qui eodem teſtamento vel poſteriore loco manumitterentur: niſi manifeſte is, a quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

Pœna, multa.

244. LABEO lib. 4. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI qua pœna eſt, multa eſt: ſi qua multa eſt, pœna eſt. Paulus: Utrumque eorum falſum eſt: namque harum rerum diſſimilitudo [30] ex hoc quoque apparet [31], quod [32] de pœna provocatio non [33] eſt: ſimul atque enim victus quis eſt ejus maleficii, cujus pœna eſt ſtatuta, ſtatim ea debetur: at multæ provocatio eſt, nec ante debetur, quam aut non eſt provocatum, aut provocator victus eſt: nec aliter, quam ſi is [34] dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum diſſimilitudo apparere poterit: quia pœnæ certæ ſingulorum [35] peccatorum ſunt; multæ contra: quia ejus [36] judicis poteſtas eſt, quantam dicat, [niſi cum [37] lege eſt conſtitutum, quantam dicat].

Pars ædium.

245. POMPONIUS lib. 10. Epiſtolarum.

STatuæ affixæ baſibus ſtructilibus [38], aut tabulæ relegatæ [39] catenis, aut erga parietem adfixæ, aut ſi ſimiliter cohærent lychni [40], non [41] ſunt ædium: ornatus enim ædium cauſa parantur, non quo ædes perficiantur. §. 1. Idem Labeo ait: Prothyrum [42], quod in ædibus [43] [interim qui] fieri ſolet, ædium eſt.

Exhibere. 1. Reſtituere.

246. IDEM lib. 16. Epiſtolarum.

APud Labeonem Pithanon ita ſcriptum eſt: *Exhibet* [44], qui præſtat ejus, de quo agitur, præſentiam: nam etiam qui ſiſtit, præſtat ejus, de quo agitur, præſentiam, nec tamen [eum] exhibet: & qui mutum aut furioſum, aut infantem exhibet, non poteſt videri ejus præſtare præſentiam: nemo enim ex eo genere præſens ſatis apte appellari poteſt. §. 1. *Reſtituit* [45] non tantum qui ſolum [46] corpus, ſed etiam qui omnem rem conditionemque reddita cauſa præſtet, & tota reſtitutio juris eſt interpretatio.

TIT. XVII.
DE [47] [DIVERSIS [48]] REGULIS [49] JURIS ANTIQUI [50].

De regula.

1. PAULUS [lib. 16. ad Plautium].

REgula [51] eſt, quæ rem, quæ [52] eſt, breviter [53] enarrat. † Non [54] [ut] ex [55] regula jus ſumatur, ſed [56] ex jure, quod eſt [57], regula fiat. † Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, & (ut ait Sabinus) quaſi cauſæ conjectio [58] eſt: quæ, ſimul cum in aliquo vitiata [59] eſt, perdit [60] officium [61] ſuum.

1 Aratro quoque utebantur in urbe exfundanda, id eſt, evertenda. Nonius 1. Horat. 1. *Carm.* 16. Senec. 1. *de Clement. ult.* hinc Carthago aratrum paſſa dicitur, *l.* 21. ff. *quibus modis uſusfructus.* & templum Hieroſolymitanum aratum a Titio Rufo. Hieronymus. ἀποθνήσκουσι γὰρ καὶ πόλεις ὥσπερ ἄνθρωποι. Lucianus *in Dialogo qui Charon* vide Petr. Fabrum, 1. *ſemeſtr.* 8. 2 Oppidum ab ope, Varro, 4. *de lingua.* Eclog. *ibid.* id eſt, opibus recondendis aut conſervandis: *Feſtus:* ſed vel murorum oppoſitione, vel quod dent mutuam operam adverſus hoſtes. 15. Iſidor. 1. ἀπὸ τοῦ ἔργου, Græci *hic.* id eſt, non ab opere, ſed a cauſa, propter quam mœnia conſtruuntur. 3 Territorium civitatis, *l.* 41. §. 5. *ſupr. de leg.* 1. oppidi, *l.* 3. §. 4. *ſupr. de ſepulchro.* judicis. *l. ult. ſupr. de juriſd.* 4 Non extra. vide *l. ult. ſupr. de juriſd.* 5 Territorium, locus communis, qui prope oppidum relinquitur, ſic dictum, quod maxime teratur. Varro, 4. *de lingua.* Aliud etymon profert Iſidor. 14 *orig.* 15. territorium, quaſi tauritorium, id eſt, tritum bobus, & aratro. A terrendis civibus, Siculus Flaccus, *lib. de cond. agrorum.* a terrendis hoſtibus, Frontinus in *libro de agrorum qualit.* a terra, Cujac. ad *l.* 53. *C. de decurionibus.* 6 Communem, *Hal.* Suum enim quisque poteſt dicere, quod commune cum alio habet. vide *l.* 46. *ſupr. de ritu. l.* 74. *ſupr. de leg.* 3. adde *l.* 25. *l.* 58. *in fin. ſupr. h. t.* Suum eſt etiam, quod vindicari poteſt. non quod eſt in obligatione, *l.* 27. §. 2. *in fin. l.* 34. *ſupr. de auro.* aut pignore. *l.* 9. *in fin. ſupr. de ſupellectile.* 7 Vide *l.* 56 *ſupr. ſoluto* 8 Matrimonium enim diſſolvitur divortio, morte. *l.* 1. *ſupr. de divort.* 9 *Arg. l.* 1. *C. ſoluto.* 10 Ruta cæſa conjunctim. *l.* 5. §. 2. *ſupr. ad ex* [illegible] *l.* 66 *in fin. ſupr. de contr. empt. l.* 38 *in pr. ſupr. de act. empt.* ruta & cæſa. *l.* 17 §. 6. *l.* 18. *ſupr. de act. empt.* 11 Structile, opus manu conſtructum. Structiles baſes, *l.* 245. *ſ. h. t.* canales, 8. Vitruv. 7. columnæ, *l.* 8. §. 1. *ſupr. ſi ſervitus vindicetur.* formæ, 9 Pallad. 11. lapides, *l.* 6. §. 5. *ſupr. ſi ſervitus vindic.* rivi, *l.* 3. §. 1. *ſupr. de rivis.* 12 Tectorium, incruſtatio ex gypſo, & calce, vel ex marmore, *l.* 38. *circa fin. ſupr. de rei vind. l.* 7. *in fin. ſupr. de uſufructu. l.* 3. *in fin. ſupr. de ſerv. præd. urban. l.* 3. §. 4. *ſupr. de in rem verſo. l.* 17. §. 3. *ſupr. de act. empt. l.* 40. *ſupr. de damno. l.* 3. §. 9. *ſupr. uti poſſidetis.* adde 2. Vitruv. 4. & 7. *c.* 3. Inde tectores, *l.* 27. *in fin.* ff. *ad l. Aquil. l.* 5. §. 7. *ſupr. commodat.* κονιάται, qui & albarii. Tertullianus in *lib. de idololatria.* albini in *l.* 1. *C. de excuſ. artif. lib.* 10. *tit.* 64. 13 Malus pars navis. *l.* 44. *ſupr. de evict.* 14 Artemon navis velum, *l.* 44. & acacium. 15 Artemon. 16 Artemonem, hinc Alciatus colligit, eſſe velum majori additum, ab ἀρτάω aſſuendo: Balſius majus velum interpretatur: nam & hoc vocabulo majus velum etiam Veneti appellant. Artemonis fit mentio *Act.* 27. *verſ.* 40. 17 Projectum fit. *Ecl.* 2. *c.* 241. *l.* 2. *ſupr. de ſerv. præd. urban.* 18 Mœniana, vide *l.* 2. §. 6. *ſupr. ne quid in loco publico.* mœniana, *Hal.* ut & in *l.* 20. *ſupr. de ſervit. præd. urban.* Mœniana dicta a Mœnio cenſore, *Feſtus:* Græci ἐξώστας appellant. vide *l.* 11. *C. de ædif. privat.* 19 Varro, 3. *de re ruſt.* ſubgrundæ, *Hal.* ſubgrundæ. *vulg.* 2. Vitruv. 9. Inde ſubgrundatio, 4. Vitruv. ſubgruenda, *l.* 5. §. 12 *in fin. ſupr. de his, qui effuderint.* ſugrunda. ff. *de damno infecto, & de ſugrundis.* 20 Pro tegulis. *Hal.* 21 *l.* 18. *in fin. ſupr. de act. empt. l.* 12. §. 19. *ſupr. de inſtructo.* 22 Hypæthra, *d. l.* 12. §. 20. Latine ſubdialia, ſubdivales, ſub dio ambulationes. Vitruvius, Jovi, fulguri, Soli, Lunæ ædificia hypæthra conſtituentur. adde eundem 5. *c.* 11. 17. Plin. 2. *Harm.* 4. §. 55. *l.* 8. §. 1. *ſupr. ſi ſerv. vind.* 23 9. Iſid. 8. 24 Vidua etiam eſſe intelligitur, quæ maritum habet inutilem, puta damnatum ad triremes, *Gloſſ. in l. ult. in verbo orbitati. C. ad l. Fabiam de plagiariis*, ut Eccleſia ſponſo viduata dicitur, quæ Epiſcopum habet inutilem. *c.* 2. §. *ſed neque illud. extr. de tranſlatione Epiſcoporum.* 25 2. *Ecl.* 2. *c.* 242. Vidua dicitur, quæ virum, nec jam habet, nec unquam habuit. Viduare enim lingua Hetruſca, dividere. 2. Macrob. 15. ita vidua dicetur, valde diviſa. vidua etiam dicitur, quæ virum abſentem habet, Plaut. *in Sticho.* 26 Vecors, ſine corde. 5. Gell. 12. 2. *Ecl.* 2. *c.* 242. 27 Structuram. *Hal.* 28 *l.* 17. §. 7. *l.* 18. ff. *de act. empt.* 29 Vid. *l.* 172. ff. *h. t.* 30 Pœnæ & multæ quatuor differentiæ oſtendæ ſunt. vide *l.* 131. ff. *h. t.* hunc duas alias adfert. 31 Appellatur a multa, non a pœna. Pœna certa eſt: multa, arbitraria. 32 Quinta differentia pœnæ & multæ. 33 Sic ſentio, a pœna legibus ſtatuta appellari non poſſe: nec enim a legibus ad ipſum Magiſtratum, legum cuſtodem, appellari poteſt, *l.* 1. §. 4. *in fin.* ff. *ad SC. Turpill.* a negotio male fortaſſis a judice intellecto, aut non plene probato, *d. l.* 2. *C. quorum appellationes.* appellari poſſe: & hic ſenſus admodum eſt apertus. 34 Innuitur quarta differentia pœnæ & multæ, de qua dictum in *l.* 131. *in fin. ſupr. h. t.* adde *l.* 2. *in fin. ſupr. de pœnis.* 35 Innuitur prima differentia. de qua dictum in *d. l.* 131. §. 1. *in princ.* 36 *l.* 1. §. 4. *ſupr. ad SC. Turp.* vide *l.* 15. *ſupr. ad* [illegible] 37 Innuitur tertia differentia. de qua in *d. l.* 131. 38 Structiles baſes. vide *l.* 241. ff. *h. t.* 39 Religatæ. *Hal.* 40 Lychnus, λύχνος, lucerna. lychni penſiles *Plautus: dependent lychni laquearibus aureis*, Virgil. 1. *Æneid.* Suet. *in Julio.* 41 Imo ſunt. *l.* 12. §. 23. *ſupr. de inſtructo.* 42 Prothyrum, ſeu diathyrum hic eſt velamen, quo aditus ædium obtenditur. alio ſenſu prothyrum ſumitur in *Nov. Leon.* 57. idque pars eſt ædium. vide Cujac. 14. *obſ.* 1. ſed Lipſius 2. *epiſt.* 7. Prothyrum interpretatur repagula e ferro, vel lapide, vel qua alia re utcunque depacta, arcendis a veſtibulo ædium vehiculis & equis. Prothyrum velamen dicitur in *l.* 12. §. 23. *ſupr. de inſtructo:* Galli appellant *barriere*, ou *perron.* 43 In ædibus utrimque. Lipſius, 2. *epiſt.* 7. 44 *l.* 2. *ſupr. ad exhib.* 2. *Eclog.* 2. *c. ult.* 45 *l.* 75. *ſupr. h. t. Ecl. ibid.* 46 *Al.* ſolvit.

47 Περὶ κανόνων διαφόρων νομίμων. 2. *Ecl.* 3. 6. *Harm.* 2. De regulis juris. 5. *Extra. ult.* 5. *Sext. ult.* Goth. In hunc titulum ſcripſerunt Decius, Cagnolus, Mayerius, Loriotus, Francus, Joan. Ramus, Petr. Faber, & Jacobus Rævardus. *Mod.* 48 Non tamen de omnibus: Deſunt enim ſequentes: noxa caput ſequitur, *l.* 17. §. 7. *ſupr. de injur.* curatorem habenti curatorem dari non poſſe. *l.* 20. *in fin. ſupr. de tutorib. vel curat. datis.* In rem ſuam tutorem auctorem eſſe non poſſe, *l.* 1. *ſupr. de auct. tutor. l.* 21. *C. de furtis.* adde *l.* 13. §. 1. *ſupr. de liber. & poſthum.* 49 *Regulis*, id eſt, ſententiis, definitionibus. Hujusmodi regulæ magnam utilitatem in omni ſcientiarum genere adferunt. Inde Vegetius, 3. *cap.* 26. recenſet regulas quasdam generales bellorum. Idem medicis præſtant Aphoriſmi Hippocratis; Poſtulata Geometris: quæ primæ Ciceroni, 5. *de finibus.* petitiones Caſſiodoro, αἰτήματα Euclidi: Concedenda Martiano Capellæ. Eodem fini Anianus ex Pauli ſententiis quasdam Gothis ſuis ſelegit, quæ hodie *receptæ Pauli ſententiæ* dicuntur. 5 Ne dicas *antiquati.* nullæ enim hic inveniuntur regulæ juris a Juſtiniano antiquati, ſed recepti ab antiquæ prudentiæ juris auctoribus, *l.* 21. *C. de furtis.* & conſona Juriſconſultorum definitione, *l. ult. C. Theod. de diverſis reſcriptis.* hinc regula Catoniana, & illa, quæ certiſſima dicitur, §. 1. *Inſt. de perpetuis & temporalibus.* & vetus, §. 5. *Inſtit. de ſatisdation. l.* 37. *ſupr. de pactis.* Cæterum Cujacius addit *leges* 28. 62. 65. 191. eſſe alieniſſimas ab hoc titulo. 51 Κανών. 2. *Eclog.* 3. *c.* 1. definitio, *l.* 202. *infr. h. t.* ſententiæ κύριαι δόξαι. 2. *Eclog.* 3. *c.* 1. ſententiæ, maximæ, ἀξιώματα, petita, poſtulata. 52 *Rei, quæ eſt*, nomine, quidam rem quæſitam & litem intelligunt. video Græcos rei loco uſurpare πρᾶγμα. *Eclog. ibid.* Harm. *ibid.* ἅπαντα τοῦ πράγματος. Galenus apud Hotom. 2. *obſ.* 4. ſic ſentio: his verbis, *rem, quæ eſt*, jus ſignificari, quod in ipſa re controverſa ſequi oporteat: vel cauſam generalem, qua moti ſunt prudentes: nam regulæ de facto non reſpondent, ſed de jure, ut *infr. h. t.* dicam. vel τὸ ὑποκείμενον, rem ſubjectam, id de quo agitur. *l.* 67. *infr. h. t.* 53 Id eſt, generaliter, & quidem ex jure, variis in partibus juris conſtituto ac recepto. Dynus ad *d. c.* 1. *in ſexto h. t.* & plurium legum conſenſione. Hotom. *ibid.* ita ut nihil ſit ſuperfluum, nec tamen obſcuritas inducatur. id ſi contingit, brevitas eſt laudanda. vide *l.* 37. *C. de donat.* etſi difficile ſit, regulas ita componere, ut omnino abſolutæ ſint, ac perfectæ. *l.* 202 *infr. h. t.* Eſt igitur regulæ proprium, non ut ſemper ſignum habeat univerſale affirmativum vel negativum aut indefinitum, ut Dynus putat: ſed ut breviter primaria continens, primariam rationem juris controverſi decidendi præbeat; hinc definitur a Græcis τοῦ πράγματος σύντομος ἀφήγησις, καὶ συνδεσμὸς *Eclog. ibid. Harm. ibid.* ſic apud medicos ἀφορισμοὶ διὰ βραχυτάτων ἅπαντα τὰ τοῦ πράγματος ἴδια περιορίζουσι. Galenus apud Hotom. 8. *obſerv.* 4. Exempla hujus brevitatis varia extant in hoc titulo. 54 Non ut, *Hal. vulg.* 55 *Eclog. ibid.* Jus antiquius eſt regula, quum ex eo regula naſcatur. Jus ipſa eſt æquitatis materia: regula eſt ejus quaſi forma & adaptatio: ſicut aliud ædificium, aliud architectonice. ex ædibus immediate habitatio percipitur: mediate ex ipſo artificio. Itaque dici quoque poteſt ex regula jus ſumi. 56 Id eſt, regula, niſi jus aliquod antecedens habeat, regula eſſe non poteſt. Jus autem illud eſt, vel ſtrictum, vel æquum ac bonum. Æqui objecta ſunt honeſtum, natura, utile. Utile eſt fictione, repræſentatione (ſic dolus poſſeſſionem, rem, conditionem, factum: culpa rem: factum ſeu perſona, factum aliud, rem aliam, aliam perſonam repræſentat), præſumptione, conjectura, ſeu interpretatione, non captioſa, ſed civili: hinc interpretatio ſumitur ex natura rerum ipſarum, puta genere, ſpecie, toto, partibus, ab eo, quod plus eſt & minus, principali, acceſſorio, privatione, habitu, ſignis, verbis, & mente, id eſt, obſcuro, ſeu ambiguo, quo in genere præſumptio ſumitur pro auctore, pro eo, quod veriſimilius eſt, pro rei præſentis opportunitate, pro conſuetudine, pro eo, quod eſt benignius vel favorabilius: ac maxime quidem, cum agitur de libertate, dote, teſtamento, judiciis, contractibus, pœnis, lucro, onere, majori parte, inter fiſcum, & privatos, de tacito, & expreſſo, ubi agitur de actus conſervatione, de conjunctis & disjunctis, de odio, & favore, de duobus malis, de initio utili vel inutili, de jure novo. Hæc Joanni Ramo, præceptori quondam meo, & apud Lovanienſes juris antecesſori doctiſſimo accepta refero. 57 Ne dicas negotii, ſed (quia rei vocabulum latiſſime patet, quemadmodum oſtendi in *l.* 1. *ſupr. de reb. cred.*) juris. 58 Conjunctio, *vulg.* & male. Eſt enim metaphora ſumpta ab oratoribus, qui vel in principio obiter ſummam totius cauſæ conjiciunt, ut attentiorem faciant auditorem: vel in fine, ut eum memorem dimittant. *Joannes Ramus.* Eſt igitur hæc legis ſententia, quod cauſæ conjectio eſt inter Rhetores; regula eſt inter Juriſconſultos: illa jura omnia litigatorum in ſummam aliquam contrahit: hæc (ut ſic loquar) ſuccum elicit & (ut Alchymiſtæ loquuntur,) quintam eſſentiam exprimit. hæc Hotom. 2. *obſ.* 3. Conjectio igitur apte dicitur, quia ex regula æquum conjicitur, non aliter, quam ex ſignis factum. 59 Puta, quia male & perperam eſt concepta: non quod exceptiones habeat; nec enim exceptio vitioſum quid continet, ſed quid potius ſecretum, aut remotum a regula, quam declarat, & in ea declaranda officium ſuum facit. Hotom. *ibid.* Poteſt tamen defendi, exceptionibus vitiari regulam propter ſpecialem rationem ex circumſtantiis ſingularibus deductam. 60 Ut in fabrica, ſi prava eſt regula prima, omnia mendoſe fieri, atque obſtipa neceſſe eſt. Lucret. *lib.* 4. Hotom. *ibid.* 61 Οὐ σημαίνει τὸ ὑποκείμενον. 6. *Harm.* 2.

De fœminis. 1. *De impubere.*

2. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

FOEminæ ab omnibus officiis [1] civilibus [2], vel publicis [3] remotæ sunt [4]: & ideo nec judices [5] esse possunt, nec Magistratum [6] gerere, nec postulare [7], nec pro alio intervenire [8], nec procuratores existere [9]. §. 1. Item impubes omnibus officiis civilibus debet abstinere.

Non nolle, velle.

3. IDEM lib. 3. ad Sabinum.

EJus est non [10] nolle [11], qui potest velle.

4. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

VElle non [12] creditur, qui obsequitur [13] imperio patris, vel domini.

De furioso & pupillo.

5. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

IN negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum, qui fari possunt, quamvis actum rei non intelligerent [14]: nam furiosus [15] nullum negotium contrahere potest: pupillus [16] omnia, tutore auctore, agere potest.

De eo, qui ad alium vult transferre hereditatem.

6. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

NOn vult heres esse [17], qui ad alium transferre voluit [18] hereditatem.

De testato & intestato.

7. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

JUs nostrum [19] non [20] patitur [21] eundem in paganis [22], & testato [23], & intestato decessisse [24]: earumque rerum naturaliter [25] inter se pugna est [testatus & intestatus].

De jure sanguinis.

8. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

JUra sanguinis [26] nullo jure civili dirimi possunt.

De obscuris.

9. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

SEmper [27] in obscuris [28], quod minimum [29] est, sequimur [30].

De commodis & incommodis.

10. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SEcundum naturam est, commoda [31] cujusque rei eum sequi, quem sequuntur incommoda.

De translatione dominii.

11. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

ID, quod nostrum est, sine [32] facto [33] nostro ad alium transferri non potest.

De interpretatione testamentorum.

12. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

IN testamentis plenius [34] voluntates testantium interpretantur.

De effectu exceptionis.

13. ULPIANUS lib. 19. ad Sabinum.

NOn videtur cepisse, qui per exceptionem [35] [a petitione] removetur.

De die obligationis.

14. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

IN omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, præsenti [36] die debetur.

De effectu actionis.

15. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

[IS], qui actionem [37] habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur [38].

De imaginaria venditione.

16. ULPIANUS lib. 21. ad Sabinum.

IMaginaria [39] venditio non est pretio accedente.

De tempore.

17. IDEM lib. 23. ad Sabinum.

CUm tempus in testamento adjicitur: credendum est pro [40] herede adjectum, nisi alia mens fuerit testatoris: sicuti in stipulationibus promissoris [41] gratia tempus adjicitur.

De acquisitione.

18. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

QUæ [42] legata [43], mortuis nobis, ad heredem nostrum transeunt [44], eorum commodum per nos his, quorum in potestate sumus, eodem casu adquirimus: aliter atque quod stipulati sumus, nam & sub conditione stipulantes [45], omnimodo [46] eis adquirimus, etiamsi, liberatis [47] nobis potestate domini [48], conditio existat.

Quod tempus in stipulationibus spectatur.

PAULUS [49].

SI [50] filiusfamilias sub conditione stipulatus, emancipatus fuerit, deinde exstiterit conditio, patri actio competit: quia in stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

De conditione contrahentis vel legatarii. 1. *De doli exceptione.*

19. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

QUi cum alio contrahit [51], vel est, vel debet esse non ignarus [52] conditionis [53] ejus: heredi [54] autem [55] hoc imputari non potest, cum non sponte [56] cum [57] legatariis contrahit [58]. §. 1. Non solet exceptio [59] doli nocere his, quibus voluntas testatoris non refragatur [60].

1 Id est, functionibus. 2 Id est, virilibus, l. 1. §. 5. supr. de postulando. l. 18. C. de procurator. in quibus opera & ministerium requiritur. l. 12. §. 2. supr. de judiciis. l. 1. §. 1. supr. ad SC. Velleian. l. 13. supr. de vac. mun. 3 Id est, honoribus & muneribus publicis; l. 6. supr. de capite minut. l. 78. supr. de judiciis. aut personalibus, l. 3. §. 3. ff. de muner. corporalibus, l. 18. ibi: tertio officium. supr. de verb. sign. Aliud est in nudis dignitatibus; nobilitatem enim vel a patre, vel a maritis accipiunt. l. 18. ff. de senatoribus. 4 Non quia non habent judicium, sed ipso sexu, d. §. 3. & l. 1. §. 5. supr. de postulando. jure Romano præsertim & moribus, l. 12. §. 2. supr. de judiciis. l. 1. §. 1. supr. ad SC. Velleianum, removentur. 5 l. 12. §. 2. supr. de judiciis. l. 18. §. 14. supr. de muner. hodie usu & consuetudine, statuto, Principis privilegio, hereditariam jurisdictionem mulier habere, vel etiam novam emere seu adquirere potest. Decius hic. e contrario quædam causæ esse possunt, ut masculus a judicando aliquando excusetur. l. 13. supr. de vacatione. 6 l. 4. §. 2. supr. de officio Procons. 7 l. 1. §. 5. ff. de postulando. 8 Fidejubere. l. 4. supr. ad SC. Velleian. 9 Vide l. 18. C. de procuratoribus. 10 Cicero, 13. ad Atticum 12. Idque eum non nolle mihi scripsisti. 11 Ejus est nolle, vulg. Hugo a Porta. Ejus est non velle. Hal. μὴ θέλειν. 4. Eclog. 2. c. 6. Harm. 2. quam lectionem defendit Cujacius, 6. obs. 39. & 15. obs. 23. reprehensus a Roberto, 2. recepta 26. & 1. animadv. 30. defensus ab Antonio Mercatore, 1. notat. 30. Velle proprie dicitur, qui sciens, l. 1. §. 3. supr. de tribut. nec coactus, l. 4. J. h. t. jubet, mandat, & imperat, aut expressim approbat: nolle, qui sciens, nec coactus, expressim, vel palam vetat, aut refragatur. l. 24. C. de negotiis. Non nolle is videtur, qui tacite approbat, qui sciens patitur, nec expressim fieri jubet, estque inter velle & nolle medium. Non est velle, quia palam non jubet: non est nolle, quia palam non repugnat, sed tamen probat. Non velle, non est expressim refragari, sed factum tacite reprobare. Non est velle, quia non jubet. Non est nolle, quia palam non vetat. Non nolle, non est jubere, sed approbando pati. l. 1. §. 3. supr. de tributoria. Non velle, non est vetare, sed tamen reprobando pati. Velle igitur & nolle, est jussio & prohibitio expressa, l. 86. supr. de hered. instit. non nolle, & non velle, tacita. Huc res redit, velle potes? potes nolle, ut hic. secundum Vulgatam: potes etiam non velle, secundum Haloandrum, & Græcos: & non nolle secundum Florentinam. E contrario, non potes cum effectu velle? Non videris nolle, l. 4. supr. de adquir. vel omitt. hered. huc adde l. 37. infr. h. t. nolle non dicimur, quoties velle contrarium utiliter non possumus. l. 101. supr. de conditionib. & demonstr. Nolle adire non videtur, qui non potest adire. l. 4. supr. de adquir. vel omitt. hered. Nolle dicimur, cum contrarium possumus, l. 17. §. 7. supr. de adil. Addamus hæc ex Seneca, 6. de benef. 20. Nolle ideo, inquit, minus vult, qui non potest nolle. & post: Multum interest, utrum dicas, Non potest hoc non facere quia cogitur: an non potest nolle. & post: Quis tam demens est, ut eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendique se in contrarium: cum ex diverso nemo æque videri debeat velle, quam cujus voluntas usque eo certa est, ut æterna sit? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cujus naturam non cadit nolle? 12 Imo creditur. l. 26. §. 1. in fin. supr. de pignorib. l. 12. supr. de spons. l. 22. supr. de ritu. 13 Vide l. 4. C. ad l. Jul. de adult. 2. Ecl. 3. c. 4. 6. Harmen. 2. Ejus, qui obsequitur, an actus voluntarius, & spontaneus sit dicendus. an & quomodo voluntas coacta, voluntas dicatur, vide Decium hic. An jussus superioris excuset a delicto, vide l. 20. supr. de oblig. an velle dicatur, qui cogitur, vide Cujac. 16. obs. ult. adde l. 142. infr. h. t. 14 Intelligant. vulg. Hal. 15 Vide l. 1. §. 12. ff. de obl. 16 Vide l. 43. ff. de obl. 17 Ex testamento, vel ab intestato. 18 Id est, qui transtulit, id est, qui passus est reipsa transferri, l. 88. in fin. ff. de hered. inst. nam velle multis casibus cum effectu intelligendum est. vide hic Decium. 19 Romanum. 20 Vide tamen Socinum, reg. 400. 21 Imo patitur. l. 15. in fin. supr. de inoff. 22 Reb. sc. paganis. i. non militis. 23 Vide l. 6. in fin. supr. de test. milit. §. 5. Inst. de hered. inst. 24 Pro parte intestati decedimus, si universalis heres pro parte hereditatem potest repudiare. l. 1. l. 2. supr. de adq. vel omitt. hered. Item si portio repudiantis heredis reliquis scriptis heredibus non adcrescit, l. 63. supr. de hered. inst. ideoque ne id accidat, jus adcrescendi introductum est. Quid, si testator partes omisit? idem jus erit: si quidem tacite vult, eas scriptis adcrescere. Quid, si vetuit, scriptos heredes adcrescendi jure uti? non probo Dynum, & alios dicentes, nihilominus jus adcrescendi competere, cum id testator vetuerit. Et, ut paucis complectar, non est ex bona fide id heredi adquiri, quod testator ad eum pervenire noluit. l. 46. in fin. supr. de hered. inst. Non probo Bartoli opinionem in l. 9. §. si duo. de hered. inst. totam rem ad causam intestati reduci. Nec id probo, quod Clarus ait, 3. sent. §. test. q. 74. testamentum irritum fieri, cum actum, id est, testamento sit favendum, ut valeat. nihil etiam interest, verbis an facto testator voluntatem suam declaret, arg. l. 32. supr. de legib. placet media sententia in partem non scriptam heredes ab intestato ex præsumpta & collecta voluntate testatoris admitti, ne alioquin actus pereat, l. 12. supr. de reb. dub. nam qui vetat scriptos heredes jure adcrescendi uti, tali prohibitione, & testamentarios confirmat heredes, & ad alias partes vacantes heredes ab intestato satis expresse vocat. vide l. 74. supr. ad SC. Trebellianum. l. 6. in fin. supr. de fideic. lib. l. 32. in fin. supr. ad l. Falcid. ut jam non ab intestato succedatur, sed ex testamento. Idem dicendum, si disertis, & expressis verbis mandavit, ut partes non expressæ ad heredes ab intestato deferrentur: tunc enim successio non erit ab intestato, sed ex testamento: & ita intelligi cupio, quod satis generaliter scripsi ad l. 55. supr. de legat. 1. ita testamentum non fuerit inutile, quia defunctus testari voluit: neque pars vacans adcrescet scriptis heredibus, quia id vetuit: ab intestato heredibus adquiretur, quia id voluit. adde, statuto aliud constitui posse, quod notavit Decius in l. 27. n. 7. infr. h. t. his adde, quæ notavi ad l. ult. supr. de jurisd. quemadmodum ex postfacto & accidenti fieri potest, ut quis moriatur pro parte testatus, pro parte intestatus. vid. l. 15. in fin. supr. de inoff. 25 Naturaliter inter se pugnantia, contradicentia. 26 Adde, & agnationis, l. 34. supr. de pact. naturæ, l. 8. supr. de cap. minutis. l. 2. in fin. ff. de usufr. earum rerum. l. 1. §. 2. in fin. supr. de leg. præst. §. 11. Inst. de jure natur. 27 Harm. 15. §. 6. 28 Legatorum, contractuum, pœnarum; non judiciorum; attenditur enim in his, quod melius esse potest actori. vide Decium hic. De obscuro, vide l. 22. in fin. supr. de fideic. lib. de ambiguo, vide l. 80. supr. de verb. obl. 29 2. Eclog. 3. c. 9. l. 11. l. 200. infr. h. t. 3. Harmen. 8. §. 8. l. 14. in fin. l. 39. §. 6. supr. de leg. 1. l. 43. in fin. ff. de leg. 2. l. 29. §. 1. l. 75. supr. de leg. 3. l. 83. §. 3. l. 109. supr. de verb. obl. & quod benignius, l. 56. infr. h. t. verisimilius, aut quod plerunque fieri solet, l. 114. infr. h. t. quod mitius, l. 32. in fin. l. 42. supr. de pœn. quod levius, l. 51. supr. de cond. & demonst. quod utilius dicenti, l. 66. supr. de judiciis. l. 8. §. 3. supr. de leg. 2. reo & debitori l. 11. supr. de jure dot. 30 Nisi de legato ad pias causas agatur, l. 38. in fin. supr. de auro. & nisi testatoris voluntas, l. 13. supr. de reb. dub. aut actus contrahentium repugnet, l. 39. supr. de pactis. l. 25. l. 34. §. 6. supr. de contr. empt. nisi obscurum a judice declarari oporteat. l. 69. §. 1. supr. de jure dotium. nisi id, quod minimum est, nullius sit momenti. l. 37. supr. de legat. 1. 31 Vide l. ult. §. 3. C. de furtis. adde 2. Eclog. 3. c. 11. l. 55. in fin. supr. pro socio. l. 13. §. 1. supr. de adq. vel amitt. poss. 32 Vide quæ notavi ad tit. C. de rebus alienis non alienand. 33 Consensu, animo. 34 Vide l. 7. C. de fideicomm. Imo restrictius. vide l. 75. supr. de leg. 3. 35 Vide l. 114. in fin. infr. h. t. vide l. 7. §. 8. supr. de dolo. 36 Vide l. 41. §. 1. supr. de verb. oblig. 37 Vide l. 52. supr. de adqu. rerum. l. 143. supr. de verbor. signif. 2. Eclog. 3. c. 15. 38 Repræsentatione, non reipsa. l. 204. J. h. t. l. 15. §. 3. §. 4. ff. qui satisd. 39 Εἰκονική. Ecl. ibid. c. 16. 3. Harm. 3. §. 42. vide l. 54. supr. de obl. 40 Vide l. 15. in fin. supr. de annuis. 41 Adde l. 50. supr. de obl. vide l. 41. §. 1. in fin. supr. de verbor. oblig. 42 Vide ad hanc legem Hotom. 5. obs. 3. 43 Sub. pura, non conditionali. l. 14. in fin. supr. ut legatorum nomine. 44 Utputa, in diem certum relicta, l. 5. §. 1. supr. quando dies. non conditionalia. l. unic. §. 7. C. de caduc. tollend. 45 Vide l. 78. ff. de verb. obl. l. 14. in fin. infr. h. t. vide l. 11. §. 1. supr. qui potiores. 46 Id est, etiamsi conditio existat post emancipationem filii. In eo differt legatum a stipulatione: ex hac enim adquiritur patri, etiamsi conditio existat post emancipatum filium: ex illa non item. Rationem differentiæ collige ex iis, quæ scripsi ad l. 78. supr. de verb. oblig. 47 Libertate nobis præstita a dominis, conditio existat. vulg. 48 Hanc vocem domini Hotoman. expungit, 5. obs. 2. in fin. 49 Hæc lex deest in Florentina & Haloandri editione. 50 l. 78. supr. de verbor. oblig. l. 15. supr. de negotiis. 51 Contraxit, vel esse, vel fuisse debet non ignarus. Hotoman. 5. obs. 8. utut sit, lex agit de contractu. An idem in delictis? utique. vide Decium hic. n. 6. 52 Excusat tamen justa ignorantia. l. 3. ff. de SC. Macedon. In iis, quæ scire possumus & ignorare non debemus, factum nocet. l. pen. ff. de SC. Macedon. l. 48. ff. de fidejussorib. 53 Id est, status, an sit paterfamilias vel filiusfamilias, servus vel dominus, Cujac. 7. obs. 36. Hot. 5. obs. 8. hæc legis verba porrigit ad eos, qui vel contrahendi vel distrahendi jus non habent. superioribus adde illud Senecæ, nomina facturi, diligenter in patrimonium, & vasa debitoris inquirimus, 1. de benefic. in pr. 54 l. 42. infr. h. t. 55 Hæc Sabini sententia est, Cuj. 7. obs. 36. Imo non est. Hotom. 5. observ. 8. 56 Alias certe contrahit. l. 3. in fin. l. 4. supr. quib. ex caus. in possess. 57 l. 5. §. 2. supr. de obl. §. 5. Inst. de ob. ex quasi contractu. & coheredibus. l. 25. §. 16. supr. familiæ. 58 Solvendo scilicet: & ita verbum *contrahere* hic improprie sumitur. Solutio namque est distractus, non contractus: heredi igitur non nocet, si ignorata conditione pecuniam solvit. Imo ne ei quidem nocet scientia, si mandato testatoris solvit, l. 14. §. 2. supr. quando dies. Cujac. 7. obs. 36. Idem tamen negat Hotomanus 5. obs. 8. textum superioris sententiæ requirens. 59 l. 34. in fin. supr. de auro. l. 15. supr. de adimend. l. 6. C. de hered. act. l. 2. C. de jure dotium. adde l. 4. in fin. supr. de his quæ ut indign. 60 Adde l. 177. in fin. infr. h. t.

De

De favore libertatis.

20. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

QUotiens dubia [1] interpretatio libertatis [2] est, secundum [3] libertatem [4] respondendum erit.

De eo, quod est plus vel minus.

21. ULPIANUS lib. 27. ad Sabinum.

NOn debet, cui plus [5] licet [6], quod minus est, non licere.

De servis. 1. De conditione in arbitrium domini vel procuratoris ejus collata.

22. IDEM lib. 28. ad Sabinum.

IN [7] personam servilem nulla [8] cadit obligatio [9]. §. 1. Generaliter probandum est, ubicunque in bonæ fidei judiciis [10] confertur in arbitrium domini [11] vel procuratoris [12] ejus [13] conditio, pro boni [14] viri arbitrio hoc habendum esse.

De dolo, culpa, diligentia & casu.

23. IDEM lib. 29. ad Sabinum.

COntractus quidam [15] dolum malum duntaxat recipiunt [16]: quidam & dolum, & culpam: dolum tantum, depositum [17] & precarium [18]: dolum & culpam, mandatum [19], commodatum [20], venditum [21], pignori [22] acceptum, locatum [23], item dotis [24] datio, tutelæ [25] negotia [26] gesta (in his quidem, & diligentiam [27]). societas [28], & rerum communio [29], & dolum, & culpam recipit: sed hæc ita, nisi [30] si quid nominatim convenit, vel plus, vel minus, in singulis contractibus: nam hoc servabitur, quod initio [31] convenit: legem [32] enim contractus dedit: excepto eo, quod Celsus putat, non valere, si convenerit, ne [33] dolus præstetur; hoc enim bonæ [34] fidei judicio contrarium est: & ita utimur. Animalium vero casus [35], mortes [36], quæque sine [37] culpa accidunt, fugæ servorum, qui custodiri non solent, rapinæ [38], tumultus [39], incendia [40], aquarum [41] magnitudines, impetus prædonum [42] a nullo [43] præstantur [44].

De eo, quod interest.

24. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

QUatenus cujus [45] intersit, in [46] facto [47], non in jure [48] consistit.

De cautione.

25. POMPONIUS lib. 11. ad Sabinum.

PLus [49] cautionis in re [50] est, quam in persona [51].

26. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

QUi potest invitis [52] alienare, multo magis, & ignorantibus, & absentibus [53] potest [54].

De pactis. De causis obligationum. De modo actionum.

27. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

NEc [55] ex Prætorio [56], nec ex solemni [57] jure, privatorum [58] conventione quicquam immutandum est: quamvis obligationum causæ pactione [59] possint immutari, & ipso [60] jure & per pacti conventi exceptionem: quia actionum modus, vel lege, vel per Prætorem introductus, privatorum pactionibus non infirmatur [61]: nisi [62] tunc, cum inchoatur [63] actio [64], inter eos convenit.

De his, qui ex liberalitate conveniuntur.

28. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

DIvus Pius rescripsit, eos, qui ex liberalitate [65] conveniuntur, in [66] id, quod facere possunt [67], condemnandos [68].

De eo, quod initio vitiosum est.

29. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

QUod initio [69] vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere [70].

De nuptiis.

30. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

NUptias [71] non concubitus [72], sed consensus [73] facit.

De factis: de eo, quod est impossibile.

31. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

VErum [74] est, neque pacta [75], neque stipulationes, factum [76] posse tollere: quod enim impossibile [77] est, neque pacto, neque stipulatione, potest comprehendi, ut [78] utilem actionem aut factum [79] efficere possit.

De servis, de hominum æqualitate.

32. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

QUod attinet ad jus civile [80], servi pro [81] nullis habentur [82]: non tamen & jure naturali [83]: quia, quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales [84] sunt.

1 Dubium quid, dixi ff. *de reb. dubiis.* 2 Voluntatis. *Petr. Faber.* 3 *l.* 179. *infr. h. t. l.* 13. *supr. de probat. l. ult.* §. 1. *supr. de vulgari. l.* 3. *in fin.* ff. *de his quæ in testam. delentur. l.* 24. ff. *de manum. l.* 10 *in fin* ff *de manum. test.* 4 Cujus causa pia dicitur, *l.* 1. §. *pen C. de comm. serv* legitimæ anteponenda; deductis enim libertatibus quarta minuitur. *l.* 8. §. 9. ff. *de inoff.* 5 Adde *l.* 26 ff. *h. t. l.* 110. *l.* 163. *l.* 165. ff. *h. t. c. cui licet.* 53. *de reg. jur. in* 6 minor potest restitui, ergo appellare, *l.* 43. *supr. de minor* potuit judex non deferre juramentum, poterit igitur juraturo certam summam definire, intra quam juret, *l* 76. ff. *de rei vind l.* 5. §. 1. *supr. de in litem jurando.* de argumento a majori ad minus affirmative concepto, vide *l.* 11. *in fin.* ff *de liberis.* adde *l.* 22. §. 3. ff. *ad l. Jul. de adult. l.* 2. *C. ne fidejussores dotium.* nisi id, quod majus est, alicui specialiter & stricte sit concessum, vel ex justis causis minoribus. vide *l.* 61. *in fin.* ff. *de jud l.* 7. §. 3. ff. *de reb. eorum.* quod in dispensatione, delegatione, decreto & mandato perspicitur. 6 E contrario valet argumentum a minori ad majus negative conceptum. *l.* 4. ff. *de senatorib. l.* 5. ff. *de servis exportand. l.* 7. *in fin.* ff. *de interd. & releg. l.* 7. *in fin. C. de revocandis donation. l. ult. C. de decur.* vide *Nov.* 89. *c.* 11. 7 1. Harm. 14. §. 1. 8 Ex contractu civili sc. alias ex delicto & naturali cadit. vide *l.* 14. *supr. de obl.* adde *l.* 33. 9 Et actio, *l.* 107. ff. *h. t.* adde *l.* 209. ff. *h. t.* 10 Et legatis. *l.* 1. *supr. de leg.* 2. *l.* 43. *supr. de leg.* 3. 11 Hinc collige emptionem & locationem in domini, id est, vendentis, vel locantis arbitrium conferri posse. Imo neutrum potest. *l* 2. *supr. de contr. empt. l.* 25. *supr. locati. l.* 8. *supr. de oblig. l.* 17. *l.* 108. *in fin.* ff. *de verb. obl.* 12 Idem in aliis quibuscunque extraneis. vide Hotom. ad hunc locum, 5. *obs.* 10. 13 Aliqua conditio. Hotom. *ibid.* conditionis vocabulo qualitatem rei approbandæ vel reprobandæ intellige. 14 *l.* 6. *supr. pro socio. l.* 7. *supr. de contr. empt. l.* 24. *l.* 76. *supr. locati. l.* 3. *in fin. C. de dotis promissione.* qui consentit in arbitrum, bonum virum intelligit. 15 Vide *l.* 5. §. 2. *supr. commodati. l.* 108. §. 12. *supr. de leg.* 1. 16 Legem hanc repetierunt Igneus & Hugo, Cynus, Campanus, itemque Contius. vide & Benedictum Capram *in Regul. conclus.* 78. Gilbertum Regium *lib.* 2. ἐναντιοφανῶν *c.* 19. Mod. 17 *l.* 5. §. 2. *supr. commodati. l.* 14. §. 3. *supr. de furtis. l.* 1. §. 10. *in fin.* & §. *ult. l.* 2. *l.* 32. *supr. depositi. l.* 3. §. 1. *supr. nautæ.* 18 *l.* 8. §. 3. *supr. de precar.* 19 *l.* 8. § 9. §. 10. *l.* 60. *in fin. supr. & l.* 11. *l.* 13. *C. mandati.* 20 *d.* §. 2. *& l.* 18. ff. *commodati.* 21 *d.* §. 2. *l.* 35. §. 4. *supr. de contr. empt. l.* 14 *supr. de furt.* 22 *d.* §. 2. §. *ult. Inst. quib. mod. re contrahitur.* 23 *d.* §. 2. *l.* 1. §. 10. *supr. depositi. l.* 25. § 7. ff. *locati. l.* 28. *C de locato.* 24 *d.* §. 2. 25 Vide *l.* 7. *C. arbitrium tutelæ.* 26 *l.* 3. § 9. *l.* 11. *supr. de neg.* vid. *l.* 20. *C. de negotiis.* 27 *l.* 35. *supr. de administ. & peric. tut.* & quidem exactissimam. *Theoph.* §. 2. *Inst. de oblig. ex quasi contractu.* 28 *d.* §. 2. *l.* 52. §. 2. *supr. pro socio.* §. *ult. Inst. de societ.* 29 *l.* 16. §. 4 *l.* 25. §. 16. *supr. famil.* vid. *l.* 4. *in fin. C. comm. div.* 30 *l.* 1. §. 6. *supr. depositi. l.* 35. §. 4. *supr. de contrah. empt. l.* 1. *C. de commodato l.* 6. *in fin. C. de pignerat. act.* 31 Vel in continenti. *l.* 7. §. 5. *supr. de pact. l.* 72. *supr. de contrah. empt.* 32 Vid. *l.* 52. *supr. de verb. oblig.* 33 Dolus ne præstetur, effici pacto non potest. *l.* 27. §. 3. ff. *de pact. l.* 17. *supr. commodati. l.* 2. §. 7. *supr. depositi.* 34 *l.* 7. §. 16. *supr. de pact.* 35 Casus non præstantur. 2. *Ecl.* 3. *c.* 20. *l.* 2. *l.* 10. *in fin. supr. de peric. l.* 11. §. 1. *supr. locat. l.* 2. §. 7. *supr. de administrat. rer. ad civitat.* vide reliqua in *l.* 6. *C. de pign. act.* 36 *l.* 22. *supr. de negot.* 37 Alias si culpa, casum præstat. vide *l.* 11. *supr. de negot l.* 1. §. 4 *supr. de eol.* 38 *l.* 26. § 6. *supr. mandati. l.* 2. *supr. de periculo l.* 31. *supr. de act. empt. l.* 50. *supr. de administr & peric. tut.* 39 *l.* 1. §. 1. *supr. depositi.* 40 *l.* 11. §. 1. ff. *locati. l.* 1. §. 4. *supr. de obl.* 41 *l.* 10. *in fin. supr de periculo.* naufragia. *l.* 3. §. 1. *supr. nautæ. l.* 1. §. 4. *supr. de oblig. l.* 26. §. 6. *supr. mandati.* 42 Piratarum, *l.* 3. §. 1. *supr nautæ. l.* 18. *supr. commodati.* incursus hostium, non exercitus prætereuntis lascivia, *l.* 15 §. 2. *supr locati* latronum. *l* 26. §. 6. *supr mandati. l.* 50. *supr. de administr. & peric. tut.* 43 Imo præstantur, ut si quis in se casus periculum recepit. *l.* 1 *C. de commodato.* 44 Quia illis resisti non potest. *l.* 18. *supr. commodati.* 45 Cujusque. *Hal* Goth. Interest, hic est æstimatio lucri cessantis, vel damni emergentis propter moram, sive culpam debitoris Vid Coral. 1. *miscell c.* 20. Ans. 46 Sic in *l.* 10 *supr de capite minutis.* 47 In facto consistunt, de quibus ex facto judicium est, potest enim ex eodem facto pro ratione personarum, *l.* 118. *in fin* ff *de verborum obligat.* locorum, *l.* 2. *supr. de eo quod certo loco.* temporum, *l.* 4. *supr. de eo quod certo loco. l* 15 ff. *de negotiis l.* 72 ff *de judiciis l.* 16. ff. *de pœnis.* alias pluris, alias minoris interesse; interdum ne interesse quidem ideo nulla juris definitione id comprehendi potest. Hugo Donell. *in libro de eo quod interest. c.* 2. *in fin* de facti quæstionibus adde *l.* 16. *in fin. supr. de statu hom. l* 79 §. 1 ff. *de judiciis. l.* 52. §. 2. ff. *ad leg. Aquil. l* 13. ff *qui potiores. l.* 8. §. 13. *supr. quibus modis pignus l.* 32. *supr de usuris. l* 30. *in fin. supr. de tepam tutel.* 48 In jure ea consistunt, in quibus, cum quid inciderit, constat, quodnam id, aut quale sit: sunt hæc hujusmodi, ut hominum prudentia æstimari & adjudicari possint. Donell *ibid.* 49 Imo tantundem. *l* 4. § 8 *supr. de fideicommiss. libert* Imo minus, reales namque minori tempore, & re extincta tolluntur: personales ad genus, quod nunquam perit, competunt: realis non competit in quadruplum: In reali probandum est dominium, quod est difficile. Solve: Plus cautionis est, rem habere apud se, quam contra alium agere. vide Bellon. *in supput* 8. Gothofr Vid Goed. *de contrah. stipulat. c.* 5. *num.* 299. & Bellon. *supput. lib* 1 *c.* 8. Ans. 50 In rem, *vulg. Hal.* id est, in pignore, §. 4. *Instit. quibus mod. re contr. obl.* in pactis, *l.* 21. *in fin. supr. de pactis.* & actionibus, quæ id, quod deest, personalibus supplent, *l.* 16. §. 3. *supr. de pign.* & privilegiis realibus. *l.* 3. *in fin. l.* 4. §. 3 *sup. de censibus.* 51 Nisi lex personalium præcise mentionem faciat, *l.* 7. *supr. de stipulationibus Prætoriis.* 52 Difficilius qui potest, idem & facilius potest, *l.* 4. §. 3. *supr. de fideicommiss. libert.* adde *l.* 6. *supr. de tutor. vel curator. datis.* hinc colligunt, neminem cogi eum citare, quo invito actum exercere possit. *Decius.* 53 Præsentia non debet expectari, quæ nihil operatur. *l.* 13. *in fin. supr. ad SC. Vellejanum.*

54 Nisi ratio sit diversa: ut in arbitris, *l.* 18. *supr de recept qui arbitr.* & judicibus, quorum præsentia alios potest in suam sententiam trahere. *l.* 39. *supr. de re judicata.* 55 1. *Harm.* 6. §. 20. 56 Idem de publico, *l.* 45. *in fin.* ff. *h. t. l.* 38. ff. *de pact.* de communi, *l.* 7. §. 16. *supr. de pactis.* de regulis Juris civilis, *l.* 28. *supr. de pactis.* de legibus, *l.* 55. *supr. de legatis* 1. de Jure Reipublicæ, *l.* 2. §. 8 *supr de administratione rerum.* de jurisdictione, & forma juris publici, *l.* 13. *C. de testamentis.* de jure naturæ, de quo vide *l.* 8. *supr. h. t.* de Senatusconsultis, Edictis, Principum constitutionibus, bonis moribus. *l.* 7. §. *ait Prætor.* 7. *supr. l.* 6. *C. de pactis.* 57 Solenni, *vulg. Hal.* id est, consueto, recepto, formato. 58 2. *Eclog.* 2. *cap.* 27. aliud in consuetudine & statuto, quibus derogari potest juri publico. qua de re vide, quæ scripsi ad *l.* 9. *C. de testamentis.* 59 *l.* 43. *supr. de pact.* vide *l.* 23. *in verbis, si quid nominatim convenit. supr. h. t.* 60 *l.* 27. §. 2. *supr. de pact.* τῷ αὐτῷ δικαίῳ, *Eclog. ibid.* 61 ἐκ ἐναλλάσσεται. *Ecl. ibid.* Informatur. Hotomann. 35. *Illustr. fol.* 236. 62 Nec si tunc: Græci ita legisse videntur, quam lectionem interpretationi Bulgari antepono, existimantis, competituræ actioni Prætoriæ, vel legali resisti non posse: jam competenti posse, vel ante causæ ipsius exordium, vel in ipso ingressu judicii; ut sit hæc sententia: Pacta initio adjecta contractus formant & reformant. *l.* 7. §. 5. *supr. de pactis.* 63 *l.* 7. § 5. *supr. de pactis.* 64 Pactio. *vulg.* pacto *Hugo a Porta.* 65 Propria seu a se facta, non ab altero: mera, seu vera, non ob causam, *l.* 49. *in fin. l.* 50. *supr de re judic.* sed & ante rem traditam. *l.* 9. *supr. de condict. indeb.* 66 Vide *l.* 12. *supr. de donat.* 67 Facere posse videntur, deducto ære alieno, *l* 19 §. 1. *supr. de re judicata.* & omnibus ita deductis, ne ipsemet donator egeat. *l.* 173. ff. *h. t.* 68 Nisi tali privilegio renunciavit donator Cur? privilegio donationis (cum originem ex contractu habeat) renunciari potest. vide Decium, *hic. num.* 8. 69 Vid. *l.* 178. *l.* 201. *l.* 210. ff. *h t* 2. *Eclog.* 3. *c.* 29 vide *l* 1 *supr. de regul. Caton* adde *l.* 27. *supr de obligat. cap non formatur.* 18. *de reg jur in* 6 exemplum erit in sententia, *l.* 19. *supr. de appellat* institutione, *l* 210. ff. *h. t* testamento, aut codicillis. vide *l.* 201. ff. *h. t.* matrimonio, *c.* 1. *de desp imp. in* 6. fideicommisso, *l* 2 *supr. de legat.* 2. *l.* 2. *supr. de regul. Caton* stipulatione, *l* 83. §. 5. *sup. de verb. ob.* adquisitione, laude, liberatione, confectione, electione, Dec *hic.* possessione ab initio inutili. Jason. *in l. juste possidet l.* 11. *supr de adq. vel amitt. possess.* adde Hotomann 35. *quæst.* 70 Nisi duo, quæ sequuntur, concurrant, vitii scilicet cessatio & novissimus actus, id est, nisi principium ipsius rei utile sequatur, verbis, vel aliis actibus extrinsecus declaratis, veluti ratihabitione aliqua, ut in *l.* 11. *supr de servit. præd. rustic. l. ult. supr. comm. præd. l.* 27 *supr. de ritu. l.* 6. *C. de nupt. l* 24. §. 1. *supr. de leg.* 1. *l.* 1. §. 1. *l* 7. *supr. de leg* 3. *l.* 42. *supr. de her. inst. l.* 20 §. 1. *supr. de condit. inst. l. un. C. de contract. jud. l.* 1. *C. si major fact* quæ leges alioquin contrariæ sunt. 71 4. *Harm.* 4 §. 20. 72 Id est, non solus concubitus: sic ut reliqua nuptiarum solennitas minime excludatur, in eum solum sensum, ut ostendatur, etiam consensum requiri. *l.* 14. *C. de nupt.* S. L. 73 *l.* 15. *in fin. supr. de cond. & demonstr. l.* 8. *C. de repud.* συναίνεσις. 2. *Ecl.* 3. *c.* 30. affectus, *l.* 11. *C. de repud.* διάθεσις ἀμοιβαία. 22. *Nov.* 3. An solus consensus? ait Justinian. *Nov.* 74. *c.* 4. ὡς τὲς γάμες ἐκ μόνης ἐῤῥῶσθαι διαθέσεως. adde *c. non locum.* 14. *ibi: solo consensu contrahitur. extr. de sponsalibus. can. sufficiat. ibi: solus secundum leges consensus.* 22. *quæst.* 2. adde *l.* 4. *ibi: nudus consensus. supr. de sponsal.* Hotomannus vero *obs.* 26. negat, ait enim præterea deductionem in domum mariti requiri. *l.* 5. *in fin. supr. de ritu.* adde *l.* 66. *in fin. supr. de donat. inter vir. & uxor.* Hanc regulam veram esse ait in muliere domum deducta: nihil aliud hic innui; quam nuptias perfici solo consensu sine tabulis & scriptura, *l.* 11. *C. de repud.* sic sentio, nuptias per verba de præsenti contractas, ita firmas esse, ut secundum matrimonium impediant, & affinitatis causam ipsis conjugibus pariant, cum nihil obstet, eandem virginem esse & uxorem. *arg. l.* 7. *supr. de ritu. cap. licet. cap. tua. extr. de sponsa duorum.* Vis est ea semel facti, ut, id aliquando fuisse, nunquam possit negari. *l.* 31. *infr. h. t.* quod accideret, ea negata uxore, quæ per verba de præsenti semel accepta fuerit. vide *l.* 15. *supr. de condit. & demonstr.* quod & evidentissime probatur *l.* 8. *C. de incestis.* concubitum non requiri. video tamen deductionem in domum mariti requisitam fuisse. *l.* 6. *C. de donat. ante nuptias.* 74 Re ipsa. Fictione tamen mortuus dicitur vivere, *Inst. de excus tut.* ut & aliquis bis mori, *l.* 51. § 2. *supr. ad l Aquil* & duo possidere, *l* 13 §. 13. *supr. de hered. petit.* 75 Huc refer illud Hieron. *ad Eustoch.* Audacter dicam, cum omnia possit Deus suscitare, virginem non potest post ruinam *c. si Paulus.* 32. *quæst.* 5. adde *l. un ibid.* Castitas corrupta restitui non potest *C. de raptu.* 76 Vid. *l.* 12 § 2 *supr. de captivis.* 77 *l* 31. ff *de evict l* 3. *supr. de cond. & demonstr. l.* 35. *supr de verb ob.* 78 Impossibile nihil parit. Ex eo, quod est impossibile, ut se factum nasci non potest: si ita est, nec utilis actio nasci poterit. 79 Pactum. *vulgat. sic in manuscripto.* & male. 80 *l.* 41 *supr. de peculio l* 38. §. 7 *supr. de verb. obl.* & prætorium, *l* 20 §. 7. *supr. qui test. fac. poss.* & extraordinarium, *l.* 7. *supr. ad l. Corn. de falsis* solemnia Juris civilis. *l.* 20 §. 7. *supr. qui test.* 81 Servi pro nullis habentur, *l* 1. *supr. de jure deliber.* id est, nullius juris habentur, *l* 3. *in fin. supr. de cap. minutis* nulla in eos cadit obligatio, *l.* 22. *supr. h. t. l.* 43. *in fin. supr de verb obl.* nullumque arbitrii jus *l* 68. *supr de verbor oblig.* Ad solemnia testamenti non adhibentur, *l.* 20. § 7. *supr qui test.* tabularii esse non possunt, *l.* 3. *C. de tabulariis. l* 10. *tit.* 69. his adde quæ scripsi ad *l* 3. *in fin. supr. de capite minutis.* & quæ dicam ad *l.* 209 ff *h. t.* 82 Excipe *l* 4. § 3. *supr. de edend l* 53 *supr de judiciis. l.* 38. § 7. *supr. de verb ob. l.* 7. *supr. ad l Corn. de falsis* 83 Ideoque solutum non repetitur. *l.* 13. *supr de cond. indeb. l.* 83 *supr. de solut.* 84 Natura est communis servis. *l.* 12 *in fin. supr. de accusat.* jure naturali omnes liberi. *Inst. de libertin* hinc servitutem contra naturam esse dicimus. *l.* 4. § 1. *supr. de statu hom* Senec. 4. *epist.* 32. Quid est eques Romanus aut libertinus, aut servus? nomina ex ambitione aut ex injuria nata.

De actore & reo.

33. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

IN eo, quod vel is, qui petit, vel is, a quo petitur, lucri [1] facturus est, durior causa est petitoris [2].

De interpretatione contractuum.

34. ULPIANUS lib. 45. ad Sabinum.

SEmper [3] in stipulationibus, & in cæteris contractibus id sequimur, quod actum [4] est, aut si non appareat, quid actum est, erit consequens, ut id [5] sequamur, quod in regione, in qua actum est, frequentatur. Quid ergo, si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum [6] est, redigenda summa est.

Quibus modis tollitur obligatio.

35. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

NIhil tam naturale [7] est, quam eo [8] genere quidque [9] dissolvere [10], quo colligatum est [11]: ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissolvitur.

De culpa.

36. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

CUlpa [12] est [13], immiscere se rei [14] ad se non pertinenti [15].

De condemnatione & absolutione.

37. ULPIANUS lib. 51. ad Sabinum.

NEmo [16], qui condemnare [17] potest, absolvere non potest [18].

De herede.

38. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

SIcuti pœna [19] ex delicto defuncti heres teneri non debeat: ita nec lucrum [20] facere, si quid ex ea re ad eum [21] pervenisset.

De eo, quod per alium stat, quominus fiat.

39. IDEM lib. 32. ad Sabinum.

IN omnibus causis pro [22] facto accipitur [23] id, in quo [24] per alium moræ [25] sit, quominus fiat.

De furioso & prodigo.

40. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

FUriosi [26] vel ejus [27], cui bonis [28] interdictum [29] sit, nulla [30] voluntas est [31].

De actore & reo. 1. De re obscura.

41. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

NOn [32] debet actori [33] licere, quod reo [34] non permittitur. §. 1. In re obscura melius est favere repetitioni [35], quam adventitio lucro [36].

De ignorantia.

42. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

QUi in alterius [37] locum succedunt, justam [38] habent causam [39] ignorantiæ [40], an id quod peteretur [41], deberetur. Fidejussores [42] quoque non minus, quam heredes, justam ignorantiam possunt allegare. † Hæc ita de herede dicta sunt, si cum eo agetur [43]: non etiam, si agat: nam plane, qui agit, certus esse debet: cum sit [44] in potestate ejus [45], quando velit, experiri: & ante [46] debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

De concurrentibus defensionibus, 1. Vel actionibus.

43. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

NEmo ex his, qui negant, se debere, prohibetur [47] etiam alia [48] defensione uti, nisi [49] lex impedit. §. 1. Quotiens concurrunt [50] plures actiones ejusdem [51] rei nomine, una [52] quis experiri debet [53].

De herede.

44. IDEM lib. 29. ad Edictum.

TOtiens in heredem damus de eo, quod [54] ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur; non quotiens ex suo [55].

De pignore, deposito, precario, emptione, locatione. 1. De conventionibus.

45. IDEM lib. 30. ad Edictum.

NEque pignus [56], neque depositum [57], neque precarium [58], neque emptio [59], neque locatio [60] rei [61] suæ [62] consistere potest. §. 1. Privatorum [63] conventio juri publico non derogat.

De pœna.

46. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

QUod a quoquo [64] pœnæ [65] nomine exactum est, id eidem restituere [66] nemo cogitur.

De consilio. 1. De sociis.

47. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

COnsilii [67] non fraudulenti [68] nulla obligatio est: cæterum si dolus, & calliditas intercessit, de dolo actio competit. §. 1. Socii mei socius [69], meus socius non est.

De calore iracundiæ. De divortio.

48. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

QUidquid [70] [in] calore iracundiæ, vel fit, vel dicitur [71], non prius ratum est, quam si perseverantia [72] apparuit, judicium animi fuisse: ideoque brevi [73] reversa uxor [74], nec divertisse videtur.

De circumventione.

49. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

ALterius [75] circumventio alii non præbet actionem [76].

50. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

CUlpa caret, qui [77] scit, sed prohibere [78] non [79] potest.

1 Duobus de lucro certantibus, deterior est actoris conditio, 2. *Eclog.* 3. *c.* 33. nisi alterius causa tempore præcedat, *l.* 98. J. *h. t.* De lucro adde *l.* 41. *in fin.* J. *h. t. l. un. vers. lucrativa. C. de impon. lucrat. descript. lib.* 10. *tit.* 35. 2 *l.* 98. *l.* 154. J. *h. t.* 1. Harm. 2. §. 57. e contrario melior est possessoris. vid. *l.* 126. *in fin. l.* 128. *l.* 154. J. *h. t. l.* 41. *l.* 48. J. *de judic.* 3 Quoties scil. constat de voluntate, alias si nullis signis extrinsecis voluntas scripto manifesto contraria declaretur, scripturæ stabitur. *l.* 19 ꝟ. *de usu legato. l.* 112. *l.* 120. §. 2. *in fin. supr. de verb. obl. l.* 68. §. 1. ꝟ. *de fidejuss. l. ultim. C. com. utriusque judicii.* Est enim scriptura mentis & animi testimonium ac judicium, eam tamen ex communi usu interpretamur, *l.* 7. §. 2. *in fin. supr. de supellect.* aut certo judicio prudentium. *l.* 125. ꝟ. *de verb. sign.* 4 Vid. *l.* 53. ꝟ. *de verb. obl.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 34. quod agitur, *l.* 3. ꝟ. *de reb. cred.* actum opponitur dicto. *l.* 6. §. 1. ꝟ. *de contr. empt.* Actum igitur est mens contrahentium ac voluntas, *l.* 219. ꝟ *de verb. sign. l. ult. C. quæ res pign.* res, *l.* 42. ꝟ. *de jure dot.* veritas, *l.* 1. *l.* 3. *C. plus valere quod agit.* Quibus indiciis mens colligatur, alibi dicam. 5 Id est, consuetudinem regionis sequimur. *Ecl. ibid.* vid. *l.* 50. *in fin.* ꝟ. *de leg.* 1. adde *l.* 3. *in fin. supr. de testib. l.* 21. §. 1. *in fin.* ꝟ. *qui test.* adde *l.* 37. ꝟ. *de legib. l.* 3. *l.* 7. §. 2. *in fin.* ꝟ. *de supellect. l.* 14. §. 2. ꝟ. *de alim. l.* 17. § 1. ꝟ. *de aqua & aquæ pluv.* & ideo conducere, concedere, contrahere, & quidvis agere pro more regionis in dubio præsumitur. vid. Decium *hic.* nam sicut natura non separatur a subjecto, ita nec a consueto. Quod est de consuetudine, habetur pro pacto. 6 Minimum præsumimus in dubio promissum potius, quam actum inutilem, *Ecl. ib.* vid. *l.* 9. ꝟ. *h. t.* ne alioquin actus pereat, cujus conservatio, quoad ejus fieri potest, attenditur. *l.* 80. ꝟ. *de verb. obl.* 7 Contraria contrariis actibus dissolvuntur. *Nov.* 140. hoc fallit in matrimoniis. vid. *l.* 8. *C. de repud. c.* 1. *extr. de reg.* & bonorum possessione. *l. ult. C. qui admitti* 8 Id est, eadem fide, alio simili pacto vel consensu aliis verbis. vid. §. 1. *Inst. quib. mod. toll. obl.* 9 Quodque. *vulg. Hal.* 10 *l.* 100. *l.* 153. J. *h. t.* vid. *l.* 80. ꝟ. *de solut. c.* 1. *extr. h. t.* §. *ult. Inst. quib. mod. tollit. l.* 1. *C. quando liceat ab empt.* 11 Necessitate scil. non ex superfluo, ideo testamentum ad pias causas factum coram septem testibus tollitur per secundum factum coram duobus testibus. Decius *hic. n.* 30. 12 *c. non est sine culpa.* 19. *de reg. in* 6. 13 Mulioni, *l.* 8. §. 1. ꝟ. *ad l. Aquil.* artifici, *l.* 9. §. 5. *l.* 13. §. 5. ꝟ *locati.* obstetrici, *l.* 9. ꝟ. *ad l. Aquil. l.* 3. §. 2. ꝟ. *ad l. Corn. de sicar.* medico, *l.* 6. §. 7. *supr. de off. Præs.* §. 7. *Inst. de l. Aquil.* adsessori, *l.* 2. *supr. quod quisque jur.* judici; *l.* 5. §. 4. *supr. de oblig. l.* 6 *supr. de extraord. cognit. Inst. de obl. ex quasi del. in pr.* 14 Id est, negotio. 15 Id est, cujus est ignarus, ac imperitus, *d.* §. 1. *d.* §. 5. quæ est aliena, *l.* 19. *in fin. supr. de novat. l.* 4. *C. de actuar.* in quam nullum jus habet aut interesse. *l.* 71. *l.* 181. *supr. de verb. sign.* 16 Condemnandi potestas cui non competit, idem nec absolvere potest, *l.* 6. *in fin. pr. supr. de off. Proconf.* & e contra. *l.* 3. *supr. de re judicata.* 17 Condemnare non potest. *vulg.* 18 Excipe *l.* 3. §. 2. *C. ubi Senatores.* 19 2. *Ecl.* 3. *c.* 37. 5. Harm. 8. vid. *l.* 33. *supr. de obl.* 20 *l.* 5. *supr. de calumniatorib. l.* 1. *in fin. l.* 3. *supr. de vi & vi. l.* 26. *supr. de dolo. l.* 3. §. 12. *supr. de pecul. l.* 14. §. 5. *in fin. l.* 16. *in fin. l.* 19. *supr. quod metus caus. l.* 35. *supr. de obl. l.* 2. *in fin supr. vi bonor. l.* 1. *supr. de privat. delict. l.* 2. *C unde vi.* 21 Idem est in pupillo, *l.* 3. §. 1. *supr. de tributoria.* Vid. *l.* 1. *l.* 5. *supr. de auct. tutor.* Ecclesia & bonæ fidei possessore. Decius *hic.* 22 Vid. *l.* 161. J. *h. t.* Goth. Vid. *l.* 24. *supr. de cond. & demonstr. l.* 23. *supr. de cond. inst.* Ans. 23 Cur ita? vid. *l.* 159. J. *h. t.* 24 In quo quis alium perhorrescit, quominus fiat. *vulg.* ut sit sensus, Pro facto haberi, quod fieri propter metum non potuit. vid. *l.* 22. *C. de his, qui propter met.* 25 Mora est. *Hal.* Si creditor aut actor est in mora, debitor fecisse intelligitur. *l.* 1. §. 3. *supr. de eo, per quem. l.* 17. §. 3. *supr. de usur.* adde *c. mora.* 25. *de regul. in* 6. 26 Vid. *l.* 5. *supr h. t. l.* 2. *C. de contr. empt.* ac dementis, *l.* 17. *supr. qui test.* Quod ad furiosos attinet, distinguendum est: Alii sunt in continuo furore, alii intervallatum habent furorem. Priores ne quidem adquirere possunt. Alii possunt in judicio, testamento, tutela & similibus. vid Hotomann. 3. *observ.* 29. de furioso dixi ad *l.* 13. §. 1. *supr. de offic. Præsid.* 27 Masculi vel mulieris. *l.* 15 *supr. de curat. fur.* 28 Id est, prodigi. *l.* 1. *supr. de curat. fur.* 29 A judice scil. idque non perfunctorie, sed vel ex officio ultro, vel prodigi adgnatis, aut amicis petentibus. Decius *hic.* 30 In amittendo & alienando, *l.* 26. *supr. de contrah. empt. l.* 18. *supr. qui test. l.* 12. *supr. de usurpat.* non in adquirendo. *l.* 5. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. hered. l.* 6. *supr. de verborum obligationib. l.* 3. *supr. de novat. l.* 18. §. 2. *supr. de castrensi pecul.* 31 Prodigalitate pœnam elevari hinc colligit Clarus, 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 60. *num.* 8. 32 1. *Harm.* 5. §. 7. Quod juris est in uno relatorum, idem esse censetur in altero, *l.* 21. §. 11. *in fin.* ꝟ. *de recept. qui arbitr. l.* 13. §. 1. *supr. de jurejur. l.* 20. *supr. de re judic. l.* 13. §. 5. § 25. *supr. de act. empt. l. ult. supr. de accept. l.* 3. *C. de indicta vidui. Nov.* 117. *c.* 7 *in fin. l.* 5. *supr. de rescind. & supr. tit. quod quisque juris. l.* 1. *C. de divers. rescript l.* 7. *C. de rescind. vend.* 33 Et accusatori. 34 Vid *l.* 125. *infr. h. t. c. non licet.* 32. *de regul. in* 6 ubi vide *Dynum* adde *l.* 6. *l.* 25. *supr. de procurat.* Nota de argumento a reo ad actorem. *l.* 9 § 6. *supr. de jurejur.* 35 Favetur ei magis, qui repetit, quam qui de lucro captando certat. Imo magis favendum minori, qui alienum accepit, & dilapidavit, quam minori suum repetenti. *l.* 11. §. 6. *supr de minoribus.* Ea res me movet, ut hic putem legendum retentioni. ut in *l.* 91. §. 3. *in fin. supr. de verborum obligat.* 36 2. *Eclog.* 3. *c.* 40. *l.* 33. ꝟ. *h. t. l.* 14. §. 1. *supr. de religiosis.* 37 Successor ignorandi justam causam habet. Alieni facti ignorantia excusat, *l.* 11. *supr. ad SC. Vellejan. l.* 21. §. 1. *supr. de act. empt. l. ult. in fin. supr. pro suo.* non proprii vel sui muneris: hinc illud, non potest esse pastoris excusatio, si lupus oves comedit, & pastor nescit. *c. quamvis.* 10. *extr. de reg. jur.* 38 An venia dignam, & immunem a pœna? utique. Imo, non utique. *l.* 9. *supr. de nautico fæn. l.* 77. *supr. de verb. oblig.* Solve, non utique, stricto jure: aliud ex æquo dicimus. adde *d. l.* 14. vide Sebastian. Medic. *tract. de morte. parte* 12. *conclus.* 100. 39 *l.* 19. *supr. h. t.* adde *l.* 49. §. 2. *supr. de verb. oblig. c. cum quis.* 14. *de regul. in* 6. 40 Ignorantia cessat in iis, quæ in testamento continentur. *l.* 12. *supr. de transact.* 41 Aliud erit si ipsi petant. J. *h. t.* & *l.* 49. §. 2 ꝟ. *de verb. obl.* 42 Fidejussoris justa ignorantia est. *l.* 59 *supr de cond. indeb.* vid. *l* 8. §. 8. *l* 29. *in pr.* & §. 2. *supr. mand.* 43 *d.* § 2. & *l.* 37. ꝟ. *de recept. qui arbitr.* nisi justa causa aliud suadeat. 44 Differentiam actoris, & rei observa. *l.* 5. *in fin.* ꝟ. *de doli mali & met. except. l.* 6. *C. de tempor. in integr.* 45 Aliud in reo, *l.* 2. *C. de dilation.* 46 Actionem præcedere debet diligens inquisitio, *ut hic.* Idem in referenda sententia judicem facere oportet; *l.* 9. *C. de judiciis.* & dando tutore. *l.* 6. ꝟ. *de curat. furioso.* 47 [illegible] mentitum sit. *l.* 1. §. 15. ꝟ. *si quadrupes. l.* 21. §. 2. *l.* 2. *in fin.* ꝟ. *de nox.* 48 Vid. *l.* 5. *l.* 8. ꝟ. *de except. c. nullus pluribus* 20. *de reg. in* 6. 2. *Eclog.* 3. *c.* 43. 49 Vid. *Novell.* 18. *c.* 8. *in fin.* 50 Concurrentes actiones. vid. *l.* 130 J. *h. t.* 51 2. *Ecl.* 3. *c* 43 nam variarum rerum nomine varias simul actiones edi posse constat. *l.* 11. *supr. de jurisd. l.* 35. §. 1. ꝟ. *locati.* 52 In realibus actionibus. Hotomann. 27. *Illustr.* id admittit. *arg. l.* 3. *l.* 5. *l.* 6 *l.* 7. ꝟ. *de except. rei judic.* in personalibus negat. *l.* 130. J. *h. t. l.* 14. §. 2. *supr. de except. rei jud. l.* 60. ꝟ. *de obl.* vid Hotom. *ib.* 53 Et potest, non modo post unius actionis damnationem. *l.* 93. § 1. ꝟ *de leg.* 3. *l* 28. §. *ult.* ꝟ. *de liber.* verum etiam post unius victoriam. *l* 10. *supr de act. empt. l.* 18. *supr de obl.* interdum eandem instaurare ac referre certis de causis, veluti ob justum errorem. *l.* 13 *supr. de injust. l.* 1. §. *ult supr. quand. de pecul l* 4. §. *ult. supr. quod cum eo.* vid. Hotom. *ibid.* 54 Vid. *l.* 3. *supr. h. t. l.* 33. *supr. de obl.* 55 *l.* 9. *in fin. supr. de tributoria.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 44. 1. Harmen 8 tunc enim in solidum tenetur. 56 *l.* 29. *supr. de pign. act.* vid. *l.* 30. *in fin.* ꝟ. *de exceptione rei judic.* adde 2. *Ecl.* 3. *c.* 43. 57 Vid. *l.* 15. *supr. depositi.* 58 Vid. *l.* 1. §. 11. *supr. de itinere actuque. l.* 4. §. 3. *supr. de precar.* 59 *l.* 16. *supr. de contrah. empt.* vid. *l.* 4. *C. de contrah. empt.* 60 Vid. *l.* 20. *C. de locat.* 61 Proprietatem proprietarius emere non potest, sed possessionem; & e contra. *l.* 28. *supr. de adq. vel amitt. poss.* 62 Adde nec ususfructus, *l.* 5. *supr. si ususfr. petat.* neque servitus. *l.* 26. *supr. de serv. præd. urb.* 63 Vide *l.* 27. ꝟ. *h. t. Eclog. c.* 45. 64 Quoquam. *vulg. Hal.* 65 Vid. *l.* 42. ꝟ. *de cond. indeb.* 66 Pœnæ depensæ repeti non solent. *l.* 16. *l.* 19. *l.* 42. ꝟ. *de cond. indeb. l.* 22. ꝟ *de pignorat.* adde *l.* 52. *in fin. supr. pro socio. l.* 74. *supr. de solut.* 67 2. *Ecl.* 3. *c.* 46. *c. nullus* 62. *de regul. in* 6. *l.* 2. *in fin. supr. mandati.* 68 Consilium fraudulentum obligat. vide *l.* 8. *supr. de dolo. l.* 1. §. 3. *supr. de servo corrupto. l.* 43. §. 3. *supr. de furt. l.* 20. *C. de furt. l.* 16. *supr. de pœn.* & si sine consilio nostro quis id non erat facturus. *l.* 6. §. 5. *supr. mand.* 69 Socius socii mei, meus non est socius, 2. *Eclog.* 3. *c.* 47. *l.* 19. *l* 20 *supr pro socio.* dic idem in liberto liberti, *l.* 105. *supr. de verborum significat.* & vasallo mei vasalli, & colono mei coloni (ratione tamen alterius, non ejusdem prædii, quod a me vasallus habet). Non idem in amico amici mei, *l.* 1. §. 10. *supr. de offic. præfecti urbi l.* 3. *supr. de testibus. l.* 4. §. 3. *supr. de legation.* vide *l.* 28. *C. de inoff.* & in fidejussore fidejussoris mei. *l.* 27. §. 2. §. 3. & 4. *supr. de fidejussorib.* 70 Iracundia factum dictumve; ratum non habetur, nisi perseverantia judicium animi faciat. τὸ κατὰ ὀργὴν, καὶ θερμότητα λεγόμενον. 2. *Eclog.* 3. *c.* 48. *c. si quis iratus.* 2. *qu.* 2. 71 In contractibus, *l.* 9. *supr. de public.* divortiis, *l.* 3. *supr de divortiis.* in voto, Decius *hic. n.* 3. juramento, *l.* 2. *C ad Leg. Jul. majestat.* confessione, Decius *hic. num.* 4. at non in delictis. qua de re vide *l.* 5. *C. de injur.* vide Romanum, *singul.* 510. 72 Animi perpetuitate, *l.* 3. *supr. de divortiis* εἰ μὴ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμείνῃ. *Eclog. ibid.* & merito: nam ex perseverantia animi deliberatio præsumitur. *l* 38. §. 6. *ibid & ideo abstinentis. supr ad l. Jul. de adulter.* 73 Vid. *l.* 32. ꝟ. *de ritu.* & quæ notavi ad *l.* 32. §. 12. *supr. de donat. inter vir & uxor.* 74 Extenditur hoc ad fugitivum & bannitum. 75 Puta servi; *l.* 34. *supr. de adquir. vel amitt poss.* Procuratoris. *l.* 6. §. 2. *supr. de cond. indeb.* 76 Et lucrum. vid *l.* 106. *infr. h. t. l.* 3. §. 12. *supr. de pecul. l.* 14. *supr. de cond. indeb.* vel damnum vide *l.* 155. *infr h. t.* 77 *l.* 109. J. *h. t. l.* 33. *in fin. supr. locati. l.* 1. §. 18. *l.* 3. *supr. de SC. Silaniano.* 78 Proditionis species est, delictum futurum non detegere. Ideoque subditus, qui consilia adversus principem habita non detexit, punitur. *l.* 5. *C. ad Leg. Juliam majestat.* Vasallus tamen secreta domini detegere non tenetur: imo nec debet. 2. *Feudor.* 6 & 7. *circa fin.* 79 Alias colonus, *l.* 13. §. 7. *supr. locati.* servus, *l.* 1. §. 18. *supr. de SC. Silaniano.* dominus, *l.* 2. §. 1. *supr. de noxal. l.* 6. *supr. de jure patronatus.* qui non prohibet, cum prohibere possit, tenetur: est enim specialis ac mutua inter hujusmodi personas connexio. An idem in aliis personis? quidam aiunt voluntatis ac officii magis esse, quam necessitatis, alteri benefacere, *l.* 17. §. 3. *supr. commodati.* sic sentio, Hominis interesse, hominem quemcunque beneficio affici, *l.* 7. *in fin. supr. de servis export.* ideoque teneri, puniendumque esse, qui cum lacertis, vel telo munitus aggressorem facile propulsare potuit, inermem interfici passus est. Seneca *in Troade. act.* 2. *Non pati ar, in me culpa cunctorum redit. Qui non vetat peccare, cum possit, jubet.* adde *l.* 9. §. 1. ꝟ. *ad l. Corn. de fals.*

Capere.

Capere.

51. GAJUS lib. 15. ad Edictum provinciale.

NOn videtur quisquam id capere, quod ei necesse est alii restituere [1].

Non defendere.

52. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

NOn [2] defendere [3] videtur, non [4] tantum qui latitat [5]; sed & is, qui præsens negat [6] se defendere, aut non vult suscipere actionem.

De solutione indebiti.

53. PAULUS lib. 42. ad Edictum.

CUjus per errorem dati repetitio est, ejus consulto [7] dati donatio est [8].

De juris translatione.

54. ULPIANUS lib. 46. ad Edictum.

NEmo [9] plus [10] juris ad alium transferre potest, quam ipse haberet.

De eo, qui suo jure utitur.

55. GAJUS lib. 2. de Testamentis ad Edictum Urbicum.

NUllus videtur dolo facere, qui [11] suo jure utitur.

De dubiis.

56. IDEM lib. 3. de Legatis ad Edictum Urbicum.

SEmper [12] in dubiis benigniora [13] præferenda sunt.

Ne bis exigatur.

57. IDEM lib. 18. ad Edictum provinciale.

BOna fides non patitur, ut bis [14] idem exigatur.

De peculio.

58. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

EX pœnalibus [15] causis non solet [16] in patrem de peculio actio dari [17].

De herede.

59. IDEM lib. 3. Disputationum.

HEredem [18] ejusdem [19] potestatis, jurisque esse, cujus fuit defunctus [20], constat.

Mandati.

60. IDEM lib. 10. Disputationum.

SEmper qui non [21] prohibet pro se intervenire, mandare creditur. † Sed & si quis ratum [22] habuerit [23], quod gestum [24] est [25]: obstringitur [26] mandati [27] actione.

De refectione domus.

61. IDEM lib. 3. Opinionum.

DOmum suam reficere [28] unicuique licet, dum [29] non officiat [30] invito alteri, in quo jus non habet.

De hereditate.

62. JULIANUS lib. 6. Digestorum.

HEreditas nihil aliud est, quam [31] successio [32] in universum [33] jus [34], quod defunctus [35] habuerit.

De mora.

63. IDEM lib. 17. Digestorum.

QUi sine [36] dolo malo ad judicium provocat, non videtur moram facere.

De his, quæ raro accidunt.

64. IDEM lib. 29. Digestorum.

EA quæ raro [37] accidunt, non [38] temere [in] agendis negotiis computantur.

De cavillatione, seu sorite.

65. IDEM lib. 54. Digestorum.

EA est natura cavillationis [39], quam Græci σωρείτην [40] (id est, *acervalem syllogismum*) appellant, ut ab evidenter veris per brevissimas [41] mutationes [42] disputatio ad ea, quæ evidenter falsa sunt, perducatur.

De exceptione.

66. IDEM lib. 60. Digestorum.

MArcellus: definit [43] debitor esse is, qui nanctus est exceptionem [44] justam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

De sermone ambiguo.

67. IDEM lib. 87. Digestorum.

QUotiens idem sermo duas sententias exprimit: ea potissimum excipiatur, quæ [45] rei gerendæ aptior est.

De beneficiis.

68. PAULUS libro singul. de dotis repetitione.

IN omnibus causis id observatur: ut, ubi personæ [46] conditio locum facit beneficio, ibi deficiente [47] ea, beneficium quoque deficiat: ubi [48] vero genus [49] actionis id desiderat, ibi, ad quemvis persecutio ejus devenerit, non deficiat ratio auxilii.

69. IDEM lib. sing. de adsignatione libertorum.

INvito [50] beneficium [51] non [52] datur.

De potestate gladii, vel alterius coërcitionis.

70. ULPIANUS lib. 2. de Officio Proconsulis.

NEmo [53] potest gladii [54] potestatem sibi datam, vel cujus alterius coërcitionis [55] ad alium transferre.

Quæ per libellum expediri non possunt.

71. IDEM lib. 2. de Officio Proconsulis.

OMnia, quæcunque causæ cognitionem [56] desiderant [57], per libellum [58] expediri non possunt.

1 Cepisse non videtur, qui captum cogitur alii restituere. vide 2. *Eclog.* 3. *cap.* 52. *l.* 49. *supr. de donat. inter vir. l.* 42. *supr. de legat.* 2. *l.* 16. §. 15. *supr. ad SC. Trebellian. l.* 3. §. 4. *supr. de leg præst. l.* 71. *supr. de verborum significat.* multo minus is cepisse videbitur, qui a re petenda exceptione removetur. *l.* 13. *supr h. t.* Idem in eo, qui tantum erogat, quantum accepit, *l.* 122. *in fin supr. de leg.* 1. aut qui alii administrat, *l.* 10. *in pr. supr. de inoffic.* aliud erit, si ex longo intervallo quis cogatur restituere, & medio tempore utilitatem perceperit. *l.* 49. *supr. de donat. inter vir. l.* 45. *l.* 73. §. 4 ff. *ad Leg. Falcid. l.* 22. §. 2. *supr. ad SC. Trebellian.* 2 Latitare, negare defensionem, nolle suscipere actionem, paria sunt. 3 Defendere quid, v. *l.* 35. §. 3. *supr. de procur. l.* 21. *in fin. supr. ex quib. caus. major.* 4 Non tantum, qui præsens negat, *l.* d. a. n. v. f. actionem, sed & is qui latitat. Faber, 1. *semest.* 23. & recte. Est enim a verioribus & confessis ad difficiliora progrediendum. 5 Defendere recte non videtur, qui latitat. v. *l.* 5. §. 3. *supr quib ex caus in possess.* Quid sit latitare, v. *l* 3. *supr. de judic. l.* 1. *l.* 28. *supr. de fideic. libert. l.* 7. § 4. *supr. quib. ex caus. in possess.* 6 *l.* 11. §. 4. *supr. de interrog.* 7 Qui dat indebitum per errorem, repetit: qui consulto, donare intelligitur: ideoque non repetit. *l.* 1. *in fin. supr. de cond. indeb.* vid. *l.* 9. *C. de cond. indeb.* Goth *l.* 26. *l.* 40. *supr. de cond. indeb. l.* 7. §. 2. ff. *de pro empt.* Ans. 8 Dummodo alieno nomine non detur *l.* 19. §. 1. ff. *de condict. indeb.* & *l.* 9. *C. de cond. indeb.* 9 *l.* 120. J. *h. t.* 2. *Eclog.* 3. *cap.* 35. *c. nemo.* 79. *de reg. in* 6. vide *l* 20. *supr. de adquir. rer.* Nemo potest, quod non habet, dare Senec. 5. *contr.* 12. excipe procuratorem. §. 42. 43. *Inst de rer. div* tutorem, curatorem, *l.* 22. *C. de adm. tutor.* executorem judicii, §. *ult. Inst. de offic. jud.* malæ fidei venditorem & creditorem (cui licet rem debitoris interdum alienare), *l.* 46. *supr. de adquir. rer.* censitorem, flumen, Imperatorem, vide Dynum ad *d. c.* 49. a ide *tit. quib. alienare licet vel non. Instit.* 10 Sed idem tantum, puta idem dominium, *l.* 11. §. 2. *supr. de act. empt.* easdem servitutes, eadem jura, easdem causas, *l.* 67. *supr. de contr. empt.* eadem onera & vitia. *l.* 1. *C. sine censu.* 11 Suo jure utens dolo non facit. vide *l.* 129. J. *h. t.* vide *l.* 26. *supr. de damno.* & *l.* 3. §. 7. *supr. de incend.* adde *l.* 9. § 1. *supr. de cond. caus. data. l.* 13. §. 1. *supr. de injuriis.* & ita tollendo, ædes vicini quis potest obscurare, intermisso legitimo spatio, *l* 14. ff *de serv. præd. urban. l.* 26. ff. *de damno. l.* 8. *C. de servit.* nisi sola malitia (cui non est indulgendum) id fiat. *l.* 61. J. *h. t. l.* 38. ff. *de rei vind. l.* 1. §. 12. ff. *de aqua & aquæ pluviæ.* 2. *Ecl* 3 *c.* 60. 12 In pœnis maxime. *l.* 155. J. *h. t. l.* 32. *supr. de pœn.* 13 Τὸ Φιλάνθρωπον. 2. *Eclog.* 2. *c.* 57. 1. Harmen. 15. §. 20. adde *l.* 168. J. *h. t. l.* 18. *supr. de legib. l* 4. ff. *mandati. l.* 24. *supr. de reb. dub. l.* 5. *in fin. supr. de legat.* 1. humanius, *l.* 3 *in fin. supr. de his, quæ in testam.* quod est minus severum, *l.* 42. *supr. de pœn.* quale est, favere liberationi, *l* 47. *supr. de oblig.* libertati, reo, ei quod minus est *l.* 38. *supr. de re jud.* 14 *l.* 26. *supr. de pecul. l.* 51. *in fin. supr. de re jud. l.* 3 §. 15. *supr. de tab. exhib. l.* 34. ff. *de obl. l.* 22. §. 6. *supr. rat. rem haberi.* vide Hotom. 5. *obs.* 18. adde quæ notavi ad *l.* 130. J. *h. t.* 15 *l.* 1. §. 7. *supr. de his, qui effuder. l.* 6. §. 2. *supr rer. amot.* 16 Et merito, quia concedendo peculium filio, pater præsumitur quidem velle obligari: non tamen ex negotio illicito, *l.* 6. §. 2. *supr. de cond. indeb.* ideoque pater peculii ratione, bonis filii publicatis, non tenebitur. *l.* 3. *C. de bon. proscript.* vid. Dec. *hic. n.* 3. 17 Nisi quatenus est locupletior. *l.* 3. §. 12. *supr. de pecul.* adde *l.* 57. *supr de jud.* 18 Priorem, non heredem heredis. Castr *consil.* 297. Dec. *hic n.* 7. *in fin* & quidem adita hereditate cum effectu; alias improprie est heres *l.* 3 §. 2. *supr. de hered. inst. l* 23. ff. *de vulg. l.* 4. *supr. de cond & demonstr. l.* 3 §. 11 *supr. de statulib. l* 18. ff. *de stip. serv.* 19 *l.* 156. §. 2. *l.* 177. J. *h. t. l.* 37 ff. *de adquir. vel omitt hered.* 2. *Ecl.* 3 *c.* 61. 5. Harm. 8. non melioris, *l.* 54. *supr. h. t l ult. supr. si fami.* interdum deterioris: nec in eum transit potestas revocandi, infirmandi, & similium. *l.* 3. *supr. de serv. export. l.* 13. *supr. solut. l.* 30. *C. de inoffic. l.* 1. *C. de privil. dot. l.* 1. *in fin. l.* 7. *in fin. l. ult. C. de revoc. donat.* 20 Cum testaretur, cum contraheret, cum pacisceretur, *l.* 9. *in fin. supr. de probat.* aut quid tale faceret, *l.* 14. *C. de rei vind.* Dec. *hic. n.* 34. adde Dynum, *c.* 9. *de regul. in* 6. *n.* 19. 20. 21 Qui præsens patitur, suo nomine aliquid fieri, nec id prohibet, mandare videtur. *l.* 156. *in fin.* J. *h. t. l.* 1. §. 5. *supr de exercit. l.* 6. §. 2. *l.* 18. *supr. mandati. l.* 2. *in fin. C. de adq. & retin. possess.* 22 Ratum habens mandati obligatur. vide *l.* 16. §. 1. *supr. de pignorib. l.* 12. *in fin. supr. de solut. c. ratihabit.* 10. *de reg. in* 6. 23 Adgnoverit, comprobarit, *l.* 1. §. 1. *supr. rat. rem.* verbis vel facto, *l.* 5. *supr. rat. rem.* intra legitimum tempus, *l.* 24. *supr. rat. rem.* sic qui fructus percipit, possessionem; qui usuram, contractum; ut & is, qui agit ex contractu, ipsum contractum probare intelligitur. Item, qui rationem administrationis exigit, gestionem adprobat: & breviter: Per ratihabitionem actus tribuitur ratum haberi. Dec. *hic. n.* 10. 24 Id etiam locum habet in delictis, *l.* 1. §. 14. *in fin.* ff. *de vi & vi.* at non in actu nullo. Actus nullus ratus quidem haberi potest, sed nunquam retrotrahitur, cum tantum ab ipso tempore ratihabitionis valeat. vide Dec. *hic. n.* 16. 25 Suo nomine sc. non alieno. *c. ratum.* 9. *de reg. in* 6. *l.* 6. §. 6. & 9. *in fin. supr. de negot. l.* 13. *supr. de precar.* ne quidem in ejus præjudicium: excipitur tamen *lex* 16. §. 1. *supr. de pignorib.* 26 Nisi mandatum pro forma per legem, vel statutum requiratur: tunc enim non sufficit ratihabitio. Dec. *hic. n.* 17. 27 Et negotiorum. *d.* §. 9.

28 Et sic aliud est reficere, & ad pristinam formam reducere, aliud de novo facere, *l.* 3. §. 15. *supr. de itin. actuque privato.* juste tamen agere possunt. Nam si reficiendo officere vicino invito non licet, multo minus & novum opus inchoando. 29 Dixi ad *l* 55. *supr. h. t.* adde 2. *Ecl. c.* 60. 30 Ideo officere non intelligitur, qui jure servitutis sibi adquisito utitur; aut qui citra servitutem justo spatio, aut altitudine legitima ædificat, id est, qui soli & cœli mensuram servat. *l.* 21 §. 2. *supr. quod vi.* Cœlum enim ejus est, cujus & solum. 31 Quam universum jus, quod defunctus habuit, cuique succedi potest. Hæc definitio constat suo genere & tribus differentiis. Antequam autem quis succedit, hereditas est quasi domina, & vicem, locum, ac personam defuncti repræsentat. vide *l.* 31 *in fin. supr. de hered. inst. l.* 13. §. 5. *in fin.* ff. *quod vi. l.* 1. §. 1. *supr. si is, qui testam.* respectu heredis, vacua, jacens & vacans dicitur, *l.* 1. *supr. de successorio Edicto.* & nullius, *l.* 13. §. 5 *supr. quod vi.* adita, juncta est heredi, *l.* 10. §. 12. ff. *de vulg. l.* 59. *in fin.* ff. *de adq. vel omitt. hered.* fitque ejus patrimonium. *d.* §. 2. Socin. ad *l.* 1. §. 16. ff *de adq. vel amitt possess.* Itaque, si filia patris hereditati renunciavit, non excluditur a fratris hereditate. Dec. *hic. num.* 6. Superioribus adde quæ tractat Michael Grassius *in* §. *her q.* 1. 32 Vide *l.* 2. *C. ad leg. Jul. de vi.* hinc colligunt, Hereditatem non deferri, nisi jure successivo, omnemque defuncto succedentem heredis locum sustinere. vide *l.* 128. *in fin.* J. *h t.* 33 *l.* 24. *supr. de verb. sign.* ὁλόκληρον. 2. *Ecl.* 3. *c.* 2. vide *l.* 9. §. 12. *supr. de hered. inst.* adde *l.* 6. *supr. de except. l.* 11. *supr. de divers. tempor.* & ita rei particularis non est hereditas ex *l.* 1. *supr. h. t.* 34 *l.* 50. *supr. de her. pet.* 35 Viventis enim non est hereditas. *l.* 1. *supr. de her. vel action. vend. l.* 1. *supr. pro her.* 36 Id est, qui juste *l.* 21. & 24. *supr. de usuris.* Juste etiam dicitur provocare, qui id facit, quod communiter fieri solet, *l.* 16. *supr. de rei vind.* qui justa ignoratione ducitur, quod in fure non est. *l. ult supr. de cond. furt.* 37 Rara non spectantur. vide *l.* 114. J. *h. t. l.* 4. 5. & 6 *supr. de legib. l.* 3. *in fin. supr. si pars. Nov.* 94. *c.* 2. 38 Raro quæ fiunt, non sunt sub lege. Quæ specialiter evenire possunt, non attenduntur: interdum justa de causa computantur, velut ea, quæ fiunt a natura, licet raro, *l.* 12. *C de legit. her.* §. 22. *Instit. de rer. divis.* hinc etiam colligunt, Temerarium actorem non audiri. *l.* 41. *supr. de fidejuss.* Item raro, & nunquam, non esse paria. 39 Cavillationis natura. vide *l.* 177. *supr. de verb. sign.* adde *l.* 88. *supr. ad l. Falc.* 40 Σόφισμα. *Hal* 41 Et subtiles. Subtilitas nimia jure reprobatur. 42 Ejusmodi interrogationes ad investigandam veritatem judicibus permittuntur. Dec. *n.* 6. Placet potius quod ait, *n.* 3. subtili responsione, malitiosam interrogationem retundi posse: ideoque, eum, qui vere mutuum reddidit, posse juramento interpolito dicere, se nihil a creditore habuisse. Placet etiam, quod negat, recte eum condemnari, cui confitenti promissa fuerit impunitas. *n.* 7. 8. 43 Desinere id proprie dicitur, quod cœpit *l.* 208. J. *h. t.* 44 2. *Ecl.* 3. *c.* 64. 3 Harmen. 5. Nulla est actio, quæ exceptione repellitur. *l.* 7. §. 8. *supr. de dolo. l.* 13. ff. *h. t. l.* 112. 115. *in fin.* J. *h. t.* adde *l.* 118 *supr de verb sign.* 1. Harmen. 15. §. 11. 45 Juri & rei, τῷ δικαίῳ κινουμένῳ. 2. *Eclog.* 3. *c.* 65. *l.* 80. *supr. de verbor. oblig.* puta contractui, *l.* 15. §. 4. *supr. locati.* subjectæ materiæ, *l.* 4. *supr. de usur.* naturæ actus, juri communi, *l.* 30. ff. *de damno.* verborum proprietati. 46 Id est, individuo alicui, non speciei puta Titio, ut Titio non Titio, ut minori: hæc enim ad heredes transeunt. *l.* 6. ff. *de in integr. l.* 18. *in fin* ff *de minor.* Idem dicendum in privilegio dignitati concesso. *l. ult* ff. *de excusat.* Goth. Vid. Zanger. *de except part.* 3. *c.* 26. *n.* 226 Ans. 47 Persona deficiente personalia extinguuntur *l* 196. J. *h. t.* 2 *Ecl.* 3. *c.* 66. *l.* 13. ff. *solut. l.* 7. ff. *de except. c.* 7. *de reg in* 6. *l.* 28 ff. *de leg.* 2. *l.* 1. §. 1. ff. *de jure immunitat.* 48 At quæ ad actiones sive causas pertinent. *Ecl. ibid.* 49 Da exemplum in minorum restitutione: *d. l.* 6. *d. l.* 18. dolo. *l.* 13. ff. *de dolo.* 50 Invito non benefit. *l.* 156. J. *h. t. l. ult.* ff. *de usu & habit. l.* 19. §. 2. ff. *de donat. l.* 62. ff. *de verbor. oblig.* 51 *d. l. ult.* defensio, *d. l.* 156. donatio, *d.* §. 2. societas, *l.* 26. §. 4. ff. *de cond. indeb.* adrogatio, *l.* 5. & 24. ff. *de adopt.* sic libertas invito filio (aliud in servo, *l. ult. C. de testam. manum.*) non datur. vid. *l.* 5. *C. de emancip.* vid. reliqua in *l.* 62. ff. *de verbor. obl.* multo minus damno adficietur invitus, *l* 21. § 1 *in fin. supr. soluto.* obligabitur, de domo sua extrahetur *l.* 103 J *h. t. l* 18. ff. *de in jus.* Si quæ divertit, ut invita ad virum revertatur, cogi non potest. *l.* 7. *C de repud* Invitus etiam nemo cogitur ad communionem, *l.* 26. § 4. ff. *de cond. indeb* & invitus nemo emancipatur. *Nov* 89 *c* 11 52 Imo datur, *l.* 32 ff. *de adq rer.* § 3. *Inst per quas person. cuique.* potest enim quilibet jus suum repudiare, *l.* 41. ff. *de minor.* & sic, ejus qui operam invito inger[it] *l* 25 ff. *de procurat.* 53 *l.* 6. ff. *de offic. Procons* 54 Gladii potestas, est jus animadvertendi in facinorosos. *l.* 6. §. 8. *supr. de offic. Præsid* vid. *l.* 3 *supr de jurisd.* Gladii potestas, est vitæ, ac necis auctoritas. 55 Jus puniendi, τὸ δίκαιον τοῦ τιμωρεῖσθαι. 2. *Eclog* 3 *c.* 67. 56 Plenam: aliud in iis, quibus semiplena sufficit. 57 Ut alienatio bonorum minoris, *l.* 2. ff *de offic. ejus, cui mand. l.* 5. §. 9. ff. *de reb. cor* alimentorum transactio, *l.* 8. §. 19. ff. *de transact.* secundum decretum, *l.* 1. §. 18. ff. *de separat.* aliud in restitutione, *l. ult. C. ubi & apud quos.* & iis, quæ officio judicis mercenario, & jure actionis expediuntur. *l.* 1. §. 14. ff *de vent. in poss. l. un. C. qui pro sua jurisd.* 58 *l.* 105. J. *h. t.* vid. *l.* 9. §. 1. ff. *de off. Procon.*

De jure pignorandi.

72. JAVOLENUS lib. 3. ex posterioribus Labeonis.

FRuctus [1] rei est vel pignori dare licere.

De tutela & hereditate. 2. De vi & clam. 3. De his, quæ in testamento intelligi non possunt. 4. Extraneo caveri non posse.

73. QUINTUS MUCIUS SCÆVOLA libro singul. ὅρων.

QUo [2] tutela redit [3], eo hereditas [4] pervenit [5], nisi cum fœminæ [6] heredes intercedunt. §. 1. Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei, quem in suis [7] heredibus, cum moritur, habuit, habiturusve [8] esset, si vixisset. §. 2. Vi [9] factum id videtur esse, qua de re quis, cum prohibetur, fecit. clam [10], quod quisque, cum controversiam haberet, habiturumve se putaret, fecit. §. 3. Quæ in testamento ita sunt scripta, ut [11] intelligi non possint: perinde sunt, ac si scripta non essent. §. 4. Nec [12] paciscendo [13], nec legem dicendo, nec stipulando quisquam alteri cavere [14] potest.

Ne cui per alium iniqua conditio inferatur.

74. PAPINIANUS lib. 1. Quæstionum.

NOn debet alteri per alterum iniqua [15] conditio inferri.

De mutatione consilii.

75. IDEM lib. 3. Quæstionum.

NEmo potest [16] mutare [17] consilium [18] suum in alterius injuriam [19].

De his, quæ animi destinatione agenda sunt.

76. IDEM lib. 24. Quæstionum.

IN totum omnia, quæ animi destinatione agenda sunt, nonnisi vera [20] & certa scientia perfici possunt.

De actibus legitimis. De tacito & expresso.

77. IDEM lib. 28. Quæstionum.

ACtus [21] legitimi [22], qui [23] recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio [24], acceptilatio [25], hereditatis aditio [26], servi optio [27], datio [28] tutoris, in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem: nonnunquam tamen actus suprascripti [29] tacite [30] recipiunt, quæ aperte comprehensa [31] vitium adferunt [32]: nam si acceptum feratur ei, qui [33] sub conditione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intelligitur, si obligationis conditio exstiterit: quæ si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

De fraude.

78. IDEM lib. 31. Quæstionum.

GEneraliter, cum de fraude disputatur, non [34] quid [35] habeat actor, sed quid per adversarium habere non potuerit, considerandum est.

79. IDEM lib. 32. Quæstionum.

FRaudis interpretatio semper [36] in Jure civili non ex eventu [37] duntaxat, sed ex consilio [38] quoque desideratur.

De genere & specie.

80. IDEM lib. 33. Quæstionum.

IN toto [39] jure generi [40] per speciem [41] derogatur [42], & illud potissimum habetur, quod ad speciem directum est.

De his, quæ dubitationis tollendæ causa contractibus inseruntur.

81. IDEM lib. 3. Responsorum.

QUæ [43] dubitationis [44] tollendæ causa contractibus [45] inseruntur [46], jus commune non lædunt.

De donatione.

82. IDEM lib. 9. Responsorum.

DOnari [47] videtur, quod nullo [48] jure cogente conceditur [49].

De amissione.

83. IDEM lib. 2. Definitionum.

NOn [50] videntur [51] rem amittere, quibus [52] propria non fuit.

Si amplius solutum sit, quam debebatur. 1. De naturali obligatione.

84. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

CUm [53] amplius [54] solutum est, quam debebatur, cujus pars non invenitur, quæ repeti possit [55], totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione. §. 1. Is natura [56] debet, quem jure [57] gentium dare oportet, cujus fidem [58] secuti sumus.

De dote. 1. De his, quæ ad eum casum pervenerunt, a quo non possunt initium capere. 2. Si æquitate desiderii naturalis ratio, aut dubitatio juris moretur.

85. IDEM lib. 6. Quæstionum.

IN ambiguis pro dotibus [59] respondere melius est. §. 1. Non est novum, ut, quæ semel utiliter constituta [60] sunt, durent, licet [61]

1 V. *l. ult. supr. de usur.* Fructum mihi eripit, qui impedit, quominus rem meam pignori dare possim. hinc illud: Non valere pactum, ne creditori liceat pignora vendere. *l. 4. supr. de pignorat.* 2 5. *Harm.* 8. Tutela eo redit, quo hereditas pervenit. ita restituit, Hotom. 5. *obs.* 26. est enim tutela hereditatis consequentia. *l. 3. supr. de legit. tut.* §. 1. *Inst. de leg. patron.* Hotomanni opinionem confirmat *Nov.* 118. *c.* 6. & Græci, 2. *Ecl.* 3. *c.* 73. Sed tamen Theoph. §. *pen. I. st. de legit. agnat. success.* hereditatem facit consectaneam tutelæ. 3 Redire dicuntur, quæ lege destinata sunt. *l.* 11. *supr. de test. tut.* 4 Legitima. 5 *l.* 1. *supr. de leg. tut. & Inst. de leg. patron.* 6 Et minores. *l. ult. tut. in fin.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 73. Cur ita? vid. *l.* 65. *supr. pro soc.* *C. de leg. tut.* 7 *l.* 1. *supr. de test. tut.* 8 §. *penult. Inst. de tut.* 9 Vid. *l.* 1. §. 5. *supr. quod vi aut clam.* 10 Vid. *l.* 3. §. 7. ℔. *quod vi aut clam.* 11 Scripta non videntur, quæ scripta non possunt intelligi. *l.* 62. §. 1. *supr. de her. inst.* 12 1. *Harm.* 9. §. 22. 13 2. *Eclog.* 3. *c.* 71. *l.* 3. *l.* 38. §. 17. *supr. de verb. obl.* 14 Multo minus nocere. *l.* 74. ℔. *h. t.* 15 Jurando, *l.* 1. *supr. si mulier.* novum opus faciendo, *l.* 5. §. 5. *supr. de oper. nov.* vim inferendo, *l.* 2. *supr. quod vi.* paciscendo, *l.* 27. §. 4. *in fin. supr. de pact.* dividendo, *l.* 17. *C. famil.* exheredando, *l.* 33. §. 1. *C. de inoff.* puniendo, *l.* 22. *C. de pœn.* 16 Imo potest. *l.* 8. ℔. *de collat. bonor.* 17 *c. quod semel placuit.* 21. *c. mutare consil.* 33. *de reg. in* 6. *l.* 20. *supr. de recept. qui arbitr. l.* 14. *supr. de serv. præd. rustic.* 18 Ut & sententiam, vid. *l.* 42. *l.* 55. 56. *supr. de re jud.* vid. *l.* 1. *in fin. supr. de quæst. l.* 27. *supr. de pœn.* (vid. tamen *l.* 6. *C. quomod. & quand. judex.*) confessionem legitime factam, vid. *l.* 13. *C. de non numer.* contractum, v. *l.* 5. *C. de obl.* electionem, v. *l.* 20. *supr. de opt.* aditionem hereditatis, v. *l.* 4. *C. de repud.* jusjurandum delatum, v. *l.* 11. *C. de reb. cred.* actum irrevocabilem. v. tamen *l.* 21. §. 3. & quæ ibi dicam de clausula derogatoria, *C. de testam.* & tractatum Guid. Papæ, *de pœnitentia juris.* 19 Quoties scilic. ex consilio jam obligati sumus, & alteri aut nobis obligatio est quæsita: tunc enim totum repudiare aut agnoscere tenemur, *l.* 27. *supr. de procurat. l.* 11. ℔. *de usur. l.* 16. *supr. de adminstr. & peric. tutor. l.* 7. *in fin. supr. de damno.* alias re integra, consilium, & mentem revocare possumus, *l.* 22. §. *ultim. supr. mandati.* ut & in re alternative debita, *l.* 21. *in fin. supr. de act. empt. l* 14. *supr. rerum amotar. l.* 28. §. *ultim.* ℔. *de liberat. l.* 8. *supr. de collat.* & prius testamentum. *l.* 6. §. 2. ℔. *de jure codicillorum. l.* 12. §. *ultim. supr. de legat.* 1. *l.* 22. ℔. *de leg.* 3. Igitur in voluntariis consilia in melius mutare possumus: & ita variavit Papinianus, *l.* 6. *in fin. supr. de servis exportand. l. ult. C. de furtis.* variavit & Julianus, *l* 19. *in fin. supr. ad SC. Vellejan. l.* 1. *C. de emend.* variavit & Scævola, *l.* 23. *in fin. supr. de adquirend. rer.* Mæcianus; quin & ipsi Imperatores. *l.* 17. *ibi: sed cum & ipso Mæciano, & aliis amicis nostris jurisperit. adhibit. plenius tractaremus, magis visum est. supr. de jure patronatus.* adde Cujac. 4. *ad Afric. fol.* 39. *in fin.* & 2. *observ.* 37. Hinc illud: Sano consilio utitur, qui malum consilium revocat. Sed & Prætor nonnunquam variantem non repellit, & consilium mutantis non aspernatur. *l.* 8. *supr. de collat. bonorum.* adde Aristotel. 2. *Ethic.* 6. 20 Demus aliquid factum a privato, vel principe, *ex certa scientia*; idne revocari poterit? utique, cum hujusmodi clausula nihil operetur in iis, quæ constat ignorata. vide *l.* 57. ℔. *de evic. & act.* vid. Decium *hic. n.* 7. aliud puta, si quis sciens, se non teneri, promiserit: videtur enim donasse. *l.* 53. *supr. h. t.* adde *l.* 15. *supr. de verb. obl.* & quæ notavi ad *l. ult.* §. *pen. supr. de condict. indeb.* 21 *Actus legitimi. c.* 50 *de reg. in* 6. An sunt diversi a legis actionibus? Hotom ait, 32. *Illustr. fol.* 210. siquidem hæ magistratuum etiam communes, omnes ex lege, & inter præsentes tantum fieri solent: in actibus legitimis secus. Cujac. negat differre, 15. *obs.* 16. Goth. Vid. Leonin. *emendat. lib.* 2. *c.* 17. Vigl. *de hered. inst.* §. *heres. n.* 7. Ans. 22 An civiles & solemnes? ut vult Hotom. 32. *Illustr. fol.* 219. 220. An a quacunque juris parte? ut Dyn. ad *l. c.* 50. An per legem inventi? ut Zas. ad *l. cum qui* 56. §. *si hominem.* 8. *n.* 3. *supr. de verb. obl.* An qui mero jure radicantur? ut vult idem Zas. ad *l. cum quid mutuum.* 3. *supr. de reb. cred.* An qui jure finiuntur, vel recepti sunt, ut emptio, locatio, societas, mandatum, stipulatio? An qui sunt ex usu solennis juris? Cujac. 15. *obs.* 16. *in fin.* verbi gratia, formulæ rerum a privatis agendarum extra rerum contrahendarum negotia a JC. inventæ. Hotom *ibid.* Actum legitimum eadem significatione usurpari in *l* 21. *C. de hered.* ait Hotom. 32. *Illustr. fol.* 219. Cujac. negat, 15. *obs* 16. *in fin.* 23 Qui non recipiunt. *vulg. Hal.* Hæc particula, inquit Hotom. 32. *Illustr. fol.* 219. suum antecedens restringit, ostenditque quosdam actus legitimos esse, qui diem vel conditionem recipiunt. Acceptilatio & optio non recipiunt vadimonium: comperendinatio, obvagulatio, denunciandi testimonii causa, procuratoris datio, recipiunt Cujac. 15. *obs.* 16. Florentinam lectionem tuetur ideoque hæc verba: qui recipiunt, ita interpretatur, Quibus aperte adjicitur dies vel conditio: alias si tacite adjicitur, non vitiatur. Cujac. *ibid.* 24 Emancipatio, *vulg. Hal.* Hotomann. *ib. fol.* 214. & 218. utrumque admittit Emancipatio actus civilis, §. 11. *Inst. de hered. quæ ab intestat.* inter legis actiones numeratur, Paul. 2. *sent.* 25. §. 4. Cujac. 15. *obs.* 16. mancipationem, mancipium dici ait: de mancipatione dixi ad Ulpian. & Gajum. Adde Brisson. 1. *select.* 7. de altero eoque proprio rerum alienandarum jure, Quiritum modo, id est, cessione in jure. 25 Acceptilatio per procuratorem fieri non potest, *l.* 13. §. 10. *supr. de acceptil.* vid. Hotomann. 32. *Illustr. fol.* 120. Cujac. *ibid. in pr.* certis verbis fiebat, *l.* 18. *supr. de accept.* sine die & conditione, *l.* 4. & 5. *supr. de accept.* & merito, quia acceptilatio obligationi præsentem interitum affert. 26 Aditio non fiebat per procuratorem, *l.* 90. *supr. de adqu. vel omitt. her.* certis verbis constabat. his puta, *Adeo, Cernoque.* Ulpian. *tit.* 22. §. 35. *l.* 51. *in fin. supr. de adquir. vel omitt. her.* sine die & conditione fiebat, *l.* 54. *supr. de adquir. vel omitt. hered.* non iterabatur. *l.* 80. *in fin. supr. de adq. vel omitt. her.* Hotomann. *ib.* 27 Optio certis verbis fiebat, *l.* 20. *supr. de opt.* pure & semel. *l.* 5. & 8. *supr. de opt. l.* 5. *supr. de leg.* 1. An per procuratorem fiebat? Hotom. *ib.* ait, *fol.* 221. *arg. l. pen. supr. de opt.* quod non admittit Cujac. 15. *obs.* 15. 28 Tutoris datio, quæ a magistratu fiebat, §. 1. *Inst. de Atil. tut. l.* 6. §. 1. *supr. de tutel.* non a defuncto, *l.* 8. §. 1. & 2. ℔. *de test. tut.* §. 3. *Inst. qui test.* & ita conciliandа sunt hæc diversa loca. 29 Suntne alii actus legitimi præter suprascriptos? Cuj. 15. *obs.* 16. adjicit cessionem in jure, & libertatis dationem. Hotom. 32. *Illustr. fol.* 218. Judicis addictionem, comperendinationem, vadimonium, denunciationem testimonii causa. quod Cujac. *d. loco.* displicet. Idem Hotom. *ibid. fol.* 218. adnit conventionem in manum, repudium, divortium. *ibid. fol.* 212. numerat inter legis actiones appellationem, vocationem in jus, jusjurandum, tutoris auctoritatem: quod eidem Cujacio displicet. addit idem Hotom, adoptionem, Theophil. §. 1. *Inst. de nupt.* emancipationem, manumissionem vindicta, cessionem in jure, litis contestationem, nominis in reos relationem, tutelæ cessionem, tutelæ abdicationem, arrogationem, satisdationem, attestationem, mancipationem. vide quæ dixi ad *l.* 6. *C. pro socio* nuncupationem testamenti, aditionem hereditatis, noxæ deditionem; quædam etiam Cuj. *d. loc.* adjicit, ut stipulationem, procuratoris dationem, usurpationem. 30 Puta, per relationem ad actum, aut dispositionem præcedentem. Nam debitum conditionale pure accepto fieri potest. ℔. *h. t. l.* 12. *supr. de accept.* 31 Expressa nocent, tacita non nocent. 32 Quia hujusmodi actus præsens factum continent. ideoque conditione aut die suspendi non possunt. 33 Actus legitimus, qui expresse non potest explicari sub conditione, si refertur ad dispositionem præcedentem conditionalem, tacite conditionem recipere potest. 34 V. exemplum in *l.* 6. *supr. de vi & vi. l.* 14. §. 6. *in fin.* ℔. *de furt.* 35 Non quid non habeat. Balduin. *in commentar. ad l. Aquil.* (& ita Græci) ὃ πολυπραγμονοῦμεν τι οὐκ ἔσχεν ὁ ἐνάγων. 2. *Eclog.* 3 *c.* 76. 6. Harm. 2. *in princ.* reprehensus a Roberto 1. *animadvers.* 15. Utramque lectionem probat Cujac. 15 *obs.* 19. *in princ.* & Anton. Mercat. 1. *notar.* 15. Græca lectio præferenda est, cujus hæc sententia est: Id quod actoris interest, non æstimatur tantum ex eo, quod decessit, sed ex eo, quod ei adquiri potuit: ut non tantum damni, sed & lucri habeatur ratio. Actor proprie id non habet, quod amisit, idque damnum est. Quod habere potuit, nec tamen habet, lucrum est proprie, non damnum. Ideoque fructus non tantum percepti, sed & ii, qui percipi potuerant, venient. *l* 62. *in fin. supr. de rei vind.* vid. *l.* 39. §. 1. *supr. de leg.* 1. *l.* 23. *in fin. pr. supr. ad l. Aquil. l.* 21. §. 3. *supr. de act. empt. l.* 10. §. 19. & 20. *l.* 25. §. 4. *supr. quæ in fraud. cred. l.* 13. *supr. ratam rem. l.* 2. *in fin. C. de petit. her. l.* 5. *C. de rei vind.* 36 Imo, non semper ex consilio, sed ex eventu. *l.* 10. §. 1. *supr. quæ in fraud.* 37 Decipitur, ut ait poëta, *Quisquis ab eventu facta notanda putat.* 38 Senec. 2. *de tranquillitate. c.* 7. Potest aliquis nocens fieri, quamvis non nocuerit. Venenum dando quis scelere se obligat, etiamsi non nocuit. Non minus latro est, cujus furtum (ita legendum, non *telum*; idque confirmari potest, *l.* 6. *in fin. supr. ad leg. Juliam peculatus.*) opposita veste elusum est: omnia enim scelera & ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Idem 4. *controvers.* 7. Scelera, quamvis citra exitum subsederunt, puniuntur. adde *l.* 14. *supr. ad l. Corn. de sicariis. l.* 18. *supr. de pœnis.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 77. 6. Harmenop. 2. *in princ.* 39 In legibus & statutis, *l* 15. *l.* 16. *supr. de legibus.* pœnis, *l.* 41. *supr. de pœnis.* legatis, vid. *l.* 99. *in fin supr. de leg.* 3. petitionibus ac sententiis, *l.* 7. *supr. de except. rei judic.* ultimis voluntatibus, *l.* 41. §. 4. & 5. *supr. de vulg.* in laudo, in rescriptis: non in privilegiis & mandato fiscali. vid. *l.* 3. *C. de conven. fisci deb. lib.* 10. *tit.* 2. & Dec. *hic n. ult.* 40 Generi species derogat. *cap. generi.* 34. *de regul. in* 6. *l.* 99. *in fin. supr. de leg.* 3. *l.* 41. *supr. de pœnis.* 6. *Harm.* 2. 41 Speciei vocabulo intellige etiam individua, ad hæc enim significanda Jurisconsulti speciei vocabulo abutuntur, ut & generis voce speciei loco. *l.* 54. *l.* 83. §. 5. *supr. de verbor. oblig.* 42 Species generi derogat. dixi ad *l.* 56 *supr. mandati. l.* 1. §. *ego puto. supr. de ædilitio edicto. l.* 13. *supr. de manumiss.* sive genus speciem præcedat, sive sequatur. *arg. l* 6. *in fin supr. de novationib. l.* 27. *C. de pactis. l.* 3. *C. de edict. act.* 43 Non insolita scil. vitiosa tamen. vide Dec. *hic. n.* 3. 4. 5. 44 *l.* 56. *supr. mandati* 2. *Ecl.* 3. *c.* 79. 6. *Harm.* 2. puta ex abundanti. *l.* 6. *in fin.* ℔. *de negotiis.* adde *l.* 65. *supr. de verb. oblig.* 45 Dic idem in ultimis voluntatibus. vide *l.* 17. *C. de testam.* 46 Extrinsecus. 47 Vide *l.* 29. ℔. *de donationib.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 80. 48 Penitus scil. nullo, id est, neque neque ordinario, extraordinario, neque naturali, neque civili, neque ex contractu, neque ex testamento: adde: si tamen obligati naturaliter quid dederimus, proprie non erit donatio. *l.* 1. *supr. de donat.* 3. *Harm.* 1. §. 1. 49 Adde Senecam, 3. *de benefic.* 21. 50 3. *Harm.* 9. 51 Proprie scil. alias improprie amitti etiam dicitur, quod quis consequi non potuit. *l.* 33. *in fin. supr. ad leg. Aquil.* 52 Quorum propria. Privatio habitum, & qualitas subjectum præsupponit. *l.* 4. *supr. de institor. l.* 3. *in fin. supr. de cap. minut. l.* 1. §. 2. *supr. si ususfruct. l.* 41. *vers. quare si nulla. supr. de reb. cred. l.* 4. ℔. *de act. empt. l.* 5. *supr. de injust. l.* 96. *supr. de cond. & demonstr. l.* 116. *supr. de verbor. oblig.* 53 Junge *l.* 21. *l.* 60. *supr. de cond. indeb. l.* 25. ℔. *de probat. quæ sunt ejusdem libri.* 54 Vide *l.* 26. §. 4. *supr. de cond. indeb.* 55 Id accidit, quoties res in solutum data dividi non potest, quia si individuum est, quod dividi non potest, nec ejus pars aliqua esse poterit. ideoque solutione irrita totum condicitur, & in solidum erit agendum. *l.* 1. §. 9. *supr. ad l. Falcid. l.* 1. §. 21. *supr. si quid in fraud. patr.* Goth. Vid. *l.* 26. §. 4. 5. *supr. de cond. indebiti.* Ans. 56 Natura debetur id, quod natura æquum est solvi, *l.* 11. §. 2. *supr. de pecul.* cujus obligatio solo vinculo æquitatis sustinetur, *l.* 95. §. 4. *supr. de solutionib.* quod tamen per judicem peti non potest. *l.* 1. §. 17. *supr. ad l. Falcid. l.* 10. *in fin* ℔. *de verb. sign.* 57 Nemo jure gentium debet, quin & natura debeat: nihil jure gentium æquum est, quin & natura quoque sit æquum: at non continuo, qui natura debent, jure gentium debent. Jus enim gentium obligationis actionem magis efficacem facit, quam naturale. 58 Fidem cujus secuti sumus, naturali æquitate obligatur. *l.* 1. *supr. de pactis.* 59 Vid. *l.* 9. §. 1. *l.* 70. *supr. de jure dot. l.* 1. *supr. solut.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 82. *l. ultim. C. ad SC. Vellejan.* & iis quæ doti comparantur, ut Ecclesia & fisco. Decius *hic.* De privilegiis dotalibus vide Oldendorp. in tractat. *de jure singul. c.* 13. Gothofr. Vide Joann. Zanger. *de except. part.* 3. *c.* 1. *n.* 204. Ans. 60 Id est, consummata & perfecta. vide Dyn. ad *c.* 73. *de reg. in* 6. & Dec. *hic.* 61 *cap. factum legitime.* 73. *de reg. in* 6.

ille

ille casus extiterit, a quo initium capere non potuerunt. §. 2. Quotiens æquitate [1] desiderii [2] naturalis ratio [3], aut dubitatio juris [4] moratur [5], justis decretis res temperanda [6] est.

De litis contestatione.

86. IDEM lib. 7. Quæstionum.

NOn [7] solet deterior conditio fieri eorum, qui litem [8] contestati sunt, quam si non [9]: sed plerumque melior:

87. IDEM lib. 13. Quæstionum.

NEmo enim in persequendo [10] deteriorem causam, sed meliorem facit. Denique post [11] litem contestatam heredi [12] quoque prospiceretur, & heres tenetur ex omnibus causis [13].

De mora.

88. SCÆVOLA lib. 5. Quæstionum.

NUlla intelligitur mora ibi fieri, ubi [14] nulla petitio est [15].

De successione ex testamento, vel ab intestato.

89. PAULUS lib. 10. Quæstionum.

QUamdiu possit valere testamentum, tamdiu legitimus [16] non admittitur [17].

De æquitate.

90. IDEM lib. 15. Quæstionum.

IN omnibus [18] quidem, maxime tamen in jure [19] æquitas [20] spectanda sit.

De successione.

91. IDEM lib. 17. Quæstionum.

QUotiens duplici [21] jure defertur [22] alicui [23] successio: repudiato novo [24] jure, quod ante defertur, supererit [25] vetus.

De errore librarii in transcribendo.

92. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

SI librarius [26] in transcribendis stipulationis [27] verbis errasset [28]; nihil nocere, quominus & reus, & fidejussor teneatur.

De possessione rei peculiaris.

93. MÆCIANUS lib. 1. Fideicommissorum.

FIliusfamilias neque [29] retinere [neque recuperare], neque apisci possessionem rei peculiaris videtur [30].

De his, quæ abundant.

94. ULPIANUS lib. 2. Fideicommissorum.

NOn solent, quæ abundant [31], vitiare scripturas.

De eo, qui defenditur.

95. IDEM lib. 6. Fideicommissorum.

NEmo dubitat, solvendo videri eum, qui defenditur [32].

De ambiguis orationibus.

96. MÆCIANUS lib. 12. Fideicommissorum.

IN ambiguis orationibus maxime sententia [33] spectanda [est] ejus [34], qui eas protulisset.

De bonis deportati.

97. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris Epitomarum.

EA sola deportationis [35] sententia aufert, quæ ad fiscum [36] perveniunt.

De lucro.

98. IDEM lib. 4. Juris Epitomarum.

QUotiens [37] utriusque causa lucri ratio vertitur, is præferendus est, cujus [38] in lucrum [39] causa tempore præcedit [40].

De eo, qui ignorat quantum solvere debeat.

99. VENULEIUS lib. 12. Stipulationum.

NOn potest improbus videri, qui [41] ignorat, quantum solvere debeat.

Quibus modis contractus, vel obligatio tollitur.

100. GAJUS lib. 1. Regularum.

OMnia [42], quæ jure contrahuntur, contrario [43] jure pereunt.

De duobus mensibus.

101. PAULUS lib. sing. de Cognitionibus.

UBi [44] lex [45] duorum mensium fecit mentionem, & qui sexagesimo, & [46] primo die venerit, audiendus est: ita enim & Imperator Antoninus [47] cum Divo patre [48] suo rescripsit.

Qui adversus Edictum facere dicatur. 1. *De actione deneganda.*

102. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

QUi vetante [49] Prætore fecit, hic adversus Edictum [50] fecisse proprie dicitur. §. 1. Ejus [51] est actionem denegare [52], qui possit & dare.

Neminem de domo sua extrahi.

103. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

NEmo [53] de domo [54] sua [55] extrahi [56] debet [57].

De judiciis famosis & pecuniariis.

104. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

SI in duabus actionibus alibi summa major, alibi infamia [58] est, præponenda est causa existimationis [59]. Ubi autem æquiparant [60] famosa judicia, & si summam imparem habent, pro paribus accipienda sunt.

De causa cognitione.

105. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

UBicunque causæ cognitio [61] est, ibi Prætor [62] desideratur.

De libertate.

106. IDEM lib. 2. ad Edictum.

LIbertas [63] inæstimabilis [64] res est [65].

---

2. *Eclog.* 3. *cap.* 84. sic propter impedimentum superveniens non vitiatur matrimonium, *l.* 8. §. *de his, qui sunt sui.* testamentum. *l.* 18. §. *qui testam. l.* 1. §. 3. *supr. de B. P. secund. tabul.* senatorius ordo, judicandi munus, magistratus. *l.* 1. §. 5. *vers. casum supr. de postul.* Sufficit enim, actum ab initio fuisse legitimum vide *l.* 29. *supr h. t.* Tanta est jam facti auctoritas, ut interdum, quod prohibetur fieri, factum teneat, *l.* 1. §. 5. *supr. quand. appel.* atque ita jam utile per inutile non vitiatur: inceptum tamen nec dum perfectum, inutilis adventu evanescit. *l.* 16. *supr. ad l. Aquil* vid. Dec. *hic.* & Dyn. *d. c.* 73. vide Hotomann. 35. *Illustr. quæst.*

1 Æquitatem. *vulg. Hal.* 2 Id est, postulantis, agentis. 3 Id est, æquitas justæ causæ, cui multum a judicibus tribui solet. *l.* 1. *in fin. l.* 26. *in fin. supr. ex quib. causis major.* 4 Quæ oritur ex contrariis legibus. 5 Id est, impedimentum adfert, quominus res possit decidi. 6 Temperare, est inter summum, & nimium indulgens jus, medium locum tenere, *l.* 17. *supr. de usur.* ut sit sensus, In omnibus quidem, maxime tamen in jure æquitas spectatur. *l.* 90. J. *h. t.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 87. *l.* 8. *C. de judic.* 7 *Harmen.* 2. §. 59. 8 Vid *l.* 87. *l.* 139. *l.* 164. J. *h. t. l.* 58. §. *de oblig.* adde Hotom. 3. *obs.* 28. 9 Non essent. *vulg. Hal.* 10 Persequi est litem contestari *Goth.* Interpretationem hujus leg. vid. apud Zanger. *de except. part.* 2. *c.* 1. *n.* 210. Ans. 11 V. 1. *Harm.* 2. §. 62. 63. 12 *d. l.* 58. 13 *l.* 52. *supr. de rei vind.* 1. *Harmen.* 2. §. 9. 14 *cap. non est in mora.* 60. *de reg. in* 6. *l.* 40. *in fin. supr. de reb. cred l.* 127. *supr. de verbor. oblig.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 86. *l.* 54. *supr. de pact.* & ita intellige *l.* 4. *C. de compensat.* 15 Multo minus pœna, quia non debetur pœna sine mora. 16 Vid. *l.* 39. *supr. de adq. vel omitt. her.* 17 Nisi voluntas testatoris obstet. *l* 82. *supr. de her. inst.* adde *l* 21 §. 3. *C. de testam.* 18 Demus enim juris solennibus aliquid deesse? utique æquitas interdum ejusmodi defectum supplebit. *l.* 183. J. *h. t.* 19 Id est, non modo in Juris civilis scientia, sed ante jus, *l.* 2. §. 5. *in fin.* §. *de aqua & aquæ plui.* nam (ut ille ait, summum jus, summa injuria. (Jus summum intellige strictum, quod & æquo opponitur. *d.* §. 5. *l.* 1 *C. de legib. l.* 8 *C. de judic.*) Jus strictum est, vel ipsa lege scriptum, *l.* 12. *supr. qui & a quib.* vel ex ipsa lege subtiliter inducta interpretatio, *l.* 32. *in fin. supr. de reb. cred.* ut sæpius, non est scripta æquitas, *l.* 14. *supr. de divers* sed pro ratione circumstantiarum facto accommodatur: ideoque, quæ legibus omissa sunt, suppleri solent, *l.* 13. *supr. de testibus.* est igitur æquitas legis scriptæ æquamentum, ad utilitatem hominum reductum, vel non scriptæ supplementum. 20 2 *Eclog.* 3 *c.* 87 hæc est ars boni & æqui, *l.* 1. *supr. de just.* qua nihil gratius JC. *l.* 57. *C. de Episcop.* & judici magis sequendum, *l.* 8. *C. de judic.* sub cujus tamen auctoritate sæpissime erratur. *l.* 91. §. 3 *supr. de verb. obl.* 21 Puta querela inofficiosi (quæ ex jure veteri secundum Viglium & Cujac.), & bonorum possessione Unde legitimi, vid. Cujac. 6. *obs.* 33 adde *l.* 17. §. 1. *supr. de adqu. vel omitt. her l.* 1. §. 11. *supr. de success. l.* 2 *supr. unde legitimi.* 22 Vel eodem tempore, vel successive vid. Dec. *hic.* 23 Puta parenti. Cujac. *ibid.* 24 Ac particulari scil alias semel repudiata successione, omnibus ejus juribus renunciatum videtur. *arg. l.* 13. §. 2. & 3. *supr. de injur. l.* 7 *supr. de accept.* sed novi juris vocabulo hic intelligi, satius est, novas causas succedendi, *l.* 17. §. 1 *supr. de adq. vel omitt. hered.* 25 Plura jura, variis præsertim temporibus, & variis de causis, quoties uni competunt: uno repudiato, alterum superest, *ut hic.* & *l.* 25. *supr. de servit. præd. urb. l.* 17. *supr. de aqua & aquæ pluv.* Imo non superest, *l.* 75. *supr. h t. l.* 17. §. 1. *l.* 77. *supr. de adq vel omitt. her.* solve: Non superest, si repudiata ipsa sit hereditas, causa non adjecta, vel si repudiatur unum, ex quo aliud necessario dependet. vide quæ notavi ad *l.* 77. Goth. Adde *cap. ex tuarum. de auctoritate & usu palli.* Ans. 26 Librarii error non nocet. *l.* 15. §. 1. *supr. de usufruct. l.* 15. §. 5. §. *de excusat. tutor. l.* 7. §. 5. *supr. de oper. lib.* Cicer. 5. *familiar.* 6. & *pro Syllan.* Horat. *de arte* 2. *Et scriptor si peccat, idem librarius, usque, Quamvis est monitus, venia caret:* Librarios Græci καλλιγράφους notarios ταχυγράφους & ὀξυγράφους. Hi notas, illi literas: ut tabularii rationum etiam supputationem tractabant.
27 Instrumenti, *l.* 8. *supr. de statu hom.* testamenti, vide *l.* 7. *C. de testam.* precum, vid. *l.* 2. *C. de errore advoc.* contractus. *l.* 1. *C. plus valere quod agitur.* 28 Circa dolum & falsum: & quidem in sermone, veluti si scripserit: relictum jure restitutionis, pro institutionis: mulierem renunciasse Valeriano, pro Velleiano. Titium substitutum procuratorem, pro institutum. In his notarius commissum errorem corrigere potest, cum talis emendatio neminem lædat. addit Bartol. librario & notario permitti indictionem & diem omissum adjicere, nisi dies de substantia instrumenti sit: veluti si hypothecæ diem permutavit, talem errorem corrigere non poterit, nisi de errore testibus constiterit. Si instrumentum parti traditum fuerit, sententia judicis in errore mutando necessaria fuerit. Error autem probari potest authentico, testibus, & partium confessione, *ut hic. Dec.* 29 Id est, filiofamilias interdicta ad retinendam, recuperandam, adipiscendam possessionem peculii sui non competunt. 30 Nam interdicta dantur pro possessione: filius autem quicquid adprehendit peculiari nomine, statim pater ejus possidet. *l.* 4. §. *de adq. vel amitt. poss.* 31 Superflua non nocent. *l.* 65. *supr. de verb. obl. l.* 32. §. 6. *supr. de auro.* adde *l.* 81. *supr. h. t.* & *c. utile per inutile.* 37. *de reg. in* 6. *l.* 20. *supr. de usur. l.* 34. *supr. de her. inst. l.* 34. *supr. de manum. test. l.* 17. *C. de testam. l.* 34. *C. de don.* Aug. 4. *de civitate.* 27. Solet enim a viris peritis dici, superflua non nocent. 32 Qui fidejussores habet, *l.* 1. *supr. qui satisd. l.* 53. *supr. de procurat. l.* 27. §. 2. *supr. de fidejuss. l.* 1. *supr. de cust. reor. l.* 6. §. 1. *supr. de muner.* & ita quis solvendo est per alium. Solvendo est etiam, qui solidum potest solvere. vid. *l.* 114. *supr. de verb. sign.* qui rei petitæ vicem & instar ab actore potest consequi, *l.* 28. *supr. soluto.* non is cujus bona venduntur. *l.* 55. *in fin. supr. de admin. & peric. tut.* 33 1. *Harm.* 15. §. 15. adde *l.* 219. *supr. de verb. signif.* 34 2. *Eclog.* 3. *c.* 94. adde *capitulum intelligentia.* 6. *extr. de verb. sign.* puta principis legem ferentis, *l. ult. C. de legib.* populi aliquid statuentis. *l.* 46. *supr. de re judicata. l.* 4. §. 1. *supr. de acceptilat.* Prætoris, *l.* 9. *supr. de prætor. stipul.* testatoris, *l.* 69. *supr. de leg.* 3. stipulatoris, *l.* 94. *supr. de verb. obl.* at non venditoris & locatoris. *l.* 39. §. *de pactis. l.* 21. *l.* 33. *in fin. l.* 34. *supr. de contrah. empt.* 35 Adde *l.* 8. *C. de pœnis. l.* 1. §. 1. *supr. de jure fisci.* 36 *l.* 1. §. 1. *supr. de jure fisci.* 37 Prior tempore in lucro, potior jure. 3. *Harm* 7. §. 3. *l.* 126. *in fin.* J. *h. t.* 38 In lucro, *Hal.* cujus lucro. *vulg.* 39 Alias petitoris deterior esset causa. *l.* 33. *supr. h. t.* 40 Occupantis ac prioris melior conditio, *l.* 9. §. 4. *supr. de Publiciana. l.* 10. *in fin. supr. de peculio. l.* 31. *in fin. supr. de act. empt. l.* 33. *in fin supr. de legat.* 1. *l.* 19. *in princ.* & *fin. supr. de re judic.* & ita, Prior tempore in causa lucri præfertur, *cap. qui prior est tempore.* 54. *de reg. in* 6. ubi vide *Dynum.* prior tempore, prior jure, *l.* 2. *in fin. C. qui potiores:* prior tempore in sorte, prior in usuris. *l.* 18. *supr. qui potior.* 41 Cur? dolo caret. *l.* 42. *l.* 63. *l.* 88. *supr. h. t.* 42 Vide ad hanc legem, 1. *Harm.* 1. §. 26. & *ib. Scholiast.* & *tria ad hunc locum exempla.* 43 2. *Eclog.* 3. *c.* 98. vid. *l.* 35. *supr. h. t. l.* 153. *infr. hic.* vid. *l.* 80. *supr. de solut.* 44 Ut in dilationibus, *l.* 1. *C. de temporibus appellat. l. unic. C. Theod. de dilationib. ex consensu. lib.* 11. *tit.* 33. compensatione fisco facienda, *l.* 46. §. 4. *supr. de jure fisci.* & aliis. De duobus mensibus dicam ad *Novell.* 66. *c.* 1. 45 *l. si venditor.* 28. *supr. de ædilitio. l.* 46. §. 4. *supr. de jure fisci. l. tutor.* 7. §. *usura.* 11. *supr. de administr. & peric. tut. l.* 3. *C. de jure emphyt. l.* 2. *C. de secundis nuptiis. l.* 1. *C. de naturalibus liberis. l. ult. C. de jure delib. l. ult. C. de fideicomm. lib. l.* 1. *C. de temporib. appellat. l. pen. C. de fidejuss. l.* 3. *l.* 6. *l. ult. C. ad l. Jul. de adult. l. ult. C. de bonis proscript. Novell.* 83. & 96. 20. *Gell.* 1. 46 Sexagesimo die: sic Græci, καὶ ἑξήκοντα ἡμέρας ἀντὶ τούτων προσδέχονται. sic in *l.* 30. *in fin.* §. *ad l. Jul. de adult.* ipse sexagesimus dies comprehenditur: idque probat Cujac. *c.* 13. *de præscriptionibus.* qui sexagesimo primo die venit, post duos menses venit: quandoquidem in singulos menses triginta dies constituimus. adde *l.* 132. *supr. de verb. sign.* 47 Caracalla scil. 48 L. Septimio Severo scilic. quo Imperatore vixit auctor hujus legis Paulus, coætaneus Mecii, & Tryphonini, & Tertulliani. vide Cujac. 7. *obs.* 2. vulgata legit *fratre*, & male. 49 Adde *l.* 121. J. *h. t. l.* 29. *supr. de recept. qui arbitrium.* 50 Ejusdem Prætoris sc. *l.* 7. *in pr.* & §. 2. *supr. de jurisd. l.* 4. §. 1. *supr. de in jus vocando. l.* 2. *supr. ne quis eum. l.* 3. *supr. de eo per quem. l. ult. supr. ne quid in loco public.* sic adversus dictum promissumve facere. *l.* 17. *in fin. supr. de ædilitio.* In legem. *l.* 5. *C. de legib.* 51 Magistratus sive Prætoris. 52 Qui potest denegare, dare potest. *l.* 3. *l.* 37. *l.* 70. *l.* 100. *supr. h. t.* 53 *l.* 18. *l.* 21. *supr. de in jus vocand.* vid. Mynsing. 4. *observ.* 69. 54 *l.* 18. *l.* 21. *supr. de in jus vocando. l.* 4. §. 5. *supr. de damno.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 101. 55 In qua habitat sc. non ad tempus, Bart. & Dec. *hic.* quo nomine hortum domui junctum intelligunt. Eadem ratione volunt molitori molendinum domus esse loco, & nautæ navem. Pekius, *lib. de jure sistendi. cap.* 6. *n.* 3. 4. & 5. At non tabernam & apothecam, & quæ mercium condendarum causa, non habitationis ædificantur. Idem in porticu ab ædibus separata esse indicat *idem* Pekius, *ib.* 56 Non potest etiam ibidem arrestari, Pekius, *ib. d. n.* 3. potest tamen sententia judicis quis prohiberi, ne domum excedat. *l.* 7. §. 8. & 19. *l.* 9. *supr. de interdict. & releg* 57 Potest tamen quis in criminalibus causis domo extrahi, *Nov.* 134. *c.* 5. & fiscalibus, Pek. *lib. de jure sistendi. c.* 6. *n.* 8. sed & si ad aliquam dignitatem electus sit. *l.* 31. *C. de decur.* Quin huic privilegio renunciari posse volunt, quod vel ei accedit, qui omni juris auxilio renunciat. Pek. *ibid. n.* 9. 58 *l.* 36 §. *de obl.* vid. *l* 7 *l.* 97. §. *de solut l.* 10. *in fin.* §. *de pæn.* 59 Pari in causa: ut infamia vitetur. *l.* 4. §. 2 *supr de suspect* 60 Hoc verbum neutraliter accipit Sueton. *in Octavio. c.* 94. Virgil. *Eclog.* 5. Cic. *in Tusc* æquiparantur. *vulgat. Hal* 61 *l.* 71. *supr. h. t. l.* 9. §. 1. §. *de off. Procons.* Causæ cognitio necessaria est, quoties causa judicis officio & arbitrio definienda est. 62 Quilibet Magistratus, etiam is, cui mandata est jurisdictio. *l.* 4. §. 4. *supr. de damno.* 63 1. *Harm.* 18. §. 10. & patria potestas, *l.* 114. §. 8. §. *de leg.* 1. & liberum corpus, cujus nulla æstimatio, *l.* 3 §. *si quadrup. l.* 1. §. 5. *l. ult. in fin* §. *de his, qui effuder. l.* 2. §. 2. §. *de l. Rhod. l.* 103. §. *de verb. obl* ut merito libero homini sublata sit a *Leon. Novell.* 59. facultas sui ipsius vendendi. 64 Infinita. *l.* 176. *in fin* J. *h. t. l.* 122. J. *h. t.* Ideo libertas summum pretium dicitur a Comico *in Andriæ act* 1 *scen* 1 nihil ea gratius servo præstari potest, *l.* 39 *in fin.* §. *de fideic. libert.* grande beneficium. *l.* 1. §. *de bon. lib.* hinc, qui liberum adquisivit, non est factus locupletior. *l.* 126. §. 1. J. *h. t.* 65 Ideoque ei admodum favetur. *l.* 20. §. *h. t. l.* 122. J. *h. t.*

De servo.

107. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

CUm [1] servo nulla actio [2] est.

De judiciis pœnalibus.

108. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

FEre in omnibus pœnalibus judiciis & ætati [3] & imprudentiæ [4] succurritur [5].

De eo, qui non prohibet.

109. IDEM lib. 5. ad Edictum.

NUllum crimen patitur [6] is, qui non prohibet, cum prohibere [7] [non] potest.

De eo, quod est plus vel minus. 1. De expromissore alienæ rei. 2. De pupillo. 3. De verbis non conjunctis. 4. De mulieribus.

110. IDEM lib. 6. ad Edictum.

IN [8] eo, quod plus sit, semper inest [9] & minus [10]. §. 1. Nemo [11] alienæ rei expromissor [12] idoneus videtur, nisi [13] si cum satisdatione [14]. §. 2. Pupillus pati [15] posse non intelligitur. §. 3. Ubi verba conjuncta [16] non sunt, sufficit [17] alterutrum esse factum. §. 4. Mulieribus [18] tunc succurrendum est, cum defendantur [19], non ut facilius calumnientur.

De pupillo. 1. De herede. De actionibus pœnalibus.

111. GAJUS lib. 2. ad Edictum provinciale.

PUpillum [20], qui proximus [21] pubertati sit, capacem esse & furandi & injuriæ faciendæ [22]. §. 1. In [23] heredem non solent [24] actiones transire, quæ pœnales [25] sunt ex maleficio: veluti furti [26], damni [27] injuriæ, vi [28] bonorum raptorum, injuriarum [29].

De actione non competente. De exceptione.

112. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

NIhil interest, ipso jure quis actionem non habeat, an per [30] exceptionem infirmetur.

De toto & parte.

113. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

IN toto [31] & pars [32] continetur.

De obscuris.

114. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

IN obscuris inspici solet [33], quod verisimilius [34] est, aut quod plerumque fieri solet.

Qui videtur cepisse, 1. seu accepisse.

115. IDEM lib. 10. ad Edictum.

SI quis obligatione [35] liberatus sit, potest videri [36] cepisse. §. 1. Non potest videri accepisse, qui stipulatus potest exceptione [37] summoveri.

De consensu, vi, metu. 1. De eo, qui jus publicum sequitur. 2. De consensu & errore.

116. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

NIhil consensui tam [38] contrarium est, qui & bonæ [39] fidei judicia sustinet, quam vis, atque metus: quem comprobare, contra bonos mores est. §. 1. Non capitur [40], qui jus publicum sequitur. §. 2. Non videntur, qui errant [41], consentire.

De bonorum possessore.

117. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

PRætor bonorum possessorem [42] heredis [43] loco in [44] omni causa habet.

De usucapione, de possessione.

118. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

QUi in servitute [45] est, usucapere [46] non potest: nam cum possideatur [47], possidere non videtur.

De alienatione.

119. IDEM lib. 13. ad Edictum.

NOn [48] alienat [49], qui duntaxat omittit possessionem [50].

De herede.

120. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

NEmo plus [51] commodi heredi suo relinquit, quam ipse habuit [52].

De eo, qui non facit, quod facere debet, vel facit, quod facere non debet.

121. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

QUi non facit, quod facere debet, videtur facere adversus [53] ea, quia [54] non facit. Et qui facit, quod facere non debet, non videtur facere id, quod facere jussus est.

De libertate.

122. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

LIbertas omnibus rebus favorabilior [55] est.

An quis pro alio lege agere possit. 1. De temporaria permutatione.

123. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

NEmo alieno [56] nomine lege [57] agere [58] potest. §. 1. Temporaria [59] permutatio jus Provinciæ non innovat.

De muto, surdo, 1. furioso.

124. PAULUS lib. 16. [60] ad Edictum.

UBi [61] non voce, sed præsentia [62] opus est, mutus, si intellectum habet, potest videri respondere. Idem in surdo: hic quidem [&] respondere potest. §. 1. Furiosus absentis [63] loco est [64]: & ita Pomponius lib. 1. Epistolarum scribit.

De actore & reo.

125. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

FAvorabiliores rei [65] potius, quam actores habentur [66].

1 Id est, adversus servum. 2 V. *l.* 22 *supr. h. t. l.* 6. *l.* 7. *C de jud.* v. *tit. C. an serv. pro suo facto.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 105. sed v. Cuj. 9. *obs.* 13. 3 2. *Ecl.* 3. *c.* 106. v. *l.* 38. §. 7. *supr. ad l. Jul. de adult. l.* 16. §. 3. *in fin. supr. de pœnis.* 4 *l.* 5. §. 4. ff. *de obl. l. ult supr de extraord. cognit.* 5 Ut pœna remittatur. *l.* 8. *supr. de his qui not.* Goth. De pœnis mitigandis ratione ætatis, vide Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 329. Ans. 6 An hoc significat, extra causam delicti esse, ut Ramus preceptor meus interpretatur? *l.* 50. *supr. h. t. l.* 1. *supr. de noxal.* An potius volentem nullam injuriam pati? *l.* 34. *C. de transact.* 7 6. Harm. 2. cum prohibere possit, ὁ δυνάμενος κωλῦσαι. 2 *Ecl.* 3. *c* 107. hinc variæ sententiæ nascuntur. Qui cogitur, proprie non peccat *l.* 15. *supr. de public.* Qui patitur, cum possit injuriam propulsare, de injuria queri non potest. *l* 34. *C. de transact.* Qui patitur alteri injuriam inferri, cum eam prohibere possit, tenetur. *l.* 45. *supr. ad l. Aquil. l.* 3. *supr. de noxal. l.* 24. § 6. *supr. de damno.* 8 Plus continet minus. *l.* 21. *supr. h. t l.* 27. §. 5. *supr. de pact. l.* 27. §. 3. *in fin. supr. de recept. qui arbitr. l.* 9 *supr. de in lit. jurand. l.* 9. §. 3. *supr. de her. inst. l.* 15. *supr. de leg.* 1. *l.* 3. §. 5. *supr. de adimend. l.* 3. §. 6. *supr. de statulib. l.* 1. §. 4. *supr. de verb. obl.* adde *l.* 26. *supr. h. t. l.* 163. *l.* 165 ff. *h. t.* adde *l.* 29. *supr. de her inst.* 9 Id est, continetur, ut qui plus præstet, præstet & minus Et is tamen, qui quid tenetur præstare, minus dando non liberatur. *l.* 100. & 102 *supr de verb. obl.* 10 Non sequitur tamen, ut cui viginti desunt, desint & decem: non sequitur quoque, ut fidejussor in majorem summam datus, quam principalis debeat, teneatur saltem ratione minoris, *l.* 8. §. 7. *supr. de fidejuss.* et qui decem locare existimet, Titio quinque conducere existimante, maneat & valeat conductio in quinque. *l.* 52 *supr. locati.* 11 Aliud est in eo, qui causam nudæ absentiæ proponit, præsertim in criminalibus. vide *l.* 13. §. 1. *supr. de publ. jud.* 12 Etiam filius, cum is nihil possideat, *l.* 93. *supr. h. t.* etiam procurator, *l.* 10. *supr. judicat. solvi. l. un. C. de satisd.* etiam defensor, quantumvis possessor immobilium & dives. Dec ex Bart. *sentent. hic. n.* 2. 13 *l.* 46. §. 2. *supr. de procur. l.* 21. *in fin. supr. ex quib. caus. major. l.* 5. §. 3. *supr. quib. ex caus. in poss. l.* 63. *supr. de judic.* 14 Cur ita? collige ex *l.* 166. ff. *h. t.* 15 Pupillus in iis, quibus patientia inducit consensum, non obligatur, *l.* 33. ff. *pro soc.* ut in *l.* 4. ff. *locati.* scientia ejus non sufficit ad negotiationem, *l.* 3. *in fin.* ff. *de tributoria.* & tamen pati injuriam potest. *l.* 3. §. 1. ff. *de injuriis.* 16 *l.* 28. *in fin.* ff. *de verb. sign.* 17 Alternativorum sufficit alterum impleri. *c. in alternativ.* 70. *de reg. in* 6. *l.* 10. *in fin.* ff. *de jure dot. l.* 5. ff. *de cond. inst. l.* 13. §. 5. ff. *de reb. dubiis. l.* 78. *in fin.* ff. *de cond. & demonstr. l.* 44. ff. *de oblig. l.* 129. *in fin.* ff. *de verb. oblig. l.* 13. ff. *judicatum solvi.* In copulativa vero oratione omnes partes veras esse necesse est, *d. l.* 129. *l.* 5. ff. *de conditionib. inst. l.* 13. *supr. de reb. dubiis.* 18 1. Harmen. 13. §. 35. & minoribus, in quibus malitia supplet ætatem, *l.* 3. *C. si minor se majorem dixerit.* & quibus denique decipientibus non succurritur, *l.* 2. *C. si res aliena pignori.* mitius tamen mulier delinquens punitur. *l.* 1. *in fin. supr. de edendo. l.* 2. §. 3. *l.* 23. *l.* 30. *supr. & l.* 18. *C. ad SC Velleian. l.* 1. *supr. de juris & facti. l.* 38. §. 7. *supr. ad leg. Jul. de adult. l.* 1. § 10. *supr. ad SC. Turp.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 118. §. 5. 19 Defraudantur. *vulg. Hal.* Goth. Grot. legit. *defrudantur,* S. L. Ita si mulier, bona sua, sciens, per maritum patiatur obligari, ut sic creditori, mutuam pecuniam danti, imponatur, ei nihil prodest beneficium SC. Velleiani. *l.* 5. *C. ad SC. Velleian.* Ans. 20 Adde *l.* 189. ff. *h. t.* 21 Proximus pubertati in delictis, pro pubere habetur. vide *l.* 23. *supr. de furt.* 2. *Ecl.* 3. *c.* 109. *l.* 14. *supr. de SC. Silanian.* non tamen in testamenti factione, id est, in testamenti faciendi facultate. Dec. *hic* 22 Mitius tamen punitur. *l.* 108. *supr. h. t.* 23 Vide *l.* 1. *supr. de priv. delictis.* §. 1. *Instit. de perpetuis.* vide *l. un. C. ex delict. defunct.* 24 Pœnales actiones in heredes non transeunt regulariter. nam, lite cum defuncto contestata, transmittuntur. v. *l.* 164. ff. *h. t.* Multo magis, si defuncto pœna ipso jure erat imposita, ut in *l.* 22. *supr. de SC. Silan. l.* 14. *supr. de publ.* tenetur etiam heres ex eo, quod ad eum pervenit, *l.* 38. *supr. h. t. l.* 5. *supr. de calum. l.* 26. *supr. de dol.* & pœna defuncto imposita transmittitur in ejus heredes. *l.* 3 §. 5. *supr. quod quisque.* 25 Aliud in pecuniariis, *l.* 22. *supr. de SC. Silan.* & condictione furtiva, *l.* 7. §. 2. *supr. de cond. furt.* 26 *d.* §. 1 *Inst. de perpetuis.* 27 *l* 23. §. 8. *supr. ad l. Aquil.* 28 *l.* 2. *in fin. supr. vi bon.* 29 *d* §. 1. 30 Paria sunt nullam & infirmam actionem habere. *l.* 13. *l.* 51. & *l.* 66. *supr. h. t. l.* 7. §. 8 *supr. de dolo. l.* 7. §. 14. *in fin. supr. quibus ex causis in possess. l.* 1. §. 10. *supr. ad SC. Turpill.* Goth. Ad intellectum hujus leg. v. Bellon. *supput. lib.* 2. *cap.* 10. Ans. 31 Totum in loco, ut ubique: in tempore, ut semper: in modo, cujus partes sunt accidentales, ut possessio bonæ, malæ fidei: qualitatis, ut omnis, nullus, quilibet, centum: integrale, cujus partes essentiales integræ, vel homogeneæ, ut partes totius compositi totum quiddam efficiunt, ut ædificium, fundamenta, parietes & tectum: totum universale, est vel personarum, ut civitas, collegium, ducatus, comitatus, regnum & similia: vel rerum, ut hereditas, grex, equitium, armentum: totum naturale vel artificiale, cui nulla pars naturalis aut artificialis deest. 32 *l.* 21. *supr. l.* 147. ff. *h. t. l.* 7. *supr. de except. rei jud. c. plus.* 35. *c. in toto.* 80. *de reg. in* 6. v. Hot. 30. *q.* 33 Quo gradu? voluntas prius spectatur; tum verisimilius; propria deinde verborum significatio, ab hac, id quod minus est. Id si non apparet, actus judicatur non valere. vide Dynum, *d. c.* 45. *de reg. in* 6. *n.* 5. 34 Verisimilius præsumitur, *c. inspicimus.* 45. *de reg. in* 6. 1. Harm. 25. §. 16. 2. *Eclog.* 3. *c.* 111. vero proximum, *l.* 21. *in fin. supr. de testibus. l.* 13. *in fin. supr. qui potiores. l.* 25. *supr. de cond. & demonstr.* credibilius, *l.* 13. *supr. de prob.* magis rationabile, *l.* 122. *supr. de verb. sign.* in dubio scil. & judicando, & litibus decidendis: quod sæpissime faciunt Jurisconsulti, ut docet Tiraquell. *in repetitione legis: Si unquam.* 8. *C. de revoc. donat. num.* 37. *a l* 60. Non verisimile credibile non est, nec attenditur: pro eo non præsumitur, *l.* 13 *supr. quod metus. l.* 19. §. 4. *supr. de peculio. l.* 6. *supr. de pign. l.* 41. *supr. de manum. testam.* imaginem habet falsitatis. Verisimile ducitur ex more, consuetudine, iis, quæ fieri solita sunt frequentius, communi opinione, natura, qualitatibus rei, vel personis, tempore, de quibus vide Oldend. *in Topicis, in loco a conjectura seu præsumpt.* sumitur etiam a pietate, *l.* 41. §. 2. *in fin. supr. de legat.* 3. *l.* 102. *supr. de cond. & demonstr. l.* 30. *C de fideic.* rerum inter se comparatione, *l.* 1. *supr. de reb. dub.* & aliis conjecturis. *l.* 13. *supr. de probat l.* 50. *in fin supr. de legatis* 1. 35 Liberatus obligatione cepisse intelligitur: dare videtur, qui debitum remittit, *l.* 2. *l.* 3. *supr. de ca umn. l.* 10. *in fin. supr. de condict ca. d. l.* 41. §. 2. *supr de jure dotium. l.* 3 §. 10. ff. *de donat. inter virum. l.* 51. §. 5. *supr. de legat.* 1. non tamen litigiosum, pœnale, & aliam ob causam, *l.* 19. *supr. de liberali.* vide Dec. *hic.* 36 Vox *videri,* nota est fictionis. Ideoque proprie aliud est dare, aliud remittere. *l.* 46. *supr. de cond. & demonstr.* 37 *l.* 13. *supr. h. t.* Vide *l.* 112. *supr. h. t.* v. *l.* 24. *supr. de novationib.* 38 Vis & metus consensui contraria, 2. *Eclog* 3. *c.* 113. 6. Harm. 2. & voluntati. *l.* 1. *supr. quod metus causa.* 39 Bonæ fidei judicia consensu sustinentur. 40 *l* 11 §. 4. *supr. de min.* vide *l. ult. C. de in integr* 2. *Eclog.* 3. *c.* 114. 41 *l.* 15. *supr. de jurisdict. l.* 2. *supr. de jud. l.* 57. *supr de obligat l.* 20. *supr de aqua & aquæ pluv. l.* 9. *C. de juris & facti ignorantia.* 42 Qui a Græcis διάδοχος appellatur, id est, successor. 2. *Ecl.* 115. 43 *l.* 25. § 7. ff. *de acq. vel omitt. hered.* vide *l* 29. §. 2. *supr. de cond. & demonstr. l.* 2. *supr. de bon. possess.* 44 Sive agat, sive conveniatur. 45 1. Harm. 14. §. 2. & in potestate. *l.* 93. *supr. h. t.* 46 Possidere non potest, qui possidetur. *l.* 4. § 4. *supr. de usurp.* 2 *Ecl.* 3. *c.* 116. 47 *l.* 54. *in fin. supr. de acqu. rer. l.* 1. §. 6. *supr. de acq. vel amitt. poss. l.* 21. *supr. ad l. Jul. de adult.* 48 2. *Eclog.* 3. *c.* 117. *l* 4. §. 1. *supr. de alienatione judicii.* & ideo prohibentur donationes, *l.* 3. §. 10. *supr. de donat. inter virum.* non prohibentur alienationes possessionis. *l.* 1 § 4. *supr de acqu. vel amitt. poss.* Goth. Hinc colligunt, debitorem hereditatem sibi delatam omittere posse in præjudicium creditorum. facit *l.* 134. ff. *h. t.* vide Surd. *decis. Mantuan.* 140. *num.* 7. Gabriel Vasq. *de testam. c.* 9. §. 1. *dubit.* 6. Louet, *in Arrest. litt. R. c.* 20. Ans. Adde Decium, *consil.* 260. Fachin. *lib.* 13. *controv. c.* 46. Molin. *ad consuetud. Paris.* §. 1. *gloss.* 3. *num.* 11. & *seqq.* Joann. a Sande, *decis. Frisic. lib.* 3. *tit.* 13. *defin. ult.* S. L. 49 Proprie scil. secus improprie *a l.* 4. §. 2. & *l.* 21. §. 2 *supr. quod metus.* 50 Alienatio enim proprie est domini. *l.* 67. *supr. de verb. sign.* 51 Vide *l.* 54. *supr. h. t. l.* 59. *supr. h. t. l.* 160. *in fin. l.* 175. *in fin.* ff. *h. t.* vide 5. *Harm.* 8. *l.* 20. ff. *de acqu. rer.* 52 Cur ita? collige ex *lege* 67 ff. *de contrah. empt.* 2. *Eclog* 3. *c.* 118. 53 In fraudem alterius quis facit, qui id non facit, quod in ejus utilitatem & commodum facere debet, *l.* 4. *supr. quæ in fraudem creditorum.* & ita non facere, est facere: facit igitur interdum, qui non facit. adde *l.* 102. *supr. h. t.* Goth. Vide Leonin. *emendat. lib.* 1. *c.* 17. *n.* 8. Ans. 54 Quæ non faceret. 55 Favorabilis semper libertas, 1. *Harm.* 18. §. 12. *Ecl.* 3. *c.* 119. *l.* 20. vide *l.* 106. *supr. l.* 176. *in fin.* ff. *h. t. l.* 16. *supr. de manumiss. test. l.* 38. *supr. de re judicat.* 56 Alieno nomine nemo agit. *l.* 25. *in fin. supr. de testib. l.* 8. *supr. de inofficioso. l.* 5. ff. *si ususfruct. petatur.* 57 Lege agere, est in jure agere ex formulis a lege institutis, ex præscripto legis, impetratis solenniter actionibus apud Magistratum experiri hinc legis actiones, formulæ agendi in Jure apud eum, qui juri dicundo præest, *l* 4 *supr. de adopt. l.* 3. *supr. de off Proconf. l.* 1. *supr. de officio juridici.* Paul. 2. *sent* 25. § 4. dixi plenius ad *l.* 2. §. 6. ff. *de origine juris.* 58 Sed nec alteri petere, jusve alienum in judicium deducere, mero jure licebat. Cicero *pro Roscio Comœdo:* Alteri nemo petit, nisi qui cognitor est facti. Cornificius *ad Herennium.* Per procuratorem tandem id fieri utilitatis causa receptum. *Inst. de his, per quos agere.* 59 Temporalis, *vulgata.* sensus est, Momentanea imperium non habent in ea, quæ juris sunt: ideoque consuetudo duobus, aut tribus judiciis contrariis non evertitur. *Decius* - vel, Temporaria provinciæ permutatio jus ejus non mutat. 60 Decimoseptimo, Petrus Faber *hic.* 61 Vide *l.* 48 *supr. de obligat.* 62 Id est, præsentis consensu & intelligentia. *l.* 209. *supr. de verb. sign.* 63 Vide *l.* 2. §. 3. *supr. de jure codicill. l.* 17 § 11. *in fin. supr. de injuriis.* Idem corpore præsens esse potest, mente absens, *l.* 26. *supr. de captivis.* 64 Imo non est. *l.* 2. §. 1. *supr. de procur.* 65 Rei favorabiliores, *l* 4. *supr. h. t. l.* 38. *supr. de re jud. l.* 47. *supr. de oblig. c. cum sunt partium jura* 11. *de regul. n.* 6. 2. *Eclog.* 3. *cap.* 121. 1. Harm. 2. §. 62. adde Arist. *Probl* 18 1 promiores sumus ad reum absolvendum, *d. l.* 47. *l.* 5. *in pr. supr. de pœnis. l.* 4. §. 13. *supr de dol. mal & met. except.* favetur possidenti. v *l.* 128 ff. *h t.* plus etiam dilationis reo datur, *l. ult supr. de feriis l.* 6 *in fin. C. de tempor. in integrum l.* 2. *C. de dilat.* Goth. Vide Joann Zanger. *de except part.* 3 *c.* 2. *num.* 25. Ans. 66 In causæ decisione: non tamen in præparatoriis judiciorum, *l.* 8. *supr. qui satisdare. l* 66. *supr. de judiciis l.* 83. §. 1. *supr. de verb. obl.* In medio vero causæ, actor reo edere tenetur; non e contra. *l.* 4 *l.* 5. *C de edendo.* ad causæ decisionem id pertinet: nam illo non probante reus absolvitur: favorabiliores igitur rei in re dubia & tenuioribus hinc & inde partibus. Aliud est, si pro actore plene sit probatum: tunc enim jus dubia esse desinit, cum certa apparet.

De

De eo, qui pretium numeravit. 1. De acquisitione liberti. 2. De petitore & possessore.

126. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

NEmo prædo [1] est, qui pretium [2] numeravit [3]. §. 1. Locupletior non est factus, qui libertum [4] adquisierit [5]. §. 2. Cum [6] de lucro duorum quæratur: melior est causa possidentis [7].

De herede convento in id, quod ad eum pervenit.

127. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

CUm Prætor in heredem dat actionem, quatenus [8] ad eum pervenit: sufficit, si vel momento [9] ad eum pervenit ex dolo defuncti.

De petitore & possessore. 1. De successoribus.

128. IDEM lib. 19. ad Edictum.

IN [10] pari causa possessor [11] potior haberi debet. §. 1. Hi, qui [12] in universum jus [13] succedunt, heredis loco habentur.

De eo, qui suum recipit. 1. De principali & accessorio.

129. IDEM lib. 21. ad Edictum.

NIhil dolo creditor facit, qui suum [14] recipit. §. 1. Cum principalis [15] causa non consistit, ne ea quidem, quæ sequuntur [16], locum habent [17].

De concurrentibus actionibus.

130. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

NUnquam [18] actiones, præsertim pœnales [19], de eadem [20] re concurrentes, alia aliam consumit [21].

De eo, qui dolo desiit possidere.

131. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

QUi dolo desierit possidere, pro possidente damnatur [22]; quia pro [23] possessione [24] dolus est [25].

De imperitia.

132. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

IMperitia [26] culpæ adnumeratur [27].

De servis.

133. IDEM lib. 8. ad Edictum provinciale.

MElior [28] conditio nostra per servos fieri potest, deterior [29] fieri non potest [30].

Quomodo creditores fraudantur. 1. De delicto.

134. ULPIANUS lib. 21. ad Edictum.

NOn [31] fraudantur creditores, cum [32] quid non adquiritur a debitore: sed cum quid de bonis [33] diminuitur. §. 1. Nemo ex suo [34] delicto meliorem [35] suam conditionem facere potest.

De his, quæ dari non possunt, vel in rerum natura non sunt.

135. IDEM lib. 23. ad Edictum.

EA, quæ dari impossibilia [36] sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non [37] adjectis habentur.

De bona fide possidente, & de veritate.

136. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

BOna fides [38] tantundem [39] possidenti præstat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est [40].

137. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

QUi auctore [41] judice comparavit, bonæ fidei possessor est.

De aditione cum tempore mortis continuanda. 1. De æstimatione delicti.

138. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

OMnis hereditas, quamvis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur [42]. §. 1. Nunquam crescit ex postfacto [43] præteriti delicti æstimatio.

De actionibus perpetuandis. 1. De eo, quod auferri potest.

139. GAJUS lib. ad Edictum Prætoris Urbani.

OMnes actiones, quæ morte aut tempore pereunt, semel inclusæ [44] judicio salvæ permanent. §. 1. Non videtur perfecte cujusque id esse, quod [45] ex causa auferri potest.

De absentia reip. causa.

140. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

ABsentia [46] ejus, qui [47] Reipublicæ causa abest [48], neque ei, neque alii, damnosa esse debet.

De jure singulari. 1. De heredibus.

141. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

QUod contra [49] rationem juris receptum est, non est producendum ad consequentia [50]. §. 1. Uni duo pro solido [51] heredes esse non possunt.

De eo, qui tacet.

142. IDEM lib. 56. ad Edictum.

QUi tacet [52], non utique fatetur [53]: sed tamen verum est, eum non [54] negare [55].

De contrahentibus, & eorum successoribus.

143. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

QUod [56] ipsis, qui contraxerunt, obstat: & successoribus [57] eorum obstabit.

De licito & honesto. 1. De tempore in stipulationibus spectando.

144. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

NOn [58] omne, quod licet [59], honestum [60] est [61]. §. 1. In stipulationibus [62] id tempus spectatur, quo contrahimus.

An quis fraudari dicatur.

145. ULPIANUS lib. 66. ad Edictum.

NEmo videtur fraudare eos, qui sciunt [63] & consentiunt [64].

De eo, quod quis egit ante libertatem.

146. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

QUod quis, dum servus est, egit: proficere [65] libero facto non potest.

De generalibus & specialibus.

147. GAJUS lib. 24. ad Edictum provinciale.

SEmper specialia [66] generalibus insunt.

1 Prædo hic malæ fidei possessor. Sic enim Græci, οὐκ ἔστι κακῇ πίστει νομεύς. 2. Eclog. 3. c. 123. 2 Eclog. ibi l. etiam sciens, l. 13. §. 8. ff. de hered. pet. 2. Harmen. 1. circa fin. præsertim auctore judice Harmenop. ibid. Imo tunc videtur malæ fidei possessor: nam qui sciens contra jus mercatur (qualis est, qui rem alienam sciens emit) bonam fidem non præsumitur habere. cap. qui contra. 82. de reg. in 6. 3 Est tamen prædo, qui rem venditam propria auctoritate capit. l. 5 supr. de acquir. vel amitt. possess. 4 Qui liberum. vulgat. Hal. adde l. 63. in fin. princ. supr. ad l. Falcid. 5 Vel qui donat. l. 25. §. 11. supr. de hered. petit. 6 1. Harm. 2. §. 66. & 67. 7 Vid. l. 128. J. h. t. 8 l. 16. supr. quod metus causa. 9 Momento aliquid fieri sufficit, ut factum fuisse dicatur & semel. l. 17. supr. quod metus causa. πρὸς ῥοπήν. 2. Ecl. 3. c. 126. 5. Harm. 8. In momento est ἐν ἀτόμῳ. vid. l. 79. supr. de acqu. vel omitt. hered. In articulo, v. l. ult. C. de offic. comitis sacri palatii. de momento dicam ad l. ult. in fin. C. de bonis, quæ liberis. 10 Possidens in pari causa, potior habetur. 1. Harm. 2. §. 49. 11 c. in pari. 65. de reg. in 6. l. 125. in fin. supr. de calumn. l. 9. §. 4. supr. de Publiciana. vid. l. 5. in fin. pr. supr. si ususfruct. petatur. l. 8. in fin. supr. de cond. ob turpem. l. 10 supr. de pignorib. l. 36. §. 3. in fin supr. de testam. milit. l. 1. supr. uti possidetis. §. 4. versic. commodum. Inst. de interdictis. vide l. 2. C. de condict. ob turpem. 2. Eclog. 3. c. 125. 2. Harm. 1. circa finem. 12 Ut fiscus: is enim heredis loco habetur. l. 3. supr. soluto. l. 2. C. ad legem Juliam de vi. l. 4. C. de bon. proscript. 13 l. 60. supr. h. t. l. 194. J. h. t. l. 9. §. 12. supr. de hered. inst. 2. Eclog. 1. c. 126. 14 l. 55. supr. h. t. vid. l. 26. supr. de damno. 15 l. 29. supr. l. 178. J. h. t. c. accessorium. 42. de reg. in 6. l. 19. in fin. supr. de dolo. l. 2. supr. de peculio legato. l. 28. §. 5. supr. de liberatione. §. 5. Inst. de pupillari. vid. l. 26. C. de usuris. 16 Accedunt, ut usuræ sorti. l. 18. supr. qui potiores. 17 Plerunque sc. vid. l. 178. J. h. t. 18 §. ult. Inst. si quadrupes. l. 60. supr. de oblig. l. 1. C. quando civilis actio crimin. vid. Hotom. 19. Illustr. 19 Et personales. vid. l. 43 supr. h. t. 20 Non ex diversis causis & tributis: tunc enim ne electione quidem unius altera tollitur. l. 12. §. 1. ff. de acq. vel amitt. poss. l. 32. l. 34. supr. de oblig. l. 2. supr. de privatis delictis. l. 1. supr. arborum furtim cæsarum. l. 1. supr. vi bonor. 21 Non concursu, sed electione, l. 3. in fin. l. 6. §. 4. supr. famil. l. 9. §. 1. supr. de tributoria. l. 10. in fin supr. de act. empt. l. 25. §. 5. supr. locati. l. 53. ff. de obl. & merito: est enim iniquum, ut quis bis idem consequatur. vid. l. 57. supr. h. t. 22 Id est, possessoris loco habetur, quantum ad damnum suum, non quantum ad commodum: nec enim potest fieri ei cessio, quæ fit tamen ei, qui possidet. vid Dynum ad d. c. 36. de reg. in 6. n. 2. 23 l. 150. J. h. t. 2 Eclog 2. c. 128. 2. Harm. 1. in fin. c. pro possessore. 36 de reg. in 6. l. 2. §. 1. supr. si ex noxali. l. 13. §. 2. & 14. l. 25. §. 8. & 9. supr. de her. pet. l. 22. l. 25. l. 27. §. 3. supr. de rei vind. l. 1. §. 11. l. 5. § 2. l. 9. in pr. & § 2. supr. ad exhibend. l. 4. supr. rer. amot. l. 1. §. 10. supr. si quis omiss. caus. l. 2. §. 42. supr. ne quid in loco publ. l. 15 §. 10. supr. quod vi aut clam. l 1. supr. de privatis delictis. 24 Pro possessore. vulg. Hal. 25 Effectu sc. tantum enim domino præstat utilis adversus eum, qui desiit possidere, quantum directa adversus possessorem, l. 47. § 1. supr. de negotiis. 26 Imperitia, culpæ species. l. 6. §. 7 supr. de off. Præsid. l. 27. §. 29. supr. ad l. Aqu l. 9 §. 5 l. 13. §. 5. supr. locati. §. 7. Inst de l. Aquil. 2. Ecl 3. c. 135. 27 Regulariter, at non in mensore. l. 1. §. 1. supr si mensor. 28 l. 29. supr. de pactis. l. pen. supr depositi. l. 62. supr. de verb obl. l. 3. C de pactis. 2. Ecl. 3 c. 130. 29 l. 28. in fin. supr. de verb. oblig. l 2 §. 1. supr. de pollicit. l. 3. C. de pactis. l. ult. C. de acq. & retin. poss. 30 Nisi dominus delictum a servo committi scíverit, nec prohibuerit. v. Paul. 5 sent. 12. §. ult. 31 Excipe l. 25. §. 8. supr. de hered. pet. l. 2. §. 5. supr. de her. vend. l. 64. §. 7. supr. soluto. l. 1. §. 12. supr si quis omissa causa adde l. 78. supr. h. t. 32 l. 68. in fin. ff. pro socio. l. 5. § 13. ff. de donat. int. vir. l. 1. §. 23. supr. de collat. vid. l. 6. supr. quæ in fraudem cred. Goth Adde notat. ad l. 110 ff. h. t. S L. 33 Puta de patrimonio. l. 5. §. 13. ff. de don. int. vir. 34 Delinquens meliorem suam conditionem non facit, l. 49. supr. l. 173. §. pen. J. h. t. 2. Ecl. 3. c. 132. l. 5. supr. si quis cautionib. l. 26. §. 4. supr. ex quib. caus. majores. l. 9. l. 17. vers. illud iniquum. supr. de noxalib. l. 3 §. 11. supr. ad exhib. l. 6. §. ult. supr. mandati. adde l. 10. §. 1. supr. soluto. l. 1. §. 14. l. 15. supr de tut. & rationib. l. 12. §. 1. supr. de furtis. l. 30. C. de transact. 35 Est enim iniquum, ut dolus proprius alteri noceat. l. 39. l. 49 ff. l. 155. J. h. t. 36 Vid. l. 182. l. 185. l. 188. infr. eod. l. 35. supr. de verb. obl. 37 Paria sunt bona fide possidere & vere. l. 25. §. 1. supr de usuris. l. 48. supr de adqu. rer. dom. vide l. 3 supr. de cond. & demonstr. 38 Id est, probabilis ignorantia. 39 l. 5 §. 2. supr. de rebus eorum. 40 Tali ignorantiæ sc. 41 2. Eclog. 3. c. 134. 2 Harm. 1. §. 76. l. 167. in fin. J. eod. l. 11. ff. de acqu. vel amitt poss. secus si mala fide. c. qui contra. 72. de reg. in 6. vide Dynum, l. 27. supr. de contr. empt. 42 l. 193. J. eod. l. 54. supr. de acq. vel omitt. her. l. 28. §. 4. supr. de stip. servorum 43 l. 9. supr. de furtis. 44 Id est, contestatæ. vid. l. 86. l. 87. supr eod. l. 58. supr. de oblig. l. ult. C. de præscript. 30. vel 40. annor. 45 Vid. l. 25. supr. de verb. oblig. 46 1. Harm. 3. §. 79. & 80. 47 2. Eclog. 3. c. 137. l. 21. §. 1. supr. ex quib. caus. majores. 48 Servus abesse ita non potest, l. ult. J. h. t. 49 l. 14. l. 15. supr. de legib. c. quod ob gratiam. 61. de reg. in 6. τὰ παρὰ κανόνας. 2. Eclog. 3. c. 138. 50 Consequentias. vulg. εἰς ὁμοῖα. 2. Eclog. 3. c. 138. similia. 51 Duorum in solidum dominium esse non potest. l. 5. §. ultim. supr. commodati. l. 3. §. 5. supr. de acq. vel amitt. poss. l. 19. supr. de precario. 52 Tacens, nec fatetur, nec negat, c. is qui tacet. 44. de reg. in 6. 2. Eclog. 3. c. 139. Nazianzenus, καὶ τὴν σιωπὴν συγκατάθεσιν εἶναι δοκεῖ καὶ ἡ παροιμία: vid. Cuj. 16. observ. ult. Consentit, qui non repugnat, l. 12. supr. de sponsalib. 4. Harm. 2. non tamen consentit continuo, qui exceptione utitur, l. 8. supr. de except. Consentimus aut expresse, aut tacite: hinc illa, velle, non nolle. l. 4. supr. h. t. 53 Tacens, neque fatetur, neque negat, ut hic. Imo contradicere videtur. vide Socin. reg. 395. 54 Eo ipso, quod tacet, nec roganti aut loquenti contradicit. 55 Quia non palam contradicit. 56 Resoluto jure datoris, resolvitur & jus accipientis & habentis ab eo causam. 57 l. 52. §. 1 supr. de pactis. l. 37. supr. de acq vel omitt. her vid. l 2. C. si pignus pignori. adde l. 160. in fin. J. h. t. 58 Licita non continuo honesta vel permissa, l 197. J. eod. 2. Eclog. 3. c 140. exemplum vide in l. 14. §. 2 supr. de ritu 59 Licitum, non continuo honestum. Licitum porro dicitur, quod per leges permissum est, quod impunitum est legibus Cum Julia noverca Antonini Caracallæ Bassiani ei sinum nudasset: vellem, inquit, si liceret. at illa: si libet, licet. An nescis Imperatorem leges dare, non accipere? Spartianus in Antonino Caracalla. 60 Exemplum vide in l 27. in fin. supr. de her. pet. l 1. in fin. supr. de periculo. tanta est honesti ratio: hinc turpis persona, vid. l. 27. supr. de inofficioso. conditio, l. 112. §. 3. supr. de leg. 1. l. 63. §. 7. supr. ad SC. Treb. vita, l. 43. §. 5. supr. de ritu. arbiter, l. 9. §. 3. supr. de recept. qui arbitr. turpiter datum, supr. de cond. ob turpem. 61 Vel utile, πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. 1. Cor. 10. vers. 23. & cap. 6. vers. 12. & Sirachus, c. 37. vers. 31. οὐ γὰρ τὰ πάντα πᾶσι συμφέρει· καὶ οὐ πᾶσα ψυχὴ ἐν παντὶ εὐδοκιμεῖ. 62 l. 18. supr. h t. vide l. 78. in fin. pr. ff. de verb. obl. 63 Sciens non fraudatur, c. scienti & consentienti. 27. de reg. in 6. 2. Eclog. 3. cap. 41. l. 1. in fin. supr. de act. empt. l. 24. §. 9. supr. de adilitio. l. 1. §. 33. ff. depositi. l. 1. in fin. supr quod falso tutore l. 34. C. de transact. & hæc quidem locum habere existimo in sciente simul & consentiente. 64 l. 11. supr. si quid in fraudem patroni. & volunt, l. 11. in fin. supr. de in jus vocando. l. 1. §. 5. supr. de injuriis. l. 8. §. 5. ff. de aqua & aquæ pluv. l. 3. §. 5. ff. de homine libero. voluisse intelligitur, qui adversus se aliquid scripsit. l. 8. §. 6. supr. h. t. 65 l. 98. §. ult. supr. de solut. & nocere. vid. l. 1. & passim. C. an servus pro suo facto. 66 Vid. l. 80. l. 113. supr. eod. 2. Eclog. 3. c. 141 species inest suo generi: inest, id est, comprehenditur. c. generi per speciem derogatur. 34. de reg. in 6.

De eo, cujus effectus omnibus prodeſt.

148. PAULUS lib. 16. Brevis Edicti.

CUjus effectus [1] omnibus prodeſt, ejus [2] & partes ad omnes pertinent [3].

De lucro ex perſona alterius.

149. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

Ex qua perſona quis lucrum [4] capit, ejus factum præſtare debet [5].

De eo, qui poſſidet, vel habet: aut dolo deſiit poſſidere, vel habere.

150. IDEM lib. 68. ad Edictum.

PArem eſſe [6] conditionem oportet ejus, qui quid poſſideat, vel habeat, atque ejus, cujus [7] dolo malo factum ſit, quo minus poſſideret, vel haberet.

De damno.

151. PAULUS lib. 64. ad Edictum.

NEmo damnum facit, niſi qui id fecit, quod facere [8] jus non habet.

De vi. 1. De mandato. 2. De ratihabitione. 3. De herede.

152. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

HOc jure utimur: ut, quidquid omnino per vim fiat, aut [9] in vis publicæ, aut [in vis] privatæ crimen incidat. §. 1. Dejicit, & qui [10] mandat. §. 2. In maleficio ratihabitio [11] mandato comparatur. §. 3. In contractibus, quibus doli [12] præſtatio [13] vel bona fides ineſt, heres in ſolidum tenetur.

De obligatione, liberatione, acquiſitione, amiſſione & poſſeſſione.

153. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

FEre [14], quibuscunque [15] modis obligamur, iisdem in contrarium actis liberamur: cum quibus modis adquirimus, iisdem in contrarium actis amittimus. Ut igitur nulla poſſeſſio adquiri niſi animo, & corpore poteſt: ita nulla amittitur, niſi in qua utrumque [16] in contrarium actum.

De petitore, & poſſeſſore, de dolo. 1. De pœna.

154. PAULUS lib. 70. ad Edictum.

CUm [17] par delictum eſt duorum, ſemper oneratur petitor [18], & melior habetur poſſeſſoris [19] cauſa, ſicut fit, cum de dolo excipitur petitoris: neque enim datur talis replicatio [20] petitori, *Aut ſi* [21] *rei* [22] *quoque in ea re dolo actum ſit.* §. 1. Illi debet permitti pœnam petere, qui [23] in ipſam non incidit [24].

Cui factum nocet. 1. De eo, qui jure ſuo utitur. 2. De cauſis pœnalibus.

155. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

FActum [25] cuique ſuum [26], non adverſario nocere debet. §. 1. Non videtur vim facere, qui jure ſuo [27] utitur, & ordinaria actione experitur. §. 2. In pœnalibus [28] cauſis benignius [29] interpretandum eſt.

Invitum non defendere. 1. De actione & exceptione. 2. De eo, qui in alterius locum ſucceſſit. 3. De auctore & emptore. 4. De invito.

156. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

INvitus [30] nemo [rem] cogitur defendere [31]. §. 1. Cui damus actiones [32], eidem & [33] exceptionem competere [34] multo magis quis dixerit [35]. §. 2. Cum quis in alii [36] locum ſucceſſerit: non eſt æquum, ei [37] nocere hoc, quod adverſus eum nocuit [38], in cujus locum ſucceſſit. §. 3. Plerumque [39] emptoris eadem [40] cauſa eſſe debet circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris. §. 4. Quod cuique [pro eo] præſtatur, invito [41] non [42] tribuitur.

De ſervis. 1. De eo, qui dolo fecit, quominus haberet. 2. De ſucceſſoribus.

157. IDEM lib. 70. ad Edictum.

AD ea [43], quæ non habent atrocitatem facinoris vel ſceleris, ignoſcitur ſervis, ſi vel dominis, vel his, qui vice [44] dominorum ſunt (veluti tutoribus & curatoribus) obtemperaverint [45]. §. 1. Semper, qui dolo fecit, quominus [46] haberet, pro eo habendus eſt, ac ſi haberet. §. 2. In contractibus ſucceſſores ex dolo [47] eorum, (quibus) ſucceſſerunt, non tantum in id, quod pervenit, verum etiam in ſolidum tenentur [48], hoc [49] eſt, unusquisque pro ea parte, qua heres eſt.

De pignore.

158. GAJUS lib. 26. ad Edictum provinciale.

CReditor, qui permittit rem [50] venire, pignus dimittit [51].

Differentia obligationis & dominii.

159. PAULUS lib. 71. ad Edictum.

NOn [52] ut ex pluribus cauſis deberi nobis idem poteſt, ita ex pluribus cauſis idem poſſit noſtrum eſſe [53].

Differentia inter vendere & vendenti conſentire. 1. De eo, quod fit per majorem partem. 2. De jure legatarii.

160. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

ALiud [54] eſt [55] vendere, aliud [56] vendenti conſentire [57]. §. 1. Refertur ad univerſos, quod publice fit per majorem [58] partem. §. 2. Abſurdum eſt, plus juris habere [eum], cui legatus [59] ſit fundus, quam heredem, aut ipſum teſtatorem, ſi viveret.

De eo, per quem factum eſt, quominus conditio impleatur.

161. IDEM lib. 77. ad Edictum.

IN jure civili receptum eſt, quotiens per eum, cujus intereſt [60], conditionem [61] non impleri, fiat, quominus impleatur, perinde haberi, ac ſi impleta conditio fuiſſet, quod ad libertatem [62] & legata [63], & ad heredum inſtitutiones [64] perducitur: quibus exemplis ſtipulationes [65] quoque committuntur, cum per [66] promiſſorem factum eſſet, quominus ſtipulator conditioni pareret.

1 Vide Everardum *in loco ab effectis.* 2 Omnibus qui proſpicit, nullos excipit. Hinc qui totum reſtituere tenetur vindicanti, nullam partem retinere debet. adde *l.* 76. *ſupr. de rei vind.* qui totum alienat, nullam partem retinet, *l.* 25. *ſupr. de uſuris.* qui omnes ſervos legat, nullum excipit. *l.* 52. *ſupr. de legat.* 1. 3 Hinc colligunt idem jus eſſe in parte, quod in toto. *arg. l.* 82. *ſupr. de adq. vel omitt. her.* Cujus regulæ quatuor exceptiones, vide *hic* apud Decium. 4 *l.* 10. *ſupr. h. t. l.* 10. *ſupr. ſi quis omiſſa cauſa. l.* 13. §. 1. *ſupr. de acq. vel amitt. poſſ. l.* 14 *ſupr. de rei vind.* 5 Excipe donatarios, *l.* 15. *C. de donat.* & eos, qui ſuccedunt facto inventario: nec enim factum defuncti præſtant. Dec. *hic. n.* 2. 6 Verbi gratia in edicto, ne quid in loco publico. 7 Vide *l.* 131. *ſupr. h. t. l.* 2. §. 42. *ſupr. ne quid in loco publico.* 8 Damnum dare, eſt injuriam facere, *l.* 1. §. 10 & 11. *ſupr. ne quid in loco publ.* vi facit, qui facit injuriam, *l.* 73. §. 2. *ſupr. h. t.* vim non facit, qui ſuo jure utitur, *l.* 155. ʃ. *h. t.* qui injuria quid facit, punitur: e contra, factum legitime, pœnam non meretur. *l.* 6. *C. ad l. Jul. de adulteriis.* 9 Vis omnis aut eſt publica, aut eſt privata. §. 8. *Inſt. de publicis judiciis.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 142. 10 *l.* 169. ʃ. *h. t.* vide *l.* 1. *ſupr. quod juſſu. l.* 1. §. 12. & 13. *ſupr. de vi & vi. l.* 11. *ſupr. de injuriis.* 11 Vide *l.* 60. *ſupr. h. t. c. ratihabitio.* 12. *de reg. in* 6. 12 *l.* 157. *in fin.* ʃ. *h. t.* 13 Dolus & bona fides ubi præſtatur, heres in ſolidum tenetur. 14 Cur hæc particula *fere*, ſeu σχεδὸν, addita eſt? ut intelligas, poſſeſſionem non iisdem ſemper modis amitti, quibus adquiritur: facilius enim amittitur, quam adquiritur. Corpus requiritur in adquirenda, at ſolus animus ſufficit in amittenda, *l.* 3. §. 6. *ſupr. de acq. vel amitt. poſſ* vide Scholion apud *Harmen.* 2. *tit.* 1. 15 *l.* 35. *l.* 100. *ſupr. h. t. l.* 8. *ſupr. de acq. vel amitt. poſſ. l.* 80. *ſupr. de ſolution.* 16 Imo ſolo animo poſſeſſio amitti poteſt. *l.* 3. §. 6. *ſupr. de acquir. vel amitt. poſſ.* utique, ſi animo eam amittere incipimus; ſecus, ſi corpore. 17 1. *Harm.* 2. §. 64. & 65. 18 *l.* 33. *ſupr. h. t. cap. in pari delicto.* 65. *de regul. in* 6. 2. *Eclog.* 3. *cap.* 150. reus potior. *l.* 38. *ſupr. de re judicata.* 19 Licet doloſi, *l.* 36. *ſupr. de dolo. l.* 57. *in fin. ſupr. de contrah. empt. l.* 4 §. 13. *ſupr. de doli mali & met. except. l.* 91. §. 3. *in fin. ſupr. de verbor. oblig.* vide Dynum ad *c.* 65. *de reg. in* 6. 20 *l.* 4 §. 13. *ſupr. de doli mali.* 21 Si non rei. 22 Hinc conſtat, non audiri replicationem actoris doloſi adverſus reum doloſum excipientem. 23 Pœnam petere non debet, vel poteſt, qui in eam incidit, *c. fruſtra ſibi fidem.* 75. *de reg. in* 6. *l.* 77. §. 27. *ſupr. de legat.* 2. *l.* 21. *C. de pactis. l.* 6. *C. de tranſact. l.* 14. *in fin. ſupr. pro ſocio. l.* 13. §. 8. *l.* 50. *ſupr. de act. empt. l.* 14. §. 1. *ſupr. de furtis. l.* 12. *C. de rei vind. l.* 54. §. *l.* & *pen. ſupr. locati. l.* 77. §. 27. *ſupr. de leg.* 2. 24 Cur ita? nemini datur actio, niſi ex honeſta cauſa. *l.* 76. *in fin. ſupr. de furtis.* 25 Adde *l.* 9. ʃ. *de liberali cauſa.* 26 *l.* 31. *l.* 49. *l.* 134. *ſupr. h. t. l.* 9. *ſupr. quæ in fraudem credit.* 27 Vid. *l.* 151. *ſupr. h. t. l.* 12. *in fin. ſupr. de vi & vi.* 28 V. *l.* 32. *ſupr. de pœnis.* 29 2. Harm. 2 §. 63. *c. in pœnis.* 49. *de reg. in* 6. *l.* 192. *in fin.* ʃ. *h. t. l.* 2. *ſupr. de liberis & poſthumis.* mitior lex ſequenda, *l.* 32 *in fin. ſupr. de pœn.* pœnæ molliendæ, *l.* 42. ʃ. *de pœn.* humaniorem ſententiam ſequi oportet, *l.* 10. § 1. *ſupr. de rebus dub.* ſi modo negotium id pati poteſt, ſi non præſumitur delictum. v. Alciatum, 3. *præſumpt.* 1. puta furtum, *l.* 51. *ſupr. pro ſocio.* inuſta infamia, *l.* 4. §. 2. *ſupr. de ſuſpectis.* adde *l.* 23 *in fin. ſupr. ad l. Jul. de adult.* ſiquidem odia, & pœnas, quantum fieri poteſt, reſtringi oportet. *c. odia.* 15. *de reg. in* 6. 30 Adde *quæ de invito* dixi ad *l.* 69. *ſupr. h. t.* 31 *l.* 17. *C. de procuratorib.* puta noxali judicio, *l.* 29. *l.* 33. *ſupr. de noxal.* ſed & executor eſſe. Decius *hic. n.* 1. procuratoris munus ſuſtinere, *l.* 8. §. 1. *ſupr. de procurat.* datus tamen ad agendum, cogitur defenſionem ſuſcipere, *l.* 33. §. 4. *ſupr. de procurat. l.* 4. ʃ. *de tutelis.* & munus perſequi, ſatisdare, *l.* 35. §. 2. *ſupr. de procur.* nec tamen ultra provocationem, *l.* 17. *C. de procurat.* nec extra ſuam provinciam, *l.* 35. §. 2. *ſupr. de procurat.* non abſimiliter cogitur nemo invitus agere, & accuſare, *l.* 1. *C. ut nemo invitus.* vectigal conducere, *l.* 9. §. 1. *ſupr. de publicanis.* aut in conductione vectigalis perſeverare luſtro peracto, *l.* 3. §. 6. *ſupr. de jure fiſci.* res ſuas vendere, *l.* 11. *C. de contrah. empt.* ſeu frumentum vilius, quam annona exigit, vendere, *l. ult. C. de annona.* poteſt tamen quis juſta de cauſa cogi invitus negotiationem aliquam exercere, *l.* 9. §. 9. *ſupr. de pœnis.* & ſervos ſuos diſtrahere. *l.* 2. *ſupr. de his, qui ſunt ſui.* Poteſt etiam cogi Advocatus ad poſtulandum, v. *l.* 7. *C. de poſtulando.* doctor ad conſilium dandum, v. *l.* 6. *C. de Advocatis diverſorum judiciorum.* procurator litis eſſe, eamque in foro ſuo exercere, Decius *hic. arg. l.* 1. *l.* §. 11. *ſupr. de extraord.* Ita notarius inſtrumentum conficere cogi poteſt, ut & caupo, hoſpes, nauta, tabernarius commeantes, & vectores excipere, *l.* 1. *ſupr. nautæ, caupones.* quod & turpiſſime, & contra omnem juris, & æqui artem Decius extendit ad meretrices, in lupanari ſtantes. Cogitur etiam quis invitus teſtimonium dicere, *l. ult. C. de fide inſtrum. l.* 4. *l.* 7. *ſupr. de teſtibus.* jurare. *l.* 38. *ſupr. de jurej.* 32 Actionem. *vulg. Hal.* 33 Exceptio, ſubſidium actionis, *l.* 8. §. 2. *in fin.* ʃ. *ad SC. Velleian.* & e contra actio, exceptionis, *l.* 8. *in fin. ſupr. de doli mali & metus except.* 34 Argumentum ab eo, quod minus, ad id quod magis æquum eſt. adde *c. qui ad agendum admittitur.* 71. *de reg. in* 6. *l.* 1. §. 4. ʃ. *de ſuperficiebus.* 35 Favetur enim reis, *l.* 125. *ſupr. h. t.* & retentioni, *l.* 4. *C. de uſur.* & liberationi *l.* 5. *ſupr. de pœn.* id tamen fallit in judiciis recuperandæ poſſeſſionis, in quibus reo, qui ſpoliavit, non datur exceptio dominii, niſi prius poſſeſſionem reſtituerit: datur ei actio, negatur exceptio, *l.* 25. *C. de locato. l.* 1. *C. ſi per vim. l.* 7. *C. ad l. Jul. de vi publica. l.* 14 *C. de agricolis. lib.* 11. *tit.* 47. adde *Novell.* 88. & merito, cum actio, & exceptio res ad diverſas referantur: hæc ad poſſeſſionem, illa ad proprietatem. 36 Alicujus. *vulg. Hal.* Goth. *Alii pro alius.* Grot. 37 Succeſſori non nocet, quod ejus auctori nocere non potuit, *l.* 3. §. 2. *in fin. ſupr. de itinere actuque.* adde *l.* 76. *in fin. ſupr. de contrah. empt. l.* 37. *ſupr. de acq. vel omitt. her.* & contra, quod auctori nocere potuit, ſucceſſori nocere poteſt. *l.* 143. *ſupr. h. t.* 38 Grotius legit *non nocuit. arg. l. pen. ſupr. de itinere actuque privato.* S. L. 39 Nam quod auctoribus bonæ fidei prodeſſe potuit, ſucceſſori malæ fidei nocere incipit. *l.* 2. §. 17. *ſupr. pro empt.* 40 2. *Ecl.* 2. *c.* 151. §. 3. *l.* 2. *ſupr. de her. vel action. vend. l.* 20. *ſupr. de acq. rer. dom. l.* 2. *in fin. ſupr. pro empt. l.* 5. *C. de hered. vel action. vend. l.* 28. *C. de evict.* 41 *l.* 69. *ſupr. h. t. l.* 19. §. 2. *ſupr. de donat.* 42 Quidam ita legunt, non *eripitur*, ex *c. indultum.* 17. *de reg. in* 6. 43 *l.* 2. §. 1. *ſupr. de noxal. l.* 21. §. 1. *ſupr. rer. amot. l.* 11. §. 7. *ſupr. quod vi. l.* 17. §. 7. *ſupr. de injur. l.* 15. §. 2. *ſupr. ad l. Corn. de falſ.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 152. § 5 *l.* 8. *C. ad leg. Juliam de vi.* 44 Tutores ſunt vice dominorum in pupilli rebus, *ut hic.* domini loco habentur. *l.* 27. *ſupr. de adminiſtr. & peric. tut. l.* 7. §. 3. *ſupr. pro emptore.* adde *l.* 56. §. 4. *ſupr. de furtis.* 45 *l.* 167. *in fin.* ʃ. *h. t.* 46 Vide *l.* 78. *l.* 150. *ſupr. h. t.* 47 Vide *l.* 152. *in fin. ſupr. h. t.* 48 Imo tunc non tenentur. §. 1. *verſ. aliquando. Inſt. de perpet. & temp.* Goth. Tantum tenetur in id, quod pervenit, & non ulterius. *l.* 5. *ſupr. de calumniat.* Anſ. 49 Puto legendum, tenentur, vel unusquisque &c. ut ſit ſenſus, Socium, heredem in ſolidum, teneri etiam in ſolidum: pro parte, ex rata partis, *l.* 9. *ſupr. de cond. furt.* & ita intellige *l.* 12. *l.* 49. *ſupr. de oblig.* 50 Puta tignum, *l.* 62. *ſupr. de verb. ſign.* quæ eſt ejusdem libri. 51 Dimittit, *al.* id eſt, remittit jus pignorum. *l.* 4. §. 1 ʃ. *quibus modis pign. l. ult. C. de remiſſ. pign.* non tamen ipſum debitum. *l.* 3. *ſupr. de pact.* Cauſa dubitandi in hac lege ſumi poteſt ex *l.* 160. ʃ. *h. t.* 52 Ex pluribus cauſis poſſidere rem eandem poſſumus, *l.* 3. §. 4. *ſupr. de acq. vel amitt. poſſ.* ſemel res mea eſſe poteſt, ſæpius deberi poteſt, *l.* 14. §. 2. *ſupr. de except. rei jud.* Quod jam noſtrum eſt, aut proprium, magis, aut amplius noſtrum fieri non poteſt. §. 10. *Inſt. de leg.* §. 14. *Inſt. de act.* 53 Differunt, deberi, & noſtrum eſſe, *ut hic.* ſic differt proprietatis quæſtio & obligatio. vide *l.* 30. *ſupr. de except. rei jud.* adde Damhouderium *in Enchirid. Parium, in verbis* Actui conſentire. hinc fit, ut rem noſtram inutiliter ſtipulemur ratione dominii, *l.* 31. *ſupr. de verb. oblig.* & ut eadem nobis inutiliter legetur eodem reſpectu. §. 10. *Inſt. de leg.* adde *l.* 45. *ſupr. h. t.* 54 Imo non aliud. *l.* 158. *ſupr. h. t.* 55 Niſi ſit utrobique eadem ratio: hinc minor nec alienare, nec alienationi conſentire poteſt, *l.* 2. *C. ſi adverſ. donat.* cui unum eorum permittitur, alterum quoque conceditur. *l.* 163. *l.* 165. ʃ. *h. t.* 56 Si aliud eſt, igitur, cui unum eorum non licebit, aliud ei permitti intelligetur. *l.* 2. *C. de manumiſſ. vind.* 57 Aliud eſt contrahere, aliud contrahenti conſentire. *Goth.* Hinc colligunt, quod is, qui conſentit in venditione, non cenſeatur renunciare retractui, poſſitque, non obſtante conſenſu, retractum intentare. *Anſ.* Vide Tiraquell. *de retractu gentil.* §. 1. *gloſſ.* 9. *num.* 14. & §. 30. *gloſſ.* 1 *num.* 4. Reinking. *de retract. quæſt.* 2. *n.* 196. Sande *deciſ. Friſicar. lib.* 3. *tit.* 5 *defin.* 8. S. L. 58 Major pars quod fecit, hoc omnes facere videntur. vide *l.* 3. *l.* 4. ʃ. *quod cujusque. l.* 19. ʃ. *ad municip.* facit *l.* 10. ʃ. *de pact. l.* 7. *in fin. C. de omni agro deſerto. l.* 143. ʃ. *h. t.* & ita intellige *l.* 10. ʃ. *de aqua & aquæ pluv.* vel per eos, a quibus res municipii geri ſolent, *l.* 97. *ſupr. de cond. & demonſt. l. un.* §. 1. *ſupr. de liberi. muni. & a.* [illegible] *univerſ. l.* 1. §. 2. *ſupr. de acq. vel amitt. poſſ.* ſic majoris partis bonorum litis ratio habetur in excuſando tutore, *l.* 21. *ſupr. de excuſ. tut.* & majoris partis anni, ut res aliqua fundi eſſe dicatur, vel negetur, *l.* 18. §. 12. *ſupr. de inſtructo.* quod omnes tangit, ab omnibus debet approbari. *cap. quod omnes.* 29. *de reg. in* 6. 59 Legatarius non eſt potioris juris, quam heres aut defunctus. *l.* 120. *l.* 143. *ſupr. h. t. l.* 175. *in fin.* ʃ. *h. t.* 60 *cap. imputari.* 41. *c. cum non ſtat.* 66. *de reg. in* 6. 2. *Eclog.* 25. *c.* 156. v. *l.* 24. *ſupr. de cond. & demonſt.* 61 Πληρωθῆναι τὴν αἵρεσιν, impleri conditionem, *Ecl. ibid.* ὅτι μὴ διαφέρει πληρωθῆναι 6. *Harm.* 2. Plane ordo eſt inverſus. ſic reſtituo: Quoties per eum, cujus intereſt, conditionem impleri, non fiat, quominus impleatur &c. quod optime convenit *l.* 3. §. 10. *in fin. l.* 28. *ſupr. de ſtatulib. c. imputari.* 41. & *c. cum non ſtat per eum.* 66. *de regulis in ſexto.* ut interim dicam in dicto *c.* 66. quo minus ſumi pro, quin, *vel*, quo magis. *Goth.* Vide in hanc l. Gœdd. *de contrah. ſtipul. C.* 9. *n.* 11. Leonin. *emend. lib.* 4. *cap.* 20 *num.* 1. Anſ. 62 *Eclog. ibid. l.* 20. §. 3. *l.* 28. ʃ. *de ſtatulib.* 63 *Ecl. ibid.* & *l.* 24. *l.* 5. §. 5. ʃ. *quand. dies leg. ced.* 64 *Ecl. ibid.* & *d. l.* 24. *l.* 3. ʃ. *de cond. inſt.* 65 *Eclog. ibid.* & *d. l.* 24. 66 *l.* 85. *ſupr. de verb. oblig.*

De

De receptis propter necessitatem.

162. PAULUS lib. 70. ad Edictum.

QUæ propter necessitatem [1] recepta sunt, non debent in argumentum [2] trahi.

De donatione, venditione, concessione.

163. ULPIANUS lib. 55. ad Edictum.

CUjus [3] est donandi [4], eidem & [5] vendendi, & concedendi [6] jus est [7].

De heredibus & judiciis pœnalibus.

164. PAULUS lib. 51. ad Edictum.

POenalia judicia semel [8] accepta [9] in heredes transmitti possunt.

De eo, qui alienat, vel alienanti consentit.

165. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

CUm quis possit alienare [10], poterit & consentire alienationi. † Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec si donationis causa consenserit, ratam ejus voluntatem habendam.

De defensore rei alienæ.

166. PAULUS lib. 48. ad Edictum.

QUi [11] rem alienam defendit, nunquam locuples habetur [12].

De his, quæ accipientis non fiunt. 1. *De jussu judicis.*

167. IDEM lib. 49. ad Edictum.

NOn videntur [13] data [14], quæ eo tempore, quo dantur, accipientis non fiunt. §. 1. Qui [15] jussu judicis [16] aliquid facit, non [17] videtur dolo malo facere, qui parere necesse habet [18].

De obscuris.

168. IDEM lib. 1. ad Plautium.

RApienda [19] occasio [20] est, quæ præbet benignius [21] responsum. §. 1. Quod factum est, cum in obscuro [22] sit, ex affectione cujusque [23] capit interpretationem.

De damno. De eo, quod pendet.

169. IDEM lib. 2. ad Plautium.

IS damnum dat, qui jubet [24] dare: ejus vero nulla culpa est [25], cui parere [26] necesse sit. §. 1. Quod pendet [27], non est pro eo, quasi sit.

De facto a judice.

170. IDEM lib. 4. ad Plautium.

FActum [28] a judice, quod [29] ad officium [30] ejus non pertinet, ratum non [31] est [32].

De obligatione.

171. IDEM lib. 4. ad Plautium.

NEmo ideo obligatur [33], quia [34] recepturus est [35] ab alio [36], quod præstiterit.

De ambiguis.

172. IDEM lib. 5. ad Plautium.

IN contrahenda venditione ambiguum pactum contra [37] venditorem interpretandum est [38]. §. 1. Ambigua autem intentio [39] ita accipienda est, ut [40] res salva actori sit [41].

De his, qui condemnantur in id, quod facere possunt. 1. *De restitutione.* 2. *De mora.* 3. *De eo, qui petit quod redditurus est.*

173. IDEM lib. 6. ad Plautium.

IN [42] condemnatione personarum, quæ [43] in id, quod facere possunt, damnantur, non totum, quod habent, extorquendum est, sed & ipsarum ratio habenda est, ne egeant [44]. §. 1. Cum verbum *restituas* [45] lege invenitur, etsi non specialiter de fructibus additum est, tamen etiam fructus sunt restituendi. §. 2. Unicuique sua [46] mora nocet [47]: quod & in duobus [48] reis promittendi observatur [49]. §. 3. Dolo facit, qui [50] petit, quod redditurus est [51].

Posse. 1. *De repudiatione.*

174. IDEM lib. 8. ad Plautium.

QUi potest [52] facere, ut possit conditioni parere, jam posse videtur. §. 1. Quod quis, si velit, habere non potest [53], id repudiare non [54] potest.

De servis. 1. *De eo, qui in jus alterius succedit.*

175. IDEM lib. 11. ad Plautium.

IN [55] his, quæ officium per liberas fieri personas leges desiderant, servus [56] intervenire non potest. §. 1. Non debeo melioris conditionis esse, quam auctor [57] meus, a quo jus in me transit.

Ne singulis concedatur, quod per Magistratum publice fieri potest. 1. *De libertate & necessitudine.*

176. IDEM lib. 13. ad Plautium.

NOn est singulis [58] concedendum [59], quod per Magistratum publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi. §. 1. Infinita æstimatio est libertatis [60] & necessitudinis [61].

De eo, qui in jus alterius succedit. 1. *De ignorantia.*

177. IDEM lib. 14. ad Plautium.

QUi in jus, dominium [62] vel alterius succedit [63] jure ejus uti debet. §. 1. Nemo [64] videtur dolo exsequi, qui ignorat [65] causam, cur non debeat petere.

De principali & accessorio.

178. IDEM lib. 15. ad Plautium.

CUm principalis [66] causa non consistat, plerumque [67] ne [68] ea quidem, quæ sequuntur, locum habent.

De obscura voluntate manumittentis.

179. IDEM lib. 16. ad Plautium.

IN obscura voluntate manumittentis favendum est libertati [69].

De eo, qui jussu alterius solvit.

180. IDEM lib. 17. ad Plautium.

QUod jussu [70] alterius solvitur, pro eo est, quasi ipsi solutum esset.

Si nemo adierit ex testamento.

181. IDEM lib. 1. ad Vitellium.

SI nemo [71] subiit hereditatem, omnis vis testamenti solvitur [72].

De eo, quod nullius esse potest.

182. IDEM lib. 3. ad Vitellium.

QUod nullius [73] esse potest, id ut alicujus fieret, nulla obligatio valet efficere.

De solemnibus non facile mutandis. De æquitate.

183. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

ETsi nihil facile mutandum est ex solennibus: tamen, ubi æquitas [74] evidens poscit, subveniendum est.

1 Necessitate recepta non extenduntur, τὰ δὶ ἀνάγκην. 2. *Ecl.* 3. *c.* 162. τὰ παρὰ κανόνας νόμου λεχθέντα. 6. *Harm* 2. contra rationem juris, *l.* 14. *l.* 15. *supr. de legib.* contra tenorem rationis. *l.* 16. *supr. de legib.* ut ea, quæ a jure communi exorbitant, *cap. quæ a jure.* 28. *de regulis. in* 6. quæ ob gratiam alicui conceduntur, *c. quod ob gratiam.* 61. *de regul. in* 6. sic necessitas probabilem facit manumissionem. *l.* 27. ff. *de manum. testam.* Et id quidem jus est, quod necessitas facit. *l. penult. supr. de legib.* Clarus etiam putat id inniti, furem excusari a pœna furti commissi, propter extremam necessitatem, *s. sent.* §. *furtum. v. quandoque* necessitas etiam excusat venditionem filii. *l.* 2. *C. de patr. qui filios.* Quod non est licitum in lege, necessitas facit licitum, *c. quod non est. extr. de reg. jur.* hinc illud, *Necessitas non habet legem.* Non ignoscitur tamen ei, quæ obtentu paupertatis turpissimam vitam agit. *l.* 45. §. 5. *supr. de ritu.* 2 Consequentias, *l.* 14. ff. *de oblig.* ad regulas juris, *l.* 15. ff. *de legib.* εἰς ὑπόδειγμα. *Eclog. ib.* Harm. *ib.* id est, exemplum: hinc sine exemplo subvenire. §. 9. *in fin. Inst. de jure natur. sans tirer en consequence.* 3 Cui jus est &c. Error hic unde natus sit, dixi ad *l.* 6. §. 2. *supr. arbor. furt. cæsar.* 4 Argumentum a majori ad minus; Qui potest donare, potest vendere, multo magis concedere, 2. *Eclog.* 3. *c.* 158. adde *l.* 21. *supr. h. t.* sic, cui testamenti factio est, donare potest mortis causa, & non mortis causa, *l.* 7. *in fin. supr. de don.* sic qui potest alienare, potest alienationi consentire. *l.* 165. ff. *h. t.* Est autem argumentum a toto juris, *l.* 7. *supr. de except. rei judicatæ.* 5 Et e contra prohibitus vendere, donare non potest. imo potest. *l.* 4. *C. de fideicommissis.* solve: Voluntati defuncti non repugnat, qui donat sorori, quod extra familiam vendere, aut pignori dare non potest. 6 Καὶ ἐγχωρεῖν αὐτῷ δύναται. *Eclog. ibid.* id est, etiam cedere potest: concedendi vocabulo quidam intelligunt colonarium contractum. 7 Imo non est, decurio donare potest, vendere non potest, *l. ult. C. de præd. decur. lib.* 10. *tit.* 33. id merito sublatum. *Novell.* 38. 8 2. *Eclog* 3. *c.* 159. alias non contestata minime transmittuntur. *l.* 11. *supr. h. t. l.* 26. *l.* 58. *supr. de obligat.* §. 1. *in fin. Inst. de perpetuis. l. unic. C. de delictis defunctor.* Quin non omnia contestata in heredes transeunt, heredes rei ob delictum (paucis exceptis) non tenentur: nisi lata sententia. *l.* 20. *supr. de excus.* 9 In judicio, & sic contestata. 10 Majus cui licet, eidem minus est permissum. vide *l.* 21. *l.* 65. *supr. h. t.* 11 Vide *l.* 110. §. 1. *supr. h. t.* 12 Argumentandi speciem e contrario sensu nota: nunquam ita quisquam locuples habendus est, ut immunis a satisdando sit ejus nomine, quem defendit, *l.* 35. §. 3. *l.* 51. *in fin. l.* 52. *l.* 53. *supr. de procurat.* nisi necessariam personam defendat, *l.* 3. ff. *in jus vocati. l.* 2. §. 2. *supr. qui satisdare.* adde *l.* 95. *supr. h. t. l.* 234. §. 1. *supr. de verb. sign. l.* 63. *in fin. pr. supr. ad l. Falcid.* 13 Proprie, secus improprie, ratione personæ, *l.* 55. *supr. de cond. & demonstr.* vel contractus *l.* 4. *supr. de usur.* 14 Vide *l. ult.* ff. *de cond. caus. data. l.* 75. *in fin. supr. de verb. obl.* §. 14. *Inst. de act.* 15 Vide Cicer. 2. de Inventione, *ubi de porca.* 16 *l.* 169. ff. *h. t.* adde *l.* 137. *supr. h. t.* vel superius. *l.* 157. *supr. h. t.* 17 Jussus judicis excusat a dolo & delicto, *l.* 7. §. 4. *supr. de jurisd. l.* 7. §. 2. *in fin. supr. de minor. l.* 8. *supr. de lege commissoria. l.* 4. *supr. de aqua & aquæ pluv. l.* 13. §. 2. *supr. de injuriis.* non confert tamen id lucrum idque sentit Oldend. *Class.* 1. *act.* 3. *in fin.* 18 Imo non habet. Non enim aut omnia jubere possumus, aut in omnia servi parere coguntur *l.* 157. *supr. h. t.* Senec. 5. *de benef.* 20. 19 Capienda, *vulg.* Hugo a Porta. 20 Id est, interpretatio. 21 Vid. *l.* 56. *supr. h. t.* τὸ φιλάγαθον. 2. *Eclog.* 3. *c.* 164. 1. *Harm.* 15. §. 17. ut & *c.* 57. φιλάνθρωπον. 22 De obscuro adde *l.* 9. *supr. h. t.* 23 Puta testatoris. *l.* 10. *supr. h. t.* 24 Vid. *l.* 152. §. 1. & 2. *supr. h. t. l.* 1. *supr. quod jussu. l.* 37. *supr. ad l. Aquil. cap. qui facit per alium.* 72. *de reg. in* 6. vide *l.* 5. *C. de accusat.* 25 Imo est, vide *l.* 1. §. 13. *supr. quod vi.* 26 *l.* 167. *in fin. supr. h. t.* vid. *l.* 11. §. 7. *supr. quod vi.* 27 *l.* 35. *supr. de jud. l.* 12. *in fin. l.* 25. §. 1. *supr. de usufr. l.* 9. *supr. de reb. cred. l.* 1. §. 1. *supr. de SC. Macedon. l.* 43. *supr. de adult. l.* 20. *supr. de don. int. vir. l.* 9. §. 2. *supr. de liberis. l.* 59. §. 6. *supr. de hered. inst. l.* 36. §. 4. *supr. de leg.* 2. *l.* 52. *l.* 53. *supr. ad leg. Falc. l.* 2. §. 3. *supr. unde legit. l.* 43. §. 2. *supr. de adquir. rer. l.* 28. *supr. h. t.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 168. 28 Res judicata, *l.* 116. *in fin. supr. de verb. obl.* §. 5. *Inst. quibus mod. jus patriæ.* factum Prætoris juri derogare non debet. *l. un. C. qui pro sua jurisdict.* 29 *c. ea quæ fiunt a judice* 26. *de reg. in* 6. 2. *Eclog.* 3. *c.* 166. 30 Et jurisdictionem. vide *l. ult. supr. de jurisdict.* 31 Imo est: ei namque obtemperandum. *l.* 167. *supr. l.* 199. ff. *h. t.* 32 Tunc etiam habetur pro privato. 33 Puta, ad opus sua impensa Titio restituendum. 34 Id est, quamvis: ut sit sensus: Non si socius impensas, socii nomine factas, ab eodem potest repetere, tenetur eas actori præstare: est enim iniquum, innocentem nocentis facto obligari. *l.* 11. §. 2. ff. *de aqua & aquæ pluv.* 35 Judicio communi dividundo scilicet. 36 Puta a Mævio socio, qui opus Titio damnosum fecit. 37 Pactio obscura, vel ambigua venditori nocet. 1. *Harmenop.* 15. §. 18. *l.* 39. *supr. de pactis. l.* 33. *in fin. supr. de contrahend. empt.* & stipulatori, *l.* 38. §. 18. *supr. de verb. oblig.* quia potuit re integra apertius dicere, *l.* 21. *supr. de contrah. empt.* Imo venditori est utilis, *l.* 34. *supr. de contrah. empt.* solve, ut ibid. 38 Aliud in oratione aperta, & magis verisimili, *l.* 34. *supr. h. t.* beneficiis Principum, *l.* 43. *supr. de vulgari.* judiciis. §. 1. *infr. hic.* & confessione. Decius *hic.* 39 ἐπαγωγῇ. 2. *Eclog.* 3. *c.* 167. Intentio judicialis ambigua secundum præsentem intelligitur, *l.* 66. *supr. de judiciis. l.* 20. *in fin. supr. de except. rei judic. l.* 83. §. 1. *supr. de verb. obl.* 40 Ne alioquin actus ipse pereat. *l.* 12. *supr. de reb. dub.* 41 Si tamen id interpretatio ferre poterit: quid enim, si testatoris impugnet voluntatem? *l.* 7. *supr. de vulgari.* quid, si exceptionibus destituatur? *l.* 2. §. 5. *supr. de doli mali & met. except.* 42 1. *Harm.* 4. §. 45. 43 *l.* 28. *supr. h. t. l.* 12. *supr. solut. l.* 6. *supr. de re jud.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 169. 44 *l.* 30. *supr. de re jud.* 45 Vide *l.* 38. §. 2. *supr. de usur. l.* 75. *supr. de verb. sign.* 2. *Eclog* 3. *c.* 169. 46 Vide *l.* 134. *in fin. supr. h. t. cap. mora sua cuilibet est nociva.* 25. *de reg. in* 6. *l.* 5. ff. *de reb. cred. l.* 12. *in fin. supr. depositi. l.* 3. *in fin. supr. de action. empt. l.* 32. §. 3. *supr. de usur. l.* 14. *supr. de jure dotium. l.* 39. §. 1. *vers. ipsius. l.* 47. *in fin. supr. de legat.* 1. *l.* 78. *in pr.* & §. 2. *l.* 84. *supr. de leg.* 2. *l.* 18. *supr. ad SC. Trebell. l.* 12. *supr. de aqua & aquæ pluv.* 47 Nocet tamen mora rei fidejussori. *l.* 88. *supr. de verbor. obl.* 48 *l.* 32. §. 4. *supr. de usur.* 49 Vide tamen *l. penult. supr. de duob. reis.* 50 *c. dolo facit.* 59. *de reg. in* 6. *l.* 8. *supr. de doli mali & met. except.* 51 Eidem, a quo petit, non alii, *l.* 44. *in fin. supr. solut.* sed nec ex interdicto recuperandæ, vid. *l.* 14. *C. de agricolis & censitis, l.* 11. *t.* 47. 52 Potentia faciendi factum repræsentat. *l.* 50. *supr. de contr. empt. l.* 1. §. 8. *supr. si quis omissa causa. l.* 40. *supr. de cond. & demonst.* 53 Quod non potest haberi, repudiari non potest. *l.* 18. *supr. de acq. vel omitt. hered.* 54 Repudiatio est quædam privatio, quæ subjectum aliquod præsupponit. *l.* 8. §. 2. *supr. de optione. l.* 59. §. 6. *in fin. supr. de hered. inst.* vide *l.* 3. *supr. h. t.* 55 In omnibus officiis, quæ. *Hal.* 56 Vide *l.* 22. *supr. h. t.* 57 Vide *l.* 120. *l.* 160. *in fin. supr. h. t.* 58 Id est, privatis. 59 Nemini permittendum est, ut sibi jus dicat, 2. *Eclog.* 3. *c.* 171. *l.* 7. *C. unde vi.* Vide tamen *l.* 54. *C. de decur.* 60 Vide *l.* 106. *supr. h. t. l.* 1. *supr. de bonis libertor.* 61 Id est, conjunctionis sanguinis. *Goth.* vide *l. fin. supr. de just. & jure.* Ans. 62 Dominiumve alterius, *vulg. Haloand.* vide *l.* 59. *supr. h. t. l.* 37. *supr. de acq. vel omitt. hered.* 2. *Eclog* 3. *c.* 174. 63 *l.* 47. *supr. de contr. empt. l.* 1. §. *permittitur.* 41. & *seq. supr. de aqua quotid.* 64 3. *Harmen.* 3. §. 56. 65 Vide *l.* 19. *supr. h. t.* 66 *l.* 129. *in fin. supr. h. t. l.* 2. *supr. de pecul. leg.* 2. *Eclog* 3. *c.* 174. 67 Si non eadem est ratio, sed diversa. Decius *hic.* 68 Puta, usuræ 69 Vide *l.* 20. *supr. h. t.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 175. 2. *Harm.* 18. §. 19. 70 Vide *l.* 56. *supr. de solut. Eclog. ibid. c.* 176. 71 *l.* 12. §. 5. *supr. de bonis libert. l.* 1. §. 1. *supr. quis ordo in bonor. possess.* 72 Et res ad intestati causam redit, d. §. 1. *l.* 89. *supr. h. t. l.* 9. *supr. de test. tut. l.* 10. §. 4. *in fin. l.* 38. *in fin. supr. de vulgari.* nisi heredes pro adita habeant, & nisi testator pro adita esse velit, quod sæpissime evenit propter codicillos, vel similes clausulas. 73 *l.* 83. §. 5. *supr. de verbor. oblig.* 2. *Eclog.* 3. *c.* 178. 74 *l.* 85. *in fin. l.* 90. *supr. h. t. l.* 7. *supr. de in integrum. l.* 2. *supr. de const. princ.* de æquitate alibi dixi. *Goth.* Vide Joan. Janez. Parlador. *rerum quotid. lib.* 2. *cap.* 10. Ans.

De vano timore.

184. CELSUS lib. 7. Digestorum.

VAni [1] timoris justa excusatio non est.

De impossibilibus.

185. IDEM lib. 8. Digestorum.

IMpossibilium [2] nulla obligatio est.

Quando peti potest.

186. IDEM lib. 12. Digestorum.

NIhil [3] peti potest ante [4] id tempus, quo per rerum naturam persolvi possit. Et cum solvendi tempus obligationi additur, nisi [5] eo præterito, peti non potest.

De eo, qui uxorem prægnantem reliquit.

187. IDEM lib. 16. Digestorum.

SI quis prægnantem [6] uxorem reliquit, non videtur sine [7] liberis decessisse.

Si testator pugnantia jusserit. 1. De impossibilibus.

188. IDEM lib. 17. Digestorum.

UBi pugnantia [8] inter se in testamento juberentur, neutrum ratum est. §. 1. Quæ rerum [9] natura prohibentur [10], nulla lege confirmata sunt.

De pupillo & auctoritate tutoris.

189. IDEM lib. 13. Digestorum.

PUpillus [11] nec velle [12], nec nolle in ea ætate, nisi adposita tutoris auctoritate, creditur: nam quod animi judicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria est.

De evictione.

190. IDEM lib. 24. Digestorum.

QUod evincitur [13], in bonis non [14] est.

De beneficio Principis.

191. IDEM lib. 33. Digestorum.

NEratius consultus, an, quod beneficium dare se, quasi viventi, Cæsar rescripserat, jam [15] defuncto dedisse existimaretur? Respondit, non videri sibi, Principem, quod ei, quem vivere existimabat, concessit, defuncto concessisse; quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius [16] æstimationem esse.

De heredibus & obligatione individua. 1. De re dubia.

192. MARCELLUS lib. 29. Digestorum.

EA, quæ in partes dividi non possunt [17], solida [18] a singulis heredibus debentur. §. 1. In re dubia benigniorem [19] interpretationem sequi, non minus justius est, quam tutius.

De aditione cum tempore mortis continuanda.

193. CELSUS lib. 38. Digestorum.

OMnia fere jura heredum perinde habentur, ac si continuo [20] sub tempus mortis heredes extitissent.

De heredibus heredum.

194. MODESTINUS lib. 4. Differentiarum.

QUi per successionem, quamvis longissimam [21], defuncto heredes constiterunt, non minus heredes intelliguntur, quam qui principaliter heredes existunt.

De expressis & tacitis.

195. IDEM lib. 7. Differentiarum.

EXpressa nocent [22], non expressa non nocent.

De privilegiis.

196. IDEM lib. 8. Regularum.

PRivilegia quædam causæ sunt, quædam personæ: ideo quædam ad heredem transmittuntur, quæ causæ [23] sunt: quæ personæ [24] sunt, ad heredem non transeunt.

De conjunctionibus. De licito & honesto.

197. IDEM lib. singulari de ritu nuptiarum.

SEmper in conjunctionibus [25] non solum, quid liceat, considerandum est, sed & quid honestum [26] sit.

De dolo tutoris.

198. JAVOLENUS lib. 13. ex Cassio.

NEque in Interdicto [27], neque in cæteris [28] causis pupillo nocere oportet dolum [29] tutoris, sive [30] solvendo est, sive non est.

De eo, qui imperio Magistratus non paruit.

199. IDEM lib. 6. Epistolarum.

NOn potest dolo carere, qui imperio Magistratus non [31] paruit.

De minori iniquitate eligenda.

200. IDEM lib. 7. Epistolarum.

QUoties nihil sine [32] captione investigari [33] potest, eligendum est, quod minimum [34] habeat iniquitatis.

De his, quæ ex testamento proficiscuntur.

201. IDEM lib. 10. Epistolarum.

OMnia, quæ ex testamento proficiscuntur, ita statum eventus [35] capiunt, si initium [36] quoque sine vitio ceperint.

Definitiones esse periculosas.

202. IDEM lib. 11. Epistolarum.

OMnis definitio [37] in jure civili periculosa est: parum [38] est enim, ut non subverti possit.

De damno & culpa.

203. POMPONIUS lib. 8. ad Quintum Mucium.

QUod quis ex culpa sua damnum [39] sentit, non intelligitur damnum sentire [40].

De actione.

204. IDEM lib. 28. ad Quintum Mucium.

MInus [41] est actionem habere, quam rem.

De his, quæ a nobis abire possunt.

205. IDEM lib. 39. ad Quintum Mucium.

PLerumque fit, ut etiam ea, quæ [42] nobis abire possint, proinde [43] in eodem statu sint, atque si non essent ejus conditionis, ut abire possent: & ideo, quod fisco obligamus, & vindicare [44] interdum, & alienare, & servitutem [in] prædio imponere possumus.

Ne quis locupletetur cum jactura alterius.

206. IDEM lib. 9. ex Variis lectionibus.

JUre naturæ [45] æquum est, neminem cum alterius detrimento [46] & injuria fieri locupletiorem [47].

De re judicata.

207. ULPIANUS lib. 1. ad Leg. Juliam & Papiam.

REs judicata [48] pro veritate accipitur.

Desinere habere.

208. PAULUS lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

NOn potest videri desisse habere [49], qui nunquam habuit.

De servitute.

209. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

SErvitutem [50] mortalitati [51] fere comparamus.

De institutione.

210. LICINNIUS RUFINUS lib. 2. [52] Regularum.

QUæ [53] ab initio [54] inutilis fuit institutio, ex postfacto [55] convalescere non potest.

De servo & absentia Reipublicæ causa.

211. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

SErvus [56] Reipublicæ causa abesse non potest.

1 Vide *l. 4. supr. si cui plus quam per legem.* & *l. 13. supr. de re jud.* qui & ἄλογος, καὶ μάταιος. 2. *Eclog. 3. c. 180.* 2 Vide *l. 135. l. 182. ff. h. t. l. 35. l. 69. ff. de verb. oblig. Ecl. d. loco. c. 181. c. nemo potest ad impossibile obligari. 6. de reg. in 6.* 3 Tempore plus petitur. 1. *Harm. 2. §. 51. §. 3. vers. tempore. Inst. de action.* 4 Vide *l. 73. supr. de verb. obl. Eclog. d. loco. c. 182.* 5 Vide *l. 46. supr. de verb. obl. Ecl. ibid.* 6 *l. 18. supr. quando dies legat. Ecl. ibid. c. 183.* 7 De hac conditione, *si sine liberis*, adde *l. 17. supr. h. t.* adde *l. 77. §. 13. l. 89. §. 5. ff. de legat. 2. l. 17. §. 4. ff. ad SC. Trebell. l. 148. ff. de verb. sign.* 8 2. *Ecl. 3. c. 184. l. 16. supr. de cond. inst. l. 13. §. 3. l. 27. supr. de reb. dub.* vide *l. 14. C. de fide instrum.* 9 Vide *l. 27. supr. de oblig.* 10 Vide *l. 8.* & *185. supr. h. t.* adde *l. 12. §. 2. supr. de captiv. Ecl. d. loco.* 11 *l. 43. supr. de oblig. Ecl. ib. c. 185.* Goth. Adde *l. 1. §. 2. l. 3. supr. commodati. l. 2. supr. de fidejussor.* Ans. 12 Vide *l. 2. §. 19. supr. ut bonor.* 13 *l. 52. supr. de adq. rer. dom. l. 25. supr. de verb. sign.* vide *l. 49. supr. de verb. sign.* 14 Imo est. vide *l. 15. §. 6. ff. qui satisd.* 15 Privilegium alicui datum tanquam viventi, ei mortuo non competit, id est, ad heredes non extenditur. *Eclog. ib. c. 187. 3. Harm. 3. §. 19* facit *l. 2. supr. quæ sent. sine appellatione.* 16 Interpretatio privilegii, vel beneficii spectat ad Principem, qui concessit. *l. 43. supr. de vulgari. Eclog. ibid.* 17 Ut via, ut actus, aquæductus. *l. 17. supr. de servitutib. l. 11. §. 24. supr. de leg. 3. l. ult. supr. de servitute legata.* 18 *l. 2. §. 2. supr. de verb. oblig.* 19 1. *Harmen. 15. §. 12.* vide *l. 155. in fin. supr. h. t. l. 54. supr. de adqu. vel omitt. hered.* 20 *l. 138. supr. h. t.* vide *l. 3. supr. de hered. petit. l. 5. §. 1. supr. quod cum eo. l. 7. in fin. supr. de acq. vel omitt. her. l. 28. in fin. supr. de stipulat. serv. l. 65. l. 70. supr. de verb. signif. l. ult. C. de hered. inst.* 21 Nisi heredis vocabulo adjecta sit restrictio, puta, *lego heredibus infra scriptis*: nisi agatur de odio, nisi quædam specialis affectio defuncti aliud suadeat. vide Decium *hic.* Goth. Adde *l. 65. l. 170. supr. de verb. signif. l. 22. C. de legat.* Ans. 22 Interdum sc. *l. 77. supr. h. t. l. 52. in fin. supr. de cond. & demonstr. l. 132. supr. de verbor. oblig. l. si quis Sempronium 68. supr. de hered. inst. l. si ita legatum sit. 65. §. 1. supr. de legat. 1. l. nonnunquam. 52. supr. de condit. & demonstr.* interdum vero magis prosunt quam tacita. de quibus vide Decium *hic.* 23 Πράγμασι διδόμενα προνόμια. 2. *Eclog. 3. c. 193.* 24 Vide *l. 68. supr. h. t.* 25 4. *Harmen. 6.* ἐν τοῖς γάμοις. 2. *Eclog. 3. c. 192.* in conventionibus, *Haloand.* contractibus. *Dynus.* 26 *l. 144. supr. h. t.* εὐπρεπές. *Eclog. ibid.* naturale jus & pudor. vide *l. 14. l. 42. supr. de ritu.* facit *lex 10. §. 2. supr. de justitia.* 27 *l. 11. §. 6. supr. quod vi.* Goth. Adde *l. 49. supr. h. t.* Ans. 28 *c. 76. de reg. in 6.* 29 *l. 4. supr. quando ex facto tutoris. c. delictum personæ. 76. de reg. in 6.* 30 2. *Eclog. 3. c. 194.* 31 *l. un. supr. si quis jus dicenti. l. 13. §. 2. supr. de injuriis.* 32 Χωρὶς βλάβης. *Eclog. ibid. c. 195. 6. Harmenop. 2.* 33 Fieri non potest, οὐκ ἐνδέχεται γενέσθαι. *Eclog. cap. 195. 6. Harmen. 2.* 34 Τὸ ἧττον ἄδικον *Eclog. 3. c. 195.* id est, æquitas, æquum bonum, *l. 6. supr. de jure dotium.* utilius, *l. 3. supr. de constituta. l. 5. supr. si pars hereditatis.* hinc illæ regulæ: Ex duobus malis minus eligendum. Cic. *offic. 3.* Odia restringi, *cap. odia. 15. de reg. in 6.* adde *l. 9. supr. h. t.* Goth. Junct. *l. 13. §. ult. supr. de minorib.* Ans. 35 Id est, effectus, ἀποτελέσματα. 2. *Eclog. 3. c. 197.* 36 *l. 29. l. 178. ff. l. 210. ff. h. t.* vide *l. 1. ff. de regula Catoniana.* 37 *l. 1. supr. h. t.* adde *l. 32. supr. h. t.* νομικὸς κανών. *Eclog. ibid. c. 198. 6. Harm. 2.* 38 Id est, vix est, sic Græci δυσχερῶς γὰρ ἀνατρέπονται. *Eclog. ibid. Harmen.* Goth. Alii legunt, *rarum est.* vide Cujac. *lib. 17. obs. cap. 15.* Alciat. *lib. ult. paradox cap. 9.* Corras. *lib. 2. miscell. cap. 6.* Vigl. ad *pr. Inst. de testam. n. 25.* S. L. 39 *cap. damnum. 86. de reg. in 6.* ὁ ζημιούμενος. *Eclog. ibid. c. 199. l. 46. §. 5. ff. de proc. l. 9. in fin. l. 17. in fin. pr. supr. de noxalibus. l. 44. §. 5. supr. fam. l. 15. supr. si quis omissa causa.* 40 Ab alio scil. 41 Re, effectu: idem fictione. *l. 15. supr. h. t.* adde *l. 38. §. 9. ff. de verb. obl. l. 143. supr. de verb. sign.* 42 Quæ a nobis *vulg. Hal.* 43 Perinde. *Vulgat. Hal.* 44 Non ideo minus, ut nostrum, recte vindicabimus, quod abire a nobis dominium speretur. *l. 66. supr. de rei vind.* 45 Natura, *l. 14. supr. de cond. ind.* ex æquo & bono. *l. 66. supr. de cond. indeb.* jure gentium *l. 25. in fin. supr. rer. amot.* 46 Locupletari cum alterius injuria, jure naturæ non est æquum. 2. *Eclog. 3. c. 200. d. l. 14. cap. locupletari. 48. de reg. in 6. l. 16. ff. de serv. t. præd. rust. l. 13. ff. communia prædiorum. l. 17. §. 4. in fin. supr. de instit. l. 12. §. 1. supr. de distr. et pign. l. 2. §. 10. supr. ne quid in loco publico.* 47 Minor ita obligatur, quatenus est locuples. *l. 1. supr. de auctor. tut.* Fallit tamen hæc regula in usucapionibus, *l. 1. supr. de usurpat.* & quoties utilitas publica usum non iniquum rei alienæ exigit. *l. 15. §. 2. supr. de rei vind. l. 13. supr. comm. præd. l. 11. supr. de evict.* 48 *l. 25. in fin. supr. de stat. hom.* 49 *l. 83. l. 174. supr. h. t.* Desiisse non videtur, quod non incepit, *l. 5. supr. de injusto. l. 96. in princ.* & *§. 1. supr. de condit. & demonstr. l. 13. supr. de suis. l. 116. supr. de verbor. oblig. l. 19. supr. quemadm. servitutes amittuntur.* Privatio namque, ut dici solet, habitum præsupponit. 50 1. *Harmen. 14. §. 6.* & manumissionem. vide *l. 92. supr. de solution.* 51 Vide *l. 59. in fin. supr. de cond. & demonst.* 52 Quo de formulis testamentorum scripsit. 53 5. *Harm. 5. §. 23.* 54 Vide *l. 29. supr. h. t.* 55 Id est, tractu temporis. 56 Adde *l. 140. supr. h. t.*

Explicit ex ordine Digestorum Liber Quinquagesimus feliciter.